ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

XIV

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

10
NEMZETKÖZI
KIADVÁNYCSERE

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR XIV.

DICȚIONARUL ISTORIC AL LEXICULUI MAGHIAR DIN TRANSILVANIA

HISTORISCHES WÖRTERBUCH DES SIEBENBÜRGISCH-UNGARISCHEN WORTSCHATZES

MATERIAL CULES DE GESAMMELT VON

ATTILA SZABÓ T.

REDACTOR ȘEF CHEFREDAKTEUR

EMESE FAZAKAS

COLABORATORI MITARBEITER

EMESE FAZAKAS, PIROSKA B. GERGELY, FERENC KÓSA, MIKLÓS KÜRTI, CSILLA T. SZABÓ, BORBÁLA ZSEMLYEI

VOL. XIV BAND

Vas – Zs

10 970

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

ANYAGÁT GYŰJTÖTTE

SZABÓ T. ATTILA

FŐSZERKESZTŐ

FAZAKAS EMESE

SZERKESZTŐ-MUNKATÁRSAK

FAZAKAS EMESE, B. GERGELY PIROSKA, KÓSA FERENC,
KÜRTI MIKLÓS, T. SZABÓ CSILLA, ZSEMLYEI BORBÁLA

XIV. KÖTET

Vas – Zs

MTA
KIK
0 00003 96779 9

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

Kolozsvár 2014

A SZÓCIKKEKET ROMÁNUL **SZÁSZ LŐRINC**, NÉMETÜL **JAROSOVA BEÁTA** ÉS **VOLKÁN JÚLIA** ÉRTELMEZTE. LEKTORÁLTA **KISS ANDRÁS**

A SZERKESZTÉS MUNKÁJÁBAN **FAZAKAS EMESE** A VAS–VASAPPERTINENCIA, VASAS–VÁSZNÚ, VÉRADÁS–VÉRERESZTÉS, VERÉS–VÉSZVONÁS, VIADAL–VIDDEGÉL, VIHET, VISAI–VLADIKASÁG, ZSABRÁK–ZSUZSUK; **B. GERGELY PIROSKA** A VÉL–VENYIGEVESSZŐ, VIDÉK–VIHARZÓ, VIHOGÁS–VILÁGÚ; **KÓSA FERENC** A VECELEI–VEENDŐ, VER–VÉR, VERES; **KÜRTI MIKLÓS** A VEZÉR–VEZETTETIK; **T. SZABÓ CSILLA** A VÉG–VÉKVÁGÓ, VOCSINIK–VÜRTEMBERGAI, ZAB–ZARÁNDI; **ZSEMLYEI BORBÁLA** A VÁSÁR–VÁSÁRVÁMSZEDŐ, VÁSZON–VAZALLUS, VET–VEVŐEMBER, VILIPENDÁL–VIRTUSSÁG, ZÁR–ZÜRZAVARSZERZŐ CÍMSZÓ SZERKESZTÉSÉVEL VETT RÉSZT.

A TÁR CÍMÉT **SZT** BETŰJEGGYEL RÖVIDÍTJÜK.

MTA KIK
487.753
Szabó T. Attila :
Erdélyi magyar szótörténeti tár
XIV.

201600764

ISBN 963 05 6516 1 (összkötet)
ISBN 978-606-8178-82-0 (XIV. kötet)

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2014
Felelős kiadó: Biró Annamária

201600764

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Erdélyi magyar szótörténeti tár ; Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila

ISBN 963-05-6516-1
14. kötet / Fazakas Emese (ed. sef), B. Gergely Piroska, Kósa Ferenc, ... - Cluj-Napoca : Societatea Muzeului Ardelean, 2014. – ISBN 978-606-8178-82-0

I. Fazakas, Emese (ed.)
II. Gergely, Piroska B. (ed.)
III. Kósa, Ferenc (ed.)

81'374.2:811.511.141'282(498.4)=511.141=135.1=112.2

MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT

ELŐSZÓ

Az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* (SzT.) munkálatainak megkezdésekor Szabó T. Attila még egy erdélyi magyar oklevélszótár előkészületeiről és terveiről ír, azonban hamarosan kiderül, hogy az a mintegy másfél milliónyi összegyűjtött cédulaanyag jellege más típusú lexikográfiai feldolgozást igényel. Elsősorban azért, mert a gyűjtőmunka során legkevésbé az oklevelek anyagára támaszkodott, illetve azért, mert a gyűjtés során arra törekedett, hogy az adott szavak minél gazdagabb előfordulására keressen példákat. Így az adalékokból nemcsak a szavak hangalaki változatosságát lehet kiolvasni, hanem az egykori mondattani, pragmatikai, stilisztikai, frazeológiai jelenségeket is. E szótár „a hajdankori erdélyi nyelvi élet mentől bőkezűbb, mentől valósabb tükröztetője kíván lenni" – írta Szabó T. Attila (MNy 65 [1969]: 405). A szóanyag terjedelmesebb szövegösszefüggésekben való bemutatása lehetővé teszi nemcsak a nyelvészek, hanem más tudományágak kutatói számára is, hogy a SzT. anyagát tudományos célokra felhasználják.

A SzT. 1975-ben a Kriterion kiadónál megjelent I. kötetét Szabó T. Attila egymaga szerkesztette, azonban szerkesztés közben rádöbbent arra, hogy szerkesztői munkaközösséget kell maga köré gyűjtenie, hogy a szótár mihamarabb elkészülhessen. Bár a II. kötetet már munkatársai, tanítványai segítségével szerkeszti, majd a rákövetkező kötetek szerkesztésébe többen is bekapcsolódnak, 1987-ben bekövetkezett halálakor még csak négy kötet kerül ki a nyomdából, és az előkészített V–VII. kötetek szerkesztését a munkatársak fejezik be. A VIII. kötettől a főszerkesztői feladatokat Vámszer Márta látja el, majd a XII. kötet főszerkesztői munkálatait Kósa Ferenc és Zsemlyei János vállalja magára, a XIII. kötettől pedig Fazakas Emese a főszerkesztő. Ha az előmunkálatokat is beleszámítjuk, több mint négy évtizedig 30 szerkesztő dolgozott azon, hogy a Szabó T. Attila által kezdeményezett monumentális munka befejeződhessen. Időközben sokan eltávoztak az élők sorából. Hálával és köszönettel tartozunk nekik, hiszen áldozatos munkájukkal, és azzal, hogy Szabó T. Attila halála után sem hagyták abba a szerkesztést, hozzásegítették a jelen kötet szerkesztőit, hogy ezt a monumentális szótárt befejezhessék.

Fazakas Emese

CUVÂNT INTRODUCTIV

Cu ocazia începerii lucrărilor de redactare a *Dicționarului istoric al lexicului maghiar din Transilvania*, profesorul Attila Szabó T. scria despre planurile și pregătirile făcute în vederea elaborării unui dicționar dedicat prelucrării lexicului din materialul arhivistic maghiar din Transilvania. În pofida acestei afirmații, faptul că materialul colectat sub forma a peste un milion și jumătate de fișe reclamă o prelucrare lexicografică de altă natură, a fost recunoscut cu puțin timp după demararea lucrărilor. Principala cauză a reconsiderării planurilor inițiale trebuie căutată pe de o parte în munca de colectare a datelor lexicografice care s-a bazat doar într-o măsură relativ redusă pe materialul arhivistic, iar pe de altă parte în străduința lui Attila Szabó T. de a găsi exemple pentru cât mai multe și variate uzuri ale cuvintelor. Astfel, exemplele ilustrează nu numai bogăția variantelor fonetice ale cuvintelor, ci și o serie de fenomene sintactice, stilistice, frazeologice sau pragmatice ale cuvintelor, caracteristice limbii vorbite odinioară. Acest dicționar „dorește să oglindească într-o manieră cât mai generoasă și fidelă viața limbii transilvănene de odinioară" – scria Attila Szabó T. (MNy 65 [1969]: 405). Astfel, prezentarea materialului lexical în contexte mai cuprinzătoare facilitează folosirea materialului dicționarului în scopuri științifice nu numai de către lingviști, ci și de către cercetătorii altor domenii ale cunoașterii.

Profesorul Attila Szabó T. a redactat de unul singur primul volum al dicționarului, apărut la Editura Kriterion în anul 1975, dar în decursul acestei munci și-a dat seama că elaborarea cât mai expeditivă a dicționarului necesită cooptarea și organizarea unui colectiv de redacție. Deși a redactat cel de-al doilea volum împreună cu colegii și discipolii săi, iar ulterior volumele care le-au succedat pe acestea au fost redactate de un număr mai mare de persoane, până la încetarea sa din viață – survenită în anul 1987 – doar primele patru volume au văzut lumina tiparului. Manuscrisele volumelor V-VIII erau deja pregătite, dar redactarea acestora a fost finalizată de colaboratorii profesorului. Începând cu cel de-al optulea volum, Márta Vámszer a devenit redactoarea șefă a dicționarului, urmând ca volumul al XII-lea să fie coordonat de Ferenc Kósa și János Zsemlyei, iar ultimele două de Emese Fazakas. Dacă luăm în considerare și munca depusă în scopul pregătirii dicționarului, putem spune că finalizarea operei monumentale inițiate de Attila Szabó T. a durat mai mult de patru decenii și a implicat 30 de redactori și colaboratori. Mulți dintre ei nu se mai află printre noi. Cei care au colaborat la acest ultim volum sunt conștienți de faptul că datorează acestor persoane sincere mulțumiri și o deosebită gratitudine, căci prin efortul lor asiduu, plin de abnegație, prin faptul că au continuat munca și după trecerea în neființă a profesorului Attila Szabó T. au făcut posibilă finalizarea acestui dicționar monumental.

Emese Fazakas

VORWORT

Am Anfang der Arbeit an *Erdélyi magyar szótörténeti tár* (Historisches Wörterbuch des siebenbürgisch-ungarischen Wortschatzes) schreibt Attila Szabó T. noch von den Plänen und Vorbereitungen eines ungarischen Urkundenwörterbuchs aus Siebenbürgen. Nach einer sehr kurzen Zeit zeigt es sich aber, daß die gesammelten, fast anderthalb Millionen Zettel eine andere Art von lexikographischer Verarbeitung nötig machen. Vor allem weil der Sammler sich während der Arbeit am wenigsten auf die Urkunden lehnte, aber auch weil er sich bemüht hat, möglichst viele Beispiele der Benutzung der gegebenen Wörter zu finden. So passiert es, dass wir aus den Beispielen nicht nur die tonförmige Vielfaltigkeit der Wörter erfahren, aber auch die morphologischen, gebrauchsartigen, stilistischen, phraseologischen Erscheinungen. Dieses Wörterbuch „will das ehemalige siebenbürgische Sprachleben so reich und wahr wie möglich widerspiegeln" – schreibt Attila Szabó T. (MNy 65 [1969]: 405). Die Einführung der Wörter in ihren reicheren Textzusammenhängen ermöglicht den Sprachforschern, aber auch anderen Gelehrten, die Dateien des Wörterbuchs wissenschaftlich zu benutzen.

Den 1. Band des Wörterbuchs, der im Jahre 1975 bei dem Kriterion Verlag veröffentlicht wurde, hat alleine Attila Szabó T. bearbeitet, während der Arbeit hat er aber herausgefunden, dass er eine Gruppe von Redakteue um sich sammeln sollte, damit das Wörterbuch so schnell wie möglich beendet wird. Obwohl der nächste Band schon mit der Hilfe von seinen Kollegen und Studenten zur Welt kommt, und an der Arbeit der anderen Bände noch mehrere Menschen teilnehmen, kommen nur 4 Bände aus der Presse, wenn im Jahre 1975 Attila Szabó T. stirbt. Die Arbeiten an den Bänden 5-8 beenden seine Kollegen. Ab dem 8. Band wird Márta Vámszer die Hauptredakteurin, dann bearbeiten Ferenc Kósa und János Zsemlyei den 12. Band und ab dem 13. Band wird Emese Fazakas die Hauptredakteurin. Wenn wir auch die Vorarbeiten zählen, arbeiteten 30 Redakteure für mehr als 30 Jahre daran, dass der monumentale Traum von Attila Szabó T. realisiert und beendet werden kann. Viele davon sind schon nicht mehr unter uns. Wir schulden ihnen vielen Dank und viele Anerkennung, weil sie mit ihrer Arbeit und damit, dass sie auch nach dem Tode von Attila Szabó T. die Forschung weitergeführt haben, den Redakteuren dieses Bandes ermöglichten, dass sie dieses umfangreiches Wörterbuch beenden können.

Emese Fazakas

(Übersetzung von Beáta Jarosova und Júlia Volkán)

ÚTMUTATÓ

1. AZ ADATOK IDŐBELI ÉS FÖLDRAJZI BEHATÁROLÁSA

Szabó T. Attila az adatok időbeli alsó határaként kezdetben az erdélyi fejedelemség megalakulási évét jelöli meg. „Az 1541. év ugyanis az erdélyi fejedelemség megalakulásának tényével nemcsak Erdély politikai történetében volt jelentős, hanem mások mellett a fejedelmi és általában hivatali írásbeliség anyanyelvűségének térhódításával a magyar nyelvű irattermelés növekedése szempontjából is. Az anyanyelvű írásbeliség 1541 utáni tetemes kiterebélyesedése tényének figyelembe vételével akkor úgy láttam, hogy megokolt a jelzett időpontot gyűjtésem alsó időhatáraként tekintenem" (MNy 65 [1969]: 405). Azonban korábbi szövegemlékekre bukkanván, ezt az alsó határt a XV. század végére tolta ki. Később pedig – amint az egyes kötetek végén található statisztikák is mutatják – olyan közszói eredetű névtörténeti anyagok is bekerültek a SzT.-ba, amelyek XIV. századi oklevelekből, számadáskönyvekből, regestrumokból származnak. Bár ezek az összegyűjtött és beszerkesztett anyag nagyon kis részét képezik, annál értékesebbek a névtan kutatói számára, mivel olyan közszói eredetű névanyaggal szolgálnak, amelyek az OklSz.-ban sem találhatók meg.

A gyűjtés felső időhatárát a XIX. század végéig terjeszti ki Szabó T. Attila, mivel „az a nagy gazdasági-művelődési és nyomukban nyelvi változásokkal járó folyamat, amely Erdélyben, ha lassúbb kibontakozással is, mint a magyar nyelvterület más részein, de a XVIII. század végén kezdődött és a következő században megszakítatlanul folytatódott, XIX. századi kavargásában sem maradhat vizsgálódásaim körén kívül. Egyrészt tehát a XVIII. század utóján kezdődő újabb nyelvi fejlődés XIX. században alakulgató-véglegeződő eredményeinek, másrészt a régi alakok szívós továbbélésének, (...) e században is folyamatos és csökönyösen jelentkező régiestájnyelvies hang-, alak- és mondattani sajátságoknak megfigyelési lehetősége, rögzíthetőségi igénye egyaránt a felső időhatárnak ilyen korunkhoz oly közel eső időpontban való megállapítására ösztökélt és ösztökél továbbra is" (MNy 65 [1969]: 106).

A SzT. címszavaihoz tartozó adatok földrajzi eloszlása többnyire arányos, azok lefedik a történelmi Erdély minden tájegységét. Az anyag – ha kis számban is –, de partiumi, szatmári, máramarosi és aradi adatokat is tartalmaz.

2. FORRÁSOK

A SzT. anyaga eredeti levéltári darabokból és történeti kiadványokból áll össze. Hivatali és magánéleti iratfajtákból válogatott anyagában a legváltozatosabb korabeli műfajok mind megtalálhatók: birtok- és szolgálatösszeírások (urbáriumok, inventáriumok), végrendeletek, osztálylevelek, kelengye- és tárgylasjtromok, vallatási jegyzőkönyvek anyagai, csere- és adásvételi iratok, nyugták, költségjegyzékek, közlevelek, törvényszövegek, fejedelmi rendeletek, egyházi látogatási, törvénykezési, városi tanácsi, széki jegyzőkönyvek, anyakönyvek, jobbágykezes-levelek, a különböző céhek számadáskönyvei, levelezése, udvartartási iratok; családi levéltárak anyagai, krónikák, naplók, elmélkedések, missilisek. Így az adatok nemcsak a hivatali nyelvet, hanem Erdély különböző nyelvjárásait beszélő emberek – városi vagy falusi tisztségviselők, bírák, jegyzők, papok, mesteremberek, gazdatisztek, kocsmárosok stb., perbe fogott vagy tanúként kihallgatott különböző rangú és rendű emberek – nyelvét is felvillantják.

A kéziratos anyagok mellett a SzT. korabeli nyomtatványokat, illetve később nyomtatásban megjelent emlékiratokat, önéletírásokat, levelezéseket, kollégiumi értesítőket, szójegyzékeket is tartalmaz.

3. AZ ADATOK HELYESÍRÁSA

Mivel nyelvtörténetileg egyáltalán nem elhanyagolható a régi szövegek helyesírása, betűjelölése, Szabó T. Attila gyűjtés közben mindig ügyelt arra, hogy betűhíven cédulázza ki a szövegemlékeket. Nemcsak az egyes korok helyesírása tér el egymástól, hanem sokszor a lejegyző egyéni helyesírásával is számolnunk kell. Ezt a változatosságot tükrözik a SzT.-ba bekerülő adatok. Mivel az első kötetek megjelenésekor a nyomdatechnikai lehetőségeket is figyelembe kellett venni, Szabó T. Attila olyan megoldást talált, amely által megőrizhette a szö-

vegek hangjelölését, helyesírását, azonban a betűváltozatokat egységesítette. „(...) a szeszélyesen változatos grafikai betűképeket mutató levéltári darabokból a tőlem kijegyzett szövegrészek úgy kerültek rá a cédulákra, hogy a grafikailag egymástól gyakran eltérő betűk jelölésére csak egy jelt alkalmaztam. E nagy mérsékelten »átírásos« jelölés elvét követve a szótár hangjelölésében tehát például az *s, f, σ* helyett csak az *s*, az *sz, ʒ, β* helyett csak az *sz*, a *z, ʒ* jelet *z*-nek hagytam, és nem írtam át *sz*-re. A mássalhangzók közül a *g* és az *l* ponttal, illetőleg ékezéssel grafikailag különféleképpen mellékjelezett változata közül csak eggyel (*ġ, ḷ*) élek, megmaradt azonban az *ü* hangértékű *v* jelölésének változatai közül a v̇, v̄ jel; az ugyanilyen meg *v* hangértékű *w* és az *i* meg az *ü* hangértékű *y* többféleképpen mellékjelezett változatait mellékjelek nélkül közli a Tár. A magánhangzók jelölésében a mellékjeleket általánosságban meghagytam, csak az *ö* hang jelölésére alkalmazott sokféle, de helyesírástörténeti szempontból minden jelentőség nélküli három változatot helyettesítettem a grafikailag hozzá legközelebb eső jellel: ȯ helyett *ō*, *ǫ* helyett pedig *ǫ* jelt írva, illetőleg szedetve" (SzT. I: 15).

A mellékjelezett betűket a későbbiekben is megőriztük Szabó T. Attila utasításai szerint, és a mássalhangzók esetében a régiségben két-három jelből álló jelcsoportokat, a jelkettőzést még ott is, ahol tollhibának lehetne minősíteni. Az egyes kirívó tollhibák esetében a nyelvtörténeti irodalomban hagyományosan használt zárójelbe tett felkiáltójelet **(!)** alkalmazzuk. Pl. *1570:* Thakach gĕrgh, Takacz kelemen, Georgh Takach, Azt vallyak hogy Ewk sennyt (!) azban Nem Thwdnak, hogy hoz peternek valahonnat Attafiarol Marhaya vagy Ĕreksege maradotth volna, Mert egy zegen legen volt mykor megh Neozeotis, hane(m) az thwgyak vassal kereskedet [Kv; TJk III/2. 202].

A korabeli rövidített alakok nagy részét megőrizzük az udvariassági szókban (pl. *eo flge, exclja* stb.), mértékegységek, pénznemek (pl. *Uln. Reg., mfor.*), rangok (pl. *gr, b*), társadalmi beosztást, foglalkozást jelző szavak (pl. *jur. not, Gralis perc.*), intézmények (pl. *eccla, K. I. Tanács* stb.), nevek (pl. *Fr., G.*) esetében, illetve más, gyakran használt rövidítéseket is híven közlünk (pl. *A, I, cons., m. pr* stb.). Ezek feloldását a rövidítésjegyzék tartalmazza.

Azonban a többi esetben a rövidítés nyomán kimaradt betűket kerek zárójelben **(...)** tüntetjük fel. Pl. *1592:* Magiar vczaba Andras Kowachial chinaltatta(m) eztendeò altal az el teòredezet vasakbol 200 eòtwen zeget ... f 1 d 25 [Kv; Szám. 5/XIV. 161 Eppel Péter sp kezével].

Ha egy szöveg korabeli zárójeles betoldást tartalmaz, azt a zárójel kezdő és záró szára mögé, illetve elé tett kettősponttal jelezzük **(: ... :)** annak érdekében, hogy a SzT. használója pontosan el tudja különíteni a szerkesztők által kiegészített szövegrészeket, betűket a korabeli betoldásoktól. Pl. *1803:* a' Gyitrai Communitas el vett ... egy Testvéremtöl ... egj lántzot, két csafflingját (: a' melly valami hasitto szeg forma vas, a' melljet a' Tőkékbe szoktunk ütni, 's az ahoz foglalt karikákba akasztyuk a' lantzot :) harom járom köz bör patingját [Toplica MT; Born. XVc. 1/77 Bukur Todor (45) col. vall.].

A nyomtatott szövegemlékek esetében azonban meghagyjuk a nyomtatáskor alkalmazott helyesírást és betoldásjelzést.

4. A SZÓCIKKEK FELÉPÍTÉSE, SZERKEZETE

A szócikkek betűrendben találhatók a szótárban.

Egy szócikk a következőképpen épül fel: címszó; szófaji és/vagy stílusbeli minősítés; a szó magyar, román és német nyelvű értelmezése; az adott értelmezéshez tartozó adatok évrendben; az adott értelmezéshez tartozó személynevek (Szn.), helynevek (Hn.), állatnevek (Án.); az ide sorolható szókapcsolatok (Szk.); illetve a szólások, közmondások (Sz.); a hangalakok (Ha.); a sort – amennyiben szükséges – apróbetűs magyarázatok zárják.

Mindezek közül az adatokon kívül bármelyik hiányozhat egy-egy jelentés alól attól függően, hogy van-e adat rá vagy sem.

4.1. A SzT. rendhagyó volta **címszavaiban** mutatkozik meg leginkább. Erről maga az anyag gyűjtője így vall: „A magam különleges esetében pedig, amikor célkitűzésszerűen a tőlem szerkesztendő tárt az erdélyi szókészletnek minél gazdagabb, minél többszínű felvilágosítást nyújtó gyűjteményévé óhajtanám tenni, ebben az esetben nem lehetséges más eljárás, mint hogy a tőszavakon és az összetételeken túl önálló címszóvá emelek minden rendű és rangú származékot, a ritka toldalékúakat éppen úgy, mint az olyanokat, melyek a nyelv egész történeti élete folyamán eleven, termékeny toldalékokkal alakultak. (...) a Tár elkészült kéziratában máris következetesen az önálló címszó rangjához juttattam például az összes olyan *-ba/-be, -ban/-ben, -int, -képpen, -kor, -lag, -leg, -lan, -len, -szor, -szer, -ször* meg más ragos szóalakulatokat, amelyek – a közlendő idézetek tanúsága szerint – gyakori, azonos alakban való előfordulásuk miatt határozóvá önállósult szóalakulatoknak te-

kinthetők, sőt nem egy esetben jó ideje már ilyeneknek is tekintetnek (...) címszóvá tettem az összes képzővel alakult származékszókat, holott a gyakorlati és az értelmező szótárak (...) ebben a tekintetben is csak válogatott címszóanyagra voltak tekintettel" (MNy 65 [1969]: 411). Így pl. az *akadály* származékai közül az I. kötetben a következők találhatók meg: *akadálykodik, akadályos, akadályoskodás, akadályoskodhatik, akadályoskodik, akadályoz, akadályozhat, akadályoztat, akadályoztatás, akadályoztathat, akadályoztatik, akadályoztató, akadályoztattatik*. Ugyanilyen alapon találja meg a szótár forgatója pl. a *maga* mellett a *magára* címszót, vagy a *más* mellett a *másszor*t, a *másrészről*t. Ilyen formán a nyelvtörténeti jelenségeket vizsgálók könnyebben kutathatják a lezajlott nyelvi változásokat, az egyes címszavak alá besorolt adalékok megkönnyítik a kutatást, nem kell csupán egy-két előfordulásra támaszkodni.

A SzT.-ban címszói szerepet kapnak azok a szorosabb-lazább szókapcsolatok is, amelyek az egyes szavak összetételekké való forrásának történetét tükrözik, mint pl. az *egy-test-vér*, amely esetében nyomon követhető a *testvér* szavunk önállósulása.

Ugyancsak címszói szerepet kapnak azok a szókapcsolatok is, amelyek egyetlen fogalmat jelölnek, és/vagy Erdély történetiségében fontos fogalmak megnevezésére szolgáltak. Ezért jelenik meg címszóként pl. az *ágybéli ruha* 'ágynemű', a *mardzsinán juh* 'transzhumáló legeltetésre tartott juh', vagy a *puszta ház*, melynek 4 jelentésével is számolhatunk (1. 'puszta zsellérház'; 2. 'üres/lakatlan ház'; 3. 'üres szoba'; 4. 'szerény/szegényes ház').

A gyakori alakváltozatok esetében többször élünk kettős címszóval. Pl. *maradott, maradt; szőcs, szűcs; uborka, ugorka*. Ekkor az egyes jelentések esetében – ha jelentős adalékanyaggal rendelkezünk – **A.** valamint **B.** betű alá az egyes alakváltozatokat tartalmazó adatokat szerkesztjük be. (Pl. a *szőcs, szűcs* kettős címszó esetében az A. alá az *ő*-t, a B. alá az *ű*-t tartalmazó adalékok kerültek.)

Ha egy szónak az erdélyi régiségben egy, a mai köznyelvitől eltérő alakváltozata volt sokkal gyakoribb, vagy csak a ma már nyelvjárásinak minősülő változata volt jelen, a címszó ezt az alakot tükrözi. Így pl. a *fehér* esetében a címszó *fejér*, a *mazsola* helyett *malozsa*. Ilyenkor a mai köznyelvi szó betűrendi helyén utalunk az alakváltozatra (**fehér** l. fejér).

Tulajdonnevek önállóan nem szerepelnek címszóként, de ezek köznevesült származékai igen. A tulajdonnevek „csak a következő esetekben kapnak helyet a Tárban: a) tulajdonnevekből főnevesült névszóként: *árpádka, atilla, bunda* stb.; b) köznévi jellegű összetételek, illetőleg jelzős szerkezetek tagjaként: *Ali basa ideje, Bartók-alma, Básta-járás, Bekes haza, buda-bekecs* stb.; c) településnevek vagy más helynevek, illetőleg helynévi jellegű szóalakulatok olyan *-i* névszóképzős származékai, amelyeknek alaki viselkedése nyelvtörténeti tanulságokkal szolgál: *alfalvi ~ alfalui, kobátfalvi ~ kobátfali, ardai ~ ardói, besenyei ~ besenyői, somlyai ~ somlyói, fejéregyházi, jákótelki* stb.; d) kereszt- vagy szentnevekkel alakult ünnep- vagy nevesnapok, illetőleg más összetételek tagjaként: *Boldogasszony nap(ja), boldogasszony árja, Luca-nap, Szent Antal napja* stb." (SzT. I: 13).

4.2. Szófaji **minősítéssel** ritkán élünk. Csak akkor adjuk meg, ha a szó többszófajú, illetve szófaji értékén túl más alkalmi használata is megjelenik az adatokban. Ekkor külön római számok követik a címszót, ami után dőlttel szedve adjuk meg a szófaji minősítést, és csak ezután következik az értelmezés. Pl. a *vissza* esetében három szófaji értéket különböztettünk meg: a római I. alá soroltuk *hsz* rövidítéssel a határozószói értékű adatokat tartalmazó szövegeket 6 külön jelentéssel; a II. alatt igekötői funkciójában áll a *vissza* (*ik* az igekötős igét helyettesítve); míg a III. alatt a főnévi (*fn*) értéket hordozó adatok két külön jelentéssel szerepelnek. Abban az esetben, amikor a címszónak csak alkalmilag változik meg a szófaji értéke, a *fn-i, hsz-i, jelzői haszn-ban* stb. rövidítést alkalmazzuk.

4.3. A **jelentéseket, értelmezéseket** három nyelven közöljük: magyarul, románul és németül. A magyar értelmezés akkor marad el, ha a szó alapjelentése mindenki számára egyértelmű. Pl. a *lelki* szó első jelentésénél csak román és német nyelvű értelmezések állnak, és csak a többi 6 esetében találunk magyart is.

Az egyes jelentések elkülönítésekor a szerkesztők a kontextusból származó különböző jelentésárnyalatokra is igyekeznek felhívni a figyelmet, hiszen ez a történeti jelentéstannal foglalkozók számára hasznos információkat hordozhat. Így a címszavaknak néhol több jelentésárnyalatát tüntetik fel, mint amennyit az értelmező szótárakban találunk.

Az értelmezések megadásakor nem az ÉrtSz. értelmezéstípusát követjük, hanem tömörségre törekedve inkább megközelítőleg azonos vagy hasonértelmű szót keresünk. Ahol lehetséges, körülírással élünk.

A növény- és állatnevek esetében a tudományos, latin nevet is megadjuk. Ha a címszó a mai köznyelvi formával megegyezik, a magyar értelmezés el is maradhat. Pl. a *tyúk* első jelentésénél a latin (Gallus domesticus), a román (găină) és a német (Henne) megfelelő áll.

A jelentések megállapításakor megtörténhet, hogy nem áll olyan szövegkörnyezet rendelkezésünkre, amely-

ből a pontos jelentés kiviláglana, illetve egyetlen segédeszközben, szótárban, szójegyzékben, szakkönyvben stb. sem található meg, vagy az adott terület szakemberei sem tudnak segíteni bennünket a pontos értelmezésben, akkor a kikövetkeztetett jelentést kérdőjel előzi meg. Pl. a *lencsés* 2. jelentésének megadásakor jártunk így el: 2. ? lencsével kereskedő; negustor de linte; mit Linsen handelnd | ? lencsefőzeléket kedvelő; amator de mîncare de linte; Linsengemüse gern habend. Szn. *1589:* Lenchyes Georgy [Kv; Szám. 4/VI. 12 Stenzely András sp kezével]. *1591:* Lenczes Georgi [Kv; TJk V/l. 169]. *1606:* Lenches Georg [UszT 20/114].

Ahol a szövegkörnyezet még abban sem segít, hogy körülhatároljuk az adott szó jelentését, csak kérdőjelet teszünk az értelmezést jelölő félidézőjelek közé, és elmarad az értelmezés. Pl. *váltószekér* '?' *1738:* mikor ... ele hajttyakis a valto szekereket, el dugdassak Enyeden [Harasztos TA; Ks 99 Orban Elek lev.].

4.4. Az egyes címszók és jelentése(i)k alá általában maximum 12–13 **adatot** sorolunk be úgy, hogy a különböző korokban íródott szövegekbeli meglétét illusztrálni tudjuk.

Általában kimaradnak a homályosan megfogalmazott, illetve a hiányos szövegek. Minden címszó esetében közöljük az első fellelhető adatot még akkor is, ha a szöveg hiányos vagy homályos; ugyancsak közöljük az évrendben utolsó adatot is. Ha a címszóhoz csak egyetlen adat tartozik, még akkor is beszerkesztjük, ha ez hiányos vagy (a korabeli szövegekhez viszonyítva) homályos.

A szövegekkel szabadon bánunk abban az értelemben, hogy a címszó szempontjából nem releváns részeket kihagyjuk, és ezt **...**-tal jelöljük. Pl.: *1621:* Az Acziocknak az kapun hogi dolgoztak ... Nyreo Janos az Taualj safar polgar eo keme adot kez liuggatot vasakat ... fel verette(m) [Kv; Szám. 15b/IX. 239–40]. Azonban törekszünk arra, hogy a csonkítás során a szöveg áttekinthetősége, értelme ne sérüljön.

Ahol sérült szövegrésszel kell dolgoznunk, kétféleképpen járunk el: a) ha a szövegrész kikövetkeztethető, azt csúcsos zárójelbe (< ... >) tesszük; b) ha ez nem sikerül, mert túl hosszú szövegrészt kellene kiegészíteni, a csúcsos zárójelbe a hiányt jelző három pont kerül. Pl. *1686:* En Buczi Ko<zm>a Vettem költsö(n) Nemzetes Mvasarhellyi Kováts Istva(n) <vromto>l ... száz őtven Araniokot; az 1687 <Ezten>deöbeli mvasarhellyi Virágh napi sokadalomigh valo vásárig [MbK]; *1716:* Ez a praetex<t>usok: catholica fundatio <...> cedáljuk vissza, holott elégségessé meg <...>sá, mióta mü unitáruisok (!) bírjuk, három <...> dulásunkkal, elemozsina által építettük fel mindháromszor [Kv; KvE 297 SzF].

Az egyes adalékokat **jelzetekkel** látjuk el. Szögletes zárójelben először – amennyiben ismeretes – az adalék földrajzi rögzítettségére vonatkozó helynevet vagy vármegyejelzést közöljük; majd a pontosvessző után maga a forrásjelzet látható; ezután – ahol lehetséges – a lejegyző személyére, a vallástevőre vagy a levél írójára és címzettjére utaló megjegyzés kerül; a vallomástevő nevének feltüntetése esetében kerek zárójelben a valló életkorát, mellette pedig a társadalmi hovatartozását vagy foglalkozását tüntetjük fel. Pl. [Kv; Szám. 6/XV. 4. ifj. Heltai Gáspár sp kezével]; [TML IV, 258 Veér Judit Teleki Mihályhoz]; [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Samuel lev.]; [A.venice F; Szad. Sztanchiul Zagania (60) Eskut Boer vall.]. Az egyes rövidítések feloldását a rövidítésjegyzékben közöljük.

Ha az idézett szöveg valamely része a megértés vagy a pontosítás miatt kiegészítésre szorul, az adalék végére vagy az adott kifejezés után kis indexet szúrunk be, a **magyarázatot**, a **kiegészítést** pedig a jelzetet tartalmazó szögletes zárójelen belül adjuk meg ugyanazon index alatt. Pl. *1816:* mig a Változás[a] beáll ... el igazulvan addig a' mostani időről valo tartozások, Arendák, Taxák, és egyéb privatusok között valo fizetések rendje és modja [Kv; DobLev. V/993. 1b N. Sz. Szigethi György lev. – [a]A pénz értékének csökkentése].

Az utolsó két kötetet kivéve, a SzT. szerkesztői a jelzeteken belül használták az **uo.** és az **i. h.** rövidítéseket. Az előbbit abban az esetben, ha két egymás után következő adatból a második ugyanazon a településen volt lejegyezve, mint az előtte levő. Így az uo. ugyanarra a településre, vármegyére vonatkozik. Az i. h. pedig a levéltári adatok azonosságát jelzi. Pl. *1639:* Lencsés ajban (sz) [M.köblös SzD; DHn 47] | Lencsés aj verménél (sz) [uo.; i. h.]; *1614:* Lengiel Janos [Feltorja Hsz; BethU 309] | Lengiel Sigmond [Gelence Hsz; i. h. 377].

Ha ugyanabból az évből két vagy több adatot is idézünk, akkor ezeket | jellel választjuk el, ahogy a fenti 1639-es és 1614-es adalékok esetében láthatjuk. Ha a település és a levéltár is megegyezik, akkor az első adalék után, a | jel elé nem kerül külön jelzetet tartalmazó szögletes zárójel, hanem a második adalék utáni zárójelben adjuk meg az adatokat. Pl. *1662:* Fogaras fejedelemasszonyé. Örményes-, pocsai építtetések, udvarbíróságra való nevekedések | Mellyhez a diószegi hegyeken nagy jó szőlők és Belényes vidékiről egynéhány jó faluk fordíttatván és több defectusokon nyert jószágokkal is szaporíttatván, ott is derekas szántás-vetés, majorkodás, mindenféle barom-, aprómarhatartás és egy nagy jövedelmes derék udvarbíróság állattatott vala [SKr 199, 200].

4.5. Az egyes jelentések alá besorolt adatokat a személynevek (**Szn.**), helynevek (**Hn.**), illetve állatnevek (**Án.**) követik. Így soroltak be a szerkesztők helyneveket a *szörnyű* címszó 'nagyon nagy, óriási', személyneveket a *szíjgyártyó* 'l. *mn* szíjkészítő', valamint állatneveket a *kajla* 'kb. lefelé görbülő szarvú' jelentése alá.

Ezek az adalékok csak az adott neveket tartalmazzák, ugyanabban a toldalékos formában, ahogy a régi szövegekben fellelhetők. Akkor, amikor fontos információval egészülhet ki a név, ez is bekerül az adatba; pl. a helynév esetében a pontos lokáció szempontjából bizonyul fontosnak a kiegészítés, a személynevek esetében társadalmi rangot vagy foglalkozást tartalmaz, illetve az állatnevek esetében az adott állat fajára vonatkozik. Bár állatnevek esetében inkább a szerkesztői kerek zárójeles betoldással vagy a szögletes zárójeles magyarázattal élünk inkább. Pl. *1850:* az Unitarius Tiszt Cántor pajtája szeginél [Rákos TA; Borb.]; *1728:* Udvarhelyi Mihályt Collegium béli Theologiae Professort [Kv; SRE 157]; *1655 k.:* Logofét (lónév) [MGtSz II, 52 II. Rákóczi György ménesének összeír.]; *1899:* Lepke[a] [Sáromberke MT; TSb 7. – [a]Ló gr. Teleki Sámuel ménesében]. Ugyancsak szerkesztői kerek zárójelbe tesszük a megmunkált, illetve a gazdálkodásra használt területek megnevezésére utaló rövidítéseket: pl. (e), (ku), (sző) stb. Ezek feloldását szintén a rövidítésjegyzék tartalmazza.

Ha valamely tulajdonnév esetében a kialakuláskor tekintetbe vett jelentés nem egyértelmű sem a szerkesztők, sem az adott szakterület kutatói számára, a személyneveket, helyneveket és állatneveket a szócikk végén találja meg a szótárolvasó egy ◊ jel kíséretében. L. pl. a *szinte* alá besorolt személyneveket és a *szív* alatt található helyneveket.

4.6. Az egyes jelentések alá gyakran **szókapcsolatok** (**Szk.**) is bekerülnek. A szókapcsolatok régi vonzatformákra, még összetétellé nem kövült vagy gyakori szerkezetekre hívják fel a figyelmet, vagy olyan fogalmakat takarnak, amelyek egy-egy adott korban fontosak, gyakoriak voltak történelmi, kulturális, nyelvi stb. szempontból.

A szókapcsolatok sorrendje a következő: először a címszóval kezdődő szókapcsolatokat soroljuk fel betűrendben és adatoljuk, majd azokat, amelyek második, illetve harmadik tagja a címszó, és itt is a betűrendet alkalmazzuk. Pl. a *tábla* I/28. 'királyi/fejedelmi tábla' jelentése alá soroltuk a *tábla birája, a tábla fiai, táblára apellál, táblára hív, erdélyi királyi tábla, erdélyi törvényes tábla, fejedelem táblája, királyi tábla, királyi törvényes tábla, oktavális tábla, ország táblája, törvényes királyi tábla, udvari tábla* szókapcsolatokat. A szókapcsolatok kivetítésekor a címszót ~-vel helyettesítjük, és az egyes szókapcsolatokat *-ok választják el egymástól. A szókapcsolatok esetében nem adunk értelmezést.

Az egyes címszók megszerkesztésekor külön jelentésszámmal megjelölve kiemelünk olyan szókapcsolatokat, amelyek háromnyelvű értelmezést kapnak. Ezeket a jelentést jelölő szám után a ***szk-ban*** rövidítés vezeti be. Ide olyan szerkezetek kerülnek elsősorban, amelyek jelentése nem vezethető le közvetlenül a szerkezetbeli szavak jelentéséből. Illetve ugyanide kerülnek a fontos történelmi, társadalmi stb. jelenségekre, eseményekre vonatkozó szókapcsolatok, amelyek magyarázatra, értelmezésre szorulnak. Pl. így került a *vissza* címszó 6. jelentése alá a következő két szókapcsolat: **6.** szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *akar vmit* újra a tulajdonának akar tudni vmit; vrea să primească înapoi ceva; etwas zurückbekommen wollen. (...) * ~ *van vkivel* rossz viszonyban van vkivel; nu este în relaţii bune cu cineva; mit jemandem schlechte Beziehung haben.

4.7. Az egyes jelentések alá **Sz.** jelzéssel **szólások**, szóláshasonlatok, közmondások vagy hasonló értékű mondatok, mondattöredékek is bekerülnek. Olyan szólás- vagy közmondásszerű kijelentéseket is ide sorolunk, amelyek lehet, hogy csak egyéni szóhasználatúak (különösen, ha egyetlen adatról van szó), azonban a parömiológiával foglalkozók számára értékesek lehetnek. Ha az adatok egyetlen szólást, közmondást tartalmaznak csak, nem vetítjük ki, ahogy a szókapcsolatok esetében mindig megtesszük. De ha legalább két szólást tudunk egy jelentés alá besorolni, az – akárcsak a szókapcsolatoknál – megjelenik az adalék előtt. Pl. a *visszaél* címszónál az Sz. rövidítést az évszámmal kezdődő adat követi (**Sz.** *1671:* Kegyelmed, Uram, megbocsásson, közönséges, de igaz mondás: A ki maga törvényes igazságával nem tud élni, azzal láttatik visszaélni [TML V, 585 Mm rendei Teleki Mihályhoz]); azonban a *tesz* 9. jelentése alá besorolt 6 szólás az adalék évszáma előtt kiíródott.

4.8. „Ugyancsak elkülönítve közli a Tár az olyan adalékokat, amelyek hangalakbeli érdekességűek ugyan, de az adatgyűjtés első szakaszában az egykorú szövegekből kiszakítva, szövegösszefüggés nélkül kerültek rá a cédulákra" (SzT. I: 17). Ezeket a **hangalak Ha.** rövidítése előzi meg.

4.9. Megtörténhet, hogy a címszavak vagy az értelmezések magyarázatra, szerkesztői megjegyzésre szorulnak. Ekkor ezek a magyarázatok, kiegészítések, megjegyzések a címszó vagy az adott jelentés alá kerülnek külön bekezdésben, apróbb betűs szedéssel. Pl. így került be a következő magyarázat a *viasz* szó első jelentése után besorolt adatok és a második jelentés közé: „Mivel kezdetben a viasz valójában inkább méhviaszra vonatkozott, és az adatok többségének szövegkörnyezete nem szolgál elég információval, megtörténhet, hogy az 1. jelentés alá besorolt adalékok egy része valójában a 2. jelentés alá valók."

Fazakas Emese

ÎNDRUMAR

1. LIMITELE GEOGRAFICE ŞI TEMPORALE ALE MATERIALULUI LEXICAL AL DICŢIONARULUI

Iniţial Attila Szabó T. a stabilit limita inferioară temporală a datelor lexicografice întemeierea principatului Transilvaniei. „Deoarece anul întemeierii principatului Transilvaniei, 1541 a fost important nu numai din punct de vedere politico-istoric, ci, printre altele, şi pentru că după acest eveniment documentele scrise în limba maternă au devenit foarte numeroase datorită faptului că documentele emise de principe şi cele oficiale au fost redactate în limba maghiară. Luînd în considerare abundenţa materialului scris în limba maternă după 1541, atunci am socotit întemeiat faptul ca limita inferioară a datelor culese să fie stabilit astfel" (MNy 65 [1969]: 405). Însă Attila Szabó T. a găsit în arhive multe documente scrise în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea, astfel limita inferioară a fost stabilită ca fiind sfîrşitul secolului XV. Mai tîrziu însă – aşa cum arată tabelele statistice aflate la sfîrşitul fiecărui volum – s-au redactat şi date onomasiologice care erau cuprinse în acte, liste de cheltuieli, registre datînd din secolul al XIV-lea. Deşi aceste date culese şi redactate sunt foarte puţine în număr faţă de celelalte materiale, sunt foarte valoroase cercetătorilor, deoarece conţin şi nume proprii avînd la origine cuvinte comune care nu apar nici în OklSz.

Attila Szabó T. a stabilit ca limită superioară a datelor istorice secolul al XIX-lea, deoarece „nu poate să lipsească din cercetarea mea acea dezvoltare economică-culturală şi în consecinţă schimbarea lexicală care a început la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi s-a derulat pe tot parcursul secolului al XIX-lea în Transilvania, chiar dacă această dezvoltare a fost mai lentă pe acest teritoriu decît în alte regiuni locuite de vorbitori maghiari. Posibilitatea de a studia, de a înregistra pe de o parte rezultatele în formare şi definitivare a tendinţelor de schimbare începute la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, pe de altă parte perseverenţa cu care supravieţuiesc formele arhaice, (...) caracteristicile arhaice-dialectale, fonetice, morfologice şi sintactice prezente cu îndîrjire în continuare m-au impulsionat şi mă impulsionează în continuare să stabilesc limita superioară a materialelor o perioadă foartă apropiată de era noastră" (MNy 65 [1969]: 106).

Datele istorice care ilustrează cuvintele-titlu au o distribuţie cît de cît uniformă în ceea ce priveşte regiunea geografică, ele provin din toate regiunile Transilvaniei istorice în sens restrîns. În dicţionar se mai pot găsi şi materiale din regiunea Părţilor (Partium), din fostul comitat Satu Mare, Maramureş şi Arad, deşi ele sunt mult mai puţine în comparaţie cu celelalte date.

2. IZVOARELE DATELOR

Materialele lexicale ale dicţionarului sînt culese din piese originale de arhivă şi texte istorice tipărite, găsindu-se aici cele mai variate genuri de scrieri oficiale şi private din secolele respective: inventare şi urbarii, testamente, acte de partaj, liste de zestre şi obiecte, procesele verbale ale anumitor interogări, investigaţii, acte de vînzare-cumpărare, chitanţe, liste de cheltuieli, scrisori oficiale, legi, hotărîri princiare, procese verbale întocmite cu ocazia vizitelor ecleziastice, procese verbale juridice, documentele consiliilor locale şi ale scaunelor, registrele stării civile, scrisori de garanţie, actele şi scrisorile breslelor, documentele curţii princiare; documente, cronici, jurnale, cugetări, misile din arhivele unor familii de nobili. Astfel materialele nu reflectă numai limbajul administrativ ci şi limbajul cotidian al vorbitorilor de diferite dialecte transilvănene: funcţionari, judecători, notari, preoţi, meşteşugari, administratori de moşii, cîrciumari, diferite persoane din diverse păturii sociale care au luat parte la procese ca acuzatori, acuzaţi, inculpaţi sau martori etc.

Pe lîngă aceste documente scrise, dicţionarul cuprinde şi texte vechi tipărite: memorii, autobiografii, scrisori, buletinele informative ale colegiilor, glosare.

3. ORTOGRAFIA TEXTELOR VECHI

Deoarece din punct de vedere al istoriei unei limbi este foarte important ortografia textelor, sistemul de notare a sunetelor, Attila Szabó T. a avut întotdeauna grijă ca datele arhivelor să fie transcrise şi copiate fidel. Ortografia şi notarea sunetelor nu diferă numai în timp, ci de multe ori putem observa că textul scris de aceeaşi persoană prezintă diferenţe ortografice şi de notare. Aceste fapte sunt reflectate de datele redactate în dicţionar. Deoarece la vremea apariţiei primelor volume au trebuit luate în considerare şi posibilităţile tehnice ale vremii respective, Attila Szabó T. a găsit o modalitate să păstreze notarea originală a sunetelor şi ortografia, însă pentru numeroasele variante grafice ale literelor a folosit un singur semn. „(...) am notat încă în timpul adunării materialului textele extrase astfel încît pentru numeroasele variante grafice ale literelor să folosesc cîte un singur semn. Urmînd principiul acestui sistem moderat «transcriptiv», în notaţia fonetică a dicţionarului a fost păstrat, în locul lui *s*, *ſ* şi *σ* numai *s*; în locul lui *sz*, *ſz*, *β* numai *sz*; dintre semnele *z*, *ʒ* a fost menţinut numai *z*, indiferent de valoarea fonetică a semnului în discuţie în ortografia, respectiv pronunţarea autorului textului. Prin urmare, de ex. litera *z* sau *ʒ* având valoarea lui *sz*, a fost păstrată ca *z* şi n-a fost transcrisă în *sz*. Dintre variantele grafice cu punct sau cu accent ale lui *g* şi *l* le-am ales pe cele cu accent (*ǵ*, *ĺ*); dintre variantele notării lui *v* cu valoare de *ü*, am menţinut semnele grafice v̇, v̄; variantele grafice ale lui *w* cu valoare de *v* şi pe cele ale lui *y* avînd valoare de *i* şi *ü*, dicţinarul le dă fără semne diacritice. În notarea vocalelor am păstrat în general semnele diacritice originale; numai două variante ale lui *ö* au fost înlocuite cu semne grafice foarte apropiate: în locul lui ȯ apare *ŏ*, iar în locul lui *ǫ* am pus *ǫ*" (SzT. I: 23).

Semnele grafice cu diacritice au fost şi mai tîrziu păstrate după instrucţiunile profesorului Attila Szabó T., am păstrat şi grupurile de litere şi în cazul în care acestea par a fi greşeli de notare. În cazul greşelilor grave se foloseşte semnul exclamării în paranteză **(!)** ca să se atragă atenţia asupra faptului că notarea greşită apare în textul original. De ex. *1570:* Thakach gĕrgh, Takacz kelemen, Georgh Takach, Azt vallyak hogy Ewk sennyt (!) azban Nem Thwdnak, hogy hoz peternek valahonnat Attafiarol Marhaya vagy Ĕreksege maradotth volna, Mert egy zegen legen volt mykor megh Neozeotis, hane(m) az thwgyak vassal kereskedet [Kv; TJk III/2. 202].

Abrevierile originale se păstrează în expresiile de politeţe (de ex. *eo flge, exclja*), în cazul unităţilor de măsură, monede (de ex. *Uln. Reg., mfor.*), titluri nobiliare (de ex. *gr, b*), clase sociale, ocupaţii (de ex. *jur. not, Gralis perc.*), instituţii (de ex. *eccla, K. I. Tanács*), nume (de ex. *Fr., G.*), de asemenea se păstrează şi alte abrevieri frecvente (de ex. *A, I, cons., m. pr*). Aceste abrevieri şi explicaţiile lor se găsesc în lista abrevierilor.

Însă în cazul prescurtărilor de multe ori literele lipsă se găsesc între paranteze: **(...)**. De ex. *1592:* Magiar vczaba Andras Kowachial chinaltatta(m) eztendeò altal az el teòredezet vasakbol 200 eòtwen zeget ... f 1 d 25 [Kv; Szám. 5/XIV. 161 Eppel Péter sp kezével].

Dacă textul original conţine deja paranteze, atunci după şi înaintea arcurilor parantezei se pun două puncte **(: ... :)** ca cititorii dicţionarului să poată face diferenţa între completările făcute de redactori şi intercalările originale. De ex. *1803:* a' Gyitrai Communitas el vett ... egy Testvéremtöl ... egj lántzot, két csafflingját (: a' melly valami hasitto szeg forma vas, a' melljet a' Tőkékbe szoktunk ütni, 's az ahoz foglalt karikákba akasztyuk a' lantzot :) harom járom köz bőr patingját [Toplica MT; Born. XVc. 1/77 Bukur Todor (45) col. vall.].

În cazul materialelor preluate din texte publicate se păstrează ortografia şi intercalările făcute în edituri.

4. STRUCTURA DICŢIONARULUI

Cuvintele-titlu se găsesc în ordine alfabetică în dicţionar.

Articolele conţin: cuvântul-titlu; indicarea părţii de vorbire şi/sau valoarea stilistică; sensul, explicaţiile în limba maghiară, română şi germană; înşirarea datelor în ordine cronologică; nume proprii (Szn.), toponime (Hn.), nume de animale (Án.); sintagme, frazeme (Szk.); proverbe (Sz.); forme fonetice (Ha.); şi – dacă este necesar – explicaţii tipărite cu litere mai mici.

Oricare dintre ultimele categorii (Szn., Hn., Án., Szk., Sz., Ha) poate să lipsească de sub unele sensuri dacă nu există date pentru a le exemplifica.

4.1. Caracterul aparte al dicţionarului se manifestă în special în **cuvintele-titlu**. Attila Szabó T. afirmă: „Luînd în considerare cazul meu special, adică scopul ferm şi dorinţa de a crea din acest dicţionar o culegere care să prezinte într-un mod foarte bogat şi colorat informaţii despre lexicul transilvănean, în acest caz nu poate exista altă cale decît să confer – pe lîngă cuvintele de bază şi cele compuse – rolul de cuvînt-titlu oricărei forme derivate şi sufixate, atît celor rare cît şi celor care în decursul istoriei limbii s-au format prin sufixe productive. (...) în manuscrisul Dicţionarului deja am conferit rolul de cuvînt-titlu tuturor formelor sufixate cu *-ba/-be, -ban/-ben, -int, -képpen, -kor, -lag, -leg, -lan, -len, -szor, -szer, -ször* şi altor cuvinte care conţin sufixe care

– în textele redactate – datorită frecvenței lor și a faptului că apar consecvent în aceeași formă, pot fi considerate a fi adverbe independente, și în multe cazuri se și consideră a fi adverbe (...), au rol de cuvînt-titlu toate cuvintele derivate, deși dicționarele de uz general și cele explicative prezintă numai o parte a acestora" (MNy 65 [1969]: 411). De aceea de ex. derivatele și formele sufixate ale cuvîntului *akadály* sînt următoarele: *akadálykodik, akadályos, akadályoskodás, akadályoskodhatik, akadályoskodik, akadályoz, akadályozhat, akadályoztat, akadályoztatás, akadályoztathat, akadályoztatik, akadályoztató, akadályoztattatik*. Tot acest fapt justifică de ex. prezența cuvîntului-titlu *magára* după *maga*, sau formele *másszor, másrészről* după cuvîntul *más*. Astfel cercetătorii care sînt interesați de fenomenele diacronice le pot analiza mai ușor prin prezența a mai multor date istorice, deoarece nu trebuie să tragă concluzii numai din cîteva exemple.

În dicționar au rol de cuvînt-titlu și unele sintagme care arată procesul de formare a cuvintelor compuse, ca de ex. *egy-test-vér*, în cazul căruia se poate detecta, pe lîngă schimbările formale și semantice, formarea cuvîntului de sine stătător *testvér*.

De asemenea devin cuvinte-titlu acele sintagme care denotă un singur concept, noțiune și/sau acele sintagme care denumesc noțiuni importante în vederea istoriei Transilvaniei. De aceea apar de ex. următoarele sintagme în rol de cuvînt-titlu: *ágybéli ruha* 'lenjerie de pat', *mardzsinán juh* 'oaie transhumantă', sau *puszta ház*, care este prezent cu patru sensuri (1. 'casă rămasă pustie prin dezertarea iobagului care locuia acolo, casă pustie (deserta)'; 2. 'casă pustie/părăsită/nelocuită'; 3. 'cameră goală/pustie'; 4. 'casă modestă/sărăcăcioasă').

În cazul în care unele cuvinte apar frecvent în două variante fonetice, în dicționar apar ca duble cuvinte-titlu. De ex. *maradott, maradt; szőcs, szűcs; uborka, ugorka*. Dacă redactorii au la dispoziție un număr mare de date, textele se împart în funcție de variante: la același sens după **A.** apar formele primei variante, iar după **B.** cele ale variantei a doua. (De ex. în cazul cuvîntului-titlu *szőcs, szűcs* după A. apar formele care conțin vocala *ő*, iar după B. cele care prezintă vocala *ű*.)

Dacă un cuvînt există și astăzi, însă se prezintă în mod consecvent în textele vechi transilvănene într-o altă formă decît în limbajul contemporan, sau se prezintă într-o formă care astăzi poate fi considerată dialectală, cuvîntul-titlu reflectă această formă. De ex. *fehér* apare ca *fejér*, și în loc de *mazsola* cuvîntul-titlu este *malozsa*. În aceste cazuri se face referire la cuvîntul-titlu în locul alfabetic al formei contemporane (**fehér** l. fejér).

Numele proprii nu apar ca și cuvinte-titlu. Numele proprii „n-au fost introduse decît în următoarele cazuri: a) ca nume comune formate din nume proprii: *árpádka, atilla, bunda* etc.; b) ca elemente componente ale unor cuvinte compuse sau ale unor construcții atributive: *Ali basa ideje, Bartók-alma, Básta-járás, Bekes haza, buda-bekecs* etc.; c) acele derivate cu sufixul *-i* ale numelor de localități sau ale altor toponime, respectiv construcții cu caracter toponimic al căror comportament formal oferă date pentru istoria limbii: *alfalvi ~ alfalui, kobátfalvi ~ kobátfali, ardai ~ ardói, besenyei ~ besenyői, somlyai ~ somlyói, fejéregyházi, jákótelki* etc.; d) ca elemente componente ale unor nume de sărbători sau altor compuse formate din nume de botez sau de sfinți: *Boldogasszony nap(ja), boldogasszony árja, Luca-nap, Szent Antal napja* etc." (SzT. I: 20–22).

4.2. Rar se face referire la **părțile de vorbire** sau funcții gramaticale. Numai atunci se procedează astfel, cînd cuvîntul aparține mai multor grupuri de părți de vorbire sau dacă are ocazional și altă funcție gramaticală decît cel de bază. În acest caz cuvintele-titlu sînt urmate de numere romane și de indicații gramaticale în italice. De ex. în cazul cuvîntului *vissza* putem distinge trei roluri gramaticale: sub numărul I. s-au redactat acele date care prezintă funcții adverbiale (*hsz*), iar cuvîntul în acest rol are 6 înțelesuri; sub II. *vissza* apare ca prefix verbal (*ik* – adică în cazuri în care apare fără verb înlocuind sintagma alcătuită din prefix verbal și verb); sub III. s-au enumărat două sensuri cu date avînd funcție substantivală (*fn*). Atunci cînd cuvîntul titlu își schimbă funcția gramaticală numai ocazional, folosim abrevierile: *fn-i, hsz-i, jelzői haszn-ban* (cu rol substantival, adverbial, atributiv) etc.

4.3. Sensurile și explicațiile apar în trei limbi: în maghiară, în română și în germană. Sensul maghiar poate lipsi în cazul în care sensul principal al cuvîntului este clar pentru toți cunoscătorii limbii maghiare. De ex. primul sens al cuvîntului *lelki* este redat numai în limba română și germană, și numai celelalte 6 sensuri sunt explicate și în limba maghiară.

În cazul delimitării sensurilor redactorii încearcă să atragă atenția asupra nuanțelor date de anumite contexte, fiindcă aceste nuanțe pot facilita cercetările semanticii istorice. Astfel în multe cazuri se dau mai multe sensuri, nuanțe de sensuri ca în dicționarele explicative.

Sensurile de multe ori nu sînt redate ca și în dicționarele explicative, ci – mai ales pentru economie de spațiu – foarte pe scurt, mai ales cu sinonime. Acolo, unde este necesar, desigur se dau mai multe explicații.

În cazul numelor plantelor și animalelor se dau și numele latine. Dacă cuvîntul-titlu are același sens și formă ca și în limba contemporană, poate lipsi explicația, sensul în limba maghiară. De ex. la primul sens al cuvîntului *tyúk* găsim numai numele latin (Gallus domesticus), român (găină) și german (Henne).

Uneori contextul nu ajută redactorii să determine sensul sau sensul exact al cuvîntului-titlu, şi nici dicţionarele, cărţile sau cercetătorii a respectivelor domenii etc. nu pot ajuta redactorii să determine sensul, atunci sensul dedus este precedat de un semn al întrebării. De ex. în cazul redării sensului 2. al cuvîntului *lencsés* s-a optat pentru următoarea soluţie: 2. ? lencsével kereskedő; negustor de linte; mit Linsen handelnd | ? lencsefőzeléket kedvelő; amator de mîncare de linte; Linsengemüse gern habend. Szn. *1589:* Lenchyes Georgy [Kv; Szám. 4/VI. 12 Stenzely András sp kezével]. *1591:* Lenczes Georgi [Kv; TJk V/l. 169]. *1606:* Lenches Georg [UszT 20/114].

Acolo, unde nici contextul nu ajută în determinarea sensului, nu se dau explicaţii în nici o limbă, ci în locul explicaţiilor apare '?'. De ex. *váltószekér* '?' *1738:* mikor ... ele hajttyakis a valto szekereket, el dugdassak Enyeden [Harasztos TA; Ks 99 Orban Elek lev.].

4.4. După sensuri/explicaţii, în cadrul fiecărui sens, se află approximativ 12–13 **date** înşirate în ordine cronologică.

De obicei textele greşite sau dubioase, incomplete nu sunt incluse în dicţionar. Însă în cazul fiecărui cuvînt-titlu şi sens se redactează primul text chiar şi atunci cînd acesta este greşit sau dubios. Desigur nu lipsesc nici textele care sînt ultimele în ordine cronologică în limita temporală determinată de către Attila Szabó T. Dacă un cuvînt-titlu apare numai într-un text, se redactează chiar şi atunci cînd este (în comparaţie cu textele contemporane) dubios sau incomplet.

Textele, propoziţiile nu se redactează întotdeauna în întregime, ci părţile mai puţin relevante din punctul de vedere al sensului/cuvîntului-titlu este omisă, iar această parte este semnalată prin .... De ex.: *1621:* Az Aczioknak az kapun hogi dolgoztak ... Nyreo Janos az Taualj safar polgar eo keme adot kez liuggatot vasakat ... fel verette(m) [Kv; Szám. 15b/IX. 239–40]. Însă redactorii se străduiesc să nu omită părţi care să afecteze sensul textului.

În cazul în care textul orginal este deteriorat, se procedează în două feluri: a) dacă partea lipsă se poate deduce, partea dedusă este pusă în paranteze ascuţite < ... >; b) dacă nu se reuşeşte reconstruirea textului, în paranteza ascuţită apar trei puncte. De ex. *1686:* En Buczi Ko<zm>a Vettem kőltsö(n) Nemzetes Mvasarhellyi Kováts Istva(n) <vromto>l ... száz őtven Araniokot; az 1687 <Ezten>deöbeli mvasarhellyi Virágh napi sokadalomigh valo vásárig [MbK]; *1716:* Ez a praetex<t>usok: catholica fundatio <...> cedáljuk vissza, holott elégségessé meg <...>sá, mióta mü unitáruisok (!) bírjuk, három <...> dulásunkkal, elemozsina által építettük fel mindháromszor [Kv; KvE 297 SzF].

Fiecare text este urmat în paranteză dreaptă de **trimitere la izvorul utilizat**. În paranteză apare prima dată – dacă este cunoscută – localitatea şi prescurtarea comitatului; apoi – după punct şi virgulă – se face trimitere la izvorul utilizat; acesta este urmată – dacă este posibil – de numele persoanei care a scris sau căruia îi este adresat textul, scrisoarea etc., sau numele martorului; lîngă numele martorului apare în paranteză rotundă vîrsta acestuia, după paranteză rangul, situaţia socială şi/sau ocupaţia. De ex. [Kv; Szám. 6/XV. 4. ifj. Heltai Gáspár sp kezével]; [TML IV, 258 Veér Judit Teleki Mihályhoz]; [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Samuel lev.]; [A.venice F; Szad. Sztanchiul Zagania (60) Eskut Boer vall.].

Dacă pentru înţelegerea cît mai precisă a textului cititorul ar avea nevoie de **explicaţii**, la sfîrşitul textului citat sau a sintagmei respective se găseşte o literă indexată, şi explicaţiile se află în paranteza dreaptă, după trimiterea la izvoare. De ex. *1816:* mig a Változás[a] beáll ... el igazulvan addig a' mostani időről valo tartozások, Arendák, Taxák, és egyéb privatusok között valo fizetések rendje és modja [Kv; DobLev. V/993. 1b N. Sz. Szigethi György lev. – [a]A pénz értékének csökkentése].

În parantezele drepte pot apărea şi prescurtările **uo.** şi **i. h.** – excepţie făcînd ultimele două volume. Primul se foloseşte în cazul în care al doilea text citat a fost scris în acelaşi localitate ca şi cel precedent. Astfel uo. se referă la aceeaşi localitate, comitat. Iar i. h. se referă la izvorul utilizat. De ex. *1639:* Lencsés ajban (sz) [M.köblös SzD; DHn 47] | Lencsés aj verménél (sz) [uo.; i. h.]; *1614:* Lengiel Janos [Feltorja Hsz; BethU 309] | Lengiel Sigmond [Gelence Hsz; i. h. 377].

Dacă dintr-un an se redactează două (sau mai multe) texte, aceste date sunt separate prin semnul |, cum putem vedea şi în cazul textelor din 1639 şi 1614 citate în alienatul de mai sus. Dacă şi localitatea şi izvorul este acelaşi, primul text citat nu este urmat de paranteze drepte, ci de semnul |, iar toate informaţiile referitoare la localizare, izvoare se află după cel de al doilea text citat. De ex. *1662:* Fogaras fejedelemasszonyé. Örményes-, pocsai építtetések, udvarbíróságra való nevekedések | Mellyhez a diószegi hegyeken nagy jó szőlők és Belényes vidékiről egynéhány jó faluk fordíttatván és több defectusokon nyert jószágokkal is szaporíttatván, ott is derekas szántás-vetés, majorkodás, mindenféle barom-, aprómarhatartás és egy nagy jövedelmes derék udvarbíróság állattatott vala [SKr 199, 200].

4.5. Textele citate la fiecare sens sînt urmate (dacă există date) de nume de persoane (**Szn.**), toponime (**Hn.**), şi/sau nume de animale (**Án.**). Astfel apar toponime la sensul 'foarte mare' a cuvîntului *szörnyű*, nume de persoane la sensul 'I. *mn* care face curele (şi hamuri)' a cuvîntului-titlu *szíjgyártyó*, deasemnea nume de animale sub sensul '(cu coarnele) lăsate în jos' a cuvîntului *kajla*.

Aceste date conţin numai numele respective cu aceleaşi sufixe ca şi în textele vechi. Atunci cînd aceste nume pot fi completate de informaţii utile aflate în textele originale, şi acestea se redactează; de ex. în cazul toponimelor pot apărea precizări cu privire la localizare, în cazul numelor de persoane aceste informaţii se pot referi la ranguri sociale sau ocupaţii, iar în cazul numelor de animale pot apărea referiri la specii. Deşi în cazul numelor de animale aceste informaţii apar mai ales în parantezele rotunde ca şi completări ale redactorului respectiv sau în parantezele drepte. De ex. *1850:* az Unitarius Tiszt Cántor pajtája szeginél [Rákos TA; Borb.]; *1728:* Udvarhelyi Mihályt Collegium béli Theologiae Professort [Kv; SRE 157]; *1655 k.:* Logofét (lónév) [MGtSz II, 52 II. Rákóczi György ménesének összeír.]; *1899:* Lepke[a] [Sáromberke MT; TSb 7. – [a]Ló gr. Teleki Sámuel ménesében]. Deasemenea în cazul toponimelor se adaugă abrevieri (de ex. (e), (kú), (sző) etc.) care se referă la tipul de cultură, gospodărire pentru care este folosit. Aceste abrevieri şi explicaţiile lor se găsesc în lista abrevierilor.

Dacă în cazul numelor proprii sensul sub care ar trebui să fie incluse nu este limpede, aceste nume de persoane, toponime şi/sau nume de animale apar la sfîrşitul cuvintelor-titlu precedate de semnul ◊. Vezi de ex. numele de persoane de la cuvîntul-titlu *szinte* şi toponimele cuvîntului *szív*.

4.6. Cînd este cazul, articolul conţine şi **sintagme** (**Szk.**). Ele atrag atenţia asupra sintagmelor verbale vechi, alte sintagmelor specifice şi frecvente, sau se referă la noţiuni, concepte importante din punct de vedere istoric, cultural, lingvistic etc.

Ordinea sintagmelor este următoarea: prima dată sînt înşirate alfabetic sintagmele a căror prim cuvînt este cuvîntul-titlu, după aceea sînt prezente – la fel în ordine alfabetică – sintagmele unde cuvîntul-titlu este al doilea, al treilea etc. cuvînt al sintagmei. De ex. la sensul I/28. 'tablă regească, tablă (de judecată) crăiasă' a cuvîntul *tábla* apar următoarele sintagme: *tábla bírája, a tábla fiai, táblára apellál, táblára hív, erdélyi királyi tábla, erdélyi törvényes tábla, fejedelem táblája, királyi tábla, királyi törvényes tábla, oktavális tábla, ország táblája, törvényes királyi tábla, udvari tábla.* Cuvintele-titlu sunt inlocuite de semnul ~, iar sintagmele sînt separate prin semnul *. În cazul sintagmelor nu se dau explicaţii, sensuri.

În cazul unor cuvinte-titlu se redactează sintagme separat sub un număr aparte şi se dau sensuri, explicaţii în trei limbi. Acestea sînt precedate de abrevierea ***szk-ban*** (în construcţii). Se procedează astfel atunci cînd sensul sintagmei sau a sintagmelor nu poate fi înţeles, dedus din sensurile cuvintelor sintagmei, sintagmelor. Deasemenea sunt înşirate aici sintagmele care au mai multe sensuri şi/sau acelea care au neapărat nevoie de explicaţii din cauze istorice, sociale, culturale etc. De ex. de aceea apare la sensul al 6-lea al cuvîntului-titlu *vissza* două sintagme: **6.** szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *akar vmit* újra a tulajdonának akar tudni vmit; vrea să primească înapoi ceva; etwas zurückbekommen wollen. (...) * ~ *van vkivel* rossz viszonyban van vkivel; nu este în relaţii bune cu cineva; mit jemandem schlechte Beziehung haben.

4.7. Cînd este cazul, articolul conţine şi **frazeme**, expresii frazeologice, proverbe, zicale. Uneori se redactează şi frazeme care – mai ales dacă este vorba de apariţia într-un singur text – pot aparţine numai stilului unui singur autor, însă pot fi date lingvistice vechi importante pentru cercetătorii expresiilor frazeologice. Dacă este vorba despre numai o frazemă, după abrevierea **Sz.** acea expresie nu este menţionată, şi nici nu se dă explicaţii în nici o limbă. Însă dacă este vorba de cel puţin două frazeme – ca şi în cazul sintagmelor – ele se scriu înaintea citării. De ex. în cazul cuvîntului *visszaél* avem de a face cu un singur proverb, deci după abrevierea Sz. găsim data textului original şi textul citat. (**Sz.** *1671:* Kegyelmed, Uram, megbocsásson, közönséges, de igaz mondás: A ki maga törvényes igazságával nem tud élni, azzal láttatik visszaélni [TML V, 585 Mm rendei Teleki Mihályhoz]); însă în cazul sensului 9 al cuvîntului *tesz* avem 6 frazeme, care sînt evidenţiate separat şi despărţite prin semnul *, ca şi în cazul sintagmelor.

4.8. „Tot separat se dau în dicţionar şi atestările care, deşi sînt importante din punct de vedere fonetic, au fost scoase pe fişe fără context, în prima fază a culegerii materialului" (SzT. I: 24). Acestea sunt precedate de abrevierea **Ha., formă fonetică**.

4.9. Se întîmplă ca unele cuvinte-cheie să necesite mai multe explicaţii. Aceste explicaţii, completări, observaţii, tipărite cu litere mai mici în paragrafe separate, sunt trecute la sfîrşitului articolului sau după sensul respectiv. De ex. în cazul cuvîntului-titlu *viasz* între primul şi al doilea sens apare o explicaţie: „Deoarece la început ceara însemna mai ales ceara de miere, şi în cazul celor mai multe texte nu avem informaţii precise despre ce tip de ceară este vorba, s-ar putea ca unele texte citate sub sensul 1 să aparţină sensului 2".

Emese Fazakas

ANLEITUNG

1. ZEITLICHE UND GEOGRAPHISCHE EINGRENZUNG DER ANGABEN

Attila Szabó T. bezeichnete als die früheste Zeitgrenze der Dateien das Begründungsjahr des Siebenbürgischen Fürstentums. „Das Jahr 1541 war mit der Begründung des Siebenbürgischen Fürstentums nicht nur aus geschichtlicher Hinsicht bedeutungsvoll, aber auch im Sinne der Erweiterung der Muttersprachlichkeit in dem Hof und im Allgemeinen in den Ämtern. Nach dem Jahr 1541 wächst die muttersprachliche Schriftlichkeit und ich habe mich entschieden, dieses Jahr als den Ausgangpunkt meiner Forschung zu betrachten." (MNy 65 [1969]: 405). Er fand aber frühere Texte, also er schob die Grenze bis zum Ende des 15. Jahrhunderts hinaus. Später fanden auch solche Texte im Wörterbuch ihren Platz, die aus Urkunden, Amtsbüchern, Registern aus dem 14. Jahrhundert stammen. Obwohl diese Dateien nur einen kleinen Teil des gesammten Stoffes bilden, sind sie für die Namenforscher sehr bedeutend, weil sie so einen, aus den Gattungsnamen stammenden Namenschatz anbieten, der nicht einmal im Urkundenwörterbuch zu finden ist.

Die obere Grenze der Forschung wird am Ende des 19. Jahrhunderts definiert, weil „der wirtschaftliche, kulturelle und damit zusammenhängende sprachliche Änderungen beibringende Prozess, der im Siebenbürgen, ein bisschen später als in den anderen Teilen des ungarischen Sprachgebietes, am Ende des 18. Jahrhunderts begann und im nächsten Jahrhundert ununterbrochen fortsetzte, kann mit seinem Wirrwarr im 19. Jahrhundert nicht außer meiner Beobachtung bleiben. Einerseits also die am Ende des 18. Jahrhunderts beginnende Sprachentwicklung, die im 19. Jahrhundert ihre Ergebnisse erst zeigt, andererseits das Weiterleben der alten Formen, das letzte Licht der reformierten Wörter, die Möglichkeit der Beobachtung und der Befestigung der alten volkstümlichen Lauten-, Formen- und Satzeigenschaften trieben mich dazu, die obere Grenze in einem, zu unserer Zeit sehr nahen Zeitpunkt zu bestimmen." (MNy 65 [1969]: 405).

Die geographische Verbreitung der Dateien ist im Wörterbuch meistens angemessen, bedecken alle Teile des historischen Siebenbürgens. Manche Dateien, auch wenn wenige, stammen aus Sathmar, Arad oder aus dem Partium.

2. QUELLEN

Das Material des Wörterbuchs besteht aus ursprünglichen Urkunden der Archive und aus historischen Ausgaben. Man kann alle Genre der alten Zeiten in den amtlichen und privaten Quellen finden: Eigentum- und Dienstschriften, Testamente, Klassenbriefe, Staffierung- und Sachlisten, Verhörsprotokolle, Wechsel- und Verkaufsverträge, Quittungen, Ausgabelisten, Briefe, Gesetztexte, Fürstenanordnungen, Kirchen-, gesetzliche, Stadtrat- und Bezirksprotokolle, Geburtsurkunden, Leibeigenenbriefe, Buchhalterschriften, Briefe der verschiedenen Zehen, Schriften aus dem Hof, Daten aus Familienarchiven, Chroniken, Tagebücher, Gedanken, Missiles. So können die Daten nicht nur die offizielle Sprache Siebenbürgens, aber auch die Sprache der verschiedenen Mundarten-benutzenden Menschen zurückgeben – von Beamten in den Städten oder an den Dörfern, Schiedsrichtern, Notaren, Pfarrern, Meistern, Schankwirten.

Neben den handschriftlichen Materialen beinhaltet das Wörterbuch auch gedruckte Erinnerungen, Selbstbiographien, Briefwechsel, Briefe aus Schulen, Wortlisten.

3. RECHTSCHREIBUNG DER DATEIEN

Sprachgeschichtlich kann man die Rechtschreibung und die Buchstabenschreibung der alten Texte nicht vernachlässigen, deswegen widmete Attila Szabó T. eine besondere Aufmerksamkeit dazu, die Urkunden Buchstabe nach Buchstabe niederzuschreiben. Die Rechtschreibung in verschiedenen Jahrhunderten ist oft unterschiedlich und manchmal muss man auch mit der persönlichen Rechtschreibung der Person rechnen. Diese Vielfalt widerspiegeln die Angaben im Wörterbuch. Bei der Erscheinung der ersten Bände waren noch die Möglichkeiten der Presse beschränkt. Deswegen fand Attila Szabó T. eine Lösung, durch die er die Rechtschrei-

bung der alten Texte bewahren konnte, nur die verschiedenen Varianten einer Buchstabe machte er einig. „Praktisch wurde dieser Ansatz so angewandt, daß bereits während der Sammeltätigkeit, spätestens aber im Laufe des Redigierens die ausgeschriebenen archivarischen Texte, die ein launenhaft abwechslungsreiches graphiches Buchstabenvild aufwiesen, in der Weise verzettelt wurden, daß für die Wiedergabe einzelner voneinander graphisch häufig abweichender Bichstaben nur ein einziges Zeichen verwendet wurde. Infolge dieses Grundsatzes einer sehr mäßigen „Transkription" wird das *s* in der Wiedergabe des Wörterbuchs anstelle eines *ſ, σ* nur mit *s*, das *sz* anstelle eines *sz, β* mit *sz,* das *z* bzw. *ʒ* nur mit *s* bezeichnet, ungeachtet, welchen Lautwert der Quellenschreiber in seiner Rechtschreibung bzw. Aussprache dem betreffenden Zeichen beimaß. So wurden z.B. die Zeichen *z* oder *ʒ* mit dem Lautwert des *sz* als *z* gelassen und nich mit *sz* ungeschrieben. Von den Konsonantenvarianten mit Punkt bzw. Strich eines *g* und *l* wurde nur die eine (*ġ, ḷ*) verwendet. Von den Zeichenvarianten des v mit ü Lautwert wurden die v̇, v̄-Zeichen, von den mit diakritischen Zeichen verschiedenartig versehenen Varienten des *w* mit *ü* oder *v* und des *y* mit *i* und *ü*-Lautwert wird innerhalb des Thesaurus nur eines verwendet. In der Schreibweise der Vokale wurde im allgemeinen das Beizeichen beibehalten, lediglich die für das Zeichen des *ö* angewandten vielfachen, aber aus rechtschreibungsgeschichtlichem Gesichtspunkt belanglosen zwei Varianten wurden mit dem ö am nächsten kommenden Zeichen: *ō* anstatt *ȯ, ǫ* anstatt *o* ersetzt" (SzT. I: 32).

Wir folgten weiterhin Szabós Anleitungen und bei den Konsonanten bewahrten wir auch die Gruppen von zwei-drei Zeichen, auch wenn es manchmal als Schreibfehler beurteilt werden kann. Bei einigen Fehlern benutzen wir das Zeichen **(!)**, bekannt aus der sprachgeschichtlichen Literatur. z.B. *1570:* Thakach gĕrgh, Takacz kelemen, Georgh Takach, Azt vallyak hogy Ewk sennyt (!) azban Nem Thwdnak, hogy hoz peternek valahonnat Attafiarol Marhaya vagy Ĕreksege maradotth volna, Mert egy zegen legen volt mykor megh Neozeotis, hane(m) az thwgyak vassal kereskedet [Kv; TJk III/2. 202].

Der grösste Teil der ursprünglichen verkürzten Formen bewahrten wir in Höflichkeitsformen, z.B. (*eo flge, exclja* stb.), Maßnahmen, Geldbezeichnungen (*Uln. Reg., mfor.*), Rangen (*gr, b*), Berufe, Stellung in der Gesellschaft (*jur. not, Gralis perc.*), Institutionen (*eccla, K. I. Tanács* stb.), Namen (*Fr., G.*) und andere, vielbenutzte Abkürzungen haben wir auch nicht verändert (*A, I, cons., m. pr.*). Man kann ihre Bedeutung in der Abkürzungsliste finden.

In den anderen Fällen bezeichnen wir die, bei der Abkürzung ausgebliebenen Buchstaben mit Klammern **(...)**. Z.B. *1592:* Magiar vczaba Andras Kowachial chinaltatta(m) eztendeò altal az el teòredezet vasakbol 200 eòtwen zeget ... f 1 d 25 [Kv; Szám. 5/XIV. 161 Eppel Péter sp kezével].

Wenn ein Text Klammer enthält, wird es folgenderweise bezeigt: **(:...:)**, damit der Leser ganz genau unterscheiden kann, welche Teile aus der ursprünglichen Zeit stammen und welche von den Redakteuren dazugefügt waren. Z.B. *1803:* a' Gyitrai Communitas el vett ... egy Testvéremtöl ... egj lántzot, két csafflingját (: a' melly valami hasitto szeg forma vas, a' melljet a' Tőkékbe szoktunk ŭtni, 's az ahoz foglalt karikákba akasztyuk a' lantzot :) harom járom kŏz bŏr patingját [Toplica MT; Born. XVc. 1/77 Bukur Todor (45) col. vall.].

Bei den gedruckten Urkunden haben wir die Rechtschreibung und Bezeichnung bewahrt, die bei dem Druck benutzt wurde.

4. AUFBAU UND STRUKTUR DER WORTARTIKEL

Die Wortartikel befinden sich in alphabetischer Ordnung im Wörterbuch.

Ein Wortartikel wird folgenderweise aufgebaut: das Wort, Wortart und/oder stilistische Bestimmung, ungarische, rumänische und deutsche Beschreibung der Wortbedeutung, die chronologisch angegeben Dateien, zur Bedeutung gehörigen Personennamen (Szn.), Ortsnamen (Hn.), Tiernamen (Án.), Wortkonstruktionen (Szk.), Sprichwörter (Sz.), Lautformen (Ha.) und die Reihe wird mit Erläuterungen beendet, wenn es nötig ist.

Aus diesen Dateien können einige fehlen, abhängig davon, ob sie zu finden waren oder nicht.

4.1. Das Wörterbuch ist außergewöhnlich/seltsam vor allem in den **gewählten Wörtern**. Der Sammler sagt darüber: „In meinem Fall, wenn ich mein Ziel verfolge, dass ich die siebenbürgische Sprache in ihrer reicher Vielfalt und Buntigkeit zeigen will, gibt es keine andere Methode, als dass ich jedes abgeleitetes Wort auch als selbstständiges Wort betrachte, nicht nur die ursprünglichen Wörter oder die Zusammensetzungen. ... in der Handschrift des Wörterbuchs habe ich schon solche Ableitungen auf den Rang des Wortes gehoben, wie alle *-ba/-be, -ban/-ben, -int, -képpen, -kor, -lag, -leg, -lan, -len, -szor, -szer, -ször* Suffixe, die wegen ihrer häufiger Benutzung als Adverbe betrachtet werden können, sogar sind sie schon als solche betrachtet... Als Hauptwörter behandle ich auch andere Ableitungswörter mit Suffixen, obwohl die praktische oder erklärende Wörterbü-

cher sie nicht als solche betrachtet haben". (MNy 65 [1969]: 411). Z. B. die Ableitungen von *akadály* im ersten Band sind: *akadálykodik, akadályos, akadályoskodás, akadályoskodhatik, akadályoskodik, akadályoz, akadályozhat, akadályoztat, akadályoztatás, akadályoztathat, akadályoztatik, akadályoztató, akadályoztattatik*. Genauso kann man neben *maga* auch das Wort *magára* finden, neben *más másszor* und *másrészt*. So können die Sprachwissenschaftler einfacher die Veränderungen forschen, die Zuschläge zu den Wörtern erleichtern die Forschung, man muss sich nicht nur auf einige Auftauchungen lehnen.

Im Wörterbuch sind als Hauptwort auch einige Wortkonstruktionen betrachtet, die widerspiegeln, wie sich einige Wörter zu Zusammensetzungen bildeten, z.B. *egy-test-vér*, davon können wir das Wort *testvér* erkennen.

Genauso erscheinen solche Wortkonstruktionen, die nur eine Idee kennzeichnen oder in der Geschichte von Siebenbürgen wichtige Begriffe ausdrückten. z.B. *ágybéli ruha* 'Bettuch', *mardzsinán juh* 'Transhumance-Schaf', oder *puszta ház*, das 4 Bedeutungen hat (1. 'leeres Beisassenhaus, nach dem Weggehen des Leibeigenen leer gebliebenes Haus'; 2. 'unbewohntes Haus'; 3. 'leeres Zimmer'; 4. 'armes/ärmliches Haus').

Es gibt Formenvarianten, die oft auftauchen, deswegen benutzen wir mehrere Hauptwörter. Z. B. *maradott, maradt; szőcs, szűcs; uborka, ugorka*. Bei den einzelnen Bedeutungen – wenn wir genuge Informationen haben – geben wir die einzelnen Varianten unter den Buchstaben **A.** und **B.** z.B. *szőcs* a *szűcs*, unter A. erscheint die Variante mit *ő*, unter B. die mit *ű*.

Wenn ein Wort in der siebenbürgischen Sprache eine andere Form hatte, als heute oder es wird heute schon nur als Mundart benutzt, widerspiegelt das Hauptwort die alte Form. Z.B. bei dem Wort *fehér* finden wir *fejér*, bei *mazsola* auch *malozsa*. In diesem Fall wird das heutige Wort in alphabetische Ordnung gestellt und am Platz bezeichnen wir auch die Varianten. Z.B. **fehér** *l. fejér.*

Personennamen sind keine Hauptwörter, nur wenn sie als Gattungsnamen benutzt werden. Die Eigennamen „fanden selbständig keine Aufnahme, mit Ausnahme folgender Fälle: a. Wenn Eigennamen zu substantivierten Gattungsnamen geworden sind: *árpádka, atilla, bunda* usw; b. wenn sie als Glieder attributiver Zusammensetzungen bzw. Wortverbindungen appellativen Charakters: *Ali basa ideje, Bartók-alma, Básta-járás, Bekes haza, buda-bekecs* usw.; c. wenn sie mit dem Suffix *-i* aus Siedlungs- und anderen Ortsnamen abgeleitet sind bzw. wenn es sich um Wortformen abgeleiteter Wörter toponymischen Characters, deren morphologische Form sprachgeschichtlich aufschlußreich ist, handelt: *alfalvi ~ alfalui, kobátfalvi ~ kobátfali, ardai ~ ardói, besenyei ~ besenyői, somlyai ~ somlyói, fejéregyházi, jákótelki* usw.; d. wenn es sich um aus Tauf- oder Heiligennamen gebildete Namen von Fest- und anderen besonderen Tagen bzw. um Glieder anderer Zusammensetzungen: *Boldogasszony nap(ja), boldogasszony árja, Luca-nap, Szent Antal napja* usw. handelt"(SzT. I: 29).

4.2. Nur sehr selten bestimmen wir die **Wortart**. Wir geben die Wortart nur im Fall an, dass das Wort mehrere Wortarten haben kann, oder wenn man es auch anders benutzt. In diesem Fall erscheinen römische Zahlen nach dem Wort, danach die Wortart und erst dann die Erklärung. Z.B. *vissza* – kann drei Wortarten haben: mit dem römischen 1 bezeichnen wir 6 Bedeutungen des Wortes als Adverb, Abkürzung *hsz*, unter dem römischen 2 steht das Wort als Verbteil und unter dem römischen 3 sind 2 Bedeutungen als Nomen. Im Fall, dass das Wort nur selten die Wortart wechselt, benutzen wir die Abkürzungen *fn-i, hsz-i, jelzői haszn-ban.*

4.3. Die **Bedeutungen** und **Erklärungen** werden in drei Sprachen publiziert: ungarisch, rumänisch und deutsch. Die ungarische Erklärung fehlt, wenn die Bedeutung des Wortes allen eindeutig ist. z.B. das Wort *lelki* hat nur rumänische und deutsche Erklärungen bei der ersten Bedeutung, nur bei den anderen 6 Bedeutungen finden wir die ungarischen Erklärungen.

Bei der Unterscheidung der einzelnen Bedeutungen bemühen sich die Redakteure, solche Bedeutungsnuancen zu beschreiben, die aus der Textumgebung klar werden und die für die historische Bedeutungsforschung wichtig sein könnten. So erscheinen mehrere Bedeutungen als in den erklärenden Wörterbüchern.

Bei der Angabe der Bedeutung wollen wir nicht erklären, eher suchen wir ein Synonym oder ein Wort mit ganz naher Bedeutung. Wenn es möglich ist, schreiben wir das Wort um.

Bei den Pflanzen- und Tiernamen geben wir auch die wissenschaftlichen, lateinischen Namen an. Wenn das Hauptwort dasselbe in der heutigen Sprache bedeutet, kann die ungarische Erklärung ganz fehlen: z. B. Bei *tyúk* steht der lateinische Name: Gallus domesticus, die rumänische Übersetzung: găină und die deutsche: Henne.

Bei der Bestimmung der Bedeutungen kann passieren, dass wir keine solche Texte zur Verfügung haben, aus denen man die Bedeutung klar erfinden könnte, und auch kann man es in keinen Wörterbüchern, Fachbüchern usw. finden, sogar die Fachleute keine Erklärungen geben können. In diesem Fall steht ein Fragezeichen vor der Erklärung: z.B. bei dem Wort *lencsés* 2. ? lencsével kereskedő; negustor de linte; mit Linsen handelnd | ? lencsefőzeléket kedvelő; amator de mîncare de linte; Linsengemüse gern habend. Szn. *1589:* Lenchyes Georgy

[Kv; Szám. 4/VI. 12 Stenzely András sp kezével]. *1591:* Lenczes Georgi [Kv; TJk V/I. 169]. *1606:* Lenches Georg [UszT 20/114].

Wenn der Text uns gar nicht hilft, die Bedeutung zu bestimmen, dann schreiben wir nur ein Fragezeichen ohne Erklärung: z.B. *váltószekér* **'?'** *1738:* mikor ... ele hajttyakis a valto szekereket, el dugdassak Enyeden [Harasztos TA; Ks 99 Orban Elek lev.].

4.4. Bei den einzelnen Wörtern und ihren Bedeutungen erwähnen wir am meisten 12-13 **Dateien**, damit illustrieren wir die verschiedenen Zeitalter. Im allgemeinen fehlen die unklar geschriebenen oder unvollständigen Texte. Aber bei jedem Wort publizieren wir den ältesten Text, auch im Fall, dass er unvollständig ist, genauso wird der letzte Text erwähnt. Wenn das Wort nur einen Text hat/in einem Text erscheint, dann wird er publiziert, auch wenn er unklar oder unvollständig ist.

Mit den Texten benehmen wir uns frei, im Sinne, dass wir die unbedeutende Teile auslassen und mit **...** bezeichnen: *1621:* Az Aczioknak az kapun hogi dolgoztak ... Nyreo Janos az Taualj safar polgar eo keme adot kez liuggatot vasakat ... fel verette(m) [Kv; Szám. 15b/IX. 239–40]. Wir bemühen uns aber, dass der Sinn des Textes damit nicht verletzt wird.

Wenn wir einen inkompletten Text haben, benutzen wir 2 Methoden: a. wenn man den Textteil erschließen kann, dann benutzen wir (**< ... >**); b. wenn es uns nicht gelingt, weil der fehlende Textteil zu lang ist, schreiben wir noch drei Punkte in den Klammern. Z.B. *1686:* En Buczi Ko<zm>a Vettem költsö(n) Nemzetes Mvasarhellyi Kováts Istva(n) <vromto>l ... száz őtven Araniokot; az 1687 <Ezten>deöbeli mvasarhellyi Virágh napi sokadalomigh valo vásárig [MbK]; *1716:* Ez a praetex<t>usok: catholica fundatio <...> cedáljuk vissza, holott elégségessé meg <...>sá, mióta mü unitáruisok (!) bírjuk, három <...> dulásunkkal, elemozsina által építettük fel mindháromszor [Kv; KvE 297 SzF].

Einige Zuschläge werden mit verschiedenen **Zeichen** gekennzeichnet. In großen Klammern geben wir den Ortsnamen oder Bezirksnamen an, dann folgen zwei Punkte, danach die Quelle, dann – wenn es möglich ist – der Name des Schreibers, der bekennenden Person oder des Briefschreibers. Bei der Person, die ein Bekenntnis ablegt, geben wir noch den Alter, den Beruf und die gesellschaftliche Position an. z.B. [Kv; Szám. 6/XV. 4. ifj. Heltai Gáspár sp kezével]; [TML IV, 258 Veér Judit Teleki Mihályhoz]; [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Samuel lev.]; [A.venice F; Szad. Sztanchiul Zagania (60) Eskut Boer vall.]. Die Abkürzungen werden in der Abkürzungsliste erklärt.

Wenn der Text aus irgendeinem Grund noch Erläuterungen benötigt, benutzen wir einen kleinen Index am Ende des Wortes, die **Erläuterung** erscheint in großen Klammern. z.B. *1816:* mig a Változás[a] beáll ... el igazulvan addig a' mostani időről valo tartozások, Arendák, Taxák, és egyéb privatusok kőzőtt valo fizetések rendje és modja [Kv; DobLev. V/993. 1b N. Sz. Szigethi György lev. – [a]A pénz értékének csökkentése].

Außer den zwei letzten Bänden benutzten die Redakteure auch die Abkürzungen **uo.** und **i.h.** Die erste bedeutet, dass der zweite Text in demselben Ort niedergeschrieben wurde, wie der erste. Es bezieht sich auf dieselbe Siedlung oder denselben Bezirk. *i.h.* zeigt, dass die Archivdaten gleich sind: z.B. *1639:* Lencsés ajban (sz) [M.köblös SzD; DHn 47] | Lencsés aj verménél (sz) [uo.; i.h.]; *1614:* Lengiel Janos [Feltorja Hsz; BethU 309] | Lengiel Sigmond [Gelence Hsz; i.h. 377].

Wenn wir aus demselben Jahr zwei oder mehrere Dateien zitieren, werden sie mit dem Zeichen | voneinander getrennt, wie man es oben bei den Daten aus 1639 und 1614 sehen können. Wenn der Ort und auch der Archiv gleich sind, dann erscheinen keine große Klammer vor dem Zeichen |, die Informationen werden nach dem zweiten Zuschlag angegeben: z.B. *1662:* Fogaras fejedelemasszonyé. Örményes-, pocsai építtetések, udvarbíróságra való nevekedések | Mellyhez a diószegi hegyeken nagy jó szőlők és Belényes vidékiről egynéhány jó faluk fordíttatván és több defectusokon nyert jószágokkal is szaporíttatván, ott is derekas szántás-vetés, majorkodás, mindenféle barom-, aprómarhatartás és egy nagy jövedelmes derék udvarbíróság állattatott vala [SKr 199, 200].

4.5. Die Daten unter einigen Bedeutungen werden von Personennamen (**Szn.**), Ortsnamen (**Hn.**) oder Tiernamen (**Án.**) gefolgt. So haben die Redakteure Ortsnamen unter das Hauptwort *szörnyű* eingeführt, Personennamen zu *szíjgyártó* und Tiernamen zu *kajla*.

Diese Dateien beinhalten nur die konkreten Namen, in der Form, wie sie in den alten Texten auftauchen. Wenn der Name noch eine wichtige Information nötigt, kommt auch diese zu der Erklärung: z.B. bei den Ortsnamen die genaue Platzbestimmung, bei den Personennamen die Angabe des Rangs oder des Berufs, bei den Tiernamen die Rasse des Tieres, obwohl wir bei den Tiernamen im allgemeinen die Erklärungen in Klammern angeben. *1850:* az Unitarius Tiszt Cántor pajtája szeginél [Rákos TA; Borb.]; *1728:* Udvarhelyi Mihályt Collegium béli Theologiae Professort [Kv; SRE 157]; *1655 k.:* Logofét (lónév) [MGtSz II, 52 II. Rákóczi György

ménesének összeír.]; *1899:* Lepke[a] [Sáromberke MT; TSb 7. – [a]Ló gr. Teleki Sámuel ménesében]. Genauso werden die Bezeichnungen von den Wirtschaftsfeldern in Klammern angegeben: *(e), (ku), (sző).* Die Bedeutung von diesen kann man in der Abkürzungsliste finden.

Wenn es den Redakteuren nicht ganz klar ist, welche Bedeutung die Personennamen in der Zeit der Erscheinung getragen haben, dann findet der Leser das Zeichen ◊ am Ende der Erklärung. Z.B. Personennamen unter *szinte* und Ortsnamen unter *sziv.*

4.6. Zu einigen Bedeutungen werden auch Wortverbindungen (**Szk.**) hinzugefügt. Die Wortverbindungen beziehen sich auf alte Formen, häufige Konstruktionen, die noch nicht zusammengesetzte Wörter bildeten oder sie verstecken solche Begriffe, die in dem gegebenen Zeitalter aus historischer, kultureller oder sprachwissenschaftlicher Hinsicht sehr wichtig waren.

Die Reihenfolge der Wortverbindungen ist folgende: zuerst kommen die Verbindungen mit dem Hauptwort als erster Teil, dann solche, wo das Hauptwort zweiter, dritter usw. Teil ist. Z.B. *tábla* I/28. unter die Bedeutung von 'királyi/fejedelmi tábla' zählten wir folgende Wortverbindungen: a *tábla bírája, a tábla fiai, táblára apellál, táblára hív, erdélyi királyi tábla, erdélyi törvényes tábla, fejedelem táblája, királyi tábla, királyi törvényes tábla, oktaválís tábla, ország táblája, törvényes királyi tábla, udvari tábla* Wortverbindungen. Bei den Wortverbindungen bezeichnen wir das Hauptwort mit ~, und die einzelnen Verbingen werden mit * voneinander geteilt. Bei den Wortverbindungen steht keine Erklärung.

Bei einigen Hauptwörtern heben wir Wortverbindungen heraus, die dreisprachige Übersetzung bekommen. Diese werden bei der Abkürzung ***szk-ban*** eingeführt. Diese sind solche Verbindungen, derer Bedeutung von den einzelnen Teilen nicht genau zu erklären ist. Oder dazu gehören auch die Wortverbindungen, die eine bedeutende historische, gesellschaftliche Erscheinung bezeichnen und Erklätung benötigen: z.B unter der 6. Bedeutung von *vissza* sind zwei Wortverbindungen: **6.** szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *akar vmit* újra a tulajdonának akar tudni vmit; vrea să primească înapoi ceva; etwas zurückbekommen wollen. (...) * ~ *van vkivel* rossz viszonyban van vkivel; nu este în relații bune cu cineva; mit jemandem schlechte Beziehung haben.

4.7. Unter einigen Bedeutungen tauchen Sprichwörter mit dem Zeichen **Sz.** auf. Wir publizieren hier auch solche Sprichwörter und sprichwortartige Begriffe, die vielleicht nur von einer Person benutzt wurden, vor allem wenn wir nur eine Datei haben, aber diejenigen, die sich mit der Parömiologie beschäftigen, werden uns dankbar. Wenn wir nur ein einziges Sprichwort zur Verfügung haben, projizieren wir es nicht, wie wir es im Falle der Wortverbindungen tun. Aber wenn wir mindestens zwei Sprichwörter zu einer Bedeutung haben, dann erscheinen sie immer: z.B. bei dem Wort *visszaél* folgt eine Jahrangabe nach der Abkürzung *Sz*: (**Sz.** *1671:* Kegyelmed, Uram, megbocsásson, közönséges, de igaz mondás: A ki maga törvényes igazságával nem tud élni, azzal láttatik visszaélni [TML V, 585 Mm rendei Teleki Mihályhoz]); aber bei dem Wort *tesz*, bei der 9. Bedeutung werden 6 Sprichwörter entlassen.

4.8. „Genauso publiziert das Wörterbuch solche Zuschläge, die zwar interessant sind, was die Lauten anbelangt, aber erschienen auf den Zetteln am Anfang der Forschung, ausgenommen aus den ursprünglichen Texten, ohne Textzusammenhang" (SzT. I: 17) Vor diesen steht die Abkürzung **Ha** wie Hangalak – Tonform.

4.9. Es kann passieren, dass die Hauptwörter oder die Erklärung noch Erläuterung von den Redakteuren benötigen. Diese Erläuterungen erscheinen unter dem Hauptwort oder unter der gegebenen Bedeutung in einem anderen Absatz, mit kleineren Buchstaben. Z.B. so erschien die folgende Erläuterung unter dem Wort *viasz*, zwischen der ersten und zweiten Bedeutung: „Weil das Wort *viasz* am Anfang eher *méhviasz* bezeichnet hat, und die Texte nicht genung Information uns geben, kann es passieren, dass die Zuschläge bei der ersten Bedeutung eigentlich zu der 2. Bedeutung gehören."

Emese Fazakas

(Übersetzung von Beáta Jarosova und Júlia Volkán)

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

RÖVIDÍTÉSEK A XVI–XVIII. SZÁZADI SZÖVEGEKBEN

A = actor (felperes/vádló)
AA = actores (felperesek/vádlók)
Aa, aa, afia, aia = atyánkfia
aest. = aestimaltatott
afia l. Aa
aia l. Aa
ass. = assessor
Ak = actorok (felperesek/vádlók)
Ax = actrix (felperesnő/vádlónő)
B. = bíró; becsületes
B.C. = becsületes céh
B:Em., b.e. = boldog emlékezetű
Blts, Bts, blts, bltes = becsületes
B.T. = becsületes tanács
B.U, B.V., B.W = bíró uram
B.U.H, B.V.h. = bíró uram (meg)hagyásából
B.V. l. B.U.
cast. = castellanus (várnagy)
cb = cubulus (köböl)
Cir., cir. = circiter (kb.)
cit. = citata, citatus (idézett, beidézett)
col. = colonus (jb, zs); colonicalis
com. = comitatus; comes
conj. = conjunx (feleség)
Connum = connumeratio
cons. = consors (házastárs)
cub. l. cb
Cub. S(ax). = cubulus saxonicalis
Cxs, Cxtus = Christus
Cs = császári
Cs. arany = császár/császári arany
D, Dns = Dominus (úr)
Da = Domina (asszony)
D., d., Dnr, Dr, dr = denarius, dénár
D. A. = dominus actor (felperes úr)
D. I. = dominus inctus (alperes úr)
dis. = disunitus (görögkeleti)
dnr l. D.
Dob. = Dobocensis (dobokai)
dom. = dominalis
Dr l. D.
D. T. = dominus terrestris
Dto = detto
Eccla, eccla, Ecclia = ecclesia (eklézsia)
Eh. Ft = Egyházi Főtanács
eo Ex = őexcellentiája
eo flge, eo Flge = őfelsége
eo K, eő K., eo Kegl, eo Kglme = őkegyelme, őkegyelmek
eo Kek = ökegyelmek
E. ref = evangelicus református
eo N, eo Nsga = őnagysága
est. = estimaltatott
Exa, exclja = excellentiája
Exp. = exponens
f., fl., Flor. = florenus
Fged = felséged
fisc. dir. = fiscalis director
Fh, f.h., fhg, fl. hung. = florenus hungaricalis
fl. hung. l. Fh.
Fl R., Fl RH = florenus Rhenensis
F. K, Fk = felséges király
fnt = forint
Fog. = Fogarasiensis (fogarasi)
For. o. = osztrák értékű forint
Fő KB = főkirálybíró
Fr. = Franciscus
g., gel. = gelima (kalangya)
G., Gralis = Generalis
Gr. = Georgius
gondv. = gondviselő
Gralis perc. = generalis perceptor
gr. cat = greco-catolicus (görög katolikus)
Gy.k., Gy. kat. = (székely) gyalog katonarendű
H. fo l. Fh.
hr = helyrajzi szám
hüv. = hüvelyk (hosszmérték)
I, In = Inctus (alperes/vádlott – férfire vonatkozó megnevezés)
Ia, Ita = Incta (alperes/vádlott – nőre vonatkozó megnevezés)
ie, i.e. = idem est (azonos, ugyanaz)
II, IIok = Inctusok (vádlottak)
Im, Imp. imp. = Imperialis (római szent birodalmi)
ins. = inspector
ins. bon. = inspector bonorum
isp. = ispán
iun. = iunior (ifjabb)
J, Jn l. I, In
Joh. = Johannes
Jos. = Josephus
jun. = junior (ifjabb)
jur. = jurátus
jur. ass. = juratus assessor
jur. not. = juratus notarius

Just, just = justa
K., k. = királyi; kegyelmed
kgls = kegyelmes
kglsen = kegyelmesen
K. I. Tanács = Királyi Igazgatótanács (Főkormányszék, Gubernium)
kk = kegyelmednek, kegyelmeteknek
kr. = krajcár
lb = libra (font)
lib. = libertinus (szabad személy)
m., Ma., metr., mr., mtr. = metreta (folyadékmérték)
M., Mélt, mél., Mls = méltóságos
M. B = méltóságos báró
metr. l. m.
mfor. = magyar forint
M. G. = méltóságos gróf
M.L.B. = méltóságos liber báró
Mlg, Mlgos = méltóságos
mp, mpia = manu propria (saját kezű)
m. pr = manu propria (saját kezű)
mr. l. m.
mtr. l. m.
n. = nevezetű, nevű; numero
N, n., Nag., Nagyod, Nsgod = nagyságos, nagyságod
N., Nms, Ns = nemes
Nagk = nagyságtok
NB, N.B. = nota bene
Nemtes, Nemzs, Ntes, Net, Nztes = nemzetes
Net l. Nemtes
Nlis, Nob. = nobilis (nemes)
Nob. l. Nlis
Ntes l. Nemtes
Nztes l. Nemtes
o. mester = oskolamester
orth. = orthodoxus (református)
őkgme = őkegyelme
P., p = pénz; pondus
pa. = propria (manus) (saját kezű/kézzel)
past. eccl. orth. = pastor ecclesiae orthodoxae (református lelkipásztor)
pfr = pengőforint
pp, pplus = primipillus (lófő)
ppa, Pplla = primipilla (lófő felesége)
pred. = predicator
pria = manu propria (saját kezű írás)
Proc. = processus, processualis
prot. = protestatio (tiltakozás); protocollum (jegyzőkönyv)
Prov., prov. = név előtt: providus; foglalkozás-jelzésben: provisor
P. zsinat = partialis zsinat
p. t. = pro tempore
R. D. = reverendus dominus
rel. vidua = relicta vidua (özvegy)
R. Fiscus = regius fiscus
Rhf = rénes (rajnai) forint
Rlta = relicta (özvegy)
S. = sanctus (szent)
sen. = senior (idősebb)
s. s. = salvum sit
St. = Stephanus
supl. = suplementum; suplicatio
SV, s.v. = sit venia
Sz = székely; szent
T., t. = tiszteletes, tisztelendő
T., Tit. = (illően) titulált
Th = Thomas
Tisz = tisztelendő, tiszteletes
TN = tekintetes nemzetes
Tndő = tisztelendő
T. P. = tisztelendő páter
Ts = tekintetes
tt. = totaliter
U. = uram
ul, uln = ulna (rőf)
Uln. Reg. = ulnae regales
ur. = urna (akó)
V, v = vice
V, W = Uram
val. = valachalis
vasc. = vasculum (átalag)
ven. = venerabilis
V eo fsége = urunk őfelsége
V eo Nga = urunk önagysága
vf, vft, vfrt. = váltóforint; vonásforint
VKapitány = vicekapitány
VKBíró = vicekirálybíró
Vln. Reg. = ulna regalis
x, xr, xár = krajcár
Z, z = szent; Szilágy

SZERKESZTÉSBELI RÖVIDÍTÉSEK

Án. = állatnév; **Ha.** = szövegösszefüggés nélkül hangalaki v. alaktani érdekessége miatt besorolt adalék; **Hn.** = helynévi (földrajzi névi) előfordulás; **Sz.** = szólás; **Szk** = szókapcsolat(ok); **Szn.** = személynévi előfordulás

a = anya
ad. lev. = adománylevél
aj. = ajándék(a)
al. = alatt
aláír. = aláírása, aláírásával
alk. = alkalmi
áll = állattenyésztésre, állatvilágra vonatkozó
Án., án = állatnév
arm. ns = ármális nemes, ármálista
ass. = assessor
aszt = asztalos, asztalosságra vonatkozó
asztalosmest. = asztalosmester
átír. = átírás(a)
b. = báró
bec = becézés, becéző forma
becsm = becsmérlő
betl. játék = betlehemes játék
birt. lev. = birtoklevél
birt. szr = birtokos személyrag
biz = bizalmas jellegű nyelvhasználatban
biz. lev. = bizonyságlevél
cig = cigány
cl = címlap
col. = colonus (jb)
conscr. = conscriptio (összeírás)
consist. = consistorium(i); consistorialis
cs. = család; levéltári jelzetben: család
csúf = csúfondáros
diákny = diáknyelv
dom = dominális
E = Erdély
e = erdő
e. = (évszámok után) előtt
eccl. orth. pastor = ecclesiae orthodoxae pastor (ref. lelkipásztor)
eccl. unit. = ... ecclesiae unitariarae (unitárius)
e. f. = (a jelzett század) első fele
egyh. = egyházi
egy. gör. = egyesült görög (vallású)
egysz = egyes szám
ek = az egykorú használatban
előterj. = előterjesztés
erd-i = erdélyi
esküszöv. = esküszöveg
esp. = esperes(i)
évr. = évrendben
fam. = família
famul. = famulus
Fasc. = fasciculus
faz = fazekas
fej = fejedelem; fejedelmi kancelláriai irat
fej-i = fejedelmi
felj. = feljegyzés(e)
feljel. = feljelentés
fell = fellengzős
fels. = felsorolás
ff = a melléknév felsőfoka
fiz. jegyz. = fizetési jegyzék(e)
fn, fn-i = főnév, főnévi
fog. = fogalmazás, fogalmazvány
foly. = folyamodvány(a)
folyt. = folytatódik, folytatás
Folyt. a fels. = folytatódik a felsorolás
főisp. = főispán
főkonz. = református főkonzisztórium(i)
Fr. = Franciscus
G. = Georgius
gazd. = gazdasági
gazd. ut. = gazdasági utasítás(a)
gk = görögkeleti
gkat. = görög katolikus
gondv. = gondviselő
Gr. = Gregorius
gr = gróf
gr. kel. = görög keleti
Gub., gub. = Gubernium (Erdélyi Főkormányszék)
gub-i = guberniumi
gúny = gúnyos
gyak = gyakorító ige
gyászjel. = gyászjelentés
gy. kat. = (székely) gyalogkatona (rendű)
gyü = gyümölcsös
h. = helyett
h. és é. n. = hely és év nélkül (kiadványleírásban)
hagy. = hagyaték(a)
hagy. lelt. = hagyatéki leltár(a)
haszn. = használat
hat. = határozat
hist. = história, históriája
hit. ass. = hites assessor
hiv. = hivatalos (irat); hivatali nyelv
hiv. rend. kiv. = hivatalos rendelet kivonata
Hj, hj = harmincadjegyzék, vámjegyzék
Hn. hn = helynév
h. n. = hely nélkül (kiadványleírásban)
hr = határozórag

hsz = határozószó
id. = idősebb
ifj. = ifjú, ifjabb
i. h. = idézett hely
ik = igekötő
in = igenév
insp. = inspektor
instr. = instrukció (utasítás)
inv. = inventárium (leltár)
ir. = irat(ok); írás(a)
irt = irtás, irotvány
isk = iskoláztatás
isk. m. = iskolamester, tanító
isp = ispotály
isp. m. = ispotálymester
J. = Joannes, Johannes
jb = jobbágy
jegyaj. = jegyajándék(a)
jegyz. = jegyzet(e), jegyzék(e)
jel. = jelentés
jell-ű = jellegű
Jk, jk = jegyzőkönyv
jog = jogéletbeli használat
Jos. = Josephus
jószágig. = jószágigazgató
jun. = junior (ifjabb)
k = kaszáló
k. = (évszám után) körül
kapcs. = (vmivel) kapcsolatos
kápt. = káptalani (irat)
kat. = katolikus
ke = kenderföld
kel. = kelengyéje
kérv. = kérvény(e)
kézir. = kézírása
kf = a melléknév középfoka
kfn = középfelnémet
kics = kicsinyítő forma
kif. = kifejezés(ére)
kijegyz. = kijegyzés(e)
kiv. = kivonat(a)
kk = s következő (lap)
kl = körlevél
kn = keresztnév
konz., Konz = konzisztorium(i)
konv. = konvent
kov = kovácsmesterségbeli
kov. = kovács(mester)
költségnapl. = költségnapló(ja)
kör. = környék(e)
körny. = környék(e)
körrend. = körrendelet
köv. = következik, következő
Köv. a fels. = következik a felsorolás
Köv. a részl. = következik a részlet(ezés)
köv. jel., követjel. = követjelentés
köv. m. = következtető mondat
köv. ut., követut. = követutasítás
köz. = (évszámjelzés után) közepe
Közig. ir. = közigazgatási iratok
Kt, kt = könyvtár; kézirattár
ku = kukoricaföld
kúrialeír. = kúrialeírás
l = legelő
Lad. = Ladislaus
lajstr. = lajstrom(a)
lak. = lakatosság
lakatosm. = lakatosmester
lb = libra (font)
leír. = leírás
lelt. = leltár(a)
lev. = levele
lib = libertinus (szabad személy)
lovászmest. = lovászmester
Lt, lt = levéltár
luth. = lutheránus
m. = megye; mondat
ma = malom
más. = másolat(a)
mb = malombíró
mell. = melléklet
m. f. = (századok után) második fele
mgh = magánhangzó
mil. equ. = militias equestris (lovas katona)
mn = melléknév
mn in = melléknévi igenév
mozz. = mozzanatos ige
msh = mássalhangzó
msz = mutatószó
muzs. = muzsikus
műv = műveltető ige
n. = német
nb = nobilis
néh. = néhai
nm = névmás
névm. = névmás
not. = notárius
ns = nemes
nu = névutó
nyil. = nyilatkozat(a)
nyom = nyomatékosítva
nyomt. kl = nyomtatott körlevél
ogy = országgyűlés
ogy-i végz. = országgyűlési végzés
oltalomlev. = oltalomlevél
orsz. = országos
Oszt., oszt. = osztozás, osztály
oszt. lev. = osztálylevél, osztozólevél

osztozólev. = osztozólevél
összeír. = összeírás(a)
özv. = özvegy
p = patak
pap-not. = pap nótárius
Perc. = percepció
perir. = perirat(ok)
pléb. = plébános
pműv. = puskaművességbeli előfordulás
pp = primipillus, primipilla (lófő)
ppix = pedes pixidarius (lándzsás)
préd. = prédikátor; prédium (puszta település)
pref. = prefectus (jószágigazgató/kormányzó)
prof. theol. = professor theologiae
prot. = protestáns
pu = puszta
puskaműv. = puskaművesség
r = rét
r. = (tanúk neve mellett:) román
rect-prof. = rektorprofesszor
ref. = református
ref. koll. prof. = református kollégium professzora/tanára
ref. lelk. = református lelkész
reg. = regestrum
rel. = relicta
rend. = rendelet(e)
rendsz = rendszerint
rk = római katolikus
rtlen = rendezetlen (levéltári anyag)
sen. = senior (idősebb)
Sig. = Sigismundus
sk = saját kezű
sp = sáfárpolgár (számadó gondnok)
St., Steph. = Stephanus
súlym = súlymérték
sz = szántóföld
sz. = számú; század
szab. = szabados
Szám., szám. = számadás
számn. = számnév
szárm. = származék(a)
szb = szolgabíró
sz. e. f. = … század első fele
szerk = szerkezet
szgy = szígyártó
szitk. = szitkozódás
sz. köz. = … század közepe
sz. m. f. = … század második fele
sző = szőlő
szöv. = szöveg(e)
sztlan = számozatlan (jelzet nélküli levéltári darab)
szűcsm = szűcsmesterség
táj = tájnyelvi
tbsz = többesszám
term = területmérték
terv. = tervezet(e)
test. = testamentum(a)
tilt. nyil. = tiltakozó nyilatkozat
tlan = tárgyatlan ige
tn = településnév
törv. = törvény(e)
trans. = transmissio
transs. = transsumptum (átírt irat)
tréf = tréfás stílusban
ts = tárgyas ige, tárgyas használat
tt = tiszttartó
u. = (évszámok után) után
ua. = ugyanaz
ub = udvarbíró
udv. = udvari
udv. tt = udvari tiszttartó
un. = unitárius; unitus
unit. = unitárius
uo. = ugyanott
urb. = urbárium
ut. = utasítás(a)
ügyv. = ügyvéd
űrm = űrmérték
v. = (századjelzés után) vége; vagy
Val. = Valentinus
vál. = válasz(a)
vall. = vallomás(a); vallású
Vect. = vectigal (adójegyzék, harmincadjegyzék)
végr. = végrendelet(e)
vid. = vidéke
vh = visszaható ige; visszaható jellegű használat
vk = vallató kérdés
vkb = vicekirálybíró
visp = viceispán, alispán
vn = vezetéknév
von. = vonatkozik, vonatkozó
vsz = valószínűleg
vszb = viceszolgabíró, alszolgabíró
vsz-ű = valószínű
zf = zabföld
zs = zsellér

A GYAKORIBB RÉGISÉGBELI KÖZIGAZGATÁSI TÁJ- ÉS TELEPÜLÉSNEVEK AZONOSÍTÁSA, ILL. AZ ILYEN JELLEGŰ NÉVRÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

A = Arad m.
A. = Alsó-
Acintos = Cintos AF
A.esküllő = Nagyesküllő K
AF = Alsó-Fehér m.
al. = alatt
Alsótorja = Altorja Hsz
Amadéfalva = Madéfalva Cs
Asz = Aranyosszék
A.szovát = F.szováttal egybeolvadva, később: M. szovát K
A.torja l. Alsótorja
B = Bihar m.
Banyica = Mezőbanyica K
Beszt. = Beszterce
beszt-i = beszterceei
Bh = Bánffyhunyad K
BN = Beszterce-Naszód m.
Boldoc = eltűnt település Mezőcsán (TA) táján
Br = Brassó m.
BSz = Belső-Szolnok m.
Burjánosóbuda = Bodonkút K
Ceged, Ceked, Cikud = Mezőceked K
Cs = Csík m.
Csapósztgyörgy = eltűnt település Maroslekence és Marosorbó táján
Cssz = Csíkszék
Csíksztmárton = Nyárádsztmárton MT
Décse = l. M.décse SzD. – 2. Marosdécse AF
Dob. = Doboka m.
Dszm = Dicsőszentmárton
Ebesfalva = Erzsébetváros KK
Erked = Szász-, majd Mezőerked K
Esztána = Sztána K
F = Fogaras m.
F. = Felső-
F.esküllő = Kiseküllő K
Fog. = Fogaras város
F.szovát l. A. szovát
Földvár = l. Melegföldvár SzD. – 2. Székelyföldvár TA
Franekera = Frankfurt (Németország)
Fráta = M.fráta K
-fva = (településnév végén) -falva
Gerendlóna = Aranyoslóna TA
Girbó = O.orbó AF
Gyalakuta = Gyulakuta MT
Gyf = Gyulafehérvár AF
Gysz = Gyergyószék
Gyszm = Gyergyósztmiklós Cs
Gyula (Békés m.), a fejedelemkori Erdélynek egyik délnyugati végvára
H = Hunyad m.
Haczag, Hacog = Hátszeg H
Hála = Halle (Németország)
Hsz = Háromszék m.
Ilke = Ülke U
Jenő = 1. Kis-, később Szamosjenő SzD. – 2. Borosjenő (Arad m.), a fejedelemkori Erdély egyik délnyugati végvára
K = Kolozs m.
Karkó, Krakkó = Boroskrakkó AF
Károlyvár, Károlyfejérvár = Gyulafehérvár
Kézdipolyán = Kézdisztkereszt Hsz
Kisjenő l. Jenő
KK = Kis-Küküllő m.
Km = Kolozsmonostor
Kövesd = Mező-, majd Székelykövesd MT
Kr = Kraszna m.
Ksz = Kászonszék
Kszeg = Kalotaszeg
KSz = Közép-Szolnok m.
Kük. = Küküllő m.
Kv = Kolozsvár
kv-i = kolozsvári
Kvh = Kézdivásárhely Hsz
Lengyelkék = Ringelkerk, eltűnt település Gergelyfája és Hosszútelke (AF) táján
Lipsia = Lipcse (Leipzig)
M. = Magyar-
Magyarbogáta = Felsőbogáta SzD
Magyarkapus = Nagykapus K
Maros-Székelyvásárhely = Marosvásárhely
Mezőnagycsán = Mezőcsán TA
Mezőszentpéter = Uzdiszentpéter K
M.gorbó = Csákigorbó SzD
Mm = Máramaros m.
Mmsz = Máramarossziget Mm
Monyát = Nyomát MT
MT = Maros-Torda m.
Mv = Marosvásárhely
mv-i = marosvásárhelyi
Nagyalmás = Váralmás K
Nagycsán = Mezőcsán TA
Ne = Nagyenyed AF
Nagygyeke = Gyeke K
Nagykristolc = Nagykeresztes SzD
NK = Nagy-Küküllő m.
Nagypacal = Érszőllős Sz
Nsz = Nagyszeben Szb
Nyén = Keresztvár Hsz

O. = Oláh-
O.fenes = M.fenes K
Ompolyica = Kisompoly AF
O.palatka = M.palatka (K) ikerfaluja
Osz = Orbaiszék
Pacal l. Nagypacal
Peselnek = Kézdikővár Hsz
Pinárd = Várhegy MT
Polyán = Kézdiszentkereszt Hsz
Resztolc = Hosszúrév SzD
Ssz = Sepsiszék
Sszgy = Sepsiszentgyörgy Hsz
Sugad = prédium Ispánlaka (AF) határában
Sv = Segesvár NK
sv-i = segesvári
Sz = Szilágy m.
Szakatura = Szakadás SzD
Szászerked l. Erked
Szásznyíres = Nyíres SzD
Szászszentlászló = Tordasztlászló TA
Szb = Szeben m.
SzD = Szolnok-Doboka m.
Székelyvásárhely l. Maros-Székelyvásárhely
Szentlászló = 1. Szászszentlászló NK. – 2. Tordaszentlászló TA
Szentrontás = Szentháromság MT
Szereda = 1. Csíkszereda. – 2. Nyárádszereda MT
Szereda Szentanna = Nyárádsztanna MT
Szinnye = Radákszinnye SzD
Szitáskeresztúr = Székelykeresztúr Hsz
Szkr = Székelykeresztúr
Szság = Szilágyság
Szt = Szatmár m.
szt = (településnév közepén) szent
Szu = Székelyudvarhely U
Szúv = Szamosújvár SzD
szúv-i = szamosújvári
T = Torda m.
TA = Torda-Aranyos m.
Tiborc, Tiburc = eltűnt település Kv táján
Toplica = Maroshévíz MT
U = Udvarhely m.
Usz = Udvarhelyszék
usz-i = udvarhelyszéki
Vh = Vajdahunyad H
Z = Zaránd m.

FORRÁSOK ÉS FORRÁSRÖVIDÍTÉSEK

AAll = MvLt Acta Allodialia
AbN = Abrudbányai Nagy család levelei (EMLt)
AC = Approbatae Constitutiones Regni Transylvaniae. Claudiopoli 1677
ACArt. = a kv-i asztalos céh artikulusai (EMLt)
ACC l. AC
ACJk = a kv-i asztalos céh jegyzőkönyve (EMLt)
ACLev. = a kv-i asztalos céh levelesanyaga (EMLt)
ACProt. = a kv-i asztalos céh jegyzőkönyve (EMLt)
ACSzám. = a kv-i asztalos céh számadáskönyvei (EMLt)
ÁcsCJk = a kv-i ács céh jehyzőkönyvei (EMLt)
AE = Szabó T. Attila: *Anyanyelvünk életéből: VálTan. I.* Buk. 1970
Aggm., AggmLt = a kv-i aggmenház (Szent Erzsébet ispotály) levéltára
AH = REkLt. II. Apafi Mihály hagyatéki leltára
AIN = Gr. Apor István erdélyi kincstartó naplója: EM XXXV, 144–54
AkLt = a Román Akadémia kv-i lt
ÁLt = a kv-i állami levéltár (Arhivele Statului. Filiala Cluj)
ÁLtUrb. = a kv-i állami levéltár vajdahunyadi urbáriuma
AMN, IIAMN = I. és II. Apafi Mihály naplója: EM XVII, 82–, 143–, 293–, 270–, 325–.
Andrád, An. = Andrád Sámuel: *Elmés és mulatságos rövid anekdoták.* Bécs, 1789–1790. I–II.
AnIIN = Anuarul Institutului de Istoria Naţională din Cluj
AnjO = Anjou-kori Okmánytár I–XII. Bp, 1878–1920.
Ap., ApLt = Apor levéltár (EMLt)
APol. = MvLt Acta Politica
Apor, MerTr = l. MetTr
ÁrÉ, ÁrÉn. = Iklandi György László: *Árokalji Énekek.* Kv, 1811.
ArJk = Id. Aranka György jegyzetkönyve (MT)
AszLt = Aranyosszék levéltára (ÁLt)
AsztCArt., AsztCJk., AszrCLev., AsztCProt., AsztCSzám. 1. ACArt. stb
AUt = Szádeczky Béla: *I. Apafi Mihály udvartartása. I. Bornemisza Anna gazdasági naplói 1667–1690.* Bp, 1911.
Bakos, REI. = Bakos Ferenc: *A magyar szókészlet román elemeinek története.* Bp, 1982.
Bál., BálLt = a br. Bálintit család levéltára (EMLt)
Balassa, MEke = Balassa Iván: *Az eke és a szántás története Magyarországon.* Bp, 1975.
Balassa, MKuk. = Balassa Iván: *A magyar kukorica.* Bp, 1969.
Ballagi, MNSz[5] = Ballagi Mór: *Új teljes magyar és német szótár. Magyar és német rész.* V. kiadás. Bp, 1881.

BalLev. = A Balogh család levelei (EMLt)
BálLt. l. Bál.
Barabás, SzO = Barabás Samu: *Székely Oklevéltár.* Bp, 1934.
Bárczi, TAl. = Bárczi Géza: *A tihanyi apátság alapító levele mint nyelvemlék.* Bp, 1951.
Bartal, Gloss. = *Glossarium Mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae* ... condidit Antonius Bartal. Lipsiae MCMI.
Bartha, MSzínn. = D. Bartha Katalin: *Szókincstanulmány a magyar nyelv színelnevezéseiről.* Debrecen, 1937.
Bartha, MSzók. = D. Bartha Katalin: *A magyar szóképzés története.* Bp, 1958.
BASzk = *Bornemisza Anna szakácskönyve 1680-ból.* Közzéteszi Dr. Lakó Elemér. Buk., 1983
Báthory, ErdLev.; BáthoryErdLev. = Veress Endre: *Báthory István király levélváltása az erdélyi kormánnyal (1581–1585).* Bp, 1948.
BáthoryLev. = Veress Endre: *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése I–II.* Kv, 1944.
BBLev. = Takáts Sándor, Eckhárt Ferenc és Szekfű Gyula: *A budai basák magyar nyelvű levelezése (1553–1589).* Bp, 1915.
BCs = Bornemisza és Csutak levelek (EMLt)
Becski = Becski család levelei (EMLt)
Ben. = a Benedek család levelei (EMLt)
Benkő, MszIsm. = Benkő Károly: *Marosszék ismertetése.* Kv, 1868–1869.
Berde, NDerm. = Berde Károly: *A magyar nép dermatológiája.* Bp, 1940.
Berz. = a Berzenczey család levéltára
BesztLt = Beszterce város levéltára (ÁLt)
Bet., Betegh., Betegh lev. l. BetLt
BethKt; BethlenKt = a nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtára
BethlenÖnél. = *Bethlen Miklós önéletírása. I–II.* Kiadta Szalay László. Bp, 1858, 1860.
Bethlen Önél[3]. I.BethÖn.
BethÖn.[3] = *Bethlen Miklós önéletírása I–II.* Sajtó alá rendezte V. Windisch Éva. Bp, 1955.
BethU = Belhlen Gábor urbariuma 1614 (ÁLt)
BetLt = a Betegh család levéltára (EMLt)
BfN = a Bánffy család nemzetségi levéltára (EMLt)
BfO = *A Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy-család története I–II.* Kiadta Varjú Elemér és Iványi Béla. Bp, 1908, 1928.
BfR = Bánffy levéltár Rokonságok levelei (EMLt)
BGU, BGut. = Bethlen Gábor gazdasági utasítása 1629 (EMLt.) Törzsgyűjtemény. Kiadva: UF I, 117–25.
BHA = Bibliotheca Hungarica Antiqua
BHn = Gergely Béla és Szabó T. Attila: *A Kolozs megyei Borsa-völgy helynevei.* Kv, 1945.
BK = a Bethlen család keresdi levéltára (EMLt)
BKG, BKGazd. = a BK gazdasági iratai
BLev. = a Barthos család levelei (EMLt)
BLt = Béldi levéltár (EMLt)
BMúz. = a Bethlen család levéltára (OL. MNMúzeum anyaga)
BNB = a Borsai Nagy és Borsai Bora család levelei (EMLt)
Bogáts = Bogáts Dénes: *A -ni, -nit, -nul, -nül rag a háromszéki régiségben.* Kv, 1947.
Bogdán, MMért = Bogdán István: *Magyarországi hossz- és földmértékek.* Bp, 1978.
Borb. = Borbély Sámuel gyűjteménye (EMLt)
BorbCJk = a kv-i borbély céh jegyzőkönyvei (EMLt)
Born. = a br. Bornemisza család levelei (EMLt)
Bosla = a Bosla család levelei (Mt)
BÖn. = Kemény János és Bethlen Miklós művei. Bp, é. n.
BrÁLt = Brassói Állami Levéltár (Arhivele Statului. Filiala Braşov)
BrMLLt = a brassói magyar lutheranus egyházközség levéltára
BS = Borsos Sebestyén krónikája (ETA I, 10–26)
BSKr = Borsos Sebestyén krónikája (ETA I)
BTN = Borsos Tamás naplója: *Borsos Tamás, Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek.* Kiadta Kocziány László. Buk, 1968.
BTN[2] = a BTN II. kiadása
Cal. = *Calepinus latin–magyar szótára 1585-ből.* Sajtó alá rendezte Melich János, Bp, 1912.
CartTr = Kemény Sámuel: *Cartophylacea Transylvaniae* (EMLt)
CC = Compillatae Constitutiones Regni Transylvaniae Claudiopoli, 1671.
Céhir. = céhiratok
ComGub. = Commissiones Gubernii (UszLt)
ConscrAp. = Conscriptio Apothecae 1789 (MvLt)
ConsJk = Református Consistoriumi jegyzőkönyv (EREkLt)
CorpStat, CorpSt = Kolozsvári Sándor – Óvári Kelemen: *Corpus Statutorum Hungariae municipalium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye I.* Bp, 1885.
CSzj = Czímszó-jegyzék. Előkészületül a *Magyar nyelv szótára* új kiadásához. Bp, 1899.
CU = Conscriptiones et Urbaria gyűjtemény (EMLt)
CzF = Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára I–VI.* Pest, 1862–1874.
CsákyO = *Oklevéltár a Csáky család történetéhez. I/1, I/2.* Kiadta Bártfai Szabó László. Bp, 1919, 1921.

CsÁLt = Csíki Állami Lt (Arhivele Statului. Filiala Ciuc)
Csánki = Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában V.* Bp, 1913.
CsCJk = a kv-i csizmadia céh jegyzőkönyve (EMLt)
Cserei, Hist.; CsereiHist. = *Nagyajtai Cserei Mihály históriája.* Pest, 1852.
Csetri, Kőrösi Csoma = Csetri Elek: *Kőrösi Csoma Sándor indulása.* Buk., 1979.
CsH = Cserei Mihály: *Erdély históriája (1661–1711).* Bp, 1983.
CsiszCJk = a kv-i csiszár céh jegyzőkönyve (EMLt)
CsJk = Csíkszéki jegyzőkönyv-töredék (Mt)
CsS = a Csíkszentmihályi Sándor család levelei (EMLt)
CsV = a Cs.Vajda család levelei (EMLt)
CsVh = Pataki József: *A csíki vashámor a XVII. század második felében.* Csíkszereda, 1971.
CsZ = Cseh Zoltán családi levelei (Mt)
D. l. DLev.
DA, DAc = *Dicționarul Academiei Române.* Buc. 1913–1949.
DanielAd. = Kelemen Lajos: *Újabb adattár a Vargyasi Daniel család történetéhez.* Kv, 1913.
DE = Makfalvi Dósa Elek levelei (EMLt)
DFaz. = Szabó T. Attila: *Levéltári adatok a dési fazekas céh történetéhez.* Kv, 1947.
DFazL, DFazLev. = a dési fazekas céh levelei (Mt)
DHn = Szabó T. Attila – Gergely Béla: *A Dobokai völgy helynevei.* Kv, 1945.
Dic., Dica = Dica-jegyzék (KvLt)
DiósyInd. = Diósy Gergely indexe Kv város régi okleveleiről (KvLt)
DLev. = a Makfalvi Dósa család levelei (EMLt)
DLt = Dés város levéltára (ÁLt)
DM, DMLev. = Makfalvi Dósa Mihály levelei (EMLt)
DobLev. = a Dobolyi család levelei (ÁLt)
DocV = *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400.* Bp, 1941.
DolgD = Dolgozatok a debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népnyelvkutató Intézetéből
DolgKv = Dolgozatok a kolozsvári Tudományegyetem Nyelvtudományi Intézetéből
DomH = Pataki József: *Domeniul Hunedoara la inceputul secolului al XVI-lea.* Buc. 1973.
Dósa, EHjt; ErdJogt = Dósa Elek: *Erdélyhoni jogtudomány. I–III.* Kv, 1861.
Dragomir,Ist.desr. = Silviu Dragomir: *Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII.* Sibiu, 1920.
DREmLt = a dési református egyházmegye levéltára
DRLt = a dési református egyházközség levéltára
DRM = *Dicționar român–maghiar.* Buc., 1964
Dugonits,MPéld. = *Magyar példa-beszédek és jelesmondások.* Összeszedte és megvilágosította Dugonics András. Szegeden, 1820.
DVJk = a dési református egyházmegye vizitációs jegyzőkönyve
Éder, BenkőNyMunk. = Éder Zoltán: *Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság.* Bp, 1978.
EFiscLt, EFkLt = OL. Erdélyi Fiscalis Levéltár
EFkLt = az erdélyi Református Főkonzisztórium lt (EREkLt)
EHA = Erdélyi Helynévtörténeti Adatok (Szabó T. Attila kéziratos gyűjt.)
ElrSz = Erdélyi Irodalmi Szemle (folyóirat)
EKáptLt = Erdélyi Káptalani Levéltár (Gyf)
ÉKSz = *Magyar értelmező kéziszótár.* Bp, 1972.
EM = Erdélyi Múzeum (folyóirat)
EMConscr. l. EMLt
EME = Erdélyi Múzeum-Egyesület
EMEEml. = az EME vándorgyülési emlékkönyvei
EMKt = az Erdélyi Múzeum Kézirattára
EMLt = az Erdélyi Múzeum Levéltára
ENM = Erdélyi Nemzeti Múzeum
EOE = *Erdélyi Országgyűlési emlékek I–XXI.* Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp, 1875–1898.
Erdélyi, NépdMond. = Erdélyi János: *Népdalok és mondák.* Pest, 1846–1848.
ErdFisc. l. EFiscLt
ErdO = Tagányi Károly: *Magyar erdészeti oklevéltár I–III.* Bp, 1896.
EreklyeMúz = a kv-i Ereklye Múzeum Levéltára (ÁLt)
EREkLt = az Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára
ÉrtSz = *A magyar nyelv értelmező szótára I–VII.* Bp, 1959–1962.
Eszt. = az Eszterházy család levéltára (EMLt)
Eszt-Mk = Eszterházy-Mikó levéltár (EMLt)
ETA = *Erdélyi Történelmi Adatok I–IV, V/1–2.* Kv, 1854–1862, 1845; közzétette Mikó Imre gr., Szabó Károly és Jakó Zsigmond
Eth. = Ethnográfia (folyóirat)
ETF = Erdélyi Tudományos Füzetek
EtLex. = Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*[3]. Bp, 1977.
évr. = évrendbeni rendezett levéltári anyag (forrásjelzet után)
Falujk = falujegyzőkönyv
FazCJk = a kv-i fazekas céh jegyzőkönyve
FésCArt.; FésűsCArt. = a kv-i fésűs céh artikulusai
FésCJk; FésűsCJk = a kv-i fésűs céh jegyzőkönyve
FésCLev.; FésűsCLev. = a kv-i fésűs céh levelei

Finály = Finály Henrik: *A latin nyelv szótára.* Bp, 1884.
FiscLt = Erdélyi Fiscalis Levéltár (ÁLt)
FogE = Fogarasi Sámuel: *Marosvásárhely és Göttinga.* Közzéteszi Juhász István. Buk., 1974.
FogEK = a FogE kiadatlan része
Főkonz. l. EFkLt
FöldrK = Földrajzi Közlemények (folyóirat)
Fráter lt = Fráter család levéltára (Tartományok Múzeum – Nagyvárad) – Bihar megyei Országos Levéltár
Frecskay = Frecskay János: *Mesterségek szótára.* Bp, 1912.
FrMSz = Eckhardt Sándor: *Francia–magyar szótár*[3]. Bp, 1973.
Gáldi, KleinDict = Samuelis Klein: *Dictionarium Valachico-Latinum.* Bevezető tanulmánnyal közzéteszi Gáldi László. Bp, 1944.
Gáldi, Szótir. = Gáldi László: *A magyar szótárirodalom a felvilágosodás korában és a reformkorban.* Bp, 1957.
Gazd., GazdIr. = Gazdasági iratok (a jelzett levéltár részlege)
Gen. Vis. = Generális Visitációs (egyházlátogatási) jegyzőkönyv
GM = Gálffy Mihály írása (KvE)
GörgJk = a görgényi református egyházmegye (válóperes) jegyzőkönyve
GramTr = Kemény Sámuel: *Grammatophylaceae Transylvaniae* (EMLt)
GtSzl, MGt l. MGtSz
Gunda, EthnCarp. = Gunda Béla: *Ethnographia Carpatica.* Bp, 1966.
GyarmAff. = Gyarmathi Sámuel: *Affinitas.* Göttingae, 1799.
Gyarmathi, Nyelvm. = Gyarmathi Sámuel: *Okoskodva tanító magyar nyelvmester, I–II.* Kv és Szeben, 1794.
GyarmathiVoc., GyarmVoc. = Gyarmathi Sámuel: *Vocabularium.* Bécs, 1816.
GyfKápt. = a gyulafehérvári káptalan levéltára
GyHn = Szabó T. Attila: *Gyergyói helynevek a XVII–XIX. századból.* Bp, 1940.
GyK = a gr. Gyulay és a gr. Kuun család levéltára (EMLt)
GyL = a gr. Lázár család gyalakuti levéltára (EMLt)
GyU = Jakó Zsigmond: *A gyalui vártartomány urbariumai.* Kv, 1944.
Haáz, UszMest. = Haáz Ferenc: *Udvarhelyszéki famesterségek.* Kv, 1942.
HalmágyiNIr. = *Halmágyi István naplói és iratai.* Közli Szádeczky Lajos. Bp, 1906.
HbEk = a hagymásbodoni (MT) református eklésia könyve (EMKt)
HeltDial. = Heltai Gáspár: *A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való Dialógus.* Kv, 1552.
HeltaiKr, HeltKr = Heltai Gáspár: *Chronica az magyaroknak dolgairól.* Kv, 1575.
HeltaiKr = Heltai Gáspár: *Magyar krónika* (Újabb Nemzeti Könyvtár).
HeltKr l. HeltaiKr
Herepei, Adattár = Herepei János: *Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez I–III.* Bp–Szeged, 1965–1971.
Herman, MHal. = Herman Ottó: *A magyar halászat könyve. I–II.* Pest, 1887.
Herman, MPászt. l. MPászt.
Hermányi. EDem. = Hermányi Dienes József: *Nagyenyedi Demokritus.* 1762/1845. (EMKt)
HÉvk = A Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve
HG = a Hilibi Gál gyűjtemény (EMLt)
HGBeth. = a HG Bethlen levelei
HGN = Haller Gábor naplója (ETA IV, 1–100)
Hnt = *Helységnévtár.* 1913.
Hodor, Doboka; DobEsm. = Hodor Károly: *Doboka vármegye természeti és polgári esmertetése.* Kv, 1837.
Horger MNyj = Horger Antal: *A magyar nyelvjárások.* Bp, 1934.
Hr = a br. Henter család levelei (EMLt)
HszHn = Bogáts Dénes: *Háromszéki helynevek: Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves évfordulójára.* Sepsiszentgyörgy, 1929.
HSzj = Bogáts Dénes: *Háromszéki Oklevél-szójegyzék.* Kv, 1943. (ETF 163)
HSzjP = Kéziratos pótlás a HSzj-hez
HTR l. HÉvk
Hurm. = E. Hurmuzaki – Densuşianu – N. Iorga: *Documente privitoare la istoria românilor.* I–XXI. Buc. 1876–1942.
Huszár = Huszár Lajos: *Bethlen Gábor pénzei.* Kv, 1945.
IB = Iktári Bethlen család levéltára (EMLt)
IIAMN l. AMN
Illyés = Illyés Endre: *A magyar református földművelő ifjúság gondozásának története.* Debrecen, 1936.
Illyés, Egyházfegyelem = Illyés Endre: *Egyházfegyelem a magyar református egyházban (XVI–XIX. századokban).* Debrecen, 1941.
Incz. = a br. Inczédi levéltár (EMLt)
INyR = Írott és nyomtatott rendeletek gyűjteménye (EMLt)
ISzSz = Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*[2]. Bp, 1974.
ItK = Irodalomtörténeti Közlemények (folyóirat)

JacForm. = Bónis György – Valentiny Antal: *Jacobinus János erdélyi kancellár formuláskönyve.* Kv, 1947.
Jakó, ErdF = Jakó Zsigmond: *Erdélyi féniks. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége.* Buk., 1974.
Jakó Hamuzsír = Jakó Zsigmond: *A magyarpataki és kalini hamuzsír-huta története.* Buk., 1956.
Jancsó ErdT = Jancsó Benedek: *Erdély története.* Kv, 1931.
Jankó Kszeg = Jankó János: *Kalotaszeg magyar népe.* Bp, 1892.
Jankó, TAszT = Jankó János: *Torda, Aranyosszék és Torockó magyar (székely) népe.* Bp, 1893.
JF = br. Jósika család magyarfenesi levéltára (EMLt)
JHb = br. Jósika család hitbizományi levéltára
JHbB = br. Jósika család hitbizományi levéltárának Bethlen levelek részlege
JHbCs = br. Jósika család hitbizományi levéltárának Csáki Katalin levelek részlege
JHbK = br. Jósika család hitbizományi levéltárának Kamuthi levelek részlege
JHbT = br. Jósika család hitbizományi levéltárának Teleki levelek részlege
Jk = a jelzett levéltár jegyzőkönyvei; magában: DLt a dési városi tanács jegyzőkönyve
KA = br. Kemény Albert levéltára
Kádár, SzDMon. l. SzDMon.
KaLt = a gr. Korda család levéltára (EMLt)
KamLt; Kam. lt = Magyar Kamarai levéltár (OL)
KárO = Géresi Károly: *A Nagykárolyi Károlyi család oklevéltára I–V.* Bp, 1882–1897.
Kassai = Kassai József: *Származtató, 's gyökerésző magyar-diák szókönyv. 1–5.* Pest, 1833–1836.
KassaiTold. = a Kassai befejező része a Toldalékokkal. Kiadta Gáldi László. Bp, 1962.
Kath. = a Kathonay család levéltára (EMLt)
KBorn. = a Kászoni Bornemisza család levéltára
KCJk = a kv-i kádár céh jegyzőkönyve
KCLev. = a kv-i kádár céh levelei
KCs = a Kemény család csombordi levéltára (ÁLt)
KCsl = a Kemény család csekelaki levéltára (EMLt)
KelemenEml = *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Kv, 1957.
KelemenGenGy = Kelemen Lajos kéziratos családtörténeti gyűjteménye (EMLt)
KelemenMondsz = Kelemen József: *Mondatszók a magyar nyelvben.* Bp, 1970.
KelM = Nagyernyei Kelemen Miklós családi levelei (EMLt)
Kemény, CollMss = Kemény József: *Collectio Manusctiptorum* (EMLt)
KemIr. l. KemÖn.
KeményNapl., KZsN = *Kemény Zsigmond naplója* (a lapszám nélküli idézetek Benkő Samu gépiratos másolatából, a lapszámosak a köv. kiadványból: *Kemény Zsigmond naplója.* Közzéteszi Benkő Samu, Buk., 1966.)
KeményÖn., KeményÖnél. = *Kemény János erdélyi fejedelem önéletírása.* Kiadta Szalay László. Pest, 1856.
KemLev. l. KCsl
KemÖn. = *Kemény János és Bethlen Miklós művei.* Bp, é. n. (1980). 6–310: KemIr. = az Önéletíráshoz csatlakozó „Kemény János egyéb írásai" című rész (311–49. l.)
Kertész Szok. = Kertész Manó: *Szokásmondások.* Bp, 1922.
Kf = Kendeffy család levéltára (EMLt)
KGy = br. Kemény Györgyné levéltára (EMLt)
KHn = Szabó T. Attila: *Kalotaszeg helynevei.* Kv, 1942.
Kiss, FESz = Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára.* Bp, 1983.
KJ = gr. Kemény József levéltára (EMLt)
KJMiss. = a KJ missilis részlege
KKNépm. = Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet.* Buk., 1978.
Klemm, TörtMond. = Klemm Antal: *Magyar történeti mondattan.* Bp, 1928–1942.
KLev. = Kolozs megye levéltárának kiselejtezett anyaga (EMLt)
KmKonv. = a Kolozsmonostori konvent levéltára
KMN = Kornis Mihály naplója (Ks)
KmULev. = a Kolozsmonostori uradalom levéltára (EMLt)
KNépv = Faragó József – Nagy Jenő – Vámszer Géza: *Kalotaszegi magyar népviselet.* Buk., 1977.
KolGl = *Kolozsvári Glosszák.* Közzétette Pálfi Márton. NyF 45. sz.
Konst. = a Konstantinus család levelei (EMLt)
Kós, NNh = Dr. Kós Károly: *Népélet és néphagyomány.* Buk., 1972.
Kós, TFH = Dr. Kós Károly: *Tájak, falvak, hagyományok.* Buk., 1976.
Kováts, Utasítás = Kováts Sámuel: *Utasítás a' Krumpi termesztésére.* H.n. 1815.
KovCJk = a kv-i kovács céh jegyzőkönyvei (EMLt)
KovCLev. = a kv-i kovács céh levelei (EMLt)
KőmCArt. = a kv-i kőmíves céh artikulusai (EMLt)
Kővári, ErdCs = Kővári László: *Erdély nevezetesebb családai.* Kv, 1954.
Kővári, VSz = Kővári László: *A magyar családi és közéleti viseletek és szokások a nemzeti fejedelmek korában.* Pesten, 1860.
Közig. ir. = közigazgatási írások/irományok
KP = Kemény Pál levéltára (EMLt)
Kp = a Kispál család levéltára (EMLt)

Kresz, MParV = Kresz Mária: *Magyar parasztviselet (1820–1867).* Bp, 1956.
Kreszn. = Kresznerics Ferenc: *Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal.* Buda, 1831–1832.
KS = br. Kemény Sámuel levéltára
Ks = a gr. Kornis család levéltára (EMLt)
KszNépm. = Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Kászoni székely népművészet.* Buk., 1972.
KszRLt = a Kalotaszegi református egyházmegye levéltára
KszTJ = Kalotaszegi történeti jegyzetek (Mt)
KTsz = Gálffy Mózes – Márton Gyula: *Tájszók Kalotaszegről és környékéről.* H. n. (Kv), 1965.
KvAkKt = a kv-i Akadémiai Könyvtár kézirattára
KvE = Pataki József: *Kolozsvári emlékirók 1603–1720.* Buk., 1990.
KvEKt = a kv-i egyetemi könyvtár kézirattára
KvLt = Kolozsvár város levéltára (ALt)
KvNJ = Kolozsvári Naptár (1845) egy példányának kéziratos bejegyzései (Mt)
KvRKLt = a kv-i református kollégium levéltára
KvRLt = a kv-i református egyházközség levéltára
KvSzLt = a kv-i Magyar Színház levéltára
KvTel = Szabó T. Attila: *Kolozsvár települése a XIX. század végéig.* Kv, 1946.
KvTOkl. = Jakab Elek: *Kolozsvár története. Oklevéltár I–II.* Bp, 1870, 1888.
KvUnKt = a Kolozsvári Unitárius Egyházkerület kézirattára
KW = a Kövendi Weress család levéltára (EMLt)
KZsN l. KeményNapl.
LakCJk = a kv-i lakatos céh jegyzőkönyve (EMLt)
LakCLev. = a kv-i lakatos céh levelei (EMLt)
Lészai lev. = a Lészai család levelesládája M.gorbón (K); 1944–1945-ben megsemmisült
lev. = levele, levelei, levelek, leveles anyag(a)
LevK = leveles könyv
LevT = *Magyar Leveles Tár I–II.* Közzétette Szalay Ágoston és Deák Farkas. Bp, 1861, 1879.
LexB = *Lexicon Valachico-latino-hungarico-germanicum.* Budae, 1825.
LJ = Linczigh János írása (KvE)
LLt = a Szárhegyi gr. Lázár család levéltára (EMLt)
Lok. = a Lokodi család levelei (EMLt)
Lokotsch, EtWb = Karl Lokotsch: *Etymologisches Wörterbuch der europäischen ... Wörter orientalischen Ursprungs.* Heidelberg, 1927.
Lt, lt = levéltár(a)
MA = Szenczi Molnár Albert: *Dictionarium Latino vngaricum.* Nürnberg, 1604 – *Lexicon Latino Greco Hungaricorum.* Heidelberg, 1621.
MaC = Constitutiones ... Sedis Siculicalis Maros ... Anno 1718 (Mt)
MagyRom. = *Magyarok és románok. I–II.* Bp, 1943.
MagyVir. = Baróti Szabó Dávid: *A magyarság virági.* Komárom, 1802.
Makkai, SzDPuszt. = Makkai László: *Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XVII. század elején.* Kv, 1944.
Márkos lev. = a Márkos család levelei (EMLt)
Mátyus, ConsSan. = Opusculum de Conservanda ... Sanitatis Statu, per D. Medicus Stephanum Mátyus elaboratumt (MvÁLt. – Szini Karola kijegyzése)
MÁvSz = Jolsvay ... és mtsai: *A magyar állatvilág szótára.* Bp, 1977.
MbK = a Mezőbándi Kováts család levéltára (EMLt)
Méhes = Méhes Sámuel: *Úti jegyzetek.* Kv, 1947.
MEke l. Balassa, MEke
MestSz l. Frecskay
MészCLev. = a kv-i mészáros céh levelei (EMLt)
MetTr = Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*: MonÍr. XI. Kiadta Kazinczy Gábor. Pest, 1863.
MetTrCs = Cserei Mihálynak a MetTr.-hez fűzött jegyzetei
MFrSz = Eckhardt Sándor: *Magyar–francia szótár.* Bp, 1958.
MGtSz = Magyar Gazdaságtörténeti Szemle
Mikes, TLev. = *Zágoni Mikes Kelemen törökországi levelei.* Bp, 1906.
Mikes, TörL = *Mikes Kelemen összes művei I.* Szerkeszti Hopp Lajos. Bp, 1966.
Miss = vmely levéltár missilis részlege
Mk = a gr. Mikó és a gr. Rhédey család levéltára (EMLt)
MkG = a gr. Mikó és a gr. Rhédey család levéltárának gazdasági iratai (EMLt)
MKsz = Magyar Könyvszemle (folyóirat)
MLev. = a Mohai család levelesanyaga (EMLt)
MLSz l. Bartal, Gloss.
MMatr = Matricula Ecclesiarum Reformatarum Sede Siculicali Maros dispersorum ... Anno Christi MDCLXXXVII (MRLt I/14)
MNr = *A magyarság néprajza*[2] *I–IV.* H. és é. n.
MNSz = Halász Előd: *Magyar–német szótár*[4] *I–II.* Bp, 1974.
MNy = Magyar Nyelv (folyóirat)
MNyj = Magyar Nyelvjárások (folyóirat)
MNyjRK = Márton Gyula – Péntek János – Vő István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai.* Buk., 1977.
MNyTK = a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai
MonÍr. = *Monumenta Hungariae Historica II. Írók.* I–XXXVIII.
MPászt. = Herman Ottó: *A magyar pásztorok szókincse.* Bp, 1914.

MREmLt, MRLt = Marosi református egyházmegye levéltára
Mss= Manuscriptum-részleg
Mt = magántulajdonban lévő anyag
MTsz = Szinyei József: *Magyar tájszótár I–II.* Bp, 1893–1901.
MúzBeth.; MúzBethlen = a gr. Bethlen család levéltára (OL MN-Múz-i anyag)
MúzBf = a gr. Bánffy család levéltára (OL MN-Múz-i anyag)
MúzÉrt. = a Néprajzi Múzeum Értesítője (folyóirat)
MúzRadák = a gr. Radák család levéltára (OL MN-Múz-i anyag)
MúzRhédey = a gr. Rhédey család levéltára (OL MN-Múz-i anyag)
MvÁLt = a Marosvásárhelyi Állami Levéltár (Arhivele Statului Filiala Tîrgu Mureş)
MvÉrt. = *A Marosvásárhelyi református kollégium értesítője az 1913–1914-ik iskolai évről*: Benne: Lénárt József: *Emlékek a régi kollégiumi életből.* 3–56 Mv, é. n.
MvHn = Vígh Károly: *Marosvásárhely helynevei* (Kézirat)
MVJk = a Marosi református egyházmegye vizitációs jegyzőkönyve
MvLev. = Mv város kiselejtezett levéltári anyaga (EMLt)
MvLt = Mv városi levéltára
MvRK, MvRKLev. = a Marosvásárhelyi Református Kollégium leveles anyaga (EMLt)
NádTLev. = *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése.* Közzéteszi Károlyi Árpád és Szalay József. Bp, 1882.
Nagy,Tor. = Nagy Jenő: *A torockói magyar népi öltözet.* Buk. é. n. (1957).
NeDem. = Hermányi Dienes József: *Nagyenyedi síró Heraklitus és hol mosolygó s hol kacagó Demokritus I–II.* Bevezetéssel és jegyzetekkel kiadja György Lajos. Kv, 1942.
NÉrt. = Néprajzi Értesítő (folyóirat)
NkF = a Nagykedei Fekete család levelesanyaga (EMLt)
NMSz. = Halász Előd: *Német-magyar szótár I–II.* Bp, 1970.
NNyv = Szabó T. Attila: *Nép és nyelv. VálTan. IV.* Buk., 1980.
NrLex. = *Magyar Néprajzi Lexikon I–V.* Bp, 1977–1982.
NrNyt = Néprajz és nyelvtudomány (Szeged; évkönyv)
NSz, NSzF = Nagy Szabó Ferenc memorialisa (ETA I.)
NszÁLt = Nagyszebeni Állami Levéltár (Arhivele Statului. Filiala Sibiu)
NyelvT = Nyelvészeti Tanulmányok
NyIr. = Szabó T. Attila: *Nyelv és irodalom, VálTan. V.* Buk. 1981.
NyIrK = Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (folyóirat)
NyK = Nyelvtudományi Közlemények (folyóirat)
NyM = Szabó T. Attila: *Nyelv és múlt. VálTan. III.* Buk, 1972.
Nyr = Magyar Nyelvőr (folyóirat)
NySz = Szarvas Gábor – Simonyi Zsigmond: *Magyar Nyelvtörténeti Szótár I–III.* Bp, 1890–1893.
NytudÉrt. = Nyelvtudományi Értekezések
OfLev. = Szentegyházasoláhfalusi levelek (EMLt)
Okl. = vmely levéltár „Oklevelek" részlege
OklN = Szentpéteri Imre: *Oklevéltani naptár.* H. n. (Bp), 1912.
OklSz = Szamota István – Zolnai Gyula: *Magyar Oklevél-szótár.* Bp, 1902–1906.
OklSzP = Iványi Béla: *Pótlék az Oklevél-szótárhoz.* MNy XXXI, 124–7, 194–5, 275–8.
OL = Országos Levéltár
O.Nagy. = O. Nagy Gábor: *Mi fán terem?*[2] Bp, 1965.
O. Nagy, MSzól. = O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások.* Bp, 1966.
OnMed. = Menninger Vilmos – Bakay Lajos: *Onomatoloea medica. Orvosi neves könyv.* Bp, 1907.
Orb. = a br. Orbán család levelei (EMLt)
Orbán, SzfLeír. = Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása. I–VI.* Pest, 1868–1873.
Orbán, Torda = Orbán Balázs: *Torda város és környéke.* Bp, 1889.
Oroszhegyi, RomÉl. = Oroszhegyi Józsa: *Román élet.* Kv, 1942.
OSzK = Országos Széchényi Könyvtár
Oszt., oszt. = osztálylevelek
ÖCArt. = a kv-i ötvös céh artikulusai (EMLt)
ÖCJk, ÖJk = a kv-i ötvös céh jegyzőkönyve (EMLt)
ÖCLev. = a kv-i ötvös céh levelesanyaga (EMLt)
ÖGr = Geleji Katona István: *Öreg Graduál.* Gyf, 1636.
ÖGrAj = Az ÖGr.-beli ajánló sorok
ÖrmMúz. = a szamosújvári Örmény Múzeum levelei (ÁLt)
PálffyEml. l. PfE
Palotay = Palotay Gertrúd: *Tót csipke, tót hímzés a XVIII. századi Erdélyben.* Kv, 1947.
Pánczél = Pánczél Ferencz: *Kolozsvár részletes leírása és Erdély földrajza*[2]. Kv, 1876.
Pápai, TörN = *Pápai János törökországi naplói.* Szépirodalmi Kiadó, 1963 (Benda Kálmán gondozásában)
Paşca = Paşca Ştefan: *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului.* Buc., 1936.
Pat. = a Sárospataki Pataki család levelei (EMLt)

PatN, PIN = Pataki István naplója (ÁLt)
Pesty, MgHn = Pesty Frigyes: *Magyarország helynevei.* Bp, 1888.
Pesty, MgHnt. = Pesty Frigyes: *Magyarország Helynévtára. I–LIII* (Kézirat az OSzK-ban).
PestySzör. = Pesty Frigyes: *A Szörényi bánság és Szörény vármegye története I–III.* Bp, 1877–1878.
Petri, SzMon. = Petri Mór: *Szilágy vármegye monographiája. I–V.* Bp, 1901–1904.
Pf = a Tarcsafalvi Pálffy család levéltára (EMLt)
PfE = Pálffy János: *Magyarországi és erdélyi urak. I–II.* Sajtó alá rendezte Szabó T. Attila. H. n. (Kv), 1939.
PfM = Tarcsafalvi Pálffy Mihály levelei (EMLt)
PIN l. PatN
Pk = a Pákei család levéltára (EMLt)
PLev. = *Petelei István irodalmi levelezése.* Sajtó alá rendezte Bisztrai Gyula. Buk., 1980.
PLPr = Paria Literarum Praeceptorum (KvLt)
PolgK = Polgárkönyv (KvLt)
PosztCArt. = a kv-i posztócsináló céh artikulusai
PosztCArt[2] = a kv-i posztócsináló céh artikulusai (Rösler Ferenc (Kv) birtokában)
PosztCLev. = a kv-i posztócsináló céh levelesanyaga (KvLt)
PP = Pápai Páriz Fetenc: *Dictionarium Latino–Hungaricum.* Lőcse, 1708.
PPB = a PP-nek Bod Pétertől bővített III. kiadása. Nagyszeben, 1767.
PPE = a PPB-nek Éder József Károly gondozásában közzétett V. kiadása. Nagyszeben–Pozsony, 1801.
PPGl = Csúri Bálint: *Pápai Páriz Ferenc ismeretlen glosszái.* MNy XXXIII, 177–9; a keltezésre l. MNy LXXV, 464–5 és MNyv 502–3.
Prodan, Boiaren = Prodan David: *Boiaren des Landes Fogarasch im 16. und 17. Jahrhundert.* Buc., 1967.
Prodan, Boieri = Prodan David: *Boieri şi vecini în Ţara Făgăraşului în secolul XVI–XVII.* AIIN VI, 162–314.
Prodan, Iob. = Prodan David: *Iobăgie în Transilvania în secolul XVI. vol. I–III.* Buc., 1967–1968.
Prodan, UF l. UF
Prot. = protocollum (jegyzőkönyv)
Prot oec.-pol. = Protocolum oeconomico politicum (KvLt)
Puşcariu, Fragm. = Puşcariu Ioan: *Fragmente istorice despre boierii din Ţara Făgăraşului.* Sibiu, 1907.
QuellKr = Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt (Brassó). 1886–1926.
Radvánszky, MCsal. = Radvánszky Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. I–III.* Bp, 1879, 1896.
RAk = Református anyakönyv (Régen az egyes egyházközségek, ma az ÁLt őrizetében. Az anyakönyvek a népmozgalmi adalékokon kívül bőségesen szolgáltatnak az egyházközség életére von. más természetűeket is.)
RákDiplÖ = Okmánytár II. Rákóczi György diplomáciai összeköttetéseihez: MonI XXIII (Szilágyi Sándor gondozásában)
RákCsLev. = Szilágyi Sándor: *A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése.* Bp, 1875.
RákGIr. = Makkai László: *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648).* Bp, 1954.
Rapaics, A kenyér = Rapaics Raymund: *A kenyér és táplálékot szolgáltató növényeink története.* Bp, 1934.
Rapaics, MGyüm. = Rapaics Raymund: *A magyar gyümölcs.* Bp, 1940.
RDL = Régi divisionalis levelek (KvLt)
Ref.egyh.lt = a jelzett település református egyházának levéltára
REAk = református esketési anyakönyv
REkLt l. RGyLt
RGyCsLev. = II. Rákóczi György családi levelezése
RGyLt = az Erdélyi Református Egyházkerület gyűjtőlevéltára
RHAk = református halálozási anyakönyv
RK = Márton Gyula, Péntek János és Vöő István: *A magyar nyelvjárások román kölcsönszavai.* Buk., 1977.
RKA = a régi erdélyi kincstár levelesanyaga (EMLt)
RKAk = református keresztelési anyakönyv (előbb az egyházközségek, ma az ÁLt birtokában)
RkAk = római katolikus anyakönyvek (az egyes egyházak, majd az ÁLt birtokában)
RkBAk = római katolikus bérmálási anyakönyv
RkEAk = római katolikus esketési anyakönyv
RkHAk = római katolikus halálozási anyakönyv
RkKAk = római katolikus keresztelési anyakönyv
RkSzAk = római katolikus születési anyakönyv
RLt = a Rettegi család levéltára (EMLt)
RMFegyv. = Kalmár János: *Régi magyar fegyverek.* Bp, 1971.
RMGl = *Régi magyar glosszárium.* Szerkesztette Berrár Jolán és Károly Sándor. Bp, 1984.
RMNy = *Régi magyarországi nyomtatványok. I–II.* Bp, 1971, 1983.
Rosnyai, HorTurc. = Rosnyai Dávid: *Horologium Turcicum.* Kiadta Dézsi Lajos. Bp, 1926.
RPN = *Rétyi Péter naplója.* Sajtó alá rendezte Maria Ursuţiu. Buk., 1984.
RSzF = Imreh István: *A rendtartó székely falu.* Buk., 1973.
Sándor conscr. = a Csíkszentmihályi Sándor család conscriptioja (Mt; ma ismeretlen helyen)

SándorO = Sándor Imre: *A Csikszentmihályi Sándor család levéltára I.* 1539–1756. Kv, 1914.
Sándor, Sokféle = Sándor István: *Sokféle I–XII.* Győr–Bécs, 1791–1808.
Sár. = a Pókafalvi Sárosi család levelei (EMLt)
SB = Segesvári Bálint írása (KvE és ETA)
Sennyei = a Sennyei család levéltára (EMLt)
Sf = Siménfalvi levelek (Mt)
Simai = Simai Kristóf: *Végtagokra szedett szótár.* Budán, 1809.
SKr = *Szalárdi János Siralmas Krónikája.* Sajtó alá rendezte Szakály Ferenc. Bp, 1980.
SL = Sombori László gyűjteménye (Mt; ma ismeretlen helyen)
SLev. = a Somlyai család levelesanyaga (EMLt)
SLt = a Suky család levéltára (EMLt)
Somb. = a Sombori család levéltára (EMLt)
SRE = Series Rerum Ecclesiae (KvRLt)
StUBB = Studia Universitatis Babeş–Bolyai (folyóirat)
Suciu = *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania întocmit de Coriolan Suciu I–II.* H. és é. n. (Buc., 1967).
SVJk = a Sepsi református egyházmegye vizitációs (egyházlátogatási) jegyzőkönyve
Szád. = Szádeczky Lajos gyűjteménye (EMLt)
Szalárdi, SirK = *Szalárdi János Siralmas krónikája kilencz könyvei.* Szerk. Kemény Zsigmond (Újabb Nemzeti Könyvtár III).
Szám., szám. = Számadáskönyv, számadás(ok); kv-i adalékok esetében: Sáfárpolgári számadáskönyv-részleg
SzCJk = a kv-i szabó céh jegyzőkönyve (EMLt)
SzCLev. = a kv-i szabó céh levelesanyaga (EMLt)
SzConscr. = a Széki református egyházmegye conscriptioja
SzCSzám. = a kv-i szabó céh számadáskönyvei (EMLt)
SzD = Baróti Szabó Dávid: *Kisded szótár.* Kassa, 1784.
SzD² = Baróti Szabó Dávid: *Kisded szótár.* Kassa, 1792.
SzDMon. = Kádár József: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája I–VII.* Dés, 1901–1905.
SzDMVir. = Baróti Szabó Dávid: *A magyarság virági.* Komárom, 1803.
SzE = Szabó T. Attila: *A szó és az ember. VálTan. II.* Buk., 1971.
SzegSz, SzSz = Bálint Sándor: *Szegedi Szótár. I–II.* Bp, 1957.
SzékFt = Imreh István: *Székely falutörvények.* Kv, 1947.
Szentk. = a Szentkereszthy család levéltára (EMLt)
SzentkGy = br. Szentkereszthy György levéltára (EMLt)
SzentkZs = br. Szentkereszthy Zsigmond levéltára (EMLt)
Szer. = a Szeredai család levéltára (ÁLt)
SzF = Szabó Ferenc írása (KvE)
SzijCJk = a kv-i szíjgyártó céh jegyzőkönyvei
SzJk = a Széki református egyházmegye válóperes jegyzőkönyve (RGyLt)
SzNM = Székely Nemzeti Múzeum
SzNMEml. = *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum jubileumára.* Szerk. Csutak Vilmos igazgató. Sszgy, 1924.
SzO = *Székely Oklevéltár I–VII.* Szerk. Szabó Károly és Szádeczky Lajos. Kv, 1872–1898.
SzRProt. = a Szilágysági református egyházmegye jegyzőkönyvei
SzúvLt = Szamosújvár város levéltára (ÁLt)
SzVJk = a szilágysági református egyházmegye vizitációs (egyházlátogatási) jegyzőkönyve
SzZs = *Szaniszló Zsigmond naplói. 1682–1711.* Közölte Torma Károly: TT 1889–1891.
TAl. = a Tihanyi Alapítólevél (1055); feldolgozta Bárczi Géza, *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék.* Bp, 1951.
Tamás, UngElRum. = Tamás Lajos: *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen.* Bp, 1966.
TanJk = Kolozsvár városa tanácsának jegyzőkönyvei (KvLt)
TCJk = a kv-i takács céh jegyzőkönyve (EMLt)
TelO = Barabás Samu: *A római szent birodalmi gróf Széki Teleki család oklevéltára I–II.* Bp, 1895.
TGsz = a Teleki család gernyeszegi levéltára (EMLt)
THn = Gergely Béla – Szabó T. Attila: *A szolnok-dobokai Tóki völgy helynevei.* ETF 193. sz.
Thor. = a Torockószentgyörgyi Thoroczkay család levéltára (EMLt)
TJk = 1. Kolozsvár városának törvénykezési jegyzőkönyvei. – 2. Torda városának törvénykezési jegyzőkönyvei.
TJkT = Torda városának törvénykezési jegyzőkönyvei (ÁLt)
TKhf = a gr. Teleki család kővárhosszúfalusi levéltára (EMLt)
TKl = a gr. Teleki család kendilónai levéltára (EMLt)
TL = Teleki László levéltára (EMLt)
TLev. = Torockó bányaváros levéltára (ÁLt)
TLt = Torda megye levéltára (ÁLt)
TM = Szabó T. Attila: *Tallózás a múltban. VálTan. VI.* Buk., 1985.
TMÁO = *Török-magyar államokmánytár I–VI.* Szerk. Szilády Áron és Szilágyi Sándor. Pest, 1868–1872, 1874.

TML = *Teleki Mihály levelezése. I–VIII.* Szerk. Gergely Samu. Bp, 1905–1926.
TMNy = Simonyi Zsigmond – Balassa József: *Tüzetes magyar nyelvtan.* Bp, 1895.
Told. = a Toldalaghi család levéltára (EMLt)
ToldE = *Toldalaghi Mihály emlékirata*: ETA I, 221–43.
ToldNy = a Toldalaghi család nyárádszentbenedeki levéltára (EMLt)
Torma = a Torma család levéltára (EMLt)
Török Bertalan hagy. (EMLt)
TörvMsz = *Latin–magyar törvénykezési műszótár.* Kiadja ifj. Tilch János könyvárus. Kv, 1843.
Törzs = az EMLt-nak törzsgyűjteménye
TSb = a gr. Teleki család sáromberki levéltára (EMLt)
Tsz = *Magyar Tájszótár.* Budán, 1838.
TSzF = Imreh István: *A törvényhozó székely falu.* Buk., 1983.
TSzj = Nemes Zoltánné – Gálffy Mózes – Márton Gyula: *Torjai szójegyzék* H. n. (Sepsiszentgyörgy), 1974.
TT = Történelmi Tár (folyóirat)
TudT = Tudománytár (folyóirat)
TVLt = Torda város levéltára (ÁLt)
Tzs = *Magyar–német zsebszótár I–II.* Budán, 1835–1838.
Ub = *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I–V.* Bearbeitet von Fr. Zimmermann, G. Müller und G. Gündisch
UBeth. = Urbacium P. Gab. Bethlen MDCXIV (ÁLt)
UC = Urbaria et Conscriptiones részleg (OL)
UF = Prodan David: *Urbariile Țării Făgărașului. I–II.* Buc., 1970, 1976.
Újf. = a Mezőkövesdi Újfalvi család levéltára (EMLt)
ÚjfE = *Mezőkövesdi Újfalvy Sándor emlékiratai.* Sajtó alá rendezte Gyalui Farkas. Kv, 1941.
ÚMTsz = *Új Magyar Tájszótár. I.* Bp, 1979.
UnEkLt = az erdélyi unitárius egyházközség levéltára
UnVJk = az erdélyi unitárius egyházközség vizitációs (egyházlátogatási) jegyzőkönyvei
UrbF l. UF
UszFamest. l. Haáz
UszLt = Udvarhelyszék levéltára (ÁLt)
UszT = Udvarhelyszék törvénykezési jegyzőkönyvei (UszLt)
UtI = I. Apafi Mihály udvartartási iratai (EMLt)
Vadr. = Kriza János: *Vadrózsák.* Kv, 1863.
Vajkai = Vajkai Aurél: *Népi orvoslás a Borsa völgyében.* Kv, 1943.
VassGy, VassN = *Czegei Vass György és Vass László naplói. 1659–1739.* MonÍr. XXXV. Közli Nagy Gyula Bp, 1896.
VassL. l. VassGy
VBGy = Vízaknai Bereczk (Brissius) György (KvE)
Vect. = Vectigal (Hacmincadjegyzék)
VectTr = Vectigal Transylvaniae (EMLt)
Vécsey l. VLt
Végr. = Végrendeletek gyűjteménye (EMLt)
Vegyes ir. = Vegyes iratok (részlegjelzet a Ks-ben)
Veress, Doc. = Veress Endre: *Documente privitoare la istoria Ardealului și Țării Românești. I–IX.* Buc., 1929–1939.
Veress, FontRT = Veress Endre: *Fontes Rerum Transylvanicarum I–V.* Bp, 1911–1921.
Veszelszky = a Veszelovszky család liptószentmiklósi levéltára
VGy = a Váradi Gyulai család levéltára (EMLt)
VH = a Vajai Harkó család levéltára (EMLt)
VHirt. = *Viehzucht und Hirtenleben in Ostmittel-Europa.* Redigiert von László Földes. Bp 1961.
VhU = Vajdahunyad urbariuma 1689 (ÁLt)
VizJk = vizitációs (egyházlátogatási) jegyzőkönyv
VK = a Vadadi Kövendi család levéltára
VKp = *Varga Katalin pere.* Közzéteszi Kiss András. Buk., 1979.
VKU = B. Nagy Margit: *Várak, kastélyok, udvarházak ahogy a régiek látták.* Buk., 1973.
VLt = a Vécsey család levéltára
Wass, WassLt = a Cegei gr. Wass család levéltára (EMLt)
WassN = Wass Pál: *Fegyver alatt.* Sajtó alá rendezte Csetri Elek. Buk., 1968.
WH = a br. Wesselényi család hadadi levéltára (EMLt)
WIN = Wesselényi István: *Sanyarú világ. Napló. I–II.* Sajtó alá rendezte Magyari András. Buk., 1983, 1985.
WLt = a br. Wesselényi család zsibói levéltára (EMLt)
ZFaz. = Kósa Ferenc: *A zilahi fazekasmesterség régi szakszókincséből.* NyIrK XIX, 85–94.
ZsigmO = *Zsigmondkori oklevéltár I–II.* Összeállította Mályusz Elemér. Bp, 1951–1958.

V
(folytatás)

vas 1. *fn* **1.** vasére; minereu de fier; Eisenerz. *1681:* az öt Banyabol ... provenial vas Cent. 1531 et libr. 25 [VhU 62]. *1785:* Fel tanáltatván pedig a' Torotzko Hegyeiben termett, Vas, Ezüst, és fekete On Minerák ... 1359. Esztendö táján, az Metallurgianak fel állattására Styriabol Metallurgusak hozottattak ide Thorotzkora [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 16b–7a]. *1809:* Nagyon jövevénynek kell pedig annak az Embernek lenni a' Bányászsagot illetö dolgokb(an) a' ki nem tudja azt hogj mindenféle Erczek(ne)k, u. m. Arany-(na)k, Ezüstnek Vasnak, a' Bányákbol valo ki-hordattatások után, mig azok a' magok Nemékbe ki olvasztatnak, 's tökelletesen ki miveltetnék hany rendbéli kézen fordulnak meg [Torockó; TLev. 9/43]. *1823–1830:* Hassia két fejedelemségre vagyon osztva ... Az elsöben vagyon Kassel városa ... Van vasa, más mineráléja és sós kútjai [FogE 247].

2. vas mint nyersanyag; fier; Eisen als Rohstoff. *1570:* Thakach gërgh, Takacz kelemen, Georgh Takach, Azt vallyak hogy Ewk sennyt (!) azban Nem Thwdnak, hogy hoz peternek valahonnat Attafiarol Marhaya vagy Ëreksege maradotth volna, Mert egy zegen legen volt mykor megh Neozeotis, hane(m) az thwgyak vassal kereskedet [Kv; TJk III/2. 202]. *1587:* Balasz Kowachy Ezeon wasbol Chinalt 29 zeget attam f. – d. 20 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 15]. *1594:* az Srampokra walo kelchyeg ... Was wettel Az Srampokhoz ... vettem 20 Sing vassat ... f 1 d 60 Mely wossbol zegett Chynaltog (!) az Srampoknak [Kv; Szám. 6/VIII. 109–12 Caspar Semel sp kezével]. *1602:* Az vassal valo kereskedest eo kgmek varosul megh zabaditottak minden Varossy embernek [Kv; TanJk I/1. 417]. *1677:* Hogy a' Vasnak usussa ez Országban böveb lehessen, senki külömben ki-vinni ne mérészellye, végeztetett, hanemha semminémü helyben, sem Városokon el nem kelne igaz árrán, és arrol elégséges testimonialissa lenne, sub poena amissionis mercium [AC 249]. *1680 k./1715 k.:* Van mivel a' rosdát Vasbol ki étessük [Rosnyai,Horturc. 182]. *1718:* erogaltak ... 28 Mása Vasat és edgj néhánj okát [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1743:* Sikotsu vasbol [Buza SzD; LLt 221]. *1780:* Ollyan Bányák lévén, mellyekböl roszsz Metallum hordattatik, vagy a' Vas kövel egybe elegyedvén az Ércz ki nem tisztittatik, melly miatt roszsz Vas keszülvén, mind a' Mlgs Familiának, mind az Hellységnek kára és kissebsege tapasztaltatik [Torockó; TLev. 2a]. *1800:* Vasamat ... elvétette és maga vast árulo boltyában bé tétette [HSzj *vasáruló-bolt* al.]. *1815:* Egyenlö mértékü apró Sót, és aprórá tört Büdöskövet hév vasra hinteni, hogy öszve perkelödgyenek [DLt nyomt. kl]. *1849:* két almárium ... 9.9. tojokáikkal, mellyeknek közepén vasbol huzokájok van [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *~ból álló/készült/való. 1683:* az paraszt népek és béres szolgák semminémü vasból álló vagy vasas fegyvert (: az pakulároknak a lándzsa megengedtetvén :) ... semmiképpen ne viseljenek [EOE XVIII, 90 a sv-i ogy törvényei és irományai]. *1832:* Egy vasbol készült fogas pipa tarto [Sáromberke MT; TSb 26]. *1879:* Úgy fiam: támasz! bizony! korlát, Ödön, vasból – kösziklából való! [PLev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *~ból önt. 1838–1845:* Musta, s nem mustya, csizmadia-pöröly, talp és varrásdöngölö ón-, réz- vagy vasból öntve [MNyTK 107] * *acélos ~. 1757:* az illyen láthato Aranyos köveket minek utánna a' Bányákbol vagy puska porral valo szaggatás által, vagy ahoz valo atzélas vasbol készült Eszközekkel a' Bányákbol ki vágjuk, ki horgyuk [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.]. *1825:* Egy Gyüker vágora kell atzéllos vas [DLt 424] * *aranykúti ~. 1810:* meg fogjak sarlani az Arankuti rosdás vasakat [KLev.] * *csetneki ~. 1595:* Vöttem ... 1 sing közep Toroszkai vassat ... d 24. 1 sing Czetneky vassat az Beko rúdnak ... d 8 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 117 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* 8 Die May hogy az Torniot megh foldoztak ... d 12 ... Az Toronihoz veottwnk egy Chetneky vasat d 12 [Kv; Szám. 9/IX. 32–3] * *csíki ~. 1623:* a' cziki vastol meg valva minden fele vasat szabad volt vasar napig arulni [HSzj *csiki-vas* al.] * *eltöredezett ~. 1592:* Magiar vczaba Andras Kowachial chinaltatta(m) eztendeö altal az el teöredezet vasakbol 200 eötwen zeget ... f 1 d 25 [Kv; Szám. 5/XIV. 161 Eppel Péter sp kezével] * *magyarországi ~. 1675:* Vöttem Janos Deaktol, Negj szal Magyar Orszaghi vasat, szalát Tiz Tiz poltura(n), az Taligahoz f 1 d 20 [Kv; Szám. 35/I. 28] * *rozsnyói ~. 1625:* veottem, 3. Rosnaj vasat ... f 1 d 95 [Kv; Szám. 16/XXX. 16] * *rőcei ~. 1609:* Vottem kett Rochey vasatt d 20 [Kv; Szám. 12b/IV. 64] * *torockói ~. 1581:* Az waralat valo Malomba ... vottem az Koronghoz egy Toroczkay wasat p(ro) d. 27 [Kv; Szám. 3/III. 4 Chyanady Thamas kezével]. *1699:* Eskedgyek meg Deesi Marto(n) Kovacs hogy minek utanna Aknaj Istvan kovacs Turuczkaj Szathmari Janostol Negy Turuczkai vasat elvit, az utan Marton kovacs többet nem vit hat Turuczkai vasnál az aczellal edgyűt [Dés; Jk 300b]. *1795:* edgy Rud Toroczkoi Vass [Monostorszeg SzD; BetLt 5] * *(vajda)hunyadi ~. 1697:* Tizenkét szál Hunyadi vas [Bethlen K; KGy]. *1781:* a' vasnak árra ... a' vajda Hunyadi vas árrához képest proportionaltatvan az üdö és Emporium állapatyahoz szabattassék ugy mindazon által, hogy a' mint esztendö kezdetin meg állittatik azon egész esztendöben ugy folyon [Torockó; TLev. 9/20]. *1782:* Hat pánt Hunyadi Vas [Nalác SzD; CsS].

Sz. *1841:* mikor meleg a vas, akor kel verni, ez a példa beszéd [Nagynyulas K; Bosla].

3. vasból készült tárgy/eszköz; obiect/unealtă de fier; aus Eisen hergestellte Sache/-s Zeug, Gerät. *1570:* Erzebet Nagy Palne fely peres Byzonsagy Botha Casparne Ellen ... Jllyen zokal zydalmazta, Or wagy Te kwrwa, vasatis korsotis egiebetis loptal [Kv; TJk III/2. 8]. *1580:* Eközör Tyztich meg Az wasokut zepen, hogy fenyliek zep siman [Nsz; MKsz 1896. 369]. *1597:* Wrunk w felsige szamara widte Gellén Jmreh wramtwl karpitokat fw szerszamot wasat es egeb Aprolikot widte Madarasz Mihaly 3 loüon szekerin Tordara ... –/ 75 [Kv; Szám. 7/XIV. 86 Masass Thamás sp kezével]. *1625:* Seres oras Janosnak Adtam ket vasat ... hogi az Torda Vcha feleol valo, ora Tablaian, az melj vas az hold Jarasat viselj azt chinaltassa megh [Kv; Szám. 16/XXX. 16]. *1662:* tudni való dolog az, hogy a kovács a fogót a végre fogja kezében, hogy meg ne égesse a vas a kezét, és

így mi is bizony azért tartjuk ott egyikért Kegyelmedet [TML II, 407 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1677:* Egy kis vas peczenye alá való v(a)l(e)t f. – //.24 [Kv; RDL I. 155b]. *1717:* az Tőmlecz már készén Vagjon Csak Vas héja az Ajtaját is megh kellene erőssen Vasazni [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1722:* Pap Peter Uram … az Kecsedi Tractusnak Esperestye … Keczedj Rusz Todort feleségétől (!); ezt egy róka bőrért engedte meg házasodni; s valasztotta el egj pár vasért [Kecsed SzD; TL]. *1782/1799:* Mi örökké azon Petséttel éltűnk, a' magunk dolgában ab Anno 1590 a' mint maga, a' Petsét mutattya a' mellynek Czimere két Hoszszu Vas, és egy mesterségünket mutato lapos Vas [Torockó; TLev. 5/15 Transm. 339]. *1803:* a' Gyitrai Communitas el vett … egy Testvéremtöl … egj lántzot, két csafflingját (: a' melly valami hasitto szeg forma vas, a' melljet a' Tőkékbe szoktunk ütni, 's az ahoz foglalt karikákba akasztyuk a' lantzot :) harom járom köz bőr patingját [Toplica MT; Born. XVc. 1/77 Bukur Todor (45) col. vall.]. *1825:* a Cserepes alatt lévő vas [Etéd U; Pf]. *1851:* A' kert ajtótól az erdő pásztori házig van húsz tábla hasonló korlát, melyből őt vas ki van rothadva, két tábla ki romolva [Erdősztgyörgy; TSb 34].

Szk: *búzakeverő ~. 1753:* Szacska Metéllő nrő 1. Buza keverő Vas nrő 1 [Szentmargita SzD; Ks 18/CII] * *csizmatisztító ~. 1810:* (A) grádicson mennek fel a' palotára – ezen grádicsok közűl az alson van két csizma tisztitto vas, belé verve [Doboka; Ks 76 conscr. 35] * *ecetmelegitő ~. 1676:* Egy lanczan függő eczet melegitő vas [Fog.; UF II, 714] * *emberkínzó ~. 1667:* Aprob lécz szegek … nro. 100. Ember kénzo vas … nro. 1 [Fog.; UF II, 340] * *fokos ~. 1723:* Fűrész malomhoz való három darab fokos vas [Koronka MT; Told. 29/2] * *gerendákat forgató ~. 1825:* Nagy Gerendákot forgato vas [DLt 595] * *gvertyamártó ~. 1765:* Az Őrőg Asszony Pinczejébe(n) Rez Gyertya Marto vas [Kóród KK; Ks 19/I. 6] * *istrángtartó ~. 1649:* Balint kouacznak fizettem … czinalt, az szekér felherczének ket uegire jstrangh tarto uasakat Hám teő karikákát … D 20 [Kv; Szám. 26/VI. 529] * *kávépergelő ~. 1780:* Kávé pergelő vas 1 [Bethlen SzD; BK] * *kéményvakaró ~. 1826:* Kémény vakaro vass [Szentdemeter U; Told. 41] * *kihorgoló ~. 1858:* az ablakok kihorgolo vasokkal vagynak kivűl és belől ellátva [Mv; TSb 39] * *kőhöz való ~. 1670:* Molnár mihaly neuű Jobbágja czynáltatta megh az előtt, mikor kurtánok jartak, az eggik malo(m) kerekhez es keöheöz valo vasakat [Mezőveresegyháza AF; BLt] * *kőrántó ~. 1753:* Kő ranto vas nrő 2 [Szentmargita SzD; Ks 18/CII] * *lószáj tisztítani való ~. 1788:* Lo száj tisztitani valo vas 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb] * *lövéshez való ~. 1825:* Három lövéshez valo vékony vas, melynek ketteje Gratziska [DLt 595] * *lyuggatott ~. 1621:* Az Aczioknak az kapun hogi dolgoztak … Nyreo Janos az Taualj safar polgar eo keme adot kez liuggatot vasakat … fel verette(m) [Kv; Szám. 15b/IX. 239–40] * *nádtoló ~. 1679:* Nád tolyo eles vas, egyik nyeles rámas nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72] * *partikulametsző ~. 1751:* E szerént Vadnak a' Templom Egy(gy)etmásj … Kis particula meczö vas 1 [Kóród KK; Ks 20/X] * *srófos ~. 1789:* Olaj sajtolni valo 3. darab Eszköz, melly(ne)k ketteje merő Srofos vas, egyike pedig esztergával készült Fa [Mv; ConscrAp. 7] * *szájtisztító ~. 1812:* Egy száj tisztitto vas ki verővel [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 11] * *taracktisztító ~. 1652:* Az deszka oldalán két levélre hasitott vasbol csinalt fa nyeleo, Taraczk tisztito vas [Görgény MT; Törzs.] * *üstfogantó ~. 1589:* Egy wst fogantho vas [Kv; KLev. I/2 Vegyes ir. 39] * *üsttartó ~. 1693:* Kéményben valo üst Tarto vass [Ne; DobLev. I/37. 4].

4. páncél; armură; Panzer. *1710:* az elector … a vár piacára tizenkét öreg ágyúkat vonatván, maga pedig talpig vasban és fegyverben öltözvén, hosszan a holttestek amint hevernek vala, úgy viteté fel azokon a török követet magához [CsH 213].

5. bilincs; cătușă; Fessel. *1594:* Az Lakat giarto vraimnak adattak eo kgmek az vasak czinaltatasatol, melieketh az fogholi vrak labara czinaltak f 5 [Kv; Szám. 6/X. 48]. *1597:* Lakatos Balint … Az Eotúes Legennek Labarol az Vasat le veotte es meg kissebitette vizontak a' labara verte … d 25 [Kv; Szám. 7/XII. 20 Filstich Lőrinc sp kezével.]. *1659 k.:* job volna megh halni, vagi soha ez Uilagra sem szulettetni, mint sem Tatar rabsagaba(n) jutni kereszteni embernek. Mert ha egighunkön (!) Nem, az Masikúnkön mindenkor raitűnk vagion, az Czigazas, kalafazas … mostis az én labaimo(n) fellel valo nagi 2 bokor vas vagio(n) [BesztLt Torma Miklós sk lev. Bakcsiszerájból]. *1674:* A Lakatosnakis adtunk hogy az vasat a lábárol le vágta … d 12 [Kv; Szám. 34/L. 20]. *1704:* az én ifjúságomtól fogva törvényidért, szabadságidért és az igazságért mennyit igyekeztem munkálodni, mely miatt … ezelőtt 28 esztend<ökkel> tömlöcöt, vasat és tisztemnek elvételét szenvedtem [WIN I, 178]. *1716:* Vasat viselt Kúdúló Raboknak erog(a)l(ó)dat … Sajt Libr. nő 4 [Küküllőkővár KK; Utl]. *1747:* Moldován Todor … rabaskodván, az vasat lábárol le vonta, és el szőkőt [Küküllővár KK; Ks 112 Vegyes ir.]. *1765:* Tizenkét rabot találtak vasban, kik között két kis ártatlan leánygyermek is volt, kiknek apjokat-anyjokat megölte s félvén, hogy a gyermekek kibeszélik, fogva tartotta őket [RettE 188]. *1781:* Isten tudja s az ők lelkek de elég hogy vason vadnak ők is [MNy XXXVIII, 209]. *1801:* Valoé hogy az oltátol fogva vason szolgáltattya, az el fogato a maga Udvarában ezen Nyavallyás katonánét …? [Erdősztgyörgy; WH vk]. *1811:* a' vastol a' lába meg dagadott [DLt 495 nyomt. kl].

Szk: *~at üt vki lábára. 1587:* Az zegeny ezefogyatkozot lakatos Miert hogy feleo hogy twz Myat kart thegie(n) egez varasnak wegeztek eo kegmek valamy zwr kontessel Rwhazzak megh es wssenek wassat a labara legien az foghaznal es az warassebol etelere viseltesse<n> gondot Biro vra(m) [Kv; TanJk I/1. 56] * *~at üttet vki lábára. 1662:* azt tolmácsáltatá (!): ő olasz keresztyény … állapotja elmélkedésre vétetvén, hogy az illyen transfugák, általszökök által az ellenség gyakorta végbevinni nagy practicákat szokott volna … Vasat üttetének azért lábára [SKr 593–4]. *1744:* Aztis hallottam … mikor ã Connumeratio el bomlot, hogy azt mondotta Király biro Vram a Kőpeczi Bironak Balás Andrásnak; Meg ládd hogy ã vasat ã lábadra üttetem, hogy igy Cselekedtetek [Bölön Hsz; IrNyR. Domokos Andrásné Farkas Kata (50) vall.] * *~at ver vki lábára. 1660:* Odavivén bennünket, mindjárt lábainkra vasakat vervén és paraszt rabokkal együtt tizedmagunkkal nyakunkra vaskarikát csinálván … előnkbe vetvén az emberfejeket, hogy megnyúzzuk [Kv; KvE 180 LJ] * *~at visel. 1677:* Vajha bárcsak egy-két óráig beszélhetnék Kegyelmeddel, mely is meglészen nem sokára, mert hidgye el, inkább vasat viselek, mint igy elmenjek, ilyen confusiókban lévén az dolgok [TML VII, 549 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1700:* Rűcz Györgye harom honapig vasat visel, azon kivűl az lapattalis az kapu közöt meg bűntetedött paraznasagáért [Szentdemeter U; Ks 90] * *~at viseltet vkivel. 1710:* Hét esztendeig való kapitányság viselésiért erdélyi módon az lőn a jutalma, hogy hét esz-

tendeig s nyolc holnapig viseltetének ártatlanul vasat szegénnyel [CsH 149 1679-re von. felj.] * *~ban tart. 1622:* Kowach gergely maga gondolatlansagabol talta (!) wolt el hozny egy zegědětt wranak kett lowatt Beldj Kelemen Vram Harom Zeky Capitan tyzt liwin ... fogatta woltt megh Kowach gergelt ... wttet nagy Sokaigh Sanyarw fogsagban ... Vasban tartatta [Hsz; Kp 1]. *1696:* éczaka is esett az a' Lárma ... ketten vagy hármonn kivált képpen valo okai azon szerentsétlenség(ne)k; kik nem ő Nga Jobbágyi ura(m) ... kiket is ... meg fogatta(m), s, vasba(n) Tartatok [BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez] * *~ban tartatik. 1710 k.:* Az a páter Szunyog énhozzám jöve egyszer ... hogy már tisztesség tenni, de inkább expiscálni, mer a felsőbb esztendőben egy Czirka János nevű, magyar, deák olvasást tudó, értelmes és tudós oláh papot ... megfogatott és vasban tartatott a monastériában [BÖn. 881] * *~ba ültet vkit. 1710:* Ez a kis becsülettétel úgy megszúrta vala az urak szemit, nem nyuguvának addig, míg egy félóráig való ülésért majd nyolc esztendeig ültetik a vasban, melyet az atyám még akkor megjövendöle [CsH 150–1] * *~ba ver. 1570:* Zekel Barlabas hity zerent vallya hogy ... Thwgia hogy Zekely peter Zabo vinchewel egybe Tharsolkodot volt, es zekel peter Bwzat Zabot Zalonnat egiebetis az myt hozot Mindent Zabo vinche hazahoz Thakart. Egykor Jeo egy olah chyernekreol, Es fogatya megh zekely petert Bwzanak es Zabnak Arrajert, vasba vertek es sokaygh tartotak Myglen eo ez vallo egyk veotte ky kezessegen [Kv; TJk III/2. 13]. *1657:* A vajda ő nagysága levele is érkezék az estve, 3 kalarását vasban verték, az nagyságod postáját is vasban verték Kracsont [RákDiplÖ 546 Sebesi Ferenc II. Rákóczi Györgyhöz]. *1710 k.:* kivált Mikes, Bethlen Gergely és Székely László ezt állították: ha vasba nem verik, ki vall rájok? [BÖn. 687] * *~ba veret. 1662:* mindaddig ijeszgették[a], kénszergették, hogy végre megijedvén, megadá magát, és Szeben alá vitetvén, azonnal Rákóczi fejedelem vasba vereté [SKr 525. – [a]Zólyomi Miklóst]. *1724:* azt az atkozot Christofot vasba kelle veretnem, mert csak ivut, s annál az kurvánal hevert [Nyujtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1847:* parancsolatot ada, hogy többet az embereket a fahordástól ne tiltsam s meg ne zálogoljam, úgy az erdő közötti marhák legeltetését se, mert ha tenni fogom, megkötöztet, s tömlöcre vasba veret [VKp 192] * *~ba veretik. 1705:* Egy Sanrott nevű gyalogkapitányt a generális vasba veretett azért, hogy marhái mellett muskotélyosokat tartott, és mind marhástul őket elvitték [WIN I, 480] * *~ba verettetik. 1705:* Orosz Pál generálisnak Szamosújváron magát megadja; a németek három tiszten kívül mind kurucokká lesznek, a benne levő magyarok penig arestáltatnak, és némelyik vasba is verettetik [Kv; KvE 244–5 VBGy] * *~on tart. 1598:* Az teómloczbe eggtt akattúnk my eosze Simo Janossal, veghre onna(n) a' Zúchuaj teómleoczbeól vinek Zeret Vasarra, ott tartottak vason, ketten egy úason voltunk [UszT 13/37 Michael Jone de Cichio pp vall.]. *1801:* azon ... nyavallyás Katonáné nem tiszt Commissioja mellett fogattatott el ... hány hete, hogy el fogattatott arra Számot nem tartottam, de jo darab ideig tartotta rabul maga Udvarában vason [Erdősztgyörgy; WH. Nagy Gáspár (35) szabad székely vall.] * *~on töltendő rabság. 1809:* Kis Ferentz és György ellen hamis Levelek készitéséért inditott büntető pere Ő Felsége eleibe hatván ... emlitett hamis Levelek készittése meg akadáljoztathatásáért ... Kis Ferentzet két Esztendei, Kis Györgyött pedig égy Esztendei Kővár Vidéki Tömlötzb(e) vason töltendő rabságra ... itélte [UszLt ComGub. 1560] * *~ra tétet vkit. 1842:* vasra akartam őkőt tétetni [DLt 1298] * *~ra ver. 1742:* ă Gazdákat vasra vervén 60 forintokat tekert rajtok [Kv; AggmLt C. 12]. *1771:* Mészáros Borbely István magát a Mészár székik (!) kisertette musikássokkal; és egybe is veszett akkor Nagy György Ur(am) fiaival melyért ... el is fogatott és vasra verték [Dés; DLt 321. 17b Valentinus Dobai (48) ns vall.] * *~ra veret. 1822:* látom a' Danko Malitziajit ... ötet pedig Arestomba kel tenni vasra veretvén kenyeren vizen kel tartani 15 nap [Mv; BfR I Korda Anna lev.] * *~ütetik vki lábára/vkire. 1662:* a kapitány is a gyalogság között nagy comitívával szállására kiséré, ahol mindjárt vas ütteték lábára és másnap Fogarasba kisérteték | Balassa Ferenc, hogy magát nagy ellenségesen viselné, elfogatott és Szécsénbe hozatott vala, mellyet a fejedelem csak kicsin dolognak tarta, mindazáltal hog vas üttetvén reá, Kassára felvitetnék, parancsolta vala [SKr 151, 219] * *ember/rab lábára való ~. 1629:* Az kapu-közben Vagyon egy tömlöcz ... Ember lábára való két pár vas [Szu; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lelt.]. *1694:* Vadnak itt Rabok labara valo Vasak nro 20 [Kővár Szt; JHb inv.]. *1756:* Ember lábára való szélyes vas 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 15] * *lábon levő ~. 1675:* az halalra valokot pedigh szoros allapotban tartatuan az tömlőcsből ki se vitesse, az labokon leuő vasokot, kaladakot, es az tömlőczőtis mindenűtt gyakorta megh latogassa, hogy valami szabadulasra valo alkalmatossagot magoknak ne csinaljanak [Fog.; UF II, 676 Bornemisza Anna ut.].

Sz. *1704:* Amely szavaiból csak kémnek ítíltetik, hogy onnan küldték bé, kiért – úgy hiszem – a vasat megismeri az oldala [WIN I, 143].

6. vaspánt; bandă de fier; Eisenband. *1736:* Az kétfeléeresztős hintónak az fájának az dereka felül vasban volt foglalva, az kin az hintó fedelit elé s hátra bocsátották [MetTr 364] | Lo után járo de el bontott Tár Szekér 1 mellynek fája el vásott és rökönyődott vasaiis le hullotak jo részin [Mikefva KK; CU XIII/1. 171]. *1750:* bé menvén az Malom ajtaján mellyis Vagjon ... Tőőgj fa Deszkából csinált minden vas nélkül Tőke záros jo ájto [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 7]. *1792:* volt ... egy rosz szekere ringy rongy vasakkal meg tatarazva [Rákos TA; Borb.]. *1801:* Dolgoztam Kovács Munkát ... megy vasaltan 4 uj hordot uj Vassal fel cináltam 24 uj Abroncsot ... és meg Nádoltam [Déva; Ks 120. 2. 3].

Szk: *ónos ~. 1784:* Ajtora valo Onas Vas [Mv; Told. 9a] * *ónozott ~. 1784:* Ablakra valo Onazot vasak 110 [Mv; Told. 9a].

7. tégla alakú tömör, vasalóhoz használt vasbetét; parte din fier a fierului de cărămidă; ziegelförmiger massiver Teil des Bügeleisens. *1699:* Egy rez ing simitó vasastol [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *XVIII. sz.:* A simitto Réz vasával edgyűtt [Szentdemeter U; LLt]. *1784:* Egy Téglazo réz vasaval [LLt]. *1792:* Téglázó réz ket vasával együtt [TL Conscr.]. *1801:* Egy Téglazo Réz belé jaro két vasaival együtt [Vargyas U; CsS]. *1810:* Réz Edény ... egy Teglazo Réz két vasával 8 Rf [Kv; Borb. I]. *1821:* Egy Téglázo réz két vassal és hozzá tartozo Drott Lábbal [Mezőméhes TA; HG. Mara lev.]. *1835:* Egy Simitto réz 2. vasával [Mv; MvLev.]. *1840:* Simitó réz, vas nélkül 1 [Nagykapus K; KszRLt]. *1852:* Egy simitó réz két vassal [Kv; HG].

8. ekevas; fier de plug; Pflugeisen,-schar. *1594:* Az Somlioy maior hazban ... Eke uagion vasastul No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7. 17]. *1690:* Beres Eke nrö 3. Vasaival et cu(m) suis requisitis [BK 15 Bethlen Gergely kentelki udvarháza lelt.]. *1698:* ket eke ahoz valo vasakkal edgjűt ...

sikotyustol edgyut [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. *1720:* Határ borozdolo nagy eke requisitumival es vasaival nrõ 1 [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12]. *1734:* Vagyon egy eke két jo vasával, gerendely karikával, kormány harog (!), karikajaval [Datk NK; JHbB 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. *1755:* két béres eke négy vas vagjon benne [HSzj *béres-eke* al.]. *1774:* Olyan ekét s ahhoz való vasat csináltak az emberek, melyet magok húztanak s úgy szántottak, mikor valamit vetni akartak [RettE 328]. *1789:* Kerülõ Eke vasaival edgyütt Nro 1 [Mihályfva AF; JHb XLVI/2]. *1807 k.:* Tudom hogy Szekér Eke vasaival voltak de ezeknek vasai el kophattanak, az Õrõg földeinek Oeconomizálásáb(an) [Sinfva Asz; Borb. II Gombási Péter (26) ns vall.]. *1854:* Két Ekék: azokhoz tartozo vasakkal, Tèsalákkal, égy Szijju patingal égy Bornával egyik Taliga vas nelküli [Sárd KK; WassLt].

Szk: *hosszú* ~ *1589:* Egy hozzw vas, Egy Lapis vas [Kv; KLev. Inv. I/2. 40]. *1694:* 1 eke minden Szerszámával lapos és hoszszu vasával [Torda; Told. 11/34]. *1723:* Beres ekéhez kivántato két jo hoszszu vas és ket lapos vas ennek egjike jo masik kisseb nádolt [Ludvég K; Told. 29/7]. *1765:* Kerülõ Eke vagjon egj Lapos és hoszszu vasával egjb(en) Patingja nintsen [Mezőcsán TA; Ks 26/X]. *1779:* A Lapos eke Vassat, meg élessitettem kédszer xr 3. És a' hoszszu Vasnak az éllit, Uibol ki njutottam xr. 6 [Szászváros H; BK. Kováts Mátyás kov. szám.] * *lapos* ~ → *hosszú* ~

9. vmely tárgy/eszköz vasból készült alkatrésze; partea de fier al unui obiect/instrument; Teil einer Sache/eines Gerätes, die/das aus Eisen hergestellt ist. *1548:* lopta valamy vasas kerekeimet el, kiknek az vasait Nala talaltam vala megh egj poljvas kasban [HSzj *vasas-kerék* al.]. *1578:* az malmok mind keövesteöl vasastol Veres Istuane ... mikor azok az keouek es vasak el vasolodnak, mind az ketten eggiara(n)t epithik [Hsz; BálLt 1]. *1591:* 9 die octob(ris) fazakas Jstwan Chynalt egy kemenczet ... Az wostol kyt az Zayabon Chynalttak f – d 10 [Kv; Szám. 5/I. 37]. *1648:* Vagyon az hazak heyan, 3 kenyer swteö bikfa lapat, 1 rosz czeber, ket zetska metelleö vas nelkwl idest nro. 2 [Porumbák AF; UF I, 884]. *1652:* Ez Kerek Bástya mellett ... egy Réz Taraczk ... az ágya oh, farkán az vasais rosszas serpenyo fedele vas [Görgény MT; Törzs.]. *1676:* Gyalu fõ vasastol [Gyf; JHb XXXI/3]. *1732:* Két ón magos Gyertya tartocska koppantoval vassal [Kv; Ks 31 Kornis Zsigmond lelt.]. *1734:* Ket fa ások vas az végéb(en) nõ 2 [Datk NK; JHbB gr. Bethlen Farkas inv.]. *1760 k.:* egy Szeker aj hozza tartozo készuletivel együtt, négy kerékre tiz fentõre ahoz valo első s hátulso Fa Lõcseivel együtt minden vass, és Lajtorja nélkül [Branyicska H; JHb XXXV/39. 20]. *1807:* Az házban levõ Kémecze (!) Lapos kövekből rákatatott a fütõje hánt vetett kajhakbol rész szerint kövelis potoltatott hozzavalo vasaival tanaltatik [Dés; BetLt 6 „GyUjFalvi Nagy Ferenc" kezével]. *1849:* Egy tõltött magyar nyereg kender le kötõvel formatringal kengyel szijjakkal vas nelkűl [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1862:* Egy kocsin (!) ládának egy akaszto vasat csináltam és 1 másik vasát fejes szeggel lefejeztem 25 xr [Kv; Újf. 1 Kleis Mihály Lakatos Mester kezével].

10. kés/kard/tõr/fűrész pengéje; lama cuţitului/sabiei/pumnalului/ferăstrăului; Klinge des Messers/des Schwertes/des Dolches/der Säge. *1570:* Paly Janos, Ezt vallya, hogy Ew Borth Theoltet volt Barat Istwan hazanal, Azonba Latta hogy Kys Isthwan ky vonta volt zablayat es Nagy Imre az Menthe allyawal megh Ragatta volt kezebe az zablianak vasat [Kv; TJk III/2. 195]. *1657:* az esküdtetés alatt beszélgetvén, minden arra illendõ alkalmatosság nélkül kardját kivonván Csáki, kezdé annak vasát nékem mutogatni és commendálni [KemÖn. 147]. *1661:* ha Kegyelmednek anynyi pénze maradna, megszolgálnám Kegyelmednek, egy valami szép formájú sótartót s egy úti ezüst kanált, kiben öszve csinálva villa is volna s egy hegyestõr vasat, ha lehetne, bár kettõt, venne Kegyelmed én számomra. Az sótartó s egy hegyestõr vas volna legszükségesebb [TML II, 81 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1693:* Czitaltatta(m) az It ... egy fürész vasamot ... megh nem adta ... vallotta(m) az vasak(na)k oda lete miat â mire mérek szollani [Szentegyházasoláhfalu U; Törzs.]. *1705:* Ugyan ma a parasztemberek hoztanak be egy falka szentjános-késit, akit a muskotélyosok szoktanak viselni, akiknek egyebe megégett, csak a vasa maradott [WIN I, 391]. *1771:* Én ... Kozák Mikla hogy vasokat élesitvén miveltem a Fuvó(na)k Zúgásától minden beszédét Majjai Andrásné(ne)k eszembe nem vehettem [Msz; BetLt 7 Kozak Mikla vall.]. *1813:* a retzés vasnak a Fája az odajáro Tengejel együtt [HSzj *fűrész* al.].

11. nyíl-/dárdahegy; vîrful săgeţii/lăncii; Pfeil-, Speerspitze. *1584:* Peterdj Balas vallia zaiabol hallotta(m) ezt Kun Balintnenak Mikoron Desy Jstwan meg lesset volna es ream tamadot volna, Akkor en ... el futama(m), hane(m) ozta(n) hogy oda luthek vgy wthem hogy Mente(n) el essek, hozzais giakek az dardaúal de az vas hat kj eset volt a' dardabol [Kv; TJk IV/1. 203]. *1598:* Borbelj Janos ... vallia ... Mikor oda mentek volna az zolgaj ... vgj megh leoweoldeztek es kergettek volt hogj en meteltem kj az Nylnak az vasat s mostis en giogjtom [Kv; TJk V/1. 245b]. *1657:* az vezér pedig sziliktarjának adván kezében tartásra, nyíllal kézi ívböl úgy meglövé, hogy mellyén az fegyverderéknak az nyílnak vasa jól általhata [KemÖn. 78].

12. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *érvágó* ~ érvágásra használt késféle szerszám; instrument folosit la venesecţie; Aderlasser. *XVIII. sz. eleje:* Az melly lonak â lapoczkája szárad, le dõjtve ér vágo vassal meg kel a lapoczkáját vadgalni jo formában [JHb 17/10 lótartási ut.] * *gömbölyegen csinált* ~ hajbodorító vas; fier de ondulat; (Haar)klobeneisen. *1736 u.:* A kis asszonyok, sõt elévaló nemes leányok ... Az hajokat két felõl leeresztve, gömbölyegen csinált vassal megmelegítvén, megfodorították [MetTrCs 466] * *gyomláló* ~ gyomláláshoz használt szerszám; plivitor, unealtă de fier pentru plivit; Jäteisen. *1676:* egy asso, haro(m) gyomlálo vás [WassLt Jo. Racz de Szent Gothart viceszb. kezével] * *gyökérvágó* ~ gyökér (ki)vágására használt kapavas; fierul sapei de fier pentru tăierea rădăcinilor; Eisengerät zum Wurzehauen. *1802:* egy gyukér vágo vas [DLt 4] * *hajakkomodérozó* ~ sütõvas; fier de frizat; Brennschere. *1769:* Haj accomodérozo vas [Berz. 9/73] * *hajégetõ* ~ sütõvas; fier de frizat; Brenschere. *1823:* Mindenféle Kolmozó (!) és Haj égetõ vasak [LLt Csáky-per 601] * *hajfodorító* ~ hajbodorító vas; fier de ondulat; (Haar)klobeneisen. *1816:* Egy haj fodoritto vas [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina inv.] * *jegelõ* ~ jégvágásra használt vasszerszám; fier folosit la tăierea gheţii; Eisengerät zum Eisschneiden. *1726:* jegelõ Vas 1 [Szárhegy Cs; LLt] * *kolmenezõ* ~ hajbodorító vas; fier de ondulat; (Haar) klobeneisen. *1832:* Simito réz kettõ, Colmenezõ vas egy, Hajégetõ egy [HG. br. Wesselényi Anna br. Brukhental Mihályné kel.] * *kõtõrõ* ~ kõzúzásra használt vaseszköz; fier de spart piatră; Steinbrecheisen. *1637:* egy Ladaba talaltunk wúeg Cziwrhez valo vas ezkeozeoket vgy mint egy Nagy Eoreg szen vono vas rud, egy eõreg serpenieo ... kétt eõregh

keő teőreő vas [Teremi KK; Ks 69. 50. 44] * *lyuktisztító ~* ágyúcső tisztítására használt vasszerszám; fier folosit la curăţarea ţevii tunului; Eisengerät zur Reinigung der Kanone. *1753:* por gyujto és lyuk tisztito vékony vasak nro 2 [Mezőzáh AF; Told. 18] * *marhabélyegző ~* fier cu care se înfierează vitele; Brennstempel für Viehe. *1629:* Az élés ház ... Egy marha-bélyegező vas kisebb [SzU; SzO VI, 95 Székelytámadt vár lelt.]. *1720:* marha belyegző vas nrõ 1 [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12] * *mutterigazító ~* franciakulcs; cheie franceză/universală; Schraubenschlüssel. *1812:* Egy mutter igazitto vas xr 14 [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 10] * *numerusos ~* számokkal ellátott bélyegzővas; fier/ciocan de numerotare; Brenneisen mit Nummern versehen. *1848:* Havasi Gazdasági Károk ... Numerusos vasak tiz [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * *ostyasütő ~* ostyasütésre használt vaslap; tigaie pentru copt azimă/ostie; Waffeleisen. *1681:* Konyhara valo nagi fa kalán Nro 4 ... Ostya sütő vas Nro 1 [Vh; VhU 522]. *1746:* Egy ostyasűtő vas [Vargyas U; DanielAd. 258]. *1768:* Palatsinta Sütő Serpenyő 1 Ostya Sütő vas 3 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb] * *palacsintasütő ~* palacsintasütő vaslap; tigaie (pentru prăjit plăcinte); Eisenblatt für das Backen der Pfannkuchen. *1788:* Palatsinta sütő vas égy, régítske [Mv; TSb 47]. *1797:* Egy platsinta sütő vas Dr. 64 [DobLev. IV/775]. *1816:* Egy palatsinta sűtő vas [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina inv.] * *pecsenye alá való ~* tigaie pentru friptură; Bratenpfanne. *1675:* Egi Pecsenie ala valo vas mr (!) 01//– [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1767:* Pecsenye alá való vass; az az 'Sir fogó [Mezősztkirály MT; Berz. 6. 38. 2] * *szecskametélő ~* szecskavágó vasból készült része; cutitul/lama tocătorului; Eisenteil des Häckslers. *1744:* Szatska metéllő vas egy pár [Szentdemeter U; LLt] * *szecskavágó ~* szecskavágó vasból készült része; cuţitul/lama tocătorului; Eisenteil des Häckslers. *1788:* 1 Szatskavágo vas [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27]. *XIX. sz. eleje:* egy Szatska vago vas [TGsz 16] * *tűzzel-~sal* **a.** keserves munkával; prin muncă uriaşă; bitterschwer. *1592 k.:* Az kwwl walo földeket ... te nekedis ... az varos ky atta en penig az en rezemeth tűzemmel vasammal epiteöttem [UszT]. – **b.** kegyetlenül; fără milă; grausam, erbarmungslos. *1658/1741:* Tűzzel vassal veszél jaj te néked Tasnád [EM XXXVI, 146 Köröspataki B. János, Historia]. *1710:* Pátenseket bocsátván ki, hogy valaki meg nem hódol, tűzzel-vassal megbünteti [CsH 392 1707-re von. felj.]. *1764:* azon éjszaka Siskovics generális parancsolatjából és orderéből éjszakának idején reájok ütöttek, tűzzel-vassal ellenek támadván, hatszázig valót, asszony s gyermekkel együtt, levágtak nyavalyásokban [RettE 160] * *üstmelegitő ~* vasláb, amire az üstöt felakasztják használat elött; cîrlig (de fier) care este folosit la atîrnarea ceaunului; eine Art Eisenbein wohin man den Kessel vor Gebrauch aufhängt. *1675:* Az pitvarban egy üst melegitő hoszu vas horogh [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1677:* Az Pitvarb(an) egy üst melegitő vas [Mezőmadaras MT; Borb. II] * *üszögtartó ~* parázs tartására használt vaslapát; făraş în care se strînge jarul; Eisenschaufel für die Aufbewahrung der Glut. *1810:* Egy Nyárs, égy üszeg tarto vas s égy vas kalány [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37].

◊ **Sz.** *1753:* azt hallottam hiteles emberektől, hogy Sepsi Széki Gidó falvi Vitalis Görgyis hozzá adjungálta magát, a kiis ... most Udvarhelyt Orbán Miklossal pengeti a vasat [Törzs. Simon Csobok jur. ass. sedis Kezdi vall.].

II. *mn* **1.** vasból készült; de/din fier, făcut din metal; aus Eisen hergestellt, Eisen-. **Szk:** *~ajtóráma. 1813:* Füttőhez valo vas ajto ráma 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.] * *~ajtósarok. 1685 e.:* Vas ajto sark Nrõ 1 [Borberek AF; MvRKLev. 6] * *~ajtóvonó. 1843:* vagyon égy kőből készült Gabanás alatta jo bolthajtásos Pintze Sendely fedél alatt jo állapotban ... a' Gabanásnak két félé Nyillo Fenyö Detzka vas sarkokon Forgo jo záras ajtaja ket vas Ajto vonoival és kis vas retezével [Borsa K; BetLt 1] * *~behorgoló. 1851:* Van itt egy falbeli üvegtartó almárium is, – ennek vas bé horgolója, vas retessze, retesz feje, vas sarkai vagynak két felé nyíló fenyö deszka ajtóján [Erdősztgyörgy; TSb 34] * *~behúzó. 1832/1838:* Van égy uj fenyö dészka, vas sarkokon fordulo ajtoja, égy uj borittatlan jo tárral ... vas béhuzojával edgyütt jo allapotba [A.szőcs SzD; BetLt 5] * *~berántó. 1795:* (az ajtón) vagyon ... két vas Sarok égy vas kilints, kilints tarto és bérántó [Backamadaras MT; CsS]. *1807:* Az Pitvárban be járo ajton tanáltatik Ordinar fenyö deszkábol valo (!) a berlese Le hullo felben Vas Sarkakon járo gyalog zárjával kólts nelkül fordito hejaval kivűl vas be rontojaval kivűl vas retesz fő és reteszével [Dés; BetLt 6 „GyUjfalvi Nagy Ferencz" kezével] * *~bevonó. 1636:* Azon hazbol nilik egy kamaraczkara egy hasonlo festet bellett vas sarkos pantos forditos kilinczies ayto vas be vonojaval eggyut [Siménfva U; JHb Inv.]. *1679:* Úr Haza. Ajtaja az Ebédlő palotabol nyilo, vas sarkas, hevederes, partázatos az közepi rakott, kivül belöl festekkel Czifrazott, plehes, kolcsos, fordetos, belől toljo zaros vas be vonojaval eggyüt [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 17] * *~bevonós. 1656:* az pitvarrol nilik be az reghi korczoma hazra, balkezre, vas sarkon panton forgo retezes retezfeös vas be vonos ajto fa zegezoje [UF II, 158]. *1680:* Innen vissza jöven azon házban melyben most az Tisztek szoktak lakasokat continualni, nyilik arra vas Sarkos, pántos, vas bévonos, forditos es tollyo záros ütkezös bellet ajto [A. porumbák AF; ALt Inv. 5] * *~bezáró. 1797:* A' Léányok Házából, a' Legények Házába nyilik más fenyö dészka Ajto, mely két vas sarkon forog, vas kilints, forditto, kilintstarto, bé záro rajta [Ajton K; EMConscr. IX/2. 11]. *1819:* találtatik az Udvarban bé menö három oszlopokon állo 'sendely fedél alatt ketfelé nyilo avatég kapu két vas nyaklokkal, egy vas reteszszel, a bé járo kis ajton két vas Sarok, egy vass kilints, egy vas bé záro vas ütközöjével edgyütt [Baca SzD; TSb 6] * *~borméró akó. 1605:* Az kolchar hazban uagion czipo tarto lada ketteö, egy vas bor mereö ako [Gyalu K; SLt 11/47 fej. inv.] * *~borstörő. 1675:* rez mozsar egi vas borstőroje [Mezőmadaras MT; Borb. II] * *~csapózár. 1656:* Negyedik hazra nilik job kezre egy gyalult felszer vas sarkon panthon forgo ayto, vas czapo zarjaval be vonojaval ütközöjevel es kolczaival egyuth [UF II, 97] * *~derékszeg. 1594:* Algju ala ualo oregh vas derek zegh No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/23]. *1685 e.:* Vas derék szég Nrõ 1 [Borberek AF; MvRKLev. 5]. *1741:* Bérés szekérb(e) valo Vas dérék szeg nro 1 [Mocs K; JHbK XLIX/25]. *1819:* Egy fako Szekér, a' négy kerekin 8 vas karika fojto Karika 4. a' rud szárnyán két vas Karika egy vas derék szeg [Baca SzD; TSb 6] * *~ékszeg. 1637:* egy uas ek széghi, egy Eüttues ollo [Kv; RDL I. 24] * *~emelőrúd. 1829:* Egy nagy vas emelő rud [Km; KmULev. 2] * *~fazéklab. 1638:* Vagion azon megh irt pitvarban eggj fürész deszkabol czinalt szalonna tarto kamora ... Vajon ket vas fazeklab [A.porumbák F; UF I, 657] * *~fegyverderék. 1637/1639:* 1. mereo, nemet uas fegjuer derek ——— f – d 50 [Kv; RDL I. 111] * *~forgórosta. 1837:* a vas forgo Rosta közös [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *~fűtőkályha. 1841:* A' 3ik és 4-ik Szobát egy jó

öntött vas futtő kályha síppal melegitti [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.] * ~ *gereblyefog. 1685 e.:* Vas gereblye fog Nrõ 9 [Borberek AF; MvRKLev. 6]. * ~ *gombkötő kerék. 1768:* Vas gomb kötõ kerék [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb] * ~ *gyertyatartó. 1599:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Vas gjert'a tartho No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/25]. *1681:* Felső Pincze ... Falban űtő, közonséges vas gyertja tarto Nro 2 [Vh; VhU 532]. *1744:* Vass gyertya tarto Umbrakulumos ... 1 [Branyicska H; JHb 103/151 Jósika László conscr.] * ~ *gyűjtópálca. 1681:* Munitiós Bástya, az Dobolo bástya mellett ... Vagyon itt à fellyeb irt Taraczkokhoz. Vas Kalan, rudastol Nro 4 ... Igen regi forma, ket agu vas gyujto palcza Nro 1 [Vh; VhU 364–5] * ~ *hamuvevő. 1699:* Rez Gyertya tarto Vas hamvavevõjevel Nrõ 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] * ~ *hasitószeg. 1706:* egy vas hasitto szégh [Pf]. *1821:* Egy vas Hasitto szeg [Backamadaras MT; CsS] * ~ *hevedersarok. 1647:* A Majorház kapuja deszkas, sendeljes vas heveder sarkok rajta, egy merõ retez [Marosillye H; VF 55/5415] * ~ *kanálfúró. 1761:* Konyhára valo Kisded Vaskalány 1 Kisded vass Kalány Furu 1 [Branyicska H; JHb XXV/38. 9] * ~ *kasszaláda. 1848:* Egy egész vas Cassa Láda, zárral és két nagy Lakattal 70 rf [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * ~ *kávéőrlő. 1788:* Kávé pergelõ pléh nyársával. Nagy vas kávé õrlõ egész készületivel [Mv; TSb 47] * ~ *kerékkötő. 1849 k.:* Harom vasas Beres zekér vas kerék kötökkel övedzökkel és Lántzokkal [DobLev. V/1280] * ~ *kerékszeg. 1652:* Agyu tengely végiben valo vas kerek szeg [Görgény MT; Törzs.] * ~ *kilincsfej. 1674:* Melj egj rend ház elsö pitvarára nyilik egy berlett vas sarkon, pánton, forgo ajto, vas kilincze, kilinczfeje vonitoja forditoja [A.porumbák F; UF II, 604] * ~ *kőtörő. 1673:* Kohosok eszközei: Az felsõ kohoz (!) vagyon egy vas hordó fogó sparingostol, egy vas kőtőrő botoczka [CsVh 44] * ~ *lőcskáva. 1685 e.:* Vas lõcs kava karikastol Nrõ 1 [Borberek AF; MvRKLev. 5]. *1696:* Vas Lűcz kava nó 2 [Bethlen SzD; BK]. *1745:* Öreg vas lõts káva nro 2 Kissebb vas lõts káva nro 5 [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1753:* két vas lõts káva nro 2 [Mezőzáh AF; Told. 18] * ~ *lúdlélek. 1831:* Egy vas Lud Lélek[a] [Mv; MvLev. – [a]Konyhaeszközök között] * ~ *malomcsap. 1849:* Sz. kézdi Stéfán Székel az udvarház hijjárol égy vas Malom csapot el vitt Szász kézdre [Héjjasfva NK; CsZ. Vaszi Demeter (51) vall.] * ~ *mécselő. 1681:* Nebojsza Bástya ... Bástyára valo kesz, öntött faklya, vas abranczai vas méczelő vas serpenyőjével [Vh; VhU 558] * ~ *mérőkompona. 1685:* Vas mérű compona fel másás hozza való vasas eszközeivel [Vh; HÉvk XX, 153] * ~ *mérőlánc. 1848:* Inzsinéri vas mérő láncz 3 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * ~ *mérőmázsa. 1647:* Vagjon egj vas merő masa; ket vasbol czinalt pondussal [Marosillye H; VF 55/5415] * ~ *mozsártörő. 1573:* Borbara veres gërgne Az (!) vallia hogi ... Ecchert Ianos ... Nagi vas Mozar teoret veot volna [Kv; TJk III/3. 140]. *1591:* Vas mosar teöreö 1 [Kv; AggmLt A. 53] * ~ *pecsétnyomó. 1652:* Wagyo(n) egy kalmaris (!) Láda, melyb(en) egy vas pecset nyomo [Ne; BfR X. Reg. Fasc. 2 Bethlen István lelt.] * ~ *perselykarika. 1744:* Kapu torkára való pánt vas persely karika 3. tangyér karika [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * ~ *reteszfej/fő. 1648:* nyilik ra egj fa sarkon forgo felszer ayto egj vas reteszfeievel [Porumbák F; UF I, 903]. *1652:* Ugya(n) ezen kapun van retez es vas retezfõ egy öreg biko forforma (!) lakattyaval kulcsával [Görgény MT; Törzs.] * ~ *reteszfejecskéjű. 1681:* Ezen házon két kis deszkás, vas retezzü s retez fejecskéjü ablakocskák vadnak [CsVh 90] * ~ *reteszfős. 1636:* Kettej az kapunak vas retez feõs [Siményfva U; JHb Inv.] * ~ *sártakarító. 1868:* Az elsõ tornáczbol, hatulrol le vezetõ lépcsőnél van egy vas és egy fa sártakaritó [Kv; Újf. 6 Újfalvi Sámuel hagy.] * ~ *tálmelegítő. 1789:* Egy vas Tál melegittõ Rf – xr 20 [Mv; ConscrAp. 23] * ~ *tolózár. 1647:* egy be iaro kis Aito, azis fen vas panton, alatt vas Czapon forgo, egy vas tolio záár raita lakat nelkwl [Meggykerék AF; BK 48. F. 16] * ~ *üstláb. 1656:* Egy rozzas vas wst Lab [Doboka SzD; Mk Inv. 3]. *1744:* Tímárnak valo nagy resz öst ... Vas öst lább 2 [Branyicska H; JHb 103/151 Jósika László conscr.] * ~ *zsírfogó. 1836:* egy vas sir fogo [M.péterlaka MT; TGsz 18].

2. kemény, szilárd; de fier, tare; hart, fest. *1662:* Bizony, kegyelmes Asszonyom, ha én ki akarnék írásomban terjedni, eleget tudnék írni, mert úgy látom, az egy költésen kívül, némelyek nem fõkapitánynak, hanem vasnak tartanak, mi okbúl van, ők tudják [TML II, 409 Teleki Mihály Lónyai Annához].

◊ **Szn.** *1466:* Paulo Vas [JE. Okl. I, 218]. *1529:* Michael Was ... cives Jurati [Dés; DLt]. *1554:* Vas Myklos [K; Dica IV, 38]. *1555:* vas Balastol [Beszt.; BesztLt 23]. *1556:* Nehay vas gergelnek [Fráta K; SLt V. 26]. *1564:* was Albert [Kv, Szám. 1/X. 22]. *1568:* wytezleo zemely Kys vas Janos [Buza SzD; WassLt 27]. *1570:* Vas Thamas [Kv; TJk III/2. 102a]. *1572:* Vas Gergelj [ÖCJk I, 44a]. *1573:* Kalara Vas Martonne [Kv; TJk III/3. 126]. *1574:* Orsolia Vas Balintne [Kv; TJk III/3. 334]. *1576:* Vas Klementin ... Clementinus Waas [DLt 194]. *1583:* Barbara Vas Georgne [Kv; TJk IV/1. 152]. *1584:* vas Andras [Sólyomkő K; Ks 42. B. 21]. *1585:* Bornemiza Mihalne Wass Sophia asszony [DLt 215]. *1588:* Vas Kelemen desy eskwtt polgarok [DLt 222 Temesvári János kezével] | Vas Albertne de Jakotelke [KCsl IV. 58]. *1602:* Vas Jakab darabont Vas Mihály darabont Vas Pál szab. [Esztelnek Hsz; SzO V, 191] | Vas István szab. [Kökös Hsz; SzO V, 204] | Vas Ambrus [Nagynyilas Hsz; SzO V, 212] | Petrús Vas de Janosfalúa pedes [UszT 16/78]. *1606:* Benedict(us) Vas de Martonos pedes pixidar(ius) (60) [UszT 20/71]. *1614:* Vas Ferencz pp Vas Janos ppix [Ábrámfva U; BethU 116] | Vas Janos lib [Lokod U; BethU 113] | Vas Gergelj jb Vas Janos jb [Csekefva U; BethU 173] | Vas Georgj pauper lib. [Bözöd U; BethU 179]. *1627:* Nagy Vas Andras [Recsenyéd U; UszT IV/50. 3]. *1628:* Marta Vas de Zent Eged [Szentegyed SzD; WassLt]. *1630:* Czegey Vas Georgy Uram [WassLt]. *1631:* Vas Balas (28) [DLt 367]. *1637:* Was Ianos [Kv; LLt]. *1640:* Vass Georgyne Aszonjom Erdely Katha Aszonj [Szentegyed SzD; WassLt]. *1651:* vas Judit Azzoni [WassLt]. *1653:* Vas Daniel vra(m) [Ne; KemLev. 1394]. *1654:* Szent Egyedj Kűs Vas János ... az eőregh Vas Geőrgy [Eöc SzD; WassLt]. *1655:* Nob. foemina Judis (!) Szabo relicta nob. cons. Gregorij Vas de Deés (45) [DLt 436]. *1658:* Öcsém, Vass Lászlóné asszonom [TML I, 165 Kemény Boldizsárné, árva Bornemisza Zsuzsanna Teleki Mihályhoz]. *1669:* Vas Mihály [TML IV, 545 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1673:* kis Vas kisasszony ... Vas Gyurkó [TML VI, 438 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1678:* Szalardi Vas György [Kv; KőmCJk I. 122a]. *1692:* Samuel Daroczi alias Vas [Dés; Jk] | Vas Jstvan fia idegen [Kv; SzCSzám. I. 198b]. *1696/1722:* Nagy Vas György Vram [Vízszilvás SzD; WassLt]. *1697:* Czegei Illjabbik Vas György mp [Császári SzD; BK]. *1710:* Bodor Kata Aszszony Vas István nevű Jobbágya [Nyárádselye MT; Told 76]. *1717:* Vass Pál Uram [Martonos Hsz; BetLt 7]. *1730:* Vass Martonneval [Dés; Jk 395a]. *1743:* Vas Szabo Gergely

[Kv; SzCSzám.]. *1747:* Gróff Wass Adám Ur [Szentegyed SzD; WassLt]. *1748:* M. Groff Tzegei Wass Ádám Urat [Dob.; WassLt]. *1763:* Paulus Vas Jobbagio Annor cir. 50 [Angyalos Hsz; HSzjP]. *1765:* Fő Biro Tktes Vas Sandor Uram [F.gerend TA; KS]. *1768:* Diod Várollyai Vass György Uram [Ne; DobLev. II/402]. *1775:* Vas Andras [Oltszem Hsz; Mk-Rh II. 2/71]. *1783:* Vas István Uram [Rigmány MT; LLt Fasc. 84]. *1786:* Vas Istok [Torockó; TLev. 4/13. 38]. *1792:* Fiscalis: Daniel Vas [DLt]. *1792/1810:* Vas Lőrintz [Mv; Kp II/35]. *1794:* Vas József [Kv; ACJk III. 63] | Groff Vas Samuellel [Bolya NK; IB]. *1796:* Groff Wass Miklos Ur [Mezőméhes TA; WassLt]. *1811:* osdolai Vas Antal ur [Felőr SzD; BetLt 7]. *1823:* Csizmadiák: ifj Vass János [DLt] | Vas Susánna | Vas Ágnes [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827]. *1831:* Vaass Mihályhoz [Dés; DLt 332. 6]. *1842:* Vas Pál uram [Bözöd U; Borb. II]. *1844:* Jákótelki 'Sebe Máténé Vas Kata [Damos K; RAk 119]. *1845:* Vass Tamásné [Torda; TLt 1039]. *1859:* Vas Gábor szegődtette Aranyos Mihály [Kv; ACJk IV, 56]. *1867:* Vas Benedek (Veresegyház) inas [Kv; KovCJk II, 44b]. *1873:* Méltoságos Grofné Wass Bertha [Cege SzD; WassLt]. *1896:* Vass Tamás [PLev. 189 Petelei István Réthy Lajoshoz].

Hn. *1676:* Az Vaskutnál [Kajántó K]. *1726:* Vas Tovának hitták [A.detrehem TA; Born. IX/5 Truk (!) Vaszilia (56) jb vall.]. *1728:* Vas-hatalma nevű helyb(en) (sz) [Szotyor Hsz]. *1732:* Vas kert (sz) [Kajántó K]. *1738:* ez vas Kutnál (sessio) [Bözöd U]. *1759:* az Vas Gyepü alat (sz) [Désakna SzD]. *1761:* A' vas öldalon (sz) [Rigmány MT]. *1774:* a' Vas győrib(en) [Jobbágytelke MT]. *1777/1780:* a Vas Gyepü nevű szöllő Hegyben [Désakna SzD; JHbK LII/3. 273]. *1788:* a' Vasgyepünél [Désakna SzD]. *1805:* A' Vas Martak alatt (sz) ... A' Vas Marton (k) [M.sülye AF; MúzRadák]. *1807:* A Vas András porondja (sz) [Körtvélyfája MT]. *1847:* Vasvár Uttzájába [Kissolymos U].

A címszó jelzet nélküli adalékai az ETA-ból valók.

vasabroncs vmit szorosan körülfogó/összetartó vaspánt; cerc de fier/metal; Eisenreifen. *1590:* Ezeken kyweol vagion Vas Abronch 1 [Kv; Szám. 4/XXIII. 6]. *1627:* Egy Jo vas Abroncz kolczostol f 1 [Kv; RDL I. 134]. *1647:* Az Vár le eresztő kapuja uy, ket Vas sarok, negy vas abroncs rajta [Marosillye H; VF 55/5415]. *1672:* Vas szerszám keovetkezik: Vagyon égy vas persely, es egy vas abroncs kolcziostol [Kv; SzCLev.]. *1681:* Nebojsza Bástya ... Bástyára valo kesz, öntött faklya, vas abranczai vas méczelő vas serpenyőjével [Vh; VhU 558]. *1756:* Gyertya mártó forma melyet két vas Abronts szorit [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 27]. *1772:* Viz vevő sétár vas abrontsal 1 [Backamadaras SzD; LLt]. *1778:* Egj jo élő kut az udvaron, s ahoz való vas abrontsokkal való veder [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1790:* égy veder két vas abrants rajta [Mv; MvLev.]. *1804:* Egy fel veka egy vas Abrantsal [Hosszútelke AF; Kath.]. *1820:* Két trebelynek valo hordo három, három vas abrantsal meg kötve [M.lapád AF; BLt]. *1861:* Egy vékába tettem egy uj fenecket és két uj vas abrantsat vertem réjá 75 xr [Kv; Újf. 1].

Szk: *cseberre való ~. 1789:* Cseberre valo rosdás vas Abrants, Nro 1 [Mv; ConscrAp. 7] * *cseres kád fenekére való ~. 1633:* Czjeres kad fenekere valo vas Abronczj [Kv; RDL I. 103] * *hordóra való ~. 1679:* Hordora valo vas abroncs kolcsostol, srofos vasastol nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 100] * *hordószorító ~. 1748:* Hordo szorito nagy vas abroncs [Ks 8. XXVIII. 5] * *malomkőre való ~. 1681:* Vagyon ezen Malomb(an) ... Vamhoz valo vajtoko, vagi ficsor (: két vas abroncsával :) Malom kőre valo vas abroncs Nro 2 [Vh; VhU 574] * *srófos ~. 1732:* ezen pincze torokba bé menvén, találtunk abban egj nagj hordo szoritto Srofos vas abrancsot, és három Srofotlan közönséges vas abrancsat [Kóród KK; Ks 12/I]. *1797:* Szoritto strofos vas abrants kettő, édgyik lántzas, másik kapcsas [M.igen AF; DobLev. IV/777. 21]. *1813:* Egy Srofos vas Abrants 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.] * *srófotlan ~ → srófos ~* * *szorító ~. 1792:* Szorito Vos abrants koltsával és Lántzával együtt [EMLt conscr.]. *1833:* Egy szoritto vas abronts, koltsával [Katona K; Ks 73. 55] * *vederhez való ~. 1832:* Vederhez valo két vas Abrants [Sáromberke MT; TSb 26].

vasabroncsos vasabroncsal ellátott/összeszorított; cu cerc (de metal); mit Eisenreifen versehen. *1656:* Az közepső kapura nilik egy eoregh vas csapokon forgo tengelljenek vegej vas abronczos vas serpenieös vas szegekkel vert deszkaval bellett kapu [UF II, 93]. *1676:* vagyon az közepső kapunak vas czapokban serpenyőkben forgo, vas abranczas tengelyin vas szegekkel megh vert fel vono kapuja [Fog.; UF II, 698]. *1681:* Vas abroncsos meró véka; ket vas abronczaval; fogantos vasaval [Brettye H; VhU 589]. *1742:* Egj vas abrantsos, fogantyus, kis Viz csobolyó [Pókafva AF; JHb XXV/58]. *1753:* Egy Két vas abrontsos karikás szőlő hordo botok [Mezőzáh AF; Told. 18]. *1761:* Vass abroncsas merő Véka 1 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 22]. *1789:* Egy cir(citer) 4. Vedres vas abrantsos átolog Rf 2 xr – [Mv; ConscrAp. 6]. *1797:* Az Udvar közőpén vagyon egy köböl ki rakott kut, ágassával, Gémjével, ostorával, és vas abrontsos vedrével, és mellette lévő marha itato vallujával [Ajton K; EMLt Conscr. IX/2]. *1813:* 70ven Vedres vas Abrontsos Hordo Nro 1 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1824:* Egy négy vas abrantsos hordoba régi szilva pálinka 40. veder [Dés; Újf. 1 Újfalvi Samu hagy.]. *1846:* egy réz csöü két vas abroncsos Liu [Szászerked K; LLt]. *1851:* két spurkát cseber egy kis teknyő- és kártyus – egy sajtár – galáta – egy vas abrontsos tölgyfa és vas fülü 16 kupás veka [Marosbogáta SzD; BetLt 2].

vasabroncsú vasabroncsal ellátott/összeszorított; cu cerc (de metal); mit Eisenreifen versehen. *1637:* nyilik be az temlecz bastyara egy ... ayto ... benne ... egy tölgy fabol csinalt negy eöregh vas abronczyu putton [Fog.; UF I. 406]. *1821:* Viz hordo 3. vas Abrantsu Putinya [Backamadaras MT; CsS]. *1837:* Egy fa abrantsos hordoba 59 Veder Bor ... Négy vas abrantsu hordoba 59 Veder Bor [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1851:* Az udvaron vagyon egy jó kőkút avult tölgyfa gárdjakkal ... fenyő kút ostor, felső végén lánczos küpüvel, alsó végén küpüs vas horoggal, melyen áll egy vaskávás két vas abroncsu cserefa rosz veder [Erdősztgyörgy; TSb 34].

vasacska 1. feldolgozatlan kis vasdarab; bucăţică de fier; unbearbeiteter kleiner Eisenteil. *1737 k.:* 2. darabb vasacska [Br; ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1754:* Gyalunak valo vasocska 2 [Roskány H; Ks 76. IX. 3]. *1849:* szegeknek használato vasatskák [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

2. vasból készült kis tárgy/eszköz; (mic) obiect/instrument metalic; kleines Eisengerät. *1656:* Ezen saffar hazban ... asztalos miszerszam tarto lada, kiben vagyon miveleö eszköz ... Parkanjozni valo apro vasaczkák nro. 15 [Fog.; UF II, 114]. *1675:* Vas szerszám ... az kut Rudgyan vagyo(n)

egy vas horagh abban vagyo(n) egy vas fordito forma vasaczka [Dés; Borb. II]. *1694:* vagjon egj Sűtő-Kemencze … a' szájjában lévő darab vasatskával egjgjütt [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1830:* dirib darab vasattskák – lantzotskák [Msz; Told. 19]. *1840:* Dirib darob vasotskákat[a] Szöts István [DLt 456. – [a]Értsd: *vett meg*].

vasadás vas eladása; vînzare de fier; Eisenverkauf. *1823:* majd a kováts azt fogja mondani, mikor dologra kellene menni, hogj miért menne ő oly szorgalmatoson, hiszem kap ő két harom nap is eleget, annál fogva nagy bajjal is alig lehet dologra vinni, és tsak utat s modot ád a' vas-adás a henyeségre vagy tobzodásra, a' verős kovátsi Társaságnak nagj kárával [Torockó; TLev. 9/47].

vasadi a Vasad (Bihar m.) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vasad/Vașad; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vasad: Vasadról származó; (care este) originar din Vasad; aus Vasad stammend. *1667:* Vasadi volt az fő tanácsúr Zólyomi uram mellett [TML IV, 93 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1668:* Vasadival [TML IV, 359 Rozsnyay Dávid Teleki Mihályhoz] | Vasadinak [TML IV, 370 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1832:* Vassadi Samuel [DLt 838 nyomt. kl].

vasagy vasból készített pisztolyagy; pat de pistol făcut din metal; Eisenkolben. *1714:* Egj Par Pisztolj vas aggyal … fl. Hung 20 [AH 14].

vaságy vasból készített ágy; pat de fier; Eisenbett. *1789:* vettem kezemhez … 2. Vas Agyat hozzá valo … két mátrázat 2 Matroz párnat, 4 Derekajt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1]. *1804:* Egy pár Tompos Vas ágy Zöld selyem superlattal be vonva és hasonlo agy takaroval [Koronka MT; Told. 19]. *1850:* Egy darab vas ágy … (: elszedhető :) [Algyógy H; Born. F I].

Szk: *tábori ~. 1681:* Tabori vas ági, hevederivel együtt Nro 1 [Vh; VhU 539].

vasagyú vasaggyal ellátott/készített; care este prevăzut cu patul metalic; mit Eisenkolben versehen. *1585:* Egy vas Agyw mordal puska f 1 d 50 [Kv; KLev. Vegyes ir.]. *1587:* Egy vas Agyű mordal puska f 1 d 50 [Kv; KLev. Inv. I/2. 4]. *1687:* Két pár vagó (!) Puska, edgyik egeszen vas ágyu, másik czifrázatos diofa ágju [UtI].

vaságyú vasból készített ágyú; tun metalic/de fier; Kanone aus Eisen. *1710 k.:* Egykor kisétálánk a tengerhez, hogy én Angliába menő hajót tudakozzak; távolkán egy kis kapun hozzák a venerabilét ki előttünk oldalfélt, ő vallása szerént letérdeple valami ott heverő vas ágyúra, mert a föld havas, jeges és rút sáros vala [BÖn. 583].

vasajtó vasból készített kemenceajtó;ușa metalică a sobei; Eisentür des Ofens. *1579:* Az 25 Aűgüsti az lakatos Istwanűall az plebanos hazaban az kemenczebe was Aytot chenaltatam vele az plebanos akaratgyabol fizetem Neky az vas aytoert hog mek chenalta f. 1 d. 25 [Kv; Szám. 1/XVIII. 32]. *1598:* Az scolaban a gyermekek Auditoríúmaban hogy az kemenczere egi Vas aytot chinaltattűnk, Az fel chinalassatol sarka be fordolassatol fizetűnk Lakatos Balint (!) f – d 25 [Kv; Szám. 7/XVI. 27]. *1647:* Egy parazt kalyhas kemencze kwl fwtteo, egy vas aito raita [M.királyfva KK; BK 48. F. 16]. *1828:* Bétsi kementze hat nagyobb, és kissebb vas ajtojival [Szentdemeter U; Told. 39]. *1833:* A hálo ház … Van … Egy zőld Détsei kályha kementze, jo vas ajtojaval [Katona K; Ks 73. 55]. *1836:* Vállaltam fel, hogy készitek Három kerek kementzét … és három szegeletes kementzét … a szegeletes kementzéknek két-két vas ajtojok legyenek [HSzj *kemence* al.]. *1841:* A' 3ik és 4-ik Szobát egy jó öntött vas fűttő kályha sippal melegitti, kettős vas ajtoval mely négy szegű kővőn áll [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond inv.]. *1849:* Egy Blattos derék kementze nyoltz tábla blattal vas pántal körűl foglalva, négy vas ajtojaival [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1854:* a Nappali házba … találtatik … Egy három Sipu melegitto Kementze vas ajtoval [Sárd KK; WassLt]. *1869:* égy, 5 öntött plattból álló vas ajtos kemencze, égy pléh rerh (!) vas ajtoval [Somkerék SzD; Ks 73/55].

vasajtócska vasból készített kis kemenceajtó;ușița metalică a sobei; kleine Eisentür. *1761:* (A kemence) kerekded vas kűrtője szolgál a nagy kéményben, melyben fűttenek vas Sorkakon fordulo, vas kilintsű, vas Ajtotskáján [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 501]. *1772:* tűzellő Kementze Fűttőjevel, és vas Ajtotskájával edgyűt [Kv; BfR Mikes conscr.]. *1781:* Egy sima Zöld Kalyhábol valo Kementze, vagy Fűttő; melynek szádán Vas ajtotska zárjával [Mocs K; CU]. *1849:* Vagyon ezen szobába egy otska kajha kementze vas ajtotskajaival [Somkerék SzD; Ks 73/55].

vasajtójú vasból készített ajtóval ellátott; care este prevăzut cu ușă metalică; mit Eisentür versehen. *1797:* Az Ebédlő palotárol nyilik a' nappali házba … egy … ajto … találtatik benne egy sárga mázos, csípkés és párkányos vas ajtoju Frantzia Kementze [Ajton K; CU IX/2. 10b]. *1819:* Az Elsö házban 4 fa labon allo uj modi vas ajtoju gombos cserep Tüzelő [Nagypacal Sz; Berz. 8/72].

vasajtós vasajtóval ellátott; (prevăzut) cu ușă metalică; mit Eisentür versehen. *1869:* égy, 5 öntött plattból álló vas ajtos kemencze, égy pléh rerh (!) vas ajtoval [Somkerék SzD; Ks 73/55]

vasal vassal bevon/erősít/forraszt vmit; a fereca; beschlagen, bewehren. *1756:* Vasalni való Nagj horgos fogó [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 14]. *1798:* Vasaltam egy uj Szeker Förhéztet megy Nádoltam két csatlás pálczát és Fel Sötöttem egész Vasat [Déva; Ks 72/54 kádár-szám.]. *1843:* A Harmadik Szekér … tsaknem ujj … – rudgya – Tézslajaja (!) … jo modgyával vagynak vasolva – hibátlanak [Dés; DLt 622].

vasalás 1. megvasalás, vassal való bevonás; ferecare, ferecat; Beschlagung *1654:* Al Vinczi szegheny Jobbagyuk (!) talalvan megh bennünket alazatos keönyeörghesek által, hogy ekkedigh, ā mikor abba(n) a helybe(n) hozzank iöveö keövetek megh szallottak, noha hüsegtek edgyaránt eli vellek a Vinczi feöldet, es gyakorta hüsegtekteöl valo holmi vasalas kedviert inkab leött ott megh szallasok es mulatasok, de hüsegtek az nekik valo gazdalkodastol tellyessegge wresse teötte magat [Gyf; Törzs. II. Rákóczi György rend. a „fratres moravienses"-hez].

2. lábbeli talpának/talpa egy részének megvasalása; punere de blancheuri pe vîrful și pe tocul încălțămintei;

Schuhbeschlagung. *1845:* Juon Csizmája vásolásaval 6 ft 50 x [Dés; KvNJ 19]. *1848:* Egy czizmára és vasalására 5 ft 12 xrt ... adott [Kv; Végr.].

vasánker (vmit összefogó) vasrúd; bară de oțel; Eisenstange. *1681:* Vajda Hunyad Vára ... Himes Torony. Teglabol rakott, boltos, az allya padimentomos, Lövő lyuka 22. â Toronj boltyában vagyon öszve foglalo vas áncher (: vagi rud vas :) Nro 6 [Vh; VhU 502].

vasappertinencia vasalkatrész; accesorii de fier; Bestandteile aus Eisen. *1732:* vagjon edgj kis rongjosocska hinto, gjermek(ne)k való, fa és vas appertinentiaival edgjűtt rud és hámok nélkül, melyet annak idejében kecskék huztak [Kóród KK; Ks 12/I].

vásár 1. tîrg; Messe. *1575:* eo kegelmek varoswl Azt Mongyak hogy az mynt egiebkor Thylalmas volt az Baromnak Nyeresegre valo megh vetele, Mostanys ... senky seh Mezaros, sem henteler sem penigh Jdegen Ember az vasaron Theosersegre Barmot Neh vegien [Kv; TanJk V/3. 14a]. *1584:* Mikor pecze olayt hoznak az Wasarra, hat egy zemeltewl Egy kys keopeochykewel (!) kywel teoltik az merteket vehesse(n) ne teóbbet [Kv; PolgK 10]. *1595:* Miert hogy kappant nem hoznak vala az vasara ... külttem Zakacz Istúant az falúkra, hogy kappant, Tyukfiat es Tyúkmonyt hozzon [Kv; Szám. 6/XVIIa. 197 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1647:* Janos Jeöuen idě Colos uarra az Vasarra ... az Szazfenesi rytben valami Latrok ... az louat teőlle el vontak [Kv; TJk VIII/4. 241]. *1661:* Édes Uram, most NagyBányán igen nagy vásár leszen, sok görögök mennek, úgy mondják [TML II, 219 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1677:* A' Vásárokon sok rend kivűl valo exactiok exercealtatnak a' béviendő és el-adando marháktol [AC 247]. *1710:* Volt az az dibdáb vásár, mivel mind az volt az híre, hogy leteszik a vásárt, minthogy mindenkor sok tolvajkodás és emberölés történik annak alkalmatosságával. Nem csuda ez az Nyíren[a]! [SzZsN TT 1891. 267. – [a]A Nyírségen]. *1740:* Kurtány Istokot esmértem ... hallottam hogj tavaly nyárba ... Tordán ökröt szedett a' vásárba [Cege SzD; WassLt Szekely alia(s) Gavrila Tögjer (50) zs vall.]. *1796:* a milyen gyarlo vásár mutatta magát Szeredán mint hogy leg nagyobb szorgos dolog ideje volt az Hordásnak (így!) tartottam hogy majd Semmi haszon nem lesz a Vásárba [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1800:* A' vásárban a' Pályinkának fertályanként, fél fertályanként valo el adásának, ugy a' bornak kupánként, és vedrenként valo el nem adhatásának, ki kiáltásáért fizettünk két renden /12 [Torockó; TLev. 5]. *1806:* Most ollyan jó Vásár voltt, hogy rég az ideje hogy illyen jó vásárba nem voltam [Torda; UszLt ComGub. 1753a]. *1838–1845:* megköröpöl: „megkerül szóval tukmáló szándékkal, mint vásárkor szokták a venni akarót az eladó baráti" [MNyTK 107].

Hn. *1568/1575:* Locum wasarmezeo kuttia vocatum [M.gyerőmonostor K; KHn 76]. *1598:* Zeret Vasarra [UszT 13/37]. *1641:* Uasar mezö [M.gyerőmonostor K; WassLt]. *1642:* az Vasar mezon (k) [M.gyerőmonostor K; KHn 76]. *1648:* Vásár Szadon (sz) [Hidalmás K; EHA]. *1662:* Vására felé [SKr 296]. *1671:* Bene alat az vásár kortuelinél (sz) [Méra K; KHn 240]. *1672:* Jászvásárra [TML VI, 388 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1686:* a' Vasar ut alat (sz) [Zalán Hsz; EHA]. *1743:* Vásár utnál (sz) [Balavásár KK; EHA]. *XVIII. sz. közepe:* A vásár uton belöl (sz) [Ikafva Hsz; EHA]. *1762:* A Vásár uton (sz) [Rigmány MT; EHA]. *1793:* A' Vásár Mezőn [Kv; JF 36/382]. *1806:* Vásár Pad Hidjánál valo Láb (sz) [Búzásbocsárd AF; EHA]. *1826:* A' Vásár Padon (sz) [Búzásbocsárd AF; EHA].

Szk: A. *~ bomlása. 1808/1809:* (Pataki István) sokszor vásár bomlása felé ki jött ugy szedte fel a szalonnát [Szu; UszLt ComGub. 1753a] * *~ ideje. 1748:* az vásár idejekor, azon Jószág dolgát illető Leveleket, ammonitoriakat maga kezéhez vett [Torda; TJkT III. 230] * *~nak helye. 1584:* Myerth hogy penigh, az keozeonseges Wasarnak helie[a], Azerth senky seminemew Wasarosnak okaerth, az varosbol ky Ne mennien, se Buzanak, se zabnak, se Arpanak, se semmy fele gabonanak, Thiuknak ludnak, Awagy egiebnek akar minek megh Wetelere [Kv; PolgK 5. – [a]A város] * *~ napja. 1572:* Ilona Teorek Myklosne ... Aztis latta hogy Egy vasar Napyan ky rakodot volt ez katalin [Kv; TJk III/3. 18]. *1584:* Mynden wasarok Napian az wasarbiraknak zorgalmatos gongiok legien minden fele Mertekre, Eytelre, fontra, singhre, vekara mind Meszarosok, hal arossok keózt, egiebek keózeotis akik valamith merwę Adnak es Arwlnak, az vetkeseket megh bewntessek [Kv; KvLt Vegyes ir. III/6]. *1762:* ezen vétkes cselekedeteiért, mint parazna a következő holnapi vásár napján 9 orakor az Piaczon kaladáb(an) tétessék és tövissel Hohér által meg verettetvén Várasunkbol ki üzettessék [Torda; TJkT V. 141]. *1799:* a' Vásár Napján 4 márjás ára kenyerét egészszen pogátsavá tsinálták[a] Győrfi Maris és a' Füsüs Legény rajta bendérezvén, Laposon hellyben is a' mig voltak minden éjjel edgyűtt háltak [Dés; DLt. – [a]A szekérben kenyéren szeretkező fiatalokról] * *~ra való. 1571:* eztis Neheztely eo k. varosswl ... hogy Mindenfele allatot vasarra valot halat dyzno hwst, Jwh hwst es egeb ez felet fontal Meryenek, kyben semmyt Mostan Megh Nem tartanak [Kv; TanJk V/3. 49a] * *~ról ~ra jár. 1764:* Ne is gondolja azt ökegyelme, hogy az orromnál fogva hordoz, mint ezelőtt ifjúságomban háromszor hordozott. Egyszer amikor az insurgens militia számára Doboka vármegye részéről lovakat szedtünk együtt. Mely lovak után magam jártam vásárról-vásárra [RettE 172] * *közönséges ~. 1775/1781:* mennyi Tőrök buza, Zab, és egyéb akármiféle Gabona szokott Teremni, és azok mit érnek közönséges Vásár szerint [H; JHb LXXI/3. 348 vk] * *országos ~. 1792:* Nagy Almási Demeter Napján esni szokott országos vásárb(an) meg jelenvén a' többek kőzött Báboni Bodis Márton estvére kelve a' N. Almási Fogadoba bé menvén a' holott jelen vala ... Csokoly Thogyeris, egyben veszének ketten mint ittas értetlen emberek [Nagyalmás K; Somb. I]. *1823:* A Nagyfalusi Communitas Kántorában esni szokott országos vásár alkalmatosságával [MNy XXXVI, 270]. *1832:* azon nap országos vásárunk volt [Bh; KvLt 10] * *piaci ~. 1782/1799:* a' szombati piatzi Vásár az mienk volt [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 383] * *szabad ~ (napja). 1572:* Az Takachok kewansaga feleol eo k. azt Mongiak hogi zabad vasart senkytwl megh ne fogyak [Kv; TanJk V/3. 64b]. *1752:* egy ide valo Körtvéllykapui Kotoj Fodor nevű Jobbágyát ... Székely Lászlo Ur(am) eő k(e)g(ye)lme lőtte meg, â Szász Régeni Piaczon szabad vásár napján [Körtvélykapu MT; BfR I] * *zálogos ~. 1783:* Mellj Zállagos Vásárnak a fennebb irt mod szerént valo meg állására mind két Fél Vásáros Attyafiak tulajdon kezek bé adásával magokot kötelezvén irtuk meg műis az mű igaz hütünk szerént tulajdon Subscriptionkal és usualis petsétünkel confirmalván [Siménfva U; SLev. Sz.Léleki Pakot Sigmond kezével].

B. *csütörtök napi/csütörtöki ~. 1682:* mind az Kezdj Vásárhellyek meg vöttük Csötörtök nap az piaczon az

Oroszfalviaktol az mi aproságh árrut árultanak a Csötörtöki vásáron [Kvh; HSzjP Stephanus Nagy de Futasfva (47) pp vall.] | a Csütörtök napi vasaron Dunatol hozott halat … arultanak volna az sokadalmakon kivül [HSzj *méhsör* al.] * *hetedszakai ~. 1659:* Fejér vármegyében Alvinczen és Borberekb(en) … ab Antiquo Városul nekiek oly szabadságok volt volna, hogy hetedszaki vásárok napjain, ă közönséges Város Piaczán szoktak mind buzát s minden egyéb féle gabonát es akarminemü Marhákat el adni [Törzs. Barcsai Ákos fej.]. *1740:* Tudom hogy ez elött Hetedszakai vásárokon szabad volt a Circumjacens Falusi lakossoknak Dohányt … árulni [Kvh; HSzjP Paulus Balás de All Torja (66) vall.] * *heti ~. 1762:* Héti vásárkor a Piatzon mindenkor elégedendö botskor légyen a' vásár kedvéért, hogy a vásár meg ne szorullyan [Torda; TJkT V. 82] * *Illyés napi ~. 1785:* Sz Martoni Majorság Bor … az Illyés napi vasárb(an) el költ | Arultak el az Kufárnék az Illyés napi vásarb(an) öt vedret[a] [TSb 6. – [a]Bort] * *Katalin ~a. 1801:* tsak hamar Banffi Hunyadra mentem Katalin vásárára [Mákó K; KLev. 9] * *pálfordulási ~. 1852:* Aszszonynépén lako Pasidán Juon, és Pintzi Daníla … el ősmérék azt; hogy vásároltak légyen hitelben … Dobolyi Bálint Urtol egy Nyíl Erdőt 10. az az Tiz pengö forintokon … és 100 az az Száz tiszta Tyuk tojásokon – melyeket a mindgyárt következö Evben Nagy Enyeden esendö Pálfordulási vásárra a Tisztelt urnak bé adni kötelesek [Asszonynépe AF; DobLev. V/1342] * *pünkösdi ~. 1814:* Minden gazdaember, akinek kanca lova találtatik a csordába, a közelebbi pünkösti vásárig adja meg [F.rákos U; RSzF 179] * *Szent Erzsébet asszony-nap előtt való ~. 1590:* Az Tilalmot teöttem ezen 1590 eztendöbe Zent Ersebet azzonj nap elöt walo vasarnak [UszT] * *Szent Ferenc után való ~. 1596:* Szent Ferencz vtan valo wasarban wasarlottam Brassoban … weottem 4 keoteofeket d. 50 [HSzj *kötőfék* al.] * *Szent Katalin napi ~. 1785 k.:* a popák – megvallatták, hogy Hóra követeket küldött hozzájok alattomban, hogy a Szent Katalin napi vására Bánfi Hunyadra el fog jönni sokad magával, esküdjenek az ő hívségére, mert a császár parancsolatjával jár [Prodan, RăscHoria 181–2 A Hóra-felkelés rövid leírása ismeretlen szerzőtől] * *szentpéteri ~. 1835:* egy Kováts Josef nevü emberét … egy szent Péteri vásár alkalmatosságával meg verte [Zsibó; WLt] * *szeredai/szereda napi ~. 1577:* Az zeredanapy vasar felol eo kegmek az elobby wegezest hagyak helyen [Kv; TanJk V/3. 153a]. *XVI. sz. v.:* zeredaj vasar [DLt 8] * *szombati ~. 1763:* Panaszt tévén Báro Bornemissza Ignatz Ur eö Excllja … ezen Városban Celebralt Szomboti vásár alkalmatosságával … akarván tölle vásárolni az I. eökegjelme valami szölö kötö kákát … a piaczon meg-verte, rongálta [Torda; TJkT V. 171]. *1782/1799:* eleitől fogva ususban volt közöttünk hogy Szombati Vásárokra Szalonnát, Fadgyut szőrös bocskort, Sertés hust, darabjában bé hozzanak a' külsök, 's fontalis adhassák [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 356]. *1796:* a' Torotzkaiak … a' Szombati Vásárnak, Mészárszék tartásának, eleitőlfogva usussábann voltanak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 69] * *újesztendő-napi ~. 1785:* Motsi Majorsag Bor … Az Uj esztendö Napi Vásarb(an) el költ [TSb 6] * *úrnapi ~. 1840:* Szembesíttetik le tartoztatott Molnár Tamás … Biro Ferentz né Kováts Katalinnal, kinekis Szemibe mondgya érintett Kováts Katalin, hogy a közelebb mulo udvarhelyi Ur napi vásár alkalmatosságával, adott elöbbszer … Molnár Tamás égy hamíss on huszast [Szu; KLev.] * *vasárnapi ~. 1618:* ada ki Pattko Janos Vr(am) Vrunk eo Nga Nagyobbik Cancellariajan lako eskut Notarius es Scriba egy Nundinalis Lewelet, kett sokadalomra sonalot, minden eszte(n)deobe(n) es minde(n) heti vasarnapi uasarra szolot p(ro) f. 13 d [Borb. I] * *virágnapi ~. 1785:* Majorsag Szin Bor … Virag napi Vasarb(an) el köt [TSb 5].

C. *alparéti ~. 1766:* A szegény fogolymadarak is majd mind elveszének az ölyvek miá, pedig soha életemnek rendiben oly bövséggel nem láttam a fogolymadarat, mint az idén, mert csak az alparéti vásárban több volt, akit eladni hordoztak, hatszáznál [RettE 195]. *1845:* Az Alp(aréti) vásárba Szöke és Csendes ökreimért 151 ft 30 x [Dés; KvNJ 3] * *bányai ~. 1794:* Hólnap a' Bányai vásárra visznek bé 60 véka buzát [Kővárhosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez] * *igeni ~. 1671:* Igeni vásár tolláltik, az Fejérvári penig Conditioztatik [CC] * *károlyi ~. 1657:* Hanem Beneczkiné aszszonyom<nak í>rtam eddig is, mert ő kegyelme ahoz közelebb vér s ő kegyelme <oda> vagyon az károlyi vásárra [TML I, 73 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * *küküllővári ~. 1835:* Küküllövari vásáran el adtam ket Bival Tulkat [Betlensztmiklós KK; HG] * *máramarosi ~. 1676:* Az máramarosi vásár felől nem tudósíta [TML VII, 134 Teleki Mihály Béldi Pálhoz] * *margittai ~. 1824:* a' Margitai Vásáris mindjárt következik [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.] * *sebesi ~. 1658:* Az minap sebesi vásárkor Rosz János deli paripáján mutogatván magát, összve beszélgeténk [TML I, 143 Thuri Mihály Teleki Mihályhoz] * *törökfalvi ~. 1710 k.:* közbíró, alkudtató voltam, úgy a törökfalvi vásárban is, még régen a sorostélyiban is [BÖn. 715] * *udvarhelyi ~. 1804:* arra kötelezte volt magát Gazdag Mária, hogy mihelyt az Udvarhellyi vásárrol haza jön … a' szalonnákat leg ottan el viteti Gazdámtol [Dés; DLt 198] * *zsibói ~. 1783:* mikor a' 'Sibói Vásárról ha jött volna Vántza Tisztartó, a' Ló el adásban hibázott [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob Georgii Sombori (25) vall.].

Sz. *fitogatja, mint az oláh fáta a vásznát és kecskéjét a topánfalvi ~ban. 1762/1845:* 'S elis érte vala ez az Asszony is a' Püspöknéséget, söt Igenben lévén egy Generális Synodus, maga is eljöve a' még eleven 's jó korbeli Deákiné az ő egésszen ősz Férjével azon gyülésre, 's hajadon Leányit is elhózá fitogatni mint az olá Fáta a' Vásznát és kecskéjét a' Topánfalvi vásárra [Hermányi, EDem. 536–7] * *fürge s eleven, mint a hasított nadrágú gyermek, akinek apja dobot vett a ~on. 1879:* Tolnai letette a doktorátust summa cum laude … Fürge lett s eleven, mint a hasított nadrágú gyermek, akinek apja egy kis dobot vett a vásáron [PLev. 43–4 Peteli István Jakab Ödönhöz].

2. adásvételi szerződés; contract de vînzare-cumpărare; Verkaufsvertrag. *1607:* ne(m) volt hjreúel az Actrix Aszo(nn)ak az eöreksegh el adas … de az arraba f. 5. maratt volt hatra, s az melj napra maratt volt az penz megh adas engem küldett vala erette Benedek Istua(n), s nem ada megh … Az nap el múlúa meg hozta volt Kaczo (?) Jakab Benedek Istuannak, de ne(m) vette el; igj bont (!) fel az vasar [UszT 20/63 Balthasar Benedek de nagi Galambfalúa pp vall.]. *1672:* Dániel Mihálynak is irasson ö nagysága nevével, más emberséges ember vásárában ne avassa magát [TML VI, 47 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] | Csudául kelle hallanom. Kegyelmed az én illyei vásáromban avatta magát, kit Kegyelmedről nem hittem volna, holott nem vétettem tudtomra Kegyelmednek soha [TML VI, 58 Teleki Mihály Daniel Mihályhoz]. *1674:* leön eö kk közöt illien Vasar, alkalom [M.zsákod U; Told. 21]. *1748:* az Mlgs Báró Urtol az vásár iránt mü elönkb(e) adott punctumokot és Conditiokot eo kglminek proponálok [Mezömadaras MT; IB.]. *1752:* ezen

Vásárra nézve az Mlgs Ur porontsolattyát alázatoson imploralom, méltoztassék az Mlgs Ur nékünk Terminust praefigalni [Sáros KK; Ks 83 Fr. Árkosi lev.]. *1767:* nekünk mind ketten kezeket bé adván s münköt meg birálván, tőnek Eö kegyelmek mü előttünk illyen vásárt [Bethlenfva U; Hr]. *1784:* Hogy a' Brossiak engemet még eddig meg tsaltanak légyen, és tsak azért hogy Sogor uramat excontentálhassom, hogy mással tettem légyen Vásárt ime aztot ezen levél mellyet ide accludáltom bizonyoson mutatja [Szászújfalu AF; DobLev. III/590 Komáromi Sándor lev.]. *1817:* minden oljan Vásárba botsattando öss Johnak a meljek minket Concernálhotnak meg Vételétől Solemniter el tiltunk mindeneket pénzeknek és a vejendő vagyonakra tejendő minden Melioratiok árra el vesztese alott [Ne; DobLev. V/1009. 1b]. *1851:* tudosittsanak, hogy mikor jöhet által akkor én is oda menve tsinályuk meg a' vásárt vagyis Cserét [Héjjasfva NK; Pk 7 Nagy Károly lev.].

Szk: *~t csinálhat. 1860:* ha vásárt csinálhatok az eladoval hát Febr. 20ig el várhatnaké? engem a pénzért az illő percent utánna fizetésével edgyütt [A.jára TA; BetLt 4 Orbán Károly lev.] * *állandó ~. 1777:* egy felöll Mlgs L. Báro Branyitskai Josika Daniel Ur ... más felöll ... Haraszkereki (!) Nmzts Szabo Josef Uram Házas Társa Szekelly Mária Aszszony és ... Trakinovits Sándor Uram Házas Társa Székelly Ilona Aszszony ... tevének mielöttünk illyen állando Vásárt és alkalmat [Torda; JHb XV/3]. *1835:* lépének mi elöttünk az alább irt, állando, és meg másolhatatlan vásárra [Mv; DLev. 4] * *csalárd(ul tett) ~. 1782:* Minekutánna én haza kerekedtem, s meg tudtam a' dolgot és ezen tsalárd vásárt, mindjárt Contradicáltattam mind a' vásár mind pedig a' Contradictio ellen, és meg is hittam a' Táblára azon tsalárdul tett vásárért, és Productioért [Torda; KW. Vall. 12–3] * *hasznosabb ~. 1750/1785:* Pásztai Gábor Uram meg unakozvan (!) Szent Benedeken maga Felesége ráta portiojában jutott részéről ez okon, hogy távul léte mián majd semmi hasznát nem veheti, mind penig más hasznassabb vásárát forgatván elméjében adá és Kőté ... Détsei István Uramnak ... Szent Benedeken Néhai Tekintetes Nemzetes M. Koppáni Foszto Sigmond Uram részének felét [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 340–1] * *immobilis ~. 1733:* Nemzs Albisi Bod János Ur(am) es Nzs Eczken András Vr(am) ... tőnek egj más között, illyen irretractabilis és immobilis vásárt avagy emptionalis alkalmat [Albis Hsz; BLev.] * *irretractabilis ~ → immobilis ~* * *megmásolhatatlan ~. 1795:* Turi Kristina Aszszony ... egy felől ... más felől ... Szánto Sándor ur(am) ... tévének és tsinálának mi előttünk illy örökes és meg másalhatotlan Cserét és Vásárt[a] [Veresegyháza AF; DobLev. IV/755. 1a. – [a]Köv. a csere részletezése] * *örökös ~. 1762:* tövének mi elötünk illjen örökös vásárt [Szentbenedek MT; Told. 28]. *1863:* Szovátán ... Rézidiálo Bereczki János és nőjé (!) Sándor Rozállia Aszony ö Klmek ... mü elöttünk tőnek lépénk (!) ilyen alkalmot és örökös vásárt [Szováta; Mt Bereczki József lev.] * *szines ~. 1782:* Bizonyost nem tudok arrol mondani, hogy az osztoztato Birák tudtáké azon szines vásárt vagy nem [Torda; KW. Vall. 10] * *titkos ~t csinál. 1700:* csakhamar titkos vásárt csináltak a paterrel, amely boroknak a pater meg is adta az árát [Kv; KvE 272].

3. megvásárlás; cumpărare; Einkauf. *1772/1785:* Melly dolog, és Erdő vására ... mielőttünk és általlunk kéz bé adással è szerint ment légyen végbe [Nagylak AF; DobLev. III/598. 1]. *1779:* ha ö Ngät a' Csikkók aránt Mustol kelletik ez esztendőb(en) ki fizetnűnk, ugy tartom Ngd(na)k kára inkább mint haszna leszsz a' vásárb(an) [Kercsesóra F; TL. Málnásy László ref. főkonz. pap gr. Teleki Jánoshoz]. *1782:* azt az vásáramat ... mas képpen meg nem ejthetem ha tsak az egész summát le nem tészem [Gyula K; SLt XXXIX Alex. Pekry Suki Jánoshoz]. *1807:* a' bé=panaszlott Al peresek(ne)k midön a panaszlo fel=peress által tőllők meg=alkudott szalonna árabol foglalo vagy-is a' Vásárt meg erösitö pénzt ... előre fel-is vették, nem leszsz vala (!) már ekkor szabad másnak el=adni [Dés; DLt 198]. *1843:* L. B. Josika Imre Ur ö Nga ... félre tévén azon maga kötelezését ... hogy semmit el nem ád – sem Joszágot, sem költsön penzt ... hütös Felesége hire és tudta nélkül nem veszen, ugyannyira, hogy mind vásárát, mind el adását, mind költsönözését semminek declarallya [Torda; TLt Közig. ir. 438/1844].

vasaranyozás vas arannyal való bevonása; aurirea/ poleirea cu aur a fierului; Bezug des Eisens mit Gold. *1580:* Was Araniazas, Wegy 1 loth galichköuet, 2 loth timsoth, 1 loth feier galich köuet, 1/2 loth plumosumot, Tizta vizben kel vetny[a] [Nsz; MKsz 1896. 369. – [a]Folyt. a szöv.].

vásárárendátor vásári bérbeadó; arendator la tîrguri; Vermieter auf der Messe. *1825:* az ott tanáltatott Nemes Város nagy fái ... s mások(na)k is azon uttcában künn-heverö Fáinak – Rakás-köveinek – indigesté lévö – nagy Köveiknek el-mozdittatások aránt Vásár Arendator Bányai István eö Klme meg-tanálván ezen Magistratust ... hogy kit kit ... valakik Joszága elött – az emlitett akadállyok a' Sokadalmasok(na)k akadállyul szolgálhatnának el-mozdittatása aránt intettesse-meg [Torda; TLt Közig. ir. 252].

vásárbeli vásárban lévő; care a fost la tîrg; aus der Messe. *1631:* im egj vasarbeli emberis hozta vala ide az feleseget [Mv; MvLt 290. 262a].

vásárbíra, vásárbíró a vásári rendre felügyelő, a vásárosok közt támadó peres ügyeket eligazító helyhatósági személy; judecător de piață; Richter auf der Messe. *1562:* beztherecze tharthomanyarol, be hoztak az thaborra walo elesth kyth kyraly w felss(eg)e kewanth ó twllók ... Azth az elesth mynd zaman be hoztak my kezwnkbe az thabor zwkssegere, melyröl Agywk byzonssagwl az my kezwnk Jrassath myndeneknek kyknek Jllyk nekyk menythyegekre (!) ... vasar byrak az w felss(eg)e Thaboraba Kemeny Jstwan Kórthóssy myklos es Zekely ferencz [BesztLt 72]. *1570:* Az Vasar Byrak valaztasaba az Magyar Rezrël ket zemelt valaztottanak [Kv; TanJk V/3. 7a]. *1579:* Az 24 July Rakot vötek vala neky az vasar byro (!) mert azt kyvanta barthor (!) Jstwan [Kv; Szám. I/XVIII. 26]. *1584:* Aky penigh az Wasarbirotul vekat nem valt, es idegen wekaual mer az piachon, kith az wasarbirotül nem valtót, Azt a' vekath az wasarbiro el vegie es el ronchia, ha penigh hamisnak talaltatik Amith welle mertek Egy keóbeóligh ell wegie [Kv; PolgK 10]. *1609:* Ismet az biro mellet ket futo biro vagjon, es negj erdö es mezö kerwló paztorok vannak Jttem egj vamos es egj vasar bjro [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1621:* Ha penigh megh tapasztalodik, hogj rosz hüst arulnak hatalmok legie(n) az vasarbiraknak el vennj es el vinnj [Kv; TanJk II/1. 332]. *1630:* egykor jöue Enyedre az Fejeruary Vásár Biro Mihaly Deak ket Drabant tarsaual [Ne; BálLt 82]. *1681:* Itt Hunyadon szokot esni esztendőt által négi sokadalom[a] ... mely alkalmatossaggal, az város hites Biroja és Vásár-Birája által vásárvám szokot exigaltatni [Vh; VhU

50. – ªKöv. a négy vásár fels.]. *1729:* Az örmenység penig se Bárányt, se egjebet valami enni valo Az szek huson, és Tesztabúl állo enni valon kivűl se 12 oraig, se az után ki menetelekig is ne vehessenek ha penig vesznek Vasár birák Atyankfiai tőllők el vegjék [Dés; Jk 386a]. *1745:* Minthogy Vásárbiró ur(am)ék vigyázatlanok vőltanak ... az afféle nem igaz mértékű vékáknak meg mérésére és correctiojokra egy véka kőlest szerezzenek [Torda; TJkT II. 25]. *1790:* A Vásár Birák pedig meg Hiteltetvén mindenkor hitek után vették a Vásárpénzt az áruloktol [HSzj *sátor* al.]. *1837:* kihalgattuk ... N. Lupsai[a] Nemtelen Kotráne Györgyet, a'ki azt panaszolya ... ki menvén a' piatzra – vett 20. véka Tőrők buzát, mellyet addig eltőlteni nem mert a maga tulajdon zsákjaiba, mig a' vásár Birotol Lovaira nézve nem kapna Czinkust [Torda; TVLt Közig. ir. 160. – ªTA].

Szk: *esküdt ~. 1621:* Mely dolognak nagiub bizonsagara es ereossegere adom ez ielen ualo leuelemet ... peczietemmel es kezem irasommal confirmaluan, illyen bizonios zemelyek, ugy mintt Zigiarto Mihaly es Cziszar Janos, eskútt vasar Birak vraym eleőtt [Kv; RDL I. 112] * *heti ~. 1826:* mi Székellj Keresztur Várossának 1825béli Héti Vásár Biráji ... az irt Város akkor Allodiális Perceptorának ... Esztendő alat Administraltunk Rf 65 [Szkr; Borb. I] * *hites ~. 1577:* Eo kegmek keryk Byro vramat ezenis hogy ellent ne tarchion benne hogy eo kegmek a mynemo tyztet byztak az het hwteos vasar byrora abba Mehessenek elo [Kv; TanJk V/3. 144b]. *1696:* nem valami dib dáb fontal mérjék az hust, hanem az hűtős vasar birák kezek alul ki kőlt pecsetes fontal merjek [Dés; Jk].

vásárbíróság vásárbírói tisztség; funcția de judecător de piață; Amt des Messerichters. *1577:* Meg ertettek eo kegmek Byro vram zawabol az panazt kit az vasar Byro dolga felol theot ... kywaltkeppe(n) Kis Imreh felol, hog azt kewannak eo kegmek Byro vram tanachyawal hog Kis Imreh az halaztassig lenne wrósse(n) az tyztwl, es az vasar byrosagtol [Kv; TanJk V/3. 152a]. *1578:* az wasarbirosagnak tyztit vgia(n) azon Instructiowal attak minden Rendibe mint az elót valok wyseltek [Kv; TanJk V/3. 159b]. *1595:* Tűmes Wendler fizetese ... Wasarbirosagara ... f 10 [Kv; Szám. 6/ XXVIIa. ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1726:* Hadnagy Nztes Lőcsei Josephus Hadnagjságárul ... N: Ötves Szabo Mihály; és Vintze Györgj uraimek Vásárbiróságokrul és Pénz Perceptor Uraimektol valo Számvételre Delegaltatnak[a] [Dés; Jk 359a. – ªKöv. 5 név fels.]. *1761:* Vásár Biroság dolgáb(an) az Com(muni)tasnak elobbszorj determinatioja maradgyon helyb(en) [Torda; TJkT V. 28].

vásárcédula cédula, melyet a vásári árusok bizonyítványul kapnak, hogy a helypénzt megfizették; bilet de tîrg; Messezettel über die Bezahlung des Platzgeldes. *1827:* Itten Czegébe ... Esztendőnként kettzer szokot Vásár esni ugymint az Olahak fejér hetébe Szombaton; és a Magyarok pünköstyök harmad napján ... a kortsomákan el kelni szokot Italokon kívűl; Vásár Czédulákbol Dészka, és karo pénzből a valoságos jövedelem 5 Rflornál váltoba nem tőbb [Cege SzD; WassLt Conscr. 85].

vásárcsere vásárkötés; tîrg, încheierea tîrgului; Einschluss eines Verkaufs. *1841:* mivelhogy a vásár tsere egyik is a másikra sem most sem ide hátréb adot ne irathassan Eviktziöt is valla (!) mindkét fél egyik a másikra nézve [Bözöd U; Borb. II].

vasárendaszedő vastermelés után fizetett vám/díj beszedője; perceptorul arendei stabilite pe producția de fier; Sammler des Zolls nach der Eisenproduktion. *1786:* Fatetur Én Mlgos Baro Thoroczkai Gaspar Ur eô Nagak Vas arenda szedője vagyak [Torockó; TLev. 4/13. 38 Andreas Ratz (35) vall.].

vásárfia vásárban vett, onnan hozott ajándék; cadou cumpărat cuiva la tîrg, puiul tîrgului; Geschenk aus der Messe. *1664:* Ugy tudom, hogy talám az fejedelem asszonynak is fogott küldeni valami vásárfiát [TML III, 113 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1728:* az Feleségem ... most ugyan az orvossággal éle, ma még reggel esmét laxans pilulákot fog be venni, kőzél harom száz forintba állo vásarfiáért vettem rea, hogy az curával éllyen [ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbálához Nsz-ből]. *1749:* Kicsi Gyuri(na)k mond meg ha jol viseli magát vásar fiát viszek [Buzd AF; Ks 98 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1780:* Cserei le vetkeztetvén estve a Grofot ő bé fogatta az eő Nga lovait s a Mátkájához szánkáztanak Sok izben éjtzakánként ... a Mátkájának is mindenkor vitt valami vásárfiát [Bethlen SzD; BK. Juliana Ersekujvári (24) conj. St. Butzi vall.]. *1807:* N. Mamatol egy Rforintot kaptam vásárfiába [Dés; KMN 87]. *1842:* A küldött pénzt kőszőnőm holnap elis küldőm D. Jonak vásárfijába [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

vásárharangozás vásár kezdetét vagy végét jelző harangozás; trasul clopotului la deschiderea sau la închiderea tîrgului; Glockenläuten am Anfang oder am Ende der Messe. *1759:* Vásár harangozásért 3 xr (fizettem) [Kvh; HSzjP].

vásárhely település/helység, ahol rendszeresen vásárokat tartottak; localitate unde se ţin tîrguri/cu drept de tîrg; Ortschaft, wo man regelmäßig eine Messe hält. **Hn.** *1573:* vasarherre [Kv; TJk III/3. 86b]. *1590:* Vasarhelyre [UszT]. *1640:* ide Vásárhelyre [Mv; MvLt 291. 233a–251a]. *1653:* itt Vásárhelyt [ETA I, 30 NSz]. *1667:* vaszarhett [Utl]. *1676:* Vásárhelyre [TML VII, 234 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1731:* Vasarhelyen ... Vasarhely kőrűl [F.gezés NK; KA. Opra Rusz (80) jb vall.]. *1756:* Vásárhej felé menő ország uttyárol [Nyárádsztlászló MT; EHA]. *1772:* Vasarhelly nevű hellyben (sz) [Szentmárton Cs; EHA]. *1778:* Vasarhelyt [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1812:* Vásárhellyreis [Héderfája KK; IB. Gothárd Sigmond (25) grófi számtartó kezével]. *1829:* Vásárhelyt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina Gál Miklóshoz].

vásárhelyi a (Maros- v. Kézdi-)Vásárhely tn *-i* képző szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vásárhely/Tg. Mureş sau Tg Secuiesc; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vásárhely/Neumarkt oder Sekler Neumarkt: **1.** Vásárhelyen lakó; din/care locuieşte la Vásárhely; in Vásárhely wohnend/wohnhaft. *1589:* Mw Somlyay Bathory Sigmond Erdelynek vaydaya ... Aggyuk emlekezetwl ... hogy Az tizteletes Palcz Pal, Zebeny Wytez Menyhart Coloswary, Mezaros Balint Megyessy Mezaros Gergely feierwáry, Mezaros Andras Enyedy Mezaros Istwa(n) Thorday, Mezaros Lorincz wasarhely Mezaros Mestórók lewe(n) Az eo magok es az tób Mezarossok kik az megh mondot keritet es mezó varossokba(n) lakozok ... engedelmeok es priuilegium leweleok volna az Regy kiralyoktul adatwa(n), erról hogy az Barany beort Innet az orzagbol kj ne wynnek [Kv; MészCLev.]. *1590:* 2 May Byro vram Akaratyabol

kyuldottem Ayandekot Az vasarhely polgaroknak Barant Borth f. – d. 32 [Kv; Szám. 4/XXI. 26. Kis István sp kezével]. *1602:* Ekkor is én voltam vásárhelyi bíró [BTN² 53]. *1624:* az vasarhely darabantok kezdek valtani attol fogua hyak Valto retnek [Marossztgyörgy MT; EHA]. *1676:* 1 8tobris Vasarhelly varro aszszonyoktol vöttem Pannusnak ... 1 var(r)ot elö ruhat flo 5 de 27 [Beszt.; Törzs.].

2. Vásárhelyről származó; (care este) originar din Vásárhely; aus Vásárhely stammend. *1633:* eő egi vasarhelj embert vert volt agio(n) [Mv; MvLt 290. 136b/2]. *1653:* mikor mind a székelység s mind a vásárhelyi követek eleibe adták volna, tehát igen nevette [ETA I, 87 NSz]. *1672:* Remekröl ualó* ... adtam ki ... Vásárhellyi Pohárnak Inasnak narancz szin Remekböl Dolmánt [Utl. – *Erogatio]. *1678:* Tudom hogy Vásárhelyi marhákot hajtottanak vala bé Desi Janosni [Kvh; HSzj 7]. *1705:* Innen is pedig a két vásárhelyi követek elszöktenek és az beadott kéredző supplicatiójokat itthagyták [WIN I, 396]. *1727:* edgj Vasarhelyi Szegény Koldus Aszszony a' Bosi* kapolnához Conferalt edgj közönseges szekely szönyeget ... edgj szkofiumos keszkenöt [MMatr. 297. – *Székelybos (MT)].

Szn. *1602:* Vasarhelly Balint [Kv; RDL I. 73]. *1621:* Vasarhely Istwa(n) [Kv; Szám. 15b/XI. 40]. *1647:* Vasarhely Samuelnel [Kv; TJk VIII/4. 208]. *1672:* D. Georg. Vasarhelyi [PatN 3a]. *1682:* Vasarhelyi Peter [SzJK 171]. *1689:* Nemzět(es) Vasarhely Rosnyai David Deak Uram [Fog.; Incz. VI. 45a]. *1702:* Vasarhelyi András [Kv; ACJk 50]. *1765:* Vásárhellyi Josefnének [Kv; SRE 213]. *1770/1771:* Vásárhelyi Lajos [Fejér m.; DobLev. II/428. 6b]. *1771:* Nms NEnyedi Vásárhellyi Mihály [Ne; DobLev. II/431. 1a]. *1779/1785:* Vásárhellyi Lászlo [Forró AF; DobLev. III/596. 99 Salamon Gavrilla (80) zs vall.]. *1790:* Titt. Vásárhellyi Pál Ur [Örményszékes AF; DobLev. III/671. 1b]. *1800:* Vásárhelyi Péter uram [HSzj. *köz-kert* a.]. *1811/1815:* Vásárhellyi Daniellel [Szentbenedek AF; DobLev. IV/941. 1b]. *1816:* Vásárhellyi Kriska [Sszgy; HSzjP Gyalog katona Ifjabb Keresztes Sámuel felesége Szöts Mária (20) vall.].

Sz. *1655:* mint egi Vasarhelly ember minden tereh viselest vgj czelekedet [Kvh; HSzjP Szabo Mathe Dalnoki (50) pp vall.].

3. Vásárhelyen levő/található; din/care se află la Vásárhely; in Vásárhely befindlich. *1614:* azelött oly igen nagy olcsóság vala Erdélyben, hogy az elegy búzát egy vékájával az vásárhelyi piacon megvehettek három pénzen [BTN² 42]. *1669:* Tudom aszt hogy az erdöre keszülök vala s nagy zeretet hallek, arra indulek hat hajtyok az Vasar(helyi) czordat [Kvh; HSzjP Roman Mihaly de Szentlelek ppix vall.]. *1714:* valamig az Varosi emberek(ne)k buzajok vagyon az malomban addig az Falusi emberek nem örölhetnek, de a kik valami nehezen bé ejthetikis magokat az vásárhelyi malmokban örleni (: kivált mikor szorgos :) a' vám(on) kivül discretiot kell adni az monarnak [Berz. 13. F. 33].

4. Vásárhelyen tartott; care a fost ţinut(ă) la Vásárhely; in Vásárhely gehalten. *1607:* az Vasarhelyi gywlesben el viück az Colosuariaktol az Aknakat [Kv; RDL I. 80]. *1664:* Nagy Thamás uramnak semmi javai ő kegyelménél nincsenek, lám azt az articulust is, (melyet az ország vásárhelyi gyűlésében ezen dolog felöl irt) nem confirmálta a méltóságos fejedelem [TML III, 56 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1669:* mikor Balogh Laszlo Uramot Vasárhelyi Gyűlesen meg Szolitotta az Fiscus én mondam Praesidens Uram(na)k hogy az Országh szolgálattyáb(an) vagyon az kapuk connumerálasáb(an) [Gyf; SLt 30. A. 9 St. Déczei de Thorda (35) ns vall.].

5. Vásárhelyen készült/készített; care a fost făcut la Vásárhely; in Vásárhely erzeugt/hergestellt. *1625:* Gub. eo Naga Meszarossa Marton Viteti az Vasarheli kapiakat Varadra [Kv; Szám. 15b/IX. 86]. *1692:* Ebedlö Ház ... nyilik vas sarkokon pantokon járó fürész deszkából való nagy fejü vas szegekkel megh-vert béllett párkányos aitó, vas bérántója, vas fordétója vasarhelyi vas zárja, hozza valo ütközöjevel egybe | Az Aszszony ö kglme Háza Nyilik ... parkanyos bellett aitó. vas be-rantoja nincsen, vasarhelyi Zárja [Mezőbodon TA; BK 8, 10 Inv.]. *1704:* az vásárhelyi leveleket is én vittem fel [WIN I, 69].

6. Vásárhely melletti; de lîngă Vásárhely; aus der Nähe von Vásárhely. *1653:* A harczról másfél száz kozák fogott volt a Mezőség felé, hogy azon menjen Lengyelországra. De a gonosz szerencse azt nékik nem engedte; mert a vásárhelyi hadra találtak szegények, és azok mind levágták őket [ETA I, 57 NSz].

7. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vásárhely lakosa; locuitor din Vásárhely; Bewohner von Vásárhely. *1583:* Tudom, hogy a Vasarhellyek kapdostak valamy hasznot az peres feoldnek [HSzj *kapdos* al.]. *1590:* 1590 die 25 May, Az vasarhelieknek Zylwassy Janos deakot az varos Alumnussat, ez orzagbelj feo tanach vrak intercessioiara, harom zaz forinton ereztettek kj [Kv; Szám. 4/XXIII. 2]. *1667:* Mit írjanak az vásárhelyiek Kegyelmednek, látom [TML IV, 129 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

◊ **Hn.** *1748:* a Vásárhellyi Patak felé [Sásvári préd. MT; EHA].

vásári 1. vásárban eladott/eladandó; care a fost vîndut în tîrg/care este oferit spre vînzare în tîrg; auf der Messe verkauft | vásárban vásárolt; care a fost cumpărat în tîrg; auf der Messe gekauft. *1583:* Jlona Eothwes Georgne vallia hog ez eothweos Orbannak Igaz elege volt, mind ezwst es Arany Marhaia vasary Miweis igaz eleg volt [Kv; TJk IV/1. 117]. *1589:* Pozto ruha wassary Ruha teot f. 22 [Kv; KLev. I/2. 75]. *1624:* Maradott az adossagtol tiz vasarj Aba nadrag kit bechultek ad f. 10 | Egj summaba(n) teszen, kiuel masnak Tartozyk f. 134 d. 58 ... kit az Vasary Mubeol meg fizettunk mind egy penzig [Kv; RDL I. 123]. *1629:* mikor eőtueös Gergely megh hala eleg ezüst marhaja vala, ezüst pohari parteőuej, vasari miue miszeri ... az meliek mind erre az Eőtueös Istuanera marattanak volt [Mv; MvLt 290. 182a]. *1645/1650:* Verner Janos ment fel az Szinbe(n) vasari miuet arulni fizetet fl. 5 d. – [Kv; ACJk]. *1647:* Kisannanak iutot három gjenge kalaníok ... Eőt vaszary kalaniok [Kv; RDL I. 134]. *1669:* Vásári külömb külömb evegek No 195 [Utl]. *1811:* Egy 3 szélből állo Sakos abrasz a' közepén két rend vásári fejér kötéssel varva [A.ilosva SzD; SzConscr.]. *1841:* Frigy Anna, ns. Gyulai Antalné ... viselt ujjasos vásári fersinget, csizmát, és gubát [DLt 299 nyomt. kl]. *1849:* Vásári bakkok harmintz hét [Somkerék SzD; Ks 73/55].

2. vásárban áruló; care vinde ceva la tîrg; auf der Messe verkaufend. *1640/1650:* Az Beczwlletes Tanaczj engedelmebeol ... Epitettünk az Vasari miues mesterek szamokra, egy Arúlo hellyet, az Czintere(m)nek edgyk Aytaian es fa kamarak felet, hogy Eok miucket Sokadalmokon es vasarnapokon az Szarazon arúlhassak [Kv; ÖCJk]. *1657:* az melly B. Vasari mives atyankfia az eo mivét ott akarna

arulni, tehat minden, az B. Cehnek adgyon öt öt forintot [Kv; ACJk]. *1786:* az üdö is már setecséggel bé borulva lévén meg nem ismérhettük, az midönis ezen ... Felséges Kiralyi Decisiot ... publicaltak s mind az Mlgos Uraság s mind az Vásári közrenden lévö Communitasnak hirré tettek [Torockó; TLev. 4/13. 60].

3. vásár alkalmával történő; care se întîmplă cu ocazia tîrgului; auf der Messe geschehend. *1748:* mind az béres, mind az puskások, magok kötölösségek ellen Cselekedvén; az puskások réájok bizototot (!) vásári Strásálást posthabéálták ... az kereskedö vásári Görögökre rohontonak [Déva; Ks 112 Vegy. ir.].

4. vásár alkalmával szolgáló; care îndeplinește anumite datorii cu ocazia tîrgului; mit der Gelegenheit der Messe dienend. *1748:* az midönis ... az vásári Strására ki rendeltetet eö Excellentiaja Puskasi ... ö kglme ... (a) Görögököt insurgáltotta, ellenek nogatta [Déva; Ks 112. Vegy. ir.].

5. vásárban használt; care este folosit(ă) în tîrguri; auf der Messe benutzt. *1620:* Egy vasarj Ladaban harom zkofiumos aranias homlok elö [KJ]. *1821:* 'A Vásári Kolibának reparatio(jára) 40 Létz Szeg [Déva; Ks 105/137].

6. szerződési; de contract; Vertrags-. *1837:* akkor kezdettem a' Makfalvi Vásári protocollumot irogatni ... 's azután mindenkor ezt irogattamis [Csókfva MT; TSb 15].

7. szk-ban; în constructiu; in Wortkonstruktionen: *~ alkalmatossággal* vásár alkalmával; cu ocazia tîrgului; mit der Gelegenheit der Messe. *1808:* ezen Divisionale Forum egyebet nem határozhatott iránta, hanem tsak azt, hogy azon Föld maradjon meg a Fiunál, és az inhaerens Summát (: mellyet ordinarie három M Forintal szokott a' Falu az e' féle vásári alkalmatossággal regulazni :) fordittsa meg a' Leanyoknak [Asz; Borb. II] * *~ nap* vásárnap; zi de tîrg; Messetag. *1740:* Mely gonosz paráznaságot subinferáló cselekedetiért botránkoztato életéért, a' Tktes Nms Tanács ... jó, és atyai intésének Sarban tapodásáért, itéltetett, hogj a Piaczon Vásári Nap, a Pelengérb(en) Hóhér által, kemenyen meg csapattassék az I. Lakatos Mária [Dés; Jk 343].

vasárkus vasrugó; arc/resort de fier/de oțel; Eisenfeder. *1789:* Egy Superlatos Ágy jo vastagotska Vas árkusokon fuggö Zöld Materiával bé boritva, egy aranyos fa gomb a' tetején Rf 12 xr – [Mv; ConscrAp. 5].

vásárlandó, vásárolandó megvásárlandó; care urmează să fie cumpărat; zu kaufen. *1695:* én másnap hogy N(agysa)gtok inne(n) él méne, Szebenbe(n) bé mente(m), az N(agysá)god számára vásárlando Lovak dolga véget [Gyf; KaLt Recsey István kezével]. *1792:* éppen mikor az Iskatulát tudakozom vala[a], akkor érkezek meg az Ordinaria, a mely el hozá a vintzi vásárolando Házrol valo parantsolatját Nsgodnak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. – [a]A postán]. *1846:* Ujbal vásáralando Telkekre [Nyárádmagyaros MT; MRLt].

vásárlás 1. megvásárlás, megvétel; cumpărare; Einkauf. *1595:* Keowetkezik immar rendel Azzoniunknak eleozzeori wendeglesere minden approlek nemw wasarlas [Kv; Szám. 6/XVI. 65]. *1599:* Ezennis kerik eo kgmet biro vramatt hogy ne difficultallia ... az vasarlasok megh fizetese feleollis. Vrunkatt eo fel(se)get megh talalny es keoniorgese altal solicitalny [Kv; TanJk I/1. 342]. *1657:* Én is azért kévánkozván meglátni ez portát is, midön jámek huszonegy esztendös korban, kéredzém, s igen kegyelmesen el is bocsáta szegény fejedelem negyedmagammal maga költségén, s még holmi katonaszerszámok vásárlására pénzzel is segítvén [KemÖn. 86]. *1662:* Az város[a] lakosi is az németek részérül hogy semminémü károkkal nem illettetnének, az városba tizenkettönél több egyszersmind be nem menne bennek, s akkor is minden fegyver nélkül, s azok kijövén, még úgy mehetnének újabbak, mindennémü eledel, bor, kenyér, székhús és egyéb vásárlás kedvéért [SKr 682. – [a]Nagybánya]. *1676:* An(n)o 1676 mense Junio most az Szent Antal napi Kolosvarat eset sokadalo(m)kor valo vasarlások Folthi Kato es Pannus szamokra [Beszt.; Törzs]. *1677:* A' Fejedelmek számára valo vásárlások, Portai és egyéb mivekre valo ezüst és arany adás, a' Tárházakbol administráltassék, annak szokot rendi szerint [AC 248]. *XVIII. sz. k.:* engem meg ellenze a földnek Vásárlásától [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. *1730:* konyha eszközök vásárlására Bacsi kezeb(en) ... 3 lábasokért ... Den. 28 [Kv; Szám. 56/XIX. 18]. *1774:* azan penz fordittatatté más Joszágok vasárlásara [UC]. *1791:* Város Gazdája Ferenczi Moysesnek a' proba Marha vásárlása iránt ezen parantsolat adattatott [Kv; TanJk IV/8. 72]. *1823–1830:* Midön a grófné[a] Gyalakutáról[b] egy s más vásárlás végett Marosvásárhelyre beküldötte[c] ... mindaddig járt, míg olyanra talált, mely mind a mértéket, mind a kiszabott árat találta [FogE 74–5. – [a]gr. Lázár Jánosné. [b]MT. [c]Kovásznai Sándort]. *1824 k.:* (Kanyaró Mihály) ottan-ottan elhagyja juhait a farkasoknak, és mint nagy korcsomáros borok válogatására, vasárlására az országban bogaradzik [Csetri, Kőrösi 198].

Szk: *gaz ~. 1619:* Felséged immár 3-szor küldött pénzt ház csinálni; senki egyet sem adott, egyéb sok gaz vásárlásra elköltötték s az elmaradott [BTN[2] 305] * *készpénzzel való ~. 1828:* A' Börkeszittö Timárainkis ollyan tsekélly tehettségü Émberek, hogj nemhogy a' szegényebb Mészárosokat a' kész penzen valo vásárlassal segithetnék, söt ha vásárolnakis töllök hitelbe, hogy hamarébb bé fizethessének és a' többszöri Contozásra just tarthassanak vásárokra viszik kész Munkájokat el adni [Torockó; TLev. 13/3] * *szabad ~. 1764:* (A') Gubernalis Co(m)issio tenora, melly mellett örmenyekkel edgyütt az bárány bőrök(ne)k minden temporis lehető szabad vásárlását p(rae)tendálya, nem azt tartya hogy szabadsagok volna Falukon, Varasokon, Czéhos Cehatlan hellyeken mindenütt barány bőröket akar mikoronis szabadoson vásárolni, söt a' Városi Czehos hellyek excludáltatnak [Torda; TJkT V. 218].

2. vásárkötés; încheierea tîrgului; Einkaufseinschluß. *1705:* Tönek illyen kötést hogy há melljik fél, ezenn alkalmott es vasarlast megh masolna 50. ~ ötven forint Poenaban incurralljon [Kv; Pk 2]. *1740:* Mivel penig akkor a' Vásárlás ollj formában vólt hogy a' mennyit akart Varga Ferentz annyit kért 's annyin adta, mostan kévánván azonn alkalmat megh jóbbittatni [Torockó; Bosla]. *1741:* Pataki István, és Sollymosi István Uraimék tönek mi elöttünk égj más között illyen alkalmot és vásárlást [M.köblös SzD; RLt]. *1818:* Mely vásárlás hogy mi elöttünk eszerént lett légyen ... arol írtuk miis és adjuk ezen Contractualis levelünket igaz hitünk szerént ... a fen ki tett időben [Borb. I].

Szk: *inealt ~. 1746:* ä Parsok között inealt vásárlásban volt az böltnak által adása [Torda; TJkT III. 24] * *örökös ~. 1712:* ha pedig valamellyik fel ezen irredemptibiliter lött örökös vasárlást vel in toto, vel in parte fel bontana, vagy posteritassokis violálnak, tehat az violáns fél ötven forint poenán convincaltassek [Aranyosrákos TA; Borb. II].

3. megvásárolt dolog; lucru cumpărat; gekauftes Ding.

1625: Exactor vraim eleot szamot akarua(n) adni az felged Zamara valo vasarlasinkrol es egyeb erogatioinkrol, azokrol valo Regestumunkal expedialtuk Feyerwarra ket tanachybeli atyankfiat azon dologhnak el igazitására [Kv; Szám. 6/ XXVII]. *1664:* Kegyelmed vásárlását, édes Komám uram, ha Isten engedi, magammal együtt viszem meg [TML III, 114 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1667:* Most estve ezen órában érkezék meg Horvát Ferencz. Elég szerencsétlenül járt, mert Czejtén alól egy mélyföldděl éjszakának idején megfosztották. Legkiváltképpen az hozandó leveleknek kikeresésében voltanak legszorgalmatosabbak, noha azokkal együtt, a mi vásárlás volt is nála, emberséges embereké s ő nagyságoké, oda vagyon [TML IV, 211 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1679:* Viszár Juon nevű Görög aruval kereskedő Nemes személy ... Ha mikor Török országban megyen, s onnet nekünk vasarlast hoz, azt nem dragabban, hanem a mint ot heljben vészi tartozzek en szamomra be adni [Vh; VhU 305–6 Thököly Imre don.]. *1788/1791:* G. Kornis István ur eő Nga vásárlásai[a] [Mv; Ks. 73. 55. – [a]Köv. a fels.]. *1849:* az utóbbi vásárlások árai iránt ... Korbuly ... Krizsán Máriát szóllitgatta [Kv; Végr. 86].

4. megvásárolni való dolog; lucru de cumpărat; Sachen zu kaufen. *1591:* attam ... Myertt hogy Sok wasarlasa valla, Mas Noprois Ebedre ... Eomaganok Bortt ... d. 18 [Kv; Szám. 5/I. 14–5]. *1672:* Azonba holmi vásárlásokat jegyeztem le, kérem azokra legyen gondja Kegyelmednek ... jó alkalmatossággal ne is késsék akár ide, akár Husztra elküldeni [TML VI, 14 Teleki Mihály Kapy Gáborhoz]. *1793:* En a Groffné el maratt Vásárlásaitt, meg vettem és magammal már ide el is hoztam [Kraszna Sz; IB. Vay Abrahám lev.].

5. nagyvásár; târg mare (bianual); große Messe. *1644:* Semmi vezekedeswkben semmit ne(m) tudok, mert mint ollia(n) Vasarlas Ideie(n) tauul volta(m) [Mv; MvLt 291. 431a]. *1656:* Kegyelmedet kérem, édes Öcsém uram, Kegyelmed menjen végére, ki megyen az Portára s mikor indul, hogy Kegyelmed tudja megmondani münekünk, mikor ide jü Kegyelmed, mivel vásárlásunk leszen [TML I, 10 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

Szk: *szatmári ~. 1661:* Szakmári vásárlásban mit vétethettél meg? [TML II, 222 Teleki Mihály Veér Judithoz Bikszádról].

6. vásári tevékenység, kereskedés; negustorie, comerț particular; Handlung. *1580:* Az Mezarossok es hentelerek felöl á my az vassarlast nezy kerestesse eo kegmek Az elöbby wegezest es a zerent eltesse mind á ket felt [Kv; TanJk V/3. 210b]. *1623:* Az mj az vasarlas dogat illeti mind a kulseo orzagbelik es mjnd ezen harom zekbeliek, ha mit kereskedesnek es vasarlasnak okaert behoztak zabadosan arulhattak, kj az zeknek nem keves haznara volt [HSzj *kereskedés* al.].

Szk: *szabados ~. 1725:* Tartjuk székünkben az pénz szük voltának edgyik okát hogy szabados vásárlása és kihajtása engedtetett az oláhországi marháknak, kecske, czáp és marha böröknek hozásának, jobb, nagyobb és olcsó lévén az ott való marha, az pénzt után hordják [Cssz; SzO VII, 317].

vásárlásbeli vásárlással kapcsolatos; care se referă la cumpărături; Einkäufe betreffend. *1819:* a Székállo Czéh Mester ... kötelessége a Székállo Legényekre ügyelni, hogy azok ... a hust vásárlokkal méltatlanul és gorombán ne bánnyanak ... senkit illetlenül a hellyet hogy vásárlásbéli kivánságokat tellyesitnék a Székből haza utositani meg ne Szenvedjék [Kv; MészCLev.].

vásárlásocska *kics* kisebb vásárlás; târguieli, mici cumpărături; kleiner Einkauf. *1719:* Cultus kedviért és holmi aprolék vásárlásocskáért ide jötte(m) Felesége(m)mel [Ebesfva; KJ. Rétyi Péter lev.].

vásárló 1. vevő; cumpărător; Käufer. *1594:* 30 die Janiari Vrûnk zolgaïat Jstûan Deiakot, valami wasarloûal vyzi Maradek Lazlo 4 Loua zekere Tordara f 1 d 0 [Kv; Szám. VIII/6. 176 Casp. Semel sp kezével]. *1677:* ez Hazában penig edgyik kiváltképpen valo questura a' boroknak adásában és vévésében áll; mellyeknek hordojoknak minémüségében meg tapasztalt káros csalárdságok ezzel orvosoltatnak; hogy hordostol bort el-ado minden ember veder számokra alkudni tartozzék, a' vásárlo-is a' szerint vegye [AC 169]. *1767:* egjik az Masiktol vagj az Vásállot el hija vagj az sarut (!) vagj az sarunak árát fel üttne vagj el hiná ennek Büntetese Denár. 25. penz [Kv; FésCJk 16]. *1800:* Az Szomszéd Földes Vraságok által el foglalt Erdők iránt Communitásunk(na)k sok Tagjai már Törvény uttyában vadnak, ezekre nézve is ... igen foganatos volna ha ... a Dominium Territoriumin ennek előtte régen vásárlott Erdőknek hosznalásárol sokakat ki nem rekesztenenek, hanem azok(na)k békességes használhatására a Vásárlokat fel szabaditanák [Torockó; TLev. 9/31]. *1819:* a Székállo Czéh Mester ... kötelessége a Székállo Legényekre ügyelni, hogy azok ... a hust vásárlokkal méltatlanul és gorombán ne bánnyanak ... senkit illetlenül a hellyet hogy vásárlásbéli kivánságokat tellyesitnék a Székből haza utositani meg ne Szenvedjék [Kv; MészCLev.]. *1838:* Két borivo s egy fertályos pohár. A vásárlo neve Betző Sándor [HSzj *borivó-pohár* al.]. *1852:* Természetesen mind két félnek kötelezettségei vagynak t: i: az el adonak hogy az el adott dolgot kézben adja, a' vásárlonak hogy fizessen [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

2. vásárt kötő; care face târg cu cineva; einen Kauf schließend. *1817:* Melly zallagos vasart mü kéz bé adással meg birált Regiusok a szerént a mint a vásárlo felek meg egyeztek igaz hitünk szerént meg irtuk nevünk fel irásaval [Bözöd U; Borb. II Nagy György ns kezével]. *1831:* Mely dolog és édgyezések ezen két vásarlo Feleknek hogy mindenekben mü előttünk az fen meg irtunk (így!) szerént igazak légyenek arrol az mi jo Lelkünk ismméreti szerént bizonyságot tészünk szokot Petsétünk és tulajdon neveink alájja irásávalis meg erősitve ki adtuk [Bözöd U; Borb. II]. *1871:* Nemes Maros Székben Szovátán az egyikkünk Bereczki János n(eme)s Lako házánál létünk alkalmával jövének és állának elönkben kétt részről valo vásárlo személyek u. m. egy részről maga Bereczki Janos nője Sándor Rosália Aszony ő kelmek más részről más részről (!) ... Sándor István a kik mü előtünk meg bizott Régyíusok előtt tövének ilyen alkalmott és vásárt [Szováta; Mt Bereczki József lev.].

vásárlódik megvásárlódik; a se cumpăra; sich zum Kaufen anbieten. *1789:* Györgypál János pedig négy fennálló bizonyságokat s egy irásban béadott testimoniumot is hozván elé, akik rész szerént azon ökröket pásztorolták, rész szerént vásárlódván nézegették, azt bizonyítja vélek, hogy semmi hibát nem láttak benne [Taploca Cs; RSzF 282].

vásárlott, vásárolt megvásárolt; care a fost cumpărat; gekauft. *1595:* 7. Septemb(ris) Zöcz Gaspar Wramat küllte Biro Wram Uyúara Azzonyúnk ő fge vasarlot marhajaual [Kv; Szám. XXVIIa/6. 147 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

1674: Ezek(ne)k az Folthi Kato szamara valo vasarlot ezközök(ne)k az arra teszen in sum(m)a flo 51 de 59 [Sófva BN; Törzs.]. *1684:* Az Tavalyi arany válosztáshoz vásárlott nõ. 128 font Gáliczkövert attam f 36 // – [UtI 2]. *1741:* Somkeréki vásárlatt joszagnak ... Conscriptioja [Somkerék SzD; MúzRadák]. *1793:* Regiusságom alatt szerzett, és vásárlott örökös Jussal ... Soos Andras ... (a) vásárlott Joszág s appertinentiáji edgy felöl az én Regiusságom alatt Inveltáltattanak [Kakasd MT; DLev. 2 XIIIB/16]. *1796:* El menetele alkalmatosságával Natságod a Zojkás Leveleit meg nem talála, hogy az ö Literaleit neki ki adtuk volna mivel ö szegény azon igyekezett volna hogy azok által Natsagodat a vásárolt Telekbe meg tartsa [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1804:* a Vásárlott széna arra ... ebből ... 3 forint ... a Judith részére esett nyilakba tétetödik [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 15a]. *1809:* A' Kántor a ki már elöre a bizonyság tételtöl amoveáltatott Patakira[a] nézve, valja ugyan hogy nem nevezte ki a piatzon vásárlott szalonnát, de azt meg üsméri hogy oda haza hat mását a Tordaiaknak által adott [UszLt ComGub. – [a]A szalonna-kivitelen ért Pataki Istvánra]. *1849:* a boltosnak mondottam, hogy azon fejérnép a bankjegy értékét – mellyet vásárlott portékákért adott, nem esmeri [Kv; Végr. Vall. 85].

Szk: *földön ~. 1836:* A Köves Hágon' a Kis Páléktöl Földön vásárlott földben (sz) [Borsa K; BHn 123] * *örökösen ~. 1789:* Ha valamellyik Féltöl valaki hoszszas perlekedés után ollyan örökösön vásárlott Joszagot, Földet, vagy akármi Birodalmot ki nyerne ... betsü szerint valo árra öt száz Forintokot Superálna [Kük.; Kp II/25]. *1827:* Várfalvi Pálffi Evátol örökesen vásárolt föld végröl szollo levél [Asz; Borb. I] * *pénzen ~. 1710:* A thesauráriusi hivatalnak is csak a neve marada Apor Istvánnál, mert minden directiót kivön a keziböl, s minden fiscális tisztségekre perpetuáliter resolváltata tiszteket. Így szünék meg a pénzen vásárlott tisztség Erdélyben [CsH 296–7 1699-re von. felj.]. *1840:* méltoztat rendelést tenni az iránt, hogy a bé mutatott bizonyitvány szerént pénzen vásárlott diszno vissza adasson [DLt 895].

vasárnap I. *fn* duminică; Sonntag. *1659:* Nekünk az dolgot ugy kellet megh irnunk, voltakeppen az mint itt mondottak, az summanak valo szer tételre ugya(n) szombath, vagy Vasarnap volt az praefixus nap [Borb. I Konstantinápolyi követjel.]. *1660:* Szombaton érkezvén ide, tegnap vasárnap kedvéért itt mulattam [TML I, 536 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz Munkácsról]. *1677:* Vasárnapok, s' három nevezetes Idnepek, solenniter celebráltassanak [AC 267]. *1765:* Rettegi Zsigmond uram erövel csak el akart jöni, de mint-hogy vasárnap volt s aznap böjtölt, semmiképpen nem akarta étlen elbocsátani a napája, az öreg Nábrádiné asszonyom [RettE 184]. *1806:* Vasárnap volt egész nap játzodtam, hamiskadtam [Dés; KMN 87]. *1827:* Szeptember Holdnapja 24-k napján (: a' közben jövö 23ik napja Vasárnap lévén :) ... meg jelentem, a' holott mind kettöjeket személlyesen meg találván az ... Instructiot olvasás végett által adtam s ... mind kettöjeket meg intettem [Fejér m.; DobLev. V/1126. 8].

Szk: *~nak szentelése. 1586:* Az Vosarnapnak illesereol zentelesereol ig' vegeztenek eo kgmek[a] [Kv; TanJk I/1. 34. – [a]Köv. a végzés] * *~nak ülése → ~nak szentelése * advent ~ja(ra virradólag). 1704:* Sokan beszélettünk egymás között, hogy ha valaki esztendö ez mai nap mondotta volna, hogy advent vasárnapját itt érjük, azt mondottuk volna, hogy hazud [WIN I, 294]. *1785:* Szintén a mult 1784dik Esztendöben Advent vasárnapjára virradolog mulék Esztendeje hogy Vizakna várossáb(an) történék oly dolog hogy Rétyi Tsiszár István nevü betsültes (!) Ifjunak ... pénzit el lopták [Mt Török Bertalan gyüjt. Vizaknai Kontz Josef lev.] * *első ~. 1702:* Igen meg szorittatva lévén szegény Ekklésiánk dolga ez idönek nehézségéhez képest költség dolgábol, tettzett a' T. Consistorium(na)k, e' fogjatkozasnak avagj tsak rész szerint való pótlására, fel venni minden holnapb(an) az elsö vasárnapot ugj, hogj egjéb szükölködöket akkor el hagyván, hirdessék ki az Ekklesia sok rendbéli szükségeit [Kv; SRE 79].

II. jelzöi haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vasárnapi; de duminică; Sonntag-. *1570:* Molnar Leorincz, hithy zerent vallya, hogi Mykor ew az varallia Malomba Laknek, Eggywt Jakabal, Egy vasarnap Regwel Mond Jakabnak Jer Mennywk (!) be az predicatiora [Kv; TJk III/2. 105]. *1590:* Jeott vala egj vosarnap nap ez Istvan Olah az en hazamhoz avval az Emberrel akit megh eolt [UszT]. *1593:* die 29 Apr. Myert hogy Az veresegh Ne(m) c(on)stal hane(m) chak Az zidalom, Azert ereosb teorwenie ne(m) lehet, hane(m) vosarnap reggel a' Niakat kalodaba tegiek p(rae)dic(ati)o Alat [Kv; TJk V/1. 365]. *1657:* Vasárnap reggel lövések hallatának tarackokból [KemÖn. 248]. *1665:* Kegyelmed penig tudósítson bizonyoson vasárnap estig, mert az posta lovakkal el érkeznek s ha Kegyelmed eljü, megvárom Kegyelmedet [TML III, 422 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1681:* Mindenik Malombol Sabbatalis jar az Hunyadi P(rae)dikatornak és Oskola mesternek (: akar mifele magot öröllyenek akkor mindenböl ki adatik :) ennek elötte kezdetet terminussa ennek szombaton dellyesti könyörgeskor, s tartott vásarnap délyesti harangozasigh [Vh; VhU 48]. *1690:* a Szölö levelezök ... legyenek it vasárnap estre [BesztLt 202 Csepregi T. Sámuel a beszt-i föbíróhoz]. *1699:* A 1699. die 1. Marty Vasarnap dellyesti cultu(s) utan 4. es 5. ora közötT adott I(ste)n, egy szép fiat [PatN 49]. *1704:* Ma jöve valami csanádi szekér, aki mellett két ember lévén béres, azt beszéllette, hogy ök azt hallották, hogy vasárnap este a generál által jött volna a Maroson [WIN I, 255]. *1758:* Péntekiné néném szüntelen azt tanácsolta a szegény feleségemnek, hogy vegye maga mellé a gyermeket s ott altassa éjszaka is, mert így nö s amúgy nö. Ö szegény az eszin tartván azt, egy vasárnap reggel maga mellé vévé s megszoptatá [RettE 68]. *1772:* A Nemes Város Constitutioja ellen Vasárnap Reggeli Templom elöt a Mlgos L. B. Henter Adám Ur ö Nga Kortsomáján Musikáltanak és Tánczaltanak [Dés; DLt 321. 51a Eva Madarasi Relicta Vidua quondam Michaelis Kerekes (40) vall.]. *1791:* Az Hazasulandok ... publicaltassanak ... Tsak egyszer Vasarnap napon [M.bikal K; RAk 9]. *1823–1830:* 7-ik febr. mely vasárnap nap volt, délelött elmentünk az husziták templomába, holott egy vasárnap csehül, másikon németül prédikálnak [FogE 176]. *1826:* Vosárnap estvére ki fogok érkezni Szt Demeterre [Mv; Told. 7]. *1849:* Az elmult öszön octoberbe egy vasárnap napon ... Sánta Vaszi a Molnár jö vala le itten a Ev. Ref. Templomnál [Héjjasfva NK; CsZ. Hejjas Antal (56) vall.].

Szk: *nagy jeles ~ reggel. 1625:* megh hirdete az pap mint hogy az vasarnap Nagj Jeles nap reggel nem indul hanem praedikatiot tezen [UszT 79].

III. *hsz* vasárnapi napon; (în ziua) de duminică; am Sonntag. *1547:* Ez lewely kewlth wassarnaph Zenth Janos Naph elewtth Segwswaroth [MNy XXXVI, 53]. *1560:* Keszenetemnek vtanna szolghalatomat ajanlom tú kegyelmeteknek mint bizott szomszed vraimnak, Touabba ezt

akaram tü kegyelmeteknek tuttara adnom, hogy az Ghalaczy istuan leanyat az Ghalaczy anna asszont … attuk az vitezlö szalay Ghasparnak törueny (!) feleseghül, haza vitele es menyegzöye napya leszen, akky vasarnap elöttünk, az masik vasarnapon (!), vgyan innet nagy faluy hazunktul aggyuk meg az leant [Nagyfalu BN; BesztLt 32 Mykó balas szücs Ghasparnak Beszterczey Bironak és a beszt-i városi tanácsnak]. *1565:* keknek ezt yrhattam Em (!) erty ktek mynemy dolog eseth vasarnap Kys Demeterybe kyral Jobbagya kózeth, es vram jobbagy kózeth [Sajó BN; BesztLt 24 „Horwath Lúkach Sayoy tyz tarto" a „Beztertzey Byraknak es tanachnak"]. *1570:* Annak wthanna wosarnapon Mentwnk Regenbe ottys azon modal el oztottwk [Bh; EsztMk Mogyoró cs.]. *1571:* en az holnapj napra rea nem jrkezem, mert Jol twgia k. mynemy dolgom vagion Wassarnapra Bornemizza farkassal arra kel most zorgalmatasson gondot viselno(m) [Nagysajó BN; BesztLt 3496 Lúcas Chewj Zewch Gaspar beszt-i biróhoz]. *1588:* Ez ell mult napon vasarnap geureug (?)[a] Tiwadar es Peter zidalmazni kezdenek [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall. –[a]Az egykorú másolatban: Goroeg]. *1634:* mellettünk leueö Tanacs Ur hiueinknek edgyezeö tetszesekbeöl Jnuocauit Vasarnapra, mely ez ieöuendeö Pünkeösd hauanak 13 napian leszen, rendeltünk Orszagul hüseghteknek generalis gyülést Feiervari varasunkban celebralni [Thor. X/1 fej.]. *1640:* Az Meszar szek allapattya. Ennek elötte mindenkoron szabados uolt vasarnapokon az külsö falukrolis az Zék hust piaczra be hozni [Fog.; UC 14/48. 11]. *1679:* Tudom hogj edgj Vosárnap érkezik Cserei vramhoz az Béldi postája [Fog.; Törzs. Sorbanus Szeszcsori (45) provisor Fogarasiensis vall.]. *1700:* az egesz falubeli iffiuság satoros Innepeken, s vasarnapokonnis az Kertész házánál tánczoltak [Szentdemeter U; Ks 90]. *1716:* a szolgálo iránt … ha meg nem csalatkozom, vosárnap meg inditom fel [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1731:* Itt … minden Vasárnap forsángolnak a M: G(ene)ralis Com(mendáns) Ur(am) ö Excellajánál [Nsz; Ks]. *1734:* Eddig mind volt remensegem Szegeny Felesegem(ne)k meg maradasahoz, de … nem ujult, Szombaton reggel njolcz oratol fogva Vasarnap njolcz oraig mind nagj phantasiaja volt [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldisár lev.]. *1767:* Nap feljöttig aluttam egy Vasárnap a' tsür odorba [Uzon Hsz; Kp IV. 243 G. Kováts (20) miles equ. vall.]. *1817 k.:* A' Malom Mester Nagyságos Groff Ur nem mehet Vasár napig, mivel a' Küküllö nagyon kezdett nöni [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt lev.]. *1831:* Meghatározta a B: Czéh Hogy az Umständereket ha tsak idegenek nintsenek más napon mint Vasárnap, és Szeredán ne Tzusíkolyák [Kv; ACLev. 1].

Szk: *~hoz egy hét(ig). 1663:* Kegyelmed postán utána mehet ő nagyságának, mert még vasárnaphoz egy hétig Dévén leszen [TML II, 608 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Feleségem mikor kelhet fel, nem tudom. Hat hete betegségének az jövö vasárnaphoz egy hét leszen [TML VII, 338 Teleki Mihály gr. Csáki Lászlóhoz] * *~hoz való negyven napra. 1571:* az tw K: leuelet megh ertettem, wgy wala, az mynth tw k: Jrya, hogy my orzagul tw k: egyetembe Judica vosarnaphoz wegeztük wala negyuen napra mynth az wy meg holth kegyelmes wrunk, temeteseth es az giwlestis [Mogyoró MT; BesztLt 3510 Paulus Banfi lossonchy de mogyoro a beszt-i föbiróhoz és esküdttársaihoz] * *~ra virradólag. 1568:* Georgius szpch iur(atus) füss(us) est, hogy Egy Tyukom Ment vala altal, az Andras Katho hazahoz, oth meg fogtak. Ezth vallia hogy egy vasarnapra viradolan, dobogas lqth az haz hyan [Kv; TJk III/1. 233]. *1631:* Vasarnapra virradologh eggyüt halanak ez az fogoly legeny az Aszonyal az en pajtamba(n) [Mv; MvLt 290. 246a]. *1752:* az el mult Vasárnapra Virradolog Ucsán … az Tolvajok éczakának idein Horvát Andrasné Aszony udvarára menvén minden Köntöst fegyvert onnan el vittenek [ApLt 5 Imreh József a fej-hez] * *~ után való csütörtök. 1579:* (A) uegezes leuel … kólth letare uosarnap uta(n) ualo chyötörtökön [Szilkerék SzD; JHbK XLV/14] * *~ után való hétfön. 1624:* 1592 eztendeőbe, reminiscere vasarnap utan valo het feön [Mihályfva NK; JHb XXIII/6] * *~ után való szerda. 1579:* ez Leuel keolt Jubilate Vasarnap Vtan valo Zeredan AD 1579 [Néma MT; Told. 31/1] * *Boldogasszony-nap után való ~on. 1557:* ez el mwlt purificatio Bodog azzon Nap vthan walo wasarnapon … Ezer ewtzaz ewthwen heet ezthendewben [Somlyó Sz; WLt] * *böjtközép után való ~. 1577:* Hoszutelki Jsstwanně lupssai Annaszony az Attyatol ven Lupssai Janostol az eó Ręsze Joszagot … meg kerte volt, Az my teóreókeódesswnk altal Illyen Modon Egyenessedęnek meg felsseó Jarabann beóitkeózep vtan valo vassarnap [F.jára TA; SLt S. 19] * *elmúlt ~(on). 1585:* Ez el mult vosarnapon Negy hete fogh lenny [Kv; TJk IV/1. 509]. *1636:* ez az dologh vala ez el mult vasárnáp … szinte ebedkor ideo táyban [Mv; MvLt 291. 71b]. *1724:* az Kriska matkasaga is Szinten az el mult Vasarnap volt [Darlac KK; ApLt 2 Apor Susanna anyjához] * *februáriusnak első ~ján. 1721:* ezen deliberatum pedig mingyárt a jövendö Februariusnak, elsö vasarnapjan effectualtatni el kezdödgyek [Kv; SRE 139] * *gyertyaszentelő Boldogasszony-nap előtt való ~on. 1546:* gyorthya zenthele Bodog azony nap, eleeth walo wasarnapon [Radnót; JHbK XXXVIII/19] * *harmadik advent ~ig. 1662:* Az tracta azért majd harmadik advent vasárnapig tartván Bethlen Istvánnak bajos kívánsági s az fejedelemnek is azokra való nehezen mehetések miatt [SKr 190] * *harmad ~ig. 1571:* Vegeztek azt eo K. varoswl Az ado fely zedesnek Modiarol hogy Minden Tyzedes az eo Tyzede alat valo nepnek hirre tegye hogy ky my adowal tartozik harmad vasarnapigh zeret tegie es megh adya [Kv; TanJk V/3. 36a] * *húshagyót(-vasárnap előtt való) ~(on). 1568:* Istennek Acarattiabol Most megy hazasodttam votte(m) Valkaj boldisarnetth Kozma telken vgian otth lezen az Menyegzo Hus hagio Vasarnapo(n) [Kv; BesztLt 15 „Kalos Gabriel ti keg k Attiaffia mindenbe" a beszt-i birónak és esküdt polgároknak]. *1577:* ez leuel költ legenjbe hüs hagyo vosarnak (!) elót valo vosarnap [Légen K; JHbK XIII/36]. *1582:* hushagio vasarnap eleot valo vasarnap vala vgy emlekzem rea [Kv; TJk IV/1. 53] * *húsvét után való harmad ~on. 1551:* Huset (!) vtan valo harmad vosarnapon [Mezőszengyel TA; BfR 304/108] * *jövendő ~on/ra. 1565:* Hogy Mindeneknek eleotte feyer wary Amburus az meg fogot embereket, minden Marhaiokkal bekessseggel el erezze mihelt haza megyen, Twdny illik ez ieowendeo zombaton, awagy wosarnapon [Kv; BesztLt 42 egyezség Feyerwary Amburus és a beszt-i polgárok között]. *1601:* Jgerik penigh eo kgmek zaz vraim egyenleo akarattal magokat hogy mind az fel vetet Adott, s mind ezt indifferenter leowendeo vasarnapra be administraliak [Kv; TanJk I/1. 378] * *jövő ~(ig). 1571:* oly dolog talala ream, hogy semmi keppen fel nem mehetek az napra, hane(m) az Jeoweo wosarnapp eztenreh fel megiek [Körösfatak Hsz; Bál. 79]. *1657:* Az Istenben elnyugodt uramnak, atyámnak halála nyilván lehet már Kegyelmed előtt, kinek testének koporsóban való tétele ez jövö vasárnap leszen [TML I, 87 Haller Gábor Teleki Mihályhoz]. *1797:* az

fársángi mazkara, anyit tudok a dologbol hogy az jövö vassárnapig nem lészen meg [Drassó AF; Ks I/12 gr. Kornis Anna lev.]. *1852:* ha az idö, és a Tkts Ur környülmennyei engedik legyen szíves a jövö Vasárnap ... (: bövebbenis értekezödvén egy mással :) le menni Siménytalvára [Énlaka U; Pf. „Bartha Zsigmond Enlaki Rector" Pálfi Lajoshoz] * *karácsony után való ~on. 1568:* Karachyon wtthan walo wosarnapon [Sajókeresztúr; KJ] * *kiskarácsony után való ~ján. 1698:* egy napra magat el bocsatom Kis Karacson utan valo Vasarnapjan [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP] * *közelebbi ~. 1823–1830:* Az elébb említett szomszéddal, Szabó Péterrel meg is egyezett az apám, hogy a magához inasnak befogad. A közelebbi vasárnap be is szegödtetnek szabóinasnak a céheknek szokások szerint [FogE 87]. *1842:* A' közelebbi Vasárnap mult három hete, én az Apám hellyébe botáskodtam a' mezön, örizvén a' tőrökbuzákat [Bábony K; KLev. Bódis Pista (13) vall.] * *legközelebbi ~. 1836:* a kerülö levélbe mellékelt orvosi ovó és segitö rendszabályokat – a leg közelébbi vasárnap a szonoki székből a népnek ki kell hirdetni [Nagykapus K; RAk 13 esp. kl] * *második ~on. 1558:* isten tarchja meg kmetek, Rettegen költ Bwejtbe masodik vasarnapon Anno Do(mi)nj 1558 [Retteg SzD; BesztLt 5 Margay Menharth Gr. Thymar beszt-i bíróhoz] * *mindszentnap előtt/után való ~. 1559:* Mynth zenth Naph eleoth wolo wasarnaph atham erdeogh antalnak En Kalmar lazlo f 2 [Kv; Szám. I/IV. 178]. *1585:* Ez Relatoria leuel keolth Gyereo monostora(n) 1576 esztendeobe Mindszent nap uta(n) valo Vasarnap [Gyerőmonostor K; KP] * *most ~. 1697:* se szekerrel, se lovon se gyalog szer senki Szombatth napo(n) melj most vasarnap jarni es valami oly rabotas munkat mivelni ne mereszellyen [Dés; Jk]. *1844:* most vasárnap is ollyan gazlodást tett le, hogy a' mikor a Templombol jöttünk a' nép csudájára állott [A.sófva U; DLt 1441] * *Nagy Demeter ~. 1553:* Ez lewel kwth (!) nagy Demetery (!) wosarnap 1.5.5.3 [BesztLt 38 Pestesy mathe lev.] * *negyedik ~. 1571:* Az polgar vraim az Ado Zedesben Illen Rendet Tarchianak hogy mykor az adot harom vasarnap ely Jariak es az ky Megh nem akarya Adny Negedyk vasarnap megh fogiak es vgy megh vegiek Rayta [Kv; TanJk V/3. 29b]. *1656:* Az Szent Gothardiak instalanak az szent Corona elöt, hogy holot eddig vasarnapokon egyszeris reggel az Minister nem ment közikbe, avagy czak negyedik vasarnap menne [SzJk 80] * *novembernek első ~ján. 1819:* A fenn írt napon[a] a falusi bíró házánál mü alább írtak egyezésre lépvén a fenn írt károssal[b], hogy ezen kárért fizessünk 22 id est, huszonkét Rforintokot, olyanformán, hogy novembernek első vasárnapján becsületesen kifizetni kívánjuk [Jenőfva Cs; RSzF 105. – [a]Okt. 26. [b]Bíró Józseffel] * *pünkösd (nap) előtt való ~. 1539:* Kewolth (!) Sonboron pewnkewsth elleoth walo wasarnaph [MNy XL, 137]. *1592:* 1592 Eztendeoben Pinkest nap eleott valo vasarnap [Imecsfva Hsz; HSzjP] * *pünkösd után való ~(on). 1554:* En Herczek (!) antal wetem ado penztt kezemhoz az pinkest vtann valo vasarnapon tezen f. 11 d. – [Kv; Szám. I/IV. 197]. *1569:* ielentte(m) kmeteknek hogy en atta(m) az en leaniomatt chereny kalaratt az witezleo Kerestwry tamasnak haszas tarszul ist teorwen (!) zerint kere(m) eszen kmeteket, mintt io szomszed wraymat hogy kmetek lenne iellen itt szar waratt punkeost wtta(n) walo wassarnap ebeden hogy kmetekel tistekedhessem (!) barratim keoszeott [Sárvár SzD; BesztLt 35 Gasparus chereny comes comitatus Tordensis a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1596:* Pwnkest útan úalo vasarnap mentem uala Thibold Antalnenj [UszT 11/53] * *regélő ~. 1582:* Dorotia Chisar Balint felesege hwty vthan vallia Tudom hog Regeleo vosarnap vala mikoron Igiartho Georg Zabo Martonnal es Nilas Antallal Az Zekel Illies hazanal voltanak [Kv; TJk IV/1. 32] * *Szent Anna asszony-nap után való ~. 1581/1584:* Ez lewel keolt wy falwn Zent Anna Azzony Nap wtan valo vosarnap 1581 [Ujfalu K; Ks 42. B. 9] * *Szent Ferenc-nap után való ~. 1571:* Ez lewel Mogyoron keolth Zent ferencz nap vtan walo wassarnap 1571 [Magyaró MT; BesztLt 3571 Paulus Banffy Lozsonczy de Mogyoro a beszt-i bíróhoz] * *Szent Gál napja előtt való ~. 1603:* ez mostany 1603 Eztendöbe Zent gal napia Eleot walo wasarnap [UszT 17/63] * *Szent György-nap előtt/után való ~. 1574:* Zent georgy Nap vthan valo Negyedik wosarnap hywanak Mynket Az wytezlo Frathay Janos es Myklos, hogy Az Nehay megh holt frathay gergel wramtol maradot tehen barmot twlkokat es egyeb tyno bynot meg oztanok kóztók Nyolcz rezre [M.fráta K; SLt S. 13]. *1578:* az oszlasnak napyatt hattwk szent georgy nap Eleott walo vasarnapott [M.fráta K; SLt S. 20] * *Szentháromság ~ján. 1736:* jöttem vala bé Kolosvárról Háromszékre ... én vivém bé legelsőben az processiót szent Háromság vasárnapján [MetTr 442] * *Szentháromság-nap után való ~. 1577:* Zent Haromsag nap vtan ualo vasarnap Anno Dni 1577 [Mv; BálLt 79] * *Szent István király-nap után való ~. 1560:* szent Jstwan kyral nap wthan walo masod wasarnap [K; SLt S. 4] * *Szent János-nap előtt való ~on. 1567:* szent Janos nap ellot vallo vasarnapon Attam gergelnek az harmadik cantorra f. – d. 50 [Kv; Szám. I/XIII. 80] * *Szent László király-nap után való ~. 1582:* Zent Lazlo kiral nap vtan valo vosarnap 1582 esztendöben [Tamásfva K; Jakó, Adatok a dézmaad. 16] * *Szent Luca asszony-nap előtt való ~. 1586:* Keolt Lugoson Zenth Lwcza Azzonj Nap eleott valo vasarnap [EMLt Macskássy lev. 805] * *Szent Magdolna asszony-nap előtt való ~. 1579:* 1579 eztendöben, Zent Magdalna azzoni nap elöt ualo vasarnapon Gierö Monostoron ... Kemeni Giorgh eg felöl, mas felöl Birtalan Orban ... Kemeni Janosne es Kemeni Boldisar képekben iöuěnek my elöttwnk [Gyerőmonostor K; KCs IV/58] * *Szent Mária Magdolna asszony-nap után való ~on. 1586:* Dobray Peteör ... arra igjré magatt hogj Tyzen ötöd Napra, Matol fogwa szamlalwan az az szent maria Magdalna Aszszonj Nap vtan walo wasarnapon, my közzwlwnk kettonk elöttt ... Nemetjben minden lewelett producal es Dobray ferencznek In specie restitual az megh Irt kötel alat [Lesnek H; IB VI. 225/16] * *Szent Márton (püspök) nap előtt/után való ~(on). 1559:* Zenth Marthon naph vthan walo wasarnapon Mathyasnak Kalmar Lalo zolgalattyaba adoth f 7 [Kv; Szám. I/V. 176]. *1567:* kerem azert ty: kteket hogy Mostannes Mutassa meg ty. ktek En hozzam valo zeretetit Jo Kedveteket es legien Jelen az meg Jrth Zent Marthon Nap vtan valo vosarnapon Jt frathan az en hazamnal [Fráta K; BesztLt 78]. *1585:* Zent marto(n) Pispeok Nap elót ualo vosarnap [KvAkKt 343] * *Szent Pál és Szent Péter nap után való ~. 1580:* 1580 esztendöben szent Jakab havának harmadik napján, az az szent Pál és szent Péter nap után való vasárnap ada az úr Isten a feleségemtől a Kristina aszszonytól egy leány magzatot Juditot [ETA I, 35 BS] * *Szent Pál fordulása nap után való ~on. 1598:* ez Icoúendö Zenthpal fordulasa nap vtan valo vasarnapon [M.köblös SzD; SLt 29. Y. 9] * *újesztendő első ~jáig. 1823–1830:* újesztendö első vasárnapjáig még Körmendinél laktam [FogE 88] * *vízkereszt után való ~ra. 1553:* Az mynemy perek wolna ... halaztothak vyz kerezt vthan valo vosárnapra vásarhelyre [Kv; BfR VI. 295/1].

vásárnap vásárnak a napja, amely napon (az egyes településeken) a vásárt tartották; ziua tîrgului; Messetag. *1588:* Vegheztek elseoben a' karo feleol hogy ... megh kialtassa egy Nehany vasar napian, hogy minden vgy hozzon karot hogy kisseb a' theorweny karonal ne legien [Kv; TanJk I/1. 74]. *1598:* Amy penigh illety az barany hwsnak limitatioiat ... vasarnapokon mindennemeo rendbely keolseo emberek be hozhassak, es ugy Adhassak az minth az vasar kewannya [Kv; TanJk I/1. 313]. *1623:* a' cziki vastol meg valva minden fele vasat szabad volt vasar napig arulni [HSzj *csíki-vas* al.]. *1640/1650:* Az Beczwlletes Tanaczj engedelmebeol ... Epitettünk az Vasari miues mesterek szamokra, egy Arúlo hellyet, az Czintere(m)nek edgyk Aytaian es fa kamarak felet, hogy Eok miueket Sokadalmokon es vasarnapokon az Szarazon arúlhassak [Kv; ÖCJk]. *1763:* az Ilak ... a Transportal indulta(na)k, s jöttenek az Városra, akarván tovabrais magok uttyakot continualni az Táborral, minthogy pedig az ollyas szemelyről valaki magát Tábor után veti, s katonakkal tarsolkadik ... minden rosz consequentiakat concludalhatni ... azert hogj ily vetekben leledczők vagj aztot gjakarolni szándekozok meg zabalaztassa(na)k az holnapi Vásár napon 9 orakor mind harman 25. pálcza ütésekkel kűlen kűlen bűntettessenek [Torda; TJkT V. 176–7]. *1818:* Ifjabb Hegyessi Elek ... mihellyt pènzt èrzett a Nagy Annyánál, tőstént a Zárokat fel rontotta, és azt erőszakoson el vette ... bűntetésűl 25. páltza ütéseket fog kapni, amithogy négy Complex dorbézolo Társait a mult Hetekben el fogatván ... az igért Bűntetést vásár naponn réájok rovattam [Vajdasztiván MT; TLt Praes. ir. 321 Budai István viceispán jel.].

vasárnapi 1. vasárnap történő; care se face duminică; am Sonntag passierend. *1596:* Az Wasarnapi Bor korchiomarlas feleol ew kegmeknek teczet hogy ez leoweo Giwlesben ew kegmek derekasa(n) vegezzenek feleolle [Kv; TanJk I/1. 284]. *1658:* Ezek ugy testalnak a' papjok felől hogy néha néha el latogat a' korcsomara. Vasarnapi praedikatiotis mulatot el egyszer [UF II, 191]. *1667:* urunk penig az gyűlés napja előtt be szokott egy-két nappal menni s ha az vasárnapi járást el akarja kerülni, hogy útban ne legyen, én azt hiszem, szombaton bemegyen [TML IV, 252 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1681:* Mindenik Malombol Sabbatalis jár az hunyadi P(rae)dikatornak és Oskola mesternek; (: akarmi fele magot öröllyenek akkor, mindenből ki adatik :) ennek előtte kezdetett terminussa ennek szombaton dellyesti könyörgeskor, s tartott vásarnapi dellyesti harangozasigh [Vh; VhU 48]. *1805:* 1805. szeptember 14-én megzálogoltatott Botzor az agyag kivetéséért, Pál Györgyné és Pál Mihály a vasárnapi égetésért [Dés; DFaz. 33].

2. vasárnap tartandó; de duminică; am Sonntag gehalten. *1710:* Tofeus rákészülvén vasárnapi praedicátióra, az ország státusi jelenlévén, szörnyű fervorral praedicálla a pápista páterek ellen [CsH 193]. *1741:* kiadatot Regulamentumok continuallyak, hogy a Vasarnapi Innep napok meg szenteltessenek [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1767:* még egy alkalmatossággol most a mult aratáskor Látom egy vasárnapi vecsernye után hogy Kis Vaszij s Telegucza Juvon a magyar Legények(ne)k uttyakot meg allották [Betlensztmiklós KK; BK. Apati Jutka Horsa Makavéj felesége (32) vall.].

Szk: ~ *iskola. 1858:* Szabó Sándor fel szabaditatott ... miután arrol hogy a' vasárnapi iskolákat jo sikerrel hallgatta tanusitott az illetö elöljáróság által ki adott bizonyitványal [Kv; FésCLev. 36]. *1861:* A Rom: Catholicus mesterinasoknak vasárnapi iskolába beiratása ... f: Sept ho 22-n [Kv; ACLev.]. *1862:* A helybeli vasárnapi iskolák igazgatoságaitol ugy értesülvén tanács (!) hogy a városi czéhek nagyobb részből a mester inasok a vasárnapi iskolát hanyagul vagy éppen nem is látogatják [Kv; ACLev.].

3. vasárnap hordott, ünnepi; de duminică, de sărbătoare; für Sonntag, für Feiertage. *XIX. sz.:* Három rend vasárnapi rokoja 24. f. [Kézdikővár Hsz; HSzjP].

vasárnapkort vasárnap; duminică; Sonntag. *1585:* Ersebet Sarloy Ambrusne vallia, Andras Katotol leót vala hozzam az Ersebet leany ... De egy Vosarnapkort kazalas tayban be terek Jstwan kowachnehoz [Kv; TJk IV/1. 387].

vasárnaponként minden vasárnap; duminica, în fiecare duminică; jeden Sonntag. *1592:* biro vram ... vasarnaponkent vigiaztasson az Drabantokkal [Kv; TanJk I/1. 174]. *1771:* Nagy Andrást Nagy Danit ... Vasárnaponként sok izben láttuk Vadászni menni [Dés; DLt 321. 14a Joannes Marton Junior (43) ns vall.] | Vasárnaponként ... a maga iga vono Marhájával dolgoztatni láttuk Tit. Zilahi István Jakots István Uramékat [Dés; DLt 321. 14a Anna Molnár cons. Joannis Marton Junioris (36) vall.]. *1772:* Mind a ketten hallottunk Musikálást Tántzat és rikoltozást a Mlgos L. B. Henter Ádám Ur ő Nga Kortsomáján Vásárnaponként mikor ki jöttünk volna a Templombol [Dés; DLt 321. 48b Joannes Kis (38) ns és Klara Pogáts (25) cons. Nob. Joannis Kis vall.].

vásárocska *kics* kis vásár; tîrg neînsemnat; kleine Messe. *1727:* azon helyen soha sokadalam s Barom vásár nem volt hanem mikor valami kis vásárocska volt mindenkor ben volt a Faluban [Mezőbánd MT; Berz. 14. XV. 21].

vásárol 1. a cumpăra; kaufen. *1558:* el mwlt napokba, kętzert kwltem vala igartho cristophot az w felsege Jobagiat, ky Rettegen fw porgar, az w felsege Zolgalatiara, oda Berterkchęre (!), kmetekhez az w felsege varosaba, hogh w felsegęknek vasarlona [Retteg SzD; BesztLt 5 Margay Menharth Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1568:* Christina c(on)sors Ambrosi More, iur(atus) fassus e(st), Tudom hogy Tordan egy veg muhart wǫn, Zebenbenis vasarlany kezde [Kv; TJk III/1. 188]. *1585:* Az vtra vasarlotta(m) Elest tehen hus peczhyenyet d. 16 [Kv; Szám. 3/XXII. 66]. *1595:* Vasarlottam és gazdalkottam elsö Estüe nekik, mint hogy pentek vala, ök húst nem öttek [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 177 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1629:* oda hozta az felesegenek az penzt s mondotta hogj iho(n) edes tars lassad mit vasarlasz vele [Mv; MvLt 290. 180b]. *1676:* Item vásárlott egy átalag faolajat, melyben volt harminczkilencz oka, vévén okáját 30 ó pénzen [AUt 244]. *1680:* Az mi pedig az fagyu dolgat illeti ... ahoz derekas gyanu leven hogy nem igaz marhaia lehet ... ha rendes szavatyost ad, hogy kitől vötte s rèndésén vasarlotta embersegés (!) ember elöt absolvalodik alioquim az file vagatasék el [Sófva BN; Ks 41]. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... ã midőn ezek* vásárolnak is valamit, annak is legjen olly rendi hogj tétessek le nekiék a kivántato bizonyos hellyre ã honnan is midön azt óda vivő el távozik, és nem elöb légjen a le tettnek el vétele, mellnyek is az árrát az adminisztrálok(na)k ã Magistratus fizettesse meg, hogj az uttal is Com(m)unicatiora valo út praescindaltassék [KvLt I/225 gub. – *A pestisesekkel való érintkezésre kijelölt emberek]. *1759:* nehai Varga Istvánt ... nehai Vas Miklos Vram onnan kivul be hoza es a maga földire Szalitván mig innen el nem Szökek mind adig mint örökös jobbagy ugy Szolgalta

... Bodor Peter Vramtolis hallottam hogy eõ Keglktől vasarlotta volt [Hsz; BetLt 6 Steph. Lázár de Osdola (80) ns vall.]. *1776:* porontsolt nékünk ... Vlásza Ignáth hogy szolgálatban szednénk Szöllõ kötõ veszszõköt ... szedtünk, és ugyan tsak velünk el is vitette oláh Herepére, ã hunis Karonak támasznak és Kut Köblének valo fákot vásárolt vélle [Mihálcfva AF; MvRK]. *1804:* ezen fen irt hétt száz nyoltzvankét N for: és ötven kilentz crajtzárokat én Vásárlottam az ötsém G Toldalagi Anniko számára [Kv; Told. 19]. *1818:* Azt sem tudom hogy ... kitől Vásárlotta és mitsoda Jusson [Kökös Hsz; Kp V/321 Serester Márton (58) vall.].

Szk: *de bono jure ~. 1780:* azok előtt az kiktől azon Curia csereltetett azokis magok õs régi leveleket elő hozván, azokból ki téttzvén hogj kinek mely vicinitásban volt földjek és azon régi Levelekből az igasság ki tettzvén de vicinitate ad vicinitates eruálnák hogj kik<nek> lett volna ott földek, és kiktöl lehetett volna de bono jure Vásárolni [Msz; MbK X. 57] * *hitelbe ~. 1785:* jövének ... a' Nagy Laki szabad és paraszt személlyek közül[a] ... vásároltak légyen hitelbe ... Dobolyi Joseff Urtol, a' Somodiba ... Erdejének Fáját ... hetven Vonás Forintokon ... fő kezességet vállalván magokra ... az Erdöt vásárlott Rusticam Communitás az irt 7 fő kezesekkel édgyütt [Nagylak AF; DobLev. III/598. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1814:* vásároltanak hitelben ... bizonyos számu Vékás Buzát, és málét [Varsolc Sz; Born. F. Ig]. *1819:* Marus Gési Tks Mohai István ... vásárolt ... hitelbe az Enyedi Áldozoi Sokadalomig egy Kalongya szénát [Ne; DobLev. V/1029] * *örökösen ~. 1772:* Gál Lászlo és Felesége Simon Anna vásárlottak volt örökkösön Gál Sámueltöl edgy Szasz Máttjás nevü Jobbágyot három fiával ... 80 Izlotokkal [Hsz; EMLt]. *1753:* emlékezem arra is Mátyás Samuel Vram ezt mondotta volna; jollehet örökösön Vásárlotta azon Joszágot, de ha penzit le tészi ki botsátya [Nagyborosnyó Hsz; DobLev. I/253. 2a Andreas Bartha (32) ns vall.] * *pénzen ~. 1676:* Vagyon most ezen casamatában ket hordo Havasalyföldi bor mellyeket penzen vasarolvan, és eörögh lévén contintentjajokat az mérés mutattya megh jobban [Fog.; UF II, 704]. *1767:* egy ház hellyet ... nehai Mlgs Kászoni Bornemisza János Vr eő Nga ... bizonyos Summa pénzben vásárlot [Vajdasztián MT; JHb IX/48] * *vérségen ~. 1760:* ezen mi Falúnkban Málomb(an) mind első, 's mind útolsó acqvisituma Mósa Lászlo Ur(na)k az a' mellyet az első utrumban meg mondánk, és aztat hogy maga, Feleségei, vagy Gyermekei Vérségeken vásárlotta volna nem hallattuk, hanem tsak ugy vásárlotta mint Idegen [Málom SzD; BK] * *zálogon ~. 1760:* Kiktől, mi formában, örökösön é vagy zálagan, hány forintakkal ... mi némü Appertinentiakat vásárlott? [BSz; BK vk].

2. vásárt köt; a face/încheia tîrg (cu cineva); einen Kauf schließen. *1585:* 19 Septemb: Jõwe Janos deak komornyk tarsa vasarlany attunk kuczhyt 3 louat kölczhyegeert fyzětte(m) d. 75 [Kv; Szám. 3/XXII. 15]. *1592:* 17. Septemb ... Jso Andrast Vrunk zolgaiat kwltek volt vasarlanj. vitte Balogh Istwa(n) 2 lowa(n) Tordaigh f 0 d 50 [Kv; Szám. 5/XIV. 91 Eppel Péter sp kezével]. *1758:* Vásárlának ... Balog Sándor és Katsó János Uraimék ilj Conditiok alatt[a] [Szentimre MT; BalLev. – [a]Köv. a feltételek fels.]. *1775:* nem láttam ... hogj valakivel ebédlett, vagj vásárlott volna [Kvh; HSzjP Joannes Labontz M(iles) P(edestris) ord(inis) (45) vall.]. *1782:* hallottam hogy vásárlottak egymással a' Menyemmel, de kik voltak a' régiusok nem tudom [Torda; KW. Vall. 14]. *1803:* esztendejeket ezen apro gyermekek(ne)k meg nem tudom mondani, hanem azt meg hogy eg(g)yik sem volt ollyan állapotbeli hogy véllek lehetett volna valakinek vásárolni [DE 1. VIII. 22].

3. címet/tisztséget stb. pénzen vesz; a cumpăra (cu bani) titlu/funcţie; Titel oder Funktion mit Geld kaufen. *1712:* Ugy reménlettem hogi idegeny Országban valo hoszas szenyvedésimmel, kòltczégemmel, kàraimmal, ne vásárlottam volna magamnak továbra valo prostitutiot, és gyúlólséget, hanem Atyafiságos jutalmat [JHb XLVIII br. Jósika István kezével]. *1774:* A <fiatalabb Daniel István> leányát elcserélte a dajkája a nénje, Wesselényi Istvánné, bölcsöben megholt leányával, kiről fogtam oda elébb írni. A fiának pedig kapitányságot vásárolván a Bethlen Ádám regimentjében, amely is most egy Barko nevü spanyol nemzet generálisé [RettE 330].

Szk: *pénzen/pénzzel ~. 1710:* Idejövetelemnek penig az volt oka, hogy hazám terhit könnyebbítsem, s megromlott szabadságát hatalmas császár grátiájából felállítsam, nem penig hogy a szegény hazát mégis nagyobb költséggel terheljem, s a fejedelemséget pénzzel vásároljam, mert nekem pénz nélkül adnák is, nem kell[a] | A sóaknákra, fiscális jószágokra, dézmákra gondot nem visel, sőt mind rationistákot, mind kamaraispányokot, dézmásokot, udvarbírákot s más fiscális tiszteket esztendőnkint nagy honorárium exigálással teszen, azok penig csak lopton-lopják a fiscális jövedelmet, nem tartván bűnnek, holott ők pénzzel vásárolják a tisztséget [CsH 146, 296. – [a]Béldi Pál nyil.].

Sz. *1747:* Sokat teszen az okos ember s nagy kincseknél drágább a' szép tudomány! fel magasztallya az az embereket, 's sokkal boldogabb, a' ki esze után éri el maga tzélját, mint sem az, a' ki penzel vásárol szerentsét magának [LLt Fasc 135 Cserei Farkas Lázár Ferencnéhez].

4. alkudozik; a se tocmi/tîrgui; handeln. *1653:* Által menének azért a havason a tatárokra, és eleibe jöve a tatár. Micsoda vajda volt a tatárokkal, én nem tudom. Akár ki lett légyen, de látám szemeimmel, hogy a brassai kapu előtt takarodék el mind, de bé nem bocsátának sokat Brassóba, de a fejéből bébocsátottak. És egy rendbéli kiment és más rendbéli béjött, és úgy vásárlottak [ETA I, 73–4 NSz].

vásárolgat a cumpăra pe rînd/rînd pe rînd; in der Reihe kaufen. *1764:* Tudom ... hogy gabonával, pénzel 's egyébbel vásárolgatta magának az Ur Geréb Elek Uram a' Szilágyiné Aszszonyom Joszágát [Kecset K; RLt O. 2 Bogya Maria (44) ancilla vall.]. *1800:* Mikor a' Benedekfalviak ... Tüzre vagy epűletre valo Fákat vásarolgattanak, azokat a' Köködiektöl é vagy a' Kelentzeiektöl szokták vala vásárolni? [KSz; BfR IV. R. 58/28]. *1838:* Tktes Komáromi Lászlo Urral is találkoztam a' fa eszközök Piatztzán, midón Tktes Sebessi Sámuel Urral ketten némely eszközököt vásárolgatánk [Nagylak/Ne; DobLev. V/1221. 6b Szabo Josef (52) ns vall.]. *1849:* Kelemen Béni ... igen is jol tudja hogy mikor és miket vásarolgattam mert előle nem volt hova eldughassam [Kv; Végr. 50].

vásárolhat megvásárolhat; a putea cumpăra; kaufen können. *1619:* Felséged kegyelmesen megbocsássa, hogy Bonyhai Andrástól az türkezeket meg nem küldhettem ... Ebben penig micsoda sollicitudóm volt, hogy Felségednek kedve szerént vásárolhassak, ökegyelme Markó vajda uram is bizonyságom [BTN[2] 293]. *1671:* Lesznek házaimnál lévo gondviselőimnél annyera valo bor es buza árra ... hogy temetésemre valo szükségemre vasárolhatnak vélle [Ks 14 XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mintszenti Krisztina végr.]

1677: A' Székelységen lévö Jobbágyoktol, Földes Ura Consensusa nélkül, hogy senki örökséget ne vásárolhasson, sub poena quingentorum florenorum, végeztetet [AC 154]. *1712:* Sz. Péteri sokadalomra járván drágán vásárolhatták à marhákot ö kglmek [Torockó; TLev. 13/1]. *1770:* Hallotté a' Tanu azon embertöl olj ditsekedést, hogy költhet, Vásáralhat czifralkodhatik, s költsönözhet másnak, mert ki telik az olosz ur pénzeböl ...? [H; BK sub nr. 1017 vk].

vásárolt l. vásárlott

vásároltat megvásároltat; a pune (pe cineva) să cumpere ceva; kaufen lassen. *1597:* Az Meli kamúkakat Taffotakat B Vram vasaroltatot vala Vrunk zamara, vitte ezeket, az Fel zemeo Desi Jstúan Deak feier varra, fizettem teole f 1 d 50 [Kv; Szám. 7/XII. 58 Filstich Lörinc sp kezével]. *1610:* Meggyesy Polgar Mester Kwld Meggyes Zekbeöl feyerwary hazunk szwksegere ... Bortth ... Annakfelette ott Letwnkben miueltettwnk es vasaroltattw(n)k mellyeknek Az arra in sum(m)a Teszen Tizenhett fott (!) [Törzs. a fej. rend. a szebeni bíróhoz]. *1619:* Vagyon ilyen difficultas ebben – megbocsássanak ökegyelmek, kikkel Nagyságod itt míveltetett s kikkel vásárlottatott (!), én nem is tudom szinte jól, kicsodák [BTN[2] 248]. *1625:* Prefectus Vr(am) eo kgme hagyásara vasaroltattunk képiro Aranyat[a] ... uet hat forinton tt f 84 / [Kv; Szám. 16/XXVII. 5. – [a]Folyt. a fels.]. *1678:* Buczi Kozmatol ezeket vasaroltatta eo nga hitelb(en)[a] | Dje 15 July Eperjesi által vásaroltatván az Uj Keresztenyektül vinczi edenyeket ez szerent[b] [Utl. – [a-b]Köv. a fels.]. *1737:* Mint hogy az üdönek szük voltára nézve felvén a terhes consequentiatol, annak anticipatiojara kelletett pro Majo az Militia számára Zabot vasároltatni Cub 34 [Torda; TJkT I. 144]. *1754:* sok vasat vásároltatott ... mind Toroczkorol, mind pedig Hunjadrol, vgy egyebünnétis [Gernyeszeg MT; TGSz 2]. *1777:* nem feleltem azt is hogy Etzken Jánostol Vásároltatott volna az a Jus, hanem azt hogy Etzken papnétol vette volna Bartos Márton meg [Albis Hsz; BLev.].

vásároltatás megvásároltatás; cumpărare; Kauf. *1823–1830:* Midön a grófné[a] Gyalakutáról[b] egy s más vásárlás végett Marosvásárhelyre beküldötte[c] ... mindaddig járt, míg olyanra talált, mely mind a mértéket, mind a kiszabott árat találta, akár jó, akár hitványabb volt, s midön hazavitte, a grófné csak elbámult, hogy mindenért annyit adott, amennyit reája adtak volt, azután a grófné is félbehagyta a vele való vásároltatást [FogE 74–5. – [a]gr. Lázár Jánoosné [b]MT [c]Kovásznai Sándort].

vásároltatik megvásároltatik; a fi cumpărat; gekauft werden. *1761:* Tudunk itten Martonfalván a' Néhai titt. Generalis ur reszire négy kulönös szolgálatot tövö Jobbágyokot, kik közül is a' Binder fiak ... Horvát Andrásné Aszszontol vásároltattak volt [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 388]. *1771:* Mlgs G. Földvári Kristina számára vásároltatott ... Sujtásos pántlika ~ gárnirozni 20 sing[a] [Kv; Told. 56. – [a]Folyt. a fels.]. *1791:* a' Szálas elein mellj is minthogy a' Nagy Fyaktol örök árron <de mennyire nem tudhattyuk> vásároltatott volt, Nagy Fyak erdejének hivattatott [Backamadaras MT; CU]. *1803:* Számat vetvén Bogdány Miklos Vrammal az ökegyelmétöl vasárlatt portékák árrárol ameljek N. Ispan T. Szánto Sándor <úr> Halála alkalmatosságával vásároltattak mi általunk ... öszveséggel 247. kétszáznegyvenhét Rh. Forintokra menvén azoknak meg adására magam és sogorom Szánto Sándor neviben kötelezem leg feljebb Husvétra [Ne; DobLev. IV/865u]. *1807:* A melly Joszág mondatik hogy vásároltatott-volna Székelly Ferentztöl, annak az Inhaerens Summajából sem participalodhatik a Lèany [Aranyosrákos Asz; Borb. II]. *1840 k.:* Most ujra vásároltatott egy penitzílús és egy ollo, egy ezüs forinton [Kv; ACLev. 29].

vásároltatott megvásároltatott; care a fost cumpărat; gekauft wurde. *1721:* Kós György által ... vasároltatott égy vágóról[a] ... dispositio kívántatik [Dés; Ks 26. XIV. 1. – [a]Vágómarha]. *1756:* ö Ngöktól vásáraltatatt ház [Kv; TGsz 51]. *1795:* Székelly Miklostol vasaraltatott Portio [Kv; JHb XI/8]. *1843:* A Tekintetes Tanátsunk ... 485. számok alatti Határozatánál fogva ki lévén rendeltetve: hogy a Gyalog Járdák meg készittetése tekintetéböl vásároltatott ökröket, Szekereket Számba vegyük [DLt 622].

vásáros I. *mn* **1.** vásári; de târg; Messe-. *1583:* Eothweós Peter vallia, Laktam Eothweos Orbannal ... chinaltatot vele(m) keozel tizen ket girabol kannakat ... Vasaros miweis eleg volt Ne(m) Zwkeolkeodeot [Kv; TJk IV/1. 117].

Hn. *1464:* versus viam magnam et communem Wasaruswth vocatam [Nagyernye MT; Barabás, SzO 112]. *1597:* alio nomine Vasaros vttia mellet (e) [Gyeke K]. *1621:* Az Vasaros ütt ala<tt> (sz) [Borsa K; BHn 108]. *1625:* Az uasaros utra Jeóuóben (sz) [Uzon Hsz]. *1643 u./1770 k.:* Sylva quaedam in loco Vásáros út dicto [Bothása K]. *1693:* az vásáros ut felé (házhely) [Magyarsáros KK]. *1714:* Az vasaros berekben (sz) [Középlak K; KHn 294]. *1723:* Vásáros uttja nevü heljben (sz) [Nagykede U]. *1727:* a vásáros ut kőzöt [Mezőbánd MT]. *XVIII. sz. köz.:* vásaros utra [Mezőbánd MT]. *1759:* A' Vásáros Kapún alól a' Sóós óldalon [Zovány Sz]. *1818:* A' Vásáros ut mentibenn (sz) [Lisznyó Hsz]. *1823:* a Vásáros Dombon (sz) [Bece AF]. *1825:* La Vásaroskut (k) [Kérő SzD]. *1826:* A' Vásáros utra jároba a' Kövecsesen (sz) [Beresztelke MT]. *1853:* A Vásáros Utnál (sz) [Nagysolymos U].

Szk: ~ *hely. 1671:* Lévén meg-bántodásunk ... hogy sokadalmok alkalmatosságával, vasat s' egyebet-is éppen magok számára el-foglalván az Városbéliek ... majd kétszer árrán adgyák-el magunknak és szegénységinknek: Azért hogy ez után afféle dolgoktol supersedeallyanak, és mindeneknek mindenekben, minden sokadalmas és vásáros hellyeken szabados vévést és adást engedgyenek, sub poena Articulari végeztetett [CC 84]. *1735:* Thorda vásáros hely leg közeleb két kis Mely föld [Marossztjakab TA; JHb XI/9. 24–5]. *1769:* En sem egyszer sem masszor sem itt a Faluban sem Vásáros Hellyeken nem hallottam hogy Medve István Uram valami bitang Marhát ki kialtatott volna [Mezőmadaras MT; BK]. *1785:* Vásáras hellyünket ... meg mondattuk [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 12b]. *1817:* (Uzon) sokadalmas, és vásáros helly és más több aprobb commercialis helyekkel szomszédos [Árkos Hsz/Mv; Kp V/318]. *1820:* Itt a vásáros Hely közelebbröl Udvarhely [Mv; MvLt 352. 3] * ~ *idö. 1766:* megesmerem Ifju Székelly Jánost kivel volt Domokos Ferkö is, mondám néki Ötsém mert vásáros idö van s meg lötök valakit, egy puska lövésnileg meg haladván a Fogadot utánnám löve ... Domokos Ferkö [Szilágycseh; BfR 104/2 Gasp. Sido (43) ns vall.] * ~ *levél. 1844:* Conda Miklos székely Joszágárol valo Vásaros levél [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249] * ~ *nap. 1761:* hogy heted szakos Vásáros Napokon külsö embereknek ... szabados adást ... és

alávalo egyébféle bőröket venni nem engednének [HSzj szőcs-céh al.] * ~ *sokadalom. 1596 k.:* Annak felette vasaros Zokadalmokban mind varosbeli Embereken mind keoweol valokon Insolita exactiokat vezen minden Rigi Immunitusok ellen [DLt 249].

2. vásárban áruló; care vinde ceva la tîrg; auf der Messe verkaufend. *1800:* bé jöttem vala Nemes Aranyas Székből Pollyánbol ide Újj Tordaban egy ottan nékem az elött Commendalt Rokatorkos Mentének meg Vásárlására ... meg érkezék magais Nemes Finta András Uram, és meg értvén oda menetelünk okát, kapott az alkalmatosságon ... és mint Nagy Szájas, gyakorlott Vásáros ember, engemet gyarlo Aszszonyt az eszemböl ki beszéllett [Torda; TLt Közig. ir. 362].

Szn. *1570:* wasaros gergelne [Kv; TJk III/2. 41]. *1632:* Vásáros Istvánné Borbára asszony [Mv; MvLt 290. 79b–82b]. *1633:* Vasaros Jstuan [Mv; MvLt 290. 128].

Szk: ~ *jobbágy. 1783:* A pedig, hogy örökös Vásár vagjon némely Belső Epűletekről, vagy külsö appertinentiákrolis, több Just a Jobbagjnak nem ád s többelnemis élt soha hanem azzal, hogy mivel az Epületekhez pénzével jutott az afféle vásáros Jobbágy, azt pénzen másnak el is adhatta [Torockó; Thor. XX/5. 53].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** vásárban áruló személy; persoană care vinde ceva la tîrg; Verkäufer auf der Messe. *1752:* ha eö Excellentiája most azón bórókból pénzt akar kapni, lenni kelletnék eö Excellentiájának égj hitelös emberinek kiben ne difidálna ki mit ér az bór az szerént az vásárossal alkúnnék [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1825:* minthogy az Emberi Nemzet el-annyéra meg-sokasult, és csoportosodatt, – hogy az egyéb aránt is keskeny Piatzunk, az Városunkban Országos Vásárokra jöni szokott Vásárosok(na)k illendö bé-fogadására tsak nem elégtelen, – gondoskodott városunk az aránt is [Torda; TLt Közig. ir. 252].

Szk: *heti ~. 1825:* méltoztasson Nagyságod Hentes Csergö Györgynek vágo Tökeje Tárgyában ... Vég=határozását kegyesenn meg tenni, hogy a' Panaszlonak Tökéje miatt ne kéntelenittessenek mind a' Sokadalmasok, mind pedig az ottan járo héti Vásárosok akadállyt szenvedni – sokáig [Torda; TLt Közig. ir. 252/1825].

2. vásárló személy; cumpărător; Käufer. *1805:* a' vásáros nem Ungvári hanem Groff Kornis Gábor és Ungvári tsak Figuráns volt a' dologban [Dés; Ks 94 Thuróczy Károly lev.]. *1806:* találtatott ... egy ... portionk, el ádová tevök, melly szerént ... vásárossátis találok [Kákova TA; TGSz 16]. *1810:* mindenikünk mikor alkudt Munkánk nintsen igy dolgozunk Magunknak, s mikor vásárossa akad el adgyuk [Kv; ACLev.].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vásárösszeg vásárolt áruért/portékáért fizetett összeg; sumă plătită pentru marfa cumpărată (la tîrg); Geldsumme, die auf der Messe für die Waren bezahlt wird. *1849:* a lo vásár ugyan eltölt, de Krizsán Mária nem fizetett ... kesöbb mind azon által fizetgetett le a' vásár öszvegböl | Kelemen Béni ... elég igazságtalanul huzott le a' vásár öszszegböl 244 éforintot [Kv; Végr. 101, 104].

vásárpénz vásári illeték; taxă de vînzare în tîrg, taxă pentru vînzare pe piață; Messegebühr. *1782:* a' vásár pénz avagy a Vásár Vám a' városnak járt ... mellyekböl a' város disponált, s disponál még ma is [Torockó; Thor. XX/4]. *1782/1799:* Praefectus Uram ... a' Mészárosokot Árenda alá szoritotta, külömben nyuzni nem engedte, a Vásár pénztis eddig, és mostis mind a' Város vette 's vészi, de most fenyegetnek hogj aztis el vészik [Torockó; TLev. Transm. 334].

vásártelki a Vásártelke (K) fn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vásártelke/Stoboru; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vásártelke: Vásártelkéhez tartozó; care aparține de Vásártelke; zu Vásártelke gehörig. *1842:* Ürességbe jövén Vásártelki Megyénk, Egeresi születésü papi tudományokat végzett Oprea Pétert pappá szentelvén azon megyére népésznek rendeltem [Kv; KLev. Lemény János fog-i püspök ir.].

vásártétel vásárkötés; încheierea tîrgului; Verkaufseinschluss. *1827:* mélly alázatossággal instálunk a' Tekintetes Nemes V(árme)gyei Tisztségnek méltoztasson ... azon ki küldött nogyobb nemü Passusok közül edgyett kegyesen nékünk parantsolni, hogy igy koránt a' Marháinkat el indítva, a közelebbröl következhetö iszanyatos Zivataros s nevezetesen a' Havason igen veszedélmes hovas Szél Fuvatal elött bé érkezhessünk, a' meg vásárlatt Szénánkhaz – hova is előre Tromfba 32 ezüst Rftak a' vásár tétele alkalmával meg is adtunk [TLt 1429 Szirb Vaszilika, Styop luon és Szirb Stépán mezőszakálli (TA) contribuens a Torda megyei tisztséghez].

vásártörés ? vásár bezárása; sfîrșitul tîrgului; Ende der Messe. *1763:* az I. ... mint ollyan vásár és sokadalmi napokan haborusagot szerzö, verekedö, lármázo emberek vásár törésen Hf 12 meg verettetéseért pedig az oláhnak in Hf. 6 büntettessék itiltetett [Torda; TJkT V. 172].

vasárus vassal kereskedő személy; persoană care se ocupă cu vînzare de fier; mit Eisen handelnde Person. *1590:* Ha penig vasas ember vgy leone be, hog' sem Arossa Coloswary ember Nem volna, sem a' piaczra Ne(m) hozna a' vasat ... Arulny, hanem ... titkon ideghen Arost varwan rea, es ekepen kereskednek az varosbol az teob Was Aros Atthiankfiaynak karara ... ez illien le teót vasakat Bíro Vra(m) mind el hordassa vehesse [Kv; TanJk I/1. 126–7]. *1823–1830:* Krizbai Dezső Elek ... Ezen levelében írja, hogy marosvásárhelyi vasárus Görög Mihállyal menvén Debrecenig, Marosvásárhelytől fogva Bécsig ételre, köntösre s egyetmásra könnyen elment 36 aranya [FogE 221]. *1854:* kolosvári polgár és vasárus Folly Mihály ur [Kv; Végr.]

vásárvám vásári illeték; taxă de vînzare în tîrg; Messezoll. *1481:* absque aliquali solucione et exaccione tributi, wlgo Capu wam uel wasarwam nuncupati [Kv; KvLt Fasc. T. 56, 57, 58. – Kiadva KvTOkl. I, 264–6]. *1491:* wlgo Capu vam vel Wasar vam [Kv; KvLt Fasc. T. 65. – Kiss András kijegyzése]. *1499:* wlgo kapwwam vel wasar wam [Kv; KvLt Fasc. T. 71. – Kiss András kijegyzése]. *1584:* Az Wasar Vamrol ualo ieczes ... Walaky adot ad az Waroson, kwffar vagy penigh kenyersewtheó Atűl semmith nem vezen" [Kv; PolgK 9. – "A vásárbíró]. *1681:* Vásár vám ... Minden szekér sotol, egi egi kö só [JHb XXXII/51]. *1717 k.:* 5 pénzt adott vásár vámban [Bocsárd AF; BfR]. *1774:* Dészkából (: az az örmények(ne)k kiadnak Sátornak ... más fél száz deszka kimenyen :) jön három forint minden Sokadalomban. Vásár Vám, és Sing vámbolis edgyűt vévén, jön 3 forint és 8. xr

[Szentdemeter U; LLt 81 Vall.]. *1785:* Sokadalmi Vám is Vagyon Magyar Gyerő Monostoron az holott minden héten szombat Napokon héti Vásár szokott esni mellyből ezen részre semmi sem redundál mivel a Vásár Vámot, és abbol jönni szokot Vám Krajtzárokot a Magyar Gyerő Monostori Reformatus Pap minden kor el szokta venni quo titulo, nem tudatik [M.gyerőmonostor K; Born. 20/25 XXIXb. Kornis Krisztina conscr.]. *1796:* Vagyon vgyan minden Szombaton közöttök Héti Vásár, de ez nem az övék, hanem a' Földes Uraké ... mindenféle italokat az Uraság számára árulnak a' Vásár Vámot ugyan ők szokták bé szedni, de minthogy az Uraság ezen kevés Vásár vámot az Aranyason lévő Borévi[a] Hidnak conservatiojara destinalta, azért tartoznak ezt ... minden Esztendőben oda fordittani, és magok szűkségekre azon Vásár Vámból tsak egy grajtzártis el venni nem szabad [Mv; TLev. 3/16 Transm. 26–7. – [a]TA]. *1826:* Contraquetantia (!) 3. 63 Az az Hatvan három Rforintokrol melljet mi 1825b(en) a Székellj Keresztur városi Allodialis Perceptor Kováts Imre eő kegyelmének a két országos sokadalombol gyül (!) vásárvámott administráltunk légyen igaz Hitünk szerént bizonyittyuk [Szkr; Borb. I].

Szk: *hetedszakai* ~. *1681:* Hetedczakai vasár vamis szokot exigaltatni minden csötörtökön [Vh; VhU 51].

vásárvámszedő vásári illetéket begyűjtő személy; persoană care percepe taxa de vînzare în tîrg; Sammler der Messegebühr. *1774:* Az ide valo Motsi sokadalom mit hozna Esztendőt átal bizonyoson nem tudgyuk, mivel a Czedulát magok Tiszt Uraimekis osztották ... Hanem ugyan közüllünk némellyikünk Czédula osztok, némellyikünk Vásár, és Sing Vam Szedők ... voltunk eddig [Mocs K; KS Conscr. 102–4].

vasas I. *mn* **1.** vassal, vasból való pántokkal megerősitett/beborított, megvasalt; ferecat/întărit prin legături metalice; mit Eisen(band) beschlagen, versehen. *1578:* mindenekert Adak frwsinazzonnak Pakochyabely[a] es Kys Nywlasbely[b] Rezekett, Annak felette kett hatas lowatt minden zerzamawal, Egy wasas zekeret Nyolcz eokeorrel eozwe minde(n) zerzamawal [Kv; Thor. V/14. – [a]Mezőpagocsán (MT) levő. [b]Kisnyulasi (MT)]. *1587:* Hogj ep zekerünk Nem voltt, vgy kellett egy zekerett venne(m), veottem egy vasass zekerett pro f. 6 [Kv; Szám. 3/XXVI. 5 Suweges Gáspár isp. m. kezével]. *1591:* Egi vasas kochi hitwan 3 kereke vagion [Kv; AggmLt A. 53]. *1601:* vasas persely nro 1 [Kv; AggmLt A. 41]. *1632:* Algiu eleiben ualo vy vasas kerek ... N. 3 Jsmegh két eöregh algiu eleiben ualo vasas kerek ... N. 2 [Fog.; UF I, 32]. *1650:* festettem ket vasas aytott olay festekel [Kv; ACJk 75b]. *1688:* Erdőlő vasas allyu szekér [HSzj *erdőlőszekér* al.]. *1714:* Strucz Madár Tojás négy vásas veszőtskével környül vett [AH 10]. *1736:* Az Úr Házában ... Vasas Tabori ágy fa nro 1 [Várhegy MT; EMLt Conscr. XIII/1. 104]. *1779:* Fat ... Pistolljokot is tudok, egy pár rezes ketteje vasasok, a zomantzos kardon kivüll nem tudok hogy el vittek volna belőllik [A.csernáton Hsz; HSzjP Simion Vántsa (20) vall.]. *1788:* Vasas feredő kád fedelestől [Mv; TSb 47]. *1801:* Egy Vasos Véka [Mundra AF; EMLt]. *1865:* Három darab ládás loszán melyekből az egyik vasas talpu [Szárhegy Cs; LLt].

2. vasvégű, vashegyű; cu capăt/vîrf de fier; mit Eisenspitze, eisenspitzig. *1663:* egj vasas lopatom is gonoszul veszet el [HSzj *vasas-lapát* al.]. *1667:* Vasas fa ások ... nro. 27 [Vasas kopiják ... nro. 80 [UF II, 338, 341]. *1674:* Kő törő malom ... Vagyon benne két nyilu valu az nyilaknak vegei vasasok, karikasok [A.porumbák F; UF II, 615]. *1680:* Vagyon benne két nyilu külö. Az nyilak vegei vasassok vas karikassok [A.porumbák F; ÁLt. Urb. 674]. *1696:* vasas vegü lapat nő 4 [Bethlen SzD; BK]. *1770:* Fa áso melynek éle vasas 1 [Rücs MT; Ks 21. XV. 24]. *1785:* minemű portékáji volnának Pap Istvánnál, ezek tudniillik: ... 1 vasas lapát [Árkos Hsz; RSzF 238]. *1799:* Egy vasas Fa aso [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1811:* 9. Kapa. 10. Ásó vas. 11. Föld hányó lapát vasas [Mv; MvÁLt a mv-i fazékgyártó céh rációs könyve. – Balogh Ö. kijegyzése].

3. vasból készült; făcut din fier, de fier; aus Eisen hergestellt, etw ist aus Eisen | vasazott; ferecat; (mit Eisen) beschlagen. *1683:* az paraszt népek és béres szolgák semminémű vasból álló vagy vasas fegyvert ... semmiképpen ne viseljenek [EOE XVIII, 90 a sv-i ogy törvényei és irományai].

4. páncélt/vértet viselő; îmbrăcat în platoşă; Panzer-/Harnischträger, verpanzert. *1632:* Az Olton ualo hid ... Felliwl uagion harom bokor vasas strasaia ... N. 3 [Fog.; UF I, 185]. *1653:* öt száz gyalog németet adott, mind vasasok és öt száz dragant, ezer lengyelt [Veress,Doc X, 279 Fogarasi János Kemény János főkapitányhoz Románból]. *1716:* megrivogatvan <!>, kitaszigálta nyakra-főre a palotáról, és mindjárt executiókat küld minden unitárius emberre, akik is kegyetlen vasas németek lévén, kegyetlenül bántak embereinkkel [Kv; KvE 296 SzF].

5. vassal kereskedő; care se ocupă cu vînzare de fier; der/die/das mit Eisenhandel sich beschäftigt, Eisenhändler. *1585:* semmikeppen kwleomben az kapuhoz az Was be ne hozattassek, hane(m) ha az Coloswary ember io lelky esmerettel Awagy hwttelis vallast tezen hogy eo neky vizy az vasas ember a' vasat es eó veotte megh Es semmikeppen az warosban az illien kűfarkodast Nekiek megh ne Engeggiek [Kv; TanJk I/1. 8]. *1590:* Ha penig vasas ember vgy Ieoue be, hog sem Arossa Coloswary ember Nem volna, sem a' piaczra Ne(m) hozna a' vasat 3mad Napigh Arulny, hanem Az varos hataraban Jt ben vag hostatokban le tenne a' vasat ... az varosbol az teob Was Aros Atthiankfiaynak karara tehat az illien le teót vasakat Biro Vra(m) mind el hordassa vehesse [Kv; TanJk I/1. 126–7].

Szn. *1565:* Vasas Gergely [Kv; Dica X. 111]. *1690:* Vasas Laszlo [Borb. I]. *1693:* Maria Vasas consors Stephani Bagyoni de Dees [Dés; Jk]. *1697:* Maria Vasas (!) alias quondam Francisci Sarkadi nunc vero Stephani Bagyoni cons. [Dés; Jk]. *1704:* Vasas nevü ember, Belső-Szolnok vármegye notáriusa [WIN I, 213]. *1713:* Vasas Sigmond [DLt 493]. *1735:* Vasas Gáborne Aszszonyomat [TJkT I. 153a]. *1738:* Néhai Vasas Jóseff [Dés; Jk 503a].

6. bilincset viselő; legat cu fiare/cu lanţuri, ferecat; in Eisen/Ketten gefesselt. *1717:* Vasas Raboknak, az Csűrben csipelvén, és Jég Pincze Földit ásván erogalodat ... Szallöna libr. 1/2 [Küküllővár KK; Utl].

7. ahol vasat/vasból készült tárgyakat tartanak; unde se ţine fier/obiecte de fier; wo man Dinge aus Eisen bewahrt, lagert. *1681:* Vasas Kő Házacska ... Vagyo(n) ezen házban ... Hamorban ki vert hoszszu rud vas promiscue Nro. 5869 [Vh; VhU 523].

8. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *Péter napja* vasas Szent Péter napja, augusztus 1; ziua de 1 august; der 1. August. *1710:* 4 Augusti. Holt meg az mü kedves fiunk, Szakál Péter, aki lött volt ennek elötte 16 esztendőkkel e világra vasas Péter napján [Kv; KvE 294 SzF] * ~ *szer-*

szám vért, páncél; platoşă; Panzer, Harnisch. *1772:* Volt gyalog militia ... Volt más ló is, mely fel volt öltöztetve régi, fegyver ellen való vasas szerszámokkal [RettE 280].

◊ **Hn.** *1733:* Vasas Szentivanra [WassLt]. *1755:* Vasas Sz. Iványba [Altorja Hsz; HSzjP Veres Sámuel de Dálnok (35) ns vall.].

II. *fn* vassal kereskedő személy; persoană care se ocupă cu vînzare de fier; Eisenhändler. *1590:* sok zynek vadnak mely alat az Warossy keossegh vgia(n) kereskedik tarsolkodik az Jdeghen vasasokal, hogy chak behozhassa a' varosba es it a' varosba Mercaturat exercealhasson Brassayakal Segeswariakal az Jdege(n) Wasas ember, mely dologh megh tapaztaltatwa(n), vasát el vegiek [Kv; TanJk I/1. 126]. *1600:* Feies Janosne Orsolya azzoni ... Ezt Valya ... az uasasok igen tarttotak hazahoz es igen segelletek | Nyerges Peterne Margith azzony ... vallja, Az ven Razmannenak sok panazolkodasat hallotta hogy mondotta hogy eo azt az hazat mind az vra halala vtan epitette ... az vasasok es Brasajak segitettek mert hitelben Attanak vasat es halat neky [Kv; TJk VI/1. 381a, 448]. *1695:* 6 Augusti ... Jöttem a Vasas házában lakni, fogadtam meg a szállást 37 florenis Belgicis [KvE 238 GM].

vasású vasból készített ású; hîrleţ de fier; Eisenspaten. *1667:* A belsö tömleczben ... Vas asok nyelestöl igen viseltesek nro. 3 [Fog.; UF II, 335]. *1679:* nyeletlen Uy vas áso nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 26]. *1680:* Vgjan ezen kertb(en) talaltunk Ebesfalvarol hozot kapakat nõ 9. vas asot nõ. 4 [A.porumbák F; ÁLt 27]. *1685 e.:* Kűpös (!) vas áso Nrõ 2 [Borberek AF; MvRKLev. 7]. *1727:* Két ujj és két hitván vasáso [Gorbó SzD; JHbK XXVI/13. 13]. *1753:* Vas áso nro 1 [Mezőzáh AF; Told. 18]. *1755:* Vas áso 1 Vas orru áso 1 [Batiz H; BK sub nro 1020]. *1761:* Fa nyelre Csinált vass áso avadag 2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 9]. *1796:* Vas Ásó 5 Vas Lapát 3 [Déva; Ks 76. IX. 26]. *1797:* Két vas áso [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16]. *1814:* Egy jo vas aso három fa vas elö avateg aso [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sándor kúria-leír.].

vasasszentiványi a Vasasszentivány (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vasasszentivány/Sîntioana; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vasasszentivány: **1.** Vasasszentiványon lakó; din/care locuieşte la Vasasszentiván; in Vasasszentiván wohnend/wohnhaft. *1630:* Certificalam ... Felsiged mostany Zamos Vyuari Vduarbirajat Desi Fözesi Janos Vramat, ezen Vasas Zentivany Felsiged hótös Biraja Erdeödi Jmreh altal [WassLt]. *1667:* Molnár Jllyés Vasas Szent Iwany, Molnar Mihaly, Pulyoni, és Gliga Miklos, noszaly Polgar ember [Dob.; WassLt].

2. Vasasszentiványon levő/található; din/care se află la Vasasszentiván; in Vasasszentiván befindlich. *1630:* az szegeny megh holt Czegey Vas Georgy Uram ... akkor véve penzen az Vasas Szent Iványi Czicz szeöleo hegyben léueo negy hold zeoleoket [WassLt Georgius de Apathi (60) judex nob. vall.]. *1688:* Szathmári Jérémias szabad jo akarattyábol adá és köté magát fiurol fiura jobbágyul a' széki sz. Társaság(na)k illyen okbul, hogy magának életéigh adnok lakni a' Vasas Sz. Iványi Parochialis Magyar fundusunkot szülletendö fiainak s posterittasinak alkalmos lako hellyeket társasagunkban [SzJk 176].

vasatlan amit nem vasaltak meg; care nu este ferecat, neferecat; unbeschlagen, unbewehrt. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Safar hazban ... Kutra ualo vasatlan veder No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22]. *1632:* Ugian ott egy hozzu sugar taraczk hatt masas, mas fel fontos goliobisu, Maylat cimere es neue alatt ualo edgik kereke vasas, masik uasatlan [Fog.; UF I, 135]. *1647:* harom eoregh vasas kerek; Egy Uy vasatlan kerek czatlostul [Mezökirályfva KK; BK 48. F. 16]. *1652:* Szekérre valo két bokor oldal lajtorja vasatlan [Görgény MT; Törzs.]. *1667:* Vagyon ez házban ... 2 seregh bonto, edgyiknek 4 czöje, az másiknak penig 5 vasatlan tengelyek, s végekben fa szegek [UF II, 337]. *1679:* viseltes vasatlan tengely no. 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1719:* uto tengelj aggasaval egjüt vasatlan két vasas lőts aestimatioja ket forint huszonnyolcz pénz [HSzj *elő-tengely* al.]. *1736:* melly Hinto Szinben van Avatag le tett vasatlan Hinto kerék nro 5 [Várhegy MT; EMConscr. XIII/1. 111]. *1743:* a' tengelyei ezen Szekereknek vasatlanok [HSzj *simely-karika* al.]. *1748:* Vasatlan két rosz elsö Hinto kerék [Ks 8. XXVIII. 5].

vasaz 1. vassal/vasból készített lemezzel/pánttal/abroncscsal/sínnel ellát vmit; a fereca; etw mit Eisen(-band, -platte usw.) versehen. *1585:* Margit kerekes leorinczne Vallia ... latam hogy a Kowach Ianos lowa eleót terengh (!) vala, es futamast teon lukach es az peter kowach hazanal Aba az verembe esek Akibe az kerekeket tezik mikor vasazzak [Kv; TJk IV/1. 421]. *1590:* Attam Peter kowachynak, hogy Az kereket vasazta f. 1 d. 5 ... Attam Az Peter kowachynak hogy kereket vasazot, es vttkozeot Chinalt f. – d. 20 [Kv; Szám. 4/XX. 19 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1600:* Beoythfw szerdan szegeottem meg Georgy kowachal esztendeigh, Jgy hogy az kętt lowat patkollia, az Taligat vasazza [Kv; Szám. 9/XII. 62 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. *1625:* Az tiz medencze tokot es egy pohar tokot vasaztak megh egyel mastul edgyet p(ro) d 20 [Kv; Szám. 16/XXVII. 3]. *1681:* Az viz ereszteö horga jó, ennek mind alól fellyül annak rendi szerint jól meg vadnak két végei vasazva [CsVh 91–2]. *1740:* A Nms Varasunk Lakosi Lató pénzel nem tartozn(a)k A magunk Czigányinakis impingáltatik, hogj senki házához szekeret vasazni ne járjanak, se Lovakat ne patkoljanak [Dés; Jk 538b]. *1754:* égy Tár Szekeret vasaztam [Gernyeszeg MT; TGsz 2]. *1817:* a Salu Gatereket (!) mikor Vasazzák akor fessék is meg [Kv; BfR gr. Korda Anna ut.]. *1836:* Egy Tekenőmet most vasazza alkalom szerint 2 R 30 xr [Dés; Törzs. dési taxalisták 12].

Szk: *szekér ~ni. 1759:* egy alkalmatossággal 18. véka török búzán vett magának szekér vassazni (!) ... annakutánna egy Czigányt vitt az Vdvarbann, hogy a' szekerit vasassa meg [Marosludas; TKl].

2. vasra/bilincsbe ver; a fereca/încătuşa; in Eisen/Ketten legen, schlagen. *1657:* Homonnai Bálint pedig frustráltatott. ki már meg is indult volt csak keveses magával az akkori országgyűlésére az electióra; kinek pártját tartotta Bethlen Gábor is, mely miatt meg is fogatta, vasazta s ideig tartotta is Rákóczi [KemÖn. 26–7].

vasazás 1. vmi megvasazása; ferecare, ferecat; Beschlagung, Eisenbeschlag. *1582:* Az wasazasra keolt egy syn was egy negy penzes Marokwas es két kis marokwas két penzes d. 8 [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp kezével]. *1586:* Az Hid Kapw emlechioie Vasazasa [Kv; Szám. 3/XXI. 39]. *1587:* Julj 18 ... az teteien valo vitorlara varas Chimeret Jrattam kiteol fiszettem f. – /25 az vaszaszasatol lakatosnak

es az plehteol teólchieresteol Czinalasatol fiszettem – /50 [Kv; Szám. 3/XXX. 22 Seres István sp kezével]. *1597:* Galy kowacsznak (!) az wy kerek wasaszasatwl ... – /35 [Kv; Szám. 7/XIV. 34 Masass Thamás sp kezével]. *1672:* a Feyeruari lakatosnak az Bőrös láda feneke csináltatására, és az Aszszonyunk cyprus ládája s annak Tokja vasazására Zarostatására haro(m) darab rud vasat 3 [Utl]. *1758:* A Lakatos(na)k a' két Láda vasazásáért Rf. 7 xr. 30 | Holmi Ládák(na)k vasazására Rf. 10 xr. 15 [TL. Teleki Ádám költség-napl. 170b, 201a]. *1789:* Egy Ablak ráma vasazása Rf l xr 42 [Mv; ConscrAp. 93]. *1823:* Két uj Kisfáknak vasazására ... ord: Pánt vas 8 lb [Déva; Ks 106. 151]. *1840:* Negy ablak vasazasa 7 R [Dés; Törzs. dési taxalisták 17]. *1848 k.:* Egy Felhertz vasazása 30 (xr) [Kv; Pk 6].

2. kovács-/lakatosmunka, vasazat; ferecătură; die Arbeit vom Schmied, Beschlagung, Eisenbeschlag. *1656:* ezen leöveö szerszamon kivül vagyon az feölden egy mosar algyu agya ninczen mindenkeppen keszseggel megh vasazva, mind az altal vasazasanak nem sok heja [Fog.; UF II, 105]. *1659:* Az keréknek most csak az vasazási hija [TML I, 423 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1681:* két kereken vas Karika ... Igen regi lévén mind ágya s mind vasazasa romladozott, tengelye vasazatlan [Vh; VhU 364–5]. *1753:* Béres szekér vagyon minden vasazás nélkül [Bece AF; Told. 18]. *1785:* azonnal kotsiba ülhetz; a festése Zöld, a hozzávaloja belöl Sarga jo vasazás van rajta [Torda; DobLev. III/601. 1a]. *1830:* Festetlen fenyőfa ajto nyilik ... a Konyhába ... két ablakjainak Fájjai vasazásai epek ugyan, de üveg táblái majd mind el tőredezettek [Kv; Somb. II]. *1844:* ezen vasazások egy átalában égettek, horpadozottak [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével]. *1858:* (A szoba) uttzára nyilo ablakán lévő külső és belső ablaktokok és szárnyak szükséges vasozással, horgoloval, két schubriglivel, üvegekkel ellátva [Mv; TSb 39].

3. megbilincselés, bilincsbe verés; încătușare; jn in Fesseln/Eisen legen, fesseln. *1657:* Én pedig úgy megböcsüllöttem, lévén esméretségem is véle, hogy magam sátoromban hálattam minden kötözés, vasazás nélkül parolájára, azaz hitire [KemÖn. 219]. *1662:* hatalmas császár portájához való hűség- és consensusábul, engedelmébül való uralása mellett rabságot, vasazást, némellyek pedig halált is szenvedtek volna [SKr 574].

vasazatlan vasalás nélküli; neferecat; unbeschlagen, unbewehrt. *1615:* Egy feyr zaros lada, es egj sokodolmos vassazatlan lada [Kv; RDL I. 97 Junck András sp kezével]. *1632:* Ket uasazatlan fel szer aito ... N. 2 [Fog.; UF I, 140]. *1640:* Egi vasas szekeret 4 viselt vasas kerekekkel, es 6 vy vasazatlan vy kerekekkel [Kv; RDL I. 123]. *1652:* Az kissebb Rez Taraczk ... kereke tengelye vasazatlan [Görgény MT; Törzs.]. *1659:* Az hintó pedig, édes Öcsém uram, egyébiránt kész, csak az kerekei vasazatlanok, mert Beszterczén vasat nem találtanak az kerekihez [TML I, 433 Bornemissza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1681:* Munitiós Bástya, az Dobolo bástya mellett ... Vagyon ... réz taraczk ... tengelye vasazatlan [Vh; VhU 364–5]. *1738:* Béres szekér ... vasazotlan Talpu jo kerekei [Szászvessződ NK; Born. XX/12]. *1755:* Paras elsö Hinto-kerék Nro 1. Vasazatlan hatulso Hinto kerék Nrö 1 [Bábolna H; BK sub nr 1020]. *1767:* Régi módi hitván hintó, kerekei vasazatlanok [Mezősztkirály MT; Berz. 5. 38. 2]. *1768:* vagyon három közepszerü vasazatlan Béres szekér, három derék, és két ágas [Szamosfva K; Ks 74/55 conscr. 12]. *1818:* Egy ujjadon ujj vasazatlan Fako Szekér, három jo szoritto karikáju heverö kerékkel [Kv; Born. IV/41]. *1841:* Egy rongyos ökör szekér ... vasazatlan fako avaték kerekekkel [SL].

vasazott megvasazott; ferecat, întărit prin legături metalice; mit Eisen beschlagen, festigen. *1632:* Az malom ház mind eppen czerepezett. Vagion benne hat vasazat orso az kik az kereken alnak ... N. 6 [UF I, 189]. *1637:* Azon bastyan vagyon kett sendelyes keötes labakra epittett szinek, az eggyk alat uagyon 16 jo modgyaual vasazot agyu kerek, hatt vasazot tengelyek rudastol, az masik szin alatt uagyon jo modgyaual vasazot aggyu kerek nr. 8 s egy agyu ala vasazott tengely rudastol [Fog.; UF I, 395]. *1652:* Egy vékónnyabb oh szabásu jol vasazot rudas tengely [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* Pattantius Simon gondviselese alat, eoregh es aprob leovö szerszam jn summa nro. 10, kiknek vasazott agyok s kerekek egyeb hoza tartozando pertinentiak megh vadnak [UF II, 102]. *1681:* Konyha elöt valo kő boltos széles Tornácz ... vagjon itt: Seregh bonto Nro 4. Elsőb(en) vas csű, (: egyik(ne)k far Satuja el szakadott :) ... (: csak az egyik Kerek talpa vasazott :) [Vh; VhU 518]. *1821:* vasazatt [Backamadaras SzD; CsS]. *1832:* (Fiamnak) adtam ... a' magam szerzeményimből jármos marhákot, vasazott szekeret, ekét, boronát [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartók Ádám végr.]. *1849:* egy egész, egy fél, és egy negyed pósoni mérő, cserfából, vasazottak [KLev.]. *1856:* jo álapatban lévő vasazat ajto égy vasazat égyes ajto [Mihálcfva AF; HG. br Gerliczy cs.].

vasaztat megvasaztat; a dispune să fie ferecat; mit Eisen beschlagen, festigen lassen. *1573:* Palfy Gaspar Apahiday, Azt vallia hogy Meg ez elymwlt Beoyben (!) volt hogi eo kereket vasaztat volt Benedek kowachal [Kv; TJk III/3. 88]. *1587:* 28 (Noembris) az fóg haz aitaiat az fogliok meg fwrdaltak volt, vjolag vaszasztattwk [Kv; Szám. 3/XXX. 43 Seres István sp kezével]. *1591:* Vasaztattam ket korongot foldoztattam Attam 4 Apro vaszat ... d. 32 [Kv; Szám. 5/V. 3]. *1621:* egy Vy kereket vasaztatta(m) veöttem Toroczkaj vasat p(ro) d 32 [Kv; Szám. 15b/V. 7]. *1799:* Negy Kereket vasaztattam ... melyek közül egyik ... áll 10 potrába [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11]. *XVIII. sz. v.:* Esmet az minap az Aszszony ö Natstsaga vasaztatott egy Arnyék szeket melly tenne egy német forintat [BK. Gyarmati Sámuel lakatos sk írása].

vasbak vasból készített bak; (un fel de) crăcană; Eisenbock. *1681:* Öregh Nyárs alá valo vas bak Par no 1 [Vh; VhU 555].

vasbánya bánya, ahol vasércet bányásznak; mină de fier; Eisenbergwerk. *1637:* az my Torotzko varosi Jobbagink, h<a>tarinkban, eleitöl fogva az vas Banyat mivelven, nem reghen ez eleöt valo napokban, talaltanak valami fekete onas keöreis [Thor. I/26]. *1677:* Belényes Városi Nemesség contra praerogativam Nobilitatem taxa adásra ne erőltessék, és attol immunis légyen ... Nemessi állapottyoknak kivánsága szerint, hadi Expeditiokban ök-is mint egyéb Nemes emberek, az Haza és Fejedelmek szolgálattyára lévén kötelesek, Réz és Vas Bányákrol szállittando terheknek viselésétöl immunisok [AC 146]. *1681:* az hunyadi meszarosok ... tartoznak adni, ő vas Banyak szükségere, nyolcz ökörbőrt [JHb XXXII/51] | Vannak az Hunyadi Várhoz öt vas Bányák ... Ezekböl ... Ordinarie mindenik heten, külön külön min-

denik bányabol szoktanak administralni az várb(a) az Dominus T. szamara egi egi Suszt vasat | Minden egész örökséges ház nép egi egi fót fonalatis tartozik fonatni, hasonlo keppen az fel örökseges gazdais ugya(n) annyit; à vár szükségere; de nem ă magokeböl, hanem az Officialisok industriajabol adattasak ki nekik szőszűl es kenderűl; mivel ă vas Banyakra azis kévantatik [Vh; VhU 60, 201]. *1719:* Ha kik vas bányakat (!), az közőt-is Ezüst, ón, vagy rézz köveket ha találnak, mint hogy talalnak is, hozzák az ón Futatokban, Ló terivel ... meg fizetnek betsülettel [Torockósztgyörgy; TLev. 8/3]. *1740:* Magurán[a] ... Vannak a Mlgos Árvák(na)k ... Taxás Vass Bányáji Toroczkó Sz. Gjörgj felöl edgy magoss Csup tetőn, melljek neveztetnek (: vulgo :) Járai Bánják(na)k [Ks 89/27. – *TA]. *1744:* szép dolog 47. Falunak egy Compendiumban lenni, kivált ha Ngd obtinealhatná a' Vas Bányátis, a' melly azon Dominiumban vagyon [Déva; Ks 101 Pogány József Kornis Antalhoz]. *1751:* Lá Báj, peszte Ape Jéri ... égy hegyben három Vas Bánya ... mely Bányákat is az Thoroczkaiak colallyák Taxában [Járamagura TA; EHA]. *1758:* csak küldözött hol egyik, hol a másik jószágába, mivel szép lakóhelye volt Csórán, Padon, Nagybarcsán s Zalasdon, az holott vasbányája és hámorja is volt [RettE 65]. *1785:* az régi fell hagyatt Vas Bányákatis nagy költséggel kelletik fel fognunk [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 14a].

Hn. *1746:* Vas Banya kihágo (!) orra nevű hellyen [M.hermány U; EHA]. *1767:* Felső vas banyaba (sz) [Bibarcfva U; EHA]. *1767/XVIII. sz. m. f.:* Also vos Bonyába (sz) [Bibarcfva U; EHA].

Szk: *torockói ~. 1786:* (A) Toroczkoi vas és régebben ezüst Bányát Cuttoriis ... igyekeznének ... mostan visitalo Felséges Császárunk 's Királyunk által, régi Privilegiumokot olly formán conformaltatni, 's confirmaltatni, hogy Statusok a' mostani Reginimis formához kepest accomodaltathatnek [Mezőmadaras MT/Torockó; TLev. 5/5 Medve Mihály prokátor lev.].

vasbányabeli a Vasbánya nevű helyben levő; care se află în partea hotarului numit Vasbánya; in Vasbánya wohnend/ wohnhaft. *1767:* a Vas Banyabali szánto föld [Bibarcfva U; EHA].

vasbányai vasbányára vonatkozó; care se referă la mina de fier; das Eisenbergwerk betreffend. *1677:* Item a csíki harminczad állapottyárul is ... Csíki vasbányai inventarium [Rákos Cs; CsVh 65].

vasbányász vasbányában dolgozó személy; miner într-o mină de fier; Bergarbeiter in einem Eisenbergwerk. *1789:* ha a dolog valoságoson Ugy Vagyon, parantsolya a Tisztelt Sz. Co(mmi)ssárius Ur ő Excelja hogy a Földes Uraság ... a Magok Vas Bányász Jobbágyaiknak az ő tűzi szükségekre, és a vas mivelésre meg kivántatokot böven ki adgyák (!) | (A) Vas Bányászok ... Vár(me)gye által az Hidnak igazitására szorittatnak jollehet ők az Aranyos Vizen közonseges haszonra magok költsegekböl tsináltanak Legyen Hidat s azt jo allapatban tartanak (!) [Kv; TLev. 7/8]. *1803:* a Bányász Föld Urainak több rendbéli Daciakat fizetünk a Nemes Vármegye által is minden némű Terhek hordozására szorittatunk ... és igy a Bányászi Müveszet nagy csonkulást szenvedni kénteleníttetik a mit éppen a tisztelt Királlyi Rescriptum akart ki kerültetni, és a melynek kelésére éppen az adott alkalmatosságot hogy a Bányászat az Országba nagyobb elömenetelre kaphasson; Ugyan is ezen ... Rescriptum 8ik Pontyába a vagyon hogy a Vas Banyászok mind a Hunyadiak mind a Torotzkaiak, s más Banyások a többi Hazabéli Banyászokkal a preastatiókra nézve égy Cathegoriba (!) légyenek [Torockó; TLev. 15/9].

vasbaverés megbilincselés, rabságba vetés; încătușare; das in Eisen Legen, Fesseln. *1710 k.:* Ezt, mint az én fülembe való súgás és vasbaverés alkalmatosságait és indítóit meg kellett írnom [BÖn. 687].

vasbéklyó 1. állatok lábára köthető, vasból készült béklyó; cătușe la picioarele animalelor; Eisenband, -fessel für Tiere. *1592:* Vöttem ... 2 Vas Bekoth az hazhoz f – /50 [A.füle TA/Kv; Szám. 5/XII. 8]. *1677:* egy vas béko Lo Lábára valo Kolcsaval edgyűt [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1756:* Udvarbéli Lovaira ... délután fényes Nappal kik mentek réá, és kik edgyiket ki választván, s Vas békobol ki vévén magokkal el vitték ... ? [Bácsi H; BK vk] | Az Gabonásba ... Vas Bekó 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 13]. *1810:* Egy Vas béko koltsával Rf 1 xr 36 [Mv; MvLev. 4 Trincseni Mihály hagy.].

Szk: *lóra való ~. 1778:* egy ide alább meg irt személyek ... válolának kezességet ... a ... Suki János Ur Udvarában detentioban lévő Kuka Petrucz Czigány Jobbágyáért valami lopattatatt Lora valo vass Békoért [F.zsuk K; SLt XLVII/8]. *1788:* Tíz pár Lora valo vas Békok [Mv; TSb 47].

2. rabok lábára való vasbilincs; cătușă; Eisenband, -fessel für die Gefangene, Eisenschelle. *1801:* En a Tömlötznek más hibáját ... nem tudom, hanem tsak ezt a hibajat tudom, hogy a Nagy Barana, a mellyhez a mostani Raboknak lábaikon lévö vas Békok kaptsoltatnak [Vh; VhU].

vasbeli 1. vasra vonatkozó; de fier, referitor la fier; Eisen betreffend. *1680 k.:* ezeket percipialta Páter János uramot illető jókból, mellyekkel kívánnya Páter János uram hogy pótoltassék vasbeli administratiojának defectussa [Gyf; CsVh 69]. *1780:* a' Gazdának bányáját egy Béres hellyett ki járják, fizetések légyen harminc hat Vonás forint és az eddig való szokás szerént egész gunya ... ezen alóll kik mennyit érdemelnek, és mint alkhatnak ahoz képest légyén, de a' leg jobbnakis többet adni, vagy vasbeli discretioval lenni Sub poena flor 12. senki ne merészellyen [Torockó; TLev. 8]. *1805:* mint hogy a' vasbeli Discretioval látva lattyuk a' sok praevarica(ti)ora valo tágas utat, ha Ngdat meg nem sértenök keresünkel azon instalunk, meltoztassek Ngd a' harom naprol abusive be csuszott egy sinvasat meg engedni hogy az idöhöz képest follyó árrán pénzül fizethessük ki [Torockó; TLev. 9/41].

2. vasból készült/való; de fier; aus Eisen hergestellt, Eisen-. *1743:* valami eszközökis az Ládákb(an) voltak, akar réz, vas béliek, ezekis öszve rökönjodtek mind Ládájokkal edgjütt [Backamadaras MT; LLt Fasc. 101]. *1787:* midön a Verökben a Vasbeli nagyobb eszközeknek ... ollyas romlasi esnek, hogy azok hellyékben ujjak kivántatnak, nem szorittatik ugyan az illy Casusokban az illy Cimborasag arra, hogy maga rend szerint vala mása és font számát meg hejanositván abbol epittse meg [Torockó; TLev. 9/25].

3. nyersvasban történő; care se face în fontă brută; im Roheisen hergestellt. *1800:* Hogy ha p(edi)g vagy a Lo hajto szolgák, vagy a Koho és Verőben lévő dolgok, az elöll emlitett agas vas szén és Vasbeli fizetesek el tiltásáért Gazdáikat fel akarnak rugni az illyenek(ne)k meg Zabolaztatások

iránt is méltoztassék ő Nagysága olyan expedienst találni hogy a Gazdák ... még nagyobb kárt ne vallyanak [Torockó; TLev. 9/31].

vasbélyeg bélyegzővas; crotalie; Eisenstempel. *1680:* Item Juhok füleire valo aprob szerü ket kis vas belyegh, egyik B. masik S bétukre csinalva [A.porumbák F; KvLt Inv. 17].

vasberbécs vasból készült verőkos; berbec; Eisenwidder. *1818:* Apahidánál a Szamoson keresztül fel épitendö köz hasznu Hidnak Tölgy fa lábai bé verésekre vas Berbéts kivántatván meg minthogy nemes Dées Városának ... ollyatén vas Berbéttse vagyon ... a kivánt végre azon vas Berbétset által engedni ne terheltessék [Kv; DLt 433]. *1825:* Egy nagy Czöveket verö vas Berbéts [DLt 595]. *1832:* Ha az Vas Berbétsnek fogantyuja, vagy is füle pengö Karikájával együt helybül meg mozdult, helyre állitását ... eszközölhetem [DLt 951]. *1834:* A' Maros Portusi nagy hidnak reparatiojához elmulhatatlan szükséges lévén az Egerbegyi hidtsinálásához által adott Vasberbéts ... Hivatalos tisztelettel ... a' nagyob=bikat (!) hozadék nélkül vissza kérjük ... Hivatalos tisztelettel kérjük azért a' Tekintetes Tisztséget, hogy az által engedett vas berbétseket, vagy ha netalán még ott is szükség volna reájok, ugy tsak a' nagyobbikat töstént vissza küldetni méltoztassan [Marosújvár AF; TLt Praes ir. 1118 a marosújvári só-tisztség Torda m. tiszségéhez]. *1852:* Egy vas Berbets s egy fa Berbets Két vas Karikával meg vas pántokal [DLt 923].

vasberbence vasbödön; un fel de bidon (de tablă); eine Art Eisentopf. *1747:* A Malom Le irása ... Jó Felsö kövek 2 Garatt 2 Lisztelö Tekenjö 2 Vas Berbencze 2 [Királyhalma NK; Ks 23/XXIIb]. *1808:* vas berbenczer [Kv; AggmLt B. 43].

vasbeváltás vas eladása; vînzarea fierului; Eisenverkauf. *1781:* Az egész vas be váltásnak a' meg irt moddal és jó rendel léjendö folyhatása és folytathatása véget az Mlgs Familia vagy annak Praesesse ezen 10kat a Dicasteriale Oeconomicum officiumnak vagy a' Felseges Királyi Oeconomicum Guberniumnak pro Confirmatione ket exemplarban submittalya, Protocollaltatván ottan és sub authentia ki adattatván [Torockó; TLev. 9/20].

vasbilincs cătușă; Eisenschelle. *1626/XVIII. sz.:* Kezeken labokon vagjon nagj vas bilints [ItK 1931. 85]. *1710:* Csak meg nem dühödtenek a jesuiták, látván az Isten confessorainak nagy bátorságát és constantiáját; azért a szép ígireteket kegyetlenségre fordítván, a császár parancsolatjából a kegyes prédikátorok arestáltatnak és Leopoldban, Komáromban, Berencsben, Sárvárban, Kapuvárban, Iberhárdban s más fortalítiumokban fogva vitettetnek, lábok vasban, kezek vasbilincsben, nyakok kalodában veretvén, pogány módon úgy nyomorgattatának [CsV 96–7].

Szk: *ember kezére való ~. 1656:* Vagyon az teomlocz tarto hazban ... ember labara valo vas nro. 44. Ember kezere valo vas belincz nro. 9, hoza valo lakatt kolczaival együt nro. 7 [UF II, 110].

vasbocskor malomalkatrész erősítésére szolgáló boccskorszerü vasból készült tárgy; papuc de fier; ein pantoffelartiger Gegenstand aus Eisen, der für die Fesselung eines Mühlenbestandteils gebraucht wird. *XVIII. sz. e. f.:* 447 czüvekre vas botskornak kivántatik 35 mázsa 10 font vas [Marosbogát TA/Kv; GyK. kv-i építőmest. malomszám.]. *1831:* Huszonhat Czövekeknek a végibe 26 Vas botskorok, mivel a többi Czövekek Vas botskor nélkül is megjárnak ... árra 46 Rf 48 xr ... Csinálása egy Vas botskornak a xr 30 árra 13 Rf [Torda; TLt Praes. ir. 340 Köetsi János geometra kezével]. *1839:* Egy vas Botskor 4 pántyaival – igen jo ... Egy kissebb Compendium vas Botskor ez is jo [DLt 87 1840 év al.].

vasborona vasból készült fogasborona; grapă; Eisenegge. *1601:* Vas borona 5 zeegh heawal nro 2 [Kv; AggmLt A. 41]. *1757:* Vas Baranákhoz négyhez vasra Rfl. 8 x 20 [TL. Teleki Ádám költség-napl. 141a]. *1797:* Egy vas Boronának készült uj Köris fák ki faragva, de öszve kötetlen [M.igen AF; DobLev. IV/1777. 18]. *1836:* egy seprü vagy Mungarlo Barona 10 Vas Barona fogával [MNy XXXVIII, 209]. *1849 k.:* Egy avadek vas Barona, vas fogakkal Rd 8 [DobLev. V/1280].

vasbot vasból készült buzogányféle; măciucă/ghioagă de fier; eine Art Eisenkeule. *1586:* Anna Lakatos Gergelne vallia, Amikor peternel az vas botot latta(m) Immar Grasz Leorinczet haza vittek vala [Kv; TJk IV/1. 547]. *1647:* Vagyon az Thon egy szalmaúal fedett keo kemenyes Malom ... vagion benne ket vagho Czakany ... Egy eoreg vas bot [Drassó AF; BK 48. F. 16]. *1788:* 1. Vas Bot, hasito szeg verni [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27]. *1807 k.:* Jegyzéke Azon eszközök(ne)k mellyek ... a Császári Csik felé menö utnak meg tsinálására s igazitására készitettek ... Vas bot 6: kettö Nagyobb 4 kissebb Den. 6 [UszLt ComGub.].

Szk: *hadnagynak való ~. 1659:* Vagyon hannagynak valo Vas bot Nro 1 [Utl] * *hasitószeget verő ~. 1796:* Hasito Szeget verö vas Bot Nro 1 [Kóród KK; Ks 72/54] * *kőrontó ~. 1720:* Kö ronto Vas Botok megh furatlanok nrö 2 [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12].

vasbutyikó buzogányféle eszköz vasból készült feje; măciulie de fier; Oberteil (Kopf) einer Art Eisenkeule. *1842:* Egy hosszu nyelü vas butyiko [O.kercisóra F; TSb 51].

vasbuzdogány, vasbuzogány vasból készített buzogány; măciucă/ghioagă de fier; Eisenkeule. *XVIII. sz. k.:* Félig ezüstös nyelü vas buzdogány [LLt Fasc. 109]. *1736:* Az ifju legények ... az kitöl penig olyan ki nem tölt, vas buzogánt viselt, az nyele ezüstös aranyos volt, és is ilyet viseltem ifju koromban, némelyek penig hasonló nyelü vagy czifra baltát vagy csákánt viseltenek [MetTr 349]. *1744:* egy vass Buzdogany Török modi ezüstös nyelü felig [Szentdemeter U; LLt Fasc. 57]. *1772:* Az ember, aki rajta ül sisakos, mellvasas, kar- és szárvasas volt, nagy vasbuzdogány keziben [RettE 280]. *1793:* Soö Ronto Pöröly, vagy vas Buzdugány [Nagyalmás K; JHbK XXIX/38].

Szk: *magyar ~. 1714:* Vas Magjar Bodzogán, a' gomb(na)k teteje ezüst bagjoggal s a' Markolattjanak penig also része meg aranjozot ezüstös Virágokkal ki rakott fl. Hung 12 [AH 6].

vascímer vasból készült szégyenbélyeg; un fel de instrument de fier (cu un semn gravat) folosit la stigmatizarea delincvenţilor; Eisenschandmal. *1730:* A vizsgálat során bizonyitékot erre nem lehet kapni, de mivel a vádlott bevallotta hogy a gyermeket holtan ő vetette a sárba, egyebek mel-

lett arra iteltetik, hogy „... Pallosi vass Czimerrel az homloka jo mellyen meg bellyegeztessek ...” [Dés; Jk].

vascirkalom vaskörző; compas de fier; Eisenzirkel. *1782:* Egy Vas Cszirkalam (!) [Nalác SzD; CsS]. *1829:* Egy vas Czirkalam [Mv; MvLev.]. *1843:* Vas Czirkalom 1 [Km; KmULev. 2].

vascsákány vasból készített csákány; tîrnăcop (de fier); Eisenpicke. *1620:* Az Also Varban ... Tüzes szerszamhoz valo Negy singh vaszon, es valami Ezüst. Vas Chyakany Egy [Kővár Szt; Borb. II]. *1647:* Egy eoreg vas Czakan [Mezőkirályfva KK; BK 48. F. 16]. *1681:* vas Csákány, nyeletlen Nro 2 [Vh; VhU 558]. *1750:* Onnét bé menvén az Malom ajtaján ... Vagjon egj Nagj vas Tsákány [Szamosfva K; JHbK LVIII/4]. *1774:* (A malomban) Vas Csokány Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 18]. *1785:* Lapos Vas Csákán Nro 4 [Szu; Ks 73/55]. *1793:* az Szabo András Háza és Telkin valo Épületek betsüje ment a' szerént végbe ... Egy Száraz Malom, az Udvarán, az fáin kívül, minden munkájával s költségivel betsültetett Kilentzven V Forin(tra) minden hozzá tartozo részeivel, és egy Vas tsákanyal edgyütt [Szér Sz; JF 36/171]. *1797:* Egy vas Csákán [M.köbölkút Sz; EMLt Conscr.]. *1802:* Két vas tsakány mellyek közzül az edgyik(ne)k nyele vasas a másnak pedig rezes [Ne; DobLev. IV/7b]. *1805:* Egy kő likasztó nagy vas tsákány [Fiátfva U; MNy XXXVIII, 209]. *1828:* Nagy vas csákán egy flaszterező csákány kitsi egy [Szentdemeter U; Told. 39].

vascsáklya vasfejű csákány; cange; Picke mit Eisenkopf. *1750:* be menvén az Malom ajtaján ... Vagjon egj Nagj vas Tsákány ... három kissebb kö vágo Tsákány ... egy jégelő vas csáklya, és más horgas csáklya [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 7].

vascsap 1. hordóhoz való, vasból készített csap; cap de metal, canea; Eisenzapfen. *1736:* Az Úr Házáb(an) ... Boros Hordoban valo Vas Csap koltsal járo 2 [Várhegy MT; EMConscr. XIII/1. 100].

2. (rendsz. ajtó/kapu) vasból készült szerkezeti elem(é)nek kidolgozott, kiemelkedő vége, amely egy másik szerkezeti elem megfelelően kidolgozott mélyedésébe beleillik; balama, ţîţînă; Ober-/Endteil meistens einer Tür/eines Tors, der bearbeitet ist um mit einem anderen Ober-/Endteil zusammenzupassen. *1597:* myert hogi az owarban az Owar kapwyan beleol a keokwt meg bomlot volt, az keowek egi mastol le deoltenek: Azt az keomiwessekel meg chinalta(ta)tuk az keoweket eozwe helieztetek vas chapokba illetettek, es fen az kerille valo keoweket vas kapochal oezwe foglaltak [Kv; Szám. 7/XIII. 10]. *1648:* Az belseo Curianak udvarara nylik egy felyeol fa sarkon alol vas czapon forgo felszer leueles kapu mellyeke keö az gialog' be jaro kis aytonakis, felyul sendely hiazat alati Curia [Kerc F; UF I, 847]. *1699:* Ezen nagy kapunak az also sarkánn vas karika van vas csapon forogh fellyűl öreg vas pántal vagjon a kapu fél fához foglalva [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1737:* Ezen udvarra az ország útjáról nyílik ki ... kereken kötött kapu lábon, feljül vaskávába alol vascsapon forgó ... kilencz szál öreg fenyődeszkából készittetett nagy, de avatag kapu [Széplak KK; ETF 108. 10]. *1747:* vagyon ketfele nyiló tölgyfa kötesekre Vas szegekkel, felszegezett fenyő deszkákból álló vas kaptsokon, és vas tsapokon forgo egj egj vas karikával Kapu Levél, melly Kapu Levélis megrongyollott, s egynehány Vas szeg hijais van [Borsa K; Told. 24]. *1765:* A' kapu négy ujjabb, tiz viseltesebb fellyül csipkéssen mettzett Fenyő deszkákbol, cserefa Hevederekre ött rend Létz szegekkel öszve szegezve, vas persellybe eresztett vas karikás vas csapon [HSzj *galambbúgos-kapu* al.]. *1788:* két vas tsap [Mv; TSb 47]. *1825:* a Kis bontonál egy vas karika és egy vas csap van jó [DLt 186]. *1847:* a' belső szobához tartozik a' Mettző Malomis, melynek van egy külső, és két a' ház alatt egy orsón forgó kereke – az orsón kivülis belől is két két vas karika, s' egy egy vas csap van mind két végében [F.árpás; TSb 46]. *1858:* Nagy kapu ... zárja egy hoszszan nyulo kemény – vas reibstagli, felyűl alol szükséges befordulo vas csapokkal, a' kapuba bévésett zárral [Mv; TSb 39].

3. tengely része; cep, fus; Achsenteil. *1677:* (A kovács) műhelynek vagyon fúvó hajtó egy vízi kupás kereke, gerendelyével két vas karikájával és két vas csapjaival egygyütt [Madaras Cs; CsVh 49]. *1681:* Ezen házban be nyuló víz kerék tengelyén vagjon vas csap és vas karika [CsVh 96]. *1732:* fris vizes kut, meljből vizet meritnek cserefabol való vas fogantjus, és abroncsos négj öreg öl, tekertes szemű lánczra foglalt vederrel, melj lántzis tekerődik, egj két felől vas csapokon forgó cserefából csinált kerekes tengeljre [Kóród KK; Ks 12/I]. *1740:* Az Mlgös Groff ur nyomtató es ivo papirossához kivántató rongjot mind meg hozattam ... es már job reszit meg is tőretem s rádos (!) az tobit is törte volna az papiros házban levő nagy tengely vegiben levő vas csap el törőt [Kercesóra F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1812:* Néhai Tiszteletes Soos István Uram Malmának Gerendelljei korongján valo vas csapok és karikák betsültettek Bétsi Bánkoba 100 Rf. válto czédulába 20 Rf [Nagykapus K; RAk 2].

vascsapos vascsappal ellátott/készített; cu balama/ţîţînă, cu cep, fus; mit Eisenzapfen versehen. *1656:* Ezen malom haz ket bokor köre csinalt feliül csiapo viz kerekejvel edgjüt gerendellj vas karikasok, vas csiaposok serpenjeojevel együt [UF II, 169]. *1676:* az csür köteses tolgy fa kapu mellyek között vas czapos serpenyős vas pántos eőregh deszkas kapu | kasa törő malam ház mellynek külüjő és gerendaiban allatt jaro négy vasas nyilai tengelyei vas czapos karikas serpenyős vàs kerekével eggűtt jo keszuletel vadnak [Fog.; UF II, 740, 746]. *1677:* (Az) eőreg verőt a mely vízi kerék hajtja, annak gerendellye hat vas karikás, két vas csapos [Madaras Cs; CsVh 50]. *1681:* Udvar ház ... Kapuja egi fele nyiló; ramas, deszkas, oldal ramaja alul fellyül vas Csapos [Brettye H; VhU 588]. *1694:* alól csapó malom ... az emlitett kerekek(ne)k tengeljeken kivűl, melljek is vas tsaposok, karikások: perpenczejek is a' szerént [Sebesel AF, BfR. néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1736:* a' Tornatz Gerendái között fekszik vas Csapos és Vas Kantákkal szoritott Tengellyetskéjeken álnak, és Ingadoznak két kis Harangotskak [Várhegy MT; EMLt Conscr. 290].

vascsat vasból készített csat; cataramă; Eisenspange. *1810:* 36. nagyobbacska vas csatt ... xr 50 [Mv; MvLev. 15 Trincseni Mihály hagy.].

vascsatlás vasból készitett felhérc; crucea de fier al carului/căruţei; Eisenbracke. *1669:* Hintohoz valo egy vas czatlas csatlohoz valo [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24a].

vascsatorna vasból készített csatorna; canal metalic.

Eisenkanal. *1680:* vadnak az molnar kezeb(en) az kása Törö külüib(e) járo negj nyilak vegiben valo apro vas karikák nö. 4. Item egy kis vas csatorna, mellyen az olaj szivárkozik az Sajtobol [A.porumbák F; ALt Inv. 35].

vascsatornácska *kics* vasból készített, kis csatorna; canal mic făcut din metal; kleiner Eisenkanal. *1697:* Sajtob(a) valo vas csatornácska nrö 1 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 9]. *1761:* Az alsó Contiguatioban ... Boltotskáknak neveztettnek, mellyek(ne)k két felöl valo szegeletén az házak fedele csepegése alat egj egj vas csatornátska vagjon [Szászvesződ NK; JHbK LXVIII/1. 211].

vascsatos vascsattal ellátott; cu cataramă; mit Eisenspange versehen. *1789:* Négy Vas Csattos Hámhoz valo Szijjak Rf – xr 20 [Mv; ConscrAp. 18].

vascsép vasból készített csép (hadarója); îmblăciu de fier; Eisendrescher. *1658:* Vagio(n) egy vas tsiép, egy Hellebard [Kv; SzCLev.].

vascsiga emelőszerkezet vasból készült része; scripete de fier; Teil des Flaschenzuges, der aus Eisen hergestellt ist. *1620:* Az Felseö Varba minden szerszamostol Leöveö szerszamok ... Algiuhoz valo Chyga vas chyga szerszamostol No. 1 [Kővár; Borb. II]. *1632:* Az Var kapuian egi fel uono kapu, vas szegekkel, egi darab lancz, es egi darab keötel, két uas cziga raita | Az Curia keözepin uagion egy kuth, melinek az fele sindelies. Vagion rajta egi hozzu lanczon ket uas czigan ala iaro vasas veder [Fog.; UF I, 130, 175]. *1647:* Az Vár le eresztö kapuja uy ... Egj vekonj hoszu Lantz, ki vas csigan jar le [Marosillye H; VF 55/5415]. *1656:* vagyon felül az hol az lanczok altal jarnak, kett eoregh vas csiga [UF II, 94]. *1667:* Vas csiga fa karikájával ... nro. 1 [Fog.; UF II, 339]. *1673:* Közepsö czejtház pitvarában ... Vas csiga, fa karikával ... par nro. 3 [Fog.; UF II, 540]. *1676:* Ezen kapunak kö mellyekinek folyo resziben vagjon egy vas csiga, hozza tartozo fel vono kötölivel [Fog.; UF II, 703]. *1694:* az Kapu felet az Kőfalban egy Vas Csiga, mellyen az Lancz jár fel s, le vonasokor [Kővár; JHb Inv.]. *1752:* Edj Kö vono Vas Tsiga [Szászvesződ NK; JHbK XXIII/27].

vascsigácska *kics* kis, vasból készült csiga; scripete (mic) de fier; kleiner Flaschenzug aus Eisen. *1694:* Ennek az Pallonak az felső vegin, es az kozepin, Vassal vagyon eoszve foglalva egy hoszszu vekony Lancz, az melynel fogva az eoreg Kapuba(n) csinalt Vas Csigacskan fel szoktak vonni, es le bocsatani [Kővár; JHb Inv.].

vascsigás vascsigával ellátott; cu scripete de fier; mit Flaschenzug aus Eisen versehen. *1681:* Garadics felső végenel, onb(an) foglalt paraszt üveges Lampas, vas csigas spargajával Nro 1 [Vh; VhU 544].

vascsinálás vasmegmunkálás; prelucrarea fierului; Eisenbearbeitung. *1740:* ab una Providus Bartok Andras ... ab altera Providus Varga Ferentz ... tettek volt Conventiot legitimo modo az akkori Providus Hetes Regiusok elött, az Tóbisok verejében lévö Varga Ferentz, tizenött Vas tsinálásra valo Portioja iránt melj ös örökös vérségh szerent való része volt Varga Ferentznek [Torockó; Bosla]. *1756:* Mivel a' Torotzkai vas csinálás mások elött szokatlan munka, ahoz képest proventusotskánkról nétalám lehet oly velekedés is; hogy a' Vas csinálás mellett egyéb vas portéka készittesböl is volna valami proventusunk [Torockó; TLev.]. *1756 k.:* Vas csinalás kőrül való mü szerre f. h. 6 [Torockó; TLev. 9/9. 1]. *1776:* ha verö maradna vacantiában, a' ki jó Gazda is hogy terhes házát tarthassa, a' vacantiában maradatt verőböl harmintz vas tsináláson felyülis foghassan magának, igy már a' verökis vacantiaban nem maradnak [Torockó; TLev. 7/5]. *1779:* már bizonyos Időtől fogván tsak ugy lábbag Communitásunk Törvény nélkül; mint az Evezők kormányos nélkül; és már tsak az el merülés héjja, holott ... az mi aeconomiánk(na)k tudni illik az vas Csinyálásnak rendiben Törvényekkel vezéreltetünk vala [Torockó; Thor. 21/2a]. *1786:* Wernes János Pista ... Vas csinálása meg szünt [Torockó; TLev. 4/138]. *1805:* Mely Kőrnyűl irasok mellet a három Ágas Vas futatas és abbol keszitendő vas Csinálas meg allitatik mind addig mig az időnek mostohasaga Uralkadik [Torockó; TLev. 9/38 br. Thoroczkaj Joseff válasza].

vascsinálásbeli vashámorbeli; de la forjărie; aus dem Eisenhammerwerk, das Eisenhammerwerk betreffend. *1742:* Ha valakinek esztendőnként nevekednek vagy kereskednek vas tsinálásbéli része, tehát ettzer adott Hiti szerént tartozzék az akkori Biráknak, maga vas tsinalasbéli portiojának számát hirré tenni, és a' fútatást ... ahoz alkalmaztatni [Torockó; TLev. 9/2. 2a]. *1780:* Ha valaki ollyan Verőt is fogna fel, mellyben tsak két vagy három Vasa lenne maga részéről illendö költséget tévén a' Verőre, 's azt epitvén arra is futathassan, nem csak, hanem, a' hol több Vas-csinálásbeli része leszen, ott futatatt Vasát Tzimborák consensussával felis dolgozhassa [Torockó; TLev. 6b].

vascsinálás-verő vashámor; forjăre, forjă; Eisenhammer. *1694/1799:* Gál István kerese Törvénnyel Bartha Jakabtól, egy tizenötödfél vas csinálás verőt ... Melly dolgot miis meg értvén 's Istenesen megvisgálván ... tetzett a' mü Törvényűnknekis hogy Bartha Mártonnéjé légyen az Verö [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 278]. *1780:* Kohokban való futatásról és ennek mértékéről ... a' futatás mértéke allandórül igy határoztatott meg; Valamint a' Mlgs földes Urak a' Vas Dézmát határozták és eddig practizálták, hogy a' ki hány Vas csinálás Verőt fog fel, annyi számu dézmát adjon, figálván egy Verönek Esztendei Dezmáját száz husz vasakban [Torockó; TLev. 3a].

vascsináló 1. vashámorban dolgozó; care lucrează într-o forjărie; Arbeiter im Eisenhammerwerk. *1756:* Kételenittettünk néhány izben alázatos Instantiaink által deploralni a' Mltgs Királlyi Directiva Commissio elött, minemü tereh következett réánk Vas csinálo Emberekre a' tavallyi Manipulatiobol [Torockó; TLev. 9/8. 1a].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *verő* vashámor; forjărie; Eisenhammer. *1650:* Ekart Ferentz ... adott volt Ekárt Mihallynak ... tizenöt szamu vas tsináló verőt 11 – tizenegy forintert, az felsö verőben örök arron Fiurol Fiura hihatatlanul [Thor. XXI/6 fej.].

3. în-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vashámorban dolgozó személy; muncitor care lucrează într-o forjărie; Arbeiter in einem Eisenhammerwerk. *1810:* Az Meltgs Inclita Familia poroncsolati mellett az 1808dik EsztendőTavaszszán az Toroczkai Verőss Kovácsi Communitás, ugy annak minden munkassai, és Verökb(en) lévő vas csinálói, és segitöji ki tartoztattanak vala,

az M. Groff Camerarius Ur ő Nga eleib(e) az ő Nga ál(ta)l akkor ki adott Törvény(ne)k meghalgatására [Torockó; TLev. 9/44].

vascsizma vasból készült, páncélhoz tartozó lábbeli; cizmă din zale de fier care proteja picioarele războinicilor; zum Panzer gehörender Eisenstiefel der Kämpfer | vasbéklyó; cătuşă; Eisenschelle. *1848:* Egy pár Flejtári vas Csisma bőrrel bé vonva Sarkantyúval 60 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

vascső vasból készített cső; teavă de fier; Eisenrohr. *1674:* Az üvegh csűrhoz vagyon üvegh csinalashoz valo vas ollo nr. 7. Üvegh metellö kis ollo nr. 1. Lyukas vas cső nr. 5. Lyukatlan nr. 8 [A.porumbák F; UF II, 614]. *1677:* Vas verő ház ... fúvó elejében való vas csőv no. 1 [Madaras Cs; CsVh 50]. *1681:* Konyha elött valo kő boltos széles Tornácz ... vagjon itt: Seregh bonto Nro 4. Elsőb(en) vas csű [Vh; VhU 518].

vascsörgés vasbilincs csörgése; zornăitul cătuşelor; Klirren der Eisenketten. *1640:* Az vas Csergest hallotta(m) a Tornaczban vleok vala fel allek latam, hogy immar ketteit az Raboknak be vittek [GyK. Elisabeta Ladani cons. prov. Mich. Kulcsar (32) vall.].

vasderék páncél felső része, mellvas, mellvért; platoşă; Brustharnisch. *1714:* Vas derék Atzélj 3. szegletre szütt és karjab(an) öszve foglalt béllése minium szinn Selyem Materia. Oldalcsontokra tsinalt Vas derék Sisakkal egjütt. Vas derék közönseges Sisakkal egjütt. Rezes Pantzér [AH 51–2]. *1772:* A koporsó violaszín bársonnyal volt bevonva, azon hasonlóképpen vasderék szépen kifényesítve és sisak s a maga fegyvere és pálcája [RettE 280].

vasderes vashoz hasonló szürkés és deres színű; sur; Eisenschimmel. *1648:* ueszue(n) el gonoszul ... egy vas deres herelt holdos lova, kinek mind az negy laba szár, tegnap eleőt talalta megh ... Varsolcziné Asz(ony)om Gabor new Cziganiaual [Kv; TJk VIII/4. 262]. *XVIII. sz. eleje:* A Vas deres lovak kemények tartósók Szoktak lenni, de něhezen tanolok, nagyobára fortelyosok, ezekrül mondgyák: Margit Aszszony s Deres ló, ritkán valik abból jó, ă ki valik ugyan jó [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1793:* Egy Vas deres tsitko esztendős metzetlen [Bodola Hsz; BLt]. *1813:* az elrablott Ló vas-deres [DLt 451 nyomt. kl].
Szk: ~ *forma. 1806:* Azon Paripa Csiko ... Szürke, vagyis inkább, vas-deres forma szörü [DLt 298 nyomt. kl].

vasdézma vasból beszolgáltatott adó/tized; dijmă de fier; Steuer im Eisen. *1780:* eleitől fogva a' Vas Dézma igy lévén határozva, hogy a' mint egy Verő százhúsz vasakra van fel állitva, ezen száz husz Vasakból a' ki hányat fog fel, annyi számú Dezmat adjon, t. i. a' ki tiz vasat fog fel, adjon tiz vasat, a' ki huszat, viszont annyit [Torockó; TLev. 6b]. *1785:* a mostan közelebb peragált Investigatio alkalmatosságával az Inclyta Investigatoria Co(mmi)ssio eleib(e) a vas Dézmárol valo compositiot producaltuk a végre hogy az eo Felsége Tronussa előtt arrolis a több sub-mittált punctumak decisiojával edgyütt itélet tétessék [Torockó; TLev. 4/11. 2b]. *1786:* az Vass Dézmat senkit se tudak hogy el tartatta volna [Torockó; TLev. 4/13. 19]. *1789:* a Vas Dézma Törvény szerént vétettetik-é, vagy sem? [T; Thor. XX/10]. *1790/1799:* a' Vas Dézmát ... ha szer felett valonak találja ugy mérsékelje a' Törvényhez, allitsa meg, hogy ki ki csak a' valoságos procreatiobol adgyon, és azon fellyül ne erőltessék a' mint abusive volt ennek elötte [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 409].

vasdézmabeli vasdézmára vonatkozó; referitor la dijmă de fier; Eisensteuer betreffend. *1780:* Városunknak vagy Verős Kovátsi Communitásunknak az a Része, a' mely Részis már tovább nem szenvedhette a' már jo darab idöktöl fogva alattamban bé csuszott rendetlenségböl és törvinytelenségböl származott mind Ngtok Vas Dézmabéli fogyatkozását, mind Communitásunknak el nyomorodott sorsát ... kéntelenittetett vala Ntok szine eleiben Instantiat porrigálni [Torockó; TLev. 9/19].

vasdézmás a vasdézmát behajtó/összeszedő személy; persoană care strînge dijma de fier; eine Person, die die Eisensteuer einzieht. *1780:* mindenik Verős Kovács tiz fontos jó ép kasza vasakat, és két sing Vasat egy kasza vas számba, az arra ki rendelt Vas Dézmásnak, minden mivéből annak kezdetitöl fogva proportionate ki adni tartozzek | a' Vas Dézmásnak ... szabad légyen, a Vasakbol ollyan mértékü jo Vasakat a' mikor mi szükségesebb venni, olly rendel hogy Őszre Szent Mihály napig e Dézma fel-keljen [Torockó; TLev. 6b].

vasdiszkréció a megmunkált vasból (fizetség fejében) elkülönített rész; parte a fierului prelucrat ca răsplată; bearbeitetes Eisen als Bezahlung. *1816:* a Törvényt fel rugott Verős kováts hogy töb vasat futathasson mint sem a' Törvény meg engedi sok lovakat vett, a' sok lo mellé drágább szolgát fogadott hogy a' sok Darab vasakat a' Czigány Kováts igyekezzék fel Mivelni vas Discretioval kedvezett nekie [Torockó; TLev. 9/46].

vasdoroszló vaskapa; sapă (de fier); Eisenhacke. *1814:* vas lapát vas doroszlo 1 [Alpestes H; Told. 19].

vasdrót fonalformára kinyújtott vashuzal; sîrmă (de oţel); Eisendraht. *1597:* Balint deak wram az komornik irt wolt B: wramnak w kegelminek walamy waass drawt es .75. Czetneky waass felol Mellét w kegelme megh kwldot [Kv; Szám. 7/XIV. 70 Masass Thamás sp kezével]. *1746:* A köntösös asztal fiában: ... Egy kötésecske vasdrót [Vargyas U; DanielAd. 258]. *1758:* Kolosvári Major Togyer kezéb(e) Fejér Onra, szalannára, vas Drotra Rhf. 1 xr 59 [TL. Teleki Ádám költség-napl. 185b]. *1810:* a' Léányok házán lévő ablakok ... vagynak ezen ablakok felibe Firhang tarto vas drotak is szegezve [Doboka; Ks 76 conscr. 38]. *1812:* Vett fél font vas drotat [Mezőmadaras MT; Ref.egyh.lt]. *1829:* a Malomba ... találtatnák különbféle Requisitumok ... Réz vatyiko égy ... buza moso rosta vas drotbol 2 [Km; KmULev. 2].

vasdrótos vasdrótból készített; cu sîrmă de fier; aus Eisendraht hergestellt. *1681:* Viragos bort tisztito, vas drotos serte, fa nyelestöl Nro 1 [Vh; VhU 530].

vasecset lenszálak fésülésére való, vasból készített kefe formájú eszköz; darac; eine Art Eisenbürste für Hecheln des Flachs. *1679:* Lenhez valo vas ecset, egi székre szegezve nro 4 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 63].

vasedény vasból készitett edény; vas de fier; Eisengefäss. *1782:* Néhai Nagj Ersébet Aszszony Háza puszta nem volt mert … A többiek között volt az Házában On, réz, vas, fa edények [Mv; DLev. XXXVI/4]. *1845:* Vas Edények. 1. Vas Kásztron 1. – 2. Három lábu Serpenyö [Gyalakuta MT; LLt]. *1848:* Vas Edények. Egy vaskolán 1. Egy Tüzvono 1 [Szászerked K; LLt Kováts Mihály gub. irnok kezével].

vasegyenesítő vas egyengetésére/egyenesítésére használt; care este folosit la îndreptatul fierului; zum Zurichten des Eisens gebraucht. *1840:* Egy pár vas egyenesittö vas verö 36 xr [HSzj *kovácsműszer* al.].

vasék vasból készitett ék; pană de fier; Eisenkeil. *1656:* Az kapuban, vagyon az bolt alat … vas ek nro. 2 [UF II, 95]. *1665:* Vagjon ezen Váár kapuja között … Eörög vas eék no. 2 [UF II, 309]. *1667:* Vagyon ezen kapuban … Eöregh vas ék nro. 1 … Nyeles vas ék, kivel jegetis szoktak hasogatni nro. 2 [UF II, 335]. *1673:* Vagjon ez kapuban, bé menöleg, bal kez felöl … Két vass ékek: egjik öreg, másik kitsinj ~ nro. 2 [Fog.; UF II, 535].
Szk: *fahasításhoz való ~. 1681:* Fa hasitashoz valo vas ék [Vh; VhU 580].

vaseke vasból készitett eke; plug de fier; Eisenpflug. *1864:* Egy jo karban lévö, vídacs vas eke, talyigástól [Mihálcfva AF; HG. br. Gerliczy-család].

vasérc minereu de fier; Eisenerz. *1620:* Egy Masa Vas ercztul f – /50 [Kv; KLev. II/69 VecTr. 17]. *1687 k.:* Egy Masa Vas Ercztöl f – //37 1/2 [MvRKLev 9]. *1688:* Egy Masa Vas Ercztöl f – /37 1/2 [BfR]. *1693:* Láttuk a viz mélyére süllyedni a sürü vasércet; Higgyen a bölcs természeti törvényben az utókor. Mert aki azt fürkészi, megérti a dolgos időket [Kv; KvE 224 VBGy].

vasespot vasból készitett sebészkés, érvágó kés; un fel de bisturiu; Skalpell. *1589:* Borbej zerzam … Egy Nagy vas Espot [Kv; KLev. I/2 Vegyes ir. 71].

vaseszkába, vasiszkába, vasszkába u-alakú vaskapocs; scoabă (de fier); u-förmiges Bindeglied, Eisenklammer. *1656:* retezfeyes ayto lakatt es kolcz nelkül, belcöl felöl 2 vas szkaban fügeö fa zar [UF II, 115]. *1676:* Az ajto mellyékben vagion egi vas jszkába, az pitvar deszkaival padolva [Fog.; UF II, 714] | Vas szkábák nro 1050 [Radnót; Utl]. *1680:* ezen pitvarbol nyílik be az házra fa sarkon, vas szkaba közöt jaro fa kilinceses, retezes, es retez fös paraszt bikfa ajto | Vagyon az Porumbaki Reven egy öreg hajo, mellj hosszasságára het szélesegere pedig ket öles, mellynek foglalasi, vas szakabakkal vadnak [A.porumbák F; ÁLt 24, 35]. *1694:* vas sarkas, pantos félszer Ajto. melljen vas Iszkábák nro. 3 [Borberek AF; BfR] | egj felszer Ajto … Vas Kilincse, es Kilincs tarto vasa, Vas szkabakon allo fa szegezöje [Kővár; JHb inv.]. *1744:* Ezen Udvarban vagyon köböl allo pincze kettös … A belsönek zárja két vas szkábával van oda szegezve [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. *1756:* Hoszszu épülethez valo vas szkába 7 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 14–5]. *1759:* alsó belkerékre tsináltattunk 3-rom nagy vas iszkábát [Kvh; HSzjP]. *1761:* lehet ki menni … jo izmas vas sarkakon forgo fenyö deszka tabláju … vas szkábákkal fel szegeztetett fa zarjával zárodo, és nyilo ajton [Mezöcsán TA; Ks 15/LXXIX]. *1797:* az ajto Szömöldökbe vas iszkába van ütve [Kőrispatak U; Pf]. *1852:* A' garat hasadozott, vas szkábákkal erösítve, korona fazaka vas [Km; KmULev. 2].
Szk: *hajóhoz való ~. 1680:* egy kis skatullják(an) hajohoz valo vas szkabak nö. 70 [A.porumbák F; KLev. 17 inv.].

vaseszkábás, vasszkábás vaskapoccsal összefogott; prins cu scoabă; Eisenbasteln, mit Eisen verbinden. *1681:* Vas szkabás mérö veka nrö 4 [Utl]. *1727:* vadnak … a Ne(m)es Városnak hidas alá valo három öreg jegenyefa hajoi edgjik vas eszkábás [DLt liber inventationis].

vaseszköz unealtă de fier; Eisengerät. *1637:* egy Ladaba talaltunk wüeg Cziwrheoz valo vas ezkeozeoket [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. *1656:* Vay keöpellöt altalagocska hozza valo vas eszkeözevel es feöld teölcserevel edgyütt nro. 2 [UF II, 178]. *1662:* Ali passa Váradot megújítatja, honnan nagy sok ón, réz és vas eszközöket elvitet [SKr 633]. *1676:* Ezen malomnak mostan minden fa és vas eszközei jok és egy darabigh el szolgálnak [Sárkány F; UF II, 757]. *1681:* Ezen boltban vadnak az alsó kemenczéhez való viseltes, romlodozott vas eszközeök, mellyek meg mérvén continent libr. = 47, negyven hét fontot nyomók [CsVh 93]. *1695:* Az kissebbik bötban … az hámorhoz tartozandó mindennemü régi vas és fa eszközököt készen találtunk [CsVh 116]. *1734:* Bogáton Fejel az Falu közöt Lefojo patakon vagyon egy malom. az malomb(an) vagyon egy forgo kö minden hozá tartozando vas eszközeivel együt [Bogát NK; JHbB 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. *1745:* Zaharia … egy Todor nevü szolgám által holmi dirib darab vass eszközeimet el lopatta, és Zahária az maga mű hellyéb(en) fel mívelte [Szásznyires SzD; Ks Décsei Mihály (65) jb vall.]. *1752:* ami Vas réz onn és egyébb dongabb eszközököt futva bé vihetett Szebenbe be vit, a' mi kün maradot prédára költ [Beszt.; Told. 37/44]. *1769:* Kádokot, Hordokot, vas eszközököt s egyéb Házi portékákot szalonnákot igy Oszták meg [Vadad MT; VK]. *1829:* A Kása malom Két Kis Kövel, és hozzá tartozando mind fa, mind vas eszközeivel [Km; KmULev. 2].

vaseszközöcske *kics* unealtă mică de fier; kleines Eisengerät. *1773:* A múlt Antal-napi kolozsvári sokadalom alkalmatosságával reám talál midön egy alkalmas személyü menyecskétöl vásároltam volna holmi vas eszközöcskéket [RettE 311].

vasfazak, vasfazék oală de fier; Eisentopf. *1521:* Olle ferręe wlgo was fazyekh III [Vh; MNy XXXI, 277]. *1570:* Ezenis kere(m) kmettekett hogy kmettek … adna ky … az talakatt talnerokatt es was fazakatt kit solgaliak megy kmetteknek es gongiatt is viseliwk [Balázsfva*; BesztLt 104 Gasparus Chereni comes com. Tordensis Zcheoch (!) Gaspar beszt-i biróhoz. – *Később: A.balázsfva (BN)]. *1587:* quattor ahenę vulgo wasfazek [Gyf; GyK]. *1591:* vettetem Zamott Az Jstyartto Gyergyel 5 vasz fazakot Apro zerekett egy pinyattanak valott, Nyomat 27 fontot … f 5 d 40 [Kv; Szám. 5/I. 45]. *1609:* Az varos Negi vas Fazokait foldoztatta(m) es onnoztatta(m) megh az wst giartonak adta(m) teolle f 1 [Kv; Szám. 126/IV. 295]. *1621:* Ket keolczeon kert vasfazeknak az Onozasatol attam az Vstgiartonak f. 1 [Kv; Szám. 15b/IX. 191]. *1647:* Egy vas fazek [Mezökirályfva KK; BK 48. F. 16]. *1672:* Fa tálakat, tányérokat, három négy kis vasfazakat, ló háton hordoztat vala Kemény János, mikor oda fel hadakozánk [TML VI, 330 Bántfi Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1714:* Öreg s kitsin vas fazekok No 15 [AH 49]. *1773:* Vasz

(!) fazakat ... igenis kerestem ... de en nem kaptam [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. *1823–1830:* Egy vasfazékot, mert cserépfazék nincsen, betesznek a lyukba, a többit, vagy vaslábosokat a lyuk martjára rakják, s a felemelkedő láng melegíti, s úgy főznek [FogE 193–4].

vasfazékgyártó vasedényt készítő mesterember; meşteşugar care face oale de fier; Eisentöpfer. *1573:* Borbara veres gërgne Azt vallia hogi ... Mas Nap Kis Ianos az Monostor kapuba hirt teot feleole az vasfazek Jartonak es wgy leot hire benne Kolossy Istwannak [Kv; TJk III/3. 140]. *1588:* 27. July Az Was fazakakat onozta meg az Vas fazek gyarto, Attam az Eggykteol hogy meg Onozta, es az Reez buritotol d. 45 [Kv; Szám. 4/I. 35].

vasfazékláb vasedény lába; suport de fier pentru oale; Eisenhalter für Töpfe. *1588:* Ket serpenyeo, Egy vas fazek lab [Kv; KLt Inv. I/2. 19].

vasfedő, vasfödő vasból készített fedő; capac de fier; Eisendeckel. *1627:* Egj vas fedeö es Egj rez fedeö f – d 32 [Kv; RDL I. 134]. *1679:* Konyhára valo, őregh, s apro szerü jó vas födö nro 21 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 27]. *1685 e.:* Vas fedö Nrö 2 [Borberek AF; MvRKLev. 5]. *1693:* Jankonak. Egy Egetbor fözö fazek, csovivel, csebrejvel sisakjával edgyüt Egy jo tabori rez fözö fazek vas fedöjivel [Ne; DobLev. I/38. 9]. *1697:* Vagyon az Vinczi felső Várban is ... Egj kö ház ... Itt vad(na)k ... Egj paraszt hoszszu fejer fekvö láda. Ebb(en) vagjon Vas fedö nro 38 [Alvinc AF; Mk 7 Alvinczi Péter inv.]. *1740:* Középszerü cserépfazék 8. Vas fedö 1 [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 6]. *1798:* Két vas fedö [Bodola Hsz; BLt].

Szk: *fazékra való* ~ *1681:* Fazekra valo vas födö Nro 1 [Vh; VhU 555].

vasfedőcske *kics* vasból készített kis fedő; capac mic de fier; kleiner Eisendeckel. *1637:* Egy uy vas fedocske [Kv; RDL I. 24].

vasfejes vasfejjel ellátott; cu cap de fier; mit Eisenkopf, -oberteil versehen. *1636:* uas fejes szegekkel uert uas sarkos pantos kilinczies, es be uonos ayto [Siménfva U; JHb Inv.]. *1810:* a' gabonás, melynek vagyon fenyö deszkábol valo, vas fejes szegekkel merőbe meg vert, két felé nyilo, vas sarkokon forgo, faiu boritott zárral és kolcsál zárlodo derék ujj ajtoja also, és Felső suprillikkel [Doboka; Ks 76 Conscr. 29].

vasferhec vasfelhérc; crucea carului (făcută din fier); Eisenbracke. *1769:* Ökör szekerre valo ket vas Ferhecz [Nagyercse MT; Told. 19].

vasfészek üllő vasból készült fészek formájú része; suport de fier (pentru nicovală); nestförmiger Teil des Ambosses aus Eisen. *1677:* az tökének vagyon két eöreg vas abroncsa, alól penig az mint az ülő a tökében tétetet, vas fészek vagyon [CsVh 50]. *1681:* Ezen verö alatt lévö öreg vas fészekben vagyon egy nagy, eöreg vas ülö is jo modgyával be csinálva [CsVh 91]. *1703:* A nagy verö alat vagyon egy nagy ülö, vas fészkével és ülö tökéjével együt, melly tökén vagyon két nagy vas karika, egy forrasztó kerek két csappal és négy karikával [CsVh 118].

vasfog szerszám/eszköz fogakhoz hasonló vasból készült része; dinte de fier; Eisenzahn. *1734:* az palotanak az vegib(en) egj kis ház ... egj paraszt ágj négj paraszt kendö szég, azokb(an) harmincz négy vas fogak [Datk NK; JHbB 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. *1771/1817:* A' Falon három Gyantáros fogas vass fogakkal [Bözöd U; Mk]. *1807:* Egy ujj Barana vas fogal 14 vf [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11]. *1836:* három avadék barana 73 vas fogakkal edgyüt 7 Rf 30 xr [Algyógy H; Born. F.VIb]. *1837:* Pipa tarto fogas 26 vas fogaival [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1842:* A papiros malom ... van ezen sajtohoz egy rúgó vagy is tartó, mely egy kurta fábol áll, két végein vas karikák és egyik végén egy görbe lapos vas van, mely a' srof orso fazakán lévő vas fogakba akasztatva a' sajtót meg állittya, és megtartya [Km; KmULev. 2]. *1849 k.:* Egy avadek vas Barona, vas fogakkal Rf 8 [DobLev. V/1280]. *1857:* Két boronálo borna vas fogakkal ... Egy más borona fa fogakkal [Cikmántor KK; KCsl 15].

Szk: *fésűknek való* ~ *1740:* Az malom kövek iránt instálok Mlgos G(ró f) Ur(amna)k ne legjen feledekeny ha vagy ket rudvasat küldhetne ... igen jo volna, mivel sok aproság vasmiböl ало Szük<segek> adgják elö magokot, mint az ször szövö osztovatta s kerekek körül valo vasbol ало munka es az Fesük(ne)k valö vas fogok [A.árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

vasfogantó, vasfogantyú 1. vasból készített fogantyú/fül; toartă de fier; Eisengriff. *1594:* Az Safar hazban ... Konderra ualo was foghantho No. 2 [Somyló Sz; UC 78/7]. *1656:* Egy parazt nioszollia, kett jo üszt vas fogantiuival együt [Fog.; UF II, 149].

2. vaskilincs; mîner de fier; Eisenklinke. *1676:* Ezen pitvarbol nyilik az templomban menö folyosora vas sarkos pántos, hitvan czapo záros ayto; egy retezzével két retez fejével és vas fogantyojával, mely béllet és régi gyantáros 8. holyogos szegek benne [Fog.; UF II, 722–3]. *1692:* Ezen felső renden levő hetedik hazra nyilik hasonlo festekes, parkanyos vas sarkakon pantokon forgo jo ajto, vas zarja, ütközője, vas kilincse, tolyo reteze, retez fü zarja kolcs nelkül el tőrőt vas fogontyuja [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1699:* Ajtaja ezen háznak edgyszeres fenyödeszkabol állo Vas sarkokon pántokon forgo közönséges Vas Zárja, kolcsaval Vas fogantyujával, és fordétojával edgyüt [O. csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1732:* az Arnyék szék ... vas fogontyuval [Nagyida K; Told. 11/70]. *1734:* Az n(eme)s Curián ... bé menvén az háznak közepe alatt egy Pitvar, annak ajtaja berlett, vas Sorkokkal pántokkal, kilincs, és fogontyuval [Datk NK; JHbB 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. *1736:* az Léányok háza oldalába lévö ajtaján kül, még az két felé nyiló Palota két ajtoinis Vas fogantyu vagy bé ránto vagyon [EMLt Conscr.].

vasfogantójú, vasfogantyújú vasfüllel rendelkező; cu toartă sau mîner de fier; mit Eisengriff versehen. *1630:* Egy vas fogontoiu viznek ualo On korso [Kv; RDL I. 147]. *1647:* vagion egy Uy kelés haz, aitaia vas sarkú, pantú, Czapo zarú, kolczú, fogantoju [Mezőkirályfva KK; BK 48. F. 1]. *1648:* Az foliosorul az hazak pituararara (!) nylik egy rosz reghi v. s. p. vas fogantoju ayto az mellyek keo<ve>ben egy retezfw [Kerc F; UF I, 848] | Az kemencze meget nylik egy arnyek szekre egy paraszt bellet v. s. p. kelenczw vas fogantoju ayto fa mellyeke deszkaual bellet [Porumbák F; UF I, 883]. *1699:* Vas fogantoju ajtó [O.csesztve AF; LLt].

vasfogantyús, vasfogatós 1. vasfülű; cu toartă de fier; mit Eisengriff versehen. *1652:* Viz hevétő vas fogantyus réz üst [Görgény MT; Törzs.]. *1694:* az Kúth, Agassán állo Ghemje készségevel, vas abrontsos es fogantos vedrivel egjgjütt [Kisenyed AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János urb.]. *1736:* Vas fogontyus rosz rèz üstötske [EMLt Conscr.]. *1838:* A Ser és pálinka főző házhoz ... Inventáltattván, ezekben transponáltatnak ... Köblös mérő vas abrontsos vas fogants(ús) 1 [Km; KmULev. 2]. *1851:* czövek verő berbéts végében levő izmos vas fogantyus karikával [Erdösztgyörgy; TSb 34].

2. vaskilincses; cu mîner de fier; mit Eisenklinke versehen. *1676:* az előtt megh irt bastya ház fölött valo felső renden lévo masik bastya hazra vas sarkon panton vas retezes retezfos vas fogontyos lapos fejü vas szegekkel megh vert bontákozot bellesü ayto, egy ujj lakotoczka rajta [Fog.; UF II, 734]. *1681:* Hinto bakjara valo, hoszszu, bőrös, vasas Lada Nro 1 Szekérb(en) valo, Ülés Lada, egyik fekete, masik fejér, mindenik pléhes, vas fogatos Nro 2 [Vh; VhU 541]. *1694:* Njilik ismet az meg irt kapu felett lévő házra, vas sarkas, pantos, fa heveredes, vas plehes paraszt záros vas ütkőzős, és fogontos avagj bé vonós, retezes és retez fejes, fa melljekes fél szer Ajtó [Borberek AF; BfR]. *1699:* edgj Vas Sarkokon pantokon forgo, közönseges Vas zaru kolcsos, Vas fogantyus, es Vas üttkőzetüs Cserefa melljékü, Szemöldökü és küszöbő, festett és berlett ajtónn be menven a Boltbann [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1700:* Egj Fejér, magos, felyűl vas Fogantyus Retez, Reteszfövel edgjütt lévő Láda nõ 1 [Ebesfva; Utl]. *1851:* Van egy más 120 vedres uj hordó, 8 vasabrontsal ... vas fogantyus ajtójával [Erdösztgyörgy; TSb 34].

vasfoglaló vascsatló, vaskapocs; fier de legătură; Bindeglied aus Eisen, Eisenklammer. *1665:* Kötelen függö eörög vasas kompona rudgjaval vas foglalojaval edgjütt no. 1 [Fog.; UF II, 311].

vasfogó 1. fogásra használt, vasból készült szerszám; clește; Eisenzaunge. *1673:* Két öreg vass fogó ... nro. 2 [Fog.; UF II, 539]. *1677:* Vas verő ház ... eőreg vas fogo no. 1 [Madaras Cs; CsVh 50]. *1732:* ezen kamorában ... találtunk ... egj rendbeli kovacsnak való miv szert, ugjmint ... egy vas ülőt két kalapácscsal, vas fogoval, és vas njelű legjezövel edgyűtt [Kóród KK; Ks 12/I]. *1753:* Vas fogo Nrő 1 [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1756:* Az Kováts Míhelyben ... Vas fogó 2 Szurkáló [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 14]. *1801:* Két szén vévő vaskalán. édgy vas fogo [Mv; MvLev. 3 Tóbiás Antal hagy.]. *1823:* Csernátoni Samuel ... el jöt a házamhoz, szorongatni és roszra kénszergetni kezdet ... ki kergettem vas fogoval vertem [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827 Sütö Parasztyiva (40) házas asszony vall.]. *1832:* Ujj-paraszt Varga Josi Javainak feljegyzése, és becsü-arra ... Egy vas-fogó 40 xr [Bh; KLev.]. *1839:* Négy-fa Luszter – vas fogokkal [DLt 87 1840. év al.].

Szk: *abroncsoló ~. 1837:* Egy abrantsolo vas Fogo [DLt 526 1838. év al.] * *kovács műhelyébe való ~. 1681:* Kovács műhelyéb(e) valo vas fogo Nro 1 [Vh; VhU 530].

2. zsírt felfogó, vasból készült edényféle; un fel de tigaie folosită la făcutul fripturii; eine Art Gefäss für die Zubereitung des Bratens. *1764:* egy Székely láda vagy Szekrény Melyb(en) egy Réz Mosár ütőstől, egy vas Kalány, egy vas fogo, és pecsenye alá valo, egy vas Macska [Székelykál MT; Berz. 6. 54. l. 2].

Szk: *pecsenye alá való ~. 1677:* egy Pecsenye alá valo vas fogois egy vas Labos serpenyü kicsiny Lábotlan Serpenyü három [Mezőmadaras MT; Borb. II].

3. vasból készült, foghúzó szerszám; clește folosit la extragerea dinților; Eisengeräte für Zahnausziehen. *1589:* Borbely zerzam ... Eot vas fogho kywel foghat vonnak [Kv; KLt I/2 Vegyes ir. 71].

vasfogócska *kics* kis vasfogó; clește mic (de fier); kleine Eisenzaunge. *1748:* Vas Fogocska Nro 1 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12].

vasfogú 1. vasfoggal készített; cu dinți de fier; mit Eisenzähne hergestellt. *1745:* Barona vas fogu öt állu nrõ 2 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1756:* Vas Fogu borona négy ... az négy bornában vagyon vas fog in summa 105 [Ks 92. l. 32]. *1770:* Vas fogu barana [Csekelaka AF; KCsl 6]. *1787:* Egy avatag vas fogu rosz héhel Dr. 6 [Mv; MvLev. 5 Csiszár György hagy.]. *1798:* Vas fogu Borona Nro 1 [Szamosfva K; Born. III. 10/4]. *1807:* Három vas fogu Boronák, egyiknek sok fog hijja nem is járt elé [Körtvélyfája MT; LLt]. *1816:* Egy hitván vas fogu Borona [Majos MT; Told. 47]. *1825:* Egy fa vasfogu gerebje [HSzj *fa-gereblye* al.]. *1836:* Van két vas fogu Borona a' kettőből hibázik 7. vas fog egyéb aránt hasznalhato [Mezőőr K; EMLt]. *1856:* egy vasas fa áso két vasfogu Gerebgyével égy jo és égy rosz kapával [Mihálcfva AF; HG].

2. vasfoggal rendelkező; care are dinți de fier; mit Eisenzahn versehen. *1710 k.:* Ami pedig nehezebb, valamely mérget az ő szíve, mint a nagy száraz aszú spongya a sok vizet, bészív vala, azt osztán a király és udvar fülek, szívekbe felönti vala mindaddig, amíg így elveszte és amit Dánieltől látott vasfogú nagy fenevad fogaival megrág, lábaival eltapodja [BIm 995].

vasfont vasból készült, máz és festőanyag mérésére szolgáló súly; greutate (de fier) folosită la cîntărire; Gewicht aus Eisen fürs Messen von Farben. *1681:* másaláshoz valo deszka Tábla, fa tengelyestől, Par. 1 Ehez darab Láncz Nro 8. Vas font ezekhez öt darab Nro 5 [Vh; VhU 526]. *1703:* Azon kamorában vagyon eöreg mása nro. 1, fél mása nro. 1, vas fontok kissebbek és apróbbak nro. 6 [CsVh 118]. *1835:* Vagyon egy Gelét merő Serpenyő Pleből Vagyon egy betsi font és Négy Vas fontok [ZFaz.]. *1848:* Masina mérő hozzá valo vas fontokkal 15 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

vasfontos vasból készült, máz és festékanyag mérésére szolgáló súly; greutate (de fier) folosită la cîntărire; mit einem Gewicht aus Eisen fürs Messen von Farben. *1844:* Vagyon egy Glét mérő Serpenyő Pléből – Van egy Glétmérő Asztal Van egy Bétsi Fontos, és Négy vas Fontos [ZFaz.].

vasfordító ablak v. ajtó vaskallantyúja; foraibăr; Spanneisen. *1652:* Négy ablak rajta, kereszt kő hármában s által járo vasak mindeniken négy négy iveg tabla, vas sarkos pantos, vas forditojával [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* Az külső varra szolgalo ablak ramaival tokjaival lantornaival vas forditojaval együt | az masodik ablaknak ... Az masik fele puszta, ninesen semmi rajta, vas forditoi megh vadnak [Fog.; UF II, 118, 171]. *1674:* egy berlett parkanyos ajto, vas sarkokon, pántokon forgo, vas kilincze, lapos vas forditoja, vonitoja [A.porumbák F; UF II, 605]. *1692:* az megh-

irt ablak ramas táblai vas sarkokon pantos-horgakon járok, hozzávaló vas fordéttoival mind üvegh Tányérokkal jol elkészitve [Mezőbodon TA; BK 7–8]. *1772:* nyilik egy Ajto … ezen vagyon égy vas Ránto, vas Fordito, vas Kilints [Szászfenes K; BMűz Mikes conscr.]. *1776:* Az hátulso háznak vagyon jó vas Sarkokon forgo ajtaja Vas fordittojával be vonojával kilincsivel [Mezőméhes TA; WassLt]. *1797:* egy vékonotska vas forditto [Kőrispatak U; Pf]. *1805:* Négy Táblából állo Ablak rámáival és vas sorkaival és vas fordittojával edgyütt jo [Erdőszengyel MT; TSb 43].

vasfordítócska *kics* kis vaskallantyú; foraibăr mic; kleines Spanneisen. *1732:* ezen háznak … ónba foglalt üveg ablakjai … zárodnak vasfordittocskákkal [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Komis Zsigmond conscr.]. *1736:* meg vadnak csinos ablak rámátskájok és rajok szegezett apro vas Sorkotskákkal egyetemben, nem maradván hátra a' bé záro vas fordittotskák, és fogontyuk és karikák [Várhegy MT; EMLt Conscr.].

vasfordítójú vaskallantyúval ellátott; cu foraibăr; mit Spanneisen versehen. *1756:* Ezen Bőltnak egy kis rekeszszeis vagyon, mellynek ajtaján Vas forditójú kilincses zár kólcs nélkűl [Déva; Ks 92. I. 32].

vasfordítós vaskallantyúval ellátott; cu foraibăr; mit Spanneisen versehen. *1636:* Azon hazbol nilik egy kamaraczkara egy hasonlo festet bellett vas sarkos pantos forditos kilinczies ayto vas be vonojaual eggyüt [Siményfva U; JHb Inv.]. *1652:* Az Ebédlő Palotából más mellette valo Palotaban menvén vagyon egy jobra nyilo iratos vas sarkos pántos, buritot csapo Záros, ütkőzős, vas forditós parkányos ajto, hozzá tartozo kulcsával [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* mindenik ablaknak az also tablai roszszak el bomlottak, az felseö két ket tablai vas veszszeösek, vas forditosok [Fog.; UF II, 171]. *1767:* nyilik … a' Leányok Házára … vas zárú, forditos, és vas tolyokáju avatég béllett Ajtó [Marossztkirály MT; Told. 18].

vasforgatás izzó vas megfogása és forgatása; întoarcerea fierului încins; Drehung vom hitzigen Eisen. *1681:* vas forgatashoz valo őregh fogo [Vh; VhU 580].

vasforgató izzó vas forgatására használt eszköz; unealtă folosită pentru întoarcerea fierului încins; Gerät für die Drehung vom hitzigen Eisen. *1681:* vas forgato rud vas Nro 1 [Vh; VhU 580].

vasforma vasból készült öntőforma; cochilie; Gießform aus Eisen. *1589:* Ket vas forma, Apro gholiobishoz valo [Kv; KLev. Vegyes ir. I/2. 68]. *1681:* Nebojsza Bástya … Szakallashoz s Muskoterhoz valo vas forma promisc(ue) Nro 9 [Vh; VhU 557]. *1696:* Cserep vető vas Formak nó 7 [Bethlen SzD; BK].

vasforrasztó 1. vasforrasztásra használt; pentru sudat fierul; für Lötung benützt. *1673:* Az hámor ház … Ez ház mellett két kő kamora, Ezekbűl nyilik egy nagy fenyő boronábul rótt ház, mellyben vagyon egy keő kémény alla, melly alatt vagyon egy vas forrasztó hely [Cssz; CsVh 42]. *1681:* Az ennekelőtte meg írt vas forrasztó koh előtt mingyárást vagyon egy nagy eőreg vas verő [CsVh 91].

2. vas forrasztásával foglalkozó; persoană care se ocupă cu sudarea fierului; Lötarbeiter. *1673:* Kozma János vas forrasztó [Dánfva Cs; CsVh 45]. *1680:* Bot Lőrincz vasforrasztó vala és még számtartó is az hámoron | Bot Lőrincz vasforrasztó [Dánfva Cs; CsVh 75, 77].

vasfújtatás, vasfútatás a vasfeldolgozás első fázisa, a vasérc felhevítése; încălzirea fierului în foc prin suflarea forjei; das Heizen des Eisen. *1681:* Az vas futatásnak alkalmatosságával salak is szokot esni [Szúv; CsVh 107]. *1780:* Vas-futatásnak és mívelésnek ideje mikor lészen. Egyenlő futatások és mivelések a' Verős kovácsoknak illyen határban tetetik, egy egész Esztendőböl … tizenkét heteket az Bánya műre ki szakasztván, midőn ennek utólsó napja el-telik, mindjárt a' Futatásnak, és mivelésnek ideje lészen Uy Esztendő napjáig [Torockó; TLev. 3b–4a]. *1805:* Mely Kőrnyűl irasok mellet a három Ágas Vas futatas és abbol keszitendő vas Csinálas meg allitatik mind addig mig az időnek mostohasaga Uralkadik [Torockó; TLev. 9/38 br. Thoroczkaj Joseff vál.]. *1810:* az Verős Kovácsi Tarsaságnak Szegényebb sorsu Tagjai az vas futatásban és mivelés Dolgában lévő Törvénytelenséget, és a Szerfelett lévő telhetetlenséget nem Szenvedhetvén … az Városunk Biraja ál(ta)l az Verőss Kovácsi Társaságot, az Biroság Házhoz bé gyűjtötte, és tartoztatta, az Constitutionak meg állitása végett [Torockó; TLev. 9/44].

vasfújtató, vasfútató 1. vasfújtatásra épitett; (care este făcut) pentru încălzirea fierului prin suflarea forjei; für die Heizung des Eisen. *1673:* Az vas verő ház mellett vagyon az vas futató koh köbül rakva négy szegeletre, fedele fenyő deszka [Cssz; CsVh 43]. *1677:* Felső vas futató kemenczék … Ki jöven immár az vas verő házból, vagynak deszka héjazat alatt köből fel rakva ket lyuku vas futató kemenczék no. 2 [Madaras Cs; CsVh 51]. *1691:* Azon uas futató kohoz uagyon egy eöregh fogó, egy spalint, két uas rúd, egy keő teöreő both, egy koh nyárs [CsVh 114]. *1695:* Továb menvén, találtuk az vas futató kohot jó formában és jó fedél alatt, ahoz tartozandó mindennemű vaseszközökötis készen találtuk az kiss kamorában [CsVh 116]. *1746:* A Felső mezőben van egj nagj darab vás futato hámor helly, a hol … vasat futtatott [M.hermány U; Berz. 16. XLIX. 23].

2. vasfújtatással foglalkozó; (muncitor) care calcă foalele la forjărie; Arbeiter bei der Heizung des Eisen. *1673:* Kozma Thamás vas futató [Dánfva Cs; CsVh 45]. *1677:* Bot István vas futató … Balás János vas futató [CsVh 59]. *1680:* Albert Péter pedig vasfutató [Dánfva Cs; CsVh 75]. *1681:* Ezek négyen vas futatók, edgyik-edgyik héten ketteő-ketteő dolgozik, a ketteőnek szoktanak fizetni egy hétre más fél forintot. fl. – 1/50 [CsVh 99].

vasfurdancs vasfűró; burghiu, sfredel; Eisenbohrer. *1741:* Kilencz Vas furdancs 9 [Kv; TL 90].

vasfúró burghiu, sfredel; Eisenbohrer. *1601:* vas fwro nro 5 [Kv; AggmLt A. 41]. *1629:* Egy szakalloshoz ualo vas furo tt f – d. 20 [Kv; RDL I. 132]. *1652:* Kű furni valo vas furo N. 1 [Görgény MT; Törzs.].

vasfúvó 1. vasfújtató munkás; muncitor care calcă foalele unei forje; Eisenblasebalgarbeiter. *1673:* Farkas Péter vas fúuó [Dánfva Cs; CsVh 45].

2. vasfújtató hely; loc de forjărie; Platz für Eisenblasebalg. **Hn.** *1757:* A Vas fúvoban (sz) | ã Vas fuvon kivüll (sz) | ã

Vass fuvo mellett az álla jaroban (sz) [Szentmihály Cs; EHA].

vasfű apró lilás rózsaszín virágú gyógynövény; Verbena officinalis; verbină medicinală; Eisenkraut. *1790:* Vas füvet évén dőglett meg Bival Tehén No 1 [Msz; Told. 9]. *1819:* egy ökre a Gálfalvi Malomnál vas füvet evet, vagy mi okbol el döglött [Kissáros KK; DE 2. XII. 1].

vasfül toartă de fier; Eisenohr. *1681:* Egy réghi, eöreg másának vas füle [CsVh 94]. *1736:* Kutra valo vedren állott vas abronts 2 Vas Fülei a Vedernek 2 Vas Kávája el veszet [Mikefva KK; EMLt Conscr. XIII/1. 172]. *1832:* Kúthoz valo 3 Cserfa dongája ujj állapotban lévö vedrek – kettö vas fülekkel ... Kuthoz valo avatég vedrek vas fülekkel [Sáromberke MT; TSb 26].

vasfüles cu toartă de fier; mit Eisenohr. *1692:* Ezen kuthoz való vas füles abroncsos, és kávás vider ... 92 szemü vas lánczokon áll [Mezöbodon TA; BK 2]. *1723:* Egy réz tepsia; két Réz fazék vas fülüsek [Koronka MT; Told. 29/2].

vasfülű cu toartă de fier; mit Eisenohr. *1851:* két spurkát cseber egy kis teknyö- és kártyüs – egy sajtár – galáta – egy vas abrontsos tölgyfa és vas fülü 16 kupás veka [Marosbogáta SzD; BetLt 2].

vasfűrész (pînză de) ferăstrău; Eisensäge. *1637:* Uagyon Sebesben kett fwresz malom, vas fwreszejuel; uasas tengelyejuel csyapyajual, es egyeb minden ezkeozejuel [UF I, 427]. *1692:* Fürész malom ... Egy öreg deszkameczö jo fogas vas füresz [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

vasfütő vasból készített tüzelő; sobă de fier; Eisenofen. *1781:* vagyon jo vas Füttö [Szentdemeter U; Hr]. *1798:* kementze jo vas füttövel edgyütt [Malomfva U; EMLt Conscr. 13]. *1819:* egy régi majd haszon vehetetlen zöld kájhákbol épült Kementze hasonlo rosz vas füttöjével edgyütt [Baca SzD; TSb 6]. *1826:* Egy rosz vas Füttö [Szentdemeter U; Told. 41]. *1844:* Job Pista hozván mellém egy Vass Füttöt ... megint el ment [Bágyon TA; KLev. Karátson másképpen Kriszta Juon (19) vall.]. *1849:* Vas füttöhöz kürtök igazitás (!) [Kv; Pk 6].

Szk: *három lábon álló ~. 1802:* Három lábakon állo kisded Vas füttö kéménnyével együtt [Ne; DobLev. IV/858. 8b] * *lábas ~. 1818:* Egy labas vas fujtö (!) kerek [Mv; MvLev.].

Vö. a *fűtő* címszóval.

vasgárfi '?' *1812:* Egy ütöhöz valo vas Gárfi [Mv; MvLev. 11 Szabadi József hagy.].

vasgereben vasból készített gereben; darac, dărăcitor; Eisenhechel. *1679:* Gereben fog (: öregh vas gerebenhez valo :) nro 7 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 82].

Szk: *kézi ~. 1679:* Kenderhez valo Kézi vas gereben nro 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72].

vasgereblye vasból készített gereblye; greblă de fier; Eisenrechen. *1589:* Egy Jo vas ghereblie [Kv; KLev. I/2 Vegyes ir. 69]. *1590:* Veöttem 2 Vas Gerebljet fl. – d. 28 [Kv; Szám. 4/XIX. 15]. *1591:* Vas gereblie 1 [Kv; AggmLt A. 53]. *1636:* Egi Vas Gereblie ér – – – f. – d. 25 [Kv; RDL I. 109]. *1644/1759:* Vagyon ... egy lapos szánto vas, egy vas gereblye [Ne; DobLev. III/651. 5a].

Szk: *veteményezni való ~. 1802:* vetemenyezni valo vas Kereblye [Benedek AF; Somlyai].

vasgolyóbis 1. vasból készült ágyú-/puskagolyó; ghiulea; Eisenkugel. *1643:* egy vas Golyobis – – – f. – d. 8 [Kv; RDL I. 131]. *1652:* Vagyon benne szakallos vas golyobis [Görgény MT; Törzs.]. *1659:* Itte(m) vas goliobis szakallossokhoz valo negy szaz Eottve(n) [Kv; SzCLev.]. *1665:* Szakallashoz valo vas goljobis vagion in universum no. 18.775 [Fog.; UF II, 313]. *1673:* azon taraczkhoz valo vass goljobisok egj ládában nro. 27 [UF II, 545]. *1679:* Muskoteljhoz valo vas golyóbis nro 207 | Szakallas puskahoz valo vas goljobis nro 176 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 43]. *1681:* Ezen garadicz alatt levő ... kis házacska kő boltos ... Vagyon itt: öt fontos vas golyobis Nro 2. 4. fontos vas golyobis Nro 12 1/2 fontos vas golyobis Nro 30 ... Siskahoz valo vas golyobis Nro 341 Szakallashoz es seregbontohoz valo vas golyobis Nro 2965 [Vh; VhU 515]. *1714:* 12. lb Vas globits egj Sakb(an) [AH 52].

2. vasból készült kerek formájú súly; greutate (sferică) de metal pentru cîntărire; Eisenkugel, eine Art Messgerät. *1656:* egy fa labra csinált vas karikakon fügheö vas lanczos masalo mertek, melihez vagyon 4 vas karikakon függeö vas lanczos masalo mertek meliben vagyon 4 vas karikas keö mertek 5 vas goliobis | 4 labokon allo hus vagho szekek, melinek keötelen fügheö szkabas fa mertekje merö serpenjeöje keö goliobis apro 6 merö fontjaival 's kétt tizenket fontos vas goliobisaval [UF II, 110, 113]. *1699:* Hitván Kompona köveivel edgjutt nrö 1. Fa oka vas golyobissával edgjütt nrö 1 [O.cseszlve AF; LLt Gyulafi László inv.].

vasgomb az ablak v. ajtó kilincsének vasból készített gombforma része; buton (metalic) de tras uşa/fereastra; Eisenknopf der Tür/des Fensters. *1821:* az ablakok vas sorkaikkal horgoloikkal és vas gomb bé vonoival együtt még használhatok [Koronka MT; Told.]. *1844:* Egy kissebb szobába ... két vas sarkokon és pipákon jo boritott zárral – koltsal – forditoval – ütközövel – bé huzo vas gombbal és éjjeli zárral el látott egy fél béllésü – gyöngyszinre festett jo fenyö ajto [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével].

vasgombolyító vasat gömbölyítő; care este folosit la rotunjirea fierului; Eisenwickler. *1840:* Egy vastagabb vas gombolyitto kalapáts 25 xr [HSzj *kovácsmüszer* al.].

vasgyepü '?' **Hn.** *1759:* a Vas gjepü nevezetü Szölö hegj alatt (k) [Désakna SzD; EHA].

vashajtó csörlő vasból készült hajtó rúdja; mînerul roţii de sucală; Eisenkurbelstange der Wendehaspel. *1758:* Egy Gyapott fono és egy csöllö kerék Vaas hajtoval együtt [HSzj *gyapotfonó-kerék* al.].

vashámor vasbányához tartozó épületek, melyekben a kiégetett nyers vasat feldolgozzák; forjărie, forjă; (Eisen) Hammerwerk. *1670:* Édes Bátyám uram, az mi az golyóbis csináltatását illeti, Kegyelmed tudhatja, az Csarnabányának s az vashámornak is csak fele miénk, kivel csak magunk dolgát is megérjük [TML V, 356 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1679:* Vas hámorban ki nagyobb temerdek rud vas (: egyik(ne)k hoszsza 4 singh, masik(na)k 5 singh :) nro 2

[Uzdisztpéter U; TL. Bajomi János inv. 72]. *1681:* Minthogy penig az vas hámornak sz<ent> Márton nap tájban, avvagy annak utánnais csak hamar halgatni kell szükségképpen az víznek elapadásával és béfagyásával, arra nézve ollyankor mingyárt az vas hámornak minden vas eszközeit az hámori szolgák egyben szedvén és számlálván, rakják mind edgyüvé, ebben az számtartó házban [CsVh 92]. *1757:* ã Desznai Dominium mind Erdőből, bokorbol áll ... egy Vas hámor vagyon, de azis neglecte [Somogyom KK; Ks 101 Tolnai János aláírásával]. *1775:* Ezen Vas Hámor ... oly rosz vasat ád, melynek hasznát nehezen lehet venni mivel rosz Szemlekes töredező, az Pörö alatt Szellyel menő és morsalodo erőtlen vas [Lövéte U; Mk]. *1796:* A' Bányákat ugyan aperiálhattyák ugy Verőket, vás ámorokot (!) kiszittenek, egyszoval a' vas mivelést szabadon vihetik, de Contractus mellett [Mv; TLev. 5/16 Transm. 27].

Szk: *csíki (fiskális)* ~ *1642:* Porumbaki Uduarhaznal vagion Csiki vas hamorrol hozot füresz malomhoz valo rud vas vagion nro. 5 [UF I, 818]. *1672:* Az Csiki vas hamorrol hosztanak kezemhez patkott 200 [UtI]. *1680 k.:* Secundum diversas quietantias et testimonia Páter János uram eő kegyelme e szerént administralta a csíki vashámor arendáiát [Gyf; CsVh 69]. *1681:* méltóságos Apafi Mihály mostani kegyelmes urunk és méltóságos Bornemisza Anna kegyelmes asszonyunk eő nagyságok fejedelmi kegyelmességekből szabad jó akaratom szerént uállaltam fel az csíki fiscalis uas hámor és ahoz tartozó uám és eörheőz kiuántató gonduiselésének tisztit [CsVh 86] * *felcsíki* ~. *1681:* Az eő nagysága fel-csíki vas hámorára fel meneő utnak végén és azon vas hámor ház udvarának elein vagyon ... egj kapu [CsVh 89].

vashámori vashámorban dolgozó; de la forjărie/forjă; am (Eisen)Hammerwerk arbeitender. *1681:* Az mi kegyelmes asszonyunk eő nagysága felcsíkszéki vas hámori és szépmezei harminczad gondviseleője Endes Miklós uram reversalissa [CsVh 88]. *1691:* praefectus uram tekintetes nemzetes Fabián János uram eő kegyelme paranczolattyokból az csiki uas hámori gonduiseletnek tisztire introducáluán tekentetes, nemzetes Sándor János uramot [CsVh 113].

vashámorinspektor vashámor ellenőre; inspectorul forjăriei; Inspektor bei einem (Eisen)Hammerwerk. *1684:* Gedon (!) András vas Hámor Inspector Vr(amna)k attam f. 6//50 [UtI].

vasséhel vasléhel/gereben; darac, dărăcitor; Eisenhechel. *1741:* Vás héhel nro 1 [Mocs K; JHbK XLIX/25].

vasheveder vasból készült keresztpánt; chingă transversală de fier; Eisengurt. *1647:* Az Vár le eresztő kapuja uy ... A Kapu alat egj Tölgj fabol czinalt Uy Tőmlőtz, az Tőmlőcz Ajtajan egi vas heveder altal rajta retez főstől, egj vas karika rajta [Marosillye H; VF 55/5415]. *1676:* Az tűz hellye kőveis vas hevederekben allanak, menyezeti ezen háznak párkányas jratos also padlasa deszkaval padlatt [Fog.; UF II, 726]. *1694:* Ennek az Kapunak vagyon Tölgyfabol faragot Deszkabol csinalt vastag ket felé nyilo, mind ket reszit altal erő, erős Vas Hevederekkel meg hevederezték, és erős Vas Sarkakon faraguak [Kővár; JHb inv.].

vashevederecske *kics* vasból készült kis keresztpánt; chinguță transversală de fier; kleiner Eisengurt. *1736:* Ezen ... háznak két ablakai vadnak, mellyekis veszszővel bé vadnak vonagatva, mindeniken keresztül érő egy egy vékonyka vas Hevederetske van [CU].

vashevederes vas kereszpánttal ellátott; cu chingă transversală de fier; mit Eisengurt versehen. *1652:* Van egy meg vettetet hitvan ajto bellett, vas hevederes [Görgény MT; Törzs.]. *1677:* Vagyon ezen hámor házban vas rúdos, vas hevederes 14 vas karikás másáló kompona [Madaras Cs; CsVh 49]. *1679:* Onban foglalt, hat szegre meczett, negi fele nyilo, onas sarkas, foglalos vas hevederes, vas veszzős (!) | Az Kertnek ... Ajtaja ezen oldalanis; fel szer, vas sarkas hevederes, Tőke záros nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 18, 99]. *1681:* Úr háza ... Ezen házbol nyilo arnyek kamoraja, kőböl eppettetett: Ajtaja fel szer, vas sarkas, heved(eres) retezes, retezf(ejes) Nro 1 [Hátszeg Vh; VhU 596].

vashevítő vas hevítésére használt; care aduce în stare de incandescență fierul; für die Erwärmung des Eisens gebraucht. *1677:* Az vas verő házból szolgál ki egy kő kémény, melynek alatta vagyon vas hevíttő koh, tűz helye nem igen jó [Madaras Cs; CsVh 58].

vashomlok vasból készített kemencepárkány; bordura/marginea de fier a cuptorului; Ofenrand aus Eisen hergestellt. *1735:* Egy Zöld kemencze tizennegy rend kalyhaból álló csipkéjével egyutt Vas homloka hozá való vas lapát [Királyhalma KK; Ks 23/XXIIb].

vashordó vasat hordó; care transportă fier; jd, der/die Eisen transportiert. *1676/1681:* Az Vasnak el adásában observállya asztis: hogy a' mennyire az két szekérhez valo vas hordo Lovaim győzhetik, megszünes nélkül aszt mindenfelé hordassa sokadalmokb(a) [Vh; VhU 660].

vashorgocska *kics* kis vashorog; cîrligel de fier; Eisenhackchen. *1656:* Ezen praenotalt praefectus uram hazai ablakainak küvül felöl, vas sarkokon pantokon forgo, vas horgoczkaival deszka tablai [UF II, 151]. *1699:* az Ablak tablai vas pantocskakon s horgocskakon forgok [Boroskrakkó AF; BfN]. *1772:* (Az ablak) Tábla égy vas horgotskával zárodik bé [Kv; BMúz. Mikes conscr.] | Ezen Epületnek égy Ajtaja nyilik nap keletről, melly Ajto előtt négy fogu fenyőfa Dészkából valo Garaditsatska vagyon ... két vas sorkokon forgo Ajtaja, égy bé záro vas horgotskával edgyüt [Szászfenes K; BMúz. Mikes conscr.]. *1775:* vagyon az nagy Udvarház ... Stukaturas onba foglalt nyoltz Sarkatskákon forgo négy négy vas horgotskakal zárodo üveg karikaju két ablakokkal vilagoskodo Pitvarában [Nagyiklód SzD; CU]. *1842:* nyilik égy szimpla fenyő dészka rongyos ajto ... van rajta égy kis belőlről bé akaszthato vas horgotska [O.kercisóra F; TSb 51].

vashorgoló vasból készült ablak- v. ajtóhorog; cîrlig de fier; Eisenhaken der Tür/des Fensters. *1810:* (Az ajto) ablakjai ablak bérlessel, párkánnyal, vas sarkokkal, két két vas horgolokkal, Szegelet szoríto vasakkal | ezen Istállon ... vas sorkokon forgo Ablakok, vas horgolokkal, kihuzokkal. Szegelet foglalo Vasakkal [Doboka; Ks 76 Conscr. 24, 31].

vashorgos vashoroggal ellátott; cu cîrlig de fier; mit Eisenhaken versehen. *1656:* Ezen konyha falan vagjon 2

eoregh 's egy kiczin pusztha ablak, az kett eöregbekhez, vas sarkos panthos 2 fele nilo vas horgos deszka tabla vagyon [Fog.; UF II, 106]. *1679:* Filegoria ... Fel vono, vas horgos, vas karikas, deszka Táblás ablaka nro 7 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 108]. *1711/1761:* Az tornác végiben sövényből font kis kamarácska, dészka ajtaja, vassarkokon járó fazárja, vashorgas kolcsa [Szászvesszős KK; ETF 108. 10]. *1801:* Egy vas horgos Lajtorja [Koronka MT; Told. 23].

vashorgú vashoroggal ellátott; cu cîrlig de fier; mit Eisenhaken versehen. *1830:* Dészka ülctü Szükség Szék, vas sarku és horgu ajtoval [Kv; Somb. II].

vashorog vaskampó; cîrlig de fier; Eisenhaken. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Vas horogh uagion No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22]. *1621:* Az Var alat valo malom Jnuentariüma ... vas horogh nro 1 [Kv; Szám. 15b/VI]. *1632:* Sáffár ház ... Egj eőregh temerdek uas horogh – N 1 [Komána F; UC 14/38]. *1652:* Az gerendaba függesztve egy fenyeo rud végiben vas horog, haz fedél szaggato [Görgény MT; Törzs.]. *1681:* Konyhabeli eszközök ... Szittó vas horog hat [UtI]. *1706:* egy doszkaba negy vas horgok [Kőrispatak U; Pf]. *1732:* 6 fenyő deszka ajtok ... vas sorkokon es horgokon berlet küszoben, s ajto mellyekeken forognak [Tancs K; Told. 11/70]. *1768:* Vas horgok holminek ki keresésére 13 [Mezösztgyörgy K; Ks 23/XXIIb]. *1816:* Ezen Szobának ... egy fél vas káván forgo és vas haroggal hargolo rostályos ajtaján belöl vagyon egy más egész ... viseltes ajtaja [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. *1829:* Egy nagy ujjadon uj Hámbár három szakaszra és három ajtóra tsinálva ... Egy uj vas Jegelö es vas horog [Km; KmULev. 2]. *1832:* Két hosszu hordo eresztö kötelek és egy keresztül övedzö kötél két vas horgaival [Sáromberke MT; TSb 26].

Szk: *ablakrámához való ~. 1756:* Ablok Rámákhoz való vas horgok Nrö 3 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.] * *beakasztó ~. 1849:* Egy rongyos fa Szék és égy kis bé akaszto vas horgaval [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *disznófogó ~. 1780:* Egy diszno fogo vas horog [Ne; DobLev. III/546. 2a] * *felhérchez való ~. 1787:* Felhertzhez valo 2. vas horog Dr 8 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 5] * *hordóeresztő ~. 1824:* Két hordó-eresztö vas horog, 4 Csap 's két gyértyatartó pléh [Kv; BetLt 2] * *kifeszitő ~. 1817:* A nagy pinczének ajtoja, az udvar felöl nyillik meg ... az edgyik fél ajtonak vagyon ëgy ki feszittö vas horga [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 4] * *komponáló ~. 1810:* Egy komponálo vas horog xr 26 [Mv; MvLev. 25 Trincséni Mihály hagy.] * *luszternek való ~. 1816:* a' más két elsö Házokban a' Stakaturakban Lusternek valo vas Horog van [Kv; Born. IV/14] * *suszterakasztó ~. 1823:* a' Palota, és Nappali Ház Stakaturájiba edgy edgy Suszter akaszto Vas horgok vagynak [Mezömédes TA; HG. Mara lev.] * *üstmelegítő ~. 1675:* az pitvarban egy üst melegitö hoszu vas horogh [Mezömadaras MT; Borb. II].

vashúzó vaskampó; mîner de tras din fier; Eisenhaken. *1823:* A' Palotára menve találtunk egy Pitvarra nyiló rosz fenyö fa ajtot, melynek vas sarkai jok vas huzoja jó zárja jó [Erdöszengyel MT; TSb 43]. *1824:* a' közepsö Ház ... Ajtaja Tükörös fenyö fa vas sorkaival vas reteszével vas huzojával, és fa zárojával gyenge [Erdöszengyel MT; TSb 43].

vasiga *átv.* vasjárom; jug de fier; Eisenjoch, Gefangenschaft. *1662:* Az vezér, császár s porta nevével a fajárom helyett illyen elviselhetetlen vasigát és jármot vetvén a szegény ország nyakára [SKr 455].

vásik 1. kopik, romlik; a se toci; stumpf werden. *1807 k.:* a Szeker Eke a sok oeconomizalas miatt olly allapattyáb(an) a mint Szekelly Mihály idejéb(en) volt meg nem maradhattak mivel azakkal igen sokat oeconomimizáltak (!) azok vástak romlattak, mellyek romlattságát ... az Eskettetö ... tsak ujitgatta mikor mi reszib(en) romlat [Sinfva TA; Borb. II Pető Ferenc (67) szabad személy vall.].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ a foga vmire* nagyon óhajt/kíván/meg akar szerezni vmit; a duce dorul de ceva ..., a duce jind(ul); ihm wässert der Mund danach. *1619:* Bizony azfelöl egyiknek se vássék az foga az erdélyi fejedelemségre, mert nem adják [BTN[2] 179]. *1750:* Apám Vramnak az uj Esztendőben egj Hattzeg videki Dámát kivánok tudom is hogy vásik a Foga réa de meg lássa hogj meg ne njuzzák a Lovát mint az enyimet [Folt H; BK. Bethlen Gergely lev.].

vasing vasból készült páncéling; zale; Panzerhemd. *1849:* A' Gabanás feletti elsö szába (!) ... a' falba alkatott könyves Téka – de üvegetlen, benne lévö külömbözö könyvekkel. – Egy vas lántzozatt ing ... 2. spádé – és égy nagy spádé ... Egy Buzdogány [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

vasiszkába l. vaseszkába

vasjárom *átv.* vasiga; jug, robie; Eisenjoch, Gefangenschaft. *1710:* Az Isten is megharaguvék, s olyan vasjármot vete nyakunkban, akit sem mi, sem posteritásink el nem viselhetünk [CsH 67].

vasjáromszeg vasjáromhoz való szeg; resteu de fier; Eisennagel. *1846:* két Béres szekér ... harom lajtorja – Tengellyei mind vasasok rudakkal sorogjákkal löctsökkel Csatlásokkal jármakkal – 10 pengö karikákkal két tengely szegekkel, ket derék – két járom tarto lánczokkal és egy vas járom szeggel [Szászerked K; LLt].

vasjegelő vasból készitett jégvágó; unealtă (de fier) pentru tăierea gheţii; Eishackwerzeug. *1829:* Egy uj vas Jegelö és vas horog [Km; KmULev. 2].

vasjövedelem vas után fizetett tizedből származó jövedelem; venit obţinut din dijma percepută după fierul prelucrat; Einkommen aus dem Eisensteuer. *1780:* a' völt ugyanis a' Vas tsinálásrol irt Articulusnak föbb czéllya hogy a' tehetösebb verös kovácsok között a' gyengébbek is élhessenek, a' Po(sse)ssorok a' Verök heverése miatt tized vas jövedelmekben kárt ne vallyanak [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/16].

váska vízhordó rúd; drug de fier; Eisentragstange für Wasser. *1687 k.:* Egy Vaska vagy Malha sotol f – //12 [MvRKLev. Vect. 11].

váskabeli *'?' XVIII. sz. köz.:* Vaskabali föld [Pf].

vaskalán, vaskanál 1. vasból készült kanál/kanálforma eszköz; lingură de fier; Eisenlöffel. *1558 k.:* Wed az kymert onnoth es ted egy fazekban ... es agy eros twzeth neky es

Midǫ(n) az on Meg hewly es vegy eegy vas kalanth ... es Ingasd Jol toua es lezen az on hamuua [Nsz; MKsz 1896. 282]. *1588:* Katonay Mihaly vramnal marat volt keet vas kalan, Egy Rostelj, Egy vas Nyas, keet Vas fazek [Kv; Szám. 4/I. 26]. *1592:* Inuentaltatott az portörö Malomnak Zerzama ... egi was wst lab. egi Nagi was kala(n) [Kv; Szám. 5/XIV. 4 Eppel Péter sp kezével]. *1638:* Az konhjara nilik eggj fel szer paraszt, vas nelkül valo aito. Vagjon benne ... Egj vas kalan. Ket vas nyars [A.porumbák F; UF I, 661]. *1680:* Az eöveg csinalashoz vadnak holmi vasbol állo eszközök eszerint ... Ugyan vas köpüs fában csinalt vas kalán, mellyel az kemenczeben levö fazekban fretát szoktak bé vetni no. 1 [A.porumbák F; UF II, 973]. *1747:* egy Abrasz egy vas kalán, egy Szalanának a két szélye [Homoród H; BK. Bota Anna cons. quondam Bokonya Aron (50) jb vall.]. *1762:* vít el ... Vas kalánt miheljt a' Mlgos Ur még halálozék mindgyárt el Sugorita, ugy egy Aranyos Lepedőt is az elö Ruhaja alat vin ell [Mk-Rh IX/109]. *1774:* Szállitatott még Vásárhelyre az Uraságéból 'a többi kőzött Vaskalánt, Nyársat, Serpenyőt, Pecsenye vas alá valot [Szentdemeter U; LLt Vall. 94]. *1789:* Tajték hányo, 's Lév szűrö 2. Vas Kalánok Rf – xr 10 [Mv; ConscrAp. 4]. *1812:* Egy kisded hitván vas kalán [Mv; MvLev. 12 Szabadi József hagy.]. *1820:* Dregánné ... Kováts Máris ... meg Eskettetése után ... ugy szolla a' Feleségemhez: Ugyan járék (!) a Bárónéval én néki pénzt vittem fel, s, hogy mind fel nem vittem a' mennyit kivánt, szorossan fogott még Vaskalánt vett a kezébe s inasostol edgyütt meg akart verni [Várfva TA; JHb 48 Budai Péter (42) fogadós vall.]. *1853:* Egy réz nyelü vaskalány [Mv; TSb 4].

Szk: *golyóbisöntö ~. 1656:* Egy golyobis eonteö vas kala(n) [Doboka; Mk Inv. 3]. *1669:* egj goljobis öntö Vas kalan [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a] * *húslémeregető ~. 1798:* Hus lé meregető Vas Kalán [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.] * *konyhára való ~. 1761:* Konyhára valo Kisded Vaskalány 1 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 9] * *lészűrö ~. 1757:* Edgy lév szürö vas kalány [Jobbágyfva MT; BálLt 71] * *meregető ~. 1801:* Egy pár merengetö Vas kolány [Mv; MvLev.] * *ónolvasztó ~. 1667:* Onn olvaszto vas kalánok ... nro. 3 [Fog.; UF II, 339] * *tajtékhányó ~. 1761:* Vas tajték hányó kalány Nro 1 [Vesszöd NK; JHb XXIII/31. 26].

2. vasból készitett kömüveskanál/vakolókanál; mistrie; Mörtellöffel,-kelle aus Eisen. *1627:* Egj vas kalan keomiesnek valo nielnelkul, es Egj chipelius vono f – d. 25 [Kv; RDL I. 134].

Szk: *vakoló ~. 1729:* Vakalo vas kalán nrö 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb].

3. vaslapát; făraş; Eisenschaufel. *1630:* az katonak ... onnetis ualtigh haigaltanak ki az ablakon keöuel Uaskalannal, az mit kaphattak [Mv; MvLt 290. 216]. *1648:* Vagyon ez hazban egy kalyhas kemencze ... Egy vas maczka, egy vas kalan [Porumbák F; UF I, 888]. *1656:* Aczel 6 darabban libr. 28. Egy vas kalani reghi rosz [Fog.; UF II, 113]. *1676:* Vagyon ezen pitvarban keö kémeny allya, mely alat egy kőből rakott bontakozott tüzhely. Tüzhellyén egy vas kalán [Fog.; UF II, 726]. *1748:* Vas kalány Nro 3 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 10]. *1750:* egj vas kalány, vas fogo [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 2]. *1767:* ezzel kezib(en) lévö vas kalánnyal fordula hogy engemet meg üssen [Majos MT; Told. 26/5]. *1789:* 2. Vas Kalán Tüzhellyre valo Rft – xr 30 [Mv; ConscrAp. 4]. *1800:* Az Expressusaink el mentenek Vásárhelyre ... adtunk a' Kezere 10 Vonás for. egy tüz fogot, egy vas kalánt [Torockó; TLev. 5]. *1852:* Egy fogo, egy vaskalány [DLt 923].

Szk: *kemenceszítö ~. 1697:* nyilik edj kis gerendás házatskára egj kis ajto. Itt van ... Egj Zöld mázu kemencze Szito vaskalan nro 1 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4] * *szurokmerö ~. 1665:* Szurok merö vas kalan no. 1 [UF II, 313]. *1667:* Egy eöregh szurok mérö vas kalán [UF II, 337] * *tarackhoz való ~. 1665:* Taraczkhoz valo vas kalan no. 1 [Fog.; UF II, 314]. *1673:* Taraczkhoz valo vass kalán ... nro. 1 [UF II, 541] * *tüzszurkáló ~. 1693:* Mihoknak ... Egy tüz szirkalo (!) vas kalan [Ne; DobLev. I/38. 10].

vaskalapács vasból készitett kalapács; ciocan de fier; Eisenhammer. *1811:* egy ko (?) patkolo vas Kalapáts [Jedd MT; LLt]. *1830:* Egy Kéz Vono Kés ... Egy Vass Kalapáts ... Egy Fogo [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748].

Szk: *csapbeverö ~. 1824:* Egy tsap-béverö vas Kalapáts nyelestöl [Kv; BetLt 2] * *harangütö ~. 1656:* Ezen toroni also reszeben vagjon egi ora minden hoza tartozo eszkeözeivel egjütt kiben alla jaro kett hoszu kötelein leuö pondusa felseö harang üteö vas kalapaczia megh vagjon [UF II, 136].

vaskankó vasból készült horogszerü szerszám (része); cîrlig de fier; Eisentripper, -haken. *1768:* Oroszfalva két tüzre való vas kankót csináltatott két magyar forintokkal és egy kost két vas karikákkal együtt egy magyar forinttal [Oroszfalu Hsz; RSzF 101]. *1806:* Egy fürész tengei végibe valo vas kanko ahoz valo karikával [Bodola Hsz; BLt].

vaskanta vasból készitett kanta formájú tartószerkezet; dispozitiv de sustinere făcut din fier în formă de cană; Eisenkanne, eine Art Tragwerk aus Eisen. *1736:* a' Tornatz Gerendái kőzött fekszik vas Csapos és Vas Kantákkal szoritott Tengellyetskéjeken álnak, és Ingadoznak két kis Harangotskak [Várhegy MT; EMLt Conscr.].

vaskapa vasból készitett kapa; sapă de fier; Eisenhacke. *1665:* Vagjon ezen Váár kapuja között az fogason ... Lapos vas kapa no. 2 [UF II, 309].

Szk: *tővágó ~. 1652:* Három tö vago vas kapa nyelestöl N. 2 [Görgény MT; Törzs.].

vaskapcsos vaskapoccsal ellátott; cu scoabă de fier; mit Eisenklammer versehen. *1636:* Ez kapunak felseö sarka foglaloja szeles vas kapocz vas kapczios rudas szegezeö rayta, 'e mellett egy gyalogh kapu eöregh, fa kilinczies es pantos, az felseö sarka szeles vas kapoczial foglaltatot az kapu baluanyahoz [Siménfva U; JHb]. *1745:* A' kö folyosóról mennek bé a' Palotakra egy reteszes, retesz tös vas kaptsos fel vonó kaputskán melly(ne)k két mellyékin vannak vas kaptsos Táblák [Marossztkirály AF; Told. 18].

vaskapocán vasból készült harapófogó alakú szerszám, amit állatok orrára csatoltak, orrfék; iavaşă (de nas) din fier; Nasenbremse aus Eisen. *1827:* Ménlohoz valo vas kapotzán három hozzájok valo kordákal [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

vaskapocs scoabă de fier; Eisenklammer. *1597:* Andrass koúachy chinalt ez kapu Tengelihez az chiapia melle 3 eoreog zeget es ket vas kapchiot meli az chiapban iar ... d 24 [Kv; Szám. 7/XII. 22 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1600:* hazbely ezkeoz ... 3 furo, kez vono abronchon vano (!) vas

kapoch [UszT 15/178]. *1647:* vas sarkú pantú vy aito, az mellyeke fa, kereztwl altal egy szegezeo gerenda iar vas kapczokban [Mezőkirályfva KK; BK 48/16]. *1662:* nagy kőházú malom is vala, mellynek mind alsó- mind felső selyipjei mindenestül szép faragott kövekbül építtetvén, minden kövek erős és nagy vas kapcsokkal valának egyik a másikhoz összefoglalva [SKr 258]. *1676:* Ezen haznak vagyon 4. 4. nyilasu 3 ablakai uveges ramai vas pantosok, sarkossok, vas vesszősek, tokjai pedigh vas kapczokkal vadnak, az keő mellyekekhez foglalva [Fog.; UF II, 728]. *1699:* ezen fás kertbé ez csűr kerttből jönek bé cserefa kötöt kapu melljiékű vas kapcson forgo holnyolt bükfa deszkábol allo kapun [Szentdemeter U; LLt Inv. 31]. *1700:* Egy Zöld Kanavácz Szoknya egy Szer arany Csipke rajta vállával hasonloval az vállán vas kapots [Hr 1/20]. *1723:* Egy fa héj szin Selyem kamuka dolmány, a' mellyén 32 – pár arany fonal gombok, és rojtos makkos gombházak, az ujján vas kaptsok [Koronka MT; Told. 29/2]. *1772:* (A kaput) vas kaptsak tartyák [Szászfenes K; BMúz. Mikes conscr.]. *1784:* Vagyon egy Fenyö Berbentze, három abrontsok rajta felső feneke nintsen ... Két Légej, mindeniken jo vas kapots [Rücs TA; Ks 21. XV. 22]. *1849:* 100 darab ... vas kapots az álláshoz ... 26 „ 40 [Dés; DLt 858/1847].

Szk: *ács mesterséghez való ~. 1797:* Áts mesterséghez valo egy vas kapots [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13] * *ekére való ~. 1748:* Ekére valo vas kapocs nro 2 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13] * *kádározó/kádárnak való ~. 1717:* Kadár(na)k valo vas kapocs, két horgas kézvono [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 6]. *1797:* Kádározo két vas Kapots [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13]. *1849:* Egy kádározo vas kapacs [Mv; MvLev.] * *lajtorja végét leszoritó ~. 1751:* Lajtorja végét le szoritto vas kapcsok [Gyéressztkirály TA; Szentk 6b Conscr.] * *tönköt fogó ~. 1806:* Tönköt fogo harom vas kapots [Bodola Hsz; BLt].

vaskaptány vascsapda; capcană/cursă din fier; Eisenfalle. *1744:* egj derék vas Kafftán (!), Ennek Koltsa Margit Asz(sz)on(n)ál [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1802:* Vas kaptány egy [Türe K; MkG]. *1816:* Egy nagy vas kaptány, hozzá valo Lántzával [Bányabükk TA; MkG].

vaskapu vasból készült kapu; poartă de fier; Eisentor, -pforte. **Hn.** *1653:* Vaskapunál [ETA I, 83 NSz]. *1659:* Vaskapu felé egy Kernyes nevű falujában [Kv; KvE 178 LJ]. *1660:* Vaskapura [TML I, 504 Balogh Máté Teleki Mihályhoz]. *1662:* Vaskapu felé ... Vaskapuban ... Vaskapu szorosát [SKr 519]. *1681:* Az Vas Kapun belől [VhU 204]. *1704:* Vaskapu felől [WIN I, 85]. *1723:* az Also Vaskapub(an) (szö) [Bh; KHn 11]. *1729:* Felso vaskapu (szö) [Bh; KHn 11]. *1731:* Vaskapu uttyánál (sz) [Bh; KHn 12]. *1742:* A vaskapu hegyire (sz) [Bh; EHA]. *1754:* A Vaskapuban (szö) [Bh; KHn 17]. *1758:* A Vaskapu föben (k) [Bh; EHA]. *1805/1825:* a' Vass Kaputol [Dés; EHA]. *1822 k.:* A Vas kopu oldal(na)k [Dés; EHA]. *1845:* a Vas kapu alatt [Dés; EHA]. *1891:* Vaskapú [Türe K; KHn 265].

vaskapubeli a Vaskapu (Sz) tn *-beli* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-beli* al toponimului Vaskapu/Poarta Sălajului; mit dem Ableitungssuffix *-beli* gebildete Form des ON Vaskapu: Vaskapuban levö; de la Vaskapu; beim Vaskapu. *1662:* Igy újobban is népét összegyüjtvén és Szászvároshoz visszaszállván, míg elszéledett népét is s gyalogjai közül is az vaskapubéli sáncokbul ha kik elszaladhatnának (kiket nem kevéssé sóhajtana) táborába vehetné [SKr 520].

vaskapui a Vaskapu (H) hágó *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vaskapu/Poarta de Fier; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vaskapu/Eiserne Tor: **1.** Vaskapunál történö; de la Vaskapu; beim Vaskapu geschehend. *1710:* Amint éjszaka a Szederjes erdején megyünk, hát ihol jö a vaskapui harcról szaladó székely csoportonként [BÖn. 562].

2. Vaskapu felé vivö; din/de la Vaskapu; nach/aus Vaskapu. *1770:* A muszka mégis Moldovában és Havasalföldében vagyon ... Munitiókat igen sokat szállitottak Tömösvárra, a vaskapui, verestoronyi és ojtozi passusokra [RettE 238].

vaskar vasból készült karszerű alkatrész; piesă de fier în formă de braţ; stabartiges Eisengerät. *1843:* A K Monostori Papiros gyár ... a gerendely vas karjai 28k Sept 842 készittetvén ujbol jok [Km; KmULev. 2].

vaskard vasból készített kard; sabie de fier; Eisenschwert. *1805:* Egy Török vas úti kard, aczélos Német hüvelyben [Mv; TGsz 52].

vaskarika 1. inel/verigă de fier; Eisenreifen, -ring. *1587:* Az Zerzamot kyt Chynalt az molnar az Semlye liztnek. Arra valo Vasz Karikakat [Kv; Szám. 3/XXXIII. 11]. *1600:* veottem eg Ekét ... d. 65. Az gerendelyere czinaltattam egy vas karikat, az korma(n) dezkara vasat d 12 [Kv; Szám. 9/XII. 65 Igyártó Simon isp. m. kezével]. *1623:* Jo Eoregh vas karikakott zegeztesse(n) az Labfakb(an) kikhez Louakott keötteözhessenek [BGU]. *1632:* Algiuh (!) ualo eöregh horogh vas karika ... N. 1 Ket szeles talner vas karika ... N. 2 Algiuhoz ualo eöregh vas karika ... N. 1 [Fog.; UF I, 134]. *1647:* Ittem ket vas karika hintohoz valo [Marosillye H; VF 55/5415]. *1652:* Két fel hercz vas karikakon függö két két ham fával [Görgény MT; Törzs.]. *1680:* az Tornaczban vagjon hus vago szek nö. 1. azon felyül kötelen es nyolcz vas karikákon füg le az padlasbol egy hus merö kumpána [A.porumbák; ALt 13]. *1753:* Munt Liszt tarto. Sákon van vas karika nrö 10 [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1761:* Vagyon még, két kerekü Talyiga, melynek az egyik kerekin, két kerék Főre, és két fentö tőre valo, alkalmas vas karikai vannak, meg lehetös Fa rudyával [Kéménd H; JHb XXXV/39. 32]. *1789:* A' Pintze ajto elött egy Mosár törö Töke, rajta valo 's belé szegzett szoritto Vas Sroffal, ezen fellyül a' Gerendáb(a) szegezve egy pár le függö Vas Karika [Mv; ConscrAp. 16]. *1829:* Egy Hordo Szekér minden készségivel 11 vas karikával [HSzj *hordószekér* al.]. *1852:* A' viz kerék keresztye végein vaskarikák nintsenek [Km; KmULev. 2].

Szk: *cövek végére való ~. 1822:* Egy kerek ... tzövek végére valo gömboljég vas karika [DLt 1821. év al.] * *ekén levö ~. 1759:* a' Groff Ekejéböl a' melly hoszszu vass leg jobb volt, ki vette ... hasonloképen az Ekén lévö vas karikát és portingát (!) is le vett [Marosludas; TKl 4 r. jb vall.] * *felvonó ~. 1676:* Belseö Váár ... Vagion az kapunak két felöl az felső vegin két fel vono vas karika, de kötél nincz hozzá [Fog.; UF II, 770] * *fojtó ~. 1669:* vagjon egy lo szekerhez valo rud; kin ött fojto vas karika vagyon [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a] * *fűrészvas végébe való ~. 1789:* Füresz vas végibe valo vaskarikák [HSzj *fűrész-vas* al.] * *gömbölyeg ~ → cövek végére való ~* * *kerék agyára való ~. 1681:* Kerék

agiára kúllő melle valo vas karika Nro 1 [Hátszeg; VhU 597] * *kerék fejére való ~. 1656:* Harom eoreg Kerekfejere valo vas Karika Ket Pengeö Karika [Doboka; Mk inv. 3] * *kinyitó ~. 1656:* 4, 4 tablákbol allo egy egy rendbeli üvegh ablaka, kiknek vas sarkaj pantiaj ki nito vas karikaj forditoj ramaj tokjai megh vadnak | üvegh ablakaj, kiknek vas sarkok pantiok ki nito vas karikajok forditojok tokjok es ramajok ep allapottal vadnak [Fog.; UF II, 127, 135] * *koronghoz való ~. 1656:* Bethleni malomház ... mind külseö s belseö bel kerekek jok hoza valo koronghjaival, koronghoz valo vas karikaival [UF II, 169] * *lőcstartó ~. 1836:* Két rosz Marok vas, edgy lajtorján edgy löts tarto Vas Karika [MNy XXXVIII, 210] * *ostorba való ~. 1810:* 210 ostorba valo Vas karíka ... Hf 3 xr 10 [Mv; MvLev. 14 Trincséni Mihály hagy] * *szekérkerékfőre való ~. 1797:* Szekér Kerék főre valo vas karika három [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13] * *szekérre való ~. 1735:* Szekérré valo vas karika és Sikótyo Korodrol Cedál Sz: Benedekre [Kv; Ks 40/XXVIIIc].

2. vasbéklyó; cătușă; Eisenfessel. *1660:* Odavivén bennünket, mindjárt lábainkra vasakat vervén és paraszt rabokkal együtt tizedmagunkkal nyakunkra vaskarikát csinálván, azoknak lyukain, az torkunk alatt, harminc- avagy negyvenölnyi láncot általvonván, együvé fűztenek, előnkbe vetvén az emberfejeket, hogy megnyúzzuk [Kv; KvE 180 LJ].

vaskarikácska *kics* kis, vasból készített karika; veriguță; Eisenringlein. *1734:* Vagyon ezen a Házon két üveg ablak Deszkákban rakva ... három kis vas karikácskák, és fa bé horgolojok rajtak [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 5]. *1741/XVIII. sz.*: Szegezett Vas Karikátskák [Somkerék SzD; Berz. 7. 68. 280]. *1784:* a Nyujto végin egy vas karikátska az Ágossán más [Rücs MT; Ks 21. XV. 22].

vaskarikás vaskarikával ellátott; cu inel/verigă de fier; mit Eisenring versehen. *1647:* Az haz keozepin egy vas karikas gyertia tarto, vason fwgh [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1652:* Kű feszitő fara csinalt vas karikas vas rud N. 1 [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* Ezen palota falan vagyon, hat hat tablabol allo vas sarkos, pantos, forditos, ki nyito vas karikas, eöt rendbeli ablak [Fog.; UF II, 174]. *1679:* Az Kertnek ... Ajtaja ... Eggyik széles ramas deszkaval duplason bellet, Sarka alol vas karikás csapos [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 9]. *1681:* Nebojsza Bástya ... Harmadik ajtajais, Tölgi fabul faragot temerdek deszkabol csinaltatott, vas Sarkas, hevederes tolyo zaros, vas karikas [Vh; VhU 557]. *1691:* Ennek az kapu vonó gémnek közepin az tengelye vaskarikas s vas kávákon forog [Kővár; MNy X, 370]. *1729:* Az Szent Annai malom ... Foka vas karikas abroncsu [Marossztgyörgy MT; Ks 28/XXIIb]. *1735:* Az Ajtó megett egy pohár szék ... az also része tizenkét Tolyokás ki vono vas karikások, körüdes körül deszkával bécsinálva [Királyhalma NK; Ks 23/XXIIb]. *1756:* négy törő a vége vas karikások [HSzj *kásatörő-ház* al.]. *1810:* Vám Vevő két vas karikás Fuka No 1 [Sóakna MT; Born. G. IX. 5]. *1833:* Van ... ezen Malomban ... egy követ emelő vas Karikás Ketske [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

vaskaró vasból készített karó; drug/bară de fier; Eisenpfahl, -stange. *1797:* Egy Nagy vas karo [M.igen AF; DobLev. IV/777. 12]. *1842:* egy ágas vas karo – vagyis kő Támaszto [Csekelaka AF; KCsl 3]. *1849 k.:* 6 kasza ... Egy vas karo [DobLev. V/1280].

vaskásztró vaslábos; castron de fier; Eisentopf. *1845:* Vas Edények. 1. Vas Kásztron [Gyalakuta MT; LLt]. *1848 k.:* Egy fekete vas, belöl portzellán kásztro [Somb.].

vaskáva pleviță; Eisenzarge. *1691:* Ennek az kapu vonó gémnek közepin az tengelye vaskarikas s vas kávákon forog [Kővár; MNy X, 370]. *1692:* vas kávákon es Sarkakon járo, két felé nyilo öregh kapu [Mezőbodon TA; BK]. *1694:* iffju Bálpataki János Ur(am) Borbereki háza ... Udvarára nyilik az uttzárol, két felé nyiló párkányjos fenyő deszkás kapu ... ennek két sarkai felljül vas kávákb(an), alol vas tsapokon forgók [Borberek AF; BfR]. *1739:* Az Udvarban vagjon Egj Fako Beres szeker, mindenik kerekén két, két vas karika, az Locsein vas kávák, vas tengely veg szegekkel edgyütt [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 12]. *1793:* az Szabo András Háza ... Az Pitvara is Bükfa Deszkával meg van padolva, ezen van az hijjában járo két fenyö fa Deszka ajtotska reteszszel a' Sarkai vas kávákkal az mellyen forog az Sarok [Szér Sz; JF 36/170]. *1797:* Egy avadék Beres Szekér, hátulso két vas és első két, fako kerekekkel, otska lőtsekkel, jo Lóts vas kávakkal [M.igen AF; DobLev. IV/777. 18]. *1824:* a' kapu sorkának két vas kávája jo [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1843:* Nemes Lak Joszágom Ejszakának ideinn bizonyos Orzok által fel veretvénn, a többek közt a Szekeremis meg lopotatt el lopotvánn belölle két uj vasas kerék – két löts vas kávakkal és löts fökkel együtt [Kövend TA; KLev. Kövendi id. Kis Sándor kezével]. *1849:* a' pintze kűl ajtaja létzes ... fellyülről a' nyakloja vas kávákkal foglalva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1851:* közönséges ló-istáló, melynek ajtója vas sarkokon forgó simpla fenyő deszka, retesz és retesz fővel ellátva Van egy bikfával készült zablóválu is rajta, vas kávával [Erdősztgyörgy; TSb 34]. *1852:* A Csürös kert kapu ujjittani valo, ennek egy vas kávája hibázik [Felfalu MT; DE 4].

Szk: *lőcshöz való ~. 1681:* Lőcshőz valo Uy vas káva, karikástol Nro 3 [Vh; VhU 523].

vaskávácska *kics* pleviță mică; kleine Eisenzarge. *1736:* fellyül vas kávátskaban alol vas Tsapon forgo, vgyan Cserefa Sorkokba vésett, két hevederetskére fa szegekkel szegezett ... Gyalog kapu [EMLt Conscr.].

vaskávájú cu pleviță; mit Eisenzarge. *1854:* Találtatik Két Beres Szekér Vasas Talpu Vasas Tengeljel ... 5 Vas Kávájú Lőtsel – Ruddal és égy Járommal [Sárd KK; WassLt].

vaskávás cu pleviță; mit Eisenzarge. *1698:* állo vas kávás két fele nyilo fenyő deszka kapu bejáro kis kapucskával vas be tolyo zárjával edgyütt [HSzj *faragott-bálvány* al.]. *1732:* egy köböl kereken ki rakott, cserefa gárgyás, gémes kut, a kut gémen vas lánczocskán fűgg egy fenjö rud, meljnek végiben lévő vas kávában, csinált vaskávás és abroncsos cserefábol való viz meréngető cseber van [Kv; Ks 40/XXVIIIc].

vaskelepce vascsapda; capcană, cursă; Eisenfalle. *1769:* Egy kis el romlott vas kelepcze [Nagyercse MT; Told. 19].

vaskemence sobă; Eisenofen. *1702:* Vagyon edgy vas kemencze tartojais vas lábával edgyütt [O.brettye H; Born. XXIX/4]. *1737:* Egy nagy fejér tolyogato Ládáb(an) vagjon egj vas kemencze fedelivel edgyütt [Br; AplLt 5 Apor Péter inv.]. *1758:* Olaszos Füttő allya mellynek felső részén Ura-

ság czimerei vadnak épségb(en) több figurakkal edgyütt két végin Lévő vas pléhből kő Lábokon allo tüzelő vas kemencze [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1788:* Tálba főttet sütő Vas Kementze kettő [Mv; TSb 47]. *1789:* Egy vas Lábokon állo Hordozhato Vas Kementze Rf 20 [Mv; ConscrAp. 22].

vaskengyel scăriță, scară (de șa); Eisenbügel. *1628:* Egy Ezwstcős zeőld Barsonios Nieregh, vas kengiel raita [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1]. *1688:* Az edgyik nyérges Ladaban volt egy régj karmány nyerégh véres barsonyal és az első s hatolso kapaja ezüstel boritot kármány vás kengyélek rajta [Beszt.; Ks 27].
Szk: *platérozott ~*. *1812:* Egy pár Platerozot vas Kengyel [M.gyerőmonostor K; KCsl 11].

vaskenyér a kohó fenekére gyült nyersvas; fier forjabil (fontă brută poroasă adunată pe fundul cuptorului de topit); Roheisen, das sich im Hochofenhefe anhäuft. *1849:* Kapható Thorockon, mint egy 1000 ~ ezer mázsa vas – melynek fele Tiszta vas – fele pedig ugy nevezett vas kenyér ... a' tiszta vás mázsájának ára 25 Rf a' vas Kenyérnek pedig 20 Rf váltoba [T; TLt jelentés Ugron István kormánybiztoshoz].

vaskerék roată de fier; Eisenrad. *1676:* kasa törő malom ház mellynek külüjö (!) és gerendaiban allatt jaro négy vasas nyilai tengelyei vas czapos karikas serpenyős vàs kerekével együtt jo készuletel vadnak [Fog.; UF II, 746].
Szk: *pecsenyesütő ~*. *1629:* Egy pecziene swteo vas keręk tt f 2 [Kv; RDL I. 132].

vaskerekű cu roată de fier; mit Eisenrad. *1798:* egj Falra valo vas kerekű pondusos régi ora [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.].

vaskereskedés vaseladás és -vétel, vassal való kereskedés; comerț cu fierul; Eisenhandel. *1739:* Pataki Daniel Atyánkfia, maga és hasonlo Vas kereskedéssel élö társai nevek alatt beadott alázatos Instantiájára Concludáltuk ... hogy ... semmi rend béli külső emberek(ne)k vasat, héti vásárokon szálanként ne árullyan(a)k; hanem ha hozn(a)k a' külsők, adhattyák, átallyáb(an) [Dés; Jk 523].

vaskereszt 1. vasból készitett tetőkereszt; cruce de fier; Eisenkreuz. *1652:* egy kis boltocska, három lövő lyuk rajta, vas keresztek benne | Azon ház ... két ablaka, kü és vas keresztek benne [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* Vagjon ki vagva az var piaczara egy ablak melinek az also resze be vagyon teglaval rakua, egy vaskereszt bene, ablak keő melljekeben foglalt [UF II, 118]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... A Kinzo bastya fellyül gerendas, also padlasa helyet kő szikla vagyon, Lövő lyukbol állo ablakáb(an) temerdek vas kereszt Nro 1 [Vh; VhU 511]. *1740:* vagyon egy jó Csür negy szakaszb(an), melyis Cserefa Talpra fenyő faból rakatott ... meg sendelyezve az Tetejeb(en) Filegoria az Filegoriab(an) Vas Kereszt [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32]. *1852:* A' felsö kö uj ... vas keresztje kopott és gyenge [Km; KmULev. 2].
2. kereszt alakú, vasból készitett rúd; bară transversală de fier de care se atirnă ceva; kreuzförmige Eisenstange. *1825:* Egy nagy vasas, és jó moddal készült 20 kupás Bétsi mérö vas keresztyivel és a' közepin oszloppal, és két vas fogontyuval [DLt 595]. *1853:* Egy vas kereszt superlát tarto, – rajta lévő krágli superlat [Mv; TSb 4].

vaskeresztes vas tetőkeresztes; cu cruce de fier; mit Eisenkreuz. *1679:* Onban foglalt, kivűl vas keresztes paraszt üveges ablakocskaja nro. 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 26]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Ország Háza ... Öregh ablaka volna haro(m) de ketteinek nagyub részét be rakvan, hattak mindeniken vas keresztes kicsiny ablakoczkat [Vh; VhU 502].

vaskés vasból készitett kés; cuțit de fier; Eisenmesser. *1810:* Egy igazito Vas kés ... xr 1 [Mv; MvLev. 17 Trincséni Mihály hagy.]. *1840:* A henger alatt a Hollanderben 6. vas kések vannak bé eresztve, melyek által a papiros anyag aprora öröltetik [Km; KmULev. 2].

vaskészítés prelucrarea fierului; Bearbeitung von Eisen. *1787:* Minden Verös Kováts a vas keszités modgyában a Vas valto Administratortol tartozzék dependealni a Vas keszités modgyaban (!); mivel az üdök valtozási hol edgyik, hol a másfelének fordittyák elé szükségét [Torockó; TLev. 9/25].

vaskészület vasból készült szerszám/tárgy; unealtă/obiect/accesorii de fier; aus Eisen hergestellte Geräte, Dinge. *1732:* van egy földben lévő erös tömlöcz vas és fa készülettel edgjütt [Kóród KK; Ks 12/I]. *1772:* Eszak felöl valo oldalában e szobának egy kamaraszekis vagyon kisded fenyöfa Dészkáival edgyüt, minden vas keszület nelkül [Kozmás Cs; BMúz. Mikes conscr.]. *1785:* Ezeken a Határakan mind kész pénzeinken kell az Vas készülethez szénnek valo Fákat meg szereznünk, a' mellyböl következendö képpen az ország hásznára üzhetjük Metallurgiánkat a többi közzött olly kárral, hogy portzio pénzeinketis alig kaphattyuk ki [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 13b]. *1800 k.:* az 60 Vas készületre, ha egyszeri három ágas* fuvásbol ki nem telnék a maskor fuvando négy ágas Vasbol potyollya ki [Torockó; TLev. 9/30. – *Tollban maradt utána a *vas* szó].

vaskilincs vasból készitett kilincs; clanță de fier; Eisenklinke. *1647:* Azon porkolab hazanak Ajtaja bellett, ket vas pánt sarkastol, vas kilincz retez fö rajta [Marosillye H; VF 55/5415]. *1656:* vas forditos partazatos fejer bellet ajto, vas kilincs horga nelkul [UF II, 175]. *1669:* Az süteö hazra nyilo bellet ajto ... Vas kilincz tolyogato zarjaval [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1675:* eze(n) pitvaro(n) vagyo(n) égy nagy keö ablak, ennek ajtaja fel szér ajto ket vas sarkokon pantokon forogh vas kilincze szegezője [Dés; Borb. II]. *1723:* az ház(na)k vagyon festett fenyö fa deszkából állo ajtaja, két vas Sarok, vas kilints és Zarotska rajta [Sztrigyboldogfva H; Born. I/16F]. *1732:* a konjhábol Nap njugotra njilik egy vas Sorkokon forduló, vas kilincsel zárlódó fenyö deszka ajtó egj házba [Kv; Ks 40/XXVIIIc]. *1756:* Ezen Háznak ... ajto Felei ... Fenyö Deszkábol lévö körül és közepette Széllyes hasonlo Deszkával párkányozott és Vas szegekkel ajto Táblájahoz foglalt két vas Sorkokon Vas Kilintsel Fogantsuval és Zárral Nyilik be Ajtaja [Branyicska H; JHb LXX/2. 20]. *1760:* vas kilincseivel, reteszföivel retesz fövel, bé rontójaval és fordittojával ... Parkányos fenyö ajto [Szentdemeter U; LLt]. *1781:* Az első Ház ... Ajtaja István fenyö deszkábol valo tsak parasztoson készült, vas kilintsel zárodik, és vas Sarkokon fordul [Mánya SzD; Hr]. *1797:* A' Léányok Házábol, a' Legények Házába nyilik más fenyö dészka Ajto, mely két vas sarkon forog vas kilints, forditto, kilintstarto, bé záro rajta [Ajton K; CU IX. 2. 11].

1815: két felé nyílo ajtok vas sorkokkal s kelintsel festetlen és bélletlen [Görgénysztimre MT; Born. G. II. 20].

vaskilincses cu clanță de fier; mit Eisenklinke. *1636:* uas fejes szegekkel uert, uas sarkos pantos kilinczies, es be uonos ayto, ennekis fa mellieke [Siménytva U; JHb inv.]. *1656:* Jnnett az masodik bastia hazra terven 's nilik be job kezre egy vas sarkon panton forgo holliagos szegekkel vért parazt pleh zaros tolljos vas kilinczes forditos kolczos ütközös be vonos zölden festet ajto [UF II, 132]. *1669:* Az pitvarbol léánjok házaban nyilo bellet ajto ... Vas kilinczes eleö tolyo vas zarjaval edgjüt [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24]. *1679:* (Az) öregh kapu felett levő Ház ... Ajtaja az garadicz felső végén, felszer, csiklos hevederes, Festekes, vas Kilinczes, Kilincz tartos, tolyo záros no. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6]. *1681:* Moso ház ... Ajtaja fel szer, vas Sarkas, heved(eres) vas kelincses, fordito és bé vono vasaval [Hátszeg; VhU 600]. *1702:* Ezen Udvarháznak vagyon egy két felé nyilo Vas sarkokon forgó vas kilincsess fellyül penig p(rae)stillával fedetett deszka kapuja [O. brettye H; Born. XXIX/4].

vaskilincsű cu clanță de fier; mit Eisenklinke. *1648:* Az eoreg' szobabol ismet az emletet pitvarra ki jwuen nylik az hatulso pincze felet valo hazra egy felszer reghi v. s. p. paraszt tolyo zaru vas kelinczw ayto fa mellieku [Kerc F; UF I, 848]. *1699:* mennek bé ... vas sorkakon pantokon forgo, reteszü, retesz föjü vas zaru kilincsü, Zaldokfábol csinált felbe szerbi (!) bellet iratos ajton [Szentdemeter U; LLt]. *1725:* vas Sorkokon forgo vas Kilintsü és vas Zárju ajto [Beresztelke MT; Eszt-Mk 4]. *1737:* a Nobilitaris Curia ... Bemenvén ezen Kis Ereszben, az emlitett Eresz ajtonak ellenében egy kis ... vas kilincsű ajtotska találtatik [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/18. 5]. *1761:* szem öldök es lábak között fenyö deszkábol párkányoson tsinált vas kilintsü és reteszü avatag ajto | fenyö fürész deszkabol bérlett vas kilintsü, és bé vonoju Ajto [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 42, 44]. *1808:* Frantzia vas záros, vas kilintsü ... ajtó [Szentk.].

vaskó 1. kés/kard/tör pengéje; lamă de cuțit/sabie/pumnal; Messer-/Schwert-/Dolchklinge. *1632:* Hamar Istok rutul megh szidogata Niuzo Giurkat s feniegete is, amazis monda hogi megh lad azt hogi bizonj el nem szenuedem egjebkor en nem hatta(m) el az oldalamrol a vaskot; de bizonj nem hagjom ez utan [Mv; MvLt 290. 71b]. *1777:* A Testvérem ... engedé nékem ... két uj kés nyelek, és egy régib; a' mellybe vasko is vagyon [RLt Sombori Klára és László osztozó lev.]. *1792:* Huszon négy pár ezüst nyelű kés, mellyeknek ezüstye a vaskojoktol külön meg méretve, minden pár késnek az ezüstye tanáltatott Hatodfél Lothnak [Kv; SLt 17]. *1806:* (Vásárolt) 8 pár Vaskót 4. 48 [Mv; Ks 34/VII]. *1807:* (vásárolt) Vaskot [Mv; Berz. 7. F. 69]. *1808:* 1 Pár fain vasko [Mv; Told. 22]. *1818:* Hat pár Ezüst Kések, mind együtt nyomnak 24 Lotot ... a' Vaskokkal ... 102 Rf [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.].

2. kapa; sapă; Hacke. *1815:* A' Krumpinak kapálása ... a' levelek körül a' föld kézzel vagy buta vaskoval vigyázolag meg piszkáltatik [Kováts, Utasítás a' Krumpi termesztésére].

Szk: *gyökérvágó ~. 1789:* Egy Gyükér vágo vasko Rf – xr 3 [Mv; ConscrAp. 23]

3. vasdarab; bucată de fier; ein Stück Eisen. *1780:* pintzebéli vasko 4 [Bethlen SzD; BK]. *1789:* 6 pár ezüst alá valo küs vaskok valent Rf 2 [Mv; ConscrAp. 3].

vaskoh vasolvasztó kemence; cuptor de topit fierul; Eisenhochofen. *1677:* Belényes vidéki vaskohoz, Ráz bányához az öllfa vágás continualtassék [AC 252]. *1681:* A' vas Kohra Keö Hanyo, Tekenö minden Banja(n) mértékes legye(n); ugimint hoszsza két arasz, szelessege mas fel arasz [VhU 63].

vaskompona vasmérleg; cumpănă de fier; Eisenwaage. *1630:* Egy Vass Compana [Nagyikland TA; TLt Közig ir. 174].

vaskondér vasüst; ceaun; Eisenkessel. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Egj Öregh was konder No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22]. *1637:* harom Eöregh Vas konder, Harom ismert keözep rend konder [Teremi KK; Ks 69. 50. 44].

vaskoppantó vas gyertyaoltó olló; mucar, mucarniță; Löschschere (für das Löschen von Kerzen). *1681:* Gyertya tartohoz valo vas koppanto Nro 1 [Vh; VhU 540–1]. *1748:* Vas koppanto vagy is hamma vévö [Ks 8. XXVIII. 5]. *1753:* Vas kappanto Nrö 1 [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1787:* Két vas Koppanto hitvány Dr. 8 [Mv; MvLev. 5 Nagy György hagy.]. *1789:* Négy öntött réz Gyértya tarto két vas Koppantoval Rf 4 xr [Mv; ConscrAp. 3].

vaskorona vasból készült koronaszerű díszítmény; ornament în formă de coroană; Eisenkrone, Schmuck aus Eisen in Form von einer Krone. *1832:* Egy Lámpáshoz valo vas korona öszve törve [Sáromberke MT; TSb 26].

vaskosár harapós, vad ménlovak orrára húzott vasból készült kosárforma tárgy; (un fel de) botniță metalică; eine Art Eisenkorb für die Maul der starken Pferde. *1827:* Ménlo órára valo vas kosár [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

vaskosodik kitelik, kövéredik; a se face mai plinuț; dicker werden. *1847:* Miklos urfi pedig az orczáján ötvarosodni kezdett ... különben egésséges, nő, telik, épül, vaskosodik, naprol napra [Kv; Pk 7].

vaskő vasércet tartalmazó terméskő; minereu de fier; Eisenstein. *1649/1681:* ö is penigh igereti szerint az ö szokot mesterségével, tudniillik hamorimra valo Vas kö vagassal Vita ipsius durante engemet hiven és igazan tartozik szolgalni, és hamorimra ... tartozik az Vass követ ki szolgaltatni [Vh; VhU 269]. *1673:* Mihály István rostoló, vas követ égető [Dánfva Cs; CsVh 45]. *1677:* Vas verő ház ... Vagyon itt most jelen égetet vas kö 4 futatásra való, vas kö circiter hetven futatásra való. Pénzen vött vas kö hat köböl ... melyböl is kitelik hat futatás [Madaras Cs; CsVh 51]. *1681:* Ezek szeres bányászok, de hisce similibus supra. De minthogy Gidro Páál csak új és nem egész szeres bányásznak tartatik, semmi fizetése nem jár hetenkint, hanem ez bányásszal edgyütt 22 szekér vas kötül egy summában fizetnek tiz forintot [CsVh 101]. *1690/1745:* Az Hévizi és Hidegh kuthi határ között ... Ez ut széljjn hányattunk negjedik halmat, melljbe egy nagy Vas követ temettünk ... hánjattunk eö(teö)dik halmat, melljb(e) is két vas követ tétettünk [Ks 67. 46. 21]. *1780/1804:* Jó Rendtartás nem lévén mind eddig elé a'

Vas=kő vásárlásában, hanem a' Verös Kovátsok egymásnak, sőt mások is kik soha Verös Kováttságot nem folytatnak a' szegénnyebb Verös Kováts rendnek nagy praejudiciumára s kárára, még előre kereskedés végett a' Vas követ meg vásárolván, igen dragitották [Torockó; TLev. 9]. *1789:* mivel ... mind a Bányász Gazdak mint (!) a Beresek el felejtkeztek Kötelességekről, s annal fogva Nemely Tarsaság a maga Banyajabol a vas követ a Bányászoktol meg hatarozot arran veszi, más Czimboraság idegeneket szabad Nyeresegre botsát Bányájába [Torockósztgyörgy TA; TLev. 7/10]. *1800:* A miket a Vaskö szüksége el távoztatasára ... méltoztatik ö Nagsa proximosura (!) a Constitutiobol társaságunk eleiben szabni ahoz szorossan hozzá fogunk tartozkodni [Torockó; TLev. 9/31]. *1803:* Jollehet az üdö mostohságais segitette ezt: De nagyabbára ... az illyen tanulatlan Kovátsok által hágot a' Vas könekis arra ezen felsö Grádusra [Torockó; TLev. 9/35]. *1810:* látván ... hogy az Vaskö igen meg Szükült ... némelyek Két Magyar forintra egy Lo tereh vaskönek az árrát fel vitték [Torockó; TLev. 9/44].

Szk: *tisztátalan* – *1781:* Minden verönek külön bélyeget adjon az Mlgs Familia melyen azon veröhez tartazó Gazdák magok vasakat tartozzanak meg bélyegezni a' véget, hogy meg ismértessék a' rosz vas ki által adatik a' bé váltásra, és e' szerént Comperialtatván valaki, hogy szánszándekkal rosz vagy tisztátatlan vas köböl meg tsalás véget tsinálta a' vasat, azonnal tartozzék a' rosz mivének árrát le tenni [Torockó; TLev. 9/20].

vasköbánya vasércbánya; mină de fier; Eisenerzgrube. *1677:* Mikor az vas kö bányát colalják az két rendbeli bányászok, ha egész héten dolgoznak szoktak adni egygyik egygyik rendbeli bányásznak mécsnek egy hétre egy egy ejtel fadgyat, olvasztottat [CsVh 61]. *1681:* Thot Márton, vágó, bányász, csak alig lát, eöreg is. Ennek mint hogy az vas keö bányát ez szokta keresni, fizetnek mindenik hétre fl. 1., mikoron abban fárad s dolgozik [CsVh 99] | Gyalar ... Vaskö Banya 1 | Vas Keö Bánya (: a' Gyalari hataro(n) :) nro 1 [VhU 214, 218] | Vagyon itt vas Keö Bánya Egi, most itt vághyák az vas(na)k valo követ [Vh; VhU 587].

vaskőbányászkodás vaskö kibányászása; extracţia minereului de fier; Eisenbergbau. *1780:* Sellérek, és jövevények közül senkinek a' Toroczkai Joszágban valo Vas kö bányászkodás meg nem engedtetik, hanem ollyas személly ha eddigis Bányát kezdett volna, vagy ezután kezdeni akarna, Jobbágyi szolgálatot praestállyon [Torockó; TLev. 2a].

vaskőcsür vaskö tárolására használt csür; şură pentru depozitarea minereului de fier; Scheune für die Lagerung der Eisensteine. *1695:* Azon túl találtuk az rostoló csürt és vas kö csürt, mindeniket fedél alatt, ahoz tartozandó torgonczákkal és egjéb fa eszközökkel eggjütt [CsVh 116].

vaskőégető ahol a vaskövet égetik; de/pentru prăjire a minereului de fier; wo man Eisensteine brennt. *1673:* az koh mellett vagyon egy rostoló, vas keö égetö hely, oldala három felöl fenyö fábul rótt, fedele deszka [Cssz; CsVh 43].

vaskőfújtató vasére felhevitésére szolgáló épület; unde/ în care se face încălzirea fierului prin suflarea forjei; wo man Eisensteine erhitzt. *1673:* vagyon egy vas keö futató koh, köböl rakott, négy fuvója, melly fúvokat hajt egy kupás viz kerék [Cssz; CsVh 43].

vaskőhordó **1.** vaskövel megrakott szekeret húzó; care transportă minereu de fier; etw/jd, der/die/das einen Wagen voll von Eisensteine zieht. *1681:* Az Vaskö es szen hordo Lovakra (: mellyek az Banja szükségere tartat(na)k :) az egész Erdö hati Jobbagisagh szokot szenat csinalni [VhU 64].

2. vaskö hordására használt; care este folosit la căratul minereului de fier; für die Transportierung der Eisensteine gebraucht. *1673:* Bot Benedek vas kö hordó targoncza csináló [Dánfva Cs; CsVh 45].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vaskö hordására alkalmazott személy; persoană care transportă minereu de fier; eine Person, die Eisensteine transportiert. *1677:* Dancs Péter kertelö, vas kö és szalmahordó | Ferencz István Molnár Imre Antal János Csáki Imre Janko János Böjte János Kozma András Mihály Pál mind vas kö hordók | Máté Péter vas kö hordó [CsVh 56].

vaskőkeresés căutarea minereului de fier; Eisensteinsuche. *1780/1804:* Rend szerént való Futó Bányakban, mellyek e' végett szoktak fenn tartatni, haszon tapasztaltatván, mint hogy ... a' vaskö és egyébb Metallum keresésbe terjedö proba, sine discrimine minden helyeken meg engedtetik [Torockó; TLev. 6–7].

vasköldök a malom lisztelö kövének vasból készített része; buric de fier la piatra morii; Innenteil des Mühlsteines aus Eisen. *1815:* Malom köbe valo vas köldök [Nyárádsztbenedek MT; Told. 50].

vaskőolvasztás topirea minereului de fier; Eisensteinschmelze. *1681:* Uj Bánya ... Vas kö olvasztáshoz valo Kemencze (: mellyek ighen meg romladoztak, es Tavaszkor helyettek más kellene :) Nro 2 [Vh; VhU 580].

vaskőolvasztó amelyben vaskövet olvasztanak; în care se face topirea minereului de fier; in dem man Eisensteine schmelzen lässt. *1681:* Uj Bánya, Ezt rége(n) Aszszony Bányaja(na)k nevezték à Cserna vizen vagyo(n): mind à Koh, s mind à vas kö olvaszto kemenczék egi fedél alatt vannak [Vh; VhU 580].

vasköpü vasból készített cövekhegy; toc de fier; Pochwerk. *1637/1639:* 1. sator fel uonnj valo vas kepü – – – f – d. 25 [Kv; RDL I. 111]. *1827:* Mas berés (!) szekér ... marokvasai ... váslottak ... egy szoritto lántz, mely a' lajtorját a' nyujtohoz szorittya, egy lajtorján lévö tsatlás vas küpüvel [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

vasköpüs vasból készitett cövekheggyel ellátott; cu toc de fier; mit Pochwerk. *1652:* Ezen Folyoson két deszka rekesz ... Ebbe van négy fokra kivetö fenyö rudakon fügö, négy vas küpüs lampás faklyának való [Görgény MT; Törzs.]. *1694:* Egy vas küpüs lócs káua fáiual edgyüt | Egy vas küpüs lóts káua fáiával edgyt vallora den. 48 [Kilyén Hsz; BLt]. *1827:* Durnye Silip és Valaszutyán Juon Bérek kezek alatt vagyon egy vasas ökör szekér ... a' Derekát öszve szoritto két vas küpüs tsatló [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

vaskőrostoló ahol a vaskövet szétzúzzák; de/pentru prăjirea minereului de fier; wo man Eisensteine zerschlägt.

1681: Ezen alól mingyárást fennyő talpokra fenyő boronákbul fel rótt, fenyő deszkákkal meg borittatott vas keő rostoló hely vagyon [CsVh 90].

vaskötés legătură de fier; Eisenband. *1842:* egy Kender lágjito szék – a szükséges vas kőtésekkel [Csekelaka AF; KCsl 3].

vaskővágás extractia minereului de fier; Gewinnung von Eisensteine. *1649/1681:* ő is penigh igereti szerint az ő szokot mesterségével, tudniillik harmoniumra valo Vas kő vagassa Vita ipsius durante engemet hiven es igazan tartozik szolgalni [Vh; VhU 269]. *1681:* csak bizonyos szamu esztendőkigh engednem megh Hunjad vármegyeben Gyalar nevű falumb(an) levő vas Kő Banjamb(an) azon eő Kglme uj hamora szüksegére valo vas kő vagast [VhU 250].

vaskulcs cheie de fier; Eisenschlüssel. *1629:* Az kapu-ajtó vas sarkakon jár, annak zárlója lakathoz való elő tolyó vas kolcs, retesz fejével egyetemben [Szu; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lelt.]. *1647:* Egy kapura valo vas kolcz [Nagyteremi KK; BK 48. F. 16]. *1676:* 3 vas aszkabak keőzeőtt járo fel szerű uy ajto, melynek horgas vas kolczais megh vagjon [Fog.; UF II, 734]. *1677:* Nyári ház ... nyílik a nyári házra (: holott törvénytis szoktak tenni :) vas sarkon, pánton, vas retezes, retezfős fa záros horgos vas kulcsával, égy fél szer ajtó [Madaras Cs; CsVh 51]. *1786:* Kolosvárra viendő vas koltsok, melyek a' kolosvári kőfalakb(a) applicálandok 14 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1830:* Egy vas nyűget kinyito vas kólts [DLt 499 nyomt. kl].

vaskulcsú cu cheie de fier; mit Eisenschlüssel. *1647:* (A sütőházból) nyilik egy bellet vas sarkú, pantú, zaru, kolczw aito egy kamarara [M.királyfva KK; BK 48/16].

vaskút fîntînă cu ghizd de fier; Brunnen mit Eiseneinfassung. *1574:* Koznar pal Jday harynnay Janos Jobbagya ... ezt walla hog ... akkor apamwal erkedre fwtottwnk wala, es ot az Barmot oryztem es akkor mwtattak az erkedyek hog az was kwt folyamya, vermen twl ne erezzem az barmot mert be haytyak az tsekeyek [Szászerked K; LLt Fasc. 29].

vaskürtő burlan, urloc; Eisenschlot. *1761:* kerekded vas kűrtőjeª szolgál a nagj kéményben, mellyben füttenek [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 501. – ªA kemencéé]. *1789:* Egy vas Lábokon állo Vas pléh hordozhato Füttő hoszszan ki nyulo vas Kűrtőjivel edgyütt Rf 7 [Mv; ConscrAp. 23].

vasküső lakatosszerszám: fogófajta; un fel de cleşte (folosit de lăcătuşi); Schlosserwerkzeug aus Eisen, eine Art Zange. *1820:* Két sima reszelő, és edgy négy kisded vas küsű [Mv; MvLev.].

vasláb 1. (vminek) vasból készült láb(a); picior de fier (al unui obiect); Eisenbein. *1632:* Az Maylad hazai ... Egj zeöld mazas kerek kemencze két vas labon allo ... N. 1 [UF I, 157]. *1652:* Vagyon benne egy paraszt veres kalyhas sütő kemencze elei vas labon áll [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* Ezen hazban vagyon egy kerekded formara csinalt egy vas labon allo zeöld mazas kalihás kemencze [UF II, 128]. *1679:* Haz ... Kemenczeje zöld mazos czifra kalyhas, belől szenelő, elöl vas Labakon állo [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Buzgány (!) nevű Ház ... Alol faragot Keő Laban, fellyül Kerekded vas abroncson s vas lábako(n) allo Kerekded bokalyos Kemenczeje [Vh; VhU 502]. *1697:* Melly házban vagyon egy zöld tserépből kerekdeden tsinált szegelet kementzétske az első része egy vas lábonn áll [O.brettye H; Born. XXIXa néh. Bodoni Balázs conscr.]. *1710 k.:* a régi üveges hintókban négy vaslábon állani szokott ülőszék volt [BÖn. 716]. *1821:* vagyon egy párászt kalyha kementze vas lábakon kaholly fára rakva egy füttő szájába valo vas is [Koronka MT; Told.].

2. edény alá, tűzhelyre helyezett vasból készült lábas tartó; pirostrie; Eisenbein, das man auf dem Ofen unter Töpfer legt. *1676:* Eőreg vas Lab nro 2 Vas Tapsia nro 3 [Radnót KK; UtI]. *1681:* Vajda Hunyad Vára ... Fejér Bástya ... Vas Lábon állo siska Nro 1 [Vh; VhU 547]. *1698:* Ket egetbor feozeő resz faszek eggik nagyub masik kisseb, czeöjeuel egy vas labbal eggywt [Porumbák F; UF II, 887]. *1750:* egy Szapullo viseltes üst vas lábastol [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 5]. *1780:* Rosolis főző lombik vas láb [Bethlen SzD; BK]. *1787:* Egy szapullo üst vas Lábastol édgyütt Hf 2 Dr. 4 [Mv; MvLev. 6 Csiszár György hagy.]. *1789:* Egy vas Lábokon állo Vas pléh hordozhato Füttő hoszszan ki nyulo vas kűrtőjivel edgyütt Rf 7 [Mv; ConscrAp. 23]. *1801:* edgy réz lábas vas lábakkal [Mv; MvLev. 6 Tóbiás Antal hagy.]. *1849:* A' Sütö házba ... Egy nagy fatarto vas Láb [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *borbély medencéjéhez való ~. 1681:* Borbely Medenczejehez valo vas Láb [Vu; VhU 555] * *fűtő alá való ~. 1788:* füttő alá valo négy vas láb [Mv; TSb 47] * *kásztró alá való ~. 1806:* egy kasztro ala valo vas lább [Bodola Hsz; BLt]. *1821:* Kásztro alá valo vas láb [Mezőméhes TA; HG. Mara lev.] * *konyhára való ~. 1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Safar hazban ... Konhara ualo was lab No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/25] * *pecsenyesütéshez való ~. 1681:* Öreg Konyha ... Pecsenye Sütéshez valo vas Láb Par 2 [Vu; VhU 319] * *üsthöz való ~. 1849:* Három nagy üstek ... Egy üsthez valo vas láb [Somkerék SzD; Ks 73/55].

◊ **Hn.** *1640:* Gyergio Székben uagio(n) Vasláb [Vasláb Cs; EHA]. *1712:* Vas-láb nevű hellyet [Kilyénfva Cs; LLt Fasc. 160].

vaslábacska *kics* **1.** picioruş de/din fier; Eisenbeinchen. *1694:* Egy sing Rud Vason es sing vas Labocskan allo paraszt Kalyhás Kemencze [Kővár; JHb inv.].

2. edény alá, tűzhelyre helyezett vasból készült kis lábas tartó; pirostrie mică; Eisenbeinchen, das man auf dem Ofen unter Töpfer legt. *1736:* Tál melegittő Vas lábotska nro 1 [Mikefva KK; EM Conscr. XIII/1. 160].

vaslábas vaslábbal ellátott; cu pirostrie; mit Eisenbein versehen. *1675:* egi pecsenie ala valo. egi vas Labas serpeneő egi vas labas serpeniö egi kicsin Labatla(n) sörpeniö [Mezömadaras MT; Borb. II]. *1676:* Fadgyu olvasztoni valo vas karikás nyelü, vas lábos eöregh réz serpenyü [Fog.; UF II, 720]. *1677:* Egy Pecsenye alá valo vas fogois egy vas Labos serpenyü kicsiny Lábotlan Serpenyő három [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1801:* Három vass Lábas, edgyik üst alá, másik labas ala valo [Mv; MvLev. 3 Tóbiás Antal hagy.].

vaslábi a Vasláb (Cs) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vasláb/Voşlobeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vasláb: I.

Vaslábon lakó; din/care locuieşte la Vasláb; in Vasláb wohnend/wohnhaft. *1816:* az említett Gáll Márton az etse (!) Gáll Ferenc szántóföldjin, az öszvetésin az 1815-dik esztendőben, a gyergyószárhegyi felső forduló határban megfogott volt, valamely vaslábi román embereket, az gróf Lázár Lajos úr őnagysága cselégyit, akik hoztak valamely nagy faragott hosszú fákat [Szárhegy Cs; RSzF 95].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vasláb lakosa; locuitor din Vasláb; Bewohner von Vasláb. *1757:* kezdettek a' Vaslábiak is oda[a] birni, s onnan harapoztak által erre a' Sadán Patakán innen Almás mezzőben [Gyszm; DE 3 Csokán Vaszilia (70) jb vall. – [a]A Kápra nevű havasban].

vaslábos cratiţă; Kochtopf. *1823–1830:* Egy vasfazékot, mert cserépfazék nincsen, betesznek a lyukba, a többit, vagy vaslábosokat a lyuk martjára rakják, s a felemelkedő láng melegíti, s úgy főznek [FogE 193–4].

Szk: *ételmelegítő ~. 1747:* Egy étel melegittö vas Lábos [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16].

vaslábosocska *kics* cratiţă mică; Kochtöpfchen. **Szk:** *kávépergető ~. 1804:* Káfe pergető vas lábosotska [Borosbenedek AF; Som.].

vaslábú cu picior de fier; mit Eisenbein. *1836:* egy veres kályhából fa lábokra épült kementze ... e mellett egy vas lábu futtö gyenge [M.péterlaka MT; TGsz 18].

vasláda vasból készített láda; ladă de fier; Eisenkasten. *1596:* Vagion egy vas lada kit 18 ftra beochyewltewnk [Kv; RDL I. 65]. *1637/1639:* Az belseo bolban (!) vagjon egj Eoregh vas lada – f 16 d – meljben az gjermek, Ezüst es aran marhaj uadnak [Kv; RDL I. 111]. *1663:* Kemény Simon uram ha megérkezett, mivel ő hozta alá az vas ládát, mind az ezüstmíves ládámat, mind az vas ládát vegye kezéhez Kegyelmed és vigye Bányára, kérem ne bizza másra | eddig Kemény Simon uram megérkezhetett, ő hozta alá az vas ládát, az ezüstmíves Szakmárt volt [TML II, 636 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Nékem vagyon Szebenben háromezer tallérom az város házánál, ím az vas ládám kultsát béküldtem Ráditúl | Kérem Kgldt, azokat az rossz sátorokat, azt a vasládát üresen s az gyalogok posztóját mennél hamaréb küldje ki [TML VIII, 56, 113 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1688:* az Beszterczej Vas Ládámb(an) ... folyo pénz, harom ezer nyolcz száz forint ~ f. 3800 [Szamosfva K; JHbK LVII/34]. *1744:* Rosz vass rosdás ijas fias fedél nélkul valo Láda 1 [Branyicska H; JHb 103/151]. *1756:* nagy vas Láda, melly Dominalis, vagy Provisoralis Cassának neveztetik, holott az Uraság pénzbéli Proventussa conserváltatik különös nagy kemény mesterséges Zárral muniálva [Déva; Ks 92. I. 32]. *1800:* A Vass Ládák ki tisztitások aránt valo fáratságra tsupán tsak ezért nem kértem volt Tiszteletes Profesor Uramat hogy gyenge egességével sajnállottam fárasztani [Gerend TA; DE 4].

vasládácska *kics* lădiţă de fier; Eisenkästchen. *1697:* Egj hitván vas ládácska [Alvinc AF; Mk 8 Alvinczi Péter inv.]. *1760:* Edgy kitsin Vas Ládátska [Mv; TGsz 2].

vaslágyítás recoacerea fierului; Weichmachen von Eisen. *1576:* Vas lagitas. Ved igazan özue soot, agiagot, Mezet, Hagymat es fa olayt, Törd meg es kend be velle az vasat, fwch meg io erössen, es hogy Meg fwlt, hadmeg önmagatol hwlny es Jo lagy lezen [Nsz; MKsz 1896. 369].

vaslakat lacăt de fier; Eisenschloss. *1750:* vagjon három vámnak valo alkalmas szúszék, rajta lévő retesz fökkel, s vas Lakatokkal edgjütt [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 7].

vaslámpás lampă metalică; Eisenlampe. *1587:* Egy vas Lampas d 32 [Kv; KLev. Inv. I/2. 4].

vaslánc *átv. is* lanţ de fier: Eisenkette, Gefangenschaft. *1605:* Egy zeker ket vas lanczal czykoltustol thesolastol Jarmostol [UszT 19/56]. *1647:* Az őregh le eresztő kapun két Vas Lantz czigakon jaro [Marosillye H; VF 55/5415]. *1656:* egi kuth, melinek fa gordajn felét rez csigán jaro szaz szembeöl allo vas lancz vagyon [Fog.; UF II, 141]. *1662:* Három dolgok igen szokásosan következnek egymásután, s sokszor erős vasláncokkal vannak összeköttetve, úgymint: nagy jótétemények, nagy hálaadatlanságok, nagy büntetések [SKr 703]. *1677:* egy Eökőr Istállo; Lo Jstállo is egy az ajtojan egy vas láncz [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1681:* Öreg Konyha ... Noha most be van csinálva (: es ă hidgiais réghen el pusztult :) mind azo(n) által fel vono vasas kapuja ket vas Lanczával ... megh vagyon [Vh; VhU 518–9]. *1710:* mind vizen, szárazon nagy ármádákot készittetett, és amely felől a tengeren Hyberniában passus vala Galliából, nagy erős tengeri classisal a passust keresztül állitatá és a hajókot egymáshoz erős vasláncokkal egybencsatoltatá [CsH 408]. *1726:* Két fakó béres szekér ... két vas sikóltyu, edgy vas láncz [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. *1756:* kapu Sorka hevederihez negj Szemböl állo reteszföben ütközö vas Lánczal Záratik bé [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. *1786:* Egy Másálo Vas Lántzaival edgyütt [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1801:* Magát a záportartot köteles lesz maga az árendátor saját költségén állandoan és czélszerűleg három lappantsokkal, s legalább is három czólfokós fenyü deszkákkal be deszkázni ... ugy szintén a leeresztő lappancsokat vas lánczokkal és pántokkal fel szerelve [Mv; DLev. 5]. *1840:* vas lántzal egybefoglalt két részből állo kut ostora [HSzj *kútgém* al.] | egy vas lántzon függő vas ruddal felkészitett, gerendán fügő másálo kompona [HSzj *mázsálókompona* al.].

Szk: *kerékakasztó ~. 1790:* Egy kerék akaszto vas Lántz 1 Flr [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11] * *kerékkötő ~. 1789:* Egy jo moddal készült Vasas Kerekü Kotsi, melly(ne)k ... az elsö Tengellye el van törve edgyik felhertze nits (!) rajta Kerek kötö Vas Lántz rajta Rf 40 [Mv; ConscrAp. 18]. * *mérő ~. 1803:* Egy Mérö vas Lántz Hfr 5 Dr 10 [Elekes AF; DobLev. IV/862. 6a] * *üstakasztó ~. 1787:* a Pitvarba ... Égy üst akaszto 24. szemböl állo vas Lántz Hf 1 [Mv; MvLev. 12 Nagy György hagy.].

vasláncocska *kics* lanţ mic/lanţug de fier; Eisenkettlein. *1637/1639:* Egj Eöregh fel fügezteo rez gjortjatarto, kett rend cseokkel, meljnek az teteien egj kett fejü sás (!), so apro rez madarakkal, az hozza ualo vas lanczocsjka is Jelen uagjon. aestim(áltuk) f. 20 [Kv; RDL I. 111]. *1732:* egy köböl kereken ki rakott, cserefa gárgyás, gémes kut, a kut gémen vas láncocskán függ egy fenjö rud [Kv; Ks 40/XXVIIIc].

Szk: *cimertartó ~. 1846:* két eke gerendélly mind a kettön folytok – és Czimer vas tarto láncotskák – két fésze [Szászerked KK; LLt].

vasláncos cu lanturi; mit Eisenkette. *1656:* Ezen ayto eleött vagjon egy fa labra csinált vas karikakon fügheö vas lanczos masalo mertek, melihez vagyon 4 vas karikakon függeö vas lanczos masalo mertek [UF II, 110]. *1788:* Vas Lántzos fa kompona [Mv; TSb 47].

vaslapát lopată de fier; Eisenschaufel. *1662:* a kasamáta erős földtöltéssel ugyan megújíttatott és jól megcsináltatott vala, kívül is annak ablaki elől az kőfalnak nagy romlása vas lapátokkal széllyelhányattatván [SKr 600]. *1677:* Vas verő ház ... vas lapát [Madaras Cs; CsVh 50]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Vár emelcsős kapuja ... Vagyon ezek kapu között ... Vas lapát fa nyelestől Nro 1 [Vh; VhU 502]. *1732:* egj kűpűs vas lapát [Kóród KK; Ks 12/I]. *1796:* Vas Áro 5 Vas Lapát 3 [Déva; Ks 76. IX. 26]. *1805:* 4 Bányasz kapáért ... s egy vas lapatért ... 3 Rf 24 xr [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.]. *1829:* Egy vas Lópatba harom Nyíty (!) szeget tsínaltam | Egy vas Lópátót meg Forasztotám [Mv; LLt].
Sz: *út doroszlani való ~. 1679:* Út doroszlani valo vas lapát nyelestől nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 110].

vaslapátcsinálás vaslapát készítése; făcutul lopeți din fier; das Erzeugung von Eisenschaufeln. *1725:* adtam ... valami jegelő csáklya jég és fóveny vonnivalo vas lapát csinálásáért ... fl: hg: 1 d: 20 [Kv; Ks 15. LIII. 4].

vaslapátocska *kics* lopățică de fier; Eisenspatel. *1756:* uj egj oltani valo fürész 2. kis bárdocska 1. Kis vas Lapátocska [Ks 92. I. 32 a dévai kúria lelt.].
Szk: *szakács kezébe való ~. 1788:* Szakáts kezébe valo vas lapátotska [Mv; TSb 47] * *tejpirító ~. 1788:* Egy téj pírito vas lapátotska, égy gomba forma réz, s két hítvány Sarlo [Mv; TSb 47].

vaslapocka, vaslapicka vasból készült kisebb lapát; lopățică de fier; kleine Schaufel aus Eisen. *1758:* Főd edényb(en) Levő czitromfa fiatal 9 ... E féle edényekben földet fel vájó vas Lapoczka 1 [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1819:* 1 vas lapotzka 4 fo [HSzj *fejsze* al.]. *1843:* Egy vas Lapitzka, egy Horog, egy régi módi pipa tárto [Bonchida SzD; Told. 19]. *1849:* Egy fa nyélbe hellyheztetett vas lapotzka [Somkerék SzD; Ks 73/55].

vaslopás furtul fierului; Diebstahl von Eisen. *1823:* az 1816dik esztendőben meg határozta vala a' Társaság[a], hogj a kovátsoknak, az adig volt egj vasért valo 3 xr fizetések mellett, minden müvből valo egy vas discretio el törőltessék, mivel az által tsak alkalmatosság szolgáltatodik a vas lopásra, hanem a vas helyett potoltassék ki fizetések 6 xrra [Torockó; TLev. 9/47. – [a]A verős kovácsi társaság].

váslott, vásott 1. kopott; tocit, ros, uzat; abgewetzt, gebraucht. *1573:* Josa Molnar Azt vallia hogi ... az telman Benedekne Zorgalmaztatia volt hogi egi Neged Bwzaiat meg hadna Eorleni, eo Mongia volt hogi ne(m) lehet mert vasot az keo [Kv; TJk III/3. 213]. *1603:* Tizen ket forinton uottwnk egi malom kóuet, egi nagi uasot berbencze uasastol ótódfel forintal [UszT 17/5]. *1625:* Az ó vasakbol tsináltak mint hogy igen vásot vasak vóltak szegett [Kv; Szám. 16/XXXIII. 8]. *1706:* két vásott kicsiny szerű Csákány. nagjob is va(n) kettő ez is vásatt ... Edgj régi rosz vásatt malomkő [H; Utl]. *1732:* Arany gyűrű Váslot koppot figurájával [Kv; Ks 19 Kornis Zsigmond lelt.] | találtunk[a] négy vásott kapát [Kv; Ks 40/XXVIIIc. – [a]A konyha padlásán]. *1744:* Lapos nyélű ezűst régi vásott kalánkak 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1750:* Negy fako szekerek es azokhoz valo negy kötő lanczok valami vaslottak [Gyeke K; Ks 83]. *1753:* Kerülő ekeb(e) valo Lapas vas ketteje vásatt [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1765:* Dán Mojszi ... ha szép marjásokot, vagy arannyakot lát a Biráknál az adó pénz között, azoktol el veszi, s fel váltya vásott pénzel [Kisenyed AF; Eszt-Mk 282]. *1768:* Jo 4 kővü Lisztelo Malom ... A leg alsó kő vaslottabb [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb]. *1782:* Fél kéz vaslott üst [Szentimre Cs; Hr]. *1795:* Hoszszu váslott Eke Vas 12 font [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. *1800:* mint Nagy Szájas gyakorlott Vásáros ember engemet gyarlo Aszszonyt az eszemöl ki beszéllett ... és 29 V. Forintokba azon régi Vásott Kopott Mentét reám tudta, sürgetvén tsak hamar azon 29. V. Forintoknak le olvasását [Torda; TLt Közig. ir. 362]. *1808:* Egy vásott borz bőr tarisznya [HSzj *borz-bőr tarisznya* al.] | egy vásott erdőlő fejsze [HSzj *erdőlő-fejsze* al.] | két pár vásott lo patko [HSzj *lópatkó* al.]. *1827:* Más béres szekér ... marokvasai ... váslottak | egy más szekér ... 4 fojto kapots vaslott [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1838:* Egy váslott követ eladtunk [Malomfva U; Benedek]. *1851:* Egy Oroszlán czímű vendégfogadó a' Curiával szembe Találtatik itt még ... egy vásott pléh fütő ajtóstol [Erdősztgyörgy; TSb 34].
2. elhanyagolt, rendetlen; neîngrijit; schlampig, unordentlich. *1803:* Allodialis Szőllőjétis tudok ... a Farkas nevű hegyben, ezen Szőllőnek fele alkalmas termő, a más fele kopottabb és váslottabb [Márkod MT; BetLt 5 Thomas Kovats (63) ns vall.].
3. rendetlen, rakoncátlan; neastîmpărat, rău; unordentlich, zügellos. *1710 k.:* Nevetség, hijábavalóság és játékra, mint akármely gyermek és ifjú, felettébb hajlandó, sőt vásott és a játékban telhetetlen s fáradhatatlan volt az én gyermekségem és felserdült ifjúságom [BÖn. 501]. *1807:* Száva Susannának ... igen tsinos maga alkalmaztatása vagyon, és vásott természetével éppen ellenkező maga viselete [DLt 391 nyomt. kl].

vaslyukasztó priboi, dorn (de perforat); Locher aus Eisen. *1677:* Vas verő ház ... vas lyukasztó no. 1 [Madaras Cs; CsVh 50].

vasmacska 1. tüzhelyen keresztül fekvő vasszál, amelyre a fát rakják; pirostrie; Dreifuß. *1588:* Egy Nagy Eoregh wasmachka [Kv; KLev. Inv. I/2. 24]. *1629:* Egy zöld mazas kemencze, egj vas maczka benne [Szentdemeter U; LLt]. *1632:* Egj eöregh vas maczka ... N. 1 [Fog.; UF I, 146]. *1651:* Egj jo Vas Macska. Kemenczeben valo [Kv; RDL I. 28]. *1675:* az hazban vagion egi parast kalyhas kéménczé az oldalaban egi rez fedeles fazék abba(n) vagion egi vas macska [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1681:* Kőből rakott Tüzhelyen nagi vas macska Nro 2 [Vh; VhU 519]. *1697:* Ezen boltb(an) ... Vas nyárs nro 9 ... Vas matska nro 2 [Alvinc AF; Mk 8 Alvinczi Péter inv.]. *1705:* Nem is találtam pedig egyebet, hanem a Teleki Pál uram boltjában holmi selyem- és bőrszékeket, nagy öreg vasnyársokat, vasmacskákot, hámokat és egyéb efféle dibdáb portékákat találtam az úr javai közül [WIN I, 642]. *1726:* Zöld mázos kályhákból rakott, fellyül tsipkés, gombos, belőll szenelő kemencze, hosszu vas az szájában, tüz helly párkánya fábol van czifrán tsinálva, és az szegelete vas kaptsokkal öszve kaptsolva.

edgy nagy vas macska [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. *1742:* egy nagy zöld kalyha kemencze, egy vas macska benne [Zsombor K; Somb.]. *1780 k.:* az vas matskákra tsináltam három lábat tízen egy fületskét nolts font vasbol tsináltam Rf. I xr. 17 [Szászváros H; BK]. *1849:* Láttam Csulej Todikát hogy vitt ... Egy réz tepsit, egy vas kalánt egy fogot osztán egy vasmotskat [Héjjasfva NK; CsZ. Voldorfi v. Lombos Nyikuláj vall.].

Szk: *faszorító ~. 1736:* Fa szorito konyhára valo öreg vasmatska nro 1 [EMLt Conscr.] * *háromlábú ~. 1806:* Edgy 3 lábu vass matska jo, és izmos [Ne; DobLev. IV/897. 2b] * *konyhára való ~ → faszorító ~* * *nyárstartó ~. 1780:* a konyhán nyárs tarto vas matska [Bethlen SzD; BK] * *nyárs végére való ~. 1768:* Nyárs vegire valo vas matska 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb] * *pecsenyesütő ~. 1753:* Kisseb pecsenye Sütő Vas macska Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18/CII] * *tűz alá való ~. 1693:* Andrisnak, egy üst lab. egy jo sarlo, egy tüz ala valo vas matska [Ne; DobLev. I/38. 9] * *üszög farka alá való ~. 1762:* vit el ... az üszög farka alá valo vas matskát [Oltszem Hsz; Mk-Rh RN. IX. 109].

2. füles nyelű, ágas végű vaseszköz; un fel de unealtă de fier; Art Eisenzeug. *1685 e.:* Kéz vono Nrõ 2 ... Darab vas macska Nrõ 1 [Borberek AF; MvRKLev. 5]. *1692:* Vas macska karikájával együtt nõ. 1 [Mezőbodon MT; BK 13]. *1756:* Az Kováts Méhelyben ... Fogo tartó vas matska 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 14]. *1855:* rezes kard, kokos nádbot, ló-csontból pár csáklya, vas macskák, hosszabbkurtább fűrészek [ÚjfE 175].

Szk: *háromhorgú ~. 1656:* Egy harom horgu vas macska [Doboka; Mk 3] * *kútba való ~. 1601:* 2 Kwtban valo vas machka [Kv; AggmLt A. 41].

3. *átv.* horgony; ancoră; Anker. *1823–1830:* Válogatom s találok egy rézre metszett pecsétnyomót, melyre a reménység istenasszonya volt metszve, jobb kezében a reménység vasmacskája, bal kezében egy madarat tart, melynek szájában egy faágacska [FogE 204].

4. vasmacska formára kiképezett ékszer; podoabă în formă de ancoră; ankerförmiger Schmuckstück. *1768:* Egy kis Gyemántos vasmacskának a darabocskája [Nsz; TGsz 51].

vasmacska-forma vasmacskaszerű; în formă de ancoră; ankerartig. *1648:* Egy giemantos vas matska forma hayba(n) valo, kib(en) vagion husz giemant [Mk 1 Kapi Krisztina kel.].

vasmalom vasdaráló; un anumit fel de moară; Art Mühle. **Szk:** *tábori ~. 1788:* Egy Tábori Vas Malom minden hozzá valo készületivel [Mv; TSb 47].

vasmanipuláció vas megmunkálása; prelucrarea fierului; Eisenverarbeitung. *1805:* a' Mivelő kovácsok ... azt magyarázván a' Ngd 26dik Aprilisi nekiek adott valaszszábol ... hogy Ngd annál fogva arra nyitott utat hogy mikor mivelnek akkor nekiek kostotis adjunk, a' melynél a vas manipula(ti)oba se Eleinknek se nekünk a' kik ertük nagyobb iga a' nyakunkba nem volt ... mivel ez a Nemzetseg termeszet szerent csufondaros, és a' masébol igen valogato lévén kivált ebbe a' nagy drágaságba soha őket gustussok szerént nem tarthatnók [Torockó; TLev. 9/41].

vasmelegítő vasfüstölő; afumătoare de fier; Eisendampfer. *1719:* Az Pestisről ... Minden nap az lako Házakot meg kell füstülni lángolo Tüzzel, apron vagdalt faragott fenyő Tövisset vagy apron darabolt s meg hasogatott Kőris fát jo aszszu ... meg lyuggatott Serpenyőben vagy Vas melegitőben kell rakni, meg gyujtani es Szellyel hordozni az Hazban migh elegh [Ks 58/84 Medica instr.]. *1749:* egy vas melegittött is küldöttem [Buzd AF; Ks 98 Mikó Ferenc feleségéhez].

vasmérő amellyel a vasrúd hosszát mérik; care se foloseşte la măsurarea barelor de fier; womit man die Länge des Eisenstabs messt. *1651:* Egy vas mereő sing d 15 [Kv; RDL I. 28].

vasmérték vassúly; greutate de fier; Eisengewicht. *1681:* Kissebb vas karikás vas mérték cont. libr. 36. Ennél is kissebb vas mérték cont. libr. 18. Még annál is kissebb vas mérték cont. libr. = 9. = Ezután következő vas mérték cont. libr. = 5. = [CsVh 93–4].

vasmetsző vasmetszéssel foglalkozó személy; persoană care se ocupă cu tăiatul fierului; Person, die sich mit dem Schneiden des Eisens beschäftigt. *1655:* Peldázo vas volt nállam ... Mező Bandon lako Bandi János adta nèkem ... ez végre, hogy megh metzessem adot kèt aranyat az edgyiket az metzesèrt, az másikat peldának atta vala, èn Eperjesre menèk ott megh akarām metzetni, adàm azokat az Vas metzőnek, nem metzette meg, hanem az bironak vitte [Kv; CartTr II. Gabr. Ujhelyi vall.].

vasminera vasérc; minereu de fier; Eisenerz. *1785:* fel találtatván pedig a Torotzko Hegyeiben termett Vas, Ezüst, és fekete on Minerák az akor dütsösségesen uralkodo Elsö Lajos Magyar király idejében 1359 Esztendö tájan a' Metalurgiának fel állíttására Styriábol Metallurgusok hozattattak ide Torotzkora [Torockó; Thor. XX/9].

vasmív, vasmű vasból készült eszköz/tárgy; unealtă/obiect de fier; Eisenzeug. *1596:* vettünk Razman Jstwantol 6 apro vassot ... d 48 ... Azra valo wasmyuek chynalassatol be fürdalassatol fizetünk ... f. 3 [Kv; Szám. 7/II. 26]. *1599:* Kis Jianos. Hozott Bechj Marhatt ... 1 Berbence. Vas Miett – //75 [Kv; Szám. 8/XIV. 29]. *1608:* Rez Wass és fa miek Peter zamara ezek [Kv; RDL I. 83]. *1632:* Beczybeöl az minemw marhakat ... Cziepregi Mihaly hozott ... 80 Taller arra vas miuet [Kv; VectTr II/69]. *1639:* hüteolben ki adott vas müeknek az arra ... f. 75. d. 40 [Kv; RDL I. 116]. *1740:* Az malom kövek iránt instálok Mlgos G(ról) Ur(amna)k ne legjen feledekeny ha vagy ket rudvasat küldhetne ... igen jo volna, mivel sok aprosag vasmiből álo Szük<segek> adgják elő magokot, mint az szőr szövő osztovata [A.árpás F; TKhf Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1774:* Ezen Faluban vagyan egy vas mivelő Jobbágy Czigány, mellette levő Segitő attyafiaival, kikis mikor kévántatik vasmivekkel, s egyeb robottávalis szokták Szolgálni az Udvart, a mikép(p)en a szükség hoz(z)a [Mocs K; KS 73 conscr.].

vasmívelés, vasművelés vaskitermelés; extracţia minereului de fier; Eisenproduktion | vasfeldolgozás; prelucrarea fierului; Eisenverarbeitung. *1752:* Thorotzkay Varosbeli lakosoknak Instantiajara teczet vala ā szégensegnek Conservatiojara az Vas müvelesnek, hoza tartozando Accessoriumival együt bizonyos modalitast szabni [Torockó; TLev. 8/6]. *1780:* Minémü Verőkre lehet, vas futatást, és mivelést

fel-fogni? Akármelly Verös Kovács, a' jól el készült, és ép verőre, vas szán futatást, ugy mivelést foghat [Torockó TLev. 6]. *1785:* Az Vas müvelés itten Határunkban vagyon [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 11]. *1786:* Az Toroczkai embernek nagy romlása volna az ha az Banyaszságtol és Vas miveléstól meg fosztatnek ... az Ország vas dolgabol meg szükűlne, az Vasis meg dragadnék | ha az Thoroczkai Lakosak ... az Vas mivelestől Bányaszságtol el tiltattatnak ... nem volna Felséges Királlyanak hunnan fizetni portioját [Torockó; TLev. 4/13. 37, 43]. *1789:* a Forspontozasra, s mas közönséges tereh viselesekre Nézve Szükséges mindenkoron illendő Subdivisiot tenni és a Banyaszságra oly reflexioval lenni, hogy az a végre Szolgalo Tereh hordozo Lovak s ökrök azoktol mente tétessenek s külőnősön vigyazni hogy magok a Bányászok is a vas miveles munkajatol egyszeris el ne vonattassanak [Kv; TLev. 7/8]. *1799:* Ugy esett ertesünkre hogy a' Vas mivelés szükségire hagyot Nyáros oldal nevü erdőnket mely soha eddig nyilakra osztva nem volt, most fel akarjátok némely viszketegsegü emberek tanatsébol osztani ... azon erdő fel osztásaban magábol is, mind Foldes Uraságunk Jussának meg sértése mind az Vas Mivelésnek meg akadáljoztatása következik [Torockószt-György TA; TLev. 10/7]. *1805:* Ennek a' szintén fogytán levő Esztendőnek mostohasága, az időknek termeszet rendivel ellenkező follyása ... minekűnkis a' Vas mivelés follytatásába sok hátra maradást és tetemes kárt okoztak [Torockó; TLev. 9/42]. *1809:* Félelemmel ugjan, de a' Flgs Kir. Gubernium Atyai Kegyessegétől lelkesittetve nagy bizodalommal és a leg-méllyebb alazatossággal esedezűnk azon, hogy ... meltoztatvan azt bőlcsen által latni, millyen sok munkás kivantatik csak egj külőnös gazdánakis a' Vasmiveles tökelletes follytatására [Torockó; TLev. 9/43].

Szk: *~t űző. 1789:* a Földes Uraság a Vas mivelő emberek(ne)k a tűzifát ingyen szokta légyen adni ... Némely vas mivelést nem Üző Lakosok a tűzi fát el adják s az által a Bányászságra szükséges fát meg drágittyák [Torockó; TLev. 7/8].

vasmívelő, vasművelő 1. vasfeldolgozással foglalkozó; care se îndeletnicește cu prelucrarea fierului; sich mit Eisenverarbeitung beschäftigend. *1789:* a Földes Uraság a Vas mivelő emberek(ne)k a tűzifát ingyen szokta légyen adni ... Némely vas mivelést nem Üző Lakosok a tűzi fát el adják s az által a Bányászságra szükséges fát meg drágittyák [Torockó; TLev. 7/8]. *1796:* a' Privilegium Generale lévén, és generaliter az egész Toroczkai Vas mivelő Lakosokra ki terjesztetvén, nékiek további eredetekről bizonyittani nem szükség [Kv; TLev. 5/16 Transm. 66].

2. kovács: fierar; Schmied. *1774:* vgyan itten égy vas mivelő Jobbágy Czigány Kováts Simon nevezetű ... van még ezen kivül más ennek Unokaja Kováts Siga nevezetű, kiis a másiknak Szokott segélleni, nem ollyas vas mivelő hogy magára dolgozhassék [Mocs K; KS 28 conscr.].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vasfeldolgozással foglalkozó személy; persoană care se ocupă cu prelucrarea fierului; sich mit Eisenverarbeitung beschäftigende Person. *1796:* meg isméri az All Peres Wr, hogy Torotzkora a' Vas mivelők Austriából jöttenek; tehát meg kell aztis esémri, hogy azok a' mostani Torotzkai Lakosoknak Elei voltanak | nem jo az okoskodás; hogy a Fel Peresek Paraszti állapotban lévén, nem lehetnének az Austriából jött szabad Vas mivelőknek maradéki [Mv; TLev. 5/16 Transm. 65, 66].

vasmíves, vasműves I. *fn* **1.** vasfeldolgozással foglalkozó személy; persoană care se îndeletnicește cu prelucrarea fierului; sich mit Eisenverarbeitung beschäftigende Person. *1796:* a' Torotzko Sz. Györgyi Lakosok ... még ingyen sem álmadnak arról, hogy magokot az Austriabol bé hozott, és praetensive Privilegialt Was mivesek maradékinak praetendálják | a' praetendens Torotzkai Lakosok, ha szinte evidenter meg bizonyitották volnais azt, hogy ők az Austriából be hozott Was miveseknek valami reliquiáji volnánakis ... Privilegium kereséshez jussok nintsen [Mv; TLev. 5/16 Transm. 47, 56–7]. *1807:* Mi Vasmivesek, és Vasakkal kereskedő Szegyén (!) emberek vagyunk, Torotzko Sz: Györgyen lakunk [TLt]. *1822:* A Vasmives Mezei Juvan [DLt 436].

Szk: *stíriai ~. 1786:* (A) Toroczkoi vas, és régebben ezüst Bányák Cultoriis ... igyekeznének ... a' Styriai vas mivesek, és Ezüst bányászok Reguláihoz magakat conformaltatni [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály ügyv. lev.] * *torockói ~. 1784:* (A rendelkezések) nem láttatnak a' mi helységűnket az erdőknek Sz György nap utánis lehető élésitől el szoritani, ugy ezekhez képest a' Felséges Királyi Guberniumnak is néhány rendbéli Resolutioji és Commissioji vadnak, hogy mi Toroczkai vas Mivesek pénzünken vett erdőinknek élésitól el ne szorittassunk [Torockó; TLev. 10/4].

2. cigány kovács; fierar; Zigeunerschmied. *1713:* Hat Satoros czigány vagjon, öte vas müves [Orbó SzD; JHb XLI/2]. *1761:* Raduly Farkas ... Pásint Lak helye vagyon. Vas mives [Hosszúfalu Br; BrÁLt 481]. *1832:* Faur Four (!) nevü sátoros Újjparaszt ... vasmives [DLt 722 nyomt. kl].

II. *mn* **1.** kovácsmesterséget folytató; care practică fierărie; sich mit Schmiederei beschäftigend. *1645:* Janos neuü Vas mies Czigan jdegen fiu mostan ... Vzonban Beldi Pal vram eoreoksegeben lakik [Hsz; BLt 7]. *1706:* vagyon ezeken kivül edgy vas müves Ciganyis [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1731:* egy Ötves Kallo n<e>vü vas Mives idegen Uratlon Czigány [Oroszfája K; BLt]. *1745:* Vas Mives Czigányok[a] [M.bece AF; Told. 18. – [a]Köv. 5 név]. *1754:* Vas Mives Czigány Ursuly ... Tömösvári János Uram ő kglme őrökes Jobbágya [Monostorszeg SzD; SLt 35. HA. 37]. *1762:* Was mives Czigányok Dolga tészen in Summa 72. napat [Mv; Told. 15/57] | M: Földvarat Lakat Vasmives Giczi Czigant mind ketten ismerjük [Melegföldvár SzD; Born. XL/82 2 r tanú vall.]. *1766:* Szimnyik Gábor jó, fias vasmíves cigány is ilyen [RettE 203]. *1774:* (A) Vas Mives Czigányok ... 'a Szám Tartó Jánosinakis Marokvasazták 'a szekerit [Szentdemeter U; LLt Vall. 26]. *1783:* (A) belső funduson ... két Tzigány Házak épittettek ... melyekben Vas mives és Hegedűs Tzigányok laknak [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28]. *1798:* A Joszágh Lako Vassmives és Strása Czigányok Tiz huruba, azon kivül, hogy ottan ottan az Udvart kézi munkájokkal Segéltették 10 Rf [H; Ks 108 Vegyes ir. 50].

2. vasművesekből/vasat megmunkálókból álló; care este format din prelucrători de fier: aus Eisenverarbeitern. *1795:* A' Verős kovácsi Mesterségh folytatásának rendibe Eleinkről reánk szállott vala az a' Káros szokás, hogy minden Gazda, a maga müvin, a' nagy pénzbeli fizetésen kivüll, maga Művelő Kováttsát és Segittőjét étellel és itallal a pazerlásig tartani tartozik vala, melly szokásnak terheit ennekelőtte vala Esztendőbe deplorálván Ngtok előtt a' mi Vas mives Társaságunk, annak könyörgésére meltoztattak vala Ngtok ezt az ártalmas Szokást tellyességgel el-törleni [Torockó; TLev. 9/29].

vasmozsár piuliţă/piuă de metal; Eisenmörser. *1746:* Egy nagy csorba vas mosár [Vargyas U; DanielAd. 254]. *1812:* Egy vas masár egy bonto és egy apro fagu fésü 15. kép [Körtvélyfája MT; LLt]. *1837:* égy csorba vas mozsár [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 32].

vasmuha ? vasgerenda; grindă din fier; Eisenbalken. *1810:* Egy Vas Muhát ... xr 42 [Mv; MvLev. 17 Trincséni Mihály hagy.].

vasmunka a vas megmunkálása; prelucrarea fierului; Eisenverarbeitung. *1774:* 'a Korondon lévő Uraság két Fűrész Malmai es Dürüszkőlő kőrűl 'a Mikor kivántatik Vas Munkát dolgozom [Szentdemeter U; LLt Vall. 243]. *1780:* Városi örökségek iránt való keresésnek és Tiltásnak terminussa lészen a' bánya mivelés ideje, és annak utolsó napja ... ezen túl a' keresésnek és tiltásnak ereje a' Vas munka follytatásán semmiképpen nem engedtetik [Torockó; TLev. 9b]. *1785:* az praelibált Donationak ideje elött* Thorotzko varassa már regen Populálva, és az Vas munka Follytatására szükséges Instrumentumakkal instruálva volt [Torockó; TLev. 6/1 Trans. 19b. – *Azaz 1500 előtt]. *1792:* Mindezen most leírt vasmunkáknak és azon prothocolált munkáknak, melyeket in anno 1778 21 July meghatározott vala a communitás, kiszabott ároknak vételére azon kovácsok, akik akárminemű szín alatt mesterségeket folytatni akarják, köteleztetnek ... Emellett, minthogy mindennémű megkívántató vasmunkát a communitás fel nem jegyezhet, azokat is a kovácsok ezen fennebb irtakhoz alkalmaztassanak [Árkos Hsz; RSzF 292]. *1796 k.:* A Toroczkojak antecessori 1291ben hozottattak ki a vas munkanak giakorlására a mint az önekik adat privilegjium Copiaia mutattja [Torockó; TLev. 5/9].

vasmunkatétel a vas megmunkálása; prelucrarea fierului; Eisenverarbeitung. *1780/1804:* Eredete Toroczkónak, ugy nevezete, es kiváltképpen való Oeconomiaja a' Bányászkodásból függvén, mellyből folly a' Vasmunka tételis ezért valamint ezen Helységnek Néhai b. e. Méltoságos Földes Vrai a' magok Toroczkai Jobbagyinak a' Bányaszkodást usualni hagyták, most is azon usus ... Törvényül meg hagyatik [Torockó; TLev. 2/4].

vasmű l. vasmív

vasművelés l. vasmívelés

vasművelő l. vasmívelő

vasműves l. vasmíves

vasművészet vasművesség; prelucrarea fierului; Eisenverarbeitung. *1847:* Mely ebbeli végzést a mi Bányászátunk, és Vas művészetünk Erdötlenségibül roskadva szemlélhető, és a jóbb rendel a jövendő szebb remények biztato elvből önkéntes meg=győződésünkből tettük, és a meg irtak(na)k szoros meg=tartására magunkat köteleztük [Torockó; TLev. 10/9].

vasnádalás vaseszköz pótlása és megacéloztatása; innădire cu o bucată de oţel; Ersetzung und Spleiß eines Eisenzeugs. *1742:* szekér körül valo igazitásért vas nádalásért f 1 d 2 [Bh; Told. 25].

vasnehezék vassúly; greutate de fier; Eisengewicht. *1843:* Merö Compona 1 két réz Serpenyövel vas rudal, és járom(m)al – mellyhez egy fontu vas nehezekis tartozik [Km; KmULev. 2 papirosmalom szám.].

vasnemű vasból készült; care este făcut(ă) din fier; aus Eisen. *1662:* Az benne találtatott számtalan ón, réz, vasnemű eszközöket, mellyeket a szegény lakosok belehordottak vala, amik abban a vár szükségére nem kívántatnának, mondják, ötven szekeret, ha nem többet, megrakatván velek, Rácországba-e vagy portára vitette [SKr 633]. *1665/1754:* Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni ... légyen fejér krétája kezében, és az Asztalnál lévő betsületes Személlyeknek tángyéron krétával gazdálkodjék; annak utánna rajszollyon egymáson által bútatva két féle Asztalos mü szért, tudni illik fa és vas némüt [Kv; ACArt. 21–2]. *1731:* dirib darab vasnemü portékák [Kv; Ks 15/LIII]. *1810:* a' nappali häz ... derék ajtoja melyen valo minden vas némü készületek meg vagynak onazva [Doboka; Ks 76 conscr. 40].

vasnumerosozó vasbélyegző; fier/ciocan de numerotare; Eisenstempel. *1835:* 3 nagy ... PHF betükkel valo bélyegzö vas ... 9 darab vas numerusozo [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

vasnyakló ajtó sarokvasának alsó része, vas nyaklókarika; partea de jos a ţîţînii; unterer Teil des Winkeleisens bei der Tür. *1794:* vagyon harom vastag kapu, és Ajto felek, mellyek(ne)k a' Felső végin édgy édgy széles Vas nyaklo vagyon [Szentmargita SzD; Ks 68. 49. 41]. *1844:* a' Csür ... két kapuji fenyö deszkákbol valok roszsz állapotba lévök – négy vas nyakloval [Abafája MT; TSb 11]. *1851:* A' Csűrös kert megetti káposztás kert – ennek béjáró nagy kapuja négy szál deszkából uj, vas sarkakon, és vas nyaklóval [Erdősztgyörgy; TSb 34].

vasnyárs sütésre használt vasból készült nyárs; frigare de fier; Eisenspieß. *1528:* Unum ferrum assature aptum wlgo was Nas, Rosthel [Vh; MNy XXXI, 276]. *1589:* Hat vas Nyasok [Kv; KLev. I/2. 69 Vegyes ir.]. *1596:* Egy Vas Nyas, egy vas serpenyeo [Mihályfva NK; JHb XXIII/3]. *1611:* Egi jo eoreog vas nyas [Kv; RDL I. 90]. *1633:* Az Uduarhoz vadnak kádak No. 4 ... Uas niars No. 1 [Komána F; UF I, 314]. *1647:* Nagy vas Nyas, egyk horgas Nyelw No. 4 [BK 48. F. 16]. *1673:* Ket vas nyars eggik öregh masik kisseb [WassLt Borsai I. hagy.]. *1693:* Egy jo vedres üst egy kis vas nyars [Ne; DobLev. I/38. 10]. *1705:* a Teleki Pál uram boltjában holmi selyem- és börszékeket, nagy öreg vasnyársokat, vasmacskákot, hámokat és egyéb efféle dibdáb portékákat találtam [WIN I, 642]. *1716:* Egy öreg vas nyars [Kv; Pk 6]. *1744:* Két vass nyárs [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1773:* Két nagyob Vas Nyárs egyik egyenes masik tekeres végü [Lele KSz; EMLt Marsinai Pap lev.]. *1839:* égy vas nyárs [Désakna; DLt 1545 1841. év al.].

Szk: *apró ~. 1679:* Fedeles szekreny nro 2. Ebb(en) Apro vas nyárs nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 135] * *kicsinyszerü ~. 1681:* Konyhara valo Keregded forgo vas rostely Nro 1 Kicsiny szerü vas nyárs Nro 1 [Hátszeg; VhU 598] * *kisdedszerü ~. 1627:* Ket Kisded szerw vas nias f – d. 16 [Kv; RDL I. 134] * *kisded ~. 1634:* Egy kisded was nyars – – f – /15 [Kv; RDL I. 105] * *kisszerü ~. 1622:* Két kws zereö uas niars [Kv; RDL I. 119] * *konyhára való ~. 1696:*

egy Konyhara valo öreg vas Nyars nó 1 [Bethlen SzD; BK] * *középszerű ~. 1611:* egy keozepzereo vas njas [Kv; RDL I. 90]. *1698:* Egy keözéppszerw vas nyárs [Komána F; UF I, 931] * *pecsenyesütő ~. 1797:* Egy petsenye sütő vas Nyárs [M.igen AF; DobLev. IV/777. 14].

vasnyársacska *kics* kis vasnyárs; frigare mică de fier; kleiner Eisenspieß. *1656:* vagyon egy deszka polcz ... melljen vagyon varhoz valo egy vas niarsoczka [UF II, 95]. *1755:* prestillával fedett kemény nélkül való konyha, Mellyben találtatt(ana)k ezek: ... Egy vas nyársotska [Ludesd H; BK sub nro 1020 Naláczi conscr.].

vasnyél coadă de fier; Eisengriff. *1680:* eö Ngök nevere marha bélyegzö örögh vas nyelestöl nö 1 [A.porumbák F; ÁLt 17]. *1681:* Nebojsza Bástya ... Taraczk golyobis önteshez valo réz forma, vas Nyelével (: egyik kissebb :) Nro 3 [Vh; VhU 557]. *1773:* Két lábos kásztroly egy lábotlan de mind az haromnak Jó erös vás nyele vagyon [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. *1789:* 3. Réz Serpenyö meg hollpadozva, mindenik(ne)k vas nyele Rft – xr 45 ... 6. Ujj Sárga Réz Serpenyö nyél nélkül Rft 3 [Mv; ConscrAp. 22]. *1821:* Gomba Fánk forma Sárga rézböl vas nyéllel [Backamadaras MT; CsS]. *1847:* A' kevertes üst ennek alján van egy a' bráhát ki bocsátó sárga rézcsap hoszszu vas nyelivel [M.fenes K; KLev.]. *1849:* Egy haszon vehetetlen léh mérö réz kalán vas nyeleivel [Somkerék SzD; Ks 73/55].

vasnyeles cu coadă de fier; mit Eisengriff. *1667:* Vas nyeles ások ... no. 20 [UF II, 338]. *1681:* Ági melegitö vas nyeles réz edény fedelestöl Nro 1 [Vh; VhU 539]. *1788:* Egy vas nyeles görbe fánk sütö [Mv; TSb 47].

vasnyelű cu coadă de fier; mit Eisengriff. *1732:* ezen kamorában ... találtunk ... egj rendbeli kovacsnak való miv szert ... egj vas ülöt két kalapácscsal, vas fogoval, és vas njelű legjezövel edgyütt [Kóród KK; Ks 12/I]. *1797:* Egy vas nyelü Kotzor bitsak [M.igen AF; DobLev. IV/777. 9]. *1836:* Egy vasnyelü bor tisztitto [Kv; Pk 3]. *1837:* Két füles vésö, egyik vas, a' más fa nyelü [HSzj *füles-vésö* al.].

vasnyomó vasprés; presă de fier; Eisenpresse. *1650:* Egy Kyrenta Nr 1 Egy vas Nyomo [Sólyomkö K; SLt GH. 5].

vasnyüg vasból készitett béklyó; cătuşă; Eisenfessel. *1830:* Egy vas nyüget kinyito vas kólts [DLt 499 nyomt. kl].

vásol szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ja nyelvét* koptatja a nyelvét, jártatja a száját; a bate din gură degeaba; nutzlos sprechen. *1699:* io emlekezeteben lehet K(ne)k szegeny üdvözült Batya(m) Ura(m) ideiben mint vásolták nyelveket Atyafiságos eletünköt nem akaro, söt az (!) báno emberek [Szentdemeter U; Ks 96 Árva Gyulafi Zsófia Gyeröfi Borbálához].

vasolló foarfece de fier; Eisenschere. *1633:* Felsö Komanan feliül ... egi uionnan eppitetet eoegh cwr ... Az kememczej epp, hozza valo vas esközzek uadnak ugi mint ... Egi kis vas ollo No. 1 [UF I, 314–5]. *1637/1639:* Keo uonnj ualo Eöregh vas ollo – – f 1 d. 25 [Kv; RDL I. 111]. *1674:* Üvegh csür ... vagyon üvegh csinalashoz valo vas ollo nr. 7 [A.porumbák F; UF II, 614].

vasolvasztó szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ kemence* vaskohó, vashámor; cuptor de topire (a minereurilor de fier); Eisenhütte. *1785:* az Thorotzkaiak ... 3dik Andras király Diplomáját producálván, annak vigorával tétettek Reambulatiot, Enyed és Gyorgy (!) közt: Es igy a mellett az Privilegium mellett az magak Sumptussaban Bányakat nyitattak, kohokat, vagy Vas olvaszto kementzéket, Hámorokat, vagy Veröket a Vizekre [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 18a].

vasopificium vasművesség; fierărie; Eisenverarbeitung. *1781:* Mindenkor a' hütesek ... mindennémü vas opificiumhoz tartazó oeconomicumkat ... magok kötöllességeknek tartsák folytatni és activitássok legyen azt decidalni [Torockó; TLev. 9/20].

vasóra ceas de fier; Eisenuhr. *1685 e.:* Szász sebesen Piheni (!) Peter Uram Házánál vadnak ... Vas ora Nrö 1 [Borberek AF; MvRKLev. 18].

vasorrú vashegyű/végű; cu vîrf de fier; mit Eisenspitze. *1755:* Vas áso 1 Vas orru áso 1 [Batiz H; BK sub nr. 1020 Naláczi conscr.].

vasorsó fus de fier; Eisenspule. *1676:* Szaroz malomhoz valo vas orso, serpenyüjével perselyével edgyütt cont. lib. 38 [Fog.; UF II, 720]. *1736:* Az Úr Házáb(an) ... Gyapott fonó kerékhez tartozó nagyobb kissébb vas orso 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 101]. *1761:* Vagyon ezen Malomnak ... jo vas orsot fordito, a külsöt Viz Csapo kerekei [Baz H; JHb LXX/3. 157]. *1864:* Egy nagy koronk vas orsojával együtt [Mihálcfva AF; HG].

vasoszlop stîlp de fier; Eisenkolumne. *1656:* Ezen gradicznak felseö resze 3 reszböl allo vas rosteli, melinek 2 ajto vas oszlopiai es felseö resz pantjan feliül vasbol csinalt rosak vadnak csifran | Ezen gradicz felett vagjon faragott keö melljekekben vas kapczokkal foglalva 2 rendbeli oszlopos pántos viragos vas rosteli, melinek szegeletiben leuö viragos csiffras vas oszlop le romlott [Fog.; UF II, 133, 139].

vásott l. váslott

vásottság rakoncátlanság; neastîmpăr; Unruhe, Frechheit. *1598:* Tothazy zeoch Mihaly ... vallya ... Zekely Andrast thwdom hogy vasotsagaert es az Scholaba valo nem meneseert neha megh Supraltak [Kv; TJk V/1. 261].

vasönkény salmavolnicie; harte Willkür. *1854:* a' hol a vasönkény a fájdalom panaszát elnyomá a hazafi keble rejtekeibe [UjfE 3].

vasösztöke tisztitóvas; otic de fier; Reinigungseisen. *1806:* a Fürészhez valo két vas Eszteke [Bodola Hsz; BLt]. *1865:* Eketaliga és hozzá valo tézsla három darab. Két darab vas eszteke [Szárhegy Cs; LLt].

vaspalack butelie de fier; Eisenflasche. *1589:* Egy vas palaczkba(n) fenyeo magh olay [Kv; KLev. Vegyes I/2. 70].

vaspalló 1. veder vasfedele; capac de fier (la găleată); Eisendeckel des Eimers. *1636:* Edgy abrontsos Veder, vas

pallojával edgyütt [MNy XXXVIII, 304]. *1813:* Mérö Veder vas palloval 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

2. vasból készített lappantyú; partea mobilă a unei platforme făcută din fier; beweglicher Eisenstück. *XIX. sz. e. f.:* a vas pallót tartó közfa [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám.]. *1852:* A' kö padak közepsö, és utolsó lába töredezett ... a' kö pad alatt három vas pallót emelö riglik el törve [Km; KmULev. 2].

vaspallos vasból készült széles pengéjű, hosszú kard; palos; breites, aus Eisen gefertigtes Schwert. *1744:* edgy régi vas pallos hűvelly és Maroklat nélkűl [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

vaspallós vasfedéllel ellátott; (prevăzut) cu capac de fier; mit Eisendeckel. *1797:* Egy vas pallos mérö veder [M.igen AF; DobLev. IV/777. 21].

vaspálya vasút; cale ferată; Eisenbahn. *1851:* a' Katonai öltönyöket – bakkancsokat a' Vaspályán Göz szekeren Szolnokig le hoztuk [DLt].

vaspáncél armură; Eisenpanzer. *XIX. sz. eleje:* Fegyveresház Inventariuma ... Fekete vas, aranyos szélü Pántzél [BK inv.].

vaspáncélos vaspáncélt viselő; cu armură; mit Eisenpanzer. *1823:* Egy vas Pantzellos vitéz [BK inv.].

vaspánt bandă de oţel; Eisenbande. *1581:* Esmeg chynaltattam Az Czynterem Aytayara ket wasz pantot kyteol Lakatos Istwanak fizete(m) d. 20 [Kv; Szám. 3/IV. 14]. *1609:* Az dominus Martinusnak Aytaiara ahol az tanulo leankak ky iarnak ket vas pantot sarkostol attham f – d 12 [Kv; Szám. 12b/IV. 107]. *1632:* Az kis aitonak vas retezze, felliwl vas pantia [Fog.; UF I, 186]. *1677:* Az első házban be menvén vagyon egy kecczeres ajto vas zarjaval; kolcsával; forditojaval és vas Sarkaival és két vas pántyával edgyüt [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1681:* Nagi Palota ... mindenik ablak(na)k kivül a ramajanak közepin ala megh erősitésre valo hoszszu vas pant egi egi Nro 6 [Vh; VhU 548–9]. *1718:* Az udvarról nyílik a csűres kertre egy sövényből font kapu és mellette lévő deszkából csinált vas sarkokon pántokon forgó ajtó [Hosszúaszó KK; ETF 108. 10]. *1732:* Vagyon egy kis Rézzel borítot, Vás pántokkal foglalt Rosolisos Pincze tokocskáb(an) 6. üvegecske on srof [Kv; Ks 25 Kornis Zsigmond lelt.]. *1740:* Vagyon ezen házban edgy paraszt de jó kályha kemencze, mély(ne)k száján öt araszni vas pánt vagjon [Ks 89/6]. *1765:* Vagyon cserefa Létzekből tsinált, fellyül vas pánton járo haszontalan Levél Ajtoja [HSzj *levél-ajtó* al.]. *1774:* Márton Takátsot tanálta Nikula Czigánynál egj darab vas pántal ... a vas pánt a mint képzette Kotsi kerékről valo volt [Oprakeresesora H; TL. Csiki János (45) vall.]. *1849:* Egy kisded Sűtő kementze vas pánt a száján [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *bezárló ~. 1681:* kapu rámájának az két oldal oszlopan Sark vas Par 4 egyik oldal ráma vas karika Nro 2 ostorához valo be zarlo vas pant, retezfejestol Nro 1 [Vh; VhU 571] * *cifrás ~. 1656:* Beczi egesz kilinczes tsapo zaros forditos aytora valo zár nro. 7, kiknek kolczok forditojok panthos vas be vonojok, ütközöjeok onnos kolcz liukara valo plehek onos vas sarkaival, csiffras onos vas pantiaival együt megh vadnak [Fog.; UF II, 112] * *foglaló ~. 1648:* Az Oltvizen egj eoregh hajo jar vagjon ket kötel rayta eggik viseltes, az masik semmire kelleö; az negy szegeletin negy vas karika, s-negy foglalo vas pant [Porumbák F; UF I, 902] * *hasitott ~. 1656:* egy parazt kalihas kemencze, egy ablak raita kivul az ablakon negi hasitott vas pánth [UF II, 95] * *ónos ~ → cifrás ~* * *ordináré ~. 1795:* Ordinare vas pant 2 Mása [Déva; Ks 95].

vaspántocska *kics* kis vaspánt; bandă mică de oţel; kleine Eisenbande. *1676:* niomo ládajat ... egy egy ölni hosszosaga termedek (!) vas szegekkel foglallyak öszve, felyül penigh mindeniknek vagion erős szorito vas panttya és az szegek végében vas pántácskák vadnak altal bocsátba [Fog.; UF II, 743]. *1694:* Első Ház ... mely Haznak van Ket Ablaka ... Vas Karikai, Pantocskai igen el vesztek nemellyiken még vadnak [Kővár; JHb Inv.]. *1699:* az ablak tablai vas pantocskakon s horgocskakon forgok [Boroskrakkó AF; BfN]. *1756:* Mész tartó Tekenyü vekony vas pantotskákkal öszve foglalva 4 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 19]. *XIX. sz. eleje:* Egy Fűtő szájához valo vas pantatska [KLev.]. *1842:* A' major kert melybe a' bejárás égy simpla ajtotskán van – ezen ajto fejül az ajto félhez egy vas pantotska által van kötve [O.kercisóra F; TSb 51].

vaspántos vaspánttal ellátott; cu bandă de oţel; mit Eisenbande. *1632:* Safar ház mellet ualo swteö ház Vagion raita egj reghi festett bellett, tolio zaros, uas pantos sarkos ayto [Fog.; UF I, 146]. *1640:* Az keringeő hazakra nilik eggj bellet parasztaito, paraszt Zaros, vas sarkos, pantos [KJ]. *1652:* Egy hitván félszer két vas pantos Ajto N. 1 [Görgény MT; Törzs.]. *1679:* Az ház híjján vagyon egy gjantaros, beczi zaros vas pantos ajto [MNy XXXVIII, 54]. *1681:* Ezen házbul nyílik egy kis, azon nyári ház végébe ragasztott kamorára egy vas sarkos, pántos, vas retez fős ... ajtó [CsVh 90]. *1692:* ezen haznak padgyara fel jaro kis vas sarkas, pantos, reteszes, reteszfűs ajtocska vagyon [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1761:* (A) házba ... vas pántos sorkakon egj fenyo fűrész deszkából tsinált béllett Ajton járnak ki Dél felé az Vdvarra [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 14]. *1790:* Egy Béres szekér vos pántos kerekeivel [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11]. *1823-1830:* mikor az akadémiákra mentem, egy másfél singes, vaspántos, jó záros fejér ládámot kevés könyvvel s levelekkel a kollégyom tékájában hagyván, ezt is magammal kivittem [FogE 279]. *1837:* Déésen a legények Házába égy vas pántos agyneműs ládá [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 13]. *1849:* melly ajton járnak a' Biliárti szabába, van ítten égy Téka vas pántos, Záras [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

vaspántú vaspánttal ellátott; cu bandă de oţel; mit Eisenbande. *1647:* vagion egy kulczar haz; melyre nylik egy parazt vas sarku, pantú, fa kilinczw Aito [Drassó AF; BK 48/16] | Ebbeol esmet nylik egy bellet vas sarkú, pantú, zarú, kolczw aito egy kamarara [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1648:* Az kut feleöl valo elseö keöhazra nilik egy berlett, vas sarku, pantu fel zaru parazt ayto [Porumbák F; UF I, 880]. *1681:* Innen nyílik mingyárt az nyári házban közép fűrész deszkákbul csinált, vas sarku, vas pántu, vasretezzü, retezfejü, középszerü bérletlen ajtó [CsVh 90].

vaspártázatos vasból készített csipkés díszítésű szegélylyel ellátott; cu bordură crestată de fier; mit Spitzenbesatz aus Eisen. *1679:* Haz ... Kemenczeje zöld mazos czifra

kalyhas, belől szenelő, elöl vas Labakon állo, vas pártazatos nro 1 | öregh katlan ... Ezen kőrul vas pártázatos, öregh réz üst 32 vedres nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6, 136–7].

vaspatkó potcoavă; Hufeisen. *1823–1830:* Minden öltözete[a] magyaros volt, még csak a csizmája sem volt börsarkú, hanem ipplikes és nagy vaspatkó rajta [FogE 75. – [a]Kovásznai Sándor mv-i ref. kollégiumi prof-nak].

vaspecek vasnyelv; ştift; Eisenzapfen. *1694:* Egy kasza karikaiual és vas Peczkiuel edgyűt aestim. den. 60 [Kilyén Hsz; BLt].

vaspemet vasból készített, kemence tisztítására használt eszköz; praftoriţă; Eisenzeug, das zur Reinigung des Ofens benutzt wird. *1652:* Egy vas pemet ... Egy koh vas szirkalo [Görgény MT; Törzs.].

vaspenna *átv. is* vastoll; condei; Eisenspule. *1694:* Cyprianus doctor egy nagy calculussal régen nyomorgó nyolcesztendős gyermeket az halálnak torkábul megszabadíta. Kinek a szeméremtestén elsőben beduga egy vaspennát, annak utána megmetszvén az alfele és szeméremteste közt való választ, egy fogoval az holyagábul kivona egy nagy követ [Kv; KvE 235 GM]. *1811:* Tű, kik a' Törvényt vas pennával írjátok, Tű Férjfiak! jertek, 's az Aszszonyt lássátok [ÁrE 129].

vasperec vaskarika; inel de fier; Eisenring. *1679:* Kút, Az Nagi Urvaro(n) ... Vedre ket vas abroncsával vas pereczeivel nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 91–2]. *1788:* Az udvarban bémenő kapu ... a nagykapu kétfelé nyilik, fellyel vasperecben, alól vassarkakon jár [Szászpéntek TA; ETF 108. 18].

vaspereces vaskarikás; cu inel de fier; mit Eisenring. *1679:* Savo hevető, vas pereczes, közép szerű réz Üst nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 115]. *1681:* Közép szerű, vas pereczes Réz Üst Nro 1 | Konjhára valo, vas pereczes apro szerű réz fazek [Vh; VhU 519, 555].

vasperpence vasból készített keresztvas; fier profilat în cruce (de la roata morii), pîrpăriţă; Kreuzstab aus Eisen. *1762:* A galambúgos kétfelé nyíló fenyődeszka hitván kapui és kis ajtaja vaskarikákkal foglalt és azzal erősíttetett vascsapokon vasperpencében forogván ... sarkait a kapufélfához pántos vaskapcsok foglalják [Mezőpagocsa K; ETF 108. 13].

vaspersely 1. vasból készült pénzgyűjtő/tartó doboz; casetă/cutie de fier în care se păstrează bani; Spardose aus Eisen. *1584:* Az was pesselbe talaltatot Az Mereó haznak Jeowedelme f. 4/46 [Kv; Szám. 3/XV. 22]. *1585:* Egy kis vas pessel [Kv; Szám. 3/XIX. 5 a Szt. Mihály templom inv.]. *1658:* Vagio(n) egy vas pessely ... az pesselyb(en) penz ugi mint f. 10. 60 id est tiz forint hatva(n) penz [Kv; SzCLev.]. *1669:* Vagyon égy vas pessely [Kv; SzCLev.]. *1672:* Vagyon égy vas persely [Kv; SzCLev.].

2. malom(kerék) vasból készült alkatrésze; o piesă de la roata morii; Eisenbestandteil des Mühlenrades. *1824:* A Korong tarto palloba három vas perselly jó [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37]. *1840:* A papiros malom ... a szivárványnak also végén egy vas karika vagyon, a felső részének felső és also részin 2 vas karika vagyon a 2 darabot öszve foglallya egy vas persely a mely mellett a szivárványbol akarat ellen foly ki a viz [Km; KmULev.].

3. kapusarok vasból készült része; o parte a balamalei (la o poartă); Eisenbestandteil des Tors. *1765:* A' kapu négy ujjabb, tiz viseltesebb ... Hevederekre ött rend Létz szegekkel öszve szegezve, vas persellybe eresztett vas karikás vas csapon [HSzj *galambbúgos-kapu* al.].

vaspertinencia vasból készült hozzátartozó/alkatrész; accesoriu/piesă componentă din fier; Eisenbestandteil. *1656:* Vagyon az var arkara ki vagva, egy eoregh ablak melljen vagyon egy vas rosteli vas sarkakon forgo, lakattiaval kolczaval edgyüth, az ablak eleöt vagjon egy mosar algyu, vasazott tengelljevel agyaval kerekeivel, es egyeb vas pertinentiaival együth [Fog.; UF II, 97].

vaspipa ablak/ajtó/kapusarok vasból készült, pipa alakú része; piron în formă de L care serveşte ca balama la ferestre/uşi/porţi; pfeifenförmiger Eisenbestandteil des Fensters, der Tür oder des Tors. *1821:* azon két felé nyilo Kapun ... a' nagy vas pipák [Dés; Ks 79. 29. 710]. *1840: 1840:* tsupán két vas pipái vannak[a] az ajto felekben [Mezőőr K; KP. – [a]Az ajtónak]. *1844:* a' végső láb kert is négy szál fenyő deszkával van fedve, és ezen lábnak felső részébe van egy könyöklő forma ajtotska két vas sarkokan és pipákon fordulo retesszel és reteszfővel el látva [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével]. *1852:* A két felé nyilo kapu ... Felső két Sorkai vas pipái persellyei meg vagynak [Körtvélyfája MT; LLt].

vaspisztoly pistol; Pistole. *1781:* Vas Pistally [Mv; Told. 9a].

vasplatten vasból készített tűzhely-lap; plită; Ofenplatte aus Eisen. *1842:* A' kút mellett van a Simitó, hol a' papiros ki simittatik ... ezen Simitóban nyúlik el egy nagy gerendely ... van itt két simitó kalapáts, az edgyiken 3 vaskarika van, a kalapáts alatt egy karikával megkötött és fejül egy vas plattennel bé vont fa van, melyre a kalapáts esik [Km; KmULev. 2].

vaspléh 1. vaslemez; tablă/placă metalică; Eisenplatte. *1591:* Hid kapwra walo Keolchyegh ... Az keet Chiganak keet Tengelt, Az Chiga melle Negy plehett, oztan az kybe az Tengely forogh Negy Eoregh Lykas wassatt, Az Keo horogra Negh Eoregh was plehett [Kv; Szám. 5/X. 82]. *1665:* Ezen czeik haz pitvaraban ... Rosz vas pleh no. 7 [Fog.; UF II, 314]. *1673:* Tuzes goljobis tarto vass plěh ... nro. 4 [Fog.; UF II, 539]. *1676:* vas plhevel boritott egj vas ajto, kinek melyekin fa [Fog.; UF II, 703]. *1694:* az felső var Vará(na)k masik oldalara fordulva(n) az also renden vagyon egy Sűket Bolt, ennek Ajtaja, hars faboł csinalt, Vas Plehvel egeszlen meg van boritva [Kővár; JHb Inv.]. *1711:* 13 Vas Pleh ... 23//40 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1736:* Az hintó ... vasplehekkel czifrán ónozva, meg volt pléhezve [MetTr 366]. *1750:* küldött volt még ide az Aszszony Simoniné Aszszonyom két vas pléhet a melly alatt Tortátát szoktak sütni [Kilyén Hsz; HSzjP Alexius Székelly de Kién (50) vall.]. *1758:* Anno 1758 Die 19ua Augusti le menvén innen Sz. Erkedröl Jámbor András nevü Tisztartóm Mihácz falvára, kinek is instructiot illyent attam ... 6to két ablakra valo Vas rosteljokat csináltasson Hunyadon ... és egy tajgát mingyárt

külgyenek utánna ... és nyegy darab Vas pléhet is a Mérték szerént [Szászerked K; LLt. – *AF]. *1785:* Egy Olah Sajto vas pléhestől Kementzéstől [Borosbenedek AF; Som.]. *1788:* Két vas pléh íros tészta sütni valo [Mv; TSb 47]. *1798:* Ezeken kivűl van még egj vas pléből valo, viseltes, avatag kementzétskeis vagj Füttő [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.].

Szk: *ablakráma szegeletéhez való ~.* *1789:* 7 darab Ablak ráma szegeletihez valo vas pléhek [Mv; ConscrAp. 42] * *hintólábra való ~.* *1669:* hinto labra valo 8 dirib darab rosz vas pleh onas [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24a].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vaslemezből/vaslemezzel készült; din tablă/placă metalică; aus Eisenplatte. *1820 k.:* ezen Házban van még égy vas pleh gyalog Füttőis [Dés; RLt 1].

vaspléhecske *kics* kis vaslemez; placă mică de tinichea; kleine Eisenplatte. *1699:* Ket ablaknak az Ramain vagyon paraszt vas plehecske tizenhat horgocskával [Boroskrakkó AF; BfN].

vaspléhes vaslemezzel készített; cu placă de tinichea; mit Eisenplatte gefertigt. *1656:* ayto, vas plehes tollio zaros holliagos szegekkel vért reghi bellet [Fog.; UF II, 118]. *1694:* Ez meg irt házból nyilik, jobb kéz felé, az élés-házra, vas sarkas, pántos, fa hevederes, vas plehes záros, ütkőzős, festéssel cziffrazatos, parkanjos Ajtó [Borberek AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János kúria-leír.].

vaspondus 1. vassúly; greutate (pentru cîntărit); Eisengewicht. *1833:* Másálo eszköz 100, 50, 25, 15, 7, és 4. fontot nyomo vas pondusok [Katona K; Ks 73/55].

2. vas függősúly; greutăţi (la pendul); hängendes Eisengewicht. *1809:* Egy falra valo réz kerekü Ora Vas pondussal [Mv; MvLev.].

vaspontér poncolóvas, vasvéső; poanson; Punzen. *1633:* Euegh chwr ... Az kemenczej epp, hozza valo vas esközzek uadnak ugi mint: ... Uas ponterok, es pelek No. 6 [UF I, 314].

vaspor pilitură de fier; Eisenpulver. *1592:* Peter deak ... vallia: valami gíwrwket chinaltattam gergelliel, kerdettem ha benne hatta az viazat, eo azt monta hogi benne kel hagni ammeli gwrw wres. Nem tudom rez porrale, vagi vas porral volt elegíttue, de az gwrw sokat niomott [Kv; TJk V/1. 242]. *1687:* Perceptio ferri ... Ex scoriis etiam (vulgo salak et vaspor) conflatos percepit ferri [CsVh 110].

vasporgoló vasból készült bögre alakú tárgy; ceaşcă de tinichea; Eisenschale. *1756:* Az konyhán ... Vas Porgoló 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 25].

vasportéka-készítés vasáru készítése; făcutul obiectelor de fier; Fertigung von Eisenwaren. *1756:* a' Vas csinálás mellett egyéb vas portéka keszittesből is volna valami proventusunk [Torockó; TLev.].

vaspöröly vaskalapács; baros; Eisenhammer. *1592:* Inuentaltatott az portörö Malomnak Zerzama ... egj Was pöröl [Kv; Szám. 5/XIV. 4 Eppel Péter sp kezével]. *1647:* Egj malom kö farago czakanj; masik egi kö vago czakanj Hat vas pöröljj [Marosillye H; VF 55/5415]. *1652:* Öreg s közepszerő vas pőröly Banyászok(na)k valo No. 13 [Görgény MT; Törzs.]. *1656:* Jbidem fa szegen allo 3 deszka polcz az tüzellö helljen vagyon egy eoregh vas pöröli, egy felkezre valo pöröli [UF II, 96]. *1669:* Öreg vas pőröly No 11 [Fog.; UtI]. *1677:* Vas verő ház ... eöreg vas pöröly no 2 [Madaras Cs; CsVh 52] | vas pöröly kettő [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1681:* Eöreg vas pöröly, ketteő nro 2 [CsVh 92]. *1732:* találtunk* ... egy too fenék tisztitto vas vonót, egj nagj vas pőröljt [Kv; Ks 40/XXVIIIc. – *A konyhában]. *1734:* Egj vas pőröj nö 1 [Datk NK; JHbB 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. *1812:* hallottam ... Brassai Miskát égy vas pőrövel hogy utötte volna, de szemeimmel nem láttam [KLev.].

Szk: *kőszegő ~.* *1594:* Keö uagashoz ualo vas rud wagjon No. 8. Keö zegheö vas pereölli No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22] * *kőtörő ~.* *1632:* Bathori Bastia alatt ualo kis hazaczikaban ... Egj keö teöreö vas peöreölj ... N. 1 [Fog.; UF I, 142].

vaspuska puşcă de fier; Eisengewehr. *1625:* Langh Janos az Kassay Pattantyus Jeouen eo felgeteol ... az eo felge kgls paranchyolattjabol czinalt vas puskakat ... kezehez veue(n) ... Az 1030 apro puskatol fizettünk az lakatosoknak egyteol hat penzt edgyűt teszen f. 61/80 [Kv; Szám. 7/XXVII].

vasráfos vasból készített kerékabroncsos; cu cerc, cu şină de fier, cu raf; mit Eisenbandreif. *1837:* Egy vas Ráfos kerekü Tár Szekér ernyő fájával edgyűt [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

vasráma ramă/cadru de fier; Eisenrahmen. *1681:* Kinzó Bástya ... Vagyo(n) itt ... Faklyahoz valo vas rama; serpenyőstől, üres Nro 3 [Vh; VhU 511].

vasrámájú vaskeretes; cu ramă/cadru de fier; mit Eisenrahmen. *1802:* Egy vas rámáju viseltes Torma reszelö [Ne; DobLev. IV/858. 8b].

vasrántó vasfogantyú; mîner de fier; Eisengriff. *1755:* béllett ajto vas sorkokon járo vas ránto és reteszfő rajta [HSzj *bélelt* al.]. *1772:* Ajto ... ezen vagyon egy vas Ránto, vas fordito, vas Kilints [Szászfenes K; BMúz. Mikes conscr.].

vasráspoly vasreszelő; raşpel, pilă de oţel; Reibeisen aus Eisen. *1648:* egj fwresz malom ... Egj vas raspoly, az nyelen egj kis vas karika [F.porumbák F; UF I, 909]. *1797:* Egy vas ráspolly [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13].

vasreibstangli vasból készített keresztpánt, rúdzár; cremonă, încuietoare cu bară; Kreuzbande aus Eisen. *1858:* Nagy kapu ... zárja egy hosszan nyulo kemény – vas reibstangli, felyűl alol Szükséges befordulo vas csapokkal, a' kapuba bévésett zárral [Mv; TSb 39].

vasretesz zăvor; Riegel. *1629:* Az hid végén egy sarampó kapu, vas retesz rajta [SzU; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lelt.]. *1632:* also Tornaczban ... Ugian ott ... egy eöregh kaloda, mellyen vagion egy eöregh vas retez [Komána F; UC 14/38. 20]. *1677:* Vagyon egy Pincze perellyere csinálva egy ajtoja vas Sarkon forgo, vas retez, fejevél [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1688:* Egy fenyő deszkával csinált uj almariom vas sarkokon forgo ajtajával, és vas reteszével edgyűtt [Kozmás Cs; Törzs. inv.]. *1726:* vagyon edgy kis-

ded kamarátska, vas retez és retezfő rajta [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. *1732:* magos Kapu fél fákon, fa Sorkokon és horgokon két felé nyilo, vas reteszszel őszve járo deszkázatu nagy kapun [Nagyida K; Told. 11/70]. *1744:* duplás fenyő Ajtaja ... kűlyel vas retesz raja [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1767:* Nagy új Légelyek vas reteszekkel [Mezősztkirály K; Berz. 5. 38. 2]. *1781:* A' Külső cseléd Ház ... Ajtaja ... hitvány, bérletlen, vas Sarkokon fordul es vas retesszel záródik [Pálos NK; Hr]. *1816:* A' Hiuban itten jo uj Zsendely Fedél alatt lévő Fa Gráditson járnak, az Ajtoja Simpla Deszkábol van ... és vas Reteszszel zárodik be [Kv; Born. IV/14]. *1831:* a' Molnár ház, uj ajtaja fa zárral, vas reteszszel [Mezőbánd MT; TGsz 50]. *1844:* van a' hijjuba egy roszsz levél ajto is vas reteszszel [Abafája MT; TSb 11].

Szk: *bezáró ~. 1849:* A' Zöld bástya, és a' konyháig van égy follyamba épült stakétás kert ... kapu van közébe épitve fenyö fa deszkákbol kemény vas sarkakan forgo, supriglékkel, – és bé záro kemény vas reteszszel [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

vasreteszecske *kics* kis vasretesz; zăvoraş, zăvor mic; kleiner Eisenriegel. *1761:* az más három Hazoknak ablakai ... retesz főre zárodő (!) vas reteszetskékkel vadnak készittetve [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

vasreteszes vasretesszel ellátott; cu zăvor; mit Eisenriegel. *1636:* Ez pincze mellett uiszont oldalul seöuenyel font tyuk oll hoszan ket szakaszban, szalmaual fedett, ket aytoczka raytok, uas retezesek [Siménytva U; JHb Inv.]. *1656:* Inventarium curiae Sarkanyiensis Anno 1656 die 23 Marty ... Az kapu keözeöt job kezre, vagyon egy darabant haz, melyre nyilik job kezre vas sarkon panton forgo vas retezes, retezfeös, teölgy fa mellyekes ajto [Sárkány F; UF II, 170]. *1662:* Ebbül való birságpénz pedig a sebesek gyógyitásokért való fizetésre fordíttatott vala, és minden bástyákon egy-egy vas reteszes, lakatos fa feszület s a belső vár piacon pedig egy akasztófa is emeltetett vala [SKr 583]. *1677:* Vagyon az nyári háznak tolyó táblás, két vas retezes retez feos ablaka no 2 [Madaras Cs; CsVh 51]. *1681:* Ezen nyári ház alatt vagyon egy keő pincze, melyre is nyilik egy paraszt fürész deszkákbul csinált, fa sarkos, pántos, de vas retezes és retez fős fél szeres öreg ajtó [CsVh 90]. *1692:* nyilik azon kű Pinczebül egy ... fel szer ajto, vas reteszes, retesz fűs [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1713:* vas reteszes ajto [HSzj *vas-retesz* al.]. *1717:* (A pince) elsö rostellyos vas reteszes ajtaján és Sikátorán belől mas egy Vas Sarkon forgo bérlet ajtaján belől (!) vagjon az külsö Pincze [Abafája MT; JHbK XXXIV/20]. *1740:* A porkoláb és a hajduk haza pitvarából az emlitett házba nyílik vassarkokon forgó, vasreteszes, fakilincses és fazáros ... ajtó [Gyalu K; ETF 108. 12]. *1745:* vas reteszes, rétesz fős avatég ajtó [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1782:* Egy vas reteszes légej [Mezősámsond MT; Berz. 5. 42. 84]. *1841:* A' Közepsö híu ajtoja gyenge dészkábol – vas reteszes [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond inv.].

vasreteszű vasretesszel ellátott; cu zăvor; mit Riegel. *1647:* Egy vas retezw lakatú, szekreny [Nagyteremi KK; BK 48/16]. *1681:* Ezen három két kis deszkás, vas retezzü s retez fejecskéjü ablakocskák vadnak [CsVh 90]. *1761:* négy szegeletre faragott ajto mejjékek közöt Vas sorkakon forduló, vas reteszü fenyő fürész deszkákbol parasztoson csinyált Avatag ajtó [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1. 198].

vasrigli vasból készített tolózár; zăvor; Eisenverschluss. *1851:* A' külsö két felé nyíló ajtón van három vas rigli és egy vas behúzó [Erdösztgyörgy; TSb 34]. *1858:* A' nagy bálházba szolgál egy ... két felé nyilo nagy ajto ... vas riglivel, bévésett zárjával [Mv; TSb 39].

Szk: *felső ~. 1839:* egy két felé nyillo ajto ... egy felsö vas Riglivel, az also hibázik [Kisesküllö SzD; Somb.] * *záró ~. 1829:* A Malomnak belsö épülete also Részébe ... két felé nyilo Duplás Ajto rajta ... alól 's feljül két záró vas riglik vagynak [Km; KmULev. 2].

vasrosta 1. nagy lyukú vasszita; ciur de tablă; Sieb mit großen Löchen. *1627:* Egj foldozott Vas rosta tt f. – d. 25 [Kv; RDL I. 134]. *1638:* Eggj szegen vagjon eggj uj vas rosta [A.porumbák F; UF I, 658]. *1648:* Ket jo vas rosta [Porumbák F; UF I, 887]. *1656:* Eben az hazban vagjon ... jo vas rosta, nro. 1. Foldozott viseltes avadagh vas rosta nro. 3 [Fog.; UF II, 129]. *1677:* Egy rosz viseltes vas rosta [Kv; RDL I. 155b]. *1692:* Vas Rosta 4 [Mezőbodon MT; BK 3]. *1725:* A Kolosvári határonn levő Ispotály földeibe(n) háromszori szántásb(an) vas rostávall rostált buzat a' Rovások szerint vettettem el Metr. 129 [Kv; Szám. 54/IV. 3]. *1736:* Az ujjolag irandó uj házokb(an) egy ölnyi hoszzu vas rosta 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 105]. *1746:* Egy vasrosta [Vargyas U; DanielAd. 260]. *1798:* egy Hitvan Vas Rosta [Vingárd AF; KCsl 5]. *1807:* Vas Rosta Garadjával együtt [Körtvélyfája MT; LLt].

Szk: *búzarostáló ~. 1848:* Buza rostálo hat juku nagy vas rosta egy [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * *gabonatisztitó ~. 1781:* Egy Jo Gabona tisztitto vas rosta [Mocs K; EMLt Conscr.] * *hatlyukú ~ → búzarostáló ~* * *hosszúkó ~. 1761:* Hoszszuko Vas rosta 1 [Déva; Ks 76. IX. 10] * *kétszeres eresztő ~. 1697:* egj sendelyes gabonás ház is ... vagjon ... Egj ketzeres eresztő vas rosta. Más kis kézb(e) valo vas rosta [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv.] * *kézbe való ~ → kétszeres eresztő ~* * *kézi ~. 1750:* Kézi vas rosta Nro 2 [Gyeke K; Ks 83] * *szelelő ~. 1724:* Nagy öregh szelelő vas rosta [Koronka MT; Told. 27].

2. vasdaráló része; ciur în formă cilindrică; Eisenwolf. *1851:* egy nagy lehetős vas rosta v(agy)is kolbász rosta hozzavaloval [Marosbogáta SzD; BetLt 2].

Szk: *garatos ~. 1676:* Reghi szalonnás ház ... Garatos vas rosta, nro. 1 [Fog.; UF II, 702]. *1679:* Garatos öregh vas rosta, minden eszközevel jo nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 133] * *tekerő ~. 1821:* Egy Nagy Tekerö Vas Rosta [Mezősztjakab TA; CsS].

vasrostáló vasból készült nagy lyukú szita; ciur de tablă; Eisensieb. *1768:* Kolosvári Vas rostáló Aszanyok(na)k Uraság számára vetni valo Búza restálásért Hf I Dr 36 [DobLev. II/390. 21b].

vasrostalyuk vasszita lyuka; găurile ciurului de tablă; Loch des Eisensiebs. *1844:* vetetem ... a Köpadra ... a Miskáné métájába lévő egy tsupos kő tájáig vetett tisztádon tiszta utolso vasrosta jukon jöt nagy szemü buzát Cir(citer) 7 vékát, aláb azon vas rostán másod aprob szemü, de kevésé rososabat 8 vékát [M.köblös SzD; RLt].

vasrostély 1. ajtóra/ablakra/kapura/nyílásra helyezett vasrács; gratie/grilă/grilaj de fier; Eisengitter auf dem Fenster, auf der Tür, auf dem Tor. *1585:* Kömywes Andras raka be az Ohwarba az ket vas Rostelt fyzette(m) munkayaert

f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 3/XXII. 74]. *1599:* hogy az plebanos az plebania haznal az kapw keozet az pince boltasban (!) valo vas Rostelyeket meg chinaltatatta, keoltet vasra az Rostely chinalastol mit fizetet az keomiwes münkaiawal egietemben ... tezen f 9/39 [Kv; Szám. 8/XVI. 40]. *1637:* az keringeö gradicsy keörnyekin uagyon jo vas rostely [Fog.; UF I, 408]. *1667:* A' lövö lyukon egy vas rostély, lakat rajta [Fog.; UF II, 335]. *1694:* az elebb meg irt bóltb(a) vissza menvé(n) ... Vannak ... Ablaki nro 2 ... Melljeket is kivül az Udvar felöll muniállja egj egj erös jo vas rosteljok (!) vannak ebben [Borberek AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. *1705:* Ott ilyen kincset találtanak. Azhol vasrostélyok voltanak az ablakban és egyébütt is, azt mindenütt kitekerték és véle a szép faragott köveket mind elroncsolták [WIN I, 656]. *1710:* Nem is látott senki olyan kemény tüzet ... a templomban a fal mellett környös-körül levö erös vasrostélyokot mint a vásznot egybenhajtogatván [CsH 219 1689-re von. felj.]. *1744:* üveg ablakok onba rakva ... kivül Kemény vass Sortély (!) [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1817:* az utrizátus ... Déván ... az Udvari Cancellarianak ablakát, és annak vas rostéllyát ki feszítvén és bé rontván bé ment, azon reménység fejében, hogy ottan pénzt fog találni [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1823–1830:* A gyalogösvények mellett vagynak a hid szélein alol lyukatos faragott kőoldalok, azokon felül vasrostélyok (Gitterlehnwercke) [FogE 186]. *1858:* az előbbihez hasanlo jo vas rostélly [Mv; TSb 39].

Szk: *ablakra való ~. 1789:* 4. Ablakra valo vas Rostélly [Mv; ConscrAp. 90].

2. tüzelö-/fözökályhába/kemencébe való vasrács; grătar de fier; Eisengitter für Ofen. *1594:* Az Konihan. Vagjon ... Vas Rostelli No. 2 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22–30]. *1596:* Egy Vas Nyas, egy vas serpenyeo, ket kehel, egy vas rostely [Mihályfva NK; JHb XXIII/3]. *1611:* Egj Jo vas rostelj. es ket kezepzereö vas niars [Kv; RDL I. 88]. *1656:* Egy vas Rostely. petsenye swteö [Doboka; Mk 3] | belöl az kemencze fejenel kereztül oldalulis egi darabban rosteli forman eros vasal csinált vas rosteli [Fog.; UF II, 121]. *1789:* 1. Vas Rostélly Rft – xr 30 ... 1 Petsenye alá valo [Mv; ConscrAp. 4].

Szk: *kolbászsütö ~. 1637/1639:* 1. Kolbaz Süteo vas rostelj – – – f – d 25 [Kv; RDL I. 111] * *konyhára való ~. 1681:* Konyhara valo Keregded forgo vas rostely Nro 1 [Hátszeg H; VhU 598].

vasrostélyajtó vasrácsos ajtó; uşă cu gratie de fier; Tür mit Eisengitter. *1681:* Kemencze szajához valo vas Sark Nro 2 Ehez valo vas rostely ajto Nro 2 [Vh; VhU 513]. *1732:* van egy földben lévö erös tömlöcz vas és fa készülettel edgjütt, melj tömlecznek száján van edgj erös vas rostélj ajto, mely zárodik reteszföben függö harom szegü nagj erös lakattal [Kóród KK; Ks 12/I].

vasrostélyocska *kics* kis vasrostély; gratie mică de fier; kleiner Eisengitter. *1694:* Ablak hoszszara hasitva egy abba(n) vas rostelyocska, onba(n) foglalt Üveg Ablak rajta [Kővár; JHb Inv.]. *1698:* az ladab(an) edgj vas rostejocska [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. *1736:* (az) ablakba vas rostéllyotskák vadnak [EMLt Conscr.].

vasrostélyos vasrácsos; cu gratie/grilă/grilaj de fier; mit Eisengitter. *1631:* mind az kett ablakok kjuwl vas rostelyosok [Fog.; UF I, 401]. *1656:* Beczi vas rostellyos panton forgo holliagos szegekkel vert tarkan festett gyantaros bellett ajto [UF II, 133]. *1662:* a kőfalakon ... kétfelé nyiló vasrostélyos, erös zárú, mesterséges rózsákkal festett, aranyas virágokkal cifrázott kapuk valának[a] [SKr 264. – [a]Lichtenstein herceg kastélya körül]. *1667:* A' másik kásamátájaban ... Ezenis vas rostélyos ablak lakattyával edgyütt [UF II, 336]. *1676:* Incediné Asszonyam szállása féle kit mostan Vice Kapitány Cserei János Uram bir ... Az külsö Várra szolgál egi kis vas rostélyos ablaka [Fog.; UF II, 723]. *1710 k.:* Engem le- és bészállítának egy boltba ... Ajtaja és egy vasrostélyos ablaka az udvarra | A strázsa is csak künn a pitvarban vagy udvaron legyen, de az ablak vasrostélyos legyen, melyen széltében nézzek, amint akarom, nyissam, zárjam [BÖn. 684, 981]. *1817:* Ezen Gabonásnak van kisded vas rostéjos ablaka üveg nélkül [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 3]. *1823–1830:* Szállása volt az úrfinak az Alléba vagy sétálóhely utcájába, mert amint a Leine vizét bevitték a városban melyen egy vasrostélyos híd vagyon, ezen hídon túl levö utcát nevezik Allénak [FogE 224]. *1831:* Egy egészen vas rostélyos Ajto az Élésboltban [Kv; Born. IV/24]. *1847:* innen egy nagy vasrostélyos kapun juthatni Prága székes templomához [Méhes 5]. *1849:* Ezen szobának 3 ablakjai kivül vas rostéllyos táblásos [Somkerék SzD; Ks 73/55].

vasrostélyzat vasrácsozat; gratii/grilaj de fier; Eisengitter. *1858:* az ablakon mesterségesen készült vas rostélyzat van [Mv; TSb 39].

vasrostoló ahol a vaskövet égetik; de/pentru prăjire a magnetitului; wo man Magnetit brennt. *1677:* Vas rostoló hely. Innen ki jeovén vagyon nap nyugot felöl jó deszka fedél alat egy rostoló hely, mellyetis Endes uram renováltatván az három oldala fenyö boronákból vagyon fel róva, de az eleje csak puszta [CsVh 51].

vasrúd drug/bară de fier; Eisenstab. *1559:* Eniedi Lörinch Kowach Czinalt az varos hazara kyben az Notarius lakik az ablakra valamy vas Rudakat [Kv; Szám. 1/IV. 182]. *1585:* Egy was Rud keó feziteny valo [Kv; Szám. 3/XIX. 5]. *1597:* Mikoron az nagi harangnak az filen altal iaro vas rüd meg teoret vala, Annak meg chinalasara vettünk 2 torozkay vasot p(er) f. 1 [Kv; Szám. 7/III. 26]. *1600:* veottwnk egy vy vas rudat keo feziteni valot, Es mast hogi meg foldoztattunk, attunk eozuesegel az Kowachnak f 2 d 65 [Kv; Szám. 9/IX. 44]. *1648:* Konyha ... Az twzhelye keözepe bolthajtás, négy lábon állo teglából rakott keö kémény jo épülettel, négy temerdek vas rudakkal egybe foglalva [Komána F; UF I, 925]. *1662:* azon egész öreg palotának külsö része alatt tizenkét jó boltok építettek, és minden ajtajokkal, zárjokkal, nagy öreg vasrúdjokkal mindenképpen elkészíttettek vala, úgy, hogy ha a piac külsö városbul oda beköltöztetnék is, azokban mindenféle áros emberek nagy alkalmatossággal árulhatnának [SKr 301]. *1681:* Belsö Sáfárház ... Vagyon itt ... Oka szerint valo font (: rez pondusaval, vas rudgiaval, horgaval :) Nro 1 [Vh; VhU 563]. *1732:* az Ebédlö palotába ... (az) ablakok, és két ajtok elött, vas rudakon és karikákon két felé nyiló zöld perpéta Superlatok vannak [Kóród KK; Ks 12/I]. *1789:* Az Ablakon belöl was rudon függö két fele huzo Zöld ször Materia Firhang Rf 3 [Mv; ConscrAp. 5] | Vas rut, es fabol roletli – 54 [LLt Cserei Heléna jk 30b]. *1827:* A Láng fogo Kementze Teglából ujolag rakatott vas rudra, egy más vas ruddal pedig a' közepen a Fiok gerendához fel vagyon kaptsolva [Koronka MT; Told. 34]. *1849:*

Egy fontolo mérték pléh tángyerokkal, oltska vas rudjával [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1852:* Egy Szivárványos kuthaz valo – pump (!) rézből Két vas rudjával édgyütt [DLt 923].

Szk: *fanyelű ~. 1677:* Vas verő ház ... fa nyelű vas rúd kettő no. 2 [Madaras Cs; CsVh 50] * *füles ~. 1652:* Kaloda foglalo ket füles vas rud [Görgény MT; Törzs.] * *kalodafoglaló ~ → füles ~* * *karó verni való ~. 1732:* találtunk ... egj nagj vas pőröljt, egj nagj karo verni való vasrudat [Kv; Ks 40/XXVIIIc] * *kemencéhez való ~. 1789:* két darab Keméntzéhez valo vas rud Rf – xr 15 [Mv; ConscrAp. 7] * *kőemeléshez való ~. 1681:* Vagyon ezen Malomb(an) vám ... Kő emeléshez valo vas rúd Nro 2 [Vh; VhU 575] * *kőemelő ~. 1652:* Egy kűmives kűemelö vas rud N. 1 [Görgény MT; Törzs.] * *kőfeszítő ~. 1652:* Egy kű feszetö vas rud [Görgény MT; Törzs.]. *1756:* Vastag kö fészitö vas rúd 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 15] * *kő hányni való ~. 1825:* Egy kö hányni valo vas rud [DLt 595] * *kőhasogató ~. 1735:* Ket kö hasogato Vas rúd [Királyhalma KK; Ks 23/XXIIb] * *kőszegő ~. 1632:* Bathori Bastia alatt ualo kis hazaczikaban ... Keö szegeö uas rud ... N. 3 [Fog.; UF I, 142] * *kővágáshoz való ~. 1594:* Keö uagashoz ualo vas rud wagjon No. 8 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22] * *szénvonó formán csinált ~. 1632:* Saffar ház ... Egy eőregh szen uono forma(n) czinalt vas rud No 1 [UC 14/38 kománai urb. 125].

vasrudacska *kics* kis vasrúd; drugulet de fier; kleiner Eisenstab. *1585:* 26 Juny, Lakatos Istwannak hogy az ora Chengettyw kerekenek az tengelet megh chinalta, es a chengettyw ra(n)gattonak egy kis vas rúdochkat chinalt, attunk ezektol f 0 d. 27 [Kv; Szám. 3/XIX. 36]. *1676:* Vagion ezen gabonás ház mellett az belső Vár kapuja előtt az földben ásva egi darab oszlap melyre vadnak szegezve két fellöl valo hosszu vas rudaczkákal vasbol állo két nyaklok [Fog.; UF II, 710]. *1692:* Ezen haznak ... öregh ablaki. no. 2. bennek-való vas-rudacskákkal, es hozzavaló fordittojval együtt [Mezőbodon TA; BK 9]. *1694:* ennek az haznak negy Ablakjai vad(na)k; az mellyek(ne)k Rama faia Sarkai Pantyai forditto vasai Vono Karikai vas rudacskai mind meg vad(na)k [Kövár; JHb Inv.]. *1756:* Áll a Palota ... az egész épületnek mint egj közepette, melynek Délről két Ablak hellyei szolgálnak a Veteményes kertben faragott Cserefa Ablak kereszteivel a kö falak közé foglalva két két belé botsátott közepettek lévő Vas Rudatskákkal [Branyicska H; JHb LXX/2. 16]. *1797:* festett 8 fogakbol állo ... két vas rudatskákkal le van szegezve [Kőrispatak U; Pf]. *1821:* Ezenn Ház ... ablakán is két vass rudatska vagyon [Makfva MT; DLev. 6]. *1846:* A Molnár ház ... Vagyon ezen szobában egy paraszt jo kemencze 2 vas rudatskával föld tüzhellyre jo moddal készitve [Bács K; KmULev. 2].

Szk: *ablakra való ~. 1801:* Ablakra valo vas Rudatskák Nro 8 [Vargyas U; CsS] * *belülről bezáró ~. 1824:* Egy fenyő fa roszsz ajto ... van egy belölröl bé záro vas rudatska [Erdőszengyel MT; TSb 43] * *felhértzhez való ~. 1827:* Felhértzhez valo vas rudatska hat [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * *gömbölyeg ~. 1699:* a Sütö hazb(an) ... paraszt kalyhakbol valo tüzelö kemencze az allyab(an) edgj gömbölyegh vas rudacska van fel alva [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

vasrudas vasrácsos; cu gratii/grilaj de fier; mit Eisengitter. *1697:* Jnnen ... mennek garadicson fel az házok hejjara ... Itt vagjon ... Vas rudas ablak melyék nro 1 [Alvinc AF; Mk 9 Alvinczi Péter inv.].

vasrugós cu arc/resort; mit Eisenfeder. *XIX. sz. eleje:* Egy Eléfánt tsontos vas rugos nyil [BK Inv.].

vassajtó szk-ban; în consctrucții; in Wortkonstruktionen: *mákcsikcsináló ~* vasból készitett tésztaprés; unealtă/presă de făcut tăiței/fișii de aluat; Teigwarenpresse aus Eisen. *1744:* Máktsik tsinálo vas Sajtó [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * *olajcsináló ~* vasból készitett olajprés; teasc de ulei din fier; Ölpresse aus Eisen. *1744:* Olaj csinálo srofos rosdás vas sajtó [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

vassarkantyú vasból készitett sarkantyú; pinten de fier; Eisensporn. *1736 u.:* Mikor Mikes Kelement eltemették Csíkban a somlyai barátok templomában, Teleki Mihály violaszín posztó dolmányban, mentében volt ... a csizmáján vas sarkantyu, noha egyéb időben aranyos sarkantyút viselt [MetTrCs 479]. *1810:* Egy Vas Sarkantyu xr 40 [Mv; MvLev. 14 Trincséni Mihály hagy.].

Szk: *felkötő ~. 1841:* Fel kötö vas Sorkantyu egy [DLt 466].

vassarkas vassarokkal ellátott; cu balama; mit Winkeleisen. *1632:* Safar ház Egj rosz hituan liukas parazt felszer uas sarkos pantos retezes ayto lakatt raita [Fog.; UF I, 145]. *1648:* ki jeövén egy zeöld festékes béllett ayton, a' kj per omnia köz záros, vas sarkos pántos mint az teöbbj [Komána F; UF I, 929]. *1656:* az masodik drabant hazra nilik egy felszer vas sarkos panthos ayto, kinek reteze retezfeje megh vagyon [UF II, 100]. *1679:* Tejes Pincze Deszkas ajtaja, az Pitvarbul nyilo felszer, vas sarkas hevederes plehes kulcsos, ütközös nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 115]. *1681:* Réczék Pajtaja, Keregded sövényes, szalmaval fedet; Ajtaja felszer, vas Sarkos, hevederes, retez(e)s retezf(ős) [Vh; VhU 568]. *1695:* az háznak vas sorkas ajtaja vagjon [CsVh 116]. *1717:* az Ur házá(na)k ... jo két nagy üveges, onos, vas Sarkas és fordittos ablakai vadnak [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 4]. *1789:* Vagyon egy fél singes kotzkás Zöld festékes jo vas Sorkas, záros persellyes Ladátska [Abásfva U; EMLt]. *1828:* Hosszu deszka szakaszos pad – fedele vas sorkos [Szentdemeter U; Told. 39]. *1846:* Az udvarra bé menő ... vas sorkos kis kapu, három haszonvehetetlen tölgfa sasokon zsendély födél alatt [Szászerked K; LLt]. *1849:* Ezen szinhez ragasztva égy tarto Szúetske vas sarkos, reteszes ajtojaval [Somkerék SzD; Ks 73/55].

vassarkocska *kics* balama mică; kleines Winkeleisen. *1638:* Uduarbirohaz ... Az pinczeben ... az ablakan vagjon ket vas sarkoczka pantostol [A.porumbák F; UF I, 656]. *1648:* Egy fejér pohár szék, két felé nylo ládáyával, vas sarkoczkákon forgo aytaya [Komána F; UF II, 829]. *1715:* egy régi Füstös Pohár Szék vas Sorkocskákon forgo ajtoja [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1736:* a' hátulso házban ... egy vas Sorkotskákon forgo, vas reteszszel zárlodo ajtaja [A.idecs MT; CU XIII/1. 41]. *1740:* mind a két ablak(na)k vagyon edgy edgy toljó fiokja, és kivül vas sarkocskákon forgo paraszt, de jó, Fenyö deszka táblaja [Gyéressztkirály TA; Ks 89/5]. *1768:* két Ablak két felé nyilo apro vas sorkotskákon fordul [Sarmaság Sz; TGisz 23]. *1772:* Az oldal kamarának napnyugut felöl vagyon égy Ablaka ... két felé nyilo Tablai vadnak, négy vas sorkotskan [Szászfenes K; BMúz. Mikes conscr.]. *1773:* mindenik(ne)k* rámáin vas Sarkotskák és horgolok vannak [Tekerőpataka Cs; LLt. *Az ablakoknak]. *1775:* vas Sarkatskakon fordulo fiokos ab-

lak [LLt Csáky-per 107]. *1781:* vas Sorkotskákon forgo, és vas Horgotskákkal záro, Onnos ablak [Mocs K; CU]. *1813:* vagyon egy Pitvar ... az ajtajával ... két hitván vas sarkotskán jár [Koronka MT; Told. 18].

vassarkú vassarokkal ellátott; cu balama; mit Winkeleisen. *1647:* vagion egy Uy Eelés haz, aitaia vas sarkú, pantú, Czapo zarú, kolczú, fogantoju [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1652:* uy eppűlet ... kire mennek fel, harom gradics kő, hitvan rosz fa mellyékű fel szer gyalulatla(n) vas sarku pantu Ajto(n) [Görgény MT; Törzs.]. *XVIII. sz. e. f.:* fel menö kerengös karáditsra nyilik vas Sarku erös záros ajtó [Gernyeszeg MT; TGsz 42]. *1810:* ujj tyuk ketretz ... nyoltz kicsin vas sorku reteszszel járo létzból csinált ajtotskákkal [Doboka; Ks 76/34]. *1830:* majorság tartó Ketretz ... vas sarku és horgu ajtoval [Kv; Somb. II]. *1851:* A' cselédház ... deszka ajtója vas sarku, mellyből egy bakk sarok hibázik [Erdösztgyörgy; TSb 34].

vassarok balama; Winkeleisen. *1595:* 5. Juny. hogi az scolaban a kapwt meg chinaltattúk ... az vas sarkokat hogi teortenek vala es es (!) az zegezeo vassot maskepe(n) chinaltattúk Attúnk Georgi koúachnak f – /12 [Kv; Szám. 6/XIII. 38]. *1629:* Ezen szeren az végső kis ház ... külső ajtaja pártázott, festett, vas sarkakon, paraszt zár rajta [Szu; SzO VI, 97]. *1647:* Az Konjha Ajtaja bellet; Onos szegekkel, retez fő, vas sarkok, hevederestűl rajta [Marosillye H; VF 55/5415]. *1681:* Praefectusok háza ... Ajtaja ... az ajto félnek külső oldalab(an) vagyo(n) egi ighen temerdek vas Sarok Nro 1 [Vh; VhU 544]. *1696:* Egj bélletlen deszka ajto vas sárkával edgjütt [Vajdasztván MT; BálLt 71]. *1724:* az ámyék székre járo ajtón vagyon két vas sark, és egy retez, Ugyan innen a' veteményes kertben járo ajtón két vas Sark és egy retez [Koronka MT; Told. 29/12]. *1732:* a Tubernaculum asztalos munkával aranyozva ... kicsiny vas sarkokon fordulo ajtocskájával [Kóród KK; Ks 12/I]. *1745:* Vagyon ezen házb(an) egy fejér keskeny magas Almariumotska, vas Sarkakon és pántakon forgó [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1781:* A Gabonás ajtoja fenyő deszkábol valo nem derék vas sorkakan fordul [Kalotasztkirály K; Hr]. *1801:* A kőfalba lévő Téka két felé nyilo ajtaju vas sarkokkal kolcs nélkül [Koronka MT; Told. 23]. *1817:* Egy kapu alá valo vas sarak [Mv; MvLev. 2]. *1856:* A Nagypalota előtti Csarnok melynek két számyu ajtoja van, el látva vas Sorkokkal zárral [Mihálcfva AF; HG. br. Gerliczy-család].

Szk: *francia ~. 1756:* Ezen Böltnak egy kis rekeszszeis vagyon, mellynek ajtakán Vas forditójú kilincses zár kólcs nélkül, virágos franczia vas Sarkakkal [Déva; Ks 92. I. 32] * *virágos ~ → francia ~.*

vassas vashorog; cîrlig; Eisenhaken. *1852:* A' lappancs ajtónak jo erős retesze, és retesz feje, s lánczon függö, le lakatolhato vas sassa van [Km; KmULev. 2].

vassatu l. vassutu

vasserpenyő tigaie (de fontă); Eisenpfanne. *1558 k.:* annak utanna ted azth egy vasserpenyoben gienge twzon hogy Mind dissoualtassek [Nsz; MKsz 1896. 285]. *1591:* Pechiene ala valo serpenieö 1. Vas serpenieo io es hitwa(n) IIII [Kv; AggmLt A. 53]. *1614:* Vagio(n) ... egi kis feierszek es egi hytua(n) vas serpenieo [Kv; RDL I. 95]. *1629:* Egj kus vas czerpenió [Szentdemeter U; LLt]. *1634:* Egy foltos was serpenyű – – f – /15 [Kv; RDL I. 105]. *1651:* Vagyon egj jo Vas serpenyű labos [Kv; RDL I. 28]. *1740:* Edgy középszerű rosz vas serpenjö 1 [Gyéressztkirály TA; Ks 89/7]. *1744:* elegj belegy vas Serpenyök rosdások 6 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1789:* 2. Vas Serpenyö edgyik nagyobb a' más kissebb Rf 1. xr 15 [Mv; ConscrAp. 23]. *XIX. sz. eleje:* három vas serpenyő, egy lábos ... harmadik nyeles [HSzj *palacsinta-sütö* al.]. *1823–1830:* Osztán mikor annyira fött, hányni kezdi fel a sót, mint a savó az ordát, melyet hosszú nyelű nagy vasserpenyőkkel szednek ki a sófőzők, és töltik valami méhkasforma kosarakba [FogE 191]. *1847:* Tizenket Vas serpenö jukatos [Szúv; DLt 286].

Szk: *háromlábú ~. 1610:* Egj haro(m) labo uass serpeniö [Kv; RDL I. 6]. *1787:* Egy három Lábu vas serpenyő Dr. 60 [Mv; MvLev. 5 Nagy György hagy.]. *1820:* Egy elviselődet 3 Lábu vas serpenyö [Mv; MvLev.] * *kávépergelő ~. 1797:* egy Kávé pergelő 3 Lábu vas Serpenyő [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22] * *lábas ~. 1677:* Egy öreg jó lábas vas serpenyö [Kv; RDL I. 155b] * *lábatlan ~. 1681:* Labatlan lyukadozott vas serpenyö Nro 1 ... Lábatlan, nyeletlen, vas serpenyő Nro 1 [Vh; VhU 215–6]. *1685 e.:* Labatlan vas serpenyö Nrö. 1 [Borberek AF; MvKLev. 16] * *lyukatos oldalú ~. 1832:* Egy jukatas oldalu vas serpenyö [LLt] * *mésznek való ~. 1647:* Egj mecznek valo Vas serpenjő negj rudaczkán [Marosillye H; VF 55/5415] * *olajütésre való ~. 1676:* Eszt Asszonyunk Eö Nga atta volt Menyhárt Uram által Mathe deák szamtarto kezében Olajütésre valo vas serpenyű czojével Nro. 1 [UF II, 712] * *palacsintasütő ~. 1849:* Egy nagyobb és égy kissebb, s más közepső platsinta sütö vas serpenyök [Somkerék SzD; Ks 73/55].

vasserpenyőcske *kics* kis vasserpenyő; tigaie mică (de fontă); kleine Eisenpfanne. *1757:* ki választyuk meg szárasztván 'a vizes por aranyat vas serpenyötskében, mennyi pondusu 'a por Arany, fél annyi kénesöt s néhol a' qvalitate Azuri többetis tészünk hozzá [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

vasserpenyős serpenyő formájú vasalkatrésszel ellátott; preväzut cu tigaie/broască; mit pfannenförmigem Eisenbestandteil. *1656:* Az belseö vara nilik egy ... vas csapon forgo vasas tengellyü vas serpenios kapu [Fog.; UF II, 110].

vasserte vasserét; alice din fier; Eisenschuss. *1652:* Az Várba fel jövő ut felől az horgas házak végétől fogva az Harcsa fark bastyáig valo kőz kű falon vagyon lövő lyuk. N. 20. ketteibe vas serték [Görgény MT; Törzs.].

vassikárló vasmángorló; măngăluit din fier; Eisenrolle. *1698:* Patyolat vas sikárló [MNy XXXVIII, 304].

vassikattyú, vassikoltyú 1. a tézslát a szekérrúdhoz/ekeiaigához kapcsoló vaseszköz; circeie de fier; Eisenbestandteil des Wagens. *1595:* egy zeker volt eppen ahoz walo zarzam(m)al, vas chikoltokkal Jarmakkal tesolakkal [UszT 10/9]. *1600:* zekeremis eg minden kesegeuel, vas sikültyü, eg ekem vasastol [UszT 15/178]. *1647:* vagyon 4 vasas kerék ... az tengelye fellyűl marok vasas, ket vas Csikoltyu is Teszla garmastol (!) [Sólyomkő K; SLt GH. 5]. *1675:* Vago(n) Egy örégh vasas szekér jo minde(n) kesegivel, ket Lanczal es haro(m) vas Czikolytyval (!) edgyüt [Dés; Borb. II]. *1688:* Egy eke minden keszületivel ... edgyütt ... tesolyaival edgyütt, mellyek(ne)k edgyiken vas

sikoltyu van [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6]. *1723:* Szeker eleiben kivántato Teslákon 4 rendbeli vas Sikoltyu [Ludvég K; Told. 29/7]. *1726:* Tesollya két vas Sikotjuval edgyüt [Siménfva U; JHb LXX/1]. *1753:* két Tesla vas sikoltsuval [Mezőzáh AF; Told. 18]. *1771:* Tesola vas Sikottyuval [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. *1824:* Tésalak (!) vas síkoltyukkal [Fugad AF; HG. Mara lev.]. *1843:* van ezen Szekérhez ... jo Tezsla vas Sikoltyujával [DLt 622].

2. vas kapcsolókarika; inel de legare; Eisenring. *1691:* uagyon tíz uas horogh és négy uas sikoltyu [CsVh 114].

Szk: *ágyúhoz való ~.* *1665:* Algjukhoz valo vas sikoltju no. 108 [Fog.; UF II, 314]. *1667:* Agyukhoz valo vas csikoltyuk ... nro. 108 [UF II, 339].

vassikattyús, vassikoltyús vassikattyúval ellátott; cu cîrceie de fier; mit Eisenbestandteil des Wagens. *1604 k.:* egy vas chykolttyús tesla [UszT 18/93]. *1736:* Vas Sikótyus Tesollya 3 [Földvár TA; CU XIII/1. 288]. *1758:* egj vas Sikotyus tesola [Bábahalma KK; BálLt 71]. *1794:* Két avatag Béres Szekerek ... Vas Sikottyus Két Ténsalájával és Nagy Jármával egygyütt [Nagyfalu Sz; CU].

vassíp 1. vaskürtő; burlan/tub de tinichea prin care trece fumul din sobă; Eisenschornstein. *1633:* Euegh chwr ... Az kemenczej epp, hozza valo vas esközzek uadnak ... Liukas uas sip hat No. 6 [UF I, 315].

2. üvegfújó vasszerszám; tub de tinichea cu care se suflă sticla; Werkzeug zum Glasherstellung. *1648:* Vas síp, kikkel az üveget fuyák fel nro. 5 [Komána F; UF I, 938].

vasslág vasmérleg; cîntar de fier; Eisenwaage. *1730:* Egy Vass Schlág ... Egy Vass Compana [Nagyiklód TA; TLt Közig. ir. 174].

vassodró vasból készült csizmadiaszerszám; unealtă de cizmărie făcută din fier; Schusterzeug aus Eisen. *1734:* Csizmadija Műszer ... Két vass sodró, 2 óón nyomtató [Kv; Pk 6]. *1787:* Egy kis vassodro Dr. 2 [Mv; MvLev. 5 Csiszár György hagy.].

vassróf vascsavar; şurub de fier; Eisenschraube. *1781:* Egy le tsiptető vas Srof [Mv; Told. 9a]. *1789:* A' Pintze ajto elött egy Mosár törö Töke, rajta valo 's belé szegzett szoritto Vas Sroffal [Mv; ConscrAp. 16].

vassteft vasszeg; ştift, cui (de metal); Eisennagel. *1852:* A Belső Ablakakhoz 5 darab réz trükereket a tribekbe pászoltam és kettőbe 2 uj vas stefteket keresztül furtam és ránittoltam és mind az 5 Darabnak srofot a végire vágtam 2 Rf 30 xr [Kv; SLt Géng Ádám lakatosmester kezével].

vasstömpöly vas tartóoszlop; stîlp de susţinere din fier; Eisenkolumne | vasbélyegző; ştampilă de metal; Eisenstempel. *1812:* Egy kerek vas Stömpölly xr 9 [Mv; MvLev. 12 Szabadi József hagy.].

vassubrigli vas tolózár; zăvor de fier; Eisenverschluss. *1830:* Nyillik két felé vas Sarkokon jo vas Suprigglikkel, és jo zárokkal fel készitett, azomba hamus szinre festett ép kettős fenyőfa ajto az felsö emeletbe fel járó gráditsokra [Kv; Somb. II]. *1852:* A' két felé nyiló ajtónak vas schubriglije hiányzik [Kv; KmULev. 2].

vassulyom vasból készített, hadakozásban használt, tüskés, földbe szúrható rúd; bară ascuţită din fier (prevăzută) cu tepuşe care se înfige în pământ şi se foloseşte în lupte armate/bătălii/războaie; Eisenstab mit Dornen, im Kampf benutzt. *1662:* Regécnek külső kerítésének noha már egy darab köfala kidölvén, Örsi Zsigmond a várbéliekkel nem vette vala tréfára, azt gondolván, hogy mindjárt ostromra kezdenének menni, nagy sok vas sulymot hányatott vala ki a törésre [SKr 246]. *1667:* Vas sulyom fél tonnával [Fog.; UF II, 339]. *1673:* Vagion vass suljom fél tonnával [Fog.; UF II, 540].

vassutu 1. vassatu; menghină; Eisenschraubstock. *1656:* vagyon várhoz valo miszerszám, modo sequenti: kett eöregh vas sutu kolczaival edgyüth | Jttem az Hoszu pincze előtt 3 vas abroncz kolczaival együt vas sutuival egy jo segiteö vas. hoza valo ezközeivel együt [Fog.; UF II, 96, 117]. *1820:* Két nagy vas Sutú [Mv; MvLev.].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *pecsételni való ~* vasprés; presă de fier; Eisenpresse. *1754:* Egy petsételni valo vass Sutu [Nsz; Told. 19].

vasszakadék vasdarab; bucată de fier; Eisenstück. *1662:* két könnyü mozsárforma álgyúcskákat ... csináltatott vala ... azokat hol golyóbisokkal, de gyakrabban kartácsokkal, dirib-darab vasszakadékokkal megtöltvén, a csatázás alatt is a kevés nép háta megett csak nagy hamar megtöltik vala [SKr 448]. *1681:* Nebojsza Bástya ... Kartaczb(a) valo vas szakadék Libr. 1 [Vh; VhU 558].

vasszám vas darabszáma; numărul barelor de fier; Stücknummer des Eisens. *1756 k.:* Egy ember(ne)k nem szabad harmintz vas szamnál többet tartani, és harmintz vasat két heti circulusban csinalhat [Torockó; TLev. 9/9]. *1785:* dézmába ... tiz tiz fontos kasza vasakat kivánnak[a], holott nem tsak kasza vasat készitenek hanem lapas és sing vasakatis, és igy ha tsak a vas szám és nem a mérték vétetnék fel igen károsan esnék [Torockó; TLev. 4/11. – [a]A torockóiaktól]. *1805:* a 7dik Articulusnak a' három Ágas vasakbol készittendö Vasak számát, csak 33 ... vasakra határozó czikkellye, a' mi Társaságunk(na)k ... végsö veszedelmére szolgálna ... esedezünk ... meg engedni minékünk, hogy akár a' harom akar a' négy Agas vas futatatást meltoztatikis Ngd meg határozni, a' mi vas szám rendesen azokbol telik, azt felelem [Torockó; TLev. 9/38].

vasszar vastörmelék; bucăţi mici de fier; Eisenschutt. *1584:* Barbara Zabo Caspar Zolgaloia vallia ... Eregy the Meny az kowachokhoz hoz vas zart, had Aggyam megh Innia Az fatilla lelek kwrwanak ez fazakasnenak, had bolondoskoggyek velle [Kv; TJk IV/1. 217]. *1731:* Vas szart küldöttem többet is küldhetek, az kovácsoknal elég vagyon [Kv; TL].

vasszár mîner de fier; Eisengriff. *1799:* Egy hoszszu Vass Fatsaros szárra készült P. H. K: Nagy hajtott Betükkel, fejek felett lévö két Punctumokat Nyomo koronás Ujj Bélyegző Vass [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

vasszeg 1. cui de fier; Eisennagel. *1568:* Elyzabeth [?] famula Joannis Tyborczy ... fassa e(st) ... Ezt hallottam hogy, mikor Zabo Janos egy vas zegeth keres valu, kerdemynket ha lattúk [Kv; TJk III/1. 171]. *1597:* Az kozeb

kapwbely Geemnek az Saarka mindwegig ket fele hasadot wala ... oszwe kel foglalnia Nagy wass szeggel Adtam 4. Apro wassat waroset [Kv; Szám. 7/XIV. 104 Masass Thamás sp kezével]. *1621:* vas szegeket es cziga kereket ki vitt volna fürészireol [HSzj *csiga-kerék* al.]. *1632:* Fogaras Vara ... Az hid padlot, karos, gombos, uas szegekkel szegezetth [Fog.; UF I, 130]. *1655/1745 k.:* Vadnak egyéb paraszti munkák-is a' melyek vas szeggel készülnek; ugymint: Istállo Ajtok és egyéb Slejt munkák-is a' melyek Átsokat illetnek, ki vévén pedig kiváltképpen az Ormos Koporsók tsinálását, mivel-hogy azis vas-szeggel készül [Kv; ACJk 12]. *1662:* a lövőszerszámoknak könnyebbjeit a városba benyerték és vitték, s az öregebbeknek pedig gyútólyukait vas szegekkel úgy beverték vala, hogy azokat velek újabban való élésekre Gaudi András igen nagy bajjal hozhatná és orvosolhatná [SKr 525]. *1702:* a Nagy Házban ... vagyon 14. fennyeo gerendákból álló gyalult Székelly deszkával padoltatott padlása, ezen 14. gerendák 10. öreg vas Szegekkel vadnak a közepin fel Szegezve [O.brettye H; Born. XXIX/4]. *1738:* vas szegen vagyon egy fontolo két Tányérjával [M. bikal K; Mohai]. *1765:* fa bé rántos fogantyúju, párkányoson félig bérlett két rendbeli vas szegekkel öszve foglalt ... Kis Ajtonak is felette [HSzj *galambbúgos-kapu* al.]. *1783:* egyenesen a Papnak látogatására mentünk, akkor láttam a meg holt Papnak a fejin hogy egy kis Jukacska volt, s ugy Itéltük hogy a mint a vas villáknak a Nyelin égy vas szeg szokot lenni az érte volna a fejit s a Jukasztatta volna meg [F.répa MT; KLev. Bondra Todor (34) jb vall.]. *1804:* Az Udvari Nagykapun tsináltatam 12 vas Szegeket [HSzj *nagykapu* al.]. *1851:* Az aszaló tábláit tartó négy léczből álló állás ... a' tábláknak fogantyui is vagynak vas szeggel jól rá alkalmazva [Erdősztgyörgy; TSb 34].

Szk: *cséza rúdjába való ~. 1720:* Cséza rugjában valo két vas Szeg [HSzj *cséza-rúd* al.] * *fejes ~. 1694:* Belső vár, es annak Kapuja ... az padlasa harom rendben, fejes vas szegekkel meg volt verve [Kővár; JHb Inv.]. *1767:* lehet bémenni Az alsó (!) házba egy fenyő deszkából valo bérlett, s fejes vas szegekkel roboráltatott ... ajtonn [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1820 k.:* Ezen ... Telekre egy Uttza felöl bé menet van egy bérlett deszka, Fejes vas szegekkel meg vert ajto [Dés; RLt] * *felszegző ~. 1754:* A karjás fogasok(na)k fel szegző vas szegei [Borsa K; Told. 51] * *hajóhoz kívántató/való ~.1680:* Hajohoz valo egy araszni hoszszussagu örög vas szegek no. 12 [A.porumbák F; KvLt]. *1809:* Egy Sajkához, és Hajohoz kivántato 1180. Négy Vas szegekért f. 59 [Déva; Ks 99] * *hajtott ~. 1679:* katona fogas az falo(n) nro 10. Ezekb(en), fegyver, avagi karpit tarto hajtott vas szeg nro 33 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 16] * *hídhoz való ~. 1656:* az falban egy hidhoz valo vas szégh [UF II, 96] * *kerek/kerek fejű ~. 1647:* egy Derek vas szegh, egy ütköző karika, két vas kerek szeg [Sólyomkő K; SLt GH. 5]. *1852:* Az istálló ajtóra egy slaglaisni, kerekfejű vasszegekkel 30 xr [Kv; SLt Vegyes perir. Kállai Lajos asztalosm. kezével] * *lapos fejű ~. 1817:* (A kúria) nap nyugati részén az utzárol bé járo két felé nyillo, fenyő deszkákbol készült berlett kapuja laposs fejű vas Szegekkel meg szegezve [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 1] * *rúd orrára való ~. 1656:* sendeli hejazatt kiken vagyon leövő szerszámokhoz valo vasas tengelljek, első vasas rudgyaival rud orara valoival egy rud orara valo vas szeggel [Fog.; UF II, 101] * *sajkához kívántató ~* → *hajóhoz kívántató/való ~*.

Sz. *1710:* Meghalván Haller István, s Szentpálon testit eltemetvén, a Deputáció praesese Wesselényi István lőn, aki szintén úgy mutatá ki magát, mint a vasszeg a sákból, a jámborságnak s hallgatásnak színe alatt megvan a nagyravágyás mind magában, mind a feleségiben, kevés reménsége lehet a szegény hazának iránta [CsH 440].

2. vasék; pană de fier; Eisenkeil. **Szk:** *hasító ~. 1750:* Egy kisded hasito vas szegh [Gyeke K; Ks 83] * *köhasító ~. 1696:* Kü Hasito vas szek n' 10 [Bethlen SzD; BK].

3. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *srófos ~* vascsavar; şurub; Eisenschraube. *1799:* A' Fal oldalára fel szegesztetett Hét Gombos, és Srofos vass szegekkel készült Fogasotska ... A' Fal Oldalán vagyon Egy két Srofos Vass Szegekkel készült köntöst aggato Fogasotska [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

vasszegecske *kics* kis vasszeg; cui mic de fier; kleine Eisenschraube. *1765:* félviseltes Malom kövek körülette levő sendellyből abrontsba apro vas szegetskékkel foglalt kérgével [HSzj *abroncs* al.].

vasszegező vasretesz; zăvor de fier; Eisenriegel. *1647:* Czwrkert: Az Udúarbol nylik egy ereős faragott deszkabol chinalt Aito, alatt fa sarkon, fenn vas panton forgo, fa zaru lanczon fwggeo vas szegezeoje [Drassó AF; BK 48/16]. *1676:* egy retezes, harom retezfős béllet régi ajto, melynek vas szegezőjenek valo retez fejeis kettő [Fog.; UF II, 724]. *1680:* Ezen ajtonak bellölröl vagyon kèt vas Szkabakba(n) vas szegezője az szegezot is egy örögh vas Szkaba tarttya ajto mellyékeben [A.porumbák F; ALt 4]. *1736:* ezen Háznak végiben lévő kissebb Házotskáb(a) nyilik vas Sorkokon forgo, vas Szegzövel zárodó, Sürü párkánnyal tzifrázott, tsinos fenyö Deszka ajto [CU].

vasszegezős vasretesszel ellátott; cu zăvor de fier; mit Eisenriegel. *1632:* Also Porumbaki Udvar ház ... az Pituarban menuen, vagio(n) raita egj parazt felszer pantazott vas pantos sarkos vas szegezeős Ayto be vonoiaüal edgiwth [A.porumbák F; UC 14/38. 176]. *1638:* Vagjon ezen kapun egj kis ajto vas sarkos pantos, vas szegezeős [A.porumbák F; UF I, 655]. *1656:* Jnnet az tora nilik ki bal kezre, mas felszer vas sarkon panton forgo, vas szegezös be vonos kolczos ajto [UF II, 160].

vasszeműldök vasgerenda; (un fel de) buiandrug de fier, bară de susținere din fier; Eisenbalken. *1744:* vagjon paraszt kályhákbol vas szemöldekre rakott ó kemencze [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1745:* nagy zöld mázos kementze, mely két felé lévén rekesztve, fele kül fütös, fele pedig belöl tüzelö vas szemöldökre tsinált [Marossztkirály AF; Told. 18].

vasszerszám 1. vasból készitett szerszám/tárgy; unealtă de fier; Eisenzeug. *1570:* Ez Mwlt Napokban az En Molnomat fel twrek Eyel az ollahok es Tyzen het weka bwzat wynek El az Malombol Es Egyes was zerzamotys wynek El [Apanagyfalu SzD; BesztLt. 66 Apaffy Istvan Zwch Gaspar beszt-i bíróhoz]. *1602:* Vas Zerzam az my uagion, zanto vas, feize es egieb aztis azonkeppen megh keúan(n)ják [UszT 19/53]. *1610:* Vas zerzambol Jutot nekiek Egj réz mosdo medence liukos [Kv; RDI. I. 6]. *1628:* Az kwlseö tár hazban ... az Feöldeön egy falka vas szerzam. Kapa Mosarteóreö szekercze [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8–9]. *1634:* Vas es Rez szerszambol jutott Ersik(ne)k anyai

harmadgyab(an), mellyek mostis jelen voltak [Kv; RDL I. 105]. *1656:* az vas szerszamokis az kik reszekre juttanak azokis kezemnel vadnak [Albis Hsz; HSzjP]. *1673:* vagyon egy fürész malom ... az vas szerszámok ezek: egy meczö fürész vas, alul ezen egy vas sikoltyu ... egy vas fogas kerék [Cssz; CsVh 43]. *1697:* Vagyon ismét edgy paraszt ládáb(an) Vas szerszámok [Borberek AF; Mk 5 Alvinczi Péter inv.]. *1711:* holmi aprolék dib dab rosdás Vas szerszámok [Kv; Pk 6]. *1720/1811:* a Vas Szerszámot is előttünk repartiállyák [Szotyor Hsz; Borb. II]. *1786/1787:* Egy Fürész malomhoz tartozó Vas Szerszámok Becsűje [M.valkó Sz; BetLt 1]. *1803:* Elébb a' mű fürész malmunkot a' Gyitrai Communitas imigy amagj (!) meg rontotta; a' vas szerszámokot Gyitróba bé vitette [Toplica MT; Born. XVc. 1/54 Voda Gligorás (60) col. vall.].

Szk: *kannagyártónak való ~. 1678:* Uzonbol vitte(ne)k el ... Egy ládába(n) kannagyarto(na)k valo vas szerszamokot [BLt 1].

2. vasból készült alkatrész/díszítőelem; piesă de fier, Eisenbestandteil. *1637:* fellyeb vagyon egy ora vas szerszamiual eggywtt [Fog.; UF I, 407]. *1656:* Vamosház ... Ezen hazra nilik egi rosz hitvan ajto, semi vas szerszam ninczen rajta [Fog.; UF II, 145]. *1657:* Csináltatott vala mást[a] is Lengyelországban, igen gazdagon aranyfonallal varrottat, aranyazott vas szerszámival, de imez méltóságosb vala [KemÖn. 63. – [a]Hintót]. *1710 k.:* Zárakat és ajtó- s ablakhoz való minden vasszerszámot a kis vesszőkön kívül mind magammal vittem Bécsből, asztalost is kettőt [BÖn. 903]. *1822:* Szivárványos kut minden hozzá tartozo fa és vas Szerszámokkal [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

vasszerszámú vasból készült alkatrészekkel ellátott; cu piese de fier; mit Eisenbestandteilen. *1761:* Vagyon jo ujj kő padu alkalmas vas szerszamu felyül tsapo két kereků lisztelő Malom [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 55].

vasszigonyos szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ nyíl* többágú, villaszerű vasnyíl hegye; vîrful unei săgeţi în formă de harpon; dreitelige Pfeilspitze. *1652:* Agu golyobis Tizenkét fontos N. 203 ... Vas szigonyos tűzes nyil N. 8 [Görgény MT; Törzs.].

vasszín vöröses barnás; de culoarea fierului; eisenfarbig. *1732:* Fél sing Vas szin franczia poszto | Egy bé Toldozot Vas szin Franczia posztobol inasnak valo mente [Kv; Ks 9 Kornis Zsigmond lelt.]. *1760:* Egy vass szin, és más Seprő szin Nusztos Sűvegh [Mv; TGsz 2]. *1779:* egy régi ezűstős készűletű vas Szin Ánglia Dolmány [Nsz; CsS]. *1788:* Egy darabotska Vas szín kréditor [Mv; TSb 47]. *1793:* Egy vas szin Créditor arány Poszomántos Váll [Mv; Told. 44a]. *1796:* egy vas-szin Köppenyeget kérvén [DLt nyomt. kl]. *1803:* Feleségе ... utazott egy vas szin Iberokba, veres hajtókával, két rend fényes gombokkal [DLt nyomt. kl]. *1810:* Egy on fedelű vos szin kantso Rf 3 xr 46 [Mv; MvLev. 3 Trincséni Mihály hagy.].

vasszínű vöröses barnás; de culoarea fierului; eisenfarbig. *1732:* Vas Szinű Nadrág 12 pár arannyos kapocsal | Egy pár Vas Siny anglia posztobol valo Salavári [Kv; Ks 6, 8 Kornis Zsigmond lelt.]. *1768:* Vas szinű sujtásos ezüst pantlika 1 [EMLt] | Félig víseltes Vass Szinü Dolomány [Mezőszt-György K; Ks 23/XXIIb].

vasszív *átv.* inimă de piatră; Eisenherz. *1811:* Enged a' Férjfi a' Szép Nemnek, és miért? Nem egyébért, hanem az ő szépségiért, Melyel ő a' Mágnes követ meg-haladja, 'S A' Férjfi vas szivit magához ragadja [ÁrE 201].

vasszivárvány vasból készített szívócső; tîlv de metal; Eisenrohr. *1677:* Egy vas szivárvány v(a)l(e)t f. 1//00 [Kv; RDL I. 155b]. *1679:* Vas Szivárvány nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Teleki János inv. 77]. *1727:* egy vas Szivárvány [GyU 236]. *1793:* Hat aszu szőlős butélia 6 Egy vas szivárvány 1 [Faragó K; Told. 19].

vasszkába l. vaseszkába

vasszkábás l. vaseszkábás

vasszomorló olvasztott nemesfém lehűtésére használt vasedény; vas de fier folosit la răcirea topiturii de metal preţios; Eisentopf für flüssiges Metall. *1558 k.:* agy onekye elozor lassu twzeth, annak vthanna Nagiobich meg, hogy az allath meg oluagion es az Meg oluadoth allatoth osd az vas zomorloban az koz olayban es lach chodalatos feiersegeth Mellyeth soha az Materia el nem vezth [Nsz; MKsz 1896. 284].

vasszőrű vöröses-barnás szőrű; de culoarea fierului; eisenfarbig. *1684:* Négy Esztendős gjermek Lovak ... Vércse szar labu Szar vas szörű fako nő 1 [Fog.; UtI]. *1794:* Egy Vass szoru kancza, hámas [HSzj *vasszőrű* al.]. *1833:* Egy négy Esztendőre menendő pej, és egy három Esztendőre menendő vas szőrű csikok [Kv; Pat.].

vastábla 1. vasból készült tábla; tablă de fier, placă metalică; Eisentafel. *1697:* Ezen boltb(an) ... Kemencze szajára valo vas tábla nro 1 [Alvinc AF; Mk 8 Alvinczi Péter inv.]. *1849:* Egy – égy fülü vas tábla [Somkerék SzD; Ks 73/55].

2. vaslap; placă metalică; Eisenplatte. **Szk:** *hamuszűrő ~. 1849:* Egy Hammu szűrő vas Tábla [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *pástétompiritó ~. 1761:* Pastétom piritto vas tábla Nro 2 [Vessződ NK; JHbK XXIII/31. 27] * *pecsételő ~. 1647:* Az Almariumban vagion egy beor taskaban puska forma no. 7 ... Egy peczetleo vas tabla [M.királyfva KK; BK 48/16].

vastáblácska *kics* kis vastábla; plăcuţă metalică; kleine Eisentafel. *1676:* egy kis feketén festett béllett ayto melynekis vas kilincze be vonoja, belől pedigh vas szegezője hozzá valo vas tablaczkájával edgyütt [Fog.; UF II, 726].

vastáblájú vaslappal ellátott; cu placă metalică; mit Eisentafel. *1820 k.:* vagyon égy Zöld Kályhákbol készült vas Táblája romladozott kementze [Dés; RLt].

vastáblás vaslappal ellátott; cu placă metalică; mit Eisenplatte. *1841:* A Nappal Házban Van égy zöldmázu vas táblás cserép kállyha kementze [Egeres K; Ks 89].

vastag I. *mn* **1.** aminek viszonylag nagy az átmérője; gros; dick. *1657:* Egy Panczel formara csinalt vastag arany Lancz egj kűs ladaczkaba(n) [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1668:* Mas vastag korbacz Arany lancz Arany benne nr. 91 [Mk Kapi György inv. 14]. *1694:* A' fak mellett is vagjon, vastag fábol ki faragott csővekeke(n) álló hosszú padszék

[Borberek AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János kúria-leir.]. *1705:* Az orvosság ez: Egy nagy fekete retket két vastag gyökér petrezselyemgyökérrel öszve, fél ejtel borban megapritva és tésztával a fedőjét az egyejteles új mázas fazéknak erősen becsinálván ... meg kell főzni | vivén azonban feles szekereket, kiben hosszú fákat és vastag csigaköteleket is vittenek a szekereken el [WIN I, 528, 586]. *1710 k.:* egy nagy vastag, éppen a víz közepire bécsüggő fűzfaágat ragadék meg, az inas az én lábamon kikapaszkodék az ágra [BÖn. 568]. *1750:* mutatá(na)k ... egj Párkányos Tavasz buza ugyan Majorság Asztagot, mellyis koránt sints ollyan magos és vastag mint az ősz buza Asztagok [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 2–3]. *1761:* a mely Kormány fák voltanak a Tutajokon mind maga usussára Forditotta ... ő kegyelme mindenikben gantsot talalt, hogy ki hoszszu ki vastag ki vékony volt [Harangláb MT; Ks CII/20 Jos. Szarka de Kövesd (44) ns vall.]. *1789:* Következnek az 4dik Stuchban lévő vastag széllyes szaju festett Uveg Edenyek [Mv; ConscrAp. 52]. *1796:* e Béres egy Veszszőt kapván ... a vastagabb végivel Tusa Joseffhez tsapván a Nyakát meg ütette [Fodorháza K; RLt]. *1823–1830:* A csép nyele nem volt igen hosszú, hanem a hadaró sokkal vastagabb volt és rövid, hasonló az erdélyi laskanyújtókhoz [FogE 176]. *1830:* vastag Mákaroni [Mv; LLt].

Sz. ~, *mint a hüvelyke. 1807:* amely vasat Ferentz Mártonnak adott, az ekébe járó fele, tudniillik a szára felül, a vége vastag volt, mint az hüvelyke [Szárhegy Cs; RSzF 293] * ~, *mint a karom. 1696:* mint az karom ollyan vastagh darab Pálcza vala az Aszszony(na)k kezéb(en) [Mikháza MT; Berz. 17/XII Damokos Tamásne Péter Margit (40) vall.].

2. széles, megtermett; gros, dezvoltat mult în lățime; gut gebaut. **A.** személyre/emberi testrészre von.; referitor la persoane/părțile corpului omenești; Personen/Körperteile betreffend. *1662:* Kapronczai György ... igen nagy, magos, vastag és vállas, kemény tekéntetű, hatalmas szavú személy lévén [SKr 215]. *1766:* Nem is volt katonának termett ember nyavalyás[a], mivel törpe ember lévén, kimondhatatlan vastag, potrohos ember volt [RettE 202. – [a]Teleki Ádám generális]. *1788:* Nagy Thamás Vram ... Az Uraságnak negyvenhat marha Bőreit kiadta egy kolozsvári vastag Szigyártonak ki készités véget [Solymos K; BfN]. *1806:* láttzatott az attan fekvő személljnek feje alá konyoritott vastag keze nyele [DLt 250]. *1807:* Sütő Vaszy ... vastag pittyet ajaku [DLt nyomt. kl]. *1813:* Ittzik Lőbel, magas vastag termetű, pofotyos barna ábrázata Szakállatlan [DLt 342 nyomt. kl]. *1816:* Jepure Vonutz ... tömpe vastag orru [DLt 376]. *1825:* Raushman Ignátz ... vastag kicsucsonodot (!) ajaku [DLt 1057 nyomt. kl]. *1826:* Felső Sofalvi Molnár Maria Maxai Péterné ... vastag pofos szeplős ábrázatu [DLt 695 nyomt. kl]. *1833:* A' koponya csont felső része (Calvaria) nagyon vastag ... leg kissebb holypadás avagy hasadás rajta nem láttzott [DLt 200]. *1853:* Trési ... még fen jár de termeszet ellen vastag nagyon kétes az állapottya [Kv; Pk 6]. *1855:* Wesselényi azonnal elkomorult, vastag ajkait durczásan pittyeszté le [Újf. 254].

B. állatra/állati testrészre von.; referitor la animale/părțile corpului animalelor; Tiere/Tierkörperteile betreffend. *1625:* mindgiarast is vastagh hat lovat, kik az utra elegsegessek lehessenek kesedelem nelkwl adgiatok [HSzj *vastag* al.]. *1640:* lattam az teöbbi keözeöt egj kis vastagh almas kek lovaczjkat [Mv; MvLt 291. 223a]. *1687:* ha oly helyt jo erős paripat talaltok bar parasztos, de tsak vastag legien, Istva(n) mester vegie meg [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez]. *XVIII. sz.:* A melly Lonak rövid vastag ă nyaka, Szolgalatra valö erös, ă félek ă Havasi Lovak [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1757:* Egi Barna 3: esztendös vastag szarvu[a] [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1. 9. – [a]Tulok]. *1783:* a' másik piros pej nagyobb idejü, vastag, tsontos, kővér, egy kevéssé kan faru [Dálya U; Sár.]. *1807:* vastag mokány lábu[a] [DLt 774 nyomt. kl. – [a]A ló]. *1811:* nintsen-s sarló módjára állása ... Lábai sem hoszszak, sem igen vastagok [ArE 158]. *1834:* Egy 5 esztendős sárga-pej szin ... piros-pej serényű és farkú, herélt ló ... inkább czingár, mint vastag testű [DLt 1007 nyomt. kl].

3. terhes, állapotos; groasă, gravidă; schwanger. *1762:* ezen fatensek ... subinferállyák aszt, hogy ... vastag lett volna, s azon üdö tajban ismét meg vekonyodot volna, de ebből azt mongyák hogy nem merik subinferalni viselösségét [Torda; TJkT V. 94]. *1831:* Ugy tudom, hogy elsőbeni férjhez menetele előtt vastag lévén, Ekklésiát követett volt [Angyalos Hsz; HSzjP Bak Istvánné Dálnoki Sára (32) lib. vall.].

4. olyan, amelyen a két párhuzamos lapos felületnek egymástól való távolsága a szokottnál/vártnál/egy más hasonló tárgyénál nagyobb; gros; breit. *1576:* Wagion yo wastagh kalan tyzon eoth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. *1628/1635:* Egy pogany penzes ezust <e>o<w>, kiben vagjo(n) arannjazot tizenket poganj penz ... Harmadik egj uastagab rosteliös ezust eow [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1664:* Menyem asszonynak Istvánné hozott valami bulya vásznat, vastagot is, vékonyot is, tudósítson, ha utána küldjem, avagy ne [TML III, 132 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1679:* az mint observaltak az le hordaskor Circit(er) lehete. Az Padimentom(na)k valo vekony Tegla No. 3570. Az vastagab vagy raknivaló tégla no. 2856 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1697:* Fekete Selyemel, jártatással varrott vastag gyolcs orcza törlö nro 1 [Szentmargita SzD; KGy]. *1712:* Vastag Sáhosos abroszt nro 8 [Szentdemeter U; LLt 24. C]. *1744:* vastag fojtó karika edgy [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1756:* valami keskeny vastak szösz heveder tábori ágyra, vagy székré való egy tűrésben [Déva; Ks 92. I. 32]. *1788:* Egy vastag cseres Surtz viseltes [Mv; MvLev.]. *1802:* az ország uton találtanak egy ki fenekelt Fenyő fa Tonnát, mellyet ... meg visgálván kaptunk benne Tizenhét darab kámfort vastag kék papirosba külön-külön bé-borittva [DLt]. *1806:* 2. rud vastag Szapony [Mv; Ks 34/VII]. *1823–1830:* Csakugyan ezt nem kívánták tőlem, hanem adtanak egy ónpénzt, akkorát, mint egy régi vastag krajcár, az egyik oldalán volt valami címer, a másik sima volt, és megmondották, hogy másnap, mikor az Úr asztalához megyek, azt adjam vissza [FogE 195].

5. széles vonalú; cu linie groasă; mit breiter Linie. *1782:* a' nyil Czédulákat edgyiket nagyab pappirosra vastagabb betükkel irván réz porral meg porozta [Buza SzD; LLt Csáky-per 168].

6. meleg/hüvösebb időben hordott; gros, care se poartă în vreme răcoroasă; warm (Kleidstück). *1697:* Elegyes Selyemel irás után varrott vastag gyolcs kendö [Szentmargita SzD; KGy]. *1787:* 3. viseltes vastag férfi Ing [Mv; MvLev. 7 Csiszár György hagy.]. *1816–1817:* Más vastag lengyólts viseltes és lyukatos kendö [Szentgerice MT; Palotay 21]. *1817:* Egy kendözö Vastag kendö xr 12 [Mv; MvLev. 4 Simonffi Zsuzsanna hagy.]. *1827:* vastag bagazia [DLt 119]. *1866:* 1 vastag mellértes uj nagy nadrág [RLt].

7. meghatározott méretű; gros (de ...); von bestimmter Größe. *1785:* az also folyo kő is meg vásott nem vastagabb

4 ujnál, tsak alkönek valo [Szu; Ks 73/55]. *1795:* adott mintegy mas fel ölni hoszszusagu tizenharom szál vastag szároz tseter Kőrisfát [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1831:* a Lutz Vizén készitendö Ujj Hidhoz ... megkivántattnak ... Gyengebb Czövekek ... 2° hosz(sz)ak Tolgyfa 30 darabb Két vankosnak 9/10" vastag 2°3' hoszszu [Torda; TLt Praes. ir. 340 Keötsi János geometra kezével]. *1838:* A Köpadon van nyoltz malomkö, mellyek közül a napkeleti padkö négy és fél hüvelyk vastag [Km; KmULev. 2]. *1842:* a' töltést egy kö-gát forma valami tartya fenn, 's vezeti a' ... malmak kerekeire a' vizet ... majd tsak 1 zoll vastag hánt vetett deszkákbol öszve fértzelt [Kv; KmULev. 2 László János mérnök kezével].

8. sűrű; dens, compact; dicht. *1829:* a' Puntsat lehet szaporitani Szilvoriumal mert vastag [Kv; Pk 6].

9. ? laktató; sătios; sattmachend. *1710 k.:* sokszor az első fogásbéli vastag étkekkel úgy laktam, hogy osztán akármi szép étket, csemegét csak néztem, vagy erővel ettem bennek [BÖn. 515].

10. sűrű növésű; des; dicht. *1789:* A Potsfalvi Határon lévö Radvántz nevezetü szép szálos vastag Csere Erdö [Kük.; GyL]. *1852:* A hátulso Nagy erdö Vastag fiatalos, ajja hitvány Csepü, mert a' sürü fiatalok miatt nem nöhet [Backamadaras MT; CsS].

11. sűrű növésű, tömött; stufos, cu păr mult şi des; mit vielen Haaren. *1747:* Láttam Pap Mihályt ... az mint termetire s személyire emlékezem, szőke Sárga vastag bajuszu, vékony magas szálnak láczatott [Csicsópoján SzD; Ks 27/XVII]. *1769:* Iffiab Rácz Ferencz ... magos fen állásu furcsa termetü gesztenye szinü hátra kötöt haju fekete bajuszu, fekete vastag szemöldökü [UszLt XIII/97]. *1806:* Czopfot nem kaphattam, de járok benne, és valahogy tsak kerittenek edgyet Hétfüig, igy fogadták a' borbéllyok. Igaz is hogy a' kinek jo vastag czopfja vagyon, és nagy orra, mindenütt respectusban vagyon [Mv; Ks Thuróczy Károly lev.]. *1811:* Farka vastag, 's tövig tömött szörössége [ÁrE 158]. *1815:* Ezen Levelünket mutato Nemes Személly Domokos Miklós Lakhellyére nézve N. Torda Vár(me)gyében Körtvéllykapun Lakos és Arendátor ... Termete Magos ... vastag Haja gesztenyeszin körödes körül el vágva [Torda; TLt 1237]. *1825:* Bukur Flánza ... öszibe elegyedett vastag bajuszsza [DLt 1056 nyomt. kl].

12. nagy; gros; groß. *1795:* a közelebb múlt szörnyü vastag Jegek Nagy erővel valo szakadások alkalmatosságokkal a szoross hellyekenn, gátokonn s Hidaknál valo nem szabadulhatások miatt a vizeknek ki tojulásai ... sok károkat okoztanak [Ádámos KK; JHb XIX/48]. *1806:* senkiért, és senkitől olly vastag dosisokat nem nyeltem, mint Ngodért méltatlanul, G Kornis Imrétöl [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. *1811:* a' földet vastag hó nem fedi [ÁrE 146].

13. mély, öblös; gros, adînc, grav; tief. *1801:* Marinkás György ... szapora vastag beszédü [DLt nyomt. kl]. *1815:* Szpiridon Berdás ... vastag dörgös hangon beszél [DLt 56 nyomt. kl].

14. szembetűnöen nagyfokú; evident; offensichtlich. *1656:* te lássad, ha le veted is, az te vastag emberséged, lássad, ha az becsület reá viszen, de én bezzeg nem cselekszem immár [TML I, 32 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1768:* Grof Bethleni Bethlen Lajos Inspector Fö-Curator ... nagy abuszust tapasztalt volna, illyen florens Ecclesiába, a' Leány Gyermekek' nem tanittatások, és a' Vallásba valo vastag tudatlanságok iránt [Kv; SRE 224]. *1854:* vastag hypochondriát kaptam s csakis az Eichorn lelkes felrázására lehettem képes kiucsudni [Újf. 103]. *1879:* Semmi ok nem késztetett rá egyéb, mint vastag sajtóhibák, melyekkel utoljára megjelent egypár tárcámat elborították [PLev. 40 Petelei István Jakab Ödönhöz].

15. gazdag; mare, bogat; reich. *1670:* Ispán Ferencz uramot az Dávid deák megjöveteléig nem bocsátja el ő nagysága, de az ő kegyelme ajándékja vastagabb leszen [TML V, 45 Székely László Teleki Mihályhoz].

II. *fn* **1.** vastag tárgy/dolog; obiect/lucru gros; dickes Ding. *1747:* ügyekezem jó vastagokot venni [Nsz; LLt 135 Cserei Farkas lev.]. *1838:* Ezen öt abrosz a' huszon kétt darabb Len pátz fonalbol verödik le – melly tiz font és fél – ha ki nem telnék a' leverése ebből – azért hogy az vastag jár belölle ki kell vállagatni [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

2. vminek a vastagabbik fele; partea mai groasă a unui lucru/obiect; dicke Seite. *1844:* A fülpösi erdöböl hozatott vesszöböl kerteltette meg a' sellér házak oldalait, ugy a vastagjábol karotis valogattatott [Abafája MT; TSb 22].

vastagabbacska *kics* egy másik, hasonló tárgynál/dolognál kicsivel vastagabb; care este mai gros cu ceva; dicker als... *1694:* vett volt ... Egy veszűs fatyol inget, kétt gyenge patyolat inget, más kettőt vastagabacskát [Homoródsztpál U; BálLt 71]. *1789:* vettem kezemhez ... 24 Inget, ezek közül egy tutzet fáin Silesiai gjolts, egy tutzet valamivel vastagabbatska | Vendég Ágyra valok ... 1 Rendbélit ezeknél vastagabbotskat, kék Sellyemmel varrott [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

vastagabban jobban; mai insistent; mehr. *1677:* Uram, Kegyelmed ajtaját zergetni, sőt vastagabban ragaszkodom, ha menten nem is, de ugyan megnyílik az zergetőnek az ajtó [TML VII, 445 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

vastagít erősít; a întări, a fortifica; verstärken. *1659:* keduesen ueóttem kd tudositasat annyival inkab hogy Valamenyben keönnyebüleset jratta kd, nagy buzgosagal kivanom Jstenteöl vastagicsa naponkent es hamar Ideön gyogyicsa megis [Marosvécs MT; BK. Kemény János lev.]. *1661:* kedves Feleségem ... betegeskedéseden szivesen büsulok, kivánom az Istenemtűl, vastagítsa egészségedet, és ne szomoritson ezzel is | Az én Istenemtűl szívesen kérem, egészségedet vastagítsa és betegeskedéseddel ne szomoritson [TML II, 152, 160 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1667:* Kegyelmed szerelmes felesége megszabadulásán én is, mint Kegyelmed igaz köteles barátja, örülök. Isten mind ő kegyelmét gyógyitsa, vastagítsa s az kis új vendéget maga dücsőségére s Kegyelmetek örömére éltesse, nevelje [TML IV, 84 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] | Isten gyógyitson és egészségedet vastagítsa, szívbűl kivánom [TML IV, 191 Teleki Mihály Veér Judithoz].

vastagnemű vastag anyagból készített tárgy; care este făcut din material mai gros; aus warmem Stoff gemachte Sache. *1830:* Vastag némük Zsák negyven ... Ször általvető kettő ... Ponyva három [Msz; Told. 19].

vastagnyakú incăpăţînat; halsstarrig. *1823–1830:* Ez az asszony Görög Mária volt, Görög György városi birónak leánya ... Erről leánykorában énekelték: Tenta, penna, kalamáris, vastagnyakú Görög Máris; Árva vagy te, szíven már is [FogE 99].

MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT

vastagnyelvű nehezen forgó nyelvű; care vorbeşte (cam) greu; schwer sprechend. *1807:* Sztánts Prékup ... beszédjét ugy ejti, mint a' vastag nyelvüek, tudniillik butátskán 's keménnyen, egyéb aránt folytában 's akadozás nélkül, bátran beszéllö [DLt 674].

vastagocska *kics* **1.** kissé vastagabb, mint a megszokott; cu ceva mai gros/groasă; dicker als normalerweise. *1749:* egj meg bontakozott rubintal rakott medály ... also vagj allyának vastagotska arany lapos drotokkal meg erősitesere ... mégjen egj aranj egj fertály [Kv; Told. 12]. *1771:* Két vastagotska de nem nagy régi ezüst Tángyer [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.]. *1789:* Egy Superlatos Agy jo vastagatska Vas árkusokon fuggö Zöld Materiával bé boritva [Mv; ConserAp. 5]. *1798/1821:* Egy nagyobb, és kissebb Réz Szűrők ... a kissebb nyél nélkült valo, és vastagotska [Kv; Pk 5]. *1803:* Vastagotska Len vászon [Harangláb KK; UnVJk].

2. olyan, amit hűvösebb időben hordanak; mai gros/groasă; wärmerer (Kleidstück). *1803:* égy széles, vastagocska ... kendö [Dombó KK; UnVJk] | Egy küsded vastagotska Keszkenö [Harangláb KK; UnVJk 168].

3. emberi testrészre von.; referitor la părţile corpului omeneşti; menschliche Körperteile betreffend. *1815:* Fejurdan Juon ... vastagotska ajaku [DLt 191 nyomt. kl].

4. sűrűbb növésű, mint a megszokott, tömöttecske; cam des; dichter. *1848:* Páskuly György ... nagyocska száju, tonka vastag orru, kék szemü, vastagocska fekete szemöldökü [KLev.].

5. kissé hosszú; cam lung puţin; länger. *1820:* azon küldött levelem vastagotska lévén [M.zsombor K; Somb.].

vastagocskán kissé vastagabban, mint a megszokott; cu ceva mai gros; ein bisschen dichter. *1832:* az én tüzelömbölis a Kéménjemeniis (!) az Füst vastagotskán men ki [Dés; DLt 254].

vastagon 1. gros, din plin; sehr. *1710:* Rátoni János ... a várat[a] erösen fortificáltatja vala ... hogy a tüz ne ártson neki, feljül földdel vastagon meghompoltatá, a kút eleiben erős sáncot csinháltata [CsH 399 1708-ra von. felj. – [a]Görgény várát]. *1737:* Koma Antalne Aszonjom Labat Egyebel nem orvoslottak, hanem tiszta Egetborral meg mostak az után Apro soval jo vastagon be hintettek Annak utanna ismet Eget borral kimostak az Utan tőrőt borssal jo vastagon be hintették [Somlyó Cs; ApLt 2 Léstyán János Apor Péternéhez]. *1769:* az ollyan köveket ... az hol Nagy sáár találtatik az utba oda kell rakni, Fövénnyel fellyül Jó vastagon bé teritteni [UszLt XIII/97]. *1823–1830:* Ezt a felállított nádat kereken sárral rakni kezdik olyan vastagon, mint a katlan fala | Itt[a] láttam előbb fonómasinákat ... csak a felül járó orsókat láthatja az ember, melynek fele áll egy felső, de lejárható rámában, s ezekre vastagon reábonyolítva a gyapot [FogE 166, 246. – [a]Erfurtban].

2. sűrűn; din gros; dicht. *1811:* vastagon botsátotta az ábrázattyára a' pipa füstet [DLt].

3. nagyon, rettenetesen; cumplit; sehr. *1562:* 1536 esztendöben Kassát megvevé a János király népe árultatás miatt kit vastagon meg is dúlának és a fö népeket mind számkivetésre vivék [ETA I, 14]. *1653:* Báthori Sigmond ... pünköst tájban Jósika István által megszállá Tömösvárát és sokáig vitatá; meg is töreti a falát jó darab helyen, de meg is ostromoltatá vastagon [ETA I, 48 NSz]. *1676:* az franczia ellensége lévén, alig hiszem, az törökben oly vastagon bele kapjon [TML VII, 240 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

4. durván; grosolan, fără menajamente; grob. *1850:* bár több helyeken a' tisztelt Számvevö Ur vastagon teszi észrevételeit, én mind a' mellett csendes lelkiesmérettel igaz feleletemet meg tettem [Széplak KK; SLt Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

vastagság 1. vmely tárgynak/dolognak/anyagnak vastag volta; grosime; Dicke. *1662:* a fejedelem tengelye, kerekei nélkül is, mint ollyan nagy molest, mellynek hossza öt egész ölnyi, golyóbisa pedig, mellyet vetne, ötven egész fontos volna (proportióját, vastagságát ehhez képest, aki ahhoz ért, ha ki nem látta is, megítilheti) egy vasas talpú szánon Szeben alá odavonattatta vala [SKr 524–5]. *1681:* Az Selyép also végenel levő kő fal ... mint hogi ighen kezdet le szakadozni, job volna jó idején bolt formara venni a' kőfal vastaghsaga szerint [Vh; VhU 577]. *1710 k.:* úgy kell a lábakat egyenesen a pogonok alá csinálni, minél erősebben lehet, úgy, hogy az olyan lábnak az alja még szélesebb legyen a kőfalnál, és mindkétfelöl úgy scárpázódjék alája annyira, amint a kőfal mostani vastagsága odabé a földben, hogy a láb teteje a fal két külső szélével szint tartson [BÖn. 503–4]. *1721:* Bizonyos szükségekre Szebeni fortalitiumhoz kevantatoknak feles szamu palizadák ... annakokáért ă Kglmetekre esett palizata fa Summáját ugy hogy mindenik(ne)k hoszsza harmadfél öl Sen org 2 1/2 Vastagsaga pedig ă rendes szokás szerint légyen [Ks 83 gub.]. *1794:* Lupucz egy oltovány körtve fánkat rutul meg mocskolta, és nagy gödröt vagot belé le akarván vágni, de vastagsága miatt belé untt, és igy nem vagta le [Nagykristolc SzD; JHb]. *1825:* 10 Darab Sas fa kőrődös körül vastagsága 6–8 hüvelyknyi ... 'A két Szin koszorú gerendája kőrődös korül vastagsága 4–5 hüvelyk [Dés; DLt 3]. *1847:* Mind a Nagy mind a Kis Bonto farának bé taszito, és tarto rudjai jok, erőssek, valamint szintén öszve kapcsolo pallojais kinek kinek elegedendö Csövekjei (!) vagynak – Amellyekhez vastag nagy lántzakkal foglaltatnak, és a Lántz Szemei Vastagságokra nézve meg különböztetve vagynak [DLt 316].

2. *~gal* vastagon; (cît de) gros; dick. *1813:* Trágyáztatott de hogy mitsoda vastagsággal nem Szokotáltam [Killyén Hsz; MvRKLev.].

3. kövérség, szélesség; grăsime (a unei persoane); Breite einer Person. *1762:* doceallya ... az Inek a' p(rae)tensiob(an) lévő ődőben orczáján volt szeplőségét, s' testeben valo vastagságát, és azon vastagságának ... el mulását, s testének meg vékonyadását, melyből Concludalni kévánnya ... azon gyermeknek az Itatol igazan valo születtetését [Torda; TJkT V. 96].

4. meghatározott méret; grosime (specificată ...); Größe. *1751:* láttuk az hátán és karján az ütések(ne)k hellyeit meg számlálván lattzatott husz ütések(ne)k a hellye, edgy ujni vastagságra fel ormozva [Sályi KK; Berz. 12. 92. 203]. *1785:* a' Csertőrő Ház oldalárol is néhány Deszka le hullott meg vagyon padimentumozva három ujni vastagsága Fenyő deszkával [Szu; Ks 73/55]. *1842:* A' határszélnél elkezdett köveceselésre nézve az a' megjegyzésem hogy alapnak igen apró köveceset hordanak ... az a' javallatom, hogy arasznyi vastagságban a' leg durvább kovacsot kell hordani bár meszszebb helyről is [Mv; MvLev. 2].

vastagságnyi valamekkora méretű; de o anumită grosime; von einer bestimmten Größe. *1751:* Oláh Mihálynális

láttam mint egy kötö rud vastagságnit[a] [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151. – [a]Fát].

vastagságú valamekkora méretű; de o anumită grosime; von einer bestimmten Größe. *XVIII. sz. eleje:* két fiatal ifju Fűz fátska mintegy gyalog karo vastagságuak [Petlend[a]; AbN. – [a]Egykor önálló település Tordatúr határában]. *1724:* mikor már a' Térdemni vastagsagu három szál fát le vágtunk (!) volna 's fel akarnok vontatni tsak ki jöve hirtelen két ember az erdőböl [Réten NK; JHb rend-len ir.]. *1750 k.:* A legvastagabb ugymint négy ujjnyi vastagságu szokott rud szappan kiben három font vagyon [HSzj *szappanfőző* al.]. *1763:* Manyika Juon ... a' három szekér gabonát el hozta ... egyéb aproságot is hozott ... egy egész hájat ollyan vastagságut mint egy viz hordó Légej [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 22–3]. *1793:* a' hátulso Házat égy tégla vastagságu fallal el rekesztettük [Kv; Pk 2]. *1816:* Az ujonnan Fábol fel állitando Kordosfalvi Hidnak ... 9 vagy 10 Czolos Vastagsagu Tölgy Fa: 16 Czövekkeknek valo kivántatik ... 5 vagy 6 Czol vastagsagu Tölgyfa 4 darab a Czövekeknek egymással lejendő őszve kaptsaltatására [Km; KmULev. 2]. *1823–1830:* járt itt az Országban egy ... Frankfurti születésű, rendkivűl valo nagyságu Német ... a' ki Pénzért mutagatván magát ... én is meg néztem. Az Ujja volt egy elö Arasz, és két Ujnyi vastagságu [FogEk 168]. *1842:* Keresztelő Amberboj Josefné Alexander Mária ... szolgálóját ... egy a' kemenczébe hagyott sűletlenűl maradt kenyérnek el lopni akarását gondolt gyanujából fel indulvan, meg ragadta, hajánál fogva az Udvarra ki hurtzolta, addig öklözte, fültövön verte, mig füléből vér jött, egy páltza vastagságu pipa szárral hátba agyba fobe verte [Dés; DLt 1452].

vastagulás kitelés/gömbölyödés; îngroşare; Zunahme. *1762:* az egész szűretig terhes Asz(ony)t representalo fotosságat viselt ... Nyárban kezdetödvén ... vastagulasa és mind azon fotossága, s mind vastagsága szüretkor el mult | ábrázattyábol, vagy annak foltasságabol, és testenek naponként valo vastagulásábol ... ezekböl következhető viselösségét a denotalt Esztendöb(en) kezdette observalni [Torda; TJkT V. 93, 94].

vastálca tavă metalică/de fier; Eisentablett. *1827:* Egy otska vas Tátza [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

vastámasz 1. vas támasztórúd; proptea/întăritură de fier; Eisenstütze. *1676:* egy epitetett ... az Dominus Provisor ... az mayoroknak mestereknek egy bona házatt ... mindeniken paraszt bikfas deszka ayto semmi vas tamaz rajtok [Fog.; UF II, 743].

2. vasból készült lábtartó; suport de fier pentru picioare; Eisenfußhalter. *1850:* Egy darab, az uj szekérbe járo uy kotsi derék fedéllel ... börrel bevonva – ület ládával – lo szőrrel töltve, posztoval be volt párnával ... kotsis lábánál fénn állo czifra vas támasz [Algyógy H; Born. F. Ii].

vastarack rövid csövű tábori vaságyú; obuzier; Art Kanone. *1637:* Vagion vas Tarazk n. 4. kalaniaual tiztitoiauall [Ebesfva; UtI]. *1681:* Szabók Háza ... belső Ház ... Vagyo(n) itt: Egi forgo Vas Taraczk, fako kerekivel, ágyával, tisztito polczajaval, kalannyaval [Vh; VhU 597].

vastartó ahol vasneműt tartanak; pentru depozitarea fierului; für Ablagerung von Eisenwaren. *1681:* Ploska Bánya ... Vas tarto Ház ... Talaltatot ugya(n) itt most 16 mása vas [Vh; VhU 579].

vastekenő üllő tekenő formájú vasrésze; suport de fier (în formă de covată) pentru nicovală; muldeförmiger Eisenbestandteil des Ambosses. *1681:* Új Bánya ... Vas verö öregh pöröly, gerendelyestöl Nro 1 Ehez vas ülő Nro 1. Ennek vas Tekenöje Nro 1 [Vh; VhU 580].

vastengely osie de fier; Eisenachse. *1648:* Egj palaczk sutu czinalo czifra kerek jdegh iar rayta, ket vas karika, egj vas tenghely benne az nemet wvegheseke [Porumbák F; UF I, 903]. *1840:* A Hollanderen keresztül van helyeztetve egy nagy kevessett görbe vas tengely, mely a Hollanderben egy nagy hengert forgat [Km; KmULev. 2]. *1852:* Egy vastag Kőből, égy Tarabatza vas karikával, vas tengejel rosz álásba [DLt 923].

vastepsi tipsie, tavă de metal; Eisenbachblech. *1676:* Eőreg vas Lab nro 2 Vas Tapsia nro 3 [Radnót; UtI].

vastermesztési vasfeldolgozó; de prelucrarea fierului; von Eisenverarbeitung. *1847:* A Torotzkoi Közönség ... minden Jövedelmezö forrása csupán a Bányászatból, és Vastermesztési iparból áll [Torockó; TLev. 10/9].

vasterü vastárgyakból álló teher; încărcătură de fier; Ladung aus Eisenwaren. *1823–1830:* Nem lehet képzelni, hogy amely szekérnek az aljában vas terű vagyon, mely kegyetlenül ráz az [FogE 268].

vastok 1. toc metalic/de fier; Eisengehäuse. *1676:* Egy rosz cziga vas tokjával fogantyojával edgyütt [Fog.; UF II, 720].

2. vas ajtótok; toc/cadru de metal pentru uşi; Eisenfutteral bei der Tür. *1693:* edgj bellet ajto vas Tokokkal [Kóród KK; LLt Fasc. 72].

vastolókájú vastolótáblájú; cu tăblie glisantă; mit Eisenschiebetisch. *1745:* nyilik ... a' Leányok Házára ... vas Sarkakon és pántokon forgó, vas zárú, forditos, és vas tolyokáju avatég béllett Ajtó [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1767:* nyilik ... a' Leányok Házára ... vas zárú, forditos, és vas tolyokáju avatég béllett Ajtó [Marossztkirály MT; Told. 18].

vastörő vasból készített mozsárütő; pisălog de metal; Mörserkeule aus Eisen. *1789:* Egy Nagy Réz Mosár 92. Fontnyi, Vas Törövel edgyütt à 11 Font Rf 93. xr 6 [Mv; ConscrAp. 22].

vastű (rendsz.) hús bevágásához használt vasból készült tű; un fel de sulă folosită la împănare; Eisennadel. *1801:* 1. Tésztát metszö réz sarkantyu xr. 15 ... 2. Spékló vas tö xr. 8 [Déva; Ks 97].

vasú vmilyen vassal/vasalkatrésszel ellátott; cu un anumit fel de fier; mit einem bestimmten Eisenbestandteil. *1637:* Hozzu hid az Olton Onnan kj jeöuen vagyon atal az Olton egy hozzu faragott csyerefakbol epittetet, ellenzeös vasu ... padlasos hid [Fog.; UF I, 413]. *1652:* Azon forma aranyos vasu csontal czifrázot agyu Tersényi forma Puska [Görgény MT; Törzs.]. *1807:* Fa tábláju orú (!) vékonyvasu ásuk [Körtvélyfája MT; LLt].

vasút 1. vonat; tren; Zug. *1895:* A borszéki út így áll. Vásárhelyig vasút [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. pályaudvar; gară; Bahnhof. *1872:* a' vasutnál a' föld le szakadván oda ölte [Körösfő K; RAk 32]. *1880:* Nem lesz bizony valami igen jeles az az írás. Sietve is írom (reggel ki akarom liferálni a vasúthoz, hogy holnap – 7-én – délután Kolozsvárt legyen) [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vasüllő nicovală; Eisenamboss. *1656:* Vagyon ezen praenotalt pitvarban az tüzheli eleöt egi temerdek faban csinalt temerdek vas üleö [Fog.; UF II, 145]. *1677:* vagyon ... fenyö boronákból fel róva deszka fedél alat egy kovács műhely ... Vagyon ezen műhelyben ... két ülő tőke, bennek való két középszerű vas ülökkel egygyütt [Madaras Cs; CsVh 49]. *1681:* eöreg vas eölü 2 [CsVh 96]. *1694:* Az Kovacs mihelyben valo őreg vas ullő kettő [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1812:* Egy kissebb vas ülö [Mv; MvLev. 10 Szabadi József hagy.].

vasüst vasbogrács; ceaun; Eisenkessel. *1823–1830:* a gazdaasszony tüzet csinált, mert a szekéren volt fájuk, elévette a bográcsot (vasüst), felakasztotta két ágos fa közi a tűz felibe [FogE 265].

vasütközetes vasütközővel ellátott; cu opritor de fier; mit Stoßstange aus Eisen. *1699:* edgj Vas Sarkokon pantokon forgo, közönseges Vas zaru kolcsos, Vas fogantyus, es Vas üttközetűs Cserefa melljékű ... ajtónn [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

vasütköző ajtófélfába beleerősített vaseszköz; opritor de fier (la încuietoarea uşii); Eisenstoßstange (in dem Türstock). *1648:* Egy ... ajto, vas be vonojával, fa mellyékben vas wtkeözeöjével [Komána F; UF I, 931]. *1656:* az pitvarnak az masik felere nilik egi hazaczka, job kezre ... be vonos ajto az ajto melljeken vas ütközöje vas horga megh vagjon [Fog.; UF II, 162]. *1685 e.:* Vas ajto sark Nrö 1. Vas ütközö Nrö 1 [Borberek AF; MvRKLev. 6]. *1694:* nyilik az emlitett Ház tornáttzára, vas sarkas, pantos félszer Ajto. melljen vas Iszkábák nro 3. vas ütközöje, kilintse nélkül való [Borberek AF; BfR]. *1813:* a' Tisztartói cseléd ház ... ajtaja ... két vas sarkon fordul Frantzia Koltsu vas zárja vas ütközőjivel fordittojával, és gombos fa bé huzoval [Koronka MT; Told. 18]. *1819:* A palotából északra találtatik egy szoba réz sorkokon fordulo ajtajával, koltsával és réz bé huzojával vas ütközőjével edgyütt | a' bé járo kis ajton két vas Sorok, egy vass kilints, egy vas bé záro vas ütközőjével edgyütt [Baca SzD; TSb 6].

vasütközőjű vasütközővel ellátott; cu opritor de fier; mit Eisenstoßstange. *1699:* menénk be edgj Vas Sarkokon forgo pántos közönseges Vas zaru kolcsu, forduloju Vas fogantoju s vas ütközőjű Csere fa mellyekű, küszöbű, s szemöldökö berlelt festett jó ajtonn [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

vasütközős vasütközővel ellátott; cu opritor de fier; mit Eisenstoßstange. *1638:* nilik rea eggj bellett festett aito, vas sarkos, pantos, szegezeös kilinczjes, vonitos es vas ütkeözös [A.porumbák F; UF I, 660]. *1676:* Az kapu köziből nyilik jobra az tömlöcz tarto házra, vas sarkon panton, kilinczes tolyo zaros vas ütközös retezes reteztös egi ajto [Fog.; UF II, 710]. *1694:* pleheş Záros, vas ütközös es be vonos, hojjagos, szeges fa hevederes bellett Ajtó [Borberek AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János kúria-leír.].

vasütő vaskalapács; ciocan de fier; Eisenhammer. **Sz.** *1702–1764:* Senki hegedüvel nem ver szeget kö falba ha vas ütö nincs kezeben [Torockó; MNy IV, 234].

vasvágás vasbányászás; extracţia minereului de fier; Eisenausbeutung. *1681:* Toplicza Bánya ... vas vonashoz valo horogh Nro 1 ... vas vágashoz valo fejsze Nro 2 [Vh; VhU 581–2].

vasvágó 1. vas vágására használt eszköz; daltă folosită la tăiatul fierului; Werkzeug zum Eisenschneiden. *1656:* fa szegenallo 3 deszka polcz az tüzellö helljen vagyon ... egy fogo, egy vas fogo, egy konia verő [UF II, 96]. *1677:* Vas verő ház ... Ittem vagyon ... eöreg új vas vágo no. 2 ... kis mívelő vas vágó no. 1 [Madaras Cs; CsVh 50]. *1681:* Eöreg fogó, mellyel vasat szoktanak hordani nro 2 ... Vas vágó, ketteö nro 2 [CsVh 92]. *1691:* Ugian azon kamara mellett fellyel egy küs fa ház, mellyben szokták nyárban tartani az uas eszkeözeökeöt az kouáczok, úgy mint egy medue fogó ... egy nagy uas uágó ... egy küs uágó [CsVh 114].

2. vasvágással foglalkozó személy; persoană care se ocupă cu tăierea/secţionarea fierului; Person, die sich mit Eisenschneiden beschäftigt. *1809:* Vas mivelésünkhezis szerfelett való sok munkások u. m. Bányászok, Szénégetők Koho mesterek, Koho-Segittök, Vas-vágok, Mivelö Kovacsok, Mivelö Segittök, Lohajtok [Torockó; TLev. 9/43].

vasváltó 1. ahol vasat árusítanak; unde se face preluarea/achiziţionarea fierului; wo man Eisen verkauft. *1787:* minden Verös Kováts a mennyi vasat a mivén tsinál, azt mind és egészszen tartozzek a rendelendö Vas valto hazhoz az Administratorhoz meg mérés vegett bé vinni [Torockó; TLev. 9/25].

2. vasat eladó; cel care vinde fierul; Eisen verkaufend | vas eladását felügyelő; cel care supraveghează vînzarea fierului; Eisenverkauf überwachend. *1781:* A Mlg Familiatol rendelendö vas Váltó Administrator ollyan legyen, a' ki a' helységnek és az opificiumnak természetit jól értse s tudja [Torockó; TLev. 9/20].

vasvámolás vasnemű adóztatása; perceperea taxei pe fierul prelucrat; Verzollung der Eisenwaren. *1784:* az mostani Vas vámolás modgyárol irott s' elöttünk ... in ipsis originalib(us) exhibealt Compositio [Asz; TLev. 4/9. 18a].

vasvámos vas után fizetett adót beszedő személy; persoană însărcinată cu perceperea taxei pe fierul prelucrat; Person, die die Eisensteuer sammelt. *1786:* Joannes Pál (47) ... fatetur ... Én a Mlgs Thoroczkai Ferentzné Aszszonyom Vass Vámossa vagyak | Michael Auchner* (!) (63) Inquilinus ... Fatetur taliter En Mlgos Thorotzkai Peter Urnak Szabadassa, Vass Vamossa, es Szánto penz szedöje vagyak [Torockó; TLev. 4/13. 24, 37. – *A hitelesítő elismervényben: *En vallattan (!) Auner Mihály*].

vasvánkos vánkos/párna formájú vas malomalkatrész; piesă de fier la presa de hîrtie; kissenförmiger Mühlenbestandteil. *1842:* a' srof orsonak végiben van egy vas csap mely a' sajto asztalában lévő vas vánkosba van alkalmazva [Km; KmULev. 2].

vasveder găleată de metal; Eiseneimer. *1824:* A' kut kerekes, bé fedett, 's rajta egy vas veder egy darab lántzal [Kv; BetLt 2].
Szk: *lábas ~. 1692:* Labas vas vider nõ. 1 [Mezőbodon TA; BK 13].

vasverés vas megmunkálása; prelucrarea fierului; Eisenverarbeitung. *1681:* Toplicza Bánya ... vas vereshez valo Koh romladozott [Vh; VhU 581]. *1796:* mind a' Bányák mivelésinek, mind pedig a' vas futatásnak, és verésnek, bizonyos meg határozott reguláji vagynak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 27].

vasveretés vas megmunkálása; prelucrarea fierului; Eisenverarbeitung. *1681:* Az vas veretésre készíttetett víz kerék jó, annak forgó tengelye új, öreg és vastag fennyő fábul késszíttetett [CsVh 92].

vasverető I. *mn* vas megmunkálásával foglalkozó; care se ocupă cu prelucrarea fierului; sich mit Eisenverarbeitung beschäftigend. *1756:* Országunkban egy Helység Lakosit is Sokadalmakban és egyebütt annyiszor nem fogdossák, arestallyák, mint a' Torotzkai Vas Verető Embereket mely miá annyéra elnyomorodva vagyunk, hogy rendes munkánkot is alig folytathattyuk [Torockó; TLev. 9/8].
II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** vasverésre használt eszköz, nagy kalapács; baros de forjărie; großer Schmiedhammer. *1703:* Vagyon azon hámorban egy vas verető vagy vas kinyuytó nagy verő nyelestől [CsVh 117].
2. vas megmunkálásával foglalkozó személy; persoană care se ocupă cu prelucrarea fierului; sich mit Eisenverarbeitung beschäftigende Person. *1673:* Mihály János vasuerető [Dánfva Cs; CsVh 45]. *1677:* Gáál András Bodor István vas veretők [CsVh 58]. *1680:* tudom, hogy Gál András az hámoron vasverető volt | tudgyuk hogj Gál András hámori vasverető volt [Dánfva Cs; CsVh 75, 76].

vasverő 1. vashámor része, ahol a vasveretés folyik; forjărie; Schmieden. *1673:* Az vas verő ház mellett vagyon az vas futató koh köbül rakva [Cssz; CsVh 43]. *1677:* Vas verő ház ... Vagyon ezen vas verő házban egy kis deszka rekesz, ajtaja fa sarkon jár [Madaras Cs; CsVh 50]. *1681:* Nyilik az hámor házra, avvagy vas verő szinre egy fél szeres viseltes ajtó, mellyen semmi vas nincsen [CsVh 91].
2. vasveretésre használt; care este folosit la forjărie; im Schmieden benutzt. *1681:* Új Bánya ... Vas verö öregh pöröly ... Nro 1 [Vh; VhU 580]. *1746:* Vas verő Csákány [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1761:* Vas verö Pöröly 1 [Szentmargita SzD; Ks CII/16].
3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vaskalapács; baros; Eisenhammer. *1677:* Vas verő ház ... vagyon az kamarában öreg vas verő cont. librae 93 [Madaras Cs; CsVh 49]. *1692:* Vas verő nro 6 [Görgénysztimre MT; JHb inv.]. *1697:* Vass hamma vérő [Szentmargita SzD; KGy]. *1776:* egy nagy Vas Kováts Üllője hozza valo nagy Vas verökkel, a melyek is 32 forintokat megértek volna [HSzj *vas-kovácsüllő* al.]. *1812:* Egy Nagy elö ütö jo vas verö Rf 2 [Mv; MvLev. 12 Szabadi József hagy.]. *1814:* Egy Nagy elö ütö jó vas verő [Mv; MvLev.]. *1837:* Hoszszu vas verő [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1840:* A Kolos Monostori Papiros Malomnak ... Inventariuma ... Csö Furo 4 ... vas verö 1 [Km; KmULev. 2].
Szk: *kovácsnak való ~. 1652:* Kovacsnak valo két vas verö, az öregbik(ne)k nyele N. 2 [Görgény MT; Törzs.] * *vasegyenesítő ~. 1840:* Egy pár vas egyenesittő vas verő 38 xr [HSzj *kovácsműszer* al.].

vasvéső vésőféle eszköz, mellyel a vasat vésik, hornyolják; daltă pentru metal; meisselartiges Werkzeug. *1748:* Vas vésű 1 [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95].

vasvesszö 1. vesszőformájú vasból készült eszköz; vergea metalică/de metal; gertenförmiges Eisenwerkzeug. *1573:* haggywk neked hogy effele was wesseot kyt Im ez leuelbe be keottwe neked kewltheonk az mynek ot zeryt teheted kewlgy ide myngyarast mynden haladeknel kewl [Gyf; BesztLt 3749 St. Bathory de Somlyo a beszt-i főbíróhoz].
2. vasrúd/rács; grilaj din vergi de fier; Eisenstab, Eisengitter. *1648:* Vagyon ... egy ... kemencze ... Az szajaban ket reszben allo vas, egy vas veszeö tartya az szegeletitt [Porumbák F; UF I, 886]. *1656:* az edgyik ablak eleött vagjon faragott keö labra csinalt faragott keöböl rakott valo vigyazo hele az meli körös környül erös vas veszövel rostelljoson 2 vas oszlopan, kigyo formara vas veszeövel tekért [Fog.; UF II, 134]. *1676:* puszta ablakakban vagyon az falban rakva egy szal vas vesszö [Fog.; UF II, 717]. *1756:* A Kis Aszszonyok házába ... nagy ablak ónba foglalva, Sarkai feketé Zamánczuak üvegeit segéltö vas veszszöivel [Déva; Ks 92. I. 32]. *1772:* Mindenik Ablak elött külön külön Zöld Ujj Rása Matériából valo Firhang, vagyis Supellát vagyon Karikaival, és vass veszszejével edgyüt [Kv; BMúz. Mikes conscr.]. *1824:* A' N. Nyugoti részen lévö ablak(na)k rámája gyenge ... vas veszszei meg vagynak [Erdőszengyel MT; TSb 43].
Szk: *ablakra/üveges ablakhoz való ~. 1681:* Üveges ablakhoz valo vas veszzö (!) Nro 28 [Vh; VhU 553]. *1696:* Ablakra valo vas veszök veknyak nrö 32 [Bethlen SzD; BK].
3. vasból készült puskatöltö v. puskatisztitó vesszö; varga/vergea puştii; zum Waffenputzen benutzter Eisenstock. *1661:* egi Puska tisztitto Uas ueszöert attunk az Lakatos(na)k f – //35 [Kv; SzCLev.]. *1802:* 14. pistajt töltés végett készitett Vas vesszök [Ne; DobLev. IV/858. 7a]. *1818:* egy Katana Mangaléta Puskának vas veszszöjével tsaknem halallra verte Léányát [M.fráta K; KLev.].

vasvesszöcske *kics* kis vasrúd; vergea scurtă de metal/fier; kleiner Eisenstock. *1666:* Az pántoknak le szegezésére czynáltattunk 36 fejes szegeket, az forditokhoz 5 fejes szegeket, 16 szál vas veszszeoczket az rámákra [Kv; SzCLev.]. *1772:* Az Ajtón belöl ... Poltz vagyon, mellyen egy vas veszszötskén, és karikákan függö Zöld Rása firhang avagyis Supellátt láttatik [Kv; BMúz. Mikes conscr.].

vasvesszös vasrúddal/ráccsal ellátott; cu grilaj de fier; mit Eisengitter. *1636:* Vagyon rayta harom uy epp, luegh Ablak szepek ... Annak tizen kett ki nylo vas sarkakon allo ramaj, tablai vas veszeöszek, szegezeösek [Siménytva U; JHb inv.]. *1637:* uagyon egy keölabokon allo kwl fwteö mazas kemencze benne, es harom jo wuegh ablak rayta vas veszeöszeök [UF I, 407]. *1656:* mindenik ablaknak kilseö resze fa kereztes mind az haromban 2, 2 szal vas veszeöseok [UF II, 165]. *1676:* Ezen haznak felsö része olasz menyezetes, alol deszkás két ablaka 4. 4. nyilásu, üveges tablaival, melyek vas sarkosok, pantosok forditosok, vas vesszösek

[Fog.; UF II, 728]. *1679:* Onban foglalt, hat szegre meczett, negi fele nyilo, onas sarkas, foglalos vas hevederes, vas veszzős (!) ... Kristaly üveges Öregh ablaka nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1681:* Szám tarto Ház Szobája ... Vagyo(n) ezen házban: vas veszszös gyertja tarto Nro 2 [Vh; VhU 521–2].

vasvesszőszál vasrúd; bară subţire de fier; Eisenstab. *1726:* adtam Thoroczkóra ... 24 sing vasért s 70 vas veszszö Szálért fl: hg: 39 d: 60 [Kv; Ks 15. LIII. 4].

vasvétel vasvásárlás; cumpărarea fierului; Eiseneinkauf. *1589:* Keouetkezik A Malom zwksegere ualo vass uetel [Kv; Szám. 4/XI. 24]. *1592:* Voss wettel Az Nagy hiidthöz Nottarius vramtol 29 Tarotzkoy Sing wosat ... f 8 d 99 [Kv; Szám. 5/XIV. 261 Eppel Péter sp kezével]. *1596:* wass wettel Az Alparetty Malomhoz ... wettem 1 Apro wosatt hog az grendere pantot Chynaltanak ... d 8 [Kv; Szám. 6/XXII. 3]. *1621:* Keöuetkezik az Kopiakhoz ualo Vas vetel, es azoknak meg Czinalasatol valo expensak [Kv; Szám. 15b/IX. 174].

vasvilla 1. furcă de oţel/fier; Eisenheugabel. *1629:* en nem latta(m) hogi valami gonossagot czelekedet volna az legeny az Aszonyal, czak hogy az Gazda kialtia vala hogi bizony megh eőli az vas villaval az essezt [Peselnek Hsz/Mv; MvLt 290. 164]. *1634:* Szilágyi varga Janos az vas villaval fordula, es Berej Gyeorgynek az szokmanya ujjaban akazta az karjan az vas villat, es Berey Georgj megh tantorodek, es az Czietei Andras haza ala esek [Mv; MvLt 291. 18b]. *1686:* Kálmá(n) Péter Taszitta oldalban engemet edgy vas villával most is az oldalomo(n) az hellye [Madaras Cs; BK]. *1699:* Ezert kellet sistaltatno(m) a' Kezessel e' specificalt Personat, quod in hoc A(nn)o 1699 die 1. Juny kezénél egy mas Ember marhajarol elveszett harang, vas villa, lancz és szekercze talaltatott [Dés; Jk 390]. *1742:* kinek vas villáját, kinek szürit kinek czondoráját lapták el közüllünk [Kv; AggmLt C. 12]. *1758:* az Torloban egy Ember egyebet nem dolgazat hanem öllel hordozta a Botot, Vasvillát az aratók utan [Harasztkerék MT; Ks 18. XV. 11]. *1783:* Marsinyán Vaszilly talám Tavaly tanálta vala meg Nanya Makavejnál égy elveszett vas villáját [Faragó K; GyL. Blága Thodor (40) jb vall.]. *1796:* egyszer ugy Főbe ütette a' Vas villával a' Biro Gitzi Jósit, hogy mindjárt leis eset; a' Biro vas villáját le vetette, 's bé ment a' Fogadób(a) [Mocs K; Eszt-Mk]. *1802:* Forro Lajos ... amint ki jött ... ugy meg ütötte ... eő Nagysága kotsissa egy vasvillával főbe, hogy ha nagy dubicza kalapja nem lett volna, nem tsak három ujnyi széllességre hasodott volna bé, hanem egészszen ketté [Mv; Born. XXXIX/53 Daniel Virág (17) ns togatus vall.]. *1812:* Ezek után keresvén a vasvillámot, hogy vatsorát adjak a Lovaknak, nem találám, megyek fel a' Palota ajtajánál találom a' Nagy Aszszony kocsissát és Flejtárját két Istállobeli vasvillákkal ... Ki vévén kezekből a' vasvillákot le vivém az Istalloba [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.]. *1836:* az olá a' vas villát a' kert eszterhaja alol elé vevén mutatta né uram vas villa is van a' kezembe [Csekelaka AF; KCsl 16]. *1847:* Nincs vasvillátok, hogy elejekbe álljatok, s ha meg nem akarnak állani, hogy üssétek főbe, mert őfelsége az ilyenekröl semmit sem tud [VKp 243].

Szk: *fél ágú ~. 1822:* Egy fél águ vas villa küpéstöl [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8] * *kemenczéhez való ~. 1669:* egj kemenczehez valo vas villa [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a] * *két ágú ~. 1808:* egy két águ vasvilla [HSzj *vasvilla* al.] * *kévehányó ~. 1693:* Jankonak egy rosz tőrot Aso, Egy kis keve hanyo vas villa, egy sorlo [Ne; DobLev. I/38. 9] * *nyeles ~. 1636:* Egy nyeles Vas uilla ér – – f. – d. 20 [Kv; RDL I. 109] * *szénahányó ~. 1693:* Boriczanak. Egy Szena hanyo öreg vas villa, Egy gyökér Aso kapa [Ne; DobLev. I/39. 9].

2. vasból készült evőeszköz; furculiţă de metal; Eisengabel. *1801:* Tizen két Pár vékony ezüst nyelü Confecthez valo kiss Késetskék három ágú Vass ěvö Villákkal [LLt Fasc. 106].

◊ **Szn.** *1833:* Újparaszt Vasvilla István [DLt 773].

vasvillácska *kics* kis, vasból készült villa; furculiţă mică (de metal); kleine Eisengabel. *1698:* edgy vas villacska kaposzta ki szedni valo [Kóród KK; LLt Fasc. 72].

Szk: *abárló ~. 1832:* Egy abárlo vas villátska és egy nagy kalán [Sáromberke MT; TSb 26].

vasvillanyél coada furcii de oţel; Eisengabelgriff. *1753:* Tisztarto Uramat ... en egj vasvilla Nyellel Balabán Juvon egj fejsze nyellel meg ütök, és az labarol le rántok [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31].

vasvillás vasvillával felszerelkezett/felfegyverkezett; înarmat cu furcă de oţel; mit Eisenheugabeln bewaffnet. *1802:* Forro Lajos ... alig lépett kettőt nyomba találta a' Vasvillás kotsissa ... B. Bánffi Pál Ur eő Nagyságának [Mv; Born. XXXIX/53 Susanna Venus (19) cons. Jacobi Shreiber cauponis vall.]. *1826:* Hibázott Szoszollom abban, hogy ... miért nem fedezte fel ... meg verettetésünk után késö éjtzaka, hogy vettettem ki özvegyi Udvarombol és 3ad Napig vasvillás embereivel strásáltatván, Horvát János Ur özvegyi Házamat [Ne; DobLev. V/1114. 3b].

vasvillásan vasvillával felszerelkezve/felfegyverkezve; înarmat cu furcă de oţel; mit Eisenheugabeln bewaffnet. *1779:* Indrej lovás vasvillason ... Mihály Csigány Bérest egy kapával főbe vákta (!), hogy mingyárt fél halva dölt fel [Záh TA; Mk V. VII/12 Pakulár Lupuj (25) zs vall.]. *1800:* láttunk égy néhány Zágoni embert jöni le az ország uttyán Lo Háton Baltáson Vasvillason Csépel es Dorongal [O. solymos KK; Ks 67. 47. 27]. *1801:* Vas villáson a Fogadora Nyargaltanak, mondván Gyertek huzzuk ki a kortsomárost az Utzára öllyük meg [Kajántó K; EFiscLt]. *1813:* Grantzkit a Mlgs Nagy Aszszony Cselédei, a Groff Számtartoi Házában vas villáson strásálták, ne hogy ujra ő nsága ... lántzra tétesse [Kük.; IB]. *1820:* az exequenda Summa mind öszve 90 Rfra és 3xra menvén, ezen Summáig Tekintetes Bartok Ádám ur ellen a' Titt executor ur az executiot tentáló, melyre ... Tisztartoja Barabás István ö kegyelme emlitett principalissának a' Béressével vas villáson elö álván mágát ezen Szokkal az executio ellen veté [Ne; DobLev. V/1037].

vasvirág vasból készitett virágdiszitmény; ornamentaţie florală din fier forjat; Blumenornament aus Eisen. *1662:* Egynéhány helyen való mesterséges vasból kivert vasvirágokkal mesterségesen cifrázott, festett és aranyozott rostélyos ajtók lévén a tornácokon [SKr 262].

vasviselés bilincsviselés, rabság; purtarea cătuşelor; Gefangenschaft. *1710 k.:* Az álnokságnak embereitöl elbira-

tott méltóságok mit követtenek el rajtam nyelvenkilenc heti keserves rabságom, abban egynéhány holnapi vasviselés, szerelmesim s jóakaróimtól való elfogás, éles kór ... perbefogás, pénzbéli sarcoltatás által [BIm. 990].

vasvonás izzó vas kemenczéből való kivonása; scoaterea fierului incandescent; Entnahme des heißes Eisens aus dem Ofen. *1681:* Toplicza Bánya ... vas vonashoz valo horogh Nro 1 [Vh; VhU 581–2].

vasvonító vasból készített, húzásra alkalmas rúd; trăgător din fier; Eisenstab zum Ziehen. *1595:* 9. January ... chinaltattúnk a Scolaban egi vas vonitot az chyengettwre, Attunk Balas kouachnak d 23 [Kv; Szám. 6/XIII. 35]. *1674:* más berlet ajto ... ütközős forditojaval kulcsaval, vas vonitojaval egjütt [A.porumbák F; UF II, 605]. *1696:* Ajtora Ualo vas vonito nó 2 [Bethlen SzD; BK].

vasvonó vasból készült tisztítószerszám; un fel de unealtă folosită pentru curătarea (lacurilor); Reinigungzeug aus Eisen. *1732:* találtunk[a] ... egy halas too fenék tisztitto vas vonót [Kv; Ks 40/XXVIIIc. – [a]A konyhában].

vaszár încuietoare de fier; Eisenschloss. *1584:* Eregy the Meny az kowachokhoz hoz vas zart [Kv; TJk IV/1. 217]. *1656:* egy cziffran rakott bellett partas vas sarkon forgo ajto, melinek plehes eoreg vas zarja ... kolczaj megh vadnak [Fog.; UF II, 137]. *1675:* egi ketczeres ajto vas Zarjaval kolcsaval forditojaval edgiüt [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1699:* Ezen ... hazban talaltatott Asztal labastul jó nro 1. Ennek ládája (: asztalfiai :) Vas Zarjaval és kolcsaval edgyütt jó [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1706:* Az Curianak ... vas Zárjait el vitték, s edgy faragó fejszét [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1715:* egy rosz ajto, rosz vas zárral [Szentlászló TA; JHbK III/5]. *1750:* vak Ablak ... gyalult fenyö deszkábul, Sárga, veress és zöld festékkel, vass Zárral, vas Sarkakra egy felé nyílo Ajtocskával Almáriumnak készittetett [Papolc Hsz; Hr]. *1786:* Cserefából tsinált Láda, melly Cassának tartatik vas zárjával edgyütt 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1793:* Az első házban tanáltatott ... egy diofából való Chaszli, kétt fiokú, jó vas zarjával [Kosesd H; Ks 78. XVIII. 1]. *1810:* A két Istállok Ajtaira valo Vas Sorkokért, Zárakért ... 20 Rflr [Szu; UszLt XII/88]. *1837:* (A szoba) két ajtoja ... vas zárral, vagy elé taszittoval [Gombás AF; TSb 20].

Szk: *ajtóra való ~. 1693:* Andrisnak ... Egy Rosdas Ajtora valo vas Zar [Ne; DobLev. I/38. 10] * *boritott ~. 1824:* A Kelneráj a' Kortsoma Házban jo boritott vas zárral, koltsostól 's két vas Sarkokkal [Kv; BetLt 2] * *csapó ~. 1656:* vas sarkon panthon forgo ajto, melinek plehes csapo vas zarja ... megh vagjon [UF II, 124] * *elétaszító ~. 1829:* elé taszitto vas zár [Csekelaka AF; KCsl 6] * *erdélyi ~. 1740:* Erdélyi paraszt de jó vas zár [Kv; BfN Gyalui cs.] * *francia kulcsú ~. 1813:* a' Tisztartói cseléd ház ... ajtaja ... két vas sarkon fordul, Frantzia Koltsu vas zárja vas ütközőjivel [Koronka MT; Told. 18] * *paraszt ~. 1656:* vas sarkos panthos ayto melinek parazt vas zaria [UF II, 112] * *perselyes ~. 1675:* Az Várnak ... filegorias Kapuja ... mindenik kapunak három három, s mind egj forma, Pesseljes vass Zárjai vannak [EFiscLt XII/1. 2].

vaszara (nőstény) állat külső nemi szerve; organele genitale externe la femele; Genitalien eines weiblichen Tieres. *1722:* Paripáknak a közép szerüek leg alkalmatossabbak, Szekérben pedig mennél nagjubb, annál erössebb. Vaszarája is igen nagj és le függő ne légjen, hanem takarékos [GyK. Wesselényi István instr.]. *1805:* a' Genyetség az Orran ki nem foly, hanem magát a' Lo fejére, Vaszarájára, és hátulsó Lábaira veszi [DLt nyomt. kl].

vaszáracska kis vaszár; încuietoare mică din fier; kleiner Eisenschloss. *1694:* szamtarto hazacska, ennek ajtaja felszer Parkanyozott, vas sarkos pantos fojo vas Zaracska rajta [Kővár Szt; JHb inv.].

vaszáras vaszárral ellátott; cu încuietoare de fier; mit Eisenschloss. *1637:* diofaual megh czifrazott rakott, Beczy vas zaros sarkas pantos ayto [Fog.; UF I, 408]. *1648:* elseö pinczen vas záros retezes, lakatos bellett ajto [Komána F; UF I, 939]. *1676:* vadnak két almariumok, edgik festet másik fejér, mind ketto vas sarkos pantos es záros [Fog.; UF II, 718]. *1694:* melljre njilik, vas sarkas, pántos, vas Záros, félszer Ajtó [Borberek AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János kúrialeír.], *1716:* egy festett pohár szék ládás vas sorkokon vas záros [HSzj *pohárszék* al.]. *1732:* ezen pinczetok mindenik ép, vas hevederes, kapcsos, és záros, kólcsal njilik [Kóród KK; Ks 12/I]. *1808:* Frantzia vas záros, vas kilintsü ... ajtó [Szentk.]. *1833:* Vagyon a két szobának három vas sarkos jo vas záros ajtaja [Nagylozna SzD; LLt Csáky-per 386].

vaszárú vaszárral ellátott; cu încuietoare de fier; mit Eisenschloss. *1648:* vas paraszt kis zaru fogantoju ayto [Porumbák F; UF I, 885]. *1725:* Azon Házbol bellyeb menvén ... vas zárju fejér béllet ajton [Beresztelke MT; Eszt-Mk 4]. *1744:* Az Aszszony házából nyilik az ajto az Kőzepsö házba melj(ne)k ajtoja Zaldog fábol fennjo Dészkaval bérlett hoszszu vas sorkokon forgo vas záru [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1745:* nyilik ... a' Leányok Házára ... vas Sarkakon és pántokon forgó, vas zárú, forditos, és vas folyokáju avatég béllett Ajtó [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1816:* Gyümölcs száraszto (: aszalo :) kőből rakott Zsendely Fedelü Fenyö gerendaja és Fenyö deszka ajtaju vaszaru ház [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

vásznas 1. vászontartó; în care se ţin pînzeturi; Leintuchhalter. **Szk:** *~ láda. 1688:* Paplanos Lada ... Vásznas Lada ... Partas Ladacska [Beszt.; Ks S. 27].

2. vászonnal bevont; acoperit cu pînză; mit Leintuch bedeckt. **Szk:** *~ abroncs. 1637:* Hal hordokra valo vasznas abronczy nr. 6 [Fog.; UF I, 402].

3. vászonkészítő; persoană care face pînzeturi; Leintuchmacher. *1595:* Az vasnos ttakaczok ttornianall ju kj Egj folliam az szaniszllo Ell Hagattot ttoűara [Kv; Szám. 6/XV. 64]. *1676:* Restantia ex Pago ... a' Vásznos Asz(szo)nyok Nagy Andrasnén kivül [PatN 44b]. *1702:* Marosszéki Fintaházi betsülletes bér ado emberek, és Praedikator beri(ne)k quantuma[a] ... Ha kik buzátlanságok miá kalangyául buzát vagy harom kalangya zabot meg nem adhatnák egy kalangyáért egy véka zabot adgyanak. Vásznasok. Varga Istvanne. Hét Székely sellér Aszszony [Fintaháza MT; MMatr. 6. – [a]Köv. a nevek fels.].

vásznú vmilyen lapú/pengéjű; cu un anumit fel de pînză; mit einer bestimmten Klinge. *1842:* egy fürész malom ... van itten egy jo széles és vastag vásznu fürész ez is használhato jo állapotba [O.kercisóra F; TSb 51].

vászon 1. pînză; Leintuch. *1568:* Agnes Bartholomei Nagy R(elic)ta iur(ata) fassa est, tudom hogy ez Kalara en nalla(m) lakik vala, es harom sing vazon veze el hazamnal fertal hean … ennekem bizon ǫ rea volt gyanosagom [Kv; TJk III/1. 199]. *1573:* Beke gergel … azt vallia hogi mykor Segeswarrol leouenek Meggies fele … mykor az To gatnal leonenek … az Baly gĕrgy kochia … Be deol az Thoba felesege germeky Rayta voltak … oztan teob zegitsegis erkezet az varos kapuyarol azok zegitettek zekeret ky vonny, Marhaya Menyere azot meg azt Nem Twgia, Mert zekrenyt azkor fely Nem Nytotta, Rwhayt lattak hogi vyzes volt keotes tanyztra es valamy vazonok [Kv; TJk III/3. 270]. *1594:* Az Mĕli Ozuegi Azzoniallatnak fia vagjon, az Jspannak Eztendeigh harom singh vaszonnal tartozik [Hídvég Sz; UC 113/5. 75]. *1614:* Harfas Janostol hallottam, Bathori Gabornak az Zayabol hallotta, monta volna Kereztesi Palnak, hogy soha iob izw testw embert Dengeleghinenel ne(m) Ismerte(m), maga Immar kilencz Zaznak ne(m) sok heya kikkel keözeöskeödte(m), Azoknak penigh czyak ketteynek sem volt vazon az Ingh allyok [Nsz; VLt 53/5267 Cyprianus Seyler (21) udv. muzs. vall.]. *1668:* ferfin Ingek(ne)k s aszony allat ingeknek vasznainak Számát ne(m) tudo(m) miuel sok uolt [Szentsimon Cs; CsÁLt F. 27. 1/27]. *1724:* pater Elekis … vásznat hozott ide a' meleg vizbe fejéritteni [Algyógy H; ApLt 2 Apor Zsuzsánna anyjához]. *1738:* Valami vásznat adott volt Lonai Ioseph Ur(am) az én Felesegem(ne)k hogy be marcsa s' meg mossa, s' azert hozott volt vagy két ŏllel az Utrumb(an) meg irt haz kŏrŭl valo kertbol s' azzal szapullotta meg az vásznat [Galac BN; WLt Lazar Stephan (40) jb vall.]. *1796:* Balog Palne, Erdeine, ugy az Inai Fogadosne a vasznakat meg szŏttek és most fejerítik [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1809:* Sem Sákot, Sem Vásznot ollyan széllest sohult Processusomba tanálni nem lehet [Szu; UszLt ComGub. 1659]. *1817:* Három vég vásznat most fejéritettek de még nints meg fejeredve [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1829:* a' Föld mivelést, Usorások nem lévén, Vásznonal, és egyébb Naturalékkal kell a dolgosokot ki tsinálni [Ne; DobLev. V/1155. 8a]. *1838:* Egy Szürke szokmány, öt Surtz, égy Szŏr, a' többi Vászon [Szentimre MT; BalLev Balog Klara kel.].

Szk: *abrosznak való ~. 1628/1635:* Egj uegh abroznak ualo zeles sakos uazon [Bodola Hsz; BLt 5 néh. Béldi Kelemen inv.]. *1674:* töttűnk az fekete Retczes ládában Egy végh abrosznak valo Nyers vásznat [Beszt.; WassLt]. *1701:* Abrosznak valo harom veg vaszon N. 3 [Csicsókeresztúr SzD; LLt 54/1481] * *alamori ~. 1832:* 1832béli Alamori Vászon [Alamor AF; TL] * *asztali keszkenőnek való ~. 1714:* Eö H(erczeg)s(é)ge Jobbagyitül külömb külömbfele formara szővet Asztali Keszkenök(ne)k valo Vaszon [Fog.; AH 9] * *bécsi ~. 1599:* Garay Andras. Hozot … 1 Veg Bichy Vaznott –//10 [Kv; Szám. 8/XIV. 20] * *csillyán ~. 1722:* harmadfél sing Csillyán vaszon singet d 24 [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.] * *durva ~. 1779:* egy nehány durva vászonyból keszült Zatskók [CsS]. *1823–1830:* Az ők bányászöltözetjeik is, melyben dolgoznak, olyan volt, mint amilyent mi magunkra vettünk, csakhogy durvább vászonból való volt [FogE 207] * *eperjesi ~. 1797:* 3 1/4 sing eperjesi vaszony [Mv; Berz. 7. Fasc. 69] * *fejéritetlen ~. 1576:* Wagion ket kezkenyeo, Egyk gallos giolch, masik feyrytlen (!) wazon Sakos [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 11]. *1678:* Adtam fel az mi Kglmes Asszonyunk(na)k ŏ Naganak fejeritetlen vásznat, mellyet ŏ Naga fejeritettni es mangulloltatni ismet le adott [UtI]. *1752:* Egy Végh fehérittetlen Vászon [Eszt. gr. Petkiné lelt.] * *fekete ~. 1599:* Bekesi Jstwan Deak Hozott … 3 Veg Fekete Vaznott –//24 [Kv; Szám. 8/XIV. 13]. *1765:* Egj kis tékás asztal az hol poharokat fincsiákot tartanak fekete vászonnal vont 1 [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1788:* Fekete vászonnal borított nagy hátas Szék [Mv; TSb 47] * *festett ~. 1679:* Festet vászonbul, keregdeden czinalt kisded legyező [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 22]. *1788:* Öt darab veressen festett vászon. Egy darab sárgán festett vászon. Egy darab feketén festett vászon [Mv; TSb 47] * *gatyának való ~. 1596:* veöttem 12 sing vaznot ingnek es gattjanak valot, singit p(er) d 6 f – d 72 [Kv; Szám. 6/XXIX. 84 Bachi Tamás sp kezével] * *gyapjúból szőtt ~. 1648:* egy darabban giapiubol szwt vaszon saknak valo uln. nr. 47 [Porumbák F; UF I, 887] * *gyapottas ~. 1597:* Ezen Ernieoheoz veottem Giapotos vaznot Domokos Antalnetol, mert az eleobbit meg kellet vytani 5 1/2 singet … d 88 [Kv; Szám. 7/XII. 11–2 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1688:* Egy vĕgh Gyapotos vászontol f –//7 1/2 [MvRk 26]. *1773:* Egy ujj gyapatos vászonbol szabott ing [RLt Salánki Ráchel lelt.]. *1833:* Tizen kĩlentz sing gyapottas vászon egy végbe [Dés; DLt 750] * *idei ~. 1832:* Ha öszve vetnök az idei Vásznat a Tavajival – ugy egy csep Zsimbelődés sem lenne [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.] * *ingnek való ~ → gatyának való ~* * *iratos ~. 1676:* Ezen palotának két rend gerendazasi uyonnan czinaltattak menyezetivel edgyütt mellyek parkanyoson czinált tablakra vadnak, tablai festet iratos vászonnal vadnak be boritva [Fog.; UF II, 732] * *kék ~. 1710:* A fővezér penig egy sánta őszvéren alázatoson megyen vala, annak is fejin egy kék, vérben mártott vászon lévén és egy nádszállal a maga fejit vervén, úgy kiált vala[a] [CsH 200. – [a]Köv. a felkiáltás szövege]. *1714:* Egj darabotska kek Vaszony 1„10 [AH 33] * *kockás ~. 1714:* Kotzkas Vaszonnjal boritott Párna [AH 54] * *lengyel ~. 1599:* Gall Jianos. Hozot. Baniarol … 2 Veg Lengiel Vaznott –//20 [Kv; Szám. 8/XIV. 30]. *1806/1818:* 4 Sing Lengyel vászon [Mv; EMLt] * *liniás ~. 1714:* Kék s liniás Vaszonnjal boritott Parna [AH 54] * *mángorlott ~. 1674:* Mangorlot vàszonról … Christina Asz(szony) derekaly Tokjának adtam ul. 19 [UtI]. *1683:* Hét darabba szeles mangorlot vaszon tizen negyed fel sing [UtI]. *1736:* Tizenegy sing Mangúrlótt Vászŏn [Kv; RLt Somai Sándor és Sára oszt. lev.] * *muszka ~. 1836:* egy muszka vászonból való nyári pantallon [DLt 116] * *nyers ~. 1620:* Egy vegh niers vaszontul f –/3 [Kv; VectTr 11–2]. *1675:* Nyers vászonrol. 10. Januar(ii) Ebesfalván adot fel az számtarto nyers Segesvárát szŏt kendŏnek való vásznat ul(nae) 99. //– … Hoztak Porumbákrol nigy veg nyers vasznat [UtI]. *1773:* Egy tűretlen ŏtveny nyóltz Sing nyers Vászon [Lele Sz; EMLt Marsiani Pap lev.] * *nyomtatott ~. 1788:* Almás tornyos formával nyomtatott vászon 60. sing másfél fertály [Mv; TSb 47]. *1789:* 1 veg nyomtatot vaszony 7/80 [WLt Cserei Heléna jk 24a] * *oláh ~. 1569:* Radul Ztolnik apud cundem Omlássy reliquit … Két vég oláh vászon [Veress, Doc. I, 280–1]. *1642:* Az joszaghban szeött feieritett olah darab vaszon tiz veggel, leven benne singh … nro. 298 [A.porumbák F; UF I, 820] * *olasz ~. 1628:* Egy darab oloz Uaszon. Valami rosz poszto szely [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3] * *ordának való ~. 1621:* Esmet veöttwnk ordanak valo vasznot 5 singet [Kv; Szám. 15b/VII. 25] * *pác ~. 1832:* Nyugtatvány Négy vég sima pátz vászonrol, mely négy végben 120 – százhusz sing vagyon [Kercesora F; TL] * *pénzes ~. 1595:* 22 singh 3 penzes vaszont tezen f – d 69 [Kv; Szám. XIII/6. 6–7] * *ponyvának való ~. 1756 k.:* Ponyvának valo 30 sing vaszonra … fh. 2„

d. 10 [Torockó; TLev. 9/9. 1] * *porumbáki ~. 1684:* (Adtam) az Hintó Csinaló Kezehez az Hintóhoz tizen ket sing Porumbaki vasznat [UtI] * *ritka ~. 1785:* 8 sing ritka vászon [Torda; DobLev. III/601. 3 Kocsijavítási kellékek számlája] * *sáhosan szőtt ~. 1656:* Harmincz ket sing Abrozok(na)k valo sahoson szeött vaszon egy darabba(n) [Doboka; Mk 2] * *sáhos ~. 1687:* vad(na)k aprolek dib dab Abrasznak valo uj Sahos Vaszon [Csapó KK; Berz. 1. 21. 11] * *sajt nyomni való ~. 1621:* Esmet Vyobba(n) kelletet sayt Nyomni valo Vasznot vennwnk 3 singet ... d 21 [Kv; Szám. 15b/VII. 25] * *sima ~. 1678:* Fogarasi Len Paczbol szőtt szeles sima vásznat 8 darabban Sing. 47 [UtI] | Szeles Sima vaszon. 15 darab(an) sing 9/2 [Fog.; Ks 90]. *1680:* Ezen Simma vâszonb(an) 483. Singet meg fejeritettek az tõbbi nyers [A.porumbák F; ÁLt 16] * *sújtásos ~. 1830:* sujtásas vég vászony [DLt 499 nyomt. kl] * *széles ~. 1627:* Egi iratos Tarka ladaba(n) ... Egj darab szelies vaszon [BLt 1 Béldi Kelemen inv.]. *1674:* Vagyon nigy végh, igen szép széles vászon az kit az lengyel Takács szőt [Beszt.; WassLt] * *szőtt ~. 1628:* Feyer ruha Jutot Eppel Orsolia Aszszonnak Vgy mint abroszok, lepedeok ... vankosok, szwt vászon, mellieket Egienkent megh aestimálua(n), mint Egiwt tesznek Egi summaba(n) tt. f. 43 d. 67 [Kv; RDL I. 137] * *török ~. 1597:* wala nekem egy öcziem ... hoszot wolt hauaselföldeböl ... giolchy gagia negj: pottiolat harom wegh: egy weg török wazon [UszT 12/43]. *1630:* Bolgar Ianosne szolgaja hozot Török orszagbol 2 bal Török Vasznot f 6 d [Kv; Szám. 18b/IV. 97]. *1640:* 10. sing meszes feieritet szeles teoreok uaszon ... f. 2. d. – [Kv; RDL I. 117b]. * *tűredék ~. 1685:* mikor megholt, akkor házától titkon türedék vásznát ki vitte volna el [HSzj *türedék* al.] * *tűrett ~. 1602:* negj twret uaszon [UszT 19/53] * *új ~. 1625:* Más egy kekes Derekaly hai, ui vaszonnal toldott megh er harminczeot penzt f. – / 35 [Kv; RDL I. 126] * *vhány nyüstös ~. 1802:* 1/8 sing 4 nyöstös Vászony [Mv; DE 3]. *1832:* Tőbb nyűstős vászon ... Kitlinek valo [DLt 678] * *vastag ~. 1672:* Vastagh vaszony vagyon Ezer hatuan öt sing all: 1065 [UtI]. *1816:* 19 Sing vastag Vászony [Mv; Told. 48] * *vékony ~. 1620:* Huz sing vekonj vazon [KJ]. *1822:* vékony vászany 200 sing [Sáromberke MT; TGsz 54] * *vérbemártott ~ → kék ~* * *veres szélű ~. 1595:* Die 1 Jany Az kis Bogatinak ruhazattiara veőttem ... Veres zelw vaznot [Kv; Szám. 6/ XVI. 13]. *1627:* Egy weres szilw vaszonbol czinalt le'pedeo tt. f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 131]. *1629:* Egy veres szilw vaszonbol czinalt lepedeő tt f. 1 d. – [Kv; RDL I. 132] * *veresszőlő ~. 1589:* Veorös Zeolĕo vaznotis veottem kyben az Saytot Takaryak p(ro) f. – d – 56 [Kv; Szám. 4/XII. 19] * *veres ~. 1599:* Rasman Jstwan. hozot ... 12 Veg Veres Vaszonj –//96 | Garay Andras. Hozot ... 1/2 Veg Veres Vaznott //4 | Hannes Balk. Hozot ... 11 Veg Veres Vaznott –//88 [Kv; Szám. 8/XIV. 14, 20, 40] * *veres végű ~. 1629:* Egy weres uigw vaszonbol czinalt lepedeó tt f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 132] * *virágos ~. 1714:* eö H(erczeg)s(é)ge Jobbagyitul szövett Viragos vászon fl. Hung. 322,,97 [Fog.; AH 9] * *zöld ~. 1795:* Zöld Vászonnal boritott vagy fejelt Kanapé [Déva; Ks 108 Vegyes ir.] * *zsáknak való ~. 1593:* Adon futoso zolgaknak Borra walo penzt Adtanak papirosra Sakoknak walo wazonra es egyeb felle Aprolekra f 13 d 64 [Kv; Szám. 5/XVII. 11] * *zsebnek való ~. 1595:* weóttem sebnek ualo waznoth p(ro) f – //8 [Kv; Szám. 6/XIV. 9].

Sz. *1710:* a templomban a fal mellett környös-körül levő erős vasrostélyokot mint a vásznot egybenhajtogatván[a] [CsH 219. – [a]A tűz].

2. képvászon; bucată de pînză pe care se pictează; Leintuch zum Malen. *1656:* Az haznak falaj dirib darab vazonra irott karpitokkal be vonva [Doboka; Mk Inv. 2]. *1685 e.:* Ramara csinált atlacz Czimer Nrõ 4. Vaszonra festet kép Nrõ 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 13].

3. falvédő; păretar de pînză; Wändeschützer aus Leintuch. **Szk:** *kékkel szőtt ~. 1664:* Agy fűtül valo kĕkkel szűt vaszon nro 1 [Dés; Hr 2/23].

4. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vászonból való; de pînză; aus Leintuch. **Szk:** *~ általvető. 1756:* Vászony által vetõ 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 20]. *1768:* Vászon Általvetõ [Marosszt-György K; Ks 23/XXIIb]. *1839:* Egy szőr és két vászany által vetõ [Kv; Ks 73/55] * *~ asztalkeszkenő. 1628:* Ket vy uazon aztal kezkeneo sahos [Bodola Hsz; BLt]. *1673:* Húsz vaszon asztal keszkenjö [Marossztkirály AF; IB] * *~ derékaljhaj. 1629:* Egi temerdek vászon kekes derekali haj ér tt f 1. d. – [Kv; RDL I. 143] * *~ ingalj. 1679:* Marégy halálb(an) szegeny emberektől maratt öltözet ... vászon Ingh ally nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 33–4] * *~ ingváll. 1679:* Marégy halálb(an) szegeny emberektől maratt öltözet ... vászon Ingval nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 33–4] * *~ kendőkeszkenő. 1628:* Egj uazon kendeo kezkeneo veresses az zelie [Bodola Hsz; BLt] * *~ lábravaló. 1628:* Borkanak Feyr ruhabol iutot ... Egy giolcz Jngh Egi vaszon labraualoual tt. f. – d. 85 [Kv; RDL I. 139] * *~ olaszfal. 1836:* egy négy táblája festett vászony olasz fal [Majos MT; Told. 35] * *~ párnahaj. 1801:* Három ordinár Vászon Párna Hajak, edgyike retzés, ketteje kék fejtős virágokkal kivarva [Gyalakuta MT; LLt Fasc. 106/1] * *~ szalmazsák. 1782:* Egy vászany uj szalmazsák [Nalác SzD; CsS] * *~ tányértörlő. 1848:* abrantsoson szött vászon tángyér törlõ [KLev. 17] * *~ vánkoshéj. 1628/1635:* Eoteod fel lepedore ualo zabot (!) kender vazon, egj ueresses uazon uankos hejban [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen inv.].

vászonabrosz vászonból készült abrosz; faţă de masă din pînză; Tischtuch aus Leinen. *1634:* 1 Vekony Vaszon Abrosz retes [Kv; JHbK XVII/15]. *1673:* Harom vaszon abrasz [Marossztkirály AF; IB]. *1686:* Két gyolcs abrosz, az közepibé elegyes selyemmel s arannyal varrottak viseltesek. Harmadik gyolcs Lengyel abrosz 4dik 5dik vaszon abrosz viseltesek [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. *1716:* Fejer ruhakbol juta Jankonak Egy vaszon abrosz veres fejtövel kamukázással varrott d. 68 [Kv; Pk 6]. *1824:* vászon abrasz [Fugad AF; HG. Mara lev.].

Szk: *abroncsos ~. 1809:* Két viseltes Abrantsos vászon Abrosz [Mv; MvLev.] * *borshímes ~. 1683 k.:* Vagyo(n) egy bors hímes vászon abrosz [Mocsolya Sz; SzVJk 168]. *1809:* Egy fejér bors himes Vászon abrosz [Mv; MvLev.]. *1817:* Egy más Bors himes Vászon, és égy Csepü Abraszok [Mv; MvLev.] * *cérnakötéses ~. 1736:* Egy lengetég, viseltes, harmad fél Széll, czérna kötéses veress fejtövel varrott vászon abrosz [Kv; Pk 6] * *házi ~. 1803:* Harmadfél szélyből Agyon varrással égyben foglaltatott Házi vászon Abrosz [Désfva KK; UnVJk 187] * *hitvány ~. 1679:* Hitván vászon abrosz nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 82-3] * *kék fejtős ~. 1810:* Egy kék fejtős vászon abrosz [Mv; MvLev. Trinceseni Mihály hagy. 1] * *lengeteg ~ → cérnakötéses ~* * *pohárszékre való ~. 1651:* Ket Pohar szekre valo vaszon Abrosz kotesses [WassLt Wass Judit kel.] * *sáhos ~. 1652:* Két vászon sakos abrasz [Nsz; BtR X/2] * *veres fejtővel varrott ~ → cérnakötéses ~*

vászonboríték vászonból készült takaró; (un fel de) cioltar de pînză; Decke aus Leintuch. **Szk:** *lóra való ~. 1799:* Egy Lora valo vászon Boritek vagy Czafrang [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

vászondarab o bucată de pînză; Stück von Leintuch. *1714:* Török Sátor, melljn(e)k oldalai 9 darab Vörös Pamuk vaszonybul, külömbfele szin hasonló vaszony darabokkal ékesitettek, fejér Pamuk Vászonnjal béllett [AH 47].

vászonfersing vászonból készült női felsőruha; fustă de pînză; Frauenkleid aus Leintuch. *1802:* a' vélle el-szökött Felesége ... járt fekete Darotzba oláhos szederjes mejre valóba, Vászon-fersingbe, és Csizmába [DLt nyomt. kl].

vászonfirhang vászonból készült függöny; perdea de pînză; Gardine aus Leintuch. **Szk:** *ablakra való ~. 1790:* Ablakra valo vaszon firhangok [Sv; Ks].

vászonfrakk vászonból készült kabátfajta; frac de pînză; Mantel aus Leintuch. *1823:* vitt magával 1 Laiblit, 1 Vászony frakot [DLt nyomt. kl].

vászonfriskó vászonból készült rövid öltönykabát; haină scurtă de pînză; Sako aus Leintuch. *1817:* Egy Vászon Frisko xr. 4 [Mv; MvLt 8 ifj. Simonffi Joseff hagy.]. *1846:* Mezö-Madarosi születésü Balog Antal ... öltözete ... egy rosz harisnya, rosz bocskor, vászon friskó, egy rosz kalap [DLt 737].
Szk: *nyári ~. 1836:* nyári vászon újjas friskó [Kv; DLt 505 nyomt. kl] * *ujjas ~ → nyári ~.*

vászongaland vászonból készült szegélydisz ruhán; bordură ornamentală de pînză; Ornament aus Leintuch. **Szk:** *kemény ~. 1810:* Kemény Vászony Galand [Hodor].

vászongatya vászonból készült férfialsó; izmene de pînză; Männerunterwäsche aus Leintuch. *1806:* vitt magával ... vászon Gagyát, és Inget [DLt 784 nyomt. kl].

vászongúnya vászonból készült ruhanemü; haine/îmbrăcăminte de pînză; Kleidung aus Leintuch. *1785:* a Tolvajok ... a Sugyának egy Pakulár Bundájatis, Pokroczát, és vászon gunyaitis el vittek [Piskinc H; GyK].

vászonhaj vászonból készült huzat; față (de pilotă) din pînză; Überzug aus Leintuch. **Szk:** *veres fonalas ~. 1656:* Vagyon az nyozolyab(an) harom hozu derekaly, edgik(ne)k egy hitva(n) kek kittelyes haja; Az masiknak egy veres fonalas vaszon haja [Doboka; Mk Inv. 1].

vászonhajú vászon párnahuzatú; cu față (de pilotă) din pînză; mit Leintuchüberzeug. *1767:* Három vankus, ketteje hajatlan, az egyike vaszon hajú [Marossztkirály AF; Berz. 5 38. P/2].

vászonharisnya vászonból készült nadrág; pantaloni din pînză; Hose aus Leintuch. *1679:* Viselt vászon harisnya Par 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 80]. *1742:* Szegötem lovásznak Molnár Praekup fiát Gávrillát Karácsonig fizetek e szer(int) Egj posztos szokmányt, egy pár ször és egj par vászon harisnyát egj pár csizmát, két véka buza vetést egj fekete Süveget egy pár ing lábra valo [M.köblös SzD; RLt 18]. *1769:* Pintye Gornyik ... valami 60 Esztendős közep termetü, Testes, ideje miatt ösz Ember, baboban és vaszon harisnyában vagyon [UszLt XIII/97].

vászonheveder vászonból készült heveder; chingă de pînză; Trage aus Leintuch. *1594:* Satorhoz valo egi türet vaszon heueder No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 23]. *1598:* Zigyarto Balindtwl az Oregbiktwl az Tataroknak keszitetet kocyhoz es lowakhoz 4 haamtaskat ... d 40. 1 wankososs waszonyhewedert ... d 18 [Kv; Szám.7/XVIII. 43 Th. Masass sp kezével]

vászoning vászonból készült ing; cămașă de pînză; Hemd aus Leintuch. *1666:* Egy vaszon ingh kenderböl [UF II, 249]. *1678:* Anno 1678 die 2da Januari Szegöttem egy Szolga<loleant> Catat Szekely Istvan leanyat. Igirtünk egy Ször praemes (!) palastot ... egy vaszon inget alyastol egy patiolatot [Kv; ACLev.]. *1724:* fizetésem volt öt forint ... egj vászon ing[a] [Szováta; DLev. 2. XVIII. B Jánosi Jánosné Megjgjes Márta (26) darabont asszony vall. – [a]Folyt. a fels.].
Szk: *asszonyembernek való ~. 1687:* Ket Aszony embernek valo viseltes házi vaszon inget [Déva; Szer.]. *1790:* az Néhai meg Holtnak egyetmássaibol adták el ezen ide irt Portékákat ... Négy Aszszony embernek valo lengetég Vászon inget MFor. 1 Pénz 08 [Mv; MvLev. 4 Cimbalmos Ferencné hagy.] * *házi ~ → asszonyembernek való ~ * közönséges ~. 1840:* öltözete volt közönséges vászon ing ... főbeli semmi sem találtatott nálla [DLt 217 nyomt. kl] * *lengeteg ~ → asszonyembernek való * veres szélü ~. 1595:* Az tziganok fizetese: 11. Jan: Hejanak: Biro W. hagyasabol vöttem 1. kek karasia Nagydragot p(er) f 1 d 40. 1. Weres zelü Wazon Inget p(er) d 35. 1 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 237 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *viseltes ~ → asszonyembernek való ~.*

vászoniszák vászonból készült átalvető; desag de pînză; Doppelsack aus Leintuch. *1629:* attak ... egy waszon Jzakot [Kv; TJk VII/3. 145].

vászonkár vászonban keletkezett kár; pagubă (provocată prin furt) în pînzeturi; Schaden, das von dem Leintuchdiebstahl verursacht wurde. *1728:* azt tudam bizanyoson, hogy most Esztendeje ... Ládámat meg lopta az Onya Burfa Felesége, Mária mely Vászszon káramért is hozzám jüt békességre de én nem békéllettem meg [F.árpás F; TKl BB. XIII/15 Juon Robul (45) jb vall.].

vászonkárpit vászonból készült kárpit; carpetă de pînză; Polster aus Leintuch. *1683:* Egj Csomó vászon Kárpit [Utl].
Szk: *falra való ~. 1687:* Egy viseltes tarka kilint Ket falra valo vaszon kárpitot [Déva; Szer.] * *iratos ~. 1690:* Ebedlö Ház ... belöl fütö Zöld mazos Kemencze nro 1 ... Iratos vaszon karpith nr 8 [BK 8 Kentelki lelt.].

vászonkecele vászonlepedő; cearșaf de pînză; Bettuch aus Leinen. *1651:* Vagjon ... Egy gjolcs es egy Vaszo(n) keczjele ernek f. 1 [Kv; RDL I. 28].

vászonkendő vászonból készült kendö; basma/năframă de pînză; Kopftuch aus Leinen. *1596:* Vagion kilencz vazon kendeo varrottak [Kv; RDL I. 65]. *1643 k./1687:* A' Lukafalvi[a] Ecclesiában vagyon ... Egy vasza(n) kendö [MMatr 13. – [a]MT]. *1691:* az en edes Anyam hagyot volt nekem Testamentumb(an) két fö aly hajat, Két sáhos Abroszt, és

egy vaszon kéndőt [Dés; Jk 122a]. *1694:* négy fejéressel varrot vékony vaszony kendő [Homoródsztpál U; BálLt. 71]. *1777:* A nyagyabbik szekrént ... fel nyitván, abban találtunk illy portékákat lenni ... egj fekete rokoját ... egj végben ki vágatlan negy vászon kendőt [Nagylak AF; DobLev. III/503. 2a].

Szk: *fejéres ~. 1723 e.:* Ismét ugya(n) az eneklő székre Gergelyne egy fejeres vászo(n) kendőt[a] [Harasztkerék MT; MMatr 118. – [a]Konferált] * *formás ~. 1816:* Formás vászon kendő ... 2 Rf 38 xr [Kv; Born. IV/41] * *gyapottas ~. 1770:* Jukatosan szőts gyapotos vászon kendő [M.andrásfva U; Pf] * *kékes ~. 1643 u./1770 k.:* Egy kékes vászon kendő [Szásznyíres SzD; SzJk 215]. *XVIII. sz. eleje:* Vagyon égy kékes Vászon kendő Kotsis Ersok adta [Mezőkölpény MT; MMatr 389] * *kékkel varrott ~. 1687 k.:* Egy éneklő székre valo kékkel veressel varrott vászon kendőt hagyott à Sz. Benedeki[a] templomhoz égy kender Sáhos abroszszal együtt Ferenczi Sophia [MMatr 12. – [a]Nyárádsztbenedek (MT)] * *lengeteg ~. 1784/1796:* a mely kendő három sing lengetég vászon kendő volt [Tarcsafva U; Pf] * *sujtásos ~. 1652:* Ket veresses sujtásos vászon kendő [Nsz; BfR Reg. X. Fasc. 2] * *veres fejtővel felszedett ~. 1744 e./1770 k.:* conferalt ... Marha Istvánné egy veres fejtővel fel-szedett vászon kendőt [Feketelak SzD; SzJk 109] * *veres fejtővel varrott ~. XVIII. sz. eleje:* Egy veres fejtővel varrott vaszon kendő [Kv; LLt Fasc. 71] * *veressel varrott ~ → kékkel ~* * *veres szövéses ~. XVIII. sz. e.:* Egy veres szövéses vászon kendő [Kv; LLt Fasc. 71].

vászonkoverter vászonborító; cuvertură de pînză; Bettdecke aus Leintuch. *1830:* Egy sárgán festett lengyel szekér, két vas féderes ülésseivel ... jó saragjájával, és vászony kovorterével, veszszöböl kötött [DLt 499 nyomt. kl].

vászonköntös vászonból készült női kabátféle; rochie de pînză; Frauenmantel aus Leintuch. **Szk:** *fejérnép ~. 1826:* Az öltözete ál egy kék stráfos Vászon fejérnép köntösböl [DLt 1036 nyomt. kl] * *kék stráfos ~ → fejérnép ~.*

vászonlepedő vászonból készült ágylepedő; cearşaf de pînză; Bettuch aus Leinen. *1628:* Egy vaszon lepedeő aestimaltuk tt f. – d. 40 [Kv; RDL I. 139]. *1668:* Egy bokor szal varrassal varrot vaszon lepedő [Mk Kapi György inv. 9]. *1787:* Egy vászon Lepedő viseltes Dr. 30 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 7]. *1790:* Egy kisded haj nélkűl valo Párna, az első Házba lévő paraszt ágyba égy vászon lepedővel bé takarva [Mv; MvLev. 3 Cimbalmos Ferencné hagy.]. *1829:* kap ... Egy vászon lepedőt Rf 1 [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1150]. *1849:* el orzott ... Öt vászan lepedőtt ... 13 Rft [Görgény MT; Born. G. XIVd].

Szk: *avatég ~. 1851:* Egy avaték vászon Lepedő [Dés; DLt] * *fejéressel varrott ~. XVIII. sz. eleje:* Egy fejeressel varrot vászony lepedő viseltes [Kv; LLt Fasc. 71] * *gyapotcsipkés ~. XVIII. sz. eleje:* Egy gyapot csipkés vászony lepedő [Kv; LLt Fasc. 71] * *gyapottas ~. 1802:* Három viseltes gyolts, és egy gyapottas vászon Lepedők [Ne; DobLev. IV/858. 4a] * *ordinár jó ~. 1801:* Három ordinár jó vàszon Lepedők [Gyalakuta MT; LLt Fasc. 106/1] * *örmény ~. 1706:* Egy bokor készittetlen vékony örmény vászon lepedő [LLt Fasc. 146] * *recés ~. 1668:* Egy bokor Rostos vegű reczes vaszon lepedő [Mk 8 Kapi György inv.]. *1673:* Vagion egi fejer reczes vaszon lepedeo [WassLt Borsai István hagy.] * *rongyos ~. XVIII. sz. eleje:* Egy rongyos vászon lepedő [Kv; LLt Fasc. 71] * *rostos végű ~ → recés ~* * *szálvonásos ~. 1664:* négy Szálvonásos vászon lepedők [Beszt.; SL] * *vékony ~. 1629:* Egy vekoni vaszon lepedeö tt f. – d. 80 [Kv; RDL I. 132] * *veres szélű ~. 1596:* Hat veres zelew wazon lepedeo [Kv; RDL I. 65] * *viselt/viseltes ~. 1576:* Wagion egy wazon wyselt lepedeo Azon Annok hal [Szamosfva K; JHbK VIII/7. 16]. *1679:* Viseltes Vászo(n) lepedő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 34].

vászonnadrág vászonból készült nadrág; pantaloni de pînză; Hose aus Leintuch. *1701:* Külgyön kegjelmed egj vaszon Nadragot Nyarra mellyel az masikot meg Tudgjam kimileni [Ne; BLt 9 Toth István édesanyjához, Toth Balásnéhoz Angyalosra].

vászonnemű vászonból készült; făcut(ă) din pînză; aus Leintuch. *1720/1811:* Deliberatum. A vászon és Fonalnémü portikákot, tartozik fide mediante, producalni, Szabo Pálné Aszszonyom [Szotyor Hsz; Borb II.].

vászonnyomtatás vászonsimítás; netezirea pînzei; Leintuchglättung. *1676:* Ezen mangarlasház valo alkalmatossaghóz aro (!) formabol vászon niomtatashoz valo egy sajto mellynek tölgy fa ajto fai kőzőtt vagion egy vasas korongh [Fog.; UF II, 744].

vászonpaplan vászonból készült paplan; (faţă de) plapumă din pînză; Steppdecke aus Leintuch. **Szk:** *viseltes ~. 1652:* Egy viseltes vaszon Paplan [Nsz; BfR I. X. 2].

vászonparaplé vászonernyő; umbrelă din pînză; Schirm aus Leintuch. *1823–1830:* Háromszegű selyem kalap 4 Rhf. 30 xr ... Vászon paraplü 1 Rhf. 30 xr [FogE 259].

vászonpendely vászonból készült alsószoknya; poale de pînză; Unterrock aus Leintuch. *1679:* Merégy halálb(an) szegeny emberektől maratt öltözet; vászon Pendely nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 33–4]. *1780:* Román Pétru Menyinek ... egy vászon pendelyit el lopta volt ... Román On felesége [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.].

vászonponyva vászonból készült ponyva; polog de pînză; Plache aus Leintuch. **Szk:** *búzaszárasztó ~. 1788:* Buza szárazto viseltes vászony ponyva [Somogyom KK; Told. 45] * *rostáló ~. 1813:* Egy rostálo vászon ponyva [Veresegyháza AF; Told. 18] * *viseltes ~ → búzaszárasztó ~.*

vászonrokolya vászonból készült bő, ráncos szoknya; fustă de pînză; großer Rock aus Leintuch. *1679:* Merégy halálb(an) szegeny emberektől maratt öltözet ... vaszon rokolya nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 33–4].

Szk: *viselt ~. 1679:* viselt vászon rokolya váll nelkül nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 80].

vászonsátor vászonból készült sátor; cort de pînză; Zelt aus Leintuch. *1660:* Ugyanezen esztendőben[a] mindjárt Szeben alá szállván, Sellenberk nevű faluban lévén az hadakkal; gyülés hirdettetvén, expediáltattam az gyülésre januáriusban, egyszersmind az újesztendő ajándékát is megvivén Önagyságának; ott maradván tizenhat napig egy vászonsátor alatt, az havas alatt, az mezőben [Kv; KvE 179. – [a]1660-ban].

vászonsurc vászonból készült női kötény; şorţ de pînză; Schürze aus Leintuch. *1656:* Szegottettünk egy szolgalo leanyant (!) ... Igirtunk ... Ket ingalyat, Ket vazon surczot[a] [Kv; ACJk 58b. – [a]Folyt. a fels.]. *1790:* Három Vászon Surtz [Mv; MvLev. 4 Boka Katalin hagy.]. *1800:* Egy vászon Surtz ... xr 32 [Mv; MvLev. 3 Illyés Anna hagy.].

vászonsurgyé vászonból készült szalmazsák; saltea de pînză; Matraze aus Leintuch. *1795:* Egy vászon Surgyé viseltes Dr. 30 [Mv; MvLev. 5 Szabó Moses hagy.].

vászonszövés ţesutul pînzei; Leintuchweberei. *1679:* Vászon szövéshez valo jó borda nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 83].

vászontarisznya vászonból készült tarisznya; traistă de pînză; Ranzen aus Leintuch. *1659:* Édes Bátyám uram, Kegyelmed irja, hogy egy vászontarisznyában egyet-mást is küldött ide Kegyelmed, az mikor utolszor elment innét; én bizony nem láttam, kinek adták, azt sem tudom | Édes Bátyám uram, itt bizony mindenött kerestettem azt az vászontarisznyát, de sohutt nem találtam [TML I, 398, 400 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

vászontok vászonból készített párnatok; toc de pernă din pînză; Kissenüberzug aus Leintuch. *1817:* Egy uj párna, vászon Tokkal, fél viseltes varatos fejü hajjal [Mv; MvLev. 2].

vászonvánkos vászonból készült vánkos; pernă de pînză; Kissen aus Leintuch. *1647:* negy eoregh vankos ... Esmet ket veresses vaszon vankos [M.királyfva KK; BK 48/16].

vászonvétel vászon vásárlása; cumpărarea pînzei; Leintucheinkauf. *1681:* mivel mind à vas Bányakra; varhoz valo Sakokra, es egyeb szüksegre, feles vaszon erogaltatik, azert à modo az D. Officialis ugi Industrialkodgyek, hogi Lene, Kendere elégséges légye(n), mert az vaszon vételre erogalt pinz ez utan nem acceptáltatik [VhU 71].

vászonzacskó 1. vászonból készült kisebb zsák; pungă/săculeţ de pînză; kleiner Sack aus Leintuch. *1668:* Az tíz tálat, tál tokot s két öreg tálat is küldem; tiz kolbászt, két riskásás (!). Asszonyom számára gesztenyét egy vászon zacskóban [TML IV, 258 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1683:* Egy ruhab(an) nuszt labok edgy vàszon sacskob(an) dirib darab nest hulladekul ... Egy roszsz nuszt kesztyü [UtI]. *1752:* egy vászon szácskóban áféle haszontalan moj étte vállak, és dirib darab fotnak valo posztok [Br; ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1789:* Egy Fijokba 11 vászon Zatsko [Mv; ConscrAp. 39]. *1867:* küldöttem ... oct. 22ikén ... egy vaszon Zatskoba 7. kupa köménymagat [Bányabükk TA; KCsl 3].

2. pénz-, ill. levéltartásra használt vászonból készült kisebb zsák; săculeţ de pînză; kleiner Geldsack aus Leintuch. *1644/1648 k.:* Tetettem ... Egj Vaszon Zacskoban ezer negj szaz nyolczva(n) ket araniat es haro(m) ortot No 1487 3/4 [Born. XXXVIII. 14 St. Bethlen felj.]. *1652:* Egy vászon zacskob(an) negy szaz harmincz negy Arany. Potura pinz fl: 3//12 [Nsz; IB X/2 Bethlen István lelt.]. *1674:* Vagyon Egy vászon sacskoban flo 12 apro p. [Beszt.; WassLt]. *1697:* Egj vaszon zacskob(an) holmi levelek [Alvinc AF; Mk 8 Alvinci Péter inv.]. *1722:* az Mlgs Tarnok Macskási Familia az zalogos portionak zalag Summa penzevel, in facie Saedriae én altalam Tisztem szerint kezemben adván két vaszon zacskob(an) az zalogos portio zálag Summa pénzét meg kinaltata [Branyicska H; JHb XXXV/72]. *1777:* Párnahajb(an) bé téve, Fejér pénz száz öt Magyar forint, Hetven négy pénz ... megint azon Párna hajb(an) valami Vászon zatskoban Pappiros közi tizenkét kòrmötzi Arany és ket harmas Arany [Nagylak AF; DobLev. III/503. 2]. *1797:* Kesz penz egy vászon Satskoban nyoltz Mforint harmintz két pénz [M.igen AF; DobLev. IV/777. 9]. *1845 k.:* Záros Ládamot ... fejszével fel hasogatták, a' mi aprolékos volt benne meghagyák, a' Vászon zatskot pénzel ... el takaritották [KLev.].

vászonzacskócska *kics* kis vászonzacskó; punguliţă/punguţă de pînză; kleine Tasche aus Leintuch. *1755:* Sára Aszszony az maga kertébe hiván Palko társammal, mondgya: fogjátok pázmára fiaim â Török buzát, mert ittem bizonyoson tanalunk valamit ... tanaltunk egy kiss vászon Zacskocskát ... benne két kis rez gombocskát, és egy gyürüben valo követ [Déva; Ks 101].

vászonzsák vászonból készült zsák; sac de pînză; Sack aus Leintuch. *1647:* 3. vaszon sáák [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1681:* Vagjon ... jo vászon Sák Nro 14 [Vh; VhU 514]. *1697:* Ott lévén egy sendelyes gabonás ház is ... Egy vászon sákb(an) alakor Cub 1 // [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 5]. *1740:* Jó Ruha avagj Vászon 'Sák 1 [Gyéressztkirály TA; Ks 89/7]. *1799:* Vászan Zsák 63 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

Szk: *foltos ~. 1679:* Fóltos vászo(n) zsak nro 10 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 73] * *viseltes ~. 1839:* Hét viseltes vászon 'sák [Kv; Ks 73/55].

vatáf felügyelő; vătaf; Gerichtsvollzieher. *1655:* Szintén ez órában érkezék Kegyelmes Uram, Havasalföldébül az apródok vatáfja egy vice hadnaggyal együtt, hozván az boérok levelét [Veress, Doc. X, 291 Mikes Kelemen Kelemen Györgyhöz].

vatáfság felügyelőség; funcţia de vătaf, vătăşie; Amt des Gerichtsvollziehers. *1766:* A tavaszon azt referálták a generalisnak, hogy valaki elárulván Lázárt, ki ott[a] vatáffságra ment volt, nagy suspitioba jött volt [HalmágyiNIr. 257. – [a]Moldvában].

vataházi a Vataháza (K) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vataháza; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vataháza: Vataházához tartozó; din/care aparţine de Vataháza; zu Vataháza gehörig. *1643:* mentem uala az Gazdam akaratiabol ... ez ... vatahazi Erdeóre faert [Sárd K; RLt 1].

vatírozott bélelt; căptuşit (într-un anumit fel); untergelegt. *1816:* Fekete vatírozott atlatz Sál ... 7 Rf 22 xr [Kv; Born. IV/41]. *1820:* Egy vatirozott Levántin Überock [Mv; Told. 19]. *1825:* Egy ujj egész 'sellyem béllésü vatérozott palást [RLt]. *1826:* Egy vattirozott sellyem slafrag [Koronka MT; Told. 19]. *1849:* egy dr: vatírozott Sapka [DLt].

vatka a pálinka előállításának folyamatában használt edény; vas folosit în procesul distilării ţuicii; Topf für Schnaps. *1793:* A Palinka Főző Házban ... Kevertes Malá-

tás Hordok Nro 14 Csühős Hordok Nro 3 Vatka és tisztálás alá valo Csebrek Nro 4 [Almás K; JHbK XXIX/38].

vátra tűzhely; vatră; Feuerherd. *1727:* Ős örökségekben mind benn a vatraban mind künn Erdön s mezön s azt nem hallottam, hogy valaha meg osztoztak vagy edgyeztek volna [Francisc Hossu-Longin gyűjteménye a kv-i Egyetemi Könyvtárban. 253/2 fiók. – Kiss András kijegyzése]. *1749:* A ... szub Kos nevü heljben levo kaszalo Rét ... Gsürcs (!) Toma Kaszalo Reti ... eddig az en értemig mind Gsürcs Toma birta s mais birja az maga Vatraja utan [Runk TA; Szentk. Popa Iuon (66) jb vall.]. *1756 k.:* A Jerugával kolált Bányának fenekét, vagy vátráját senkinekis a' Possessorok közzül, kiknek határában az afféle Bánya volna, ugy azok(na)k arendássit is el hajtani nem szabad 8. forint büntetés alatt, mellyet ha ki tselekednék a kártis meg fizetni tartozzék a' Jeruga Gazdájának [Born. XXXVIII/8. az abrudbányai bányászok törv.].

Szk: *oláh ~. 1740:* Itt Borzáson mindenféle Dézma egyedül az Uraságé szokott lenni, minthogj Olá vátra, a' Fiscus nem dezmál semmit [Borzás H; Ks 89 Inv. 93].

vátrapénz adónem: tűzhelypénz; dare percepută pe fiecare vatră: eine Art Steuer. *1828:* Gothátyán Ugy nevezett Vátra pénz 8 Rfrt 30 xr ... Vortzán ... 14 Rfrt 42 xr ... Csertésen ... Bagara és Fujes Ugy nevezett vátra pénzt ád 7 Rfrt 41 xr [Born. II az illyei dom-ban fizetendő taksák].

vatta vată; Watte. *1825:* 1 vataval bérlet kávészin iberok tafota [Kv; Pk 5]. *1828:* 1 loth sellyem 1 f 12 4 tábla vatta 1 f [Mv; DE 3]. *1829:* Szenkovits Kájetán boltyabol ... 6 Tabla vatta ... Rf. 1ª [Kv; SLt XLI. – ªFolyt. a fels.]. *1847:* Egy kaput tsinálása 7 Rf ... vatta a kaputba és láijbiba „ 18 [Kv; Pk 6]. *1849:* Az Magyarka tsinálása 7 Rf 30 xr varosejem vatta és egyébb hozzavalok 2 Rf 30 xr [Kv; Pk 6].

vatyikó molnármérce, köpéce; măsură de morar; Müllermaß. *1768:* A Malomb(an) találtatott ... Egy petsetes ujj véka két fel töltö veka, egy köpetze v(agy) vatiko [Sarmaság Sz; TGsz 23]. *1786:* a' Vár meget egy kőre épitett Malom ... Vagyon benne ... Vatyiko 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1791:* Ezen Lisztelö Malomban vagyon Votyiko Nrö 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37]. *1799:* Egy véka egy Vatyiko [Bányabükk SzD; Mk conscr.]. *XIX. sz. e.:* Egy véka egy Vajtiko [Kővárremete Szt; TSb 57]. *1838:* A' Pétra keze alatti also malom borona fábol, Szalma fedéllel, egy alsó, két felsö kö, égy nagy hámbár, és kis hordo – otyiko (!) – két garadª [Bogátaᵇ SzD; BetLt 2. – ªFolyt. a fels. ᵇA. v. F.bogáta]. *1851:* Malomban ... egy hasznavehetetlen hambar vatyiko [Bogátaª SzD; BetLt 2. – ªA. v. F.bogáta].

Szk: *vámoló ~. 1791:* Malom ... Vámolo votyiko Nrö 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37] * *vámvevő ~. 1791:* Rajtoltzi Határon Lévő Malom ... Vám vevő Votyiko [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37].

vatyikóvám molnárok által fizetendő illeték; taxă plătită de morari; von den Müllern bezahlte Steuer. *1843:* A' Zsidó Malom Arendások oly tetés vatyikó vámot vesznek, a' mit mások soha sem vettek [DLt 1303].

váz báb, bábu; păpușă, marionetă; Puppe. *1676:* elbúsult lélekkel vagyok e miá a had miá. A kapitányok lágyak-e? mit akarnak-e? nem zabolázzák a hadnagyokat ... Csak vázok ezek a kapitányok [TML VII, 167 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710:* A condítiókot ha megtartja Béldi Pál, csak egy váz leszen mind az országban, mind a fejedelem udvarában, és így Teleki Mihály amit akar, azt viheti véghez a fejedelemasszony által a fejedelemnél [CsH 125–6]. *1710 k.:* Amit a szász és a két német akar, az lesz; a magyar és székely commissarius csak váz, hergenek, morganak [BÖn. 930].

Szk: *~ formában. 1668:* Vissza mene ugyan Csehbül Somlyóban, mivel addig jütt volt, de én egy ujjnyi instructiót sem adtam neki. Váz formában ott leszen talám ez héten, mert az mint mondá, bejü az gyülésre [TML IV, 293 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Sz. *nem ~ ő az ő házában. 1710 k.:* nem tudom, mi az ördög vitte Teleki fülébe, hogy Pernyesziné által vettem én a leány megegyezését; nosza villámlani, csattogni: nem váz ő az ő házában, miért nem kellett legelébb ötöle kérni, jó szívvel odaadta volna [BÖn. 752–3] * *olyan, mint a/egy ~. 1704:* Azért reménykedék az Istenért az úrnak, hogy vegye maga patrociniuma alá, mert fél az veszedelemtől, hiszen a dolgot és törvényeket illustrálja, demonstrálja, azzal hivatalját cselekszi, nem azért ültetvén oda az ítilőmestert, hogy ott csak olyan legyen, mint egy váz | Másként ha őnagyságok most arra szoktatják, hogy hallgasson, vagy olyan legyen, mint a váz, azután őnagyságoknak is miképpen szolgálhat? [WIN I, 137–8].

váza 1. virágváza; vază, vas de flori; Vase. *1789:* A' Stellasok tetején ... 3. Gibsböl valo Vázák [Mv; ConscrAp. 44]. *1805:* Egy nagy Chinai, feketénn Aranyosonn Lakirozott Kaszten. A' teteinn két Wasen, és egy kosár, hasonló munkával [Mv; TGsz 52].

Szk: *kínai ~. 1837:* Két nagy aranyozott Chinai váza | Egy Chinai nagy váza fedeles [Szentbenedek SzD; Ks 88/8].

2. edény; vas; Topf. **Szk:** *fagylaltos ~. 1837:* Fagylaltos nagy váza aljával 2 [Szentbenedek SzD; Ks 88/23] * *kenyérhez való ~. 1837:* Kivül barna, belöl fejér kávés edények két Ibrik égy kenyérhez valo vaza [Szentbenedek SzD; Ks 88/9].

vazallátusság vazallusság; vasalitate; Untertanheit. *1705:* Magyarország nem vasallatusság alatt, hanem libertas alatt lészen, Erdély pedig fejedelemség alatt [WIN I, 550].

vazallus vasal; Vasall. *1663:* sok méltó mentségim lehetnének: 1. Hogy olyan rossz embernek, mint ő, kell már utoljára vasallussává lennem, szégyenlem, bánom is, de nem tehetek róla [TML II, 492 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1679:* már az követek részére való assecuratio és passus, melyre egyedül várakoztak és érkezve mindjárt is indulhatnak vala az követek, Szakmárt lévén, ez confusiókra nézve visszavitetett és azolta kezdte az német ez szokása szerint való hamis fogásokat forgatni, hogy ő urunkkal s Erdéllyel nem tractál s az magyarokkal sem, mint vazallussival [TML VIII, 534–5 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1710 k.:* Teleki eskütt, szitkozódott: nem lészek vazallusa, jobbágya az ilyen amolyan fiainak [BÖn. 758].

vecelei, veceli a Vecel (H) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vecel/Vețel; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vecel: **1.** Vecelben lakó; din/care locuiește la Vecel; in Vecel wohnend/wohnhaft. *1799:* A Vetzelei közönség ellen, a Dévai Urada-

lom Kortsomárlásbeli – Jussában eshetett avatkozása, s ezzel az Uradalom(na)k okozhatott sérelme aránt bé jelentett panaszokra nézve ... bizonyossá válik, hogy az emlitett Vetzelei Közönség még ã Szélybeli Katonaság fel-állása előttis ã Kortsomárlás Jussával békességesen élt [Ks 101 a gub. Kv-ról].

2. Vecelhez tartozó; din/care aparţine de Vecel; zu Vecel gehörig. *1720:* tudom azt, hogj Veczeli hataron az Város terib(en) vagjon edgj darab ret ... ezen retről ... sok török buza Dézmát ket hidassal Josika Sigmond Ur(am) maga számara el hordattatta [Branyicska H; JHb Vlád Demeter (42) jb vall.].

véckei a Vécke (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vécke/Veţca; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vécke: **1.** Véckén lakó; din/care locuieşte la Vécke; in Vécke wohnend/wohnhaft. *1588:* wouek kezessegen ky az wytezlô Petky Istuannak egy weczkey Jobagiath, Marton peterth [BálLt 81]. *1774:* vagyon ... 'a Veczkei Plebánusnak 20. kalangya buzája [O.zsákod KK; LLt Vall. 201]. *1841:* Vétzkén Közép Völgy lokára a' Vétzkei Lipitoroknak és Czigányoknak számokra vettetett ... Török buza [Told. 40a].

2. Véckén levő; din/care se află la Vécke; in Vécke befindlich. *1826:* A Vétzkei Gabonásba ... Találtatott két Szüszék (!) [Told. 41].

3. Véckéhez tartozó; din/care aparţine de Vécke; zu Vécke gehörig. *1647:* Hetbiket es Eoluest az Ueczkei iozagot adak Balassi Mihaljnenak Petki Ersebethnek [Vécke U; BálLt 82]. *1774:* 'a Tegnapi Napon az Uraság Véczkei szöllőiben leveleztünk 'a több Jobbágyokkal | Vagyon két Szántó föld Véczkei Határon, melyet Virgó földnek neveznek [Vécke U; LLt Vall. 165, 181].

veckendik vackolódik, fészkelődik; a nu sta locului; sich bewegen. *1710 k.:* Hánykódik, veckendik a székben: Igy uram, amúgy uram, de bizony megmutatom, hogy én vagyok itt elsőbb, nem kegyelmed etc. [BÖn. 962].

vecki a Veck (BSz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Veck/Escu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Veck: Veckhez tartozó; din/care aparţine de Veck; zu Veck gehörig. *1780:* a Veczki és Gyurkapataki Portioknak conscriptiojok ott helyb(en) peragáltatott [BSz; JHbK LIV/25. 20].

vecsérdi a Vecsérd (NK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vecsérd/Vecerd; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vecsérd: Vecsérden lakó; din/care locuieşte la Vecsérd; in Vecsérd wohnend/wohnhaft. *1588:* Vecerdy ... Radul Hortobacz Balazfy Borbara asszony Jobbagya ... Ezt üalla az mit az felseo bizonsag czak hogy Eűűcl kwleombeoz [Vecsérd NK; SLt V. 14].

vecsernye 1. esti/délesti templomozás; vecernie; Gottesdienst am Abend. *1641:* Bardosi szüle (!) ... fassa est Ez elmult vasarnap estue veczerniereől hogi ki jöuenk it az varga szin alat le vlek [Mv; MvLt 291. 291a]. *1710:* Carolus császár ... ebéd után mintegy óráig maga rendes mulatságára időt veszen, és mindjárt esmét a közönséges dologhoz nyúl, mely után vecsernyére a templomban megyen [CsH 463]. *1767:* Láttom azt szemeimmel hogy egy vasárnap vecsernye után kalákába akartunk volna Falusi Legényekül menni az Falubon Lévő Hidnál Kis Vaszij meg allá az utat verekedni szándékozván [Bethlensztmiklós KK; BK. Udvar András junior (18) jb vall.].

Szk: *~ alatt. 1823–1830:* Csakugyan hirtelen való terhes nyavalyába esvén, 1786. december 9-én, úgy tetszik, mely vasárnap nap volt, vecsernye alatt meghalt [FogE 86] * *~re harangoz. 1736:* Harang sem vala[a] egy is, hanem két jókora csengettyű, az kikkel iskolákban csengettenek, misére, vecsernyére is azokkal harangoztanak [MetTr 426. – [a]Kv-t a rk-oknak]. *1823–1830:* December 7-én ... prédikáltam legelőbb, és elmondottam Kebeleszentiványon, azután Agárdon, s midőn onnan mennék hazafelé, Jedden[a] harangoztak vecsernyére [FogE 98. – [a]MT] * *vasárnapi ~. 1612/1723:* Minden harmad Vasárnapon reggel a' Pap Bodonba[a] menyen praedikallani, ugy minden Vasárnapi Vetsernyén Bodonba menyen praedikallani [HbEk. – [a]MT].

2. este, a vecsernye ideje; seară, timpul zilei către apusul soarelui, chindie, vecernie; Abend, Zeit des Abendgottesdientes. *1573:* Mihal Kowach Madarasy a Nyarad Mellet Azt vallia hogi penteken vecernye korba volt hogi harman Indwltak volt Zamosfalwa fele Aratni ... Mykor ... ket legeny Eleykbe Tamad karokal [Kv; TJk III/3. 415]. *1646:* Lengyel Laszlo foglyot accusalua(n) director Ur(am) hogy ... az templomba(n) be menue(n) vecsernyekor ... a p(rae)dicallo szekbeol az szeonyeget ... el akarta lopni kezeb(en) kaptak [Kv; TJk VIII/4. 81]. *1681:* Az Malom Proventusabul az itt lako Magiar p(rae)dicator(na)k Sabbathale jar; Ennek terminusa: Szombat vecsernyejetöl fogva, vasarnap vecsernye üdoigh vala [Hátszeg H; VhU 604]. *1736:* Tegnap vetsernyekorig jelen volt [Harasztkerék MT; Sár.]. *1759:* Csötörtőkön Vetsernyekor Verték megh [Teke K; Told. 26]. *1774:* Tisztarto Uram ... két versben égy más után 25ott 25ött vagatott ream, s annyira el veretett volt, hogy regeltöl fogva estve felé Vetsernyéig alig tudtam itten az Faluban levő hazomhoz menni [Mocs K; KS Conscr. Argyeus Danyila (40) jb vall.].

Szk: *~ tájáig. 1765:* Perceptor Uramhoz igen jó reggel menvén oda Dél utánnig majd vecsernye tájáig ezen administransokat ott tartoztatta [Tövis AF; Eszt-Mk Vall. 221] * *~ tájatt/tájban. 1727:* Sárdrol ... Boczko ur(am) altal küldet kgd levelit az estve Vecsernye tájban érkezék vélle ő kglme [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1734:* vetsernye tajban hirt adtak Dubo Marton ur(na)k az lonak el szaladása iránt [Torda; TJkT I. 42]. *1737:* monda Könczei Gabor ur ide jartam ehez a tortsos Nenemhez mivel az vetsernye tájban holt hiret hoztak vala [Kanta Hsz; HSzjP]. *1770:* Augustus 15dik Napján ... Vetsernye Tájb(an) [Csekelaka AF; Told. 23]. *1775:* Vasár Nap pedig dél után mentünk ki a mérésre s vetsernye tályba pedig el valottunk [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1816:* Dél után mintédgy Vetsernye tájatt az Jeddi Erdőn voltam [CsS]. *1823–1830:* Szombaton vecsernye tájban el is jő a doktor válasza [FogE 298].

vecsernyeharang esti harangszó/harangozás; clopotul de seară; Abendglocke. *1652:* Vagyon az Nadas viszen egy malomis ket kerekw felwl czapo malom ... Ennek az vamja szombattul, vetsernye harangtul fogva vasarnap mig' az reggelj p<re>dikatzio meg' lenne addig' annak az felseo keőnek az vamja az Pap(na)k jar [Türe K; GyU 97]. *1710 k.:* Vecsernyeharangkor megindulván az olyan jó paripás had, nem mehete-e el 5–6 mérföldet hajnalig? [BÖn. 766].

Szk: *~(kor) tájban. 1591:* Apiok Janos, Thwrej[a], Cardinal

vram eo Naga Jobbagia vallia ... Lattam zeredan veczernie harankor taiban, hogi ez ket zekeres emberek Twrere az vamra be jeouenek, bezelletemis vellek [Kv; TJk V/1. 107. – [a]Türéből (K) való]. *1597:* Lukach Mihali alias Zabo ... fassús est ... dellest vechernie harangkor taiban az azzoni giermekit az hazban be rekezte [Kv; TJk VI/1. 20]. *1661:* veczernie harang tajban ment el onnet, egj feket hordozvan titkon az tariszniaiaban [HSzj *tarisznya* al.]. *1766:* Zajzon Bálint ott volt Lopjásban kert ágért, mivel hozzánk vetsernye harangkor tájban bé jött vala [Sszgy; HSzjP Civis Alexander Szilágyi (27) gy. kat. vall.].

vecsernyeharangozás esti harangozás; clopotul de seară; Abendglocke. *1772:* vetsernye harangozás után ... a' Csordával a' Bora Cseréje alatt lévén láttam hogy Kránka Todor egy Marhát vezetett [Koronka MT; Told. 26].

vecsernyeidő este; seară, timpul către apusul soarelui, chindie; Abend. *1681:* Az Malom Proventusabul az itt lako Magiar p(rae)dicator(na)k Sabbathale jar; Ennek terminusa: Szombat vecsernejetöl fogva, vasarnap vecsernye üdoigh vala [Hátszeg H; VhU 604].

vecsernyemondó-szék imazsámoly; scăunel foarte scund pe care stă în genunchi persoana care se roagă; Fußschemel, Schemel. *1862:* Vecsernyemondó szék behuzó damaszk fl. 2 [Bács K; RKAk 233].

vecsernyeszék esti egyházi bírósági ülés; scaun de judecată bisericească care se ține seara; Gerichtssammlung am Abend. *1584:* Tartozik is az poztos sowago az biro pechetire ez felwl megh Irt dolgokirth es Casusokba eleó Jwni Teórvinre de nem eleb hane(m) veczernie zekre [Torda; DLt 212].

vécsi a Vécs (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vécs/Brîncoveneşti; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vécs: **1.** Vécsen lakó; din/care locuieşte la Vécs; in Vécs wohnand/wohnhaft. *1572:* azt Jrya kegtek wechyek, az Bezterczey tartomanbelj olahoktwl wetteek wolna el az Jwhokat az ewnen hatarokbwl, es hogy kegtek Jmmaron keczer kwldet wolna az wechy tyztartothoz ... hogy howa walo legyen Jgassagh zerynt az hawasnak az hatara [Bongart BN; BesztLt 3684 Lucas Pisthaky a beszt-i bíróhoz és esküdt polgárokhoz]. *1661:* Itt is az abrak igen fogy, Asszonyom ő kegyelme küldött volt az vécsi udvarbíróhoz, hogy az szénát szállítsa ide | Édes Uram, megadá az vécsi ember az Kegyelmed nekem küldött levelét [TML II, 48, 64 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1793:* Hidos és Kis Hajokért elö pénzt adtam ... Kemény Simon Ur eö Exlja Vétsi Udvar Birájának [Maroskeresztúr MT; JF 36 Kocsis István lev.]. *1797:* vétsi Réfor(matus) Predikátor Intze István Uram [DE 2].

Szn. *1690:* Nemes Torda varmegye(ne)k Felsò processusabeli adajanak perceptora Vétsi Kovats jstvan mpia [Vécs MT; SLt AU. 58].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gerbauch: Vécs lakosa; locuitor din Vécs; Bewohner von Vécs. *1572:* azt Jrya kegtek wechyek, az Bezterczey tartomanbelj olahoktwl wetteek wolna el az Jwhokat az ewnen hatarokbwl [Bongart BN; BesztLt 3684 Lucas Pisthaky a beszt-i bíróhoz és esküdt polgárokhoz].

vecsin jobbágy; vecin, iobag; Leibeigene. *1630:* mint Vecsinnyek Boeroknak szoktak szolgalni klakaban | egész Bráza az Posoritaiak Boerok Boersagann vagyon, és mind az egész Fauul vecsinyek az Posoritaiaknak, mind Havasak erdejek Folyovizek, malnok malom hellyek, mind a Posoritaiaké, kiröl levelek is jó volt a Posoritaiaknak [Fog.; UF I, 125, 127]. *1640:* Boyerok ... Sztoyka Urszul ... veczinye vagion kettö ... Barb Aldge ... veczinye 4 vagion [Hersény F; UC 14/48. 55] | Boyerok ... Boyer Sztancsul ... veczinye vagion 11 ... Papok ... Ztan Popa ... Boyer Eorekseget bir mindenestúl ezen hataro(n) ... veczineie (!) vagion 6 haz. Koman Pap ... Boersagot bir Szanto feoldel mindenestúl 20 köbölre valot Retet 12. szekerre valot, eot veczineie vagio(n) [Kopácsel F; UC 14/48. 58] | Szanto feoldet mind harman edgiüt ... birnak ... Veczinniek edgieb ninczen az notalt 15 haz jobbagiokon kivül mellieket az aszszoni csak maga edgiedül bir az Szevesztreni ket jobbagiokkal edgiüt es a Berivoj jobbagiokkal [Récse F; UF I, 764] | Boerok. Salamon Laczko ... Iuratus Assessor ... vagion veczinieje (!) 3 [F; UC 14/48. 74] | Boerok es Szabadosok. Radul Zirbul ... Iur(atus) Assess(or) sed(is) Iudicia(riae) Fogar(asiensis) ... havastis az havas el földj hataron bir tőb Attiafiaival edgiüt ... niolczad resz Boiersagot bir harom veczinnie vagion | Jonasko Gruia[a] ... Az havasban es Boiersagaban anni resze mint Radul Zirbul(na)k 5 veczinnet (!) bir tőb Attia fiaival edgiüt [Ludisor F; UC 14/48. 100–1. – [a]Ráírás miatt bizonytalan olvasat] | Pap. Popa Boer ... Boer Eorekseget bir ut praetendit sed Literis destituitur ... 9 haz veczinnie is harmad magaval Attiafiaival birja harmadat Viste Maire nevü havasnak [F.vist F; UC 14/48. 124] | Boerok ... Radul Voykan ... veczinnie vagion. 6 ... Opra Aldgye ... veczinnie volna de Jancso Pal jobbagy, semmi hasznat nem veheti [A.árpás F; UC 14/48. 136–7] | Boyerok ... Kompsa Boyernak negy fiai marattanak ... Negyen edgy eorokseget birnak ... 8 haz veczinieje vagion [UF I, 729] | Jonasko Grama ... Az havasban es Boiersagaban anni resze mint Radul Zirbulnak, 5 veczinniet (!) bir töb attiafiaival edgiüt [UF I, 775]. *1675:* némellyek bóérságokat ferdelára birnak, melyhez havast, malmokat, es egyeb pertinentiakotis birnak; vecsinyekis szokott volt lenni, kik klákálni tartoztanak [Fog.; UF II, 661 Nic. Uzoni de Fagaras (46) vall.] | Voltak ős őrökös bóérok ... mely bóéroknak bóérságokra jobbagyok telepedvén ... kik vecsineknek hivattatnak ... tartoztak Karácson tájban egy szekér fával, egy kőből zabbal, ekével déligh szántani, nyárban deligh kaszálni, is deligh aratni [Fog.; UF II, 662 St. Leszai de Fogaras (43) juratus notarius Sedis Superioris Fogarasiensis vall.].

vecsinföld jobbágyföld; pămînt în folosință iobăgească; Feld, das von dem Leibeigenen bearbeitet wird. *1653:* Tudom azt, hogj ... az pap haza Nagj Thamas vramnak veczyn földen uagion (nem tudom kj bojersaga) semmi boyersagat nem tudom az papnak hogj <birta> uolna [UF II, 88 Felsö Venicen lako Thoma Paszereh jur. vall.].

vecsinség jobbágyság; stare de vecin, vecinie, iobăgie; Leibeigentum. *1640:* Boerok ... Sztoye Urszulne ... Ennek az ura edgy volt Ludul Sztoiaval ... azok eorekseget biriak fiai utan melliet Ludul Sztoia azon veczinseghe es havasak vagion | Ztoika Gravul ... ketten az battiaval Thodor Gravulal az falunak negyed reszet biriak veczinseggel, vagion veczinniek Felso Arpason eott | Komsu Ztancsul ... az fiaval Berszan Ztancsullial es töb sok attiafiaival (kik jobbagiok)

harmad reszet az falunak veczinsegel edgiüt biriak. Felso Vistenis anni veczint [UF I, 716, 795, 803]. *1653:* Aztis tudom mondanj, hogj Juon Popa hazatól, az kiben most az pap lakik, Also Komanara praestaltak az vecynseget az Popecestieknek [F.venice F; UF II, 88 Manj Sutejka (50) vall.]. *1677:* Az meli Negy Fundushaz Bojer Sigmond Ur(am) Vecsinseget Praetendalt ... ezen Negj Fundustis Remitala Sarosi Jonas Ur(am)nak minden edig azakhaz birt földekel ... Bojer Sigmond Ura(m) minden közit ezekrül el véve [F; Szád.]. *1680/XIX. sz. eleje:* más felét[a] az Papoknak atyafiai birják itt(en) Persánban, jóllehet paraszt emberek; ennek előtte havastis birtak, de azután fejedelem számára foglalták, az Vecsinségről semmit sem tudok [Persány F; Szád. Mondrán lako Algya Stefán (70) boér vall. – [a]A bojéri örökségnek].

véd[1] *ige* **1.** a apăra; schützen. *1573:* lakatos peterne az vchan Megien volt, Azomba ky zeokellet Eleybe lakatos Leorinch ... Mond az Azzony Miert vttnel ha Mas Bantana is te vednel [Kv; TJk III/3. 248]. *1842:* az Aszszony nagy mérgesen egy kalán forro kását ugy csapot a' szemem közé, hogy ha tenyereimmel nemüleg szemeimet nem védem a' szemem is ki égett volna[a] [Dés; DLt 1452a. 3. – [a]Szolgáló vall.].

2. *~i magát* a se apăra; sich schützen. *1705:* Zilahi uram ... az urakat igen kiprédikálá ... az egészben célzott az gubernátorra, hogy az ő dolga volna. Kin az úr igen haragszik ... azt mondja, hogy ... hazugságot mond az Isten székiből, és csak magát védi az ilyen dolgokkal [WIN I, 547–8].

véd[2] *fn* védelem; protecţie, siguranţă; Schutz. *1849:* az ablak előtt védűl fa rostélly [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

veddegél lassan, egyenként bevesz/meghóditgat; a cuceri/ocupa rînd pe rînd; einzelweise besiegen. *1657:* ha megindulhatnának, és az hadnak egy része azokkal magát conjugálhatná, az dereka az magyarországi várakat, városokat veddegélné, kiknek nagy hajlandóságok is vala az fejedelemhez [KemÖn. 191].

veddeget veszeget; a cumpăra din cînd în cînd; manchmal kaufen. *1780:* Ezek Csak Pálinkát Szoktanak Árulni ... Én magam is hogy meg fáradtam hol edgyiktül, hol másiktul Fertálonként vedegettem magamnak [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

védelem 1. védés; apărare; Schützung. *1800:* ha Horvatovits vágy (!) Vinkler Károly Urat a Fiscalis Procuratort Kolosvárott meg kaphattyák, ezekis a' Jobbágyok és Szegények Védelmére vadnak rendeltetve [Nsz; TLev. 17/5 Köpetzi Nagy Josef lev.]. *1815:* a Csikos To nevezetű Törökbuza földek védelmére a Pala alatt folyo Nyárád vize martyától kezdve a Hegy alatt hoszszan a Bálintfalvi Határig régentén tartott gyepűnek a helye [Nyárádsztlászló MT; EHA]. *1827:* Mely Esketésnek és Bizonyság tételeknek rendéről, mi is igaz hitünk szerint irtuk ezen Relatoriat, melyet ... az Exponens Tekts Özvegy jövendőbéli Jussai védelmére nézve ki is adtunk [Fejér m.; DobLev. V/1109. 25].

Szk: *maga védelmére. 1850:* midőn már szinte a gyepűn ki léptek volna, őketis agyba, főbe, kezdették ütni, ekkor maga védelmére az édgyik Katana kardját ki rántván, azzal ütette a meg Támadokat [Dés; DLt 1320].

2. oltalom; ocrotire; Hut. *1811:* Jó Gróf! engedje meg, hogy azok nevibe, Kikkel jót tett, és kik vagynak védelmibe, Köszönnyem-meg a' Szent János Titkaiból [ÁrÉ 175].

Szk: *védelme alá vesz. 1809:* Ezeket ... meltoztatván a Flgs K. Gubernium Atyai képpen meg fontolni, meltoztassek hellységünket maga különös vedelme alá venni, és ha lehettséges méltoztassék aztat a Tyrok Statutiojától kegjelmesen fel szabadittani [Torockó; TLev. 9/43].

3. vmely dolog/igazság/álláspont igazolása; justificare, susţinere; Rechtfertigung. *1847:* Ezen egyezés megtörténte után csakhamar a bucsumi egyesült közönség mint még akkor ismeretlent két császári egyes arany útiköltséggel ellátva, ügyük védelmére Bécsbe küldött vala fel [VKp 165]. *1881:* Gyenge érvnek tartod azt, amit múlt levelemben irtam annak védelmére, hogy neked küldtem akkoriban az utolsó levelet [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1888:* Te kierőszakoltad azokkal a védelmekkel a mi önvédelmünket [PLev. 137 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. megvédés, vki ellen való felhozott vádak tisztázása; apărare, dezvinovăţirea cuiva; Abklarung. **Szk:** *vki védelmére kel. 1884:* Ön – az egyetlen – nemes szívében megsokallta a hallatlan bántalmakat, s mesteri tollát megragadta, hogy védelmére keljen erélyesen, tekintetbe nem véve, hogy Ön személyét is hasonló sértések érhetik; védelmére annak, kit már annyian bántalmaztak, s aki állásánál fogva magának elégtételt nem szerezhet [PLev. 115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

védelmez 1. véd vkit/vmit, védelmébe vesz, védelmet nyújt; a apăra/proteja; schützen. *1636:* (Az Úristen) kegyelmeteket egész Ecclesiajul ... végye kegyelmes gondviselése, Atyai oltalma alá, és azok ellen-is ... kik a kegyelmetek lelki ismeretin erővel akarnának uralkodni, védelmezze ugy kegyelmeteket, hogy azoknak-is igyekezeteket, tartoztassa, zabolázza [ÖGr 4 a fej. a ref. eklézsiákhoz sk aláírásával]. *1676:* Az Isten szegényekre, mint egyedül ő felségére maradtakra, fordulna már kegyelmes szemmel, kelne ki maga igye mellett, ezután is ellenségi ellen védelmezvén, tenné szegényeket győzedelmessé [TML VII, 251 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1677:* Isten, Uram, Kegyelmedet és szerelmesit védelmezze és adjon örvendetes hírt Kegyelmetekről hallanom [TML VII, 364 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1690:* sok utakon, módokon ellenünk készített veszedelmes praktikájoktúl, álnok(úl) forralt hamis minájoktúl, szent kezeivel védelmezvén [VassN 94]. *1737:* Tudgjaé a Tanu ... hogj ... Groff Széki Teleki Adam Ur ő Nsga Gliga Simon nevű Jobágját ... Pap Gábor védelmezte és oltalmazta, s mi csoda modon és szokkal oltalmazta [Dob.; TKl vk]. *1786:* (Az erdő) ha szintén az Mlgs Possessor Urak keze alatt lett volna is régén el praedálodatt volna, de az Communitas szorgalmatosan őrzi vedelmezi, hogy kár bennek ne essék, magak jövendőbeli nagy romlásakra [Torockó; TLev. 4/13. 10]. *1812:* Ekkor a számtarto és D(omina)lis Biro külön külön megfogván őkőt engem védelmeztek, Grantzkit pedig kérelték [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.]. *1816:* gabonáit, Szőlőit ... erdeit sat miként őrzette, védelmezte? [Mezőmadaras MT; Born. XVb vk].

2. *~i magát* védi magát, védekezik; a se apăra; sich verteidigen. *1812:* Megtámadták a Grofot, a' Groff magát védelmezte kétfelé tasztván két kezével mind kettejeket [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.]. *1850:* a körülvéve, éngem kövekkel agyba, főbe igyekeztek le agyalni – Magam védeméznì nem tudván, Tolvaj kiáltásra fokadtam [Dés; DLt 1320] | a midőn ... Münketis

ütni verni, s meg ragadni merészeltek, ekkor egyikünk, az igaz, kardhaz nyult, 's azzal magunkat védelmeztük [Dés; DLt 1320-hoz „Konstantin Sephanutz és Pintyiléj Schath Graenitzer Katanák" vall.].

3. igazának/álláspontjának helyességét igazolja; a justifica/sustine; rechtfertigen. *1793:* irattassék meg a' Mlgös Fö Consistoriumnak, hogy azon kérdésben forgo Harang iránt ... szándékozunk ... Leveleinket ki keresni és a Haranghoz valo Törvényes Jussunkat ... védelmezni [Kv; SRE 290]. *1798:* én mind az Egerszegi, mind a Veresegyházi Joszágat sok perrel ... szerzettem ki, tudják azt miképen védelmeztem ... felesegem Joszágát [M.déllő TA; DobLev. IV/802. 2a].

védelmezés védés; apărare; Verteidigung. *1796:* már igen sokára telvén az idő, az Exponens Ur is tovább nem várakozhatik. ugyan azért ezen maga ki nyilatkoztatása mellett intetteti is az Urat hogy ezen pernek vedelmezésire elő állani ne terheltessék [Ne; DobLev. IV/768. 1b]. *1814:* Melly törvényes Certifica(ti)onak Rendi, és follyása ... végben viteléről irtuk meg mi is ezen Bizonyság Levelünket Igaz Hitünk Szerént ... a fen tísztelt Exponens Vrnak jövendöbéli Jussának védelmezéséül ki is adtuk [DobLev. V/968. 1b].

védelmezhet 1. védhet; a putea apăra; schützen können. *1805:* ugy tanállya ezen közönséges Törvény szék, hogj azon osztály Levél tsak az Alperesek elei között kelvén, tsak azokra, és azok(na)k egyenes Maradékaira nézve vagyon kötelező ereje. Melly az idegenekre nézve el nem rekeszti az Alpereseket hogy lehető és az 1756-ban osztozok között akár tudva, akár nem tudva volt bizonyittásaikkal mások akár kik ellenis a' Törvény rendin Jussaikot ne védelmezhessék [Ne; DobLev. IV/887. 3a].

2. *magát ~i* védheti magát; a se putea apăra; sich verteidigen können. *1852:* az 1848-iki esztendő ... jogi- birtok- és földesuri viszonyokat meg változtatott; a' szerencsétlen foradalom békövetkezésével a' birtok egyes erőszakos foglalok által meg háborittatott 's a' meg karositott fél rendes törvényszékek hiányában magát nem védelmezhette, jogait viszsza nem szerezhette [Nagylak AF; DobLev. V/1330].

védelmező apărător; Verteidiger. *1835:* ha védelmező fegyveremtöl félszet nem vett volna, azon alkalmatossággal [Vaja MT; VH].

védelmeztet vigyáztat; a dispune să fie păzit; schützen lassen. *1756:* Balog Uram Gondviselöji hivatalban lévén minekünk ugyan személyünkben kárunkra nem volt, de eő kigyelme Gondviseletlensége miat Tilalmasainkban elég kárunk eset mivel az Marhák szüntelen dulták Tilalmasainkot s nem védelmesztette mint eő kigyelme előt valo Tisztek [Fentős Szt; TKl 6 r. zs vall.].

védelmeztetik megvédelmeztetik; a fi apărat (de cineva); geschützt werden. *1757:* (a Sándorokra) édes Atyokrol szállott két Seler olah Ember ... Semmit nekik az exponensek nem szoktának adni tsak eppen azért kötelezték magokot Sellérségre hogy legyen ki által Védelmeztessének [Szentmiklós Cs; EHA].

veder 1. vadră; Eimer. *1580:* Az my az Dezmalast illety ... vydret ... mikor mernek mind 'a harom fel dezmas oth legie(n), es ha ky annak vtanna vydret mer is semmyt rayta ne vehessenek rayta (!) [Kv; TanJk V/3. 228b]. *1591:* weóttem az Nottaryûstol, keet wederhöz valo fatt f – d 33 [Kv; Szám. 5/I. 27]. *1595:* Az korpahoz vettem egi Vedret ... d 5 ... egi bochkat ... d 10 [Kv; Szám. 6/XIII. 3]. *1600:* Aztis tudo(m) hogy bor hordassal egy negyvenes hordo bort Elekes Peter zeöleö hordassal teöltetet vra zamara ahoz penzel heth wagy niolcz vidret ha weött [UszT 15/40 Andr. Leórincz Tiboldi szabad székely vall.]. *1606:* Czinaltattam megh az Kiraly vczai Swtö hazban az vedernek az feneket vyolan, attam tolle f – d 12 [Kv; Szám. 12a/I. 29]. *1750:* Volkány Dumitru vőlt Bátsa ... még számban nem adot ... egy üstőt, egy Csebret, egy fenyő Kádat, két Vedret* [Koronka MT; Told. 12/17. – *Folyt. a fels.]. *1795:* Az általagok tzéduláji el lévén penészedve, az irás nem láttzott és tsak intézés szerént lehetett a vedrek számát ki jegyezni [Ádámos KK; JHb XIX/50]. *1796:* az Exponens Urna Sütö Jákob Nevü Szakattsa ... meg pirongata a Vederért ... mondván azért kertedé el a Vedret hogy mások(na)k is oda engedd [M.fodorháza K; RLt Odorheján Nyikite (30) zs vall.]. *1806:* szintén igy (!) ejtelt és vedretis a' Biro készit és ád a Bátsok kezébe, mellyeknek mássát megtartya [F.rákos U; Falujk 18b Sebe János pap-not. kezével].

Szk: *abroncsos hústartó ~. 1688:* Egy abroncsos hus tarto veder [Kozmás Cs; Törzs Inv. 4] * *esztenához kivántató ~. 1766:* Az Isztinahoz kevantato 2 veder és 4 Desaert Dr. /96 [Mezőcsán TA; Ks 26/X] * *faabroncsos ~. 1647:* Vagion ez Tornaczban Egy vasas fogontos veder; teli Arpa kasaual; ma fa abronczos veder teli keoles kasaúal [Drassó AF; BK 48/16] * *fürdőházhoz való ~. 1582:* hog az firideo hazhoz valo vidretth megh vasaztha Andras kowach atta(m) f. – d. 20 [Kv; Szám. 3/VIII. 62] * *írósvajas ~. 1768:* Iros vajas Veder 4 [Mezősztgyörgy K; Ks] * *vasas fogantós ~ → faabroncsos ~.*

2. kútnak a vedre; vadra fîntînii; Eimer des Brunnens. *1584:* 11 Juny Eskolaba hogy az kwtat meg chinaltak ... Lakatos Balint ket wedret meg vasazot, es ket Tengelt chinalt attunk neky f 1 d. 10 [Kv; Szám. 3/XV. 16]. *1585:* miert hogy az kúton valo vedernek az feneket ky teortek wolt, wy feneket chinaltatunk Kadar Mihalyal attunk attül ... d. 6 [Kv; Szám. 3/XIX. 29]. *1599:* Hogy az scolaban valo kwtrol az Veder le zakadot, es az egik abrancha el vezet, vettünk az abranchnak egi apro vasot d 12 [Kv; Szám. 8/XVI. 41]. *1629:* az Uidret az kutban szakacztottak (!) [Mv; MvLt 290. 175b]. *1690:* Vagyon egy jo böv Vizü Kutt, melyen be asva, köböl fel rakva, kereken fel vono Tengelyestol vider rajta nro 1 [Kentelke SzD; BK Inv. 6]. *1752:* vagyon jo Sendely fedél alatt valo kerekes kut, ki folyo tsorgojával es vedrével együtt [Pókafva AF; JHb XXV/73]. *1758:* Kútba bé esett veder ki keresésire valo horog Nro 1 [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1783:* a' Sütö Ház megett vagyon szinte a' Föld szinén egy Gardgyás kút, Ágas Gémes Veder nélkül [Mocs K; JHbK XXXI/1. 6]. *1796:* az Utrizalt Béres a Vedret le vette és meg indulván vélle a Vángyiliáját Tusa Joseffnek öszve szidta ... mejre Tusa Joseff ... azt mondotta, felöllem el viheted mert én nem szorultam erre a kutra [M.fodorháza K; RLt Fr. Jakab de Középlak (42) ns vall.]. *1798/1821:* Veder Kutra valo, fa káváju [Kv; Pk 5]. *1837:* Az udvar közepén lévő Kerekes Kut ... edgybe faragott bükfa gárgyával, a' veder tölgy fából vagyon 's jo moddal meg vasolva [A.szőcs SzD; BetLt 5].

Szk: *faabroncsú merítő ~. 1819:* egy Köbol rakatt Gémes Kut a Majoros udvarará (!) ki nyulo csatornájaval alatta lévő itato vállujaval és faabrantsu merittö vedrivel edgyütt [Baca

SzD; TSb 6] * *vasas ~. 1632:* Az Swteő ház megett egy filegorias kutt, melljen vagion egy vasas vider kerekeuel es tengelieuel [A.porumbák F; UC 14/38. 175] * *vízmerő faabroncsú ~. 1687:* Viz merő fa abroncsu vider nro 2 [Mocs K; JHbK LVI/6] * *vízmerő vasas ~. 1846:* hat rosz feneketlen hordó … egy feneketlen vīz merő vasas veder [Szászerked K; LLt] * *vízmerő ~. 1738:* Ezen Sűtő házon fellyűl vagyon … víz merő vedre nélkűl valo, jo Tölgj fa ágasos, és gem fás kút [Szászvessződ NK; Born. XX. 12].

3. mértékegységként használt veder (ragos alakban is); folosit ca măsură (şi în forme sufixate); Eimer als Messgerät. *1651:* az Ser főzeők … főzzenek korcziomara valo jo sert, es senki keőzwleok az ser latok hirek s engedelmeknelkwl egy penz arrátis se kulseő, sem penigh it levő ember(ne)k semmi szin es pretextus alat, se ejtelenkent se uedrenkent sem penigh hordonkent ne mereszellie(n) adni [Kv; PolgK 142]. *1672:* igaz vederrel, ejtellel, es iczevel percipialok, es erőgalok minden Perceptumokrol, es erogatumokrol igaz Regestrumat tartok [UtI]. *1676/1681:* Igaz Vedret, Ejtelyt, vékat es fontot tarczon[a] mindenütt; panasz rea ne légye(n), hogy nagyubbal vészen bé es kissebbel ád ki hol mit [Vh; VhU 659. – [a]A számtartó]. *1794:* hamis Vékával, vederrel nem élek, semmi féle oeconomiät Vingárdon[a] nem tractálok [TSB 24. – [a]AF].

Szk: *bormérő ~. 1836:* egy liu … egy bor mérő veder [M.péterlaka MT; TGsz 18] * *borseprő mérő ~. 1591:* Az filej Hazrol valo Registrum … Vagion Egy Borseöpreó Meóreő Vider Es Egy Bor Eitel Es Egy fel Eittel [Kv; Szám. 5/IV. 11] * *havasalföldi ~. 1739:* Ha most … edgy darab Havaselföldi bort vásaroltatna az Aszszony … az bor árrát ugy kőszőnettel meg küldeném a bor benne 80 vagy bár 120, száz husz havaselföldi veder [Szárhely Cs; ApLt Lázár Ferenc Apor Péternéhez] * *kupás ~. 1687:* ordátis percipiált 6. kupás vedret Nr. 5// [Bucsum F; MvRKLev.] * *somlyai ~. 1676 u.:* Bort minden külőn kenyeres ember ad[a] két ket veder bort a' Somlyai vederrel [Balla Sz; SzVJk 173. – [a]A prédikátornak] * *vasas bormérő ~. 1804:* Egy 5. Vedres Lájter, egy Liu … Két Vasas Bor Mérő Veder, egy Bor Lántzalo [Benedek AF; SLev. I Somlyai János inv.] * *vhány ~re* vhány vederszámra. *1652:* A Borbolis dezmat ad<na>k, ha tíz Vederre nem telik Ejtel szamra veszik ki az dezmat [Türe K; GyU 97] * *vhány vedrével* vhány vederszámban. *1570:* Anna Jso Ambrwsne hithy zerent vallya … Mond Dabo Thamas eo neky ez bizonsagnak, Nem adom kylőmben harom vedreuel mert Maßwtis vgy aggyak [Kv; TJk III/2. 4]. *1573:* Katalin darochy Ianos zolgaloia, Azt vallia, hogy … mykor eo Istwan deaknet zolgálta latta hogi penzt kert pecine zeoke mywre Mwst feiebe … De Zent Martonnapba 13 vedrewel alkwttak meg mykor Immar az kalachsiteo pinceiebe volna az bor [Kv; TJk III/3. 206]. *1584:* Eotweos Leorinchne Katalin vallia … fizettem En Smelczar Istuannak egikor Eotwen veder müstot Niolcz vedrewel Egy forinton Masodik eztendeoben … negy vedreuel attam Neky egy forinton [Kv; TJk IV/1. 237]. *1606:* Attam el hordaiaba(n) ket hordo bort Eőtue(n) hat hat Vedresecket, attam eöt uedreuel egi forinton [Kv; Szám. 12a/I. 13]. *1669:* Már ide felé az bor két vedrével jár [TMI. IV, 532 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1736 k.:* Vitte el égj oláh 22 veder boromat Sukra[a] hitelbe harom vedrével égj forinton [ArJk 36. – [a]Zsuk (K)] * *vhány vedret* vhány vedernyi mennyiséget. *1594:* 7 die Decemb(ris) A Zamwewo vraimnak attam Egy Alttalog Bortt, 36 widert … f 33 d 56 … Vrünk Ziksegere Egi hordo bortt 84 widret … f 80 d 64 [Kv; Szám. 6/I. 4]. *1708:* administralt Pocz Gjőrgj Ur(am) ezen … adossagaban uy borbul ket vedret, mely acceptaltatik in fl 1.//20 [Kv; ACJk 71]. *1827:* Februarius 28ik napján a Küs pintzém revidealtom és találtom benne … Sárasi Bort circiter 12 vedret mely premondänak kel [Csapó KK; RLt] * *vminek vedre* egy vedernyi vmiből. *1656:* Seprunek Vedre d 22 [Kv; Szám. 4/I. 10a]. *1707:* Vásárhelyi Andras Uramis administrált Uy bort harmadfel vedret mely bornak arra ketteivel vidrit cu(m) fl 1//20 [Kv; ACJk 63]. *1722:* Havasalföldiben béis küldette(m) Belényesit és Bornemiszszát, onnat lehet hozni eleget, de aláb bizony meg ne(m) veszi Vedrit 1. ortnál [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1782:* a méznek vedre hogj járt, a Szin méznek kupáját hogy lehetett adni …? [Mv; DLev. XXXVI. 4]. *1796:* ezen mi falunkban … a Rosnakis Vedrit Középszerű időb(en) itten hellyben el lehet adni fel Vonás forinton [Szentegyed SzD; WassLt]. *1806:* a' mustnak nállunk vedre most az őszszel őt márjáson járt [M.sáros KK; DLev. XXXVI. 4]. *1829:* El adtam négy veder Trébej pálinkát vedrit 3 Rforinton [Pókafva AF; Born. la Bod László tt szám.] * *zilahi ~. 1683 k.:* E mellett ad bort minden ember just. Nro 20. melly teszen Zilahi harmadfel vedret [Sámson Sz; SzVJk 165].

4. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány vedernyi; un anumit număr de vedre; von bestimmter Zahl von Eimern. **A.** főleg borra von.; mai ales referitor la vin; vor allem Wein betreffend. *1570:* <Ezt is> végeztük és engedtük őnékiek, hogy az me<sterré> léjendő az első békószőnő pohár két tál <étek> légyen; egyik boros, az másik pecsenye <legyen> egy veder borral az minél jobbat az üdőben az korcsomán találnak [Dés; DFaz. 8]. *1589:* Biro vram eztis megh kialtassa, hogj Akinek kert zeoleye vagjon hazanal, ha eottwen, hatwan, vagy .70. veder bora lezen, az az Niolczwan vederre Nem telik, hat Abbol dezmawal Ne(m) tartozik [Kv; TanJk I/1. 116]. *1610:* ő kglmek büntették az Megyesfalvi inasáért Szabó Pétert és Szabó Istvánt és Szabó Ferenczet és Megyesfalvi Szabó Jánost az inas szegődtetésért két-két vider borra [Mv; EM XVIII, 399]. *1642:* Szokas keozteok, hogy Zwretkor mindenik Vr reszen az Gonduiseleo el iaria eoket es kiteol 3 kiteol 6 kiteol penig leg felyeb 10 veder bort szednek az Vr szamara [Bh; GyU 73]. *1665/1754:* Másnap … tartozik az ujj Társ legény egy tál étekkel, egy darab petsényével egy fél kenyérrel, és fél veder borral; melyet elköltvén Isten hirével Társ legény lehet utánna [Kv; ACArt. 22]. *1672:* Mikor valamely Mester Ember avagy legeny a' Czehb(en) be akar allani elsőben tartozzék beköszőnő adni ugy mint 2. tal etellel egy pecsenyet egy veder borral es egy forintal, akkor penig kezest allasson, avagy Zalogot adgyo(n) [Dés; Jk]. *1712:* Pál András akkori biró az Eccl(esi)a(na)k tizen nyólcz, és ismét huszon negj veder borairol adgjon számott, mert ők vesztegették el, hiti után vallya, hites Egjházfiu Horvati Igaz Péter [Horváti Sz; SzVJk]. *1727:* ha az közönseges kalandosi szép rend tartásnak es mulaczagnak idejen egymast valaki besztelenitene (!) … szabadságaban legyen az becsületes Atyáknak szoszoloival és Dékányal meg büntetni edgy forintal … es veder borral [Zilah; Borb. II]. *1736:* Ha innya kezdett az fejedelem … egy veder bort megivutt, még sem részegedett soha el [MetTr 336]. *1756:* esztendőben esendő három sátoros Innepekre … leg alább huszon ött veder bort tartoznak administralni [Déva; Ks 101]. *1827:* Tartozik … minden Esztendőn az Exp(one)ns aszszony ezen bor béli terméseiből férjéről maradott adossága Interessében G. Kereszturra

Bartok János Urnak 30. veder bort adni [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 6 Boros Mihály (43) zs vall.] | Vagyon az Oláhok hegyiben[a] mely mint egy 100. veder bort termö Nagyságu [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 20 Mihik Joseff (40) zs vall. – [a]Szőlő]. *1850:* 36 veder ráta ürmös [Algyógy H; Born. Ii].

Szk: *vhány ~ boron marad* vhány veder borral elmarasztaltatik. *1617:* Azert az ki ebben az három falu[a] kerti felöl ualo uegezesb(en) pert jnditt, tehat köz hellien ugi mint Balintfaluan köz bironal judicza, az kinek pedig nem tetczik az tóruenj ualamellyk felnek, Madarasra appellalhat uelé, az tőrueni latokhoz az kik akor lesznek eskűttek ... es az ki appelal ha igassaga nem leszen hozza, az appellalasert harom veder boron marad [Msz; Törzs. – [a]Bálintfva, Madaras, Szentlászló (MT)].

B. Más italra von.; referitor la alte băuturi; andere Getränke betreffend. *1568:* Cinekne (!) az leaníual Egyeǫth, harom forintoth wǫnek fel palockytol, illyen modal hogy az elǫttis, adoth volt nekyk Egy Egy hordo borth, es ez penzt az vtan az szǫlǫ keuesere ada hogy Mindenik, szasz, szasz veder Mustoth tǫlchyon [Kv; TJk III/1. 229 Petrus fwszesy és Michael erszengyartho vall.]. *1589:* Keöuetkezyk Az Heth Boroknak ky oztogatassa[a] Rend zerint ... Also fylen[b] egy Altalag bort (!) volt merwe az Akoual 52 veder zallot ky Belvle 3 weder, es 5 weder Seprö Marat 44 weder [Kv; Szám. 4/12. 4–5. – [a]Kikorcsmárlás céljából. [b]TA]. *1674:* Egetet borrúl (való erogatio) ... elsö uttal Menyhár Ur(am) hozatot kilencz ueder öttt eytel eget bort ~ Ur. 9//5 [UtI]. *1729:* Aki ... bort, mehsert, szalad sert az meg irt idö alatt arulna Tehát az eddig arrul lött Protocholatiok szerint paenaztassanak (!) az ollyan szemellyek, akik Comperialtatnak akarmi féle italt árulni ... Az Bor korcsomarosok(na)k ... Egj Veder Mehser ki korcsomárlásáért Dnr 6 [Dés; Jk 386a]. *1740:* Méltoztassek maga hasznáert bárcsak, 60, veder mehsert es, 6 veder eget bort küldeni most hamar [Kercsesóra F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] | ha jo elkelhetö Sereket főz ... Dettzel Ignácz ö kglmeis, maga Compromissioja szerint, minden fözés sertöl tartozik adni, a Nms Városn(a)k 10 :/: 10 Veder sert [Dés; Jk 534a]. *1774:* En ... Csutak Uramnak kortsomároltam 3. veder Pálinkáját, mivel ream parantsolta hogy ki árullyam [Keszü K; KS Conscr. Barta János (40) vall.] | Esztendeig 60. 70. veder bor Seprőt ki főzők Pálinkának [Szentdemeter U; LLt Vall. 112]. *1795:* (A) Kender földek(ne)k ... pusztán lévö részit ... Nyilakra fell osztyák s minden Nyilatskanak füvéert esztendönként az Ecclának egy egy veder mustot adnak [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 6a]. *1800:* vettem Sido Berlátol egy veder eget bort mellyel kalákásokat tartottam égy estálom felállitására [Somkerék SzD; JF. Kertesz Imre (28) jb vall.]. *1837:* A hat kalákára el kőlt 4 veder Gabona Pálinka [Budatelke K; Born. Ih]. *1854:* A' Borakot le huztam, lett 20. veder Seprö [Mv; Újf. 2 Soós Jósef Újfalvi Sándorhoz].

C. Izesített vízre von.; referitor la apă îndulcită; süßes Wasser betreffend. *1688:* Egy Veder Mézes Visztöl f – //02 [BfN Vect.].

D. Eleségre, élelemre von.; referitor la alimente; Nahrungsmittel betreffend. *1589:* Az mint penigh az Anak a luel componalassa volt hogy minden hwz Juh wtan ket Sos sajtott, ket teomleot egj vider ordatt ad az I bizonitsa meg az A [UszT]. *1596:* Az Notariusnetol veottem 2. vider eczetet ... f 1 d 28 [Kv; Szám. 6/XXIX. 124 Bachi Tamás sp kezével]. *1618:* Kamuti uramnak adtak élésbe négy juhot, 15 oka tehénhúst ... 15 kila árpát; bort rendeltek vala egy napra 4 vidret és 2 vider malosát [BTN[2] 85]. *1638:* Vagion ket puttonkaban es ket fazekban ket veder jros vaj, es hat ejtelni [A.porumbák F; UF I, 663]. *1682:* olah Miklos nevü molnaromnak vötte el egy veder pisztrangját az országh uttyán [HSzj *veder* al.]. *1740:* Méltoságos kolosvári Bellicus Commissarius Ruperstoffen Úr számára ... facultáltatik Hadnagj atyánkfia ő kglme hogj adhasson 's adjonis két veder vajat, vévén ugj ejtelit a mint kglme leg-jutalmasabb(an) meg-veheti [Dés; Jk 529b]. *1757:* Molduvába az Hangi kalugyereknek három veder túrót adtunk [Gyszm; DE 3 Michael Goncza (63) jb vall.]. *1772:* ugy el vesze a Bihajamnak a Teje (: melytöl az elött fejtem égy veder Téjett is :) hogy azontul semmi hasznát nem vettem [Dés; DLt 321. 81b–82a Virsöng Francisca (35) cons. Nob. Georgii Vajda vall.]. *1784:* azon Esztenában volt Burduban 11 veder Turo [A.csernáton Hsz; HSzjP Laurentius Ventzell (41) pp Miles Pedestris vall.]. *1807:* Nagyságtok méltasztassanak egy veder lenn (!) magolajat bé küldeni [Kv; WLt Papp Sámuel lev.]. *1850:* Egy és fél veder szöllö íz [Algyógy H; Born. F. Ii]. *1851:* 24 Veder Szin méz [Dés; DLt].

E. Egyébre von.; referitor la alte produse; andere Waren betreffend. *1597:* kelletet ket puzta kamarat azoknak[a] fel kezitenünk azoknak feyritenj zwksegere vettunk 4 veder feyr mezet p(er) f – /20 [Kv; Szám. 7/III. 22. – [a]A deákoknak]. *1629:* hat uider oluaztot faggjuual tartozzek [Szentdemeter U; LLt]. *1789:* Egy fenyö fa Deberkében 1/2 veder Tenta, Kupáját per 24. facit Rf 1 xr 36 [Mv; ConscrAp. 22].

◊ **Hn.** *1755:* az erdö alat hē (!) Vedér Nevü helyb(en) [Szentsimon Cs; EHA].

Az Erdélyben mértékegységként használt veder 1823-ig 10,9 l, azután 11,32 l űrtartalmú volt. (L. Bogdán István: *Régi magyar mértékek*. Gondolat Kiadó, 1987.)

vederforma vederszerü; de forma unei vedre; eimerartig. *1679:* Viznek valo fa legely (: eggyik veder forma :) nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 58].

vedernyi vhány veder mennyiségü; un anumit număr de vedre de/din ceva; von ein paar Eimern. *1652:* Egy 12. vederni Tonna büdös kü N. 1. Masik tonnabanis el porladot büdös kő mint egy 10. font N. 1 [Görgény MT; Törzs.]. *1716:* Ngod poroncsolattya szérént ... el küldötém ... aszu almát 2 köblöt, nyers almát vékát[a], nyïr vízét öt védérnit [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev. – [a]A vékaszám jelzése nélkül]. *1755:* éget borokbólis tizen két Vedernit vivének két kisdeg Altalaggal [Celna AF; TGsz 35]. *1758:* (A tiszttartó) mind égy 35 videmi bort meg ivut [O.kocsárd KK; Ks 8 ad f. XXIII]. *1789:* Egy 12. Vedres Hordotskába valami két vedernyi meg veszett Bor [Mv; ConscrAp. 7]. *1810:* Egy Désa mint égy 3. vedernyi Degettel Rf 16 xr 10 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 21]. *1819:* Rákosi Boldisár Ur ... szilváját pálinkának ki főzette ... 's a mint én vethettem hozzája mintegy öt vagy hat vedernyi volt [Kv; Pk 2] | egy vedernyi Lépes méz [Baca SzD; TSb 6]. *1847:* 14 vedernyi ó Siller virágbór ... 10 vedernyi új siller virágbor | Zagyvalék 6–7 vedernyi fojtott mustal zavart [KCsl 13]. *1849 k.:* 5 veder etzet Bor ... 3. vedernyi nagy uuegekbe lévén Rozsa szöllö Megy agyon [DobLev. V/1280].

vederszám 1. vedrek darabszáma; numărul vedrelor; Zahl der Eimer. *1583:* Ha ky penigh boranak ky mereset zolgaiara, Vagy haza nepere bizza ... tehagh ne(m) tartozik meg merethny fwzerrel borat, vagi penigh meg pecheteltetny,

hanem Zabadon ky męrethety Valamikor akaria ... az hordoknak merese, es a' benne valo Veder Zamnak megh Jegizesse tendal chak arra, hogy ha az chaplarok az eó Tekozlasok miath ... az eo Gazdaioknak fogiatkozast thennenek [Kv; PolgK 2–3]. *1608:* Borok Voltanak Az elseo Jnwentalaskort, az pinczeben 30 hordowal teot ez harmincz hordoban walo veder Zam Egy Summaban 2550 vedrett [Kv; RDL I. 83]. *1676:* Dévai oh Borok Veder szám 39//4 ... Asztalra furták meg [Gyf; Utl]. *1676/1681:* minden hordo utan valo szin bornak ugi seprejenekis veder számat Ra(ti)ojáb(a) irja be [Vh; VhU 658]. *1705:* Andrasi Istvanne Aszonjomtol eö Nagatol vönek negj Hordo Borokott ... veder szamaj pedigh akkor tudodnak mégh, mikor az Hordokott megh merik [Kv; JHb II. 23].

2. *~ra* **a.** vederszám szerint; după numărul de vedre; nach der Zahl der Eimer. *1588:* Voltt egy Hordo Bor, es Alttalagh weder Szamrah Tezen 130 wedrett [Kv; Szám. 4/V. 50 Gr. Veber sp kezével]. – **b.** vedrenként; pe vedre; eimerweise. *1670:* Már lássad, mit kell csinálni, ha innét belől kell-e szállítani bort oda, vagy nem volna-e jobb, hogy ha ide egy nehány hordó bort veder számra eladnánk, aval vennénk oda ki másokat? [TML V, 94 Teleki Mihály Veér Judithoz]. – **c.** nagy mennyiségben; în cantitate foarte mare, cu nemiluita; in großer Menge. *1826:* (A pálinkát) a' Lájterekböl, a' Hordokba veder számra Zudittatta bé [H; Ks 111 Vegyes ir. Gencsy Aloysius ub kezével].

vedervasazás veder vaspánttal való megerősítése; ferecarea vedrei; Festigung eines Eisenbands auf den Eimer. *1839:* Egy veder Vasazás 12 [DLt 13].

védő vkit védő személy; apărător; Verteidiger. *1634:* Aztalos Marthonne és Aczy Mihalyne egy mas hajat tepik huzzak, Kovaczy Janos is közöttók vagio(n) ne(m) tudhata(m) ha vedeo valae, avagy segiteo Kovaczy Janos [Mv; MvLt 291. 7a].

vedrecske vhány vedrecskényi; cam de cîteva vedre; von einigen Eimern. *1736:* Bor vagyon 11. hordóban, ujj bor hagyattatván le tötelékreis egy néhány vedrecske [Kv; Pk 6].

vedres 1. vhány veder űrtartalmú; cu capacitatea de un anumit număr de vedre; mit Kapazität von ein paar Eimern. *1592:* Ezek mind wy es Jo borok woltanak Niolcwan vedres hordoknal nagiwbbakis woltanak [Kv; Szám. 5/XIV. 378 Eppel Péter sp kezével]. *1597:* Az 27 July atam eg altalak bort hatuan wedres az Tanach akaratgyaboll az hazasoknak [Kv; Szám. 1/XVIII. 27]. *1609:* Az kádárokról ... Az hordónak eladásában ilyen mód tartassék, hogy egy egész hordót, ki nyolczvan vedres, adják az kit tölgyfából csinálnak egy forinton tiz pénzen – – – – – f. 1 d. 10 ... Egy öreg kartot egy vedrest nyolcz pénzen ... f. – d. 8 Az deberke valamennyi vedres, adjanak minden vedertöl négy pénzt ... f. – d 4 [EOE VI, 151 ogy-i végzés]. *1626:* Az kádárokról. Az kádár mesterek igaz mértékre csinálják az ő miveket és reá vigyázzanak az czéhmesterek minden városon, falukon penig az birák hütök szerint ... A deberke valamennyi vedres leszen, négy pénzt minden viderért [EOE VIII, 345 ogy-i végzés]. *1687:* Üst nro 2 egyk Egy vidres, az masik masfel vidres [Csapó KK; Berz. I. 21/11]. *1736:* Rudos Cseber 1 Fö hordo Cseber 2 Vedres Cseber 1 [Mártonfva NK; CU XIII. 241]. *1755:* Nagy Cir(citer) egy Vedres föld fazék 3 [Batiz H; BK. Naláczi conser. sub nr 1020]. *1768:* 40 Vedres buzás hordo 5 20 Vedres boros hordo 15 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1780:* egy öt Vedres palinkafőző üst maradott itt a Háznál ... Van egy circa 70 Vedres Méserfőzéshez valo Nagy kád [Ne; DobLev. III/546. 5a]. *1819:* egy vedres fenyöfa csebretske [Baca SzD; TSb 6]. *1827:* Edgy vedres zöld kanna a' szája eltörve [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1840:* fel váloltam egy 40 ~ negyven vedres ujj Palinkafőző masinát Ustet ... Bertleff János Rézmives=mester [Kv; Born. G. XXIVb].

Szk: *vhány ~ forma. 1693:* Boriczanak ket Tizenket vedres forma Atalag [Ne; DobLev. I. 38] * *(vhány) ~ kora. 1718:* Adott ... egy vidres kora Cseber Kaposztát [Usz; Pf]. *1745:* egj Vedreskora cseber [Mihálcfva AF; BálLt 71]. *1794:* Egy vedres kora fenyö fa Désa [Gyalakuta MT; TSb 17]. – L. még a *kora* címszót.

2. *vhány ~ bor* vhány vedres hordóbor; (cantitate) de un anumit număr de vedre din vin de butoi; ein paar Eimer von Faßwein. *1582:* Az Quartas Vraimtol weottem egy 75 wedres bort attam erette f. 7 [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp kezével]. *1595:* Biro Wram Adot egy oh Boroczkat: 50: vedrest ... f 22 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 219 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* Vette(m) Zinyebe 3 bortt, Az elso wolt 60 widres wettem p(er) f 7 d 40 [Kv; Szám. 7/VIII. 11 Steffen Lüsten kezével]. *1609:* Biro Vra(m) ö kegyelme Veot Fejedelem aztalara ... egy boroczikat, Vgy minth tizen kilenczj vedrest ... teöt f 9 d 12 [Kv; Szám. 126/IV. 23]. *1623/1624:* (A) bor uolt Eotuen nyolcz uidres az sepreie annak uolt egy uider kupa 2 [Medvés AF/Gyf; KCs IV/103]. *1670:* megh kezdvén égy 42 vedres bort ... keolt el benne ... Just: 110 seprejeis volt Just: 50 [Kv; SzCLev.]. *1705:* Ma kezdettem egy huszonhat vedres csanádi óbort ecetre, kinek egy veder hija, és ugyan most két vederrel vétettem le róla [WIN I, 541].

3. *~ pincetok* egy vedernyi bornak való rekeszes láda; ladă cu despărțituri pentru vin vărsat cam de o vadră; Kiste für ungefähr einen Eimer Wein. *1595:* Biro W. ... meg paranczola, hogy me(n)ten egy Wedres pintze Tokot szerezek ... vala penig 1. pincze Took nalam, abban mind-is 4 palaszk vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 152 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

4. veder formájú; de forma unei vedre; eimerförmig | öblös, hasas; burtos, pîntecos; bäuchig. *1674/1676:* Eormenyest meg' vöve Kamuthi Farkas vra(m) ö Naga, Golopi Farkastul két eoreg' ezüst pohárokat, (: a' kik vedresek volta(na)k :) adának érette [Kv; JHbK XX/21].

vedresnyi 1. vhány veder űrtartalmú; cu capacitatea de un anumit număr de vedre; mit Kapazität von ein paar Eimern. *1755:* egy 60 vedresnyi hordó [M.igen AF; TGsz 35]. *1769:* én vittem ... mint egy 24. vagy 26 vedresnyi edény bort [Felör SzD; BetLt 7 St. Szász (34) jb vall.]. *1821:* Egy etzetes 2 Vidresnyi Átalog Csere Fábol [Backamadaras MT; CsS]. *1836:* Egy 13 vedresnyi üst [Kv; Pk 3].

2. *vhány ~ bor* vhány vedernyi hordóbor; (cantitate) de un anumit număr de vedre din vin de butoi; ein paar Eimer von Faßwein. *1755:* Nállam volt ... egy ötven Vedresni négy poltrás Bora, melly mind el nem kele; hanem valami husz vedret viszá vittem benne Gernyeszegre [Gernyeszeg MT; TGsz 35].

vedresszerű vedernyi; cam de o vadră; von einem Eimer. *1754:* Groff Teleki Lajos Ur vitetett Bort ... 4.5 Vedrés szerü Altalagotskával ... Sárpatakra [Vajdasztián MT; TGsz 33].

veendő 1. átveendő; care urmează să fie preluat (de la cineva); anzunehmen. *1799:* mind az valamit a' Collectorok a' falu közönséges szükségére a' Contribuensektöl felszedtenek a Bironak jelen létében meg-számláltassék a' meg-számlált pénz a' falu Cassájába tétettessék, 's egyszersmind a' Biro, és Collectornak költsönös Rovásaira felrotassék, a' melly Rovások annak utánna a' Falus Birotól vejendö Számadásnak alkalmatosságával, mind kettö Liquidatiojának fundamentumaül szolgálhatnak [AszLt 2007 nyomt. gub. körrend. 6014 és 6463].

2. várandó, érkező; care urmează să fie primit, care este aşteptat să sosească; in Betracht zu nehmen. *1681:* minket és praefectusunkat ... tudosittani el ne mulassa, hogy instructiojában illyen s amoljan dolog nem volt, idővel azzal magát ne mentegesse, hogy ... az mikröl illik az szükség és arról való tudosittáshoz képest veendő vállaszhoz alkalmasztathassa magát és racioját is [Szu; CsVh 109 Endes Miklós csíki vashámori gondviselőnek adott ut.].

3. elveendő; care urmează să fie luat de la cineva; zu nehmen. *1817:* minden oljan Vásárba botsattando öss Joknak a meljek minket Concernálhotnak meg Vételétöl Solemniter el tiltunk mindeneket pénzeknek és a vejendö vagyonokra tejendö minden Melioratiok árra el vesztese alott [Ne; DobLev. V/1009. 1b].

vég[1] 1. földtábla/nagyobb földterület vmelyik széle; capăt de parcelă/lot; Bodenparzelle. *1556:* vna terra arabilis est ... az közep mezöbe az kws vth melleth az fa hordo vton teri (!) meg az vegire, vgyan azon felc föld egy chegel az Dalnak patakara menöbe [Maksa Hsz; SzO III, 312]. *1573:* Kis Antal hity vtan azt vallia hogy ... kery volt eotet Hennig hogi Be laro vtat engedne az eo kertenek vegen az Hennig kertebe [Kv; TJk III/3. 186]. *1617:* nagj szelj feóldey ualanak az To el uagasaert, Czjukas feoldnek hittuk, mert annak az uegire szeget uertek s azert hittuk Cziukasnak [BLt]. *1673/1682:* az Gyermek erdönek felsö végére menö él volna az határa, de ott közel az lapossát ... az Bothäziak birtäk [Mocs K; SLt Q 12 Sós Péter (55) jb vall.]. *1684:* ezen szély föld véginel más szély föld lábbal öszve ütköznek (!) [Borbánd AF; Incz. V. 58b]. *1728:* ada Kovács János ... két öl földet meljnek vicinussa, egy felöl ... Kovács György és János földök, följel az Végében, Majzos János Szölöje, alol az Vegiben az Gyepü [Szenterzsébet U; Borb. II]. *1730 k.:* A Kozma kerte vigibe a Kutnál egy nyilatska [Pinárd MT; MMatr. 432]. *1760:* egy darab parlag ... edgyik vége a falu gyepüibe ütközik meg [Mikháza MT; Berz. 3. 54/7]. *1767:* minden esztendöb(en) kúllyebb kullyeb orottatta eo Nga azon hellyét és ... az itt valo szokás szerént az M G Neméss Ferencz Ur földe vegiig borozda vonás által el jegyzé maganak eo Nga [Hidvég Hsz; Eszt-Mk]. *1795:* azon borozdának az also véginél egy otot mosollygo alma fa vala [Rigmány MT; BfR 84/8]. *1837:* A' falu also vigin vággel a' Sajora rugó föld [Nagysajó BN]. *1851:* Az udvarház megetti kis kert ... annak végében jó móddal épült sátoros vesszökert. az udvar felöl részint bikfa, részint fenyös deszka cserefa sasok közzé rakott zsendelyes korlát, itt ott fedele foldozást vár [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

Hn. *1570:* Az Nyaras vyginel [Székelyvaja MT]. *1613/1687 k.:* A' Kerek tanorok véginél (sz) [Jedd MT; MMatr. 305]. *1617/1687 k.:* Közép erdö Végib(en) (sz) [Kövesd MT; MMatr. 395]. *1622:* Az horgas vegen (sz) [Virágosberek SzD] | Esztrang riti vegeben (sz) [Kozárvár SzD]. *1626:* az Nylas ret vegeben [Nyárádsztbenedek MT]. *1632:* az kozep labok vegiben (sz) [Sárd AF]. *1632/1664:* Az Szöke rét végében (k) | Hoszu berek végéb(en) (sz) | Az Csere fark végében (sz) [Koronka MT]. *1639:* Szederjes áj véginél (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1641:* Sulykos véginél (sz) [Szentmárton Cs]. *1645:* Végh kutan (sz) Vigh kutan (sz) [M.décse SzD]. *1648:* az Gáth vegben (k) [Marosvécs MT]. *1650:* Az Czokas uigiben uth uigiben [Burjánosóbuda; BHn 40]. *XVII. sz. m. f.:* a Szálos Vigibe (sz) [Szucság K; KHn 253]. *1671:* Kerézt volgi vegiben (k) [Méra K; KHn 240] | Az Szily Borozdak vigibén (sz) [Erdöszengyel MT] | az Maros mellet az gyepü vegib(en) (k) [Kilyénfva Cs]. *1674:* mezön valo bölykeny vizen levö molnánál valo szena fü helyinek az felső vegib(en) (k) [Gyergyóalfalu Cs]. *1675:* az Also hargas Föld vegeb(en) (sz) [Petek U] | Somos Végh (e) [Visa K]. *1676:* az Alszegiek gattiok veginel (sz) [Illyefva Hsz]. *1687:* az Gyepü mellet ki iáro földek végei (k) [Szentmárton Cs]. *1688:* az Monyos Kut vegiben (k) [Marosesapó KK]. *1690:* az falu vigén (sz) az Egres vigéb(en) (sz) az nyilak vigében (sz) [Sülelmed Sz]. *1693:* Bekeczi motsár végib(en) (sz) [Székelysztmihály U] | Eosveny végin (sz) [Kilyén Hsz]. *1697:* a Kis szere végib(en) (sz) [Nagyiklód SzD]. *1699:* Halovany vegib(en) (k) [Petek U]. *1703:* ä Rakottja vegib(en) (k) [Ádámos KK]. *1710/1796 k.:* Ösveny végin kivül (sz) [Kilyén Hsz]. *1711:* mészben az njr végbén (sz) [Menaság Cs]. *1716:* Az Széna füben az árok végin (k) [Doboka SzD; DHn 10]. *1720:* Kert végen (sz) [Szentimre Cs]. *1721:* az Porgolát végén (sz) [M.gyerömonostor K]. *1726:* Az Fűzes gát víginél (sz) [Mezöbánd MT]. *1730:* A Lázár Földök Vigiben (sz) [M.décse SzD]. *1737:* A Szilfö vegiben (sz) [Nyárszó K; KHn 121]. *1741:* A Juharos vegiben a verö fénybe (sz) [M.fráta K]. *1742:* Köhid végin (szö) [Bh; KHn 15]. *1749:* a Kis pad végibe lévö Csegely vagyis Szegelet [Árpástó SzD]. *1752:* a Sárkányos árkának a véginél a Patak mellett (r) [M.nádas K; KHn 222]. *1753:* az Üvér végben (sz) [Backamadaras MT]. *1759:* Orotás véginél (sz) [Lázárfva Cs]. *1762:* Az Also Határb(an) az öregb(en) az Irotványok véginél (k) [Lukailencfva MT]. *1767:* Az alájáro földnek vigin (k) [Göcs MT]. *1771:* In Loco Vadas kert vegibe (sz) [Zentelke K; KHn 140]. *1773:* a Komlos kertben a Simon István kerte végin (sz) [Csomafva Cs]. *1778:* A' Szölö végiben (sz) [M.ozd AF]. *1789:* a' Horgas Láb végíben (k) [F.tök SzD; THn 15]. *1795:* Egy Puszta a Tér Szölö végiben (szö) [Harasztkerék MT]. *1798/1812:* Omlás végiben (sz) [Buzaháza MT]. *1801:* A' kiss Erdö végénél (sz) [Kendilóna SzD]. *1815:* A Nagy Völgyben a Horgas Földek véginél (sz) [M.bece AF]. *1817:* a Major Hellyek végiben [Mv; MvHn]. *1834:* A hosszak végében (sz) [Csekelaka AF]. *1844:* a' Szilvási láb végében [M.szovát K].

Szk: *~e berúg. 1767:* a Fatenseket kenszeritök mondanák meg hogy azon két földök(ne)k végei bé rugnak e' az erdöben, és meddig [Vajdasztiván MT; JHb IX/49] * *~e kirúg. 1841:* a mig az Tábla földem vége ki rug, az ötsém Tábláján ak is a vége éppen oda rugván ki [M.zsombor K; Somb. II] * *~ével/~gel (egybe)ütközik. 1720:* vagyon ... azon heljben ket szanto föld veggel ütköznek egyben [Pósa Sz; Ks 15. XLVII. 1]. *1769:* nap nyugat felöl valo végével ütkezik a Falu Erdölö uttyába [Székelybos MT] * *~ével rúg. 1796:* A Holvány, másképpen a Halovány előtt az északi végével a Sos ergére rug (sz) [Retteg SzD] * *~gel alájön. 1641:* Vagion más egy foldis, ki ueggel az boligora iü ala [Csepegómacskás K; SLt AM. 19] * *~gel dől. 1685:* egy nagy szél föld az Gilányi földére dül véggel [M.köblös SzD; Becski]. *1718/XVIII. sz.:* A' Maladon vagj Porondon vagjon égj Irtás Réth.

mely ã Szamosra dűl véggel, kibűl ki telik négj falcsa föld [Szélszeg Sz] * *~gel egyberüg. 1757:* (A) declarált Szánto föld az … eö Nga részére tartozandó föld … és ez elött circiter hat esztendőkkel kezdették Keczestyek involalni egyb(e) rugván véggel egy szánto földgyek az declarált földel [Galgó Sz; JHbK LIV/4. 9] * *~gel jár. 1750/1797:* tudok itt a Falun alól is egy darab kaszállót, melly is a' kapura jár véggel [Kisdoba Sz; Borb II Nemes Vig Márton (46) vall.]. *1756:* A Harmadik föld … véggel jár az Almás vizire; és egy hot Arokra [Zutor K; Somb. I]. *1834:* A' Motsár beli … N(ap) Keletröl az édes ágyban járo ösvenyben jár véggel [Mezősámsond MT; MRLt]. *1850:* A' kerekrét … véggel jár a' Küküllőre [Balavásár KK] * *~gel jön. 1633:* Az massyk feold … az sz: Myklos utara jeo ueggell [Borsova Cs]. *1657:* az kut foliamjara iwh ueggel egy darab ret [M.fodorháza K; SLt HI. 38]. *1715:* az én földemre jü veggel [M.köblös SzD; RLt Hosszu Gabor (56) jb vall.]. *1768:* pállszeg mellett Kereszt utra jó véggel [Szentimre Cs] * *~gel kijár. 1755:* ezen Sessio ki járt véggel éppen az árokig [Szásznádas KK; Ks 17/LXXXI. 12]. *1807:* Határka Patakra jár ki véggel fetske farkulag égy 38 vékás láb [Mezőbánd MT; Hr 3/25] * *~gel kijön. 1710/1792:* (A föld) jö ki véggel az Márkosfalvi erdőlö Utra [Albis Hsz; BLev. 31] * *~gel kirúg: 1787:* (A) Joszág véggel ki rug a kertek megett lévő sikatorra [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 1] * *~gel konterminálódik. 1784:* az Aranyi Nyil földek éppen a Bánpataki határral conterminálodnak véggel [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 15] * *~gel megütközik. 1681/1748:* más darabjáb(an) pedig a' borsos pad béli földek ütköznek meg véggel [Balázsfva AF] * *~gel megy vmire. 1591:* Az Zena fy Veggel megjen az Jakab Geögj Eöreksegere [UszT]. *1666:* Az Ebeni ura(m) szigethire megje(n) véggel egy orotvány nyil fold [Kóródszt-márton KK; Ks 13. XVII. 4]. *1687 k.:* Számos emberek erdeje megye(n) rea véggel [Csitsztiván MT; MMatr. 329]. *1732:* Az Endtsi ösvenynél … Annak a végiben a nagy Bongorra menyen véggel [Szászsztjakab SzD]. *1779:* a Borzaszegi Erdöre megyen véggel egy darab parlag [Náznánfva MT] * *~gel nyúl. 1622 k.:* Porondra niul veggel egy Pap hazahoz valoª [Szentmargita SzD. – ªFöld] * *~gel rúg. 1690/XVIII. sz. k.:* egy öt rudas szantó föld … az regi orszag Uttya mellet az lo kertre rug veggel [M.fodorháza K; RLt]. *1753:* Ezen föld véggel a' Szalas fark nevezetü Erdöre járó erdöllö utra rúg [Koronka MT]. *1764/1786:* Vagyon más darab helly … az Ompollyan tull Fejér vár felöll … szomszédja egy felöll az Kis Faludi Határ más felöll az Ompolly, véggel pedig az Ország uttyára rug [Sárd AF]. *1776:* Elsö Tábla … egy Jegyes Gyertyán fától kezdvén más jegyes fák árránnyá-b(an) le fele a nagy patakban rug véggel [Szalonna SzD; JHbK XLII/9] * *~gel ütödik. 1784:* az Aranyi határban levő ö Nsága ezen kaszalloja mellett Paraszt embereknek Nyil fölgyek a Bánpataki határb(an) ütödnek véggel [Arany H; JHb XXXI/51. 45] * *vhonnan kirúgó ~. 1806:* Senki-is a' Joszágának, a' falubol ki-rugo végin kaput semmi szin alatt ne tartson; mert ha valami kára történik, és a' nyom arra talál, a' Falu … meg nem fordittya [Oltszeme Hsz; Mk II. 4/115].

2. földtábla/nagyobb földterület vmelyik széléhez közeli rész; parte/porțiune de teren care se află la capătul/la marginea unei parcele; Bodenteil am Rande einer Parzelle. *1550:* az Cyllanak az vegheben az beles vyz melleth öryztek barmokat [Mereggyó K; MNy XXIV. 290–1]. *1574:* chirbes Balk es Kerekes pal Azt Mongiak hogy … Az wltetest es homlitast Mellyet Borbel Ianos mywelt az eo zeoleye vegeben, Zabadon meg Mywelhette [Kv; TJk III/3. 36a]. *1598:* az vegeben Jrotwania volt, Annak az feöldnek, semmikeppen Nem ohatta szep paltul, hane(m) Mindenkor az oldalaban el szantot, Az veg<e>ben penig el kaszoltt (!) [M.fodorháza K; Ks]. *1619:* Az melj ereöksegen (!) Pal Mihalj az Hazat czjnaltattja tudom hogj annak az Jozagnak eöreökseghnek a uegen uala egj Hazaczjka [Tusnád Cs; BLt]. *1674:* az Alfalvi határon … bőlkeny vizen levő molnánál valo szena fü hellyinek az felső vegib(en) [LLt Fasc. 69]. *1693:* A' Cserés Mezön vagyon édgy hold föld, à két végin vagyo(n) édgy édgy kis parlag [Szentgyörgy MT; MMatr. 311]. *1697:* a Csűrös kerth véghib(en) levő Haltarto Totskát, és minden Sorvadozot épületeket is jo Lelkünk ismereti szerint … bőczültük mind edgyüt Kilencz száz Magyar forintokra [Dés; Hr 2/30]. *1723:* Bene fele fordulo hatarban valo szánto föld … ennek az két vegiben edgy edgy kevesett fel hagjtak [Derzs U; KaLt Apor István ir.]. *1755:* Takáts András, a' maga Sessioja végiben Lo aklotis tartott … és ugy tartotta azon aklot mint maga Sessioján nem mint Falu földin [Szásznádas KK; Ks 17. LXXXI. 12]. *1778:* ki métáztatván és Gödrőzvén, az Titt. Gerendi Imbre Uram Colonicalis kaszállójából, a' mint az idén le kaszáltatta, és mostanis ottan rendűl vagyon a' Nap kelet felől valo végénél szakasztottanak az Dobolyi Joseff Ur Retihez négy közönséges öl szelyességű Helyet [Nagylak AF; DobLev. III/508. 1b]. *1851:* Ezen szőlő hegy végében … pityóka ván ültetve [Erdösztgyörgy MT; TSb 34]. *1866:* én ide Valo Szovátai Kűs Miklos … a Sok nyomoruságaim ki potlása véget kételinttettem (!) a belsö lako Joszágomnok a kűlsö és also végiből egy Darabotskát el adová teni [Szováta MT; Bereczki József lev. (Mt)].

Hn. *1629:* egy Zvvget kazalo Rete az hozzvv feold uegebe [Jobbágyfva MT]. *1673:* A Tsebernye vegén valo föld, Irtovány (e) [Bh; KHn 7]. *1721:* az Nyilas földek végén (sz) [M.gyerömonostor K]. *1768:* Csik Szt Mártoni es Csekefalvi Rétt felsö Vegiben [Szentmárton Cs].

3. vmilyen térbeli dolog (település/utca/víz) széle; capăt al unei aşezări/străzi; Rand einer Räumlichkeit (Ortschaft/Straße/Wasser). *1591:* Az Vy vcza wegin az holt wiz mellet [Kv; AggmLt A. 53]. *1595:* Az Hid Ellue vigin vallo nagi Hidra kellettet niollcz öreg gerendatt venem [Kv; Szám. 6/XV. 58–9]. *1600:* Azon keözbe teöbben is erkezenek, kik gonoz zandekba walanak hozza, en mind esmere(m) eöket, De en az Lazlo lowa feket fogam, az soros (!) wegeigh weöm, el bochata(m) dolgara [UszT 15/138 Orban Janos Sikeyª, Lófeö vall. – ªSükö (U)]. *1639:* midön az Falu vegere az Falu Porgolat kapuiahoz lutottunk volna, az falusi parasztsag az Porgolat Kaput be tévén elüttünk megis alak belöl [H; JHbK XLV/32]. *1697:* hát egy Aszszony ül az szanban, én csak el menek, nem üsmerhetém egesz Kotormány uégéig, hanem ott üsmerém meg s hát Kotormanyi Peter Deakne Aszonyo(m), ott az falú uégén Süveget tőn az fejibe, ugy menénk bé az Kapujáig [CsJk 8–9 Tompos Peter (16) pp vall.]. *1698:* Az olahok Husvéttja elött egj alkolmatossággal az Falu véginél itt Gyulatelkén kertelek vala [Gyulatelke K; Ks Petrus Marcsinán (40) jb vall.]. *1700:* az Város végin felljül az Porgoláth kapu mellett levő Malmott [Abrudbánya AF]. *1739:* Mint hogj … szoross parancsolatunk vagjon várasunk békerittetésére, végeztük, hogj Hadnagj atyánkfia, mentöl hamarébb, a' tavalyi mód szerint jól bé kerittesse, csak harom kapu hellyek hagyattatván, úgy mint: az Hidnál, Szamos újvár felé, és Borsos uttza végin, egjébütt mindenütt jól bé kerittessék [Dés; Jk 524]. *1747:* láttam hogy azon étszaka estvélyin nap haladat után … 3 ka-

tona kék köntösbe itt az falu végén az által járó révhez jövének és egy kalauz forma ember is vala véllék [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIIb]. *1753:* mikor masadikszor itt az also falu vegin küll az porgolát kapun fejül meg fogák ... Csiki Jánost ott voltam [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31] | Vagyon ... egy Tó ... a' mellybe vagyon csuka, czompó, karász, keszeg bőven, ennek a' gáttya a' két végén gyarló meg szakadozott, erőssités kivántatnék nékie [Apanagyfalu SzD]. *1764:* Lukáts Bukur Oltszeme ffalvát meg fenyegeté az Attyával edgyütt ... illyen szokkal hogy az Falunak edgyik végit meg gyujtyák es a másik véginel füttőznek [Oltszeme Hsz; Mk II. 12/65, 66]. *1786:* ha már megvásárlatta a közt tsinállya bé a' végit hogy senki ne járjan ott s ökglme be is tsinálta, sőt a' mező felől valo végit beis sántzolta [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76].

Hn. *1607:* a Poklos Szer vegibe [Székelyfalu MT]. *1663:* az hólt viznek veghiben [Egrestő KK]. *1687:* az falu vígin [Bádok K; BHn 23]. *1720:* a Sz: Kiraly Utza Vegin [Ne]. *1762:* Falunak Nap Nyugat felöl valo vegin [Burjánosóbuda K; BHn 41]. *1768:* a' Báts mege n. utza végén [Kalotasztkirály K; KHn 53]. *1795:* A Szilvásba a' Falu végin (sz) [Bábony K]. *1805:* A' Falu végin (sz) [Fiátfva U].

Szk: *alsó ~. 1733:* Az Falunak also végen az Kenderes földek merettettek tizen hét Kotélre [Kiskerék AF; JHb XXVI/44]. *1737:* a Kodor utcza egyik vegen az Kodor utczából az Szajka Patakra bal kez felöl valo also vegén [Dés] * *felső ~. 1599:* Egy Alpreti Jobbagiom Jw volt ... ide Alpretra ... az falun zinien altal akar Jwni es minthogj ez Kan Palt valamj reghj bozzusagh viselte, az en megh neuezet Jobbagiom ellen ... fel fegyuerkezet, es az falunak zinjenek felseó vighinel ... megh leste ... Jobbagiomat, kj senkjnek semmit Nem vetet adorialta es Jnúadalta [Alparét/Szinye SzD; Ks]. *1743:* Az Felsö Falu végin az Malami Szölök alat (sz) [Boroskrakkó AF]. *1812:* A M Bölkényben Lako Motsari Hajtások kérésekre mü egy néhány ide valo Lakosak a Hajtásakkal edgyüt el mentünk a Falunak éppen a felsö végibe és onnét el kezdvén a Motsárnak kérdet részibol valo Lopot Fákat házonként keresni, tanáltunk[a] [O.bölkény MT; Born. G. XIII. 14 Borda Iuon (30) jb vall. – [a]Köv. a fels.].

4. vmilyen térbeli dolog (település/utca/víz) széléhez közeli rész; porţiune de teren care se află pe la capătul/marginea unei aşezări/străzi; ein (Boden)Teil, der in der Nähe von einer Räumlichkeit (Ortschaft/Straße/Wasser) am Rande ist. *1585:* Verthi Thamas ... uallia ... En attam uala Nag' Enieden lako Barbely Jakabnak az Tinod uegeben ualo porond Zigetet [GyK]. *1627:* Tudom aztis hogj alol az falu vegen uala egj Saffranios kertj Pal Deaknak [Filetelke KK; BálLt. 1]. *1690:* Vagyon ezen Udvar Ház az Falunak az Veghin Nap Kelet felöl szep Sik mezőn, az Sajo vize mellet [BK. Kentelki inv. 3]. *1696:* Onnét eléb jüvén az falu vigire az első lábban holot adának üdősbik Vas Györgj uram riszire öt darab földet [Cege SzD; WassLt]. *1716:* Az Falu végin az Porgoláth kapu mellet vagyon egy darab szánto föld [Doboka; JHb III/68]. *1736:* Kotsán oda le lakot a' falu vegin [Nagyaklos TA; JHb XIII/51]. *1765:* Némelyek embereket láttak az egen, kiknek fegyver volt kezekben, némelyek tiszta lévén az ég, a holdból kinyúló világosságot láttak, némelyek mint egy hosszú kötél olyan világosságot láttak az égen, melynek két vége lassan-lassan egybekerült, azután kevés ideig mint egy abroncs úgy látszott, mely elenyészése után vált egy kis felhövé ... Isten tudja mi következik reánk [RettE 191]. *1825:* A' Serház Udvarának végében lévén egy kisded Pajtátska [Dés; DLt 595].

Hn. *1688:* Az Falu vegiben a' Puszta Kö háznál [Szentmárton Cs]. *1692:* Az falu vegin alól az Képnél (sz) [Torockósztgyörgy TA]. *1694/1764:* A Falu végén a Porgolat Gyepüre járo Nemes föld [Abafája MT]. *1695:* a Falu végin az Szurdokban (házhely) [F.tők SzD]. *1711:* A' Falu vegin a Porgolato(n) belöl (sz) [Bonyha KK]. *1734:* Az Falu végin az patak tön (sz) [Oltbogát NK]. *1736:* Az Falu véginél (k) [Noszoly SzD].

Szk: *alsó ~. 1591:* Az Kereztúrfalua also vegeben valo molnot Miklos Gereb molnanak hallottam lennj [UszT]. *1633:* Borsoafaluanak az Also uegin ... Malomhely [Borsova Cs]. *1681:* az Falu also végénel levő szél föld [Szenkirály H; VhU 89] O **Hn.** *1740:* az Falu alsó végén edgy puszta Kert [Sztána K]. *1764:* A Falu also végénél a Kis Kereki utnál (sz) [Pókafva AF] * *(leg)felső ~. 1554:* az szaz istwan haza ... wala hat hold foldiwel ... az falvnak Az felso wigen vagyon az ket hodgya ... az peres chereie allat harom hold ziltyben Az Kerek hegen egy hod fold [Sárd K; Törzs. Feyrdy Ferench vall.]. *1750:* A Falu felső végénn edj ház hellyetske ... E mellett más Ház, tsak a Falu utzaja választya meg őket [Vecsérd NK; Berz. 11. 88. 5]. *1763:* A Falunak leg felső vegiben egy egész puszta Sessio, mely hajdon volt a Bukur Kis Mosiaja [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa/19. néh. Hortobágyi Gergély György conscr. 32]. *1783:* A Falu felsö véginél ... két darab Kaszálotskák [Kéménd H; JHb XXXI/28] O **Hn.** *1758/1798:* A' Falu felsö véginn a' Kukuritza kertben (sz) [M.szentbenedek AF]. *1860:* a falu felsö végén lévő luczernássa mellett (sz) [Kolozsborsa K; BHn 123].

5. földterület; bucată de pămînt; Bodenfläche. *1589 k.:* Verofel zegben ... abban az vegben orotott egj darabott [Szu; UszT]. *1721:* egj hitván darab gjalog kertecske vagjon egj végben [M.gyerőmonostor K; KCsl 5].

Hn. *1740:* A Petri szoros végben (sz) [Sztána K]. *1745:* A nyáros végben (sz) [Nagykend KK]. *1798:* A' Nyárád töre menö végbe (sz) [Maroskeresztúr MT].

6. bizonyos földterület nagyságára von.; referitor la mărimea porţiunii de teren; die Größe von einer Bodenfläche betreffend. *1583:* Hogy zenafwet el kazaltattha, karaert Aad az Bogathy weolgybe feél wygh zenat Myngyarast, walamellik wygbul kywania orros Kelemen, mellyet az palothkay Eskwtthek, myrienek ket fele Nylat wethwjn Reaya kynek Mellik felet hozza Azon Allion megh [JHb IX/21].

7. vmilyen építménynek a széle; capăt al unei construcţii; Baulichkeitsrand. *1584:* Velmen Mihalne vallia ... Az giulas a' payta veginel wteot kj [Kv; TJk IV/1. 208]. *1594:* A plebanos Mayra Melet Az palora walo kelchieg ... Chynalttottam, az palonak az keöt wegibe keöt forgott, Mindt hogi az palora Ne Mehesenek az Loûakal [Kv; Szám. 6/VIII. 118 Caspar Semel sp kezével]. *1598:* Kwn Jakab hyd kapubelj darabanth ... vallja Mi koro(n) Jmmar itben az harcz megh eset volna, Jstwe kesen az kaputis fel vontak vala, es en az kis ajton menek kj tehat ot az palo vegjnel az olah molnar legenj mas molnar legennjel Swkj Janossal bezel [Kv; TJk V/1. 245]. *1632:* Az Jstallok vegeben egy dezkabol czinalt Gabonas haz [Komána F; UC 14/38 ománai urb. 119]. *1652:* Az Deszkas ház végiben balkez feleol vagyon egy oldal kerek ház vagy bástya, kinek padlása boltásos, az allya föld [Görgény MT; Törzs]. *1679:* Ur Haza ... Ezen házban levő Erkély, vagi iró hazacska; ennek fele az Ur házabul valo fele ismet az hazak vegit megh halatta [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 19–20].

1681: Az folyoso fabul kar faso(n), alol gerendaso(n) vagyo(n) épétve, az allya deszkaval padlot; a' feli czifran festett deszka Tablás, szele pártazatos ... az also végenel fa rostelyos [Vh; VhU 531]. *1720:* az Templom végiben valo boltban fekete gjontáros béllet ... Ajtó [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1732:* a Napkeletfelöl való végihez ezen Serfözö háznak, annyira el közlitett (!) a küköllö, hogj nem Sokára, ha nem amovealtatik el mossa onnan [Kóród KK; Ks 12. I]. *1772:* (Az) Epületnek napkeletfelöl valo végibe az Udvarnak Eszakfelól valo szegelete sűrű fell allagatott fenyöfa veszszökkel veteményezö Hellynek el vagyon rekesztve [Kozmás Cs; BethKt Mikes conscr.]. *1817:* A Kortsoma udvaràrol ki menvén, a patakan talàltato nagy hidnak Nap nyugati véginél találtátik a mészár Szék [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8]. *1824:* A' Molnári Ház ... ablakai puszták, csupán a' Kementze véginél lévö kis ablakon vagyon lantorna [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37]. *1851:* Még van a' malom udvarán egy 15 cserefa lábakan álló eresz ... az út felöli végében vagyon egy pajta is jó tapasszal [Erdőszt-György MT; TSb 34].

Szk: *~gel nyúlik. 1732:* Mely kapura véggel nyulik, az már meg hanyatlott ágasok köziben, Sövényből valo agyaggal tapasztott oldalu ház [Nagyiklód/Szászsztjakab SzD; TSb 51].

8. vmilyen (használati) tárgynak a széle; capătul unui obiect; Rand/Kante von Gebrauchsgegenständen. **A.** (malom/szekér) alkatrészekre von.; referitor la anumite piese (de la moară/căsuță); verschiedene (Mühle-/Wagen-) Bestandteile betreffend. *1585:* az malom zwksegere ... Veottem egj Apro vasat egj Nyuto zegnek es az Tengelj vegere egy zegnek p(ro) f – d. 8 [Kv; Szám. 3/XXI. 3–4]. *1637:* uagyon kett eökeör szekker; eggiknek elseö vas derek szegh, es harom tengely uegeben ualo szegh hiya uagyon [Fog.; UF I, 418]. *1638:* aztis lattam hogy mind az Tengely vegenek az geörzölese miat let hogy a Talpfa ki czuszot [Mv; MvLt 291. 163b]. *1669:* szeker rud vegiben valo marok vas egj [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24a]. *1688:* Vagyon az vizi Malmon fellyül egy Dűrűczkölö, rajta egy alul csapo kerék, az gerendellye mindenik felol valo uégin vas karikák, és egy egy vas csap [Csicsógyörgyfva SzD; BK]. *1695:* Malom tengely végiben valo csap 2 [HSzj *csap* al.]. *1745:* Tènsala vegire valo Sikotyuk [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI]. *1769:* Palkó Györgynek ... szánnyát a rajta lévő fával edgyütt és két rudas ökrével (: mivel a ket első ökret Felesége a Rud végiről erőszakosan ... el hajtotta :) keze alá vette [Koronka MT; Told. 26]. *1812:* Kerék szeg tengelly végibe lantzával együtt 6 xr [F.rákos U; Falujk 72 Sebe János pap-not. kezével]. *1824:* Kováts Munka a Kut Kerekéhez ... a Tengej végére kell 2 Csapja Szárnyával együtt [Dés; DLt 424].

B. bútordarabra von.; referitor la mobile; Möbelteile betreffend. *1595:* 14 Januar(y) hogi az kis templúmba az ket Embernek aúagi firfiaknak valo zeket az keolab melleol az predicalo zek melle tetetúk az pulpit vegibe ... attunk f – /14 [Kv; Szám. 6/XIII. 35]. *1697:* Vagyon ... két Fal melle valo fenyö Deszkából tsinált régi kótött pad az edgyik(ne)k edgyik vege, meg bomolva [O.brettye H; Born. XXIXa. 2 néh. Bodoni Balázs conscr.]. *1705:* A közepin az asztalnak német étkek voltanak, a két végin pedig két asztalra magyar étkeket <tettek> [WIN I, 410]. *1797:* Két kerek asztal todás végett, melyet mikor az Asztalt szokták nyutani, a végibe todgyák lábostol edgyüt [Szu; UszLt XII/87]. *XVIII. sz. v.:* Én a Czizmadia Székben lévén a Pad végin alol, látám hogy egy magos Leginy Köntzei Gergelly uramnak a keziből ki akará venni a Páltzát [HSzjP Franciscus Fazakas (35) lib vall.]. *1823–1830:* hát az asztalhoz ültetnek, a végére leültem, s egészen megvidultam, hogy még az urakkal ehetem [FogE 156].

C. edényre von.; referitor la vase; Gefäße betreffend. *1803:* egy kivül belöl aranyos, kerek fertályosni ezüst Pohár ... arany tsipkés talpa üreges szára és a' pohara között egy tsillagzatos forma tsőtörtős holyag, melynek felsö végiben jár belé a' pohárnak fenekéből ki-nyuló ezüst strofja [Széplak KK; UnVJk 218].

D. ékszerre von.; referitor la bijuterii; Schmuckstücke betreffend. *1628/1635:* Az Zegeny Azzonj[a] eolteozeti ... egj kys aranj boglaros korona uege rubjnt es egj Smaragd benne [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv. – [a]Néhai Uzoni Béldi Kelemenné Bánfi Mária]. *1651:* Egy Koronas Rosa meliben vagjon Tizen Niolczy gemant, harom zem Giongy az vegen [WassLt Vas Judit kel.]. *1674:* Egy Bokor Rubintos Fűlbe veteö harom harom jo fele Gyony (!) az vegen [Tövis AF; Kath.]. *1681:* Két gyöngyből gomb formára kötöt fülbe valo mindenik végiben egy kis boglárocska az boglár közepib(en) egy gyémánt s az boglárnak vigib(en) egy orientális gyöngy [WassLt]. *1682/1687:* Attam Meli füzö uegiben ualo Ezüst Tött, kinek az uegib(en) uolt mint egi Uyomni hoszszu apro szemü Lancsocska [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1723:* Egj őrőg láncz melyn(e)k 20 Szeme vagyon és végén őrőg karikája [Ludvég K; Told. 29/7]. *1790:* Egy Kaláris Nyakra valo gyöngy kilencz rendből áll két ezüst karika a két végin [Mv; MvLev. 1 Boka Katalin hagy.]. *1801:* Két darabba oszsze aggattatott fekete zamántzos tizennégy Boglárotskák mindenikbe égy égy szem gyüngy s a végin két nagyobb szemek [Kv; Ks].

E. ételnemüre von.; referitor la alimente; Speisearten betreffend. *1729:* edgy fel avas szalonna a Csipkejivel a vegiben [HSzj *csipke* al.].

F. vmilyen kelmefajtára, vagy ebből készült használati eszközre von.; referitor la diferite țesături și obiecte confecționate din ele; Stoffe oder daraus erzeugte Gegenstände betreffend. *1619:* Ezek utan nagy kötésekel-málhákkal ama paplan-féli tarka patyolat szerszám, kinek csak egyik-egyik végét az kötéseknek bontották ki az takaróját, hogy lássák mi vagyon benne [BTN[2] 279]. *1643/1770 k.:* Vagyon a' Prédikálló széken egy darab zöld posztó, mellynek egyik vége rojtos [Bethlen SzD; SzConscr.]. *1656:* Eött Lepedeö, Ketteinek a' vegek fejer varrasos az harma vekony Lengeteg fejer [Doboka; Mk Inv. 2]. *1728:* Abrosz három. edgyik gjapot gjólts a ket vége likatos [Illyefva Hsz; SVJk]. *1758:* vagyon egy gyapotos kendö pulpitusra valo körül a Vége Csipkes [Mezöméneс MT; MMatr. 3]. *1788:* Csak egy vagyon, az Ur asztalára való, két széljből álló lévén; veres, sárga, fekete, fejér és kék pántlikázással és a két vége rojtos [Sepsiszentiván/Laborfva Hsz; NNyv III, 59]. *1789:* apró himes, a két vége pedig rojtos Tot Abrosz [Kilyén Hsz; Palotay 19]. *1791:* A Kendők végibe valo 1 fertály fejtöért 51 xr. [H; Ks 108. Vegyes ir.]. *1849:* Ezen szobának égy ablaka elött égy fejér gyolts gombos Forhang – Nyil formát mutato, a ket végibe aranyozott gombos rudjával [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1850 k.:* Veres fejtös párna végire valok [Pk 2].

G. ruhanemüre vagy más öltözködési darabra von.; referitor la haine sau alte obiecte de îmbrăcăminte; Kleider oder Kleiderstücke betreffend. *1576:* Wagion igen zep egy czynadoff kezkenyeo A weget keztek warrany feyeressel

[Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7]. *1623:* Egi kendeö keszkeneö kek fonallal szeôt az vegi f. – d. 12 [Kv; RDL I. 121]. *1736:* Az csizmájok szárát alól az horgasinokon szép térdkötővel megkötötték; az jó két újj széles volt, csatt némelyiknek ezüstből, az térdkötő vagy majczból vagy bagariából volt, vagy közönséges szijból volt, az kötőnek az vége, az kivel megkötötték, vagy czifra selyem rojt volt, vagy szijából való czifrázás [MetTr. 348–9]. *1779:* Horoga Jonásk … széles kèk Lengjel övel övezvén be derekát az két végét le bocsátota az Horgas ináig [Orbó SzD; GyL. Berincze Dumitru (59) jb vall.]. *1836:* Egy kisded Zabolai Kendő a vége ezüst fonallal ki varva Rf fl. 1 [Kv; Pk 3].

H. szerszámra/munkaeszközre von.; referitor la unelte; Werkzeuge betreffend. *1652:* Agyu Tisztito ecset, más vegin valo fa dőröklyőjéuel őreg s aprobb agyuhoz és Taraczkhoz valo N. 13 [Görgény MT; Törzs.]. *1736 k.:* az kocsis és felejtár ostorának mind az nyelinek az végin, mind az ostornak harmadányira az nyeltől fogva rojt volt [MetTr 367]. *1745:* Ada altal Beclts Czehűnk Beclts Com membrusnak Gyulai Márton Uramnak az Tkts Tanacs Penna csinalo kesit hogy az Tővire Tisztesseges ezüst Perfet csinállyon s az vegire penig egj Tisztesseges fil vájot [Kv; ÖCJk]. *1817:* Egy gulyobis és selét öntö – egy vége el törött [Mv; DLev. XXVIIIA. 3]. *1824:* Két pár Aranyazott párkányos régi modi a végén görbén butázott M. L. betűkkel jegyzett ezüst Nyelű Kések [Fugad AF; HG].

I. fegyverre von.; referitor la arme; Gewehr betreffend. *1633:* ha az Eöczem velle ne(m) volt volna bizoni ne(m) eött volna tőb sost, mert … az puskanak az vegett az ablakra tötte volt mingiarast altal lőtte volna [Mv; MvLt 291. 130 b]. *1717:* Azonkivül az pater Franciscanusok atyám uraimék lovászát, vagyis kocsisát úgy meg döfötte az puska végivel, hogy egyiknek az oldala csontya be is romlott volt [Tapolca Cs; SándorO 242]. *1739:* az Sz. János kése Puskájok végibe lévén [Szentlélek Hsz; HSzjP Providus Joannes Lőrincz (40) jb vall.]. *1763:* Puskával és puska végiben levő Pagnettal oknélkül agredialtak [Bikfva Hsz; HSzjP Kökösi Györbíro Páll vall.]. *1797:* Imre Daniel … tizszer tizenketzer a' puskáját hozza sütte, en mindenkor a' Végit egy kosztal le üttem, mert ha le nem üttem volna ezer Lelke lett volna (!) még is meg kellett volna halni [Málnás Hsz; Mk II. 8. 260 Mihály István (29) vall.].

Sz. *1769:* ezen szoval monda a ház közepin, vár meg láncz Teremtette mert ezért el nem kerűlőd a puskám vegit [Bogártelke K; FiscLt XXII. X/35].

J. egyéb használati tárgyra von.; referitor la alte obiecte; andere Gebrauchsgegenstände betreffend. *1560:* Egy kalaris olvasso az Jegy zemek ezusth aranias benne Egy beka keouis vagion benne az uegen [JHB QQ Temeswary Janos reg.]. *1597:* veottem … Egy labfat melnek a vege temerdek es a' feoldben astak veottem f – d 25 Ket reoüidgieb bútykoss Labfat, kit az feoldben a' butykos vegiúel astak veotte(m) f – d 40 [Kv; Szám. 7/XII. 25 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1673:* Egi darab Javor Szy, ezüst czatt à veghin [WassLt Borsai István hagy.]. *1681:* Kőzep szerű fa Tekenő, mind két vége hasat, szkabás Nro 1 | Portai botoczka, mellyek(ne)k egi egi végeben szép mesterséggel kez formara csinalt fejér csont vagyo(n) Nro 2. [Vh; VhU 528, 539]. *1714:* Korbatsotska het szegletes Kristaljomos nyelével, mind a' ket végén arannjal boritott s alab valo Türkesz követsekkel ki rakott [AH 36]. *1730:* enis mingyárt az szénát lé szedem, az ökrök(ne)k adám, de egy kitsin maratt volt az ládák véghib(en) [Abosfva KK; Ks 83 Bako Josef lev.]. *1744:* Ser forrásához accomodált válu hozu, mellynek egyik vége Vas kapcsos mellyb(en) Seprő takarodik [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1761:* Hoszszu pältza vad ketske szarv a' végib(en) [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. *1816:* Egy hordo … Ez ha el vágatik mind két végin meg ontoráztatik jo leszen [Koronka MT; Told. 47]. *1836:* A' kut négy Árbotz fákkal cserefa detzkával kirakott oldala … a' kut ostor végibe jo küpüs horog [Hszj *árboc-fa* al.].

9. országhatár/végvár; graniţă/fortăreaţă la graniţă; Landesgrenze/Grenzfestung. *1619:* Másnap jött vala hozzám Csafer bék, az előtt való szolnoki bék … ezen Alaj békkel … Offerálá magát erősen, hogy bátor csak az debrecenieket kérdeztesse meg Nagyságod, de ő ott az végbe magát mind az szomszédsághoz s mind az szegénséghez jól viselte, s ezután is annál jobban igyekeznék viselni [BTN[2] 252–3]. *1653:* Ezenközben a német császár, hadait a maga oltalmára inditván, a végekben sok várakat megvőn, melyeket a Kalendáriumban megláthatsz [ETA I, 42 NSz]. *1657:* Bethlen Gábornak aziránt való cselekedetit is sokan kárhoztatják … több az végeken kívül nem maradott volt meg Fejérvárnál, Szamosújvárnál, Fogarasnál, azokhoz kihez két, s kihez három faluk ökrökkel vonyatták fel az kapukat, praesidium az várakban nem lévén [KemÖn. 33]. *1659:* Nem is tudom, Váradon mitül kell most félni, mert török annyi az oda közel való végekben nincsen, a kiktűl Várodnak csak az városát is félthetné ember [TML I, 458 Teleki Mihály Pekri Zsófiához]. *1662:* Mivelhogy … a több szomszéd országoknak, tartományoknak is békességes megmaradása az végeknek jó gondviseléssel és bátorságos állapottal való tartásokban áll és függ, őfelsége az koronázat előtt lött 1608-béli 21. és az 1609-béli 32. articulusok szerint az végekre atyaiképpen gondot viselni méltóztatik [SKr 122]. *1666:* Azért ha Kegyelmetek tetszése az, hogy az törököket levágassuk, ím parancsolunk mindgyárt az végekben levő praesidiumnak, valahol kaphatják, csak vágják le őket, ne okoztassunk ezzel is [TML III, 557 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1670:* Némely nap hozák urunknak onnét alól, hogy Nándorfejérvárnál hidat csinálnak az törökök s az két oláh vajdának is meg van parancsolva, hogy készüljenek táborban; az végekben mindenütt [TML V, 126 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1672:* Jött hozzám a commisarius törököknek követe, kik a Várad felől való végeket czirkálták [AMN 151]. *1677:* mind Vármegyéken, Várakban, Székes helyekben, Végekben, és egyéb Tisztviselésekben, zálagos és becsületes Haza fiait, és nem idegeneket constituallyanak és collocallyanak a' Fejedelmek, kik a' Fejedelmek hűségére, és az Ország törvényére, annak szabadságinak oltalmazására, kötelesek legyenek [AC 115]. *1703:* Aranyasszéket és egynéhány vármegyéket felveszen, és gróf Bethlen Sámuel commendója által küldi Szamosújvárhoz, hogy a végeken őrizzenek [KvE 241 VBGy].

Szk: *török ~.* *1672:* Az váradi pasa embere megyen az vezérhez, azért mert német követ megyen az török végeken ellene panaszolni, az magyarokat hogy megsegítette [TML VI, 359 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

10. időbeli végső pont, egy időszak végső pontja; sfîrşit, moment final; Ende, zeitlicher Endpunkt. *1703:* Kegyelmetek Fő Tisztek mindgyárt Szekiben mennyen és az Investigationak abban az Szekben valo végeig ott continuallya lakását [UszLt IX/77. 61. gub.]. *1740:* ennek utánna a Franciának és hozzá tartozandoinak pénzeket el ne vegjék, mivel tsak ennek az Holnapnak a végéig Currál a fele pénzek(ne)k az eddig valo válora [Nsz; ApLt I Dombi János a

fej-hez]. *1758:* eddig az Honapnak végéig konyhára költödött Rf. 20 xr. 16 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 171a]. *1765:* a Contributio … de mikor az Kornis ur(am) sok Executarai jártanak, edgyik Esztendöben sem költ fel Esztendö vége elött egészlen az mü Falunknak Contributiója [Kurkó AF; Eszt-Mk Vall. 247–8]. *1789:* mindenkor kérjen a' Def. Commandótól egy Tisztet, és akár adjanak, akár ne, maga a' kárt Specificálja, és minden holnap végivel submittálja [Csíkszereda; UszLt XIII/97]. *1802:* 12ma Augustus 1801 Seges Var Székben Szados (!) nevezetü ugjan tüz mian mindenekböl ki pusztitatot Falunak fel segellésire Hataroztatot üdö a 1ma 8tobris 1801 Marcius végéig 1802 [Énlaka U; Borb. II Galfavi Pál esp. lev.]. *1824:* Ha a sapkák elkészültek, kérlek méltoztasd el küldeni, mivel ezen hónap végével a számadásokat ki kell nyomtattatnam [EM XVII, 173 Csáky Rozália lev.]. *1864:* A' Brassoi enek vezető állomás meg üresedvén … a pályázás Január végével be zárodik [Gyalu K; RAk 95].

Szk: *farsang ~e. 1593:* Martha Nemet Janosne vallia, filemmel halla(m) hogy Jstwa(n) megh zegeodek Az farsangh vegibe(n) ez eztendeón Daniel deakhoz Zent Georgy Napigh harmadfel f(orint)ba [Kv; TJk V/1. 361]. *1818:* a' jövö Fársáng végire a' Remek el-készüllyön [ÖCJk]. *1827:* ha jol telik az üdö ne jöjjön bé Fársáng végéig, mert csak meg bánná [Kv; Pk 7] * *törvény ~e. 1671:* Mivel a' Gyilkosság ez hazában igen el-áradott, azért valaki egyszeri gyilkosságnál többet cselekszik, nem használván néki ez iránt semmit-is a' Nemesi szabadság, a' hol cselekeszi azon hellynek Tiszteitöl fogattassék-meg defacto, és mind a' törvény végeig fogságban légyen [CC 53]. *1703:* a gubernator azt resolválta, hogy ök bizony nem <adnak>, mert nekik megöletésére nincs hatalmuk, hanem addig, amíg facultások volt, addig úgymint a törvénynek végéig elkövették tiszteket, hanem már öfelsége kegyelmében légyen dolga [WIN I, 193]. *1729:* Szathmári Samuel és Feleséghe Bús Ersók Aszszonyért lönek kezesek Törvény véghéig Sz: Mártoni Szabo István vr(am) ad f: 200 [Kv; TJk XV/7. 18] * *utolsó ~ 1704:* Ugyan ma reggel öszvegyűlvén az ország, a tegnap végzett memorialist elolvasák … instálván öexcellentiájának mégis, hogy azt tölünk ne kívánja, hogy ante tempus et ante allegata pronunciáljunk, nem lehetvén azután ebben a causában törvénytevök, ha azt, aki utolsó vége és merituma a dolognak kimondjuk [WIN I, 143] * *világ ~e. 1746:* Felesegemnek, Fiamnak, Leanyaimnak s azoknak világ végeig valo maradvainak igaz Tutorul hagjom az minden özvegjek Arvak kegjelmes Tutorat az én jó Istenemet | az én jo Istenem … idvezitö Szerelmet nagj bölcsgel (!) forditson minyajokra (!) s vilag vegeig valo maradvanyokra [Nagyajta Hsz; Told. 18 Cserei Mihály végr.].

11. időbeli végső ponthoz közel eső periódus; sfîrşitul unei perioade de timp; Ende eines Zeitraums/einer Periode. *1574:* Anyamnak vgia(n) zokasa az hogi Nem Igen fyzet zolgaloianak, hane(m) eztendeic vege fele Mind zitokal veresegel el wzy teolle [Kv; TJk III/3. 392a]. *1630:* Anno 1630 esztendönek az végiben, die 1-ma Decembris házasodtam meg [KvE 175 LJ]. *1640:* az Tauasz vetes az predicatornak nem az eztendejenek vegeben, hanem kezdetiben szokot lenni [SzJk 49]. *1657:* Anno 1625 … az mint reá emlékezem, vagy végin júniusnak vagy kezdetiben júliusnak inditá az fejedelem követtül cancellariusát Kovacsoczki Istvánt [KemÖn. 50]. *1677:* Vadnak a' per non venit Sententiáknak ki-adásában-is emendalásra valo dolgok … az következvén, hogy mikor a' Terminus végében csak tiz nap vagyon hátra, senki se actor se In Causam aettractus absolutionalét ne válthasson [AC 185]. *1705:* Az úr pedig azt izené, hogy mentöl közelebb megyünk Augustusnak a végihez, annál nagyobb reménységünk lehet, hogy elérkezik a segítség [WIN I, 515]. *1753/1781:* Mikor … Kun Miklos ur bujdostából Rákotzi mellöl, a kurutz világ végin gratiára meg jöt völna, tsak az puszta kőfalakot jobb részin fedetlen találta [Algyógy H; JHb LXXI/3. 198]. *1773:* ez follyo 17dik Séculumnak elein vagy az mult 16todik Seculumnak a' végin a' Tisztelendö Pater Jésuiták … Maros Vasárhellyre szállattanak és telepedtenek [Told. 47/67]. *1827:* A' Stipulált arendae summának felét az esztendök elein, a' más felét pedig az esztendö végén mindenkor pontosan bé fizetni az Curator Urnak köteles lészen az Arendator Ur [Ne; DobLev. V/1128. 2a]. *1834:* Április végétol fogva ujra itten vagyon Fia 's Menye gyermekestöl [Somb. II]. *1861:* A' Magyar Tudományos Akadémia terve szerint a' nép pontos felszámlálása e' folyo honap végén lejénd [Gyalu K; RAk esp. kl].

Szk: *farsang ~ébe. 1572:* Ilona Jacab galne azt vallia hogi az farsang vegebe volt egi Nap hogi korchomaia volt eonekj Be leot oda aztalos Ilona, Es otth azonnal rayta Estek az haydw legenyek [Kv; TJk III/3. 12] * *farsang ~e felé. 1638:* Mikor ezt mondá énnekem immár szinte farsang vége felé vala, s én megmondám Varga Miklós szomszédomnak szintén az szerint [Mv; MvLt 291. 142a–143b]. *1831:* Szent György nap előtt a' fársáng vége felé [Kvh; HSzjP].

12. vmely cselekvés befejeződésével járó következmény; consecinţe, rezultat al unei fapte/al unei acţiuni; Konsequenz, die am Ende einer Tat folgt. *1594:* Elegh Sók Zwr Zawar Jggyenetlensegh vagion az vrak keozeótt, walamy lezzen az vegy [Kv; KvLt 21/63 Jaray Mihály deák özv. Kemény Lászlóhoz]. *1657:* bizonyos generális az hadak előtt nem vala, azonban az ellenségnek hertelen s véletlen … érkezése miatt, bizony dolog, még az nagy fejedelem is csaknem confundáltatott vala; kit maga is azután megvallott, és hallottam, hogy soha oly szoros igye nem volt, kinek végit úgy rettegte volna, méltán is [KemÖn. 69–70]. *1662:* Az kapitányi authoritást, becsületet pedig oltalmazni ugyan szép dolog volna, de az dolognak végét s kimenetelit jól meggondolni s vizsgálni kelletvén, a kapitány mezőre ha kiszáll, avagy becsületesebb-e és a közjónak és használatosabb-e csak kimutatni magát minden erejével …? [SKr 534]. *1663:* Elég szomorú hírek, és ha Isten rajtunk nem könyörül, végső veszedelem lehet a vége [TML II, 629 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1665:* Urunk igen-igen súlyos beteg, csak Isten tudja, mi leszen vége, főképpen ha magát ő nagysága nem türkezteti s útra indul [TML III, 434 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* Az gyűlésnek rossz kimenetelit Kegyelmed Rédei Ferencz uramtúl bővebben érthette; az, Uram, in summa oly rosszul bomlott el, kinél rosszabbul alig lehetett; vége mi leszen, Isten tudja … Ki gondolta volna, ez legyen vége? [TML IV, 270 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Discurálván úgy is az a mi ittvaló uraink, hogy a németek mentül közelebb lesznek a dolognak öirántok való jó végihez, annál inkább bocsátják innen ki az embereket [WIN I, 400]. *1723:* Ezt hallottam Mariátol, hogy … Timofi … az ágyába reá mént és akkor pároznaitotta meg ötét Söt még akkor mondgya Mária, hogy kéré Timofit, hogy hadgyon békét néki, ne bánesa, mért még a Természét mégném állapodot rajta, s gyalázat lészen a végé [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. *XVIII. sz. köz.:* ha ki nem futtunk volna a házbol halál let volna a vége [Imecsfva Hsz; HSzjP Acél Pálné Kondrát Annok (40) pp vall.]. *XVIII. sz. v.:* T.

Gyujto ur … maraszt engem éjtzakára, 's hogy egy keveset szelidithessem, jo szivel meg maradtam, 'mi lett a vége? a' Tractatusokban belé ereszkedtűnk [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.]. *1811:* Az Házasoknak ha nintsen égyessége Annak el-válás és pusztulás a' vége [ÁrÉ 101].

Szk: *boldog ~gel megáld. 1636:* Nem szánom semmi fáradtságomat, penig hogy Isten boldog véggel meg áldotta, hane(m) áldom inkább érette az én Vramot, hogy engemet, illyen gyenge edényt, rendele volt eszközül ennek az régen ohajtott, sz. munkának véghez vitelére [ÖGrAj] * *igaz ~e lesz. 1663:* Kegyelmes Asszonyom, míg a számtartó haza nem jő, addig is szaporodik ezeknek afféle dolgok és igaz vége nem leszen dolgoknak [TML II, 493 Teleki Mihály Lónyai Annához] * *(Isten) jó ~ét adja* (jól/szerencsésen) megoldódik. *1619:* Hanemha az Isten az nagyjának jó végét adja, bizonyos embereket kell küldeni mind az hatalmas császár részéről s mind az én uram részéről, azkik szépen eligazítsák [BTN[2] 239]. *1679:* Immár ezt az kevés hátra levő üdőt várják békességes tűréssel s szenvedjék férfi szívvel, csendesítse az békétlenkedő elméket, megnyugotván magokat Istennek jóvoltában, ki rövid nap immár annyi s ritka példájú szenvedéseknek jó végét adja [TML VIII, 437–8 Teleki Mihály Ispán Ferenchez] * *Isten jó ~et hoz ki. 1619:* Nagyságos uram, ugyan most is felelek én az én uram felől, hogy az az én uramnak akaratjából nincsen, de talám Isten jó véget hoz ki belőle [BTN[2] 244] * *jó ~ét hiszi/reméli vminek. 1679:* Balassa uram úgy hiszem eddig elment; az ő Kgltek közzé való jövetelének soha jó végét azelőtt is nem hittem [TML VIII, 417 Teleki Mihály Thököly Imréhez] | de ha csak magam leszek, sem hasznot nem teszek, sem az dolgoknak jó végét nem reménlem, bizony nagy confusio leszen miatta [TML VIII, 463 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] * *jó ~gel jár. 1662:* Budára pedig ugyanezen dologban s Rákóczi György részérül Bánffy Zsigmond küldetett vala, azhová semmi jó véggel nem jártak vala [SKr 392] * *rossz ~e lesz. 1670:* Az fővezér tihájának az mely száz aranyot küldött volt urunk György deák uramtúl, meg sem köszönte, választ sem adott ez urunk levelére … Ha mind ebben megyünk elő, bizony rossz lesz a vége [TML V, 128 Székely László Teleki Mihályhoz] * *szomorú ~. 1710:* Így veszének el a nagy dicsőséges vitéz magyar fejedelmi urak, akiknek mind elei, mind magok sok esztendőktől fogva a pogányság ellen dicsíretesen hadakoztanak … Ilyen szomorú vége lőn a császár ellen való támadásnak [CsH 91 1671-re von. felj.].

13. befejezés, be/lezárás; terminare, sfîrşit; Ende, Beendigung. *1636:* Hát ezekhez* képest gondolod-é menyivel tartozzék inkább az ember az ő teremtettetésének végét korosként elméjében forgatni [ÖGrAj 6. – *Az előbb felsorolt égi madarakhoz]. *1664:* Ha ugyan portán dolgát el nem végezheti, menjen Lengyelország felé … és így oda várja meg dolgának végét, vagy arrúl jőjön ő felsége birodalmaiban [TML III, 307 Teleki Mihály a fej-hez]. *1710 k.:* Egynéhány holnapig én csak egyszer sem feküdtem le elébb egy órakornál vagy néha éjfélkor … a kerülő polgár elhívott néha a kerülés végén a házához, és ott jól megittunk [BÖn. 564]. *1737:* Ha pedig az Osztájnak véginn, valamelly betsülletes atyánkfiának nem találna jutni Szenafű, az ollyak a puszta ház-hellyekre excindáltatott Rétből Consoláltassanak [Dés; Jk 480b]. *1805:* Del elött nem tudtam a Letzkemet, azert asztallábára últem s ott exponáltam résolváltam jol elsőben de a vége felé el lankadtam [Dés; KMN 57]. *1850:* Itt kosza hir annyi repdes, hogy Szemünket eszünket majd ki veri, s a vége egynek sem igaz [Folyfva MT; Born. G. XXIVd Csiki Samuel lev.].

Szk: *~éhez közelithet. 1662:* Melly szerencsés csatákra nézve is, és hogy a dolognak végéhez is közelithetnének, azon vala a tanácskozás, mint üthetnék meg a törőknek derék táborát [SKr 183] **~e lesz/nincs/van vminek. 1570:* Erzebet Dabo Thamasne, Azt vallya hogy tawaly hallotta Jgarto Lwkachnetwl eo neky Mongya volt, ely Adam az zeoleot, eo kerdette … Myn Attha azt Monta hogy hat forinton, De ely varom addegh Mygh Teorwenyenek vege lezen, Eo azt Monta hogy Byzon ely pwztwl, Am legen neky ely varom hat Eztendeigh es hyzem Megh aggya [Kv; TJk III/2. 112] | Meegh semj wyssagoth Nem Jrhatonk Merth meegh semynek Nynchen weghe [Medgyes; BesztLt 4 Casparus Zeoch judex és Petrus Mezaros juratus Gr. Daun beszt-i surrogatus judexhez]. *1614:* Es igy az diuisionak úége leúe(n) … meljnek mj … ozto Bjrak nagyob bizonsagara es ereössegere adgyuk ez iele(n) valo Jnuentariumot [Kv; RDL I. 96a Andreas Junck kezével]. *1702–1764:* Az ezüst munkanak is ekor löt vége [Torockó; MNy IV, 233]. *1765:* egykor látom, hogy mind à kettő az maga háza felé megyen, és minden hurtzolodásoknak vége vagyon [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 18] * *~én van vminek. 1705:* nyolc órakor, az külső kisházban, a palotán belül találám lenni a nagyasztalnál generális Glöckelspergnét, gróf Amadeust, a generál fiát és harmadikat gróf Rokka kapitányt, kik is már a végén valának a vacsorának [WIN I, 598] * *~ére jut/juttat vminek. 1704:* Azért megkívánja öexcellentiája, hogy az octavalis terminusnak az napján de meritu procedálván, a dolgot végére is juttassa [WIN I, 165]. *1811:* Ha pedig égyszer meg vagyon hágattatva, A' só légyen tölle éppen el-tiltattva Egész nyáron melynek már a' kezdetire A' hágatásnak kell jutni a' végire [ÁrÉ. 143] * *~ére visz. 1704:* a Gubernium és az ország ezt a törvényt és ebben a törvényben mindenekben az őfelsége szolgálatjára, az igazságra és maga kötelességére vigyázott, úgy is akarta mindenekben folytatni, aminthogy végére is vitte és a sententiát meg is írta [WIN I, 202] * *~e szakad. 1572:* Megh higye ew kegyelme hogy akoronys ha az Jsten zerettet wolna Eghesseggel hogy en magam Mehetem wolna ew kegyelmek keozybe megh hygye ew kegyelmek hogy akorys veghe zakadoth wolna az dolognak De Jsten fogsagaban woltam … De Jmmar egy Eghez hete el mwlt hogy mynd fekettem … Latom Enys hogy Naprwl Napra Nehezeb Ember wagyok ymmar, azt akarnam ha lehetne holnapi napon zakadna weghe [Torda; BesztLt 3704 Lucas Pysthaky és Colomanus Fekete Gr. Daun beszt-i bíróhoz és a hites polgárokhoz]. *1653/1655:* Birák Uraim executorokat nem attak … az executio igy haladot el, hogy szakadgyon veghe Ràzmány Jstvànnal valo törvenye Ozdi Thamàs Uram(na)k [CartTr II, 880 Csepreghi T. Mihály lev.]. *1677:* A' Mely Nemes ember gyilkosságot patral … a' pernek decisiojáig az In Causam attractus ha a' Széken convincaltatik, detentioban tartassék, vagy penig elegendendő kezesség alá vettessék, és annak utánna a' törvénynek vége szakadván érdeme szerint büntettessék [AC 131]. *1767:* egy kevés idő mulva hallám hogy Tolvaj Kiáltás van arra a hol a Legények vadnak, de a meddig én oda Erkeztem addig vége szakodott [Bethlensztmiklós KK; BK. Gombucz Josef (35) jb vall.] * *~e szakadás. 1700:* az Özvegy Gyerőffi Borbára … à Causának véghe szakadásáighis ügyekezzék az kezében lévő Joszág és Res mobilisekből annyira valo költséget Sugorgatni, hogy avagy tsak de Interesse a Creditorokat tsendesittse [Gyf; Ks 90 gub.] * *~e sza-*

kadta. 1577: az Georg falwiak Igen vagiak az erdöt … az feyedelmet talallya meg eo kegme Erte, es vegie(n) tilto parancholatot, hog Teorweny vege zakattaig ne meryek az erdeot vagny se elny az hiwatal alat se eok se my [Kv; TanJk V/3. 148a]. *1589:* Fancziali Peter az mint az fanczialiakat vrunk Jobbagit hitta volt Ide zekre, part veott az Alperes, az zek el zabaditotta teorwenj vege zakattaigh [UszT]. *1668:* alittattam … minden külsö belsö jokan valo Számtartosságnak Tisztire … Ratiomnak vége szakattáig Udvar birám mellet tartozzam lenni [UtI]. *1670:* az Kapitan Pal maradeki tartozzanak minde(n) azon perre valo eö kglmek keölczegenek veghe szakattáigh valo harmad reszet deponalni [Kv; JHbK XXIV/25]. *1776:* M. Praepost Ur jovallotta volna, hogy ki ne jönne Kóródra Drassai Causájának Vége Szakattáig [Szentdemeter U; GyL 37 St. Henter lev.] * *~ét adja vminek. 1663:* Ugy látom, kegyelmes Uram, ezen mostan fennforgó dolgoknak Isten nemsokára végét adja [TML II, 471 Teleki Mihály a fej-hez]. *1672:* Bizony az Isten még ennek oly végét adja, hogy az kik most szenvedünk, örülni fogunk az mi Istenünk kegyelmes szabadításának [TML VI, 369 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1764:* A szászok igen örültek rajta, söt 15 ezer forintot adtak volt neki, hogy Bécsben legyen munkás annak felállásában, de az Isten ennek is végét adá, mert felindulása előtt harmadnappal megbetegedék[a] s meg is hala [RettE 178–9. – [a]Alvinczi Gábor] * *~ét érheti vminek. 1629:* Zágoni Lászlo Péterne Nemes Dó(nát A)nna aszszony … sok időtől fogván perelvén Léczfalván lako egy Hatházi Pál nevű jobbágyát, törvényének végét a sok haladozás miatt nem érhette mind eddig nyilván való kárára és fogyatkozására [SzO IV, 229 a fej. Kézdi, Sepsi és Orbai székhez] * *~ét éri vminek. 1573:* Kalmar Istwan azt vallia … ely leot volt Ide laios az felesege attyafia, Es kery volt hogi adna meg puskar az testamentum zere(n)t myt az attya hagiot neky az eo Reszere, Az (!) Monta puskar … ha perelny akar vele keossen 300 flot Eozwe es perellien vele erte, de ne(m) ery annak harom Eztendeig es veget [Kv; TJk III/3. 170–2]. *1632:* monda Szakolczaine Feltoltinak en el unta(m) jmmar uarni, az te sok hazugsagodnak en ueget nem ere(m) [Mv; MvLt 290. 93b]. *1782:* azakat mi Cselédekül kezünken hordattuk el, de az annyi volt hogj végít alig érjük vala [Mv; DLev. 4. XXXVI]. *1810:* az igaz hogy ha mi előre Compositiora léptünk volna igy könnyebben végét értük volna[a] [Nagylak AF; DobLev. IV/927 Dobolyi Sigmond Bartók Ádámhoz – [a]Az osztozásnak] * *~ét konszekválhatja. 1782:* azért Instálunk alázatoson Nagysádnak[a] és a' Tks Cont. Táblának, méltoztassanak … elegedendö Brachium iránt porontsolni és … az által azon Executiot finaliter terminálni mivel … a' nélkül ezen dolognak egész jo végit nem consequálhatyuk [DobLev III/561. – [a]A vármegye föispánjának] * *~ét szakasztatja vminek. 1664:* kegyel(me)sen intjük kegdet, söt parantsoljukis, az jövendö Nagy Sinken celebralando Orszag Gyülésére minden igazságát hozza elö, hogy a' Tabla fiaival azon controversiat meg lattathassuk, és végét szakasztassuk [WassLt fej.] * *~et szakaszthat. 1672:* Tordainé asszonyomnak szolgája jött oda, hogy az mi ott van, eladja, kiért elküldtem, bejüjön, és ha megalkhatom vele, megveszem azokat is, vagy Sorostélyrül másokat adatok érette. Mint szakaszthatok vele végett, Kegyelmedet tudósítom [TML VI, 55 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz] * *~ét szakasztja vminek. 1677:* az magyarok igyeknek most szakasztják siralmas végét [TML VII, 429 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1732:* az l(ste)n(ne)k sz: nevire kérem az M: Ur(a)t hogy valahogy ezen dolognak már szakasza végit … (: ily kudusságra ne jussak :) [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1737:* Azért minthogj az Esküvés minden Versengések(ne)k véghit szokta szakasztani, itiltetett Hütlés Zilahi István Atyánkfiának [Dés; Jk 231a]. *1801:* Hallottam aztis itten a Faluban beszélleni hogy … Nemes Burzo Indrej megkergette … most nevezett Tisztet s nem tudom, hogy féltiért és a Néhai akkori Tiszt, vagy pedig egyébért … szakasztotta Vegit azon Processusnak mind ez mái napig [F.szőcs SzD; TKI Burzo Györgyitza (55) ns vall.] * *~et tesz. 1573:* Kalachsiteo ferencz Azt valia … hogi mykor testamentumot tenne pwskar, Eo emlity eleotte az elebi feleseget ha vagion valamy gongia az feleol, Azt Monta hogi semy Ninch Mert eo veget teot az feleol [Kv; TJk III/3. 170]. *1731:* Minekutánna az Isten negyed fél esztendeig tartó bujdosásaimnak véget tön, haza hozván békével születtett földembe nemzetségeim köze, A(nn)o 1731 ultimis octobr(is) [ArJk 39 id. Aranka György lev.] * *~ét várja vminek. 1619:* mihelt Magyarország is az csehekkel ha felkél, Ferdinandusra támad az törvénytelenségért, nem tartozik az hatalmas császár, sem nagyságod oly végét várni ennek az hadnak … hanem addig kell az hatalmas császárnak megsegíteni Magyarországot, ha kévántatik [BTN[2] 300–1] * *~ét veheti vminek. 1631:* eszünkben vęuęn, hogy igassagunk periclital, es az terminusokot az potentiariusok minden igiekezetekkel vontatni es halogatni akariak, es igy igassagu(n)knak talam eletünkben sem vehetneök veghet [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 3 Sükösd György végr.] * *~et vet vminek. 1657:* immár véget vetvén az fejedelem is római császár ellen való hadakozásnak, török ellen való hadakozást forralnak vala [KemÖn. 84]. *1794:* Kőnyőrgok azért … méltoztassék anynyi meltatlan hurtzaltatásunknak véget vetni [Thor. XX/12 br. Thoroczkai József lev.]. *1811:* A' Tüz fel-lobbana, Falun végig mene Nem vala oly' erő mely álljon ellene, Mig nem ki öntötte el-szánt dühösségét, 'S mérges rontásnak önként veté végét [ÁrÉ 40].

Sz. *1710 k.:* Sok szónak vége ez: Ha tü militiához értö emberek volnátok, megérdemlenétek, hogy mind a háromnak elütnék fejeteket, de mivelhogy ahhoz nem tudtok, nem apprehendálom [BÖn. 940].

14. elmúlás/halál; sfirşit, moarte; Verscheiden/Tod. *1598:* En Gerendj Pal latuan az Istennek kezet rajtam, azt nylűan tuduan hogy eletwnknek üegenek kel lenny, Azert mostan epp, es igaz elmeuel birűan, tezek illyen testamentűmot [Gerend TA; Törzs]. *1608:* az vr Jsten az Embereknek iletek felöl auuagj ileteknek uige felöl se(n)kit bizonossa nem töt kinek kinek ilete meddig follio(n), hanem mi(n)den embereknek ileteknek uige az halal [Kv; RDL I. 84 Tölcséres Ádám kezével]. *1653:* Tizenhat esztendeig állott ott[a], s meg nem rothadt, hanem szép volt, mintha csak mostanában tették volna oda … Így lőn vége a Báthori Gábor tánczolásának [ETA I, 115 NSz. – [a]Báthori Gábor teteme]. *1657:* nem csuda tehát, hogy az Úristen is az fejedelmeket és nemzeteket kévánságok szerént való végekkel nem boldogétja [KemÖn. 289]. *1659:* En Mihalcz Mihalyne Rethi Anna Kezdi szeki Also Toriay … jo eszemen es elmemen leuén az en igaz hütóm es jo lelki ismeretem szerint (: miuel nem tudom l(ste)n eö Felsege meddegh határozta eletemnek végött :) Teszek Testamentomot [A.torja Hsz; Borb I]. *1679:* noha l(ste)n ö Felsége, mégh mind kettönket élteti, de meddégh határozta legyen életünk végét bölcz tanáczban vagyon, azert most jo idején, meg gondolvan romlando es hamar valtozhato eletünk(ne)k sorsát, akarunk kegyelmetek előtt egy mas között keves javainkrol oly rendelést tenni, Felese-

gemmel edgyűt, hogy holtunk utan nemzetségink között, villongás, es veszekedés ne legyen [Kv; RDL I. 157].

Szk: *~e lesz/van vkinek* vki meghal. *1570:* hallotak aztis hogy kery volt Kowach Andrasne Razmannet hogy varna Mygh megh valthatna es Zegitene megh Tartany, Azt Monta hogy Kes varny egy Ideigh de hogy Napia legen, mert az kinek Napia ninchen Annak vege sinchen [Kv; TJk III/2. 140c] *1672:* Csernel uram esetit szomorún értem. Ugyan Kegyelmed miatt leszen neki szegénnek vége [TML VI, 67 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Így fojták meg, fejit elütvén a bársony erszényben tevék, s a császárnak vivék, a bőrit penig testiről lenyúzván, gyapottal megtölték, s a lándorfejérvári kapuban felfüggesztték. Ez lőn vége Kara Mustafa fővezérnek [CsH 175 1683-ra von. felj.]. *1847:* fennebb említett Ursz Todor azt kiáltotta, hogy Varga Katihoz ne merjen senki nyúlni, mert aki hozzája nyúl, annak vége lesz [VKp 246–7] * *~e szakad az életének. 1782:* a Dominalis Biro Illya ... erdeit Ngodnak hatalmason élni kivánnya ... Szánnyát az Udvarba be hajtani akartam mindenféle képpen Bundaját le vetvén magát Opponálni, resistálni nem irtozot, mondván hogy én az eő Szánnyát be nem hajtam, mert eő nem engedi, magom arra azt mondottam, hogy bé ha tsak ott életemnek vége nem szakad, mert esküvésem tartya [Baca SzD; GyL. Molnár György lev.] * *~et vet életében. 1716:* az az nyavalyaja vetett véget életébenis, mert mikor be vivékis Colosvárrá, ugjan el esett, el hervadott es el száradott vala [Nagyida K; Told. 22] * *~et vet vmi életének. 1855:* Csató Jánosné Mircse Borbára ... egéssegesen ki indult velyit ... meg látogatni s megérkezvén azon éjjel a holera meg rohanta s más nap délután 4 orakor életének véget vetett 45 éves korában [M.gyerőmonostor K; RHAk] * *boldogtalan ~e van. 1662:* Az leány[a] pedig Haller Péternek, már meghanyatlott idejű, de különben becsületes úri főembernek házasíttatott volt, kinek ugyan boldogtalan vége volt, mert ... maga megmetszvén torkát magának, megölte volt magát nyavalyásul Szeben városában [SKr 161. – [a]Tarnóczy Sára] * *utolsó ~. 1764:* A szegény Bánffi Farkasné asszonyom őnagysága is nehéz gutaütésben vagyon. Mely ... abból következett inkább, hogy a gyermekei ... az atyjok jószágát praetendálták hogy bocsássa kezekbe, melyet semmiképpen nem akart. Ezért osztán kedvetlenséget is szenvedett egyszer-másszor s azon annyira törődött, hogy utolsó végét siettette [RettE 162–3]. *1782:* én ez orátol fogva, valoságos Reformatus lészek és Tiszt Vram Kegyld által kivánok Ur(na)k Sz. Vatsorájával élni az én gyengélkedő Hitem(ne)k erösittésére, és kegyld által kivánok utolso végemre készitgettetni [Gyalu K; RAk 75].

15. vmilyen szöveg utolsó sorai/szavai; sfîrşitul unui text; Ende eines Textes. *1618:* Az elmúlt napokban az szolgámtól Nagyságodnak küldött levelemnek csak az végében obiter attingáltam vala, Kegyelmes uram, hogy csak akkor botorkázott vala filembe Báthori András felől való hír [BTN[2] 136–7]. *1636:* az a, bőtű az Graduál eleitől fogva a Psalmusokig való részt, az b, penig az Psalmusoktol fogva mind az végéig valót, jegyzi [ÖGrAj 1a]. *1674:* Im Baxa és Lóczi uramék Kegyelmedhez mennek, az követek is az szerént, kik mely hosszú és csak mocskolódó instructioval mennek urunkhoz, Kegyelmed megláthatja. Én csak az elejét olvasám s az végét, (resteltem elolvasni egészlen) [TML VI, 575 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676/1681:* Minden megh mért hordorul à hites Biroval igaz ravast tarczo(n)[a]; irja végére, menynyi veder, és hány pinzes volt [Vh; VhU 658. – [a]A racionista]. *1807:* a Testamentum ... az elein ugy vagyon írva hogy 1802ben a vegin pedig 1807dik Esztendoben irattatot volna, de nem kelletik Confundalni es meg sem ütödni, mert volt a Testalás 1802dik, és iratot meg 1807dikben [Aranyosrákos TA; Borb II.] | valaki meg-fogta a kezét, és in circa hat hét betűig alkalmasint vitte a' Tractatusokat, u.m. Gyarma de mikor a' végit ti kellett volna ki-pingálni ... az i fen akadott [Dés; DLt 81]. *1809:* (A) Guberniális Határozásnak a' végin iratik az olyotén el adásbéli tilalmat ... közönségesen mindenek által részre hajlás nélkül egyenlö mértékben kelletik meg tartani [Szu; ComGub. 1753 u.]. *1847:* 3-szor: Az ./. alatti esketést tárgyazólag megjegyeztetik, a) hogy a ././/. alatti hitelesittetési irománynak a végin tett megjegyzés szerint nyolc tanúk maradtak hitelesíttetés nélkül, anélkül, hogy ennek elegedendő törvényes oka adattatnék [VKp 294]. *1866:* (A) Köz synat Fö Tárgya ... lévén a' Mlgs Fö Tiszteletü Püpsök Jubileuma ... Minden T. Pap a' Kör levél végére irja fel, hogy tehettsége szerént mit szánt e' czélra [Gyalu K; RAk 111 esp. kl].

16. ének/szó/beszéd befejező hangjai; sfîrşitul cîntecului/cuvîntului; Ende eines Liedes/eines Wortes/einer Rede. *1636:* az Maria Propheta aszszony ... az ő meg szabadulásokért, az ő elöttök két felé állott veres tenger fenekén való által szaladásokért, és az ő utánnok indult, ellensegiknek abba valo veszésekért, az Istent ének szóval ditsérvén, egygyik kezében dob volt, és hogy az rhythmusok végei szépben essenek, minden versen a másik kezével azt jol meg buffantotta [ÖGrAj]. *1807:* Abadi Kata, Születesére nézve Nemes Háromszéki Zabolai ... mintegy 45 Esztendös ... beszél Magyarul, meg nyujtván a' szó végit, keveset Olahul-is [Dés; DLt 849 nyomt. kl].

17. egy étkezés utolsó falatjai, ital utolsó kortyai; ultima îmbucătură, înghiţitură; der letzte Bissen/Schluck. *1705:* Sokáig ülvén pedig az asztalnál, a gyümölcsben igen sok szép confectumokat hozának fel és egész gyümölcsasztalt, két palack tokaji bort is, kinek egészben végit evök [WIN I, 628].

18. vmely testrész széle; capătul/colţul/vîrful unei părţi ale corpului; Ende eines Körperteils. *1710 k.:* Minthogy Angliában az asszonyoknak, leányoknak köszöntésének módja a szájok végének megcsókolása, mint a magyarok között a kézfogás, egyszér én s az öcsém rútul jártunk [BÖn. 587]. *1736:* Vacsora előtt[a] az leányt ebédlőpalotában kihozták ... az legény az környüllállóknak térdet hajtott, czifrán, kardosan, lódingosan az leányhoz ment, és mintha kézfogással az következendő házasságra kötelezték volna magokot, az legény szép gyengén az kezinek elsö ujjai végével megütötte ez leányasszony keze ujjainak végét [MetTr 376. – [a]A kézfogás napján]. *1808:* Sztán Antal Beretzki gyalog Székely Katona ... pofos az ajaka vége bé-hajlott kövérsége mián [Dés; DLt 101 nyomt. kl]. *1823–1830:* Ezután a fö közepét nem nyírták meg egészen, hanem akinek tömöttebb volt haja, közbe-közbe egész fején meggyérítette, ez is calamistrálás volt. Utoljára nem is gyérítették, hanem csak a végét bütüzték [FogE 108]. *1825:* (Egy asszony) meg holt 60 Esztendös korába, Bal szeme végénél égy meg gyogyithatatlan Seb támadván, mely miatt sinlett két Esztendejig [Körösfö K; RAk 130].

19. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ben hagyott* véglegesen eldöntött/elintézett; care a fost decis/rezolvat definitiv; endgültig entschieden/gelöst. *1572:* Az Barat Istwan vram kewansagat ... Ertyk ... arrol vegeztenek volt ez Eleot ketzeris Mostan sem akarnak egebet arrol vegezny, Mert vegben hagiot dolog az, arrol nem zwkseg

teob zo [Kv; TanJk V/3. 62a] * *~ben van vmi* megoldódik; a se rezolva; etw wird erledigt. *1664:* Az országnak határa, adója dolgából semmi végben nincsen, minden órában várják az fővezérhez expediált követeket, kik mit hozzanak, kitanulom [TML III, 2] * *~ében-farkában* eredményekép(en); ca/drept rezultat, drept consecință; als Konsequenz. *1781:* jol meg verte az Aszont, melynek végiben farkában edgy hétig Kálnoki Urnál ült [A.csernáton Hsz; HSzjP Fazakas Andrásné Birtalan Máris jb (30) vall.] * *~ében-sarkában* eredményekép(en); ca/drept rezultat, drept consecință; als Konsequenz. *1763:* a' Biro ... szidni kezdi, ... ennek végiben sarkában öszve vesznek [Udvarfva MT; Told. 15] * *~ében van vkinek* ellenőriz vkit, nyomon követi vki cselekedetét; a controla/urmări pe cineva; jn folgen. *1728:* a sok rosz cseléd is gyötri, nincsen edgy embere a ki valamijere lássan ha csak én mindenütt a végebe nem vagyok [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához] * *~ére hajt vmit* végrehajt vmit; a executa ceva; etw durchführen. *1672:* hiszem, mikor az dolgot végére hajtják, mely is, elhiszem, nem halad sokára, meglátják mindenek s ő nagyságok is, kicsoda vetette s veti kezét ország, ő nagysága ellen való dologra s az mint Kegyelmed ezt maga is írja [TML VI, 217–8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *~ére jár vminek* kiderít vmit; a clarifica ceva; etw zutage bringen. *1663/1728:* Ha valaki buzab(an), zabban, parlagon, vagy pedig kaszálo retben, vagj pedig közönseges Falu tilalmassab(an) szanszandekkal öriszne vagj örisztetne marhajat egj forinton maradgjon, ide nem ertven az Lovat, ha pedig szaladaskepp(en) mind(en) marhaert egj egj poltura csak hogj ennek jol végere kel jarni [Szentmihály U; Törzs. Jakab János kezével]. *1761:* miböl eredet ezen beszéd, messze lévén nem halhattam azutan vegire se kevantom járni [Branyicska H; JHb XXXV/45. 9]. *1844:* Végére kivánván ezen Czéh járni, hogy azon Pálinkás korsok ... belőllről meg vagynak e mázolva: mire nézve azokat eltőrette, és ugy találtatott, hogy belőlről mázolatlanok [ZFaz] * *~ére járhat vminek* kiderithet vmit; a putea clarifica ceva; kann zutage gebracht werden. *1879:* Azt elhiszem neked, hogy: tud. Nem tudom, mit. Nem járhattam végére [PLev. 40 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *~ére jártat vminek* kideríttettet vmit; a pune pe cineva să clarifice ceva; etw zutage bringen lassen. *1847:* egy alkalommal Varga Katalin nálunk az embereknek azt mondotta, hogy fel kell jelenteni a felséges királyi kormányszéknek az élési rovatalokat, s meg kell kérni a felséges királyi kormányt, hogy jártasson végire, vajon igazságosan veti-é ki a tekintetes szolgabíró úr a népre az adó után járni szokott élési rovatalokat [VKp 249] * *~ére megy* kiderít vmit; a clarifica ceva; etw zutage bringen. *1558:* kwltem vala igartho christophot az w felsege Jobagiat, ky Rettegen fw porgar, az w felsege Zolgalatiara, oda Berterkchęre ... mely Igartho christophot ... le vertek ... Égh Nemw nemw Nemetekhez Partolo Ember ... azęrt kęrem kmdet, mint Bizot Vramot, hogh Mennien vegęre Jol, mi ockal Mywelthe eszt az Nemetes Ember [Retteg SzD; BesztLt 5 Margay Menharth Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1592:* negi vraim ... ki mennienek es vegere mennienek, ki michoda Igassagal tulajdonittia maganak[a] [Kv; TanJk I/1. 196. – [a]A földeket]. *1627:* bizonioso(n) uigire menvin annak [KJ]. *1654:* Vajda Jstvane Azonjom ki atta valla Azon porciorul az Arendat ... Én nem tutam micoda Redbelj (!) Porciojarul totte le ü kegelme Katona Palne Azonjom, Annak utana vigire menek hogj az Almadj rizrul vallo egi haz heljrul [RLt O. 5 Johannes Kavasi (60) vall.]. *1673/1681:* Az Restalt öt Veder Quartanak mennyen végére Udvarbiro Ur(am) es ha ő kglmét illeti, annak idejében contentallya, fizetését penigh eddigh szokot rend tartas szerint adassa megh ö kglme [Vh; VhU 454 Thökölyi Imre vál.]. *1738:* Kglmed voltaképpen mennyen vegére azon dolognak, s a' Gubernium(na)k absque morã in rei veritate transcribállya miképpen esett, az egész dolog [ApLt 1 a gub. Apor Péterhez]. *1749:* az oltszemi erdőn menyetek végire ha vané mak bővőn, oda is hajtas[a] [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez – [a]Sertéseket]. *1808:* az mi az Ton lévő Nádnak fell osztását nézi, leg elébbis annak mentem végire [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.] * *~ére mehet vminek* kiderithet vmit; a putea clarifica ceva; jd kann etw zutage bringen. *1573:* Em ertem az .k. Leuelett Chaba Janos feleol kybe theorúin napyatt kevan (!), Azertt .k. egy nehan napigh legie(n) weztegsegben, amigh weghere mehetek hol legye(n) [Nagysajó BN; BesztLt 3752 Horwatt Miklos Nagy sayoy tyzt tarto Thymar Gergelly beszt-i bíróhoz]. *1683:* Az Borok(na)k az mint vegire mehette(m) Szelindeken Rüszőn (!) negyvenesse tizenhat forinton ... Orbon fl. 17 az jova ott 18 – is [Utl]. *1751:* Kováts János ... azt mondá hogy Moros székb(en) magánakis valami kitsid portiotskája volna gazdais fog lenni de törvénybéli experientiaja hogy lenne végire nem mehetek [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1799:* fogam tudositani ötsém Uramat, ha vegire mehetek [Aranyosrákos TA; Pk 7] * *~ére mehetetlen* kiderithetetlen; care nu poate fi clarificat; es kann nicht geklärt werden, unklärbar. *1710 k.:* a csudálkozásnak az a természeti: minél újabb, nagyobb, szebb, végére-mehetetlenebb objektum akad az ember eleibe, azon annál inkább csudálkozik, de ha osztán végére mégyen, eltelik vele, megszűnik az admiratio, a csudálkozás [BÖn. 437–8] * *~ére menés* kiderítés; clarificare; Klärung. *1669:* Az portán avval is vádoltatott ő nagysága, hogy Érsek-Ujvár alá ő nagysága is bizonyos számu hadait küldte az németnek, kinek is bizonyosan végére menésére az kaimekán Sebesvár oculálásának praetextusa alatt császár csauzát küldte, hogy megczirkálja, az fejedelem mit csinál [TML IV, 478 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *~ére menni akaró* aki ki akar deríteni vmit; cel care vrea să clarifice ceva; jd, der/die etw zutage bringen will. *1636:* Az Instrumentalis Musicanak, az az, vigasságra inditó mesterséges szerszámoknak első eredeteket, és találtatasokot szorgalmatoson nyomózzák és visgallyak a' mindennek végére menni akaro aggaskodó emberek [ÖGr 7] * *~et ér vkivel* megegyezik vkivel; a se înțelege, a cădea de acord cu cineva; sich vereinbaren. *1570:* Erzebet Keomyes Thamasne hythy zerent vallya, hogy ez ely mwlt Napokba Ment volt Kis Demeterne hazahoz Nagy Palne, Es otth egy embernek arwl volt egy zeolet Es hogy az arw Megh lezen het forintba, Azt Mongya az embernek, addegh nem adhatom Myglen Teorwennyel vyzza vezem az azzontwl kinel Mostan vagon, Mert azzal semy veget nem erek, az arrat nem adhatya Megh [Kv; TJk III/2. 112a]. *1629:* Hallotta(m) Fazakos Gaspartol hogj eö mindenkepen veget ertt Borbely Gieörgiel, nem tartozik semmivel neki [Mv; MvLt 290. 169a]. *1766:* in Bonis Makaiánis Condivisionalis Atyafiak kivánván a' már birtokokban lévő Rét iránt egjmás közt is véget érni, egy(gy)ezének meg mi elöttünk önként e' szerint[a] [Ne; DobLev. II/373. 1a. – [a]Köv. az egyezség szöv.] * *~et ér vmiben* befejez vmit, eléri a célját; a termina ceva; jd beendet etw, jd erreicht ein Ziel. *1605:* My noha istennek kegyelmességéből annyi haddal és úttal is vagyunk, hogy ha eddig is az nagy romlást nem gondaltuk volna, minden szándé-

kunkba régen véget értünk volna [SzO VI, 11 az erd-i rendek elöljáróí Nsz-hez] * *~et vet vkivel* megegyezik vkivel; a se întelege, a cădea de acord cu cineva; sich vereinbaren. *1600:* Az mezeön walo gyeömeölchbolis rezt kewantal, eztendorol eztendeöre az wegezes zerent negy negy keöbeöl gywmeölchet kellet adnom neked, mikor termese wolt. Ezekbol ki tecczik hogy weget wetet wolt az en megh holt vra(m) weled [UszT 15/86] * *~gel marad vkivel/vmi felől* lezár vmit vkivel; a încheia ceva cu cineva; etw mit jm beenden. *1571:* Aminw adossagokat az bertechey[a] urak ide Irtak uolt testamentom szerint az Kadar marton adossaga felöl, kws tamas azokert amint keszes uolt, be gywytötte az eskwt polgarokat es meg bizonitotta fodor ferench Jelen Leuen, hogy ... az szaz pinsze, Meeg hatra uagion de aszis be tellyesedik Mostan, ueggel maradnak minden adossag felöl [Ölves[b]; BesztLt 3596. – [a]Elírás lehet *beszterchey* h. [b]Nagyölves (MT)]. *1603:* En ot lakom wala akor mikor gothart balas meg hala, az feyenel allotam, monda Egi körispataki Ember hogj wegel maratte kg az marton kouaczy leaniual monda hogy Jo wraim anak mindeneknek wege wagion [UszT 17/25 Nagi Peter Teremi wy falwi Swkös Jstuan Jobagia vall.] * *~hez megy* **a.** esemény/folyamat lezajlik, (ügy) megoldódik; a decurge, a se desfăşura; stattfinden. *1568:* Mykor az per, es Jobbagyok Meg Adassa keozteok weghez Megyen, Zekel Janos erreol Mester Awagy kaptalan eleott eoroekbe walo wallast tezen [Gyf; BfN 54/6]. *1602:* Amy nęzy az keozeonseges varosbely zemelyek hewteolteteseket ... ez Jeoweo hetfeore eggyewt lewen eo kgmek az hewteolesnek formayarol zolyanak, es annak minde(n) modgyarol minth mennye(n) veghez; kyk Altal [Kv; TanJk I/1. 408]. *1719:* Mind ezek ez szerint elöttünk véghez menvén maradott ... az Nemes Szanto, Kaszálo és ezen Noszolyi hataron tilalmasban lévö Erdök fel osztása [Noszoly SzD; IB VI. 225/24]. *1850:* Mely perefernalis specifikatio mű előttünk és általunk mindenekben ment véghez [Kiskászon Hsz; HSzjP] – **b.** létrejön; a se înfăptui; zustande kommen. *1585:* Jsthwan kowach vallia ... Igy Nem mehete vegheoz a' bekesegh [Kv; TJk IV/1. 91]. *1606:* Az fel peres bizonicha, azt hogy Dymjen boldisar alkvt az Eöröksege(n) de ueghez ne(m) ment, az alat chereltek Adoryany balasnak az Azzony az Eörökseget [UszT 20/125]. *1758:* Igj menvén véghez ezen fen irt békesség irtuk meg miis futura pro cantela fide nostra mediante szokott pétsétünkel és tulajdon kezünk írásával corroborálván [Asz; Borb. I]. *1843:* Mely örökös vásár és Egyezmény hogy mindenekben a' fennebb megirt mod szerent ment légyen véghez azt müis jo lelki esmerettel irtuk meg s neveink alairasával és szokat pecsetünkel is meg erösitven ... ki adtuk [Bözöd U; Borb. II] – **c.** elvégződik; a se termina; beenden. *1560:* Meg lasd Mykoron cemmentelny akarz, hogy ahoz valo signu(m)ban kezgyed Mwuedeth, Tydny Illik, az kosban, orozlanban, sagitariusban, es Mikoron sextilis es trinus Martis vagyon Mert akoron könnyen vekhöz Megyen az cemmenteles [Nsz; MKsz 1896. 351]. *1697:* mar I(ste)n kglmiből az aratás vighez megyen [Szilágycseh; BK. Kümíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1734:* A Kepézésben observaltassek hogy mikor az aratás veghez megjen a Parochus mennyen ki vagj negj hittel köteleztetett Kepésék a tőbb kepesek között és csovállya el az három három Kalongyát [SVJk]. *1843:* Hallottam, hogy a poényi lakosok csoportosan kimentek volt az erdövetést megakadályozni ... Az én felügyeletem alatti kerületben minden akadály nélkül ment véghez az erdövetés [VKp 82] – **d.** elhangzik; a fi spus; verklingen. *1704:* egyet válaszszon az exceptiók közül, s ahhoz aztán hozzászól. Ezen kimenvén, midőn a discursus véghezment volna, voxot kérdének [WIN I, 156]. – **e.** megtörténik; a se petrece/întîmpla; geschehen. *1710:* Most is nagy forrás helye az orcámon, csontot is vettek ki belőle, rettenetes fájdalmokot szenvedék. Ilyen hasznom lön az oltalomban. Sok istentelenség, paráznaság mene véghez azon a gyűlésen [CsH 295] * *~hez mehet* **a.** esemény/folyamat lefolyhat, (ügy) megoldódhat; a putea decurge, a se putea desfăşura; kann stattfinden. *1583:* sok dolgok marattak el kik az wdeonek reowid volta myat vegheóz mostan Nem mehettenek [Kv; TanJk V/3. 277a]. *1593:* ezt meg Ertúen keözötthünk walo Jgienetlensegeth keözink zolanak ... Az teörekeödeö wraink, elis kezdek hogy teörekeöggjenek keözeötthwnk az teörekeödes penig wegheöz nem mehete [Szu; UszT 9/47]. *1683:* sokak(na)k ... here modon csalárdsággal valo élödések, vagy tartozó szám adasok foganatosabbanis véghez mehessenek [UszLt IX/76. 13 fej.]. *1749:* Az Eccla pénzét kezességen olly hellyekre elocallya hogy el ne veszszen, ha hol pedig most is periculumban vagyon fel vegye, mert ha az Eccla kárt vall a' Megjebiráján veszi meg: hogy pedig ez jobb moddal véghez mehessen minden esztendöben karácsonban a' Megyebiró és aedilisek az Interest fel szedgyek [Bikfva Hsz; SVJk] – **b.** létrejöhet; a se putea realiza; kann zustande kommen. *1594:* Lakatos Janos vallia, Lakatos Istwa(n) meg bekellik vala, de Tamas Azt kewanta hogy Az Varos eleot keowesse megh ebben Nem mehete vegheoz Az Ceh eleot a' bekessegh [Kv; TJk V/1. 455]. *1608:* Az mely alkuast es uegezest meeg ennek eleotte valo Nemely napokba<ni>s ... az felessige(m) ... kezdet es Jndytot v<o>lt ... de az akkory ideonek reou<id> voltaert derekkeppen akkor az alkuas ueghez ne(m) mehetue(n) ... igy Alkuuank megh [Kv; JHb XXVI/49]. *1662:* Ugyan Munkácsra a nagyszombati tractáról a követek die 12. Aprilis, a békesség nem concludáltathatván, véghez nem mehetvén, megérkezek vala, és die 15. Aprilis gróf öreg Bethlen István is Ecsedbül fejedelem udvarához jövén ... az öreg gróf die 19. Aprilis indult vala el Munkácsrul ecsedi házához, az fejedelem is pedig, hogy már a békesség dolga is végben nem mehetett, előtte álló dolgaihoz, hadakozásához kelletvén látni, die 25. indulván Munkácsrul Ungvárra s onnan Patakra jött vala [SKr 248] – **c.** elvégződhet; a se putea termina; kann sich beenden. *1736:* Az szolgálat ... fogjotkozás nélkül véghez ne(m) mehett [Récse F; JHbT]. *1776:* Dobollyi Joseff Uramis ... Szilágyi Sámuel Vr(am) kaszára valo derék Fűvinek el gázolása iránt allegált okát hellyesnek állitván, az el kezdett Munkát mind velünk, mind pedig a Kotsárdi Regiusokkal differaltatta, aszt mondván hogy akkor fogja véghez vitetni, mikor minden kár nélkül véghez mehet [Fejér m.; DobLev. II/477. 1b] – **d.** megtörténhet; a se putea întîmpla; kann geschehen. *1602:* minden nap io reggel eot orakor harangoztassanak, es igy az Jsteny tiztelet kapwnytas eleot veghez mehet [Kv; TanJk I/1. 425] * *~hez mehető* megvalósítható/elintézhető; care poate fi desfăşurat/rezolvat; verwirklichbar. *1665:* Az Kegjel(me)tek ebbéli jo akarttyát kedvesen veszszük, és más hasonlo, sőtt egyéb általunk véghez mehető dolgokbannis mindenkoron szeretettel szolgalni, kedveskedni igyekezünk [Ne; DobLev. I/20] * *~hez menendő* megtörténő, megoldható; care se va întîmpla, care se va rezolva; etw wird geschehen, etw ist lösbar. *1780/1784:* magakat ... az általunk véghez menendö osztállynak mindenekben örökösön lejendö meg állásakra meg másalhatatlanul le kötöték volna [Galambod MT; Told. 29]

* *~hez menetel* befejezés; terminare; Ende. *1741:* minden némű szarvas, és szarvatlan marhák, lovak, juhok, Sertések, méhek és egy szoval mindennémű számyas, és számyatlan majorság Házi és berés Eszközők, szekerek, s minden idei termés az Temetesi Solemnitásnak véghez meneteleig, maradgyanak hellyb(en) [Kv; WassLt] * *~hez ment* lezajlott, megtörtént; care s-a petrecut/întîmplat; ist geschehen. *1589/ XVII. sz. eleje:* uegeszthwk esztis, hogi ha az Keőmiues Céh es egesz tarsaságh, ezeket az Articulusokat, ugi mint nagi gondal, elmebeli faratsaggal, es igazgatassal ueghez menteket es őrőkeőswl megh maradandokat, telliesseggel, vagy cziak resz szerent is, megh bontana, megh szegne: Es az szerent az Varosi keősseget sem éltetnę, mindgiarast, minden engedelemnęlkwl, Atiai kegiessegnelkwl az Biro es Tanacz, minden wdeőben ez egesz Cehet eőtuen forintal bwntesse [Kv; KőmCArt. 28]. *1662:* Az mint az Apafi uram irását látom, már egészen véghez mentnek lenni tartja az békességet [TML II, 323 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1781:* a' fenn veghez ment és meg irt osztást minden pontjában jovallák, és helyben hagyák [Asz; Borb. I]. *1844:* Debreceni Peterné, és Brullyai György Özvegye Balo Sara 's ennek leányai közőtt véghez ment osztalyrol szollo level. 1728 [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249] * *~re megy* lezajlik; a se desfăşura; ablaufen. *1817:* ez annyival nagyobb accuratioval mennyen végre [F.árpás F; TSb 46] * *~re vihet* tervet, szándékot megvalósíthat/vmilyen ügyet elintézhet; a putea realiza/îndeplini; Plan verwirklichen/Angelegenheit austragen. *1575:* Azon keryk eo k. Byro vramat Mind az Tanachbely vraimal egetembe ... hogi ... Eo K. Byro vra(m) az feyedelmet Talalya meg valahany Magawal Akarya Az Ides vraimal es Ez fele zokatlan es Teorwentelen valo dologban keonĕregien az feyedelemnek, hogy eo N. Neh haboricha meg az varosnak Regy zabadsagat, ha Eccher Nem lehet Maszoris Mind addeg myglen vegre vyhetty [Kv; TanJk V/3. 120a] * *~re visz* **a.** megvalósít; a realiza/înfăptui; verwirklichen. *1573:* fogadianak az varossebol Egy hyw es Twdos p(ro)curatort ky Twgion ely larny az per dolgaban ... Az vtan teob Teorwen Twdo vraimatis Thanachoswan, Teórwennyel vygek vegre az vam dolgat [Kv; TanJk V/3. 70a]. *1705:* Ugyan ma volt disceptatio felette, hogy a Forgáchnak küldendő levelet, hogy subscribálják az urak. Jóakarói vagy szolgái, vagy mit írjanak, ante subscriptionem. Melyet is a generál vivén végre, azt mondotta, hogy semmi egyebet ne írjanak, hanem Caesareae maiestatis consiliarii hi et hi etc., melyet így is írtanak [WIN I, 376]. *1782:* nékünk nem kell már tovább a' Kegyelmetek Jobbágya, mivel már a' mire kellett azt végre vittük [Torda; KW. Vall. 12] – **b.** elköve; a comite/face; tun. *1751:* a' kiknek szánto földek Széna fűvek ezen Vándorék földeinek vicinitásokban vadnak, azoknak földeket el szántják borozdolják fűveket el kaszálják, és ha az megh sértődett fél illyen mortificatiokat nem szenvedhetvén ahoz értő emberekkel s Tisztel ki jártattya is földenek borozdajat, ezzel sem gondolván semmit magok vakmerő bátorságok szerént minden törvénytelenseget végre visznek [Balázstelke KK; IB. Michael Rempler (60) jb vall.] * *megereszkedik a hasa ~e* hasmenése van; a avea diaree; diarrhöisch. *1757:* Németi István Ur(am) viszsza tére, ezt mondván: várjon egy kisség Hadnagy Uram, mert s. v. meg ereszkedett az hasam vége, arra azt mondá Hadnagy Uram, láddé eddig min te siettettél (!) engemet hogy siessünk, már most késleltettz [Somlyó Sz; Mk IX Vall. 189].

Sz. *1731:* Jol mongyák közös lonak turos az háta, valamely dologban sokan vadnak ritkán menyen jól véghez [Gyulatelke K; Pf].

20. hat.ragos alakban: vmilyen célból/céllal; cu sufix adverbial: cu un anumit scop; mit einem Ziel, mit einer Absicht. *1570:* Lazlo kenez hity zerent vallya ... Eo ez vallo leot esmeth kezes Erte, Es demyen az Massodyk Thartasert hogy kezessegh alat volt, Idezte vachy peter hagiot Byro eleybe horga petert, de azt Immar Nem Thwgia my vegbe leot dolga [Kv; TJk III/2. 189]. *1600:* Ezeket az hatalmokat chelekettek az breuis alat, wgy wagyo(n) irwa kewantak theólleök hogy megh irassuk, megh irattuk, De ne(m) a wegre hogy masara engednok [UszT 15/53]. *1662:* Azonban a sarkadi kapitány, Csatári János megírá: hogy a vezér minden hadaival megindult Gyulátul, és hogy minden bizonnyal Lippához menne olly véggel, ha módját találhatja, azon menne be Bethlen Istvánnal Illye felé Erdélybe. Az fejedelem is azért az urakkal mindjárt tanácsot tartván, másnap ottan indítá táborát minden hadi impedimentumaival, élészszekereivel Borosjenő felé olly véggel, ha a vezér Lippánál béindulna, ottan a Kaján útjánál megelőzhetné [SKr 182]. *1673:* vgy lattzik hogy ... eo Naga(na)k porontsolattyabol haytattak azok az marhak az A. eo klme kaszalo retire s, ugy lattzik hogy ollya(n) veggel, hogy maganak occupalhassa avagy approprialhassa aszt az Darab Retet [Mezőzáh TA; WassLt]. *1681:* (Egy szőlőt) Bugyul Opra nevű nemes ember oly véggel vett el, hogy ă szöló tövejert adna f 50 ... melyröl semmi Satisfactiot mind ez ideigh sem tött [M.brettye H; VhU 118]. *1722:* â Gubernium parancsolattyából Sequestráltatott vala â Keresztesi Familia Lineáján ... Runk vagj Remete nevű Falu, és egjszersmind Kglmd inspectioja alá is bizattatott vòlt, olj véggel, hogj â mikor â praetendens felel(ne)k readjudicaltatik, Kglmd ... racionálni köteles légjen [JHb XIII/33 a gub. Nsz-ből]. *1726:* fizettem meg az Rákosi lakósoknak 323 czövek(ne)k az árrát; mellyeket, olly véggel Vettem vólt, hogy az Tót körül czövekeltessem meg véle [Kv; Ks 15. LIII. 4]. *1733/1813:* Négy Száz forintokot őszve gyűjtvén ... az két százát hagyom a' Tisztelendő Páter Franciscanusoknak, két százát pedig az Minoritaknak oly véggel, hogy az Feő pénzt soha fel ne vegyék, hanem annak Interessiből halálom után három forintokat az szegényeknek adjanak, a' többiért pedig Lelkem után Szent Miséket szolgállyanak [Kv; SLt XLII. 6. 25]. *1761:* ă Literale instrumentumok ab utraq(ue) partium fide mediante p(ro)ducáltatván azok(na)k extractizáltatása ă pársok(na)k oly véggel demandáltatott hogy praevie com(m)unicaltatván ki ki azon instrumentumok ellen maga reflexioját tehesse [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *1779:* Gerendi Sigmond ur(am) ... levalván előre 142 ~ száz negyvenkét Mforintokat, olly véggel, hogy azon Curiának és appertinentiajinak remissioja iránt, az Aszszonynyal, mint egygyik Patzolai Successorral végképpen terminályon [Asszonynépe AF; DobLev. III/538. 1a]. *1804:* (Zuga Gora dominalis biro) Zuga Silippel a Tavaszszal egy Tehenit el Adatta oly Véggel hogy gyalog Szeres Ember Légyen, és ez által Légyen Pakulár [Sóakna MT; Born. G. IX. 1 Kimpián Vaszilika (36) vall.]. *1849:* ezen Aszszony magais valami kendert hozottel az Udvarbol, és bétevén Nika Iliához a' végre, hogy még hozzan valamit [Héjasfva NK; CsZ. Vaszi Demeter (51) vall.].

Szk: *gonosz ~gel/~re jár. 1600:* A mi nezi Hegy Balinth es Lazlo Pal dolgat, hogy arra fogtak wolt, hogy eök semmi gonoz wegre ne(m) mentek wolt oda, hanem hogy oltalmazzak inkab oltalmaztakis [UszT 15/28]. *1750:* Kotsis Dani mod nélkül járt ... Fodor Mihálynéhoz Simon Boritzához,

azt is el mérem mondani hogy gonosz végre járt, mert sokszor találtam ökőt csak ketten a házban, pintzében bé rekeszkedve [Kál MT; Berz. 12. 92. 61]. *1761:* nem túdgyúk … hogy Ferentz Lörintz a' Molnár János Házán kivűl más huva járt volna gonosz véggel [Szászsztiván KK; BK. több jb és zs együttes vall-ból] * *gonosz ~re. 1630:* Én őfelsége nevével igen követtem, hogy ha valamely felől valami nehézség esett volna akkori írogatásba, azt őnagysága jó ítíletbe vegye és csendesen tűrné el, gonosz végre semmit ne magyarázzon [BTN² 433]. *1699:* az en tisztesseges hirű Nemes Csengeri Boricza nevű leanyomat … Nika Peter ura(m) Maroti György nevű beres Szolgaja gonosz vegre le nyomta [Dés; Jk] * *gonosz ~re megy. 1600:* Oda mentemet ne(m) tagado(m) de ne(m) gonoz wegre me(n)tem [UszT 15/25] * *gonosz ~re menetel. 1653:* Az puzta hazba(n) valo gonoz vegre měnětelemetis tagadom, à mikor penigh onnat masuva ki mentemis, ha haza mentem, es be nem enettek (!) volna, mas iambor Ember hazahoz mentem s ot haltam, s, tagadom aztis hogi be nem ereztettek volna [SzJk 71] * *gonosz ~re való. 1597:* Mint hogy teörúenihez hitta úolt az Actrix Thot Keleme(n)ne ez It Reszi Matenet azert hogy eő feleólle azt mo(n)dotta hogy olly allatot adott neki hogy megh kel velle halnj … Az Actrix kez volna feiet teörueny ala haitani … az Actrix teörúe(n)t(is) kęr hogy eó sem(m)i gonoz veghre valot nem adott nekj [UszT 12/129–30]. *1723:* bé méntem az Timofi házába s pirongattam ökót mit bolondoskodtok, kaczagtok ollyan rutul de én égyébet sém edgyikhéz sém másikhoz gonosz végre valo dolgot ném láttam [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. *1739:* Padurán Kosztinnak Joánávall gonosz végre valo társalkodásokat nem láttam [Kóród KK; Ks XI. VII] * *jó ~ből jön. 1579:* Az 10 Aprily chűkat peter zalot wala Nalam … kewettsegben Iwt wolt büday basa hoz (!), Toaban az lengel kyralle leűele es volt nala es az lewelbóll mek ertem hog kedwes az lengel kyralnak, Nem vala mydt tennem raytam maradanak Nag kyaltassall Jelente hog tartozna(m) vele Jol tartany Jo vegboll mentt oda bűdara az bassahoz (!) [Kv; Szám. 1/XVIII. 11] * *jó ~re megy. 1585:* Orsolia fazakas peterne vallia, Lattam mindent. Rendekteöl oda Az hazhoz valo Jarast … de azt montak vgia(n) azok Akik ot voltak, hogy Nem io vegre Mentek oda [Kv; TJk IV/1. 495] * *rossz ~gel van. 1765:* azt tudom hogy azon kisérő Legények semmi rosz véggel vagy szándekkal nem voltanak, hanem tsak Ifjuság bolontság kedveket töltötték lövésekkel [F.gerend TA; KS. Mart. Szabados (47) jb vall.] * *rossz ~re jár. 1761:* hógy közi lett volna Molnár Jánosnéval Ferentz Lörintznek nem hallattam, Molnár Jánosnét is jámbor, és tiszta életü Asszonynak tartattam, 's tartam, hogy ötet Ferentz Lörintz kurvának pronuntialta volna, vagy mások házához is rosz végre járt volna nem tudam, nem hallattam [Szászsztiván KK; BK. Joannes Ferentz (50) jb vall.]. *1823:* Itten Radnótfáján más erköltstelen ember, ki a mások Feleségeikhez szokot járni rosz végre nintsen, hanem tsak Nms Csernátoni Samuel Uram [TLt Praes ir. 65/827 Baróti János (44) ns vall.] * *rossz ~re jön. 1757:* Pakulár Vaszil … monda Uram(na)k édes Ur(am) en a kigyelmed hazara nem jóttem rosz vegre hanem egj kupa bort akartam innya [O. kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14].

21. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *nélkül* végeérhetetlen; fără sfîrşit; endlos. *1657:* Mutasd meg, Uram, irgalmasságodat a' Tebenned bízókhoz … Tenéked örvendező hálákat adhassunk … a' szent angyalokkal és minden idvezültekkel Tégedet vég nélkül magasztalhassunk és dicsérhessünk [KemIr. 334]. *1796:* Már, Fel, A kősziklára, (!) szekerkőzhetik az embér vég nélkül [Szászváros; BfN Szigeti Gyula Sámuel prodekan kezével]. *1836:* Az Felperesek az Alperes özvegynek vég nélkült lehető vexálására … azt vitattyák, hogy a Szelistyei Telkeit … nem a maga Szőllője jövedelméből váltotta volna ki [Ne; DobLev. V/1213. 2b] * ~ *nélküli* folyamatos/szünet nélküli; fără sfîrşit, continuu; kontinuierlich. *1854:* Erdély hazám történelme többire vég nélküli változás, nyugtalanság és szenvedésnek volt alárendelve; nagyobb mértékben tán, mint bármely más országé [ÚjfE 3].

◊ **Szn.** *1450:* Weg [Kv; Dica V, 317]. *1453:* Nicolaus wegh [Kv; TT 1882. 526] | Wegh, Weegh [Kv; Dica V, 317]. *1488:* Wegh [Kv; Dica V, 317]. *1568:* Georgius Veeg | Martinus Veg [Kv; TJk III/1. 177, 191]. *1573:* Orsolia veg Bartosne | vegh Marton [Kv; TJk III/3. 170, 207]. *1574:* Veg Antal [Kv; TJk III/3. 393]. *1588:* Weg Janostol [Kv; Szám. 4/III. 34]. *1592:* Vegh Gergeliet [Kv; TJk V/1. 257]. *1597:* wegy istüan [Kv; Szám. 7/XIV. 83 Masass Thamás sp kezével]. *1599:* Veg Jstuan [Kv; Szám. 8/XIII. 52 Szabó András sp kezével]. *1602:* Vég János szab Vég Imre szab [Zabola Hsz; SzO V, 196] | Vég Bálint szab Vég Gergely szab [Középajta Hsz; SzO V, 213] | Laurentius vęgh [Kv; TJk VI/1. 635]. *1603:* Lucas Végh szab [Csiba MT; SzO V, 283]. *1614:* Vegh Ferencz nb | Vegh Jstwan ppix [F.csernáton Hsz; BethU 300, 301]. *1623:* Veg leorincz [Kv; RDL I. 121]. *1638:* Veegh Marto(n) varasi rend | Veogh Marto(n) varosi rend (50) [Dés; DLt 402, 403]. *1639:* vegh Andras fiat vegh Janost [SzJk 45]. *1655:* Michael Varga alias Végh (43) [Dés; DLt 436]. *1681:* Nemes személyek: Anna Czepellyés consors Martini Vég (18) | Nemes személyek: Elizabetha Csíki relicta vidua consors quondam Michaelis Vég (50) [Dés; DLt 445]. *1688:* Anna Vöcsöki Valentini Végh consors [Dés; Jk]. *1696:* Vég Ferenczné Marothi Anna Aszszonj [Ádámos KK; Pk 7]. *1698:* Vég Istvan [Dés; Jk]. *1705:* Senatores: Stephanus Végh executor | Michael Végh [Dés; Jk]. *1714:* Végh István [Dés; DLt 496]. *1716:* Vég Andráson | Vég Györgytől [F.csernáton Hsz; HSzjP]. *1724:* Vég Pál Vég Sámuel [F.csernáton Hsz; HSzjP]. *1730:* Domini Senatores: Stephanus Vég [Dés; Jk]. *1734:* Palléroknak rendeltettenek Veegh István [Dés; Jk]. *1735:* Vdvarbiro Végh Lászlo Vram [Nagysomkút Szt; TKl Merkas Kosztán (50) jb prov. in curia vall.]. *1737:* Végh János Szőcs [Kv; Dica 1737. XII. 22]. *1749/1770 k.:* Lévai Janosné Vég Anna Aszszony [Bálványosváralja SzD; SzConscr. 210]. *1752:* K: Weegh István [O.csesztve AF; Ks 83 Weegh István de Kobor lev.]. *1759:* Végh Éva Aszszony [Hosszútelke AF; Kath.]. *1773:* Vég Ferencz [Ádámos KK; JHb XIX/15]. *1792:* Adamosi Udvari Tisztye Végh János eő Kegyelme [Kük.; JHb XIX/36].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vég² 1. 6–82 m hosszúság között mozgó vászonféle; val. vălătuc, trîmbă de 6–82 m; eine Art Leinen, das 6–82 M lang ist | 5–62 m hosszúság között mozgó posztóféle; val. vălătuc de 5–62 m; eine Art Tuch, das 5–62 M lang ist. *1574:* Wagion Egy tabit zokniam hozzu vyu es egy dupla tafota zoknia egy ruhanak valo veres kamuka vegbe [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. *1594:* Varadi Zabo Pal vallia … hazanal voltam Barath Sebestiennek, hogi vilagos zinw karasiat ada f 13 vegit hozzu Jstuannak [Kv; TJk V/1. 474]. *1598:* Vgj uagion, hogi en nekem az vegh karasia poztomat s az mellett mas darab poztomot is el tolu<aj>lottak volth az fogolj mas tarsaual egjetemben, kjre jeöuendeöben gondom lezen [UszT II/2. D

93]. *1628:* Egy eóreógh festet ladaba(n) Abroz uegghel Nro. 7 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3]. *1640:* Segesuari feore ualo vegit p(er) d. 40 … f. 1 d. 20 [Kv; RDL I. 117b]. *1683:* Valami el lopot Zöld perpeta veg [Dés; Jk]. *1686:* Szövtetett … Edgy veg Kender Vasznot … Edgy vegb(en) mas fel singes len vasznot … Edgy vegb(en) masfel singes Paraszt vasznot [UtI]. *1687:* Sárga viragos Atlaczot egy végben tiz singet ket ujni hyan [Déva; Szer.]. *1701:* Ha idegen Posztócsinálo Mester Legén jöve, az ki itt városunkban maradni annál inkáb az Betsületes Céhben állani akarna, tartozik ã Remekért edgy egész Esztendőt edgy Betsületes Mester embernél dolgozni, és à Remeket azon Műhelyben tsinálni, mint más Betsületes Céhbenis szokás, az melly Legénynek penig fizetése légyen edgy vég szövéstől huszon négy pénz …. egy vég Dűrűücskőléstől (!) tizen öt pénz … egy vég Posztótól örög tsővel tsörlöni öt pénz … egy fél végnek festeni valo fatsarásától egy Polturát, edgy fél végnek valo mosástól három pénz [Kv; PosztCArt. 21]. *1723:* Házi vászon egy végben vagyon ulnae – 29 – s – fél [Koronka MT; Told. 29/2]. *1754:* A feljebb emlitett vég Abrasznak valot Mgos Groff Teleki Lászlone Aszszonjom ő Nga méregeté fel, de az után ki vagdalta fel, nem tudom [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1774:* Lenből, Kenderből, Kender-Magbol, Lentséből, Borsobol, Fuszulykábol, Fontatásbol hány véggel szöttek a Joszágban? [KS. Gub. vk].

Szk: *egy ~ből való. 1784:* Melyből törvényesen megítéltetett, hogy Bedőházi Mihályné asszonyom is az elkárosodott abroszért tartozik 1 magyar forintot elvenni. Amennyivel insuper többet elvett, azt immediate paratis adja vissza, minthogy maga is megvallotta, hogy egy végből való az elveszett abrosszal [Árkos Hsz; RSzF 288] * *vhány ~re való. 1848:* Meg vetett fonal szövetlen száz négy singre valo 50 rft Meg fonva vetetlen két végre valo 15 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

2. vmiből vhány végnyi; un anumit număr de valuri/vălătuci de …; eine bestimmte Anzahl von Stoffballen. *1564:* Biro Vram es az polgar vraim marattanak adossa gergel Abelnek Harom wegh fekete zwrerth kyt az ó felsege Algywyhoz adoth ket forintal es ötüen penzel [Kv; Szám 1/X. 64]. *1574:* Az fekete ladaban vadnak Ennekem zobot obrozim es Lepedóim Jsmet az feier ladaba egy veg zobatlan obroz, azokba az harom Leannak Saranak Katank Borkanak zobianak harom harom abrozt [Gyf; JHbK XXI/12. 4]. *1592:* azertis keresz engemet hogy egy vegh partadat ell vagdalta(m) volna ne(m) emlekeze(m) arrais hogy en azt czielekettem volna [UszT]. *1599:* Zaz Istwanne Vizen Zilagiban … 10. Veg. Matast –// 20. 2 Fel weg Muharat –// 20 [Kv; Szám. 8/XIV. 31 hj]. *1627:* Egj vegh kek karasia Masfel vegh szeold [BLt]. *1629:* Egy wegh sárga paya tt f. 15 d. – … Egy vegh Kentula aestim. tt f. 18 d. – … Egy vegh Kek Kentula tt f. 18 d. – [Kv; RDL I. 132]. *1630:* Huszár Peterne viszen Nagy Baniára 1. végh keoz Jantsár pattiolatot tt f – d 12. 1. végh Eöregh Jantsar pattiolatot tt f – d 25 … 50. Sebesi pokroczot tt f – d 50 [Kv; Szám. 18b/IV. 82]. *1678:* Harom vég Zombori Gyolcsra f 36 // – [UtI]. *1708:* Két vég Fejer Aba. Egi Futa. Két vég veres muszulj. Egi vég kék bagazia [ApLt 5 néh. gr. Apor István ingóságai]. *1747:* házbéli portékáibol azon meg holt embernek vettem egy ködment egy Czondorát, és egy vég Czondorat circiter 7 hét Singből állo egy ujj kutsmát egy pár ujj harisnyát [Homoród H; BK. Hertza Opriána cons. Béltzás Gavrile (35) jb vall.]. *1783:* Egy Ványallo is szállat vala hozája, kinekis égy vég Czondra Posztoját ellopta volt a fia, mellyet a káros feladván a Falunak, Ugyantsak a Nanya Makavej Kalangya szénájában találtatott [Faragó K; GyL. Blága Thodor (40) jb vall.]. *1816:* Vallernének a' Mlgs Groff Eszterházi Fabrikabéli 3. vég Fekete Poszto ki szegzésére lett által engedéséért … 60 Rf[b] [Kv; Born. IV/41. – [a]Temetési költségek közt]. *1861:* 2 vég Poszománt [Kv; LLt].

végakarat végrendelet; testament; Testament. *1855:* neje … iránta viseltető jó indulatjánál fogva is vég akarata hogy neje legyen az ő halála után egyedüli örököse minden nemü mostan meglevö fekvö és felkelhető javaikban [Kv; Végr.]. *1856:* Hogy ezen végrendelet általam sajátkezűleg iratott alá annak bizonságaul tanukul felkértem Tompa Károly, Balázs és Lugosi Urakat kik elött ez irtatot végakaratomnak nyilvanitám [Kv; Végr.]. *1858:* Tamás 'Sofia özv. Czakó Jánosné … kevés vagyonkájárol halála esetére rendelkezni kivánván vég akaratját mi eléttünk a' következendökben nyilvánítja [Kv; Végr.]. *1860:* Alul irt özvegy Horváth Miklosné Szűletett Pelei Polixéna, égy felől hajlott koromnál fogva, más felől pedig gyengélkedő egésségem tekintetéből el jöttnek látván az idöt, melyben ügyeimet halálom esetére rendezni … szükséges; ennélfogva végakaratomat előleges meg fontolás után … a következökben nyilvánitom [Kv; Végr.].

végárú eladás véglegesítése; finalizarea vînzării; Endgültigung des Verkaufs. *1602:* Az zoknia felöllis úgy ualnak hogi ne(m) lett telljes vege az Arúnak … Az zoknjanakis mjert vegh arúia ne(m) lett, Azt vagj adgia megh az J(netus) az Actornak, vagy Alkudgyek megh az Arra felóll velle [UszT 16/22].

végbarázda szántott terület utolsó/szélső barázdája; ultima brazdă; die letzte Furche, Endfurche auf einem Ackerland. *1763:* a' kerten kivül a' Rétböl … az lább földnek eddig szokott szántása vég barázdájáig hagyattatott ki mint egy harom négy közönséges lépésnyi Rét [Széplak Sz; Ks 92].

végbástya végvár; fortăreață la graniță; Grenzburg. *1666/1701:* Isten itiletiböl szegény Hazánk már annyira jutott, hogy Colosvár már veg Bástyája, melly nyomorult sorsunkra nézve kénszerittettünk eö kgeket nemessi szabadsággal Condecoralni, hogy igy eö kgekis mind annak az vég helynek, s mind ez nyomorodott Hazának szolgálattyokra alkalmatosb(an) megfelelhessenek [Kv; KvLt I/188 ogy-i végzés].

végbeli, végbéli 1. végvárban levő/lakó; care locuiește într-o fortăreață la graniță; in einer Grenzburg wohnhaft. *1665:* Az végbeli praesidiumnak fizetések meg küldessék késedelem nélkül, kiváltképpen az kik Csehbül Valkóban mentek, mezitelen vannak [TML III, 496 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Úgy látom Uram nem csak három négy napot is késölnek a kimenetelemre, tudom a végbeli atyafiak is erösebbek lesznek, látván hogy continuálödnak a dolgok [TML VIII, 192 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679:* Ha az dolgok az mezei hadak részérül így lesznek és Vesseléni uram így dsidázik, én bizony Kegyelmetek dolgait nem forgatom, Radnótrul az végbeli atyafiaknak is megírom, megjelentvén elsöben az mi kgylmes urunknak ő nagyságának és az tanácsuraknak is … az több nemes atyafiaknak is értésére adom [TML VIII, 533–4 Teleki Mihály Rhédey Ferenchez].

Szk: ~ *török. 1657:* Zülfikár, ki magyar tolmács és az fejedelemnek fizetett szolgája is, de igen tökéletlen hamis ember, igen nagy hitelű és tekintetű ember az portán, kinek keze által forgának vala az egész kereszténységről portára menő levelek s expeditiók ... az török végbelieknek is kapikihájok vala [KemÖn. 87]. *1662:* Azonban hogy azelőtt olly jó szomszédságban és békességben élnének, a jeneiek mind Gyulára, Lippára, Aradra, azon török végbeliek ismét főképpen Jenőben most, de azelőtt egy kevéssel sokadalmokba is mind Szalontára, Váradra is bátorságosan jöhetnének-mehetnének [SKr 314–5]. *1676:* Az portát is kellene urunknak tudósítani az németnek mindennemű actusiról, úgy az magyarok dolgai miben legyenek és mind legyenek az végbeli törökökkel is [TML VII, 244 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1679:* Ha az quartély dolga és egyébiránt is a végbeli törökök alkalmatlankodási meg nem orvosoltatnak, bottal üti az nyomát az Porta az magyar dolgoknak [TML VIII, 412 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. végvárban szolgáló/szolgálatot teljesítő; care îşi face serviciul într-o fortăreaţă la graniţă; in einer Grenzburg dienend. *1662:* hatszáz magyar forintja az végbeli praesídiumok, vitézlő népek fizetésére, a száz forintja pedig azon vármegye viceispánoké lenne, kik abban executórokul, igazságszolgáltatóul rendeltettek volna [SKr 279]. *1668:* Az hódoltságon ha török jár tartozzék a falus bíró falus feleivel a közelebbik végbéli tiszteknek minden késedelem nélkül hírré adni; melyet ha elmulatna az olyan falus bíró az hol a török vagy armás járna, s mégis tudtára nem adná a közel való végbéli tisztnek méltó s illendő büntetéssel megbüntethessék, közönségesen végeztük [Beszt.; EOE XIV, 320 törvényszövegben]. *1670:* Az kapucsi jövetele jól esett, de az igen gondolkozásra való dolog, kegyelmes Uram, hogy az végbeli katonák levágását nem forgatják [TML V, 135 Teleki Mihály a fej-hez]. *1671:* tudja ő nagysága, hogy azok az hatalmas török császárnak is ellenségi voltanak, végbeli vitézinek rontói, kártevői, az német császárnak is árulói [TML V, 540 Tűri László Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1677:* ez Constitutio penig in genere a' holdolt helyeken valo Executiokrol értessék, csak hogy ne keressék a' magok könnyebségét az Executorok, a' hová el-mehetnek a' rendes Executiokra, és ne praejudicállyanak a' Végbéli Tiszteknek authoritássoknak | A' Török földére alá ment Jobbágyokat, Fejedelmeknek, avagy utánnok lévő Végbéli Fő Tiszteknek hireckel, és consensusockal ... és valami egyéb nagy alkalmatlanságoknak következése nélkül lehet, meg-engedtetik fel-hozattatások [AC 147, 192–3]. *1678:* végbeli követek lévén nálam, mondják, már ők Kk eleiben megindultak, kiből csak egy confusió lesz, mert már mi Kdtűl várunk [TML VIII, 59 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679:* Ezt pedig Uram nem magunktul írjuk, hanem idejövén az végbeli gyalog mezei vitézek Neminyben gyűlést kivántak volna, onnan küldjenek Kgdhez [TML VIII, 458 Ispán Ferenc Kende Gáborhoz].

Szk: ~ *basa. 1710:* Ihol látjátok, az erdélyi fejedelem kétszáz erszény pénzt küldött hatalmas császárnak, ígírjetek azért bár csak hetven erszény pénzzel többet, esküszöm a nagy Allahra, tietek lesz a fejedelmség, és mindjárt megparancsolom a végbeli basáknak, hogy fegyverrel bevigyenek benneteket, s Apafit vagy elfogják s ideküldjék, vagy kikergessék az országból [CsH 145] * ~ *gyalog. 1676:* Az ide által való gyalogok is penig (mint hogy úgy végeztem volt s meg igértem volt a végbeli gyalogoknak, ha ezeket bévehetem, őket mindjárt elbocsátom) meg hallván azoknak dolgokat ... csak fel vették magokat, meg indultanak [TML VII, 267 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1678:* A mint Kegyelmednek két izben is megírtam mind a gyalogok nálam létét s mind Kegyelmed parancsolatjára nézve szolgám a mezei hadak közzé való küldését, egyebet a készen való ételeknél s a közöttök való jó rendnél ... s egyességnél, a végbeli lovas és gyalog egymás értéseket, őket serkentgetvén, egyebet nem javallottam [TML VIII, 154 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * ~ *had. 1657:* az akkori fővezért megölék, és az utána valók az német pénzzel corrumpáltatának, és szinte szükségünk idején kétszer is csak megrakodának az mellénk adott végbeli török hadak, s elmenének mellőlünk [KemÖn. 288]. *1662:* Bornemisza Pál levele érkezik a fejedelemhez, amelyben tudósíttatik vala: hogy a palatinus Getz generállal, császárnak derekas nagy armádiájával, Dunán túl való minden vármegyékkel, végekbéli magyar s horvát hadakkal, igen nagy erővel, mint a kémek hozták, Nagyszombattul megindulván és a Vágon általjövén, nyomokban volnának [SKr 219]. *1710:* Azalatt is leszen módja a töröknek, hogy per conniventiam a fejedelmet, mintha nem az ő akaratjából, megengedi, hogy kimenjen Magyarországra, sőt a végbeli hadaknak is alattomban parancsolhat, mintha az ő híre nélkül, a fejedelem hópénze alatt, a fejedelem mellett harcoljanak [CsH 105] * ~ *hadnagy. 1678:* ide érkezvén hivattam volt Fay uramat, kit az végbeliek közzé küldöttem volt, de az végbeliek által menvén az Tiszán, az alkalmatlan útak s vizek miatt nehezen vergődhetvén hozzájok, éppen Kecskeméten találván, csak szintén az estve érkezék meg két végbeli hadnaggyal [TML VIII, 63 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * ~ *kapitány. 1662:* A vicekapitány a jelenvaló alkalmatossághoz képest illendő választ izen vala: tudná jól a vezér maga is az végbeli kapitányoknak kötelességét, kik a kötelesség miatt magok szabadságokban nem volnának [SKr 568–9]. *1677:* A' Kapitány a' Nemes ember jószágában, sem pecsétivel, sem egyébképpen, semminémű törvénybéli dolgot ne igazgasson ... meg-maradván mindazonáltal mindenekben, a' Végbéli Kapitányoknak az ő régi authoritások, és az ő Tisztekhez, vigyázásokhoz, gondviselésekhez tartozo dolgokban valo régi ususok [AC 226] * ~ *lovas* → ~ *gyalog* * ~ *pasa. 1678:* Az francziai hadak felől is hasonlóképpen emlékeztem, mivel Vesselényi Lászlóval jöttek ki, hogy velünk együtt az hatalmas császárnak olyan igaz hivei legyenek és adófizető országot keressenek, ez okáért, ha valami retrograda talál lenni, parancsoljon az végbeli passáknak, szintén úgy, mint az magyar hadakat patiálják [TML VIII, 136 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból] * ~ *tisztviselő. 1662:* Kassai generálistól való assecuráltatások a végbeli török tisztviselőknek, vezérnek Lippához, fejedelemnek Jenőhöz való szállások [SKr 182 tartalomjelző fejezetcimben].

3. vmely végvárban történő eseményre/dologra von.; referitor la evenimentele/lucrurile care se întîmplă într-o fortăreaţă la graniţă; ein Ereignis, das in einer Grenzburg geschah, betreffend. *1619:* Mostan penig önagyságának seria injuctióimból kelletett Nagyságodat certificálnom kiváltképpen az végbéli panaszokkal és annak eddig itt az fényes Portán forgott állapotjáról | 17 die Julii másodszor szemben lévén az vezérrel, tractáltuk az végbéli dolgokat és az Jenő dolgát [BTN² 231, 287]. *1667:* Jött tömösvári Kucsak pasa követe hozzám a végbéli dolgokért [AMN 144] | Ha ő nagysága az végbeli dolgokat el nem igazítja, az partiumbúl az pénz nem gyűl, Erdélybűl sem administrálják soha az rendes időre, bizony már nem leszen honnan fi-

zetni ez után [TML IV, 55 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* Bethlen uram lakodalmára innen talán ez jövő hetfőn indulok; Örményes felé megyek, ha az végbeli dolgok engedik [TML IV, 306 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* Azért, Uram, látom az végbeli difficultasokat, és valamire <az Isten ad tehet>séget, teljes szívvel igyek<ezem szolgálni> [TML IV, 518 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az végbeli dolgokról egy szó sem volt elbocsáttatásomig [TML V, 344 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1671:* Istenekre, hazájához való kötelességekre kénszeríté ü kegyelme őket, hogy szóljanak urunknak, hogy ű nagysága küldjön háromezer tallért az portára az követek után az végbeli dolgoknak véghez vételére [TML V, 642 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1672:* Isák effendi mondta: ezek az végbeli dolgok olyan dolgok, hogy még az fejedelem is idejü még ezek miá [TML V, 201 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1676:* Az portát is ő nagysága tudósította mind az németek dolgáról s mind az végbeliek dolgáról [TML VII, 252 Baló László Teleki Mihályhoz].

4. vmely végvárhoz tartozó; care ţine de o fortăreaţă la graniţă; zu einer Grenzburg gehörig. **Hn.** *1614:* az Soliom vegbelj kis Auast [Kvh; Borb. I].

5. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: végvárban lakó/levő személy; persoană care locuieşte într-o fortăreaţă la graniţă; Person, die in einer Grenzburg wohnt/sich befindet. *1584:* az wegbelliek ez utan semmith raytonk nem chielekednenek [Báthory ErdLev. 155]. *1657:* Bornemisza Jánost is egyik kapitányát elbocsátván, az Rimaszombatnál felverték filekiek több végbeliekkel [KemÖn. 34]. *1662:* Melly végbeliekhez is ottan postáit bocsátván, a fejedelem az országtul mint megtréfáltatott volna az ő tanácsa, egyező értelme, voxolása nélkül, s abban minémű igyekezettel volna, s az ország kívánságára is minémű válasz volna tétendő, értésekre adván, hogy azok is pártját tartanák és hasonló választ adnának, könnyen reáhajlottak vala [SKr 396]. *1669:* az tolmács azt beszéllette, hogy az fejedelmet avval vádolták volna az végbeliek, hogy az német császárnak hadakat adott s Érsekújvárát azokkal akarják megszállani [TML IV, 479 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1670:* Bizony Uram, ha az szélybeli, partiumbeli dolgokat rendben nem hozzuk, mi elveszünk; mert soha nem szünnek minket az végbeliek vádolni [TML V, 264 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz]. *1672:* Írja, az végbeliek újonnan beküldtek vezérhez, hogy segíthessék az magyarokat [TML VI, 407 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Ha azért Uram Kegyelmednek tetszik, irasson urunkkal oly formában, hogy a dolog jobb rendben lehessen s mind pedig a had jobban megzabolázódjék, a végbelieknek legyen külön kapitányok s az mezeieknek meg külön [TML VII, 167 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* Urunk ő nagysága nevével egy levelet kellene írni, a ki szólana az ónodi kapitány, Tállyai, szendrei kapitány, Uri uraméknak alattak levő hadnagyokkal együtt, hogy tartanák egy csoportban a végbelieket, ne engednék szélyel lézengni se nőtelenjét se nőssét, valaki ellenkezőt cselekeszik, megfogják [TML VII, 435 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1678:* Hallatlan hüség komám uram az az végbelieké ő nagához [TML VIII, 65 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679:* Nem vagyok sok fogyatkozás nélkül, mint ember; az híreket nekem is vagy Debreczenbül, vagy az végbeliek közül kell megértenem, az debreczeni bíró pedig gyakrabban Somlyóra írja meg az híreket elsőben, azután egynehány nappal nekem, az végbeliek pedig sok dolgot későre tudnak meg [TML VIII, 439 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1710:* Az egész táborról válogat hatvanezer embert, többire mind a végbeliekből, és a budai új vezér ... commendója alatt elküldi a lengyel ellen, meg is verik keményen a lengyeleket [CsH 174 1683-ra von. felj.].

végbemegy 1. esemény/folyamat megtörténik/lefolyik/lezajlik; a avea loc, a se întîmpla; stattfinden, vorgehen. *1579:* Az monostor vczayak felól is wegeztek hogy addegh az eo dolgokhoz warasul ne(m) Awattyak magokat migh az teorweny wegseo (!) wegbe ne(m) megie(n) [Kv; TanJk V/3. 190a]. *1597:* az lato Mester vraim ielentettek panazkeppen ... hogy ... Paztor Jstwa(n) ewket teorwenben hitta volna es perben indult volna vellek ... Ew kegmek azert varosul ... vegeztek hogy az Director vraim melleiek alwan az varos procuratora agallia causaiokat es teorveny zerint mennye(n) ez causa vegbe(n) [Kv; TanJk I/1. 288]. *1652:* Nyelv Birsag' f. 12./.50 harmada a' Nyert fele, a' ket resze az Biroke ha az Biro szekin megyen veg<ben> [Km K; GyU 134]. *1671:* A harangozas dolgais[a] végb(en) megje(n) reszűnkrűl, tsak halgatoink érkezhessenek minden helyeken erre [SzJk 117. – [a]A reggeli és esti istentiszteletre való harangozás]. *1681:* Mely dologh my előttünk igy menue(n) ueghbe mys ennek bizonsagara attuk az my peczetunkel Confirmalt leuelunket fide mediante (!) [Homoródsztmárton U; Borb. II]. *1691:* Melly mü elottünk ez szeri(n)t menven Vegben müis ezen dologrol kezeink Subscriptioja és pecseteink alat mind kétt felnek adtuk ki jövendőbeli bizonysagul ez Levelünket igaz hitünk szerint [Vizakna AF; Törzs. Váradi Dániel kezével]. *1707:* mikor az dolog történt és végben ment gusalyosban voltam Bodo Samuelnit [Angyalos Hsz; HSzjP Csulak Mártonné Szilágyi Judit (50) jb vall.]. *1724:* Elhiszem eddig is sok vigaság ment végbe szebenben de kivált az ednihány nap volt mulatság elhiszem [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. *1736:* Mellj megh vásàrlatt erdőnek dolga mü töllünk, es altalunk igj menven veghben müis adgjuk ezen levelunket fide nostra mediante [Gyertyános TA; Bosla]. *1774:* Balint Uram Tisztartosságában az Palatát ujra Sendejesztette ... Jobbágyok epiteték hasanlo képpen az Epületekben valo toldozasok, vagy foldozások azok által mentenek végben [Mocs K; KS Conscr. 73]. *1801:* Ezen Nyil-vonás szerént valo osztály a legg szebb atyafiságos égyességgel végben menvén, a három Mlgos Léány Testvérek ... magok részeket kezekhez is vették [Kv; Ks]. *1812:* Mikor Grantzki a' Groff ur eö nsgát megrongálta akkor éppen jelen nem voltam 's, annál fogva, hogy 's mint ment végbe azt környűlállásoson elő adni nemis tudom [Héderfája KK; IB. Bali Borbára (22) grófi konyhaszolgáló vall.]. *1833:* Mely ilyeten Procedura hogy mindenekben a meg irtak szerént ment végben adjuk arrol ezen ... Levelünköt [Ne; DobLev. V/1196].

2. létrejön; a se face, a se înfăptui; zustande kommen. *1653:* Mint ment végbe a kegyelmezés, vagy a békesség? nem tudom, de tudom azt, hogy az egész nyár mind félelemben telék el [ETA I, 112 Nsz]. *1657:* Kassán kitöltvén az telet, tavasszal bémenénk Erdélyben, mert azalatt az békesség is végben méne, és csak az hét vármegye Kassával éltéig, Munkács, Tokaj, Ecsed maradának az fejedelemnél, ki summában, ki örökben [KemÖn. 50]. *1663:* Ha az békesség végben nem talál menni, elég akadályok leszen minden dolgokban; most kellene azért mindkét részrűl abban fáradozni [TML II, 484–5 Teleki Mihály Gillányi Gergelyhez]. *1672:* Immár a töröknek a lengyellel békességek végben ment

[TML VI, 390 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1678:* azonban ha ugyan az muszkával való tracta által az békesség végben nem megyen, nekem is táborra kell mennem, kérem Uram Kgdet, ne felejtsen el szegény szógáját, küldjön költséget és egy szerszámos lóval is segítsen s küldje be [TML VIII, 139 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1794:* Melly dolog és Kináltatás[a] általam mindenekben a fenn meg irtt modokon menvén végben meg irtam énis az én igaz Hitem szerént [Msz; MbK XII, 200 – [a]Zálogsummával]. *1821:* Melj Kötelező kontraktus Hogy általlunk Mindenekb(en) a fen irt Modon Ment vegb(en) oszt irtuk meg mü is az Mü igaz Hitünk szerent Nevünk alá írása s Szokot Petsettlesünk erössége alat kí attuk [Asz; Borb. I].

3. elhangzik; a fi spus; verklingen. *1662:* Hogy pedig indulatjának is híre előtt ki ne terjedne, ad diem 3. Januarii anni 1644. Fejérvárra gyülést hirdettetvén, minekutána tized nap alatt minden közönséges országos dolgok végbementenek volna, a gyűlés végén a státusoknak maga terjesztette vala eleikbe abbéli feltett célját, annak indító okait bő szóval előszámlálván [SKr 205–6]. *1800:* Ez így meglévén, mely dolgaimért – azt felelé a fenn írt Lőrincz Menyhárd – megládd Imre Gergely gazdam, erre megfizecz: a házodnak a hammát a széllel elfútatom. Amely szók szembelétekben, mü előttünk, így ment végbe [Jenőfva Cs; RSzF 167].

4. eltelik; a trece; vergehen. *1653:* Ezen esztendő is elég nagy békességgel mene végbe. Semmi oly dolog itt a tájban nem volt [ETA I, 123 NSz].

végbemehet 1. esemény/folyamat megtörténhet/lefolyhat; a putea avea loc, a se putea produce; kann stattfinden. *1598:* Tothazy Zeochy Mihaly ... vallya, Mikoron tawaly eztendeoben Feyerwarra menteonk volna ... kere minket Kobzos Borbely Janos, hogy ha valamy keppen az felesege nennyewel Zabo Georgyeot eozze alkwtathatnuk ... ez dologban sokat munkalodwan ... Az dologh ebben marada, hogy az c(om)positio nem mehete veghben [Kv; TJk V/1. 255]. *1629:* Annakokáért hűségteket kglsen intyük, seőt hagyuk, és nékik igen serio paranczollyuk ... tarcza az egy Cehbeli unio alatt eőkeöt ... hogy effele scissio és szakadozás közeötteők végbe mehessen [Kv; KvLt Céhir. I. Bethlen Gábor rend.]. *1653:* Azután tészen ilyen választ? „Jó híveim! abban is kedveskedem jó szível. De aféle levélnek ország és tanács consensussából kell adatni, s még pedig publicáltatni is, hogy ha legjobb módon akarjátok lenni. Mostan pedig itt sem tanácsim nincsenek egészszen, sem gyülés ideje nincs, hogy a dolog mindenképpen végbe mehessen" [ETA I, 96 NSz]. *1657:* Elérvén az fejedelmet útjában, Kékedi Zsigmond studio belé garázdálkodott, ki az dolognak tudója és igen nagy aemulusa is vala, de akkor végben nem mehetett az szándék [KemÖn. 160]. *1662:* Amelly népet Isten meg akar büntetni, annak eszét is el szokta venni, hogy az elrendeltetett büntetés azáltal is rajta végbemehessen [SKr 624]. *1668:* igen kérlek, hogy dolgaid között ő kegyelméről[a] se feledkezzél, hanem légy azon, hogy mentül hamarébb s jobb alkalmatossággal mehessen végben az ő kegyelme dolga [TML IV, 257 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz. – [a]Stepán úrról]. *1670:* Ha ezelőtt csak öt nappal lett volna is az parancsolat, inkább végben mehetett volna az temetés is [TML V, 75 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1675:* akarám Kegyelmedet levelem által látogatnom ... azonban értésére is adni, szegény néném asszonynak érkezvén holmi levelei, holmi dolgokrúl ír ő kegyelme, amely is Kegyelmed nélkül hogy végbe mehessen, nem akarjuk [TML VII, 2–3 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1678:* Elhiszem, ez mostani világ Kgldet is nem kevéssé búsonktatta, noha küljebb volt az veszedelemtől és távulyabb, mint mü, kik egész Portáig kételenittetének jöni; mindezeket mindazonáltal az jó Isten úgy kormányozta az dolgokat, hogy urunk, hazánk ellen az feltett gonosz szándék végbe nem mehete [TML VIII, 178 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1739:* Hogj pedig a' Strásálás jobb moddal mehessen végb(en); mind a' szegénységn(e)k könnyebségére légjen, mind a' strásálásb(an) hogj defectus ne essék, rendeltűk hogj az Hidhoz az Hatodik és Negjedik Tized fogadjan(a)k két jó strását[a] [Dés; Jk 524b. – [a]Köv. a további fels.].

2. létrejöhet; a se putea realiza; kann zustande kommen. *1657:* Ez házasságra az fejedelmet vivé kiváltképpen az ok: ... ha római császárral való szövetsége végbenmehet vala, igen szomjúhozza vala az pogányság ellen való hadakozást, noha külsőképpen igen színezett és kereste kedveket [KemÖn. 58]. *1664:* Az mi az új kapitánynyal való tractát illeti, Isten visszahozván, ő nagyságának cum bona declaratione referabo, de tökélletesen higgye Kegyelmed, ha szintén arra az fejedelem ő nagysága minden maga és haza veszedelmeztetése nélkül, oly nyilván, az mint Kegyelmed kivánja, reá merné is venni magát, az ott való emberek miatt, alig hiszem, végben mehetne [TML III, 89–90 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz].

végbemehetés esemény/folyamat lehetséges megtörténése/lefolyása; posibilitatea realizării unui eveniment; Möglichkeit eines Ereignisses. *1671:* Az Jenő felől való alkalmatlanságok alig csendesedének ez hazának nagy kárával is le, mentest érkezék az váradiak rettenetes ez hazá(t) végső veszedelmében ejtő gonosz szándékjoknak végben mehetéséről való parancsolat, melyen által sem mehetnénk, újolag ez soha nem gondolt hír jöve, holott miolta azt az nagy adót vetette ez hazára, Isten Nagyságodat fejedelmi méltóságában állította [TML V, 639 Teleki Mihály a fej-hez].

végbemenetel 1. esemény/folyamat megtörténése/lefolyása; producerea/înfăptuirea unui lucru; Stattfinden, Vorgehen. *1631/XVIII. sz.:* Zólyomi Thamás pert inditott volt azon Divisionak végbemenetele felőll az Léány ágh ellen, de semmit nem comprobalhatván ellenek, absólváltatta(na)k [Ks 65. 44. 11]. *1658:* Dobo Judit ... hon nem letemben hitőtlenől etzakanak idejen engem el hagiot es el ment tőllem maigis oda vagion ... azert az Orzagba(n) mennel ereősseb gianu vagion, aual gianakodom, tob okokra neszve hogi az eő gonossaganak vegbe menetele, vitele, miat ment el [SzJk 70–1] | Úgy látom, mi mostan csak hó közre vagyunk, az gyűlés végben meneteli ha mit mutat meg dolgunkban [TML I, 142 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1659:* Az adót pedig az dolognak minden végben menetele után vetik fel; de én bizony soha nem tudom, mibül kell megadnom, mert énnekem a ki kevés borom lett volt, azt elvesztegettem 4–4 forinton s azulta abbúl éltem s énnekem nincsen [TML I, 342 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1803:* Mely vásárunknak eszerént esett végbe menetelét, ezen tulajdon nevem fel tételével és szokott petsétemmel meg erősitett Levelem által bizonyítom [Ispánlaka AF; DobLev. IV/869 Kővendi Boér Sándor kezével]. *1856:* arra kötelezte magát Dánfy (!) József úr, hogy az osztály végbe menetele után 14 nap alatt ... az eddigi költségek fele részét valamint az okozott 's becsű utján meg állitandó kúraimnakis

fele részét meg fizetni tartozik [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1399 Dobolyi Bálint kérv.].

2. megállapodás/szerződés megkötése/létrejötte; încheierea acordului/contractului; Vertragsschluss. *1593:* Katonai Mihali vram vallia ... vgi zola Samuel deak, Io eochem chak legien megh az bekessegh az tizen eot forintot en magam megh adom ... ha megh ne(m) hiz, ados lewelet adok ... vgi vegeztwk el, es az vegben menetelnek vgi rendeltwnk napot az keouetesnek, es az pinz le tetelnek [Kv; TJk V/1. 374]. *1662:* ha tractára kél az dolog, úgy értem, Rottal és Cancellarius uramékat küldik az rendeltetett helyre, az minthogy Bánffi uramtól való elválásom után nehány rendbeli újabb levelek az békességnek végben menetelit rövid üdön bizonyitják [TML I, 342–3 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1665:* Az határ dolgáról bajosabban itil (jusson eszében Nagyságodnak, arról én Nagyságodnak mit mondottam, azoknak terminussit a békességnek végben menetelekor kellett volna inserálni nevezetek szerint vármegyékkint ... mert azt mondja, bizonynyal tudja maga is, az mit az török elkaphat, nehezen vagy nem is engedi vissza [TML III, 348–50 Teleki Mihály a fej-hez].

végbement 1. megtörtént/lefolyt; care a fost efectuat/făcut; getan, stattgefunden. *1729:* Az Citált Approbatabeli törvényis ... az egjszer legitime vegben ment oculatio után, nem enged ujjab Oculatiot, hanem egjenesen azt injungállya, az Controversiárol deliberállyanak az Szekek peremptorié [Ks 25. IV. 17 M Kornis Zsigmond aláírásával]. *1761:* kezeket bé adván az két osztozó Meltosagos Baro Vrak nékünk azon száz arany vinculum alatt obligalák magokot hogy meg álloi lésznek azon általunk végben ment és ő Ngok között celebrált osztálynak [Branyicska H; JHb XXXV/16]. *1764:* valamelyik félt el áltattya hogy hamissan volt a compositio s ugy ingerli fel az annak elötte végb(en) ment compositionak fel bontására [Erdőcsinád MT; Told. 44/25]. *1807 k.:* Én voltam edgyik közbiro és formalis Testamentumrol valo Level nem iratodhatot akkor, mivel estve volt hanem tsak jedzes tétetődet, és ezen jedzést melly akkor tétetet esmérem akkor előttünk vegb(en) mentnek lenni [Sinfva TA; Borb. II Fülep Menyhárt kezével]. *1844:* 1769 ... a Malom hely egy részetskéért (!) végbe ment csereröl szollo level Napradi Theresia és Kristina 's Bartok Adam között Buzas Botsárdon [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

2. megkötött/létrejött; care a fost încheiat/realizat; verwirklicht, geschlossen. *1664:* Az két hatalmas nemzetnek császári között végben ment békességet Kegyelmed is érthette, mely(nek) egyik puntuma Székelyhidnak elrontása ! Kegyelmed, Sógor uram, jól meggondolja, mit mivel. Két császár között végben ment békességet, kinek egyéb országoknak, Erdély(nek) is annuálni kell, mint bontogasson [TML III, 282, 307 Teleki Mihály Boldvai Mártonhoz]. *1794:* Melly modo et tenore antelato vegbe ment vegezeseit 's hatarozasait a Communitasnak nagyobb hitelesegnek okaért e szerint irván meg Varosunk petsetivel is meg erősitenk ... A' Torotzkai Communitas közönsegesen [Torockó; TLev. 9/26]. *1795:* a pénzt ... fel nem veszem addig, a mig az exponens Ur attya, és az én édes Atyám között végbe ment Contractus szerint az Investiturák mind meg nem fizetődnek [Kv; JHb XX/40. 11]. *1849:* Dobai Sigmond és Bartok Adamné Dobai Klára testvérek között végbe ment Complanationalis 1827 [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1248].

3. kimondott/kihirdetett; care a fost pronunțat; bekannt gemacht. *1677:* Semminémü Causakat ... az also Székröl Táblára ne bocsássanak; hanem cum toto suo processu, minden Törvény szerint végben ment Sententiak ... suo modo observaltatván bocsáttassanak-el [AC 187].

végbeszakadás megszakítás/befejezés; încheiere/terminare; Abbruch/Beendigung. *1818:* az el mult napokban edgyütt lévén itt nallam ... Sogor Ur(am) is, ugy hoztam elé szoval az Unalmas perlekedések végbe szakadása felöll valo szándékomat [Szentbenedek AF; DobLev. V/1013 Mohai Lőrinc Bartók Ádámhoz].

végbeviendő tervet/szándékot megvalósítandó; care urmează să fie efectuat; etw wird vollgebracht. *1800:* Ezen Utrumok szerint 'a Törvényesen végbe viendő esketésre Regiusoknak ki neveztetnek Adorján Gábor és Sipos Josef Jurassor Vraimék [Ne; DobLev. IV/837. 2a].

végbevihet 1. tervet, szándékot megvalósíthat/vmilyen ügyet elintézhet; a putea realiza/rezolva; jd kann etw vollbringen. *1596:* azert vasarlottam eggiet mast, miert hogy az vtan inkab vegbe vihesswk az vasarlast, mert mindent zwkeön talaltunk, Talam vegbe sem vihettwk volna az sok kufaroktol, ha Biro vram erejewel hazrol hazra nem zettwnk volna eggjetmast, Mert immar annira fel ment vala az Tiuknak az arra, hogj eggiet 10 penzen es tizenketteön tartottak, tiukmoniat kettejwel [Kv; Szám. 6/XXIX. 114 Bachi Tamás sp kezével]. *1662:* Hogy pedig a fejedelmi székes hely, Fejérvár a sok háborúságokban nagyon elpusztult volna, arra vetette vala elméjét, hogy székes helyét Szebenbe helyeztetné, mellyet állitván, hogy magátul titkon jobb módjával végbevihetné, egy alkalmatossággal minden hadait, lovasit, gyalogit egybegyüjtvén, és mint másszor való látogatásbéli odamenetelt és fordulást tettetvén, a szebeniek is ... minden akadályok nélkül ... bébocsáták vala [SKr 89]. *1663:* Istennek hála most jobban vagyok, de még semmi dolgomat végben nem vihettem [TML II, 618 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1669:* Uram, mostan meg lehet vala Dávid deák uramnak is expeditioja; hiszem az császárral való szemben lételünk után onnan fővezérhez elmehet vala s itt is az urunk ő nagysága és ország szolgálatját is végben vihette volna [TML IV, 518 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1671:* az békességet fel nem akarja még bontani az némettel, levén valahonnét az töröknek distractioja, avagy hogy ha végben viheti, nálunk nélkül akarja végben vinni. Úgy is hiszem, ha végben viheti nálunk nélkül, úgy viszi végben [TML V, 596 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1675:* A portán is ajándékkal sokat vihetni végben, de ha nem is, ő nagysága veszteg ülvén, ha egy ember elmegyen, azért nem követi veszedelem a hazát [TML VII, 20 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1677:* Nagy Sebestyén Andras ... sokkal levén ados Kováts István Uramnak ugy adta ő kegyelmének[a], mellyet sok kéréssel es utanna valo járassal vihetet végbe, nem usoraért [Mezőbánd MT; MbK – [a]A telket]. *1690:* attól felünk hogy az Esztendőnek szük termése és ennek az hazanak még az derék bekessegnek es bösegnek idejenis propter defectum comerciorum penzetlensege és az hadak(na)k ennyi sok alá, s fel járása miatt vegben nem vihettyük [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej. instrukciója]. *1710 k.:* Én még ezelőtt egynéhány esztendővel, mikor Kolosvári Dávidot ugyan Szász János itt megölette, azon voltam, hogy megpereljük; ha az akkor meglett volna, vagy in anno 1701. a Szentpáli meglöttetésekor, ez nem lett volna etc., de én sem egyszer, sem másszor végbe nem vihettem

[BÖn. 946]. *1777:* Cseh Benjámin Uram ... minek elötte végben vihette volna, e világbol ki mult, Ugy mindazonáltal hogy ezen acquirált Jussát ... Cseh János(na)k ... Testálta, és legálta [Dés; Borb. I].

Szk: *~i dolgát. 1697:* anyira el aradot a Paraznasag a mi Nemzetünkb(en) tudva(n) azt hogy a Tisztek elöt harom negy forintal végbe vihetik dolgokot es ekkepen absolvaltatvan a paraznasag alol menten igazityak reank hogy reconciliatiora admittallyuk [SzJk 304] * *szándékot ~. 1657:* Ezalatt megértém azbéli practicájokat is, hogy az mint az feljebb említett uraknak... oda kellett volna confluálódniok, és oly erővel bémenniek Munkácsban, hogy szándékjokat végben is vihetnék [KemÖn. 143–4] * *törvénnyel ~ vmit. 1632:* ugj alkuvek megh Istvan Deak Vra(m) es igy szolla Janko vramekkal hogi az teöb vęr Atyafiak le teven az eó keglme penzett es keólteset, rezzek szerint <ne>(m) Excludallta azokot beleólle hanem kinek kinek rezeket ki adgja, vagj alkolommal, vagj teóruennjel veghbe(n) vihetj, hogi azoknak rezzeket az Atyafiaknak kj adgja [Borb. I Balthasar Szekelj vicejudex sedis siculicalis Sepsy (35) vall.].

2. elkövethet; a putea face (un anumit lucru); kann etw tun, machen. *1635:* az cziszmadja Vraink ... Ezt kiuanyak, hogi az Szaz Varossokon miuet szerezzunk es Vtat Jrcsunk az eő Tanituanynak es Fiajnak (!), mj oda nem procsolhattunk (!), seot Ereotlenek vagiunk ahoz, hogi mi azt Vegben Vjhettneők [KvLt Céhir. l. 13 a varga céh a városi tanácshoz]. *XVIII. sz. eleje:* de inkáb az Mester goromba, minden fortélyra ă Tanitő tanittya ă lovat, ha jol nem bánik vele ... ha ă lő meg tudhattya azt hogy mit vihet végbe, semmit benne el nem mulat, vágast, rugást, hányást harapást, magha meg kötését [JHb 17/10 lótartási instr.]. *1752/1785:* de Kegyelmed hol égy hol más mindenkor mindazáltal atyafiságos szinnel festett praetextus alatt azt mind eddig halogat, nem egyéb véggel, hanem hogy a Jószágot usurpálhassa, és azzal azt vihesse végben, hogy el telvén égy Esztendő Processussal járjanak az Exponensek Kegyelmed után [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 265].

3. vmilyen hivatalt/tisztséget betölthet; a putea îndeplini/ocupa o anumită slujbă/funcţie; einen Posten einnehmen können. *1731:* Az Negjedik Tizedb(en) Szikszai Gombkötő István szegenysege miatt élete Taplálására excuralva(n) Tizedessegi hivatallyatt nem viheti végb(en) [Dés; Jk 418b]. *1739:* Az Instans Aszszonynak finalis Resolutioja ugjan dilataltatik ... mindazon által, Tiszt Uraimék ő kglmek, magok Tiszti kötelességeket körűlötte végb(e) vihetik [Dés; Jk 525b].

Szk: *bíróságot ~. 1653:* 1650-k esztendőben városunk bírájának tették Vágási István deákot; de e sem viheté végben a bíróságot, mert die 25 aug. meghala [ETA I, 153 NSz].

4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~i a dolgát* közösülhet; a putea efectua/termina actul sexual; mit jm geschlechtlich verkehren können. *1716:* háromszor fogatt már a Feleségéhez, de egjszer sem vihette végben dolgát [Nagyida K; Told. 22].

5. vmilyen munkát elvégezhet; a putea executa o anumită lucrare; eine Arbeit machen können. *1574:* Az Mint az 12 vraim Ely Iartak vegeztek az vyz foliast ... Azert biro vram hywassa Be eoket aggion segitseget mellejek hogy vihessek vegben [Kv; TanJk V/3. 105b]. *1664:* Urunknak ő nagyságának megírtam, mostan minemő romlás esett az bányában, melyet semmiképpen magamtól az jósággal végben nem vihetek [TML III, 26 Joh. Kalauz Teleki Mihályhoz]. *1669:* én praefectust nem tartok ... ha ő kegyelme megmaradna, én úgy gondolkodom, hogy az én özvegyi állapotomhoz képest való kevés dolgomot a kapitányság tisztivel együtt ő kegyelme végben vihetné [TML IV, 601–2 Bethlen Drusiánna Teleki Mihályhoz]. *1671:* Más az, hogy még az összel parancsolt volt ő nagysága, hogy a mennyi búza ott leszen, csépeljék és vigyék Dévára. Ez volt az dispositio, hanem most nagy igygyel-bajjal vihettem végben [TML V, 477 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1681:* A' vas Kohra Keő Hanyo Tekenő minden Banja(n) mértékes legye(n); ... mely tekenőnek mind véget ket felől s mind melyseget haro(m) vassal belyegeznek meg hogi se hoszszara, se meljsegere ne amplificaltanek, mellyet ... könnyen véghb(en) vihet az Fraudulentiaval elő mester ember [VhU 63]. *1740:* A' Runki és Nagj-Oklosi Szegény jobbágjok szolgálatjok(na)k rendi ez; Van(na)k a' Gy. sz. Királyi határon bizonjos darab földek szakaszokb(an), melljeket tartoznak ők kétszer meg szántani és edgyszer el-boronálni, melljet az ő edgyügyű ekéjek és marhájokkal minthogy nem vihetnek végben, készpénzen szoktanak ekéket és boronákat fogadni [Runk TA; Ks 89]. *1803:* Hogy mivel még az mi határunkon a buza vetések aratatlanok s egyebekben is a takarodás meg nem eshetett a szerfelett valo esőzések miatt, tehát a Szolgálo emberekkel eztet én usq(ue) 15 octobr(is) ... vegben vihessem [RLt O 2].

6. elviselhet vmit; a putea suporta ceva; etw ertragen können. *1831:* több tereh mint sem azt ... végben vihesse [Dés; DLt 690].

végbevihetés terv/szándék megvalósításának lehetősége; posibilitatea realizării a unui plan/a unei intenţii; die Ausführbarkeit eines Plans/einer Absicht. *1662:* az ország tanácsi még is azon igyekeztek vala, a fejedelmet adományokkal térithetnék vissza. Melly tanácsokat római császárral, III. Ferdinándussal közölvén, hogy a magyar cancelláriust, Szelepcsényit a fejedelem nagy jóakarójának, söt fogadott apjának tartaná, a dolognak efficiáltatása, végbevihetése leginkább azáltal állíttathatnék, azon követség reá bízatott volt [SKr 353–4].

végbevisz 1. tervet, szándékot megvalósít, vmilyen ügyet elintéz; a realiza, a duce la bun sfîrşit; vollbringen. *1562:* Tamás érsek, Esztergomnak főpapja, Leo pápának engedelméből nagy kereszteshadat támaszta Magyarországban a török ellen, kiknek főhadnagyok vala Székely György, Székely Geczö, az nagybotu Lőrincz pap és a Balog déák; kik mikor látták volna a parasztságnak sokaságát azonhelyt elhagyták a törökre való igyekezetet és országot akarának magoknak venni, kit végben is vittek volna, ha az Szapolyai János erdélyi vajdának fegyvere ellene nem állott volna [ETA I, 11 BS]. *1568:* 2dem Joannes kenez iur(atus) fass(us) est, hogy az mely dolgok volt az haborusag es vereseg feleol, az (!) vegbe vitwk vala, es valaky Jnditana (!) 20 forint kotelet vetettwnk kozikbe [Kv; TJk III/1. 181]. *1594:* az minemw dolga kegdnek volt az kegd ellenkezeo feleuel, az (!) tiztessegesen kegmed ott vegben vitte [Kv; Szám. 6/V. 42]. *1637/1639:* Istennek engedelmeböl az Diuisiot vegben viuen, attuk az Aruanak Jmreoknek ez Jnuentariumban be Irt Jouait es marhait az Bechuletes Tanatstol valaztot Tutornak, Stenczel Ferencz vra(m)nak kezeben [Kv; RDL I. 111]. *1653:* (Báthori Zsigmond) tractát indítta azért Bástával, melyet ugyan végbe is vűn vélle rövid időben [ETA I, 68 NSz]. *1661:* Ellenem hatalmaskodók és igazságomnak megkötözői kik voltak, vannak is, az míg magok véghez nem vihet-

ték, mások által is igyekeztek, igyekeznek is teljes tehetségekkel végben vinni dolgokat, erővel s hatalommal engem, szegény árvát, nyomorítani [TML II, 1 Mikes Mihályné, árva Pacsolai Borbára Teleki Mihályhoz]. *1675:* September. 5. Jelentettem Udvarbironé Asz(ony)om altal Kglmes Asz(onyunkna)k hazassagbeli szandekomat, mely dolgot ő Naga k(e)g(ye)lmessege altal kellet vegb(en) vinnem [PatN 12b]. *1714:* Mindezeket mindenekben a fen megh irt mod szerent viven vegben a fatenseket is hütők utá(n) valo fassiojokot recipialvá(n) irtuk megh fide nostra medeante (!) Szokott pecsetonkel es tulajdon magunk subscriptionkal mind harman Corroboralván [Usz; Orb.]. *1717:* Ngs Sarosi Istvanne Sarosi Christina Aszszony eo kglme, eleteben akarván gyermekei kőzőt, attyafisagos Osztozast veghben Vinni, hogj jövendőben eo kgk kőzőt valami idegensegh ne esnek, ez okon eo kglme, mind maga Udvar hazat, s mind penigh ahoz biratot joszagotskaiat közre – s – oszlora botsatta [Kük.; DobLev. I/108]. *1752:* Sz. Demeteri Biro erebéli (?) borok(na)k el adása iránt valo déterminatioját az Mlgs urnak értem, én, cselekődője jo szivel leszőkes póróntsólatyát eő Excellentiájának végben vinni el sem mulatóm [Gagy U; Ks 83 Péterfli Sándor lev.]. *1807:* azt tudam hogy Szekelly Martan, az Attyának minden dolgait és parantsolattyát ugy vitte végben minden panasz nélkül mind egy Szolga Legény [Sinfva TA; Borb. II].

Szk: *békességet ~.* *1659:* Értem, írod, Isten az békességet végben vitte [TML I, 337 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1704:* az lutheránusok és kálvinisták jobbnak ítilvén magok vallásokra nézve, hogy ha per pacificationem megyen végbe a dolog, mintsem másképpen, azért az angliai oratort requirálták, aminthogy assecurálta is az udvart, hogy ő maga lemégyen és végbeviszi a békességet [WIN I, 307] * *szándékot ~.* *1661:* Mert noha az veszedelem közelebb és hamarább éri ugyan Erdélyt, és ezt fogja elsőben is elburítani: de mihelt itt végbenviszi szándékját, és Erdélyt elegedendő néppel megrakja, bizony tovább is fog harapódzni az tűz [KemIr. 344]. *1704:* És csak azon kéri az asszony, hogy moderálja úgy ezt a dolgot, hogy legyen annyi tekinteti az asszonynak is ezek iránt a Toroczkaiak iránt, kik is önagyságának jó szolgái és atyafiai is, aminthogy máris példabeszédben vagyon az asszony miatta, hogy mások végbevitték szándékokat, mikor látták volna, hogy itt az úr előtt iránta semmit nem efficiálhatnak, s az urak pedig semmire sem mehetnek amazok iránt [WIN I, 300] * *törvényt ~.* *1573:* Molnar Marton Azt vallia hogi Idezte volt eotet Beh az Benedek Telmanne ez ely Mwlt Ideokben, myert hogi Eo zolt volt es gianakodot feleole valamy ely vezet hat falka fonalarol pert Inditot volt vele az azzony Es az vtan esmet hatra alott benne Meg ez Ideig vegbe nem vitte vele teorwenyet [Kv; TJk III/3. 212].

2. (tettet/cselekedetet) végrehajt; a executa, a efectua; durchführen. *1664:* Bizony csak alig hogy innet el nem üzék; azt mondták, hogy az fokon vetik ki, melyet minemű nehezen lehetett végben vinnem az értetlen német praesidiom előtt, hogy ne cselekedjék, maga látta az jó öcsém [TML III, 322 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1737:* Öcsém Uram … hogy Mélto. Groff Uramat, Mélto. Uri Házával és diszes Udvara rendivel boldog és örvendetes állapotban találja, éltetvén Isten Hazánk örömére s meg erőssitésére, ugy hozzám fel tött jo indulattyának végben vitelére alázatos szivel kivánom [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1774:* Ez derék ember volt, sok jó dolgot vitt végbe a római anyaszentegyházban [RettE 340].

3. elkövet; a comite; begehen. *1597:* (A legénynek) az Azzony agiaba wolt az eleot fekesse, es az túmultusban chak hertelen kapta az parnat es wgi ewlt rea, ex quib(us) p(rae)sumitur hogi az ew búiasagokat zabadon wegbe wihettek [Kv; TJk VI/1. 26]. *1657:* Elhiggyed mindazáltal, asszonyom, hogy itt is bizony nem viszed végben forralt practicádat [KemÖn. 144]. *1657/1799:* juniusban valamely pártos urak lengyelekkel együtt Munkács és Beregszász táján sok pusztítást és égést vittek végben [Mv; EM XVIII, 450]. *1662:* Ezek ekképpen a szegény hazánk s nemzetünk veszedelmére elkészittetvén, a respublica minden szorgalmatoskodásával, mesterkedésével azt vivén végbe, hogy az dániai királyt svékus ellen felinditván, országára ellenségül hozhassa, és azáltal kedve ellen is a svékust Lengyelországbul a fejedelem mellől kivonhassa [SKr 358]. *1672:* Látom, gonoszakaróim minden útakon igyekeznek végben vinni, Nagyságod előtt hihetetlenségben hozzák méltatlan személyemet [TML VI, 210–11 Teleki Mihály a fej-hez]. *1736:* kérettem vólna kézben az ő Kglme Josef nevű fiát … Relatoriamban meg nevezett ettzakai tolvajságokat lopásokat és kártételeket vitt végben I(ste)n és haza törvénye ellen [Torda; TJkT I. 123]. *1749:* magok szajokkal declaraltak miképpen vittek vigbe gonosz cselekedeteket [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1753/1781:* B. Josika Imre … mint nagy hatalmu ember sokat vitt végben … senki sem merte kérdeni, hogy … ezt miért tselekeszi egész haláláig [Nagyrápolt H; JHb LXXI/3. 333]. *1782:* nem azért tette à Mlgos Groff Ur eő Nga Kegyelmeteket Udvarában Tiszteknek hogy effele Potentiakat 's gyilkosságokat Vigyenek Végben hanem hogy emberséges Emberek légyenek [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 9]. *1821:* irom Ex(cellenti)ádnak azon tetemes prevárikátiokat, melyeket a' Roskáni Dominium Krájnikja Pálfi Imre viszen végben. 1o. 'A sok zsendelyt Prestyilát szüntelen csináltattya maga szamára, és adgya pénzért [Déva; Ks Igazfi álnévvel írt feljel.-ből]. *1853:* légyen szives nékem a' leg őszintébben irni, hogy akar é adni, vagy sem, s ha igen mikor mert én inkáb le mégyek, de ne kiványon Szegény feleségemnek kárt, mert az Istenis meg verné magát ha valami fondorkodást akarna ezen dologba végbe vinni [Marosbogát MT; DobLev. V/1366 Vizi Farkas Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *hóhérságot ~ vkin* kegyetlenkedik vkivel. *1765:* (A regius perceptornak) reménykedvén, hogy ne facultállya ennyire az Executor Commissarius s Executorokot, mert elszenvedhetetlen hohérságot visznek végbe a szegény Contribuens népen, de azt felelte: jól teszik [O.girbó AF; Eszt-Mk Vall. 304] * *húzást-vonást ~.* *1749:* Itt a Faluban, vagj a kőrül valokban nem tudgjuk más, ki, mit huzott vont, de Szolga Biro Bátsfalusi Sigmond Uramot tudgjuk hogj elég huzást vonást viszen végben [Ohába Af; Told. 3].

4. vmilyen munkát elvégez; a efectua/face o anumitá lucrare; eine Arbeit vollenden. *1659/1687 u.:* Dálnoki János ki ennek előtte Schola mesterséget viselvé(n) sok esztendöktöl fogva, attya is Praedikátor volt, maga szabad jó akarattya szerint adá magát à Sámsondi* Eccla keze alá jobbágyul, posteritasit excipialván, csak magát személlyében, à mint az ott valo eccla jobbágyi taxája van, és szolgál templomhoz ő is annyit végb(en) viszen [Mv; MMatr 182. – *Mezősámsond (MT)]. *1673:* Nagy Miklos … kötelezé magát … jobbágyságra fiurol fiura … Az mi à Templom adoja flor. 1 s négy véka buzát el szánt vét, Praedikátor Csűrős kertinek meg takarittásáb(an) à mi réá néz végb(e) viszi [Nyárádtő MT; MMatr 7]. *1681:* Majoros: szőllő … Ennek

minden munkaját, kertelesét, az hunyadi Joszagh tartozik végb(en) vinni [VhU 42]. *1717:* az Inventalast Vegb(e) Vitűk ... huva hamareb purizallya Jaztropcski Uram ha I(ste)n engedi magam is Na(godna)k huva Hamareb udvarlak [Harangláb KK; Ks 96 Szarka Zs. lev.]. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... Kivantatik fel venni holtakot el Temető bizonyos Embereket fizetésre, kik ís, és nem masok vigjék Végben az temetést, az Házak Tisztittását [Kv; KvLt I/225 gub.]. *1737:* eddig Nms Várasunk feles Expensát tött és sok munkát vitt végb(en) ... Malmunk gáttyának eppittetesén(n) [Dés; Jk 485]. *1769:* Dobollyi Pál Uramnak juta ... a Her'sa Gyümöltsös kertnek hazul felöl valo fele része ... minden esztendőben a' kertelést egyenlö erövel végbe vigyék [Ne; DobLev. II/407. 2b]. *1782/1799:* Én Tobis Getzi száraz Máléval jártam oda[a], néha még a' sem volt, hanem inasok adtak egy egy kis kenyeret, ugyantsak végbe vittem a' mit a több Czimboraság [Torockó; TLev. 5/16. 389 Transm. – [a]A bányába a Thoroczkaiaknak dolgozni]. *1799:* Vagyon a' Pap számára a' Mál nevü hegyben egy szöllö minden munkáját az Ekla tartozik végb(en) vinni [M.bikal K; RAk I. 1]. *1824:* felsö kömáli egy fertáj szölömnek kapa munkáját végben viszi ezen a nyáran [Kv; Pk 5]. *1854:* Petrutz Nyikuláj ... Tartozik 6. az az hat pengö Rftokat fizetni egyszerre az oláhok Sz: György napján, ha a pénzt ki nem csálhatná ... azon 6 pft Haszonbérért Dolgozza meg egy Tábla szöllőmet ... jo moddal maga rendes idejében hogy István Király napig minden féle nyári munkáját végbe vigye [Koppánd AF; DobLev. V/1375 Dobolyi Bálint kezével].

Szk: *szolgálatot ~. 1658:* Papjoknak erkölcsireol, s tanittásárol jo commendatiot tésznek, csak hogy ezis raczul viszi gyakorta a' szolgalatot végben [UF II, 197]. *1711:* itt Háromszéken azt az Szolgálatot az Ráczok viszik végben [Réty Hsz; Born. XXXIX/52 Antos István kezével]. *1786:* az egesz Varosban meg tsak edgyet tudak ollyan engedetlen Vakmerő embert, az ki az Szántás pénszt vagy az Dézma Vasat, vagy pediglen az Szolgálatatt végben vinni nem akarná [Torockó; TLev. 7/13. 37].

5. okoz vmit; a cauza/pricinui ceva; etw verursachen. *1663:* Azért édes Sógor uram, írja Kegyelmed meg neki, ne tegyen többször én velem úgy, mert urának méltósága, magának böcsületi, papi tiszti ellen van, s azt is viszi végben, hogy én is az ő hazug írásit látni nem kivánom [TML II, 596 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Elég az, hogy az Isten kegyelme mindenek felett, kiért dücsöség ő szent felségének, azután a francutól való félelem, és harmadik, az a mocskolódás vitte végbe azt, hogy én soha a két feleségemen kívül senkivel sem közösültem, annál inkább sodomiát vagy egyéb ektelenséget nem követtem [BÖn. 507].

6. elég vmire/fedezi vminek a költségét; a acoperi cheltuielile de ...; deckt die Kosten, ist genung für etw. *1710 k.:* Sóval is kereskedtem s ebben sem vesztettem, sőt e háromból nyertem majd minden értékemet, mert csak a jószágom jövedelme soha azt a sok költséget végbe nem vitte volna, amelyet énnékem kellett tennem [BÖn. 504].

7. tesz, csinál; a face; tun, machen. *1698:* akkoron ... nagy eskűvessel valo eskűvest vit vegben [Dés; Jk]. *1723:* Igen ususb(an) jött az Parasztságh között, kivált az oláhoknál, hogj Vasárnapokon ... illetlen tánczolásokatt, annak alkalmatosságával nagj kiáltásokatt, rikotasokatt visznek végb(en) [K; Told. 2]. *1749:* az Inctus ... menvén furuért edgy Pap Miklos nevü Kerekes Mester emberhez kitsiny okért illyen káromkodást vitt végben: Baszom minden gazdaságodat kutya lánczos menkö teremtette [Torda; TJkT III. 264]. *1777:* Ez igen okos gyermek volt szegény és ha Isten éltette volna, bizonyos voltam benne, hogy nagy gondja lett volna mind az kettőnek. Nem hihetni el micsoda sírást és szomorúságot vittek végbe szegénykének az halálán [RettE 375].

végbevitel 1. terv, szándék megvalósítása, vmilyen ügy elintézése; realizare, ducere la bun sfîrşit a unui plan; Vollendung eines Plans/einer Absicht, Verwaltung. *1655:* Dalnaki Peter es Diosi Gáspár mp. Nagod meltoságos Udvarábol ennek vegben vitelire kibocsattatot hitős Deákok [CartTr II. 870]. *1657:* Ennek végbenvitelére parancsolának Csomaközi Andrásnak, ki váradi vicekapitány és hajdúk vicegenerálisa vala, Bihar vármegyebélieké, melléje Kékedi Zsigmondot és Ibrányi Mihályt rendelék, hogy végbenvinnék [KemÖn. 157]. *1659:* Az mint, Öcsém uram, elébbeni levelemben is megírtam, én szívesen forgottam az Kegyelmed reám bízott dolgának végben vitelében, csak Isten Kegyelmedet hozza ... úgy gondolom, hogy megfoghatjuk az madarat[a] [TML I, 357–8 Vér Sigmond Teleki Mihályhoz. – [a]Leánykérésre von.]. *1662:* De bár adott volna Isten olly szívet szegény hazánk lakosinak, török urunk parancsolatjának igyekeztünk volna eziránt is végbevitelére [SKr 470]. *1663/1695:* Mihalcz Mihaly Uram Thuri Ferencz Uram(na) k nem mostoha, hanem edes Atyahoz illendő joakarattal, Szolgalatal, melette valo faratcsagal es oltatomal volt, sőt meg halalt nező dolog(na)k vegben viteleben is faradozot eő kgle mellet [Hsz; Borb. I]. *1669:* Ez levelem mutato Poporicz István nevü beczűlletes ifiu legeny ez eleőt valo ideőkb(en) bizonyos dolgainak végb(en) viteléért Erdelyb(en) be jövén s immar hazajáb(a) viszsza fordult [Kv; RLt I Dionisius Bánfi de Losoncz tanács úr, Kolozs megye főispánja írása]. *1711:* El vettem az Ur eő kglme levélét, mélybén értven az Ur eó kglme parancsolatitt és kévánságit En tehétségém szerént az Ur eő kglme dolgainak annak idein es rendin ugy anyira ugyékeztem vegbé vitelébé hogy tőllem inkáb soha ne(m) lehet [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1739:* quantumunk(na)k egj része suspendáltassék, hogy lehessen miből erogálnunk a quartélyosra, nem lévén egjebűnnenis semmi fundussa szegény Várasunk(na)k. Melly dolognak helyesebb(en) lejendő vigb(e) vitelére registralni, vagj számb(a) kell venni, mennyi natúrát, és pénzt administráltunk eddig [Dés; Jk 509a]. *1782:* Veres Samuel Uram a' Productio alkalmatosságával oly éretlen Ifju volt, hogy abban eshető factionak ki gondolására, és végben vitelire alkalmas nem volt [Torda; KW]. *1782/1799:* Hát ki az ki a' Torotzkai Lakosakat praetendált régi usussokban háborgattya, a' Mlgs Familliát e végre ujj gondolatival informálja, 's arra inducalja, hogy a' Torotzkai Lakosokat régi usussaiban meg háborittya? (!) és hogy az a' személly volna az effeléknek fel találoja, 's ... azoknak végben vitelékre indittoja [Asz; TLev. 5/16 Transm. 324].

Szk: *békességnek ~e. 1676:* Hogy Ali bég semmit azon dologrúl nem írt, azon nem kell megütközni; elhiszem az magok között oriált alkalmatlanságoknak lecsendesítésében fáradoznak elsőben, az lengyellel való békességnek végben viteliben [TML VII, 222–3 Teleki Mihály a fej-hez].

2. kötelezettség lerovása; indeplinirea unei obligaţii morale; eine pflicht erfüllen. *1728:* Kötelességem végbe vitelére fel inditván az holnapi dücsösséges Sz. Borbára napja, nem mulathatám el, hogy az levelem által az Aszsz(ony)-n(a)k ne udvarolnék [ApLt I gr. Haller János gr. Kálnoki Borbálához].

3. vmi elkövetése; comiterea unui fapt; etw begehen.

1718: Csuncs mihály ... hetfön hogj jöhetet élétemnek elfogyatására társaival, még alván utomot rajtam gonosz szándékának vegb(en) vitelit elkövetheti, ha Nagjságtok zabolát nem vét szájába [Szentdemeter U; Ks 96 András Péter lev.]. *1736:* ki adott egj hordo bort az embereknek hogj meg iván az bort inkább indicalhassa öket azon gonosságnak vegb(en) vitelére [H; BK. vk]. *1763:* hogj efféléktöl az I. superredeallyon, s' senkit is, de kivalt az A(ctor)t effelekkel ne morczongja, szidgja, karomallya, fenyegesse, parantsoltatik, külemben ... kételenittetik az M(a)g(istra)tus iranta oly dispositiot tetetni, hogj efféle rosz szándékának végben vitelétöl elfogattatthassék és ... hogj tsak mozdulásais az Inek más engedelméböl lészen [Torda; TJkT V. 147]. *1785:* égy Lakatos Janos nevü ifju Legény ... minek utánna bizonyos Magyar Legényeket hivutt volna azon gonosz tselekedetnek Vegb(en) vitelére; de azok között égy sem tanálkozott volna, maga mellé vett égy Onya Vaszij nevü Olá Legént, akivelis osztán azon gonosz szándékát véghez vitte [Török Bertalan gyüjt. Vizaknai Kontz Josef nyil.].

4. vmilyen hivatal/tisztség betöltése; ocuparea unei funcţii; Erfüllung eines Amtes. *1714:* Következik az hogy már más betsulletes Mester embereket valaszon az B: Ceh ezen tisztességes hivatalok(na)k végb(en) vitelére [Kv; ACJk 95]. *1768:* Hogy ánál serényebben tanitsanak a' Tanitok, és annál kötelesebbek légyenek, hivataloknak végbe vitelére, az Eccla is a' magájèbol, mindenik Cantornak conferal esztendöként 20 forintokat [Kv; SRE 225–6].

5. vmilyen munka elvégzése; efectuarea unei munci; eine Arbeit vollenden, machen. *1662:* a legszükségesebb helyeken való erösítése a várasnak igen nagy kárral hátravetödött vala. Úgy hogy ebbéli practica, szakadás miatt következnék, az a sok külső munka is félben maradna, s a belsönek végbeviteléröl is mind erö s idö elvonódván, az is úgy, mint kivántatnék, a szükségnek kivántatásáig véghez nem vitethetett, hanem csak félbenmaradott volna [SKr 493]. *1682:* Valakik az saranpok Epetesere valo Fainak Levagasara es haza valo vontatasara el nem mennek illyen nagy jo mu(n)kanak vegb(en) viteletül magokat absentalnak ... 50. 50 penzzel büntetödgyenek [Dés; Jk 18b]. *1711:* Nyomoruságos allapottal tudosithatom az Ur eö kglmit a nyari marháknak végbe vitelebe avagy bé takarodásába [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1717/1731:* Kovás nevö Fiscalis Falu ... tartozott ... szantás, kaszall<as> vetés boronálás, gyüjtés, hordás, szölö minden mivelést Fiscalis buzanak Bagazinumb(a)[a] szállítása, és minden féle Paraszt vagy Jobbágyi munkának vigb(e) vitelével [TKl rtlen Jos. Vasas de Szelecske ass., kövári provizor kezével – [a]Két másolatban is úgy]. *1751:* Erdélyi Mlgs Királyi Tablájának hites; és az ide alább meg írt Divisionak végben vitelire specialiter exmittaltatott Irodeákjai és Notariusai [Koronka MT; Told. 31/4]. *1765:* Mostani Fö Biró Kornis Gábor Uram engemet Bessenyei Istvánt ... Sardi Daniel urammal együtt denominált vala a kérdésben forgó Investigatiora ... sub poena 200. Florenor(um) demandalta azon Investigationak végbe vitelit [Borosbocsárd AF; EsztMk Vall. 240]. *1778:* ezen ... Divisionak végben vitelére megy birálának és arbitrálának minkett [Szentdemeter AF; DobLev. III/513. 1b]. *1784:* égy Burgye Nevü Udvari Tiszt és a' Mlgos Csereiné Aszszony Tisztartoja, a' Falus Biroval vették réá a' Falut, és hajtották ki azon potentianak végben vitelére [Galgó Sz; JHbK LIV/8. 10]. *1786:* protestatiom hogy ezen Executionak végben vitelèröl iratando Levelek Seriessébe inferáltassék meg kivànom [Nagylak AF; DobLev. III/607. 12]. *1798:* méltoztassék Nagyságod is maga részéröl azon Osztálynak végben vitelét sürgetni [Torda; Borb. II Kolosvári N. István kezével]. *1807:* Réámbulator Comissáriusokat méltoztatott a' Tisztelt felsöbbség ... rendelni, melly oculatio és Reambulatio ... mind eddig halasztodván, annak végben vitelére a' follyo Holnap 22ik Napját határozván Terminusul, ujjra is kegyesen parontsalt [Born. XVd]. *1844:* a' Dulloi és Ado írói Biztosi hivatalok választása végbe vitelére ki rendelve volt Biztosság jelentésit meg tészi [UszLt XI. 85/1. 55]. *1849:* Doos István mtk Belsö Szolnok megyének Eskuttye 's ezen (: Inventarium :) Látlelény végbe vitelére requisitus Regius [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

végbevitet 1. tervet, szándékot megvalósíttat, vmilyen ügyet elintéztet/lebonyolíttat; a dispune să fie realizat/rezolvat; ein Plan/ eine Absicht/ eine Angelegenheit verwirklichen lassen, erledigen lassen. *1657:* Hozzám jüvén azért az ordinanciával, nékem lön ily tetszésem, hogy se az hadakat ne fárasztanók, se maga[a] ne fáradna ... hanem hogy száz lovas által azt fognám végbenvitetni, az mit azoknak az hadaknak felültetésekkel magok, s még többet [KemÖn. 258–9. – [a]Bornemisza Pál]. *1674:* Nemzetes Gyeröfi György Ur(amna)k confaralvá(n) (!) az Doboka Vármegyei edgyik Fö Jspánságot, Kinek instellását (!) akarjuk Kgd s Vas Janos Hivünk által végb(en) vitetni [WassLt fej.]. *1675:* Ezek mindenek felett az urunk nevezetit tötték s teszik fel, úgy hogy én általam vitesse végben ő nagysága, ha maga nem mehetne, az harmadévi forma szerint [TML VII, 19–20 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1704:* Ugyan ma a generál felizent a Guberniumnak ... tudósitsák, miben légyen dolgok a Besztercén levö officiálisoknak, mert ha 15 nap alatt meg nem írják, tudtokra légyen, hogy minden jószágokat felprédáltatja ... ha addig is el nem jü a tudósítások, ö bizony kiküld és végbeviteti [WIN I, 280]. *1752:* az Inquisitiot itt Motson az én Praesentiámban végben nem tudám vitetni, mivel se Cseszven, se Motson Compulscriumunk nintsen expirálván az ideje [Mocs K; Ks 83]. *1762:* Böjte Juditnak edes Fia lévén az A. mint major natu, nékie kellett volna per defectum matris mindenekröl disponalni, disponaltis, hogy mandatariussa által unice a Temetest vitesse végb(e), de Mandatariussat az Ita amandalta [Torda; TJkT V. 75].

2. vmilyen munkát elvégeztet; a face să fie efectuat o anumită lucrare; eine Arbeit vollenden lassen. *1662:* Több viselt dolgai pedig néminémü részböl megiratnak ugyanaz említett Istvánfly historicustól is, de legkiváltképpen s fundamentumosabban megírattak volt maga historicusától, Szamosközy Istvántól, mellynek kibocsátására noha testamentumban elegendö summát, gondviselésére Örvendi Pál deák fökomornyikjával és Péchi Simon secretáriusával bizonyos személyeket is rendelt volt, lelkekre kötvén azoknak, hogy végbevitessék [SKr 86]. *1675/1688 u.:* Az jobbagiokot annak rendi, s modgia szerent szolgaltassad ... Az hoszass utakot egi arant rend <szerent u>itesd velek vegb(en), hogi ez irantis, ne csak eggjk, hanem egi arant visellyek a terhet [Borb. I Petki János csikcsicsai jb-birájához való instrukciója]. *1679:* A Joszagh szólgáltatasa(na)k modgya specificálva lévén az Urbariumban aszt eö kglme à szerint kövesse el; mikor minek ideje lészen aszt vitesse végben véllek [Vh; VhU 673–4]. *1710 k.:* Magam sem tudtam éppen úgy hozzá, amint kellett volna, kivált in praxi; ha mit magam tudtam volna is, nem volt kivel végbevitetnem, kivált elein, más országból mesterembert hozatni az atyám nem akart, pedig közköltséggel tartoztak volna a szentmiklósi házat megcsi-

náltatni, de erdélyi módra mindent csak jobbágy, tudatlan parasztemberrel, pénz nélkül akart szegény végbenvitetni, és úgy estek nagy hibák a szentmiklósi házban [BÖn. 502–3]. *1746:* egy darab szőlő aviticuma ... à tavaszi munkáját végbenis vitette, úgy mint hajtását, karózását és egyszeri kapálásánakis jobb részit [Torda; TJkT III. 78]. *1750 k.:* tellyes lehetetlen két Urot szolgálnunk mert mi majd többet szolgálunk Horvát Uramnak mint az Urnak mivel minden aratását kaszálását és szőlő munkáját Velünk Viteti Végben és az Ur dolga hátra marad [Igenpataka AF; TKl az igenpataki jobbágyok panaszlevele]. *1772:* A' mi a' Malom háznak viz kerekek felé valo hajlását illeti, hogj aztis végbe nem vitette Kindgje Todor, evelis a Deliberatum ellen rugodott mint vakmerő, s minden felől ajándékot váro ember [Kük.; JHb LXVII/239]. *1796:* itten ... pénzen erre a részre égyszer sem dolgoztotnak, mivel a Joszággal szoktak többnyire minden féle dolgot végben vitetni [Szentegyed SzD; WassLt]. *1809:* Minek után(n)a â Tkts Ns Tisztségnek ... ide utositott betses Levelit ... vettük legyen, kivántuk arra attyafiságoson váloszolni, hogy ... a' marha Husnak fonttya 8xáron vagatik ki arra tőrekedűnk hogy még ezen honapban[a], minél előbb lehet egy hus-probát végbe vitessük [Sv; UszLt ComGub. 1633. – [a]A levél nov. 11-én kelt].

végbevitetés 1. vmilyen ügy elintézése/lebonyolítása; rezolvarea/soluţionarea unei probleme; die Verwirklichung/Erledigung einer Absicht/Angelegenheit. *1847:* Ezen vádot meröben tagadom, mert én az esketés végbenvitetésére sem emlékezem [VKp 173].

2. vmilyen munka elvégeztetése; efectuarea unor lucrări (sub îndrumarea cuiva); die Vollendung einer Arbeit (unter der Führung von jm). *1662:* De a toronynak napnyugot felől való oldala s az ablakok arányában való hasadásiban nagyon meg kezdvén indulni, mind harangokat, cserépezését és minden faépületit le kelletvén szedetni, abbéli költsége hijában múlt vala, s hogy abbéli igyekezetit könnyen nem hagyhatná s végbenvitetését siettetné is ... fundamentuma nagy temérdek kőfallal a földszinéig fel is rakatott vala [SKr 294].

végbevitetett lebonyolíttatott; care s-a efectuat/încheiat; es wurde durchgeführt/vollendet. *1786 u.:* (A föld) 1786 ban Vegben vítetett Föld mérés alkalmatosságával akkor élt már nehai erős hittel meg Esketett Szt Imrei Régi Föld mèrö Emberek által kinek kinek Földe végéhez meretetett [Szentimre MT; BalLev. 3]. *1813:* Jelentyük ... hogy ezen a' már elenyészett 1812k Esztendő December Honapjának 27k napján kőlt és Nemes Kűküllő vármegye hites Asszessorai Tit. Nagy András és Lőrintzi Ferentz Urak által végbe vitettetett Inquisitorio (!) Relatoriat authenticálnok [IB. Kük. jelentés]. *1850:* fölolvastatta velem[a] ... A' ... Kerületi Jegyző Szentiváni Jozsef Ur által végben vitetett 3mad napi hir tételről szolo Bizonyitványt [DobLev. V/1286. – [a]Egerszegen].

végbevitethet 1. behajtathat; a putea dispune să fie strîns; jd kann etw eintreiben lassen. *1783:* a száz forintnak felét nem kellett volna továb 20. esztendőknél velünk Eö Excell(entiaj)anak intereseztetni, melyet azon időben Fő Ispánságáb(an) rajtunk tetszése szerént véghez vitethetett Eö Excell(enti)aja [Mezőszokol K; IB. Bota Péter (62) jb vall.].

2. vmilyen munkát elvégeztethet; a putea face să fie efectuat o anumită muncă; jd kann eine Arbeit vollenden lassen. *1662:* De hogy nagy sok emeléssel, feles ember munkájával kellene annak az ő helyére emelődni és helybe igazgattatni, s az ellenség miatt éjszakán is nagy sok emberbéli kár nélkül végbevitethetni nem állíttathatnék [SKr 600].

3. vmit befejezhet; a putea termina ceva; jd kann etw beenden. *1662:* És hogy ezen fejedelmi székes hely is ugyan derekas bástyákkal, árkokkal megerősíttethetnék, nagy szorgalmatossággal vala rajta ... két igen nagy, hosszú szárnyas bástyákat téglából meg is építtetett vala, árkát is az részről nagyon kihányattatván, de hogy fundálása és igyekezeti szerint végbevitethette volna, a szomorú halál nem engedte vala [SKr 96].

végbevitetik 1. terv, szándék megvalósíttatik, vmilyen (jogi) ügy elintéztetik/lebonyolíttatik; a fi rezolvat/soluţionat; ein Plan/ eine Absicht wird verwirklicht, eine rechtliche Angelegenheit wird erledigt. *1662:* fejedelem ottan írván, izenvén Béltekre Prépostváry Zsigmondnak, a dolgot elindíták, s nem nagy munkával hamar is végbevitetett, és kézfogások is Somlyón die 29-a Julii celebráltatott vala Báthori Zsófiával [SKr 197]. *1787:* Concludáltatott azért, hogy a' Joszágnak inventáltatása és által adattatása ... T. Pataki Mihály Uram keze alá ... 14a praesentis vitessék végben [Kv; SRE 253]. *1793/1794:* a' Sárdi Részen valo Composs(ess)or Urak ezen osztályt ... végbe vitetni tsak azért kivánnyák akadályoztatni, hogy Részekben proportiojokon fejűl lévő számmal telepitvén embereket, azokkal egy aránt kivánnyák használni a' kőz határokot a' más két Részen valo Composs(ess)orok p(rae)judiciumával ... azért ... meg kivánnyák hogy az osztály az Itélet szerént végben vitessék, és azután ha tetszik reportáltassak [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 15b]. *1800:* Mely hirré tétel, hogy én altalam az fenn irt modon vitetett légyen végben, arrol adom, subscribálom, és petsételem ezen Levelemet igaz hütöm szerént [Torockó; TLev. 9/33 Jáko Lászlo mpr. Nemes Thorda vármegye edgyik hütös szolga Birája kezével]. *1834:* Az Uj papnak bé állításával ... az Esperes v(agy) képe írjon bé a' matriculában minden actusokat – melyek a közidőben vitettek végben [Nagykapus K; RAk 7]. *1840:* Melly Eg(g)yezödés elöttűnk a Felek önkéntes joakaratjából mint köz Birák elött minden erőltetés nélkül vitetvén ... végbe arrol adjuk ezen ... bizonyság tévő Levelet [A.sztmihályfva TA; Bosla Kövendi Kováts János szék birája kezével]. *1843:* Mely procedura hogy mű általunk mindenekbe a' fenn írtak szerént vitetett légyen végbe és történt meg; arrol hivatali igaz hítűnkre tulajdon kezűnkel Neveink alá írása és szokott pecséteink ereje alatt adjuk e' Relationkat [Mv; Tolvaly lev. Haraji Fejér György hites ass. kezével]. *1856:* kérésem következtében az osztály végbe vitetett [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1399].

2. végrehajtatik; a fi comis; wird durchgeführt. *1674/XVIII. sz.:* Erdő Vesztegetésnek melly Gornik hire nélkül szokott az Juhászok által vegben vitetni, paenaja f. 24 [Bosorod H; Born. 3/3 Vegyes ir.].

3. vmilyen munka elvégeztetik; a fi făcut/executat/efectuat o anumită lucrare; eine Arbeit wird vollendet. *1662:* hogy a csatornák minduntalan csorgók s amiatt a házakban is sok károk volnának, az olaszfokokat mind lehányatván, mind szarufákra és sendely alá vetette vala[a]. Mindezek pedig inkább mind Ibrányi Mihály vicekapitánysága alatt vitettek vala végbe [SKr 299. – [a]Bethlen Gábor]. *1675:* Az bőlcsessegnek kezdeti léuen az Jstennek felelme ... e<hez> keppest minden reggel es <est>ue alkalmatos időben ... Varunk kapuinak ki nyitassa, és be tetele haladasokkal es kő-

nyőrgessel vitessek vegben [Fog.; UF II, 674 Bornemisza Anna kezével]. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... ha halála történnék az olly hellyt valo Embernek[a] azt ne Caeremoniával Czéhel, hanem az arra rendeléndő, és mások Conso<r>tiumábol Sequestrált Emberek által vitessek végbe [Kv; KvLt I/225. gub. – [a]Az elkülönített házban betegeskedőnek]. *1802:* (Az alperes) Executiòra Certificàltatott, de akkoron az Executio végben nem vitetvén ... az Executionak harmad nap el jövetelèvel fojásban indítása iránt hìr tétetett a' be panoszlott Succumbens Alperes vrnak [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb vall.]. *1819/1831:* Melly illyetén Levelek rendbe szedése, hogy általunk mindenekben a' fenn meg irt Rendek szerént vitetett légyen végben, arrol igaz Hitünk szerént nevűnk le-irása, és szokott Petsétűnk erőssége alatt Bizonyságot tészünk [A.rákos TA; Borb. II]. *1844:* Mely föl sorolt Leveleknek számba vetele, és laistromzása általunk vitetett végbe[a] [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1248. 10b. – [a]Köv. a záróformula és az aláírások].

4. megvalósíttatik; a fi realizat; wird verwirklicht. *1710 k.:* a lélek essentiáját, valóságát, mely egészen a gondolatból áll, el nem bontják s meg nem változtatják, mert az, akármi legyen, mind az értelem, gondolás által vitetik végben [BÖn. 464–5].

végbevitettet (munkát) elvégeztettet; a dispune să fie efectuat: eine Arbeit amchen lassen. *1781:* a' mi azon rész Portióba akármiféle Gabona, Széna, vagy Tőrők-búza bétakaritando vólna, azok(na)k bé-takaritását azon Portiobeli Emberekkel végbe vitettetem [Nsz; Ks 101 br. Wesselényi Farkas aláírásával]. *1820 u.:* én Hajdu Sándor törvényes osztaljt vitettetvén vegben itten Egerbegy Varossában[a] 'a Néh(ai) Tolvaj Ferentz Házas Társa Nagy Judith Egerbegyi külső és belsö Massaibol [Tolvaly lev. – [a]TA].

végbevitettetik lebonyolíttatik, megvalósíttatik; a fi făcut/realizat (rînd pe rînd); etw wird verwirklicht/abgewickelt. *1662:* Csak Isten engedné, portával való egyezését végezhetné[a], ők[b] is, mint szinte azelőtt, igaz hűséggel uralni igen készek volnának. De ezekre a követek illyen válasszal bocsáttattak vala: ország végezése lévén, hogy mindenekkel végbevitettetné, magának is kötelességében állana [SKr 502– [a]A portánál kegyvesztett, a fejedelemségröl elöbb lemondott, majd újra a fej-i székbe kívánkozó II. Rákóczi György. [b]Bihar m. rendei].

végbevitt 1. megvalósított, elintézett/lebonyolított; care a fost realizat/făcut; verwirklicht, abgewickelt. *1740:* Minthogj most több Militia rendeltetett ide Quartélyb(a), mint elsőb(en) intéztetett volt az Szebenb(en) végb(e) vitt Dislocatio(na)k még kellet változnia, mellyet Ngod is authentizált volt [Hosdát H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1791:* ã Conscriptióból ki nyomozott Malmoknak állopottya, már a' Tavally végben vitt osztály intézésünk szerint ... el igazódatt [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10]. *1805:* az Alperesek Directus elei ... egy más között végben vitt osztállyokban-is, ezen Tóó-Hellynek zállogos voltát meg esmérték volna [Ne; DobLev. IV/887. 2]. *1830:* (A) Lutzai Elek defectussával Szállot M. és Ola Dellőn fekvő Jok(na)k ... Conscriptioját 's az ebben végb(en) vitt Osztályrol Szollo Levelet két exemplárokb(an) Arva Szekünkre bé adja [Ne; DobLev. V/1156].

2. végrehajtott; făcut; gemacht, vollendet. *1748:* hogj mind Tökés Mihálynénak, az Fia ingeinek babonáztatásáért, mind Száraz Ilona ezen ingnek babonázás végett acceptatiojáért vgj tehene kőrül végbe vitt babonázásért a Magistratustol Jure p(ro)sequaltassa(na)k itiltetett [Torda; TJkT III. 204].

3. elvégzett; care a fost făcut; vollendet. *1748:* Ezen To hely felette Satés, és eddig jo széna benne nem termet, ha csak ez után ez esztendőben végben vitt recenter valo arkolás meg nem igazitytya [Koronka MT; EHA].

végbevivő megvalósító; care face; jd. der/die etw verwirklicht. *1750 k.:* a' feleségemnek természetét ha meg kell az Mlgos Urnak vallanom, eö igen nyájas, tréfás, es batron sok féle bolondságot indito, s végben vivö Aszszony [Ks 83 Onadi Szakáts Mihály lev.].

végbúcsú búcsú; rămas-bun; der letzte Abschied. **Szk:** *~t vesz. 1710 k.:* én, amikor a rabságból megszabadulék, olyan Cartesius, Salmasius-forma, honorarius, ingyen tanító professzor akarék lenni, és az énvélem soha meg nem alkható világtól végbúcsút venni, ha engedjék [BÖn. 722]. *1803:* Fontollya meg Kedves Sogor Uram mennyire vágyodik szivem mig a' világtol végképpen el butsuznám látni Atyámfiait, Barátimat, Jo akaroimat, véllek el-végezni Világi terheimet-bajaimat – 's tőllek vég butsut venni [M.déllő TA; DobLev. IV/868].

végebeli vminek a szélén található; care se află la marginea ... ; etw, der/die am Rande von etw sich befindet. *1572:* Aczeel Mattiasnak wassarhelinek veteottwk zalagba Az waaros Ret végébely Retwnket [Mv; BálLt I].

végecske[1] *kics* vmilyen tárgynak a széle; capătul unui obiect; Ende/Rand/Kante von etw. *1797:* ezen eresznek az kétt kitsi végetskéi [Kőrispatak U; Pf].

végecske[2] *kics* **1.** kb. 20 m-nyi vászon; vălătuc, val, trîmbă (de pînză); zirka 20 M Leinen. *1757:* egy vég gjapot gjolcs. Egj darab végecske asztal keszkenő(ne)k valo [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1761:* Egy végetskében, Baratzk magas formára szött asztal keszkenőnek való [Koronka MT; Told. 8].

2. vmiből vhány végnyi; un vălătuc de ...; eine bestimmte Menge von Stoffballen. *1744:* egj végetske Len vászon vékony [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1804:* egy végetske vászon [Borosbenedek AF; SLev.]

végedes-végig teljes hosszában; de la un capăt la altul, de-a lungul; entlang. *1841:* a Felsö oldalról végedes végig egész hoszszába szomszédja ezen földemnek az Idösbb Sombori Elek Bátyám Allodiális török buzás Tábla földje [M.zsombor K; Somb. II].

vége-hossza 1. térbeli nagyság kifejezésére: vminek a széle/határa; capătul/lungimea în spațiu; (räumliche) Größe von etw: Grenze/Rand von etw. *1662:* A várbéliek látván a nagy faltörö álgyúknak a vár oldalára való szegeztetéseket, látván a temérdeki sokságos ellenséget is, hogy valamelly felé a várbul kinéznének, végét-hosszát táboroknak nem láthatnák [SKr 430].

2. időbeli nagyság/távlat kifejezésére: vminek a befejezése; pentru exprimarea unei perspective în timp: care nu se mai termină; für zeitliche Dimensionen: Ende von etw. *1704:* Mindennap szemeinkkel látjuk, a sok számtalan élést

hogy hordják a militia számára, kinek vége-hossza nincsen [WIN I, 284].

3. rendkivül hosszú, sokáig tartó; care durează mult timp; ausserst lang, etw dauert sehr viel. *1677:* Minemü kiirhatatlan praedálásokat s nyomorgatásokat kövessenek el mindenütt az vitézlő rendek, végi hoszsza nincsen a sok panaszolkodó szegénységnek, melyeknek csak hallásával is szintén elfáradtam [TML VII, 448 Teleki Mihály a magyar hadakhoz]. *1795:* Illyetén rendetlenségeket követvén a' jó ötsém ... valahányszor haza érkeztünk; mind annyiszor fekéllyekkel, bogarakkal, ujra meg ujra rakva találtuk; s A vélle való utálsággal tellyes bibelödésnek vége hoszsza nem vala [Mv; Told. 47].

végéni vminek a szélén levő; care se află la marginea ...; etw am Rande von etw befindlich. **Hn.** *1866:* also falu végéni rít (k) [Meggyesfva MT; EHA].

végérehajthatatlan kivitelezhetetlen, megvalósíthatatlan; irealizabil, nerealizabil; unausführbar. *1710 k.:* Hogy az az egynéhány órányi különbözés vagyon a nap és hold járása között, és hogy proportio radii ad peripheriam in circulo nem kerekszám, hanem végérehajthatatlan kis fractio esik benne ... az Isten titkai a természetben, melyekről bővön szól az Isten Szent Jóbnál az utolsó részekben [BÖn. 456].

véges 1. korlátozott; limitat; begrenzt. *1710 k.:* Mikor a lélek annak tanulásában elmégyen mindaddig, amíg lehet ... mikor osztán megakad, hogy tovább csak nem mehet, abból megtanulja azt, hogy ő véges, erőtelen, és mely messze vagyon a véges teremtett állat a véghetetlen teremtőtől | Amennyire a véges teremtett lélek az Istent megláthatja, a Jézus Krisztus által meglátja, és annak kimondhatatlan, megfoghatatlan szépségeinek, tökéletességeinek szemlélésével, csudálásával egészen elnyeletik [BÖn. 443, 465].

2. mulandó; trecător, efemer; vergänglich. *1710 k.:* Az üdő minden fiát megöli, az aeternitas, örökkévalóság minden fiát élteti, megtartja; hanem ha csak üdeig tesszük egymáshoz, hogy a mulandó, véges üdő légyen mintegy grádus, lajtorja a kezdődött, de soha el nem végeződő örökkévalóságnak, és ez viszont a kezdet és végezet nélkül valónak tanulására [BÖn. 458].

végeslen-végig egészen végig, teljesen; de la un capăt la altul; bis zum Ende, vollständig. *1819:* Bernád Szigete nevezetű hellyb(en) egy darab kaszállott ... azonn ... árok végeslen végig ásotván rajta ketté vágta el annyira hogy ... az onnan ki hánt sok földnek miatta két esztendők alatt mi hasznát sem vehette [Dés; DLt az 1825. év al.].

vegetábilis növényi; vegetal, de plante; pflanzlich. *1815:* vegetabilis savanyossággal biro italt javallok [DLt 168 nyomt. kl].

végetes-végig egészen végig, teljesen; de-a lungul, în direcţia lungimii; bis zum Ende, vollständig. *1799:* (Az) Udvar Ház alatt találtatik végetes vegig egy jo Téglákbol épült s Boltozott Pintze [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

végetlen vég nélküli, véget nem érő, hosszan elhúzódó; fără sfîrşit, interminabil; endlos. *1615:* Kendi Istuan ... nem niughatuan sok fele bizontalan hamis Vadlasokkal arra jnditotta volna eő felseget, hogy ez mostani draga szep bekessegwnkett fel bontuan, szantalan Verontasra, Orzagok puztulasara, es Vegetlen hadakozasra okott adgion [Gyf; Törzs. Bethlen Gábor rend. Udvarhelyszékhez].

végett 1. vmilyen céllal/célból; pentru ..., cu scopul de ..., în scopul; mit der Absicht. *1672:* Isten ... szentséges szemei tovább nem nézhették, hanem azt a boldog órát meg engedte érni, hogy az megkeseredett és teljességgel elnyomattatott magyar nemzet mindenekfelett az Isten dicsősége és az maga nagy szabadságtalanságának helyében való állítása végett méltán kikelhetett [TML VI, 305 Teleki Mihály Szt megyéhez]. *1685:* Anno 1685 Die 9. Novembr(is) érkezvén Fejérvári Márton Ur(am) Illyére ... két Asztagnak el veretetése véget és az után Praefectus Uram eő Kglme paronczalván, az több Asztagok(na)kis el ueréséről, es Dévai Valo Szallitásárol ... Csepeltettem el Asztag Buzát Nro 5 [Marosillye H; UtI]. *1691:* Hadnagj Tordai György uram ... Baratosi Balast Citaltatta az Ormanyi Szőcs István őkrenek el Esküvesse veget [Dés; Jk]. *1733:* Tüzi fa hordás végett az Kádbükkit fel szabaditottuk, ugj hogj a gjőmölcs fákon kívül onnét mindenféle fát hordhatnak [Dés; Jk 433a]. *1759:* Gyarmati Jánosné constal hogy bűvös bájosokhoz fojamodott holmi elkárosodott portékáinak meg találások végett [Szacsva Hsz; HszjP]. *1772:* harmincz két Esztendőktől fogva ritka Holnap tőlt ugj el, a' meljben én hol munka tétel végett, hol pedig másképpen ezen Malomban meg nem fordultam volna [Ádámos KK; JHb LXVII/291]. *1782:* a Torocko körül lévő Falusi Lakosokott az Erdőnek szabadoss usussátol el zárta, hogy a Torotzkai Lakosok se szenelés, se Tűzelés végett ne élhessenek [Thor. XX/4]. *1791:* bizonyos ... Széplaki Colonusok ... 366. darabbol állo Johakot Kis Csergedi Bojtos Dumitrunak Popa Juonnak és Moldován Lupujnak az Oláh Országban Lejendő hajtás és teleltetés véget kezekben adtak [Kük.; SLt vk évr.]. *1799:* Nimethibe hágotás véget kanczákot küldvén ottan egy derék Négy esztendős pejj kancza kárba ment, meg döglött [H; Ks 108/47 Vegyes ir.]. *1806:* az Falusiak ide Udvarhelyre bé hozván a Szalonát el adás végett s mivel a piatzon el nem kelhetett, azzal engemetis ... kénálva kéváltak, hogy vegyűk meg [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. *1818:* Vasárnap söt még mives napokon is gyakran hivatot magához ... idő töltés végett beszélgetni [Sszgy; HSzjP László Máris (59) vall.]. *1871:* Elnök jelenti, hogy Kozma János számadó számadását az 1870ik évről beadja megvizsgálás végett [M.bikal K; RAk 287].

2. vmi miatt; pentru ..., din cauza ..., din pricina; wegen etw. *1550:* az monostoryak ez vtan allottak alol az vegheben[a] es vg' keztek veghötte haborgany az valkayakkal [MNy XXIV, 357 St. Weres de Petri[b] jb vall. – [a] A Cylla mezőnek. [b]Nagy- vagy Kispetri (K)]. *1570:* Katalin Zeoch Ambrwzne azt vallya hogy Eotet Nagy Benedek tartotta fely, Es Thwgya hogy perlet vele Syweges gergel az haz veget [Kv; TJk III/2. 150b]. *1582:* vonakodnak egi hold feold vegeth [Gidófva Hsz; HSzjP]. *1585:* Korondi Jacab Kowach Nag(ysag)od Jobbagia (: vallja :) Esztis tudom hogy giermekseghemtwl foghwa mi(n)d perlett palfalwa Kechetffalwawal az hatar weghett [UszT]. *1592:* Thamas Janos el bwdosot volt valami Ember halal vegett [UszT]. *1600:* Martha consors Jacobi Boldis ... fassa est ... Miklos Deak(is) oth lewen Sardinewel feddeodik vala à fonth vegeth [Kv; TJk VI/1. 439]. *1617:* azont Gyorta megh Avas veget vezekedny Akara [HSzj *gyertya* al.]. *1639:* már alkolmas wdeöteöl foghua sok

uisszauonas ueszekedes uolt az hatarok uegett [Gyf; Told. II/1a]. *1671:* Levén bizonyos dolog végett Controversia Daroczi, Kőhalom széki és Jánosfalvi; Udvarhelly Széki lakosok között, mellyek dirimalására kévánván bizonyos Commissariusokat [CC 51]. *1729:* az kerülők ... mindenüt Csovát tarcsanak s tegjenek az Utazok végett hogj azokis ki ereszteni[a] ne méreszellyenek [Dés; Jk 389a – [a]A marháikat legelni]. *1780:* Csíktapolcai Bernát István primipilus lovas katona megszólítván de eadem az egész írt falunak tehencsorda pásztorát, Tardos Jánost egy fejösteheninek elkárosodása végett [Taploca Cs; RSzF 213–4]. *1868:* A Vén asszony ... a mint mondja „Uram végett" mindenitt el akarják venni, már a Becsülő bizotmány ki is van nevezve [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev.].

végez 1. országgyűlési határozatot hoz; a aduce o hotărîre în dietă; Reichstagsbeschluss. *1566:* Vrunk w Felsige[a] ... orszagaual eg'g'ütt g'ülisben ... is uigeszte [SzO II, 190. – [a]János Zsigmond]. *1662:* tudná jól a fejedelem maga is, míg Bihar vármegyének hozzája kötelessége volt, noha az ország büntetések alatt végezte volna mellőle való elállását, de valamíg maga a fejedelem által Székelyhídon hitek, kötelességek fel nem szabadíttatott, soha addig egy is közülök Barcsai hűségére meg nem esküdt volna [SKr 501–2]. *1671:* Az hodoltságon ha Török jár, tartozzék a Falus Biró falus feleivel az közelbik végbéli Tiszteknek minden késedelem nélkül hirré adni, mellyet ha el-mulatna az ollyan Falus Biro az hol az Török vagy Armás járna, s' még-is tudtára nem adná az közelbik végbéli Tiszteknek, mélto s' illendő bűntetéssel hogy meg-büntethessék közönségesen végeztük [CC 90]. *1724:* végeszte ă Gubernium, hogy míg ă Conscriptionak állapottya terminálodik addig ă Supplicansok maradgyanak ă régi Statusban és abban meg ne háborittassanak [Nsz; ApLt 1 gub.].

2. hivatalosan határoz/dönt; a dispune de/hotărî ceva în mod oficial; offiziell beschliessen. *1545:* Egymas akarathiabol vegeze<k> punkesth vtan tizen ętęd napoth hogy az koron rea menjenek es az Jozagoth meg oziak [Fiátfva U; MNy XXIV, 216–7. „ozdy gergel" és „gaspar gerebh" Fráter Györgyhöz]. *1570:* esmet vgy vigeztwk az vrammal hog Hwswit vthan valo Masod keden lizen zekunk bizonj [Mmsz[a]; BesztLt 18 Joannes donka de Sayo vicecomes comi(ta)t(us) Mara(marosiensis) Casp. Zwch beszt-i biróhoz. – [a]A levélben: Ziget]. *1587:* 16 Septembris mikor Biro vram Letara kwlde hogy vegeznenk az megh holt ember dya feleol keolteottwnk d. 27 [Kv; Szám. 3/XXXII. 10]. *1671:* Az Fejedelem[a] kinek kinek szabadságot engedgyen igasságának elömozditásában, és abban semmi szinek és módok alatt senkit-is meg ne akadályosztasson, és senki peribe magát ne elegyitse, se irása sem Prokatoroknak avagy más rendbélieknek valo parancsolatok által, se pedig egyéb utakon neis végezze [CC 8. – [a]Barcsay Ákos]. *1676:* Az ide által való gyalogok is penig (mint hogy úgy végeztem volt s meg igértem volt a végbeli gyalogoknak, ha ezeket bévehetem, őket mindjárt elbocsátom) meghallván azoknak dolgokat ... fel vették magokat, meg indultanak [TML VII, 267 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1801:* El kelletett menni Székely Márton, és Tobiás Andrásnak, a' Titt. Notarius Pávai Ur, hagyása szerént, mivel a' Tekintetes Főbiro Ur éppen Tordára jövendő, és akkor végeznek az ide fel jövésről [Torockó; TLev. 5/7].

3. testületileg (hivatalosan) határoz/dönt; a lua o hotărîre în manieră (oficială) colegială; korporativ (offiziell) beschliessen. *1570 k.:* <Ezt> is végeztük egyenlő akaratból, hogy egy ifjú <m>esternek is egész terhet ne légyen szabad vinni, hanem ha ketten egy szekérrel [Dés; DFaz. 10]. *1579:* Az zoleo karoknak meg wetele felól igy wegeztek eo keg: ... hogy Byro vram az Capitanokat minde(n) fertalybol hywassa be, es azoknak paranchiollia megh eo kegme hogy Az tyzedesseknek haggiak meg, es az tizedessek az alattok valo keossegnek hogy senky fellyeb ne vegie 28 pincznel az karonak zazat [Kv; TanJk V/3. 183b]. *1580:* Az my az Theomeswary Mihaly felól valo panazt illety Myert hogy teorwentele(n) senkyt nem zoktak bantany, seot Az vnionak tartassat keowettyk, vegeztek hogy Az waras procatoryt Allassak Rea es teorweny zerent byzonychyak Rea hogy az tanachy titkayt Innet ky wytte [Kv; TanJk V/3. 211b]. *1589:* Thudom azt hogy az ado dolga igy vala vegezue hogy az piacz zelben valok teobbet aggianak az egieb keossegnel [Szu; UszT]. *1600:* Ö Kk tanaczúl vegesztek hogy az hadban meg sebessülteknek Miriszlo mellet, ki miat haza kelletet jönniek egy egy ho penzt es segitseget adgyúnk [Kv; Szám. 9/III. 41]. *1608:* vegeztük aszt is, hogy az faluth mjnden Eyel eoryzzek sub poena fl. 12 [HSzj *falu-őrzés* al.]. *1663:* Egyenlő akaratul végezték à Sz. Miklosi megyebélick hogy ă templom és egyéb megye szükségére valo dologban lévő szerességben egyenlő terhet viselnek ă Csibaiakkal [Szentmiklós MT; MMatr. 58]. *1680 k.:* igy végezénk ... hogy ennekutána az sok kár tétetők refrenáltassanak, hogy ennek utána ha valakit vádolnak valakik, zálogoljanak meg egy forintig [Zágon Hsz; Barabás, SzO 383–4]. *1699:* 26. Juny ... minthogy az nap most leg hoszszab; vegeztük ... hogy a' szőlő Munkasok diurnuma ekkeppe(n) legye(n): Leveledzőnek diurnuma //9 Kapasnak //.12 homlitonak //.15 [Dés; Jk 286a]. *1775:* Lévén az B: C. Congregatioja és akkori alkalmatossággal végezé egyenlő akarattal aszt hogy ha valamely Betsülletes Mester legény Cehban akarna allani tartozik az Cehnak öszve Gjuléséért flor 1 id est egy forintokat le tenni az Tábla Járásért 12 pénzt [Kv; FésCJk. 51]. *1783:* egybe gyűle a Falu, ugy végeztűnk, hogy továb ne interesezűnk anyit, vegyük ki az Exponens Groff Ur Eö Excell(enciaj)atol a Contractust [Mezőszokol K; IB. Nyegru Gavrilla (80) jb vall.]. *1841:* 1841-ik die vero 12-ik mensis Januarii bizonyos tábla járási gyűlése levén nemes Céhunknak ... végeztük azért közönségesen [DFaz. 37].

Szk: *végezten ~. 1589:* Az meszarosok feleol Regteol foghwant veghezten weghesztenek varosul eó kgmek, Mind io Intesekkel, mind Birsagholassal, smind haraggal megh probaltak eoketh, de noha fogatton fogattak, mind azon Altal ez oraigh semmy Jot Nem tehettenek benneók [Kv; TanJk I/. 106].

4. megállapodik/megegyezik vkivel; a conveni, a cădea de acord cu cineva; sich mit jm vereinbaren. *1552:* Meegh ez gyllyssben semith nem vikkeztenek ez orzakbelyekel kikkel zemben vagyunk [Torda; TLev. I. 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferenc Batori Andras erdélyi vajdához]. *1570:* Emlekezhetyk keg:d rola, Ez mynapon hog' keg:l walék wg' wégeztem wala keg:del hog zent georg nap vtan Az keo hordasra mingiarast te keg:d el bocháttia az zekereseket [Szúv.; BesztLt 44 Petrus zentmyhalffalwy p(rae)fectus et provisor Arcis Nouę w(ar) lev.] | Alez Balaz hythy zerent ezt vallya, hogy mykor eothet ... hytta volt Nagy Jmreh hazat chinalny az ew vduaraban ... Mond Nagy Jmrehnek, hogy vegez eleosser zomzedodal feleole hogy valami Banthasara Ne legien [Kv; TJk III/2. 61]. *1597:* Mikor zaz ferenczy vala Tutora zaz Janosnak, es el zalogosita

ezt, az kozarwary Rez Jozagot ... Mondam, neh vezesd el az zegyny gyermekekteol, Jo ferenczy Vram, seot vgian vegezenkys eggymassal, vgy alkuank meg hogy harmad Napra Aggyak zaz magiar forintot Neky [Kozárvár/Néma SzD; SLt DC. 6 Zadorlaky Giòrgyne (60) ns vall.]. *1599:* Jgy Alkwanak és wegezenek my Eleotwnk Eoreoke megy allando keppen [M.fráta K; SLt J. 8]. *1604:* Jgy vegeszenek en Elötem asz en hazamba 1604 Esztendobe karachjon elött, Hogj karachjon napjara megh adgja asz 50 forintott [UszT 20/207]. *1608:* mind az ket vallast tönek hogy igy vegeztek es alkuttak egy massal. Felelnekis ... hogy soha se magok se maraduaiok ezt nem haborittsak (!) [Cssz; BálLt 60]. *1657:* hogy Lupullal is, ki tudja, mit tanáltam végezni [KemÖn. 303]. *1660:* igirt rea tiz napi niari dolgost, de ha giermeket küld nem kel el veni, mert ugy vegeztünk, hogy io dolgost aliczon [HSzj *dolgos* al.]. *1674:* az fejérvári consultatioban Kegyelmetek mit végez s Isten mire vezérli ő nagyságát is, akkor válik meg [TML VI, 578 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1786:* mind ez ideig miként follyonak a dolgok el hiszem Lisznyai Vr voltaképpen tudositja ezen levelèb(en) Nsgtokat, nem külemben a Pallérralis mit végeztűnk légyen s min állottunk meg [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1790:* Buza Mező Conscriptioja iránt Désen végeztem két Assessorokkal, hogy ha az emberek Munkárol haza mennek, mindjárt conscriballyak [Strézakercsesora F; TL. Wessényi Dávid gr. Teleki Jánoshoz]. *1823–1830:* Úgy is izzasztót praescribált a doktor, mindjárt scrupulusom lesz, de nem mertem szólani, mert szegény legény lévén, féltem, hogy felhágy velem a doktor, hanem egy Borosnyai György nevezetű deáktársomat s jó barátomat küldöm Imreh Zsigmond paphoz, ők együtt jó barátok lévén, mit végeztek, mit nem, a pap el nem jött [FogE 131].

Szk: *atyafiságosan ~. 1761:* latván ő Ngok közt disharmoniat jovallottam Daniel Urfi ő Ngának hogj hellyesebb lészen az Udvar házok iránt atyafiságoson végezni, hogy sem atyafisagtalanság (: kitől Isten őrizzen :) származzék belölle [Branyicska H; JHb XXXV/46. 18].

5. egyezséget/megállapodást köt; a încheia un acord; mit jm eine Vereinbarung treffen. *1592:* az penzt addegh fel ne uegie Nagj Janos hane(m) eleozeor vegezzen Kendi ferencz Vram tiztartoiaual [Dés; DLt 234]. *1618:* mikor az salutatio után leg először az derék tractatusnak kell vala lenni, akkor mindnyájunkat kirekesztének ... csak ketten beszéllettek Kamuti urammal ekkor az kajmekám ... Mikor minden dolgot ott benn elbeszéllett, végezett-é vagy nem, ő tudja [BTN[2] 146].

Szk: *békességet ~. 1579:* mywel ... kowachioczy Ianosnenak, Ersebet azzonnak ez Ideig az eo Eos Jozagabol semmy rezt ky ne(m) attak. Ez feleol, es egieb ratiokbolis indultatott wolt per ez ... ket fel keozeott. De ... az pert keozteok egymas akarattiabol le zallitottak es illien bekesseget wegeztek wolna [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/40] * *szerzést ~. 1557:* az el mwlt purificatio Bodog azzon Nap vthan valo wasarnapon, az My nemw theorwenywnk lewt Jt Somlyon fogot Byrak elwt ... wegezthonk Jllyen zerzest [Somlyó Sz; WLt].

6. kijelöl/meghatároz vmit; a desemna ceva; etw bestimmen. *1590 k.:* Ez peresek keözt valo dologh ket versbe volt en keszembe, Elózór mikor napunk volt vegeszúe hogy az feöld zynere menúe(n) ki megh Alkossuk eóket [UszT]. *1657:* vala nékem egy Farkas nevű szolgám ... ugyan oláh fiú, azt küldök el; véletlenül csak bényitván reá és nevünkkel köszöntvén, csak elbámult azon, hogy tudtuk légyen meg állapotját ... végeztünk vala azért helyet az görög templumban, hogy ő is odajűne [KemÖn. 87].

7. befejez vmit; a termina; etw beenden. *1573:* Kiral Mate azt vallia hogi ... az Ianos deak hazanal latta hogi veres Antalal kartiat Iachot gergel, antal ely Nerte penzet ... vgi kwlte ely Bertalant Mennj el ... hoz zaz penzt neke(m) az ely Ment es hozot ... oztan esmet Iateknak Indultak, eo oztan Nem vigazot Rea mybe vegezek [Kv; TJk III/3. 282]. *1633:* végezték az toronynak építését Szent Márton-estin, adtak az ácsoknak fizetésben 200 forintot, egy nyolcvanos bort, minden személyre egy-egy köböl búzát, egy-egy sajtot [Kv; KvE 166 SB]. *1676:* Levelünket szintén végezni akarván, érkezék meg egy itt való szabados Fogarasbúl, hozván Béldi uram írását [TML VII, 221 Sárosi János és Inczédi Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1698:* Debreczeni István Deák a remek csinálásban megh keslòdòtt, Ez okon imponállya a b: Czeh, hogy mához egy holnapra el végezze, ha pedigh nem végezi minden hetre egy forintal büntettetik [Kv; ÖCJk]. *1736:* Mentünk szent Lőrincz napján gyakorta az Fenes mellett Kolosvár felől valo kápolnához is búcsúra, de oda is az monostori templomból indultunk el, és megint oda jövén vissza, ott is végeztük [MetTr 436]. *1737:* A szena fel vetelit egészen 8 July vegeztük [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev.]. *1750:* Midön szinten ezen Leuelemet vegeztem volna érkezék Kalota Szegről ujjabban illjen bajam hogj a mint az Dereteiek edgj Darab határ véget perlenék az Bedetsieken [O.csesztve AF; Ks 83 Péterdi Sándor lev.]. *1762:* az őszi aratást[a] Istennek hála Szinte végzem csak egy napra valo vagyan [Gyeke K; Ks Miss. I. – [a]A lev. kelte: aug. 24.]. *1796:* Male kapalást a Sz Csehi hataron ma végezni fogják [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1812:* ha lehetne végezni hamar Szeretném, mivel sok az bajam [A.jára TA; Ks Szentkereszthi Sámuel lev.]. *1855:* Tanolását végezve, haza szállott ősei lakába [ÚjfE 173]. *1879:* Végzem ezt a firkát. A kocsis fenyeget, hogy ő indul vissza mindjárt [Mv; PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

8. elintéz; a aranja, a duce la capăt; erledigen. *1657:* noha igen akarám az alkalmatosságot, úgy vállalám fel, hogyha én azokat kiszerezvén, fiát és vejit Ballingnak ők is elbocsátják; s örömest reá menvén én is bémenék, azon nap ott végezvén dolgomat, s nagy örömmel látván szegény Balling és az többi is [KemÖn. 149]. *1663:* tegnap, úgy mint kedden, ide beérkeztem, ma itt dolgomat végezvén, holnap udvarhoz indulok, mivel előmbe küldött a fejedelemasszony [TML II, 422 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

9. munkát végez, cselekszik; a face ..., a executa ceva; arbeiten, tun. *1621:* Az scholabanis kett aczy foldozgatot a harmadik az plebania haznal el marat dolgot vegezte [Kv; Szám. 15b/IV. 23]. *1662:* már őszre járván az üdő, gyakrabban írásit fenn sátorban gyertyánál végezni szokta vala [SKr 328]. *1716/1793:* a kit nap nyugott után ott találnak ha tzövekelve lészen[a] is poena flor. I excipiálván ha urgens necessitas kénszeriti a melly illyen ha fogyato gabonáját végezni akarja vagy sietö kalongyáloja van etc [A.csernáton Hsz; SzékFt 30. – [a]A marha]. *1817:* A kertbéli szöllöt éppen végezik a' karozással [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1844:* a' Szöllőköt a' jövő héten ki kapáljuk az az végezzük kapálását (!) [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. *1894:* Az árát küldje el, s a korrektúrát végezze ő, hogy ne legyen hiba benne [PLev. 166 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *kötelességét végzi. 1806:* nem a leg jobban végez-

tem kötelességemet, csak az írás volt jobbatska [Dés; KMN 155].

10. tanulmányokat folytat; a-şi continua studiile; lernen, Studien machen. *1657:* Valamely papságra menendö grammatik vagy más akárki e' Fagarasi oláh scholaban nem tanúl s tanulását ott nem végezi, Fagaras földen pap ne lehessen [Fog.; UF II, 187 Loránttfly Zsuzsanna ut.] | Ha kik vagy a gyermekek, vagy a succrescensek közzül bövebben való öregbülésért a tudományban a deáki scholaban akarnak promoveáltatni, az oláh scholában végezvén dolgokat, ezen visitatoroknak hirekkel és akaratokból s itiletekböl légyen, promoveálják is örömest a kik arra illendök [Fog.; UF II, 188].

11. sorsszerűen meghatároz, elrendel; a determina; determinieren. *1570:* Susanna fenessy Mihalne hithy zerent vallya ... hallotta Zayabol Zabo Janosnenak ... Eo azt Monta Neky Nem Zanode germekydet, Arra azt felelte hogy ha Jsten arra vegezte az en dolgomat Nem gondolok vele ahwl az perenger az kapw (!), Mert en Zywem Zerent Zerettem az Trombitast [Kv; TJk III/2. 25].

12. megöl, megsemmisít vkit/vmit; a ucide/nimici; töten, vernichten. *1606:* az mikor az Karaczo(n)falui salati balintnal az iohokot megi talala nagi lukaczi az harmadavol uegeze uelek [UszT 20/321 Jmericus peteo de hermani vall.].

13. szükségét végzi; a-şi face nevoile; sein/ihr Bedürfnis errichten. *1840:* Én az igaz hogy a bé zárt ajtott meg nyitottam és ki mentem ... ollyan bajom lévén, mellyet bent végezni a szagja mián nem kivántam [Kvh; HSzjP].

Szk: *baját ~. 1823–1830:* Az itt való fogadós szegény német. Szegény szállást is adott. Az házban reánk csepergett az eső, az udvaron nagy sár volt, úgy hogy a pitvarban kellett bajunkat végeznünk [FogE 162].

14. közösül; a avea raport sexual (cu cineva); mit jm geschlechtlich verkehren. **Szk:** *baját ~. 1823:* elméntem Szász Régenbe a hol egy nevezetes kurva kérdezte tőllem ha nem láttamé Csernátoni Samuelt, mivel hogy vele baját végezte egy Bánkot adott, de nézze meg (: igy szolván a kurva hozzam :), e nem igaz Bánko [Radnótfája MT; TLt Praes ir. 65/827-hez Roska Mitruj (50) szolg. emb. vall.] * *dolgát ~. 1779:* Ezzel, mondom, kiadták a grófnét, hogy midőn dolgát végezte volna véle, azt mondotta az asszony: „Vagyon három esztendeje, hogy olyan kemény gyakás nem esett rajtam" [RettE 403].

15. meghág; a se împerechea; beschälen. **Szk:** *dolgát ~. 1811:* E' végre a' Kantzát mikor szerelembe Van, szükség állitni a' Mén-lóval szembe, 'S végezvén a' dölgát, utánna jártatni, 'S a' Mén-ló szépségit vélle tsudáltatni [ArE 142].

végezés, végzés 1. országgyülési határozat; decizia dietei; Reichstagsbeschluss. *1552:* Le^wn (!) Jlyen vegezesis hog' ha az isten feyedelmet adond tahat az ew^ pechetty alat, adian leuelet ez leuelnek Rendy zerynth es Engedelmet, kire^l mi attuk ez Jelen valo leuelet, mynd az keth feel Byzonsagara es otalmara [Mezőszengyel TA; BfR]. *1566:* az giülisben közönsiges iokrol szokott uigezis lenny [SzO II, 187]. *1659:* Fogarasi liber baronatusság és az ott való nemesség felől ez mostani gyülésben semmi végzés nem volt [EOE XII, 212 Barcsay Akos Lázár Györgyhöz]. *1661:* de ha az szép szóknak és jó végnek színe alatt más fekszik, és vagy azelőtti megegyezett akaratból való végezéseket egynéhányan és az első rendeknek jelenlétek és tetszéseken kívül akarja változtatni ... személjinkben vagy egyébaránt való állapotiukban megháborgatni ... jól meglássa, mit cselekszik [Kemlr. 348]. *1662:* míg a portának végső válasza előbbi méltóságos fejedelem dolgában érkeznék, mint valami magános személy az országtul azon gyülés és végzés alatt engedtetett szép uraságaiban veszteg lakni tartoznék[a], az országnak semminémű igazgatásiba, jövedelminek felszedésibe magát ne elegyítené [SKr 391–2. – [a]Rhédei Ferenc]. *1677:* A 'Mely el-budosot Jobbágyok medio tempore az igaz Földes Uroknak manumissiojok nélkül nobilitaltatták volna magokat ennek elötte, hasonloképpen invalidaltatva legyenek, mint a' mostani végezések contineallyák, ennekutánna nobilitálandók felöl | A' Székelységen lévö Só Aknák Fiscus számára foglaltattanak, in Anno 1567. mindazáltal azoknak-is szükségekre elégedendö Só adattassék a' végezések szerint, melyröl annak seriessében világosab irás vagyon [AC 105, 149].

Szk: *gubernium ~e. 1710 k.:* Mindezek az egész gubernium hírével és végzéséböl lettek, mert magam felvittem az Ecsedi munkáját ratiástól a guberniumba [BÖn. 886] * *ország ~e. 1564:* Es ennek az ólesnek (!) meg attak az arath orzag wigesesse zerinth egi kebell zob irth d 16: egy kengir irth d 1 egy tiwg irth d 2 [Dés; BesztLt 11]. *1568:* az illyen dologba penegh wgyan kenzeritethetwnkys, kereztyeny regulank zerynth, Jsten zerynth, es feyedelmónknek, orzagunknak wegezese zeryntis [Magyaró MT; BesztLt 29]. *1616:* mikoron orszagh uegezese ellen delingualt uolna olljat melliert halalt erdemleot volna [Hsz; BLt]. *1677:* Az el-veszet marháknak nyoma, és faluban ellopot marháknak árrok meg-fizetése dolgában az Országnak közönséges végezéséhez tartsa magát a' Székelység-is [AC 155]. *1691:* Jöve mű elönkbe egy ... Eperjesi Nagy Geörgy neü iffiu legeny, ki is jelentvén, hogy ő az országban idegen fi levén es az Országnak vegezése szerent, senkit is kerek módon es szolgálatlan nem hadnak élnj [Szárhegy Cs; BLt 4].

2. hivatalos/kötelező érvényű döntés/határozat; decizie/hotărîre oficială; offizielle/verbindliche Entscheidung. *1567:* az 1567. eztendöben wiz kerezt napian oda wyzaknara mentünk es mind az felül megh mondot ket fel my elenkbe Jüttenek, es mindenik fel az w igassagokat ele proponaltak es waros priuilegiom leuelet es az wegezes zerent ualo leuelet is exhibealtak [Vízakna AF; TT 1881. 190].

Szk: *~hez tartja magát. 1676:* nem tartván az közeli hadak, kiváltképpen Jaxó és Kende Mártonék, magokat a végezésekhez, hogy megvárják az urunkhoz ő nagyságához küldött követeket, a kállaiakban kiindulva Debreczen felé Somlyón túl mentek [TML VII, 170 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * *~t megáll. 1561:* ha valamelik ew közzwllök ez veghezisth megh nem allana, es ez kywöl chelekednek az warmegien Törwin zerinth megh vehessyk azon [Fráta K; SLt U. 28] * *bécsi ~. 1619:* Azután mikor német császár Bocskai fejedelemmel megbékélt is, német császár bocsátotta Bocskai fejedelem kezébe azokot az várakat olyan okkal, azmint az bécsi végezésben vagyon, kit megmutattam azt is neki. Ezt az bécsi végezést erősítette az hatalmas császár a zsitvatorokbali végezéssel [BTN[2] 200] * *királyi ~. 1786:* Senkit se tudok nemis halhattam az Thoroczkai Lakosak közül ... hogy az Felseges Királlyi Végzesnek hirdetetese után ellene mondatt volna az Uraság Szolgálattyának [Torockó; TLev 4/13. 17].

3. testületi/tanácsi határozat; decizie/hotărîre colegială; korporativer/körperschaftlicher Beschluss. *1548:* el mwlth Napokban fichyor Matyas Ty kegyelmeteknek Varosaban

Az en kegyelmes Vramnak keth oroz Jobbagyath (!) kyk Mostan es fogwan vadnak kyk felol Jllyen Vigezisek lwn, hogy ew Jrettek Jo kezessig vethuin Az fogsagbwl Meg zabadwlhatnanak [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 20 Nagy Thamas Zwchy Vince beszt-i bíróhoz]. *1571:* eztis Nehezely eo k. varosswl hogy semmy vegezesek megh Nem Marad ... hogy Minden fele allatot vasarra valot halat dyzno hwst, lwh hwst es egeb ez felet fontal Meryenek, kyben semmyt Mostan Megh Nem tartanak [Kv; TanJk V/3. 49a]. *1576:* az eleby vegezes zerent az kapwkra az Drabantok Meg legienek Eztennapig [Kv; TanJk V/3. 135b]. *1578:* amy penig az zankasas dolgat illety, es egieb el wegezet dolgokat, eo kegmek azon elobby wegezes zere(n)t haggiak [Kv; TanJk V/3. 160b]. *1584:* Az Juhok Jarassa feleol ... az vegezest ... ereóssen meg tarcha Az Mezeo paztorok penig koroskent hwteok Alat rea vigiazzanak [Kv; TanJk V/3. 282b]. *1599:* arrol valo vegezest disperaltak eo kgmek arra, hogy biro vram eo kgme az Tanachbely vraim melle gyeotchyeon be az Jdes vraimban es azokkal eggyeott ehez valo dolgokrol vegezzenek [Kv; TanJk I/1. 332]. *1605:* Az Zeoleo keozeot valo nyulaztatasrol is azon vegezes obserúaltassek: A'kik effele karteweoket penigh be mondanak biro Vram(na)k awagy az Tanachnak tehat az tiz forintnak harmada annak adassek [Kv; TanJk I/1. 51†]. *1621:* az Kadar mester Vraim ... az masünnat be hozot es meghveőt edenyek megh keötesebenis az tavalj vegezeshez tarcziak magokat [Kv; TanJk II/1. 333]. *1670/1740:* Fen meg irt végezések el rontásárul. Végezék aztis hogy ha valaki az előttűnk végben ment végezéseket Falubeli Emberel el akarná rontani, vagy rontására igyekeznék ezeknek nem engedne, ezek szerint nem akarna élni, a Falus Biro a telyes Faluval edgyűt fell kelyen [Homoródsztpál U; WLt]. *1746:* Szuszán Dávid olly viszsza vono ember volt Falunkban ... hogy minden végezesűnket Contemnálta [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir]. *1754:* közönségesen el végeztűk hogy azon helly kőrűl lévő gyepűket el hányuk, a' melly végezésre tudom hogy azokis réá hajlottak akik azon Majorházban szőlőt fogtanak volt fel [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1790:* az ílly színű végezés ... minden Szőllős Gazdaknak ugy a külső bebirok(na)k egyenlő képpen tudtakra adattassék [Karácsonfva MT; Told. 76].

Szk: *~nek áll. 1666/1793:* ha valaki a végzéseinknek nem állana refraktáriuskodnék ... akárhol a marháját fogják ki és büntesse meg a birságok szerint [A.csernáton Hsz; SzékFt 21] * *~t celebrál. 1597:* Mely sok nyughatatlansagok miat ew kegmek el farattanak, halwan az keossegnekis kialtasat ... eo kegmek az also Tanachbeli vraimmal eggyewt lewen illien eoreokeos vegezest celebraltak [Kv; TanJk I/1. 297] * *~t megáll. 1557:* wgian ottan az wt mellet ky feold feleól versenges vala azt vallak mind ewreke orzagh vtanak leni, mies anak hagjok leni, ezt a uegezest valameli fel megne(m) allana hat egik az massik ellen ket zaz forint kwtelen maragion es wgian ezen leúelnek ereieűel minden Teorueniben erteól mege vehesse egik a masikon [Beszt.; BesztLt 49. – ªBN] * *~t tesz* határozatot hoz. *1585:* Aggyuk emlekezetre mindeneknek az Kiknek Jllik Az mw leuelwnknek rendiben hogy ezen Jelen walo 1585 eztendeoben Kws az<zon> nap thauatth teonk Illyen wegezestª [UszT. – ªKöv. a szöveg]. *1761:* (A) rendeletlenségek(ne)k meg újjitására s jobbitására, sok betslts Atyafiak(na)k és az mellett az Betslts Curatoroknak is akarattyából kételenittettünk feles számból álló s Városunkban lakó Köz Embereket gyűjteni, Kikis az ... panaszban tétetett rendeletlenségek(ne)k még jobbitására illyen ... végezéseket tettenekª [Torockó; TLev. 2/2.– ªKöv. 7 pontban a végzések] * *céh ~e. 1659:* 11 Junii Nagy Szabó Ferenczné asszonyom hozott mi kezünkbe az jégverem csinálásban az b. céh végzése szerint f. 1 [Mv; EM XVIII, 405]. *1813:* a' Czéh végezése szerint engedné meg Özvegy Ujvári Samuelnének, hogj az elöbbeni hellyén Árulhasson [Dés; DLt 56/34] * *falu(nak) ~e. 1606:* Myert ezeket teorueny keozbe chyelekette en raytam Si iuris azt mondom hogy az menemy keresety en rajta(m) volt, az hogy 24 Gyran maraztot volt, az maga rezze zerint el eset attol, A felet az falu vegezeseteolis az egi forintot, myert penig feoldre le eytet, az feoldre le eytesnek terhenis meg vagyon [UszT 20/275]. *1754:* Tsak hamar hogy az utrizált hellyben a' Tanorok el gyepültetett sokszor volt a' Falunak végezése hogy azon Alsoné Asz(sz)onyom gyepűjét hányák el [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1781:* a becsületes falu végezése az deliberátum szerént ment végbe [Jenőfva Cs; RSzF 150] * *generális szinódus ~e. 1791:* 'A Márkodi Filialis Ekkla, kemény pirongatást érdemel, a' G(ene)ralis Sz: Synodustol ... azért, hogy a' Tavaly eleibe adott kötelességeit nem tellyesitette, nem is volna mélto, hogy a' G(ene)ralis Synodus azon tavalyi végezéseitől, melyben ki adta, hogy ha az akkori Végezéseit meg nem fogja tartani többé kérését fel nem vészi [Mv; MMatr. 452]. *1796:* 1796-ban Tartatott Grlis Synodus két végezése Isö különös kötelesség lévén a' Sz. György naptol fogva, Sz. Mihály napig a' vasár nap reggeli Cultus után a' Legények Estvéli Cultus után pedig a' Leánjok oktatása [HbEk] * *tanács ~e. 1582:* 16 Apr Biro V es az tanachy wegezesebeol weottem az püska targyra harom sing karasiat attam erette f. 1/95 [Kv; Szám. 3/V. 14 Lederer Mihály sp kezével]. *1735:* melly dologis ha az Inek vállása szerint Comprobálodott volna a Tktes Nemes Tanacsot azon dologrol irt Constitutio szerint aggravaltattam es poenaztattam volna nem Csak káromra, hanem bestelensegemre is esett volna az Tktes Nemes Tanacs(na)k végzesét el bontanom [Dés; Jk 151b] * *város(nak) ~e. 1572:* Eleosser az vasarbirak Teorwenre hiak Ez fele zo fogadatlan Embereket kyk vakmereosegbeol az varosnak vegezesse ellen chelekednek, megis kialtassa eok<et> [Kv; TanJk V/3. 64a]. *1597:* Ez mostany vegezest ... az Mezarossok fel wéwén az elebi eginehanizori varos vegezesse zerint tartozzanak elegedendeo húst fogiatkozas nelkewl wagny az keossegh zewksegere [Kv; TanJk I/1. 300]. *1737:* a ser kortsoma ... és fordittassék a Nms Város hasznára ... Ha pedig valaki meg-akarja árendálni, a Nms Város(na)k vagjon szabadságáb(an) annak adni: ha ki pedig ezenn Nms Város Végezésével nem gondolvánn, privatus ember árulni és árultatni, perpetrálná, toties quoties Cum flor. hung. 3:/:3 büntettessék [Dés; Jk 484a].

4. döntés/határozat; decizie; Entscheidung/Beschluss. *1567:* Kwryak Demeter ok wetetlen ezer forint keotel alat be vallya es ez wegezesth minden rendibe ereybe haggya [Bölön Hsz; HSzjP]. *1587:* En azon hwtre mondom az mellyre meg eskeottem hogy en nem Emlekezem rea hogy semi vegezes arrol de meg czyak Emlekezet sem volt hogy az azzonnal Rewai Annanal dosban Jozag maragyon [Hadad Sz; WLt]. *1592:* En teóllem megh kyldette vala egyzer az J. az Actornak az Sofaluy Pal Irtasa zalagjat, de az A(ctor) el ne(m) veúe azt mo(n)da hogy azt eó eórek Arron vette, de az vegezeskor Arra emlekezem hogy megh erezte azt az Sofalui Jrtasat [UszT]. *1641/1642:* en az kaptalanbannis vellek valek ... mikor ellenne mondának az Attiok vegezesenek [Mihályfva NK; JHb XXII/37].

Sz. *1619:* ha a dato presentium két hétre ökegyelmek itt benn nem találnak lenni, én bizony félek, hogy azmint az kalendárium is mondja, hogy: „karácson tájba minden jó végezések visszafordíttatnak", csak ne telnék mirajtunk meg [BTN² 375].

5. törvénykezés során hozott bírói/birósági jellegű döntés; decizie judecătorească; gerichtlicher Beschluss. *1604:* Az uegezesreol ualo leuel ky adasra, Biraknak abba(n) az dologba(n) fogak Lippaj Andrast Bogarfaluit, Piros Albertot, es Galamb falui Petert [UszT 18/177 Stephanus Georgy de Bogarfalua lib vall.]. *1635:* enis eggyik Teörwenyteweö voltam, es egyenleó vegezesbeöl völtt, hogy az Peresek megh beöwicziek az szekett [Abrudbánya TA; Törzs. Kalotan Zimul de Keörpenies (54) vall.]. *1680:* Redeallyo(n) Ura melle, az urais ne reluctallyo(n), hane(m) vegye visza magahoz, mert el valasra valo illendö okait ne(m) talallyuk, ha penigle(n) végezesünknek nem enged(ne)k Tiszt kezeben esnek [SzJk 150]. *1746:* Szuszán Dávid olly tökéletlenséggel élő ember volt Falunkb(an) hogy minden végezését Falusi Eskütteink(ne)k Semmib(e) hajtotta, ha Convincaltatott is floccipendalta [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1792:* Hallottam hogy a Tyéjen lett végezés után idegen Birák is jöttek az Özvegy házához, hogy amiben lehetne meg osztoztassak az Exponenseket [F.lapugy H; Ks XLVIII/7. 19 Pogán Mikodin (34) vall.]. *1805:* vegezésunket Birák ö Klmek az illendósegnél élesebb pennával jelentvén Ngdnak, az által ... Ngdat ellenünk indulatba hozták, mellynél fogva Ngd bennunket a' Constitutio 2dik resze(ne)k 7dik 8dik és 15dik Articulussainak szoros meg tartására meltoztatik szorittani [Torockó; TLev. 9/38]. *1818:* Végzés ... a' panaszlo aszszonynak Hűt Itéltetett, hogy ha meg mér esküdni azon, hogy ezűst és arany pénz nem maradott ... hasonloképpen az az Attyais hogy hozzá nem vitte, tehát mentek légyenek [A.szőcs SzD; RLt].

Szk: *~t tesz. 1554:* Mw fogott Byrak[a] ... Illyessy Cozmane Illyessy Christoph dolgabol ... tettwnk ilyen wegezesth ew keozottok Mind ewrokbol Santho foldbol Senafwbol az assonj Negyed Ressen megh maraggyon ... az Santho feoldet el nylalyjak negyede az assonnak harom Rese Cristophnak [Bölön Hsz; SzO II, 114. – [a]Köv. 2 név] * *(a nemes) szék ~e. 1671:* Székünk vegezese szerént lőtt [Szereda Cs; LLt Fasc. 125]. *1795:* 1794 Szentgyörgy havanak 7ikén költ Megintö, idezö, bizonyossá tévö, öszve hivo, Esketö, ellenztetö, bé és el tilto Petsét, mellyet Vajai Tktes Harko Peter Ur és élete párja, T: Imre Klara Aszszony számára a N:mes Szék uégzéséb(en) irt 12. forint bütetése (!) erejével kiadott, N:Ernyéb(en) Székes Falvi Abel Károlly N: Maros Szék(ne)k egyik Vice Király biraja [Told. 76].

6. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *utolsó ~* végrendelet; testament; Testament. *1757:* kivántom mostani utolso végezésemet ... tenni [Torockósztgyörgy TA; Berz. 3. 1/4].

7. egyezség, megegyezés, megállapodás; învoială, acord; Vereinbarung. *1559:* aszon esztendeoben meli esztendeoben asz Feyer Janos meghol wegeszesbe woltwnk my esz fel peressekel, meli wegeszesrol varos pechyety allath walo lewelwnkys wagyon [Kv; KvLt II/16]. *1560:* az my Anyank kezet es ew kezewttek ewtzaz forint kewtel alat valo vegezes uolt melly a vegezes zerent az my Anyank az ew ezekbe valo rezet valakinek akarta zabadon hatta es hagyhatta valhatta varas teruenye zerent [Kv; SLt ST. 6]. *1563/1569:* mynekellötte ozlasra menthwnk wolna zerzeodny kezdenek my welwnk ... Az wegezys pedigy yg len kozttwnk [Mészkö TA; Told. 27]. *1590:* Bizonicha hogy ... nem úolth vegezes keöztek [UszT]. *1631:* En sem arujokat sem vegezeseket nem tudom sem hallotta(m) [Mv; MvLt 291. 232b]. *1640:* bizonyos vegezzesem es keötessem volt horvat Benedekel ... az kaptalany Fejer var megyebely jozagunk felol egi massal, melyet mostan eo kegme nem tudom my okbol, megh valtoztatvan masnak akarja jdegeniteny ab alienalny es iktatny ... eo kgme violallta azt az contractust es vegezest eo kgmet torvenyel megh keressem [Kaptalan AF; KCsl IV/153 Nehai Sarady Tamasne Barrabassy borbara tiltakozása]. *1662:* Az Sz. Partialistol ki botsattatvá(n) Sz. Simonra, à Czinterem felől valo veszekedésnek igazittására, édgyütt lévén mind à négy falu béli emberek, Sz. Simoni, Havadi, Adorjáni, és Rigmándi[a] falukbol, lön illyen alkalom s végezés közöttök[b] [MMatr. 167. – [a]Mind a négy MT-ban. [b]Köv. a szöv.].

Szk: *~be megy. 1626:* hittel keóteles Jobagia es szegeödeöt szolgaja Fellajtara, Kelemen Jstvan nevw, ki ... mind szegeödsege es hiti melleól el szeökeöt volt ... Suki Benedek Uram ... megh fogata es ... mene illyen vegeszesben, hogj Jeöjön hasza lakjek veztegh, addegh valo vetkejrűl el feletkezik Melyre kez leön [Melegföldvár SzD; SLt ET. 6] * *~nek áll. 1569:* walamelyik fell ennek az wegeszesnek nem allana avagy fel bontana szaz forynt kotele [Hidvég Hsz; HSzjP]. *1574:* Maradek peter hity vtan Azt vallia hogy ... Jollehet hogy az kor Meg alkwttak egimaszal, De hat az vtan zabo ferenchet Mas tanach Erte Es Nem akara allany az vegezesnek (!) [Kv; TJk III/3. 311] * *~re megy. 1630:* mi Nemzetwnk(ne)k romlását es az kereztien Uerontast akarua(n) minden tehetsegwnkel el tauoztatni mikor ez mostani eleöttwnk fen allo differentiak(na)k complanalásáert az Tekintetes es Nagos Rakoczi György Ur(a)m(ma)l szemben löttwnk uolna, keöztwnk ualo sok tractatusok uta(n) ueghre illien uegezesekre mentwnk [Törzs. I. Bethlen István írása, hitelesítés nélküli egykori más.] * *~t celebrál. 1779:* Gerendi Sigmond ur(am) a maga birtokában lévö N: Laki Patzolai Curia és appertinentiaji iránt bizonyos végezést celebrált volt az Aszszonnyal meg szorult állapottyában léválván előre 142 ~ száz negyvenkét Mforintokat [Nagylak AF; DobLev. III/522. 1a] * *~t felbont. 1569:* az ky auagy vala melyk fel ezt az vegezest fel bontana hat negyue(n) forynto(n) el maragyo(n) [Néma SzD; JHbK XXXVIII/6] * *~t megáll. 1561:* ha valamelik ew közzwllök ez vegezisth megh nem allana, es ez kywöl chelekednek az warmegien Törwin zerinth megh vehessyk azon [M.fráta K; SLt U. 28 a frátai birtokosok egyezséglev-e bizonyos frátai szénafüvekről]. *1590:* Miúel hogy Lajos Andras az J. az vegezest megh nem Allotta ... Azert ket forint terhen marad [UszT]. *1615:* ha uala mellik fel ... ezeket az mw uegezesünköt megh nem al<la>na [Szentimre Cs; LLt] * *~t szerez. 1616:* Mi Feketek, Lukaczok, es Geörfiek, kik lakunk Losadiba(n) Huniad varmegieben, egienleo Akaratbol nemzetesteol illyen vegezest es keotest szerzettünk [Lozsád H; Törzs.] * *~t tesz. 1550:* Bvday Peter es Buday Marton elewt Thomory gywrgy es olchyardy gabriel Elewth vgy Mint foggot Emberynk elewt theonk es zerzenk yllyen zerzest es vegezest[a] [Berend K; BfR VI. 28/2. – [a]Köv. a nyil.]. *1569:* az menemw vegezest teött uoltt zabo fere(n)ch feyerwarat arrrol (!) ad lewelet Annos azony [Néma SzD; JHbK XXXVIII/6]. *1614:* teonek mi eleottónk illien fel feithetelen es allando uegezest [Kisborosnyó Hsz; BLt]. *1654:* az mi ielen litünkben twnek ... ilyen uigesist, keotist es cseret [Dés; Hr 2. Fasc. 15] * *atyafiságos ~. 1648:* hogy ... ezen egymas keozeott valo

Atyafisagos vegezes jeouendeoreis extendaltassek [O.fenes K; JHbK XLIX/32].

8. elvégzés; efectuare a ceva; Vollendung. *1571:* eo k. Byro vramat es Kyral byro vramat keryk azon varoswl hogy az eo Naga parancolatiat Mindenfele cehbely ceh Mester vraimnak Ideien Agyak erteny hogy Tarciak hozza Magokat Es mykor az Ideo ely Ieo kesedelemnelkwl es mynden okwetesnelkwl Indwlhassanak es ely Mennyenek az helre es dolognak vegezesere az eo Naga parancholatia zerent [Kv; TanJk V/3. 52a]. *1599:* Biro vram ... amely napra az Vraimat ez dolognak vegezesiert be akarja gyeoteny, akkorra eo kgme minden rendbely mester embereket certificaltasson, hogy sohowa ez varosrol el ne mennyenek hanem honn maradgyanak [Kv; TanJk I/1. 332]. *1730:* gonosz cselekedetit is valakinek, lopásának végezésit ... ki tudgya fogságibol lopása miatt, az Kézdi Vásárhellyi kalitkábol kit szabaditottak vólna meg? [Altorja Hsz; Borb. I].

9. befejezés; terminare, încheiere; Beendigung. *1670:* Ez levelünk végezés után érkezék Kegyelmed írása hozzánk [TML V, 358 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1678:* Levelem végezése után csakhamar jöve a sógor Keresztesi uram hozzám s az hugom a feleségemhez [TML VIII, 3 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

10. felsőbb/isteni döntés; decizie divină/cerească; göttlicher Beschluss. *1583:* Kozaruary annazzon ... feóldwaratt, mely vagyon Doboka warmegeben ... Mynden kenzerettes kywel, Jllen vallasth es protestatyott teón, Thwnya Jllyk, hogy az mynt eo meg hallotta volna, hogy Komornyk Myhal ... kynek eó ... az eo Leanyath, hazos Tarswl attha volna, ky mastansagh ez vilagbol az hattalmas Istennek vegezesse es rendelesse zeryntth, magtalan mwltth volna ky [SLt V. 13 Jmreh deak Papay a gyf. kápt. hites not. kezével]. *1811:* De bár találtassék, ki mindég bóldog vólt, Még sok találhattya addig mig meg-nem hólt Nem tudja, mi rólla a' Végzés plánuma? Mikor nem-is véli; el jő a' fátúma [ÁrÉ 59].

végezéslevél végzés, határozat; decizie, hotărîre; Beschluss. *1570:* Lakathos peter, Lakatos Balinth, Zeoch peter Azt vallyak hogy Az Mynemw vegezes lewelet Irtak Balasy Lazlo es Sala Jmreh keozeot, Mindenkeppen azon Modon volt az dologh [Kv; TJk III/2. 60]. *1576:* Erreol walo vegezes lewelet mely keoztwnk keolt wala, Az meg holt Thorozkay Matthias tartott (!) Minden egyeb lewelekkel [Torda/Kv; Thor. VI/3]. *1579:* (A) uegezes leuel ... kólth letare uosarnap uta(n) ualo chyötörtökön [Szilkerék SzD; JHbK XLV/14]. *1584:* az Elebely vegezes leuęl hatra nem hogua(n) Seott mynd(en) zikęllebe helyen maragion Ezel megy Teobwlue(n) kyk Ebbe azmy leuelwnkbe Jrwa vadnak [M.fráta K; SLt T. 18]. *1590:* Thudom aztis hogy az vegezes lewelben Igy vala hogy ha kj megh hamissitana az Eskwtteket tehat mi okon mondacz engemet hamisnak monda Chiomortan Janos ezert mondlak hogy Nem Jgazan feleltel [U; UszT]. *1592:* akkori Capitaniunk ... kipebelj Embert adot vala ide ... ehez Niolch esköttt Embereket eskettenek vala Capitan Vra(m) kipiben ... azok az 8. Esköttek ... ki me(n)tenek uala az uigezis level tartasa zerint | mikor az Irtast ki iarnak es ki felelnek az utan mikor fel oztanak kit kit az ô maga orotasabol eligitenek meg, annak modgiat hattak vala, erről ne(m) szvksig sokat zollanunk mert arrol vigezis levelonk vagion [UszT]. *1593:* gereb Margitth Azzonys az eleobeli vegezes leuelet kyt attak gjereo Janos es kydey mihali pap A. d 1593 12 die Januarj tehat mingjarast meg tartozek adni kemenj boldisarnak [Mv; KP]. *1596:* Azert euocaltúk az Alperest hogy vala my nekeónk az eó megh holt Vranal Nagy Galambfalui Vduar heli zeki Kouachj Andrassal uegezeseónk az hadakozo zerzam feleóll ... melyreól vegezes leveletis attak az fogott birak [UszT 11/35]. *1606:* Jelente Kereztur falwj görfj Lazlone martazonj hogy Ez elöttis wegezes leuelek Tartasa zerínt ketzer kīnalta meg, martonossj Peternet Katazont es orsolia azont anak attiafiat es Ersebet azont, es Boncz borbarat, hogí kez wolna, mas wönny, Kerezturfaluaban, es ki ereszteny az kötes zerint wolo wegezest [UszT 20/241]. *1619:* az pápás világ megegyezvén, az muzulmán nemzetre támadjanak. Kiről való végezés levelek mikor Magyarországba is beérkezett volna [BTN[2] 340].

végezet 1. befejezés; terminare; Ende. *1634:* az czéplésknek penigh vegezetin, és derék méretéssenis az hütös birák vagy Polgárok, mind az cziplésnek kezdetire iratók, ottis ielen legyenek, az méresekröl igaz rauast tarczanak, es Uduarbiranktól minden merésröl cedulatis vegienek [UF I, 332 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1657:* Hanem ím én azt mondom, hogy meg nézzed az dolognak mind két utolját s úgy cselekedjél akár mit is, hogy az dolognak mind eredetit s mind pedig végezetit meg nézzed [TML I, 91–2 Teleki János Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* ha csak üdeig tesszük egymáshoz, hogy a mulandó, véges üdő légyen mintegy grádus, lajtorja a kezdődött, de soha el nem végeződő örökkévalóságnak, és ez viszont a kezdet és végzet nélkül valónak tanulására [BÖn. 458].

2. végzés, határozat; hotărîre, decizie; Beschluss, Entscheidung. *1570 k.:* Mi azért az egész tanáccsal egyetemben megértvin, hogy ezeknek kivánságok miltó és tisztességes volna és hogy az ű társaságok is szaporodnejek (!), az Istennek tisztességire egyenlő vigezetből és akaratbűl (!) ünekik, hogy céhet szerezzenek és tartsanak (tarcsyanak!) megengedtük [Dés; DFaz. 6].

végezetre végül; (pînă) la urmă, în sfîrşit; endlich. *1562:* A törökök sok ideig vívák Szakmárt, és ugyan meg is vették volna, ha Balassi belölle ki nem szökött volna. Végezetre a törökök elmenének haza nagy békével Szakmár aloll [ETA I, 18 BS]. *1571:* vegezetre aianlom tw k: zolgalatomath [BesztLt 42 Paulus Banfi lossonchy de mogyoro a beszt. tanácshoz]. *1599:* vigezetre latuan hogy vgian megh akaria eölny, megh futamodyk az en Jobbagiom, es akkoris vgy vagta hatban, hogy ket szokmanyan Jnghen altal hatat az fegyuer es testites megh sertette [Szinye SzD; Ks]. *1625:* Agiagfalua s musna sokat perle egy massal máttis falua fele valo hatarok felol vegiezetre megj alkunak Egj massal [Agyagfva U; UszT 156b]. *1638:* Az I ezzel menti hogy a' férje adott alkalmatosságot a' vétekre, mèrt nem tartotta tàplàlta, s magátol vegezetre elis csapta s-magát más személlyhez adta [SzJk 281]. *1715:* vévén meg ... egj darab helljet ... végezetre Babailát a Gyogyiak Tavasz fèlt el tiltván tölle ... Babailának le tette az 50. forintot [Ponor TA: WH. Mamaliga Mihaly (68) vall.]. *1735/1760:* Concludáltatott végezetre a falusi kösséget sem kivánván a Poss(ess)orok eö Ngok és kglmek, mod nélkült meg szomoritani, és minden beneficiumátol priválni [Elekes AF: DobLev. I/164. 8]. *1770:* Esküdjék meg azon reformátziójába felvett íratása szerint, hogy hétfün estve, azaz 12-mo Augusti hazament, gyertyánál meg is fejte, kedden reggel az csorda elött kiment, az faluban elsöbben kereste, és végezetre Márton hegyin a tehéncsordában megtanálta, a tögyit

megtapogadta [M.hermány U; RSzF 213]. *1778:* (Amely) közz Jussan relualt Bonumokat Szt Benedeken kivül egyebütt bir … depositis deponendis[a] osztállyra bocsáttani kész vala; de Trauzner Ersébeth Aszszonynak, az azon Bonumak reluitiojára investigalt Summanak depositiojaban pro hic et nunc modgya nem lévén; végezetre ezen Controversia iránt egyezének meg mi előttünk [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 1b–2a. – [a]A zálogösszeget]. *1779:* Végezetre ki fizetni valo némelly pénzbéli adosságokis maradván a Prae Titt. Condividensekre, azokotis fel osztván és égy más között adaequate repárciálván, hogy azokbol kire menyi eset kinek kinek különös Listában sub authentia ki adatott [M.köblös SzD; RLt]. *1812:* Reconciliat (!) Jakab Kata a' Templomba, ki is bé menvén Kolosvárra szolgálni, mint Léány és ugy jött haza bé kötöt fövel kontyal mint Aszszony noha viselös nem volt, de azt se tudta meg mondani ki (!) és kivel eskették öszve, s azért vegezetre paráznaságát meg vallotta [Gyalu K; RAk 282]. *1847:* Végezetre én Varga Katalinnál egy alkalommal láttam írásokat, de azokat ki írta, s mi volt azokba írva, nem tudom [VKp 256].

végezett 1. elintézett/lezárt/befejezett; rezolvat, încheiat; erledigt/verschließen/beendet. *1657:* az lövés, kiáltás és az társáságnak mindenfelől sebességgel arra takarodása megmutatá végezett dolognak lenni [KemIr. 318]. *1662:* az zálogot urgeáltam, de nem obtineálhattam, követségre által olly végezett dologra mentem, nem hittem, de láttam, másképpen is kezekben vagyok [SKr 381]. *1670:* Azalatt Besztercczérűl is megjűnek s Kegyelmed az ott történt s végezett dolgokrúl éjjel-nappal, kérem, tudósítson [TML V, 123 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. meghatározott/eldöntött; care a fost hotărît/decis; bestimmt/entschieden. *1567:* K: Az Zebenben wegezett Articulusthys kwldgye megh nekwnk [Gyf; BesztLt 81].

3. kitűzött; fixat, stabilit; festgesetzt. *1593:* kwlón kwlön tartozzűnk Eo kgienek Zaz Zaz f(ori)ntot le tenny es fwzetny … melliet ha mi Eö kgienek az Eö kgietöl veghezet napra megh ne(m) adnank, zabadsagha legien Eö kegienek: myndenwtth, mynd varoson, falün, mezön, Erdön, malomban, sokadalomban, vamon es mynden helibe az maghünk faluia hatarabanis, mynd feiwnkhöz es marhankhoz hozza Niűlny es megh foghny [Perecsen Sz; WLt]. *1598:* ha valakinek valamit attal ben(n)e vagy … de az vegezett napra megh hozd [UszT 13/25]. *1657:* Ekkor azért az fejedelemhez visszamenék, de mátkámnak hazahozását halasztatá vélem, egyszeri ugyan végezett napomat is megváltoztatván, noha már leveleimet is az hivogatásra kiküldöttem vala [KemÖn. 151–2].

Vö. a *végzett* cimszóval.

végezhet 1. határozhat/határozatot hozhat; a putea decide; kann entscheiden. *1582:* az holnapy Napon … az zam vetelre valaztot Niolcz zemeliek be Gywllienek … Es … Amynemeo lokat kel eó felsegeteol Lengiel kiraltol Isten segitsegewel megh Nyerny, eo kegmek Arrol vegezhessenek derek keppen [Kv; TanJk V/3. 267a]. *1588:* Az kys Ayto feleöl az owarirol most nem veghezhetnek [Kv; TanJk I/1. 86]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az Ceh Mesterek tartozzanak minden holnaponkent az Cehet bę giwteni … egięb közönseges iorolis es dolgokrol tanaczkozhassanak es üegeszhessenek [Kv; KőmCArt. 23]. *1590:* Kerik azert Biro vramat varosul Valazzon ket vraimat tanachi keozzwl, kikel egye(te)mbe Veghezhessen meg Maradandokeppe(n) [Kv; TanJk I/1. 145]. *1599:* Haggiwk thy nektek, es paranchiolliwk hogy Varossy Byratokkal egiete(m)be feo feo Expertus embereketh walaztwan arra az napra, es helyre kwlgietek ide az Giwlisbe hogy welletek, es teob orzagwnkbely hiweinkel egietemben, hazanknak yawara megh maradassara minde(n)th vegezhesszonk [Gyf; Törzs Báthory András rend.]. *1656:* kegmeteknek Generalis Gyűléset … rendeltűk Fejérvári Városunkban lenni … kegyelmesen parancsollyuk, az fellyebb megirt napra és helyre bocsássa megh hitt emberit tellyes Jnstructioúal, hogy eő kegmekkel egy értelemből, minden hazánk közönséges javára nezendeö dolgokat vegezhessenek [WassLt fej-i ogy-i meghívó]. *1662:* Ugyanezekben a napokban a fejedelemhez császártul való követségben Törös János posonyi kamara praefectusa is érkezett vala … de hogy már a nagyszombati tracta alatt a clérusnak izgágolkodások miatt azokról nem vígezhettek volna … azokban való tractát mostanrul továbbra s alkalmatosb üdőre halasztván [SKr 253]. *1667:* az mi az szegeny megh romlott haza(na)k meg maradasat reghi bekessege(ne)k helyre allatasat es egyeb közónseges jovait concernallya, tehetsegek szerint azo(n) forgolodgya(na)k eo kgl(me)k consentialva(n) az statusokkal es Töb böczűlletes varmegyek követeivel, hogy ollyant vegezhesse(ne)k, ne fegyvert, hanem bekesseget vonvan ez hazara [WassLt követi ut.]. *1705:* Az Követeket pedigh … ollyan készülettel es instructioval botsássa kgltek hogy eo Felségehez valo hűségűnk megh mutatását és el pusztult edes Hazánk megh maradását nézö dolgokban … közönseges jora valott végezhessűnk [KvLt I/192 a gub. Nsz-ből]. *1707:* Az jelen való hónak, úgymint november vagy szent András havának 26-ik napján gyűlés hirdettetik Kisvárdába … Adja Isten, végezhessenek minden jót szegény nemzetünk boldogulására [KvE 252 GM]. *1770:* Szekely Mihaly vram ökglme … miatt semmi jót nem végezhetett a nemes Céh, sőt midőn dorgálással mások intették is, annál jobban gerjedezett [DFaz. 28].

2. elintézhet vmit; a putea rezolva ceva; kann etw erledigen. *1619:* Az én tanácsom ez, hogy az fövezérrel végezz, azmit végezhetsz, én is örömest segítséggel leszek [BTN[2] 198]. *1658:* Az szegény öcsém mellett legyen mellette Kegyelmed, valamiben meg ne csalják, mennél hamarább végezhetné dolgát [TML I, 170 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1663:* Hogy az udvarbíró és számtartó még ratiojokat nem végezhették, nem késtek vele, váltig forgódnak benne [TML II, 495 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1664:* Kegyelmed ott benn dógát végezze s én érettem ne siessen, mert hiszen nekem használ az, ha Kegyelmed dógát végezheti [TML III, 29 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1665:* nem árt valami tisztességes ajándékocskákat is küldeni, kiknek ide küldését siettesse Kegyelmetek, hogy engemet is érhessenek itt, és így informatiójok is egész lévén, dolgokat jobban végezhetik [TML III, 385 Teleki Mihály a székelyhídiakhoz]. *1669:* Kegyelmed azon legyen, mind ennek s mind az tolmácsnak az alkalom előtt is ajándékot küldjenek tisztességesen. Jó mód is volna most az oda be való küldésre, mivel a vezérek ajándékinak idejek szintén eljött, s hogy már azt küldené meg ő nagysága az ott való vezérnek, annak alkalmatosságával erről is az tolmácsal beszélhetnék, végezhetnék [TML IV, 509 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz]. *1670:* Hedri uram megjött, de csak szót hozott, úgy látom. O kegyelme eleget fáradozott, de ha nem végezhetett velek, arról nem tehet [TML V, 334–5 Teleki Mihály a fej-hez]. *1677:* ha az üdő alatt mi jót végezhet Kegyelmetek, míg

szolgám beérkezik, kérem, tudósítson Kegyelmed [TML IV, 64 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1722:* én Nacsagas Uram csak dolgacskaimat végézhessem fél mégyék runkra és magunk részét él foglallam [Kéménd H; JHb XIII/39 Váradi András br. Jósika Imréhez]. *1771:* ha az alatt Végezheti azon házhoz harmad részt praetendalo atyafival Vásárhellyi Sámuelné Patai Ersebet Aszszonnyal (: mint a kit a férje ezen dolognak Végnek (!) vitelére plenipotentialt :) az dolgot, tehát tartozzanak azon két száz m. for(intot) ... lefizetni [Ne; DobLev. II/431. 1b]. *1832:* ezt alég végezhette, azonnal le torkolták [Ne; KCsl 6].

3. megtehet, elvégezhet; a putea face; kann machen, kann vollenden. *1597:* Lwkacz Mesternek adtam wgian az kozeb kapw Allianak meg foldoszasatwl az Geemnek wassal walo Eoszüe foglalasaert ... Az Mennel ocszoban wigeszhedtem wolna Mwnkalodtam benne ... f – /66 [Kv; Szám. 7/XIV. 104 Massas Thamás sp kezével]. *1852:* a' lelkem Anyám egy átaljában gyenge ugyan, mind az által lábai eréjét mégis vissza kapta annyíra, hogy most páltza segedelmével magárais mozoghat, bajait végezheti [Kv; Pk 7].

4. befejezhet; a putea termina; kann beenden. *1657:* Másnap is szinte ebédkor nem érkezhetvén vissza Rákosra, tehát valami oly szél érte őket, mintha én gonosz szándékkal, seregekkel mennék, s ebédjeket is nem végezhetvén jól, elfuttatta az fejedelemasszonyt Csáki [KemÖn. 149]. *1662:* secretáriusinak, cancellárián lakó deákinak ... éjjel-nappal annyi munkájok vala és szorgalmaztatások, hogy gyakorta ételeket is alig végezhetnék csendesen [SKr 144].

5. megegyezhet/kiegyezhet; a se putea învoi; kann sich einigen. *1608:* Nilwan tudom azt hogy minden wdeoben az hiazonak Paztora wolt, az szabadon bochatot marhat, be ne(m) haytottak hane(m) chak ki terítettek az feobeöl, Eyel ha talaltak, akkor megy szaloglattak, az uta(n) mint Uegezhettek egy massal, ki Adtak a' Paztorok [UszT 20/357 Barla Salamon Kocholadi fogaras feolden Urunk eo Naga Jobagya vall.].

végezőbíró, végzőbíró judecător; Richter. *1592:* miert az ell vegezett dolgot meg haboritotta Arrul birot kiwanu(n)k hogy ell vegeztek mindeneket keozteonk ... Az mint azt kiwanak az Actorok hogy megh newezzwk ky volt az vegezeo biro, megh newezzwk Vdwarhely Zabo Jstwan volt [UszT]. *1604:* Az J. azt mo(n)dotta megh bizonitia hogy ki fizette az eóreksegbeól s megh az marhakbül(is) ... de ez ellen az Alperes birora fogott volth hogy eöt s az eó felesegeth ... kj ne(m) fizette az eóreksegbeól : per hoc be jeó az biro ha az vegezeó biro volth keoztek [UszT 18/7].

végeződik, végződik 1. (földterület) befejeződik, vége van; a se termina (o parcelă de pămînt); (ein Bodenteil) beendet sich. *1754:* azon Szigetnek ... Nap keletre Maros Solymos felöl valo határának Limesse meddig rugott, és végeződett, nyilván meg nem határozhassuk [Herepe H; BK. Herepei lev.]. *1766:* a Bádoki Határ szélen a Tetőn az Eccla Erdejének Napkelet felôl valo részin fenn a Tetőn lévő nagy Halomtol fogva fenn a Bértzen mindenütt ad orientem és végződött a Borsai Akasztofán innét lévô Halomtol még egy Puska lövésnyire innet a hol egy Ujj Halmotska erigáltatott [Doboka SzD; DHn 13]. *1767:* Gesztrágy nevezetű Possessiojának határa, Kis Kapus, és Mákó nevü Faluknak határával hol és micsoda helyen conterminálodik, a' vagy foly öszve, és végződik? [K; Born. III/2]. *1777:* az igaz régi és mostani méta a ... két Patak öszve ménésenél ... végzödik [Konkolyfva SzD; JHbK LVIII/28]. *1778:* a' Bányabűki erdő ... Lá pojáná bogyílor nevezetű helyen végeződik [Bányabükk TA; BLt 11 Molduván Ignát (60) inq. nyil.]. *1828:* Solymostoi kender nyíl. Kezdödik a Rósa hegy, Gyertyánas, Kádbükke, és a Vigánán végzödik [Dés; EHA]. *1834:* Dél felöl a Tóra járo nyilak ... N(ap) Keleti bütüin ki hegyeződve végzödik [Gyalakuta MT; EHA]. *1864:* a dűlők végződnek a Gyergyó Uj falvi községével [Kilyénfva Cs; GyHn 47].

2. befejeződik/véget ér vmikor/vmilyen időpontban; a se termina (la un moment dat); etw beendet sich in einem bestimmten Zeitpunkt. *1611:* 16 Octobris. Végződék az gyűlés erösen megróván mind az városokat, mind penig az nemeseket hadiköltségre [Kv; KvE 144 SB]. *1658:* az gyűlés végeződvén, mivel Jenőt kérik az törökök, urunk ő nagysága s az ország nem ígéri [TML I, 109 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1662:* Végeződvén a várbéli összeesküvés, a kapu is megnyittatván, a vár eleibe gyülekezett város népe, hogy a város közönséges pecséti ... ott benn a curátorok kezénél volna, az fejedelemnek való assecuratóriát azonnal beküldették volna [SKr 497]. *1665/1754:* Az Legények gyertyázásának ideje kezdetik Szent Mihály napján; végzödik Szent József napján [Kv; ACArt. 16]. *1673:* mikeppen kezdődött, Continualodott és Vegzödött, azon megh bántodásom és karositatásom ha kevántatik ... szoval elő számlalnom kesz vagyok [WassLt Haller Pál nyil.]. *1676/XVIII. sz. eleje:* Vagjon a' Szilágy vizén ... két kövű malom ... melynek szombathi vámját adtam, és rendeltem szabad akaratom szerint, Ecclésia számára, ugj mint Pénteken estve, nap nyugotkor kezdetvén, szombaton estve nap nyugotkor végeződvén [Monó Sz; SzVJk 201]. *1678:* November 4. Végződett a gyűlés [AMN 218]. *1681:* Az Malom p(ro)ventusabol az itt valo praedicator(na)k Sabbathale jár, terminussa ez: Szombaton vecsernyekor kezdödik, s vasarnap ugyan az űdő tajban vegeződik [Hátszeg H; VhU 149]. *1696:* Az ö klme Cantoronként kezdödö es terminalo fizetésenek ideje kezdödik à die 1 Juny anni praesentis, végeződik esztendönként die ultima Maji [Kv; SRE 47]. *1700:* A' Bor fogas ebbe(n) az esztendőben kezdödik 8. Maii es vegeződik 8. Augusti [Dés; Jk 307a]. *1777:* Wégezödvén ilyetén modon ez egész Magurai Határon lévö Erdöknek részekre lett ki Táblázása, és fel osztása [Magura TA; Ks 89]. *1793/1794:* a' Commissio, elegedendó készületre valo idöt engedvén Terminust tett, hogy kiki maga Jussa mennyiségéről igazságát elő adja ... a' Commissio e gremio sui botsátott ki investigatorokot, a' kőz földek(ne)k meg tudakolására, az el készülvén ezen Terminust minnyajuknak hirre adatta hogy az osztály végeződjék [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 16a].

3. határozódik/eldöntödik; a se decide/hotărî; es wird beschlossen. *1706:* Egjben gyűlvén nagjobb számmal a T. Consistorium ... végeződött* [Kv; SRE 96. – *Köv. a szöv.]. *1732:* Kastal Ur(am) ... irja az M: Ur jelen létibe valo discursusnak continentiáját, és hogj egyéb nem végződet semmi meritü, hanem hogy ... minden külső belső dolog Conscribaltassék [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz]. *1762:* a Divisio, és Successio állapottja peremptorie dirimaltassek és Végeződgjék [Buzásbocsárd AF; Mk].

4. vmi elfogy; a se termina; ausgehen. *1793:* a' Csürbe tsépelnek, és mihejt vagy egy Asztag végeződik azonnal annak szeméről, hogy mit eresztett ... tudositom Ndat [Hadad Sz; JF 36/371 Benkö Elek lev.].

5. (az élet) elmúlik (viața) trece; das Leben ist vergänglich | vki meghal; moare cineva; jd stirbt. *1678:* jobb is lévén Istenem, jó kegyelmes uram, hazám, nemzetem s keresztyén vallásom szolgálatjában dicsiretesen meghalnom, mintsem gyalázatos halál által végeződnöm, vagy éjjeli nappali szüntelen rettegés s félelemben élnem [TML VIII, 102 Teleki Mihály a fej-hez] | Tudván egyébiránt is az én sok gonoszakaróimnak ellenem való szándékjokat, mintsem életem nevelt édes hazámban gyalázatosan végződjék, üdvességesebbnek tartottam, hogy Istenem szolgálatjában ... jó kegyelmes uram s Nagyságod hűségében ... kötelességemet véremnek utolsó cseppjével is megbizonyítani [TML VIII, 103 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1710:* mivel Istennek úgy tetszett, hogy istentelen borbély által végződjék élete; bánja, hogy őfelséginek tovább nem szolgálhat [CsH 414].

végeződölen szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ *van* befejezés előtt áll; a fi pe punctul de a se încheia; es steht vor dem Abschluss. *1636:* Ezt[a] mostan, mig azok[b] el érkezhetnek, tekéntse Nagyságod jó kedvet mutató tsendes vidám ortzalattal, és fogadgya tőlem Fejedelmi kegyelmességgel, hogy abból bizodalmat és bátorságot vévén, söt ugyan ösztönöztetvén, az több szintén végeződölen lévő munkáimnak ki eresztésekben-is serényebben és jóbb kedvel munkálkodhassam [ÖGrAj. – [a]Az Öreg Graduált. [b]Készülő és ezután kiadandó munkák].

végeztet 1. határoztat; a hotărî/decide/dispune; entscheiden lassen. *1801:* An(n)o 1801 Die 16 Maji Chégyülis Vigezesével Vigeztet (!) hogy nigy Fazakos mester ember tsináljon égy egy Kementzét [ZFaz.].

2. elkészíttet, megcsináltat; a dispune să fie făcut; machen/vollenden lassen. *1683:* Az kerteket alkalmasint meg tisztittattam, az hazokatis tisztán tartatom ... Az megirt dolgokat l(ste)n kglméből alkalmasint végeztettem [Utl]. *1794:* de ezen gatotis ujjabb nagy árviz tsak hamar el szaggatta ... vettem 24. szekér tővisset, 15 füzfa bakot ... s ā mélységét tölteni kezdettem, minden esztendőben ā majoromban gyült levevént belé rakattam, sőtt más majorjából is pénzes szekérrel ā gazt oda hordattam ... hogy azon mélységnek megtöltését hamarabb végeztessem [Kv; Pk 3].

végeztetett határoztatott; care a fost hotărît; etw was entschieden wurde. *1662:* Első condítió: Hogy az országnak mindennémű szabadságit, privilégiumit, rendelésit, szokásit, azokkal együtt a bécsi tractátus alatt lött minden végzéseket s abban foglaltatott minden ízeket, részeket, cikkelyeket; azonképpen mostani császárnak őfelségének koronázatja előtt és utána 1608. és 1609. esztendőkben íratott és végeztetett minden végezéseket minden cikkelyeiben, punktjaiban őfelsége szentül és erősen maga is megtartja és mások mindenek által is aszerint megszegés nélkül megtartatja [SKr 119–20]. *1671:* Hogy az Országtul végeztetett és helyben hagyatot Unionak conditioit minden czikkelyivel fogyatkozás nélkül megtartya, melyre hogy minden jelen való Rendek mostani gyülésünkben hogy meg-esküdgyenek [CC 6]. *1677:* Hogy a' Fejérvári Gyülésben végeztetet Unionak Conditioit, minden czikkelyiben fogyatkozás nélkül ő Nagysága[a] meg tartattya [AC 33. – [a]Rákóczi Ferenc].

végeztetik 1. határoztatik; a fi hotărît/decis; es wird entschieden. *1566:* Az Zekely uram dolgarol eo felsege parancholatyabol ez vegeztetet, hogy az feo nep hazoktol mindenyk mint az Nemes vraim feyenkent oth legyenek az hadban ew felsege mellet [SzO II, 181 ogy-i végzés]. *1568:* Az Magyar Regheny hazhelyek dolga feleol ez wegeztetett, hogy az Transactio zerent, myndenyk zallythott Ennek-eleotte, Ennek wtannuays, ahol akar zallytany zabad legyen zallytany [Gyf; JHbK XII/8]. *1586:* Az Juhok Immar Sem az tarchahazan sem az Zena fwben Nem lehetnek ... vegeztetet Azert hogy ezten zeredaigh ky haytassanak az tarcha hazarol es zena fwbeol az Juhok [Kv; TanJk I/1. 30]. *1671:* Noha látatik szabadságunk ellen lenni, hogy Nemes házakra mehessenek latrok meg-fogására; de mivel Istennek itiletiből az hatalmas Nemzet hazánkban bellyeb bellyeb érkezvén nagyob alkalmatlanságnak el-távoztatásáért végeztetett hogy Halmágyon indifferenter akar melly Nemes házakra a' Tisztek, vagy arra rendeltetett Emberek szabadosan bémehessenek, és a' latrokat meg-foghassák s' érdemek szerént meg-is büntethessék [CC 53]. *1675/1687 k.:* Az megye közönség consesusából végeztetett hogy ā Praedikátor mester[a] asztagját meg fedgyék ā megye buzájának ā szalmájából [Kibéd MT; MMatr. 202. – [a]Így, de másolási vétség *Praedikátor és mester* h.]. *1677:* A' Mint egyéb Munitiok, ugy a' Saletrum-is az Országbol semmiképpen ki ne vitessék, az Országban penig hogy se a' Fejedelmek Czejt-házai, Várai, és mindennapi szükségei meg ne fogyatkozzanak, se Városok, Urak, és egyéb rendek Fortalitiumi, arrol illyen mód végeztetet [AC 134]. *1693:* Vegeztetet az Pap dezmalasa felől, hogy az Egyhaz fiaj tartozzanak az Pappal dezmalni ki menni sub poena flor. 3 [Pálos NK; UnEkLt]. *1743:* Tapasztalunk illjen alkalmatlanságotis, hogy némélljek Hazánk lakósi közüll éppen szokásban vették hogy a' szemetet, gazt, Moslékot és akár mellj otsmányságot házok elejében az Uttzára szoktanak sepreni 's ki hánni masok bántásokra ... végeztetett hogy valaki azonn alkalmatlanságot tselekeszi ennek utánna ... méltó érdeme szerént, mint a' Birák itélik megh büntettéssék [Torockó; TLev. 10/1]. *1745:* Hogy az Uy Tordai ökör pásztor(na)k, marháját ki ki eleiben adgya, és à Conventio szerint fizessen, külőnős pasztort tartani külömben sem lévén szabad, minthogy meg edgyezett akaratból vőlt ezen Pásztorságnak fel állíttása végeztetett [Torda; TJkT II. 24]. *1771:* végeztetett ... hogy ... mind a' Falu mellett, mind másutt az határon, söt a' Falubanis ha mi találtatnék ollyan darab köz hely, mely most mérték alá nem ment volna, azokot se a possessorok, se a' Lakosok, ad privatum usum fel ne fogják [Fejér m; DobLev. II/128. 29a]. *1801:* Anno 1801 Die Augusti egisz Czeh Gyülisi alkalmatossággal vígesztettet hogy ennek utánná (!) a Czeba állo Szemíj a remeket meg igetve agyabe [ZFaz.]. *1810:* Minthogy Gábor Pál nem engedelmeskedett a nemes faluszéke meghivatására és potentiát cselekedett, magának birája lett, tartozik a börbécsét visszaadni, s azután keresse törvényesen a maga marháját az actornál, végeztetett [Szárhegy Cs; RSzF 100].

2. elvégeztetik; a fi făcut/efectuat; es wird vollendet. *1589/XVII. sz. eleje:* Miert hogi penigh mindenek az melliek ez wdö szerent lesznek, ugian ez wdöuel egi arant mulnak el, es az melliek edgi bizonios wdöben vegesztettenek, nem illenek fel mīnden wdökre [Kv; KömCArt. 1–2]. *1662:* Az iskolának Körös felől és belől a város felől való egyik oldala is olly tapaszos héjjazatos palánkokkal kerítettetett vala, több része is úgy akarván végeztetni, hogy újobban való építtetése felől egy embernyom alatt búsulni senkinek nem kellett volna [SKr 423]. *1745:* Pénteken, szombaton ... à Török buza szedés végeztetett [Torda; TJkT II. 82].

3. végrehajtatik; a fi executat; es wird durchgeführt. *1677:* Kolosvár városában az Orthodoxa Evangelica religion lévö Papoknak bé-vitetések, etiam publico statuto végeztetett, mely mostan-is confirmaltatik, és azon reformata Evangelica religion lévöknek inter caetera Kolosváratt az O Várban lévö puszta templom conferaltatik in anno 1612. arrol emanaltatott Donatiojoknak conditioi szerént [AC 4].

végföld határföld; parcele aflate la hotarele între sate; Grenzbodenteil. **Hn.** *1846:* A' vég földeknek nevezett huszon négy darab föld a' Szodorai határ és Sziki tábla szomszédsági között [Tasnádszántó Sz; EHA].

véggyepü földdarab végén levő határsövény; gard de hotar din nuiele (la capătul unei parcele); Grenzzaun (am Grenzboden). *1790:* minden Ember maga vég és oldal Gyepüit akár melly időben ollyan rendben tartsa â mellyen sem az Ember, de kíváltképpen a Marha által ne mehessen a' Szöllöben melly miatt valakinek kára következzék, miert ha kinek a Gyepüje roszszasága miat kára következik â Gyepüs ember fizeti meg | Mind két Szöllö Hegyek körül a' Szöllös Gazdák magok jelen létekb(en) minden nyil Szöllöre esendö vég és oldal Gyepüket meg mérdekelvén s, igazságasan listab(an) vévén minden Ember a maga vég és oldal Gyepüit akár melly időben ... meg tsinálva tartsa [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76].

véghagyomány végrendelkezés; dispoziţii date prin testament; über etw in einem Testament verfügen. *1855:* Vég hagyomány. Melynél fogva tiszta lelki ismérettel minden illetö törvényhatoságok elött nyilvánitom, és azt halálom utánis helyben hagyatni, és tellyesedésbe vétetni tisztelettel kérem ezen nevem aláirásával, és szokot petsétemmel meg erösitett vég rendeletemet [Kv; Végr.].

Szk: *~át megteszi* végrendelkezik. *1863:* Látván életem utolso perczeit közzeledni ... akarom a legnagyobb lelkiismeretem megfontolása szerint ép észszel és elmével vég hagyományomat megtenni [Kv; Végr.].

véghagyományi végrendelkezési; testamentar; testamentarisch. **Szk:** *~ rendelet. 1844:* Szent peteri Mihálynak Vég hagyományi rendelete Feleségire nézve [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1248].

véghagyományoz végrendeletileg örökül hagy; a lăsa cuiva ceva prin testament; durch Testament hinterlassen. *1865:* Én Filippi Frigyes ... Szász Sebesi orvosdoctor Simonis Lajos-Gottried unoka öcsémnek véghagyományozom ... arany nyaklánczomat és a kolliet ... aranyozott anker órámat tizenhárom rubin kövel [Kv; Végr.].

végház 1. végvár; fortăreaţă la graniţă; Grenzburg. *1612:* (Geczy Andrast) szep Ajandekokkal expedialtúk vala az hatalmas Török Csaszar portaiara ... kj ne(m) tekintue(n) sem Jstent, sem az nekünk valo kötelesseget ... s mind Orszagúnk dolgait, hátra hagyuan magat promoúealta az portan, szep vegh hazainkat Töröknek igirte és haddal indùlt reank [PLPr 73 fej.]. *1619:* Az én uram minden végházaiban való vitézinek meghadta, hogyha csak két vagy három latrot meghallnak is, hogy alámennek odafelé, mindjárt megizenjék Gyulába, Szolnokba, Lippába [BTN[2] 189]. *1655:* Meg parantsoltuk vala ennek elötteis, Betlen Ösi joszagodat ugy szolgaltatnad, hogy az Török uraknak is sokszori panaszszaval s Jenei Végházunk éppitéseben valo hatra maradassalis ne pusztulna el [IB. X. Reg. Fasc. 2 a fej. I. Bethlen Domokoshoz]. *1662:* Bethlen Gábor fejedelem azért azonnal az ország megcsendesítésére, békességnek, törvénynek helybenállatására, végházainak, várainak épittetésekre fordítá elméjét [SKr 93]. *1664:* Óvjon Isten, fizetetlen praesidiummal két császár végházai közt lévő végházban tisztet viselni, mint maga kebelében tartana ember kígyót, olyan, de ha csak magam, de hazája s ez végház vesz el miatta, fizetetlenségek miatt [TML III, 109 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1667:* Kegyelmed adja értésekre, illendő formában ő nagyságoknak. Istenért, lelke idvességéért kérem, serkengesse az végházak dolgárúl ő nagyságát, bizony-bizony elveszti ő nagysága az országot, ha csak így provideál [TML IV, 56–7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* Én, Uram, az mint lehet, mindenik végházat jól disponálom és ha az hírek nem újulnak, szombaton vissza igyekezem [TML IV, 426–7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Az Országnak határit és végházait semmi úton és módon nem abalienallya ő Naga[a], és el nem igiri [CC 19. – [a]Apafi Mihály]. *1677:* Annnak-felette hogy belsö és külsö Országos dolgokat, a' két Császárhoz, vagy több szomszéd Országokkal valo Confoederatiokat, Tanács hire nélkül nem cselekszik, sem az Országhoz tartozo birodalmokban semminémü erösségeket, fortalitiumokat, Vég-házakat, azoknak határit, semminémü praetextusok alatt el nem igéri, sem idegeniti, hanem a' Vég-házakban-is hasznos hazafiait tartja | Boros Jenei Vég házban valo alkalmatlanságoknak complanálása | Kapu szám után valo segitség, a' Vég házak, es Constantinápoli Ház épitésére [AC 28, 253, 261].

Szk: *~at tart. 1664:* Négy holnapja, hogy havok eltölt; már fizetetlen presidiommal micsoda nehéz veszedelmes végházat tartani, itilje meg Kegyelmed [TML III, 134 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz].

2. város határán levő őrház; canton de la marginea unei aşezări; Wärterhaus am Rande einer Stadt. *1672:* (Az alperes) nem gondolüan I(ste)nnek paranczolattyával, sem az végh háznak az ide alab megh irt vétkeknek edictumba(n) bé irt büntetéseröl, az Inctais ... sok keresztyén emberek(ne)k, és Ecclesiank(na)k botrankozására Urának ágiát megh ferteztette az megh irt leghennyel ... paraznalkodot [Kv; TJk XI/1. 198].

végházbeli végvárban szolgáló/szolgálatot teljesítő; care îşi face serviciul într-o fortăreaţă la graniţă; in einer Grenzburg dienend. *1662:* több szükséges dolgok között ha eleitöl fogva cselekedett volna, hogy a végházak- és erösségekbéli tisztviselök, habár a fejedelemnek consensusokkal is, de magok tetszéséböl is nem csak a fejedelmek hüségére, hanem föképpen az országnak közönséges javára, békességes megmaradására, minden tisztek, praesidiáriusok köteleztetni szoktak volna, talán ez nagy sok romlásra, pusztulásra, veszedelemre szintén illy tágos kapu nem leszen vala [SKr 481].

véghely 1. ország/tartomány határa; graniţă a unei ţări regiuni; Landesgrenze. *1665:* Most is az gyalui jószágot Almás épiteni vettette ő nagysága. Hiszem édes Öcsém uram, nám nekünk is elég véghelyen vagyon az, házaink mind puszták, bárcsak azokat építhetnök [TML III, 469 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1792:* a' Pláj és Plájás ... Véghelyet és Havasokon által-menö útat 's oldal öszvényt (!) e pedig olyan helyen Örizöt tészen nálunk: hasonló értelem-

ben élnek a' mostani Görögök is a' Pláji szóval [Éder, BenkőNyMunk. 166].

2. végvár/határvár; fortăreață la graniță; Grenzburg. *1657:* ha addig nem érkezik az válasz, tovább, mintha az Barcaságon quartirozó fizetett hadaknak meglátogatására; ha addig sem, azon túl, mint az szélben lévő véghelyeknek megvizsgálására nagyságod parancsolatiból mennék [KemÖn. 294–5]. *1661:* Hogy az parasztságot támasztja fel, söt fel is támasztotta, és az nemességet azáltal teljességgel el akarja törleni, és megmaradott véghelyeknek és kastélyoknak kapuit bététetni [KemIr. 344]. *1662:* Hogy a lippai rácok, kik azelőtt a jeles fő helyet a törököknek eladták vala, levágván a benne való törököket, a véghelyet magyar kézbe ejtették [SKr 86]. *1664:* Ez véghely Isten csudájára akada urunk ő nagysága, az nemes ország kezéhez [TML III, 105 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1665:* Immár Kegyelmed, édes Sógor uram, akkint kormányozza ez szép erős véghely állapotját, hogy idegen kézre ez erős véghely ne kerüljön [TML III, 346 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1670:* Oh édes Komám, vajmi szép dolgokat hallasz az véghelyben valókrúl tülem, ha bemegyek, egyéb újságokat is [TML V, 48 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1671:* Hadi Expeditiok alat, a' holdoltsági Nemesség-is, vagy viritim fel üllyön, vagy a' Véghelyekben bé-menvén, ot szolgállyon [CC 258]. *1673:* immar akkor azon az vegh hellyen meg eset siralmas romlás az naponkent valo szomoru siralmas allapotokbol sajdithatik vala [Szentpál KK; Ks 90]. *1677:* Varak és Kastélyok, a' Vég helyekhez közel, Fejedelmek és Ország Consensusa nélkül ne épittessenek [AC 72]. *1678:* Jó summa pénzt kell a portán letennük (!), a mint értjük ez hitván embereknek illetlen cselekedetekért; hisszük Istent, elveszik érdemlett büntetéseket; bár csak nyolczvanezer tallérral vihessük véghez, köszönet leszen; nem is sok lesz országostól, mert ő kilenczszázezer tallérra reá megyen, a mit igértek, azon kívül Husztot, Kővárt, egyéb véghelyeket, az adót 45 ezer tallérral feljebb [TML VIII, 172–3 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* Minekutána a török császár látná, hogy már Buda, Esztergom, Szolnok s a több véghelyek odavolnának, s esziben venné, hogy a keresztény ármáda Péterváradjára s Lándorfejérvárra intendálna: újobban nagy erővel s készülettel való tábort készíttet [CsH 202].

Szk: *~lyé tesz. 1666/1701:* mivel Iste(n) az mi bűneinkért Colosvárat már véghellyé tette, az dolog magával hozta, hogy úgy kellett lenni [KvLt 188 fej.] * *fő ~. 1662:* az jeles fő véghelynek elveszését önekiek tulajdonítani nem kellene, hanem az utolsó nagy szükségnek, és annak általok tovább való tarthatásában kényszerítő lehetetlenségnek [SKr 626] * *lengyelországi ~. 1670:* Kegyelmed lévén az lengyelországi véghelyben főtiszt, azoknak, az kiknek gondolja, mint csak magától, írjon az dologról [TML V, 358 a fej. Teleki Mihályhoz].

3. határváros/-falu; oraș/comună de la graniță; Grenzstadt/-dorf. *1669:* Minthogy minden vegh helyekben mind az Éji s mind az nappali vigyázás igen szükséges, azért minden ember az Assessorok kivül a' mikor a' Circalás rá következik, vagy maga jo apparatussal eleo mennye(n) vagy arra illendeö jó fegyveres embert maga helyeben külgyön circalnj [Dés; Jk]. *1671:* teczett hogy ez utannis igen el tauoztassanak eö kglk minden gywleöseghett (!) nemzeö legh kissebbik alkalmatossaghotis; hanem egymas szeretetiben ellyenek eö keglk Miuel mind Istennek paranchyolattya s mind pedighlen ez vegh helyinek[a] allapattya, noha mindenütt de itt kíualkeppen megh keüannya [Dés; Borb I ogy-i bizottság hat. – [a]Désnek]. *1703:* az nemes hazanak könnyebbségire nézve kellett szállani az militianak véghelyekre, münekünk nagy terhviselésünkre és sok károsodásunkra és azokbol lett károsodásinkot és terhviselésinket alázatosan bonificáltatni kévánjuk [Szereda Cs; SzO VII, 111 Cssz, Gysz és Ksz panasza a német katonákra tett költség miatt]. *1714:* emlékeztetjük mélts. uram Ngodot ... hogy az mi falunk[a] micsodás vég helyen vagyon, úgy mint az egész Csíkszéknek az legalsó végin [SzO VII, 199. – [a]Kozmás (Cs)].

véghelybeli 1. végvárban szolgáló/szolgálatot teljesítő; care își face serviciul într-o fortăreață la graniță; in einer Grenzburg dienend. *1675:* Ezt nem is egyéb végre írták, hanem mivel olyan írás lőn, hogy az hír sőt levél nélkül járó magyar hadak kóborlóit somlyai kapitány vagy közelbik véghelybeli tisztei ő nagyságoknak megfogassák és az várakban vitessenek be [TML VII, 61 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

2. în-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: végvárban lakó/levő személy; persoană care locuiește/se află într-o fortăreață la graniță; in einer Grenzburg wohnhaft/befindlich. *1662:* noha mindenik helyen tiszteknek hűségesen megfelelének a dolognak a vitézlő nép eleibe való terjesztésében, intimálásában, de hogy immár Gyulai Ferenctül mindjárt igen postán megelőztettek és elfoglaltattak volna, semmit egyebet egyik véghelybéleiknél is válaszol nem obtineálhattak vala, hanem hogy Várad lévén az országnak elébb való és fő végháza, azok előtt érteni nem akarnának, hanem ők is hasonló módon lévén a fejedelem hűségére kötelesek, meglátnák azok mit cselekednének [SKr 397].

véghetetlen 1. rendkívül nagy mértékű, végtelen; nemărginit, fără limite, imens; unendlich, riesengroß. *1590:* Az my Biro Vram Vtozory kewansagat nezy az hazankent lako gazdaknak megh hüteltetessebe(n), Lattatik eo kegmeknek Igen zokatla(n) dolognak lenny es veghetetlen faratsagnak [Kv; TanJk I/1. 123]. *1631:* eö szent felseghe veghetetlen irgalmassagabol engemet, ez uelagra teremtuęn az eö igazan valo szent esmeretinek uelagos tudomaniaual megh aiandekozott volt [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 1 Sükösd György végr.]. *1657:* a' Te rettenetes bűsulásod között is megemlékezvén irgalmasságodról megmértékletted a' büntetést, mert mi ennél sokkal is nagyobbakat, sőt a' gyalázatos és véghetetlen kárhozatot érdemeljük vala, ha a' mi bűneink szerént cselekszel vala vélünk [KemIr. 332]. *1660:* Várad megsegéttését szintén onnat nem remélhetni, hogy azzal az emberek hosszas és véghetetlen hadakozásban bocsátkoznának [TML I, 553 Korda Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1662:* Annak pedig, aki véghetetlen bölcsességével mindeneket megcselekedhetik, felyebb, hogynem mint kérjük vagy elménkben befogjuk, a mibennünk munkálkodó erő szerént: dicsőség legyen az anyaszentegyházban a Jézus Krisztus által minden üdőben és mindörökkön örökké [SKr 699]. *1710:* Hozzá adván előbbeni szavaihoz azt is Lubkovicz fejedelem, hogy ő soha senkit meg nem csalt, és mindenkor maga szavainak állott, az austriai kegyelmesség véghetetlen [CsH 84]. *1710 k.:* véghetetlen, örökkévaló uraságot, majestast, és egyszersmind véghetetlen atyai jóságot, bonitast bántott meg [BÖn. 475]. *1786:* a' körül levő helységekben jugiter observáltassék, mind a' ketske tartás, mint pedig az erdőknek véghetetlen irtása kemény büntetés alat interdicaltassék [Torockó; TLev. 9/24]. *XVIII. sz. v.:* hosz-

szas causamnak veghetetlen fojtatasában el faradtam s el tikadtam [Sf Siménfalvi Lázár Gergely lev.]. *1833:* hát a' mi véghetetlen hurtzolodásunk. az Jsten tudgya mitsoda nyomorusággal tudgyuk ki tsinálni a' buza arrát, 's a' körűllette valo költségeket, hogy nékünkis ha tsak a' kis dertzeje meg maradgyan hurtzolodasunkra, de sokszor még a' korpájais alig marad [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

2. vérbeli, igazi; adevărat, remarcabil; echt, veritabel. *1796:* Bütner egy véghetetlen lingvista, ki több nyelvekről akar Lexicont ki botsatani mint a Muszka Czárné Polyglottájában vagyon [ETF 182, 19 Gyarmathi Sámuel felj.].

3. örökkévaló; (pentru) totdeauna, în veci, veşnic; ewig. *1710 k.:* megtanulja azt, hogy ő véges, erőtelen, és mely messze vagyon a véges teremtett állat a véghetetlen teremtőtől [BÖn. 443].

4. hsz-i haszn-ban; cu valoare de adverb; in adverbialartigem Gebrauch: véghetetlenül, nagyon; extrem de ..., foarte, prea; unendlich, sehr. *1618:* Kegyelmes uram, Nagyságodnak könyörgök, hogy Nagyságod az ilyen véghetetlen hosszú írásomat megbocsássa [BTN[2] 139]. *1710 k.:* A tűz hasonlóképpen megszámlálhatatlan szikráknak, lángocskáknak és a világosságnak véghetetlen, megfoghatatlan sok apró részecskéinek a napban öszvefoglaltatott golyóbisa [BÖn. 448]. *1739:* Az minden hato nagy irgalmú, és véghetetlen joságu Isten ... én hozzám minden érdemem nélkült ingyen valo kegyelmességből vilagi nagy áldásitis nyujtani, és adni méltoztatott [JHb IX/30 Bornemisza János végr.]. *1774/1778:* tsudára mélto az Inctusnak enyi időtől fogva ily véghetetlen méltatlan vexai [Msz; DLev.]. *1787:* Borunkis kevés lészen ... mert véghetetlen sok források fokadtak szerte szélyel mindenütt, már se fája nem nő, se nem terem gerezdet [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1801:* a tekintetes universitás által kirendeltetett deputatio tagjai ezen nemes vidék öbleiben levő erdőknek káros pusztításait ... tapasztalják ... Az oly véghetetlen sok branyistyák kerítések által, melyek csak egy esztendőre is alig hoznak hasznot [ErdO. II, 770–1]. *1816:* Fő Biro ... ur ... bé ment Hátzeg videkire, vgy hogy Hétfüre vészsza jöhessen, de a véghetetlen nagy ho, még eddig ki jövetelét meg akadályoztatta [Déva; JHb 45 Jósika János főisp. ir.]. *1817 k.:* mindenütt a' Hozának nagyobb, és jobb szőllős hellyein vassal karoznak, enèlkült, mind káros mivel sokat el törnek a karokbol, mind pedig véghetetlen késő, mivel a' még egy ember egy karot immel ammál bé nyom a' földbe, addig egy más, ha ügyes pallér vagyon mellettek, hármat, 's négyet is bé nyom [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével].

véghetetlenség 1. végtelenség, mérhetetlen nagyság; infinit; Grenzenlosigkeit, Unendlichkeit. *1710 k.:* az üdő ... sok percentéseknek ... elméd által öszvekötött lánca, kötele ... az üdőben minél több a percentés, annál hosszabb az üdő, melyet mindkettőt nyújts mindaddig, amíg lehet, vagy mehetsz elméddel. El is mehetsz, kivált szóval vagy írással, ha az arithmeticán vészed fel, irtóztató véghetetlenségre majd [BÖn. 449].

2. örökkévalóság; veşnicie, eternitate; Ewigkeit. *1710 k.:* De ha megfoghatni is, ez nem aeternitas, nem örökkévalóság, nem véghetetlenség volna, mert vége volna ott, ahol magad meghatározod [BÖn. 450] | mü megvalljuk a mü büneinket, ha pedig mind meg nem vallottuk is, mert ki tudná azt, te, Uram, tudod, sok és nagy titkos bün nincsen az Isten irgalmassága és az Ur Jézus Krisztus igazsága, véghetetlensége felett [BIm 1022–3].

véghezviendő lefolytatandó; care urmează să fie efectuat; etw ist zu vollenden. *1805:* hogy köz költségre véghez viendő executioval, de minden menedékek ki rekesztésével ezen ítélet törvényes tellyesedésben vétessék végeztetik [Ne; DobLev. IV/890. 5a]. *1815:* a' marhák által tétetett, és meg betsűlt kárnak az hajto pénzen kivűl léendő meg fizetésére tsak akkor szorittathatván a' Marhák Tulajdonossai a' midőn tilalmas helyen történek meg a' le étetésből valo kár, akkor is pedig annak meg forditását ... véghez viendő hiteles betsű mellett kivánhatják [DLt 361 gub. nyomt. rend.]. *1827:* Ezen kérdések szerint véghez vijendő Törvényes Esketésre Regiusoknak Vármegyei Jurassor Bardotz Joseff, Pap Lajos, Beke János és Korponai Imre Urak közzül ketten ki rendeltetnek [Ne; DobLev. V/1109. 3].

véghezvihet 1. tervet, szándékot megvalósíthat, vmilyen ügyet elintézhet; a putea realiza, a putea rezolva/soluţiona; einen Plan/ eine Absicht verwirklichen können, eine Angelegenheit erledigen können. *1570:* Az Jgenessegh feleol eo k. az zaz vraim aztis Mongiak hogi eleget zoltak Mwnkalottak Bennek, De veghez nem vihetek [Kv; TanJk V/3. 20a]. *1573:* Teremy Ferench azt vallia ... ez ely mwlt Napokban hytta volt Eotet, Aztalos Petert vitez ferenchet es Seres Martont hogi egibe alkwtnak az Mustoha Leanyawal, De veghez nem vihettek keoztek [Kv; TJk III/3. 193–4]. *1575:* eo k. Viselienek oly gondot Rea hogi az egyhaz penze legen Megh hogi az egyhaz fiay meg Neh fogiatkozanak az eo gondviselesekben, vihessek veghez ely kezdet dolgokat [Kv; TanJk V/3. 119b]. *1597:* Berhardus Jacobinus luratús fassús est. Zamat nem thúdom menyzer kert engemet Borbely Peter hogy Lukach vramnal theorekedgie(m) hogy az hazat neki adgia tizenhat zaz forintot igirt wala erette, de en semmi keppen Lukach vramnal weghez nem vihetem az dolgot [Kv; TJk V/1. 125]. *1609:* Alkvttunk volt megh Diozegj Jstwannal negy forintban de az hidegseg reank erkezue(n) vegben ne(m) viheteok [Kv; Szám. 12b/IV. 119]. *1614:* interponálván magát[a] török császár és német császár között, Erdély között is, békességet akara szerezni. Kit noha ő maga teljességgel véghez nem vihete életében, de azért utat indítván az magyarországi uraimnak ... véghezvivék mind német, török és magyar között [BTN[2] 55. – [a]Bocskai Istvánnak]. *1634:* nyerges Thamas Embersegere fogada, hogy mihelye(n) veghez vihetj az lakadalmat, megh elegiti Nemes Georgiot [Mv; MvLt 291. 21b]. *1678:* talám azon jóakaró uramnál valami egyéb adómmal is véghez vihetnők dolgomat, csak ne akadályozná szabadulásomat [TML VIII, 377 Lázár István Teleki Mihályhoz]. *1710:* Így lőn vége Bánffy Dénesnek Teleki Mihály factiója miatt, aki noha sok excessusokot cselekedett, amelyekért méltó lett volna ugyan megrántani a zabolát szájában, s egy kevéssig leültetni, s megismertetni magával magát, melyet is egy ország könynyen véghezvihet vala [CsH 122–3 1674-es eseményre von.]. *1759:* ennekem Neh: meg irt öcsemmel sok bajoskodasim voltak melljet is maga eltiben veghez nem vihettem [Hsz; BLev.]. *1769:* Dobolyi Balint ... a' mire csak kivántatik, s' tehetségéhez képest véghez vihet, reá hajtyák [Ne; DobLev. II/408. 4b Anna Dobolyi Samuelis quondam Sipos Rlcta (75) nb vall.].

2. végrehajthat; a putea efectua/face; kann vollziehen. *1662:* Szurdukról, ha véghez vihetik parancsolatomat, hagytuk, hogy valami búzát és egyéb takarmányt is szállítsanak Kővárban; megszolgálom Kegyelmednek [TML II, 329 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1678:* ne siessen Kigyelmed

feltött szándékával, lásssuk az portárúl mi jün … az más út is kezin lehet Kigyelmednek, sőt ha akar ki tudja Isten után oda is nagy jót vihet Kigyelmed véghez, itt is vérei között fog tovább is hazájának szolgálni [TML VIII, 106 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

3. vmit elkövethet; a putea comite/săvîrşi/face; kann etw begehen. *1814:* En pedig már többé általa[a] okoztatott káromat, és apro gyermekeim között folytatott rosz példaadását … nem szenvedhetvén, tovább a házomb(an) meg nem engedem lakását, eddigis az cselekedeiért szenvedtem, de már éppen ugy nem tarthatom Telkemen mint gonosztévőt és a mindeneket meg emésztő tüzet, annyival inkább mivel gyujtogatassalis fenyeget, melyet véghez is vihet minthogy a részegeskedése idején egészszen bolond [M.gyerőmonostor K; GyL. – [a]A testvére által].

4. vmilyen munkát elvégezhet; a putea executa/efectua/face o anumită muncă; eine Arbeit machen können. *1584:* Chaplar vinczene Orsolia vallia … ottan hamar vgia(n) azon Nap hozzam leowe Eppel Krestelne, Es ereosse(n) kezde panazolkodny, hogy soha vegheoz Ne(m) vihette dolgat, a' vayat meg Ne(m) chinalhatta [Kv; TJk IV/1. 251]. *1623:* Ha Jstenteöll magara bocsattatott Nyaualiak myatth tiztinek megh nem felelhett vgy a' mint keuanttattnek az te[a] omnia Egy Jo sereny Ertelmes Iffiu Embertt keressen maga mellę kit Vice Vduarbironak substitualion … tanicza oktassa Nyelueuell annak az agybolis paranczollion minden dolgokott haznasso(n) veghezz vyhetth [Szu/Fog.; BGU. – [a]Elírás *ante* h.]. *1630:* aszt pedigh valami kiczid ut nélkűl nem lehet[a] az hun az őrlő el Jarjon ez nem kiczid dologh hogy en czak magam szolgaim altál vihetnem veghez kival keppen tavul letemben [Fehéregyháza NK; TGsz. 51. – [a]Az egyezséget megkötni]. *1638:* ennekem vala egj kis leanikam az ki polgar balintne aszoniommal lakek, de hogi szegeny ereötlen vala nem vihette veghez az dolgott hanem ugi fogada megh ezt az Selie Mihalynit valo leant [Mv; MvLt 291. 124b]. *1676:* Az mi pedig az por újítását illeti, csak az malmot meg csinálják, azt kevés munkával véghez vihetni [TML VII, 191 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1676/1681:* Az mi kevés Lövő szerszám a' várb(an) vagyon arra légye(n) szorgalmatos gondgya[a] … mind azo(n) altal à mit pinz nelkűl veghez vihetne az ot valo szabados mives emberekkel, es Cziganyokkal, arra pinzt ne(m) kell költeni [Vh; VhU 665. – [a]A porkolábnak]. *1739:* Az Militiával valo Computust igyekeztünk hogy accurate véghez vihessük, de' a szégénység el ijetkezet, felét sém merté recenseálni [H; Ks 99]. *1772:* Királyfalvi Atyim Malom Mester arra igére magát, hogy eő 20 forintokért régi Státusara hozná[a] s véghez is vihetné [Szökefva KK; JHb LXVII/2. 360.– [a]A malmot]. *1786:* Ezt mi az írt ifjúnak midön általadtuk volna, jelentette, hogy sokkal érzékenyebb … sokkal gyengébb szívű, hogysem mint a publica deprecatiót véghezvihesse [FogE 340].

véghezvisz 1. tervet, szándékot megvalósít, vmilyen ügyet elintéz/lebonyolít; a realiza, a aduce la îndeplinire, a rezolva/soluţiona o problemă; einen Plan/eine Absicht verwirklichen, eine Angelegenheit erledigen. *1567:* kerdeztwnk tanachot Nemely wraymtwl az feyerwary Ambrws Dolgarwl hogy kellene az Sentencia Azerth: k: Myndyarasth, Myndyarasth, Myndyarasth[a], Jde Nekwnk kwlgye megh az Sentencia lewelet cum toto processu feyerwary ellen, ha mogya lezé(n) Eleo Agywk es Weghez akarnok wynny [Gyf; BesztLt 81 Thomas Krechmer és Lucas Pystakj a beszt-i bíróhoz és tanácsához. – [a]Így, háromszor!]. *1573:* Az Meszaros vraim … perrel igekeznek Akaratiokat az varos ellen veghez vinny [Kv; TanJk V/3. 82b]. *1582:* Aminemeo Egienetlenseg indult volt Andras kowach es Mihal kowach keozeót, be gywlenk czehwl … es Annycra vegheóz vittwk vala Immar keozteok az bekesseget hogy mind az ket felnek be weóttwk kezeket [Kv; TJk IV/1. 89]. *1584:* kyth en felseges wram semj kepen weghez nem wyhethek [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma kezével]. *1606:* Alkuttak tudo(m) egj nehanzer, de soha veghez nem vittek az Alkolmot, chiak abba volt, mert en tútto(m)ra veghez ne(m) vittêk [UszT 20/124 Georgiús Balogh de Zolokma lib vall.]. *1634:* ne(m) gondol vele ha negyve(n) forintat koltis ra megis veghez vizi [Mv; MvLt 291. 21b]. *1657:* íratván leveleket, mind kezéhez küldém Rákóczinak, melyekkel az ifiú Bethlen István Budára menvén, vivé véghez az Rákóczi dolgát az töröknél [KemÖn. 132]. *1677:* En al Csik szeki Szent Geőrgi al(ia)s Bankffalui Geőrgyffy al(ia)s Mihály Barrabas primipilus noha testemben beteges allapottal leuen, Istennek latogatássábol, de io eszemen, es elmemen gondolkoduan az en io lelki ismeretem szerent, elsőbben arrol, hogy az en Istenemet mint kőuethessem az en bűneimről, azt az menyiben lehetet ueghben viuen … elsőbben … lelkemet ayánlom az felséges Istennek testemet az eő Annia(na)k az földnek giomrának [Szentgyörgy Cs; CsÁLt F. 27. I/32]. *1761:* feltett Czelokot azon Sismaticus Kalugyerek más fél napi Mulatásokkal véghez vittek [Pata K; IB. Nábrádj István lev.]. *1796:* Bátyám uram, nem mondottamé én azt kednek, hogy a' halogatásba soha semmi jo nem volt, mert ha ked azt eddig véghez vitte volna, ked ma illyenekkkel nem mortificáltatnék [Ilencfva MT; DLev. 4]. *1808:* az egész dolgat az az az ot véghez ment Inquisitiot és publicatiot az ottan levő urak hogy vitték véghez és mi lett a' foganattya es gyűmöltse és már ma a dolog miben állyan [Torockó; TLev. 7/13].

Szk: *~i a pert. 1570:* Katalin Zeoch Ambrwzne azt vallya hogy Eotet Nagy Benedek tartotta fely, Es Thwgya hogy perlet vele Syweges gergel az haz veget, Deh Nem vytte veghez az pert [Kv; TJk III/2. 150b]. *1598:* az Aniamoth … kenala awal hogy eo azt az pert, weghez wizy az eo keoltsegewel, chiak hogy fogadgia fel azt az anyam, hogy ha mit nyernek, egy arant ozzak egy massal [Kiskerék AF; JHb XXIII/33] * *szándékot ~ 1677/1681:* Ugy vagyon volt ollyan szandéka üdvezült Atyam Uramnak eő Ng(na)k, hogy az Istalohaz közel épületet hazakat el hanyassa de abbeli szandékat véghez nem vitte [Vh; VhU 480 Thökölyi Imre vál.]. *1798:* Szükségesnek tartam véghez vinni … ezen Szándékomat [Mv; DLev. 2].

2. vmit elkövet; a săvîrşi/face/comite; etw begehen. *1647:* az Inctus … az orszagh uttian, ismet ram tamadot az feoldre le uert, uerbe keuert, es hogi ha az ot valo tarsasagh teölle nem uedelmezet volna feniegeteset eletem el fottara ueghezis uitte volna [Kv; TJk VIII/4. 226]. *1751:* az Fijamat Peter midön az ökreim őrzésekre küldöttőm volna … Ujbár nikula rutul meg verte, verben köpulte … hogy … maga furiáját artatlan gyermekemen véghez vitte, meg kivánom hogy törvenjesen büntetődgyék [Vályebrád H; Ks 62/22]. *1765:* ezek a rend kivül való Executorok kegyetlen kinzasokotis vittek vegbe Biráinkon, meg kötözték eőket, szakállokot, ujjokot, üstökököt furulyukba szegezték, s puska port tettek deszkára, és meg gyujtották a puska port, s ugy vettették fel a Biráinknak ábrázattyokot [Kisegyed AF; EsztMk Vall. 280–1]. *1771:* bizonyossan, ha mesterségessen el nem fogatott vólna, eddig roszsz Szándékát véghez vitte

volna [Bukuresd H; Ks 114. 61. 125]. *1786:* énis meg adtam az árat hogy Szollottam hogy ne banjék ollyan rutul és kegyetlenül az Emberekkel, mert a Szolgabiro Horvat Imbre Uram artatlan Vén fejemet meg veretet az mi rajtam soha sem eset, az Isten az meg mondhatoja az itt véghez vinni szokat kegyetlenségeknek [Torockó; TLev. 4/13. 34]. *1803:* Azt tudom, hogy Sok huzássokot vonásokot vittek véghez a' Ploptyisban a' Remeteiek a' Topplitzaiakon [Gyszm; Born. XVc. 1/21 Ulmászin Wertein (36) civis vall.]. *1808 k.:* aszt maga az Alperes is meg-valja, hogy az ablak alatt vőlt, ott be-kandikált, tsufondárosson ott itzogott, vitzogot, a' Felperest erősitette hogy Legénnyel fekünne, szóval mind azon tselekedeteivel amit véghez vitt hirében nevében kissebbitette a' Felperes Leányát [Dés; DLt 250]. *1818:* Unokám ... Mint a' Hegyi Tolvaj meg támod, Boszokánynak, Borso szalma alá valonak itél, iszonyu káromoltatásom között halállal fenyeget, s egyebeket annyit viszen végbe, hogy az le irhatatlan [M.régen; TLt Praes. ir. 321 Palatkai Anna fiához]. *1827 k.:* mitsoda Mesterséges fogásokkal vitt véghez azon személy, hogy Szabo Josefhez régen Férhez ment Léányomat Susít mikent keverte roszsz hirbe, melyért ă Templombol ki tiltatott, holott senki semmit az ott valok közül nem Fatéálhatott [Torda; TLt Praes. ir. 65 özv. Vas Gergelyné Fűlep Ágnes vall.].

3. vmilyen munkát elvégez; a efectua/face un anumit lucru/o anumită muncă; eine Arbeit vollenden. *1575:* arrolis keryk eo kegelmeket hogi Megis Meg Neh Zwnnyenek teolle, hanem vigek veghez vagi zep zowal vagi lewelel, ha kyleomben Nem lehet Mesterelis Igazicak meg az Meg Bontakozot hatarokat [Kv; TanJk V/3. 119a]. *1589:* zeochy Mihalj vramat hogy ezt az mwnkatt fel wewen eo kgme mwnkaloggyek ez dologban, es mentewl keonnyebben es keues<b> keolchyegel wegheoz vihetj, eo kgme vigye vegheoz [Kv; TanJk I/1. 98]. *1604:* Az Jnnepekre es egyeb varossy keozeonseges harangozaseert, melyeket az harangozo sayat keolchegen vizen úeghez Adnak buzat Cub: 4 [Kv; RDL I. 77]. *1676:* Itt az dolgot hátra hagyattam vélle, ha aratásig vagy aratás utánig ott lészen is, az míg az ott való dolgot véghez viszi, itt nem igen kivántatik [TML VII, 191 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1718:* Kivánnak ă Hid Mesterek két ezer Szekér Veszszőt és ezer Szekér Tővisset ... ha az adjacens Szekek ne(m) sublevalnak ez az el alélt hellység véghez ne(m) viszi [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1724:* a Nemes Szék sokat discuralt, az Exhibiták kőrűl terhes munkát vivén véhez, mint ollyan homályb(an) lévő régi dolgokban, deliberáltunk ez szerint[a] [Ne; DobLev. I/109. – [a]Köv. a végzés]. *1726:* Quartas Szőlősi Gabor vram ő klme ... Quartasi és Malom Biroi hivatallyát dicséretesen és az Ecclesianak consolatiojara veghez vitte [Kv; SRE 151]. *1747:* obligala ő kglme magat meg irt Szabo al(ia)s Iratosi János uram hogj a mi Pinczében levő teli hordok kőrűl kadari mesterseg fog kevántatni azokat tartozzék veghez vinni [Alvinc AF; Incz. X/24]. *1754:* (A) Jobbágy és Sellér embereket ... eo Excell(entiaj)a szolgálattyán kivül Groff Teleki Lajos Ur dolgoztatta kalákában, ezt pedig kételen kellett véghez vinni [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1852:* Balo sogortol pedig egy szál deszka dolgos ha jö egy máskor imputalodik ebbe ha lehetséges hián ne tőrtenyék mert ha ezt most véghez nem viszűk mikor gát kőtéshez fognak anyi munkás kivántatik hogy egyszerre ki állíttanunk nem lesz képes (!) [Kadács U; Pf Pálffi Dávid Pálffi Lajoshoz Illyés Mihály Jegyző kezével].

Szk: *kötelességét ~i. 1792:* Biróné azt felelé ... protestálak hogy az Urak bé ne jőjjenek de ugyan tsak nem repellálok lássak az Urak mit tselekedjenek, erre az Executor Tiszt Ur azt felelé ... te pedig ha nem repellálsz bé mégyek ... kötelességem véghez viszem [Mezőbánd MT; MbK XII/25] * *szolgálatot ~. 1823–1830:* Zejk a Bethlen Imre szolgájának semmi hasznát nem vette, csak hogy ebéden szolgált neki is az asztalnál, de különben akinek különös szolgája nincsen, a közönséges szolgálók szokták véghezvinni az asztalnál való szolgálatot [FogE 209–10].

4. végrehajt; a efectua/executa; durchführen. *1740:* Az Commissionalit(er) jőtt Parancsolatokot veghez vittem, az Földi Györgyén kivűl, ki utan is ... Brassob(a) bé küldöttem az Plajasokat, még ki nem hozák [Ikafva Hsz; ApLt 4 Dombi János Apor Péterhez].

5. elkészít, megjavít; a face, a repara; herstellen, verbessern. *1737:* Az ujj malom hogy a' Zugoját véghez vitték jobban kezdett forgani [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev.].

6. tesz, csinál; a face; tun, machen. *1694:* Sokadalom celebráltatott. Itt láttam ... Egy lovat ... Az urát megcsókolta, és sok efféle dolgokat úgy véghezvitt, hogy gondoltad volna okos lélekkel felruháztatottnak lenni [Kv; KvE 231–2 VBGy]. *1724:* Ersók monta mig nálam vőlt, Uram igaz hitemre mondom, h(ogy) Pekri a Szolgálójának lábát tartatta velem, és úgy vitte véghez Szolgálójával rendkivűl való dolgát [M.királyfva KK; BK. Thóldalogi Gábor (23) vall.]. *1736:* Az régi magyarok az keresztelőt is nagy pompával, vendégséggel vitték véghez ... noha az közel sem ment olyan pompával véghez, mint az lakadalom [MetTr 393]. *1749:* az Inek ... Sellére ... complex társával potentiose rea ment azon Udvarhazam ajtaját be rontotta, viven veghez ugyan akkor sok szidalmazasokat és karomkodasokatis [Torda; TJkT III. 259]. *1772:* A Szilágyi Josef Uram ... fia ... az ökrökket akarta bé keriteni a Járomba és hogy a Marhákkal nem bánhatott könynyen ... olyan szőrnyű Teremtettézést vitt véghez ... hogy nem halgathattam hanem bé mentem a házomba [Dés; DLt 321. 83b Catalina Nagy cons. nob. Stephani Gyarmathi alias Kováts Senioris (50) vall.]. *1792:* Bardocz Lajos Vr(am) ... egy Bián Juon nevezetű embert igj fenyegetett, Te Bián, mikor másszor ide akarsz jőni ezen szőllőben az ősvenyen felyűl, akkor végj fejér inget, a' komunikaturát vedd fel, s' hozz gjertyátis, és mindent a' Ti vallástok szerint vigj véghez, mert soha tőbb kenyeret nem eszel menydőrgős teremtette mihent ezen az barazdan felyűl kaplak [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. 4a]. *1803:* ollyan lóvőldőzéseket vittek véghez a' Remeteiek; hogy a' Topplitzaiak még tsak közelitteni sem mértek [Toplica MT; Born. XVc 1/90 Góója Todor (80) col. vall.]. *XIX. sz. köz.:* azon Tarsaság Ladájára senkiis semmit ne hitelezzen; annak Securitassára Torbezolásokat véghez ne vigyenek [Kv; ACLev.].

7. elvégez; a-şi face nevoile; sein/ihr Bedürfnis errichten. *1634:* az Téglas Ferenczyne uerese mia tiz seb uala az leanjon, es az fiok cziontis megh tort vala az karyan az eo űtese mia, ugy annyera hogy az ueris mia (: en nalam fekut :) ki nem mehetet, hane(m) minden termezetet az hazban vitte veghez [Mv; MvLt 291. 6b].

véghezvitel 1. terv, szándék megvalósítása, vmilyen ügy elintézése; îndeplinire, realizare, rezolvare a unei probleme; die Verwirklichung eines Plans/einer Absicht, die Erledigung einer Angelegenheit. *1590:* ebben a' gondwisselesben ha eo kgmek az peres tanachbely vraim kesedelmet ereznek, Ne a'

lo Akaratnak meg vonasanak, hane(m) az Igyekezetnek iobbado(n) valo vegheóz vitelenek tulaydonicchak [Kv; TanJk I/1. 138]. *1671:* szóljanak urunknak, hogy ű nagysága küldjön háromezer tallért az portára az követek után az végbeli dolgoknak véghez vítelére [TML V, 642 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1677:* A' kik nem ez fellyeb meg-irt okokbol, hanem más valamely szükséges és igasságos dolgoknak véghez vitelére, vagy annál inkáb magok joszágokban akarnak menni, nem köteles Szolgák, sem nem Tisztviselö emberek, az ollyanok a' Vármegyéknek és Székeknek Fö Tiszteinek, s' azon Vármegyebéli, vagy Székbéli Kapitányoknak-is, az hol lenni szoktanak, értésekre adván ... ugy adgyanak Testimonialist [AC 87]. *1710:* Melynek véghezvitelire a jesuiták tanácsából ilyen practicát kezde: ráfogá, hogy a felesége terhes, mesterségesen naponként a királyné hasán a köntöst úgy igazgatván, mintha a méhiben való gyermek nevekednék [CsH 218]. *1760:* Mindazonáltal nagy kegyelmességét mutatta öfelsége hozzájok, mert minden oláh ecclesiákban a papoknak illendö fundust s ahhoz tartozó appertinentiákat kiszakasztani, ahol a közönséges föld találtatik abból, az hol nem, privatus possessorokéból is excindálni kellett (melynek véghezvitelére magam is expeditus vagyok ez órában is) [RettE 106]. *1792:* Wollyára mint hogy ezen Instructiob(an) mindenek meg nem határoztathattak, és bé nem iktathatták, azért követeink mind azok(na)k ki munkálására valamellyeket más Vármegyék Székes Hellyek és Szabad Városok Követeinél lévö Instructiokb(an) a miénknek látnak, Hazafiai egész indulattal és törekedéssel véghez vitelekre köteleztetnek [Zilah; Borb. II]. *1847:* A kérdöpontokban említett 300 pengö forintok az említett esketésnek véghezvitelére, úgy annak meghitelesítésére meglehet, hogy elköltek [VKp 230 Mutz Todor (48) colonus fiscalis vall.].

2. végrehajtás; efectuare; Durchführung. *1662:* Az én kimenetelem, édes Teleki uram, most nem lehet, noha bizony kivánt jónak véghez vitelére örömest mennék, de az márczius ebei igen kezdék az lábamat rágni [TML II, 269 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1789:* Mind ezek Fö Biro Atyankfianak ... Kir. Gubernium Rendeleseböl olly hathatos Parantsolat mellett adatnak ezennel tudtára ... hogy az iro (!) Rendeleseket Valamint a Földes Uraságnak Ugy a Banyaszoknak[a] is ertesere adni s Intimalni egyszersmind penig azoknak mi Modon Lett Véghez Vitele felöl az Off(icio)latust 15 Napok alatt el mulhatatlanul tudositani szoros kötelességinek ismérje [Kv; TLev. 7/8 – [a]A torockóiaknak].

Szk: *exekúció ~e. 1677:* Ha kik a' más párton lakók közzül, az Erdélyi Ditioban Joszágot birnak, és abbol Potentiat patralnak, a' Vármegye Tisztei elöt tartozzanak Törvényt állani, és azon Tisztek Törvényt és Executiot-is azon Joszágbol, servatis de jure servandis, szolgáltatni; kinek ... a' Fejedelmek az Actornak instantiájára, az Executionak véghez vitelében de brachio Regali prospiciallyanak [AC 176].

3. vmi elkövetése; săvîrşire, comitere; das Begehen. *1661:* Ha kikben elrejtett gonosz indulatok lappanganának, azok is szerencsétlenségünk fordulván, kimutatnák magokat, és bátorságot vennének romlásunkra igyekezö szándékjoknak véghezvitelére [Kemlr. 346].

4. vmilyen hivatal/tisztség betöltése; ocuparea/deţinerea a unui post/a unei funcţii; Erfüllung eines Amtes. *1663:* Ezen tiszteim és hivatalaimban sokszor expediáltattam az becsületes tanácstól és várostól ... gyülésekbe, fejedelmekhez való legatiókba, nemesi lakodalmokba ... dücsöíttessék az nagy Úristennek az ö dücsöséges nagy neve, az ki énnekem ... eröt és elmét adott és alkalmatossá tött ezeknek véghezvitelére [Kv; KvE 186–7 LJ]. *1710:* Érkezett vissza Erdélyböl ... Almási uram. Candidálták és authorálták püspök uramék minden papi hivatal véghezvitelére [SzZs TT 1891. 283].

5. vmilyen munka elvégzése; executarea/efectuarea unei munci; Vollendung einer Arbeit. *1620:* Ado Zedeö Vraim ... tegiek eleghsegesse eo kglmeket az keozeonseges es zwkseges dologhnak veghez vitelere keöltseget administralwa(n) [Kv; TanJk II/1. 295]. *1623:* be hiuassa egy napra feyenkent es ... zep rendell eleykben aggia velek joll megh ertesse az ratiokotis ell hitesse hogy nekik lezen nagiobb keönnyebsegekre haznokra hogy rendell fognak zolgalny mert vgy mindeniknek egy arant jut az zolgalattban egik az masikott nem cziallia megh es magok zwksegenek veghez vitelere inkabb ell erkeznek [BGU 119]. *1702:* A' Dézmálásnak jobb rendel valo véghez vitelére Brassai Spitz Györgj Quartas Ur(am) mellé rendeltetett a' T. Consistorium tettzeseböl, Baranyai István Ur(am) segétségül [Kv; SRE 83]. *1850:* minden T. Pap az általa v(agy) othonn Nem létibe más pap-társa által véghez vitt papi actusokat irja bé mindjárt a véghez vitel után az anya könyvbe, nem pedig más könnyen el tévelyedhető Jegyzésbe [Nagykapus K; RAk 5].

6. tisztelet kifejezése; exprimarea respectului; jn respektieren. *1832:* A' mi megkeseredett szívünkben az ö örökkös tiszteletére emelt oszlop' felállításán kivül, a' mit még ö érette tehetünk az ö meghidegedett tetemeinek tisztességes eltakarittása, melynek véghez vitelét ezen folyó Böjtmáshava' 30ik napján délelötti kilentz órára határoztuk [Nagylak AF; DobLev. V/1185 Dobolyi Zsigmondné Szántó Rósália nyomt. gyászjel.].

véghezvitet 1. tervet, szándékot megvalósíttat, vmilyen ügyet elintéztet/lebonyolíttat; a dispune să fie realizat/înfăptuit/a face să fie rezolvat/soluţionat, a face să se aranjeze; Plan/Absicht verwirklichen lassen, Angelegenheit erledigen lassen. *1667:* Az öszi asszony dolgát is arra kell hagynom, mikor Szent-Péterre megyünk, mert félek, megpiszkatják és csak el is áll. Kisebb dolgot sem tudok én avval az rossz emberrel véghez vitetni; azokban Sármásival az ördög bútt beléjek [TML IV, 10 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1788:* Nem morositásbol tselekedtem azért, hogy Joszágaim Conscriptioját nem vitettem véghez [Branyicska H; JHb XXXI/26]. *1823–1830:* De a fiskus csakhamar inactionálta, perbe rántotta, ellenük teméntelen esketést vitetett véghez, melyért Máthé László is felbosszankodott, vakmerőségre vetemedett [FogE 87]. *1847:* Vádoltatik vallo, miként 1843-ban a három közönség egy esketést vitetvén véghez, s mind annak kiváltására, mind jelesen a maga számára nagy summa pénzt gyüjtetett öszve | Tudom, hogy Varga Katalin éppen most esztendeje vitetett véghez a három fennebb megnevezett helységek részére egy esketést a bucsum-száti disunitus pap, Nyiszta Mojszie házánál két regius úr által [VKp 173, 269].

2. vmilyen munkát elvégeztet; a face să fie efectuat/executat; eine Arbeit vollenden lassen. *1776:* Dobollyi Josefl' Uramis ... Szilágyi Sámuel Vr(am) kaszára valo derék Füvinek el gázolása iránt allegált okát hellyesnek állitván, az el kezdett Munkát mind velünk, mind pedig a Kotsárdi Regiusokkal differaltatta, aszt mondván hogy ak-

kor fogja véghez vitetni, mikor minden kár nélkül véghez mehet [Fejér m.; DobLev. II/477. 1b]. *1796:* sokszor futtattam az eszemet azon hogy miként lehetne a fonást nevezetesen Machina altal véghez vitetni [MNy XL, 362 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. *1806:* mindeneket, a mellyeket a Groff Ur ö nga több 'Sellerei, és 'Sellér Aszszonyai, tellyesitteni kötelesek és tellyesittenek is, ős azokat véghez viszi, viteti, és bé adja [Erdőszengyel MT; TSb 43].

3. végrehajtat; a dispune/a da ordin să fie efectuat/ îndeplinit/executat; ausführen lassen. *1738:* Mltgs Generalis Urunk ö Excellentiaja Parancsolattya szerint, az Három Város kapuin[a] kivül minden utakat 's ősvényeket includáltatni serió parancsoltunk 's véghezis vitettyük [Dés; Jk 506b. – [a]Az Hid felé, az Alparét felé és a Szúv felé való kapu].

véghezvitetett lebonyolíttatott; care a fost efectuat; es wurde vollgezogen. *1828:* Hibás a Felpereseknek az Alperes Özvegy ellen sub B véghez vitetett certificatiojok ... mert az Alperes Özvegy nem simplex Dotalista, hanem Testamentaria Özvegy [Ne; DobLev. V/1129. 1b]. *1847:* Háromszáz forint pengő pénzzel (melyet a falusi bírák fizettek a falu pénzéből, mint a számadás mutatja) az maga mentségére véghezvitetett esketése Varga Katalinnak [VKp 202].

véghezvitethetik elvégeztethetik; a putea să fie făcut/ efectuat; es kann vollgezogen werden. *1662:* ebbéli practica, szakadás miatt következnék, az a sok külső munka is félben maradna, s a belsőnek végbeviteléről is mind erő s idő elvonódván, az is úgy, mint kívántatnék, a szükségnek kívántatásáig véghez nem vitethetett, hanem csak félben maradott volna [SKr 493].

véghezvitetik 1. elvégeztetik; a fi făcut/efectuat; es wird vollgezogen. *1765:* Az melly házasság törvény utja kivül vitetik véghez az semmi házasság ... A melly házasság szer felett valo félelemből vitetik véghez az törvény utja kivül vitetik véghez: De Horvát Ferentznek Böjte Borbárával valo házassága szer felett valo félelemböl vitetett véghez tehát törvény utja kivül [GörgJk 197]. *1819:* Gyaluban ... V: Ispány Nagy Szőllösi Hertzeg Moyses ... szép pompával el temettetett Oratzioval. Az után itt is ... véghez vitetett felette a' Halotti tisztesség, Prédikátzioval [Burjánosóbuda; RAk 91]. *1844:* Mely szelid ki kérdezés, hogy általlam mindenekben a' fennebbiek szerint vitetett véghez arrol Bona fide Bizonyságot tészek [Sófva BN; DLt 1441]. *1847:* Továbbá tudom, hogy a Varga Katalin itten létele alatt égyszer Abrudfalván, másszor Bucsumba vitetett esketés véghez az aránt, hogy Bucsum, Kerpenyes és Abrudfalva nevű helységeknek mi volt régentén a szolgálatjak [VKp 250].

2. végrehajtatik; a fi dus la îndeplinire; es wird vollendet. *1849 u.:* Midön ... Kővárvidéki pénztárnok Pap László börtönét a tanácsház előtt össze csoportozott nép fel akarta törni hogy őt fel akassza, mely törvénytelen 's borzasztó tett, hogy véghez nem vitetett egyedül nekem köszönhetni, ki magam kockáztatásával a nép közé mentem, s csak hosszas beszéd után birhattam vissza vonulásra [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével].

3. vmilyen munka elvégeztetik; a fi făcut/efectuat (o anumită lucrare); eine Arbeit wird vollendet. *1784:* Az is nem kevés meg terheltetésére vagyon az Helységnek, hogy az midön valamely ollyas dolgok adgyák elé magokat, az hol ... Marhával, avagy gyalog szerben valo szolgálat kívántatik ... mind azokat pénzen fogadott Emberek által vitetik véghez, holott az Helység béliek minden pénz béli költség nélkül effectualhattnák [Torockó; TLev. 2/6. 3a]. *1795:* a közönséges Igassággal meg edjező moddal a Betsű véghez vitessék, az Epületekis a Contractus Szerint classificaltassanak [JHb LXVI/44]. *1830:* Mellj Conscriptionak rendi, és modja, hogy mindenekben mi elöttünk, és mi általunk, a' fenn irtak szerént ment, és vitetett légyen veghez, arrol tulajdon neveink allirása (!) és szokott Petseteink erössége alatt Ami igaz hitünk szerént bizonyságot teszünk [Nagyikland TA; TLt 1748]. *1852:* (A conscriptio) Ványai Teleki Lászlo, és Zilahi Farnos Mihály Királyi Táblai akkori Cancellisták által vitetett véghez, és ezeknek alá irásokkal solemnisaltatott [TSb].

véghezvitettetés vmilyen munka elvégeztettetése; efectuarea unei lucrări; Vollendung einer Arbeit. *1794:* A' Venerabile Consistoriumtol ki rendelt exactoria Commissiotol a' Dézmálásnak jobb moddal lehetö véghez vitettetésére tzélozo Proiectum adattatván bé, ez fel-olvastatott és hellyben hagyatván Subscribaltatott [Kv; SRE 317].

véghezvitettetik végrehajtattatik; a fi făcut; man lässt etw vollenden. *1847:* Varga Katalinnak a három helységekben való tartózkodása alatt tudom, hogy vittetett esketés véghez, de mi aránt, azt nem tudom [VKp 238].

véghezvitt 1. megvalósított; care a fost realizat; verwirklich | elintézett/lebonyolított; care a fost soluţionat; erledigt. *1671:* a' Magistratusok serio meg-büntessék az ollyan sanczoltatóknak-is sanczoltatások, ha a' Magistratus által ez iránt véghez vitt Inquisitio jokbol elucescalván és Constalván, a' Director inquiraltatván exclusis omnibus juridicis remediis az Articularis poenat mox et defacto exequaltassa az ollyan sanczoltatoknak [CC 31]. *1820:* Minthogy én ... meg nem eskettettem, se a' véghez vitt Esketéseknek: se az Authentizalásoknak mivoltokrol szollani nem tudok [Várfva TA; JHb 48 Budai Péter (42) fogadós vall.]. *1837:* Küldöm alázatos Tiszteletteł ide mellékelve a' Pántzél csehi Járásbeli Jégverés és Iszaplás aránt véghez vitt Kinyomozást [Páncélcseh SzD; RLt ifj. Szénási József lev.]. *1842:* Idö nap elötti Gyermek eltsinálás gyanujáért Magistrátuális fogságba lévő Rákotzi Aniskának, Ketskés Jákobné Marosán Vanának, Fekete Györgyné Szekelly Sárának Lakatos Legény Farkas Ignátznok, és ... Jáné Máriának ... Désen véghez vitt szelid vallamások [Dés; DLt 85/1]. *1847:* A királyi kincstárnak földösúri jogát tárgyazólag ragaszkodom tekintetes nemes Alsó-Fejér vármegye tekintetes tisztségéhez még a múlt 1844. év Julius 11-éről véghezvitt kinyomozás alkalmával tett alázatos feljelentésemhez, minél többet jelenleg is, hütöm letétele mellett sem vallhatok [VKp 211].

2. elkészített; (care a fost) scris, redactat; hergestellt, redigiert. *1818:* Mely illyetén edgy más között vegb(en) ment Compositionak mind én a ki ado mind a ki vevő exarendator Ur vagy meg jelent személyesse mindenekb(en) meg alloji es meg tartoji leszünk arrol adjuk ezen edgy más között költsönösön véghez vit Compositionalis Levelünket tulajdon subscriptionk és petsetünk alatt [Nagylak AF; DobLev. V/1016 Dobolyi Sigmond kezével].

3. elvégzett; care a fost făcut/executat; vollendet, durchgeführt. *1710 k.:* A politiában éntőlem sok esztendők alatt véghezvitt keserves, éjjeli, nappali, fizetetlen fáradságom-

nak bérét, jutalmát mikor kérem vala, a király azt igazságnak találván, a magáéból megadatni és egyéb dolgaimról is társaimnak parancsol vala [Blm. 993]. *1735:* eo Keglmek Instantiajak ... meritumi in Considerationem jöuén ... kivalt Nehai edes Attyoknak Varos körül Veghez Vitt sereny forgolodások, és fáradhatatlan szolgálattyak (!), s az edgyik Instansnak remelhető hü kedves szolgálattyais fen forogván ... kivansagokat a Nemes Tanáts meg adta [Ne; DobLev. I/161]. *1824:* édgyik Chyrurgys általa véghez vitt Hűmlő oltás [Dés; DLt 966]. *1832:* a Néhai B. Dániel Istvánné Groff Mikes Anna ur aszszony Ő Exellentiaja M: Successorai Osztályok dolgában az általunk véghez vitt Hivatalas egész munkálkodasunkért ... Husz Rftokat Conventios pénzben kezünkhöz vettünk ... Mátéfi Dániel mpr és Verestoy Cséri Farkas mpr. [Kv; Born. IV/31].

4. elkövetett; care a fost comis; begangen. *1749:* egy Banatusi ember az erdőhátsagon ... meg fosztatván, midőn maga kára keresésében Sollicituskodott volna, nyilvánságossá tétetődőt Csorogár László ... által vighez vitt meg fosztattatása [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1789:* Esedezem alázatosan a Tekintetes Officiolatusnak méltoztassék ezen rajtam véghez vitt hallatlan erőszak tételt kegyesen atyai szivére venni [Ne; DobLev. III/653. 1b]. *1816:* Kigyelmetekis jozanabb megfontolásbol az előre véghez vitt Törvénytelen tselekedeteknek valamely Törvényes szint kivánvan festeni ... az előre elfoglalt Marha legelő helyet az Exponens Közönségtől azzal a magak ki Nyilatkaztatásakkal kérették fel, hogy ha azt az Exponens Közonség nem remittálna, ezen esetben Törvénj uttyanis kezek alá venni és magak(na)k readsignaltatni el nem mulattyák [Asz; Borb II Rákosi Borbélly János a szék asszesszora kezével].

véghurka vastagbélbe töltött hurka; sîngerete; in Dickdarm gefüllte Wurst. *1709:* vég húrka edgy. Kereszt csont kettő. Gömbőcz edgy. Véres edgy [UtI]. *1750:* Vig hurka 23 Kolbász a fele Aprolek No 10 Gyongyös hurka N. 6 [Gyeke K; Ks 83].

végig 1. teljes hosszában; de la un capăt la altul, în tot lungul ...; entlang, in voller Länge | egészen; în întregime, pînă la capăt; voll, das ganze, bis zum Ende. *1597:* az gradich mellieket el wegig be dezkaztak [Kv; Szám. 7/XIII. 12 fogházépítési szám.]. *1636:* Vagyon ... keö pincze ... kett szal hoszu uegigh ereö garda [Siménfva U; JHb Inv.]. *1648:* Az megh emletett kut mellet, egy uj ayto mellyek az megh emletett uy keöhazaknak kwlsö aytaja eleöt hoszan vegigh vagyon egy fa oszlopokon allo thornacz [Porumbák F; UF I, 880]. *1652:* Az Vár közepin à Tömlöcz elöt, arczul à kapu felé forditva egy Sorjába hat öreg czifrázott Ágyu ... Csüje, kereke, agya mind Zendellyel bè boritva végig [Görgény MT; Törzs.]. *1669:* Az öreg palotában két renddel végig volt az asztal, mégis nehezen fértek el mind [TML IV, 490–1 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1670:* Kgd parancsolattya szerint Ura(m) az mely privilegiomos leveleimet szorgalmatoson fel hanyva(n), talalta(m); maga(m) parialtam in veris paribus el kültem Sz: pali Jgnat Vra(m)tol, többe soha altal ne(m) olvasta(m) vegigh, hanem csak most hogy parialtam [Beszt.; BLt 9 Nic. Gavay Béldi Pálhoz]. *1753:* azon ekék az mellettünk lévő ország uttyábolis hoszszára végig el szántottak egy ölnyit [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28]. *1760:* A Hizó Sertések ólán feljül ... a' keresztül valo kert mellett végig égy jó árnyék szint kell tsináltatni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1791:* a' Pakulár ... meg ragadván a' Kortsomárost, és a Kortsomáros is ötet, hurtzolodnak vala ... a' Fogadost rutul meg hurtzolák, haját meg-tépék, és az Ingit elöl végig le-hasiták [Galgó Sz; JHb I/23]. *1793:* a' Szent Király utzán végig ... nagy örömmel és katzogások között mentenek [Koronka MT; Told.]. *1795:* (Az instructiot) végig meg olvosván, illyen feleletet ira rea [Ádámos KK; JHb XX/18]. *1816:* En azért tartazo kötelességemböl ... elmentem ... Várfaluán ... üdösb Pálfi János Urhaz, es Személjesen találván az ur előtt a fenn irt Instructiot végig meg olvasám annak tartása szerént procedálék Törvényesen [Asz; Borb II Rákosi Borbélly János a szék asszesszora lev.]. *1851:* Az egész kert ásható része fel van ásva ... végig a' kert közepén veresszőlőfa van plántálva két rendel gyéren [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

2. vmely cselekvés/történés befejezéséig; pînă la sfîrşit/capăt; bis zum Ende eines Vorgangs. *1628:* kezeket be adták hogi ez el Jnditando Causat Matte vra(m) ellen felben nem hadgiak hanem vegigh urgealliak, es sem titkon (!) sem titko(n) sem niluã(n) Matte Vrammal megh ne(m) békellenek [SzJk 25]. *1662:* A fejedelem elesése. Táborának profligáltatása egész végig minden circumstantiáival megíratik [SKr 666 tartalomjelző fejezetcimből]. *1671:* Mivel némely Atyánkfiai a' mi Kegyelmes Urunk parancsolattyával és az Ország dolgaival-is nem gondolván a' gyűlésekre el nem jönek, vagy a' kik el-jönek-is, meg-mutattyák magokat, és azonban nem hogy végig, de még félig sem várják az gyűlést ... decernaltuk hogy ennek utánna az Praesidens Urak a' Catalogust el-olvastatván, valakik jelen nem lesznek a' hivatalokban az Gyűlés bé-állásakor, el-bomlásakorig ... az 200 forint poenát ... az Fiscalis Directorok ... exequaltassák azon declaralt poenat [CC 85]. *1752:* jelen voltam az Udvarba eleitől fogva vegig mig azon Causa decidaltaték [Vice SzD; MvRKLev.]. *1754:* a Funtine hellyben a melly Kerte vagyon Josziv Buzillának ... tavaszszal a Serbán Buzilla fiai Házat építvén réa az Ur Lugosi Lászlo Ur(am) az ide való embereit mind fel költette Jobbágyait és Selléreit ... szellyel hányatta, én ugjan végig ott nem voltam mert elkéredzettem [Tóhát AF; JHb Gávrilla Aldgye (50) zs vall.]. *1758:* Az édesatyja birt negyvenezer forinttal, elég maradott volt az édesanyjára is, de nem ülhete végig az özvegységben, hanem mint az én szegény édesanyám, úgy ő is férhez ment volt medicinae doctor Pápai Ferenchez [RettE 71]. *1774:* De gr. Kornis Mihály úr, aki most bécsi consiliarius vagy inkább cancellarius azt mondotta őfelségének, hogy ha egész királyi authoritását általadta Brukenthalnak, nem szükség Bécsben Erdélynek cancelláriát tartani ... Lehetetlen is megmaradni végig, noha csak három esztendeig szegődött bé arra a nagy uraságra 20 ezer forint fizetés mellett annuatim [RettE 335]. *1777:* Bizony Brukenthal urat sem hiszem én, hogy abban a király előtt való nagy kedvességben s csudára méltó nagy authoritásban végig megmaradjon [RettE 380]. *1808:* ezek ketten végig a' tehenekkel és Lovakkal lésznek, és Sz. György naptol fogva, mind addig mig az hó benyomja a' Lovakkal kihálnak [Farkos U; Falujk 29 Sebe János pap-not. kezével]. *1814:* A keresztelletés alkalmatosságával ... Grof Teleki Adám egész édes Atyai Örömet mutatott, 's maga is a Czéremoniánn egész végig jelen vólt [Mv; TSb 51]. *1847:* Igaz, hogy a közönségektöli eltávozásra felszóliittattam, de miután a három közönségek csaknem sirva kértek, hogy őket el ne hagyjam és maradjak köztök, vezetném ügyöket már végig [VKp 168].

3. teljesen, egészen; de tot, în întregime; ganz, voll. *1593:* Karaz Leorinez vallia: En nekem kertes zomzedom Caspar

deak, de azt tudom hogi igen gonduiseletlen kertire, seot mostonnis puztaban all kerti ... mostannis vegigh all, nitua Aitaia [Kv; TJk V/1. 435]. *1644:* Azt az hazat en atta(m) Gurgulias Istuannenak, s az kuz kertetis en czenallattam mind vegigh ... az eő reszetis en czenalam fel [Mv; MvLt 291. 403b]. *1710 k.:* az örökkévalóság kapuján benézek, mely is már én előttem végig nyitva vagyon | Én vagyok az az ajtó, végig nyitva vagyok előttetek, hadd vigyelek bé az én Atyámhoz, mert látom én, mely megfáradva és terhelve vagytok [Blm. 1013, 1025].

4. örökké; întotdeauna; ewig. *1668:* Kérem csak azon Kegyelmedet, mint kiváltképpen való jó akaró uramat, hozzám experiált kegyes jó affectiojában tartson meg végig [TML IV, 285 Inczédi Péter Teleki Mihályoz]. *1751:* Istennek áldása ti rajtatok, Maradjon végig veletek [Hétfalu Br; EM LI, 127 bethl. ját.]. *1785:* meg bizták magakot az oláhok ... kivált az Erdő háttságiak expressẽ ki adták magokat hogy többé nem szolgálnak ... a Gyogyiak, ezek maradtanak meg a hivségb(en), és még mostis tökéletesek, reménlem hogy végig is meg maradnak [Szászváros H; BK. Bara Ferenc lev.].

végigáll kivárja vminek a befejezését; a rămîne/sta pînă la terminare; bis zum Ende warten. *1648:* Actrix dicit nincz residen(tia)d, azert allas kezest auagi eskedgiel megh hogy vegigh allod az Tőrueni ki menetelit [Kv; TJk VIII/4. 289].

végigalszik átalussza/alvással tölti el az időt; a-şi petrece un timp (prea îndelungat) dormind; eine bestimmte Zeit durchschlafen. *1886:* Ha a napi munka ezer nyűgétől időm volna tervezgetni, azt az álmot álmodnám, hogy csizmadiaműhelyt nyitok s ott aztán csendes nyugalomban végigalszom a még reám mért időt [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhöz].

végigfolyik a curge continuu/neîncetat (pe tot drumul); kontinuierlich fließen. *1805:* A Grofne vitetett el Fuszujkát is, azt abbol tudom hogy a mikor el vitték, a zsák Jukán vegig fojt az utzán [Szamosfva K; BLt 12 Sigismund Weres (73) ns rector eccl. unit. vall.].

végigfolyó teljes hosszában átfolyó; care curge prin ..., care traversează în direcţia lungimii ...; entlang fließen. *1736:* az ott a Falu közepin vegig folyó Pataknak termeszet szerent valo árkán indullyon meg s lássa meg, hogy ha olly bővön es elevenen foly ã vize mint ennek előtte [Vasláb Cs; LLt Fasc. 161]. *1822:* kellett ... (a szőllő) Gyepűjit minden esztendőben tsináltatnam, ugy a' Szőllőn végig follyo patak árkát fel sántzoltatnam [Kv; Pk 4].

végigfordíttat lefordíttat vmit elejétől végéig; a dispune să fie tradus în întregime; etw von Anfang bis Ende übersetzen lassen. *1823–1830:* Németben Gellert leveleit magyarra fordíttották; a logicában a Corneliust, hol pedig a Cicero Oratióiból, hanem én Enyeden járván[a] és látván, hogy a Curtius Nagy Sándorról való históriáskönyvét tanulják a logicusok, én is a Cornelius mellett azt végigfordíttattam [FogE 125. – [a]1793–1795 között].

végigfut 1. teljes hosszában elterjedve átmegy, végighalad; a se extinde cu repeziciune; durchlaufen. *1817:* mikor már a tűz a mű uttzánkann végig futott pusztitva, le jödegeltem az uttzánn a Szegény el pusztultak Kárait nézni [Torda; RkAk 368].

2. elejétől végig átgondol; a rememora, a-şi aduce din nou aminte; durchdenken. *1854:* fölvevém a' tollat, hogy ... a körültem fölmerült eseményeket lejegyezzem ... Végig futék emlékeim borús és derüs fonalán [ÚjfE 5].

végighallgat a asculta pînă la sfîrşit/capăt; zu Ende hören. *1698:* Az pápista atyafiak novemberben indítának olyan hírt, hogy nekik akadémiájok leszen ... nagy ceremóniával fel is állíták az óvári templomban, az hová mind református pap és professor uraimékat, s mind az unitárius papokat és professorokat hívták, és ottan compareáltak, s azon ceremóniájokot, oratiójokat végighallgatták [Kv; KvE 271 SzF]. *1855:* a' sütő ház ajtaján végig halgattam, a' mint nagy igéretek 's fogadások között erőt vett a' nevezett legény Miklos Annison [Uzon Hsz; Kp V/404 Ürmösi Rebeka (16) vall.].

végigjár széltében-hosszában bejár; a parcurge/străbate; durchwandern. *1847:* Továbbá a királyi uradalmi tiszt urak pénzzel fogadott munkásokat küldvén ki a nagy hegyi erdőre ölfavágatásra, Varga Katalina a falut végigjárta maga mellé embereket gyűjteni, kikkel a pénzen fogadott munkásokat a királyi fiscus tulajdon erdejéből kikergesse | Varga Katalin ... a falut végigjárta, s felszólította az embereket, hogy menjenek ki, s kergessék el az uradalom által pénzen fogadott napszámosokat, s ne engedjék, hogy az uradalom pusztítsa az erdőket [VKp 198, 289].

végiglen mindvégig; întotdeauna; bis zum Schluss, immer. *1671:* Ugy mindazáltal ha ő Nãga-is az eleiben adatott Conditiok szerént bir és igazgat, és hatalmas Tőrök Császárhoz valo tökélletes hűségben végiglen meg-marad; Isten engemet ugy segéllyen, s' ugy adgya lelkem idvességét [CC 24].

végigmegy teljes hosszában áthalad; a trece pe undeva în direcţia lungimii; durch etw durchgehen. *1803:* dersi ferentz vram az kalakasival, a buzajan hoszan vegig ment meg pedig nem es az borozdajan hanem a borazdajan kivül haro(m) vagy negy lepesel [F.boldogasszonyfva U; UszLt ComGub. 1201u]. *1817:* A Cseléd Házbol ki jővén, és a Tornáczon végigmenvén, vagyon a Gabanásnak ajtoja [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 3]. *1823–1830:* az asztal végén nekem is volt székem s tányérom, de ott ülve keveset ehettem, hanem mikor a mosatlan tányérokat vittem ki, az enyémet felül tévén, a tornácon végigmenve ettem futva [FogE 91].

végignéz elejétől a befejezésig néz vmit; a privi/vedea (ceva) pînă la sfîrşit; durchschauen, durchsehen. *1750:* ottan láttam nyilván valo paráznaságát ... Kotsis Daninak ... Simon Boritzával végig nézém a mig el végezték dolgokot [Székelykál MT; Berz. 12. 92/61]. *1855:* A becsesebb étkeket nem hozák elönkbe s nekünk a távolból kelle végignézni, miként csemegélik föl azt a választottak [ÚjfE 147].

végignyargal széltében-hosszában szaladgál vhol; a alerga în lung şi în lat, a alerga în toate direcţiile; durchreiten. *1803:* Bornyuk olykor, olykor ... el bogarazván végig nyargalták a Tilalmas határt [Gyalu K; BfN Gyalui cs].

végignyúló hosszan elterülő; care se întinde de-a lungul ...; sich ziehen. *1842:* Vagyon közönségünknek az egyik határba Árokelvé nevű mezőben a' pad és kőkényes két temér-

dek láb földek között, egy végig nyulo gyepje, vagyis üdölője [HSzjP].

végigolvas teljes egészében átolvas; a citi în întregime, a citi pînă la capăt; durchlesen, bis zu Ende lesen. *1662:* Kemény Simon uram is ez levelet látta s végig olvasta, nem mindenik tetszik ő kegyelmének [TML II, 348 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

végigöntöz tetőtől talpig leönt; a uda cu apă pe cineva; überschütten. *1826:* Amidőn is felperes Illyés Jánosné fogadott fiának feleségét, Bíró Annát mint alperest törvénybe szólítatja ily okon; hogy tudniillik az alperes a felperest folyó hónap 2-ik napján elébb öszveszidván, annak utána az alperes a felperest mejbe megragadván a sárba belérontotta s vízzel ottan végigöntözte s csúfos szókkal illette [F.rákos U; RSzF 275].

végigvár kivárja vminek a befejezését; a aştepta pînă la sfîrşit; bis zu Ende warten. *1704:* Ma hívta vala az urakat az úr egy galócára, úgymint Apor István, Haller István, Bethlen Ferenc és Haller György uramékat, amelynek alkalmatosságával is sokáig ittanak az urak ... Én magam pedig végig nem vártam az egész italt, hanem felköltem és szállásomra mentem | a templomba is a generált elkísírők és a prédikációt, misét s Te Deum laudamust végigvárók | ez is egészen végig nem várta <a harcot>, hanem, úgy hiszem, holnap bizonyosabb <hír> is jő [WIN I, 79, 187, 247].

végigver *átv.* alaposan megszid/megdorgál; a critica sever; rügen, schwer kritisieren. *1881:* Az Árva Lottit ő[a] is elfogadta közlésre, de azért tegnap érkezett levelében úgy végigver érte, ahogy csak tud [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz – [a]Gyulai Pál].

végkarika a tengely végén levő karika; străgălie; Endring. *1746:* Tö karika 3. Vég karika 4. Fojto karika 4. Nyujto orrán karika 1. Tengely Vég szeg 3 [Borsa K; Told. 49]. *1805:* A szekér Rudon két nagy vas karika, alkalmos ... vég karikák alkalmosok [Buza K; LLt Csáky-per 124. 31].

végképpen végleg; definitiv; definitiv. *1659:* Ha Kegyelmed, édes öcsém uram, látogatásunkra bejűne, bizony igen akarnám, mindazonáltal nem végképpen, mert ott Kegyelmed igen jó helyen vagyon [TML I, 371 Bornemisza Zsuzsánna Teleki Mihályhoz]. *1662:* Ali passa is igen nagy erővel ez dolgoknak folyásit Tömösvárról nézné és mahol-nap Váradot megszállandó volna, a várbul végképpen kimenni készült vala [SKr 558]. *1671:* a' fogoly sok ideig az fogságban nyomorog, sőt meg-is hal a' fogságban, végeztük azért ... hogy ha penig maga a' ki meg-fogtatta, reá nem érkezhetnék; mindazonáltal levele által tudosíthatná, vagy egyéb aránt-is a Tiszteket annak módgya szerént arrol, hogy továbbá-is tarcsák meg a' foglyot ujjobban, mivel rá akar menni, in tali Casu post quindenam nyolczad napig ujjobban tarcsa-meg a' tiszt, de akkor osztán végképpen igazodgyékel dolga tovább semmiképpen ne tartassék, hanem vagy convincaltassék, vagy el-bocsáttassék [CC 78–9]. *1681:* akkor vegh keppen el igazitodik dolga [Dés; Jk]. *1682:* az ország gyülesere avagy tiszt Uramek, vagy v(a)r(me)gye követi Le vigyek az Levelekett, egeszszen, es ott igazodgyek vigkeppen el az falu dolga Kornis Gaspár Urameje avagy Harinai Ferencz Urame Legyen [Felőr SzD; Ks 21. XVII. 12]. *1694:* Pap Laszlone ... az Varosbul végh keppen ki hajtassek [Dés; Jk]. *1702:* illjen kitsid okért[a] városunkat vég képpen fel praedáltatni akarták 's ha az Bolts ... Isten Méltoságos Commissio Jövetelit nem siettette volna elis követték volna rajtunk [Torockó; TLev. 4/3. 1b. – [a]Az elfogott bíró megszabadításáért]. *1715/1722 u.:* Minthogj a Szász-Fülpősi Ref. Eccla majd végképpen evertalodott, azért conferálom azon Szász-Fülpősi Ecclába menendő, és lakását continuálo Reformatus Pap(na)k ... Beresztelki határonn ... régi ős malomnak decimáját irrevocabiliter [GörgJk 86]. *1772:* Ezen osztályos dologban az Arbiter Birák Urak itélete ha valamelyiknek ... nem tetszenék, Appellálhassa és transmittáltassék az Mlgos Királyi Táblára, az holott is Arbitrálván 'a Királyi Tablán ... végképpen déterminváltassék [Ádámos KK; Ks 92]. *1797:* Ezenn Erdö a' mult Tavaszig mind vágatott, hordattatott ... mig osztán végképpen el fogyott [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 362]. *1806:* a Kükűllő vizenek follyomja a' kérdesztetett hellyről ... Insinér által Gát kőtéssel vétettetett el végkeppen [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1849:* egész tisztelettel kivánom felkérni az ideiglenes T. Kapitányi hivatalt ne terheltessék ... jelen ügyemet végképpen ellátni [Kv; Végr. Vall. 100].

Szk: ~ *való. 1676:* de mivel én az dolgokat úgy nem láthatom s tudhatom, mint Kigyelmetek, az miket látok pedig s hallok, féltem nemzetünk csakhamar utólsó s végképpen való vagy veszedelmét, vagy gyalázatos végire jutását [TML VII, 246 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

végláb határrésznek a neve; numele unei porţiuni de hotar; Name eines Bodenteils. **Hn.** *1594:* Az wig labba [M.péterlaka MT]. *1618–1619/XVII.sz. köz.:* Dios felé meliet végh lábnak hinak [Kovácsi K]. *1626:* Az Also fordulaban az veglabban (sz) [Mv; MVJk]. *1630:* az vegh labba(n) [Marosjára MT]. *1643 u.:/1770 k.:* in loco Végláb [Mezőveresegyháza SzD]. *1649:* az vegh lab (sz) [Nagyölyves MT]. *1659:* az Szilas arkab(an) fen az veghlabb(an) (sz) [Kide K; BHn 86]. *1681:* Az végh labban (sz) [Vajdasztivány MT]. *1699:* Veg Lában (sz) [Szentdemeter U]. *1726:* A vég lább(an) (sz) [Vajdasztivány MT]. *1736:* az vig lábba [Marossárpatak MT] | Az Vég Lábban (sz) [Székelyföldvár TA]. *1737:* A vég lábban (sz) [Erdőcsinád MT]. *1738:* A' Vég Lábba (sz) [Toldalag MT]. *1740:* A Vég lábban (sz) [Egrespatak Sz]. *1744:* A Vég labba (sz) [Szentdemeter U]. *1746:* A Vég lábban (sz) [Hagymásbodon MT]. *1754:* Kellő v. Kéllő meget a Véglabba (sz) [Nagysolymos U]. *1758:* A vég lább(an) (sz) [Egrespatak Sz]. *1765:* A' Vég lábban (sz) [M.szovát K]. *1773:* a' Vég láb nevezetű helyb(en) [Marossztkirály AF; DobLev. II/447. 9]. *1775:* In Vegláb (sz) [M.szovát K]. *1790:* In Loco Végláb dicto [Dés]. *1793:* a' Vég lábba (sz) [Torboszló MT; MMatr. 457]. *1823:* a' vég lábakban (sz) [Abosfva MT] | a vég lábban (sz) [Harasztos TA]. *1832:* fel a' Vég lábba [Dés]. *1844:* a' vég lábban (sz) [Magyarszovát K].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

véglegesen örökre; definitiv, pentru totdeauna; für immer, definitiv. *1670:* Uram, csak kérem azon, ha egészsége annyira szenvedi, essenek által véglegesen rajta [TML V, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1868:* Mily visz(sz)ás ... eme nagy költséggel nyert jómennyiségből (!)[a] tetemes részt (: 10–30% :) mint el nem adható, tehát értéktelen anyagot a felszinre azért kiszálltani, hogy véglegesen mint értéktelen

döntessék ki [Désakna SzD; DLt. – [a]Nem elírás *sómennyiségből* helyett?].

végmatéria kiszabatlan, végben lévő kelmedarab; rămăşită dintr-un vălătuc de material textil; nicht ausgeschneideter Reststoff. *1768:* Egy Daru szin Ezüstös vég materia, színes virágokkal [Nsz; TGsz 51].

végposztó kiszabatlan, kb. 30 méter hosszú végben lévő posztódarab; un vălătuc de postav; nicht ausgeschneideter, zirka 30 m länger Tuchteil. *XVIII. sz. eleje:* Az Remek légyen égy kétszer ványólt Vég Poszto, minden hiba nélkul, az hoszusága legyen őtven két Sing (: i. e. Ul: 52 :) az szélesege szélével edgjut negyven pászma ha pedig valami hibáia tálálna lenni, büntetesség meg az, a ki az Remeket csinált (!) Négy forintig (: i. e. fl. 4 :) [Kv; PoszCArt. II].

végpusztulás teljes megsemmisülés; nimicire totală; volle Vernichtung. *1868:* A templom, mely 1808 ban épült fából, csaknem a végpusztulás pontján áll [Udvarhely Sz; ETF 107. 27].

végre 1. végül; pînă la urmă; endlich. *1562:* némelyek választák a királyságra az Albert herczeget[a], a lengyel Kasimir királynak a nagyobbik fiát. Kit jóllehet azok béhozának, de a királyi székbe bé nem ültetheték. Annakokáért az Albert herczeg megtes megtére és megtértében a falukat mind elrablá és felégeté. Végre Kassa alá méne és ott fekvék alatta valami ideiglen [ETA I, 10 BS. – [a]1491-ben]. *1572:* Orsolia Karaznay Janos leania, Durko Varga Georgy leanya hitek zerent valliak hogy … Eleosser nem Akarya volt meg Mondany vegre Annyera kerdezyk, Mond hogy No Im megh Mondo(m) ha feyem ely essikes, Aztalos Ilko Newe [Kv; TJk III/3. 13]. *1589:* Hallottam eztis Kun Casparne Azzoniomtul, hogi az Sogor Matias deak vgi mond addigh Nyargal az Eori hataron, vigre le zalloth lowarul, Herczegh Palneis azonba ki vete magat az kalongiak keózze es oth eolelgetek egi mast [Dés; DLt 226]. *1592 k.:* semmikeppe(n) ne(m) alkhatanak megh vegre kele Siger Janos vra(m) eleybe(n) az dologh [UszT]. *1653:* Nagy erőss harczot mondják hogy tettek egymással. Végre a tatár adott hátat a bolonnak [ETA I, 74 NSz]. *1660:* Végtére chávét hozatván, itallal kínála és leültete, jóreménységet igírvén, hogy instálna érettünk az vezér előtt, ha háládatlanok nem lennénk. Ajánlván magunkat, az mint lehetett; végre izenvén az vezér, hogy vitetnénk hozzája [Kv; KvE 182 LJ]. *1679/1681:* Udvarbiro Vramis … az kik penig à joban követoi nem akar(na)k lenni; azokat elsőb(en) szoval valo szép intésekkel, az utan dorgálassal; végre kemenyebb fényitekkelis ă jónak követésere kenszericze s szoktassa [Vh; VhU 668]. *1763:* ha … a közönséges Törvény … meg rontatik annak utánna erötelen lészen Nsgtokra és Kegy(e)lmetekre nézveis hogy ha továbrais sine contradictione Nsgtok K(e)gy(e)l(me)tek bè hunt szemmel nézi, tacendo consencéál, ugy el romlik végre a Nsgtok Kegyltek Statussais [Hsz; UszLt 16]. *1772:* Toma Gligoras … támodta légyen meg … Kivorán Todor<t> és Feleségit Májar luanát és mind a kettöt meg is verte, végre egy kendoit el lopta [Záh TA; Mk V. R. VII/17]. *1784:* Az aféle abusus is meg volt eddig az Biráknál, hogy hol ennek, hol amannak már egy, már más ajándékot discretizáltanak, s végre Számadások alkalmatosságával mind az Helységre rották [Torockó; TLev. 2/6. 2b]. *1824:* Egy Gyurka Máris nevű szolgálom egy nehány Esztendőkig nállam lakván … tőllem el szökött s végre Benkő Lajos Urhoz kerekedett [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1856:* mely mián végre meg kelletett mutatnom, hogy … én nem edgyezkedhetem [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

2. végre-valahára; în sfîrşit; endlich. *1619:* Végre audentiám lőn az pasától és salutáltam az uram nevével annak módja szerént [BTN[2] 176]. *1620 k.:* Az orientalis teológusok penig ilyen okát adják[a]: hogy az Isten és az természet heábavalót soha nem cselekeszik, hanem ez világot egyenlővé tötte. Azmely földön és országban egyféle állat vagy gyümölcs <…> igen bőségesen terem, másban meg másféle terem, hogy így ex participatione variorum regnorum lehessen végre egyenlőség; hogy azmi egy országban nincsen, ott az kereskedő emberek hordják más országból oda [BTN[2] 413. – [a]Hogy Egyiptomban miért nem lehet eső]. *1676:* Uram, szánj meg végre engemet is, kit, Uram, az én bűnömért igazán utol hagyál [Kv; KvE 217 AM]. *XVIII. sz.:* De bizom Istennek erős kegyelmében, Megelégszik végre kinom tömlecében, Kiszabadit Isten engem csudaképpen [Barabás,SzO 390 rabének]. *1884:* most végre Ön – az egyetlen – nemes szivében megsokallta a hallatlan bántalmakat, s mesteri tollát megragadta, hogy védelmére keljen, erélyesen, tekintetbe nem véve, hogy Ön személyét is hasonló sértések érhetik [PLev. 115 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

3. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *arra a ~* azért; pentru treaba aceea; deswegen. *1761:* en nékem Brassai Péternek maga Ferentz Lörintz, midön egy alkalmatossággal a' tilalmast kerültük volna, mondotta, hogy menynyünk Molnár Jánosnéhoz, mert ö jó szivel ád a' mi kell akárkinek, mert arra a végre jó Aszszony [Szászsztiván KK; BK. Petrus Brassai (40) inq. vall.].

végrehajt 1. végigvisz, véghezvisz; a aduce la îndeplinire; durchführen. *1669:* Gondolom azt is, ha Csanádra jött volna Szent Páliné, Kegyelmed által menvén hozzá, megtudakozná, azonban praemoneálná is, ha még be nem futta volna, úgy cselekedjék, Isten engemet úgy segéljen, végre hajtom, vagy kiveszek belüle, vagy ugyan markomban szakad [TML IV, 431–2 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1847:* az emberek beszéleni kezdették, hogy Bucsumba jött égy asszony, ki magát Varga Katának nevezi, s felvállolta, hogy a megirt helységekben lakó embereknek a kincstári uradalom ellen az úrbéri szolgálat aránt indított pereket végrehajtja [VKp 231].

2. véghezvisz, teljesít; a executa, a îndeplini; vollenden. *1847:* Az 5. tanú vallja, hogy kik miatt nem merték az elfogatás aránti rendeletet végrehajtani [VKp 297].

3. vmilyen munkát elvégez; a executa/face; eine Arbeit machen. *1794:* A Gyűmöltsös, és Veteményes kertnek csak kevés része volt haszon vehető, nagyobb része Dombos, Süjjedékes, haszan vehetetlen volt, mellynek ki planeroztatására Svábakat hozatott a' Groff … a'kik … el szöktenek de à Groff utánnak küldvén el fogatott, és viszszá hozotott belőllek vagy hatat a' kik osztán el kezdett munkájokat végre hajtatták [Mezőmadaras MT; BKG. Dán Tyira (40) col. vall.].

végrehajtás 1. véghezvitel, megvalósítás; realizare; înfăptuire; Durchführung. *1847:* Nem egyesült görög szertartású püspöki helytartó, méltóságos Ságuna András úr ritka bélátású számítással intézett tervének merészséggel páros

végrehajtása, helyettes-alispán Pogány György atyánkfia és szolgabíró Tövissi Gergely erélyes közremunkálásuk következésében sikerült a több éveken keresztül annyi bajt okozó bujtogató Varga Katalint Bucsumból nemcsak eltávolítani, hanem e megyei börtönbe is juttatni | Mely felszedett pénzzel Varga Katalin, mondása szerént, járt s elutazott Kolozsvárra s Bécsbe a három helységeknek az úrbéri szolgálat aránt a méltóságos királyi fiscus ellen indított pereknek végrehajtásáért [VKp 149–50, 248].

2. megvalósítás, teljesítés; realizare, îndeplinire; Verwirklichung. *1838:* Midőn Tekintetes Hodor Károly Ur égybe akart kelni Tktetes Ferentzi Mária Aszonyal én ... voltam meg kérve a mutuus consensus végre hajtására [BetLt I Antonius Czicziri (72) vall.]. *1844:* az ítéletek végre hajtásában a felek kárával egybe kőtött akadályok üthetik ki magokat [UszLt XI. 85/1. 41]. *1868:* örökösőmnek kinevezem Ügyvéd Simon Elek öcsémet, s felkérem végrendeletem végre hajtására felkérvén, hogy mint örökösőm ... végrendeletemet oltalmazza, s végrehajtatni eszközölje [Kv; Végr.].

3. vmely jogos anyagi követelésnek hatósági kényszer útján történő behajtása; execuţie; rechtliche Ausführung. *1879:* Olvastam – úgymond –, hogy a Magyarországban cikket írt. Ügyes dolog, kérem. Valami végrehajtás körül forog [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. vmilyen munka elvégzése; efectuare/executare a unei lucrări; Vollendung einer Arbeit. *1843:* Ezen előadás módjából látván a biztosság, hogy a beszélő gornyik a közönség érdekében szól, előhívatá a másik gornyikot is, Bárb Kangyint, ki hasonlólag a kérdés alatti erdőmagvetés végrehajtására rendeltetve jelen volt [VKp 76]. *1853:* méltoztasson – ha kivántatni fogna – a' dolog állásárol ... egy saját kebeléből ki nevezendő, 's az én, vagy a' végre megbizando személyesem' közbejötével a' hely szinén szemlét tartando Bizottmány által meggyőződve, – annak végrehajtásához ... hozzájárulni [Kv; Pk 3].

végrehajtat véghezvittet, megvalósíttat; a dispune să fie executat; durchführen lassen. *1868:* örökösőmnek kinevezem Ügyvéd Simon Elek öcsémet, s felkérem végrendeletem végre hajtására felkérvén, hogy mint örökösőm ... végrendeletemet oltalmazza, s végrehajtatni eszközölje [Kv; Végr.].

végrehajtatik (törvényi rendelkezés) véghezvitetik/megvalósíttatik; a fi executat; eine rechtliche Verfügung wird durchgeführt. *1835:* a miként Osztájunkat téjendő határozattyak által el intézik, a szerént azon határozattyak által tellyesen végreis hajtassék [Doboka; BetLt 1].

végrehajthatatlan l. végérehajthatatlan

végrehajtó végrendelet utasításait valóra váltó személy; executor testamentar; Testamentsvollstrecker. *1863:* Semmi kétségünk, hogy ezen végrendelet a törvény szék által is telyesedésbe fog menni – de végrehajtonak még is meg kérjük ezen Varos Nagy érdemű oratora (!) t. Simon Elek urat [Kv; Végr.]. *1865:* tőkém fenn maradó részét kamatoztassák végrendeletem végrehajtoi, 's fordítsák fiu unokáim nevelésére [Kv; Végr. 5] | Vagyonomnak négy felé osztását és gyermekeim 's illetőleg unokaimnak valo átadását végrendeletem végrehajtoira bizom, azon kéréssel hogy a' nyilak ki csinálásába ... gyermekeim, 's illetőleg unokáim kényelmére tekintettel legyenek [Kv; Végr. özv. br. Radák Istvánné gr. Rhédei Klára végr.].

végrendelés végrendelet, testamentum; testament; Testament. *1846:* ezen mostani Végrendelésem által minden eddig tett rendeléseimet meg Semmisittem, erötlenek(ne)k nyilvánittom [Kv; Végr.].

végrendelet testament; Testament. *1844:* Néhai Bartok Ádám végrendelete [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249]. *1856:* én az irt napig mind szüntelen vartalak bé hogy a végrendeletemet meg olvasd, de bé nem jövél [Uzon Hsz; Kp V/407 Kispál György Kispál Lajoshoz]. *1859:* Tamás Zsofia özvegy Czako Jánosné ... végrendeletében megnevezett felkelhető javai ... az egyház biztosai által el árvereztetvén, tőkésittessék [Kv; Végr.]. *1863:* Semmi kétségünk, hogy ezen végrendelet a törvény szék által is telyesedésbe fog menni – de végrehajtonak még is meg kérjük ezen Varos Nagy érdemű oratora (!) t. Simon Elek urat [Kv; Végr.]. *1865:* tőkém fenn maradó részét kamatoztassák végrendeletem végrehajtoi, 's fordítsák fiu unokáim nevelésére [Kv; Végr. 5] | Vagyonomnak négy felé osztását és gyermekeim 's illetőleg unokaimnak valo átadását végrendeletem végrehajtoira bizom [Kv; Végr. özv. br. Radák Istvánné gr. Rhedei Klára végr.]. *1868:* örökösőmnek kinevezem Ügyvéd Simon Elek öcsémet, s felkérem végrendeletem végre hajtására felkérvén, hogy mint örökösőm ... végrendeletemet oltalmazza, s végrehajtatni eszközölje, és csakis miután az biroilag meg nem állíttatnék hanem azzal szembe a Károly fiam Codicillusanak adatnék érvény, akkor végrendeletem szerint járjon el [Kv; Végr.].

Szk: *~en megnyugszik. 1863:* Ha valaki örökőseim közzül ezen végrendeletemen meg nem nyugodna, kedves nőmet ... perrel meg támadná az olyan veszesse el törvényes részét [Kv; Végr.]. *1865:* Rendelem hogy ha gyermekeim közül bár melyik ezen végrendeletemen meg nem nyugodna, annak fel bontására vagy meghiusitására bár mely uton lépéseket tenne, ezen nem várt esetben, ezen végrendeletemnek ellen szegülő gyermekem, csak is a' törvények által számára rendelt köteles részt (: Pflichttheil :) kapja ki mind fekvő mind felkelhető összes vagyonombol [Kv; Végr. 6] * *~ét megteszi. 1853:* e folyó 1853k évi aprilis 26k napján ... magam végrendeletét megtettem kevés szerzemény javaimra nézt [Kv; Végr.] | fogadott Leányom Gyárfás Katha ... mekkora engedelmességgel, őszinte ragaszkodással és szeretettel viseltetett erántam, s ebből ki indulva aztot is remélvén, hogy ez után is ugyan aztott teendő lészen, ne hogy a csapás készületlen tanáljon, sietek meg tenni, végrendeletemet [Lécfva Hsz; Kp V/387] * *~et tehet. 1862:* A menyei Szent hatalmasságnak az ő meg mérhetetlen bőlcsességének köszönhetjük azt, hogy egymásnak vagyonroli végrendeletet tehetünk [Kv; Végr.] * *~et tesz. 1853:* Ozvegy Mltgs Gyárfás Ferencznő Gyárfás Rósália aszony ... minket kéz fogdosás által Birainak vállasztván tevé előttünk ép elmével ép elmével (!) ... e' következendő végrendeletet [Lécfva Hsz; Kp V. 387]. *1862:* Én Tamás Anna – férjem Boér Károlynak, velem szembe tett gondoskodását lelkemre véve ... én is éppen azon szerű végrendeletet teszek vele szembe, mint a minőt ő ... velem szembe tett [Kv; Végr.] * *állandó és megmásolhatatlan ~. 1854:* én is ... fenjárolag időmhöz képest erőtelen testel ugyan, de ép 's jozan elmével ... tevék ilyen állandó, és megmásolhatatlan végrendeletet [Kv; Végr.] * *elmásolhatatlan ~. 1849:* Alább nevemet irt

jozan elmével meg fontolva e rendeimmel tudtára, 's emlékezetire adom mindeneknek a kiknek illik: hogy ... tevék ilyetén el másolhatatlan vég rendeletet [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.] * *feltételes ~. 1868:* Mely feltételes végrendeletemet saját akaratom szerint meg irva alá irtam, 's három tanu elött magam végrendeletemnek nyilatkoztatok [Kv; Végr.] * *kölcsönös ~. 1862:* most mig Isten kegyelméből egészséggel, és ép elmével birunk, kivánunk vagyonunk folött rendelkezni, és egyetertőleg a következő kölcsönös végrendeletet tesszük [Kv; Végr.]. *1863:* Alább neveinket sajátkezüleg alá irt házas felek, ugy mint kolo'svári választot esküdt polgár idősb Jelen Pál és Konnert Ersébet idősb Jelen Pálné ... jozan meg fontolással, és ép elmével halálunk esetére teszszük a következendő költsönős végrendeletet [Kv; Végr.] * *pótlék ~. 1856:* Pótlék végrendelet Azon végrendeletemnek potlásaul melyet ezelött tőbb évekkel tettem s melynek eredeti példánya ... Péntek Istvannénál van [Kv; Végr.] * *vagyonróli ~ → ~et tehet.*

végrendeletileg végrendelet által; prin testament; durch Testament. *1865:* kezelje[a] ... az, kit végrendeletem végrehajtoi e végre kineveznek, ennek történthető halála esetében pedig az, kit ezen kezelö maga helyett végrendeletileg ki nevez 's igy tovább, melynél fogva felkérem az ily modon ki nevezendö kezelöt, hogy mindjárt ki nevezése után végrendeletileg utodjárol gondoskodjék [Kv; Végr. 4. – [a]A hagyományozott vagyont].

végrendelkezés végrendelet/testamentum; testament; Testament. **Szk:** *~ét megteszi. 1864:* Alol nevemet saját kezüleg aláírt Somogyi János ... hogy fáradságosan és szorgalommal gyüjtögetett vagyonunk felett czivodások ne történjenek ... végrendelkezésem következőkben teszem meg [Kv; Végr.].

végrendelkezési végrendeleti; testamentar; testamentarisch. **Szk:** *~ nyilatkozat. 1855:* Mezei István és neje Dimény Anna ... a' fennebbi végrendelkezési nyilatkozatot elöttünk ... tettek [Kv; Végr.].

végrendelkezik végrendeletet/testamentumot készít/ír; a testa, a da dispoziţii prin testament, a-şi face testamentul; ein Testament errichten. *1863:* fiam Szentes Károly azon véleményben, hogy én mint öregségre hajlott anya tán elötte fogok elhalni, s igy ő a köztünk létre jött mutua fassionál fogva az én vagyonomat is öröklendi ... egy codicillust hagyott hatra, melyben nem csak kötelességi részemet megsértette, hanem saját összes vagyonomrólis végrendelkezett [Kv; Végr.].

végső 1. vmely sor(ozat) végén levő, utolsó; ultim, care se află la sfîrşit; letzte. *1629:* Ezen szeren az végső kis ház ... külső ajtaja pártázott, festett, vas sarkakon, paraszt zár rajta [Szu; SzO VI, 97]. *1632:* Teömleöcz bastia mellett ualo uegseö hazra nilik egy bellet festettlen pantos sarkos be uonos retezes ajto [UF I, 162–3]. *1636:* Ezen tul az kertnek masik ueghseö szegeletiben egy Jegh uerem tele Jeggel [Siménytva U; JHb Inv.]. *1639/1727:* menvén arrol az határ Dombrol nap kelet felé, egy végseo Föld dombott, avagy határ halmott hányattunk [Bala és Kisnyulas között (MT); Ks 14. XXXI. 3]. *1676:* Nyilik ezen házbol az nap keletre valo vegső hazra vas sarkon pánton vás kilincses kilincs fös bé vonos forditos bellett fejer ayto [A.szombatfva F; UF II, 760]. *1685 e.:* mentünk az vegsö öreg házra ... Ebben vad(na)k ... Mázos. s fenyes kályhas kemencze Nrö I | Az vegsö haz vegiben vad(na)k az palankig ket sorjában ültetve vad oltani valo fák [Borberek AF; MvRKLev. 8, 9]. *1736:* Keztyűjök az nagyobb rendű asszonyoknak selyemből szött czifraság volt, az alább valóknak tiszta czérnából szött keztyűjök volt, az keztyűből az végső ujja iziig az kezek ujjai kün voltanak [MetTr 342]. *1844:* a' mészárszék felé nyulik ... öt lábbol állo fenyö deszka kerités, az ajto feleken kivül öt tölgy sasok közé hellyezve ... a' végsö láb kert is négy szál fenyö deszkával van fedve [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével].

Hn. *1733:* Az Végsö Padban (sz) [Göcs MT; EHA]. *1767:* A végső padban (sz) [Göcs MT; EHA]. *1805:* A' Végső Völgyben (k) [Timafva U; EHA].

2. cselekvést lezáró, legutolsó; final (a unei acţiuni); allerletzte Handlung. *1710 k.:* Már nem képes dolog, annak végére menned, aminek végső vége nincsen, bár annak hogy mennél végére, aminek kezdö vége sincsen [BÖn. 460]. *1711:* a buzát két asztagba raktak volt ... annak cseplesit, es vegső szorásat 16 Marty vegzók [Impérfva Cs; BCs]. *1757:* még két Istálocskát kivántatván végső igazitásba vétetni el ne mulassák, a' Majorba kezdett uj Istáloval edgyütt hogy már látodhassanak jo allandoságba [Déva; Ks 92. I. 23]. *1835:* az egész gyüjtemény ... egyházi felsőségeinkhez fog végső meg vi<s>gálás és meg állitás véget bé mutattatni [Nagykapus K; RAk 11].

3. az élet végén levő; care este aproape de sfîrşitul vieţii; am Ende des Lebens seiend. *1662:* Christianus doctor a fejedelem jobblában eret vágatván, annak állapotjábul ottan eszébe vévén, a tudós ember is titkon a belső embereknek meg is jelenté: ollyan gonosz jelt még a fejedelem környül soha nem tapasztalt volna, mert bizonyára nem messze volna életének végső határa [SKr 289].

Szk: *~ búcsú. 1657:* Megérezvén halálának is közelitését[a], Catherinától[b] és minden rendektől végső búcsút vött, communióval élt [KemÖn. 130. – [a]Bethlen Gábor 1629-ben. [b]Feleségétől, Brandenburgi Katalintól]. *1710:* József király nagy dícsírettel Bécsben visszajövén, és a császártól kedvesen s pompáson excipiáltatván, a kisebbik fiát, Carolust a császár spanyol királynak declarálja, és nagy haddal elkészítvén, Hispaniában elküldi, megcsókolván s végső búcsút vévén tőle, szép áldásokkal magától elbocsátá | Azután maga dictálván, deákul hosszú levelet írata a császárnak ... bánja, hogy őfelséginek tovább nem szolgálhat, eddig való szolgálatában esett fogyatkozásiról alázatoson bocsánatot kér, s őfelségitől végső búcsúját veszi, kérvén azon, őfelsége tekintsen kegyelmes szemeivel erre a megnyomorodott Erdélyországára [CsH 327, 413–4] * *~ óra. 1687:* Mw ... Lippay Mihálj és Blenjesi Szabo Janos hivattattunk ... Nehaj Szenpeterj Mihaljtol ... éczakának idejen, látván szeginj jo Akaro szomszedunk hogi már Jsten az eö Vegsö oráját el hozta tön mi elöttünk, illjen testámentumot [Ne; DobLev. I/30] * *~ pompa. 1720:* Kérem Nagjcsagod mindenek felöl parancsollyon hogj keszületlenségben Néhai Méltosagos Groff Uramnak eö Nagjcságanak vegsö Pompaja az én erötlenségemböl en ne okoztassam (!) [Petek U; Ks 96 Petki Széki István lev.] * *~ szolgálat. 1561:* mynd az tiztesseges okossag mynd penig, es fewkeppen az istenhes (!) es atiankfiahoz ualo zeretet azt mutattya hog' az hallottaknak wtoso es wegsew zolgalattyokbaes ielen leg'w(n)k [Kv; ÖCArt.].

4. vminek a végét jelentő/okozó; care înseamnă sfîrşitul;

Ende bedeutend/verursachend. *1710:* Ha pedig a condítiók ellen valamit cselekeszik Béldi Pál, úgy osztán nyilván az ország elött vádolhatják, s meg is nótáztathatják, különben is tudván azt, hogy Béldi Pál a rajta esett méltatlanságot semmiképpen el nem szenvedi, hanem bosszút igyekezik érette állani, s akkor jó alkalmatosságok leszen végső veremben ejteni [CsH 126].

Szk: *~ elvesztés. 1661:* Zaránd vármegyének részecskéjét szüntelen fenyegetvén, holdolásra kénszeríti, és az melyekből végső elvesztésére való szándékját homály nélkül általláthatjuk, Erdélyben lévő Belsőszolnok vármegyére is reá írt [KemIr. 343] * *~ pusztulás. 1659:* megh értheti kegltek, minemű fel gerjedet haragia legyen az feö vezérnek, ez szegeny megh romlot haza ellen, kit ha nem complanalhatunk feleo ez uttal vegseö pusztulasa ne legyen ez szegeny hazának [UszLt 15 fej.]. *1714:* Az melyet[a] mélts. Gróf uram ha Ngod s az nemes szék meg nem tekint s nem könnyebíti dolgunkot, instálunk alázatosan, hogy egészen végső pusztulásunk lészen [Kozmás Cs; SzO VII, 199. – [a]A marháknak fuvarozásra való elhajtását]. *1823:* éhel kellenék el veszni házi nepemnek s magamnakis végső pusztulásra kellenék jutnom [Kv; ACLev.] * *~ romlás. 1661:* ne is igyekezzék oly dolgokra kifakadni, melyek által nem lecsendesíttetik, sőt inkább több és nagyobb zürzavarokban elegyedik, és végső romlásra is juthat az megromlott szegény haza állapatja [KemIr. 349]. *1756:* essék meg rajtam a' N(e)m(e)s V(á)r(me)gjének könyörülő Szive és tanáljon fel ollyan p(ro)pria Cautiot, utat modot, hogy ... ne jussak éppen Végső romlásra es pusztulásra, és a' N(e)m(e)s V(á)r(me)gjéből ne kellessék ki pusztulnom, s gyermekeimmel együtt keserves kóldulasra jutnom [M.köblös SzD; RLt] * *~ veszedelem. 1664:* Uram ... ez háboruságos, zenebonás czjak nem uegseö ueszedelembe(n) forgo allapottjaba(n) [Marosbogát MT; BálLt 52 Balintith Sigmond lev.]. *1685:* A Pogyan (!) Nemzettől ... Isten jtiletiből Szegíny vegsö veszedelembe forgo Hazank, kürül vetetet, vgj hogj csak nem a Pitvaraban vagjunk minden orán a mikor Akarja lütet Gjujthat vesztegethet Benünket es igy vegsö veszedelemtul tartvan a ket nagj Gonas (!) közöt melyiket valasom, alig tudom megis jnkab az en Tecesemból a Porta Hüsegebén maradgjunk meg, javallom [Gyf; Törzs. Barcsai Ádám kezével].

5. tovább nem fokozható, szélső; extrem, foarte mare; äußerst riesig, extrem. *1607:* ha Az Jsten Czeffej Margit Azzont kegielmes gonduiselesebéöl, Hazas tarsul eö kemenek nem rendelte volna Az sok kar vallasok es fogiatkozasok miatt, Jozaganak nagj rezeteol priualtatnj kellet volna, eö kemedekis peniglen vegseö zegensegre kellet volna Jutnj [Ks NN 30].

6. utolsó és döntő; ultim, cel din urmă; letzte und entscheidende | amin már nem változtatnak; definitiv; definitiv, unveränderbar. *1608:* megh emlekezuen az eö kgme edes Attianak es Annyanak ... vtolzori es vègseö akarattiarol Testamentum tetelereöl [Kv; RDL I. 85]. *1619:* Az köztünk való altercatió deliberatiójok mikor mint forgott, azt vélem nem közlötték szinte, de azmikor az fövezérrel az végső válaszom lött, altercatiónkkal abban is tartott másfél órát [BTN[2] 195]. *1789:* Végső Computust incaltunk a' Proviant Tiszt urral az holnapi Administratiorol [Cssz; USzLt XIII/97]. *1793 k.:* méltoztassanak ezen Causában levő Inctusak(na)k törvénjesen meg hagyni, hogj Leveleiket ... mi velünk közöllyék; hogy Mi is a rendelt üdöre, azon okokra ellenvetöleg meg felelhessünk, meg felelvén pedig, a Tkts Generális székis maga végső iteletit benne meg tehesse [T; DobLev. IV/730. 3b]. *1794:* sajnoson tapasztalyák, hogy a Tutor Ur ezen dolognak végső meg határozását, és az Árváknak Kielégittését huzni halasztani, s egyben zurni, zavarni ügyekezik [CsS]. *1800:* Ez a Felséges fö Kormányozo Tanácsnak, végső és változást nem szenvedhetö parancsolattya volt [SRE 835]. *1857:* Mi mind edgyenként, mind közönségesen készek lévén edgyezkedni 's fizetni az edgyezés szerént, ha a' Méltoságos Ur végső poroncsát irásba tisztelhettyük [Márkosfva Hsz; BetLt 4]. *1867:* Mult vásárnap T. Pálfi Lajos bátyám nállam vala hogy a még az elött itt járta alkalmával tett Szavának áljon, hogy Zári Simonné által birato Jószágok el adása felöl végsö égyezetre lépjen [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor Nagy Károlyhoz].

Szk: *~ exekúció. 1662:* Kiknek törvénytételekbéli illy authoritások vala: hogy mind vármegye-, városbéli, szombati-városi birák, polgárok, porkolábok, hajdúhadnagyok szokott törvényes székeinek szokott méltóságok mindenekben erejekben hagyatván, ha kik akárminémű injúriáltatások, hatalmat illethető pereiben peresit e fórumra ... megidéztetne, az ollyan akárminémű causákban (jószágok, örökségek dolgain kívül) a tizenkét forintig csak exmissió, bizonyításra való kibocsátás után végső törvényt és executiót, igaztételt is szolgáltathatnak vala, minden tovább való apellátió és fogás-elbocsájtás nélkül [SKr 420–1]. *1766:* a földeket borozdárol borozdara meg visgállyák ... és valami ... végsö executioban vétetni parantsoltatott [Kp 240 gub.] * *~ határozás. 1824:* általam el testálhato vagyonyaimrol az alább irt végsö határozásomat hagyom [Torockósztgyörgy; BLt II/12]. *1824/1826:* Mely Testamentum végsö határozásom mellett réám valo további dajkálkodását is remélvén, az élet terhei hordozására az Szent Ur Istentöl Feleségem számára elegedendö kegyelmet is esdeklek [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1092. 5a Kökösi Dobolyi István végr.] * *~ igaztétel → ~ exekúció * ~ rendelés. 1796:* A' Teremtö, Megváltó és Meg-szentelö Szent Istennek Nevében etc. En K. Dobolyi Jósef, tészek ilyen végsö rendelést világi szerzett jovaim 's keresményim felöl[a] [Maroskoppánd AF; DobLev. IV/760. 1a. – [a]Köv. a végr.]. *1843:* a' Tekintetes Urnak es Aszszonynak néhai szülei ... még 1825-be Augustus 27-én hátra hagyott kedves gyermeki számokra végsö rendeléseket meg tévén, azon végsö Testamentum minden pontyaira nézve oly' formán Complementizáltatott[a] [Uzon Hsz; Kp V/379. – [a]Folyt. a szöv.] * *~ szentencia. 1677:* Ha ki peressét ratione praenotatorum Casuum a' Táblán akarja keresni; elsöben a' Terminusnak elötte ... legitimè evocaltassa; ... ha kik penig nemoban hadgyák magokat, azokra per non venit Sententia adassék, de illyen móddal ... mely második Terminusra-is az Inhibitio mellet, ha nem compareal, végsö Sententia adassék [AC 178] * *~ teljesítés. 1807:* a hozattatando Itilet ... minden Törvényes menedékeknek ki rekesztésével, végsö tellyesittésben vétetödni rendeltessék [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] * *~ testamentaria diszpozíció. 1633/1672:* az jo cseledes gazdának, az kire az Ur Isten vagy kissebb kevesebb, avagy több aldásit bizta, nem illik házát és háza népét bizonios el rendelés és végsö testamentaria dispositio nélkül minden keresztyeneknek jo rendtartasok szerent hadni [LLt Fasc. 159] * *~ testamentum → ~ rendelés * ~ törvény → ~ exekúció.*

7. utolsó lehetőséget jelentő; ultim, care reprezintă ultima posibilitate; eine letzte Möglichkeit bedeutend. *1809:* Könyörgö Levelemre tett végsö resolutionak sollicitatioja, és el hozása véget elkelletvén mennem Kolosvárra ... Hf 24 [Szu; UszLt ComGub. 1753u.]. *1848:* Ezen végsö fel szol-

litást tettem fõleg általam tisztelt Apossáért ... hogy ne vádoltassam atyafiságtalansággal [Csapó KK; DobLev. V/1275 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

Szk: ~ *nap(ot tesz). 1603:* ez feliül megh irt Galfi Gergeli idezte Rhegeni Albertot teoruinre az adossagert ... Az fel Peres Galfi Gergeli azt ne(m) engede miuel hogi az eleottis keczjer ueotte Rhegeni Albertne menedekre es harmiadczjor Vegseo napot teottek melie(n) Rhegenj Albertnak hozza kellet uolna felelni [BeszLt 15 „Miklosi Janos es Zeoke Pal Agoston Janos Doboka Varmegjeben Niuzaliban lakok ugja(n) Niuzaliban ugj mint esküt birak" nyil.].

8. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: sorban az utolsó dolog; ultimul lucru (dintr-o serie de elemente spatiale); letzte Sache (in einer Reihe). *1770:* Amely házhely a falu felsõ végin, az úton felül a végsõhöz második, az Dobai Péteré a nagyatyámé volt, melyet mutaték neki inquisitióból [RettE 228].

végsőképpen véglegesen; definitiv; endgültig. *1632:* az mely difficultás egy más kozõt, az osztás dolgab(an) fen úolt, aszt õ Nagok mű elottünk vegsõkeppen el igazitanak attjafi keppe(n) [T; BLt 1]. *1669:* Edes Komám uram, mindenkor sententiám a volt, ha végsõképpen elveszteni nem akarnak bennünket, Z(ólyomi) kihozásától nem félek, mert semmi ratiója nincsen [TML IV, 608 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1671:* Már az Halmágy vizéig oda igírtettek az faluk Jenõ felõl, csak maradhatna abban, de még nem végsõképen mehetett eddig végben [TML V, 569–70 Türi László Teleki Mihályhoz Philippiből]. *1677:* Az ollyan személyeket penig a' Fiscalis Director, avagy Donatarius evocaltatván, az hadnak le-szállitása után, akár Octavalis Terminusra, akár Gyülések alatt lenni szokot Táblára, és ot minden haladék nélkül valo Exceptiok, Processusok, és Remediumok kivül, végsõképpen meg-itiltessék, és tizen õtõd nap mulva executioban-is vétettessék | ez törtenetben, a' dolognak megvilágositására s' bizonyitására tizenõtõd nap adattassék, és ackor végsõképpen el igazittassék [AC 92, 190]. *1695:* Mivel a károsnak az a' szemely az kitul az Lo el tartatott szavattyossat sistalta, a' sistalt szavatyosis szovattyossat fel keresven Deternealtatta eddigh ezen dologh tovab nem mehetven, tartozik az Káros a' Detinealt szavattyossigis el faradni, lassa azon szavattyos adhattyae eleb szavattyossat avagy nem, ha adhattya tovab is el kel fáradni az Károsnak valamedigh az szavattyossag vegso keppen megh akad, ottis dolga Juridice el igazitathatik [Dés; Jk].

végszeg tengely végén levő szeg; cuiul de la capătul osiei; Nagel am Ende einer Achse. *1827:* Durnye Silip és Valaszutyán Juon Béres kezek alatt vagyon egy vasas ökör szekér ... a' Rudján 5 vas kapots ... a' Derekát õszve szoritto két vas kűpüs tsatló – 4 elviselt pengõ – 4 vég szeg [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

végtében szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *egymás* ~ egymás mellett/után; unul lîngă/după altul; neben-/nacheinander. *1785:* a Sűtő ház, azon tul mindgyárt a nagy konyha a mellett a Szakáts ház, azon tul mindgyárt a kertész, és virág házak égymás végtében vagynak [Szamosfva K; Born. XXIXb. 20 Kornis Krisztina conscr.]. *1791:* most egy más végtében esvén a' Sikátor mellett lévõ két Telke az Eklának, azokat vagy egyben foglalhatja, vagy egyiknek valamely részét a másikhoz ragaszthatja [Kv; SRE 272]. *1803:* Dászkál Gavrilla ... Lakatt a Titt Talinger Fridrikné Rátz Sofia Asz(szo)ny Rétze Kereszturi vulgo Lá Fintine mellett Lévõ hellyén a holott egymás végtében Lakott hét vagy nyoltz Esztendeig [Récekeresztúr SzD; SzentkGy 16 r tanú vall.]. *1812:* (A) per alatt lévő Berek ... egy más végtibe esik az Eklésía Berkével [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 26 Czigány Vajda Juon (60) col. vall.].

végtelen l. végetlen

végtelenül nagyon, erősen, igencsak; extrem de ..., foarte; sehr, äußerst. *1880:* Végtelenül örülök! | te kacaghatsz engem, Pista, de végtelenül fáj nekem, ha látom, hogy a buta, felületes, léha ízlésű publikum kötekedik benned, holott erős meggyőződésem, hogy csak idő kérdése, hogy első írója gyanánt emlegessenek nemzetünknek [PLev. 76–7, 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

végtére 1. utoljára, végül; în sfîrşit, pînă la urmă; schließlich. *1595:* 27. Noüemb(ris): Egy Egez hętig czjnaltatta(m) az feredõ haznal: Az kemenczeröl hordottak le, az nagy örög koúacz köuet: Es az ahgh (!) boltasit (!) bontottak le: 6 szeker Agyagat nyomtak, és azt el tisztittottak, és meg segittetek czjnalnj: vegtere ismeg fel hordottak és be raktak az Nagy örög ęp koúaczköüeket [Kv; Szám. 6/XVIIa. 251 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* Molnar Jstwanne Anna azzony ... vallya Azt hallottam Zenthmiklossy Gergeliteol egy nehani zory kerdesere varady Istwannenak hogy azt monda az Piaczon hogy az Aranyatt el nyertek es el chygankottak ... Egy nehanizor bestie lelek kurwafy azzonnak mondwan vegtere vgyan be rakodek rea (!) es az lelkewel zydalmazwan fenyegette hogy megh ma bizony megh very az tanyertis hozza haza [Kv; TJk VI/1. 503]. *1633:* kezde Zalkay Mathe az szanto Marto(n) laba(n) kapdosni, es uegtere eolbeis essenek es ugy dulakottak egimassal [Mv; MvLt 291. 111b]. *1638:* Istua(n) Deàk ... akkoris torkon ragada s ugj meg fogta hogj ... czak aligh tikogot ... üteötte czapta fojtogatta s uegtere ugja(n) az feöldre ismet lenioma s ot ozta(n) ugia(n) sokaigh veztegete [Mv; MvLt 291. 131a]. *1653:* A tatár a havasra elejekbe jött – a mint feljebb mondám – és vitézül megvítt a hajduval harmad egész napig. Végtére megfutamtotta a Ráduly vajda hadát mind hadastól a tatár [ETA I, 74 NSz]. *1662 u.:* mindenek Barcsai körül Rákóczi jövetele miatt nagy félelemben voltak ... kettőnként, hármanként és csoportonként is, kik alattomban, kik penig nyilván, mint a kik Rákoczihoz szitnak vala ... a Barcsai táboráról mind haza oszlottak vala, úgy hogy a fejedelem csak maga fizetett hadaival maradna végtére [ETA IV, 292 EI]. *1667:* Az mi a huszti állapatot nézi, hétfűn vacsora után ben levén urunk ő nagysága házában, forgatók asszonyunk ő nagysága előtt az árvaságot: végtére sok discursusok után nyugodtanak és recurráltanak ő nagyságának arra a deliberátumra, melyet az tanács urak concluláltak [TML IV, 146–7 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1715:* aki penig el nem adta a' maga kaszálloja(na)k fűvét, maga kaszálta ... végtére penig, esztendőt által valo termésének árrá, 52 forintrais hágott [Ponor TA; WH. Mikle Iuon (40) vall.]. *1723:* Elsõben sok kár láttzott abban ã Berekben ã Malom gáttya miatt, de naprol napra mind addig hánnya az árviz az iszapot, hogy végtére még jobban meg épül [Királyfva KK; MbK 162]. *1762:* Mura János, feleségét meg tanálván az Udvarb(an) bé viték, és meg tsapták keményen elsõben egy Sűtő kementze Lapátal, az után egy páltzával, végtére kalodáb(a) verték viradtig [Branyiczka H;

JHb XXXV/51. 9]. *1806:* Ilosvai György nevü kováts ... imit amott vandorlott és vegtere Kolosvarra menvinn oda telepedett [Dés; DLt 17/1809]. *1841:* az Erdö vágatás a' Bakk Szurdukan kezdödve a' Somos élin ... folytatodva ... végtére az innetsö Vágottra megyen által [Gyalakuta MT; EHA].

2. végre; în sfîrşit, în cele din urmă; endlich. *1657:* noha elöször mondaná ugyan, hogy az ordinancia nem engedi, de végtére megszégyelvén magát mondá[a] [KemÖn. 450. – [a]Köv. a szöv.]. *1662:* ha egyik relígió a másiknak felében nem becsültetik, bizonyos békesség és egyesség állhatatosan kezd az országbéliek közt megmaradni. Ezeket pedig annak okáért akartuk közönségesen kibocsátani, hogy immár végtére, holott egyébképpen sem lehetett, király Urunk őfelsége a mi nyavalyánkat meggondolja [SKr 117]. *1669:* Az Istenért kérlek, lelkem, már végtére legyen hitelem előtted [TML IV, 495 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1823–1830:* Ezen 1795-ik esztendö végén, csakugyan végtére decembernek 15-ik napján, délután 3 órakor a báró Kemény Miklósné Vas Krisztina házától ... elindultunk Kolozsvárról [FogE 161–2].

3. teljesen, egészen; în întregime; voll, ganz. *1843:* mely megbetsült fiatalos Erdönek erdö gyapját ... az Nemes Szék az Megyesfalvát sinte (!) végtére el pusztito Viznek más huva valo vételéért az Csapo es odal gátakban tétetnek [Megyesfva MT; LLt].

végü szélü; cu capătul/marginea ...; -rand, mit einer Art Rand/Kante (versehen). *1620:* Zaz fekete vegü gioleztul f– /75 | Zaz fekete vegü fedeltül f– /75 [Kv; KvLt II/69 VectTr. 10, 15]. *1627:* Egy Derekalj veres uigw vászon az toka igen hitua(n) hogy ki ne hullion az tolla Eöszue vagio(n) keotue [Kv; RDL I. 132]. *1688:* Egy végh fél véges fejer vegü patyalattol f– //09 [BfR VectTr.].

Szk: *abroncsos ~. 1809:* egy Abrantsos végü viseltes Kendö [Mv; MvLev.] * *aranyos/aranyozott ~. 1644/1759:* Vagyon egy paraszt ezüst kalán, item más gombos aranyozot végü ezüst kalán is pro florenis egy Denar(rorum) 80 [Ne; DobLev. III/651. 5a]. *1711:* 10 Sing keskeny Aranyos végü Pantlika 1//50 [ApLt 5] * *bojtos ~. 1668:* Egy irās utan kek sellyemmel varrot bojtos vegü gyolcz kendö [Mk 6–7 Kapi György inv.] * *csattos ~. 1753:* Szijas tsattas vegü Kender heveder N 18 [Marossztkirály AF; Told. 18] * *füves ~. 1765:* ezen Földek ... emez füves végüekkel edjütt ... eö Nságaé [Kéménd H; JHb XXXIII/18] * *gombos ~. 1681:* 3dik. 2 1/2 fontos, gombos végü, ighen régi forma, nyolcz szegre valo réz taraczk; két kereken vas Karika [Vh; VhU 364–5] * *(ki)metszett ~. 1679:* Ezen folyosonak rámai fenyö gerendabol czináltattak; Az két oldala Olasz fok formara meczet veghü gyalult deszkaval borittatott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 53]. *1789:* Signaturának valo ki mettzett végu es czimeres Pappirossak 1450 darabbol állók Rf 7. xr 15 [Mv; ConscrAp. 44] * *ónos ~. 1837:* Egy cseber czirkalom onos végü [Hszj *cseber-cirkalom* al.] * *recés ~. 1823–1830:* eleget kértük a szolgát én is ... hogy ne hajtson olyan sebesen, a csendesedett is, de a gazda elöl ülvén gatyában, felugrik a nyerges mellett való lóra, azt recés végü sarkantyújával döfölni kezdi, lobogós ujjú ingével hadarászni kezd, s sebes nyargalásba indítja a lovakat [FogE 265] * *rojtos ~. 1668:* Egy iras utan kek sellyemmel varrot rojtos vegü kendö [Mk 7 Kapi György inv.]. *1687 k.:* Vagyon ā Sz. Benedeki[a] megyében ... egy keresztelö ón kannátska ... égy selyem kék abrosz körül rojtos végü [MMatr. 93. – [a]Nyárádsztbenedek (MT)]. *1803:* Két szélyből széles Toth kötéssel égyben foglalt rojtos végü már foltos Abrosz [Harangláb KK; Palotay 21] | égy szeletske hoszszu rojtos végü Kendö [Harangláb KK; UnVJk]. *1819:* Egy rojtos végü gyapottos uj kendö [Kv; Pk 3] * *rostos ~. 1716 e.:* Vagyon ... Egy prámás fejér kendö, más égy rostos végü kendö [Fintaháza MT; MMatr. 67]. *1803:* Két széllybol kötéssel égyb(en) foglalt rostos végü, külömbözö szinü 's virágú pántlikázással szött Toth Abrosz [Ádámos KK; Palotay 20]. *1812:* Basta Thodornak Felesége ... visel kék veres fejtövel nagyon erössen meg varrott Oláhos Inget, egy egész testét meg kerülö Oláh Fatát, ezen felyül veres szött széljes rostos végü Övel keresztül van övedzve [Dés; DLt 642 nyomt. kl] * *szijas ~ → csattos ~* *szött ~. 1698/1770 k.:* Jo Samuel conferalt Ekla számára egy bojtos Sáhos fejér selyemmel szött végü abroszt [Málom SzD; SzJk 203] * *tekeres ~. 1773:* Két nagyobb Vas Nyárs egyik egyenes masik tekeres végü [Lele Sz; EMLt Marsinai Pap lev.] * *tót csipke ~. 1803:* Egy sáhos, két szélyből álló, Tot kötéssel égyb(en) foglalt, széles Tot tsipke szállyü és végü jó Len gyolts Abrosz [Dicsösztmárton KK; Palotay 20] * *vasas ~. 1680:* Ugyan ezen kertb(en) talaltunk Ebes falvarol hozot kapakat nö 9. vas asot nö 4. vasas vegü lapatokat nö 5 [A.porumbák F; KvLt Inv. 27]. *1696:* vasas vegü lapat nö 4 [Bethlen SzD; BK] * *vetegetett ~. 1746:* egy vetegetett végü kendö a régiség miatt elszakadozott [Feldoboly Hsz; SVJk].

végül 1. vmilyen cselekvés/folyamat végén; în sfîrşit/fine; endlich. *1612:* iöve elönkben ... illyen dolog vegöl [Várdótfva Cs; LLt Fasc. 155]. *1847:* náthások vagyunk ... égymástol kaptuk el, mert elébb Trézsi kapta el, utánna Bíri, Roza, s végül most magam[a] méltoztatok prüszkölni, szortyogni, és kiregni, igen változatos szép hangokan [Kv; Pk 7. – [a]Pákei Lajos].

2. utoljára, utolsóként említve; la sfîrşit/urmă; letztens. *1766:* azontúl az Erdölö ut, azontúl ... Kis Gergelly, azon innét végül a' Falu Erdeje [Backamadaras MT; EHA]. *1855:* ezt is írja végül „ne kíványak mindent fel feszegetni mert önnek lett volna oka olyan dolgot is feszegetni a' Forradalom után mivel nagy romlást tehetett volna ..." [Maroskáptalan AF; DobLev. V/1394 Molnár Pál Dobolyi Bálinthoz].

3. utóvégre; la urma urmei/urmelor; schließlich. *1784:* Más mod azonban nints mint meg nyugodni Isten akaratán, s végül is áldani a Menyei fö Böltsessegü Atyát, hogy ily jo Edes Anyával áldott vala meg [Backamadaras MT; Pf Losonczi József ref. lelk. lev.].

végüle végett(e); din cauza ...; wegen ... *1552:* Akor Lazar ferencz ewteth kewldette wolt hozzaya wygewle hogy neh Nyomoryecza [Balavásár KK; KvAkKt 344]. *1597:* birak sem voltunk, eziak bekesegnek okaert hogy inkab alkhassanak vegwlle, azert intiztwk el keozteok [A. csernáton Hsz; HSzjP Nicolaus Bod De Albis (60) ns vall.].

végvacsora a temetés előtti esten a halott emlékére adott vacsora; cină oferită în amintirea defunctului în preziua înmormîntării; Gedächtnismal mit einem Tag vor der Begrabung | halotti tor; pomană, praznic; Gedächtnismal. *1842:* édes anyámot koporsoba tettük – estve pedig vég vatsorát tartottam [Bereck Hsz; HSzj *vég-vacsora* al.].

végválasz végső válasz; ultimul răspuns; letzte Antwort. *1669:* Most Eörmény András követe által végválaszt kiván,

melyben ilyen dolgot látok, hogy csak aligha be nem kell mennem az véle való végezésre, mivel maga is azt kivánta, hogy bemenjek az vele való conclusumra [TML IV, 500 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz].

végvár az ország határán, a törökök által megszállt terület szélén épült vár; fortăreață la graniță; Grenzburg. *1619:* Erről sokat consultálván, azt találták fel, hogy azt meg nem tarthatják királyoktól, hogy pénzen hadat ne fogadjon, ha kit talál, de ezt így circumscribálták, hogy az végvárakban azmely fizetett nép vagyon, az mind Magyarországé s Magyarország fizetésén vadnak, azokat általánfogva Magyarországból s az végvárakból kivinni nem engedik s az várakat pusztán nem hadják sem új fizetésre, sem azon várbéli fizetésre [BTN² 306–7]. *1629:* 16 Novembris. Holt meg az erdélyi fejedelem, az felséges Bethlen Gábor ... az töröknél penig felette nagy hitele volt, annyira, hogy mikor szükség kévánta, az végvárakba izent az törököknek, nem mertek egyebet benne cselekednie, oly nagy authoritást adott volt a török császár nekie [Kv; KvE 159 SB]. *1630:* az hatalmas császár hadait eléggé meglátogatta, mustrálta, de azmely derék népe ide az ő maga szerdársága alá valók volnának, azokat is elvitte az vezér az perzsiai hadra, és akármint erőltesse meg magát, de ha rea kel, 16 ezer embernél többnek szerét nem teheti, azok is csak lovasok lehetnek, mert az végvárakból az hadat ki nem viheti semmiképpen [BTN² 427–8]. *1662:* ők Jenő végvára megmaradása mellett magokat minnyájan levágattatni s egy halomba rakatni, az jenei mező bokrait vérekkel megfesteni, mindenkor készek volnának | noha azon végezés ereje szerint minden fejedelemséghez tartozó és végvárakat ... maga keze alól ottan a végezés után az új fejedelem[a] és ország kezébe bocsátani tartozott volna, de azt soha nem cselekedte [SKr 400, 402. – [a]Apafi Mihály].

végvárbeli végvárban szolgálatot teljesítő; care îşi face serviciul într-o fortăreață la graniță; in einer Grenzburg dienend. *1619:* meg kell írni nagyságodnak minden végvárakbéli pasáknak, békeknek, hogy ide egy se álljon uram mellé, se német mellé ki ne menjenek, hanem minden ember várában álljon [BTN² 382].

Szk: *~ főkapitány. 1671:* Fiscalis és egyéb vég-Várakbéli fő Kapitányokat ęs azokban lęvő minden egyéb derekas tiszteket ... az Ország közzé köteleztetett zálagos és Erdemes embereket állat, ugy-is a' Tanács nagyobb részének edgyező tetszéséből, kik-is az Ország törvényére szabadságára és hűségére Fejedelmünknek tartozo kötelessége mellett, hűttel legyenek kötelesek [CC 9–10].

végváros város határa/széle; periferia orașului; Stadtrand. *1667:* En Marosuasarhelt lako Gergely Mihaly, az mi kgs Vrunk(na)k Nemes Colosuar Vegh uarossaban leuő bizonios szamu magiar gialog uitezzinek feő hadnagia ... Datae Claudiopolj [Kv; RDL I. 31 „Maros vaszarhelyt lako Gergely Mihalj Colosvarj Galogoknac Hadnadgya" kezével].

vegza 1. háborgatás, zaklatás; șicanare, hărțuire; Schikane. *1722:* A vexacon pedig tudom Ur(am) kgd ne(m) com(m)ovealodik, bizony én sem, abbol elucescal jobban hűséges Szolgálatunk [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1723:* reportumibol Var(me)gyéstűl ... láttuk eő kglmenek meltatlan szenvedesit és vexait az ... Regimen Tiszteitől [Hátszeg H; Ks 83]. *1741:* eddigis elęg vexánk volt ... a Militiatol [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.]. *1743:* Groff Kornis Antal Vram eő Nsága Mező Dombi Jobbágyai Sellérei meg nem maradhatnak s el kel pusztulniak Damokos Jmreh Vram eő kglme külömb külömbbféle vexai miat [Meződomb MT; Ks 5. XII. 10]. *1746:* ezen ok nélkűl valo Strásálás ... az adozo kösségnek nem annyira hasznára, mint kárára, és kivált képpen az kösségnek nagj vexájára vagjon [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Kálnoki Ferenc lev.]. *1760:* Elég bánatb(an) vagyok illy reméntelen hová tovább nagyobb(an) sértegető vexáim miátt, tudván a Korda Vr(am) sok szinü illegalis practicajit jobb(an) is valamint eddig, ugy ezutánn is ellen kell állani [Igenpataka AF; TL. gr. Teleki László aláírása, a lev. más kézzel]. *1765:* Mikor Fábián Lászlo akkori Fő Biro uram szedette fel a contributiot egy Domesticus Executor által, mégis semmi vexánk nem volt [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall.]. *1824:* ha az illy Tsoportok tulajdonossai, azokkal az vexákkal illettetnek, hogy Marhájok bé hajtotik ... és nem tudom micsa haszonra valo fordittásra, ártotlanul pénzbéli fizetésre [M.zsombor K; Somb. II]. *1826:* Én özvegy Dobollyi Istvánné Foszto Ráchel mint néhai Férjemnek két nagyobb testvérei által tsupa vexabol pereltető Alperes az Hármas Törvény 2dik Része 79dik 80dik és 81dik Titulussai rend szabása szerint az én defensámra agálo Szoszollomat Sükősd Istvánt ezekben revocalom[a] [Ne; DobLev. V/1114. 2b. – [a]Köv. a nyil.].

2. *jog* jogtalan zaklatás; șicanare/hărțuire fără temei; unrechtliche Schikane. *1748:* Várasi Biró Vály a Sandor Vr(am) ... minden méltatlan vexaink authora és Coripheusa [Vajdahunyad H; Ks 101 Pogány László lev.]. *1770/1771:* az illyen méltatlan vexáért én, mint Praecario jure adattatott Joszágotskát a dato in posterum ö kegyelméjének lenni nemis ágnoscálom megsemis engedem, melyrölis solemníter protestálok [Fejér m.; DobLev. II/428. 6b]. *1781:* Én penig a marhája megkötésit hír nélkűlt meg sem mertem volna próbálni, ez okon nincsen helyen az indebita vexa retorsiojának, hanem az előbbszöri praemittal praetensióm szerént mind a potentiát, mind az indebita vexát adjudicáltatni kívánom et protestatur [Árkos Hsz; RSzF 272].

vegzáció háborgatás, zaklatás; șicanare, hărțuire; Schikane. *1712:* Ha az Isten igaz, lehetetlen, hogi k(e)g(yel)medet meg ne itillye az en vexatiomert, ártatlan szenyvedésemért | Ha szintén k(e)g(yel)m(e)dért, nem estem volnais, ezen adosságban, mégis arra inducálhatná k(e)g(yel)m(e)d(e)t lelki esméreti; s Atyafisága, hogy meg szorult Attyafiát segittene; Noha én, jo lèlekkel irom, annál a summánál többet költöttem el, Magam költségemet; Terhes vexátiom házamnál tapasztaltròvidczégimen küll [JHb Jósika István lev. Jósika Imréhez].

Szk: *~t tesz. 1657:* Elméne azért Munkácsról bene contentus, de imé az az felfualkodott és egyenetlen nemzet ez jó királynak dicsíretes indulatját meggátlá, mert gyülést csinálván, hatalmas vexatiókat tőnek az királyon, és exeminálák, mi dologban járt [KemÖn. 290].

vegzál 1. háborgat, zaklat; a șicana/hărțui; schikanieren. *1560:* azont kyuannywk tw kegyelmetektwl ... arrol tegyen teruent mynd az altal senky ne mondya hogy valakyt chak vexalunk Getrűnk es chak vdewl mulatunk cum protestacione tudomany tetellel zolunk [Kv; SLt S 5. 6]. *1596:* ezeket vexalliak irette [Dés; DLt 249]. *1657:* Vexálá igen az fejedelem Haller Istvánt is ily alkalmatosságból, hogy Bethlen István, fejedelemmé választatván, expediálta volt császárhoz és palatinushoz [KemÖn. 155]. *1721:* ő Nga

Kötelendnek hatara irant certificaltassek level által, hogy ő Nga azt meg értven a maga Tisztit inhibeallya ez iránt: hogy a kötelendieket magok hatarokon belöl ne vexallya [Kv; SRE 138]. *1740:* Méltgs Gróff Colonellus Lokotelli Ur ő Nga Komornyikján(a)k Czáger Jóseff ő kglmén(e)k hogy Várasunkat vexálni Cessállyon, facultáltatik Hadnagj atyánkfia in Discretionem adni Egj Tallért [Dés; Jk 526b]. *1749:* mivel pedig az hideg időt alkalmatlan utat az en hitván Constitutiom nem Szenvedheti, az minthogy most is ottan ottan az Flatus vexal, utra indulni semmikeppen nem batorkodom [Futásfva Hsz; ApLt 2 Dombi János szb lev.]. *1756:* nem regib(en) ... Molduán Vonya Besztertzéről részegen haza jövén a' Lutheranus Papra ment, azt vexalta, tsufosképpen praebendát mit kért tölle [Galac BN; WLt Oltyán Pétre (25) jb vall.]. *1762:* (A felperes) engemet méltatlan vexalt, hurcólt, költetett, és fárosztott [Torda; TJkT V. 79]. *1765:* az egész Borbándi contribuenseket ... vexállya eö kegyelme [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 322]. *1769:* ha mely nötelen Mester legények az hazas Mester Legenyeket szenvedni nem akarjak, hanem vexalnak ellenek járni igyekeznének erdemek szerent fognak büntetödni, vagj ha az Circumstantiak ugy hozzák tömletzre is vetetnek [UszLt XIII/97]. *1812:* azon embert ... tsupa injuriabol vexalni kivánnya [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. *1845:* Háládatlanabb becsületes Hitelezöjét minden némü csavargásakkal, törvényellenes mesterséges fogásokkal annyira hurczolni, vexálni, kijáczodni és meg károsittani törekvő adost, milyen adosom M. Pásztóhi Ferencz ur, Képzelni se lehet [BetLt 1 Hodor Károly kezével].

Szk: *kicsinytől fogva nagyig* ~ kb. mindennek gyaláz. *1814:* Balog Istvánt és Jsákit mindennek el mondotta, égy szoval kitsintül fogva nagyig ok nélkül vexálta [Dés; DLt 56. 20] * *szóval* ~. *1792:* Ezt mondá Tordai Sándor én szóval vexálni kezdem hogy kijed tallám részeg azért beszél Testvére elen így [Szenterzsébet U; Borb. II Agillis Johanes Török (60) vall.].

2. *jog* jogtalanul zaklat; a şicana/hărţui fără temei; unrechtlich schikanieren. *1677:* Az Uratlan residentiatlan idegen emberek penig, akar in facto deprehendaltassanak, s'akar suspectusok legyenek, a' Fejedelmeknek arra rendeltetett Tisztviselöi által meg-fogattathassanak, és törvénnyel érdemek szerint büntetödgyenek; távoztatván mindazáltal azt, hogy valami magok hasznok keresetiért, ártatlan öket ne vexállyák, és ez Országi embereknek affélékböl következhetendö akadályt ne neszerezzenek (!) [AC 49]. *1704:* ha meglesz a törvénynek vége, azután meglátja ... magát küldje-e fel vagy a dolgot küldi fel ... azt izeni, hogy annak hagyjanak békét a statusok, s többször ne vexálják affélével, hanem procedáljanak a törvényben [WIN I, 155]. *1773:* kik verték, arestalták és Zálagositották az Gyogyiakot potentia mediante ... hol, honnan mikor, miért? Annakutánais hogy arestálták miként bántak véllek mikb(en) kárositották Vexálták hurtzolták öket a Csáklyaiak Circumstantialitèr beszéllye elé a Tanu [AF; WH vk].

Szk: *perrel* ~. *1807:* tessek Ötsém Uraimek Örkét, Szindet, Szurdukot Oklost adaequaltatván a részünket töstént kiadni belölle hogy ne vexaljuk perrel egy mást, de vgy látom hogy hijjában requiralom én atyafisagoson Otsem Uraimekot mert Ötsem Uraimek tsak hogy vexaltassék ez az ág semmit önként ki nem adnok Törvényt várnak mindenre [Ne; DobLev. IV/912. 1a Veress Bálint lev.] * *törvénnyel* ~. *1657:* midön Haller Istvánt valami újforma törénnyel vexálta volna az fejedelem ad tertium evocáltatván, és az ellen contendált volna, ejtett volna Zólyomi olyan szót, hogy ha ő suspicióra való dolgot cseleküdnék, bátor megfogattassék [KemÖn. 166]. *1677:* Ellenben penig ha kik méltatlanul fogdosnának, kárositanának, vagy törvénnyel is vexalnának valakiket, és méltatlan panaszokat tennének, ezen meg-irt processus mellet in poenam talionis incurrallyanak [AC 159].

vegzálás *jog* jogtalan zaklatás; şicanare/hărţuire fără temei; unrechtliche Schikane. *1826:* a Felperesek az Alperesnek vexalásától meg szünjenek [Ne; DobLev. V/1114. 10b]. *1836:* (A jószág) 2/3 részét a Felperesek szemben tűnő vexálás nélkült nem is kèrhetik ezen vexálo perrel [Ne; DobLev. V/12/3. 3b].

vegzáló *jog* jogtalanul való zaklatás, alaptalan vádaskodás; care şicanează pe cineva fără temei; unrechtlich schikanierend. **Szk:** ~ *kereset. 1836:* Az Felperesek vexálo kereseteket az Aprob: Const. 3dik Része 25 Titulussa 1sö Articulussán kezdették, és folytattyák még most is, a melly a Simplex Dotalistákrol szoll [Ne; DobLev. V/1213. 1a] * ~ *per. 1836:* (A jószág) 2/3 részét a Felperesek szemben tünő vexálás nélkült nem is kèrhetik ezen vexálo perrel [Ne; DobLev. V/12/3. 3b].

vegzáltatás 1. háborgattatás, zaklattatás; şicanare; jd wir schikaniert. *1709:* nagj vexaltatassal s ednehany izb(en) valo reajok s meg reajok valo küldes járas után ednehany forint Sum(m)at extorquealtanak rajtok[a] [Fog.; KJ. Fogarasi János lev. – [a]A jobbágyokon]. *1734:* mivel én meg tudvan hogy az A ö Kglme szenajat hozattam el mingyart requiraltam az A(cto)r ö Kglmét hogy ö Kglme hozassa el azon két buglya szénat a mely ott vagyon ... a melyböl ki tettzik az en méltatlanul valo vexaltatásom [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24]. *1803:* Szebenbe mentem volt ... a' Remeteiektöl és Gyitraiaktol szenvedett Sok rendbéli oknelkül valo vexáltatásunk orvosoltatása iránt panaszra [Toplica MT; Born. XVc. 1/31 Vulkán Jákob senior (72) col. vall.].

2. *jog* jogtalanul való zaklatás, alaptalan vádaskodás; şicanare/hărţuire fără temei; unrechtliche Schikane. *1784:* Instalunk alazatoson a' Mlgs Fö Király Biró Ur(na)k, és a Tkts Táblának meltoztassa(na)k Leveleinket meg nézni 's azokbol meg látván Artatlan vexaltatasunkot az ok nélkül valo Impetio (!) alól absolválni [Szováta; Mt Jeremiás György és Lőrinc foly.]. *1829:* ell enyésznek a' Fel Peresek(ne)k a Vidualis Intertentio ki Szakasztása kérésére fel tett két ok (!) és ennélfogva in Merito se lehet se Felperességek, se a' Processusok meg alhato, és ezen perrel valo vexáltatasom a' Sub Nro 10° bé adott Compositio ellen van | Özvegyi lako Hellyemböl Horváth János Ur által ki vettetvén ... ezekböl is a Fel Peresek által valo vexáltatásom tettzik meg | az Erdöket Conserválom, Magam Sanyargatásával reves Füz fa és Erdö tisztitás rontsolékkal tüzelek hogy az Erdölésre nézve panasz alá ne jöjjek, és igy azon reáfogások is a' Felperesek(ne)k a dolog valosága ellen vagyon s vexáltatásomra [Ne; DobLev. V/1155. 7a, 8a, 8b].

vegzáltatik 1. háborgattatik, zaklattatik; a fi şicanat/hărţuit; wird schikaniert. *1718:* A mint calculalhatni az Hid Mester relatioja szerentis szolván még ezen kivül 30. másа vas meg kelletik, de én alig hisze(m) hogy avalis meg érjék ha ugy vasaznak mint eddig. De a mi nagyob én vexaltatom

minden igaz oknélkül [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1721:* ha az administrans hellységek, a' Profont Officerektöl rend kivül vexaltatnának, vagy Szekerek tartoztattattnék, a' Bellicus Commisariatus instanti requiraltassek [Ks XCIII/18 gub.]. *1726:* ma is vexaltatom abban az Joszágban, ne engedgje eö Excellentiaja továb vexaltatni maradékimat [JHb XXXV/21 Jósika Imre végr.]. *1760:* mint hogy az jó Leányombol ekképpen az én tiszta Attyai Szivemb(en) vexáltattam én Sem omittálok Sem(m)it [Igenpataka AF; TL. gr. Teleki Ádám aláírása sk, de a levél más kézzel]. *1764:* méltatlan vexaltatik az Novizans azon pénzért [Torda; TJkT V. 210]. *1775:* Az édesanyját is, amíg élt, igen rútul tractálta, úgyhogy én soha nem hittem volna, hogy az maga gyermekei által ő is ne vexáltassék, de mind engedelmesek voltak hozzá [RettE 360]. *1782:* Látván br. Kemény Simon, gr. Teleki Sámuel s mások még ketten a nagyurak közül, hogy csak vexáltatik, instantiát küldtek öfelségének, melyben mivolta szerint megírnák a dolgot [RettE 418]. *1783:* Exhibealok égy Inquisitorio Relatoriat, mellyből meg tetczik minémü edes Atyát illető indulattal viseltettem én hozzája gyermekségetöl fogva; ö p(e)d(ig) hozzám mindenkor haladatlanságal viseltetett, és mindenkor erkölcstelen Iffiu volt; ezt nem egyébért emlegetem, hanem hogy megtessék mely méltatlan vexaltassam a' jo mostoha Fiamtol [Mv; MbK XI. 68]. *1784:* mind ezekből ki tetszik hogy én minden ok nélk<ül> vexaltattam [Msz; MbK XI. 71]. *1801:* ezek s más ezekhez hasonlokkal a Szükségen és illendőségen fellyűl húrtzoltatik, s vexáltatik a Számado [Adámos KK; JHb Jósika Miklós ir.]. *1807:* tessek Ötsém Uraimek Örkét, Szindet, Szurdukot Oklost adaequaltatván a részünket töstént kiadni belölle hogy ne vexaljuk perrel egy mást, de vgy látom hogy hijjában requiralom én atyafisagoson Otsem Uraimekot mert Ötsem Uraimek tsak hogy vexaltassék ez az ág semmit önként ki nem adnok Törvényt várnak mindenre [Ne; DobLev. IV/512. 1a Veress Bálint lev.].

2. *jog* jogtalanul zaklattatik, alaptalanul megvádoltatik; a fi şicanat/hărţuit fără temei; wird unrechtlich schikaniert. *1826:* Meg kivánja tehát a revocans Alperes Özvegy, hogy revocatiojának hely adatván, annak menedéke által tett Felperesség ellen tett ki fogás (!) stabiliáltassék, és az által a Felperesek keresetek ellen cum poena indebitae verae fel oldoztassék, annyival is inkább, hogy tsak ezen vidékben lévő, és az Alpereshez hasonlo özvegyek három annyi jokot is birván özvegyi tartásul, illyen modon nem vexáltatnak [Ne; DobLev. V/1114. 6b].

Szk: *perrel ~. 1836:* Az Alperes ... Horvát János Ur által Özvegyi Curiájából ki vettetvén, az édes Annya ... Házában vonta meg magát, s ott se tanálhat nyugodalmat, ezen perrel vexáltatván a Felperesek által [Ne; DobLev. V/1213. 2b].

vegzáltattatás zaklattattatás, háborgattattatás; şicanare, hărţuire; Schikane. *1784:* tekintse meg ezen Mlgs Itélő szék is, meltatlan vexaltattatásomat [Msz; MbK XI. 71].

vegzel váltó, váltólevél; scrisoare de răscumpărare; Wechsel, Wechselbrief. *1705:* Bethlen László uram még a vexelt fel nem vehette, mert minthogy a só-fondus, amelyből kellenék annak a vexelnek complanálódni, másnál van, most azért difficultas nélkül nincsen [WIN I, 449].

végzés l. végezés

végzéslevél l. végezéslevél

végzett 1. aki (felsőfokú) tanulmányait befejezte; care a terminat un ciclu/o formă de învătămînt; absolvierte(r). *1815:* A' Nagy Enyedi Fő Fő oskolánkban Tanulását végzett, Magát a' Papi Sz. Hivatalra el-szánt, és külső országi, név szerént a' Göttingai vagy Heydelbergai Academiakra menni szándékozo Körösi Sándornak Bizonyság Leveleit ... mutattya bé Fő Consistoriumunk a Mlgs Királlyi Fő Igazgato Tanátsnak [Kv; NylrK XII, 139]. *1842:* Ürességbe jövén Vásártelki Megyénk, Egeresi születésü papi tudományokat végzett Oprea Pétert pappá szentelvén azon megyére népésznek rendeltem [KLev. 13 Lemény János fogarasi püspök ir.]. *1870 k./1914:* (A) végzett theologus, ki nem kapott valamelyik kollegiumnál jurátusságot (: osztálytanító :) s így vagy ott, hol a theologiát végezte, vagy ott, a honnan theologiara jött: kitartás alá jutott ... főtt ételt, privättanitványt, legációt kapott s igy az évet kihúzta; mig vagy osztálytanitóságot, vagy papságot kapott [MvÉrt. 5].

2. megbeszélt/elhatározott; care a fost discutat/hotărît; besprochen/entschlossen. *1662:* Olly kénytelen voltam én azzal, mint a juh mikor hajtják a halálra. Ugyanis eszem-iszom közt végzett dolognak nem kellett ott tanács [SKr 463]. *1704:* ma reggel öszvegyűlvén az ország, a tegnap végzett memorialist elolvasák ... instálván öexcellentiájának mégis, hogy azt tőlünk ne kivánja, hogy ante tempus et ante allegata pronunciáljunk [WIN I, 143]. *1839:* A' napokban meg érkezvén az also joszágambol, kivántam tudosittani a' felöl ... hogy ha ma le jöhetne, hogy az eg(g)yütt végzett dolgakrol értekezödhetnénk, hogy mikor tellyesedhetnék? [A.szentmihályfva TA; Bosla B. Miske Ferenc Bosla Ferenchez].

3. szitokszóként; ca vorbă de ocară; als Schimpfwort. **Szk:** *~ dolgú. 1733:* Tugyae avagy hallottae ... ki szidta difamalta Forro János uramot és micsodás mocskos szokkal ki illette, hát hunczfutt murgyonak és végzett dolgu embernek ki mondotta? [Oroszfalu Hsz; HSzjP].

Vö. a *végezett* címszóval.

végző utolsó, befejező, vmit lezáró; ultim; letzte, etw beendend, schließend. *1781:* ezen negy Irtovanyokat el osztván három egyenlő részekre nyil vonással juta A Szegedi Sára Borbély Samuelné personalissainak a' Lyűgethen valonak végző barázdája, a' Galambosinak kezdő barázdája, a' Felső Terinek is kezdő barázdaja, a' Borbély földinek közöpe [Asz; Borb. 1].

végzőbíró l. végezőbíró

végződés 1. befejeződés; terminare; Beendigung. *1794:* a' holt Test a' Templomban ne tartassék hanem tsak Predikatzio elött vitetvén bé annak végződésével onnan ki vitettessék [Kv; SRE 315]. *1823–1830:* Utoljára eljön a nyári examen 1794-ben, amelynek végződésével egy komédia és egy tragédia játszodhatott a kollégiumba" [FogE 115. – "A mv-i ref. kollégiumban].

2. földterület széle, vége; capătul parcelei; Rand eines Bodenteils. *1808:* (A) Sasfatul kezdve az ujj Határban téjendö Köz Kerttyét Pakei Jánosnak tulajdon magam költségemen jo moddal helyre-tétetem rövid idön ... a' tserélt föld végződésénél pedig a' kis Kereszt kertet a' magam materialéjából tsinaltatom [Kv; Pk 3].

végződhet befejeződhet; care se poate termina; kann sich beenden. *1678:* azt jó lélekkel írhatom, ha az dolog jól végződhetett volna, noha még el nem mult, el sem metsződött

az arra való alkalmatosság [TML VIII, 263 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez].

végződik l. végeződik

végződö vmibe torkolló, vmi mással folytatódó; care se termină cu ...; etw mündet sich in etw und folgt anders. *1847:* az embernek ... elég tünödni valoja van ... az idö is fenyegeti, a' szigoru hideg essös, és aligha hóval nem végzödö idö, hogj igyekezetének nagy része künn a' mezön fog pusztulni [Kv; Pk 7].

végzöfélben befejezés elött; pe punctul de a termina; vor Ende, vor dem Abschluss. *1793:* Midön ... Néhai Tekintetes Kováts Ferentz Uram a' nyujtaztato Padan halva fekütt akkor voltam edgyik nap Gál Ferentz Uramnak ... Földibe Szantoja s ... a' Föld szántását végzö félben voltunk [Mezöbánd MT; MbK XII. 94 Szabad Székell Salai Ferentz (50) vall.].

végzöleg szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *van* befejezés elött áll; a fi pe punctul de a se încheia; es steht vor dem Abschluss. *1661:* Itt már az gyülés szintén végezöleg vagyon, úgy hiszem holnap-holnapután eloszol [TML II, 7–8 Teleki Mihály Veér Judithoz].

végzölen l. végeződölen

vegyes különböző fajtákból álló; amestecat; gemischt. *1688:* Egy Tonna len Mag olajtol f –// 30 egy Loter Pecz olajtol f –//60 ... Egy Lo terhe Vegyes Haltol f – //16 [BfR Vect.].

vegyít kever; a amesteca; mischen. *1847:* Borax. saletrom sat. vegyitve [F.árpás F; TSb 46]. *1850:* 80 véka gazdag rozs ... 158 véka gazdag rozs, – ebbe buza is volt vegyitve [Algyógy H; Born. F. Ii]. *1879:* éppen az öáltala viselt hivatal nevetséges volta kapott meg – nem véltem szükségesnek, hogy igen sötét színeket is vegyitsek viselt dolgai leirásába [Mv; PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vegyített kevert; amestecat; gemischt. *1838–1845:* Tokán ... akárminemü, apró falatkákban rántot s borssal (: borsos tokán :) ... vegyitett hús [MNyTK 107. 35 *tokán* al.]. *1864:* Heveder dombja ittis mint szántok találtatnak – de silány természetüek, mert követsel – és agyaggal vegyítettek [Tekerőpatak Cs; GyHn 58].

vegyítetten keverten; amestecat; gemischt. *1879:* Kritizálta pedig Macaulay-t, s leereszkedett Carlylig, kiket igen jeles kapacitásoknak tart. Az elsőről pláne azt mondja, hogy: bámulatos irályának az a tömöttsége, finomdad lágyságával vegyitetten; tudásának roppantsága mellett az a lelki rugékonyság, mely bizonyos tárcaszerüségben nyer nyilvánulást [PLev. 51–2 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vegyíttet kereszteztet; a încrucişa; vermischen/kreuzen lassen. *1843:* Jeles nevü kanczát okszerünek gondolám más családba hágatni, hogy osztán nékünk is sikerülhessen annak idejében az elegyités, tehát öt a Cato családból Comus nevü – gyönyöru alkotu egygyetlen egy ménnel vegyittetem [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Csehi Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

vegyül keveredik; a se amesteca; sich vermischen. *1884:* Egyébaránt én már rég ismerém Önt: sokszor gyönyörrel olvasott dolgozatai után. E mellé most már hálás érzete vegyül az Önt mélyen tisztelő özv. Szász Károlynénak [PLev. 116 Szász Károlyné Petelei Istvánhoz].

vegyülhet keveredhet; a se putea amesteca; kann sich vermischen. *1843:* A' Szováthi-Gyermek erdöt fel mérve ... az egész le mapirozva van ... én czélszerübbnek gondolom nyilakra darabolni, s ugy eladatni. – Király Pál által a' pap contralleriája mellett. – ebbe bajoson vegyülhet tráfica [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Csehi Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

vehemencia hevesség; vehementă; Heftigkeit. *1653:* Más napra kelvén, annál is nagyobb vehementiával elöll kezdik esmét a dolgot, hogy általán fogva reánk jönek és elhánnyák a kastélyt [ETA I, 88–9 NSz].

vehet 1. *átv. is* a putea lua în ...; nehmen können. *1600:* Ezeket az Alperes megh tartotta ne(m) atta kj hogy el vigie zolgam ... azt mondo(m) hogy Azoknakis az el witeleert hatalmo(n) vagio(n) az Alperes ... P(ro)testal hogy ne(m) a wegre adgia be írwa, hogy mássat wehessek [UszT 15/128].

Szk: *nyakába ~. 1662:* De bizonyára igen félő csak eddig is, aligha sokak, még annyi rendek közül is, akik amelly nyugodalmas szép lakóhelyekben azelött csendesen, frissen, úri módon nyugodni szoktak volt, csak már is néha-néha úgy megszalasztatnak, a Tiszát nyakokba magok is alig vehetnék, gyakor sóhajtásokkal eszekbe venni ne kezdjék [SKr 619–20].

2. kaphat; a putea primi/lua; bekommen können. *1663:* száz aranyomnál több nincsen, ezüstmarhámat kell felveressem, mert az Generál kinált már pénzzel, de eddig avval mentettem magamat, az fejedelemasszonytúl conventiom van és míg ott esztendőm el nem telik, kétfelől fizetést nem vehetek [TML II, 446 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz]. *1681:* Vizi Malom ... Mint hogi eze(n) malom mellett, mindgiart a malom ház felső végenel ighen szep halas tóczka lehetne; melyben à vizet csatornan vehetnék [Brettye H; VhU; 593–4]. *1723:* az mint látom igen megis vontak az Havas-al-földi bortol az czedula adast negy hordo bornál tőbről bizony nem vehetek czedolát [ApLt I Apor Péter feleségéhez].

Szk: *áldást ~. 1624:* Az Arua Andorko Joúaj kik ez Inuentariumba(n) be vadnak Irua, az Edes Attia kalaczsuteö ferencz kezenel marattanak mind Az Aruaual Andorkoual, Engedgie isten ... Istenteöl aldast es az Emberekteöl Jo hirt neuet vehessen es az fianak ha isten Eltetj adhassa kezeben ... az eo Jouajtt [Kv; RDL I. 123]. *1640:* az haro(m) aruat biztuk es hadtuk az Battyoknak Balogh balintnak io gonduiselese ala, hogj mentöl iobba(n) lehet mind magokra es kicsin iouaczykaiokra ugj uisellye(n) gondot hogj Istentöl aldast, es az emberektöl io hirt neuet uehessen [Kv; RDL I. 151] * *asszekuratóriát ~* kezeslevelet szerezhet. *1700:* akarua(n) ujob(an) is Kgldet kis irasommal tudositani, hogj azo(n) iras en irasom voltt, es mihelje(n) assecuratoriat vehetek ... mingjártt enis küldök assecuratoriátt Kgldnek [Dés; RLt] * *beneficiumot ~. 1792:* igaz kérésünket ugy törekedjenek Követeink elé mozditani, mely szerént e részb(en) is régi Ususunkb(an) avagy tsak annyi részszb(en) is viszsza tétethessünk, hogy ezen nevezetes Beneficiumot nem egy privatus es idegen hanem illy nagy terhet hordozo

Közönség vehesse [Zilah; Borb. II] * *dicséretet ~. 1643:* az Istok keues Jouait, az Aruaual Szebeni Istokal magaual együtt ... az sogoranak Nyreo Benedek vramnak vyabban Tutorsaga es gonduiselese alat hattuk, melyre Isten segyllye hogj viselhessen vgj gondot ... hogj Istenteol aldast, az Emberekteol dicsjretet vehesse(n) [Kv; RDL I. 131] * *faját ~i. XVIII. sz. e.:* Ha lehet Őrög Men Lovat ne vegy ã Menesedbe, mert fájat (!) nem veheted, akar mint rőhögjen eo, de tsak fejét sem emeliti ã Sárhoto Kancza [JHB 17/10 lótartási ut.] * *feleletet ~. 1809:* Nem vehetvén eddig ... hivatalos kérésűnkre Homorod Karácsonfalvi az ide valo foghházban levő Béla Mojses iránt sem(m)i feleletét [Brassó; UszLt ComGub. 1714] * *hírt, nevet ~ → áldást ~ * információt ~. 1664:* Írt ő nagysága is maga Nagyságodnak gróf uramtól ő nagyságától meg küldtem, melybűl és ugyan gróf Csáky István uram ő nagysága relatiójábúl az el kezdett és egyéb erdélyi állapotokról, dolgokról is bővebb imformátiót (!) vehet [TML III, 152 Teleki Mihály Wesselényi Ferenchez]. *1668:* Mi tevő legyen az hódoltató levél dolgából, ő nagysága leveléből informatiot vehet [TML IV, 254 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1749:* a' Sáskak erkezeséből Semmit Sem ertettem ... ha bizonyos Informatiot vehetek Ngodot mindgyárt tudosittani el nem mulatom [Futásfva Hsz; ApLt I Dombi János lev.] * *kezéhez ~. 1670:* Vagyon baja szegény bátyámnak, Rédei Ferencz uramnak is; még csak leveleit is nem veheti kezéhez [TML V, 36 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *kezére ~. 1730:* A Nemes Szék Informátioját ... tsak mostonság vehetem kezemre [Kv; ApLt I Henter Elek lev.] * *kézhez ~. 1710:* Ker(em) k(egyelme)det mint hogy én nem lehetek ide bẽ, annak alkalmatosságãval az én ládám is had forgana elő: bár tsak leveleimet vehetném kezemhez [Nsz; JHb br. Jósika Imre br. Jósika Máriához] * *levelet ~. 1720:* hogy en(n)yi üdőtől fogva Levelit nem véhettem, egyebre ném veltem hanem sok Dolgai lévén az Ur(na)k [Szentlélek Hsz; Ks 96 Kálnoki Borbára Haller Jánoshoz]. *1778:* írjon édes Öcsém Uram szorgalmatason az Asszony õ Nganak mennèl gyakrabban, mert ha nem veheti Öcsém Uram Levelèt, nagyon tőrődik, busull és panaszolkodik [Dédács H; Ks 96 Gyulai Ferenc lev.] * *parancsolatot ~. 1675:* Ezen hónak utolsó napján ... én is Huszton leszek ... ha mikben parancsolatit vehetem, higyje el, az mint voltam, úgy tovább is leszek [TML VII, 71 Teleki Mihály Csáky Istvánhoz]. *1710:* Saljom Istvan uram hajtatot két eökreöt az proventusból uram én megh mind edig lukacz pétér uramnal hatam meg Kgd poroncsolatjat vehétném az utan hozza njulok [Kászonújfalu Cs; BCs] * *párt ~. 1606:* Felperes Nagy Balint Vduarhely ... a' tilalmat pedigh tóttem ezen 1606 eztendóben, ugj mint Zent Antal nap tauat, tudomant tezek, ne(m) a' uegre iratta(m) hogy part uehes benne [UszT 20/21]. *1610:* Nem a uegre irtam megh hogi part vehetnel ez dologban [UszT 43a] * *rezolúciót ~ vkitől. 1619:* Ilyen resolutiót vehettem, Kegyelmes uram, az vezértől [BTN² 270]. *1676:* Az mikrül peniglen Kegyelmed tűlünk kedve szerint való resolutiót vehet, ne az mi restségünknek és gondviseletlenségünknek tulajdonítsa [TML VII, 141 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz] * *választ ~. 1618:* Még ismét elmenék s tőlem azt izené, hogy mégis haladjon még az császárral való szembelétel, hogy ő előbb választ vehessen az pasától [BTN² 98]. *1676:* mert ha ebben Kegyelmed kivánt választ vehetem, Kegyelmed kezébe szolgálatjára odaadatom [TML VII, 131 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1742:* öt vagj hat renden küldett Leveleimre is Semmi választ Ngodnak nem vehetem [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 78] * *vigasztalásul ~. 1772:* A <generális> testvéröccse, <Miklós>, egyedül ült a fejinél. Siratta is, de vigasztalásul vehette a thesaurariatusról való diplomát, mely azon nap érkezett stafétán [RettE 281] * *vki tetszését ~i. 1659:* Bizony dolog, édes Öcsém uram, hogy szívem szerént akarnám, ha sok dologban vehetném az Kegyelmed tetszésit [TML I, 345 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

3. elfogadhat; a putea accepta; akzeptieren können. *1679:* szállja meg Isten Kegyelmed szívét, hogy vehesse az én engedelmes szolgálatomat [TML VIII, 512 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

4. (társául, segítőjéül v. alkalmazottjául) fogadhat; a putea tocmi/angaja (pe cineva) ca ...; jdn (als Hilfe, Geselle oder Angestellte) aufnehmen können. *1619:* Az palánkok dolga szinte hasonló. Az németek indították azelőtt is azt, és hogy látják, hogy rosszkor fogtak volt hozzája, ők azért kévánják annak fennmaradását, csak hogy most az hajdúság őreájok fel ne keljen érette, hogy ők bátrabban járhassanak dolgokban és inkább melléjek vehessék őket [BTN² 310]. *1653:* Azt hiszem, hogy nagy igíretet is tett nékiek, hogy inkább melléje vehesse őket [ETA I, 106 NSz]. *1662:* Mindazáltal Stépán Ferenc az oltalomlevelet Váraddá megvivén, noha váltig igyekeznék rajta, ha kiket a vármegye zászlója alá vehetne, de hogy aki Váradon otthon benn volna is a nemességben, abba az hadba nem örömöst kívánkoznék. Stépán Ferenc a vármegye zászlóját a viceispán után vagy tizenhatodmagával vitte vala [SKr 544]. *1749:* ugj hallottuk hogj meg volna tíltva, hogj a Tisztek dolgost sohult se vehessenek és végjenek [Tóhát AF; Told. 3]. *1895:* Az én kapum valósággal gyönyörű. Vehetne 3–4 székelyt, akivel dolgozna együtt [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. magához vehet, élhet vele; a putea lua; mitnehmen können, damit leben können. *1782:* egyébre nem tanítja, hanem higyje el, hogy a római pápa az ecclesia feje, vagyon purgatorium, hét sacramentum vagyon, az Úr vacsorájában egy szín alatt is vehetni, abban a Krisztus valóságoson jelen vagyon s több efféle haszontalanságokat [RettE 417].

Szk: *lélegzetet ~. 1803:* ugy futottam, hogj mikor haza érkeztem, a' lélegzetetis alig vehettem [Toplica MT; Born. XVc. 1/115 Nátye Vaszilie a Ilii (40) col. vall.].

6. magára vállalhat; a putea să-şi asume; annehmen können. *1670:* Micsoda asszony írt levelet innen belől, egy pénz ára gyertyánál feltalálnám, azt is, ki iratta, gondolom. De se Kegyelmed, se én, sem postamester semmit ebben magunkra nem vehetünk, hanem az, ki iratta, az veheti magára, az ki iratta [Fog.; TML V, 6 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

7. használhat; a putea folosi; benützen können. *1640:* Juratus assessor. Szanto feolde mindenestől pro cub. 20. Reth 6. Veczin volna 3 aut 4 de Belenesi Uram ideiben nem vehette semmireis eoket [Fog.; UF I, 740].

8. megnézhet, formája szerint lemásolhat; a putea copia/prelua; kopieren/nachahmen können. *1675:* Ha az pánczél Kegyelmednek nem kivántatik, eddig formáját vehették, kérem, hozassa ki magával együtt [TML VII, 53 Teleki Mihály Béldi Pálhoz].

9. kiszakíthat, saját célra felhasználhat; a putea să-şi facă timp pentru ...; zu seinem/ihrem Ziel brauchen können. *1669:* Én, édes Feleségem Isten oltalmazzon, hogy elfelejtettelek volna, de annyi az rettenetes búsulásom, bajom, soha egy órát magamnak nem vehetek [TML IV, 549 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1778:* Kováts Ferentz Ur ... (az) ál-

tal adattatott Jószág után minden nevel Nevezendő Falu közonseges Földeböl Rettyeiböl és Szena fuveiböl, a' mi jut magának foglalhassan vehessen Colalhassan [Mezőbánd MT; MbK X. 51].

10. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *részt ~ vmiben* részesülhet; a putea primi din ceva; etw geniessen können. *1598/1635:* illien dispositiot tezek feleolle, Hogy mikor engem az Ur Jsten ez uilaghbol ki uezen, tehat ebben az en hazamban mely uagion ezen Szekelyuasarhelyt ... az poklos utsiaban ... semmi rezt Kötelcs Jstuan fiam ne vehessen [Mv; APol. I. 68]. *1705:* azt is izente a generál Haller István uramnak, hogy vagy adjon levelet róla, hogy az elszökött fiát, minthogy akaratja nélkül ment el, mindenéből, mind külső, mind belső javaiból kitagadja, hogy semmijében soha részt ne vehessen ezután is [WIN I, 568]. *1714/1781:* Hogy ha Isten eö Szent Felsége, eö Nagyságát ... e világbol ki szolittaná, az fellyebb specificalt Jószágokban senki ... részt ne vehessen, míg az három ezer Magyar forintokat ... édes urának ... le nem teszik (!) [Gerendlóna TA; JHb LXXI/3. 470] * *részt ~ vmiből* részesülhet; a putea primi din ceva; etw geniessen können. *1705:* Az melly jobbágyim vadnak Alsó Torján ... Ezek közül ugy mint Jánost, és Jstvánt az Fiam kezébe bocsátottam vólt, ugy hogy azokból is részt ne vehessenek az Léányok [A.torja Hsz; Borb. II. Alsó Torjay Mihálcz Miklos senior test-a Nic. Márton scholae magister pp. kezével]. *1730:* Foltbol az egessz Falubol es Udvarhazbol es hozza tartazo minden hataribol majorkodtato hellyekböl szölökböl részt ne vehessenek az Atyafiak [Folt H; BK. 140 özv. Folti Bálintné Jósika Mária végr.].

11. *elejét ~i vminek* megelőzhet/kivédhet vmit; a putea preveni/preîntîmpina ceva; etw vorbeugen können. *1579:* Megh ertettek eo kegmek Az kwlen kwlen valo Igyekezetet es varassunk zabadsaga elle(n) valo chyelekedeteket Az Nemessegnek ... Azert hogy ennek eleyt vehessek, eo kegmek wegeztek* [Kv; TanJk V/3. 200b. – *Köv. a végzés szöv.]. *1592:* minden ... be walaztatoth Attiakhozis illik Tizteletes Atthiaym: Annak az Varosnak priuilegiumit, es minden Zabadsagit, melyben megh telepedtenek, melynek igazgatasara eok(is) megh eskwttenek tudny, olwasni, ertheny ... Hogj azokath iol tudwan erttwen. Ez Waros zabadsaga ellen keowetkezendeo sok niawaliaknak minden iambor gondwisseleok Zeoksegnek ideien iob modon es hamaręb vehessek eleith [Kv; Diósylnd. 9, 11]. *1594:* eo felseget nem egiebel hanem zwbeol valo ohaitassal, keonieorgessel vehettiwk elejt ennek az reank keouetkezendeo vezedelemnek [Kv; TanJk I/1. 240]. *1619:* az kozákoknak csak egy útok vagyon az Fekete tengerre az Boristhenes fluviuson, azkinek az törökök könnyen elejét vehetnék egy várcsinálással [BTN² 259]. *1640:* Azt is hallottam Koncz Juditól, hogy öneki most sérése vagyon; most akkora, mint egy lúdmony, de ha eleit nem veheti, akkora is leszen, mint egy süveg [Mv; MvLt 291. 218a Hegedős Balázs vall.]. *1671:* parancsoljuk ... egyéb dolgait félretévén, az megírt terminust ne várja, hanem késedelem nélkül jöjjön udvarunkban, mivel az minemű dolgok fenn forganak, periculum in mora, ha Isten meg nem szán bennünket s valamiképpen eleit nem vehetjük [TML V, 622 Apafi Mihály Teleki Mihályhoz]. *1779:* kolozsvári református pap Deáki Pál uram megholt harmadnapi betegsége után ... megfázván hirtelen meleg házba ment, amelyből catharust (inkább hiszem suffocativust) kapott, melynek semmiképpen eleit nem vehették [RettE 393].

Sz. *1806:* sokszor a' minek ma elejit vehettyük, honap azt nem tehettyük [Mv; Ks I Thuróczy Károly lev.].

12. rávehet vmire/meggyőzhet vmiről vkit; a putea îndupleca/convinge pe cineva să facă ceva; jn überzeugen können. *1633:* Hallotta(m) Erszenies Janostoll, hogy eö rea fogta volt leanj koraba(n) Zabo Jacabnet, de akkor semmit ne(m) vehetett raita, hane(m) azt igirte, hogy cziak most ne banczia az uta(n) inkab leszen mogia benne [Mv; MvLt 290. 127a]. *1657:* Mert az törököt sem általszállásra, sem annál inkább ostromra nem veheté ... az szerdárnak is sátorát nyakában vágák [KemÖn. 45]. *1665:* Bízta vala Kegyelmed reám, Tholdi urammal alkudtassam meg Kegyelmedet, kiben mind ez ideig is munkálódtam nagy nehezen vehettem arra, Kegyelmed jöjön ide ki egy alkalmatossággal Magyarországban [TML III, 451–2 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1668:* császár személye szerint ... arra felé indul, de az mint irják s az moldovai követek is ő nagyságát informálák, az szemfényvesztés leszen, hogy rémitsék az oloszokot az császár menetelinek hirével és vehetnék valami békességre öket [TML IV, 278–9 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* De én postán írék Naláczi uramnak, vigyázzon reá, valamire ne vehesse Kegyelmed híre nélkül urunkat [TML V, 573 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Apafi István, nagy tanácsú s tekintetű úri ember, hirtelen meghala. Ki is ha élhet vala, oly könnyen nem vehették volna a fejedelmet, amire akarták volna, az urak [CsH 100]. *1716:* az jövevényeknek szolgálatjokat, ha feljebb teheti, annál jobb, de ha nem lehet, bár csak arra vehesse, mint nemes Magyarországban determináltatott az az annuátim szolgáljon 12 napot, adjon dézmát mindenből és egy császár tallérát [BfN Krasznai cs. Rhédei Pál ut. Mészáros Ferenc krasznai ubnak]. *1717:* mü azert Sokat törekettünk es fáradoztunk az migh bekessegre vehettük Peterfi Uramot [Kőrispatak Hsz; Pf]. *1744:* Ennek előtte két esztendővel Szakács Filepet szolgáltam ... de az eö Fertelmes szokása miat nem szolgálhatám mjvel akár hova mentünk dologra őrökke csibdeset, probalgattván hogy valamire uehessen [Gyeke K; Ks]. *1776:* Mlgs Groff Lázár János Urffi ö Nga mellett Senkit úgy sürgölödni mást nem tapasztaltam mint Csizi Hadnagyot, de mire vehette ö Ngát, tsak alattomban lévén à dolog nem tudom [Kóród KK; GyL. Georg. Vizi kat. kántor (30) vall.].

Szk: *italra ~ vkit. 1710:* leülvén asztalhoz, hogy Apor István inkább Telekit italra vehesse, csak egyenkint hozatta elé a pohárszékre a kristályokot [CsH 197–8] * *jóra ~ . 1657:* Nem lehet kegyelmednek elmenni, mert tudja micsoda galibáskodásom légyen Zólyomival, kivel úgy végeztem, hogy feljüjön, s netalán az kegyelmed szavainak lészen foganatja, és valami jóra vehetjük [KemÖn. 159] * *rosszra ~. 1799:* Györffi Máris ... olly virgontz bátorságu volt, a' melly még a' Czigány Legényt is roszra vehette [Dés; DLt] * *sokra ~. 1721:* az ott lévö Porkoláb idegen fiú ... az bor kivánásban telhetetlen, az ollyant sokra vehetni [Mihályfva NK; Ks 95 Czirjék Pál lev.].

13. igényelhet, követelhet, kérhet; a putea pretinde/cere (ceva); verlangen, erwarten, bitten können | behajthat; a putea percepe/încasa; eintreiben können. *1570:* az procurator ... Tyz forint alat valo perben egy Beh allasson chyak egy garast vehessen [Kv; TanJk V/3. 8b]. *1584:* Ha mikor penigh Soos halat hoznak zekereken, Az wasarbiro, Egynel teóbet ne vehessen, se penigh a' nagiobikath se az kisebbiket, hanem keozep zereuth wegien | Aky Zekerrel hoz Sajtot, waiat, Giappiath ha parazt Ember ket pinzt wehessen teólle [Kv;

PolgK. 7, 10]. *1585:* Mikor a' templumokba temetnek, a' padimentumot a' harangozo chinallia zep Egienesen be, meliet az Syr Asok fel bontottak volt es Attol teobet Ne vehessen, hane(m) chak d. 25. [Kv; Szám. 3/XIX. 6]. *1593:* Ferenzj Eotweos Marton (vallia) Schlemmer farkas panazolkodek vala, hogy Az Bolt berbe semmit Nem vehetne Zegedi Casparon, semmit Ne(m) Akarna adni [Kv; TJk V/1. 433]. *1650:* imit amot keringhen budosnek ... kezeseken kwleon kwleon flo. 25 vehessen [A.csernáton Hsz; HSzjP Joannis Chie jun. rel. vidua vall.]. *1650/1687:* A'kik penig à megye tagjai közzül Sz. égy házat Parochialis házakat, czintermet és egyéb ahoz szükséges épületeket ne(m) akarnának épiteni à megye az ollyan embert meg intse rendi szerint ... az ollya(n) contumax embert ă megye dulhassa három forintigh, vagy vehesse annyi érő zálogját, ă mellyet ne tartozzék kérésre ki adni [MVJk 3]. *1687:* Az ő nga it valo Malmaiban ... a mennyi elegyes vám gabona gyűlt arol is Ravásakat vittűnk volt elő az első számvételkor ... tőbbet nem vehettűnk a hon nem volt [Mmsz; Törzs.]. *1689:* Dosa Gergely Ura(m) ... Segesvar varossanak érdemes akarmi időbeli Tisztei altal ... dipplomot vehessen, vetethesse(n) [DLev. 2. XIIB/24]. *1761:* Minden Mezei vetésekből Szőlőkből a' rendes Dézmát ki adgják, az Juhokbol penig és Méhekből az Arendatornak tartoznak Dézmálni, de abbolis ezen Mltgs Uraság vehetné, ha meg Árendálná [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 518]. *1809:* Ezen ... Magyar Valkai Lakosok[a] ... 9 V. Forintokert Almosdra ... hetvenőt ezer Sendelyt ... vecturázni még pedig Jo Debretzeni sendeljt meljet ha nem tselekesznek ... az irt D(omi)nalis Biro Réájok vehessen vétethessen mint kaphat sendeljt [Kalotasztkirály K; Somb. II. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1840:* Ha el akarja csapni[a], úgy bocsássa el, hogy a maga tulajdon helyén őrizet alatt, úgy őriztesse, hogyha másnak kárában mégyen, akkor a tulajdonos minden ökörtül egy váltó magyar forintot vehessen, a kártétel megfizetése mellett [Jenőfva Cs; RSzF 157. – [a]Az ökreit].

Szk: *adót ~. 1575:* Hwl arrol panaszolkodnak hogy Az kyk ely mentek hazokbol Nem vehetnek adot onnat [Kv; TanJk V/3. 105b] * *dézmát ~. 1677:* A' Mely arendas Falukban a' Papok-is Quartat birnak, az egy Quartát meg-hagyván nálok, a' három Quartárol a' falunak Patronusi ha le akarják tenni az arendat a' Fiscus számára, a' három rész dézmát magok számára vehetik [AC 75] * *harmincadot ~. 1613:* akar mi nemü rendbeli Tilalmas, auagy szabados marhakkalis az mi hunyadj harminczadunkat el szökik ... Dúplom harminczadot vehessen raita [Kv; PLPr 35] * *kilencedet ~. 1592:* Lazlo kiraly lewele, kiben ez varosnak, el veoth zabadsagit violagh megh Adta, kiwaltkeppen hogy Senki kilenczedet es vamot ne vehessen [Kv; DiósyInd. 25] * *tizedet ~. 1592:* Ameny Summaba a' per forogh, Annak az Biro tizedet vehesse [Kv; DiósyInd. 34] * *vmennyit ~ vkin. 1659:* eő kgek teörueni eleöt megh bekeluen, igire menyhart ura(m)nak f 2 d 50, há penigh szep szerent megh nem elegiti Menjhart Uramat tehat ket annyit vehessen Botradi Mihalio(n) [Domáld KK; Törzs.] * *vmit ~ vkin. 1719:* Orbaj széki hilibi Vitajos Mihály, mivel én nekem kedvem kereső Modon szolgált valamivel ados mindeneket Condonálok senki semmit rajta ne vehesse(ne)k [Imecsfva Hsz; Borb. I] * *vámot ~ → kilencedet ~* * *vámot ~ vkin. 1592:* Layos lewele egy kysded papirosson, hogy Baczban es Keoreosseon senki vamot Ne vehessen raitunk [Kv; DiósyInd. 32] * *vámot ~ vkitől. 1592:* Sigmond, Confirmalta az Karoly es Laios leweleth ... hogy se kalmartol se egieb rendbely Coloswaritol, gialogtol, lowagtol wamot Senki ne vehessen [Kv; DiósyInd. 53] * *zálogot ~. 1761:* az itt valo Gornyikok in facto találván Zálagat nem vehetek tőlle sőt majd halálra verte őket [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

14. örökölhet/megkaphat/részesülhet vmiből; a putea moşteni/primi ceva din ...; erben/bekommen/geniessen können. *1573:* Dorotya fekete peterne, Azt vallya hogi mykor testamentumot Tenne Mwrsal ferencz hittak volt eotetis oda ... Mond nekyk vgian azt akarom hogi megh aggyak neky eo seh vehessen teobet semy Marhambol Jozagombol, seh oztozzek velek [Kv; TJk III/3. 73]. *1599:* Tezek en testame(n)tumot az en ioúaimrol ... illien forman. Hogi az en felesegemnek Agotha azzonnak ... minden penzemet, ezwsteőmet, araniamat es ualamit, Isten eő felsege reiam bizoth akar miúel neúeztessenek eleo adúan, mindeneknek harmadat úehesse [Kv; RDL I. 5].

15. vmit megszerezhet, a maga tulajdonává tehet; a putea obţine/dobîndi ceva; etw für sich verschaffen können. **Szk:** *birodalma alá ~. 1793/1794:* mivel a' Composs(ess)orok(na)k mindenkor jussa (!) vagyon a Commune Terrenumokhoz ... a' ki ... valamit fel foglalt ante divisionem, és azon akkár minémű industriát tett, az ollyan hely, ha ezen osztálynak alkalmatosságával más Compossessor(na)k jutna részében, a' kinek részében jut, az hellyen lévő industrát juxta conscientiosam aestimationem tartozik ki fizetni, minek előtte á hellyet birodalma alá vehetné [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 9a] * *kezébe ~. 1619:* Azoltától fogva Man Ogli ott lakott Florenciában és mind biztatta az hispániai királt ... azt az országot az hispániai király kezébe ejti, és azont az úton s abból az országból az Szentföldet s Ierusálemet is mindjárt kezébe veheti [BTN[2] 319]. *1709:* Székely Márton ... egy lovamat elkérte volt ... Kültem ... Paszonban ... hogy minekelőtte mások belé nem kapnak és el hajtják, vehessem kezemben annyi-érő márháit [SzZs TT. 1890. 761]. *1823–1830:* egy Szőkefalvi Nagy Lőrinc nevű atyjafia rossz ember lévén, annak fortélyai miatt későre vehettük kezünkbe a jószágot, addig pedig ... 100 forintot kölcsönöztem borvásárra [FogE 286] * *kezéhez ~. 1600:* valahol marháját és majorságát megesmeri ... mindeneket kezéhez vehessen [Lécfva Hsz; HSzjP]. *1631:* az Jo<za>goth Spachay Mihaly vram kezehez vehesse minden Ingo bingo Marhajual egioth [Szentmártonmacskás K; SLt 30. A. 6]. *1722:* Még ă Sárkányi Paptol a buzát kézhez nem vehetém, cséplőt ne(m) kaphat avál excipial [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1799:* Ha en(n)ektután(n)a is ki tudodnek hogy ezen mostan által adott Jószágomhoz tartozo valami abalienalt Jus még másoknál len(n)e is ... azokat is ő Nagyságok ezután is mint magok tulajdonokat ki válthassak avagy ki kereshessék és kezekhez vehessék [Alvinc AF; Incz. XI. 31] * *kézhez ~. 1659:* Édes Öcsém uram, bizony nem bánnám, ha Kegyelmed az sátort kézhez vehetné [TML I, 441 Vér Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1678:* az franczia had itt ez tájon leszen az tractatus szerént is, de az sem fog késni, várja csak az Máramarosban levő segítséggel megegyezhessen és most hozandó pénzt kézhez vehesse [TML VIII, 105 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *kézre ~. 1619:* Az ajándék igen sok vala, de azt meg nem olvashatta ember, mert nem olyak voltak, hogy mind egy-egy ember kézre vehette volna [BTN[2] 279]. *1777:* Bartos Márton a' mit a' kezire vehetet az Etzken Jusbol mind el tékozla [Albis Hsz; BLev.] * *magához ~. 1677:* Illye Várának minden állapottya; mellyet a' Fejedelmek magokhoz vehetnek, más coaequalis jószágot adván perennali jure érette [AC 259]. *1776:* (A bányászok)

féltélig más fél ló követ, tavaszra két ló követ hordhatnak a' régi usus szerént ... ha az maga Gazdája nem akarja el vinni más akár melyik bányász Czimbara azon árron magához vehesse [Torockó; TLev. 7/5].

16. szerezhet/meríthet/tanulhat vmit vhonnan; a putea lua; besorgen/erlernen können. **Szk:** *erőt ~. 1670:* Ura(m) eö kglme sulyos betegsége utan igen igen nehezen vehet erőt [Algyógy H; Ks 41] * *példát ~. 1701:* Vehetet volna nenem aszszony rollam peldat hogy hires eperre nem kel nagy kaszuval futni, mert üressen viszi haza [Ne; BLt 9 Toth István édesanyjához, Toth Balásnéhoz Angyalosra (Hsz)]. *1823–1830:* Közben-közben efféléket azért írok be, hogy a mások történeteikből is példát vehessetek [FogE 154] * *tanúságot ~* bizonyítékot szerezhet. *1657:* embereknek relatiójokból és az nálok lévő levelekből sok tanúságot is veheték [KemÖn. 231]. *1679:* Gróf Zrinyi János uramnak is az miben szolgálhatok, el nem mulatom, ide bé való lételén nem hogy Nagodnak törödni, sőt örülni kellenék, kirül az én kegyelmes uram, fejedelmem méltóságos leveléből elég tanuságot vehet Nagod [TML VIII, 417 Teleki Mihály Zrínyi Ilonához].

17. vásárolhat; a putea cumpăra/lua (ceva); kaufen können. *1579:* az bór ky wytele sem tilodyk sem Mwbe sem azon kyweol Azert az Mwes nepnek is a' zere(n)t lehetne Mwenek Limitatioia ha eo is az zerzamat Limitatio zere(n)t vehetnek (!) [Kv; TanJk V/3. 190a]. *1584:* Chyeóteórteókeónnis ... Niolcz oraigh ... Semmy fele tehen Barmoth, az Meszarosoktwl es hentelerekteól megh walwa ... ne vehessen senky [Kv; KvLt III/5. Vegyes ir.]. *1595:* Senky hozzu puskayat s egieb fegyweretis el ne Aggia ... Akit penigh megh tapaztalhat Biro vram eo kgme hogy puskaiat el adta vagy Aky vehetne, s Nem akar venny, tehat eo kgme minden engedelem nelkwl tiz forintal bwntesse [Kv; TanJk I/1. 250]. *1618:* azmely lovakot csak úgy vöttek, hogy ha én kezembe adták volna készpénzül azt az 99 frt, én otthon hat lovat vehettem volna véle jobbakat [BTN[2] 81]. *1634:* Ha penigh maga borát adna ky korczmánkra, azt annak elötte hites birakkal megh kostoltatvan az mint mástól megh itilik hogy ollyan bort vehetne, az szerint szakaszszák annakis az árrát [UF I, 333]. *1661:* Én egy forintot adtam tyúkra, itt talám azon vehetni tízet [TML II, 63 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1668:* az mi hidonkon alol lévő motsáros Erdö Tilalmas lévén, kövárbol kellett fát követni, ugi vehetet az kinek adtak [Kisbozonta Szt; JHbK XIII/18]. *1672:* enis most vehetnek mind hasznocskat s mind <penigh> elelemre valot [Kantafva[a]; BálLt 1. – [a]Szu-be olvadt bele]. *1736:* vehessen ... egjgj 5 vagj 6 Máriásos süldötskét [Dés; Jk]. *1783:* A földeket nem más adta el hanem ez a' korhel ember, de már meg szoritottam hogy senki már többet nem vehet tölle [Brassó; BetLt 4 Újvárossy Isván lev.]. *1786:* a ki egy egy Disznot vagy malatzacskat vehet vegjen [Torockó; TLev. 4/13. 14]. *1817:* ha az Isten, és az Jol tévők nem méltoztatnak rajtunk könyörülni ebben az Szörnyű Szük időbe éhel halhatunk meg eddig Szükön tsak volt de már telyességgel égy Szem Gabonám Sints. Sem tehettségem hogy vehessek [Szászzsombor SzD; BfR I. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

Szk: *jutalmasan ~. 1663:* Kegyelmed azért ez iránt is lenne azon, vehetnék jutalmason s vennének jókat is magam asztalomra, mert az ide bevaló boraim bizony igen szegények [TML II, 646 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

18. gondozásra/ápolásra/eltartásra, illetve oltalomra maga mellé fogadhat; a putea primi pe cineva în casă cu scopul de a îngriji/întreține; zur Pflege/Erhaltung/zum Schutz aufnehmen können. **Szk:** *gondja alá ~. 1780:* Dobolyi Joseff Uram ... legközelebb valo Férjfi Ágon valo Vér Atyafi, és Successor ... Conscribaltatni akarja; hogy ... a' Gyermeknek Bonumaít és magátis maga személyében mint Legítimus Tutor gondja alá vehesse [Ne; DobLev. III/542. 1a] * *gondviselése alá ~. 1693:* az ket Tutor Atyafi, ugy mint Szanto Marton es Dobai Ferenczne Szanto Maria Aszszony s ö kglme Ura, Nemzetes Dobaj Janos Uram Inspectiojok ès Gondviselessek legjen rajtok mind addig mig ember kort ernek, es magok gondviselessek ala vehetik [Ne; DobLev. I/38. 3].

19. megvizsgálhat/megszámolhat; a putea examina (temeinic); untersuchen/zählen können. **Szk:** *rendbe ~. 1670:* azon gyűlés alatt jó rendben vehetni azon jószágnak is állapotját [TML V, 47 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1693:* reportallyak ö kglmek miben legyen dolgok[a], hogy az után jobb rendben vehesse az Eccla [Kv; SRE 16. – [a]A feleki jb-oknak]. *1721:* eddig az időnek mostohasága miá Városunknak adosságit Sem rendb(e) nem vehettük Sem penigien kinek mit fizettünk nem Consignalhattuk [PolgK 47] * *számba ~. 1657:* Errül az levelemröl meg emlékezzél Teleki, mert bizony számban veheted, az mennyi levéllel én tégedet sollicitállak [TML I, 92 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1693:* Egyebirantis emlekezetiben lehet az Tutoroknak hogy mindenik Arva[a] obligalta magat, hogy ha semmi kezekben nem menne is az magokeboll ell tartanak ... ă mi rajtok illendőkeppen fog kelni, ă jövendőbeliek is Szamba(n) vehetik, mind mostani, es jövendóben provenialhato Usus fructusokkal edgyűt [Ne; DobLev. I/38. 7a. – [a]Utána kimaradhatott: tutora]. *1710:* Vadnak az Templomb(an) lévő Szúszekb(an) ezeke(n) kivűl több dib-dáb egyet más, mellyeket magok között számba(n) vehetnek [Küküllővár KK; DobLev. I/67].

20. vmilyen módon/érzelemmel vehet/fogadhat; a putea primi într-un anumit fel/cu un anumit sentiment; irgendwie empfangen können. *1580:* Itilyk is eo kegmek varasul hogy meg chyendeswlhetnek eze(n) eo kegmek Az tanachybely vraink es io Newen is wehetyk [Kv; TanJk V/3. 218b]. *1623:* vgi visellien gondott, giermekere, hogi Istenteöl Aldast veue(n), es az giermekys ha isten eltetj vehesse halaadassal: jeouendeoben [Kv; RDL I. 121]. *1822:* Nagyságod Levelét most tsak ugy vehetem, mint Contractus mellet által adott szállásom fel-mondását [Kv; IB. Kenderesi Mihálly kormányszéki tanácsos lev.].

21. vmerre irányulhat/irányíthat/mehet/vezethet; a putea lua o anumită direcție; (sich) irgendwohin richten/gehen/führen können. *1678:* Kérem ... igazgassa úgy az dolgokat, hogy Kegyelmed keresztyéni indulattal való jóakaratja által kegyelmes urunk s az hazafiak elött vehessen újabb-újabb jó folyamatot az igaz ügy | Im valami patenseket iratván be küldöttem, Kgld azért urunkkal subscribáltatván, pecsételtesse meg és küldje ki, mert azok nélkül nehezebben vehetnek az jó iránt való folyamatot az dolgok [TML VIII, 105, 126 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1771:* el szakadván a' Malom Gáttja Todor Tisztarto olj nagj kecskét vettetett alájja, melj miatt a' Gát tellyességgel le nem nyomulhatott, s e' szerént meg sem dughatták, hogj jo modgjával a' Malomra vizet vehessenek [Sövényfva KK; JHb LXVII/175].

22. beválaszthat/beengedhet; a putea participa/intra ...; für etw wählen können, einlassen können. *1587:* az Vnio azt tartia hogy Zarwas bewnt ha ky chelekedik az eskwt Zaz emberek keozzewl, Seót ha chak hallattatik feleolleis, de az

tanachba Nem Wehet mind addegh Amegh teorweny zerent el Ne(m) Igazittia dolgat [Kv; TanJk I/1. 57].

23. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *eszébe ~* **a.** megjegyezhet, eszébe véshet; a putea reține/ține minte; merken können. *1584:* Chaplar Balas ... vallia ... minde(n) ezwst Marhakat harom fele oztanak ... De Barat Istwanis Nem veón Rezt a' veres peter hazaba, Es illienkepe(n) Alkowanak megh Az en emlekezete(m) zerent Amenyet Akor eszemben vehettem dolgokban [Kv; TJk IV/1. 380–1]. *1592:* Zilahi Janos ... vallia ... mit felelt legien akkor, nem vehetem iol ezembe [Kv; TJk V/1. 246]. *1634:* halla(m) hogy oda ki Georgy és Bakos Andrasne morgolodnak, de en bizonyal nem vehetem ezeben (!) mit mondanak [Mv; MvLt 291. 7a]. *1653:* Itt az egy proverbiumként veheted eszedbe: „hogy míg a szerencse fénylik, sok barátod vagyon, de ha a szerencse elfordul, egyedül maradsz" [ETA I, 115 NSz]. *1775:* hallottam hogj teremtettével szidták s káromlattak az Exp(one)ns Urat, de mífele teremtettekkel Nyilván eszembe nem vehettem [Berekeresztúr MT; BetLt 7 Mart. Sinka (18) vall.] – **b.** észrevehet, ráeszmélhet; a putea observa/zări; merken, draufkommen können. *1585:* Catalin pap peterne vallia ... latam hogy harom katona megien vala eleo az Swteo haz eleót, ot egy Suteó Azzony kyn Al vala, es az harom katona megh tapazta az Azzont ... oztan en be Menek semmit Az dologba(n) Nem latta(m), hane(m) chak hertelen siualkodast hallek. Mind az harom legennek feyer ruhaiok vala felliwl veres amint Uehettem ezembe [Kv; TJk IV/1. 524]. *1592/1593:* az peres zygeteczkęt mindenkor az Deesi Reti Malomhoz birtak ... mikor az zent Benedekiek marhayok altal zaladot neha az Kys zamoson, mihelt ezekbe vehettik nem hadtak azon az zygeteczken iarnj, hane(m) mindgiarast altal kergettik es haytottak rolla [Mikeháza SzD; Ks]. *1636:* az irott Graduált mind meg olvasam, és mind az értelmét, sok helyeken meg jóbbitám, s mind az irásnak vétségét, az mint lehete, corrigálám, mint az melly értelmes ember az nyomtatott exemplarokot az irottal őszve veti világoson eszében veheti [ÖGrAj.]. *1681:* midőn az Inventator admonealta volna ez volt feleleti: hogi készebb el lenni a' negyed resz proventus es az heti kenyerre Limitalt buza nelkűl mint sem ă pogacza sütés tölle el vétessék; melyből minemű nagy szemlátomast valo gonoszsága es lopasa tetzik ki, akar kys eszeb(e) veheti [Hátszeg H; VhU 148]. *1720:* távul lévén tüllők mikoron verte eszemben nem vehettem [Koronka MT; Told. 26] * *tudomást ~ vmiről* megtudhat vmit; a putea afla ceva; sich von einer Sache unterrichten können. *1847:* Ezen tekintetben úgy látszik, hogy a tanúk vagy tiszta tudomást nem vehettek a helységeknek az előbbiekben írt fekvése miatt, vagy pedig e részben a tanúk maguk is kisebb-nagyobb mértékbe bűnösök s részesek levén, az igazságat készakarva elhallgatták [VKp 297] * *tudósítást ~* megtudhat, tudomást szerezhet; a putea afla ceva; vernehmen können. *1678:* midőn segítséget ez nehéz és akármely nagy elméknek is elég bajoskodást adható dolgoknak igazgatására várhattam volna, még csak tudósítást sem vehetek [TML VIII, 227 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]

24. található, kereshet; a putea găsi; finden, suchen können. **Szk:** *okot ~. 1659:* ugy veszem eszemben, hogy ha kitavaszodik az üdő, s csak mi kicsin okot vehetnek is az országban lévő egyenetlenségből, s teljességgel le nem csendesedik az itt való állapat, nem lészen többé fejedelemség Erdélyben [EOE XII, 207 Barcsay Ákos II. Rákóczi Györgyhöz].

25. győzhet/nyerhet; a putea învinge (pe cineva); gewinnen können. *1672:* Erővel én senkin nem vehetek, hanem kinálom magamat most; ezért mind az országnak s mind ő nagyságoknak holtig kötelezem magamat, de ha nem, bizony gondot viselek magamra [TML VI, 183 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

26. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *alkalmatosságot ~* alkalma adódhat; a i se putea ivi o ocazie; eine Gelegenheit finden können. *1678:* kérem is, ha Kgd valami alkalmatosságot vehetne, ne neheztelne tudósítani [TML VIII, 255 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] * *eleget ~* elégtételben részesülhet; a putea primi satisfacție; zufrieden gestellt werden können. *1798:* én rajtam vagj Posteritassaman ... Szabo István Uram Posteritassa vagy Successora akárhol található ingo és ingatlan jovaimbann magának eleget vehessen vetethessen Exclusis omnib(us) Juridicis Remediis [Asz; Borb. I]. *1837:* a' Creditor magánok a' kezeseknek akármi névvel nevezendö 's hamarább pénzé tehetö akár fekvö akàr fel kelhetö vagyonnyokbol minden költsege 's fáradtsága meg teritésével edgyütt a' leg rövidebb uton eleget vehessen vétethessen [Torockó; Bosla Andrád Ferenc ref. rektor kezével]. *1853:* tanálhato – és leg könyebben pénze tehetö fel kelhetö jovaibol ... Réz György Ur – magának a leg rövidebb utan minden Törvénybeli menedekek ki rekesztésével okozando költseg fáradsagal együt ... eleget vehessen és vétethessen [Marosegerszeg[a] MT; DobLev. V/1361. – [a]Később csak Egerszeg (MT)] * *elégtételt ~* elégtételben részesülhet; a putea primi satisfacție; zufrieden sein können. *1798:* a' Fell peres Aszszony az Allperes Groffnén Tőrvényes executio által magának tökélletes elég tételt vehessen [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 2a] * *előmenetelt ~* előre haladhat, fejlődhet; a putea progresa; sich entwickeln können. *1633 u.:* a mi eleink és atyáink a több privilegiumos városbeli czéhoktól tanuságot és értelmet vévén, javaslották, hogy bizonyos czéhot tartsanak és hogy nagyobb előmenetelt vehessenek [Mv; EM XVIII, 449–50] * *épületet ~* gyarapodhat; a putea dezvolta din nou; zunehmen können. *1767:* el mentünk ... ő Nagysága ... Gabonajaban esett karnak estimiumara mely szerint is mit végig meg Visgalvan Jo Lelki esmerettel meg fontolvan aszt is hogj meg ennek Utanna epűletet vehet [Kv; Ks 11. XLVI. 49] * *erőt ~ vkin* legyőzhet vkit; a putea învinge pe cineva; jn besiegen können. *1710:* Ez a nagy veszedelem a francia király minden szerencséjit felfordítá, mert azolta soha úgy nem reparálhatá magát, hogy a császáron erőt vehessen [CsH 355]. *1771:* a Sovago Sebestyén György fia Josi is meg támadot volt benünket és erő szakoson akarta el hajtani az akolbol a Marhát és meg birakozván velem hogy nem vehetet erőt rajtam Teremtettével szidalmazatt [Dés; DLt 321. 6b Al. Huszár (30) ns vall.] * *értelmet ~* megérthet; a putea înțelege; verstehen können. *1585:* az lewelnek continentiaiat eo kgmek varosul nem ertettek, hane(m) eo kgme akar mikor eozwe giwty a Varost kerye be a' lewelet hogy minde(n) ertelmet vehessenek beleolle [Kv; TanJk I/1. 14] * *exekúciót ~* végrehajthat vmit; a putea cere punerea sub sechestru; etw exekutieren können. *1719:* ezen Birák erejivel minden pőr patvar nélkül, Inczeh Balás Ur(a)m-n(a)k akarminemű javaibul az meg irt Summáig Tisz: Inczeh Mihálly Pap Urám executiot vehessen [Angyalos Hsz; Borb. II Albisi Bod Miklos angyalosi rector kezével] * *fedél alá ~* befedhet; a putea acoperi, a putea pune acoperiș (unei clădiri); decken können. *1787:* aratás utánig a Ludesdi házan lehetetlen dolgozni ... az idén bár tsak a(n)nyira vi-

hetnék hogy fedél alá vehessék őszfelé [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *felelőnapot* ~ alperesi válaszadó tárgyalónapot jelölhet ki; a putea stabili/fixa zi de dezbatere în care pîrîtul îşi prezintă răspunsul/replica; den Verhandlungstag für die Antwort des Angeklagten bestimmen können. *1646:* Teczik azert az teoruennek hogy most az fogoly feleleo napot vehet [Kv; TJk VIII/4. 135] * *gondolkodást ~ magának* gondot/fejtörést okozhat; a se putea reflecta/cugeta la …; große Sorge verursachen können. *1630:* az ellenség nem kicsiny gondolkodást vehet magának, hogy csak hirtelen és kelletlen is oly hamar annyi hadak felültek Erdély mellett [BTN[2] 433] * *győzedelmet/győzelmet* ~ győzhet; a putea învinge; gewinnen können. *1619:* Eddig igen szeretem az indulatját, csak az kévántatnék, hogy egyelőször az maga hadával vehetne győzedelmet [BTN[2] 343]. *1710:* Kegyelmetek afféle sollicitátiónak hagyjon békit, nincs most ideje, mert még ezt a rajtam levő mentét … sem tudom még, enyém-e, vagy másé, ha a németen győzedelmet vehetünk [CsH 362] * *használt ~i vkinek* a putea fi util/folositor/de trebuinţă; jn in Anspruch nehmen, etw benutzen können. *1670:* Csak azt bánom, hogy minden rossz embernek szolgáltatsz velem Koma, s semmi hasznokat nem vehetem [TML V, 60 Naláczi István Telcki Mihályhoz]. *1679/1681:* Tekentvén azt, hogy eő kegyelmenek[a] ez utanis vehetem hasznat s szolgalattyat, megh engedtem, az mely örökseget fel tészen, fizessen Taxat attul mint az többi [VhU 478. – [a]Miskolczi Kalnai Palnak]. *1722:* Az Feleségemis meg gondolkozék bé mene talán veheti à Vetulá(na)k[a] valami használt [KJ Rétyi Péter lev. Fog-ból. – [a]Szebeni gyógyító javasasszony]. *1787:* leg alább a meg évő kenyérre réáis szolgál, kivált a kertbe a Méhek körűl vigyáz, majd a széna tsináláskor jo használt vehetjűk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *használt ~i vminek* (fel)használhat; a putea fi utilizat; benutzen können. *1557:* a' kewes borgoy Jozagoth sokayg kthek kere mygh. knek adam en az kewes Jozagot thy knek mynden Terhewel attam akkortys megh mondam Knek hogy el nem adnam de nem wehetem semy haznokath [Nagyfalu SzD; BesztLt 70]. *1565:* En Ez keeth Eztendeoben hogy tawol wolta(m) Eoreokseghemtewl semy haznáth ne(m) wehettem [Kv; BesztLt 5]. *1625:* Arol penigh protestalok hogi ha hozzu pernek foliasanal akarod megh adni egi ezte(n)dôben uehetne(m) rezem ôrôkseginek zaz forint arra haznat [UszT 93a]. *1694:* (A puszta fundusnak) az helynek Távul lete mijatt semmi használt nem vehetvén, házamis éppen pusztulasra jutott [Alvinc AF; Incz. VII/2a]. *1721:* Tavaly ugjan későn Pünkösd után Dezmáltam semmi használt nem véhettem [Szurdok Mm; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1795:* több használt vehetem a pénzemnek mint annak a Joszágnak [Szentbenedek SzD; Ks 34. I. 8 gr. Kornis Zsigmond kezével]. *1852:* több kaszállok és szántok meg vagynak csonkitva, melyeknek használt nem vehetem [Nagylak AF; DobLev. V/1330] * *hasznot ~ vhonnan* jövedelmet szerezhet; a putea obţine venit/beneficiu din ceva; etw gewinnen, einbringen können. *1756:* én látván hogj nagyobb hasznacskát vehetnék azon helységről, magam két részemre Malmot épitettem, s annak taxáját az Udvarnak mai napig praestalom [Ribicsóra H; Ks I.XII/7 Kles György vall.]. *1770:* volt … mint egj három k(alon)gja buzát termő száraz hellyetske benne azhonnan … hasznot vehett(ene)k [Berekeresztúr MT; BetLt 7] * *hasznot ~ vmiből* hasznot hajthat; a putea aduce profit; Nutzen bringen können. *1706:* vagyon edgy fürész Malom az mellyet ha rendesen procuralnak szép hasznot vehet(ne)k belölle [Hsz; Törzs. Rákóczi Ferenc inv.]. *1741:* az egy tutalyosságból ami hasznot vehetünk, az ő felsége adójainak és portiojának megfizetésire [Gysz; SzO VII, 414]. *1855:* hasznot nem vehetett, se a kaszálobol, se a Nádasbol, sem a veszősből [Nagylak AF; DobLev. V/1391. 139 Koréh György Dobolyi Bálinthoz] * *hatalmat ~ vkin* legyőzhet vkit; a putea învinge pe cineva; jd besiegen können. *1657:* a' Te szent lelked és szent angyalid legyenek mivélünk, hogy az ördög és az ellenség azokon s rajtunk hatalmat ne vehessen [KemIr. 335] * *hátul* ~ vkit megtámadhat/hátulról meglephet; a putea ataca din spate; jdn von Hinten anfallen. *1705:* A verestoronyi kurucok azt meghallván, hogy kijött a német, azt gondolták, hogy a generál mégyen reájok, hogy visszavegye a passust, melyet mindjárt megírtanak Forgáchnak, ki is Balázsfalvánál lévén, az egész hadakkal megindult és úgy jött, hogy hátul vehesse a generált [WIN I, 480] * *igazat* ~ kárpótlást vehet magának; a-şi pute lua (singur) despăgubire; sich entgelten. *1588:* ez levelnek erejvel mingiarast az meg allo fel igazatt wehessen [Nyújtód Hsz; HSzjP]. *1595:* Az igaz teueó birad azt mo(n)dotta, hogy eó ne(m) Jeo, merth Olahfalúba akar igazat ven(n)y, ott teóruen(n)ek kere Eótue(n) forinth ereó marhamoth, Azt tiltotta(m) el hogy igazat ne vehessen [UszT 10/83] * *igazat ~ vkin* kárpótlást vehet magának; a-şi pute lua (singur) despăgubire; sich entgelten. *1577:* Es ezen lewelnek ereyęwel myngyarast my byrak igazat vehesswnk azon a' ky megh nem allana [Uzon Hsz; BLt 7]. *1602:* attam Georfy palnak f. 40 … Ezek Eleot felelt mindenek ellen hogj ment es az cziürnek zabad wrasagaba hagy, ha hol abba nem hagihatna walamit meg fizettem neki minden törueninek neuezetes helieken, ha penig perlet kölcziegemrölis Jgaza (!) wehessek rayta [UszT 17/42]. *1701:* ha valamelyik közzülök ezen osztozást bontogatná és jövendoben is háborgatná edgyik az másikát, tehát az meg állo felek, az meg nem álló félen, fl. 100 id est száz magjar forintokat vehesse(ne)k [Polyán TA; JHb XVI/7] * *igazat ~ vmiből* kárpótlást vehet magának; a-şi pute lua (singur) despăgubire; sich entgelten können. *1584:* ha megh Nem otalmazhatna az varost az Tar Istwan hazanak vrasagaba, hat Kendy Janos Iozagat … foglalhassa az varos, es az eo Iozagabol hat zaz forintert igazat vehessen [Kv; TanJk V/3. 284a–b]. *1588:* Az harminczi (!) eott forintrúl mindeneot Joszagabúl ezen lewel ereiwel Igazatt vehessen [M.fráta K; SLt J. 31]. *1604:* ha az meg neuezet Kantor Janos az kezessegbe bele hadna, hogi Tizen ötöd napra Zembe nem hozna, minden marhaiabol az meg neuezöt zekel balintnak minden marhaiabol Jozagabol, az mig fel Erj Jgazat wehessenek [UszT 18/140] * *igazat ~ vmin* kárpótlást vehet magának; a-şi pute lua (singur) despăgubire; sich entgelten können. *1547:* Es az zewrzesth walaky megy nem Allana. Biro es Ispan nekwl Egy mas Jozagan Igazath wewhesswnk [Sv; MNy XXXVI, 53]. *1591:* Mynd ezeknek az mellyek Jde fel meg wadnak Jrwa köz akaratból wetek Nygzaz frt kötelet, hogj az melj fęl ebben meg nem allana es fel bontana tehat egy paranczolatot vewe(n) egy feó zolga byrowal Jozagan s mynd penig marhayan Jgazat wehessenek [Szava K; JHb XIV/6] * *igazat ~ vmiről* kárpótlást vehet magának; a-şi pute lua (singur) despăgubire; sich entgelten können. *1591:* Ha pedig Jozagok annye nem wolna, hogy az ezer Arany forintrol Jgazat nem wehetnenek, twlaidon az eo magok Marhaiokbol, es Nemes hazokonis Jgazat wehessenek [Vesszöd NK; JHb XXIII/2. 2]. *1593:* köttöm Eö kgienek: maghamat hogy ha valaminemw Gondolatimbol ez en atta(m) leuelet megh ne(m) akarna(m) obserualny Jn parte üel Jn toto, tehat ezen en

leüelemnek Ereieüel Egy vice Jspan es Egy Zolga Biro Zaz f(ori)ntrol Jgazat vehessen [Perecsen Sz; WLt] * *írásba ~* be/feljegyezhet; a putea primi în scris; aufschreiben können. *1662:* Az közönséges hazára nézendö ö felsége mostani írásbeli resolutioját már ez előtt két ízben is vévén, de particularibus pedig az mint azelőtt írásban semmit sem vehettek, én általam is csak szóval valót vévén ... tovább mit reméllhessenek [TML II, 316 Teleki Mihály Wesselényi Ferenchez]. *1676:* Mint kellene azért ebben meg indulni, Kegyelmed jobban tudja nálamnál, mert akármint mesterkedjem, de rövid írásban nem vehetem [TML VII, 294 Haller János Teleki Mihályhoz] * *ítéletet ~ magára* véleményt alkottathat magáról; a putea avea parte de reprobare; eine Meinung über sich selbst machen lassen können. *1704:* ö csudálkozik az urakon, hogy az Toroczkai István unokáját olyan pompával akarták megtisztelni és eltemetni, és az urak is micsoda ítíletet vehetnek magokra miatta [WIN I, 242] * *judiciumot ~* ítéletben részesülhet; a putea judeca ceva; urteilen können. *1772:* (A malom) bizanyas disinteressatus Malom Mesterek által ujra oculáltatnék, s azon oculatio meg Lévén a Pársok in merito Judiciumat vehessenek [Kük.; JHb LXVII/2. 387–8] * *kérdőt ~* fellebbezhet; a putea face recurs; appellieren können. *1571:* Ebben kerdeoth kezdenek wenny az fel peressek, az alperes azt monda hogy nem vehetnek kerdeoth, mert prokator hywast jelentettek, es prokatorokath megh nem hywak [BálLt 79] * *kerítésbe ~* bekeríthet; a putea îngrădi/împrejmui; einkreisen/-zäunen können. *1823:* méltoztassanak ... nékem meg-engedni, hogy ezt az oláh Templomnál lévö szánto-földecskémet ... vehessem 's vétethessem keritésbe [M.köblös SzD; RLt Incze István lévita-lelkész vall.] * *kertbe ~* bekeríthet; a putea îngrădi/împrejmui; einzäunen können. *1721:* a' Nagj Enyedi Vartzogás uttza végin lévö gjümölcsösek ... eddig indivisè vólt ... Továbrais nem lévén ö kglmekk sem(m)i reménségek, hogj e' mostani nehéz és szűk idöb(en) kertb(en) vehessék, és hasznát is vehessék [DE 2] * *kezéhez ~* elfoghat; a putea prinde pe cineva; fangen können. *1666:* Mivel penig mostis budosojab(an) leven meg nevezett Kűs Istvan, s mind addigis Berzenczei Marto(n) Ur(am) es felesege kezeb(en) maradgyo(n) Jobban Marto(n) valamig ... Kűs Istvant kezehez veheti ö kegyelme [Gálfva MT; Berz.]. *1710:* ha Béldi Pál egyenesen kijöjön, készületlen találván őket, könnyen Telekiéket kezihez veheti vala [CsH 136] * *kézre ~* elfoghat; a putea prinde pe cineva; jn fangen können. *1658:* mind az szászság, mind az több föld népe szidják Barcsai uramat rettenetesen mind árulónak. Én bizony nem hiszem, hogy ha az parasztság kézre vehetné, hogy meg nem ölné [TML I, 248 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * *kontentációt/kontentumot ~* ki/megelégíttetheti magát; a putea obține satisfacție/satisfacerea pretențiilor; sättigen können. *1669:* hogy az ház leve(n) Statualtuatva Tiszteletes Pal Istva(n) Ur(na)k, el adva(n) annak superfluumábol, és szöleiből ante omnes alios Creditores maganak Szabo Miklosnak obligatoriaja szerént száz tiz forintrol cum duplo vehessen contenta(ti)ot [Kv; TanJk II/1. 437]. *1694:* Nagj Páll Ur(am) vehesse(n) vagy vétethessen Contentáciott maga ö kglmö [Moha NK; JHb XXIX/6]. *1722:* légyen egy bizonyos, értelmes, és a' Megyében elsöbb residentiaju ember, a' ki a megye pénzét procurálya és számot adjon róla (: hogy ha nem is ratiocinálhatna, lenne fundusa az Ecclesiának honnan vehessen contentumot magá(na)k :) [HbEk konz. hat.]. *1737:* ha nem volna annyi érö bonumak; magak személyekhez is hozza nyúlhassan, s foktathassan usq(ue) ad plenariam Satis Factionem, és Contentumat vehessen, és vétethessen [Dellőapáti SzD; Ks 25. B. 12]. *1804:* mellyet ha nem tellyesittenének ... abban a' történetben ... a több ... kezeseken tellyes contentumat vehessen [Koronka MT; Told. 22] * *lábat ~* kialakulhat/formálódhat/(meg)erösödhet; a se putea forma/întări; sich formen können. *1672:* A közönséges barátkozás az németekkel nehezen vehet lábot, mivel sok az lator ember [TML VI, 166 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *lument ~ magának* megvilágosodhatik vmi vki számára; a putea clarifica ceva pentru sine; für sich etw erklären können. *1757:* az I(nctuso)k ... banyajok(na)k Colálásától egjebütt el nem fogottatt(na)k. hanem azan hely az hol az víz van maradgjan vesztegségben se az vizet ki ne vonnyák se an(na)k uttyát ne igazgassák hogj az Oculatorok meg láthassák ugj az mint az dolog van es hogj magokn(a)k vehessenek világos lument az Contra versia felöll [Torockó; Bosla] * *mentséget ~* felmentésben részesülhet; a putea primi scutire; lossprechen können. *1580:* Idegennek is penigh senkinek ky ado fyzeteo Nem (!) ne engeggye(n) eget bort Arulny, hane(m) a ky be hozza vegyek el twlle ezt penigh kialtassa megh eö kegme hogy senky mentseget ne vehesse(n) [Kv; TanJk V/3. 210a] * *módot ~* megoldást találhat; a putea găsi soluție; Lösung finden können. *1776:* Igazé, hogy ... Groff Kornis Ferentzné Aszszony ö Nga, azután-is, hogy látná meg átalkodását B. Henter Urffinak a Kis Aszszonyal valö mátkaságaban ... a végett ment volna bé, Mlgs Praepost Urhoz, hogy valami módot vehetne az el válás dólgában? [Nsz; GyL hiv.] * *munkába ~* munkálkodhat vmin; a putea lua în lucru, a putea lucra ceva; etw bearbeiten können. *1738:* minthogj Conventios Acs Mester Emberűnk is elébb állott ... még eddig jó munkáb(a) nem vehettük [Dés; Jk 501b] * *novumot ~* perújítással élhet; a putea cere revizuire; Prozesserneuerung verlangen können. *1780/1807:* Novummal való élésröl. Mikor Finalis Sententiát vesznek a' Peresek a Torotzkoi Forumon, mig a' Szék el nem oszlik egy poltra bé tétellel a' Törvényt Novumra fel valtani meg lehet. Szék el bomlása utánnis ha szinte appellálta volna valamelly peres Causaját, remittálván az apellatiot, Transmissiot bátor lett légyen is, ugyan tsak négy poltrával a' Biráktól Novumot vehessen, vagy a' Mlgs Familia praesestöl, csak hogy Novumának helyes és acceptálhato okait tudja adni [Torockó; TLev. 42] * *növekedést ~* nöni/növekedni kezdhet; a putea crește numeric; wachsen beginnen können. *1695:* Meg emlekezzék ... arrol Quartas Ur(am) hogy a' minemü jok kezében deveniálnak, azok az Ecclesia promotiojara tartoznak, melyböl az Ecclesianak közönségesen szolgai szoktanak táplaltatni, e vegre, hogy az Istennek gyülekezete nevekedest vehessen, s nem penig fogyatkozást szenvedgyen [Kv; SRE 33] * *oktatást ~* megismerhet/tudhat/tanulhat; a putea cunoaște/ști/învăța; wahrnehmen/lernen können. *1778:* commendáltatik, hogy ezeket magoknak irassák le a' Birák, és magok Falus feleik közt gyakron olvassák fel, hogy a' mikor effféle nyavallyák adgyák elé magokat, addigis, a' mig ezekröl, s' több effélékröl bövebb oktatást vehetnének, tudhassák a' Betegeket ... segiteni [Mátyus, ConsSan.] * *reménységet ~* reménykedhet; a putea spera; hoffen können. *1696:* Ha Isten könyörülne rajtam és az Feleségem gjógjulása felöl egész reménséget vehetnék [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez] * *szabadulást ~* szabadulhat; a putea scăpa; frei werden können. *1667:* Költségére is igen reá vigyáztasson, csak annyi költséget engedjen adni neki, az mi illendö, mert ö feles költséggel bírván, ha bövön adnak kezéhez, meg-

vesztegetheti a praesidiumot azzal is, vagy csak némelyeket közüllök, kik által szabadulást vehessen [TML IV, 87 a fej. Teleki Mihályhoz] * *számot ~* elszámolhat; a putea da socoteală de ...; abrechnen können. *1622:* Hogj ha penigh Istokra valamit keöld arol io modgiaual regestromot tarczio(n) hogj Jeöuendeöben eö klmek zamot vehesse(n)ek [Kv; RDL I. 119] * *szatiszfakciót ~* elégtételben részesülhet; a putea primi o satisfacţie; zufrieden gestellt werden können. *1634:* erös reuersalist vegyen elsöben az Uduarbiro tölle, hogy ha kárt tenne, arról joszágan vagy marhayaból, szabadoson satisfactiot vehessen [UF I, 332 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1677:* ha a' Fiscalis Tisztek cselekednék, vagy magokat a külsö Tisztek hivatallyában elegyitenék, azoknak ingo és ingatlan javaibol, vigore praesentis Articuli, vehessenek satisfactiot a' Tisztek [AC 120]. *1702:* ha tempore debito azon meg irt Summát és annak interessiért valo dolgot nem prestálnák ... a ... Gróff Ur ... magának satisfactiot vehessen, vétethessen a fellyebb Specificalt kezeseken [Marossztgyörgy MT; Ks 37. 48. 31] * *szavát alig ~i* nem/alig beszél; nu prea/abia vorbeşte; jd spricht wenig/gar nicht. *1654:* igen rut utes vagian az fejen ugy anira hogj szovatis elig vehettiuk [Ispánlaka AF; Thor. X/9 Duka Todor (38) jb vall.] * *szavát sem ~i vkinek* nem beszél, nem szólal meg; nu poate să vorbească; jd kann nicht sprechen. *1588:* Kendi Sandor rea kwldeoth felesegemet meg fogatta ... Kit oly nagy fogsagban ehezesben tartoth hogj czyak ehel nem holth meg, vgy Annira hogy zawat sem vehettek az nagy Ehseg mia [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall] * *szuszpiriumot ~* lélegezhet; a putea primi aer; atmen können. *1568:* De ez secretum ezben az tudomanban, hogy erre visely gondot, hogy az teglak közöt az garasokat vgy rakiad, hogy suspiriomot vehessen közzwllök [Nsz; MKsz 1896, 354–5] * *vélekedését ~i vkinek* megtudja vki véleményét; a putea afla părerea cuiva; die Meinung von jm kennen lernen. *1817:* méltoztassek Tiszt Kováts Urammal ... azon Leveleket copiáztatni s nékem ă végre el küldeni hogy azokat tudos Juristákkal közölvén titkon vélekedéseket vehessem [Kv; Pk 3] * *veszedelmet ~ magának* szerencsétlenséget vonhat magára; a putea cauza primejdia/nenorocirea pentru sine; er bringt sich selbst Unglück. *1667:* édes Sógor uram ... Újvárhoz én nem nyúlhatok, veszedelmet magamnak, gyermekemnek szánszándékkal velle nem vehetek [TML IV, 226 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *vigasztalást ~* megvigasztalódhat; a se putea consola; sich trösten können. *1664:* császárhoz őfelségéhez, minden emberi segítséghez folyamodván, de sohonnan vigasztalast nem vehetvén, minden emberi reménységtöl megfosztatván, vártuk immár csak az Isten kegyelmét [Kv; KvE 188 LJ]. *1678:* vehessen akárcsak az Kegyelmek leveléböl valami vigasztalást [TML VIII, 166 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz]. *1704:* midön láttuk a mezőnek szép zöldülöségeket, nemhogy magunknak valami vigasztalást vehettünk volna véle, de söt inkább gyötrelmünket neveltük [WIN I, 74] * *vki nehézségét ~i* vki által (meg)akadályoztathatik; a putea fi stinjenit de cineva; von jm hintertreiben werden können. *1670:* ahhoz képest tartok attül, az én tetszésem az ő nagysága parancsolatinak effectuálásában Kegyelmednek akadályt ne tegyenek, melyért is ő nagyságok nehézségét vehetném [TML V, 64 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *zálogba ~* a putea lua ca zălog; pfänden können. *1746:* Instalvàn Kertész al(ia)s Szappanyos János à Ns Tanátsnak meg nyomorodott állapottjárol, mellyis Sok szerentsétlensége miatt esett rajta; és Sok adosságban esett ... Meg tekintvén azért njomorodott állapottját ... zálogba vehetí[a] [Torda; TJkT III. 17–18. – [a] A házat].

◊ **Sz.** *1879:* Szavát sohasem tudtam igaziba venni. Ha ígérte, hogy bizonyos időben megkeres, mérget vehettem volna rá, hogy akkorra beteg lesz [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vehetés szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *vki kezéhez ~* kézhezvétel; primire; Erhalt. *1732:* Mig Radics Borbára Aszszony a' fogsagban volt tisztája(na)k kezéhez nem vehetése, és az Sanjarub heljben valo tartása miat meg számasodat tetük(ne)k szüntelen czipési, és rágási Sebeket csinalta(na)k a testén [Kv; MvRKLev.].

vehető szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *hasznot nem ~* hasznot, nyereséget nem hozó/hajtó; care nu aduce beneficii; der/die keinen Nutzen bringt. *1758:* minthogy ezen helly a' potiori kösziklás, hasznot nem vehető, és tsak imit amott vagyon Makk termö helly [M.kiskapus K; EHA] * *törvénybe ~* tanúnak megfelelő; a corespunde ca martor; als Zeuge geeignet. *1617:* 10. testis Kedei Mihaline Kata, kobatfalui jurata. Zajabol hallottam Antalfi Tamasnenak, hogi igi zolt: nem tóruenibe veheto ember ez az Antalfi Matias, mert hamis, Istentelen ember vagi te Antalfi Matias [Kobátfva U; Pf Fr. Bencze de Medeser ns és Th. Böleoni rector Scholae Tarcziafalviensis vall. jel. a fej-hez].

vehetődik szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *igazításba ~* eligazítódhatik; a putea fi rezolvat; geordnet/erledigt können. *1677:* micsoda parancsolatja van H(atalmas) császártól és mint vehetődik igazításba [TML V, 644 Baló László Teleki Mihályhoz].

vehetőség szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *birtokba ~* birtokolhatóság; posibilitatea de a lua în posesiune; besitzen können. *1807:* Ebből illető maga rátájának ki szakasztására, és birtokába vehetöségére törekedvén ... eö Felségétöl osztoztato parantsolatot nyert [T; Ks 89]

vehikulum ? szállítóeszköz; vehicul; Fahrzeug | ? átruházás; transfer; übertragen. *1718:* Az itt valo Pék fortelyoskodik mivel jo elegjesetske ă Buzánk ne(m) igen akarja bé venni, hihető valami vehiculumat kivánna, afféle nélkül látom mi Semmiben sem soëlicitalodhatunk, szükséges(ne)k ha ismerné kgd valamivel Complacealnunk kéne, másként eppe(n) Confundalodunk [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

veimári a Weimar tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Weimar; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete form des ON Weimar: Weimarban székelő; care are reşedinţă la Weimar; den Sitz in Weimar haben. *1657:* Másnapra virradván azért jutánk idején Szécsénhez, harmadik napján elérkezék nagy fáradtan és éhezve Manszfeld és véle az veimári herceg, Ernestus, circiter nyolcezer emberrel, igen szép és rendes, tanult haddal [KemÖn. 73].

vejsze l. vész[1]

vék lék; capcă (tăiată/făcută în gheaţă); die Lücke. *1592:* 27 die Janúary Az varos Toûaban Bodult volt Megh az hol fogtwk Merytóûel az holatt, az veken [Kv; Szám. 5/XIV. 206 Eppel Péter sp kezével]. *1593:* 23 die Marcy fyzettem

Simon Martonak hogi az Toûal bantt, Es hogy wekekett vagot Raitta f 3 d 50 [Kv; Szám. 5/XXIII. 116 Caspar Schemel sp kezével]. *1595:* 21. Decemb(ris) Biro W. adata Korczollyas Istúannak hogy az Varos Toaúal bánnyék és veeket vagasso(n) ... f 1 d 80 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 317 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1598:* Sarga lanossnak es halasz Jstűanak adtam Seress istűan wram hagiot byro wram Akaratiabwl az wíget hogy megh waktak az waros Tawan Mindeniknek Negy Negy Napon halasztanakis az wiken ... f 2 d – [Kv; Szám. 7/XVIII. 8 Masass Thamas sp kezével]. *1649:* az beocziuletes Tanacz Apa Hidara ala kulduen az iktatas előtt, hogy az Toon Vekekett uagazsak, es az Tőt megh halaztassam [Kv; Szám. 26/VI. 452]. *1721:* ben az toban livő vigękre semi hal nem jű vigekět bűsigesen vagatam s minden napon ujitatom [Szentpál K; TKI Mihály deák Teleki Pálhoz]. *1736:* Halászni, halásztatni mindenik Possessor Urak(na)k szabad lészen, de a' megvágott Vekétt (!) egyik Possessor a' másik Possessornak sine Consensu illius meghalásztatni nem lészen szabad [Záh TA; Mk V. VII/10]. *1749:* az Apahido (!) tott halasztatua(n) es Eoregh Vekeket vagatua(n) az Ton [Kv; Szám. 26/VI. 463]. *1768:* Látta, hallottaé a Tanu ... Hogy ... Toháton az falu mellet fellyűl felőll lévő halos Tojakan valo Téli halászat dolgában annak Possessorai ... kőzt olly szokás vagyon? hogy a mellyik véket vágott, ugyan az vonattya meg elébb azon véket, annak utánna ... a többb Possessorok(na)k is szabad ugyan asztot meg vonatni? [JHb XI/21. 4 vk.] | midőn a jékek (!) ujra bé fagytak ... eő Nga emberei ujra ki vagták [Tóhát TA; JHb XI/22. 12]. *1783:* a télen a Falu patakján véket vág a Fia hogy a marhákat meg ittassa [Faragó K; GyL. Szabo Martinyika (35) vall.]. *1784:* véket tsinálván az Exponens eő kgylme, a mű kapunk eleibe a' fejér nyikora, oda mene Andrási Pálné eő kgylme hogy mosson a véken, mondá az Exponens eő kgylme hogy tsinállyon mosni másuvá véket [Malomfva U; Pf Stephani Lakatos cons. Borbara piros (32) vall.].

véka 1. *fn* **1.** (Erdélyben) 30 l-es mérőedény; banită; Scheffel. *1584:* Mikor wekath wagy egieb merteket pechetel, Tehat akor keth pinzt wehessen[a] [Kv; PolgK 10. – [a]A vásárbíró]. *1587:* Veottwnk ket vekat az Malomhoz es az hazhoz es egy fel eytelt pechetest d. 12 [Kv; Szám. 3/XXXII. 12]. *1623:* Kivánjuk azt is, hogy az országnak végezése szerint, fontnak, vékának, eitelnek igazán való mértéke az főtisztekkel együtt revidiáltassék az városon [Hsz; SzO VI, 74 követutasítás]. *1634:* Jgen megh lássa aztis Uduarbirank, hogy az joszághban sohul az szaput, merczet, vekat, két böczüt, vagy két köblöt ne tarczon ... tetezue vagy igyenessen valo mértekben mercze vagy véka rugdosásban se keressen privatum commodumot [UF I, 333 l. Rákóczi György gazd. ut.]. *1677:* A' Mértékekben valo nagy confusio tollaltassék, és Erdélynek minden részeiben, hasonlóképpen Kraszna, Kőzép Szőlnok Vármegyékben-is Ejteleckel, Vékáckal, Köblőckel, Singeckel, Fontockal, Másáckal, és minden egyéb mértékeckel egyenlőképpen éllyenek; és mind ezek a' Colosvári mértékhez alkalmaztassanak [AC 118]. *1692:* mivel eddig is sok egyenetlenség volt a' két véka miatt, ez utánn edgy véka legyen, a' mellyel Qvartás Uramék bé vészik, ugyan azzal adgyák ki Salarista Uraimék buzabéli fizetesét [Kv; SRE 3]. *1718:* én bizonj rége(n) mustrára fogta(m) az itt valo vékákat, de à mi már hiteleseb azon formát mingjárt el küldette à kolcsár Sz: Királjra [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1756:* hordattatta(na)k ... Kolosvárra ... Csebret, Vékát, Szén vonót, Lapátakat, és egjéb Csanakakat s házi apróság Eszközeket [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. *1774:* emlékezet lévén a' Dezma vékárol is, végeztetett: hogy ennek utánna az Országban közönségesen bé vétetett Vékával légyen az Dézmán a' mérés [Kv; SRE 317]. *1807:* a Gabona méres alkalmatosságaval egy Vékát tartotte vagy pedig kettőt, és mikor mért Gabonat rendes előtessel, vagy jo tetezve mert? [Mezőcsán TA; LLt]. *1851:* A' kalászos gabona künn a' mezőn kalangyául, a' csős vékával, vagy Zsákkal ... fog két felé osztatni [A.esküllő K; RLt O. 4].

Szk: *abroncsos ~.* *1736:* Kádár csinálta abroncsos régj véka [HSzj *kádár* al.] * *beszterczei ~.* *1742:* a Beszterczei vekaval egy véka héja lőtt [Szászerked K; LLt] * *falusi ~/falu ~ja.* *1786:* a' Falusi véka a Zilahinál valamivel kissebb volt [MNy XXXVIII, 386]. *1806:* melyet[a] az ő vékájával mértenek fel de az ő vékája nagyob az Falu vékájánál [KLev. 10. – [a]A búzát] * *füles ~.* *1765:* Egy Liu Egy fűles Véka [Ilencfva MT; DLev. 2. IX. B. 13] * *igaz ~.* *1763:* Biro Uram poron(csolattyából) megkialtatuk, hogy igaz vékával merjenek [Kvh; HSzj *igaz-véka* al.] * *kassai ~* 19–31 literes mérőedény. *XVIII.sz. eleje:* ad két Véka buzát a' Kassai Vékaval [Kis- és Nagydoba Sz; SzVJk 151] * *kéregből készült ~.* *1797:* Kéregből készült égy véka [M.igen AF; DobLev. IV/777. 17] * *kolozsvári ~.* *1714:* ő kglmek az vékát Szabták az kolosvári vékához [O.cseszlve AF; Ks 96 Szegedi János lev.] * *lisztmérő ~.* *1745:* Vasas véka fél köblös nrő 1. Egj vékás vasas véka nrő 1. Kéreg mérő véka nrő 1. Liszt mérő véka nrő 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] * *margittai ~* 19–31 l-es edény. *1683 k.:* igy Fizettek az Pastornak ... Az kössegh ád illyen béért: Minden házas ember ád az Prédikatornak d. 25. Innet ad minden ember négy négy pint bort, egy egy öregh veka buzat melly nem csak az Erdelyi, hanem az Somlyai es Marghittai vekanalis nagyubb, ertsed egy egy vekaual [Nagyfalu Sz; SzVJk 50] * *nagy ~.* *1742:* Láttam szememmel hogy mikor gabonát mértek à Szegények számára nagy vékával tetézve, és az után ismét kisebbel és elütve örleni bocsátotta [Kv; AggmLt C. 12]. *1793:* a' kinek ... szalmás Buzája nem terem, a' Nagy Vékával tartozik fizetni két Véka Buzát [Lompért Sz; SzVJk 179] * *somlyai/somlyói ~.* *1674:* Minden külön kenyeres ember (: értsed ă ki házas ember :) ád metretas Tritici nro 2 Az Somlyai vekaval [Somlyóújlak Sz; SzVJk 63]. *1676 u.:* A' hol ... két házas ember leszen, az ollyan ad a' ketteő harom kalongyát. A' Ki penigh kalongya buzat nem adhat, ad harom vekat az Somlyai vekával [Balla Sz; SzVJk 173] * *szebeni ~.* *1711:* Az ország egy köböl buzát melylyel az katona jó élhetés az magazinumban is bévehető az szebeni vékával elütve és nem tetézve administráljon [SzO VII, 177 Steinville erdélyi főhadparancsnak latin nyelvű rend.-ének ford.] * *szkábás ~.* *1724:* Egy szkábás véka [Koronka MT; Told. 29/12] * *tizenhat kupás ~.* *1795:* az Törökbuzát pedig adtam a 16. kupás Vékával [Dobra H; Ks XXVI/1–12 Vegyes ir. Kiss Lukáts volt krájnik lev.] * *udvari ~/udvar ~ja.* *1738:* Ezen Gabonás házban Udvari véka 1 [Szászvessződ NK; Born. XX/12]. *1750:* vagjon ket derék jo ujj Hámbár egj végtiben tsinálva, mellybenis az földről egj rakás igen poros buzát és rosost, fel méretvé(n) töltöttünk belé Metr. 351 Az udvar Vekájával mérve, es igen jol el ütve, ugj hogj az vékán semmi sem maradott [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 4]. *1765:* Udvari véka 1 [Mezőcsán TA; Ks X/26] * *vámszedő ~.* *1837:* Az Also Malom ... vagyon edgy kő vágo jo csákány, edgy vám Szedő véka és vatyiko, vagyon edgy ujj

kisdeg bükfa hambár retesz, retesz fö és lakat nélkül [A.szöcs SzD; BetLt 5] * *vasas ~ → lisztmérő ~.*

Sz. *1879:* Bizonyosan azt ügyelte, hogy jó tartós legyen, kettős szállal szövött, szíjas lennel bevert, elnyühetetlen – mert majd a szegény professzor úrnak nem lesz vékával a pénze, hogy újat vegyünk minden perceben [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. termény-ürmértékként való haszn-ban; ca unitate de măsură de capacitate pentru cereale; als Getreide-Hohlmaß: vmiből vhány vékányi/vékára való; de un anumit număr de baniţe din ceva; eine bestimmte Anzahl/Menge von Scheffel. *1587:* Alakort weottem wetny Valot 16. Febr. Veottem egy keobleott d. 36. Veottem vizontak 6. Vekat … d. 27 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 23–25 Zabo György isp. m. kezével]. *1590:* Merabol Dezma Buza iútot 5 keöbeöl, es harom veka [Kv; Szám. 4/XIX. 20]. *1622:* Praedicator Jóvedelme. Egy egy kalondgia Buza ã kinek vetese vagion, ã kinek … ninez es kalondgiat nem adhat ã Praedicatornak hogy … cziepeuel ell egj egj vekatt ad [M.décse SzD; SzVJk 8]. *1649/1687 k.:* vagyon egy darab földetske melyb(e) 3 veka buza megyen [Nyárádszereda MT; MMatr. 251]. *1673:* Kumannay csüresz kert mellet levö földben szep tiszta buza vetes, szaz huszan nyolcz köböl s ket veka … cub. 128/2. Kumannay hataron levö harom darab földben szep buza vetes, tizen egy köböl harom veka cub. 11/3. … Tavaszy vetessek szama … Majorsagh babot vetettem ket köblöt 3 vekat … cub. 2/3 … Majorsagh hariszkat vetettek ket köblöt 2 vekat … cub. 2/2 [Komána F; UF II, 552]. *1685:* Adtam Balás hazj Royna vaszylinak Zabot 10 vikat Must fejeben vikajat huszon nigi nigi pinzen [M.köblös SzD; RLt 1]. *1715:* Az Aszszu szilva betsesebb lévén az Almánál s körtvelynél, hogy azon Gyümölts jobban adaequaltathassék, az szilvánál, mindenütt két vekat edgy vekáért irtunk [UszLt III/44]. *1759:* a' Törökbúzát el-tséppeltettvén … mü gyanityuk, hogj vólt három száz véka, még talám többetske is [Ludas TA; TKI]. *1785:* Ezen edgjik Asztagbol … probára két kalongya mi elöttünk el tsépeltetvén, és ki Szoratván lett az két kalongya Zabból öt Véka és fél Véka [Miklósfva U; Ks 73/55]. *1807:* Török buza csöül … ki adtam … Szávully kertin és Pálinka Fözönek 40 Vékátt … Joszív Sűttö és Darabonttnak 30 Vékátt [Dédács H; Ks 98]. *1832:* Az Ösz vetést el végeztem, vettetett Tiszta Buza 117 véka Elegy Buza 31. rós 171 véka, mind szépen ki kötek [Bögöz U; IB. Nagy Márton ub lev.]. *1850:* len volt vetve 2 véka e jo nyövetlen [Mezöcsán TA; Born. F. le]. *1883:* a hibali Szuszékba … ment volt harmintz négy véka[a] [Etéd U; NkF. – [a]Gabona].

Szk: *bányai ~* 19–31 l. *1663:* Szikszai asszonyomnak házánál levö búzát el felmérettem (!). Tizenkét bányai véka lett [TML II, 425 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz] * *elütött ~. 1834:* Külömben minden Ember látya hogy egészen el ütöt vékával méretik minden féle Gabana [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg Benö Josef számadó kezével] * *szebeni ~. 1785:* Hány és minémü Hold Szánto földgye és Rettye vagyon egy egész Ház hellyes Gazdának, és hány Szebeni Vékát Véthet egyik egyik hold Szánto Földgyében? [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 14b] * *tetés ~* tetözött, púpozott véka. *1675:* Kölés vagyo(n) az háznal in granis egy tetes vikával ~ Cub N. ~ //1 [Dés; Borb. II].

3. területmértékként való haszn-ban; ca unitate de măsură pentru suprafeţe; als Flächenmaß; quartale, 4,2–27 ár, 0,12–3 hold; (teren arabil) în care se poate semăna un anumit număr de cereale; (Ackerboden) wohin man eine bestimmte Menge von Getreide säen kann. *1724:* ván még egj darabotska föld … mellyel edgjüt a' portioban 12 vekának rotatik [Vécs MT; Mk 9 Mich. Sütö (60) jb vall.]. *1787:* A Harisnya András Bungurja: Mérés szerint véka 2 1/2 [Szászsztjakab SzD; Told. 73]. *1790:* foglalt a' Sármási földböl, mint egy két vékára vólt, ezt Sármáshoz kimútattam, és ki gödröztetett [Báld K; BLt]. *1816:* az egész jószág 289 □ öl, mely tészen egy vékát és 7 ejtelt [HSzj *jószág* al.].

Szk: *vhány ~n 1706:* Fejér borsó két vekán vetett még kaszalatlan [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1757:* ezen Falubéli Bartsai rész jószág az Uraság parantsolattyábol … Nagy Boldog Aszszony napján fel költetett és azon kertben mindenfele gyümöltsöt le vertek, és el hordottak … egy vékán vetet nyötelen kender el tapadtatott [F.orbó AF; BK sub nr. 899 9 r jb tanú vall.] * *vhány ~n való. 1701:* 10. vékán valo vetesemet ki szantotta [Sinfva TA; Borb.] * *vhány ~ra való. 1732:* Az Akaszto fánál vagyon edgy irotvány … Irtatlan vagyon benne edgy vékára valo [Erdőszengyel/Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1767:* Szeszträs Ursz … Cir 1 1/2 vékára valo földett hatalmasul faglalt el [Banyika K; JHbK LVI/26. 7]. *1829:* a' Ménes hágo meget egy darab határja F. Zsuknak Kötelendi Határhoz szakasztatván, itten minden egész Mosiaju ember vesztet 3 Földetskét mint egy 28 vékára volot [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1857:* csak 40 vékára valo földet ugarolhattam meg, mert két ökröm Szerencsétlenül el karosodott, s magam is csak nyomorusággal tengödöm [Kebele MT; Újf. 2 Kimpán János gondviselő ub lev.].

4. *vminek vhány vékája* vhány vékányit számítva/véve; (la un anumit preţ) pe banită; für ein Scheffel einen bestimmten Preis zählen. *1590 k.:* Ez ide ala megh irt limitatiorol wgy teczet ew kegmeknek hogy mikor Isten draga es zewk ydeot bochiat reank chiak ackor obserualtassek, ha penigh Isten olchiosagot adand ackor ew kegmeknek kewleomb gondweselesek tractatúsok lezen feleolle … Egy yo tyukot adgyanak per d 5 … Keoles kasanak wekayat d 35 [Kv; KvLt III/13 Vegyes ir.]. *1621:* Attam az Vár alatt valo vam buzaban el Putura (!) penzen vekaiat p(ro) d 16 Cub. 19 [Kv; Szám. 15b/V. 12 Voghner Mihály ns szám.]. *1653:* Ebben az esztendőben igen nagy drágaság lön, úgy hogy másfél forinton járt a búzának vékája, árpa dr. 50, zab dr. 30, köles flor. 1 [ETA I, 153 NSz]. *1664:* Itt elég puszta állapottal vagyunk. Zabot többet nem vettek 10 kis köbölnél, vékáját tizenharmadfél pénzen; immár nem találni külömben 15 pénznél vékáját; írjon Kegyelmed, ha vegyenek-e úgy? [TML III, 64 Vér Judit Teleki Mihályhoz]. *1684:* Ebben az esztendőben … igen kevés búza volt, oly hamar úgy megdrágodott az búza, hogy most 80, 81, 84 pénzen jár vékája [Torda; SzZsN TT. 1889. 258]. *1695:* Zabnak, Tönkölynek, Alakornak vékája 30 pénz [Kvh; HSzj]. *1720:* az Szük időben az buzának vékája két forinton járt [Hatolyka Hsz; HSzjP]. *1730:* ã regi asztagbol … ã buza fereg, mind meg ötte a buzáját Csak az rosa 's konkoly maradot. Egy Sido het het polturán vekáját mind el viszi vala égét bornak de én nem adtam [Noszoly SzD; ApLt 4 Só János deak Apor Péternéhez]. *1735:* most már az Zab még Dragadott mivel hogy az egér meg az lábán meg kezte volt enny három 3 potrára fel ment vekája [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.]. *1775/1781:* a szép buzának vékája három márjáson, a Rososabb mindenkor el kél öt Sustákon [Renget H; JHb LXXI/3. 379]. *1823:* a' Tolvaj … el hordott … Tsös Török búzát Szárazt 20 vékát vékája ért xr. 30 [F.váralja U; Borb. II lelkész felj.]. *1841:* A Palinka fözö Calculussa… vett ki … Tiszta rósot 864 per 1 f 18 x vékája … Tiszta Csenkeszt … Eleszto pénz 24 vekára 50 xr [Born. G. XXIVb].

Szk: *bécsi ~ja* 31 l-re számítva. *1829:* Alakornak Bétsi Vékaja 36 x ... Krumpinak Vékája 30 x [Torda; TVLt 1250].

5. *~nként* vékával, vékáját számítva/véve; ... cu baniță; mit dem Scheffel (messen). *1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ... parnaba valo tollaknak is zedesse es egieb hijaba valo dolgakra valo ereoltetessek, kasaknak vikankint keoblenkint valo zedessek es mak viragnak keressesse es zedesse varba vitele kyket ele zamlalny es fel iratny nem geozunk [SzO II, 329–30 a székely nemzet foly. az ogy-hez].

II. jelzői haszn-ban, cu funcție de atribut; în attributivem Gebrauch: **1.** vmiből vhány vékányi; de un anumit număr de banite din ceva; scheffelweise. *1573:* Nagi peter Azt vallia hogi ... Twgia towaba hogi Demjen Nem tyztessegbely Ember Mert ... Fodor Istwan birosagaban harom veka Lyztetis lopot volt az Malombol [Kv; TJk III/3. 215]. *1582:* weottem harom weka kasat d 78 [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp szám.]. *1595:* Az feleki feketitö olahnetol, vöttem 1. veka Mogyorot [Kv; Szám. 6/XVIIa. 215 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1602:* Het vika buza [Marosjára MT; Berz. LXV/9]. *1610:* Dali Mihalynak, kynek en Mostan hazaba(n) fekze(m) Az en mellettem ualo forgolodasaert Agyio(n) Mihaly vra(m) negy auuagi eot veka buzat [Balavásár KK; Ks 19. III. 22]. *1675/1681:* Attam es Conferáltam ... majorsagh földemből ... az regi Esztina helynel egy szélben hat hold huszon öt véka buza vetés ala valo földeket [Vh; VhU 278 Thököly Imre adlev.]. *1701:* Az ki Házasitott leánjok(na)k adának, 14 véka búza vetést [Polyán TA; JHb XVI/7]. *1722:* Proventus Pastoris ... Mindenik fordulora tizenketket[a] veka buza vetes az Eklesia földeben a Parochus Buzajabol ketszeri Szántásba, mellyet a Praedicator arattat meg, az Ekklesia be hordgya meg takarittya. Nyolcz nyolcz veka zab vetes mindenik fordulora, mellyben minden ember két két kalangyat tartozik aratni, de egeszszen be hordgyak es meg takarittyak [Ercse MT; GörgJk 159. – [a]Értsd: tizenkét–tizenkét]. *1751:* Biro Uram Medgjesre az m. királyi Táblára Az Erdők Dolgából és egjeb Causaknak fojtatására jo remenseggel készülö utyára mértűnk az ő kegyelme parancsolatyábol Harmad fél véka Tiszta buzát [Kvh; HSzjP]. *1797:* A Kőmives Pallérnak adatott egy véka fuszujka, és annyi borso [Déva; Ks 96] | Egy véka ösz rós vetés után meg terem 2. kalongyát (!), 's kalongjája meg ereszt 2. vékát [Mezőújfalu K; CU IX. 2. 118a]. *1816:* Orbán Miháljné ... az nagy Szükségben az éhel halásnak el távoztatásaért kére Balog Martontul hogy adjon egy Véka tiszta Búzát [Szentimre MT; BalLev.]. *1866:* küldöttem ... 40 véka Pityokát [Bányabükk TA; KCsl 3].

Szk: *erdélyi ~. 1683 k.:* A' kinek dezmaja ne(m) leszen egy öregh veka buzat vagy Erdelyi két veka búzat ad [Keresztúr Sz; SzVJk 77] * *öreg ~. 1683 k.:* igy Fizettek az Pastornak ... Az kössegh ád illyen béért: Minden házas ember ád az Prédikatornak d. 25. Innet ad minden ember négy négy pint bort, egy egy öregh veka buzat melly nem csak az Erdelyi, hanem az Somlyai es Marghittai vekanalis nagyubb, ertsed egy egy vekaual [Nagyfalu Sz; SzVJk 50]. *XVII. sz. v.:* Minden Nemes ember adot Nolcz öreg véka buzát. de Bort nem adot. mely öreg véka tett Somlyai másfel vékát [Ilosva Sz; SzVJk 177].

2. vhány véka vetőmagra való; în care se poate semăna un anumit număr de banite de cereale/semințe; eine bestimmte Anzahl Scheffel Saatgut. *1685/1792:* egj darab három véka Buza földem ... bekességesen maradott rám az édes Uramtol [BLev. Tanss. 12 özv. Veres Mártonné Bede Ilona nyil.]. *1840/1844:* a' Lisznyo patakán egy véka fele pityokas hely [Lisznyó Hsz; Kp V/382].

Szk: *vhány erdélyi ~ férőjű föld. 1860:* nyolcz erdélyi véka férőű ... szánto földje [Mk Reg. III, XXIV. 462] * *vhány ~ férő/férőjű (föld). 1666:* az felsö meszöben ... vagion harmad fel veka fereie föld [Szentimre Cs; EHA]. *1695:* földe ... hat véka fereje [Kilyén Hsz; BLt]. *1710/1792:* Az Tekenösbenis vagyon nyoltz véka féreje, ez is örökös [Albis Hsz; BLev. I/1. Transs. 30]. *1760:* La Kale Felszigulij egy darab Erdőtt, és szánto-földet el foglaltak a Somkutiak, mint égy száz véka buza fereje [Somkútpatak Szt; KS. r tanú vall.]. *1827:* 30 véka Ferőű Földü Erdö [M.fráta K; CsS]. *1838:* A' Csűrős kertekhez rugo 64 véka Féréű nagy Láb (sz) [Csekelaka AF; EHA]. *1843:* A' Haszonbérbe adott Szántokból évenként öt véka Férőjüt tizen öt négy marhás szekér trágyával megtrágyáztat a' Haszonbérlö [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

vékabeli vékában tartott/tárolt; păstrat/depozitat în banițe; in Scheffel lagert. *1653:* Die 3 juny a kapu bástyáját itt a vásárhelyi várban megüté a menkő; de az úrnak jóvoltából még is nem találá a port ütni, maga oly közel járt a tonnabeli és vékabeli porokhoz, hogy két singnél közelebb járt [ETA I, 147 NSz].

vékácska *kics* vhány kicsi vékányi; de banițe; scheffelweise. *1687:* a Talyigás nap estig is sokszor el hever az városon még is két három vékácska buzát alig kaphat őrölni [Mmsz; Törzs].

vékaelütő vékaszintelő; de retezat/nivelat cereala în banița; Schaufel für den Ausgleich des Scheffels. *1821:* Egy asztag rako, és egy véka elütö lapotzka [Koronka MT; Told.].

vékájú vhány véka vetőmagra való; care se poate semăna cu un anumit număr de banițe de sămînță (de semănat); scheffelweise. *1850 k.:* A ... kertyéből ... ki szakasztott az Ekklésia – két tetéz (!) vékáju kis kender Földnek valo helyet [Szucság K; RKAk 98].

vékányi 1. vhány véka mennyiségű; de un anumit număr de banițe; scheffelweise. *1628:* Egy sakban mint egy ket vekani hagima magh [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 12]. *1666:* valami ket vikani kölest vitt el, Kis Gyorgjis hasonlokeppen mint egy fel vikani borsot vit el [Szentgyörgy MT; BálLt 55]. *1678:* Uzonbol vitte(ne)k el ... Egy saczkoba(n) ket vekanyi sellénget [BLt]. *1683:* Egj sakban Ris Kása mint égj Egj vekáni [UtI]. *1689:* egy sákban fél vékáni mák [HSzj *mák* al.]. *1698:* Én attam ... negyven vékánnyi Buzát, az oláhok Husvéttya előtt, mint egy másfél héttel [Hesdát SzD; Ks Joannes Balogh (40) jb vall.]. *1718:* ugy ki hordam minden lyukbol ã buzát hogy edgj vékányi sem marad sohult [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1738:* Egy átalagban egy vekani regj avas dio [Gyszm; LLt]. *1787:* Az ház hijján circiter égy vékányig tört tsere Dr 30 [Mv; MvLev.]. *1792:* küldettem ezen embertöl egy Özöt ... három melyesztet Ludat ... nyoltz Gyöngyös hurkát, és egy vékányi Asszu Cseresznyét, kivánom költhesse Nsgtok jo egességgel [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1842:* Reggelí 3 orakor ifiu Molnár Josefet, a' ki egy vékáni Buzát hozzám hozott volt, hogy vegyem meg, árestomba késértettem [Bereck; Hsz; HSzjP]. *1844:* küldök ... égj fél vékányi gesztenye magvat [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

2. vhány véka vetőmagra való; care se poate semăna cu un anumit număr de banițe de cereale/semințe; eine bestimmte Anzahl Scheffel Saatgut. *1741:* adanak ... egy hat vagy hét vekani földetskéttt [Nyárádsztbenedek MT; Told. 22]. *1774:* egy négy vékás Földit el rontotta a Szamos annyira hogy alig maradt égy vékányi, mellyis Dellö Nevezetü hellyben vagyan [Szamosfva K; KS. Conscr. Th. Finta (66) jb prov. vall.]. *1786:* azon Lábbol a Patzolai Jusra deservialo 56 Vékányi föld excindaltassek ... és a mi marad a váltodjék 342 Mforint zálog le tételével [Nagylak AF; DobLev. III/617. 1a]. *1804:* A Kertek megett ... lévő földnek egy harmad része ... két kőből és két vékányi | A Huma nevezetű hellyen ... a kőzönséges pascuum szomszédságában lévő Lábnak ... a pásczum felöl egy kőből és két vékányi [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 7b]. *1842:* Kúrta búza 4 vékányi helyen [Csekelaka AF; EHA].

Szk: *vhány ~ férő. 1742:* három vékáni fereje földe [Harasztkerék MT; VH].

vékás I. *mn* **1.** vhány vékányi űrtartalmú; cu o capacitate de un anumit număr de banițe; Scheffel als Volumen. *1722:* Amely Szuszek a Malomba(n) vagy egj resze mint egy 22 vagj 23 vekas, a masik reszei akkeppen [Lezsnek H; Szer.]. *1725:* két székely szuszék edgyik Circit, 20 vékás az masik Circit 30 vékás [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 3]. *1752:* Az Nagy familia holmi fa edenyeket osztattak fel eszerint 1mo Nagy Sigmond U(rna)k, egy Nagy Susek ket fias, 80 Vekas egy Csap ala valo kad, egy Negyvenes hordo mejb(en) Csügeris volt (!), egy Nagy Almarium, egy berbencze [Göc SzD; Borb. I]. *1761:* Dagasztó bűk Fa Tekenyő kétt két vekás [Kéménd H; JHb XXXV/39. 33]. *1770:* Ket Szüszek jo ottven hat vekas [Usz; Pf]. *1777:* 4 szüszek ketteje 50. 50 Vékás ketteje pedig 40. 40 Vékás [Majos MT; Told. 26/21]. *1794:* Szuszék Circiter harmintz vékás 2 ... Egy rosz ferslog [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1814:* A Csűrős kertb(en) ... Vagyon három Söveny Török buzás avateg kas az egyik(ne)k a fele részében nem tudatik hány vekás mig fel nem mérődik [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sándor kúrialeír.].

Szk: *harminc ~. 1847:* Egy 30 vékás ocska szuszék [Szentgerice MT; UnVJk 8] * *kilencszáz ~. 1700:* egy kilenczszáz vékás szuszék [Beszt.; LLt Fasc. 107].

2. vhány vékányi gabonával bevethető; care se poate semăna cu un anumit număr de cereale/semințe; der mit einer bestimmten Anzahl Scheffel Getreide gesät werden kann. *1623:* vagio(n) Egi Kender feöld Az szentlelek Ispotalian alol niolczadfel vekas [Kv; RDL I. 122]. *1685:* A' Törvény fa alatt egy hóldacska cir. 1 vekas [Nyárádtő MT; Told. 27]. *1694:* Az ravasz lyukban egy kis szegely 3 vékás (sz) [Mocs K; JHbK XLIX/25]. *1697:* Egy kis Darab szanto föld 3 vekas mivel az viz Igen el szagata [Csókfva MT; EHA]. *1710/1792:* (A földek) egyike vagyon az kerek Nyiren belöll az felsö Lábban, kertes circiter hat vékás [Albis Hsz; BLev. 30 Transs. 81]. *1764:* az Hegy felöl való Fordulob(an) a' Só szék nevezetü helyben ... adott el egy kerek földet cir(cite)r 8 vékást [Cserefva MT; EHA] | adott el egy kerek földet circ(ite)r 8 vékást adott el ... 1. kerek 4 vékás szánto földet [Cserefva MT; Told. 30]. *1795:* Ezen föld ennek előtte három vékás volt, de a Maros mind el horta a több részét [Miklóslaka AF; EHA]. *1820 u.:* Málé föld A kis bán oldalon 1 vékás [Zovány/Somlyó Sz; RLt O. 2]. *1826:* A Fetske farku 25 1/2 vékás (sz) [Mezőbánd MT; EHA]. *1838:* lévén ... Jakabb János ökegyelmeknek a Bözödi also Fordulo Határ Bodos Eszke nevezetü hellyen égy darabotska örökös szánto Földgyök mint ègy negyedfél vékás [Bözöd U; Borb. II Bözödi Sebestyén Dániel székelynemes vall.]. *1855:* az észak nyugotin pedig két darab szántó 8 vékás [M.újfalu K; EHA].

Szk: *egy ~. 1760:* Három Populosa Sessio vagyon a Bartoké mind jobb mind nagyobb, a más kettőt lehetne potolni egy egy vékás kender földetskével [F.torja Hsz; LLt]. *1813:* Tractuale Inventarium Protocollumban ... emlittetik égy hagymás völgy oldalában égy vékás Föld, Kerek Rét (k) [Gyerővásárhely K; KHn 154] * *harmadfél ~. 1816:* a' Borzondi kis harmadfél vékás Fölgye [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] * *hatvan ~. 1815:* 60 vékás lábföldet adott ... Butyka urnak [HSzj *lábföld* al.] * *huszonnégy ~. 1761:* mint ollyan együgyü Atyafiak, a' kik mindeneket el adogatták, egy borozdán Lévén 24. vékás földök, felihez egyik Atyafi, felihez a' másik tartott just [Kv; PolgK 45] * *négyszáz ~. 1752:* Marosi István Uram ő kglme azon Samariai rész 400 vekás földötis maga számára meg dézmáltotta el foglalta [Mezőcsán TA; Ks 15. Ll. 6] * *nyolc ~. 1717:* edgj darab nyoltz Vekas föld ... Saradi Sigmondne Asz(szonyna)k adatek, az Hederfai Felsö fordulobeli huszon het földbeli resze melle [Kük.; DobLev. I/108]. *1863:* égy nyoltz Véjkás szánto föld [Mezőgerebenes TA; TSb 30] * *százhetvenhat ~. 1809:* Kis Réti 180 Vékás Láb (sz) [Bh; KHn 24] * *száz ~. 1821:* A' Bogátsi Határ Szélibe lévő mintegy 100. vékás Hellyet ... a Bogátsiak erőszakosan el foglaltanak, 's máig is birják [Szék SzD; WassLt Sam. Csorba (71) centumpater vall.] * *tizenhat ~. 1774:* a Ravasz Juknal 16. vékás föld ... L. Báro Henter Adam eö Ngã hasan felit birja annak felsö feliböl [Szamosfva K; Ks. Conscr. 198 Ioan. Balint (46) jb., prov. vall.]. *1801:* Vagyon ... egy 16. vékás föld, mellyet az Eklésia meg-ugarol, meg-kever, és bé-veti: a' Pap le takarittattya, s bé-hordattya [Gyeke K; SzConscr. külön mell.]. *1867:* A kukuk hegybe egy 16 vékás – ez gyepü – egyébaránt szántó [Marossztkirály AF; EHA] * *tizenkét ~. 1715:* más 12 vekas fold(ne)k az zalogját le tötte kovacs Márton fianok Gyurkanak [Nagylak AF; DobLev. I/89]. *1718:* A' Som haton egj tizenkét vékás föld alol egj tövisses gjep[a] [Mezőmadaras MT; MMatr. 376. – [a]Értsd: szomszédságában]. *1801:* Vagyon egy 12 vékás föld, mellyet az Eklésia mivel, és a' Pap le takarittya s bé hordattya maga [Légen K; SzConscr. külön mell.]. *1810:* a Dombon feljül és alol ... a' Nagy árokba meg ütkezik ... 12 vékás Szánto Föld [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 5] * *tizenöt ~. 1838:* A' Templom közötti 15 vékás föld [Csekelaka AF; EHA].

3. vékában fizetendő; plătit cu un anumit număr de banițe; in Scheffelmenge zahlbar | vmely búzailletmény/járandóság egy vékányi mennyiségére/értékére von.; referitor la valoarea unei retribuții (de cereale); eine bestimmte Anzahl Scheffel von Getreide als Gebühr. *1683 k.:* Samsonban minden Házas ember ... ha ... buzaia nem termene ád erette egy egy veka buzat. Ha vekas buzat ne(m) adhat, mint az Pastort az vekas buzajert à buzanak menyisegehez kepest ugy Contentallya ... ha bora nem termene ad d. 12 [Sámson Sz; SzVJk 167].

4. járandóságát vhány vékányi gabonában kapó; care este retribuit în cereale măsurate cu banița; der/die die Gebühr in Scheffelmenge bekommt. *1735:* Vekas Praemondasok seriesse ... Ménes Pásztor ... Met 2. Oszkotár 2 Onya Román Pakulár [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

Szn. *1590:* Vekas Jstwan [UszT]. *1603:* Paulus Vékás [Sóvárad MT; SzO V, 247]. *1614:* Vekas Györgj kuldus

[Sóvárad MT; BethU 70] | Vekas Peter szol(ga) ppix Vekas Istúan lib [Szentkirály U; BethU 131, 132] | Vekas Andras Judex ppix Vekas Mihaly lib. [Kisgalambfva U; BethU 166]. *1649:* Vekas Mihalj [Kv; TJk VIII/4. 373]. *1667:* Vekas Mihalyne [Kv; Dica 1667–68. XXV. 12].

II. *fn* **1.** vhány vékányi gabonával bevethető földterület; parcelă care se poate semăna cu un anumit număr de baniţe de cereale/seminţe; Bodenfläche, die mit einer bestimmten Scheffelmenge gesät werden kann. *1774/1826:* A' forrásnál (sz) ... most Vizessége miatt kaszállonak hagyatott 3 Vékás [Náznánfva MT; EHA]. *1817 k.:* el sűlyedezett szakadozott egy 10 vékás [Fejérd K; EHA].

2. vhány véka bért fizető személy; persoană care plăteşte o oarecare retribuţie cu un anumit număr de baniţe de cereale; eine bestimmte Scheffelmenge als Gebühr bezahlende Person. *1606/1687 k.:* Proventus Pastoris ... A' ki zabot ne(m) vét, 's nem adhat egy kalongya buza vagy d 12 ... NB. A tizenkét penz értetik a' vékások részéről, a' kik tsipjekkel keresik (!) [Nyárádszereda MT; MMatr. 250]. *1682 k.:* Proventus Pastoris ... A' vékások zab pénzel tartoznak d. 10 [Mezőmadaras MT; MMatr. 373]. *1687 k.:* Proventus Pastoris. Minden ember ád tritic. gel. 2. Aven. gel. 2 ... A' vékások buzát két vékát ... Proventus Rectoris. Minden ember ád Tritic. gel. 1 Aven. gel. 1. Minde(n) ember égy égy kényeret. Vékások égy Véka buzát [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 141] | Provent(us) Pastoris et Rectoris. Minden házas embertől Tritic. gel. 3. Zab gel. 3 égy égy szekér fa, Özvegyek háro(m) sing vászon Vékások három véka buzát ... ezekb(en) à mester harmados [Havadtő MT; MMatr. 143]. *1873:* Kebli tanácsunk ez ügyet ajánlattal terjeszti az ekklesiai gyülés elé, mikéntjére nézve a régi szokást tartván meg, hogy minden egész bérfizető örökségnek 2 szálfa osztassék ki, az 1 vékásoknak 1 szálfa [M.bikal K; RAk 304].

Vö. a *félvékás, kétvékás, háromvékás, hatvékás, négyvékás, ötvékás, ötvenvékás, tízvékás* cimszavakkal.

vékás-kora vhány vékás nagyságú/vhány véka férőjű; care poate fi însămînţat cu un anumit număr de baniţe de cereale/seminţe; scheffelweise. *1839:* Szőllős hegy alyábali két vékás kora Főlgyit adá által [Kissolymos U; Márkos lev.].

vékásnyi 1. vhány vékányi gabonát tartalmazó, vhány vékányi ürtartalmú; cu capacitatea de un anumit număr de baniţe; scheffelweise, eine bestimmte Scheffelmenge Getreide enthaltend. *1813:* Egy 20. Vékásnyi otska Hombár [Kosesd H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1817:* Égy más 20 vékásnyi szuszék [Mv; MvLev. 2].

2. vhány véka gabonával bevethető; care se poate semăna cu un anumit număr de baniţe de cereale/seminţe; mit einer bestimmten Scheffelmenge Getreide säbar. **Szk:** *négy ~. 1840:* Egj négj vékásnyi szánto [Nagyernye MT; BálLt 92] * *tizenhat ~. 1813:* Hátrébbotska az Erdö ... bütüjibe foglalt Keresztesi István is mint egy 16 vékásnyi helyet [Koronka MT; Told. 22].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vhány vékányi gabonával bevethető terület; parcelă care se poate semăna cu un anumit număr de baniţe de cereale/seminţe; mit einer bestimmten Scheffelmenge Getreide säbar. *1751:* adott Harasztkerek falva ... egy darab irtovánj földet, circiter huszon négj vékásni, az ott valo Refor. Ekklesianak, örökösön irrevocabiliter ... Melynek vicinussa Delről egy darabig az Irotvánj patakja, egy darabig az Szombat kuttjabol ki folyo árok [Harasztkerek MT; MMatr. 118]. *1830:* egy egy Nyil hoszszára 130. ölre szélességre 10 ölre mérettetvén, tészen 6 1/2 vékásnyit [Galponya Sz; Somb. II]. *1860:* A Laza melyen az öszve írt gyümölcsfák találtatnak néhol szántatik, néhol kaszáltatik férőjűsége mintegy nyolcz vékásnyi [Sarmaság Sz; HG. gr. Kemény Sámuel hagy.].

Vö. a *félvékányi, kétvékásnyi, háromvékásnyi, nyolcvékásnyi* cimszavakkal.

vékaszám a vékák mennyisége/száma (szerint); calculată în baniţe; die Anzahl von Scheffel. *1782:* 2-do. Ha kiknek a gabonájában kára esik, hírt adván az határbírónak vagy határpásztorságnak, az falusi bíról két becsületes hites emberrel vigye ki, akiket a falusi bíró és határbíró denominálnak, kik is a kárt meglátván, jó lelkek esméreti szerint vékaszámra megbecsülvén a kárt, fizessék meg az határpásztorok [Oroszfalu Hsz; RSzF 151].

vekegés siránkozás; jeluire, tînguire; Gejammer. *1619:* én az hatalmas Istenért kérlek, hogy nyissátok fel az szemeteket, váljatok meg attól az vekegéstől; az hatalmas császár várát adja meg az urad s az ország, mert bizony soha tovább semmivég nem tartóztathatjuk [BTN² 208].

vékeltet léket vágat; a pune pe cineva să taie copcă; Loch schneiden. *1716:* Mindenűt a Toimat tél(ne)k idején erősse(n) vékeltesse, hogj a halak meg ne fullya(na)k; sem a tokb(an) sem a tók árkaib(an) halászni senkin(e)k meg ne engedgje; annál inkáb a tókb(an) kendert asztatni senkinek meg ne engedgje negjve(n) forint birság alatt [Erked K; LLt Lázár Ferenc ut.].

véknya l. vékonya

vékony 1. *mn* **1.** csekély vastagságú; subţire; dünn. A. kelmefajtára von.; referitor la pînze; Stoffe betreffend | vmilyen kelméből készült használati tárgyra/ruhadarabra von.; referitor la obiectele de uz casnic/la îmbrăcăminte făcute din pînză; Gebrauchsstücke/Kleidungstücke betreffend. *1576:* wagion ket wekon czynadoff kezkenyechke feyr Selyemwel Aranyal waroth gazdagon [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 5]. *1586:* Catalin Keomywes Istwanne vallia ... Ezenkeozbe(n) syrwa leowe be az Abram Istuan leania, S monda hogy Zappanozny rakot volt Ingh vallakat ky, es el lopta az en zolgalom ... Az Ingh val zep vekony vala [Kv; TJk IV/1. 569]. *1589:* Tyz sing vekony Galler ... f. 2/50 [Kv; Vegyes ir. I/2. 35]. *1610:* Ket len vazon vekonj lepedeo [Kv; RDL I. 6]. *1648:* Asztalra valo vekony becsi kamoka abraszok Nr 22 [Mk Kapi Katalin kel. 3]. *1682:* Vikony Tángjér törlö nyólcz nö. 8. [UtI]. *1697:* Zőld Selyemmel s arany fonallal koczkáson varrott vékony gyolcs uj Parna haj [Szentmargita SzD; KGy]. *1704:* vitt el magával ... Elö ruhákot, Négy vékony bolti gyóltsból valo [Kilyén Hsz; HSzjP]. *1769:* a kik vékony posztokot, vagj kenderböl, Lenböl, Gyapotból vékony gyolcsokot és vásznakot szoktak készitteni, jelentsék magokot a Cont. Tabla elot [UszLt XIII/97]. *1788:* Egy kontyolodo vékony fekete tsipke és égy kolosvári kontyolodo kerek tsípke [Mv; TSb 47]. *1816:* Vékony Valiz also Fersingek [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19]. *1855:* A gräfenbergi leány mindig künt a vadászaton vékony lehende gunyában [UjtE 293].

B. egyéb ruházati cikkre von.; referitor la alte articole de îmbrăcăminte; andere Kleidungsstücke betreffend. *1744:* 7 pár talp 3 alább való vékony talp bérlésnek való [Szentdemeter U; LLt]. *1768:* Vékony fáin Strimfli két pár [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109]. *1823–1830:* amint egy professzortól fogva a másikig nyargal az ember, a vékony talpú papucsát úgy veri a kövekhez, hogy ugyan sajog az ember lába talpa belé [FogE 236].

C. valamilyen szilárd anyagra von.; referitor la anumite materiale solide; harter Stoff betreffend. *1558 k.:* legyen tizta rez ky kyuerettetteteth vekony plehe es el Meteltteteth [Nsz; MKsz 1896. 284]. *1689:* Fűrész vekonj bél deszka nõ 200 [A.porumbák F; UtI].

D. épületrészre/építményre von.; referitor la părţile unor construcţii/la clădiri; Gebäude/-teile betreffend. *1694:* az Majorhaz … vekony Sővennyel paraszt, leszalatlan kertelessel be kerittetet, va(gyo)n egy öreg Kapuja | az orszag uttya szelin fellyűl va(gyo)n egy Kis Filegoria, negj Lab fán állo vekony Sindelyezés alat kőrős környűl Deszkaval be keritett [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1756:* 4 Cserefa Czövekekre hasonlo Cserefa Talpfakra vagjon rako fábol 4 szegeletekre rakva s. v. a Diszno oll alatson Szarvazattal, mellyet vékony szalma fedél fedez bé | a Veteményes kertben bé szolgálo Ajto … a Szemöldök faján keresztűl vagjon két fa kapots mellyek vékony szalma fedelit tartyák [Branyicska H; JHb LXX/2. 28, 29]. *1800:* a' Benedekfalviak gáttya igen vékony lévén, meg hagyták az akkori Tiszt Urak, annál fogva, òkis a' gátat tsak tartogatták [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Stefutz Györgyi (36) col. vall., Vérvölgyi Bányai János kezével]. *1846:* az alköve vékony, de hasznavehető [HSzj *lisztelő* al.].

E. egyéb használati tárgyra von.; referitor la alte obiecte de uz diferit; andere Gebrauchsgegenstände betreffend. *1643:* 2. vagio(n) egy vekony udvarj pohar, az Lába es felliul az szélye Arannyas [Mv; MvLt]. *1755:* égj kis hitván vékonj és 2 hitván kopacz ju bőrért adtak 48 dr. [Kiskend KK; Ks 71/52 szám.]. *1759:* Az kuruc-világ után mintegy 24 vagy 25 esztendeig kevesen viseltek kardot. Akik viseltek is vékony, hosszú kardokat viseltek tarsoly nélkül [RettE 90]. *1837:* Egy vékony aranyozott rámáju gyűmoltsös kép keskeny aranyozott rámája, két téli, és két tolvajoss (!) darabok [Szentbenedek SzD; Ks 88/26].

2. kis átmérőjű; subţire, cu diametru mic; mit kleinem Durchmesser. **A.** fonalfélére, cérnára von.; referitor la fire, la aţe; Faden, Zwirn betreffend. *1647:* Egj vekonj kalacz forman font kanot [Marosilye H; VLt 55/5415]. *1665:* Vekoniab uy kötelek no. 40 [Fog.; UF II, 314]. *1673:* Mentol uekonyab krakkaj czérnára f. 2. [UtI]. *1678:* Az nap vöttem vekony bécsi Czernat matolàjat egy egy forintot (!) egy öreg lább(an) f. hat. f. 6 [UtI]. *XVIII. sz. eleje:* Mikor Nagy Ember hal meg … Szem takarot, jo böven négy Szegeletű veszős fátyolbol kel csinálni, lepedőtis jo böven, jo hoszszu fodor fátyolbol, körülette jo széllyes vékony czérna csipkét [Ks]. *1713:* Egy önek valo kék vékony Selyem Sinor Vass Josephnek verettek (!) [WassLt]. *1721:* 3 Bokor vekony Szösz fonal s fél [Körispatak Hsz; Told. 19]. *1730:* Kötőző vékony spárgáért Den. 09 [Kv; Szám. 56/XIX. 16]. *1772:* Három font vékony patyolatnak valo Gyapot fonál [Altorja Hsz; HSzjP]. *1825:* Lothezérna alatt olly vékony fonal értetődik a' mellyből egy négy matringas darabb egy Lothnál kevesebbet nyom, egy matring 59. Kötésekből, minden Kötés pedig 19 szállokbol vagyon öszve köttetve [Dés; DLt 986 nyomt. kl]. *1849 k.:* 11 Sing fel vetett szőr fonal vékony Rf 10 gyapju fonal szőr néműeknek Rf 10 [DobLev. V/1280]. *1852:* Egy rongyos vékany kötel [Dés; DLt 923].

Sz. *1679:* az hol vékonyabb, ott szakad [TML VIII, 513 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1790:* Szokták mondani a' hol vékonyabb a' tzérna ott szakad el [Strézakercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

B. fára/fából készült dologra von.; referitor la lemne/la obiecte făcute din lemn; Holz oder Gegenstände aus Holz betreffend. *1590:* Lenart Vra(m) … egy vekonj uezzeo zabasu palczaczkat hoza kj kezeben [Kv; TJk V/1. 3]. *1591:* Crestel Jstüanttol vettem 4 zal fatt az 38. Lab Nyo(m) harma wekomb (!) kettesnek (!) valo f 1 d 40 [Kv; Szám. 5/I. 114]. *1621:* az Kajanto vti zeoleok alat valo padot czinaltattak meg vöttunk hozza … Egy hozzu vekonj teolgi fat f –/ 25 [Kv; Szám. 15b/VIII. 13]. *1650:* Beczki vramis ugy üté egy vekony faczkával hozza, de hogy az a' ütes halalos képpen leőtt volna, nem volt, hanem eő az eő szokasa szerent eőt ivűt, az hidegen iart, az hidegh czipe megh, igy orbanczosodek el mergesedek az feje [Becski]. *1692:* Tisztarto Háza … Paraszt Fogasok. no. 3. 4 darab egyben foglalt fákra vekony veszszőkböl csinalt Táltartó no. 1 [Mezőbodon TA; BK. Inv. 6–7]. *1726:* Csináltak vekony tőgy fa fijatalakbol Jüh kërtet vagy Esztrīngāt [Esztény SzD; Told. 29]. *1727:* Az Udvarház vagyon épitve … faragott fenyő vékony bornákbol nád födél alatt [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. *1753:* Ezen Curiára szolgál bé vekony Tölgyfa bálványos Sövény kapu [Karáncsonfva AF; Told. 18]. *1757:* a fák pedig többire Koszoru és Mestergerendáknak valok voltanak s némelly része vékonyob [Gergelyfája AF; BK. sub nro. 834]. *1800:* vékony páltzával olly kegyetlenül megverte, hogy ijettiben majd a' rosz nyavalyais találta [Bereck Hsz; HSzjP Markirius András (50) „Brassó városi, most itt a Városon Tornyot Pléhező Mester ember" vall.]. *1851:* van egy ócska kis kapu fa sarkakkal, 's fa kilintsel, vékony bikfa kapufelekkel és fazárral [Erdősztgyörgy MT; TSb 34]. *1852:* A pallo … ennek 4 vékony oszlopokon nyugvó fenyő gerenda karfája régi, de még jo [Km; KmULev. 2].

Szk: ~ *rendű.* *1793:* az edgyik darabotska erdejib(en) akkoris volt valami vékony rendű tüzi fa [Fintaháza MT; DLev. 2/XXA].

C. egyéb szilárd anyagból készült tárgyra von.; referitor la alte obiecte făcute din material solid; andere Gegenstände aus feste Stoffe betreffend. *1717:* Udvarház … vagjon az nagj Audentiás ház melyben jo fűttös zöld mázu kajháju kemencze Egj fal mellé valo ecseres pad, Harom ablakán 6 szál vekony vas [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3]. *1812:* Fegyvere egy vékony csőjű rezes flinta [DLt 219 nyomt. kl].

D. élelmiszerre von.; referitor la paste făinoase; Lebensmittel betreffend. *1807/1818:* 1 Font vékony Makaroni [Mv; Told.].

3. gyér, ritka; rar; selten | keskeny (szálú); rar/(cu fire) subţire; schmal, schmalfädig. *1695:* Az edgyik szürke Dobrocsani Lo forma ige(n) vékony rút farka vagjon [Gyf; KaLt Apor István ir. Récsei István lev.]. *1798:* rövid, és vékony hajat simán le-fösülve és fel-tekerve hordoza [DLt nyomt. kl]. *1811:* a' Printz a' vékony farkut-is bé-hozta [ArE 134]. *1812:* Doctor Angelo Jacabnak … vékony veress ortza szakálla [DLt 128 nyomt. kl]. *1843:* vékony kékes szürke szörü Tulkai [KLev. 14].

4. sovány; slab, zvelt; dünn | csinos; arătos; hübsch. *1710 k.:* Derekam vékony, csukahasú, kezem, lábam száraz, mint a szarvasnak, mondani csak bör, csont [BÖn. 492]. *1761:*

Egy Szép Gyöngyel, Pésma Klárissal, Boglárokkol böven köziben gazdagon Gyöngyel öszve fűzett ův, kiis vékony Embert három rendel bé ér [Nsz; Ks 73/55]. *1775:* Wesselényiné pedig hosszú, vékony, halovány, sovány, szőke asszony [RettE 358]. *1812:* Krisán Mária ... 22. Esztendős, közép szerű, vékony suhantzár testi alkotású, hoszúkó szároz ábrázatú [DLt 225 nyomt. kl].

Szk: ~ *termetű.* *1767:* Raffael Mariának le irása ... hajadon Leány magos szál és vékony sugár termetű [Szancsal KK; Mk Jos. Mezey jur. ass. kezével]. *1829:* Szathmár Vármegyei Thotfalusi ... Földvári Ignatz ... vékony Sugár egyenes termetű ... szőköt el [Kv; DLt 9] * ~ *testű.* *1811:* Togya Lupu ... vékony szároz testű circiter 28. Esztendős [DLt 495 nyomt. kl].

5. sovány; slab; dünn. *1636:* egy vekony bárná lováczyká [Mv; MvLt 290. 71a]. *1672:* Tavasz fele ... a' marha vikony | az vago marha tavaszszal Szük es vekony ... Az Hentesek penig ollyankor magokat elvonván, csak akkor akarnak vagni mikor a' marha bö kövér es fagygyas [Dés; Jk]. *1683:* adattam gondviselese ala ... Setet Szűrke vekony paripát [UtI]. *1699:* a' Barany nyuzas(na)k ideje be jött a' Baranyok penig igen vekonyok osztöverek es nemis igen dragák [Dés; Jk 286a].

6. sovány, nem kövér; slab, care nu conține grăsimi; dünn. *1702:* Vegeztük azert hogy az jo Ökör husnak fontyat az Czehes meszarosok Nro d 3. de az Becsi fontal, az alab valo ökör és kövér tehen husnak fontyat Nro d 2 adgyuk ... Vekony hust penigh absolute senki is se az Czehos meszarosok se az hentesek kőzzűl sub amissione Carnis ne mereszellyen [Dés; Jk 321].

7. keskeny; îngust; schmal. **A.** ruházati darab vagy más, kelméből készült használati tárgy díszítésére von.; referitor la garniturile unor îmbrăcăminte sau obiecte de uz casnic făcute din pînză; Verzierung von Kleidungsstücke oder aus Stoff hergestellte Gebrauchsgegenstände betreffend. *1736:* Vagyon egy veress Karmasin Szinu Selyem habos Velenczei Tafota elő ruha, vékony és keskeny ezüst csipke körüllette [Kv; Pk 6]. *1789:* vettem kezemhez ... 2 Varrott patyalat háloföketőt, igen vékony czérna kötessel garnirozva. 4. Virágos vékony patyalat hálo föketöt ezek is vékony czérna kötéssel garnirozva | vettem kezemhez ... 6. Patyalat fodros nyak keszkenőt ezek közül ketteje körül vékony czérna kötés vagyon, kettön recze [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1. Torma Éva kel.]. *1790:* Szederjes Anglia poszto kaput két Szinű vékony nyari Arany poszomántba szegett 1 [Sv; Ks]. *1798/1821:* Szászos vékony párta öv [Kv; Pk 5]. *1809:* Két Slésiai gyolts Fersing, vékony csipke az allyán [Koronka MT; Told. 19]. *1842:* Egy ritka fekete Selyem szövetű keszkenő aranyal által tört, meg gárnyérozva vékony arany rojtal a' szélén Készitette Fűleki Polixénia 1786-a [Szucság K; RAk 66].

B. állatra von.; referitor la animale; Tiere betreffend. *XVIII. sz. eleje:* A Ménló körül ... ezeket kel observálni ... az rövid husos fülü Szántani valö mint ă Csávási; Sibreki Lovak az vekony és közep Szerű hegyes fülü Lovak legh Szebbek [JHb 17/10 Lótartási ut.]. *1747:* Tudgya ... az Tanu aszt, Hogy ... Nemes Pap Peter és Pap Vanka ... Szathmari Boros Istvannak két Tulok ökreit, egyik Setet barna Szőrű kajlás fenállo Szarvu, masik vilagosab kék szőrű, vekony fen állo kajlás Szarvu ... az Szathmari hegybeli pajtakból éczakanak idejen el Loptak volna? [KSz; Ks 27/XVII]. *1807:* Egy hatod füre menő, világos pej szőrű, madár husu hoszszu vékony nyaku hitván Kantza Ló [DLt 856 nyomt. kl]. *1816:* két esztendős Tehén, setét szürke szőrű kurta bé forditott bogos és vékony szarvu [DLt 184 nyomt. kl]. *1860–1861:* A tói madarak közt érdekes a nádi bika; szintakkora mint a pacsirta ... a fiatal nádnak télen levágott törzsökire állva, abba belé dugja hüvelyknyi hoszszu vékony órrát, fujja, ekkor begye dionyi nagyságra fel puffad s egy mértföldnyi távolságra is elhangzólag bömböl [Benkö; MszIsm. 12].

8. magas hangú; cu voce subțire, cu ton înalt; hochstimmig. *1803:* Felesége ... vékony siro forma beszédü [DLt nyomt. kl]. *1804:* vékony hasito Szava vagyon[a] [DLt nyomt. kl. – [a]Az asszonynak]. *1805:* Vajna István ... vékony reketes szovu [DLt nyomt. kl].

9. áttetsző/alig látható/könnyű; ușor, transparent; durchsichtig. *1560:* az Jelröl Meg esmered. Mykor az cemment pornak Ereye elmulth, Midön a 24 hora elközelgeth es latod, hogy a kemencheben egy sarga Vekony köd kezd fen labny az zayan ky Jöny, az a Jele, hogy Immar az cementh pornak az ereye elköltb es touab az aranban semmit Nem chelekőzik [Nsz; MKsz 1896. 351]. *1710 k.:* minthogy a lélek a nincsen vagy semmi és az érzékenység alá jövő testek között mindegy középaránt gondoltatik lenni és vagyon is, de nem láttathatik, tapasztaltathatik: hajlandóbb a testi ember arra, hogy vagy nincsennek, vagy igen vékony testecskének, párának, lángnak, vagy minek higgye lenni [BÖn. 439].

10. csekély alkoholtartalmú, nem nehéz; ușor, care conține alcool puțin; leicht, mit wenig Alkohol. *1715:* jo izű vékony bor ... vekony izü jo bor ... vékony-izü jo bor ... vékony jo izü bor [Ebesfva; UtI].

11. szegényes, kevés; puțin, în cantitate mică; arm, wenig | rossz minőségű; de proastă calitate; von schlechter Qualität. *1654/1696:* kevés buzám termet vala, mint hogj 1645 esztendőbennis mindenüt igen vékonj buza lévén [Meggyesfva MT; BálLt 46]. *1727:* az szüret irant irhatom alazatoson Ngd(na)k bizony igen vekony Szűretünk volt [Darlac KK; ApLt 1 Apor Susanna anyjához]. *1740:* Vagyon ket allodialis szöllö meljnek egyike ket hasabba osztva vekony termessel sött fajais igen gjenge (!) nött [Marosnémeti H; EMLt]. *1742:* vikony termesse is léven az szőlőknek [Bh; Told. 25]. *1752:* a' termés penig hol vékonyabb hol jobb volt ... azon szölök(ne)k penig termésé mikor vekonyabb volt is, also termes szerint szűrete(l)n(e)k rolok 200, 300 veder bort [Backamadaras MT; Told. 37/44]. *1763:* Midön ă Termés vekonyabb volt, azoknak számok[a] is kevesedett [Buzd AF; Ks 22/XXIa. – [a]A boroké]. *1769:* Az őszi, tavaszi Gabonák promiscuě Istennek hálá mind jók, ugj a fü is a réten de a széna füven a szarasság miatt vékonyak ugj a kerti vetemenyek igen gyengék [Esztény SzD; Told. Balint Mihally és Gáspár István Ugron Istvánhoz]. *1770:* Harmad Idein ... Senki sem kaszálta meg[a] mivel igen vékony volt a Fü rajta [Salamon SzD; JHbK LIV/12. 14. – [a]A kaszálót]. *1772:* Száraz üdöben vékonyobb termései vadnak ezen két Láb Földeknek, mivel igen kövesek, sományok, az Trágyázás is igen Szükséges ezen két lább Buza Foldeknek [Szászfenes K; BK. Conscr.]. *1789:* Kézi munkajokkal, és Fa edényekkel potolyák vékony terméseket [Küküllőkeményfva U; UszLt XIII/97]. *1823–1830:* A törökbúzát pedig megkapáltam, megcsőzött, megért, s akkor örvendettek ők is, ahol pedig nem volt meggyérítve, ott vékony szálak nőttek, megvirágzott, egy-egy selymet hányt ki, de csője s szeme nem lett [FogE 223].

12. kevés; puțin; wenig. *1618:* 14 die Maji jöttünk bé az átkozott Konstantinápolyba, de bizony elég vékony tisztes-

séggel fogadának [BTN² 85]. *1659:* mindazonáltal te is igen költségtelen vagy, vékony jövedelmed is vagyon, én azt mondom, hogy jobb volna az pénz, mindazáltal úgy cselekedjél, a mint teneked tetszik [TML I, 330 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan ma az ittvaló áros emberek kirakodtanak sokadalom formájára hogy már, de igen vékony keresetek van, amint látom, mert mindent drágán tartanak [WIN I, 223]. *1706:* 24 Maii. Volt nálam egy kis vékony collatión az obester báró Tollett commendans uram őnagysága a vicecolonellusával [Kv; KvE 246 VBGy]. *1735:* Az közeleb el mult hétnek nagjob részét vadászatban töltvén, az melyben vekony nyeresegunk volt, talám job Szerencséjek lészen ezen az héten ki küldöt vadászaimnak [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. *1757:* (A) Bányais ... négy esztendőkig (: belé hagyatván :) pusztánn állott, akkor a' Mgos Gróff Exp(one)ns Vr kezdette ujra dolgoztatni, es ... igen vékony hasznotskáját latni [Almás H; BK ad nro 144].

13. szegény(es), szűkös; sărăcăcios, foarte mic; ărmlich. *1710 k.:* mü nagy szegénységre és desperatióra jutottunk volt, elannyira, hogy mivel Lejdában a német úrfiakkal egy asztalhoz kell vala ereszkednem, a szegény Csernátoninak külön, igen olcsó szállásra, és annál is rosszabb vékony-lakásra kelle menni, noha az én költségemen [BÖn. 577–8]. *1759:* A vármegye részéről nem derék acommodatio volt, istenadta tisztecskéi, nem tudom, nem akartak-e vagy nem tudtak hozzá, mert vékony asztalok volt, borok pedig alávaló [RettE 96]. *1813:* az ételünk igen vékony modot adatott ki [Killyén Hsz; MvRKLev.]. *1823–1830:* Vékony az ebéd, vékonyabb a vacsora [FogE 252]. *1847:* A szüret igen vékony lőn [KCsl 13].

Szk: ~ *alkalmatosság. 1678:* Vékony alkalmatossággal kelletik az hadakozásra magamat adnom [TML VIII, 142 Teleki Mihály Haller Jánoshoz] * ~ *állapot. 1604:* varosunkra teorekedeo ellensegek tamatton tamadnak, kikhez kepest kenzeritetwnk vekony allapatunk zerent gondot viselny [Kv; TJk I/1. 485]. *1646:* Az Ingo bingo marhabol ... megh az en felesegemnek semmit nem adot; Es az ki házasittásais elegh vekony állapottal len [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veress István atyjához]. *1673/1681:* Ngd megh tekéntvén az élő l(ste)nt ... es az en vékony alapatomat méltoztassék Ngd is abban az igassagban megh tartani [Vh; VhU 462]. *1748:* ă Többi pediglen tsak elvegyes vékony álapottal Lévő Gazda emberek volta(na)k [Szénavetős KK; Told. 37/33]. *1749:* a' mi illeti ezek(ne)k faculdásokat, igen vékony álapottal volta(na)k mivel egyik(ne)k sem volt két ökrinél több [Koronka MT; Told. 37/35] * ~ *becsü. 1814:* sirva kérte ... szánya meg illy gyámoltalan állapottyába és fogadgya bé mert a több attyafyaknál vékony betsüje vagyon [Sszgy; HSzjP S. Sz. Györgyi Bogosi Ignátné Keresztes Klára (45) lib vall.] * ~ *készület. 1758:* De minthogy atyja-anyja él, semmit sem adott egyik gyermekének is, kiházasitására sem sok gondjuk volt, és aszerént csak vékony készülettel vettem el [RettE 77] * ~ *ökonomia. 1755 k.:* Mint hogj az Ebeni Familia in virili sexu régen deficialt, es az Leánjok(na)k tavul valo emaritatiojok s arvaságra valo maradások myatt, azon részre biratott földek annyira abaliénalodtanak, hogy az hol praedecessorim mint Fő emberek bővön eoconomizaltanak most én szeginj leginj igen gjengén folytathatom vekonj eoconomiámat [Kecsed SzD; TKl Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz].

14. nem tehetős, szegény; sărac, care nu are avere; arm. *1772:* Varga Gergelly ... Alkalmas egességű, de vékony igyekezetű Gazda [Szászfenes K; BethKt. Mikes conscr.]. *1774:* vékany Gazda [Torda; EMLt Conscr.] | Őrög Ember vékany tehetségű Gazda [T.; EMLt Conscr.]. *1794:* a midön N. Csiszér Lászlo Uram ide jöve lakni Szotyorból igen vékony tehetsegű Gazda vala [Eresztevény HSz; HSzjP Stephanus László (80) Agislis Nobilis vall.].

15. nem népes, szerény; modest cu participare redusă; bescheiden, leicht bevölkert. *1685:* Szent-Miklós nap. Vékony sokadalom az rosz hírek miatt [Torda; SzZsN TT. 1889. 269].

16. gyenge, bizonytalan; plăpînd, lipsit de rezistență; schwach, unsicher. **Szk:** ~ *állapot. 1619:* Most is látja az Úristen az én rettenetes melancholiámot ... És ha mivel az én vékony állapotom szerént avertálhattam volna, sem éjemet, sem napomot, sem költségemet, egészségemet, szomjazásomot nem néztem volna, kit noha Markó vajda uram honn lakott, de láthatta menetelemet, jövetelemet, vendégségemet [BTN² 196] * ~ *egészség. 1703:* Nekem most Istennek hálá testem meg vekany egességb(en) nyugszik, de mint az társától meg fosztatott Gerlicze galamb egyedül nyög es szomorkodik, igy énnekemis egyesegyedül lévén Szivem bánkodik [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev.]. *1717:* En Istennek hála színten Tednap (!) del után erkeztem haza bekével másként bizony igen vekony egésssegbén hattam légfőkepén Josephet [Altorja Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbára férjéhez, Apor Péterhez]. *1820:* egy nehány Esztendőktől fogva vékony egességem lévén ... következő rendelést teszek [Szárazpatak Hsz; HSzjP] * ~ *egészségű. 1772:* Szelesán Timotye ... Ez vékony egességű Gazda, kulőmben jo igyekezetű [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.] * ~ *erő. 1727:* ă mennyire vékony erőm s egességtelenségem engedte [Görgénysztmire MT; Told. 4].

17. *áv.* bizonytalan kimenetelű; cu un final/deznodămînt nesigur; mit ungewissem Ende. **Szk:** ~ *asszekuráció. 1619:* És remélvén, hogy soha nem lehet, hogy nagy tekintetinek nem kell lenni az Nagyságod mentségének, emlékezem rea, hogy valami vékony assecuratiót is írtam Nagyságodnak [BTN² 198] * ~ *reménység. 1664:* Uram, úgy tetszik, az mi szegény hazánknak igen vékony reménysége lehet az közönséges pacificatioban való befoglaltatásához és az által nyomorúságiból való kiszabadulhatásához is [TML III, 172 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1768:* A sarjuhoz tsak vékony reménség vagyon, mert esső nem jár, mind tsak szárazság vagjon [Esztény SzD; Told. 5a]. *1813:* a mostani esztendő termései ... a buzaba ... vagy nagyon léhások vagy igen ritkák és aprok, a tőrök buzába ugyan még kéttségesek, de mivel a Tavasz mostahasága miat nagyon el késtek annál fogva a Canicularis napokba apron lépnek bé gyanithatobb a vékony reménységek [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

18. rövid, kevésbé tartalmas; scurt, care nu corespunde aşteptărilor; kurz, weniger gehaltig. **Szk:** ~ *traktátus. 1619:* Valami vékony tractatust kezdett vala Markó vajda urammal, hogy ha neki szerezhetné, micsoda proventusa lenne neki onnat annuatim? de az is csak félbe vagyon [BTN² 190] * *(elég/igen)* ~ *válasz. 1618:* Azmikor Mehmet pasát salutáltam volna, sok szép szavai s tréfálódási után kezdék arról véle beszélleni, hogy immár jól tudom, hogy az én uram követett nagyságtok elég vékony válasszal bocsátá el [BTN² 143]. *1665:* Nekem irt Kegyelmed levelét, az mint lehete, elolvasám, melyben feltett Kegyelmed kérdésire vékony válaszom ez" [TML III, 407 Bethlen János Teleki Mihályhoz. – "Köv. a válasz szöv.]. *1667:* Gróf uramnak ő nagyságának igen vékony válasza lőn Keczer uram ű kegyelme által [TML IV, 129 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:*

Intertentionk restaniájárol vékony valaszunk lött [SzZsN TT. 1891. 278].

19. kevés, csekély; putin, redus; wenig. *1619:* Ez dolognak az baksisát bizony nem én vöttem volt fel, hogy ez nagy labor énreám szálljon, de nincs mit tennem, azmíg magam bírom addig s azmeddig vékony prudentiámmal felérem, csak addig el kell viselnem ezt az nagy terhet is [BTN² 220]. *1654:* Na(gyságó)d meltoztassek Asztalõm tartasara valami keves Bűzácskámatt megh adatnj; es az Arestum alol fel szabadittani, hogj eójs nyavalyas jòb kedvel leven hozza(m) s enis Na(gyság)tokhoz közeljeb esven, vekony ertekem szerent szevesebben es job alkalmatossaggal szolgalhassam N(agysag)tokatt [Gerend TA; KemLev. 1427 sz. Maxaj Istvan lev.].

Szk: ~ *elme. 1618:* Kegyelmes uram, az Nagyságod kegyelmességéből írott levelét ... alázatoson vöttem, kiket igen nagy diligenter et studiose sokszor eddig megolvastam; azmennyire az én vékony elmémmel elértem, meg is értettem [BTN² 156]. *1671:* Az én vékony elmém ennél tovább nem mehet, mert bajos, kegyelmes Uram, adni a nincsenből [TML V, 639–40 Teleki Mihály a fej-hez]. *1679:* de a mint én is vékony elmém s igen kicsiny hitelemhez képest az oda be való intentiókat is átal láthatom ... semmi ellenkezést a két fél ügyekezésében nem látok [TML VIII, 494 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * ~ *erő. 1607:* ennek Vtannais, az my uekony erőnk es allapatunk zerinth az Orzaghnak adomanyunkkal fizetsswnkkel, es egieb zolgalathunkal lehetnenk iob zyuel es serenyseggel [Kv; RDL I. 80]. *1618:* de novo az Nagyságod itt való dolgairól legyek oly plenarius instructus, hogy az én vékony erőm s állapotomhoz képest tudhassak Nagyságodnak és Nagyságod szép országának szolgálni [BTN² 107] * ~ *értelem. 1642:* magam hallando sorsa feleöl ... illik gondolkodnom, melyet Vekoni ertelmem zerent ha posthabealnek miuel az Szentíras ki haza nepere gondot nem igiekzik viselni az poganal gonoszabnak mongia [Ks 41/K]. *1658:* Papjok felől, a' menyiben vékony értelmek szerént iteletet tehetnek jol testálnak, csak hogy a' templumbeli szolgalatot raczul peragáljak [UF II, 199–200]. *1774:* Én ugyan az én vékony értelmem szerént nem tapasztalók igen nagy praejudiciumot benne [RettE 335].

20. szerény; modest; bescheiden. *1677:* Kérem Kegyelmedet, tovább való szolgálatomért vigye véghez, akár csak az én vékony tekintetemért, Csula Gáspár és Sebesi Bénijámin uraméknak ő nagyságoktól szerezzen conventiót különkülön; hiszem ha az zászlót le nem kell tenni, nem kivántatik az conventio, mert ha viszsza mennek, mit nem követnek el az hunyadvármegyeiek rajtok? [TML VII, 443 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1782/1799:* (A bányát) Jobbágyokkal Jobbágy szerben mívelteti ... Groff Torotzkai Sigmond Ur ő Nagysága, kikis a' Mesterséghez értenek ... de ... vékony tehetségek vagyon a' munkára [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 354].

Szk: ~ *cenzúra. 1671:* Az én vékony censurám, kegyelmes Uram, ez felől az volna, ha Nagyságod méltóságos személyének is tetszenék, hogy Daczó uram után bé küldeni igen jó volna és ő kegyelme tenne emlékezetet az vezérnek felőle, hogy többi között ő felsége a magyarok ellen való megindulásának okát causálja a portához való confugiálásokat [TML V, 514 Teleki Mihály a fej-hez]. *1692:* Az ide küldot Projectumra valo vekony Censuram [Szőkefva KK; Törzs. Sarosj Janos kezével] * ~ *itélet. 1618:* Hanem az én vékony ítíletem és elmém szerént ítiltem Nagyságodra nézve és az én itt való szolgálatomra nézve legszükségesebnek lenni az ide alá megírt dolgokot [BTN² 108]. *1678:* az én vékony ítéletem szerint talán továbbra mehetne arra ő nga, hogy csak csendesedjenek, ő nga avagy elbocsátja, avagy assecurálja [TML VIII, 16 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] * ~ *opinió. 1663:* Kegyelmed az mely punctumokról vékony opiniomot kevánja, én azokról már beszéltem Cob urammal [TML II, 609 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1722:* az en vekony es csekely opiniom azert ebben e volna, hogj Ngöd primum et ante omnia az embert halalert keresne a patratorokot [Székelykocsárd TA; Ks Sándor Gergely lev.] * ~ *személyemben/személyemmel. 1678:* Másként maga személye iránt kérem nyugodjék meg bennem, a mint Szepesi – uramtúl megizentem, írtam, és tudósítson, ha vékony személyemmel valamint méltóságának személyinek s kedvesinek szolgálhatok [TML VIII, 58 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1713:* Mind akartam vékony személyemben meg udvarolni N(a)tsádat, de a nyavalya semmi képpen nem engedvén, mert vagj három héttűl csak fekszem [Nagybarcsa H; JHb Barcsai György br. Jósika Imréhez] * ~ *szolgálat. 1619:* azon leszek, hogy az vékony szolgálatomba az Nagyságod kegyelmes szemei előtt meg ne fogyatkozzam [BTN² 184]. *1663:* Kérem Kegyelmedet, arrúl is tudósítson realiter, ha vékony szolgálatommal élni akar? [TML II, 625 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1667:* Uram, nyereségnek tartom, ha Kegyelmed ezután is az én vékony szolgálatomat kivánni fogja [TML IV, 240 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * ~ *tehetség. 1663:* számkivetett szolgájárúl való el nem feletkezését Kegyelmednek vékony tehetségem szerint megszolgálom [TML II, 566 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1672:* míg élek, meg nem szünöm Kegyelmednek vékony tehetségem szerint szolgálni [TML VI, 370 Nagy Tamás Teleki Mihályhoz]. *1735:* Hogy pedig Joseph Sogor Vr(am) is rollam meg emlékezvén, ujj modi pipat küldött, igen szépen köszönöm, kivánván vékony tehetségem szerént meg hálálni [Nsz; ApLt I gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1749:* ha mikben ez utannis pórontsolni méltoztatik eò Excellentiaja az én vékony tehetségõm szerént in Servialni (!) alázotós Kòtelességòmnek tartóm [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.] * ~ *tetszés* szerény vélemény. *1663:* Magam vékony tetszésemet ezen dologról Kegyelmednek megirom [TML II, 644 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679:* Az portai levelek iránt vékony tetszésemet megírtam ő ngának [TML VIII, 454 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

21. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *kelete van* alig fogy, nem vásárolnak belőle; a nu avea căutare, a nu fi solicitat; es ist keine große Nachfrage danach. *1768:* Vendég fogadojak ... félen valo hely lévén az italnak igen vékony kelete vagyon [Inaktelke K; Ks 74/56 Conscr. 39].

22. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: kis átmérőjű fonal, cérna; fir, aţă subţire; Faden mit kleinem Durchmesser. *1836:* minek utanna a' leg vékonyát, a' Kenderfonalnak ki választotta az ött abrosz: Mejjékihez Az után Ujra valloszsza meg az kender fonalnak az vekonyát, és azt vesse meg mejjéknek [IB. gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.-ból].

◊ **Szn.** *1621:* Vekoni Janos [Kv; Szám. 15b/IX. 34]. *1630:* Vekonj Janos [Kv; RDL I. 19]. *1641:* Wekony Janos ... Wekony Leörincznek [Kv; RDL I. 124]. *1665:* Vékony János nevű[a] [TML III, 358 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz – [a]Katona]. *1684:* Vekony Janos [Dés; Jk] | Vikony Janosne Katonane (40) [DLt 447]. *1700:* Vékony János Cséplő Ember [Kv; Szám. 40/II. 6]. *1751:* Vékony György ex Szent

Márton (60) jb [Szépkenyerűsztmárton SzD; Borb. I]. *1754:* Vékon Gyurka [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks 39. XXIII. 12]. *1836:* Vékony János ... az Hellység Conventius Pásztora [M.bikal K; RAk 208].

II. *fn* **1.** fiatal erdő; pădure tînără; junger Wald. *1723:* Czigan Gábor vagott egy öl fát az vekonyaban, Makave György vagott egy Szán rudat [Rőd K; Ks 33. II. 57].

2. levágott fa ága, kis átmérőjű fadarab; lemn subţire; geschnittes Holz, Holz mit kleinem Durchmesser. *1774:* Antal Mihally Uram ... a mostani Tisztarto az Kapus nevezetű Erdőből adot két élő Makkos Cserefát ... Henter János Uramnak, mellyekbőlis eő kigyelme Csináltatott két Lisztelő köve alá gerendát (: mellyetis homlok Gerendanak neveznek :) ... azon kivül ket az Vekonyabol agaival égyüt 8. Szeker fa [Mocs K; KS Conscr.].

◊ **Hn.** *1737:* Az vt vekonyon v. vékonyban (sz) [Zentelke K; KHn 139]. *1813:* a Vékonyba a' Patak fejin (k) [Hagymásbodon MT; EHA].

vékonya, véknya 1. vkinek a legalsó borda és a csípőcsont közötti testtája; stinghie; Flanke/Lende. *1574:* Anna Kiral Balintne Azt vallia hogy ... lattya hat az eo hazanal Twz wolna ... be Nytotta volna Talallya otth ferenchet az Twznel fekwe Az Aniay (!) es ott volt ... oztan ely Ment oda hwl feksik volt, latta hogi az vallan ket pokol war volt, harmad napis oda Ment tahat az vekonyam pokol var fakadot [Kv; TJk III/3. 386]. *1585:* Borbely Peter ... vallia, lghen veressen hozak Eyel Grusz petert ... Jzonyw veresek valanak raita, hogy az ket Teneremmel be Nem erhettem volna az Vekonian valo kekeket [Kv; TJk IV/1. 482]. *1593:* Rosnai Andras vallia ... menek hatra az Zeoch Pal vduarara tahat az eo Inassa Peter halua fekzik egi agiba ... mikor megh latogattuk volna, latam enis hogy vgian pazmankent rendel vala az kek az Inason az vekonian az veressegh miat [Kv; TJk V/1. 404]. *1597:* egy keóuet kapa fel Azon ugy wtę Balinth egy keóuel a' vekniat hogy kichinbe el ne(m) esek [UszT 12/78 St. Miklos de Farkaslaka jb vall.]. *XVI. sz. v.:* jeőt vala hozzam Baczo Albertne es mongia vala bizoni en nem tudom de ennek az mi attiankfianak nagy vala az vekonia, Koczis Gergelyneis ott vala, megh neky megh mere az vekoniat es monda, bizoni ennek nagiob vala az vekonia az mi Annokanknak [Peselnek Hsz; HSzjP Balint Giogne Poliany vall.]. *1635:* Phuloph Palne Azzonyo(m) ... Az ket kezét az vekonyara vété, es monda eregy meny el [Mv; MvLt 291. 57a]. *1654:* Jm Edes Fia(m) küldeőtte(m) egy oruossagos keőuet ... az Menyem az Nyakab(an) uisellie mind éjel es nappal jo hoszszu sinoron, bal kéz feleöl az szoknya vallon alol az vekonyan allio(n) szinten az eő [Gyf; BesztLt Kallai Susana (Kemény Jánosné) sk aláírásával]. *1689:* Doceallya Csié David Csié Tamas éllén hogy ur eo poroncsolattyabol hajtottak az Aklyaban s ot ökleltek altal â vekonyat, melj mia megh holt [Kovászna; HSzjP]. *1748:* Tasnádiné Aszszonyom felen tartya ă derekát jobb kezét a' vékonyára vetvén, kérdettem mi az oka hogy vgy jár? s azt felelé: hogy meg verte ă koltsár [F.karácsonfva KK; Told. 56]. *1761:* Ferentz Lőrintz ... most esztendeje a' Testvér Öcsinek a' vékonnyában ütette a kést [Szászsztiván KK; BK. Séra András (19) jb vall.]. *1764:* a bal felől valo vékonyán egy kis sebetske láttatott [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1794:* egy vasvilla nyélnél nagyobb rendű tsere botyát is vékonba jol meg huzá [HSzj *vasvilla-nyél* al.].

2. állat hasának a comb melletti része; stinghie, deşert; Flanke. *XVI. sz. m. f.:* Az Mely lonak az vizeleti megh áll, kerewltessék megh nap Járása zerint az Bozza Bokor az loual haromzor es vegienek ken (?)[a] az teteyebe az Bokornak harom bozza vezzot[b] agachkat, es azt haromzor vonniak altal az lo vekonjan es mindenesteol eppen circularjter, es fen a kerezt chontot az hátan haromzor kell megh ewttny velle, es megh indul az vizeleth [MNy XXI, 142 St. Galaczj kezével. – [a]A közlő jegyz.: Talán tollhiba *fen(n)* h. [b]E szó utóbb az eredetiben kihúzva].

vékonyacska *kics* kicsi átmérőjű; subţirel, cu diametru mic; mit kleinem Druchmesser. *1793:* mivelhogy vékonyotskák a' gyertyák majd minden estve egy szálatt bé kérnek [Hadad Sz; JF 36 LevK 285–6 Benkö Elek lev.]. *1817:* Ujj Malom ... a 3 pár Lisztelő Kövek közül a kèt felsök az also pár vèkonyatska, vèskāi jok [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8–9].

vékonyan 1. csekély vastagságúan/vastagságúra; subţire de tot; dünn. *1558 k.:* Az purgalasa[a] penig Ig lezen. Rp. veres rezet es ted eleven zenre es ves az rezre kenkoueth es koz soth, keueseth es Mikor az kenko es az so Meg emezteteth es ved az fogoth es ved ky az rezet es uerd vekonyon plehe es az rutsag le hul rolla es lezen te neked purgalt rezed az tegelben [Nsz; MKsz 1869. 281. – [a]A rézé]. *1679:* Itt az első háznál is sok az defectus ... Az padlasa is czak vekonyom tőltetett megh ezek orvosoltassanak megh [Dés; Jk 39b]. *1727:* Padlássi ... vekonyon tapaszos [Dés; DLt]. *1815:* A' Krumpinak kapálása ... Az Elsö kapálás ideje mihelyt jobb részének ki butt a' föld szinére a levele ... a' levelek körül a' föld kézzel vagy buta vaskoval vigyázolog meg piszkáltatik, 's a' tserepes vagy igen száraz földbőre vékonyan le kapartatván ... fel vágott porhanyu nedves földel ... a' krumpi koronája simán el fedetik [Kováts Sámuel, Utasítás a krumpi termesztésre]. *1823–1830:* A masina alsó részén megint vagyon egy rámában 60 orsó, ezekre fonódik vékonyan a felső orsókon lévő gyapot, jobb felől [FogE 246].

2. gyengén, szegényesen, alig-alig; slab, slăbuţ; schwach, ärmlich, kaum. *1672:* Pelei uram restantia fizetése felöl emlékezém ő nagyságának, de ugy látom, innét vékonyan fizet ő nagysága [TML VI, 97 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1676:* Vagion az Galaczi hataron Kalbor fele Várhoz egy darab szőlő hegy ... melynek eddigh valamire megh adatatott termese. Ezen szolöknek mostan czak igen vekonyan vagion [Fog.; UF II, 752]. *1732:* A Majorság szőlö ... termése mind eddig vékonyon volt, de ha meg épülhet, meg terem közönségesen Vr(narum) vini 400 [Erdőszengyel MT/ Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1733:* az szölö elsöb(en) igen szip volt de az dér igen meg vesztegette, vikonyon maradot [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. *1736:* fuvet terem vékonyon [Mikefva KK; EHA]. *1746:* Istennek ö Sz: Felségének áldása ... kivalt ezen helységben igen vekonyon volt, s vagjanis nem hogy ezen Joszagbol percipialt fructusbol Ruhasztatta volna ... Leanyit [Andrásfva U; Ks 65/43]. *1752:* ha egyik esztendö vékonyabban termet, a' másik potolta [Backamadaras MT; Told. 37/44] | Soha sem halottam hogy ezen helységben olly vékonyon termet volna a gabona, hogy 10 kalongyából is alig lett volna egy véka buza, és ros [Holtmaros MT; Told. 37/44]. *1768:* A szöllö tsak vékonyon mutat két vagj 3 tseberrel ha leszen [Esztény SzD; Told. 5a]. *1770:* igen Lassan forgottak, es vekonyon Lisztelteк azon malomnak also kövei ollyankoris, a mikor a Kükülló nem volt meg áradva [Királyfva KK; JHb LXVII/97]. *1804:* már sok ideje miolta

mesterségük folytatása végett agyaggal az ú. n. Kakas Hegyről élnek, de nagyobb részin, az agyag vékonyon volt [Dés; DFaz. 32]. *1813:* az ételek igaz hogy tsak vékonyon adatott ki [Killyén Hsz; MvRKLev.].

3. nehezen; cu greu, abia; schwer. *1698:* mindenestól fogva Tizen haton vadnak[a] de az Portiot igen vekonyan segithetik [Szászerked K; LLt Fasc. 154. – [a]A jb-ok]. *1736:* szántással vetéssel tsak vékonyon élhetnek [EMLt Conscr.]. *1748:* Azt tudom hogy Szabó legény vólt, és tsak vékonyon birta magát [Torda; Borb.]. *1751:* az Sz: Demeteri Jószágban igen vékonyan boldagulánk[a] az időnek kemény vólta miat [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev. – [a]Szüretre von.].

4. halványan; foarte puţin, abia; blass. *1756:* Vékonyon emlékezem arra is, hogj Nyolcz Véka Buzakotis adatot volt [CsS].

5. keskenyen; îngust; schmal. *1699:* menénk bé második közönséges Cserefa deszkából való gerezdes Záru ajtócskánn ... edgy kisded vetemenjes kertb(e) ... edgjik felöll penig a kert mellett hosszan elö vékonyon az ösvenjbeis plántált Veres hagjma vagjon [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1761:* Fejér Fako[a] fejér Farku Serénye, a' jobb hatulso Laba egy kevéssé szár, vékonyon egy kis hod megyen le az oraig a Homlokán [Branyicska H; JHb XXXV/39. 15. – [a]Kanca]. *1806:* bajuszát vékonyon nyirva viselte [Dés; DLt 824 nyomt. kl]. *1811:* két honapos esmét fekete szörü, vékonyon lámpásos homloku nöstény Csitko [Dés; DLt 723 nyomt. kl].

6. rosszul; greşit; falsch, schlecht. *1710 k.:* Bizony vékonyon gondolkodik az, aki az ilyen civile bellumban az emberek hűségét vagy támadását az akaratnak tulajdonítja csak, és vagy igen dicséri, vagy igen sententiázza [BÖn. 961].

7. bizonytalanul/gyengén; slab, slăbut; unsicher/schwach. *1661:* Magam egészsége felől azt írhatom, hogy igen vékonyon vagyon [TML II, 11 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1678:* Én magam egészsége felől irhatom, bizony valóban vékonyan vagyok, csak szintén nem fekszem, de az házban fenn jártomni erőm is alig vagyon [TML VIII, 171–2 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

8. ritkán; rar, (a)rareori; rar, selten. *1595:* 24 Octobris ... Zettem volt az piaczo(n) Tyúkot, mellyet bizon igen vekonyo(n) hozanak ez taiban [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 22 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

9. magas hangon; subţire, cu ton înalt; hochstimmig. *1821:* sátoros Czigány modjára vékonyon beszél [DLt nyomt. kl].

10. szűkszavúan; laconic; wortkarg, lakonisch | keveset; (foarte) puţin; sehr wenig. *1664:* Az Kegyelmed becsületes levelit vöttem, csakhogy igen vékonyon tudósít Kegyelmed [TML III, 127 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz]. *1709:* Majd minden Eclakb(an) vagyo(n) a Magyarok(na)k az olahokkal veszekedések az Innepeknek meg tartatasa felöl ... A Sz. G(ene)ralis ehez igen vékonyon szollott [SzJk 780]. *1710 k.:* A gubernátor is igen vékonyan, rövideden és csak in generalibus menté magát [BÖn. 974]. *1726:* tettek voltis terminust egj más kőzőt hogj őszve gjüllyenek Magjar Igenben, de az Igenpatakiak meg másolták, az M: Igeniekis Csak vékonyon szoltak az dologhoz [TGsz 51]. *1797:* A kerti vetemenyekröl ugyan vékonyon irhatok mivel itten majd semmi sintsen. a kertész eléggé igyekezett s ultetett vala kaposztat is eleget, de a balha mind el emésztette [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

vékonyhéjú savanykás, könnyű, pezsgőnek való erdélyi szőlőfajta; varietate de struguri cu pielița subțire; dünnschalige siebenbürgische Traubeart. *1843:* Bakator ... Lámpor ... Kövér (: Gohér :) ... Fejér Járdovány ... Vékonyhéju vagyis boros ... Fekete szöllö ... Riesling [KCsl 13 Kemény Dénes kezével]. *1847:* Az emlittettem pésgőhez használható 3 szőlő a Lámpor, Vékonyhéju, és Madárszőlő | A Madárszőlő édesebb sokkal, mint a Vékonyhéju, és épebb is; mert abban romlottat szinte látni sem lehet [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

A különböző megnevezésekre, szinonimákra és a szőlőfajta felhasználására l. Németh Márton *Borszőlőfajták határozókulcsa* (Bp. 1966) című művét, ill. Rácz János *Egy soknevű szőlőfajta* (Nyr. 128: 347–50) című cikkét.

vékonyít kisebb átmérőjűvé alakít; a subția, a face să devină mai subțire; verdünnen. *1773:* jobban meg faragván vekonyitották és röviditettek a Fakat ugj vihették el osztán [Hesdát TA; JHb II/3].

vékonyka *kics* kissé keskeny; subțirel; ziemlich dünn. *1784:* egyebütt jo kert vagyon hanem a' viz mellett hellyen hellyen vékonka [Malomfva MT; Pf].

vékonyodik keskenyedik; a se face tot mai îngust/subțire; dünner werden | áttetszőbbé válik; a deveni mai transparent/străveziu; durchsichtiger werden. *1823–1830:* Míg a pusztákon volnék, egy tüneményről kívánok emlékezetet tenni, mely is a délibába ... amint az ember megyen feléje, mind előbb menni látszik, míg utoljára lassan-lassan vékonyodik, áer formára változik, s eltűnik, úgyis előbb is csak csupa áer volt [FogE 266].

vékonyol vékonynak talál; a socoti că este (cam) subțire; als zu dünn halten. *1729:* maga Capitánj Vr(am) disponálván ā Falubeli paraszt Strazanak meg kötözésének modgjárol ... horgas ina alá rúdat húzván gomboljagban kötöztette, Söt a' horgas ina alá huzot rudat Kapitány Vr(am) vékonjolván és ki huzatván maga temérdekeb rudat vágott s hozott horgas ina alá [Sövényfva KK; TSb 51].

vékonyság 1. nem meggyőző/kielégítő mivolta vminek; insuficiență; nicht genug. *1594:* ez bizonsagokat ratificallia Egy battiais ez Azzonnak, hogy ez Azzonj eleiteol foghwant lopasba viselte eletet ... Az Bizonsagnak vekonsagahoz kepest, teczet Az tanachnak hogy ez varosrol Exulalliak ez Azzont, Alioquin ha it tanaltatik ez vta(n), megh Werik [Kv; TJk V/1. 460].

2. az átmérő kicsinysége; subțirime; Dünnheit. *1811:* Annyi esztendőkig élyen e' Mátrona, 'S olly' egyenlőn foljon élte' boldogsága Mint foly fonalának sodrott vékonysága [ÁrÉ 131].

vékonyszerű vékonyforma, kis átmérőjű; cam subțire, subțiratic; dünnförmig, mit kleinem Durchmesser. *1662:* az híd elfundáltaték, víznek mélysége megméreték, ahhoz képest mennyi cövek és igának való fák az víznek derekasabb mélységére, mennyi és mekkora hosszúságú hajók, mennyi számú öreg szálgerendák, s mennyi padolni való vékonyszerű faragott gerendák kívántatnának a hídnak minden készséggel való felállításához, elintézék s irásba vívék [SKr 532]. *1694:* Csűrös kert kap<u> ... vekonj szerű kapu fél fáival egjgjütt [Kisenyed AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János ns

kezével]. *1769/1802:* Egy vékóny szerű bükfában Csillag forma kereszt, és egy balta utés forma tanaltatott [BSz; JHb LXVII/3. 49]. *1797:* a' mint emlékezem vagy 24gyig üttetett is rajta vala mi vékony szerü Magyorofa pálczával [Názánfva MT; Berz. 3. Fasc. 3/21]. *1807:* A haz padlasat tartya egy vékony szérű mester gerenda és ott vekony Kereszt gerenda, a padlasa. Fenyő Dészkabol Duplazva gyalült [Dés; BetLt 6 GyUjFalusi Nagy Ferencz kezével].

vektigál 1. árbevételre/adóra vonatkozó jegyzék; listă/tabel cu privire la impozite; Steuer betreffende Liste. *1671:* En Rosnyai Lőrincz ... semmi állapotbéli kereskedő rendeket nem háborgatok, mindeneket rend szerint cselekeszem, az harminczadot ez eddigh valo vectigal szerint exigalom, többét, és fellyeb senkitől nem veszek, az kezembe jövő czedulakatis megh tartom, és bé szolgáltatom [Törcsvár F; BfR Rosnyai Lőrinc harmincados reverzálisából]. *1688:* Valami Ez vegtigálban Nevezet szerent, Megh írván Nincsen, Tehát vegire Menven. hány forint arra Marha Légyen, az es Minden forintol öt öt pénszt (!), Exigaltassek [BfR Vectigal].

Szk: *pecsétes ~. 1678:* Eskusze(m) ... hogi ezen hivatalomban ugi mind az Desj Rationistasagban ... senkinek harminczadgiat barattsagert Attyafiusagert se(m) ajandekert vagi egieb, reménsegert el ne(m) engede(m), az peczétes igaz Vectigal Szerint az harminczadot Exjgalom az kereskedő rendeket ne(m) saczoltato(m) [Gyf; KaLt Apor István ir. Palogiaj Mihály kezével].

2. jövedelem után fizetett adó/járulék; impozit după venituri; nach dem Einkommen bezahlte Steuer | vámtarifa; tarif vamal; Zolltarif. *1630:* Bek Peternek Adtunk, hogy az vectigalert kwldeottwk feyervarra tt f – d 88. Az vectigalert is adtunk tt f 1 d – [Kv; Szám. 18b/IV. 91]. *1677:* Harminczadokon valo Vectigalok authenticè Cáptalanokban adassanak [AC 258]. *1681:* ennek az eőrnek áll utait, csak két ember állya, mind az eőrrel edgyütt ... hogy mind Moldova felől ide bé jőni akaró, s mind innek ki szándékozó embereket ... szorossan meg visgállyanak ... kereskedésben járó embereket annak szabott rendi szerint való taxával, vectigállal, harminczados czédulája mellett békével bocsássanak [CsVh 104].

vektis emelőrúd; pîrghie; Brechstange. *1823–1830:* Másnap Artz-cal együtt elsétáltunk Hettstädtbe vagy Heckstädtbe ... innen jövet megnéztük a Dampf vagy Feuer Maschinet, ahol tűzzel hajtják ki a bányából a vizet, azaz tűz által megmelegítvén a vizet, annak párája mozgatja a vectiseket, ezek a csőbe járó embolusokat le s fel taszigálván, ezek kihúzzák a vizet [FogE 207–8].

vektor szállításra használt eszköz; mijloc de transport; Fahrzeug. *1789:* a' Cis Murusianus Véctorok a' Németi és Sollymosi Révnél meg számosodván sokszor olly nagy sokasággal todulnak az Dominalis Révhez hogy egész nap estvig a' Hajosok tsak nem el állanak a' sok Magazinalis Vectorok által szállittásában ... Mint hogy pedig az Vectorok(na)k Mért földekre [Déva; Ks 74. VII. 67].

vektura 1. személy szállítása; transport de persoane; Personentransport. *1802:* A Fel peres Bàronissa Aszszony ő Ngã àltal Kolosvárrol ki hozatott Procurátar vecturájára, Intertentiòjára, és Competentiájában Fhung. 8. [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb nyil].

2. fuvar, szállítás; transport; Transport. *1677:* A' Nemesség semmiképpen, azoknak Jobbágyi-is peniglen, semminémű egyéb vecturara, és tereh hordozásra ne kényszerittessenek | Munitio vecturáját a' Fiscalis Várakban, a' Tisztek rendellyék Mustrákon ki ki jo szerrel fegverrel, tartozzék jelen lenni, s' mindenkor jo készséggel lenni [AC 78, 263]. *1710 k.:* Iszonyú terhe volt a szegénységnek és nagy panasza az egész vármegyéken ... Megesett, hogy csűrbe, pajtába rekesztették, hogy el ne szökhessenek egynéhány nap; néhol ekéket is kívántak, vecturát pedig rettenetes sokat [BÖn. 901–2]. *1718:* az ã Joszágis olljkor à Távuly valo vecturaban sublevalljan, ã minthogy eddigis mindenkor sublevaltam [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1721:* a' Militiának ... elegedendö vecturát Suppeditállyon [Ks 18/XCIII gub.]. *1730:* En Sveinhammer Vr(na)k Ngod kivánsághára vecturat accomodaltam igen nagj készséggel [Kv; Ks 99 Boros György lev.]. *1736:* Hogy Nms Várasunkonn a terhes quártély könnyebbitethessék és ha lehettséges innét másuvá is transponáltassék és hogy a sok es sokfelé valo Vectura, avagy tsak nehezebb részib(en) relaxáltathassék és egyéb gravaminaji is szegény Várasunknak gratiosẽ respectáltathassanak, a Mltgs Guberniumhoz, Szebenbe expedialtuk Nztes Dobolyi Márton kedves Atyánkfiát ő kglmét Instantiákkal [Dés; Jk 460b]. *1738:* most ujjonnan azt az mostani Circumstántiákba sokat szenvedett nyomorult Beretzk Várossát el akarja pusztitani, a' midön az Ojtozi Passuson excubalo Militiának kivántató Servitz, Gyertya, Szalma, Só, Tálak s Fazakok heti Szekerek praestálását, Profontyok vecturáját s Macellum folytatását a' nyakába vetette [ApLt 1 a gub. a fej-hez]. *1765:* Sárdi harmad ideji s tavallyi Biráktol hallottam, hogy az administrált naturalékot, és sok vecturákot, még nem imputálta Kornis Gábor Uram a Contributioba, a qvietatiakot pedig bé szedte [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 51]. *1785:* midön bé jön az dolog tévő nap és idő, egész heteken hajtya szántásra, Hordásra, vecturara [M.bikal K; KLev.]. *1819:* Váradi Szolga Bironak, noha nem mondhatom hogy az Szegény emberrimet kimillenè, a mind (!) kimilhetné a Vekturàk àltal, mindhogy kért adgy Tizenkét Veder uj Bort ö nékie [Gyalakuta MT; IB. G. Lăzăr sk írása]. *1843:* Ha a kamara valami épületet épít, az ehhez megkívántató materiálékat ezen három helység vecturázza, és munkásokat is ezek adnak. Egy öl kő vecturájáért fizet a kamara egy pengő forintot, egy gerendájért 20 váltó krajcárt, 1000 tégláért egy pengő forintot [VKp 129].

Szk: *~ alá elvitet. 1710:* Bánffy Dénes ... mikor utazott, nagy készülettel és sok hintókkal, társzekerekkel járna, akarmely nemesemberek lovait, ökreit vectura alá elvitette [CsH 112] * *~ alól kivált. 1714:* ngs uram követjük Ngodot ... hogy az marháinkat* akkor mind elhajtják postára alá Háromszékre Csernátonig s Maxáig, az mely marhákot uram csak elig hozunk vissza, addig mind elalitják, mert kászonujfalvi uramék soha marhát nem adnak s ki nem váltják az mienket az vectura alól [BCs – *A kozmásiakét (Cs)] * *~t ad. 1740:* Kitzing Vram ... azt irja hogy az Tisztek számára ... elegedendő vecturát, praejuncturát adjunk de nem figálya bizonyos számát [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.] * *nagy ~. 1722:* Tegnap küldette(m) 200. fenyö bél deszkát Balás falvára, 4. hitván Targonczát. Lőcsöt 8,, Szél Deszkát nagy vecturaval kéne vinni [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

3. fuvarbér; taxă de transport; Fuhrlohn. *1691:* Az Passusnélkül lezzegö (!) nemeteket vagy ha passussal járnakis de ha ingje(n) elödni, szekereket marhakat venni akar(na)k, zabolázzák megh, ingjen élni, vecturakot vonni ne engedgjenek [Kv; Törzs. Instr.]. *1693:* A Templom Abla-

kainak foldozására valo üvegekről requiraltassék Tiszt. Nemes Samuel Uram, hogy Urunk ö Nsga előt az üvegek és vectura dolgát procuralya ő klme [Kv; SRE I, 11]. *1710 k.:* én a szebeni cserép drága vecturájától akartam megmenteni az ecclesiát [BÖn. 889]. *1718:* Bécsi Tubákatis el hozták, de nem érdemelte eppe(n) aszt az Vecturát [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1736:* egj alkalmatossággal a' Nemes Videk igérvén az Nagj Bánya Várossá(na)k valami Pallézothoz valo fákat ... azon Pallezatokhoz valo fák(na)k az arát ugjmint hatod fél sustakokat az Nyisztor Pásk által administralt portio Pènzbül ki võtte volna, mondotta az administrator Nyisztor Pásk, Vram nekünk el engedödött ezon fák(na)k vecturaja ... melly szavaiért az Házbol ki pirongatta [Kővár vid.; TL].

vekturabeli fuvarbeli, fuvarra/szállitásra vonatkozó; de transport, cu privire la transport; Transport betreffend. *1820:* Instállyuk azért alázatoson a' Tekintetes Nemes Girás Széket, Méltoztasson hathatos közbe vetésivel ezen Vectura beli uj organizitiot meg akadállyoztatni [UszLt VIII. 6/68].

vekturáz fuvaroz; a cărăuşi, a face cărăuşie; befördern, transportieren. *1711:* kerjük uram Kglm(e)d(e)t mutassa Kglmed ebbenis Succursusat hogy had vecturázzák masunnít [Szereda Cs; Born. XXXIX/50]. *1722:* Pap Péter ur(am) ... Ennek előtte három esztendővel ránk vét egj malom követ hogj Károly váráb(a) Vecturázzunk [Kecsed SzD; TL. hét r. pap vall.]. *1723:* bajos es karos is: Annak okáért kőzél lévén kegyelmetekhez a' le vágatott es vecturazni valo fa, ezen Commissionkat praesentalo Czeigházbéli embernek állitson kgltek Curr. nro 15 hogy a' Szekerekkel helyben menven fel rakathassa [Nsz; Ks 18/XCIII. gub.]. *1735:* Tudom hogj az ide valo buzabul Vecturaztunk Kolosvárra buzat valamely[a] adosságnak Interesséb(en) [Nagysármás K; TL. Oltya Artyimia (52) jb vall. – [a]Az őrszó valamély]. *1739:* (A szegénység) egész télen szénát vecturázván és most is az szamtalan hid(na)k valo fát véllek hordotván, több Militiat alig hiszem vecturazhassanak [Déva; Ks 99]. *1776:* a Bojái (!) szénát Lesnekre vecturázni nagy kár nelkül nem lehet berkes és rosz az Uttya felínél tőb el tepődík [Bujtor H; Szer. 3 r. jb nyil.]. *1798:* szölőm van, a' hová karot, és a' honnan Mustot kell vecturázni [Torda; Borb. I Jánosi Péter lev.]. *1807:* a Malmok fenn tartásokra a Zálkai, Csobánkai, és Szent Péteri kezek alatt lévő Joszágakbol számos lapotzkáknak valo deszkát vecturáztanak [Borsa K; RLt O. 2 br. Josintzi Mihály (40) nyil.]. *1820:* A Csiki Bányárol a' Cameralis Ertzet a' Regimentnek a' Monitiot, Bagásiát, 's egyebeket mindenkor számos Szekerekkel 's Gyakorta kelletik vecturazni [Usz; UszLt VIII. 6/68]. *1824:* A Mész kementzéhez rudakban öll fákat vecturáztak[a] [Déva; Ks 106. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1829:* A' Szekereseknek Szekérbérbe a' kik Szamosujvárra gyapjat vittek, vagy pedig fonalat hoztak, a' pokrotzokot pedig a' Ványolokba, és onnét viszsza vecturázták, egyszer is mászor is fizetődött 115 Rf. 39 xr [Kv; BLt 12 a kv-i dologház nyomt. szám.]. *1843:* Ha a kamara valami épületet épít, az ehhez megkivántató materiálékat ezen három helység vecturázza [VKp 129].

vekturázás fuvarozás; cărăuşie; Beförderung. *1704:* Ma egyéb újságot nem látunk, hanem a szegénységnek szörnyű romlását a vecturázás miatt [WIN I, 309]. *1706:* instálu(n)k Ngd(na)k bár tsak az élésb(en) s Vecturázásb(an) segittesse(n) Ngd az Jobbagyokalis [UszLt XIII/94]. *1708:* az szegenysegen levő sok vecturazás mia kivalt itt Fog(ar)as körül edgy szempillantasok nincsen a' Jobbagyok(na)k [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1712:* Az kiknek két három 's több telekjek vagyon, es birnak, maga penig tsak egy Gazda, egy Főrül is portioz, s egyeb onust is mind szallo tartasban, mind Vecturázásban csak egy Személyről tselekeszik annak külön külön öröksségire kellé földet s kaszálot adni vagj tsak az egy Gazda szerire [Torda; JHb XV/6]. *1765:* az joszág pediglen ă Vecturázásra erötelen [Náznánfva MT; Berz. 13. V. 12]. *1773:* Hunyadi János ökre ... a fák(na)k Kaplyonb(a) vecturázásával romlott meg [M.léta TA; JHb II/13]. *1794:* a' Grof ... azon fáknak vecturázásáért is fizetett [Mezőmadaras MT; BK. gazd. ir. Petrus Farkas (32) ns nyil.]. *1795:* Hogy ha Valamellyékűnknek ezen Felkelhetőkből, és Naturalekból jutando része azon Ingatlan Joszágokban találtato Felkelhetőkből ki telnék, a melly Joszág részíben jutott, adattassék ott ki az Vecturázásnak el kerűlésére nézve [Ádámos KK; JHb XIX/47]. *1810:* Szekerunk Csapan (!) egy maradott Sz. Martonba a mely a M Vasar helyi Vecturázásra kivantatik [Mezőrücs MT; Borb. II Bukur Iuon lev.]. *1835:* meg mentett münket a hoszszas és terhes vecturázástol [Zsibó; WLt]. *1861:* ezen tartozásom az mái világ sok féle terhes vecturázásai miánt meg fizetni nem tudtam [Csóka MT; VH].

vekturázhat fuvarozhat; a putea cărăuşi/face cărăuşie; transportieren können. *1739:* (A szegénység) egész télen szénát vecturázván és most is az szamtalan hid(na)k valo fát véllek hordotván, többb Militiat alig hiszem vecturazhassanak [Déva; Ks 99].

vekturázó 1. fuvarozásra használt; care este folosit la cărăuşit; für Transport gebraucht. *1787:* az Ispány sokad magával a' Mlgs Bornemissza udvart invadalta ollyan rancorból mivelhogy Magyari Dániel uram a' Mlgs Püspökség Zsellereinek egy, vagy két ... vecturázo Szekereit bé hajtotta volna [LLt Fasc. 24].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: fuvarozást végző személy; cărăuş; Fuhrmann. *1750:* A Successushoz pénzen vett két öll kővek vecturazoinak 3[a] [Kv; Szám. 70/VIII. 6. – [a]Kenyér].

vekturázott fuvarozott; care a fost transportat; befördert. *1737:* a meg-iható Dési borok szedettessenek bé a kortsomákra mas felével 1:/:1 m. forinton(n) ... Borbirák atyánkfiai ... ez után(n) ne expedállyanak a borok(na)k kortsomákra való vecturáztatásokért; hanem minden betsűlletes atyánkfiai magok vecturáztassák boraikat a kotsomákra; ha ki pedig maga nem vecturáztathatná, valamelly rationabilis ok miatt, tehát mikor borok árrát bé fizetik Borbirák atyánkfiai, akkor az ollyan magok borokat nem vecturázott betsűlletes atyánkfiai, a vecturáért remittállyanak 12:/:12 hogj ezen reditusotskával is augeáltathassék Nms Városunk Proventussa [Dés; Jk 476].

vekturáztat fuvaroztat; a dispune să fie transportat; transportieren lassen. *1735:* Groff Teleki Samuel Vram eő Natsaga Jobbagyi közzül ... Fával hányszor vecturaztattak [Kővár vid.; TL]. *1736:* Dobolyi Márton Atyánkfia ő kglme facultáltatik, hogy Mltgs Gróff Gubernator Hallerkői Haller János Urunk ő Excellentiájának igérhessen egy pár Malom követ; mellyetis a Nms Váras oda vecturaztat az hova ő Excellentiája foja (!) parantsolni [Dés; Jk 460 b]. *1737:* Borbirák atyánkfiai ... ez után(n) ne expedállyanak a

borok(na)k kortsomákra való vecturáztatásokért; hanem minden betsűlletes atyánkfiai magok vecturáztassák boraikat a kotsomákra [Dés; Jk 476]. *1756:* vecturáztatatt egyszer Kolosvárra ... két szekér garádics fát [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. *1759:* Tudom hogy a' Groff alkalmatosságával vecturáztatott buzát, sajtot, s egyebet Májában [Marosludas TA; TKl Koma Ojne (55) jb vall.]. *1768/1771:* à Marhák dögölvén nem mehettünk el ökrökkel, hanem à Lovas emberekkel vecturaztatta[a] [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir. – [a]A zabot]. *1778:* A' Biro Boka Péter köteleztetik addig, mig a' Mlgs Venditor Ur itten maradott szénáját, tőrökbuzáját, s egyéb Mobiliáit distráhálhattya v. distráháltathattya és vecturáztattya, mindenekre gondot viselni [Mezőcsán TA; Ks 26/X]. *1794:* (A) Szekér Szinhez meg kivántato Ágasokat, Sasokat, és gerendákat ... az Exp(onens) M. G(ról) Ur pénzen vett (!) és a' Joszággal s beres Szekereivel vecturáztotta [Mezőmadaras MT; BK. gazd. ir. Petris Farkas (32) ns vall.]. *1796:* Ifjú Grof Uram eő Nsága ... az Abrug Bányai Hovasrol gabonásnak valo fát vecturáztatni Parantsalt a Kopándi Joszágal Kemény telkére[a] [Koppánd TA; GyL. Csia Moses lev. – [a]Mezőkeménytelke (TA)]. *1807:* azt tudam, hogy sok költségébe került azon Malmoknak fenn tartások ollyan mezőséges hellyen ... mivel Apahidán azon Malmak Igazittására meg kévántato Materiálék nintsenek hanem más meszszűnnen valo helyekről kelletett mind kettejeknek azokot meg szerezni, és a Malmokhoz nagy munkával vecturáztatni [Borsa K; RLt O. 2 br. Josintzi Mihály (40) nyil.]. *1820:* kellett ... meszszünnen vecturáztatni ... fákat [Dés; DLt]. *1833:* Mi egy véka buza? 10 Huszast, 's többetis adunk érette, még meg rostalyuk el hull belölle a' gazza, malamba viszszűk tized részt vámot adunk érette a Tajigásnak a malamba vitelért haza hozatalért fizetünk még pálinkázzukis téli-nyári Szározság, 's fagy idején külső nagy Vizi Malmakra vecturáztattyuk, Szekereseknek fizetünk [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

vekturáztatás fuvaroztatás; transportare; transportieren lassen. *1737:* Borbirák atyánkfiai ... ez után(n) ne expedállyanak a borok(na)k kortsomákra való vecturáztatásokért; hanem minden betsűlletes atyánkfiai magok vecturáztassák boraikat a kotsomákra [Dés; Jk 476]. *1749:* ezen kitsin Széknek ... felettéb hoszszas Postálkodásokatt kell Supportálnia az Quartéllyosok Posteriumba Bozzára, Ojtozba, Törts Várához és egyéb hellyekre valo Portiojok Vecturáztatása Miat [ApLt 5 miklósvárszéki ass. vall.].

vekturáztathat fuvaroztathat; a putea să dispună să fie transportat; transportieren lassen können. *1737:* Borbirák atyánkfiai ... ez után(n) ne expedállyanak a borok(na)k kortsomákra való vecturáztatásokért; hanem minden betsűlletes atyánkfiai magok vecturáztassák boraikat a kotsomákra; ha ki pedig maga nem vecturáztathatná, valamelly rationabilis ok miatt, tehát mikor borok árrát bé fizetik Borbirák atyánkfiai, akkor az ollyan magok borokat nem vecturázott betsűlletes atyánkfiai, a vecturáért remittállyanak 12:/:12 [Dés; Jk 476]. *1809:* Ezen ... Magyar Valkai Lakosok ... 9 V. Forintokert Almosdra ... hetvenőt ezer Sendelyt vecturázni ... melyet ha nem tselekesznek ... az irt Dnalis Biro Réájok vehessen vétethessen mint kaphat sendeljt és ki vecturáztathassa ... Almosdra [Kalotasztkirály K; Somb. II]. *1821:* annyi Üdő haladékat kérek, miglen a' kivántato Ma(teri)alét Valahonnan meg szerezvén, a' Helly szinére vecturáztathatom [Kolozs K; SLt évr.].

vekturáztatik fuvaroztatik; a fi transportat; transportiert werden. *1794:* Ittem M. Madarasan azon négy Tőrők buzás kasak ... az ide való Erdőből épittettek-é vag penig annak Fái s Eszközei másonnan vecturáztattak ...? [Mezőmadaras MT; BK].

vekturizáció fuvarozás; transportare; Beförderung. *1739:* az Méltoságos Fejedelem Aszanynak esztendőnként egj egj Viza (!) halat az Bánátusbol által hozatván az Vecturizatiot magunk expensáinkon p(rae)staltuk [Hátszeg; Ks 83].

vékvágó lékvágó, lékvágást végző személy; persoană care taie copcă (în gheață); Person, die ein Loch schneidet. *1587:* 11 Jan: ... vgian akkor taiban Miert hogi feltiwk vala az varos Tawat az nagi ho miat eo' kegmeok hagiasabol az korchiolias volt az vék vago mellet harmad magaual [Kv; Szám. 3/XXX. 8 Seres István sp kezével]. *1595:* Találta meg megis Korczollyas Jstuan ő kmeket Tanaczúl, költseget fáratsagat az Varos Tooan, meg mutogatúan: Kertte ő kmeket Tanaczúl hogy kőltsegeben teritenenek meg, az kit fizetessen főllyül költett az Vęgk vagokra. Adatak ő kmek velem nekie f 1 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 124 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

vél 1. lehetségesnek/valószínűnek gondol; a crede, a fi de părere; vermuten, meinen. *1568:* Gasparus p(rae)tor petri veres ... fassus est, tudom hogy Andras Katho mynd ebeden vachyoran, oth volt Bornemizanenal, es oth swttogoth, veltem hogy mynden haborusagnak eo oka, mert minden szot eo vith ky onnat [Kv; TJk III/1. 226]. *1570:* Kis Janos ... vallia, hogy Ew azt Nem Thwgya wrbeger Gergel Menye Jdeiglen Byrta az hazat meliet Zabo Simon perel Theole vely hogy legien Tyz eztendeie [Kv; TJk III/2. 3]. *1584:* Ersebet Nagy Fabianne leania vallia ... Teremy Peternenek Adot vala ... a' zemet birone egy czipochkat melyben hogy eowek. Azoniom mingiarast eyel meg bolondula, Enys harmad napian Eóm vgia(n) azon czipoba, de nem veltem hogy attol bolondult meg Azzoniom [Kv; TJk IV/1. 246]. *1618:* Az én kegyelmes uramnak ... egy postája jutott, azki énnekem hozott egy levelet, azmely én levelembe vagyon bécsinálván egy más levél ... azkit az én uram azt vélvén, hogy az főkövetet itt nem érik véle ... úgy csinálta az levélnek az mását az én levelembe [BTN[2] 113]. *1653:* estvefelé nagy köd ereszkedék és homályos idő lőn. Egykor Földvár tájatt a síkon látánk távul nagy seregeket, s nem tudván micsoda had, vélők őket ellenségnek lenni [ETA I, 108 NSz]. *1662:* ezeken kívül igen vélve ... valahol disznóól, kaliba, pajta maradhatott a pogányság miatt [SKr 453]. *1672:* Feleségem naprúl napra lassúdik ... Nem vélem, messze vigye dolgát [TML VI, 219 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1722:* hogy ... az Kolosváriak valamit tangálnának kivált Excell(enti)ad iránt, nem vélem [Buza SzD; Ks 8 Bornemisza János lev.]. *1795:* azt vélem Groff Lázár Joseff Urnak vagyon Competentiája azon Erdőhez [Vécke U; BálLt 1]. *1844:* Esztergárius Kováts Laszlo által ... átol adatni kért kolésza helyet meg vizsgálván, ugy találtam ... tekintetben véve azt, hogy Kováts Lászlo ... a több ilyes kolészát tartoknál szinte négyszerte nagyobb bért igér, átol adhatonak vélem [Torda; TJkT 318]. *1845:* Kérelmesek juhaikba az himlő miatt károk történtekis, a Szokott taxának felit a Bátsok által meg fizethetőnek véli [Usz; UszLt XI. 85/3. 38]. *1879:* Czakó Józsefről nem tudom, ha Vásárhelyt van-e még. Azt vélem, nincs [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. vminek/vmilyennek tart/tekint; a considera/crede că ...; jn für etw halten. *1555:* Kerem the k mind vraimot hog k nekem meg bochasson hog en az en adossagomot ennire holoztotam mostanis k irt hog en meg nem akarnam adni ne velien engemeth oly maga feledetlen (!) embernek, hog en az k io voltarul es baratsagarol el feletkeztem volna [Gyalu K; BesztLt 5]. *1574:* Zeoch Andras, Krestel Berechk Inassa, Es peter zemlyesiteo zolgaya Azont vallyat ... hogi ... kyaltany kezd chisarne ... Zeoch Andras meg Zollyatia hogi eyel Ne kyaltana az hazra ... Mert Rezegnek velyk [Kv; TJk III/3. 329a]. *1589:* Eotweos Balasne Anna Azonj Decsen Lakozo ... vallia ... Matias deak Jeoue hozzam ... az falhoz kezde Niomnj az padra Es oly helyre is Nywl vala Ahowa nem kel vala neki kapnia, En hogi latam mith czelekedik mondek nekj, Mith czinalz Matias Vr(am)? bizonj ezennel kialtast tizek mért nem affele ember vagiok az kinek vilz [Dés; DLt 226]. *1658:* Kérem Kegyelmedet ... ez levelet asszonyom anyámnak küldje meg. Bolondságnak ne vélje Kegyelmed ez dolog felől való kérésemet [TML I, 269 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1661:* Kegyelmed ne parasztságának véllje, az Kegyelmed medgyesi adott ajándékát, hogy meg nem köszönte, hanem az ritka postának [TML II, 20 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1690:* azt a' napott az Isten sohá en reám fel ne hozzá az mellj(en) ő Felsege ellen vecsék ne is vellye(n), senki ollyan alkalmátlán embernek, hogy ollyan gondolatokatt forgátnék elmemben [Görcsön Sz; Eszt Serédi Benedek fiához, Gáspárhoz]. *1801:* Pusztításai megakadályozhatására pedig eszközökül véljük a feljebb megirt punctumok következések rendje szerint [Kővár vid.; ErdO. II, 710–1]. *1847:* a Varga Katalin bünös társai között Bucsumba[a] megejtendő kinyomozást ily nagyérdkü és fontos tárgyban nem vél elégségesnek ezen királyi igazgatóság [VKp 181. – [a]AF]. *1879:* Apor báró ... veszéllyeseknek véli jövendőbeli elémenetelemre nézve az utat, melyre léptem [PLev. 52–3 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1881:* hát nekem igazán nem volt akkor nagyobb indokom, mint hogy a te szeretetedet véltem a legelnézőbbnek [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *idegenségnek* ~ elhidegülésnek/közömbösségnek tart. *1661:* lelkem, édes kis Feleségem, idegenségemnek ne véljed, hogy tegnap többire csak imigy-amugy váltunk el [TML II, 139 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1667:* Csáki és Rottal uram nekem küldött irásából is azt látom, hogy gyanakodik pater Kaszonihoz, hogy ő rejtette el az urunk levelét és így ... éppen páter Kaszonira háramlik az dolog, nem penig idegenségnek véli [TML IV, 40 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* kérem felette igen azon, hogy disponálja úgy az úr ő nagysága elméjét, hogy idegenségnek ne vélje ... az én ki nem menetelemet [TML IV, 463 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *semminek* ~ jelentéktelennek tart. *1618:* Az Báthori András felől való hírt ne vélje Nagyságod semminek ... mert az az hír mód nélkül nélkül (!) nem indult [BTN[2] 135]. Én akkor ugyan megmondám az kajmekámnak, hogy: Ezt[a] nagyságod semminek ne vélje [BTN[2] 140. – [a]Azt, hogy lengyel vajdák vannak Moldva és Havasalföld trónján]. | *1667:* Im én magát is az legént oda küldtem ... Kegyelmed fundamentaliter beszéljen velle, vagyon valami ok arra, hogy ember semminek ne vélje [TML IV, 136–7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1673:* Forgács uramnak mutattam az Bánfi Sigmond uram irta czédulát, de látom, azt csak semminek vélik [TML VI, 428 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1721:* annyira vakmerökké lettek a parasztság, hogy majd tsak semminek velik a Tisztek parantsolattyát [Alvinc AF; Ks 95 Gillyén Daniel lev.] * *tréfának* ~ nem vesz komolyan. *1668:* Én addig vélém tréfának az én nyavalyámat; már annyira elhatalmazott rajtam, hogy az ágybúl sem kelhetek fel [TML IV, 394 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1676:* Ezt tréfának ne vélje Kegyelmed, mert igen elcsinálták ellenünk az emberek elméjét [TML VII, 198 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz]. *1705:* Azmelyet is nem vélvén a svéd is tréfának, az a híre, hogy compositióra menének volna a lengyel királlyal [WIN I, 401].

3. hisz, vmilyen hiszemben van, képzel; a crede, a-şi închipui; denken, meinen, sich vorstellen. *1572:* Kyral Mathe ... vallia ... Az Mas hazban hwl Keomyes georg lakyk halot volt két Ember Newetesset Bezedet Es az keozbe Az agynak pattogasat ... hogi eo Ezeket hallana felesegewel egembe Mond felesegenek, Bezzeg Igen chelekezik most Keomyes Georgy talam vtra valot vezen, Mert eo azt vely volt hogi Keomyes gergh Jeot volna haza [Kv; TJk III/3. 1]. *1573:* Katalin Kalmas Illesne ... Azt vallia hogy ... tawaly ... egi Nap estwefele volt hogi Immar az teob boltosok hazais Mentenek volt ... tekint az Mellete valo Bolt aytaiara kybe gergel deakne Arwlt ... latya hat az ayto egy kewesse Nytthwa al vely azt hogi valamj oktalan allat Ment volna Be [Kv; TJk III/3. 154–5]. *1593:* Egy Molnot kezdet wolt Zegeny batiank Vram chenaltatnj ... Az Barej Patakra Akartha chenaltatny hol nem welem hogy Igen kellyen [KvLt Diversa 21/55 Forró János czögi Kemény Lászlóné Hesdáthi Erzsébethez Háportról[a]. – [a]AF]. *1653:* Egyszer hogy lő a gyalog s kérdék valakit ... mi dolog vagyon a városban? – mert azt véltem vala hogy a kastélyt löteti és ostromoltatja[a] [ETA I, 107 NSz. – [a]A fej.]. *1661:* Azt vélitek-é, hogy az keresztyénségnek ellensége az mi aranyunkkal és vérünkkel megelégedjék? [KemIr. 341]. *1668:* Jó akaróimat, kiket véltem, ellenem támadtak ... magam atyámfiai, szolgáim rúlam álnokságot forraltanak [TML IV, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1705:* Kit[a] az úr is elsőbben valóságnak vélvén, azután felbontván, hát prima Aprilis, kin igen nagy mulatsága volt az úrnak [WIN I, 393. – [a]A levelet]. *1710 k.:* az én jobb lábamnak vagy talpamnak a szive közepi fájt majd esztendeig ... én azt köszvénynek véltem [BÖn. 528]. *1749:* De Urszuly magát eszére vévén, hogy utánna is jártat Teleki Pál Úr, jobbnak alitotta elébb állani, a' mint hogy a Néhai Popa Nyikuláj Udvarára vélvén azt hogy onnan ki nem adják, bé is szökött [Vajdaszeg TA; TKI Vlád Ilie (60) jb és Groff Tógyer (70) jb vall.]. *1763:* méltoztassék addig valo időt engedni mig a Levelekhez nyulhatok, mivel addig nem tudhatom mit kellessék oda engednem és mit magam részére retinealnom, hogy pedig prolongalni kivánnám azt éppen ne vélje Mlgs Bátyám Uram [Kapjon SzD; Ks 96 Haller János lev.]. *1879:* Nehogy azt véld, hogy nem eszeltem én ki már magamnak, hogyan nézhetsz ki [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *nem tud mire ~ni vmit* nem tudja, mit gondoljon vmiről; nu ştie ce să creadă despre ...; jd weiss nicht, was er/sie darüber denken soll. *1573:* Kakas Mathias Azt vallia hogi ... gergel deak ... Jeot az eo hazahoz es Eotet ky zolitotta ... Mond hogy ah Jo Attiamfia Az Mynemw hirt en hallotta(m) Regen ely veztem En, hogi azt hallia Nem twgia myre velny [Kv; TJk III/3. 115]. *1605:* Mi legyen az oka, hogy ti kegyelmetek az minapi írásunkra ez ideig még nem felele, meg sem találtata bennünket, nem tudjuk mire vélni [SzO VI, 11 az erdélyi nemesség elöljárói NSz-hez]. *1657:* estve sokkal megtöbbüle az ellenség táborának tüze ... sajditottam mint valami sze-

kerek zörgésének és lovaknak lassan alattomban hajtásának jelenségét, de mire vélni nem tudhattam [KemÖn. 241]. *1674:* Kegyelmeteknek kegyelmesen parancsoljuk, mihelt ez levelünköt veszi, mindjárást jöjjön udvarunkban Kegyelmed, mivel nem tudjuk mire vélni ez tumultust [TML V, 647 a fej. Teleki Mihályhoz] – L. még BTN² 136, 269, 295; ETA I, 137; TML I, 52, 351, 552; III, 174; V, 107–8. * *vmi felől ~ vmit* vmiről gondol vmit; a gândi ceva despre un lucru; über etw eine Meinung haben. *1618:* igen csodálkozunk rajta, hogy im két vagy három hétre béérkezik az német követ, csak egy levelét sem vöttük az uradnak felőle, nem tudunk mit felőle vélni [BTN² 154–5]. *1727:* Az Feleségem allapottya felől irhatom az Aszonn(ak), hogy nem hogy jobban, de roszszabbul lattatik lenni ... Az hideglelés gyakran változtatja idejét, neha estve, neha ejfél után, neha hajnalba, néha nappal neha mind nappal, s mind éjjel nem tudhatom mit vellni felölle [Darlac KK; ApLt I gr. Haller János anyjához] * *vmire ~ vmit* megmagyaráz, értelmez, értékel vmit; a interpreta ceva într-un anumit fel; etw irgendwie erklären, meinen. *1582:* Valentinus Colosvary ... fassus est ... Mikor az beochwseókkel ot volnank, Azt monda Peter Deak: Zeretheo vraym Ne vellietek valamyre ezt hog en ez arwaket beochwltetem, Mert Nem Akarom hog Zabo Simonnak Jusson es ezt(is) el keolche, hanem inkab akarom illie(n) Modon megh tarthany az Arwaknak [Kv; TJk IV/1. 13–4]. *1657:* Azt az casust az török vélte arra, hogy kijüvéseknek hírét az parasztság vitte légyen meg, és ő ellenek jüttek ki az táborról az magyar seregek [KemÖn. 182]. *1667:* egyébre nem véltem az mostani dolgot, hanem hogy egészen hozzám, kegyelmes uram ellen való idegenségből cselekedte ő nagysága [TML IV, 188 Teleki Mihály Wesselényi Pálhoz]. *1670:* Dávid deák penig még a fővezérnél vagyon. Mire véljem ott való mulatását, magam elméjét sem csendesíthetem meg [TML V, 106 a fej. Teleki Mihályhoz] * *vmit ~ lenni* vmit értelmez/magyaráz; a considera că ...; denken, halten für. *1841:* Ők mint különben is tudatlan, együgyü ... emberek nem felsőbbi rendeléseket, hanem ... csak egynémely elöljáróik önkényességét vélték lenni [VKp 61].

vele 1. társhatározói szerepben: cu valoare de comitativ; im Genitiv als Partner, mit-. **A.** vkivel; cu cineva; mit jemandem. *1551:* kyrem Azyrth k: Mynt Jo Apamat hogh the ke: Aggyon Egh Emberth Velek, ky Mwtassa megh Az helyet holott Eóregh fakat talalnak [BesztLt 49 Joannes Dobai Vincencius swch (!) beszt-i bíróhoz]. *1559:* az En zolgaim azt mongiak ... hog nem volt vele az zegen ola az kit meg fogtak az fw orral [Retteg SzD; BesztLt 24 Cristophorus arros officialis castri deserti Chichio a beszt-i tanácshoz]. *1568:* ne(m) akarok uelle lakni mint a fele kuruaual [Kv; TJk III/1. 148–9]. *1570:* My ys kezzek vagyonk megh Seghyteni ... Jeoyen el welwnk ... eo azt nem myelte Nem Jeoth weleonk [Vermes BN; BesztLt 68 Lucas Pisthaky a beszt-i bíróhoz]. *1589:* Gywlay Pal Byro vramnak leuelet kyüldot volna Az hatar veget hogy vellünk meg componalna [Kv; Szám. 4/XII. 17]. *1596:* az en meg Neuezet zolgam talalt ez al peresre es vele eőzüe tarsalkodúan kaptanak valami nyeresegeth [UszT 11/43]. *1629:* most szinte ugj lattam veled mint tulajdon magammal az felesegemett [Mv; MvLt 290. 152a]. *1678:* tudom azt, ő kegyelme velem léte bizony nem kevés haszonra lészen az közönséges dologra nézve [TML VIII, 168 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1727:* étczakának idején az Nemetekkel torbézolva ... véllek az Sütetb(en) mulatozot [Dés; Jk]. *1756:* Gyorgy Szimu ... noha velem volt rendes hogy őrizzük a kapukat ... de velem ezen az Estvén nem Strásálott [Bencenc H; BetLt 1143 Tot Marián (37) jb vall.]. *1800:* Ifiu házos koromba nékem tő szomszédom volt, Popa Juon, és az Attya Popa Gligor, Kikkelis égyüvé fogtuk márháinkat nem lévén nékem erőm, hogy magamra szánthassak, vélle kellet tzimborálnom [Déda MT; Told. 12/113]. *1835:* künn a' pitvarba öszve sugdosodott vele [Zsibó; WLt]. *1847:* Itt Abrudfalván senkivel sem tanácskozott, mert az ideváló emberek nem elegyedtek véle össze [VKp 219].

Szk: ~ *van* vkivel közösül. *1574:* Marinna (!) Ember ferenczne azt vallia hogi Eotet hitt volt az vra halala vtan Horgas Balint az Eskolabol hazahoz vele lenny [Kv; TJk III/3. 398] * *Isten ~ van/lesz. 1663:* Isten velem lévén, én is kedden ebédre Kegyelmed vendége leszek [TML II, 623 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1674:* Isten, az ki eddig velőnk volt, nem hagy el [TML VI, 590 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1790:* Az Füresz malom árkat most ásátom es fonatom s ha Isten velem leszen ezen őszőn gátra veszem [A.árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] * *Isten/Jézus (légyen) ~. 1641/1642:* Azert latom halalom orajat az I(ste)nnek im(m)ar Lelkemet kesz vagiok megh adnom Isten immár legien veletőkis [Gyula K; JHbK XXV/4]. *1658:* jöve hirül hogy Balavásárnál az ellenség – és éget – öl – s vág, Jézus légy velünk [ETA I, 168 NSzF]. *1659:* Isten legyen veled ... Az te édes anyád Bornemisza Anna | Ezeknek utánna Isten veled [TML I, 322–3, 344 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1751:* Isten veled Josef Atyám Es Maria édes Anyám [Hétfalu Br; EM LI, 126 bethl. játék].

Sz. *1724/1779:* a jo dajka ... tsak az babot tudja vetni ... talám engemetis ő babonalt meg az bab vetéssel azért voltam ollyan roszszul ... nem árt nékem az ő babja Isten velem senki ellenem [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes lev.].

B. állattal együtt; împreună cu anumite animale; mit bestimmten Tieren. *1629:* az mikor az Cziko el teuekedet vala ... mind pedigh ... hogj elekerült vala lattam hogy vele járt az Fazakas Marton kanczajaval [Mv; MvLt 290. 165a]. *1684:* De praesenti vad(na)k az eő Nga[a] ménessek promis<cue> az Tavalyi Csitkokkal edgyütt ... nro 56 Ez idei apro Csitkokis vadnak véle ... nro 11 [Rónaszék Mm; Utl. – [a]A fej.]. *1705:* Vay Mihály urammal az én szolgáim minden lovaimat és marháimat kivitték és vélek Moldva felé kimentenek [WIN I, 591]. *1738:* Hadnagj atyánkfiá(na)k kötelességében állyon, hogj a Családi ökröket ... keresse ... melly ökröket Dioszegi Mihály atyánkfia ... hajtatott bé nyomásból, és ... minden nap dolgoztat véllek [Dés; Jk 497a]. *1752:* az en Lovaim ... mindenfelé postalkodtak, szűntelen hát más Birák Sok hoszu méh földeket jártak véllek [Kv; Szám. 69/XXVII. 9]. *1768:* Jól ismertem azt az Isák Péter szürke kantza lovát mivel, hogy sokszór vóltam Ur dolgára véle [Kovászna Hsz; SzentkGy. Nic. Kis (38) jb vall.]. *1780:* azert hogj egeszen el ne veszenek a rüdeg sertések kevés braha közt mivel hogy kövér sertés is volt tizen kettő velek meg etettünk 20 napok alatt 13 köböl ... rosot [Baca SzD; TSb 24]. *1791:* a fel fogadot Juhokot ... Februariusban hajtották és atták haza ... minket, ketten Pakularokul küldött el véllek hogy Széplakra hajtsuk [Széplak KK; SLt évr.]. *1793:* Sorbán Péter ... el lopott egy Lovat, és a Kémeri Szöllő Hegyen bujdokolván vélle el fogattatott [Érkávás Sz; TKhf 13/34 Demjén (58) prov. vall.].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *együtt/egyetemben* împreună cu cineva; mit jemandem. *1568:* Mynd ... az kyk az eo felsege banyaia(n) Jth welwnk

egywth wadnak, Legyen Kegd hazok nepenek Mynden segeczegel [Almás[a]; BeszLt 67 Martinus Vayda Camerarius Almasiensis Gr. Thymar beszt. bíróhoz. – [a]Valószínűleg Keresztényalmás (H)]. *1570:* az Bereztelky wdwarhazath Alch Mesterekel Meg Beochwltettwk kyk hoza lathwan welevnk Eghetembe 600. forintra Beochwltek [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs.]. *1582:* egwt welwnk kezek elleo allatnj az bizonsagokat [Nagyiklód SzD; DLt 210]. *1600:* az azzony wgy keöltezet el onnat, mert ne(m) lakhatott eggiott wele [UszT 15/128 Nagy Gyeörgyne Barbara, Kaidichfalwy vall.]. *1619:* Baga Peter es ... Baga Miklos ... megh eskut ... hogj ha vala mi haboru tortinik is ... tehat velunk edgiut eok is haza Junek es szolgalnak holtigh [Kozárvár SzD; SLt CD. 4]. *1637:* azt bizonioson nem tudom hogi ha tuttae Padocz Istua(n) felesegenek kuruasagatt awagy nem, de en mondotta(m) neki, hogy jo volna Istua(n) Uram fel nitnod az szemedett, ha czak egj szemed vagjo(n) velemmel eggjüttis [Mv; MvLt 291. 112b]. *1687:* jöj elömbe Noszolyig, hogy megis tovéb lehetnek edgjút veled [Nagybánya; ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez]. *1703:* vellek edgyüt egy aránt ne(m) követte az rosz dolgot [Kv; WassLt Szendrei Samuel (30) vall.]. *1762:* Feleségem az Urat Bátyám Uramot velemmel edgyütt ... minden áldások(na)k szives kivánásával köszönti [Mezőzáh TA; Told. 4]. *1823–1830:* Ez is velemmel együtt nagyon szegény legény volt [FogE 210]. *1843:* Feleségem ... minyájokott tiszteli, velemvel égyütt [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor Pálfi Lajoshoz] * ~ *levő* **a.** *mn* vkivel levő; care se află undeva împreună cu cineva; mit jemandem seiend, jd ist mit jm irgendwo. *1657:* Midőn azért eszemben vöttem volna, hogy az ellenség csak az Lengyelországból jövő segitséget várná ... de tovább csak az vélem levő haddal nem tartóztathatom [KemÖn. 239–40]. *1662:* Gyulai Ferenc ... a Bihar vármegyei hajdúsággal Berettyóújfaluhoz gyülekezni parancsolta vala, holott maga is a velek leendő s övelek megegyezendő volna [Skr 535–6]. *1669/1752:* mostan egj kenyeren véllek lévő fiokkal Feleségekkel [Kászon Cs; LLt]. *1803:* a' kiket a Gyitraiak otta(n) találnak, minden véllek lévő vagyonnyoktol meg fosztyák [Toplica Cs; Born. XVc. 1/30 Vulkán Jákob senior (72) col. vall.]. – **b.** *fn* az említett személlyel együtt levő személy(ek); persoană care este prezentă undeva împreună cu cineva; eine Person, die mit jm irgenwo sich befindet. *1657–1658:* Magamat azért az vezér sátorába vivén vélem lévőkkel, kevés idő múlva megérkezének az khám, vezér és szultán [KemÖn. 318]. *1729:* parantsolja meg kgltek az Egyházfiaknak, hogy rólunk és a' velünk lévőkről illendő képen provideáljanak [Gyalu K; KvRLt X. A. 39c] * ~ *való* **a.** *mn* vkivel/vkinél levő; care a fost (undeva) cu cineva; etw was sich irgendwo befindet/was bei jm ist. *1573:* Zabo Marta eskwt polgar Azt vallia hogi ... Byro vram Bochatta volt Kakas Andras keresere Az peres helnek meg latasara, Azkor az Mynt Ertettek az velek valo Nepeknek Bezedebeol es az helnek latasabol hogi Kakas Andrasnak karos volna az Hemmig (!) lacab Be laro helje ky feleol az per vagion keoztek [Kv; TJk III/3. 188]. *1610:* az Iczakay velek valo vigiazast en el vntam es en le fekeotte(m) [DLt 321]. *1671:* Mivel Apor Lázár ... a' kézdi-Vásárhellyieket ... most-is háborgatná ... fájokat és egyéb vélek való javokat el-vévén tsak üressen bocsátaná-el az emberit [CC 41–2]. *1684:* Szolgálojanakis velle való dajkalkodasáért kedvezett es fizetett többet, mint kellett volna [Torockósztgyörgy TA; Pk 7]. *1739:* Excellenciad kegyelmesseget hogy Meltoztatot emlekezetet tenni a Segesvariaknak a Pusztai velem valo Controversiajok irant, adgja Isten ... demerealhassam [Moha NK; Ks 99 Nagy Boldizsár lev.]. *1859:* átkozott ember az, ki az én vele[a] való boldogságomat meg zavarni igyekezik [Szu; Pf. – [a]A levélíró feleségével]. – **b.** *fn* az említett személlyel együtt való/levő személy(ek); împreună cu persoanele care au fost cu el; mit den Personen, die mit jm waren. *1621:* Ezen Csausznak az velle valokal egjut atta(m) ... Egi meszelj Vajat varoset ... borsot saffrant ket fele etekheoz [Kv; Szám. 15b/IX. 67]. *1662:* Rákóczi Zsigmond a vele valókkal Beren alá az álgyúlövéseket meghallván ... csaknem lovok halálában úgy jöttek vala lovashadastul [SKr 257]. *1704:* Vásárhelynek egy részét felégettette Lucai, véle valókkal együtt [WIN I, 58]. *1736:* az véle valók, az Gubernátornak[a] kezit fogták s köszöntötték [MetTr 395. – [a]Gr. Bánffy Györgynek] * *vmilyen idő ~ van* vmilyen életkorban van; a avea o anumită vîrstă; ein bestimmtes Alter haben. *1626:* En Baricz Balasne Anna ... gondolkodua ... ki mulasom felolj miert az venseghnek ideies (!) uelem vagjon Tezek Jlljen Testamentomot [Kászonjakabfva Cs; BCs]

3. vkit/vmit magával vive/hordozva; ducînd cu sine ceva/pe cineva; jn/etw mitholend. *1562:* (Az élést) wgy hozzak Jde desre hogy Jnnet myndyarast Jndulyanak az tabor vtan velle [Dés; BesztLt 13 Miko Balas Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1599:* Ferencz deakis el wiwe az penzt, s el mene wele [UszT 14/20 Emericus Incze Judex Jenlakiensis vall.]. *1600:* Annak vtan(n)a latta aztis mikor az palchat le ragatta Janos az aito felúll es ki fütott velle [UszT 15/67 Benedek Palne Cathalin Kapolnas olahfalui, Zabad Zekely felesege vall.]. *1648:* jöjjenek hozzánk hópénzekért, el hozván az registromot is véllek [Görgény MT; VeressDoc. X., 210 ifj. Rákóczi György Kemény Jánoshoz]. *1667:* Ez levelemet késedelem nélkül vigye egy katona Szentpéterre; ma estvére ott legyen vele [TML IV, 100 Bánffi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1730:* mondottam mikor az Savanyó vizel megh indultak az Emberek(ne)k ha Tokaigh mennek is velle Csak mindenütt jol be legyen Csinalva [Abosfva KK; Ks 83 Bako Josef lev.]. *1747:* azon Summa pénzt ... job volna az Mlgos Vr keziben administralni, hogy ne hurczolodnám énis vélle [O.cseszlve AF; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1769:* Az Ur kedves Fiam Uram válaszszat késótskén hozta meg az olánné (!), ímitt amott tekeregvén vélle [Nsz; Told. 5a]. *1823:* amint a poharat a kezibe vette, addig lödörgött vélle a még el öntette [KLev. 9]. *1828:* Seréli János Jánk el fogatott azért hogy égy bekanyistától égy övezö Szijjut lopott, s' vele találtatott [H; JF 36 Prot. 1].

4. visszaható névmásszerűen; cu valoare de pronume reflexiv; als Reflexivpronomen: magával; cu sine; mit sich selbst. *1568:* ala kely esmet feyer warra Menne(m) es amy kolchegem wolna oda kely welem wynne(m) [Erked K; BesztLt 38 Petrus Bozzay de Erked Gr. Thymar beszt-i bíróhoz]. *1570:* Hwnyady esthwan ezt vallya ... Lattha hogy ... Az Kowach Kalara Thagargat (!) volt valamy veres palaztot egy chowdoraba ... Rea Indul Balint ... fel vezy az palaztot Es az chowdorat ... Az palaztot haza hozza vele [Kv; TJk III/2. 55]. *1573:* zekely Lwkach Sayo wdwarhelyrwl[a] ... ezt walla Jeowe en hozzam Almady Andras, es hywa el Engem, welle Simonthelkere [RLt O. 5. – [a]SzD]. *1582:* Mykor Bornemizza Gergell vram Radnottra mentenek ... vitt ell velle 10 Naranchott f – d 90 [Kv; Szám. 3/VIII. 49]. *1584:* Orsolia fazakas peterne vallia ... mikor Sara Azzony vizza Mene Tordara, Nem latta(m) sem hallotta(m) hogy valamit ell vith volna velle [Kv; TJk IV/1. 309]. *1587:* attwnk neki

hogy ennwnk valot hozzon velle de most is hoza d 16 [Kv; Szám. 3/XXXII. 9]. *1588:* Ezeoknek Az keolchyegeknek Kyuolle vittem penzt vellem az kywllon kyllon vallo kolchyegekre [Kv; Szám. 4/III. 31]. *1591:* Somogi Balás Jstuan deak … vallia … hogi Coloswarrol el indultam Beczbe, ere el Theleki Jstuan … es kerdem teolle … el hoztade veled az Leorincz deak uezet az pinzt [Kv; TJk V/1. 92]. *1595:* Azon el Jndula hat uiszi felesegemet uele [UszT 10/95]. *1597:* Mikor Vrúnk Pragabol Vizza ieoúe az Varosra … Akkor kellett Adno(m) Abrozt kendeot … Meli Abrozt es kendeot el vittek velek [Kv; Szám. 7/XII. 159 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1606:* Gregorius Kouaczj de swkeo … fassus est engemet el hiut uala egizer peter Kouaczj uele [UszT 20/141] | Tudom azt hogj innen az falubol Kouaczj mathe vit vala az nap innen[a] velle gialogokat [Sepsisztván Hsz; BLt. – [a]Még egyszer]. *1618:* ő maga is az kapitán pasa Szakezbe mulatott … úgy mondják, hogy az is hoz egy olyan piráta hajót véle, de még meg nem jött [BTN[2] 170]. *1621:* Zeölessy Peter Vram maga vitt el keoltsegere velle, melliet el keolteot … magokra, es az louokra, mely teott f 18 [Kv; Szám. 15b/XI. 298]. *1625:* megh hattak hogi engem el hion uelle [Oklánd U; UszT 5b]. *1631:* Mikor el szökek-is az Aszony akkoris Bonyhara ment vala az Vra, s … hija vala el uele [Mv; MvLt 290. 56a].

5. *átv. is* vmivel mint eszközzel; cu ceva; mit etw. *1570:* Aztis Thwgya hogy az Trombitas Adot vayat karachonra is Zabo Janosnenak hogy Sywssën velek [Kv; TJk III/2. 28]. *1573:* Benedek Kowacz, Lazlo es Gergel Kowach legenyek egy Arant valliak … Annal Inkab zydia volt panithy, oztan vgy vezy kezebe az leochet Mate es wgy deoffy oldalba vele az vchan [Kv; TJk III/3. 88]. *1583:* Nilas Antal felesegewel eigietembe … azt valliak … ez ersebet egy Bekat hozot az zeolebeol, Mert eg Borbelj legent igen zeret, es azt Akaria meg Bwweólny velle [Kv; TJk IV/1. 143]. *1595:* mo(n)da Peterfi Leorinch myert myueled ezt, ne(m) azert hozta(m) vala Jo Peter Vra(m) haza a' dardat s magadot is hogy megh eollyetek velle [UszT 10/104]. *1597:* Az en megh holt Atiam Zeóleös Balas adott úala az J Aszony Vranak az megh neúezett Bernath Andrasnak harminch forintoth vgy hogy kereskedgyék velle [UszT 12/55]. *1600:* veottem 3. Font onat … az eggjk keó megh hasadot wala annak az kapcziat eontettem be welle [Kv; Szám. 9/VIII. 3]. *1608:* ha kinek hamis singit vagy fonttjat talalljak … az mely marhat velle arult azt az polgar mind elveszy [HSzj *sing* al.]. *1637:* Janos Deaknak … volt Meze aniera valo hogj egj eöregh hordo megh teölt volna vele sonkoliostol [Mv; MvLt 291. 85b]. *1674:* halottam hogy annuatim honorariumban vagy mint adot a Sarkanyi pap az feo kapitannak tíz köböl buzat es 300 feo lent, de … valami resz dezmat valtottake megh velle vagy nem en nem tudom [Fog.; UF II, 580 Luczai Andras Deak (52) ns vall.]. *1715:* Betske Miklos Vram … pallossat ki vonvan, Szalavesztrahoz vága velle [Szeszárma SzD; SLt 29. J. 24]. *1729:* az idenis hoztam két Szál fatt, az hazamat szarvaztam fell velle [A.karácsonyfva AF; Told. 31]. *1736:* Tisztarto vra(m) … ki taszigálván a pinczéből egj darab abrants fat kap és jól meg vér vélle [Réese F; JHbT]. *1774:* az Uraság le vágot Nádgya pedig tőbnyire az Csűrnél rothadot, nemellykor vgyan a Sűtő Kementzétis fűtőtték velle [Mocs K; Ks Conscr. 67]. *1776:* Kimpián Vaszilia nevű Vinczellérje … harminez négy Hasáb Karokat, és szőlő Venikét Lopván, az Elete körűll Tőviss, és Venike kertet Csinált véllek [Bethlensztmiklós KK; BKG]. *1794:* (Latzinak) én mondottam volt … hogy dugja el az hegedűjét, mivel Mazurnak akarják adni, hogy musikáljon velle [Ne; DobLev. IV/7. 28. 3b Tiri Latzi (18) cig. vall.]. *1806:* Oly böven volt a szalona … kereskedhettekis vélle [Szu; UszLt ComGub. 1753u.]. *1819:* Egy Fejérnépnek valo magoss sarku Csizmának meg készíttésével el telik 1 és 2/4 nap, meg készíttése 3 Rf. NB. Ha csoszogo Fejérnépi Csizma lenne ís éppen anyi a' munka ís vele, annál fogva árra is anynyi [TLt Birósági ir.]. *1831:* Egyed László … Fogadásbol Nadrágot 's Lájblit adtak, 's elviselte, 's még a' Templomba is elment vélle fogadásbol [Szenterzsébet U; Borb. II. Agilis Balint Gergely (52) vall.].

Sz. *1796:* a' fel kért Levél nem Törvényes, és ha szintén a' praetendenseknek kezekbe volnais, a' magok praetendalt Privilegiale Jussoknak meg mutatására tsak annyit használhatnak vélle mint a' tavallyi Kalendariummal [Mv; TLev. 5/16 Transm. 81].

6. vkivel mint a cselekvés végzőjével; cu cineva; mit jm. *1507:* Az tobyt mynt Ezust marhamat myndenemet hagyom az peternek, hogy tanytassag es az Eskolat el ne hagyassak vele [NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1540:* Bathory Andras es meg keslele engemeth … merth Dragffy wram Banyara menth wolth, ethet vartata welem [Kv; LevT. I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1567:* Vxor francisci Hes p(ro)clamasset vgianis azt erte(m) te file (!) ferenczne hogy te miattad gywlolt meg enge(m) az en Anyam the vtaltattal meg engem velle [Kv; TJk III/1. 104]. *1573:* Margit greb Peter leanya, orsolia Karos Iacab leanya azt valliak hogi eoket kwlën kwlen hywatta volt hazahoz az Thakachne es rostat vettetet velek hogi ky vitte volna ely az eo Inget [Kv; TJk III/3. 135]. *1590:* Biro vram adatot vellem, hogy A fellekyek kenezt valasztottanak f. 1 [Kv; Szám. 4/XXI. 7 Kis Istvan sp kezével]. *1633:* hamissan czelekededt ezt Maitam, de megh bantatom veled [Mv; MvLt 290. 135a/2]. *1645:* Gyakorta olvaztatot affele him egetest uelem [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. *1701:* lájtmány wram építtetett velek egy új istállót [Szentdomokos Cs; SzO VII, 69]. *1708:* Commendans ura(m) ma reggel kemenye(n) ream izent a' Puskasok(na)k ne parancsollyak mert meg nem engedi … mivel maga akar vadasztatni vellek [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1714:* Lakatos Bálint szabad ember lévén … Lázár István Uram mint hogj jakran dolgoztata véle, bizonyos hadi expeditiorol meg mentete [Újfalu Cs; LLt Martinus Fabiaanus (66) vall.]. *1742:* ezt a földet … az Vram Birája … megugaroltatta velünk [Búza SzD; JHbB]. *1772:* Atyám hozzá is fogot a' dologhoz, három hetet dolgozott is a' Malom körül … hanem hogj szorgatta a dologgal meg haragutt Todor reá, s félben hagjatta a' dolgot vélle [Kük.; JHb LXVII/240]. *1794:* velünk bé ültette azon Szőlőnek a felső részin lévő puszta helyitis kése allya fakkal [Szászerked K; LLt 227 Csáky-per 28]. *1801:* félnek hogy velek tsaltattyák meg azon Utatt [Mezősztkirály MT; Berz. 6. 52/94].

7. kivel/vmivel mint a cselekvés közvetítőjével, általa, tőle; cu cineva/ceva; mit jm/etw, von/durch jm. *1585:* Barat Peter vallia sokszor panazolkodot Az Azzony hog Jriglene az Vra hog az elseo vratol valo giermeket tartana es tanitany Akarna … az parta zeowesteolis eltiltotta volt Az vra, mert Azt monta Az vra hog Amit velle talalna Aztis chak a' gjermekre keoltene [Kv; TJk IV/1. 444]. *1619:* Azért csak egyet se szólj azfelől az vezérnek, mert csak Szkender pasára való haragot gyújtasz véle [BTN[2] 372]. *1653:* Ezekután monda Krájnik Lászlónak uram: „Ezt az embert kegyelmed után rendelem hogy … minden dolgot vélle egyaránt értésére adjon kegyelmed ő kegyelmének" [ETA I, 126 NSz].

1675/1688 u.: Az hoszass utakot egi arant rend <szerent v>itesd velek vegb(en), hogi ez irantis, ne csak eggjk, hanem egi arant visellyek a terhet [Borb. I]. *1679:* A Joszagh szólgáltatasa(na)k modgya specificálva lévén az Urbariumban azt eö kglme à szerint kövesse el; mikor minek ideje lészen aszt vitesse végben véllek [Vh; VhU 673–4]. *1748:* Nem álhatván sok kár tételit azon sertések(ne)k mondottuk eo Kglmé(ne)k: Bizony fõbe üttyük, mellyre felelt: Csak üssétek, egjétek meg, nem lesztek jobb emberek vélle [Torda; TJkT III. 241]. *1827:* Dobolyi István Urnak itt a Curialis házaiba nem maradott egyéb házi készülete ... egy fa ágynál, s abba egy vagy két lepedőnél egyebe; melyre nézve az Exponenst feleségül vette hogy velle ágy nemüt ... kaphasson [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 9].

8. vkivel mint a cselekvés elszenvedőjével; cu cineva; mit jm. *1592 k.:* ha azokhoz az feoldekhez valamit penzeden eppitettel azt hitesd el vélem [UszT]. *1602:* monda nekem az Biro, Most fekete Istua(n) teörúent kerete teöllem Jere lassuk mezen velle [UszT 16/21 J. Magiari de Farkaslaka vall.]. *1667:* Az kapichikát bizony valóban megválasztották ő nagyságok ... Én bizony nem hiszem, ő nagyságok becsületet valljanak vele [TML IV, 192 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1754:* Vállyebrádi Mattyás Márk felesége Annók exponállya, hogj ... Bulza Vaszily ... engemet â Tornáczból a' Kamarába be rántott ... mit akart véllem cselekedni, mit nem, azt én nem tudom, elég hogj bestelenségemre igyekezett [Vályebrád H; Ks 62/22]. *1765:* egy alkalmatossággal ... Én is oda mentem hogy lássom mit akarnak véle [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Dulo Demeter (56) zs vall.]. *1814:* mit mivelt velek nem tudom [Buza SzD; LLt L. 38 Csáky-per 131]. *1842:* Azon kérdésekre a' Tktes Uraknak hogy ki hallotta? ki látta ezeket, mást nem tudok mint ... Orbai Rákhelt – ő hallotta a Tktes Hadnagy Vrrol valo motskolodásokat és látta a' velem el követett kegyetlenséget [Dés; DLt 1452a. 4–5 Szőts Kriska (18) szolgáló vall.]. *1848:* miota a' burenbum főnököm lett, nekem is csak amúgy patzkázik [Kv; Pk 7].

9. iránta, hozzá; faţă de el/ea, cu el ea; gegen jn/zu jm. *1557:* meg zolgalwk az mi baratsagot k velenk mielt az borj vetelben bizom azt hithwk hog k nagiob Baratsagot tezen velenk [Gyf; BesztLt 59 Zalanchi ianos lev.]. *1593:* Kis Leórinchis per se eskedgiek hog nem teöltette el az Betfalúy Peter eo nalla idejit Addigh migh zoúa volt velle [UszT 13/74]. *1629:* ugy vagyon ... hogy gyanakottam rea miuel haragos volt velem, s egy tinom megh hala veletlenül egi ejel [Kv; TJk VII/3. 122]. *1635:* monda Borbely Janosne ... ninczy en neke(m) semmi kózóm uelek [Mv; MvLt 291. 53b]. *1750:* alig vártom modgyát mikép velem (: gyámoltalanságomban :) mutatott Istenes kegyelmességét, ruházását tanittottását ... ha mi kevésben is meg hálálhassom [Kiscég K; Ks 83 Caspar(us) Szatsvai lev.]. *1862:* Én Tamás Anna – férjem Boér Károlynak, velem szembe tett gondoskodását lelkemre véve látván ezen rendelkezésében ezt a nyílt betsületes lelkűségét a melyet eddigi házas életemben velem szembe tanusitott, én is éppen azon szerü végrendeletet teszek vele szembe, mint a minőt ő ... velem szembe tett [Kv; Végr.].

10. miatta; din cauza cuiva/a ceva; wegen jm. *1598:* Az szegin pwspok Wramnak Eniedy Georg wramnak az koporsoianak faragasatwl f 10 ... de az Kwmwesek kewesledtek Mert Sok Mwnkaiok leot wolna welle [Kv; Szám. 7/XVIII. 34 Massass Thamás sp kezével]. *1631:* el hagja ozta(n) Kovacs Giörgy Halom Katat s el mene mert igen morgo volt Kata, mindeltigh morgat vele hogi nem dolgozot [Mv; MvLt 290. 58b]. *1647:* ream futamodva(n) megh rangatva(n) melibe vgi wteotte hogi sokaigh fekût vele [Kv; TJk VIII/4. 236]. *1682:* Eleven dijját kereti Orosz Istvá(n) Dobai Uramra illyen okon, hogy egykor a' templomban maga elete után leselkedönek mondotta, melly miatt a' tisztek kezében esett kilencz hétig vele fogságot szenvedett [SzJk 166]. *1718:* minden nap tisztittyák s orvosolják (!)[a] ... az Zászpat ... nem jovallotta eö kglme is ahol az Sebit nyalhattya mert megh döghlik vélle [Abosfva KK; Ks 66 Mátis István lev. – [a]A kopót]. *1737:* magam szallasomon ... meg támadott kegyetlenul meg vért ... karomat el rontotta hogy maig nyomorek vagyok vélle [Torda; TJkT I. 134]. *1738:* az hideg ... az lábat meg csipte s igen roszúl vagyon vélle [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1772:* Gazmér György ... Loval is tapadta a Legényt a Toba ... és Angyát ugy meg hajtotta köve a mely köböl tsak a pattanása érte meg is jajgatott véle [Dés; DLt 321. 67b Mich. Török Szöts (63) vall.]. *1776:* ez előtt a Directorok repraesentáltak effféléket, de már meg-sem kezdettek hallgatni: igy tévének mind Hunyadra, mind Tordára Procatorokat, 's én aggódom vélek, s à szolgálatis Szenved [Mv; JHb VIII/C Bethlen Miklós lev.]. *1804:* En nem mozdulhatok egyfelé is a' lábomra a' napokba valami pokol kelés esvén a' hidegre nem merek menni vele [Palotka K; DLev. I. II. 24].

11. vkivel/vmivel (vonzatként); cu cineva/ceva; mit jm/etw. **A.** elsősorban a régiségben v. a maitól eltérő jelentésben szereplőként; în primul rînd expresii folosite numai în limba veche sau cele folosite cu alt înţeles decît în limba contemporană; vor allem in alten Ausdrücken oder in solchen, die andere Bedeutung haben als heute. **Szk:** *ad* ~ **a.** fizet; a da/plăti (pentru ceva); bezahlen. *1597:* Sala Istwan ... wallya. Az zegeny Vitez Ferenczet neotelen koraban zolgaltam ... it Coloswarat eginehagy embernek wolt ados ... azt monta ennekem hogi most meg nem fizetheti hanem mihelien az marhaiat haza viheti az penz akit welle adnak kezehez kelhet mingiarast megh fizeti [Kv; TJk V/1. 139]. – **b.** vkinek odaenged; a da cuiva (ca zestră); jm etw (ab)geben/zulassen. *1603:* Edgy bokor smaragdus kövel rákot Függőjet ... ki hazasitasakor velle adtak volt [M.fráta K; BálLt 93] * *bajoskodik* ~ **a.** vkit ápol; a îngriji, a purta de grijă cuiva; jn pflegen. *1808:* Hallottam ... hogy Tusa Tresiát hoszszas betegségében Kováts Ferentz nem hogy gyogyithatta volna söt meg nézze egyszer is, hanem a szülei bajoskodtak vele [Tamásfva Hsz; HSzjP Imreh Sigmond (35) Gy(alog) k(atona) vall.]. – **b.** bajlódik vmivel; a se trudi/necăji cu ceva; mit etw zu schaffen haben. *1744:* Tszimponyer (!) Mihály (: replikál :) Jol lehet a Menyem Actrix hozot volt házomhoz edgy kis borjucskát, de ... én leg inkáb bajoskodtom vélle, mint teleléssel azt procurálván s mind pediglen az Portiot meg adván erette [Kersec H; Ks LXII/13]. * *bánik* ~ **a.** vmilyen bánásmódban részesít; a se purta într-un anumit fel cu cineva; jn/etw irgendwie behandeln. *1589:* Ereossen megh zidogatta hogi ha mith nem nizne gonozul jarna vg bannek velle [DLt 226]. *1630:* nem tudnak velem banni az esezek hanem czak meg cziklandottak, de ha en lettem volna nem ugj banom en velek [Mv; MvLt 290. 204a]. – **b.** gyógyít, gondoz; a îngriji; pflegen. *1582:* Borbelj Miklos vallia, Engemet Igiartho Georg hywt mint Jambor, az eo felesegenek meg giogitasara ... es mindennek meg fizetet valaki velle bant [Kv; TJk V/1. 75]. *1632:* ha Farkas Gasparne mellette ne(m) lót monta uolna patta(n)tiusnenak az nvuekis megh öttek uolna szegint, de eö bant uelle mind

ejel nappal eö tartotta taplalta [Mv; MvLt 290. 106b]. – **c.** közösül; a face dragoste cu cineva; mit jm geschlechtlich verkehren. *1589:* Vgi talalam ewket az kapuba hogi Mizaros Mihalnet az Kapuhoz tamaztotta vala ercossen banik vala velle [DLt 226]. *1597:* Borbely Adamne Suliok Anna ... wallia. Az leankawal ot ben az toromba bezelgettem ... monda hogy wgy bant welle hogy azt tútta hogi az belys ky ieö [Kv; TJk VI/1. 101] * *becstelenkedik* ~ becstelenül viselkedik vkivel; a înjura pe cineva, a se purta în mod ruşinos cu cineva; sich mit jm ehrlos benehmen. *1679:* látván ily kemény resolutiókat, meg ne induljak, mert a kapun ki nem bocsátanak, hogy azért általam ne jüjjön be a botránkozás, rendeletlenül el ne oszoljanak és ne kárhoztassam azért is s velek se betstelenkedjem [TML VIII, 391 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * *dajkálkodik/dajkálódik* ~ **a.** ápol/gondoz vkit; a îngriji pe cineva; jn pflegen. *1666:* Az mely aszonj emberek mostani nyomoruságos betegségemb(en) velem voltak, s velem dajkálkottak azok(na)k hagyok egj egj borjus tehenet, s egj egj Patyolatot [BálLt 93]. *1778:* vélek mind halálig dajkálkodott Bartos Mártonné Aszszonyom [Albis Hsz; BLev.]. – **b.** bajlódik vmivel; a se trudi/necăji cu ceva; mit etw zu schaffen haben. *1733:* (A) teheneket ... szipen kiteleltettem ... most az Mikesi tisztartoja Ngtok(na)k el hajtatta ... hijab(a) dajkalkodtam vellek [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez] * *dolgát teszi* ~ közösül vkivel; a face dragoste cu cineva; mit jm geschlechtlich verkehren. *1612/1613:* Czereny Gaspar ... el küldót valahova ... mingiarast utannam iött, ott dolgat tötte velem [Szászzsombor SzD; KJ] * *dolgozik* ~ közösül; a face dragoste cu cineva; mit jm geschlechtlich verkehren. *1603:* Almadj Gaspar ... vallia ... oda tekentek, tehat varga Janosnet egy Nemet az falhoz tamaztotta, es dolgozik velle [Kv; TJk VI/1. 689] * *egy értelemben van* ~ egyező véleményen van vkivel; a fi de aceeaşi părere cu cineva; mit jm zustimmen. *1678:* nehány rendbeli assecuratiót küldöttünk Háromszéki atyafiaknak mind közönségesen s mind személy szerént azoknak, kik véllek egy értelemben voltanak [TML VIII. 49 a fej. Teleki Mihályhoz] * *egy testvér/unokagyermek* ~ vkinek testvére/unokatestvére; a fi fratele/vărul cuiva; Bruder/Vetter von jm. *1765:* ugy hallottam hogy az Exponens Annya egy testvér lett volna vélle [Kissolymos U; Markos lev.]. *1779:* ezelőtt mintegy 15 esztendövel, béjött s megjelentette magát mind Bethlen Lajosnak, mind Gergelynek, hogy ő anyáról egytestvér vélek [RettE 401]. *1799:* az édes Atyám ... akkori Legenye Talos Ferencz ... unaka gyermek volt vélem [Dés; DLt ifj. Tálas István (23) vall.] * *egy versen van* ~ vkivel azonos korú; a fi de aceeaşi vîrstă cu cineva; mit jm dasselbe Alter haben, gleichaltrig. *1799:* más Legény pastasíval, magam is egy versen voltam vélle [Dés; DLt] * *él* ~ **a.** ételt/italt fogyaszt; a consuma ceva; etw essen/trinken. *1770:* Székely Mihály uram ö kglme ... kivált a pálinka italtol magát obstrahálná, mert felettébb élt s él mostan vélle [DFaz. 28]. *1823–1830:* Ö azt kérdezte, hogy talám csak a szegény emberek élnek vele?" [FogE 218. – "A kenyérbe sütött komlóval]. – **b.** orvosságot szed; a lua medicamente; Arzneimittel einnehmen. *1670:* esötörtökön ott leszek az szakmári doktor kedvéért, mivel az orvosságokat oda hozza és ott mondja meg, mint éljek velek [TML V, 74 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710 k.:* Élek én másnap véle ... szörnyü purgálást követe rajtam" [BÖn. 528. – "A liktórium-forma orvosság]. *1844:* D. Joo orvaságat adot az olta szüntelen élek vélle [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. – **c.** használ; a folosi; benutzen. *1634:* Az mi hazamnal leueö Tablas Oltarimat illeti; aztis ide az Patérek hazahoz hagiom, io leszen az Oratoriumban vele elnj [WassLt Wass János végr.]. *1658:* Az mely Buza Vetes ... Vagyon ... az feleségem takaricza be, és éllyen velle Istenesen [Mv; Végr. Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1705:* nem is maradott több háromezer egynéhány-száz forintok, kiknek is kétezrét conferálják, csak az ezerét hagyják meg, hadd élhessenek vele [WIN I, 574]. *1737:* Szikszai Gombkötö István atyánkfia ö kglme Háza mellett lévő kút(na)k oculatiojára, hogj ha élhetnek é vélle a szomszédságok, sine p(rae)judicii D(omi)ni Szikszai; vagj nem ... exmittáltatnak Székelyhidi János és Kováts Pál atyánkfiai ő kglmek [Dés; Jk 484]. – **d.** felhasznál, érvényesít; a se folosi/uza de ceva; etw benutzen, gebrauchen. *1539/1675:* Ezer forint keotel alat keotek magokat ... hogy soha azzal az Sententiaval elni nem akarnak [SLt T. 10 kápt.]. *1614/1616:* Ad literalia docúmentumrais kj fogtünk, Mellyeket az Actorok be adgyanak Ideien, az Polgar Uraim elöt exhibealvan: Hogy annak utanna suo tempore, Mikoron az szek szinin elni akarunk velek, Ne legyen kesső elhessünk velek legittjmo modo [Kv; RDL I. 100]. *1734:* (A varga céh tagjai) a nyers marha bőröket ... Venni nem engedik ... holott Privilegiumokat Vané, nincsené nem publicálták előttünk ... eddig se nem éltenek vélle ... ha éltenek volnais vélle ... meg kivantatott volna, hogj Hadnagj Atyánkfia eö kglme Assistentiája által kellene effelét Cselekedni [Dés; Jk 449a]. *1823–1830:* ezután tallerban számlálunk, mely ... a mi számlálásunk szerént pedig 30 garas, mert ilyen tallér verve nincsen, hanem csak a számlálásban élnek vele [FogE 183] * *feddődik* ~ veszekszik vkivel; a se certa cu cineva; mit jm hadern, sich mit jm streiten. *1637:* Szabo Pal ... monda hogi bizoni megh esket az lakatert, eleget feddeödek velem [Mv; MvLt 291. 120a] * *fertelmeskedik* ~ paráználkodik vkivel; a duce o viață imorală, de desfrîu; sich mit jm unmoralisch verhalten. *1747:* (Az alperes) Ferjehez valo kötelességevel nem gondolván ... katonakhoz adván magát ... fertelmeskedvén véllek [Torda; TJkT III/110]. *1836:* kéntelen azon Czégéres Aszonyal enni innya vele fertelmeskedni [M.légen K; KLev.] * *garázdálkodik* ~ randalíroz; a face scandal; randalieren. *1593:* Olbrich Ianos vallia: Mikoron Hozzu Jstuannal Innank leoue oda Simon es garazdalkodni kezde velwnk [Kv; TJk V/1. 367] * *háborog* ~ veszekszik/civódik vkivel; a se certa cu cineva; sich mit jm streiten. *1572:* Dorottia Nehay Nerges Janosne ... vallya hogy Twgia azt Keore Janos az atthiatwl Marat hazat atta ely ... Meg eo Igenis haborgot vele Myert aggia atthiatwl Marat hazat ely Masert [Kv; TJk III/3. 46]. *1590:* ez fogolj penigh p(ro)sequalta Sardit, es kerte Sardi hogy ne haborogyon velle [Kv; TJk V/1. 11]. *1600:* Feies Janosne Orsolia azzoni ... Ezt Valya ... razmanine azoniom ... siruan mondotta elóttem Jo fiam Istuan mester ne haborogi velem [Kv; TJk VI/1. 381b] * *hallgat* ~ hallgat vmiről; a nu scoate nici o vorbă despre ceva; über etw schweigen. *1809:* a többi penzt el tette és halgat vélle [DLt 17]. *1829:* assecuralt hogy nintsen hiba, mert ugy volt a mint most van, reménykedet azonban hogy halgassak vélle ne hogy örökös romlást és gyalázatot okozzak [DLt 87/1828] * *hánykódik* ~ civódik/veszekszik vkivel; a se sfădi/ciorovăi cu cineva; sich mit jm herumzanken, hadern. *1799/1833:* tudom hogy Nagy Joseff Ur praetendált a' Bod árkán innen – mellyet nem engedvén a' Fazakas birtokosok nagyon haraguvék s hánykodék vélek [Zágon; HSzjP Papoltzi Mayosnyika (41) paraszt vall.] * *harcot tart* – harcol vkivel; a lupta cu cineva; kämpfen.

1662: nagy erős harcot tartván velek, sokakat elhullattak vala a mieink is a törökök közül [SKr 317] * *ismeretes* ~ ismer vkit, ismerőse vkinek; a cunoaşte pe cineva; jn kennen. *1596:* Biro vram ... paranchola hogi ... varfalui Boldisarral zembe lennenk ... Darabos Janos hogi ismeretes volt velle [Kv; Szám. 6/XIX. 67 Bachi Tamás sp kezével]. *1671:* eő vitte vezette oda azon házhoz azt az kar teveő szemely szolgálot ... ismeretes volt vélle ezen captiva őregh Asz(szony) [Kv; TJk VIII/11. 153]. *1806:* velek esméretesek nem vagyunk [KLev.] * *izetlenkedik* ~ kellemetlenkedik vkinek; a priciniu cuiva supărare; sich (gegen jn) geschmacklos benehmen. *1721:* kërem kigyelmede<t> ne izetlenkegyëk kigyelmed velem [Berz. 17. Fasc. XII]. *1732:* Levelem által Grabaricsné Aszszonjom(na)k Kezes(ne)k kötöttem magamat, de eö kglme aszt izente szolgamtol, hogy vélem érette izetlenkedni nem akar [Kv; MvRK] * *játszadozik* ~ szerelmeskedik; a se drăgosti/mîngîia; sich liebkosen. *1723:* Láddó Sofia az én vra(m) Timofi Máriaval illyén formában jáczodozik szemém láttara, hogy Máriát, még ragadgya, s az lába kőzzé vészi, ugy jáczodozik vélle [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI] * *konveniál* ~ **a.** megalkuszik/egyezik vkivel; a se învoi/înţelege cu cineva; sich mit jm einigen. *1628:* találunk némely czéhet ... hogy vagyon mivek, de ... miveket eltagadják, nyilván nem árulják különben az idegeneknek, hanem ha először véllek conveniálnak [SzO VI, 78]. – **b.** egyezségre jut vkivel; a ajunge la o înţelegere cu cineva; mit jm einen Vergleich treffen. *1741:* A' szalad ser dólga iránt pedig, hogy idegen sert ne lehessen szabad bé hozni, úgy Conveniáltanak velűnk Serfözö Dettzel Ignácz és Per János kglmek[a] [Dés; Jk 552a. – [a]A vásárbírák] * *köze van* ~ közösül vkivel; a avea relaţie sexuală cu cineva; mit jm geschlechtlich verkehren. *1570:* Dabo Thamas ... vallya hogy ... Mora Janos ... Megh Thwdna Mondany Rengeo Anna dolgat, Mert eo neky sokszor volt keozy vele [Kv; TJk III/2. 107]. *1637:* Pal Mester monda az Aszonnak hogj tudod hiszem (!) hogi Eniede(n) keözöm volt veled [Mv; MvLt 291. 110a] * *megbékél* ~ **a.** békésen megegyezik vkivel; a se învoi cu cineva; sich versöhnen. *1600:* Borbely Georgy ... vallya ... Borbely Martonys mondotta hogy megh bekellet velle, es az penztis megh keoldeotte neky hazahoz [Kv; TJk VI/1. 499]. *1635:* Czeh mester Ura(m) azt hallam az piaczio(n), hogy Czizmazia Istvan az Incze Miklos buzajat el arattae, avagy keveiet hordatta el, de inczie kgld hogy ne hiresiczie magat hane(m) bekellyen meg vele [Mv; MvLt 291. 47a]. *1747:* egy deres Lovat gonoszul el Lopván Pap Vanka, velle az Sidoval megh bekellet [A.vánca Sz; Ks 27/XVII]. *1843:* meg fogok vélle békélleni [DLt 586]. – **b.** pénzbeli jóvátétel fejében kiegyezik; a se învoi/împăca cu cineva primind reparaţie pecuniară; einen Ausgleich gegen eine Geldsumme schaffen. *1653:* valami hadba menő székely Szabó Sebestyén öcsémet megvágá ... Sebestyén öcsém, meggyógyula, de a székely 75 forintban békellék meg vélle [ETA I, 150 NSz]. *1759:* egy Méhe az Mlgs Groff Urnak el veszvén a' Falu két márjásbann békellett meg véle [Marosludas; TKI Pakurár Iuon (20) juhpásztor vall.]. – **c.** kibékül vkivel; a se împăca cu cineva; sich mit jm versöhnen. *1573:* Sophia Greinwald Tamasne Azt vallia hogy ... Talalkozot volt Zembe Albert Leorinchne Benedek telmanneual ... Mond telmanne ... De ha egbe veztel vele esmet Bekelliel meg vele [Kv; TJk III/3. 214]. *1699:* Eördegi haragot s gyúlölsegget ne(m) tart senkivel, hane(m) vellek meg bekellik [SzJk 316]. *1819:* halálok előtt vélek meg békéllettenek volna [Kv; MészCLev.] * *megéri* ~ **a.** megelégszik/elégedett vmivel; a se mulţumi cu ceva; mit etw zufrieden sein. *1570:* Ertyk azt az vrainkthwl kyk hatart Inteztek az Juhoknak hogi megh Eryk vele ... ha penigh ky megh Nem elegzyk vele keressen Mas hataron Theobet Jwhanak [Kv; TanJk VI/3. 13a]. *1600:* Ambr(us) Palne Martha Azzon Kobatfalui 40 eztendeös ... ezt wallia ... hogy zanto feoldekis beöweön woltak ahoz az eöreökseghez hogy akar mely loo feö ember meg erte wolna wele [UszT 15/7]. *1774:* it Van az Hat lépés szölöd s érd meg vélle [Szökefva KK; Ks 66. 44. 17c]. – **b.** kijön vmiből/vmi mennyiségből; a o putea scoate la capăt din ...; auskommen. *1698:* Magok táplálásokra tudom hogy Daczo Györgyné Aszonyom is adott Búzát nékik, de menyiré valot – s – meg értéké vélle nem tudom [Gyulatelke K; Ks Jonás Balogh (50) jb vall.]. *1702:* Medgyesi Márton ... felesege elöll mindenét el zárta, és annyi kenyeret adott napjába(n) neki harmad magára, hogy csak edgyik gyermekéis nem érte volna megh vélle [SzJk 338]. *1832:* a sertéseknek van é még Makjok? és medig érik meg velle? [Hadad Sz; TSb 47]. – **c.** vmeddig eltart; a ţine/ajunge pînă la ...; andauern. *1633:* az legeniek azt kialtottak falabu Katanak, hogi ... ha anni hurka(m) uolna az meni jmmar te benned jart, eztendeigh megh erne(m) uelle [Mv; MvLt 290. 137b]. *1735:* ha epp volna ezen szőlő száz ember meg erné ki kapalni véle egy nap [Gyéres TA; JHb XI/9. 47]. *1800:* a Rectificator Co(mmi)ssarius Urak a' Contributoria Tabellat tsak Impurumba vittek el, és otthon mind a' ketten két nap meg érik vélle dolgozni [Torockó; TLev. 5]. – **d.** kielégít; a satisface; befriedigen. *1584:* Daroczy Peterne Sara Azzony ... monda: Latom hogy az en vramtol maratba enneke(m) semmy Ne(m) Jut, chak eryek Az Adossokat meg velle [Kv; TJk IV/1. 214 Lucas Trausner vall.]. *1782/1799:* minek utánna az Erdöknek fel osztása meg esett, a' Falusiak is ugy meg szűkültek fa dolgábol, hogy a' magok szűkségeketis nem igen érik bé vélle [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 366]. – **e.** *csúf.* böven elég neki vmi kellemetlen dologból; a se sătura, a i se face (cuiva) lehamite ceva; etw zur Genüge haben, etw satt bekommen. *1633:* megh hid azt ... te Somodi Mihalj hogi ... megh szeldellek annira hogj megh ered velle [Mv; MvLt 290. 134a]. *1765:* némely Fatensek subinferallyák, hogy ő azzal kérkedezett volna másoknak; meg ütém ugy hogy meg éri vélle föben [Torda; TJkT V. 253] * *(meg)kínál* ~ **a.** elsőbbségi joggal vételre felajánl; a oferi (ceva) spre cumpărare persoanei cu drept de preemţiune; zum Kauf vorrangig anbieten. *1570:* Gazda Georgy ... vallya hogy Ew Mykor elj akarna adny hazat, kenaltha volt Eleösser Nacz Jacabot vele [Kv; TJk III/2. 124]. *1588:* hogiha jeöue(n)-deöbe az tellyes házat Somogy Andras el adowa tenne tehat mindeneknek eleotte tartozzek az eö Battyát Zabo Demeterth velle meg kinalny [Torda; Pk 2]. *1657:* megh kenallia uele az uert Lórinczi Kata azzont [Madaras Cs; LLt Fasc. 157]. *1807:* Ha ... az Emptor Ur a most Zálogban vett Jószágot el akarná adni, addig másnak ne adhassa mig a Venditor Urat meg Nem kinálja vélle [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906]. – **b.** (árut) megvételre kínál; a oferi (ceva) spre cumpărare; (Waren) zum Kauf anbieten. *1597:* Grúz Marton ... wallia ... fodor Giergine engemetis kenalt velle hogy megh vegie(m) az tehenet [Kv; TJk VI/1. 7]. *1677:* a' por aranyat ... mellyet maga határában talált és szerzet ... ha penig el akarja váltani, mindenek elötte a' Fiscalis arany váltót tartozzék véle meg-kinálni [AC 63]. *1741:* Moritz Mihállj jo akarattyábol adtae el azonn Bányát? Kénált é mást velle vagy nem? [Torockó; Bosla]. – **c.** felajánl, javasol; a-i oferi

cuiva ceva; bieten, vorschlagen. *1596:* az A(ctor) forgattia hogy az az eóreksegh púzta eóreksegh az adot nem volt ki adia rúlla Vdúarbiro akarattiabol megh kenalta a' falút uelle, hogy adgiak adojat s byriak a' feöldetis [UszT 12/117]. *1602:* akkor ne(m) volt hon, az feleseget meg kenaltam velle[a], de nem vette el [UszT 16/70. – [a]A pénzzel]. – **d.** ajánlkozik; a oferi cuiva ceva; sich anerbieten. *1717:* Enis látta(m) mikor Becski Ura(m) szeméremtestét ki vetette s minket kénált vélle [RLt Felsö Töki Gliga Vonulné Todora Rettegi György jb-a (46) vall.] * *megvagdalkozik* ~ megvív; a se bate (cu sabia); kämpfen. *1630:* Az mikor Nagj Gergely Ura(m) haza jöue reszege(n) hallotta(m) azt hogy monda, hogj gjalazatnak tartia hogj ki uetette az hazbol Banhazi Ura(m) ... s ha kiuannia ... megh vagdalkozik vele [Mv; MvLt 290. 196a] * *nem gondol* ~ nem törödik vkivel/vmivel; a nu avea grijă de cineva/ceva; sich mit jm nicht befassen, sich um etw nicht kümmern. *1558:* Thamas dyak ... azth walla hogy lattha az hygedewznehez Sok Latnok ees dyakakoth (!) Jarthanak ... az Thyzedes zokzor zol<ito>ttha megy deh semmith ne(m) gondolth wele az hegedwsne [KvLt I/26 Vegyes ir.]. *1614:* mondd az pasa ... Mit gondolok véletek, ha ... az több országok mellette lesznek is, semmit nem tartok tőletek [BTN[2] 77]. *1629:* en nem gondolok Uele ha labbal fel akaztiakis az Uradat [Mv; MvLt 290. 151b]. *1753:* a Petru Pop mind tsak intette Nyikulitzát hogy hagyna beket azon szoknak, de amaz nem gondolván velle egy nehánszor repetalta azon szavait [Abrudfva AF; MvRK]. *1849:* Én meg szidtam hogy ki tette ötet oda Kortsmárosnak de nem gondolt vélle [Héjjasfva NK; CsZ. Héjasfalvi Krisán György (50) vall.] * *osztatlan/osztozatlan* ~ **a.** (örökségben) meg nem osztozott; care nu a făcut partajul bunurilor moştenite; ungeteiltes Erbe. *1634:* en oztozattlan Atiafi voltam velle [Gyalakuta MT; LLt 70/7]. – **b.** fel nem osztott; care nu a fost împărţit; ungeteilt. *1619:* az Kereszt fan kyueól is uagio(n) az oldalban egy feöld: mely megh velwnk oztatlan [Jakabfva Cs; BLt 3 Marto(n) Pall vall.] * *osztozik* ~ örökséget/vagyont egymás között eloszt; a împărţi moştenirea/averea (între ei); Erbe teilen. *1558:* Ennek az gyermekemnek az kyt az Istentul varando wagyok, ha ... fjw lezen kezenseggel hagyom hogy oztozzanak wele, az tèb gyermekjmmel Egyetembe [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. *1598:* Ezeket az Arany es ezwst marhakat igy hagiom, hogj az en giermekim ... egj Arant oztozzanak velle [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. *1620/XVIII. sz. eleje:* Elöszször az mi belsö marhatskám vagjon ... az két Fiam Miklos és György osztozzanak vélle [SLt Al. 11 P. Horváth János végr.] * *pántolódik* ~ kötekedik vkivel; a căuta (cuiva) pricină; jn necken. *1592:* Zabo Balas ... vallia ... Nyreo Jstuan ezt mongia vala az leginnek, Meni el innen, ne pantologial velem [Kv; TJk V/1. 255] * *szabad/szabados (legyen)* ~ **a.** vki szabad elhatározásából cselekedhet vmit; a fi liber să facă ce vrea; jd ist frei etw zu tun. *1574:* teöbet az penznek kïn az marhat el aggiak valahoua az Ew zerelmes vram (!) tezy zabad ligien velle [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1670/1740:* Birák, Esküttek, Kert Birák Választásrol ... Ha p(e)d(ig) Törvény szerént meg akar vetekedni a faluval hogy nem ö szere, szabados légyen velle [Homoródsztpál U; WLt]. *1675:* Ez volt a rend közöttünk ... az faluban az kinek jobbágyi voltak, szabad volt véle maga tetteé le vagy jobbágyival adatta megh[a] [Fog.; UF II. 662 Stephany Lészai (43) vall. – [a]Az adót]. – **b.** szabadon rendelkezik vmivel; a dispune liber de ceva; jd verfügt frei über etw. *1628:* (Ha) az Url(sten) mostanj Uramtol ualo gyermeke(me)t eltetne, és az en holto(m) uta(n) ebben az Bohniai Joszagnak negyedreszeben, bele reszeswlne birodalommal ... szabad legyen uelle [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei Mária végr.]. – **c.** cselekedeteiben korlátok, tiltások által nem gátolt; a fi liber să facă ce vrea; jd kann frei handeln. *1619:* azmikor jóakaratjokból királyokká akartak ualamelliket választani, szabadok voltak véle [BTN[2] 365]. *1674:* Szabad Isten velek s velünk is [TML VI, 591 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *számot vet/számvetése van* ~ elszámol vkivel; a avea socoteală cu cineva; mit jm abrechnen. *1570:* Zabo gërgne ... azt Mongia hogy gondolkodyk rola, mert zam vetese vagion vele [Kv; TJk III/2. 4]. *1571:* Egynyhanj lewelemel talalta(m) vala megh kdet az kypyro dolgabwl hogj ky s(em) akar Jwnj ne(m) akar zamot velem vetnj [Buza SzD; BesztLt 3499 Gyarmatj Baksy Margit a beszt-i bíróhoz]. *1608:* mely penz Stenczel Janosnal vagio(n) zamot kel velle vetnj, ha mitt az Arwakra keolteot Beleole [Kv; RDL I. 83]. *1708:* még egeszen szamotis nem vetettek Czeh Mester Uraimék véllek [Kv; ACJk 7]. *1849:* azt felelte Kelemen hogy számot fog vetni velem s' kifizet [Kv; Végr. Vall. 61] * *szemben lesz/van* ~ találkozik vkivel; a se întîlni cu cineva; jn treffen. *1620:* azmely követeket béküldöttek is, véle szemben sem löttünk [BTN[2] 403]. *1641:* mihelt valahon megi ertem hogi lezen szemben lezek uele [BesztLt 179 Michel Literatus Bistriciensis lev. Kompalungról (Cîmpulung, Havasalföldé)]. *1661:* Ha Isten engedi, hamar üdön szemben akarok veled lennem [TML II, 3 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1672:* ök is az vezérrel ö nagyságával szemben voltanak ... én penig még eddig az vezérrel szemben nem lehettem [TML VI, 181 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * *szemetez* ~ időz; a petrece ceva timp; eine bestimmte Zeit verbringen, verbleiben. *1757:* mehent pedig az betsü meg esett, szolga Biro Vram mindgyárást az Thordai embernek kezèbenn adta[a], azis nem sokat szemetezett véllek, hanem mingyárást el hajtötta Thordára [Gálfva KK; Ks 66. 45. 170. – [a]A tulkokat] * *tartozik* ~ **a.** adós vmivel; a fi dator cu ceva; schuldig sein. *1583:* Keoreos Pal ... valia ... chokos Benedek ... az Tordaj Embert meg Zolitotta No No vgmond mingiarast Menny be, Ery veget Az te keodmened feleol valo vramot Ad megh Mert tartozol te velle, De en Coloswary Ember vagiok es Ne(m) tartozom [Kv; TJk IV/1. 119]. – **b.** erkölcsileg adós vmivel, köteles vmire; a fi dator/obligat moralicește să facă ceva; moralisch schuldig sein. *1584:* Azert my Engeódelmeósеók leuue(n) az Ngod Paranchiolatianak az minth hogi tartozwnk is velek, Zent matias nap vtan valo kedden el menenk meheósreh [Fráta K; BálLt 80]. *1670:* Nem tartozunk velle, hogy exhibeallyunk rolla [Kv; TJk VIII/11. 121]. *1747:* A mi penig az J. Nagy Janos(na)k Attya s, Annya mellett levö gondviselésit illeti, tartozott vélle természet törvenyéböl [Torda; TJkT III. 125]. *1813:* nem igen járom a' Czéhgyüléseket, s nemis tartozom vélle [Dés; DLt 56. 26] * *tart* ~ vki mellé áll; a ţine/aparţine de aceeaşi parohie; sich neben jn stellen. *1612/1723:* a' Koronkaiak(na)k ... az el mult idökben is, három esztendeig nem vólt Praedikátorok ... Mivelhogy azért illyen betsületlen a' Tanitó közöttök, és az Is(te)n igéje nálok; Azért nem tartozunk egy megyét tartani vélek: lássa meg a' Törvény [HbEk]. *1847:* Varga Katalin ... a közadózók elött ... azt kívánván elhitetni velök, hogy ... olyan tiszteket tétet, akik velek fognak tartani [VKp 210] * *törvényben van* ~ perben van vkivel; a fi în proces cu cineva; mit jm einen Prozess führen. *1595:* Ezen Vajda georgy tudomant teon, mo(n)da, Vrajm tudomant tezek

kgteknek, teóruenjbe vagiok velek [UszT 10/63] * *törvénykezik* ~ pereskedik vkivel; a se judeca cu cineva; gegen jn einen Prozess führen. *1744:* Törvényben idéztem őtet s Tôrvénykeztem vélle Falus bírák elött [Velkér TA; Ks] * *tusakodik* ~ ellenkezik vkivel; a se lupta cu cineva; opponieren, widersprechen. *1596:* en tôllem Sebesi Miklos el veue az louat ... en en ne(m) túsakodam velle erette oda ada(m) [UszT 11/45]. – L. még a szk-ban levő szavaknál.

B. A mai nyelvvel egyező vonzattal és jelentéssel, történeti adatok nélkül, felsorolásszerűen; în construcții și cu înțelesuri ca și în limba contemporană, fără date istorice; Aufzählung der gegenwärtigen sprachlichen Bedeutungen ohne historische Angaben. *adós ~, alkalmatlankodik ~, baja van ~, beszédes ~, beszéde van ~, beszél ~, beszélget ~, civódik ~, cselekedik ~, csúfolódik ~, dicsekedik ~, diskurál ~, dolga van ~, egyet ért ~, egyidős ~, ellenkezik ~, előáll ~, elvégez ~, fenyegetőzik ~, hál ~, kedveskedik ~, kénytelen ~, kérkedik ~, késik ~, kinlódik ~, konverszálkodik ~, kötődik ~, közül ~, közösül ~, megalkuszik ~, megbánt ~, (meg)egyezik ~, megelégszik ~, megismerkedik ~, megoszt ~, megvív ~, (nem) bír ~, paráználkodik ~, perel ~, perlekedik ~, rakva van ~, siet ~, szegődik ~, szerencsét próbál ~, szól ~, szomszédos ~, találkozik ~, teherbe esik ~, tele van ~, tesz ~, veszekedik* ~ stb. – Vö. az adott címszavakkal.

vélekedés 1. vkiről/vmiről alkotott vélemény, nézet, felfogás; părere, opinie; Meinung, Ansicht. *1653:* Mikoron már így inter spem et metum vélekedésben volnánk, tehát egy szegény legény érkezék Medgyes felöll, a ki ... csak látta a rezgelődést itt akkor, de nem tudta mire való dolog légyen az a dolog [ETA I, 98 NSz]. *1657:* Zólyomi kezde hadakat gyűjteni, ki felől sok vélekedés kezde lenni [KemÖn. 157]. *1662:* a nagybányai keresztyén gyülekezet annak emlékezetire, hogy ... az Úristen ... a hatalmas török nemzetet úgy megtartóztatta volna, hogy ... szenvedhető kárral megmaradhatnának, s a tanács is tőlök szép békességgel, sokaknak vélekedések kívül, visszabocsáttatnának, közönségesen böjtöléssel való hálaadó ünnepeket szenteltek vala [SKr 675]. *1664:* ha ő kegyelmek engedni nem akarnak urunk és az ország parancsolatjának, tovább is ott lenni, nevelné azon vélekedést az emberek elméjében [TML III, 304 Teleki Mihály Stepán Ferenchez]. *1667:* Külömben nekem bizony semmi vélekedésem, gondolkodásom is nem volt abban ő kegyelmére [TML IV, 175 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1669:* ilyen vélekedéssel vannak az értelmes emberek, hogy aval az terminussal akarnak szakadást Kegyelmetek s mi köztünk csinálni [TML IV, Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1672:* az dolog nem messze ját Kegyelmed és mindnyájuk vélekedésétül [TML VI, 368 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Mások mit beszélnek s hírdetnek, nem csudálom, de Kgld ... egészlen informáltatván, csudálom, oly vélekedéssel lehet [TML VIII, 258 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez]. *1710 k.:* A világi becsület nem egyéb, hanem az embereknek elméjekben egymásról való ítéletek és vélekedések [BÖn. 411]. *1764:* Sokat eddig el halgattam de már hogy az írántam valo hibás velekedés masoknális győkeret verjen nem szenvedhetem [Középlak K; BfR]. *1797:* Kánt Philosophiájáról kiván tudni a' M. Úr ... tsupa abstractiobul készült, valoságok, igazságok, mellyek sok eddig meg szokott hibás vélekedésektől az embert nagyon[a] gyógyitják [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. – [a]*Ugyan* h.].

Szk: *~ben van vki. 1671:* Ansperkh felől mondja Sámsomdi, már nehányszor hivatta az császár ... s immár utánna küldött ő felsége, hogy felvigyék négyszáz németek, s az emberek olyan vélekedésben vadnak, hogy bizony mind levágatja őket [TML V, 538 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1705:* mindnyájan mi is olyan vélekedésben vagyunk hogy ha ebben az hónapban ... valami bizonyost nem hallunk vagy a békesség, vagy a segítség felől, azután ne is várjunk [WIN I, 442] * *~e szerint. 1657:* Oka azért ez dolognak nem volt az mi vélekedésünk szerént, hogy urunkra volt volna harag [KemÖn. 90]. *1662:* nagy sivalkodással Jézus-Jézust kezdvén kiáltani ... a megrémült török nemzet a bévett vélekedése szerint azt tudá, hogy a fejedelem hadai érkeztek s azok volnának rajtok [SKr 177]. *1675:* Adja Isten, az vélekedésem szerint ne legyenek a dolgok [TML VII, 59 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1805:* eö Exclja ahoz értö Mester Emberekkel meg Nézettetvén a Nsgod által Ujjanában epittetni kezdett azon Malmat ... azoknak meg Visgálása és Vélekedések szerént is Ugy jö ki hogy azon Malom ... feléttébb valo Kárára és pracjudiciumára lesz [Görgénysztimre MT; Born. G. XI. 12] * *balul ~. 1662:* Nem türhetem ez helyen, hogy némellyeknek Várad elveszése okai felől balul vélekedéseket meg ne említsem [SKr 630] * *rossz ~. 1657:* megvallom (mivel lehetetlennek hittem, az én felölem való rossz vélekedésekben ne értett volna) hogy talán Kegyelmedet is gonoszakaróim elhitették [TML VII, 51–2 Teleki Mihály Mikola Zsigmondhoz] * *sok ~sel van. 1676:* Kegyelmed is ezekben a dolgokban sok vélekedésekkel van [TML VII, 272 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz]. *1678:* Az török dolgai felől itt sok vélekedéssel vannak az emberek [TML VIII, 234 Teleki Mihály Apafi Mihályhoz]. *1784:* Ezen <felkelők> felől sok vélekedéssel vannak az emberek [RettE 427] * *vki ~ét veheti. 1817:* méltoztassek Tiszt Kováts Urammal ă ki ă Secretumot magában tudja tartani, azon Leveleket copiáztatni s nékem ă végre el küldeni hogy azokat ... tudos Juristákkal kőzölvén titkon vélekedéseket vehessem [Kv; Pk 3].

2. elgondolás, elképzelés, feltételezés; supoziție, presupunere, ipoteză; Vorstellung. *1657:* Sok vélekedés volt ez felől[a], rossz omennek magyarázván sokak | Lévén sokféle vélekedés Abazának fejét elütés felől is, vala hatalmas gyülekezet császár udvarában [KemÖn. 49, 88. – [a]Afelől, hogy a fej. lovastól vízbe esett]. *1667:* Én mindazonáltal úgy hiszem, noha ez nekem is csak vélekedésem, hogy elébb öt, vagy hat hétnél hozzánk Sorostélyra nem jöhet gróf uram [TML IV, 9 Teleki Mihály Veér Judithoz] | Bécsi kereskedésen érti, gondolom, az Franczuz állapotját ... De ez csak vélekedés s bizonyosan mit értsen rajta, nem tudhatom [TML IV, 80 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1668:* Nem kevésbé csudálkozunk az Kegyelmed elméje vélekedésén ... Azert Kegyelmedet intyük, afféle haszontalan vélekedéseknek békét hagyjon [TML IV, 395 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1677:* Nem sokára Székely László tudósítása mind azokat a sibongásokat lecsendesíti s minden vélekedéseket az embereknek elmetszi [TML VII, 462 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1678:* Úgy is látom, kiért is sok embereknek istentelen vélekedések, nyelveskedések ... majd ugyan kényszergetnek magam igyének megvilágosítására [TML VIII, 69 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan ma hallatott valami olyan dolog és hír ... hogy a Maroson túl <való része Erdélynek> cedéltatott volna a kurucoknak, innen pedig a mieinknek, minthogy a németek is a Maroson túl való földet ellenség földjének tartják. Ez pedig csak vélekedés, nem egyéb [WIN I, 276]. *1705:* A gyermek kié volt, az vélekedés

sok iránta, de bizonyosan nem tudhatjuk [WIN I, 501]. *1710:* mindenek vélekedése ellen, Rabutin csak kétezredmagával s egynehány ágyúval Szebenből kijöve, s egyenesen Kolosvár felé kezdé útját dirigálni [CsH 342 1704-re von. felj.]. *1879:* Czakó Józsi ... nagy sugdosva tudakozódik tőlem, hogy vajon lenne-e valami alapja azon vélekedésnek, melyet Ödönről hallott vala? [PLev. 55 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~ben van vki. 1660:* Erdélyi állapotokat, Uram, az mi nézi, én bizony egy baraboly érő jót nem tudok írni, mivel még az fejedelem az törökök közt vagyon, minden dolgok csak várakodásban és vélekedésben vannak [TML I, 564 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1662:* Mi elég búsulásban és vélekedésben vagyunk ide; félek attól, hogy ... ilyen gyötrelemben fogok élni az ellenségim miatt [TML II, 301 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1664:* az én alacsony csekély itiletem szerint én olyan vélekedésben vagyok, az mostani állapatokhoz képest nem is kellene már olyan rettenetes sok költséggel való derekas hadi készület [TML III, 189 Szalárdi János Teleki Mihályhoz] * *~ben van vmi. 1653:* Ezen a nyáron mind ilyen vélekedésben lőn a dolog [ETA I, 112 NSz] * *emberi ~. 1660:* mivel egyszeri győzedelem, ha szintén lenne is, nem tenne véget az hadakozásban, emberi vélekedéssel szólván hozzá, hanem, ha valami lármát csinálnak [TML I, 553–4 Korda Sigmond Teleki Mihályhoz Husztról] * *idegen ~* idegenkedő/téves feltételezés/elgondolás. *1672:* minden idegen vélekedéseket és tartóztató gondolatokat félre tévén ... minden késedelem nélkül ... mellém jöni el ne mulassa [TML VI, 305–6 Teleki Mihály Szt m-hez]. *1673:* Kegyelmed azért, édes Öcsém uram, az idegen vélekedésnek hagyjon békét, mert bizony sem az fejedelemaszszony sem én Kegyelmedtűl azt nem érdemeljük [TML VI, 543–4 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1677:* nem kicsin szübeli fájdalommal értettem Kegyelmed izenetének némely részeit és felőlem való idegen vélekedésit [TML VII, 332 Lázár István Teleki Mihályhoz].

3. álláspont, meggyőződés; convigere; Standpunkt. *1660:* Vélekedésem olyan vagyon, netalán mindezek történhetnek ... hazánk határain kívül lételünknek is okából [KemIr. 337]. *1679:* az pedig bizonyos, hogy vannak az emberek oly vélekedéssel, hogy Kegyelmed felettébb favorizál Vesselényi uramnak [TML VIII, 532 Teleki Mihály Rhédey Ferenchez]. *1793:* remélem a' V. Ispány Also Urhoz ment Rendelés meg látásával az Ur kedves Sogor Uram-is Vélekedésűnkre tér [Torda; DobLev. IV/715 Gyárfás Josef lev.]. *1800:* velekedéseket a fen irtt hüteseknek mü is hejjesnek és egyenesnek láttuk [Backamadaras MT; Hr 1/40]. *1805:* a Viznek mostani folyamottyát és régibb folyamottya helyét, ugy nem külömben a régi Gátot is ki járván ... azok iránt vélekedésünket tsak ennyiben adhattyuk, hogy az Ujj Gát nints és nem is lesz Károkra a bé panaszlottak(na)k [Rusor H; Ks 92]. *1820:* De én Lelkem esmérete szerént azt nem tehetvén az én vélekedésemet ... meg ujjitottam [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48]. *1843:* Vélekedés Öszvevetve a kérelmes adózó közönség által ... elésorolt sérelmeket ... ők az elődeiknek adott privilegiumnál fogva évenként az úrbéri tartozásaik megváltásába csak 300 pizéta arannyal tartoznak [VKp 135–6]. *1849:* az edjben gyűlt közönség több számu egyénei a maga vélekedését, határában lévő erdőségeiről e következendőket tette meg [Torockó; TLev. 10/9].

4. javaslat; propunere; Vorschlag. *1671:* azt dictálja az hadi regula is, hogy az Bethlen János uram vélekedése szerént cselekedjenek [TML V, 491 Teleki Mihály Balogh Mátéhoz]. *1678:* Mivel jöjjön ugyan az kapucsi, nem tudom, de azzal javallanám derék követek bemenetelét, az 269 közzül is kellene küldeni. Én írom az én vélekedésemet [TML VIII, 378 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1794:* mind a' külsö, mint a' belsö Joszágok és Fundusok ... leg jobban lehetö használásokrol a' magok vélekedéseket irásban tévén a' Mlgs Inspector Uraknak adják bé[a] [Kv; SRE 312–3. – [a]A kiküldött bizottság tagjai]. *1807:* kivánnya csekély vélekedésem szerint ... hogy ... Fiscalis Actio rendeltessék [Balázstelke KK; DLt 4. XXXVIII]. *1822:* a' városi népnek el adando Cserép és Tégla árrárúl vélekedést kívánván adni, a Város Tisztartoja és Cserép mester meg halgatásokkal – a' Cserép és Tégla készítésekre meg kivántato költségeket ezekben találtam [TLt Közig. ir. 631]. *1844:* Át adatik a' Kérelem a' piatz el rendezésére ki rendelt Bizotmánynak velekedése megtétele végett [Dés; DLt 1366].

vélekedésesen véleményezve; cu opinia formulată, cu părerea exprimată; begutachtend. *1840:* ezen esetet szoroson és körülményesen ki nyomozni, 's eredményéről ezen Tisztséget vélekedésesen tudosítani el ne mulassa [Kv; KLev.].

vélekedhetik valószínűnek tekinthet; a putea forma/avea o anumită părere despre ...; wahrscheinlich halten können. *1657:* És így reggeli kilenc óra tájtól fogva arestumban tartattunk az vezér házánál ... magunk pedig tudván az urunknak árulóját benn lenni, és az ellene való practicákat, nem ok nélkül vélekedhettünk [KemÖn. 89].

vélekedik 1. véleményt, ítéletet alakít ki vkiről/vmiről; a forma/a avea o anumită părere despre cineva/ceva; meinen, der Meinung sein. *1588:* Kerik Biro vramat varosul ... Kiraly Biro Vrammal egie(te)mbe installion Vrunknal eo Nganal, hogy ezt vgy resolüalia hogy eó kgmek varosül ebben[a] teobzer Ne welekeggyenek ez dologba [Kv; TanJk I/1. 91. – [a]Az „uniobeli articulus" értelme felől]. *1665:* ha ilyen köteles atyjafia nem volnék Kegyelmednek és nem ismerném, írásához képest majd oly vélekedésben lehetnék, hogy maga vélekedik Kegyelmed maga felöl [TML III, 455 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1669:* némelyek vélekedtenek úgy felőlem, mintha nekem sokat adtanak volna [TML IV, 597 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1678:* kérem is ne vélekedjék úgy felőlem, mintha én Kgldk gonoszára czéloznék [TML VIII, 41 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1791:* ezen 3. Földek ... nintsenek is eppenn pontbann oly Nagyságnak, mint az emlitett Lábak, hanem jóságakra nézue, ugy vélekedtünk, hogy fel érik [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX. 9]. *1828:* Midőn Czéh gyűlese hirdettetik ... a magokat elő adando dolgok el igazittása nem mindenkor az igazság és Articulusok szerént határoztatik el, hanem részre hajlás szerént, számba se vétetvén az öregebb és jobb jobb (!) gondolkodásu Tagoknak vélekedések [Dés; DLt 581]. *1842:* Méltoztatot Nagyságod az én tudva lévő betegségemröl kérdést tenni ... valahány orvossal közlöttem és mutattam, mindenik ugy vélekedik, hogy nincs más szer ellene, csak az operatio [Zsibó; WLt Nagy Lázár lev.].

2. valószínűnek tekint; a crede verosimil; wahrscheinlich halten. *1657:* nem tudom mire vélni, hogy mind ennyi időtöl fogván nem íra Kegyelmed; vélekedem ne talán betegsége vagy lengyelországi nyavalyája történt Kegyelmednek [TML I, 48 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. *1661:* gondoltam ugyan azt, hogy Kegyelmednek egészségtelensége vagyon, de nem tudhattam, csak vélekedtem [TML II, 15 Veér

Judit Teleki Mihályhoz]. *1665:* Hogy gróf uram ő kegyelme kételkedéssel viseltetik Székelyhídhoz rendeltetett hadaknak késedelmek miatt, elhiszszük, mindazáltal azon nem keveset csudálkozunk, hogy maga is vélekedik Kegyelmed, kész tanúsággal távozván el tőllünk [TML III, 362 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1672:* Búsulását Kegyelmednek látom, noha én úgy vélekedem, hogy ez kevesebb búsulással is véghez ment volna más úton [TML VI, 398 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1705:* Azonban az van, hogy a generális és Gubernium híre nélkül ki nem mennek a kapun ... Melyet arra hagyának, hogy holnap feljüjjön az úrhoz Haller uram és, beszéljen felőle. Némelyek azt mondják, hogy jobb volna csak ki hagyni Haller uramat ... ki egy, ki másképpen eleget vélekedének [WIN I, 466].

3. hisz, képzelődik, feltételez; a crede, a se gîndi, a presupune; denken, meinen, vorstellen. *1661:* Írja Kegyelmed, hogy ... ha meg nem talál halni, vagy valami akadálya nem leszen, tudósít. Immár én azt mire véljem, ha Kegyelmed nem tudósít, halálára-e vagy akadályira? Kegyelmedet kérem, ne neheztelje írni, hogy én is ne vélekedjem [TML II, 278 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1669:* Ne gondolkozzék Kegyelmed semmit s ne is vélekedjék akármely alteratiojában is, mert bizony véle van az Isten Kegyelmeddel [TML IV, 623 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1670:* ha mi bizonyos hírei lesznek éjjel nappal írja meg urunknak ő nagyságának, mert az mostaniak is igen felinditották ő nagyságát s csak vélekedik s alig várná, hogy bizonyosságot tudna [TML V, 43 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1671:* Itt, Uram, az köznép is közönségesen beszéli, vélekedve ugyan, hogy az török követ nem egyébért jött be az parancsolatokkal, hanem az mit az német kiván, azt az török parancsolná [TML V, 530 Kecser Menyhárt Teleki Mihályhoz]. *1705:* a németek úgy vélekednek, hogy maga is az úrfi ott veszett volna, de azt bizonyosan senki sem tudja [WIN I, 589]. *1710 k.:* Meglátszik, ki volt, hogy a szívem gondolatját mindjárt megértette, mikor vélekedtem és a kezét nem mervén megcsókolni, a lábát nyújtotta [BIm. 1033]. *1808:* senki sints a' ki mindent bizonyoson tudjon, és vagy egyszer vagy mászszor balul ne vélekednek, de vélekedni 's gyanakodni szabad ... de hiszem mitsoda törvény tiltotta meg valaha, hogy gyanakodni, s' balul vélekedni ne legyen szabad? [Dés; DLt 250]. *1864:* En Ngo(dna)k irtam és tudositattom az mellyek felől Nagd neke(m) parancsolt, de vélekede(m) levelemnek kézb(e) valo jutása felől [TL. Fogarasi Samuel gr. Teleki Lászlóhoz Franekerából].

4. elmélkedik, gondolkodik; a se gîndi, a reflecta/medita/chibzui la ceva; nachdenken. *1710 k.:* Sokat vélekedtem én ezen[a], consultáltam könyveket is, de beszélni róla tudós emberekkel szégyenlettem és átallottam [BÖn. 506. – [a]A bujaságról].

vélekedő 1. vmiről véleményt alkotó/formáló; care formează o anumită părere despre ceva; meinend. *1678:* kit én csak nyögve tűrök noha nehezen szenvedek, várván Istentűl s az üdőtül más világosítást az oly formán vélekedő embereknek elméjekben [TML VIII, 58 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmiről véleményt alkotó személy; persoană care formează o anumită părere despre ceva; eine Person, die über etw eine Meinung macht. *1808 k.:* vélekedni 's gyanakodni szabad, tsak hogy semmi roszsz consequentiaja ne legyen a' vélekedőtöl inditva [Dés; DLt 250].

vélekedtet véleményt kialakíttat, vélemény kialakítására késztet; a obliga la formarea unei păreri; eine Meinung fassen lassen. *1710 k.:* Az én bűnös és isteni jelenésekre való méltatlan voltom, testi, lelki erőtlenségem; az isteni jelenéseknek az Újtestamentumban való ritkasága, sokaknak effélékben való megcsalattatása ... és több effélék sokat vélekedtettek engemet: isteni, kiváltképpen való vigasztaló látásnak tartsam-é ezeket vagj csak természeti agyam fantáziáinak, avagy ugyan ördögi csúfolódásnak tartsam-é [BIm. 1029–30].

Szk: *elméjét ~i. 1665:* Elhiszem kétség nélkül csudásnak látszik Nagyságodnak, hogy ennyi időtül fogva sem az én kegyelmes uramtúl ő nagyságától, sem tűlem semmi levelet nem vett, nem kételkedem benne, sokképpen vélekedtette elméjét [TML VI, 442 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz]. *1676:* Látom, az vajda levelét, kinek írása vélekedteti sokképpen elmémet [TML VII, 282 Teleki Mihály a fej.-hez] | kérem ne vélekedtesse elméjét iránta, mert vétkezik Kegyelmed ily igaz szolgájához, hogy kételkedik [TML VII, 323 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz].

vélemény 1. vkiről/vmiről alkotott nézet/felfogás; părere; Meinung. *1805:* a szelid vallamások, a szembesittésekből ki indulva, csekély véleményünk szerént; senkire is terhelő még csak gyanu, sem háromolhatik [Dés; DLt 502]. *1846:* Darvas Jánosnak Virág Lászlo ellen s ennek a' másik ellen meg verettetések aránti panaszszok nyomán ki rendelt nyomozo Biztosok ... a' nyomozást bé adják véleményekkel 's a panaszlo és bé panaszlottak felelettyeikkel együtt [Dés; DLt 5300/847]. *1859:* jövőben minden Egy házainkat illető lényeges intézkedések alkalmával a Mlgos E. Házi fő tanácst előlegesen találják meg, és annak véleményét kérjék ki [M.bikal K; RAk 60 esp. kl]. *1879:* Megörvendeztetett a cikk felőli véleményének elmondásával | háládatosságomat azon jó vélemény iránt, melyet Róza tanúsít irántam, téged kérlek meg, juttasd tudomására [PLev. 51, 53 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1895:* A Becsületet[a] nem küldöm el ... Mélyen köszönöm, hogy véleményt írt róla [PLev. 174–5 Petelei István Gyulai Pálhoz. – [a]Petelei egyik novelláját].

2. álláspont; părere fermă asupra unui lucru, convingere; Standpunkt. *1847:* Varga Katát illetőleg pedig véleményem abban határozódik, hogy a már elősorolt bűntényekért a méltóságos királyi tábla előtt indíttatandó bűnvádi kereset alá vetessék [VKp 297].

3. javaslat; propunere; Vorschlag. *1857:* bátrok vagyunk alázatos véleményünket a' Méltóságos Urnak előterjeszteni, miképp jónak vélnők ha Boér Istvánt kifizetné a' Mlgos Udvar [Márkosfva Hsz; BetLt 4]. *1863:* Czéh bisztos a Czéh belí tagokat égyenként fel szolitotta hogy az emlitett tanoncz[a] fel-vagy nem szabaditása iránt véleményét jelentené ki [Kv; FésCJk 38. – [a]Cseh Mihály].

véleményes véleményt nyilvánító, tartalmazó; care conține o anumită părere; Meinung bekundend. *1840:* Mely véleményes munkálatom meg tétele, s bé adása mellett, alázatos tisztelettel vagyok A Tkts Nemes Tanátsnak alázatos Szólgája Moldovai J. Ferentz mp városi Esküdt Sz Biró [Dés; DLt 370]. *1844:* Tanátsnok, és piatzi Tanátsi biztos Mezei István aty(á)nkfiának ajánltatik: hogy a' kérelmes által művei árulhatására, 3. pengő Rf. évi Fizetés mellett, magának adatni kért, a' kérelmes által ki-mutatando kolésza hellyet megnézvén, annak nyilvánitása után, hogy oda minő kolészát kivanná állitani ... véleményes jelentésit tégye

[TLt 318]. *1846:* Jelen kérelem levél adattassék át piaczi fő biztos Mezei István aanak, olly ajánlással, hogy ... tegyen a' tanácshoz véleményes felvilagosító tudosítást [Torda; TVLt 158].

velence szőnyeg, takaró; velință; Teppich, Decke. *1618:* Eddig írt levelet küldtem Incze Jánostól die 7 Novembris ... Adtam ajándékon néki egy velencét, kit vöttem Józseftől 155 oszporán [BTN² 155].

velencei az olaszországi Velence tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Velence/ Veneția (din Italia); mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Velence/Venedig (aus Italien): **1.** Velencét képviselő; din Veneția; aus Venedig. *1597:* 7. 10bris. Az welencey kowet, wadgion ket kociwal [Kv; Szám. 7/XIX. 86 Massas Thamás sp kezével]. *1619:* Ezen 25 die Octobris mentem az velencei követhez és ... bőséggel eleibe adtam az én uramnak igazságát [BTN² 354]. *1620:* az velencések vötték el a bosznaiaknak hajójokat, és ... az bosznaiak ide panaszlani jöttek volt, és az vezér erről az velencei követtel tractált volt [BTN² 395]. *1710 k.:* Egyszer hírem nélkül, Bécsben, a velencei követ asztalánál, kecske-békát is sokat ettem apró hal képében [BÖn. 516].

2. származási helyre vagy minőségre utaló jelzőként; din Veneția; aus Venedig. *1635:* egy rez medentze Velentzey [Kv; RDL I. 107].

A. ötvösmunkára von.; referitor la obiecte de orfevrărie; Schmiedearbeit betreffend. **Szk:** *~ aranylánc. 1814:* Egy Velentzei Arany Lántz nyom 10 1/4 Aranyat 5 Rf [Kv; Born. IV/41] * *~ függő. 1628/1635:* Mas gjengeb uelenczej fuggeo, meljben uogjon huzonhat apro és óregh gjemant [Bodola Hsz; BLt 5 néhai uzoni Béldi Kelemenné Bánfi Mária inv.] * *~ gyémántos gyűrű. 1652/1655:* Egj Velenczej Zomàncz nelkűl valo gyemantos gyvrü fl. 20 [Kv; CartTr II. 875] * *~ lánc. 1823:* Egy Velenczei Láncz, circiter 3. aranyot nyomó 15 Rf [LLt 601 Csáky-per L. 1].

B. ruházatra/kelmére/textilneműre von.; referitor la îmbrăcăminte/textile; Kleider/Textilien/Stoffe betreffend. **Szk:** *~ bársonyszoknya. 1724:* Egy Sötét Sima Velentzei zőld bársony Szoknya [LLt Fasc. 116] * *~ csemelet. 1620:* Egy Vegh Velenczei Czemelettül f 1 [KvLt II/69 VectTr 8]. *1687 k.:* Egy vegh Velenczej Csemelettöl f 1//50 [MvRKLev. Vect. 3] * *~ gránátdolmány. 1696:* Egy veres velenczei gránát Dolmány [LLt 102/24] * *~ gránátmente. 1688:* Égy kék Velenczejj granat mente, Véres bojtos barsonnyal belet Arany Szárasz (!) gombok rajta [Beszt.; Ks 27]. *1710:* Egj publican szin velentzei Granatt, hiuz Mallal bellett ferfi mente [Told. 18] * *~ kamuka. 1683:* Ket sing veres Velenczei kamukát ... fl. 8 [Utl]. *1736 k.:* az urak mentéje belől vagy bársonynyal vagy aranyos materiával vagy velenczei kamukával volt megbérelve [MetTr 351]. *1759:* Hat sing kapornya szinű Velenczei virágos Kamukát [Nsz; TSb 7] * *~ kamukadolmány. 1700:* Egy zöld Velenczei kamuka Dolmány ezüst Szkofium Gombok rajta [Hr 1/20] * *~ kamukaszoknya. 1637/1639:* Egy Szederies velenczei kamuka szoknya [Kv; RDL I. 111]. *1719/1751:* Az hajadon Leánynak ... viola szin vagy kőkőrtsin szin Velentzei Kamuka szoknyát vállastol kötőstől determináltunk [Sükетfva MT; DobLev. 1/95a]. *1726:* Attunk egy Viselt(es) Velentze Veres Kamuka szoknja alljat [Kv; Pk 6]. *1739:* Egy narancs szin velenczei Kamuka szoknya ... kék bagazia az bérlése [Szászerked K; LLt Fasc. 96] * *~ kárpit. 1662:* az fejedelmi házakat ... belül ... sok ezer tallér-érő különbnél-különb velencei drága kárpitokkal megékesítvén[a] mellyekben holmi római és Julius császár históriái voltak csudálatos szép mesterséggel szőtetve [SKr 96. – [a]Bethlen Gábor] * *~ köztafota. 1620:* Harom singh Velenczei keőz tafotatul f – /5 [KvLt II/69 VectTr 8]. *1625:* vetettűnk ... velenczej Jo keoz veres taffotat ... f. 33 [Kv; Szám. 12/XXVII. 1]. *1687 k.:* Egy sing Velenczej köz Tafotátol f – /07 1/2 [MvRKLev. Vect. 3]. *1688:* Egy sing Velenczey Köz Tafotátol f – /07 1/2 [BfR Vect.] * *~ matéria mente. 1763:* Egy Karmasin szin Velenczei Materia Mente ezüst régi modi Csipkével [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] * *~ prém. 1653:* adot ök kigyelme 3 sing perpetat 15 sin (!) veres velenczei praemet [Kv; ACJk 58a]. *1711:* 2 Font Velenczei Lottos Prém ... 30/ – [ApLt 5 Apor Péter inv.] * *~ selyemkeszkenő. 1763:* 1. Igen szép Welenczei Selyem keszkenő viragokkal a' szélin [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] * *~ selyemprém. 1666:* Gábor deákné húgomasszony kezéhez adtam ökegyelmének bizonyos számú marhákat hogy ökegyelme eladja: Velencei selyemprémet adtam egy fontot és négy lottot [Kv; KvE 202 LJ] * *~ skárlát. 1736 k.:* Abban az időben[a] kétféle skárlát posztó volt, velenczei skarlát, annak tizenhat forinton adták singit, csak úri emberek viseltek olyanból köntöst, az másik török gránát volt [MetTr 351. – [a]A fejedelemkor végén] * *~ tafota. 1595:* Egy paplan kinek az keornjeke velenchei Tafota az keozepj tarka Rach tafota [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.]. *1620:* Egy sing Velenczei Tafotatul f – /5 [KvLt II/69 VectTr 8]. *1688:* Egy végh Velenczej Tafotátol f 1//50 [BfR Vect.].

C. használati tárgyakra von.; referitor la diferite lucruri; Gebrauchsgegenstände betreffend. **Szk:** *~ aranyas bőrvánkosocska. 1651:* Edgy Arannyas Velenczej beór Vankosocska [WassLt Wass Judit kel.] * *~ pénz. 1627:* Ket Eőregh velenczej penz [Kv; RDL I. 132] * *~ rézedény. 1737:* Nád méz olvasztó velenczei réz edin [Br; ApLt 5 Apor Péter inv.] * *~ rezes ónpohár. 1667/1687:* Vagyon ... égy Velenczei rezes ón pohár [Nagyernye MT; MMatr. 278] * *~ réz gyertyatartó. 1711:* 3 Velenczei Réz gyertyatarto 1//80 [ApLt 5 Apor Péter inv.] * *~ rézpléh. 1667:* Egy darab velenczei réz pléh ... nro. 1 [Fog.; UF II, 340] * *~ rézpohár. 1683 k.:* Vagyon egy Reghi velenczei Rez Pohar [Mocsolya Sz; SzVJk 168] * *~ viaszgyertya. 1674:* egy Velenczei viasz gyertya [SzúvLt Halics Mihály lelt.].

D. egyébre von.; referitor la diferite produse; sonstige Sachen betreffend. **Szk:** *~ gránát. 1676:* Skarlatot vagy velenczei Gránatott Fű Hofmester Nalaczi Istvan Uramnak Ul. 10 [Utl] * *~ nádméz. 1736:* ott[a] még láttál volna mindenféle liktáriumokot, portai s velencei nádmézből csinált confecteket [MetTr 386. – [a]A régi erdélyiek lakodalmi ünnepségén] * *~ réz. 1656:* az eleb megh emlitett toroni tetejében vagjon velenczei reszbeől önteőt eoregh gomb | Ezen Tomori Bastianak tetejen vagion egj velenczei reszel boritott 's csinalt eoregh gomb [UF II, 136, 140]. *1683:* Negy Gyertya tarto velenczei réz [Utl] * *~ terjék. 1747:* küdöttem edgy tonna jó féle velentzei terjéket is [Nsz; LLt 135. C].

3. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~ kristály (üvegpohár)* Muranóban készített, átlátszó, könnyű, speciális technikával megmunkált üvegből készített pohár; pahar de cristal făcut la Murano; Muranoglas. *1679:* Verenczei Kristaly, czifrás jo üvegh pohar nro 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 17]. *1710:* Apor István hívá ebédre Fogarasban más urakkal együtt, az ivó velencei kirstályok akkor származtanak vala be Erdélyben s igen kedvesek valá-

nak [CsH 197] * ~ *tükör* Muranóban készített, átlátszó, könnyű, speciális technikával megmunkált üvegből való tükör; oglindă făcută la Murano; Muranospiegel. *1654:* Egj igen zep velenczej tükeör [Csapó KK; LLt 100. C].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Velence lakosa; locuitor din Velence; Bewohner von Velence. *1619:* Római császár ajándékit látám, hogy bévivék és az velencésekét is ... De a velenceiek ajándékat sokkal többnek ítéltük lenni, hogy nem az német császárét | az Angyalosi uram indulása után aznap mentem három keresztyén követhez: velenceihez, flandriaihoz és angliaihoz [BTN² 191–2, 359].

velencés 1. velencei személy; persoană din Veneția; Venediger. *1588:* Somogy Boldisart kywldy Byro vram Az velenczesekel Kyk mostan Az waros hazaba(n) voltanak att(am) f. – d. 75 [Kv; Szám. 4/III. 80]. *1625:* Barat Mihali praefectus Vra(m) postaja ... Az Velenczesek marhajat kelletue(n) meg Regestalnj, mulatot f – d 14 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 20]. *1669:* Görög András beszéli, az velenczések, mind férfi, aszszonyállat, gyermek gyászban öltöztök Candia megvételiért [TML IV, 564 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

2. velencei had; oaste venețiană; Venediger Armee. *1620:* az velencések vötték el az bosznaiak hajójokat [BTN² 395]. *1662:* az persák is az tengeren túl nagy hadat indítottak Babilonia ellen, az velenczések is nagy triumfussal jártak [TML I, 357 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1669:* Itt uj hír támada, hogy az velenczések újabb practicával Candiát visszavették volna, és hogy az törököt kivágták volna belőle [TML IV, 609 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1778:* Míg Kolosvárt voltam, valami comoediában voltam ... Az holott bizony sok szép dolgokat producált a comoedias ... Tengeren való verekedést, az törököknek a velencések ellen épített Dardanella nevű fortaliciumát, Párist Versailessevel [RettE 385–6].

3. Velencét képviselő testület/személy; venețieni; Vertreter von Venedig. *1619:* Római császár ajándékit látám, hogy bévivék és a velencésekét is [BTN² 191]. *1620:* az velencésekkel való confederatiója tartotta császárnak, hogy egymással ne csatázzanak az tengeren [BTN² 395]. *1657:* az velencések az akkori lengyel királyt, Vladislaust arra bírták vala, hogy török ellen hadat indítana [KemÖn. 289]. *1658:* császárnak minden hadai kin vadnak, azt beszélnek, hogy kozákra akarna menni ... az Velenczéssel békéleni akarna; minden erejét erre akarná fordítani [TML I, 116 Teleki Mihály Rákóczi Györgyhöz]. *1669:* Az a híre, az velenczés bé akarván hódolni az töröknek, kínálja annuatim huszezer aranynyal [TML IV, 561 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az az híre, császár francziával, dánussal, electorokkal, svéddel, lengyellel, velenczéssel örökös frigyet csinált, most készül török ellen [TML VI, 54–5 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1679:* Itt Uram francziai követ vagyon ismét, velenczés is vagyon, de még császár betegsége miá (!) [TML VIII, 555 Székely László Teleki Mihályhoz].

velesz, velez finomabb kelmefajta, matlaszé; un fel de țesătură mai fină; Barchent. *1628:* Harom derekaljra ualo lengjel orzagj uelez Egi uankosra ualo tarkas uelez [Bodola Hsz; BLt].

veleszes, velezes finomabb kelmefajtából/matlaszéból készített; făcut(ă) din țesătură mai fină; aus Barchent hergestellt. *1615:* Egj vellezes tokos io vankos f 1 d. – Egy negj nwsteös tokos vankos f – d. 50 [Kv; RDL I. 97].

veleszületett születésével hozott, öröklött; congenital, înnăscut; angeboren, kongenital. *1669:* nem egyéb ennek az oka, Sógor, hanem az velle született nemzetséges nyavalya, és miért nincsen neki olyan állapotja, mintha Haller Gábor lehet vala fejedelem [TML IV, 418 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679/1681:* Ngos Kglmes Vr(am) szerzettem egy hitvan hazaczkat ... méltoztassék Ngd ez arant valo Uri vele született kegyelmességét hozzam megh mutatni, s annuatim négy forint Taxara relaxalnia [Vh; VhU 450]. *1772:* tudja a mindenható Isten micsoda indulattal neveltem, taníttatam, veleszületett nyavalyáját gyógyítattam mindeneket, valamelyeket az ő javára tudtam tenni [RettE 291].

véletik a presupune (că este ...); etw wird vorgestellt. *1844:* Minden Bizonyságok ki egy, ki más Tetemes Törvenytelenségekkel Káromkodásokkal, mocskolodásokkal ... vádolnak; a' mellyek aránt jelenleg magát nem is mentesíti; abbol s erköltstelenségei gyarapulva állandositva véletik lenni; az is tsak ugyan is egy köz tudatban lévő gaz ember [Sófva U; DLt 1441].

véletlen I. *mn* **1.** előre nem látható; neprevizibil, care nu poate fi prevăzut; zufällig, unvorhersehbar. *1581:* Azert eo kegmekis hogy valami veletle(n) dolog is hertelen valo vezedele(m) ne essek raytunk vegeztek eo kegmek hogy az fertalyokat Byro vra(m) ... meg mustraltassa, es Egy egy fertalt egy nap meg latogasso(n) [Kv; TanJk V/3. 241b]. *1582:* eó kegme a feyedele(m)mel eze(n) törökeggyek hogy az Bezterceyeknek ó Naga irasso(n) vgya(n) valoba ... hogy attiankfiain ne esnek valamj veletle(n) wezel [Kv; TanJk V/3. 250b]. *1657:* de nem tehetünk rúla ..., hogy ö kegyelmének[4] olyan véletlen helyen essék halála [TML I, 50 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz. – [4]Kemény Boldizsámak]. *1667:* csak Isten Kegyelmetekre azt a véletlen szerencsétlenséget ne bocsátotta volna [TML IV, 38 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *XVIII. sz. eleje:* Minemű véletlen és minden reménségünkenn kivűl való Casus történt a napokbann rajtunk, gondollyuk eddig szerte nyargalo hirekből értette Excellentiád [LLt]. *1756:* Querulalodott ... Pataki István Vr(am) a N(emes) Var(me)gye előtt veletlen kárai iránt [M.köblös SzD; RLt Ladislaus Kolosi (33) ns vall.]. *1775:* Elég véletlen és szokatlan dolog esék a szegény Wesselényi Farkas úron [RettE 359]. *1776:* ha efféle Casusok simplicit(er) el halgattatnának, sok szánszándekkal való cselekendò dolgok-is véletlen történeteknek allegáltathatnának [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. *1809:* Körösön éppen a' pipa mián véletlen tűz által Epületek(től) megfosztatott Lakosok [Lécfva Hsz; HSzjP]. *1823–1830:* De jobban is esett nekem ez a véletlen pénzkapás, mint ha felmenet adták volna [FogE 284].

2. váratlan, hirtelen; neașteptat; unerwartet, plötzlich. *1614:* Báthori ... ezen 1609 esztendőnek szinte az vége felé ... nagy véletlen hirtelenséggel reainditá Havaselföldére mind hajdú és egyéb hadait [BTN² 57]. *1662:* Nyilván vagion Nagk értésére, minémű véletlen romlás követet bennünket az el mult esztendőben [Fog.; UF II, 232]. *1679:* ott bezzeg kevés volt, kiben az bolha meg nem indult az Isten itíletit és véletlen csapását látván [TML VIII, 557 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1744:* Oh Istenem! mely nagy véletlen szomorúságom érkezék egy félóra alatt! [RettE 68].

1765: Károlyi igen nagyon tartatt attol hogy el menö Uttyában az Aszszony vagy el fogattya vagy kemenyen meg veretteti vagy valahol valami véletlen Stikket ejtet rajta [Gerend TA; KS. Joan Somlyai de Fogaras (40) nyil.].

Szk: *~ és váratlan. 1776:* Uram Isten, az ily véletlen és váratlan szomorú példás büntetésedet fordítsd el mirólunk [RettE 370] * *~ halál. 1662:* melly nagy kegyetlenségén aszszonyoknak mind eleget csudálkozának, s mind az becsületes nemes ember olly véletlen és méltatlan halálán eleget is búsulának [SKr 241]. *1677:* Hétfön Isten ... szegény édes leánykámnak Apafi Szuszánnának szomorú és véletlen halálával megszomorita [AMN 216]. *1797:* tsak az Isten Örzett meg a' véletlen haláltól [Harcó MT; Berz. 3. 3. N. 21]. *1825:* (Temettem) Iffiu Mihály Andrást, 25 Esztendöst; ki meg holt Véletlen halállal az öl Fáknál [Körösfö K; RAk 130] * *hirtelen (s) ~. 1657:* az ellenségnek hertelen s véletlen ... érkezése miatt, bizony dolog, még az nagy fejedelem is csaknem confundáltatott vala [KemÖn. 69–70]. *1712:* Csak hertelen véletlen nyavallya az Matkamat megh környékezvén megh betegedet ... Megh himlözöt hollyagos himlöben [SLt 17 Suky László felj.].

II. *hsz* **1.** véletlenül; neintenţionat; zufällig, unbeabsichtigt. *1583:* Marthon Deak es Tauszner Lukach ... valliak ... ez Juhos Miklos chak fel kele, es Semy Jacabot ... veletle(n) agion wthę eg serleggel [Kv; TJk IV/1. 169]. *1585:* Noha a termezet foliasaiis lehetetlennek tartia, az Ersebet Maga menteset hog az Arniek zeken tudatla(n) veletlen ment Volna el a' giermek es ig leót volna halala ... Bizonsagok semmy bizonost ne(m) hoznak [Kv; TanJk IV/1. 454]. *1619:* az az csauz ment volt legelsöbbe is Mehmet pasa uramhoz. Az még ott beszélgetett az dolog felöl, én is csak véletlen találék odamenni [BTN[2] 232]. *1672:* Kétezer lovast, német-magyart írja az éjjel Keresztes uram, Károlyhoz csak véletlen lopta magát [TML VI, 239 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Vilhelmus angliai király ... vadászni indulván és egy vad után futtatván, lovastól elesik véletlen, és nemsokára meg is hala, egyberontván egészlen magát [CsH 323 1702-re von. felj.]. *1861:* halt meg Ignácz Márton 18 éves sebészsegéd véletlen elsült puska lövés következtében [Dés; RHAk 125].

Szk: *~ és hirtelen/hirtelen és ~. 1662:* ottan-ottan hirtelen és véletlen kiütvén hol együtt, s hol másutt a mieink táborára, néhánykor károkat is ejtenének [SKr 327]. *1780/1804:* illyen meg hivasba a' Birák Dilatiot nem enged (!) ... ide nem értvén a' Bányák Kohok Verök körül véletlen es hirtelen történt állapotokat [Torockó; TLev. 41].

2. váratlanul; neşteptat; unerwartet. *1609:* Ebedre megh erkezek az Beek ueletlen mert vacziorara vartak az Besliak [Kv; Szám. 126/IV. 396]. *1619:* Ez nap tevék mazullá nagy véletlen Görcsi Mehmet pasát és Nakkás Haszon pasát [BTN[2] 389]. *1638:* eö maga keöte be suber Peter az fejet s megh eö magis (!) valoba(n) bizoni szankodek rajta Hogi ollia(n) veletlen eset rajta az dologh [Mv; MvLt 291. 148b]. *1662:* Azonban csak nagy véletlen híre hozaték, hogy a jeneiek ihol jönnének szekerek hátán mindenekkel | Constandin[a] ... Minnye vajdát addig vendéglé, azon vendéglés közben nagy véletlen olly nyavalya találná, hogy a neki feleségnek nem régen kihozatott szép cserkesz leány ... tőle elhagyatott vala [SKr 431, 527. – [a]Havaslevi és moldvai vajda]. *1675:* Édes Bátyám Uram az szegény Villi is, az Veres Péterné atyja micsoda véletlen holt meg [TML VII, 128 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1730:* Dje 15/7bris az Bella hegjen veletlen történt Székely Andrasnak halála V: Városunk dolgáb(an) [Dés; Jk 404b]. *1789:* egy esztendöb(en) a véletlen elein valo ho harmat mián a Törökbuzáb(an), és szőlloben ... nevezetes kárt vallott [Désfva KK; GyL]. *1835:* Néhai Feleségemnek ... véletlen történt elhalálozásával, Székelly Aniko Hajadon, Gazdaszszonyi szolgálatra ajánlkozott hozzám [Dés; DLt 591]. *1860:* a Malom vásárt, már meg letnek, tartván kérem az árába, a mit lehetne most meg adni, mert véletlen jött ki adásra, élmulhatatlanul penzre ván, mái napon Szükségem [Pf Pálffi Dénes lev.].

véletlenség az események kiszámíthatatlan alakulása; întîmplare; Zufall. *1657:* alattomban muskétásokat hozván fel, löni kezdének az seregekre ... de az hirtelen véletlenség megrémítvén őket, hátunk megett az seregek csak megfutamodának mind [KemÖn. 204]. *1662:* Amazok csak megdöbbenvén a nagy véletlenségen, sietséggel megirák apjoknak | hogy magát is valami véletlenség ne tanálná, engedni kellett a fejedelem kívánságának [SKr 132, 212].

véletlenül 1. váratlanul, hirtelen; neaşteptat; unerwartet, plötzlich. *1595:* Magiar vczaban es keozep vczaban zettem Biro vram hagiasabol tykot es tykmoniat az papa keoueti, es az eoche es az teób vrak Ide leouetelékre, mirthog veletlenwl leon Ide leouetelek [Kv; Szám. 6/XXIX. 3 Bachi Thamás sp kezével]. *1629:* egy tinom megh hala veletlenül egi ejel, es hogy betegeskettemis gyanakottam hogy talám eo dolga de en nem tudom [Kv; TJk VII/3. 122]. *1653:* ebben az esztendöben vala, hogy Szebenböl megindula[a] nagy titkon, és hirtelen béméne Havasalföldébe s ellepi nagy véletlenül az országot [ETA I, 104 NSz. – [a]A fej.]. *1657:* ha magam ki nem mentem volna, s az Böjti csatájára nem akadtak volna véletlenül, fekvü helyében verték volna fel az táborunkat [KemÖn. 179]. *1662:* Barcsai Gáspárt az örményesi szép udvarháznál véletlenül ott lepték vala [SKr 641]. *1710:* ugyanazon esztendőben Zrínyi Miklós véletlenül meghala [CsH 72. – 1666-ra von. felj.]. *1710 k.:* egy Jancsi nevü inasom jövén le a patakon utánam, az is olyan bolond, véletlenül azon gödébe béesék s engem a fejével felütött a vízben [BÖn. 568]. *1719:* latván sok peldákbol, hogi Némely Kerezten Atyank fia ... estvetöl fogva ugi más estvéig ... nem elhetött hanem veletlenül minden dispositio nelkül vilagbul ki múlt [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1776:* M. G. Lázár János Urffi ... tsak nem magán kivül Keserves külömbféle panaszolkodásaitis, hogy fortéllyoson, véletlenül tsalatott meg hallottam [Mv; GyL. Mart. Komentzki (38) vall.]. *1808:* ö véletlenül más nap megis halálozott mellyet edgyikünk Sem vélt a ki tsak akkor ötett láthatta [Déva; Ks 119b]. *1811:* Embernek véletlenül kára Sokszor esik, melyet ö koránt sem vára [ÁrÉ 139]. *1854:* Bem tábornok Zsibónál és Csucsánál szétverte ... Urbán ... táborát s véletlenül egyszerre Kolozsvárt termett [ÚjfE 351]. *1879:* Olvastam ... hogy a Magyarországban cikket írt ... Véletlenül ötlött a szemembe [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. akaratlanul, szándéktalanul; neintenţionat; unbeabsichtigt. *1657:* Azért uram, kérlek, vigyázz tovább is az én ártatlanságomra, hogy véletlenül való dolog, törvénytelenség rajtam ne essék [KemÖn. 170]. *1669:* maga megitélheti Kegyelmed, gonosz akaróimnak alkalmatlan vádjokra forogván váratlanul, véletlenül és reménytelenül történt szomorú és igen keserves sorsban, miképpen esendesíthessem olyan simpliciter azok részéről mindjárást egészlen magamot? [TML IV, 555 Fleischer András Teleki Mihály-

hoz]. *1727:* Haller Imre urat egj Kornetas veletlenül meg ölte [Csernáton Hsz; ApLt 1 Kálnoki Mihály sk írása]. *1758/1785:* boldog emlékezetű ... Détsei István Uram véletlenűl esett halálos sebhetése után ez világbol ki mult volna [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 175–6]. *1783:* rendelést tennék őrőmőst azon Contractusok(na)k ki szolgaltatásakban is, de nehéz hellyre szorulván véletlenűl, mig magom le nem mégyek, addig hozzájak mások nem nyulhatnak [Mezőszakál TA; DobLev. III/596. 582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz].

véletlen-váratlan pe neașteptate; unerwartet. *1653:* oda fel is Forgács Sigmond nagy hadat gyűjtött és nagy véletlenváratlan béjöve Erdélybe [ETA I, 105 NSz]. *1758:* én nékem igen Kedves Férjemtől ... jaj veletlen váratlan megfoszta [MNy XXXVIII, 385].

velez l. velesz

velezes l. veleszes

vélhet 1. vmilyennek tarthat; a putea considera că ...; meinen können. *1568:* Dorotya georgy baka iur(ata) fassa est, hogy az keth azzony allat az birohoz akar vola menny, mond nekyk myt perletek, hogy ne(m) bekeltek meg, es azt monta Kodory Gasparne, En ne(m) bekelem mert a minapys a burianboly Jouenek ky, az szochne Jacabal iol lehet semit ne(m) lattam de Joth ne(m) velhetek Rayta (!) [Kv; TJk III/1. 223]. *1676:* Én bizony valahová teszen Isten, de csak nem vélhetek jól Veselényi Palkó felől [TML VII, 312 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. lehetségesnek gondolhat; a putea crede că ..., a putea fi de părere că ...; als möglich betrachten. *1593:* ha kik Compositio zerent zallittiak le vetkeket Azokat az vnio Articulussa az Zaz Emberek keozt el zenvedhetye fen tiztessegesen vgy velhetnj Megh marazthatnj mint az Artatlanokath [Kv; TanJk I/1. 211]. *1655:* Szpatár vram, hogy ide sietett jüni, maga részéről nem vélhetni semmi vétkezést [RákCsLev. 181 Georgius Stephan moldvai vajda II. Rákóczi Györgyhöz Jászvásárról].

3. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *vmire* ~ magyarázhat, értelmezhet; a putea interpreta ...; erklären können. *1670:* Az micsoda jelek voltak, én, látja Isten, elhittem vala, átnaméjok vagyon; hiszen az törökkel együtt öttek s ittak. De ember mire vélhetné, nem tudja [TML V, 253 Gyulafy László Teleki Mihályhoz].

4. értékelhet, becsülhet; a putea estima, a putea evalua (cu aproximație); einschätzen können. *1655:* mutata Valja Petre kötesekb(en) es golyobis formáb(an) annyi aranyat, hogy en soha nem lattam annyit, az mint vélhettem lehetett 300 nehézék arány többis [Kv; CartTr II. St. Thothazi nyil.].

velinpapiros pergamenhez hasonló papírfajta; hîrtie velină; Velinpapier. *1881:* Az első ívet kinyomták. Sárga vélinpapirosra nyomatom [PLev. 88 Petelei István Jakab Ödönhöz].

velitáció csatározás; hărțuială; Geplänkel. *1704:* Ugyan az mai velitatio alkalmatosságával nyolc rácot mondanak hogy elveszett volna, német egy és kuruc is esett el egy [WIN I, 200]. *1705:* Az elmúlt éjszaka a rácok és a lovas németek felesen ... elmentenek éppen Újegyházra ... És holmi kurucokat is találván, valami velitátiójok is volt, amelyben mind a kuruc, mind a rác részről maradtanak és sebesedtenek [WIN I, 453].

velkéri a (Mező)Velkér (TA) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Velkér/Răzoare, Veleherul de Câmpie; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Velkér: **1.** Velkéren lakó; din/care locuiește la Velkér; in Velkér wohnend/wohnhaft. *1675:* szikszay György Uram eő kegme foglalta volt el egy velkeri jobbagyunkat [Gyeke K; WassLt]. *1741:* egj Velkeri Pap János ne<v>ü ember birja vala a' Kornis részt [Mezővelkér TA; Ks]. *1768:* Voltak ... valami Velkéri Emberei akkor ottan valami Veszszős Szekerekkel [Mezőmadaras MT; BK].

2. Velkérhez tartozó; din/care aparține de Velkér; zu Velkér gehörig. *1741:* ezen föld ... őrökös Kornis rész föld, egészszen fel az Sáji és Velkeri határ kőzött lévő Toczkáig [Mezősályi TA; Ks]. *1748:* A Mlgs Comissárius Urak ... a Nemes Kolos vármegyei Velkéri és Thorda Vármegyei Mező Sállyi Hataroknak el igazitásokra ... exmittaltattanak hogy a meg nevezett két Faluk Határi kőzött determinállyanak, és Métát erigállyanakis nints ellenünkre | az Méhesi Határ az Sállyi Határ felé ... az Tóig menyen le mindenütt, és ugy terminalodik az Velkéri Határral [T; Ks 7. XV. 31].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Velkér lakosa; locuitor din Velkér; Bewohner von Velkér. *1723:* ha az Szegény Bátyam őrzötte volna is az buzajat En s Ifjabbik Vass György vr(am) nem őrzöttük, mert soha az Velkeriek rúla nem ellenzettek [Ks 7. XVII. 5].

velleget veszeget; a cumpăra din cînd în cînd; von Zeit zu Zeit/wiederholt kaufen. *1752:* Az bőrókótt most kezdötték vellegetni [Gagy U; Ks 83].

vellikál lecsípdes, csorbít; a diminua ceva; etw vermindern. *1748:* Mü Groff Czegei Wass György es Wass Ádám hogy a ... Thorda Vármegyei Saulicza nevezetű Praediumunknak[a] ... Határát vagy keressék vagy Vellicallyak meg nem engedhettyük [Ks 7. XV. 31. – [a]Velkér (TA) határának Mezősályi fele eső részén].

vellikálhat csorbíthat; a putea diminua ceva; etw vermindern können. *1771:* abban a míben Contractualiter a' possessorok meg edgyeztenek sub poena Calumniae, azt a' posteritás nem vellicálhattya sine violatione pacti conventi [Fejér m.; DobLev. II/428. 11b]. *1787:* Az Mltg(o)s J Ur Néhai Mltgs Praedecessora dispositioját Ma éppen nem vellicálhattya [Mv; BLt táblai irat]. *1809:* (A gub.) határozását ... nem vellicalhatja magának hasznára a' publicumnak kárára, nem disputalhatja[a] [Szu; UszLt ComGub. 1753 u. – [a]A városi tisztség].

velnice, velnyice pálinkafőző ház; velniță; Schnapsbrenner Haus | alkoholkészítő ház; casă/atelier unde se fac băuturi alcoolice; Alkoholbrennerei. *1746:* Kereszturi Krisztina Kis Aszony vévé maga részére az mostani Curia(na)k Nap nyugot felőll valo részét az Egész rajta lévő épületekkel; ugy mint ... az régi Hajdu házzal az also Malommal Velinczevel (!), és Velnicze hellyével [Náznánfva MT; Berz. 13. IV. 11]. *1765:* ennek előtteis a mig ... Groff Bethlen Lajos Ur eő Natsága ... velniczéje fel épültis mindenkor volt Tócsa és pocsolya ezen Faluban midőn nedves

idő volt [Bethlen SzD; BK]. *1781:* A Sidonak is az öszel epitettem edj Velnyitzét, a Tél ugj kapván Tapasztatlan maradott [Esztény SzD; Told. 6]. *1816:* A' Pálinka főző Ház (: Velnitze :) a' Falú alsó végén [Friss BN; BálLt 66]. *1822/1837:* Also Szőtsi Joszágunkat ... az ottan lévő Curiánkal, allodiaturánkal edgyütt ... a' Sidok Velnyitzéjékkel ... egyetemben ... birhassa [Dés; BetLt 5]. *1835:* A Velnitze ... Szalmával jól bé fedve, a falai kivül s belül tapasztast kéván(na)k ... Ezen velnitzének a padlása détzkáival bé rakva jol bé tapasztva A velnitze pidvarába égy jo Sövény tserénis jol meg tapasztva [Várhegy MT; TGsz 5]. *1841:* égj köböl épült Sendelly fedél alatt lévő Velnyitze ajtojival édgyüt [Egeres K; Ks 89]. *1842:* A' Pálinkafőző vagy velnyitze ... Tartozik ezen házhoz égy kamarátska [O.kercsóra F; TSb 51]. *1846:* Adórendszer ... Velnicéktül és Szeszgyáraktul ... Ezen előzmények után javasolom: Velnicékre (: az az: gépszerkezet nélküli közönséges kazánakkal ellátott pálinkaházakra :) a kezelő Személyzet fej-adojánn fölül Kazán-pénzt is kell vetni. Velnicéknél: fej-adó az alárendelt Személyzettül fejenként lehet két-annyi, mennyi a helybeli al-mennyiség [EMLt br. Kemény Dénes, Érdekegység (kézirat) I/288]. *1851:* A' velniczénél lévő gabonás kő rakásokon, cserefa gerendákon áll ... A' velniczéhez tartozó szín [Erdősztgyörgy; TSb 34].

Szk: *pálinkafőző ~. 1792:* Bokajban a Toroczkai Mihály molnának valo controversias helyet ki jártattam ... A Palinka főző velnyitzéje pedig mélyen benn vagyon a Ngod földin [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Vö. a *venice, venyice* címszóval.

velnicebeli velnicében dolgozó; care lucrează la o velniță; in einem Schnapsbrennerhaus arbeitend. *1800:* vettünk ... Cséplő Társaimmal az udvari asztagak mellett lévő Velnitzebeli Sido Gerstül egy fertaj eget bort [Somkerék SzD; JF. Csimpojer Nyikuj (48) zs vall.] | az oreg Dauid Sido Hers a Velnyitzebeli ... ugyan ... Sogora Joszip ... adtanak vederrel eget bort [Somkerék SzD; JF. Berla Bara (42) zs vall.].

velnicehely pálinkafőző háznak kijelölt hely/telek; terenul pe care se află velniță; Grundstück für ein Schnapsbrennerhaus. *1746:* Kereszturi Krisztina Kis Aszony vévé maga részére ... ugy mint az egy fedél alat levő öt házakkal Gabonással, Lo és ökör pajtákkal ... Hajdu házzal az also Malommal, Velinczevel (!), és Velnicze hellyével [Náznánfva MT; Berz. 13. IV. 11].

velnicés velnicetulajdonos; velnicer, proprietar al unei velniță; Schnapsbrennerhauseigentümer | a velnicét vezető személy; persoană care conduce o velniță, velnicer; Patron von einem Schnapsbrennerhaus. *1846:* Adórendszer ... Velnicéktül és Szeszgyáraktul ... Magáé a Velnicésé (: ki t. i. az égetési kezeletet vezeti :) két-annyi mint az Alszemélyek közül Egyiké. Kazán-pénz minden kazántul, a Velnicés' fejadójával egyenlő mennyiségü [EMLt br. Kemény Dénes, Érdekegység (kézirat) I/288].

velő 1. agyvelő; creier; Gehirn. *1588:* Bereczk Dienes ... vallia ... latta Az ġermeket hog temethny vizik volt, eozwe Lapult volt a' feye, Agia vele(ie)is kwn volt [Kv; TJk IV/1. 16]. *1710:* Ha az én kegyelmes uram méltóságos asztalát nem tekinteném, s az önagysága fejedelmi személyét nem respectalnám, majd az agyad velejiig rontanám buzogányomot a kopasz fejedben [CsH 153]. *1768:* halgass te mert ugy meg ütlek hogy mindgyárt ki hull az fejed veleje [DLt Liber Inventationis 17].

2. csontvelő; măduvă; Knochenmark. *1704:* ma voltunk ki gyalog sétálni ... a citadella felé, kinek is egy részéből ássák ki a palizátákat és másfelől építik belőle, mint akinek egyik lábát eltörik s a másikat velejével kenegetik [WIN I, 75]. *1710 k.:* A csontunk ... az anyánk méhéből hozott, és mikor hozzá illendő növését elérte, valamivel állandóbb, de annak is a velejének nevekedését, apadását, újulását a kövér s ösztövér marha velős konca megmutatja [BÖn. 464].

3. vminek a veleje/lényege; miezul unui lucru, esență; Kern, Essenz von etw. *1607/1608:* hogi Vilagosban megh mutassuk keresetűnknek veleiet az eö Nagha Tablaia eleőt Azt mongiuk hogi ... megh neuezet Testamentumban nekwnk legalt iokat mind ez ideiglennis megh nem attak [Kv; JHbK XII/6]. *1636:* az egész esztendőt által valo Euangeliumoknak summájokot, és velejeket ... bé foglaltam [ÖGrAj.]. *1662:* Kinek egymással ott kinn a mezőben minémű dolgokrul való beszélgetések volt, mellyet azután hitek szerént pecsétek alá leírattak volt, csak veleje szerint ... ide is beíratni szükségesnek itéltetett [SKr 505]. *1668:* A veleje a dolognak, melylyel Inczédi jött, ez[a] [TML IV, 284 a fej. Teleki Mihályhoz. – [a]Köv. a magyarázat]. *1705:* Azért én minthogy Schlick generállal és Rabutinnal elvégeztem volt alkalmasint dolgomat, kihez állott az dolognak az velejek, azért ... ott maradék azon éjszaka Fehárvárott [WIN I, 628–9]. *1811:* Nézd tsak, a' havasok tetején legelő Oláhban mennyi az erő és a' velő? [ÁrÉ 79]. *1896:* S ezzel a dolog velejére értem. Téged arra kérlek menj fel Teleki Samu grófhoz [PLev. 186 Petelei István Jakab Ödönhöz].

◊ **Szn.** *1642:* Veleo Istuan ... az Leanianak Veleo Borbaranak [Kv; RDL I. 128].

velős lényeglátó, lényegretörő; cu miez, scurt și cuprinzător, plin de conținut; kernig, markig. *1798:* A Schaeseusval irt Recensiot nagy gyönyörűseggel olvastam ... Fontos, velős, ügyes Recensio [MNy XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

velőskalán ételként fogyasztott csontvelőhöz használt kanál, velővájó kanál; linguriță de/pentru scos măduva; Marklöffel. *1820:* égy kis velős Kalány [Felőr SzD; BetLt 5 Frater Therezia kel.].

velőskonc velőscsont; os cu (multă) măduvă; Markknochen. *1680 k./1715 k.:* Csuprodat ugy forrald, hogy ki futni ne hadd. Velős konczod sirját, mert ugy szophadd, nyalhadd [Rosnyai, HorTurc. 181]. *1710 k.:* A csontunk ... velejének nevekedését, apadását, újulását a kövér s ösztövér marha velős konca megmutatja [BÖn. 464]. *1711/XVIII. sz.:* Tartazik ... ezekkel az étkekel ... Hriskasas, velős kónczal Citromos nyakal ... Petrej mezes Tehény hussal [Kv; FésCJk 16].

velősödik ? erősödik, növekedik; a se întări, a crește; stärker werden. *1670:* Addig az dolgokat is jobban kitanulnók; ajándékokat is készíttethetnének, az vezér számára való lovak is velősednének [TML V, 264 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz].

velővájó 1. velő evésére használt; de/pentru scos măduva; zur Höhlung des Marks gebraucht. **Szk:** *~ kalán. 1789:* egy

kitsin velő vájo kalán [LLt]. *1807:* Vellővajo Kalán [DLt 378]. *1836:* Hét kávés kis Kalány ... egy velö vájo Kalány [Apahida K; RLt O. 4].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: velővájó/velő evésére használt kanál; linguriță de/pentru scos măduva; zur Höhlung des Marks gebrauchter Löffel. *1732:* Egy ezüst aranyos Velö vájo [Kv; Ks 37 Kornis Zsigmond lelt.]. *1803:* Nyoltz egy forma kávés kalánkák es egy velö vajo Sz. D. betük alatt [Ne; DobLev. IV/858. 1b–2a].

vélt valószínűnek/lehetségesnek gondolt; considerat ca probabil/posibil, prezumtiv; vermutet. *1780:* ha szintén minden intervéniens és nem vélt dolgokról Articulusok Punctuatim nem irattakis, de az fundamentalis Articulusoknak természetiböl minden elö fordúlható Causák és difficultások az Ngtok búsittása nélkülis szépen el igazittathatnának [Torockó; TLev. 9/19].

velum templomban kehely befedésére használt kendö; năframă/năfrămioară folosită pentru acoperirea potirului; in der Kirche für die Deckung des Kelches gebrauchtes Tuch | (rendszerint) fehér gyolcsból vagy selyemböl készült, aranynyal hímzett kendö, mellyel a pap a szentségtartót kezébe veszi; (de obicei) năframă făcută dintr-o materie fină, brodată cu fire de aur, cu care preotul (catolic) ia în mînă cutia specială în care se păstrează unele obiecte de cult; aus weißem Leinen oder Seiden hergestelltes goldgesticktes Tuch mit dem der Priester die Monstranz haltet. *1732:* (A templomban) találtunk ... két fejér fátjol virágos Szkofiumos velumot ... egj viola szin velumot, egy fekete velumot Szkofium premmel [Kóród KK; Ks 12/I]. *1751:* E szerént Vadnak a' Templom Egygyet másj ... 1. Kasula Veres arannyos matériábol antipendiummal egg(gy)űt (!) és Velum [Kóród KK; Ks 20/8]. *1804:* 'A Templomban tanáltato Mobiliak ... Fejér Velung (!) arany 's ezüst virággal nro 1 [Tresztia H; Ks 108].

velúr bársonyszerű bolyhos szövet; velur, catifea; Velours. *1861:* Fain Kévászin Welur [Kv; LLt].

vemh kancacsikó; mînz; Stutenfüllen. *1599:* weön egy Menes lowath, az wemhetis kewanta, de Albert batia(m) nem atta [UszT 14/21 Michael Kerestely Jenlakiensis Libertinus vall.]. *1620/XVIII. sz. eleje:* Menesim közül az Leanyom(na)k négj kantzát ... negjediket az Molduvait az mult nyári vemhekkel (hagyok) [SLt AI. 1 P. Horváth János végr.].

vemhes (állatra von.) méhében magzatot viselő; gestantă; trächtig. *1595:* Eoreg menes loo. 9. harom vemhes benne [Gysz; LLt Fasc. 84]. *1599:* az menes lonak peyök valanak egy vemhes vala keözöttheök [UszT 14/15 Andras Orban farczadj jb vall.]. *1627:* Az Meneseknek szamok. Feiēr kek eoreg kancza vemhes Nro 5 ... Negjed fw kancza vemhes ... Eoregh szeg kancza vemhes Nro 1 ... Eoregh fekete vemhes kancza Nro 1 ... Szwrke kek kancza vemhes Nro 1 [Rücs MT; BLt 1 Inv.]. *XVIII. sz. v.:* Egy Szálas fehér kancza vemhes | egy vértse Szűrke horgos orru hodos 4 esztendős kancza vemhes | egy lapos fejű Szikkat ugyan de vemhes kancza fekete kis paripa tsikoval [PfM].

vemhezik ellik; a făta; jungen. *1764:* Azután Kethelinek adta azt az két kancát, az egyik öszvércsikót vemhezett, a másik pedig kettőst s mind a kettő megélt [RettE 172].

Sz. *XVIII. sz. eleje:* (: ã mint Szokták mondani, a Kancza vemhezi ã Lovat s az Abrak az Annya :) hejába van valakinek jó féle Menesse, ha roszul tartya [JHb 17/10 lótartási ut.].

vemhező csikózó, vemhes; gestantă; trächtig. *1626:* maráda ... 6 vemhezö kaczola kett harmad fwre kelö kűs kancza[a] | attanak kett vemhezö kaczolat 2 borjuzo tehenet [Usz; Pf. – [a]Folyt. a fels.]. *1628:* kett Menes loua(m), alatta leven kett czikaja, Jóuendobennis vemhezeö leven, gonoszol el veszett en tőllem [SzJk 26]. *1637:* Eöregh menes kancza loúak kik vemhezeök lehetnek Harmincz négy [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. *1703:* az kanczak ... vemhezeok lesznek most [Szentimre Cs; BCs]. *1720/1811:* egy kesej ökör, egy Pej szörű nagy vemhezö Kabala[a] [Szotyor Hsz; Borb. II. – [a]Folyt. a fels.]. *1754:* egy vemhezö Fekete Kantzája légyen [LLt Fasc. 300. B]. *1766:* a Réten lévén ... egy Sárga szörű nagjon vemhezö Kantzája és egy Pej szörű Lova ... kik micsoda Lovat fogtak meg? [Kük.; BfR VI/125. 18 vk]. *1768:* a' Nagy Kantza Nagyon Vemhezö volt, a' Kis Szürke Kantza is [Páké Hsz; Szentkgy. Jos. Szörtsei kezével]. *1789:* szügyes, szélyes nyaku és temérdek dereku, vemhező[a] [HSzj *nyerges-hátú* al. – [a]Ló].

vén I. *mn* **1.** (nagyon) öreg; (foarte) bătrîn; (sehr) alt. *1566:* 1566 esztendőben a vén Szulimán császár nagy erejét indittá ugy mint négyszáz ezer emberét [ETA I, 24 BS]. *1587:* Veres Antalnenak igen erötlen wen beteges Azonnak relaxaltúnk Censum totalem f. 1/25 [Kv; Szám. 3/XXXI. 7]. *1597:* Sofalui Janos felesegéuel Anna Azzonnial Eggiwth meg gondoluan hog ven es el Eseth Emberek ... az korondj Eöreöksegeöketh ... Mindzentj Benedeknek adak, kiuel taplalhatnak magokath mint Illjen Ven Emberek [Szu; Ks 14. XXIX. 1]. *1619:* Ez elöt ualo Esztendőben az Gjogj Vén Olahokat meg eskétők hogi mégh mondanak Nagj Mate idejében miczoda adojok uolt [BLt 11]. *1640:* Borbely Peter ... Igen eleset ven swket ember [Gyalu K; GyU 55]. *1657:* Pécsi Simon ... igen vén korában meghala [KemÖn. 16]. *1670:* Ki hozatvan az Nemes Tanácz az captiva leanyt ... meg vallotta, hogy edgy öregh ven szüle tanitotta volna eotet rea hogy azt[a] czelekedne [Kv; TanJk II/1. 720. – [a]A lopást]. *1751:* Házatokbol is akadékot Ki hánnyatok vén Bábákot [Hétfalu Br; EM LI, 123 bethl. játék]. *1758:* bátyám ... akkor vevén el ezt az feleségét, Somai Sárát, akkor sem sok esze volt (: minthogy most sem sok vagyon, pedig már vén :) [RettE 65]. *1786:* a Szolgabiro Horvat Imbre Uram artatlan Vén fejemet meg veretet az mi rajtam soha sem eset [Torockó; TLev. 4/13. 34]. *1791:* égy Fejurgyan Karatson nevezetű igen meg örögödött vén ember [Kecset SzD; WassLt]. *1812:* Mond a' Groff hozzám: Jere vén szolga ne hadj [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. lkt. Bethlen Sámuel tisztje vall.]. *1825:* Be jo szivvel elderregtetnék Nagyságoddal Becsig, ha a' 75 esztendők nagy pondust nem ragasztottak volna vén testemhez [Nagybun KK; MNy XLVI, 250 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz]. *1843:* A székely szekeren ült egy vén Czigány, egy szép Czigány Leány és egy Purdé [Bágyon TA; KLev. Csép Sámuel (28) vall.].

Sz. *a ~ bába mikor játszik gyönyörködteti a halált. 1702–1764:* Az ven Baba mikor jadzik Gyönyörketteti a Halalt [Torockó; MNy IV, 234] * *~ embernek halál a házasság. 1716:* miert házasodék meg kged, hiszem hallotta kgld, hogj

vén embernek halál az házosságh [Nagyida K; Told. 22] * *rút az az ifjú, ki a ~ embernél erőtlenebb. 1702–1764:* Rút az a' Iffiu ki az ven Embernel Erötlenb [Torockó; MNy IV, 233].

2. szn-hez kapcsolódó (nemzedékviszonyító) jelzőként; înaintea numelor de persoane ca atribut adjectival indicînd relația dintre generații; als (generation)hinweisendes Fürwort neben Personennamen gebraucht. **a.** vn + kn előtt. *1568:* wen galtheoy Gergel [Gáldtő AF; JHb XXIX/28]. *1578:* wen thorozkay Ferencznę [Torda/Mezőcsán TA; Thor. 4/14. P. Zeoke (90) jb vall.]. *1584:* ven Barat Istwan [Kv; TJk IV/1. 281]. *1598:* ven Palasthos Istwant [Kv; TJk V/1. 258]. *1614:* Ven Eordeògh Marton lb [Kőrös Hsz; UszLt VI/58. 380] | vén Rákóczi Zsigmondot [BTN² 56]. *1670:* vén Váradi István [TML V, 57 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1679:* vén Kendi Sándor [TML VII, 462 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1728:* vén Sorbán János [Altorja Hsz; HSzjP Benkő Mihály (42) pp vall.]. *1765:* vén Földvári Ferenc [RettE 181]. *1785:* Vén Ötves Samu | Várhoz szolgálo Czigányok: Vén Ötves János Négy fiával János, András, Josi és Györgyel mind Házasok [Szu; Ks 73. 55]. *1836:* vén Szekér Pállal [Zsibó; WLt Kelemen Benjamin lev.]. – **b.** vn + *-né* előtt. *1600:* Ven Razmanne [Kv; TJk VI/1. 449]. *1762:* Vén Pápainé [Hermányi,EDem. 391–2]. *1818:* Vén Bardotziné [DLt 434]. *1843:* vén Bottyánné [Bágyon TA; KLev. Kis Mártonné (50) özv. vall.]. – **c.** vn v. kn előtt. *1574:* wyn <J>oghanak [Erked K; LLt Fasc. 29]. *1576:* Az ven Janos Cigan [DLt 193]. *1609:* Ven Janos papnak [Kv; Szám. 128/IV. 127]. *1666:* vén Pototzki [TML III, 629 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1728:* vén Sorban [Altorja Hsz; HSzjP Báts Janosné Radulj Borbára (28) vall.]. *1769:* Vén Putzit [Bögöz U; IB. Fekete Márton szabad szem. vall.]. *1785:* a Ludesdi vén Grozávulyig [Szászváros H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1794:* vén Violát [Ne; DobLev. IV/728. 4a Tiri Lotzi (18) cig. vall.]. *1811:* vén Pongrátzot [ÁrE 17]. *1847:* vén Kati Asszony [Nagykapus K; RAk 12]. – **d.** *~ebb* vn + kn előtt. *1774:* Vénebb Ferencz István és Kis János ... Hent(er) István Ur Jobbágyi [A.jára TA; BLt 12].

Szn. *1602:* Vén Bálint szab. Vén Péter lófő. Vén István szab. [Kovászna Hsz; SzO V, 95]. *1614:* Vin Geórgy ppix. Vin Pal [Kovászna Hsz; BethU 366] | Ven Istwan pp [Albis Hsz; BethU 294]. *1657:* Ven Boldisar [Zoltán Hsz; HSzjP]. *1676:* Vén Janos [TML VII, 204 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz]. *1689:* Vén Mihalytol [SzJk 241]. *1735:* Vén András K. Vásárhelyi kántor Annor circiter 40 [Kvh; HSzjP]. *1784:* Samuel Vén [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1785* Bak Sofia Ven Andrásné ... Ven András Bátyámnit [Albis Hsz; MvLt].

3. öregkori; de bătrînețe; greisenhaft. *1600:* Capitan vram, tekintue(n) az vristenth s az en vin Ereotlensegemeth leueleth irata az alperesnek, hog az en marhaimath megh tartozzek adni [UszT 15/177].

4. vmiben tapasztalt/jártas, bölcs; cu experiență, versat, competent, priceput; experimentiert, weise. *1557:* borgon vagion valamy jobãgwnk kit Kegelmetek azt mongya hogy kegelmeteke my penygh azt mongwk hogy myenk ... lassak megh azok kyk thwgiak wgan ot borgon lako Regi polgarok es ven emborok [Apanagyfalu SzD; BesztLt 16 Blasius Miko és Franciscus Appafli Gregorius Timar beszt. bíróhoz]. *1565:* gywchenek az Bestercheyekis negy Nemes zemelt ... Ezek melle hyanak zomzedchagbely zemelyeket, Es hozzanak ky ky az w dolganak byzonsagara jambor ven embereket, kyk az keozteok valo hatarnak igazitasat byzonioson, Ez fogot nyolch zemelyeknek eleykbe twgyak adny [Kv; BesztLt 42]. *1570:* Be hywattwk Az Byrakath es kenezeketh ... ky hwnyadhoz Tartozo wolt wolna azokath es Egheb Jambor ween Zemelyeketh az Byro es kenezek melle meg eskettwk es Ewketh meg kerdeztwk [Bh; Eszt-Mk]. *1574:* Swch Andras Jday Harymay Janos Jobbagya ... ezt valla ... hog mykor ot Jartwnk az wyn emberekwel az was kutnal mondottak ezt neke(m) őchem wed ezedbe mert az was kwtyg es az Bor kwtig wagyon az erkedy hatar [Erked K; LLt Fasc. 29]. *1597:* ezen may Hatar iarasonkba mwtogattak az Alpretty eoregg win emberek mynekónkis az kereztes hatarfakat [A.csobánka SzD; Ks]. *1614:* Ez időben a fővezért császár a pasákra nagy haddal küldvén, maga helyébe kajmekámnak hagyá Giurcsi Hadon Nehemet bassát, egy igen eszes vén vezért [ToldE 224]. *1653:* Mondják volt azért akkor némely vén hadakozó emberek: hogy ne menjenek a tábornak [ETA I, 49 NSz]. *1657:* Vala egy Kassai István vén ember, kinek eszének nagy tulajdonítása vala, expertus ember is vala, kiváltképpen az iurisprudentiában [KemÖn. 254]. *1704:* Várom ... hogy nagyságtok, kegyelmetek írjon őfelségének felőle ... úgy, amint mind őfelsége, mind az haza ilyen vén igaz szolgájáról illik írni; és minél hamarébb [WIN I, 175]. *1710:* Vala ugyan Heidelbergában ekkor egy ... vén főember ... igen tudós, nagy látott, hallott ember [BÖn. 573]. *1741:* hütök után a Sz: Margithai vényebb emberek ... ki mutaták a mostani ország uttyát [Retteg SzD; Ks 14. XXXVIII. 11].

Szk: *~ konzisztórium* a bölcs egyháztanács/presbitérium. *1720:* A Tiszt. Consistorialis Szemelyek(ne)k Száma nyolcz érdemes Szemelyek(ne)k halála altal nem kevessé meg csonkittatott leven kivanta a Ven Consistorium hogy azon fogyatkozás mas erdemes Szemelyeknek valasztasaval resarcialtassek [Kv; SRE 13] * *~ uraim* a városi tanács senior tagjai. *1589:* Akoron Kyuldottem B V akaratyabol az Tanachybely vrameknak egy egy Chywkat, es egy egy Czompot. Annak vtanna Az ven vrainknak B V Akar: Kyuldottem egy egy Chywkat Az Teobit az Zaz embereknek Mindeniknek egy egy Czompot [Kv; Szám. 4/VI. 44 Stenzely András kezével].

5. *tréf.* vmely állapotban hosszú időt töltött; cu vechime în ..., care a petrecut mult timp (undeva) ca ...; jd befindet sich in einer bestimmten Lage seit langer Zeit. *1671:* Ferencz deák vén kanta jól esett neki, ha Kegyelmedtül is hasonló válasza lött, mint itt [TML V, 554 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1675:* Én már vén legény is vagyok, úgy tetszik, mikor éjjel eszemben jut is az [TML VII, 8 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1823–1830:* Azonban ámbátor már classis praeceptor voltam, s nem tartoztam volna leckét hallgatni ... hanem akinek tetszett csak az hallgatta, s minthogy már vén deákok voltunk, igyekeztünk tanulni, és jól is cenzuráztunk [FogE 128]. *1894:* Én még mindig naiv és szeretettel tele vén fiú vagyok [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1897:* Édes fiam, ez nem vállveregetés, de ez egy vén fiú aki akkor is ismerte magát, annak joga van, hogy dicsérgesse magát, ki látta, mikor próbálgatott csak [PLev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz].

6. *gúny.* becsmérlő kif-ben; în vorbe de ocară; als Schimpfwort. *1597:* Bagony Pether Biro vram zolgaya ... vallia ... Chizar Peterne ... az kochiban hala, reggel hainalba latam Weres Pal az kochy mellet ... monda Chizarne, Im az vén zakalú kwrwa fi ageb miat ne(m) nyughatom ideis ream ieot wala [Kv; TJk VI/1. 82]. *1636:* monda Kohází Kathalin

Te ven szákálu szekely cziak heyaba(n) dülz fulz [Mv; MvLt 291. 65a]. *1651:* monda Beczky Sigmond mennyel te njlua(n) valo vin lilek kurua innet [M.köblös SzD; RLt Nagy Mihaljne Uy Budaj Diosi Anna (22) ns vall.]. *1664:* Mikoron az Tattarok Csaszaryb(a) jeövennek Rablany akoron Tombay György maga foga megh Engemet … monda hay Eördeög lelkű, vén boszorkany nem szannalak meg ölny [Császári SzD; WassLt Kifor Miklosné Filep Margit (35) jb vall.]. *1693:* Nemes Nagy Kata … vén csipás kutyának szidta Urát [SzJk 273]. *1748:* ă vén Disznónakis[a] hágy annyit hogy ha megbetsülli életéig akar pénzt rágjon [Torda; Borb. I. – [a]A férjének]. *1754:* Hallottam azt is B. Vaji Mariatol … vén Bolondnak ok nélkül szidta gazlotta [Altorja Hsz; HSzjP Catharina Márton Filia in Capillis (15) vall.]. *1766:* Szép magyar stylussal perorála a püspök úr. Ez a vén-tromf Inczédi Sámuel reponála, ki is nem tart nálánál nagyobb eszű embert [RettE 198]. *1773:* Kutja pitsajabol eset vén disznaja Kutja valagábol eset vén Kannya [Tarcsafva U; Pf]. *1783:* vén dögnek, szürke Berbétsnek vén hohérnak szidalmazta s egyebekkelis bestelenitette [Usz; EMLt]. *1785 k.:* Majd előjő tavasszal a fecske … Megcsókolgat téged egy vén kecske[a] [EM XX, 501 Balázs-kódex. – [a]A vénleány panasza]. *1786:* Hazug Vén Kopatz s. t.! [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Zsigmond tréf. lev.-e gr. I. Bethlen Sámuelhez]. *1787:* vén Diszno kopatz … mikor el fogy a Vén Buszerzöné által készitett Pomadé tehát akkor azt vedd elő és kend az kopatzodra annál inkább meg fogja az hajpor [Szászkisalmás KK; IB. gr. Toldi Zsigmond vaskosan tréf. levele gr. Ikt. Bethlen Sámuelhez]. *1831:* kezdett éngemet Gáti Susánna Vén Kurvának és vén Boszorkánnak kiabálni és le pökdősni [DLt 52].

7. (emberre von.) idősebb; care este mai în vîrstă; (Mensch betreffend) älter. *1584:* az parta eó megh kwldeseben vizontagh ennyt tudunk, hogy Egy parta Eowert Balassy Gergelt a' theorwenybe hitta vala Az Bakj Pal ven Nennye [Kv; TJk IV/1. 197].

8. (állatra von.) idősebb, kiöregedett; bătrîn; (Tiere betreffend) älter, veraltet. *1674:* Fejős Tehen vagyon nro 17. Vagyon három vén Tehen kitt nem feinek hanem csak a Bornyait tartya [Déva; Törzs.]. *1677:* Eőrőg Bika vagyon nro 1 … Eőrőg vén Tehenek nro 12 [A.komána F; UtI]. *1685:* Az vén Szepe Tőrők lo [UtI]. *1730:* Az tegnapi halasztatas … harom Csukacskat harmincz karaszt Kilencz vén Rakokat fogtak [Szentpál K; TKl Mihaly Deak Teleki Pálhoz]. *1737:* Tiz Jármos és egy vén őkör Absitos [Melegföldvár SzD; EM Conscr. Petrichevich Horváth Boldizsár nyil.]. *1749:* Egj ven pej Talyigas lo az hambol ki farradua(n), az uta(n) ugia(n) megh haluan Vöttem mas … louat [Kv; Szám. 26/VI. 463]. *1778:* Jovallanám … a lo pedig 6. vagy 7 Esztendősnél vénnyebb ne legyen [Kv; SLt XL. Agoston Márton Suki Jánoshoz]. *1797:* A' tsonka ven Tehen bornyústól Hf 8 Dr. 48 [DobLev. IV/775. 1a]. *1805:* Egy vén kimustrált … nagyon megrokkant paripa [DLt nyomt. kl]. *1808:* Egy Vénn Bihay Tehénn … meg nyuzatott, és füstre tétetett [Dédács H; Ks 109 Vegyes ir.]. *1815:* Pujka Vén 4 [Majos MT; Told. 35]. *1829:* Czéhunk artikulussa tisztán tartja azt, hogy az három holnapusnál vénebb sertések husait nem cseberbe hanem a' Mészárszékbe Táblán kelletik árulni [Kv; MészCLev.].

9. (növényre von.) elöregedett; bătrîn; (Pflanzen betreffend) gebrechlich, abgelebt. *1690:* egy vén cserefának a' tövin hányattunk harmintz hetedik halmot [Hidegkút NK; Ks 67. 46. 2]. *1750:* égy kőnyőkős ven Alma fa [Poka MT; Sár.]. *1767:* az vénebb tő szőlőket … ki nem áshatván mind a' fiatalját ásták inkább ki [DobLev. II/377. 4b Joann. Papoltzi al(ia)s Bede (35) ns vall.]. *1770:* most igen jo faja indult a ven szolönekis jövendöre Lehet bizni a jo termeshez [Somlyó Sz; Borb. II. Szathmari Janos lev.]. *1774:* Czonkás Csere Erdő mellyben … imitt, amott Makk termő Nagy Vin fák találtatnak [Hosszútelke AF; EHA]. *1811:* Ezen két vén fa sem méltó az élésre, Le vágatom, jó leszsz tégla égetésre [ÁrÉ 163]. *1820:* Azonn Utrizált Joszágon edgy tsontorag Vad almafát tudok lenni … ezek igen keveset teremnek mivel a fák vének hibások … azonn Fákis nyomoruk vének és tsontoragok keveset szoktanak termeni [Martonos U; Pf]. *1821:* Vagynak … hat rend spalérban ültetve, vén gyertyán fák [Koronka MT; Told.]. *1822:* Az Ugy nevezett Aszony Erdeje mellyben rész szerint vastag vén bük és Gyertyán fák vagynak [M.zsákod U; EHA]. *1836:* az ugy nevezett Bornyu-kert vén Tökékből … ki irtatván, Szántonak felfogatott [Vámosgálfva KK; Ks 78. 21. 18]. *1843:* az erdőkben a vastagabb és vénebb fáknak mint egy hatod része a földön fekszik [Jakó, Hamuzsír 72 erdőfelügyelői nyil.].

10. régi, rozoga, avitt; vechi, veche; alt, wackelig, altmodisch. *1681:* Praefectusok háza … Igen vén kalammaris, rosz tentajaval Nro 1 [Vh; VhU 544]. *1758:* kívántam volna az édesanyámtól azt az vén házat magamnak örökösen megszerezni [RettE 69]. *1770:* a' más felső Malom sokkal régibb és vénebb volt [Dombó KK; JHb LXVII/155]. *1794:* volt azon hellyen egy Vén Szín, melly haszan vehetetlen volt [Mezőmadaras MT; BKG. Jac. Kosztin (33) col. vall.]. *1814:* Vagyon a csűrős kert közepeben egy regi meg avult vén Csűr … vegebe(n) egy asztagotska ros [Mezősályi TA; TLt Rettegi Sámuel kúriája]. *1823–1830:* Megmaradt a vén hintó, én, a doktor és az úrfi s két nagy láda [FogE 164].

◊ **Hn.** *1734:* (A) Vén hegyi kiseb szőlőt [Torda; TJkT I. 30]. *1780:* Szőllő Föld, Az vén Szőlőkben (szö) [Mikószilvás AF; EHA]. *1790:* a Hangos és Vén Hegy nevezetű Szöllő Hegyekben [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1794:* a' Vén hegybe (szö) [Mezőbergenye MT; EHA]. *1798:* A' vén szerbe | Vén Szereknek a' végibe (k) [Maroskeresztúr MT; EHA]. *XVIII. sz. v.:* a' Vénszer (sz) [Ozsdola Hsz; EHA]. *1808:* azok a bányák nintsenek tovább mint a' Vén és a' Bug [Torockó; TLev. 7/13]. *1812:* a' vén Berektől [Vajdaszeg AF; DobLev. IV/943. 6b]. *1845:* A' Vén Hegyben [Almásmálom SzD; EHA]. *1860:* Vénszer nevű helyen (k, sz) [Maroskeresztúr MT; EHA].

II. *fn* **1.** öreg ember; moş, moşneag, bărbat (mai) în vîrstă; Alte, Greis. *1662:* a vének együtt az ifjakkal és az ifjak a vénekkel nagy seregenként nyavajásul megöletnek vala [SKr 103]. *1710:* Az tanulná-é jól az Istent és annak igéjét, akit már az ördög elfoglalt? Bezzeg ez a tövisben való vetés; ez pedig nem az ifjak, hanem a vének, a tanitók vétke [BÖn. 556].

2. vmely közösség böles, tapasztalt vezetője; bătrîn; Weiser. *1652:* az Ecclesianak Moderatori az itt valo tanitokot minde(n) Ecclesiara es Scholara s egyeb Isten tisztesegire neszendeo dolgokba(n) is adhibealliak … es egy conse(n)susbol czelekedgyenek keovetve(n) abba(n) Mosest Aront es az hetven tanaczios Veneket kik egy Conse(n)susbol moderaltak az Istennek nepet Ecclesiajat [Kv; KvRLt X. A. 1]. *1694:* Mi Dragoszlavai[a] és Rukkai Faluk(na)k Harmintzadosi, Porkolábi, Papjai az Venczivel edgyütt, adgyuk minden rendbelieknek[b] [Brassó; BrÁLt Steuner I. 438. – [a]Dragoslavale (Havasalföld). [b]Tollban maradt: *tudtára*]. *1766:* az Ifiu Mester tartozik minden C; gjülese alkalmatas-

ságal Mikar az szükseg hozza sallgálni (!) ugj mind mikar ki megjen az venek közül valaneik (!) el kiserni az ajtoig vizzel es kendovel solgalvan [Kv; FésCJk 61].

Szk: *falu ~ei. 1720:* Boldor Todor az szolgabirot az falu vineivel és esküttivel az utrumban meg irt öröksegnek két fele valo ki mérésére el vitte [Vormága H; JHb XXXIII/32] * *ország ~ei. 1619:* arra vagyon legelső gondjok is az ország véneinek az fejedelem választásában, hogy arra eskötik egyikre meg, hogy ... senkit hitiben, vallásában meg nem háborgat [BTN[2] 298].

véna 1. ásványi réteg, telér; vînă, filon; Mineralschicht. *1756 k.:* Senki más ember Bányajának vitelit, vénait, titkon visgálni Bányájat meg járni ne mérészellye 40 forint birság alatt | A napon kün lévő egész kő Bányában ha ki valami vénára talál ... és Esztendő, s három napok(na)k el folyása alatt pusztán, s ő általa dolgozatlan áll, ez idő mulással el veszti jussát [Born. XXXVIII/8. az abrudbányai bányászok törv.]. *1757:* A melly Vénákban az Arany indivisibiliter vagjon ... Lovakan kósárokban le horgyuk a' Stompakhaz [Zalatna AF; JHb Borai István nyil.]. *1806:* 283 Láda véna le hozásáért a Bányától ... 73 Rf 18 x [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.].

Szk: *fekvő ~. 1806:* Abrugyán Ianos sittes a fekvő venán [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir] * *minerális ~. 1757:* a' Mineralis Vénát tarto Hegyeknek hol egy, hol más részében találtatnak gazdag Vénák | a' Phisicusok ... Még abbanis scrupulust keresnek, küllyebb a' pasint alatt, vagy bellyebb lehet jobb a' Mineralis Vena ... jobbak többire a' méllyebben találtato Vénak, sőt ugyan nemis örülünk azoknak a Vénáknak, mellyeket sub cespite mingyárt hasznosoknak találunk [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.]. – L. még *fekvő* 16. al.

2. tehetség; vînă, talent; Talent. *1880:* Mi lesz a te poétai vénádból, Jakab Ödön [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vénanya ? nagyanya; bunică; Großmutter. *1599:* Thimar Gergely ... vallya Annor(um) 60 ... Az mezarlas dolgabol is az Nagyobik fia Razman Jstwan segitette inkab az ven Annyokat hogy nem minth Razman Pal [Kv; TJk VI/1. 381]. *1642:* Az szegeny Nagy Apam ven Annya edgiut ide Szolnokhoz buydostanak [Fog.; Told. 1]. *1653:* 1652 esztendőben hala meg Borsos Sebestyénnek az ő vén anyja [ETA I. 21 BS].

vénás szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~ porond* telért/aranyat tartalmazó homok; nisip aurifer; Erzgang enthaltender Sand. *1757:* Némellyek pedig, minthogy ... az árviz még a' Vénakatis le hajtya ad locum planum, gödrök ásásával ki vészik, a' vénás porondot Lovakkal Stompakhaz hajtyák, és fel örlik mint a' Bányabéli vénát [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

vénasszony 1. (igen) öreg nő; babă, femeie bătrînă/în vîrstă înaintată; (sehr) alte Frau. *1570:* Kalara Adam Zeyferneh, Ven azzony es Betegh hyty zerent vallya[a] [Kv; TJk III/2. 170. – [a]Köv. a vall.]. *1585:* Mathias papnę Chatus azzon vallasza ... Mikor Enyeden volnęk Satoromban Jöwe oda az gyermek az Laczko: Jöve azonba egy vyn azzonys oda ... Monda ... az gyermeknek: Jere haza Laczko mytt czynalz itt [Kv; TJk IV/1. 487a]. *1597:* Zabo Bartosne Anna ... wallia. Az leannak az Job Annia cziak halala eleot harmad nappal hiwata wala hozzaya hogi ... mennek Gellienne Azzonyomhoz kerue(n) azon hogi az leannak venne fel gondwiseleset ... es ven azzont zerezzenek melleie [Kv; TJk VI/1. 56]. *1621:* veotte(m) ... Leany es ven azzonyoknak kenj(eret) ... /8 Ven azzonj es leanj azonjoknak kett ejtelt[a] 8 penzest [Kv; Szám. 15b/IX. 78–9. – [a]Bort]. *1676:* mint égették itt el az levelet, már bizonyosan végire mentünk; az vén asszony is hittel s mások is ki vallották [TML VII, 229 Sárosi János és Inczédi Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1705:* én legkisebb dologban is senkinek az urak előtt nem szolgálhatok, többet vihetvén egy vénasszony az úr előtt véghez ... mintsem én [WIN I, 571]. *1758:* Kun Istvánné, keserű Zsófia asszonyom, nagy gazdagságú, de igen magának való fösvény vénasszony vala [RettE 69–70]. *1780:* A vén Aszszony (: az vén Aszszonyjnak termeszeti nyavallyajok szerént :) dörög morog Kedves jo Barátom ellen [Bethlensztmiklós KK; BK. Bodo Zsigmond gazdatiszt lev.]. *1789:* Mig ímitt amott találtatik (!) vagy egy vén Aszszony, a' ki â Boszorkányoknak lételét hiszi [Etéd; UszLt XIII/97]. *1814:* a' Megy fákrol Medgyeket szedtem, s ettem, s még féltem, hogy ha a' vén aszszony meg lat, meg rugdal érette [Dés; Ks 79. 29. 795]. *1823–1830:* Mikor temetnek egy ... szekérre felteszik a koporsót fekete posztóval beterítve ... Más nem kiséri, hanem csak egy vénasszony, az is azért, hogy a koporsón lévő posztó levétetvén, a vénasszony azt visszaviszi oda, ahol állani szokott [FogE 242]. *1836:* ha valami pletyka száju vén asszony volnék, sokat jövendölhetnék [Kv; Pk 7]. *1868:* A vén asszony ... a mint mondja „Uram végett" mindenitt el akarják venni, már a Becsülő bizotmány ki is van nevezve ... majd a föld alá buvik [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev.].

Sz. *1835:* Hallja maga Intze! ne lármázzon örökké azoknak az embereknek mint valami Simbes vén asszony [Zsibó; WLt].

2. *vkinek a ~a* ? nagyanyja, egykori gondozója; bunica cuiva; Großmutter, ehemaliger Fürsorger von jm. *1593:* Die 18 septembris ... Cancellarius weni azoniat wizj beolczj (!) Janos, Pancel chehig 2 louo(n) f – d 75 [Kv; Szám. 5/XXI. 115]. *1621:* atta(m) ... Azzoniunk Ven Azzonianak es Leany Azzonyiok(na)k Feier czipot Nro: 6 [Kv; Szám. 15b/XI. 133]. *1625:* Atta(m) Miko Ferencz. Ven azzonja(na)k 2. mag(aval) Hust Kenjeret d. 10 [Kv; Szám. 16/XXXV. 52].

3. boszorkányszerű öreg asszony; baborniță; hexenartige Frau | kuruzsló; vrăjitoare; Hexe, Quacksalberin. *1584:* Luch Gergelne vallia, Tartok egy leankat ... be leowe Nagy ledwe S monda, Azoniom lay Nem tudom my vala Az Ablak Alat, addeg zolita(m) hogy fel Alla, mert hozzais haigalek, Es hat eg kek palastos vęn Azzony [Kv; TJk IV/1. 246–7] | Zabo Caspar vallia ... egy fiachkam Egy eyel monda: Apa Apa Ihol Nem tudom michoda leo rea(m) ... ige(n) lag (!) teste vagion, zinte ollia(n) kepen mint a' ven azony aky tegnap it vala ... Ez eleot valo Napon penigh hozza(m) leót vala ez Ven Azzony ... Mas Napra viradolagh hogy az gyermek igy kialt vala, tekintem es hat megh vesztette a' karyat [Kv; TJk IV/1. 262]. *1614:* More Gaspar bezellette enneke(m) hogy egyczer egy Czyuprot feőzet volth Imrephine egy varaslo vęn Azzonnyal az twznel mely azt mondgia volth Gabor, Gabor, Gabor Azonban az Vén Azzony be fut Jmrephinehez s mond neki ... hamar az Istenert Vonnyak ki az twzteöl ne feőyeön oly hamar, Mert Vgy Jeö Bathori Gabor lowa nyaka zakadtaban hogy talam megh hal [Medgyes/Kv; VLt L. Bornemizza de Colosvar (23) cubicularius et apparitor vall.]. *1678:* Tegnap előtt kezdettem az doctorok praescriptiójával élni, ma küldtem egy vén

asszonyért Szilágyban; már meglátom mit tehetnek egynehány nap, mert csak rászorultam [TML VIII, 53 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1736:* azis Comprobáltatik hogj minémü Vén Asz(sz)onyhoz bizott az Incta, reméllvén azt, hogy a mig az élne, semmi némü baja nem következhetnék, és még a … Ns Haza Törvénnyeis nem árthatna mind addig, míg azzon Vén Asz(sz)ony élne [Dés; Jk 219a]. *1776:* Sok Szép Penzt költöttem már Doctorokra Borbéjokra, Patikára, vén aszszonjokra, és minden kigondolhatokra [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter kezével].

vénatya ? nagyapa; bunic; Großvater. *1590/1593:* Az vęn Attiatolis vgy hallotta mindenkor, hogy ez peres zygeteczkęt chiak Deeshez eltik (!) es birtak [Szásznyires SzD; Ks].

vencsel motolla; vîrtelniţă; Haspel. *1789:* Egy ventsel – 51 [WLt Cserei Heléna jk 32a]. *1808:* Egy Ventsel leveleivel … Egy kitsiny Ventsel [HSzj].
Szk: *cérnamotolláló ~. 1836:* edgy Czérna Motollálo Ventsel [MNy XXXVIII, 210].

vencselláb motollaláb; piciorul vîrtelniţei; Haspelbein. *1840:* Egy Ventsel láb 4 xr [HSzj].

vendég I. *fn* **1.** vhol megszálló, étkező személy; oaspete; Gast | (ismerősnél) látogatóban levő személy; musafir, oaspete; Besucher, Gast. *1570:* Pesthy Kathws Azzon … vallya hogy Egy Ideobe … zalloth volt Kardos Myklos Zabo Janosnal, Es egy Nap Theob Iffyakis gywltenek wolt hozza otth lakoztak velek egyetembe … Zabo Janos … az felesegewel Egybe haborodot, vgy Annyera hogy megis very az azzont Azt hogy eszekbe veszyk az Vendegek, Rea Thamadnak Zabo Janosra eretthe es chyak alegh zaladot ely eleolek [Kv; TJk III/2. 33]. *1573:* Dvrko pwskarne zolgaloia, Azt vallia hogi Tawalj az vayda It leteben volt hogi az Azzonianak lowayt az vendegek ky keotette (!) volt az estallobol, es hogi zabadon larnak volt az uduaron [Kv; TJk III/3. 110]. *1591 k.:* lata(m) Gergelt hogy ott vl az asztalnal es lanczj vagio(n) az laba(n) … en azt mo(n)da(m) hogy ha fogolj vgj tarcziatok mint fogliot ha penigh vendegh vgy mint vendeget [UszT]. *1632:* Czisar Janos Inassa Gergeli … fatet(ur) sic … Eótues Samuel ige(n) megh jttasodot uala, es le fekvt uala az Vendegeknek el menetelek uta(n) [Mv; MvLt 290. 103b]. *1704:* Ugyan ma Klára napján ebédre hívatván az úr feles úri és főrendeket, többire mind atyafiakat … Az vendégek is pedig igen jóllaktanak volt [WIN I, 189]. *1710 k.:* az én asztalom örökké tele volt vendéggel, kivált ebéden | vendégeimnek mindenkor jó bort, s bővön adattam [BÖn. 518, 520]. *1732:* a Vendég fogadós házában … mennek bé a Vendégek számára valo jo tágas házba(n) [Dál K/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1736:* nem vala akkor szokás, hogy az vendég innya kérjen | az kik az fejedelem asztalára marasztott vendégek voltanak, az hopmester rendre leültette [MetTr. 325, 335]. *1756:* Két pár totos Veres fejtős vendég(ne)k való párna haj [Gernyeszeg MT; TSb 21 Borbára Biro prov(idi) Joannis quondam Péter (!) (56) vall.]. *1772:* Simon Mihály úrnak felette jó kedve lévén, világos viradtig egy vendéget se bocsátott el [RettE 279]. *1823–1830:* Egy alkalmatossággal valami ötvenen menvén … a fogadós … szállást nem akart adni azt mondván, hogy … annyi vendéget el nem fogadhatna, ágynemüje sincs elegendő [FogE 251]. *1838:* honap megint az itt rekedet vendégeim lésznek oka hogy nem mehetek el [Kiskede U; Pf Imreh György lev.].

Szk: *~et hív/hívat. 1593:* az Czaüz (!) … minden nap wendeget hiwt … hordotanak bort Rawasra [Kv; Szám. 5/XXI. 55] | Sombory Demeter … vnttalan vendeget hiwattot [Kv; Szám. 5/XXIII. 75 Caspar Schemel sp kezével]. *1629:* Latta(m) aztis hogy vendeget hittak az peczeniere [Mv; MvLt 290. 186b]. *1697:* meg betegedett az ura s nem akarja hogy vendeget hijon [Kotormány Cs; CsJk 1 Bálint Peterné Ersebeth (60) pp vall.]. *1834:* A' kerti Szöllő megszedésekor Anyám teméntelen vendéget hívott [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.] * *~et hoz magával. 1823–1830:* Trencséni Mihály pedig apját, atyafiait … s néhány vendégeket hozván magával, majd egész éjszaka ittak [FogE 279] * *~e van/lesz. 1573:* Dorko Borbel Mathiasne … vallia hogy … mykor Borbel Lwkach es vayda Borbela az vra vendege volt Azkor attak meg Innia Az Irmes Borba azt kytwl meg dagadozot es azba kely meg halny | Orsolia nehay Kadas Ambrwsne Azt vallia hogy Beteg agiaban feksik volt Borbel Balintne Ment volt hozza es kerdezy volt mynt vagon … Mond … hogi vramnak vendege vala a koma(m) is keoztek vala [Kv; TJk III/3. 114, 115]. *1619:* ott felfogadtatá vélem, hogy másnap ő vendége leszek ebéden [BTN[2] 283]. *1661:* Vendégim lesznek-e vagy nem, még nem tudhatom bizonyoson, mindazonáltal készülgetni kell [TML II, 65 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1771:* mi hent (!) Fantsali Uram el mozdul hazul, Detári Marinak mingyart kel lenni kurva vendiginek [Dés; DLt 321. 36a Nob. Maria Farkas cons. Samuelis Borzássi (43) vall.]. *1790:* Ha Ngodnak a' Vendegei nem lettek volna … mélto 's meg illetődett panaszommal terheltem volna Ngodat [Kóród KK; Ks I Lengyel János lev.]. *1841:* Ma sok vendegeim voltak latogatoul [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *~gé hív. 1573:* Mathe … ezt vallia hogy <eoi>s oda talalkozot, Mykor Molnos Mihal az Sombory <har>minczadost Myhal deakot vendegge hytta volt [Kv; TJk III/3. 210a]. *1593:* Borbara Zabo Jstuan deak zolgaloia vallia: Hallottam hogi Niari Martonne azt mondotta az vranak … az te aniad … bwneos bauos bozorkani kurua az ki az eordeogeoket vendegge hitta [Kv; TJk V/1. 332] * *~ jár. 1750:* mikor vendég járt gyakron hol három, hol négy ágyra valotis tudom, hogy mangorlottunk [Szemerja Hsz; HSzjP. Katharina Boldisár Ancilla (30) vall.] * *asztali ~. 1736:* Ugy eldöltek az asztali vendégek az sok ital miatt, mikor tánczolni kellett, alig volt egy néhány férfi [MetTr 399] * *feles ~. 1757:* 27 Febr. Feles Vendégim járván Czitrom lévre, Ris kására, Kavéra, Nadmázre Rh f. 17 xr. 42 [TL. Teleki Ádám költség-napl. 110a] * *idegen ~. 1595:* idegen vendegnek gazdalkodasara az mi költ[a] [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 157 itj. Heltai Gáspár sp kezével. – [a]Köv. a fels.]. *1665/1754:* Ha pediglen történnék, hogy a B. Társaságnak idegen vendégi lennének, tehát azokat haza kísérvén, tartoznak az Atya Mesterhez válaszszal meg térni [ACArt. 17. I] * *kedves ~. 1662:* Huszka is elment volt Bucsi uram, de hogy nem volt igen kedves vendég, nem mulatott ott sokáig [TML II, 243 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Az emberek is, mind férfiak, mind kiváltképpen gazdag asszonyok, igen éltek az ilyen drága jószagú kenetekkel … kedves vendégeknek is kedveskedtek véle [BÖn. 408]. *1776:* mint kedves vendégeit igen jo szivel látott és tractált [Kadács U; Pf]. *1819:* Sylvester a' Papp … kedves vendégjek lett légyen örökké [Kv; Pk 2] * *unalmas ~. 1776:* Hogy pedig unalmas Vendég volt M. B. Henter Urfli ő Ngok[a] előtt, abbólis tapasztaltam, hogy nékünk ő Ngok alattomban mondották, hogy Zúgolódnánk … M. B. Henter Antal urfli Cselédgyei előtt illy Sokáig rajtunk valo Lakásokért [Kóród

KK; GyL. Mart. Dénes famul. (30) vall. – ªA grófné és leánya] * *vadászati ~. 1844:* Görgényi Wadászati Vendégekª [Újf. – ªKöv. a fels.].

2. vmilyen ünnepélyes alkalomra meghívott, résztvevő; invitat; eingeladeter Gast. *1582:* Zikzay Lakatos Janos vallia ... Amikor Az Lakatos Gergel Meniegzeye vala Igartonak ez Mostany felesege hazanalis vala az vendegekben, De mikor onnet ki takarottak volna az vendegek ... Igiarto Georg ez Mostani felesegevel az Agion eg Mas mellet wlnek vala [Kv; TJk IV/1. 73]. *1597:* Ifiabik Zigiarto Balint Coloswary ... hiteom vtan mondom, hogi ackor semmi tanachkozas ew ellene nem wolt hanem mint ollia(n) lakodalom helie(n) az vendegek wigan lewe(n) ... trúfaltak egimassal [Kv; TJk VI/1. 29]. *1736:* sokan az temetés előtt való nap, béérkeztenek az vendégek is [MetTr 406]. *1771:* Balasi Boldisar allattja hogj mikor a Fiának kísebb Balasi Boldisarnak lakadalmat csinált, az menje Paniti Kata kérette hogj az eo részere valo vendegetis (: mivel szegény s ne(m) csinálhat kűlön lakadalmat :) tartsa fel edgyütt az magok vendegekkel [Kissolymos U; BLev.]. *1823–1830:* Teméntelen sok deák ment tehát ezen alkalmatossággal Kasselben, s más vendégek is ... s minden készült a bálba menni s magának maskara öltözetet szerezni [FogE 248].

Szk: *menyegzön való ~. 1597:* Ifiabik Zigiarto Balint Coloswary ... wallia. Amy az fogoli maga mentseget illety hogy az menyegzeon walo wendegek ew ellene conspiraltak wolna es az vegre egimassal sokat tanaczkoztak, suttogtak wolna, hogi megh eolliek ... ackor semmi tanachkozas ew ellene nem wolt [Kv; TJk VI/1. 29].

3. idegen, nem kívánatos látogató; vizitator; ungewünschter Besucher. *1585:* Jőwe Lipparol egy czhyauz ... Bort hozattam mert myndenkor vendege volt 16 Eytelt 3 penzert teze(n) d. 48 [Kv; Szám. 3/XXII. 70–1b]. *1587:* hozattattam vala szeowendekeket Kayha Mesterhez vrunk talaj eleiben ... az maradekiat az Teoreok vendegkor hoztak el veotte(m) f. 1 [Kv; Szám. 3/XXX. 39 Seres István sp kezével]. *1662:* Az szegény jenei atyámfiai, hogy nagy váratlan és igen kellemetlen vendég is volna a fővezér [SKr 428]. *1672:* Im elég vendéget bocsátok Kegyelmedhez, leszen egy kis gondja velek, kivált némelyikével [TML VI, 28 Bánfi Dienes Teleki Mihályoz].

4. születendő v. újszülött gyermek; nou-născut, copil care abia s-a născut; neugeborenes Kind. *1659:* köszöntsed ... Toldiné asszonyomat is ... Vendéget várjon [TML I, 470 Teleki Mihály Pekri Sófiához]. *1661:* Istennek hála ... élek, hasonlót kívánok neked, édes, mind az kicsiny várandó vendéggel is | Im, egy tizes aranyat küldtem az várandó vendégnek [TML II, 195, 197 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1667:* Isten mind ő kegyelmét gyógyítsa, vastagítsa s az kis új vendéget maga dücsőségére s Kegyelmetek örömére éltesse, nevelje [TML IV, 84 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1671:* Feleségem ... az új vendégnek, hosszu életet s az anyjának meggyogyulását kivánja [TML V, 441 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Hogy Isten Kegyelmedet új vendéggel, fiúval megáldotta, szívem szerint örülöm [TML VII, 337 Teleki Mihály Csáki Lászlóhoz]. *1807:* Kis Mamának ma délután egy fia lett szerentsésen ... az új vendéget meg keresztelték Istvánnak [KMN 374].

◊ **Hn.** *1617/687 k.:* ă Vendég erdeje [Kövesd MT; EHA]. *1687:* A' Vendég erdeje alatt ... Vendég erdeje patakja [Panit MT; MMatr. 350].

II. jelzői hszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: **1.** jövevény, idegen; venetic, străin; fremd. *1584:* Az vendig vago pedig ket Rendbeli eggik eőröksiges varasbeli ezek adotis attak az varas keózben azokat eg Teorwinnel iltetik az poztos sowagokkal [Torda; DLt 212].

2. idegen, vkinél megszállt; care este cazat undeva/la cineva; Fremd, jd, der/die irgendwo beherbergt ist. *1788:* a szűntelen utazo Militaris Tiszt Urak a' Fogado Házokba bé szálván ... semmi fizetést a Szobákért ... nem kaphat, relegálván arra azon Vendég Tiszt Urak hogy a' Város fizessen ă szállásért [Déva; Ks 74. VII. 56].

◊ **Hn.** *1356:* silvas Vendighordoy et Nogherdo vocatas [TelO I, 100].

vendégágy vendégek számára fenntartott ágy; pat pentru musafiri; Gastbett. *1788:* Nagy Thamás Vram ... maga számára is tsináltatot két vendég ágyat [Solymos K; BfR Kátai Mihály lev.]. *1789:* Vendég Ágyra valok: ... 1 Rendbélit ezeknél vastagabbotskat, kék Sellyemmel varrott [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1. Torma Éva kel.]. *1819:* egy régi avatég vendég ágy [Baca SzD; TSb 6].

vendégágynemű vendégágyban használt ágynemű; rufărie de pat pentru musafiri; Bettwäsche für die Gäste. *1849:* Vendég Agynemû ... seljem Pokrotz 2 [Széplak KK; SLt 17].

vendégágytakaró vendégágyra használt takaró; cuvertură de pat pentru musafiri; Bettdecke für die Gäste. *1829:* Egy Vendég ágy takaro [Ne; KCsl 15].

vendégél 1. látogatót vendégül lát; a găzdui un musafir/oaspete; bewirten. *1572:* Sophia Groz Tamasne ... vallia, hogy ... Ment volt hozza Keomyes gërgne kolbast Majost kerny ... Eo valaztig feddette hogi myert vendegel az fele legent vra hon Nem leteben [Kv; TJk III/3. 5–6]. *1614:* Itt is alkalmason vendéglettek [BTN² 67]. *1634:* Mihelyen Zabo Peter el megien valahova mingiarast oda hivattia Uramat Szabo Peterne es ugy vendegli [Mv; MvLt 291. 13b]. *1653:* Nagy Andrást egykor, midőn Báthori Gábor vendéglené ... a brassai árultatásért levágatá [ETA I, 110 NSz]. *1657:* az morvai cardinál ... igen nagy böcsülettel látott s vendéglett is | Thököly István, az öreg, és fiai igen nagy böcsülettel láttak s vendéglettek vala [KemÖn. 56, 228]. *1662:* sűrű álgyúlövések, tüzes szerszámok hányatása alatt, s a városban is nagy fejedelmi állapottal vendéglette vala [SKr 278]. *1665:* ő nagysága ... azt hallotta meg, mint vendégelte s ajándékozta Kapi uram ő nagysága az vármegyét [TML III, 542 Szeghalmi András Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* A professorok igen becsülettel láttak, s rendre vendégeltek, de nehezen beszéllettek deákulª [BÖn. 587. – ªAngliában, Oxoniumban]. *1753/1781:* ezen hellyet egy Molnárnak szőlőjének kedvéért épitette, kit is eleget vendégelvén ... Josika Imre de el nem nyerhette [Algyógy H; JHb LXXI/3. 249–50]. *1823–1830:* beszéltek a falusiak hogy hon nem létemben másokat vendégelt s holmimat osztogatta [FogE 283].

2. étkeztet; a ospăta; speisen. *1589:* Suplicat(io)katis Irattam Deakokkal. Azokatis vendeglette Ayandekoztays [Kv; Szám. 4/VI. 18 Stenzely Andras kezével]. *1618:* Ötönapig vendéglette az császár hadát [BTN² 170]. *1656:* az Olahokot Ozdy Tha(m)as ur(am) hazahoz hiuatua(n) halat feőzetue(n) nekiek uendéglette eőkeőt [Kv; CartTr II. 904 Steph. Razmany sen. alias Ada(m) (41) vall.]. *1657:* feles puskás tótság adván mellénk magokat, kiket vendéglettem s

fizettem is nékiek | időt s módot végezvén, az hagyott időben Szécsi Mária Illyésházit vendégelvén szolgáival együtt, s minden hozzá tartozókat elrészegítvén, éjjel meghágatá az várat Vesselényivel | Bémenvén azért táborokban igen böcsülettel vendéglének és ajándékozának is bennünket [KemÖn. 232, 238, 277]. *1662:* Ki[a] ugyan alkalmas idők alatt tartatván fogva Fogaras várában, mind az idő alatt siralmas kenyérrel vendégelteték minden naponkint [SKr 92. – [a]Géczi András]. *1825:* minden személy válogatás nélkül baráttságosan traktált, és vendégelt minden embert mig végre mindenéből ki étte és itta magát [Bala MT; Told. 21].

vendégelés, vendéglés vendégül látás; ospătare; Bewirten. *1585:* Az Gubernator vram paranchyolta vala az vendegles felöl hogy altal mennywnk el Rendely (!) | Az Feyedelem vendegelessekoron vöttem 2 Eökröt nyuzny f 5 d 65 [Kv; Szám. 3/XXII. 17, 81]. *1590:* Az mostany Vrunk ith letekor, az Vendeglesre annye tekozlassal keolt mind Bor, mind kenyer, s mind hus [Kv; Szám. 4/XXI. 58 Kis István sp kezével]. *1592:* Az wendegles vttan attam ... kett Darabantnok Melyek az varos Zenayat Eryztek ... Tezenkett Nap ... d 56 [Kv; Szám. 5/XIV. 341 Eppel Péter sp kezével]. *1595:* fizettem zalmaert melyet ... külömb külömb fele vendegleskort el hordottak az Loúak Ala ... f 1 d 90 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 313 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1640:* Mester fiának fel Czehe vagyon, ki veuen azt hogy az ketszeri vendeglessel azis tartozik [Kv; KovCLev.]. *1657:* Az herceg Munkácson tanálá az fejedelmet, az holott mind excipiálása, néhány napig való tractája s vendéglése solenniter igen és gazdagon lőn, feles fő- és közrend lengyelek lévén véle | Az audientiára való felvitetés néhányszori és vendéglés is igen pompáson lön [KemÖn. 290, 297]. *1662:* a Rákóczi fejedelem katonáiba egyik fél is, másik is vendégléssel, fizetésigérettel magok mellé vonván, ki egymás ellen nagy fegyveresen mentek vala [SKr 629]. *1796:* Ezen öt napokba igen rá ért volt a vendégelés az urfira[a] [ETF 182. 31 Gyarmathi Sámuel felj. – [a]Gr. Bethlen Elekre]. *1851:* a közönség ... minden falusi lakost felsegítendi az égéstől. Azaz: épületbeli fákot hord, azt fel is építi a belécezésig, – minden terüh vagy vendégelés követelése nélkül [Zalán Hsz; RSzF 106].

vendégelteti magát vendégül láttatja magát; a face să fie primit ca oaspete; sich bewirten lassen. *1610:* Jöve Besztercéről Kolozsvárra Báthori Gábor fejedelem; az kolozsvári privilegiom felett és szokás felett vendégelteté magát az míg Kolozsáratt lőn usque 12 Aprilis, mind az udvari néppel [Kv; KvE 140 SB].

vendégeltetik vendégül láttatik; a fi primit ca oaspete; bewirten werden. *1657:* az hadaknak sem bészállani, sem kerteket, gyümölcsfákat megégetni nem engedtetek; kinn voltak addig, míg az fejedelem vendégeltetett az várnak urától [KemÖn. 49]. *1662:* Ezalatt a konyhán úri ebéd készittetvén (tudván nálok kedves dolognak lenni), mindenképpen gazdagon vendégeltetnek, jól tartatnak és úgy bocsáttatnak vala [SKr 399].

vendégeskedés 1. lakomázás, mulatozás; ospăț, petrecere cu masă mare; Gastschaft, Schmaus. *1639:* Az sok vendégeskedést ... hallottam, hogy ittak s táncoltak is [MvLt 291. 188a–191a]. *1640:* Láttam katonákkal való ételét-italát, vendégeskedését [MvLt 291. 233a-251a]. *1662:* a bástyákon s fokokon is sohol a vár s magok oltalmához semmi sáncokkal, kasokkal való készületek nem volna, mert annak idejét szokott vendégeskedésekkel elmúlatták volna [SKr 430–1]. *1684:* <Eszt>endőnként céhmester tételkor az céhekben <...> bévött szokás szerént szokott vendéges<kedes len>ni [Dés; DFaz. 11]. *1704:* Új hír, triumfusi hír. Nagy vedégeskedést indít a commendáns [KvE 290 SzF]. *1711:* maga példájával minden jóra akarja visszahozni az udvari szolgákot, kik azelőtt csak a kényes élethez, heveréshez, vendégeskedéshez szoktanak volt [CsH 463]. *1713:* Az Dezmalas körül valo vendegeskedés a' miatt valo nagy kölczég és Tékozlás iránt végeztetett, hogy ... azon tekozlas orvosoltassek meg [Kv; SRE 122]. *1739:* az Isten haragjának engesztelésére s duplás ostorának elforditására rendelt bőjt nem kezdett volna observáltatni, söt sok helyeken magok a tisztek és az első rendbéliek hadták volna félbe, scandalisálnának vendégeskedéssel, muzsikáltatásakkal, tánczokkal [SzO VII, 398–9 gub.]. *1740:* Fülöp Antal Vram ... jobb részét az emlitett esztendőknek ... italban, Vendégeskedésben, tobzodásban töltötte [Rogna[a]; Ks 54/72. – [a]Kornislaka (SzD)]. *1778:* kihirdették a városon hogy im aznap estve akiknek tetszik ... elmehetnek és minden valamit kíván, akár ételt, akár italt adnak pénzért. De nem tetszett az Úristennek ez a becstelen vendégeskedésnek neme, mert azon éjszaka egybeontá az egész épületet az Istennek haragja [RettE 384]. *1823–1830:* A közelebbi vasárnap be is szegődtenek szabóinasnak a céheknek szokások szerint, és már akkor tétettek is az előre való készületek, mert vendégeskedéssel szokott véghezmenni [FogE 87–9].

2. ünnepélyes látogatás; vizită solemnă; festlicher Besuch. *1657:* Az solennitasok után Erdélyben az fejedelem az új fejedelemasszonnyal béméne ... mindenütt nagy pompás vendégeskedések lévén [KemÖn. 64]. *1662:* Constandin Szatmárt vendégeskedése Minnyének halált hoz [SKr 522].

vendégeskedik 1. vendégségben van/vendégségbe jár; a fi oaspetele cuiva, a merge ca oaspete la cineva; Gast sein. *1653:* Báthori Gábornak ... Görgényben lakott a felesége, de ő maga szélyel az országban vendégeskedék, tánczola [ETA I, 104 NSz]. *1657:* az generálist Dóczit kézhez adták ... kit az atyám bé hozván, Fogarasban tartaték fogságban ... úgyhogy az atyám vadászni, vendégeskedni kihordozta [KemÖn. 35]. *1658/1799:* Feladván Szamosújvárát, benne vendégeskedének [Mv; EM XVIII. 452]. *1662:* Valóban vendégeskedem ugyan az fris, szép főasszonyokkal ... de igyekezem igen, számodra tartsam magamat [TML II, 236 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1664:* Ez elmult hétfőn együtt vendégeskedtek az három kapitány [TML III, 28 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1669:* Csemel uram ... nem tudom, hol vendégeskedik, noha bizony immár én is haza vendégeskedném, mert ... elég kedvem ellen töltöm itt üdőmöt [TML IV. 434 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1675:* it sokat vendegeskedet az Atyafiaival [Szénaverős KK; Told. 1a] | Az lengyel követ Bethlenben vendégeskedik [TML VII, 16 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1750:* egy ide valo gazdag Paraszt ember Attyámfiának komja lévén emlitet Boros Laszlo vra(m) ell jött azon Komjához, s harmad napig is együtt vendégeskedtek [Borsa K; Mk-Rh IV. XXIV. 262]. *1806:* Vasarnap volt ... elmentünk Benedekre ebédre, 6 oráig ot vendegeskedtünk játzodtunk [Dés; KMN 331]. *1848:* hogy vendégei a' tegnap nem lévén a' bocsun (!) a készületből melly meg maradt vendégeskednénk [Szentlélek Hsz; HSzjP].

2. eszik-iszik, mulatozik vkinél; a petrece în ospețe undeva; schmausen. *1625:* látta hogi vendegóskottenek [Kszeg; BfN]. *1639:* az Rabakkal harmad negjed napighis ejjel nappal ittak, vendegeskettek, hegedültek tanczoltak ittak [Mv; MvLt 291. 188b]. *1662:* a svékusok a mi táborunkra, a mieink meg oda az övékre jönek-mennek ... jól lakoznak, vendégeskednek vala [SKr 258]. *1672:* Ebül kezdett vala beszélleni az szekerek késedelme miatt, hogy az urak Erdélyben csak vendégeskednek s hegedültetik magokat [TML VI, 261 Baló László Teleki Mihályhoz Bakóból]. *1688:* Causa Székiensis ... egy Seres Gyurka nevü Jnas menten hazamhoz Jövén ... ött ijutt vendègeskedett ... vele [SzJk 229]. *1710:* Pekri uram penig ett, ivutt, vendégeskedett, táncolt vagy bolondoskodott [CsH 376]. *1732:* az Lakodalmasok bé mentek Unitarius Praedicator uramhoz, s ott vendégeskedtenek az égett boron [Hévíz NK; JHbT]. *1740:* egy egész éjtszaka hegedültette magát Vdvarbiro Vram, masokkal együtt Vendégeskedvén, ivutt, torbézolt [Kornislaka SzD; Ks 54/72]. *1763:* Én Mányika Juonnak tselekedeteit ... nem tudom ... a Hid véginél lakot Fogadossával[a] Taksa Mihailával igen szoros baráttságot tartott, edgyütt vendégeskedtek ettek ittak [Désfva KK; Mk V. VII/1. 46–7 Nyujtodi S. (66) lib. vall. – [a]A gubernátorénak]. *1784:* Azzal is szaporittatik az szegény Helységbéli adozo Népnek terheltetése, hogy az Birák, és Polgárok Erdö osztáskor, az közköltségnek fel vetésekor; Rectificatiokor ... az köz költségen élnek, esznek, isznak, és vendégeskednek [Torockó; TLev. 2/6. 2b]. *1803:* addig ettek, ittak, vendégeskedtek, és dorbézoltak egy nap 's egy éjczaka a' Toplitzai Emberek(ne)k erszényekre hogy a' költség 24 német forintra ment [Toplica MT; Born. XVc. 1/59 Sztojan Jakabutz (32) col. vall.]. *1823–1830:* a' Tzéhok szeretik kivált Fársángon vendégeskedni, de ekkor meg volt tiltva, hogy a' Czéh Kassájából ne vendégeskedjenek [FogEK 105].

3. másik nembeli személlyel szórakozik/lakomázik vki; a se distra/ospăta cu o persoană de sex diferit; mit einer geschlechtlich anderen Person schmausen. *1595:* eo kegme Biro vram mind az ket protoculomot kerestesse megh es p(ro)cedallion eo kegme az zerent, ez Rwdegh lezzegeo leginiek es leanzok feleolis. Ha penigh talaltatnek valaki oli gazda, ki effele zemelieknek zallast adna, es ot engedne coket vendegeskedni, vegere menuen az dolognak, az gazdat tiz forintal bwntessek [Kv; TanJk I/1. 268–9]. *1629:* Azoniom it volt Ura(m) ugimond Fekete Katonal, a nylva(n) valo beste hires kurua be gjüjti az latrokat azokkal vendegeskedik [Mv; MvLt 290. 173a]. *1639:* Ezt tudom, hogy az rabok éjjel-nappal ittak, dorbézlottak ott Kállainéval ... Ez az Molnár István is szinte úgy vendégeskedék velek [Mv; MvLt 291. 188a–191a]. *1640:* Ételét-italát láttam, s hallottam hogy gyakorta vendégeskedett affele hitvány aszszonynépekkel [Mv; MvLt 291. 233a–251a]. *1661:* azon vagyok teljes tehetségemmel, holnap meginduljak és ez jövö pénteken veled vendégeskedjem, azon éjszaka veled is háljak [TML II, 31 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1737:* Drabant Katatis hivátta egj estve az Strása mester maga szállására és ott Tanczoltanak s Vendegeskedtenek [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. *1739:* sokszor, sok hejeken egjmással csokolódtan(a)k, jádzottanak, vendégeskettenek [Dés; Jk]. *1740:* Juhos Anna sokat Vendégesskedet azon Zabráczki nevü szakácsal [Kük.; Mk-Rh IX. Vall.]. *1796:* (Ros Mária) Szeretöivel együtt vendégeskedtek engemet el igazitván a háztol [Déva; Ks 101].

vendégeskedő vendégségbe járó; care petrece în ospețe ...; eine Person, die Gast ist. *1677:* úgy látom, a vendégeskedö világ Kegyelmedet is elkapta; adja Isten jó egészségére Kegyelmednek az sok víg lakást [TML VII, 380 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

vendégfogadó 1. vendégfogadós; hangiu; Gastwirt. *1587:* Az lengiel vr fiakra keolteot volt az vendeg fogado miert hogi vrunk lowais ot voltak (!) ... – /27 [Kv; Szám. 3/XXX. 31 Seres István sp kezével]. *1590:* 13 octombris ... Attam Az Varos hazaban Lako Zabo Balasnak vendegfogadonak f. 25 [Kv; Szám. 4/XXI. 34 Kis István sp kezével]. *1611:* Kallai Janos az Vendeg fogado [Kv; TJk VII/2. 24]. *1614:* Acz Istúan Wendegfogado [Kv; TJk VII/2. 219]. *1621:* 24. Juny Vyhelj Marton erkezek Cassarol ejel Colosra sietue(n) Gubernator V(ram)hoz az Vendegfogado keolteot etere jtara kiert attam f – /7 [Kv; Szám. 15b/IX. 58].

2. szálló- és étkező hely, fogadó; han; Gasthof. *1657:* szállásért, lovaink gazdálkodásáért maga fizetvén meg az vendégfogadóban [KemÖn. 83]. *1710 k.:* Egyszer éjszaka kilenc óra felé bémászánk Rochester nevü városba ... Egy házhoz csak bé, az özvegy asszonyé volt, és noha vendégfogadó nem volt, mégis befogada [BÖn. 584]. *1727:* ezen Vendég fogadonál vámot az úton jároktol vesznek ez szerint[a] [Gorbó SzD; JHbK XXVI/13. 25. – [a]Köv. a fels.]. *1736:* Az 1687. esztendö elött olyan emberséges ország vala Erdély, hogy egy pénz nélkül keresztül mehettél volna rajta, mégis mind magad mind lovad jól lakhatott volna; nem vala hire az vendégfogadónak [MetTr 355]. *1740:* az Somlyora jaro ország uttya mellett vagjon edgj Vendég fogadoja [Egrespatak Sz; EHA]. *1755:* az az Rusz Danila miolta ide szarmazott ebbe az ide valo vendégfogadóba örökkétig afele ismeretlen Tolvoj emberekkel tartotta inkább baráttsagat ... hetekig meddig Lappongatta az aféle embereket a vendég fogadoba [Vajdasztiván MT; Told. 3a]. *1761:* Malmok, Vendegfogadok vagynak ... mitsoda Státusban menyi importantiajnak? [JHb LXVIII/2. 9 vk]. *1777:* a vendég fogadoban szálni szókót utazok Marhaja szamakra fel hagyatott Rét mellet [Kük.; JHbB T. 23]. *1782:* a Maros vizén tul, a Hajo járásánál az hol ... Vendég fogadojok vagyon [Nagylak AF; EHA]. *1815/1817:* A Vendég-fogadó ... vagyon a vár uttzába [Szu; EHA]. *1834:* Kolozsvár Sz. K. Várossa úgy nevezett Fejérló Vendég-fogadójának ... haszonbér' ideje ... kitelvén ... a' kiknek szándékjak lenne ... haszonbérbe kivenni ... kötelesek ... a' Város mostani Praetorialis házánál megjelenni [Kv; KLev. 4401 sz. városi nyomt.]. *1851:* Egy Oroszlán czimü vendégfogadó a' Curiával szembe [Erdősztgyörgy; TSb 34]. *1860:* a Hagónál levö nagy vendég fogadó [Aranyosgerend TA; EHA].

Szk: *Biazini ~. 1849:* a györsszekér reggel 4. órakor elinduland; hogj tehát minden esetre elindulhassak felvitt a' Biazini vendégfogadoba és ottan reggelig szállást rendeltetett számomra [Kv; Végr. Vall. 38] * *laszói ~. 1743:* a' Laszai Vendég fogadót rectificállyák [Laszó H; Ks 81. LXIII. 18]. *1756:* Laszoi vendég fogadoban distrahalhato borból, Palinkából, zabból, szénából egész esztendöben prosperalhatni Rf 150 [Déva; Ks 101] * *miriszlói ~. 1662:* az ifjúság ... az alumniában számosabban is lakhantnának, ugyan számos és jövedelmes szép jószágokat is szép majorkodó helyekkel, a miriszlói vendégfogadóval örökös jussal rendelt és fordított vala hozzája [SKr 34–5].

3. kocsma; circiumă; Kneipe. *1727:* az Falu mellett ... Vendég fogado (: vagy Korcsoma ház :) vagjon [Csákigorbó

SzD; JHbK XXVI. 13. 25]. *1748:* a' Vendég fogadóban egy hordó bor ă Kortsomán fel akadott vala, s ott veszett [F. karácsonfva KK; Told. 56]. *1755:* én a vendégfogadoba mentem egy kis Palyinkát innya [K; Told. 3a]. *1771:* Most a Nyáron is hallottam Kováts Josef János Uram Vendég fogadojab(an) Vasárnapokon mikor mentem a Templomban, Muzsikálást és ujjongattak ottan [Dés; DLt 321. 13b Fr. Imbrefi alias Szöts (52) vall.]. *1772:* az annyiszer fellyebb emlitett Udvarhazhoz kortsomárolo helly vagy is vendég fogado vagyon [Szászfenes K; BMúz. Mikes conscr.]. *1796:* a Törvény szerint a Falub(an) is a körül a Határ széllekig Vendég fogadoja egy Mlgs Poss(ess)or Urnak se légyen, mivel ... a Mlgs Exp(onens) Ur ... Tisztyei is a Falub(an) s Falu mellet Vendég Fogadokat állitottak fel, s annál fogva hogy el bomlott a régi Limita(ti)o magok okozták [Adámos KK; JHb XIX/55].

Szk: *fejérdi ~. 1766:* Berki László ... a fejérdi vendégfogadóba bement más muzsikásokkal, megrészegedvén öszvevesztek s az úton főbe kollantották a többiek [RettE 204–5].

◊ **Hn.** *1640:* Vendegfogadó [Gyalu K; GyU 56]. *1748:* A Vendégfogado felet Völgye Patakán (sz) [Koronka MT; EHA]. *XVIII. sz. közepe:* a Vendég fogadonál (sz) [Sárvásár K; KHn 132]. *1754:* a' Falun felyül a' Vendég fogado mellett [Fejérd K; EHA]. *1758:* A' Vendég Fogadoval által ellenb(en) (sz) [M.kiskapus K; EHA]. *1759:* A Vendég Fogadón fellyül [Mv; MvHn]. *1773:* Az Vendég Fogadonál (sz) [Mezőveresegyháza SzD; EHA]. *1781:* vendég fagado [MT; BfR].

4. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vendégfogadónak való; potrivit/corespunzător pentru han; für Gasthof entsprechendes Bodenstück. *1732:* Vészfő nevü hellyen Vendeg fogado helly [Csomafva Cs; EHA]

vendégfogadóház 1. vendégfogadó; han; Gasthaus. *1587:* Az elseo vendeg fogado haznak az konyhaia meg tapogatasara maszlasara maszlo agiag hozasra keolteót az Gergelj deak – /60 [Kv; Szám. 3/XXX. 33 Seres István sp kezével]. *1588:* 16. 9br(is) Veottem ... az Vendegh fogado hazhoz 51. dezkat ... f. 5 d. 20 [Kv; Szám. 4/I. 42]. *1590:* Megh ertettek varassul eo kegmeok Biro vram panazzabol mynemeó puztassagba legien az wendegh fogado haz kj miat feleo hogy twz myat Nagy wezedelem ne keowetkezzek egez varasul reank wegeztek azert hogy Istallot iot rakassanak epittessenek keobeol es egieb zwkseges helieket megh epittessenek [Kv; TanJk I/1. 133]. *1593:* die 26 augusti 8 zeker agiagat witettem az wendeg foado hazhoz hogy az keozebseo zobatt meg tapozak ... d 64 | fazakas Ambrus Czinalt az wendeg fogado haznal ket kemenczet adot hozzaia ... 68 kailhat 1 d 2 f 1 d 36 [Kv; Szám. 5/XXI. 25, 66]. *1640:* Tot Mihaly egy hazas fiaual ... Most maga az Vendeg fogado haznal Gazda [Gyalu K; GyU] | Az mely szanto feöldek ennek elötte uoltanak az vendegh fogado hazhoz, ugy mint harom fordulora, azok mostan szaporodtanak [F; UF I, 698–9]. *1662:* a pataki praefectus, Debreczeni Tamás ... fundálásából a Berettyó parton egy derekas vendégfogadóház, az elött egy három kerékre forgó fomalom ... építtettek vala [SKr 200]. *1727:* Vagyon az Nemes Varosnak a két hid között egy vendeg fogado Háza [Dés; EHA]. *1729:* Ne(m)es Varos Vendeg fogado Hazánál [Dés; Jk]. *1738:* Az Libáncson erigáltatot, és elpusztult vendeg fogado ház(na)k helye [Nagyernye MT; EHA]. *1782:* építtetett ... eö Excellentiaja egy Vendég fogado Házatis [Dombó KK; JHb XIX/22].

Szk: *~ taksa. 1730:* Percipiáltam ... Kőzép Utzai vendegfogadohaz Taxát Szakács Tamástol f 25 [Kv; Szám. 56/XIX. 3] * *város ~a. 1725:* Város Vendég fogado háza [Kv; Szám. 54/I. 62].

2. kocsmaház; cîrciumă; Kneipe. *1730:* vulgo Borcul (!) Bogátuluj mellett lévö Korcsoma vogj Vendég fogado háznál az melly darab kaszállo vagjon in vicinitatib(us) ab una a Szebenbe menö Ország uttya [O.bogát AF; EHA]. *1784:* A Vendég Fogado Ház ... a' melly alatt Bor pálinka és egyéb korcsmárolható italok tarto hellye vagy Föld pintze is vagyon [Burjánosóbuda K; JHbK LX/18. 22].

Szk: *város ~a. 1729:* (A) Város Vendeg fogado Házánál esztendö el fojása alatt Hadnagj Atyankfia eö kglme jo borokat arultatván az seprönek felit el venni s maga Usussára forditani Concludaltuk [Dés; Jk 385a].

vendégfogadós 1. vendégfogadót működtető személy; hangiu; Gastwirt. *1732:* a Vendég fogadós házában ... a Cserepes helyett valo Kementze sövényből font ... Innet ki jövén mennek bé a Vendégek számára valo jo tágas házb(an) [Dál K/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1753:* Mind a' két fél igyekezzék olly Vendég fogadosokat tartani, a' kik ... egymás Fogadójának statussát detractáló Szókkal ne illessék, hogy ez által a' Szállok egyiktől vagy a' másiktól el ne idegenittessenek [DobLev. I/299. 2a gub.]. *1767:* szavaimra a' régi Vendég fogados felesége azt felele, hogj azért nem ül utánnunk mert pénzt száraszt[a] [Abosfva KK; Ks 4 Popa Aniszie provide Kapolnan Iuon cons. (30) vall. – [a]A tiszttartó]. *1779:* tanácskozni kezdenek az apácák, mint kellessék vele cselekedni, hogy híre ne menjen a klastromjoknak s magoknak, s azt találják fel, hogy ott közel lévő gyermektelen gazdag vendégfogadósnak tegyék az ablakára[a] | az apácák ... reáküldenek a vendégfogadósra s kéretik tőle[b] [RettE 406, 407. – [a–b]A gyermeket].

Szk: *gorbói ~. 1755:* a Gorbai vendég fogadós kérdezte völna tőllek [K; Told. 3a] * *tövisi ~. 1747:* Kis antalfi Jutka ... edgj Tövissi Vendég fogadosnak ládáját fel vervén penzit el lopta [Torda; TJkT III. 127].

2. kocsmáros; cîrciumar; Schankwirt. **Szk:** *tótfalusi ~. 1763:* Kornis Sigmond Vr ö Nagysága ... Doboka Vár(me)gyei Totfalusi Kortsomarassáért avagy Vendegfagadossáért Vjvárasi Josefért ... Lőnek kezesek[a] [Ks 25/VI. – [a]Köv. a nevek fels.].

vendégfogadósné a vendégfogadós felesége; hangiță; Wirtsfrau. *1747:* láttam két katonát, kik is Házomhoz magok szabadoson minden kérelem nélkűl bészállának, bé szálván az Vásárban ki menének, ottan ... az Monostor szegi vendég fogadosnéval Máriával ... édgyütt az Piaczon jövének [Kiskájon SzD; Ks 27/XVII].

vendéghaj álhaj, hajpótlék; perucă; Perücke. *1823–1830:* Nemrég kezdettek elöl az homlokra sokan vendéghajakat is kötözni, mely holmi felkondorított részekböl áll és snekli, vukli, bukli neve vagyon ... olyan fodorításai vagynak, mint a régi parókáknak voltak [FogE 68]. *1841:* Két vendég haj bé fonva aszszonyi vagy Leányi egy Zacskoba [DLt 466].

vendégház 1. vendégszoba; cameră de oaspeți; Gastzimmer. *1747:* Egér fogó láda melly ez elött volt a Vendég Házba [Borsa K; Told. 24]. *1750:* Mgos Folti Maria Asz-

szony, mind a régieket renováltotván, mind pedig mas ujjab vendég, cseléd, Sütő házokat és konyhát ... erigaltatott [Déva; BK ad nro 144 Mich. Somlyai (50) ns vall.]. *1753:* avadag folyó gerendás hítván deszkákkal meg padoltatott ... Vendég ház [Veresegyháza AF; Told. 18]. *1766:* (A) vendég házb(an) vagyon két ember(ne)k valo nagy ágy nro 1 ugyan más ki vono Agy nro 1 [Déva; Ks 76. IX. 16]. *1773:* Alkuttam meg Arapatakán B. Josika Maria Aszszanyal ... hogy az Régi házak(na)k Fundamentomán szükséges Hazakat ... el készittem, Ugy mint egy ebédlő Házat, egy Napali Házat, egy Hálo Házat egy Leányak Házát ... egy Vendég Házatt, egy Palatát [BLt 11]. *1823:* a ~ b Elő=szoba vagy Tseléd=Ház c Gyermekek=háza d Kamara e Vendég=Ház f Nappali Ház g Háló=Szoba h Ferdő=Ház[a] [Borszék Cs; LLt. – [a]Egy ház alaprajzához csatolva]. *1841:* A' Vendég házban ... egy rosz pléh kementze [Egeres K; Ks 89].

2. vendégek elszállásolására szolgáló épület; clădire pentru oaspeţi; Gasthaus. *1633:* Mys segitettu(n)k eo kegnek clakaban io Akaratunkböl (!) az vendeg haz es Malom Epitesbenys segittettunk eo kegnek [A.omána F; Szád. Aldia Lycza (40) judex vall.]. *1720:* Vagjon ... edgj más hátán két rendbeli kö ház ... az felső ház Vendegh Háznak, az allya pedig rab tarto Háznak rendeltetett [Szurduk SzD; JHb XXVI/12]. *1755:* Az Vendég házaknak Kömivest fagattam ... ha meg vakaja (!) s meszeli igj 130 Mforintakat kér [Szentmargita SzD; Ks 18/CII Kosa Sigmond tt nyil.]. *1796:* a fel épittetett házok ... romladozni kezdettek ... az édgjik vendeg ház tsak nem lakhatatlan volt [Szentgothárd SzD; WassLt]. *1813:* Vendég Ház Kamarájában Meg rongyolot fejér Tálas Nro 1 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1847:* ezen kért Délfelőlli végiben van egy vendégház [F.árpás F; TSb 46 üveghuta lelt.].

vendégházbeli vendégszobában levő; din camera de oaspeţi; aus dem Gästezimmer, im Gästezimmer befindlich. *1837:* Benedeken az vendég házban rakott asztal az obeliscussal ... vendég házbéli Secreter [Szentbenedek SzD; Ks 88/13].

vendéghéjazat tetőtoldás; prelungire de acoperiş; Dachzusatz. *1597:* Var Gergely ... wallia ... mosta(n) az chiatorna kewllieb wagion wetwe s az pincze thorok felet egy vendegh heazat vagion chinalwa(n) hogi az viz rea ne mennye(n) [Kv; TJk VI/1. 80].

vendéghíd ? póthíd; pod suplimentar; zusätzliche Brücke. *1852:* a' Nagy Szamos ágáni vendég Hidrol sár takaritott Czigányok [DLt 1427].

vendégkaplyú póthajtókás; cu manşetă/bandă suplimentară; mit zusätzlichem Aufschlag | dupla hajtókás; cu manşetă/bandă dublă; mit Doppelaufschlag. *1820:* Englische vixes sárga vendég kaplyu, vagy hajtokáju csizmába [DLt nyomt. kl].

vendégkerék pótkerék; roată de rezervă; Ersatzrad. *1748:* Béres Szekerek ... Nro 6 ... Vendeg kerekek Nro 2 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12].

vendégküllő pótküllő; spiţă de rezervă; Ersatzspeiche. *1844:* 1 külő 5 falfa 1„5 ... Egy vendég külöt „12" [Kv; Pk 6. – "Fels.-ból kiemelve]. *1845:* 1 Külö 5 falfa ... Egy Rudtö ... Egy vendég Külö [Kv; Pk 6].

vendéglés l. vendégelés

vendéglő 1. vendéglős; proprietar de restaurant; Gastwirt. *1844:* Az irós vajat tegnap és ma, Vendéglőtől Vendéglőhez; Czukrászokhoz, 'Semlésekhez hordoztatta Anyám, de az eladhatásra nincs ispeculatio [Kv; Pk 7].

2. vendéglátó hely, étterem; restaurant; Restaurant. *1849:* Kelemen Béni sem élhetett levegövel, hanem ... az általa az érdekelt vendéglőből ... hordatott kosztból [Kv; Végr. Vall. 35]. *1851:* Meggyőződtem arrol, hogy itten vendéglőkben és közönséges házaknál Hazardjátékok erössen üzetnek [DLt 80]. *1880:* Szegény Indaliról hallottam, hogy az utóbbi időben szörnyen el volt esve: az is megesett, hogy vendéglőből már kiutasitották [PLev. 75 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

Szk: *Biazini* ~. *1849:* Kelemen Béni utositotta is a nőt Kolosvártt a' Biazini vendéglőbe mint nagy cseléd szerző piaczra [Kv; Végr. Vall. 28] * *kaszinói* ~. *1849:* kosztot az Uri Kaszinoi vendéglőből hordattunk [Kv; Végr. Vall. 15].

vendéglőné vendéglősnő; proprietară de restaurant; Wirtin. *1849:* Krizsán Máriskót ... elfogja látni élelmezéssel is ... a gróf Teleki János házábani ... vendéglőnőnél | Krizsán Márisko ... eltávozott tehát Szebenbe – eltávozta után megjelenik előttem a most érintett vendéglőné és panaszolja Krisán Maria neki koszt árával adós [Kv; Végr. Vall. 4].

vendéglőnő vendéglősnő; proprietară de restaurant; Wirtin. *1849:* a gróf Teleki János házánáli vendéglőnő, úgy a Vendler Béninek panaszkodott az iránt, hogy a nő nekiek adóssok maradott [Kv; Végr. Vall. 36].

vendéglős proprietar de restaurant; Gastwirt. *1860:* halt meg Tokai Sándor mészáros és vendéglős 42 éves korában forrólázban [Dés; RHAk 111]. *1866:* most fizetni kell a' vendéglösnek, ki a' sináti ebédet adta [Gyalu K; RAk 115].

vendéglősné soţia proprietarului de restaurant; Frau des Gastwirtes. *1859:* nagy nyomoruságba, nagy szükségbe vagyok most is ... a' mult fél-honapba egy jo szivü vendéglösné szánakodásbol íngyen adott kosztot [Mv; DE 2].

vendégpárna ? pótpárna; pernă suplimentară; Ersatzkissen. *1852:* Egy fajin és két vendég párna [Görgénysztimre MT; Born. F. VIIIb br. Bornemisza család lelt.].

vendégpipaszár ? pótpipaszár; ţeavă de lulea suplimentară/de rezervă; Ersatzpfeifenrohr. *1843:* tiz vendég pipa szár [Bonchida K; Told. 19].

vendégség 1. vendégeskedés; ospăţ, petrecere cu masă mare; Gastmahl. *1597:* Ebben az wendigsigben weset el egy io Abroszom Megh irt wolna tobbet f 1 d 50 [Kv; Szám. 7/XIV. 20a Massas Thamás sp kezével]. *1609:* Egerbegy ... az feiedelem vendegsegere borniütt ... attak N 1 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1657:* Ez Szomolyánban az vendégség alatt rajtam ily tréfa esék, hogy igen jó egy bokor vidra kesztyümet ellopák | Várjad csendesen, mert elközelít az idö, melyben eleget ehetel az szolgálatnak vendégségében [KemÖn. 49, 200]. *1662:* Mellyen az egész udvar népe nagyon nevetkezett, hogy az bolond által az vendégségért való köszönetet olly közreosztaná [SKr 212]. *1666:* Szrini uram ... Bocskai

uramhoz is … eligérkezett volt vendégségben [TML III, 560 Ebeny István Teleki Mihályhoz]. *1670:* én bizony az vendégséget s itt való lakásomat ezután is a közjóért örömest cselekszem [TML V, 108 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1681:* ha mikor à Földes Vrnak kivalképpen valo rend kivül valo expensajanak kellene lenni (: hazasodas, kereszteltetés, egyeb rend kivül valo vendeghségh :) illyenkor ha mit eő reajokis limitalnak, supportalni es administralni tartoz(na)k [VhU 69]. *1736:* a régi magyaroknál, nem az köz, hanem az uri és forendeknél nem csak az lakodalmokban, hanem vendégségékben is, kedves tánczok tudniillik az egerestánc és gyertyás táncz [MetTr 331]. *1823–1830:* Midőn valami vendégség alkalmatosságával többet ivott volna … a mutatóujját elvágta [FogE 58].

Szk: *~be/~re hív. 1618:* Vendégségbe híván az szolgámot és megrészegítvén, mit nem vehet ki az cautas ember az részeg emberből [BTN² 161]. *1633:* Batiam is Somosdi Mihalt mi hozzank hitta vala vendégségben [Mv; MvLt 290. 134b]. *1761:* Idósb Nemes Toth Vonul a Besztertze Vidéki Pláji Unitus Popát a maga házahoz hivta vendégségre [Kiskaján SzD; BK. Boka Togyer (32) jb vall.]. *1775:* nagj Bálokot tsinált, Urakot hivutt vendégségben [Vadad MT; VK] * *~be hivat. 1667:* Zolyomi uram vendégségben hivatta vala Alsó uramot s Inczédi uramot; valóban meg is vendéglette vala, nem tudták, mint jöttek el [TML IV, 192 Nemes János Teleki Mihályhoz] * *~be invitál. 1657:* Tristein invitála másnapra tíz órára vendégségben, s én is elígérkezém; azután Botytyáni Ádám is invitála, kitől megmentem magamat, hogy már amoda igírkeztem légyen [KemÖn. 116] * *~be jön. 1592:* 8 Die Decem(bris) Jutanak az Teòreòkeòk … Miert hog' eő magok 22 ketten voltak zwnetlen vyab vyab vendegh ieòt hozzayok vendegsegbe [Kv; Szám. 5/XIV. 181 Eppel Péter sp kezével]. *1619:* az én uram[a] oly ember és oly fejedelem, hogy ha vendégségbe jő nagyságod, meg is tud vendégleni [BTN² 260. – [a]Bethlen Gábor] * *~be/~re megy. 1669:* az úr parancsolatjára nézve örömest elmegyek vala én is a vendégségben [TML IV, 558 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1678:* Hallom, hogy Kgld Fogarasban vendégségben ment volt [TML VIII, 129 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1704:* Ma én a tegnapi jóllakástól rosszul lévén az Haller uram vendégségébe el nem akarok vala menni [WIN I, 231]. *1736:* Az magyar hintónak az hátulsó bakjára nagy öreg … ládát tettenek, abban kivált ha pompás vendégségre vagy lakodalomban mentenek úr, asszony köntöseit … mind bérakták [MetTr 368–9] * *~ben van. 1570:* Zenth Lazlay Gergel ezt vallya hogy mykor Soppronbol Eotthwes Lwkach ez varasba Jeot volt … volt eois az haznal vendegzegbe (!) egy aztalnal velek [Kv; TJk III/2. 85]. *1618:* 15die voltunk vendégségbe Markó vajda urammal … az római császár continuus oratoránál és igen kedvesen tarta [BTN² 147]. *1631:* eccer is vendégségben valánk, ő elébb hazament énnálamnál [Mv; MvLt 290. 237a–240a]. *1777:* Bélgyan vonullynál vendegségben voltanak az Papok [Lúdvég K; KLev. Ratz Szimion (24) jb vall.].

2. vendéglátás; ospitalitate; Gastfreundschaft. *1585:* Byro vram esmet kwlde Kolosra az feyedele(m)hez az vendegseg felöl [Kv; Szám. 3/XXII. 19]. *1587:* Meeszet hordottanak rowasra kit az vendegseg vtan fiszettem meg f. 6 [Kv; Szám. 3/XXX. 36 Seres István sp kezével]. *1596:* Jdegen vendegsegre es ayandokra tt f 38 d 36 [Kv; Szám. 6/XXIX. 181 Bachi Tamás sp kezével]. *1657:* Akkor vötte eszében az hízelkedő asszonyember szavainak s vendégségeinek gyümölcsét Illyéházi és emberei is, mikor az álomból felrázták, s így ő rajta onnan kiadván, az vár asszonyostól, hűségestől tőlünk elesék [KemÖn. 232]. *1662:* a fejedelmet Ecsedbe magához hítta vala és napestig való szörnyű lövetéssel vele nagy fejedelmi vendégséget tartott vala [SKr 283]. *1679:* Vendeghseghez valo, fedeles fa kupa nro 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 17]. *1684:* <H>a céh házában még az vendégség tart, ha a szükség kévánnya, tartozzék egy ifju mester fenn szolgálni [DFaz. 12]. *1705:* a szebeni piac most a vendégséghez oly alkalmatlan, hogy eddig vad, madár s egyéb afféle minden igaz elég volt … de most afféléit semmit nem kaphattunk [WIN I, 409].

3. megvendégelés; ospătare; Bewirtung. *1585:* telyk az hus az ky az vendegsegre el költ az 3 nap f. 14. d. 91 [Kv; Szám. 3/XXII. 81]. *1592:* Az vendegsegh napian az talak Eòrzesere hittuk vala Kadar Mihalt es Chizar ferenczet … az Nap es Masod Nap keòlteòttunk etelwnkre vasarbirakra, az zolgakkal egietemben f 0 d 56 [Kv; Szám. 5/XIV. 134 Eppel Péter sp kezével]. *1598:* Symon Grof wendigsigihez walo keolchig Vacorara [Kv; Szám. 7/XVIII. 11–2 Massass Thamás sp kezével]. *1657:* Volt is pedig olyan gyanó, hogy Kamuti Farkas … felesége az akkori vendégségben adatott volna bé ételben avagy italban ártalmas eszközt, és az causálta volna az nyavalyát [KemÖn. 38]. *1662:* jó ló avagy egy jó vendégség a népnek külső, belső épületinél elejtül fogva nagyobbnak tartatván [SKr 348]. *1679:* Felmenvén a császár udvarában … meg is vendéglett s az vendégség közben, mivel csak ketten ettünk, sokat is beszéllett velem [TML VIII, 554 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1705:* Vendégség pedig nem volt, hanem az atyafiakban volt egynéhány ebéden velünk, a többi eloszlának (!) [WIN I, 553]. *1736:* Az régi magyarok az keresztelőt is nagy pompával, vendégséggel vitték véghez … noha az közel sem ment olyan pompával véghez, mint az lakodalom [MetTr 393]. *1778:* Gyulai Sámuel … Sámuel napját celebrálta nagy vendégséggel [RettE 391]. *1806:* Délután vendégség volt nálunk a Mamáék tetzésére örőmmel othon korhelkedtünk a tálok körűl [KMN 310].

Szk: *lakodalmi ~. 1781:* Szokásé az itt ebbe a Helységbe, hogy ha szintén Legény s Leány részéről egy háznál esikis meg a Lakadalmi vendégség de ugyan csak mind a két részről egyaránt költenek [TA; Bosla].

4. mulatság, eszem-iszom; petrecere, chef mare; Schmaus. *1636:* Az régi Pogányokot tudgyuk, hogy az fris vendégségekben, s kazdag lakodalmokban, az hegedű, lant, és egyéb kintorna mellett … Vri eleiknek ditséretes viselt dolgaikat éneklettek légyen [ÖGr 8]. *1735:* Tudom azt hogj mikor az Urffi a Collegiumban lakott azon alkalmatossággal sokszor voltanak vendégségek, vigasságok, tánczolások … es majd mindennap vittenek magokkal le ebedre s vatsorára ket s három Deakot, a kikkel is bőven ittanak ettenek s neha tántzoltanak [Szakatura SzD; TKI]. *1739:* parancsoljuk kegyelmeteknek … vendégség, táncz, musika absolute tiltassék meg, nem lévén a mostani időhöz[a] való [SzO VII, 399 gub. – [a]A böjt szigorú megtartásához]. *1740:* Kornis Sigmond eő Nagának … Udvarbirája … Vendégseget, Vigasságot, tánczot üzötte gyakran az Vdvarban és kikkel? [BSz; Ks 54/72 vk]. *1750:* Bendris György … jo Sipos afféle vendégségekben gyakran el hivják Sipolni [A.répa/Liget MT; Ks]. *1767:* Az En házomnál Lévén az utrizált időben a Magyar Legények vendégségében oda jöve Telegucza Juvon … kiis nem egyebért, hanem Garáználkodni valo szándékkol jött vala ada [Bethlensztmiklós KK; BK].

Szk: *~ben tölti idejét. 1710:* az erdélyi hazafiaiból álló

nagy urak ... egymást üldözik, vesztik, vagy vendégségben, részegségben töltik haszontalan idejeket [CsH 60] * *~et csap. 1760 k.:* Grohoton in Dominica Mare (!) az templom előt egyben gyülven Nemely Grohoti emberek és vendégséget tsapvan nem hogy az Isteni szolgalatra jelentek volna meg hanem ottan tobzodozvan tantzolvan Tonyateki (!) Tona Petrunak Sipjat Petrutz Gyurs el rontotta [H; Ks 62/6] * *~et csinál. 1704:* ma lévén a jesuitáknak nagy innepek, Xaverius napja, vendégséget csináltanak [WIN I, 297]. *1705:* Naláczi Lajos uram is holnap vendégséget csinál [WIN I, 521]. *1783:* egy néhányszor Legénjekül vendégséget csináltunk volt az emlitett Karácsonyi Innepeket [Kissáros KK; JHb XX/8. 21] * *~et csip. 1839:* Miklos nap előtti estve nagy vendégséget csíptünk ... mily vígság kőzt töltőttük azon kedves estét, képzelheti abból, hogy ötön a' Miklos egészségéért egy Üveg Sánfánert (!), és égy más üveg Simény bort, utolso cseppig megittunk [Kv; Pk 7] * *~et üt. 1742:* A' féle Instellatiokor itten jo vendégséget szoktak ütni az Ispányok [Méra K; AggmLt C. 12]. *1814:* Bécsbe nagy Congressus volt ... Budárais le jöttek, és ott nagy vendégséget ütőttek [KMN 275] * *fejedelmi ~. 1662:* a fejedelem nevével Lónyai Zsigmond ... replicálván, tévén választ császár commissáriusa beszédére, melly resignátiót követett vala nagy fejedelmi vendégség [SKr 286].

5. vendégsereg; mulţime de oaspeţi, ospeţime; Gästeschar. *1668:* Irigylem Kegyelmednek szebeni víg lakását, noha az öreg atyafi halva feküvén, alig hihettem, az nagy szomorúság miatt kiteljék az vendégség, de az mint hallom, semmi híja nem volt [TML IV, 290 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

6. *vall.* szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *lelki ~* áldozás, úrvacsoravétel; cuminecătură (la protestanţi); Abendmahl empfangen. *1710 k.:* Az Ur vacsoráját az augustana és helvetica confessio egyaránt hiszi, hogy nem testi, hanem lelki vendégséggel, hittel, lélekkel, nem foggal, szájjal veszi, eszi a Krisztusnak testét, igazságát, érdemét [BÖn. 480].

vendégségecske *kics* kisebbfajta megvendégelés; petrecere modestă; kleines Gastmahl. **Szk:** *~t csinál. 1697:* Anno 1697 Die 7 January Egy Vendegsegetskét csinalvan az B: Céh ... költöttünk el borral együtt fl 15 d 64 [Kv; ACJk 81].

vendégségül vendégséget rendezvén; organizînd un ospăţ; Gastmahl organisierend. *1699:* Allot bé az Becsületes Céhban Mészárlás(na)k megh tanolására ... Kolosi Hajos Mihaly Ur(am) fia Hajos Mihaly Halász alias Poss István Ur(am)hoz három forintot le tévének. Collátiojatis megh atta vendégségül tisztességesen [Kv; MészCLev.].

vendégsóvágó idegen, nem céhbeli sóbányász; coicănaş care nu era membru al breslei; fremder Salzbergwerksarbeiter. *1710 k.:* egynéhány, a városhoz, amint mondották, engedetlen vendég sóvágónak a város végén künn levő egynéhány kalyibáját, hurubáját elhányta, rontotta [BÖn. 106].

vendégszéna ? szénapótlék; supliment de fîn; zusätzliches Heu. *1824:* az Uraság Erdejéröl szabad Lignatio is engedtetik*, ugy egy szekér Vendég széna is adatik [Bréte SzD; SzConser. – *A papnak].

vendégszerető vendéget szívesen látó; ospitalier, care primeşte bucuros oaspeţi; gastfreundlich. *1880:* Kóboroltam a havasok között ... vendég szerető székely falucskában s ronda vityillókban [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vendégszoba (fogadóban/kocsmában) vendégek elszállásolására szolgáló szoba; cameră la han/hotel; Gästezimmer. *1838/1839:* A' vendég szobába ... egy ablak horog hibázik [Péterlaka MT; TGsz 18]. *1842:* ez a' Korcsoma Ház, áll az Ivo házbol és égy vendég szobábol [F.árpás F; TSb 51]. *1849:* A nagy vendég fogado ... két vendég szobákkal ki pavimentumozva [Somkerék SzD; Ks 73/55].

vendégtartás vendégség rendezése; organizarea unui ospăţ; Organisierung eines Gastmahls. *1784:* Grof Toldalagi Lászlo Ur ő Nga ... MVásárhelyi Nemes Udvar házának Felső Tractusában, az Uttza felőll való nagy Palotáját ... adja által ... Fridrich Novák ő Kegyelmének és Feleségének oly véggel, és tzéllal; hogy ő Kegyelmek ezekben Tractirsággal, Vendég tartással, Bálok adásával, Biliárdozással, Kávézással ... kereskedhessenek [Mv; Told. 16/87].

vendégtükör '?' *1849:* Két Vendég tükör fiokkal és égy égy kisebb kerek lábon diofa mind égyik [Széplak KK; SLt 17].

vendégül vendégként; ca oaspete; als Gast. *1896:* Kovács Ferenc Plébános apát volt Szt.-Imrén 2 esztendőn át a trónörökös vendégeül [PLev. 185 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vendégzseb ? hamis zseb; buzunar fals; falsche (Hosen) tasche. *1788:* Két pár vendég 'seb galand rajta [Mv; TSb 47].

vendégzsilip pótzsilip; stavilă suplimentară; Ersatzschleuse. *1772:* Mivel a Zápor tartotol fogva a tágos nagy Silip mind addig mig a viz a kerekek alá apro silipekre osztatnak (!) igen szoros és erőssen Eszák felól valo részre van vive, s a felett vendeg Silipnak a szájanak tàgosabnak kéne lenni, de a Torka vagyis felsó része, tsak három arasz és három ujj, ezen hibát kevés munkával Lehet meg igazittani [KK; JHb LXVII/2. 390].

vendekta szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ját üzi* bosszúját tölti; a se răzbuna; Rache ausüben. *1765:* ki vont fegyverrel az Inctusokat vendectajat kevánván üzni*, aggrediálta megis sebhette, csonkitotta, vért ivutt s ugj esett rajta à verés [Torda; TJkT V. 256. – *Morvai János].

vendel, vendely 1. láda; ladă; Kasten. *1573:* Margit Sarga gërgy leania, Margit Bestercey varga Bartos leania azt valliak hogi mykor az Takachnetwl ely akarna Menny az eo zolgaloia ky vele perel, fely Nitia eo elëttek vendelet es Mond lassatok hogi en semmit ely nem vyzek az gazdaya (!) Marhaiaba, eok lattak hogi Nem volt egeb valamy viselt feier Rwhanal [Kv; TJk III/3. 135]. *1582:* Müler Potentiana R(e)l(i)eta ... Pauli Bwzer fassa est Kinczies Kalmanne leowe en hozzam hog Keodmen Janosnetol Az Angalit* Neweo leannak vendelyet es marhachkayat megh kernem ... Elys ment es kerte a Leany vendelet es marhayat [Kv; TJk IV/1. 3. – *A bevezető formulában: Fassiones pro parte honestae puellae Angalethae, a Ludweg]. *1586:* Margit Soo Istwanne vallia hogy mikor ez orsolia Nalla(m) volna leowe oda Masas Peterne, es az leany vendelet fel Nita, Es ot egy Egher eotte Sahos ruhat talala megh ... es ennel egiebet

ladaiaba(n) Ne(m) talala a' Io Azzony [Kv; TJk IV/1. 571]. *1595:* en teóle(m) kylde nagy Keleme(n)ne egy vendelt Agoston Balinthni Ala vyt ... latam hogy gyolch ingek Valanak ben(n)e s egy akaztalo [UszT 10/14]. *1628:* Egy kis wres Ladaban Valami Leuelek ... Egy kis Vendely teli Patkoual szeggel [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13].

2. bödönféle edény, amelyben (többnyire) élelmiszert tartanak/szállítanak; putină; Fässchen. *1592:* ueöttem egi vendelt az meliben elest hordoznak f 0 d 25 [Kv; Szám. 5/XIV. 133 Eppel Péter sp kezével]. *1595:* egy ejel zentkiraljrul Jeott uala be soért, hozott úala az eocheúel Borbaraúal esmet egy vendelt lakat uala rajta ... ezt kochiúal fogta úala oda hoznj. Affelett volt ket gjapiú lepedeóis, mellyekbe az elézeri Vendelt takartak volt [UszT 10/14]. *1669:* Egy cseberben s ket vendelyben aszu rosa [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1673:* Aszu hal egi vendelben [Fog.; Törzs]. *1686:* Apor István ura(m) 26. May ad(mini)stralta harnyicza egj vendelyben nö 23 [UtI]. *1738:* Kett ujj vendely 2 Kétt Csere kusdeg atalag nro 2 [Gysz; LLt]. *1740:* Találtatott egy zárotlan Szúszek is ... Egy vendély ... Egy véka, melyben vagyon egy üres ládátska [Hermány Br; ApLt 5 Apor Péterné inv.]. *1744:* Vendély Nro 3 Desa Nro 4 Légely Nro 4 [LLt 181. B].

Szk: *abroncsos ~. 1656:* egy abronczos ures vendel [Fog.; UF II, 113] * *élésnek való ~. 1592:* 1 kuchi Lada. 1 Elesnek valo vendely [Kv; Szám. 5/XIV. 188 Eppel Péter sp kezével] * *halhordó ~. 1744:* Hal hordo hoszszu Vendély [Buza SzD; LLt 181. B] * *hosszúkó ~. 1753:* Hoszszuko vendely No 1 abban kerti borso [Buza SzD; LLt] * *hosszú ~ → halhordó ~* * *kerekded ~. 1681:* Fejervarra ... Egy Vendelyben Habarnyicza egy altalagb(an) Hering ... ket kis kerekded Vendelyb(en) Viza ikra [UtI] * *kis ~. 1755:* Fatál 1 Nagy vendely 1 mosogato Cseber 1 Kis vendely 1 [Buza SzD; LLt] * *nagy ~ → kis ~.*

vendelyecske *kics* kis bödönszerű faedény; putinică; Holzfässchen. *1768:* Vagyon négy tseber edigyik (!) nagyobbatska és egy vendejetske [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116].

vendelyke *kics* amennyi egy (élelmiszerszállító) kis bödönszerű faedénybe belefér; cît încape într-o putinică; Fässchen als Massstab. *1677:* Egy vendelyke retketis küldettem Kglmes Aszszonyom [Balázsfva AF; UtI].

vendíció eladás; vînzare; Verkauf. *1592/1594:* Mierthog az Actor az haznak venditioianak à tempore venditionis kinek vagyon 16. eztendeye nem contradicalt, p(rae)criptiois teolt benne, Azert cum poena Jnd(ebi)te le zal az Actor kereseti [Kv; RDL I. 63]. *1607:* most keseo keresni megh al az vendjtio [UszT 11b]. *1708:* most ezen Sarkanyi emberek által hajtatta(m) bé Szebenb(e) Discretiokra valo Disznokat nro 6. meg vállagattatva ökött azok kőzzűl a mellyeket venditiora hajtattam Segesvárrá [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1786:* kívánom aztot hogy à Fiam Venditioja, à melyre soha facultist nem adtam, Consideratioba ne jöjjen, és nékem 'a Divisio szerént, ad Dies Vitae à Biroiánumnak fele kezemnél hagyattassék [Nagylak AF; DobLev. III/107. 6] | Méltoztassék ... à Patzolai Curialis hellyen lévő Melioratiokat aestimáltatni ... ha az aestimatio à Venditio Summaját fellyül haladná, tehát aztot meg kívánom hogy nékem assignáltassék [Nagylak AF; DobLev. III/607. 4].

vendikál l. vindikál

vendikálhat l. vindikálhat

venditor 1. *jog* eladó személy; vînzător; Verkäufer. *1618:* az mostani Bek Petertöl valo haz meg vetelnek ellene mondanak mind epitéséuel eggyüt Tiltúan megis mind az Emptorokat 's mind az Venditorokat, hogy annak az haznak Emptioiatol el adasatol és epitesetöl supersedealyanak [Kv; PolgK 141]. *1629:* egykor hogj negyven forintot deponala az emptor chyak fel ragada az venditor s oluasatlan el viue monduan hogy megh oluassa eo [Kv; TJk 18]. *1671:* Minden sokadalmokban az haza fiainak legelsö praerogativaja légyen az adásban és vevésben, és ha valaki az hazá fiai kőzzűl, akar kit-is az emtorok (!) vagy venditorok kőzzűl abban meg-háboritana ... in poena Articulari convincaltassék [CC 83]. *1677:* Sem az adás, sem a' vétel, az örökség igaz valoran fellyül ne lehessen ... mindazáltal ha mit rajta interim épitene az emptor, tartozzék ... néki refundálni a Venditor [AC 154]. *1690:* Mely örök árron el adott malom helynek ... alkalmatossagit az Venditorok edgjüt oculalván és ki járván adá el örök árron, immár specificalt Hurézi Lazlo Boér Ur(am) nyolczvan magyari forintokért [Huréz F; Szád.]. *1701:* Ha mi portiott kelletik a D(omi)nus emptor-(na)k érettek Contribualni ... redimaltassek és refundaltassék ... a venditorokan vagj jobbágjim exigálhassák az emptorok vagj posteritássok [Déva; JHb XXXVII/23]. *1719:* az irtt Venditorak ... az declarált szánto földek(ne)k pacificum dominiumáb(an) ... meg tartyák oltalmazzák [Ne; DobLev. I/97]. *1739:* a controversiab(an) lévő szénafü a Venditortol ... olly conditioval s qualificatioval adatatott által az Emptor Sebestyén János Ur(amna)k, hogy minden esztendöb(en) kaszáltathasson az emptor rajta hat szekér szénát, melyb(en) ha a venditor mia frustrálodnék az emptor ... tizennégy for(intig) convincáltassék [Torda; TJkT I. 178]. *1769:* Posgi András ... adott el örökösön a' Város Bányáján fél Rész Bányát lévén eddigis az Emptor es Venditor Czimborák az irt Bányáb(an) [Torockó; Bosla]. *1804:* álicsa az actor, hogy ... a szárhegyi álsó forduló határon ... egynéhány részt megvett volna, amely venditorok közül 4 részre kertet nem tettek, amely 4 résszek közül a megvett 3 részről semmi hasznok nem volt, mivel a venditorok kert nélkül megkaszálták [Szárhegy Cs; RSzF 129]. *1806:* mely circumscribált Erdőt a' Venditorok adák örökösön meg-hihatatlanul [Vaja MT; SLt 12. V. 20 ifj. Vajai Sepsi Mihály hit. assz. vall.]. *1821:* a Venditoran kívül senki ki ne válthassa [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: *jog* eladó; care vinde ceva; der/die etw verkauft. *1766:* 1. Fejervari Kristina Azzsany (!) 2. a Venditor Azzsany (!) 3. venditor Aszszany 4. az irt Venditor Asszant illetven [Hosszútelke AF; JHb XXVII/20]. *1807:* a többi bokros és Tövisses hellyeket mind által adta a Venditor Ur az Emptor Urnak [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906]. *1845:* mely ... summa pénzt az az 350 v. magyar forintokat mi előttünk T. Kováts Sándor Ur T. Martonosi Kádár Lajos Urnak le olvasván felis vevé – ezennel a venditor Ur Evictiot is vállalván magára a' Joszágnak utánna járandoival meg tartásában [Bözödújfalu U; Borb. II].

venditrix *jog* eladónő; vînzătoare; Verkäuferin. *1827:* ennek örökesen valo meg állására magát és Successorait az Venditrix kötölezi 25 huszonöt Mforint vinculum alatt [Asz; Borb. I].

venéciai 1. velencei, Velencében gyártott; care a fost fabricat în Veneția; in Venedig hergestellt. *1778:* 1 Venétziai piksis [Gyf; Berz. 18. D].

2. Velencében kibocsátott; care a fost făcut/emis în Veneția; in Venedig hergestellt/ausgegeben. *1769:* Méltoztatot Felséges Aszszonyunk az arany moneták(na)k Valorat augealni ugy hogy ennek utánna az körmöczi es Venecziai aranyak érnek Rflor 4 x 18ª [UszLt XIII/97a. – ªKöv. a többi aranyfajta fels.].

Vö. a *velencei* címszóval.

vénember (tehetetlennek tartott) idős férfi; om bătrîn, moșneag; alter Mann. *1591:* Zigiarto Georgine Martha azzoni vallia ... Ezt tudom Kis Mihali feleol, hogi ... zemmel lattam hogi egi coreg ven embernek az oldalarol egi nagi erzent mecce el [Kv; TJk V/1. 137]. *1652:* Buxa Istvanne ... Eyel Nappal szidalmazta az urat Wen embernek Wen kurvának hamis hitőnek [Böd SzD; BK. Kivid (!) nemes Mihaly (76) zs vall.]. *1657:* csudásnak látszik vala és illetlennek előttök, hogy sok vén embereket látnak vala hadainkban ... csúfolva mondják vala ... hogyha, úgymond, vitéz ember lött volna, nem élhetett volna ennyit; az mint hogy ő köztök vén ember ritkán is láttatik vala [KemÖn. 285]. *1662:* Bethlen János uram nem könnyen engedi azt meg, hogy ő kegyelme vén ember volna [TML II, 234 Lonyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1765:* Grozát igen idős Embernek tudom ugy hogy még a' Nadrágat is a' Nyakába kötötték hogy le ne Suhagyan rolla, ollyan vén Ember volt [Bukuresd H; Ks 29/4]. *1772:* Ezen jobbágy az Udvarban mindenes már üdős vén ember [Kozmás Cs; BMúz. Mikes conscr.]. *1791:* Őrőg Vénn ember Őrőg Váradi Sigmond uram [Kecsed SzD; WassLt]. *1823–1830:* egy este eljártam mind az három professzorokat, s jelentettem magam, de mint megrémültem, midőn előbb menvén Kovásznai Sándorhoz, ki egy durva vénember volt, s azt felelte nekem: Nem tudom, mit keresel a kollégiumba [FogE 94].

venerábeli, venerábile 1. tiszteletreméltó, venerábilis; venerabil; ehrwürdig. *1761:* Külön vetette volt égymástol a' Venerab. Consistorium ... Orás Samuel Uramat és Feleséget Dési Eva Aszszonyt ... De az Uristen a' jo Emberek által ő kigyelmek között a' Békességet exoperalvan, ő kigyelmek a' Venerabeli Consistorium előtt iterato megjelentenek, és a' Házassági együtt valo Életre hajtottanak, é Conditiok szerént[a] [Kv; SRE 197. – ªKöv. a feltételek fels.]. *1762:* Die 29 Martii Katona János ellen, a Felesége Szöts Ersébet panaszolván akarta volna a' Venerabile Consistorium öket öszve békeltetni, de nem lehetet, mivel a' Felesége tsak külön lakást kivánt betegsége miat; azért öket a' Venerábile Consistorium külön veti Lőrintze napig [Kv; SRE 203].

2 fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: tiszteletreméltó személy; persoană venerabilă; eine ehrwürdige Person. *1710 k.:* távolkán egy kis kapun hozzák a venerabilét ki előttünk oldalfélt, ő vallása szerént letérdeple valami ott heverő vas ágyúra [BÖn. 583].

venerábilis tiszteletreméltó; venerabil; ehrwürdig. *1774:* a' Venerabilis Curatela, és Ven. Clerus Concludálá, hogy ezután mind a' Quartas, mind az Egyházfiak érjék meg rendes fizetésekkel [Kv; SRE 230]. *1804:* Lukáts Simont az oda valo Venerábilis Rom Cath Ekklésia Megye Biráját v. Curátorát Szentegyházfiaival ... edgyütt, a' ki Nevezett Megye Biro Házánál meg tanáltuk [Szárhegy Cs; Born. XVd]. *1827:* (A) Kolosvári Kollégyium ... Thogátus Tagja Buzogány 'Sigmond Uram ... a' Széki Venerábilis Tractus Tiszt. Tudos Esperestyétől nyerendő Consensus mellett a most közelebb el következendő Szengyőrgy Napkor fojtatando hivatalába magát kötelezze [Visa K; SzConscr. külön mell.].

venerál tisztel, nagyra becsül; a venera, a respecta în mod deosebit; ehren, hochachten. *1710:* Frederik: már a magyar korona (: kit a magyarok annyira szoktanak venerálni ... :) nála volna, azon kezde alattomban practicálni ... hogy őtet választanák királyságra | Az egesz székely nátio egészlen tőle hallgat, őt udvarolják, venerálják [CsH 62, 110 1665-re, ill. 1674-re von. esemény].

venereáló nemi beteg személy; persoană care suferă de o boală venerică; Person mit Geschlechtskrankheit. *1813:* A mi Nemes Városunkban sok ollyan venerealok vagynak, kik magokat gyogyitani nemis akarják voltaképp, s igy már néhányon nyomorékokis lettenek [DLt 259].

vénes öregecske; bătrînel, bătrîior; ältlich. *1770:* Br. Bánffi Imrének pedig lévén egy otthon maradott, vénes, Julia nevű leánya, aki is hol egy, hol más atyafiánál lakott [RettE 240].

vénhedik vénül, öregedik; a îmbătrîni; altern. *1811:* Igy bánik a' vén fa, a' mennyit vénhedik Mind szebb gyümöltsel és jobbal kedveskedik [ÁrÉ 135].

vénia 1. engedelem, engedély; permisiune; Erlaubnis. *1618:* 6 die Novembris kérék véniát az szolgámnak az kajmekámtól, és onnat menék Görcsi Mehmet pasához | Ezeknek resolutiójára véniát kérvén azmint tudhattam, Kegyelmes uram ilyen választ töttem[a] [BTN² 154, 236. – ªKöv. a válasz]. *1619:* Az német követtel még eddig nem voltam. Ugyan maga az követ tetszéséből is kellett várnom attól, hogy az pasától legyen véniám az szembenlételre [BTN² 190].

2. bocsánat, megbocsátás; iertare; Vergebung. *1718:* Minthogy sokszor ebben ă Fogarasi Dominiumban occuralt molestiák véget kgd(e)t busitottam ... melljhez képest molestatiomrol kgdtöl alázatoson veniatis kérek [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1760:* Somkereki Kertész András ... azon tselekedetit[a] meg bánván, viszsza jőne Reformata Sz. Vallásunkra, ha azon tselekedetiért nékie veniát adnánk [Kv; SRE 193. – ªMás vallásra való áttérését].

venice, venyice pálinkafőző ház; velniță; Schnapsbrennerhaus. *1774:* (Az) Ur Venitzéje oldalában az utra ki tsináltatott Lábas ollya oly veszedelmet szerzett az utban, hogy mellette ... az Ur Venitzéje mellett a' lábas olat is a' Falu uttzájára tétette ki ... Rosnyai Joseff Urunk, mely miatt oly nagy sár lett, hogy hordás idején kár nélkül nem lehet ott járni [Udvarfva MT; Told. 44a] *1786:* Curiája ... a' rajta épittetett nagy kő Udvar Házzal 's Gabonással, Venitzével [Udvarfva MT; Told. 44/56]. *1795:* Vagyon ... egy jo kő Ház ... Azon tul egy venyitze tapaszos fábol tsinálva jo sendely fedéllel [Mv; MvLev. Szabo Moses hagy.]. *1801:* Egy más vas abrantsos hordo a' Venyitzében jo Cir. 20 vedres Hf. 3 [Mv; MvLev. Szabo Moses civis hagy. 8]. *1819:* A Venitze udvarán tanáltatik egy ... rűdeg sertés ol [Baca SzD; TSb 6]. *1846:* minden épületek fái tsak venitzébe pálinka főzni értek valamit egyébre nem [Havadtő MT; TSb 49].

Szk: *égettbor-főzésre felfogott ~. 1774:* éget bor főzésre felfogott Venitze vagyis égetbor főző ház [Szászpéntek K; Mk] * *égettborfőző ~. 1765:* az eget bor főző Venyitzéjit is mind onnat az epületre valo Cserefákbol tartya tűzzel [Náznánfva MT; Berz. 13. V. 12].

Vö. a *velnice, velnyice* címszóval.

veniceház pálinkafőző ház, venice; velniță; Schnapsbrennerhaus. *1789:* Istálo Uttya felőll epülendő Venitze ház, Udvarház, és a Jószág Kőrűl lévő Kertek Jo moddal fel állítva légjenek és ugj jőjenek ... kezem alá [Bethlen SzD; Ks 20. XIII. 1].

venicei a Venice (F) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Venice/Veneția (de jos/sus); mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Venice: **1.** Venicéről származó; (care este) originar din Venice; aus Venice stammend. **Szn.** *1719:* Veniczei Sandor [UtI].

2. Venicéhez tartozó; din/care aparține de Venice; zu Venice gehörig. *1762:* en kűlőmb(en) kesz leszek mentől hamarabb Uram eö Ex(ce)ll(entia)ja előtt az alloboralni (!) hogy ö Venitzei Joszagrol valo Leveleket ki veven töstent kezeiben juttathassam [Fejéregyháza NK; Borb. II]. *1807:* a mi pedig a Venitzei Udvarháza mellett lévő hasanloképpen fel fogott kaszállo Rétet illeti, annak szomszédjait bizonyoson meg nem valhatom [Borsa K; RLt O. 2 br. Jósika Mihály (40) vall.].

venike l. venyige

vénkór aggkori végelgyöngülés; bătrînețe; Altersschwäche. *1857:* halt meg Özvegy Henter Mihályné Miklos Anna 80 éves korában, vénkorban [Dés; RHAk 90].

vénleány 1. *gúny* férjhez nem ment, idősebb nő; fată bătrînă; Jungfer. *1811:* Mikor ... a' vén Leány férjhez nem megyen, azt modják rólla: othon süti a makkot [ÁrE 110–1]. *1836:* Az üdő csufab egy launés vén Leánynál [Zsibó; WLt Kelemen Benjámin lev.].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: idősebb, férjhez nem ment; trecută de vîrsta de măritat; ältere, noch nicht verheiratete Frau. *1823:* veszi Samuelné a Hadnagyné ... azt mongya ... hogy ... a Vén Léány Vas Agnes azt beszéllette hogy terhes a Sogoratol [Radnótfája KK; TLt Praes. ir. 65/827].

vénlegény agglegény, idősebb, nőtlen férfi; burlac; Junggeselle. *1675:* En már vén legény is vagyok, úgy tetszik, mikor éjjel eszemben jut is az [TML VII, 8 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1811:* Ha gondolom róllad, hogy Te mint el-buvtál, Egy vén Legény képe mindég előttem áll; A' nőtelenségnek ez égyik gyümőlcse, Társalkodás nélkül hogy ideit töltse; Hallom, hogy siratod a' szüzességedet; Vén Legény! sirásra indithat tégedet; A' mit meg siratnak minden vén Legények, Hogy idejiben nem lettek Vő-Legények | Nem leszsz, ki kisérjen sirva Temetőre Sirsz akkor vén Legény, de igen későre ... Mikor a' vén Legény meg-nem házasul ... azt mondják rólla: othon süti a makkot [ÁrE 110–1]. *1816:* ld. Költsár György 80 Esztendős vén legény [Damos K; RAk 103].

vénlegénység vénlegényi állapot/helyzet; burlăcie, viață de burlac; Junggeselle als Stand. *1811:* Inkább tsak lemondok a' Remeteségről Mint ily' makkot süssek a vén Legénységről [ÁrE 111].

vénség 1. öregség; bătrînețe; Alter | öreg életkor; vîrstă înaintată; Alter als Lebenszeit. **A.** Emberre von.; referitor la oameni; Menschen betreffend. *1574:* Nem hyttem volna hogi vensegere Illen alnok chigan legeny, Isten fely Ne giogicha [Kv; TJk III/3. 375]. *1585:* Legh elseobennis Az felseo Espotalj Mester le tewen tiztit, mellyet vensege es Eretlensege miath Magiarazot eo kgme hogy Ne(m) viselhetne [Kv; TanJk I/1. 2]. *1591 k.:* Adorjan Gergelnet Attjank holtaigh tartotta vensegeighle(n) keőzel 32 eztendeighlen [UszT]. *1616:* annak hadgy az eoreoksegett az ky eötteött vensegybe taplallya [Cs; Bál. 61]. *1657:* Sebestyén György nemes ember ... az vensegh miatt megh erőtleneduen ... adosult volt ... kett forinttal és kétt véka buzaual [Mezőbánd MT; MbK]. *1664:* immár vinsigemnek idein ... újobb bujdosásra idegenek közé kell mennem [TML III, 160 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1704:* talán őfelségének is még míg él, vénségihez képest valamit szolgálhat [WIN I, 120]. *1710 k.:* Ifjúságomban ... férfi ábrázatban sokaknál volt szebb, és vénségemig is tartott [BÖn. 491]. *1751:* É igen nagy jó hirt hallánk Kit te talán nem értettél Vénségtől meg süketültél [Hétfalu Br; EM LI, 123 bethl. játék]. *1760:* némelyeket nyavalyájokért, némelyeket fellettébb való vénségekért jubiláltak s salariumokat vették úgy is [RettE 114]. *1765:* hogy nagyabb bestelenséget tegyen Vénségemen rangotat, hurczalt, hogy az Uczára vigyen ki Tánczolni [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Poszoroj Anucza vall.]. *1797:* immár vènsègünkre ne tzègèrezzük magunkat, és azt a Leányt ne tëgyük arra – ki, hogy érettünk szenvedgyen ártatlan [Mezőcsávás MT; Kp II. 52 Máthé János özv. Újfalvi Sámuelné Sombori Borbálához]. *1812:* Molnár Andris 22 8bris halt meg vénséginek idejeben [Nagykapus K; RAk].

Szk: *~et ér/ért. 1663/1695:* mint hogy Thuri Ferencz Uram(na)k gyermeki megh most ninczenek; Isten eö kglmet magtalanságal Szeretné es venseget erne ... Mihalcz Mihaly ... tartozik ... az edgyik fiat Thuri Ferencz Uram mellé adni [Hsz; Borb. I]. *1760:* Ezen esztendőben ... hala meg a szegény Becski Miklós bátyám is itt Köblösön, jó vénséget ért korában [RettE 115] * *~re hajlott. 1681:* Borberekb(en) Lako Varga Janos, Feleségével Vajas Aszszonnial ... Lattiak meg elemedett es mar Vensegre hajlott eggies allapottiokat [Alvinc AF; Incz. V/3] * *~re jut/jutott. 1620:* mi is immár feleségestül vénségre és erőtlenségre jutván, magunkat is nem hadtuk egyéb, res mobilisek nélkül ... gyermekeinkre nem akarunk szorulni [BTN² 422]. *1663/1681:* megh tekéntvén Palotai Kallai Janos Ur(amna)k regi jambor szolgalattyat ... nem akarom mostani Vénségre jutott idejeben, hogy tovabba valo nyomorusagos napokkal tellyes bujdosas szorongassa ... annak okaert ... Hunyad Városomba(n) ... adok ő knek egy házat [Vh; VhU 297 Zolyomi Dávid ad. lev.]. *1683:* akkor* nem reménlettem, hogy ... illyen magammal jo tehetetle(n) erőtlensegre, vénséghre jussak [Torockó; Pk 2. – *1675-ben] * *erőt(e)len ~. 1700:* Méltó consideratioban veven csatani Csőrke Varacsuj Janosnak, kedvetlen öreg allapotra jutott erőtelen venseget ... azon harom forintokat adgya az uj Hadnagy kezeben es azon esztendőben minden Jobbagyi szolgalattul immunitaltassek [Dés; Jk 302a]. *1710 k.:* úgy látom, Felséged legkeservesebben adá az én megélemedett, erőtelen vénségemet a sátán és világ rostájába [Blm. 995] * *jó ~. 1690:* szegény materem (!) Pataki Sz. Ist(van)ne Kőkősi Anna Asz(szony) pestise érkezven 5. xbris nap le

mentekor holt meg szép csendesen jo vensegb(en) [PatN 45b]. *1764:* Elég az, hogy meghala szegény jó vénséget, id est valami 72 esztendőket jó állapotban eltöltvén [RettE 160] * *nyers ~. 1710 k.:* én az én Istenemnek testi ajándéki között felette nagynak tartom a mértékletes életet és az által mai napig tartó jó egészséget és nyers vénséget, kiváltképpen ... ebben az életet borral megrövidítő Bethlen familiában [BÖn. 512–3] * *szép ~. 1662:* die 10. Januarii anni 1649. e világi földsátorábul életinek 66. esztendejében, becsületes szép vénségben maga is fiai után elköltözött vala [SKr 285]. *1710:* Naláczi István szép öreg vénségiben meghala bábolnai házánál [CsH 325 1702-re von. felj.]. *1710 k.:* Második mesterem volt Fogarasi Mihály, ki nem régen még él vala szép nagy vénségben és esperességben [BÖn. 530] * *utolsó ~. 1664:* székelyhídi kapitányságra külde ő nagysága, maga már ez ilyen bajos gondos hivatalbúl engemet az én utolsó vénségre jutott öregségem meggátolhatott volna [TML III, 76 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1744 k.:* Vagyon egy Kosa Joseff nevű Tisztartoja Cserei Mihally uramnak ... nem csak oeconomiajara sött etelere is az visel gondot ... az nelkül utólsó vensegeben el nem lehetne [Miklósvárszék; INyR].

B. Állatra von.; referitor la animale; Tiere betreffend. *1763:* Az it maradat Bika igen hirtelen meg Döglet halatt bizany többire mind Pergelt Zabbal tartattam mivel a színát nem ehette a Vínsígtől [Kóród KK; Ks 1. CII. 8 Szarka József lev.]. *1777:* A lo lehet Circit(er) 18 Esztendős, egészszen Sárga Szőrű hanem ă homlokan vénségit mutato Fejér szörök vadnak [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1807:* egy nagy magos barna Lo ... az vénség miatt meg kezdett homloka szürkülni | Egy egészen a' vénség miatt meg-fejéredet 13. markos Kantza [DLt 222, 422 nyomt. kl]. *1808:* Egy kékellő szőrű Tehén ... meg a vénhessége matt éppen fogatlan [DLt 361 nyomt. kl]. *1816:* fekete szörü paripa ló, mellynek a' feje a' vénségtől meg van deresedve [DLt 236 nyomt. kl].

Szk: *~re agg. 1811:* Igy Barbarino-is aggott vénségire Minden Csitkót nemzett a' Grófnak kedvire [ArE 135].

2. a városi vagy céhvezetőség idős tagjaiból álló szenátus; reprezentanţii bătrînilor; Ältestenrat. *1587:* Az Malom dolgarol Biro vram tanachawal es az Venseggel veghezze(n) vagy hogy megh Alhato legyen, valamy legh Jobnak teczik eö kgmeknek vgy Aggyak kezbe az Molnoth [Kv; TanJk I/1. 50]. *1588:* Mostannis Nem tudnak egiebet voxot kerdwen vegheznj holot lattiak Nem chak az vensegnek de kiualkeppen eo kgmek keozzewl sokaknak Absentiaiokath [Kv; TanJk I/1. 71]. *1590:* az bizonsagj be kellwen Byro vram az vensegbeol valogatoth zemelyeketh gywchie be kiknek az tanukath megh Jelenche [Kv; TanJk I/1. 131]. *1625:* B: V. Eö kglme, az Egesz Tanaczial, es az venseggel eggjwtt lewe(n), es tractalva(n) az Harminczad zaszlonak el vitele feleöl, miuelhogj vidanj Ferenczj Monostorrol vyolagh az Harminczad Zaszlott ala hozta [Kv; Szám. 16/XXXIV. 241]. *1635/1650:* Az Iflíú Mesterek keozeonsegessen ennek eleotte czinaltak volt magok szamokra egy Cristal forma mereo(n) aranyozot poharoczkat, mideon annak vtanna rend szerent az vensegh keozze jutottak volna ... azt az meg neuezet pohart az egesz Céh számára offeralak, es az Ceh Ladaiaban be adak [Kv; ÖCJk]. *1646:* Az bechwlletes Vensegh fen leuen biszonyos okokert, miuelhogy megh volt eö kgmekteöl paranczioluа hogy ez napra Conuocalliuk eö kgket [Kv; SzCLev.]. *1653:* Annak okaert mys az beczületes vénsegh, seot az Nemes város tettseseböl es vegezeseböl, ez en megh nevezet Marko Istvant, assecurálliuk[a] [Kv; RDL I. 140. – [a]Folyt. a bizonyságlevél szöv.]. *1701:* Az Inas szegödgyék bé négy Esztendőre ollyan Conditioval, hogy ... ă Betsületes Céhnek negy forintot fizessen, és az Betsületes Vénségnek tisztességes Collatiot adgyon [Kv; PosztCArt. 7].

Szk: *asztalos ~. 1768:* a' Kolosvári Betsülletes Asztalos Vénség. Le ülö Mesterek, és Mester Legények közötö kezdödöttt difficultások el igazittása [Kv; ACJk 35] * *tanácsbeli ~. 1593:* nem gondolwa(n) semmit sem Jstennel sem az tanachbelj venseghnek Autoritassawal, az Istenes dologra ighazgato Magistratussal, Eyel vgimint tilalmas orakban virattik tormezlany Zoktanak [Kv; TanJk I/1. 224].

3. a céh vezetőségének tagja; membru în conducerea breslei; Mitglied der Zunftleitung. *1730:* Az Becsületes Cse (!) együt leven vegesztek hogy ha az venseg közzül vagyon az lató Mester ojjan just vegyen mint egy venseg hogy ha az ödös közzúl vagyon tartoznak csak felevel [Kv; KCJk 10b]. *1737:* Mikor az vénség közül ki mégyen valamellyik tartozik az Ifiu Mester az ajtoig el kiserni és mikor bé jő vizzel es kendővel szolgalni [Kv; FésCJk 70]. *1756:* Anno 1756 Die 7 January Történyt oly dolog az mű becsülletes Czehunkban, hogy Szilagyi György Uram meg alkutta Hajdu Joseph Uramtol az Venség Locumat az beczülletes vénség előt [Kv; KCJk 37a]. *1759:* Leven az Betsületes Cehnek Congregatioja akarmi alkalmatassággal valastatek vensegnek Kováts Györgj uram [Kv; FésCLev.]. *1771:* Választatek Szabo Janos Ur: Vensegnek meljet is az Betsületes Ceh acceptalt [Kv; FésCLev.].

4. aggkori végelgyengülés; bătrîneţe; Altersschwäche. *1857:* halt meg özv. Zsiga Gyuriné Bethlen Mária 80 éves koráb(an) vénségben [Dés; RHAk 92].

vénségbéli 1. aggkori; de bătrîneţe; im Alter, greisenhaft. *1710 k.:* Csáki ment Lengyelországba ... Belényi Bécsbe és ott pápistává lett, Domokos Tamás nagy vénségbeli koldussá Erdélyben [BÖn. 712].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ hely* céhvezetőségbeli tagság; locul cuiva în conducerea breslei; Mitgliedschaft der Zunftleitung. *1758:* Szilágyi György eö kigyelme Hajdu Joseff eö kigyelmétöl a vénségbéli hellyt meg vásárolván, protocolaltatott a betsületes Kádár Czéh Prothocolumáb(an) [Kv; KCJk 37b].

vénségi aggkori; de bătrîneţe; greisenhaft. *1832:* temettem el Török Pált 82 esztendős meg holt vénségi el erötlenedés miatt | temettem el ... Török György János 64 esztendöst meg holt vénségi el gyengülésben [Nagykapus K; RAk 6–7]. *1847:* A vín Kati Asszony vénségi elgyengülésbe[a] 80 éves [Nagykapus K; RAk 12. – [a]Halt meg]. *1859:* halt meg Jóó János özvegye Tatai Beta 70 éves korában vénségi aszályban [Dés; RHAk 103].

vénségül városi vagy céhvezetőség idős tagjaiból álló szenátusként; ca reprezentanţii bătrînilor; als die Vertreter des Ältestenrats. *1674:* Szent Antal napján az régi szokás szerént az B: Céhnek házánál fenn lévén Vénségűl eo kglmek keozzűl, feozettünk, kenyérre, és egyéb ételnèmüre keolteottünk f 1 d 50 [Kv; SzCLev.].

ventilláció *jog* megtárgyalás, megvitatás; discutare, dezbatere; Verhandlung. *1728:* A kik Rationansok voltanak azon kedves Atyánk fiai ő kgl(ne)k Ratiojok(na)k Ventillatiojokra Exactorok(na)k delegaltattanak[a] [Dés; Jk 382b. –

[a]Köv. a fels.]. *1730:* Mind ket Esztendőkbeli Ratioimat ... alázatossan commendalom az Tisz. Exactoria szokot irgalmassággal és igassággal folytatando Ventilatiojára [Kv; Szám. 56/XIX. 29]. *1738:* 1737dik Esztendei Nemes Várasunk minden Proventusirol való Ratiocináns Atyánkfiai ö kglmek Ratioinak Exactorialis Ventilatiojokra denomináltatnak[a] [Dés; Jk 489a. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1752:* meg 1751ben 9berben fel adtam én Ratiomat az oltatol fogva az télen elég idő volt ventilátiojára [Kv; Szám. 69/XXVIII. 1 Pataki István főbíró kezével]. *1772:* Csapora[a] ... kell mennem a' Sos Gyurka Rátiojá(na)k Ventilláciojara [Pocsfva KK; Ks 66. 44. 7c. – [a]KK]. *1776:* a' Constitutioknak is rendben valo szedésit meg nyitását munkában vévén edgy rovid terminusra el készityűk és az Méltoságos Familiának ventilatiora bé adván confirmáltatni kiványuk [Torockó; TLev. 7/5].

ventillál 1. megtárgyal, megvitat; a discuta/dezbate; verhandeln. *1677:* Törvényekben valo dilatiok ha adatnának-is, a' Törvény ventilállya admittalandók lehetneké, nemé [AC 271]. *1693:* A szász nátion levő Refrta Eccla supplicatiot adván T. Petelei István Predicatorok iránt, hogy ô klme erőtelen és beteges lévén, állicson a' Tiszt Eccla ô klme mellé egy segitő Atyafiat. Mely supllicatiot a' Tisz. Consistorium eléggé ventilalván, eő klm(e)k kivanságának annuált [Kv; SRE 16]. *1700:* Ultro citroq(ue) meg disputalva(n) pro et contra ventilalva(n) Deliber(atur) ad haec[a] [Dés; Jk 309b. – [a]Köv. a hat.]. *1708:* Most Halmagyi Samuel Vr(amna)k második Ratioját ventillallyak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1710:* Azalatt a császár a magyarok azelőtt beadott punctumait odaküldi a palatinusnak, hogy ventilálják [CsH 410 1708-ra von. felj.]. *1753:* Deliberatum. Assumalván és ventilalván satis superq(ue) ruminalvan mint két parsok produktumit az Nemes Szék ugj az Instanstol Lazar Gergellytől producalt Communis Inquisitoria Relatoriát [Sf]. *1758:* Deliberatum. Mind a Birakok, mind peniglen a tizennyoltz köz Emberek(ne)k Deliberatumait, nem külömb(en) az Oculatorok(na)kis Fassioit conscientiosě ventilalván tettzet[a] [Torockó; TLev. 8/6. – [a]Köv. a hat.]. *1778:* ab utrinque Submittálván mind ezeket ad exigentiam Juris et Justitiae ruminaltuk, ventillaltuk [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 1b].

2. szétválaszt; a separa; trennen. *1682:* Melire nezve mind az Dna Actrix aszony eő kge embereinek p(ro)ductumit, exhibitait s mind Udvozult Berki Istvan Ur(am)n(a)k sok külömb külömb fele registrumit irassit ... egib(en) szedven ... edgiket az masikbol ventilaltuk nem kicsin munkaval faradsagal [Kv; RDL I. 161].

3. megvizsgál; a examina; untersuchen. *1824:* Sülelmeden létembe Vajna az 1823dik Esztendőbeli Számadását bé adván, hogy revideállyam, én revidealni, és Ventilalni is kezdettem [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

ventillálás megtárgyalás, megvitatás; discutare, dezbatere; Verhandlung. *1709:* Az Rationak ventillalására Szükséges Lévén tőb requisitumok közőtt az Instructionak s Urbariumnak productioja ... meg kivánnya az Exactoratus hogy azokat Reversuma szerent producallya ő Kglme [Fog.; UtI]. *1733:* Mely Ratiok(na)k Ventillálására Executorok(na)k deputaltattanak[a] [Dés; Jk 133a. – [a]Köv. a nevek fels.].

ventillálgat megvizsgálgat; a verifica (cu atenţie); untersuchen. *1826:* Ventillálgatván az Usurásokat Lázár Stéfán 30 napi dologgal találtatúk (!) adosnak, melyért az öszen 13 veder mustat adni köteles [Bábahalma KK; RLt O. 1].

ventillálódik megvizsgálódik, megvitatódik; a se dicuta; untersucht/examiniert werden. *1726:* Lutheranusok is vannak az Tanacsb(an) és jo Unio tartatik közőttünk, mikor seriessek adatik az Catholicusok Causája is ventilalodik [Ne; Ks 90].

ventilláltat megvizsgáltat; a dispune să fie examinat; untersuchen lassen. *1763:* Gróff ... Kornis Ferencz Ur ő Ngn(a)k lévén Korodi Gondviselője, Ratiomat ventillaltotván ő Nga holmi difficultasokat attak ki az Exactorok, mely difficultasokra hogj resolvalhossok engedett ő Nga nékem egj hetet [Kóród KK; Ks 18. XCII. 15].

ventilláltatás megvizsgáltatás; examinare; Untersuchung. *1770:* a Titulalt Groff Ur eő Nga altal az Tit. Groff Aszszony eő ngá(na)k az Instructionak tenora szerint notificalok, hogy az Instructioban írt malom oculatiojara exmittalt Tit. Commissariusok által Lett oculatiojaknak reportálását és ventilláltatását, és a Differentiának definiáltatását ad 8vum Diem eo Exllja el nem mulattya Solicitalni [Kük.; JHb LXVII/15].

ventilláltathatik megtárgyaltathatik, megvitathatik; a putea fi discutat; abhandeln können. *1733:* Nemes Varosunk ... Ratiotinans Tisztei ... ugy igjekezzenek ratiojokat el készíteni beadni, hogj akkor ventillaltathassa(na)k, külömb(en) Convincaltatnak [Dés; Jk 133a].

ventilláltatik 1. (meg)tárgyaltatik, (meg)vitattatik; a fi discutat; wird behandelt, besprochen. *1580:* ez walya puzta ... Bathory Christofnak ... Tablayan hozzw per folyassal ... kerestettette ott es ventillaltatot Egy felol az Nagy Kereky patronúsok altal[a] ... mas felol penig az Eormenzekessy patronusok[b] ... altal [Pókafva AF; JHb XXV/8. – [a-b]Köv. a nevek fels.]. *1700:* a' fellyeb valo idökb(en) holmi Causa agitaltatvan a' Nemes Szeke(n) akkor, bizonyos defectusokb(an) praepredialtattam (!) volt ... mostan azert ... kivano(m) Cum Iure hogy eze(n) Causa de novo assumaltassek ventilaltassek, dicedaltassekis [Dés; Jk 305b–306a]. *1713:* Pataki Pal vram az Külsö Joszág gondviseleje es Oeconomia iránt valo Ratioja ventilaltatvan ... absolvaltatott [Kv; SRE 121]. *1729:* eo Excellé(ntia)ja Requisitoria Instantiája ... más Session assumáltatott s ventiláltatott [Ks 25. IV. 20 gub. rend.]. *1736:* ollyan dolgokról erigálták a magok Actiojokat, a mellyek is már egyszer a ... Tanáts előtt ventillaltattak [Dés; Jk]. *1777:* Dominalis Székeken agitalt Causak Protocollumai ... 's egyéb Literale Instrumentumok Fasciculusokra regestralva ... az idönek rövidtsége egy felöll, más felöll pedig a sokféle rendtelenségek(ne)k igazitására való vigyázás nem engedték, hogy azokat revidealjuk per specifica, és a Protocollumokkal (: a' mellyek miben ventilaltattak, és decidaltattak? :) confrontaljuk [BK Inv.]. *1797:* Minthogy a' Szentkeresztiana Cridalis massa eleitöl fogva ezen a' Forumon ventillaltatott, és ittis kel végképpen decidaltotni, tehát a' Massae Curatort éppen ezen Forumra lehetett 's kelletett meg hivatni [Ne; DobLev. IV/805. 1b]. *1808:* közönséges gyülése tartatván a betsületes Asztalos Céhnak, elsöben-is ventilláltattak a fenn irt két esztendei számadások [Kv; ACLev. 5].

2. ellenöriztetik; a fi verificat; überprüft werden. *1668:* én miolta fogva vagyok, egy czédulát sem írhattam feleségem-

nek is, valamig per tertias, quartus personas nem ventiláltatott [TML IV, 382 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

venturinkő aventurinkő; aventurin; Aventurin. *1760:* Edgy Venturin Kő fejű Nád Páltza [Mv; TGsz 2].

Vénuszasszony-szemöldöke ezerlap, cickafark; Supercilium Veneris/Achillea millefolium; coada şoricelului; Gemeine Schafgarbe. *1672:* Venus aszszony Szemöldöke: Millefolium. Tausendblat [PPGl].

vénuszi szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *nyavalya* nemi betegség; boală venerică; Geschlechtskrankheit. *1818:* Jergel Györgynek ... Venusi nyava<ly>átol a' haja el hullott [DLt nyomt. kl]. *1820:* Vénusi nyavalyában valok ... magokat önként gyogyittattyák [DLt]. *1821:* a' Vénusi Veszedelmes Nyavallyák [DLt kormányszéki leirat].

vénusz-pálcája pénisz; penis; Penis. *1769:* Aztis Hallottam hogy Andonia Szimion a Venus Pálczáját Gagjajába nem tarthatta, hanem sokszor Faluban küldette volna czövekelni ... s azért nem házasadat volna meg hogy felettébb kurvás volt [K; Told. 3a].

vénül öregszik; a îmbătrîni; altern. *1710 k.:* a scholába nem jártunk, hanem Keresztúri Pálhoz; ő volt az inspector és fõmester, és igen részeges deák volt, mint az atyja is bürkösi prédikátorságában vénüle s hala meg [BÖn. 532]. *1764:* Rhédei pál betért Karába, a nénje Kemény Ádámné asszonyom látogatására ... a Bánffi Farkasné asszonyom õnagysága temetésén Kolozsvárott voltam szemben vele s még mondám, hogy: „Nagyság bizony ... se nem vénül, se nem õszül, sem teste állásában nem változott" [RettE 175]. *1782:* Paptelkén ... születtem e világra, s Paptelkén[a] nöttem, és már vénültem [JHb XIII/18. – [a]SzD]. *1894:* mióta úgy névülök, még csak meghalni se szeretnék [PLev. 165 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vénülés öregedés; îmbătrînire; Altern. *1879:* A hiúság porát, mely megszáll minket, amíg felnövünk, nem moshatja le teljesen sem a vénülés, sem a tanulás [PLev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz].

venyice l. venice

venyige levágott szőlővessző; coardă (de viţă); Weinrebe. *1594:* senki nialabbal karot, veniket zeolejebeol ne hozhasson [Kv; TanJk I/1. 239]. *1598:* Eo kgme biro vram ... izennyen az Monostory Tiztartonakis, hogy az monostory hegybeolis ne pacialtassa hordany se karott, se veniket [Kv; TanJk I/1. 324]. *1606:* 7 8bris Szedtek ki az Hasongarti zöleöböl az Veniket ketten, attam ... d 14 [Kv; Szám. 12a/I. 46]. *1729:* a Gabonás házban ... Uy venikeböl kötött méh kosár nrõ 18 [Szentgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1795:* avatag Bikfábol épült Kamara ... ez venikével vagyon bé fedve [Kémer Sz; BfN]. *1823–1830:* Nádpálca, az alja venyige volt, 1 Rhf 20 xr [FogE 259]. *1839:* egy régi meg avult Ház ... venikével elegyltett Szalma fedél alatt a' Nagy Tanya Gyékénnyel a két Pajta venikével fedve [Tasnádszántó Sz; MkG].

Hn. *1687 k.:* Venyike vágásában [Sepröd MT; MMatr. 237]. *1725:* az Vineke kuttya árkán fel [Türe K; KHn 260]. *1757:* Nagy Venike Farán (sz) [M.fülpös MT; EHA]. *1781:* Venikébe (sz) [Gagy U; EHA]. *1785:* A' Venike Szegben [Gyerővásárhely K; KHn 152]. *1822:* Venike szegbe (k) [Gyerővásárhely K; KHn 156].

venyigefedél szőlővesszőből készült fedél; acoperiş de coarde; aus Weinrebe hergestelltes Dach. *1866:* egy venyige fedél alatt állo sövény oldalu árnyékszék [SL].

venyigefedelű szőlővesszőből készült fedéllel ellátott; cu acoperiş de coarde; mit Weinrebedach. *1810:* Vagyon égy csak ugyan venike fedelu ... még jo állapotban lévő Konyha szin | Vagyon egy Csere fa Szarufáju ... venike fedelű ... gyarlo állapotba lévő hoszszu Sajto Szin [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 385–6].

venyigegyepü szőlővesszőből készült kerítés; gard făcut din coarde; Weinrebezaun. *1732:* A Kerek hegyben ... vagyon edgy láb homlokos szölö ... Töviss és romladozott venike gyepüvel vagyon bé keritve [Szentjakab SzD; TSb 51].

venyigehordó szőlővessző-hordást végző személy; persoană care lucrează la căratul coardelor; Person, die Weinrebe trägt. *1600:* 27 Marcy kezdettem el az szeoleot karozni ... Tyz karozonak es egy Vinike hordonak atta(m) Napszamra tizenket penzt, tezen Mindenestwl f 1 d 32 [Kv; Szám. 9/XII. 79 Igyártó Simon sp kezével].

venyigekert száraz szőlővesszőből készített kerítés; gard făcut din coarde; Weinrebezaun. *1776:* nevezet szölöböl ... Lopva feles Hasáb szőlő karokat haza hordván, az Élete körüll Tövis, és venike kertet Csinált véllek magának [A.kápolna KK; BK. Dihuj Szávu (30) jb sitár vall.] | Kimpián Vaszilia nevü Vinczellérje ... szőlő Venikét Lopván az Elete kőrüll Töviss, és Venike kertet Csinált véllek [Bethlensztmiklós KK; BK].

venyigekihordás száraz szőlővessző kihordása; căratul coardelor; Tragen von getrockneten Weinreben. *1599:* Az Veneke ki hordastol fizettenek d 10 [Kv; Szám. 8/XVI. 44].

venyigekosár szőlővesszőből font kosár; coş de coarde; Weinrebekorb. *1802:* Venike kosár [Türe K; MkG]. *1848:* Négy venyike kosárért 1 ft [SLt Vegyes perir.].

venyigepálca szőlővesszőből készült pálca; băţ făcut din coarde; Stock aus Weinrebe. *1790:* Retti (!) Ferencz nobiliai az MNadasi Cur(iaban) ... 1 Venyike uj paltza[a] [M.köblös SzD; RLt 49–50 Rettegi István Inv. Vajda Gábor kezével. – [a]Folyt. a fels.].

venyigés, venyikés szőlővesszős; cu mulţime de coarde; mit Weinrebe. **Hn.** *1501 u./1760:* Venyikés szél [M.kapus K; KHn 163]. *1644:* Csobánka felé Kis venyikesben (sz) [Nagymező SzD]. *1717:* Az venikesnel (sz) [Somostelke KK]. *1742:* az Venyikes [Göc SzD]. *1753:* venikés nevü Széna füre [Marosbogát TA]. *1754:* A Venikésben (sz) [Erdöcsinád MT]. *1757:* Venikes faran (sz) [M.fülpös MT]. *1781:* A Venyikés Erdö [M.királyfva KK]. *1784:* A' Venyikésbe (sz) [Szásznyires SzD]. *1797:* Venikésbe (sz) [Körispatak U]. *1802:* A Vinyikis erdeje a Gyorgyák Irotványanál (sz) [Szásznyires SzD]. *1805:* Venikés (sz) [Fiátfva U]. *1808:* a Venyikés fõre [M.kapus K; KHn 164]. *1829:*

Gyepü vagy venyikés nevü helybe (e) [Fiátfva U]. *1836:* Venyikés (szö) [M.bükkös AF]. *1841:* venikes nevü erdö [M.zsákod U]. *1865:* Venigés (: az ott termö vad szöllöfákrol :) [Zilah]. *1891:* Venyikés o(ldal) [M.kapus K; KHn 165].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

venyigeszedés (levágott) szőlővessző gyűjtése/összeszedése; adunarea coardelor tăiate; Weinrebeabsammlung. *1587:* Keoûetkezik az Zeoleore walo keolchiege ... „Az Zeoleonek megh meczesek" (: X. 16 – 18 :) „Az zeoleonek venike Zedese (: X. 19 :) Az Zeoleonek el fedesek [Kv; Szám. 3/XXVI. 21 Suweges Gáspár sp kezével]. *1588:* Eztendeoben Keouetkezik az zeoleore ŭalo keolchieg ... Az Zeoleonek megh meczese ... Az Zeoleonek Venike Zedese. Voltanak kerulbe Venike Zedeok 4, fizettem ... d. 20 [Kv; Szám. 4/V. 17 Gr. Veber sp kezével]. *1597:* Az felseo Zeoleore pantfeitesre Metzesre Veneke zedesre es fedesre ment in vniversúm tt f. 6 d 99 [Kv; Szám. 7/III. 41]. *1600:* Szelök miueltetesere Valo keoltsegh ... Mecces f 2 d 48 Venike zedes, fedes [Kv; Szám. 9/IX. 53]. *1601:* fizettem a Hidelui Capitannak Kerekes Janosnak az negy hold zeoleo mechyesere veneke zedessere, es el takartatassara f 10 [Kv; Szám. 9/XV. 45 Jer. Nekel sp kezével].

venyigeszedő lemetszett szőlővesszőt összegyűjtő személy; persoană care adună coardele tăiate; Weinrebesammler. *1587:* Az Zeoleonek venike Zedésse. 19 die octobri voltanak kerûlbe Venike zedeok 7. fizettem 1 p(ro) 6 d. Tezen d. 42 [Kv; Szám. 3/XXVI. 23 Suweges Gáspár isp. m. kezével]. *1588:* Az Zeoleonek Venike Zedése. Voltanak kerulbe Venike Zedeok 4, fizettem ... d. 20 [Kv; Szám. 4/V. 17 Gr. Veber sp kezével]. *1595:* Az zeoleok dolgarol ... Prima die Nouembris. Volt Veneke zedeo 6 fizete(m) f – d 36 [Kv; Szám. 6/XV. 44–7]. *1598:* 20 octobris ... 4 wéniké zedém wolt ... d 24 [Kv; Szám. 8/III. 26–8]. *1599:* Voltanak 3 Veneke zedeo tezen d 18 [Kv: Szám. 8/XVI. 44–7]. *1606:* 13 8bris Kayanto vtban voltak venike zedök ketten, elis vegeztek, attam ... d 24 [Kv; Szám. 12a/I. 47].

venyigevessző szőlővessző; coardă (de viță); Weinrebe. *1811:* Kanapék faragást nem szenvedett fákból, Ki fonva venike veszszö karikákból [ArE 106].

ver 1. üt, csap, vág; a bate/lovi; schlagen. **A.** személyre von.; referitor la persoane; Personen betreffend. *1568:* Anna consors Stephani Nagy ... fassa e(st), Ezt hallotta(m), hogy burianosne az leant zolgaloyat ... Jgy zida, kúrva nochke, veryelek, de egzer se(m) wtte [Kv; TJk III/1. 185]. *1570:* kegtek kett drabanttia ... eg Jobagiomatth megh fogtak ... szekerczeyett el wettek Eo magatt le wontak, annyra wertek, mostis nyeogi a helyett [Nagysajó BN; BesztLt 72 Christ. Hagmas de Beregzo Casp. Szeocz beszt-i bíróhoz]. *1582:* Catherina consors Thomę lakatos fassa est ... latam hog le vonak az zekerreól a' lakatosnęt ... wthik es verik vala [Kv; TJk IV/1. 6]. *1600:* Caraznay Jtswan Deak ... vallya ... monda Darabos keozeonye az Azzoniod az Nylwan valo bestie kurwa hogy ithon ninchen mert Addigh verem vala hogy vagy eel vala, vagy megh hal vala [Kv; TJk VI/1. 475]. *1605:* oda Jöue Tarczia faluj Arbe<r>t es ket legenniel az peter djakne fjat meg njomata egj padra az nadragath le vonata es az mester ostoraual az mig akara addig vere [UszT 19/87] | En nem lattam az Tarczia faluj Albert vereset verteie az gjermeket vagy nem [UszT 19/87 Geörgj deak leania Katthalin Zent mihalj vall.]. *1650:* Damasdi Istuan ... magatt ă meddegh köztünk lakott is dissolute viselte, mesteret vérte es lelkivel szitta [SzJk 182]. *1677:* Ha kik ... Praedikátort, és Schola Mestert vernének, vagdalnának, vagy csak meg-kergetnének-is ... két száz forintal bűntettessenek, és azon fellyűl, sérelmekről contentáltassanak [AC 11]. *1724:* Etsedi ... öszve veszet Pekrivel ... m(ert) egy Leány vagjon ott nála, a kitis kinoz, vér, hogy miért n(em) enged neki [Királyfva KK; BK. Szakáts Simon (30) jb vall.]. *1735:* hogy vertik volna vagy Puska végível doffölték volna nem látam [Szentegyed SzD; WassLt Molduvan Iuon (60) zs vall.]. *1745:* bizony el hagyom Aszszonyomat, mert Sokat vér [Szentbenedek SzD; Ks]. *1765:* az Executorok által ... majd el kellett a falunknak pusztulni vertek, kötöztek, s mostkoltak bennűnket az Executor katonák [Ompoica AF; Eszt-Mk]. *1779:* lattam ... Mihalyit, kiis veri vala Vaszily nevü halászat az Exponens Baro Urnak ... elége offeraltak az Halaszok az fogatt halakat háloval együtt tsak hogy ... tuabb ne vérnék s rongálnak ökket [Záh TA; Mk V. VII/12 Gramma Vonya (40) jb vall.]. *1797:* magad járván széjjel az emberek után a' Falub(an) azokat volt hellye nem volt, agyaltad, vérted vérezted [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21].

Szk: ~ *az alfelét.* *1759:* Azon Fejérnép forditottae fel az szoknyáját ... vervén az alfelit mint a Czigánnék szokták tselekedni ...? [Altorja Hsz; HSzjP vk] * *~i a seggét.* *1629:* Balogh Giörgine ... ezen közben felfordita szokniáját uerte az seggit [Mv; MvLt 290. 142b]. *1710:* Nem tudom, ki lőn ... hallám, azt mondá más embernek: „... emberül megfelele a postamesternek, nem hiában verték annak a seggit az iskolában, vajon ki fia lehet?" [CsH 159] * *csipkebokorral ~.* *1597:* Reodi Warga Martonne wallia Lattam nagi giakorta minthogi Kis Imrehnek zinte teo zomzedgia wagiok, hogi az két fiat agashoz keoteozte chúpa mezitelen chipke bokorral zeornyen werte, taglotta eoket [Kv; TJk VI/1. 41] * *halálra ~.* *1680:* Regina Istvá(n) ... Feleségéhez sokkeppe(n) infidelis(ne)k magat declaralva(n), hazátul egy néhány izb(en) el űzve(n), halalra verve(n), tagolvá(n) ... tettzet a' Sz. Partialisnak hogy absolvaltassek Szekely Kata [SzJk 145]. *1766:* Ha vérengező, avagy pedig káromkodó vólt[a], kit? miért? hol? minémü szerszámokkal ütöt, taglot, és halálra vert? [Ks 40/9 vk. – [a]Petrucz György]. *1779:* Szörnyű casusok esnek a megígért tyroknak megszerzésében. Némelyik a fogát kiveri erőszakkal elől, némelyek resistálnak s afféle tyrofogó tiszttartókat s más expressusokat halálra vernek [RettE 394] * *holtára ~.* *1613:* El meny bestie lelek kurva az haztul, hon ne talalhassalak, mert bizoni nem eltedre, hanem holtodra verlek [KJ. Joan. Csalanos ass. kezével] * *holtig ~.* *1670:* az hohert az cselekedetiert ... az trombitás Catonak darabontok holtigh vertek [Kv; ACJk 4a] * *keményen ~.* *1777:* Dan Urszat az Udvari Hajdu Szöts Sandru, fánk Petruval ... keményen vértek [H; Ks 111 Vegyes ir.] * *korbáccsal ~.* *1782:* Groff Székely Adám Vr eö Nga Preafectussa ... Nád páltzával, a Tisztarto pedig korbátsal Sok undok szitkok közöt rutul vérték az Embereket [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 30 Vakár Andréj (28) zs vall.] * *nádpálcával ~ → korbáccsal ~* * *pálcával ~.* *1807:* Tartsafalvi Pálffi György Uramot ... ki ... hamisgatta de még Páltzával is vérvén mitsoda motskos Szokkal diffamálta Fiaival edgyütt [Tarcsafva U; Pf] * *pogányi módon ~.* *1758:* Ez (ha describálni tudnám) olyan ember volt, hogy az maga alattvalóit pogányi módon verte, kinozta, melyben az szegény édesanyám felette sok részt vett mig élt [RettE 60] * *tenyerét ~i*

1777: Popa Juanne Tamás Maria, az tenyerit verni kezdi teli tarakkal kiáltván [Ludvég K; KLev.] * *veréssel ~. 1772:* Micsoda életű ember az fejjebbis kérdett Falus Biro mást valakit hassonlo Verésel vert é? Kénzott é? [Kővár vid.; TL vk] * *verten ~. 1591:* Ezembe az Biro verten vert zabliaual hozza[a] [Kv; TJk V/1. 188. – [a]A legényhez].

Sz. *Isten nem bottal szokta ~ni az embert. 1759:* Példa lehet azért mindennek, valakik oly könnyen rezolválják magokat az megismért igazságnak megtagadására, mert kiki megtanulhatja, hogy az Isten nem siet, nem késik, mégis elérkezik s nem is bottal szokta verni az embert [RettE 95] * *úgy ~i, mint a marhát. 1794:* Szolga Biro Korponai Sámuel Vram ... az öreg Hajdút a' ki a' pitvarba volt, ugy verte mint a' marhát [Ne; DobLev. IV/728. 2a Groszuj Josi (47) jb vall.].

B. állatra von.; referitor la animale; Tiere betreffend. *1597:* az eokeorheoz lassatok hozza, mert ugy chelekedik wele hogy ne(m) fogiatok be. Ez izenet utan Vertek pedigh az eókret s az uta(n) hala megh [UszT 12/132]. *1599:* az fogoly legeny ... az zekerek el deolesere, ky miat Menihart deak megh holt, nem adott okott, hanem az rwdas legeny Balint verte vtanna az lowakat, es amjatt deolt el az zeker [Kv; TJk VI/1. 380]. *1632:* halla(m) hog erosse(n) pufog ualami azt tudo(m) hogi diznot vernek [Mv; MvLt 290. 103a. – L. a *disznó* 1. szk-hoz csatlakozó jegyz.]. *1648:* Szaczvaj Janos vram docealion Benedek András ellen hogj 4 ludgiat verte s megh holtak [HSzj *lúd* al.]. *1768:* ismertük ... a Nagy Szürke Kantzát ... Konya Füliröl ... Szekellj Marton egy ide való Iobbágy ember ... addig verte a Iobb fület is hogy ele hajlottak [Páké Hsz; SzentkGy Jos. Szörtsei kezével]. *1809:* Kusztora Mihály és Dávid ... minden nap látták[a], s mig tanitották gonosz lévén, és bajoson tanithato, eleget verték az uttzan [UszLt ComGub. 1701. – [a]A lovat].

C. tárgyra von.; referitor la obiecte; Gegenstände betreffend. *1570:* Eotthues Mihal Demeter deak fya ... vallya ... chinallia volt pechy Matthias Az Mester Remeket ... keomyes ferencz ky veotte az vereot kezebeol, Es megh Mwtatta neky mellyk felewel verye [Kv; TJk III/2. 121]. *1572:* Zekel Margit azt vallia ... Jeottek volt 13 ... kezdyk zydni Korompia Matet, Jllen zowal ... Esselelek kwrwafy ... leo (!) ky ... vertek az ablakot [Kv; TJk III/3. 7–8]. *1574:* Annos Botta gasparne, Azt vallia hogy ... azkor latta hogy Breda kywl az kezewel very volt az Zakanne kapwyat, Mondwan Zakaniosne (!) Bestie hamis hytw Bestie kwrwa, En Adossagomat kere(m) teolled [Kv; TJk III/3. 407]. *1590:* hallam a' zenebonat, hallam Eotweos Balint kialtasat, mondwan. Im a' roz zekeres legenjek mith mjweltek a' lambor Lenart Vramnak ... egy kekbelj legenj ... az ajtot kaput rettenetesewl verte [Kv; TJk V/1. 2]. *1638:* az kalitkat ugi Verték[a] hogi Cziak nem rontottak özue ... az Varos zolgaia ugi kóte megh óket hogi ne roncziak az kalitkat [Mv; MvLt 291. 139b. – [a]A bezárt legények]. *1719:* aztis hallotam hogj az kert ropogot s az ajtot verték ugjan dörgött de setét leven nem láttam [M.köblös SzD; RLt Medve Stephan (37) zs vall.]. *1727:* Ha valaki falu közönséges Gyülekezetiben bestelen szoval illetne, alkalmatlankodnek, asztalt verne ... 33. pensz a büntetese [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. *1736:* az I ... késő estvének idejénn, ejttzakára kelve, az Edes Annya háza ajtajára pöröllyel ment, vervénn az ajtót, káromkodván sok féle képpen [Dés; Jk 206a]. *1823–1830:* hallgattam ... Wieländnál Kirchen-Geschichetét, ez igen nagy aflektussal tanít, habar, pökdös, és veri a katedráját [FogE 190].

2. szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ik egymást* verekednek; a se bate; sich prügeln. *1573:* az Mas aztalnal fely zeoktenek es verny keztek egmast [Kv; TJk III/3. 202]. *1662:* a várasbeli gyermekek ... magok között nagy rút verekedéseket tesznek vala ... egymást üzik, verik, kergetik [SKr 629] * *~nek egymáshoz* verekednek; se bat; sich mit jm herumhauen. *1570:* Kallany (!) fabian Azont vallia ... Latta azt hogi az gepwn kywl egy Mashoz keztenek verny [Kv; TJk III/2. 48]. *1749:* Láttam tavaj hogj a' Jákob kertinél verte(ne)k egj máshoz Mészáros Onul és Kerekes Mihály [Szásznyíres SzD; Ks]. *1776:* Az után többen is ösze bonyolodván egy máshoz vertek, de a sok bott közül ki melyik, hogy ütett, nem tudom [Katona K; Born. VI. 14 Felezujka (!) Györgye (50) zs vall.].

3. paskol; a bate/lovi uşor; patschen. *1614:* Az mi Dengeleghine dolgat illeti, lattam eleggé, hogy czyokoltak eölelgettek egymast az feyedelemmel[a] egymas teneret verték, az Azzony tartotta, s amaz rea wteötte [Nsz; VLt 53/5267 Cyprianus Seyler (21) udvari muzsikus vall. – [a]Báthory Gáborral].

4. (csapadék) kellemetlenséget vagy kárt okoz; a bate; schlagen, (Regen) tut Schaden durch schlagen. *1570:* Annos Boldis Lwkachne, Azt valya hog Latta Mikor Kolb Myklos az Sos Balas hazat megh Nytotta es az my benne volt az vchara hanyatta ky az Sarba es az esseo ket napis verte otth [Kv; TJk III/2. 113]. *1704:* Kimenvén a selyembergi szőlőkhöz ... olyan égszakadó esők vertenek bennünket, mintha töltötték volna | (a) lovas németek ... a szineket is ide béhordották, hogy a piacra csináljanak nekik színt helyette, hogy az eső ne verje őket [WIN I. 164, 194]. *1705:* Találtunk ott benn a városon öt regiment németeket és három regiment rácokat ... amelyek úgy betöltöttek minden helyeket, hogy virrattig csak úgy vert bennünket a havas eső [WIN I, 618]. *1736:* az hol most az convictus temploma vagyon[a], ott vala egy ház, az is csak köz rend ház vala, abban volt az szent mise; de abban igen kevés ember fért ... némelyek az kapu boltozatja alatt voltanak ... némelyiket némelykor az nap sütötte, némelykor az essö verte az udvaron [MetTr 425–6. – [a]A ma piarista néven emlegetett templom]. *1748:* az essö odáig verte a' Maroson tul le kaszált füvet rendül, 's a' miatt el feketült, és semmire kellöve lett a' széna [Marossztkirály MT; Told. 56]. *1823–1830:* Az hozott magvakat Gogánváralján[a] a kertben elvetettem, kicéduláztam, az első esztendőben jég is verte, azután csakhamar mind elvesztek [FogE 222. – [a]KK].

Szk: *porig ~. 1772:* 6-ta a szörnyű nagy jég kezdődött a Szilágyságban esni, mely által jött részszerént erre is, nevezetesen a vajdaházi, fodorházi, újfalusi, gyulai, macskási határokat porig verte, úgy a kolozsvári szénafünek egy részét is [RettE 280].

5. lever; a doborî, a face să cadă jos ...; herunterschlagen. *1768:* vad alma fájárol a vad almát verte kosztolta a' Leánykája pedig a' földön szedte [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a].

Sz. *1619:* meglátja Nagyságod az Mehmet pasa uram állapotját mibe forog; addig várják Erdélybe, hogy olyan leszen mint az diófa, kit mentől inkább vernek, attól inkább terem, azt mondják [BTN[2] 230].

6. ráver, személyt/állatot vmely testrészén erősen, többször egymás után megüt; a lovi de mai multe ori; daraufschlagen. *1825:* attol feltem, hogy majd réám is réám vér ha igen közel várom őket [Havad MT; CsS].

Szk: *ábrázatjában ~ vkit. 1740 k.:* a ... Falusi Esküttek Házából ki czokigatta bésztelenitette Házat Söprö Söprüvel

Abrázattyában verte [Szenkt.] * *agyba-főbe ~. 1699:* rea jöt az J. es lovarol az A(ctor)tt le huzta ... agyban, főben verte, vérét ki ontotta [Dés; Jk 292a]. *1761:* Sándor Mihály ... Kezdette ismét Verni Takács Todort agyb(a) főb(e) a hun érte [Búzamező SzD; Ks 17. LXXXIV. 41]. – L. még az *agyba-főbe* címszó szk al. * *arcul ~. 1568:* Priska Deak balintne ... fassa e(st), lattam hogy az lukach leanianak orra vere Jar vala, es azt monda az Annyanak hogy szondy balint verte arcul [Kv; TJk III/1. 239]. *1573:* Mongia az Kowach Benedek leania, Apa Archul vere az chiuka Matias sem kwrwa Sem lopo Nem vagiok [Kv; TJk III/3. 228]. *1590:* mint hogy Albertnak szekercze vala az eozue kapasban vgy serte megh az tizedest az tizedesis kezde arczul verny [UszT]. *1762:* láttam szemeimmel hogy az Iffiu Boboczi Mártont artzul veré Kaffai János [Geges MT; IB. Elizabetha Somodi cons. providi Joannis Molnár (53) vall.] * *fejébe ~. 1680:* En ... hozza sem nyulok ahoz az penzhez ... mert ... ha mas volna Saczkostol az fejeben verne(m) [Derzs U; JHb XXV/34]. *1782:* egy nihány iszb(en) a' szép Tejes Fazakatt a' fejibeis akarta verni [Koronka MT; Told. 20] * *főbe ~. 1644:* Marton Uram ... eö kglmeis verni kezde az olahot feöben, az Czeppel [Mv; MvLt 291. 418b]. *1688:* ream rohanvan főbén vért [Dés; Jk]. *1728:* Nyika Onya azon ketskék kőzűl edgyet főben vert és az kutyanknak atta [F.árpás F; TKl BB. XIII/15 Andreas Ganamir (25) jb vall.]. *1761:* láttam hogy egy ruddal veri Sándor Mihály főben az Exponenst [Búzamező SzD; Ks 17. LXXXIV. 41]. *1775:* az ökrek ... meg állottak, de az ember meg haragudván főben kezdette verni ki fogván a járomból [Udvarfva MT; Told. 44/50] * *hátba(n) ~. 1600:* Vrsula consors Benedicti Bechkereki ... fassa est ... Sardine egy zewrke mentebelinek az haiat le vontha vala ... hatba very vala [Kv; TJk VI/1. 440]. *1763:* mihent érkezék ... minden hozá szollás nélkűlt ... Vultur Szimiont verni kezdé hátban [Nagyida K; Told. 9] * *pofon ~. 1762:* Baboczi Mártont ... pofon veré Kaffai János [Geges MT; IB. Martinus Molnár (18) jb vall.] | Az én tavallyi szolgám ... mondotta nèkem, hogy ... Kassai János potentíosè oda ment s ott tèpelődett s az Iffiu Baboczi Mártont ... pofon verte [Geges MT; IB. Martinus Kis (39) pp vall.] * *tetőn ~. 1782:* rea mentek vala puskával, kardal ... hogy teten verik [Szörcse Hsz; HSzjP Donat Györné Tompa Kata (60) ns vall.] * *vállba ~. 1768:* így kezében levő fa-villával főben válban verte, taglotta [Dés; DLt Lib. inv.].

7. (állatot) levág/öl; a tăia (animale); Tiere schlachten. *1568:* Anna c(on)sors Mathiae Henteler iur(ata) fassa e(st), Ezt tudom hogy az fyaual egyot eltenek ... azth tudom hogy az fya penzert vert diznoth neky [Kv; TJk III/1. 189]. *1584:* Peterdy Georg vallia ... Diznot verek vala Balas kowachnak [Kv; TJk IV/1. 231]. *1585:* 29. July ... Az Chiganok werttek 26. Ebet fiz(ettem) f. – d. 52 [Kv; Szám. 3/XVIII. 26d Gellien Imre sp kezével]. *1591:* 5 die July: werttek Ebbett az Czyganyok harom vtal 37. fyzettem f – d 74 [Kv; Szám. 5/I. 29]. *1593:* az Ciganyok verttenek 65 Eóbett attam Nekyk f l d 30 [Kv; Szám. 5/XXIII. 40 Caspar Schemel sp kezével]. *1625:* Birak vraim paranczlolattiabol vertenek az Czjganiok Ebekett, mellieket az vajda megh szamlalwa(n) volt nro 46 ... d 92 [Szám. 16/XXXIV. 244]. *1692:* ki mentűnk az Török buzankban, az szeplaki Disznokat ugj eoltűk, vertűk, perseltűk s ettűk ... Giller Peter es Janostis lattam hogj perselte s darabolta [O.szentlászló KK; SLt AF. 20 Oprian Thodor (35) vall.].

8. hadi cselekvés kif.: vereséget okoz, hadakozik; a bate (în luptă); bekämpfen. *1668:* A két Oláországnak meg vagyon parancsolva, a tatárok segítségére menjenek, mivel igen verték őket a lengyelek [TML IV, 319 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1705:* Acton uram ... mondotta, hogy Forgách Medgyes alól elszaladt volna, és hogy ki kellenék menni Erdélyből. Melynek okának ki azt gondolja, hogy a békesség in procinctu volna, amint a híre van, vagy ha nem az, Magyarországban verni fogja őket a császár hada, és ezek segítségekre mennek ki [WIN I, 419].

9. hangszeren játszik; a bate (un instrument muzical de percuţie) sau a cînta la un instrument muzical; Musikinstrument schlagen/spielen. *1710 k.:* Virginát is kezdék tanulni, de ... csak pengettem, dongattam a kóták szerént ... ha a zsoltárokat tanultam volna rajta verni, ma is jó virginás volnék [BÖn. 575]. *1741:* Csiszér Uram verte az kis Antikonak dobjait, és verte, hogy inkáb ők ne hallyák az gyermek Sirást [Sámsond MT; Ks 184/LXXXVII].

Szk: *készülőt ~* készenlétre dobol. *1657:* Engemet is olyanformán jártattak; nehéz járó lovon az szerszám igen megvert, fárasztott, annyéra elbágyadtam néha, hogy midőn az készülőt verni kezdették, oly nehezen esett, mintha engem is vertek volna [KemÖn. 41].

10. (betegség) sújt; a bate; (Krankheit) belastet, durch Krankheit beschlagen. *1632:* Tűntetven annak felette egieb dologgalis magatt, azt mondotta hogi őtett az korsag verj ... szerelembol volt zolgamhoz, az az tűntető niavaliaia [SzJk 36–7]. *1661:* Akár csak Isten ennyi látogatási között te betegeskedéseddel ne verne, hanem egészséges állapotodnak hallásával áldana meg [TML II, 137 Teleki Mihály Veér Judithoz].

11. hozzácsap/vág; a lovi în ..., a izbi (ceva) de ...; an etw werfen. *1583:* Hegedws mathe ... vallia ... Be leowe eg feyerbely kathona ... a pallost valtig verę Az Aztalhoz [Kv; TJk IV/1. 99]. *1584:* Nagy balint bolta Ianos zolgaya ... ezt walla ... dancy lörincz akara ream iöni de zabo gal nem bochyata vgy were az kannat az feyehöz [Kv; TJk IV/1. 200d]. *1590:* az tizedes Alberthoz ver vala az szekerczeuel ... vgy rwga feobe Albertott [UszT]. *1600:* Zygyarto Danielne Anna Azzony ... vallya ... Darabos ... monda oztan mond megh az Azzoniodnak Az nylwan valo bestie lelek kurwanak hogj eleombe ne kereolycon mert ezt az buzogant bizony az hatahoz verem [Kv; TJk VI/1. 476]. *1625:* Barla Mihaly Szentleleky Jobagio ... fassus ... kezde verny Marti Thamashoz egy küs bottal [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1632:* Szabo Andras mondgia uala Kómies Istua(n)nak azt hog megh teis puskat hozs' ki azt czudalo(m) cs'ak az farodhoz kellene uerni, czuda hog ne(m) segienled [Mv; MvLt 290. 91b]. *1638:* Hallam ... hogi kerkedet volna Cziszar Danit hogi az kobzotis el vettek az süwegestül az hatahoz uertek [Mv; MvLt 291. 126b]. *1696:* látám hogj Kovács János az feleségével edgjütt keményen vernek vala az Pásztorhoz [Mikháza MT; Berz. 17. XII]. *1767:* az öklivel vér vala Bosar Vasziliához minden igazok (!) nélkűl [Majos MT; Told. 26]. *1780:* a' korbátsával ... tsak hadazott ... és vért a' Lovak orrához [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20].

Szk: *földhöz ~. 1573:* Veres Mathe azt vallia hogi ... Latta azt hogi chiuka Matiasne az feodre wlt volt Es az Recchel (!) az feolthez very volt vgian ky lochiog volt beleolle Bor vagy vyz [Kv; TJk III/3. 229]. *1599:* Bekessy Fabianne Jlona azzonj fatetur ... hogy aztis mondotta hogy az gyermeket labanal fogua verte az feoldheoz [Kv; TJk VI/1. 299]. *1722:* maga Angyom Asszony verte az földhöz Mihaly mester viz edényett de mi okon nem tudom [Göc SzD; WassLt Vig György (26) jb vall.] *1778:* Etzken Miklos

... Attyának az Kas Meheit az Kertben mind az földhöz verte [Albis Hsz; BLev.]. *1791:* két kotlonak ... a tojása mind Zápon maradott ... nem szántam volna azon kotlokot a földhöz verni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1813:* az másik alperes ... az Felperest Földhöz verte tépászta, tapodta, pofozta, űtötte, potyolta [DLt 162]. *1832:* maga ki bészéllése alatt mertégletlen (!) tűzességgel verte kargyát a földhez, és kezeivel mások fejek felett gestált [Balázsfva; KCsl] * *földhöz ~i magát.* *1704:* most este csak hirtelen kezdé a földhöz verni magát az úr spanyol lova [WIN I, 290].

Sz. *1729:* azon Tehen ... mágát fejni nem engedte, ugj a Bornyát szopni egy alkalmatossaggal az Bornyut az Hazban mintha az földhöz vernek Csak meg doglik [Dés; Jk].

12. beledöf/szúr; a înfige/vîrî în ceva; hineinstoßen. *1590:* Aztis tudo(m) hogy Medesery Antal kouaczyba(n) vere az kest' es mordalynak mo(n)dak erette [UszT. – 'Pribek Gergely]. *1600:* Schmelczer Georgyne Anna Azzony ... vallja ... az fogoly leany ... mondotta: Ha ott leott volna Akkor mikor Kis Casparne az konthyot le vonta Darabos Janosne fejereol, tehat bizony az kestis nem Zantha volna Kis Casparneban verny [Kv; TJk VI/1. 391]. *1690:* ment volt fel az Tolvaj kiáltásra s az villát az karjában verték [Szamosfva K; Ks 90]. *1728/1793:* Etzken Miklos ... édes Attyában kést vert, fogát bé verte stöbbi [Albis Hsz; BLev. Transm. 9].

13. belever; a bate ceva; hineinschlagen. *1570:* Erzsebet Kopas Jakabne, Martha Kis Demeterne leanya, hitek zerent vallyak ... Kopaz Jakabne ... az leant megh Ragadya es wgy verthe volt az keofalba az leannak feyet hogy harom hetiglenis Meg lacchot az keky [Kv; TJk III/2. 7]. *1757:* meg ragadván azonnal a' Torkán az inget, a' fejét a falban verte [Majos MT; Told. 35]. *1786:* mint jo elöre láto ember meg tsinaltottad vala a bagoly fülü süveget ... okosság volt, mert mar ha a falba vered is a kopacz fejedet a Süveg meg menti a veszedelemtöl [Bolya NK; IB. gr. Toldi Zsigmond gr. l. Bethlen Sámuelhez]. *1815:* minek utánna ... Hersánynak ... el-égettetik Háza a Tűz nyomábol Méheji is félre vitettenek, de mint nyári Idöben a' Méhek viszsza séjetvén, a tüzbe verték magokat [Orsova MT; Born. G. XV. 13].

14. bever vmit vmibe, rögzít; a bate (ceva) în ...; hineinschlagen, befestigen. *1586:* 12 Nocmb: az por teoreo Malomnal valo zwgot Czinaltattam az Bak ala vitelteol es valamj legenieknek, kik az fagios feoldben vertek az Cziovekeket fiszettem – /75 [Kv; Szám. 3/XXIV. 26]. *1617:* bagj szelj feóldey ualanak az To el uagasert, Czjukas feoldnek hittuk, mert annak az uegire szeget uertek s azert hittuk Cziukasnak ... negj lon s egj szekeren eligj hoztuk uala kj az fa szegeket, eö magok mutogattak ki, hogy wsd ide az szeget [BLt]. *1665:* Hid czövekjet verni valo örög vas abranczos pleches berbees auuagj kos [UF II, 311]. *1762:* Azon Maros Árkáról pedig úgy fogodotté el a víz, hogy valakik Karót verteneké Közepib(en) és ágot hánytak, s' azokat a' Viz meg hordotta iszoppal? [Körtvélyfája MT; BálLt 87 vk]. *1770:* mind a silipet, mind a Malmat alább szállitották ... Akkor ujj Czövöket vervén alájok, nem hiszem hogy alább sülyedett volna [Ádámos KK; TJkT II. 121–2]. *1804:* (Temettem) Nádas Mártont ... a' vizben esett, mikor a' Fenesi Gátnál a tzövekeket vérték fák(na)k eleiben, az állás le romolván a' Berbécs réa esett [Gyalu K; RAk 144]. *1805:* ki mentünk az elrontatott hídhoz és néztük miként verik a tzövekeket [Dés; KMN 93]. *1814:* (a lámpást) felakasztotta a folyo Gerendaba verve volt Szegre [Kajántó K; KLev.]. *1821:* (Épitette) A' Radnotfáji Malmot ... magamis eleget vertem a' czövekeket, eleget emeltem a' Berbétset mikor azt a' néhai Groff Ur tsináltatta [Radnótfája MT; Ks 79/161]. *1824:* A Matskási ház mellett az oldal tőviben szükséges 20 ölnyi hoszszu kézi berbétsel bé vert tzöveklést két s fél öles tzövekből készíteni egyszer s' mind pedig a künlévő régi tzövekeket bellyebb verni [DLt 981]. *1825:* tsináltatott ... A' flazterezéshez meg kivantato tiz döngölőket fábol mellyeken egy egy vas karika, és a talpain szegek vagynak verve [Dés; DLt 595]. *1829:* Ezen Fűzes áll, Karot termö jo Fűzfákbol, mellyek közé ezen Tavaszon vertek 20. karokat [Csekelaka AF; EHA].

Sz. *1614:* minden embernek tanulni kell ... hogy ne vonja az más ember nyakából az maga nyakába az istrangot, vagy az más ember lábából ne vegye ki az töviset s az magaéba verje [BTN² 45]. *1667:* azt nem cselekedhetem, hogy az ő kegyelme lábából kivonjam azt a tüvisset s magam lábába verjem [TML IV, 86 Teleki Mihály Katona Mihályhoz].

15. ledönt; a doborî (la pămînt); fällen, umstürzen. *1722:* az Kaputis Récse(n) földre verte az szél [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

16. (bilincsfélébe) kényszerít; a pune (pe cineva) în ...; zwingen, jn in Fesseln legen. **Szk:** *kalodába ~.* *1690:* En ream Tolvajt kialtot megh fogot Polgar keziben adot, kalodaban vërtënek [Csomakörös Hsz; HSzjP] | minden igaz oknelkül meg fogot kalodaban vertenek [Gelence Hsz; HSzjP]. *1737:* Pap Gábor az Kővárvidéki Szakaturi Gliga Szimeont ... ide Györgj falvára bé hoztak ketten itt az falus biro házánál kalodába verték [Csicsógyörgyfva/Retteg SzD; TKl Moldván Pintye (38) és Marosán Andre (34) zs vall.]. *1753:* az Birotol és Gorniktol midőn vegire igyekeztem menni hogy mi lehet oka szofogodotlan Nyakaságoknak; mellyre a Biro és Gornik tetovázván az Birot és Gornikot kalodában vertem [F.lapugy H; Ks 62/11]. *1762:* Mura János feleségét meg tanálván az Udvarb(an) bé vitték, és meg tsapták keményen elsöben egy Sütö kementze Lapátal, az után egy páltzával, végtére kalodáb(a) verték viradtig [Branyicska H; JHb XXXV/5. 9] * *vasat ~ vki lábára.* *1597:* Lakatos Balint ... Az Eotúes Legennek Labarol az Vasat le veotte es meg kissebitette vizontak a' labara verte ... d 25 [Kv; Szám. 7/VII. 20 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1660:* Odavivén bennünket, mindjárt lábainkra vasakat vervén ... előnkbe vetvén az emberfejeket, hogy megnyúzzuk [Kv; KvE 180 LJ]. *1669:* Én bizony mind búsultam azóta, azután azon szóltam, hogy vasat az lábára ne verjenek [TML IV, 543 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * *vasba ~ vkit.* *1570:* Zekel Barlabas ... vallya ... Egykor Jeo egy olah chyernekreol, Es fogatya megh zekely petert Bwzanak es zabnak Arrayert, vasba vertek es sokaygh tartotak [Kv; TJk III/2. 13–4b]. *1600:* en voltam keözés ez azzony batiaerth Sandoert (!), ki walami wetekbe eset wolt, meghis fogtak erette, wassba wertek, igenis wertek haro(m) palczawal [UszT 15/139 Nagy Antal kenossy, Zabad zekely vall.]. *1619:* postánkat elfogták, Dunába vetették, magam szolgáimat Tömösváratt vasba verték minden expeditióknak végéig [BTN² 270]. *1657:* Az vajda ő nagysága levele is érkezék az estve, 3 kalarását vasban verték, az nagyságod postáját is vasban verték Kracsont [RákDiplÖ 546 Sebesi Ferenc II. Rákóczi Györgyhöz Konstantinápolyból]. *1658:* Kovács Gergely, Barcsai András és Török István, ide való váradi kiszöktek az úr mellől, az urat, szegényt, vasban verve vissza vitték Nester-Fejérvárról Chrimben [TML I, 299 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1710:* Azért a fejedelem, míg

jobban a conspirátió egyben forrana, fogassa meg Barcsait. Ezt pedig oly titkon tractálák, hogy a fejedelemasszony addig meg nem tudá, míg vasban is verték Barcsai Mihályt [CsH 177 1684-re von. felj.]. *1710 k.:* kivált Mikes, Bethlen Gergely és Székely László ezt állították: ha vasba nem verik, ki vall rájok? [BÖn. 687] * *vasra ~ vkit. 1742:* ă Gazdákat vasra vervén 60 forintokat tekert rajtok [Méra K; AggmLt C. 12]. *1771:* Mészáros Borbely István magát a Mészár székik (!) kisertette musikásokkal; és egybe is veszett akkor Nagy Györy Ur(am) fiaival melyért ... el is fogatott és vasra verték [DLt 321. 17b Valentinus Dobai (48) ns vall.].

17. terel; a îndrepta cursul unei ape spre ...; irgendwohin treiben. *1757:* Ha a Virágosiak közül valaki Vagy Czimbora, vagy Béres a Czimboraság hire 's akarattya ellen a Vizet Cziculjásra verné, azt a személyt tartoznak ki mutatni ... ha penig nem adják ki a Damnificátort, az Egész Czimboraság fizessenek Frt 12 ~ Tizenkét M. Forintot [Torockó; Bosla].

18. űz; a alunga/scoate (animalele) din ...; (Tiere) treiben/jagen. *1803:* láttam hogy Portsalmi Lászlo Ur valami Sertéseket vér hajhász ki a' Gyepün belöl valo részböl [Dés; DLt 82/1810].

19. lábbelit járáskor odaver, kopog vele; a bate (ceva) de ...; mit dem Schuh klopfen. *1823–1830:* szerencse az, hogy a házok előtt az ösvények ... lapos kövekkel vagynak kirakva, mert így is, amint egy professzortól fogva a másikig nyargal az ember, a vékony talpú papucsát úgy veri a kövekhez, hogy ugyan sajog az ember lába talpa belé | Az itt volt akkori német deákok nagyon vadoknak látszanak ... mikor mennek az utcán, nagy csizmáikat úgy verik az utcán a kikövezett utakhoz, hogy zúg belé az utca [FogE 236, 245].

20. csinál, készít, létrehoz; a bate/face; schlagen, etw herstellen. *1558 k.:* ugy veriek az aranyath, hogy Meg legien az karat zam, tudny Illik az 23 1/2 karáth [Nsz; MKsz 1896. 295]. *1587:* Veottem 4. Apro vassat, kibeol az Cigan 4. feyes zegetth vert ... tezen d. 28 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 12 Zabo György isp. m. kezével]. *1590:* Hogi penigh az Malombol be nem zolgaltatot ez az oka hogi ... az Viz el zakadoth vala, es kilencz egez hetigh egi cheppeth sem iarth Annak vtanna esmet Zenth Geörgi nap vtan az epp feöldet el zakaztotta vala, es mas foljamoth verth vala magának [Kv; Szám. 4/XIX. 1]. *1593:* die 7 septembris andras kowaczynak, kj az keozep kapun walo emelcheoheoz es teomleoczihoz zegeget (!) vert kiwel az singj wasakot ala zegezek fizetem f 2 d – [Kv; Szám. 4/XXI. 27]. *1625:* Az kassaj Czemmentest Michel Minzert, Kassara akarwa(n) menni, negjve(n) Ezer Polturaval, melliet vrunk eő felge Adot kezebe(n), hogj garas penztt verjenek beleőlle ... vitte el az koczis Georgj Harom Lowa varadigh [Kv; Szám. 16/XXXIV. 203]. *1638:* (A vasdarabokból) kiböl tanier karikat Czenaltunk, kiböl penigh czak szeget vertünk [Mv; MvLt 291. 137b]. *1655:* Az Sz Antalnapi Sokadalomkor Brassaj Szabo Plesher kére hogy valami aranjokat probálnèk megh neki, mutata 100 aranyat ki Ferdinand Csàszàr, ki Bethlen Gábor pèldàjàra vàlanak verve [Kv; CarTr II Dauid Nemethi kezével] | Tudom aztis hogy Razmánj Jstván vert aranyat, az Uramtol kérvén belyegző vasat [Kv; CartTr II Petrus Szavaj cons. vall.]. *1675:* az J ... imitt amott, erdön, falukon széllyel, városb(an) is ál pénzt vert, veretett, s vér, jo féle pénz közzé elegyítvén ugy defraudallya az ország népét [Kv; TJk VIII/12. 67]. *1705:* Idevaló új polturát kértenek tülle, amicsodást itt szoktanak verni, és mást adtanak neki helyében | Itt a pénz dolga annyiban van, minthogy elsöben itt az ezüstböl mind tizpolturást vertenek, amely nyolclottos ezüstü volt | Azonban hogy a Torockó körül való románok már mint verték azt a rézpénzt, úgyannyira, hogy ... az üstöket, azt mindenütt vötték ... kiböl osztán mind rézpénzt vertenek az románok [WIN I, 460, 469, 630]. *1756:* ez volt a' Kükűllő fojamattya, és tul felöl szaggatván tovább vert magán(a)k árkot fojo hellyet, ezt ugy töltötte itt meg [Mikeszásza KK; Told. 38]. *1774:* Kenderböl 62 Istrangot vertenek [Mocs K; KS Conscr. 62]. *1809:* A Lövétei Czimboraság Vas Hámoron Aprilisbe[a] ... Novemberbe, és Decembernek 27dik Napjáig hány Mása Vasot Vertek, és Másáját hogy adták el [UszLt ComGub. 1733. – [a]Köv. a hónapok fels.]. *1862:* A' kuton alol van a' dominalis biroi lak – sárbol verve nádfedél alatt ... van ezen lakszobában egy földtüzhely [Mezőbánd MT; TSb 39]. *1864:* Kis és nagy völgy nevezetü helyek ... a szántok végiben vannak tavaszszal ho menéskor, essözés alkalmával a földekről lefolyó víz magának helyet vervén otton ülepszik és folyik [Alfalu Cs; GyHn 20].

21. ültet; a planta; ausstecken. *1736:* Ennekemis az joszagom ide nem messze van enis a' patakig birom az fűzfaknak égj reszit az Atyam egj reszit magam vertem oda s en tartok szamat hozzaja [Nagyoklos TA; JHb XIII/51]. *1804:* A Viz felöl valo Kert oldalára tolteseket tsinálni gatokot kötni fenyö Bojtokot hozni, fűz fakot vérni ... minden Joszagbeli ember ... meg jelennyen [Zágon Hsz; Szentk.].

22. (víz) vmivé lesz; a se forma o ...; in etw verändern, machen. *1772:* eö Exllja Adamosi Malmának Gáttya jobban be dugattassék s meg ujittassék, hogy a víz alatta ne szivárogjan s folydagollyan, hogy azis holt vizet verjen [Kük.; JHb LXVII/2. 389].

23. (iszapot) képez, lerak; a aduna ceva; (Schlamm) machen. *1770:* a viznek ereje a gáton takaradván, mind a silip alá verte az iszapat, söt még a malmat is meg töltette iszappal [Sövényfva KK; JHb LXVII/116].

24. ráver; a pune ...; daraufschlagen. *1595:* Korczollyas Istúannak, hogy egytöl egyik meg erösitete az hordokat, kikben az púskak, palaszkok és egyeb marhak voltak, kikre örög Abronczokat vert sokkat, vyat, és fel vontta az szekerekre ... keúant az 21 hordotol ... 1 p(er) d 7 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 69 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1780 k.:* Egy pejlora vertem ket patkot uijat, s két otskát xr. 30. | Vertem az Hámas Lovakra 3. új patkot magamét tészen xr. 51 [Szászváros H; BK]. *1781:* A' Forspontlovakra vertem 6. otska patkot xr. 18 [Szászváros H; BK].

25. (utat) csinál; a face/croi/deschide (un drum); (Weg) machen. *1741:* Tudom, hogj ... feljeb volt az réven által járó Országút de azon felső rév el romolván ... ugj vertek osztán az mostani révnél Ország utat [Szentmargita SzD; EHA]. *1751:* Ország utat vertek az Pásztor házan fellyül, s abolis az hol tettzet az utasok(na)k [Kóródsztmárton KK; Ks 17. LXXXI. 18]. *1785:* az régi ország utya nem at (!) van az hol most nem regiben kezdettenek utatt verni [Köröstö K; LLt Csáky-per 577. L. 7]. *1804:* valami Szamosi Szekeresek jövén Magyar ország felöl kik is Tamás Luka Puszta telkire tságatván Szekereket holott már az elött más szekeresek utatt vertek volt [KLev.]. *1869:* A pap és tanító panaszolván, hogy rétjeiken az esözés alkalmával utat vertek, kérik a consistoriumot, intézkedjék, hogy az egyház javaiban csonkulás ne essék, söt a kártol megóvassanak [M.bikal K; RAk 279].

26. (adósságot, költséget) csinál; a face (datorii); (Schulden) machen. **Szk:** *(feles) adósságba ~i magát. 1710:* kételenittetvén maga(m) feles adosságban veruen ... mostan kenszerittettem kölesön leválnom Nemz(etes) Vitézlö Kolosvari Miskoczi Istva(n) Ura(m)tol flor hung nro 800

[Born. IX/1]. *1738:* adosságbanis igen felesben vertük volt magunkat, de Is(ten)nek hălă Senkinekis eddig ados nem vagyok [Ks 14/XLIIIa Kornis István végr. fog.]. *1757:* az Attya ... korhelsége miatt sok adóssagba verte magát [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17c]. *1774:* Keszeg Győrnek az Edes Atyát jol üsmertem, s aztis tudam hogy minden vagyonyatskáját el vesztegette ugy anyira hogy már végtére feles adoságbais verte magát [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17c]. *1802:* örökségemet idegenektől bitongaltatni nem szenvedhetvén kénteleníttem adosságban verni magamot [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.] * *költségbe ~i magát.* *1711:* azon kérlek édes eöcsém hogy ha lehetséges, az Pater Jesuitákkal vexelt ne csinájl ... oka ez hogy interest kivánnak talám réá és így ha költségben vered magadot, hirtelen meg nem talallyuk fizethetni [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.].

27. vmit vmire fordít; a cheltui pe ceva; für etw aufwenden, ausgeben. *1671:* kirjók ... kegyelmedet hogy még egy kevis ideig varokosni terhire ne ligyen mert mint a Tőke Pinzt mint az Interest kegyelmednek minden bőcsőlettel meg adgyuk, ha pedig meg nem adhatnuk Pinzül (: mint-hogy épületekben vertők azon kösön sumath :) Josaggal bőcsőlettel ki főzettyők kegyelmedet [Baca SzD; RLt O. 5 Bánfi Sára nem sk írása]. *1786:* Ezekről[a] vannak leveleim én magam költettem szerzettem minden keresetem ide vertem [Nagylak AF; DobLev. III/616. 1b. – [a]A felsorolt kiadásokról].

28. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *csoportot ~* csoportba verődik; a se forma un grup, a se reuni într-un grup; sich gruppieren/zusammenrotten. *1659:* a török ... bizony kétszer futamék meg, de az megindúlván, az elegy belegy had, a török nekünk fordula, megűzé, de csuportot vervén, nem mert belénk kapni [RákCsLev. 579 II. Rákóczi György anyjához] * *csoportra ~i magát* csoportba verődik, egybecsoportosul; a se forma un grup, a se grupa; sich gruppieren/zusammenrotten. *1710:* csoportra verők magunkat tizenheten lovon ... mint harcra, a hegyes tört mezítelen a mentém karján általütém, és a pisztolyt jobb kezembe, és úgy jövénk el [BÖn. 562] * *élre ~* élre rak; a aşeza/pune unul lîngă altul; auf die Kante stellen, nebeneinander stellen. *1823–1830:* 13-ik febr. elindultunk és keresztülmentünk Peterswaldon, mely Csehországnak utolsó faluja ... amint a gazdag ember veri élre a pénzt, oly szoros csinos elrakást kívánnak azon velünk utazott bakon rázkódó szőrős fazsákok (Kopferek) [FogE 181] * *fejébe ~ vmit vkinek* vkinek eszébe/tudatába vés vmit; a băga cuiva ceva în cap; jm etw einbläuen/einpauken. *1660:* S több constantiájával együtt a fejébe verém, minemű atyafiságok volt az asszonyoknak [TML I, 525 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1823–1830:* Ebbe a füvésztudományba pedig onnan kaptam volt, hogy ... már még Bonyhán fejembe verték volt, hogy készüljek az eoconomiára tartozandó dolgokra is [FogE 223] * *fejéhez ~ vmit* fejéhez vág/fejére olvas vmit; a-i reproşa ceva cuiva; jm etw ins Gesicht werfen. *1590:* az Inctusnak ... azt mondotta hogj en Ghalambfaluj Peter az feier aghar farka Alatt tartom hitemet tiztessegemeth az elóttis feiemhez vertek s el' szenuettem [UszT]. *1657:* az fejedelem ... az derekasb hadaknak generálisul Ibrányi Mihályt praeficiálta vala; amaz úr[a] csak Bihar vármegyének parancsolt, sok áruló nevet is vertek fejéhez szegénnek [KemÖn. 176. – [a]Kornis Zsigmond] * *félen ~* félrever; a trage (clopotele) într-o dungă; (die Sturmglocke) läuten. *1747:* ugj végezték volt Falustol hogj félen verjék a harangot [Kük.; LLt Fasc. 47] * *fészket ~* gyökeret ereszt, meghonosul; a se împămînteni, a prinde rădăcini; wurzeln. *1653:* Itt Vásárhelyt is nagy fészket vert vala az arianus vallás is; de ... abban meg nem maradván, szombatosokká lettek vala [ETA I, 29 NSz] * *fészket ~ vkiben* befészkeli magát vkibe; a fi obsedat de ceva; besessen sein. *1823–1830:* Öreg legény volt az apám, ifjú leány az anyám, mikor egybekeltek, s ennélfogva az apámban a szerelemféltés fészket vervén, hol több, hol kevesebb mértékben örökké háborgattanak [FogE 81] * *gondot ~* gondot előz; a alunga gîndurile; Sorgen verbannen. *1811:* Szintugy Remete vagy Te-is, éppen mint én, Éjjel nem aluszol, én úgy vagyok szintén; Nints Gyermek, Feleség, kik a' gondot verjék, Nints háló-társ, édes álmat hozó Terjék [ArE 110] * *gyökeret ~* **a.** meggyökerezik; a se înrădăcina; wurzeln. *1757:* Guraszáda Határának olyan állapottya, és természete vagyon hogy ha minden esztendőb(en) munkás irtogatás által nem tisztogattatik ... szaporán a' Bokor fel vészi és gyökeret vervénn magának, az eoconomia folytatásra alkalmatlan allapottyára redeal [Guraszáda H; BK ad nro 144]. – **b.** elterjed; a se răspîndi; sich verbreiten. *1764:* Sokat eddig el halgattam (!), de már hogy az iránt valo hibás velekedés masoknális gyökeret verjen nem szenvedhetem [Középlak K; BfR] * *helybe ~i magát* elhelyezkedik, elfoglalja a helyét; a se aşeza; Platz nehmen. *1704:* A többi (!) nem akarták hagyni, mondván: ne hagyjuk öszvegyűlni és rendbe állni, helybe verni magát. Guthi csak semmiképpen nem engedte megkezdeni, valamíg a német jól helybe nem verte magát: akkor rajta! [Kv; KvE 284] * *az ostobaságot ~i* az ostobaságot bírálja; a critica/condamna prostia; Dummheit kritisieren. *1879:* Hát aki az ostobaságot veri, a bornírtságot ostorozza, aki a szamárságot igyekszik mesterségessé tenni: heccelési szándékból cselekszik-e? vagy azért, hogy helyesebb állapotokat teremtsen [PLev. 36–7 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *rendbe ~i magát* rendbe áll/verődik; a lua poziţie, a se instala într-un loc potrivit (din punct de vedere strategic); (sich) in Ordnung bringen. *1704:* amíg a német rendbe nem verte magát, a több kapitányok igen voltak rajta, hogy hozzájok fogjanak, de ezen Guthi nem hagyta, mondván: hadd gyűljön az ebadta, hadd! [Kv; KvE 284]. *1710:* a német a patakon túl egy kert mellé rendben vervén magát, azok a bolond székelyek éppen oda menének, a német puskázni kezde [CsH 340 1704-re von. felj.] * *sáncba ~i magát* besáncolja magát; a se adăposti în tranşee; sich verschanzen. *1614:* látván Básta György, hogy az székelység is nem állt melléje ... kiméne minden hadával Déshez és ott sáncba veré magát, Kolozsvárat megraká német haddal [BTN[2] 51]. *1710:* A francia tábor frustrálódván, elszáll onnan, és Tornácum város mellett erős hármas sáncban veri magát, hogy akár csak azt oltalmazhassa meg [CsH 422 1709-re von. felj.] * *seggére ~ vminek* elfogyaszt; a consuma ceva; etw konsumieren. *1837:* a részeges Magyari Gyuri másokkal nagyokat iszik, talán már az utolso hordo bornak vernek seggire [Ótorda; TLt Praes. ir. 380/1844 Kassai F. Mihály ügyvéd kezével] * *szállást ~* megszáll; a se stabili undeva; absteigen. *1782:* az édes Atyám Gál János ... Cselédeivel edgjütt el szökött, ide Dombora vert szállást, és Haller rész Joszágra szállatt [Dombó KK; JHb XIX/22. 25] * *tejet ~ torkába* tejet itat; a turna lapte în gîtul unui animal; Milch tränken. *1625:* szembe(n) fogta az megh irt Jobbagio(m) az J. falubeli Biczak Balintot es Biczak palt hogi mikor eszekbe veottek volna hogi az eokrei megh akarnak halni azt mondottak hogi edes teyet veryenek az marhak torkaba, mert az eo marhaiokis mikor azon helire ment megh holt volna, ha edes

teyet nem vertek volna torkaba [Almás U; UszT 47a] * *torkába/torkon* ~ elhallgattat, belefojtja a szót vkibe; a-i închide/astupa cuiva gura, a reduce pe cineva la tăcere; jm die Sprache verschlagen. *1619:* ha valahogy valami posta azféle hírt hordozna is vagy hozna is onnan Havaselföldéből, de torkokba verje és ne hadja beszélleni. Ezt immár nem titkolják sem török, sem egyéb ember, hogy Felséged megindult [BTN[2] 328]. *1667:* adja meg az egyszeri végezés szerint Barkóczyné asszonyom részét, mert mind Isten ellen való s mind gyalázat, ha ellenünk is torkon verve s erővel tartaná [TML IV, 13 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz Krakkóból]. *1710:* az erdélyi mostani fejedelemtől ... nyilvánvaló igazságomban torkon verve megfojtatván, soha mindazáltal olyan conditiókra nem mennék, amelyeket kegyelmetek nekem írásban beadott, mert azok szemtő szemben ellenkeznek a mi hazánk törvényivel s szabadságával[a] [CsH 142. – [a]Béldi Pál nyil.]. *1767:* a' Tavaszszal hallottam Zoljaminét beszelleni hogj itt az Abasfalvi Eszterházi Ur udvaraban egy Ládát kaptanak volna, de kik kapták légjen nem tudom mível én nem üztem füztem, Söt Zoljaminénak a' torkáb(a) vertem hogj előttem olljont ne beszéljen mível az nagj dolog s abban maradott a' beszéd [Abosfva KK; Ks 4 Catherina Nagy providi Mich. Szabo cons. (50) vall.]. *1779:* Hamisan arra vettek a tabularisták közül némely agyafúrtakat, hogy spoliátornak ítiltetvén, 202 forint exequutiót kellett szenvednem. De ... az őfelsége novum gratiosuma mellett a torkába verem a hamis bírónak [RettE 408]. *1784:* A guberniumban proponálta is, de a torkában verték sokan ... Utoljára arra fakadott a hitvány szász, hogy ő nem gondolta oda a mágnásokat, hanem csak a nemességet, melyen még inkább megindultak [RettE 423–4] * *unalmát ~i* elveri/üzi unalmát; a-şi alunga plictiseala, a-şi face de urît; sich unterhalten, die Langweile vertreiben. *1823–1830:* A kutyfalvi pap volt Daroczi György ... jó beszédes ember, ennél vertem sokszor udvari unalmaimat, sokszor egymásnak kipanaszoltuk magunkat [FogE 117].

vér 1. sînge; Blut. *1568:* Priska Deak balintne iur(ata) fassa e(st), lattam hogy az lukach leanianak orra vere Jar vala, es azt monda az Annyanak hogy szondy balint verte arcul [Kv; TJk III/1. 239]. *1573:* Botos Marton ... vallia ... latta hat ott al chiuka Matias es egi darab fa kezebe ... kyt az eleoth meg Mecchet volt annak vere Indwl ... nem Mas vere volt hane(m) eowe az fan [Kv; TJk III/3. 228]. *1598:* Zeőchy Adam varos zolgaia ... wallia ... keozel az Chiapzekhez az Posta mester zolgaia egi zeken ige(n) rezeg wala ... fel kele az aztaltol ... az eoklewel vgi chapa az nemet nyakon hogi mingiarast vere erede [Kv; TJk V/1. 143]. *1606:* szent Jakab tajat cziakaniaual ... verthe ... meljnek faydalmath vere hullasath dolgajnak narj wdoben el mulasat Nem akartha volna huszön (!) Eot forinterth [UszT 20/161]. *1618:* Ezen az császárnak írott levelen voltak ilyen miraculomok, hogy az megholt vitézeknek az gyermekek az vérbe mártották az kezeket, és azzal pecsétlették meg az császárnak írott levelet [BTN[2] 136]. *1669:* Im édes Feleségem, bizony érzem én, hogy nem sokáig élek. Istennel bizonyítom, csak ma is ment el három ejtel vérem: tócsával állott alattam [TML IV, 495 Teleki Mihály Veér Judithoz] | örömest elmegyek vala én is a vendégségben, de ... rossz nyavalyám, a süly, annyira megindult rajtam ... hogy tolcsával áll alattam a vér [TML IV, 558–9 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1724:* Pekri annyira el győtrőtt, hogy majd meg is őlt, a véle való közössülés miatt ... ihol a jelét is meg mutatom ... a' Lány fel emelvén felső ingét, otsmánság vólt nézni a vért rajta [Mezőbergenye MT; BK. Dienes András (53) hites ass. vall.]. *1741:* Sipos István ... ezt mondja a Báttyának, miért hál Kgd egy tűznél ezzel a Gyilkossal, a ki uton út félen mind az én véremet szomjuhozza [Szilágycseh; IB III. 106/16 Gasparus Varga (20) jb vall.]. *1751:* ki is serkedezet a vér három helyről, ugy orczajánis [Csapó KK; Berz. 12. 92. 203]. *1800:* a hol az meg verettet s el fogot emberek-(ne)k vére eset ... a varjak Legelőttenek rajta [Kóród KK; Ks 67. 47. 27]. *1802:* a' kotsis ott termett vasvilláson, a kiis ugy vágta agyon Forro Lajost, hogy guggadozva alig tudott haza szaladni, a' vér el lepte [Mv; Born. XXXIX/53 Schreiber Jákob (28) caupo vall.].

Szk: *~be fagyva. 1592:* Borbeli Balint ... vallia ... latuk hogi verbe fagiua vagion az feie ... Kerdwk ki dolga volna, azt monda hogi az vra verte volna [Kv; TJk V/1. 209] * *~(é)be kever vkit. 1582:* Müler Potentiana rlcta ... Pauli Bwzer ... fassa est ... Azis à leant tudom hog le fogta vgian ot es Ereossen megh verte vęręben kewerthe [Kv; TJk IV/1. 3]. *1669:* két prédikátort ... az németek szörnyen megdöföltek, vertek, az muskatélylyal vérben kevertek [TML IV, 525 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1747:* Az I ... Hohér Josi(na)k házára menvén agjba főbe halálra verte vérbe keverte [Torda; TJkT III. 120]. *1779:* ragada egy vas villát és azzal földre le útvén ott a Czigány Cselédgyeivel meg nyomatta verte tépte és egészlen vérbe keverte [Bh; BfN]. *1824:* ifj. Fülep Sándor ugj verte Gado Martat hogj vérébe keverte [Aranyosrákos TA; Borb.] * *~t bocsát/tesz vkin. 1632:* Birsagbol az Uarasiaknak illien rendtartasok, ha ki vert teszen f. 1 [Fog.; UC 14/38. 111]. *1704:* utolérte a szolgám és megfogta, ki is tolvajt kezdvén kiáltani megütögették, vérit is bocsátották [WIN I, 108]. *1767:* Tohóton lako Providus Tóháti Tógyer nevű Jobbágyát kik fogták el, és minekutánna el fogták, kiket tud a Tanú, hogy kőtózve (!) lévén verték rongálták, vértis bocsátván rajta [Tkhf 21/19 Szilágynyíresi vallatás] * *aludt ~. 1597:* Zabo Mihali ... wallia ... az atkozot ember ew gilkossa az en giermekemnek addigh were rongala ... az agi ala vetette egi egez etzaka mind ot hevert zeginy giermek. az alút vér wgia(n) darabonkent ment teolle [Kv; TJk VI/1. 38] * *vkinek ~ét hullatja. 1598:* ezt czilekedte en rajta(m) az all peres, egi biro ferencz neueo Jobbagiomath uerte taglotta ... ueret hullatta [UszT 13/13] * *vkinek ~ét kiontja. 1683:* potentia mediante ream tamadtanak magamat vertenek toglattanak, véremet ki ontottak [Dés; Jk]. *1699:* Ugya(n) ... Jobbágyostol szolgastol ... rea jöt az J. es lovarol az A(ctor)tt (!) le huzta, torkon ragadva(n) fojtogatta, agyban, főben verte, vérét kiontotta [Dés; Jk 292a]. *1736:* azon repetítus személy azon ... Leánzot irtoztato képpen kegyetlenül meg verte taglotta, kezib(en) lévő vasvilláival, fejitis bé törvén veritis ki ontotta [Torda; TJkT I. 100]. *1778:* Hát az igazé hogy ... Csanán Györgye, akkor érkezvén elé ... midőn látta volna hogy az édes Attyát le ütötték, verit kiontották [Egerbegy TA; JF vk] * *vkit a ~ből kimos. 1598:* mente(m) vala kj, s be menek Menihartni, tahag az Borbelj mossa az Verbeól kj [UszT 13/31].

Sz. *~t fej tej helyett. 1662:* Nem veszett volna el a fejedelem választására való szabadság; és nem kellene vért fejni tej helyett szegény haza lakosinak, pogány hizlalására [SKr 472] * *a ~ vízzé ne váljék. 1811:* Jobb lészen hát, hogy a' vér vízzé ne válljon, Hanem a' Testvér a' Testvér mellett álljon [ÁrÉ 102] * *nem kergeti a ~t benne* nem izgat vkit. *1880:* Egy csendes feleség, aki nem zsörtölődik, nem lármáz, nem kergeti a vért benned [PLev. 77–8 Petelei István Jakab

Ödönhöz] * *úgy megver vkit, hogy a kutya issza meg a ~ét.* *1803:* Mikor jüvünk vala az Malombol haza halánk veszékédest Pál Andrásnit hat kiseb pál András szidja Pál Györnét hogy ide ne jöj Veszet teremtette mert ugy meg verlek hogy a kutya isza meg az veredet [UszLt ComGub. 120/11].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~be esés* véresre sebesítés; umplerea de sînge datorită bătăii primite; bis aufs Blut schlagen. *1754:* A. Ujbár Ursz exponállya az Feleségem, midön estve hazafelé jött volna, iffiab Matyé Juon Raphila nevű Leánya Testver Etcsével Ilonával ... rája rohanván, lovárol le huzták, s verték, tagolták, meg véresitették ... meg kivánom, hogj ... az feleségem meg verését, és vérben esését complanallyák [Újbárest H; Ks 62/3] * *~be köpül* véresre ver; a bate pînă la sînge; bis aufs Blut schlagen. *1763:* az Ilok minden ok nélkült az kik nékiek az uttzán elejekben akadtak, az mostani el mult sokadalom Napja alkalmatosságával, bottal verték, rongálták, vérben kepültek [Torda; TJkT V. 174]. *1783:* Hát másokat is kiket vertek és küpültek vérben ...? [A.csernáton Hsz; HSzjP] * *felforr vkiben a ~* (rettentő) dühös lesz vki; a se înfuria; jm kocht das Blut, wütend sein. *1710:* Nem voltam még tizenöt esztendös akkor, mégis felforra bennem a vér, s mondék neki: ... Hamisan mondja, valaki az én atyámot árulónak nevezi [CsH 159] * *igaz ~e vkinek* igaz híve vkinek; adept al cuiva; ergebener Getreue von jm. *1672:* megmutatom, bizony Kegyelmednek igaz vére, tagja voltam s vagyok [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *jó ~* kb. jóvérű/érzéki nő; femeie senzuală; sensuelle Frau. *1677:* Úgy hiszem, ha az sógor, Czernel uram jelen lett volna[a], vagy régi dolgainak recapitulálásával paenitentiára indult volna, vagy többet rakott volna fel az lelkére, az borra, az musicára, az jó vérre, de az fraues aval is kezdte vala emlegetni az dámákat [TML VI, 360 Béldi Pál Teleki Mihályhoz. – [a]Egy erdei ebéden] * *pezseg vkiben a ~* a-i fierbe/clocoti sîngele; jm kocht das Blut. *1811:* mint katzér Gavalér Közél botsáttatik, pe'seg benne a' vér [ÁrÉ 143] * *vki ~étől való* vkitől származik; a fi tatăl cuiva; von jm stammen. *1603:* Jtellie meg az ktek Zeki wagy ön maga hitiwel uagi masod magaual Elegedendö (!) hitesse meg welwnk az Jo azonj hogy az kis giermek az mi attiank fia weretöl walo [UszT 17/65].

3. véráldozat, önfeláldozás; jertfă de sînge; Blutopfer. *1607:* Az Vrak is kik uelwnk iwnek az eö Fel(se)ge obstentatioiàra ... semmi egieb haddal ninczienek, hanem czak magok zolgaiual ... keserik az eö Fel(se)ge beczwlletes testet: De ... semmi fizetetlen hadak mw uelwnk nem leznek. Neis adga az Vristen, hogy az mely zep zabadsagat hazanknak, mw is uerwnkkel halalunkkalis tartozunk megh peczetelni [Lompért Sz; Törzs.]. *1662:* az nevezetes fö végház, mellyet 1595-ben Báthori Zsigmond sok vérrel, munkával a töröktül megvett vala ... az országnak megbecsülhetetlen kárával ismét török kézbe esett vala [SKr 98]. *1663:* Az egész német förendek mind Ebeni uram mellett vannak ... En, Uram, ha lehetne, véremmel is kész volnék s vagyok bizony ö kegyelmének szolgálni [TML II, 423 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* Kökényesdi azt izente, bizony Szakmár, ha Erdély, Magyarország nem vigyáz, oda leszen, de ha ö neki urunk grátiát adna, ö vér nélkül ö nagysága kezében ejtené [TML V, 296 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1677:* az igaz Unio es Concordia azt-is kivánván, hogy a' mint a' Városok, külsö joszágokat-is egyaránt birnak, és minden szabadságival, hasznaival az Országnak uzussát és fructusát nem csak egyaránt, söt inkább fontosabban élik és vészik az Országbéli egész Statusoknál, és a' szükségnek idején azoknak nem csak fegyvereckel, hanem vérek hullásával-is és életek fogyásával-is oltalmaztatnak [AC 161]. *1710:* Ezt az igazvallás-égető tüzet az igaz ítéletü Isten a püspökök, urak vérivel oltá meg, a királynak a száját penig, kinek szájából származott vala az a kegyetlen parancsolat, a folyóvízzel tölté meg s úgy fojtá meg, s vagy akarák, vagy nem, csak beplántálá Isten az igaz reformációt az országban | Így veszének el a nagy dicsöséges vitéz magyar fejedelmi urak, akiknek mind elei, mind magok sok esztendöktöl fogva a pogányság ellen dícsíretesen hadakoztanak, harcoltanak és hazájokat ... gyakorta vérek hullásával megoltalmazták [CsH 66, 91]. *1711:* a muszka ... imide-amoda dissipálja hadait ... Havasalföldiben Brailla nevü gazdag kereskedö török városra küldi, ott a várost megostromolják, vérrel megveszik, és mind a férfiat, asszonyt, gyermeket fegyverre hánnak [CsH 467]. *1811:* Az Udvarhoz-is mind végig és a' vérig Hüséges vólt öreg Szász Koltserás Gérig [ÁrÉ 99].

4. vmely betegség; boală/îmbolnăvire legată de circulaţia sîngelui; Blutkrankheit. *1662:* az kapitány is, Újlaki László, vér miatt betegségbe esett volna ... úgy, hogy a várhoz tartozó gyalogsággal mindenestül fogva is negyedfélszáz ember fegyverforgató az vár oltalmára alig maradt vala [SKr 431]. *1678:* Irhatom Kgdnek, én is beteges állapottal töltém üdömet az vér mié [TML VIII, 250 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz]. *1705:* En pedig nemigen vagyok való arra a méltóságos vendégségre, minthogy mind feleségestül a vér háborgat és számtalan sok emberek is feküsznek benne, maga a gubernátorné is rosszul volt miatta [WIN I, 521].

5. nemzet, fajta; naţiune, neam; Verwandte, Nation. *1662:* Magyarországnak minden hetedik vagy tizedik esztendöben Erdélyországtól, maga vérétöl, tagjától sokat szenvedni kellett volna [SKr 487]. *1667:* Az magyar nemzet is elhagyatván tölünk ilyen ügyében, veszedelmeskednék; de azt talán Isten csudálatosan megtartaná, münket penig hitünknek meg nem gondolásáért, ecclesiánk, hazánk, vérünk elárulásáért, gyalázatosan elvesztene [TML IV, 48 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

6. származás; rudenie de sînge; Herkunft. *1559:* ez witezleo Rakosy Antal Rakosy Janos es Rakosy Ferencz, keötek my eleottunk magokat ... Az ok leveleket, Mindeneket, Az melyek Az zengiely Jozag feleol wolnanak ... Az Zengiel myklostol es Zengiel Andrastol es Az Sarkan reznek felereol, Eo Reaiok weer zerenth Minden Jgassagal zallot wolna, Barchaj Farkas kezebe Zengielbe tartozzanak Adnija [Mezöszengyel TA; BfN I. VI. 304/39]. *1634:* Tudom hogi az meli öröksegben lakik Biro Andras Reczieniedi Anniara Birtala(n) Ersebetre ötet Illeti verre Aztis tudom hogi pinzeuel hoza megh Idegen kezból Kelemen Tamastol az oltatol fogua bekesegessenis birta biro Andras [Recsenyéd U; TSb 21]. *1671:* Ez ugyan szük telek, se föld, se rét hozzá, hanem mellette egy ház ... most én lakom benne ... Két részéhez egy bolyókás Deák vér, az harmadához hárman is vadnak [TML V, 609 Gyulafi László Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ szerint való atyafi(a).* *1570:* Az alperes Ellene zoly hogy ver zere(n)t valo attiafia volna az fely peresnek[a] [Kv; TJk III/2. 13–4. – [a]Széljegyzetben]. *1593:* Miert hogi constal az bizonisagokbol hogi Mikes Peter ver zerent valo attiafia volt Theoreok Janosnenak az harmadot el veheti Mikes Peter [Kv; TJk V/1. 392]. *1618:* Buda Susanna Azzoni ... magara veüe(n) minde(n) ver szerint valo Attiafiainak posteritassinak terheket es minde(n) Legitimus Impetitoroknak, Evictiot veon magara [Mv; DLt 340]. *1652:*

gergôly petôrnének ver szôrent ualo Attiok fia [Pf]. *1657:* Toldalagi Mihály, ki nékem confidens jóakaróm vala, magam is véle portára jártam, Haller Péter pedig vér szerént is atyámfia, kiiktatták idején [KemÖn. 172] * *~ szerint való édesbátya. 1697:* Kgld vérségem(ne)k Praejudiciumára akaratom ellen vásárlotta vér szerént valo édes Bátyám ns Viczej Szöts Istvántol belsö Monostor Uczáb(an) ... lévö ... égés miatt el pusztult fundust [Kv; KvLt I. 186 Thoroczkaj Szabo Mihály kolozsvári hűtös szb kezével].

7. rokon; rudă; Verwandte. *1602:* Puzta Marton, es Caspar Schneider ... valljak ... az Jffiu Varga legenj Georgy azt kewannya vala hogy ... ha az zeoleo el Ado lenne tehat az verteol ne Jdegenedgyek el [Kv; TJk VI/1. 591]. *1620:* Job Anyatol es Attyaj rezebe(n) iutot feyr ruhak, Derekaljok ohn zerzamok, uas es fa zerzamok etc. kiknek válora mint uérek keözeöt az Jnúentariumba(n) be úagyon irua teznek eözue zamlaluan egj s(um)maba(n) f 97 d. 24 [Kv; RDL I. 97]. *1625:* Azert hitta(m) ele kegjelmetek elejbe az al perest uolt az en megh holt attjafjjanak peter kouaczjnak kouaczj mü szere ki talalmania uolt felesegeuel egjut talaltak az melj mwzer uerre, osol Engemet iletne mert en peter kouaczjal egj uolta(m) [UszT 73]. *1641:* Joannes Bolthos jurat(us) conciuis oppidi Enied (63) ... fassus est ... az eöreg Jonas deak el veue ... az Varadi Gaspar deak(na)k az edes leaniat, ezzel az leannial tudom aztis hogi varadi Miklos attiaual aniaual egj volt, es igj a felesége vtan veőt maganak reszt ... az mint penig it keoztwnk az teoruenj, hogj az verek egj arant osztoznak [Ne; RLt]. *1671:* Kegyelmedet penig, bizonyítom Istennel, nem külömbnek tartom, mint az magam véremet [TML V, 1132 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* e' világ szerént-is sokszor praejudical véreknek, és igaz Successoroknak, s' a' Fiscusnak-is, hogy némellyek joszágokat, vagy egyéb örökségeket legallyák az Ecclésiákhoz, avagy Egyházi rendeknek [AC 13]. *1678:* ha akar ki tudja Isten után oda is nagy jót vihet Kigyelmed véghez, itt is vérei között fog tovább is hazájának szolgálni [TML VIII, 106 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz]. *1697:* énnékem igy resolvala N(eme)s Gombkötö Lörincz Ur(am): En Vér ellen nem járok, akkor mind mind Atyafiakat kit magam meg kináltam, kit Szolga Biro által meg kináltattam, velem is meg eggyezének [Kv; KvLt I/186]. *1730:* Nehai Cziko Páll Atyánkfia Felesége Veres Ersebeth Aszszony kezinel maradott mindenféle levelek(ne)k regestralására Verekett illetö Levelek(ne)k külön, más rendbeli levelek(ne)k külön külön valo kötésére delegáltatnak, Nztes Zilahi István, Notarius Dobolyi István és Pap Ferencz Atyánkfiai [Dés; Jk 405b]. *1731:* Imreffi Szöcs János ura(m) ... amelly fundust s kö házat vött eö kglme Cziko Pálne Veres Ersebeth Asz(szony)tül Deesen Nagj Szekeres utczab(an), olly – véggel vötte, hogj az Vérektül el nem idegeniti, hanem mikor ki akarják váltani depositis deponendis eö kglme ki ereszti [Dés; Jk 418b]. *1802:* Tessék Nagyságodnak ezen offerált Minor summát fel venni, és a' meg-emlitett Komjátzégi tellyes portiot az Exponensnek mint Vérnek ... ki botsáttani [Torda; JHb XIII/9].

Szk: *édes ~. 1583:* Orsolia Kendi Ianos Zolgaloia vallia ... Monda: De edes verem tudode Mire kerdelek Mert the lol tudod Azt Meg se tagad [Kv; TJk IV/1. 145] * *igaz ~. 1673:* melly megh irt litigiosa bonumok engemet igaz vért igy illetek volna az mint megirattam mivel az venditornak az szüle Attya Nagy Halál Péter az én szüle Atyám nagy György egyek voltak [Réty Hsz; HSzjP]. *1677:* Sem az adás, sem a' vétel, az örökség igaz valoran fellyül ne lehessen, söt a' summa mely a' valornak summáját excedálná, amittáltassék, és csak a' Capitalis summának depositioja által restituáltassék az igaz vérnek vagy venditornak, az örökség [AC 154] * *közelebb (való)/közeli ~. 1657:* Bereczkiné aszszonyom<nak í>rtam eddig is, mert ö kegyelme ahoz közelebb vér [TML I, 73 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1730:* Runkért az közeljeb valo vérek fizetnek f 2400 [JHb XLII]. *1815:* közzelebb valo vér [Kövend MT; Borb.]. *1845:* Ismétlem még egyszer magának aztot – hogy ha vagyon kedve Nagylaki Ioszágunk meg vásárlására, mi el adjuk ... már akadott két egyenis ki meg akarja venni mind közelli vért, magát azért kinálom – vigyázzon nehogy el késsék azzalis – s a végén meg bánja [Csapó KK; DobLev. V/1255 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

8. származás szerinti jogos örökös; moştenitor pe baza rudeniei de sînge; (laut Herkunft) rechtmäßiger Erbe. *1597:* articulusis vagjon, hogj effele Jozaghokot kykhez verek vadnak, es ekkeppen abalienaltattanak teoleok, teoruennek processusa nelkeolis ky foglaltassa eö felge [Kv; KvLt 21/73 Jósika István kancellár Tholdi István lippai helyettes várkapitányhoz]. *1606:* Ver ben(n)e[a] az Eúictor, az Euictor Adasabül ment az Alperesis bele, az Eúictor pedig az Arúa attiafiay adomanyokbül [UszT 20/193. – [a]Az örökségben]. *1677:* Magam emlékeztem ő nagyságának azon, ha kik vérek azon felforgó jószághoz, legitimus successorok találtathatnának, ö nagysága nehézsége nélkül procedálhatnak-e? Nekem ő nagysága úgy felelt, salvo jure szoktak az donatiók emanálódni [TML VII, 445 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1700:* ugy hallattam, az meg irt vérek részire jutott bonumok mind Ifju Fodor Gjörgj kezire mentenek [Abrudbánya; Berz. 17].

Szk: *elsőbb ~ vmihez. 1602:* Az hazat eórekseget maga(m)nak keúano(m), mert ha eóis Atiafy hosza de en elszob ver uagiok hosza [UszT 16/70].

◊ **Szn.** *1656:* Vér Ferenczet [TML I, 36 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1659:* Vér Mihály bátyád [TML I, 458 Teleki Mihály Pekri Sofiához]. *1662:* Weér György | Weér Andrásnak [SKr 454, 517]. *1672:* Vér Mihály [TML VI, 283 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz] | Vér György [TML VI, 329 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1792:* Weer András successori. Weer Lászlo successori [Dés; DLt].

◊ **Hn.** *1638:* Az Veér Veőlgyben [Válaszút K; BHn 168]. *1750/1797:* Vérvölgjön [Vérvölgy Sz; Borb. II]. *1755/1797:* Vérvölgyön [Sz; Borb. II Gorgius (!) Viz de Nagy Doba (80) ns vall.]. *1780:* Vér Völgy patakotskája [Bonchida K; BfN]. *1806:* itten Vérvölgyön [Vérvölgy Sz; BálLt 68].

véradás véráldozat; jertfă de sînge; Blutopfer. *1619:* Micsoda impius ember mondaná azt, hogy Nagyságod studio vel aliqua coloris vel favoris causa kedveskednék az töröknek véradással, kiváltképpen ha <x> keresztyénségre incitálná Nagyságod az törökököt? [BTN[2] 214].

vérár marhabetegség; boală de vite; Rinderseuche. *1806:* a régi mód szerént tartoznak a pásztorok a vérhetéstöl, vérártol, békától s más nyavallyáktól, ároktól, gyökértöl és hasonló egyéb veszedelmes esetektöl oltalmazni [F.rákos U; RSzF 196]. *1814:* égy nagy Beres ökrünk ... meg döglöt Vérába (!), gondviseletlensége mián [Nyárádszterbenedek MT; Told. 6 Barabás István lev.]. *1820:* a Falu Contractusa azt tartya hogy Vérártol, verhedestöl, Bekátol s más egyébb nyavalyaktol is tartoztak volna a pasztorok orvosolni[a] [F.rákos U; Falujk 102 Barrabás Áron pap-not. kezével. – [a]Az ökröt]. *1826:* a felperes azt allegálja, hogy elkárosodott

tehenének semmi nyavalyáját teje elapadásán kívül nem esmérte, és hogy az nem torokgyékba, mint gyógyíthatatlan nyavalyába, hanem vérárba döglött meg, mely gyógyítható [F.rákos U; RSzF 223].

vérárulás bánásmód, mely során valaki vérrokonával rosszakaróként bánik, javaitól megfosztja, személyére vagy életére törő hamis vádakkal vádolja; trădarea unei rude de sînge; Verrat der Blutverwandten, falsche Anschuldigung der Blutverwandten. *1711:* Racz Péter Becsbe akar menni admoniáltattam el ne menyen, mert mind a potentiaert, mind a Vér árulásért prosequálni fogjuk, és annak idejében aval ne excipiálhasson hogy idegény országba levén, nem tartozik meg felelni [Marossztkirály AF; JHb XXIX/180]. *1812/1816:* Hogy a Fel peresek most emlittett Etzken Andrasnak az Instructiob(an) le hozott verseg agazat szerént le szállo Törvényés Maradékai légyenek az ugyan az Al peresek által sem tagadtatatik, de ha reménység felett ver árulás terhenek bűntetese alatt tsak leg küssebb részb(en) is tagadtatnek, készek a Fel peresek immediante bizonyitani [Hsz; BLev.].

vérárulo 1. aki vérárulást követ el; care trădează o rudă de sînge; den Verrat begehender (Mensch). *1568:* Petrus Kholb iur(atus) fassus est ... sic audisse ... a Johanne Brassai ... Hazuch veralulo (!) Bestie [Kv; TJk III/1. 220]. *1573:* Pocz Ianos Azt vallia hogi haza fele Megen volt ... Latta hogi ellenbe ballagnak volt Zabo gĕrgi es chisar Ianos ... meg fordwl Zabo gĕrgi Mond kichodak azok, Esmet Mond az kyt Nem lat volt, Ty Mynd ketten azok vattok, Zabo gĕrgy Ezt holwan Mond hogi ah verarwlo bestie kwrwaty [Kv; TJk III/3. 209].

2. főnévi haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vérárulást elkövető személy; persoană care trădează o rudă de sînge; die den Verrat begehende Person. *1567:* audisset in platea a paisosne hec dicta audisset ha tudnam e ver aruloth ky uuolna (!) ky az en gyermekemet meg ewtthe en magam lennek hengeere es en magam vinne(m) nekj az fogoth [Kv; TJk III/1. 49].

vératyafi vérrokon; rudă de sînge; Blutverwandte. *1556:* Akyk ebben vęr attyaffyak volnanak meg kenalnok az Jozagal hog az summa penzt ez ew N. lewele tartasa zerent tyzen othod napyg le tenne [Fráta K; SLt V. 26]. *1580 u.:* mind azokrol reowideden cziak Jllien valazt teszek mind felúlis megh mondotta(m) Gyenealogiamat En ahoz Jllien ver atiafiw vagiok mi keppe(n) Genealogiamat be atta(m) es Jllien atiamfia vagy [UszT]. *1598:* az megh neúezett peres feóldeket ... úgy vette vizza siat pęnzę(n), mint ver Atiafi; Azt mondo(m) ha teórúeny, myert effele ember dyba (!) fizették, ne(m) kiúanhattja megh, merth en idege(n) kezbűl hoztam megh myntth vęr Atiafi ha a' teórúeny úgy itilneis hogy vizza men(n)e az feóld, de az penzt megh keua(n)nok [UszT 13/48]. *1607:* Jeouenek mi eleonkbe(n) ... Makfalvan lako ket Dosa Andras, Nagi Dosa Andras, es Kus Dosa Andras ugj mint verr Atiafiak, uolt eo Meg holt Nagj Dosa Mihali eoroksege feleol, meli Nagj Dosa Mihalj magtalanul holt uolt megh es az eo eoroksege maradot volt ez ket verr Atiafiakra [DLev. 2. XVI. 1]. *1634/1687 k.:* Maros Szeredáb(an) lako Balassi Gábor ... hagya ã Templom számára ... égy hold földet meg hihatatlanul ... mind felesége, mind vér attyafiai szabad akarattyok szerint helyb(en) hagyák [Szereda MT; MMatr 251]. *1651:* Ngd meltosagos Udvárához keozelljeb lako es azon faluhoz hasonlo ver es osztozo attyafiak [Körtvélyfája MT; BálLt]. *1692:* Lengyen (!) Orszagi veszedelemkor oda maradvan, osztan maradot Ver atyafiara[a] [Illyefva Hsz; HSzjP. – [a]A föld]. *1723:* tessék azért kegjelmednek az specificalt mobile bonumokot vagj in specie viszsza adni vagj adatni, az praedeclaralt örőksegeket pedig ... mox et defacto resignalni, az Exponensnek eő kegjelmének, mint ... néhai Gonas István Ur(am) Vér Attya fiának [Ne; DobLev. I/104]. *1741:* kezemhez jött volt néhai Eczken Moyses sógor uram(na)k egy hold Szántó Földe, mellyet oppignoralt volt ugyan néhai idvezült vér Attyafia Ecken Andras ur(am) [Albis Hsz; BLev.]. *1758:* Antal Gábor ... és Laboncz Petru ... ketten együt osztozo Vér Attyaffiak voltanak ... tulajdon mosiajokot ketten egyenlő két részre fel osztva birták [Nyárló Sz; Mk-Rh III. XXIV/464]. *1794:* lévén ... Rosnyai János Urnak itten M Bándon egy Nobilitaris Curiája s két Populosa Colonicalis Sessioja ... mellyeket is ez előtt Testvérétől ... bizonyos Creditorok adosságban el foglalván azoktol mint Vér Atyafi reluált és most actu Possessoriumába vadnak [Mezőbánd MT; MbK XII. 101]. *1807:* Tktes Borbereki Josef Urnak lévén ... Ispánlakán ... bizonyos számu Allodiális szánto buza és Török buza földei ... mái Napon Zálogban adá mi előttünk ... Tekts Pallos Sámuel Uramnak és Élete Párja Márk Anna Aszszonynak és Vér At(t)yafiainak 2000 az az Két ezer Német forintokban ... tiz Esztendeig [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906]. *1854:* a Feleségemmel tet edgyezés szerent halalunk utan mind kettőnknek reszünkbe jutott jovaink a vér atyankfiaira kelletik szállani ezen edgyezésünköt ezennel is meg erösiteni [Uzon Hsz; Kp V/398 Kispál György nyil.].

Szk: *férfi ágon való ~.* *1780:* az Exponens mint a néhai meg holt Atyafinak Fiához, a kegyelmed Gyermekéhez, Dobolyi Joseff Fiatskájához leg közelebb valo Férjfi Ágon valo Vér Atyafi és Successor, ezeket terjeszti tudtára az Aszszonynak[a] [Ne; DobLev. III/542. 1a. – [a]Köv. az előterj.] * *közelebb levő/való ~.* *1713:* Az mely házhelyhez ... eő kglme David Ferencz vram lévén közelebb való Vér Atyafi [Gernyeszeg MT; TSb 21]. *1735:* az denotalt haz cum suis universis appertinentiis, engemet mind közeleb való vér Atyafiat illet [Torda; TJkT I. 88]. *1863:* (A földet) által adák ... leg közelebb lévő vér Atyok fiának [Szováta; BLev.].

verbális 1. szóbeli; verbal, oral; oral. *1578:* Nagod paranczolattyanak rend zerynt valo tenora es verbalis continentiaja ez keppen keouetkezyk [Msz; BálLt 79]. *1703:* Deliberatum ... Actor Dési Fő Hadnagj Cserépi Samuel Vr(am) Pápai Horvát István ellen valo verbalis actioja szerint kivánnya 1. Hogy hamis Levéllel köldult, hamis pecsétes Levelet csináltatott, hogy meg hallyon (!) [Dés; Jk 342b]. *1738:* Nztes Zilahi István Atyánkfia ő kglme verbalis alázatos Jnstantiáját, egj kevés kender földnek adattatása iránt, respectálván, tettzett, hogj ő kglmének adattassék azon daraboczka föld [Dés; Jk 492a]. *1780/1804:* ha valaki Törvényes processust akar más ellen inditani, az előtt nyaltzad nappal ad 8vum vagy irott vagy Verbalis Instructioval hivassa meg [Torockó; TLev. 41].

2. szavak szintjén élő/levő; verbal, care se comunică prin viu grai; oral, was man in lebendiger Sprache weitergibt. *1671:* Most látjuk, hogy mind az adó dolgából, mind penig egyébiránt és signanter az tábori expeditionak alkalmatosságából némely privatus patronusok által és favorizálásukból arra vitték medgyesi atyánkfiai dolgokat, dependentiájok

már csak verbabis (!) és nem realis lévén, magok kezdnek törvényt szabni magoknak [TML V, 546 a nsz-i tanács Teleki Mihályhoz].

vérbeli szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *atyafiság* vérrokonság; rudenie de sînge:, Blutverwandtschaft. *1832:* Ezen két darab Joszágaim ki váltását által engedem vérbeli Atyafisagomnal fogvais Kedves Sogorom ... Dobolyi Sigmond Urnak [O.asszonynépe AF; DobLev. V/1187] * ~ *tilalom* ? gyilkossággal való fenyegetés; amenințare cu omor; Mordbedrohung. *1680:* meg emlitett Szegedi Péter, Szegedi Lászlo, és Váradi István Vramek ... feles számu emberekkel elönkben álván, és vérbéli tilalommal vátig tilalmazván ... eö magokat eö Kglmek az egjgjikjek által igy decaralak, tudniillik Szegedi Péter Vr(am) által [Törzs.].

vérbetegség ? vérmérgezés; septicemie; Blutvergiftung. *1835:* Újvári István 50 esztendös korába ... a Mezőségen le betegedvén 2. heti vér betegsége után meg hala [Damos K; RAk 110].

vérbetű vörös színű betű; literă de culoare roșie; rote Buchstabe | *átv.* vérrel írott betű; literă scrisă cu sînge; mit Blut geschriebene Buchstabe. *1854:* A jóllétnek látszó percz csak pihenő pont, de nem nyugalom helye volt. Vérbetükkel állanak azok a történet kinyomott és ki nem nyomhatott lapjain [ÚjfE 3].

vérbirság a gyilkos által, az áldozat hozzátartozóinak fizetett összeg, vérdíj; prețul sîngelui vărsat plătit pentru rudele victimei; eine Summe, die von dem Mörderer zu den Verwandten des Opfers bezahlt wird | a sérelmezett, jogtalan erőszakot elszenvedett személynek fizetett vérdíj; prețul sîngelui vărsat plătit pentru victimă; das Geld, das einer Person bezahlt wird, die ungerechte Gewalt erlitten hat. *1564 k.:* Toruinwnk ez volt az valamy orr birsag volt az vagy vyr birsag az vagy parazna birsag az harminch niolchad fel ozpora volt de mast annyt vizen (!) az myt akar, kyn tizen nigh forintot kin hat forintot vött kin harmat mind ilien modon [Cssz; SzO II, 179 a csíki közszékelység panasza az ogy-hez a királyi tisztek és főemberek törvénytelenségeiről]. *1578:* Az węr, or es parazna birsagban egy forintia yarion, egieb semminemeő birsagoth maganak ne wegyen, hanem walamy birsagh esik ezekfelet, wagy teőrwenbol vagy egyebkeppe(n) mindenrol zamot tarchon [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34. Fol. 104–6 V. Kowachozy ut.]. *1591 k.:* Megh esmerzik a' bizonisagh vallasabol, hogi amikor ver birsagban fizetet az Actor a' Tiztnek akkor egi szerenchie(n) voltanak az Actor es Incta; Az vtan leot oztozas az Actor es felesege. vizontagh az Annjok keozeot [UszT]. *1632:* Eleiteől foguan ualo rend tartas szerent Fogaras feőlde birsagh szedesben egienleő modott es rendett tartott. Kék Birsagh uolt f. 1/20. Ver birsagh uolt f 4 [Grid F; UC 14/38. 6]. *1652:* Az Verbirsag f. 1. a' Biroje ha az Ur dolga(n) nem esik [Szászfenes K; GyU 122]. *1665:* Desany Alde Bogdantol vér birsagot ... f. 4. Desani Opre Szin szolgajatol vér birsagot ... f. 4. Netoti Alde Kordetol paraznakságáért ... f. 5. Brazay Sztan Murarultol vér birsagot ... f. 4. ... Desani Juon Muntyantol vér birsagot ... f. 3 [UF II, 316]. *1677:* A' Vérbirság dolgábol a' Székelység Tiszti elöt perellyen, és a' Tisztek-is az usus szerint birságollyák [AC 240]. *1736:* Minthogy az I. azon személyt nem restitualta magát ezen actio alol nem enodalhattja legitime, a serelmes ellen in mortuo homagio, insuper költséginek, fáradsaganak és serélminek competentiájan maradgyon ellenem pediglen ver birsagon [Torda; TJkT I. 100]. *1745:* Illjen actiom vagyon az Jk ellen, hogy ... tolvaj módra meg támadván Thordai Nzts Korodi Samuel Vr(am) Boronyai János nevű szolgáját rútúl meg verték, vérit ki ontották ... meg kivánom, hogy szolgájok helyet külön külőn, magok à Gazdák vér birságon maradgya(na)k [Torda; TJkT II. 61]. *1761:* nyilvánasson lehet concludalni hogy az Inqerens meg verettetése nem más hanem az I. által esett, melyre valo nézt ... hogy az vérbirságot az A. eö kegyelmé(ne)k deponalya ... itiltetett [Torda; TJkT V. 50–1]. *1768 k.:* Klmteket ... Megperelték s ... meg is nyerték eö Nagysk klmeteket, külön külön kissebb hatalom bűntetesin, meg veretett Jobbágyaik(na)k Sérelmek és fájdalmok meg fizetésin, vér birságon eö Nagyságok költesek, fárátságok és károk meg fordításán [DLev. 2. X. 21]. *1846:* mind a' bé panaszoltatott Virág László – mind panaszlo Darvas János kik ... az A. és B. betük alatt bé adott lát leletek szerint egyik a' másikán vért botsátottak ... – külön külőn egy egy vérbirságot fizessenek [Dés; DLt 530/847. 31].

vérbocsátás vérontás; vărsare de sînge; Blutvergiessen. *1784:* A Szemellyes actusokbol származo causák ugy regulaztattnak, hogy az aprobb verekedések, és tépelödések, az hol vér botsátas nem esik, ugy a Diffamationis causák kezdődhetnek, és el itiltetthettnek a Torotzkai Forumon, lévén innen az efélében az Tktes Tábla eleiben az Appellatio [Torockó; TLev. 2/6. 4]. *1843:* Biztosságunk bé panaszoltatott Szabo Jánost ámbár a közhivatali szolga meg kinzásáért, 's élete el oltására törekedeséért, 's ditsekedéseiert közkereset ala vetendönek véli is mind azon által most ezt mellözve, hogy a panaszlo adoszedö Pekariknak fájdalmát, élelme nem kereshetésiérti hátramaradását, minden költségét és fáradságát ugy nem különben a' vérbotsátás árrát 12 Conv. Mfrkban ... hogy Szabo János megfizesse a' Törvényekkel, és igazsággal megegygyezönek véljük [Dés; DLt 586. 27].

verbunk 1. toborzás; recrutare; Rekrutierung. *1744:* kezdettem katonakot verbualni Enyeden ... melyekre valo köcségem e szerint következnek a verbung alát [Ks 73/55 Kornis Antal kezével]. *1747:* Bizonyos Patratumaert az Inctus incaptivaltatvan az itten Verbungon lévő katonáktol, az Magistratus kérésére ki adatott [Torda; TJkT III. 167]. *1809:* A vadász Sereg verbungjárol Sokat referálhatok: a Bunyi Járásban praeferenter ment a verbung, 8tzat kaptunk, de mind Nemeseket [Kisbuny Szt; EMLt Katona lev.]. *1840:* az itten verbunkon levő egyik katonatol terühbe eset személy [DLt 903].

2. toborzott katonák csoportja; grupul recruților; Gruppe der Rekrutanten. *1759:* Nemes Kálnoki, és Bethlen ... Regimentekböl commendérozott Verbungis ... minél hamarébb bé is fog Hazánkban érkezni [LLt a gub. Nsz-böl]. *1823–1830:* egykor az utcán az házajtóban állván, a verbunk ott ment el, a verbunkos hadnagy felvett az ölében, elvitt a szállására, mutatta a csákóját, hogy azt telitölti dióval, piskótával [FogE 78].

verbunkház épület, ahol a sorozás folyik; clădirea în care se făcea recrutări; das Gebaude, wo die Rekrutierung passiert. *1744:* Az Verbung háznál valo gazdának borért [Ks 73/55 Kornis Antal kezével].

verbunkos I. *mn* **1.** toborzást végző; care făcea recrutări în armată; rekrutierender. *1771:* Mikor a Verbunkos katonák inen el mentenek akkor láttam Banyai Györgynét az Léán otsével Vincze Ersokkal hogy Szamos Ujvarig mentenek égy Verbunkos katonával hárman, és hogy Bányai Györgyné viszszá jöt ide, azt is láttam, de a Léánt nem [Dés; DLt 321. 18a Mich. László (52) ns vall.]. *1772:* Nállam lévén égy Verbunkos Katona a beszéllette énékem hogy ő Vincze Ersokhoz mindenkor bé buvik az ablakon és meg patkolja a mikor nekie teczik [Dés; DLt 321. 69a Fr. Lutz (32) ns vall.]. *1823–1830:* Ezen fennebb irt ... Házat ... elfoglalták volt a' Verbunkos Hadnagynak Quartélyul [FogE 46]. *1842:* egy a féle Verbunkos Huszár [DLt 356]. *1843:* a' verbunkos káplár ötet a piatzon megverte | a verbunkos hadnagy Ur engem fel szollita [DLt 793].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *tánc* a XVIII. század végén kialakult magyar tánczene; bărbune, numele unui dans care se executa cu prilejul recrutării; ungarische Tanzmusik aus dem Ende des XVIII. Jahrhunderts. *1829 k.:* Ezen Director ... azzal a fonák principiu(m)mal nem leszen fel ruházva, hogy a Kotzébue Ember gyülölés és megbánásában Eulaliával verbunkas tántzot tántzolhasson [Kv; KvSzLt].

II. *fn* toborzó katona; recrutor, persoană care făcea recrutări în armată; Rekrutierer. *1791:* Pap Mihály nevezetű Borgoi Limitaneus Katonát a ... Verbunkosok ... fogták el és tétették ide Magistratualis Foglántzra [Torda; DLt].

verbuvál toboroz; a recruta; rekrutieren. *1744:* kezdettem katonakot verbualni Enyeden ... melyekre valo köcségem e szerint következnek a verbung alát [Ks 73/55 Kornis Antal kezével]. *1760:* Amellett mind Erdélyben, mind Magyarországban verbuválnak a lovasok, a gyalog tyrokat pedig repartiálta az ország a communitásokra, azok pedig az falura, az holott is minden csavargó embereket felkötözvén katonának beadtak [RettE 102–3]. *1769–1770:* Olaszországból feles tisztek jöttek volt le verbuválni, azok között Kolosvári István hadnagy, az én mostohaapámnak, Kolosvári Dánielnek testvérbátyja [RettE 216]. *1775:* br. Wesselényi Miklós úrfi, ki is kapitány a Barko regimentjében s Moldovából verbuálni s remondázni béjött, Zsibón megbetegedett s doctor Pataki uramat kivitette [RettE 346–7]. *1777:* a Kálnoki regimentből való secundkapitány Mohai Gábor, ki is szinte esztendőtől fogva Kolozsvárt verbuál, pénteken paripán hánytatta magát az uccákon, vasárnapra meghalván, kinyújtóztatták [RettE 374].

verbuválás toborzás; recrutare; Rekrutierung. *1759:* Tirok verbuálásakor az Musikusoknak fizettünk 25 xr [Kvh; HSzjP]. *1772:* Orátor volt[a] Szathmári Mihály uram a kolozsvári theologiae professor. Materiája volt a verbuálás, amint most szokták hívni a katonaszedést, melyet azért vett fel materiául, hogy a megholt úr is katona volt [RettE 280. – [a]Gr. Bethlen Ádám generális temetésén]. *1794:* Felséges örökös Fejedelmünk kivánja ... az Erdellyi Nemes Regimenteket a' mennyire lehet egységbe fen tartani, de a fogyatkozásokat nem a' Verbualasok által ... ki potolni, hanem az önkent magokat Katonaságra szánt ... Ifjak(na)k, mind a' külső mind a' belső Jurisdictiot follytato Emberek(ne)k ösztönzések es hathatos jovallások által [M.bikal K; RAk 7].

verbuváló 1. aki a verbuválást/toborzást végzi; care făcea recrutări în armată; der, der rekrutiert. *1736:* Micsoda Informatio, es Ralatio jött a Guberniumhoz Bellicus Fő Commissarius Kitzing Vramtol eő Kglmétől (: hová is Báro Netz, mostan Brassoban Verboáló (!) kapitánytól eő kglmétől fogott által adatni :) ex acclusa Copia bővebb(en) és nyilvábban tudására leszen kglmedn(e)k [Nsz; ApLt 1 a gub. Apor Péterhez]. *1739:* Verbualo hadnyagnak Biro Uramni ket kupa bort de. 48 [Kvh; HSzjP]. *1744:* Verualo Füjernak Jancso Mihaljni kenyeret, oldalast, egetbort de. 36 [Kvh; HSzjP]. *1745:* Tudgyae ... a Tano ... hogy ... a' melly emberekkel a N(e)m(e)s Gyulainum Régiménte béli Varbualo (!) Katonak veszekedték hová valok voltak? [K; Ks 5. X. 6 vk]. *1754:* Klára Léányais valami K.Vasárhellyi verbuálo katonával ugy szökék Moldovában [Karatna Hsz; HSzjP Juditha Henter, Consors Lib(ertini) Blasii Kardos (25) vall.].

2. ahol a verbuválást/toborzást végzik; unde se făceau recrutări; wo man rekturiert. *1745:* az vágás után fel zúdula a parasztság visza toják az katonákot az verbualo Szin fele [Csehtelke K; Ks 5. X. 6 Darabant András (45) jb vall.] | az katona hozzá vág az kardal ... az paraszt emberhez az job fülit orczástol le vágja az vér egészen el fojja s lövödik az vér mint ha csövel lönék azonb(an) az Sokadalmosok fel zudúlnak, es az katonákat visza nyomják az verbúalo asztalokhoz [Dombó KK; Ks 5. X. 6 Drágán Todor (50) jb vall.] | az káplár az katonákot az verbuválo helyre taszigálá [Tuson K; Ks 5. X. 6 Szokolyán Vonya (50) jb vall.].

verbuváns toborzó, toborzást végző; care făcea recrutări în armată; rekrutierende. *1747:* az J. ... Kis Aszszonynapi sokadalom alkalmatossagával captivaltatván a' Verbuans Katonak ált(al), és ... kezem alá adatván ... rut káromkodásokkal ... káromlotta a Magistratust [Torda; TJkT III. 161]. *1767:* Inkább hiszem, hogy a verbuáns tisztek nem akarják, hogy hamar vége legyen a verbungnak, mivel most ismét nagy szabadságok vagyon a húzásra-vonásra [RettE].

vércse fakó színű, szürkés; (care are părul) de culoare cenuşie-albăstruie; Turmfalkefarbig. *1596:* vagio(n) wgymond egy verche zabasú kek lo azt ad neke(m) [UszT 11/45]. *1640:* egy Vercse louatt adott uala [M.köblös SzD; Becski]. *1656:* Az en keglmes Uram(na)k hagiom az vertsye Lovamot, uy köves portai legh szeb szerszámommal[a] [BálLt 93. – [a]Folyt. a fels.]. *1673:* gyermek Lovak ... 2 Deres, edgyike Fejer Deres ... 2 vércse. edgyike heréletle(n) [UtI]. *1674:* Ménesnek rendi ... Tavalyiak: 28. Vercze hodos három laba szár [A.porumbák F; UF II, 612–3]. *1680:* Egy eorögh vercse kancza [Radnót KK; UtI]. *1684:* Négy Esztendős gjermek Lovak ... Vércse szar labu [Fog.; UtI]. *1686:* Máramarosi Kamara haztol ... behajtott Ménes Szam ... Eötöd füvek. Egj vércse fekete farku serényű kancza. 1 [UtI].

Án. *1661:* A Vércse lovat [TML II, 30 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* az Vércse lovat [TML IV, 222 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1828:* Vertse (ló) [Lunka H; GyK. gr. Gyulai Lajos ménesében].

◊ **Hn.** *1605:* Az verczie keo alat [Várfva TA; EHA]. *1765:* In Vertse Kő [Türe K; KHn 261]. *1769:* Vertsekő (e) [Türe K; KHn 262]. *1792:* Vertse kő tetőn [Türe K; KHn 264]. *1819:* A Vertse kőnél [Türe K; EHA]. *1891:* Vércsekő [Türe K; KHn 265].

vércsederes szürkésbarna; (care are părul) de culoare cenuşie-brună; graubraun. *1729:* Bányabükön lako Rosinán

Gábor, Fiscus sellérének egj Vértse Deres Szörű küsded Lova, el tévejédvén 13. Maji fogatott fel [Kv; TJk XV/7. 40]. *1816:* Egy kisded vertse deres Kantza [DLt 592 nyomt. kl].

vércsekék kékesszürke; de culoare cenuşie-albăstruie; blaugrau. *1665:* vitt el Széplaki Istvanne Sziplakrul ... kett lovat edgi szegh holdost s edgj Vercze kik lovat [CsV].

vércsekékes kékesszürke; de culoare cenuşie-albăstruie, porumb; blaugrau. *1673:* Menesfélé Louak kik Paripák köszt uadnak 1. Almás kék. 1. Vercse kekes [UtI].

vércsepegés urme de sînge, urmele picurării sîngelui; Blutspur. *1630:* <Csizmadia Marton> mútatta az zoknia mellien es az inghe vyan Veer Csepegest [Kv; RDL I. 20].

vércseppveríték véres veríték; sudoare sîngerată; blutiger Schweiss. *1710:* Ki nem mondhatnám sok kínaimot, senki nem hitte, meggyógyuljak, az orcámon, orromon tiszta vércseppverítékek hullottanak le [CsH 351].

vércsés ? vércsében gazdag; cu vinderei mulţi; reich an Turmfalken. *1766 k.:* A Vertsés arka mellett (e) [Andrásháza K; KHn 181]. *1768:* A' Vertsés árka főben (e) [Andrásháza K; KHn 182].

vércsésszürke vércseszürke; de culoare cenuşie-albăstruie; grau wie der Turmfalke. *1849:* Vércsés szürke ló [HSzj *vércseszürke* al.].

vércseszőrű szürke szőrű; care are părul de culoare cenuşie-albăstruie; mit grauem Haar. *1570:* Molnos Myhal es chanady ferench, Azt vallyak hytek zere(n)t hogy Az Mely vercheh zerew lowa Kowach Lwkachnak ely vezet, Eok Esmertek, Es kertek Theole 8 flon [Kv; TJk III/2. 190]. *1636:* jouok uálá házá felé ... talalek harom louast szintet setet haynalkor hetfore virradolagh ... az edgyik fejer loua(n) ul uala, es egy uerczie szorű louátis viznek uála vezetiken [Mv; MvLt 291. 72b]. *1683:* adattam gondviselése ala ... Hat Szűrke gjermek lovakat ... Az harmadb(an) ezek(ne)k nem ismerszik egjeb bontakozas, hanem az Vercse szőrű kan faru [UtI]. *1699:* eskedgyek meg Deesi Mines Pasztor N. Kallai Janos uram hogy Tecsői Lőkős Istvan hagyvan Pasztorsaga alat Vercse szőrű gyermek lovat hogy beteg volt es tulajdon az holt meg (!) [Dés; JK 278b]. *1761:* Gyermek Mén Lovak vadnak e' szerént ... Vertse szőrű Nro 1 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 15–6].

vércseszürke de culoare cenuşie-albăstruie; blaugrau. *1672:* Katonábul Radnotra haitott 32 Gyermek Lovak ... Szekérben fogandók ... Vércse szürke n. 2 [UtI]. *1673:* Menesfélé Louak kik Paripák köszt uadnak ... 1 Vercze szürke [UtI]. *1684:* Vercse szürke szőrű Kancza lo vagjon nő 2 [UtI]. *1692:* Öregh kancza vercse szürke Serénye farka szürke, bellyeges [Mezőbodon TA; BK 17 Inv.]. *1717:* Öreg vértse szürke kantza [BMúz.]. *XVIII. sz. v.:* egy vértse Szürke horgos orru hodos 4 esztendős kancza vemhes [Pf].

vercsovinai a Vercsovina (Mm) hegyvidék *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vercsovina; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vercsovina: szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *processzus* vercsovinai járás/vidék; plasa/ocolul Vercsovina; Gebiet Vercsovina. *1700:* Eoszi tavaszi vetes dezma, pasit tized, roj dezma, stronga ebben a verchovinai processusban szinten igy observaltatik, mint munkatsi vagy also processusokban [Maksay, Urb. 586].

verdekel vereget; a se înălţa pînă la ...; erreichen. *1662:* az tűz az péntekhelyi házaknál ... éjszaka érkezvén, olly rettenetes sebes lánggal ég vala, hogy annak sebes lángja az éjszakai setétségben annál inkább az eget verdekleni láttatnék [SKr 589].

verdes ütöget; a avea în pungă/mînă; in der Tasche haben. *1879:* Samuka sikkasztó – jó tehát tudni, hogy 3 pengőforint immár verdesi az oldalát, nehogy odavesszen [PLev. 63 Petelei István Jakab Ödönhöz].

verdigál, verdigály a szoknya azon kidudorodó része, mely a fart takarja, fardagály; (un fel de) perniţă care era aplicată pe partea din spate a fustei; hinterer Teil des Rocks. *1708:* Egy yrás után sok féle selyemmel varrott gyolts kendo Egy verdigály [BLt Béldi Klára ism. h-ről Nsz-be küldött egyetmásai között]. *1735:* Egy verdigál Ezüst paszamántal [Sv; Hr]. *1750:* verdigalt végy ha vagyon [Zágon Hsz; Ks 9 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1788:* Két nagy verdígály Két kissebb verdígály [Mv; TSb 47]. *1823–1830:* Gálaszoknyájok a régebbi úriasszonyoknak morból ... állott ... Alá kötötték a szoknyát, s hátul oly hosszú volt, hogy a földet messzére seperte ... emlékezem még olyan viseletre is, hogy a farakra abroncsot tettek, mely szélesen kikerekítette a szoknyát, és ezt verdigálynak nevezték [FogE 65–6].

verdődés vergődés, hánykolódás; înaintare la greu; schwieriger Fortschritt. *1754:* csak azon Czigánj njoma verdődése járkálása láczot több nem [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX. 11].

verdődhetik vergődhetik; a putea ajunge cu mare greutate undeva; mit Schwierigkeiten erreichen. *1677:* félek is igen, elébb halok meg, mintsem Kegyelmed előtt hitelre verdődhetném [TML VII, 446 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1746:* csak ma verdődhetvén házamhoz szebenből, ezen hat napomot itt honn kell töltenem [Delne Cs; ApLt 1 Sig. Csató lev.].

verdődik, vergődik 1. *átv. is* nagy nehezen vhova jut; a ajunge cu greu undeva; etwas mit Schwierigkeiten erreichen. *1675:* hála Istennek pedig, hogy Kegyelmed gratiára verdődött [TML VII, 32 Teleki Mihály Báldi Pálhoz]. *1774:* Mü az elmult héten kedvetlen essős időben ide a Solymosban Verdődénk [Kissolymos AF; Told. 5a]. *1775:* mind a kettő alatt a jég leszakadott. Egerházit fennállva, a csizmadiát pedig elnyúlva találták halva, hihető hogy vergődött, hogy a jégre kimehessen [RettE 344].

2. kinlódik; a se zbate, a se chinui; sich quälen. *1657:* egy alkalmatosságban az Morva szakadékján lévő hídon menvén által[a], az híd egy helyen meg tanálván lyukodni, lovának lába bésuhanván eldüle: vergődvén az fejedelem, nyakra főre az magas hídról leesék az vízben [KemÖn. 48. – [a]Bethlen Gábor az 1623. évi morvaországi hadjárat idején].

3. hánykolódik; a se zbate; sich herumwerfen. *1841:* láttam hogy a kantza tsikot a Butsi ur lova ... játtziságbol meg kergeti ... egy jukba ... el törte a lábát, már hogy-hogy nem.

anélkül hogy valamitöl meg ijedhetett, avagy valami oda taszíthatta volna ... s tsak azon vettem észre, hogy a tsiko ott vergődött a kőveken le rogyott [Dés; DLt 1541. 2b Grosán luon (Csatán) vall.].

verdragon ? vörös; roşu; rot. *1789:* Köntösök találtattak e' szerint Egy rendbeli Verdragon szinü 3. forintos Poszto Német Köntös [Mv; ConsrAp. 21].

verdragonszín ? vörös; roşu; rot. *1807/1818:* 10 sing Verdrágon szin poszto [Mv; Told.].

veréb Passer domesticus; vrabie; Spatz. *1704:* ma volt harc a verebek és fecskék között a generál háznál, holott a fedelezés alatt sok fecskefészek lévén, a verebek reájok gyűltek, el akarván tölük venni fészkeket ... Egy verebet a többi között megszorítván a fecskék a fészekben, kivetik, és valahogy felakadván, a nyakánál fogva felakasztódott [WIN I, 87]. *1710:* csudaforma madarak számtalan ezeren szállának a mezőre, akkorák, mint a seregély ... Ezek valahol verebet kaphattak, megölték, még a fejérvári kőfalak lyukaiból is, ahová a szegény verebek szoktak volt fészket rakni, utánok búván, kihúzták onnan s elszaggatták [CsH 323–4]. *1710 k.:* Egy verébre, egy hajszálra gondja vagyon | hiszed-é ... hogy az Isten a te egészségedre (!), életedre szintén úgy és még ezerszerte inkább gondot nem viselt volna? és orvosságot is nem rendelt volna a természet doktor által, mint az oktalan állatokra, egy ebre, egy verébre? [BÖn. 476, 512]. *1722:* Az el mult Ország Gyűlése alkalmatosságával forogvan in discursu a verebek altal naponként tapasztalhato sok károk arra nézve hasznosnak és egyszersmind szükségesnek is itelte ă Gubernium ă Verebek fogyatása felöl minden Vármegyekre és Szekekre committalni ... hogy minden Gazda ember 50. vereb föt tartozzék be adni [Ks 83 gub.].

Szn. *1602:* Veréb Dénes szab Veréb Jakab szab [Ozsdola Hsz; SzO V, 187].

Hn. *1754:* A' Veréb erdő Farán (k) [Szucság K; KHn. 254].

Sz. *1661:* Értem, édes szerelmesem, írod, az fecske elmegyen, megmarad az veréb, és ott is nem mind vén emberek vannak, és hogy ti is nem oly meguntak vagytok [TML II, 177 Teleki Mihály Veér Judithoz].

verebecske *kics* kis veréb; vrăbiuţă, vrăbioară; Spätzchen. **Sz.** *1772:* többen vannak most, akik minden világi dolgoknak folyásait egyedül az emberi okosságtól függesztik fel, meg sem gondolják s gondolni sem akarják, hogy az Úristenen áll minden, az őfelsége akarata nélkül egy verebecske sem esik a földre [RettE 275].

verebes ahol sok veréb van; cu vrăbii multe; mit vielen Spätzen. **Hn.** *1639:* Verebes ajban (k) | Verebes áj vermén (k) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1750:* A Verebes Tonál (sz) [Szentlélek Hsz; EHA]. *1752:* az verebes völgy alatt (sz) [Középlak K; KHn 295]. *1772:* Verebesben' [Hr 9/7. – 'Cs]. *1796:* a Verebes közöt le menö uton [Verebes Cs; EHA].

verebész kis testü madárra használt; care este folosit la vînatul vrăbiilor; für die Spatzenjagd benutzt. *1797:* Néhai Groff Wass Farkas Urfinak ... maradtanak ... Fegyverei: 2 Stuttza, 2 verebész Kis-puskája, 's egy rövid vadász-puskája [Cege SzD; WassLt Conser. 560].

verébfej, verébfő cap de vrabie; Spatzenkopf. *1710 k.:* Gróf Seau bizony sokat intette, söt a státusok közé bé is jött és erős propositiót, protestatiót tett, hogy a dohányért és a verébfejekért vont pénzt adják vissza a szegénységnek, mert az felmegyen 80,000 forintra, de bizony semmit sem használt [BÖn. 902]. *1722:* Az el mult Ország Gyűlése alkalmatosságával forogvan in discursu a verebek altal naponként tapasztalhato sok károk arra nézve hasznosnak és egyszersmind szükségesnek is itelte ă Gubernium ă Verebek fogyatása felöl minden Vármegyekre és Szekekre committalni ... hogy minden Gazda ember 50. vereb föt tartozzék be adni [Ks 83 gub.].

verébfőszedés a (kártevő) verebek leöldösése; împuşcarea vrăbiilor; Spatzenjagd. *1723:* Az Veréb fű szedés a' ki adatott parancsolat szerént observaltassék [K; Told. 2 megyei rend.].

véredzés, vérezés vérzés; sîngerare, sîngerătură; Blutung. *1775:* hallottuk az Molnartul hogy ő hozzája ütött volna egy bottal a' Nyárad martrol Marton Josi s ö ellent vetvén a' fejsze Nyelevel, akkor esett volna rajta a vérezés [Berekeresztúr MT; BetLt 8]. *1806:* az edgyik Süldöt ... Kérei Miska szabaditotta meg 'a Kutyáktol ... Véredzés és ollyan ütés rajta, melly mián el veszhetett volna, nem esett [Dés; DLt 82/1810]. *1810:* vérezést és ütést láttam [DLt 82].

vereget 1. ütöget; a lovi/bate; schlagen. *1672:* Érzettem, ma bolondok napja: az éjjel bizony álmomban Csernel Pál uramnak orrát veregettem [TML VI, 148 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1757:* Németi István Uram ki vévén a' pénzt zacskóstól az asztalhoz veregett, ezt mondván: Ugyan sok pénze van Hadnagy Uramnak [Kv; Mk-Rh IX. Vall. 189].

2. levereget; a doborî (pe rînd); erschlagen. *1762:* szilvás vagyon ... az vizmosásos gödörnél ... mi veregettük arrol az Gyümölcsött [Perecsen Sz; IB IV/16 Joannes Béres (90) jb vall.].

verejték, veríték 1. izzadság; sudoare, transpiraţie; Schweiß. *1584:* Anna Jllyes Kowachne vallia ... az gjermek ... ereóssen verytezet, es chepeygh az veritek Ala Az orran, de vgia(n) Nem giogithata, eggikis megh [Kv; TJk IV/1. 255]. *1592:* Zeoch Miklosne Anna Azzoni, Zakach ferenczne Anna, Borsaj Peterne Margit azzoni ... valliak ... mikor az lnas latni mene(n)k mi semmi veriteket nem lattunk raita [Kv; TJk V/1. 210]. *1668:* Azomban onnan is kijövén, lovam veritéke meg nem száradhata, ottan indíttattam ő nagyságoktól 30 ezer tallérokkal az fövezér után [TML IV, 342 Baló László Teleki Mihályhoz].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *véres ~* nehéz/fáradságos munka; sudoare, muncă, osteneală, trudă; schwere Arbeit. *1632:* Hamar Istok az sz: Kiralj uczarol jö uala fel s az ueres dolmani vala rajta, s monda meszaros Imreh, Haj Veres dolmanj ... azon ueres uerejtekembeöl czenaltattad [Mv; MvLt 290. 70b]. *1662:* Kinek-kinek keservesen eszébe jutván ... mennyi sok véres verejtékjekkel, munkájok, fáradságok által keresték, szerzették, épitették volna ... cellájokat, hajlékjokat, nyugodalmas szép házokat [SKr 588]. *1678:* az mit az ő kegyelmek megmaradása mellett véres verejtékemmel szerzettem, ugyan ő kegyelmek által el is vesztem [TML VIII, 376 Lázár István Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* az ország nékem négyezer forintot ada

sok szolgálatomért sub tribus sigillis nationalibus Kolosvárott, bizony nem ajándékon, hanem véres verejtékemért adta [BÖn. 897]. *1843:* a három közönségeknek még több Varga Katalin szellemű oktatói is voltak ... a szegény tudatlan községben a perlekedés dühét felzaklatva, azoknak véres verejtékén magoknak keresetmódot alapítsanak [VKp 122–3]. *1861:* éppen mikor a' hívek a' Templomból jöttek ki O. Fenesen mondhatni tűz tengerbe léptek, 's egy pár ora alatt a' nagy szélbe 17 ház mellék épületeivel ... több évi véres verejtéke gyümölcsének 37 család csak a' hamvába jár [Gyalu K; RAk 64].

verejtékaba (a ló) verejték(é)nek felszívására használt abaposztó; o bucată de aba/dimie care se pune sub şa; ein Stoffstück, der unter dem Sattel den Schweiß des Pferdes säugt. *1697:* egj ezüst Szeggel még vert nyerget szerszámostul matráczostul verejték abával edgjütt ... el vitt [Kál MT; Berz. 17/XII].

verejtékpárna (a ló) verejték(é)nek felszívására használt párna; perniţă de sub şa; Kissen, der den Schweiß des Pferdes säugt. *1843:* Egy verejték párna Egy Veritték párna[a] [Kv; KvRKLev. – [a]Lószerszámok között].

verejtékposztó, verítékposztó (a ló) verejték(é)nek felszívására használt posztó; bucată de postav care se pune sub şa; ein Stoffstück, der unter dem Sattel den Schweiß des Pferdes säugt. *1804:* vitt-el magával ... Kantza-lovát, fekete bőrrel boritott töltött tsontos Nyereggel, Szerszamostól, Pistoly tokkal, sárga veriték posztoval [DLt nyomt. kl]. *1805:* Egy Anglus nyereg Szarvas-bőrrel boritva, Ánglíai platirozott fekete kantárral, platirozott pár kengyel vassal; lekötö és haslo Hevederrel, verejték posztoval [Mv; TGsz 52]. *1807:* Egy Jobb és egy fél viseltes Nyereg alá valo pokrotz ... viseltes kék veréték poszto egy [Szentmargita SzD; Ks 67. 49. 41]. *1812:* egy ujj bőres nyereg mindenféle szerszámmal, két nyereg takaroval két kantarral edgyik rezes és verejték sarga posztoval [Körtvélyfája MT; LLt].

verekedés 1. bătaie; Schlägerei. *1572:* Jgy teonek wegezest my eleottwnk, hogy le zalythwan ew keozteok walo egyenetlenkedesth werekedesth, es wagdalkodast Jllyen moddal, hogi ha az zentmyhaltelkyek az Lekenczeyeket fenyegetnek eghetessel wagy egyeb rendbelj halalos dolgokkal tehat Menyenek farkas Wramhoz es ew kegyelmenek tegyenek panaszt [Galac BN; BesztLt 3616]. *1584:* Margit Lakatos Bartosne vallia hogy ez Seres Balint dolgat latta, de keseó Seotetes wdeo volt es chak eotet latta a' verekedesben [Kv; TJk IV/1. 376]. *1598:* Az zolga felóll ualo verekedes, Az en p(ro)curatoro(m) ahoz ne(m) tartotta volt magath [UszT 13/42]. *1644:* nem lattam az verekedesekett, mert en migh visza fordulek elis mult volt az verekedesek [Mv; MvLt 291. 409b]. *1649:* Somodi Peter az verekedeskor beieove az Georczeon Benedek vdvarara [HSzj *udvar* al.]. *1677:* valaki gyilkosságban, embersebhetés, verekedés, vagdalkozás, fegyver vonás, és keritésen belöl valo lopás, szánt számdéckal valo gyulasztás ... az ollyanokat minden személy válogatás nélkül, mind a' Várbeli Tiszt viselö emberek, s' mind a' Vice Ispán megfoghassa simpliciter nem admittálván abban semmi exceptiot, ês remediumot [AC 224]. *1693:* en giogiitottam Kocaba Demetert az Verekedes utan megis giogiitattam semmi gongia nem uolt [Szeszárma SzD; BK. Hitikas Todor jb vall.]. *1748:* A verekedés előtt sem volt egésséges, sárga szinű, hirpetelő hurutos Aszszony vala [Mezösztkirály MT; Told. 56]. *1765:* az Ingerens a kamara Háznál a Kortsomán, mind(en) mélto ok nélkült az Inctusokban belé veszett, szitta, eökegjelmeket, és az verekedesre provocalta [Torda; TJkT V. 276]. *1778:* A' Sokszor emlitett Cziganyok tudom hogy verekedésben gyönyörködök és abban szokásosok [Záh TA; Mk V. VII/20]. *1802:* nem anyira lehet Verekedésnek nevezni, hanem a mint a matskák szoktak inkább körmölték egy mást [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1819:* Minden Mester Ember Szoros kötelességének tartsa ... Káromkodós (!), szitkozodást, verekedést, paráznaságot, tolvajságot ... magátol el távoztatni [Kv; MészCLev.]. *1854:* a' verekedés tántzbol kezdödett [Mv; Újf 2 Soós Josef Újfalvi Sándorhoz].

Szk: *rút ~.* *1757:* miolta az Mostoha Annya azon Legénynek el szökesit ki kialtotta, az olta meg különöztek mivel rut verekedés eset közöttök [A.gyékenyes SzD; Ks Nobilis Vajda Lup (70) vall.]. *1760:* denomináltatott Tiszteletes Tudós Philosophiae Professor, és Medicinae Doctor Pataki Sámuel Uram ö Kglme Sebesi János, és Felesége Kolosi Ersébet ... a' Sz. Házassági életet, égy más közöt rut veszekedésekkel és verekedésekkel ottan ottan bontogatnák [Kv; SRE 191].

2. (meg)verés; bătaie; Verprügelung. *1671:* (Az asszonyt) ha férje meltatlan verekedesevel, becztelenitesevel szitkaval ennek utanna terhelne, gyilkoskodo szandeknak talaltassék illendö bizonyságokkal comprobaltat<ik> es a' Magistratusnak erdemelt censurajat viseli [SzJk 115]. *1710 k.:* Ami pedig ugyancsak a haragot nézi, megvallom, kivált a szolgáim, cselédim és jobbágyim között hirtelen haragú voltam, szitkozódásra, és ha pálca volt a kezemben, hamar verekedésre is fakadtam [BÖn. 495]. *1762:* panaszol az Aszszony Férje kegyetlensége verekedése és aranta valo szuszpicioja arant [Kv; SRE 204]. *1771:* Kik verték meg Szülejeket Atyjokat, vagy Anyokat Menyeket, vagy égyczer vagy mászszor, hol és mitsoda alkalmatossággal estenek efféle verekedések? [Dés; DLt 321. 2a vk]. *1794:* Hájdáné reménykedett Korponai Vramnak hogy ne verje a' Férjét, mivel beteg szegény feje, de ... ötet is le verte taglotta, bé szaladtanak a' Földes Vrak ... Szánto Sándor Vr majorjába, 's a' szerént menekettenek meg a' kemény verekedéstöl [Ne; DobLev. IV/728. 2a Groszuj Josi (47) jb vall.].

3. harc, fegyveres összetüzés; bătălie, luptă; Kampf. *1662:* a várasbéli gyermekek között való gyakor csatázások, kik egyfelöl Rákóczi fejedelem, s másfelöl Barcsai nevek alatt való fejedelmeket emelvén, magok között nagy rút verekedéseket tesznek vala, hol egik, s hol a másik fél megfutamatván, egymást üzik, verik, kergetik [SKr 629]. *1770:* Somai Gergely volt fia Somai Lászlónak ... 18 vagy 19 esztendös korában katonának adták ... azt gondolták atyjafiai, hogy odamarad. Különben nem sok hija volt, mert a prussussal való első verekedésben a fületövin ment be egy golyóbis s túlfelöl ment ki [RettE 218–9]. *1778:* Míg Kolozsvárt voltam, valami comoediában voltam Borbély Ferenccel. Az holott bizony sok szép dolgokat producált a comoediás ... Tengeren való vekeredést [RettE 385–6].

verekedhet a se putea bate cu cineva; kann jemanden verprügeln. *1710 k.:* Sokszor a pálcát szántszándékkal nem vittem ki kezemben a házból, hogy ne verekedhessem [BÖn. 497]. *1827:* Ránta Vonnj erőszakos kötöloszkodö (!) Ember s keresi az alkalmatosságot hogy verekedhessen [Nyérce K; KLev.].

verekedhetik nagy nehezen vmire jut; a realiza ceva cu mare greutate/după multe eforturi; etwas mit Schwierigkeiten erreichen. *1661:* Én, hitemre, soha, édes Sógorom, ennél többre nem verekedhettem, ha Cicero avagy Kassai István itt lött volna is, megpróbálhatta volna itt ez dolgokon magát ... megvallom, az dolgok is nagyok, az módok is nehezek s az itt való elmék is fontosak [TML II, 58 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* Nem tudom, mire verekedhetnek, nyavalyások, de hiszem Uram, ha az Rottel intimációja szerint akar ő nagysága cselekedni, ezeknek az bujdosó atyafiaknak is kell egy alázatos supplicatio forma levelet ő felségének írni [TML V, 384 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

verekedik, verekszik 1. a se bate; prügeln. *1568:* Antonius p(rae)tor (!) Joannis Mezaros uir(atus) fassus est, se audisse a Joanne Mezaros quod dicisset consorti Michaelis chyaplar, Meny fel hazadba es verekegiel oth [Kv; TJk III/1. 216]. *1570:* Agotha Zamoskězy Myhalne, Ezt vallya hogy hallotta sok Rwth zydalmokal zythkozodot Kys Myhal felesegeis ky a megh holt zolgay es zolgaloyra verekedetis keoztek [Kv; TJk III/2. 128]. *1591:* Verner Mathiasne Cathalin, vallia ... Latam hogi Pyrga Janos rezegen be leoue az malomba, es mutogatni kezde mint vertek de en ne(m) tudom mint verekettek, es min haborottak megh [Kv; TJk V/1. 128]. *1598:* Eger Balinth Junior az kapithan hidelwen ... vallya, En oda hatra Jttam Aztalos Janossal es teobbekkel, en nem lattam minth indultatott az haborusagh, es kik verekettenek [Kv; TJk V/1. 241]. *1600:* Halottam hogy az Hoggiay Vramek kertiben werekettenek, de minthogy en hon se(m) woltam, nylwa(n) nem tudom [UszT 15/121 Fekete Ferenczne Ilona Hoggiay vall.]. *1634:* monda Zoczy Pal, nem tudom miczioda Azzony vagy, bozörkany vagy e, vagy mi vagy na(m) cziak verekedell [Mv; MvLt 291. 20a]. *1667:* egyb(en) elegyedenk, oszta(n) verekedtünk az Szalantsi vr(am) jobbagyival [F.kökér MT; Told. 1a]. *1695:* Szent Györgyi Istva(n) Ur(am) admonealtatik ne verekedgyék szitkozodgyék [SzJk 289]. *1728:* Szekel Elek Ur csitolni kezdé öket, mikor eléggé verekedtek valamin [Szemerja Hsz; HSzjP Joannes Pap de Szemerja (36) vall.]. *1736:* az udvariak gyakorta egymást vendégségben hítták, vígan voltak, s ittak mert urok még gyönyörködött benne mikor az cselédje vígan volt, csak ne verekedett s ne veszekedett, mert azt el nem szenvedték [MetTr 360]. *1749:* Tudom hogy az Stomp Márton Leánya az Urával ugy él mint az eb a Matskával szuntelen verekednek veszekednek [Hosszúaszó KK; Ks Hermány György (25) jb vall.]. *1800:* a' Ködiek ki rohantak, a' Kelentzeiekkel öszve háborodtak, hurtzolódtak, verekedtek [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Morár Maftyé (75) vall. Vérvölgyi Bányai János sk írása]. *1846:* az alatt mig a' Város haza udvarán verekedtek egyik fél sem szitkozodatt [Dés; DLt 530/847. 25].

Sz. *1840:* Balog Lászlo ... Maga feleségével mint a Sátoros tzigányok ugy verekednek, borzad az ember miket kiáltanak égy másnak [Dés; DLt 277 Id. Ferentzi Károly kezével].

2. fegyverrel harcol; a se lupta (cu arma); mit Waffe kämpfen. *1662:* maga is mind lovastul a híd mellett ... verekedett vala s a várnak bástyái és kerítései hogy mind hantból volna felrakva ... azonnal a jancsárság környülvévén ... egynéhány helyen rájok mászák, hágák a kerítéseket [SKr 545–6]. *1770:* Ami militia Erdélyben vagyon, a múlt nyáron mind mezőben volt, mivel a muszka a törökkel verekedvén, mi is féltünk [RettE 217]. *1809:* Molduvába ... a Muszka és a' Tőrök verekedtek és mi ki jöttünk [UszLt ComGub. 1668–9].

3. küzd; a (se) lupta; streiten. *1802:* hadja el Kegyelmed, ne verekedjék Székkel [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

4. vmit elér; a realiza ceva (cu mare greutate); etwas erreichen. *1783:* Jobbágyképpen ... Szolgált Thodor is az oltátol fogva hogy házra verekedett mind addig míg ... az Fattyuságnak Szine alatt szabadsága után kezde járogatni [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

5. vhova nagy nehezen halad; a început să curgă (spre ...); vorankommen. *1592/1593:* az a' porond zygett ... soha tilalmas nem volt ... latom most, hogy vgian el zarat az viz onnat, chiak zent Benedek fele verekedet Azt latom hogy gattal ala keotettek Dees feleol, hogy arra ne folihasson az viz [Szásznyíres SzD; Ks] | De hogy igy zoritak Dees feleol az vy Malom gattyaval ala az viz mentibe, vgy kezde az derik viz verekednj Zent Benedek hatarara [Szilágytő SzD; Ks 35. V. 12].

6. vhova nagy nehezen eljut/ér; a ajunge undeva cu mare greutate; irgendwo mit Schwierigkeiten ankommen. *1823–1830:* Septemberig nállam lakott, velem ett, az után a' Kolégyom be gyülvén, velem tovább nem lakhatott, hanem ... szállásra verekedett [FogEk 167] | Minekelötte pedig szállásra verekedtem volna, elmentem egy özvegy kapitányához, aki erdélyi, csíki születés volt | Míg pedig a székháztól három hajdút levittek, addig ő is onnan előbbállott, s valahogy a húgomhoz verekedett, hol harmadnapig már a tornác alatt is duggották [FogE 256, 278–9].

verekedő I. *mn* **1.** aki verekedik; care se luptă/bate; kämpfend. *1764:* Azon verekedés alkalmatosságával ott meg fogának égj potentiariuskodo verekedö Sámsondi olah legént [Mezőmadaras MT; BK. Kalusár Ilé (22) jb vall.].

2. aki verekedni szeret; bătăios, bătăuş, căruia îi place să se bată; kampflliebend. *1720:* Itt mig elének (!) az Attya ffiai és magais el szökék igen Csintalan verekedök valának [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 69]. *1753:* Nyikulitzá ... Igen otsmány termeszetü ember veszekedö s verekedö; engemet is Krisznyiksegemben egy nehányszor ütöt meg [Abrudfva AF; Ks 27 Szekuje Gyorgyia Krisznyik Eccl(esi)ae (22) vall.]. *1769:* Tyu György izgágás, és verekedö ember légyen, tudom, mivel egyszer engemet is minden ok nélkül magam földemen aggrediált és fejsze fokával meg ütegetett [Bukuresd H; Ks]. *1776:* nem tudom ... hogy a Triff Familia verekedő, Vérengező volna [Katona K; Born. VI/14]. *1783:* Nanya Makavéj ... Haszontalan verekedő vérengező ember [Faragó K; GyL. Bukur Thodor (60) jb vall.]. *1796:* 'a Czigány Gitziröl hallottam, hogy verekedö, vérengező volt Apjastól [Mocs K; Eszt-Mk]. *1802:* minthogy a' lármára sokan rohantak egybe, a verekedő és veszekedő Személlyeket nem láthattam [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1817:* Hogy verekedő vérengező, avagy lesekedő volna, nem tudom [KLev.]. *1823–1830:* borzadva gondolkoztam azután is, hogy én a' ki soha verekedö, annyival inkább vérengezö soha se voltam, szinte Casusba jöttem | dolgozni nem szeretö, azonban a bort erősen ivó s akkor házsártos, sok puszta beszédü magát bölcsnek tartó s verekedö is volt" [FogEk 242–3, 332. – "Az emlékíró öccse, József]. *1847:* Rotár Nátuj ... jobb füle csorba, verekedés közben verekedö társai által az elharaptatván [DLt 405 nyomt. kl].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** verekedni szerető személy; bătăuş; Kämpfer. *1771:* En Verekedönek Verengezönek és Isten el-

len szörnyen káromkodonak tudom Imbrefi szöts Ferentzet [Dés; DLt 321. 26b–7a]. *1814:* nem butsuzom mind addig míg a' Czéhot jobb szemre nem vészem, 's nevezetesen azon verekedőket és Vérengezőket ugymint Barátosi Josefet és Tsáki Dánielt meg nem regulázom [Dés; DLt 56. 3]. *1852:* gondoltam hogy szálasomon Cselédeimel nyugodni fogok a verekedőtől [DLt 747].

2. vkivel verekedő személy; persoană care se bate cu cineva; mit jemandem kämpfende Person. *1730:* Azon verekedők közzűl ... az kik Residentiatlanok Hadnagj Atyánk fia eö kglme ... incaptivaltassa [Dés; Jk 404b]. *1776:* midön on(n)et viszsza fordultam volna, lattom hogy sokan vannak őszve tsomojodva s verekednek Keményen ... A verekedők közűl mindenik elégi vertt voltt [Katona K; Born. VI/14 Mersinán Maria cons. Szuts Szimnyon (28) zs vall.]. *1778:* Tolvajtis kiáltott Budnár Péter, de mégis nemhogy valaki fel kőlt volna, és a' verekedőket zabolázta volna; sőt a' Falusi Biro Grama Vulke, s a' Gornyik Sarmasán Gavrilla ... legottan kezdettenek onnan el menni [Záh TA; Mk V. VII/20 Grama Vaszilie (30) jb vall.]. *1802:* ha verekedni akarnak, mennyenek ki onnét, mert Üvegeit egybe rontyák ... Mivel pedig meg nem szűntek zörgeni, miis meg nehezteltünk ... ki taszigáltuk a Gazdák házából, mind a négy verekedőket [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

verekedőző szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *cselekedet* verekedés; bătaie; Schlägerei. *1807:* sok rosz verekedőző tselekedeteiröl az egész Szomszédságokban is esmeretes [M.fenes K; KLev. 8].

verekszik l. verekedik

verem 1. *átv. is* mély, tágas gödör/üreg; groapă, gaură/cavitate (mai adîncă) în pămînt; Grube. *1573:* Katalin Rostas Antalne ... aztis vallia hogi ... esmet Megh gondolta Magat[a], De eo sem Etetest sem vermet sem Rekkentest Nem twd Mondany [Kv; TJk III/3. 68. – [a]A vallatott asszony]. *1585:* Venkler Janos vallia, Homlitok vala a' Luduich Lukach zeoleyebe Aprok valanak a Gerezdek es kere hogy Akik a' verembe esnenek a' Gerezdek, Azokat le zedneok [Kv; TJk IV/1. 483]. *1595:* Taualy meg sem kaszalttak volt az Kyraly rętit mely miat nagy fogyatkozas volt, Miert hogy oly tisztan Tauaszkor kj nem egethettek: Az Wermek is vizel rakwak valanak [Kv; Szám. 6/XVIIa. 275 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* 7 february ... Korcoliass Jstüan ment az waros Tawara Negied Magawal az Gaton igen Nagy wermet Mosot wolt az wyz tzak el nem zakat wolt [Kv; Szám. 7/XIV. 5 Masass Thamás sp kezével] | Kadar Mihaly ... wallia. Lattam hogi az verembe folt az viz az Kannagiarto Antal vdwarara [Kv; TJk VI/1. 79]. *1623:* Az pank fakott fundamentuma eleött vermet asatuan jo melyen vgi allassa fell ne kellessek tamogattny [BGU 123]. *1662:* Az álnok practicus nemzetség sáncán kívül egy jó hajtásnyi földön, tovább is, sötét éjszakákon nagy sok apró vermeket, mintegy szőlőültetésre valókat, ásván ... a lovak lábai a vermekbe térdig avagy szárközépig beesvén és a rajzok ülök mind lovastul a földhöz üttetvén, ugyanott megnyomattatnak és nyakaztatnak avagy a sáncbul is meglövöldöztetnek vala | a volna a kérdés, mint kellene e veszedelmes verembül, mellybe bűneink ejtettek, kihágnunk s menekednünk? [SKr 327, 697]. *1694:* Hogy pedigh az határ(na)k osztásahoz közönsegesen nyultunk ... egy darabot köz hely(ne)k hadtak, mely(ne)k is barazdalása kezdődik az üdősbik Vas György Ur(am) csűrős kertinek felső szegeletin kivűl ... egy kis Vermen fel borozdolva, az Vasarhelyre menő úto(n) által [Mezőméhes TA; WassLt]. *1704:* A rácok – ut supra – odafel a Gorbón innen ellenkezvén s hátat adván, hozzák hátokon a kurucot éppen a lesben, a templom vermében álló lovas németekre [Kv; KvE 287 SzF].

Szk: *oroszlánok verme. 1704:* Az Isten, aki a Dánielt megtarthatta az oroszlánok vermében, minket is oltalmazzon holnap és azután is [WIN I, 134].

Sz. *1662:* A szentírásban a jó törvényekben jövevén és tudatlan magistrátus vak magistrátus, üdvözítőnk igaz szava szerént a vak vezetvén a vakot, mindketten verembe esnek [SKr 690]. *1710:* egy helyre temettetvén Frangepánnal együtt[a], holtok után is gyalázatos epitáphiumot írának temetések feliben, ilyen szókkal: „A vak vezeté a vakot és mindketten a veremben esének" [CsH 90 1671-re von. felj. – [a]Zrínyi Péter].

2. élelmiszer, ill. más javak tartására használt gödör; hrubă, groapă (mare) săpată care serveşte la depozitarea produselor (alimentare); eine Grube, wo man Lebensmittel oder andere Sachen hält. *1604:* mellyeket[a] egy Aszonyallattal rakatek be esmet az verembe [UszT 18/17. – [a]A holmikat]. *1625:* egy kek zeörü kanczia louam Eset egj vermebe es vgian ot megj holt ... miert az Vermet tudua ot tartotta az hol mind embernek es marhanak Zabad Jarasa volt ot az Verem kurul Sem be nem kertelte sem be nem czinalta az en marhàmnak az arraual megj tartozik [UszT 58a]. *1648:* eö azokot az szeöleö ueszszeökeöt, mellyet szeoloieben talalta(na)k ket veremb(en) nem mas szeöleöjebeöl metelte, es meteltette, hane(m) saiat az magaebol [Kv; TJk VIII/4. 311]. *1653:* némely igen rajta vesztette a dolgot. Mert vermet és eltett egyetmást kellett hogy mondjon, s ha nem mondott, megölték vagy megverték [ETA I, 72 NSz]. *1662:* vize és malmai is bőven volnának[a], és hogy vermekben is benne, felső város jó nagy partos helyen feküvén, nagy sok esztendőkre való búza és egyéb gabona nagy alkalmatossággal tartathatnék [SKr 523. – [a]Nsz-nek]. *1678:* Buza Szemiben az Vermekben ... Ezeknek utcsu es rosta allya ben az Várban vagyon [Radnót KK; UtI]. *1698:* attálé Buzát Székolai Vancsa Simonnak ... meg örlöttéke mingyárt ... az mely buzát néki attál, állotté az veremben nemé, mond megh? [Gyulatelke K; Ks vk]. *1710:* feleségemet, gyermekimet, egyetmásomnak egy részit Csíkban költöztetém, de sok egyetmásom marada Kálban. Egy veremben rakattam vala be sok portékáimot, azólta sem is látám, a vermet felverték, mindent elpraedálának belőle [CsH 365 1705-re von. felj.]. *1739:* ha csak egy egy mariast adna az mennyi búzája, arpaja, Török buzaja vagyon az vermekben minden vekaért az az jo kúcsmaja meg tel(né)k vélle bele sem férné [Mezőbánd MT; MbK VI. 6]. *1740/1778:* Ezen buzabeli p(rae)tensioját az Viduanak ... Fejérvári István Uram ő kegelme fizesse meg Ratio, miért nem Obedialt edes Attya Dispositiojának, s nem adta ki mikor a Vidua ki akarta venni, az Veremből, hanem impedialta, és maga distrahalta [Pókafva AF; JHb XXV/57]. *1821:* Ezen Szin alatt vagyon kő pintze ... Ezen Szinnek a' kapu felöl valo részin vagyon két nagy Trebej verem, mely két veremnek az ajja régi Romai Téglából vagyon ki rakva [Celna AF; Ks 79/8].

Szk: *krumplis ~. 1819:* Maga a' bé panaszolt sem tagadhatván ... Popa es Joszov Merintze és Gavrilla Muntyán krumplis vermekből valo krumli lopását [H; JF 36. 2].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány veremnyi, amennyi egy verem-

be befér; de un anumit număr de hurube; grubenmäßig. *1584:* Bercete Mihaly vra(m), Varga Lazlo, es Bonczíday Gergel hwteós polgarok, es Greger veber vraim ... valliak ... hywa minket Az Poztometeó lanos Deaknak, hazanak es minden eó lowainak marhaynak meg bechwllesere ... vala ket verem Mész es egy Nehany zeker keo [Kv; TJk IV/1. 355]. *1620/XVIII. sz. eleje:* Vagjon az Széplaki határon öt verem buza abbol az Leanyom(na)k harmadfél száz köblöt hagjok [SLt AI. 11 P. Horváth János test.]. *1662:* csak a váras belső piacán is számos tele verem búzák lévén betöltetve [SKr 222]. *1710 k.:* Legnagyobb zsákmányok az én szolgáimnak lőn Arokszálláson egy verem árpa hazamenöben, circiter hatvan köböl [BÖn. 732].

4. *vhány ~mel* amennyi az adott számú verembe belefér; (cantitate de ceva) cît încape în hurubă; wieviel in eine Grube hereinschafft. *1647:* Oltot Méész Egy veremmel [Megykerék AF; BK 48. F. 16].

5. jégverem; gheţărie; Eisgrube. *1585:* Az Tanaczhy haznal az Jegi veremtöl fyzette(m) az korczhyolassoknak hogy megh tyztytottak d. 28. Az Korczhyolassoknak fyzette(m) hogy Jeget vagot az verembe(n) es belerakta fyzette(m) az vagassatol f. 1 d. 60 [Kv; Szám. 3/XXII. 73]. *1636:* az Cziganyak be vertek az Jegh uérembe(n) ezt az Egerházi Istuant, es azt is latam hogy az Hegedus Istvan, vonak (!) ki többekkel edgiut az verembol [Mv; MvLt 291. 68b].

6. mészverem; varniţă; Kalkgrube. *1587:* 18 Septemb: ... veottem ... ket szeker meszet f 4/10 ket leginniel asattatam vermet es oltottakis – /26 [Kv; Szám. 3/XXX. 27 Seres István sp kezével]. *1656:* Az malom hazrol ki menven az udvarhaz kapuja elött vagjon egy veremben 3 hordo oltott mész [UF II, 169].

Szk: *meszes ~. 1756:* Vagjon az Udvaron két meszes vereem, melyben lehet mész met. 400 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/3. 29] * *mésznek való ~. 1697:* eo Kglme akkor is oda jött, látta mikor mésznek valo vermet ástam [Kv; KLev. I/186].

7. szénégető gödör; groapă săpată care serveşte la depozitarea cărbunelui (de lemn); Grube, wo man Kohle verbrennt. *1716:* készen vagyon 2 verem, egyik ... az kádárló szénbé az él készülvén, meg réstálva méntem töltétem az vérmékbe [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

8. vizes gödör; groapă (mare) umplută cu apă; Wassergrube. **Szk:** *haltartó ~. 1737:* az Uj Malomra menö Patak mellett, egy darab Puszta, melly quondam valami Halász emberé vólt, s hal tarto vermek láttzanak benne [Ne].

9. pöcegödör, emésztögödör; groapă săpată care serveşte la colectarea apelor uzate/reziduale; Abfallgrube. *1575:* Volt Ennekeleoteis Emlekezet az Borbeliok Mosadeka feleol Mykeppen vcara vtban ky Eontyk ... eo kege Biro vram kyaltassa meg hogi Teobe az Neh legien, hanem vdvarokba vermekbe teolcek, Mert ky azt Nem Mywely 10 flnt Bwntesse meg eo K [Kv; TanJk V/3. 128b]. *1586:* valamy vermeket teolteteót az szemet biro az kis aito eleót – /8 [Kv; Szám. 3/XXIV. 28]. *1597:* az fokhaz feleol a fal mellet, valo Cloacat ki kelletet meritetnem, Egi nagi vermet asatata(m) es Ey ideoben az Rútsagot gyertya vilagnal bochatattatam beleie, es ki meritetette(m) [Kv; Szám. 7/XIII. 203].

Szk: *esővízemésztő ~. 1586:* 5 Julj az pwspeok haznal valo Ezeó visz Emesteo veremben veottem Biro Vram akarattiabol egi font ken eszeot – /65 [Kv; Szám. 3/XXIV. 55].

10. dögkút; groapă/puţ pentru hoituri/mortăciuni; Grube für Leichnamen. *1598:* Seress istüan wram Byrosagaban Megh iszene w kegelme hogy az Cyganok az dog wontatatast nem gioszik hanem walami olahok igirtek Magokat el horgiak wontadtak el ma az temetokert elol es szillel az mit Talaltak az zabok Tornia felol az zanto feoldek koszot czinaltak egy wermet 11 dogtwl ... d 88 [Kv; Szám. 7/XVIII. 57 Masass Thamás sp kezével].

11. sírgödör/verem; groapă (pentru mort), mormînt; Grab. *1588:* Biro vramat kerik varosul, eó kgme visellien gondot Rea, egy embert Rendellien cum plena Authorit(a)te, Aky minden syrnek veremnek zep rendel Mutasson helt [Kv; TanJk I/1. 86]. *1600:* Veres Tamas vramat hogi el temettek, es az keowet a templumbol ki hordottak, es az vermet feoldel be teolteottek, fizettwnk ket embernek d 25 [Kv; Szám. 9/IX. 44 egyházfiak szám.]. *1662:* egy gyalog hadnagyot száz gyaloggal hagyván benne, hogy a holttesteknek a váron kivül mindjárt egy nagy vermet ássanak és a holttesteket a várbul mindjárt kitisztítsák, megparancsoltatott vala | első dolga az harc után az lőn, hogy az elhullott népet a táborhelyen, sok helyeken tágas, nagy mély vermeket ásatván, az elhullott török testeket mind azokba hordatná és eltemettetné [SKr 232, 554–5]. *1710:* pátenst bocsáta ki, hogy a pestises helyekröl senki a falu vagy város határán kívül ne járjon ... a mezőn ássanak nagy vermeket, s arra rendeljenek minden városokon, falukon két-három embert, azok vigyék ki éjszaka a holttesteket, s minden cocremónia nélkül temessék el [CsH 433 1709-re von. felj.]. *1719:* egy pakulár ... pestisbe holt volna meg ... egy hétig juhostul mindenestül ki tudtuk a falubul, a pakulárt pedig másképpen el nem temettethettük hane(m) ... egy hoszszu kötelet urkoltak a lábára, s ugy hozták a verembe [Abosfva KK; Ks 94].

12. *átv. is* csapda; groapă, cursă; Falle. *1676:* az ördög s az lator ember, mikor az igaz ember aluszik, csendesen van, vermet ás, de az Isten az igazat nem hagyja [TML VII, 266 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1710:* Igy jár az, valaki Istentöl nem fél, és minden latorságot elkövet, ha ideig elémégyen is dolgában, utoljára beesik a veremben [CsH 234].

Sz. *1811:* A' ki büntetlenül más alá vermet és, Nyakra fore maga essék abba, nem más [ÁrÉ 95]. *1834:* egy tzélja szerénti Regius ki eszközléséért, a feleségével valo titkos öszve jövetelünk, alatson huntzfut gyanuja által akar alám vermet ásni [Bögöz U; BfR I].

13. ? völgy; vale; Tal. *1598:* Makay Leörinch Elte azt az Dona oldala vermebe ualo feöldet, az Mellyet Eördeog ferencz vram fel szantatot uala ... keölessel [M.fodorháza K; Ks].

14. bemélyedés testen; adîncitură mică/gropuşoară pe corp; Vertiefung auf dem Körper. *1644:* en felfedem az leplet rola az szegeny aszonrol ... az Tomporan mint az eökleöm ollian vermet latek, s be vala oltatlan meszel vettue kerdem hogi mi leele hogj ollian nagj verme vagion s monda hogy, ki rothadat s ki eset az hus onnat [Mv; MvLt 291. 421a].

◊ **Hn.** *1604:* Az medúe vere(m) kebelen [Abásfva U] | az Medúe Vere(m) búkibe [Gyepes U] | az medúe vere(m) patakba [UszT 18/106]. *1605:* az Medüe verem brokj neüw helybeol [Abásfva U]. *1619/1695 k.:* az Poklosbeli Bérez alatt az veremb(en) [Kide K; BHn 86]. *1632:* az Buza uerem ódalon (sz) [Nagymoha NK]. *1639:* Pokol aj vermén (sz) | Lencsés aj verménél (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1642:* Kö Hatar vermin alol (sz) | Szarkasban az Veremben (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. *1643 u./1770 k.:* Diszno verem

tzieréje [Décse SzD]. *XVII. sz. m. f.:* a Csengö veremnél (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 77]. *1672:* az veremb(en) [Faragó K]. *1677/XVIII. sz. v.:* a' Popája Vermiben (sz) [Mezőbánd MT]. *1678/1773:* A fagyas agy vermiben (sz) [Mezőpanit MT; Told.]. *1679:* Az Kara Verméb(en) (sz) [Vajdasztivány MT]. *1680:* A To vermiben (sz) [Oroszfája K]. *1681/1748:* Baba kosára vermén (sz) [M.péterfva KK]. *1684:* az veremben (szö) [Szászfenes K]. *1687:* Verem aj kuttyánál (sz) [Néma SzD]. *1690:* Az juh kosar Vermeben (sz) [Dányán KK]. *1690/XVIII. sz. k.:* az Veremben két föld [M.fodorháza K; RLt 1]. *1694/1764:* A Tekenős vermib(en) [M.fülpös MT]. *1699:* Főeje Szin verméb(en) (sz) [Búzásbesenyő KK]. *1701:* Gaál Vermében (sz) [Bergenye MT; MMatr 337]. *1706:* az Gyik veremnél (sz) [Pocstelke KK]. *1711:* A Pálpadgja vermen (sz) [Mezőmadaras MT]. *1715:* az Verem Föben [Szentkirály K; KHn 50]. *1719:* Az Hideg vőlgj vermen (k) [Mezőbánd MT]. *1731:* Kerék Veremben (k) [Impérfva Cs]. *1734:* Az eörlö út vermében [Vajdasztivány MT]. *1736:* Fényes veremben (sz) [A.idecs MT] | Liki vermin (sz) [Székelyföldvár TA]. *1737:* A Kints veremb(en) (sz) [Dámos K; KHn 43] | A' kert megett a' Veremb(en) (sz) [Tancs K]. *1740:* A' Kurutz verem mellett (sz) | A Kincses Veremben (sz) [Gyerővásárhely K] | A' Kerek Veremben (k) [Inaktelke K] | Kis János Vermiben (sz) | Kék Dombja Vermében (k) [Sztána K]. *1743:* Felső Miklós verem | a' Kő verem egészlen (e) [M.décse SzD]. *XVIII. sz. köz.:* Vermek kutya oldaláb(an) (k) [Gyalakuta MT]. *XVIII. sz. m. f.:* a Falun fellyűl a' Vermeknél (sz) [Borsa K; BHn 122]. *1752:* a Vermekhez [Mezőzáh TA; Told. 28]. *1754:* Csere vermiben (sz) [Dámos K; KHn 44]. *1758:* A Dió vermiben (sz) [Ketesd K]. *1759:* A Fazakasok verménél (sz) [Alvinc AF]. *1768:* Méj Veremnél (sz) [Gyalu K]. *1769:* A' Kincses veremben (sz) [Nyárádandrásfva MT]. *1770:* Dil oldal Vermiben (sz) [Vista K; KHn 271]. *1773:* a felsü verem (sz) [Medvés AF] | Veszszö vermiben (k) [Etéd U]. *1774:* A Verem nevezetü helyben (sz) [Náznánfva MT]. *1775:* A Fazakos Verminél (sz) [M.köblös SzD; DHn 48]. *1795/1807:* a' Verem Szöllön innét (szö) [Kispetri K]. *1808:* a Kis Fűz verem (szö) [Csekelaka AF]. *1813:* Kék Kut verme [Vista K; KHn 272]. *1816:* A Bagolly veremben (e) [Marosc.súcs AF]. *1820/1861:* Sos veremnél (sz) [Mezökölpény MT]. *1821:* A Korlát verminél [Mezőbergenye MT]. *1823:* a Csernyés vermébe (k) [M.bece AF]. *1826:* A Verem Erdö (e) [Istvánháza AF]. *1832:* A' Vermeknél (sz) [Száldobos U]. *1835:* A' Farkas veremnél (sz) [Erősd Hsz] | A' Veremre menöben (sz) [Keresztvár Hsz]. *1891:* Kincsverem [Dámos K; KHn 46] | Kurucverem [Gyerővásárhely K; KHn 158].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

veremásás verem készítése/ásása; săpatul unei gropi (mari); Grubengrabung. *1573:* Aztalos Antal hity vtan vallia hogy sem az pincebe valo verem asas feleol sem Nemes Ember Rekkentese feleol, sem zok ferench Megh Etetese feleol semmyt Nem twd [Kv; TJk III/3. 69]. *1600:* Az mult Telbe mint hogy az feold fogios volt Attam hatt holottnak temeteseteol kik az Ispotalybol holtak ki f 2 Miuel hogy Emberekett az veres Asasra igen nehezen Talalhattam [Kv; Szám. 9/XIII. 6 Damakos Máté isp. m. kezével].

veremásó vermet ásó személy; săpătorul hrubei; Grubengraber. *1677:* öröltek télre buzát metr. 40 ... Verem áso(na)k ... fizettem metr. 6 [PatN 78b].

verembeli veremben raktározott; care este păstrat în hrubă; in der Grube gehalten. *1722:* kértem vegje bé mert ã buza jo, de aszt praetendallja hogy Verembeli, és szagos [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból].

veremkereső '?' *1748:* Verem kereső nagy furu [Ks 8. XXVIII. 5].

veremvágó 1. verem ásására/vágására használt; care este folosit la săpatul hrubei; für Grubengraben benutzt. *1679:* Verem vágo kapa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 78].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: veremásó/vágó szerszám; unealtă folosită la săpatul hrubei; Werkzeug zur Grubengrabung. *1816:* Hat nyeles, Három nyeletlen verem vágo [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.].

vérengez vadul/kegyetlenül gyilkol/öldös; a vărsa sînge, a ucide/omorî; töten, morden. *1747:* az J. Etszaká(na)k idején más Complex Tarsaival edgjütt a' Városon széllyel járván s, lappangván verekedett, vérengezett, tolvajkodott, házokat probalgatott hogj azokat fel verhesse [Torda; TJkT III. 134]. *1751:* Vándorék ... Mindenekkel ok nelkűl is ellenkeznek verekednek vérengeznek akárkit meg támadnak le tagolnak [Kissáros KK; BfR I. Franciscus Sz. Királyi (60) vall.].

vérengezés, vérengzés öldöklés; masacru, măcel, omor (în masă); Massaker. *1710 k.:* Én látván ezt a szörnyű észvesztést, praevideálám: avagy a hazában lészen rút vérengzés, és osztán török biró dirimálja mind a két fél és mindnyájunk s a haza veszedelmével [BÖn. 708–9] | a megvilágosíttatott fiait is, leányit is a te házadnak elfoglalá a nagy testi bátorság, felfuvalkodás ... haragtartás, bosszúállás, vérengezés, öldöklés és sok mindenféle gyilkosság [BIm. 1042]. *1729:* Tudodé, Láttadé ... házfélveresit, véringézésit, Isten ellen valo káromkodását ...? [Szentlélek Hsz; HSzjP vk]. *1739:* az Instructioban ... nincsen Potentiáról való emlekezet ... hanem csak vérengezés és káromkodás | Minthogy pedig a' vérengzéseis satis superq(ue) Constál az I-nek, hogy a' vérbirágot (!) fizesse meg deliberative p(ro)nunciáltatik [Dés; Jk]. *1740:* az Ik ... Potentiat patráltatnák ellenem, és vérengezést megfosztván hét máriásos kucsmámtól, pénzemtől, kesztyümtöl [Dés; Jk 341a]. *1761:* Ferentz Lörintznek ... egyéb vérengezésít nem hallottam, hanem hogy az Annyát ettzer meg ütette volna, és az öcsibe, most esztendeje belé szúrta volna a kést [Szászsztiván KK; BK. Joannes Takáts (34) jb vall.]. *1774:* Sokadalmak alkalmatosságával pedig Verengezésért, Tolvajságért, és egyéb féle Roszaságakért akiket el fogtanak Idegenek közül mitsodás volt Cselekedetek a Tisztekkel vagy meg egyesztenek, vagy Erdemek Szerént meg bünteték törvenyesen [Szépkenyerüsztmárton SzD; Ks Conscr. 110]. *1776:* eö Exja Jobbágyai ... tolvajságban, orgazdaságban, paráznaságban, Vérengezessel és tűzel valo fenyegetődzéssel élteké? [H; Ks 113 Vegyes ir. vk]. *1784:* A Személlyes actusokbol származo causák ... el itiltetthetnek a Torotzkai Forumon ... De reliquo az nagyobb verekedések, vérengezések, Tolvajságok, Paráznaságok, Gyilkosságok és más e féle cselekedetekért, ha az illyen gonosztévők el fogattatthattnak è vinculis, ha pedig nem szabadonis a Vice Ispánnak indispensabiliter ad proseqvendum transponaltassanak [Torockó; TLev. 2/6].

1806: minémű fegyvereket vagy vérengezésre valo eszközöket látott ezeknél ...? [M.sáros KK; DLev. 4/ XXXVIII vk]. *1841:* Midön ezen becsületes ifjak szolgálatban lejéndenek s akkoron egyik a másiknak ellene vétetnének s egymást becstelenséggel illetnék (: az egy káromkodásan kívül és vérengezesen (!) kívül :) ... a dékány az ifjakkal együtt fél forintig büntethesse [Dés; DFaz. 38]. *1844:* a mészárszékbe nagy tojongás, veszekedés, sőt vérengezés volt, és történt [Torda; KLev. 9].

Szk: *gyilkos ~. 1840:* A közelébbi Vasárnap estve ... a Déesi Csizmadia legények ... báált tartottak – mikor Tkts Ujfalvi György Urnak Veres László nevü inassa gyilkolo intézettel Béell Samuel és Nagy Mihály Csizmadia legényeket bicsokkal nyakokon meg vérezte, nyakokba döfvén mint gyilkos verengezésre szánt bicskát [Dés; DLt 848] * *szántszándékos ~. 1740:* az I az kapun által tsapván in fratris sui defensam ejtette az ütest Kováts Samun, mely nem szánszandékos verengezésnek hanem defensanak ítéltetvén, az A ő kglme acquisitiojatol simpliciter absolvaltatik az I [Torda; TJkT I. 181].

vérengezhetik kegyetlenül gyilkolhat/öldöshet; a putea ucide/omorî; kann morden. *1766:* két három embernekis megadja a' Dijját könyen, mellyhez képest szabadoson vérengezhetik [Koronka MT; Told. 3a].

vérengező, vérengző 1. gyilkos szándékú/hajlamú; sîngeros, gata de a vărsa sînge; blutrünstig. *1681:* az Relatoriakbolis meg tetzik hogy Szovati Janos nem ugy tartotta feleségét mint keresztyen hazas ember, hanem verte taglotta, seőt ölessel fenyegette ... az aszonyi allatot absolvallyiuk verengező kegyetlen ferjetöl [SzJk 154]. *1710:* Csikban is két híres tolvajt fogának el a labancok a moldovai erdőn, egyiket Orbán Istvánt ... másikot Menykő Pált, mindenik vérengző ember s nagy tolvaj volt [CsH 431]. *1724:* Naláczi Lászlo <uramat> a' mint ismértem Semmi illetlen maga viselésit nem mondhatom, Sem Potentiar(ius), vagj annál is inkább vérengező embernek nem pronuncialhatom [Mihályfva NK; BK sub nro 984 Lad. Tordaj (35) ns vall.]. *1744:* Ilia ... verengező gonosz erköltsu [Besenyő AF; Told. 3]. *1766:* En pedig Hentes Andras tudom hogy verengző ember ... Domokos Ferentz [Szilágycseh; BfR Andr. Hentes (35) jb vall.]. *1778:* Tudom bizonyoson hogy az utrizált Czigányok Verekedésben győnyőrkődő vérengező emberek [Záh TA; Mk V. VII/20]. *1792:* Szabo vagyis Kajtsa Pál ... lehetett 17 vagy 18 Esztendős ... sem Tolvaj sem vérengező nem volt [Szárazpatak Hsz; HszJP Ráduj János (56) jb vall.]. *1804:* azt tudgyac a Tanu hogy azok a Személlyek ollyan vérengezők hogy ha valakire meg haragasz(na)k, mindgyárt eszve rontyák [U; Pf]. *1815:* Tott István okott a maga meg verettetésire nem szolgáltatott mert nem a féle ember nem uton állo vérengező, nem tolvaj, nem garáznás ember örökké betsületes maga viseletü ember volt [Told. 37]. *1825:* a kegyetlen vérengező erdő praevaricatorok engemet több társaimmal akartak talám meg kinozni [Kötelesmező SzD; TSb 47]. *1830:* korhel, vérengező s szökevény lévén [DLt 902]. *1848:* meg átolkodott vérengező ... Virág Lászlo [DLt].

2. gyilkolásra alkalmas; ucigaş, care poate provoca moartea cuiva; tödlich (Waffe). *1767:* B. Bánfi, és Henter János Uram részekröl az egész Mocsi rész Joszágokat fel költettek fegyveresen, botokkal, vasvillakkal, s egyéb vérengező eszközekkel ki küldették, hogy ha valaki bé akarná hajtani[a] ályanak ellent [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 13. – [a]A csordát]. *1815:* gyilkolodo vérengező eszközökkel a' közönséges uttzán menvén zugolodva [Kövend TA; Borb.]. *1816:* 1815k Esztendő Martiusi Holnapjának 29kén nagj sokasággal őszve Gyűlvén és vérengező eszközökkel fel fegjverkezvén ... a Sinfalvi Határan ... fekvő ... Marha Legelő heljét mera et absoluta potentia mediante el foglalván, azt fel szántatták [Asz; Borb. II Rákosi Borbély János, a szék ass. kezével].

3. gyilkos; sîngeros, plin de cruzime; grausam. *1737:* Illyen okon prosequalom törvénnyel az It hogy ő sokszori már meg rögzött verengező szokása szerént ... egy ... szegény idegen napszámos legényt meg tamadván, kezében levő vas villával rutul meg verte, sebhette [Torda; TJkT I. 135]. *1764:* Murvai János ... azonn házhoz kardosanis ment volt, melyből lucide következik, hogy eleve el tőkéllett verengező gyilkos szándékkal ment az Inctusok közé, minthogy az affélékben szokasos is volt [Torda; TJkT V. 227]. *1768:* Drágus Márkullyt miolta ismerem mindenkor jámbor, jo Erköltsü Ember(ne)k tudom, sem Gyilkos verengező voltat, sem másokban gráználkodo indulattját nem tapasztaltam, sőt nem is hallottam [Mezőmadaras MT; BK. Joannes Veress (20) zs vall.]. *1783:* a V. Notarius magais beszéllé azon Személyeknek véringező szándékjokot [A.csernáton Hsz; HSzjP Eva Imets (35) vall.]. *1796:* Táré Lup ... azon Személy vérengező ütéseinek ellent hánt, és egy tsapással Homlokb(an) találta [K; Eszt-Mk]. *1807:* majd tsak nevendék fitzko volt, s még is már sok jelét adta vérengező termeszetenek [M.fenes K; KLev. 8].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: gyilkos szándékú személy; ucigaş; Mörder. *1754:* Ujbár Ursz exponállya ... meg kivánom, hogy mint afféle uton járo, és vérengező aszszony Emberek meg érdemlett büntetésb(en) incurállyanak, és az feleségem meg verését, és vérben esését complanállják [Újbárest H; Ks 62/3]. *1756 k.:* Bányák és Stompak körül verekedők, vérengezők kékségért négy forintat, vérontásért pedig 12 forint birságat fizessenek [Born. XXXVIII/8 abrudbányai bányászok törv.]. *1761:* meg nem fogjatok a Vérengezőkőt [Faragó K; Told. 36]. *1770:* az Ur V. Ispány Vramnak irtam, hogj ab offő procedaltassan azok ellen kik a' vérengezőkőt Házaknál el rejtették, és ki nem adták, hogj Sistallyak azon Verengezőkőt [Kóród KK; Ks I Adalbertus Biro provisor lev.]. *1814:* azon verekedőket és vérengezőket ... meg nem regulázom [DLt 56].

vérengzés l. vérengezés

vérengző l. vérengező

verenyeges vörhenyes; cu pete roşcate; mit roten Flecken. *1812:* Egy vén barna pej ... verenyeges serényü, és farkú, hodos Kantza Ló [DLt 298 nyomt. kl].

vérereszt és vérfolyás; sîngerare, sîngerătură; Blutung. *1749:* Juvon Grék, és Szimion Gorloman, őszve veszvén egj más között megtépelődtenek, de sem kék ütés sem peniglen vér eresztés nem volt rajtok, minthogy nemis verekedtenek [Asz; Told. 3].

veres 1. *mn* **1.** roşu; rot. *1589:* Mykoron vrúnk eo Nga Azandekozas (!) Az My keppen kouetkezyk ... Az Zalas oztonnak, eg Eoreg weoros zeonyeget f. 5 [Kv; Szám. 4/VI.

79 Stenzely András sp kezével]. *1597:* Az weres fedelw waross kocyan Mentenek el Seress istüan wram [Kv; Szám. 7/XIV. 39 Masass Thamás sp kezével]. *1629:* Kalmar Marha iutot ... Ket bokor veres olvaso [Kv; RDL I. 132]. *1662:* die 17-a Augusti ... az veres zászlókat a toronyról ... bevételték, s fejér zászlót tétetvén ki, az lövést az egész várban megszüntették [SKr 613]. *1717:* Az Be Cehnek 2, Záru Zöld ladaja is meg vagyo(n). Ebben az B Cehnek egy Rakotzi György Fejedelemtöl adatott veres kordoványb(a) kötött függö pecsetes Déák Privilegiu(m) ... Most nem régen szerzett egy Uy Veres barsonyban kötöt Leopoldus Csaszar eo Felsege adta Deak Privilegium is függö nagy pecséttel [Kv; ACJk 49b]. *1751:* A templomban Veres Selem Zászlo [Kóród KK; Ks 20/X]. *1791:* 400 Moldvai veres pipa [Mv; MvLev. boltbeli portékák közt]. *1800:* a közepin[a] ... a szokott helyen meg vala petsételve ő Felsègènek Erdélyi Tőrvényes petsétjével fejér pappíros alá rekesztett veress lágy viaszra nyomva készitve [Ne; DobLev. IV/837. 1b. – [a]Az iratnak]. *1805:* egy veres Plajbátzot vettem 4 xrokon [Dés; KMN 149].

A. öltözetre von.; referitor la îmbrăcăminte; Kleidung betreffend. *1560:* Az ket kys Leannak mely marhat az annyok hagyoth Ezek ... Egy weres Aranias barsony keóntos. Egy weres kamuka Menthe. Egy weres aranias barsony nest suba [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1570:* Hwnyady esthwan ezt vallya hallotak[3] Botha Casparne Nagy palnet Jllyen zokal zydalmazta, Or wagy Te kwrwa ... nem attak ennekem veres zarwra valo penzt az Lattrok mynt neked | Lattha hogy Kowach Kalara ... Thagargat (!) volt valamy veres palaztot egy chondoraba [Kv; TJk III/2. 8, 55. – [a]A tanúk]. *1585:* Egy weres aranias Barsony felseo ruha melj tudatot volth Ad f 12 [Kv; Szám. 3/XIX. 4 a Szent Mihály templom „eszközei"-nek inv.-jában]. *1595:* Az tziganok fizetese: 11. Jan: Hejanak: Biro W. hagyasabol vöttem 1. kek karasia Nagydragot p(er) f 1 d 40. Weres zelü Wazon Inget p(er) d 35 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 237 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1611:* Egj vörrös Iskarlat súbba tizta malal belet [Kv; RDL I. 88]. *1628:* Egj veres arannios fatyol fó kótó [Bodola Hsz; BLt] | Mas eöreóg fekw ladaban ... Egy uereu arannias kutnik kafftan [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9]. *1635:* Egy ueres Atlatz nyak rúha arany premes f. 8 [Kv; RDL I. 107]. *1644:* Mutogatot ... az azzoni sok zep edgyet mast, Arani peremet ... Veres Barsoni kentest [Mv; MvLt 291. 433b]. *1657:* Vagion mas veres barsonj arani czipkeuel peremezet njarj kestw [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1688:* Egy veres barsony Dolomány [Beszt.; Ks]. *1697:* Egy oláh veres teveször eo [Beszt.; KGy]. *1702:* Egj veres bársonj szoknyát, aranyos peremest [Marossolymos H; Told. 22]. *1716:* Egy veres fonatos kendö [Fintaháza MT; MMatr. 67]. *1736:* (A halottat) ha harczon esett el, veres posonyi süvegben temették el [MetTr 401]. *1747:* Pap Mihaly nevű katona házomnál járván, Láttam ... Tiszteséges sárga Gombos szederjes mundérban, veres hoszszu kalpagban [Csicsópován SzD; Ks 27/XVII]. *1759:* szállittasson el ... Egy veres Troket Lajblit baléttal két felöl Sárgával [Sárd AF; TSb 51]. *1760:* Edgy Veress Bársony Ezüst Paszamántos Pantallér [Mv; TGsz 2]. *1770:* látom hogy ... égy Lájberbe s veres Sapkába megyén nagy Sebesen ... eö Nga Quaestionalt Udvari Liberias Csizmadiája [Dés; JHbB 361 Mezei Alexa (23) jb vall.]. *1799:* Bán György ö kegyelme ... a' fiát is Samuelt Veres Nadrágba, 's egyéb ollyan köntösbe jártatta mint egy Urfit [Mv; MvLev. Vall. 3]. *1806/1818:* 1 Fain veress Kazimir Sisak [Mv; Told.]. *1808:* egy viseltes, és fél paszamántos veres Csákója [Dés; DLt 647]. *1809:* Az Ifiu Groffne veres Palastyának fejer Nyullal valo bérelése és Munka 17 Rf [Kv; TKhf]. *1810:* viselt ö fejér réklit pampadur veress hajtókával, 's fejér gombokkal ... és pampadur veres sujtásos kitsin fejér gombokkal meg-rakott pantalon Nadrágot [DLt 660 nyomt. kl]. *1811:* vittenek el ... Öt veres oláhos övet [DLt 629 nyomt. kl]. *1820:* Egy veres Krode Napol Köntös [Felőr SzD; BetLt. 5 Fráter Theresia kel.]. *1823–1830:* Lászlo egy korhel Katona, nem tudatik hová lett; – előbb volt veres tsákos Huszár [FogEK 576]. *1831:* Egy Segesvári veres Csíkos gyapot fersing[a] [Körtvélyfája MT; LLt. – [a]Katona Nyikuláj jb házában]. *1840:* rajtam lévén Csato Susi Kis aszonynak sárga földü s veres virágu Fersingje [Dés; DLt 1073]. *1850:* Veres Casimir mellény kettö, a b. Bornemisza családi czimeres gombokkal 7 f 30 xr [Algyógy H; Born. F. li].

B. ágyneműre von.; referitor la lenjerie/rufarie de pat; Bettwäsche betreffend. *1560:* Egy weres Aranias barsony paplan [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1584:* Margit zeoch Kozmanę vallia ... egikor Az Nagy Barat Istwanne Mutata egy veres Tafota fewalj hayba(n) a' Boltba(n) valamy ezwst marha (!) [Kv; TJk IV/1. 379]. *1596:* Hat veres zelew wazon lepedeo [Kv; RDL I. 65]. *1615:* Egj verres rosas derekalj cziup ... f – d 75 [Kv; RDL I. 97]. *1651:* Vagjon ... egy veres veszszeös vankos haj [Kv; RDL I. 28]. *1656:* Egy Bellenyessy sarga es veres festekw ... Tserge [Doboka; Mk Inv. 15]. *1694:* Selyem veres paplan nro 1 [O.csesztve AF; LLt 76. C]. *1700:* Egj Veres Bagazia Vánkosocska [Ebesfva; Utl]. *1810:* Egy veres csikos Cserge [Mv; MvLev.]. *1849:* Nyikujnak a Léánya vitt el égy veres pokrotzot [Héjjasfva NK; CsZ].

C. kelmére von.; referitor la diferite țesături; Stoff betreffend. *1585:* Az Puska targyhoz wöttem Húswetban 3 szing weres karasiat ... f 1 d. 95 [Kv; Szám. 3/XVIII. 20b Gellien Imre sp kezével]. *1599:* Az harminczados vraim Stenczel Andras, es Masas Thamas veottenek volt Mihaly vaida eo Naga Zamara ... 15 1/4 singh veres duppla tafotat tt fl 30/50 [Kv; Szám. 8/XV. 40]. *1621:* 25. Juny Gebel Pal Haro(m) loan zekere(n), vitte Vyheli Martont, ki ket, malhaban Veres bagaziat vizen lobogonak eo fels: zamara, zinten Varadig att(am) ... f. 4 ./. 50 [Kv; Szám. 15b/IX. 156] | Zoliomi Matthias az be Jaro hozua(n) Biro vramnak Gubernator vramtol eö Ngatol egy parancholatot ... hogi ... egi sing veres dupla barsont kwldene ket zablia hiuelire ... veötte(m) Borbeli Istuantol Egy sing veres dupla Barson (!) p(ro) f 8 [Kv; Szám. 15b/XI. 39]. *1628/1635:* Matériak: Veres dupla barsonj tizen niolcz singh ... Egj Vegh arannias veres török kaftan, tíz sīngh ... Veres tafota fertalj heia(n) negi singh [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1650:* Adot Tatar Mihaly Ura(m) ... egy fel fertaly veres barsont ... d 50 ... egy sing Veres Kamukat [Kv; ACJk 58a]. *1681:* Conventioja, varbeli Réz dobosn(a)k ... Dobossagara, minden fizetesen, 50, ötven penz ... Veres Aba, egi veggel [Vh; VhU 643]. *1711:* 15 1/2 Sing Veres Rása ... 21//70. 18 1/2 Sing kék és veres Perpeta ... 13//32 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1736:* Hosszú mentéket is viseltenek az akkori emberek ... az nemes emberek veres muszulyból, bárány bőrrel bérelve [MetTr 351]. *1770:* 1 (Sing) veres flanel Mentéhez [Gyf; Berz. 7. 69. 1]. *1823–1830:* ő ... tsak számlálta, hogy hány sing veres, és zöld poszto kell neki köntösnek [FogEK 464].

D. varró- és szövőkellékre von.; referitor la fire pentru cusut/țesut; Nähe- und Gewebezeuge betreffend. *1589:* Egy Len lepedeo Hat len kendeó veres fonallal zeot [Kv; KvLt

Inv. I/2. 36]. *1599:* Kaspar Was Wander. (!) Vizen. Oda ky 40. Fonnt Veres Fonalat ... 2// – [Kv; Szám. 8/XIV. 2 hj]. *1600:* Hoggiay Andras ... sok weres es feier gyapot fonalat ... hatalmasul witt el [UszT II/2. F. 201 Marta cons. Geogy Zeöleös lib. de Szombatfva vall.]. *1621:* Karaznaj Nagy Mate hoza G. eo N. paranczolattjat, hogy ... czinaltasson B. Vram egy Loag es egy Gialog zazlot ... veottem hozza ... Veres czernat ... /5 [Kv; Szám. 15b/IX. 178]. *1627:* Egy veres fonallal szwtt vy kendeö tt f. – d. 40 ... Egy veres fonallal szwtt Eleo ruhaczika tt. f. – d. 20 [Kv; RDL I. 132]. *1679:* Varrani valo veres fejto öregh motringh nro 1 1/2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 81]. *1748:* Egy veres fejtővel szedett kendő [Koronka MT; Told. 11/92]. *1829:* Veres Fejtő maradott volt 5 font 14 2/4 Loth [Kv; BLt 12 dologházi nyomt. szám.].

E. bútorzatra, asztalosműre és tartozékára von.; referitor la mobilier; Möbel betreffend. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... vagjon veres hituan lada No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22. 33–4]. *1628:* Az kwlseö tár hazban ... Egy uerez uasas hyntoban ualo Pohar zek lada [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44]. *1679:* olasz Labas, mind vegig Veres Fajlondis posztoval buritott, harom fiokos, hoszszu iro asztal [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 1]. *1681:* Veres bagazias Tabori szék, apro szeggel czifrazot Nro 1 [Vh; VhU 545]. *1788:* A' Veres Bársonyos kanapénak színe hagyott veres bagazia tokja égy darabba, és 12 nagy hátas Széknek 22. darab efféle színe hagyott veres bagazia tokja [Mv; TSb 47]. *1789:* Veress pozto ülésű Szék Rf 4 xr – [Mv; ConscrAp. 90]. *1814:* Egy veres fa skatullyáb(an) holmi szivek, keresztek, Fülbe valok, gyűrük 2 xr [Kv; Born. IV/14]. *1817:* Egy Fiokatlan Veress Asztal xr. 40 [Mv; MvLev. 8 ifj. Simonffi Joseff hagy.]. *1819:* egy veres festékes két supládás kaszten [Kv; Pk 3]. *1849:* Saját vallomása szerént el vitt Takantrok Simonne, égy veres festékes ágyat [Héjjasfva NK; CsZ].

F. edényneműre, használati tárgyra von.; referitor la vase; Geschirr betreffend. *1627:* Egy Onos veres teöreok mosdo medencze aestim: f. 1 d – [Kv; RDL I. 133]. *1736:* Mikor osztán ideje volt, az bort az fő gazda bé adatta az asztalhoz vagy nagy ezüst pohárban vagy veres fazékban [MetTr 384]. *1743:* Groff Kalnoki Borbára Aszszony ő Nsga koporso bé tételkor Márton Mihály ur(am) el vitt edénjeket konjhára valokot ... Temetésre ... Veres tsuprot Nro 80 [ApLt 3]. *1788:* Veres tarkáju fedeles téjhez valo Hollítsi ibrik [Mv; TSb 47 gr. Rhédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata hagy.]. *1789:* Egy Vas abrantsos Cserefából készült veress Festékes Csös Cseber .2. [Mv; ConscrAp. 8]. *1820:* Edgy par veress virágú, Aranyas szájjú fein portzellán Findzsia [Mv; MvLev.]. *1846:* Egy vörös mettzett üveg pohár [Dés; Berz. Lelt.]. *1849:* Egy kerek méjj retzés veress szélü Tál [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

G. ékszerre, drágakőre von.; referitor la bijuterii, pietre prețioase; Schmuckstücke, Edelsteine betreffend. *1628:* Egy gyermek nyakabaualo Claris veres oluaso [Kv; RDL I. 37]. *1628/1635:* Azzonj ember öltözetihez ualo Arany miuek ... Egj Veres apro zemw klarîs lancz, hatva(n) kjlencz Zem [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Néldi Kelemen inv.]. *1635:* Egy petsietes Arany gywreö ueres Jaspis benne nyom Aranian ketteöt es egy ortot f. 5 d. 75 [Kv; RDL I. 107]. *1687:* Két gyűrűben valo Rubintot; egy gyűrűben valo veres üveget [Déva; Szer.]. *1718:* Egy veres nyakravaló kláris, 5 rend öreg szem [Kilyén Hsz; SzO VII, 234 Barabás Györgyné Kilyéni Székel Erzsébet kel.]. *1736:* Igen ritka volt akkor a jó féle veres klaris öv Erdélyben, épen csak az nagy uri asszonyok viselték [MetTr 344]. *1776:* Egy veres Aranyos kar kötő, hozá valo kereszt pántlikával [M.köblös K; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.]. *1823–1830:* Krizbai Dezső Elek ... leghívebb barátom ... adott nékem ... egy duplás aranyat ... ezt neki tavaly lefizettem egy veres kövü nyomós aranygyűrűvel [FogE 268].

H. épületre, építményre von.; referitor la clădiri, construcții; Gebäude betreffend. *1632:* Az kerek auagj veres bastiaban leueö also niari haz [UF I, 171]. *1647:* Az Veres bastyara fel menven; Vagjon egj fel jaro reghi Garadicz karfás [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1662:* hogy ugyan valóban hagyhassa Pocsaj várán ... veres cseréphéjjazat alatt levő igen gyönyörűséges fejedelmi friss házakat is ... lehányatá, rontatá [SKr 546]. *1699:* vagyon ket haz közot Kő Konyha, a kiméneyeis kőből, a Sipia penig véres teglabol rakot [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI]. *1789:* Egy Fenyő Deszkából készült veress festékes Repositorium 25. Fijokjával Rf 10 xr – [Mv; ConscrAp. 16]. *1814:* Egy benvalo Joszág ... azon Joszagon Egy két Continátios (!) Veres Tserepes kő Ház [HSzj *kőház* al.]. *1848:* A Biliárd házba bé menő veresre festett két felé nyilo ajto [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. *1849:* A kertész ház Ujjodan uj veres zsendejezés alat [Somkerék SzD; Ks 73/55] | Az Udvaran van égy veress fedelü 'sendellyel fedett, faragatt kövekkel körült (!) pumpenes kút [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

I. emberre von.; referitor la oameni; Menschen betreffend. *1812:* Doctor Angelo Jacabnak ... vékony veres ortza szakálla [DLt 128 nyomt. kl].

Szk: ~ *ábrázatú. 1806:* Korján Lup (40) ... kerek veres ábrázatu, hoszszukó hegyes orru [DLt 730. 4864 nyomt. kl]. *1808:* Tzura Adám, oláh születésü ... veres pofatyos ábrázatu [DLt 647 nyomt. kl] * ~ *ember* vörös hajú személy. *1572:* Georgy Borbel Leorinch fia, Azt vallya ... zytkozodast hallot ... De Mygh eo oda Jwtot volna Nem lathatot egyebet hane(m) egy veres Embert [Kv; TJk III/3. 39] | mond vytesd be ... onnęt az veres Embertth Ez (!) mondek Neky ... az nem el szwkö Ember [Dés; DLt 182] * ~ *hajú. 1597:* Weres haio Thamas deiak vr(am) [Kv; Szám. 7/VIII. 28 Steffen Lüsten kézír. Altzner Georgy reg.]. *1820:* Redelbach Mihály ... roka szinü veres haju [DLt nyomt. kl] * ~ *kinézésű. 1800:* Rétsei Elek ... veres ki-nézésü[a], kék nagy szemü [DLt nyomt.kl. – [a]A kl párhuzamos német szövegében rothen Angesichts] * ~ *szakállú. 1614:* Veres zakallú miklos jb [Újszékely U; BethU 172].

J. állatra von.; referitor la animale; Tiere betreffend. *1572:* latam hat egh gyermęk Erwssęn szaguld Egy veres Lowon [Dés; DLt 182]. *1589:* Gabos Mihali iobbagiatol Thobias Matiastol, veottem harom eokreot fejedelem zamara f. 14/– Eggik, veres holdos [Kv; Szám. 4/X. 39]. *1638:* adtunk ... Egi sárga Tehenet, fyának Egy veres wneo tinoiaual Eggiwt [Kv; RDL I. 114]. *1749:* egy veres süldö még perseletlen [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1757:* Egi par veres[a]: az egyik rigo ä másik mosár egi Tehéntöl valok 5. 6. esz(ten)dösök [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9. – [a]Ökör]. *1849:* Egy nagy Gönnet veresset az igistorfi (!) pap vet el [Héjjasfva NK; CsZ. Krisán György (50) vall.].

Szk: ~ *pofájú. 1713 k.:* Szántani valo lovak ... Az olá gyermeklo egy szürke veres pofaju [Hsz; ApLt 2] * ~ *szárnyú. 1640:* Halas vize io vagio(n) meliben Csuka pottika veres szarnyu keczegh (!) es Csik terem benne [Mondra F; UC 14/48. 72] * ~ *szőrű. 1806:* az Pap Tehene ... Veres Szőrü s kajla Szarvu volt [KLev. 10].

K. lószerszámra, lóra való kellékre von.; referitor la harnașamente; Sattel, Pferdzeuge betreffend. *1627:* Egj veres scallat scophiomos Cafragh [BLt]. *1629:* Egj veres Skarlat nieregh vy hagjmania (!) [Szentdemeter U; LLt]. *1642:* Egy veres chuytar Egy lora valo kechye [Koronka MT; Told. 26]. *1643:* egi veres kecziet, kantartt egguth loptak voltt el hazamtol [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1661:* az nyerget ... ha Kegyelmed az magáét ide akarja adni ... ott van egy veres nyergem, vegye el érte [TML II, 206 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1673:* Négj lóra valo veres bárson hám kötél és szijjnélkül [Fog.; UF II, 540]. *1688:* Lora valo szérszám Véres Szijra várot Czapas és pikellyes boglarokkal megh hanyot [Beszt.; Ks 27] | Egy Szkofiummal gazdagon varrott veres Bársony Portaj Czaffrag [Born. II. 18 Mikola László inv.]. *1708:* Egi pár veres bagaria kengiel uy [ApLt 5 néhai gr. Apor István ingóságai közt]. *1714:* Vőrős Anglia Posztobul való nyereg fedél [AH 4].

L. növényre von.; referitor la plante; Pflanzen betreffend. *1589:* Veottem Almat Kortuelt Feyer zeolot es weorös Kechke zeolotys f. – d. 77 [Kv; Szám. 4/VI. 61 Stenzely András kezével]. *1647:* Buza ... Teonkeoly ... Keoles ... Alakor ... Veres Teonkeoly ... Zab | Weres Teonkeoly Cub Min. No. 8 [M.királyfva KK; BK 48. F. 16]. *1678:* Veres Tar buza Cub 23//. Fejer Tar buza Cüb 25 [Alvinc AF; UtI]. *1753:* Veres Tönköly Cub 1 [Mezőzáh AF; Told. 18]. *1805:* Egy nagy boltos ágy fa veres Tisza fábol [Mv; TGsz 52]. *1817:* A mely Krumpit hoztak Kapusrol, előttek mingyárt meg mértem ... volt 7. azaz hét véka veress, appro Krumpi [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1818:* Veres Tönköj Buza vad Zabos [Körtvélyfája MT; LLt].

2. veres ruhás; cu uniforma tivită cu roșu; mit roter Kleidung. *1710:* Nem marada majd semmi lovashad Rákóczival, hanem a maga palotás lovasezere, Bóni András ezere, és a Forgács Simon két német lovasregimentje, azonkívül a gyalogság a maga kék és veres udvari két ezere, Rót német ezere [CsH 362–3 1705-re von. felj.]. *1714:* mikor Szeleskei Marton Szenbenedeken vőlt a Verés Nemetek idjeben (!), engemet oda hivatot [Szásznyíres SzD; Ks 26. XIII]. *1741:* Tudom hogy a' Controversiab(an) forgo banyának a' Torkát Tóldi Mihállj, Borbellj Jstván és Ferkő vágták fel a' Torkat (!), mikor a Danus vagy veres Németh bé jött [Torockó; Bosla Varga András (50) jb vall.].

3. forró; fierbinte; heiß. *1560:* A twznek Mogyarol ... Mindenkoron az fazakak és az kemenche veressek es twzessek legyenek[a] [Nsz; MKsz 1896. 351. – [a]Az aranyfinomításkor].

4. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *gyűrűfa* veres som; cornus sanguinea L.; sînger; roter Hartriegel. *XVI. sz. e. f.:* De brillo- w(u)lgo werews gyrw fa [MNy XXI, 142] * ~ *víz* gyógyvíz; apă medicinală/tămăduitoare; Heilwasser. *1667:* Engem, kegyelmes Asszonyom, valóban megtréfála az ide ki való pap doctor; el nem jöve; most orvosoltatom ugyan magamat. Az bányai veres vízben is hozattam magamnak [TM IV, 245 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1669:* Már az sok nyőgést szintén elunván, feleségem is igen egészségtelen lévén, curáltatni is akarnók magunkat, mivelhogy a veres víz[a] is ott vagyon, gyakran elmehetnénk oda, ha mikor nem mehetnénk is, oda hozatnók Kővárban [TML IV, 567 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. – [a]Ásványrészeket tartalmazó bányavíz].

5. *átv.* ~ *kakas* tűz(vész); incendiu, foc; Feuer. **Sz.** *1764:* Lukáts Bukur ... a Falut meg fenyegeté illyen szoval: ... edgyik vegit a Falunak meg gyujtom ... az öregebb Lukáts János pedig azt kiáltá Czineminte Oltszeminek ... a veres kakast fel ültetem a kakas ülőre [Oltszem Hsz; Mk II. 2/65].

◊ **Szn.** *1453:* Bartholomeus weres [Kv; TT 1882. 528]. *1464:* Benedictum Veres [BfO II, 65]. *1495:* Johanni Weres [TelO II, 193]. *1548:* Julius Weres [Márkosfva Hsz; SzO III, 293]. *1563:* Verős benedek [Kv; Szám. 1/VII. 81]. *1573:* Borbara veres gërgne | Sophia nehay veres Martonne [Kv; TJk III/3. 140, 199]. *1579:* wőres peterne [Kv; Szám. 1/XVIII. 15]. *1586:* Veres Lükach [Kv; TanJk I/1. 36]. *1590:* Weoreos Palnak Vasar Byronak [Kv; Szám. 4/XXI. 49 Kis István sp kezével] | Veres Georgy jb [Kajántó K; GyU 15]. *1591:* Veress Ianost [UszT]. *1592:* Vóros Istuannak [Gyf; BálLt 1 fej.]. *1597:* Veres Jstwanne Martha [Kv; TJk VI/1. 101]. *1600:* Veres Georgy al(ia)s zeortakach [Kv; TJk VI/1. 421]. *1602:* Veres Gergely szab. [Impérfva Cs; SzO V, 217] | Veres György jb [Verebes Cs; SzO V, 235] | Veres Mátyás darabont [Menaság Cs; SzO V, 239] | Veres György lófő [Uzon Hsz; SzO V, 203]. *1606:* wőrös Balas [UszT 20/212]. *1614:* Veres Janos deak nb Veres Boldisar nb [Árkos Hsz; BethU 262] | Veres Janos pp [Madaras MT; BethU 80] | Veres Ambrus ppix [Somosd MT; BethU 83] | Veres Thamas jb [Rigmány MT; BethU 87] | Veres Andras ppix [Máréfva U; BethU 128]. *1615:* Vórós Benedeknek [Cssz; BLt 3]. *1623:* Veres annazonnak [Meggyesfva MT; DLev. 1/II. 32]. *1633:* Molnar al(ia)s Borsai Mihaline Veres Anna Azzoni [Mv; MvLt 290. 132b] | Andreas Veres (67) [Dés; DLt 380]. *1664:* Veres Peter diak Kazon Uy falui Iskola mester Kezdi széki Szasz falui primipillus Annoru(m) 70 [BCs]. *1680:* Veres Borka [SzJk 147]. *1687:* Veres Jancsi [Szilágycseh; GramTr VIII Nagy Lászlo, Szabad Legény (30) vall.]. *1722:* Veress János nb ... de Csomortán, Annorum circit(er) 25 [HSzjP]. *1724:* Veress Sára Aszszony [Ne; DobLev. I/106. 7b Gabriel Fazakas de Medgjes (64) nb vall.]. *1735:* Veress Péter pp (49) [Altorja Hsz; Borb. I]. *1736:* Colosuari Veres Balint Deesy praedicator [Dés; Hr 6/20]. *1749:* Veres Samuelne Kuspál Sara [Uzon Hsz; Kp I. 172]. *1754:* Asztalos Balintne Veres Pannát [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1770:* Somkereki Lászlóné Veress Zsuzsánnától [RettE 228]. *1782:* Veressék [Torda; KW Vall. 16] | Vörös hadnagy [RettE 420]. *1806:* Weress Samuel Ur [Szék SzD; RLt O. 2 Kasza József kezével]. *1808:* Nemess Veress Gergelly Gyalog Katona (64) [Albis Hsz; HSzjP]. *1823–1830:* Veres Mózes nevű praefectus [FogE 143]. *1824:* Veres András, más képpen Bandi [Szásznyires SzD; Ks 79/79]. *1825:* Csizmadiák: Veres István [Dés; DLt 1080]. *1829:* Veress Bálintné Kováts Justina [Ne; DobLev. V/1155]. *1834:* Izsák Imréné Veress Anna [DLt 786 nyomt. kl]. *1851:* Veres Vonyiszia [M.szentpál K; TSb 1].

Hn. *1606:* az Veres Patak neúy helyben [UszT 20/71 Laurentius Nagy de Oroz hegy (40) lib. vall.]. *1624:* Veres fyz mellet [Marossztgyörgy MT]. *1632:* az veres feoldü szeoleon kiuul [Sárd AF]. *1636:* veres tenger fenekén [ÖGrAj. 8]. *1641:* az Veres wgybe (sz) [Székelykakasd MT] | az Ueres hegyen [Inó Sz; GyK X. 30/8]. *XVII. sz. m. f.:* a Veres erdő faron (k) [Szucság K; KHn 253]. *1651:* Véres Szylva szeribe (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 76]. *1651/1653:* az Veres Er feiebe az Szaszok hataraba [Bodola Hsz]. *1652:* az veres fü szeriben [Nyárádszt.László MT]. *1656:* Ueres esere uttjara menöben [Csobotfva Cs; CsÁLt F. 28. I/1] | Uérés Bwkben [Gyergyóújfalu Cs]. *1669:* Az Veresmart alat (k) [Bencéd U]. *1670:* Veresmart oldalan (e) [Bencéd U]. *1671:* Verés keö alat (sz) [M.nádas K; KHn 222]. *1679:* Veres Toronnál [TML VIII, 564 Nemes János

Teleki Mihályhoz]. *1681:* a Veres cserere fel menö Orszagh uttya [Mv; MvHn]. *1693:* Veres mart alat Szász halman fellyül (sz) [Kénos U]. *1697:* Verés füz előtt (k) [Illyefva Hsz]. *1700:* az Veres patakb(an) [Abrudbánya AF]. *1714:* A Veresmartban [Középlak K; KHn 294]. *1718/XVIII. sz.:* Veresszeg tavánál (k) [Sülelmed Sz] | A veres földön [Széplak Sz; Berz. 7. 68/1]. *1728:* A Veress mart nevü helyb(en) (sz) [Egerpatak Hsz]. *1737:* A Veres füzben (sz) [Magyarókereke K; KHn 92] | A Veres Domban (sz) [Nyárszó K; KHn 121] | A Veres Cserenel (sz) [Sárvásár K; KHn 131]. *1740:* also mézőben Verés Labban (sz) [Szentimre Cs]. *1748:* A Veres füznél (k) [Nyárádkarácsony MT]. *1752:* A Veres Kö Tetőn lévő nagy e. [M.nádas K; KHn 222]. *1753:* Veres hegy öldalán (sz) [M.décse SzD]. *1757:* A Veres Cserén (sz) [Adámos KK]. *1761:* A' veres erdő alatt [Nagyiklód SzD]. *1767:* Veres mart vagj rét szegen [Tusnád Cs] | A Le járo Veres Mihállyban (sz) [Póka MT]. *1768:* Küs mezőn az Veresz szeriben (sz) [Szentmárton Cs] | Veres részen [Kissármás K; RLt O. 4 7 r. tanú vall.] | A' Veres arokra rugo lábban (sz) [Középlak K; KHn 297]. *1771:* alsó Veress Hegyb(en) (szö) [Alvinc AF]. *1771/1817:* a' Veres Kö szöllö Gyepüje [Bözöd U]. *1773:* A Veress ér (sz) [Szárhegy Cs]. *1780:* Lá perou gálbin, vagyis Veres patak (sz) [Burjánosóbuda K; BHn 42]. *1782:* veres Patak árkánál (k) [Kide K; BHn 95]. *1791/1796 k.:* A' Veres Földibe (sz) [Aldoboly Hsz]. *1793:* a Veres föld nevezetü helyreis [Torockó TA; Bosla]. *1802:* a' nagy Veres nevü kön alól [Uzon Hsz; Kp IV. 298 Raduly Sándor (50) zs vall.] | az Veres Cserébe [Vadasd MT; Told. 42]. *1803:* Veres tsere nevü helyb(en) (sz) [Ádámos KK]. *1805:* A' Veres Füzben (sz) [Magyarókereke K; KHn 93] | Veress erdö [Buza SzD; LLt Csáky-per 124. L. 31]. *1806:* Veres János nevezetü Tos Hely | A Veres János Tova végibe (k) | A Veres János Továra rugo (sz) [Búzásbocsárd AF]. *1809:* A Veres Martnál (sz) [Keresztvár Hsz]. *1813:* a' Veres Szilva szeriben (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 84]. *1817:* A Véres Martnäl (sz) [M.valkó K; KHn 106]. *1821:* Nyires Szegbe veres ut alatt (sz) [M.gyerőmonostor K; KHn 86]. *1825:* Veres Marton (e) [Csöb U]. *1834:* A' Veress Széken (sz) [Erdőszakál MT]. *1835:* A' Veres vizre menöben (sz) [Keresztvár Hsz]. *1841:* a veres kuttol véve [Dés]. *1845:* Veres Pad (e) [Néma SzD] | a Veress utnál [Aranyosrákos TA]. *1848:* A Veresmart alatt (k) [Miriszló AF]. *1852:* a' Veres fogado fele [Marosfelfalu MT]. *1858:* veres füszege [Vargyas U]. *1864:* Veres kö [Méra K; KHn 244]. *1866:* Veress (sz) [Magyarókereke K; KHn 95]. *1891:* Veres d(om)b [Kalotadámos K; KHn 46] | Veresfüz [Magyarókereke K; KHn 95].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** veres színü ruha(darab); îmbrăcăminte de culoare roşie; rote Kleidung. *1595:* Szaniszló Tamástól küldtem ... két fosztánt ... Az veresnek gyakor apró gomb az melyén [SzO V, 160]. *1705:* A Maros-parton pedig Fehérvár felöl derék strázsát töttenek a németek, akik mind veresbeliek valának, minthogy ez az armadának az lovasa mindinkább veresben vannak | A kísírök pedig valának egy káplár és öt legény, kik is mind veresben valának [WIN I, 626, 629]. *1823–1830:* a professzorok a fakultások szerént való süvegben ... és palástban megjelennek az universitás templomában, a teológusok fekete palástban, a juristák gránátszinben ... a filozófusok veresben* [FogE 239. – *A göttingai egyetem tanáraira és hallgatóira von.].

2. veres kelme/matéria; postav/stofă de culoare roşie; roter Stoff. *1625:* Vrunk eo felge paranchyoluan szász singh veres failandis vasarlasa feleol, mivel veresset nem találtathattunk, küldettünk ... eotuen harom Singet [Kv; Szám. 16/XXVII. 4]. *1659:* Kerem adgyan ... failandis posztott kéket három singet, három fertalt, veresset is harom singet egy fertált [Dés; SLt F. G. 20 Dobolyi István kezével].

3. veres fonal; fir roşu; roter Faden. *1589:* Harom derekaly hay weressel zeoth ... Hat len kendeó veres fonallal zeot [Kv; KvLt Vegyes I/2. 35–6]. *1728:* Egj Zabolai veressel ötött kendö [Lisznyó Hsz; SVJk]. *1746:* Egy veressel vetegetett kender kendö [Zalán Hsz; SVJk].

4. veres festék; vopsea roşie; rote Farbe. *1679:* Harang láb avagi orás Tornyoczka ... vagyo(n) ... asztalos czinalta fa rostélyos. Ablakan is veressel festet rostely | Felsö Contignatioja ... külső folyosojanak haro(m) oldala, zöldel veressel festet orsós karfás [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 7, 38].

5. veres szőrü állat; animal cu păr roşu; rötliches Tier. *1695:* A Pejnek ne(m) fog semmi nyavalljája lenni ... Az verés is szaporniczas volt [Gyf; KaLt Récsey István lev.]. *1763:* Én Üdös Hegyi Adám láttam ... Mányikánal ... Veres Szilágyi fajdisznaját, ugy fekete Sertéssit is ... a' veresset tudom bizanyasan hogy az Exp(onen)s Aszsz(on)y ő Nga Záhi Sertés Csordájábol valo volt [Désfva KK; Mk V. VII/1. 46].

6. vmely betegség; o anumită boală; Krankheit. *1722:* tudgyaé az Tanu hogy az mikor ... Nimet Sigmond Ur(am) beteg egyába (!) esett ... akkor az Borbely nem is etetés vagy veres miat gyogyitotta, hanem egyeb más nyavajaját mondván ugy Curalta mivel Sok rendben az nyavaja is ki törte [Kük.; Szentk. vk].

7. hímvessző; penis; Penis. *1597:* Lakatos Mihali ... wallia ... egizer Chizar Peterne bezelle ... Igi wagion vgimond az Veres Pal dolga hogi ameli búnna (!) mustoha leania wagion azt le nyomta wolt ... kerdem az leant hogi mint wolt dolga azt monda hogi az labomat egiem (!) ket fele nyoma, en ne(m) thúdom michioda veresset duga belem [Kv; TJk VI/1. 70].

8. vörös szín; culoare roşie; rote Farbe. *1810:* Nika Csulei ... bajuszsza veresbe üt [DLt 136 nyomt. kl].

◊ **Hn.** *1678:* Az Külső veresb(en) a Közelső veresb(en) (sz) [Tövis AF]. *XVIII. sz. eleje:* Orbai forduloban: Az Verosben (sz) | Az Középső veresb(en) (sz) [Tövis AF]. *1737:* A' Kis Veresben (k) [Póka MT]. *1860:* A felsö forduloba a' Veressek uttzájának (sz) [Szárhegy Cs].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból vannak.

verés 1. bătaie; Schlägerei. *1557:* az Mynemw theorwenywnk lewt Jt Somlyon fogot Byrak elwt My kewzewttwnk ez Nag Jstvan es Marthon gergh dolga felol ... thwdnya Jllyk, ember ewldewkles, weres, wagdalas, mynd eg felol mynd mas felol, ezekben ... akarwan Bekeseget ... zerzeny ... wegezthonk Jllyen zerzest [Somlyó Sz; WLt]. *1582:* Ach Mathias ... vallia ... azt mongia vala Olaios Georg, bizony zep dolog hog fegwert hoz ream, mert a' labodalis engemet illien beteges embert meg Niomorithatnal en semmi vonast vag verest Nem lattam oth [Kv; TJk IV/1. 76]. *1629:* Balogh Anna ... azt Mondotta hogy az Veres es tazigalas miatt volt betegh [Kv; TJk VII/3. 92]. *1672:* az A. szeölejéből mellyet fogadot volt megh mivelni, ki verte, és ha belé megye(n) veréssel fenyegette [Kv; TJk VIII/11. 189]. *1676:* Urunk ű nagysága, az ki azt emlegeti, hogy hamar tavasz lesz, veréssel fenyegeti [TML VII, 173 Naláczi István és Székely László Teleki Mihály-

hoz]. *1690:* Mivel Bartha Mihály az Inctat Vén Boldisárnet keresi vala diffamatioert, hogj azt mondotta volna az Incta hogy az eo nehaj Ura az eo véresé mia holt volna megh, mivel sok szorsok és circumstantiakis vadnak az Actornak maga visélesirol [Papolc Hsz; HSzjP]. *1710 k.:* olyan teljesíthetetlen, haszontalan fogadást nem tettem, hanem mind haragnak, verésnek, szitoknak a feljebb említett cautiókon kívül legjobb orvosságának találtam az Istentől imádság által nyerendő patientiát és az üdönyerést, míg a megharagudt s kigyúlt szívnek lángját, kormát, hamvát a szájnak kéménye kiokádja, kihányja [BÖn. 497–8]. *1751:* egjébűtt is a tagja mindenűt oljan volt mint a fekete szén a verés mia mind el mergedett volt [Csehétfva U; Pf]. *1796:* Hogy az Esztena tartásnak, birtokossa ... valakit veréssel vagy veretéssel fenyegetet volna ... nem hallottam [Oltszem Hsz; Mk-Rh II. 3/88. 6]. *1823–1830:* Ez igen szép eszű gyermek volt, de rettenetes mérges, iszonyú káromkodó ... kést, fejszét mások után hajigált, melyért elégszer meg is vesszőztem, mégpedig úgy, hogy két lábát lábaim közé szorítottam, a nyakánál fogva bal kezemmel fejét a térdemre fektettem, s azután jobb kezembe levő vesszővel a fenekére egynéhányat ütöttem ... akkor még a volt a principium, hogy a gyereket veréssel kell nevelni [FogE 111]. *1836:* az nehai Dobolyi István Vrat veréssel vette volna valaki azon Testamentomnak irására [Ne; DobLev. V/1213. 1a]. *1846:* fel kelvén Darvas János a fődröl a' további verést ki kerülendő bé szaladott a' Donovák Lukáts boltyába [Dés; DLt 530/1847. 13]. *1879:* Úgy szabják neki a törvényei, hogy megkérdezze Rózát: nem kényszerítik-e, hogy hozzád menjen feleségül? jószántából cselekszik-e, avagy erőszakkal, ütéssel, veréssel kényszerítik? [PLev. 47 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~ esik vkin. 1727:* mikor turbaltattanak Trauzner vramek Semmi veres nem esett ö Klmeken [Gergelyfája AF; JHb XXVII/5]. *1743:* micsoda forma veszekedések támadások, verekedések és Sebhedések történtenek ... mellyiken minemű verés és Sebhedés esett? [Kük.; LLt 47/2 vk] * *~t tesz vkin. 1767:* Tudgyaé a Tanu ... hogy ... iffjabb Bethlen Gergely Ur eő Nagysága ... Bukur János nevü Jobbágyát meg verték és Taglatták volna, ha verték minemű verést vagy Sebet tettek rajta? [Bethlensztmiklós KK; BK vk]. *1796:* ugyan hogy vihette réá a Lelkek kigyelmeteket, hogy olyan kegyetlen verést és Taglás (!) tegyenek az Exponens Urnak Béressén [Dob.; RLt] * *agyba-főbe való ~. 1699:* meg kivano(m) diffamatiojáért hogy hamis hitűnek mondott in emenda lingvae, invadálasáért, lovarol valo lehuzásáért, fojtogatásáért, agyba(n) főben valo veréséért, vere kiontásáért in poena minoris Potentiae ... convincaltassek [Dés; Jk 292a]. *1816:* Nem tapasztaltam egyszer is hogy az Exponens Marhája kárt tett volna a' Báro Ur Ő Nsága Javaiban, annyival inkább azt sem ha mikor marhája kárba szaladott az onnan Terítőtt agyba főbe valo veréssel fenyegette volna [Mezőmadaras MT; Born. XVb Pap István (40) szolgáló ember vall.] * *kegyetlen ~ → ~t tesz vkin* * *kemény ~. 1760:* mikor a Pitvar ajtot ki nyitám, Kotsis Péter ki szalada onnan mellettem nagy véresen, kitis ugy meg rontott Luka azan alkalmatossággal hogy a' mái napigis Nyomorék azon vagy és kemény verés miatt [Kóród KK; Ks 17/XXXI] * *kimondhatatlan ~. 1714:* Bajori Ferencz ... ki mondhatatlanul meg verette ... Nyisztor Miklost nyers Berbécs bőrben takargatták, melly nagj és ki mondhatatlan veres, ektelen kinzás mia most sem ép [Berekszó H; Szer. Folta Togyer (70) jb vall.] * *megesik a ~ vkin. 1766:* ha az magam hellyén kaplak a Nyárád vizéb(en) meg mártalak, a' mint hogy azon estve meg is esett a' halászon a' Verés [Koronka MT; Told. 3a] * *rút ~. 1772:* Hallottam Gázmér Györgyet ... mikor a Feleségem testvér ötsét ... hozta volna haza féle ide Désre rut veréssei közöt nem volt olyan otsmán Teremtettézés a mellyet el nem követett rajta [Dés; DLt 321. 72b Mart. Nánási (26) ns vall.] * *vkin tett ~. 1781:* Ezen Mezeire régen haragszik Bánffi Sándor úr ... Elhiszem, hogy az Erdélyin tett verésnek is okául ötet teszi, ha csak lehet [RettE 415].

2. verés/ütés nyoma; urma bătăii/loviturii; Spur nach dem Schlagen. *1630:* En az Fazakas Gyorgy elöbi Felesege betegsegeben mentem latny es kerdem mi lelte, de en egiebet nem ertettem teolle hane(m) agiaban fekwuen fel fedte magat es mutatta hogi eo raita niczen (!) semy Verès hanem az madraia miat monda hogj meg kell halni [Kv; RDL I. 20 Szabo Gyorgyine Borbarazony vall.]. *1765:* anynyi verések voltanak egész testin, hogy ã miat is meg kelletett volna halnia [Torda; TJkT V. 255].

3. megölés; ucidere; Mordtat. *1590:* 17 Juny fyzettem Az Cziganoknak 20 ebeknek verreseert f. – d. 40 [Kv; Szám. 4/XXI. 28 Kis István sp kezével].

4. beverés; batere (în ...); Einschlag. *1662:* a bástya szegletinek és napkelet felől való szárnyának majd mindenestül a vízben kellene esni, egymást érő sűrű csövekek verésével való erős fundamentumon építette vala [SKr 319].

5. (had) megverés(e); învingere; Sieg. *1653:* az spotár bolondsága miatt veszett had verése után nem késett az vajdára vinni Lupulnak kozáknak lövő szerszámit [RákCsLev. 458 II. Rákóczi György anyjához].

6. csapás; cărare; Trampelpfad. *1721:* az Utrol egy ut forma Verés menyen be a végénél[a] [Kercsed TA; Orb. – [a]Az erdőnek]. *1772:* nem is utaztatot régtől fogva azon hely, mivel semmi verés nem láczik rajta [Szentsimon Cs; Hr 10/45].

◊ **Hn.** *1697:* Verés fűz előtt (k) [Illyefva Hsz; EHA]. *1720:* Sas verés nevü helyben [Parajd U; EHA]. *1753:* Vámos Verésében (sz) [M.décse SzD; EHA].

véres I. *mn* **1.** vérrel borított/szennyezett; însîngerat, plin de sînge; mit Blut bedeckt. *1568:* Anna Relicta gregory zabo, Jur(ata) fassa e(st) ... a mely Jngeth gatyath feyer vary Jmre az zolgayara fogoth hogy el veztet, azt en hozam hozta vala az zolgaya hogy meg mossam ... az gathya Merő veres vala [Kv; TJk III/1. 173]. *1575:* Balog Márton ... véres nyársot hordozott selel, azzal támasztotta a népet Békés mellé [Barabás,SzO 311]. *1598:* az alperes nem tagada az kergetest, chak hogj azt monda, hogj akkor megh nem servlt, de azt nem yzte akkor senkj, hanem eo, latam hogj az fenjeő chap hajos es veres uala [UszT II/2]. *1632:* Hallotta(m) ezt Meszaros Jmrehne szajabol hogi mondotta hogj megh lattia ezt hamar Istuan hogj veres tajtekkal turatom ki ezt uele az kit most fizetek [Mv; MvLt 290. 74b]. *1640:* levetkezett Török András s mutatá a menyem az ingét, lábravalóját ... hát iszonyú rút, fertelmes veres – afféle havas asszonyállattul való [Mv; MvLt 291. 233a]. *1696:* az Feleségem nagj hirtelenséggel az Pleuritisben igen nehezen meg betegedék ... ma tiszta véres genyetségetis pökőt [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. *1710:* semmi előttem nehezebb nem volt, minthogy a süly rajta lévén, és becsülettel legyen írva, többire véres genyegséggel lévén az emésztése [CsH 197]. *1724:* Most Karátsony Szombatyán Pekri Uramhoz mentem, és a Kenyér Szakaszto, vagyis dagaszto alatt, láttam egj véres ruhát ... fel vettem, és ... láttam, h(ogy) pendely [M.királyfva KK; BK. Fekés Házi Péterné (25) ns vall.]. *1745:* ingek s által vetőjek véressek

voltak [Szásznyires SzD; Ks]. *1771:* láttuk szemeinkkel hogy a késnek a hegye azon véres volt, hasonloképpen Nagy Josefné is bé kötöt Orczával járt [Dés; DLt 321. 47b]. *1774:* egy hegyre véres tőr szállott le nagy fenyegetéssel és az hegy rettenetesen megszakadozott, mint a vár szállás előtt [RettE 328]. *1822 k.:* az kis Miklósnak az gyomra nem megyen de mikor vagy eczer megyenis erősen véres és keményen megyen [DLt Kelemen Benjámin lev.].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *verejték/veriték* nehéz/küzdelmes munka (eredménye); (care a fost obţinut de cineva) cu muncă grea; mit schwerer Arbeit erreicht. *1632:* monda meszaros Imreh, Haj Veres dolmanj ... ezen ueres uerejtekembeöl czenaltattad [Mv; MvLt 290. 70b]. *1662:* míg Isten éltet, véres veretékemmel is ... Kegyelmedre gondot viselni igyekezem [TML II, 390 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz]. *1678:* Immár ez kevés jószágod, az melyet véres verejtékeddel szerzettél, meg sem marad nyavalyás apró gyermekeidnél [TML VIII, 108 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1735:* Constal az is hogy a jobbágyságból való meg valtakozásunk sem az öcsém sem az Atyám industriája és költsége által nem lelt hanem sok véres veritekkel és faradsaggal kereset tulajdon acquisitumimbol [Torda; TJkT I. 70]. *1807:* ha az Istennek még továbbis tettzik életemet nyujtani, töbre is véres verijtékemmel esendö munkás fáradságam utan akarok terjeszkedni [Kv; Incz XII/3a br. Josinczi József lev.]. *1811:* A' hova meg-szállott, véres verejtékit Ki szivja, 's szegénység borittya Vidékit [ÁrE 65]. *1823:* ezen káromért a Tks V. Király Biro Ur ... méltoztatott törvény uttyára utositani ... nékem ez keservesen esett hogy perellyek véres verejtékemért [Mezőbánd MT; DobLev. V/1063 Blos Pintye fogadós panasza]. *1849:* minden névvel nevezendö véres verejtékkel szerzett Ingo 's ingatlan vagyonyaimról ... tevék illyetén el másolhatatlan vég rendeletet [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

3. vérrel kevert; (amestecat) cu sînge; mit Blut gemischt. *1799:* más Nyavallya rontok ... a' Véres habot szokták turni, 's magokot martzongolni [Marossztkirály AF; Berz. 9. F. 74].

4. vérző; care sîngerează; blutend | vérrel szennyezett; pătat de sînge, sîngerat; mit Blut verschmutzt. *1585:* Jsmerede mellik banta tegedet, vgy teczik Jmez kyssebbik az vires, de nem ismerhetem ió zerrel [M.valkó K; KP. Antal Jstwa(n) jb vall.]. *1599:* Catalin Asszony D. Bernardús Iacobinusnak hazas tarsa ... vallya. Az verekedesnek indúlattyat nem tudom, hanem halúa(n) az nagy szayt, hazamhoz fütek, hat Sombory Farkas szolgaj veresek, meg mosodanak ... azt monda(m) hogy az borbelyhoz menyenek [Kv; TJk VI/1. 330a]. *1604:* latam hogi werös az sipos Janos keze, de nem tudom meliktöl esött ha Töke mihalitol wagy fülop andrastol [UszT 18/129 warga Andras nagi Solymosj lib. vall.]. *1626:* ã kertbe zendülest hallék kj nezek ... az ablakkan ... tehat az Beldj wra(m) molnara, az Mezes Mihalj kertiben al, az keze igen ueres uala [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Antal Balintne Ersebet vall.]. *1644:* lata(m) Egjkor hogy ez az Geonczy Kata sírua Jw Vala az Jspotal feleól, Azt(is) lata(m) hogy Vereós vala, az homlokan seb vala [Mv; MvLt 291. 426a]. *1651:* Tot Istuan(n)e Fodoroczki Katha asszony (!) Nemes szemelj ... valla ... lata(m) hogj Diosi Miklos vires vala de ki vagtha ne(m) tudo(m) [M.köblös SzD; RLt 1]. *1737:* beressét verték, puskával döfölték, véres ugjgjal és vak sebekkel hagyták légjen [Dés; Jk 485b]. *1767:* Tudom hogy a Fijom véres volt, s mondották hogy az Utrizált szemellyek verték légyen meg de én nem Láttam [Bethlensztmiklós KK; BK. Kun Márton (26) zs vall.]. *1807:* a keze le figyeget, és véres volt [KLev. 33]. *1816:* Lörinczi Mihálly öklme ... bé jöve a Házba indulatoson, s ugy vágá pofon a kezével, hogy tőstént az ábrázattya véressé lött [M.köblös SzD; RLt Rigo Imbre (28) dom. bíró vall.]. *1849:* láttam hogy Cseh Joseffet, ki akkoris nagyon véres vala, hogy rutul döfödik s Virvára Stéfán égy bottal erössen üti valais [Héjjasfva NK; CsZ. Vaszi Demeter (51) vall.].

5. vérontással járó; sîngeros; gewaltig. *1662:* Mint Brassónál a havasalföldi Ráduly vajdával lett véres harca is mutatja [SKr 88]. *1706:* A fejedelem penig Esztergom várát éjjel-nappal erősen vitatja, belöl is rettenetes tüzeket adnak, végre véres ostrommal a városát megvévén és a várat is igen megvesztegetvén, egynéhány véres ostromlása után megadja a benne lévő német generális [Kv; KvE 247 VBGy]. *1710:* A magyar nemzet Isten csudálatos vezérlésiből miképpen jött ki Scytiából két ízben és sok véres harcok után mint telepedett le Magyarországban | a török s német között tizennyolc esztendeig való véres hadakozást praesagiála [CsH 48, 156]. *1811:* Testvérednek felelj meg minden hajnalba, A' kiért küszködtél véres viadalba [ÁrE 108].

6. heves; impulsiv; feurig. *1710 k.:* az Isten a magok rettenetes véres természetjek és tüzes betegségek által is eléggé intette volna, ha fogadták volna [BÖn. 513] | ki lött volna az én rendemen való ifjúságban énnálamnál fertelmesebb az én véres, buja, meleg természetemhez képest [Blm. 986]. *1823–1830:* Ezek a szolgálók bejönnek a faluról mint ártatlan leánykák, és elmennek mint menyecskék, mert annyi tüzes, véres ifjak között lehetetlen, hogy tisztán maradjanak [FogE 226].

7. gyilkos; de ucidere; todsüchtig. *1765:* Székely Ferentz nevü Jobbágy legényem ... kezének tsonkulása s fogyatkozása mely miatt ép ember nemis lészen, azon véres szándeku meg holt Murvának kardgyával rajtam tett vágásából esett [Torda; TJkT V. 257].

◊ **Hn.** *1729:* Az Véres fü szeribe (sz) [Nyárádsztlászló MT; EHA]. *1757:* A Csijánosban ã Véres szérben (sz) [Szentmihály Cs; EHA] | ã Véres Kép Lábban (sz) [Taploca Cs; EHA].

II. véres hurka; sîngerete; Art Wurst. *1590:* Elseoben weot Weores Pal 2 Johot egy fel (!) f. 1 ... 2 Soldort ... Werest 2 kolbazt ... d. 8 vgyan esmeg 3 virest ... d. 12 [Kv; Szám. 4/XXI. 49 Kis István sp kezével]. *1709:* Gömböcz edgy, Véres edgy [UtI]. *1837:* ezen Honap 5-kén vásárlatt, és 6án ki vágott két Sertésekböl jött ... Majos 19 szál ... véres 6 Darab, Darabját 5 xrjával 30 xr [Torda; TLt Közig. ir. 39]. *1843:* felesége nekem kenyeret és vérest adott tarisznyába [DLt 190]. *1853:* a' tselédeket nem kell sok hushoz szoktatni Vasárnap, ked, tsötörtök, a' mig a' véresekben tart azután 2szer egy héten hus, frustukra meg mondottam volt néked mind más udvarokba is száraz kenyér, s vagy egy pohár pálinka [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

◊ **Hn.** *1678:* A' Véresben (sz) [Tövis AF; EHA].

veresakác rózsás akác; Robinia hispida; salcîm roşu; rote Akazie. *1817:* a mely gyalog ákátz fak voltak ... a Kököllö felöl a Papel falu közöt még az öszel ki vevén azokot ültette a Kertesz a maga Haza felöl ... ezzel ki nem érvén végig, a falubol a honnan lehettet szerzettem s azokat ültettem ki, hogy jövendöben veres ákátzokot oltsak belé [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt kezével].

veresalma măr roşu; roter Apfel. *1595:* 26. Juny. Keresemre Baczj Tamasne Azzonyom is küldet, apro veres Almat. 1. Czöberrel, de egy süveggel, meg ne(m) marada benne [Kv; Szám. 6/XVIIa. 199 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

veresbabos vörös pettyes; cu picăţele roşii; mit roten Tupfen. *1852:* küld meg Lajas pistrang nevü körtvélyt – a' veres babast hivják ugy – ezeket eddegeld meg [Kv; Pk 6].

veresbankó osztrák pénznem a 19. század elején; bancnotă austriacă aflată în circulaţie la începutul secolului al 19-lea; österreichischer Bankschein aus dem Beginn des 19. Jahrhunderts. *1811:* a mastan folylyo 1811dik Esztendőb(en) ... adatot gabonának az ára lészen vékájának a mostan Circulálo Banco Czédulák szerént 8 Rfr ha a pénzeknek valora változik Veres Báncoban 3 Rf [Nagylak AF; DobLev. IV/934] | a' midőn veres Bánko, vagy más jo arany, vagy ezüst pénz békövetkezik ... jo pénzbe fogja a' 200 Rhf arendát befizetni [Km; KmULev. 3].

veresbarna vörösesbarna; de culoare cafenie cu nuanţă roşiatică; rotbraun. *1656:* Vagio(n) egy szőke barna bika ... Hat borius Tehen Nro 6. 1. Veres barna [Doboka; Mk 12].

veresbeli 1. a veresdarabontok közé tartozó; care aparţine unui grup de dorobanţi; zu einer Gruppe von Soldaten gehörend | veres egyenruhát viselő katonák közé tartozó; cu/care poartă uniformă tivită cu roşu; (Soldat) mit roter Uniform. *1582:* Anna consors Matthie Kadas fassa est ... El hiua eg veresbely Darabant Boros Benedeket [Kv; TJk IV/1. 6]. *1585:* Afra Istwan Coloswary ... vallia ... az veresbely drabant oztan puskat fogot hozzaiok de nem volt kanottia, sem por nem volt az serpenieoben [Kv; TJk IV/1. 486b]. *1598:* Kowachy Janos ... vallja ... monda Pazthor Jstwan egj veresbely mezarosnak az en kezem miat kel megh halnj [Kv; TJk VI/1. 253b]. *1599:* Anna Asszony Weidner Janosne ... vallya ... ablakomrol neztem, hogy egy szöldbelj darabantnak egy kö vala keszebe(n), es az veresbelj katonanakis egy kö az kezeben, és úgy fenyegetik vala egy mast | Traúszner Ianos Takacz ... vallya: En valek Czaplara Bernard Wramnak ... Az veresbelj katona, ot vetekedjk vala az darabantokkal az pitúarban [Kv; TJk VI/1. 330a, 330b]. *1599 k.:* Latam hog eg veresbely Rézegh kozák ky Ieowe az pyaczon eg Boltbol [Kv; TJk VI/1. 384b]. *1601:* Zeoch Andras ... vallya ... hertelenseggel az kapw keozzeol egy veresbely legeny hayadon feowel vgrek ky es egy zekerchewel vgy vaga az darabantott [Kv; TJk VI/1. 548]. *1629:* or volt az hazamnal ez ejel az Zabomat akartak megh lopni, az veresbelj koczisom azt mongia hogy Bakos Istuan volt [Kv; TJk VII/3. 10]. *1705:* Azután pedig thét iván mindnyájan kik ott valánk, és maga is Windischgrätz felöltözvén, visszamenénk a generál szállására, kinek is a kapuja előtt volt mindenkor a silbakkal 20 dragony, mind veresbeliek [WIN I, 631]. *1731:* egy Veres beli estrasa mester le jöt attunk Bort neki [Kvh; HSzj].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: a veresdarabontok közé tartozó személy; dorobanţ care poartă uniformă tivită cu roşu; Soldat, der eine rote Uniform trägt | veres egyenruhát viselő katonák közé tartozó személy; soldat care poartă uniformă tivită cu roşu; Person, die zu den Soldaten mit roter Uniform gehört. *1574:* Egy arant valliak* hogy ... egy vasarnap Jaczany ki Mentenek volna az Leoweo helyre, Es otth valamy Jatekot Inditotak volna, Azomba haygalas leszen Reaiok egi zeoles kertbeol keowel ... hogi az kert Aitaiahoz keozelitettek volna keozettek volt az Inassis ky meg holt, vgy haytia egy veresbely [Kv; TJk III/3. 350–1. – *Öt, név szerint fels. szolga]. *1601:* Brassaj Peter ... vallja ... az darabant ... annak vgj vaga az feyeben az chakanyat hogy hertelensegel ki nem vohata (!) az feyebeol, hanem az megh ott rangata az chakant feyebeol azonban egy veresbely vgy vaga egy zekerchewel az darabantot ky miat el essek | Nagy Mathe ... vallia: ... Hozzw János kezeben egy Palcza vala mellette egy veresbely forgolodik vala [Kv; TJk VI/1. 546]. *1633:* Latam aztis hogy egi veresbeli ighen igjekezik vala raita hogy varga Andrassal eőlbe eshessek hogy megh foghassa [Mv; MvLt 290. 114b]. *1705:* A Maros-parton pedig Fehérvár felől derék strázsát töttenek a németek, akik mind veresbeliek valának, minthogy ez az armadának az lovasa mindinkább veresben vannak, még a dániai regimentek is [WIN I, 626].

verésbeli verés közben történt; care a apărut în urma bătăii:, während der Schlägerei. *1810:* (A bika) egész el károsodását tulajdonitották ... a külső látott, és tapasztalt vagdalás és meg mérgedett verésbeli hibák(na)k [Mezősztkirály MT; Berz. 7. F. 72].

veresbor vin roşu; roter Wein. *1590:* zomzedom ... mutata egy chatlo kupaba Veres bort monda mint veztettem boromat ewel teolteottem ez penig meseres [Kv; TJk V/1. 21 Petrus Veres junior vall.]. *1634 k.:* Kezdettem Aszszonyom Szamara az ueres bort [UtI]. *1718:* az veres bort még nem repartialtattha(tta)k ... aztis mihent repartialtat(om) kglmedet mentést tudositom [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.] | ha azakban az atalagakban nem tölhetem volna aszt az jo mustat, az veres bort nem tuttom volna Miben tölteni [Vidrátszeg KK; Ks 96 Bíró György lev.]. *1749:* szürettem fejér bort urnas 1007 ... egy Hordob(a) veres Bort Urnas 37oct [Kiskend KK; Ks 70/51]. *1774:* Hangásbeli Veres bor ... Nagy Szőllő Sajtolás és Hangás szőllő szin bor [KK; TSb 10].

veresborocska *kics* kisebb mennyiségű vörösbor; vinişor roşu; kleine Menge von rotem Wein. *1596:* Wrúnk ö fge zaamara 1. veres boroczkat, vit Gilgye(n) Imre W. hazatol, Zabo Istúan Thordaig 4 lo ... f 1 [Kv; Szám. 6/XXI. 13].

veresbúza a közönséges búza vöröses szeme miatt a népnyelvben külön fajként számon tartott búza; un soi de grîu; eine Art Weizen. *1678:* Tiszta veres Buza az: Sebesben menö ut mellet valo földben van Cüb. = 32 ... Itt az városon kül levő földben veres buza van Cüb. 23 [Alvinc AF; UtI]. *1745:* Vetés ... A' Szölőre fekvö alsó lább(an) veres buza [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1746:* kurta buza ... Veres buza ... Rátz buza [Borsa K; Told. 49]. *1751:* Csiplet veres buza [Marossztkirály AF; Told. 35]. *1753:* uj veres Buza [Karácsonfva AF; Told. 18].

verescékla Beta vulgaris; sfeclă (roşie); rote Bete. *1679:* Másik veteményes kert ... 23 táblara vagyo(n) mostan ezekben, veres hagima, pár hagyma, Petreselyem, murok, kaposzta, kék kaposzta, veres Czekla, tárkony, zsállya [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139].

veresdarabont, veresdrabant 1. zsoldos gyalogos katona, akinek veres szegővel volt szegve a ruhája; darabant/

dorobanţ cu uniformă tivită cu roşu; Passantsöldner, der eine rote Uniform trägt | fegyveres őr, hajdú; gardian/slujitor inarmat; Wachter mit Waffe. *1573:* az ezteneky pays Janos feyedelmwnk eó naga veres drab(an)ty [Polyán Hsz; BálLt 1]. *1584:* Chiontos Gieorgi es Bordi Gergeóly Ngod veres drabanti panitiak [Mezőpanit MT; BálLt 80]. *1591:* be adot az tizt tartonak az tömloczbe tóttek tizen harmad napigh tartottak otth, mind iel napal Jambor némes nipek ollian ember volt egik mint Galfi mihali malomfaluan lako masodik Alard mate vrunk eö naga ueres darabantianak hadnagia [UszT]. *1609:* Szelles Mihaly ... ueo(n) ... Fekete Gergeljneteol egy hazat eorőksegiuel egjetemben melj fekete Gergeljne nemes szemely Masodik szemelyteol es meg ueue ... Jlenczfalua(n) lako Nagj Paltol kj veres Darabant [DLev. 8]. *1610:* Zeöch Geórgy de eadem Alfalu veres Drabant annor(um) 50 megeskvt es azt feleli hogy beóge Ferencz mindeltik Lazar Istvan Jobagya uolt mostis eóue, az fiaj Veres Drabantok [Alfalu Cs; Törzs.]. *1616:* Zent Giórgy Ficz Mihaly vórós drabant [BLt]. *1621:* Vincze Andras fiaval Vincze Istvannal edgjüt azon Rakosiak Arannjas szeken Laszlofi Peter seller jobbagj mostan mindazal(ta)l Veres Darabontok [Asz; Borb. I]. *1644:* En Barla Miklos Aranias szekben Rakoson lako Veres Drabant | egy felól Varga Andras, mas felól Almasi Ferencz Veres Drabantok [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1652:* Rakoson lako Giórke János Veres Drabant (28) ... fassus est hoc modo[a] [Asz; Borb. I. – [a]Köv. a vall. szöv.]. *1671:* Végeztük a' Nägd tetszéséből, hogy az Veress Darabantokkal edgyütt mind a' mostani lovas Puskások mind a' régi Primipilusok, rēd szerént visellyék a' Falusi biroságot [CC 36]. *1676:* Matyas Andrasne Sebe Ilok veres darabant felesege [Szováta; LLt Fasc. 157]. *1691/XVIII. sz. eleje:* Domokos János Veres Darabant ... még régen tett vólt ilyen igéretet hogy ha Isten valami olly reméntelen helyen el nem vészi, tehát ezen ... Szent Gericzén lévő reformata Ecclesianak köti azon fundust [Szentgerice MT; MMatr. 450]. *1711:* Szasz Marton Veres Darabant [Udvarfva MT; Told. 43/4].

Szk: *alsóboldogasszonyfalvi ~. 1600:* Buchak Miklos Also Bodogh Aszonffalwy Veres Drabant [UszT 15/81] * *bándi ~. 1776:* Péts Simon itt Mezó Bandon ... égy darab Széna füvet melly az Falué lett volna ... erőszakoson el foglalta volna, s hallottam hogy akkor, contradicáltanakis a' Bándi Veres darabontak, de hogy viszsza eresztette é, azután nem hallotam [Mezőbánd MT; WassLt Mart. Kerekes (59) lib vall.] * *bögözi ~. 1667:* Gaspar Pal Beögeözi Veres Drabant [LLt] * *hoggyiai ~. 1605:* Kys Andras hoggyay Veres drrabant (!) Jurat(us) examinat(us) fass(us) est [UszT 19/89] * *keresztúrfalvi ~. 1625:* Bozorad Andras kereztwrfalwy veoreos Drabanth [UszT 100] * *kibédi ~. 1682:* Molnar Mihaly kibedi verez (!) drabant [DLev. 5] * *laborfalvi ~. 1632:* Mw Markos Janos Zent Iuani Leofw ember Andok Janos Laborfalui veres draba(n)t ez dolgoban keozul eligalt emberek [Kp I/33] * *marosszéki ~. 1607:* kit az Marosszeki Veres Darabantoknak adot volt [Mv; MvRKLev.] * *újszékelyi ~. 1610:* Zotiori Ferencz Uyzekeli Veres Drabant [UszT 72] * *uzoni ~. 1626:* Zeoch Mihali, Zay Janos es Kosa Balas vzoni veres darabantok [Hsz; BLt 7] * *vágási ~. 1606:* nagj ferench Vagasi Veres Drabantt [UszT 20/189] * *várdotfalvi ~. 1612:* Farkas Istuan azon Vardodfalui veressdrabant Chyik (!) szekiek [LLt Fasc. 155].

II. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: **1.** veresdarabontok közül való; din rîndul ţăranilor secui care în măsura necesităţilor prestează serviciu militar ca pedestraş/infanterist; zu den Soldaten mit einer roten Uniform gehörend. *1650:* Mihaly Gergely veres drabont szemely [Lövéte U; UszT 8/64. 22a]. *1680:* az gjorsasagos Mincsor Peter veres drabant szemely [LLt Fasc. 151].

2. veresdarabontokból álló; care face parte dintr-un grup social secuiesc cu anumite privilegii dar şi cu obligaţia de a presta (la nevoie) serviciu militar ca pedestraş/infanterist; aus Soldaten mit roter Uniform bestehend. *1650:* Fülcop Istók is veres drabant rend [Nagysolymos U; UszT 8/64. 74b].

veresdarabont-asszony veresdarabont felesége; nevasta/soţia unui bărbat secui care la nevoie prestează serviciu militar ca pedestraş/infanterist; Frau des Soldaten mit roter Uniform. *1625:* nagi galam falua(n) lako nagiob gaspar Janosne piroska ueres drabant azonj [UszT 25].

veresdarabont-hadnagy locotenent de dorobanţi cu uniformă tivită cu roşu; Leutnant mit roter Uniform. *1590:* keoteotte magat mi Eleotteonk J(nctus) Ozdffaly Alard Mathe veres darabant hagynagy (!) Vduarhely szekben [UszT].

veresdarabonti veresdarabontokból álló; care face parte dintr-un grup social secuiesc cu anumite privilegii dar şi cu obligaţia de a presta (la nevoie) serviciu militar ca pedestraş/infanterist; aus Soldaten mit roten Uniformen. *1625:* Vas Janos veres darabanti rend [UszT 30]. *1684:* veres Drabanti rendek [Kissolymos U; Márkos-lev.].

veresdarabontné a veresdarabont felesége; nevasta/soţia unui bărbat secui care la nevoie prestează serviciu militar ca pedestraş/infanterist; Frau des Soldaten mit roter Uniform. *1591 k.:* Felperes Georgy Lukaczine martha orozhegy veres darabantne [UszT]. *1621:* Gaspar myhalyne Anna Azzony chyeke falui veres drabantne ... Fwsteos Tamasne Orsolya azzony veres drabantne chyeke falui [Cssz; BLt 3].

veresderes vörösbarna, amelybe szürke szőrszálak vegyülnek; cu părul roşcat sau brun împestriţat cu fire cenuşii; rotbraun mit grauen Haaren. *1747:* Az másika pedig egy szőke ábrázatu sárga bajuszu verés süvegü, és veres derés szőrü lovon vala [Szentbenedek SzD; Ks 27/XVIIb]. *1764:* veres deres kantza lo barna gyermek loval aestimáltatott 8 fhr [HSzj *veresderes* al.]. *1804:* Veres-deres, 2 Esztendős Paripa-Tsiko [DLt nyomt. kl].

veresecske *kics* vöröses (szőrü); cu părul roşcat; mit rötlichem Haar. *1754:* Egy kék ökör 8//16. Más egy kisded Veressetske ökör 4//68 [Kajla körny. (BN); WassLt].

veresedik vörössé válik, megérik; a începe să se coacă, a se înroşi; rötlich werden. *1796:* Gyümölts kevés lesz mivel ennek elötte három hettel itten Jég eső volt és ez sok kárt tett az gyümölts fákba akkor mindgyárt nem tetzet meg de már most tsak latzik hogy veresedik s hul le kivált az Cseresznye igen kevés maradott tsak edég is mostis szüntelen hul [Banyica K; IB. Gombos István kezével].

vereség 1. verés; bătaie; Niederlage. *1565:* My kyk wagyunk koz Byrak Kemen Matyas es Kabos gaspar gereomonostoryak ... my elottwnk Jowenek Jllyen egenessegre es Bekesegre, hogy az Benche Imre az mely serelmet tet

Barta Balynton, Jamborok meg lassak es meg Intezek myt tezen mynd seb es egyeb weresegys, es affelet az Borbelnak Balynt myt fyzetet hogy gyogytotta [Gyerömonostor K; KCs I/49]. *1574:* Marta turkeoy Balasne Azt vallia hogi az Mazas peterne fia ... Bezelly volt hogi am vgimond ... az Anyamnak vgia(n) zokasa az hogi Nem Jgen fyzet zolgaloianak, hane(m) eztendeie vege fele Mind zitokal veresegel el uzy teolle [Kv; TJk III/3. 392a]. *1585:* Anna Laskaj Gergely zolgaloia vallia, Megh leót volt Immar a' veresegh Grusz Peteren mikor fel serkente(m) [Kv; TJk IV/1. 482]. *1596:* Azt ne(m) lattam mikor megh verte az J(nctus) az A(ctrix) Aszont, de azon oraba, az mely oraba megh verte volt ugy fütott uala hoszan hogy mégh az kezkenejeis el hullott vala az vereseghnek kekit latam vertis latam raita ... kekyt az vereseghnek mútogata az A(ctor) azzony [UszT 11/11]. *1600:* Azert ebbeli fogsagat veresiget zaz forintert fel nem weötte wolna [UszT 15/53]. *1625:* Erre az en feoldemre ream Jeot az fen megh Jrt peres mikor en Jm(m)ar fwet megh kazaltam volt, es Im(m)ar takarna(m) es engemet ot az en földemen vert ugi annyera hogj az feoldre le ejtet ... az mely vereseget, es fajdalmat nem akartam volna huszon eot forintert [UszT 74]. *1632:* az Szekeli Jstua(n) leana Syrua Jóue ki az Sy Marto(n) hazatol, de en semmi vereseget zitkozodasokat ne(m) latta(m), s ne(m) hallotta(m) Sy Marto(n)ne, es Szekeli Istua(n) leania keözöt [Mv; MvLt 290. 103b]. *1657:* szolgám elöl elballagván ... az urak ott az hídon levonyatván jól megverték, ki felülvén lovára nagy haraggal, szitkozódással, részegen elrugaszkodott, eskövén, hogy tovább nem jü vélem az vereség miatt [KemÖn. 54]. *1664:* penig az ki meg tudja gondolni, urának szava vereség emberen, rajtam esék. legyen az Isten akarata [TML III, 333 Boldai Márton Teleki Mihályhoz].

Szk: *testbeli ~. 1586:* Merthogy zinte a' f(a)ctum Ne(m) Constal, de a' zandek mindekeppe(n) megh volt ... Az leghenis az Istua(n) biro fia, ha ennek vthanna illie(n) vetekbe leleczik hál (!) ereos bwntetesse leszen most testekbely veresegek Nem leszen [Kv; TJk IV/1. 609].

2. harc/csata elvesztése; pierderea luptei/bătăliei; Niederschlage in einem Kampf. *1662:* ez a meglátogatásnak városa, mellyben egyéb nincsen nyomorgatásnál, mint a forrásban elbuzgó víz, úgy kiforrja az ő gonoszságát, bosszúságtétel és nyomorgatás hallatik benne, szüntelenen előttem betegség és vereség vagyon [SKr 708].

3. veszteség, kudarc; pierdere, eşec, nereuşită într-o acţiune; Misserfolg. *1558:* Thowaba mywel hogy Thwri Gewrgh az warosth, Byro vramoth Loponak montha Ees egyeb wndwk Bezedekkel ylletthe, Azert az perth kewnyewrewghwen ew felsegenek yde keryek hogy yth legyen thewrwen abba ees az zegen ember weresegebe es nyomorwsagaba [Kv; TanJk V/1. 17]. *1671:* Sok panaszolkodások vadnak Kegyelmes Urunk, az Tatár és Török rabságból ki-szabadult némelly atyánkfiai felöl, kik minden kereszténységet hátra hagyván, szegény rab atyánkfiait érettek valo nagy kezességben, sok keserves sanyargattatásokra és vereségekre hadgyák [CC 64].

veresegres sóskaborbolya; Berberis vulgaris; dracilă, macriş spinos, agriş roşu; rote Stachelbeere. *1772:* Bátyám adtam el ... Körtvét ... Veres Egrest ... Veres Szöllött [Hagymáslápos Szt; JHbT].

veresegresoltás altoirea agrişilor roşii; Pfropfen der roten Stachelbeere. *1814:* Veres Egres oltás [Mv; Told. 18].

veresegyházi a Veresegyháza (AF v. SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Veresegyháza/Roşia de Secaş sau Strugureni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Veresegyháza: **I.** *mn* **1.** Veresegyházán lakó; din/care locuieşte la Veresegyháza; in Veresegyháza wohnend/wohnhaft. *1612/1613:* Andoczi Mihali veres egi hazi[a] [KJ. – [a]SzD]. *1646:* Stephanüs Szabolaj (!) Veresegihazi Schola Mester Fűzesi mestersegre admittaltatot keze be adasaual magatt kötelezte jövendöbeli Ministeriumra Deo sit opitulante [SzJk 64].

2. Veresegyházáról származó; (care este) originar din Veresegyháza; aus Veresegyháza stammend. **Szn.** *1647:* Veres egyházi István Atyánkfia [Kv; SRE 51]. *1726:* Barbara Ujhellyi relicta vidua quondam Stephani Veressegyházi [Dés; Jk].

3. Veresegyházán levő/található; din/care se află la Veresegyháza; in Veresegyháza befindlich | Veresegyházához tartozó; din/care aparţine de Veresegyháza; zu Veresegyháza gehörig. *1670:* Ugj gondolom, hogy hasonfele fekszik az Veres Egjházi határon az Toogattyának [Veresegyháza AF; BLt]. *1798:* Rét vagyon a' Pokafalvi és Veresegyházi Határok között [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 23b] | én mind az Egerszegi, mind a Veresegyházi Joszágat sok perrel és nyughatatlanságal nagyob részit pedig költsen vett pénzel ... szerzettem ki [M.délló TA; DobLev. IV/802. 2a]. *1813:* Veresegyházi Juhok. Bárányozni valo nagy Juhok Fejérek, tsak egy fekete 38 [Veresegyháza AF; Told. 18]. *1851:* Mind hogy a' Veresegyházi Joszágunkat el határasztuk hogy job lesz árendába ki adni és Fogarasi Ur már ide fel is fáradot instálom lépjenek egyezesre [Mv; DobLev. V/1321 Dobolyi Klára Dobolyi Bálinthoz].

Hn. *1794:* a Veresegyházi kutnal [Tűr AF; EHA].

4. Veresegyházára menő; care duce la Veresegyháza; nach Veresegyháza führend. **Hn.** *1761:* a' Veressegyházi uton aloll (sz) [Gergelyfája AF; EHA]. *1774:* A Veresegyházi uton felűl (sz) [Pókafva AF; EHA].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** Veresegyháza lakosa; locuitor din Veresegyháza; Bewohner von Veresegyháza. *1758:* birják a Veresegyháziak [Gergelyfája AF; Told. 42].

2. Veresegyházához tartozó birtok; proprietate (funciară) din Veresegyháza; Besitz aus Veresegyháza. *1793:* az Ur és az Ifiu Aszszony az Felfalvi Joszágban olyan részit adta a Veress egyháziért Cserébenn, melyhez valo competentiaja ... meg nem itéltetvén ... ezenn, még eddig tsak névvel nevezett, de minden valoság nélkült fenn forgo Cserének ... el kell enyeszni [Ádámos KK; DobLev. IV/716].

veresellik, vereslik vörösnek tűnik/látszik; se vede (drept) roşu; scheint rötlich. *1760:* ezekbenis[a] Csere magyaro, és nyir fák vannak, a Dószi (!) Cornyibán nagyobb Bik fákis tanáltatnak, nemelly héllyeken Somfákkális veressellik [Hasadát TA; EHA. – [a]Az erdőkben]. *1840:* világos pej kantza ló ... nem igen nagy szerénnye jobbra hajló barna, egy kissé veressellik [DLt 1627 nyomt. kl].

veresellő, vereslő vöröses; roşcat; rötlich. *1816:* Bezdiek Jakab ... vereslő haju [DLt 150 nyomt. kl]. *1841:* Kopacz Ferencz ... veresellő haju [DLt 1197 nyomt. kl].

vereselt vörössel festett; vopsit în roşu; mit rot bemalt. *1736:* az belső Tornátznak, padlás hellyett szép zöld festékű veresselt mennyezeti vagyon [Várhegy MT; EMLt Conser.].

veresen 1. vörös festékkel (festett); (vopsit) în roşu; mit roter Farbe gemalt. *1628:* Egy keozeb Ladaban, kinek az fedele ueressen merön festet ... Egy ruhaban kötue leuelek [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 7–8]. *1671:* Mondta szegény, csizmája sohasem volt veresen, de most mind csizmája s mind koporsója veresen, ugyanabban az házban, melyben arestumban vagyon [TML V, 538 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1673:* Egy fejér ládab(an) vagyo(n) egy ueresse(n) festet hal hajas ládácska [Fog.; Utl]. *1679:* Az mester gerendán két helyen Szarvasnak az Szarva, melljek függö lanczokkal együtt veressen vannak festve Aghainak hegyei folium aranyas [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 49]. *1681:* Vagyo(n) ezen házban* ... Asztalra valo, veressen festett, Szarvas bőrből czinalt fedél [Vh; VhU 595. – *A praefectusok szobájában]. *1736:* az olyan urfiak ... felültenek üszely (!) berzsenynyel veresen festett köves, gyöngyös, klárisos szerszámokkal aranynyal szőtt portai czafrangokkal felöltöztetett lovakra [MetTr 347]. *1757:* ami özeket vad ketskét nyuztak s fognak ide hátrébb is nyuzni az öz böreket irhanak, veressen Székek bé vonásokra, vad ketske bört kordovannak ki keszetessenek [Dés; Ks 92. l. 23]. *1788:* Öt darab veressen festett vászon [Mv; TSb 47]. *1793:* egy Schmuk(na)k valo kis lapos ladatska veresen s zöldön festve [TL Conscr.]. *1813:* a' To felett vagyon egy mestersegesen készült Csiga forma állásu veresen festett Tornyú nyári filegoria [Koronka MT; Told. 18]. *1840:* Üveges almarium, szine hagyott veres festékkel, oltska 1 ... Ki huzo, veressen festett, szinehagyott, oltska asztal 1 [Nagykapus K; KszRLt]. *1849:* Két fa fogasak veressen festve – vas horgaikkal [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

2. vörös fonallal/cérnával; cu fire roşii; mit rotem Zwirn. *1693:* Boriczanak ... Egy nagy nyüsztös Lengyel orszaghi veressen Szót Derekaly haj [Ne; DobLev. I/38. 10]. *1695:* Conferalt edgy uj tiszteseges 18 magjar forinton vött uj szünyöget (: korül tarkason az közepi penigh veressen szöve :) [Dés; Jk].

véresen 1. vérző sebbel; însîngerat, plin de sînge; mit blutender Wunde. *1570:* Anna Symon vargane hity zerent vallya, hogy Mykor fwzessy petert megh vagtak volt ... hogy latta veresen [Kv; TJk III/2. 39]. *1585:* Hegedws Mathe vallia Nem tudom ky kezde a' harczot, Az Egher leorincz oth nem lyuth, chak lata(m) hog veressen be leowe [Kv; TJk IV/1. 520]. *1635:* egi Maladin nevú Jóve be uram panaszlanj veresen be jóve hozam panazolni [KJ]. *1651:* Diosi Miklos ... elömb(e) iöue Nagj viresen es Erosen protestala hogy Beczki Sigmond az Eo puszta Haza heljere iöt es ott vagdalta megh vöstül [M.köblös SzD; RLt I Racz Peter (28) ns vall.]. *1737:* A Német a midön öszve veszett Szakaturi Gliga Szimeonnal én ott nem voltam ... mikor én haza érkeztem mar akkor az kalodáb(an) volt verve, de igen meg verve s véressen Gligor Szimeon [Csicsógyörgyfva/Retteg SzD; TKl Soldere Gligori (51) jb vall.]. *1739:* látám az öröm legény Attját véresen [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Andreas Koncz (42) jb vall.]. *1759:* kezit, fejit Veressen láttam a Tisztartonak, de mitsodás Sebek estek rajta nem láttam [Körtvélyes Mm; BK. Mánya Vaszilie (24) jb vall.]. *1760:* az Merk Luka házában hallék valami Zerétét, és bufogást is ... Kotsis Péter ki szalada onnan mellettem nagy véresen [Kóród KK; Ks 17/XXXI]. *1761:* ö is az házbol ki ment mikor is láttya már Hudre Gligort az földen véresen heverni [Torda; TJkT V. 50]. *1793:* minek utánna Barátosi Joseff ki szabadulhatott a' Horváth Joseff Házábol, meg-állott veresen Sároson fel szemével félszegen ugyan az ő Kapuja előtt künn az uttzán [DLt 1799. év al.]. *1814:* alább menvén egy szikrával láttam hogy egy Diszno ketté vágva ott hever véresen [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1849:* láttam Cseh Sándort az udvaron öszve verve véresen fenn álva [Héjjasfva NK; CsZ. Hegybeli Kosztándinné Flora (58) vall.].

2. vérrel szennyezve; pătat/plin de sînge; mit Blut verschmutzt. *1804:* a' tzondrát ... a' Birák meg kapták Vasziliának a' testvérénél ... véresen és tollason, és innen egyenessen Vaszilia ellen gyanakodik mint kártékony ember ellen [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

vereses 1. vörössel elegyes; în care predomină nuanţa de roşu, roşiatic; rötlich. *1586:* 1 weresses Abrõz [Kv; Szám. 6/IV. 47]. *1596:* Harom veresses fewaly hay [Kv; RDL I. 65]. *1614:* 6. fel veg kösz allóhar veresses [Kv; PLPr 114]. *1627:* 3 Veresses Teórok keszkeneö es egi rosz suueg f. 1 d. – [Kv; RDL I. 134]. *1647:* negy eoregh vankos ... Esmet ket veresses vaszon vankos [Mezőkirályfva KK; BK 48. F. 16]. *1660:* Vagio(n) az Nagy Templumba(n) negy szeóniegh veresses [Kv; SzCLev.]. *1697 k.:* Medgyesfalvi Templom Eszközei ... Egy kis veresses kender abrosz [Meggyesfva MT; MMatr. 74]. *XVIII. sz. eleje:* Egy veresses fejtös lengeteg derekaly csup ... paraszt lepedö lengeteg [Pk 6]. *1714:* Vöröses Bagaria börn(e)k egj fele fl. Hung. 2 [AH 31]. *1716:* egj vereses kékes kendö [Kv; Pk 6]. *1749:* Conferalt Nemet Istuanne Aszszonyom a Szacsvai Templomb(an) valo Ur Asztalara egy kilint mely fejeres vereses kekes himes [Szacsva Hsz; SVJk]. *1768:* Édgy pár veresses Totos vánkos fötöl valo [Pf néhai Csikfalvi ifj. Bakos Józsefné kel.]. *1789:* Vagyon egy küs veresses, zöldes, fejéres, virágos, már meg szakadozott székely szünyeg Ur Asztalra valo [Abosfva U; EMLt]. *1812:* a' Groff Ur eö nsg(na)k volt edj veresses Iskatullyája [Héderfája KK; IB. Gothard Sigmond (25) grófi számtartó vall.]. *1866:* Egy veresses csikos brassai pokroc [RLt].

2. vöröslő; roşu; rot scheinend. *1846:* Benky Sámuelnek, ki is Csikszéki Csikszentkirályi, 19 éves ... van a' nyakának bal felöli részén egy észrevehetö vereses sebforradás [DLt 1200 nyomt. kl].

3. vörös színbe hajló; roşiatic; rötlich. *1812:* Hamar István ... barna vereses ábrázatu [DLt 157 nyomt. kl]. *1827:* Ramatseck János ... nagy sárga veresses pakkanbartos – bajuszos – tompa oru [DLt 687].

veres-forma vereses; brun-roşcat; rötlich. *1741:* (az ökrök) a mennyire distingválhatni ketteje Szürke szörü ketteje Röt avagy Veres forma szörü edjike Barna edjike kormos szorü forma [Szentmargita SzD; Ks 14. XXXVIII. 7].

veresfuszulyka vörösbab; fasole; rote Bohne. *1789:* Phaseolus coccineus. Magy. Veres Fuszulka; Felfolyó. N. Schminkbohne. Fr. Haricot [Veszelszki 346].

veresfüz csigolyafüz; Salix purpurea; răchiţă (roşie); rote Weide. **Hn.** *1742:* a' veres fuzre menöben [Keresztvár Hsz; EHA].

vereshagyma lilahagyma; Allium cepa; ceapă roşie; rote Zwiebel. *1586:* veoreós hagjma feóleosteokeomben ebeden vochiora(n) ennj Jdeig keolt el f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 29]. *1595:* Thordan – reggelre faert, vgorkaert, veres hagymaert

Lo alasert Adata Biro W. az Gazda azzonynak d 25 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 145 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1621:* Az olah keouetek megis it leue(n) B. V. h. attal konjhajokra Fejer halat Varoset ket Tiukot d 12 ... Veres hagimat ket vttal f – – 19 [Kv; Szám. 15b/IX. 57]. *1638:* Ezen hazak hejan vagjon veres hagjma cub. no. 20 [A.porumbák F; UF I, 661]. *1639:* Az udvarbiro hazaban veres hagima egi sakkal teli [Kővár; RákGlr. 438]. *1688:* Veres és fok hagymáimat tőb kerti Veteményimmel edgyütt meg őttek, apro marháimat elfogták megőlték [Kv; UtI]. *1717:* verés hagyma ne(m) sok lészen nagyob részé ki égét az földből [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1724/1779:* Az Kertész szüntelen dolgozzék, az mely Ágyakat, és Veres hagymát, az palántot öntözze mivel hogy szározság jár [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes lev.]. *1736:* Régi magyar étkek ezek valának: ... tehénhús polyékával, kukrejttel (!), árpa kásával ... berbécs hús spékkel vagy tárkonynyal vagy eczettel, veres hagymával [MetTr 322]. *1762/1845:* 's elő vévén egy serpenyőt, tele hányá azt falatokra vágott kecske hussal és veres hagymával 's Tokány modra főzi ala [Hermányi, EDem. 95]. *XVIII. sz. v.:* Ha az Isopot Veres hagyma kőzzé veted, job szagu, és bővebben nő [Ks Kerti Oeconomia]. *1823–1830:* Ebédet a városból hordatott, vacsorán pedig tojást vagy vereshagymát evett [FogE 75]. *1849:* ezek a' Hijubol hordották el az veres hagymát [Héjjasfva NK; CsZ].

Szk: *felfonatlan ~. 1747:* Felfonatlan Veres hagyma Metr 3 [Borsa K; Told. 24] * *kicikázott ~. 1674:* Ki czikázott veres hagyma veka. 3. [Déva; Törzs.] * *magnak való ~. 1669:* Kerti vetemeny Fogarasban, Kománan és Sárkányban vagyon: ... Veres hagyma ... no. 232 ... Magnak valo veres hagyma ... no. 9. agyakban [Fog.; UF II, 454] * *vhány ágy ~. 1632:* Negy agy véres hagima földben be rakua ki assatlan maradot harom aggial ... N. 4 [Fog.; UF I, 191] * *vhány fő ~. 1702:* Kegyetlenül verte rongálta egy fő veres hagymayért égy főzet murakért ugy el kinzatta[a] hogy csudájára állottanak ki a' szomszédcsági [SzJk 338. – [a]A férj a feleségét] * *vhány koszorú ~. 1647:* egy koszoru veres hagyma [Solyomkő K; SLt GH. 5]. *1729:* tiz koszoru veress hagymáért adtam fl. h. 1 d. 20 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1]. *1799:* három rudakan 124 koszoru veress Hagyma [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * *vhány koszorúcska ~. 1775:* 6 koszorutska Veres, és 7 foghagyma x48 [Déva; Ks 76. IX. 18. 1/4] * *vhány rúd ~. 1732:* Találtunk ... ötődfél rud vereshagjmát és egj rud fokhagjmát [Kv; Ks 40/XXVIIIc].

vereshagymaágy strat de ceapă roşie; Beet mit roten Zwiebeln. *1688:* Vereshagyma Agy nrõ 80 [Görgény MT; UtI].

Szk: *ez idei ~. 1684:* ez idei Fokhagjma agjal nõ 25. ez idei veres hagjma agjal nõ 80 [Porumbák F; UtI].

vereshagyma-koszorú vöröshagymából font koszorú; cunună/funie de ceapă roşie; Kranz aus roten Zwiebeln. *1687:* Veres hagyma koszoru nõ 150 [A.komána F; UtI]. *1697:* Veres hagjma koszoru nro 43 [Borberek AF; Mk 5 Alvinczi Péter inv.]. *1700:* Veres Hagyma Koszorru [Fog.; UtI]. *1746:* Veres hagyma koszorú 37 [Borsa K; Told. 49]. *1771:* Veress hagyma Koszoru Nro 6 [Katona K; Born. VI/7].

vereshagymamag sămînţă de ceapă roşie; Korn der roten Zwiebel. *1587:* 16. Marty Veottem palant magott oda ala d. 13. Veres hagyma magoth Nagy Balasnetol d. 18 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 11 Zabo György isp. m. kezével]. *1656:* Ezen rekeszben vagjon egy saczkoban veres hagima magh feligh | Egy keves veres hagyma magh, palank maghis egy keves fejes salata maghis vagion [Fog.; UF II, 155, 177]. *1673:* Kerty vetemenyek szama ... Veres hagyma magot vetettem hat ejtelt ... oct. 6 [Komána F; UF II, 552]. *1716:* Somodi Ur(am) valob(an) kevés palánt magot küldöt Veres hagyma magot Ngod meltoztassék küldeni hogy egeszen bẽ vettessem az kertett [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

vereshagyma-tábla lot/parcelă cu ceapă roşie; Parzelle von roten Zwiebeln. *1692:* az arnyek ora mellet levő veres hagyma tabla mellet nap kelet felől egy tabla tarkony [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

veréshely verés látható helye; urmele bătăii; Spur der Schlägerei. *1768:* a' kemény veréssel rutul meg sértegették sebesitették volt fejin, karjain, oldalán, hátán, vékonyán, nagy Sebet s verés helyeket tettenek [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a].

vereshimlő skarlát; scarlatină; Scharlach. *1705:* A veres himlő itt a városon rendkívül kezdett grassálni, és még úgy, hogy a veres himlő elmúlván, utána mirigy következik, akiben osztán sokan meg is halnak | A Szilvási János uram egy tizenkét esztendős leánya az első feleségétől való, a Vass leányától tudniillik, akit itt Kendeffi Jánosné asszonyom tartott, veres himlőben meghimlőzvén és abból petecs nevű pestilens nyavalya következvén, megholt [WIN I, 429, 439]. *1710:* a lelkem, angyali szépségű s természetű egyetlenegy életben levő Jósef fiam itt, Brassóban a vereshimlőben megbetegedék [CsH 436 1709-re von. felj.]. *1716:* az Feleségem Sárosi Chrisztina M. Földvárat meg himlőzőt veres himlőben [SLt 17 Suky László felj.]. *1739:* az fiacskám az himlöböl ugyan ki gyogyult, de erössen hurút, az hasais ment ugyan mindennap eczer de mindenkor keveset ... már tizenharmad napja hogy roszul kezdett lenni, harmad nap mulva ki ütött rajta az veres himlö, harmadnapig tartott, és az ota naponként jobbacskán vagyon [M.csesztve AF; Ks 99]. *1759:* Itten az veres himlőben Sokan vadnak, s holtanak is, ben az udvarban két árva gyermek már meg fordult [Déva; Ks 94. 24. 2]. *1812:* meg holt ... Török Anna 3 hold napos Petetsb(en) vagy inkább Skárláth(an), mely közelebb uralkodni kezdett, de a község veres himlö és petecs nevet ád neki [M.gyerőmonostor K; RAk 119]. *1824:* A' Veres Himlőben s a' Scarlátban fekűsznek némelyek, sőt megis holtak égy nehányon a' midőn azok vagy Torok fájással, vagy petetses forro nyavalyával foglalodtak égyben [Dés; DLt 893 dr Soos Márton physicus a városi tanácshoz]. *1840:* Megholt ... Márton Györgynek ... és Kovács Katának Léányok Kata 1 1/2 esz(ten)dős Veress himlőben – eleg petettsel [Körösfő K; RAk 16/33]. *1853:* az olta Mikloson valami Veres himlö ki ütött, mingyárt bé hozták hozzám ... – már itt vagyok el szigetelve Lelkem [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1871:* Betegség neme veres himlő ... Morbillus (: vörös himlő :) [Kv; RHAk 283].

vereshimlőzés skarlát; scarlatină; Scharlach. *1778:* Ezek a' Rendelések minden némü forro nyavallyákban, veres és hollyagos himlözésekben, tüzes orbánczokban közönségesen hasznosok, és a' megtartásra igen szükségesek [MvALt Mátyus, ConsSan. gub.].

véresít véresre ver; a bate pe cineva pînă la sînge; bis zur Blut prügeln. *1737:* le húzták, vonták, verték, véresitették ujobb(an) [Dés; Jk] | Tudgja é a Tanu nyilván és bizonyossan ... hogj ... Gliga Simon nevü Jobbágját ... egj Executor Némethnek el vádolta, vélle a Reketyésbül ki hozta s huzatta, ott keményen meg verette magais vertéé vagj csak az német és véresitette, ugj hogj az verés miatt a Ködmöneis hátán öszve hasadozott [BSz; TKl].

véresítés véresre verés; bătaie pînă la sînge; Schlägerei bis zur Blut. *1735:* az Nemes ember az Nimetet reá vivén az emberre az hová butt volt, mind ketten az embert meg kerülek s meg fogák, edgyik, edgjik karját ... az Nimet erössen megh veré véresité fejét rutul bé törö [Gáncs SzD; TKl]. *1747:* Nemes Nyikoláj Véresitést és bestelenitést praetendal, de az Véresetise ex fassionib(us) nem Constál mikippen esett, ha volt is [DLt liber inventationis].

véresíttetés véresre veretés; bătaie (pînă la sînge) aplicată cuiva la poruncă; Schlägerei bis zur Blut, auf Befehl. *1737:* Constálván világoso(n) ... Antal Gábor Tzigánynak, potentia medante (!) lött Invasioja, az Anak ö kglemének Hurtzoltatásáb(an) 's véresittetéséb(en); azért az Anak ö kglmének Actioja szerint Martuum homagiumom, hoc est: ad usq(ue) flor. hung. 33,, Den. 33 ... convincaltatik [Dés; Jk 226b].

vereskáposzta Brassica oleracea var. rubra; varză roşie; Rotkohl. *1593:* ebedre feozettem ... weres kapoztat f – d 3 [Kv; Szám. 5/XXI. 61].

vereskáposzta-palánt răsad de varză roşie; Rotkohlsämling. *1721:* Kerti Sáfránt nem kaphattam hanem veres káposzta Palántot és Török borsot küldettem borrago magat és benedicta magat nem kaphattam [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.].

veresköles Panicum miliaceum; mei; Hirse. *1679:* Fejer köles ... Cub 132/2 ... Veres Köles ... Cub. 11/1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János Inv. 133–4].

vereskréta vasokker és agyag keverékéből készített festékpor; vopsea de praf de culoare roşie; rotes Farbenpulver. *1596:* Jutot az Arwanak 36. font veres Cretaya [Kv; RDL I. 65].

vereslik l. veresellik

vereslő l. veresellő

veresmarti a Veresmart (Br v. Mm v. Szt v. TA) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Veresmart; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Veresmart: Veresmartról származó; (care este) originar din Veresmart; aus Veresmart stammend. **Szn.** *1646:* Veresmarti Gaspar Esperest Vra(mna)k [Mv; AAll. 6]. *1653/1655:* Veres Marthi Gáspár Ura(m) az Orthodoxa Ecclesianak lelki pásztora [Kv; CartTr II, 884]. *1684:* Veres marti Sara [UtI].

veresmínium vöröses színü ásvány, minium; miniu; rotes Mineral, Mennige. *1669:* Vagjon egj öreg szepet ... Ezen szepetben vagjon egj kis szepeteczke, kiben Veres minium Vagjon [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24a].

veresmogyorófa Corylus avellana purpurea; alun; Haselnussbaum. *1694:* vagjon ... Nagj Majorság Szőlő ... Vannak benne gjümölts fak is, ugj mint: Alma fák nro 8 ... Veres Mogjoro fák negj ~ nro 4 bokorral [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.].

veresolaj orbáncfűolaj; ulei de sunătoare; Johanniskrautöl. *1684:* Oleum Hyperici: az az: Veres olajnak szoktuk hijni – egy körtvely forma Üvegbenn [UtI].

véreső vöröses színü közetek széltől hordott pora; praf roşu adus de vînt; von dem Wind gebrachtes rotes Pulver. *1630:* Junius. 1. Zeregnie[a], Véreső esett azon nap, melyen ott voltam, egy paraszt embernek az udvarán [HGN 4. – [a]Szerednye (Ung m.)].

verespatakbeli Verespatakhoz tartozó; din/care se află la Verespatak; zu Verespatak gehörig. *1633:* az felljwl megh neuezett Verespatakbeli Eöreökseget ... veötte volt megh Valazuti Istwa(n) Kosa Mathias deaktol, harmad fęl száz forinton [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egri (56) jur. civ. vall.].

verespataki a Verespatak (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Verespatak/ Roşia Montana; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Verespatak: **1.** Verespatakon lakó; din/care locuieşte la Verespatak; in Verespatak wohnend/wohnhaft. *1642:* Tudom aztis, hogj More Laszlo vram Fodor Istuantol az Fodor Pal fiatol igaz teorueny szerent nyerte el, ez megh neuezet Nagj Keo Banyanak fele Részét ahoz valo Retsegeyuel es Stompiayual egyetemben az Perch mester az hogj az Veres Patakj Banyaszok Biraja szekin mint igaz verus keres [Abrudbánya; Törzs. Rapolti Andras (70) városi rend vall.].

2. Verespatakon levő/található; din/care se află la Verespatak; in Verespatak befindlich. *1642:* En soha nem hallottam, hogj az Veres patakj stomp es Baniak felol akar nemes Ember s akar Varasbelj Ember, hogj az Varmegie szekin perlettek volna [Abrudbánya; Törzs. Abramus Kouacz (50) civ. jur. vall.].

verespej vereses tarkás, világos pej; roib deschis; rötliches Pferd. *1472:* equum meum Werespey vocatum vendant executores [TelO II, 115 Vásárhelyi Erdélyi János végr. Bogyiszlói András váradi kanonok átír.]. *1632:* Negied fw giermek louak ugian Brazan uadnak az jstalloban, es az meszeön kik Bornemisza Vram szamara ualok: Egyik veres pey, masik almas kek, harmadik es negiedikis szurkek [UF I, 304]. *1850:* Székely származásu Bara Joseff ... két lovait tudják ... edgyik veres pej – kantza kisded, a' más hasonlo szörü paripa [Mv; DobLev. V/1303 „Soos György tanátsi Biztos" kezével].

verespetecs vereshimlő; scarlatină; Scharlach. *1778:* az emberek, kivált a gyermek, minden hitvány, éretlen, könynyen rothadó gyümöltsöt, tejes török buzát s dinnyét egybe esznek ... az eö testekből egésséges korokba ki gözölni szokott rothadt, erös tsipös materia bennek reked, és azokat mindenféle hideglelésekre, veszedelmes forró nyavallyákra, orbánczra, veress petets és más féle rosz himlözésekre, ki ütésekre nyakra före viszi [MvALt Mátyus, ConsSan. gub.].

veresréz **1.** cupru, aramă; Kupfer. *1558 k.:* Az veres reznek rquid es chodalatos Megbizonytatoth es lgaz meg-

feieritese [Nsz; MKsz 1896. 284]. *1574:* Az cemmentnek fondamentomanak alapattiarol. A cemment Negy allatokra vagyon fondalva: teglara, sora, fekete onra es veres rezre. Mert ezek nelkwl az arannak az o tokeletessege es allapattiara Nem hozhatny; az tegla so hathatos allatok annera, hogy valamy ezust az aranban vagyon, azt Magokban kyzyak*: Az on kegig es az veres rez az ezustot, Mellieth az tegla es so ky vont es hozza zitta az aranbol azt Megh tartiak es otalmazak [Nsz; MKsz 1896. 291. – *Olv.: kiszíják]. *1687:* Egy aranyas kardot boglarostol, szy végekkel es pűkkelyekkel, melly veres réznek láttatik [Déva; Szer.]. *1692:* Vagyon egy pecsetis, ugy mint Ceh Pecséti, veres rézben meczue [Kv; ACJk 13].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vörösrézből készített; de cupru; aus Kupfer. *1615:* Egj ueres rez borso eörleö f – d 12 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *1627:* Egj Onas veres rez fazek [Kv; RDL I. 134]. *1637/1639:* Egj mereo Serpenjeonek az egik fele veres rez f. – d. 25 [Kv; RDL I. 111]. *1780/1821:* Sárga Réz Edény ... Veres Réz Edény [Kv; Pk 5]. *1789:* 2. veress réz üst, edgyik nagyobb a' másik kissebb, mindenik(ne)k vas Füle vagyon Rf 10 xr ... Egy veress réz fedeles Kásztrol, vas a' Füle Rf 3 xr – ... 5. Veres réz Serpenyő, mindenik(ne)k vas nyele Rf 7 | Egy hitván veress réz Merő Serpenyő Rf – xr 20 | Egy nagy veress rez Mérő serpenyő, és 10 fontos 2 darab vas Rf 4 [Mv; ConscrAp. 22, 41, 42]. *1796:* Egy kissebb, veres réz, bor hűtő [Vajdasztiván MT; TSb 43]. *1801:* 37 Darabbol álló apró veres réz Tészta formátskák [LLt 106/1]. *1860:* Egy veres réz mosár [Kv; Végr.].

veresrózsavíz veresrózsa-kölni; (apă de) colonie de trandafir; Rosenparfüm. *1679:* Veres Rosa viz Üvegel nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 33].

veres-rőt roşcat, de culoare roşie; rötlich. *1625:* melj marhaknak szeöreök egik fekete barna, az masik veres rèòt [UszT 25]. *1628/1652:* Negy eókreót edgy fekete, Masik buta barna, harmadik veres Reót, Negiedik Veres Tarcza [Torockósztgyörgy TA; Thor. X/7]. *1632:* Komanai Udvarház ... Paytak. Az Paitas kertben eöregh Eökeör uagio(n) No 17 ... Veres reöttek N 2 [UC 14/38 kománai urb. 30]. *1765:* Ket esztendőre menendő Tehén edgyik veres Rőd a másik szöke szörű [Szászsztjakab SzD; Told. 8].

veresség 1. ? kelés; furuncul; Geschwür. *1778:* Jo az igen bádgyatt és álmosságba, hagymázba merült betegnek a' két szárok ikrájára velöl Sebet (!) Kovásszal és meg tört mustár maggal s' kevés etzettel tsinált keményetske tésztát kötni egy tallérni nagyságra, hogy verességet, vagy hojjagot szivjon [Mátyus,ConsSan. – L. Színi Karola kijegyz.].

2. egyféle betegség; un fel de boală; eine Art Krankheit. *1816 u.:* 1816-dik Esztendöbe nagj njavalja jar vala az Embereken Veresseg az neve Sokan holtak meg benne [Torockó; MNy IV, 234].

véresség ütés/verés vörös/lilás nyoma; echimoză, pată de culoare roşie-vineție; Spur der Schlägerei. *1794:* a' Polgár utött reám egy nagy bottal, a' mint hogy most is láttzanak rajtam mind a' két ütés vereségei [Ne; DobLev. IV/728. 3b Gáspár Latzi (18) cig. vall.]. *1841:* a hol ők a tsikon lába el tőrését mutatták, semmi ottan akkor frissibe találhato láthato vérességre jegyre, Az A alattihoz gombostőzőtt serény szőrin kivül, amit ők a farkából valonak lenni állítnak nem találtatott [Dés; DLt 1541].

véresszájú hangoskodó, nagyszájú; care vociferează/vorbește cu glasul ridicat; vorlaut. *1617:* Monda az annia megis annak az ueres zaju ebnek kedvez to (!) a ki meg mecczette torkodot ... Elegge hallotta hogi zitta rutolta antalfi matiast az antalfi tamasne arulonak, gilkosnak ueres zaju ebnek, czioka szemünek [Kobátfva U; Pf Fr. Benczer de Medeser nob. és Th. Bőleoni rector scholae Tarcziafalvienis jel. a fejhez]. *1823–1830:* egy Bálint György nevü tiszttartó Kővár vidékén lévén, csak a felesége volt otthon, egy véres szájú székely asszony, és e semmit sem adott [FogE 163].

veresszerű vereses; roşcat; rötlich. *1682:* edgy Veres szerü kesely Tehenet adott neki szolgalattyaba [Tarcsafva U; Pf].

veresszilva korábban érő, hosszúkás szilvafaj, amelynek a héja vöröses; prune roşioare; Pflaume. **Hn.** *1740:* Veres szilva szeriben (sz) [M.gyerőmonostor K; EHA].

veresszőke vöröses szőke; plăvan care bate uşor în roşu; rötlich-blond. *1621:* adot volna Sigmond Janos ket eökreőt, ugy mint zeorin (!) egy verés zeokett, es egy zeoke keselt [Megyesfva MT; DLev. 31]. *1632:* Eöreőgh Tehenek No 18 ... Veres Zeőke No 1 [UC 14/38 kománai urb. 130].

veresszőlő 1. *fn* ribizli, ribizke; Ribes rubrum; coacăze; Ribisel. *1717:* Ngos Aszszonyom irja Ngod hogy medgyet egrest es veres szőlőt Aszallyunk [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.]. *1744:* Néhánj darab Désa kibe Som, kibe veres Szőlő, kibe aszszu medgy és egjebek hasonlok [Szentdemeter U; LLt]. *1750:* (A béresek) a gyümőltsös kertekből, kőrtővélyt, medgyet, veres szőlőt loptanak [Székelykál MT; Berz. 12. 92. 61]. *1791:* Medgyet Cseresnyét Veres szőllöt szüntelen aszaltatnam kéne mig benne tart tsak hogy az Segitségem néha szükön vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1795:* A' veress bor ... készittése e' szerént vagyon: A' fekete járdován szőlőt meg kell szemeltetni ... űstbe kell tenni ... addig kell főzni mig jól ki hasadot és mind egy két ujnyira le fö ... minden tiz veder borhoz egy vedret kell tőlteni azon veress meg főtt szőlőből; leg jobb pedig ezzel ó bort festeni; mert ez által a' belé töltött festék által mint egy ujj sepröre vevödik a bor és ujra is for vélle, de lehet ujj bort is festeni vélle, kinek hogy tettzik [Bősháza Sz; IB. Bátori Gábor lev.]. *1813:* Veres aszalt szöllö cir(citer) 6 kupa [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1821:* A Veteményező táblák körül lévő rosa egres és veress szőllő rendekis perjével el lévén telve Szorgalmatos kertész munkát kivánnak [Koronka MT; Told.]. *1829:* Aszszu Gyümőlts nem maradván jött bé a' Joltévöktől alma, és veres Szőllö 1 Véka 13 Kupa [Kv; BLt dologház nyomt. szám.]. *1836:* edgy három rekeszü kis tojoka 6. Kupa veres Szölö, négy Kupa egres [MNy XXXVIII, 384]. *1849:* Egy üveg kantába veres szöllöböl bé fött [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *aszalt ~. 1829:* adott ... 13 kupa aszalt veres Szöllött [Kv; BLt 12] * *kecskecsöcsü ~. 1595:* 16. Nouemb(ris) ... Meg hagya Biro Wram, hogy mentest mindenfele szep gyümölczet szerezzek ... Keczke Czöczü veres zölöt vöttem Wenásnetol p(er) d 10 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 154 itj. Heltai Gáspár sp kezével].

II. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: **1.** ribizliből készített; cu coacăze; aus Ribisel. *1723:* altal küldötem ... az veres szölö liktariomot Szilvábol is csinaltam [Darlac KK; ApLt I Apor Zsuzsanna anyjához]. *1780:* Tsipke Liktarium ket edenybe ... Veres szölö Liktarium kanna 1 [Bethlen SzD; BK]. *1848:* Veres Szöllő be fött két üveg ... 2 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

2. veresszölö/ribizke színű; de culoarea coacăzei; ribiselfarbig. *1570:* Takach Barthos hithy zerent vallya, hogy Esmerte hoz petert ky Brassobol Jeot volt Ide, Twggya hogy egy zeker ueres zelew vaznot hozot volt Ide De Eget Marhaya my volt Azt Mind Ith kereste volt [Kv; TJk III/2. 202].

Az adalékok némelyikében a címszó 'vörös/piros szőlő' értelemben is használatos lehet, különösen ott, ahol a borkészítésről van szó, azonban a régiségben is készítettek, napjainkban is készítenek ribizliből bort.

veresszölőfa ribizlibokor; coacăz; Ribiselbusch. *1699:* egj vetémenyés, es viragos kert ... első tablajaban vagyon fog hagyma ... harmadikot ... veres szöllö fák[a] [Szentdemeter U; LLt. – [a]Szegélyezik]. *1715:* Az Táblák ... Parkányán rosa, Egres, és veres Szölö Fák vadnak [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1792:* onnat fel az ház tsepegését értve éppen a veres szölö fákon fel ... azon Curianak ... Santzos határáig [Mezöcsávás MT; Kp II/31]. *1798:* a Veres szölö egres fák [Kide K; EM Kidei lev.]. *1805:* veress szöllö fais felesen vagyon [Buza SzD; LLt Csáky-per 124/31]. *1813:* találtunk mindenütt az útak mellett veres szöllö fákat [Folyfva MT; Told. 18]. *1826:* Veres szöllö, és egres Fák [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 40]. *1837:* a' Kertbe ... a' vetemenyezö tábla a' közepén két felöl végig veres Szöllö fákkal vagyon bé ültetve [A.szöcs SzD; BetLt 5]. *1839:* alma, Cseresnye, Dio, Körtve, megy, szilva, egres, és Veres szöllö fák [M.szilvás K; TSb 2]. *1842:* Ribizli (: veres szöllö :) fák két rendbe vagy sorba lévö [O.kercisóra F; TSb 51].

veresszölő-liktárium ribizlilekvár; marmeladă de coacăze; Marmelade aus Ribisel | ribizlibeföttt; compot de coacăze; Kompott aus Ribisel. *1780:* Tsipke Liktarium két edenybe ... Veres szölö Liktarium kanna 1 [Betlen SzD; BK].

veresszölötö răsad de coacăze; Ribiselsamling. *1769:* A Táblák körül valo apro Veress Szölö tövek mind öszve Hflr. 1 Dr. 2 [Felör SzD; BetLt 7 Özv. Szalánczi Józsefné Boér Borbála inv.].

veresszürke vöröses szürke; sur roşcat; rötlich-grau. *1689:* A(nno) 1689. 9. octobris Kglmes Urunk s Iffiu vrünk eö Nagok Lovainak Regestruma ... 7. B(a)l(a)sf(a)lvi veress szürke ló [UtI].

verestarcsa veressel tarkított; roşu bălţat; rötlich bunt. *1628/1642:* Négy eökreót edgy fekete, Masik buta barna, harmadik veres Reót, Negiedik Veres Tarcza [Torockósztgyörgy TA; Thor. X/7]. *1632:* Eökeör Tulok 7. Ezekben ketteö eöteöd fwre keleö. Edgik szeöke N 1. Masik veres Tarczia N 1 [UC 14/38 kománai urb. 131]. *1641:* 2 Eoreögh eökret aestimalta(na)k ... ad fl. 16 eggik barna babos masik veres tarcza ... 2. Eokret ... Eggik veres tarcza, masik sarga holdos ... 1. Veres tarcza tehen tavaly veres tarcza borjaval [Tompaháza AF; BálLt 40]. *1646:* Szent kiralj Istuan talaluan megh 2 Eökret Edgik Szöke, s masik Veres tarczia, az piaczon az Vasart ... kikre rea akar eskenni [Kv; TJk VIII/4. 129]. *1687:* Veres tarcsa Tulok [UtI].

verestoronyi a Verestorony (Szeben m.) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Verestorony/Turnu Roşu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Verestorony: **1.** Verestoronyban lakó; din/care locuieşte la Verestorony; in Verestorony wohnend/wohnhaft. *1672:* Az verestoronyi rationistának elhivattatása, édes Komám uram, meglehetne, de én úgy tudom, nem ott, hanem Törcsváránál ment el [TML VI, 237 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1705:* a múlt éjszaka vittenek szekereken profontot az verestoronyi németeknek, kiket is feles muskotélyos kisértek (!) [WIN I, 392]. *1761:* égy Veres Tornyi le tött Harminczados Néhai Gidofalvi Janos Ur(am) [Ne; DobLev. II/328. 4a Mich. Zilahi (72) civis vall.].

2. Verestoronyból származó; (care este) originar din Verestorony; aus Verestorony stammend. *1666:* Veresstornyi Acz Mattyas [ÁcsJk I/110a].

3. Verestoronyban található/levő; din/care se află la Verestorony; in Verestorony befindlich. *1669:* Eddig ez idén semmi újságot és olasz gyümölcseket nem hozván ezen a Verestoronyi passuson, hanem csak most érkezének valami citromokkal [TML IV, 557 Fleischer András Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ugyanazon szekeret megrakták profonttal, és a németek is készülnek, amint mondják, odaviszik a verestoronyi vámhoz a németeknek az éjszaka | már Medgyes feladása után a verestoronyi passus is odavan | a verestoronyi vámnál takarodtanak el holmi hadak felfelé [WIN I, 391, 485, 494]. *1770:* Munitiókat igen sokat szállítottak Tömösvárra, a vaskapui, verestoronyi és ojtozi passusokra [RettE 238].

4. Verestoronyban működő; din Verestorony; in Verestorony tätig. *1668:* Verestoronyi hivatalban hon nem létemben állattatván s vita durante nekem conferáltatván, mint lön onnan is kimenetelem, Kegyelmed tudja jobban [TML IV, 342 Baló László Teleki Mihályhoz].

5. Verestoronyban beszolgáltatott/összeszedett; care a fost strîns/adunat în Verestorony; in Verestorony gepflückt. *1662:* Ismét a váradi ... verestoronyi, törcsvári, portusi, monostori, dési és minden ezekhez tartozó harmincadok [SKr 201]. *1671:* kit-is egymást közt fel szedvén administrallyák azon adót, az specificalandó terminusra Praefectus Atyánkfia kezében ... Maros Vásárhely lévén 31. kapu Tall. 465 ... Az Veres Toronyi, Tall. 15 [CC 96–7].

veret 1. a dispune să i se aplice cuiva o bătaie; jemanden schlagen lassen. *1564:* felit az Iw feieknek w felsige hadaba külte es feliuel az zeginy nip között iart es hodoltatot es maganak louanak elest zedet, az ky meg nem sarcolt az (!) meg fogatta fogua hordoztatta es verette [Cssz; SzO II, 180]. *1573:* Anthonius aztalos luratus fassus est, hogy ... Eo kerdy Michoda azzon Emberre Mond az legen hogi az zolgalora, Esmet kerdy myt Myweletek Neky vereteke vagatoke [Kv; TJk III/3. 49]. *1630:* Kekedi Sigmond Vram ... Kukura Thamast ... kemenyen vereti à szolgaiual [Ceked TA/Torda; WassLt Gierman Juzup (40) jb vall.]. *1670:* Jo Mihaly fiahoz Jo Andrashoz mennyen viszsza Bogathi Kata, de ugj hogj ferje attyatol annyatol külön lakjek, es nem verik, vesztegetik, sem Jo Mihalyal sem felesegevel sem massal nem vereti sem rongaltattya [SzJk 112]. *1704:* azmely Máthé deák nevü embert ... háromszor is megpál-

cáztak s úgy vallatták a profusnál. Ennek pedig executora, aki verette, Körtvélyesi volt [WIN I, 208]. *1710 k.:* A Gálfi és Frumentaria ház előtt való piacot csinálák a magok béresi ganéjdombnak, míg egy ott ganéjtlehányót megszidogaték, vereték és az urak tiszteinek izenék, hogy küldjék kívül a kapun a ganéjt a régi helyre [BÖn. 895]. *1722:* Sombori Martan ... Fegyveres kezzel azan Csordátt pásztorlo embereire ... estve késön ... rámént és Oltyán Opra nevű Sellérit akkori pásztarátt a Melgös Exponensn(e)k ... Verte Verette Taglatta [Sályi MT; Ks]. *1752:* vert és veretett minden kiméllés nélkül [Backamadaras MT; Told. 37/44]. *1768 k.:* nyuguvo heljekben, s Malomfalvara haza ménő utjokban Botokkal s vas villákkal aggredialtak ütötték, vértek, vérettek[a] [DLev. 2. X. 21. – [a]A malomfalvi jb-okat]. *1777:* Ezt tetézi még az is, hogy Ngod az Exponens Embereit fenyegeti, vereti, ok nélkűlt el fogattya [Msz; Told. 19/65]. *1814:* azt mondotta neki Gyulai ur, hogy mond meg Rákosinak ... hogy behuzatom az Udvaromba és 50-ig veretem az illyen teremtette Bakkantsossát [Martonfva Hsz; HSzjP Sonka Karatsi vall.].

Szk: *halálra ~. 1674:* Haller Pal ö Nga azzal fenyegett hogy halalra verett bennűnk ha ide nem hajtyuk [Pulyon SzD; WassLt Apaczai Janos Deak (46) ns vall.] * *vhányat ~ vkire. 1835:* ö Nagysága egy Kováts Joseff nevű Emberére ... veretett egy oláh Vajdájával valami tizet, tizenkettött (!) [Zsibó; WLt].

2. beveret; a dispune să fie bătut (ceva) în ...; einschlagen lassen. *1592:* 28 die Apr: ... Az Cigan waydaûal Chynaltato(m) onos zegett, Melyett az felsö Tanachy haz Ayttoyaba verettem ... f – d 23 [Kv; Szám. 5/XIV. 232 Eppel Péter sp kezével]. *1617:* egy Malomnak az Arok Torkaba Zegeket veretet és agakatis rakata oda [HSzj *szeg* al.]. *1662:* Az kapitány, Kerecsényi László portára küldetvén, Szelim császár ... előtt addig vádoltaték a török rabokon való kegyetlenséggel ... hogy a panaszlóknak kezekbe adatván, azok egy hordóba rekeszték, melly hordó oldalába sűrűséges vas szeget veretvén, egy nagy meredek hegy tetejéről mind hordóstól alá ... taszíttatott vala [SKr 618]. *1687:* Maga ö kgme verette Lécz szeget ezeret, nrö 1000. Apró fejes szeget hát százat nr. 700 [Szád. Bornemisza A. fej. asz. kezével]. *1716:* az Arok gátyát kevésb(en) maradot hogy el nem vitte az jég ... ha Czövekeket nem verettem volna ell hagyott volna bennűnkőt [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

3. felveret; a dispune să fie bătut în cuie (un lucru pe ceva); aufschlagen lassen. *1609:* veottewnk eggy Sym vasat zegnek ... d 8 Ezeket az palokra verettewk [Kv; Szám. 16b/IV. 33]. *1666:* az két ö borokra, és az égyik uj borra verettünk 8 abronczyot [Kv; SzCLev.].

4. készíttet; a dispune fabricarea ...; fertigen lassen. *1614:* Miuel hogi orzagunkban az roz penz illien igen el zaporodot vegeztwk orzagul, hogi affele feier garast ez utan se Ngd ne veressen, se pedighlen masnak ... ne legien zabad sohul az Ngd birodalmaban veretnj. hanem Ngd veressen io penzt, hogi igi affele roz penznek zakadgion magua [Ks 87 ogy-i végzés]. *1621:* Az O Vasbol singh szeget uerettem [Kv; Szám. 15b/VI. 5 Nagy Bálint szám.]. *1653:* Bethlen Gábor uramnak nem lön mit tenni, hanem a maga-verette hamis pénzt abrogálni kelle ... Osztán azután úgy vereté az öt pénzes garast, a melyel ma is élünk [ETA I, 141 NSz]. *1657–1658:* Kanót már semmi nem volt, ruhájokból csináltak volt magoknak az gyalogok, tarackokban golyóbis helyett letört darab láncokat, ón szerszámokat verettem [Kemlr 321]. *1662:* Barcsai Ákos az obsidió alatt Szebenben a Rákóczi fejedelem mellett levő fő- és nemesi rendek szállását felveretvén, ami arany és ezüst marhát kaphatott, abból maga képére, címerére tallért veretett vala [SKr 525]. *1704:* minthogy maga is látja a pénznek szűk voltát, azért pénzt maga is nem kíván, hanem adjanak elegendő ezüstmarhát, úgymint negyedfélezer girányit, akiből pénzt veressenek [WIN I, 86]. *1710:* Ezelőtt nemrégen a pénzben nagy változás lőn Erdélyben, mert a fejedelem maga képire Szebenben s Enyeden tizenkétpénzes sustákokot kezdvén veretni ... a pénz elbővült vala mindenütt; alattomban némely gonosz emberek azon formára hamis ligájú pénzt kezdének oly nagy bőségben veretni, hogy ... egyéb remédiumát nem találhatták, hanem egészlen proscribálák a fejedelem képire vert mindenféle pénzt [CsH 201 1686-ra von. felj.]. *1721:* Lecz szeget veret hatodfel rud vasbol [Dés; Ks 26. XIV. 1]. *1726:* Verettem az eő Exlja vasábol 640 párkányozni valo Szeget ... d: 56 [Kv; Ks 15. LIII. 4]. *1745:* Nem leven most a Mintz háznál készen vert Arany ... fogadta Mintz Mester Ur(am) hogy tizen négy napok alatt uy Aranyakot veret annak fel váltására [Gyf; Ks 83 Kastal János lev.]. *1756:* a' Vas csinálás mellett egyéb vas portéka keszittesből is volna valami proventusunk, holott mi csak szintén vasat veretünk széljában [Torockó; TLev.] *1765:* Veretett ugyan öfelsége rézből félpénzest, egypénzest, krajcárost, polturást, márjásost, mely is akkora, mint egy imperiális tallér [RettE 192].

5. szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: *hegedűbe ~* nyakkalodába tétet; a dispune să fie pus în butuc/obezi; in Nabe stecken lassen. *1760:* az artatlan szegeny leant hegedüben veretven ugy gyalazatoson hurczoltattak [Szentlélek Hsz; HSzjP] * *kalafába ~* kalodába tétet/rakat; a dispune/ordona punerea unui arestat/prizonier într-un butuc; in Nabe stecken lassen. *1710:* A molduvai vajdát penig, Mauro Cordatust elvádolák a Portán, hogy nagy keménységgel viseli magát, és a Molduvában kereskedő törökököt is kicsiny dologért mindjárt kalafában vereti, azért a török császár visszaviteti Constantinápolyban [CsH 453–4] * *kalodába ~* kalodába tetet/rakat; a dispune să fie pus într-un butuc; in Nabe stecken lassen. *1632:* Leörincz Balint az koris hadnagy uala megh fogatta darabontokkal Kayczia Mihalt ... az bironit az kalodaba verete [Kormös Cs; BLt 3]. *1648:* eö kglmek mitigalliak abbeli bwnteteset, hanem in alior(um) exeplu(m) ueressek ujakkal az kalodaba, es legyen ot estigh [Kv; TJk VIII/4. 275]. *1737:* Tudgjaé a Tanu ... hogy ... Groff Széki Teleki Adam Ur ö Nsga Gliga Simon nevű Jobágját ... Pap Gábor védelmezte és oltalmazta, s mi csoda modon és szokkal oltalmazta, és ott el hadtaé vagy ugjan rabul ... Györgjfalvára be vitte, s vitette, és ott kalodáb(a) verette [Dob.; TKl vk]. *1796:* a sokadalmi Strásákkal el fogatván kaladába verette [DLt] * *karóba ~* karóba húzat; a dispune să fie tras în țeapă; pfählen lassen. *1619:* ha olyan nagy reménsége vagyon nagyságodnak benne, hogy az én uram küvül más fejedelem megveszi karddal Jenőt s megadja az hatalmas császárnak, én arra kötöm magamat, hogy nagyságod mint Lupult, az Jenő kapuja elött veressen (!) karóba | az Gombos András dolga ebben vagyon, hogy ... én Nakkás Haszon pasától azt elvöttem s az Jenihitsorba küldtem ... nem érdemli meg azt az böcsületet ... kérem én nagyságodat, hogy hitre adja nékem nagyságod, hadd veressem karóba az ebet [BTN[2] 205, 238] * *vasba ~* megbilinceseltet; a dispune să fie încătușat/pus în cătușe; Handfessel geben lassen. *1666:* Az székelyhidi udvarbirót megfogatta és vasban verette az szent-jobi bég [TML III, 547 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1687:* Porkoláb Vr(am) az rab

Pásztort ... az Oláhnéjért erőssen meg verte és vasban verette, mostis raboskodik [GramTr VIII/50 Nagy Márton (44) csehi ispán vall.]. *1715:* Cserei János Ur(am) ... mind Capitanj Ur(am) parancsolattját vilipendálván Törvénj közön (!) ... Német Militiaval hazunkra jövén, es magunkat Csik szeredai varb(an) vasb(an) veretvén ... magunkot kértük fel Torvénjre [Csatószeg Cs; Eszt-Mk]. *1780:* Azon módon amint Báthori Zsigmond haszontalan fejedelem vasbaverette lábait, mind a két kezén bilincs és nagy lakat [RettE 411] * *vasra* ~ megbilincseltet; a dispune să fie încătușat/pus în cătușe; Handfessel geben lassen. *1781:* Ezen Mezeire régen haragszik Bánffi Sándor úr s azért ő is vasra verette őkegyelmét [RettE 415]. *1782:* (Tyitult) az Méltoságós udvar vasra veretvén az udvarban nem sokáig raboskodtatta [Újfalu K; Eszt-Mk]. *1822:* látom a' Danko Malitziajit ... ötet pedig Arestomba kel tenni vasra veretvén kenyeren vizen kel tartani 15 nap [Mv; BfR gr Korda Anna lev.].

6. (állatot) leveret/ölet; a pune pe cineva să taie un animal (în scopul valorificării); ein Tier töten lassen. *1598:* Eötwes Antal Coloswary ... wallya. Ez el múlt karachion eleot walo Chieoteorteoken weztettem wala el hazamtol az en diznomat, meli dizno eomaga fekete wala az homlokan holdos ... az mezarosokat kertem hozza ha walahul diznot veretnenek wellek vigiaznanak rea [Kv; TJk V/1. 175]. *1662:* Szerdahely és Szászsebes között egy Sina nevű havas erdején többi között egykor csak medvét egy nap huszonnégyet veretne | Mindennapi vadászásában mennyi vadat veretne, asztalánál mikor kik ülének ... egy arra rendeltetett inasának arra szorgalmatos gondot kelle vala tartani [SKr 282, 283]. *1670:* Szamosujárt (!) létembe verettem 50 özeket, 19 szarvasokat, 5 erdeit (!), 2 farkast, 1 medvét [AMN 149] | Ma s tegnap is szép vadászatom volt; szarvasokat verettem ma is tegnap is [TML V, 390 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Ebéd után megindulván feles puskásokkal és vadászó kutyákkal ... noha egyéb vadakot verettenek, de vadkant nem találának | a boncidai erdőre mene vadászni, akit Bánffy Dénes nagy tilalomban tart vala. Meghallván Bánffy Dénes a gróf ottlétit ... kimegyen az erdőre, ahol már Csáky László, feles vadakat veretvén, egy helyen megszállott vala [CsH 73, 111–2].

7. csépeltet; a pune să îmblătească ...; dreschen lassen. *1605:* egy nehany chywreokben az priúatus emberek cheplesit zakazak megh, es vitesse(ne)k buzat oda s erre a gazdalkodasra[a] veresenek buzat [Kv; TanJk I/1. 527. – [a]A fej. jövetelire]. *1717:* En a mézön valo asztagot veretem most idegeny cseplőkkél [Borosbocsárd AF; BfR Sigmond János lev.]. *1722:* Már résziben kéne csépeltetnünk, eddig az Tavasz Gabonát verette(m) [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból].

8. leveret; a pune pe cineva să doboare/să dea jos ...; runterschlagen lassen. *1811:* A kőzelebb volt Hetfőn mult egj Hete kezdette mü velünk Sellerekül szedettetni veretni a Szilvát [Aranyosrákos TA; Pk 7].

9. doboltat; a dispune/ordona baterea tobelor (pentru ...); pauken lassen. *1662:* mindjárt másnapra virradóra idején, hogy a zsákmányosok ki ne menjenek, készülöt veretvén, egész táborával visszafordult vala | A fejedelem az ország dobjával felülésre való jelt kezdvén veretni, az egész tábor felrezzene és fel is üle [SKr 219, 338].

10. üttet; a trage într-o dungă; schlagen lassen. *1662:* kjaltottam tolvajt hogj kelljenek fel, az harangot is felen verettem [HSzj *tolvaj-kiáltás* al.]. *1702:* akkor mikor Vass Daniel Ur(am) ő kglme inne(n) errül az földrül ell vitette az Czente Ura(m) buzajat, Czente Ura(m) verette félen az harangot, es eő kglme kialtott Tolvajt [Pulyon SzD; WassLt Gombkötő Pál (60) ns vall.].

11. (állatot) vhova behajt; a mîna undeva (animalul luat ca zălog); ein Tier irgendwohin reinführen. *1667:* Lovait ő kegyelme ilyen szűk földön a tilalmason jártatja, a hol akarja; most lovait az asszony lovai eleiben verette [TML IV, 150 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz].

veretés 1. megveretés; bătaie aplicată unei persoane (la ordinul/dispoziția cuiva); Schlägerei (auf Befehl). *1688:* Azert ha Dienes Kata maga tapasztaltatik hogy azon Fatensek ellen Nyelveskedik es Eoket hamisollya vagy közönsegesen vagy szemelyekb(en); annyival inkább az Nemes Szék ülőket ... a Piaczon valo Hoher altal valo veretest el nem kerüli [Dés; Jk]. *1765:* mikor a biránk ... és Esküttye ... bé vitték volna a pénzt Perceptor Uramhoz, le vonatta eőket s fejeket lábokat meg nyomatván ugy meg verette eőket hogy alig tudtak haza jöni, Krisán Thóma vagy két hétig magával jó tehetetlen volt a veretés miatt [Marossztimre AF; Eszt-Mk Vall. 212]. *1796:* Hogy az Esztena tartásnak birtokossa ... valakit veréssel vagy veretéssel fenyegetet volna ... nem hallottam [Oltszem Hsz; Mk-Rh II. 3/88. 6].

Szk: *halálra való ~. 1722:* Oltján Oprát ... estve mikor már a' tsordát a' fekűvő heljre haitották volt ... verték ugj meg, hogy ... őtőd napra megis hala ... az Oltjan Opra halalra valo veretése pediglen, volt estve, alkonjodatkor [Velkér K; Ks 7. XV. 6] * *helytelen ~. 1846:* Dogya Gligor ... Szolgabiro Rákosi Károlyt huzavonával és helytelen veretésekkel vádolja [Kv; KLev. 9].

2. készíttetés; fabricare, facere, făcut(ul); Fertigung. *1679/1681:* Innen volt ă sok rosz, es ez utanis el nem kelhető vasnak veretése, és ă sok restantia, hogi ahoz nem értő embereket állattak à Banyakb(a) pinzért [Vh; VhU 677].

veretett ami veréssel készült; care a fost dat la piuă/dîrstă, piuat; mit Schlagen gemacht. *1667:* Dávid deák küldött holmi vásárlásokat, az melyeket málhákban kötvén, Szeghalmi uram is valami mátráczokat, veretett czafragot egynéhányat, egy zsák fügét, egyet gyömbért együtt mind elküldtem [TML IV, 235 Székely László Teleki Mihályhoz].

veretik 1. leveret; a fi doborît/trântit; runtergeschlagen werden. *1843:* halattam a' puffanásbol, hogy a' földre veretett Pekárik [Dés; DLt 586. 14].

2. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *kalodába ~* kalodába tétetik; a fi pus într-un butuc; in Nabe gesteckt werden. *1646:* Az Fogoly Azzony ... in Exemplu(m) alior(um) kalodaba veressek [Kv; TJk VIII/4. 153] * *láncra ~* leláncoltatik, lebilincseltetik; a fi înlănțuit, a fi pus/legat în lanțuri; verkettet werden. *1737:* Miért kellett énnékem az Jket ... proseqálnom Citatoria Relatoriámból világosan Constál, hogy ... miképpen invádáltatták Nms Házamat, és el-fogatvánn hova vitettem s lánczra verettem, Albára is kezességre eresztvén el [Dés; Jk 250b].

3. doboltatik; a da ordin să bată tobele; gepaukt werden. *1662:* az ország dobjával készülő-verés, virradva felülő veretvén, az udvar népe és udvari fizetett had a belső városban az öreg egyház előtt való piacra, a vár eleiben gyültek vala az császár, ország és fejedelem zászlóival [SKr 206].

4. kijáratik; a fi folosit abuziv ca drum; (ein Weg) auf unnatürlicher Weise machen. *1853:* az út minden tavaszon és öszen földem hazulfelőli végén veretik, 's az annyira elutaztatik, hogy megszántani alig lehet [Kv; Pk 3].

veretlen 1. megveretlen; care nu a fost bătut; nicht geschlagen. *1768/1771:* itten 30. ember Sem maradott Tyiu György által veretlen [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.].

Sz. *verd vissza ~. 1723:* Sok Sima szavaival s informatioival fedezték bé magok insolentiajokat, Jo Tétűnket illyenekkel hálálván Itt Telik bé, az igaz mondás: Verd viszszá veretlen [Hátszeg H; Ks 83 Csulay Imre lev.] * *vert (vér) viszen ~t. 1632:* Sok gondolkodasom utannis elegseges valasz tetelem lehetne az kd leuelere chiak amaz reghi mondas: uert uiszen ueretlent [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bornemiza lev.]. *1667:* Kemény Simon uram írásából értem, hogy Cserei Györgynek adott volna Kegyelmed recognitionalist, üdvezült édes uram másfél száz tallérát vette volna el ... Igazán vert viszen veretlent; hiszem még ő volt nékünk adós [TML IV, 172 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1675:* maga szavait, és kérkedését kész leszek docealni, és igy vert vér viszen veretlent, az A vert, rontott enge(m) edgyik (!) mégis eő perel velem [Kv; TJk XII/1. 100]. *1698/1699:* Itt telik ki vert viszen veretlent, eő klme jobbagyi tamottak megh jobbagyimot, az maga(m) földömre rea menvén verték taglattak sebheték Jobbagyomot fiaival edgyüt [Cege SzD; WassLt Vas Dániel Illyes Gábor szb-hoz].

2. döngöletlen; care nu este bătucit/bătătorit; nicht gerammt. *1768:* az ország uttyán innen dél felől járo ut, vagyis nyilás nem láczik olyan derék utnak, hanem veretlenebbnek, és majd tsak gyalog ösveny formának [Tordasztlászló TA; JHb XXXVI/17].

verettet 1. a dispune să i se aplice cuiva o bătaie; jemanden schlagen lassen. *1573:* Philep Ghereb zekely Jllyes Jobagy ... ezt walla, hogy Almady Andrast Senky nem Bantotta, Senky sem Mentt Reays ... Estwe kesen Jeott oda az falwra, es az Azzony Nepett verettette Sebesitettett bennek [Simontelke BN; RLt O. 5].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *kézi kalodába ~* kézi kalodába rakat/tétet; a dispune să fie pus într-un butuc; in Nabe stecken lassen. *1671:* A melly Paraszt Ember Templomot nem akarna frequentálni, hanem az Isteni tiszteletet el-mulatná háromszor egymás után, az ollyakat a' Dominus terrestris Istenhez valo buzgoságábol, mélto mentsége nem lévén az ollyan Jobbágynak, verettesse kézi kalodában, hogy azáltal-is az Isteni tiszteletre szoktathassa [CC 1].

verettetés bătaie aplicată cuiva; Schlägerei. *1725:* Biro Martzi az Sátorban lopás(na)k vétkéb(en) akarta magát elegjiteni, ott tekeregvén sok üdőkig a' sátor kőzött, sőt a' kezénis tapasztaltatván egy kőtés Doromb; Azért a' mi verettetést kapott, magha lévén ok adoja, szenvedgje fajdalmát [Kv; TJk XV/4. 168]. *1761:* nem engedhetvén az Aszony-(na)k kurváztatása, szörnyü verettetése és a Ferfinek Saevitasa miatt, kivánta mind a sérelmes fel, hogy ezen dolognak valosága meg vilagosittassek [Kv; SRE 196]. *1763:* Szász Daniel exponallya, hogj verettetése után sem szabadulhatott addig míg kételenségből katonának bé nem esküt [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. *1769:* aki valakit a fonásért ueretne vagy attol untatna az ollyán nem penzel hanem kemeny veretetessel buntetetik [UszLt XIII/97a]. *1794:* Szolga Biro Vram oda érkezvén Hajdót Feleségestől és Gyermekestől meg-verte ... hallottam jajgatásokat őket is meg-verte a' Szolga Biro 's mutatta is verettetésének jelét [Ne; DobLev. IV/728. 3a Patkán Latziné Pitzi Ilonka (26) zs vall.]. *1826:* Majd minden semmiségért a' Bankra fektett az udvar Biró úr, és verettetésünknek legalsób calculussa 25. páltza ütések alól felkelni [TL. ktlen mell. gr. Teleki Sámuel lev-hez].

verettetett készittetett; care a fost făcut din ...; gefertigt werden. *1558 k.:* Az gorog ffeier Ig lezen: ... Wegy onbol veretteteth plehet es figezd eros echetlen egy fazekban ky Mazos legien ... es chinald oly modon Minth en az elottis Mondottam az grispan felol [Nsz; MKsz 1896. 282].

verettetik 1. a fi plouat/udat de ploaie; von dem Regen geschlagen werden. *1662:* Ez is megtapasztalható nagy gondviselése vala az Úristennek, hogy a rettenetes esőleszakadásban a nép éjjel-nappal sátorok s galyibák nélkül, csak a lovak hátán verettetvén és áztattatván, sokaknak ingök is hátakon facsaró víz vala [SKr 188].

2. csináltattatik, készítettetik; a fi bătut/făcut; gefertigt werden. *1677:* Senki ez Országban semmi féle monetát Ország és Fejdelem consensusa nélkül cudaltatni ne méreszellyen; és ha kinek Pénz verő Háznak erigalása ecképpen meg-engedtetnék-is, semmiképpen nem más idegen, hanem az Ország és Fejdelem Czimere, titulusa, és képe alat verettessék, az ackori időben megedgyezet quantitasu ligában [AC 137].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *kalodába ~* kalodába tétettetik/rakattatik; a fi butucit/pus într-un butuc; in Nabe gesteckt werden. *1711:* Anno 1711. Die 18. Septemb(ris) ... Hidi Istvánné és Eles Andrásné, egymás<t> rut bestelen szitkokkal szidalmazták, egynihány izben nyelveskedtenek. Azért teczett a nemes széknek, hogy kalodába(n) verettetvén Vasárnapig detentioba(n) tartassa(na)k [Dés; Jk 358a] * *karóba ~* karóba húzattatik; a fi tras în ţeapă; gepfählt werden. *1677:* Ha valamely Falu vagy Városbéliek, mezőn és erdőn lappango latroknak gazdálkodnának, vagy azoknak kergetésére fel nem támadnának, Tiszteknek és tőb Faluknak-is hirt felőle nem tennének, a' Falu őt száz forintal bűntettessék; a' Biro penig és polgárok, ha ő tajtok (!) mulnék-el, harmad magockal karóba verettessenek; Ha penig Biro és polgárok hireknélkűl privatus ember cselekedné, vagy a' gazdálkodást, vagy penig a' hit nem tételt, az-is halállal bűntettessék [AC 128] * *vasba ~* megbilincseltetik, rabságba tétetik; a fi încătuşat/pus în cătuşe; gefesselt werden. *1705:* a németek három tiszten kivül mind kurucokká lesznek, a benn levő magyarok penig arestáltatnak, és némelyik vasba is verettetik [KvE 245 VBGy] * *vasra ~* megbilincseltetik, rabságba tétetik; a fi încătuşat/pus în cătuşe; gefesselt werden. *1809:* fogságra késértetik vasra verettetik [DLt].

vérez 1. véresre ver, megsebesít; a bate pînă la sînge; bis zur Blut schlagen. *1761:* az N(e)mes Mag(is)t(ra)tus dispositiojából exmittalt Város szolgáját Kis Petert via facti meg támadta', taglatta, s' vérezte [Torda; TJkT V. 54. – 'St. Tot al(ia)s Mészáros]. *1764:* Az Inctusok ... Musnai János Tordai Sovágo eő kglmét ... meg tamodván, fejszével s egyeb eszközökkel földre le verni, vérezni, taglalni mérészelték | Imre György már előre lest álván, ugy ütette főben, hogy azonnal hátra esett, azt látván az Inctusok ra rohantak, vas villával, bottal, verezték, taglották [Torda; TJkT V. 221, 226]. *1797:* magad járván széjjel az emberek után a' Falub(an) azokat volt hellye nem volt, agyaltad, vérted vérezted [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21].

2. *áta: is* vérzik; a sîngera; bluten. *1811:* Vagy talám most alszol, 's fájdalmad nem érzed, Meg-fagytak ereid' 's sebe-

det nem vérzed [ÁrÉ 54]. *1848:* Fáj, és holtig fog vérezni szivem azért, hogy én ... ezen Háznak pénzbeli bőseget ... fel segílve, most éppen abbol zárattam (!) halálig lett gyalázattal [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1274 Szabo Rácz Pál Dobolyi Bálinthoz].

vérezés l. véredzés

verfely kocka; cub; Würfel. *1637/1639:* Egy feier keoúú Verfelre meczet gjúrú, nyom Aran(yat) 2 ort(ot) I. f. 4 [Kv; RDL I. 111].

verfelyes 1. kockás; cadrilat, cu desene în formă de carouri; kariert. *1595:* Egy zekfeo zjneo zederjes verfelies kamuka dolmany puplica(n) zjneo taffotawal [Zsombor K; Somb.].

2. kocka alakú; cubic, de forma unui cub; würfelförmig. *1637/1639:* egy Gyemantos gjürü verfelyes három rubint keorülle [Kv; RDL I. 111]. *1670:* adott zalagul eg zöld ferfelyes köves aranygywrwt [Kv; ÖCJk]. *1677:* Kismamának jutott egy fél aranyas kupa ... Kis Katónak jutott egy verfelyes rubintos arany gyürü és más egy duppletos arany gyürü in f. 16//40 [Kv; RDL I. 155b].

3. '?' *1645:* Mikolt Sigmondnakis czinaltam Riz poharokot, es egj verfeljes (!) hegies tört [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120].

verfelyesen kocka alakúra; în formă cubică; in Würfelform. *1645:* Aranj Gyűrűkot is lattam ... az tobbj között egj Meczetlen kek Sáfeljos (!) köüú uala, az kit ugia(n) igen forgattam, mondottam asszonyomnak eő kegielmenek, hogj ha Verfeljesen uolna meczue az koue es ha enim volna olja tartana(m) mint ha ket szaz aranjam uolna az sebbe [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120].

vérfolyás női baj, mely során a méhből kóros mennyiségű vér folyik; hemoragie uterină patologică; patologische Hemoragie aus der Gebärmutter. *1683:* Mivel az menyetskének Pal Ersoknak ferfival valo lakasra constal inhabilitassaga, continuő ver folyias vagyo(n) rayta ... hogy az ferfi hazassagi allapottyaban ne periclitallyo(n), diuortiallyuk Pál Ersiktől [SzJk 199–200]. *1818:* vérfojást kapat [M.fráta K; KLev. 11]. *1855:* halt meg Szalai Juliánna Balázs János neje 40 éves korában, vérfolyásban [Dés; RHAk 66].

vérfolyásos vérfolyásban szenvedő; care suferă de hemoragie uterină patologică; von Hemoragie leidend. *1710 k.:* Elhiszem a te árva szolgáló leányod, a feleségem is, csak a te lelkedet el ne vedd tőle, amaz vérfolyásos, rettegő és a kölykök közé igazított Cananea asszonnyal mindaddig el nem áll rólad, míg meg nem hallgatod és meg nem vigasztalod [Blm. 1023].

vérforrás véres/igen vörös vizű forrás; izvor din care curge apă de culoare roşie; blutige Quelle. *1609:* Az várban az kőfalból vér forrott ki ... Enyeden is vérforrás volt, és oly nagy árviz, hogy házakot és embereket vitt el [Kv; KvE 150 SB].

vérfű sötétbíbor virágú orvosi vérfű; Sanguisorba officinalis; sorbestrea; Heilkraut mit roter Blume. **Hn.** *1831:* Fekete vérfű [M.valkó K; KHn 110].

vergál vmire igyekszik/megy, vmit szolgál; a tinde, a-şi îndrepta năzuinţele/activitatea spre atingerea unui obiectiv; sich bemühen. *1618:* az Kamuti uramnak írott levelének részét, continentiáját ennél sokkal nagyubbnak ítílem magamban, mint ki Nagyságod méltóságos személyének s országának és az egész magyar vagy keresztyénség detrimentumára láttatik vergálni [BOn. 113]. *1665:* az túlem adatott minuta szerint küld mind az méltóságos fejedelem s mind a nemes ország recognitionálist ő felségének, melyet én is iteratis vicibus ő felségének úgy írtam meg, a szerint is jöttenek resolutioim; de mennyivel különbözzék attúl, mire is vergáljon, a gyermek is által láthatja [TML III, 427 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz]. *1704:* És egyéb dolgok is lévén azon articulusban, akik nem a mostani Bethlen Miklós uram dolgához vergálnak, ez szerint voxra menvén a dolog, arra mene, hogy nem az unio szerint, hanem ex fraterna charitate küldjék fel <a generálhoz> | Megértette őexcellentiája a memorialisokat, melyből most is csak az tetszik ki, hogy elébbeni scopusokra vergáljanak [WIN I, 128, 139]. *1784:* Adgyák elé magokat ollyan köz költségek mellyek in emolumentum Boni publici vergálnak [Torockó; TLev. 2/6. 3].

vergáló vmerre irányuló; care tinde/se îndreaptă spre ceva; sich bemühend. *1704:* Az mostani megszoríttatott és napról napra mind alább-alább vergáló romlást, pusztulást és a kurucoknak nagyobb-nagyobb mértékben való elhatalmazásokat declarálván, implorálták őfelségitől ... maga szárnyai alatt tartsa meg ezt a nyomorult országot [WIN I, 172].

verger-körtefa ? termesztett/nem vad körtefa; un anumit soi de păr (cultivat pentru fructele lui comestibile); Birnenbaum. *1789:* Az Udvar háznál lévő veteményes Kertben ... Már termő Verger Körtélly fa [Branyicska H; JHb XXXV/65].

vergődés l. verdődés

vergődhetik eljuthat vhova; a putea ajunge cu greu într-un anumit loc; etwas erreichen können. *1678:* az végbeliek által menvén az Tiszán, az alkalmatlan útak s vizek miatt nehezen vergődhetvén hozzájok, éppen Kecskeméten találván, csak szintén az estve érkezék meg[a] két végbeli hadnaggyal [TML VIII, 63 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. – [a]Fay].

vergődik l. verdődik

vérgyökér 1. pásztortáska; Capsella bursa pastoris; traista-ciobanului; Hirtentäschel. *1586/1802:* vér gyükér ebben a joszágban [A.csernáton Hsz; HSzjP].

2. felmenő ági vérrokon; rudă ascendentă; Verwandte. *1600:* Hederfai Lukaczj Zen mihaly 80 eztendeos ember ... ezt wallia. Tudgia azt hogy zabad zekelek woltanak ezeknek az cósók, ver giwkerekis ezek benne [UszT 15/7].

vérhányás hematemeză; blutiges Kotzen. *1825:* (Temették) If. György Mártont 30 Esztendős koráb(an) hoszszas fuladozásban és vér hányásban [Damos K; RAk 106].

vérhas dizenterie; Ruhr. *1621:* Ezen Deák[a] verhasba fekwue(n) kwltem alamisnaba d. 25 [Kv; Szám. 15b/IV. 24. – [a]Joan(e)s Messendorpher]. *1661:* Ma rosszul kezdettem lenni, az várhastól félek, magam igen véres ment tűlem, de nem

halálos [TML II, 216 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Báthori Kristóf 1585-ben, úgy írják némellyek, vérhasban halt meg [SKr 81]. *1674:* September Dje 13. Estem ágyb(an) az hideg lelés és Wér has miatt [PatN 11b]. *1705:* A csorgókra és felső tókra menő patakokat is a kurucok elvévén, a csorgók a tókból igen rossz megsenyvedett és megveszett vizeket adnak, ki mia a vérhas igen hatalmazik, halnak is benne sokan [WIN I, 520]. *1710:* A fejedelem az erdélyi hadakkal együtt Győr alól eljővén, sokáig heverének Buda alatt, és ott a rossz vízital miatt a vérhas esvén a táborra, sokan az erdélyiek közül meghalának [CsH 176 1684-re von. felj.]. *1710 k.:* a gyomrom úgy megháborodott volt, noha valósággal rajtam vérhas nem volt, sem a betegségben, sem azután, de gonosz diarrhoeám volt egynéhány hétig [BÖn. 526]. *1755:* Az uraság kádára Vérhasban sinlődvén az boros hordorol pedig az abroncsok szüntelen szakadozván kelletett az hordokot ujolag abroncsoztatnom [Kiskend KK; Ks 71/52] | ā kis Sofika is, jollehet veszedelmesen volt ā vérhasb(an), meg frissedet [Ks 96 Baló András lev. Nszből]. *1808:* (Megholt) Abrám Márton 7 Holnapos Tsetsemö vérhasban [Szucság K; RAk 137]. *1852:* halt meg ... Egyházfi Sárközi Zsigmondnak léánya Mária 7 esztendös korában Vérhasban [Burjánosóbuda K; RAk 186].

vérhasbeli szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *nyavalya* vérhas; dizenterie; Ruhr. *1657:* az ellenség ... hallván az erdélyi hadaknak is érkezését ... hátrébb szálla Szendrőhöz, az fejedelem is Hernádnémetihez, én pedig Gesztelyhez, az holott meg is betegedém vérhasbeli nyavalyával [KemÖn. 258].

vérhedés, vérhetés marhabetegség; boală (la vite) provocată de afluxul excesiv de sînge; Viehkrankheit. *1806:* Nem külömben a Vérhetésben, vagy más hasonlo nyavallyáb(an) elveszvén a'marha a'Báts keze alatt, ha megtapasztaltathatik, hogy illendően nem orvosolta volt, annak megfizetésévelis tartozik [F.rákos U; Falujk 18b–19 Sebe János pap-not. kezével] | Ezeken kívül ugyan a régi mód szerént tartoznak a pásztorok a vérhetéstől, vérártól, békától s más nyavallyáktól, ároktól, gyökértől és hasonló egyéb veszedelmes esetektől oltalmazni [F.rákos U; RSzF 196]. *1820:* a Falu Contractussa azt tartya hogy Vérártól, verhedestől, Bekától s más egyébb nyavalyaktol is tartoztak volna a pasztorok orvosolni[a] [F.rákos U; Falujk. 102 Barrabás Áron pap-not. kezével. – [a]Az ökröt].

verhenyeges 1. vörhenyes; rumen, rumeior, de o culoare care bate în roşu; rotfleckig. *1813:* Kedves Ferentz ... verhenyeges szeplős, és kevéssé himlőhelyes kerek ábrázatu [DLt 608 nyomt. kl]. *1828:* Dants Nika ... verhenyeges matska szemű [DLt 486 nyomt. kl].

2. vöröses; roşiatic; rötlich. *1821:* Meddö verhenyeges szőrű (kecske) [Mezőméhes TA; HG. Mara lev.].

verhenyés, verhenyős vörös, vöröses; roşcat; rot. *1730:* Egy nyak szoritto Tizenkilencz kek fejer verhenyes zamanczalasokkal keszült arany remekből valo [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1802:* Zagurski Miklos ... verhenyös bajuszu [DLt nyomt. kl]. *1804:* Illye Lázár ... verhenyös ábrázatu [DLt nyomt. kl]. *1806:* szökött-el egy verhenyes Szebeni avatag Czondrában [DLt 38 nyomt kl.]. *1811:* Csungár Mihály, alias Nyilka ... verhenyös bajuszu, kék szemű [DLt 747 nyomt kl.]. *1812:* Sárkány Ferentz ... verhenyös szürkés haju [DLt 501 nyomt kl.]. *1815:* Pallér Thodor ... verhenyös Szemű [DLt 1015 nyomt kl.]. *1830:* egy idei barna verhenyös-szőrű jól termett Kantza-Tsikója [DLt 668 nyomt. kl]. *1833:* adott el ... 2 Vérhenjös ökret | Szengyeli Bulpa (!) Onyiszia (adott el) ... 1 Teh(enet) verhenyös Rf. 95 [TLt Közig. ir. 797, 1506]. *1842:* verhenyös tintával ... leírva [DLt 1844. év al.].

verhenyő vöröses; roşiatic; rötlich. **Hn.** *1758:* A Malom oldalán ā verhenyö fényben (sz) [Inaktelke K; EHA].

verhet 1. a putea bate; schlagen können. *1581:* Aztis twdom kedigh mychioda segethségh a féle záz segethségh, mert 8 ora (!) Jwnek el, delig zantnak, déli wtan myngiarast mententh (!) mennek, azokath sem zydhattyak sem werhetyk, hane(m) az w magok Akorathyok zerinth, akar s kel (!) el bochyatany, a mykor el Akarnak meny [Noszoly SzD; BesztLt Joannes Chyeffey prov. Albensis lev.].

2. odaverhet; a putea da (ceva) de pămînt; einschlagen können. *1628:* minden műszerit[a] elvehessék, tikozolhassák, földhöz verhessék és ronthassák [Mv; SzO VI, 82–3. – [a]A kontárkodó borbélynak].

3. veréssel/erőszakkal valamire birhat; a putea determina cu bătaia/cu forţa pe cineva la ceva; mit Gewalt überzeugen. *1661:* úgy magyarázta Balogh János, Nagy László, Kis János hadnagyom előtt, hogy én azt irtam vóna neki, hogy oly rosszak ezek az én katonáim, hadnagyim, hogy erővel sem verhetem őket az török után az várasbúl [TML II, 208 Veér György Teleki Mihályhoz].

4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *helyet* ~ letelepedhet; a se putea stabili/statornici într-un loc; einsiedeln können. *1677:* ha penig Zászlók alat, vagy csak nötelenségben, és semmi bizonyos helyben nem lakos ember volna, bár Ország Gyülésén publicaltatta légyen-is, de annak idejében, mihelt bizonyos helyet verhet magának, azon helynek Székes helyén akkor publicáltassa, az Ország Gyülésén lőt publication kivül-is ... egyébaránt erötelen lészen Armalissa [AC 79].

vérhetés l. vérhedés

vérhúgyosság véres vizelettel járó marhabetegség; hematurie la vite; Viehkrankheit. *1789:* Mikós György ... vévén Györgypál Jánostól 66 ... magyar forintokon két ökröt, melyek ... hibáson mentenek volna által Miklós Györgynek ... hibás létének megbizonyitására producál is két testimoniumokat, de amelyek azon hibáját, tudniillik vérhúgyosságát, melyben az ökör megdöglött, nem eléggé hozzák világosságra [Taploca Cs; RSzF 282].

vérhullás 1. véres áldozat; jertfă de sînge; Blutopfer. *1662:* Ha volna a Tatárországban sanyarú rabságban nyomorgó számos atyjokfiainak oda való keserves szenvedéseinek, attól fogva is vérhullásokkal lett hüséges szolgálatjoknak megjutalmaztatása? [SKr 539].

2. vérontás nyoma; urmele sîngelui vărsat; Blutspur. *1647:* oda menenk harma(n) menenk be az Uduarra latok az uduaro(n) az uer hullast [Cssz; CsÁLt F. 27. I/13].

vérhülés keringési zavar lábas jószágnál; boală (la vite) provocată de afluxul excesiv de sînge; Krankheit des Blutkreislaufs bei dem Vieh. *1826:* ezen Falu itélő széke ki halgatta volna Gál András és Székelly György hütösőköt ... akik üsmérik a marháknak közönségesebb nyavallyáikat,

ezek vallomások után ugy láttya, hogy a ... Tehén nem vér árba, vagy vérhűlésbe döglött meg; hanem torokgyékba [F.rákos U; Falujk. 143–4 Barrabás Áron pap-not. kezével].

verifikáció ellenőrzés; verificare; Kontrolle. *1868:* A Mlgs Egyházi Fő Tanáts a' Papi Dézmák verificatiojára biztosokat nevezett ki, mind a világi, mind a' papi rendből [Gyalu K; RAk 68].

verifikál ellenőriz, felülvizsgál; a verifica; kontrollieren. *1671:* Végeztűk az illyenekről, hogy literis velbumanis comprobalván és verificalván adosságot, hogy ha az ollyán ados ad simplicē requisitionē meg-adgya, jo, alioquin az ollyā helybéli Tisztek az hol comperialtatik az Debitor, de facto contētallyák az Creditor de rebus mobilibus [CC 76–7]. *1682:* ha pedig nem akarnak számot adni, verificálván es comprobálván a Dna p(rae)tendens literis, vel humanis testimonys menyi kárt valhatot miatta, es menyi jovait dissipalta vagi költötte el Derki Istvan ura(m) reportaltatvan az documentumok törvenyek lészen [Kv; RDL I. 161]. *1696:* mivel ... egyéb immobile bonumokrol judiciumot nem vöttenek; Annak Divisiojához nem nyulhatunk; hanem ha eő kglmek verificállyak, hogy azon ház is Kovács Ferencz Ur(am) es Felesege Szabo Anna Acquisituma [Mv; MbK 80. 3–4]. *1710:* Nemes Thamás Vr(am) neheztelli hogj Kgd parancsolattya szerint az birsagit interdicalta(m); az buzája aratis mig nem verificállja mélto praetensioját; én arrol bizonj nem tehetek [Illyefva Hsz; ApLt 2 Ghidoffalvi Gábor Apor Péterhez]. *1736:* ha ... gondolja Ngtok azon Contractusb(a) inseralt punctumokot, a mint a Contractus(na)k inealasakor csak Projectalta inkább mint verificalta, ugj most is nem verificalhattja [Nsz; JHb XXXV/30]. *1759:* Sajka Joszif p(e)d(ig) Feleségestől, és Muntyán Lapadát heted magokkal magokot szava bévehető emberekkel magokot (!) expurgálni tartoznak, expurgálván p(e)d(ig) az Káros Aszszony maga kárát hitelesen verificállya, s ... az Malefactort ki adják, vagj kárát meg fizessék [Tyej H; Ks LXII/19].

verifikálhat ellenőrizhet, felülvizsgálhat; a putea verifica; kontrollieren können. *1736:* ha ... gondolja Ngtok azon Contractusb(a) inseralt punctumokot, a mint a Contractus(na)k inealasakor csak Projectalta inkább mint verificalta, ugj most is nem verificalhattja [Nsz; JHb XXXV/30].

verifikálódik ellenőrzés nyomán bebizonyosodik; a se dovedi la verificare; kontrolliert werden. *1675:* ha az kezesség ne(m) verificalodik jurállyon Belényesi Szabo Istvá(n) Vr(am) azon hogy kezes lett Uj helyi Mártonné az Czigányért [Kv; TJk VIII/12. 24]. *1680:* Mikeppen dilucidalta volt üdvezült Bernhard Deak Vr(am) Atyafiságod verséget gyermeke(ne)k az Zöld familiához, az mi elöttünk ne(m) constal, velificalodik (!) czak az hogy ez ott lévő akkori beczűlletes Divisorok investigalva(n) az dolgot akkor az fen forgo alkolmatosságh szerént reszt iteltenek volt az defunctá(na)k az Zöld familiabol [Kv; RDL I. 158]. *1682:* Nemzetes Henter Istva(n) Procuratoranak constituallyia Samuel Deakot. de Veres Egyhaza. Az miket allegalt ellenem; Nem Egyi propositiojaba(n) azokatt tagadom, azonba(n) ha mi azokba(n) verificalodnakis talam maga adot okot reaja [SzJk 168]. *1715:* Lőt penig ezen meg edgjezés oly Conditioval hogj ha mellyik Fél, valamely részben meg károsittatotnak tapasztallya magát, és verificalodik, annak idejében bonificáltassék [Kv; RLt]. *1719:* elégséges éppen verificalodott az, hogy ... mostan nem régen ... Borsos Ersébet, és Borsos Kata Aszszonyék az mostoha üdőhöz képest elégségesen ki házasittattak [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. *1737:* ha post exactionem Juramenti verificalodik, hogj az kozárvári Uraimék Malé kerttyek Hatarunkra tétettetett, azonn kert vágattassék le [Dés; Jk 486a]. *1748/1822:* ha mi pedig ... osztatlan maradna ezen Praediumba Verificalodván minden per patvar nélkül ... oszollyék fel az [Nagyzsombor K; Kp 119]. *1764:* Az Inctus Nemes Sukrol Nemes Timándi János Vr(na)k egy lovát ... és egy roka torkos mentéjit ezűst aranyos gombal edgjütt el lopván, ā gombokat tiz forintokon el adta, illyen lopása verificalodott [Torda; TJkT V. 223–4]. *1769:* hogy ha munkát tétet eő Nagysága azon szőlőb(en) (: mint hogy pusztátsotska (!) :) verificalodvan, menyi munka ment réá; aztis a szőlő mellé todván tartaz(z)an meg forditani eő Nagyságának [Ádámos KK; MbK IX. 39].

verifikáltatik bebizonyíttatik; a fi dovedit; bewiesen werden. *1670:* az Incta I(ste)n elle(n) valo káromkodását tagadgia, hogy a' mint az A. vadollya, ne(m) Iste(n) teremptette volna Gabort, hane(m) az ördögh, az (!) nem mondta volna ... el varjuk, ha velificaltatik (!) az Inctanak abbeli dolga ... convincaltassek [Kv; TJk XI/1. 20].

vérindulás vérzés; sîngerare; Blutung. *1593:* Nyreo Dauid vallia: Mikor az gyermek teste latni menek ... fel fede(m) az giermeket, hogi lassam ha valami Ver Indulas lezen raita, de en semmi ielt ne(m) lattam raita [Kv; TJk V/1. 438].

veríték l. verejték

verítékcafrang (ló) verejték(é)nek felfogására/beszívására használt posztó; bucată de postav care se pune sub şa; Stoffstück unter dem Sattel. *1708:* Egi viseltes veritek czafrag karmasin szin Angliai posztobol Aranj fonal viragok rajta [ApLt 5 néhai gr. Apor István ingóságai közt].

verítékfogó izzadságot felfogó; bucată de postav care se pune sub şa; den Schweiß saugend. *1754:* Baro Radak Lőrintz Urnak ... Nyereg szerszámai. Egy arannyal varrot szederjes veriték fogo [Nsz; Told. 19].

verítezik verejtékezik; a transpira/năduşi/asuda; schwitzen. *1584:* Anna Jllyes Kowachne vallia ... az gyermek ... ereóssen verytezet, es chepegh az veritek Ala Az orran, de vgia(n) Nem giogithata eggikis megh | Halasz Gergelne vallia, Egy tehenemet Nag veritezwe talala(m) eyel, es meg hala Mas Nap [Kv; TJk IV/1. 255, 263]. *1592:* Konkoli Janos ... vallia ... Mierthogi eseo kezdet vala paraholni, es az legini veriteznek mondak azt, hogi nem veriteznek, hane(m) esseoteol teccenek [Kv; TJk V/1. 214].

verkező '?' *1832:* Törökődő kendő harminczhat Verkező (!) hat [HG. br. Wesselényi Anna br. Brukenthal Mihályné kel. br. Brukenthal lev.].

vérkő hematit; hematit; Hematit. *1671:* Vér kőert egy forintot [Gyf; Utl]. *1772:* Tegnap estve oda menvén Anyám Aszszony Bányai Györgynéhez vér kőért akkor látta ígen részégen és Menkő Teremtettével káromkodni ... Bányai Györgynét [Dés; DLt 321. 48b Mart. Kallai (24) ns vall.].

vérköpdösés, vérköpés expectoraţie de sînge; Blut-

auswurf. *1810:* Meg hólt ... Lengyel György 61 Esz(ten)dös Vér-pökésbe hírtelen [Györgyfva K; RAk 117]. *1856:* meg holt ... Poka István 44 éves vérköpdösés következtébe [Kalotasztkirály K; RHAk 7].

vérlob vértolulás; congestie; Blutandrang. *1856:* Betegség neme: Vérlob(b) [Dés; RHAk 160].

vermecske *kics* **1.** kis verem; gropiță (săpată) pentru colectarea apei de ploaie/a lichidelor scurse; kleine Grube. *1597:* Hannes Schneider ... wallia ... Mint hogi giakorta korchiomarlottam Kannagiarto Antalnak, lattam azt hogi amely wiz az chiatornabol ala folt egy bochka allot alatta s abba folt ala esmet amely wiz az vdwarra me(n)t annak egi kis vermechkeye wala az vdwaron es abba folt az viz ... Crestel Reichelt ... wallia ... az Chiatorna alat egi bochkat tartottak akibe az viz folt ... az teob wiz aki az vdwarra gyewlt az paita ala folt egi vermechkebe onna(n) sohowa ne(m) wolt foliassa [Kv; TJk VI/1. 79]. *1634:* Istva(n) vram ninczien ez alat sar hova folt az hordobol az bor, kire monda Borbely Istva(n), ide folt de egy kiczin vermeczke vala alatta, abban folt, de szinte most toltem megh foldell [Mv; MvLt 291. 3a].

2. kis pöcegödör; gropiță/gropușoară săpată (în pământ); kleine senkgrube. *1662:* midőn a természet szükségére félre nem mentek a táboron kívül s ott is rusnyálkodásokat a földbe, vermecskékbe el nem takarták, elírtózott és kiment közülök [SKr 696].

3. ? kis völgy; vălicică, vălișoară; kleines Tal. *1647:* (Az) erdo fekzik ket vermeczkeben [Doboka; JHb III/13].

vermelés halálbüntetésképpen verembe temetés/elvermelés; îngropare (de viu) a unui condamnat la moarte; (lebendige) Begrabung als Todesurteil. *1710:* mikor az kerdesb(en) fel tőt Aszszony embert el vermelék én is az vermeles(ne)k helye(n) ott voltam [Marossztkirály MT; Told. 2].

vermény, vermin füszerfajta; un fel de condiment/mirodenie; Gewürzart. *1631:* mondgja vala Koczis Mihalyne hogi te feözele az katonaknak giőmberes, riskasat, verminel Czirket kukrejtes peczeniet | monda ... Koczis Mihalyne hogj te olia(n) vagj ugjmond, hogi az szegeny Urad megh jeö az Czepleöböl, viz leuest Csenalsz neki ugj mond, az katonanak penigh, kukrejtes peczeniet, verminel feöz ugjmond [Mv; MvLt 290. 232].

vérmérséklet temperamentum; temperament; Temperament. *1833:* En Kolosvárrol eppen most érkezvín meg – Holnap akarok Isten[a] hordani fogni ... – Tehát ollyankor vír mérsekletem egyedül a' Hordást elő mozdito Emberekkel szereti discuralni (!) [M.süllye AF; DobLev. V/1207 Zudor Elek Dobollyi Sigmondhoz. – [a]Utána tollban maradhatott: *segitségivel*].

vermes 1. üreggel teli; cu gropițe/plin de gropițe; mit Gruben. *1648:* ezeknek az feoldeknek az vermesset az Lazar Istua(n)ne aszo(ny)om iobbagy kasaltakis (!) [Burjánosóbuda U; BálLt 82]. *1657:* magam is Petki Istvánnal valami vermes helyen alig maradék meg [KemÖn. 197].

2. veremben tartott/tárolt; care a fost păstrat/depozitat într-o hrubă; in Grube gehalten. *1698:* attálé Buzát Székolai Vancsa Simonnak ... meg örlöttéke mingyárt, vermes Buzát attálé nemé? [Gyulatelke K; Ks vk] | az Székolai oláhok, az Oláhok Husvéttya tájban, egy szekér vermes buzát hosztanak volna, de én nem láttom, csak hallottam hogy mondották hogy valahunnan lopták [Szentegyed SzD; Ks Martinus Pete (50) jb vall.]. *1722:* kértem, vegje be mert ã buza jo, de aszt praetendallja hogy Verembeli, és szagos ... ã Buzát Ur(am) kgd meg láthatja az Tavalyi Buza, ne(m) vermes, nincsenis Sárkányban edgy veremis olljan ã hol Buzat Conservalhassa(na)k [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. *1730:* Szasz Nyiresi lakosoktol vermes buzáért mett. 5 [Szentbenedek SzD; Ks 70/51].

◊ **Szn.** *1584:* vermes Ambrus [Kv; TJk IV/1. 249]. *1590:* Vermes Balint Vermes Georgj Vermes Miklos jb-ok [Bács K; GyU 20] | Vermes mihaly [Kv; Szám. 4/XV. 22]. *1621:* Vermes Peternek [Kv; Szám. 15b/X. 264]. *1627:* Vermes Janos Vramnal [Kv; RDL I. 17 „Paulus Kis alias Szeőczi, filius prouidi Andreae Kis" fejedelem jb-a „in possessione Bogath", Torda m. vall.]. *1733:* Biro kepi Vermes Ferencz, Varos Polgara ... Vermes Jakab [Torockó TA; Bosla]. *1746:* Vermes Mihály ... Város Polgári [Bosla]. *1772:* Vermes Jánost [Torockó; Bosla Viallyi Mada Száv (40) zs vall.]. *1782/1799:* Vermes András [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 372]. *1856:* Vermes János [Torockó; Bosla].

◊ **Hn.** *1685/XVIII. sz. v.:* vermes oldal [Szentmiklós K]. *1715:* A Vermesben [Zentelke K; KHn 138]. *1728:* vermes út [Nagyborosnyó Hsz]. *1744:* Vermes lakán (sz) | Vermes völgjbe (sz) [Székelyvécke U]. *1745:* vermes Árok [Nagyida K]. *1749:* Vermes ut [Fejérd K; Szentk Salat Mihaly (50) jb vall.]. *1761:* Az Vermes völgyb(en) [Székelyvécke U]. *1762/1779:* A Vermes Főben (sz) | A Vermesen (sz) [M. csakoly Sz]. *1769:* az Apahida felöll lévő Vermes nevezetű ... Hegy oldalának ... a töviben [Apahida K; JHbK XLII/24]. *1781:* Az Agyag vermesben (sz) [Bh; KHn 18]. *1784:* Vermes kutnál (sz) [Bölön Hsz]. *1802:* Vermesbe (sz) [Zentelke K; KHn 141]. *1860 k.:* Vermes volgy (sz) [Székelyvécke U].

A címszó jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

vérmes vöröses; roșu, injectat; rötlich. *1809:* 'Sombori Ferentz ... Retsenyédi (: 57 :) ... fekete sárga puffadt ábrázatu, fekete öszibe elegyedett haju, bajuszu, és szemöldökü, fekete, kitsin, 's töbnyire alá nézö vérmes szemü [UszLt ComGub 1677 nyomt. kl].

vermesi a Vermes (BN) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vermes/Vermeș; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vermes/Wermesch: **1.** Vermeshez tartozó; din/care aparține de Vermes; zu Vermes gehörig. *1570:* Hogy My az El wezet lwnak Nyomat wyweok az My hatharwnkbol wermessy hatharra ... az wermessyeket ki hyvok ... azt mondak, Jm kyzek vagyunk Segythshyget melled adnwnk [Bongart BN; BesztLt 77 vallató jel. Dob. megyéhez].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vermes lakosa; locuitor din Vermes; Bewohner von Vermes. *1570:* Az Lw nyomoth vyveok az vermesy hathara, Az wermessyek kwldenek Nygh Embert ky hozzank [Vermes BN; BesztLt 77 Val. Ekler de Bongarth jb vall.].

vermin l. vermény

vérmutatás seb látleletként való meg-/bemutatása; arà-

tarea rănilor ca dovadă a leziunilor corporale grave; Wundenvorstellung als Befund. *1590:* Ver mutatasis egj forint, az tiztartoie, az kek mutatass az birake [Km; GyU 13].

vérontás 1. harc közbeni öldösés/öldöklés; vărsare de sînge; Blutvergießen. *1617:* Mene Bethlen Gábor az ország népével Moldvába az török mellé segítségül az lengyelek ellen, holott minden vérontás nélkül megbékélteté Bethlen Gábor ököt [Kv; KvE 149 SB]. *1630:* mi Nemzetwnk(ne)k romlását es az kereztien Uerontast akarua(n) minden tehetsegwnkel el tauoztatni mikor ez mostani eleöttwnk fen allo differentiak(na)k complanalásáért az Tekinetes es Ngos Rakoczi György Ur(a)m(ma)l szemben löttwnk uolna [Törzs. I. Bethlen írása, hitelesítés nélküli egykori más.]. *1655:* az havasali vajda helyben van, de rettenetes hallatlan vérontás lett [Veress,Doc. X, 287 II. Rákóczi György anyjához]. *1657:* Az Úristen csudálatosképpen az szinte csöppönöleg lévő keresztény vérontást így távoztatá el, mint két vak embert, kik nem látván, egymástól félve egyik egyfelé, másik másfelé másznának hátra, úgy választá, futtatá egymástól el [KemÖn. 74]. *1660:* csak az Isten meg ne bosszúlná az sok vérontást, de azon valóban félek [TML I, 577 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1662:* az Úristen láthatóképpen gátolá meg a tovább való vérontást, mellyből talán tovább való hadakozás és nagyobb kára következhetett volna a szegény országnak | Minthogy Lengyelországban elkopna kardja éle, édes vérét nemzetünk veszedelmekor az török és tatár vérontásában, teli tölt szóval és jajjal inkább, mint örömmel való emlékezetre méltó szíve bátorságát most szüntelen hántorgatja [SKr 188, 462–3]. *1705:* Nekik a békesség nem kell, hanem csak fegyver és a vérontás által való bosszúállás [WIN I, 437]. *1710:* Így vevék vissza sok bajjal s nagy vérontással a franciától a sok városokot, melyeket hamisan s istentelenül ennekelötte való esztendökben árultatással a spanyol megholt királytól, Carolustól elszedegetett vala, nem engedi Isten, sokáig birhassa [CsH 451].

2. erőszak, verekedés; omor, vărsare de sînge (în timpul bătăii); Gewalt. *1584:* Hog valami ember eólist wyr ontast werekedisth lopast paraznasagot, es egeb hatalmaskodást" ... Azokban semmit az sowago biro ne(m) igazgathatt [Torda; DLt 212. – "Ti. követnek el]. *1653:* igen titkon a székelyeknek is levelet külde azoknak kiket az urak 1596-k esztendőben nagy vérontással jobbágyság alá hajtottak vala [ETA I, 51 NSz]. *1751:* kevés számban vagynak azok a' kik kegjetlen veréseket vérontásokat vagj egyéb terhes mortificatiokat ezektől" nem szenvedtenek [Balázstelke KK; IB. – "A Vándor család féktelen tagjaitól]. *1756 k.:* Bányák és Stompak körül verekedők, vérengezők kékségért négy forintat, vérontásért pedig 12 forint birságat fizessenek [Born. XXXVIII/8 abrudbányai bányászok törv.].

3. vöröslő viharos égalj; zare furtunoasă, roşiatică; rötlicher Himmel. *1609:* 8-va Septembris. Látszatott az égben nagy vérontás, harcolás észak felől [Kv; KvE 139 SB].

vérontatás sebesítés; rănire; Verwunden. *1738:* Székelly Sig(mon)d Ur(am) reszegen verekedvén, Balla István és If: Thot Marton Uraimékat vadollya hogy Jk miatt lett volna meg veretetese és vér ontatása [Torda; TJkT I. 173–4].

vérontó 1. vérengző; sîngeros, gata de a vărsa sînge; gewaltsam. *1638:* szabliayat ragada hogj elebj szokot veronto termezeti szerent eletemet vgj ot el fogiassa [DLt 403]. *1662:* ó, felnyírt papoknak átkozott merészsége, mely igen szomorú dolognak nézésére és vérontó szörnyűségere okot adott [SKr 103].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vérengző személy; persoană sîngeroasă/crudă; gewaltsame Person. *1710 k.:* Ne vedd el, én Istenem, az én életemet a vérontókkal, az ajándék, képmutatás és erőszaknak embereivel, ne büntess engem [BIm. 1014].

vérontott vérengző személy; persoană sîngeroasă/crudă; gewaltsame Person. *1573:* Frathay Janosnak egj zolgaya volt ky vagdalta volt egy zolgamat ... En ne(m) Akarok effele verontot hatalmasnak parttyat fogny [Fráta K; SLt S.12].

verő 1. *mn* **1.** care bate; schlagend. *1749:* a Detentus ... alattomba járo, és orozva masokot tagló, és verő Ember volt [Korolya H; Ks 101].

2. amivel csipkét/zsinórt készítenek; cu ajutorul căruia se face şnur; zum Fadenweben benutzt. *1756:* Sinórt verő Gombkötő eszköz 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 23].

3. amivel bevernek vmit; de bătut (ceva în ...); zum Einschlagen benutzt. *1796:* Hasito Szeget verő vas Bot Nro 1 [Kóród KK; Ks 72/54]. *1825:* Egy nagy Czöveket verő vas Berbéts [DLt 595]. *1837:* A' Kováts Mihelybe Eszközök ... Két Kéz verő kalapáts [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

4. ütő; care bate (ora); taktierend. *1599:* 9. Die Marty hogi az felseo oranak az vereo vonito rüdochkaia el teoret volt ahoz vettünk egi apro vasat fl – d 12 [Kv; Szám. 8/XVI. 28].

5. játszó; care cîntă; spielend. *1714:* Fekete futráljb(an) Musikát verő négj szegletes ora fl. Hung. 24 [AH 45].

◊ **Hn.** *1623:* az vereo felbwkbe [Msz; EHA].

II. *fn* **1.** verekedő ember; persoană care bate pe cineva; schlagende Person. *1813:* vagy két versen jol a' Földhöz verő verő tapodta, pofozta, ütötte, döngölte patyalta [DLt 162].

2. óra nyelve; pendulul unui orologiu; Uhrpendel. *1595:* Az also oranak chinaltatta(m) az wereore hogi meg veszet volt, egj vassot, teolt p(ro) f – /12 [Kv; Szám. 6/XIII. 37]. *1597:* Az kezep kapw felet valo oranak hogi az vereóje ala zakadot volt, hogi ismeg az wereohoz illendeo fat chinaltattúnk es fel zegeztettük Ach Lukachnak hogi fel zegezte attúnk f – /50 [Kv; Szám. 7/III. 21].

3. kalapács; ciocan; Hammer. *1622:* Hat rosz plancz uereö f. 1 ... Hat rosz apro uerreök f. – d. 50 [Kv; RDL I. 119 néhai Tótházi Eötues Mihály műszerei lelt.]. *1632:* Kouaczy mwhelihez ualo szerszam ... Egj eöregh verö ... N. 1 [Fog.; UF I, 174]. *1673:* egy száz fontos verő [CsVh 44]. *1694:* Az Kovacs mihelyben ... Verő egy [Kővár; JHb Inv.]. *1735:* Kovacsok(na)k valo hoszu fogo. Nagy Verő. Kissebb verő [Szentbenedek SzD; Ks 66. 45. 171]. *1770:* Egj Rodalo Fejsze, ... Egj Farago fejsze. Egy verő [Usz; Pf]. *1795/1799:* az also Malomba ujj kereket akarunk tsinaltatni, azért adjanak kendtek lapotzkának valo fára szabadságot a' Molnarnak, e mellett a' Verőház kereszt fának, és Verő nyelvnek valo fátis had vágassanak [Torockósztgyörgy TA; TLev. 5/16. Transm. 291]. *1798:* Schlág xr 3 verő xr 6 [Kv; Pk 6]. *1812:* Egy jo fel kéz verő xr 30 Egy Csonka fél kéz verő xr 6 [Mv; MvLev. 12 Szabadi József hagy.]. *1825:* a Városnak ... egy rosz pőrön vagy verőn kivül tsak egy Győker vagoja vagyon [DLt 424].

Szk: *füles* – *1706:* egy kez Vono egy füles verő egy fületlen [Kőrispatak U; Pf] * *nyeletlen* – *1840:* Egy nyeletlen verő hitván 25 xr [HSzj *kovácsműszer* al.] * *patkoló* – *1845*

k.: patkolo verö harapo fogostol táskástol [Torockó; KLev. 10].

4. vasfeldolgozó műhely, hámor; forjărie, forjă; Schmiedenwerkstatt. *1641/1799:* Fűzesi Mihály Kováts el adta az Verőt [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 283]. *1694/1799:* Kűs Gal István ... ez Novummal éle, s felele azt, hogj ő birta ez előtt valo ődőkbennis egy nehány esztendőkig. Ez felett felelé eztis, hogy az Verőt nékiis Testálta volt az Annyok. Ezekre felele az I. Bartha Jakab meg engedem én hogy birtad, mivel mü erőtlenek voltunk ... De mihellyt Isten ember korban nevelt, én mindgyárt be szállottam az verőben; te pedig ki költöztél [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 280]. *1702–1764:* Vajda Mihalj az kö verő Vajdak verejenel egj darab leczczel ugj talalt ütni ... hogj megh holt [Torockó; MNy IV, 234]. *1719:* Az verőt el hánván az Fájok verősök(ne)k imit, amot álván, senki hozzá ne méreszelyen nyulnj és lopni [Torockósztgyörgy TA; TLev. 8/3]. *1737:* Mikor az Széklyek(ne)k (!) az Verőben adta el az vasat Moricz Geczi Sogorom, nekem adott 2 vasat 12 Sustakban [Torockó; Bosla]. *1740:* Varga Ferentz tizen öt vas tsinálásra valo Portiojat, reszet ugy mint azonn verőben való Czimbora ... Bartók András bekével birhassa [Torockó; Bosla]. *1752:* nem sufragalvan azert semmit, hogy ennekelőte valo esztendőkb(en) nemellyék hiteket le tőtték, ujra, mind Verőb(en), mind Kohob(an) dolgozo Gazda, nem külőnb(en) Beresis Hitett tegye le [Torockó; TLev. 8/6]. *1775:* Most ismét a' mint vészszűk eszűnkben azon Verő iránt háborgatni akar műnkőt Kováts Márton eo kegyelme [Torockó; Bosla]. *1780:* Verőkben, fejszével, és tűzből dolgozó Kovácsok(na)k fizetések [Torockó; TLev. 8a]. *1796:* a' Verők ugyan és Hámorok a' Cultivánsok neveiről szoktak neveztetni, de nem azért mintha a' Jus proprietas ővék volna [Mv; TLev. 15/16 Transm. 27–8]. *1800:* Szolgabiro Urnak, hogy a' Mlgs Groff Ur Verejének egy ellen mondo Instructio formával procedalt fizettűk /72 [Torockó; TLev. 5].

Szk: *vascsináló* ~ *1675/1799:* Eckárt Ferentz ... adott volt Eckart Mihállynak ... 15 száma Vas tsinálo veröt 11 ~ tizen egy forintért a felső veröben örök áron fiurol fiura hihatatlanul [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 290]. *1750:* Ekart Ferentz ... adott volt Ekárt Mihallynak ... tizenőt szamu vas tsináló veröt 11 ~ tizenegy forintert [Thor. XXI/6 fej.].

5. cseberrúd; rudă pentru transportat ciubăr; Zuberstange. *1829:* a Hütösség hozzá ment a záloglás véget, de Dani verőre (: cseberrúd :) kapott [Étfva Hsz; HSzjP].

◊ **Hn.** *1578:* a verő felét [Dálnok Hsz; EHA]. *1604:* a maczka vereóreól [Abásfva U; EHA] | az maczka vereó tetejeteól [Lövéte U; EHA]. *1770:* az Kurta verö feliben (sz) [Köpec Hsz; EHA]. *1775:* Tobisok Vereje nevezetű Verőben [Torockó; Bosla]. *1786:* A Verő-fő nevű erdőt [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Mich. Kósa sen. (57) ns vall.]. *1835:* A' Verőben [Keresztvár Hsz; EHA].

verőártány levágásra alkalmas ártány; purcel de tăiat; Schwein zum Schlachten. *1683 k.:* (Adott) egy karasia Dolmanyt es Felseő ruhat. Egy nadragot es ket verő Artant [SzVJk 81].

verőbeli 1. verőben dolgozó; care lucrează în forjărie; in Schmiedenwerkstatt arbeitend. *1794:* a közelebb el folyt 1793dik Esztendőben tetemes praevaricatiok estek a' Verőbeli munkasoknak ugy mint Mivelőknek és segitőknek szerfelett adott discretio adásokban (!), mellyrűl igen sok panaszok adattattanak fel [Torockó; TLev. 9/26]. *1803:* a' Gazda maga Matériáléjában, kivált a Verőbéli munkások miatt meg fogyatkozik, és csonkulást szenved [Torockó; TLev. 9/35].

2. verőben folyó; din forjărie; aus Schmiedenwerkstatt. *1780/1804:* Tiltása és Keresése a' Bányaknak egész Kohó és Verőbéli munka fojásán Bánya mű végzése utánn Ujj Esztendő napig vagy éppen ujj Esztendő napjánn legyen azután Bánya mivelesnek idején sem a' keresésnek sem a' tiltásnak ereje nem lészen [Torockó; TLev. 9]. *1781:* ha a' Strázsák mezei vagy kohó veröbéli munkáról jövő vagy arra menő Gazda embert tanálnak s ismérik, hogy nem rosz ember ... az illyeneket lámpás nélkül el botsáthattyák [Torockó; TLev. 2/5].

3. a verő vezetőiből álló; de la forjărie; von Schmiedenwerkstatt. *1805:* ezen Rendelesemet botsatom a Tarsaságnak, hogy Mivel a kost adás ugy Csuszot be hogy az Kovatsok a Csinalgotast ingyen magokra valoltak ennel fogva Discretio és kost adas el toroltetven Tartozzek egy Verőbeli Czimboraság a kovácsnak és Segitonek az Miv ideje alat 18 veka kenyernek valo Gabanat adni [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/41 br. Thoroczkai Joseff kezével].

4. verőben található; care este/se găseşte în forjărie:; sich in Schmiedenwerkstatt befindend. *1847:* a Bánya Stengnek, Kohok és Verőbeli eszközöknek valami különös fák kivántatnak, hogy arrol is valamely viszsza élés ne történjen ... a Biztosok és Birák általi meg becsűllés nélkül nem eshetnek meg [Torockó; TLev. 10/9].

5. verőre vonatkozó; referitor la forjărie, de/din forjărie; Schmiedenwerkstatt betreffend. *1768:* A' Ngod emberei requirálván Ngodat az iránt, hogy én tőllem valami Verőbeli Részt el-vehessenek, ugy tapasztalom Ngodtol is facultaltottanak; holott azon praetensioban forgó Verőbéli Rész Vérség szerént engemet és nem mást concernál [Torockó; TLev. 9/13].

véröccs fiatalabb vérrokon; rudă de sînge mai tînără; jungerer Blutverwandte. *1816:* ezen lehozás vagyis felvivés Szerént Ketskés András ő kegyelmének ... Balog Márton Ő kegyelme, az Édes Annya Ketskés Borbára után szintén vér őtse [Szentimre MT; BalLev.].

verőcsirke levágásra alkalmas csirke; pui (de găină) de tăiat; Huhn zum Schlachten. *1630 e.:* Ez derek dezma melle minden ember egj egj verö czirket ad [HGN 23].

verőcske *kics* kis kalapács; ciocan mic; kleiner Hammer. *1677:* Vagyon ezen hámos házban ... fél kéz verőcske no l [CsVh 49–50].

verődhetik beverődhetik; a putea fi bătut în ...; eingeschlagen werden können. *1781:* az első Silip vagy is Záportartonak 2 tzővekje meg mozdult mert kurta lévén a fa nem verődhetett bellyebb [Mihálcfva AF; Eszt-Mk].

verődik 1. ütődik; a se lovi de ...; sich schlagen. *1662:* melly igen gyenge halak hogy a szánakon való hordozásban is meg ne törődnének, hegyes orrok kétfelől a hordók fenekéhez verődvén, meg ne halnának, a hordók feneke eleiben mind kétfelől egy-egy arasznyira vagy valamivel távolabb vászonból parancsolt vala ollyan előzőt csináltatni és odaszegeztetni | Ezen esztendőben áprilisnak 19. és 26. napjain nagy földindulás lőn ... a fogasokon levő fegyverek egy-

máshoz verődnének az nagy rázodásnak miatta [SKr 297, 672].

2. beverődik; a fi bătut în ...; eingeschlagen werden. *1715:* az Isten allja(n) zápor essőket bocsatot, hogy az[a] bizony mind az földben verődet, annak utánna igen roszszal nőtt [Fog.; Utl. – [a]A vetés].

3. ráverődik, ráerősítődik; a fi pus/bătut în cuie pe ...; angelenkt werden. *1866/1875 k.:* A' Templomra verődött ... 7000 zsendely [Szucság K; RKAk 104].

4. vergődve eljut vhova; a ajunge undeva cu greu; irgendwohin mit Schwierigkeiten ankommen. *1662:* azon éjszaka annyira széledének egynéhány mérföldön, és lápokra, vizes sáros helyekre verődnének, hogy némellyek néhány hetek alatt is alig verekedhettek ki belőle [SKr 178].

verődisznó levágásra alkalmas disznó; porc de tăiat; Schwein zum Schlachten. *1577:* Attak kezebe ... Niolcz vereo dyznot [RAk 343]. *1586:* Petronella Aszszonnak .... Naponkintt walo Taplalassara Eztis Vegeztwk hogy esztendőnkint hazasulassaiglan Dobray ferencz az Tob Eocheywel tartozzek Adny Tyzenhatt forintott ... Ennek felette Nyolcz kőbel Bwzatt, kett vereö dyznot, hwzon eöt vider Bort [Lesnek H; BfR VI. 225/16]. *1608:* Az tavaly ez eleöt valo eztendöreis meg ados kegtek ket forintal es egi vereö dyznoval [Kv; Told. 4]. *1633:* Szakacz Istua(n) keuangasa ... Vereö Diznot no 1 [Utl]. *1644:* Verő disznaia négy [Gyf; Told. 26]. *1666:* ada Egi io verő diznot [A.szovát K; Born. V/17]. *1670:* Szamtartonak ... verő Disznoja nro 2 [A. komána F; Utl]. *1681:* Conventioja Szebeni Ácz Tamas-(na)k ... Verő disznaja egi [Vh; VhU 639–40]. *1683 k.:* Fizettenek az Pastornak ... 6 Cseber bort es ket verő disznot [Nagyfalu Sz; SzVJk 50]. *1722 k.:* A Varbol a Ministernek ... Edgy verő Diszno [Marosvécs MT; GörgJk 95].

Szk: *makkos* – *1685:* Három makkos verő Disznó [Utl].

verőfél, verőfény 1. verőfényes/napos/déli rész/oldal; coastă expusă bătăii soarelui; sonnige Seite. **A.** *1574:* Olto tamas olto Balas Idaba lakozok Harynnay Ianos lobbagy ... ezt wallak hog ... az Bor kwton fellywl az weröfelbwl zantnak wala tekeyek es az erkedyek eggyet meg foghanak az tekeyekben es az toby myn ekystwl el fwtanak teke fele [Erked K; LLt Fasc. 29]. *1578:* asz erdonek neve also harokallj, mellynek mind asz arnekat, mind verő felet nekjk adok [Dálnok Hsz; HSzjP]. *1579:* Az niulas felol valo az Vero fel felol Juta Toldalagy ferenchnek mind az Bircig az Birchtul fogua ... az nag volg torkaig [Néma MT; Told. 31/1]. *1599:* monda Deak Peter bestie lelek kurwa honnat hozod az fat, s mondanak azok Jnnet vereofelbeol [UszT 14/39 Andreas Balassy de Abramfalwa jb vall.].

Hn. *1574:* az weröfelbwl [Erked K; LLt Fasc. 29] *1578:* a verő felét [Dálnok Hsz]. *1587:* Vereofely pataka mellet (sz) | Vereofelyben [Nagykend KK]. *1589 k.:* Verofel zegben [UszT]. *1598 k.:* Vereófelebe (írás) [Nyikómalomfva U]. *1618/1687 k.:* A' Verő félben [Berekeresztúr MT; MMatr. 223]. *1627:* az Vereofelien (k) [Galambod MT]. *1642:* az Kurta vero feleben (sz) | az Kopecz vero feleben (sz) [Köpec Hsz]. *1643 u.:* in Verőfél, a Paganis rusticis oblatum (sz) [Pusztakamarás K]. *1647:* Az Vereo felen (k) [Nagyteremi KK]. *1652:* Vereö fely neü helyben (sz) [Tarcsafva U]. *1654/1789:* Kenderes verő feliben (e) [Dálnok Hsz]. *1656:* Kalnas tetein uerő felyen (!) [Csobotfva Cs; CsÁLt F. 28]. *1657:* Verő feli neuü heljben (k) [Tarcsafva U]. *1670:* Verőfeljben (sz) [Bencéd U]. *1673:* az Bartalyus Ai vírő félin (sz) [Borsa K; BfN]. *XVIII. sz. eleje:* Nyergellő verö felin (sz) [Csikbánkfva Cs]. *1711:* az Nagy Völgy vérő felire [Csíkmenaság Cs]. *1714:* A Járai völgy verő fejében (sz) [Torda]. *1723:* Verőféj nevü heljben (sz) [Tarcsafva U]. *1731:* verő fely nevü helyben (sz) [Bencéd U]. *1752:* az Padvérő Fél aljaban (sz) [Középlak K; KHn 295]. *1817:* a Közepsö Határban az Himveröfeliben (sz) [Köpec Hsz].

B. *1639:* az verőfenien valo oldalon valo giep feöldnek az also ket reze [Cege SzD; WassLt]. *1678/1741:* Az Ő Szerdi (!) uttyanál az Verő fényben Vagyon ket nyil Ret [Nagylak AF; DobLev. I/27a]. *1693:* az verőfényen ... egy nagy kerek bokor vala a rétb(en) s arra hánták az Balas haziak Jlosvaiak az egyetmassokot mikor kaszalni jőttek [Cege SzD; WassLt Kocsi György (50) vall.]. *1729:* A' ... csűrős kerten alól a' verő fényb(en) vagyon az marha akoly [Buza SzD; JHb V/2]. *1732:* A Zőlcze nevü Verőfény közönséges ... alkalmas szőlőnek valo hely ... mellyből ... irtani, és fogni szabad ha tettzeni fog [M.zsombor K; Told. 11/67]. *1746:* (A) verő fényt meg méretvén ... az eszakb(an) lévő kuttal ellenben lévő életskén az ut mellett ... az eletske mellett keresztül méretvén két kötél s tizenhét öl [Mezőbodon MT; JHb XI/29. 5]. *1771:* Sötétt völgj veröfényi(ne)k felől valo tetejin [Mezőbánd MT]. *1837:* a' Gábor Gödrinek mind észka, mind veröfénnye [Páncélcseh SzD]. *1841 k.:* itt még Szörnyű nagy a ho, még a verőfényekből Sem ment el [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.]. *1866:* Sarhegy (!) észka, sarka és verőfénye [Mikóújfalu Hsz].

Hn. *1626:* az vereofinyben [Sárpatak NK]. *1632:* az verőfenyb(en) [Nagymoha NK]. *1633:* Vereofien mellet (e) [Burjánosóbuda K; BHn 40]. *1643/1770 k.:* in Plaga Superiore loco Verőfény dicto (sz) [M.beréte SzD]. *1646:* az Verő fenien (sz) [Remete K; KHn 130]. *XVII. sz. köz.:* Verőfenyben (sz) [Székelysztmihály U]. *1650:* az vereofenyen [M.fenes K]. *1671:* az Verőfin felől [Erdőszengyel MT]. *1672:* verőfény [Marosjára MT]. *1676:* az Veró Fenyben (sz) [Csejd MT]. *1679:* az O Szerdi Uttyánál az Verö fényb(en) (k) [Marosnagylak AF]. *1680:* Verőfenyen (k) [Visa K]. *1681/1748:* Verőfényb(en) (sz) [M.péterfva KK]. *1685:* az verőfényen (sz) [M.köblös SzD]. *1688:* az Verő fényben (sz) [Oroszfája K]. *1691:* Az verö feniben (sz) [Kakasd MT]. *1692:* a' Verőfénybe(n) (sz) [Bergenye MT; MMatr. 337]. *1693:* az Verő fenjb(en) [Kolozs K] | az verőfenjb(en) (sz) [M.kályán K] | az Verőfény(en) [M.pete K] | az Verőfényben (sz) [Székelybő MT] | Verő fenyb(en) [Enlaka U] | Verőfényb(en) [Korond U]. *1694:* az Verőfényen [Mezőméhes K; WassLt]. *1694/1699:* verőfényben [Tamásfva/Kispetri K; Törzs.]. *1695/1717:* Verőfényben (sz) [Tarcsafva U]. *1695/XVIII. sz. köz.:* Verőfény patakjánál (sz) [Nagykend KK]. *1699:* Verőfénj Bükki előtt [Székelyvécke U] | az Verőfenyen (sz) [Szentdemeter U]. *1711:* Az Verőfényben (sz) [M.sülye AF] | A verőfénjen [Mezőmadaras MT]. *1712/1784:* A Verőfenben (k) [Galambod MT]. *1713:* az Verőfenyben (sz) [Dellőapáti SzD]. *1714:* Verőfény oldalában (sz) [Székelylengyelfva U]. *1715:* A Méh kelenczeb(en) Verőfényben (sz) [Nagyerese MT]. *1717:* Verőfenyben [Gyulatelke K]. *1719:* az verő fenjb(en) (k) [Mezőbánd MT; Hr 2/5]. *1723:* Verőfénjben (sz) [Nagykede U]. *1726/1778:* Verő fény pataka feje [Erdősztgyörgy]. *1727:* ritkás Szőllő ... a' Verőfénybe(n) situaltatott [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 17]. *1727/1811:* a nagy Verőfényben (sz) [Köpec Hsz]. *1729:* Az Verőfényban (!) (sz) [Szászcsávás KK]. *1732:* a Verőfényen (sz) [Erdőszengyel MT] | A Czubolo verőfenyiben (sz) [Nagyiklód SzD] | a

Verö fényen (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 55] | A Verö-fényen [Szászsztjakab SzD]. *1736:* a Verőfényen [Bonchida K]. *1737/1792:* Verőfényben (k) [Bálványosváralja SzD]. *1738:* a' Verőfényben (sz) [Faragó K] | Verőfényben egj puszta sessio [Bözöd U]. *1739:* az verő fenyb(en) (sz) [Középlak K; KHn 294]. *1740:* a Verőfényen (sz) [Gyerővásárhely K] | A Verő fényben (sz) [Inaktelke K]. *1741:* verő fényben [M.fráta K]. *1743/XIX. sz. eleje:* az Verőfényben (sz) [Kide K; BHn 91]. *1745:* a Varga Patakja Verőfényéb(en) [Nagyida K]. *1746/1820:* a' Verőfényben (sz) [Mezőbergenye MT]. *1747:* a Verőfényen (sz) [Kolozsborsa K] | az verőfényben (sz) [Nyárádsztmárton MT]. *1748:* a Verőfényen (sz) [Kiseskűllő K] | A Fejer kut Verőfenyibe (sz) [M.zsombor K]. *1749:* Matepataka Verőfenye nevü helyen [Angyalos Hsz]. *1750:* Verőfényben [Unoka MT]. *1751/XVIII. sz. m. f.:* a Verő fény nevű hegjben [Bágyon TA]. *1754:* a Verofény alatt [Csomafája K; BHn 61]. *1755:* A Verofényb(en) (sz) [Gógán KK]. *1757:* Verő Fénybe [Nagyfülpös MT]. *1758:* Nyárlo verőfényib(en) (e) [M.kiskapus K]. *1759:* Az Verőfenyb(en) (ku) [Mezősámsond MT]. *1761:* Az verőfény nevezetű Fordul(óban) [Fejérd K]. *1762:* a Verőfenyben (k) [Marosnagylak AF]. *1763:* A' Verőfény oldalán (irt. sz) [Csávás KK]. *1764:* a' nagy Verőfényen [Válaszút K; BHn 170]. *1765:* a verőfényen (sz) [Szentháromság MT]. *1767:* a verőfenyben [Mezőbodon TA]. *1768:* a Verőfenyb(en) [Esztény SzD; Told. 5a]. *1769:* a verőfényben (e) [Egerszeg MT]. *1771:* a' verőfényben (k) [Marosjára MT]. *1775:* Bozonok Verő Fényén (sz) [Középlak K]. *1778:* Bándi Kosár verőfényeben (sz) [Kőrispatak U]. *1779:* Verő fény (sz) [Nyárádsztanna MT]. *1781:* Verőfényel [Nyárádmagyarós MT]. *1782:* A Verofényben (sz) [Szu]. *1785:* Az Verő fényen [Bádok K]. *1786:* verőfényben [Nagysolymos U]. *1788:* Vátzmán verőfénynek a tetejin [Koronka MT]. *1794:* Verő fénybe (k) [Szilágynagyfalu Sz]. *1796:* a' Nyír verőfényében [Póka MT]. *1797/1800:* a' Verőfény Farkán (ku) [Mezőuraly MT] | a' Verőfényben (e) [Székelykál MT]. *1798:* A' verő Fényen (sz) [Csitsztiván MT] | Verőfény (e) [Nyárádsztbenedek MT]. *XIX. sz. eleje:* A' Verő Fényben [Mikefva KK]. *1801:* A Kispatak verőfenyibe (k) [A.üvegcsűr Hsz] | A' Verőfénybe (sz) [Kendilóna SzD]. *1804:* A' Verőfenyben (sz) [Mezőveresegyháza SzD]. *1805:* A Hajo völgy verő Verő fénnyén (sz) [A.boldogfva U]. *1807:* A' Verőfénybe (sz) [Zágor KK]. *1808:* a' Verö fénnyb(en) [Désakna SzD]. *1815:* Viaszas verőfennye [Lisznyó Hsz]. *1819:* A Vatzkoros verőfenybe (sz) [Mezőmajos MT]. *1824:* a vérő fenyen (sz) [Légen K]. *1825:* a verőfénybe (sz) [Nagymoha NK]. *1826:* a' Verőfenybe (sz) [Lúdvég K]. *1831:* A Csereverőfény (sz) [Meggyesfva MT]. *1843:* A Verőfényen (szö) [Kercsed TA]. *1844:* a' Verőfényben (sz) [M.szovát K]. *1845:* A' Verőfényen [Doboka SzD]. *1851:* A malom verőfénnyin (sz) [A.esküllő K]. *1856:* Verőfény (sz) [Sepsibodok Hsz]. *1860:* Cserevápa verö fényén (sz) [Náznánfva MT]. *1865:* Verőfiny (sz) [Zilah]. *1866:* a felső verő fényen (e) [Székelybos MT]. *1874/1906:* Verőfény alya [Berekeresztúr MT]. *1903:* Malom verőfény [Gyula K; BHn 129].

2. napsütés; soare, lumina (şi căldura) soarelui; Sonnenschein. *1632:* Czötörtök nap uala az hogj egi kis verö feni uala, es en is ballagek ki az haza(m) eleibe [Mv; MvLt 290. 104a]. *1653:* a fal alatt kün valami puskás darabontok – kékesek, a verőfényen tetvet öltenek [ETA I, 124 NSz]. *1676:* az ablakain[a] pedigh ne igen felyen ember hogi az verö feny be süssön [Fog.; UF II, 710. – [a]A tömlöcnek]. *1771:* Sokszori Tilalom ellen kik pipáznak akár Lakosok akár szolga Legények közzül nem bátorságos helyes Csűrös kertekb(en) szalmás szoros épületek között kün a Verö fényen [Dés; DLt 321. 2b]. *1797:* Ezen Láb fekszik egy kisség oldalos hellyen egész verőfényben [Ajton K; CU IX/2. 28a]. *1811:* Ezen két Gyümöltsös közt a' verö-fényen Lévö ujj szölöben járhatsz két ösvényen [ÁrÉ 47].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: verőfényes, napos; care este expus bătăii soarelui; sonnig. **A.** *1574:* Zekel Myklos nag nywlasy Apaffy ferencz Jobbagis ... ezt walla hog ... az Bor kwton fellywl penyg az wton az mel werö fel földet az tekeyek meg zantottak aztys twdom hog erkedy hatar [Erked K; LLt Fasc. 29].

Hn. *1589 k.:* az Verofelzegben (!) [Szu]. *1623:* az vereofelbwkbe [Küsmöd U; JHb rtlen Johannes Kardos alias Durka jb (60) vall.].

B. Hn. *1650:* az ueröfin oldalon (e) [Burjánosóbuda K; BHn 40]. *1693:* A Verőfenj láb [Gyula K; SLt AH. 17] | az verőfény oldalál (!sz) [Torda]. *1695:* az verö feny oldalb(an) (k) [Fejérd K]. *1699:* Verö fenj bük teteje (e) [Székelyvécke U]. *1700:* verö fény oldal [M.köblös SzD]. *1702:* Verőfény hegy (szö) [Bongárd Sz; MNyTK 132. 117]. *1732:* a Verőfény oldalt [Szászsztjakab SzD]. *1735:* a Verőfény oldallal [Szentjakab TA; DobLev. I/160. 7]. *1736:* az Verőfény oldalnak [Mikefva KK]. *1742:* a verö fény soron [Backamadaras MT]. *1748:* a verőfeny oldalon [Nagyesküllő K; BHn 78]. *1758:* A zilahi verőfény szölö alatt (sz) [Egrespatak Sz]. *1778:* Verőfény szölö malb(an) [Bágyon TA]. *1780:* Fátze Ferkásuluj alias verőfény oldal (e) [Egerbegy K]. *1781/XIX. sz. v.:* az verőfény oldalnak alsó széliben [Küsmöd U]. *1783:* A Verőfény oldalban [Szamosfva K]. *1786:* verőfény cseres erdö [Borosbocsárd AF]. *1802:* Kakosdi Verőfény Csere nevü oldalon (szö) [Meggyesfva MT]. *1877:* Verőfény határ [Kide K; BHn 103].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

verőfélbeli, verőfénybeli verőfényes/napos helyen levő; care se află pe locul expus bătăii soarelui; sich auf der sonnigen Seite befindend. **Hn.** *1670:* Verófelybeli eleö jaro fold [Bencéd U; EHA] | Az Vereó felybeli feóld [Tarcsafva U; EHA]. *1711:* Nagy völgy Verö fenyebeli olda(l) [Csikmenaság Cs; EHA]. *1737:* Verőfénybeli nagy Láb Föld [Nagyida K; EHA]. *1751:* Az Verőfenybeli Szölöb(en) [Berekeresztúr MT; EHA] | Az Verőfenybeli Szölö [Berekeresztúr MT; BLt].

verőfény l. verőfél

verőfényecske *kics* kis verőfényes/napos rész; (parte de) teren expus bătăii soarelui; kleines sonniges Gebiet. *1792:* Annak Szomszédságában lévö Homlok és Verö fényetske ... oszollyék ... két egyenlö részre [Sámsond MT; Berz. 14. F. 34].

verőfényes 1. napos/napsütötte; (care este) expus bătăii soarelui; sonnig. *1693/XVIII. sz.:* az ördög kutban levö verö feny<es> oldal [Gyalu K; BHn 127]. *1735:* A Gyermán Völgyé(ne)k északos és Verőfényes öldalai keresztül barázdoltatván ... a tetöig ... Verőfényével és Eszakjával együtt juta Samariai Tordai Trauzner és Fejér Részre [Szentjakab TA; DobLev. I/160. 7]. *1747:* verö fénjes, harasztos rész szerint Tölgjes rész szerint Csiheres keskenj erdötske [Nagyida K]. *XVIII. sz. köz.:* A Szelinka verö fé-

nyes oldala [Sorostély AF]. *1750:* verőfényes kis darabotska erdő [Told. Conscr.]. *1751:* ki mégyen a' Meta egészen azon verőfényes óldal felett lévő élig [Koronka MT; Told. 31/4]. *1768:* a Mál hegy ... észkos és Verőfényes Oldalaival [Koronka MT]. *1785:* Bükkös felé fordulo határb(an) a verő fényes oldalban [O.péterlaka AF]. *XIX. sz. eleje:* a Fenesnek verő Fényes és eszkos oldala [Marosbogát TA]. *1816:* Vale Kakátyi Nevezetü Verö fényes oldalban (szö) [Mezöcsán TA]. *1827:* régi Népes Telek vagyon a Falunak közepin a Verőfényes hellyen közel a Falu Strazsájához [Göc SzD; WassLt]. *1834:* a Falu közepete táján a Verőfényes részen [Kolozskovácsi K; BHn 133].

Hn. *1693/XVIII. sz.:* a verő fényes oldal [Gyalu K; BHn 128]. *1702:* ezen verőfenjes oldalon [Bádok K; BHn 23]. *1720:* vérö fényes óldalban [M.zsombor K]. *1743:* verő fényes oldalban [Boroskrakkó AF]. *1748:* Verőfényesoldalra [Nyárádsztbenedek MT]. *1751:* a' verőfényes óldalban [Sásvári MT]. *1759:* a Verőfényes Soron ... Sessio [Székelybos MT]. *1761:* a verőfényes oldalban [O.péterlaka AF]. *1786:* a verö fényes oldalon (sz) [Szilágycseh]. *1819:* a Nagi Verőfényes oldalon (sz) [Kolozsborsa K; BHn 123]. *1841:* a Verőfényes felin (sz) [Kisillye MT].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: verőfényes/napos rész; parte (de teren) expusă bătăii soarelui; sonniges Gebiet. *1748:* vagyon egy más darab erdő, mellyet himberkénekis hivnak ... mind verőfényesse, mind észkossa tüzi fábol áll elegyesen Cserefa is van benne [Koronka MT].

Hn. *1813:* a Verőfényesben (sz) [M.köblös SzD].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

verőfényi verőfényes; care este expus bătăii soarelui; sonnig. **Hn.** *1754:* A Verőfényi Fordulóban [Fejérd K; EHA]. *1816:* a' verőfényi fordulob(an) [Fejérd K; EHA].

verőhely vasfeldolgozó hely; forjărie; Schmiedenwerkstatt. *1780:* Valakik a' puszta verö hellyeket futatás végett fel fogják, elöszer epittsék fel, és azutan proportionatě et concernenter, mind futatni, mind mivelni szabadságokba lészen, külömben cselekedök flor. 12. büntettessenek [Torockó; TLev. 6].

verőkalapács kalapács; baros; Hammer. *1832:* Egy nagy-verő-kalapács [KLev. 10] | Ujj paraszt Varga Josi Javainak feljegyzése, és becsü-arra ... Egy nagy-verö-kalapács 1 Rf 15 xr [Bh; KLev.].

verőkerék szénörlő malom alkatrésze; piesă a morii de cărbune; Bestandteil der Kohlenmühle. *1702–1765:* Ebben* volt ismet nagj rendbeli jegh esö negj rendbeli iszonju arvizek ... hazokat ... kohokat verö kerekeket ... vitt el [Torockó; MNy IV, 234. – *Az esztendöben].

verőkeresés alkalmas vasfeldolgozó hely keresése; căutare de locuri pentru forjării; Suche nach einem guten Platz für Schmiedewerkstatt. *1780:* Minden Verös kovácsnak ki tehettségéhez képest magát elégségesnek itili, rend szerént harmincz Vas csinálás verö részt fel-fogni szabad lészen, többet mind addig a' szegényebb rend praejudiciumára senkinek sem, valamig a' szegénységis erejéhez képest magának a' harmincz vagy azon alóll elegendöt a' Verö keresésnek terminussan nem foglal [Torockó; TLev. 6b–7a].

verőlánc ? toronyóra ütőjét tartó lánc; lanțul de la ciocănelul care bate ora; Uhrkette. *1599:* hogy az also oranak az zelfogoya el teoreot volt, es az az Vereo lancz el zakadwan, vettünk egi kezep wasot d 20 [Kv; Szám. 8/XVI. 36].

verőmalac levágásra alkalmas malac; purcel de tăiat; Ferkel zum Schlachten. *XVII. sz. köz.:* Minden embertól egi egi vereő malacz [Sajóudvarhely SzD; SzJk 10]. *1682:* Ez idei verö malacz nr 350 [Fog.; Utl]. *1687:* Börös pecsenyenek valo sertes nö 4. Verö malacz van nö 10 [A.komána F; Utl]. *1704:* vadnak hizott ludaim verö malaczim s bizony Graffensnek viszem ajándékba s Németet hozok reája [HSzj *hizott-lúd* al.]. *1714:* Retyi Ur(am) ada el ... rosz tőrokbuzat egy szekerrel egj orjan es egj verö malaczon [Mocs K; Born. VIII/3 Csürke Juon (38) jb vall.]. *1723:* magátol hallottam Némasági ur(am)töl három verö malaczot rántott fel Lukán s a negyedikett a házánál ötte megh [Oroszfalu MT; VGy. Batza Nónucz (43) jb vall.]. *1729:* két hizo diszno edgjike émé az alatt egj verö malacz. Az másikja Artány [Marosszt-György MT; Ks 23/XXIIb]. *1752:* Nsagod poroncsolatyat véven ... en egesz igyekezetel igyekeztem hogy Nsagodnak complacialhassak de halat Penzelis nem kaptam ... az melj tiz darab halacskat es vagy nyolczvan hat Rakot foghatam küldöten (!) most ujaban ... velö (!) malaczot negy Tyukfiat egy par dinyet küldötem [Kövesd NK; ApLt 5 Nagy Zsigmond Apor Józsefhez]. *1787:* Verö Malatzok Nro 8 Rf 2 xr. 40 [Nagynyulas MT; BLt 2]. *1853:* küldj egy verö malatzat [Kv; Pk 6]. *1867:* Küldöttek ... 1 Darab nagy ártán Sertést ... 1. szopo malatzat ... 1 verö malatzat [Bányabükk TA; KCsl 3].

verőmester vasfeldolgozó műhelyben dolgozó mester; meșter într-un atelier în care se prelucrează fierul cald; Meister der Schmiedenwerkstatt. *1685:* Verö mester szinje fából való, prostillás, nem igen jo [Vh; HTR XX, 156].

verőmunka vaskidolgozás; prelucrarea fierului; Eisenverarbeitung. *1755:* nemelj becsületes Eötvös mester emberek egjedül csak Arany munkát mivelnek, és verö munkát soha nem exerceálnak [Kv; ÖCJk].

verőmű vasfeldolgozó munka; prelucrarea fierului la cald; warme Eisenverarbeitung. *1776:* vettük a' Tkts Urnak* ... küldett Commissioját, melynek tenora ez volt, hogy egész Communitásunk bé gyülvén Bánya, Kohó s verö mivekben néhány idöktöl fogva intervenialt difficultasok felöl Consiliumot tartson [Torockó; TLev. 7/5. – *Pávai Ferenc gr. Komis Zsigmond insp.-nak].

verőnyél kalapácsnyél; coadă de ciocan; Hammergriff. *1692:* Egy hámorra valo verö nyel derek karikája [Szárhegy Cs; LLt]. *1795/1799:* a' Verőhéz kereszt fának, és Verö nyelnek valo fátis had vágassanak a' Tusko Erdöben holnap [Torockósztgyörgy TA; TLev. 5/16 Transm. 291]. *1847:* a szükségesképpen le vágandó fák becsüjébe azon rend tartassék Kis kö erdejében és nagy Folon oldalán, ugy a Nyárasban hogy mind eddig, egy Verö Nyelnek és hányo Keresztnek valo Fák ... egy szál fa egy Rforintba, az ezeknél nagyobb, ugy következöleg a kissebb, mekkoraságokhoz képest betsültessenek és adassanak a szükséges hellyekre Bányákra, – Kohokra, – Verökbe [Torockó; TLev. 10/9].

verős I. *mn* **1.** verőben dolgozókból álló; de la forjărie; aus Schmiedenwerkstatt. *1787:* minden Verős Czimborasagnak, ugy nem külömben mind(en) Verős Kováts Gazdának, különös belyegző jegye légyen [Torockó; TLev. 9/25].

2. verőt birtokló; care deține o forjărie în comun cu alte persoane; Schmiedenwerkstatt besitzend. *1823:* Ezen ... feles számu Verős Gazdák által Magokévá tett edgyezést vagy Határozást Magomis hellyben hagyom s megerősítem [Gyéressztkirály TA; TLev. 9/47 gr. Thoroczkai Pál aláírásával].

◊ **Szn.** *1609:* verős Geőrgine [Zilah; Sennyei 47/11].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** verőben dolgozó személy; persoană care lucrează într-o forjărie; in der Schmiedenwerkstatt arbeitende Person. *1719:* Az verőt el hánván az Fájok verősők(ne)k imit-amot álván, senki hozzá ne méreszelyen nyulnj, és lopni [Torockósztgyörgy TA; TLev. 8/3].

2. verőfényes rész; expus bătăii soarelui; sonniger Platz. **Hn.** *1590:* Zena vereossen [Cikmántor KK; BálLt 81]. *1753:* A' Verős oldalán (sz) [M.décse SzD; EHA]. *1775:* a Kászága Verős Fényibe (sz) [Középlak K; KHn 299].

verőskovács I. *fn* verőben kovácsként dolgozó személy; fierar care lucrează într-o forjărie; Schmied. *1702–1764:* Ebben az esztendőbe az urak tisztey eskettettek megh az verős kovacsakat az müvelesre [Torockó; MNy IV, 234]. *1742:* Minden Verős Kováts Hűttel légyen kőteles a' futatásra, ugy hogy senki tsak egyis a' kohoban futatásra Hit nélkűl ne botsátassék a' modo in perpetuum [Torockó; TLev. 9/2]. *1756 k.:* Nságtok sem kévánhattja azt, hogy a Constitutionak ereje ellen valamelly privatus szemelyek akar Kovatsok akar más féle mester emberek authoritativē áz Verős Kovátsok munkájaban incorporalhassak magokot [Torockó; TLev. 9/9. 1]. *1768:* Melly Conditiokra számos betsületes emberek az egész Verős Kovátsok képében kezeket bé adván magokat a' Regulak(na)k meg tartására el kőtelezék sub paena F. h. 12 [Torockó; TLev. 9/12]. *1770 k.:* ha ezen illegalitas impunē marad bizonyos Consequentia a' lészen, hogy ezen hasznos Constitutionk Nagyságtak(na)k s mindgyajunk(na)k Verős-Kovátsok(na)k kárára suflamialodik, pusztulásra jutván minden orán a' Verők(ne)k nagyobb része, hanyat homlok rohanván mindgiárt száma nélkűl valók hasonló illegalitásra [Torockó; TLev. 9/14]. *1780:* a' citált articului maga valoságos erejében meghagyatik, annyivalis inkább mivel azon Articulus Generalis, annak modificatiojára semmi praetexalt okok nem admittaltatnak, hanem ad tenorem ejusdem, magát minden Verős kovács sub poena ibidem exposita, alkalmaztatni köteleztetik [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/16]. *1805:* A Verős kovatsoknak felette el aradván lopások s Gazdajoknak kár tetelek ennek el tavoztatására hataroztatik hogy senki is se kovátsának se Segitoinek vassal fizetni 12 for. bűntetés alatt ne mereszeljen [Torockó; TLev. 7/12]. *1816:* népünk mind egyre el mellőzte meg tartani[a], és annál fogva egyéb pontokot is meg rontottanak, melly azt szülte hogy a' Sokat mivelni akaro tehetetlenséggel a' Törvényt fel rugott Verős kováts hogy töb vasat futathasson mint sem a Törvény meg engedi sok lovakat vett [Torockó; TLev. 9/46. – [a]A vasművelési rendelkezéseket].

Szk: *torockói* ~ *1756:* A' Torotzkai szegény verős kovátsok(na)k minemű aggravaltatasok következett legyen az tavallyi Manipulatiobol, az aránt nehány izben Instantiank altal a' Mltgs Királlyi Directiva Commissiot aláz(a)t(o)son requiraltuk [Torockó; TLev. 9/7].

II. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: **1.** verőskovácsként dolgozó; care lucrează ca fierar într-o forjărie; als Schmied arbeitend. *1782:* ez elott Cir(citer) 30. Esztendőkkel ... kezdettek a Bányászi Mesterségről a Taxát meg kivánni, ugy terjedett el a Taxa fizetés minden Verős Kováts Mester emberre; s másokra is kik tehetősebbek voltak; a' szegényebbek addig meg maradtak a' Rabottáb(an) [Torockó; Thor. XX/5].

2. verőt birtokló; care deține o forjărie în comun cu alte persoane; Schmiedenwerkstatt besitzend. *1805:* (Az) egyenetlensegek nem volnánok ha a Veros kovats Gazda a fogo Nyelit nem szegyenlené meg fogni de ma a Verőskovacsok kozül edgy sincsen a ki a tulojdon mesterségét Tudni ne szegyenlene [Torockó; TLev. 9/41]. *1810:* ujjon az Verőkb(e) Szegődött Kovácsok, nagyon erőltetik az Verős Kovács Gazdákot, az három poltra fizetésen felyűlis az vasnak meg adására [Torockó; TLev. 9/44].

3. verőskovácsokból álló; (al) fierarilor; aus Schmieden. *1800 k.:* a Verős Kováts Corpus ... a Nagysagos Praeses Vr bőlts előre láto intezesere fogja hadni, hogy minden három napos Gazda ... a Kohoban fujjon [Torockó; TLev. 9/30].

verőskovácsi 1. verőskovácsokból álló; (al) fierarilor; aus Schmieden. *1780:* Eleitől fogva a' Vasnak, mind Kohókban, mind Verőkben való mértékéről a' Verős kovácsi társaságban, olly nagy dissensio vólt [Torockó; TLev. 5a]. *1794:* ezen praevaricationakis orvoslására tőn illyen határozást a Verős kovatsi Communitas[a] [Torockó; TLev. 9/26. – [a]Köv. a hat. szöv.]. *1805:* Mivel pedig a' Verős Kovacsi Tarsosag szegyenli maga mestersegit folytatni sot Csinalgataskor is inkab henyel, mint se dolgoznek ennel fogva nem az elől jaro hanem a szolga szabja a Törvent a Gazdanak a Birak negligentiaja a leg hasznosobb rendeléseket is fustbe ... menni el nezi [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/41 br. Thoroczkai Joseff kezével]. *1813:* Martius 22kén ujra Verős kovátsi gyűlés tétetett, amidőn mind az Nagtok Commissiojának mind az Társaság Végezésenek jo móddal léendő effectuma némely ellent tartok miá nem lehet (!) [Torockó; TLev. 9/45]. *1820:* az Verős Kovácsi Communitas az Biro al(ta)l lőtt tartoztatásra az Biroság Házhoz begyűlt ... 18a Marty, És az Biro az szegényebb sorsu Embereknek votumat fel adta az Verőss Kovácsi Tarsaság előtt, és egy más közt Consultalodván, mondhatni többb része az Communitásnak abban határozta meg az mivelés dolgát hogy az kinek három napi vereje vagyon futasson egy egy műre háromágas vasat [Torockó; TLev. 9/44].

2. verőskovácsokra jellemző; de fierar; von Schmieden. *1778:* még a' jóbb gazdákis verős kovátsi mesterségek után minden napi szükséges eledelekre kivántató költséget alig kapnak [Torockó; Bosla]. *1785:* az egész Országrais, ha ezen szentséges Rendelés ereje mellett az Erdőnek meg bővűlésével Bányásságunk, 's Verős kovátsi Mesterségünk folytatása még nagyobb incrementumat vehet ahoz magunkat kész kedvel conformaltuk [Torockó; TLev. 11/4]. *1795:* A' Verős kovácsi Mesterségh folytatásának rendibe Eleinkről reánk szállott vala az a' Káros szokás, hogy minden Gazda, a maga művin, a' nagy pénzbeli fizetésen kivűll, maga Művelő Kováttsát és Segittőjét étellel és itallal a pazerlásig tartani tartozik vala [Torockó; TLev. 9/29]. *1813:* aki Törvény rontásban találtatik a' meg irt Articulus szerént büntettessék, és azon Esztendőben a' Verőskovácsi mesterségétől el rekesztessék [Torockó; TLev. 9/45].

3. verőskovácsok által folytatott; care este practicat de

fierari; von Schmieden gemacht. *1794:* Mivelhogy a' Verös Kovatsi munkát folytato Atyánkfiai minden felöll annyera le tiltattanak a Szennek vasarlatt erdejikröl (!) hogy a' mia tellyesseggel meg akadalyoztatott a vas tsinalasnak mestersege kerdesben tetetödett hogy mi modon kelletnek ennek elejet venni és orvosolni [Torockó; TLev. 9/26].

verőskovácsság 1. verőskovácsi mesterség; meşteşugul fierarului, fierărit; Beruf des Schmiedes. *1780:* felettébb káros abusus a' Thoroczkaiak közt, t. i. Hogy ollyanak állanak bé Verös Kovátsságra, kik a' Mesterséget nem tudják soha nem is tanulták [Torockó; TLev. 4].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: verőskovácsokból álló; (al) fierarilor; aus Schmieden. *1780:* Méltoztatatt Natságad és az Mlgs Familia Városunkban egyebek közt a' verös Kovátsság rendirölis szép rendben vett Constitutiokat confirmalva ki adni [Torockó; TLev. 9/16].

verőszín vasfeldolgozó műhely/szín; atelier de prelucrare a fierului; Schmiedenwerkstatt. *1685:* Verű szín prostillával hijazott, igen rosz no. 1 [Vh; HTR XX, 154].

vérpatak pîraie de sînge; Blutbach. *1653:* azok szegények hitre lejöttenek, és az esküvés mellett, nem szánván az ártatlanokat, reá rohant a nemesség, és körülvévén mind levágták nagy sivalkodással szegényeket, annyira, hogy mint egy halom olyan volt a test. Azt mondották, hogy a test aloll vérpatak folyt ki [ETA I, 57 NSz].

vers 1. költemény; poezie; Gedicht. *1619:* Uram, mégis akarnám ezt az kicsin verset subjungálni, minthogy minden nap újabb-újabb actáink találnak[a] [BTN[2] 226. – [a]Köv. egy latin nyelvű vers]. *1621:* Egy Stephanus Zegdinensis neüü Deak czinalt uolt az Zaz Templomba ualo Gradualhoz valami versekett hazayaba(n) es hogy ide munkalodot uele kellett fizetnwnk annak d 75 [Kv; Szám. 15b/IV. 12]. *1710 k.:* elkezdém én a versírást ... egy holnapig, vagy talán tovább is mind csak verset írtam, ő csak matériákat adott: nosza erről írj egynéhány distichont, amennyit lehet [BÖn. 537]. *1736:* Voltanak az megholtnak dicséretiről való kinyomtatott versek is chartákon felfüggesztve [MetTr 407–8]. *1760:* egy verset tanultam [Igenpataka AF; TL. gr. Teleki Ádám aláírása, a levél más kézzel]. *1772:* Lázár János ... Nagy poeta volt és sokan correspondeáltak véle versek által, melyekre való feleleteit kinyomtattatta. Difficultálom benne azt, hogy akik versekkel írtak neki, azaknak verseit ki nem nyomtattatta, hanemcsak az azokra való maga feleleteit [RettE 288]. *1780:* Mondják, hogy a dámától versekkel búcsúzott volna el a gróf, a dáma is hasonlóképpen versekkel felelt [RettE 410]. *1807:* fél a (!) 8tzig a verseket tanultam, mellyekkel K. Mamát meg köszöntettem de nem igen tudtam ... Kis Papát meg köszöntettük egy sovány verssel [Dés; KMN 373]. *1823–1830:* Nyomtatott orációi s versei mutatják, milyen nagy litterator volt[a] [FogE 75. – [a]Kovásznai Sándor (1730–1792) mv-i ref. koll. prof.]. *1836:* (A) Püspök Ur Fejedelmünk ő felségének születése és név napjára szép Hymnusokat készittetett – mivel kotát v(agy) notát nem küldöttek hozzá – a kik a Papok v(agy) Mesterek közül tudnak réá a versre notát készíteni, készicsenek [Nagykapus K; RAk 14]. *1867:* Sándornak a küldött verseit szivesen köszönöm sokszor tudakozom ököt s mind anyiszor nagyon meg örvendeztetnek a rollok vet hirek [Uzon Hsz; Kp V/413]. *1879:* Tudod-e, Ödön, hogy Kabdebó Frici nyomtattassa ki a verseit; előfizetési felhívást küldött nekem is. Azt írja benne, hogy neki nincs e versekkel semmi művészeti célja ... csak azt akarja megtudni – vajon mit szól a kritika [PLev. 60 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *deák ~ 1823–1830:* Szászvárosról Marosvásárhelyre hozták volt professzornak az híres Fogarasi Pap Józsefet ... kinek emlékezetére Szigeti Mihály igen szép deák verseket írt [FogE 76] * *farsangi ~ 1811:* Fársági versek az özvegy Aszszonyokról [ÁrÉ 203] * *halotti ~ 1816:* A' szivárvány falán Szembe egymással Mlgs Dániel Péter Urnak ... Halotti versei [Csíksztmárton MT; UnVJk 140] * *lírai ~ 1886:* Hogy azt írtam neked, hogy lírai verset adj, azért írtam, mert az én vágyam diktálta [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *rossz ~. 1880:* Czakó ölel. Rossz verseket ne írj, azt izeni [PLev. 81 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. (vers)sor; vers; Vers | mondás; dicton; Spruch. *1636:* egygyik kezében dob volt, és hogy az rhytmusok végei szépben essenek, minden versen az másik kezével azt jol meg buffantotta [ÖGrAj 8]. *1653:* Szent András nap estin hozának három öreg faltörő ágyukat Szamos-Ujvárból Görgénybe, annak az egyiknek „Basiliscus" neve az öregbiknek, és ez a vers vagyon reá öntve: „Grandia contactu Basiliscus moenia rumpo" [ETA I, 147–8 NSz]. *1665:* Az kápolna csinálását véghez vittem, tovább ne alkalmatlankodjanak az kövekre metszendő versekben [TML III, 477 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1666:* Az mely verseket ide küldtek, én nem tudom, Uram, az az ezüst táblára való-e? | Az versek dolgát én eligazítottam és mivel az tituluson kívül nagy szükséget reá nem láttam s el sem fért volna az ezüst czimerre, csak lehagyattam [TML III, 662, 630 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Felróti András és Samarjai Péterrel ... íratott hártyára exemplart elémbe, többi között amaz értelem nélkül való, de minden betűt magában foglaló verset: Gaza frequens Lybicos duxit Karthago triumphos | Én mondám: Ez mind igaz, és én talán kegyelmeteknél elébb és legnehezebben szenvedem, de elébb kellett volna ennek lenni ama vers szerént[a] [BÖn. 534, 972. – [a]Köv. 2 latin nyelvű sor]. *1736:* ha ... az temető templomban volt, ott, kivált az catholicusoknál, nagy czifra castrum doloris volt, azon sok gyertya, symbolumok, czimerek, versekkel írott charták [MetTr 409]. *1760:* Ugyan a sólyomkői templomban vagyon Garázda Kristóf epitaphiuma ... Leírhattam volna a verseket is kevés szók hijával, de nem igen szépek valának [RettE 107]. *1811:* Ennek a' nagy Égés emlékezetére E Pár verset irom szemöldökére [ÁrÉ 28]. *1823–1830:* A parókájának vuklijaiba egy-egy pár verset tett[a], s azzal eltemette s nyirt hajat viselt [FogE 75. – [a]Kovásznai Sándor].

Szk: *~ekbe foglal/szed. 1751:* Kristus születése Pásztoroknak hiresedese Azután miként a böltsek Napkeletről eredének Ezeket mi le rajzollyuk Szépen versekbe foglallyuk [Hétfalu Br; EM LI, 122 bethl. játék]. *1777:* Kinek[a] aktáit, jeles tréfás mondásit, ha voltak, ha nem, versekbe szedvén Kolumbán kinyomtattatta Károlyban [RettE 381–2. – [a]Teleki Mihálynak]. *1811:* hogy kivált Télbe, a' hoszszu unalmas estvéken eszemnek ... dólgot adjak, kezdettem az elömbe tünö, elöttem igen kedves Tárgyakat versekbe foglalni [ÁrÉ III].

3. versszak; strofă; Strophe. *1667 u.:* Az kgd risire Viragzik ez az soltar, Kgdis imar Viragostasa fwkipen az negyedik Versnek az első Versit (!) [CartTr XVIII, 645]. *1736:* az deákok, papok elöl megindultanak, azok után voltanak az

trombitások és török siposok, egy verset az deákok énekeltenek, más verset az trombitások és török síposok futtanak [MetTr 409]. *1736 u.:* Egyszer Kolosvárt husvét napján mikor ebéden voltunk, eljövének elsőben a kolosvári református deákok, egy husvéti éneket egészen elmondának; nyomban jövének a catholicus deakok, azok három verset éneklének el ... Adj tizenkét forintot a feleségem deákjainak, mert az egész éneket elmondották, a pápista deákoknak adj három forintot mert csak három verset énekeltek [MetTrCs 459]. *1772:* Gyönyörűséges prédikációt tett a 90-dik zsoltárból, de a vers nem jut eszembe [RettE 281]. *1776:* a 77 zsoltárnak első, 8-dik, 10 és 11-dik verseit elénekeltük majd csak mi hárman Szathmári és Szentkirályi sógorékkal [RettE 369]. *1810:* álljanak a' legények a' koporsom fejénél a Léányok a' lábánál és el elvégezvén két vers eneklést kisérjenek a Siromhoz [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr.]. *1823–1830:* másnap estvére érkeztünk be Sajóra, az holott egy verset a reformátusok, egy verset a lutheránusok énekeltek [FogE 157].

4. bibliai szakasz; stih, verset; Vers in der Bibel. *1662:* bizonyára bölcs ez a nép, értelmes és nagy nemzetség, mellynek a fundámentomos oka is ott vagyon az 7. versben: mert az Isten eféle népekhez igen közel vagyon | Tekintsd meg ujanitt a 4., 7., 8. verseket is, mellyekkel mintegy ujjonujjal mutogatja a Szentlélek, hogy ez nagy hálaadatlanság ingerlette egyik fel őszentfelségét, hogy őket rabságra adná [SKr 695, 703]. *1704:* Ma reggel prédikálott Zilahi uram, Zakariás 11 : 7 és több következendő versekből [WIN I, 79]. *1705:* Ma reggel prédikálott Zilahi uram, Jeremiás 3 : 22 és több következendő verseiből a résznek utoljáig [WIN I, 379]. *1770:* gr. Teleki Ádám úr temetésén ... Prédikált kolozsvári phylosophiae professor Bodaki <József> és odavaló pap Thordai Sámuel gyönyörűséges praedicatiót tett a 17-dik zsoltárnak 13 és 14-dik verseiből [RettE 235–6]. *1774:* Azt mondja ugyan Szent Pál, a zsidókhoz irt levél 6-dik részének 4–6-dik versében, hogy akik egyszer megvilágosíttatnak, ha elesnek, hogy megtérés által ismét újíttatassanak, lehetetlen [RettE 339]. *1783:* Textust adatott magának Bölcs Salamon XIX (?)-dik rész 14 vers, melyhez képest szép applicatiót irtam volt [RettE 422].

5. szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: *hány ~eni* vhányszori; (cu un numeral) de ... ori; mehrmalig. *1847:* az Asztalon Czéhon Kivüli Asztalos Kászoni András hány verseni meg jelenéséről a Közügy Igazgatoi Hivatall előtt adnánk egy bizonyitványt [Kv; ACLev.] * *vhány ~ben* vhány alkalommal/esetben/ízben; de ... ori; mehrmals. *1590 k.:* Ez peresek keözt valo dologh ket versbe volt en keszembe [UszT]. *1595:* nylva(n) tudo(m) hogy a' felesege hagia elób el Janost, ket versbeis [UszT 10/50]. *1604:* Talaltuk megh feő tiztartonkat Petkj Janos Vramat hogj izenie(n) zek es tizt kepebe, Az Farkaslakj bironak falu kepebe(n), raitunk Farczad falua(n) es Hoggia(n) Farkas laka faluatul eset hatalmaskodasok feleőll, ket versbe(n) [UszT 18/73]. *1653:* az szegény megh holt felesége(m) sulyos betegséghi miatt ... edgy versben nyolcz holnapigh fekwven [Meggyesfva MT; BálLt 93]. *1698:* Mas versbennis ennek előtte adtunk kaytár kergetés alkalmatosságaval adtunk (!) d 6 [Kv; ACJk 83]. *1718:* Ezenközben hozodék elé hogy az Inas sok versb(en) az Urat el hatta [Kv; ACLev. 102]. *1744:* Hogy minden tumultus Köpeczen vette origoját, világos abbolis hogy ã miolta tumultualodni kezdettek a Seditionak Authorai ... Cursus altal 6 vagy 7 versb(en) bizonyos Expressusok minden Falubol convocaltattak ad consultandum [Hsz; INyR]. *1754:* Sok Versben volt falu gyűlése, és discursussa közönségesen a falunak hogy azon Tanorok(na)k birását meg ne engedgyék Alsoné Asz(sz)onyom(na)k [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1762:* Midőn harmadik versbe ismèt oda akartak volna jőni a Legények ... Kaffai Miklos eő k(e)gy(e)lme ki méne elejekbe s bé hivá a maga Házához [Geges MT; BfR Agilis Paulus Pétri jun. (20) vall.]. *1782:* Azt a 400. M. forintokot hány versben adta ... ? [Kanta Hsz; HSzjP vk]. *1801:* az irt Ház után valo régi Mezei hellyek nintsen ... ezen Rész azon kívüll is sok versben sokáig pusztájában hevertt miveletlen [Nagynyulas K; DLev. 5]. *1831:* Férjem és énis ... már meg unván a' szüntelen valo marhák ki hajtását, több versben kiáltottuk Vonutzot a Gujást, hogy lenne benne gondja a' Gujabéli Marhákra [Dés; DLt 332/7]. *1853:* Harii F: Bíró Rákosi István ... több versben szollitott fel az Harii[a] határ fel mérésért fizetendő mennyiségért (!) [Nagylak AF; DobLev. V/1365. – [a]Hari (AF)] * *vhány ~en* vhány alkalommal/ízben; de ... ori; mehrmals. *1606:* azon kouett ragada hozza(m) egj nehan uersen zidott bestie lelek kuruanak [UszT 20/275]. *1614:* 1612 esztendőben azmely iszonyú sáska Erdélybe jött vala azelőtt három esztendővel, ebben az esztendőben fogya ki az országból egy versen [BTN[2] 60]. *1661:* Tegnap mulék két hete, miolta udvartól eljövék, két versen voltam harmad-harmad napig otthon [TML II, 44 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1670 k.:* az fiam penigh ... két versen tisz hetigh volt betegh [Kv; ACJk 13a]. *1698:* Turk alias Popa Simon nevű örökös Jobbágya ... ennekelőtte való időkb(en) édgynehány versen találtatta volt megh sok betsületes emberek által ... Galgai Rácz István vramat ... hogy tekintené meg az eő eőregségét [Törzs.]. *1703:* adott ö kglme ... edgy versen harmincz forintot mas versenis harminczat [BálLt 91]. *1734:* (A tanu) ugy esküttt rám égy versen, hogy Novemberben eset most pedig vgy hogy septemberben, és igj a fatens hallucinál [Torda; TJkT I. 40]. *1766:* a' ki a' Pásztor házaban lakot Fagyuval taxált a' Falunak, mikor a' Czigányok elsőben rá szállottak ... a Falu három versen is tiltotta hogy oda házokat ne tsináljanak [Szentegyed SzD; WassLt Lupsa Vaszilia (46) zs vall.]. *1777:* ennek előtte négy versen most pedig már ötödszer is hitetlenül el hagyván [Mv; Told. 16/83]. *1795:* a Bor Birákok két versen meg kinaltották Imreh Ferentzet hogy váltsa meg az Erdejét és az Törvény Napok mind eltöltek s meg nem váltotta [Kakasd MT; DLev. 1]. *1806:* a' Burkus és a Muszka a' Frantziát 2 versen jol meg agjabugjaltak [Vingárd AF; Ks 101 Lázár József Kornis Gáspárhoz]. *1860:* ha ... egy falusi ember veri meg ... a 200 pengőt 2. vagy 3. versen fogja bé fizetni [A.jára TA; BetLt 4 Orbán Károly birt. lev.] * *vhány ~sel* valahány alkalommal/ízben/esetben; de ... ori; mehrmals. *1677:* Az sok teleuent, Ganejt fundamentombol ki hant földet hordottak ki ket uersel szukmaniban (!) ... f. 6 es 4 ueka Buzaert [Berz. 17/XIII]. *1729:* Meg kötöztetve oly szorossan hevert ã földön harom oraig és az nagj neki hevüles miatt meg is hólt volna ha két versel más Ember Vizzel erössen fejit meg nem öntözte hivesitette volna [Sövényfva KK; TSb 51].

6. szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: *~et fut/iszik* versenyez, verseng; a se lua la întrecere, a concura; wetteifern. *1653:* oda hivatá őket Bocskai Medgyesbe mindenünnen, és egyik rendbe jancsárt állatott, a másik rendbe szembe véllek német gyalogot és úgy lötetett véllek verset [ETA I, 100 NSz]. *1710 k.:* A jámborságnak nem volna külön papja, temploma, de melyik vallás fut verset a másikkal a jámborságért? | Székely László kedvességével verset futó

favoritája kiszerzette hamar [BÖn. 430, 711]. *1823–1830:* Itt nagyon vígan voltunk. Veszprémi egy fertályos ezüstpohárt hozott vala magával, ő avval verset ivutt, s még több pohárral, mint mi | Sepsiné neki azt mondotta, hogy ő nem tudja miféle ember az a pap, mert hozzája oly móddal még nem is szól, pedig ő sok menyecskével verset futna [FogE 162, 282].

◊ **Hn.** *1791/1796 k.:* A' Versekbe a Fuko mellet (sz) [Aldoboly Hsz; EHA]. *1818:* Versekbe (sz) [Aldoboly Hsz; EHA].

versesinálás versköltés; scriere de poezii; Gedichtschreiben. *1811:* Itt rá emlékezvén ama köz-mondásra: Születik az Ember a' Vers tsinálásra [ÁrÉ 11].

versecske *kics* kis bibliai szakasz; verset, stih; Vers in der Bibel. *1636:* Amaz minden tsupa anyaszűlötteknél bőltseséggel fellyeb bővölködő bőlts Salamonhoz illendő bőlts mondás ... az mellyet az ő Példa beszedinek 16. részében, az 4. versetskében irva hagyott [ÖGrAj 5].

vérség 1. vérrokoni kapcsolat; legătură de rudenie de sînge; Blutverwandtschaft. *1588:* Mynden dolgokrul, es az vérsegrwl vg val mint az ket Elseo tanu [DLt 222 Temesvári János kezével]. *1599:* Reisz Andras Lucas Rodner es Radnothy Jstwan ... valljak ... egy Zowal sem Jelentette mind annyi kerdeseonkreis vęrseget es genealogyaiat megh [Kv; TJk VI/1. 347]. *1625:* ha docealni kel uersegemet tagadna, az toruinnek uttia s mogia zerint hitesse megh uelem mit adot irte s deponalom [UszT 77]. *1639:* Hozak eleónkben a Bagi Jancsi es Nagi Jacab Leania keúzeót leuő Matkas dolgat ... semmi verseget keóztók nem talaltunk, ki őket hazassagokban meg gatolna [SzJk]. *1657:* ha pedig azt javallottam volna: ne, úgy vérségemnek löttem volna árulója lelkem fájdalmával [KemÖn. 161]. *1680:* adgyák elő vérségeket az Ördőgh, és Stamp familiák [Kv; RDL I. 158]. *1693:* a' ki penigh vérséget praetendal Janosi Jánoshoz, bizonyicsa megh hogy vér [Mv/Mezőbodon MT; MMatr 316]. *1721:* A Nagy Anyám Székely Ilona kinek vérségin volnánk Lengyelesek [LLt Fasc. 103]. *1774/1778:* Nehai Deák István Vr(am) azért vétette el a Fiával életb(en) lévő Deák István Urammal Szikszai Borbára Aszszonyt, hogy annál fogva a' Pokai vérséget hozza haza [Ilencfva MT; DLev. 6]. *1780:* valamennyi veröt vérség vagy Collationalis örökös Jussal söt zálagulis birnak [Torockó; TLev. 9/16]. *1807:* azon Joszágokatis ... az mellyeket a Publicata Baronissa ... LB Banffi György ur ő Nagyságanak nagy summában el testalt volt, a Szarvadi Familia vérség Jussán váltotta magához [Dengeleg SzD; Ks 80/24].

Szk: *(leg)közelebb való ~. 1693:* azon szőlőnek fele, mint közeleb valo vérsegre Feleségere ... de volvalodot (!) [Dés; Jk]. *1790:* Gerendi Sigmond Ur ... a Dolognak substantialis belső valosaga szerintis ... legközelebb valo vérsége szerint immediatus Haeresse [Radnót; DobLev. III/678. Ib Csato Mihály aláírásával].

2. vérrokoni kapcsolaton alapuló jog; drept care se bazează pe legătură de rudenie de sînge; Recht, das sich auf Blutverwandtschaft basiert. *1621:* vagion egi gjümölcz kert ... Rakoson ... Mely gjümölcz kerthez Vincze Andrasnak is versege leven az ő ősiről és eleiről ... elis nyert Uolt törvenj szerent [Asz; Borb. I]. *1625:* az megj neuezet coreokseget keuano(m) megj az Jteol ... mert engemet Jgj Illet Jllien uersegem uagio(n) ahoz [UszT 63a]. *1643:* az haznak vérsegek utan valo p(ro)prietassagokrol, az Geots Pál Uram Maradéki nem töttek egyeb mentiot, hanem p(ro)ponaltak hogj Diuisor Uraim az Diuisioban ne cessallyanak, hanem pergallianak [Kv; SLt FG.7]. *1650:* restitualtatni kevanom mint igaz ver östöl maratt örökseget minde(n) hozza valo attinentiaiual edgyüt, ha az K illyen competentiamat es versegemet tagadna, ki fogok s bizonyttok [UszT 10]. *1690:* Sinka György uramek(na)k egy csepp versegeket sem tudo(m) ezen örökseghez [Makkfva MT; DLev. 3. XXXI. 25]. *1709:* Lévén égy Malombéli réz kertivel égyűtt Zállagban ... p(er) flo //20 meljhez praetendálván Vérseget Mihálj Mathe Ur(am) [Impérfva Cs; BCs]. *1718/1786:* Romlott nevű Faluban bizonyos Portioja ... volt el zálogositva, és verségén ugyan maga Eordőg István Uram reacqviralta [Doboka; BetLt 5]. *1739:* (A szőlő) nagjob részét az Dumetru Ignát Fiai kezdették birni, s, egj részetskéjét en magam, minthogj verség szerent ket reszre kellenek oszlodni [Sáldorf NK; JHb XXIII/49. 15]. *1768:* A' Mlgs Familianak[a] Constitutioja vagyon arrol sub sigillis authenticis, hogy Részszel (!) Verőt és Kohot, ha Vérsége nintsen valakinek hozzája, senki egy mástol el ne vehessen [Torockó; TLev. 9/13. – [a]A Thoroczkay familiának]. *1798/1800:* Azonn benn valo örökség ... a' Rákasaiék birodalmak előtt vérségre kié volt ...? [Harasztkerék MT; Told. 30 vk]. *1803:* Ezen váltott Joszágon kivüll, a' melyhez vérsége volt néhai Szánto Sándor Ur(na)k, idegenektől Zálagositott Joszága ezen helységben nem maradott [Elekes AF; DobLev. IV/862. 27b]. *1816:* (A) Joszágnak fele részit ... által adák minden utánna valo szanto kaszáloval Erdeivel mezeivel élő és follyo Vizeivel együtt, örökösön, minden vérségekkel egyetemben Balog Márton őkegyelmének mint leg közelebbi vérnek [Szentimre MT; BalLev.].

Szk: *ágazati ~. 1800:* a' melly szántó föld vérség jussán a' Fel-perest illeti a' fenn Le-irt Agazati Verség szerint [Hsz; BLev.] * *igaz ~. 1664:* Szakmari Gaspar(na)k a Szüle Annia, egy test ver leven Gonos Simonnal, Gonos Judit apjaval; az mely hazat Nagy Enyeden ... Gonosz Judit el adot, ahoz igaz versege leven megh nem engedi se(m) az hazat, sem ahoz valo szanto földeit, retit az ő versege ell<en> mas(na)k birni [Ne; DobLev. I/19]. *1678:* méltoztassék az ... Járai Mihálynétól biratott portiot nékünk Atyafiakúl conferalni, és az Itélő Mesternek parancsolni, hogy depositus deponendis bocsátassék kezünkhöz azon portio, ne periclitálodjék azon joszághoz való igaz vérségűnk [Ks 90 Gyeröffi György kérv.]. *1722:* (Iffiab Sarközi Istvantól) apprehendalta Kglmed ezen fen specificalt igaz verseg szerint utanna engem illető joszágokat [Szászújfalu AF; DobLev. I/101]. *1753:* semmi mobilékben nemis participalodtanak, magok igaz vérségekre rehabealt immobiléknél egjebekben [Keresztúrfiszék; SLev.] * *közel való ~. 1727:* Olajos Csizmadia János Uram Közél Valo Vérség azon örökséghez [Mv; Told. 15/9] * *ős (örökös) ~. 1740:* tettek volt Conventiot legitimo modo az akkori Providus Hites Regiusok előtt az Tóbisok verejében lévő Varga Ferentz, tizenőtt vas tsinálásra való Portioja iránt, melly ős örökos vérségh szerent valo része volt Varga Ferentznek [Torockó; Bosla]. *1749/1778:* az Ravasz oldalon valo föld is öss vérségre az Exponens Aszszont és Testvéreit illetik, mint immediatus és közelébb valo véreket [Ilencfva MT; DLev. 6].

3. vérrokon; rudă de sînge; Blutverwandte. *1675:* Tudode Nehaj Abrugybanya(n) lakot More Lazlonak miczoda versege, es Attiafiusaga volt ... Uajda Janos ...? [Abrudbánya; Törzs vk].

vérségágazat családfa; filiație genealogică; Familienbaum. *1812/1816:* Hogy a Fel peresek most emlitett Etzken Andrasnak az Instructiob(an) le hozott verseg agazat szerént le szállo Törvényés Maradekai légyenek az ugyan az Al peresek által sem tagadtatatik [Hsz; BLev.].

vérségbeli vérrokoni; de rudenie de sînge; verwandt. *1671:* nem írom képmutatásbúl ezeket, hanem ő kegyelmeken igaz vérségembeli affectióval való szánakodásbúl [TML V, 631 Kapy Gábor Teleki Mihályhoz].

vérségi vérrokoni kapcsolaton alapuló; care se bazează pe legătură de rudenie de sînge; sich auf Blutverwandtschaft basierend. *1765/1766:* ő Nagyságok ... azon Csekelaki Portiot tsere mellett örökösitették is meg, ehez nem lévén vérségi Jussok a' meg örökösitésben, hanem a' Nagylakihoz, mind vérségek lévén [Kv; DobLev. III/574]. *1775:* az igaz vérségi descendentalis Competentian kivűl egy kilentzed részt az irt Fosztoiano Decseianus Haeresek Praetextu Certi Contractus ... Venni kivántanak [Fejér m.; DobLev. II/464. 1a]. *1780:* tőbb Vas csinálás akárkinekis meg engedtetik, mert a' szerént a' tehetősebbek, akár vérségi jusson, akár Zalagosittás által annyi vas csinálást szereznének magok(na)k hogy azzal a' tehetetlenebbek élelmek modjátol meg fosztatnának [Torockósztgyörgy AF; TLev. 9/16]. *1790:* tessék Nságad(na)k, vagy a több Osztozoinak azon Házat, mint a melyhez Vérségi Jussok vagyon ... magokhoz váltani ... kűlőmben az Exponensek annak fogják adni aki megvészi [Ne; Incz. XI/19a]. *1796:* az igaz Vérségi Atyafiságnak meg Sértetéssévelis Udvari Biztos Tisztyenek meg háborittatásával Semmit nem gondolván a Natságod Biztassai és emberei azokat a Metalis Határozásokat hir tétel nélkült meg változtatták, és az ő Natsága maga tulajdonábon involaltanak [Kük.; JHb XX/27]. *1805:* Az egésznek egy negyedét tévő Foszto vagy Somai Résznek egy hasonfelét ... az Alperesekis vérségi jusson birják [Ne; DobLev. IV/887. 3b]. *1817:* a perbenn versegi egyenes Jussonn belé avatkozott Martonosi Tek. Gálffi Josef Ur Hites Társa Kibédi Réti Julianna [Torda; DobLev. IV/913. 1]. *1854:* minden fölkelhető portékáimon kivűl, levén még olyan pénzem is ... kamatra kiadva, melyet se boldogult Szűlőimtől, se vérségi uton nem örököltem [Kv; Végr.]. *1865:* (Unokáim közül) valamelyiknek halála esetében elébb az ezen pontban meg nevezett vérségi testvérek örökösödjenek egymásnak [Kv; Végr.].

vérségjuss vérrokoni alapon kijáró jog; drept care se bazează pe legătură de rudenie de sînge; Pecht, das sich auf Blutverwandtschaft basiert. *1676/1681:* az Feleségem utan Törvény szerint itéltetet Szent Királyon[a] Egy fundusnak harmad része Vérségh Jus szerint, mely örőksegrűl a memoria hominu(m) az boldogh emlekezetű Urakat szabadosul szolgaltak [Vh; VhU 467. – [a]H]. *1748:* Ns Hadrevi Trozner Ferencz Vr(am)tol vásárlottam volt meg ... házát vérség jusson [Torda; TJkT III. 205]. *1781/1785:* Détsei István Uram néhai Nagy Attyának hogy lett volna valami vérség jussa Paczolaiana Somlyaianum Portiokhoz nem hallottam egyébkeppen, hanem Felesége után hogy ide házasodot [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 17 Rusz Prekup (60) zs vall.].

versel 1. verset ír; a scrie poezii; Gedicht schreiben. *1811:* 'Susánna. – E' névről akarok verselni, Szándékozván kedves Grófnémat tisztelni [ArÉ 197].

2. mondikál; a vorbi; sprechen. *1850:* Mutus impertinens gonosz fattyu, mászkál, ugrál, mindjárt mindjárt lekoppan, sír, – kaczag megint, énekel, versel [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

verselemző persoană care analizează poezii din diferite puncte de vedere; Person, die Gedichte analysiert. *1880:* Éktelenül rossz verselemző lennék [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhöz].

verseng vitatkozik, veszekedik; a discuta cu glas ridicat, a se certa; diskutieren. *1568:* Georgius Balas iur(atus) fass(us) est, Ezt tudom hogy ez Kapa mihal hazanal ez Lukach leania 5 penz ara borth kert vala, az chyaplar azt monda hogy ne(m) adot tębet 4 penznel, es en adatam meg az 1 penz ara borth hogy ne versengienek Rayta [Kv; TJk III/1. 239]. *1570:* Vayda Demyen hithy zerent vallja, hogy ... Janos kenez esmet azt Mongya neky hogy vay Ne(m) zolgals Mert az fat sem hoztad ely ... Thywadar azt Mongia hogy ely hozta Martonnal megy byzonythia, Es hogy JIlien modon versengenek volt egj massal, Mond Janos kenez Menny el dolgodra ha Rezegh vagy [Kv; TJk III/2. 12–3]. *1573:* Barat ferencz Azt vallia hogi Olaios Mihal hazanal kartyat Jachanak volt, egi penz myat haborodot Eozwe zeoch gergy fekete Matewal, addeg versenget rayta hogi Mate Neste kwrwafianak zitta gergiět [Kv; TJk III/3. 289]. *1583:* Magdolna Aztalos Nazne (!) ... vallia ... az Peres Ayton ... Kadar Gergelnek zabad be larasa volt es sem en sem az en vram az Zabad be larastol nem ellenzetewk ... En az Ayto be laras feleól Nem versengettem az be laras feleól (!) Amikor en birodalmomba volt [Kv; TJk IV/1. 179]. *1591:* Eosi Andras ... vallia ... akkoris versenkettenek feleolle, mellyke volna az haz [Kv; TJk V/1. 105]. *1597:* Twdom hogy uersengettek az Alpretyek az Nagy mezeyekel ezen hatar felol [Búdos SzD; Ks]. *1796:* azon versenget a' Panitiakkal Tokai Vram, hogy a' határ széle, nem tovább, hanem ot vagyon a' hol a' hanyást kezdették volt [Panit Sz; TSb 2]. *1797:* Szilágy Csehi Ifjú Székely András a mult télen meg házasodván ... a honnan Felesége részéről elő fordulhato minden igaz ok nélkűl szűntelen versengett, és már mintegy két honapoktol fogva Felesége hitetlenül el is hagyta [IB. Dombi János szilágycsehi ref. pap kezével]. *1800:* a' Benedekfalvi Malmos Gazdák által kötötték magok gáttyokat a' Kelentzei parthoz, sokat versengettek érette a Kelentzeiek, és elis vágták a' Gátat [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Fodor Vaszali (67) zs vall. Vérvolgyi Bányai János kezével]. *1837:* az Exp(onen)s Urnak Clenodiumai voltak ... mindezeket ... Felesége Ferentzi Mária aszszony alattamoson a Férje Hodor Károly Ur hire és tudtán kivűl el pakolta ... és bé vitte Kolosvárra ... s mais ott vagynak ... mellyeknek elviteléért, és viszsza hozni nem akarásáért eleget versengettek edjütt [Doboka; BetLt 1 Pákai Dánielné Benkő Súsánna (40) dom. bíróné vall.].

Szk: *szóval ~.* *1570:* Hary Jmreh hithy zerent vallya hogy ... mykor zowal sokat versengettek volna, Mond Mezaros Myklos hazwd benne valaky azt Mongia Miglen rea(m), Nem byzonitia [Kv; TJk III/2. 114].

versengés veszekedés, vitatkozás; ceartă, neînțelegere, dispută, controversă; Debatte. *1557:* oth sok bizonsagot hywt (!) zerent mege (!) kerdezűen, azes (!) vallok a beztercey rezre leni, wgian ottan az wt mellet ky feold feleól versenges vala [BesztLt 49]. *1570:* Azwtan mykor az Mwstot Behozta volna Dobo Thamas akarya volt Meretlen adny

Zabo gérgnenek, Az penigh ne(m) akarta venny oztan szok versenges vtan megh Mertek es 37 veder leot de Dabo tamasne 38nak Mongya volt lenny [Kv; TJk III/2. 2]. *1597:* mondottak az Nagymezeyek hogy ha arrol az darab erdorol el fogyak az Alpretyek wket ammely felol most az wersengés wagyon, hogy kyzek mind feyenkinth pwztan hadny falwyokat [Alparét SzD; Ks]. *1662:* És a vallások dolgában ezután is ha mi controversiák, versengések következnének, hogy azok minden gyűléseken halogatás nélkül elévétettetnek és az evangélicusok injúriájok, bosszúságok nélkül mindenkor eligazíttatnak [SKr 272]. *1712:* Szomoru szivel szemlélem gonosz végit, Gonosz akaroink(na)k eörömére, prostitualtatik Atyafiságtalanságunk, Ország nyelvére; Ebből származott gyúlólség, versengés ad successoresis progenerálodik [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. *1736:* mint hogy a Szabo Gabor ur(am) sertés oljanak eszterhaja ... az Szasz János ur(am) kertin altal az ház falanak tovire tsepeg azon eszterhát vagy rövidittse meg vagy az olat amoveallya, Szasz Janos pedig töltést tsinallyon, és a kertetis mind két reszröl tegyék fel nagyob versenges(ne)k el tavoztatasra [Torda; TJkT I. 116]. *1767:* el akarván kerülni a Mlgs Aszszonyságok kőzőt támadhatando versengést, a földnek metazásátul meg szűnénk és réá nem menénk [Vajdasztián MT; JHb IX/49]. *1775/1805:* látván ezen Salamoni Ember Bezdédnek és Nagy Kristolcznak azon Irotvány felett egy mással valo nagy versengését és contraversiáját maga ezen Ember mintegy meg unatkozván ezen Pojánatol lemondott rolla s már egy néhány Esztendötöl fogvást nem kaszálja s nem usuálja [BSz; JHb LXVII/3. 122]. *1789:* (A memoriálist) a végre nyujtottam vala a Nemes Magistratushoz mint prima Instantiahaz, hogy ... ab Officio Magistruali engemet az erőszak ellen manuteneállyam és Titt Benedek Ferentz Vrat a Tôrvény uttyára ... igazitván ha házambol szép szerént ki menni nem akarna kedvetlen eszközekkel is onnet amovéállya, de a Nemes Magistratus csak el mellözte a dolgot ... Resolutioja által csak versengésre nyitott utat [Ne; DobLev. III/653. Ia Árva Szánto Drusiána Néhai Magyarosi Beniamin özvegye foly.]. *1794:* mindenkor egyik a' másik ki jártatását kéttségben hozván, annak valoságos borozdáján e' két fél szomszédság nem proalescalhatott, 's meg sem nyugodott, hanem ottan ottan viszsza vonások és versenggések indultak miánna [Ádámos KK; JHb XIX/41]. *1813:* az azon házban valo szállásozása iránt Méltoságos Harsányi Samuel Urnak, ez után is valami versengés és izetlenséget okozhato ellenkezés ne származzék [Mv; Berz. 21]. *1850:* Már több Évek olta csendesenn birt lakoházam körülti (!) égy darab kertemet, a' közelebbi péntekenn, Beke Moses és Josef Uraimék ittasonn – minden igaz oknélkül, és a' nélkül hogy számos Évekolta (!), csak leg kissebb kérdés vagy versengés is támadott volna ... erőszakosonn néki mentek 's levágták [Dés; DLt 780].

Szk: *~be van vkivel. 1820:* Tótöri Ur(am) az a' ki Papnéval 's Pappal hoszszas ideig versengésbe volt [Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Pálffi Ferentz (29) hites assz. vall.] * *dühös ~. 1793:* az Urnak sem éjjel, sem nappal dühös versengései miat békesége nem lehetett [Páva Hsz; HSzjP Osvát Julis (22) katona személy vall.] * *helytelen ~. 1784:* A Provizoratus ... hellyesen cselekedet, hogy az illyen hellytelen versengésbe belé nem elegyedett [Mv; Ks 74. VII. 28].

Vö. a *versengezés, versenkedés, versenység* címszavakkal.

versengezés versengés, vitatkozás; ceartă, discuție aprigă; Auseinandersetzung. *1783:* mi némü veszekedés versengezés történt légyen [Koronka MT; Told. 10].

Vö. a *versengés, versenkedés, versenység* címszavakkal.

versenglő veszekedős; certăreț; streitsüchtig. *1777:* Popa Petre ... ahol lakott, eleg viszangásokkal veszekedeseghel (!) huzásokkal élt, egy szoval igen versenglö ember nem sokat hajt másokra [Lúdvég K; KLev. Barna Korlát Gavril (70) és Badanya Petre (54) jb vall.].

versengő 1. vitatkozó, veszekedő; care caută ceartă, certăreț, gîlcevitor; streitsüchtig. *1783:* Isten nélkült élő felebarátyát gyülölo s üldözö, mindenhol versengö, veszekedö, verekedö ember [Torda; KW]. *1794:* Barátosi Josef vram igen veszekedő versengő ember [DLt 1799. év al.].

2. peres; litigios, care este obiectul unui litigiu; Prozess-. *1572:* Seredi ferencz vram procatora altal Borsolo Janos altal Jllyen feleletet teon ... Jakczy vram Akaria kez vagiok ez drullia erdeo feleol es az ith valo versengeo wth feleol teorwent allanom [WLt].

◊ **Hn.** *1869:* Versengő (sz) [M.kapud AF; EHA].

versengős veszekedős; certăreț; streitsüchtig. *1653:* Úgy vagyon, hogy egykorban tehát aféle idegen nép, azokat a töllünk elszakadott versengős város népét megkergették [ETA I, 77 NSz].

versenkedés veszekedés; dispută, ceartă; Debatte. *1592:* Vrsulia Vincze Deakne vallia ... Batiamnakis ... ki aggia vala rezit, de ... eggink semviue (!) el, hanem ott hagiuk. Az meli darab kert feleol vagion az versenkedes, az Aniam Chizar ferenczteol veotte vala saiat pinzen [Kv; TJk V/1. 283].

Vö. a *versengés, versengezés, versenység* címszavakkal.

verseny concurs; Wettbewerb. *1882 k.:* azon gonosz szándékok töltik el hazafiúi kebeledet, hogy valamely versenyen pályázol vele? [PLev. 103 Petelei István Jakab Ödönhöz].

versenyes veszekedős; certăreț; streitsüchtig. *1561:* Ha az mesterek kozot a wag legenyek kozot vag masok kozot valami haborwsag wezedelmes èzwezes (!) tamad zabadsagok legenek az mestereknek azt az Cehbe le tenni ha penig effele versenyesek meg nem Bekelhetwen egy elozor biro eleiben iutnanak Onnat ismek (!) bekeseget kiuannanak ismet az ceh eleibe iohessenek meg Bekelny [Kv; ÖCArt.]. *1583:* Zasz Georgy vallia ... ez zilagy Ianos versenyes ember, es meltatlan chak a' Io Intesert chelekede ezeke(n) a' Niawaliath [Kv; TJk IV/1. 192]. *1702:* ennel az Istvannak keresztyeneb fiu nem lehet mert en hozzam jo panaszom nincz rea, de az felesege igen versenyes maga sem bir velle az fia mert ő igen jambor ember [Tarcsafva U; Pf].

versenyez a concura; wetteifern. *1860–1861:* A Kis-Nyáráddal versenyzett korábban a Véczkepataka, mely az egyesült andrásfalvi folyamokból származva lehaladott Fintaházára, s ott szakadott a Nyárádba [Benkő, MszIms. 7].

versenység versengés, veszekedés; dispută, controversă; Streit. *1570:* Az Biro vram Akaratyat Meg Erthettek az Theren valo Zantas dolga feleol ... De eo k. keryk azon hogy az hatar Dombokat az zamosfalwyakal, ki feolel (!) semmy versensegh (!) Ninchen vythassak Megh, Onnatis

hywasson Embereketis Azonkeppen Innetis Bochyasson Embereket ki Reyaia es hannyak fel [Kv; TanJk V/3. 9a]. *1588:* Mikor Jakczy Boldisar Sombori Lazlonak ada az falwth ... az monostort az falwnak engede miwel hogy oth falwth akarnak vala czinalni vyonnan vgyan sok irtast czinaltak wala de myert hogy versenseg (!) vala az feold feleol Seredinewel azok tiltottak hogy oth Ne czinallianak falwt [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb kezével].

Vö. a *versengés, versengezés, versenkedés* címszavakkal.

verses verseket tartalmazó; de poezie, de versuri; Gedicht-. *1747:* Falra felszegezett Verses Nyomtatott chárták [Borsa K; Told. 24]. *1811:* Kezedbe vettél égy verses Gyüjteményt, mely méltó hogy meg-olvasd [ArE].

versezés versírás; scriere/compunere de poezii; Gedichtschreiben. *1811:* a' ki nem próbál, se nem nyér se nem veszt; A' meg-tsalattatás ad az embernek Eszt; Azert tsak folytatom sovány versezésem [ArE 12].

versezet költemény; poezie; Dichtung. *1847:* Mondja meg valló, hogy közelebbről innen fogsága helyéről, közelebbről Bucsumba mi célból, milynemű versezetet irt és küldött? [VKp 176 vk].

versfutás 1. versenyfutás; alergare; Rennen. *1710 k.:* a testnek ingatásával járó játékokban gyönyörködtem, mint a labda, forgattyú, parittya, teke, kézzel való hajigálás, vitéz játék, versfutás, küzdés, ugrás [BÖn. 501].

2. versengés; întrecere; Wettbewerb. *1710 k.:* discursusommal néha úgy is esik a dolog, hogy sokan az én voksomra állván, az praevaleál ... és ezt ő elméjével et consequenter becsületi és authoritasával való versfutásnak, aemulatio és despectusnak tartja [BÖn. 721].

versfüzet verseket tartalmazó kis kiadvány; volumaş de poezii; kleiner Gedichtsband. *1880:* Ha én írnék kritikát egy versfüzetről, még szánandóbb lenne, mint a b. K. Endréé [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhöz].

versírás scriere/compunere de poezii; Gedichtschreiben. *1710 k.:* Ira maga egy distichont, és mondja, írjunk verset ... elkezdém én a versírást ... ő megdícsére [BÖn. 537]. *1823–1830:* Június 28-ik napján esett meg a subscriptio, délelőtt az írás folyt, stílus, periodus, s akitől kitelt, versírás, de én ezt nem írtam, mert a versírásra, kivált a deákra, hajlandóságom sohasem volt [FogE 95]. *1886:* Rajtad kívül versírásra még Szász Gerőt, Bélát és Zichy Géza grófot kértük fel [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhöz].

verskötet verseskötet; volum de poezii; Gedichtsband. *1881:* Vajon te, Ödön, maradandó életre számított verskötetekben a szépirodalmi produktomok szent hajlékában, a Fővárosi Lapokban nem látsz-e gyengébb szerzeményt a Széchy versénél? [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz].

versszerző költő; poet; Dichter. *1811:* Ámbár most magamat Versszerzővé tettem ... 'S Tám mérészségemnek én-is buját vallom [ArE 12].

vérszem szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~et vesz* vérszemet kap, felbátorodik; prinzînd curaj devine obraznic/impertinent; mutig, frech werden. *1774:* Efféle haszontalanságot sokat locsogott, melyből sok helyeken a parasztok vérszemet vettek s nyakaskodni kezdettenek [RettE 333] * *~re kap* vakmerővé válik; a deveni îndrăzneţ peste măsură; tollkühn werden. *1775:* a lengyel király, Poniatoczki, összeszürvén a muszka cárnéval a levet, a király vérszemre kapván, nagy hadat gyűjtött s dupla fizetést ígérvén aki hozzámegyen, a császár Lengyelországban lévő hadainak jobb része általment s annak meggátolásában igyekezvén a császár, a táborozásnak vége lett [RettE 356–7] * *~re vesz* megharagszik; a se supăra pe cineva; erzürnen. *1774:* nem volna Csuda ha Földes Urunk számára dolgoznánk, de más idegen Ember veszi hasznát ...; így Vér szemre ezen szókért véve Szám tartó Ur(am) 'a meg nevezett Legént, 's mind egyre üldözte, kitis boszujában kertésznek akarta tétetni az udvarban [O.zsákod KK; LLt Vall. 197].

verszifikáció versírás; Gedichtschreiben. *1710 k.:* Ekkor inkább mit írtam, nem tudom, kérdés kívül sok bolondságot, de arra a prompta versificatióra mentem, hogy egy nap hetven, nyolcvan, sőt száz disztichont is megcsináltam [BÖn. 537].

verszifikál verselget; a face/scrie versuri din cînd în cînd; manchmal Gedichte schreiben. *1823–1830:* A most említett Turóczi Károlyt a kancellárius gróf Teleki Sámuel úr Öexcellája vitte volt fel Bécsbe ... Hazajött, itt az országban imitt-amott kóválygott, versifikált, pasquilizált, s nőtelen meg<halt> [FogE 172].

vérszín vörös; roşu, de culoarea sîngelui; rote Farbe. *1807/1818:* 2 Sing vér Szin poszto [Mv; Told.]. *1808:* 2 Sing vér szin Poszto [Mv; Told. 22].

vérszínű vörös; roşu; rot. *1630:* Augustus ... 13. napján egy kemencze kenyér vérszínűvé változik [HGN 5].

vérszípó pióca; Hirudo medicinalis; lipitoare; Blutegel. *1747:* ha Isten eltet rövid időn otthon Dobbanok az vér szipokra jo gondot visely [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1749:* az vér szipoimot el felejtettem vala hogy ujjitasd vizzel meg ... talám eddig meg is holtak mellyet bánnik [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1840:* ebbredtem fel 7 orakor ... az hídon tul valo rétben háltam, hétlőn hogy meg ebredtem, dél felé a' Budvára tartománnyában vér szipokot kerestem [KLev. Molnár Tamás (28) borbélylegény vall.].

Szk: *~szedni. 1840:* vér Szípo szedni hivutt [Szu; KLev.].

vérszomjúhozó vérszomjas; setos de sînge; blutdurstig. *1662:* a palánkoknak elvonása alatt semmi egyéb nem lappang (noha ezt az ő vérszomjúhozó gonoszságuknak színe igen gyenge magyarázatnak palástjával fedezni igyekszik), hanem a Tiszántúl letelepíttetett hajdúságnak eltörlése [SKr 111]. *1676:* Szeredai Vas Mihály edgyik Ajton Allónk ... jelenti ... lévén egy öcse ... mellyet minden igaz ok nélkűll ... az Buzaházi határon egy vér szomjuhozó Istentelen ember rea tamadván megh ölt [UszLt IX. 76. 1]. *1704:* A hunyadi commendanst is még meg nem öleték, minthogy Eckler uram sokat beszéle a generállal, és megmondotta, hogy most is micsoda kegyetlen s vérszomjuhozó embernek hiresítik [WIN I, 208]. *1710:* Kemény János ... nem engedte az igazítéletű Isten, hogy koporsóba tétessék teste, mert teljes életében gonosz, ambitiósus, kegyetlen, vérszomjúhozó ember

volt, és akire inkább haragudt s akit meg akart öletni, simogatva beszéllett neki [CsH 54].

vérszopó kíméletlenül kihasználó; lipitor, exploatator; ausbeutend. *1662:* Elhallgatjuk, e vérszopó lélek másutt mit cselekedjék; nékünk magyaroknak ahol fáj, ott tapogatjuk [SKr 99].

vert 1. megvert; (care a fost) bătut; geschlagen. *1744:* Petru ... le búván, hátb(a) kézdi ütni Posta Mester uram, és azon vert Legény fel felé ütvén, üti Posta Mester Uramn(a)k az fejét s be tőri [Szentandrás H; Ks 101]. *1776:* midőn on(n)et viszsza fordultam volna, lattom hogy sokan vannak őszve tsomojodva s verekednek Keményen ... A verekedők közül mindenik elégi vertt voltt [Katona K; Born. VI/14 Mersinán Maria cons. Szuts Szimnyon (28) zs vall.].

Sz. *1632:* Sok gondolkodasom utannis elegseges valasz tetelem lehetne az Kd leuelere chiak amaz reghi mondas: uert uizen ueretlent [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.]. *1667:* Igazán vert viszen veretlent, hiszem még ő volt nékünk adós [TML IV, 172 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1675:* maga szavait, és kérkedését kész leszek docealni, és igy vert vér viszen veretlent [Kv; TJk XII/1. 100]. *1698/1699:* Itt telik ki vert viszen veretlent [Cege SzD; WassLt Vas Dániel Illyes Gábor szb-hoz].

2. harcban legyőzött; (care a fost) învins în luptă; besiegt. *1619:* nyilván meg is ismerhettem volna, ha vert had lött volna, de én azt nem ismertem [BTN[2] 246]. *1653:* a közlegényekben is szállingóztak bé ételt venni és italt, a többi pedig ott, a hol a mezőben megszállottak vala és ott megtelepedtek vala, ott ki aludt, ki mit csinált szegényekben – mint vert, futó és fáradt had dolga szokott lenni [ETA I, 64 NSz].

3. felerősített; bătut/prins în cuie; genagelt. *1632:* Ezen hazbol nilik ki mas aito az két keő fal keőzze, az arniek szekre mellien uagion onoz Beczy cifrazott pant sarkastol, kiuwl beleol festet, bellett onos fejes szegekkel uert, tolio záár raita be uonoiaual edgietemben [Fog.; UF I, 136]. *1636:* ezen Tornaczbol nylik harmadik ayto az felhazakba meneő gradicz eleőtt, egy uduarlo hazra, ennekis fa mellieke aytaya bellett, fejes uas szegekkel uert, uas sarkos, pantos, retezes [Siményfva U; JHb Inv.]. *1648:* Jnnenis jüvén, hasonlo festékes, zaáros, hojagos szeggel vert ayton más udvarlo palotára [Komána F; UF I, 930]. *1652:* két fele nyilo parkanyos gyalult temerdek fejes szegekkel vert, fa sarkon forgo kapu [Görgény MT; Törzs]. *1732:* 'a Csür ... elegjes gömbölyég létszekre vert szalma fedéllel épült [Erdőszengyel MT; Told. 11/67]. *1756:* kisded fogas 2. vas Széggel falhoz vert 4. fa fogakkal ékesitve 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 23]. *1783:* (A) Tölgy fa Ajtó mellyékiben vert vas Retesz főre magán lévő vas reteszénél fogva szokott Zároltatni [Mocs K; JHbK XXXI/1].

4. bevert; care este bătut în ...; eingeschlagen. *1629:* A várkapu előtt az hid végénél vagyon egy kis levélszín, földbe vert lábakon álló deszka székek alatta körül [Szu; SzO VI, 90]. *1679:* Tornaczcza ezen moso ház(na)k ... vagyo(n) ezen Tornaczban, földb(en) vert czölöpökön állo, két szál deszkabul csinalt hoszzu (!) tábla nro 1 | Földb(e) vert lábako(n) allo, ket szal deszkabol valo Locza nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 65-6, 95]. *1755:* a' describált házok alatt lévő Pintzékben ... a' külömben vékony gerendákot talpokra tsinált és rész szerint földbe vert ászkokkal segitették [Ludesd H; BK sub nro 1020]. *1815/1817:* Ezen Malom a fundamentomába vert cserfa tzövekekre jó móddal helyheztetett Talpakon áll [Szu; TSb 47].

5. megmunkált; bătut; gefertigt. *1601:* Aranya volt Mind vert Aranya, Mind plykben valo [Kv; BesztLt.]. *1615/1628:* Egy keozep szerw io vert tál [Kv; RDL I. 96c]. *1622:* Egy horpadozot eoregh vert on tal [Kv; RDL I. 131]. *1630:* Negy Eöregh on tal Egik Cifras kettej wert tál [Kv; RDL I. 147]. *1647:* vagyon egj malom orso formajara vert rud vas hoszu [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1651:* Kett eöregh vertt talak, egj keőzep sima tal [Kv; RDL I. 28]. *1671:* Hogy az Császár garassa, és az Lengyel Országban ujjonnan vert Sustákok-is az mellyek jo ortokkal edgyütt Leopoldusoknak neveztetnek, kik eddig bé-hozattanak ez országban, végeztük[a] [CC 91. – [a]Köv. a végzés szöv.]. *1673:* Kész vert vas vagyon penig hetven négy mása [CsVh 44]. *1677:* a' holott egy vert arany nyomoni frisselt aranyligaban lévő ki nem veretett aranyért, három forintat tartozzanak adni [AC 63]. *1789:* 2. romladozott uert réz Gyértya Tarto Rf – xr 14 [Mv; ConscrAp. 20].

6. olyan, ami veréssel készül; bătut; geschlagen. *1595:* Egy Sakban Attunk vert arany forintot Nro 460 [Zsombor K; SL]. *1636:* fogadom ő keglminek ... azt az kilencz szaz uert aranyokat, es ket szaz Tallerokat, ighaz io pondussú monetaul ez iőuő közelbik karaczion napiara ... egyszersmind fogyatkozas nelkült megh adni [Kv/Görcsön Sz; JHbK XLV/28]. *1657:* Ez elector nékem is igen szép aranyláncot ajándékozott vala, maga képére vert öreg arany függvén rajta [KemÖn 58]. *1665:* maga képére vert tizes aranyakat készítnének ő nagyságok [TML III, 471 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1688:* Ennékem Oly modo(n) sem(m)i fele vert Monetam ninczen [Mv; Végr. Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1701:* Tartozza(na)k az Száz igaz ligáju vert Aranyakat akkori el kelhető jo pénzül vagy aranyul le tenni [Szentdemeter U; BálLt 91]. *1710 k.:* a gyűlés alatt a gubernátor szolgája vett a piacon egy drombári jobbágyomtól egy szekér fát, adott néki egynéhány Segesvárott nemrégen vert rossz pénzt a többi között [BÖn. 936]. *1761:* Őt darab szedett pántlika, mellynek szélin arany és ezüst botokon vert kötésetske vagyon [Koronka MT; Told. 8]. *1769:* Ki világosodván eő Felsége előtt holmi Arany szín alat vert hamis monetak(na)k follyása keményen parantsoltatik ... hogy 1753. vert Aranyakot, mellyek közul égy tizkrajtzárnál többet nem érme magánoson, őszve tévén az igaz Aran(n)yal Jol megismerszik azon hamis Moneta az igaz Aránytol meg ismervén el ne vegyék kigyelmetek [UszLt XIII/97 gub.]. *1816:* Egy ónos Bokáj kanna ... ónbol való fedelének felső felén a' Paszarovitzi Békesség emlékezetére vert monéta formáját mutató öntés vagyon [UnVJk 19–20]. *1847:* És sietve őszveszedének egymás közt vagy kölcsönkértek, csakugyan adtak negyven pengő forintot és egy vert aranyat útiköltségnek [VKp 156 Varga Katalin sk írása]. *1855:* A' Császár házasságára vert emlék pénzt megváltani [M.bikal K; RAk 55].

7. nemesfémből készült díszekkel ékesített; împodobit/făcut cu ...; mit Schmuckstücken beschmückt. *1661:* Egy veres bársonyos nyereg, ezüst szeggel vert. Egy zöld bársonyos nyereg, ezüst szeggel vert [TML II, 189 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Van itt velem: az török ló, kék bársonyos nyereggel, nemezzel, az Szent Páli lovam, az holdas szeg, az fejér paripám ... egy aranyos szeggel vert nyergem, két csontos nyergem [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1677:* Az melly kék selyemből aranyal vert sinort adot az Felesegem Katonak, azert vet ki maganak flo: 2 [Beszt.;

Törzs.]. *1681:* szeles arannyal vertt Jaspisos Rubintos s türkiseses szeles fek agy szügyellöstül [Utl]. *1710:* Az Felsö fiaban Job felöll Ezüstell vert Sinor övv (!) [WassLt]. *1711:* az önek valo sinoris légyen ezüst vert sinor [Nagyalmás K; Ks 96 gr. Csáki István lev.]. *1715:* Az veres Czapas Ezüst Szegekkel vert nyergen valo kengyel Gira 4 Lot 1 [BfN]. *1716:* Ezüstel vert karmasin szin Sinor Eöv 25 gyongy gomb rajta [WassLt]. *1823–1830:* Rüstkammer ebben láttuk a sokféle régi készületeket ... Vert ezüstbe öltöztetett darabontokat, a tatár kán lovát fából, öltözetivel [FogE 184].

8. aminek a héját sülés után megütögették; cu coaja bătută; mit geschlagener Kruste. *1808:* Az Hegy Farki Malomnál Lévö Molnárt jol esmérem kitis Nyékulajnak hinak ... maga pedig vert haju kenyérrel él [Sóakna MT; Born G. IX. 3 Serbenátz Toma (41) vall.].

9. kitaposott; bătătorit, bătut; festgetreten. *1838:* szürküledet tájt ... a jég hátán, hol a leg jobb vert ut volt által jöttünk [DLt 1135].

Hn. *1732:* A Vert utnál az Eszekben (sz) [Erdöszengyel MT; EHA].

10. döngölt, sürün rakott; pus foarte dens; sehr dicht. *1732:* az elegyes létzeken, vert szalma fedelet tarto gabonás ház oldala [Nagyiklód SzD; Told. 11/67]. *1782:* egj darab Tanorokat is fel fogván és azon Fogado ház heljhez ragasztván, azt Sánczal, Tövissel és sürün vert füz fákkal körül vétette [Ádámos KK; JHb XIX/22. 40].

11. kiherélt; castrat; kastriert. *1627:* Az Juhoknak zamok. Feiós eoregh Juh vagion Nro 91 ... Eoregh vert berbecz penzen veott Nro 14. Dizke vert berbecz Nro 12 [Rücs MT; BLt 1]. *1648:* Az masik pasztorsag alath valo sereghben ugyment Lupul Kodra es Opra Klotse gonduiselese alatt. Berbets nro. 150 ... Vert berbets nro. 140 [Porumbák F; UF I, 905]. *1681:* Juhok száma. Öregh kos Nro 30 Vert berbecz Nro 130 | Marhák száma. Öregh bika ... Öregh vert ökör az tehen köszt Nro 2 [Vh; VhU 569, 571].

12. szemes; (porumb) boabe; kernig. *1762:* hogy Krajnik Kába Lászlo Uram háromszáz véka vert kukurizát ... maga számára vítt volna ... énis Dominalis Biro léven, sejditettem volna abban valamit [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

13. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *tanyát ~* tanyázó; care s-a băgat/vîrît; reingesteckt. *1879:* Mikor Vásárhelyre jössz, úgy lehet, neki is lesz hozzád egypár polgári szava – amikor is egyszer mindenkorra ki akarja a fejedböl verni mindenféle ott esetleg tanyát vert bogarakat [PLev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vért borítás; placaj de metal; Harnisch, Panzer. *1609:* Nilas Gasparnak, Seres Martonnak es Eotues Sigmondnak hat Zazlo teteiebe valo vertert fizettem f. 6 [Kv; Szám. 12b/IV. 418]. *1666:* Az Kamora aytoyára czynáltattunk 2 sarkot, 2 pántot, égy czyapo zárt kolczyával, ütközeojével, vértivel, és fogantojával, mind ezekteol fizettünk az Lakatosnak f 1 d 35 [Kv; SzCLev.]. *1679:* Ajtohoz valo ütkeöző vas nro 1. Kolcshoz s Fordetohoz valo vért nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 108].

vertál fordít; a traduce; übersetzen. *1752:* Anno 1572 Die 15 Novembr(is) égyben léven az betsulletes Ché, s discuralvan az Articulussak felöl, melyeket az mű régi Atyáinkis meg tartoták, és hasznosaknak üsmerték ... Mostan pedig in Anno 1752 Die 22 februar(ii) vertálvan Nemeth Nyelvbol magyara, mint (!) mostaniaknak, mind jövendöbélieknek hasznára [Kv; KCJk 16a].

verte vmi által tönkretett; care a fost distrus de ...; zerstört. *1593:* az Jegh esseo verte buza feoldet Nemely Attiamfiaiy fel Akariak zantatnj, es tilalomba tartatnj [Kv; TanJk I/1. 218].

verten megverten; bătut, în stare bătută; geschlagen. *1791:* láttam is ötet vertenn, a' fejét fel dagadva púpozva az ütés miatt [Méra K; RKA].

vértes borítóvassal ellátott; cu placaj de metal/fier; mit Panzer. *1652:* Vagyon ezen rekeszen egy félszer, gyalult fenyeo deszka, vas sarkon panton forgo zár nélkűl valo vértes Ajto [Görgény MT; Törzs.]. *1679:* Vásárhelyről az lakatosoktol ide hozott festetlen, plehes, kolczos, vas sarkas, vértes, öreg Láda, egi másb(an) téve nro. 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 22].

vértétel (verekedés közbeni) vérontás; vărsare de sînge (în timpul bătăii); Blutvergießen. *1570:* Marthon porozlo, hithy zerent vallia ... fylstich lĕrinch Birosagabanis Thugia hogy Birsagon Maradot volt[a], ver tetelert [Kv; TJk III/2. 6. – [a]Zas Gérg]. *1584:* Fekete Pal vallia ... semmy eozwezest semmy haborwt keozteok Nem lattunk ... Chelegeó peter Azont vallia seot keri volt Kelemen Kutos Marton hog Ne vigie a' toroniba, de Kelemen vgyan be vitte az vęr tetelert [Kv; TJk IV/1. 283].

vértörzsök vérrokonság; rudenie de sînge; Blutverwandtschaft. *1793:* Mű ... a' mint kezünknél lévö leveleink bizonyityák, égy Vér törsökböl származott Atyafiak vagyunk [A.jára TA; Thor. 21/28].

verttej aludttej; lapte bătut; Magermilch. *1832:* Egy kupa Édes tej Dr. 12 vert tej Egy kupa Dr. 6 [Hsz; BLev.].

vérű 1. vérmérsékletű; aprig; temperamentvoll. *1805:* Egy sárga szeg Ló, igen tűzes vérű [DLt nyomt. kl].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *igaz ~ magyar* magyar származású személy, akinek csak magyar felmenői vannak; un maghiar adevărat/veritabil; echter Ungare. *1672:* el is hiszem, Kegyelmed mint igaz vérö magyar, az csendességet és hazájának szabadságát kivánja [TML VI. 13 Teleki Mihály Kapy Gáborhoz]. *1736 u.:* A szegény uram[a] is a régi igaz vérű magyarok közűl való lévén, nem szégyenlette, nem csak engemet, hanem nálamnál sokkal alább valo rendűeket atyafiainak híni; meg becsülleni [MetTrCs 482. – [a]Apor István gr].

vérvölgyi a Vérvölgy (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vérvölgy/Verveghiu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vérvölgy: Vérvölgyről származó; (care este) originar din Vérvölgy; aus Vérvölgy stammend. **Szn.** *1800:* Vérvölgyi Bányai János [Benedekfva Sz; BfR 58/21].

verzátus jártas, tapasztalt; versat; erfahren. *1582:* Myert hog eo kmek warosul eg nehaniat tudnak Coloßwary fiakat, kik elegnek latatnak az Notariussagnak tiztire, tetczet azert eó kgnek warosul, hog aky Jobnak es Alkalmatosbnak versatusbnak tecczik affele vocatioban lennye, eó kegk aggiak a' varos eleybe [Kv; TanJk V/3. 253b].

vérzés l. véredzés, vérezés

vérzik 1. vérét ontja; a-şi vărsa sîngele; bluten. *1889:* mit akart, mit célzott az erdélyi magyar, százados harcai alatt. Hogy a szabadságért, a liberalizmusért, a vallási és politikai jogokért fáradott és vérzett [PLev. 151 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *a szíve* nagy bánata van; a fi supărat foarte tare; großes Leid haben. *1848:* Fáj és vérzik szivem ezen rend kívűl valo méltatlanságnak terhe alatt, és az oranként közbe jőhető Gutta ütéstől csak az isteni kegyelem tarthat meg továbrá is [Maroskoppánd AF; DobLev. V/127. 4].

verzikulus rövid, recitatív (a zsolozsmába illeszkedő önálló) válaszadós ének/verspár; distih; Versenpaar. *1636:* némellyeket magam elmémmel szerzettem hozzá, mint az minden Vasárnapokra való Responsariakot, Versiculusokat, és Benedictiokot [ÖGrAj].

verzió változat; versiune; Variante. *1618:* Noha ez az particula nem volt az Nagyságod levelébe ... de az feljül megírt ratióért az török versióba ugyan odaírattam, hogy inkább megnyugodjék az pasa rajta [BTN² 114]. *1710 k.:* amint Esaiás próféta mondja ... (én mindenkor a Tremellius verziója szerént citálok ...) [BÖn. 404].

vés 1. kivés; a scobi (cu dalta); meißeln. *1594:* Borbeli Georgi, Borbeli Peter zolgaia vallia: Tudom hogi Baka ferencznek veseouel vestek az feiet, es vgi zedet chontot az vram az feiebeol: eleteis elegh ketseges volt zinte az taiban [Kv; TJk V/1. 253].

2. belevés; a monta/a fixa într-o scobitură/în scobitura făcută; gravieren. *1851:* Van két kar, egyik uj, berekenye fából, két vas karikával erősitve, egyik régi – egy derék sajtó gerenda cserefából bütübe lévő cserefa sasba vésve [Erdősztgyörgy; TSb 34]. *1858:* Nagy kapu – fenyő pfoszten deszkából van készitve vésve [Mv; TSb 39].

vese 1. *átv. is* rinichi; Niere. *1585:* Gjeorgjteol hallam hogj ... zyvet, vesetth, hanya ky az valkay Jtswa(n) zolgaia tarislaiokbol, oztan eoket meg sem fogtuk volna, de rea(n)k tamadanak vgj fógok meg [Gyerőmonostor K; KP]. *1672:* Ha valamely Mester Ember öreg marhát akar vagni: azt tartozzek elsőben a' Nemes Varos(na)k Hadnagyatul es Assessoritol arra rendeltetett látó Mesterrel meglattatni hogy ha alkalmatose ... legyen penig a' lato Mesteré minden marhának a' nyelve vagy a' vesék, akar 2. font Hus [Dés; Jk]. *1705:* csak a veséjét szüntelen fájtatá, kiben, úgy hiszszük, hogy még a calculus benne van [WIN I, 527]. *1710 k.:* Azon szent Isten, ki előtt mindenek mezitelenek és nyilvánvalók ... és aki szíveknek, veséknek vizsgálója ... légyen bizonyságom nékem ezekről [BÖn. 403] | Szivet, vesét pedig csak az Isten vizsgál, nem az ördög [BIm. 1033]. *1764:* azon sertések(ne)k Nyomat üzvén, az magatok szénátok körűl a Tordai hatarban az serteseknek jeleit meg kapták hajat veseivel el dugva a szenab(an) | talaltanak ... az IIk (!) szállásokhaz közél ... egy bugjában uj sertes hájot, veséjével ... melyet egy fejér kuvasz őrzett [Torda; TJkT V. 199, 206]. *1840:* minden nap egy morhát ki vág – esztendei fizetése 42 ft, minden marhától apadás titulussa alatt fel vétetik máj, lép, két vese, dcák petsenye, fejér máj [Kv; MészCLev.]. *1846:* az Ökör meg lévén vérhetve ... az Májának feleh el lévén rothadva az lépe hasonlo képpen az Ves (!) faggya el volt égve s többnyire mind vérből állott az Száz rétűjeh el volt Pálva [Dés; DLt 552].

2. állati vese mint étek; rinichi (de animale) pentru gătit; Tierniere zum Kochen. *1680 k.:* vittek ... Czom (!) pecsenyet nrő 1. Bel pecsenyet nrő 2. Kett vesit s az nyelvit. Fel pofat [UtI]. *1738:* Bellicus Commissarius Uramnak Varga Mihálj Uramni hust, veset, kolbaszt es kenjeret de 27 [Kvh; HSzjP].

vesegyulladás nefrită; Nephritis. *1844:* a' derekamba keresztűlis iszonyu fájdalmam van azt hiszük hogy Vese gyuladás fekszem de az agyba is alig tudok mozdulni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

vesekövesedés vesekövesség; litiază renală; Nierensteine. *1861:* halt meg Onodi Tekintetes Veress Jozsef Ur megyei pénztárnok 42 éves korában vesekövesedésben [Dés; RHAk 123].

veselkedik hevesen vitatkozik; a polemiza, a discuta în contradictoriu; debattieren. *1694:* Láttam két professzort, akik a frankfurti Alma Mater híres egyetemi auditóriumában habzó szájjal veselkedtek egymásra s e pompás terem <hallgatóságát> kacajra, figyelemre és vidámságra késztették [Kv; KvE 327 VBGy].

vesepecsenye bélszín; vrăbioară, muşchi; Lendenbraten. *1585:* Egy Boriunak az wes peczeniet (!) ... d. 8 [Kv; Szám. 3/XVIII. 35b Gellien Imre sp kezével]. *1586:* Ehy Boriuhús wespeczeniet (!) f. – d. 10 [Kv; Szám. 3/XXVII. 9a]. *1609:* Egi Eoz hus ves pecuienie es egi feyer Eoz hus peczienie ... d 32 [Kv; Szám. 12b/IV. 294]. *1621:* ueottem ... Egy borju hus ves peczenjet (!), sutnj f – /.8. [Kv; Szám. 15b/X. 23] | Boriu hust atta(m) suffahoz, es boriu hus vess pecuieniet (!) varoset [Kv; Szám. 15b/XI. 296].

vesés ? gömbölyű; rotund, rotunjor; rund. *1669:* Az fekete lovakrúl, ha kettő lesz is, kérem mint uramot, ne felejtkezzék Kegyelmed, csakhogy oldalas, vesés és nyakas legyen s tiszta fekete, nem barna [TML IV, 624 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz].

vésés kivésés; scobire cu daltă; Gravierung. *1846:* fa hidhoz ... 8/9 hüv vastag tölgyfának illő ki faragása, tsapozása és vésése az otska fákbol a' fel állítást is ide számitva ... Rfrt 62 Kr 35 [Dés; DLt 858/1847].

veseszíj hám része; o curea de la ham; Teil des Pferdezeuges. *1730:* Két pár elő hámot, égj pár vese szijját, égj gjeplőt négj táskát a Város lovaihoz adott Kondort Ur(am), mely(ne)k árrát Hf 4 ingredialtattam, Gomk. Sánd(or) Ur(am)ek adajokb(an) [Kv; Szám. 56/XIX. 10].

véset kivéset; a pune pe cineva să scobească ceva; meißeln lassen. *1662:* fundált vala egy mesterséges sáncot ... mellyet olly formában csináltatott vala, hogy alatt az árokszélben sűrű lábfákat ásatván le s azokban felűl mindvégig koszorúfákat vésetvén s bocsáttatván [SKr 222]. *1795:* Tessék Kegyelmednek, az ottan valo további Tégla vetéstől, meg Szűnni ... nem ásotni, vésetni | bátorkadot kegyelmed s bátorkadik a Hidhaz az nem meszsze ... a martot és a mart mellyékének egy darabját, ásotni, vésetni, és rontani [Ádámos KK; JHb XX/18].

vésetett bevésetett; care a fost montat/fixat în scobitura făcută; graviert. *1816:* két felé nyíló nagy kapu ... ezen kapu Zabéi erős cserefa kötésekkel, és felekben vésettett Cserefa gerendákkal Kapcsoltatik (!) [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

vésett 1. bevésett; care este montat/fixat într-o scobitură; gemeißelt. *1694:* hasonlo Oszlopokon Va(gyo)n vas retez, be foglalo veset es ki faragot helye [Kővár; JHb Inv.]. *1732:* a Majorsag oll ... Cserefa talpakb(an) veset Sas fak köziben veszszövel font, tapasz nélkűl valo oldala [Nagyida K; Told. 11/70]. *1736:* vas Tsapon forgo, vgyan Cserefa Sorkokba vésett, két hevederetskére fa szegekkel szegezett Gyalog kapu [EMLt Conscr.]. *1757:* a Csűrös kert ... Cserefa lapotzkákbol állo két létzekben véset, s rostéllyosson foglalt Kapuja [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1761:* kemény cserefa talpakban vésett kötéses csere sasfakon állo magyaros szarvazatu uj Zsendelly alat Vagyon ... Uj Szekér szin építve [JHbK LXVIII/1. 207]. *1817:* vagyon az Ujj Malom, Fejjűl csapo 3 kerekekkel; melly is gerendákba vésett sas fákra épült alkotmány [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8–9]. *1825:* A Fazakas Szin ... Talpfának h(ossza) öszveseges 6 ... 5 darab ebben vésett oszlopok és ajtofelek [Dés; DLt 3]. *1851:* Szét szedve van egy két ől hosszuságu – össze rakható – szilva=hambár ... 4 a' lábakra járo vésett talp [Erdősztgyörgy; TSb 34].

2. véséssel készült/díszített; scobit, gravat; graviert. *1834:* Egy ajto Sarak véset ajtora valo [Mezőcsávás MT; MvRKLev.]. *1837:* Az ebédlőbe nyillo gyöngy szinre festett vésett ajto [A.szőcs SzD; BetLt 5]. *1848:* Ött heverő divánt ... hat véset kemén fa Lábokra enyvezett plattokra égy őlős hoszszuságut [DLt]. *1850:* A Farzimmerbe bemenö két felé nyiló vésett tükrös ajtó [Algyógy H; Born. F. Ii].

vésfaggyú '?' *1595:* Melchior franektol hoztanak Węs faggyat 2 pfontot p(er) d 10 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 218 if]. Heltai Gáspár sp kezével].

véska örlőkő fakerete; veșcă; Holzrahm des Mühlsteines. *1817:* A Kis Malom ... Véskái, garadgyai, és Lisztelő Tekenyői meg lehetősek [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 9]. *1832:* a hat malom kerék jo karba ál ... vas orsok Serpenyők kőveken lévő kereszt vassak felső és also kövek körül lévő véskák garadok lisztelő ládák nem Csak mind meg vannak hanem egyszer s mind jol használhatok [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

vesling sajtocska; un fel de caș; Art Käse. *1648:* Wneö turo veslingh formára Nro. 26 [Komána F; UF I, 928]. *1666:* Az veslinget darabokban meghozák; kedvesen vettem Kegyelmedtől, minthogy kedves ételem [TML III, 544 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

veslingtúró egy fajta sajtos túró; un fel de brînză; Art Quark. *1648:* Ezis (!) Asszonyunk szamara tartiak. Hat apro vesling turo, negj öregh fazek egj rosz favago feysze, egj rosz sarlo [Porumbák F; UF I, 898].

veslingzacskó túrószacskó; săculeț pentru brînză; Quarksack. *1733:* Nagyobb kissebb üres Sacsko Nro 27 Vesling Sacsko Nro 9 [Marossztkirály AF; Told. 2].

vésö daltă; Meißel. *1528:* IIII ferrea instrumenta ad faciendum foramen cum manubriis in wlgari wesew [Vh; MNy XXXI, 77]. *1594:* Borbeli Georgi, Borbeli Peter zolgaia vallia: Tudom hogi Baka ferencznek veseouel vertek az feiet [Kv; TJk V/1. 253]. *1606 u.:* az mellet buza zab uolt es egieb haz eszköz uolt ugj mint feize, furo, veseo, es egieb effele akar miczoda neuel neueztessek kad, hordo [UszT 18/33]. *1656:* Ezen hazban vagyon ... 4 eoregh fűrész, kett eöregh erezthő gyalu ... negy véseö [UF II, 107]. *1729:* Vésö nrö 2 edgyik füles másik fületle(n) 2 [TKl 79b Petki Nagy cs. szám.]. *1740:* egj furu, egj vésö [Bencenc H; BK. Kosztándin Ioán (50) zs vall.]. *1756:* Fogo tartó vas matska Numero 1 ... Vésö 1 [JHb XXXV/35]. *1789:* Vésö Rf – xr 6 ... Egy el törött Szöllö Fürész [Mv; ConscrAp. 20]. *1796:* A Stompnál valo Szerszámok Puzka 1 Furu 1 Vésö 1 Paraklo 1 Csakány 1 Kapa 1 Lapát 1 [Tresztia H; Ks 115]. *1804:* Furu nro 2 Vésö nro 1 [Tresztia H; Ks 108]. *1829:* pléhes Mester Ember Szabo Ferentz ... sequestrált pléhes Mesterséghez tartazo Mwszereket ... conscribaltuk ... a következendö rendel: 1o Egy nagy pléh vágo allo 1 Rf ... 16. Egy vésö 4 xr ... 18. Egy Holher vésö 1 xr [Torda; TLt 378]. *1832:* Csomafái Sándor Uram két szekereket rendelvén ide azokat meg rakta mindennemű Szekerekhez, ekéhez tartozo vasokkal, és vas szerszámokkal, Fejszékkel, furukkal, vésökkel, fűrészszel [Récsekeresztúr SzD; RLt Borá Vonutz (50) vall.]. *1845:* A Fuserek szer szám Specifikátzioja ... Nyoltz Bonkétzen, két Srop gyalu, két Simító ... harmintzkét vésű, és egy Slíhtfeil [Kv; ACLev.].

Szk: *csappantott hegyű ~. 1741:* Három csapontott hegyű vésö [Kv; TL 90] * *füles ~. 1729:* egj küsded füles vésö egj nagj Füles vésö [Tarcsafva U; Pf]. *1787:* Tsonka füles vésö [Mv; MvLev.] * *fületlen ~. 1733:* füles es fületlen Vésö [Kóród KK; Ks 40/XXVIIIc]. *1812:* Egy füles vésónek tsálásaért 18 xr ... Egy fületlen vésö 9 xr [F.rákos U; Falujk. 73 Sebe János pap-not. kezével] * *kupás ~. 1749:* Öt kupás vésö 5 Öt lapos vésö 5 [Kv; TL 90]. *1772:* Lapos vésü Nagy kupás vésü [Backamadaras MT; LLt Fasc. 336]. *1848:* Egy lapos és egy kupás vésö ... 48 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIV] * *lapos ~ → kupás ~* * *nyeles ~. 1616:* ad Martonak egy rako chyakant haro(m) kalant egy egyeb nielles vesseökettis [Kv; RDL I. 101 Andr. Junck kezével] * *tollas ~. 1816:* Egy kupás, és egy tollas vésö [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.].

vésöcsinálás făcutul dălții; Meißelmachen. *1782:* panaszok adván elö magokat a kovácsoknak felettébb drágán való munkájokért ... közönséges egyezésből mindennemű munkáknak árok a régi usus szerint való árokra meghatároztatott eszerint ... egy vésöcsinálás den. 12 [Árkos Hsz; RSzF 292].

vésőfejsze vésésre használt fejszeszerű szerszám; un fel de daltă; Art Meißel. *1840:* A' Kolos Monostori Pappiros Malomnak ... Inventariuma ... Vesö Fejsze 1 Kereszt fejsze 1 Hosszu fejsze 1 Fa vágo fejsze 1 [Km; KmULev. 2].

vésőforma vésőhöz hasonló; de forma unei dălți; meißelförmig. *1780:* Vésőforma hoszszu gömbölyeg vas [Bethlen SzD; BK].

vésőleg vésve; montat în scobiturile făcute; graviert. *1797:* az Kis kapu vagyon tsinálva gomboljég fákba vésőleg belé eresztve [Kőrispatak U; Pf].

vesz[1], veszen 1. a lua; nehmen. *1588:* egy coreokseget

czinaltam wala ket kezemel feyzemel, mellyet perel vala teollem Farkas Janos ith valo Sombori vram Jobagia az teorweny ennekem meg Jtelte myert hogy igassagom volth hozza, ith nem igazlotta Farkas Janos hanem az eo vra Sombori falwiara fogta ottis az eoneon Jobagy ennekem meg Jteltek igy hogy az kezembe twzeth vegyek Eowembe zekerczet vallamra kapat vegyek vgy eskeggyem meg az en eoreoksegemre meg kereolwen ... az mint az teorweny talalta akkeppen sok Jambor eleot kezembe twzet wewen, eowembe zekerczet, hatamra kapath wowen meg kereoltem az en eoreoksegemet [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb kezével]. *1593:* Philep Janosne ... vallia ... Catüs azzony ... ekkeppe(n) zolla, io azzonjo(m) ualaki ezt megh czelekódneye, hogj czinalna fóródót, es egj fekete kakast úónne holna ala, aúagy kezebe(n) es uele megh fóródnejek, Annak úta(n)na se(n)ki ne(m) arthatna neki som(m)ib(en) [Kv; TJk V/1. 339a]. *1633:* hallotta(m) ola Istua(n)tol magatolis azt hogi azt izente annak a Falabu Kathanak, hogi uegie az partat teóreóllie az seggehez, es vesse az marosba [Mv; MvLt 290. 136b]. *1644:* en edes szerelmes Atiamfia kerlek rege adígh az hazadbol ki ne meni hanem elsöken egiel, es az mikor ki megi feniö magot harom szemet uegi az szadban es azt ragiad, azt ki pökuen megh mast uegi az szadban es aztis ragiad, ebeden foghagimast egiel, pestis ellen edes Atiamfia illien oruossagot chinali[a] [LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsebethez. – [a]Köv. a recept]. *1687:* Komsa Markis vet volt egy karot közelgetven Many Hertsogjahoz, levete a' karot ölben foga Manyt [Huréz F; Szád. Raduly Mark (70) jb vall.]. *1726:* Csiszár Miklos Ur(am) a Sebiben nyulván vön egy oláh izlotot s ... küld utánna egy négy okrű jobbágy szekeret, mellynek eleibe az oláh izlottal ökreit ki valtván, fogja bé és rakodgyék mindenestől réa [Bózes H; BK ad nro 1113 Rád Togyer (50) jb vall.]. *1735:* hogy ütete volna vagy vagy (!) Puskaval döffelte volna nem látam, hanem ... mondatta hogy egy paczat veszen, s aval uti hanem (!) menek (!) [Szentegyed SzD; WLt Fazakas Peter (20) zs vall.]. *1764:* arra tanitott az Ur eö Naga kortsomárosnéja hogy végyek egy Fekete kakast ... és vessem fel a hijub(a) [Kőród KK; Ks 19/I. 6]. *1770:* vövém a' téglázo vasamot és ki vüvém melegitenni [Gyf; BK sub nro 1017 Paulis Kontz (21) vall.]. *1788:* egy koszoru veres hagymát az szokmánya alá vévén Csak somporgyált az Sebestyén Uram kertye tetején miképpen meg vethesse hogy ne lássák [DLt]. *1802:* Meg olvasván, én a Szarvadi Farkasné Aszszony Expositioját, és az A Botü alatt a mellé zárt Testimonialist, tsudalatos, és eléttem ismeretlen ki tételeket olvasok azokb(an) a többek között ... Hogy én Szabados Miklost arra tanitottam volna, mely Szerént vegyen égy páltzát vagy tsépet és a Kalapját annak végib(en) tenné, s ugy repellálna [Torda; TLt Közig. ir. Gálffi Joseff viceispány kezével]. *1821:* éppen a pálczámot vészem magamhoz [Rákos TA; Borb. I]. *1851:* még bányabűknél el setétettünk de Josi lampást és viasz gyertyát vett, mind setétben jüttünk [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: *hátára ~ XVIII. sz. köz.:* legelső dolgod[a] az hogy jó régel az légejt vagy az csebret hátodra ved, ott a Szamos Szelin szolgálokkal és ... Inasokkal ... ne beszélgess, és ne tarsolkodgyál hanem az Urad mühellyébe siess [Kv; FésCJk 54. – [a]Az inasnak]. *1843:* a' Sido portékáit öszve rakva butyorába a hátára vette volt [DLt 793] * *kezébe ~* **a.** kézbe fog. *1570:* Byzonsagh Nagy Neste hythy zerent vallya, hogy mykor Zabo Balinthnenak ely loptak volna Marhayat ... Megen ew hozza Zeoch Jmrehne, Ew kerdy hogy myth vegezet az legennyel, Es wgy veot ky egy gywreot erzenyebeol, kerthe eotet azon hogy megh Merye menyet Nyom, es hogy kezebe veotte volna az gywreot azonnal megh eserte hogy Zabo Balinte volt [Kv; TJk III/2. 63]. *1649:* keziben veve az Saitart, hogj az vizre menne [HSzj *sajtár* al.]. *1783:* égy sebet ejtven Kálo Miskán, egy Pátzikoval, mellyet kutya ütni vett volt kezéb(en) [Koronka MT; Told. F. 19/81]. *1849:* Két kést vett a kezébe s aval ment nékie hogy keresztül döfje [Héjjasfva NK; CsZ. Héjjasfalvi Antal (56) vall.]. – **b.** intézni kezd vmilyen ügyet. *1590:* Az dolgoth penig ex reportatim one testimonium Nylwabban megh ertwen Ismegh kezekben akaryak Venny [Kv; TanJk I/1. 130–1] * *kezéhez ~. 1596:* Barat Peter vram tanq(uam) legitimus Tútor veot kezehez chiengettywt es loy eolteozetet zankazashoz valot [Kv; RDL I. 65]. *1654/1670:* fát[a] vök kezemben hogy Nádasra mennyek [Szénaverős KK; LLt Henczel Lánárt (65) jb vall. – [a]Értsd: botot]. *1789:* vettem kezemhez ... 2 Török fökötöt egy nagy fátyol kalapat egy Turbánt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1800:* haza futamodván, műszeremet kezemhez vettem [Décse SzD/Kv; KLev. 92] * *kézre ~. 1657:* akkor érkezvén oda s megegyveledvén közülünk való Kemecsei nevü hadnagy hasonló ábrázatú, köntösű, lovú vala, s annak reménlém vala lenni; azután én is kézre vöttem vala, de puskám nem süle el [KemÖn. 270] * *ölébe ~. 1718:* az Utrumb(an) fel tèt major ház élel tajban ... éppen az közepin gyult meg ... mingyart eszre vettem hogy meg gyult mivel akkor ne(m) alutta(m) az edgyet mast mingyart ölömb(e) veven azzal ki futatta(m) az hazbol [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondv. kezével] * *vállára ~. 1705:* az úrfiak praeceptora, Viczi Ferenc és a kántor, Onódi, magok flintájokat a vállukra vévén, a temetéskisérőkkel a kapun kimenvén, kívül a kapun tőlünk elváltanak [WIN I, 526].

Sz. *világot ~ a nyakába. 1749:* Stimp Márton ... mondotta ő bizony el szőkik, mert tovéb (!) ő már nem álhattya, el mégyen világot vészen a nyakában [Hosszúaszó KK; EMLt Juditha Stomp (40) cons. Geogy Imreh vall.]. *1783:* a nagj rendetlen kemény szolgálott miat világot kelletett volna Njakokban venni [Buza SzD; LLt Csáky-per 110. L. 17]. *1817:* Getzi Mínyának a' kováts fia, a' mint én utánna jártom, ugy mondgyák az emberek hogy őrökre el butzuzott az apjától, 's világot vett a' nyakábá [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.] * *vki jármát nyakára ~i. 1759:* Bánffi Dienes is ... contemnálta s másokat magához képest semminek állított, tanulja meg a Baresai Gergelyné jármát nyakára venni s azt cselekedni, amit nem maga, hanem az asszony akar [RettE 95].

2. elvesz; a lua (ceva de undeva); nehmen (irgendwohin etwas). *1572:* Sofia lengel Janosne Azt vallia ... Mond Keore Ianos Jo Andras vra(m) En egebet Nem adhatok Im Nekemis valamy Scarlat poztot attak, ha ely vezed oda adom Az porkolab andras Nem Eoremest vezy volt Eleoszer, azwtan Ely veotte oztan [Kv; TJk III/3. 46]. *1589/XVII. sz. eleje:* az mi nezi az darab Rako kőueket, vegeztetet, hogi effèle Rako keőuet az Gazda az cönneőn keőlczegen czak az állásra hordattassa, es ott az tablara le tetesse; onnat osztan az Mester az eő szolgaiual, vagi keolczegeuzel vegie es szedgie fel [Kv; KömCArt. 19]. *1592:* Nierges Janosne, Katalin Azzoni ... vallia: Az Nimethi Jstuan inassa en teollen veot valami keoueketh, valtigh firtattam kinek vizj, de eo azt monta, hogi nem valami gonossagbol vezi, hanem egi bizonios ember kerte rea [Kv; TJk V/1. 245]. *1634:* az Menyegzó napian az Biro vra(m) haza elött ki teritek az

ruhāt ... az Annyak Fólduarine ket Palast kőzőtt egi hernacz palast es egi fodor igler Palast kőzött Valaztast hagia łenni Nyerges Tamasnak melliket veszi [Mv; MvLt 291. 23a]. *1796:* midőn az ide valo emberek fát vesznek az Erdőn, nem tsak Turos Péter, hanem más is, azzal nem érik meg, a' mennyit vésznek, hanem még lopva is vágnak hozzá [Bács K; RKA]. *1844:* (A) Tőrőkbuzát ... a Csűr híjujárol vették [Bágyon TA; KLev. Nutzuj János (21) unitárius vall.]. *1849:* az árendásne tsak Katzagot s mindent küldött hogy mennyetek és vegyetek mert ot elig van [Héjjasfva NK; CsZ. Voldorfi v. Lombos Nyikuláj vall.].

Szk: *titkon ~.* *1812:* az uradalom beli Üveg házbol a' mult csütörtökön őstve Czitromokat vettem titkon [Déva; Ks 119f].

Sz. *1818:* Az hol nints, onnat az Isten sem vészen [Farmos K; KLev. 13].

3. kap; a primi; bekommen. *1659:* a miben lehet, ne hagyjad, törekedjél a megszabadulásában, mert Istentűl veszed érdemét [TML I, 349 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1661:* immár negyed fél holnapja miulta semmi fizetésemet nem vettem, bizony nincs mivel elnem [UtI]. *1663:* Sokan bizony minket valóban nevetének, igaz hűségünkért mit vettünk? [TML II, 624 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1666:* Kegyelmed becsületes jó akaratjából Baló László uramtúl ő kegyelmétül biztatást is vettem volt [TM III, 638 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1677:* Kérem is Istenért Kegyelmedet, effectuálja Kegyelmed jó igíretit, bizony mind az mü kegyelmes urunk, ha ő nagysága megszán, mind Kegyelmed áldást veszen Istentől, ha ilyen ártatlant megszabadít [TML VII, 328 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1721:* Lelkemet võttem a Mennyei Felségtöl [Uzon Hsz; BLt]. *1766:* Melly meg tserélt földek kőzűl (egyik) noha ... jóval nagjobb mind az által, ha szinte kevesebbet vett volnais eő Nga érette, keze űgyib(en) Commodumára lévén eó Ngának, contentalodik vélle [JHb XXXV/57]. *1777:* Bizony ezek a vármegyék táblái is megérdemelnék, hogy széjjelszórják őket, haszontalan veszik a sok fizetést [RettE 381]. *1792 k.:* meg kűlőmbőztetvén a Székely Katonásogott (!) a Mezei katonasagtol, a melly tőbbire Joszágtalan emberekből áll, és ollyan állapotba vagyon, a ki a maga költségen nem élhet, annál fagva minden Fegyverit, mind köntősit mind elelmit békesség és hazakodás (!) idejin, egy aránt a Fejedelemtől és országtol veszi [UszLt X/80]. *1800:* esmérem Dosa Adam Urat ... Joszágán kivűl volt jövedelme mert portio irogato volt ezért fizetést vett [DE 3. XXXV. 6].

Szk: *ajándékba ~ vkitől.* *1769:* A kik ezen fel tet kérdést Jol ki tanállyák és ki Múnkallyák 15 forintos Arany Numismát vésznek ajándékba eo Felségétöl [UszLt XIII/97] * *büntetését ~i.* *1763:* bator az ő gonosz intentioja végben ment ... elete meg hagjatik ... az holnapi vásár napján hohér által pellengerben kemenyén tővissel megverettessék, és a Városrol ki kesertetven, ezen helyről el távozzék, hogj soha itten ne láttassék, kűlemben ujjabban el fogatik, és akkoron ujjabban maga bűntetését vészi [Torda; TJkT V. 180] * *jutalmát ~i.* *1658:* még is kérlek az Szabó Gergely állapotja felől, hogy az Istenért törekedjél az megszabadításában, az vajdának is írj felőle s a mint te legjobban tudod, az szerint cselekedjél, csakhogy törekedjél mellette, mert bizony az Istentől veszed jutalmát [TML I, 150 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1671:* a' kikre dirigaltatnak az executionale mandatumok, nem lehet hogy mások vegyék az jutalmokat, meglássák ázért méltatlanul valami executiokat ne tegyenek [CC 61]. *1710:* Melyet is megcselekedvén, mind Istentől bő jutalmát venné, mind a római pápának kedves dolgot cselekednék, kinek patrociniumára nagy szüksége volna [CsH 95].

4. elfogad, elvesz; a accepta; akzeptieren. *1657:* Zülfikár ... kinek keze által forgának vala az egész kereszténységről portára menő levelek s expeditiók, és ő fizetéseket nagyokat vészen vala mind magyar, német, muszka, lengyel, olasz császár, királyoktól és fejedelmektől, aláh vajdáktól s tőbbektől [KemÖn. 87]. *1751:* Im én is egy sajtot hoztam ... Vegyétek tőlem kedvesen Mert adom igen szivesen [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. ját.].

5. magához közel eső helyre von/emel; a lua (ceva) la sine; zu sich nehmen. *1597:* Gyúlai Mihaly ... vallya ... Peter mester az Inast Petit alasfel küldesze ... Czak hogy gondoltom hogy ez Asszonyhoz küldezj ... hane(m) hogy el jőúenk be külde papúczat Petitöl, es az Ceppelest hozatta es az Czakant Veúe melleie, úgy mene az O War fele [Kv; TJk V/1. 129]. *1657–1658:* Elmenvén vélek, az szultán elválék, és elöl az khámhoz méne, engem pedig vélem lévőkkel az szultán öccse vün maga sátorához, míglen az audientiának ideje eljüne [KemIr. 318]. *1710 k.:* de te, édes Atyám, az én gyermekimet ígíreted szerént száz esztendős korokban vetted magadhoz, kiadván az ő részeket e világi jószág helyén az örök életben [BIm. 989]. *1758:* Péntekiné néném szüntelen azt tanácsolta a szegény feleségemnek, hogy vegye maga mellé a gyermeket s ott altassa éjszaka is, mert így nő s amúgy nő [RettE 68]. *1776:* minekelőtte a lélek kiment belőle, egyebet nem szólott, hanem ezt: „Uram Jézus, vedd hozzád az én lelkemet" [RettE 369].

Szk: *Isten magához ~i.* *1681:* Edes fiam Olczi Tamas hogy ha az Isten az én oramat él hoza s magahoz vészén éngémét takarics el tisztéségésén [Márkosfva Hsz; HSzjP] * *az Úristen az ő markába ~i.* *1574:* En Salffy Anna leuen Jstennek fogsagaban es Ereős betegsigben mely betegsigben reminlem Azt hogy az vristen az w markaba vezy Az En lelkemet, Azirt ... tezek Illien Testamentomoth [Gyf; JHbK XXI/12].

6. vmibe tesz vmit; a pune ceva în ...; etwas irgendwohin legen. *1710 k.:* adák a kenyeres társaim tanácsul, hogy minden reggel egy-egy pipa tubákot szíjjak fel; elkezdém, de nemhogy használt volna, a fejem is megbolondult tőle; odahagyám, azután sohasem vevém a számba [BÖn. 578]. *1746:* tűzet vén (!) a pipában [Sszgy; LLt]. *1819:* Kretsun Josziv ... itas volt ... pipára töltött, tűzet is probált beléje venni, de ki ejtvén kezéből pipáját rá lépett, s eltörte [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

7. bevesz, befogad; a primi în ...; aufnehmen. *1561:* Ez illyent penig mynd az fele leüelnek meg hozasara a' üag' bizonytasra az ceh mesterek akkor intchek mykor napot ker Senkit kwlomben az cehben ne vegenek [Kv; ÖCArt.]. *1600:* Engemetis ketele(n)sigh es azon birsagh alat weöttek keózikbe, valamit az Hadnagyok parancholtak ennekemis, ne(m) tehette(m) rola, megh kellet fogadno(m) [UszT 15/25]. *1629:* Keopeczi Daniel ... Nyireo Ferenczel tarsalkodot eozue, en mondek neky vegyetek engemis keozitekb(e), mosolyga, aual el valank [Kv; TJk VII/3. 107].

8. vmiből elvesz/kezébe fog egy vagy több darabot; a lua din ceva; ausnehmen. *1574:* Vermeszer Ambrus Es Zep Miklos Azt valliak hogi eok voltak testamentu(m) halgatoy Zas Ambrusnak hallottak hogy Illenmodon zolt Testamentumaba hogi a my Marhaiak meg Marad az ket Resze az arwa leanyae legien. Az harmadbolis egy rezt vegien, Az teobiwel oztozanak az teob germeky [Kv; TJk III/3. 363].

1584: Zigiarto Esaiasne vallia hogy ket giermekewel volt Egkor teyem el vesze, Es panazolkottam neky ... mikor erte kwldeottem volna egy Darab kenyeret veón, s meg pirita, es megh soza, az Ayto kwzeob eleybe Tewe [Kv; TJk IV/1. 244]. *1604:* nagi sokan Jöuenek be hogy az palantban wõgienek [UszT 20/320]. *1617:* az tuzet fel Borszithvan cheberben veoth benne az Aszalo torkabol ky vytte [HSzj *cseber* al.]. *1681:* Az Molnar eze(n) Malom proventusaban Legenyestől negyed részt vészen [Hátszeg; VhU 604]. *1740:* engemetis kinaltak vélle hogj vegyek belölle, de én meg üsmértem hogj az Aszony vászna s nem vóttem [Kük.; Mk-Rh IX. Vall.]. *1750:* Ezen Tőrök buza földből az Thordai Atyafiak nem vőnek reszt minthogy sok kertet kell tartani [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1760:* jövén ... Lovász Tamásné egy Fazékkal, kéré tőllem hogj engedjem meg had vigjen egj kevés vizet a Kerekekröl ... aszt mondá hogy orvosságot tsinál belölle ... már régi Molnár lévén többszöris Sokaktol láttam aszt a Dolgot, hogj vizet vettek a Malom kerékröl orvosságnak [Kóród KK; Ks 17/LXXI]. *1809:* en a' szenyesből egy inget vettem [DLt]. *1811:* Azért én a' Sajtról 's Turóról ugy szóllok, Ugy ditsérem, ha nem vettek Vajat róllok [ÁrÉ 79].

9. betölt; a turna (ceva) în ...; reingießen. *1584:* Moldowan Mathene vallia Immar 8 esztendeie vagion, megh fogtattam vala Kaiantay Ianost es monda az pyaczon ez Azzony, No my gondod vagyon, mosd meg minde(n) testedet borba, es a' bort ved wwegbe, es Ad enneke(m) chak megh Adom Innia, es tegedet el kell venny, de en Ne(m) miweltem [Kv; TJk IV/1. 246]. *1593:* Catus, Bachi Janos zolgalo leania vallia ... Ala menek az vram pinczejebe egi kannaual, ammegh en bort veok az kannaba, addigh eo az masik pinczenek eggik dezkaiat le vona [Kv; TJk V/1. 345].

10. (étkezéskor) vmiből vesz; a lua/servi din ceva (la masă); Speise nehmen. *1603:* Nicolaus Kosa ... fassus est ... Darabos mente magat hogy eo meegh ne(m) eott ne(m) izik, vgy monda Horwat Adam hogy nemis ereoltete(m) kegdet ... Ezenben mint hogy vala meégh egy Darab soldor az aztalon, kenalam Balast, hogy egiek, es veon benne egy falatot es megh ewe [Kv; TJk VI/1. 669]. *1823–1830:* gróf Bethlen Pál úr ... asztalán rendszerént minden ebéden tizenkét tál étek volt ... Egyszer emlékezem, hogy csak ketten ebédeltünk, s mikor egy tál étket hordozván az inas, nem vévén én is belőle, elnevettem volna magamat | Egykor a kamrában egyedül maradok, s minthogy nem volt aki nevessen, veszek a sajtból, minden unalom nélkül rágom, de semmi kedvességet vagy ízt benne nem érezvén, semmiképpen le nem nyelhettem [FogE 135, 204].

11. oda/előkészít; a lua (o anumită cantitate de ...); vorbereiten. *1558 k.:* ved az tey zinp vizeth ... es distillald megh hath utal [Nsz; MKsz 1896. 286]. *1570:* Zwfogastol es Nylallastol Job orwossag ennel soha nem lehet, Mint ez: wegy kasath egy rezth, wegy korput I rezth, wegy len Magot I rezth, wegy soot egy rezth Egyenlö Mertekkel es Meleg echettel habariak meg özuesegel [Nsz; MKsz 1896. 372]. *1578:* Ha az kezedben esik az közweny es Meg dagad. Wegy Rosa pogachat es zeekfwuet az az camanillat es saliat, fozzek Meg borban [Nsz; MKsz 1896. 371]. *1811:* Különös Mixturát-is adok számodra ... Végy szerentse magot, mentől többet lehet, E' közé Pénz-mag-is égy jó tsomó mehet: Végy öröm olajat 's tsepegtesd czekre ... továbbá édes gyökeret-is, Végy keveset [ÁrÉ 168].

12. magához vesz, eszik, iszik, fogyaszt; a lua (din ...); konsumieren. *1836:* Ezennel küldök üvegben valami nyálhígító és erősítő orvosságot ... Méltoztassék ebből óránként előbb tsak egy kis évő kalánnyit venni, 's ha nem émelyíti egy nagyobbat óránként [Mv; Pf dr. Engel Jósef lev.].

Szk: *Krisztus testét ~i. 1564:* a hitetlen ember akár menynyiszer járuljon a Krisztus vacsorájához is, de ugyan nem vészi a Kristus urunk testét [ETA I, 21 BS] * *lélegzetet ~. 1629:* eczer az Aszony hazahoz hiuata eczasaka (!), hogy testamentomot tegien ... czak aleg veszen vala lelegzetett, de en azuta(n) tuttam megh hogy az Ura uerte taglotta volt meg [Mv; MvLt 290. 146a]. *1759:* égyet sem szollat, szolhatotis, tsak elég vet lélegzetett [Teke K; Told. 26] * *purgációt ~* hashajtót vesz. *1704:* Ma vöttem purgatiót Fogarasi uramtól reggel, és mind benn continuáltam magamat egész két óráig [WIN I, 96]. *1710 k.:* Egyszer a szemem sokáig fájván, purgációt vevék egy híres és bizony tudós doktortól [BÖn. 528] * *úrvacsorát ~. 1823–1830:* Én még azelőtt néhány hetekkel a rendes időben, az egész gyülekezettel vettem volt úrvacsoráját, s nem tudtam, hogy lehet-é most is vennem vagy nem [FogE 153].

13. magára ölt/vesz; a lua, pune; an sich nehmen. *1603:* Relicta Andreae Eordeogh Anna ... fassa est ... oztan en be menek, hogy egy Gereznát vegiek ram [Kv; TJk VI/1. 674]. *1630:* Azmely subát őfelsége küldött tőlem, az mostani tractatusunkban az vala rajta, s mondá: Megmondjad őfelségének, hogy azmely ajándékot nékem küldött, ím maga látod, hogy azt vöttem reám, és igen kedvem szerént való ajándék s azért vöttem reám, hogy lássad, s igen jó neven vöttem [BTN[2] 433]. *1631:* masuais kezde niulni en fel ugra(m), az palastot rea(m) veöm, ereössen pirongatak az emberek [Mv; MvLt 290. 237b]. *1653:* a koronát alóhozák Bethlen fejedelemnek. Melyek – csak magában lévén némelyekkel – önnön maga a fejébe tett mintegy tréfaképpen, és a palástot magára vette [ETA I, 123 NSz]. *1657:* abaköpenyeget, közönséges süveget vévén, abban kerülé, nézegeté meg az sáncot, s tőn dispositiókat [KemÖn. 47]. *1717:* Becski Ura(m) ... a mentéjét el võtte s magára vette [M.köblös SzD; RLt Balog Mihály (54) ns vall.]. *1752:* egy Kõzep Ajtai Vajda Mihálly nevũ Jobbagya egy olah Legeny szolgajaval ... Posztó gunyát vévén magára kardoson eczakának idein egy Marton István nevũ Kõzep Ajtai Szabad emberre ra megyen [Nagyajta Hsz; ApLt 3 Donáth György Apor Péterhez]. *1823–1830:* Az ők bányászöltözetjek is, melyben dolgoznak, olyan volt, mint amilyent mi magunkra vettünk, csakhogy durvább vászonból való volt [FogE 207]. *1849:* délután viszont megkértem, hogy engegyen sétálni mennem, mit meg is engedett azon meghagyás mellett, hogy vegyek más köntöst magamra, s ne menjek azzal, mellyel templomban valék [Kv; Végr. Vall. 37].

Szk: *vmilyen nevet ~ (magára). 1657:* az földnek legnehezebb terhe az hálaadatlanság légyen, és azt tudván, sem Isten, sem emberek ítélete szerint magára olyan nevet nem vészen [KemÖn. 322]. *1823–1830:* Korrepetiror nevet vettem, ahová ebédre hívtak, engemet is vitt magával, s asztalhoz ültettek, mindenütt együtt ettünk [FogE 164].

14. magára vállal; a lua asupra sa; auf Schulter nehmen. *1554:* wagyon ... Az Kerek hegen egy hod fold ennek kowyle erdeie meze (!) akarmy newel neweztessyk minden hoza tartozowal, amykypen en byrttam az en germekymnek terhit en reiam vettem [Sárd K; Törzs]. *1570:* az Byro vram ... azt lelenty, hogy Annak az Ayandekozasnak Es keolchegnek fyzeteset az Varas magara veotte volna, Es consensust adot volna Rea [Kv; TanJk V/3. 6a]. *1584:* Az Scipio adossagath az Bathory Istwan sokzor walo there-

kedesere reank kellet(t) wenneonk [Gyf; BáthoryErdLev. 144]. *1592:* Az meg neuezett aranj kuto(n) magara veue(n) Azoknak terhekett telliessigese(n) [K; BálLt 89]. *1608:* az ollian haborgatok ellen minden terhit gonduiselisit magamra vizek (!) [DLt 300]. *1637/1639:* volt Stenczel Imre Vramnak penzbelj resze, melyet Stenczel Ferencz vram magara veott volt megh fizetnj [Kv; RDL I. 111]. *1672:* Immár lássa Kegyelmed, veszen-e valamit magára, vagy nem benne, én tudom, hogy semmi nélkűl nem maradok [TML VI, 211 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1726:* a Ns Város maga kezeire vötte a malom épitesét [Dés; Jk]. *1770:* én a nyakamra adosságot nem veszek, hogy szárazan fizessem az interessit [Mezőbánd MT; DobLev. II/421 Szántó Sándor édesanyjához]. *1782:* az eddig valo, 's ez után téendő kőlcségeket is magunkra veszük [Dés; Ks 21. XV. 33]. *1815:* azon sok reparatiokra, melyeket azon Telkekre kel tenni sok fárattság kivántatik, vgy hogy egész Tavaszig azokon kel foglalatoskodniok ... és eszszerent pénzen terhet nem vesznek magokra [Szamosújlak Sz; Ks 9 végr.]. *1830:* A Kémény takarittatás, és szemét hordatás servitussait, olly Formán vészi magára, hogy ha az egész Telket ne talám egyedül találandja birni abba az esetbe ami takarittást azok kivánnának egyedül, ha pedig alolrol is idegen lako lészen a proportione fele részes lészen [Kv; Somb. II].

15. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *részt ~ vmiben* **a.** része van, közreműködik vmiben; a lua parte/a participa la ceva; teilnehmen. *1573:* Bestercey georgy, Varga lazlo, Syweges gergel azt valliak hogy voltak eok hywatwan Mynd ket felytwl Beochwlesre es oztozasra (!) az myg Inteztek es Beochwltek oztottak mynd velek volt az Cristamus felesege, es Mindenve Rezt veot, azkor chiak fely leczetek egimast [Kv; TJk III/3. 108]. *1843:* Bucsum-Pojényben pedig Kriznyik Todorral értekeződett Varga Katalin, de úgy tudom, hogy az értekezésben részt vett az egész falu | Ki indítványozta légyen azon ellenállást? Kik vettek abban részt? [VKp 95, 117]. *1854:* Lapta, czigle vagy más gyermeki játékban nem vett részt[a], de az ügyesebb játékost nagyon helyeslé [ÚjfE 100. – [a]A ne-i kollégiumban diákoskodó Körösi Csoma Sándor]. – **b.** része van vmiben; a avea parte de ...; Teil haben. *1758:* olyan ember volt, hogy az maga alattvalóit pogányi módon verte, kinozta, melyben az szegény édesanyám felette sok részt vett míg élt [RettE 60]. *1811:* Nézd tsak, a' havasok tetején legelő Oláhban mennyi az erő és a' velő? ... Meg-van elégedve a' nyugodalmával, Nem tserélné el a' városi lármával: Bóldog, a' ki ilyen Életbe részt vészen! [ÁrÉ 79] * *részt ~ vmiből* részesül; a primi o anumită parte din ceva; einen Teil bekommen. *1636:* Ezekbeol részt nem ueőt az mustoha Aninia Orsolia Aszszonj [Kv; RDL I. 109]. *1711:* Nagjob és főveb jndito ok(na)k az Hajdukot és Hadnadgiát Kissari Balintot allittyak vala Lenni, és részt is az kotya vetyébol bé jött pénzből bővebben vettek volna [Cssz; Born. XXXIX/50]. *1748/1778:* azon Portiokbol ... magoknak, és Posteritásoknak részt nem vőnek [Told. 431]. *1756:* az Nagj Atyám soha részt nem vett a' Simon Joszágbol [Kökös Hsz; Kp 199 G. Tusnádi de Kőkős (60) pp vall.]. *1760:* ezen szánto Földből a nemessekis annyi részt vésznek, mint a Jobbágyok [Somkútpataka Szt; KS].

16. vmilyen írást kiállíttat; a cere hîrtie/document/act despre ceva; Dokument verlangen. *1578:* A my baran wagy Juh yde be az kohniara kel, arrol mindenkor az Saffartol czedulat wegyenek, hogy a zerent adhasson zamot rolok [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6]. *1581:* Lassak megh, hogy ha az hatar zelbe vagio(n) e az fold, es ha abba vagio(n), tehag zolga Birot vigyenek Az kayanthaiakra, es tilchya el azoknak (!) Az feoldiknek elessetwl, es az tilalomrol vegienek Relatoriat [Kv; TanJk V/3. 243b]. *1595:* Az feóld en neke(m) Illyen bekesegessen marada akkor Jamborok eleótt, vgy úagio(n) hogy leúelet kerek vala rolla és magatol, de azt monda hogy az eó zoúa Job a' leúelnel [UszT 10/53–4]. *1604:* Az niomorult Zegenek el temeteseen es temetesre rendeltetet embereknek iuxta Commissionem Senatus tartoznak fizetny. kireol czedulat Jeouendeobely Zamadasokra az biraktol es Tanachtol vegienek[a] [Kv; RDL I. 77. – [a]Az egyházfiak]. *1641:* Urunk eő Naga A Monostoron ... egi Cancelarista Deaktul megh esköttete es reuersalist veőtth tőlle [Kv; KJ]. *1675/1688 u.:* Ha valaki valami dologert talalna citaltatni engemet, mingiárt azon emberektől, kik altal citaltat(na)k. relatoriat végy io formab(an), s nekem eyel napal küld kezemhez hogy ez irantis kár ne kövessen [Borb. I Petki János instr. jb-bírájához]. *1681:* Az Havasrul fával élő közel valo Falubeliek, Talakkal, Tanyerokkal Csebrekkel, egyeb féle fa edényel Tartoznak, ollyakkal minemüveket ök azo(n) havas faibol szoktak czinalni; mellyeketis a' Gornyik hite s kötelessége szerint tartozik mindenütt fel szedni, és à várban à számado Tiszt kezéhez administralvan arrol Quietantiatis venni [JHb XXXII/56]. *1737:* Ha kinek pedig olly szüksége esnék, pro necessitate sua explenda, Dézmás atyánkfiaitól Czédulát vévénn, illendő képpen hozathat bé búzát, Dézmálás előttis [Dés; Jk 483a]. *1749:* èn az Agotai Kádaroktol mēg akkor az Fonagj eltott Attestatiot võtem [Kövesd Sz; ApLt I Sükös István lev.]. *1780:* ha edes Aszszony Anyamnak is ugy fog tetzeti innet Tiszteletes Professor uramtol Recomendatoriat veven le menynyek Enyedre és ott a Collegiumban diak légyek [Kp III/203 Újfalvi Sándor édesanyjához]. *1825:* az Interest mindenűvé ki fizesse 's Quietantiát végyen rolla [Kv; IB. Korda Anna kezével]. *1847:* Varga Katalin utasíttassék a vármegyei tekintetes tisztséghez, hogy onnan vegyen passust s menjen lakhelyére [VKp 270].

17. vminek/vmilyennek/vhogyan vesz/ért/magyaráz/tekint; a lua/a explica/a considera drept ...; erklären. *1672:* Kegyelmed is azért az ő felsége látogatásit ne úgy vegye ő felségétől, mint Kegyelmeden való ostorát, hanem mint atyai látogatását az övéin [TML VI, 60 Naláczi István Teleki Mihályhoz] | Elhiszem, Kegyelmed jó lélekkel iratta, de én nem úgy veszem [TML VI, 143 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710 k.:* Noha ezt a hasonlatosságot (mint szokták az emberek mondani: omne simile dissimile) úgy ne vedd, mintha az üdő egy része volna az örökkévalóságnak, amint a kisebb hegy a része a nagyobbik hegynek vagy havasnak, mert megcsalod magadat [BÖn. 447]. *1804:* két pontokot látott mindenek(ne)k elötte az Arbitrativum forum ollyanok(na)k lenni, mellyeknek el ítélése után az osztályt derekason el végezheti, ugy mint Elsőbben ... Néhai Kövendi Kristína néhai Barthos Josefné Testamentumának álhato vagy nem álhatoságát és Másodszor a fellyebb emlitett Compositio ertelmének (: mint mellyet az edgyik fél egy, a masik fél más értelembe veszen :) el látását [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 1b]. *1815:* A Csiko árrát ha egy Kóki embertől Vásárhelyre küldhetné Édes Néném Aszszony, olyba venném mintha hat annyit adna instálom alazatoson méltoztasson ... beküldeni [Szamosújlak Sz; Végr. Ráts Dániel lev.]. *1823–1830:* Mikor az urak benn nem voltak, a városról hordattak fel ételt fogadott gazdaszszonytól, leves, sóbafött, becsinált, sült – ebéden, vacsorán leves, becsinált, sült, egy hónapra közönségesen véve 10 m.

forintért | Ekkor az asztalnál mind elnevetik magokat, én pedig elpirulok, s magyarázni kezdem, hogy annak a mondásnak én a jobbik értelmét veszem, mely szerént a nagy Borosnyai mindenkor alkalmatosság szerént prédikál [FogE 116, 165]. *1828:* A' könyv-visgálat itt szorossan veszen mindent [BetLt 4 Hodor Károly Bécsből].

Szk: *alkalmatosságot ~ magának. 1772:* Történt Bánffi Dénesen ... hogy a fiai az őfelsége annuentiájából elvették mind tőle, mind az édesanyjaktól az egész Bánffi és Barcsai jószágokat, magának a grófnak két, az asszonynak négyezer forint pensiót determinálván annuatim, mellyel a grófné élt Károlyvárt, vévén magának alkalmatosságot [RettE 270].

18. *magára ~* magára ért/veszi a célzást; a lua ceva pe seama sa; auf sich nehmen. *1662:* Hogy panaszolkodik Kegyelmed, nem veszem reám, mert bizony most is kétrendbeli szolgám van Kegyelmedhez Medgyesre leveleimmel, mivel én nem tudtam Kegyelmed Kővárban való létét [TML II, 264 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Hogy az dolgokrúl ily bűven kellett irnom, azért Kegyelmeteket követem, sőt az kiknek afélékben részek nincsen, magokra semmit ezekben ne vegyenek [TML VII, 449 Teleki Mihály a magyar hadakhoz]. *1710 k.:* Én megírám a dolgot néki és concluláltam azzal: bizony jó, ha a püspök is magára veszi és megköszönheti inkább a ló és öszvér, mintsem az ökör és szamár nevet, melyet én tagadok [BÖn. 882].

19. vminek/vmiül/vmilyenre vesz/tekint; a lua/a considera ca ...; betrachten. *1667:* Hogy penig intimálja az szamosujvári tisztemtül való megválásomat, azt is az mint hogy atyafiságnak jeléül veszem, úgy meg is igyekezem szolgálni, által is értvén az dolgot [TML IV, 100 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* ha ő felsége nem remedeálja az magyarországiak sok insolentiájokat és Erdély injuriáit, félő, az török nemzet is okot nagy gonoszra ne vegyen [TML IV, 390 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* ha megtérnének útjokra, merném assecurálni, mint mi s mind ő kegyelmek élhetnénk, régi szép szabadságunkkal, de egyéb iránt feltött célokért az egész kereszténységet mind mi s mind ő kegyelmek örökkévaló ellenségünkül veszszük [TML V, 631 Kapy Gábor Teleki Mihályhoz]. *1678:* az mely jóakaró uraim egyszer-másszor írnak is, csak azt írják, tudják, hogy mások tudósítnak és igy bű írással nem terhelnek, azaz Csáki Istvánként az válasz nem adást is válaszul kell vennem [TML VIII, 261 Teleki Mihály Haller Jánoshoz]. *1779:* nagyobb gratiául venném... ha az Vr sogor Vram, annyi szivességet mutatna és nékem Husvétig Szász forintot költsönöznék (!) [Szentbenedek AF; DobLev. III/539. 1b–2a]. *1815:* Dézmája Esztendőnként ... Közép termő Esztendőt véve minden procréatiojából 10 tízből egyet [Virágosberek SzD; Ks 77. 19. 439]. *1822:* Ha modat tanál Nságod abban, hogy B. Kemény Samuel Sogorral ugy igazíthassa a dolgat, hogy én mentődhessem, nagy grátiául veszem [Hadrév TA; KCsl 5]. *1833:* nem vettük nagyba a dolgot [KLev. 8].

Szk: *futásra ~i a dolgát/dolgot* elfut. *1747:* midőn látnok hogj határunkban sem maradhatunk eo Kglmek ellen, futásra vöttük dolgunkat, es jo darabig futottunk [Torda; TJkT III. 164]. *1796:* ugy akartak hogy a Kotsist le vonyák a Lorol és rutul meg kinozzák, de a Kotsis a Lovakkal futásra Vévén a Dolgot el nem érhették [Gyula K; RLt Oltyán Juvon (46) szolg. ember vall.] * *illára ~i a dolgot* elfut, eliramlik, megfutamodik. *1575:* Mikoron à Peter király meg latta volna, hogy à királyi birodalo(m) az Andorias es Leuente kezébe vólna, Illára véué à dolgot, soc Németeckel és Olaszockal, Bęts ország felé [HeltKr 34b]. *1613:* És azt mihelyt megérte Báthori Gábor, mindjárást illára vevé a dolgot, és az elmenés felöll kezde gondolkodni [ETA I, 114 NSz]. *1779:* Ez addig járt oda gyóntatni, hogy a kisasszonyt impraegnálta. Melyet észrevévén Griem, illára vette a dolgot s Helvéciáig meg nem állott [RettE 406] * *süket fülre ~. 1580:* Az Mezarosok tartozzanak elegh hust vagny Minde(n) Napra ... Mert ha kwlemben chyelekeznek eo kegmek valoba megh Akaryak bwntetny eoket ... Ezt penig swkeot fwlre vgy wegiek hogy kart ne walljanak es senkire ne wessenek, hane(m) magokra [Kv; TanJk V/3. 220a] * *süketségre ~ vmit* úgy tesz, mintha nem hallott volna vmit/nem lenne tudomása vmiről. *1662:* Az fejedelem a dolgot siketségre nem vévén, a szebeni obsídiót ... félbehagyván, a Farkas-álgyú az ő szánján Szászsebesig vonattatott és ott a kapu előtt elhagyatott vala [SKr 550]. *1789:* De mindezeket süketségre vévén az admonitus emberek, az fenn említett esztendő s napig [Taploca Cs; RSzF 289] * *szaladásra ~i a dolgot* elszalad, elfut. *1758:* (Sombori György) Cselédgyeivel és ekéivel edgyütt szaladásra vette a dolgot [Kük.; Ks 66. 45. 17g]. *1843 k.:* nagy félszek között kéntelenek voltunk szaladásra venni a dolgott [KLev. 10] * *szokásul ~. 1672:* szokásul vötte Pál Deák orbai vicekirálybíró vram [SzO VI, 334]. *1753:* ha szegengy Legengy vagyokis de en bizongy (!) kedtöl ollyan gaz levelet el nem szenvedek mert màr szokasul vette kigyelmed hogy ennekem mindenkoron ollyan levelet küld hogy egy jo szolganakis mas külömb levelet kellene irni (!) [Lőrincfva MT; SLt Suki László Gálfalvi Ádámhoz] * *tréfára ~ (vmit)* nem vesz komolyan vmit. *1618:* Ezeket elvégezvén még tréfára vevén mondá, hogy: Hová tegyük hát mi oztán az mi hadunkat, ha megbékéllünk az kazullal [BTN[2] 171]. *1657:* Nem vévén azért tréfára, megindult; elöljáróban érkezvén az pesti tatárokkal Iván aga ... azt az fejedelem megajándékozván mindjárt bocsátá az ellenség eleiben az megírt két magyar csatának segítségére [KemÖn. 68]. *1710:* mivel Bécsben a pápa parancsolata szerint misét a papok nem akarának mondani, a császár megizené, mindjárt misézzenek, mert míg a pápának hírivel leszen, bizony rendre akasztatja őket, bezzeg ők sem vevék tréfára a dolgot, eleget misézének [CsH 412 1708-ra von. felj.]. *1745:* az katona sem vévé tréfára az dolgát az verbúalo helyre szalada [Tuson K; Ks 5. X. 6]. *1823–1830:* Az úrfi csak nevetett, a doktor pedig mondotta, hogy ha az úrfi nyavalyát kap, ő hordozza. Csakugyan ők sem vették tréfára a dolgot [FogE 173].

20. vmijétől megfoszt vkit/vmit; a lua ceva de la cineva, a deposeda pe cineva de ceva; stehlen. *1592:* azzal foga szembe(n) az Actor hogy vtaba(n) eokreit ell veotte akarna megh tudni mi okon. Az J(nctus) azt mo(n)da hogj eo neky Bwza arraba fl. 4 volt ados azertt veotte mertt vgy keoteotte magat hogy mindenüt Jgazat vehessen marhaiabul [UszT]. *1633:* Tudom aztis hogy erőuel senkitöl sem vött semmitis, hanem jo akaratiokbol, az ky mit adott [UF I, 319]. *1765:* az Commissariusok ha láttak modot benne erővelis vettek holmitskéket [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 18].

Szk: *eszét ~i. 1752:* mihent érkezünk oda, mingyárt bé mehetünk a Pintzéb(e), mivel a Lakat is kitsin nem igen erős. azonnal meg indulá(n)k, nékemis eszemet vévén: velek edgyűtt le jöttem, és mihent a Pintze ajtojára rea mentünk ... az Ajto meg nyílék [Algógy H; BK. Pakalina Petru (28) jb vall.] * *fejét ~i. 1567:* Elie Paisos audisset dicentem ad Emericem Hari ... az az en fiamnak hengere ha ma az en fiam meghal holnap enmagam feyet vezem az bestye kurwaffianak [Kv; TJk III/1. 49]. *1588:* 22 Marty ...

az Varganak azon Nap hogy feyet veottek attam az Ciganoknak f. 1 [Kv; Szám. 1/IV. 25]. *1673:* D(ie) 10 7bris ... egy boszorkányos asszony(na)k vőtték fejét Marpurgu(m)-b(an) laktomban [PIN]. *1703:* Szász Janos immár el vőtte jutalmát tegnap előtt fejét vőtték a Szebeni piaczon [Nsz; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. *1772:* egy Balás nevezetű Verbunkos katonának szájából hallottam ... égyben veszvén a Mlgos Grof Haller Peter ... Inassával Mozessel ... szidta ... Te ördög Teremtette Vincze Ersokhoz ne járj tőbszőr, mert az én kurvám az, mert külűben fejedet is veszem [Dés; DLt 321. 72a].

21. *elejét ~i vminek* a preveni ceva; vorbeugen. *1580:* Myert hogy Az zoló mybe, es zólók Myweltetessebe Az vincelereknek zabatlansaga myat Az keóssegre sok kwlemb kwlemb fele karwallas esset essyk is Teczet eo kegmeknek egez varasul hogy ennek à Rendtartatlansagnak eleyt vennek [Kv; TanJk V/9. 214]. *1599:* Zollek ereosse(n) mo(n)da(m), Christoph vra(m) kerlek ne ieoj el; ved kylembe(n) elejt az egy ytésnek [UszT 13/105]. *1618:* Azért ... mindezeket az uradnak hamar megírd, meglássa, mi gondot visel magára és mint veszi ennek eleit, mert ha az Kamuti Farkas követsége, immár onnat semmi jó reménség nincs Jenő felől, hanem másképpen kell gondot viselni felőle [BTN² 131]. *1619:* Rútul áll az házaitok, de bizony megigyenesítjük még ez nyáron, ha idején eleit nem veszitek [BTN² 209]. *1765:* Ha ... azon Murvai fején esett Seb curaltatott volna nem lehetett volna halálosnak mondani, de harmad nap mulva hivtanak Borbélyt curáltatása végett, mikor már meg mérgesedett volt ă Seb, és elejit nem lehetet venni [Torda; TJkT V. 259]. *1765/1770:* az Víz az Exponens Vr földét mossa máig is, és szaggattya szűntelen ha eleit nem veszi ell is hasittya [Széplak KK; SLt 350 évr.]. *1772:* Úgy beszélik, hogy a felesége valami gárdistával egybenszűrte a levet ... s annak tanácsából még egyszer kávéban, vadászat közben megétette volt, de akkor észrevevén, hirtelen curával eleit vette [RettE 268–9]. *1787:* A Tolvaj hir nagyon tsendesedett, az Isten áldja meg az elöljárokat, kik jo moddal, s jokor vették elejét [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1797:* ezen Convictionak mi keppen végyük eleit Natságod meltoztassek arrol rendelést tenni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1800:* mind a Ketskék mind a Vágo marhák eleitől fogva a Sarju és nevedéken erdőkben igen nagy károkat tettek, azt az Communitásunk ezen része Sajnálva nézte és nézi, igyekezett is annak sokszor eleit venni [Torockó; TLev. 9/31]. *1832:* Szánto István Uram a' falusiakkal ki jött erdő oltani és eleget is dolgoztak, de a' szélvész mián nem tudták a' harapnak elejit venni [Szacsva Hsz; HSzjP Miklos István (25) Egerpataki Gy(alog) kat(ona) vall.]. *1843:* ilyetén fellépését olyannak találta a biztosság, hogy annak most elejét venni s a rosszat csírájába megfojtani okvetetlen szükséges volt [VKp 122].

22. rávesz vmire/meggyőz vmiről vkit; a determina pe cineva să facă ceva; überzeugen. *1606:* azert felete sok es nagi teórekedesel vetteók ere Czyakany Balas vramat [Msz; BálLt 1]. *1614:* ekkor arra vevűk az vezért, hogy ha a tízezer aranyról athnaméja vagyon az országnak, az első adóval küldjék bé az athnamét, s megtartja abba az hatalmas császár az országot és az fejedelmet [BTN² 75]. *1659:* nem tartom sem keseőnek sem latogatasomra ualo Júvetelít sok sok okokért szűksegesnek az egymassal szemben letelűnkett, megis szolgalo(m), ha Faradtsagat nem szanja de ha arra veszi magát igén io tanusagall hadgya az Eőcsem allapottyat mertt hamar meg szerszik az gyenge forradas veszedelmesben az elseónel [Marosvécs MT; BK. Kemény János lev.]. *1663:* több io akaroinkal edgiűt sok szokkal törekeduen vőttűk erre ... Georgifi Georgiet [Iszló MT; BLt]. *1672:* izenték az tanácsurak külön, hogy nem kevés szívek fájdalmával érzik, hogy hírek nélkül olyan dologra vették az mi kegyelmes urunkat, hoott ű kegyelmek is, az mint lehetett, azon igyekeztek ... hogy mi formában orvosoltassék meg az ű kegyelmek dolgok [TML VI, 149 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1710:* A kapitányt, kitudódván, hogy ő szabadította volna meg practicával Rákóczit, megfogák, és tartván a jesuiták, hogy kimondja az ő interessentiájokot, egy jesuita confessáriust rendelének melléje, ki éppen halálig mellette volt, s addig ámitották nyavalyást, hogy ki nem mondá, hogy őtet a jesuiták vették arra [CsH 331 1703-ra von. felj.]. *1736:* tegnap ágyban nyomták az erdélyi magyar fejedelemséget; tudod Isten, semminek oka nem vagyok, sem hiremmel, sem akaratommal nem volt ez az kézfogás, adjanak számot mind Isten mind az következendő maradékok előtt az kik ezt az dogot koholták, s azt az jámbor ifjú fejedelmet arra vették [MetTr 340]. *1745:* à Sót keményen vágván, haza jövetelem után harmadfél esztendőkig, annak utánna Házasságra vettem magamat [Torda; TJkT II. 11]. *1762:* Adnom kelle nékem is két forintot, melyre megvallom nehezen vettem magamat [RettE 135]. *1772:* Ez annyira megszúrta az orrát ennek az ostoba szardob Keczeli Sándornak, hogy mihelyt beszúrta magát a főbíróságra, mindjárt arra vette a táblát, hogy utánam investigáljanak mint egy malefactor után [RettE 291]. *1782/1799:* most Praefectus Vram ... arra vette az uraságot, hogy a' Fokát meg változtatták [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 366]. *1809:* arra vettem magamat, hogy az Égyházfiunak az engemet illető Bért ... el-engedjem, ezen ... fel-tételek mellett [Vista K; RAk 114].

23. igényel, követel, kér; a lua/cere; bitten, beantragen | behajt; a încasa/percepe; beitreiben. *1564:* az w felsige neuire sarcholtattak meg bennwnk kin eötuen forintot kin hetuen öt forintot vöt annak felötte bwzaiat kalongian el vitette [Cssz; SzO III, 179]. *1571:* senki Ezentwl seh zeoleo Mywesnek seh Boro (!) Iwonak Enny Neh Adyon, ha ky penigh keossegh keozzwl megh zegy Byro vram fl 10 vegen rayta, ha penigh Tanachbely Ember Mywely fl. 20 vegen Rayta [Kv; TanJk V/3. 41b]. *1584:* AZ Wasar Vamrol ualo ieczes ... Aky zalonnat húz kewlseó olahsagh uagy Eggiet húz wagy teóbbet, Atwlis chiak ket pinzt vegien[a] [Kv; PolgK 9. – [a]A vásárbíró]. *1590:* Pipeból chak ketteőbeől nem weznek, harombol egjet el veznek [Bogártelke K; GyU 23]. *1632:* ha eztendeigh keresedis de en raitam nem vesz semmit [Mv; MvLt 290. 94a]. *1677:* Az Enyed Városbéliek valamely abususbol két két pénzt szoktak volt venni minden egy egy kőből gabonáért, mellyet városokban el-adni vittenek [AC 219]. *1681:* az Ultatol fogua Kglmes Aszonyom egy penzt raitok nem vesznek [Fog.; Utl]. *1729:* en rajtam is vőn Szolgabiro ur(am) egy máriást az dohányzásért [Karatna Hsz; ApLt 3 Mich. Erdő sen. de Karatna (50) ns vall.]. *1767:* Jol esmértem Néhai Györgybiro Janost, jámbor ember volt, hallottam Zugodolásitis, azért hogy sokat vettek rajta [Kőkös Hsz; Kp IV/246 Steph. Reznek (30) lovas vall.]. *1770:* mindeddig ă kinek egy vagy több fejős Tehene Volt fel kupa vajnál többet nem vettenek [Babuca Sz; IB]. *1801:* also Répának vagynak Szálas tilalmas derék nagy élő tsere fa erdei, majd minden Esztendőben tsere makkor termő erdei a melljekből is a mak bért a nemes (!) Graeci Ritus nemes (!) Unita Ekklesia vészi [A.répa MT; DLev. 5]. *1820:* Dézmát szoktunk adni a tizediket a mellyet az Uradalom Számára vészik [Bács K; KmULev. 2].

Szk: *adót ~ vkin/vkitől. 1571:* eo k. Byro vra(m) es az Thanacz Twdakozzek megh Es vegienek adot raitok kinek mynd az eo Erdeme zerent [Kv; TanJk V/3. 41a]. *1640:* Edgieb adot Pap Marton ideiben tölle nem vettek hanem kerteböl a gülmölczat (!) szamara administraltak es kertbeli füvetis szamara kaszaltak [Nagyvajdafva F; UF I, 777] * *bírságot ~ vkin. 1591:* hallotta Bornemizza Gergelnenek sapitasat ... hogi az meli birsagott veottek raita, meltatlan zenuedj [Kv; TJk V/1. 63] * *dézmát ~ (vmin/vmiről). 1572:* ha onnat az felöl az kik Dizno barmot akarnak rea haytani, semmi dezmat egiebet nem wesnek, hane(m) p(er) sing: d. 2 [H; BesztLt 3693 Nic. Bodogfalúi prov. arcis Hwniad ac vice comes Greg. Timar beszt-i bíróhoz]. *1674:* Az Hauasonnis vagion ket hauasok ... mostis Johokat, disznaiokat ott tartiak, de az Dezmat rolla az Fejedelem veszi [Drassó AF; BK 48. F. 16]. *1767:* ezen helyből a mit az Exponens Aszszony eő Nga emberei fel szántonak én arrol Dezmát is veszek [Vajdasztián MT; JHb IX/48] * *erőszakkal/erővel ~. 1591:* Nem eoreoszakkal veotte az szasokon az tiz tiz penzt [UszT]. *1705:* Ha erővel vesznek rajtok, arról nem tehetnek [WIN I, 508] * *földvámot ~ vkitől. 1550:* walkaj Myklos, mynt ennek elötte hat esztendöwel föld wamot wötth twlek [Mereggyó K; MNy XXIV/291] * *hajtópénzt ~ vkitől. 1815:* a' tetzés szerént fel tsikort pénzbéli fizetésen kivül, felette nagy mértékben szoktak venni töllök hajto pénzt is [DLt 361 nyomt. kl] * *hamis kalácsot ~ vkire. 1766:* (Petrucz Györgyre) Ribicsórai Glis Thodor Ifiabb Petru az János unszolásából most Circit(er) két Esztendeje hamis kalácsot vévén, minden akkor, és annak elötte falunkban történt Tolvajságokot, lopásokot reája fogott volt [Grohot H; Ks 40/9] * *harmincadot ~ vmiből. 1668:* Az viski harminczados legény itt Huszton találtatván lenni, innét Ugocsából valami szegény nemes ember hozott búzát eladni az huszti piaczra, melyet eszében végén a harminczados, harminczad adásra kényszerítette, mely eddig soha nem volt, hogy a piaczon árulni szokott victuálékból is harminczadot vegyenek, és ha ez ugyan így leszen, követhetik, hogy az gyümölcstül is harminczadot vegyenek [TML IV, 323–4 Bethlen Drusiánna Teleki Mihályhoz] * *hatalmasul ~ vmit vkin. 1688:* Az Utsankban quartelyozo Nimetek közzül egy Lovas Nimethnek gondviseletlensege miatt maga szallasarol el veszve(n) egy Lova ... hatalmasul vött raytunk, penzt kilenczve(n) forintot [Kv; Utl] * *kalácspénzt ~. 1722:* en akkor polgar voltam mikor kalacs penzt vettek, az Boldizar es Marci cziganyék, Lovaiknak el lopasa irant [Marosbogát TA; TL. Joza Ianos (68) vall.]. *1767:* Dupepéátrán kik vettenek kaláts pénzt super eo h(o)gy meg monták azokot, az kik Pap Miklost el szöktették ...? [Tkhf vk] * *kalákot ~ vmire. 1783:* Egykor innét a Faragoi Határrol el vész égy Juhaim (!) mellyre Ugyan ezen Pap Flora töllem Kalákat vet azon Juhamra, és én adtamis neki [Faragó K; Gyl.. Bullya Pétre (45) jb vall.]. *XVIII. sz. v.:* adott vala Kereszturi 'Susi Pistá(na)k, az el adta H. Sz Mártoni Tsala Istvánnak azomban Szávuly Kalákot (!) vévén azon Kantzára 'a Sidotól, ez utasitatott Tsala Istvánhoz [Solymos K; Márkoslev.] * *kamatot ~ vmi után. 1865:* miután életembe ezen tőke után soha kamatot venni nem kivántam, rendelem hogy gyermekeim semmiféle hátrálék kamat követeléssel emlitett vejemmel szembe elé ne álhassanak [Kv; Végr.] * *lendézmát ~. 1750:* A' Len Dezmát még nem vették, mivel szemül szokták venni [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 14] * *menedéket ~ vkitől. 1573:* Balint deak, es Lakatos Georgy Azt valliak hogi az fodor Ianosnak Attiafiay Eo eleottek attanak valamy penzt celegeo Margit kezehez ... Menedeket veottek Margitthwl vrawal egetembe rola [Kv; TJk III/3. 147] * *pázsitdisznót ~ vkin. 1594:* Pasith disznot is azonkeppen vesznek raitok, ki reghteöl foghuan valo teórueniek, az kinek tiz annyi zaz vagion is chiak eggiet ad ha tiz alat vagion az valtho mindenikteöl kett kett Penzt add [Györtelek Sz; UC Fasc. 113/5] * *szombati vámot ~ vmiből. 1736:* Az Szombati vámot Pénteken Éjfeletol fogva ... minden féléből ... külön veszen az Udvar számára igaz hüti szerent [HSzj *szombati-vám* al.] * *vámot ~. 1722:* az Tőrőkbúzabol ... hany fuka vámot vegyenek Nsád parancsolattyát el várom [Abosfva KK; Ks 96 Perger György lev.]. *1745:* ez M. Sz: Királyi kőteles hajón alá 's fel való járásokb(an) annuatim vámot tőllek nem vesz(ne)k [Marosszkirály AF; Told. 18] * *vásárpénzt ~. 1782/1799:* Praefectus Uram ... a' Mészárosokot Árenda alá szoritotta, külőmben nyuzni nem engedte, a Vásár pénzt is eddig, és mostis mind a' Város vette 's vészi [Torockó; TLev. Transm. 334]. *1790:* A Vásár Birák kedig meg Hiteltetvén mindenkor hitek után vették a Vásárpénzt az áruloktol [HSzj *sátor* al.] * *vatyikóvámot ~. 1843:* A' Zsidó Malom Arendások oly tetés vatyikó vámot vesznek, a' mit mások sohasem vettek [DLt 1303] * *vhány dolgost ~ vkin. 1749:* Szolga Bíro Uram husz dolgost vett rajtunk, nem tudgiuk hogy a Fő Bíro uram porontsolattyábolé, vagj penig a maga fejitöl tselekedte elég hogj rajtunk eztis meg vette [Tóhát AF; Told. 3] * *zálogot ~. 1589:* az Varas kuldeott vala haza az adoertt azt Jzene hogy eo ne(m) ad, de ha zalagott veznek eo eleybe nem all [UszT]. *1589 k.:* mégh zalagotis veottek vala az adoiert, egj rez mosart [UszT]. *1783:* Kömives alias Bandi Miskat ... meg fogok mint hogj tűzi fát vág vala ... de sok könyörgésére Karácson Szombattja lévén el bocsáttok magát, Zálagot vévén tölle fejszéjét és övedzö Szijját [Kisváros KK; JHb XX/8. 13] * *zsoldpénzt ~ vkin. 1566:* Az zekelyek keozwl kyken eo felsege Adot zokot venny azokon ew felsege Sold penzt wegien [SzO II, 182 ogy-i végzés].

24. vmit megszerez/kerít/a maga tulajdonává tesz; a lua, a procura, a face rost de ceva, a obţine ceva; erwerben. *1568:* Anna c(on)sors Joannis Ban iur(ata) fassa e(st) Ezt tudom hogy ez telbe karaczyon (!) az en vram, hoza Tallert 38 es kerdem hul wǫtte ǫs (!) vram azt monda hogy Sos Mathe atta neky hogy el valchya [Kv; TJk III/1. 188]. *1577:* Az az heltt (!) perennaliter veotte [Mv; BálLt 79]. *1602:* Mondroi Jakabne ... vallya ... ezt latta hogy egyzer ket Awagy harom dutkat veot az nadragh sebibeol ky az Zabo Georgy es kerdette Salane hol veod azt a penzt kyre az Zabo mondot (!) my gondod io azzoniom velle [Kv; TJk VI/1. 598]. *1620:* En nem azért jöttem, hogy magamnak erővel fejedelemséget vegyek, hanem hogy csak nemzetemnek szolgáljak [BTN² 405]. *1705:* Also Torján, Fejér Vár Megyében Also Voláli határokba(n) Markos Falván Kézdi Székb(en) és egyebűtt is akár hol; és másoktol is a' mit vettem ... hagyom, és legálom holtom után a Fiu Ágon lévő meg irt Onokáimnak [Altorja Hsz; Borb. II].

Szk: *birodalmába ~. 1778:* birodalmaban vette vala ... azon ... Házat és Telket [Dés; Hr Fasc. 17]. *1790:* Az közelebb jövő Szent György napba Titt. Vásárhellyi Pál Ur birodalmába végye a száz Rhénes forintban Zálogositott possessionaria portiot minden meg bizonyithato, és hozzá tartozando Appertinentiákkal, és pacifice birtokossa tizenkét Esztendőkig [Örményszékes AF; DobLev. III/671. 1b] * *birtokába ~. 1859:* Tamás Zsofia özvegy Czakó Jánosné ... békövetkezendő halála esetében az ezen városbani Helvéta

hitű egyház tiszt. elöljárósága már meg nevezett feleki útban lévő házát és telkét minden akadály nélkül … foglalja el s rögtön vegye birtokába tettlegesen [Kv; Végr.] * *keze alá ~. 1799:* Hetven négy véka Tiszta Tavasz buzát vettni … Melyett hogy kezem alá vettem aztott bizonyitom [Mezőbodon MT; IB. Zollya Péter vall.] * *kezébe ~. 1590 k.:* ha penigh azt tagadnad hogj illen hatalmasul nem veotted kezedben[a], ki keredzem az teóruenyteól, megh bizonitom hogj a' Damakos Myhaly Irtássa volt [UszT. – [a]Az írtásföldet]. *1606:* az effele feöldek … engem[a] illetnek eleób az J. aszon(n)al, mert az effele eóreksegh ozlasos en velem, melj heljben en vagiok jm(m)ar fiú agh, az J. aszonj pedig angj, mas az hogj az kj elseób agh ebben ez feöldben, es hosza tartozandojban … Matthias Miklos neúy nekem hatta hogy kezembe vegiem es megh tartsam [UszT 20/29. – [a]Zentkiralj Gergeljt, kinek nevében procuratora Sikej Peter teszi a nyilatkozatot]. *1779:* amint megbecsültetődött az sertés, Szőcs György vegye maga kezeibe, és az becsűit tegye le [Taploca Cs; RSzF 159] * *kezéhez ~. 1580:* Miert hogy Az valaztot Espanok kewannyak hogy Moddal vegyek az falwkat kezekhóz wegeztek eo kegmek hogy Az zam weweó uraim wygyek be Az tyztbe … Az tanachbely vramim keozzwl ketteot aggio(n) melleiek Biro vram, kik be Iktassak Az tyztbe, es Lassak megh myt veznek kezekheoz az Espanok Mit ne(m) [Kv; TanJk V/3. 215b]. *1591:* mi nekeonk az yj Jtelet mellet semmi valazt nem teottel volt … Kisazzonjnap tauat … ra mentek, kezedhez veotted azt[a] [UszT. – [a]A szénafüvet]. *1662:* a testnek eltemetése után kezéhez vévén ottan ahhoz tartozó minden jószágokat, hogy annál igazabban, hívebben mehetne végbe [SKr 287]. *1693:* magam kezemhez vöttem szerzettem és vásárlottam [Hr]. *1728:* megh halván Szalma János … Gálfalvi János ur(am) az Jovait kezéhez vette [Balavásár KK; Ks 13/XII]. *1772:* az oldalban … a Maros vize szokadéka mellett lévö … Epületetetskéket (!), kivánván … Dobolyi Josef Ur ugy mint szomszéd … kezéhez venni [Nagylak AF; DobLev. II/441. 1a]. *1829:* (Az özvegynek) a' Fegyverekhez sintsen jussa, azokbol a' mit ki kaphatott[a] jure merito az első Fperes mint fiu vévén kezéhez [Ne; DobLev. V/1155. – [a]A megye Archivumában őrzött, lefoglalt fegyverekből] * *kezére ~. 1777:* halalakor Etzken Andras Uramnak a mii (!) fellelhető bonumi voltak … ezeket mind Bartos Martonné Etzken Ilona Aszszony vette kezire [Albis Hsz; BLev. Mart. Bod (66) mil. equ. vall.] * *magához ~. 1780:* kinek szüksége leszsz, azon az árron magához vehesse, ha egy Czimbora sem venne magához, akkor a' Béres akárkinek szabadon el-adhassa[a] [Torockó; TLev. 7b. – [a]A köbeli részét]. *1828:* Kardos János Szamszédtság, s Atyafiság Jussánis magához vévé a mingyárt Szamszidalt Földőt egygyezés szerént [Asz; Borb. I Huszti István Felső Sinfalva hites notariussa lev.] * *örökbe ~. 1628:* En eszt tudom erreis jol emlekezem hogi Bojer Peter eörokben uotte volna az peres örökseget [Récse F; Szád. Juun (!) Munteanul (60) jb vall.] * *törvény nélkül ~. 1705:* Haller György uramnak is megizenték, hogy meg nem engedik, hogy házat vegyen törvény nélkül, és nagy emberekkel is fogták már a dolgot, úgyhogy most semmi nem fog benne lenni [WIN I, 546].

25. bevesz, elfoglal; a cuceri, a ocupa; besetzen. *1662:* hogy már a fejedelem a svékussal megegyezvén és a maga birodalmátul nagy messzire, szintén Litvániába távozván, hogy senki mezőn ellenek ne állana, mindent szabadosan cselekesznek, várakat vínak, vesznek vala [SKr 358].

26. szerez/merít/tanul vmit vhonnan; a lua/a prinde/a în văţa ceva; lernen. **Szk:** *autoritást ~. 1670:* nem tudom hol veötte azt az autoritast [Born. XL/184 Petrus Bessenjej alias Eottveos de Des procurator lev.]. *1702:* Admonealtatta Walter Janost az B: Ceh Az Ur Gubernator Urunk eó Naga Munkáján kivűl hogy senkinek másnak Asztalos Munkát ne munkalodgyék sótt aszttis kerdeztette tőlle hogy honnét vőtte aszt az Autoritást hogy miolta az Remekjét meg tsinálta sok hellyekre munkalodott és mostis munkálodik az Ur eő Nsga munkajn kivul [Kv; ACJk 48] * *bátorságot ~. 1636:* Ezt[a] … fogadgya tőlem Fejedelmi kegyelmességgel, hogy abból bizodalmat és bátorságot vévén … az több szintén végeződőben lévő munkáimnak ki eresztésekben-is serényebben és jóbb kedvel munkálkodhassam [ÖGrAj. – [a]Az Öreg Graduált]. *1731:* az utanis mindenkor tanult Lovon mennye(ne)k előtte az Lonak mikor jártattyák kin az mezőn vagy az udvaron, mind addig mig egész batorságot nem veszen az Gyermek Lo az járásb(an) [JF lovászmest. instr.] * *bizodalmat ~ → bátorságot ~* * *erősséget/erőt ~. 1761:* Végre erőt vévén magamon, hálákat adék az én Istenemnek, ki engemet ez álom által tanított, hogy tudnám en kétséges állapotban az én dolgaimat okosan folytatni [NyIr 200 Bánffi Farkas álma]. *1832:* Teke … Erősséget vészen abbolis, hogy a' Gubernium V(ár)m(e)gye, és Exactoratus több ízben Magistrátusnak írták [Borb. II] * *okoskodást ~. 1796:* egész okoskodását vészi a' Fell peres B Ur azon praetensioban forgo Privilegialis Levélből, a' melynek még se valósága, se Tőrvényessége még soha meg nem állittatott [Mv; TLev. 5/16 Transm. 57] * *példát ~. 1739:* az Isten haragjának engesztelésére … rendelt böjt nem kezdett volna observáltatni, sőt sok helyeken magok a tisztek és az első rendbéliek hadták volna félbe, scandalisálnának vendégeskedéssel, musikáltatásokkal … melyből példát vett volna a kőzségis [SzO VII, 398–9 gub.]. *1762:* az l(nct)a … az következendő vásár Napján ugjmint holnap reggeli 9 orátol fogva 11 oráig, falóra ültetvén ott tartassék, és akkar le vétetvén az lo alat 25 pálcza ütesekkel keményen meg verettetvén, büntetődgjék, hogj igj az hasanlo l(ste)nét s felebaráttyát motskolo, s' káromlo emberek, kik effelekben leledzeni nem irtoznak példát végjenek [Torda; TJkT V. 139–40] * *reménységet ~. 1657:* megújulván azért az érkezett tatársággal, s reménséget vévén több török és magyar érkezése felől is … az futó csata is megfordult [KemÖn. 68] * *szabadságot ~. 1681:* Szilvasine Aszszonyomis … giakorta korczomat tart, melyreis eő kglme honnan vett szabadsagot nem tudatik [Vh; VhLt 50 urb.].

27. vásárol; a lua/cumpăra; kaufen. *1507:* <…ag>ya meg Az Adossagot vegyenek mast Neky [Kv körny.; NyIrK VI, 187 Cheh István kezével]. *1550:* az belesen Inneth soha monostoryak nem byrtanak hanem walkaj tamas vötth Cyllarwl hawas Bört [Incsel/Damos K; MNy XXIV, 358 „Mich. tarka de Inczel" jb vall.]. *1570:* Kathalin Varga Janosne hythy zerent vallya, hogy Megh … Az Elseo vra eltebe … Az Magyar wchaba veottek volt egy hazat fl 12 hoz Bartostwl [Kv; TJk III/2. 99]. *1584:* az meli hazath It Deseon veyendeok [DLt 214 Temesvári János kezével]. *1596:* Szent Ferencz vtan valo wasarban wasarlottam Brassoban … weottem 4 keoteofeket d. 50 [HSzJ *kötőfék* al.]. *1629:* az Klastrom utca végén való gyümölcsös kertemnek ez negyedrésze őstől maradott reám is, de derekát én magam vettem volt az első feleségemmel, Huszár Borbárával [BTN[2] 420]. *1639:* Arra is kérte, hogy merkuriomot vegyen: ha ötven pénzen adják is, vagy tallér kelletik is, de ad, csak vegyen [Mv; MvLt 291. 195b–8b Katnári Lakatos Mihályné

vall.]. *1649:* veöttem Posta louak Sebes háta hinteni Timsot ... D 10 [Kv; Szám. 26/VI. 529]. *1727:* Horvāt János(na)k az hatān lāttanak olyan lisztet hozni más falubol; az melynek ö Urát nem athatya igazān, hol vötte, tehát tizen ötód nap alatt, honnét és kitől vötte, azokkal igazicsa magat [Dob.; WassLt]. *1767:* jól tudhattyák az Urak minémö Rongyában vettem az házamat a Némes Várastól, kételeméttettem épéttetni hogy benne lakhassam [Kv; Ks 11. XLVI. 45]. *1780:* Gyuritza a kalapját a még észre vettem el vágotta frantiássan mint a több Urfiak és nem maradhattam tölle mig pantlikábul valo bokrétát nem vett a Boltbol és körül valo pantlikát széllest, és czifra kötést és gombot réája [Kv; SLt XXXIX Fr. Ferentzi Suky Jánoshoz]. *1803:* Vettem a Leánkának egy Abétzés könyvet egy petákon [DLt]. *1891:* Eladtam a vásárhelyi fészkemet s egyéb holmimat; eladjuk a kertet ott; veszünk egy kis parasztbirtokot, s falura megyünk [PLev. 156 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *ad és ~. 1671:* végeztetett, hogy minden rendeknek igaz marhájokkal kereskedniek, adniok és venniek indifferenter minden hellyeken az Országban szabados legyen [CC 55] * *ajándékba ~ 1758:* egy alkalmatossággal Décseiné asszonyomnál Csapón lévén, Kakucsi egy pár füzöt akart neki ajándékba venni [RettE 76]. *1812:* vett ajándékba a Groffnénak a Groff ... edj Mellyén viselt drága Médát [Héderfája KK; IB. Takáts Josef (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje] * *bor venni. 1568:* Zekel Janos iur(atus) fassus est, hogy eo hosza ment volt fenesy Mihal bor venny [Kv; TJk III/1. 241]. *1599:* aztis lattam mikor faggias gieorgi el mene bor venny [UszT 14/59] * *búza venni. 1748:* Hallottam hogy mente(ne)k oda ā Sütönék búza venni [Torda; Borb. I] * *citrom venni. 1829:* tegnap tzitrom venni mentem ki legelébb a' házbol [Kv; Pk 6] * *drágán ~. 1697:* dragán veöttük az marhát [Somlyó Cs; Told. 2]. *1732:* dragán vött egy Baranyt [Dés; Jk] * *fazék venni. 1592:* Tamas deakne Jlona azzoni ... vallia: Monostorra mentwnk vala fazek venni [Kv; TJk V/1. 237] * *gyapjú venni. 1574:* Katalin Thakach Andrasne Azt vallia hogi ... egykor hazabol ky Ment volt vydekbe giapyw venny [Kv; TJk III/3. 362b] * *gyapott venni. 1845:* Gyapat venni 7 ft [Dés; KvNJ 27] * *hitelbe ~. 1588:* Ez ell mult vdeokben mikor az Dragasag vala Ennekem bwzam nem vala, hanem kenzeritetem Bwzaert menny, veok bwzath hwtelbe Kendi Sandortwl Lonan[a] [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb lev. – [a]Kendilónán (SzD)]. *1719:* En Czegei Vass Miklos alkudtam es vöttem hitelben Sogor Uramtól Lengyelfalvi Orbán Elek Uramtol egy szarvas szörü Spanyol faj paripát Tizennyolcz Arannyon assecuralván [Mezőméhes TA; WLt]. *1815:* Kásván Lako alább meg irando közlakosok ... a gabonátlanság miat igen meg Szorult és Szükült Állapottyokban, kértenek, és egytzersmind vettekis egy más kezességekre hitelben ... Bornemisza Léopold Ur eö Nsgátol Törögbuzát, Vékáját 4. Négy Rforintokon [Kásva MT; Born. G. XVIII. 7 Lászloffi Jozsef ns not. kezével] * *igaz pénzen ~. 1568:* phwlóp Giórg, Kolosüarj ... me(n)tene megh magat, hogy W az loüath ne(m) ürzotta (!), hane(m) igaz pinzön vötte [Körösfö K; BesztLt 98]. *1606:* keuanom hogj teis megy elegits engem, mert en tóled igaz penzen veóttem [UszT 20/271]. *1648:* igaz penzen uötte az 2 Eökreöt, az Tordaj sokadalomkor, aldomas itallal [Kv; TJk VIII/4. 286] * *jutalmasan ~. 1839:* Ha kedve volna két szép joszágat venni jutalmasan, kérem tudositsan éngemet [A. szentmihályfva TA; Bosla B. Miske Ferenc Bosla Ferenchez] * *készpénzen/készpénzzel ~. 1546:* Bogathy Chaspar ... ezzel ez keez' penzel, az Zekel feelden aaron maasz fakath wegyen az ew haza epylessere, esz chenaltatassara [Panot[a]; DanielO 5. – [a]Panád (KK)]. *1570:* Varga Sandor hity zerent vallya hogy ennek eleotte Mint 25 Eztendeowel Jwt Ezebe hogi egy Brassay Thymar hozot volt Monostorra egy falka gyartot Jwh beort, Es kenalta az Monostory vargakat eotetis vele, De hogy hytelbe Nem akarta adny senky oth nem veotte kez penze(n) tahat hyrre Thětte az varosbely vargaknak Es latta hogi azok valaztigh (!) hordottak, De mynd kes penzen atta nekyk [Kv; TJk III/2. 152a]. *1593:* Chanadj Mathias vallia hogy montak hogy eokreot veottek frataitol de Ne(m) ielentettek hitelbeje vagy keesz penze(n) veottęk [Kv; TJk V/1. 427] * *kezességre ~. 1761:* az ö Extiaja Sellérei kezességekre vettenek volt buzát, vékáját Denar 72 [Spring AF; JHb XXIII/31. 39] * *ló venni. 1604:* A Theórek Janos halala vtan mi(n)dgiart Czikba jeóüe en velem Gergely Marto(n) lo vennj [UszT 18/142 Michael Gergiay de Jlke vall.] * *olcsó(bba)n ~. 1570:* Az varga vraim dolga feleol Ig zoltak hogi Byro vra(m) Be hywassa az ceh Mestert es Eleybe aggya hogi vgi Arwllyak Myweket es oly arron aggyak hogi ky Melto es seholmas Arra Myert hogi Az Beort eokis olchoban vezik, vgi hogi panaz Reaiok Neh leoien feletteb valo draga volta feleol [Kv; TanJk V/3. 11b]. *1602:* Myerthogy az boriukatis mostan mind Annyostol felette olchion vezik ... fontiat Adgy p(er) d. 5 [Kv; TanJk I/1. 407]. *1780:* A marha szörnyü olcsó, de olcsón sem veszi senki is a pénznek szük volta miá [RettE 412] * *örök áron ~. 1571:* Balog Benedek ez okat aggya az contradictionak, az en retemnek contradicaltam mely wagyon a' Kys Berekben ... kyt en Eoreok arron weotte(m) az Thamadasnak eleotte [Mv; BálLt 78]. *1683:* az Controversiab(an) forgo szőlőt edgyik őrök áron vötte [Dés; Jk]. *1768:* azon őrökséget vagy házhellyet ennekelőtte circiter ... huszan négj, vagy huszan ött esztendőkkel ... őrök áron vette volt [Backamadaras MT; Ks 75/55 conscr. 72] * *örökösön ~. 1719:* vettem ... egy foldet Czipa padgyán Czipa Mihálytol ... vettem örökösön a kontractusombol elucescál [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1782:* Csürös Péter vétte örökösön ezen ... belsö joszágot fiurol fiura Léányrol Léányra, maradvájrol maradvájra [Kászonújfalu Hsz; MvLev. 8] * *pénzen/pénzzel ~. 1589:* Kapozta Dolga ... Ez eztendeobe kit sozattam volt 5 kaddal. Az 725 fw kapoztaiat penzen vötte(m) a' teobi a' Mayorba lott [Kv; Szám. 4/IX. 4b a Szt. Erzsébet isp. reg.]. *1621:* Miuelhogy az papirossat penze(n) veszem es Jeöüedelmem ninch rea, Azert az kegtek beölcz Itiletire tamoztom az Esztendeo Forgasaba(n) Regestum Irasra, Czedula es egyeb swksegekre men(n)y pappiros keólt legien ell [Kv; Szám. 15b/XI. 307]. *1780:* Kápolnáson az vásárban szokot áldamás ital mellet pénzen vettek volna egy szúrke kanczát [Fintoág H; Ks 79. XXXIX. 2]. *1823–1830:* Pénzzel bevettettem, pénzzel törökbúza- és fuszulykamagot vettem, de a nagy szárazság miatt ki nem kelvén, én is többet mezei gazdaságot nem próbáltam [FogE 102] * *pománába ~. 1736:* En a kerdesben forgo öröksegett arra a vegre vettem hogy legyen Templomhoz tartozo hely ... de mint Pománába vettem Todor is el engedett negy forintott hogy legyen nekiis Pomána [Sárd AF; BtN] * *por venni. 1653:* Egyszer Ebesfalváról por[a] venni csak itt dobbanának, s beszélék a dolgot, mint jártak a medgyesiekkel [ETA I. 97 NSz. – [a]Értsd: puskapor] * *szokmány venni. 1845:* Juonnak szokmán venni 6 ft [Dés; KvNJ 8] * *szolgálatjával ~. 1590 k.:* Az mely Marhanak ket túlyoknak el hozasaert keres engemeth az en peöreöszöm, azt mondya hogy az eöue leöth wolna mellyeth zolgalatthiaual weöt wolna [UszT] * *szűr venni. 1573:* Geres

azzon Bachy gasparne azt vallia hogi Ezeleot Mint ket Eztendeo tayba volt hogi eo Zebenbe keszwl volt zwr venny [Kv; TJk III/3. 132] * *vhány ára vmit/árát ~. 1805:* 3 Garas ára kőrtvét vettünk abbol a 8 Garasbol mellyet Nagy Mama adott volt hogy Piskotát vegyünk [Dés; KMN 112]. *1823–1830:* voltak kirakva lepények (Kuchen), cseresznye, alma s egyéb nyers gyümölcsek is felül rakva s belésütve ... Ezekből menet vettünk egy-egy garas árát némelykor [FogE 237] * *vhány forinton ~. 1573:* petessy (!) Jarfas Azt vallia hogi eo tawaly Mezaros gaspartwl het forinton veotte az Nyers Baran beornek zazat [Kv; TJk III/3. 175]. *1642:* maganak volt egy hituan czitkaia, melyet harom vagy negy forinton veott volt [Gyalu K; GyU 82]. *1704:* Egyiket száz forinton vöttem volt a német szekereslovaim közé [WIN I, 282]. *1853:* Trési néni a' napokba vett egy kis disznot 50 forintan [Kv; Pk 6] * *vhány garason ~. 1816:* a' nállam találtatott két kőrtfét ... a' piatzon egy esméretlen kufárnétol vettem egy garason [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] * *vhány pénzen/pénzzel ~. 1584:* Fodor Albert vallia, ket penzen veottem vala egy darab tafotat [Kv; TJk IV/1. 247]. *1678:* Ket lőt fekete gyontat; lottyát nyolcz penzen veven tesz(en) f – //16 [Utl]. *1737:* Csiszár István Uramni vettünk egj font szalonnát 10 pénzel mert Pap Uramnak főzetet [Kvh; HSzjP] * *várakozás fejibe/várakozásra ~. 1817:* Daballyi Sigmond Földes Urunktol vévén várakozásra Törőkbuzát ... oly magunk le kötelezésével hogy a vasárolt Törőkbuzát a jövő Szűretkor azon az áran a mind a piaczi áran fog kelni minden haladék nélkűlt ... béfizessük [Gergelyfája AF; DobLev. V/1006]. *1831:* hat Forinton, várakazás fejibe vettem [DLt 332].

Sz. *az eb is húst venne, ha pénze volna. 1678:* Itt nekünk nincs egy emberünk is, a ki által valaminek mehetnék végére; most igyekezném, ha csinálhatnék, de az eb is húst venne, ha pénze volna [TML VIII, 378 Naláczi István Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * *kár volt ezüstön keresztyén lelket venni. 1662:* Ha úgy vagyon, vízben haló ember az habhoz is kap, mivel Erdélyben törvénytelenül gyűjtött, húzottvont kincsét elébb kitakarítván, accipe Rákóczi uram annál egyebet nem hagyott, nem kár volt ezüstön keresztyén lelket venni [SKr 465] * *az ördög sem ~i. 1842:* Sem a marhának sem p(e)d(ig) a bornak nintsen árrok 's kiváltképp a bort az ut' roszszasága miat az ördőg sem veszi [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor lev.].

28. (társául, segítőjéül v. alkalmazottjául) fogad; a lua/a angaja pe cineva; jemanden anstellen. *1594:* Eo kegmek az Capitanoknak megh hattak, hogi mind az eo fertaliaban, melleje veűen niolcz vagi tiz embert azon fertalibelieket, feokeppen az ideosebben ... ki mennienek, es az hatart iol megh latogassak michoda allapatban vagion [Kv; TanJk I/1. 236]. *1627:* En el menek az Vram paranchiolattia zerint vgian egj Somosdi[a] embert ueok mellem megh Jarok az erdőt [Akosfva MT; BálLt 82. – [a]MT]. *1643:* Daniel neueö Czigany ... az varosi beöntetteo mester Vagi hoher ... ide ieöt es it azt mondta hogi szegeny Jstenben el niúgot Apafi Gergely Vramot eö louastol szolgalta, es enghemis ha veszem szolgalna [Sófva BN; BesztLt Petrus Gavay Andreas Vegh beszt-i bíróhoz]. *1668:* egy vice Ispant, avagy Szolga birott melleje vöve(n) eö kglme Geocz Pal vr(am), avagy eo kglme Successori es posteritasi, Szabadoson el foglalhassak [Torda; SLt MN. 11] *1678:* olyan reménségben is vagyok, hogy azok tovább nem mennek Havasalföldénél, hanem onnét tudatják mind Portán s mind urunknál az dolgot, az vajdát s boherokat vévén mediatorül, kiknek is jó szót kellene adni [TML VIII, 61 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* Sándor János, mint a vén tatár, maga fiait melléje vévén, Tamás deákkal, Horváth Györggyel együtt Apor Istvánnak Csíkban minden jószágát, jovait elpraedálák, noha mind Sándort, mind Tamás Deákot Apor István tevé emberré, így fizetének a promótióért [CsH 340]. *1729:* Az Adámoson[a] quartellyozo Lajkmán ... Hat Gazdát vőt magának, két holnapra négj négj máriást rántot rajtok edgjiktől [TSb 36. – [a]KK]. *1765:* Nálunknól nem vettek egy Jobbágyotis Udvari Cselédnek [Dámos K; MNy XL, 77]. *1796:* méltoztassék, az én képemben Pászthai urat azon kérni, hogy ezen Comissioban lévő vagy egy adjunktust maga mellé vévén, azon egész Comissio aláza meg magát 24dikére ide Korodra [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.]. *1800:* Vennék magam mellé elegedendő Segittséget, s a föld fenekibőlis keresnök fel a kerdett Aszszonyt [Décse SzD; Ks 92 Vegyes ir.]. *1844:* ide valo Al: Sofalvi Sebe Rákhelt vettem mint léányzót magam mellé, az kivel máig lakozom [A.sófva BN; DLt 1441]. *1851:* Egy felől szerte lévő kevés Bírtokomért, más felől egyéb házi környűlményeimért Mátyás Sándort Gazdaságom folytatásában magam mellé vettem segédűl [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

29. gondozásra/ápolásra/eltartásra ill. oltalomra maga mellé fogad; a lua pe cineva la sine; für jemanden sorgen. *1584:* Vrsula Theolcheres Janosne vallia hogy ... ez Iffiw Istwan deak ... giermek vala oskolaba laro ... de megh az Etele sem volt megh, vegre chak otta(n) kalachswteo ferencz veowe kezeheóz, es eowis Iartata A scolaba [Kv; TJk IV/1. 323]. *1585:* Barat Peter vallia sokszor panazolkodot Az Azzony hog Jriglene Az Vra hog az elseo vratol valo giermeket tartana ... Zeoch Caspar Jeowe hozza(m) Azis panazolkodek hogi mely Niomorwa(n) tartanak a giermeket ... Monda Zeoch Caspar est(is), Im a' giermeket hozza(m) veszem Jstent tekintwen [Kv; TJk IV/1. 444]. *1597:* Gellyen Jmreh vram ... exhibuit fassione(m) ... az leany iöb Annya halala wta(n) eleget contendalanak az atiafiak, nekemis akariak wala adny, de en nem akarom hozzam venny, mert Marton vram feleseget itiltem keozelbnek nallamnal az Aniay agrol [Kv; TJk VI/1. 58]. *1643 k.:* talaltanak megh minket, hogy fel kelven, es fegyverünket oldalunkra fel eövedzven seghitsegekre mennenk, es eöket vennök az mj oltalmunk es gondviselesünk ala az nemet kemeny birodalma ellen [Törzs. I. Rákóczi György lev.]. *1653:* Ez alatt Básta a székelységnek is levelet külde: „hogy semmit ne gondolkodjanak, mert a római császár kegyelmébe vette őket, legyenek vesztegségben" [ETA I, 61 NSz]. *1698:* az en edes Uer Atiamfia fen megh irt Georgy Mihaly Uram Nemes szemely illien niomorusagos betegsegemben engemet maga melle vőtt, hazaban be fogadott es hozzam lattatt [Csatószeg Cs; CsÁLt F. 27. 1/44]. *1707:* Gyerőffi György Ur(am) megh hagyatott Eőzvedgye Tekintetes Kemény Kata Aszony Kolosvary Házat Kegyelmes és Specialis Protectionk alá vettük [Ks 11. XLVI. 17 Rákóczi Ferenc nyil.]. *1765:* Székely Elek ... folyamodott édes Annyához ... hogy ... venné Anyai kegyeségéb(en) [Torda; Pk 2]. *1818:* az Unokám ... engemet ha meg öl, Ugy is ért Gabonája vagyok az Istennek ... ha magad melléd (!) vetted volna, Ugy őtet is mint a Tékozlo fiut meg nyerted volna [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321 Palatkai Anna fiához]. *1819:* Én az Isten nevibe kérlek édes Fiam! ... Vedd magad mellé el ebbedett őtsédet, hozzad őtet jobb indulatokra [M.régen MT; Pf].

Szk: *ápolásba ~. 1850:* Illeték mentes bizonyitványok e következők ... Lelenczeket ápolásba venni szándékozo személyek erkölcsiségéről, s vagyon állapotáról, Nem külöm-

ben a gyám-anyák egészségi állapotárol szollók, ezek is föltételesen illeték mentesek [Nagykapus K; RAk 6 esp. kl] * *gondviselése alá ~. 1661:* Felette kérem, írjon Pekri uramnak, el ne mulassa Kegyelmed, vegye gondviselése alá szolgáimat, lovaimat, ha egyebem nem maradott [TML II, 203 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* megírta nékiek, hogy ... őrajta olyan becstelenséget ejtettenek, hogy akiket ő az ő országában a maga gondviselése alá vött volt és eddig protegálta, mégis kihajtották [WIN I, 508]. *1750:* Edgj Tehenet vöt ... Convincaltatott egy ökör árább(an) mellyet ... keze ala adot volt az Ur ... osztán más emberrel maga gondviselese ala vötte [Záh TA; Told. 22]. *1843:* valami Marzsinyánaknak a' kik Kolosvárra utoztak vala Lovaikat egy ejtzakára maga gondviselése alá vette fizetésért [Bágyon TA; KLev. 7] * *gráciájába ~. 1636:* Dobosfalui Vitezleö Maroti Gjeörgy ... nekünk ez utan tartozo hwsegeröl es az országgal leueö egjessegereöl erös Reversalist adot; Mys ennek eleötte Assecuraltuk volt bizonyoson feleölle, hogy ha ezt czelekedne ... eötet ismet gratiánkban vennenk [SLt XLIII. 4 fej.]. *1698:* ha a' N. T. gratiajaban nem vett volna es az igassagott irgalmassaggal megnem egyelitette és a' Mulctalis poenat fel nem vette volna [Dés; Jk]. *1709:* Felesege(m) el hagyott volt egyszer akkor gratiamb(a) vött(em) az uta(n) ismet el hagyott [SzJk 9]. *1799:* Nagyságod ... Gratziájába vészi egyetlen egy Fiát [Héderfája KK; IB. Ts. Molnár György ref. pap írása] * *keze s gondviselése alá ~. 1780 k.:* Akosfalvi Szilágyi Sándor eö kglmét Iffiú nötelen Legént ... Liber Baro Camerarius Wargyasi Daniel István Vr eö Nga ... keze s gondviselése alá vévén az Székely udvarhellyi ... Reformatum Collegiumban ... tanittatni kivánta [Msz; MbK X/59] * *maga keze alá ~. 1749:* (Keresztes Péter) ket lovaimat maga ajanlasaval Pasztorsagi gondviselesre maga keze ala vöte [Torda; TJkT III. 250a] * *oltalom alá ~. 1646:* Nemzetes nehay Bal pataki Janos R(elic)taianak Hozymezi (!) Anna Aszonnak Keövar uidekén leveö Purkarecz es Diospatak neveö faluit az my klmes oltalmunk ala veöttük [JHb rtlen] * *patrociniumába ~. 1765:* Továbbá instálok alázatoson Ngödnak magom helyet le-küldött Kedves Öttsém Also Elek Uramot Gratiusom Pátrociniumában venni maga születet Gratiositassa szerint méltoztassék [Torda; Borb. II Also Lajos lev.] * *protekciója alá ~. 1663:* Ott közel Krakkóban van keves joszágocskája feleségemnek, hanem vegye protectiója alá [TML II, 589 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] * *szárnya alá ~. 1810:* A Héderfái édes Atyámtol maradott rész Joszágom ha Kedves fiam fel neveltetése elött történnék halálom, azon kegyes Jo lelkü Atyám fiai dispositioja alatt légyen a' kik gyenge négy Esztendös koráb(an) kedves fiamat kegyes szárnyaik alá vették [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel kezével] * *tutelája (és kuratelája) alá ~. 1734/1784:* az Méltoságos Exponens Ur* árván maradván Néhai Méltoságos Groff Teleki Pál Ur vette Tutelája és Curatelája alá [TKl Steph. Székelly de Gyérgyo (26) vall. – *Gr. Teleki Sámuel]. *1770:* Hogy corpore exiguus. a sógora Bethlen Miklós úr, kinek felesége ennek édesanyjával testvér Csáki Zsigmond leányi voltak, akarta tutelája alá venni, kapdosván inkább sok szép jószágán, melyet bír [RettE 228].

30. élettársául/feleségül fogad, elvesz; a lua de nevastă/soţie pe cineva; heiraten. *1567:* Borbara lelek lesö istwanne iur(ata) fassa est Quod hodie ... vxor Valentini (Zabo) ... Bestiam Meretricem Nagy seggw ... No ne remelt azt hogy ha Meg halok hogy teged wezen az en ura(m) hane(m) tizen egy eztendos leant deinde continuata (!) frisset hogy bizony meg siratoth Meg banod [Kv; TJk III/1. 81]. *1570:* Zigarto Balintne Anna, azt valya hogy ennek eleote Mint Negj eztendewel meg mykor lean volt ... Zeoch Demeter ... azt Bezelle nekem, hogy Az en felesegem Zent János Napigh meg hal, En Teged Jgen zeretthlek, teys engemet, azert Teged veslek ely senkyt Nem vezek egebet [Kv; TJk III/2. 83]. *1599:* A(ctor) Zabo Ferenncz (!) Sikei Lofeö ... p(ro)ponit ... mikor Médeseri Zabo Gergely megh holt wolna, az felesigith weötte Gegeö Janos, marhaiatis annak az Zabo Gergelynek Medeserrol ala hozta wolna Semienfalwara [UszT 15/188]. *1669:* leányom azért nem ment volna Kapihoz, hogy húgommal Rédeiné asszonyommal egy oláh asszony boszorkánt tartanának, kivel is curosoltatnának, úgy hogy meghaljon az fejedelemasszony és azután az fejedelem ötet venné [TML IV, 430 Bánffy Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1693:* az ferfi ... Ez uta(n) szemesb legye(n), kit vesze(n) és kivel hazasodgyek [SzJk 270]. *XVIII. sz. eleje:* Az melly Iffiu legény Koros Aszszonyt vészen, test táplálása bar ne legyen gondgya, mert ha csak lesz miből meg jár az abrakja, gondot viselnek reája | az Örög Ember is ki Leányt, vagy Iffiu Aszszont vészen, nem férje ă Feleséginek, hanem tsak Pasztora, akarmint mutogassa maghat, turpis Senilis Amor [JF 17/10]. *1720:* Mathe Mihály ifiu Legénykorábban aufugiálvánn* Sarmásonn edgy Oláh Fátátt vévén, Nevét oláh vallásra álvánn, valtoztatta Todorn(a)k [BK. – *Mezőbodonról (TA)]. *1776:* B. Henter Urffi is méltoztatott mondani, hogy a' gazdagságért nem vészem, hanem a' maga Szépségéért, és alkalmaztatásáért a' Kis Aszszont [Egrestő KK; GyL. Jovan Tompos de Csik Sz. György (66) és fel. Catherina Szeredai (54) vall.]. *1806:* Ujvári házasodik vészi Fekete Károlinát [Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. *1821:* hibáson jött vala azon szokás a' czéhbe hogy aki Mester ember léányát vészi két Részit fizzesse Czéh-bé állásának [Kv; ÖCJk]. *XIX. sz. m. f.:* Házasadik a lapát Veszi a szirkáló fát* [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. – *Táncszó].

Szk: *boszorkány nemzetségből ~ feleséget. 1771:* Az öreg Anyosomtol Szölösi Istvánnétol hallottam hogy Gázner György midön szidta Báttyát azt hánta néki hogy Boszorkány nemzetségből vet magának Feleséget, az Anyossa is Boszorkány a Felesége is tsak olyan [Dés; DLt 321/43a Ioannes Csengeri (30) ns vall.] * *feleséget ~. 1643:* az artikulus continuallya, hogy olahnak sem kapdoson feleseget venni, sokkal inkabb magyarnak nem szabad [HSzj *kapdos* al.]. *1671:* ha hol rabságbol meg-szabadult, vagy meg-szabadulando atyánkfiainak feleségek férhez ment lészen: s' meg-szabadult Ura mellé viszsza redealna, s' Ura nem recipiallya, el-vit és tékozlot javait tartozzék Urának viszsza forditani, mellyet ha nem cselekednék, a' Tisztek kötelességek szerént tegyenek plenariae satisfactiot, ide értvén az férfiakat is, kik már feleséget vettek életbeli feleségekhez való kötelességek ellen [CC 4]. *1775:* tudom bizonjos (!) azt is hogj deutralt Kováts Péter és Jakab magok(na)k vettenek Feleséget Orbai székből Barátosrol [Borb. II Adamus Török de Felsö Csernáton (50) ns vall.] * *feleségnek ~. XVIII. sz. eleje:* az Mesterek(ne)k fiainak vagy Léányainak fél Czé igasága vagyon ... csak fél füzetést adjanak, nem égészet mint az idegennek, ha pedig vala mi Mester Ember Leányát feleségenek venne, semmivel tartazik (!), az becsületes Czenek, hanem egy tiszteséges Collátioval [Kv; PosztCArt. II]. *1710 k.:* Csuda volna az, ha egy faluban a bíró azt az aszszonyt venné feleségének, aki azelőtt néki is, a polgároknak is kurvaja volt [BÖn. 885] * *feleségül ~. 1664:* Szabo Andras ... az Tiukaszne Leaniat veue felesegül [Márkos Msz; BLt].

1765: egy Borbándi Gótza Avrám nevű ... adozó nemes Ember ... Sárdi Samukának leányát Feleségül vévén Esztendö mulva ... Férjétöl meg szomorittatván azt deserálta, és redeált az apja házához [Marossztimre AF; Eszt-Mk 223 vall.]. *1819:* én ifiut azért vettem feleségül hogy én öregségemre égy keveset meg nyughassam, és pihenhessek [Kv; Pk 2]. *1842:* Farkas Ignátz ís mindég azt mondotta, hogy akár ki mit mond, semmit bé ne vegyek, hanem várjam el a míg természetesen megleszszª, mert ö éngem bizonyosan el nem hágy, 's ha Céhba álhat feleségül vészen [Dés; DLt 85/11 Jáné Mária (19) usz-i karácsonfalvi vall. – ªA gyermek] * *harmadik feleséget ~. 1710:* Ugyanezen esztendöben meghala Magyarországban I. Rákóczi Ferenc fejedelem; a római császár penig harmadik feleséget veszen magának, a neoburgumi felséges herceg leányát, Eleonora Magdaléna Teresiát [CsH 132 1677-re von. felj.] * *házastársul ~. 1570 k.:* engedtük önékiek <hogyha> történendik, hogy más fazakas mester<nek fia> fazakas mesternek leányát vagy fel<eségét magá>nak házas társul véjendi csak a<z beköszönö pohárral?> tartozik [Dés; DFaz. 9]. *1621:* Tordaj Peter Deak az Zeoleosi Peter Deak Uram leanjat, maganak hazas tarsul Veuen, az menjegzeo napian mutattak fel eo kemek Aiandokban (így!) melljet veottunk az Georeogeokteol f 5 [Kv; Szám. 15b/IX. 225]. *1653:* 1580 esztendöben – mondotta énnékem az apám Nagy Szabó János, hogy itt M.Vásárhelyen házasult meg és vette magának házastársul a Borsos Sebestyén leányát Anna aszszonyt [ETA I, 39 NSzF]. *1776:* Groff Gyalakuti Lázár János Urfi eö Nga ... Néhai édes Attya Ura ... Szóbéli igirettel maga szándékát ... kijelentette, hogy Urfiának ... nem mást, hanem ã Kis-Aszszony ö Ngát Venné jövendöbéli Házastársúl? [Nsz; GyL vk] * *illegitime ~ feleséget. 1696:* Lovász al(ia)s Marosán Jantsi nevü Szolgám ... az Oláhok(na)k abususok szerént illegitime vött maganak feleseget [Dob.; WLt] * *magyar feleséget ~. 1704:* Elvévén, Erdély legyen hereditariuma, de magyar feleséget ne legyen szabad se most, se azután venniek, hanem németet [WIN I, 113–4] * *magyar nőt ~ feleségül. 1856:* allodiális Birtokomat bítangolo Tanász Nyikulaj ... egy gondolatlan magyar Nőt vett Feleségül [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1403 Dobolyi Bálint kérv.] * *más feleséget ~. 1765:* az I. ... tulajdon hites feleségét, Péter Sárit, Péter Czigány Leanyát rutul vervén, rongalvan, magatol el idegenitette, s el tsapta, s ... gonoszul más feleséget vett, azzal edgjütt lakott, s gjermekeis lett tölle, elébbi votumat sufflaminálván [Torda; TJkT V. 278] * *második feleséget ~. 1642:* ez az Vaczi Benedek marat ez megh neuezet Banyanak Birasaban, es penigh masodik feleseget véuén maganak, aual eggiüt keolteotte es szalagositotta elsöbbeni Vayda Anna neűű felesegenek minden nemü Jovait [Abrudbánya TA; Törzs] * *nagy nemzetből való feleséget ~. 1690:* ara is intelek attjai indulattal mivel nagj Nemzetböl valo Felesegett vottél illendö keppen meg bécsullyed, hogj egjutt valo Serédi Benedek fiához Gáspárhoz eltetek Isten elött kedvés emberek elott becsületes legye(n) [Göresön Sz; Eszt] * *szöktetve s erőszakkal ~ feleséget. 1823–1830:* Feleséget is szöktetve s erőszakkal nem akarok venni, mert azt gyalázatos házasságnak tartanám [FogE 292].

31. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *alkalomra ~i a dolgot* alkuszik; a cădea de învoială, a se învoi din preţ; feilschen. *1625:* alkolomra ueóttek az dolgot, es nekiis ... nagy Gyorgy Jakabnenak fizetet Bereczk Istuan flor 5 [Uzon Hsz; BLt]. *1642:* alkalomra veötte dolgatt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 133] * *általába véve ~* in general; im allgemeinen. *1881:* ama mellékletnél te is azt keresd, amibe belé lehet csipeszkedni, s elfelejtsd, hogy általában véve a mi karácsonyfánk állott azon a nívón, amelyen a budapesti újságok hasonló karácsonyi melléklete? [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *bizodalmába ~* elbizakodik; a se încrede; übermütig werden. *1662:* A nagy Istenért, megóvjuk magunkat ezentúl, hogy az Isten sűrű jótéteményinek gazdagságát nemhogy bűnbe való magunk bizodalmára vennők többé, de inkább a pirítsa meg leginkább s keményebben arcánkat, tudván, melly rossz és gonosz fizetséget tettünk azokért [SKr 717] * *célba ~* megcéloz; a ţinti/ochi (pe cineva); zielen. *1699:* A' ki nem malitiosa intentione hordozza a fegyvert, az felebarattyat pofajara vetven a' puskat, nem veszi czelban hogy meg lűllye [Dés; Jk 295a]. *1776:* Simon Gáborne Aszszonyom fiai Juvon, és András ... Puskákkal lévén a Tiszteket tzelba is vették az Puskakkal hogy meg lödözzék [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4] * *diszkurzusba/diszkurzusra ~ vmit* megbeszél; a discuta (ceva); besprechen. *1657:* Együt leven az B. Ceh ... eo kglk derekas discursusban veven, az ujab szinnek tsinaltatasat, az eleobbi megh eghet szin helyebe [Kv; ÖCJk]. *1704:* Ezzel az urak lemenvén, a statusok a praesidenssel együtt újobban discursusra vévén a dolgot végre voxolának [WIN I, 142] * *effektumba ~* végbevisz, végrehajt; a executa; durchführen. *1701:* ezen parancsolatinkat minél nagjobra terjedet s terjed ez az gonosz, annál szorossabban vegje éffectumba(n) [UszLt IX. 77. 30]. *1771:* Tyiu Gjörgj ... hogj tűzzel fenyegetödzött volna valakire nem hallottam, annál inkább hogj fenyegetődző szavait effectumb(a) vette volna, de inkább hiszem hogj tsak ellenségei koholták réá [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.] * *elégtételbe ~* végrehajt; a executa; ausüben. *1813:* A' mely Határozásokat ã Nemes Timár Czeh tett, és tészen ugy tudam, hogy azokat à Feö Czéh Mester tartazik elégtételben venni [Dés; DLt 56/33] * *exekúcióba ~* a. gyakorlatba ültet, véghezvisz; a face/a executa de la sine putere; vollstrecken. *1706:* Az Kurucz Jobbágyok independenter vad(na)k, sem Urok, sem az N. Szék törvényéhez ne(m) applicállyák magokat attol ne(m) dependéálnak, potentiariuskod(na)k, valami praetensiojok lévén, magok Authoritasokbol Executiob(a) vötték s vészik [UszLt XIII/94]. – b. behajt; a încasa (suma revendicată); beitreiben. *1713:* Kenszerite bennünket hogy ki mennénk ... es ... az eö kglme reszin valo embereitis ugyan Noszolyban lakokat kik is az Czegei Hodos Tonn halasztanak ... azokat executioban Vennök az tilalmas Czegei Hodos ton levő halaszotért [Noszoly SzD; WassLt] * *fejére ~ vmit* magára vállal; a-şi asuma ceva; auf Schulter nehmen. *1619:* Kegyelmes Uram, Feléség kegyelmesen megbocsássa, az magam élétemre s fejemre veszem [BTN² 304] * *figyelemre ~* figyelembe vesz; a lua în consideraţie; in Ansicht nehmen. *1808:* Itélet. Valamint a' praetendens Novizata Felpereseknek, ugy a Novizáns praetensus Alpereseknekis Novum mellett tett Allegatioit, és exhibealt 's rész szerént reexhibeált Documentumait meg olvasván, és Biro figyelemre vévén ezen Divisionale Forum, ugy nezte ki a' Novizans Alperes által tett Allegatiokbol, és Productumokbol, hogy egész erővel azon ügyekezett a Novizáns, miképpen reformáltathassa ezen Divisionale Forum elöbbeni Itéletét [Asz; Borb. II] * *fontolóra ~* megfontol; a cumpăni/chibzui asupra ceva; erwägen. *1804:* fontolora vévén a felek által bé adott Nyilakot azokot az Itélettel abban emlitett Divisionale planummal 's öszve feleésekkel edgyeztetve az osztozo Felek jelen létekb(en) revidealtuk [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 6b]. *1854:* Er-

demlett igazságos és lelkiösméretes fontolora vévén 1o Azt hogy ... kedves feleségem ... tõbszõri huzomos ideig tartott terhes betegségeimben, arántam tántorithatatlan ... példátlan hivséggel, ragaszkodással .... viseltetett, ápolt ... Rendelem, hogy minden névvel nevezendõ ingo és ingatlan vagyonom ... légyenek ... Feleségemé Dálnoki Benkö Juliannájé [Kv; Végr.] * *gondolkodásra ~ vmit* elgondolkozik vmin; a reflecta, a cugeta, a medita la ...; denken. *1568:* Baniay Ianos hwty Vtan vallasat Irwa Aggia be Marton deakis gondolkodasra veotte ... Pazman Palis gondolkodasra veotthe [Kv; TJk IV/1. 548]. *1653:* Én ezt hallván, gondolkodásra võm a dolgot, és el haza bocsátám azt a jámbort, és úti levelet adék néki [ETA I, 128 NSzF] * *igazitásba ~ vmit* eligazít, elintéz; a rezolva; abfertigen. *1665/1687 k.:* Vettük igazitásba(n) az özvegy aszszonyi állatok bé adasokat; valamelly özvegy aszszony hátas fia árnyékáb(an) nyugszik s együtt vagyon marhájok, adgyon fél bért [Selye MT; MMatr. 216]. *1677:* hanem ha valamely rend kivül valo casustol kénszerittetvén a' Vármegye, vagy à Szék a Esperestekkel egyenlõ értelemböl vennék irásba [Kakasd MT; DLev. II/30] * *kalkulusba ~* kiszámít; a calcula; ausrechnen. *1727:* Calculusba Vészik, menyire Extendálódik az költség [H; JHb XLII] * *kérdésbe ~* felveti a kérdést; a pune problema ...; in Frage stellen. *1662:* a lengyelek discursus, tanácskozás által kérdésbe vévén s ugyan írásban is közönségessé tévén, illyen nagy szorongattatásokban a jelenvaló királyok, Casimirus holta után a királyi successiónak, abban való következésnek reménységével a szomszéd keresztyén fejedelmek közül, s nevezet szerint három méltóságos személyt: harmadik Ferdinándus római császárt, a brandenburgi electort és Rákóczi György fejedelmünket tévén fel kérdésbe [SKr 344]. *1675:* Az én részemröl már felfogadtam, az mit Kegyelmed nekem affélét mond, csak kérdésben sem veszem, felettek nem is okoskodom [TML VII, 38 Teleki Mihály Béldi Pálhoz] * *kérdõbe ~* megkérdez; a întreba ceva; fragen. *1756:* Furizár János fiai Péter és Adám (panaszolja) ... Kirnyik Dávid kérdõbe(n) vette töllem ugy mint Adamtol nem veszetté valami marhank el régenten [Roskány H; Ks LXII/8] * *kérdõre ~* megkérdez vmit; a întreba ceva; fragen. *1782:* én ... kérdõre vettem, hogy a' Bátyám ... részes volté abban a' Jobbagjokrol hamisan tsinált Contractusban [Torda; KW]. *1839:* már engemet az Atyafiak sokszor kérdõre vettenek, hogy annakutánna valami Tudositást vettemé? Én mivel nem vettem Semmit, annál egyebet sem felelhettem [Ne; DobLev. V/1229] * *kerítésbe ~* bekertel, kerítést készít vminek; a îngrădi, a împrejmui cu gard; umzäunen. *1847:* egy darab rétet ... bésántzolt, s azt lenge kerítésbe vette [KLev. 15]. *1853:* Etéd és Körispatak közt, Sajgo nevü helyen, malmommal szemben van egy tanorokom, melyet kerítésbe véve használt békességesen néhai édes Atyám [Etéd U; NkF] * *kertbe ~* bekertel, kerítést készít vminek; a îngrădi, a împrejmui cu gard; umzäunen. *1694:* (Az erdöt) nehai Balogh Peter kezdte irtogatni es kertb(e) venni [Dés; Jk]. *1720:* Az Réghi Thót ki hányattam 4. reszre fel rotattam, jo kértb(e) vettem, Ajtot, arra Lakatot Csináltattam [Ruszkova Mm; TKhf Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1819:* Szándekunk az hogy jo kertbe veve Gyümöltsös kertet tsináljunk [Kökös Hsz; Kp V/323] * *kert közé ~* bekertel; a îngrădi, a împrejmui cu gard; umzäunen. *1814:* az Porgolátjároban ... egy roppant darabat kert közzé vett [Körtvélyfája MT; LLt] * *kifogás alá ~* kifogásol; a obiecta, a contesta; bestreiten. *1842:* A bé panaszoltatott ... Feleletébe hiába tõrekedik ... Szoszolloi el fatsarásokkal ... az elõ sorolt Tanuk hût szerénti vallomás tételeiket helyezetek (!) kissebbittetésénél fogva ki fogás alá venni [Dés; DLt 1452a. 9] * *konklúzióba ~* levonja a következtetést; a trage concluziile; Schlussfolgerungen ziehen. *1657:* mivel ily nagy állapotok forogván elõttök, hasznosnak esmérem vala ez szövetséget, s azon logofet Girgice által tractálom vala is titkoson, az vajdával is szemben lévén; ajándékot is vittem vala az fejedelemasszonytól, és conclusióban is vöttem vala, hogy kihozatná leányát, mivel akkor portán tartatja vala az vajda [KemÖn. 300] * *konsziderációba ~* tekintetbe vesz; a lua în consideraţie; in Betracht nehmen. *1634:* ezen exponens Aszonnak dolgat, vegje Istenes consideratioba(n) es igazicza el minde(n) haladeknelkül [Ks 33. I. 13 fej.]. *1671:* Ez mostani Gyülésünkben proponaltatván Nägd, hogy a' Váradgyai és Fogarasi hidak el-pusztultanak, mellyeknek meg-éppitések felöl prospicialnánk ugy, hogy éppittethetnének-meg, mellyet consideratioban vévén concludaltunk ugy felölle, hogy mivel magunk-is, szegénységinkel edgyütt el-pusztultunk és el-romlottunk, a' kik eddig épitették, épületre való fákkal-is sübleváltak emberbéli segédséggel edgyütt, ez útánn-is azok épitsék [CC 35]. *1784:* a Méltoságos Possessoratus tartazni fog asztat[a] Consideratioba venni [K; JHb 23/1. – [a]A kárát] * *kontraktusra ~ vkit* szerződést köt vkivel; a încheia contract cu cineva; einen Vertrag schließen. *1678:* aszt az Zagoni Tarnoczi resz Portiot, ante omnes alios Donatarios legitime apprehendalván, sok esztendeig birtam, osztan mint es hogy kötelözzöt bele, es tsudalatos utakon, modokon (: mellyeket suo loco, et tempore az üdö, es az igassag mind ki mutogat :) fogot Törvenyb(en) es vött Contractusra ... Kende Janos [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez] * *követésbe ~i vki példáját* követi vki példáját; a urma exemplul cuiva; jemandes Beispiel folgen. *1662:* Valamiképpen az elöljárók példájokkal, parancsolatjokkal s fenyitékjekkel nem a gonoszra, hanem a jóra tartoznak minket utasítani, aszerént mi is akárkinek is ne a gonosz, hanem jó cselekedeteknek példáját vegyük követésbe, senki kedvéért, parancsolatjáért, fenyegetéséért gonoszt ne cselekedjünk [SKr 718] * *közbeszédbe ~* szólásként emleget; este pomenit ca o zicătoare/zicală; als Sprichwort erwähnen. *1775/1781:* a Bányászok köz beszédben vették völt akkor, a mint az atyám nékem beszéllette sokszor, hogy jól lehet példa beszédben azt tartyák: Máj bune o Czare bune, ka o Baje bune, de a millyén gazdagok voltanak azon Bányák akkor, el merték a Bányászok mondani azon Bányáról: Máj bune o' Bajé bune, ka aeszta a Josiki, ka o' Czare bune [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 424] * *megfontolásra ~* megfontol; a cumpăni, a chibzui; bedenken. *1796:* Fel indittatvan azért Communitasunktol, Biraki kötelesegünkböl egész térd hajto mélly alazatosaggal Instalunk Ngod elött azon, hogy melto meg fontolasra vévén, bölts elmejevel azt, hogy minemü romlás és kár következzék ebböl az erdök és gyümöles fák pusztitásából ezen helysegre 's ennek minden sorsu s rangu lakossaira [Torockó; TLev. 10/6] * *munkába ~* elkezd dolgozni vmin; a începe lucrul la ceva; eine Arbeit beginnen. *1720:* Vagyon 5 sing Bibor Zöld mellyet megh eddigh munkaba nem vöttek [Kv; Pk 6]. *1776:* a' Constitutioknak is rendben valo szedé-

sit meg ujitását munkában vévén edgy rovid terminusra el készityük [Torockó; TLev. 7/5]. *1806:* minden solymosi es korodi partinuculáknak a' Ngod kezére léjendő keritését tökélletes fundamentumon munkába vettem ... és ezen honap fogytára tellyesedését reménylem [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.] * *őrizet alá ~* őriz; a păzi; bewachen. *1832:* ezentúl a Nagy Avasi Pityókás Kert őrizete a falu határpásztoraié légyen; kik is esmerjék kötelességeknek azon kertet őrizetek alá venni [Árkos Hsz; RSzF 155] * *penná(já)-ra ~* leír; a scrie, a aşterne pe hîrtie; schreiben. *1670:* Mivel azért én pennéra nem merem venni az egész ország felülését, javallom bizonyos hadaknak feltételét [TML V, 265 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz]. *1678–1683:* Is(te)n az kiket az Kornis hazban megh marazt, iovoltabol azoknak tanulsagara, nem artolmosnak itiltem pennara venni [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1746:* mind akartam kegjel(me)det[a] az öcsem maga viseleserűl, de maga viselesit pennara sem tudom venni [Hsz; BLev. – [a]Tollban maradt: tudósítani]. *1811:* Az én Grófném adott nékem arra okot, Hogy pennámra vegyem a' fennebb irt szókot [ÁrÉ 129] * *prenotációra ~ vkit* előjegyez; a prenota, a înscrie dinainte pe cineva pe o listă; vormerken. *1803:* Mivel hogy a Betsűletes Czéhnak meg égyezett akaratytya lévén hogy Makkai Dánielt Prénotatiora vegye Prénotalyuk olyan moddal hogy semmi Idegen helyről jövő Mester Legeny eleibe ne vétettessék Fő Czé Mester Sintzki János Notárius Csengeri István [Kv; FésCJk 68] * *processusba ~* (peres) eljáráshoz felhasznál; a folosi în procedura penală; in Prozess benutzen. *1770:* Mégh ez előtt küldöttem vala egj Ditsö Szt Mártoni Inquisitoriat ... szólgabiró Kósa Sigmond Vrammal procedaltassan és végje Processusba [Kóród KK; Ks Adalbertus Biro prov. lev.] * *puska közé ~ vkit* őrizetbe vesz; a aresta; in Bewachung nehmen. *1823–1830:* ketten elmentünk, s magunkra megjártuk a várost, kerítéseit, erősségeit, az őrző katonák még prezentíroztak is nekünk puskájokkal, én pedig félni kezdettem, hogy azok minket valamiféle tiszteknek gondolnak s azért adnak olyan nagy tiszteletet, de majd ha észre találják venni, hogy mi csak kóválygók vagyunk, puska közé vesznek [FogE 178] * *sáncba ~* sánccal körülhatárol; a înconjura cu şanţuri; mit Ketten umzäunen. *1772:* Emlékezik é a Tanu hogy azt az darabb hellyet mellyet az Exponens Sántzba Vett ... a mostani Métái szerint Rédai részre birták? [Káptalan AF; DobLev. II/439. 2b vk]. *1820:* vagyon a Falu mellett egy szénás tanorog körűldes kőrűl sántzba véve [M.lapád F; BLt] * *stílusba ~ vmit* felír; a redacta, a formula în scris; aufschreiben. *XVIII. sz. v.:* 17a p(raesen)tis estvére Gyujto ur, és a' 2 kaptalan Drasson lésznek, 18a a dolgot Stylusba vészszük [GyL. N. Solymosi Kontz József kezével] * *számadás alá ~* (elszámolási kötelezettséggel) felügyelet/őrizet alá vesz; a lua în primire animale cu scopul de a păzi/păstori (avînd obligaţia de a da socotală proprietarului privitor la animalele încredinţate); wachten. *1847:* Midőn a vidám tavasz megnyitja a maga kebelit, kötelesek a nevezett pásztorok az eleibe adott ökröket számadások alá venni és pásztorolni [Zalán Hsz; RSzF 202] * *számba se(m) ~ vkit/vmit* nem törődik vkivel/vmivel; a nu ţine seama de cineva/de ceva, a nu lua în consideraţie; nicht in Betracht ziehen. *1758:* Lobkovicz ... valami nationalis militia lévén akkor Erdélyben, aközé menne kapitánynak, s nem sok idő múlva nagy szegénységben, mert a felesége sem vette számba, ő sem a feleségét, meghala nyavalyás Szebenben [RettE 66]. *1783:* mostoha Fiam ... mostis azzal vigasztallya magát, hogy nékie egyéb baja nem lesz, ha lesz is, hanem meg veszszözik, azt p(e)d(i)g számba sem vészi [Mv; MbK 68]. *1801:* tsak ked ne haragudjék Martzi bá, a többit számba sem veszem, 's azzal osztán míngyárt el kezdődött a tepelődés [Szucság K; RKA]. *1847:* Varga Katalin az említett faluba azt mondotta az emberek előtt, hogy szolgabíró Tövissi Gergely úr csak addig lesz hivatalába, amég ő akarja, s némely embereket arra is ingerelt volna, hogy a kiküldött rendeléseket számba se vegyék [VKp 217] * *szeme elejébe ~* figyel vmire; a ţine cont de ceva, a avea în vedere; in Betracht ziehen. *1602:* Az Basta Vram eo Naga paranchiolattyatis eo kgmek zemey eleyben vewen az eles feleol kynek gondviselesere Eoreoltetesre meg seottetesere, es penzen valo ky Adasara valaztottanak negy vraimat [Kv; TanJk I/. 413]. *1621:* Azert kewantatnek hogy eő kglmek varosul vyab keolczieghreől providealnanak melj dolgokat eő kglmek zemek elejben veőve(n), hogj Biro vram eő kglme az zwkseghnek (!) megh ne fogiatkozzek, vetettek adot Egi vonasra f. 1 [Kv; TanJk II/1. 331]. *1667:* Vegyék kegyelmes szemei eleiben ő nagyságok ennyi időtől fogván való sanyargatásomat [TML IV, 14 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * *szemre ~* a se uita cu atenţie la cineva/la ceva; jemanden/etwas beobachten. *1814:* tsak azért sem ladgya be a' Czéh mesterséget, míg a' Czéhot is jobb szemre nem vészi, és mind Barátosi Josefet, mind Isáki Danielt meg nem régulázza [DLt 56] * *szemügyre ~* a se uita cu atenţie la cineva/la ceva; jemanden/etwas beobachten. *1841:* Mind ketten szeműgyre veszszűk ha vallyon ott törhetett é el a tsiko lába [Dés; DLt 1541. 10a] * *szerződésre ~ vmit* szerződést köt; a încheia un contract; Vetrag schließen. *1573:* Iffiabik Bwday Georgy hity vtan vallya hogy ez elymwlt Ideokben, Mykor Cracoba Mennenek, Ez georgy fryzernek adot volt Markos Janos keolcen penzt es egieb ezwst Marhat az vtba hogy Cracoba Marhat adna erte Mykor Cracoba Iwtottuk volna ely zeoket eleotte Es egy claustrumba Ment Be ... vegre oda Mentek hozza, es otth zerzeodesre veotte dolgat, zamot vetettek vele [Kv; TJk III/3. 101]. *1593:* Breiber Lazlo vallia ... az en leaniomnak hon nem letebe, akartak ladaiat meg nittni, mikor az en leaniom megh lutot, meg esmere az kolchot az kit az ladaba teorue talalt, hogi vizhordo Tamase, vegre vizhordone zerzeodesre veotte az dolgot, es masfel forintott fizetet az en leaniomnak hogi chendessegbe legien [Kv; TJk V/1. 325] * *szívére ~ vmit* a pune (ceva) la inimă; aufs Herz nehmen. *1670:* Huszton levő úri, fü és nemes rend beszélgetvén egymással, tetszett egy credentia mellett mi általunk öcsém Veér Mihály urammal ő kegyelmével, könyörögjenek az mi kegyelmes urunknak ő nagyságának, venné szívére ő nagysága ezt az dolgot s hacsak törekedésképpen is cselekednék valami jól megirt becsületes exul rendekkel [TML V, 260 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1752:* Fizetésetském irántis igen alázatosan, de tellyes bizalommal instálok, ha kegyes szivére nem vészi a' Mlgos Ur igen bajosan Subsistalhatok [Szentdemeter U; Ks 83]. *1856:* Instalunk mind ezekre nézve és reménkedünk aláz(a)t(o)san méltoztassék a' Mltgs Kirallyi Directiva Commissio megterheltetett igyünket Atyai kegyes szivére vénni, és terhűnknek könnyebbedése aránt valo jo válaszszal gratiose consolalni [Torockó; TLev. 9/8] * *szokásba ~* szokássá válik; a deveni un obicei; Gebrauch werden. *1657:* az közönséges keresztény törvény ellen egy testvérbátyjának feleségét vötte vala el, mely incestusi dolgot már ezek szokásban is kezdettek vala venni [KemÖn. 307]. *1785:* Ezen mostani Taxáltatásankat pedig tsak mint egy harmintz hat Esztendőktől fogva kezdették szokásban venni Földös Ura-

ink, az elött pedig tsak kézi munkával tettük Szolgálatunkat [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 9b] * *tagadásra ~i dolgát* (le)tagad vmit; a nega ceva; verneinen. *1766:* a Czigány tagadásra vette az dolgat, hogy ö tölle lovat nem vásárlattam [Torda; TJkT V. 299]. *1806:* a Jo nenem nem akarvánn Just adni most már tagadasra vette dolgát hogy nem esmere attyafianak [Dés; DLt 17/1809] * *tekintetbe* ~ a lua în considerație; in Betracht ziehen. *1676:* tekéntetben vévén Tekéntetes és Nemzetes Keresdi Bethlen Gergely Uramnak ... mi hozzánk, s édes Hazájához is gyakorlott hűséges kedvességét ... Udvarhelyszéki Székbéli Fő Kapitánysag(na)k hivatallyaval jualmazta<tni> kévánnyuk [UszLt IX. 76. 4 a fej.]. *1713:* Tekintetb(e) vévén ... Szathmári Borbara Aszszony ës Szathmári Samuel ... Szalma Andras nevü Jobbagjok(na)k mind maga reménkedésit, mind másoknak interpositiojokat, s tórökedéséket ... tizenőt magyari forintokert manumitálak ... Szalma Andrást in perpetuum fiurul fiura, maradvánnyrul maradványra [SLt 15. B. 31]. *1832:* Tisztelettel kérem is a' Tekintetes Tanátsot, Birtokom lételét, Hazafiuságomat 's ebből Törvényben eredő Személlyes Jussomat tekintetbe véve, méltoztassan nékem a' Város Porondjából, mint Törvényesen oszlani kelletö Köz hellyből a több részesedet Birtokos Hazafiakkal bár egyenlö mértékbe ... részt adni [DLt 693] * *ügybe se* ~ ügyet se vet vmire; a nu lua în seamă ceva; nicht in Betracht ziehen. *1814:* nem gondolt ezzel még ügyben sem vette [Nyárádmagyaros MT; CsS]. *1845:* ezen meg találást ügybe sem vévén meg nem jelent [KLev. 13] * *ügyelemre* ~ tekintetbe vesz; a lua în considerație, a ține seama de ...; in Betracht ziehen. *1820:* Meg tekintvén ezen mostani büntetesel azt hogy a meg esett Személly Brotár Simon lévén Szerentsétlen voltát Panaszszábol Ügyelemre véuén azért az ennek előtti (!) tett Törvény szerint a Társaságbol ki nem rekesztetik, de ugj mind azon altal hogy se ö se más ne hibázék [Torockó; TLev. 9/27] * *üldözőbe* ~ üldöz(ni kezd); a începe să persecute (pe cineva); zu verfolgen beginnen. *1805:* Fégyeri Dis=unitus Diaconus Avrám Déák panaszoll a' Fegyeri Disunitus Papra, hogy holmi hamis fel adasokat tévén ellene nagyon üldözőbe vette, 's a' Templumbul is ki tiltatta [H; JF 36] * *üzőbe* ~ üz(ni kezd); a se lua după cineva, a urmări pe cineva; verfolgen. *1662:* a fejedelem is utánok nyomultan-nyomulna, söt Fejérvár táján majd ugyan üzőbe is őket venni kezdette volna [SKr 499]. *1787:* Amint Matskási Ferentz ur ismét üzőbe kezdette venni a ki Sántzolt nádas hellyet, már most a repulsionis onust le kell tennem [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1846:* Széchenyi ... Zalainéval egy gazdag debreceni birtokos feleségével találkozott ... Ennek négy éves léánykáját üzőbe vette 's kergeté homokon és bokrokon keresztül mindenfelé, mig a' gyermek szüntelen kiáltá: bácsi, nem tud utolérni [Sszgy; KZsN] * *vki elejébe* ~ megvizsgál; a lua în discuție (din nou); analysieren. *1577:* eo kegmekis tekintwe(n) az varasnak teorókedesset lenne engedelmessegel hozzaiok, ha penig eo kegmek vgia(n) Semmy vton nem akarnak engedny, e leowe gywlessen, esmeg eo kegmek eleikbe akaryak venny [Kv; TanJk V/3. 153b]. *1630:* mi mind két félnek propositiojakat, meg hallatuk vólna, kivaltkeppen a Posoriczai Boeroknak melto könyörgeseketis elönkben vöttuk volna [Fog.; UF I, 126] * *vizsgálásba/vizsgálóra* ~ megvizsgál; a examina (ceva); prüfen. *1662:* ha a hitlevelét a vezérnek exámenbe, vizsgálásba veszik vala, az álnokság megtapasztaltatván, magok is úgy rendelhették volna a dolgokat ... ki-ki javacskáit jobb móddal kihozhatta volna [SKr 624]. *1829:* én is a ... Protocollomakat visgalora vettem [DLt 87].

Sz. *1846:* Nehány percz alatt, mint a' huhut a' madarak, üldözőbe vették öt a többiek[a] [Sszgy; KZsN. – [a]Dessewffy Emilt politikai nézetei miatt].

32. egymás után megvizsgál/megszámol; a examina rînd pe rînd/unul după altul; nacheinander prüfen. **Szk:** *rendbe* ~. *1674:* édes Bátyám uram, mindezeket ebben hagyván, tudom Kegyelmetek is jó rendben vévén az dolgot, válaszok lesz rá, ha Isten tanácsúl öszve gyöjti Kegyelmeteket [TML VI, 585 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1710:* Teleki Mihály maga kezdé Bethlen Miklóst jártatni, hogy tegye le ellene való nehézségit, s megbékélvén vele, álljon belé az ország részíről a commissáriusi hivatalban, s Komornyik Pállal megdisputálván a dolgokot, venné jó rendben [CsH 210 1688-ra von. felj.]. *1828:* minekelötte az elég tételhez fogtunk volna, számba és rendbe vévén à tisztelt V. ispány Ur hog<y> az exequalando Summa mennyire menne [Fejér m.; DobLev. V/1833] * *rendre* ~. *1787:* a' Notariusokis ... kötelesek minden Héten a' házakat rendre venni, és az emlitett változásokat szorgalmatoson fel jegyezni [Torockó; TLev. 3/2. 4b]. *1847:* Vegye a tanú rendre az esztendők számát, s nevezze s adja elő a dolgot, úgy, amint bizonyoson tudja, vagy szava bévehető emberektől hallotta [VKp 208] * *számba* ~. *1632:* ueöttem zamba az Johaymott [Hsz; LLt]. *1723:* Nemasági (!) ur(am) ... parancsolá ... hogy a mi zab van a hyub(an) ... vennök szamb(a) mennyi [Maroshodák MT; VGy]. *1771:* az ökres emberek meg nem engedték, hogy az le vágatt fákat meg olvassa és számba vegye [Nagymuncsel H; JHb 93. XIX. 6]. *1802:* meg intézvén, számba vévén, és arrokat is még határoztatván, öszve véve mindeneket; az Exequenda Summát figáltuk következöleg [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár bíró kezével]. *1845:* hat a' Grof osztozik Csikfalvi Intze Lászloval hogy azon fiatalt ne vágja le adig mig a' magának fen hagyot fákot számba nem vészi [Moson MT; TSb 35].

33. be/feljegyez; a însemna/a nota în ...; aufschreiben. *1575:* alah kwlgienek valaztot zemelyeket az feyedelemhez ... Eo felsegetwl Thanwssagot vegienek [Kv; TanJk V/3. 20b]. *1587:* Immar Ilona Azzony az Maglas Tamas elseo Vra Neweth el valtoztattwan, Samuel deakhoz Ment hazas tarsol, Azert minden ketsegnek el tawoztatasaert, itilteók az Arwanak lowara az Azzonnak Ilona Azzonnak hwtit Venni [Kv; KvLt Inv. I. 2. 1]. *1657:* Erről azért az török követ éntölem kévána venni tanúságot, kit hozzá is taníték, az mint az magam instructióm is tartotta [KemÖn. 132–3]. *1668:* Talam nem ártana ha kigd Testimonialist venne erről az dologrol [Egrestö KK; BálLt 44]. *1675:* ackor utrumot vévén inquiraltathatott volna [Kv; TJk XII/1. 104]. *1677:* oculaltassa, és comprobállya a' tilalom ellen valo cselekedetit, vagy annál inkáb a' kár tételt-is: Kiktöl helyes Testimonialist vévén, ad simplicem requisitionem Exponentis, a' Vármegyének, vagy Székely helyek Executori tartozzanak ki-menni ... ezen Articulusnak vigorával a' kár vallot embert contentaltassák [AC 76]. *1688:* Testimonialist vöttenek legyen nemellyek [Kv; UtI]. *1699:* Nemes deesi Kallai Jan(os) Ura(m) exmittaltatik akkori Feö Biro N. Keczeli Janos Uramtol hozza meg Fecsöi Lökös Istvan Ura(m) megholt Verese szörü lova bürit ha de p(rae)senti jelen vagyon ha hol penig meg nincsen, vegyen hiteles Testimonialist eö Kglmetül [Dés; Jk II/277a]. *1803:* A' Spotállyban lévö Szegények közzül midön valamellyik meg-halálodzik el ne mu-

lassa az Ispány a' Spotály Papjától a' meg-halálodzás Napjárol Testimoniumot venni [Kv; AggmLt A. 117].

Szk: *citációba ~. 1736:* egy Citatiób(an) vészi mind Kurvaságát, mind Diffamationem Matris [Dés; Jk] * *effektumba ~. 1808:* magok kévánták, hogy Itéletet hozzünk benne, mi az itéletet meg tettük, és a' mennyiben mondunk volt effectumba is vettük [Asz; Borb. II] * *inventáriumba ~. 1662:* az mik az Arvaknak az eö Aniay harmadgiara jutottanak azokat rend szerent ekkeppen vettük Jnventariumban [Kv; RDL I. 146] * *jegyzésbe ~. 1639:* Becski Andrast mi iktattuk az Eőrmenszekesi portioba Bakocsi Janos Ur(amma)l ... az kik my eleőnkben jöttek azokat en Jedzesb(e) vőttem, es az Iktatastis nekik megh mondottam [Kiskerék AF; JHb XXVI/16]. *1657:* denominálá portán lévő nagy fautorit is, kiknek neveket maga asztalán, maga téntájából, pennájával, papirosára jegyzésben vevék [KemÖn. 299] * *komputumba/komputusba ~. 1676:* Mind ezáltal ezen inchoalt materiat ne(m) akarvan félb(en) szakasztani, computusb(an) vettűk, hogy in genere az Dna Tutrix mennyivel maradna adossá az Arvák(na)k [Kv; RDL I. 155a]. *1682:* Hasonlokeppen az borokatis az fellieb megh irt esztendök alatt, az kiket esztendonkent percipialt edgiünnetis masunnetis computu(m)ban veven talaltak in Universum Urnarum N(umero) 2635 vedernek [Kv; RDL I. 161] * *lajstromba ~. 1701:* A' Rationistakot Laistromban vévénn, kinek kinek imponalta ő kglme[a] Ratiojanak hamar valo igazittatasat [Kv; SRE 72. – [a]Az egyház főkurátora]. *1750 k.:* Makk terméseknek idején idegen sertéseket szoktak domináliis emberek magok pásztorságok alá fogadni, azokat krajnik uram vegye lajstromba [Déva; ErdOkl. II, 118] * *legistromba ~. 1696:* in A(nn)o 1696-ban Tavasz félt en vettem volt legistromb(a) Nehai Tek. Nem. Thordai Gabor Uramnak holmi res mobilisit ... magyar Bükkösön[a] [BálLt. – [a]AF] * *listába ~. 1811:* Hogy rendet tartsak e' részben-is, azt teszem, Hogy elsőbben elé a' Hágatást veszem: Itt' kell a' Kantzákat mind Listába venni [ÁrÉ 191] * *relatóriába ~. 1681:* Mind ezeket, tőrvenyes, helyes, jó Relatoriab(an) kellene elsòb(en) venni, onnan megh latni à dolognak mi voltat [VhU 120].

34. készít; a face; fertigen. **Szk:** *mértéket ~ vmiről. 1742:* az Turoczi Uram Török paripájárol ... én mértékit vettem magasságárol hoszszuságárol [A.árpás F; TKl Váradi Zsigmond lev.] * *plánumot ~ vmiről. 1811:* égy Templomról-is nem vettünk plánumot [ÁrÉ 53].

35. alakít, készít; a forma, a face; formieren. *1573:* Tecchyk warosswl hogi az Keozep Kapunak hidiat Boltasra vegiek [Kv; TanJk V/3. 82a]. *1681:* Az Selyép also végenel levő kö fal (: az hol az viz ki jaro helye vagyo(n) :) mint hogi ighen kezdet le szakadozni, job volna jó idején bolt formara venni a' kő fal vastaghsaga szerint [Vh; VhU 577]. *1777:* A régi zsoltárokat más cikornyás strófákra vette [RettE 381]. *1847:* Ujfalvi Sándornő Nagytsága számára a legényinek Edgy òtska Gérokot forditottam és kisebre vettem 5 (ft) [Kv; Újf. I].

36. (át)helyez; a muta, a transpune; umstellen. *1580:* Miert hogy penig mosta(n) az keo rakassat Az hidnak epwletycrt ne(m) chinalhattyak ... ha meg lehet vegiek heazat ala, es Annak vtanna ha az hid el kezwl Annak maradekyabol Azon pallerok chynaltassak megh [Kv; TanJk V/3. 211a]. *1590/1593:* Az zamos foliasatis tudgia hogy Christoff vram Veótte ez mostani helyre az Regi foliasabol [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1699:* Kolosvári Lábos házaynak, minden fedelit, héyazattyát, az edgy Asztalos munkán kivül fedél alá vesz, es az jdén, el készitik jdest az Pinczék felet valo házok(na)k héjazattyát [Kv; BLt 7]. *1735:* az I(ncta) az exponens szőlejere vette az vizárkot [Dés; Jk]. *1736:* Cera Simjuvan kezdette ezen árkot ásni hogj a' vizet ide vegje Kőszőrü Kovet tsinaljan ide [Nagyoklos TA; JHb XIII/51]. *1815:* ha pedig meg szedi a kőzőnség ezenn Hellyet, készek lészünk az Árkot ki nyittani, s a Patakat abban venni a bé Birokkal edgyűtt [Asz; Borb. II].

Szk: *alább ~. 1770:* ha a királyfalvi malmat valami két elő araszszal alább vennék, mint ... az Adámosit ... mind a kettő foroghatna [Sövényfva KK; JHb LXVII/113–4] * *bennebb ~. 1607:* az fwzek mellet most lato(m) hogy benneb vette az kertet es az vizner regy folyasa helyét eouehez foglalta [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. *1684:* Mikor gátlottais, lattam, hogy kővel ganéval, czövekekkel, ággal czinálta, gátlotta azo(n) hellyet megh hagyá, hogi az falu feőlden ne gátollyon, seőt ă magha kertit is bellyeb vegje, miuel küllyeb tedte (!) volt ă falu feoldére [Csikfva MT; BálLt 50] * *feljebb/fennebb/feljebbecske ~. 1578:* ha ky penig fellieb wenne, egy forintwal bwntettessek megh [Kv; TanJk V/3. 163b]. *1582:* Az Keozepseo Aytotol hogy Lakatos Jstwan fellyeb veotte, es wy Retez feyet chynalt fizettem d. 20 [Kv; Szám. 3/V. 27 Lederer Mihály sp kezével]. *1770:* ha a Királyfalvi Malmat jol le eresztik, s magos gátot nem kötnek neki az Adamositis felyebbecske vennék, mind a kettő foroghatna [Sövényfva KK; JHb LXVII/111]. *1772:* Musztacze Sandor nevü ... Molnár a' Silip farkat fennebb vette [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 319] * *kijebb ~. 1592 u.:* Anno 1583 eztendeobe(n) Giwmeolczyolto Bodogh azony nap tayba(n) kwllieb vettek az kertet, az orzagh vtaba(n) melliel az en feoldemre vetek az orzagh vtath hatalmasul [UszT].

37. (kézhez) kap, megkap; a primi (ceva); bekommen. *1573:* ęzt mongya meg Kaláner Ianos hyty zerenth hogy mykor Az menędek lewelett vettek Az Apaty boldisarne lob Annyatwl es Az lewelett hogy meg Irtak ... ha Igazlottake Az lewelett az vagy Nem [Kv; TJk III/3. 108a]. *1580:* Az Vrunk eò Naga kegmes ayanlassat kel vennónk Mert az elle(n) hazontala(n) tusakodasunk [Kv; TanJk V/3. 230a]. *1592/1593:* veven vrunk parancholattiat, el menenk Aknafaluara[a] [Ks. – [a]Désakna]. *1608:* Mü azert az Nagd mandatumat nagy böchyülettel ueuen, talalok meg Antal Imrehet in oppido Chyik Zereda [BálLt 41]. *1667:* negj esztendeje hogy ferje el ment hiret nem hallotta sem levelet azolta nem vőtte, meljből azt gondolhattjuk hogj meg holt [SzJk 100]. *1677:* Levelét Kegyelmednek pecsételetlen vőttem, úgy az Udvarhelyi uramét [TML VII, 512 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. *1697:* Had vegyék jo valaszt Ngdtul Vajda Janos iránt [Apáti SzD; WLt]. *1719:* Valoban rosz Hirt ă Pestis iránt vévék szinte ma ... Dridife(n) is 7. Persona holt ki [Ebesfva; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1752:* Meg parantsolam Tisztarto Uramnak hogy ... vévén a' tudositást le inditsa, addig pedig én nem bátorkodam le inditását [Szentbendek U; Ks 83]. *1765:* mü falusiakul azt voxoltuk, hogy addig el ne botsássuk, ă mig fellyebb való Tisztektől parantsolatot iránta nem veszünk [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk 24 Vall.]. *1774:* mihent vettük az battyám urom küldett pénzit, mingárást el inditottom ... Szebenbe [Megyesfva MT; LLt Fasc. 115]. *1853:* Hoszszadalmas irását az este késön vettem [Nagylak AF; DobLev. V/1364]. *1880:* Mikor e levelet zárom, veszem a hírt arról a kitüntetésről, mely téged érendő, Ödön, a Kisf. Társ. részéről [PLev. 84 Petelei István Jakab Ödönhöz].

38. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *elmé-*

jére ~ belegondol vmibe, elgondolkozik vmin; a se gîndi, a medita, a cugeta adînc asupra unui lucru; nachdenken. *1678:* már elunván az sok haszontalan szót, majd elmémre sem veszek, bízván ... kegyelmes uram jóvoltához [TML VIII, 2 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1755:* az T. Tanács elméjére votte ezen dolgokat [Kv; ÖCJk]. *1790:* égy különös Reflexióm vagyon, méltoztassék Ngod elméjére venni [Szásznyíres SzD; Ks Lengyel János lev.] * *elméjét ~i vkinek* beszéljen rá vmire vkit; a îndupleca, a determina pe cineva să facă ceva; überzeugen. *1710 k.:* ő legyen a kérő Telekiné asszonyomtól; de másfelől Pernyeszinére bízám, hogy a leánynak vegye elméjét [BÖn. 751] * *elméjét ~i vmire* kigondol/elhatároz vmit; a hotărî/decide ceva; entscheiden. *1668:* Nemes Hajdu Peter Felesegevel ... jelenték ... hogy másutt valo hasznosabb joszágnak meg vételére vették arra elméjeket hogy ... Mezö Bándon lévő ... Falubéli örökségeket ... el adnák ... és adák a megh irt örökseget Kovátz István Ur(amna)k ... örökösön megh hihatatlanul [Mv; MbK] * *értelmet* ~ vmit megért; a înțelege ceva; verstehen. *1652:* Az elsö praedicatort az eö Collegajnak el bocziatasaba(n), es azok helyeben masoknak hivatal adasaba(n) consulalliak es ertelmet vegyenek [Kv; Ref.egyh.lt X. A. 1] * *értelmét ~i vminek* vmit megért; a înțelege ceva; verstehen. *1663:* Die 19. praesentis nekünk irt Kegyelmed levelét és annak értelmét vettük [TML II, 479 Apafy Mihály Teleki Mihályhoz] * *értelmet ~ vki felől* részleteket tud meg vkiről; a se informa despre cineva; sich informieren. *1575:* eo K. biro vramal es Kjral byro vramal Mindiarast Mennyenek ala az feyedelemhez es eo Nagtwl vegenek Ertelmet az Ember feleol ky legen az ky feleol eo N. Irt [Kv; TanJk V/3. 121a] * *értelmet ~ vkitől* megtud vmit vkitől; a afla ceva de la cineva; sich informieren. *1570:* Ertyk eo K. varoswl aztis hogy Bíro vram Ertelmet akar venny az zaz vramtwl ha forgacz vramal perleny kely Az meg zerwt Ember feleol [Kv; TanJk V/3. 27b] * *értelmet ~ vmiből* megért vmit; a înțelege/pricepe ceva; verstehen. *1573:* Mathe hity zerent ezt vallia hogy ... Myhal deakot vendegge hytta volt, es egy <le>welet forgattnak volt oth de eo Semmy Ertelmet abbol <nem> veot hogy tudna mire valo volt volna azt sem tugya [Kv; TJk III/3. 210a] * *eszébe ~* **a.** megjegyez, eszébe vés; a reține, a ține minte; merken. *1565:* Eztys .k. wegye ezetekbe, hogy ktek Az Negy hordo Bort elweotte teolem oknęlkyl, meg hyggye ktek hogy meeg teoruennélkyl ne(m) hagyom [Kv; BesztLt 5 Konth János a lekenceiekhez]. *1570:* Harangozo Cristannus ... Aztis vallya hogy hallotta egy fertal chywrtis emleget volt testamentomaba, De azt eo eszeben nem veotte, ha ely hatta valakinek vagy ne(m) [Kv; TJk III/2. 130a]. *1653:* Básta mindenről jól eszébe vette azt, hogy ha a vajda él, valami – de nem jó – lészen miatta [ETA I, 61 NSz]. *1811:* Itt vedd jól eszedbe Isten böltsességét [ArE 19]. – **b.** észrevesz, ráeszmél; a băga de seamă; bemerken. *1558:* Ez dolog chodalatos hogy az ember Nem vezy ezeben az Isten dolgat es bölchesseget, kyt ember Nem tud Meg böchwlny azt vgy tarcha Mint Isten adomanyat, hogy Ne tekozolya azt [Nsz; MKsz 1896. 297]. *1584:* Margith Kerekes Ianosne leanya giermeke vallia, hogy Kowach Ianosne valtig Curwazot zitkozodot, de ne(m) veotte ezebe kireól monta [Kv; TJk IV/1. 367]. *1657:* Jakusith, az egri püspök, énvélem oly confidens tractát indított vala ... mondván: ... Értem azért császárhoz őfelségéhez hűségedet, s ímé eljött az idő, melyen megteljesítsétek az mire feleltetek, etc. Vévén eszemben az dolgot hozzája ereszkedém, simulálván, mintha részes volnék practicájokban [KemÖn. 211]. *1691:* (Feleségem) talam még tiszta agjamatis meg fertéztette mivel a' mint eszemb(en) vótte(m) más férfiakat az e(n) hazamb(an) honn ne(m) letemb(en) vendeglett [SzJk 254]. *1710:* ebéd felett mérget adatnak be neki[a]. Melyet esziben vévén, asztaltól kimegyen és paripára ülvén, a mezön kínjában addig nyargalózik, míg a méreg a melegtől s izzadástól nagyobb erőt vévén, megöli [CsH 195 1686-ra von. felj. – [a]Petneházinak]. *1736 u.:* Jakó András éjszaka salvo honore az gatyáját tele töltötte; eszekbe vévén a többi, felköltek, s látták, rútúl van a hátulja, ex loco egy káposztafőt ketté vágván, az utoljára tették [MetTrCs 457–8]. – **c.** fejébe vesz; a-şi pune ceva în cap; entscheiden. *1657:* Ha pedig ő nagyságának valami reám való nehézségét vette volna Kegyelmed eszében, Kegyelmednek megszolgálom, ne nehezteljen tudósítani [TML I, 102 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1664:* Istennek hála, még eddig sem ő kegyelmének, sem másoknak semmi bántódása nincsen senkitől, sem nem veszek olyat eszemben, az mi ellenünk való dolog volna [TML III, 37 Katona Mihály Teleki Mihályhoz] * *eszébe ~i magát* észhez tér, feleszmél; a-şi da seama deodată/brusc; bewusst werden. *1653:* én nem hihettem soha el azt, hogy valamely fejedelem a maga-verette pénzt letegye ... Nékem süle oda harmadfél ezer forintom, midőn eszembe vőm magamat [ETA I, 141 NSz]. *1657:* ott mikor által mentek volna, az utója a kozákoknak a hídat elhányta, hogy tovább ne mehessen vélle az urunk kisérő hada; de először a kozák sokat is megfoszta és prédála a magyarokban, míg eszekbe vevék magokat [ETA I, 162 NSz]. *1662:* az asszonynak nem tetszvén a rosályi szállás és konyha ... Tasnádon ... paripára ülvén szolgáival nékikele, Dévára nagy postán bément vala, elhagyván urát, amíg eszébe venné magát [SKr 154] * *eszére ~ vmit* rájön vmire; a-şi da seama de ceva; bemerken. *1781:* elsőben fogarasföldi főkapitánnyá tétetett, azután gubernialis consiliariussá, azután thesaurariussá lett. De arra capax nem lévén s hogy inkább eszire ne vegye a dolgot, csakhogy tudhassák ki belőle, az egész thesaurariatust esztendeig reducálták vala s úgy osztán statuum praesidenssé lett [RettE 415] * *tudomást ~ vmiről* megtud vmit; a afla ceva; erfahren. *1880:* Azért nem írtam én róla idáig, mert azt hittem, te hamarább veszel hollétéről tudomást, mint én [PLev. 73 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *tudomásul ~ vmit* a lua (ceva) la cunoștință; zur Kenntnis nehmen. *1894:* Kiss József minden ok nélkül méltatlankodott velem: lapját visszavonta ... Tudomásul vettem, és nem foglalkoztam vele [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

39. vmilyen módon/érzelemmel vesz/fogad; a primi întrun anumit fel/mod, a primi cu un anumit sentiment; mit einem Gefühl nehmen. **Szk:** *alázatosan ~. 1666:* Méltóságos Gróf Csáki István uram ő nagyságának írott méltóságos levelében tett kegyelmes emlékezetit alázatosan vettem [TML III, 544 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz]. *1730:* Melgos Grof Ur Levelit poroncsolatyával edgyűt alazatosan vetem [TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz] * *alázatos kötelességgel ~. 1733:* levelit alázatos kötelességgel vöttük volna [Dés; Jk] * *alázatos tisztelettel ~. 1783:* Nagyságodnak hozzám útasittani méltoztatott ... Levelit alázotos tiszteletel vettem [Bonchida SzD; BálLt 1]. *1817:* Tiszteletes Bodola Uram által küldett Levelét Nagyságodnak alázatos tisztelettel vettem [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.] * *atyafiságos indulattal ~. 1791:* ha Ngod minden törvéntelen keresetéről le mond, és maga ajánlása szerént az atyafiságos osztállyra ereszkedik, azt az Exponens Ur öttsével édgyütt

Atyafiságos indulattal vészem [JHb XLIV/5]. *1807:* Levelét atyafiságos indulattal veszem [Ne; DobLev. IV/912. 1a Veress Bálint lev.] * *barátságosan ~. 1672:* hogy Kegyelmed panaszának rajza, korábbi írásának olvasása előttem unadalmas lett volna, távul legyen, sőt barátságosan veszem [TML VI, 399 Béldi Pál Teleki Mihályhoz] * *egyformán ~. 1880:* Te maradtál a sor legvégén, mert tudom, hogy a te szereteted a legelnézőbb, s egyformán veszed, akár korábban, akár később köszönöm meg azt a szíves hangú levelet, melyet megválasztásom alkalmából hozzám írtál [PLev. 82 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *engedelmesen/engedelmességgel ~. 1587:* ez hazanak Colosvarnak minden ighaz megh Allot theorwenyt, zokasit, rendtartasit szabadsagat megh tartia, megh Eorizy, Engedelmesen Weszi [Kv; KLev. III/65–6]. *1667:* mivel az Isten az övéit szokta gyakortább meg látogatni, s ha engedelmességgel veszik, örömet várhatnak az szomorúság után [TML IV, 38 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *érzékenyül ~. 1811:* Hogy tudnád a' vágást érzékenyül venni [ÁrE 54] * *gonosz néven ~. 1619:* Nagyságtok gonosz néven ne vegye, hogy ha keresztül-kasul írok is, mert én nem vagyok philosophus, hanem azmit tudok s látok, azt igen igazán akarom megírni [BTN² 229] * *hálaadással/hálásan/háladatosan ~. 1571:* eo N. vayda vrunk Engette, hogy zabad legen kinek mynd Trebellyet haza hozny es dezmat Neh adny beleole, ha penigh ky megh Saytollya Dezmat aggion beleole, Azert ez zerent eo Kegek Jo Newen es haladatoson veottek eo Nagtwl Megis Maradnak rayta [Kv; TanJk V/3. 45b]. *1598:* halat Adwnk az Jstennek eo fel(se)ginek rolla, ky minden feyedelmeknek zeoweoket, elmejeket igazgattya, az my keg(el)mes vrunknakis haladassal megh eogyekezzeok zolgalnj, az kgmetek tizti zerent benne valo forgolodassatis haladassal vezzeok [Kv; TanJk I/1. 319]. *1605:* Megh ertettek eo kgmek az Commissarius Vrak eo Nagh valaz tetelet az ket rendbely szasz es magyar praedicatoroknak zabados praedicalasok feleol kit eo magoktol felette nagy halaadassal veottenek [Kv; TanJk I/1. 493]. *1886:* Örvendek, hogy közli a Jetta című elbeszélésemet. Ha megtehetné Nagyságod, hogy a decemberben megjelenő (januariusi) számba adja, hálásan venném [PLev. 127 Petelei István Gyulai Pálhoz] * *harag néven ~. 1619:* Kegyelmed megbocsásson, ne vegye harag neven, se pirongatás helyen, hanem tudom, hogy Kegyelmed discurrál ezekről s azért írom meg … hogy Kegyelmed is meglássa, mit discurrál [BTN² 224] * *hidegvérrel ~. 1844:* szegény Intzédiné meghala … az első hír … mindenikünkre, de kivált Anyámra nézve nagy benyomást tőn, 's a' szokott rázkodáson keresztül kelle esnie, de ebből kiutsudva, meggyőződött arrol, hogy ennek elébb utobb megtörténnie kellettvén, csendes és hideg vérrel kell vennie a' dolgot [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.] * *igen kedvesen ~. 1749:* Kedves édes anyád róla való megemlékezésedet igen kedvesen vevén, köszöntet [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Hídvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. *1780:* Az jövő Csőtörtökre ha valami hálát Szerezhetne … igen kedvesen Vennem [Kv; SLt XXXIX Henter János Suki Jánoshoz] * *igen kegyelmesen ~. 1653:* Bocskai … igen kegyelmesen vette, hogy annyi földről látogatni faradtak[a] [ETA I, 95. – [a]A mv-i követek] * *igen (nagyon) jó néven ~. 1599:* kgmetteöl ebben valo munkalkodasat igen io Neuen vezem [OL Fasc. 216. H. 92 Özv. Wesselényi Ferencné Zarkandi Anna Kereki János huszti várkapitányhoz]. *1618:* Erről[a] mikor igen sokat consultáltunk volna egymás között, az pasa ezt igen nagy jó neven vevé [BTN² 141. – [a]A havaselvi és moldvai ügyekről] * *igen nagyra ~ vmit. 1659:* Azért bizony Kegyelmednek semmi nyavalyája az én itíletem szerint abból nem lehetne, csakhogy ő kegyelme azt igen nagyra veszi [TML I, 413 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] * *igen nagy szeretettel ~ vmit. 1670:* Az Kgd nekünk küldet ajandekajat (!) igen igen nagy szeretettel vettem [Algyógy H; Ks 41] * *igen nehézképpen ~ vmit. 1578:* ezt eo kegmek egez waraswl ige(n) nehez keppe(n) wezyk eo kegmektvl Biro vramtul hogy warasnak zwkseges keonyergesebe Jlye(n) kemenye(n) tanachyawal egyetembe meg vonza magat es az ezer forint mellet ala ne(m) akar ez feyedelemheoz Menny [Kv; TanJk V/3. 166b] * *jó néven ~ vmit. 1561:* Mynt Byzoth Wraynkath es wrwnkath, hogy the k. Jntenee Jketh az Lekenchey hazokath, hogy Jnen kezetthek Megh alkonnanak, es zerzednenek megh, A hol the k. ezth mywely, the k. mys Jo newen wezwnk (!) Mynt Byzoth wrunkthwl [Dés; BesztLt 6]. *1577:* Megh ertettek eo kegmek Biro vram eo kegme az feyedele(m)teol hozot walazt, eö kegmetöl Io Newe(n) weottek munkaiat faratsagat [Kv; TanJk V/3. 141a]. *1653:* És mindjárt biró uram, postája által urunknak hírt tőn a dologban, melyet jóneven vett ő nagysága [ETA I, 144 NSz]. *1767:* Lehetett volna jobb móddal ebből másba általírnom, de azzal időt nem töltök, hanem a kegyes olvasó ha mi kedvességre való dolgokat talál benne, vegye jó neven, ha mi kedvetlenséget lát benne, arról bocsásson meg [RettE 214] * *jó névvel ~. 1570:* hyzeom byzonal hog vrames Igeo(n) Jo Nevel veszy kegeltül Jsmet ha my szomsydsagbol Tw kegeltek Jde my hozank Byzyk [Bethlen SzD; BesztLt 115] * *jó szívvel ~. 1669:* Urunk is megvendégelvén, százhuszonöt aranynyal s egy iromó lóval megajándékozta. Jó szívvel vévén (noha többet várt volna) igírte jó szívvel való szolgálatját [TML IV, 485 Székely László Teleki Mihályhoz] * *kedvesen ~. 1618:* Csak erre sem ment egyik is, hogy bátor instante megadták volna is az adót, hogy kedvesen vötték volna vagy most is vennék [BTN² 107–8]. *1776–1815:* Leveledet kedvesen vettem hálá Istennek hogy mind jol vagytok [Told. 6 Toldalagi Mihály lev.]. *1806:* egy szekér jo szénát … ha hétfűn őstvére küldene Ngod kedvesen venném [Mv; Ks Thuróczy Károly lev.] * *kedvetlen szóval ~. 1595:* feier Warat Sz. György Kapúiaban, hogy az Darabantok, az Wy, és az töb Algyú uezesünket kedüetlen szoúal ne vegyek, az mint magokat mútattyakis vala: Adatanak ökm(e)k az Darabantoknak borra d 25 [Kv; Szám. XVIIa/6. 144 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *kedvetlenül ~. 1604:* Intik Zam Veweo Vramat hogy eo kegmek az partial iratasat towab Immar ne halazzak mert ekedigh valo haladekotis … nagy zywek faidalmaval es kedwetlenwl vezik eo kgmek varosul [Kv; TanJk I/1. 482] * *keserves szívvel ~. 1592:* az polgarok Biro vram hiuatalliara resten jeonek be az Tanach hazhoz, kit eo kegmek varosul keserves ziuel veznek hogi hogi az regi Attiainknak dichiretes niomdokat illien vonakodua keouetik [Kv; TanJk I/1. 185] * *kurtán ~. 1846:* A Ttes Praefectus Ur, Csánba létűnkör (!), az arendátort, azt mondá azért nem veszi kurtán, ne hogy meg ijjedve – holmijét el költöztesse [Budatelke K; Born. F. IIIa L. Luka György lev.] * *a legjobb néven ~ vmit. 1861:* nem a' leg jobb neven vészem hogy ön tudva kötelességét, tőstént be nem perlette azonba nem bánom Sztgyörgy napig maradgyon de azon tul kérem tőstént bé perleni [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.] * *(nagy) köszönettel ~. 1666:* mindkét részrül nagy köszönettel veszik, minden alkalmatossággal megszolgálni is igyekeznek Nagyságodnak [TML III, 620 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádornak]. *1768:* mellyet

ha tselekesznek bene quidem a fenn irt urak és Asszonyok is köszönettel vészik [Makfva MT; DLev. 5]. *1843:* Tudosíttásodat köszönettel vettem [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242 Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz] * *nagy néven ~ vmit. 1665:* Hogy Kegyelmed életem módjárúl ír és bíztat az mi kegyelmes urunk ő nagysága fejedelmi kegyességével, azt Kegyelmedtűl nagy neven veszem [TML III, 357 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz] * *nagyon bántva ~ vmit. 1855:* Banfi Joseff Ur nagyon bántva vette, a levelit – melyben ötett pontottlan, és ígért szavának nem állósággal érdekli – 's azt állittya hogy hizelkedö hazug száj nyoman indul fel [Nagylak AF; DobLev. V/1391 Korék György Dobolyi Bálinthoz] * *nagy örömmel ~ vmit. 1813:* Mü meg nyomorodott, majd utolso Pusztülásra jutott, tsak nem mind az Verös kovátsi Társaság nagy örömmel vettük vala ... Fungens Birákainkhoz irántunk meg hálálhatattlan jovunkra tzélazo Commissioját Nsgtoknak [Torockó; TLev. 9/45]. *1886:* Mondanom sem kell, hogy nagy örömmel veszem azt az ígéretedet, hogy személyesen jössz el [PLev. 129 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *nagy szeretettel ~. 1673:* Az tisztek s katonák közül, az kiknek az Kegyelmed köszöntését megmondottam, nagy szeretettel vették [TML VI, 416 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz Harsányból] * *nehéz néven ~ vmit. 1573:* Kalmar Janos ... ha meg Alkwszik az varoszal Io, es azt Jo Newen veszik eo k. hwl penig Tërwenkedny akar Arrais gongiok leszen eö kegnek Szeot Meg vgian Nehez Newen veszik eo k. hogi Eccher bekeszeget kewant, Mostan penig pert Mwtogat [Kv; TanJk V/3. 93b]. *1657:* Effélék sokak voltak, melyeket mind nehéz néven vött [KemÖn. 305] * *nehézséggel ~. 1676:* Kérem mégis, írásomat nehézséggel ne vegye; ím leiratom én Kegyelmednek némely okait ez mostani adakályos dolgoknak [TML VII, 323 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz] * *örömmel ~ vmit. 1815:* Folyo holnap 23-an hozzam küldött Levelét Örömmel vettem volna, ha afféle sziv epesztö dolgokat nem olvastam volna benne [M.köblös SzD; RLt O. 1 Rettegi Miklós lev.] * *rossz néven ~ vmit. 1781:* ezekröl soha Hugam Asszony el ne felejtkezzék, és rosz nevenis Ne vegye az Örög Atyafinak jo intésit [Mezökövesd MT; Kp III/206 Újfalvi János lev.]. *1884:* Remélem, hiszem, hogy Ön nem fogja rossz neven venni egy anyának, bár ismeretlen is az Ön elött, hogy így szól [PLev. 115–6 özv. Szász Károlyné Petelei Istvánhoz] * *szívesen ~. 1896:* akárha kedvetlen dolgokat írsz is, mert (jobban ismersz) én mindenképpen szívesen veszem töled, s tudom, jól van, amit tettél [PLev. 176 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *tiszteletettel ~ vmit. 1855:* Hozzám utasitott sorait tiszteletettel vettem [Nagylak AF; DobLev. V/1386 Korék Dobolyi Bálinthoz] * *zokon ~ vmit. 1887:* Ne vegye zokon, hogy esetleg háborgatom hüsölésében. Gondoljon rám, a szegény redaktorra [PLev. 134 Benedek Elek Petelei Istvánhoz].

40. vmerre irányul/megy; a se îndrepta spre; irgendwohin zielen. *1763:* mig a Szamos vize magat szakasztás által más valura nem vette, ott folyt a' hol ezen Rétnek Nap Nyugati része határosodik, és akkor a Lább Föld a Partig járhatott [Széplak Sz; Ks 92].

Szk: *hazafelé ~i útját. 1794:* Bulza János ... azonnal minden bántodás és Sértedés nélkült haza felé uttyát vevé és mi ellőlünk el mene [Vályebrád H; Ks 81. 57/56 Opra Ignát (55) vall.]. *1843:* Mely állhatatas kijelentés után én is, a gornyikokkal együtt, hazafelé vevém utomat [VKp 80] * *szélben/széltében ~ vmit. 1662:* az rettenetes árvíz az egész Béli és Jenö között való erdökon, mezökön széltében menne mindenütt, az utak sehul meg nem tetszvén, az erdöt csak széltében venni és nyilásokon elébb-elébb sok ereken, vízmosásokon, hónalyig való vízben ülvén lovaik hátán ... egész nap estig gázoltatni, veszékelni kényszeríttetének [SKr 189]. *1704:* Ezek a nádasteri szőlők felső gyepüje megett lévén fenn, közülök némelyek szélben vévén ott a nádasteri és kajántúli (!) szőlőket, az embereket, dolgozókat mind felhajtották [Kv; KvE 287 SzF] * *vhova/vmerre ~i folyamatját/folyását. 1760:* azon Máko patak maga follyását oda nem vétte volna [Mákófva K; KHn 232]. *1805:* a régi Gát miatt fel tojulván a Viz, azért vette folyamottyát arra a merre az Újj Gát kötetett, s annál fogva mosattak el 'a Viz által az ... Földek [Rusor H; Ks 92]. *1827:* a Dudva a' maga folyását a' Malomra le járo utra vette [Dés; Ref.egy.lt 17/15] * *vhova/vmerre ~i útját. 1671:* Erre felé vévén útját Istennek jó voltából Kegyelmed, magam is azon vagyok, udvarolhassak Kegyelmednek [TML V, 531 Thököly Imre Teleki Mihályhoz]. *1738:* mind katonak, mind mások erre veszik utokat ... akar ki menyenek, s akar be gyüjenek [Szamosfva K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1770:* Minek utánna azon Ládákot nyitogato ember akképpen ott dolgát végezte volna, melly felé mondotta hogy vészi uttyát, és huvá mégyen ...? [H; BK sub nro 1017 vk]. *1807:* Szt Király felé indulván az Hajom a' sok Tojongás mián által nem mehetvén, erre vettem utomot, sajnálván hogy szerentsém Ngodhoz nem lehetet [Karácsonfva MT; Incz. XII/5a]. *1843:* mig e történt, a másik meszsze szaladt ... gondoltam hogy tán arra vette uttyát s egyenest mentem a Henning Fogadojához [Bágyon TA; KLev. ifj. Bottyán Mihály (38) vall.] * *vmi felé ~i határát. 1747:* onnon a mező szélén meg térvén, a Kis Polján felé vészi határát [Nagyida K; EHA] * *vmi felé ~i menését/útját. 1806:* három Süldö és édgy Nagy Kotza meg szabadulván a' Kutyáktol, azok egyenesen utat vettek a' Város felé [Dés; DLt 82/1810]. *1807:* Iffiab Rettegi Sigmond Ur sok költséggel és fáradsággal tsonka gátokat, és töltéseket csináltatván annyira reguláztа a Szamosnak folyamatyát, hogy az maga árkát el hagyván, és Falu felé vévén belyebb a maga menését, azon emlitett puszta hely a Szigethez szakadott [Apahida K; RLt O. 5 Moga Von (50) col. vall.]. *1849:* a szegény el rongált Lántsázott vérbe feresztett Urfinak élete meg maradásához tsak a vala szerentséje hogy Ujszekelröl valami Lovas magyarok jöttek le felé és azok visza üldözték – el annyira hogy Kosztándin Nonuj Szászkezd felé vette az uttyát [Héjjasfva NK; CsZ. Szakáts Julianna Lörintzi Istvánné (45) vall.].

41. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *barátságot ~* összebarátkozik; a se împrieteni (cu cineva); befreunden. *1694:* 29.[a] Indultam ki Lejdába a botanicára Franequerából. 30.[b] Érkeztem és barátságot vettem N. Szaniszló urammal Lugdunumban [KvE 232 GM. – [a-b]Április 29. és 30.] * *bátorságot ~* megbátorodik; a prinde curaj; Mut gewinnen. *1810:* Mellyeket[a] minek utánna minden renden lévö dolgosok, ál(ta)l láttanak, hogy Senki az Törveny(ne)k al(ta)l hágásaért meg nem büntettetik, ezen okbol bátorságot vettenek, és ujjra az Verökb(e) szegödött Kovácsok, nagyon erölteti az Verös Kovács Gazdákot, az három poltra fizetésen felyülis az vasnak meg adására [Torockó; TLev. 9/44. – [a]A visszaéléseket] * *beneficiumot ~* jövedelmet szerez; a obţine venit/cîştig/beneficiu (dintr-o activitate prestată); Einkommen erwerben. *1774:* Némely Szegény ember Vészen is fáradsága után annyi beneficiumot, hogy esztendöt által maga házát nagjobbára abból el tartya [Kászonjakabfva Hsz; JHb K. 1/29] * *bizodalmat ~ (magának)* bizakodik; a prinde curaj; Mut gewinnen. *1584:* Az Ado zedeo vraimis

panazolkottanak hog a' pechetlesteól az zolgakat meg fogtak volna varosul, es Innet bizodalmot vewen a' keossegh resten hozza be az Adot [Kv; TanJk V/3. 278a]. *1740:* Kivántam ... jelenteni poroncsolvan Mlgos Groff Ur(am) egj Levelib(en) hogy az három oláh Popák szekereket adjanak borok ala Igen patakáig, nekiek hirt adtam hogj keszek legjenek, de ők most honnet vettenek magok(na)k bizodalmot azt mongják hogj Semmikepen bor után nem mennek akár mitt cselekedgyek Nagyod vellek [A.árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Adámhoz]. *1780 k.:* Mely bizodolmat Vett maganok a szegényseg, a kegyelmetek mostani ide jövetelivel, hogy a közöttünk lévő hibakot kegyelmetek jomodal igazitasba vészik, és a' dolgat jokorba alittyak [Torockó; TLev. 15/5] * *búcsút* ~ **a.** búcsúzik; a-şi lua rămas bun; Abschied nehmen. *1585:* Keótelwereó Bálint vallia, Le tewe(n) Keotelwereo Leorincz Az cheh Mesterseget, kerek hogj 4 hetig legie(n) meeg czeh Mester de chak ket hetig weowe fel ... eggiet sem zola Rea Leorincz Mester rea (!), hanem hogj Buchut veonk teolle, eozwe tewe a' kezet, es azt monda hogy az eleottis Azt Akarta volna [Kv; TJk IV/1. 441]. *1608:* Vön búcsút Rákóczi Zsigmond, az fejdelem, hogy nem szerették fejedelemnek az magyarországiak, hanem választották volt Báthori Gábort az hajdúk akaratából [Kv; KvE 137 SB]. – **b.** elvégez/befejez vmit; a termina/a încheia ceva; beenden. *1632:* 3 Novembris. Vött búcsút az scholától – az mesterséget hogy letette – Csanádi Pál uram, ki is kolozsvári fiú volt [Kv; KvE 163 SB]. *1832:* Fiam ... butsut vévén a' Colégyomtol ... hogy magára valo gondviselésre szoktassam, és a' gazdaságba is utasodgyék, ki adtam használásra, néhai édes Annya Jussán, általam ki szerzett M. Béldi, M. Solymosi, és Lodormányi Portiokot [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartok Ádám végr.] * *búcsút ~ a kapufától/kapuféltől/kapufélfától* búcsúzás nélkül elmegy; a pleca fără să-şi ia rămas bun; weggehen, ohne Abschied zu nehmen. *1570:* Agotha Zamoskězy Myhalne, Ezt vallya hogy ... zythkozodot Kys Myhal felesegeis ky megh holt zolgay es zolgaloyra verekedetis keoztek, ky myert Nem Jgen Twgia hogi eztendeot Teoltettek volna Nala, hane(m) Mind kapw fayatwl veznek Bwchwt [Kv; TJk III/2. 128]. *1640:* Michaël Szekj Rector Scholae Bettleninae ... Cegeben mestersegen lakua(n) sallariomat fel vötte, es kapu feltől vött Buczújat melliert az Patronus is Vas Giörgh kergette, de nem kaphatta [SzJk 52]. *1758:* Egyszóval nyomorúságos állapotban lévén, meguntam azon udvari állapotot, s egy jó reggel a kapuféltől vevék búcsút s eljövék haza [RettE 63]. *1845:* Székelly Aniko ... Azt meg esmeri ... hogy nállom az irt idöben és alatt szolgált, 's hogy a' kapu fél fátol véve butsút honnem (!) létembe(n) elillantott [Dés; DLt 591] * *büntetést* ~ megbüntettetik; a fi pedepsit, a primi o pedeapsă; bestraft werden. *1791:* Az kérdésben forgó Popa Jakob Románt igen joll esmerünk (!) ... Papunknak Popizáltatván, Nem az Papi Kötelességet folytatta, hanem parázsnaságban magát elegyitvén ... Papsági functiojatol privaltatott egészen, egyébb büntetést nem vett [Sebeshely H; JHb 8 r valló] * *eleget* ~ elégtételben részesül; a executa, a sili pe debitor să-şi îndeplinească obligaţiile; Genugtuung haben. *1841:* ha azt akkorra bé nem fizetné ... tehát a' költsön adó Urnak ... szabadságok légyen a' költsön vevő Uran ... tökéletes eleget venni [Holtmaros MT; DE 2] * *elfutó felet* ~ megfutamodik; a o lua la fugă; weglaufen. *1653:* soha nem állhatá el a hajdu lövését, hanem a sánczot megbontja, a hol és kitől lehet elfutó-felet vészen mind török, mind magyar [ETA I, 82 NSzF] * *épülést* ~ gyarapodik, gazdagodik; a se înstări, a se îmbogăţi; reich werden. *1748:* Látható képpen az Feleség jussán vett Ferenczi Ur(am) épülést Kolosvárról, s, Egerbegyről [Torda; Borb.] * *eredetet ~/eredetét ~i* ered, származik; a începe, a-şi avea originea; stammen. *1681:* az mely Lápos Patak föt, némelyek ott állitották, az hol edgy nehány fellyűl származo apro Patakok öszve ütköznek, némellyek pedig annál fellyebb, honnan tudniillik azon folymak (!) eredetět vesznek [Nagykapus NK; EHA]. *1725:* mely tsúpnak észak felöl valo oldalabol leg elöszször vészi eredetit[a] [Ménes MT; BK. – [a]A határvonal] *1757:* Vadnak porond Bányák, de ezekis eredeteket vészik a' regularis Stolmas Bányákbol, Mineralis hegyekből [Zalatna F; JHb Borsai István nyil.]. *1811:* Tiszteljük Jánost, ki Szent Jánost követte, 'S Ezen nevezetet méltán érdemlette: Ez a' János, a' ki nagy Házból született, 'S Eredetet Grófi Familiából vett [ÁrE 181] * *erőszakot* ~ erőszakkal megváltoztat; a schimba (ceva) cu forţa; etwas mit Gewalt verändern. *XVIII. sz. eleje:* a' nagy maros Vizén erőszakot bizony nehezen Vésznek, hogi abbol az árokbol a ki méllyeb, s az Viznek is ereje ott vagyon abbol csak Jászoly gáttal ki végjék és ebben az Kűs Maros árkában csaptassák [Mv; Berz. 13. I. 16] * *értelmet* ~ megért; a înţelege; verstehen. *1594:* vegeztek, hogi ... vrunkat, es az Tanach vrakat consulalliak, es az vniobeli cikkel feleol, meli feleol az contro versia vagion ertelmet vegienek eo Nagoktol [Kv; TanJk I/1. 234] * *félszet ~ vmitől* fél/megijed vmitől; a se înfricoşa, a fi cuprins de frică; Angst haben. *1835:* ha védelmezö fegyveremtöl félszet nem vett volna, azon alkalmatossággal [Vaja MT; VH] * *fordulást* ~ megfordul; a se întoarce; umkehren. *1778:* Étel a' forró nyavallyákban a' betegnek igen kevés kivántatik, kivált elein, sokkal jobb öket semmiféle ételtel nem kinálni, hanem inkább tsak itallal tartani, azutánis, midön a' nyavallya Láttatott fordulást venni, inkább gyengén meg savanyitott Leves ételekkel, sült, fött, nyers almákkal ... élegessenek [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.] * *futamást ~ vkitől* elfut vki elöl; a fugi de ...; weglaufen. *1660:* ez J. Berkeszi Katha inkab meg erdemlene az halalt mert tűz alol szabadult volna el Szeken, az mellet aszerallyak Director Vraimek hogy megh sententiazott szemelly volna, es megh iedven vet keteöl futamast veött volna [Kv; TJk VIII/3. 264] * *futamlófelet* ~ megfutamodik; a o lua la fugă; weglaufen. *1657:* Itt a bán Barcsai Ákos Gyűjte ugyan valami hadat öszsze nagy késöre. Söt maga is egykor Tordárúl ijedtében futamló-felett (!) vett vala melylyel Isten mondhatja micsoda nagy rémülést tett vala [ETA I, 162 NSzF] * *győzedelmet ~ vmin* legyőz vmit; a birui/a învinge ceva; besiegen. *1710:* Igy jádszódtatá meg Isten a jesuitáknak istentelen intentiójokot, kik az igaz reformációt Magyarországból kiirtani akarják vala, el akarják vala szaggatni a Jézus Krisztus köteleit: nem lehete, mert a pokolnak kapui soha győzedelmet nem vesznek az Isten ecclesiáján [CsH 99] * *haladékot* ~ elhalaszt; a amîna; aufschieben. *1570:* Enneke(m) wgy teczenek hogy Igaz mosthan (!) az zekrwl wegyenek chyak haladekoth Masodik zekre [Vermes BN; BesztLt 68 Lucas Pisthaky a beszt-i biróhoz és hites polgáraihoz]. *1767:* hogy el választám öket egy mástol, haladékott vettenek magoknak ... és elmentenek [Majos MT; Told. 26/5] * *haragot ~ vkitől* haragot von magára/maga ellen; a provoca supărarea/mînia cuiva împotriva sa; jemandes Zorn auf sich richten. *1558/XVI. sz. m. f.:* Mykor Irnanak 1558 esztendöben, februariusnak 5 Napian ... valaztattam vala ö felsegektöl ... az Nagy banyay arany kamoranak Meg visitalasara Mindenben, Mind kwlsö es titkos dolgokbol Mind Cement es Mind

valaztas, es lucrumok felöl, kyt en, es Melliekben Hyuen el Jaruan Mindeneket Meg Jelentette(m) bösegesen, kyert sok embertöl Nagy haragot vöttem [Nsz; MKsz 1896. 294]. *1668:* Bátorságos írásomért, kérem, ne vegyek haragot tőletek; bizony én lelkem szerint javallom ezen dolgot [TML IV, 312 Teleki Mihály Keczer Ambrushoz]. *1672:* megparancsolta vala ű nagysága, hogy messze ne menjek, mert Kegyelmednek akar irni ű nagysága, s megmutatván, úgy mondottam én is holmit, hogy az portátúl haragot vészen ű nagysága magára [TML VI, 130 Székely László Teleki Mihályhoz] * *hasznát ~i vkinek* a fi de folos cuiva; helfen. *1643:* En tudom hogi eő keglhez nekem semmi közóm nincs hozzá, czak Lattam hogi eő kgl(ne)k semmi hasznat ne(m) veszik, en azert nem kapok rayta [JHb III/47]. *1658:* Nem is volt itthon semmi járásod, mert magad tudod te azt, hogy mikor itthon vagy is, énnekem egy pont gyámolsággal sem vagy énnekem, egyszóval semmi hasznodat sem veszem [TML I, 138 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] *1767:* nékem mint Mészárosnak sok hasznamat vészik [Koronka MT; Told. 19/33]. *1783:* Desi Sigmond Uram … azt maga mondotta nékem … hogy ne tartsak az Jobbagyokkal, hanem az Urasággal … mert több hasznát veszem a Földes Urak(na)k, mivel meg mutattya hogy le vetteti a piros tsizmát az aszszonyokkal Toroczkon, s az Ferfiaknak az hoszszu kutsmájok tetejen ki lattzik az hajok, nem illik az paraszt embernek tsizma ha nem botskor [Torockó; Thor. XX/4 Jos. Literati (38) ns vall.] * *hasznát ~i vminek* (fel)használ; a se folosi de …; benutzen. *1578:* Az Jwhokat Kysfalwdon tarcha, Mayort es pokularokat tarchon hozzaiok, kikhez yo hozza latas legyen, hogy az jwhokat el ne cherellyek, megh ne wezessek, yol legeltessek, haznokatis modgyawal wegyek [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6]. *1690:* Szanto Földeinkben valo vetesinketis eő kglme Dezmaltatya holot eő Nägok nekünk adtak volt azokatt … Mienk az Donatio s mas veszi hasznat [Fog.; Szád. Boer Thamas es Peterek Postulatumi]. *1736:* Torda Városában ben, és határán … ha miket … Atyánk vagy távul léte, vagy invigilantiaja miatt el foglaltak … ne birják, ne epitsék, ne colallják, hasznát ne vegyék [Torda; TJkT I. 125]. *1814:* Vagyon a' Falusiaknak egy közönséges osztatlan Peduritsa nevezetü Erdejek a' Határ közepében, mellynek a' Falusiak a' Hasznát vészik [Szászmária SzD; EHA] * *hasznot és jövedelmet ~ vmiből* a obţine venit din ceva; Einkommen erhalten. *1662:* azokbul[a] annyi időknél fogva elég sok hasznokat és nagy jövedelmeket vettenek [SKr 123. – [a]Birtokokból] * *hasznot ~ vmiből* jövedelmet szerez; a obţine beneficii din …; Vorteile erhalten. *1568:* Az Espanok zolgalattia thenne f. 50. Azert valamint eset de az harom falubol[a] nem veottek Annj hasznot hogy Az magok zolgalattiat ky kereshettek volna [Kv; Szám. 3/XXVIII. 6. – [a]Asszonyfva, A.- és F.füle (TA)]. *1778/1813:* Ezen meg irt Erdők az itt valo egész Compossessor Uraktol osztatlanul közösön … birattatnak, de az Uraság igen kevés hasznat vészen belöllek [Balányháza Sz; JHb LXX/6. 25]. *1810:* hasznat pedig Esztendőnként a Commune Terrenumokbol mostanában nem vésznek egyebet, hanem a' Colonusok marhái legelödnek rajtak [Doboka; Ks 76/201] * *hasznot ~ vmin* jövedelmet szerez; a obţine beneficii din …; Vorteile erhalten. *1593:* Mikor Peter Kouachy elözer teóruenybe indúla Az ffaluual, Az falú keuana hogy ha Az ffalú kertehez Akarja kertet ragaztani, hogy haznot Akar az eówe(n) venni, kertellyen ott es vgy vegie(n) haznot [UszT] * *hasznot ~ vmiről* jövedelmet szerez; a obţine beneficii din …; Vorteile erhalten. *1775:* Ez ollyan Káros hellyen vagyon hogy Kertékkel (!) bé kerítteni külömb(en) hasznot nem lehet vénni rolla [Homoródszt-márton U; EHA] * *hatalmat ~ vkin* legyőz vkit; a învinge pe cineva; besiegen. *1664:* meg nem tudom irni Kegyelmednek, minemű szomorúsággal nézem dolgainkat, látván s tapasztalván, hogy az Antichristusnak practicás mesterkedése ezennel hatalmat vévén a szegény haza igazgatóin: opprimáltatunk általok [TML III, 169–70 Szalárdi János Teleki Mihályhoz] * *hatalmat ~ vmin* hatalma alá hajt; a supune, a aduce sub stăpînire; unterwerfen. *1702–1764:* nagy hatalmat vöttenek az varasan [Torockó; MNy IV, 233] * *hivatalt ~ vki ellen* beidéz; a cita (în faţa unei instanţe); vor eine Instanz anführen. *1590:* Waros Pereyre Keoltott Gilyeni Jmreh vra(m) Az mint kouetkozyk. Egy hyúatalt veottem Georoffy Janos ellen f. – d. 34 [Kv; Szám. 4/XX. 28 Hooz Lőrinc sp kezével] * *idegenséget ~ vkitől* eltávolodik/elpártol vkitől; a se îndepărta de cineva sufleteşte; sich von jemanden entfremden. *1661:* Ez Kegyelmednél legyen csak és igen vigyázzon arra, hogy idegenséget ne vegyek urunktól, mintha nem elégedném meg eddig való kegyelmességével ő nagyságának, mert én bizony meg vagyok elégedve, de gondolhattam ezt is, hogy talán ő nagyságának nem volt tudtára, hogy az kis részecskében mely nagy alkalmatossági vannak az háznak [TML II, 48 Haller János Teleki Mihályhoz] * *időt ~* haladékot kér, elhalasztat; a cere amînarea …; ausschieben. *1591:* Capitan vram Ellen Janos Balas olahfalj veot Jdeot valami terowenj dolgabol [UszT]. *1607:* Mierthogj Balogh Georgj Jdeot Veót Volth de f 3 Nem Compareal, Balogh Georgj per no(n) venit Sententia(n) Marad Molnar Balasne Ellen [Mv; MvLt 290. 13b] * *igazat ~ vkin* kárpótlásban részesül; a-şi lua/primi despăgubire de la cineva; Entschädigung bekommen. *1572:* Anna Seres Janos leania hity zerent vallya, hogy … talalya Keomies Georgne eotet es Mond hogi Mynem En Bwnēm hogy az Esse kwrwa fia meg vagta az te Apadat, hogi engem gywleoltēk Erte, hyzem Eois Igazat twd rajta venny [Kv; TJk III/3. 13] * *igazat ~ vmiből/vmin* kárpótlásban részesül; a-şi lua despăgubire/satisfacţie materială (de la cineva); Entschädigung bekommen. *1547:* Ez zewrzesth mohay Laios megy nem Akarya wala Allany. es My Akarank az ew Jozagan Jgazath wennewnk Biro Espan nekwl [Sv; MNy XXXVI, 53]. *1570:* Az Theorwenj azt Mwtatta Kalmar Janosnak hogy Marhaiabol vegien Jgazat, ha az Ninch kylseo Ereksegebeol [Kv; TJk III/2. 144b] * *ismeretet ~ vmiről* megismer vmit; a cunoaşte ceva (într-o măsură oarecare); etwas kennenlernen. *1823–1830:* Messzecske távoztam nemzetségem leirásától, de akarom, hogy a régi dolgokról is vegyetek valami kevés esméretet | A templombeli képekkel sok időmet töltöttem, mert a drezdai képesházban már kevés esméretet vévén a képekről, ítéletet az itt valókról[a] tudtam hozni, vagy diesérni, vagy hibáztatni [FogE 79, 200. – [a]A Lipcsében levőkről] * *ítéletet ~* véleményt alkot; a forma o părere (despre …); eine Meinung haben. *1678:* Akár csak Kgd egészsége jöne meg, mégis többet gyakrabban irnék, de bizony ezt is nehezen eselekedtem, félve oly roszul lételében tanálja Kgdet, nagyobb alkalmatlanságot szerzek, csak hogyha nem irok is, itéletet veszek és idegenységre s restségre magyarázza Kgd [TML VIII, 255 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] * *jertecsunát ~* bocsánatot kér; a cere iertare; um Verzeihung bitten. *1810:* Blós Mihailának … egy fia, az akkori Szűretezés alkalmatosságával meg akarván halálozni, el kéredzett Udvarbiro Csch János Urtól hogy mehessen haza, és Vegyen Jertetsunát a' haldokló fiátol [Görgénysztimre MT; Born. G.

XIV. 1 Pop Danyila (43) vall.] * *jó éjszakát/éjt ~ vkitől* jó éjjel elbúcsúzik vkitől; a-şi lua rămas bun (de la cineva) spunînd noapte bună; jemandem gute Nacht sagen. *1584:* Christina Cheob Iosanę, Nem verte Tamast Az Zengeo B(ene)dek hane(m) vghian mezze Allot Az tulso zeren Az harmadik haz kapwyanal, Es chak Neszte, seot Az eleót vgia(n) zep tiztessegel Io Eyt veón B(ene)dek Tamastol [Kv; TJk IV/1. 377]. *1736:* az vőfély jó éjszakát vett az uj házasoktól [MetTr 388] * *judiciumot ~* ítéletben részesül; a lua o hotărîre judiciară; juristische Entscheidung erhalten. *1704:* megmondák, hogy ezt az octavalis exmissiót miért admittálták, tudniillik hogy amaz hoszas <exmissio> az inctus kívánsága szerint meg nem ítíltetett, és meg is ígírék az urak, hogy már tovább az octavánál nem mégyen, hanem de merito meg kell felelni Bethlen Miklós uramnak és judiciumot is kell venni [WIN I, 166] * *jutalmat ~* a primi o pedeapsă pentru faptele săvîrşite; Strafe bekommen. *1681:* Mivel constal paraznasaga Olah Gerely(ne)k egygyüt őket nem tarthattyiuk, hanem separallyiuk ... az ferfiat ligaba(n) hagyua(n), hogy bünenek valami jutalmat vegye [SzJk 159–60] * *kérdőt ~* fellebbez; a face apel; berufen. *1571:* Ebben kerdeoth kezdenek venny, az fel peresek, az alperes azt monda hogy nem vehetnek kerdeoth merth prokator hywast jelentettek [BLt 79]. *1591:* Keowetwe szollok s tudomany tetellel megh ertette(m) eo kgmek engemet arra szollitanak eleo hogy en kerdeot veotte(m), tudomant tezek kegtek eleott de vadnak az kerdeo eleott teorweny lattatasünk eleoszeor az teorweny keozt lattato(m) megh [UszT] * *kétségbeesésre ~i magát* kétségbeesik; a despera, a deznădăjdui, a-şi pierde orice nădejde; verzweifelt werden. *1737:* Kilim Marton ... gaz és Házossága ellen való Felesége tractálásával causalta aztis, hogy az Felesége utolso Szomoruságra és Kécségben esésre vévén magát, étetőtt vott bé [Kv; TJk XV/13. 35] * *kezet ~ vkitől* kezességre kér fel vkit; a ruga pe cineva să fie garant; jemanden bitten, Garant zu sein. *1759:* nem hogy jó szántábol ment volna Tit. Técsi János Uram az accordára, sőt mikor kezet akartunk tőlle venni, busongva ki ment előttünk [Told. 79]. *1764:* Pater Szatsvai Ur(am) kezet akart venni a' Falusiaktol, hogy ki Keresi a határt a' Szent Annaiaktól, csak költségét 's fáradságot fordittsuk meg [Udvarfva MT; Told. 44/26] * *kezével ~ igazat* erőszakkal jár el; a acţiona după bunul plac, a rezolva ceva cu forţa; etwas mit Gewalt erledigen. *1598:* hallam Kochis Georgyne ugya(n) az eó maga hazabúl mo(n)da kj, hogy, valamely beste kúrúa az en gyermekemet bantia de bizoni ket keze(m)mel vezek igazat [UszT 13/30 Matthias Vaida de Vduarhely vall.]. *1675:* az A kezével vett igazat az más Ember földén az melly kézzel és nyelvel valo igaz tétel, tilalmaztatik [Kv; TJk XII/1. 100] * *konszenzust ~* egy véleményre jut; a ajunge la consens; auf eine Meinung gelangen. *1605:* Plenipotentiatt ... Varosul eő kmek nem attanak senkinek Illien dologba(n) semmi wdeőben, Mertt az Communitasnak erteni kell mit akarnak neki imponalni, es keőzeőnseges Consensusatt es Assensussat kell venni, hogi valami Túmúlt(us) es vizsaúonas (!) vagy fel zendwles ne essek keőzteők [Kv; TanJk I/1. 513 a kv-i követek ogy-i ut.] * *konszíliumot ~* tanácsot kap; a primi un sfat; einen Rat bekommen. *1761:* Bőlts Consiliumatis vévén Groff Toldalagi Lászlo Ur(amna)k igen jo lészen az Ur Mediatorsága által, ha mentől Generosiusobban de expensis accordal Sogor Domokos Peter Urral, aztis Supleáljuk [Cege SzD; WassLt Wass Miklós sk írása] * *kölcsönt ~* a plăti (cuiva) poliţa; jemandem die Anleihe bezahlen. *1668:* Az béltekiek aluvó helyekben két katonánkat levágták, de nem maradnak adósa, mert vöttek is rész szerint kölcsönt [TML IV, 376 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *lételt ~* megszületik; a se naşte, a căpăta viaţă; geboren werden. *1710 k.:* soha semmi, ami egyszer az Istentől lételt vett a teremtés által, semmivé nem lehet [BÖn. 434] * *maga elejébe ~i az utat* elmegy; a pleca (undeva); weggehen. *1653:* Evel a zóval kimegyen a Kolosvár kapuján, és megyen aznap csak Szamos-Újvárba, és ott kapitánnyá rendelte vala Básta azelőtt Ribis Györgyöt, melyet akkor is benne hagya kapitányul, és ő maga eleibe vevé az útat és Bécsbe felméne [ETA I, 59 NSzF] * *magyarázatot ~* magyarázatban részesül; a fi interpretat într-un anumit fel; interpretiert werden. *1675:* jóllehet ez nyomorúlt szánakozásra s pironkodásra jutott sorsú állapatomban látván több együgyű leveleim is minemű magyarázatot vöttek és reám mit hoztak, ahoz képest mit irjak, bizony nem tudom [TML VII, 25 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * *napot ~ vmiben* törvénynapot kijelöl; a stabili ziua de judecată; den Prozesstag festlegen. *1567:* Jzenye megh Nekwnk ha Eothwes Antal es Peter Nech megh bekwltek Peter deakkal, awagy mynt wadnak benne Semyt Nem twdonk, mert Jth Jghen zolychak Napotys wettwnk benne [Gyf; BesztLt 81 Thomas Krechner és Lucas Pystaky a beszt-i bíróhoz és tanácsához] * *növekedést ~* elkezd nőni; a începe să crească; zu wachsen beginnen. *1662:* Nagy kiterjesztett városa[a] pedig az várat környülvévén, azt a Sebes-Körös szép folyó vize, melly Erdélyben Körösfő nevű falunál egy forrásból eredvén, de idealább a Kalota havasából több és nagy sok hegyekből igen nagy nevekedést vevén, Váradig mindenütt nagy sebeséggel alá jővén, a várat dél felől balra, a ... szőlőhegyeket pedig éjszakról, jobbra hagyván, a várast ketté szakasztja [SKr 416. – [a]Nagyvárad] * *nyelvével ~ igazat* leszid; a-şi lua satisfacţia cu gura/cu vorba; beschimpfen. *1603:* Bakos Borbara ... vallia ... bezelle vala Bwrkeorne, hogj eo a' Tanachi haznal ne(m) keresy tiztesseget az eo rezereol, hane(m) nielwewel vezen igazat, es mind addegh zidgia a megnem megh bizonyttia hogy eo kwrwa nemzeteo [Kv; TJk VI/1. 683] * *origóját ~i* ered vhonnan; a porni, a începe; ausgehen. *1744:* Hogy minden tumultus Kőpeczen vette origoját, világos abbolis hogy ă miolta tumultualodni kezdettek a Seditionak Authorai ... Cursus altal 6 vagy 7 versb(en) bizonyos Expressusok minden Falubol convocaltattak ad Consultandum [Hsz; INyR] * *párt ~* másolatot kap; a primi o copie; eine Kopie bekommen. *1600:* Ezt pedigh chelekettek az mostani Articúl(us) ellen az breúisben, es ne(m) azert Irattúk megh p(ro)positioiokot hogy part wennenek az Alperesek hane(m) chak p(ro) rei declaratione [UszT 15/41]. *1802:* irja Tiszt(e)le(te)s Uram ... Executiora certificáltattanak volna; meg kell vallanom egy felől, mind Biráknak mind embereinek azon gorombaságát hogy az e féle Procedulákbol tősként Párt nem vettek s kezemhez nem küldették [Kóród KK; Ks 100] * *pihenést ~* megpihen; a se odihni; ausruhen. *1658:* Rákoczi ... Szamos-Újvárban magának lőn egy darabig, és pihenést vön s nyugovék [ETA I, 166 NSzF]. *1710:* Minekutána azért Apafi Mihály fejedelem az erdélyi fejedelemségben megállapodott volna, és az ország is egy kis pihenést vett volna, a testvérbátyja, Apafi István ... hirtelen meghala [CsH 100 1674-re von. felj.] * *postai rendelést ~* a primi o comandă de la poştă; eine Bestellung aus der Post bekommen. *1817:* Postai rendelést vett a Perceptor [Déva; Ks 102] * *protekcióját ~i vkinek* vki pártfogása alá kerül; a ajunge sub ocrotirea cuiva; unter Pflege von jemanden gelangen. *1657:* reménlvén azt, hogy ez úton

Csákitól is elméje elvonyódik, s az fejedelem protectióját veszi [KemÖn. 141] * *reménységet* ~ reménykedik; a spera, a nutri speranţa; hoffen. *1710:* Kemény János halála[a] után a fia, Kemény Simon Aranyosmeggyesre kimenvén az atyja jószágában, újobban[b] a német császár protectiójához folyamodik, ahonnan is reménséget veszen, hogy erdélyi fejedelemségre behozatik [CsH 55. – [a]1662. jan. 22-én esett el a nagyszőllősi csatában. [b]1663-ban] * *rendelést* ~ utasítást kap; a primi dispoziţie; Anweisung bekommen. *1811:* még sohunnan leg kissebb rendelést sem vett arról, hogy zab hellyet törők buzát faszóllyanak [KLev. 12] * *reszpiriumot* ~ megpihen; a se odihni (puţin); ausruhen. *1705:* éppen beszállott Debrecenbe az egész armada, és hogy szintén akkor egyszer elfogyott volt minden élések, azt írták az armadából, hanem ott osztán éppen respiriumot vöttenek, megnyugodtanak és meg is élésezték magokat az útra, úgy indultanak el [WIN I, 600] * *szabadulást* ~ *(magának)* kiszabadítja magát; a reuşi să se elibereze; sich befreien. *1770:* mikor ... Andonie Szimiont ... M Vásárhely felé fogságra kisérték volna ... az utban szaladást vött [Nagyercse MT; Told. 3a]. *1775:* Pentek Lukats ... a Titt Exponens Ur Erdejinek invasiojáért, bekességgel eleget kinálta, de meg nem békéltetet Titt. Lutzai Samuel Urammal s onnan Ettzakának idejen Strásak ... el aluván, Ház ablakán ki ugrat és igy vett magának szabadulást [DobLev. III/515. 5a] * *szaladást* ~ elkezd szaladni; a începe să aleargă; zu laufen beginnen. *1730:* utánna sietvén szaladást vött [Dés; Jk] * *számot* ~ elszámoltat; a cere cuiva să dea socoteală de ...; von jemandem Abrechnung verlangen. *1576:* Tablara Irwan eo K. varoβwl valaztottak az espotal Mestersegre Az Magiar vraim keozzwl, Lakatos Janost Az zamwěwek vegenek zamot az elebitwl, az wyat holnap vigek Be az Tyztben [Kv; TanJk V/3. 135a]. *1655:* Mi Fejervari Benedek Deak es Gabriel Anner az Betsülletes Tanatstol ki boczáttatván ... az végre hogy az Istenben el nyugot Czanadi Gaspar Vr(am) leanyanak Sárának job Attyárol Istenben el nyugott Marton Deakrol marat jovairol szamott vennénk [Kv; RDL I. 29]. *1708:* Valasztván az Betsülletes Céh két Betsülletes Attyafiait az Számvételre ... azon napon eő kegyelmektől jo lelki ismeret szerént számot vöttenek [Kv; ACJk 69]. *1823–1830:* Egy alkalmatossággal bejönnek a gróf és grófné is Marosvásárhelyre, a grófné számot veszen a kocsmárostól, a feladja a kupa borokat, melyeket a gróf elhordozott [FogE 99] * *szatiszfakciót* ~ *magának* elégtételt vesz; a-şi lua satisfacţie; Genugtuung nehmen. *1749:* Makrai Agnes Asszony eő kglme ... a meg irt kezeseken a 40„ 40ven magyari forintokat exequalhassa és exequaltathassa, anyi érő Bonumok – Bonumok nem lévén magokatis incaptivalhassa mind addig mig plénarie satisfactiót veszén maganak [Sövényfva KK; MbK VII. 9] * *szívet* ~ felbátorodik; a prinde curaj; Mut fassen. *1637:* à mikor Ngd Kglmes Urunk paranchiol az bania talalasanak megh engedése feleől eök abbol minden bizonial hidgje Ngd, olljan sziuet uesznek s ueöttenek eddighis hogy nekwnk iobbagisaggal, s engedelmessegel ne tartozzanak, hanem töllünk teljesseggel immunisok legyenek [TLev. 8/1]. *1662:* Hogy a késedelmezéssel a benn valók annál inkább szívet ne vennének, ottan egynéhány száz jó fizetett és székely gyalogokat mezitelen kardokkal a törés irányában a viznek indítának ... azon legyenek túl másfelől, hogy a kapukat elfoglalhassák és megnyithassák [SKr 231] * *szívet* ~ *vki ellen* (felbátorodva) vki ellen fordul; a se împotrivi cuiva (prinzînd curaj); sich gegen jemanden umkehren. *1653:* kijövén Rácz György Háromszékre, nyugovék két nap. Ezt látván Háromszék, igen nagy öröme lőn rajta, és Mózes ellen szivet vőn [ETA I, 80 NSzF] * *szolgálatát* ~*i vkinek* dolgoztat; a pune la lucru pe cineva; arbeiten lassen. *1632:* Kozta Miklost mas rendbeli szolgalatra ne kénszericzek, es ne erőltessék, hanem az mi az Kenézségnek az ő Tisztit illeti abban megh tarczak, es az szerint kivannyak es Vegiék szolgalattyat [Vh; VhU 387–8 St. Bethlen és Petrus Bethlen ad.]. *1653:* Az ket mast a kiket fel tartotam kiczinsegektól fogúa atam nekik ket giermek louat azt ki mutatam nekik ... ha fiam üeszi szolgalattiokat maragianak üeszteg nala [JHb XLII/3 Kovacsoczy Zsuzsanna végr.] * *szót* ~ szóra bír vkit; a face pe cineva să vorbească; jemanden zu sprechen zwingen. *1657:* Béérkezvén azért, udvari barátim, kik szánakozva, kik hízelkedve, némelyek csak szót venni, horgászni akarva kezdék jelenteni az fejedelem haragját, többet közt Serédi István, ki nékem jóakaróm vala ugyan szinnel, de realiter senkihez nem sincerus [KemÖn. 192] * *szuszpiciót* ~ gyanút fog; a intra la bănuială; verdächtig werden. *1662:* valami particulát az új clavissal irt Kegyelmed, Isten tudja, micsoda suspiciot vött Kemény Simon uram [TML I, 379 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1738:* egy ember hirtelen meg holt ... meg nem engettem hogy az Templom körül temessék, azon okon az falusiakis egy kis suspiciot vettek, s meg félemlettek [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.] * *térést* ~ visszatér; a se întoarce; zurückkehren. *1664:* nem szükség Kegyelmednek az hadakat tovább fárasztani, hanem vegyen térést, minket Isten áldomásából Kocsárd táján fog Kegyelmed találni [TML III, 163 a fej. Teleki Mihályhoz] * *vérszemet* ~ megbátorodik; a prinde curaj; Mut fassen. *1774:* Efféle haszontalanságot sokat locsogott, melyből sok helyeken a parasztok vérszemet vettek s nyakaskodni kezdettek [RettE 333] * *vigasztalást* ~ megvigasztalódik; a se consola, a-şi găsi mîngîierea sufleteasă; sich vertrösten. *XVIII. sz.:* Vigasztalást vészek Kristus<nak s>ebéről [Barabás, SzO 390 rabének].

42. átterjed; a se întinde; ausdehnen. *1805:* a' Genyetség az Orran ki nem foly, hanem magát a' Lo fejére, Vaszarájára, és hátulso Lábaira veszi [DLt nyomt. kl].

43. beszív; a absorbi; aufsaugen. *1852:* egy Sövényből készült meg tapasztott labakon állo kémény ... a belső házbol kijáró füstöt vészi magában [DLt].

44. beissza magát vmibe; a se înfiltra; durchsickern. **Sz.** *1805:* (a) Plebánus To ... vizenjős lévén, ennek nedvességit az én szántás alatt lévő és fel puhitott földem mint a spongia magához vészi, mely miatt ă földem ă gabonát kivált nedves Esztendőkben igen nagy Káromra meg nem teremheti [Kv; Pk 2].

45. *vmibe/vmitől/vmivel véve* **a.** számolva; (luînd) de la ...; reckend. *1820:* a' vissza jövetelre három Napot véve ... edjikünk(ne)k 3. Rh Forintal véve (: Noha a mostani drága világba azzal se jöhettünk ki :) tészen a' kettönknek uti Diurnuma 36 Rh. Forintokat [Szentbenedek AF; DobLev. IV/930]. *1849:* Prostyán Nikuláj csépeltette ki a' Buza asztagot ... lenni kellett 450 véka szeme, kalangyáját égy és fél vékára véve, ebből 102 vékát ki huzván, marad még 348 véka [Héjjasfva NK; CsZ]. *1852:* esküttek ... betsültek az Csibi Patakja heli erdeibe kárt 2. Szekér fát melyis pénzbe véve meg ért 1. Rfor. 50. xr váltoba [Nagylak AF; DobLev. V/1339]. – **b.** kezdve; începînd de la ...; beginnend. *1772:* 10. Tölgyfa ágasakan, 4 Talpfákon sövényből égybe fonattatott harom öll hoszassagu, ket sing szélességű, és a Talp Fátol vévén 3. sing magosságu romladozott Török buza kas találtatik Szalma Fedél alatt [Szászfenes K; BK]. *1807:* Az

edgyik Lo ... jobb hátulso kőrme a' siklajától véve fejér [DLt 234 nyomt. kl].

46. vhonnan ered/jön/származik; de unde ai/are (ceva); stammen. *1631:* jol megh nezem, ha aze az ki az eleöt leany vala s hat immar kontyban vagjon s kerdem hogi jol ueöd te menieczke ezt az kontiot s monda hogi Isten atta eö neki [Mv; MvLt 290. 246b]. *1726:* honnan vette az Fundusi nevezetet, eléggé puhatoltam, de másunnan nem gondolhatom, hanem hogy mellettem két felőll lévő őrökségek mint hogy Fundusok az consequentia ez lehetne, hogy az én kertemis Fundus [Kv; Pk 6]. *1753/1781:* ezen hellyen fellyül volt régen az Exponens Urak praedecessorinak haritskának való hellyek, a hová esztendőnként szokták volt vettetni haritskájokot, a haristkáról vett osztán azon hely magának nevezetet [Algyógy H; JHb LXXI/3. 250]. *1777:* Az régi Öreg emberektül hallottam beszélleni hogj a Büdőspatak folljamat mellé valamely Vakok es bennák meg szálván Kalljbákat építettek, az honnen is ezen helly La Kolib nevezetét vétte [Szakatura SzD; TL. Bot Márk (50) prov. vall.]. *1782:* Botska Gligor még ifju Legény korában származott M Macskásra ... Nehai Botska Iuonutznak Ana nevű személyes Léányát vévén el Feleségül ipja nevéről vette vezeték nevét [M.macskás K; Eszt-Mk]. *1811:* Némelyek az Aszszonyt Dió-fának teszik, 'S Hasonlatosságok azon okból veszik: A' Dió-fát ha meg verik jobban terem: Az Aszszony is úgy jó ha sokszor meg-verem [ÁrE 30]. *1864:* Íritván régi neve Írtvány (!) több magaslat és süllyedező halmokkal alakulva, nevét nagy ki terjedésre ki irtott korától (!) vette [Szék SzD; Pesti, MgHnt XLI, 558a].

◊ **Ha.** *1661:* vészsz [TML II, 19 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710 k.:* veszed [BÖn. 476]. *1604:* wezön [UszT 18/167]. *1671:* veszen [TML V, 608 Gyulafi László Teleki Mihályhoz]. *1679:* vészi [Vh; VhU 306 Thököly Imre ad.]. *1680:* vészi [Kv; RDL I. 158]. *1681:* vöszi [DLt 445]. *1732:* veszen [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1662:* Vösznek [KJ]. *1737:* veszszik [Szentiván Hsz; ApLt Henter János Apor Péterhez]. *1757:* vészik [Nagyernye MT; Lt Fasc. 129]. *1769:* vésznek [UszLt XIII/97]. *1585:* veóm [Kv; TJk IV/1. 462]. *1591:* Veöttem [Kv; Szám. 5/IV. 17]. *1595:* veőttem [Kv; Szám. 6/XVI. 73]. *1609 k.:* veom [DLt 311]. *1619:* vők [BTN² 316]. *1635:* vők [Bece AF; Told. 1a. II]. *1662–1676:* vévék [UF II, 235]. *1810:* vövék [Oroszfalu Hsz; HSzjP]. *1632:* vetted [Mv; MvLt 290. 84b]. *1572:* voth [Gyerőmonostor K; KP. Thamo Mate jb vall.]. *1595:* vöt [Kv; Szám. 6/XVIIa. 28 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1599:* weön [UszT 14/21]. *1600:* vewen [Kv; TJk VI/1. 468]. *1602:* veotteje [Kv; TJk VI/1. 106b]. *1603:* veüe [UszT 17/72]. *1606:* vöt [UszT 20/310]. *1614:* veott [Karcfva Cs; BethU 477]. *1617:* veótte ... veótteie [Mv; MvLt 290. 26a]. *1633:* uüue [DLt 380]. *1654:* veővőn [Kv; RDL I. 142]. *1689:* vőn [A.karácsonfva AF; Told. 31]. *1727:* vőtt ... vőtti [DLt]. *1755:* vén [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. *1594:* wenk [Kv; Szám. 6/VIII. 149 Caspar Semel sp kezével]. *1614:* Vevők [BTN² 71]. *1657:* Vők [KemÖn. 43]. *1664:* wűk [Kvh; HSzjP Janczi Mihálly Kezdi Vásárhelly (35) vall.]. *1674:* vőnk [Báld K; WassLt Barladi Lorincz (50) jb vall.]. *1706:* vőttük [UszLt XIII/94]. *1754:* vők [LLt B. 300]. *1585:* veowek [Kv; TJk IV/1. 517]. *1598:* wodtenek [Kv; Szám. 7/XVIII. 41 Masass Thamás sp kezével]. *1674:* vették [AMN 155]. *1679:* vőnek [Bikfva Hsz; BLt]. *1681/1748:* véttenek [RAk 236]. *1683 k.:* vöttenek [Désháza Sz; SzJk 135]. *1754:* vövének [Mezőzáh MT; Told. 73]. *1774:* véttek [Szentdemeter U; LLt 47 Vall.]. *1636:* vót vala [Mv; MvLt 291. 65b]. *1574:* veottwk vala [HSzj *szekér* al.]. *1636:* ueot uolt [Kv; RDL I. 109]. *1647:* veöttenek volt [Fog.; UF I, 846]. *1621:* veottenek uolna [Meggyesfva MT; DLev. 31]. *1665:* vegjen | végjen [Utl]. *1829:* végyen [Hadad Sz; TSb 5]. *1574:* vegenek [Kv; TJk III/3. 32]. *1606:* vönneöd [UszT 20/261].

vesz², **vész¹** **1.** használhatatlanná válik, pusztul; a se distruge; sich zerstören. *1571:* Bwdatelkj feóldeón Maradott walamy kaszalatlan fywem kerem azertt kegmedet Agion hetwen eott kaszast harmad napra talam fel vehetnek ne veszne kin [Egeres K; BesztLt 3545 Christopherus Bathorj de Somlyo a beszt-i bíróhoz]. *1600:* Az kett eökret es az wneöt hogy Lenar Pal megh atta, azt chak hallotta, de az buzat hogy megh atta, es az fel peres azzony gondwiseletle(n)sige miat weze azt nylwa(n) tuggia [UszT 15/268 Nagy Andras Zentleleki vall.]. *1634:* az Uduarbiro, hogy ha kéuantatik, más mayorsághbanis adhason belölle, es pénzeis tehese, melynek minden takarétásarol, költéséről szamotis igazán tarczon es adgion, megh lássa hogy szénankban semmy uton es okon veszny kiualtképpen maga privatomaért neszenuedgyen [UF I, 335 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1657:* Csáki, kezdé annak vasát nékem mutogatni és commendálni, én is kardomat kivonván, az enyimet kezdém mutogatni s diesími (mely kardom az vala, ki itt is vesze vélem); kéré tőlem, hogy adjam kezében nézegetni [KemÖn. 147–8]. *1658/1741:* Fejér várral együtt veszél Collégium Ki oly ékes volál mint ki nyilt Liliom [EM XXXVI, 145 Köröspataki B. János, Historia]. *1674:* K(egyelme)d(ne)k igen alazatosson könyörgök barczak vagi ket napra tekinthetnek haza ... mert ha nem providealhatok mindentül el szakadok szenam Egj Czepis nem leszen az buzamis ki vesz ha elmehetnek most meghis reszeben el osztanam ne veszne kün [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihaly Beldi Palhoz]. *1710 k.:* Negligentiája-é, maligna complicitasa-é, vagy mind a kettő a gubernátornak, Isten és ő tudja, de a societasnak hetvenhat negyvenes bora veszett Fejérvárott [BÖn. 887]. *1756:* az Báts midőn maga p(re)mendajat kérte ... meg verte Balog Uram azután ... három hétig raboskottatta az Lovatis el vétette s nyomtattatot véle az Uraság s: maga számára hogy pedig el botsássa hogy az Gabonája Maléja kün ne veszen az Felesége adot Balog Ur(am) (!) 6 Marjásokat de ugyan tsak Gabonátskája s: Maléja kün veszet [Butyásza, Kővár vid.; TKl]. *1842:* A csíktaplocai nemes elegyes közönség tapasztalván azt, hogy némely emberek levágván a legszebb fákot, abból egy tőkét elvive, a többit veszni hagyták [Taploca Cs; RSzF 115]. *1850:* Itten Nagylakon a Marhai erössen el vannak gyengülve a kost nem léte miatt: a Juhok is szigoran véznek (!) 's nintsen tejek, 's amiatt a Báránykák naponta pusztulnak [Nagylak AF; DobLev. III/1294 Koréh György Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *~ten ~. 1668:* Az elhajtott károlyi marhák miatt vagyok nagy bajban, mert veszten vesz; lopják; nincsen is mivel tartani, mert az vár körül elélték, messze jártatni nem bátorságos [TML IV, 376 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *aratatlan ~. 1774:* ä Tisztek ... a Szolgálo Jobbágyokat az Uraság Szolgálattyátul el vonták ... kivált Csutak Uram Idejében azért veszet a meg mondot Gabona aratattlan [Mocs K; KS conscr. 36] * *lábon ~. 1762:* Itt mindenféle gabonánk a Lábán vész, ugy a le kaszálo<dott> fü, mert az emberek anyira confundalodtak hogy nem bir az ember véllek [M. szentpál K; TL. Cseh Benjamin lev.].

2. vmibe/vhol/vhogyan vész/meghal/pusztul; a pieri;

aussterben. *1570:* Taligas Gërgh azt vallya, hogy Mykor Latta volna az vchan hogi az Sarba hewer az Sos Balas haza eleot egy Mas haz keozbely Marha, kerdette kye es ki hanta oda Megh Monta hogy Kolb Myklos, Es Latta hogy otth vezne az Saarba [Kv; TJk III/2. 113]. *1584:* Fazakas Boldisar vallia, (: Zabo Cato :) engemet ig feniegete meg: ferfiat vgmond Ne(m) vesztettem megh, de en miattam kel Neked vesznek [Kv; TJk IV/1. 215]. *1619:* Az szegény tudatlan emberek szörnyítik, hogy harmadannyi-mennyi ember veszett Perzsiában. Mitől veszett, ha senki nem bántotta? Az hó lepte volt őket el, abba veszett valamennyie bennek [BTN² 222]. *1629:* nem tudhato(m) az szabados, Vizben holtë, auagy houa veszet, immar el una(m) varni [KemCsl IV/116 Kemény János lev.]. *1660:* Bizony, édes Öcsém uram, ha Kegyelmetek Bánfi Diénes urammal gondot nem visel reánk, mi bizony itt veszünk Apafi Mihálynéval [TML I, 512 Bornemisza Zsuzsanna Teleki Mihályhoz]. *1680/XIX. sz. eleje:* Tudom azt, hogy az papoknak az édes Atyok Pap volt, az szülő Atyokis hasonlo képpen, halottam aztis, hogy az szülő Atyoknak az atya Boér volt, kiis az kájánban (!) veszet [Persány F; Szád. Radul Rajta (70) fej. jb vall.]. *1752:* Miháj nevü Fijamtul hallottam mondani hogy Boda Miháj mondotta vona nékiek, mirt hajtották az ő Tinaját a Furu Györgjné házához mert ö felé nem migjen ha ot vészis [Diósad Sz; WLt Kolcsár István (57) ns vall.]. *1764:* Az ott lévő Olt hídját felszedték éjszaka, amint a falut meggyújtották köröskörül, amellett ölték-vágták őket az alvóhelyekben mint elfáradott embereket, az asszony-, leány- és gyermeknépek bátran sietvén a hídra, nyakra-fore hullottak s vesztek az Oltba [RettE 160–1]. *1770 k.:* a Pirocselem kötellel van egybe kötözve ... adgyon az én Uram tisztességes alkalmatosságot hogy elmehessek, de hogy azon a Rosz Pirocselen ... meg nyomorodgyam s veszszek miatta [Bikfva Hsz; HSzjP].

Szk: *bolondul ~. 1710 k.:* Bolond volt, bolondul veszett [BÖn. 420] * *jég alá ~. 1630:* Zólyomi Dávid a Tisza mellett az palatinus Eszterházy Miklós népével ... az pápista urak nyughatatlanságok miatt csatázott, ahol Zólyomi Dávidon lövés is esett, és az mint értettem volt, az Tiszába mintegy háromezren az jég alá vesztek [Kv; KvE 161 SB] * *rút veszedelemmel ~. 1653:* Azok pedig igen rút veszedelemmel veszének, mert a toronyba égetik őket [ETA I, 109 NSz] * *tengerbe ~. 1710 k.:* Én fogám a pennámat és hártyára két kis cédulára felírám deákul, franciául és németül nevemet, hazámat, atyámat, és tudósításra való alkalmatosságot, és ezt kis mértékbe öszve hajtogatám, s papirosba tűrvén, cérnával erősen bétekerém s spanyolviasszal oly erősen béöntém, csinálám, hogy a víz sokáig sem hatotta volna meg, és egy zsinórkánál fogva egyiket a nyakamba, másikat a balkezem bokájához kötém, avégre, hogyha a tengerbe vesznék, és testemre akadna valaki, tudják tudósítani, a kiket illik [BÖn. 581] **vízbe ~. 1662:* hogy a lengyelek nagyon neki felesednének, igen károsan esék csatájok, mert a Szamosnak nyomattatván, a vízbe is felesen vesztek s bennek le is vágattak vala [SKr 366].

3. (csatában) elhull, meghal; a cădea, a muri (în luptă); im Kampf sterben. *1598:* Nagi Istuan, varsocz ala vezet volt ... Mattes Schmid Eger ala vezet [Kv; Szám. 8/II. 32]. *1599:* Lucas Hóz ... zazlonk alat szebe(n) ala veszett [Kv; Szám. 7/I. 94]. *1657:* az ellenség pedig nyomodban akadván s rajtad lévén, mind vélök együtt vészsz [KemIr. 314]. *1657–1658:* ha az had ruináltatik is, de az haza talán conserváltathatik, ha székiben mehet; ne vesznénk mind fejedelmestül [KemIr. 313]. *1661:* Itt, Uram, mi nem lakhatunk, vagy veszni vagy hódolni kell mennünk ellenség közé [TML II, 150 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1672:* az holott lovas nem is igen veszett, nevezetes ember egy sem, gyalog sem sok veszett, mert idején elfuta s minket oda hagya [TML IV, 385 Gyulafy László Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ezek mondották, hogy ötezer gyalog veszett, három kapitány, a kurucoknak municióit is mind elnyerték, és hogy a futott hadat Orosz Pál colligálná Nagysinknél [WIN I, 598]. *1710:* bizonyos az, hogy német több veszett, mint magyar [SzZsN TT. 1891. 276]. *1739:* hatvan nyolcz also és felsö Officerok vesztenek ... mely szerencsétlen Casus mia az Nagy Armáda visza ment Landorfejérvárra [Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1763:* A victoria sem tudatik kié, mert némelyek azt mondják, hogy Szilézia egészen odavagyon, némelyek azt mondják, hogy maradt őfelségének is egy darab, némelyek azt mondják, hogy a prussus részéről többen vesztek, némelyek azt, hogy a mienkből esett több [RettE 156]. *1794:* úgy látszik a compagnia széke előtt, hogy az asszony praetensiója méltó, minthogy az ura táborba veszett [Jenőfva Cs; RSzF 240].

Szk: *felesen/felesecském ~. 1704:* olyan helyre szorította, hogy egyfelől a nagy havas lévén, másfelől az Olt, harmadik felől az német, egyfelé sem mehettenek, amikor is az Oltba igen felesen veszett közülök [WIN I, 290]. *1739:* Az Porisani, vagy Lovistai sáncotis, az Törökség az el mult napokban agrèdiáltak, de ottis az mieink szerencsèsen jártanak, mert eruptiot csinàlvàn hat àgyujokot el nyertek, s felesecskénis vestek az elenségek közül [Nalác K; Ks 99 Kornis Antal lev.] * *hadba ~. 1597:* Az Taúaly eztendeoben, az zam veúeó vraim el végezúen, hogy valameli Azzonnak az vra a' hadban vez; tehag Varosul annak segítseggel legien [Kv; Szám. 7/VII. 11]. *1631:* Aval az Remensegel tartia ith az Gazda Aszony hogj tala(n) az hadba(n) vesz s ide marad az mie vagio(n) [Mv; MvLt 290. 247b] * *harcon ~. 1614:* Báthori Gábor is reájok küldé hadát, kinek generálisa Alia Farkas vala, és igen megverték az brassai hadat, s Fejér Mihály is, azki ennek fő indítója vala, ott vesze az harcon [BTN² 61] * *ostromon ~. 1710:* A török azalatt Kállót, Böszörményt megvette és felégette vala, Fileket pedig két hétig éjjel nappal lőteté s keményen ostromoltatá, mert a várbeliek vitézül forgódnak vala, s több tízezer töröknél vesze az ostromokon [CsH 163] * *szörnyen ~. 1618:* Ott nem szinte aperto marte, hanem stratagémával próbála meg az hadát az vezérnek három úttal, azhol mind az két félben igen szörnyön vesztek, de hogy oztán harmadszor az perzsa minden hadát-erejét ugyan megmutatta és valóban harcot adott ... az vezér lett victor az perzsa ellen [BTN² 150] * *vkikben ~. 1653:* Azokban is elegen vesztenek, mert a hetmánjok is, a nagy kozák hetmán öcsese ott veszett lövés miá a sánczban [ETA I, 156 NSz]. *1657:* az Kornissal lévő magyarokban is veszvén, az többi visszaszaladtak, elöl nem messze találván Pécsit [KemÖn. 15]. *1704:* az tegnapelötti győzedelem nem szintén annyira volt, amint híresitették, mert nem vesztenek szintén annyian a kurucokban, mint hirdetik vala [WIN I, 220].

4. csatában elvész; a cădea (în urma luptelor); auf dem Kampffeld sterben. *1662:* Sziget vára is 1566-ban főképpen amiatt veszett volna, hogy noha abban is mind élés, mindenféle munítiók nagy bővséggel lettek volna, de a helynek proportiója, illendősége és szüksége szarint (!) oltalmazó nép benne nem lett volna úgy, amint illenék [SKr 621].

5. elvesztődik, vhol ragad; a se pierde; sich verlieren.

1584: Peterdy Balas valia ... hagio Andrasne gialazta Zep Miklost felesegesteol, Thy keózitekbe veze vygmond eóth tiukom [Kv; TJk IV/1. 363]. *1591:* Orzagy Margíttnak vezett az Kendj Sandor Menyegzeyeben Egy 2 1/2 fontos es 3 lottos tala on tal attam fonttyaert hwz pinzt neky f – d 52 [Kv; Szám. 5/X. 23]. *1592:* 22 february hogy Az derek Jeg meg Indolt Akoro(n) wezze 5 Chyaklia Az wyzbe [Kv; Szám. 5/XIV. 39 Eppel Péter sp kezével]. *1644:* kerem az azzontul az poharomat, Monda hogy Mind az Magaeual edgiwt el vezeót ... neki mindene az varba(n) vezeót [Mv; MvLt 291. 433a]. *1780:* Hallottam aztis hogy valami tzondra posztot el tsaltak volna ványolni, nállok is veszet [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.].

6. vhol marad/ragad; a pieri; bleiben. *1662:* Arról is tudósítson Kegyelmed, most hol hallja Oprát? ... Tarsókék hová veszének? [TML II, 291 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1832:* mert hogy én mint egy rosz kurva ugy csapattassam ki – ugy inkább vesztem volna az örök felejdekenységbe [Torda; BfR I. Demény János udv. tt lev.].

7. vhol/vkinek a nyakán marad; a rămîne ceva pe capul cuiva; auf dem Hals bleiben. *1623:* tehat az megh mo(n)dot szena fw hely az felliwl megh irt Retthy Istua(n) Deaknak es posteritasinak ueszzenek (!) eőreőkeőskeppen [Markosfva Hsz; Borb. I]. *1748:* egy hordo bor ... a' roszszaság mián a' Kortsomán veszett ... a Kortsomáros eleget sapolodott, hogy vitesse el onnan [Marossztkirály AF; Told. 56].

8. beleköt vkibe; a se lega de cineva; foppen, necken. *1684:* October 8. Voltam az hadnagynál ebéden Vida Istvánnal. Belém veszett ital felett; ismét addig symphorizált, hogy megbékéllettem vélle [Torda; SzZsN TT. 1889. 257]. *1709:* amaz gonoszlelkű Nemes Péter ... hogy nem engedtem az hamisságban procedálni; belém veszett, mocskolódott és egy gyertyatartóval hozzám hajtott | Az az tökélletlen Nemes Péter nagy méltatlan belém veszett; szóval mocskolódtunk [SzZsN TT. 1891. 272, 759]. *1753:* ő ment ... hogy kerje az Tisztartotol[a] s, ugj veszet beléje Csiki Janos [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 81. – [a]Az adósságot]. *1764:* Jmbre György ... meg haraguván ... ment consequenter az fogadoban, 's veszett, modo ut supra Murvai Jánosb(a) [Torda; TJkT V. 238]. *1765:* leg elsőbbenis Imre György veszett Murvaiban, és nem ez ă másikban, mely ezenn egyben veszések után esett ă Verekedés | az Inqerens ujra részegen az Inctusokban veszett [Torda; TJkT V. 261, 276]. *1800:* Ngod Udvari Kotsissa Koka György ... minden igaz ok nélkült az Exponensbe veszni igyekezett [Mv; Born. XXXIX. 53].

9. belebolondul; a înnebuni, a se sminti, a-şi pierde minţile; verrückt werden. *1560:* walaky ezt meg nem Allana az felliül meg Mondot dolgokat, Eot Zaz forint az keotele, Igie wezzen Beleie, Reouidre hihassak erette [Ebesfva; Ks 101].

10. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *esze ~* megbolondul; a înnebuni, a se sminti, a-şi pierde minţile; verrückt werden. *1618:* En is szinte mint az fiamot, úgy tartottam Bethlen Gábort, de Kamuti Farkas miatt, azmint látom, majd esze vész [BTN[2] 130]. *1715:* mivel hogj késő őszi időn csinálá azon őszön járt az ványolo, az után mindjárt esze' veszett [Kovászna; HSzjP Deme' Miklos (70) pp vall.].

vész[2] *fn* **1.** irtás; curătură; Lichtung | ? veszedelmesnek tartott hely; loc considerat periculos; gefährlicher Platz. *1592:* Egyik keozwleok tudgia aztis hogy az fenywt es az vezet be az szekely oszo patakaigh zabadon birtak az fanczialiak | Azon twl azert egy fenywt fanczialy fenywnek hiiak vala Es Egy vezet fanczialy veznek ... twdom hogy juhokat tartottak az vezben, twdom azert hogy akkoris hordnak vala fat onnet az vezbwl az fanczialiak [UszT]. *1758:* az Üveren innen ... vész vala s azután irtotta Puskás Tamas ep eleven erdőböl [Ditró Cs; GyHn 30]. *1803:* ezen Métákig Gyermekségemtöl fogva, énis sok hellyen tartottam a Topplitzai határb(an) Pojánákot, Veszeket vagj zmnyidákot (!), egy néhány esztendőt kivéve soha sem háborgatott benne senki [Gyszm; Born. XVc 1. 18].

Hn. *1465/1599:* aque Kemeianoswezepathaka [Bh; KHn 5]. *1582:* Saqenarum: Wéz v(o)c(a)tarum [Cege SzD;. WLt]. *1592:* nagy vez neuw helynek [Kápolnásfalu U] | az fanczialy vezis [UszT]. *1600:* az Komlos wezigh [UszT 15/108] | Az belseö wez sorkarol [Farkaslaka U]. *1627:* Uj ueszb(en) [Ditró Cs; LLt Fasc. 152] | Vez patakbelyt [Sófva U; BfR 88/3] | Laczko veszebenis [Gyszm]. *1634:* az Balog uesziben valo [Cs; BálLt 61]. *1639:* Vész eres elein | Az vész (k) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1650:* Mezeő Ueszben [Gyszm]. *XVII. sz. köz.:* a Farkas Veze nevű helyben [Gyergyóújfalu Cs]. *1669:* Jobbagy veszeit [Feketelak SzD; WassLt]. *1679:* az határ veszben [Széplak KK]. *1692:* az Farkas vesziben [Vasláb Cs]. *1698:* Az Vész eósb(en) (!) [Páncélcseh SzD; RLt O. 5]. *1705:* az málna vesz utyan (sz) [Szárhegy Cs] | Gernye vész [Kissolymos U]. *1712:* éget vesz neuü helyben (k) [Szárhegy Cs]. *1714:* Az vész kapunál (k) [Oroszhegy U]. *1720:* erdő alat nagj vészb(en) (k) [Szentsimon Cs]. *1731:* Bor vesziben (k) [Kászonimpérfva Hsz]. *1731/XIX. sz. eleje:* A Kis vész alatt (k) [Nyárádremete MT]. *1733:* A Kozmák vesze patakán alol (sz) [Ditró Cs]. *1743:* Kevereg veszeiben (k) [Kézdimartonos Hsz]. *1746:* Bödörvész nevű helységben [Szentmihály Cs]. *1757:* A Tar Vész nevű Havásnak Tetein (k) | ă Lővesz nevű hellyben [Szentmihály Cs] | A Vész Dombon (k) | A Veszen (k) [Taploca Cs] | ă Köves Vészben (k) [Várdótfva Cs]. *1765:* a mána vesz utyat [Szárhegy Cs] | a Szaj veszibe [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. *1768:* Vész homlokában [Nyárádkarácsony MT]. *1773:* A Bene vesze Farkában (k) | a Pál vészi-ben | A Fejér patak veszin (sz) [Ditró Cs] | Farkas Vesze n. h.-ben (sz) [Gyszm; GyHn 39] | A Gál vesze patakán (sz) [Gyszm] | A Kitsind vész n.h.-ben (sz) [Remete Cs] | a Mária vész uttya (sz) | a Molnár vesze n.h.-ben (sz) [Szárhegy Cs] | A Heveder veszíben (k) | A Borka vesze alatt (k) [Tekerőpataka Cs]. *1778:* Máté vesze (sz) [Etéd U]. *1793:* Vész Nyakon (sz) [Makfva MT]. *1796:* A vész nevezetű mezőn vész dombon (sz) [Csatószeg Cs]. *1803:* az also Vészt [Gyszm; Born. XVc. 1/16]. *1808:* Kis vész [M.bodza Hsz]. *1817:* a Farkas-Vész nevezetű Helyben (e) [Nyárádselye MT]. *1831:* Alsó Veszen ... Mező Veszbe [Szárhegy Cs; RSzF 185]. *1834:* Bartos Veszibe (k) [Etéd U]. *1843:* Vész lábba (sz) [Lázárfva Cs]. *1864:* Also, felső Bene vesze ... Köllők vesze [Ditró Cs] | hoszu vész alya [Csomafva Cs] | Farkasvész patak; itt ennekelőtte nevezetesen mig a patak két oldala mellett terjedelmes bokros e. volt, sok károkat okoztak a farkasok, innen lett aztán e hely Farkasvész vagy is farkasok által tett veszély [Szentsimon Cs; Pesty, MgHnt 317a] | Csigavesze [Tekerőpataka Cs] | Koros vész [Makfva MT; Pesty, MgHnt 28] | Vészmező a mely fenyves bükkös Erdő és Legelő Ami a többi ide Almási vészbe kezdődő vagy végződő szokkal ugymint Vész mert a Gothárd vesze s Málna vész; Azonban a vész a Székelynél veszedelmet, veszett s járatlan Helyeket szokott ki fejezni [Homoródalmás U; Pesty, MgHnt 159b] | irigy vesze [Zetelaka U; Pesty, MgHnt LVII, 377a].

2. veszedelem; pericol; Gefahr. *1869:* az igaz, hogy mi csak egy évig szolgalunk s akkor haza bocsátnak, de 10 évre esketnek fel a sárga fekete zászló alá és igy a tiz év alatt, ha vész fenyegeti a gyönyörü osztrákokat visznek még 9 1/2 év mulva is, tehát ez a mostani sorozás sokkal roszabb, mint mikor a német sorozott [Kv; Pf Pálfi Károly lev.].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vész[1] *fn* nád- vagy vesszőfalakból készitett falszerü halfogó eszköz; capcană pentru prins peşte, lăcută din nuiele împletite, coteţ de pescuit; eine Art Falle für Fische. *1571:* Az Thonak gongya viseleset eo kegelmek varoswl Byro vramra es Thanachra hattak hogy eo k. viseliek gongiat es valassanak keozzwlek ahoz walo zemelyeket kyk hozza lassanak es halastassak, veszet chinallianak bele [Kv; TanJk V/3. 33a]. *1638/1647:* az mikor ... az Job Attjank kőszet valo kőtes leuelet el olvasa, attol fogva iol tutta eo kgl(m)e hogy ket közhaloual horgokkal veszszel az noszalj hatar reszen szabad volna az kötes szerent halasztatno(m) [Noszoly SzD; WassLt]. *1695:* Sz. Gothardon az Veszek dolgábannis leven hol mi Controversia eo kglmek közöt ugy annjra hogy Vass Daniel ur(am), az idősbik Vass György ur(am) jobbagyinak veszeit edgj nehányszor ki hánjatta az Tóbol, es elis vagdaltatta volt [Cege SzD; WassLt]. *1720:* Vagjon ezen Kűs (!) Lozna mellett Szamosbol szakadott Tó Csik, Csuka Czompo Kárászal tellyes, de tsak Telnek idejen halaszhatni meg, Veszekkel, az Jobbágjoktol es Sellerektöl tilalmas [Kőlózna SzD; JHbK XXVI/12]. *1731:* Az halaszatrol is Ngod hogy varsával és vészszel Proballyak varsakkalis ... veszet Most nem Csinál az ember ha Télben nem széd uadat [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1860–1861:* A ... gyalmászáson kivül a lakosok tartanak nádból készitett keritéseket, szerintök „veszeket"; szüntelen halásznak [Benkő, MszIsm. 7].

veszedelem 1. bajjal/pusztulással fenyegető állapot, veszélyes helyzet; pericol, primejdie; Gefahr. *1555 k.:* az ketelensegh, es az reank kewetkezendew wezedelem, Mynket Erre wyzen es ketelenyth [LLt]. *1577:* Az Colostromba valo Balwanjozas felól zoltak eo kegmek ... Miert hogy penig naprol napra hovatowab az balvanyozas mind erot vezen, kybol leowendeo romlast es veszedelmet Remelnek lenny [Kv; TanJk V/3. 156b]. *1583:* lattiuk az meszarosok Thornianak heazattianak puztasagat, mely Nem illendeo illie(n) feo es lattatos Thoronynak Naponkent valo veszedelme Azert meg hattak varosul a Meszaros vraimnak hogy meg epichek [Kv; TanJk V/3. 275a]. *1653:* Die 24 augusti naphaladtakor igen nagy káros szélvész lön, e megirt veszedelem mentest követi osztán azt [ETA I, 116 NSz]. *1677:* Deszni jószágrol lovas állatással nem tartoznak Jenöben; csak a' Várra és egyéb szokot szükséges dolgokra, a' Patronusok visellyenek ugy gondot, hogy annak a' darab földnek veszedelme, és az Országnak nagy kára ne következzék [AC 144]. *1679:* Az szegény viskieket igen körülvette az Tisza áradása miatt való veszedelem [TML VIII, 463 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *XVIII. sz. k.:* én kérdek mit csináltok, felel mit csinálunk ott, bizony nem sok heja vala a veszedelemnek [Imecsfva Hsz; HSzjP Acél Pálné Kondrát Annok (40) pp vall.]. *1770:* Mint hogy a Görgény Vize Sokkal gonoszabb a Marus vizénél, szükséges, még pedig nagy Conservatioval hogy azon a Görgény vizén Petelénél levö Hid meg tartassék, másként a Szász Régeni Hid Semmit nem érne mivel hogy a Görgény vizen által ide penetrálni veszedelem nélkül eppen nem lehetne [Szászrégen; Born. XVI]. *1804:* az Uton járok kivált az Ompollynak gyakor áradása alkalmatosságával nagy Veszedelmekkel járhattak, s járhatnak, ma is azon hellynek el Sántzoltatása miatt [Sárd AF; TSb 51]. *1828:* Ki által esett annak veszedelme s' mi okbol és mitsoda ki nézésből? [DLt 87 vk]. *1843:* Hogy a nevezett árok eddig tépést, vagy szaggatást okozott volna, azt nem tudom – de hogy ezután ezen árok szélesbedésével, s a viz kiömlésivel nagy kárt fog okozni ... s ezen kaszállot ezután félvén a víz ki ömlése veszedelmitöl nem igen lehet használni [A.jára TA; BLt 12 Jos. Buda (66) figulus col. vall.].

Szk: *~be ejti magát. 1678–1683:* vadnak, s, volnanok erre sok peldaink, kik, megh unvan az Is(te)ntelen Feiedelmek Guberniumiat nem akartak, alazatossagot ... viselni ... megh magokot nagiob vezedelemben eitetek [Ks Kornis György kezével] * *~be ejt vkit. 1659:* úgy nem levén penig az dolog, fordítsa Isten arra az büntetését ez hazaárulójának, ki méltatlan s ártatlanúl mást oly alkalmatlansággal akar veszedelemben ejteni [TML I, 439 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *~be esik. 1632:* Megh az eleöt mikor en az veszedelembe(n) estem, harom eztendeöuel atta(m) en azt Tariznia Gergelynek az feöldet [Mv; MvLt 290. 84b] * *~ben/veszedelmen forog. 1602:* Myerthogy az Inctus beosegesen megh bizonyittya egy nehany bizonisagokkal, az maga Jobbagin kyweolis hogy az Jwhok vthan valo zerenchie vetesre ez Inctusnak Jobbagy voltanak, eleg vezedelme(n) forgottanak az p(er)secutiobanis elseobek voltanak Tetczyk azert az thoerwennek hogy az Inctusnal maradnak azok az Júhok a'mellyek feleol az causa c(on)trouertaltatik [Kv; TJk VI/1. 603]. *1658/1741:* Nagy veszedelemben forgál kis Enyed Kinek romlásodat nézi szőlő hegyed [EM XXXVI, 145 Köröspataki B. János, Historia]. *1711:* Kglm(e)d(e)t alazatosan kerjük, látvan illyen veszedelemben forogni s lenni dolgokot ... ne neheztellye munkalodni Uram Kglm(e)d az utnak eddig valo fell nyitását [Cssz; Born. XXXIX/50]. *1844:* Egész veszedelemben forogván Meggyesfalva, a rajta keresztül folyni nagy igyekezettel kévánkozo Maros veszedelmes vize mián [Meggyesfva MT; LLt] * *~ben foroghat. 1812:* az Erdö veszedelemben foraghat [Aranyosrákos TA; Borb.] * *~ben van. 1850:* Magam védelmezni nem tudván, Tolvaj kiáltásra fokadtam – erre, az ország utrol két Unitus Katana bé térvén, azt kérdik töllem: Mi veszedelembe vagyak? hogy Tolvajt kiáltak [Dés; DLt 1320] * *~be visszaesik. 1795:* a' maga és Maradéka nyilván való kárával gondolni nem akaró Társaság most minden órán abba a' veszedelembe fog viszszá esni, a' mellyöl ötet az ö siralmas kérésére a' Ngtok Atyai gondoskodása ki-ragadta vala [Torockó; TLev. 9/29] * *~re vet. 1662:* midön semmi egyéb mód nem volna a dologban, fegyverhez is kellett nyúlni, magát és minden jószágát veszedelemre vetni [SKr 102] * *~ támad. 1578:* Miert hogy penig twz myat vagio(n) nagy rettegesse az warasnak ... az Capitanokat es tyzedesseket hywassa be, es zorgalmatos wygiazassra Inchye eoket, hogy twz myat valaky hazanal wezedelem ne tamaggio(n) az varoson [Kv; TanJk V/3. 158a] * *~ támadhat. 1575:* Vagion panazolkodas arrolis hogy zokan Twzelew helyekre semmy gondot Nem viselnek zeot hazok heara es egeb felelmes heliekre zenat Raknak, ky myat hertelen vesedelem Tamadhat Twz myat [Kv; TanJk V/3. 128a] * *~ torka. 1662:* Az szegény hajdúk vévén eszekbe, hogy ... akiknek házok népei még házoknál volnának, hogy azok magokkal együtt csak a nagy veszedelem torkában volnának, nagyon megzendülének [SKr 539] * *vesze-*

delmet hoz. 1585: az Templom heazattiath ky az plebanos haza feleól Sendeliel vagyon heazwa le ronchak, es chereppel epichek megh, hogy tewz miath az oth valo Sendel heazath, az teob epwletnek Nagiob weszedelmet ne hozzon [Kv; TanJk I/1. 5]. *1663:* Minthogy azért hirtelen semmi sem lehet és hogy magamnak, ily szoros helyben levén feleségemmel és gyermekimmel együtt, veszedelmet az hirtelenkedéssel ne hozzak, halasztanom kellett, nem is lévén bátorságos [TML II, 444 Teleki Mihály Teleki Jánosnéhoz] * *veszedelmet szerez. 1774:* (Az) Ur Venitzéje oldalában az utra ki tsináltatott Lába ollya oly veszedelmet szerzett az utban, hogy mellette ... az Ur Venitzéje mellett a' lábas olat is a' Falu uttzájára tétette ki ... Rosnyai Joseff Urunk [Udvarfva MT; Told. 44a]. *1806:* lehetne oda egy állando Székes malmot még egyszer fel-állittani? Annélkült, hogy vgy a' Város azon Részének ... Szüntelen valo Romlást és veszedelmet Szerezzen; vagy pedig az ottan fekvő Mezei környéknek Tetemes kárt okozzon [Dés; DLt 318] * *halálos ~. 1653:* Én magam, a ki ezt mostan írom, száma nélkül voltam halálos veszedelemben [ETA I, 73 NSzF] * *jövendő ~. 1580:* Az Be Iratas felól penigh eo kegmek vegeztek hogy senkit Neotelent be ne Irjanak Az waras keonywebe Es a kit be Irnak Iol meg visgallyak michioda Nemzet honnet Ieot es my dolgos, hogy Ieowendeo vezedelemtwl az varas megh otalmaztassek [Kv; TanJk V/3. 210a] * *keserves ~. 1588:* Immar eo kgmek ... el vntak ... Azonkeppen Varosbely Attiankfiaynak az keomyweseknek tudatlansaga miat Magy karwallasokat es Maghzatinak keserwes veszedelmeket Mert ha mit Epitenekis Sacczoltatassal Epitik gondwiseletlenewl [Kv; TanJk I/1. 60–1] * *közönséges ~. 1575:* Minnyayatoknal nylwan wagion, minemew tewzet, keozeonseges wezedelemre walo haborwsagot tamaztottak nemely orzagwnkbely hytwan partos emberek [Báthory,ErdLev. I, 330–1 fej.]. *1591:* wegeztek eö kegmeok, hogy kozonseges wezedelemnek el tawoztatassáért, Az kohnyat Az Kakas Jstwan vdwararol el bonchyak [Kv; TanJk I/1. 154]. *1672:* az fényes portának parancsolatja, hogy tovább mehessünk czélunknál, közönséges veszedelem nélkül nem engedi [TML VI, 210 a fej. Teleki Mihályhoz] * *rettenetes ~. 1662:* valamennyien azon a törésen feljövén, azon karósáncoknak bevágásán akármint munkálkodnának, ha néhány ezeren lesznek vala is azok, egy szempillantásban rettenetes veszedelemmel a por miatt mind elvesznek vala [SKr 605].

Sz. *1663:* Azért a nagy Istenre kérlek, magadra vigyázz; hiszem az országnak állapatját nálamnál jobban tudod, s alkalmaztasd, édes Fiam, ahhoz magadat, hogy magad veszedelmén másoknak biztatásokra nézve ne tanulj [TML II, 456–7 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

2. szerencsétlenség, nagy csapás; nenorocire, necaz mare; Unglück. *1584:* Zemekkelis lattak hazokban eyel, Zemely zere(n)t ez Lakatosnet, es Mas Nap veszedele(m) kewwetkezet hazok Nepen oth lete miath [Kv; TJk IV/1. 266]. *1657:* Ezek miatt Uram, a' Te rettenetes búsulásodban megvonszod kegyelmedet mitőlünk, szabad indulatunkra bocsátottál, hogy magunk keressük magunknak veszedelmünkre való utainkat [Kemlr. 332]. *1662:* Az török nemzetségen esett nagy veszedelem miatt, s a nagy szárazságot is látván a gyulaiak, úgy megfélemlettek vala, hogy még a vezér onnan való megindulása előtt gulyájokat s gyermeköket inkább mind Szolnokba költöztetnék, féltvén a helyt megszállástul [SKr 183]. *1663:* ha mi ollyat vennek eszemben melly ő Ngokk Vrunkal eggyűtt veszedelmere celozna annak ellene allani űgyekezem, vagy idejin-korán az kik(ne)k illik ertésekre adni el ne(m) mulatom [UtI]. *1678:* csak úgy lévén házamnál szerelmesim közt lakásom sem lehetvén már ezután bátorságos, kívűl penig sokad magammal járásom kárhoztatásomra, kevesed magammal való veszedelmemre szolgálhatna úgy is [TML VIII, 102 Teleki Mihály a fej-hez]. *1694:* Gergely Ersebe(tne)k sok rendbeli varaslati kuruslasi ördögi Practikai mellyek szerint Uranak veszedelmére sőt halálára is igyekezet ... sufficientib(us) testib(us) comprobaltatot [SzJk 279]. *1704:* Isten óvjon bennünket veszedelemtől [WIN I, 203]. *1705:* Köleséri előjövén, a doctor, és megnézegetvén a pulzust, nem láta semmi veszedelmet, hanem azt mondá, hogy affectio hypochondriata lészen [WIN I, 526]. *1710 k.:* Nékem írásim, szavaim, munkáim, magamviselésem, sőt még Felségedtől énnekem adatott lelki s testi ajándékok is nékem csúfságomra, veszedelmemre fordíttattanak [BIm. 991]. *1741:* miis látók nagy haragjat Sipos Istvánnak s meg fogok a vas villát a keziben, 's az alatt hajadon fővel el szalada Balogh László 's ugy mente meg magát a veszedelemtől [Szilágycseh; IB III. 104/16 Georgius Balint (28) jb vall.]. *1786:* a kedves kopacz fejedet pedig már nem féltem, mert mint jo elöre láto ember meg tsináltottad vala a bagoly fülü süveget ... mar ha a falba vered is a kopacz fejedet a Süveg meg menti a veszedelemtöl [Bolya NK; IB. gr. Toldi Zsigmond gr. Bethlen Sámuelhez]. *1810:* ezen hajto pènznek ... csekélly volta aztis okozza, hogy még bé hajtokra sem tehet az Ember szert ... az illy alkalmatosságokban valo szolgálatra sem igen bátorkodnak magokat réá venni a miatt hogy néha meg is támadtattnak, és akkor az Embernek minden világi vagyonnál drágább élete, tsak oltso krajtzárban kotzkázik a' veszedelemmel [H; Ks 117 Vegyes ir.].

Szk: *~be ejt. 1705:* mindjárt írt az urának levelet, hogy az Istenért efféle dolognak hagyjon békét, mert ötet ennél is nagyobb veszedelembe ejti [WIN I, 441]. *1712:* Ha Nagyob veszedelemb(en), költsègb(en) ejtett volnais, idegeny országban valo hoszas mulatásom, tartoznék k(e)g(ye)lm(e)d engemet, abban subleválni, mint hogi k(e)g(yel)medért mente(m) fel[a] [JHb Jósika István Jósika Imréhez. – [a]Bécsbe] * *~be ejti magát. 1705:* érzém vala a rossz consecventiát, mert félék vala a Gyurkó bolondságától, hogy odaki a puska mia vagy mást, vagy magát veszedelembe ejti | ha ugyancsak keménykedik a generál, szerencse, ha meg nem lesz, mintsem veszedelembe ejtse magát, mert mindenek a németek közül csak azt mondják, hogy nem olyan szófogadó fia volt Haller Gábor Haller István uramnak [WIN I, 556, 571] * *~be esik. 1662:* Boldog ember, aki igen retteg szüntelen, ki pedig igen meg keményíti szívét, veszedelembe esik [SKr 711–2]. *1710:* Teleki Mihály nagy örömmel onnan elmene gróf Csáky Lászlóhoz, akit igen könnyen rávőn mind a vadászatban rajta esett bosszúságért, mind penig alattomban örül vala azon, hogy olyan nagy református úri ember veszedelemben esik [CsH 116] * *~be hajtja magát. 1704:* Azért úgy lássák meg, hogy magokat valami veszedelembe ne hajtsák, suspitio lévén most is irántok [WIN I, 142] * *~ben forog. 1662:* Látván a vármegye, hogy ... mind magoknak vármegyéül s a megfogatott ártatlan személyeknek is annál inkább állapotjok forgana, nem lön mit tenniek, hanem ... meg kelle esküdniek [SKr 530]. *1710 k.:* Micsoda szörnyű veszedelemben forgottam légyen, ezt megírom szükséges mindenek felett Istennek dücsőségére, mind azután maradékim tanúságára | Telekinek pedig nemcsak semmi sem volt, hanem még veszedelemben forgott a török miatt Tököli vádlására, úgy mondták [BÖn. 689, 729]

* *~be viszi magát. 1782:* mindjárást szándékokat le tegyék, fegyvert ne végyenek, mert ez által olyan veszedelemben viszik magokat, hogy soha még a maradékjok is meg nem lábbalhatják [Kv; TLev. 4/5 „Ajtay D. Mihály pp Császári Universitus(na)k Chalcographiae Professor" lev.] * *~nek hálója. 1659:* Kegyelmednek ő kegyelmekkel kiváltképpen útjokban nyilvánvaló szembenlétele minden eddig elkerült romlásának oka és veszedelmének hálója leszen [TML I, 415 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] * *~ tüze. 1662:* Veszedelmek tüze gerjesztői kik? [SKr 81 tartalomjelző fejezetcímből] * *veszedelmet hoz. 1662:* gonoszul cselekedtél mindazokkal, akik teelőtted voltanak ... annak okáért én veszedelmet hozok Jeroboám házára [SKr 706]. *1705:* az asszony úgy gondolkodik, hogy az anyjok kimégyen a Toroczkaiaknak, a fiok is, ha látják, hogy a generális ki nem adja őket, vagy együtt, vagy egyenként ők is elszöknek, és nékünk, kezeseknek nagy kárt és veszedelmet hoznak, mert rajtunk bizony megránt ják az ezer-ezer tallért [WIN I, 544] * *veszedelmet szerez (magának). 1662:* Ezek seregéből való Pázmány Péter is, ki, midőn látá, hogy más úton nem lehet a Krisztus evangéliomát valló népnek veszedelmet szerezzen, a jezsuiták mellől ... elszakada [SKr 114]. *1667:* Noha én úgy gondolom, hogy ő ezzel az országnak nem sok kárt teszen, mert a mely kegyelmes Isten a méltóságos fejedelmet erre az méltóságos állapotra emelte, ugyanaz a kegyelmes Isten abban meg is tartja; de magának szerez veszedelmet, a kitűl nem is menti az Isten [TML IV, 73 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] * *veszedelmet von vkire. 1678:* valami ez ellen való dolog és szegény hazánkban való benyomulások azoknak az hadaknak ne legyen, mert semmiképpen urunkra, magunkra romlást és veszedelmet vonni s ennél is több gonoszban szegény hazánkat boritani nem akarjuk [TML VIII, 247 Bethlen Farkas, Naláczi István, Nemes János, Rhédey Ferenc, Bethlen Gergely és Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz] * *fatális ~. 1662:* csak mind annak a nevezetes véghelynek is közelítő fatális veszedelme siettetésére lött, hogy amelly főemberek a városbul a városbéliekkel öszszeesküdtek volna ... onnan kitudatván ... a vár is Balogh Máté vicekapitánysága alatt hűségében hagyaték [SKr 510] * *örökös ~. 1676:* Nem jobb-é egynéhány hétig szenyvedni, hogysem mint örökös veszedelmet szántszándékkal keressen [TML VII, 326 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz] * *szörnyű ~. 1637:* Júniusban, Szent János-nap <24-e> előtt, Váradon száz ház égett el csak két vagy három órák alatt, nappal. Szörnyű veszedelem volt ez [Kv; KvE 170 SB].

3. országos csapás; pericol mare, dezastru; Katastrophe. *1571:* Mostis az tew ktek Tartomanyaba wagyon egy wgyan azon wayda fiw ky maganak waydasagoth akarna nyerni, hadotis zerzet, mert en az Georgeny wdwarbirowal, Aknay Gyeorgyel egyetembe annak mar węgere mentem, mely dology az orzagnak wezzedelmere lezen, es az Chazzar portanis suspiciot fogwnk magunknak zerzenj [Magyaró MT; BesztLt 3571 Paulus Banffy Losonczy de Magyaro Gasparo Pellionj, beszt-i bíróhoz]. *1581:* Emlekezzek meg kegielmes uram felseged kegielmesen ... niomorw orszagunknak alapattia miben marat vala vgy annjra felünk vala hogy az vezedelembe el Borwllünk [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1614:* Noha Básta Györgyöt is örömest szinnel marasztják vala Erdélyben, de amaz nem marada, hanem kiméne Rodolfus császárhoz és Báthori Zsigmondot Moldova felől behozák az erdélyi fejedelemségre, Erdélynek szörnyű siralmára-veszedelmére [BTN[2] 50]. *1657:* egyébiránt az oláhsággal való confoederationk tandem tandem veszedelmünkre való lészen, mert erőtelenek vagyunk mind mi s mind ők, hogy az hatalmas nemzetek ellen oltalmazhassuk egymást [KemÖn. 310]. *1667:* Nilvan vagyon mindenek előt ... hogy az el mult haborusagos, es szegeny varosunkat, s orszagunkat pusztitto nagj veszedelmekben el fogyatkozvan minden ertekebeol szegeny varosunk(na)k lakossi eröonk felett, hova tovab penigh annál inkab nevekedet az Pogansagh saczoltatasa [Kv; RDL I. 179]. *1675:* Urunk eo kelme neueuel, uagy mi neuünkel, vagy penigh az orszageval, ál leueleket csinalnak, es Várunknak veszedelmere forditanak, magunknak 's orszagunknak nyiluán ualo karara, 's veszedelmere [Fog.; UF II, 678 Bornemisza Anna sk írása]. *1677:* soha semmi utakon modakon edes hazank reghi jo szokasa szerint keserves meg bantodasink meg nem orvosoltathatnak, hanem naponkent többülnek es szaporod(na)k az haza veszedelmet es I(ste)nünk ő felsege haragjat siettető zűr zavarok [Maksa Hsz; PIN 68a a hsz-i rendek nyil.]. *1704:* a magyarországi ember gyomorból gyülölte mindenkor az erdélyi embert, mégis egyben czimborála Erdély a maga veszedelmére velek [CsH 347]. *1710:* Isten a mi bűncinkért már közelíti vala azt a veszedelmet, melyben ma nyegünk, s azért engedi meg, hogy ... a Teleki Mihály factiója penig lábra kapjon, mely miatt fejedelem, ország, szabadság, törvény, békesség, egyszóval minden jó kivesze Erdélyből, s minden kigondolható ínség, háborúság következék helyiben[a] | úgy is volt örökké Erdélyben, aki romlását, veszedelmit munkálódta az országnak, az vett nagyobb jutalmat magának [CsH 126, 383–4. – [a]1676-ra von. felj.]. *1710 k.:* Az volt keserves bosszúságom, és az ördögnek Erdély veszedelmére célozó mestersége, hogy énnékem Teleki Mihállyal semmi osztozó marhám, se szomszédságom ... semmi veszekedésre való alkalmatosságunk in privato nem volt sokáig ... Teleki, úgy mint aki az én járai jószághoz való igazságomat a tábla recommendatiójával vitte bé azelőtt a fejedelemhez ... énnékem monda: Torda Zsigmond, a peresed megholt, hanem jere, kérjük meg ketten minden jószágát, és én a járait részedben odaengedem néked [BÖn. 719–20].

Szk: *~be ejt/ejthet. 1662:* a vajda ... a portának magát örökös, megbékélhetetlen ellenségévé tevé, és így a koncot az árnyékért, fejedelemségét a fejedelem barátságáért elveszté, s az nyomorult országot is veszedelembe ejté [SKr 511]. *1710:* Noha sokszor megintették Bánffy Dénest, hogy annak a nagy keménységnek hagyjon békit, mert a hatalmas nemzetet irritálván, az országot igen könnyen veszedelemben ejtheti, de ő ... minden dolgokot maga fejitől egyedül akar vala igazgatni [CsH 112–3 1674-re von. felj.] * *~be esik. 1662:* még Erdély is nyilvánvaló veszedelembe esett volna [SKr 109] * *~be hoz. 1662:* az országot veszedelembe akarná hozni s hagyni[a] [SKr 499. – [a]Baresai Ákos]. *1672:* utóljára megtudván Bánfi Dienes uram ű kegyelme s az több urakkal is communicálta ű kegyelme s tetszett az, hogy innét ne boesássák el az patenssel, mert együt elmegyen Kegyelmed mellett s úgy az hazát veszedelemben hoznák [TML VI, 149 Székely László Teleki Mihályhoz] * *~ben forgó. 1660:* Kegyelmednek megszolgálom s mind penig, hogy veszedelemben forgó s romlásra hanyatlott szegény hazánk állapotjáról is Kegyelmed tudósított, az mit érthetett [TML I, 553 Korda Sigmond Teleki Mihályhoz Husztról] * *~ben forog. 1677:* ne siessünk az dolgokkal és okosan cselekedjünk, mert mind urunk s mind országa veszedelemben forog [TML VII, 429 Teleki Mihály Absolon Dánielhez] * *~ jön vmire. 1668:* Ezalatt az németek beszállván Kolozsvárra, ve-

szedelem jövén ez hazára [Kv; KvE 204 LJ] * *~re vet. 1710:* Ha vétettünk is, jobb volt a két gonosz közül kisebbiket választani, mint az egész országot veszedelemre vetni [CsH 209 1688-ra von. felj.] * *veszedelmet hoz vmire/vmi ellen. 1667:* ezután is Isten oltalmazzon, hogy szánszándékkal ebbé legyek és uram s hazám ellen veszedelmet hozzak [TML IV, 71 Bethlen Domokos Teleki Mihályhoz]. *1671:* tudván, az urak a minapiban itt létekben csak az atyafiak cselédeknek fegyverrel való behozatása felől is mit deliberálának, s bizony bánnám, tanácsadásommal magamra s hazámra veszedelmet hoznék [TML V, 617–8 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *veszedelmet szerez. 1679:* Nem békességet, hanem elfelejthetetlen veszedelmet szerzettek volna az magyar nemzetnek, ha az német reá lépett volna Kegyelmetek kívánságoknak minden punctumira [TML VIII, 406 Teleki Mihály a végbeli hadakhoz] * *veszedelmet von vmire. 1710 k.:* Ezután csakhamar egynéhányszáz németet és rácot küldé a generális és Zilahot, Somlyót égetteté, vágattatá és ezzel voná maga a fegyvert, tüzet és minden veszedelmet az országra [BÖn. 939] * *örökös ~. 1710:* Meghalván Sigmond, Albert választatik magyar királyságra ... feleségit terhiben hagyván, meghala. Ez a királyné ... a koronát ellopja, mind a gyermekkel együtt felviszi Bécsben Friderik császárhoz, a gyermek bátyjához. Innen lőn Magyarországnak örökös veszedelme [CsH 62] * *rettenetes ~. 1675:* Az egy élő Istenért kérem úri Méltóságodat, hogy legyen azon az mi kegyelmes urunk ő nagysága előtt s találjon oly módot benne, hogy mind ez rettenetes veszedelem távoztatódjék el [TML VII, 85 Farkas László Teleki Mihályhoz] * *vmire következő ~. 1664:* Csötörtökön az német praesidium reám jövének és cathegorice megmondák, három havokrúl ők megszolgáltak és urunk hórúl-hóra fizetéseket nekik megigérte, ők is úgy kötelezték magokat ő nagysága hűségére, ha azért nékik azt meg nem adot (!), tehát ük az ő nagysága fegyverét lehányják, attúl fogva nem szolgálnak, és látván hazámra következő veszedelmet, egy hópénzt adtam nekik | ha ő nagysága nem mutatja meg, honnét telik ki az német, magyar praesidium fizetése, bizony köztök, hazámra következő veszedelmet látván, itt nem lakom [TML III, 108, 109 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz] * *vmire közelgető ~. 1659/XVIII. sz.:* mind ezekre nézve nem mulathattuk el, ez protestationkkal az egész magyar nemzetet ártatlan szenvedésünknek megesmerésére és egész nemzetünknek közelgető veszedelmének megelőzésére fel nem serkentenünk [EOE XII, 217 az erd-i rendek tilt. nyil.] * *vmi veszedelmére lesz. 1630:* ezzel is méltó dolog volna énnékem egyszer hazamennem, s ezeket értésére adnom az én kegyelmes asszonyomnak és országomnak, mert ezeket én levélben meg nem írhatom, nem is illik megírnom, és ha ezzel késnék, ez nyilvánvaló veszedelmére lészen hatalmas császár országának [BTN[2] 431].

Sz. *1658:* Szomorúan irhatom Kegyelmednek ... hogy az felséges Isten minket valóban megbüntete az mi sok bűneinkért, az pogányság által, mert ... az hul elment az dereka az pogányságnak, soha Jeruzsálemben sem volt rettenetesebb veszedelem, mint ebben az szegény országban [TML I, 276 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

4. háborúskodás, háborúskodással járó szerencsétlenség, nagy csapás; războire, nenorocire cauzată de războaie; Kriegführung. *1633:* Konez Marton ... a' haborusagh vezedelem utan, Mihaly vayda be iöuetele vtan lakek Zekennis [Szentegyed SzD; WassLt Nagy Mathe Janos Szauay (60) jb vall.]. *1643:* En az veszedelem eleöt Laktam 12 Eztendeigh magiar nadason. Szolga Legeni volta(m). Az veszedelem Szoritta ki jnet, mikor Almas varat vittata Basta Geórgi [Vista K; RLt 1 Szabo Mihali (80) vall.]. *1657:* Az sáron túl rekedett had, gyalogság, munitiók, szekerek, megértvén elmenetelünket confundáltatik, és gyalázatosképpen fut, oszol, vész, nemcsak ellenségtől, hanem minden rendektől: és így hallatlan rossz emlékezetünkkel lészen az veszedelem [KemIr. 314]. *1662:* Melly veszedelmet[a] minémű szomorú gyász, sok özvegyeknek s árváknak sírások-rívások követte vala, akárki megítélheti [SKr 318. – [a]Az 1658-as jenei csatát]. *1673:* az földet az mellyen mosta(n) vagyunk legh elsöbzer az Veszedelem Utan hogy haza szalottunk Dobai Nagy Mihaly Uram szantatta megh [Szúv.; RLt 1 Meszaros Laszlo (44) vall.]. *1685:* Tudo(m) aszt Nylva(n) Hogy mikor az veszedele(m) utan eszt az falut megh szallottak, en iöttem ide leg elsob(en) [Monostorszeg SzD; RLt 1 Czizmas Vaszily (55) jb vall.]. *1698:* az Csikos to felől tudom azt hogy Kilyeni Peter Benkő Janos eczakais örszettek nem engettek megh hogj Senkis oda varsakot hanyanak az Veszedelem előt [Kilyén Hsz; LLt Fasc. 25]. *1710 k.:* Beszélt-é a generálissal, én nem tudom, de nem hiszem; mert sem maga, sem a generális, sem előtte, sem utána a veszedelemnek sohasem mondta [BÖn. 970–1]. *1729:* Vaklas Lupulyt az veszedelemkor, a Tatár el rablotta volt, minek utanna meg szabadult 's haza szállott ugy neveztek Turkully(na)k [Kiskájon SzD; BK. Michaël Lupán (100) jb vall.]. *1769:* az régi veszedelmeiben az Hazának ezenn Sz Nyires is el pusztulván, annak utánna íminnet Amonnat jött ... Jobbágyokkal ugy telepitették volt meg az Groff mostani Földes Uraink eö Ngok[a] eleji ezen Falut [Szásznyíres SzD; Ks 33. – [a]A gr. Kornisok].

Szk: *Básta veszedelme. 1653:* Mely házat az én atyám Nagy Szabó János Köpeczi Jánostól a mostani Köpeczi János és Mihály apjától pénzen meg vette vala a Básta veszedelme tájatt [ETA I, 16–7 NSzF] * *Eger veszedelme. 1639:* Olah Vasarhely neuw falut, ugy atta uolt Bathori Jstvan az Lengel Kiraly, Kerey Albertnak ... Az leany penig birtak az Eger Veszedelmeteol foguan mert ot leottek uolt megh Kerey Albertot [Vajdasztvány MT; Borb. I Szabo alias Fekete Janos uram felesége Cherenyi Kata Aszony (69) nemes személy vall.] * *enyedi ~. 1705:* egy jóra menendő fia, aki Enyeden contrascriba volt, az enyedi veszedelemkor ottveszett, a másik halálosan megsebesedvén, a testek között maradott meg, megfosztva mint holttest [WIN I, 376] * *Lajos király veszedelme* a mohácsi csata. *1584:* En az Lajos kyraly vezedelmeteol fogwa mind ith vgra(n) Laktam [Ugra KK; JHb XX/45]. *1662:* a magyar birodalom is – mellynek mind szélére-hosszára terjedtsége Mátyás király idejében ... nyolcszáz olasz mérföldnyire való vala ... mellyről bőven ír Istvánffy, csak a Lajos király veszedelme előtt mint voltak ... kétfelé szakadott vala [SKr 75] * *lengyelországi/Lengyelországban való ~* a XVII. században a lengyelországi kozákok felkelése és a svédekkel folytatott háborúk. *1666:* az a' Mány Piszeri (!) az ki felől mostan az kerdes vagyon ... az Lengyen országban valo veszedelem után ... bujdosot el [Bogát AF; JHb XXVI/50] | Szabo Mihaly, Kendi János uram(na)k jobbágya lévén, az Lengyel orszaghj veszedelem előtt el szökék [Balavására KK; Ks 19/III. 13]. *1688:* Az Külső szőlő hegjben ... egj puszta szőlő föld, az Lengyel országi veszedelemtől fogva pusztan ál az másokeval edgyütt [Szentgerice MT; EHA]. *1692:* Lengyen Orszagi veszedelemkor oda maradvan, osztan maradot Ver atyafiura[a] [Illyefva Hsz; HSzjP. – [a]A föld] * *marosújvári ~. 1717:* Tudok ...

ö Nga majorság földe között egj pallagot … mellyis a Maros ujvári veszedelemtöl[a] fogva sokáig gyepben állott [M. cseszlve AF; JHb XXVIII/21. – *Tatárrablás] * *miriszló veszedelme* az 1598-as, Básta ellen vívott miriszlói csata. *1625:* Tudom hogy Az Raczok Jarasa eleot az mirizlo vezedelme vta(n) veue megh Firtos Gergelj Lörincz Paltol negj ökeörrel …. ezt az szanto feöldet [Bencéd U; UszT 28b] * *nagy ~. 1653:* Ez az 1613-ik esztendő evel a nagy veszedelemmel nagy sok félelem között eltelék, és egy kis pihenésünk lön [ETA I, 117 NSzF]. *1726:* az nagj Veszedelem megh Csendesedvén melly volt Rákolczi (!) Györgjnek Lengjel Országban valo menetele után [Szentmargita SzD; Ks 14. XXXVII. 13] * *podoliai ~. 1662:* igen sok ezer népe is az országnak a podolyai veszedelem után újabban rabságra vitettetvén [SKr 460] * *Székely Mózes veszedelme* az 1601–1603 között, a császári seregek ellen, Székely Mózes vezetésével folytatott harcok. *1608:* Dako Mihalj musnay szabad szekely 36 eztendeos ember … arra ne(m) emlekezik … mert w az Zekelj Mojses vezedelme utan szallot volt Musnaba [Muzsna U; TSb 21]. *1633:* Kouacz Pal Fiay … a' haborusaghban, Zekely Moysses vezedelme utan buydostak el innet [Szentegyed SzD; WassLt G. Ratony de Z. egyed ns vall.] * *székely ~. 1710 k.:* Egyszer Bánffi György és Farkas között ülvén, sokkal ez előtt a székely veszedelem előtt, jószántomból mondám nékik [BÖn. 765–6].

5. halál, pusztulás; moarte, pierire; Tod. *1558:* Jëwe En hozzam Kendy Anthal Jobagya Seres Myhal. ki mongya egh fyath o kneel fogwa lenny es walamy wetekerth tartathny deh az wetek Nem oly wolna mellyerth wezedelmenek kellene këwethkezny [Kv; BesztLt 20 Fr. de Kend a beszt-i bíróhoz]. *1632:* Becz Tamas Vramnak veszedelme utan veszekedek el jnnet Gergeli czigan mind ijas fiast [Kézdisztélek Hsz; HSzjP Elisabeth Kata (40) libertina Szent lelekiensis vall.]. *1634:* Néha talam szekerességgelis bántodnak, louok veszedelméuel fizetés nelkül [UF I, 330]. *1657:* Isten az szerencsét nékünk szolgáltatván, kevés kárunkkal, sok német veszedelmével visszaverők [KemÖn. 235]. *1662:* Ó, melly nagy eszköze s alkalmatossága lön aztán ez az Izrael bűnének s veszedelmének [SKr 705]. *1676/1681:* fel lévén téve az Urbariumb(an) mennyit tartoznak Esztendőnként minde(n) féle apro majorsagot à majornek tenyészetni, es szaporitani; Ugi vaj, es Turo beli gyüjtement is be szólgaltatni: aszt hogi stricte megh várja s meg kevannya tüllök szükséges; külomb(en) az neki fog difficultasb(an) adatni; Ugi azis: ha az eö gondviseletsege (!) miatt éri valami veszedelem az ollyaten apro marhat, kivalkeppen az étlenség miatt [Vh; VhU 657]. *1688:* Causa Borzasiensis. Szekely Ersok vallya Procuratora(na)k Bodoki Thamas Deak Uramat Ferje ellen Molnár György ellen … kegyetlenül vert rongált nyomorgatott … Az I mindezeket tagadgya, ha meg verte vetke volt réá, mert szidalmazta urát marhájához nem latott és étetöt készitett veszedelmére [SzJk 229]. *1710:* Itt[a] lön veszedelme Teleki Mihálynak is, mert a kedves Kálmán nevü lova … megbotolván, leesék lovastól, a törökök superveniálván … a földön rútul kezit, orcáját egybenvagdalák, meg is lövik, úgy hala meg [CsH 227. – *1690-ben a Thöhöly ellen vívott zernyesti csatában]. *1747:* Meg kévánom azért a' Jure, hogj mint illye(n) szokásos és mások életé(ne)k veszdelmével mások joszagát predálo gonosz tolvaj, a' miatta következhető többb consequentia(na)k is el tavoztatásáért e' medio tollaltassék és fel akasztassék és meg hallyon [Torda; TJkT III. 168]. *1749:* Mihucz Peter … monda … ne is gyanakodgyam reá, mert mikoron ök Confrontatiora mennek ki tudodik ki által vólt Serteseinknek veszedelme [Vecel H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1774:* Szörnyű árvizek júliusban szerteszéjjel … a Körös annyira megáradott, hogy Váradról házakat, boroshordókat elhajtott a pincékből, sok házakat mentében és falukat elsepert, sok embereknek, marháknak veszedelmével [RettE 333].

Szk: *~ árja. 1744:* Im Trojanak … Minden kőfalait a' sebes Tűz langja Be fogta szomoru veszedelem árja [U; Pf] * *~be ejt. 1710:* Senki a világi emberek közül nem mervén ellenek szólani, mert ha szólnak, azokot mindjárt kiátkozzák, vagy addig mesterkednek, míg veszedelemben ejtik [CsH 389 1707-re von. felj.] * *~ esik vmiben. 1756:* ha Pako Uram oda nem érkezet volna nagyob kár és veszedelem eset volna az Juhokban [Butyásza Szt; TKI] * *~ nélkül van. 1794:* Igen szomoru Újságul irhatom hogy Groff Gyulai Joseff Küküllővárt lévén a kert felöl valo Áltamba Groff Bethlen Miklosnéval, Groff Csákinéval, és Groff Vas Samuellel edgyütt az Által le szakadván Cir. 4. ölni helyről a' Sántzba négyen bé estenek, a két ifjabb veszedelem nélkül vagyon, Groff Bethlen Miklosnéhoz pedig semmi remény nintsen [Bolya NK; IB. gr. Toldi Zsigmond ismeretlen nőrokonhoz] * *káros ~. 1662:* Kinek mennyi búsulása, törödése lött légyen az ármádának odarontásán, az nagy káros veszedelmén és gyalázaton, akárki megítélheti [SKr 141] * *lélek veszedelme/lelki ~. 1700/1716:* Lökös Pált … és Feleségét semminemü jovokban, joszágokban … meg ne haboritsa, mások(na)k is meg haboritani ne engedgye, hanem az mig élnek szabadoson birhassák, de el ne adhassák külsö v. belsö Ingatlan jovakat Lelkek veszedelme alatt, ha el adnák is, invalida legyen [Kibéd MT; MMatr 192]. *1766:* aki maga szabadságát lelki veszedelminél nagyobbra betsülvén, hamis kalácsot vészen Petrucz Györgyre, és falunkbéli Román János és Román Adám Házoknak fel verésit reája fogja [Grohot H; Ks 40/9 Román Juon (40) jb vall.] * *örök ~. 1662:* ha Isten nem könyörül, csak az egy is elfogyathat és nyakra-főre hányhat az örök veszedelemre bennünket [SKr 715] * *rettenetes ~. 1662:* az havasokon által olly helyrül ütötték vala őket, ahonnét soha csak meggondolni sem tudták volna, s lön rettenetes veszedelmek a szegény csíkbéli atyafiaknak [SKr 667] * *rút ~. 1653:* Azok pedig igen rút veszedelemmel veszének, mert a toronyba égetik őket [ETA I, 109 NSzF]. *1657:* midön az ellenséggel volna igyünk, Huszár Mátyás és Szuhai Mátyás, mindenik kapitány emberek, de igen akaratosok, egymással öszveveszének, és bajra kihiván egymást, azon az alattok lévők is öszvegördülének, mely miatt csaknem rút veszedelem lön [KemÖn. 227] * *szántszándékkal való ~. 1703:* Ardai Sárát … hogy ollyan hallatlan fene termiszetü infidelis férfiunak, szánt szándekkal valo veszedelmére kötölességéb(en) mégis tovább taresuk … jo lelki ismérettel nem cselekedhettyük … hanem kegyetlen hohér termiszetü Férjétöl divortiállyuk [SzJk 345–6] * *szörnyű kinokkal való ~. 1662:* ha vég nélkül meg nem adnák, hogy magok lennének szörnyü kínokkal való veszedelmeknek okai, nagyon fenyegeti vala őket [SKr 229] * *szörnyű ~. 1710:* Mindenfelöl a sok ezer ember puskázni kezdi őket, a lovokon való puskapor felgyúlad a rettenetes tűzben, s szörnyű veszedelemmel mind magokot, lovokot egybenszaggatja, a többi ott veszének, ötszáz beszalada a városban [CsH 422] * *testi-lelki ~. 1710 k.:* Látván édes hazámnak utolsó testi-lelki veszedelmére való botorkázását, orvosolni akartam [BÖn. 911] * *utolsó ~. 1582:* Kapwn Allo Drabantok … igen el Mennenek Az Reszegsegben tiztek es hiteök zerent az vigiazasban giakolatossaggal Nag Alozé-

konsagba(n) es Thuniasagban talaltatnanak, Mierthogy penig az eo gondwiseletlensegek miattis reank vtolso vezedele(m) keowetkezhetnek [Kv; TanJk V/3. 269a]. *1675:* ha most hamar Szepessi uram az f(ényes) portárúl jó válaszszal nem bocsáttatik, utólsó veszedelemben levén nemzetünk, tartunk attúl, késő lesz azután felőle mind gondolkodni s mind penig gondot viselni [TML VII, 113 Veselényi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László Teleki Mihályhoz]. *1705:* Az jó Isten őrizzen mindnyájan bennünket utolsó veszedelemtől [WIN I, 473] * *végső ~*. *1710:* semmi jó exitusát nem látom, nem is várhatok egyebet belőle, hanem mind önagysága fejedelmi házának, mind édes hazánknak végső veszedelmit s romlását [CsH 108 1674-re von. felj.].

6. megsemmisülés, meghiúsulás; zădărnicie; Vernichtung. *1584:* Mely dolgot varosul keonywes zemmel halgattanak, mert zemekkel latthiak innet mind az varos feo zabadsaganak vezedelmet, mind penig az reaiok zallando sok Insegeketh [Kv; TanJk V/3. 277b]. *1678:* Ha pediglen ... tovább akarnók az dolgokat folytatni, sok pro s contra való disputatiók, discursusok után kellene arrúl concludálni, az meglett és mostan is az igynek veszedelmére fenlevő difficultasokat megorvosolván [TML VIII, 264 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez].

7. betegség; boală; Krankheit | járvány; epidemie; Epidemie. *1772:* Feleségem pedig máig is akkor kapott nyavalyájával veszödik, mely veszedelmet látván a Feleségem ... hivata égy Babai tudos embert [Dés; DLt 321 Sig. Dants (48) ns vall.]. *1827:* égy ily veszedelme a Juhoknak fedeztetett fel közelebbről az ök legelőjekre nézve égy fü nemének (: németül Pfrimén Grasz deákul Stipa Pennata. Magyarul Hajka árva léány haj tollu fünek neveztetik :) meg esmért volta által [Torda; Közig. ir. 836 gub. leirat]. *1829:* a' Marhák veszedelme nállunkis szaparadik és terhesedik [Dés; DLt 574 dr. Bádoki Soos Márton nyil.].

veszedelmes 1. akitől/amitől félni lehet; periculos; gefährlich. *1657:* Többek között volt egy Imrefi János veszedelmes, de feleségéjért igen kedves embere[a] | De az fejedelem mellett igen veszedelmes és sok törvéntelenségekre ingerlö, tanácsló ember volt [KemÖn. 27, 256. – [a]Báthori Gábornak]. *1685:* Ez a veszedelmes Szt.-Andrási Istvánné reménkedik, hanem ha miben tudsz, jó Fiam, szolgálj neki [TML I, 275 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1844:* közél tiz esztendeje miolta ide származott Szakmári Ferentz ... mindennel kötödö, alacsony természetü, a' ki szenvedhetettlen hibás tetteiért kétszer is Udvarhellyre Árestomba voltt, de azzal sem jovult meg, még veszedelmesebb lett [A.sófva U; DLt 1441].

2. *átv. is* veszedelmekkel tele, veszélyes; periculos, primejdios; gefährlich. **A.** helyre/útra von.; referitor la locuri/drumuri; Orte/Wege betreffend. *1657:* az ágyukat a földbe ásták, és elhagyták volt. Hanem egynéhány taraczkot hoztak el a veszedelmes sánczhelyre – mely most a kámnál vagyon; de annak is nem volt pora, golyobissa [ETA I, 164 NSzF]. *1662:* a volna a kérdés, mint kellene e veszedelmes verembül, mellybe bűneink ejtettek, kihágnunk s menekednünk? [SKr 697]. *1667:* Candia messze is, veszedelmes is [TML IV, 180 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1722:* emiat az rettenetes, és veszedelmes sik és jeges Ut miatt semmit meg nem indithatok, félek hogy az Utban veszedelmezik el az marha [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1759:* Alparéth nevü faluban 's ennek határán az ország uttyáb(an) (: mellyen a sot hordani szokták :) ollyan rosz és veszedelmes forrásos és Seppedékes hellyek vagynak gyakor hellyeken hogy ha hidakkal és töltésekkel nem procuraltatnának éppen az ut impracticabilis volna [Alparét SzD; JHbK XL/8]. *1769:* Itt bezzeg mégh ide az falub(a) érkeztünk, elégh veszedelmes erdőn mentünk által az hold vilaganal [PatN 10a]. *1770:* mert akkor veszedelmes partokat és suvadásokat okozott a Viz maga follyása a televénynyel jobbitotta [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. *1783:* valami veszedelmes Szakadás ... Szomszédságiban [Szamosfva K; EHA]. *1807:* vagyon egy olyan hely, mely ... egy Sáros, és veszedelmes iszapos hely volt, és Marhakis belé rekettenek [Apahida K; RLt Moga Von (50) col. vall.]. *1825:* Az épületnek déli oldalán ... veszedelmes ki dűjjedése van a föld szint lévö kőfalnak [DLt 3]. *1879:* Akadtak tanítóim, akik bebizonyitották, micsoda veszedelmes útra tévelyedtem [PLev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz].

B. időre/időjárásra von.; referitor la timp/vreme; Wetter betreffend. *1600:* az Vristen ö felsege az Johoknak Ellésekor Jgen niavalyás vezedelmes hidegh wdót zolgaltata, ki miatt az Baraniokban sok meg holt az Elleskor ... hoztanak haza az Johazok megholt Baranioknak beorit 28 ketske ollo beórt 7 [Kv; Szám. 9/XII. 99 Igyártó Simon isp. m. kezével]. *1815:* Ha Ugyantsak csötörtökön igen veszedelmes Idö volna jövö Hetfün szandekozik a Groffné uttyat el kezdeni [Torda; TLt rtlen gr. Haller Gábor hiv. lev. csak az aláírás sk]. *1827:* igy koránt a' Marhainkat el indítva, a közelebbröl következhetö iszanyatos zivataros s nevezetesen a' Havason igen veszedelmes hovas Szél Fuvatal elött bé érkezhessünk [TLt 1429 Szirb Vaszilika, Styop Juon és Szirb Stéphán mezöszakálli contribuens adózó a Torda megyei tisztséghez].

C. betegségre von.; referitor la boli; Krankheiten betreffend. *1667:* kivánok vala Kegyelmetekkel szemben lenni, de Isten ö felsége meg gátla ez veszedelmes nyavalya miatt ... fejemen lévö nyavalya lévén, tavaly csak meg nem öle az utazás miatt [TML IV, 102 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Nem árt az doctorokat is consulálni Kegyelmednek, mert veszedelmes nyavalya lehet belöle [TML VI, 95 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan az szegény Gyulafi László uram árva leánya kilenceszteндös lévén, minekutána az öccse meghimlödzött és meg is gyógyult volna belöle, ez amaz gonosz és veszedelmes nyavalya, akit petusnak hívnak, aki odafel igen uralkodik, esett volna reája, hét nap múlva megölé [WIN I, 286]. *1705:* Ma declarálák ... a császár micsoda nyavalyában holt <meg>, melyet hívnak hidrops timpanides. Igen veszedelmes nyavalya, azmelyben egyéb minden része az embernek szárad, a hasa és gyomra pedig nö és dagad [WIN I, 452]. *1765:* ördögi practicakat tartott, ördögi segittséget advocalt volna s azáltal bűjes bajos boszorkanyi varaslásokot vitt véghez sokaknak per incantationes veszedelmes nyavalyákot, tsonkaságokat okozott [Torda; TJkT V. 284–5]. *1806:* Doctor Sz. aztis mondja hogy a' kanko, tsak fark catarhus, és nem olly irtozatos rosz magában, mint azt azután a vélle valo bánása az orvosoknak rend szerint el nehezitti, és veszedelmessé tészi [Mv; Ks 94 Vegyes ir.] | Basa Uram az 3. Süldöít láttam, hogy az Ház elött Sántikálva járnak, mellyeken kutya marás a' Fülein (!) és az hátulso Lábán láttzatt, de nem olly veszedelmesek voltak hogy amiatt el kárasadhatott volna [Dés; DLt 82/1810]. *1820:* Andorko Ferenez mint marha orvos, és Solyom Janos Falus biro Vallomanyokbol ... vilagos hogy a meg döglött Marhának ... mérges tályog nevü veszedelmes, és meg gyogyithatatlan nyavalyája volt [Erákos U; Falujk 105 Barrabás Áron pap. not. kezével]. *1821:* a'

Vénusi Veszedelmes Nyavallyák [DLt]. *1843:* nagyon resen állunk az esetre, ha a' veszedelmes kehe nyavalya ismét a' kis csikók közé ütend [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

D. egyébre von.; referitor la alte lucruri; andere Sachen betreffend. *1653:* Mennyi fáradsággal jártunk pedig és veszedelmes szerencséken abban az útban, rendel ide nem irom, mert az igen sok lenne [ETA I, 128 NSzF]. *1662:* az havasalföldi nagy pártütésbéli veszedelmes állapat hovatovább nagyobbra-nagyobbra nevekedni láttatik vala [SKr 336]. *1667:* Áldassék Isten, én békével érkeztem ez mai nap Sz. Jobról ide Váradra, jóllehet valóba veszedelmes gonosz útunk volt [TML IV, 72 Zólyomi Miklós Bethlen Domokoshoz]. *1678:* megindulhattam volna kifelé, az Lengyelországbúl érkezendö pénzek s hadnak alkalmatosságára ... minden bizonynyal az jövö csötörtökön benn lesznek Máramarosban ... mennél hamarébb s egyenesebb uton lehet, hozzák el jó securitassal, feltévén, ha addig megindulok is, távuly esvén tűle, úgy is eleibe kelletik küldenem, úgy veszedelmesebb is volna elszállíttatása [TML VIII, 166 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1807:* ha a' fel tett hat esztendöben valamellyik egy ollyan veszedelmes és ártalmas esztendö lenne mint nevezetesen az 1805 esztendö, a' mellyben majd az egész Hazában orszagban a' métejben a' Juhak el hullanának vagy pedig orvasolhatatlan Himlöben el döglenének ... az illyen közönséges Dögben el hullatt Juhokban vallott kárt ... eö Nsga szenvedje [Kóród KK; Ks 67. 47. 21].

3. háborús; de război, de războaie; Kriegs-. *1600:* mostani vezedelmes allapat ideyen [DLt 263]. *1617:* Minthogj az vezedelmes Jdeobe(n) Nem kerteolhette(m) Nagy puztasagba(n) valek, az haz faranal En Engedelmembeól kerteolt vala Gal Mihalj [Mv; MvLt 290. 25b]. *1623:* 19 Augusti. Hala meg az jámbor, istenfélö keresztyén, eklézsiát építö és azonkívül is igazságszerető Ötves András, az ki egynehány esztendeig bíróságot viselt nagy nyomorúságokban és veszedelmes időkben [Kv; KvE 155 SB]. *1653:* Ilyen sok nyavalyával kezdettük el ezt a várat, és sok veszedelmes napokon építettük, mert a szablya éjjel-nappal oldalunkon volt, és a puska a kezünkben: hun a tatár, hun a török, hon a bolon s hun a hajdu körülünk forgott [ETA I, 89–90 NSzF]. *1669:* az veszedelmes es ketelenes expeditio[a] [KJ. – [a]A lengyelországi hadjárat.]. *1677:* az eo kglme egi Testver Nénnyenek ... házak ... az el mult veszedelmes üdökb(en) az pogániságtul tuz miat el pusztitatván, romlott, és puszta allapattal lett volna [Ne; DobLev. I/25]. *1687/XVIII. sz. köz.:* az melly ket Harang itt vagyon annak az nagyobbikja az régi haborusagos es veszedelmes idökb(en) el veszet volt [Köbölkút MT; GörgJk 174]. *1697:* Lukácsfalva az mi Kglmes urunké bizony az határa is eö Nagajé az veszedelmes idöben az Gárdánfalviak csak ugy fogtak volt fel [Szilágycseh; BK. Kümives Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1702:* Jövének mi elönkben ... itt Déésen az mi jo akaro Meszáros Nemes Atyánkfiai Czéhtarto Emberek ... Jelentvén mi elottünk hogy az el mult Esztendöbely veszedelmes üdökben Czeheknek Levele és ahoz valo több Eszközök töllök el vesztenek és mind attul fogvais kezekhez nem kerültek [Dés; Jk 366a]. *1705:* Igen akarja öexcellentiája, hogy a dolog nem úgy vagyon, és nem úgy volt, amint és azminemü oppinióval öexcellentiája volt iránta, aminthogy mostani veszedelmes idöben úgy kellett neki gondolkodni felöle, aminthogy úgy is oppinálódott, amelyből még criminalis dolog is jöhetett volna ki [WIN I, 491]. *1715:* Mint hogy veszedelmes idö vala rettenetes sok igygyel bajjal, nagj félelemmel vitethettük véghez az eo Her(czegse)ge dolgait, rendessen nem follyhatott, hanem csak kapdosva ... mivel enis sokszor szakadva szalatta(m), s az életemet markamba(n) hordozta(m), derék dolognak idején, néha két három hétigis nem tuttunk csak edgj lelketis ki hajtani az Ur dolgára [Fog.; Utl].

4. *átv. is* olyan, amitől baj, veszedelem származhat, veszélyes; periculos; gefährlich. *1571:* az zeginy keosseg is vgy annyra meg predaltatott hogy vagion testek es lelkek kiknek fohazkodassok az hatalmas Istenhez fel hatott, feleo hogy az vristen zernyeo vezedelmes ostorat ne bochassa orzagunkra [SzO II, 323]. *1595:* Assattam fel ez Agast Acz Boldisarral és tetettem fel az ghęmet: Az mint lattam és bizot Wraim(m)al meg inteztük, töb veszedelmes munkaual lar egy Czatorna fel vonasnal Ezokaert fizettem töle f 1 d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 249 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1605:* Melly vezedelmes legien ket feyedelem keozeot lakny, kiknek birodalmok ellenkezesben es az viadalmak bizontalan ky meneteliben forogh [Kv; TanJk I/1. 503]. *1662:* Sőt ezen veszedelmes practicája által a holdoltatásban annyira ment vala, hogy a Meszesen belől is Kolos, Belsö-Szolnok és Doboka vármegyéket is most a füst alatt csaknem mind megholdoltatta vala [SKr 676]. *1673:* (A háromszékiek) minden változást veszedelmesnek hisznek lenni, üres malomban nem is hegedülnek [Siménfva U; SzO VI, 339–40 Daniel István Béldi Pálhoz]. *1678–1683:* Ez Alhatatlan vilagh sok veszedelmes törei közöt ... az emberek megh eitesi, utannok sűntelen olalkodo, testi lelkj ellensegi munkaiban, az felseges Jstennek, szűksegh szegiczegit (!), tista iozon, s, tökeletes eletben buzgo giakor imacsagal kerni [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1710 k.:* az angliai kvékerek és több olyanok revelációit, jövendölésit hijábavalóknak és veszedelmeseknek is tartom [Blm. 1031]. *1778:* szükséges ... mikor szép tsendes idö van, és a' házat jól ki szellöztetni, tsak a' hideg szél a' beteget ne érje, mert a' meg fázás is veszedelmes [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.]. *1789:* az Egyházfiak jelenték hogy a' Temlom Boltja két hellyen meg hasadott légyen a' mellynek veszedelmes consequentiája lehetne [Kv; SRE 263]. *1843:* Varga Katalin a nyugtalankodó három falukban több versen megfordult és veszedelmes elveket és tanításokat hirdetett a templomok előtt egybegyűlt népnek [VKp 108]. *1882 k.:* A jó az: hogy legalább <meg>tudtam, hogy te vagy a recenzens, és bedugtam az asztalfiókba egy veszedelmes – mert paraszt – támadást, melyet ellened intéztek Dévaról [PLev. 102 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. (bekövetkező) veszedelemre utaló; alarmant, nelinişţitor; beunruhigend. *1704:* az olyan szó az embereknek elméjekben veszedelmes, és öexcellentiája felöl is olyan becstelen hirt spargált [WIN I, 140]. *1788:* Szebenböl is hogy sokan kimentek igaz, el hiszem akik még ben vadnok azok is ki készülnek, a hirek veszedelmesek, és félelmesek, mert minden felöl minden Passusoknál igen sok Pogánságot lenni mondanak [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Zsigmond gr. lkt. Bethlen Sámuelhez].

6. betegséget okozó/terjesztő; periculos; Krankheit vertreibend. *1755:* Kglmes Uraim eo Excelljok mind ketten frissen vadnak s már ă Szál Dobosi feredőre nem mennek, mivel meg hozatván ă proba vizet s Probátis tévén ă Doctorok, veszedelmesnek, s igen erösnek tartyák az Ur eo Excellaja természetihez [Nsz; Ks 96 Balo Antal lev.]. *1801:* a' természetes himlönek veszedelmes ragadó mirigye a' meg nött Emberekben-is, de kiváltképpen a' Gyermekekben ...

nagy pusztitást, és félszegséget okozott [DLt nyomt. kl]. *1802:* a' daganaton kivül két aprobb és égy a' csontokig hato s égy jo hüvelyknyi hoszszuságu Sebet találtam, a' melyek elébb hatrabb nem kevese veszedelmesek [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1806:* Mivel az ide valo legelő sem alábbvalo s veszedelmesebb a' méjtelyre nézt a' szomszéd határoknál, olyan vigyázással legyen a számadó bács, hogy ha a szomszéd nyájak menten maradván a méjtelytől, itt megromlanak, elhullanának, a kárt tartozik a számadó megfizetni [F.rákos U; RSzF 200]. *1829:* azon bőr[a] tökeletes veszedelmes és meg fenesedett volt [DLt 829. – [a]A marhadögben elhullott ököré]. *1840:* Bél Samuelt csak a szerencse mentette meg a haláltól – mert gégéjétől csak egy hüvejknyire esett a szurás – de fájdalmát mostis érzi ... 's ha inflammalodik veszedelmes, tán halálos is lehet [Dés; DLt 848].

veszedelmesben, veszedelmesebben mai periculos; gefährlicher. *1659:* nem tartom sem keseőnek sem latogatasomra ualo Júvetelít sok sok okokert szüksegesnek az egymassal szemben letelünkett, megis szolgalo(m) ha Faratsagat nem szanja de ha arra veszi magát igén io tanusaggall hadgya az Eőcsem allapottyat mertt hamar meg szerszik az gyenge forradas veszedelmesben az eleseónel [Marosvécs MT; BK. Kemény János lev.]. *1840:* Nagy Mihály ... nyakán szúratott meg, s e már veszedelmesebben, mert a szurás bal felől van, – nagyobb is s már nem csak a lapoczka inas husai vagynak el dagadva hanem az egész bal része karja lába, – mint guta ütött ugy hozza ezeket hajthatatlanul [Dés; DLt 848].

veszedelmesen 1. halálveszélyben; în pericol de moarte; in Todesgefahr. *1755:* ã kis Sofika is, jollehet veszedelmesen volt ã vérhasb(an), meg frissedet [Ks 96 Baló András lev. Nsz-ből].

2. halált okozva; cauzînd moarte; Tod verursachend. *1633 u.:* midőn országunknak hada Goroszlónál Báthori Zsigmond idejében Básta Györgytől és Mihály vajdától megverettetett és országostól nagy pusztulásra jutottunk volna ... mi is M.-Város lakosai veszedelmesen felpraedáltattunk volna [Mv; EM XVIII, 449]. *1653:* a magyar hajdu, a rácz és székely a nyilat a puskába teszi vala, s úgy lövi vala a tatárt veszedelmesen [ETA I, 81–2 NSz].

3. járványként; ca o epidemie; als Epidemie. *1764:* A kis Boriska nyolcadik hétben meghala, hogy az hurut, mely most veszedelmesen jár, mindenütt elfogta [RettE 163].

veszedelmeskedés veszedelmes állapotba kerülés; starea de a fi într-o situaţie periculoasă; Zustand, in Gefahr zu sein. *1669:* lehetetlen lett volna ... az innepekre haza érkeznem, az rettenetes sarak és nagy vizek miatt mennem. Megpróbálta Nemes János uram ... de ugyan csak pénteken érkezett Bányára, ugy is nagy veszedelmeskedéssel [TML IV, 495 Teleki Mihály Veér Judithoz].

veszedelmeskedik 1. veszélyessé válik; a deveni periculos; gefährlich werden. *1662:* s a fejedelemnek is pedig azonnal inkább periclitálhat, veszedelmeskedni fog minden dolga [SKr 538]. *1670:* ha, Uram, Istentől s ő nagyságoktúl nekem leszen rendelve, ne veszedelmeskedjék az hely, én is ne legyek ez veszedelmes villongásban felőle [TML V, 366 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. fenyegetőzik; a ameninţa (mereu); bedrohen. *1667:* Én soha meg sem gondoltam, hogy immár így veszedelmeskedjék; nem is láttam én régen [TML IV, 73 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] | Úgy látom, sokat járt, fáradott s veszedelmeskedett szegény, de kerekebb választ kivántam volna, mint az minemüt hozott [TML IV, 176 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

3. veszedelmes állapotba kerül; a ajunge în/într-o situaţie periculoasă; in Gefahr gelangen. *1667:* A magyar nemzet is elhagyatván tőlünk ilyen ügyében, veszedelmeskednék [TML IV, 48 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1672:* újobban requiráltak és instáltak azon, hogy Szilvási uram kijövésétűl fogván való leveleket ő nagysága mind küldje ki, lássák, ha azokban nem látnak-e olyat, kibül haza veszedelmeskednék [TML VI, 374 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

veszedelmesül veszedelmes módon; groaznic, foarte tare; sehr stark, grausam. *1664:* az kopók csiholtak, az csiholásra utánna az úr csak egyedül lovárúl gyalog szállott; az mint lőtte volna az erdeit, neki az úrnak[a], veszedelmesül elmarczangolta, sértegette, úgy hogy ugyan ott megholt csakhamar [TML III, 330 Naláczi István Teleki Mihályhoz. – [a]Zrínyi Miklósnak].

veszedelmez szorongat, fenyeget; a ameninţa, a periclita; bedrohen. *1704:* Ugyan azt bizonyosan hallók, hogy az omlási fönagyot kivezetvén a kurucok a falun kívül, elütötték a fejét. Azt mondják, azért, hogy a kurucoktól rájok vetett élést nem adták meg, holott ide is kell adniok, és ha oda adnának, innen is megölték volna, csak így veszedelmezzék mindkét felől [WIN I, 235]. *1710 k.:* A monasteria ellenében ugyan hajdúkat tétettem, akik a borvivőktől borokat elvonták, edényeket törték, rontották; de tovább nem mehettem, félvén attól is, ha a várbéli német megsegíti és a hajdúk is veszedelmezni fognak, sive ignavia sive maligna conniventia [BÖn. 874–5].

veszedelmezés 1. veszélyes/veszedelmes állapotba kerülés/állapotban levés; punere în pericol, periclitare; Zustand, in Gefahr zu sein. *1584:* latthiak az varos hataran valo hidaknak veszedelmet, de feokeppen megh emlekeznek arrais ez el mult zwretben mely nehez vth volt az zeoleok kezeot, ky miath a' keosseghnek sok kwleomb kwleomb fele vezedelmezesse, fogiatkozasa es kara leot [Kv; TanJk V/3. 280a]. *1657:* Hogy azon az földön számtalan darvak lévén akkorban, kiket éjjel felbúdítván az had népe, távolyról az pogányság azoknak kiáltásokat emberek kiáltásának képzelte, s elrémítvén Isten őket csodálatos veszedelmezéssel utálatos lápos helyekre szaladoztanak éjszaka [KemÖn. 175]. *1664:* ezeket contentálván, vitesse be őket, helyettek más állhatatosabb gyalogot küldvén, hogy az végezés szerint az haza veszedelmezése nélkül az vár demoliáltassék [TML III, 318 Sztepán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Az oláh papok római atyafiakkal való uniójok alkalmatosságából való bajoskodásim és veszedelmezéseimet kell még írnom, mint nékem a sátántól szerzett nagy próbát [BÖn. 872]. *1773:* a Czako György ... Hunyadi János, es öreg László Mártonnak őkrei veszedelmezésekröl semmit nem tudok [M.léta TA; JHb II/3].

Szk: *~ben forog. 1657:* kiváltképpen ab anno 1588 Erdély mind háborúságban, veszedelmezésben forgott usque annum 1613. Ekkor választatott Bethlen Gábor [KemÖn. 29].

2. háborúskodás; războire; Krieg. *1657:* és midőn megírta, hogy az rendelt segitség utánam nem jöhetne, mindjárt

értésére adám, hogy avagy reméntelen szerencsét emberi ratiók szerént veszedelmezéssel kellene próbálnom, avagy ha conserválni kelletik az hadat, retiradával hátamon kell alávinnem az ellenséget az fejedelemre [KemÖn. 243].

veszedelmezik 1. veszedelmes/veszélyes állapotban van; a fi în pericol/primejdie; in Gefahr sein. *1589:* mostannis az Eley gondwisseletlensegh miath minde(n) feleol Walo hatarunk perbe Wezedelmezik [Kv; TanJk I/1. 105]. *1657:* Mindaddig azért ekképpen veszedelmezett az erdélyi állapot, és volt német iga alatt Magyarország is, míglen Isten Bocskai Istvánt támasztotta váradi kapitánságból | Brassó felé, onnan az havasokon által Havasalföldre, és onnan viszont Moldva felé akarván menni, eltévelyedtenek, és ott veszedelmeztek, sokan odavesztek éhség s fáradság miatt [KemÖn. 25, 28–9]. *1677:* Ez világi boldogtalanságnak igazán ritka példája vagyok, azt se tudjam, mit vétettem, azonban ilyen gyalázatoson veszedelmezzek [TML VII, 342 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Nem ok nélkül búsult és haragudott bizony, mert nemcsak az erszénye, hanem élete és hütele is veszedelmezett miatta [BÖn. 968]. *1739:* Némellyek mellől ... mind az időnek kemény volta mind pedig utra valójok(na)k el fogyása miatt az Béresek elállván Szekereket és quod marjus Marhájókkat veszedelmezni óda hadták [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával].

2. pusztul; a se deteriora/degrada; untergehen. *1692:* Ezen rend hazak szendelyezese az udvarhaz kapujatul fogva, eddig igen senyvettek, veszedelmeztek es megavultak [Görgénysztimre MT; JHb]. *1771:* most is az Erdőken rothad s veszedelmezik[a] [Ádámos KK; JHb LXVII/166. – [a]A levágott fa]. *1772:* az J. Groffné Malma tojja fel a' Vizet Malmomra, s a' miatt veszedelmezik [Kük.; JHb LXVII/262]. *1780:* Magokis a' tehetősek kik most biztattyák magokat edgyütt annyi veröt fognak hogy nem építhetik ... egyiket építi az hól mivel, másutt veszedelmezik a' Czimboraság miatt [Torockó; TLev. 9/16]. *1795:* a Mlgos Baronissa Exponens Aszszany ő Natsága, itt a Kükullőn lévő állo Hidgya nagy munkával sok költséggel, de mégis igen félelmesen conservaltathatik, kivált ha a két végein valo Kükullő martyai veszedelmeznek [Ádámos KK; JHb XX/18].

veszedelmező veszéllyel teli, veszélyes; periculos, primejdios; gefährlich. *1631:* ez mostani edes hazanknak szörzauar (!) vezedelmező allapottyanak ideyen, kinek kinek az Ur l(ste)n az mi keues javait engette, keze kozót lenni, czak Isten tudgya kiki hova batorsagos helyre vitette [Radnót; Ks O. 37]. *1657:* az megvesztegettetett gyermeki elmét az rosszul educáltatott ifiúság követte, s azt viszont az hazának és magának is veszedelmező állapotja | addig vexálák, hogy látván veszedelmező állapotját, ki kelle az országból menni [KemÖn. 20, 167].

veszedelmeztet 1. veszedelembe sodor, veszélyeztet; a periclita, a pune în pericol; in Gefahr stellen. *1839:* Noskolatban a pádina úgyannyira megkövéredett az eddigi ott nyárolás által, hogy a további ott nyáralás veszedelmezteti a juhnyájoinkat, mert a legküssebb eső is nagy sárt csinál a sok ganéban [Jenőfva Cs; RSzF 186].

2. *~i magát* veszélybe sodorja magát; a se expune unor primejdii; sich in Gefahr stellen. *1669:* magunkat mi nem ueszedelmesztettjük [KJ]. *1678:* Uram Kgdet kérem, abbeli szándékát hagyja le, nézze maga és gyermeki boldogtalanságát s ne veszedelmeztesse magát, várjon az időtől, Isten megmutatja, ha ő felségének tetszik, az alkalmatosságot [TML VIII, 84 Barcsai Mihály Teleki Mihályhoz].

3. háborúskodással pusztít/károkat okoz; a periclita; mit Krieg Schaden verursachen. *1657:* Ekképpen veszedelmeztette szegény hazánkat, kinek nyoma máig is keservesen látszik az sok puszta faluhelyek, templomok, kéményekből, mert állhatatlan nyughatatlankodása miatt néha Erdélyben Székely Mojzessel ... török, tatár, Mihály vajdával oláh, lengyel, Bástával német, vallon hadak egyszersmind benn voltak [KemÖn. 24].

veszedelmeztetés veszélyeztetés; periclitare, primejduire; Gefährdung. *1664:* Az mi az új kapitánnyal való tractát illeti ... ha szintén arra az fejedelem ő nagysága minden maga és haza veszedelmeztetése nélkül, oly nyilván, az mint Kegyelmed kivánja, reá merné is venni magát, az ott való emberek miatt, alig hiszem, végben mehetne [TML III, 89–90 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz] | Én Nagyságodat minden alkalmatossággal, kegyelmes Uram, hazám veszedelmeztetése nélkül szolgálni kész leszek [TML III, 310 Teleki Mihály Ghika Gergely moldovai vajdához]. *1673:* Igy hát én, azok, az kikre gondolom némelyek értik, okai nem lehetünk, bizony nem is vagyunk az haza dolgai veszedelmeztetésének, ha szintén úgy volna is ... hanem azok, az kik az rossz híreket hintegetik, mások ellen practikálnak, magokat, hazájokat is elveszni kivánják [TML VI, 431 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1678:* A mi az ratihabitio dolgát illeti, azon Kegyelmed ne törödjék, mert ő nagyságának s ez hazának semmi veszedelmeztetését benne nem látom, három helyen is fel lévén benne az porta téve [TML VIII, 167 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1820:* meg károsíttatásunk iránt a T. K. F. I. Tanátsot különös könyörgö Levelünkel meg találhatnok, mert ez által Törvényes Jussaink veszedelmeztetésünken kivül tulajdon magunk Parasztyaink elöttis meg vagyunk alacsonitva [M.zsombor K; Somb. II Sombori Ferenc kezével].

veszedelmeztetik veszélyeztetik; a fi periclitat; gefährdet werden. *1664:* Az maga pénzét hat száz forintot ada nekik Boldai uram, csak az haza ne veszedelmeztessék állhatatlanságok miatt [TML III, 318 Sztepán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1811:* Ezen 60 öleknek az 50ik ölinél kezdette volt a' viz a' föld szinét ki kaparni, és lopájositani, mely szerént a' 40 ölektöl az 50 ölekig Ergéje tamadott a' viznek. Külömben a' 60 ölek hoszszában a' part nem veszedelmeztetik [DLt 19]. *1825:* Dées és Somkut között lévő Hidak nevezetesen a' Város végin a' nagy árkon, a Király árkán, a' Szeltsován, és a Bodorkut follyamattyán lévő Hidak oly rosz állapotba légyenek, hogy az utazás felettébb veszedelmeztetik [Dés; EHA]. *1844:* A Szoszoltoi kar: – hogy az eredeti per folyta levelek a perbe járással ne veszedelmeztessenek, kéri a levelek párba jártatását meg határoztatni [UszLt XI. 85/87].

veszedelmeztető veszélyeztető; care prezintă un pericol; gefährdend. *1834:* a fel felé járó utat veszedelmeztető Árok is aprádonként bé telik [DLt 446].

veszedelmeztetődik veszélyeztettetik; a fi periclitat; gefährdet werden. *1836:* a Gombáson fekvő penzed nem veszedelmesztetődik [Kv; TSb 20].

veszejt 1. tönkretesz, pusztít; a distruge, a strica; zer-

stören. *1582:* ha ky walamy pinczet vag valamy fundame(n)tomot Assat ... minden ember feoldęt ki hordassa, Az vczat ne vezessek velle az Méz vermeket(is) mindeneüt theolchek be [Kv; TanJk V/3. 252b].

2. *~i magát* (halálos) veszélybe sodorja magát; a se expune la pericol (de moarte); sich in Todesgefahr stellen. *1679:* Az ott való kivált némely atyafiak elméjének csüggedését értettem ... nagy látogatása Istennek az bünért, hogy ennyi szenvedések után, mikor többire erőleg várhatnák szabadulásokat, akkor veszessék magokat [TML VIII, 536 Teleki Mihály Galambos Ferenchez]. *1711:* semmi reménség nincsen, hogy valahonnan segítségek jőjön, ne veszessék bolondul magokot, hanem menjenek compositióra a császárral, lám eleget hadakoztanak annyi esztendőtől fogva hejában, mégis semmire nem mehettenek [CsH 455].

3. (el)veszít; a pierde; verlieren. *1582:* En fylep Janosne magdalna aszon hytteöm zerent uallom hogy ... az azony meg rutolta magat az ember zarazt haytogatot alaya az azonnak, fyzeteset sem zantha Jgyarto georg az felesegenek Jauara myndent be hoszot de senky lelket aual ne ueszesse hog Jgyarto geörg etette uolna meg feleseget mert az felesege rakua uala svllvel (!) [Kv; TJk IV/1. 58a]. *1675:* ha azon ökrök(ne)k dolgával valo pert nyerikis, edgyütt nyerjék ha vesztikis edgyütt veszessék, mint eddigh ugy ez utánnis edgyaránt kölcsenek fáradozzanak [Cege SzD; WassLt Math. Rétyi (38) eccl. orth. pastor vall.]. *1783:* az egész falu edgyet értett, és vegezett benne, hogy Jánk Pétru Csürét rontsák, vágják és onnan el pusztitsák ... kikhez a magam consensusat is ragaztattam akkar nyerjünk vele akkár veszessünk [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.].

4. pazarol; a risipi; zerstreuen. *1710 k.:* Azért a debitorok admoneáltassák a creditorokat és hogy a székek series szerént vétetnek elé, egyszersmind ne toluljanak reánk, és üdőt, költséget ne veszejtsenek [BÖn. 896].

veszekedés 1. ceartă; Streit. *1612/1615:* ili aprolek dolog nagiubb uezekedesre ne mennien [Bonchida K; KJ]. *1638:* mikor rekezt akarunk vala Czenalni az fejedelem eökrejnek, hogi nem engedi vala Szabo Matias ... abbol leön az veszekedes [Mv; MvLt 291. 157b]. *1640:* Regeleo hetfeon[a] ha ki veszekedest es eoszue veszést inditana büntetese f. 1 [Kv; KovCLev. – [a]Vízkereszt hetének hétfőjén]. *1686:* kesz vagyok s leszek kgtek közzé magamat interponalno(m) s meg edgyeztetnem Igy a mi veszekedes nelkül meg lehet, miert kellene izetlenkedni [Ks 101 Teleki Mihály lev.]. *XVII. sz. v.:* Concludaltatott, hogy az Schola mesterek es az gyermekeket Scholab(a) jártatho szülek kőzett ne orialtassek semmi veszekedés az Didactum Felett [Zilah; SzVJk]. *1710 k.:* bizony sok ifjú paráznaságánál, részegségénél, meg némely hirtelen harag és veszekedésből történt gyilkosságnál is nem kisebb, hanem nagyobb bün ez: nem adni, ha kinek vagyon [BÖn. 890]. *1742:* Apor Ferencz ... azt mondotta hogy olly nagy veszekedesben vadnak az vrak a Gyülésben hogy edgymást az ablakon akarják ki hánni [ApLt 4 Zalányi Apor János Apor Péterméhez]. *1756:* Keregutz György kezdette a veszekedést, mert ő mikor ivutt, garaznas veszekedest indito ember volt [Bencenc H; BK. Franciscus Gyulmari (40) lib vall.]. *1781/1785:* utolso Détsei István Uram soha meg nem osztozott ... néhai Várro Moses Uram nem tsak urgealta az osztozást, hanem veszedekéseket is hallottam [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 175 Rusz Prekup (60) zs vall.]. *1802:* az iffju Deluciot is artzal egybe kartzolva láttam, de a' mikor esett nem tudom ... a' Nagy Udvari Szattlerné veszekedések közbe kartzolta egybe [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1823–1830:* Mindennap pedig a szolgája fésülte meg sok veszekedések s káromkodások között [FogE 116]. *1871:* Ujj egyházi presbyterium választatott 3 évre ... innepélyesen feleskettettek. Ezek után több lárma és veszekedés után a gyülés el oszlott [Burjánosóbuda K; RAk 113].

Szk: *~be elegyíti magát. 1698:* Lőrinczi Boldisar ... most ennek előtte keues napokkal mulatsaga leue(n) a' B. Cehnek ighen alkalmatlanul viselte magat es sok fele vetkeb(en) ugy mint szitkozodásb(an) eskuuesben sot veszekedesbenis elegyitue(n) magat, es mind ezek egy csomob(an) computaltatván Büntettetik ad f: Hung: 3 d 15. solvit [Kv; ACJk 29] * *~t indít. 1684:* Mindenkor mikor az céhnek mulatása vagyon, tartozik az céhmester az céhaszt<alt> megtiltani annak rendi s módja szerint, úgy hogy valaki az mester emberek k<özül> olyankor veszekedést indítana az céh<asztalnál>, tehát az mennyi akkor az céh<asztalnál?> elkölt azon marad érette ... ha olyankor valamelyik ez ellen cselked<ik> nem gondolván semmit az céhnek kö<zönsé>ges jelenlétivel, méltán elmarad éret<te> a fellyebb megírt poenán [Dés; DFaz. 11]. *1780:* ha Kalandos mulatáskor valaki veszekedést indít, büntetése 1 forint [Kv; EM XI, 224 az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei] * *~t szerez. 1826:* Ha a kalandosbéliek közül valamelyik a' temetéskőzben a keserves háznál az uton, vagy a' temetőben lármát, vagy veszekedést szerezne 's botránkozást okozna, az ilyen a' Kalados (!) közelebb esendő egybegyűlésekor további haladék nélkül az apa házánál büntetődjék 1 frttal [Kv; EM XI, 377 a külközép-utcai Kalandos-társaság art. XXVIII] * *fáradságos ~. 1596:* Ezekkel valo nagi faratsagos, sok vezekedes miatt, vgjan el feletkeztem megh kerdeni gazdam azzont, hogj hol legien az, az iras, az mit oda kj keölteött reank [Kv; Szám. 6/XXIX. 172–3 Bachi Tamás sp kezével] * *házasságbeli ~. 1704:* Ugyan ma hallottam micsoda mocskos házasságbeli veszekedés esett volt tegnap Haller István uramnál a mi eljövetelünk után, melyet ide nem illett feltennem [WIN I, 72] * *irtóztató ~. 1742:* Az Jobbágyok kőzött az irtoztato Veszekedés meg vagyon mostis a Groff Teleky Sándor Ur Jobbágji Felsö Árpáson az szegény Opra Pistut egészlen le taglatták [A.árpás F; TL. Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz] * *iszonyú ~. 1754:* Körösi Mihályné Csete Boritza sok káromkodasokal, és iszszonyu vezekedesekkel vádaltatván Emellett Urát nem betsülvén, most ugyan az Toronyban 50. kemény paltza ütésekkel büntettetik [Kv; TJk XVI/8. 47] * *mód nélkül való ~. 1618:* felette igen protestála ökegyelme előtt énellenem, hogy voxot kért tőlem az fejedelem dolga felől s nem mondék voxot. Oly igen sok rút, mód nélkül való vezekedéseket mívele ekkor rajtunk Gáspár János urammal, hogy csak megírni is irtózom tőle [BTN[2] 91] * *rút ~. 1619:* mindenik kéván ta magának az fejedelemséget, és egymás között rút veszekedések, harcok voltak [BTN[2] 319]. *1700:* Ezen gyűlésen Pásztor István Ur(am) Székely István Uramék rut Veszekedések lévén őszve Szollalkozásbol Az mint az B: Céhnak Teczet Büntetésb(en) esniek [Kv; MészCLev.]. *1760:* Sebesi János, és Felesége Kolosi Ersébet ... a' Sz. Házassági életet, égy más között rut veszekedésekkel és verekedésekkel ottan ottan bontogatnák, és ezzel Eklesiánkat meg botránkoztatnák [Kv; SRE 191] * *szóbeli ~. 1758:* Pünkösd előtt való Pénteken ... hallánk rajtúnk fellyűl a' Falu közönséges úttzáján Zenebonát, szobéli veszekedést [Betlensztmiklós KK; BK. Steph. Szőlősi (28) inq. vall.]. *1761:* égy Veres Tornyi (!) le tött Harminczados Néhai Gidofalvi János

Ur(am) ... (s. v.) egy Sertessit ... Dobolyi István Uram(na)k meg lővén, öszve kaptak szobol ... s minek utánna a' sok szobeli veszekedés után ... Gidofalvi János Uram bé ment volna az Udvarára égy paltzával meg fogták [Ne; DobLev. II/328. 4a Mich. Zilahi (72) civis vall.] * *szóval való ~. 1710:* relígiómat igazán szerettem, de mikor láttam, hogy sok ellene való dolgokat nem lehet megorvosolni, haszontalannak tartottam a szóval való veszekedést [CsH 413] * *teméntelen ~. 1823–1830:* Ezzel teméntelen veszekedésbe jönek, s talán veszekedtek is [FogE 82].

2. vita, pereskedés; dispută, controversă, ceartă; Debatte. *1579:* Mert hog tartoztunk wele Sombory lazlo vramnak loayanak adny zenat mert hogy ó Naga külthe wolt az köztünk walo vezekedes Monostor közot es Coloswar kozött hatar dolgabol el Igazytasaban keretet zenat o zenat kellet vennem mert az varosnak nem wolt zenaya ... d. 40 [Kv; Szám. I/XVIII]. *1586:* lathwan az harom olah falunak[a] Sok eztendeoteol fogwant Veszekedeset haszontalan voltat vgy Anniera hogy Jnkab kezdene az Varos az falukra keoltenj hogy sem Mint beleolle hasznot Venny ... Intettek Az Vonas Igazitasra el valaztot Vraimat, hogy ... Az harom faluknak zynere Mennel hamareb lehet ky Mennyenek [Kv; TanJk I/1. 40. – [a]Alsó-, Felsőfüle és Asszonyfva]. *1595:* Thouabba jeouenek hozzam az Moldauiczay monostory calugerek panazolkodanak, hogy nemy nemeo hauas myath kegyelmetekkel nagy veszekedesek vagion [Hurm. Doc. XII, 66 Kornis Gáspár Beszt. városához Jászvásárról]. *1623:* az minemw veszekedesek uolt eo nekiek, az Nehay Zekely Illyes Geórgi ... óróksege felól abbol meg Bekeltettwk [Mezőmadaras MT; Berz. 5. 41. S. 1]. *1643:* ha Garazda Ur(am)-nak holta talal teortenni ki fogh abban az joszagban szallani, mert enis az magamet keonien nem engedhetem, melybeol talan nem kicsiny veszekedesis fogna keouetkezni [Gyalakuta MT; BálLt 1]. *1671:* Apor Lázárnak a' Kézdi Vásárhellyiekkel valo veszekedése az Lemhényi és több falubéli erdőröl [CC]. *1688:* azon veszekedesben forgó két őrökseghez ha mi praetentioja volna, vagj lehetneis, az meg nem allo fel in perpetuum amittallja [Oláhújfalu F; DLev. I. VI. 20]. *1704:* Tudodé ha valaha, ennek előtte vilongás és veszekedés lőtt volna felette[a] [BfN. – [a]A határhely felett]. *1710 k.:* Ebben az üdőben invalescálni kezdvén a reformata ecclesiában Angliában az ecclesiae regimenre nézve az episcopale et presbyterianum név, úgy ismét a hollandiai academiákban ... theologia coccejana és egyéb afféle. A mü deákink onnan felül lehozták ezeket a neveket és veszekedéseket Erdély és Magyar országba [BÖn. 547]. *1753:* Az Mgls Ur Gyekébül ... Nékem irot levelet mái Napon nagy kötőlösseggel vettem mellyb(en) méltoztatik tudakozodni, hogy a' Nemes vár megye minémü képpen decidalta Déda, és Fülcháza köszt váló Controversiát, és veszekedést, s verekedést [Abafája MT; Ks Jos. Huszár gr. Kornis Antalhoz, csak az aláírás sk]. *1796:* az mi a jövendőbéli osztályt nézi, úgy rendelem, arra valo nézz pediglen, hogy égymás közt el kerűljenek minden leg-kissebb veszekedést [Maroskoppánd AF; DobLev. IV/760. 3]. *1846:* Tovissi Sándor bátol hallottam azt mondani – Na a' Faluban ugyan foly a veszekedés [Kakasd MT; DE 2].

Szk: *hatalmas nagy ~. 1653:* immár ide Erdélybe is béhatott vala a Luther Márton reformált tudománya, melyet elsőbben egy Johannes Huntherus nevü déák[a], ki akkor oda fel lakott, mikor oda fel a hatalmas nagy veszekedés volt Károly és Ferdinandus császárok idejében [ETA I, 26 NSzF. – [a]Tollban maradhatott: hozott be?] * *perben való ~. 1643:* az perben valo veszekedesnek unalmat el akarvan tauosztatni [Gyalakuta MT; BálLt 1] * *sok alkalmatlan ~. 1710:* közönségesen a három nátió között is sok alkalmatlan veszekedések származának a portiózás miatt [CsH 318].

3. perlekedés, vitatkozás; discuție, controversă, dispută, ceartă; Auseinandersetzung. *1672:* Eluntam az sok veszekedését s nagy nyelvét magam is ennek az görgényi asszonynak, hanem Kolosvárról szerzett volt püspökné asszonyom s György deák uram egyet [TML VI, 82 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1709:* Majd minden Eclakb(an) vagyo(n) a Magyarok(na)k az olahokkal veszekedések az Innepeknek megtartasa felöl [SzJk 780]. *1793:* Vojna István Urnak az Ifju Aszszony veszekedése tzihodása, gazolkodása miat nyugodalma nem volt [Páva Hsz; HSzjP Karátson Ferentzné Gáspár Klára (20) vall.].

4. háborúskodás; războire; Kriegen. *1619:* az néhány elmúlt üdőkben, azmely zűrzavarok s veszekedések estenek mind az tatároknak Lengyelországban való rablások felől és az kozákoknak az Fekete-tengeren való latorkodások miatt, azokat ezen frigynek megerősítésében jó helybe és rendbe állassák mindkét felől [BTN[2] 262]. *1657:* Lövő szerszámokat is az túlsó partra vonyatván az ellenség, többet száz lövésnél tétete reánk, de az Úristen kegyelmes gondviselése által az egész napi veszekedésben is tizenegy emberünknél nem esék több el, az ellenségben pedig feles hulla el [KemÖn. 248]. *1662:* maga[a] kijöve a Keresztes mezejére, szinte a veszekedésbe érkezett [SKr 498. – [a]Kemény János]. *1666:* Az svétet bizonyosan írják, hogy az franczuzzal megújította az barátságot pro defensione libertatis Germaniae; az mi penig az anglussal való veszekedését nézi az frantzuznak és hollandusnak azaránt neutralisnak deklarálta magát, de azonba az német szabadság mellett Brémát megszállotta [TML III, 628 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1671:* ha valami okot adnának az veszekedésre az németek, mindjárt fordítanák az fennlevő hadakat ellene [TML V, 570 Türi László Teleki Mihályhoz].

veszekedéskezdő care a inceput cearta; einen Streit beginnend. *1801:* protestaltam ... hogy a garáznás embert vetnék ki a házbol, de hogy kik voltak a garáznások és veszekedés kezdők Lelkemre mondom most is meg külömböztetni nem tudom [Szucság K; RKA].

veszekedhetik a se putea certa cu cineva; streiten können. *1584:* Gorbay Gergely Torday vallia ... Bokor Casp(ar) ... enneke(m) zerze a' hazat mert az zomzedsagh inkab zeret vala enge(m) hogy Nem mint Koos Jstwant, De hogy Kos Istvan Immar benne lakik vala a' hazba en Nem veszedekhetem velle, hanem fel veóm es kewana(m) az en penzemet akit en Bokor Casparnak Attam vala [Kv; TJk IV/1. 319].

veszekedik 1. a se certa; streiten. *1581:* Azerth kérem ked(d)eth hogy az naponkint való geöleöltség ne aradgio(n) kegd haggia meg az nemetyeknek, è kws marczonasagh zolgalathon ne vezekedgienek [Noszoly SzD; BesztLt „J. Chyeffey prov. Albensis" lev.]. *1597:* veghre addigh vezekedenek hogy az A(ctor) az J.nek az fejet meg yté egy palczaúal az J(nctus) ys az A(ctor)nak az orchaiat egy faúal seóueny darabbal hogy ki zakada [UszT 12/78 St. Miklos de Farkaslaka jb vall.]. *1619:* Azmég az legények odajárának, addig onnat az szomszédságból emberséges törökök jövének közinkbe, azkik minket is igazítnak vala el, hogy részeg az

az török s ne veszekedjünk véle [BTN² 284]. *1631:* Hallotta(m) Jstuan Deaktol hogy monta, hogy en maga(m) nem banto(m), More Laszlot, de egy korba(n) talalkoznak oly bolondok, hogy eshetik valami rayta miattok, hogy igy veszekedik velem [Abrudbánya TA; Törzs. Theodorus Gicha Keorpenyesien(sis) (50) prov. vall.]. *1642:* Excepto hogy az Vice Uduarbjro Szeőke Tamas lattak hogy ides toua adomanyert osztogatta az jobagiokat dolgozasra, melyert ueszekettenekis uelle, hogy az derek dologh jdeje(n) czelekette, de eő megh fenyegette eőkett [Hidegszamos K; GyU 88]. *1710 k.:* Nieuportnál hogy a terehhordozó feleltébb sokat kér vala az én egyetmásomért, és ő annyit adni (noha az én erszényemet odaadtam, és kértem, hogy kicsidért ne veszekedjék) nem akart, és emez morgani kezde, hogy a turbát kiveszi a hajóból [BÖn. 582]. *1749:* Tudom hogy az Stomp Márton Leánya az Urával ugy él mint az eb a Matskával szuntelen verekednek veszekednek [Hosszúaszó KK; Ks Hermány György (25) jb vall.]. *1761:* Tudgyae a' Tanu ... hogy ... Ona Thoagyer ... Groff Daniel Sofia Aszóny ... D(omi)nalis Birája ... Semmi bajokot, nyavalyájokot, és igasságokot az alatta valo Falusi Lakosoknak meg nem halgatta, és igazitotta volna ... söt ha jamborul éltek és viselték magokot, Szidta koromolta őket azt mondván: baszom az Anyatokot mi hasznom nekem bennetek, ha tü nem veszekedtek, nem loptok, és jámborul éltek? [H; Ks 113 Vegyes ir. vk]. *1783:* a' Felesége hásártos botránkoztato maga viseletű Férjével veszekedik, Nyársat fog reá [DVJk 56b]. *1803:* ő Kegyelmekkel Komjaczegi Mihályné Aszszonyom ez előttis sok versen kotzodott és veszekedett [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1831:* kőzél árul[a] itt a piatzan ... Ez előtt valo Esztendőkben gyakran lármázott, motskolodat, veszekedet, Már most, a miolta talám megis büntettetett az efféle illetlen maga viseletiert, ritkábban hallom motskolodni [Torda; TLt Közig. ir. sztlan Borbe (!) Nemes Érsek Sándorné aszony Kerekes Mária (42) vall. – [a]Székelly Farkasné]. *1879:* Mintha őt kinozta, gyötörte volna az egész világ ... Ezekből folyólag Czakónak nincs szeretete semmi iránt. Ha vitatkozik: veszekszik [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~ *vki felett. 1631:* Az mikor az szekeres felet veszekedenek, halla(m) hogi monda Lengiel Miklosne hogi harmad napia hogj az szent Miklos penzet megh atta [Mv; MvLt 290. 260a] * ~ *vmi felett. 1629:* akor talalkozam oda hogy vezekednek felette [Kv; TJk VII/3. 90]. *1725:* Petrisor Vaszilj Felesege, s Pallagia Vaszily ... el mennek ... az Andreka Hazahoz, holottis veszekedni kezdenek a' bőr felet, s egy más lelkit szitták fututaltak [Velkér K; Ks 7. XV. 12b]. *1766:* a Deutralt Esztendöb(en) napnak Etzakáján az Utzán egybe kapot Damokos Ferentz Székelly Janossal, de minthogy tavolatska voltam mivefelett (!) veszekedtek nem hallottam [Szilágycseh; BfR 101/2 Joan. Bétsi (16) jb vall.]. *1806:* Károlyal veszekedtünk a füsü felet [Dés; KMN 191] * ~ *vmi végett. 1728:* Kolosvári Gőrőg György Déák ura(m) ... Kolosvári Gáll Janos urral Satorok helye végett Veszekedtenek s hurczolodtanak [Dés; Jk 40a] * *potentiose* ~. *1783:* Bodis János a' Mester Házában potentiose veszekedet a' Mester p(e)d(i)g pofon tsapta [DVJk 55b] * *rútul* ~. *1724:* Hallottam h(ogy) Feleségével a Vallás miattis veszekedett rútúl, és ezértis kelletett el hagyni őtet [Mv; BK. Csanádi János (27) ns vall.]. *1771:* az Apja igen rutul veszekedett Tyiu Györgyel [Bukuresd H; Ks 114. 61. 143] * *szóból* ~. *1765:* hallám ... hogy szobol veszekednek az irt kortsoma udvarán [Zágor KK; Ks 18. LXXXVIII. 8]. *1771:* hallottuk à Faluba, hogy midön ketten szóbol veszekedtek vólna à Sok egyenetlen Szok között mondotta volna Tyiu György Popa Danilának ... Popa tudodé mi az Isten [Bukuresd H; Ks 114. 61. 134].

2. vitázik, pereskedik; a disputa, a purta procese; debattieren. *1572:* az Chatanyak es Somkwthiak wezekettenek az hathar wyget ez Kerezt wtnal [DLt 184]. *1600:* Én annal egyebet ne(m) tudok, hane(m) a miert az kett fel peöres wezekedik, az mind keözwl Peter Gereb birta, az kapolnatis eö chenaltatta az Pap hazatis [UszT 15/51 Kadar Lukach Zent Mihaly Zabad Zekely (75) vall.]. *1656:* Akkor mindjárt megadtam az tizenöt forintot, még annyi volt hátra, de én nem veszekedem vele, hanem meg kell neki adni [TML I, 9 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1705:* A generál beszéllette Haller István uramnak, hogy azért hagyta volna azt a részmilitiát Medgyesen, hogy ha az ott eddig nem lött volna és azzal a kurucoknak dolgot nem adott volna, eddig a Vöröstorony passust tőlünk elfogták volna a kurucok. Hanem mégis amig azon[a] veszekednek, addig Havasalföldéből feles élést szállíttat idebe Szebenbe [WIN I, 441–2. – [a]Medgyesen]. *1728:* Aztis tudom hogj miglen néhai ... Nemes Thamás vram éle, gjakorta czivódott és veszekedett ezenn hellyért, mellyen vagjunk, annyira hogj Míkó vram bekeségessen és nyugodalmason nem birhatta [Hidvég Hsz; Mk Val. Szabo (48) jb vall.]. *1774:* nemis akarván vellünk izetlenkedni és veszekedni le tett egy fél potrát a' Bironak s ugy tiltott el bennünket az Erdöktöl a' Biró [KK; LLt Fasc. 8]. *1779:* Kandó Bálint s János, kijövén, hogy ami kevés jószága maradott[a] felosszuk, sokat kellett veszekednem vélek, mivel az odabé Udvarhely széki dályai jószágot nem akarták a leányokkal oszlóra bocsátani azt mondván, hogy a székely jószág nem illet leányt [RettE 399. – [a]Az iró feleségének anyja után].

Szk: ~ *vmi felett. 1638:* az keöz kert felet veszekedenek Cziszar Istua(n) es Kerekes Szabo Istuan [Mv; MvLt 291. 161b]. *1680:* az Kis Fiacsa alat valo tót mikor nil szerent óstottak az falü (!) samara vesekettek felette [Diós K; JHbK LVIII/8]. *1733:* minyájan a kik ott voltak a hatar járásb(an) ... azon egjeztek meg hogj csinályonak valami jegjeket, azon Controversias hely(ne)k, hogj ne veszekegjenek anyit felette [Hévíz NK; JHbT]. *1753/1781:* négy Madai Sessiok felett az édes Atyám Paul Opra nevü emberrel veszekedvén ... Kun Gáspár ur szabad electiot engedett az atyámnak hogy akarmellyiket válaszsza és birja [Máda H; JHb LXXI/3. 275].

3. vesződik; a se necăji/chinui; leiden. *1629:* Mikor Danczi Istvanne ollyan sokat betegeskedek, mentünk oda, enni vittünk, lattuk hogy sokat bailodot volt Mondottuk mit veszekedik velle, Azt mondotta Zalarosne hogy Atyamfia szegenj [Kv; TJk 40].

4. tengődik; a vegeta; vegetieren. *1659:* Magam állapotja felöl írhatom, hogy még veszekedem egy naprúl másra [TML I, 310 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]

5. nehéz körülmények között megy; a merge (undeva) cu greu/în condiţii grele; irgendwohin unter schweren Umständen gehen. *1625:* uarga marto(n) ... innet marosszekreol uezekedek ala Ara(nyos)szekben feluinezre [Bálintfva MT; KemCs IV/108].

veszekedő 1. veszekedős; certăreţ; streitsüchtig. *1624:* ha ... ualamj rosz ueszekedeo ember lenne ha az rajtunk uálo ruha(n)kat kellene el adnunk sem hadnok [Tövis; BálLt 62]. *1629:* mellete uala haza s bekesseghnek okaerth aztis el ada

Horvat Jstua(n) miuel sok but latott miatta az minth hallom pedigh mindenkor ollyan Vezekedeö ember uolt [Kv; TJk VII/3. 94]. *1673:* Csudálom, az Szentpáliné asszonyom veszekedő szolgáit nem reformálta és szörnyen el nem verette [TML VI, 424 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1745:* én Soha illyen veszekedő és garaznás embereket Soha sem láttom [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1753:* (A popa) igen ostmány természetű ember veszekedő s verekedő [Abrudfva AF; Ks]. *1763:* eredgj ki barátom az házbol ha illy veszekedő maszlagos ember vagy [Told. 9]. *1779:* (Pop Lupujt) azért hiták it Haraga Lupuj(na)k hogj sok beszédü s veszekedö ember völt mindenel veszekedet [Girolt SzD; GyL. Pop Dumitru (98) ns vall.]. *1781:* M. Szokolján Juon hásártos részeges veszekedö Garáznás és mindenekben minden igaz ok nélkült belé kötelező verekedő ember volt [KLev. 10]. *1796:* Mitsoda természetü Ember(ne)k tudgya a' Tanu Táré Lúpot, hásártos, veszekedőé, verekedőé, Vérengezőé, mikor, Kikb(e) veszet belé, minden ok nélkül ...? [K; Eszt-Mk vk]. *1816:* Harasztosán Kretsun ... garáznás veszekedö, másokba minden igaz ok nélkült köteledzö [KLev. 7]. *1831:* Az Emberi Társaságba hogy viseli magát? Veszekedőé; motskolodoé, és miket szokot elkovetni? [Torda; TVLt sztlan].

2. aki veszekedik; care se ceartă; streitend. *1802:* minthogy a' larmára sokan rohantak egybe, a verekedö és veszekedö Személlyeket nem láthattam [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1811:* Nevekedjék böltsnek, eszesnek, okosnak, Példájára ama nagy Bethlen Jánosnak, Ki négy veszekedő Fejedelmek között Hitszegés kövibe belé nem ütközött [ÁrE 185].

3. perlekedő; care sînt folosite în ceartă (de către cineva); in einer Debatte benutzt. *1775:* el unván sok veszekedő szavait küldök nevezetesen Jantso Josef etsém hogy menyen el [Kanta Hsz; HSzjP Petrus Jantso (50) Mil. Ped. Civis oppidi K. Vásárhelly vall.]. *1847:* Juli[a] erösen kikapott, feleselő veszekedő lett, nem lehetne tovább ki jöni vele [Kv; Pk 7. – [a]A cseléd].

4. veszekedéssel kapcsolatos; de certăreț; sich auf Streit beziehend. *1874:* Czondi Kata panaszolja, hogy férjével Kudor Jánossal, mérges, veszekedő természete miatt együtt ném élhet s ... válásra határozta magát [M.bikal K; RAk 308].

5. ahol veszekedés folyik/folyt; unde are/a avut loc cearta; wo ein Streit stattfindet. *1813:* én ... a veszekedő helljre jutván még ott erém (!) a' meg verettetett Exponens Aszszonyt, és azt kérdém, hát kjedet (!) kitsoda bántá? [Dés; DLt 162. 4 Sándor János (54) ns vall.].

6. peres, amiért per folyt/folyik, amiért pereskedik vki; care face obiectul disputei; wofür man einen Prozess führt. *1618/1729:* az két falubeliek ... kezeket nékünk be adván száz forint kötél alatt egy darab veszekedő Erdö felöl mely vagyon Bala vásár felé álá függöben az Berczen ... mely erdöt mind az Göcsiek maguknak az Szerint az Balavásáriak is magoknak tartották [Ks 13/XV]. *1626:* Az berek Elót valo ret hatara feleól az min vezekettek nagy Gergelljel az vezekedeó rezeczjket ket fele merjek es fele Nagj Janosnak fele Ozdj Gergeljnek maradgion [Bálintfva MT; PS]. *1639:* azon villongo es veszekedeö hatar [Zágor/Kisszőlös KK; PS].

Hn. *1655:* veszekedö gáttol [Br; BLt 3] | a réghi veszekedö gáttol fogva [Keresztvár Hsz; EHA] | a régi Veszekedö gáttól fogva [Uzon Hsz; SzO VI, 202].

7. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: veszekedő személy; persoană care se ceartă; Streitende. *1802:* ezen veszekedöket a' házbol ki taszigálták [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

veszekedőkedv poftă de ceartă; Streitsucht. *1880:* Engedj meg, hogy annyit hadartam, de borzasztó veszekedökedvem van, valahányszor az jut eszembe, hogy valakinek nem tetszel [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

veszékel 1. jajveszékel; a se văita; jammern. *1568:* Christina Ambrosi more, itte(n), Zebenben az zallason az felesege kerdy s m(onda ?) vala hul wötte azt a penzt, es s (!) monda sok adosim vadnak neke(m) mit tuc te bele melik atta, az felesege valtik vezekele Eze(n) [Kv; TJk III/1. 188]. *1570:* Orsola Trombitas Leorinchne hithy zerent vallya hogi Latta egykorba Zabo Janosne vezekel volt es kery Eotet hogy valamy kezkeneot aran fyllert es gywrět haza vinnek Eothwes Demeternek Mert felne az vratwl hogy Nala talalna [Kv; TJk III/2. 36]. *1574:* Anna Ersen Iarto Iarfasne Azt vallia hogy ... azkor az lean valamy kewesse hogi ely tawozot volt katalin Satora Melleol de Nem Ment sohowa, hallota hogi veszekel volt partas katalin hogi Ne(m) twgia howa leot [Kv; TJk III/3. 362f]. *1593:* Az Solymosi mattiasne vduara(n) megiek vala el, tahagh ige(n) vezekelenek, hogy el loptak az Istua(n) penzeth [UszT].

2. veszélyben forog; a fi/se afla în pericol; in Gefahr sein. *1662:* hónalyig való vízben ülvén lovaik hátán, sok helyeken csak a fák alatt is úsztatván, ahol úszó nem volna is, gyakrabb helyen nyereg szárnyáig való vízben egész napestig gázoltatni, veszékelni kényszeríttetének | Ezek alatt, midön a szegény haza dolgai így veszekelnének, a török nemzet jó alkalmatosságot ... sajdítván s látván, elsőben a budai vezér s azonnal a portai fővezér is Jenőt kezdék kívánni [SKr 189, 399].

3. vesztegel; a sta, a staționa; stehenbleiben. *1662:* Majd negyed egész napig akképpen egyedül veszékelvén az feles néppel, azonban az indulásban való késedelmezést a nép megunván, egy éjszaka a városnak Körös szélén lévő sáncát ... behányván, általtöltenék ... nagy részét a városnak hit nélkül szöktették vala [SKr 580]. *1677:* Én itt a sok gondolkozásnak s búsulásnak örvényiben veszéklek [TML VII, 413 Teleki Mihály a fej-i udvarba].

veszékelés jajveszékelés; văitare; Jämmerung. *1662:* A szomszédságbéli vármegyék, urak, förendek, nemesek, holdolatlan várasok, akik a szomszéd ház falának égését semminek tartván, az váradiaknak a segítségküldés felöl való írásokat, reménkedéseket s az ő nagy romlásokat, a megírt módon való veszékeléseket csak contemnálták, megvetették vala [SKr 619].

vészel veszekszik; a se certa; streiten. *XVIII. sz. köz.:* En mind eddig elé eleget veszeltem azon földért, még most négy esztendeje tsak az Isten örzött meg hogy a kaszával egybe nem vagdalt [LLt Fasc. 69].

veszély 1. helyzet/állapot, amely kárral, bajjal, romlással fenyeget, veszedelem; pericol; Gefahr. *1568:* Az Lewelet az zyghyn Emberek zabadsagrwl (!) harom Eztendeigh zabadsagoth hogy adoth Kyral, azth Chyaky wramtwl Nagy Neheze(n) Nagy wezellyel zerzem ky [Torda; BesztLt 31]. *1591:* Tot Peter vallia ... Az vtan nagi tusakodasom volt velle, ingemetis mind le tepte rollam, en magamatis ketzer wteot

valba. Vegre nagi vezellel hoztuk Ide be [Kv; TJk V/1. 143]. *1598:* Hogy az harang wtteo meg teoreot volt Torozkora vitettetuk ismegh hogi megh chinaltak, Bonciday Gergely Vram ielen leteben fizetűnk Minden vezelyel Mihaly kouachnak f 15 d – [Kv; Szám. 7/XVI. 44]. *1657:* az fejedelem paripán igen nagy veszéllyel, csak valahány magával kitörtetett falura [KemÖn. 50]. *1662:* Azki is látván az népnek a rettenetes üdön való veszélyeket, nagyon csudálván a fejedelem dolgát, hogy a gyalogságnak a vízen való gázolás miatt nagy része hideggel is meghalna, jövendöli vala [SKr 353]. *1664:* Nem igaz lelkű és idvözülendő ember, Uram az, a ki az szegény romlott, nyomorodott hazának ennyi passioi után is Kegyelmetek között igyenetlenségre intendál s annál inkább vagy egynek, vagy másnak gonoszát, veszélyét kévánja, mert az olyan az szegény hazának is azzal együtt ugyan akkor kévánja mind több romlását s több veszélyét [TML III, 185 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1705:* Köszönik a generál gratiáját, hogy kibocsátja az urához, csakhogy igen kéreti, hogy úgy bocsássa ki, hadd legyen securitasa és az úton valami veszély ne érje [WIN I, 525]. *1803:* ezen pásztorok, midőn számadások és kezek alatt lévő nyájat pásztorlások által kezik alá vészik, minden megeshető veszélyektől híven szorgalmatoson örizni tartoznak [M. hermány U; RSzF 191]. *1811:* Tsak a' Menykő sújtott némelykor fejekre; De nem illetődtek ők meg e' veszélyen, Kinőtték, 's a' Menykőn trottzoltak kevéljen; Miglen jött égy veszély, mind-ezeknél roszszabb [ArE 163]. *1857:* ezen útazás mián veszéjt nem látand [Kv; DE 2].

Szk: *~be ejt. 1710:* Valaki hát olvasod ez írást jövendőben, Kitanolhadd, miképen practicált Erdélyben Az öreg Teleki Mihály s mint keverte bűzben A jó hazafiait s ejtette veszélyben [CsH 47] * *~ben forog. 1662:* a respublica stratagémája és tanácsa, successusa, előmenetele szerént a svéciai királynak országábul hire jöve, hogy a dániai király országára haddal ment volna, és maga birodalmának állapotja odahaza nagy veszélyben forgana [SKr 370] * *~t keres magának. 1662:* Szolgái pedig ... sehol semmi kárt, prédálást ne tegyenek, mert különben a Tiszán békével által nem mennének, minden bizonnyal veszélyt keresnének magoknak, erősen megparancsoltaték [SKr 151] * *közönséges ~. 1664:* Az dolgoknak változási, hogy ne közönséges veszélyünkre, hanem Istennek dicsőségére, az ő anyaszentegyházának épületire, evangeliumának szabados folyamatjára és az ő népinek ... hasznára ... legyenek [TML III, 129 Szalárdi János Teleki Mihályhoz] * *tűzi ~. 1837:* Mint hogy pedig a jövendők és az események története bizonytalan az Isten rendelményei pedig, el fordithatatlanok Czélirányoson jegyeztetik ... meg, hogy azon szerentsétlen tűzi veszellyek kárát mellyeket a Zallagot biro vigyázatlansága, vagy tselédei támasztottak, a Zállagba vevő Ur tartozik viselni [Dés; BetLt].

2. kisebb bajnak/kellemetlenségnek a lehetősége; necaz; Unglück. *1582:* az sententianak tartasa zerent lenne megh tőllek az eleg tetel, hogy attiankfiain ne esnek valamy veletle(n) wezel [Kv; TanJk V/3. 250b]. *1811:* Ugy jő az ártatlan emberre, gonosztól, Véletlen a' veszély, midőn nem félrosztól (!) [ArE 94]. *1894:* édes fiam, magának kell ismernie ilyen darabot, s ha örökös hálára akar szert tenni, mindjárt, de mindjárt egy ilyen darabot vegyen meg s rögtön, cito citissime, küldje ide nekem Szovátára (veszélyemre és költségemre) [PLev. 166 Petelei István Gyalui Farkashoz].

3. halálos veszedelem; pericol de moarte; Todesgefahr. *1662:* az hától ütő pálcának súlyát ... érkezni látván és tapasztalván, ők belőle csak kiállának ... főképpen a fejei, kik már a török nyereségbül jók kivették volna részeket, az ő veszedelmes tanácsok miatt nyakokba rohanó utolsó veszélyeknek zivatarát jól távulról nézni ne kezdenék [SKr 577]. *1847:* a' Dr veszélyen kül van [Kv; Pk 7].

4. szitkozódásban; în imprecații; in Beschimpfungen. *1756:* látám Molduán Onyát ... Molduán Stefánnéval egj más mellett állani és Molduán Onya a nadrágát köti vala akkor én ezzel viszsza térék s meg köhintém magam, tudja a veszély mit tselekedtek, de nem hiszem hogy Devorizaltak volna [Galac BN; WLt Zegrán György (28) jb vall.].

veszélyes veszéllyel teli; periculos; gefährlich. *1879:* minő veszélyeseknek véli jövendőbeli elémenetelemre nézve az utat, melyre léptem [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

veszélyeztetés periclitare; Gefährdung. *1861/1875:* a' torony fedele anyira meg rongyollott hogy azt tovabb igy hagyni az egesz épület veszélyeztetése nélkül nem lehet [Szucság K; RKAk 101].

veszendő I. *mn* **1.** pusztuló; care este sortit nimicirii; untergehend. *1580:* Az Keózep vcza kapw Alat valo teómleczet Ertek eo kegmek hogy vezendeo allapatba vagion az wyz miat [Kv; TanJk V/3. 229b]. *1604:* Az haznak padlajat mind uezendeo marhat, ahogj fedetlen alot regteol fogua az haz, lehet hogi zolgaink hantak le az hazrol, de az sem uolt semmi hazonra üalo [USzT 18]. *1652:* Ha ki pedig ã modo in posterum kószulók comporealtatnek hogy ez mostani complanatio ellen vagy tanitojat, vagy mast ãkar kit az Uraim kószúl mit amot affelle Eccl(esi)ara es Jsten tisztesegire ueszendő dolgokert traducalna, gjalazna szidalmazna ... az gjulekezetnek kemény Censuraja legje(n) rajta [Kv; Ref.egyh.lt X. A. 1]. *1662:* Váradnak vármegyéstül veszendő állapotját sajditván, úgy jött vala be Kolosvárra*, s hogy dali, tekintetes, termetes prócátoros ember volna, elő is kezdte vala magát venni [SKr 664. – *Dobozi Veres Mihály]. *1703:* kezünket egy rosz be zárlott bolton tartottuk, noha abban is az mi veszendő dib dáb porteka benne volt, penzem ára volt [Kv; Pk 6]. *1710 k.:* Amaz boldogtalan ifjú Apafi fejedelem dolgaiban is, én Istenem! Felségedre fogok, mert amaz veszendő és tőle sem birhatott jószágok és maga állapota miatt sok gyűlölséget szenvedtem [BIm. 993]. *1723:* minthogj a magzatokban propagalodik az Isten Háza, mint a külsö veszendő jokban a mik (!) marad hadgjak édes magzatoknak [Kv; Ref.egyh.lt VII/19]. *1756:* Balog Mihaly uram az miolta Gondviselői hivatalb(an) vagyon ... az Udvarban az Gabonás Szekér Szín, es Istállok ruinaban lévén nem hogy meg epittette s rectificalta volna hanem veszendő allapotjokban hagyván tűzre hordattattak s égettettek [Szakatúra SzD; TKl Bot Togyer (38) jb vall.]. *1794:* egjéb Házi portékákat pedig minthogj azak veszendők voltanak, meg fizetni nem tartoznak az édes An(n)yaknak [Asz; Borb. I]. *1841:* általadtuk udvarhelyszéki ... a Bük erdőkön lévő hammunak való veszendő fákot [Taploca Cs; RSzF 126]. *1869:* az urbéreseknek szombat fájók járt melly fa hullás és elérett veszendő fákbol szolgáltatott ki [Csöb U; Told. 21].

2. testi tekintetben gyenge; slab, fără putere; schwach. *1590:* Masik Tauali tino esmet igen beteges es Vezendeö vala [Kv; Szám. 4/XIX. 23].

3. gyorsan elpusztuló/tönkremenő; care intră în putrefacție; schnell untergehend. *1769/1802:* Mar pedig hiedelem felett valo dolog az ... Hogy az actionalt két határak tsak egy

régi határ keresztel distingvaltathatnának, mely keresztetis fátéálnak hogy Nyárfában volna; melynél veszendöbb fa nintsen [BSz; JHb LXVII/3. 35].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: gyenge, beteges állat; animal slab, bolnav; schwaches, krankes Tier. *1681:* Dezma es Tized. Juhbol, Disznobul, Mehból Tizedet adnak ... (: igen kel penig vigiázni à báranyos Juhra ... hogi az ala valo, veszendőjet az Tiszt ne vegye :) [Mogyorosd H; VhU 81].

II. *fn* romlás, pusztulás; distrugere, pierire; Untergang. *1663:* Katona Mihály uram is elunta az sok költséget, szabadosan maga dolgához sem láthat, nem járhatván úgy ki, mint kivánná; itt körül is mindene veszendőben, Erdélyben maga be nem mehet [TML II, 587 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: *~be hagy. 1817:* nem pászma szerént, hanem imit amot szálanként valogotva, a' dölt fákot 's veszendőben hagyva erdőltek az Üveg Csűrhez dolgozo emberek [F.árpás F; TSb 46] * *~ben lesz. 1669:* eötet concernalo Joszágocskaja eddigh csak veszendöb(en) lett [Told. 1a] * *~ben van. 1664:* A micském nekem volt, a csak veszendőben vagyon [TML III, 1 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1846:* igen jo Tinom ... a' ... Tehénpásztorok vigyázatlanságok mián veszendőbe van [DLt 1248].

veszendőfélben a fi pe punctul de a se distruge/nimici; auf der Grenze des Untergangs sein. *1592:* Ach Gergeli ... vallia: Engemet hiuanak ... ki az saitot hogi megh lassűk, es megh bechwlliwk, mierthogi az saito vezendeo felbe vala, eggik sem eppiti vala [Kv; TJk V/1. 234].

veszés 1. elveszés, elvesztődés; pierdere; Verlust. *1570:* Margith Hennúegh (!) Jakabne, Es Orsolya fodor Janosne ... hallottak Nagy Nestetwl az Zabo Balintne Marhaia vezesekor, hogy azt Mongia volt hogy Amaz zegen legen Meltan kereskedhetik raythunk, Ez Nagy Orrw gonozneotwl lam Nywkhatatlanok vagiunk [Kv; TJk III/2. 66b].

2. (csatában) elveszés; cădere (în luptă); Niederlage. *1597:* Kaspar Vagner ... Eger Vezesekor az puska por miat nagy niaúaliaban eset volna [Kv; Szám. 7/XII. 9 Filstich Lőrinc sp kezével].

3. halál; moarte, pierire; Tod. *1636:* az Maria Propheta aszszony ... az ő meg szabadulásokért, az ő előttők két felé állott veres tenger fenekén való által szaladásokért, és az ő utánnok indult ellenségiknek abban valo veszésekért, az Istent ének szóval ditsérvén, egygyik kezében dob volt [ŐGrAj. 8].

vészes 1. irtásos; care nu a fost curățat (de crengi) după defrișare; von den Ästen nicht befreit | veszedelmekkel teli, veszélyes; periculos; gefährlich. *1864:* Vész hágo, veszes hely, hol hágni kell [Újfalu Cs; GyHn 62].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: irtásos hely; curătură; Lichtung | ? veszélyes hely; loc periculos; gefährlicher Platz. **Hn.** *1699:* Nagy veszes előtt (k) | Kis Veszes előtt (k) [M.zsákod U; EHA]. *1744:* Kűs Vészesen (sz) [M.zsákod U; EHA]. *1841:* nagy veszesben (sz) [M.zsákod U; EHA]. *1842:* A' Nagyveszesbe (sz) [M.zsákod U; EHA]. *1864:* Veszes az ott volt számos málna veszes helyröl [Kászonújfalu Hsz; Pesty, MgHnt XIII, 419b].

veszetlen szk-ban; in construcție; in Wortkonstruktion: *lelke ~* fără să-și pericliteze sufletul (de la pierire); ohne seine Seele zu gefährden. *1586:* Kepelies Janos vallia, Lattam Nagy sokzor mikor eiel vagy seotet hajnalkort Lowaimhoz Mentem Az Mezeore, hogy ez peter a' lowak keozeot volt, ott lappangot ... ot fekwt vala le, semmy Jaroia ot Nem lewe(n) ... azert lelkem vezetlen mondom es vallom hogy vgya(n) ez peter lopta el vagy Atta ky az en lowaymat [Kv; TJk IV/1. 566].

veszett 1. elveszett; pierdut; verloren. *1570:* Hogy my koron legh eleozeor a Bongarthj hattharrwl hozak az fwzkwthy wezet Lwnak Nyomat a wermessj hatarra, akkoron myndyarasth à wermessyek megh kynalak az Karos Embert Zabadchyagal [Vermes BN; BesztLt 17]. *1710 k.:* a mü jobbágyink közül tizenheten szerzettenek magoknak szabadlevelet a fejedelemtöl, elküldék hozzájok, hogy jöjjenek szolgálatra, de közülök egynéhány odaküldé hozzám a fejedelem (ő úgy tudta, veszett) szabadlevelét; hát csak az akkori conservator deák ... csalta meg szegényeket, lecta alatt adott nékiek protectiót és szabadlevelet [BÖn. 561].

Sz. *~ fejsze (nyele). 1669:* egyébiránt az mi sok kárvallásinkhoz s költséginkhez képest bizony nem derék gratia, de veszett fejszének forduljon meg csak nyele [TML IV, 462 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Meg szoritottam annak okáért hogj veszett fejszének hatsak nyeleis fordúllyon [CsV]. *1763:* Natsád Parantsalattyát veszem mindgjár ki kűdem talám adig el nem al szogának, külemben magam is akarnám ha Natsádnál marad mivel nékem ollyan Lovamat rantatta el hogy hogj ... bizony 60 forintért az szegény Apámnak Sem attam Volna ha Natsádnál marad talám Veszet Fejszének nyele nékem is tsak meg fordulna [Kóród KK; Ks CII/19 Szarka József tt lev.] * *úgy van dolga, mint a ~ gyermeknek a sok bába között. 1678:* csak úgy vagyon dolgom, mint az veszett gyermeknek az sok bába között [TML VIII, 261 Teleki Mihály Haller Jánoshoz].

2. elpusztult, megszűnt; care a fost abandonat; zerstört | rossz, veszedelmes; rău, periculos; schlecht, gefährlich. *1584:* az egesz varos hataran effele veszet vtakat el lariak | Legh elseoben emlekeznek eo kgmek varosul ez Mostany giwlesekben az zeöleök keozeot valo veszet vtaknak meg Epitesereól, melj hogy megh ne cheokeonniek hanem az epites valoban veghez Mennien [Kv; TJk V/3. 280a, 282a]. *1665:* az Gergely Janos kertinel az hidnal soha ollyan veszet ut nem volt mint most lőt az miat az malom arka miat [Jobbágyfva MT; BálLt 50] | az viz miat igen oczmany veszet ut vagyon most [Maja MT; BálLt 5]. *1760:* égy felöl valami veszett árok [Maroskeresztúr MT; KP]. *1782:* ă veszet Sülyet Aknakis ă Dés Territoriumon vannak [Dés; ErdFisc. XII/31]. *1831:* a Virág László Lovára fel ülvén tsak hamar a Kádbükche szélliböl két bornyut, és egy tehenet a veszett akna irányaba meg is téritettem [Dés; DLt 332. 17].

Hn. *1636:* az uezet tocz (!) birczin [Diós K; BHn 67]. *1651:* az uezet toczban [Diós K; JHbK XVI/25]. *1722:* veszet ösvénj [Csomakörös Hsz; EHA]. *1746:* a' regi veszet utak [Bágyon TA; Told. 21]. *1757:* A veszett Tó farkában [Harasztos TA; EHA]. *1760:* a veszet uton belöl [Jedd MT; Told. 45/2]. *1775:* egy veszett ut [Vaja MT; VH]. *1779:* Veszett To-nak hivattatott [Burjánosóbuda K; BHn 41]. *1781:* A' veszett Malomnal (k) [Kézdiszárazpatak Hsz; EHA]. *1784:* a' régi veszett ország úttya hoszszába (sz) [Szásznyíres SzD; EHA]. *1797:* az veszett Aknák széllyin | ă Veszett Bányák között [Désakna SzD; EHA]. *1844:* régi veszet Ut [Kisesküllő K; EHA].

3. elhullott; pierit; gestorben. *1766:* a sertes el dögölvén ... jollehet az I. hogy haragosi voltanak s boszszubol fatealtonak ugy aztot is referallya, hogy a' ki meg nyuzta, nem égetés, hanem dög által veszetnek vallatta [Torda; TJkT V. 334].

4. elvesztett; care a fost pierdut; verloren. *1659:* Azért jó Lázár uram, hogy magunkat megkeményülteknek, mi miánk veszettnek Jenőt, Lugost, Karánsebest valljuk ... nem cselekedhetjük [EOE XII, 209 a fej. Lázár Györgyhöz]. *1662:* Sírjunk őelőtte, kérjünk kegyelmet Krisztus által szegény veszett fejeinknek! [SKr 717].

5. vesztes; învins; besiegt. *1653:* az spotár bolondsága miatt veszett had verése után nem késett az vajdára vinni Lupulnak kozáknak lövő szerszámit [RákCsLev. 458 Rákóczi György anyjához]. *1662:* Amint ellenben ó, nyomorult, ó, veszett nép, melly megfosztatott ezektül, vagy ha nem is, nem esméri, nem akarja eszében tartani s nem is becsüli, mint mi szegény megromlott, utolsó veszedelmünkhöz közelgető, condorlott magyarok [SKr 696].

6. kilátástalan, reménytelen; lipsit de perspectivă, fără nici o speranță; hoffnungslos. *1658:* Nincs is, ki mellé és hova gyűlhessünk: csak veszett állapotunk, ha Isten rajtunk nem könyörül és szabadulásunkban útat nem mutat [TML I, 243 Haller Gábor Teleki Mihályhoz]. *1722:* Az Csitkoknak egyéb gongjok nincse(n) hane(m) nem atta(na)k jo szénát el este(ne)k, Jo ha fele meg marad ă mint describallja, aszt referalja hogy látván veszet dolgokat ŏ kglme az ige(n) hitvánnyat külön választotta, azért ugyis tarcsák hogy azokat jobban jobban táplálhassák [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból].

7. veszedelmes; periculos; gefährlich. *1769:* az régi veszett idökben esett ezen Haza Veszedelmeiben ... ezenn Szász Nyiresnek is nagyobb része pusztulásra jutvan az Exponens Mlgs Groff Ur eő Nga jo emlékezetü Eleji ... telepitette (!) volt ide bizonyos számu ... Jobbágyait [Szásznyires SzD; Ks III/33].

8. rossz minőségű, tönkrement; distrus; von schlechter Qualität. *1752:* Aláb valo veszet buza volt 84 1/2 [Esztény K; Told. 25]. *1760:* a veszet uton belöl a leg alsó (!) betű keresztes Cserefa [Jedd MT; Told. 45/2]. *1826:* Öszve füllött, s veszet kőles [Szentdemeter U; Told. 41]. *1881:* Bárha szeretem ... söt éppen ezért nem akarom, hogy ilyen veszett pongyolában lásson, milyennek én prezentálom e sorokban magam teelőtted [PLev. 89 Petelei István Jakab Ödönhöz].

9. elöregedett, használhatatlan; de nici un folos; veraltert. *1757:* Egi Pej hoka Zábált (!) benna Süket Turos hátu konya fülü vén veszett lo [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9].

10. megveszett; turbat; wütend. *1764:* az elött valo nap estve késón a Páll Ferentz kapujánál jüvök vala s halván hogy a patakba jü felém valami a paltzámat jol fogám a kezembe hogy ha valami veszett kutya volna meg ne marjon [Bögöz U; IB. Oláh Bukur (18) jb vall.]. *1809:* A minapában jelentettem vala a Tekintetes Király Bíro Urnak minémü allapotya legyen Rugonfalván a veszet eb mardosása mián a marhak(na)k ... tegnapi napon oly tudósítást vettem hogy már kilentz a Csordabol meg veszet [Nagygalambfva U; UszLt ComGub. 1556].

Sz. *1752:* mindetig egésségtelenkedet, nem hogj njavajás Lopásban egjelitette (!) volna magát; De amely Ebnek veszet nevét költik mindenüt és minden üldözi gergeti (!) azt, ugj van szegénj Várczán Páskujnak mostan dolga [Bikáca Sz; BfR Márkos Sándor (72) jb vall.].

11. dühös, bősz; furios; böse. *1662:* Ennek a veszett Kercsinének is vagyon vitája [TML II, 232 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* ellenben az én veszett természetem szerént minden bűnre halálban futottam, rohantam [Blm. 987]. *1880:* Vesződés, gond, nyomorúság nem sujtol veszett korbácsával, s elpuhultál [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

12. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ *bogár* kolumbácsi légy; Simulia columbacensis; muscă-columbacă; Columbacher Fliege. *1842:* midőn árpát hordott volna és épen rakodott, a veszet bogarak meg lepték marhájit [Zabola Hsz; HSzjP].

13. erkölcsi tekintetben romlott; stricat, depravat, decăzut moralicește; moral zerstört. *1662:* az emberi gyarló természet a veszett romlottságokra különben is nagy hajlandósággal, sőt, hanyatt-homlok rohanván [SKr 323]. *1668:* az Eotvesi mestersegnek exercitiumais el tiltatik teolle, seot egyebarantis mind mesterek es leghenyekteolis az velle valo conversatio el tiltatik, miglen nem recolligallya veszet erkeolczét, es az B. Cehnek kedvet keresi [Kv; ÖCJk].

Szk: *becsülete ~. 1731 k.:* tiszteséges eletű vagy pedig becsülete veszet személy ...? [Born. XXXIX. 16].

14. súlyos, veszélyes; grav, periculos; schwer. *1584:* Takacz Jeremias vallasa ... az giermek laba talpa fel fordulwa(n) es ky tekeredwe(n), ez Azony hiuatla(n) oda me(n)t, es eordeoghy hatalmawal illien veszet Niaualiat vgy hozot chak harmadnapra helire hogy semmit a' giermeken tizta epp testnel Ne(m) esmertek [Kv; TJk IV/1. 259].

15. nagyon rossz; foarte ..., tare ...; sehr schlecht. *1879:* Most veszett esős idök vannak [PLev. 56 Petelei István Jakab Ödönhöz].

16. rosszul olvasható; greu de descifrat; schwer zu lesen. *1897:* Én is úgy kínlódom a maga veszett betűivel, mint maga az enyeimmel [PLev. 193 Petelei István Gyalui Farkashoz].

17. szitkozódásban; în impricații; in Beschimpfungen. *1739:* Circiter ennek előtte két héttel Ács Gergelynek teremtettével való káromkodását hallottam, de minthogy ő veszett teremtettével, ördögteremtettével s hóhérteremtettével szokott káromkodni, melyikkel káromkodott akkor, már nem emlékezem [Bözöd U; Ethn. XXIV, 86]. *1803:* kiseb pál András szidja Pál Györnét hogy ide ne jöj Veszet teremtette [UszL ComGub. 1201u.]. *1816:* nem-is nyugszom mig meg nem ölöm a' veszett Teremtette Kurváját [DLt 99].

18. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vesztes személy; persoană învinsă; Besiegte. *1653:* Mikor immár így futna a nyavalyás veszett*, a tatárság ezt megértvén, utána szágulda és mindenütt inában volt [ETA I, 114 NSzF. – *1613-ban Báthory Gábor].

veszettség dühöngő indulatosság; mînie, furie nestăpînită, turbare; Wut. *1662:* Azon gyulaiak azért egy vasárnapra diem 8-am Septembris, hogy akkor a ravasz, álnok nemzetség tudná a jencieket minnyájan otthon lenni és gyakrabban a jólakásnak, boritalnak, részegeskedésnek is (mellyet, ó, jaj! a régi megszokott veszettségbül, egymás között gyakorolni nem kevéssé szoktak volna!) az áldott idnepen leginkább magokat adni ... Gyulárul ugy indultak vala | csak azt kapják fel belöle, azmi az ő veszettségekben nekik szolgálni láttatik, mint midőn törvénytelenkednek [SKr 315, 690]. *1710 k.:* jaj, édes Istenem! az én semmiségem és az én természeti veszettségem miatt én annyira vagyok attól, amely messze vagyon a semmi a valóságtól | ha a büntetés, jutalom elöttem nem lett volna, talán az én Istenemnek szent

nevét soha nyelvemre, elmémre sem vettem volna az én romlott veszettségem miatt [BIm. 1007–8, 1011].

veszettül furios, cu furie; wütend. *1705:* Az mi urunk igen megrészegedvén, a fejedelemasszonyra rámént, hogy megcsókolja. Amaz szaladott veszettül, előtte az ajtót bézárta [WIN I, 522].

veszhet 1. meghalhat; a putea muri; sterben können. *1705:* Eckler azt mondja, hogy <a németek> első lövésén megszaladtak a kurucok, és igen sok veszhetett bennek, harminc ágyút nyertenek, 362 zászlót [WIN I, 539].

2. valahol maradhat/időzhet; a putea rămîne undeva (un anumit timp); irgendwo bleiben können. *1661:* Urunk s asszonyunk ígérték volt jó akaratjukat uramnak, hogy ha valami találna lenni, ő nagyságok gondomat viselik, de úgy látom, hogy ő nagyságok igen elfelejtettek, ő nagyságok miatt itt veszhetek [TML II, 73 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

3. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *esze ~ vminek* felborulhat, (rossz irányba) megváltozhat; a se putea schimba (în rău); sich in schlechte Richtung verändern können. *1595:* Hogy penigh ennek vtannais az io rendtartasnak esze Ne vezhessen, Biro vram, Minden Ceheket hiwattasson, publicalia eo kgme, hogy minden Ceh Ceh lewele rendtartasa veztese alat vgy vegie(n) be az keozteok valo Iffiusagban ... hogy elseoben Az varos keozibe meg eskeggiek [Kv; TanJk I/1. 251].

vészhimlő himlő, variola; variolă; Pocke. *1868:* Betegség neme vészhimlő [Kv; RHAk 247].

vészhirdetés anunţarea unui dezastru; Gefahransage. *1861:* Csak most közzelébb hirdetődik a' N. Kapusi meg rázo szerentsétlenség, és imé mintha a' Kör-leveleknek csak a' vész hirdetés lenne rendeltetésük, ismét hirdetni kell ujjabb nagyszerü szerentsétlenséget [Gyalu K; RAk 64].

veszít l. veszejt, ill. veszt

vesződés 1. bajlódás; trudă, osteneală; Plage. *1582:* Anna consors Emerici Warga iűrata fassa est Lattam hog megh werek az Azzont, mert az Azzony Siuàlkodik wala, es arra kezdek zekeremreol fel emelkedny ... Az ladatis latam hog Nag wezeodessel fel rontak, és el wywek [Kv; TJk IV/1. 8]. *1710 k.:* Anno 1680- és 81-béli életem, vesződésem [BÖn. 715]. *1880:* Vesződés, gond, nyomorúság nem sujtol veszett korbácsával, s elpuhultál [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. vesződség; muncă, lucru, treabă; Schererei. *1657:* Itt benn is pedig az gubernátornak sok pártjai valának, mert meg is unták vala az fejedelemasszony miatt való vesződéseket [KemÖn. 126]. *1662:* méltán csodálkozhatnának, nekik, annyi sok ezerekből álló népnek, annyi idő alatt való nagy igyek, bajok, vesződések minémű kevés számú néppel lett volna [SKr 623]. *1828:* a marhákal is meg Gyült a baj, ha el hajtatom Kemény Telkére, mind az útban hüllan(a)k el, mertt tsak itt az mezőre hajtva is minden nap a sók vesződés és baj [Koppánd AF; IB. Fodor Antal gr. I. Bethlen Sámuelnéhez].

3. veszekedés; ceartă; Streit. *1629:* Zathmarinak sok veszeodese volt Magyarival [Kv; TanJk 44]. *1633:* Egy feöld felol valo ueszödesem leuen eo kegmeuel Nagy Thamas Vrammal, es az dologh köztünk megh igazoduan maradott adossa kett ueka buzaual [UF I, 319 Cristie Lulie (50) vall.]. *1646:* Az orzagh teoruenyeis az hogy az atiai iobbik ház az kissebbike[a], nemis lehet pedigh az soha hogy ketten, annalinkab harman ot lakhassu(n)k mert az örökke valo vezeödes lenne, kire nezue kezeb uolnek az puztára ki szàllani, mintsem mással ot vezeödni [Bádok K; JHb III/72. – [a]Értsd: a kisebbik fiúé].

vesződik 1. kínlódik, bajlódik; a se chinui/necăji; herumarbeiten. *1568:* az emberek az sarba wezodnek wolt, Es az gyermekek az okroketh Meg inditottak Es meg ne(m) tarthattak [Kv; TJk III/1. 143]. *1590:* lata(m) hogy vezeodek az pwskawal, de nem twdo(m) miert nem leohetet [UszT]. *1592:* az reegi kiraliok feiedelmek ydeieben soha az Eotwessy Rend keózeót Mezeo varasban, Chiehes Eotwes nem lakot, hanem chiak valamy kontarok vezeóttek, mertt soha azok az ök mewueket ygazan exercialny nem akarthak [Kv; ÖCLev.]. *1596:* kertem az Mezaros Miklost hogj mellettem legjen lowawal, mert egjedwl nem gjeöztem mind lowastol es nemis mertem egjedwl keözteök az mezeön es reten vellek vezeödneöm, hanem ez volt 2 hetigh ejel nappal velem lowastol [Kv; Szám. 6/XXIX. 171 Bachi Tamás sp kezével]. *1609:* Az Ven Janos papnak Thorday praedikathornak Mint hogy eggyedul vezeodeot az zeóleye el takartatassaba(n) hogy el fedesse ... kwldötthem eo kegme(ne)k ... f 2 [Kv; Szám. 12b/IV. 127]. *1631:* az az szegeny Halom Kata epitgete azt az Hazat ... az Urais neha tapaztotta ... de inkab mind az Aszony veszeödeöt vele [Mv; MvLt 290. 58b]. *1657:* ottan az könnyü had mindjárt belém bojtorkodik, és midőn azzal vesződöm, az nehéz had is reám érkezik s megverettetem [KemÖn. 239]. *1705:* Már ezeknek a lovakat kivivén a füre odaki, akkorra be nem hozhatják, csak így vesződnek [WIN I, 427]. *1790:* Zudor ur(am) ... A' Kőrtvélyfái Malomnál, mit ö Kgle irja tsak vesződik, nyügölödik, de nem irja ki világoson a' vélé bajoskodásának okát [Nsz; TL. Málnási László ref. főkonzisztoriumi pap lev.].

2. fáradságosan/tengődve él; a trăi greu; schwer leben. *1678:* Én pedig még csak nyomorgok, vesződöm; már szinte kikoptunk a quartélyból, most is pénzzel tartám bizony, Isten után, meg, mert ezeket a hideg leli, ha pénzt kérünk tőlek [TML VIII, 62 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

3. betegséggel kínlódik; a se chinui cu o boală; mit Krankheit kämpfen. *1671:* Feleségem csak vesződik, Isten tudja végét nyavalyájának [TML V, 646 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* A süly is elhatalmazván rajtam, csak vesződöm [TML VII, 524 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1705:* Én magam is az érvágástól fogva szörnyü főfájás és szédelgésben vagyok, és úgy tapasztalom, hogy megártott a főfájás, mintsem használt volna, csak úgy vesződöm azóta | Annak a nyavalyának pedig okának adják a doktorok azt a kétszeri nagy italt, melyet itt ... a generálnál követett. És valameddig már a kő el nem mehet tőle, addig mind csak így vesződik [WIN I, 429, 527]. *1772:* Feleségem pedig máig is akkor kapatt nyavalyájával vesződik [Dés; DLt 321. 74 Sig. Dants (48) ns vall.].

4. veszekedik; a se certa; streiten. *1572:* az leweleknek Massa weteleben es egyeb terwyn zerynt es tablanak moggya zerynt exceptiokon wezeottwnk, Merth Calumnian akarnak wala maraztany mynket [Torda; BesztLt 3704 Lucas Pysthaky és Colomanus Fekete Gr. Daun beszt-i bíróhoz és hites polgáraihoz]. *1591:* Beke Georgi ... vallia,

Latam hogi Haczoki Thamassal ... egi feierbeli ember kit Bonczidai vasarbironak ertettem, vezeodik vala [Kv; TJk V/1. 87]. *1597:* Jokeb Jorger ... wallia ... mikor Chizar Peterne Feorkeoly Mihallial zola ... monda Feorkeol Mihaly rútúl megh zidogatwa(n) az lelkewel, eregy innet mert megh ne(m) verlek de bizony ezennel megh rúglak, latam hogi megis rúga, azútannis sokat vezeodenek egimassal [Kv; TJk V/1. 107]. *1644:* ez az Kerekes Balas fiais be jöue, s euel az Baczio Ianossal kezdenek vezeödni s kis be mentek az ajton [Mv; MvLt 291. 111b]. *1662:* mégis avégett ujjat vonni, vesződni s újabb garázdát szerezni nem szünik vala [SKr 324]. *1672:* most kívántatnék az tanács uraknak ő nagysága mellett való lételek, mert csak én egyedül vagyok s maga tudja Kegyelmetek az ő nagyságok természetit, mint van; csak vesződöm [TML VI, 234–5 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1793:* mindjárt elmégyen a' maga Joszágába, soha sem vesződik ezzel a' bolond Grófal [Koronka MT; Told.].

Szk: ~ *vmi felett. 1657:* ezen Almás Mezeje felett mindenkor vesződtek, hol edgyik, hol másik el Csóváltatta [Gyszm; DE 3]. *1692:* 25 forintigh ada be az kezet Filep Menyhart noha Eleget vesződenek felette hogy 50 forint legjen az kotele [Kercsed TA; Borb.] * *szóval* ~ *1768:* szoval vesződni kezdvén Bocskai János Ur(am), Veres András Urra támodván egybe menének tepelődvén gyurni kezdék egy mást [BLt 7].

5. küszködik; a se strădui; sich bemühen. *1657:* Ezfélékhez akadván én is, általvergődvén az Morva szakadékján, vesződtünk, ellenkeztünk, tartóztattuk volna az ellenség menetelit [KemÖn. 44]. *1710:* Túl egy oldalon Cserei Sigmond bátyám sokadmagával szalad vala. Látván, én mint vesződöm a törökökkel, mégsem segíltének meg [CsH 229 1690-re von. felj.]. *1761:* mi a jég és vizek között gyalog vesződünk, amaz szászokhoz hasonló emberek pedig szerencsésen lóháton általmenének[a] [NyIr 200 Bánffi Farkas álma. – [a]A befagyott Maroson].

6. romlik; a se strica; untergehen. *1750/1778:* midön hajában sokat vesződött volna[a] a szekeremen látom a' pajtában a' Jászollyban töltettek, ott rothadott [Ilencfva MT; DLev. 6. – [a]Az éretlen leszedett törökbúza].

vesződő pusztuló; care este pe cale să fie distrus; untergehend. *1788:* a Joszágotskám tsak a mindennapi kenyér bé hozására sem volt elég ... a Néhai Bátyám által 2 száz s egj néhány forintokban vesződő részetskémnek után indulok [Komjátszeg TA; Pk 6].

vesződött vetődött; venit (recent) de undeva; gekommen. *1744:* Egy Vaszarion nevű idegen az hazába most vesződött vándor ámító ... az edgyügyű oláhságot annyira elámította, hogy némelyek közüllök falustól templomokat frequentálni s Popájokat agnoscalni nem akarnak [Dragomir, Ist.desr. I, 35 kormányszéki rend. Nsz-hez].

vesződ́felben pusztulásban, pusztulóban; a fi pe punctul de a se prăpădi; im Untergang. *1637:* Uagyon egy haltartocskays, mely puszta allapattal veszeö felben vagyon [Breáza F; UF I, 428]. *1664:* megszolgálom, kérem, hogy ne szakadjon el az malom is, ki, bizonyságom Isten, vesződ́felbe ment [TML III, 143 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1666:* leven ... Fianak ... eggy pusztulasra jutott, és többire sorvadolag vesző félben levő őrökségetskeje Mező Bándon ... kerek ... Kovats Istva(n) Uramot, hogy ne hadna eö kgylme idegen kezben mennj és jutni, hanem ... venné meg az denotalt pusztulasra jutott és többire sorvadolog vesző és dölő felben levő örökseget [Mv; MbK]. *1679:* az egy kulcsáron fordulván meg minden jószágának, mind minden javainak dolga, vesződ́felben van mindene [TML VIII, 382 Theököly Imre Teleki Mihályhoz Debrecenből]. *1680:* Vagyon attol tolgy fa oszlopokon Sup fedel alat meh tartasra valo porondal meg nem töltet egy hoszszu szin, melly szin allat talaltattak annya mehek in alvear. no. 7. Rai mehek in alvear. nō 12. edgyike ezek(ne)k vesszö félb(en) [A.porumbák F; ÁLt Inv. 28]. *1705:* Nem is <volt> semmi embere Bánffi Farkas uramnak csak egy is a háznál, csak úgy vala az ház vesződ́felben, már pedig a házának a padlását is égetik vala a benne lakó németek [WIN I, 653]. *1805:* Toháton ... Az Török buzájakat megint a leg bövebb termésibe vallják lenni, de ittis, meg nem érhetvén, rothod, és vesző félben vagyon [Torda; TLt Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével].

veszprémi a Veszprém tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Veszprém; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Veszprém: Veszprémből származó; originar din Veszprém; aus Veszprém stammend. **Szn. A.** *1563:* Bezperiny balint [Kv; Szám. 1/VII. 99]. *1567:* Valentinus Bezprimi [Kv; TJk 141]. *1584:* Beszprimy Pal [Kv; Szám. 3/XI. 55]. *1630:* Beszprimy Miklos [Kv; Szám. 18b/IV. 58]. *1668:* Beszpremi Judith Aszszony [Kv; JHbK XLIII/36]. *1690:* Beszpremi Ferencz Uram [Dob.; SLt KL. 28]. *1698:* Beszprimi György Nemes Doboka Vármegyének Assessora [SLt GH. 37]. *1700:* Beszprimi István [Kv; Szám. 40/II. 11]. *1702:* Beszprinyi Györgj [Sólyomkő K; SLt GH. 39]. *1718:* Beszprémi Ferenczné Asz(szony) [M.nádas K; RLt]. *1724:* Beszprényi Orsik [Dob.; RLt].

B. *1698:* veszprinyi lakatos imre [Kv; LakCJk I. 63b]. *1741:* Veßpremi borbelj Páll [Kv; Dica II. 8b]. *1763:* Veßprémi Borbélly Pál [BorbCJk 73a]. *1761:* Veszprémi Orsolya [RettE 123]. *1766:* egy Veszprémi nevű borbélynak [RettE 205]. *1774:* Veszprémi Zsuzsánnánál ... Veszprémi György [RettE 330]. *1780:* Veszpréminé [Bethlen SzD; BK. Anna Lakatos (39) conj. St. Ersek vall.]. *1795:* Veszpreminek [ETF 182, 72]. *1823–1830:* Veszprémi [FogE 162].

vessző 1. fának/cserjének egyenes hajtása/ága; nuia, vargă; Gerte. *1577:* a Tóth fiays zabadda hagiok a' chykfaluiakat, hogj vezzeot karoth zabad legie(n) vagniok de termeo fat ne legien zabad kewetetlen [Mv; BálLt 78]. *1587:* egj darab seowenj meg Czinalasahoz ... Negi szeker veszszeot vitettem ketteit – /66 [Kv; Szám. 3/XXX. 12 Seres István sp kezével]. *1592:* tartozzanak Az ombozj miklos uram zenaia kertelisire elig vezzeott karot Adnj az ileo erdeobul [K; BálLt 89]. *1656:* Ezen majorhaznak felseö resze reghi szalma supal kötteöt fedel alat vagjon az majorhaz udvaran kett felöl vagjon veszeöböl font rekeszek, mindenik szalma födel alat két rekeszekböl allo tapaszosak [UF II, 167]. *1677:* Fejérvárat a' keritésen belöl a' kinek háza vagyon, a' helynek állapottyához illendö modon tartozzék meg-épiteni, az elötti Articulusok szerint, egyébiránt-is, de bizonyos idö terminaltatván arra a' Tisztektöl, valakinek szalmával fedet háza tövisses, és veszszöckel font kerti találtatik, a' rendelt idö után, le-vonattassék és el-hordattassék [AC 219]. *1694:* Makk termö tilalmas Erdö is vagjon ... Ban<k>a nevezetü ... de ez t<sa>k semmire kellö tsutkos: mind az által ha tilalomb(an) tartatnék, vesszö teremne rajtok [Kisenyed AF;

BfR néh. ifj. Bálpataki János ns vall.]. *1734:* nekünk ... közelebbis eleg erdőnk van ... es vrak számára ugyan veszszőt és Támaszokat hoztunk onna(n) [JHb XXVII/2]. *1759:* A Marhák keze alatt; azért nem igen szaparodtak hogy aklok nem volt, és tsak a Sorban hevertek, holott Groff Uram eo Nga porontsolt volt, hogy Bágyonbol hozzanak fát és veszszőt, és tsinállyanak aklot [Marosludas TA; TKl]. *1782:* az mely erdot az őszszel fel osztattak Jobbagyaink magok kőzet Sz Gyorgy napig azt vághattyak azantul pedig tovább valo rendelésunkig nem leszen szabad edgy veszszot is hirunk nelkul le vágni [Torockósztgyörgy TA; Thor. 21/24]. *1811:* hozza elé ki-ki égy veszszejit, Az öven veszszőket tsomóba fogatta, Melyik törheti el, meg próbálgattatta ... Mindegyik veszszeit külön-külön vette, Törjékel, parantsolt ... e' tsomó veszszőket Egy sem ronthatá-el őszve kötve őket, De mihelyt veszszeit külön-külön vette, Magájét mindegyik könnyen el-törhette [ÁrÉ 100–1]. *1813:* a' Ház ... uttza felől valo Kertye veszszőkkel tsak imigy amugy ritkán van bé aggatva [Udvarfva MT; Told. 42]. *1879:* Hogy most nem lakom benn a városban, s mert nem emeletes házban lakom, hanem csak egy hitvány, sárból gyúrt, vesszőből font, zsendellyel fedett házacskában – hát megvet [PLev. 56 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~ *vágni. 1582:* Mich(ae)l Dedrich fassus est Biro vram Akarattiabol Menthewnk vala vezzeo vagny hog' a' paztornak hazachkat epithenenek [Kv; TJk IV/1. 19] * *kapunak való ~. 1606:* Veöttem egi zeker kapunak ualo uezzőt az Jspotaly kerthez ... d 35 [Kv; Szám. 12a/I. 31] * *kertelni való ~. 1713:* Teremnek Magyaro, gyertyán, Csere és egjeb elegjes Kertelni valo veszszők [Fejérd K]. *1736:* Vagyon ... egy Csávás nevű Erdő ... abban van Gyertyán, és Magyaro fa es imitt amott fiatal, és Nyeső Csere fák kertelni valo vessző [Noszoly SzD; CU XIII/1. 9]. *1796:* ez tsak Magyaros, Hársos, és Gyertyános Cseples erdő melyben hellyen hellyen kertelni valo vesszőtis lehet tanálni [Szentgothárd SzD; WassLt] * *kertelő ~. 1795:* és szöllő karoknak és kertelő veszőnek valo [M.bükkös AF] * *kertnek való ~. 1761/1808:* A Csoltban ... ez minden féle elegyes, veszszös, és tsak kertnek valo gyenge veszszők találtatnak benne [Kolozspata K]. *1797:* A Berek ... Ez tziheres; tövisset apro kertnek valo vesszőt tanalhatni benne, a' Falu éli, használlya [Pujon SzD; WassLt Conscr. 531] * *kertre való ~. 1810:* Ezen Erdő ... nagyobb darabján szép iffiu Tölgy fa szálas vagyon nagy sűrűséggel ... kissebb darabján ugyantsak szép Tölgy fa szálas indult, melyet már kertre valo Veszszőnek lehetne használni [Doboka; Ks 76 Conscr. 85] * *nyesett ~. 1732:* Ezen ... Udvar, és gjümölcsös kert mindenütt kőrös körnjül jó Sendely fedél alatt lévő, njesett veszszőbül kertelt Sövénj kertel van bé keritve [Kv; Ks 40/XXVIIIc]. *1762:* Kertelni valo nyesett veszszőt a' Sajto Szin oldalához hoztanak Cur 7 Idest hét Szekérrel [Mv; Told. 15/7] * *rekesztésre alkalmas ~. 1794:* Ezen Erdő rész szerént tziherből, resz szerént pedig a rekesztésre alkalmas veszszőkből áll [Erdőcsinád MT] * *sövénynek való ~. 1652:* Vagyon egy rosz Czere Erdeőis seővennek valo rosz veszeők teremnek rajta [Visa K; GyU 136].

2. cseplesz; pădure de tufe; Gebuschwald. *1736:* egy darab tilalmas erdő, mellyb(en) tsak veszsző van mivel nem régen tiltották meg [Aranyoslóna TA]. *1760:* Ezen specificalt Erdőtskekben tsak tsere Mogyoro, Veszszők, és Tovis bokrok teremnek [Csehtelke K; BLt]. *1797:* Szokolba van egy Tablatska vesző vagyis ollyas mező Cseplesz erdő (!) Amellyet negyedik otodik esztendőben el szokta(na)k volt adni ugy Fülpesenis ez ugyan jobbatska karon(a)k valois van benne [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1798:* elegyes veszszők nevekednek mellyet mindenkor gát kötésre szoktak el hordani [Hagymásbodon MT]. *1804:* Ezen Erdő még tsak nevedékeny, nagyobbára Veszszőkből és Karonak valo Fákbol ál [EMLt] | Erdejét ... gyérittettem ... Azt meg hatarozni tellyességgel nem tudom hány Szekérre valo irtavány ki a' Mgos Berzentzei Ur rész Erdejeből ... ugy azt sem tudam hogy azon ki irtott veszsző hány forintat ért volna [Csapó KK; Berz. 17b]. *1811:* Erdő tőbnyire veszszők és gyenge fiatalokból [Spring AF]. *1816:* most veszszőben indult [Jedd MT]. *1820:* melybe vagyon vesző és imit amot egy egy karonak valo fa [M.lapád AF]. *1821:* Ezen Havasba is mint uj felfogasba tsak vesszők és Karok Találtatnak [M.gyerőmonostor K; KHn 86]. *1834:* In Dumbrevitze e rosz Cseplesz még veszőnek valo sem [Doboka SzD; DHn 19]. *1860:* Buni bükk, bükkes ezen nagy kiterjedésü erdő egyenlő fiatal bikfákkal és jó vesszővel van sürün bénőve [M.zsákod U]. *1865:* Mindannyi erdő elpusztult csak is vesző és tővis [Kőrösfő K]. *1867:* egy kevés magyarófa jégverte cseplesz vesszeje ... eladása alkalmával [Mezőkölpény MT; MvRKLev.].

Hn. *1654/1789:* a vesző lábba (sz) [Dálnok Hsz]. *1773:* Veszsző vermiben (k) [Etéd U]. *1796:* Veszszö Verme felé járó út [Etéd U]. *1824:* Veszszö vermiben (sz) [Etéd U].

3. fűzfavessző, ill. olyan vessző, amelyet kötözésre, fonásra/különböző fonott tárgyak készítésére használnak; nuia de salcie; Weidengerte. *1656:* Vagyon ezen hazban üres hordo nro. 7, szekerben valo veszszeöbol font kas nro. 14 | Veszszeöbol font üres kosarok, nro. 6 [Fog.; UF II, 172–3, 178]. *1674:* Vagyon egj veszszőből font s tapaszos kas abban zabliszt serteseknek valo cub. 5 [A.porumbák F; UF II, 601]. *1676:* Két veszőből font buzás kas [Gyf; JHb XXXI/3]. *1679:* Veszszőből font, czirke tarto borito nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 58]. *1692:* egyben foglalt fákra vekony veszszőkből csinalt Táltartó no. 1 [Mezőbodon MT; BK 6–7 Instr.]. *1770:* Veszszőből font kas [Esztény SzD; Told. 29]. *1792:* Szepet, veszszőből font, és meg boritott hajós szekrénynek neve [Éder,BenkőNyMunk. 185]. *1794:* a kertész hazba ... talaltatott ... egy veszszőből készült Gogány [Backamadaras MT; CsS]. *1816:* A' Konyhába ... Hét rongyos Szárаszto vesszőből, és 3 Deszka szárаszto [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1830:* Egy sárgán festett lengyel szekér, két vas féderes üléseivel ... jó saragjájával, és vászony kovorterével, veszszőből kötött kassal [DLt 499 nyomt. kl]. *1848:* Veszőből valo gunyäs kosár a hijuba 3 [Szászerked K; LLt].

Szk: *gömbölyeg ~. 1679:* Gőmbőlyegh veszszőbül kőtött kis, veszszö kosar nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 64] * *gúzsnak való ~. 1729:* gusnak valo vesszőtt ... sem tagadom hogj nem hoztam [A.karácsonyfva AF; Told. 31] * *hasitott ~. 1679:* Hasitott veszszőbül font hitva(n) kosar nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 111] * *kasnak való ~. 1796:* A Joszag pedig most ezeket dolgozza Kasnak valo Ágasokat veszszőket hordanak a Lupuj Jarasabelick [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1807:* Sándor ... Kasnak valo veszszőt vágot [Kakasd MT; DLev. 3. XXXV. 13] * *szőlőkötő ~. 1774:* Széna hol, mennyi termet ... item Szalmábol, Nadból, Hársbol mi Proventus, ugy Szöllö-kötö veszőből ha kévénként el adták ...? [KS gub. vk]. *1779:* Én Détsére indulván szöllö kötö veszszőért, bé térék a falusbiro házához [M.lapád AF; Mk 5/3].

4. szőlővessző; coardă/lujer de vie; Weinrebe. *1600:* Az

harom hold zeoleore az mit keolteottem, karora, veszszeore, ki vitelere, karoszasara, Haytasra, es Hayto veszzeore, kapalasara, Leweleszesere, Keoteoszesere, es keüeresere, zedesere, Mechesere, es elfedesere minde(n) Myewel egyetemb(en) keolteottem f 57 d 68 [Kv; Szám. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1642:* en valami kes alliat hozta(m) volt az Eoszel az Anyam szeöleöjebeol s azt vermeltem volt el de ez wdeo(n) meteltem el valami ueszszeökeöt, melliet tavalj az miuesek hattak volt megh [Kv; TJk VIII/4. 292]. *1667:* Monostorj Istua(n) vra(m) ... Nagy Szőtcz (!) Mihaly Vra(m)nak Szölejeből az Szep Szőlő teőuet Veszszejeuel eggjütt potentiose kj uagta [Kv; RDL I. 148].

Szk: *hajtani való ~. 1596:* 19 Die Aprilis vettünk ismegh haittany valo vezeot p(er) f – d 18 [Kv; Szám. 7/II. 38]. *1599:* Item haitani valo vezet vettenek az negi hold zeole züksegere in vniuersim tezen f 1 d 79 [Kv; Szám. 8/XVI. 44]. *1606:* 4 Apr: Veötte(m) az Kayanto Vtbeli es Szent Giörgjhegj Szeöleökhöz hayto uezzöt ... Az Hasongarti zöleöhöz az Jspotaly beli zegeniek zedtenek, haytani ualo uezzöt [Kv; Szám. 12a/I. 41].

5. *átv. is* fenyítésre/ütésre használt eszköz; băţ, nuia; Stock. *1586:* Bechkereky Georgy vallia ... En monda(m) hogy chak az vezzeót Mutassak megh Neky, Ne banchak, De az en voxomat igy chufola megh hogy No Im mayd megh Mutatom a' vezzeót Neky [Kv; TJk IV/1. 556]. *1591:* jeowe oda az Peresnek egy keues apro malaczykaiok hire(m) nelkwl hat az viriczyben szeokeot az tekeneobe(n) Egy veszeowel hozza swjtek Eggiket talala(m) egj kewesse [UszT]. *1592:* Forgach Dienes vallia ... Az mas felesege Ideieben Mihalinak lattam hogi Mihali ket kezet hatra keotte vala az fianak, es az kezenel fogua Maioraba egi fara keotte vala fel, es egi marok teouisses vezzeouel veri vala [Kv; TJk V/1. 214]. *1603:* Varga Balin foldozo varga ... vallia ... Berzete Mihaly egj kichin vezeowel hozza wte, az Nemet ismet hozza Chapa mingiart [Kv; TJk VI/1. 707]. *1637:* Mikor az konti ki eset az Fejeöl Kovacz Palnenak nem latta(m), hanem azt lata(m) hogj egj veszővel üte Jncze Miklos, az uta(n) fogta ozta(n) czapni, hogj ki eset az kontia az fejeöl [Mv; MvLt 291. 73b]. *1638:* ragia ket Czigan ket morok ueszouel az seggit [Mv; MvLt 291. 161a]. *1657:* törd el a vesszőket, melyekkel megsúlytottál [KemIr. 334]. *1677:* A' Nös parázna személyek halállal büntettessenek, a' nötelenek peniglen ne birsággal, hanem veszszővel büntettessenek [AC 131]. *1710 k.:* ha valami kár, akadály, hátramaradás esett dolgomban, avagy Felségednek valami atyai vesszeje megilletett magam vagy hozzámtartozómban, nem néztem ott a te kezedre, nem csókoltam fiúi engedelmességgel a te vesszödet, hanem avagy a világot okoztam és az ellen csattogtam [Blm. 1012]. *1748:* Maga sem tagadgj (!) az Incta Paráznaságát per hoc itiltetett hogj in Publico foro hohér ál(ta)l veszszővel meg tsapattassék és a' Városrol ki tsapattassék, de gunyájatol hohér ál(ta)l ne privaltassék [Torda; TJkT III. 210]. *1771:* Ha pediglen urát nem adhattam volna, és az a pénz az actoré, atyámé lett volna, s reám bizonyosodott volna, volt vesszö vagy ostor, hogy azok által nekem mint gyermekinek illendő satisfactiót tehetett volna [M.hermány U; RSzF 269]. *1816:* az Ur Istennek sujtalo látogato veszszeje sok hellységeket ... igen erős föld indulás által meg látogatott [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1823–1830:* igen szép eszű gyermek volt, de rettenetes mérges, iszonyú káromkodó ... két lábát lábaim közé szoritottam, a nyakánál fogva bal kezemmel fejét a térdemre fektettem, s azután jobb kezembe levő veszszővel a fenekére egynéhányat ütöttem | Az igaz, hogy kegyetlenül nem vertem, csak a farára ütöttem egy-egy veszszővel, de mégis jól tettem volna, ha kevesebbszer vertem volna meg [FogE 111, 116].

Szk: *~re itél. 1593:* Az Birak Vraim Az Tanachj sentenciaja zerent hogj semit nem ualla Vezeore itilek [Kv; Szám. 5/XIV. 172 Eppel Péter sp kezével] * *~t kap. 1805:* tanultuk a Repetitiot, 9 után elmondottam de hibáson ... mellyert 4 veszszöt kaptam az Anglus nadrágomra [Dés; KMN 93]. *1848:* Rosa ... az imádságot már magátol elmondja ... olykor azonban réá érik a' makrantz is, és bizony néha vesszőtis kap [Kv; Pk 7].

6. fémből készült, vesszőhöz hasonló rúd; vergea de metal; Metallstock. *1573:* Thakach gërgy Falk Ambrus strayfert gergel, Emrich Nekel Azt valliak hogi ... leot oda az Thymar eccher az felesege ketszeris hittak hogi ely Mennek az hordo bort meg keottny, Azt Monta hogi ely Megien de Ninchen azot (!) Abroncha sem veszeye [Kv; TJk III/3. 264]. *1589:* Egy harapo fogho. Egy kis vesseo Harom kis furok [Kv; KLev. I/2. 38 vegyes ir.]. *1592:* Mikor gialurol az Negj quarta borokat hoztam az Eggik hordonak haro(m) veswie egczersmind el tórót az Zege(n) Embórók hitua(n) Zekere miath [Kv; Szám. 5/XII. 9]. *1772:* Az más Ablak ... hasanlo üveg Tangyérokkal, avagy karikákkal, sorkokkal, veszszökkel, Forditoval, és Rámákkal vagyon fel készitve [Szászfenes K; BK].

Szk: *abroncsnak való ~. 1701:* Abrancsoknak valo veszöket is ... juxta accordam a sáfárokkal p(rae)státlasson [H; UtI]. *1852:* Abrantsnak valo vesszö [DLt 57] * *általfogláló ~. 1764:* Egy ablak rámákra szegeletes Sorkokért, által foglalo vesszőkért, kivono gombocskákkal és bezáró forditokkal 1 Rhf. 8. xr [HSzj *által-foglaló-vesszö* al.] * *ónos ~. 1632:* Ablakra ualo onos vezzeök ... N. 81 [Fog.; UF I, 144] * *srófos ~. 1756:* a Lakatos(na)k ... Srofos veszszökért fizettem fl. Rh. 1 xr 34 [TL 64a Teleki Ádám költségnapl.].

7. ágyút/puskát tisztító fémvesszö; vargă; Kanonenstab. *1637:* Az mely szakállost Szabó Ferencz uramtól vöttünk, annak az vesszejéért adtunk d. 15 [Mv; EM XVIII, 403]. *1652:* Az kü falhoz ragasztot 11. fogasokon, öregh s apro szakállos agyaival, gemjeivel, vesszeivel egyött, vagyon N. 116 [Görgény MT; Törzs.]. *1808:* Azon Puska ... Uj szerszámmal ... Uj vesző Sas körömmel együtt Rfr. 1 | vesző egy águ Saskörömmel Rfr. 1 [Kv; TkHf].

8. vesszőhöz hasonló szövésminta; modele asemănătoare cu nuia pe o ţesătură; gertenförmiges Muster. *1611:* Haro(m) kek üezeövel zeöt feöualj haj vyak [Kv; RDL I. 88].

◊ **Hn.** *1761:* Veszszödtöl [A.gezes NK; JHb LXVIII/1].

9. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ szabású* vesszőhöz hasonló méretű/vastagságú; asemenea unei vergi; gertenartig. *1590:* Lenart Vra(m) ... egy vekonj uezzeo zabasu palczaczkat hoza kj kezeben [Kv; TJk V/1. 3 Musnai Georgj vall.].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vesszőcske *kics* **1.** nuieluşă, muieluţă; Gertchen. *1714:* Stoncz Madár Tojás négy vásas veszötskével környül vett [Kv; AH 10]. *1792:* azzal a Földre le hajla egy Veszszötskét fel véve és a kapu mellé a kertben fel szurá [Mezőbánd MT; MbK XII. 85]. *1794:* az azon az öldalon fekvö ... erdőt a barmok legelésére fel szabaditani, mellyek is a' már szépen nevekedni kezdett veszszötskéket el rágták [Nagyerese MT; EHA]. *1817:* Aztis tudom ... hogy Lendvay kapitány Ur ál-

tal le vágatott gátbéli kár két öl veszötskével recompenzálhato volt [Algógy H; Born. X/81 Kozma Juon (26) vall.]. *1851:* Az erdőkből bár egy szál fát vagy is veszszőcskét is senkinek is eladni vagy elajándékozni szabad nem lészek [Sáromberke MT; TSb 31].

2. verés, elfenekelés; lovitură dată cu nuiaua; Prügelei. *1805:* a Letzkét elmondottam de nem tudtam jol mellyertis 4 betsületes veszszötskét kaptam az alfelemre [Dés; KMN 131].

vessződi a Vessződ (NK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vessződ/Veseud; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vessződ: **1.** Vessződön lakó; din/care locuieşte la Vessződ; in Vessződ vohnend. *1597:* az kaptalan, az vezzeodi falús birott Gyeorgy Luchyott be kwlde az Peter Beogher hazahoz [Vessződ NK; JHb XXIII/3].

2. Vessződön levő/található; din/care se află la Vessződ; in Vessződ befindlich. *1761:* Ezen Jobbágyok ... midőn több a' Veszsződi Udvarnal a' dolog, akkor továbbis tartattnak, ha pedig kevesebb akkor hamarább haza botsátattnak [Martonfva NK; JHbK LXVIII/1. 389] | Nem hogy termékenyebb volna a' Veszsződi Nyil à többinél, söt inkább termékenységére a' többi ã Veszsződit Superállya [H; JHb XXXV/40. 7]. *1813:* Veszsződi Juhok. Nagy Fekete Juh 44. Nagy Fejér Juh 30 [Szászvessződ NK; Told. 18].

vesszőhordás căratul de nuiele; Gertentragen. *1731:* Nagj Boldisar Urunk eő kglme ... Szajka Patakán lévő Malma Gattyának meg epittetésére most ... az Kadbükkirűl ... meg engedtetett az Veszsző hordás [Dés; Jk 415b]. *1845:* az ott át menö országos ut sok helyt lévő suvadozásai, és árkoknak veszöveli meg töltésében más faluk általis ... segélytessenek fel veszö hordással [UszLt XI. 85/6. 234].

vesszőhordó vesszőt szállító; zilier angajat la căratul de nuiele; Gerten tragend. *1737:* Mel 100. forintokat ugjan magok erogállyan(a)k is a Malmon dölgozó Nap-számosok-(na)k, Hadnagj atyánkfia ő kglme előtt, Assignatiót vévénn a Nap-számosok; vagj veszszö és Tőviss hordók Malom birák atyánkfiaitól [Dés; Jk 481b–482a].

vesszőjárom vesszőből készült, ostromban pajzsként használt járom; un fel de armă defensivă folosită în evul mediu împotriva asediatorilor; Art Waffe im Mittelalter. *1662:* az ostromi készületre illy mesterséget gondoltak és tanáltak vala, hogy akitül lehetne, mind egy-egy szál deszkát szerzenének, nemtől könnyebb lehetne, de jó vastagot, hogy a golyóbis meg ne járhatná, mellyeket ki-ki, amint akarná, maga hosszához alkalmaztatván s magosságát fején felyül hagyván, szemeinek helyeit azokon kifúrván, lyukasztván s a deszkában válláig aránt egy-egy erős vesszőjármat fúrván, szegezvén, az ostromkor lövés ellen pajzsok gyanánt nyakokba azokat hányták vala [SKr 328].

vesszőjű vesszős mintával díszített; cu modele în formă de nuia; gertenförmig. *1809:* Két keskeny veszszőjű Patyolat alsó Fersing, patyolattal gárnérozva [Koronka MT; Told. 19].

vesszőkas vesszőből font kas; coş/coşarcă de nuiele; Korb aus Gerten. *1838:* Csös Málé ... A Kökas 3ik Fiokjaban ... A Veszszö Kas kissebb rekeszében [Told. 72].

Szk: *komlótartó ~. 1797:* egy ujj Lisztes Szuszék fedelestől ... egy Komlo tarto veszszö kas [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. 22] * *kovácsszén-hordáshoz való ~. 1679:* Kovács szén hordáshoz valo veszszö kas nro 1 [Uzdisztpéter U; TL. Bajomi János inv. 96] * *szekérre való ~. 1693:* Andrisnak jutot egy jo öreg nyomo kad in fl. 2// ... Mihoknak egy szekerre <va>lo jo veszszö kas in fl – //60 [Ne; DobLev. I/38. 15].

vesszőkerítés vesszőből font kerítés; gard de nuiele; Gertenzaun. *1810:* Veszszö kerités most jo [Kispacal Sz; Ks 77/20 Conscr. 95] | Fogado helly ... a' Veszszö kerités is el romlott – Sántzos keritése jo [Kisjenő SzD; Ks 77/20 Conscr. 134]. *1823:* Egy marha okol, veszszö keritéssel [Csekelaka AF; KCsl 16].

vesszőkert vesszőkerítés; gard de nuiele; Gertenzaun. *1772:* A Házot Pitvarastol edgyütt aestimaltuk ... Még imitt amott lévő veszszö, és senyvet Tövis kerteket ad 1„ [Nagylak AF; DobLev. II/441. 1a]. *1816:* Ezen Gyümölcsöst bé kerittö hasogatott cserefa karokra Font veszszö, sátoros kert ... betsültetett ... 30 Mft [Jobbágyfva MT; BáLt 67]. *1834:* Tanáltatott a jószág körül 82 öl romladozott veszszökert [HSzj *vesszö-kert* al.]. *1843:* Vesszö kertek a' Curialis körül [Alparét SzD; Ks 88/45].

Szk: *sátoros ~. 1851:* Az udvarház megetti kis kert ... annak végében jó móddal épült sátoros vesszökert [Erdőszt-György; TSb 34].

vesszőketrec vesszőből készített ketrec; coş mic de nuiele; Gertenkäfig. *1736:* Majorság hordozo*. Csörlő Nro. 1 Veszszö ketretz 3 [CU. – *Nyilvánvaló másolási hibából került ide, de a vesszőketrechez tartozó jelző].

Szk: *tyúkborító ~. 1823–1830:* Gálaszoknyájok a régebbi úriasszonyoknak morból ... virágos varrott matériákból állott, és oly kemény volt, hogy ha felállították, magára megállott, mint a tyúkborító vesszőketrec | láttam ... egy földből való melegítő s kívül hevítő kemencét ... kereken nádat állítanak fel jó sürün, akkora szélesen, amekkorának akarják a kemencét lenni, fejül összekötik, úgy hogy olyan forma, mint egy tyúkborító vesszöketrec [FogE 65, 166].

vesszőkihordás căratul de nuiele; Gertentragen. *1600:* Veszzeo es karo ki hordasertt az zeoleos kerttbe Atta(m) d 56 [Kv; Szám. 9/XIII. 3 Damakos Máté isp. m. kezével].

vesszőkosár vesszőből font kosár; coş de nuiele; Gertenkorb. *1679:* Gömbölyeg veszszőbül kötött kis veszszö (!) kosar nro. 1 | Veszszö Kosár nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 64, 78]. *1788:* Egy font fejér veszszö kosár [Mv; TSb 47].

Szk: *cipóhordó ~. 1679:* Czipo hordo, ket fülű, veszszö kosar nro 1 [Uzdisztpéter U; TL. Bajomi János inv. 14] * *fedeles ~. 1679:* Fedeles veszszö kosar nro 1 | Öregh, fedeles, files, veszszö kosar nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 11, 28] * *füles ~ → fedeles ~* * *gúnyatartó ~. 1849:* Egy gunya tarto fejér veszszö Kosár ujj [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *török ~. 1714:* Egj Pár veszö Török Kosár tojas formára, fekete bőrrel boritott s figurakkal ékesitett; hasonló fődelekkel fl. Hung. 8 [AH 55].

vesszőnyaláb legătură/mănunchi de nuiele; Gertenbund. *1657:* az sáncnak árkában hányatandó vesszőnyalábokat is kötnének, ha ostromnak kellene lenni [KemÖn. 48].

vesszőoldalú vesszőből épített oldalú; cu pereţi de nuiele; mit Gertenwänden. *1786:* Egj Agasokra épült veszö oldalu Pajta [Alparét SzD; Ks 68. 48. 37].

vesszőpénz vesszőzés kiváltásáért fizetett pénzösszeg; sumă de răscumpărare în loc de lovituri aplicate (cuiva) cu varga; Geldsumme, womit man die Strafe auskauft. *1842:* Az el követett paráznaságért pedig mind a két fél, a Sz. Egyházbul 4 hétig ki tiltodott, e mellet Ekklésiát követett, s a korbács s vessö pénzt meg válták 6 Rf forintot (!) [Nagykapus K; RAk 22].

vesszős 1. vesszővel benőtt, cseplesz; pădure de tufe; mit Gerten bedeckt. *1652:* Egy darab Erde<o> vesszeós melyet Hantsokasnak hynak [Kajántó K; GyU 126]. *1759:* A tökes és növésiben való igen jó veszszős Erdö [Jedd MT]. *1768:* Vagyon az Haris vápában ... Majorság erdeje; ez aproság veszős erdő ... eddig nemis hallottuk kitől appropriálták légyen ö Ngok [Backamadaras MT; Ks 74/55 Conscr. 77]. *1775:* jó veszszős, karónakis való Csere erdőtske [Komjátszeg TA; AbN]. *1783:* Az Erdök mind jó karós veszszős s tserefiatalos Erdök voltanak; de már igen meg pusztultanak [Udvarfva MT; Told. 69]. *1793:* ezen Erdöt nem régiben le vágatván most veszszős bokros [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1805:* A' Görgénynek Mogyoros n. h.-be veszszős Bokros tziher [Szkr]. *1817:* égy darab fel Serdűlt veszszös szálos Erdejek [Szentháromság MT; PS]. *1824:* A' puszta bertz e' veszszős Erdö ... ez ... meg osztatott ugyan, de nints ki métázva [Szásznyires SzD; Ks 79 Conscr. 69]. *1834:* A kintsesi Veszszős Erdőből adtam el 4 Nyilatskát [Hosszúaszó KK; Born. Fla Bod Péter tt lev.]. *1843:* ki mentünk az ... veszszős 's némely hellyeken Bokros Erdőnek gyapja igazán léjendö meg betsüllésére [Náznánfva MT; LLt]. *XIX. sz. köz.:* Dumbráva a' közepsö intre pojen cser és Tölgy fa veszszös Erdő [Bádok K; BHn 32]. *1860:* (A) bükkes erdö ... felsö része illö tömöttséggel, alsó része pedig kigyeritett, veszszős erdő [Szentdemeter U; Told. 21].

Hn. *1584:* vezzeosnel [Kv; TJk IV/1. 352]. *1732:* A Veszszős Erdö alatt (sz) [Buza SzD]. *1791:* Vesszös nevezetü Réten [Uzon Hsz]. *1797:* Veszszös gyakor alat (sz) [Kadács U]. *1805:* Vesszős ciherek [Szkr]. *1809:* Veszszös bértz nevü hellyen [Szentháromság MT]. *1810:* a' Ladomírba karos vesszős (e) [M.lapád AF]. *1819:* Vesszős helly [Nagylak AF]. *1833:* Also réten veszszősbe [Uzon Hsz]. *1867:* a' nyugoti oldalon ... vesszős [Havad MT].

2. (füzfa)vesszőből készitett; făcut din nuia (de salcie); aus Gerten. *1679:* Madár tarto veszszős fa kalitka nro 1 | Apro madárnak valo, kettős kerekü, veszszős kalitka | Czirke tarto, veszszős burito nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 25, 31–2, 101]. *1681:* Veszszös, Üres, ö meh kosár Nro 1 [Vh; VhU 567].

3. fémből készült, vesszőhöz hasonló rúddal ellátott; prevăzut cu vergea de metal; mit Metallstock gefertigt. *1656:* az ut felöl valo reszen[a] vagjon kett ablaka, 4, 4 szal veszösök pantosok [UF II, 159. – [a]A pincének]. *1681:* Veszszős gyertya tarto, csak ighen viseltes Nro 1 [Hátszeg H; VhU 598].

4. vesszős mintázatú; cu modele asemănătoare cu nuia; mit Gertenmuster. *1611:* Vagio(n) haro(m) paraszt kek vezeös feöualj haj [Kv; RDL I. 88]. *1629:* Egy Derekaly hay veres ueszeös az Chiupia tt f. 1 [Kv; RDL I. 132]. *1634:* Egy fejer rosas weres veszeos szeoz Abrosz – – – f. – /60 Egy szennyes weres veszeos fejer rosas abrosz er f. – /60 [Kv; RDL I. 105]. *1640:* Egi kekes veszszeös feualj hay viselt [Kv; RDL I. 123]. *1662:* Kolosváratt ... pusztában állott öreg egyházat, Curlandiábul is hozatván akkor értö kömiveseket, nagy szép vesszős faragott kövekre merön megboltoztatta [SKr 293]. *1696:* Kissebb veszszös abrosz [Buza SzD; LLt 193. B]. *1703:* Egy veszös rece fátyol fö kötö harmincz egy test szin pantlikából csinált rosa rajta [LLt Fasc. 115]. *1752:* Ket veszszös Fatyol Ing [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1773:* Egy Fekete veszös hoszu fatyol [RLt Salánki Ráchel lelt.]. *1789:* vettem kezemhez ... 1. Rendbeli veszszős patyalat magyar ötözetet ki csipkézve kettös tászlival [Meggyesfva MT; JHb XLV/1 Torma Éva kel.]. *1790:* Török Keszkenö veszszös patyolat Elö Ruha, Ing uj [A.jára TA; BLt 12]. *1818:* Hat fejér veszszös Kendök 18 Rf [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.]. *1820:* Egy pár veszszös patyolat ínguj ... Rf 1 xr 3 [Mv; MvLev. 2 Illyés Anna hagy.].

5. vesszővivő; încărcat cu nuia; Gerten tragend. *1768:* Voltak ... valami Velkéri Emberei akkor ottan valami Veszszös Szekerekkel [Mezőmadaras MT; BK].

vesszősen (făcut) cu nuiele; mit Gerten gemacht. *1662:* Kolosváratt amelly templomot, Curlandiábul hozatván ahhoz értö fö köműveseket, nagymesterségesen, szép vesszösön merön újonnan boltoztatott, cseréppel héjaztatott és nagy szépen megújittatott vala, annak felszentelését ad diem 10. Junii rendelvén ... felszenteltette vala [SKr 284].

vesszősi a Vesszős (KK) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vesszős/Veseuş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Veszszős: **1.** Vesszőshöz tartozó; care aparţine de Vesszős; zu Vesszős gehörig. *1754:* Popa Sziniont is láttam hogj egj szekér kertnek valo tserefa karot hozot ... az Veszszösi erdőböl [A.kápolna KK; WLt Sándor Andrae (27) jb vall.].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ születésü* Vesszősröl származó, Vesszősön született; născut în Vesszős; in Vesszős geboren. *1838:* Vesszösi születésü Deák Ilia ... viselvén ... harina posztó eresztékkel kiczifrázott czondrát [DLt 92 nyomt. kl].

vesszőszál 1. o singură nuia; Gerte. *1585:* Mikor Keoreosi Mihal deak iktata Palffalwat, az kor az Palffalwi lofleiek kerdek Mihal deakot ha iktattiaie az eo birodalmokat wagy ne(m), az kor Mihal deak az uyat fel emele es ezt monda, Chak ennit sem iktatok en az kegielmetekebe mi(n)t egy weszszeo zal [F.váralja U; UszT].

2. fenyítésre/ütésre használt vesszö; nuia, vargă; Stock. *1761:* egy Veszszö szallal hozza Üte keczer Pap lanko Tyibucz Markujhoz azonban egy mas hajaban ragadanak ot osztan huztak vontak egy más hajokat [Illyésfva Sz; BfR Fasc. 45 Satra Togjer (34) zs vall.].

vesszőütés lovitură (dată) cu nuiaua; Schlag mit einer Gerte. *1772:* Aggravalják ezen tselekedetét elöbbeni lopogatási-is ... vétkes voltáért ... más illyen rosz erköltsü szokásos Emberek(ne)k rettentése végett a' Pellengéren Tsötörtök napon 33. Veszszö ütéseket Hóhér által szenvedjen [Kv; TJk XVIII/3. 43]. *1826:* Jenöfalvi Kedves József fia János és ugyan Gyenge Antal fia József, ezek ketten, hogy a szénafüvekbe szánszándékkal az ökreiket hajtván prédálták, a mái napon, úgymint 18-dik Junii 1826-ba Csergö kapitány úr megbüntettette mindeniket 25 vesszőütésekkel [Jenöfva Cs; RSzF 175].

vesszővágás tăiatul de nuiele; Gertenschneiden. *1582:* Ambrosius Vargha fatetur hog a' paztor az vezzeo vagaskor vellek volt [Kv; TJk IV/1. 19].

vesszővágatás tăiatul de nuiele; Gertenschneiden. *1849:* a' Perceptori Berekbe a' vessző vágatást meg kezdettűk [Mv; EHA].

vesszőválogató care lucrează la selectarea nuielelor; Gerten wählend. *1867:* Lésza fono, gát kőtő, vesszö valogató és hordo napszámosoknak 925 napszámért ... fizettetett 305 fr. 25 x [F.zsuk K; SLt 22].

vesszővas ágyútisztításra használt fémrúd; vargă; Kanonenstab. *1528:* I ferreum instrumentum ad inqenia pertinens wesewas algywkhoz [Vh; MNy XXXI, 277–8]. *1706:* Vaj Lászlo Ur(am) ezre beli katonák ... az Udvarházra jövén az ablakból két veszszö vasat el vittek [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.].

vesszőz megpaskol; a lovi (uşor) de mai multe ori cu un obiect împletit (asemenea unui bici) făcut din nuiele; mit einer Gerte schlagen. *1736 u.:* Az szüleatyám, öreg Apor Lázár, nagy fö ember lévén, mégis a fia(i) ... ott Torján elmentek a faluban, a falusi közönséges leányokot húsvét másod napján elvitték a vizre, megferesztették, Apró-szentek napján rendre járták a falusi emberek házait, s úgy vesszözték a leányokat [MetTrCs 456].

vesszőzés lovituri aplicate (cuiva) cu varga ca pedeapsă; Schlägerei mit einer Gerte. *1586:* Keth zemelt eg' azont es ferfjat meg fogtata(m) es vezeozesre Jtyltek myert hog ez warosson zyn alat hamyssan chalarkotanak keregetenek tyztasagba(n) byro es tanach eleot fyzetem d. 24 [Kv; Szám. 3/XXV. 1 Igyartho György sp kezével]. *1593:* egj Zilagj ferencz New latrot fogtak uala megh az kuruanal Attam az zolgaknak d 8 ... felelenek es az teoruenj Vezeozesre itile eoket [Kv; TJk 5/XX. 172 Eppel Péter sp kezével]. *1676:* egy Nennye kinek neue Bute Jlona Parasznasag(na)k vetkeb(en) in curalva(n), Külümben Ispan Uraimektol megh ne(m) menekedhetet hanem hogy az Aszony eö kglme f. 12 adgyo(n) erette hogy az veszszözes alol fel szabadullyo(n) azo(n) ... tizenket forintokért ada magát jobbagyul az Eöcse Buta Medre az Aszony(na)k eö keglmenek [KP]. *1740:* Considerálván irgalmason, a' Tktes Nms Tanács az Instans(n)ak régtől fogva való betegeskedését és mostani erötelenségétis, noha ez már másodszori paráznasága az Jnstansnak ... ha harmadszoris ezen paráznasági gonoszságban elegjitené magát ... veszszözéssel büntettetik, irremissibiliter, s a' Nms Városról 's Határárólis, in perpetuum exterminináltatik [Dés; Jk 528b]. *1776:* A' Templomban taszigálodo Iffjuságnak rendeletlenségéröl rendeltetett ... A kik pro arbitrio toti es (!) quoties kinek kinek minéműsége és a' tselekedetnek mivolta, és gyakorlatossága szerint el mulhatatlanul pénzel vagy veszszözéssel a' Birák házánál meg büntessék [Torockó; TLev. 16/1]. *1799:* Pap István ... háta a' farmatringozástól, 's vesszözéstöl forradásos [DLt nyomt. kl].

vesszőztetik a fi aplicat cuiva (drept pedeapsă) lovituri cu varga; mit einer Gerte geschlagen werden. *1698:* Bizonyos es nyilvan valo dolog hogy Kacso Ilona testet paraznasaggal meg mocskolta mely miat terehben esett; de tereh le tétele elött, hogy meg pelengereztessek es veszszöztessék a' rationval ellenkezik, eshetven valami meg botrankoztato nagy valtozás a' nálla levö gyermeknek elveszeseben, per hoc Causa p(rae)sens executioba(n) nem vetetödik valamig terhét le nem teszi [Dés; DLt 267b].

veszt 1. veszít; a pierde; verlieren. *1618:* Ezekröl[a] néha conferáltunk Kamuti urammal ... De ennél jóval többet vesztett, vagyis csak a szót csépelte [BTN[2] 109. – [a]A portai követeket érdeklö eseményekröl]. *1644:* Jwue oda mellem Matthias Deakne, Nagj Jay zoual monda hogy mint veztette Marto(n) Deak az kariat [Mv; MvLt 291. 429b]. *1670:* Mivel én sokat is vesztek, én bizony kész volnék az hátamat is meg üttetni egyszer azért az földért, mintsem ily könnyen hagynám [TML V, 350 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1705:* Bercsényi uramat hagyták volt, hogy bizonyos hadakkal megsegítse, ha lehet, és ha nem is, azzal nem sokat vesztvén a kurucok, azalatt Rákóczi uram is ide béjövén a gyülésre, <hogy> székibe béüljön [WIN I, 585]. *1710 k.:* ha látja azt, hogy az egér a mezőn szaporodni kezd hirtelen s rendkívül, bízvást gyüjtsön jövendöre mindenféle gabonát: nem veszt benne [BÖn. 505]. *1817:* A' stricklázott linea jelenti, hol lehetne a' kőz kertet elvinni, hogy mindenik fél annyit nyérjen egy helyt, a' mennyit veszt más helyt quadrat ölekben [Mv; DE 4]. *1840:* oljan kevés kedvem vagyon mind ezekhez, Látván a fiaim gondolkodásokat is, hogy jo szivel mindent félben hagjok, bár mindenemet által adhatnám nékik, s csendesen meg huzván magam nyugodhatnék, probálják ök is a világot s csipje meg a Lug a nyakokat talám az edgyik veszt valamit az Indolentiájából, s a másik is meg györödik benne, hogy a Czime el nem tartya a világon [JHb Jósika János lev.].

Szk: *életét ~i. 1823–1830:* Midön visszaindulnánk, e város végén láttunk nyársba húzva két emberfőt, kik katonák voltak, és az egyik ház felgyújtásáért vesztette életét, a mást nem tudom miért [FogE 193] * *eszét ~i* **a.** megháborít, megbolondít. *1662:* Az ellenségnek amelly része másfelöl bocsáttatott vala, azoknak is hasonlóképpen eszeket vesztvén az Úristen, ugyan az hajdú és székel atyafiaknak némelly része által megfutamtatván, vágatnak és ölettetnek vala [SKr 339]. *1867:* a mi azon rész josztag rögtöni által adasát illeti azt azon pikanteriából nem tehetem, mert a jövendöt nem lehet tudni az Isten aláz is felez is – ha egykor eszem veszitve, mitöl Isten örözön meg hazasodnám, mint a mi jo Albertünkröl éppen hirlik, akkor meg bánnám tselekedetem [Uzon Hsz; Kp V/413 Kispál Károly Kispál Lajosnéhoz]. – **b.** véget vet vminek. *1711:* az Isten a nagy kevélységért eszit veszté a muszka nagy készületinek [CsH 467] * *fejét ~i. 1620:* Akkor veszteném én az én fejemet, ha csak gondolkodnám is arról az én uramnak fejedelmemnek követségében járván [BTN[2] 391]. *1748:* magatol Molnár Jánostol hallattom mondani vagy fejem vesztem vagy Joszivot meg tanitom [Déva; Ks 112 Vegyes ir.] * *gyermeket ~ 1668:* Az fejedelemasszony, édesem, ma az útban csak meg nem halt, hirtelen elájulván; könnyebbedett ugyan, de bizony igen beteg. Úgy hiszem, aligha gyermeket nem fog veszteni ismét [TML IV, 334 Teleki Mihály Veér Judithoz] * *lelkét ~i. 1570:* Karaznay Janos, hity zerent vallya, hogy ... hallotta mykor Jgh zol volt pechy Istwanne Jweges Andrasnak, Jo komam Ne eskes megh megh Mondom Anelkwlis Mind biro vram eleot Mind az polgarok eleoth hogy tyz hean harom Zaz Jweget atthal vramnak En maga(m) olwaztam beh, ha vram Tagadnais, En Nem akarom lelkemet vezteny sem Eo erte sem Masserth [Kv; TJk III/2. 208].

2. vkit halál miatt elveszít; a pierde pe cineva din cauza morții; jemanden wegen Todesfall verlieren. *1614:* Ráduly vajda igen megveré Székely Mojsest, azhol ő maga is ott vesze, és ország nemességének szinit is ott veszté [BTN² 54]. *1662:* Talán annak is én vagyok oka, nem az, aki fugiendo vicit, szaladva vesztette népét [SKr 472].

3. vetélkedésben/szerencsejátékban birtokából kiengedni kénytelen; a pierde (la jocuri de noroc); in einem Gewinnspiel verlieren. *1704:* Ugyan ma voltam kártyázni Lázár György uram szállásán Haller György és Vass Dániel uramékkal, pénzben, és egy forintot vesztettem [WIN I, 81–2].

Szk: *~ a kártyán. 1704:* Az fejedelemasszonynál is volt ma az asszony este, de rosszkedvü volt, mert vesztett a kártyán [WIN I, 223].

4. üzlet/adásvétel kapcsán, peren vesztessé válik; a pierde (într-o tranzacție, într-un proces); in einem Geschäft oder Prozess verlieren. *1666:* Német és feljebb való országokból ilyen híreim jöttek, hogy augusztusban az anglus megadta az kölcsönt az hollandusnak, mert valamint nyerte volt az hollandus júniusban, szinte úgy vesztette augusztusban [TML III, 628 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1675:* ha azon ökrök(ne)k dolgárol valo pert nyerikis, edgyütt nyerjék ha vesztikis edgyűtt veszessék, mint eddigh ugy ez utánnis edgyaránt kölcsenek fáradozzanak [Cege SzD; WLt Math. Rétyi (38) eccl. orth. pastor vall.]. *1710 k.:* Bort ősszel mindenkor sokat igyekeztem szerezni, ha láttam, hogy a magam majorság- és dézma-, egyszóval, hogy a jövedelemborom nem elégséges minden szükségre és korcsmára, ebben soha nem is vesztettem [BÖn. 504]. *1811:* a' ki nem próbál, se nem nyér, se nem veszt [ÁrÉ 12]. *1889:* Gyüjts sok előfizetőt. Fontos dolog, hogy az első vállalkozás erkölcsileg s anyagilag is jól sikerüljön. A kiadó, ha veszt, nem adja ki jövőre [PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. *útját ~i* letér útjáról; a-și pierde drumul; den Weg verlieren. *1671:* De mivel az is való, hogy nem veszti útját, aki elkeresvén, újabban reá tér, bár ugyan eltévesztette is ideig [TML V, 630 Kapy Gábor Teleki Mihályhoz]. *1783:* Bocska Gligor édes Annyának Berendi Jobbágy voltának (: egy helyből más helyben elébb elébb lött szökécselésivel :) annyére uttyát vesztette és őrökös Jobbágyi kötelességét homályb(a) hozta volt, hogy ha Szamosfalván laktában leg nagyobb fián történt gyilkosság által halálozás nem interveniált volna ... őrökös Jobbágyi kötelessége egész feledékenységb(e) ment volna [Kovácsi K; Eszt-Mk].

6. alulmarad, háborút/csatát elveszít; a pierde (într-o bătălie); einen Krieg verlieren. *1618:* Harmadszor aperto marte megvíttak, és noha igen vesztett az vezér hada is, de victor lött az vezér [BTN2 152–3]. *1653:* Bocskai pedig Kassán lakék. Ez esztendőben ellenkezék Rudolphus császárral, és Bástával néhány harcza volt: hun vesztette, hun nyerte [ETA I, 100 NSz]. *1663:* Az török 16 ostromot vesztett Ujvár alatt [TML II, 611 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1674:* Titkos elme az lengyeleké, csak az okosság meg ne csalja őket; mert ha vesztnek, nekünk is jut benne meo judice [TML VI, 574 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1678:* Az csatákat egynehány felé jártattam eddig s jártatom most is. Istennek hála némely rendbeliek nem jártak haszontalanul; de az kik nem nyertek is, semmit nem vesztettek [TML VIII, 205 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

7. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~i a dolgot* alulmarad vmiben; a fi învins în ceva; besiegt werden. *1657:* A vén vitéz ember így veszté az dolgot, az ordinanciát általhágván csak ily okból: hogy némely nyalka hadnagyocskák és katonák kezdették orcázni, hogy nem merészlené megűzni őket [KemÖn. 249–50] * *rajta ~i a dolgot* vesztesként kerül ki vmiből; a fi învins în ...; überwunden werden. *1657:* mindazáltal kevésbe múlék, rajta nem vesztém az dolgot, mert az utóbb említett posta által megírák, hogy az fejedelem élete annyéra reméntelen, hogy már akkor szava is elállott légyen [KemÖn. 300] * *rajta ~ vkit* a învinge pe cineva; jemanden überwinden. *1710:* Hajszler maga tanácsát elegendőnek ítélvén, ott Törcsvárának vigyáztat vala, hogy ha Thököly beindul, a szoros helyeken eleiben állván, könnyen profligálhatná, aminthogy ha arra jő vala, ott rajta is veszti vala [CsH 224 1690-re von. felj.].

8. megöl/gyilkol, halálát okozza vkinek; a omorî/ucide pe cineva; töten. *1568:* Et hoc dixisset Petrus gruz (!) roz kuruat ez gylkossager hogy Jmmar e rouid wdǫbe ket artatlant weztet Ha egy penzel meg Gyogithatna(m) beteg agiabol sem giogithanam, mert ǫ ezt en ream valo bozzwsagaban veztette el [Kv; TJk III/1. 145]. *1585:* Mikoron kj hozak az Juhazokath, Monda az pap zolgaia, Jstenertt wllietek ezeketh, mertt ezek veztenek minkett vgian Jstenertt kér vala hogj meg eolliwk [M.valkó K; KP]. *1637:* mondam az paztorok(na)k hogi miert ueztetetek, hitua(n) emberek az szegeny legent, s monda azt az eggik hogi azirt hogi ne haigallion senki hazara, azonba(n) megh hala az szegeny legeny [Mv; MvLt 291. 103a]. *1657:* Másodszor magok menvén az főhetmán Potocki és mezei hetmán Kalinocki, azokat is éppen elfogák, veszték [KemÖn. 292]. *1662:* Dévárul az egész országra okait Rákóczi fejedelem elő való elszállásának megírta vala: hogy az ország kevés népét meg is rontani, veszteni, fogyatni nem akarta volna | a tisztviselők ugyan mind megbolondultak volna, és magokkal együtt azon a síkon azt a kevés magyarságot mind egy lábit ott veszteni akarnák, de különben vele harcot állani lehetetlen volna [SKr 499, 539]. *1663:* addig az béjövetellel ne siess, jusson eszedben, mi veszté Kemény Jánost, nemde nem a pogánynak hitje? [TML II, 457 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1667:* Az Isten vesztette[a] Szilágyit is, hogy ne vite(te) volna oda [TM IV, 115 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz. – [a]Kimaradt: *volna*]. *1669:* oly mesterségesen volt kezekben csinyálva az muskatély, jó idején mind kisült az kezekben, és így reájok rohanván az török, a keresztyének hátul vették, s úgy annyira vesztették őket, az fővezér is alig szaladott el [TML IV, 497 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

Szk: *vízbe ~. 1662:* Az én szolgám bolondúl be ne induljon, mert bizony mind az vízben veszti az szegény embereket, mert itt az vár előtt való út is mind vízben fekszik [TML II, 399 Ébeni István Teleki Mihályhoz].

9. nehéz helyzetbe hoz, veszedelembe sodor; a pune în primejdie; in Gefahr setzen. *1582:* Veres Imreh vallia, Egizer ... Talalam eleól Cassay Azzont a' Mezeon ..., Emlithe ... hogy eó fwwezte volna megh poztometheo Martont, Akkor énnekem Azt Monda hogy Addegh forgodot Mellette Santa Ersebet hog eo vesztette volna, es eo bwweólta volna [Kv; TJk IV/1. 108]. *1585:* Gjeorgjteol hallam hogy monda. Jmez kyssebbik az vyres vezte engemeth [Gyerőmonostor K; KP]. *1618:* mondják azt is, hogy az maga hada és országa népe is ugyan reátámadott volt az kazul pas<á>ra, hogy miért veszti országát, hogy nem békéllik meg véle [BTN² 170–1]. *1628:* I hul attia(m) fia Gabor, mint vezte engemet büntelen, az szegeny giermekim mint maradnak arvaja, mert neke(m) megh kel halno(m) ebbe(n) [Tövis AF; Told. 1]. *1662:* Azt mondja Salamon, hogy aki jóért gonosszal fizet,

nem távozik el a gonosz annak házától. Ez vesztette Manasse királyt, a Júdát és Izraelt | Ó, a nagy Úristenért ne vonyogassuk előre magunkat, ne sajnáljuk, mert most is azon vesztettünk, hogy jóidején nem ítíltük magunkat [SKr 703, 713]. *1672:* eléggé biztatnak is, de én az mint informáltatom az dolgokrúl, ugyan csak feltaláltam elmémben, hogy elmenvén és vesztvén tovább is (sőt még az alatt is) soha nem nyugodnának gonosz akaróim, míg feleségemnek, gyermekimnek nagy bajt, búsulást és örökös kárt nem szerzenének [TML VI, 342 Teleki Mihály Sárpataki Mártonhoz]. *1710:* Azzal is vesztéc a hajdúk, hogy a falut felgyujtogatták, mert setétben csak bódorgának vala a németek, de a tűz világosságánál inkább együvé gyűlének [CsH 382]. *1710 k.:* Igy a jó hírnév, ó, ki sok embert, még pedig az embereknek jovát, a nagyját vesztette eleitől fogva s veszti ma is az olyanoktól rendszerént félni szokott tyrannusok által [BÖn. 423].

Szk: *egymást ~ik. 1710:* az erdélyi hazafiaiból álló nagy urak a fejedelem lágyságát contemnálják és Teleki Mihály álnok practicáira nem vigyáznak, hanem magok között competálnak, egymást üldözik, vesztik, vagy vendégségben, reszegségben töltik haszontalan idejeket [CsH 60] * *rabságba ~ vkit. 1669:* Hogy lehetne, úgy mond, az Nagyságodnak igaz szolgája, ki Nagyságodat rabságban akarta veszteni? [TML IV, 410 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

10. *~i magát* (halálos) veszedelembe sodorja magát; a se expune, a se pune într-o situație foarte periculoasă; sich in Gefahr setzen. *1619:* Ez semmi kár nagyságodnak, ha az rossz kocsisok így vesztéc magokat; ihon nálam az szekérnek az egész vasai, ezt könnyen megcsinálhatni [BTN² 221]. *1620:* Igy vesztéc a nagy kapitány avagy ugyan a fő generalis ember[a] magát, a maga vakmerő bolondságával[b], semminek állitván a ellenséget [ETA I, 124 NSzF. – [a]Támper. [b]Vakmerően Pozsony falai alá ment]. *1658:* Szegény Boldvai madár tanításával, fürjészetivel s kérkedségével vesztvén magát, hatvanezer tallért kérnek rajta [TML I, 137 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1662:* a várbéli pattanytúsoknak tudatlanságok miatt is nagy búsulása vala, kik néhánykor olly tudatlanól lőnének, alighogy ömagokat nem vesztenék [SKr 449]. *1678:* Irta azt is, hogy Kapi uram maga bolondsága miatt vesztette magát [TML VIII, 113 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1704:* újobban az Köleséri uram által izent dolgokat a levélből recensálá és mondá, mint szánakozik őfelsége azokon az szegény embereken, mint vesztették magokat bolondul [WIN I, 216]. *1710:* generál Hajszter Miskolcnál egybengyülekezett kurucokat keményen megveri ... Igy vesztéc bolondul magokot mind penig országunk szabadságát [CsH 450].

11. lemond vmiről; a renunța la ceva; absagen. *1662:* Csíknak elveszésében nem kevéssé culpálták Petki Istvánt, kinek Dés tájékárul Kemény János fejedelem megírta volt, hogy Csíket megholdolni engedje, reserválják ad meliora tempora magokat, maga kijöjön a fejedelem mellé, de a helynek erősségéhez bízván, vesztették a dolgot [SKr 667].

12. pusztít, rombol; a distruge; zerstören. *1598:* Garay Andras ... wallya Aldozoban leze(n) ket eztendeie hogy Hidalmason az Thúro Janos zolgaj marhamat fel hantak ... az miglen oda Jartam tehat eddigh fel hantak marhamat, sewllieztettek veztettek [Kv; TJk VI/1. 182]. *1672:* verje meg bár Isten, ki nem igaz magyar és az ki ebül vesztette s veszteni kivánja jobban is hazáját [TML VI, 219 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

13. más kezére átjátszik vmit; a ajuta cuiva să pună mîna pe ceva; helfen. *1635:* az mely Jozago(n) lako(m) azt Egj hitua(n) Azony alat vesztette Lazar Istwa(n) vramnak [Kászonfelsőfalu Hsz; BálLt 61].

veszte 1. pusztulás, halál; moarte; Tod. *1667:* jó szívvel is megcselekszik Barkóczi, mivel ma inkább szeretné vesztét, hogysem holnap [TML IV, 60 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1678:* Az veszedelemben levő ember sietteti még az maga vesztére való rosszat is [TML VIII, 121 Barcsai Mihály Teleki Mihályhoz]. *1805:* Minden meg hasonlot tarsoság maga Vesztire tzeloz [Torockó; TLev. 9/37].

Szk: *vki ~re igyekszik. 1666:* Még, kegyelmes Uram, Nagyságod szolgálatjára élek, noha némely uram akaratja ellen, ki is irigyelvén Nagyságodhoz való, de igaz kötelességemet és Nagyságod sok ízben hozzám meg mutatott kegyelmes gratiáját, igyekezett vesztemre [TML III, 544 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz].

2. veszni indult állapot; starea (foarte) compromisă (a unui lucru); Zustand vor der Vernichtung. *1661:* A zabot a lovak megehették volna, nem kellett volna vesztében úgy hagyni [TML II, 127 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1766:* ki tetszik nyilvános jáczodtatása az Anak, melyel kévannya az Magistratualis végezéseketis eludalni, peres társat költetni, hurczalni, azért minthogy magát soha nem legitimálta, sőt dolgát tsak nem vesztib(en) hadta, ujjabban Executioban vétetni itéltetett, exmittaltatván az elebbeni Executorok [Torda; TJkT V. 338]. *1774:* égy Hellyt 60 kalangyányi ősz Buza vetés vesztiben maradot, mellyből a Beresek magok Szamokra arattak látván hogy a Tisztektől vesztiben hagyatott mellynekis kalangyája meg eresztheteti más fél vékát [Mocs K; KS 34 conscr.].

Szk: *~be ment létel. 1774:* Ezen ... aratatlan Gabonának vesztében ment létele nem egyebből esett, hanem hogy Tiszt Uraim eő kigyelmek magok Számokra az Dolognak jován az Jobbágyokkal dolgoztattanak [Mocs K; KS Conscr. 35].

3. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~be vet* veszni hagy; a lăsa să se piardă; verlieren lassen. *1604:* Galfy Mihaly ura(m) azt monda hogi im(m)ar masfelzaz forintot kyldek az zent Egiedy iozagh valtsagaba hogi oda ne veszen mert az Aszonj weztebe wetette wolt [UszT 20/128].

4. elvesztés; pierdere; Verlust. *1662:* a saeculárisoknak tisztök az, hogy akárminémű s akármily ellenségnek csapásit is felvegyék, nemcsak jószágúk vesztével, hanem még szerelmes feleségüknek, gyermeküknek, végezetre életüknek elfogyasztásával is [SKr 118].

veszteg[1] *hsz* **1.** nyugodt helyzetben, izgés-mozgás nélkül; liniștit, fără să mişte; bewegungslos. *1570:* Margit Kadar Balintne, Chyellye (!) Zan peterne Soos Mathene Margith azzon, hytek zerent valyak hogy Mykor hallottak volna hogy fazakas Jmre az feleseget megh verte volna, Mentenek volt oda lathny, Es veztegh fekwe taltak (!) [Kv; TJk III/2. 110]. *1599:* Paysgyarto Jstwanne Jlona azzony ... vallya: Ennek eleotte egy nehany eztendeowel menek oda Korchyolias Jstwan hazahoz ... hatra menek az kertben tehat az azzony veztegh fekzik, es ez legeny Georgy az faratt coteogety [Kv; TJk VI/1. 364]. *1600:* azt mo(n)da mi nekeönk Jm az eggik zolgam latwa(n) hogy oda megyek, akkor kell' wala fel, a masik penigh Peter akkoris weztegh fekzik wala [UszT 15/40 Kys Bodo Gergelly, Zenth kiraly pp vall.]. *1629:* Imez Inasok penigh tavul feoldeon masfeleol vesztegh allanak vala az keo fal mellet, semmit az gyilkossal nem consentialua(n) [Kv; TJk VII/3. 30]. *1634:* Monda Agoston Janos, Jay megh halok, kire monda az Attya, am

haly megh, mert veztegh ulheczy vala oda ala szölö uegin ne koslatnal minde(n)nut [Mv; MvLt 291. 30b]. *1640:* az az leány is ott vala de nap estig inkább mind veszteg feküdt, mert a hideg lelte [Mv; MvLt 291. 236b–237b]. *1662:* Pocsaj mellett már hogy a tábornak dereka eltakarodott volna, hogy békével veszteg maradhatna, csak azt gondolhatni vala [SKr 545]. *1678:* Mostani két-három napok alatt nagy terhes dolgai lévén az vezérnek, nem lehet audentiám, hanem legyek veszteg szállásomon, azon leszen az tiha, három-négy nap mulván audentiám leszen [TML VIII, 137 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1681/1695:* midön volnánk ... Széplakon ... az Falu közönséges uczájáb(an), és ott veszteg ülnénk ... egy Lengyel János nevü ifiu legény ... tön illyen jelentést [Széplak K; SLt AM. 10]. *1705:* Hozzájok pedig elmehet, aki akar, csak ök legyenek veszteg ott [WIN I, 475]. *1710:* a hadait Segesvárból kivivé[a], megizenvén Apafi Mihálynak, hogy üljön veszteg a városban s vigyáztasson [CsH 51 1661-re von. felj. – [a]Kucsuk basa]. *1751:* Dsurke Mihaila Expositioja. A minapiban Klákát tartván ... mellyre a többi között az Falusi Legénjekis velem edgyut Comparealtanak, és némelyek közzülök verekedést magok között inditottak én vesztég ültöm [Vályebrád H; Ks 62/22].

2. helyét el nem hagyva, egy helyben; stînd pe loc, fără să mişte din loc; auf einem Platz bleibend. *1574:* Somogy Janos Júrat(us) fass(us) est ... rebegö Simon ... Azt mongia, hogy nem akariak Az vraim hogy Eö velek Igyal, Azirt vly veztek it [Kv; TJk III/3. 390]. *1585:* Dorottea Zigyarto Georgne vallia ... egyedwl veztegh wl [Kv; TJk IV/1. 535]. *1595:* az orzagh vtan latam az Varga Jstua(n) zanat, mely eleott negy eöker úala hogy veztegh all [UszT 10/102]. *1600:* Annak vtan(n)a azert mind az Vdúar keözepébe latta(m) hogy allott s hul weztegh ylt [UszT 15/27 Steph. Hoggiay de Hoggia ns vall.]. *1610:* latta hogj az felesege veztegh wl, es Kun Peter eleótte al, es rea kapdos Kun Peter az felesegere [Dés; DLt 321]. *1626:* Suki Benedek Uramnak ... hittel keóteles Jobagia es szegeödeöt szolgaja Fellajtara, Kelemen Jstvan nevw, ki ... el szeökeöt volt ... Suki Benedek Uram ... megh fogata es ... mene illyen vegezesben, hogy Jeöjön hasza lakjek veztegh, eddegh valo vetkejrül el feletkezik [Melegföldvár SzD; SLt ET. 6]. *1635:* veztegh ulunk vala az kufarok ahon arúlnak, es Desi mihal fel ugrek közulunk es eleiben mene Török Jstuannak es mys fel kelenk [Mv; MvLt 291. 36a]. *1640:* Harmadéve Besztercén a sokadalomban veszteg ül volt ez az Molnár Istvánné [Mv; MvLt 291. 233a–251a]. *1710 k.:* Elment azután Nemes János, az is csak haszontalanul a közönségesre nézve, de a küldözők részéről felette hasznoson, mert avval a küldözéssel, tractával, mint a róka a kölyök agarat a farkával, úgy hordozták s veszteg ültették Béldit, kinek minden momentuma in celeritate állott volna [BÖn. 707–8]. *1744:* az háram Legény egy rendib(en) vesztég ül vala [Mv; Told. 27]. *1783:* én othon vesztég ültöm Pipáztam [Udvarfva MT; Told. F. 44/54].

Szk: *egy ~ való ülte vkinek. 1653:* Ezen esztendőben egy veszteg való ültömben számot vetettem, kicsiny javaim voltanak ilyen renddel [ETA I, 116 NSz].

3. élettelenre von.: mozdulatlanul; nemişcat; bewegungslos. *1575:* ha 10zer tezed be az kemenczeben egy chalnera sem hag fellieb az gradus, hanem chak vezteg al, Mert ky Ment belölle az Myxtura [Nsz; MKsz 1896. 367]. *1636:* Ez malom padgyan vagyon mas egy uy uesztegh allo jö malom keö [Siménytva U; JHb Inv.]. *1637:* vagyon benne egy uesztegh heuereö feyer almarium [Fog.; UF I, 409]. *1753:* a' Czövökök jollehet hogj veszteg állanak, s a' Czövökök között az föld béllyebb hogy sem kellenek, van szántva [Szentbenedek MT; Told. 28].

4. szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktion: *~ álló marha* ingatlan vagyon; avere imobilă; Vermögen in Grundstücken. *1593:* Miert hogi constal az bizonisagokbol hogi Mikes Peter ver zerent valo attiafia volt Theoreok Janosnenak es harmadot el veheti Mikes Peter, de mierthogi az eoreokseg veztegh allo marha, Immobilis, annak okaert kwleombe (!) abba reze nem lehet ... de ammi Ingo bingo marhak vadnak abbol el veheti az harmadot [Kv; TJk V/1. 392] * *~ álló/állható zálog* zárolt zálogba vetett javak; bunuri puse sub sechestru; Güter im Versatzamt. *1653/1655:* ez is izgata Csepreghi Uramat, hogy Creditorinak pènzt küldhessen, es ugy kellet vesztegh alhato zàlaggal az aranyokat ki vàltanni, mégh más uton Ozdi Ur(am) es Rázmány István közöt valo Controversia el igazodhatik [Kv; CartTr II, 873 „Gasp. Veres Marti past. eccl. orth." kezével]. *1655:* En azert ennjt tudok es igy testàlok az dologrol ... az aranyok Csepreghi Uramè voltanak, es Csepreghi Uram(na)k az aranyokra szüksége lèvèn creditori contentálására, ugy atta az vesztegh allo zalagot oda Ozdi Uram(na)k [Kv; CartTr II Igaz Kálmány orth. scholamester vall.] * *nyelvét ~ tartja* a. nem beszél, nem szól vmiről, nem árul el vmit; a nu scoate nici o vorbă despre ceva; nicht sprechen. *1675:* panaszom lehetne Kegyelmedre, én bizony makulát sem tudtam az Csáki László uram követségiben, hanem most látom a levelekből, a kiket a katonák szakasztottak fel, s már azok is tudják a dolgot, noha megintettem, a nyelveket veszteg tartsák [TML VII, 108–9 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. – **b.** hallgat, nem szitkozódik; a tăcea, a nu înjura pe nimeni; schweigen, nicht schwören. *1685:* kőte arra magat ... hogy ennek utanna nyelvet vesztegh tartya, nem becsteleniti [Dés; Jk].

5. nyugodtságát megőrizve, bonyodalmat nem okozva; calm, cu calmul păstrat; ruhig, konfliktlos. *1566:* A királynak ugyan a volt az akaratja, hogy önnönmaga személye szerént császárhoz menne; de császár mikor azt megértette volna, követek által a királynak azt hagyá, hogy országában veszteg lenne és az országot őrizné [ETA I, 24 BS]. *1573:* Ertyk eo k. Biro vramtwl Az vam dolgat Es az Varadda valo ky Menetel dolgatis myben al ... Igen keryk hogi legen zorgalmatos gongiok rea, valamynt Jobban Twgia eo k. forgatny, Ne kemelliek az Mwnkat valamely fele az zwkseg Mwtatya, hogi vezteg halgatas myat Ne Jeoien teob tereh eo kegre es az varosra is keozensegel [Kv; TanJk V/3. 78a]. *1584:* Anna Zekeres Mihaly feleseghe Magdalena Nyary Barthosne Rosa Gazdagh Georgne egy Arant valliak hogy Zedeskort estwe Jeonek volt az Mesgyen, Es ezt Zemekel Lattak hogy ferkely Miklos Az terden All vala es az leany Az hatan fekzik volt, Az leannak penigh mind Nytwa vala Az kebele ... megh meg zolitok mondwa(n): veztegh chak ferkely Miklos, meg mondom Az felesegednek othon, De chak Newethette (!) [Kv; TJk IV/9. 227]. *1612/1613:* Czereny Gaspar földen ... lakiek veztegh megh lattia eö ki bantia [F.balázsfva BN; KJ]. *1659:* Ha az bélléseket meghozzák, legyenek veszteg addig, míg én haza megyek [TML I, 445 Teleki Mihály Pekri Sófiához]. *1662:* Ezalatt az ország státusi a hajdúságra közönségesen egy intö levelet írának, mellyben öket hazájok szeretetére, magok megmaradására csendességben ülnének veszteg, mert különben hamar napon való nagy romlásoknak, pusztulásoknak magok lennének okai, nagy szorgalmatosan intik vala [SKr 405].

1672: írjon rá Kegyelmed én szómmal, hogy öljen veszteg, más ember urának hagyjon békét, ha orczája van [TML VI, 290 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1705:* amikoron a generál az uraknak igyekezeteket megtudta volna, Acton uramat leküldötte az úrhoz, és megizente, hogy tőle izenjék meg a dolgot, magok pedig maradjanak veszteg [WIN I, 605–6]. *1710:* Az én tanácsom az: üljetek veszteg s legyetek hívek az uratokhoz, most hatalmas császárnak nagyobb gondjai vadnak a ti dolgotoknál [CsH 75 Köprüli török fővezér nyil. 1667-re von. felj.]. *1763:* No, ha balázsfalvi vagy s a királyné néked jószágot adott, eregy, menj oda, élj ott s ülj veszteg, ne háborgass minket a mi vallásunkban [RettE 154].

6. tétlenül; inactiv, fără să lucreze/facă ceva; tatenlos. *1672:* Ha úgy akarja Nagyságod, hogy gazda legyek, a leszek, a mint hogy egyébaránt is a mint én most vagyok, nem igen ülhetek sokat veszteg [TML VI, 151 Teleki Mihály Lónyai Annához].

7. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *áll* **a.** nem működik; nu funcționează, nu este pus în funcțiune, stă tot timpul; nicht funktionieren. *1570:* Taligas Markos, hithy zerent vallya ... az Malomnak Mindenyk kereke veztegh al [Kv; TJk III/2. 105]. *1588:* Esmeg fizettem az Malomrol, mivel hogj kulen Zegeotsegem volt velle az kovachial holnap zamra, egj egj holnapra f. 1, mivel hogj veszteg is allat Taúaly az malom fizettem f. 9 d. 50 [Kv; Szám. 4/V. 37 Gr. Veber kezével]. *1679/1681:* à vas körül munkalkodo minden nemű emberekre, vagi mivesekre legye(n) eó kglmenek[a] szorgalmatos vigyázása, hogi a' vigiazatlanságh miath, ă hamorok, szokot idejekb(en) vesztégh ne állyanak [Vh; VhU 672. – [a]Az ub-nak]. *1681:* az Dnüs Officialis (: ha az Nyari munka hamaréb el végezödik :) ă Banyakat vesztegh állani ne hadgia [VhU 61]. *1743:* eö Natsga Malma jol lehet a' Silibjét is fel vették, mind azon által többet áll vesztég hogj sem forogna [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9]. *1789:* ezen kérdésben forgo Malom ... hat Esztendők alatt mind veszteg állatt [Désfva KK; GyL]. – **b.** (egy dolog/ügy) nem megy előre; stă pe loc, nu înaintează; auf einem Platz stehen. *1598:* Ez volt vetsege az en p(ro)curatoro(m)nak ... dolgho(m)nak chak nemely chikkelybe hitta(m) megh, holott az zek megh Itelte volt azt hogy az derek dologh veztegh alljon addigh migh az teorueny keöz el valik [UszT 13/42] * ~ *állás* **a.** vminek leállása, veszteglése; faptul de a sta/de a nu funcționa; stehender Zustand. *1585:* felette nagy fogiatkozassa es kara vagion az keóssegnek az Molnoknak vezteg allasaba [Kv; TanJk V/3. 225a]. *1772:* az ... alsó Kerekeknek lassu forgását, vagy vesztég állását ... okozza a reá fel tojult Víz [Ádámos KK; JHb XX/27. 12]. – **b.** (nyugodtan) várakozás; așteptare; Warten. *1662:* az ezer arany Weér György lovas hadnagy és Fogthüy nemes hadnagy kezekbe bízatott vala, hogy a nemesség és katonaság között, kik a törökök az város alatt lételekkor a város végére stázsálni kimentek vala, felosztanák. Mintha a város végén való vesztegállásokkal ugyan valami nagy közönséges hasznos szolgálatot cselekedtek volna [SKr 509] * ~ *álló* nem működő/járó; care este de rezervă; nicht funktionierend. *1636:* Ez malom padgyan vagyon mas egy uy uesztegh allo jo malom keő [Siménytva U; JHb] * ~ *hever* nem működik; a nu funcționa; nicht funktionieren. *1743:* miolta a' Sövenyfalvi Malom épült az Adámosi Malom többire mind veszteg hever, mivel ennek gättja a' vizet fel njomván mikor kitsid a' viz akkor sem foroghat [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9] * ~ *heverő* **a.** nem működő; care nu funcționează; nicht funktionierend. *1789:* akkori Méltoságos Principálissa Méltoságos Groff Eszterházi János Ur eö Nsga, méltoztatott volt parontsalni, hogy maga nézze meg azon veszteg heverő malmot, és itillye meg, ha meg igazithato volna é [Abosfva KK; GyL]. – **b.** ki/felhasználatlan; care nu este utilizat/folosit; nicht zu benutzen. *1647:* Vagjon más egj őreg Ajtojs Tőlgj fabol valo vesztegh heverő, két vas pánt rajta, melj az előtt az Czejt haz előtt volt, de az Czejt haznak most más Ajtaja vagjon [Marosillye H; VF 55/5415].

veszteg[2] *ige* veszteg marad; rămîne inactiv, a nu face nimic, a nu lucra; ruhig bleiben. *1573:* Borbely Kelemen hity vtan vallia hogy ... Mond Kerestwry vezteg gonoz azzony Bezzeg nem Mentem sohowa hane(m) vgian Mind te vagy Ennek oka | Catalin Azzony Igarto Istwanne Azt vallia, hogy ... az Azzon emberre masot volt haromsor otth hasan vagdaltak valamy kapasok Mond eo veztegy Neh Mond azt, esmet Kapane vesztegek Ha megh Magamra is eccher [Kv; TJk III/3. 53, 64].

vesztegátor *tréf.* vmit vesztegető személy; persoană care risipește ceva; verschwendende Person. *1710 k.:* legyen minden vármegyében, székben vagy districtusban, egy magyar, egy székely, egy szász, egy német militaris, és ismét egy más cameralis német conscriptor, in summa, minden egy classis vagy chorusban öt főszemély és azonkívül a scribák. Nevezték őket, nescio quo authore, imvestigatoroknak, és a község, corrupte ugyan, de apposite, vesztegátoroknak nevezte [BÖn. 926].

vesztegel 1. nem működik; a sta, a nu funcționa; nicht funktionieren. *1791:* esztendőt által többet vesztegleni szokott ezen okon [EMLt Naláczi conscr.]. *1843:* a Dimoszka porondgyán ... lévő Dereszte, az arra jövő Viz árkával együtt ... azon Deresztére jövő Árok tisztitására, és szükséges gátak töltése helyre állitására ... az irt Dereszte használhatásától via facti, et absolute potentia mediante erőszakoson megfosztotta, a' Deresztére nem folyhato viz miatt, mely miatt a Dereszte most is kénytelen vesztegelni, holott ezen Deresztének tsak ilyen idő tájt van az ideje [Bodola Hsz; BLt 10].

2. húz-halaszt vmit; a tărăgăna ceva; aufschieben. *1667:* Kegyelmed is dolgait végezvén, kérem az hazához való kötelességre, menjen udvarhoz, s kivált az végek dolgába urunk ne vesztegeljen, vigye végbe [TML IV, 49 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

veszteget 1. fecsérel, pazarol; a risipi; verschwenden. *1618:* Kamuthi vram ... énnékem aperte megmondá, hogy neki rendelték az malosát, nem másnak, s ő azt nem vesztegeti az asztalnál [BTN[2] 102]. *1629:* énnekem azt mondá, hogy „eleget csókolgattam – úgymond – minden testét, de bizony szánom az én szép, fejér testemet az ő rút, fekete testére vesztegetni az ördög is elúnná egy zsombokon ülni is" [Mv; MvLt 290. 150b]. *1668:* Elijedett Haller uram haragjától, és hogy jövendőben csak erővel is elveszik azt más fejedelmek, ne vesztegesse reá pénzét a fejedelemasszony [TML IV, 385 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1676/1681:* a' mennyire az két szekérhez valo vas hordo Lovaim győzhetik, meg szünes nélkül aszt mindenfelé hordassa, sokadalmokb(a); hogi avagi czak az Lovakis haszontalanul itho(n) ne vesztegessek ă szénát s az abrakot [Vh; VhU 660]. *1704:* minthogy az Haller uram borai igen megvesztenek, mind a

németek s mind a magyarok nemigen vesztegették a bort, és noha az úr maga jó szívvel adta volna, mindazáltal bizony mégis lassan csúszott [WIN I, 231]. *1725:* Meg halván Váro Judith, ki vesztegette, ette, itta meg azon jókat, ki hányta imide amoda zálogban ...? [Ne; DobLev. I/113 vk]. *1758:* taposztaltam az fiakot hogj takaritottak az Joszágat inkáb hogj sem vesztegettek de az Leanjakrol mondani nem tudak [Aranyosrákos Asz; Borb. II Pető István (34) ns vall.]. *1772:* Láttam ... hogy Hanczmikli Ejjet napot edgyütt töte Török Josefnével szüntelen hozzája járogatot, melyet észre vévén a Felesége is, maga panaszolkodot hogy az Ura szolgálattyabéli bérének nem veheti hasznát mert Török Josefnére vesztegeti [Dés; DLt 321. 78b–79a St. Sárosi (46) ns vall.]. *1806:* a Kiss aszony pedig az alatt vesztegetett a Tántzolokra költött nem engedelmeskedett semmit jámbor Annyának [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Kováts László felesége, Hegyes Maris (50) vall.]. *1814:* Azt is magától a' Grofnétol hallottam mondani hogy a' Grof rosz gazda, mindenit Lovakra vesztegeti [Mv; TSb 12]. *1829:* A Néhai Vajna Ferentz Ur ... kevés Joszágábol igen takarékoson, és tsinoson élt, soha nem vesztegetett; egy szoval jo gazda volt [Szászváros H; BetLt 2 Török Joseff (39) chirurgus vall.]. *1848:* Vonyiga Urszuj özvegye ... maga Gazda aszszonykodott, nem vesztegetett; sőt gyűjtött és takaritott [A.szőcs SzD; RLt].

Szk: *~i a (drága) időt. 1813:* A többi lecke idején vagy a városon koricál, vagy aluszik vagy pipázik vagy egyébképpen vesztegeti a drága időt [Ne; Csetri, Kőrösi 94 Nemegyei Janos filológia prof. jel. a Ref. főkonz-hoz]. *1823–1830:* Vagynak klubok, tartatnak piquenikek, koncertek, bálok[a], de igen ritkán, mert erősen kerülik, hogy a deákok se pénzt, se időt ne sokat vesztegessenek [FogE 231. – [a]1796 táján Göttingában]. *1842:* nékie minden díb dáb értetlen manuarius ki a' fát és munkát csak rontani és az időt vesztegetni szokna – ne adattassék [KLev. 13].

2. értéken alul árul, kótyavetyél; a vinde (ceva) sub preţ; etwas sehr billig verkaufen. *1587:* Esmeg mikorontan az Cólosúari vrak haitottanak Magiar orzagban (!), ereztetek borsonkban, zabban, allakorban, es rútúl vesztegettek Veottem raitok f. 1 [Kv; Szám. 3/XXVI. 6 Suweges Gergely isp. m. kezével]. *1703:* Hirdesse meg kglmetek az község között, hogy senkinek semmi lármaja ne légyen, egymást ne ijeszszék, annál inkább ne fussanak marhajok ne adgyák, ne vesztegessék, attol valo féltekben, hogy ennek az Investigationak alkalmatosságával, nagob tereh esik réájok [UszLt IX. 77. 61 gub.]. *XVIII. sz. köz.:* A Mester Legények(ne)k forint Számra füsűtt nem Szabad adni itt a boltokba, hanem meg engedtetik a B. Chehtől hogy ött vagy 6 pótrára adhattanak, azt is nem ugy olcsón vesztegessék, hanem illendő áránn, mért valamely Mester Legény meg tapasztaltatik az illyen Legénynek lészen buntetése Denar. 20 [Kv; FésCJk 45]. *1760:* a Törökbuzának nints Semmi keleti egynehány ízben küldöttem vásárra de nem kél Semmi képpen, hét nyoltz Poltrán vesztegetik az árrát [Gáltő Af; WLt]. *1769:* Leven a Betsületes Cehnek Congregatioja akarmi alkalmatassága est Végezé, az Betsületes Céh hogy az munkát egjik se vesztegese az tobbinek kárára mert ha valaméék (!) talláltatik abban hogj vesztegetne buntetese leszen, egj magjar Forint [Kv; FésCJk 61].

3. pusztít, tönkretesz; a distruge; zerstören. *1662:* Az öreg harangnak is szélét megsújtván, valamennyire meg is olvasztotta s mintegy megbélyegzette, de nem károsan, némelly gerendákat, kötéseket is nagyon meghasogatott, vesztegetett vala [SKr 198]. *1723:* a marha legeltető Falu közönséges Berkire hamaréb kivét csak közönséges ár Viz idején is a Kűkűllő Vize, és azt nagyob mértékben borittya el, iszapollya, lyuggattya s vesztegeti az ár Viz [Sövényfva KK; MbK 150]. *1765:* az irt két földek koszt lévo borozdát ki vesztögette és ki rontotta el [Tarcsafva U; Pf]. *1765/1770:* az exponens Vr Malmán Fellyűl az Fűz Fákon belöll, a mint most a viz mosat vagyon, és konyorodik az Fűzfák véginél, még egy utotska ment a Malomra, de azt az viz vgy ell mosta, hogy még nyoma Sem láczik ... mind ez mai napig vesztegeti [Széplak KK; SLt Transm. 349 évr.].

4. (terményt) (el)pusztít, károsít; a distruge; Schaden verursachen. *1635:* Vagion egi kis zab asztagis meliben lehet gell. 80 de ez asztaghban gonduiseletlensegh mia nagi kar leött az fergekis rutul vesztegettek [Mardzsina F; UF I, 378]. *1647:* Vagion egy darab Tilalmas Erdejek, Epittesre valo de ereoszakkalis az szomszedsag rea megyen, puztittiak vesztegetik [Teremiújfalu KK; BK 48. F. 16]. *1675:* étszakának idején iga vonó marháit reá haitvá(n), az szőlőmet tapi(n)tatla(n) vesztegette marhaival [Kv; TJk VIII/12. 63]. *1716:* Az Tavaszi árpátt, és Zabot a bolha kezdette vesztegetni [O.cseszteve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1722:* az Puskárok mig buza mezőn volt ... mind aszt őrzötték, az után Kölest, és mostis aszt őrzik hogy ă Marha ă kalangyákat ne vesztegesse, az szabad Uraságu Határban [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1734:* A kolosváriak 18. praesentis kezdik a' szűretet, A Légy igen vesztegette, a' kővér szolő igen el rothadott [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev.]. *1742:* a' Ludak igen vesztegették a' vetést ebben a' földben [Búza SzD; JHbB]. *1756:* Balog Uram ... annak idejeb(en) Gabonainkat nem Dézmálta hanem késön mikor már a nemesség maga Gabonáját bé hordatta, és a Tilalmas Szabadulni kezdet, adig az Marha gabonainkat fel dulta az alkalmatlan essös idő vesztegette [Durusa Szt; TKl]. *1761:* Erdőt is tudok kétt darabat ... Székely Sigmond és Biro Sándor Uram Jobbágyi vesztegetik [Komjátszeg TA; KW]. *1778:* A szénát ... az egéris vesztegette [Solymos AF; Told. 6]. *1807:* hajgálták tördelték rongálták vesztegették a fákat itt a kertekben gyümölcsöt szedtek [Kakasd MT; DLev. 3. XXXV. 13]. *1816:* A Buza itt valo Asztagokatis felettebb sok egér lévén nagyon Vesztegetik [Hidalmás K; IB. Tanko Josef tt gr. Korda Annához].

5. tönkretesz, használhatatlanná tesz; a distruge complet; total zerstören. *1679:* Csavalatlan fekete Gyapias Juh bőr nro 28 ... Ezeket az moly kezdette vesztegetni [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 62]. *1681:* Öreg Konyha ... Vagyo(n) itt: Egi ighen nagi vas ajto ... Ezis réghtől fogvan csak ugi hevert itt ă szemetb(en), melj miatt ă rosda ighen vesztegette, most tétette az Inventator fákra | Aszszony Háza ... Vagyo(n) ezen házban ... Csávált vidra bőr mellyek(ne)k egyikét mint hogy à moly igen vesztegette, most a' szűcsnél vagyo(n) | Fejér csontbol csinalt nyelű kés egi Tokb(an) Par 6 (: mint hogi à rosda ighen kezdette vesztegetni, tisztittani kellene :) [Vh; VhU 319, 537–8, 539].

6. akadályoz, veszedelmez; a impiedica; verhindern. *1677:* Kegyelmed azért a hadaknak szónkkal adja elégséges képpen eleibe, hogy míg portáról resolutiónk jő ... Tököly uramtól függjenek, mivel Veselényi Pál kötelessége ellen a dolgokat maga privatumáért vesztegeti [TML VII, 487 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1678:* Vesselényi Pálnak pedig, az ki nyilván vesztegeti és rontja dolgainkat és az ki nem hogy költött volna az közjóért ... annak mind Marchio uram, mind Vojinszki uram írásokkal valóban kedveskednek [TML VIII, 151 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

7. (betegség) gyötör vkit; a chinui pe cineva (o boală); (Krankheit) quälen. *1647:* En megh karozta(m), ki hajtottam, kapalta(m) az szeőleőt, es ket nap homlitottam benne fogadasom szerent megh miueltem volna, de az tauasztol foghwa az felesegem nagi betegseghb(e) va(gyo)n magamotis az hideg leles veszteget cziak nyomorgunk [Kv; TJk VIII/4. 225]. *1662:* Azomban, Uram, ha az betegség engedi vala, mind Bánfi uramnak, Kemény Simon uramnak kell vala írnom, de bizony nem lehete, mert az hitvány köszvény is valóban vesztegeti az kezeimet [TML I, 356 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1669:* örömest elmegyek vala én is a vendégségben, de … az hurut nátha is veszteget [TML IV, 558–9 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

8. gyötör, keményen dolgoztat; a chinui, a pune la munci grele; schwer arbeiten lassen. *1579:* az loat az zegeny Embernek veztegetyk [Kv; Szám. 1/XVIII. 9]. *1594:* Meg lassak[a] penigh hogy a' taligas a' lowakat magha haznara ne farazza vezteghesse [Kv; TanJk I/1. 247. – [a]A malombírák]. *1597:* Kidey Thamass wrunk postaia Jwta Adot (!) poroszlo Martony az w Maga lowat Alaia Megh Reszegedet wolt B: wrammal … … haragiaban Jargalta wesztegedte az Czakantis bele wakta [Kv; Szám. 7/XIV. 67 Masass Thamás sp kezével]. *1643:* Desi Varosunkbelieknek marhaiok louok el vitetuén kiket megh turositanak es vesztegetnek, némellieket penigh meg bénnétnak [Gyf; DLt 407]. *1649:* Az Sigmond Janostol ueőtt pey louat, az Postak touab egi honapnal oda ueztegettek czigaztak … ithon holt meg, miuel hogi igen el uezett volt [Kv; Szám. 26/VI. 552]. *1675:* az l is … Lovát vesztegette, nyargalta, sarkantyuzta [Kv; TJk XII/1. 74].

9. *~i magát* veszedelembe sodorja magát; a se expune, a se pune în pericol; sich in Gefahr setzen. *1707:* én haromszoris Solicitaltam, hogj eő Nga hadgjon mas Hadakat itt(en) ugj Commendotis … de eő Nga neke(m) semmi valaszt maga nem adott, hanem Forgats Uramtól eő Ngától izent eő Nga, hogy há Portas (!) jön az var alá annak fel ne adgjam, de ha Darek (!) erő jő ne vesztegessem se magamat sem az több bén valokat, hane(m) adgjam fel a' várat nints mit tenni [WassLt Jrsaj István volt szúv-i ub lev.].

10. vkinek fokozatosan vesztét okozza, gyötör/veszedelembe sodor vkit; a pune pe cineva în pericol; jemanden in Gefahr setzen. *1584:* Zekeres Jacab vallia Ezt hallottam Daroczy Janosnak Zayabol, Im vgmond Annyera vesztegetenek hurczolanak es Annyeba Intek hogy ha Adossagomat megh fizetnem, tala(m) az Labombely czipelewseom sem maradhatna megh [Kv; TJk IV/1. 308]. *1658:* semmiképpen nem lehet addig kitudni az házból, valamíglen az ura nevét viseli, de még is mindenképpen vesztegeti szegény asszonyt, vármegyékre hova viszi s mind ilyen potentiákat cselekszik rajta [TML I, 160 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1659:* Hanem hiszem, jó Fiam, vagyon az Palatinus előtt annyi tekinteted, hogy megoltalmazhatod, ha akarod, ne is hagyjad pedig vesztegetni őket, ha lehet, mert mindenekben neked jó módod vagyon, ha akarsz, az ő háládatlanságukat nem kell nézni [TML I, 405 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1663:* Kérlek, jó Fiam, Teleki Mihály, hogy a szegény Szőlősivel bánjál jól, mód nélkül ne vesztegesd az te módod szerint [TML II, 451 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1670:* Jo Mihalj fiahoz Jo Andrashoz mennyen viszsza Bogathi Kata, de ugj hogj ferje attyatol annyatol külön lakjek, es nem verik, vesztegetik, sem Jo Mihaljal sem felesegevel sem massal nem vereti sem rongaltattya [SzJk 112]. *1710 k.:* Megfogák, de csak a maga szállásán őrzötték szegényt, egy holnapig vesztegették ártatlan [BÖn. 977] | akár a természeti erőtlenségből vagy hízelkedésből, akár egymás vádja ellen való mentség alkalmatosságával, az idegen nemzet előtt egymást és hazánkat rontjuk, vesztegetjük vala [Blm. 992]. *1772:* Élné s akár mi ördögöt csinálna vélle, tsak a Feleségem ne innék és mind engemet s mind magát ne vesztegetné [Dés; DLt 321. 78b St. Sarosi (46) ns vall.]. *1799 k.:* azan küvül … égy más hibájat fel adjak s igy égy mást vesztegetik [Kv; AggmLt C. 114].

11. harcban vkik közül megöl vkiket, hadsereget pusztít; a cauza pierderi (omenești) unei armate; eine Armee zerstören. *1657:* Nem merészelvén azért az ellenség mulatozni, Eperjest is nem obsideálta … én pedig utána szállék Eperjes mellé, és szüntelen rajta kapdostattam, fárasztottam, vesztegettem [KemÖn. 222]. *1658/1799:* Bita vajda reá ütvén, igen levágta az Stéphán vajda hadát. A ki penig az csatán megmaradott, az föld népe vesztegette és ötte, mig elfogyott [Mv; EM XVIII/451]. *1662:* ahol kiket a táboron kívül zsákmányon vagy akármint kaphatnának, hordják, fosztják, vágják, vesztegetik vala [SKr 251]. *1676:* az hadak, kiknek én bizony, az kikkel beszéltem, ahoz nagy készségeket is láttam és úgy hiszem, ha nem vesztegetnék őket, minden akadály nélkül szenyvednek tovább is [TML VII, 325 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz]. *1677:* Van ott ő nagyságának s az több hadak közt is volna több hive is, csak hogy vesztegetik [TML VII, 441 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1705:* tegnap Forgách írta volna a generálnak, hogy minthogy most nagy reménység van a békességhez, azért mindkét részről hagyjanak békét a fegyverkezésnek, ne vesztegessék egymást, s assecurálja, hogy a kurucok kárt nem tesznek, hacsak a generál causát nem szolgáltat reá, a hadakozásra [WIN I, 459]. *1710:* Csáky penig halálos ellensége lévén az erélyieknek, a vele való magyar hadak is haraguván, hogy úgy nem kóborolhattak a Gyulaffi tábora miatt, amint akarák, nem tarták magukat az orderhez, hanem ellenségesen ráütvén a táborra, felesen levágának bennek, sokáig is üzék, vesztegeték nyavalyásokot | egynéhány németet a Rabutin hadából ellövének, de a kurucok, legelsőben a híres tolvaj Kaszás Pál megszaladván, mind elfutának, a rácok s németek sokáig üzvén s vesztegetvén őket [CsH 189, 342–3].

12. állatot (cél nélkül/pazarlóan) öl; a omorî animalele (fără nici un scop); ohne Grund Tiere töten. *1727:* Vagyon két Gornyik, kik mind a tilalmas vizekre mind a havasokba és erdőkbe szoktak vigyázni ha kiket a megirt tilalmas hellyeken halászokat, puskásokat, kik a vadakat vesztegetnék és káros fákat vágnának megfogván Tiszt kezébe tartoz<nak> hozni [Hévszamos K; GyU 351]. *1746:* az hizott Sertéseket elveteti, Sokakott meg lődöznek, vesztegetnek, belőllők [Luposa F; Ks 67. 46. 21].

13. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *vkinek elméjét ~i* megtéveszt vkit; a induce în eroare/a deruta pe cineva; irreführen. *1669:* De ezzel is az eb csak az csauz elméjét akarta vesztegetni [TML IV, 526 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* az mint Bánfi uram levelébül látom, ő kegyelme azt írja Kegyelmednek, hogy Béldi uram mindenfelé vesztegeti az emberek elméjét, hogy fel ne üljenek, mely dolog igen ellenkezik az Béldi uram szavaival [TML V, 559 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1674:* urunk jó s keresztény vagyon, megvallom, de hogy gonoszul vesztegetik elméjét sokakhoz közüllünk, én régtől fogva érzem [TML VI, 559 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* Az mint Kegyelmed az inclusáknak némelyikébül is eszében veheti, az magyar hadak elméjét valóban vesztegetik [TML VII, 453 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1710:* a theológiát,

mely minden tudománynak feje s lelke, hátrahagyván, olyan öszveszőtt, font, értelem nélkül való haszontalan philosóphiai tudománnyal vesztegetik az ifjúság elméjit, hogy egyebet abból nem tanulnak, hanem csak tiszta hazugságot [CsH 387].

14. (durván) közösül vkivel; a săvîrşi (în mod brutal) actul sexual cu o femeie; verwaltigen. *1629:* az leanra penigh delbennis almot hoznak es ugy wesztegetik, az leanjom azt mongia hogy tyzenketten vad(na)k [Kv; TJk VII/3. 121]. *1630:* hallotta(m) az szegeny menieczketűl, hogj panaszolkodot mi nekünk, hogj eö uele az Ura nem kereztieni mondon (!), hanem mezitelen vetkezteti, s ugj veztegete mind alol feliül, hogj azt tudgja neha hogj mindgjarast szeörniű halalt hal [Mv; MvLt 290. 224b].

vesztegetés 1. pazarlás, fecsérlés; risipire, risipă; Verschwenden. *1634:* ugy igiekezzék gazdalkodny, kibül se az my boczületünk megh ne sertödgiék, se tékozlás, vesztegetés ne legyen élésünkben [UF I, 329]. *1758:* Itjabb korombban az italt és vesztegetést gyakorlottam, de sohasem voltam kétszernél többször oly részeg, hogy ne tudtam volna, mit csinálok [RettE 81]. *1823–1830:* Dósa Alsó-Fehér vármegyében regius perceptor lett volt, de amint mondották, a felesége kicsapongása s vesztegetése miatt megadósodván, mindenét elvették [FogE 116].

Szk: *~t mível. 1705:* Étkek voltanak német és magyar étkek is, de a német szakácsok ugyanolyan vesztegetést míveltenek, hogy otthon is meglehetett volna, nemcsak Szebenben, a szorulásban [WIN I, 511] * *~t tesz. 1765:* (Az) Executorok ... egy egész hétig valának rajtunk, de szernyü vesztegetést tettenek, mind tsak mézet, vajat, rantottát kivántak enni, az két lovat minden nap haromszor abraklották, s vadásztak, a kopoknak szitált malé lisztböl parancsoltak enniek készitteni [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 245] * *idő ~e. 1803:* A' műszerek kezek alatt meg bomolván, romolván, üdö Vesztegetésével állittatnak helyre, és költséggel [Torockó; TLev. 9/35] * *órák ~e. 1710 k.:* a tanácsban való sok haszontalan beszéd, maga a gubernátor uram rendkívül való hallgatása, conniventiája, a délesti és estvéli óráknak haszontalan vesztegetése [BÖn. 973].

2. értéken aluli árulás/eladás; vînzare/vindere (a unui lucru) sub pret; Verkauf unter dem Preis. *1681:* Az mint ă Molnar mondgia, Tavaszkor szoktak kezihez adni az disznot hizlalni ... eö penigh minden nap az vám buzabol erogal két disznora fel veka buzat ... circit(er) 270 nap ... tészen 135 vekat, es legh olcsoban per den 24 ... tudatik arra leszen fl 32/40 ... valoban arran esik ám igy az hizot diszno. Az ... mostani vasarkor ... ă malomb(an) hizot disznonál jobbat tartvais negi forintba(n) tartottak; ez illyen nem keves vesztegetes [Vh; VhU 576]. *1736:* itt a gabona igen oceso csak vesztegetes el adni [Noszoly SzD; ApLt 4 Hathazi Kristóf Apor Péterméhez]. *1770:* Legalább is 15 garason megfizette volna vékáját, de így oly nagy olcsóság vagyon, hogy csak vesztegetés mindenütt a gabonaadás a városokon [RettE 225].

3. pusztítás; distrugere; Zerstörung. *1673:* egj kéven kivül épp kévét abba(n) édgiet sem láttunk, hane(m) az sok abba(n) lévö egerek vesztegetési miátt, harmada, s sok(na)k csak mi kevés részen sem maratt meg [Déva; Törzs.]. *1776:* Nagy Vesztegetésnek kelletik lenni azon Erdöben à kalányos Czigányok által, kikís Hársfából készittett iszszonyu nagy Tekenöket Szoktak hozni ide Hunyadra el adni [Vh; Ks 75. VII. 206].

4. tönkremenés; prăpădire, distrugere; Vernichtung. *1596:* paranchola Biro vram tanachawal hogj az Czako Amburus fianak az haramadnapj Apahidi ton, haloianak veztegeteseiert (!) f l [Kv; Szám. 6/XXIX. 83 Bachi Thamás sp kezével].

5. veszedelem; primejdie; Gefahr. *1755:* a szegény Atyám ... halála történvén a szegény Anyám Aszszonnak, magát italra és vesztegetésre adta és elméjébenis meg fogyatkozot volt [Albis Hsz; BLev.].

6. veszedelembe sodrás; punere în pericol; Gefährdung. *1710 k.:* a megvilágosíttatott fiait is, leányit is a te házadnak elfoglalá a nagy testi bátorság, felfuvalkodás ... egymásnak sokszínű rontása, nyomoritása, vesztegetése [Blm. 1042]. *1819/1831:* Csegezi Eleknek Csipkés Alberthez irt privat Levele az Hunyadi Rosália vesztegetése iránt de 27a Aug. 1805 [Aranyosrákos TA; Borb II].

7. megvesztegetés; mituire; Bestechung. *1756:* az említett céhbeli mesterek ök<g>lmek más nemes céhek articulusai <s con>stitutiojihoz képpest a remekezés alkalmatosságával eddig excessive practizaltatni <szokott> italtal való erőltetés, vesztegetés s egy<éb arti>culusokon kívül való praestatiok s kö<telességek> abrogáltassanak [Dés; DFaz. 16].

8. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruction: *vki elméjének ~e* vki megtévesztése; derutarea cuiva; Irreführung. *1671:* Ózdi uram jüvén ide, azt beszélte, az vén Sárosit Háromszékre küldte az emberek elméjek vesztegetésekre, fel ne üljenek [TML V, 554 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

vesztegethet 1. pazarolhat, fecsérelhet; a putea risipi; verschwenden können. *1851:* a kertetis igyekszem takaritani csak sok napszámot nem vesztegethetek mert oda kell ahonnan hasznot tudjak mutatni [Széplak KK; SLt évr. Bíró Sándor lev.].

2. vkinek vesztét okozhatja; a putea cauza pierirea cuiva; Vernichtung verursachen können. *1685:* A Poggyan (!) Nemzettöl ... Isten jtiletiböl Szegíny vegső veszedelembe forgo Hazank, kürül vetetet, ugj hogj csak nem a Pitvaraban vagjunk minden orán a mikor Akarja lütet Gyujthat vesztegethet Benünket [Gyf; Törzs. Barcsai Ádám lev.].

3. vmit meghiúsíthat, megakadályozhat; a putea zădărnici/împiedica ...; verhindern können. *1678:* félvén attól is, hogy valakit az magyarok neve alatt az portára ne küldjön s az dolgokat is jobban ne vesztegethesse, ... ő nga az magyarokat az császár hűségében megtartsa [TML VIII, 53 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

vesztegető pazarló, fecsérlő; risipitor; verschwendend. *1761:* ez az Somai Sándor úr mindeddig igen nagy szerencséjü ember volt, jóllehet az apja haszontalan, semmirekellő, vesztegető, részeges, korhely ember [RettE 123]. *1770:* tudja az Isten, soha vesztegető ember nem voltam, kész is vagyok számot adni mindenekröl [RettE 235]. *1784:* megkívánom a jure, hogy az I-töl mint engemet hitetlenül elhagyott, hírmben, nevemben meggyalázott, részeges, vesztegető, tisztátalan, feslett életü személytöl divortáltassam és ad vota feliciora facultáltassam [FogE 344]. *1808:* azon Bányászok ... minden meg tartozkodás nélkült ... olyan vesztegető modon hasznos eszköz fákbol potolyák ki tüzi fájokat [Torockó; TLev. 7/13]. *1814:* Sombori Sigmond mind a Felség, mind a Felséges Királlyi Fö Kormány Szék által pazérlónak vesztegetönek hirdettetvén, ennek ellenére megis minden Joszágait el vesztegette [Mv; Somb. II tábl.]. *1825:* Rosz gazda – mind maga, mind a' felesége ... nem

gyarapito sőt vesztegető inkább ... Szilagyi Karoly Ur [Bala MT; Told. 21]. *1844:* Borbáth Josefet Országoson vesztegetőnek ki Sem hirdettethette [UszLt XI. 85/1. 6–7].

Szk: *becsületét ~. 1763:* az mi pediglen az A(ct)or dolgát illeti, szabadtságában lészen maga betsülletit vesztegető gjaláztatását keresni [Torda; TJkT V. 147].

vesztegetődik 1. pazarlódik, fecsérlődik; a se risipi; verschwendet werden. *1735:* menny bor költ el, vesztegetődött é nem é, én azt nem tudom [Kendilóna SzD; TKl Jos. Cseh de Alma (40) ns vall.].

Szk: *idő ~. 1831:* hogy hihessen Ember a Te szavaidnak, midőn ki kérdeztetésed után tett szabad Vallamásaidban tsak nem minden nyomban hazudtál, – a többek között, hogy idő ne vesztegetődgyék, hazudtál abba ... hogy ... te estvétől fogva reggelig mind ott háltál a Guja mellett [Dés; DLt 332. 16].

2. pusztul; a se strica (pe zi ce trece); zerstört werden. *1710:* en uram jovalanam ha Kegd(ne)k is ugi teczik hogi az szena ne vesztegetögiek mindenik heljben, hanem had hozasam ide azokot is Kaszonba [Kászonújfalu Cs; Born. Csutak lev.].

vesztegettetik 1. ölettetik; a fi ucis; getötet werden. *1662:* mint a barmok, megölettenek, sok keresztyének megmondhatatlan sokféle kínzásokkal vesztegettetnek vala | noha maga is annak is jó mestere volna, de ha mikor magának a dolgot kézzel kellene viselni is, hogy azok által töltessenek, vesztegettessék is szünetlen az ellenség [SKr 362, 448].

2. keményen dolgoztatik; a munci din greu; zur Arbeit gezwungen werden. *1681:* Egy Bányába(n) egi hetre adatik szén ... 120 tereh ... hogi penig mostan többet enged(ne)k es usual(na)k ... ez nem egyebre valo, hanem à Lopásra; mely(ne)k el követésevel csak az Lovak vesztegettetnek; es az materia dissipaltatik az Proventus nagi kárára [VhU 67].

3. elvesztegettetik; a tăia arborii (din pădure) fără socotință; ohne Grund Bäume hacken. *1702:* vegeztük ... hogy az Erdők se edgyütt, se masut ne vesztegetessenek, hanem ha kiknek oly elkerülhetetlen szüksege kivantatik Czedulat vegyen Hadnagy Vramtul, kit az kerülök(ne)k be adgyanak [Dés; Jk 319].

vesztegelakás egy helyben lakás/létel; rămînere/locuire intr-un singur loc; Stehenbleiben. *1662:* csak mintegy három hónapokat töltvén egészségesen egymással, Patakon és ottan környüllevő jószágikban való vesztegelakásokban egymással | Kemény János ... tatár chám rabságából szabadulván, s magát újabb házasságra vívén, szenvedési után a sok nyomorúságos üdők alatt pártiumbéli maga jószágában és felesége aranyosmedgyesi várában csendes veszteg lakásban nyugotta [SKr 311, 638].

vesztegelés tétlenkedés; inactivitate; Tatenlosigkeit. *1809:* a ki okozoja a Katonaság ide lött ki szállittatásának, itten mulatásának, a lévén okozoja itt vesztegléseiknekis [UszLt ComGub. 1616]. *1811:* a többit sem fizetem meg, mert 28 napokat elvesztegelett. Nem is tartozom semmivel, mert egy forinttal harisnyaszíjat vettem, a más forintot a két napi dologba tartottam el, és a szokmánt a 28 nap vesztegélésibe [Szárhegy Cs; RSzF 169–70].

vesztegelett ácsorgott, állott; care stă (îndelung) undeva; stehend, bleibend. *1798:* (Müllerné) soksori Susogására Müllerís az ablaknál akkor betsületesen vesztegelet Delucis Legenyit szoval meg támadta, le Huntzfutolta [Dés; Ks 115 Vegyes ir.].

vesztegelői szk-ban; în construcție; in Wortkonstruction: ~ *hivatal* határszélen a járványoknak az országba való behurcolása ellen felállított karantén-házak; carantină, clădire la granița unei țări unde călătorii trebuia să petreacă un anumit timp în carantină; Quarantäne. *1864:* Községünk határszélyi helység lévén, a cs. k. vesztelkői (: Contumaz :) hivatal, mely 1810-ig Piricske havason ... volt ... Tölgyesbe ... áttetetett [Tölgyes Cs; GyHn 59].

vesztegség 1. nyugodt helyzet, nyugodtság; calm; Ruhigkeit. *1573:* Margit Nyereglarto Matiasne Azt vallia hogy ... ky jeoue vgy lat Az pithwarba egi Zakot tahat az eo zakya, vgi fogia az Azzonra hogi howa teotte azbol az Bwzat, Lattwan azth Benedekne kery azzon hogi lenne veztegsegbe, Mert az Eowe gianant hozta volna ely [Kv; TJk III/3. 212]. *1753:* légj vesztegségb(en), mert semmi kárt nem teszünk [Erdőalja KK; Ks 38. X. 11].

2. nyugodtság; calm, stăpînire de sine; Selbstbeherrschung. *1571:* az papnakis Jzennje Megh Kd hog ligien veztegsigbe ne hordgia es ne dezmalia az mustot az en Emberem nelkwl [Kentelke SzD; BesztLt 3572 Casp. Zwch a beszt-i biróhoz Joan. Thorma prov. kezével]. *1573:* k. egy nehan napigh legie(n) weztegsegben, amigh weghere mehetek hol legye(n) [Nagysajó BN; BesztLt 3752 Horvath Miklos Nagy sayoy tyzt tarto Thymar Gergelly beszt-i bíróhoz]. *1599:* Lucas Trausner ... fassus est isto modo ... Az zolgaya ... megh hatta volna hogy weztegsegbe lennenek Mert vra nekj semmit Nem irt se(m) izent volna feleolle [Kv; TJk VI/1. 274b]. *1612:* eo Fge en altala(m) kegielmeteknek azt parancziollia hogi kegielmetek legie(n) ueztegsegbe(n), es egi keues ideiglen uarion [Nsz; JHbK XLII/11 Wesselényi Pál lev.]. *1623:* az Reperatussok ... az nemesseg ellen ne insultallianak boszusággal eókeot ne illessek az jobbagysagnak pedigh hogj ueztegsegbe legyenek szolgallianak vroknak mint Jobbagiok ha szabadsagokot az eleott nem tudták megh bechulnj [Cssz; Törzs.]. *1653:* Ez alatt Básta a székelységnek is levelet külde: „hogy semmit ne gondolkodjanak, mert a római császár kegyelmébe vette őket, legyenek vesztegségben" [ETA I, 61 NSz]. *1662:* ottan a várba idején beirának, nekik útjok a vár alatt azon volna, de csak magokat tartanák vesztegségben, őmiattok károk, bántodások nem lenne [SKr 442]. *1670:* ő nagysága izenné meg, hogy Szamosújvárban legyenek vesztegségben, ő nagysága jobban is végére menvén dolgoknak, törvény szerint eligazittatja [TML V, 412 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Én már Kegyelmedet csak várom s addig vesztegségben leszek [TML V, 532 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* elmenvén és Thökölyt készületlen találván, mert túl Teleki Mihály megírta vala neki, hogy legyen vesztegségben, az országtól semmi bántódása nem leszen, felverte, felesen levágatván a hadában [CsH 187 1686-ra von. felj.].

3. tétlenség; inactivitate; Tatenlosigkeit. *1730:* Tudom nyilván és bizonyosan hogy még a Kurucz Világ előtt a' Telekiek számára foglaltak volt el, egynéhány ház Jobbágyot ... az ablakokon láttam a Pecsétet is, és mint egy hat hétig vesztegségben voltanak, ugy hogy hat hétig se egy felé, sem penig más féle (!) nem szolgaltanak [Vármező Sz; TKl Benecze Péter (50) jb vall.].

4. mozdulatlanság, vesztegléS; faptul de a nu fi/de a nu fi pus în funcţiune; Bewegungslosigkeit. *1574:* Eo nęki ez el mult Eztęndokbęn vitezlęo Gęręndi mihali ellen, Teoruint pronúncialtu(n)k volna, męl tęoruí(n)t, gęręndi mihali p(ro)-hibitaual mindeddig vęztęgsegbęn allatot volna [Fejér m.; KemLev.]. *1746:* nem oly régiben épittetett Malmának a' Gáttya fel tolyván, a' Mlgs Exponens Aszszony eö Nga malmának a' kerekei alá a' vizet, két kerekeinek ... kelletett állania két vagy három esztendők alatt vesztegségben a' hólt viznek miatta [Ádámos KK; JHb XIX/7].

5. vminek meg/beszüntetése; interzicerea unui lucru; Verbot. *1595:* myert sem(m)i Jo okat ne(m) adhattya tilalmanak, Azt mo(n)gyúk patuaro(n) vagyo(n) mindgyarast megh keua(n)nyúk, veztegsegetes keuanunk hogy teóbzer ne tilchón [UszT 10/84].

6. szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: *éjnek ~e* éj csendessége/nyugodtsága, az éj leple alatt; liniştea nopţii; Ruhe der Nacht. *1582:* Zent Margit Azzony nap tayba valami valo gondolattiokba az Kjzdjwasarhelyiek egy akarattbol eynek weztegsegebe mentenek Mayor hazamra [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1584:* valami valo gondollatiokba az Kjzdjwasarhelyiek egy akarattbol eynek weztegsegebe mentenek Mayor hazamra [HSzj *majorház* al.]. *1596:* Az Jelen ualo 1596 ezt(endeo)ben mikor en lette(m) volna Thibold Antalne Azzonyo(m) hazanal púnkest nap utan kedden Jeott oda eó kegme valamyre valo gondoltaba ejnek veztegsegebe, teób zolgaiúal egyetembe [UszT 11/51]. *1604:* az alatt úgy lopta el, eynek veztegsegeben az hat zaz fori<n>t ereó marhatt, 4 loúat, ezüst nemy marhat, eynek veztegsegeben, eó hyre nelkyl [UszT 20/130].

vészterhes dezastruos, sinistru; gefährlich. *1854:* Jött az 1848-ki vészterhes év ... Hirtelen, reménytelenül jött ... menyköcsapáshoz hasonlithatni [ÚjfE 3].

vesztés 1. elvesztés; pierdere; Verlust. **Szk:** *élete ~e. 1662:* a rendelt napra azokkal minden fogyatkozás nélkül azon táborban, életek vesztése alatt jelenlenni (!) el ne múlatnák, a falusi bíráknak is megparancsoltatott vala [SKr 531]. *1675:* megh csak fel tenniis, es kerdenys ne mereselje elete uesztese alat hogy ki hűsegere tarcsuk, es kinek adgyuk megh az uárat [UF II, 678]. *1817:* Alkalmasint tudjuk, hogy 8. Napoknak el-telések alatt minémű két nevezetes Fátumok a Haramia Tolvajok által történtek ... vallyon minémű rebegés, és tsak nem élete vesztésével-is folytathatna azon egynéhány Napokbol állo Conscriptioját [Déva; Ks 118 Vegyes ir.] * *feje ~e. 1672:* Az császár ... Most egy passát küldött el hadakkal, kinek feje vesztése alatt megparancsolta, valahol ellenséget talál, vele megharczoljon [TML VI, 234 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* Teleki Mihálytól Szebenből szüntelen jött az order mind Bethlen Gergelyre, mind Gyulaffira, életek, fejek vesztése alatt hogy semmi hostilitást ne mutassanak a német ellen, mert rövid nap másképpen is kimegyen a német országból | a török császár ... hallatlan és példa nélkül való poenitentiát rendele az egész Impériumban, meghirdetvén, hogy az első hónak első péntekin minden ember regtől fogva estig, míg a csillagot meglátná, böjtöljön, és se enni, se innya feje vesztése alatt ne merészeljen [CsH 188, 199 mindkét felj. 1686-ra von.] * *lelke üdvössége ~e. 1678:* Én még is igaz lélekkel assecurálom Nagyságodat az nagy Istennek szent neve alatt, lelkem üdvössége vesztése alatt semmi privatum előttem nincsen [TML VIII, 103 Teleki Mihály a fej-hez] * *lelke ~e. 1710 k.:* ha csak az az intentio, hogy Szász Jánost elébb állítsuk, minthogy égből bosszút lekiáltó bűnei vagynak, és azoknak büntetésére generális nógatása nélkül is lelkünk vesztése alatt kötelesek vagyunk: nem nótára, nem ország előtt, nem directorral kell őt pereltetni [BÖn. 951]. *1726:* még hagyok az Polyanai Biráknál és korcsomárosoknál lévő Restantiából fl. 100. Mellyet Moses Fiam Lelke vesztése alatt fel szedgjen, és azon Ecclesiához[a] adgjon [JHb XXXV/21 Jósika Imre végr. – [a]A rápolti ref. ekklézsiához] * *tisztessége ~e. 1621:* Plena authoritast adua(n) az Generalis vrainknak, hogj mindenek fejek tiztessegek vesztese alat, engedelmesek legjenek [Kv; TanJk II/1. 333–4].

2. megfosztás, elvétel; pierdere (a unui bun), deposedare de ceva; Beraubung. *1573:* Azonkeppen senkinek eo k. Biro vram vam lewelet Ne aggyon seh Lakonak sem zellyernek, kylęmben hanem Meg Eskwdiek azon hogi Idegen Ember kezebe Nem aggya vele elny, Mert há kyt kyleomben talalnak varos Newewel elny Az Regy vegezes es priuilegiumba meg Irt Bwntetest meg akaryak eo k. varoswl obserualny az fele Embereken, Az az feiek Jozagak veztesen Marad erte [Kv; TanJk V/3. 71b]. *1581:* senky ne merezzellie(n) földet az hatarzelbe senkinek se berbe se egieb modo(n) adny se localny semmy zin alat Az földnek veztesse alat [Kv; TanJk V/3. 243b]. *1596:* Wrúnk ö fge paranczolattyat, hogy sietúe, feiek, Joszagok vesztesse alat, minden Warmegye jötten jöien, vitte Noúaiban, Horuat lanos .l. loual ... d 50 [Kv; Szám. 6/XXI. 17]. *1615:* Hadgiuk es paranchiolliuk îs serio kegteknek, feye es minden jozaga, Tyztessege, szabadsaga veztese alat, minden ember valaki hazankat, abban ualo jouait, feleseget, giermeket szereti, el ne mulassa, hanem ... se orat se napot nem varuan minden hadi apparatussal, fegieuereuel, Eleseuel megh induluan ... jwtest ieoieon [Törzs. fej.]. *1675:* joszágh vesztésére penigh en időmben senki nem kerestetett egyéb, hanem Also Veniczei Petrasko Böér egy donationak pariájában egy nevnek megh változtatásáért prosequaltatván Belényesi Ferencz uram praefectusságában feje s joszága vesztésén el marada [Fog.; UF II, 662–3 Stephanus Leszai (43) vall.]. *1677:* mindazáltal a' joszága vesztésit illető dolgoknak törvényit, e' formán ne attingallyák a' Birák, 's ne attentállyák a' peresek-is [AC 95].

3. betegség okozása; cauzarea unei boli; Verursachung einer Krankheit. *1584:* Accedal eheóz Az Takach Ieremias vallasa ... az giermeknek laba, talpa fel fordulwa(n) es ky tekeredwe(n), ez Azony hiuatla(n) oda me(n)t, es eordeoghy hatalmawal illien veszet Niaualiat vgj hozot ... Azert vgy teczik a' teorwennek hogy ez illie(n) dolgaiert, vesztesiert es Bew Baos voltayert twz legien raita [Kv; TJk IV/1. 259].

4. (kedves személy) elvesztés(e); pierdere (a unei fiinţe dragi); Verlust einer beliebten Person. *1823–1830:* midőn a grófné s gyermekei felébredvén, megtudták a gróf halálát! ... Kezeket fejekre kulcsolva, vagy egymásra borulva rettenetes sírások közt panaszkodtak a vesztésen [FogE 157].

5. egyfajta lábbetegség: ? dagadás; o anumită boală de picior; Krankheit des Beines | rontás által okozott betegség a lábon; o boală de picior cauzată de vrăji; Krankheit des Beines, die mit Zauberei verursacht wurde. *1629:* Az mikor az Kerekes Gergely leanja megh betegült vala hiua engemet oda Kerekes Gergely, s monda hogy az eő leania igen betegh nem tudgja ha veztese vagj marjulas de igen nehezen vagjon, az kit hogj en megh kenek eczettel en monda(m) hogj mariulas mert igen nehezen szenvedi [Mv; MvLt 290. 167b]. *1634:* en nalam volt ez az Annok ... akkoronis ueztes

uala az laban, és ugia(n) maga(m) gyogyitam megh az labat, mostanis megh indult az laban az veztes [Mv; MvLt 291. 7a]. *1671:* Az postamester igen rosszul vagyon, köszvényben-e, vagy vesztésben, nem tudhatni [TML V, 497 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

veszteség 1. anyagi kár, károsodás; pierdere materială; materielle Verlust. *1568:* Michael deak iur(atus) fassus est ... akkor penigh azt montta Kys gaspar, hogy egy a nyereseg egy az weztesegis Zabo mihallyal tarsok uuoltak egy massal [Kv; TJk III/1. 168]. *1846:* A béállott Katonai éven keresztül – az ezen megyében szállásoló lovas katonaság számára – ki szolgáltatni kelletö élés részletekröl, vagy a' mészáros gyertya és Istállobeli veszteségek potlására kivántato pénz öszvegröl ... sietünk azt további kezelés, s a' kelletö felszedetés végett ezennel béadni [KLev. 13]. *1848:* az öcsém uram elött is szinte tudva lévö birtok feletti rövid idön bizonyoson bé következö változások, 's az ebböl minyájunkra nézve háromló veszteség nyilvános [Ipp Sz; Vérg. Veres József lev.]. *1852:* A' Tökét ... a' magas kormány engedellye nyomán csak akkor fizeténdem, midön a' vesztett Urbériségek kárpotolva leéndenek – annyival is inkább midön Urberiségi veszteségek mellett még a' liquidum Debitumok fel vétele is fel van függesztve [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

2. kár; pagubă; Schaden. *1662:* Kettö vagyon tehát a mi leckénkben: 1. A panasz két nagy veszteségek felöl ... ez nagy károknak érdemes oka, mert vétkeztünk [SKr 687].

3. (kedves személy) elvesztés(e); pierdere (a unei fiinţe dragi); Verlust einer beliebten Person. *1832:* A' mennyivel nagyobb kints a' jó Barátnál egy hív Feleség, egy gondos Édes Anya, annál érezhetöbb fájdalmunk, annál kipótolhatlanabb veszteségünk, midön attól megfosztatunk [Nagylak AF; DobLev. V/1185 Dobolyi Zsigmondné Szántó Rozália nyomt. gyászjel.].

vesztet pusztít; a distruge; vernichten. *1588:* Az Also tamadás Consencialwan hogy Ma Biro vram Rea kewlgyeón Mennel iobba(n) ... vesztesse tapottattassa, Annye feóldeón Amenyn foglalast <teóttek> [Kv; TanJk I/1. 83]. *1591:* Az vtakat a' zeoleok keozeot mind az viz folias el veztette, s mind Nemely zeoleobe telhetetle(n) emberek el zoritottak ... az vtak Jowara tagassagara, az ollian theo zeoleoket, kikel telhetetlenwl valaky vtat foglalt es vesztet, ky Irthassak, es Ne Nezzek egy vag ket embernek karat, hanem az eghesz keossegh haznat [Kv; TanJk I/1. 160].

vesztetett szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *eszét ~-i* elfelejtet vkivel vmit; a face pe cineva să uite ceva; jemanden zwingen, etwas zu vergessen. *1776:* Bodi István ... azon Erdöt ... az Mihaila Részre Kemény örizettel Vigyázta, s gondgyát Viselte, az után a' Mirigy halál s más sok idöknek Változásai, és azon helynek Ura nem Léte mián idövel edgyikis, másikis olton irtogatni kezdett s Végre eszit vesztetettek noha azon eö Excellentiája Reszinekis szinten addig kell ki nyulni az Patakan tulis mint az két felöll valo szomszédgyaié [Ádámos KK; JHb XIX/18].

vesztetlen szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *lelke ~* lelke elvesztésének kockázatával; cu riscul de a-şi pierde sufletului; mit der Gefahr, seine Seele zu verlieren. *1584:* Chiszar Antalne vallia ... valamy lele zegennek a' labat de megh tekeredet es fel all az Nagy laba vya, A feoldet Ne(m) ery, vagy el mozdithatom mint eg ruhat chotot ot Ne(m) erzek lelkem vesztetlen gianakodhatom rea [Kv; TJk IV/1. 279].

vesztett elvesztett; care şi-a pierdut ...; verloren. *1776:* az Eö Excellentiája Részének Feje, és Gond Viselöje nem volt, Az mintegy Urát Vesztett helynek tartotott, és igy kezdettek benne irtogatni edgyikis másikis [Ádámos KK; JHb XIX/18].

Szk: *tisztessége ~. 1568:* perengerezet nemzethw tiztessege veztet kuruaflianak zytta [Kv; TJk III/1. 146]. *1592:* Mezaros Menihartne, Barbara vallia ... azt mongia mind addigh hazud tiztessegem veztet aruloiul, ammegh ra(m) ne(m) bizonittia, hogi en wdeo eleot hoztam el giermekemet [Kv; TJk V/1. 232–3]. *1711:* Mely sok rendbéli cselekedetiert, mint tisztessége vesztett minden javaitt amitallya, mindenektöl gyalázattal illettessék, senkivel perelhessen, vélle penig mindenek perelhessenek [Dés; Jk 359b–360a].

vesztfáliai Vesztfáliából származó; din Vestfalia; aus Westfalien. *1662:* A német fejedelemasszony, Catharina ... azon útjában, Bécsben vesztfáliai egy fö német herceghez menvén férjhez, valahány esztendök múlva ugyanoda lött volt kimúlása is [SKr 142].

vesztigium maradvány; vestigiu; Überrest. *1704:* csak kénteleníteték de merito megfelelni, aminthogy exhibeála az archivumból kivött holmi aktákat, kiknek is némely része olyan volt, akiben láttatott volna ennek a projectumnak, némely részének, mintegy árnyéka vestigiuma [WIN I, 172].

vesztő I. *mn* elvesztö; care a pierdut ...; verlierend. *1592:* Ameny Summaba a' per forogh, Annak a Biro tizedet vehesse, de Ne a' nyereo fęlen vgimint ighaz emberen, hanem az vezteo fęlen vehesse megh [Kv; Diósylnd. 34]. *1669:* Rosz prokátor az, az ki az vesztö felét s végét meg nem nézi az pernek [TML IV, 613 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** vesztegetö személy; persoană care pierde; verlierende Person. **Szk:** *időt ~. 1766:* az A. eo Kegjelme ... most töbre nem mehet, hanem tsak tsupán azt kell Disputálni, leheté a' két Ház közt Métát erigálni avagy nem ezen szörnyü digressiok penig annak ki találására haszontalanok, tsak idöt vesztök, és elmét fárasztok [Torda; TJkT V. 325].

2. pusztító; persoană care face să se piardă ceva; vernichtend. *1672:* Isten nem akarja büntetetlen bizony hagyni az magyar nemzet vesztöit s más jámborok s igaz lelkü magyarok mocskoló s veszedelemben sok izben ejteni akaró fattyait [TML VI, 219 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

vészverés '?' **Hn.** *1744:* Vészverés (e) [M.décse SzD; EHA].

vészvonás irtás; defrişare, loc defrişat; Entwaldung. *1758:* az Ülvernek eszokrul valo felin nagy vész vonás voltt Néhai puskás Tamás Uram posztitotta mind Falu közönséges erdejiböl [Ditró Cs; EHA].

vet 1. elvet, elültet; a semăna; säen. *1590 k.:* Az chichyert ki Bochyatom kezembeol, chyak hogy Az kinek Az varos adgia az en epitesemreol, valamiuel megh elegichyen ... Egy keues kendert vetettem vala bele annal teobzeor nem

vetettem sem birtam [USzT]. *1597:* Lomperton[a], eott keobleon vetett zabot [Galac BN; WLt. – [a]K]. *1605:* Az mi az Tawassy vetest nezy, az regy Jo modot köüetúe(n) ő kk varossúl vegeztek, hogy a' ky vetnj akar az Özj vetes köziben vessen [Kv; TanJk I/1. 502]. *1639:* az eleottis ot énnékem Major házam tehén és ménes paytám vol<t mo>stan immár másuva keolteoztetok affeléket, hogj az olljan ganejos hely ugj hagiam az birámnak hogi fel szántasso(n) egj darabot benne s vessenek valami rosz teokeot mit belé [Homoródsztpál U; Szád. Redej János Nagy Tamás szu-i gondv-höz]. *1663/1687 k.:* az melly özvegyek orsojokkal gusalyokgal (!) élnek, sem nem szántanak, sem ne(m) vetnek három sing vászonnal tartoznak [Kibéd MT; MMatr 200–1]. *1679/1681:* Valamint hogi mindenik földnek terméseröl külon külön ravassa(na)k es irássanak kell lenni Udvarbiro Vramnak; Ugi hasonlo keppen, valamelj földben, hol s mennyit vetnek azokrol is légye(n) külon külön irása es rovása eó kglmenek [Vh; VhU 669]. *1687:* nem is terem mindenüt meg az ösz gabona Máramarosb(an) han(em) inkáb tavaszt vetnek [Mmsz; Törzs]. *1731:* eleg Tavaszi vetést vetetem zabot, Török buzat, kőlest és hariczkat [Pálos NK; Ks 83 Géczj László lev.]. *1751:* az hol ollyan helly találtatott rajta ... a kinek tettzet palántat vetett beléje [Kóródsztmárton KK; Ks 17/LXXXI. 18]. *XVIII. sz. v.:* Ha az Isopot Veres hagyma kőzzé veted, job szagu, és bővebben nő [Ks Kerti Oeconomia]. *1805:* Also-Detrehembe ... A Tavaszbuzajakbol ... a közép szerün alább valot vettenek, mert nagyon fümagos, gazos, és üszögös [Torda; TLt Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével]. *1814:* erős sáros időbe vetvén nagyobbára szamár tövisset vetett [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38]. *1854:* A Törögbúza alá valo földekben ő[a] köteles mag Törögbuzát adgyon fuszujkát vessen [Egerszeg MT/Mv; DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével. – [a]A haszonbérlő].

Szk: *~ni való. 1587:* attak kezwnkben ... vetni valo buzat Cub 13 [Kv; Szám. 3/XXXII. 3]. *1664:* Szabó Mihályt én addig örömest nem bocsátom vala el, míg Kegyelmed haza nem jő, de itt való mulatása is káros, mert zabot kellene venni vetni valót s vetni kellene [TML III, 65 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1844:* Trézsim küld ... egy jo véka fáin vetni valo kifli pityokát [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez] * *~ni való idő. 1636:* Ezen az nyáron oly szárazság volt, hogy sok helyeken az tók is elszáradtak ... felette apró búzák voltak, szénát is keveset csináltak, az nagy szárazság miatt kevés kalongya lőn, de eresztős; vetni való üdő valóban jó jára [Kv; KvE 169 SB] * *erdőt ~. 1843:* Hallottam Abrudbányán több bucsumiaktól, miszerént a pojényiek az erdőgondnok urat s embereit nem engedték, hogy erdőt vessenek, hanem repelláltak [VKp 113].

Sz. *1675/1688 u.:* a ki gazt vet, gazt arat [Borb. I Petki János ut. csíkcsicsai jb-birájához].

2. bevet, beültet; a semána; einsäen. *1571:* Dynnyenek walo feoldet Eo K. megh Engedyk az Tawaly helyre vetny [Kv; TanJk V/3. 35a]. *1583:* Az zemet Biro ... vessen eg fertalt hetfeón [Kv; TanJk V/3. 270b]. *1605:* michoda feöld az hogy teóbzer ne(m) vetettwk [UszT 19/17 Catherina Relicta quondam Agilis Andreae Eöz In Kwsmeod (36) lib vall.]. *1618:* Mjkor az feoldet vethy volt Enis oda menthem az magyaval, Enis vettem noha az I(nctus) is vetette [HSzJ *mag* al.]. *1768:* a' ... Papnak Szántásért vetésért, a' mellyet a Megye szánt és vét tartozzék azért a' Pap a Gazdák(na)k tselédjeit fizetés nélkül el temetni azon szántásért vetésért [Abod MT; MMatr 197]. *1813:* a földek alkalmasint voltak meg mivelve, mitsoda Sürüséggel vettete Nem Szokotáltam [Kilyén Hsz; MvRKLev.].

3. dob, hajít; a arunca; werfen. *1567:* Anna Koach vxor Caspar(is) ispan de Maythyn iur(ata) fassa est, Quod presens fuisset quan(do) Vargane ad Helenam hys dictis adysset Embersege az hogy az gyolchot az en ladambol ky wewtted elmetelted es Vrad ingere foldottath. Cui respondisset Helena Hazucz benne ... mert ... a mith az en vram ingere foldotta(m), te attad Illa conuerso dixisset Hog hazucz te kuruaul mert a kit en atta(m), azt a lada mege vetetted [Kv; TJk III/1. 69]. *1573:* Keore Anna Lakatos Lőrinchne Azt vallia hogi Ment volt betegsegeben Borbel Balintnehoz ... Azt Monta hogi az mely Irmes Bort az vra Neky kwldeot volt az Emezty Meg eotet, myhelen meg Itta azonnal az Agy ala vetette az kannayat [Kv; TJk III/3. 115]. *1598:* Zabo Jstwanne Sophia Azzoni vallya ... Jstwan deak monda essez bestie lelek kurwa megh ma estwe vachiorara vendeged lezek s kj vonzlak hazadbol az kutnak Gardayat be hania(m) de tennen magadis vtannad (!) vetlek az kutba [Kv; TJk V/1. 219]. *1630:* Itt vagyon egy kút ... melyben ha fát vetnek, harmad nap mulva vassá leszen [HGN 5]. *1638:* az Thoroczkaj Sigmond Ura(m) reszeröl valo ki hordot koból, egy darab konczios (!), volt egy Süvegni, el veve és az Thorozkaj Lazlo Uram reszere rakot kő köziben vete [Torockó; Thor. XVI/1 G. Moricz (15) szolga vall.]. *1662:* Így vétettetik e szó példabeszédekben Salamonnál: „Ád a te fejednek kedvességének öregbülést, igen szép ékes koronát ad teneked." Ismét a zsoltárban: „Felbontottad a te szolgáddal tett szövetségedet, a földre vetvén meggyaláztad az ő koronáját." [SKr 688]. *1710:* Az atyám engemet oly kemény disciplinában tartott, melyhez hasonlót soha nem hallottam, mert tizenegy esztendős koromig, míg az atyám rabságra esett, soha asztalnál a tálban nem volt szabad nyúlnom, hanem egy darabocska húst vetettek a tángyéromra, s azon rágódtam [CsH 128]. *1745:* virattig haza jöttek egy marha bört hoztak és azt mingyárt vetették a' hamvas kádban [Szásznyires SzD; Ks Kutos Todorné leánya Iuana vall.]. *1764:* viszszá kérvén tőllem az fél darab Contractust ... mind őszve szaggatá s à lábaival ä földre vetvén, meg tapodá [Polyán/Tekerő H; JHb XXXII/37]. *1813:* a' midőn Dobolyi Mihály Uram jött a' szinböl ... láttam, hogy tüzbe van, kérdeztem, hogy mi baja volna s akkor mutatta meg, hogy Timár Baratosi Joseffné ... a' szemem közé vetett égy darab Taplot, melly által meg Sértette az Abrázatomat [Dés; DLt 56/20]. *1823–1830:* Szokásban vagyon az is, hogy egy rúdra zacskót kötnek, melynek aljában egy nagyon kicsiny csengettyű vagyon, azt a székekbe benyújtják az hallgatók eleibe a prédikáció alatt, aki észre nem veszi, megzörgetik az orra előtt, némelyek vetnek belé valamit, hogy zörögjön, más, széles lévén a zacskó szája, bedugja kezét, mintha vetne, hogy ne zörögjön, s ne hallassék, azonban semmi alamizsnát nem ád [FogE 239].

Szk: *ebnek ~. 1678:* Úgy látom, már Kgld egészben az ebnek vetett engemet; megvallom, bizony bűsúlással érzem, szenyvedem is Kgld idegenségét, avagy nehézségét rejám [TML VIII, 87 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *enni ~. 1570:* Nemes Mathene fya palko ... az kertbe Jeo volt ky hogy az Baromnak enny vessen [Kv; TJk III/2. 187] * *hálót ~. 1649/1650:* Mikor az Czigányok az Piaczon Halot vetettek volna az Ebeknek. Egy dizno Suldójet Ferenczy Peternek az Cziganiok az Hälo mellett meg eoltek es ki az Kalybaiokhoz vondoztak meg perseltek [Kv; ÖCJk] * *sárba ~. 1730:* a midőn halva szülte volna[a] külömbennis böldogtalan lévén gyarlo erőtelenségbül vetette halva az Sárb(an) [Dés;

Jk. – *A gyermeket] * *tengerbe ~. 1710 k.:* Kezdék némely hajósok egyszer mondani az ott való neve szerént a reformátusoknak: Voyez un gueux, un huguenot; a szüle meg ismét: Csak fogjátok, vessétek a tengerbe [BÖn. 583] * *tóba ~. 1668:* Kalaczo (!) István ... Szentpáli Andrasne aszonyomnak aszt mongya vala hogy nem szánna az haloban takarni, s az toban vetni az vén boszorkánt [Csehtelke K; BfR K. Zaharia Laszlo (33) jb. vall.] * *tűzbe ~. 1639:* Egykor oda jöve hozzám s az zsebéből mogyorót merite ki, hogy nekem is adjon, s látám, hogy valami fejér vagyon közötte: azt tudám, hogy nádméz, s kérdém, hogy micsoda az, s mondá, hogy hiszem azt adtam volt uramnak, de nem fogott rajta. Merkuriom ez. S én mondám, hogy istentelen asszony, vesd az tűzben [Mv; MvLt 291. 195b–8b Kajántai Szőcs Mártonné vall.]. *1765:* mi bajod? téged vér az Urad ugye'? ... oh te élhetetlen miért nem jösz hozzám? adnék én ollyan orvasságot hogy soha meg nem verhetne, mellyre nézve oda menvén adott néki ollyan sót mellyet eö a szemérem testiben hordozott hogy nékem innen be' adgya s a' mint meg vallotta egyszer béis adta de osztán meg irtozván tölle' a' tüzbe vetette [Gyeke K; Ks. 4. V/20]. *1845:* Ezen gyanusitásaival azon 48 váltó Rhfr tartozás alól Szeretne ki buvni Balog István, melyekröl Szollo Contractust Megyei Hütös Sofalvi Josef Ur kezéből ki ragadván szét tépte és a' tüzbe vetette [Dés; DLt 591] * *vízbe ~. 1570:* Ferenchy Ambrus, Kwthy Antal, Nagy vinche hitek zerent vallyak hogy ... Mykoron Byro Myhalnet az wyzbe vethettek volna, Thakach Janos az Síluester germeket hozza fogta volt hogy Eyhel (!) hal volt megh [Kv; TJk III/2. 40]. *1625:* Falabu Janosneis ... tutta az leanianak kuruasagatt ... sokszor zitta az leaniat mondua(n). Te lustos hires kurua vegen megh erdemletted volna te hogi keöuel vertek <v>olna agio(n), vagi el vermeltek volna, vagi az vizbe vetettek volna [Mv; MvLt 290. 32b]. *1749:* láttam hogy Dumbravan Maria egy nagy bottal forgódat eszt kiáltván üssétek az illyen s illyen urát s vessetek a vizben [Kissajó BN; BLt 6 Albas Todomé Marjucza (53) zs vall.].

Sz. *vess enni az ebnek, s megmar felül reá. 1672:* Isten verte volna meg az rossz embert; igazán én rajtam nem tölt az be: vess enni az ebnek s megmar felül reá [TML VI, 229 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *pókhálót ~ az emberek szemei eleibe. 1725:* Az Fijacskát első napján az Innepnek a Jesuvitakhoz küldették misére, s magokot is meg látogatták, másnap pediglen a Franciscanusokhoz, micsoda pok hálot vét az emberek Szemei eleibe [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János apósához] * *vki után ~ik a hálót. 1705:* Mindezeket a követ urak referálván, a Gubernium megizeni a generálnak, azt izené, és így sokan könyves szemekkel menének le a palotáról, mindezekből azt collimálván némelyek, hogy valaki után vetik a hálót, hogy megfogják [WIN I, 487].

4. magából kivet; a indepärta ceva; auswerfen. *1670:* bizoni valoban roszul vagiok az fel labom miat, mert az lo rugta vala megh az szaromat vagion imar 16 esztendeje, az olta soha nem bantot, most jmar Neki dagada s ki fakada czontot akar vetni [Ks 41. H Nádudvary János lev.].

5. csinál, készít vmit; a face/a fabrica ceva; machen. *1574:* Memoriale. Ezen wallotam en K. myert hogy ... az Chyzar Antalne Anna Azzon Ewel (!) nagy kyaltast tezen az en hazamra hogy wallaky az ew ablakan Nyassal be Jokot (!) volna akoro(n) az en vra(m) es azzonyom hazaba Item (!), gyerkya beldt (!) wettete(m) [Kv; TJk III/3. 329b]. *1775:* Palko két fiat fogattam meg a' Devai Udvar szükségére Cserép és Tégla vetésre hogy itt Déván mind két felét mennél felesebbet lehet vessenek [Déva; Ks 107. Vegyes ir.].

Szk: *holt vizet ~. 1723:* mikor meg árad ä Nagy Szamos, ä Deési gát miatt vét hólt vizet az Ur Malma alá [Désakna SzD; Ks 25. IV. 5]. *1764:* mikor nagy volt a' viz, az utrizált gát hólt vizet vetett az eö Nga Körtvélyfáji Malma alá melly miatt nem foroghatott [Vajdasztiván MT; JHb IX/46]. *1786:* A' két Malmok közt még tavaly vágattam vólt által az Illyés Rétyi(ne)k edgyik reszét; most az árok vize ott foly; különb(en) öszve szakadot volna eddig a' tulso malom árkával, és hót vizet vetne a' Kerekek(ne)k [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez] * *sáncot ~. 1653:* Ebben az esztendőben hallani kezdök, hogy szultán Osmán császár Lengyelországra készül. De ugyan meg is indula, úgy hogy aprilisben a Duna mellé érkezék minden erejével, és ott egy holnapig ült veszteg ... Ezenközben lengyel király a fiát 80 ezer emberrel eleibe küldé, és Hutinnál sánczot vetett a lengyel, és a nyárott mind ott vítatá a császár [ETA I, 125 NSzF]. *1705:* Ma reggel az asszony Glöckelsperg generálnéhoz menvén, eléhozta az urát, a generálist a segítséggel együtt, mert igen félti az urát, és azt mondotta, hogy azt hallja, hogy az ura ellenében Dévánál a kurucok erős sáncot vetettenek, ahol impediálhassák bejöveteleket [WIN I, 502] * *téglát ~. 1764:* Alkuttuk (!) meg Havasálj földi Ribnyiki luom Csertsele Tégla vetővel hogy N(eme)s Doboka V(á)r(me)gye Széken Epitendő Praeturiumanak szűgségére vessen a' következendő Nyáran Három száz Ezer Téglát [Doboka m.; Borb. I Stephanus Fog.-i vármegyei hites not. kezével]. *1774:* item Téglát vetetteké ä Joszágban, Százát, Ezerit hogy hogy (így!) adták el [KS gub. vk]. *1794:* az Kő Istálohoz valo Téglákat pénzen fizetett Emberek vetették, és pénzen vágatott Náddal egették [Mezőmadaras MT; BKG St. Szép (28) lib. vall.]. *1833:* ha ... valaki Kereskedés veget vetne vagy vettetne itt Téglát, az adjon a Nemes Városnak Tizből égygyet [Dés; DLt 904/831].

6. tesz, rak; a pune; setzen. *1570:* Varga Peter hithy zerent vallya, hogy Az ar wyzkor vetet volt harom Bort az Borbel ferencz hazat (!) alat walo elseo pinczebe [Kv; TJk III/2. 120]. *1580:* Achelt ezwstözny. Wegy egy lot valazto vyzet es egy löt (!) kenesöt es egy keues ezwstöt, vesd az valazto vyzben ezeket, had egie meg, es Iry uelle valamit az Mit akarz, zarazd fel, Jolezen | Was Araniazas. Wegy 1 loth galichköuet, 2 loth timsoth, 1 loth feier galichkövet, 1/2 loth plumosumot, Tizta vizben kel vetny, hogy porra Tötted, Megkel solualny, hogy Tyzta viz legien, vgy kel beleie vetny, es az kenesö Megfogia es kend be arannyal, fonchorlottal es zaraz fel Mint tudod [Nsz; MKsz 1896. 369, 569]. *1635:* Phuloph Palne Azzonyo(m) ... Az ket kezét az uekonyara vété, es monda eregy meny el [Mv; MvLt 291. 57a]. *1748:* Tasnádi Aszszonyom félen tartya ä derekát jobb kezét a' vékonyára vetvén, kérdettem mi az oka, hogy ugy jár [F.karácsonfva KK; Told. 56].

Szk: *nyak(á)ba ~. 1604:* nyakaba vete(m) az or beste kúruafianak az istrangoth [UszT 20/131 Georgius Georgifi de Palfalúa pp vall.]. *1653:* Én is midőn puskaropogást és Jézus-kiáltást hallottam volna, nagy nehezen álmomból felverekedvén, felugrám, de a nadrágomat nem vonhatám fel, hanem a dolmánt és a mentémet felvőm s futék a házba fegyverért; de ott is nem akada szablya a kezembe, hanem puskák és lóding: azt nyakamba vetém, s ki az istállóra futék [ETA I, 69–70 NSz]. *1662:* a csauzok ideget vetvén nyakába megfojtották ötet [SKr 165]. *1710:* Nemsokára azután az egész erdélyi oláh esperesteket, papokot Fejérvárra gyűjtvén, ott nagy solennis pompával és processióval a püspök-

ségre újobban pápista módon inauguráltatik, és Bécsben felmenvén, Kollinich cardináltól nagy becsülettel fogadtatik, egy aranyláncot vetnek a nyakában, az lőn minden promótiója [CsH 303]. *1736:* Nem vala akkor annyi nyakban vető kard mint most, hanem ha annál nagyobb ember vala is, lódingot viselt ... az lódingszíj, az kivel nyakban vetették, meg volt vagy skófiummal vagy ezüst vagy arany fonallal varva [MetTr 370]. *1773:* Ugyancsak vette észre, hogy nem jól vagyon dolga az urának, Kabos Mihálynak. Azzal szoknyáját nyakába vetvén, fut a bátyjához, Kabos Sándorhoz [RettE 297]. *1823–1830:* Mente hasonlólag volt készítve, mint a dolmány, csak hogy annál kevéssel hosszabb volt ... ezt a mentét sohasem öltötték fel, hanem lánccal vagy drága kemény kötővel nyakokba vetve hordozták [FogE 64].

7. kijelöl, megvon; a marca, a delimita; markieren. *1577:* En azt Byzonnial tudom hogy Myhalyfy Tamas rea Jeoth wala az Makfalwy es Zolokmay hatarra, Az ket falw keozeoth az Embergyepw patakath wethe hatarnak [Küsmöd U; DLev. 2. XVIII. B]. *1599:* Azon vegezek el kesebben, Azt mondak hogi hataroknak hatara ez. Akkor mikor ez tilalmat tettęk uala okat keuanta(m) vala az tilalo(m)nak Bogartfalua kepeben, es az megh irth helyeket vetek s neúezek hatarnak [UszT 14/4]. *1607:* Az Viz kertt beoteoyenel olty Lazarek benneb vetettek az viz fele az kertet [Dánfva Cs; Eszt-Mk].

Szk: *gyepűt ~. 1588:* Myert hogy sok panaz Ieö erreolis hogy sokan eoreoksegeoket Seowenyeket gyepwyeket killieb vetik az varos feoldere es az vtakat zorossokat zorittiak, Azert Az vt chinalo vraim es az hatarra vigyazo valaztot Negy vraim bizonios Wdeokben ez Niaüaliotis el Igazichak tellies hatalommal Jarhassanak [Kv; TanJk I/1. 66] * *határdombot ~. 1596:* masodik határdombot vettük az helyen melyet oláhul rétul Virogulyuynak hínak ... Kerekes János kaszáloríte mellett [Virágosberek SzD; NNyv 341 Kőfarka és Középfva (SzD) közti határjárás] * *határt ~. 1572:* Lattok wgjmond, az Eozwe zaydulast Mykoron Assoth kapath kernenek, hogy hatarth wessenek [Jákótelke K; KP. Wynche Symon jb vall.]. *1589:* Thudom hogy en borozdas vagiok ez feoldbe(n) Zondj Istwannal mj velle vetettwnk hatart es Mathias kowaczial soha nem vetettem [Szentkirály U; UszT]. *1796:* Mikor a barótiakkal határt vetettünk Sánta havas tetejin, hogy akkor 3-rom becsületes extráneus embereket hívtunk [Bodos Hsz; RSzF 297] * *(ország)utat ~. 1592 u.:* az J ... feoldembe(n) zantot ell ket auagy harom borozdat zent ferenczy nap tayba(n) 1592 ezte(ndeó)ben ... abba(n) az feoldbe(n) az howa az vtat vetettek [UszT]. *1600:* Sofaluy Kacho Isthwan, tiltotta ... wgyan Sofalui Wargha Balast az okaerth hogy az orzagh vtat akarna arra az feöldre vetni [A.sófva U; EHA]. *1730:* Puszta ör felé az hatar szelig tapasztaltuk hogy az régi ország uttyát nemellyek az az magok földekhez szantva(n) szomszed felebarattyinak karokra (így!) Azert* ... Atyankfiait eo kgmeket Exmittaltuk avegre, hogj ... valaki az ország uttyát fel szantván más földire vetette az utat ... a régi utat mind két felől ki határozván Csovaltassák el eö kglmek [Dés; Jk 394b. – *Köv. 10 név fels.]. *1768:* (A) Gondviselő ... a' Deszméri Lakosokat oda ki hajtván azon helyet egészlen el árkoltatta, és az Nagy Ország úttyat egészlen à ... néhai Eleimnek jutott részre vetni szándékozik [Szamosfva K; JHbK LI/24] * *sövényt ~ → gyepűt ~.*

8. (vízfolyást) irányít, terel; a îndrepta/a devia (cursul unei ape spre ...); (Wasser) leiten. *1617:* az Marosnak eggyk folio agan kett keőre valo molnott chyenaltattam volna, mely Malomnak az dagasza mikoron annyra fel ment volna, hogy az Maros vasarhely hatart az en molnomnak az dagasza ell erte volna ... kelletet volt erre az megh neuezet keőz hataron valo Maros agara gatatt keöttetnem ... hogy derekasban az Maros viszet, az az gatt en felem vesse [Meggyesfva MT; BálLt 57]. *1633:* Azt a' Vasarhely regi derek gatat az meli ide az Vasarhely also malomra veti vala a' vizet [Mv; MvHn]. *1715:* Fulcser Péter nevű szász városi Lakos ... tőltést csinált az viz régi follyamattyára és ... az Gyalmári határ felé vetette az vizet [Gyalmár H; BK 434 három r. jb vall.]. *1730:* a Bolya völgjen le jövö Kalba nevü vizét az maga ennek előtte sok száz Esztendőktől fogva Continualt Alvenssárol, folyamattyarol, tulajdon a mi Földünkről el árkolván más felé vetették a mi Malminktol el vévén a vizet [Fejér m.; JHb XXIII/46]. *1762:* az felsö gátnál az utrizált Berket keresztül ássuk és a Marost falunkrol gáttal arra vessük [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1774:* E mellett nem tagadhattyuk aztis, hogy az emlitett Láb föld állyában, mint égy égy ölnire ... Pápai Jstván Uramék a malom gáttyát az Exponens Aszsz(ony) ö nga földire vetették [A.jára TA; BLt 12].

9. okol; a arunca vina asupra ...; auf jemanden Schuld werfen. *1582:* Saphia Puella losę chyeb ... (vallia) ... Az paztor Janos megh Zolitha, Mondwan, Ne haych Az thehenet mert Az theöbywel el nem erkezik, ha megh hal penigh en ream Ne ves [Kv; TJk IV/1. 18]. *1592:* Almasi Barlas ... vallia: Am mikor az eorizes volt az Kuti Marton tizedeben ... monda Bakai ferencz Tot Istuannak, Jstuan en te read ne(m) vetek, mert te vy eorizeo vagi, es nem vagi oka az en mostani niaualiamnak [Kv; TJk V/1. 249]. *1658:* Urunk pedig ... Szamos-Újvárra jöve, és ott gyűlést hírdete a nyomorult, siralmas és romlott országnak. Mely gyűlésnek exitussa nem lőn semmi haszonra hanem csak azt visgálták: ki volt indittója a Lengyelországba való menetelnek és Molduvába való székelyek levágásának? Melyet urunkra vetni akarván, urunk esmét magáról elveti vala [ETA I, 165–6 NSzF]. *1672:* Nekem elég bajt szerze már kétszeri tolvajkodásokkal vitéz hadainak, mert csak a somlyaiakra vetik az németek; de ha lehet, bizony elvetem magamrúl [TML VI, 215 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* Kaszást pedig kergetik, hogy megfoghatnák, mivelhogy csak örea vetnek, hogy megverték őket a németek, minthogy ő szaladott először meg köztök, arra nézve a többi is [WIN I, 274]. *1705:* Annak utána még mulatván a generális, egyszer ő is elmene. A többi még ott maradván, azok előtt indignálódék az úr Gravenre, kik is a borra vetének, hogy igen részeg volt [WIN I, 511–2]. *1823–1830:* Azonban pedig a húgom is szerette a cifrálkodást, és magára sokat költött ... az ágya fenekiben találtam egy pár új papucsot, strimpflit* ... melyeket ő ugyan azt mondotta, hogy ajándékba kapta, de láttam, hogy a bor ára ... Ő vetett az apámra, hogy issza, itatja, az apám pedig reá vetett, hogy a legényekkel s deákokkal megitatja s magára cifrázza [FogE 129. – *Folyt. a fels.].

Szk: *egymásra ~nek. 1710:* Tü az ország közönséges javára gondot nem viseltek, osztán egymásra vettek, egymást okozzátok, egymással mentitek magatokat [BÖn. 972] * *magára ~. 1647:* Ti nektek fellyeb megh nevezet Falubeli gondviseleők es Birak hadgyuk es serio porongziollyuk hogy alattatok valokot, effele czelekedetekteől Arceallyatok, s ennek utanna ollyant czelekedni megh ne engedgyetek, mert ha kűleomb(en) czelekeztek magatok busultok megh miatta, kiert oszthon ne(m) masra hane(m) magatokra vessetek [BLt 129 fej-i rend. Bongárd Máté és Újfalu bíráihoz]. *1664:* Nyilván írom Kegyelmednek, hogy ha kin mán túl af-

féle dolog miatt mi esik, magára vessen, mivel tudni való dolog, hogy nem az méltóságos fejedelem ő nagysága akaratjából vannak mind azok [TML III, 73 Kászony Márton Teleki Mihályhoz].

10. felhány vkinek vmit; a(-i) reproşa cuiva ceva; Vorwürfe machen. *1606:* mo(n)da Tibald Peter, tudok en Annj igazat mo(n)dani mint te osúat Peter, mo(n)da osúat Peter mi(n)d eltig azt veted te en neke(m) hogy tucz annj igazat mo(n)danj, de égizer ne(m) tudom mi(n)t jarz az en igaz mo(n)dasomert [UszT 20/146 Thomas Ambrus de Betlenfalva lib vall.].

Szk: *vétkül ~. 1710 k.:* Annyi pohárt köszöntek egymásra s úgy eltartották magokat s egymást, hogy merő mulatság volt; én józanon ott ültem, melyet is vétkül nékem senki nem vetett [BÖn. 519].

11. mond, állít; a spune, a afirma; sagen. *1710 k.:* De ebből az az értelem jöne ki, hogy az Isten nem a semmiből, hanem magából teremtette ezt a világot, amely is rettenetes balgatagság, absurdum. De azt vetik: per praevisionem divinam, azaz: eleve látta, tudta az Isten ... hogy ez s az a teremtett állat ilyen s ilyen jó lészen, azért én azt teremtem [BÖn. 455]. *1809:* Magok szájak vallása az pásztoroknak, hogy az egyik az másiknak azt vetette, hogy ő is úgy fogadta oda a másét és az is úgy tette a kárt, mint az enyim [Szárhegy Cs; RSzF 174].

Szk: *mentséget ~. 1579:* minde(n) zam ado tyzt visseleo ember senkit ky nem vewe(n) vgy keozwllie(n) Rea hogy valamykor eo kegmek eló zolyttia eoket minden ok vetetlen eló Alhasson es kezen legien hogy semmy mentseget ne vesse(n) Akor hogy ezert vagy Imezert ne(m) alhat eló [Kv; TanJk V/3. 202b].

12. hozzászól vmihez; a spune părerea în legătură cu ceva; Meinung aussprechen. *1677:* Forval ... azt fogadta, engemet minden occurentiákrúl tudósít, azolta nekem egy levélnél többet nem írt ... Gondolom, Csehbül vagy Hadadbúl, de inkább hiszem Csehbül eleget írt Reverendnek, talám urunknak is, úgy gróf uram is informálni fogja ő nagyságát az dolgokrúl, kiket ha én is láthatnék, hozzájok tudnék vetni [TML VII, 525 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

13. állít, kinevez; a pune; anstellen, ernennen. *1562:* 1536 esztendőben Kassát megvevé a János király népe arultatás miatt, kit vastagon meg is dúlának és a fofo népeket mind számkivetésre vivék, a városnak pedig elvevék szabadságát és kapitányt vetének beléje [ETA I, 14 BS]. *1576:* Eyelre penig az Eoryzessel az zaz vraimat Neh Bancyak az zemet Byrak hane(m) fely Tyzedet az keoßeg keozzwl veßenek Az Drabantok melle [Kv; TanJk V/3. 135b]. *1619:* Ennek az Tripolisnak az fejedelme látván hatalmát, birodalmát az török nemzetnek, nem várta rea, hanem ... eleibe mégyen az császárnak ... és csak azt kéri az conditiót, hogy ne vessen más idegen fejedelmet, pasát országába, hanem tartsa meg őket abban [BTN² 318]. *1661:* Az bíró minden éjszakára két őrzőt vessen az utczára, lopás ne essék [TML II, 66 Teleki Mihály Veér Judithoz].

Szk: *kezeseket ~. 1573:* Vegeztek azt eo k. varosswl, hogi Ez May Naptwl fogwa senkyt ... varos keozybe Be Ne vegienek, kyleomben hanem hogi Eleosser ha Neotelen meg hazasodiek hazat Eorekseget zerezzen, ha penig annyera valo Erteke tehetsege keolchege Nem lenne kywel azt meg zerezhetne, tahat Summayg valo kezeseket vessen [Kv; TanJk V/3. 71a].

14. utasít, (munkával) megbíz vkit; a încredința cuiva indeplinirea unei acțiuni; jemandem Arbeit geben. *1687:* Mikor Vár szükségére az Nemes V(árme)g(y)e fel vetése szerént valamit kévánnais Hadnagy Vr(am), ha azt mondgya az szegény ember, nem mehetek, mert az Ur dolgára vetettek, nem bántya, se nem bünteti érette [Szilágycseh; GramTr VIII Somogyi István (50) a szilágycsehi lovas sereg zászlótartója vall.]. *1726:* engemet vetenek melleje három forint birsággal hogy edgyiket kötve vigyem Tordara, az masik mellé mást vetének ugy vittük Tordara Fő biro Pápai Ferencz Vram elejiben [A.detrehem TA; Born. IX/5 Bune György (50) jb vall.]. *1780:* Ez is a' Kalandos törvénye, hogy valakit sirásni vetnek, és vakmerőségre vetvén magát el nem menne, büntetése 24 pénz [Kv; EM XI, 226 az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei]. *1784:* Az Falubeli Embereket ... a Falus Biro által vetették s kenszeritették és hajtották az emlitett hellynek fel praedálására [Tikó Sz; JHbK LIV/8. 14].

15. vmely helyzetbe/állapotba juttat vkit, vmire itél; a face pe cineva să ajungă într-o anumită situație/stare; jemanden in eine bestimmte Situation bringen. *1590:* keri vala Sardi hogy el menjen mert eo nekj dolga vagjon lowat kel posta ala vetnj [Kv; TJk V/1. 11].

Szk: *arestum alá ~. 1668:* elsőbben annyira vala a dolog, hogy a főispánnak akartam írni, hogy felültesse a vármegyét és obsidiáljuk. Egészlen rebelláltak vala, ha az kapitányt valami nagy mesterséggel közülök ki nem csalom vala. Midőre kicsalhattam, arestum alá vetvén, gondolván azt, már bebocsátnak a várban, bizony még a sorompó kapuját is betevék előttem [TML IV, 348 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *fogságra ~. 1664:* Az debreczeniektűl rendelt ű nagysága háromezer forintot ide ... Még kétezer forint volt hátra benne. Immár azért urunk ha onnat meg nem küldi, vagy penig ha azt az háromezer forintnak kétezer forint restantiáját el tanálá engedni ű nagysága nekik az mostani változó állapotokhoz képest, engem azírt az négy hópínzírt fogságra vetnek vagy megölnek [TML III, 161 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz] * *halandóság alá ~. 1633:* tudom azt hogj az szent Isten az Emberj nemzetsheget halandoshag ala vetette [Kv; RDL I. 101] * *hűtlenség alá ~. 1653:* Básta ezalatt maga is esmét a mely várakat, városokat Mósesnek megadtak vala[a], tehát megvizsgálá, és őket hitlenség alá veti [ETA I, 83 NSzF. – *1603-ban a fejedelmi székre törő Székely Mózesnek] * *jobbágyság alá ~. 1653:* 1596 esztendőben, mikor ... a fejedelem elment volna ... itthon a székely urak ... tanácsot tartának; minden székes helyekre hadat gyűjtének ... de ez oly titokban volt azoktól a nyavalyás székelyektől, hogy azt ők soha nem tudhaták meg, hogy ő ellenek lészen a had, hogy őket akarják jobbágyság alá vetni az urak [ETA I, 46 NSzF] * *kezesség alá ~. 1677:* Idegen, jövevény, és uratlan paraszt emberekből állo vagus embereket, senki maga joszágában here modon élni ne szenvedgyen ... tartozzék annakokáért minden Dominus terrestris az ollyanokat megfogni, és azoknak állapottyához képest szolgáltatván, jobbággyá tenni, söt ha lehet kezesség alá-is vetni [AC 114]. *1679/1681:* valoban sokan vannak penig az el bujdosott Jobbagiok, efflékelis akar à hazaban talaltatnak (így!) az ország Törvenje szerint azokat eö kglme repetaltatvan reducallya ... azokatis az Orszagnak arrul irott articulussa szerint megh fogassa és tégye Jobbagyommá az ollyantis jó kezesség alá vetvén [Vh; VhU 677] * *kezesül ~. 1784:* Sepsiszentgyörgyi providus Fogarasi András ... praetendálya árkosi Gelei Andrásnétól, Bálint Rebeka asszonytól, hogy a néhai előbbszöri férjével, providus Fogarasi Mihállyal valami búzabéli adósságot rakott volna ... midőn Árkosra Gelei

Andráshoz akart jőni férjhez, addig meg nem engedték, hogy eljőjön, míg a násznagyot, néhai Nagj Sámuelt kezesül nem vetette annak beszolgáltatására [Árkos Hsz; RSzF 287] * *láncra ~ 1582:* Sophia R(e)l(i)cta Martini Veres iurata fassa est … Az Azont mikor a' Biro a lanczra Akarna vethny Monda a' fogol legeny: Az Jstenert kerlek biro Vram hog az Azzont a' lanczra Ne vesd mert oly artatlan mint a' may zwlt gyermek [Kv; TJk IV/1. 6]. *1679:* lehet, hogy talan a' gyermekek gyermeki jadzodozas keppen vetettek lanczra [Dés; Jk]. *1723:* Némasági ur(am) … a birotis Luka Vaszilt az Abafái tömlőczre küldve erősen megh verte elsőben ithon a feleségit két hetü gyermek ágyából fel verte s kőtőzve más házához a maga szállására lánczra vetette [Hodák MT; VGy. Prekup Juon (26) jb vall.] * *(parázna) ligába ~. 1654:* Cseker Istvan megbizonyitotta, hogy az Galambfalvi Uram leanyat Judithot legitime jegyzette volt el. Mivel pedig az leanyzo megmasulta az dolgot … az sz. Ecclesia Cseker Istvant absolvalta, az leanyzot pedig Judith aszszonyt ligaba(n) vetette [SzJk 73]. *1685:* Mivel h(ogy) az asz(sz)ony swfficient(er) doceallya activiat Sütő Istva(n) ferje elle(n) … parazna eletet … mint vetetlent absolvallyuk, férjit mint hűtőtlent az parazna ligaba(n) vettyük [SzJk 213]. *1779:* kiadták a grófnét, hogy midőn dolgát végezte volna véle, azt mondotta … „Vagyon három esztendeje, hogy olyan kemény gyakás nem esett rajtam" … Ligába vetették mind a kettőt [RettE 403] * *rabság alá/rabságba ~. 1618:* Nagyságod kegyelmesen megbocsásson, hogy Nagyságod annyi ideig, azmég Kamuti urammal együtt voltam, olyan keserves rabság alá vetett volt, kiben nemcsak kezem-lábom volt kőtőzve, hanem lelkem, szemem, filem, szám [BTN² 118]. *1704:* Ma arestálták meg a Toroczkaiakat a székbíró házánál, tegnap este pedig Kapusit fogták vala meg. Isten oltalmazzon bennünket, hogy többek is közülünk rabságot ne szenvedjenek, aminthogy ugyan tegnap vetették Pekriné asszonyomat is keményebb rabságba [WIN I, 62] * *tömlőcre ~. 1769:* tömletzre vesse őket [Ne; Told. 5a].

16. kiró; a impune; vorschreiben. *1571:* Az felekyekre eo kegek vetettek fl 50 Keryk azon eo k. Byro vramat hogí zedye fely Raytok, Neh kemellye Eoket [Kv; TanJk V/3. 43b]. *1589:* Zabo Tamasrais 50 penzt vetteteonk vala [UszT]. *1595:* Az my Kegmes vrunknak feiedelmwnknek Hady zwksegere, ez Orzagh minden tartomaniokat es Varossokat megh Rótt, ez varosra is vetett az orzagh tawal eztendeobe(n) … f: 400 / [Kv; Szám. 6/XI. 8]. *1606:* Stephanus Bogartfalui In Zentkiralj[a] primipil(us) … Mikor Varadra elest viznek vala, az fel peres Jobbagiara vette vala az falú hogy egy eőkret adgion [UszT 20/9. – [a]Székelysztkirály (U)]. *1632:* Dezmaiok allapattia. Mezei Gabonaiokbol Dezmat adnak, de az edgik quartaiat az pap percipialia, labos marhabol semmi dezmat nem adnak, hanem contingente, mikor Fejedelem U(ru)nk erkezik az varban az mikor raiok mit vetnek azzal tartoznak [Bethlen F; UC 14/38. 99]. *1666:* még az adó felvetéséhez nem is fogtanak, mivel most örökösön vetik fel. Félek, sokat ne vessenek reám [TML III, 551 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1704:* Ugyan ma izenék meg az urak Bethlen Miklósnak, hogy az ökegyelme projectuma a generál előtt nem használt, hogy minden urakat eskessenek meg a gubernátortól fogva mind az alsóig, és azután proportionate vessenek mindenre [WIN I, 88]. *1784:* Semmi irás az Mlts Familia részeről nem exhibiáltatott a Taxa fel alittasa irant, azert azt ha önként vállaltaké az Torotzkoiak vagy a Mlts Uraság erőszakkal vetette reájok, ki nem lehet találni [Torockó; TLev. 4/9. 12a]. *1847:* Azt is tudom, hogy még itt volt közöttünk, két rovatalt tett, egy-egy ezüsthúszast vetvén egy füstre, meglehet, hogy a bucsumiaknál még több rovatalokat is tett, mivel ottan huzamosabb ideig ült [VKp 199].

Szk: *adót ~ (vmire). 1571:* az polgar wraim … az myh adot vetnek eo kegek zedyek fel hogy legen megh az feiedelem parancholatya, Es Ne Jeoien haragh az feiedelemtwl eo kegre varoswl [Kv; TanJk V/3. 34b]. *1653:* Adót Básta nem vetett az országra, sem semmit nem kért az országtól [ETA I, 87 NSzF]. *1709:* Irhatom hogy E napokban az nadg(o)d szlobosyájjabeli Ember … panaszolkodik hogy ő réájjokk adott vetettekk [Bukuresd H; BK Lugosi Ferenc Bethlen Ferenchez] * *birságot ~ vkik közé/vkire. 1590:* Bardochfalui Janossi Geörgj es Janosi Mihalj Peter keozi az Zek huzon negj ghjra birsagot vęt [UszT]. *1710 k.:* Noha én ördögadta s lelkűvel nem szitkozódtam, talán életemben sem mondtam kétszer, teremtettét pedig soha egyszer sem, de a léleket és Isten úgy segéljent gyakran. Egyszer egy sustákot veték birságul magamra érette [BÖn. 497] * *birságul ~. 1623:* Az mint Fogarasban az bortt arulttattia videken egy penzell olczioban adassa, de bwdös niarlott, eczetes nyolos borokot kj ne vetessen hanem à menemwek Seges Var Senkyszekben teremnek tizta ezw sauanio borokott arultasson es apro hordokot 40-neseket haniasson ky s olliakotis vetessen hogy hamareb ell kellyen de birsagall ne vessek az zegeny nepre megh ittalliatt [BGU 120] * *büntetést ~ vkire. 1603:* Az Aúthorara penig oly büntetest vessenek, hogy úgy meg erezze hogy mind ő, 's minden gyermeky és mindennemü Nemzete rolla öröke meg emlekezzek [Kv; TanJk I/1. 454]. *1651:* Hozak be az Ceh eleiben az Kun Gergely Vra(m) szablyaiat, az melliet Eperiessi Balint vra(m) czinalt volt, de … az belyeget rea nem vteotte volt az mikor ki atta kezéből, az Ceh leuele szerent vetettek egy lott Ezüst büntetest rea [Kv; ÖCJk] * *élést ~ vkire. 1688:* Minden féle mezei gabonajokbol tizedet szoktak adni … Mikor az dezma helljet elest vetnek réájok, annak ez a' rendi[a] [A.porumbák F; ALt Urb. 7. – [a]Köv. a szöv.]. *1704:* Ma jött egy embere Haller György uramnak Balázstelkéről, aki referálta, hogy a falukra majd elviselhetetlen élést vettettenek a kurucok, akit administrálniok kelletik a kuruc táborra, hahol nem, felégetik és prédálják őket [WIN I, 76] * *igát ~. 1662:* Az ország népe nyakába is súlyos igát vetvén, minden rendekkel magát meguntatta [SKr 163] * *kalácspénzt ~ vmire. 1724:* En Brassován Christoph magam és Testvér Bátyám Brassován Nicula képeben … in A(nn)o 1724 Dje 16 Ap(rilis) az Nemes Belső Szolnok Vármegyei Fúzesi Partialis Gyűlésen azon Vármegyei Tisztek előt alkuván meg Batyám Brassován Nicula az Urral … Czegei Vass Daniel Urammal, egj el lopot lovára kalács pénzt vett [Vízszilvás SzD; WassLt]. *1752:* Hogy a fársáng érkezék penig, Alb Opra meg Házasadván, énis oda találtam menni, mi haragja érkezett reám, meg támadván: öszve verekedtünk, melly verekedésért félvén, hogy ki kalátsolom őket, maga Alb Opra elébb nyargalván, Mlgs Olosz Ferentz vrhoz, mindnya<jun>kra kaláts pénzt vett menyit eő tudgja [Algyógy H; BK. Pakalina Petru (28) jb vall.] * *kalákot ~. 1728:* Magától a Káros Legénytől hallottam mondotta hogy már nem busul a Tulkai után anyira mert Román Mihailla Kalákot vet reájok [Betlensztmiklós KK; KLev. Volphgangus Udvar (22) jb vall.] * *kötelet ~ vkik közé. 1568:* 2dem Joannes kenez iur(atus) fass(us) est, hogy az mely dolgok volt az haborusag es vereseg felol, az (!) vegbe vittwk vala, es valaky Juditana (így!) 20 forint kętelet vetettwnk kęzikbe [Kv; TJk 181]. *1573:* Michael Thakach

de Dees, luratus fassus est … Az mynt egbe alkwtattak coket arrol lewelet attak pecetek alat … Ez dolognak penig valamelyk lenne fel Bontoya fl 50 kötelet vetettek keozykbe [Kv; TJk III/3. 102]. *1670:* vetottvnk kózikbe(n) illien kotelet[a] [Andrásfva U; Told. 21. – [a]Köv. a szöv.] * *kötést ~ vkik között. 1633:* Felej Gasparne es Koczis Jonasne keözött keötest vetettek vala az sok jamborok [Mv; MvLt 290. 141b] * *pénzt ~ vkire. 1564:* mastan kedig negiuen pinzt vettek reiank azban kit fel Zedet kit nem [Cssz; SzO II, 179]. *1658:* 5 Aprillis. Az Vinczi Vár epületire minden Emberekre penzt vetue(n), nekemis kellett adnom, az mennyt fel vetettenek fl. 5 [Borberek AF; WassLt Perc. 49–50] * *porciót ~ vkire. 1697:* az Nemes vármegye az katonakra drabontokra magok fejekre s egy egy lovokra portiot nem vett [Szilágycseh; BK. Kümíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1762:* Semmi bizonyos és meritális jó dolgok országunkban nem estek. Cselédinkre portiót vetettek, mindenikre 18 krajcárt; reánk is nagy dolog ha nem vetnek [RettE 145] * *rovatalt ~ vmire. 1847:* Továbbá hallottam, hogy Varga Katalin sokadmagával, de kikkel, nem tudom, réáment bucsumcserbui kisbíró Plésa Juon házára, hogy miért vetett oly sok rovatalt a falura, és ott összeveszvén, valakitől egy pofot kapott volna [VKp 271] * *sarcadót ~ vmire. 1595:* Ez eztendeoben az minemeo sacz adot ket vttal az orzag ez warosra vetet fizettwnk meg benne f 1120 / [Kv; Szám. 6/XI. 8] * *taksát ~ vkire. 1770:* én Taxás vagyok … én kereczettem Taxara Nem Leven szolgalo Cseledem de tudom aztis hogy Senkire erövel à Taxat nem vetettek hanem magok Keresek után Nyerték meg [Babuca Sz; IB. Volfgangus Szároz (60) jb vall.]. *1784:* A kik logó marhát tsaptak a jármas ökrök legelő hellyekre azokra taxat vetett a falu [HSzj *lógó-marha* al.] * *teherviselést ~ vkire. 1597:* mindennek az ew erteket megh ertwen wisgalwa(n) illendeo tereh wiselest vessenek mindenre, hogi senki tehetsege felet ne terheltessek [Kv; TanJk I/1. 305] * *terhet ~ vkire. 1593:* az polgar vraimrais … terhet vetettek [Kv; TanJk I/1. 222–3]. *1595:* Biro W(ram) … para(n)czola meg az 2. Ispannak, hogy … adgyanak 4 köblet az hordasra az Maiorsagbol: Ne vetnök az Terhet, czak az szegeny varosi Nępre [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 273 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *tilalmat ~ vkire. 1584:* Azert holot keresztien emberheóz ezfelle Bew Baiossagh Nem illendeo, seot az vristen ez fele emberekre kik illyen eletben elnek bwntetest es tilalmat vetet [Kv; TJk IV/1. 278] * *vinkulumot ~ vkik közé. 1842:* évictziot is vállala Jakab János magára és postalitássira (!) nézve minden háborgatok ellen kirekesztvén innen minden Emberi elmétől Ki gondolhato törvenyes rémédiomokot mű is Közbirák a felek jovallásokbol vetének Köziekbe 5: m: forint vinculomot [Bözöd U; Borb. „Bözödi László István m. t. k. Székelly Nemes" kezével] * *vonásra ~. 1561:* Az vrajm egez waraswl Megy ertettek byro vramtol az varas zewkseget vetettenek egy wonassra Etwen penzt [Kv; TanJk V/1. 109]. *1620:* hogj … az Inscribalt quartat … vyabban megh Arendalhassuk, Eő kglmek … vetettek egy vonasra f 2 [Kv; TanJk 297] * *vonást ~ vkire. 1570:* Ertyk eo kegek aztis hogy Feyerwary Imre adot Nem akar adny sem wrzeny … ezt eo kegelme Byro vram ezt Neh engedye hane(m) wonast vessenek Rea es az adot mynden Engedelemnelkwl megh vegek Rayta [Kv; TanJk V/3. 13b].

17. ad, bocsát; a da, a pune; geben. *1595:* kere teöllem Eötüe(n) penzt az Derchen (?) mellett ualo feöldere, igirek igy hogy zeriben tudgyunk fel eötüe(n) penzt, mégh egy keöltsegen ualank akkor, d. 20 tudank zeribe … az alatt masnak üette (!) az neke(m) adott feöldet [UszT 10/119]. *1657:* Édes Öcsém uram, néném asszony írja, hogy Barakonban vagyon valami ház helye mind Szabó Gergelyné asszonyomnak, ő kegyelmek zálogban vetnék, de nem írja ő kegyelme, mennyiben vetnék ő kegyelmek [TML I, 79 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1666 k./1687 k.:* Vagyon egy darab őrökség Havadon[a] melyre immár házatis epitettek, melly őrökség Zálogossa volt ã Templom(na)k, mellyet Simon András egyház fiuságáb(an) vetett volt a Templom-(na)k flor. 3 [MMatr 158. – [a]MT].

Szk: *áruba ~. 1602:* mikor legh elózer Arúba wetette wolt az szegeni Cato az hazat, ieót akkor oda Peter Deak [UszT 16/73]. *1856:* (A birtokot) pénzért áruba vetem Öt ezer pengö forintért [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.] * *örökbe(n) ~. 1570:* Harsandy Thamas megh vallya Byro eleot hogi eo neky ne(m) eorekbe hanem zalagba 12 forintert vetete[a] addegh mygh megh valthatya [Kv; TJk III/2. 116. – [a]A földet]. *1719:* vettem egy Darabot flo. 8 felyeb az Gelenczej határban … a szék vetette őrökben 18 zlotért [Imecsfva Hsz; Borb. I] * *zálogba(n) ~. 1558:* Buday gergel ky hazban lakyk Ew maga vetthe volt zalogba Atyawal Egyetembe Es megh Bwdan esmeg keth haz helth … de nem tugya menye penzbe [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/39]. *1568:* Szabo Janos iur(atus) fassus est, hogy Jgyarto gorg eo Neky keth kalant veteth szalagba es egy pohart [Kv; TJk III/1. 242]. *XVII. sz. eleje:* hollo balint … azt is felelin hogy Endes peterreket zalagyban ueötte zekeli Istuanne hüz forintert becz palnenak [Cssz; BLt]. *1702:* Az Török idejeben Toda Ignac vetet volt ed darab Retet Zallogban [Szótelke SzD; SLt GH. 39]. *1746:* A' nevezett Rétet én leg elöbször Sinka Todor nevü emberé(ne)k twdom lenni kiis Sugjecseszk féle volt, ő vetette zállágba egy Puskáért [Runk TA; SzentkGy Krencse Szimjion (68) jb vall.] * *zálogba ~i magát. 1614:* Nagj Istuan Adamossy Mihalynak Kis Georgenbe, az szük ideon f 16 votette magat Zalogba [Csibafva MT; BethU 77] * *zálogjára ~. 1821:* Fodor Irimia … kénteleníttetett … bizonyos Kaszállo darabotskákat … Zállogjára vetni [Szökefva KK; Kp 117] * *zálogon ~. 1539:* Somboron az vambely rezyeth Sombory benedek vetthe Zalogon az ew atyafyanak Sombory Myhalnak hwzon hath foryntbba [M.zsombor K; MNy XL, 136–7]. *1540:* Banfi lazlotul és Miklostul neminemw nagj szwkseges dolgaymert kertem harom szaz forintot kyert az Valazutj es Bonzidabelj rezemet vetettem szalagon … kinek bizonsagara attam peczetes lewelemet [Sebesvár K; MNy XXXV, 55]. *1551:* az kowos pado(n) valo … reze fywit vete … zalagon … Jllin (!) okal hogy mykoron meg valtana owmaga tartozzek meg bochyatany [Torda; SLt QR. 2]. *1600:* Tudom hogy ez fel peöres azzony attianak eöstol maratt eöreksighe az, es werre gywkerre senkit egyebet ne(m), hane(m) ezt illeti, Jmmar Zalogo(n) wetetteke, wagy eöreök arro(n) attak, azt en ne(m) tudom [UszT 15/139 Nobilis Agilis Michael Sandor de Kenos pp vall.] * *zálogul ~. 1570:* Kapitan Pal Nemi(ne)mw Nemi(ne)mw (!) szwksegeyere (!) wön fel Kemenj Istwantol kesz penzt harom szaz foryntot … Mely harom szaz forintert wethe my elottwnk Kapitan Pal Kemenj Jstwannak hwsz haz Jobagyat Zalagwl [Balázsfva AF; JHb XX/51]. *1573:* Dienes deak vallia hogi eo vetet volt zalagwl ezwst Mywet p(ro) fl. 15 valkay gërgnek [Kv; TJk III/3. 92].

18. (határidőt) megszab, kijelöl; a da, a stabili, a fixa (un termen); Termin setzen. *1607:* Katona Mihaly ket Eökreót Ada f 40 az Adossagba(n), az f 60 het hetet vetenek hogi meg adgia [Mv; MvLt 291. 440a]. *1704:* Ugyan csanádi em-

berek jövén bé az úrhoz tegnap, ma elöhívatta az úr és igen keményen beszéllett nekik, és levelet is íratott, harmadnapot vetvén nekik, hogy ha addig bejőnek szekerekkel az úrdolgára jó, ha nem, azután kiküld reájok és felprédáltatja őket [WIN I, 219]. *1773:* Mondottam azt is, hogy nem vetek harmadnapot belé, hogy más álmot látnak a páncélcsehiek. Úgy is lett. Sőt nem tölt harmadnap belé, hogy elfogták őket [RettE 307].

Szk: *esztendőt ~ vminek. 1679:* nem tudom mint biztathatja magát az némettel csinálandó békességgel, holott most is azt izenik onnét feljül, bizony ha meg lészen is, de esztendőt nem vetnek néki, az evangelicusoknak eleit elvesztik [TML VIII, 536–7 Teleki Mihály Galambos Ferenchez] * *határt ~. 1672:* Kinek-kinek életének Isten határt vetett; nem árt mindazáltal a jó készület [TML VI, 63 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *időt ~. 1663:* Az mikorra üdőt vetettek neki, az fejedelem előtt hogy eligazítódjanak az Ébeni Lászlóné asszonyomról maradt bonumok, immár az jövő keddhez két hét, de úgy hiszem, hogy annak sem akarnak engedni, hogy elvégződjék [TML II, 449 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

19. kockáztat; a risca; riskieren. **Szk:** *életét és fejét ~i vmire. 1595:* küldenenek ... elsö vttal 2 loas legent, az meg az útat meg tanolnak, és azúta(n) egyis el mehetne: Az útat penig en 25 mely földre vetem vala, de az Legenyek panaz keppen 27. mondanak: És kerenek hogy ne keuesitenem az Mely feldnek fizettesetis illyen felő úton, mellyre Eleteket és fejeket vetnek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 132 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *szerencsére ~i (életét/fejét). 1600:* Forras Janos Dezmery Mikola Vram Jobbagia ... vall ... egy nehany vttal megh kergettek eoket az hajduk mindazatal eok zerenchyere vetwen feyeket vgy haytottak Dezmerben azokat az Juhokat [Kv; TJk VI/1. 594]. *1608:* Kauassy Chye Gergely ... sok karuallassj utan, egy nihaniszor eletetis szerenczere vetette [Szentbenedek SzD; Ks 26. IX. 4]. *1661:* Azonban Szentpáli uram az asszonynak azt izente, hogy eljö; hanem az Istenért Kegyelmed se maradjon el, mindazonáltal szerencsére fejét Kegyelmed ne vesse [TML II, 135 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

20. vmire vetemedik; a deveni ..., a se face ...; werden. **Szk:** *szemtelenségre ~i magát. 1672:* De ha elméminel fel értem volna s akkor úgy találtam volna gondolkozni felőle, szemtelenségre vetvén magamat, úgy is elkértem s küldtem volna Kegyelmednek [TML VI, 190 Naláczy István Teleki Mihályhoz] * *vakmerőségre ~i magát. 1571:* Ezert peniglen az Iffyw Zaz vraim az ely oslasnak vtanna Mindiarast zalagot zedessenek azoktwl kyk wakmereoszegre vetyk magokat [Kv; TanJk V/3. 31a]. *1604:* Miwelhogy Fabian Janos wakmereősegre wetwe(n) magatt ... az teörveny megh iteltè volt [Korond U; Ks 14. XXIX. 9]. *1770:* mi igaz lelkünk szerént fatéáljuk hogj ami (!) szolgálásunknak soha semmi rendi nem volt hanem szüntelen hajtotanak bennünket igj hogj csak akkor nem mentünk az szolgálatban mikor magunkat vakmerőségre vetetűk [Szélszeg Sz; BK].

21. üt, ver; a lovi, a bate; schlagen. *1568:* Michael chaplar, iur(atus) fassus est, hogy o latta, hogy mikor a frathai Gergely zolgai ethket wyznek uuolt az vroknak, az bornemiza zolgayt latta hogy darabfakkal vzik uolt az fratay Gergely zolgaiat ... Bornemiza Janos penig vtannok megyen wolt az zolgaknak es ezt mongia uuolt vessetek az bestye kwruafiait o maga penig kowel haigallya wolt oket [Kv; TJk III/1. 140, 143]. *1590:* Ezt hallam hogy mo(n)da Pribek Gergely hogy haro(m) holnapot nem hagy neky hogy kj tudgia Jnnet Capitany Vramat bator eo rayta harmat vessenek az cziszarral [UszT].

Szk: *ellent ~. 1595:* Az masik Alperes ... zabliat vona hoszam, hoszam vaga, vgj minth halalomat akarta, Istennek akarattjabol ezembe veüen zabliamot vetę(m) ellen ùgy maradhatek megh halaltol [UszT 10/19]. *1774:* Gligor a kezével ellent vetett, melyet ugy meg ütött hogy a keze bokáján, Negyed napig is a kéke meg láttzat [Bábahalma KK; Ks 19/VII]. *1801:* Juon ... hajtani kezdette Enyed felé a hajot, de azon meg haraguván a hajos ... nagy káramkodással azt mondotta, No hajtsad már te a hajot s. v. fututz mortzi tej, mert te velem csufalodal, melyreis Juon trefábol azt felelte, ugy szoktak tsufalodni a hajosakal, mely ezen semmi okért meg haraguvan a hajos fel vette a nagy hajo taszito rudat, és ugy útött az Exp(one)ns ... emberéhez, hogy ha a kezében lévő ruddal ellent nem vetett volna, bizonyoson szörnyű halállal meg holt volna [Ne; DobLev IV/841. 1b].

22. odanyom; a pune (ceva) pe ...; zudrücken. *1584:* Chizar Mihaly vallia egy lud miat megh haragwek a' varganę Annia Az Apamra ... Es ig feniegete meg Attiamat[a] ... Ez feniegetes vtan Masod eyel Mj dolgh (!) esek a' Zegeny Attiamon, hogy eyel kialtany kezd, Es monda, Im Az essez Az varganę Annia Ream leowe es a' hiwelket A' Zememnek vete es ky tolia a zememet [Kv; TJk IV/1. 281, 185. – [a]Köv. a fenyegetés]. *1629:* kerekes Züle kepeben jeot rea ... megh fogia ot tikoktattya aual fenyegeti hogy az Zablyat az gegejenek veti es mind ala ketteo hasitya [Kv; TJk VII/3. 121]. *1767:* égy Budusán Moha nevű ... Jobbágya hasomnak vetette a vas vilát, hogy meg döffjen [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 63].

Szk: *faltul ~. 1631:* mikor nálam lakott is, akkor is sokszor nekimentem volna, de az feleségem nem engedte, mindenkor faltul vetett engemet – úgymond [Mv; MvLt 290. 44b–48a] * *hátát ~i vminek. 1662:* Azomban attúl is félünk, az míg az tracta elvégeződik, az alatt avagy elébb is, csak jól való elkezdéséig is, az várakbúl az praesidiumok kiérkeznek, azon várakban levő ő felsége híveinek kételenség alatt az más részre kell állani, nem lévén minek hátokat vetni [TML II, 318 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1756:* Erdő Ferentz iffiu legény a pincze ajtonak vetette vala a hátát és kargjának markolatyára tette vala a kezit [Kvh; HSzjP Kovácsi Mihály Kantafalvában lako (38) ns vall.] * *partnak ~ik magukat. 1704:* Azt is beszélék, hogy Toroczkai uram afféle szökött németekkel strázsáltatta magát itt is, ahun felverték a kurucokat. Látván a dolgot, <ezek> egy partnak vetették magokat és mindaddig tartották magokat, amíg lehetett [WIN I, 220].

23. emel; a ridica; heben. *1823–1830:* nevezetes lett osztán a pozsonyi vál ... hátul a válnak volt kemény halcsontból kiálló két ujj szélességű farka egy nagy kapocs forma horoggal, melybe hátul a szoknyát akasztották, hogy az azt feljebb vesse [FogE 66].

Szk: *(haragos) szemet ~ vkire. 1618:* Ezzel a válasszal hogy hazajöttem volna, igen megháborodék Kamuti uram rajta, mert önéki semmi módja, sem akaratja nem vala arra, hogy hazainduljon, hanem ismét argumentál vala, hogy ez különben legyen. S mondám arra, hogy: Ez meg nem változhatik. Kiért nagy éktelen szemeit reám veté s mondá, hogy: Nagy dolog, ha te tész választ rea [BTN[2] 97–8]. *1710 k.:* az én mostani vőm, Teleki Sándor, ekkor igen kis, futosó gyermek lévén, igen szerette a feleségemet, mátkájának hívta. Egykor ... mondja az apja, engem mutatván: Sándor, elvette Júlia mátkádat ez az ember, haragszol-é? Mond emez, ha-

ragos szemet vetvén reám: Bizony haragszom [BÖn. 753] * *kezet ~ vkire/vmire. 1570:* Eotthwes Andras, es Eotthwes adam, hitek zeren vallyak ... Esmet ket Mestert kwltenek hozza[a] hogi fely Thylciak legenyt az Engedetlensegert, Az ket Mesterre kezet vetette, Es azt Montha neky Jt ne(m) Tyltas, sem ceh se(m) ceh Mester ebnek paranchollion Ith az en hazamnal [Kv; TJk III/2. 1. – [a]Eothwes palhoz]. *1862:* a' Nyárszoi ... nép igen szabad és önkényes kezeket vetett az Ekkla erdeire [Gyalu K; RAk 67] * *pofájára ~. 1699:* A' ki nem malitiosa intentione hordozza a fegyvert, az felebarattyat pofajara vetven a' puskat, nem veszi czelban hogy meg lűllye [Dés; Jk 295a] * *süveg(et) ~(ve). 1572:* Es hogi Syweg vetwe Bezel volt otth velek Megh Ryastia Gaspar Illen zowal, Minek allas Syweg vetthwe [Kv; TJk III/3. 45]. *1600:* Im ezert az helert megh peörlettünk az feiedele(m) elott az Telekfaluiakkal megh niertwk, siwegh wetwe allottak eleötteönk [UszT 15/58 Barla Janos Lokodi Zabad Zekely (60) vall.]. *1705:* Ugyan tegnap esett dolog, hogy Bethlen Sámuel uramék több főrendekkel együtt öszveakadván Graven obersterrel, együtt jöttenek a piac felé ... Ott menvén is el közel a magyarok az ablakhoz, csak süveget sem vetett nekik, a magyar uraknak [WIN I, 389].

24. rámér vkire vmit; a stabili (ceva); versetzen. *1653:* Nem kicsiny dolog az, hogy az Isten azoknak az ő félelmeket ilyen igen reánk vetette. Bizony az Isten minket igen megalázott mindenben! [ETA I, 138 NSzF]. *1659:* Magam állapotja felől írhatom, hogy az Isten valóban sok keresztet alá vetett, elég sok búsulások alatt vagyok [TML I, 350 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Néha vak, néha tunya, kába emberre, asszonyra, leányra, bölcsőben síró csecsszopóra és gyakorta éretlen, tanácstalan felserdült ifjacskára, reggel évő gyermekfejedelmekre veted vala az ő koronáját [Blm. 1040].

Szk: *csapást ~ vkire. 1573 k.:* Jmar mostan az hatalmas Jsten az w Jo voltabol megh ostorozot, es Nagy Chapast vetot reyam az ghutta wtesnek Myatta [Kv; TJk III/3. 226b] * *nyakába(n) ~ vkinek vmit. 1691:* Az úr ő kegyelme[a] vetette nyakamban az profugusok az mi vármegyénknek az alsójárásban levő jovai registrálását [SzZsN TT 1889. 722. – [a]A főispán?]. *1761:* Nem győzünk eleget csudálkozni rajta, mi az oka, hogy bennünket ti magyarokul ennyire opprimáltatok s az jobbágyságnak jármát is nyakunkba vetettétek, holott mi sokkal többen vagyunk s voltunk mindenkor a magyaroknál [RettE 117]. *1811:* Igaz Minos ki ülsz Itélő Trónusba, Ki Dédalust zártad a' Labirintusba; Ha most van valami hatalmod, ne szenvedd, Mikor az ártatlan a' gonosztól szenved; Zárd a' gonosz Embert Labirintussába, Melyet akart másnak vetni a' nyakába: A' ki más alatt a' fát készül levágni, Kénszeritsed őtet azon fára hágni [ÁrÉ 94–5].

25. bezár; a închide; zumachen. *1584:* Varro Casparnę vallia ... chizar Agostonnę ... Jgy kezde bezelleny, Egkor a vargane Annianak eg Luda leowe be hozzank az vra(m) a' pinczebe vete [Kv; TJk IV/1. 275].

26. összesen vmennyit kiad/kitesz; a însuma, a face în total ...; eine Summe ergeben. *1586:* Emrich Bognar a' második Safar Polgar Zamadassa ... Minden perceptioiat az eo keoltsegeheöz vethwen es onnat kj tudwan, Az varos Maradot Adossa Nekj f. 17/77 [Kv; Szám. 3/XXIV. 11]. *1590:* Az öwarbely Fertalyban Zamlaltatot ez Eztendoben Az Mint az Wonnasseokot Fel wettetek Dica zam 294 1/4 ... Az meg maradot vniwersalis Dica zam Mind az eott fertalyban az Mint az Eztendoben fel wettetet Minden Dicat hat forintra wettwen Tezzen Penzewl f. 5815 d. 50 [Kv; Szám. 4/XVI. 2]. *1592:* Eppel Peternek Safar polgarnak zamadasa ... Minden fele zewkseges keolteset ket regestumabol ky Neezwen vettwe(n) tt f 1411/51 [Kv; Szám. 5/XI. 10].

27. figyelembe vesz; a lua în consideraţie ceva; in Betracht ziehen. *1710 k.:* De tegyük fel azt is, hogy a particulare regestrumok ratione singulorum pagorum jók, igazak: mikor azt osztán reportálják, micsoda elme és lélek lészen az, aki azokat öszveszerkesztesse ... juxta proportionem registralem esik a vármegyékre ennyi, székelységre ennyi, szászra ennyi ... erre a falura, városra ennyi. Vesd a földre, határra, hogy hogy lészen? [BÖn. 928]. *1782:* Minthogy a határ szoros voltát vetvén mind csorda- s mind juhpásztorok tűrhetetlen károkat tésznek, azért amelyik pásztorok közül ... ha béadatik, az határbíró büntesse egy-egy forintig, valahányszor a gabonabéli kártétel vádoltatik [Oroszfalu Hsz; RSzF 172].

28. összehasonlít; a compara; vergleichen. *1811:* Minden időnk és a' mü egész Életünk Tizes szám, hol semmit a' valóhoz vetünk Az Idő, mely el-mult, semmi: 's tsak a' lészen Valóság [ÁrÉ 186].

29. (hanyagul) ír; a scrie (neglijent); nachlässig schreiben. *1619:* Ezekhez képest látván, Kegyelmes uram, az hadakozó üdönek lassan-lassan való elközelitését és Mikó Ferenc uram késését, elég nagy szerencsére kellett levelet vetnem, hogy mégis ezekről Nagyságodat igen titkon certificáljam [BTN[2] 270]. *1896:* Bocsánatot kérek ezért a sok zaklatásért s az én ocsmány betüimért, amiknél már nem tudok jobbat vetni [PLev. 176 Petelei István Gyulai Pálhoz].

30. *~i magát* **a.** jár vki után; a se arunca după cineva, a se da în vînt după cineva; Hof machen. *1670:* Azért tudom, hogy mind az három részről el fognak oda menni s kivált, tudom, Zólyomi uram részéről az asszony hozzája veti magát; de Kegyelmed még szónak se adja vele magát [TML V, 43 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1732:* Hogj Grabaricsné Aszszonjom Rádics Borbara Aszszonjt meg fogtatta, és én kezem alá küldötte ... égj házban vélem tartottam ... égj üdőben kezdet mind vélem, mind Feleségemmel koczodni s hásártoskodni, sött ugjan ott detentiob(an) volt becsületes iffiu után is kezdette vetni magát [Kv; MvRKLev.]. *1758:* a' Húgom Kotsis Ferenczné ... azt mondá: Hallodé te szép Aszszony, az uram után ne járj útánna ne jártas, ne vesd magadot, mellyre azt felelé Csuka Panna ... Nékem nem kell a' te Urad, mert én meg érem az én Urammal [Bethlensztmiklós KK; BK]. – **b.** kapkod, nem tudja elhatározni magát; a nu reuşi să se decidă; sich nicht entscheiden können. *1613:* Báthori Gábor ... imide is, amoda is veti magát, más ember és nemzetség országin kapdos [BTN 71]. *1619:* mondá a vezér, hogy ... ha az Jenő dolgában imide-amoda kezdik magokat vetni, bizony kéméletlen rajtok leszek, ha penig Jenő meglészen, nem kell semmire az had [BTN[2] 243].

31. sző; a ţese; weben. *1592:* Egy wegh partattes wetotte(m) wala kywel eletömeot es ket arwa germeokeomot taplalhasa(m) [UszT].

32. szül; a naşte; gebären. **Szk:** *bitangot ~. 1802/1816:* Bajka Susanna ... ide Dálnokban indulván, azon utyában egy Bitangot vetett, s az után is lett még egy [Dálnok Hsz; Kp IV. 317 Czintos Lászlo (40) cseléd vall.] * *fattyat ~. 1701:* Az ki fattyat vetett nisi concorda verit perengeren meg csapattassek [Szentdemeter U; Ks 90]. *1765:* most két ollyan szolgalo lakik az eö kegyelme udvarában akik mind ketten Fattyat vetettek [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 160]. *1820:* Kováts Marisko két fattyátis vetett [Aranyosrákos TA; JHb 7. 48 Pantzi Jutzi Vitán Josefné (32) cigány zs. vall.].

33. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *a törvényhez* törvényesen él, viselkedik; a trăi cinstit; nach den Gesetzen leben. *1666:* Szegény Ebeni István atyjafiai szorgalmatoskodnak rajtam, látván sok alkalmatlan rajtok kereskedni akaróknak törvéntelen cselekedeteket, annyira hogy némely zálogos jószágát szegénynek absque deposita summa vissza foglalták ... Némelyek más szín és praetextus alatt nyúltak olyakhoz. Ha tudnának, vetnének az törvényhez, bizony nem lenne károkra [TML III, 619 Béldi Pál Teleki Mihályhoz] * *ágyat* ~ ágyat alvásra előkészít; a face patul; Bett vorbereiten. *1568:* St(ep)h(a)nus Kowacz iur(atus) fass(us) est ... En az szǫchyǫt Jgen pirongatom és bé kwldem az hazba ... azt monda hogy ne(m) tutta hogy az felesege kurua, es estue agiat vete neke(m) az pituarba ǫ maga a latrokal a hazba takarodek, es Taligas Margittal, Es vgy hatta(m) (!) Eyel latorsagokat [Kv; TJk III/1. 225]. *1823–1830:* A házzal együtt ád a gazda a deák vendégének szolgálót is fél esztendőre négy tallérért, aki osztán tüzet teszen, ágyat vet, házat seper[a] [FogE 226. – [a]Folyt. a fels.] * *akadályt ~ vki elé* megakadályoz; a împiedica (un lucru); hintertreiben. *1662:* Elhidd tökéletesen, ha az Isten ezután valami akadályt nem vet előmben, valami derekas hazánknak veszedelmes dolga nem érkezik utánam, ki miatt kellene mulatnom ott fenn, nem sokára visszatérek [TML II, 293 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1672:* Az mely embert, Pap Izraelt, az katonákhoz és hajdúkhoz küldtek vala is, elfogták, Spankónak vitték; csak abban is akadált vete Isten elejekben [TML VI, 145 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] * *akadékul ~i magát vki elé* megakadályoz; a împiedica pe cineva în ...; Hemmung stellen. *1759:* Mostán en gros és rövideden irhatom Ngod(na)k, hogy a Détsei Ecclesia lévén Tractusamban egyedül Pap nélkül, nem várták az én esperesi insinuatiomat és dispositiómat, hanem már választattanak magok(na)k Papot ... Mellyis, noha hejes és törvényes kivánság, mindazáltal a' Tractusomban más hejen való égi nagy nehézség vetvén magát akadékul elömbe, szokatt liberalitásom ellen, negativát kellett felelnem ő Ngok(na)k [TL. Zágoni Aranka György ref. esp. gr. Teleki Ádámhoz] * *babot* ~ babbal jósol; a da/a ghici în bob; aus Bohnen die Zukunft sagen. *1724/1779:* a jo dajka ... tsak az babot tudja vetni bizony számot ád rolla talám engemetis ő babonalt meg az bab vetéssel [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes lev.]. *1739:* Gyergyai Boldizsárnétól hallottam, hogy Faluvégi Mihályné az ő házoknál rostát és babot vetett volna [Bözöd U; Ethn. XXIV, 89 Magyari István (36) pix. vall.] * *barátságot* ~ barátkozik, barátságot köt; a se împrieteni; Freundschaft binden. *1756:* le menvén azon legényhez, akivel Zabolán barátságot vetett [Kvh; HSzjP Adamus Könczei de Karatna (34) vall.] * *cérnára* ~ kimér; a măsura exact; messen. *1752:* azt kérdvén eő Kegyelmek: hogy egyik Halomról a' masikra ezen ut vágas egyenessen megyene? mellyre azt Feleltem, hogy azt gondolnám hogy igyenessen mégyen; de Isten tudgya a' meddig Czernára nem veti az Ember hogy itte, vagy küllyebbe' bellyebbe' menne igyenessen [Vice SzD; Ks 39. XXIII. 3. 29] * *elméjét ~i vmire* elhatároz vmit; a hotărî (să facă) ceva; sich entscheiden. *1662:* Hogy pedig a fejedelmi székes hely, Fejérvár a sok háborúságokban nagyon elpusztult volna, arra vetette vala elméjét, hogy székes helyét Szebenbe helyeztetné [SKr 89] * *fittyet* ~ fügét mutat; a arunca o sfîrlă; Feige zeigen. *1591:* Eottües Antalne ... vallia, Mikor az kapun ki menenk talalkozanak eozue Keczkemethi Georgi, es feierdi Balíntne, es Keczkemethi Georgi fyttiet vete Feyerdi Balintnenak [Kv; TJk V/1. 112] * *fontba* ~ mérlegel; a cîntări; abwägen. *1602:* Kalmar Janosne Ersebét azzony ... vall ... eskeowessel mondotta Pokos Peterne hogy eotet Jsten vgy segellye hogy nem tudgya ha fontban vetnekis melly gyermekenek Adot teobbet [Kv; TJk VI/1. 596] * *frigyet* ~ fegyverszünetet köt; a încheia un armistiţiu; Waffenstillstand schließen. *1704:* Azután meg azt hozták, hogy negyednapig való frigyet vetettenek volt, hogy addig Graven uram[a] ideküldjön felőlök a generálishoz, és addig cselédjeket mint szállították onnan, és mikor a terminus eljött volna, csak hűlt helyeket találta volna Graven, mind elmentenek, ki Havasalföldébe, ki Csíkba, ki Gyergyóba [WIN I, 290. – [a]Graven Ludvig Ferdinand császári ezredes, majd tábornok] * *fundamentumot* ~ megalapoz vmit; a fundamenta ceva; begründen. *1657:* Mert mivel az lengyel Zsigmond királytól igen offensus vala ... már azt practicálja vala minden úton-módon, miképpen lengyel királyt exturbálhassa, nem várhatván halálát, mert valóban sokáig is éle, talán negyven esztendeig circiter bírta az királyságot; melyre immár töröknél és tatárnál is nagy fundamentumot vetett vala [KemÖn. 85]. *1662:* Így Heriza jó fundamentumot vetvén igyekezetinek, az egyházba való járást nagy szorgalmatossággal gyakorolja vala [SKr 369]. *1780:* Ha tavalyi sok kárunkat ez által Msgtak valamennyiben nem compensalnak, nyomorultabbak lennénk a nyomorultnál is; ez idén is ugyan; de sokkal inkább a jovendőben; mert e' mi életünk olly, hogy ha az idén fundamentumot nem vetünk a jovendőire, a dologtol egészszen el esünk [Torockó; TLev. 9/18] * *füstöt* ~ megsemmisül, füstbe megy; a eşua, a fi sortit eşecului; zunichte werden. *1670:* Úgy látom, az én Thökölyi urammal való barátságom szintén füstöt vét, de én arrúl bizony nem tehetek [TML V, 39 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz] * *gátat* ~ megakadályoz; a împiedica ceva; behindern. *1769:* (Ha) akár szólónek ocupálásaban, akár egyéb loszágnak faglalásában gátot vetnénk ... az Creditor Aszszony eő Nagyságának ... in Calumnia Decretali incurájak [Ádámos KK; MbK IX. 39]. *1834:* Alperesseim ... ellenn Borozda jártatás meg nem engedéséből eredett és kifolyt potentias Peremben az elmult 1833k Esztendőben December 9k napján kivittem ... Maros Kereszturra és Nyárád Tőre az Tekintetes Elégtévő Biztosságot, de ... Al peresseim az Elégtételt bé nem botsátották, annak eleibe állottak és gátat vetettek [Msz; SLt Vegyes perir.] * *gonoszra ~i nyelvét* gonosz/rossz dolgot mond; a spune lucruri/vorbe urite; schlechte Sachen sagen. *1710 k.:* Ne engedd, édes Atyánk, hogy gonoszra vessük nyelvünket, elménket, kezünket [BIm. 1014] * *hitet ~ vkinek* kb. esküttelre enged vkit; a permite/a da voie cuiva să depună jurămîntul; jemandem einen Eid erlauben. *1675:* Masodszor megh szollittatván az Borbély Mihályne legènyét, az comportalt testisseknek fassioitis exhibèálvan ellene, Szeoleosi Gáspár procurátora sok contentioi és exceptioi miatt Teorvèny pènzt fizettunk f – d 45 ... maga mentségère eois inquiráltatván az Teorveny hűteot vetett néki az által absolváltatott [Kv; Szám. 34/LVI. 5] * *iga alá* ~ leigáz; a subjuga; besiegen. *1671:* az császárnak magyarországiak ellen való manifestumját ezelőtt is Nagyságodnak is scriptis megküldtem ... melyet is Nagyságod megolvasni méltóztatván, meg itilheti bölcsen, mely szorosan akarja az magyar nemzetet igája alá vetni [TML V, 513 Teleki Mihály a fej-hez Husztról] * *igyekezetét ~i vmire* igyekszik vmit véghezvinni; a se strădui să facă ceva; sich bemühen. *1769:* kiki mīnden Igyekezetit arra vesse, hogy a földi Almát a kinek nincsenis megszerezvén, aztot szaporicsa, ültesse, s aztot a pálinka főzésre fordicsa [UszT

XIII/97] * *ismeretséget* ~ megismerkedik; a face cunoştinţă (cu cineva); Bekanntschaft machen. *1681:* az eő Kglme instantiajara eleitűl fogvast a miolta egy massal esmeretseget vetettűnk, hozza(m) valo baracsagos synceritassaért megh engettem harom esztendeigh hogy usualhassa azon Gyalari vas kő banyabeli vas kővet sub his conditionibus I [VhU 250]. *1823–1830:* Minekelőtte pedig innen elindultam volna, a debreceni patikáriustól, Ördögtől, kivel még a marosvásárhelyi provisor korában vetettem volt esmeretséget, vettem kölcsön 14 Rhf-ot [FogE 267] * *kárt* ~ kárt okoz; a produce pagube; Schaden verursachen. *1705:* Valami gecséri paraszt emberek relatiójokból constál, hogy Forgách uramék az egész régi kapuszám után való gyalogságot a székektől a vármegyéktől felszedték, és a falukra sok károkat vetettenek [WIN I, 396–7] * *kecskekórát* ~ bukfencezik; a se da peste cap; purzeln. *1769:* az ökör ... a kertet magával egjütt ki dőjté és ketske korát vete s le dőle [Tarcsafva U; Pf] * *keresztet* ~ a-şi face cruce; Kreuz machen. *1811:* Az Eretnekek-is őtet égy selleggel Kinálták, a' mely volt meg-töltve méreggel, Melynek ő keresztet vetett a' szájára, 'S A' méreg ki tsuszott kigyónak módjára [ÁrÉ 179–80] * *kétfelé* ~ (házaspárt) elválaszt; a divorţa; (Ehepaar) voneinander scheiden. *1760:* Lévén egy <Julianna nevű> leánya is a szegény Bethlen István úrtól, <ez> ment volt férjhez Földvári <Györgyhöz> ... De falbarugván, adta magát ez is a Dósa Mihály fiához s mindaddig együtt laktak, mig a szentszék kétfelé vetette őket [RettE 105] * *keze írását ~i vmire* aláír; a iscăli, a semna; unterschreiben. *1599:* Lucas Trausner ... fassus est isto modo ... Byzonios Conditiokat irata Balint deak az Sogorawal Mint es hogy legien az dolog, kire en vete(m) kezem irassat [Kv; TJk VI/1. 274a] * *kezest ~ vmiről* kezest állít, kezessel garantál; a pune garant; garantieren. *1782:* Ha valamely kártékony embernek marháját vagy zálagját az határpásztorok megkapják, adják a káros embernek, és az is tartozzék elvenni, maga contentumáig kezest vetvén róla, repartiálás után összel (?) karácson előtt [Oroszfalu Hsz; RSzF 151] * *kezet ~ vmire* **a.** hozzányúl vmihez; a pune mîna pe ceva; Hand auf etwas geben. *1658:* Nem gondolod pedig, hogy a micsoda időben jutottunk, hogy ha futásra kell néznünk, hogy egy pénzem nem leszen, kire kezem vessem s vagyok pedig másnak adós 200 forintjával [TML I, 156 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. – **b.** kezesként garantál; a garanta ceva (în calitate de garant); sich verbügen. *1721:* adnanak eo klmek egj jo jármos ökröt az eo klmet illető részert mivel igen nagy nyomorusagában hogj az ökrit el lopták kételen arra ket kezit vetni, sót kéretys eo klmeket hogy mint atyafiak, váltsák magokhoz[a] [Csegez TA; Borb. I. – [a]A kertbeli részt] * *kockára* ~ kockáztat; a risca ceva; riskieren. *1662:* Az lengyel generálok megértvén Krakkó alatt mind maga erdélyi, s mind moldvai hadaival, kozáksággal nagy temérdeki néppel Podolyán való pusztitásokat, hogy az ország hadait kockára vetvén a mieinkkel mostan szemben megvihassanak, tanácsosnak nem itilheték [SKr 353] * *kockát* ~ kisorsol; a trage la sorţi; losen. *1704:* Azt is ma hozták hírül, hogy az sok kapitányok kockát vetnek egymás között, hogy melyik mely felé megyen, mert különben nem egyezhetnek meg, mindenik elsö akarván lenni a dologban [WIN I, 155] * *lakatot ~ vkire/vmire* bezár; a pune lacăt pe ceva; zumachen. *1573:* Giarmaty Imre hity vtan vallia hogi ... Kapa Mihalnet ... Eo eyel Mint harom orakor vytte be Es egy pwzta kamaraba hatta lakatot vetet rea [Kv; TJk III/3. 55]. *1732:* egy kitsin élés kamra ... fenyő deszka ajtoja vas retesz főb(en) jaro vas reteszszel fa Sorkokon nyilik be, melyre lakatot szoktanak vetni [Nagyida K; Told. 11/70] * *lángot ~ átv. is* meggyullad; a se aprinde; in Brand geraten. *1581:* Lattiak eo kegmek hogy ez oly Incendiu(m) es oly twz kit olayal ne(m) kel oltany hane(m) Menne hamareb lehet Ennek eleyt kellie(n) venny hogy erót ne vegie(n) es langot ne wesse(n) [Kv; TanJk V/3. 240b]. *1677:* a' meg-alunni láttatott tűznek szikrája az Hazának felháborodásával kezdene ujab lángot vetni [AC 209]. *1776:* Azonnal a ház lángot vetett, melyet a Keczeli Sándor háza tornácában fekvő egy Demeter nevű ember észrevévén, hamarébb odafutamodott [RettE 369] * *maga jegyét ~i vmire* saját jellel megjelöl; a pune semnul de proprietate pe ceva; mit eigenem Zeichen markieren. *1751:* Az Remeteiek olyan fákra es Csutakokra is vetették magok jegyekét melyeket en magam aszaltam az fajatis én vittem ell [Remete Cs; LLt Fasc. 150] * *máskorba* ~ elnapol; a amîna; verschieben. *1618:* menék szállására, hogy én ezekről jó idein véle szépen végezzek, de meg sem hallá szómot, hanem máskorba vetette, s meg sem mondhatám neki, miért mentem [BTN[2] 82] * *nyakába* ~ áthárít, vkire hárít vmit; a încredinţa cuiva o sarcină neplăcută, anevoioasă; schieben. *1738:* Ugy tapasztallyuk, és látván lattyuk, hogj Kgld ugjan ki költ azok ellen a' Szegény Taxas Városok ellen ... a' midön az Ojtozi Passuson excubalo Militiának kivántato Servitz, Gyertya, Szalma, Só, Tálak s Fazakok heti Szekerek praestálását, Profontyok vecturáját s Macellum folytatását a' nyakába vetette [ApLt I a gub. Apor Péterhez] * *nyilat ~ (vmire)* birtokrészt/földrészt kisorsol; a trage la sorţi la distribuirea unor parcele; Grundstück losen. *1570:* Mynden falubol ... az Byroth es Egheb Jambor Zemelyeketh Meg Eskettwnk el oztottwk es czedwlak zerenth Nylath vetettwnk Rea, kynek kynek az Ew Rezeth Meg Attwk [Bh; Eszt-Mk Mogyoró cs.]. *1602:* Babos Janos ... fassus est ... egyenlö arkaratbol (!) valaztottak Kadas Menyhartot es Öttues Mathet hogy az útat meg lassak: Meg nyilat akartak elöszer rea vetny [Kv; TJk VI/1. 584]. *1738:* vagyon Udvarház noha puszta Vásárhelyen, Varsoczon, Monostoron, Mányaban ... Az léányom Bornemiszane, és az kis Unokam Nagy Boldisár Uram leankaja osztozodgyanak S alkudozzanak azok felet ... S ha meg nem alkhatnának az osztoztato birák osz(sz)ák s intézzek el, vagy nyilat vessenek [Ks 14 XLIIIa Kornis István végr. fog.] * *nyilban* ~ vagyonrészt/földrészt kisorsol; a trage la sorţi la împărţirea pămînturilor moştenite; geerbten Grundstück losen. *1673/1681:* adgyon I(ste)n elöt szamot, az ki gyülölségbül rajtam azt cselekedte, az Joszagh Oszlaskor, hogy nyilba(n) vetette az hitvan fundust [Vh; VhU 464] * *nyűgbe* ~ megbéklyóz; a pune piedică la picioarele de dinainte ale calului; ein Pferd fesseln. *1631:* Mikor Fileki oda jöue ... kezde louaual kerkedni, hogi neki oly loua vagjo(n) hogj ... mind az Negj labat nűgbe vetik s ugi uiszik s megis nehezen ülhetnek fel rea [Mv; MvLt 290. 243b] * *okot/okul* ~ okol; a învinui; beschuldigen. *1569:* Megh ertette(m) Mihal wramtwl az Peter Neths dolgat Mywel hogy Appellalny Akarna es mychoda okokat weeth az dologban, de az mynd semmy [BesztLt 77 Lucas Pistakj de Bongarth[a] a beszt-i bíróhoz és esküdt polgáraihoz. – [a]BN]. *1619:* Másikat azt kérdem, hogy: Ha az frigy felbomol, azmiatt az én uramnak lészen-é háborúsága? Az hatalmas császár nem veti-é okul az én uramat az háborúságnak és német ellen elegendő segítséget ád-é az én uramnak? [BTN[2] 210–1]. *1770:* a Kiralyfalvi utrizált malmat vetik okul, hogy az Adámosi nem forog [Királyfva KK; JHb LXVII/102 Ilie Drus (60) jb vall.] * *orcájára* ~ szemére vet, felhány; a spune cuiva în faţă (că ...);

vorwerfen. *1573:* Margit Zeibert Antalne Azt vallia hogi hallotta Albert Leorinchne kyaltia volt Telmane vtan az vchan, Meny ely te Lopy Bwzat, Lopy lictarmot, lopy zalonnat, lopy fonalat, Eo meg zolitia rolla Myert Myeweleled azt rayta Mond azert hogi Eoremest Mywelte(m), Azt Banom azt is orcaiara Nem vete(m) hogi az abrostis orchaiara Nem vete(m) [Kv; TJk III/3. 214]. *1586:* Palastos Istwan vallia, hallotta(m) mastol hogy Azt vetettek volna orczaiara Igyarto Georgnek hogy Niuzast Erdemlene [Kv; TJk IV/1. 584] * *pecsétet ~ vmire* **a.** megpecsétel; a pecetlui; stempeln. *1552:* Zylay Fferench ... eztys kiuannya mytulwk[a], hogh Kiralnak ligwnk hyttessek, es hogh az minth w irattya az hyth leuueleth, my az leuelre kezzwnk irrassath es pechetwnketh vesswk, es hogh az kith az commissariossok ellwth ligen [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrass erdélyi vajdához. – [a]Olvasati v. sajtóhiba *mytwlwnk* h.]. *1570:* Ven Lakatos peter, Lakatos Balint, Zygarto Gërgh Egenleo Zowal vallyak hytek zerent, hogy az mely Lewelre eok pecheteket vetetek, Es az Melyre Sala Jmreh pechetet Nem vetette, Minden keppen es Minden Rezeben Jgaz volna [Kv; TJk III/2. 83]. – **b.** lezár; a încheia; absperren. *1610:* ha igen bania eö kglme hogj olla Jarok vessen Peczetet rea[a] [DLt 320. – [a]Szállására] * *reteszt ~ vkire* bezár; a zăvori, a încuia cu zăvorul; zumachen. *1633:* Zabo Jacabne es Giarmati Marto(n) oda mentek volt az eö hazahoz, es ott eggiöt sokat mulattak, megh az Aszonia reajok vetette az retezt, es azok oda be voltak [Mv; MvLt 290. 126b]. *1801:* végre a kortsomáros a Sok tolvaj kiáltás után, hajadan fövel kezekböl ki haladat, ki haladván az ház reteszszét reájok vetette [Kajántó K; ÁLt FiscLt] * *rostát ~* rostával jósol; a face vrăji cu ajutorul unui ciur; mit dem Sieb die Zukunft vorsagen. *1573:* Margit nehai varga gaborne, Rosa Ambrus deakne azt vallia hogi az peres leannak Annya Sirankozik volt azon hogy az Thakachne az eo leanyara rostat vetet volna az Ingert [Kv; TJk III/3. 136]. *1739:* Faluvégi Mihálynénak valami babonaságát Kecskés Istvánnétól hallottam, Gyergyai Boldizsárnétól is hallottam hogy nála rostát vetett volna [Bözöd U; Ethn. XXIV, 88 Osváth Miklósné Judit (52) ppa vall.] * *sarlót ~* aratást elkezd; a începe secerişul; Ernte beginnen. *1788:* Az Aratás békövetkezett, ma kezdik ittis, Árpásonis Ngd részeröl a' Sarlót vetni a' Buzára és Rosra [Kercsesora F; TL. Málnási László főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez] * *sorsot ~* sorsol; a trage la sorţi; Los ziehen. *1599:* Eo kgmek azert elseoben azon megh eggyezwen hogy arra valo gondwiseleo chyak egy legyen, kyre sorsott vetwen, eo kgmek hogy mellyk nemzetbeol kellessek arra valo gondwiseleo embert valaztany, Az sors vgy hozta hogy az szaz nemzetbeol legyen [Kv; TanJk I/1. 334]. *1747:* mellyik rész mellyik(ne)k jusson, vagj edgjmás közötö meg edgyezze(ne)k, vagj ha meg ne(m) edgjezhetnek, sorsot vessenek [Torda; TJkT III. 114] * *számot ~* elszámol; a da socotală; abrechnen. *1565:* Esmét mikoron írnának 1565-ben, engem Borsos Sebestyént bíróvá tőnek, és annakutánna a harmadik hétben esmét vetettem számot. A mi pénzem volt adóssággal együtt tészen háromszáz forintot és hatvant [ETA I, 36 BS]. *1568:* Dobszay Anna iur(ata) fassa est, Ezt tudom hogy szamot Vetenek Vaczy Peterne es Szabo Andrasne, akor Vaczy Peterne 40. forintal Marada adossa szabo Andrasnenak [Kv; TJk III/1. 242]. *1589 u.:* Immar wesswnk szamot, had twggyam mywel maracz adossa, szamot wetenk, Es az szam wettesben marada Ennekem az föllywl megh Irt. 8. forynton, es niolcăd fel Keobeol bwzawal adossa [UszT]. *1734:* Schiller Márton Uram volt nállam ma számott vetettünk a török buza árátt kedden meg fizetik penzül [Nsz; BK. Bethlen Ferenc anyjához, özv. Bethlen Lászlóné Folthi Máriához]. *1800:* Lelkem Barátom távol légyen, hogy a Pénzed meg kérésiért meg neheztelyek, s te se neheztelj meg hogy most neked eleget nem tehetek nem is tudom Lelkem Barátom menyivel vagyak adosod ... most ha a Komèdiara le mehetek Számot vetünk [Torda; DobLev. IV/833. 1b] * *számot ~ magával* megfontolja a helyzetét; a analiza/evalua situaţia sa proprie; seine eigene Situation bewerten. *1896:* Mi hát a bajom? Ez! Vess számot magaddal: alkalmas vagy-e arra, hogy igen diszkrét lépéseket tégy: megveszi-e valaki a könyvemet? [PLev. 177 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *számot ~ vkivel* **a.** felelősségre von; a trage la răspundere; zur Verantwortung tragen. *1811:* De hagyom ezeket. Czélomhoz sietek: Szászok 's Oláhokkal mindjárt számot vetek [ÁrE 67]. – **b.** elszámol; a da socotală de ...; abrechnen. *1600:* vetettünk számot az paisgyartokal, kik az kopiakat attak orszag szüksegere No 384 kopiat fl. 128. 32. Zazlo nyelfat festettet fl 8. 52. kopia fat fl. 2 d 8 [Kv; Szám. 9/III. 37–8]. *1607:* Zamot vesseo(n) Colosi Jstuanne Vele mindenek feleól ith: Mert az zek ügj tudgia hogj Colosi Jstuanne Ith valo ember, Varas edgiessegetis megh atta az Adossagis Ith eseóth [Mv; MvLt 290. 8a]. *1737:* Mikor az Székelyek(ne)k (!) az Verőben adta el az vasat Moricz Geczi Sogorom, nekem adott 2 vasat 12 Sustakban es akkor minden elöbbeli adossagrol számot vetvén Bartok Catával meg maradott adossá fl: 7,, 10 [Torockó; Bosla] * *szemére ~* felhánytorgat; a spune cuiva în faţă (că ...); Vorwürfe machen. *1570:* Margith Makay Balintne, hithy zerent vallya, hogy ... Botha Casparne ... Mongia volt neky hogi Nagi palne egy korsotis lopot volt az fazakastul Meggiesen Es hogy ez vallo zemere vetette volna [Kv; TJk III/2. 7]. *1653:* De tudván azt Básta, hogy annak az oka nem lehet a köznép, csak azokra haragudt, a kik nagyrenden valók voltak ... Sokaknak a nagyrenden valók közül bátran szemekre vetette az „áruló" nevet [ETA I, 83 NSzF]. *1782:* Mint hogy pedig az egész házok népe egy más között tzivodo kotzodo természetűek voltak, amikor valamiért Bocska Gligor fell-hábóródott, vetette szemére ezen Fattyu Todornak hogy nem az ö ágyékából származott Gyermeke légyen [Sólyomkő K; Eszt-Mk] * *törvény alá/elébe ~* beidéz; a cita (pe cineva) ...; jemanden zum Gericht einladen. *1592:* mikor az tilalmat theotted engem teoruenied ala vethel engemeth megh hazuttatal Arulonak is Mondal [UszT]. *1618:* (Korttomaz Györgyöt) bwntettwk 16. penzre, kit mikor oztan kertenek raita, azt felelte hogi bizoni nem agia megh teöruini nelkwl, meli szouara Engedelmesek leottek, hogi bator wesek az teoruini eleiben [Vajdasztiván MT; RDL I. 12] * *ügyet sem ~ vkire* rá se hederít; a nu acorda nici o atenţie cuiva; jemandem keine Aufmerksamkeit widmen. *1716:* lehetetlenis volt hogj eo kglme szaparithatot volna emberi magot mert ügjit sem vetette az Aszszonyra [Nagyida K; Told. 22] * *vkibe ~i a reménységét* megbízik vkiben; a crede în cineva, a avea încredere deplină în cineva; vertrauen. *1619:* mindazáltal az Úristenben vetvén reménségemet, nem desperálok [BTN[2] 184]. *1759:* Mert egyedül csak önála vagyon amaz elfogyhatatlan örökké tartó boldogság, melyet adjon meg ő szent felsége mindazoknak, valakik benne vetik az ő reménységeket s énnékem is bünösnek, szerelmes szent fiáért, az úr Jézus Krisztusért, ámen [RettE 86] * *véget ~* befejez; a termina, a pune capăt; beenden. *1593:* eo kegmek ez mai napon minden vizzauonasnak, Igienetlenseghnek veget aka-

ruan vetni ... valaztottak Erasmus vramat az plebania tiztinek viselesire [Kv; TanJk I/1. 222]. *1797:* a Menyetske is bárdolatlanságát durva makatssággal, engedetlenséggel ne őregbitse, hanem mint illik Keresztyén aszszonyhoz férjét meg betsülje, tölle fügjön, a nyelveskedésnek véget vessen [Szilágycseh; IB. Dombi János prédikátor kezével]. *1801:* Hogy a Csatániakkal valo sok izetlenségnek véget vessünk ... meg egyeztünk atyafiságoson [DLt] * *veszedelemre* ~ veszedelembe sodor; a pune în pericol; in Gefahr setzen. *1662:* midön semmi egyéb mód nem volna a dologban, fegyverhez is lehet nyúlni, magát és minden jószágát veszedelemre vetni [SKr 102] * *vízre* ~ útnak indít; a porni, a pune (pluta) pe apă; auf Wasser legen. *1551:* kyrem Azyrth k: Mynt Jo Apamat hogh the ke: Aggyon Egh Emberth Velek, ky Mwtasa megh Az helyet holott Eóregh fakat talalnak es thowabba Aztys haggya megh k: hogh walamy Bantasok Ne legyen, thowabba ha myben swksygek Esyk Az fa le zaleytasban Mygh Az wyzre wetigh (!) [BesztLt 49 Joannes Dobai Vincencius swch (!) beszt-i bíróhoz] * *zabolát ~ szájába* megzaboláz, megfékez; a înfrîna, a reţine; bremsen. *1718:* Csuncs mihály ... hetfõn hogj jõhetet életemnek elfogyatására társaival, még alván utomot rajtam gonosz szándékának vegb(en) vitelit elkövetheti, ha Nagjságtok zabolát nem vét szájába [Szentdemeter U; Ks 96 András Péter lev.].

◊ **Sz.** *~i az ágyát vkinek. 1705:* a Telekieknek pedig igen vetik az ágyát és vigyáznak utánok, mit csinálnak [WIN I, 594] * *vki sarlóját ~i vmibe. 1710:* az Papok elõ jõv(en) aszt mondák az Paternek mint veti az mi ért gabonankb(an) az eõ sarlojat nám mi ne(m) vettyük az eõ kglmekeb(en) [Marossztkirály MT; Told. 2].

vét 1. törvénytelenséget tesz; a călca legea, a comite nelegiuiri; Ungerechtlichkeit machen. *1570:* Seres Lõrinczne Sofia azzon, ezt valya, Esthwe hogi az vrah haza Jew ceplesbewl, Mond eoneky ... Egy lean ... Az zalmara fwta otth be asah Magat az zalmaba, Azonba ely Jẽwenek az varas Zolgay addegh keresek hogi megh Talalak Es az zalmabol ky vonak ely vywek fogwa, valamyt vethet volt nem Thwdom [Kv; TJk III/2. 89] | ha. k.teknek walamitt olyent vetett akyerth theoruin zerynt megh kel az vram eo N:ga Jobagiat bwntettnj, ithis en minden Theorúin zerynt megh bwntetem [Nagysajó BN; BesztLt 95 Chewj Lukach nagy Sayoy tizt tarto Zewch Gaspar beszt-i bíróhoz]. *1591 k.:* az eo naga lewele mellett teomleoczeoztett ke(gyelme)d hizem teorvenyben vagiok velle ha mit vetettem [UszT]. *1600:* Vargha Janos ... vallya ... monda Georgy Ne zygh hizem ha vetettem varosban lakom biram vagyon es teorwent Allok [Kv; TJk VI/1. 433]. *1618:* Én magam teszem az törvént, ha vétettem, de nekem úgy tetszik, Kegyelmes uram, törvény szerént is, hogy nagyubbat nem vétettem [BTN² 118]. *1672:* Érkezett be a pataki collegium Fejérvárra, mely exturbáltatott a persecutio miatt, melyre adtak okot az egyenetlen magyarok, a pedig semmit sem vétett, mégis ő lakolt [AMN 151]. *1736:* melyik juristából olvastál valaha ilyen törvényt, noha az magok ártatlanságát már ezer uton megmutatták volt az jesuviták, de ámbár vétettek volna az jesuviták, ámbár méltán proscribáltattak volna, mégis micsoda igazsággal lehetett elvenni az Báthori István jószágát[a] [MetTr 424. – [a]Azt, amelyet a maga birtokából a kv-i akadémiára hagyott]. *1777:* ha valamit vétet volna miglen dolga el igazitodik, ha másként Nem leg alább kezesség alat ki botsáttatni Nsgtok Méltoztassanak [Déva; Ks 79. 25. 7]. *1814:* Fazakas Alpári leg kissebbet sem vétett [DLt].

Szk: *nagyot ~. 1676:* Sombori ha oly nagyot vétett, hogy szólanék én mellette? [TML VII, 265 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

2. *vall* bűnt követ el, vétkezik; a păcătui, a comite un păcat; sündigen. *1710 k.:* Harmadszor vétenek[a] abban, hogy elfelejtvén, amit Krisztus urunk mond ... melyik viszi rendesebben és formásabban végbe az isteni tiszteletnek külső ceremóniáit, azon perlődnek, félrehagyván a törvénynek a derekát, az itiletet, irgalmasságot és tökéletességet ... és az igaz alázatosságot [BÖn. 430–1. – [a]A felekezetek].

Szk: *Isten ellen ~. 1710 k.:* Mert az olyanok tisztek, kötelességek szerént jó lelkiismerettel, üdvességesen tészik le életeket, és vétenének, ha azt nem cselekednék, az Isten ellen is, aminthogy ezen kötelességek ellen magokat elvonó, elbúvó, elszaladó emberek vétenek is, és méltán büntetést, gyalázatot, amazok pedig dicsíretet érdemelnek s jó hírnevet [BÖn. 420–1] * *Isten parancsolatja ellen ~. 1677:* a' Lopo az Istennek nem csak az egy parancsolattya ellen láttatik véteni, hanem egyszer-s'-mind tõb parancsolatok ellen-is [AC 123] * *nagyot és sokat ~. 1658/1741:* te Gyúla fejér vár ... imé Istentõl te meg itiltettél Mert ellene nagyot és sokat vétettél Kiert kegyelméből kedvéből ki estél [EM XXXVI, 144–5 Köröspataki B. János hist.].

3. vkinek/vminek sérelmet/kárt/bajt okoz, árt; a face un rău cuiva; jemandem Schaden verursachen. *1569/1571:* Ez ellen Erdely lenartne azzoniom prokator altal ezt felele ... holot my magunkis Jelen voltwnk hirunknelkwl minket kérdetlen az my zolgankat meg nem foghattatok volna teottętek volna hirre ha kinek ez en zolgam myt vetett en teorwent teottem volna feleolle [Dés/Székelyvásárhely; SLt XY. 24]. *1582:* Helena puella Seruitrix Relictae Fran(cis)ci Igiarto fassa est ... Danchak Ianos ... mongia vala hog: Mit chelekedel edes tarsom, hag beket, Nem vettem en k(e)teknek semmit [Kv; TJk IV/1. 11–2]. *1599:* minthogj ez Kan Palt valamy reghj bozzusagh viselte, az en megj neuezet Jobbagiom ellen ... megh leste, szabad vttiaban ... Jobbagiomat, kj senkjnek semmit Nem vetet, adorialta es Inüadalta [Alparét/Szinye SzD; Ks]. *1637:* Ahól le esett vala ki az kapu(n) ottis ige(n) verek, tala(n) ugia(n) megh ölik vala õköt ha Szaz Janos megh nem seghittse Istua(n) Peteris ige(n) keri õköt hogy ne bantsak na(m) semmit ne(m) vettek (!) nekik [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Pal Janos (60) pp vall.]. *1653:* miert kell illyen rettenetes hallatlan idegensegnek lenni õ kegyelmetül oknelkül, maga en õ kegyelmenek soha nem vetettem, söt inkab szolgaltam õ kegyelmenek, jol tudgya magais, azt honnan erdemlettem? [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. *1671:* A' Fejedelem õ Nágysága mostani bé-jõvetelinek alkalmatosságával vagy az elõtt-is ha szintén némellyek láttattak volna véteni õ Nagyságának, mivel olly kötelességek akkor õ Nagyságához nem volt, boszszut nem õz, senkit nem injurial és károsit [CC 17]. *1705:* Ez igen csudálatos hadakozás, mert mindenik <fél> távul jár egymástól és derekason egyik sem vét a másiknak [WIN I, 510]. *1753/1781:* Báro Jósika Imre ollyan ember vala, hogy abban az idõben nékie nem igen mernek vala véteni az urak, tölle mindenek féllenek, mivel kemény ember vólt [Nagyrápolt H; JHb LXXI/3. 333]. *1775:* A szegény Bíró Mózest is most ezen napokban valami haszontalan huncfut emberek megölék Kiskapuson. E pedig olyan ártatlan ember volt, hogy ha akart volna is valakinek, nem tudott volna véteni [RettE

348]. *1822:* Minthogy az egész falu egyben lévén gyűlve, megegyezett akaratból, a fenn írt summából elköltött áldomásra ... öt Rforintokot ... Egymástól hazamenvén minden harag nélkül, aki ha vétett vala elsőbben egymásnak, azok is elmenetele idején egyik a másikát megkövetvén [Jenőfva Cs; RSzF 100]. *1846:* édes Darvas Uram, én magának semmit sem vétettem eletembe, miért piszkol, motskol engemet? [Dés; DLt 530/1847. 27]. *1849:* kértem hogy ne üssék többet az urfit ... mire azt felelte Feleki Dredits Záhária, mi bajod van, el viszedé az oláh Logerhez vagy nem? Én mondék hiszem a senkinek se nem vétet se nem ados [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

Szk: ~ *vki ellen. 1565:* Ez Lewelet kedyg kywano(m), hogy mynd az eghez falw eleot olwassak meg, es walakynek en ados lezek, wagy walamyt ellene wetettem, tahat Jewyen Jde hozzam, En kyez wagyok meg eleghytenem myndent [Kv; BesztLt 5 Konth Janos a lekenceiekhez] * ~ *vmi ellen. 1662:* a török nemzet is annyiban nem vádoltathatnék, mert minekutána a fejedelem porta híre s engedelme nélkül ollyan nagy dolgot próbálván, az országnak néhány úttal megíratott, parancsoltatott volna, ollyan hűsége ellen vétett és az portával frigyes nemzet ellen hadat indító fejedelmet nem szenved, választana mást az ország [SKr 488]. *1783:* talám ... nem én vétettem a Barátság ellen, és egy mást remenlem ă kedvetlenségnek terhe alol azon részben könnyen fel oldozhattyuk, 's egymás Barati maradhatunk [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz] * ~ *vmihez. 1745:* „az[a] bizony nem más, mint Szabó Ferenczné Viczi Borbára volt, neki van olyan practikája", és oktattak a jámborok, hogy ahhoz az házhoz ne vétsek, mert megbánom [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 161. – [a]A boszorkány] * *cselekedetével ~. 1667:* Kerekes Miklos ennek utanna jámbor lészen, eő Nagok meltosaga ellen se nyelvevel sem cselekedetivel nem vét [UF II, 346] * *gondolatban/gondolattal ~ vkinek. 1672:* Oh, lelkem Uram, vajmi sok az én szenvedésem, de az miket olyaktól szenvedek, az kiktől jót egyébaránt is nem várok, könnyebb; de bezzeg nehéz az lelkemnek, hogy olytól szenvedek, kinek gondolatomban sem vétettem [TML VI, 223 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1673:* Kegyelmed feleségemmel való beszédéről való írását az mi illeti, Uram, tagadhatatlan az, Uram, hogy mind én s mind ő bizony Kegyelmednek túlünk való idegenkedését vöttük eszünkben ... Okát, édes Sógor uram, bizony én nem tudom, mert Kegyelmed írása szerint én bizony s az én tudtomra feleségem is Kegyelmednek gondolattal sem vétettünk [TML VI, 452–3 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *nagyot ~ vki/vmi ellen. 1570:* Thimar Barthos ... Mostis Nagyot vetet Az varos vegezesse ellen hogy Nemes Embernek keotetthe hazat [Kv; TanJk V/3. 7a]. *1610:* en ellene(m) nagyot vétett; igen zidott ... Mjert hogj ollia(n) vtalatosson zidott enge(m) Nyeluehez zolok erte ha az teörveny itelj [UszT 32b] * *nyelvével ~. 1607:* Keoteottek magokat ez meg irt kezesek illyen modo(n) hogy ha ez fellywl meg neuezet Lakatos Janos esmet a' Kornis Ferencz vra(m) feoldereol el menne, vagy ... eo kelme ellen valami czyelekedetivel vagy nyelueuel vetne, az eo kelme neuet esmet meg vetné; tehat, a' kezeseken minden ok vetetle(n) ez leuel ereieuel mindenwt az meg irt sum(m)at meg vehesse [UszT 20/151] * *tudva ~. 1672:* Nem tudom, mijért haragszik Kegyelmed rejánk postamester urammal együtt, mivel tudva nem örömest vettünk Kegyelmednek [TML VI, 102 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

Sz. *ebnek se ~. 1663:* Kérem Kegyelmedet, fájjon Kegyelmednek is az én becstelenségem, mert bizony soha az ebeknek sem vétettem, ha mind megesketik az egész németséget is [TML II, 420 Ébeni István Teleki Mihályhoz] * *kutyának se ~. 1768:* azt mondja Josi: Kèrlek ă Nagyobb Istenre Bátya ne hajtsd bé[a], add ki, mert meg pirongat Uram ha bé hajtod; hiszem sem Kednek, sem a' kutyájának nem vétettem [Mezőmadaras MT; IB. Kalányos Miklós (30) jb vall. – [a]Az ökröket].

4. megsebez; a răni (pe cineva); verwunden. *1583:* Cathalin Semlie swtheo Istwa(n) zolgaloia ... vallia Latam hogy ez olchardi Miklos az zegeny Artatlan embert meg Sebesite, maga valtigh otalmazza vala zegeny magat, es senkinek Nem vetet vala, hane(m) mast otalmaz vala [Kv; TJk IV/1. 100].

5. hibázik; a greşi; einen Fehler machen. *1614:* De abban igen vétett az jámbor, mert azután ugyan directe megmondá, hogy azért nem vötte el az ajándékot, hogy ő maga sem kellett Báthori Gábor, s ajándéka sem kellett [BTN[2] 69]. *1661:* Hiszen ha te leveledben elfelejtettem is írni egészségemrül, asszonyomában írtam, avval mit vétettem? [TML II, 108 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1669:* Nykodiné asszonyomnak hogy pénzt adtál, abban nem vétettél [TML IV, 470 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1673:* Noha abban vétett, hogy egy faluban nem hagyta addig, a míg ő kegyelmének hírt tett volna, azt tudatlanságból cselekedte [TML VI, 445 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1678:* elmenetelekkel már az uraknak, mennyire vétettek, arról nem szólok, elég nagy confusióban vagyunk [TML VIII, 81 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz]. *1704:* Bercsényi uramat tegyék palatinussá, Rákóczi uramat imperiumi fejedelemmé etc. Melyekben abban vétett legnagyobbat, hogy nem őfelségének intitulálta, hanem máshová [WIN I, 113–4]. *1705:* Ma reggel az adjutántját hozzám küldé Graven, követtetvén, amit tegnap vétett, aminthogy nem jut eszébe mit cselekedett, oly bolond részeg volt, hanem csak másoktól hallotta [WIN I, 512]. *1752:* Minden mester Ember, akár Örög. akár Jffiu légyen ha valamit vétet, az olyan az négy mester Ember előt meg égyezék ... a ki ezt nem tselekszi Tseléd nélkül lészen, a mig meg fizet [Kv; KCJk 18a ford. németből].

6. törvényt/szabályt megsért; a viola/a călca/a nesocoti a lege/o regulă; Gesetz brechen. *1662:* A vitézlő Lónyay András is ugyanezen végzés ellen véteni nem átallott és nem félt [SKr 108]. *1710 k.:* ha ki a vadászat regulái és szólásoknak formái ellen vét valamit, a vadászat végén általfektetik a fogott vadon és széles jágerkés lapjával magok a fejedelmek egyet-kettőt ütnek csak gyengén az alfelére [BÖn. 572]. *1729:* az Iffjakis ha valamelly Articulus ellen véttnének minekelőtte dolgok Törvényre nem menne és ha a' B. Czéhvel ante Latam Sententiam meg békéllenek dolgok mitigalodik [Kv; KovCLev.].

veteddegel veteget; a semăna din cînd în cînd; manchmal säen. *1722:* mik most vetteddegelünk el maradtunk mindennel, az sok esők miatt [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

veteget 1. elveteget; a semăna (anumite seminţe în ...); säen. *1740:* En étzer buzát vetegettem az oldalakon, eő kglmeis velem volt [Szásznyíres SzD; Ks 54/72]. *1767:* ezen szőllőnek nagyobb részibe ... lent veteget(ne)k [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

2. beveteget; a semăna (de ani de zile cu ...); seit langer Zeit säen. *1746:* (egy föld) Barabas Mihally vetegette [M.hermány U; Berz. XLIX/23. 16].

3. összeszámolgat; a socoti (cantitatea totală); rechnen.

1788: Amint a szénákhoz vetegettünk ... vagyon mindőszve jo uj széná Magazinumba valo 400 másа [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1810:* Ezen Ház olly sok költségben kerül mikor mindenestöl készen leszen, hogy nékem bizonyoson mint vetegettem 400 Rftomban belé kerül [Torda; Pk 7].

vetegetett szőtt; (care a fost) ţesut; gewoben. *1681:* Egi Orbai gyolcz vetegetet elö ruha [Páva Hsz; HSzjP]. *1728:* egj veress fejtövel vetegetet kendö ... Egj tarkason vetegetett kilin Lukacs Bodisarne Collatuma [Egerpatak Hsz; SVJk]. *1729:* Kendö harom, edgjik veress fejtövel vetegetett [Erősd Hsz; SVJk]. *1746:* egy vetegetett végü kendö a régiség miatt elszakadozott [Feldoboly Hsz; SVJk] | Egy tángyér alá valo Szederjes fejtövel vetegetett gyapot vaszon asztal keszkenö ... Egy veressel vetegetett kenderkendö [Zalán Hsz; SVJk].

vetegethet hajítgathat, vethet; a putea arunca (cuiva ceva); werfen können. *1618:* ha ugyan oda[a] szolgálna is, hiszem vetegethetünk neki is valamit, mert egyéb élete sincs az rossz embernek [BTN[2] 123. – [a]A törökhöz].

vétek 1. bün, törvénytelen tett; păcat, vină, greşeală, faptă ilegală; Sünde. *1558:* Jewe En hozzam Kendy Anthal Jobagya Seres Myhal. ki mongya egh fyath o kneel fogwa lenny es walamy wetekerth tartathny deh az wetek Nem oly wolna mellyerth wezedelmek kellene kewethkezny, mert perewsse sem wolna [Kv; BesztLt 20 Fr. de Kend a beszt-i bíróhoz]. *1568:* Michael eptwes Zilagy, iur(atus) fassus e(st), Tudom azt hogy ... Egyeb fele vetkeyth mongyak vala ptues orbannak, ezeket mind pzue tudua(n) vgy vetetek az birsagot rea [Kv; TJk III/1. 179]. *1571:* Wrwnk eo Naga Jobagya iott wala hozank akara panazlany kedre hogy walamy wetekert kegielmedel (!) megh tartattak wolna [Kővár; BesztLt 3541 „Clemens Jspan Praefectus arcis Keo et Lucas Horwatt" Szwcz Gaspar beszt-i főbíróhoz]. *1596:* Balas Vra(m) ez mostani vétkött megh bochatuan, es fogsagabol ky zabaditűan, Zaz Janos keóteles legyen mindenkoron ille(n)deo fizetésiertt Balas Vramat zolgalni [Kara K; Ks 42. E]. *1600:* keönieörgünk zekwl mindniaian kegmeteknek hogy wegye kegmetek zeme eleibe az Jstenert illien nylwan walo igassagunkat, ne farazzanak az gonoz embernek wetkeerth, mi(n)gyart ele adunk (!) s kezek wagyunk rea eskeni igassagunk mellet [UszT 15/252]. *1643:* Haydu Mattjas es Marta Janos kezessek valanak Fodor Janosert Es az kezesseg allat megh fogatta ugron andras uram Fodor Janost Bizonios vetkeiert [Maroskoppánd AF; DobLev. I/13]. *1671:* ha penig halálos lészen a' vétek Paraszt tanú ne admittaltassék Nemes Ember ellen [CC 53]. *1698:* mind maga es Feleseghe sok remenkedesere hailott a' B Céh arra hogi mostani vetkiért mint egi elsöb(en) büntettetik ad f. 3 [Kv; ACJk 31]. *1700:* egj Siket Molnár ... lopásban tanáltatott és azonn vétkéért asztán kötelezte magát jobbágjnak [Csonokos H; Szer. Mich. Csonokosi (50) nb vall.]. *1745:* Kriszta Zakaria bé jöve az házomb(a) és ott le üle es kerdezösködni kezde töllem hogy micsada dologgal és vétekkel adtam ki öket [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1765:* Fiának ... minden ellene tselekedett vétkeit s habáit (!) el fedezi, azokrol ingyen meg sem emlekezik [Torda; Pk 2].

Szk: *~be esik. 1564:* Ez sem uolt törvinünk hogi mikor valamy vitekbe eswnk egy mas ellen vagy vyr birsagyrt az vagy egieb vitkwnkyert öröksigwnket el foglalhassa[a] hanem marhaiaval irte meg, de mast el foglalia es wucie tezy [SzO II, 179–80. – [a]A Cssz-i közszékelységen hatalmaskodó főrendű királyi tisztviselő]. *1620:* En Lugosi Tamburas Janos ... estem volt valamj olj uetetben[a] melljert en az halalt miltan megh erdemlettem volna [Gyf; KCs IV. 97. – [a]Értsd: vétekben]. *1627:* Petrus Sylvester Nobilis de Zereda[a] Annoru(m) 45 ... fatet(ur) sic ... Borbelj Borbara ellen azt tudo(m) hogj anny vetekben eset vala hogj torvény zerént ket olliannakis megh kellet volna halnj érettö [DLt 358. – [a]Nyárádszereda (MT)] * *~ben/~dolgában találtatik. 1578:* Jdeö es az zoksegh zerent, a myrol e kywol mas tanolsaga lezen, ahoz azerent tarcha magat, es mindenbe zorgalmatossa(n) el yarion[a], hogy wetek dolgaba ne talaltassek [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E–136 Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kowachoczy ut. Math. Niary gondv-höz. – [a]A gondviselő]. *1607:* Tudom azt hogj az en vramnak Ozdj ferencznek egj Atthiafja valamy vetekben talaltatoth vala [UszT 20/354]. *1655/1754 k.:* Ha valamely Mester Czéhbéli társának munkáját meg-gyalázná ... a' mely Mester ebben a' Vétekben tanáltatik, tártozzék büntetést adni flor. 22 [Kv; ACJk 7] * *~nek tart(atik). 1704:* Így a magyar nemzetet is már egyszer a német igája és hatalma alól meg akarván szabadítani, Istennek kiváltképpen való munkája látszik ki, mert a német a magyarnak megesküdt és megbékélhetetlen ellensége lévén, úgyhogy akármit fogadjon diplomákban és egyéb hittel erősített dolgokban, de azt megszegni vételeknek sem tartotta [WIN I, 313]. *1718:* ragadozás, Tolvajlás, házak fel verése, s lopás vétek(ne)k nem is tartatik az még szűkültektől [Somlyó Cs; Ks] * *~ nélkül (való). 1606:* Szentmiklósi Oláh Mihált Karácsonkövén az városiak és az Vornik megfogták vétek nélkül és vöttek el tölle fl. 12 [Br; Veress, Doc. VII, 310]. *1688:* vétek nélkül valo minden törvényes processus nélkült [Dés; Jk] * *~ül tulajdonít(hatik vkinek). 1659:* Bizony dolog, édes Ocsém uram, hogy valóban elfeledkezék Kegyelmed szegény árva atyjafijárúl, mindazáltal nem tulajdonítom most Kegyelmednek vétekül, mivel tudom, sok foglalatos dolgai voltak Kegyelmednek az egynehány időben [TML I, 427 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1679:* Ha szegény feleségem Isten kegyelmessége által megszabadúl azalatt, kimenetelemet el nem mulatom ugyan, de ha semmiképpen nem lehetne, vétkül méltán nem tulajdoníthatik [TML VIII, 460 Teleki Mihály Bornemisza Annához] * *vétke van/nincs vmiben/vmire. 1593:* monda az azzony megh czielekedhetitek, de ennekem semmi vetkem benne ninch [UszT]. *1659:* Az Kegyelmed nekünk küldött panaszolkodó levelét Török Istók megadá, az melyre bizony vétkünk nincsen [TML I, 338 Bornemisza Zsuzsánna Teleki Mihályhoz]. *1673:* Csudálkozással olvasám Bánfi uram levelét. Úgy látom, kicsiny dologért nem szánná ő kegyelme megöletni az embert ... Mint s hogy vagyon annyi vétke az étekfogónak benne, holott azelőtt megírtam volt ő kegyelmének, hogy az török ő kegyelmének is levelet hozott és hogy kértem tőle az levelet, hogy megküldjem, de nem akarta adni [TML VI, 445 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1710:* A fejedelemasszony monda: „Édes uram, nekem mi vétkem benne? Én nem tehetek róla" [CsH 154] * *alkalmatlankodásnak vétke. 1661:* mindazáltal, ha orczátlanságnak, vagy alkalmatlankodásnak vétkével nem vádoltatnám, kérném azon ő nagyságát, hogy Mányában levő kis részt is ne szakasztaná el az udvarháztól [TML II, 48 Haller János Teleki Mihályhoz] * *aprólékos ~. 1779:* Hampo Antal ... a felesegetis minden aprolekos vetekertis ne verje, ne rongállya, ne kurvázza [Mv; Told. 3a] * *ártatlan a ~ben. 1593:* mierthogi nemeli tanuknak vallasokbol megh teccik, hogi

... az kouach legini nem zinte Innocens, teccik az teoruennek, hogi heted magaual lambor zemeliekel menche magat, hogi eo abba telliessegel artatlan a vetekben, ha megh eskezik absoluallia az teorueni [Kv; TJk V/1. 380] * *árultatásnak vétke. 1677:* Ha valamely árultatásnak vétkével vádoltatot, és immár evocáltatot személy compareálni nem akarván, az Országbol ki akarna menni ... szabadon meg-arestaltathassék [AC 41]. *1704:* igen sok példák vannak, akik még ezen emberek nyomokban voltanak a fejedelmek idejében, hogy az árultatásnak vétkével vádoltatott emberek mindenkor elsőbben megfogattattanak, és azután iuris ordine persequáltattanak [WIN I, 159] * *bigámia vétke. 1748:* Illyen okon kelletett az It in Jus attrahalnom, hogj ő nem gondolván l(ste)n és Haza Törvényével, magát nősz paráznaság(na)k sőt bigamia(na)k vétkiben elegjitette [Torda; TJkT III. 216] * *cégéres ~. 1634:* Ha valaky jobbagink közzül olly czégéres vétekben esnék, kiért halált awagy sullyos birságot erdemlene, es az Uduarbironak kedvét keresuén, büntetetlen maradna ... azt az Uduarbiron ueszik megh birságul [UF I, 337 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1677:* A' Czégéres vétekben élt, és Ország Törvénye szerint megsententiáztatot gonosztévőknek, a' Fejedelmek ... gratiát ne adgyanak [AC 129]. *1791/1798:* A meg veszet erköltsű, és Czégéres vetkekben élőket ... ki kell rekesztetniek [M.bikal K; RAk 27 püsp. kl] * *diffamáció vétke. 1747:* az A. az l(n)ctat Diffamationak vetkiert Citaltatván, mind az üdőt, mind az hellyet, mind a' diffamatio(na)k materiajat nyilvan meg külőmböztette [Torda; TJkT III. 147] * *égre kiáltó ~. 1709:* Az ország között proponáltatta urunk, hogy az sok gonoszság zabolázására, az státusok valami rövid törvént csináljanak, mert az sok égre kiáltó vétek igen elhatalmazott [SzZsN TT. 1891. 269] * *gyilkosság vétke. 1812:* Busta Thodor Gyergyo Bélbori Unitus ... 45 esztendős, gyilkosság, hegyitolvajság vétkiért volt fogva [DLt 642 nyomt. kl] * *halálos ~. 1688:* A sz. Szék mivel lattya az Urá(na)k nagy reszént valo infidelitássát, halálos vetékb(en) valo maga elegyítését, nem cogallya az Aszszont ad reditum, mind addig valamedig a' férje suis modis maga foruman nem keresi [SzJk 227]. *1702:* Erre valo Haragjokban pedig Országunk Meltoságos Vrai hogy a Felséges Császár itélő széki eleiben appellált a Bíronk mellette lévő két Polgárinkal együtt mindjárt meg fogatták ott az ország házában és ... tőmleczben vitettenek ... ejtzaka megint a Tőmletzben hálattjak mint valami Halálos vétekben lelegző gőnősz tévőket [Torockó; TLev. 4/3. 2b] * *hegyitolvajság vétke → gyilkosság vétke* * *kriminális ~. 1677:* Ugyan azon Szászságnak specificalt Joszágiban, ha kit a' magok joszági közzül ki nem adnának Circáláson, és a' Circálás után valami criminalis vétekben találtatik, halállal büntettethessék a' Szász Tisztek-is [AC 121] * *lopás vétke. 1728:* Biro Martzi az Sátorban lopás(na)k vétkéb(en) akarta magát elegjiteni [Kv; TJk XV/4. 168]. *1849:* a két egyenetlenkedő felek közzül az egyik nősparáznaság bünével, a másik tetemes lopás vétkével vádoltatik [Kv; Végr. Vall. 1] * *nevezetes ~. 1736:* tsak azért mégis suffragalna nékem is[a] a Communis Inquisitio, annál inkáb penig, ab officio prosequalvan, illyen szarvas Bűnt és nevezetes vétket én ellenem az Exceptio nem tenealhat [Bágyon TA; ACJk I/7. 225. – [a]A vádat képviselő alkirálybirónak] * *ő maga vétkébe ejthet vkit. 1618:* eltöltem vala méreggel, hogy látám, hogy mind azon mesterkedik, hogy az ő maga vétkébe minket ejthessen [BTN[2] 92] * *súlyos ~. 1639:* Megtalalua(n) az Eccl(es)iat Nagi Jstuanne kit Rettegen neminemeő sullios vetkeiert meg vezzőztenek volt noha halalt erdemlet volna [SzJk 44] * *szarvas ~. 1585:* Az Capitanok Walaki feleól paraznasagot, Orsagot es effele Zarwas Wetket megh ertnek vagy nilwan valo Sorokat ertegetnek, Azokat á zemellieketh tartozzanak hwteok alat az Ortaly Mondoknak, wagj a Waros procatoranak be mondany [Kv; KvLt Vegyes III. 18]. *1605:* Vagion sok panazolkodas hogy gilkosok paraznak es idegen bor be hozok volnanak, s egyeb zarwas vetkekben volnanak sokan [Kv; TanJk I/1. 533] * *szörnyű ~. 1662:* Végezetre minden értelmes embereknek ítéletire támasztjuk, minémű szörnyű vétek esett eziránt, midőn ország híre nélkül a végvárakat megfosztatván erősségtől, a magyar vitézeket a cseh uraim, nékünk frigyes társaink ellen kivitték ... és az övéle jól tett emberek ellen akaratjuk nélkül is vitézkedni kényszeríttetnek [SKr 110] * *tolvajság vétke. 1807:* Személlyes Le-irása ... Peretsenből[a] Tolvajság vétk'eért el-szőkőtt Jósef Jakab nevezetű Sidonak[b] [DLt 101/1808 nyomt. kl. – [a]Sz. [b]Köv. a leírás]. *1809:* azon Criminalis keresetek, mellyek ... Tolvajság vétkéért raboskado gonosz tévők ellen meg indittattak ... az azt illető Referensnél vagynak [UszLt ComGub. 1672] * *vakmerő ~. 1662:* Holott ez is megvagyon, hogy őfelsége az országnak értése és egyező akarata nélkül semmi hadat ne indítson s idegen vitézt az országba be ne hozzon. De ez articulus ellen mily vakmerő vétek esett [SKr 107].

2. *vall* bűn; păcat; Sünde. *1644/1785:* Elsőbennis ... az őrőkké állando szent Istennek ... vezérlése által Ifliuságomnak sok féle vétkeit Penitentia tartással el hagyván, életemet meg jobbitottam [BfN Kémeri Huszti Menyhárt főharmincados végr.]. *1660:* Kegyelmed levelét ide jövő utamban vettem. Kegyelmed búsulását, sírását, kárát szomorú szívvel értem, de minthogy azt országúl szenvedjük, Kegyelmednek is Istentűl látogatását hálaadó szívvel kell vennünk, az békételenség magában is vétek levén [TML I, 544–5 Teleki Mihály Veér Krisztinához Munkácsról]. *1662:* 8. vétek: az Istennek szent igéjének és minden egyéb dajkálkodásoknak rút, vakmerő megvetése, semmire tartása [SKr 708]. *1705:* Az kegyelmes úr Isten, aki az pusztában negyven esztendeig bujdosó Izrael népét az ő sok vétkekért ... sok csapásokkal megvert és annak utána pedig az ígíretnek tejjel és mézzel folyó földére általvitte ... minket is ... az nyomorúságnak pusztájából vigyen által az örök való hazába [WIN I, 658–9]. *1710:* Mert midőn szemekre hánnák, hogy a községet a császár ellen rebellióra izgatták volna ... azon kezdék erőltetni, hogy legyenek pápistákká és így minden vétkek condonáltatik [CsH 95–6]. *1758:* Ittas állapotomban proclivis voltam amaz bűnre, melyben az egész világ fülig-farkig hever. Semmiféle vétkemmel nem is bántottam meg az én Istenemet oly tetemesen, mint azzal, melyért minden szempillantásban belső lelki fájdalommal kérem őfelségétől bocsánatját azon vétkemnek [RettE 81]. *1811:* Magyarősről Szent Lászlót le festve El-lopom (: szent lopás nem vétek :) égy estve | Ezek[a] tsak kérdezik, és fülekkel hallják A' vétket [ArÉ 88, 167. – [a]A gyóntató papok].

Szk: *~be ejt. 1662:* Felemelé annak felette a berkeknek bálványait ... tévelygésbe ejté őket Manasse stb. Vétekbe ejté Júdát, gonoszt cselekedvén a Jehovának szemei előtt [SKr 704] * *bokros ~. 1662:* minémük voltak a királyok, ollyan a nép. Ez bokros, nagy vétkekre és Istennek azok ellen szörnyű haragjára, valóban fontos példákkal szolgáltat nekünk amaz első Jeroboám önnönmagában [SKr 705] * *égrekiáltó ~. 1709:* az sok égre kiáltó vétek igen elhatalmazott [SzZsN 269. TT 1891] * *hűlőtlenségnek vétke. 1677:*

Kegyelmetek részérűl igyekezzenek azon, ne vádoltathassanak háládatlanságnak vétkével [TML VII, 493 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz] * *halálos ~. 1710:* remonstrálja a császár, hogy a pápa baromi menyköve, excommunicátiója nem igaz, sőt törvénytelen, mert halálos vétkekért szokta a római ecclésia excommunicálni hallgatóit [CsH 411] * *Isten ellen való ~. 1784:* De vajon nem Isten ellen való vétek-e, <hogy> az amit az Úristen a természet által a mi hasznunkra s javunkra adott, az minékünk ily drága pénzen adassék? [RettE 425] * *kárhozatos ~. 1677:* Noha az idvességre magánoson semmit sem használ, sőt sokakban az a' Superstitio kárhozatos vétkeket nemz, halálokra, vagy holtok utánra halasztván adakozo alamisnálkodásokat, e' világ szerint-is sokszor praejudical véreknek, és igaz Successoroknak, s' a Fiscusnak-is, hogy némellyek jószágokat, vagy egyéb örökségeket legallyák az Ecclésiákhoz [AC 13] * *nagy ~ → bokros ~.*

Sz. *~ az embernek vakmerőségre vetni magát. 1672:* Bizony édes Uram, vétek embernek vakmerőségre vetni magát, Isten akaratjának nem engedni [TML VI, 78 Veér Judit Teleki Mihályhoz] * *miénk a ~, mi érdemeljük meg az büntetést is. 1672:* Úgy kell lenni minden dolgoknak, az mint az Isten rendelte, mert hogy az Isten bocsátotta reánk, papjainkra, scholáinkra az üldöztetést, úgy azon Isten el is fordíthatja rúlunk... Ugyanis miénk az vétek, mi érdemeljük meg az büntetést is [TML VI, 86 Teleki Mihály Kapi Gáborhoz].

3. bünös testi kapcsolat; relaţii sexuale (în afara căsătoriei); außereheliche körperliche Beziehung. *1570:* Nagy hitre kerdette Taligas Janosne az Molnar legent mykor Thordara Mennek volt hogy Megh Mongia ha vetkezet vele[a], Azt Montha hogy ... ha vetthkem volt vele soha vyzza Ne Jeohessek, hanem az oldalamon valo zablya myath halyak megh [Kv; TJk III/2. 103. – [a]A városból ilyen vád alapján kivert Rengeo Annával]. *1584:* Vuch Thamasne vallia, Es Ach Kelemenne egy arant kerdeztewk a' leantol kiteol valo a' giermek ... De vgia(n) Nagy hwtre monda hogy ferkely mikłossal affele vetke Ne(m) volt [Kv; TJk IV/1. 228]. *1597:* Jtaque iurallion mind az ketteo ... Az azzony penig iambor tiztessegbeli teobeli zomzediwal, hogi soha semminemew ideobe affele paraznasagban eggyewt nem wetkeztek, hane(m) telliesseggel immúnisok es artatlanok attol az vetekteol [Kv; TJk VI/1. 26]. *1614:* Hegedws Mihalytol penigh azt hallottam hogy egykor rea Jutuan Bathori Gaborra az zerelmeskedes akarya volth az feöldre niomni uetekre Dengeleginet minden emberek lattara [Nsz; VLt 53/5267 G. Virginas de Ratisbona (25) vall.]. *1640:* Hallottam Gulácsitól s Fekete Páltul is hogy kérkedtek vele, hogy lett volna vétkek Asztalosnéval [Mv; MvLt 291. 233a–251a]. *1650:* Mivel a paráznaság eláradott az emberek között ... végeztük ... ha abban a vétekben találtatik, akár asszony vagy leány, akár férfiú, első vétkéért adgyon flo. 3 [Cssz; SzO VI, 193]. *1694:* Maga szája vallását Nagy Janosnak mind a' sz: Szék elótt, mind masok elótt maga impotentiájárol látván és halvá(n), hogy az Asszonyi állat megh ne kisirtessék és elebbeni vétkere ne relaballyon, a' törviny ötet sc(ilice)t Tollas Sophit Nagy Janóstul divortiállya [SzJk 283].

Szk: *~ben élő. 1653:* ha ez utannis hazassagbeli kötelessegem elle(n), tisztatalan eletre paraznasagra adnám magamat ... ellenem mint ollian vetekben eleö ember elle(n) ... procedalhassanak igaz teörueny szerint [Gerend TA; KCs IV/129] * *~ben leledzik. 1586:* Die 19 July deliberatur ... Az leghenis az Istua(n) biro fia, ha ennek vthanna illie(n) vetekbe leleczik hál ereos bwntetesse leszen [Kv; TJk IV/1. 609] * *vétken kap. 1631:* Jsten ugj segellien szememmel a vetken kapa(m) szalontajt Baczki Kataval [Mv; MvLt 290. 238a]. *1640:* Borsai Mihályné Anna asszony c. j. e. fassa est ... Nagy Péterné felöl hallottam, hogy Régenben az cirkálók – Rósa Márton fia mással együtt – az vétken kapták ezt az Nagy Péternét, s meg is fogták volt [Mv; MvLt 291. 233a–251a] * *vétken lát. 1639:* Az mikor penigh mondattak volt hogy az vetken lattak volna szekely Istuanne Aszoniomat, en akkor ot voltam [Mv; MvLt 291. 174a] * *vétke van vkivel. 1630:* be hozak az Drabantok az giermeket s akor azt monda az leany hogj nem tagadom Ura(m) mert enim ... Szeöke Peterteöl valo de teöbször az eczernel nem volt vetke vele [Mv; MvLt 290. 190b] * *paráznaságbeli ~. 1739:* Katona al(ia)s Imre István, maga Paráznaság béli vétkét, magáb(a) szállván és önként meg-vallván, a Tktes Nms Tanácsot alázatos Instantiája által requirálta [Dés; Jk 297b]. *1746:* Csora György ... el nem szökik el nem bujdosik az Mélgos Groff földes Ura földéről, mig mostani malitiajabol, uti praetenditur, nös Paráznaságbéli vétkéből magát ki nem tisztitya [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 53] * *paráznaságnak vétke. 1599:* Nyreo Mathe ... vallja: Az Bachmegyej vram lewelet pechyet alat fizetesert en vittem fejerwarra, es en hoztam az gratiatis ... az gratia paraznasagnak vetke feleol vagyon [Kv; TJk VI/1. 365]. *1614:* Benkeo Annos Paraznasagh vetkyert Keleme(n) Andrasnak keotte magatt à Santa Fejedelem Idejbe [Szépvíz Cs; UszLt VI/56. 658]. *1763:* (A vádlott) ... léány korában is paráznaságnak vétkében léledzeni hallatott [Torda; TJkT V. 177]. *1810:* paráznaságnak vétkében elegyitette magát Tétsi Mária Aszony és meg gyermekedesett [Mv; EMLt] * *szodomiai ~. 1711:* Ungvari Andras (: mint gonoszul masok meg csalasara szerette hivattatni magat, noha Leanyi neve Ersok volt :) ... az termeszetnek rendi elle(n) ferfi köntöst vött magara circiter 14 esztendeje ... feslett erkölcsel keritesekkel s lopassal rakva reszegeskedö cselcsap, hazudozo lévén, az Actorok eo Kgk Actioja szerént a sebes tüzzel valo meg egetesre itiltetik az sz. Irasbeli allegalt Locusok szerént, mivel sodomiai vetket importalo gonosz cselekedetre atta magat [Kv; TJk XV/1. 68].

4. hiba; greşeală; Fehler. *1636:* Noha megvallom, hogy még sem mindenüt ugy vagyon az mint én szeretném, hanem az nyomtató az kézi iráshoz, avagy az maga tetszéséhez képest, sok helyeken az kössegi irásnak paraszt formáját követte; az értelemben-is esett néhól vétek, mellyet az könyv végén meg jegyezgetek [ÖGrAj]. *1659:* Én efelét eleget írhatnék, de csak az Isten tudja, ezt is mely nagy kínnal írtam az nagy szorosságba. Ha mi vétek van benne, hát annak tulajdonitsa Kegyelmed, hogy igen hamar írtam [TML I, 451 Pekri Zsófia Teleki Mihályhoz]. *1667:* Az Rottal uram levelire való válasz, bizony dolog, késék, de az nem mi vétkünk [TML IV, 251 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Ha az szekerek felöl leszen szó, abbúl is vétkek nincsen, mert az ország Radnóthon végezte terminuskor jelen volt; de elébb el inditották az többit, ezek el nem érkezhettek, mi vétkek? [TML VI, 351 Teleki Mihály Sárpataki Mártonhoz].

Szk: *kontársságnak vétke. 1665:* Ezenb(en) Contarsagnak vetkevelis vadoltatvan eo Kege, imponaltatott fel ghira ezwst bwntetes rea [Kv; ÖCJk].

5. hiányosság; greşeală, deficienţă; Mangel. *1659:* Kegyelmed levelét vöttem, hogy el nem jöhetése felöl magát menti, megértettem, arrúl, Uram, nincs vétek. Kegyelmed szabadságában állván most s ez után is, mikor s kiket akar

látogatni [TML I, 401 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Egyébaránt is kegyelmes Uram az vigyázásban nincsen vétek, de bizony kiváltképpen Kővárban sok az fogyatkozás, kivált élés benne semmi sincsen [TML V, 490 Teleki Mihály a fej-hez]. *1673:* Az aranyak dolgábúl nincs semmi vétek, Uram [TML VI, 428 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

6. kár; păcat, greşeală; Schaden. *1670:* Egy igen hiteles porkoláb is kellene. Most itt is találunk, csak legyen authoritásom az beállításra, mivel az asszony az mely porkolábot tett volt, azt én nem szeretem, Losonczi Márton penig, a kit urunk állíttatott volt, ha vasban nem verik, itt nem marad, két esztendeje házátúl messze lakik, vétek is itt tartani [TML V, 29 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz]. *1678:* Ha százezer tallérral hazánk dolgait jó rendben hozhatjuk, bizony vétek leszen elmulatni, ugyanis határ s athname nélkül ki igírhet bátorságos megmaradást? [TML VIII, 77 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz]. *1710:* Vétek lészen, ha az én holtom után a feleségem meg nem mondja a tisztességes, egymást buzgón szerető házasoknak javokra [BÖn. 494]. *1852:* vétek hogy a' kitsi Pákei Titit nem látod most kezd vartyagni [Kv; Pk 6].

Szk: *nagy ~ volna. 1817:* azt jovaslom hogy kedves sogor Ur az ötsemet Miklost természet szerént való Fiok(na)k lenni ... meg esmérvén erről készíttessenek egy Authenticum Instrumentumot ... mert ă Gál nevet el nemtelenedni, el alljasadni, 's parasztá lenni engedni nagy vétek volna [Kv; Pk 3].

◊ **Sz.** *~ a jövevényt fosztogatni. 1674:* vétek az jövevényt fosztogatni, káros is az hazába pénzhozó embert idegenitteni és mivel az oláh a tzine a mintét (!) igen tudja, az jövő nyáron a kegyelmed és más juha az havason megfizetheti az olyant [Zabola Hsz; KJ, SzO VI, 342] * *~ nélkül senki sincs. 1672:* Ha igazat írna (minthogy vétek nélkül senki sincsen), szégyenelhetném inkább, de Istennek hála, lelkem ismereti egyikeben sem vádol [TML VI, 229 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Vétek nélkül ember ugyan nincs [TML VII, 275 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1763:* a Nagod Gratiájahoz kivantam szegeny fiamot Nagod melle adni ... kire nézve Instalok is alazatossan Nagod(tol) minthogy ăz en fiam is gyarlo ... ne tekintse Nagod az eö vétkeit mindenekbe mert ember vétek nélkül nintsen [Retteg SzD; TL] * *a háromféle ~ igen együtt jár. 1638:* Én egyebet nem tudok Varga Miklós állapotjában, hanem az tavalyi esztendöben, hogy ilyen részegessé vált vala ez az Varga Miklósné, mondottam Varga Miklósnak, hogy „édes sógorom, bizony az háromféle vétek igen együtt jár" [Mv; MvLt 291. 142a–143b] * *könnyű mást inteni, vétkéről feddeni. 1758:* Könnyű mást inteni, vétkéröl feddeni s keresni hozzá gáncsot [RettE 77] * *maga vétkében fetreng. 1658:* Kegyelmed szüntelen gondolatival azon fárasztja elméjét, mást maga vétkiben fetrengeni szerelem homályával bévont szemei által tetszik, hogy már látni (!) [TML I, 261–2 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] * *még a jó kutyát is ~ volna a házból kihajtani. 1827:* Ittis olyan üdök járnak[a], hogy még a jo kutyátis vétek volna a' házbol ki hajtani [Kv; Pk 7. – [a]A levél kelte: jan. 24].

vetekedés 1. vitatkozás, nézeteltérés; disensiune, neînţelegere, ceartă; Debatte. *1589:* Az mikor mi keozteonk az vetekedes leon, monda(m) en azt[a] [UszT. – [a]Köv. a folyt.]. *1625:* Albert Mihalnak s az pal Gieorgi fianak hallottam vetekedeseket [Boldogasszonyfva U; UszT 164b]. *1633:* Egiebet Vetekedesekbe(n) ne(m) hallottam hane(m) az el mult kozelbik vasarnap ... szantaj Janos vra(m) ... Sylagi Andras vra(m) az Vcza(n) leue(n) halla(m) hogi azt monda, ugi edes Janos vra(m) ugi, az egginket niuzzug (!) megh ugia(n) [Mv; MvLt 290. 135b]. *1662:* De a fejedelem tudván, hogy semmit nem fogott volna nála a diplomákkal való állatása az orvoslandó dolgoknak ... lehagyta vala a vetekedést [SKr 210]. *1711:* hallotta(m) hogj szoval vetekedtek ... eö Nga és Orba(n) ura(m) de hogy besteleni(te)tte volna valaki Orba(n) urt nem hallott(am) ... vetekedest hallatt(am) [Vadverem AF; JHb XXIX/20].

2. pereskedés; purtare de procese; Prozessführung. *1602:* az minemy wettekedesek Orban Janos wramnak wolt Sas Janossal, Teorwin zerint nemely rezey Terekedesbeol uegbe ment ozto birak, georfi Janos es gerofi lazlo, Kerezturrol, Kouaczi Janos, Timafalwabul, a biro Sardi Balint [UszT 16/89]. *1610:* En vgj tudom hogj ennek elötteis volt wetekeödes az ket fel keözöth az peöreös eörökseg feleól [UszT 48a].

vetekedhet vetélkedhet, versenyezhet; a putea concura; wetteifern können. *1662:* a várnak két azon felöl való bástyáihoz foglalván kerítéseit mindkétfelöl, hogy az is erősségével majd a derék várnak erősségével vetekedhetnék [SKr 418].

vetekedik 1. vitatkozik, veszekedik; a se certa; debattieren, hadern. *1573:* Orsolia Kis Zeoch Imrehne, Azt vallia hogy Egykort Ment volt Borbel Balintne latogatny Betegsegeben ... ely led hogi meg hal, Az vra feyet Moz volt, eo hia hogi oda Menneh mert meg halna felesege Mond hogi de vgian teorwenye az neky, Esmet lobban kezd vetekedny horttiogny [Kv; TJk III/3. 114]. *1593:* Nagy Benedek cziki Hadnagy Bodo mathewal vetekedik az Kapitany vra(m) lewele fel szakasztasa feleol [UszT 10/90]. *1599:* Traúszner Ianos Takacz ... vallya: En valek Czaplara Bernard Wramnak ... Az veresbelj katona, ot vetekedjk vala az darabantokkal az pitúarban [Kv; TJk VI/1. 330b]. *1603:* Hez Mattias Fenesy ... vallia ... talalok Palfy Palt az fenessj tere(n), tehat rezegh ... Ott addegh vetekedek veleonk hogy egikor ky wte magat, es el futa keozwlleonk [Kv; TJk VI/1. 692]. *1633:* Az el mult keözelbik vasarnap halla(m) eöstue fele hogi Sylagi Andras uetekedik uala Szantaj Janos Vra(mm)al [Mv; MvLt 290. 135b]. *1722:* az Szék házánál vetekednek vala Krakay Uram és Veress Gergely Uram [Kézdisztkereszt Hsz; HSzjP Mihálcz Ioseph de Kézdi Pollyán (40) vall.]. *1759:* Az Kalákos in figura Judicy examinaltatván nem egjebet subinferál hanem hogj hallotta volna pénz felett Sajka Josufot és Muntján Lapadátot vetekedni [Tyej H; KvLt LXII/19]. *1792:* a Bíro arra monda: ezeket bé hajtyuk, viszont az Elekes Urak mondának: ezeket nem ma, a Bíro megint ezeket bé! igy vetekedvén a kaput kinyitá a Bíro, a marhákot bé hajtván [Szentkatolna Hsz; HSzjP Diménj István Szent Katolnai (64) gy. kat. vall.]. *1838:* láttam hogy Biblinger az ajtoba vetekedik az idegen Serfőzövel [Kvh; HSzjP Szigyárto Mester Kováts Josefl (29) vall.].

Szk: *szóból/szókat/szóval ~. 1591:* Thudom mikor Zent Martonba(n) az viz kertre Simo tanorokan vit vala minket ez ket peres szokat vetekedenek ott egj massal [UszT]. *1649:* hallottam az Jspan mezej Malomban ugian az Napoline aszoniom Birajatul Giörgy Demetertül (!), az szitajjakal szoval Veteked(ne)k Vala [Kv; RDL I. 135 Lupasa (!) Jonucz Kis Debreki (35) vall.]. *1718:* En az hazamhoz hallam, hogy

az Biroval szobol vetekedig valla [Szárazpatak Hsz; HSzjP Kajca Andras (60) jb vall.].

2. verekedik; a se bate; schlagen. **Szk:** *egymással ~nek. 1625:* Jhon az niom my Jmmar touab nem megwnk rayta … az musnajakis ot valanak s Vetekedenek Egj massal az niom feleol [Derzs U; UszT 156a]. *1637:* Teöreök Janosnenal valek ez minap, s iöue oda kovacz Palne Aszoniom, s az teöb beszelgetesek közöt vetekedenek egy massal [Mv; MvLt 291. 74a]. *1640:* Azt is hallottam Ungvári Szabó János szájából az úton hogy Enyedről jönnénk vala, hogy „Szőcs János az én sátoromba jüve; egykor Koncz Judit is odajüve és egymással vetekedtek" [Mv; MvLt 291. 218a]. *1644:* Haydu Marto(n) Es ferencz Deak feoleotte sokat vetekedenek feleslenek Egjmassal [Mv; MvLt 291. 428a] * *szablyára ~. 1592:* Chizar Mihali … vallia: Az haborusag mint Indult Nyreo Jstuan, es Makai Tamás keozeot, nem tudom, hane(m) azt latam hogi Tamas az zabliara vetekezet | Nagi Mihalj vallia … Latam hogi Nyreo Jstuan Tamassal vezekedik vala, es mongia vala … ad megh esse pogan kurua fia az fw arrat … Ezt hogi halla Tamas, zabliara vetekezek [Kv; TJk V/1. 256, 261].

3. pereskedik; a purta procese; Prozesse führen. *1595 k.:* Tudo(m) hogy … vetekednek az J(nctus) Sofalui fere(n)chel … ott akkor az feóld feleóll mely fele vetekednek vala megh alkotok … Tudom hogy az Kisfalúdi berchen vetekednek vala Sofalui fere(n)cz es Kis Pal Istúan valami feóld feleóll [UszT 10/44–5].

4. vetélkedik; a concura; wetteifern. *1742:* Kolos Vármegjében Somboron van egj vámos hidunk Familiastol melynek nagysaga hoszszusága az Kolosvárival vetekedik [Somb. I]. *1811:* Már itten a' plántált szölönek kellene Emlitni szépségit … Mit fog termeszteni, mig meg-nem ismérem: Én ugyan tsak vagyok olyan reménséggel Hogy vetekedni fog hires szerémséggel [ArÉ 47].

Szk: *halállal ~. 1669:* Az mi az későbbi írásimról való Kegyelmed válaszát nézi, noha ezen materiában halállal vetekedik az patientia és méltatlan nyögéssel való hallgatás, de hagyjuk az igaz itíletű és mindeneket tudó nagy hatalmú Istenre [TML IV, 433 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

vetekedő 1. pereskedés alatt álló, pereskedés tárgyát képező; care face obiectul unui proces; als Grund eines Prozesses wirkend. **Szk:** *~ kert. 1617:* Ha peniglen uala mellyk fél az kert törueni lato biratt ki hiua az uetekedő kert melle, igassagat nem adhattja az ki ki hya harom veder boron marad [Msz; Törzs.].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: pereskedés; purtare de procese; Prozessführung. *1650:* Az nyom ki adas es fel vetel az Daniel Janos Vr(am) biraia az Almasiak koszt vetekedöjeb(en) maradot fen [UszT 39b].

vétekképpen bűnös szándékkal; cu intenţii necinstite; mit schlechter Absicht. *1633:* Ieani koraban eleget jadezadozta(m) uelle, de soha azert en uelle uetek keppe(n) ne(m) jadezotta(m) [Mv; MvLt 290. 127b].

vétel 1. vásárlás; cumpărare; Einkauf. *1587:* Keouettkezik az Arpa es Alakor vetelj [Kv; Szám. 3/XXVI. 68 Suweges Gáspár isp. m. kezével]. *1588:* Keouetkezik az Vas üetelj [Kv; Szám. 4/V. 46 Gr. Veber isp. m. kezével]. *1596:* Borluk uetele. Mezaros miklostol hoztanak 2. boriut f 2 d 50 [Kv; Szám. 6/XXIX. 132 Bachi Tamas sp kezével]. *1621:* 2 bokor malom keőnek vetelere, haza hozasara keőlteot f 23/70 [Kv; Szám. 15b/V. 8]. *1623:* az szász városokon, de kiváltképpen Brassóban az székelség gabonáját idegeneknek vételétől feltiltják (!) [SzO VI, 74 követut.]. *1677:* Ha penig a' harmadik punctumban meg-irt mód szerint háboruságos időkben bémenő, lako, ki-jövő embereknek dolgokban violálnák a' Constitutiokat … azon processus szerint mint fellyebb van meg-irva, a' házak vétele dolgából [AC 162]. *1688:* Az Pakularok szükségire égy Tupor vételire erog(ált) f. –//48 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1700:* Vajna David … Medgyessj Petert azon ház veteletül semmikeppen el nem vetheti [Dés; Jk 307b]. *1710:* A németeknek hírivel esvén … strásákot állít, senki se be ne menjen Gyergyóban, se onnan kijöjön, de már azelőtt egy segesvári szőcs vadbőrök vételire ment vala Gyergyóban, s mihelt hazamene Segesvárra, maga elsöben, azután minden házanépe s a szomszédsági is meghalának [CsH 432]. *1764:* tartsa magát az Instans az eddig ki adott Magistratualis Determinatiokhoz … ă barány bőrek vetele modalitássában [Torda; TJkT V. 218]. *1820:* közhirből azt hallatta hogy egy ökre el kárasadván, másnak vétele véget pénzt vévén Szt Királyi Ferentz Urtol, s azért adta által[a] [Kissáros KK; DLev. 2. XII. 1a. – [a]A kaszálót]. *1823–1830:* itt már ostromolni kezdett az ötsém a' köntősnek valonak vételéért, pedig földhez ragadott szegény voltam [FogEK 464].

2. a vásárlás (szerződésszerű) aktusa; (actul de) cumpărare; Prozedur des Einkaufs. *1571:* orzagul valazza ty kegielmetek hyw es bizonios Attiokffiajt kyk igazan keozottünk minden dolgoknak zedeseknek es veteleknek hyty zerint mennenek vegere [SzO II, 323 a székely nemzet az ország rendeihez]. *1628:* En azon hitre mondo(m) az kire megh esküttem hogi en nem tudom ha zalogh uolte Bojer Peternel auagi eőrökös az a peres öröksegh aszt tudom hogi az Opra Arszia eleike (!) uolt de en aszt nem tudom mint attak el sem aldomasaban sem az vetelben nem uoltam [Récse F; Szád. Reczen lako Komsa Popa (70) vall.]. *1654:* Eze(n) vetelbe(n) jele(n) leve(n) Fileky Istvannak annyarol valo testver Attyafia Olasz Pal, nem Contradicala, hanem mind az adast, s mind az vetelt helybe(n) hagia [Déva; JHb Fasc. 53m].

3. vminek vmibe való (törvényes) illesztése/iktatása/lajstromozása; înregistrare; Aufnahme. *1805:* A Birák a Verős Kovatsi tarsasagot Rendelésem vételivel gyűjtse egybe [Torockó; TLev. 9/4]

Szk: *effektumba való ~. 1787:* Tiszt. Professor Sofalvi Josef Uram … fizetése annyira potoltassék a' mennyi szokott lenni az ordinarius Theologiae Professor fizetése … és ehez képest annak effectumb(a) valo vétele iránt Rendelés is tétettetett [Kv; SRE 248] * *testimónium ~e. 1768:* A pátronusaink jovallasabol testimonium vetelere hogy t. i. nincsen a privilegjiumunk a Captalanokba töltettem 5 nopot [Torockó; TLev. 5/3].

4. kézhez vétel, megkapás; primire; Empfang. *1572:* Az my dolgonknak meegh eddygh weghe Nynchen mert Jo lehet awaagy Negyzer Ezwe allottwnk de az leweleknek Massa weteleben es egyeb terwyn zerynt es tablanak moggya zerynt walo exceptiokban wezeottwnk [Torda; BesztLt 3704 Lucas Pysthaky és Colomanus Fekete Gr. Daun beszt-i bíróhoz és hites polgáraihoz]. *1604:* Amy az Iflju Chaky Jstwan kewansagat illethy ha annak valaz veteleert el kwld, biro Vram chyak illyen valazt adgyon [Kv; TanJk I/1. 488]. *1662:* Isten megbecsülhetetlen nagy és sok jótéteményinek vétele után adni magát ekképpen a bűntetés-

re [SKr 702–3]. *1670:* Zólyominé ha ide jű, mit kell vele csinálni? ha penig levelem oda érkezéséig válaszom jű, vételéig ide nem jűne, ide az jószágban bebocsássuk-e?[a] [TML V, 30 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. – [a]A mondat végén Apafy kezével: Ne bocsássa]. *1764:* Melyért ráírtam, de korántsem oly embertelenül, mint ő levelem vétele előtt írt volt reám [RettE 171]. *1801:* azt irja vala nékem őtsém Uram ... hogy 800 Rftokat percipiált, én pedig ezer Magyar forintokat küldvén fel, e' több 40. mftokkal annál a'Summánál, mellynek vételét recognoscálya Uram Ötsém [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós lev.]. *1824:* A' meg irt Instructionak vételivel ... Februarius 27dik napján ... Titt. Novák Márton ur ellen ... a' procedurát meg tettem [Dés; DLt 206]. *1869:* minden egyházközség e körlevél vételétől ... egyházközségi bizottságot alakítson [M.bikal K; RAk 177].

Szk: *kezéhez (való) ~ 1608:* Miwel hogj penigh ez fen megh irt haznak kezhez ualo ueteleben sok akadaliok uoltanak ... megh egjenesedenek egjmassal, Berei Marton kezebe engedwen az hazat [Mezőbánd MT; MbK]. *1745:* Minthogy à Dohán(na)k comperialtatik Galfiné Aszszonjom ál(ta)l kezéhez vétele ... azért ő kglme az ezen esztendőben esendő Sz: Miklós napjáig à dohánt distrahallya [Torda; TJkT II. 55]. *1844:* Z Janko Ferentz reversalissa bizonyos Contractusoknak Bartok Kelemenröl (!) lett kezéhez vételéröl [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

5. átvétel; preluare; Übernahme. *1665:* Hatalmas császár kötötte oldalára az kardot, az mit fejedelemségének vételekor kezéhez vett az országban, azt feje fennállásaig nem engedi senkinek, akármint dephterezzék [TML III, 506–7 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

6. elfogadás; acceptare; Akzeptierung. **Szk:** *hamis kalács ~e. 1766:* Ribicsorai Glis Thodor ... mindenek előtt meg vallotta, hogy eő volna az a' hamis kalácsos ... akit ezen hamis kalács vételiért Udvar Biro Ur(am) jól meg veretet [Grohot H; Ks 40/9 Petrucz János (56) jb vall.].

7. (adó) felvétele; impozitare, impunere; Besteuerung. *1634:* Arrais penigh rea vigiazzon Uduarbirank ... hogy Városy vagy Falusy birák polgarok az szegény kösséget illetlen adozásokkal vetellel, uton iaroknak valo gazdalkodasoknak szine alatt, rauással, semmiuel ne terhellyék, bánczak [UF I, 329 I. Rákóczy György gazd. ut.].

8. vízfolyás átirányítása; mutarea albiei riului; Ableitung des Wasserflusses. *1811/1825:* Az Bernátt Szigeténél az Szamos Alveussának más Hellyre valo vételével nagy károkatt szenvednem kelletvén [Dés; EHA].

9. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *elégtételbe ~* végrehajtás; executare; Ausführung. *1849:* A' fenn meg nevezett és elö sorolt károknak rontásoknak az illetöknek hitök letétele útán, elégtételbe vételére ... kirendeltetnek Szolga Biró Somogyi Jósef Ur és esküdt Nagy Károly Ur [Szederjes U; CsZ] * *eszében való ~* emlékezetbe való vésés; retinere; Erinnerung. *1668:* Ezeket Kegyelmednek csak az én boldogtalan állapotomnak megvizsgálására, eszében való vételére, mint való tanulságára írám [TML IV, 382–3 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz] * *exekúcióba való ~* végrehajtás; executare; Ausführung. *1711:* authoritassa lehessen és légyen az Societas(na)k az olly dolgok(na)k ... executioban valo vételere [DLt 489]. *1808:* mi osztoztato Birákul ezen Deliberatumnak Executioban valo vételére viszsza utosittattunk [Asz; Borb. II] * *feje ~e* lefejezés; decapitare; Enthauptung. *1699:* Hathazi Szabo Janosnenak Nemes Juditnak jollehet maga nyelve vallasi vadnak hogy faraval tartotta az Urat ... boszorkanysaggalis dicskedet ... de feje vetelere vagy meg egetesere több kellene [Dés; Jk 300a] * *hasznok ~e* használat; folosinţă; Benutzung. *1681/XVIII. sz. m. f.:* Forroi also tot Malmostol a' miképpen moston vagyon, és mind(en) felé hasznok vételével együt egészen adák és engedék Lugosi Ferencz vram(na)k, és Feleségének Nmts Barcsai Anna Aszony(na)k ... szabados birásokra, és hasznok vételére [DobLev. I/28a] * *igazitásba ~* módosítás; modificare; Veränderung. *1677:* E' Mostani Gyülés alat nem lehetvén ujjab igazitásban vétele, a' Limitatiok állapottyának ... mindenek ahoz alkalmaztassák magokat, végeztetet [AC 229] * *itélet teljesedésbe ~e* itélet végrehajtása; executarea sentinţei; Urteil ausführen. *1834:* a' Felperes Közönség ... ellene mond az Appellatio megengedhetésének, s Tisztelettel meg kivánnya annak hellyt nem adatni, hanem az Itélet tellyesedésb(e) vételét ki installya [Asz; Borb. I hiv.] * *jó rendben való ~* egészséges életmód követése; respectarea regulilor traiului sănătos; Befolgung des gesunden Lebens. *1668:* Bizony Kegyelmednek mind az víznek s mind az bornak rendeletlen italját el kell hagyni, mert félő, addig halogatja elébb-elébb az maga jó rendben való vételét, hogy nagyobb nyavalya követi, kitűl Isten oltalmazza Kegyelmedet [TML IV, 294 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *maga mellé való ~* saját irányítása alá való vonás; obligarea cuiva să intre sub comanda cuiva; Einnahme unter seine Führung. *1856:* Bocskor Klárát azon Déési el tserélt Házakbol ... Belke Sigmondnak számos fegyveres Parasztyai maga mellé valo vétele altal erőszakosan ki hányván ... ezen Zenebonás erőszak által ... a köz bátorság fel háborittatott [HG. Gr. Kornis lev.] * *rendben való ~* rendbetétel; aranjare; Anordnung. *1676:* Kegyelmednek nagyobb szabadsága s ideje van az dolgoknak rendben való vételére, mégis nincsenek vétek nélkül, mert egy levelében az házassággal áld bennünket [TML VII, 142 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz] * *sebek ~e* megsebesülés, sérülés; rănire; Verletzung. *1790:* Bezzeg ezek nem tántsirozzak Ngd betsöletit, és tsak edgyet szóllanais valaki Ngd ellen ezek(ne)k hallatokra, mélységes 'Sebek vétele nélkül ingyen bizony el nem vinnék [Celna AF; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez] * *szemre való ~* megszemlélés, felmérés; privire atentă (a ceva); Besichtigung. *1738:* A Porond kertek(ne)k, mint hogj in Confusione vólt tavajis a dolog, ujabb szemre való vételére, kerttyeknek kimutatására, a kik(ne)k föld kell, hirdettesse meg – Hadnagj atyánkfia, hogj mennyenek ki, hólnap dél után, és a kert osztattassék fel [Dés; Jk 494a] * *Szent Szakramentom ~e* szentáldozás; împărtăşanie; heiliges Abendmahl. *1748:* Senki pedig ö kegyelmek közzül tolyongást vagy zenebonát ne Causaljon, se ki menetelben, se a be menetelb(en) se az ülesb(en); se a' Szent Sacramentumoknak vételére valo accessusb(an) [Angyalos Hsz; Kp I/160b] * *teljesedésbe(n) ~* teljesítés, végrehajtás; (modul de) executare; Ausführung. *1825:* Dómján György Nsgodhaz ... nem is folyamadott – tsak ezen Mag(ist)ratust kivánnya Határozása tellyesedésbe vétele tárgyában retardálni [Torda; TLt Közig. ir. 252]. *1827:* Noha mi a Felséges Fö Igazgato Kormány Széknek a NLakra telepedett Kibédi Gergeljfi Borbéj Ihmre egyben csoportozat gonosz Istentelen tettei meg zabolázására nézve három ízbenis hathatos és Kegyelmes rendeléseit meg nyertük ... de mind ezeknek e máji napig teljesedésben vételeket nem éreztük [Nagylak AF; DobLev. V/1125]. *1843:* A fenntisztelt rendelések teljesedésbe vételére a biztosság folyó hó 13-ún Zalatnáról kiindulván, a középső zalatnai uradalomnak Abrudfalva nevü helységében

kiszállott, és ottan a következő napokon folytatott munkálódását elkezdte [VKp 66] * *úrvacsora ~e* primirea cuminecăturii; Kommunionempfang. *1828:* a' Templom közepén levő Piatz most is kitsiny és szűk azt hát jobban elszoritani nem lehet, mivel ara az Úr Vatsorája vételekor a' Gyülekezetnek elmulhatatlan szüksége van [Mogyorókereke K; Ref. egyh. lt].

vételár preț de cumpărare; Preis. *1875:* Kőzős egyetértéssel meg alapitott vételár 9 f árva kilencz forintokért osz[a] értekben, melynek kézhez vételét eladó Tamás Alois, egy uttal nyugtázza [Madéfva Cs; Mt. – [a]Olv.: osztrák].

vetélkedés 1. vitatkozás, nézeteltérés; conversație animată în contradictoriu, controversă, disensiune; Debatte. *1591:* indulank ... vduarhelről ... mi(n)d ezek egy tarsasagban lewen, indultatek mw közötönk Daniel Peterrel valami kőzbe valo vetelkődeswnk in(n)et szekelwduarheiról haza mentőnkben [UszT]. *1657:* én Tokajban menék Catherinához, megvivém az választ, de Csákinak nem igen kedvest, kivel egy kertben sétálva s beszélve, kevésbé múlék, kardra nem kelénk, sok vetélkedésink lévén [KemÖn. 150]. *1807:* Ma itten Somaival nagy Vetélkedésűnk volt a melyre Csikét is el hozta magával, hogy mi modon tsalhassanak meg, de nem érték el tzéljokat mert az Executor Cancellisták látván Impertinentiájokat, vissza mentenek az itélő mester vrhoz Rélatiot tenni [M.fodorháza K; RLt O. 1 Also Ferenc kezével].

Szk: *szóbeli ~.* *1799:* az ugyan azon Fogadoban, Herbert tarto Német Szabó Legények Társasága bizonyittásaivalis világosságra hozván aztat hogy az asztalos Legényi Társoság ... jó kedv, és éneklés közt mulattanak, és szóbéli vetélkedés is esett, kivált képpen mikor Társ poharazások voltak [Kv; ACLev.].

2. peres ügy; proces; Prozess. *1575:* Minemw vetelkedes forog keoztwnk Attiafywsag feleol Ersebet Azzonnial nehai Teremy Peternewel ... kinek atthiatwl Maradot hazat es Egeb Eorekseget Eottwes Palnak Magwa-zakadasa newe alat Meg kertenek Andras deak es Silwaszy Imre [Kv; TanJk V/3. 118c]. *1591:* Zygiarto Daniel ... vallia, Mikoron en nallam volnanak az Soos Nemzetsegh es Kouacz ferencz, az vetelkedes keozbe ... azt monda az Sos Nemzetsegh Kouacz ferencznek, Teys nem vagi Jamborb paztor Jstuannal, mert eo miatta vezet nekem egi louam [Kv; TJk V/1. 110]. *1597:* Az mi reszbe(n) volt vetelkedesbe kóztek az feóldeóknek mi volta praesentalak az Demeter Deak Testamentu(m) tetelereól valo leúelet mely eónne(n) keze Irasa [UszT 12/129]. *1606:* Mostis azt vallom mint eleózer, de az eóker arra feleól azt vallja hogj elegge búdostak (!) egjmass keozt, vetelkedesbe, hogj ki adgia megh az arrat vagj ki ne(m) [UszT 20/147 Lucas Damokos de Kadiczfalúa lib. vall.]. *1625:* ugj iteltwk ... mind kett feleknek az Gat feleol beőueben valo uetelkedeseket es feleleteket ertue(n) ... uigie kett eskwt embert annak megh latasara [UszT 176]. *1763:* minden igazsága az Anak in eő, hogj nem Boros Miska, hanem Farkas Josi gjujtotta volna fel az házat, s' magok közzett lett vetélkedés közt, agnoscalta volnais azt Josi, tsak két fatensek fassiojan fundaltatott [Torda; TJkT V. 158]. *1765:* a Falus Bironak ... Sallariumát meg adtam, hogy ... Bukovitszan István(na)k és fiának Péternek imponálná Lovam elé szerzésit, mivel általok tartom meg károsittatásomat, aminthogy Sok vetélkedéseink után harmad napra a Lovam meg került [Fintoág H; Ks 113. Vegyes ir.].

3. (tanulmányi) versengés; rivalizare; Wettbewerb. *1823–1830:* Ezen professzorokkal való vetélkedése onnan vette eredetét, hogy <Fogarasi Pap Józsefnek>, amint maga is írja, Szigeti valóságos intimus tanítványa volt, úgy hogy az híres Fogarasi mondotta, hogy ha ő meghalna, Szigetit tennék meg, mert úgy a kollégium semmi kárt nem vallana | Ez a bajnokoskodás[a] igy folyt szakadatlanul, úgy hogy aki reggel hol ült, nem tudta, hogy este hol tanálja helyét, s annál fogva e nagy vetélkedésre szolgáltatott alkalmatosságot [FogE 76–7, 123. – [a]1793–1795 táján a mv-i ref. kollégiumban a diákok közti tanulmányi versengés az ülőhelybeli sorrendért].

vetélkedik 1. vitatkozik; a discuta/a conversa în contradictoriu; debattieren. *1591:* Saswari Lukacz vallia ... Hallottam Niari Martontol hogi mikor vetelkedenek Zabo Georgineuel, ezt monda az Azzonnak, halgas te turos esse [Kv; TJk V/1. 165]. *1596:* hogj az Kys hydon altal lutek nagj Peter oda leóúe ... addigh s addigh uetelkedenk hogy addigh el: ragadak az inaskak az eökreket [UszT 11/33]. *1749:* az hegjen egjmással vetélkedni kezdének, hova tovéb nagjobban kezdének öszve szollalkozni [Tarcsafva U; Pf]. *1763:* Midőn két fatensek hallottára ... vetélkedtenek, s' Miska maga meg vallotta, hogj Josira haragjaban fogta[a], de artatlan volt [Torda; TJkT V. 138. – [a]A házgyújtást]. *1799:* egy süket asztalas Legény ... némelly beszédeket jól nem ertvén, gyakran magára és balra magyarázta ... mely miatt azon süket Legény a többivel vetélkedett, de minden rosz következés nélkül [Kv; ACLev.].

Szk: *szóból/szóval ~.* *1758:* Roba Demeter találkozván Orosz Ivánnal ott szoval vetélkedtenek egy mással [Szentmargita SzD; Ks 15. LXXVIII. 4]. *1802:* Forro Lajos ... midőn velem keveset beszélgetett volna, a kotsissal szobol vetélkedni kezdének [Mv; Born. XXXIX/53 Sára nevű szobalány vall.].

2. (vmilyen vagyontárgyért) perlekedik, alkudozik; a avea dispute cu cineva (pentru obținerea unui bun/lucru); sich auseinandersetzen. *1570:* Agotha Zabo Casparne, Kappa Myhal, Zabo Caspar, Zabo Peter Zabo Caspar fiay, Es Keomyes Georgy, hitek zerent vallyak Mykoron Eo kezettek Jgenthelenzegh Thamadot volna az Zabo Gaspar haza feleol ... Es eo keozzwleok Nemellyk Azt Mongya volt hogy ha Neky engedyk 1600 fl[ot] adna Erthe, Nemellyk 1700, vegre hogy Jgh vetelkednek volt [Kv; TJk III/2. 131]. *1602 k.:* Ott valek eczer mikor az bíro elejebe mentek vala vetelkedni de ottagion martontoll semmi marhatt nem uehete az Annia az Zam vetesben [UszT 16/62 Antal Andras Marefalvj zabad zekel vall.]. *1618:* hiuanak ki bennwnket ... Az felseo szeoleő hegwnknek, gíepwiőnek megh latogatasara ... ot kezdenek nemeli Atiank fiay ... Egik Varga Miklos, masik Jmreh Marton, Harmadik Kortomaz Georgi, wetelkedni az Gepw weget [Vajdasztiván MT; RDL I. 12]. *1772:* Már egjszer ezen Tekéntetes Nemes Törvényes Tábla elégségeseknek itilte Testiseim fassiojokat arra, hogj azokbol Malmom ártatlannak itiltessék, valamint az elött, ugj mostis penes Novum nem a' mi dolgunk arrol vetélkedni [Kük.; JHb LXVII/251].

vetélkedő 1. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~ beszéd* veszekedés, vitatkozás; ceartă, controversă; Auseinandersetzung. *1584:* Baniay lanos deak vallia, Rettegen valek a' sokadalomba, Ez Rettegy Istwa(n) deak poztot veon teolle(m) Icowe oda Zabo Thamasis vasarlany ... sok szo

essek keozteok ... Theob zók es vetelkedeo beszedek leőnek [Kv; TJk IV/1. 306].

2. vita, pereskedés tárgyát képező; care face obiectul disputei/procesului; als Grund des Prozesses wirkend. *1625:* Az Nagi Kornis Farkas es Janos Gereb hatarlak el egiczer az uetelkedeò heliet akkor en is ott ualek es Sandorfalui Mester Balintal mj vagtuk az kereztet hatart czenaltunk [Remete U; UszT 181a].

vetéllő a szövögépen a vetülékfonalakat a láncfonalak közé beröpítő, fából készült, csónak alakú eszköz; suveică; Pendelzug. *1679:* Szővéshez valo vetelő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 59]. *1744:* Vetöllő [Buza SzD; LLt 181]. *1778:* Egy Nagy Osztovata Csörlő, vetéllő és Borda nélkül [Csapó KK; Berz. 4. 8/18]. *1817:* Egy fél vétőrlő xr. 3 [Mv; MvLev. özv. Simonffi Joseffné hagy.]. *1848:* Két száz ötven osztovátához valo csép ... 1 rft. 30 xr. Vetőllő hat 3 rft. [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

vetemedés helytelen/rossz úton haladás, vakmerőségből adódó hibázás; comitere de greşeli; Fehlermachen. *1662:* Báthori Gábor igazgatásabéli vetemedés, amiatt az országra következett károk, magának is Váradon véletlen árultatása, gyilkos veszedelmek [SKr 87 tartalomjelző fejezetcímből].

vetemedik 1. vmire (főleg gonosztettre) adja magát; a se deda la ...; etwas Schlechtes machen. *1763:* az l(nct)a ... ezen Gonoszságát, hogy inkább tetézhesse, arrais vetemedet hogy egér köves pogatsát készitven uranak küldette, hogj életét fogjatván maga latráház inkabb ferhez mehetne [Torda; TJkT V. 180]. *1765:* minthogy még eddig semmi ellene nem docealtatott hogy jozon korában affélékre vetemedet volna, tehát ezen állapattya most egyczer consideratioban vétetik, és az elébb ellene irt Sententia mitigaltatik | ha kiket személy szerént meg bántot, mingyarast in Figura Judicii kövesse meg és többé effelekre ne vetemedgjék [Torda; TJkT V. 256–6, 266].

Szk: *alkalmatlanságra ~. 1842:* Hasonló tisztelettel kérjük, hogy a panasz helytelen volta aránt, vagyis arról, hogy a kérelmesek a földesúri ritka kegyesség helyett szüntelen való méltatlan alkalmatlanságra bátorkodtak anélkült vetemedni, hogy bár valaha egy lakóhelyét meg kévánta volna változtatni ... minden netalán eléfordulható terhelő pontokat magával az uradalommal közölni [VKp 65] * *atyafiságtalanságra ~. 1802:* olly Atyafiságtalanságra is vetemedett az Ur, hogy ... még még nagyobb Summát Superléválván azon Jokra tsak azzal is meg Kivánta az Exponens Aszszonyt akadályoztatni [Kük.; Kp 60a] * *bálványozásra ~. 1662:* a tíz nemzetség Jeroboámhoz szakada, az sült bálványozásra vetemedék [SKr 71] * *durvaságra ~. 1823–1830:* Ez jobban esett volna, ha erre a durvaságra[a] nem vetemedtem volna, úgyis a gyermek nem sokat tanult, míg az atyja haza nem jött [FogE 112. – [a]Egy gyermek megfenekelése] * *elfajult életre ~. 1823:* Branyitskán resideálo Mlgs Özvegy Josika Istvánné Tövisi Borbára aszszonyt igenis jol esmérem ... valhatom azt bizonyoson le tett hitem szerént, hogy az Utrizata aszszony el fajult életre vetemedett [Déva; JHb F. 48 Popa Mariska Dsoszán Szimionné (20) vall.] * *gorombaságra ~. 1879:* Tolnai nyomorgatta Gyulát is, engem is. Én egypárszor gorombaságokra is vetemedtem [PLev. 68 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *kegyetlenkedésre ~. 1662:* micsoda nagy törvénytelen kegyetlenkedésre is vetemedett vala a fejedelem | amelly királyok, fejedelmek kegyetlenkedésre vetemedvén, mások szabadságának letapodására igyekeznének, azok magok bátorságokat elvesztvén, sebes veszedelem nélkül száraz lábbal koporsójokba szállani ritkán szoktak volna [SKr 82, 360] * *kurázsira ~. 1823–1830:* Csakugyan a kertésszel jól éltem, s mikor észre nem vette, egy darabocska helyről kitéptem, amelyért nagy zúgás is lett volt. De én sem mertem volna erre a kurázsira[a] vetemedni, ha észrevettem volna, hogy az univerzitás törvényei között milyen nagy tilalom vagyon akármihez is nyúlni [FogE 223. – [a]A göttingai füvészkertben növényt kitépni] * *kurucságra ~. 1717:* Varadi Márton ... az el mult Revolutiob(an) kurucságra vetemedvén, égy akkori Zászlo Tarto ... kétt jó lovátt ... más egy complices Társaval egjüt el vitte, kiert már keserves rabságb(an) tartatik [Kv; Ks 89] * *merészségre ~. 1847:* merészelt ... mind végre azon merészségre is vetemedni, hogy az erdőszeti magnak ültetését akadályoztassa [VKp 296] * *(pálinka)italra ~. 1819:* a' több cselédek is élégé csudálkoztak hogy mostan miért vetemedet légyen oly nagy pálinka italra | Feleség! te engemet nagyon sokat busitol, és bumba is vetemedtem ezen italra [Kv; Pk 2] * *paráznaságra ~. 1664:* Suba Mihalyne Ersok Retteghi ... az Lengjel orszagbol meg fordult tabornak az Tataroktol valo el raboltatasatol fogvan varvan ferjet ... varakozasa alat ... paraznasagra vetemedet [SzJk 95] * *részegségre ~. 1710 k.:* Mint könyörgésemben is említem, én mind a részegségre, mind a paráznaságra szintén vetemedni kezdek vala [BÖn. 587] * *szófogadatlanságra ~. 1777:* Ha kik szófogadatlanságra vetemednek, nem bursaliter, hanem a feljebb említett királyi ordinációk szerint 24 pálcaütéssel toties quoties büntettessenek [BfN gr. Bánffy György ut. a gyalui gondv-nek] * *szökésre ~. 1739:* Az idei terméketlenségre nézve valóban tarthatni, hogy a sok tereh-viselésben elfáradott szegénység elszéledésre s már a békesség után pacate lévő szomszéd országokra valo szökésre ne vetemedjék [SzO VII, 401 gub.]. *1777:* Keze alatt levő jobbágyokat zselléreket s más taxásokat is az eddig volt praxis és a királyi kiadott ordonatiok szerént szolgáltasson, sem felettébb lágysággal, sem igen rendin kívűl való keménységgel hozzájok ne viseltessék, nehogy a szerfelett való keménység miatt szökésre vetemedjenek [BfN gr. Bánffy György ut. a gyalui gondv-nek] * *tisztátalan életre ~. 1710 k.:* Ada azért hétszázötven aranyat ... és szép instructiót, melyben egyik nota bene volt: hogysem valami tisztátalan életre vetemedjem, inkább házasodjam meg [BÖn. 567] * *vakmerő bátorságra ~. 1777:* Nem igen régen merészlettek ezen a' Ngtok Joszágán arra a' vakmerő bátorságra vetemedni [Torockó; TLev. 13/2] * *vakmerőségre ~. 1817:* Getzi Martzi ... a' mái napon egy leg nagyobb vakmerőségre vetemedet [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

2. eljut/elkerül vhova; a ajunge într-un loc; irgendwohin gelangen. *1753/1781:* Iszpász Grohátra (!), Gavrilla Riskára ... Zaránd Vármegyében Vetemedvén, ott meg is holtak [Nagyaranyos Fejér m.; JHbK LII. 4. 59]. *1755:* Vas Andras nevü kerengö minden Residentia nélkül valo ember ... Falunkbol el szökött s Aratastol fogva késö öszig oda keringet s most ä közelebb el mult öszön Sz. Rontasra vetemedvén el fogattatatt [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1767/1781:* Togyer Stéphán ... Vasilie Fiájával (!) vetemedett volna ide az Havasokra, Togyer Stéfán még Fa edény csinálo Mester ember vólt volna [Kisfenes TA; JHbK LII. 4. 115]. *1807:* Egy három Esztendös barna Csitkó ... a' Keresztes Péter Ménesse közzé vetemedett vólt [DLt 391]. *1847:* Kérdett Varga Katalint esmérem azon időtől fogva, amiólta ezen kö-

zépső uradalom Bucsum, Kerpenyes és Abrudfalva nevű helységeibe vetemedett [VKp 244].

vetemény 1. háztáji növény; plantă vegetală; Pflanze um das Haus | zöldség; legumă, zarzavat; Gemüse. *1578:* Az kertekre feö gongia legyen, feökeppen Kys falwdon, hogy yol hozzaiok lathasso(n), kertezth ha talal, yoot tarchon, mindenfele wetement bewe(n) wettessen [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv.-höz]. *1638:* Az többit nem láttam szintén, és az asszon azután kéredzik vala, hogy bebocsássuk, de én rútul megszidám, hogy menjen el, és azután ismét az kertre menék, és veteményeimet is mind eltapodták vala [Mv; MvLt 291. 142a–143b]. *1647:* Azon kertben vagjon ... vetemenj [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1679/1681:* Ha Hunjadon az ollyan veteménj el nem kél pinze(n), masuva is az hol el kelhet eö kglme el vitesse szekéren [Vh; VhU 675]. *1689:* Banfi Gaborne Assz(ony) le vagatá a kertet, s a vetemenyt el vesztegettete [A. karácsonyfva AF; Told. 31]. *1704:* Míg mi odakinn jártunk, az asszonyok is addig kimentenek a generálné kertibe, az sáncba aki vagyon, és megjárták. Sok vetemény is volt benne [WIN I, 221]. *1729:* â mehes kerten fellyül a' föld szinin egy közönséges kő kutacska, vize mind(en)kor lévén szükség(ne)k idején alkalmatos a' vetemeny öntözésre [Buza SzD; JHbK V/2]. *1732:* Az udvarnak szintén a közepiben, Huruba modgyára földből ki ásott pintze vagyon ... ebben Veteményt, és Káposztát tartanak [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1793:* A Kertekb(en) lévő vetemenyek meg lehetosök, Kaposzta palantat raktam 400 szálat és ha essö lenne rakatnék eleget mert mindenféle palántam vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1812:* Majoros ... kötelessége, és szolgalat tétele abban ál, hogy Az Uraság számára Majorságokat szaporitson ... ugy a' kertbe veteményeket termesszen [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 22]. *1818:* Már Esztendeje és egy néhány Honapja, hogy ezen Hutánál lévő Hamuégetök tellyességgel tsak kenyeret vagy málét és lisztből készült valami habaritzat esznek minden nap[a] egymás után, a nélkül, hogy valami veteménj vagy zsír vagy pedig hús járult volna közben, még tsak az Innepi napokban is [Jakó, Hamuzsír 66 M.patak (Sz) hamuégetőinek panaszos kérelme a Bánffy-családhoz. – [a]Az 1817–1818. évi szörnyű erdélyi éhinség idején]. *1842:* A' gyümöltsösből nyilik égy ajto az ugy nevezett káposztás kertbe ... most van benne törökbuza – káposztás – paszuly, murok peterselyem 's több féle vetemények [O.kercisóra F; TSb 51]. *1853:* ha leveleimet rendre meg olvasgatad abba én sokat kerdeztem borso lentse vetésröl kert trágyázásrol kert és kender föltt ugarlásrol veteményekröl [Kv; Pk 6].

Szk: *~nek való kert. 1647:* Igen io vetemennek valo kert, seouenye io, leszas [Megykerék AF; BK 48/16]. *1661:* Az veteménynek való kertet most kertelik [TML II, 41 Veér Judit Teleki Mihályhoz] * *elvetett ~. 1656:* Vagyon az kertben el vetett vetemeni ültetett fokhagima ket agy, retek egi agy [Szombatfva F; UF II, 169] * *gyenge ~. 1722:* itt a hideg minden fele gyümöltset ugy el rontot, hogy tellyesseggel semmi fele gyümölts meg nem maratt, török buzat, dinnyet ugorkat, s egyeb gyenge vetement mind el vött [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.] * *hüvelyes ~. 1681:* Buza, Törökbu (!), és hüvejkes veteményeket kinek kinek ... ki mérvén ki adtuk [Szászerked K; LLt Fasc. 60]. *1834:* A Faludi-alya ... hüvelyes vetemények, kender, len sat(öbbi) számára használódik [Csekelaka AF; EHA] * *kertbeli ~. 1614:* Minden kerttbeli vetemenyt is, kaposztat petreselymet, Murkot, Repat az loszagban neüellyen, hagymat fokhagymat [Kv; AggmLt A. 83]. *1768:* Kolosvári Szena ucczai kertbéli mindenféle Veteményből ... aprodonként ingr(ediált) Hf 40. Dr. 20 [K; DobLev II/390. 19b] * *kerti ~. 1672:* az gatott, szorgalmatos gonduiseles uolt reaja, de az miolta az Ur Bethlen Janos Ura(m) eo kigjelme kezeben juta ez az felseo malo(m) ... megh czjak kerti vetemenye(n) sem maradhat megh, miuel eó kigjelme igen magossa(n) keöttette fel az gátott [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1705:* Ma hajnalban a sok záporok után ide a Szeben vizével együtt és a vizaknai völgyön olyan árvíz jött, hogy ... A kerti veteményeket mind porrá tötte [WIN I, 494]. *1774:* Tudgyaé a Tanu ... mennyi jöhetett bé ... Gyümöltsös kertekböl, Almából, Szilvából kivált ha Palinkának föztek, Aszszú Gyümöltsböl, kerti Vetemenyekböl, Dinnyéböl, Tökböl, Ugorkábol? [KS gub. vk] * *kiásni való ~. 1734:* A kertekböl a' hagymát bé takaritottuk a' pinczébe, egyéb ki ásni valo vetemént most készitik [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev.] * *tavaszi ~. 1659:* Kérem Kegyelmedet, édes Öcsém uram, intse meg Kegyelmed, tavaszi veteményt eleget vettessen, lencsét, borsót, egyebet is, kerti veteményt is [TML I, 369 Árva Bornemisza Susa Teleki Mihályhoz].

2. termény; produse agricole; Naturalien. *1590:* Minden fele vetemjneikból tizedet Adnak [Kolozsmonostor K; GyU 12]. *1610:* Kolos Varmegiebe(n) leueó Kozma Telke Neueó falunak az Vitezleó Kraynik Laszlo ... ioszaganak, meliben ... sok heljekrul ideghe(n) Olah nepeket rea hoszua(n) ugi telepetette uolna megh, engettuk azert hogi az minemeó Immunitassal egieb dezma adatla(n) szabad Olahsagok ez Orszaghba(n) elnek, ugi mint Buzabol, Borbol, Baraniba(n) (!), rosbol, Zabbol, Mehbeól, es egieb minde(n) vetemenjeknek dezma adasabol eókis azerint elhessenek [Gyf; BfN fej.]. *1664/1681:* (A) Lugosy es Karan sebessy bötsűletes emberek[a] ... minden Veteményekbűl, ugymint borbul, Buzabul, es egyeb akarmi mezei Leguminakbul az igaz dézmat mint az tőb Haczoki örökös Jobbagyim megh adgyak [Vh; VhU 313. – [a]A két város török kézre kerülésével elmenekültek]. *1683 k.:* az vetemenyből állo dezmat maguk Falujab(an) Rakiak[a] [Somlyó Sz; SzVJk 65. – [a]A dézmáló községek]. *1722:* Proventus Pastoris ... Minden vetemenyböl Quarta, Borbol, Mehböl Báránybol, Disznobol [Péterlaka MT; GörgJk 117]. *1824:* Sülelmedröl, és Peretsenböl a' mi Vetemenyt kaptam ezen puzta Szekéren küldöm, e mindöszve hat véka murok, két Véka petresellyem (!), Négy Véka répa, és hat Véka aszszu alma, egyéb féle Vetemény nints sem Peretsenbe, sem Sülelmeden [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

3. gabona; cereală; Getreide. *1620:* Vetemenyrúl auagi Gabonarul. Egy keöböl Buzatul f – 15. Egieb fele uetemenitúl arra szerent vegiek az Harminczadgiat [Kv; KvLt II/69 VectTr 17]. *1632:* ha az foldben Buza uagj egjeb vetemenj lezen ... tehat az rajta leuo hasznat mind foldnek es Retnek el Vehesse s Niomasra boczassa kezeben [Iszló MT; Berz. 11. 84/3].

Szk: *földbeli ~. 1585:* Oeconomo Pauperum Beatae Elisabeth (!) super Administr(ati)o(n)e sui offiity (!) haec dota art Instructio. I Legh elseoben az eo Zam Ado Regestumaban Prouentuson kezgien mindent eleo Zamlalnj ... Iria megh Meny Buzaia leót az feoldbeli Wetemenybeol[a] [Kv; KvLt Vegyes III/19. – [a]Folyt. a fels.]. *1587:* 4 die febrúary Csipeltettem megh az aztag bűzatt ... Jűtott 81 keobeol bűza, Melj az feoldbelj vetemenbeol leott [Kv;

Szám. 3/XXVI. 3]. *1594 k.:* miuelhogy egy nehany eztendeöteöl fogua az Vristen kwlemb, kwlemb fele latogato ostorit reank bochyatuan, mind az twz miath ualo puztulast, mind penigh zeoleoheginknek es feoldi uetemeniwnknek nem termese miath ualo Zwksegek, ki miat telliessegel el fogiatkoztunk [Dés; DLt 247] * *mezei ~. 1639:* Ezen esztendőben mindenféle mezei vetemény igen bővön volt [ETA IV, 60 HGN]. *1681:* Azo(n) Erdő hatiak semmi nemű Mezei vetemenjekbol dezmaval nem tartoznak [VhU 65]. *1722 k.:* Proventus Pastoris ... Minden mezei vetemenyből, Borbol, Mehből, Baranybol Quarta [Körtvélyfája MT; GörgJk 121] * *őszi ~. 1622:* Praedicator Jóuedelme. Mindenfele őszy es Tauaszy vetemeniból igaz quarta az Regy ritus szerent [Szentmargita SzD; SzJk 7]. *1722 k.:* Proventus Pastoris ... Mind őszi Tavaszi vetemenyből Quarta [Komlód MT; GörgJk 169] * *tavaszi ~. 1603:* Minden fele Thawazy vetěmennek az my az fel dezmara Júth dezmaya eowek legyen [Kv; TanJk I/1. 447]. *1659:* tavaszi veteményt eleget vettessen [TML I, 369 Árva Bornemisza Susa Teleki Mihályhoz].

veteménybeli veteményből adott, beszolgáltatott; din cereale; aus Naturalien. *1683 k.:* A' ki buza avagy egyeb vetemenybeli dezmat ne(m) adhat egy őreg veka buzat ad [Hadad Sz; SzVJk 140].

veteménybúza magbúza; grîu; Weizen. *1595:* Feodj vetemeny buza a' feoldekben Cub: 65 [Kv; Szám. 6/XI. 18].

veteményes I. *mn* **1.** veteménnyel beültetett; de zarzavat, de legume; mit Gemüse. *1756:* a Veteményes, Virágos, és Szőlős kert ... Udvar ház felöl valo része teres lévén vagyon a Virágos és veteményes hellye [Branyicska H; JHb LXX/2. 30]. *1761:* Ezen kertnek Veteményes része, nem spallirozott ágytáblákbol valo [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 50]. *1785:* A Romlott Varban lévő kis Veteményes hely [Szu; Ks 73/55]. *1798:* az környűl lévő kertek hasonlo képpen mitsoda Statusban vagynak, ugy a' bél kertekis, veteményes, Gyümöltsős, és egyéb tilalom alá rendeltetett helységek körűl [Hsz; Mk RN. IX/109 vk]. *1820:* veteményes hellye is lehet mindenkinek tsak akarjon vetemenyezni [Jegenye K; KmULev. 2].

Szk: *~ ágyás. 1849:* A' Veteményes ... abban sok osztállyozott veteményes ágyások, virágokkalis ékesitve [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *~ határ. 1876:* a földek bütüjén, a bodoki veteményes határ keleti bütüjén létező régi halom [Bodok Hsz; MkG] * *~ porond. 1849:* Also és felső két veteményes porondom, pityokával, Kaposztával, és tőbbféle Zöldségekkel [DLt] * *~ tábla. 1732:* a léanyok udvara mellett, vagjon edgj el terjedett cserefa álláson lévő cziprus fa, egj virágos virágokra kiformált tábla, és négj veteménjes tábla [Kóród KK; Ks 12/I]. *1810:* Vagyon ezen kertben számos iffiabb és vénebb szílva, alma és kőrtőve fákbol állo gyumöltsős, hat Veteményes Táblák körűl sorjába [Dob.; Ks 76 Conscr. 47]. *1844:* jo éret ganéjal ha meg hordanák a' virág táblákat jo bővön ugy a' veteményes táblákatis, tsak a' virágakat el ne taposák [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. amibe veteményt/zöldséget tartanak; pentru (păstrat) zarzavaturi/legume; für Gemüselagerung. **Szk:** *~ pince. 1816:* te általlad esett ... (a kastély alatt ...) lévő veteményes pintzének a' ... fel verése [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1849:* A veteményes pintze bolthajtásos – kőből és Téglából alkatva [Szentbenedek SzD/Dés; Ks 73/55].

II. *fn* veteményeskert; grădină de zarzavaturi/de legume; Gemüsegarten. *1630/1687 u.:* Nemzetes és Betsűletes Bartha István I(ste)n Lelke indittása által, ada egy hold földetskét őrőkősön Sz. egy ház számára veteményestől meg hihatatlanul [Lukafva MT; MMatr 14]. *1753:* Az Vdvar Fundussa. Vagyon a Falunak Csomafája felöl valo felső resziben szép térhelyben Nap keletre feküvő vetemenyes n(ap)enyeszetre penig ... eő Ntsaga Majorsag labjara ki rugo Tsűrős kertekkel edgyütt [Borsa K; JHb III/84]. *1756:* A Veteményesnek belso része az oldalos vagyis menedékes hellye a Marus, vagj Dél felöl vagjon szőllővel bé ültetve [Branyicska H; JHb LXX/2. 32]. *1792:* (A kontraktus) Szoll a Só Váradi Ekklnak ... a' Falutol 12 ~ tizenkét Mforintokkal a' Pap, és Mester számára, Veteményesnek őrőkősön Vásárlott helyetskéről [Sóvárad MT; MMatr 213]. *1849:* Az veteményes ... ribizli, és kőszméte fákkal körűl ültetvék [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *~nek való hely. 1783:* Va(gy)on a Szirbi Malomnál Veteményesnek és Szilvásnak valo nagj puszta hely [Branyicska H; JHb XXXI/28].

veteményeskert veteménnyel beültetett kert/terület; grădină de zarzavaturi/de legume; Gemüsegarten. *1591:* Az maior mind uetemenies kertiwel egie(te)mbe vagion a' ket zamos keózeót az Plebanos maiora mellet Abban vagion egi chwr [Kv; AggmLt A. 53]. *1593:* Hiuatanak minket az witezleó Zalanczj Geórgi es Kemeni Istuan ... Poka faluara, es oztank fel keóztók, az zalanczj Geórgi haza, kapuia elleneben egi darab giepet, kit az vtan Zalanczj Geórgi weteminies kertnek beis kerteltete [Pókafva AF; JHb XXV/20]. *1632:* Komanai Uduarhaz ... Az Uduarház Ablaka eleőtt napniűgott feleől egy kis viragos kerteczke ... Ugian ezen kis kert mellett uagion mas egj eöreg hozzu vetemenies es Lugosos kert [Komána F; UC 14/38. 120]. *1643:* ez ket ... haz helynek felsó úegeben ... Vayda Istuan vramnak vala egy vetemenies kerte, az mely vetemenies kertben gjumolczfakat oltatta [Tamásfva/Páncélcseh SzD; RLt O. 5 Tamasfalűj Imreh (65) ns vall. Blasius lit. Kovach de Kide vicejud. com. Dob. kezével]. *1694:* Az meg irt Gabonás ház megett vagjo(n) egj Veteményes kert, melljis körős körűl hasonlo rosz borona Palánkal, vagjon bé keritve [Borberek AF; BfR]. *1702:* Vagyon ... veteményes kertis ... Ebben mind Kerti borso s oláh borso item ugorka vagyon [O.brettye H; Born. XXIX. 4. 10]. *1721:* tapasztalván Méltgs Erdéllyi Gubernator vr(am) ... Groff Komis Sigmond vr(na)k eő Excell(enti)ajá(na)k, eddig diversis vicibus járult szép Gra(ti)ait ... gjűmöltsős, és veteményes kertemet ... adom és transférálom in perpetuum irrevocabiliter ... Mltgs Gubernator vr(na)k eő Excell(enti)ajanak [Kv; Ks 67. 46. 24b]. *1761:* az következhető Confusionak eltávaztotasara meg kel kűlembeztetni az Ház udvarát, az veteményes kertől ugy ez Csűres kertől is [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1796:* a Kertésznek Zöld Fuszujkája már vénűlni kezdett ... Zöld kanapet is Csinált edgyet a vetemenyes kertbe a mint bé kell menni a közép mesgyén [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1804:* Natsád a' Vetemenyes Kertbe lévő Plántákrol, és gyűkerekről lévő (!) Parancsolatyát vettem [Szentbenedek AF; SLev. 1. E. Ujjvári Imreh tt lev.]. *1850:* A Veteményes kertbe bé járo ajtotol el kezdve kerülőleg a Betegh Udvarig vagyon köz kerités, rosz sövény kertből [Gyéressztkirály TA; DE 5]. *1851:* A' nagy gyümölcsős és veteményes kert ... az egyik táblába van ültetve 16 tő dinnye [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

Hn. *1816:* A Veteményes kerteknél (sz) [Tófva MT; EHA].

Szk: *~nek való városföld. 1702:* Nemzetes Dioszegi Istvan Vram, az Ugrai Gergely kivánsagara az Szajka pataka mellet adot egy darab vetemenyes kertnek valo Varos foldet [Dés; Jk 324b] * *belső ~. 1751:* Bulzesti Kertész Mihálljnak lészen kötölessége: hogy a belsö veteményes kertet tisztán tartsa [Déva; Ks 107 Vegyes ir.] * *közönséges ~. 1674:* Az havasok felöl valo házak vegiben vagjon egj ajto mely nyilik az közonseges vetemenyes kertre [A.porumbák F; UF II, 607] * *palánkból csinált ~. 1734:* Az Udvar kapun ki menvén bal felöll vagjon egj uj galambbugos nagj kapu mellyennis járnak bé az csür kertb(e) ... az csürkertnek az also végéb(en) egj palankbol csinált veteményes kert [Datk NK; JHbB. D. 1 gr. Bethlen Farkas inv.] * *táblákra osztott ~. 1752:* a Gyümölcsosnek a közepe táján ... vagyon jo tagas tablakra osztott Vetemenyes kért [Pókafva AF; JHb XXV/73. 14] * *udvari ~. 1796:* látták Katana Andrást az Udvari veteményes kertben Burjánnéval tsokolodni játzodazni [Kv; AggmLt B. 15].

Sz. *1767:* A Mlgs Urak(na)k ... Tudósításakat kötelesen vette 'a Supr. Consistorium, és approbálta 'a Posqvillust irt személlyek ellen tett Investigatiót, némellyek(ne)k Collegiumból lett ki igazittatásokat, vagy más formán is lött meg büntettetéseket. Jobb is a veteményes kertből ki hányni az afféle burjánokat [Nsz; BK. Kv-i ref. koll. ir.].

veteményeskertecske kis veteményeskert; grădină mică de zarzavaturi; kleiner Gemüsegarten. *1681/1748:* egy Rád Mány nevü lezzögö legény epitett egy pajtat s egy veteményes kertecskét [KvAkKt 236]. *1762:* a Veteményes kertetskéit hijában neis epitse mert le vágattya [Szentrontás MT; Berz. 1. 10/39]. *1783:* vagjon gyümöltsös Szilvás, és veteményes kertecske [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28]. *1797:* vagyon egy Kis veteményes kertecske [Hosszúaszó KK; JHb XX/35]. *1810:* vagyon ... egy 150 cir. □ ölnyi darabotska helyen lévö hitvány gyepüvel kőrül vett veteményes kertecske [Dob.; Ks 76 Conscr. 42]. *1847:* A' fogadón felyüli két veteményes kertetskék [Kajántó K; KmULev. 2].

veteményez 1. (konyhakerti) növényeket vet/ültet; a semăna/a răsădi zarzavaturi/legume; Gemüse säen. *1640:* Az Pulioni[a] embernek Philep Janosnak es Andrasnak meg engette az Eccl(es)ia az ot valo Parochialison eppitetett kertet birni migh az mostani Söveni tart hogi vetemeniezszenek benne (!), de ne ujiczak [SzJk 47. – [a]Kispulyon (SzD)]. *1727:* Szüntelen volt ... egj Makai István nevü halaszsza, aki is nyárb(an) ott Lakat az To között egj Csupan, s ott is veteményezett magának [Mezösámsond MT; Berz. 14. XVIII. 19]. *1792:* a jövö héten[a] pedig, ha az Isten arra valo időt parantsol, ismét homlittatni, a kertb(en) veteményezni, és tavasznak szántatni vagyon szándékom [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. – [a]A levél márc. 10-én kelt]. *1817:* a Kertész a mikor arra valo idö vagyon veteményez [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt lev.]. *1853:* énis haza megyek veteményezni ... –én bolti magakat vettem [Kv; Pk 6].

Szk: *~ni való vasgereblye. 1802:* vetemenyezni valo vas Kereblye [Benedek AF; SLev.].

2. bevet; a semăna/a răsădi zarzavaturi/legume; einsäen. *1746/1831:* alsó rét kertyinek szegletig csaponolag ki az Lüget Erdö alatt Szolgálo ország uttyára, ugy hogy a' melly Kertet ... Groff Lázár Gábor ur számára veteményeztek, annakis a' külsö szegleti Csaponölag utnak szakadjon [Szentdemeter U; Told. 38].

Szk: *~ni való föld. 1702:* egy daraboczka vetemenyezni valo földet, mindenkor életéig ád, és enged [Kv; Pk 7] * *~ni való hely. 1722:* Az ház megett egj nagj darab gjümölcsös kert, foltonként vetemenyezni valo hellyis vagjon benne [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 1].

veteményezés (konyhakerti) növények elvetése/elültetése; semănatul/răsădirea zarzavaturilor/legumelor; Säen von Gemüsen. *1717:* vëtëmënjezesën Ngod poroncsolattya szerent tehëtsëgëm szërënt rajta lészek [Abosfva KK; Ks 96 Mátis István lev.]. *1734:* az vetemenyezest az felső kertben el végzettük [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. *1770:* A vetemenyézesen igyekezünk amint hogy egy reszit elis vétemenyeztük [Esztény SzD; Told. 29]. *1795:* En a veteményezést regen el vegeztem ... és már kelnek is [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1817:* a Kertész a mikor arra valo idö vagyon veteményez ... a mikor pedig az idö nem engedné a veteményezést akor az utak mellet lévö Spallérokot a hol hibáztak mindenüt igazitya [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt lev.]. *1828:* A majorban valo veteményezést is a héten, ha lehett el kévánóm igazitatni [Koppánd AF; IB. Fodor Antal gr. Bethlen Sámuelnéhez].

veteményezhet (konyhakerti) növényeket elvethet/elültethet; a putea semăna/răsădi zarzavaturile/legumele; Gemüse säen können. *1672:* Az Kertben ... valamit veteményezhessenek [Alvinc AF; Incz. IV/11b]. *1705:* a mi asszonyunk is a fejedelemasszonytól kéretett egy darab földet a kertiben, hogy belé veteményezhessen [WIN I, 377]. *1760:* adgyon nekem ... egy darab hellyet, az hova enis magamnak hazat epithessek es vetemenyezhessek [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1796:* Mihály Molnárnak, az Ex(cellenti)ád hozzám adott Parantsolattya szer(int) igyekeztem szolgálni ... hogy néki adattassék egy ollyan Ház, a' mely mellett valami kertetskeis lévén, veteményezhessen [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. fökonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

veteményező 1. *mn* veteményes; de zarzavat, de legume; von Gemüsen. *1736:* egy darabotska Veteményező helly, és közbe, közbe mesgyéin Egres, és Tengeri szölö fák, Sosgya, borostyán, rosa som és Cziprus fák, szilva és Medgy fák [Sárpatak MT; CU XIII/1. 71]. *1796:* Fogadtam meg Szilágy Csehi Joszágomba kertésznek ... Nagy Almásrol valo Szász Jánost ... igértem ... Egy Telket melyen lakjék és a melyen magának veteményezö Káposztás helye is légyen [Kraszna Sz; IB]. *1800:* a' veteményezö hellyenn fellyül a' gyümöltsösbe lévö égy néhány szilva fák [DLt].

Szk: *~ jószág. 1795:* a' Templom meget valo Szerben egy veteményezö Joszág [Székelyvaja MT; EHA] * *~ kert. 1779:* az varczagas uttzában az also Soron, egy felöl nehai Jeszenki (!) Ur posteritassi ... másfelöl ... Barta Laszlo Ur(am) házok szomszédtságiban ... helyheztetett fundussát rajta lévö kö épületü házokkal és ... veteményezö és gyümölcsös ... kertével [Ne; DobLev. III/536. 1a]. *1800:* ezen Pataknak maga veteményezö kertyén keresztül nyulo árkát, Sánczát ki ne össa [Berz. 5. 45. S. 85] * *~ kertecske. 1783:* A Major Ház megett va(gy)on Veteményezö kertetske tsellédek számára valo [Branyicska H; JHb XXXI/28]. *1843:* tettzet ... admoneáltani hogy a Tegla vetö helyen fel epittetett Házatskát és egy kis veteményezö Kertetskét elrontsam [DLt 1358] * *~ tábla. 1756:* Ezen kertnek közepette

... veteményező táblák felesen láttatnak, egres, és gyümölcs fákkal ki Spallérozva [Déva; Ks 92. I. 32 Kúrialeír.]. *1813:* A' virág ház előtt lévő két alsó veteményező Táblák körül szép eleven Kőszméte Egres fák [Koronka MT; Told. 18]. *1821:* A Veteményező táblák körül lévő rosa egres és veress szőllő ... Szorgalmatos kertész munkát kivánnak [Koronka MT; Told.].

II. *fn* veteményeskert; grădină de zarzavaturi/de legume; Gemüsegarten. *1774 k.:* Gergely Márton ... dohánynak káposztának s egyeb veteményezőnek usuállya[a] [Marosszkirály AF; Told. 15. – [a]A deserta sessiót]. *1776:* Vetemenezö és Kert szölöjevel egjetemb(en) [Ne; EHA]. *1797:* Az Udvaron belől egy jo darab veteményező és annak végiben egy darab szilva Gyűmőltsős [M.igen AF; DobLev. IV/777]. *1842:* ezen Joszágnak egy része Szilvás, más része veteményezö [Kakasd MT; DE 1. II. 30]. *1844:* a' Cseresnyés Mihály kertyébe bé ment, a' veteményező közül valamit hozogatott ki [A.sófva U; DLt 1441]. *1851:* Tovébb (!) az erdőpásztor lakhelye veteményezője elé a kapuig vagyon sátoros sövény kert cserefa karókkal [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

veteményeztet (konyhakerti) növényeket elvettet/elültettet; a dispune semănatul/răsădirea zarzavaturilor/legumelor; Gemüse säen lassen. *1746/1831:* a' mit veteményeztet a' Gyümöltsős végibe, az ezen idön oda maradgyon [Szentdemeter U; Told. 38]. *1755:* Kerteket Csinaltatjuk a hol raszszak, s Veteményeztettűnkis minden félét [Szentmargita SzD; Ks 18. Kosa Sigmond tt lev.]. *1844:* A kerbe (!) nállam nélkűl nehogy veteményeztes, mert nem tudgyák [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

veteményföld bevetett földterület; teren pregătit pentru semănat; eingesätes Feld. *1804:* én az árkot ... ugy szándékoztam àsattatni, hogy az által ... nagy költséggel plánerozott veteménj földét el rontsam [Kv; Pk 3].

veteménye kevés termény; puține zarzavaturi (din grădină); wenige Naturalien. *1771:* Ugy hallottam Sziki Sarirol hogy keze ragadozo volna a Malomba is lopot ... égy vagy tob vékányi Gabonát Marton Péterne ezt panaszlá hogy ö klme veteménkéjét Széki Sári mind ki ásta és házához lopta [Dés; DLt 321. 16b Borbara Szölösi cons. nb Ladislai Mak (25) vall.].

veteménymag vetőmag; seminţe de zarzavaturi/de legume; Saatgut. *1588:* Ha kd valamj vetemenj magal beóueolködik: es kdett emberim megi talaljak: kd ne hadgion bennvnkettis annelkvl [KvLt Vegyes ir. 21/47 özv. Kemény Lászlóné Hosdáthy Erzsébethez címzett lev.]. *1637:* Az hazban egy rosz kemencze, s egy almarium kiben vetemeny magott szoktanak tartani [Fog.; UF I, 422]. *1657:* 5. Aprilis. Kis Enyedi es Legenj Biraknak adtam ültetni valo fokhagimara, es egieb vetëmeny magra fl. 2 .//. 20 [Borberek AF; WassLt]. *1680:* Talaltunk ezen házok hejan ... Vetemény magokat[a] [A.porumbák F; ALt Inv. 4. – [a]Köv. a veteménymagok fels.]. *1735:* az veteminyës Kertekb(en) az Burjanyokat most tisztitatom, egy szoval semi véteminy magunk nincsen mind(en) fele mag kivantatik [Kv; TKl Mihály deák lev.]. *1740:* Találtatott ... Egy által-vető vetemény magokkal [Hermány Br; ApLt 5 Apor Péterné lelt.]. *1748:* egy ruha Tarisznyába Vetemén magh [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95]. *1795:* Olto agakat kaptunk de egyéb vetemény magot Semmit sem [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1816:* Két darab Zatsko, s papiros pakétba vetemény magok [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.].

veteménymagos vetőmagos, amiben vetőmag van; cu seminţe de zarzavaturi/de legume; mit Saatgut. **Szk:** ~ *zacskó.* *1833:* Vetemény magos Zatsko három [Katona K; Ks 73/55].

veteményöntöző vetemény öntözésére használt; care este folosit la stropitul culturilor din grădină; zur Wässerung benutzt. *1754:* egy Veteménj öntözö pléh cső [Ádámos KK; JHb XIX/10]. *1770:* A Pinczében ... Vetemény öntözö kártya nrö 2 [Királyhalma NK; Ks 23/XXIIb]. *1794:* Vetemény öntözö avatag fenyö kártos Pléhestöl [Nagyfalu Sz; CU]. *1796:* Pléh vetemény öntözö kártya 1 [Tresztia H; Ks 115. Vegyes ir.]. *1804:* Pléh vetemény öntözö Kártya nro 1 [Tresztia H; Ks 108].

veteménytartó vetemény tartására használt; care este folosit pentru păstrarea legumelor; zur Gemüselagerung benutzt. *1727:* Ezen Vetemenyes Kertnek a' Közepiben egy hitván szalmás vetemény tarto föld pincze vagjon [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13]. *1784:* Vagyon égy bor, vagy inkább gyümölts 's Vetemény tarto Földbe ásott szalmával fedett pintze az Udvar Háztól távulatska [Burjánosóbuda K; JHbK LX/18. 9]. *1810:* A Curia kiterjedesén vagyon egy kaliba formára szalmával fedett, kövel kirakott oldalu, egy kevéssé a földbe beásott régi hitvány veteménytarto Pintze [Doboka; Ks 76 Conscr. 42].

vetemít rossz útra térít; a influenţa pe cineva în aşa fel să apuce pe o cale greşită; jemanden auf den falschen Weg treiben. *1657:* Ez Báthori Gábor igen virtuosus ifiú fejedelem volt egyébiránt, de az rossz alkalmatosságok és ártalmas conversatiójú melléje magokat színlett tanácsadók ... részegeskedésre, tisztátalan életre vetemitették [KemÖn. 27].

vetendő 1. vetésre készülő; care sunt pregătiţi pentru semănatul ...; sich zum Säen vorbereitend. *1843:* Mikor a bucsum-pojényi és szászai kerületből való lakosok nagy számmal kimentek azon helyre, hol a királyi erdőgornyikok erdőmagot valának vetendők, magam is jelen voltam, s hallám őket a vetés ellen tiltakozni [VKp 82].

2. bevetendő; care urmează să fie semănat cu ...; zu säen. *1797:* minthogy különös, mindenkor ugyan égyféle Gábonával vetendö Határ nintsen ... külömbség nélkül össz-buza férőjüségre vétetödik fel [Pujon SzD; WassLt 22 Conscr. 487] | mindenféle Tavaszszal vetendö Szánto Földjeiknek férőjüsége Ösz=buzával vétetödik fel [Felsőgyékényes SzD; WassLt 22].

3. kivetendő, kirovandó; care va fi impus; aufzulegen. *1659:* Mü, Uram, vagyunk csak az nagy büsulásban s félünk minden nap az újabban reánk vetendő summának saczczoltatásától [TML I, 387 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *bűnvádi kereset alá* ~ bűnvádi eljárással kivizsgálandó; care trebuie cercetat penal; gerichtlich zu untersuchen. *1848:* e királyi fökormány ... Varga Katát a törvényes királyi tábla előtt inditandó bűnvádi kereset alá vetendőnek határozta [VKp 298] * *közkereset alá* ~ perbe fogandó; care trebuie acţionat/dat în judecată; in den Prozess zu geben. *1843:* Biz-

tosságunk bé panaszoltatott Szabo Jánost ámbár a közhivatali szolga meg kinzásáért, 's élete el oltására törekedeséért, 's ditsekedéseiert közkereset ala vetendönek véli [Dés; DLt 586. 27].

vetés 1. elvetés, elültetés; semănat; Saat. *1558:* Az Barnasyboknak haggyuk megh hogy hozza lassanak az wetheshez Merth sok panaz vagyon az Joh ees egyeb Barom sok karth thezen, ha hozza ne(m) lathnak Bywnthessek megh ewkewth az Barnazybokoth [Kv; TanJk V/1. 48]. *1569:* Jm Isten jo udötys adot uolna öz (!) wdöbe az zygynsegys el uegeztek mynden dolgogat (!) mynd zantasokat ueteseket [Buza SzD; BesztLt 88 Bornemyza Benedek a beszt-i föbiróhoz]. *1571:* Effele keozteok valo sok Ispanoknak zabadosoknak valo zolgalatiok is zantassok vetessek aratassok kazalasok, ezeknek be takartassj zamtalan sok nekijek valo kert es haz epitessek voltak rajtok [SzO II, 329 a székely nemzet foly.]. *1633:* az uetes dolgabol nem tudok semit mert en mesz egetéö uoltam es giakortab az erdeob(en) laktam [A.venice F; Szád. Radul Juonie (70) vall.]. *1659:* az horomszorj vetes uta(n) Ebeni miklosne Aszszony(omna)k ugoraltotta megh azo(n) feöldott [Kv; SLt AQ. 17 Fr. Igaz (35) centumvir vall.]. *1680:* Szántáson, Vetésen és derék takarodas(na)k idejen mind addig mig az munka végb(en) mégyen az sellyerekkel edgyütt szoktak szolgalattjokat Continualni [A.porumbák F; KLev. Urb. 48]. *1711:* Buza 18 köböl vagyon készén a többi Cséplö, azt is I(ste)n eö Felsege véle(m) lévén hamarság ki csépéltetém, sok böcsületés Embérék kérnenék kölcsön, vetesré hasonlo buzát adnának [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1791:* Sármáson ... az ott valo szántásra vetésre 2. Béres eke elis ment [Sztrézakercsesora F; TL. Wessenyei Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. *1834:* az olyan Buza is, melyben 2 harmad rész Buza, két háromszori vetés után nagyon el rososadik [Sajókeresztúr SzD; Born. F. Ilg Benö Josef számadó lev.]. *1845:* a törögbuza alá valo földeket is holnap vagy leg feljebb kedden bé akarom vettni – mert az idö nagyon Siett s el késünk a vetéssel [Ne; DobLev. V/1256 Szantó Gergel Dobolyi Bálinthoz].

Szk: *~(nek) idejé(n)/ideje alatt. 1605:* Akkor vetes ideje(n) ne(m) jártúk az Palfalui Istua(n) feoldere meneó Vtat, hane(m) niomasba zabad volth [UszT 19/42 Paulus Balassi de Hoggia (25) lib. vall.]. *1789:* Csiktaplocán lakó akkori strázsamesterné, mostan Gergely Jánosné, hadnagyné asszony az elmúlt 1788-ba vetésnek idein ... Lajos Péter és Lajos János katona személyeknek földit bé tanálván vettetni ... azonnal akkori hütös polgár Györpál István által megkéináltatta az fenn írt személyeket, hogy az hadnagyné asszony földit mint magáét tulajdon magjával vesse be Lajos Péter és János [Taploca Cs; RSzF 289]. *1850:* 2 szekér kost, nem hogy telelésre lenne duztig, mint irva van; de a' szántás és Vetés ideje alatt is elfogy [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez] * *~nek napja. 1700:* Az Egyhaz es Ispotaly földek(ne)k situssát, quantitassat, capacitassat es vicinitasbéli allapottyat Jsten akarattyabol elerkezven a vetesnek dragalatos napjai szorgalmatossa(n) investigalni kell [Dés; Jk 310b] * *idején való ~. 1759:* Ezen lefolyt 1759-ik esztendö eltelék Isten jóvoltából, mely is termékenységére nézve középszerü volt. Búza mindazonáltal helyen-helyen, kivált aki idején való vetés volt, jó termett [RettE 97] * *késö(n való) ~. 1751:* Az öszszel az felettéb késö vetés miá az idén igen Szegény Gabonája volt ö Ngá(na)k [M.szentkirály MT; Told. 29]. *1796:* a késén valo vetés miatt ... kár volt | a késö vetés mián a Török buza el nem készülhetett, hanem éretlen maradott [Kv; AggmLt B. 15]. *1827:* a késö vetés miatt kevés, és igen üszögös Gabonája termet [Maroskoppánd MT; DobLev. V/1109. 21 Milik Józseff (40) zs vall.] * *öszi ~ alá való föld. 1845:* Én ezt gondoltam hogy már eddig consummálodván a Csere az ezen öszi vetés ala valo földeket is által adom most [Ipp Sz; Végr.] * *öszi ~(kor). 1574:* Ferenchy Istwan, Azt vallia hogi ez eozy veteskor latta hogi Nyreo Iosa kergette (!) Bwzayarol valamy dyznokat [Kv; TJk III/3. 359]. *1770:* Az öszi vetésre nem igen szolgált az idö, mivel szeptember, október száraz volt, késön vetettünk [RettE 247]. *1803:* Ugarláskor és öszi vetéskor a jármos ökrök és hámos és hátoslovak a dértzeg csikóktól és tulkoktól, az hol a falu helyet ád, külön járjanak [M.hermány U; RSzF 193] * *tavaszi ~. 1640:* Szanto feolde mind a ket mezöre eoszi es tavaszi vetesnek vagion 40 köbölre valo [Fog.; UF I, 781]. *1768:* még a Tavaszi vetéshez nem fogtúnk mivel itten most nyilatkózik [Esztény SzD; Told. 5a]. *1775/1781:* mikor ide jöttem az elöttem vólt Tiszt, a Tavasz vetéshez nem fogván, én tsak a Tavaszi vetést vettettem [Algyógy H; JHb LXXI/3].

Sz. *1823–1830:* Ez az ember, mikor a kisasszony eltemetése végett a bonyhai templomba levö bolthajtásos kripta ajtaját felbontván, hirtelen a kriptába bebújt volna, a koporsók között járván, olyan nyavalyát kapott, hogy egynéhány napra meghalt, így adta meg árát a maga vetésének [FogE 102].

2. bevetés, beültetés; semănare, însămînțare; Anbau. *1637:* hogj az peres földeket se vetesre es Zalogonis el ne adhassam ennekem ketelenseg tartotta, hogy el adgiam oka ez voltt illien szonk ugj mintt Jano Ferencel hogj engemett meleg tüzzel es hazzal el tartott [HSzj *tüzzel-házzal tart* al.]. *1680:* Jakab János egj földet adot vala Cserei János uramnak egy vetésig [Göröcsfva Cs; CsVh 84]. *1681:* Tavasz Buza, Zab, Borso, Lencze alá valo föld szántassal, vetésevel, fel takarasával tartoznak[a] [VhU 200. – [a]A jb-ok].

Szk: *~re való föld. 1640:* Szabados: harom arva eocseivel edgy eorökseget birnak mindenestöl mind ket fordulora birnak 60 köböl vetesre valo feöldet kaszalo retet mindenestöl 25 szekerre valat | Edgik hazas fiais velle e. k. assessor depositus volt megh eddig megh tartatat Boyersagaban nem szolgaltattak, fiaival eddgiüt bir mindenestöl ket fordulora 40 keobol vetesre valo feoldet [UF I, 716, 726] * *~re való irtogatás. 1777:* Értem ... Nap nyúgat felöl valo részíben ezen hellynek Cir. 8 kúpáni vetésre valo irtogatást [Dupapiátra H; GyK].

3. az elvetett magvak összessége; semănătură, teren însămînțat; Saatgut. *1575–1576:* En galazi Jstúan ... esmeglen attam galazi tamasnak egy haz helyre minth feldestül vetestül flo. 14 [Galac BN; WLt]. *1588:* En az bwzawal mindeneoth bekesegesen Jeottem hanem mikor Jwtottam volna az Galponyai feoldre Sombori Lazlo Jozagaba ahol az nyomason meg vgarlottak vala az feoldet kiben meg soholt semi vetes nem vala eggyk az zekerem kerekenek hat beleol hagoth az vagason de azzal senkinek semi kart nem teottem mert vetese meg benne nem volth [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb kezével]. *1620:* az Markus Istvantul veót feoldekbe(n) valo veteseket mellieket Keopeczj Janos Markus Istvantul ... megh veót volt [Msz; BálLt 1]. *1645:* Lazar Istvanne Aszszoniom, es Lazar Istvan Uram közöt valo Compositio ... Az Udvarhaz dolgabol igy alkutok ... Az földbeli vetes felöl igy alkuttattuk [LLt Fasc. 120]. *1679/1722 k.:* Oroszfalub(an)[a] Jakab Tivadarnak Balog Ferencz Uram jobbagya(na)k engedett az Falu erdöb(en) szanto földet irtani ... ezen földnek Taxaja egy forint vala-

mikor vetes vagyon benne [GörgJk 102. – ªMT]. *1726:* Vagjon … a Szászok Ösvenyenel circ. 12 vekás[a] az mellyet ugj adott volt oda néhai Albert Györgj hogy mikor vetes leszen benne mindenkor tiz pénz szallyon ki a zallogjábol [Gogánváralja KK; BálLt 86. – ªSzántóföld]. *1757:* azon … maga földit … jo vetés koráb(an) Farkas Pál Uram vetéssivel edgjütt viszszá szantotta a maga földihez [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28]. *1770:* Istennek hálá a Vetések jol teleltek valo de a mostani hidegek ugy még vesztegették hogy egy darabot ki fogunk szántani [Esztény SzD; Told. 29]. *1851:* az az fordulo hol a vetések vagynak nagyobb sokkal annál hová jövendőbe vetődnek a Buzák [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.]. *1854:* Ezen … vetések … a tavasz elejin mind jók voltak, – de az azután bé következett hideg szelek és szarazság miatt meg gyérültek [M.köblös SzD; Torma].

Szk: *késői ~. 1731:* Az Somkut fele' fordulo határunkb(a) vetett kőles, Törökbuza s akarmi késői vetésnek meg őrizésére, Pasztorok(na)k fogadtuk meg, mind addig mig mind be Takarittatik, Varadj Borbely Istvánt és Kerekes al(ia)s Timár Jánost [Dés; Jk 420a] * *őszi ~. 1605:* Az zantassal penig az özy vetesnek kartt ne tegyenek az fordulassal és rea valo menessel, Mert à ky effele kar tetelben meg talaltatik az kartt meg vezik raita [Kv; TanJk I/1. 502]. *1771:* Őszi vetés … A Fagadonal M. 25 [Rücs MT; Ks 21. XV. 23] * *tavaszi ~. 1675/1688 u.:* Az Tavaszi vetesrőlis, ugi mint arparol, zabrol, borsorol, lenczeről, kenderről, lenről igaz szamot tarcz. mindeneket fel irass [Borb. I Petki János ut. csíkcsicsai jb-bírájához]. *1731:* ha még két hetek alat az Isten esőt nem ad az Tavaszi vetesekhez semj Remenség nincsen [Pálos NK; Ks 83 Géczj László lev.].

4. kihajtott növény; semănătură; kleine Pflanze. *1571:* Aggyak ertenwnk hogy, Az mynemeo Vetes Buza, Zab kender es egijeb Mayorsag, a mezeon vagyon kinek gongya vyselesere hytesek voltak, Most e valtozasban, Mynd feo nep lo feo mynd keosseg, Barmawal etetne Nyomottatnak karossytana [BáthoryErdLev. I, 118 a fej rend. Kornis Farkas és Petky Mihály nsz-i királybírókhoz]. *1590:* mikor az eú vetett vetésse megh ért volna megh Arattünk benne kilench kalongiath [UszT]. *1595:* Zent geórgy nap úta(n) tilalmas az vetes keózt az zenafy [UszT 10/119]. *1597:* az oldalon wgyan iol menenk ele eggywt az wetis kózót megg allanak [Girót SzD; Ks]. *1606:* Ez Eztendeöben uolt az szegenieknek, harom keöbleö(n) ualo uetesek … igen ritka, apro es zegeny uala, leön 51. kalongia buza [Kv; Szám. 12a/I. 5]. *1662:* Ezen esztendőben pünkösd havának 19. és 20. napjain és éjszakáin olly szokatlan nagy hó, dér és fagyos üdő lett vala, hogy sok helyeken minden vetések, szőlőhegyek semmivé tétettek vala [SKr 675]. *1682:* ot gazlottak az erdön, az marhaval … de az vetesen nem latta … Mondotta aztis az szolga ennekem, hogj eő nem hajtia az erdeöre, hogj ot gazollion vele, hanem inkab hajtia zabra vagj vetesre [Mv; MvLt 290. 169a]. *1703:* mondotta osztan a Trifo fia … hogy miért bocsáttjátok az Juhokot a mi vetesűnkbe. menyi kárt tőttek lám mind megh akarjatok etetni a vetésinket Kuldussá akartok tenni [O.solymos KK; SLt AQ. 24 Kerekes Péter (45) jb vall.]. *1741:* Sok felőll esvén panaszok … hogy becsülletes atyánkfiai közzül sokan, magok marhájokat, mikor szántanak; vagj egjéb dolgot cselekesznek széltébe bocsáttyák, a vetésekre, nem kevés kárunkal [Dés; Jk 551b]. *1774:* el mult Kedden … igen kemény Jég eső volt itten … mégis az Isten ugy adta hogy az Vetések(ne)k az közepin … ment el az Sürüje [Záh TA; Kf Nagy Sámuel lev.]. *1806:* a' bival … annak utánna harmad napigis az oltnak Ágostonfalva felöl valo martyán a' vetéseken legelődött [F.rákos U; Falujk 6]. *1839:* Nemes Három Széken 27 helységek jég által minden vetésekből kipusztultak [Szucság K; RAk 67]. *1850:* míg ezek az esőzések is valának, kárt okozott a' marha az vetésen [Nagylak AF; DobLev. V/1300].

Szk: *kikelt ~. 1781:* Item Barabás Mihály is Barabás András káplárnak a kiköltt vetésit elszántotta, melyért hasonlóképpen ökegyelme is egy magyar forint bírságon marad a falu törvénye szerént [Árkos Hsz; RSzF 143] * *őszi ~. 1748:* az öszi vetések … igen szegények voltak, egészszen Tővissig el láttzott a' mák virág a jo buza földeken [Marossztkirály AF; Told. 56]. *1844:* Az öszi vetések gyengék … s Sokat szántanak ki [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez] * *sarlós ~. 1854:* igazán látám az Isten áldását kivált a Sarlos vetésekbe és fűbe a mej már minden pertzbe várja a kaszát [O.fodorháza SzD; BetLt 4 Vajda Elek lev.] * *tavaszi ~. 1692:* Istennek kemény itéleti szerint rettenetes temèrdek sokaságu Sáskák érkezvén határunkra az tavaszi vetést meg emésztették [HSzj *sáska* al.]. *1732:* a Tavaszi vetés léhás Szokott lenni, az Árpa és Zabis ritkán terem, mert azt az bolha el vesztegeti [Kóród KK; Ks 12/I] * *zöld ~. 1793:* Gál Ferentz Uram azt mondá Kováts Ferentz el szántott az én Földemből eddig, én is most viszszá szántom s meg is tőn, mert … Zőld Vetéssiből el is vágata, hét vagy Nyoltz barázdát [Mezőbánd MT; MbK XII. 94 Iszlai Ferentz (50) szabad székely vall.].

5. termény, termés; recoltă; Ernte. *1590:* Marat Az wetesbol. 25 kobol. zab [Kv; Szám. 4/XVII. 4b]. *1609:* Az Taualy Biro vra(m) Tanatzaúal egetemben parancholanak az Tarsommal egiüt hogj az Tartza hazàn valo vetesnek az Dezmayat percipialnůk varos zamara [Kv; Szám. 12b/IV. 89]. *1640:* Minden fele vetesbeol, s- borbol, pasit Malaczbol, Raibol Tizedet adnak [Szászlóna K; GyU 64]. *1672:* Ray Méhekből Tizedett atta(na)k az magyarok, Buzábúl Borbúl, ugj egyéb vetéssekbűl őtődött, az oláhokébúl penigh Tizedett [Horvát Sz; Born. VId. 24]. *1749:* A Nobilitaris Curián Ház, Csűr Pajták alkalmasok voltanak, Széna Gabona szemül s Vetés is volt, de menyi nem tudjuk, meg betsülhetetlen Oeconomia follyt itt [Magura AF; DobLev. I/236. 21a]. *1758:* éppen Semmi Vetésem nem leszen csélédim tarttásara [Szőkefva KK; Ks 72/54]. *1829:* nem lett azomban ezenn foglalásnak egyéb sükere, mint az hogy egy Buzille Luka nevű ember … az általa termesztett Vetésekből alattomoson lopott el a' mit lehetett [Toplica MT; Born. XVc. 6 Pap Juon a Petri (70) vall.]. *1841:* az vetésnek kétt része el veszet, csak harmada maradott [Egeres K; Ks 89].

Szk: *lekaszált ~. 1837:* Ki az, a ki az Exponens Urnak … szép tiszta ősz buza vetésit … le kaszáltatta minek előtte az érése tökeletességre ment volna? … Mennyiből állott azon le kaszált vetés, és annak az érése tökéletességre valo menetelével a szeme mennyi s mit éro volna? [Ne; DobLev. V/1167] * *mezei ~. 1640:* Dezmat mindenfele mezey vetesekbol tartoznak adni [UF I, 687]. *1681:* Minden fele mezei vetésekből … Tizedet adnak … mind azokbol penigh az ott valo Magiar p(rae)dikatornak quarta adatik [Hátszeg II; VhU 150]. *1761:* Minden Mezei vetésekbol Szőlőkből a' rendes Dézmát ki adjják [Szpring AF; JHbK LXVIII/I. 518].

6. bevetett terület; teren însemînţat; gesätes Feld. *1564:* Az hol pedijg veteswnk vagion iletwnk barmat reia bochatia [SzO II, 180]. *1577:* az mj az w anyatul az mj marha marat

volna mjnden neuezettw marha vagj penz vagj aranj vagj vettes, vagj valamj labas marha mjndeneket megg (!) engedet volna Almadj andras kachkan martonnak [Légen K; JHbK XIII/36]. *1592:* az my hatarunk orzozhegy (!) hatar altal ket vetes ellen valo kapukon Jóttetek oda es Jótok, azert semmy hatarossagtok Byrodalmatok oda Nynczyen [UszT]. *1606:* volt az szegeniek(ne)k harom köbleön ualo vetesek ... Leöt rayta Eötven egj kalongia buza [Kv; Szám. 12a/I. 32]. *1643 k./1687:* Proventus Pastoris ... akar mellyik falu határá(n) legye(n) à vetése de à négy négy kalongya buzát meg kell adni [Moson MT; MMatr 262]. *1671:* szaladas képpe(n) edgyik őkröm találva(n) el szaladni, edgy Uy vetesnek szeli fele, eszekb(e) veve(n) szolgaim megh térítették, ne(m) akarua(n) senkinek hogy kárt tégyen [Kv; TJk VIII/11. 138]. *1719:* A nagy rēth penig meg ugyan maradgyon az Imecz falvi Ecclesia(na)k a felyeb denominált reszekkel együt ... Az Imecz falván tanálandot peniglen az Imeczfalvinak hagyom mind a fel irattattammal együt es az vetesemet is [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1756:* Nsagtok ... tudja minemü kitsin és szoros légyen a' mi mostani nyomásunk a' holottis a' mi kevés marhainkot, semmiképpen nem legeltethettjük, a' minthogy is Nsagtoktol annak pascuuma a' Szent Györgyi szomszéd marhaikkal közzé tetetödett melyre nézve éppen el nem kerülhettjük, hogy vetéseink között által járo ország uttján le ne hajtathassuk [Torockó; TLev. 9/9. 1b]. *1782:* Vádoltatván Damokos István, hogy a más ember vetésin járt az ekével [Árkos Hsz; RSzF 152]. *1814:* Tudja é ... hogy a ... Kis aszszony Körtvéllyfáji ... árendába más által biratott Joszágát valaki csipte, harapta, és foglalgatta volna? Vetéseit és Kaszállóit kártékony modra marháival étette és prédálta volna? [LLt vk]. *1843:* Mivel a' haszonbérlönek most vetés nem adatik által, tehát a stipulált esztendök el telésivel vetést adni nem köteles [Nagylak AF; DobLev. V/1248]. *1847:* Vetéseinket úgy oltalmazzuk s használjuk, amint eleink bírták [VKp 231–2].

Hn. *1759:* ā Vetés Szeribenn (sz) [Szentkirály Cs; EHA]. *1773:* a' Vetésre ki járó kert kapun belöl [Mv; MvHn].

Szk: *kolonikális ~. 1834:* a' Colonicalis Vetésekben és Kaszállokban téjendö utakért, ösvényekért, tapodásokért ... esztendőnként kivánt 20 az az Husz Rft ezüstben aversionalis Bonificatiot meg adja [Bilak BN; LLt].

7. erdőtelepítés; semănatul seminţelor de arbori; Waldsiedlung. *1843:* Az idei Szent György-nap utáni szombaton – ó szám szerént – kimenvén Dsurka Juon gornyiktársommal a Doszu Seszi nevü erdőben, Preluká Bugyestyilor nevü helynek erdőmag bévetésére, ottan várok valami 2 vagy 3 órát a vetéshez megkívántatott munkásokat | Én Csetyerás Nyikulájtól s Czándro Todoszitul hallottam, miszerént a falusiak egyetértettek, hogy az erdővetést meg ne engedjék, s evégre egybeseregelvén, ki is mentek a helyszinére, és a vetést megakadályoztatták [VKp 77, 99–100].

Szk: *~ alá vett. 1843:* Én magam is jelen voltam akkor, midőn több falusiak vetés alá vett erdőhelyre kimentek | Úgy hallottam David Páveltől ezelőtt valami két-három héttel, hogy Varga Katalin bizonyos számú pojényi közlakosokkal kiment a vetés alá vett erdő helyszinére, s ottan protestált [VKp 107, 112].

8. kijelölés; stabilire, trasare; Markierung. *1585:* Az felseo Espotaly Mesteris ha miben Biro vramath meg talallia ... legie(n) eo kgme segitsegel, vag fertalnak vetese, vagy Agaknak es theowisnek hozasa lezen zwkseges [Kv; TanJk I/1. 4].

9. lerakás; extracţie (de piatră); Lieferung von Stein. *1726:* Alkudtam ... husz öll könek, az monostori Határon való vetésiért ... á flo: hg: 1 d: 70 [Kv; Ks 15. LIII. 4].

10. készítés; făcutul (cărămizilor, ţiglelor); Fertigung. *1752:* ā Dévai kevés Vetésre Dallaczról jött Czigányok ... nékiek ezer jól ki égetet Cseréptől két M Forintot, ezer ki égetet Teglatol egj MaForintot ā midőn számban adnak kelletik kifizetni [Déva; Ks 107]. *1822:* Egy ezer Tégla vetésiért szokott fizettetni 3 Rf [Torda; TVLt Közig. ir. 631].

11. szövés; urzire, urzit, întinderea/aşezarea urzelii în războiul de ţesut (pentru a începe ţesutul); Weben. *1838:* instálak az vékonyab Asztal keszkenyőkhez mégy (!) egy fél font fonalat mert nem tudam ki vetni az Szélességit az tizen négy keszkenyőnek ... ma tsak mind kinlodtam azakkal az fonalokkal és Két Legény várakazik az vetés után tsokalam kezeit az Grofné Nagyságának Kamuka Takátsné[a] [Kv; IB. – [a]Konetzni Ignátzné Dombaji Anna].

12. ágyvetés; făcutul patului; Bettmachen. *1656:* magam már inkább a párnára, annak is az puhájára vágyok inkább, mint mátráczra s még azon is rosszúl alhatom, nem tudom, ha az vetéstől vagyon-e? talám inkább az gondoktól [TML I, 6 Bonis Ferenc Teleki Mihályhoz Kassáról].

13. elválasztás; divorţ, despărţire; Scheidung. *1805:* Hogyha ezek[a] az esketésből ki jönek akkor a' két felé való vetést megnyerjük [Gyf; Berz. 19. – [a]A valóokokra elégséges tényálladékok].

14. vetemedés; purtare îndrăzneaţă; freches Benehmen. *1662:* Legszörnyebbeket mond aztán utoljára az ötödik magok megbakétása s vakmerőségre vetése ellen v. 27. a 40-ig: Ha mégis nem engedtek nekem, én is ellenetek járok megbúsult haragomban, mert a ti fiaitoknak és leánytoknak húsát eszitek meg [SKr 698].

15. szülés; naştere; Geburt. *1718:* Majla Kurke Feleségének Kurké Annának Fattya vetése it az Nemes Szék Szinin Constál [Fejér m.; Ks 90].

16. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *kezesség alá ~* kezes állítása, *rég* kezesítés; punerea unui garant; unter Bürgschaft setzen. *1716:* olyan fugitivus jobbágyoknak is és jó kezesség alá való vetésében, melyek Kraszna vármegyében laknak szorgalmassan munkálódjék [BfN Krasznai cs. Rhédei Pál ut. Mészáros Ferenc krasznai ub-nak].

vetésbúza vetni való búza; grîu pentru semănat; Weizen zum Säen. **Szk:** *őszi ~. 1751:* Bulzesti[a] Kertész Mihálljnak ... annuatim kurál néki ... egy kőből őszi vetés buza, és fél véka Kukuríza vetés [Déva; Ks 107. – [a]H].

vetésdézma vetésért behajtott dézsma; dijmă percepută pentru semănat; Säenzehntel. **Szk:** *őszi ~. 1700:* Tertius processus superior Verchorinensis. Zavadka[a] ... Eoszi tavaszi vetes dezma, pasit tized, roj dezma, stronga ebben a verchovinai processusban szinten igy observaltatik, mint munkatsi vagy also processusokban [Maksay, Urb. 586, 588. – [a]Bereg m.] * *tavaszi ~ → őszi ~.*

vetéses bevetett; care este însămînţat; gesät. *1765:* (Egy föld) az ... eö Nsága ezen vetéses földének a' végit ... keresztül vágja [Kéménd H; JHb XXXIII/18]. *1790:* sem a magamagától, sem a communitástól tett törvénnyel nem gondolván, az éjtzaka ismét 7 ökrei a vetéses határunknak közepében találtattak [Árkos Hsz; RSzF 154].

vetési a Vetés (Sz) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vetés/Vetiş; mit dem

Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vetés. **1.** Vetésen levő/található; care se află la Vetés, din Vetés; zu Vetés befindlich. *1774:* a szegény Radák István úr megholt … A Vetési regimentben kapitány volt sok ideig [RettE 322].

2. Vetésen lakó; din Vetés; in Vetés wohnhaft | Vetésről származó; (care este) originar din Vetés; aus Vetés stammend. **Szn.** *1657:* Vetési István [KemÖn. 133]. *1811:* Kiscéhmester: Vetési Sámuel [Dés; DFaz. 43].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vetés lakosa; locuitor din Vetés; Bewohner von Vetés. *1764:* Vetésiek is jó nemesemberek Szatmár vármegyében, generális vala nemrégen egy közülek [RettE 169].

vetésidő (a vetésforgós gazdálkodásban) a bevetésnek az ideje; perioada cînd o parte din terenurile arabile sînt însămînţate/lucrate; Zeit zum Saen. *1605:* vt vala ott mind vetes údeóbe es mi(n)denkor [UszT 19/42 Joannes Veres de Marefalúa (56) lib vall.]. *1606:* Az fwle Gergely haza(n) aloll sem vetes sem niomas ydeóben ott zeker vt ninch [UszT 20/232 Georgius Marko de Olaztelek nunc in S. Marto(n) commorans (40) pp vall.]. *1821:* Minthogy Jenőfalva all tízében a Benes József és Bíró família jószágaik között all tíznek egy kijáró utcája lévén a napkeleti határra, melyen a nyomás idején szekérrel, ekével és minden szabadoson szoktonk járni mindeddig, míglen a tolló másfelől felszabadulván és akkor békerteltettvén vetésüdőre az okon, hogy a nevezett Bíró famíliának ezen utca végében lévő szántóföldeiken kelletvén járni [Jenőfva Cs; RSzF 149].

vetéskapu a vetéskerítésnek a főútvonalak, ill. utcák torkolatánál álló kapuja; poarta tarinii; Tor des Feldes. *1591:* Mi el megiünk eleol beogeozben az vetes kapwn hogy be Jeoz be szollitunk mj ahol leszeonk [UszT]. *1592:* Tudom hogy ket vetes kapw altal mennek fel Nywladba(n) es egy barom ellen valo kapw altal [UszT]. *1607:* mind falú kertinek, porgolatoknak, viz kapúknak veteskapuknak harmadat tartiuk[a] [UszT 20/233. – [a]Az altizedbeliek]. *1656:* Nehai Veress Thamas Uram csobotfalui nemes hazahoz birattatot … csomortan fele az uetes kapun kűul eot eke iarasa uicinussa ab una Balint Jstuan szanto folde mas felol az kozonseges ut [Csobotfva Cs; CsÁLt F. 28. I/1]. *1714:* az Szegeleten az veteskapu felöl egy darab[a] [Lengyelfva U; Orb. – [a]Föld]. *1718:* Az Szepviz felé fordulo mezóben … az vetés kapun aloll valo földek(ne)k egy részében vett volt eó Kglme … egj darabot [Szentmihály Cs; Borb. II Fel Csik Széki Sz. Mihalyj Buzás András (64) major vall.]. *1754:* az uczat vétés kapuval mi tartottuk [Jakabfva Cs; BCs]. *1809:* Specificatioja A Soo Uttyának, a szombatfalvi felsö vetés kaputol kezdve … az Utolso kűpűig belé foglaltatván a kűpűis [Szu; UszLt ComGub. 1628]. *1821:* Minthogy Jenőfalva all tízében a Benes József és Bíró família jószágaik között all tíznek egy kijáró utcája lévén a napkeleti határra … egy vetéskaput csinálunk az utca végére, hogy a vetésmezön kár ne történjék a kijárás miatt [Jenőfva Cs; RSzF 149]. *1848:* az utasittás igen Szoros Határ közi van szoritva, mellynek egy pontya azt tartya; hogy a melly birtokok a régi vetés kapuk hellyein kivűl talaltatnak fel nem vétetödhettnek [Tarcsafva U; Pf Pálfi Lajos lev.].

Hn. *1608:* Az uetes kapunal (sz) [Kozmás Cs]. *1627:* az Ueteskapunal [Gyszm]. *1657:* Homlogy fele menö vetes kapu nylasaban (k) [Kőrispatak U]. *1688:* Az Vetes kapunál (sz) [Kozmás Cs]. *1718.* A Vetéskapun alol (sz) [Szentmihály Cs]. *1733:* az vetés Kapun aloll valo földek (sz) [Szentmihály Cs]. *1756:* a Vetéskapu sarkánál [Taploca Cs]. *1763 k.:* a' Vetéskapunál [Betfva U]. *1771/1817:* a' vetés Kapunál (sz) [Küküllőkeményfva U]. *1773:* a Vetés Kapun küllyel (sz) [Gyergyóalfalu Cs] | Szabo Mihály vetes kapujánál (sz) | A Balás György vetés Kapujánál (sz) | a Vetés Kapunál (sz) | A Csiki Vetés Kapujánál (sz) | a Remetére menö vetés Kapunál (sz) [Szárhegy Cs] | ă Nyir mezőn az vetés Kapunál [Szentsimon Cs]. *1775:* a' Bágy felöll valo vetés Kapunál [Lokod U]. *1808:* Nyir Mezőben a Vetés Kapunál [Szentsimon Cs]. *1864:* a Vetés Kapu ütközőinél (telek) [Szárhegy Cs].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók. A főszövegben az 1656, 1714, 1718 év alatti adalékok a Hn. alá is tartozhatnak.

vetéskapu-csinálás făcutul porţii la gardul ţarinii; Torbau. *1604:* hazam uagio(n) fanczjalban … mely hazbol enys mindenben egjenleo terhet uiselek az falual (!), mind(en) zedesbe ueuesbe, mind ueteskapu czjnalasba [UszT 18/63].

vetéskert 1. bevetett területet körülvevő kerítés; gardul ţarinii; Zaun rund um das Feld. *1590 k.:* negjen chénalliák fel az feöld mellett az vetes kertet az országh vta felöll [UszT]. *1592 u.:* az wetes ellen walo gyepiw kert melj wetes kertet almas falwa tartth wetessek oltalmara [Homoródalmás U; EHA]. *1597:* A(ctor) C(om)p(ro)bat hogy eó az Molnos Peter kylseó Vduara kapuiat es az Tiboldi Mihaly haza fele walo Vetes kert foliasat soha ne(m) wegezett az falúual hogy eó chynallya, es hogy Thiboldi Mihalt, chak az Regy Vetes kert foliasabúl valaztotta kert bironak, ezek felöll ne(m) valaztotta [UszT 12/131]. *1602:* bizonitsanak az arua Twtora es Semie(n) Peter Betlen falua ellen hogj … ennek eleotteis mind uetes kertek, porgolatok, kapuk saroknak megh czinalasaba(n) edgiesek uoltak az eleik az falual [UszT 16/2]. *1606:* Paulus Zaz de S. Kiraly Jnq(ui)lin(us) … Jurat(us). Az Birak tůdgiak azt mit vettek s mit ne(m) rajta … Az vetes kertert ha resse (?) leze(n) aztis meg byntetik s byntettęk [UszT 20/10]. *1706:* az … Lokon valo edgy Gyepűivel edgyütt a Tőbb Gyepűk Viz és Vetés Kertek folyási, Kűpűi, Sárai egészen megh maradának Kis Péternek és Posteritás(inak) orökösön [Tarcsafva U; Pf]. *1748:* azon Joszagrol az Falu le vaga az szilvafat es ugy Csinyalak meg az veteskert fojasat abbol [Bözödújfalu U; JHb XVIII/20]. *1780:* A Toth György háza mellett levő vetés kert folyasát, kik hanyták ki …? [Tarcsafva U; Pf vk].

2. bevetett kert/terület; ţarină; eingesätes Feld. *1592:* Az hol azt p(ro)ponalta az Actor hogy tehenét wzette(m) volna be … Erre azt mondo(m) hogy en az zabad nyomasbol ne(m) wzette(m) hane(m) az vetes kertbeól [UszT]. *1606:* altallia(n) fogua ne(m) engedik hogy be jártassak vetes kertekbe paztoros barmokot [UszT 19/28]. *1726:* lévén nyolcz öl vetéskert azon belsö fundushoz, azt is tartozzék procuralni Sándor István uram [Szentkirály Cs; SándorO 273]. *1759:* a maga Lovát vetés kertben, Gabonák közé, a tilalmasba belé czövekelte volna [O.kocsárd KK; Berz. 1. 10. 38]. *1785:* Minthogy törvény szerént az néhai Nagy Bodó Mihály két ülés jószágának az fele általment Botár András és Santus Antaléktól, primipilusoktól az Anda famíliának … azért mind az vetéskertek, mind pedig az töltések oszoljanak két egyenlö részekre, itíltetett [Taploca Cs; RSzF 148]. *1821:* minthogy azan Kaszálló a vetés Kertbe vólt, 's nem Széltöl hanem inkább közepe felé, tehát azan … vetés kertbe miért haggya Marháját pásztor nélkül, határoztatott annál fogva

hogy Csika azan betsült kárnak ... felét Szenvedje, felét pedig fizesse Gruja Fuka [H; JF Prot. 28]. *1826:* Ezen Nemes Megyében (így!) a Kelementelki és Gyalakuti határ közt a' Csulokáj völgyéböl lefolyó zápor és nagy esső vize kitojulása ... tetemes kárt, kivált mikor vetes kertbe találja kiáradása a' határt ... okozzon, annak mü, kik határainkon eztet tapasztaljuk ... tanui lehetünk [Msz; GyL].

Szk: ~ *ideje. 1606:* aztis tudom hogj az war chinalasanak elötthe az Thelekfaluiak wetes kerteknek Jdeiennis azt az helyet Jaro marhaioknak tartottak vetes kert Jdeien marhaiokat Jaromban vittek oda [UszT 19/30 Vallentinus Karachion de Patakfalua pp vall.] * *tilalmas ~. 1603 k.:* egy mochiolia neuy hely vala meg hatta hogy ne mennyek abba az baro(m)mal mert tilalmas Vetes kert koraba, de nyomasaba zabad wolt mi(n)denütt [UszT 16/65 Benedictus Istuanfi de Uduarhelj (75) vall.].

◊ **Hn.** *1600:* az Vetes kert zeribe [Korond U]. *1699:* a Falu Vetes kerti [Szentdemeter U]. *XVIII. sz. eleje:* Nyergellöre fel menö vettes Kért | ă Vettes Kertre menöben [Bánfva Cs]. *1702:* veteskert Szöriben [Kadács U; Pl]. *1731:* ă Vetés Kert [Kászonújfalu Cs]. *1739:* a' Falu vetes Kerti [Szentimre Cs]. *1757:* A Vetes Kertre menöben (sz) [Szentmihály Cs]. *1758:* a' Vetés kert gyepüje (sz) [Felsőtök SzD]. *1766:* ă Vetes kert mellet (sz) [Szentkirály Cs]. *1769:* az vetés kertre menö lábban [Verebes Cs]. *1771:* a Vetés Kertben (sz) [Tekerőpataka Cs]. *1773:* A Falu vetés kertin fellyül (sz) | a Vetés kert bütöinél (sz) [Ditró Cs] | a Vetés Kertre menöben (sz) [Szárhegy Cs] | A Vetés Kert felöl (sz) [Vasláb Cs]. *1834:* a' Vetés kertben [Mv; MvH].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vetéskertfal veteményeskertet körülvevő kerítés fala; peretele gardului ţarinii; Wand des Zaunes um den Gemüsegarten. *1804:* a Kaloda szeg uttzába a Falu végen (telek) ... belöl vicinussa a vetés kert fal külyel pedig a falubol ki járo ut [Küsmöd U; EHA].

vetéskert-látogatás vetéskert megtekintése/megvizsgálása; verificarea gardului ţarinii; Besichtigung des Gemüsegartens. *1604:* tudo(m) azt hogy az el múlt njarba az vetes kęrt latogatasba velünk volt [UszT 18/142 Joannes Gegeö de Jlke lib vall.].

vetésmező bevetett földterület; ţarină; Feld. *1795:* Azon a napon, amelyen elkárosodott az Fejérek lova, csordában nem menvén, visszatérvén egy puszta kertbe, onnét kiszökvén az vetésmezőre, onnét a farkasok üzőbe vevén messzire elhajtották [Ozsdola Hsz; RSzF 218]. *1821:* Minthogy Jenőfalva all tízében a Benes József és Bíró família jószágaik között all tíznek egy kijáró utcája lévén a napkeleti határra ... egy vetéskaput csinálunk az utca végére, hogy a vetésmezőn kár ne történjék a kijárás miatt [Jenőfva Cs; RSzF 149].

Hn. *1698:* vetes mezőben [Impérfva Cs; EHA]. *XVIII. sz. vége:* A Vetés mezőben [Kozmás Cs; EHA].

vetésnyi vmennyi vetésmaggal bevetett; care poate fi insămînţat cu o anumită cantitate de seminţe; mit Saatgut eingesät. *1830:* 8 véka öszi vetésnyi föld ... jutot [Galponya Sz; Somb. II].

vetet, vétet 1. vásároltat; a pune pe cineva să cumpere ceva; kaufen lassen. *1579:* Az 25 Aprily Mykor Tordara kellet mennem az Gywlesre gyeplött vetetem az kúchyt kötegeztek (!) d 4 | wetetek 2 örek pyztrangott es egy Eytel bort küldek neky ky ky tezen d. 12 [Kv; Szám. 1/XVIII. 13, 18]. *1581:* Mykoron Thompa Istwanenak kellet volna harangozny az Teobywel egyetembe Eztendeyg ekorayg (!) wetettem 5 font fa olayt p(ro) d. 35 [Kv; Szám. 3/IV. 15]. *1609:* 17 dje Xbris Az kis vrnak egy papuczott kolosvarat vetettem pro f 1/20 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1618:* Tonai Janossal uetetem ket forintara Naranczot Lemoniat Pomagranatot [Kv; RDL I. 103]. *1623:* Moldouaboll az Neszter és Prwt melleöll, hauaselfeoldebeöll az Duna melleöll jgen jo fele eoregh zeöke disznokott vetessen 200 tenezteny valokot [BGU 121]. *1687:* mentést vétess az falukon husz lovat de ne legyének aprók mint az kiket kaptak utolszor [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez]. *1705:* Hanem osztán tavaly télen úgy vetetett lovat nekik a császár ... hogy most ide vagy amoda fordítja öket, mint a maga hadait, valamig a dániai király itt tartja öket a császár mellett [WIN I, 632]. *1761:* Tudgyae a' Tanu ... hogy ... Dualis birája ... 27 fontos egy pár òkrit ell vévén, azokért tsak 12. forintos két tulkotskát vetet volna? [H; Ks 113 Vegyes ir. vk]. *1792:* vetettem ... egy Lopo vagy Szivo Tőkőt [Szentmargita SzD; Ks 67. 49. 41]. *1812:* hallattam hogy Szigyárto Gligorné egér követ akart a' Patikábul vétetni, a' melyel az urát meg étesse [K; KLev.]. *1824:* Az Nemes Város vétetett égy rudas Hámot Ujjat [DLt 885]. *1830:* Édes Anyám azon kéri Nénit, hogy vétessen Medgyesen vagy 12 sarlot [Kv; Pk 7].

Szk: *(kész)pénzen ~. 1595:* Húst penig az szorgasag miat varoset nem adhatanak, vetettem kez penzen [Kv; Szám. 6/XXVIa. 20 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1667:* Kegyelmed, édes Komám uram, pénzen is vétessen, az mi lehet, írja fel, és ha leszen én számomra való jövedelem, abbúl vegye ki, ha nem lenne, én bizony megfizetem [TML IV, 85 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1714:* nékem Suhonnan Csak egj marek buzatt sem egyebett semit sem hiznak (!) mindent az Egj Vízen kivül Pénzen kel vétetnem [Nsz; ApLt 5 Apor István Apor Péterhez].

2. előteremttet; a lua, a procura (ceva); herbeischaffen lassen. *1837:* Tehát hogy annak idejében hurtzoltatásom s k<öl>tségemet légyen honnot vétetnem, s párt kérek (!) [Dob.; Somb. II].

3. rávétet/rábeszéltet vmire; a determina pe cineva să ...; jemanden zu etwas zwingen lassen. **Szk:** *konvencióra ~. 1823–1830:* Tehát ezeknél ebédeltem, minthogy pedig én délelőtt Antalnak s az úrfiának megbeszéltem volt, hogy az úrfimmal s a doktorral hogy jártam, hogy ők engemet konvencióra vétettek, azt ígérvén, hogy csak álljak reá, mert Erdélyből kijövet minden szükségeimet kipótolják [FogE 209].

4. kéret, igényeltet; a dispune să fie luat; beanspruchen lassen. *1679/1681:* Az Sajtokert penig ha lehet ... mindenikert inkáb vétessen egi egi forintott [Vh; VhU 673]. *1834:* En Nagysagos Grof Ur! Papi Charakterem, söt Papságom el vesztése alatt erösittem e dologban lévő artatlanságomot, s ugyan azért instalom Nagysagod méltoztasson e dolognak szorossan utánna járatván a Tiszten eleget vetetni [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap lev.].

Szk: *reverzálist ~. 1671:* Az mi az Péter deák dolgát illeti, eddig úgy hiszem oda ment, noha én még eddig reversalist én tüle ugyan nem vétettem [TML V, 497–8 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1679:* Ngd parancsolja kglmes Uram, mi forma reversalist vétessek az Máramarosban levő magyaroktól [TML VIII, 454 Teleki Mihály a fej-hez] * *tudósítást ~. 1847:* Varga Kata által a kisgyermek is megütte-

tett főbe ... talám emiatt el is halálozott volna. Ezen utóbbi esetet csakis egy tanú vallván, e tárgyban is megtaláltatott az Alsó-Fejér megyei tisztség, miszerint e tárgyban a megholtnak vallott gyermek szülőitől és az illető lelkésztől bővebb tudósítást vétessen [VKp 296] * *zálogot ~. 1573:* Kis Antal hity vtan azt vallia hogi ... Eotet Hennig Idezy Barat Istwan eleybe otth ... Mongia azt Neky tahat hamissanis ely venned az en feoldemet, Mely zoert Zek teoresen hatta volt az biro, es Zalogat vetety erte [Kv; TJk III/3. 186].

5. kivétet vmiből; a dispune să fie scos (o anumită cantitate) din ceva; ausnehmen lassen. *1730:* az ... háram hordo bor iránt aszt tudom mondani ... az másadikat ... ő Nagysága bontatta fel és vétetet belolle [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 24].

6. hivatalos hatáskörbe illeszttet; a dispune/a ordona punerea ...; anstellen lassen. **Szk:** *kezesség alá ~. 1657:* az fejedelem consiliumot tartott az dologról, és az statusoknak eleit convocálván, elméjeket csendesíteni igyekezte, de némelyek felől nehézsége lévén s szavaikban is reprehendálván, arestáltatott, és kezesség alá vétette, mint: Földvári Ferencet, Toroczkai Lászlót, Istvánt, Gyerőfi Jánost [KemÖn. 178].

7. átvétet; a dispune preluarea ...; übernehmen lassen. **Szk:** *kézhez ~. 1710 k.:* Apor szállásomra jövén szokott reggeli consultatiónkra, unszolni kezde, a Szász János leveleit gubernium nevével vétessük kézhez [BÖn. 953].

8. rögzíttet; a dispune să fie înregistrat; einschreiben lassen. **Szk:** *effektumban ~. 1813:* A' melly Határozásokat a' Nemes Timár Czéh tett, és tészen azokat ki tartazik Effectumban vétetni? [Dés; DLt 56/2 vk] * *írásba(n) ~. 1662:* Ez mellett az egész város utcáit mind hadnagyságok alá tizedekre osztották, felszámláltatták és írásba vétették vala [SKr 421]. *1679:* Az váradi pasának az urak öszvegyülekezésekig javallanám, ha haladna válasza, melyet ha Nagod neheztelne, avagy csak írásban vétetné ő kglmeknek tetszéseket [TML VIII, 395 Teleki Mihály a fej-hez] * *komputusban ~. 1667:* Amint a marosvásárhelyi gyülésben az adó felvettetett vala, alig hiszszük, hogy kiteljék; azt is computusban vétetjük [TML IV, 78 a fej. Teleki Mihályhoz] * *minutában ~. 1657:* Azelőtt hat esztendővel minden kérésem nélkül offerálta vala nékem az szenterzsébeti jószágban való successiót, melyet meg kellett ugyan köszönnöm, mert félek vala, hogy neheztelleni fogna érette, ha láttatnám contemnálni, és az secretariussal minutában is vétettem ugyan, de purumban az donatióját nem extraháltam vala [KemÖn. 274] * *pennára ~. 1674:* Én, Uram, ez levelem írását tegnap kezdvén, az estve Kászonival beszéltem; sokat mondott igen nekem is, de az merituma éppen az, az mit Kegyelmed pennára vétetett [TML VI, 582 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *relatoriában ~. 1657:* Nagy Pál, ki akkor gyalogkapitány, Bornemisza Pál, ki udvari kapitány vala, megjelenték okát titkon, hogy Zólyominak némely szavait relatoriában vétetvén, az fejedelemnél azokról fognék examináltatni [KemÖn. 162].

9. körülvétet; a dispune să fie împrejmuit/cercuit; umgeben/umbauen lassen. **Szk:** *abroncsokba ~. 1793:* az also Pintzében p(e)d(ig) Nagyságos Vram a' fa Abrantsos hordokatt, mivelhogy régik voltak az Abrantsai és tsak szakadoztak a' mult héten tőbbire majd mind ujj abrantsokba vétettűk [Hadad Sz; JF 36 LevK 286 Benkő Elek lev.] * *palánkba ~. 1778:* bir egy darabotska hellyet Mlgs Maráné Aszszonyo(m), mellyet a' mint látom az idén palánkban is vétetett [Mezőméhes TA; WassLt Tegedár Dumitru (60) zs vall.].

10. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *bolt alá ~* boltozattal/bolthajtásos mennyezettel ellát; a bolti, a da (unei construcţii) formă de boltă; mit runder Zimmerdecke versehen. *1662:* Üdősbik Rákóczi György fejedelem ... felső részét[a] jövendőben bolt alá vétetni akarván, azt a sort úgy csináltatta vala, hogy alól cajtház legyen, az felső része pedig erősen élésházának tartassék [SKr 596. – [a]A vár egyik oldalának] * *cenzúra alá ~* (meg)cenzúráztat; a cenzura, a supune cenzurii; zensurieren lassen. *1665:* Nekünk írt Kegyelmed levelét vöttük, Bethlen János uramnak szolló levelébűl az dolgokat értjük, melyeket az urakkal censura alá is vétettünk [TML III, 435 a fej. Teleki Mihályhoz] * *elégtételbe ~* végrehajtat; a dispune să fie executat; ausfüllen lassen. *1829:* ezen Szék ... ezen Itéletét minden törvénybéli Menedékek ki rekesztése mellett elég tételbe vétetni rendeli [Mv; DobLev. V/1152] * *exekúcióba ~* végrehajtat; a dispune să fie executat; vollziehen lassen. *1762:* mind ă Relicta, mind ă leány ág ezen Causát appellálván ... ă Derék Székre, minden meg külömböztetés nélkűlt mikb(en) akarták appellálni és mikb(en) kivánták volna Executiób(an) vétetni [Kvh; BLev.]. *1808:* A fen irt Appellata Felperes Rész mái napon én előttem Biro Sigmond Uram által az insinuált Novumat remittálta, és arrol tellyesen le mondván ezen fen irt Itéletet Executioban vétettni kevánnya [Asz; Borb. II] * *exekúciót ~ vkin* ítéletet végrehajtat; a dispune executarea unei sentinţe; ein Urteil ausführen lassen. *1781:* ez a lusta Lőrinciné ... 202 forintig exequtiót vétetett rajtam [RettE 417] * *fejét ~i* kivégeztet, lefejeztet; a dispune decapitarea cuiva; enthaupten lassen. *1653:* Kornis Farkast ... kihozatja, és ott az Ompoly parton fejét véteti [ETA I, 56 NSz]. *1704:* Azt is mondá, hogy Toroczkai uram azt cselekedte, hogy azon éjjel két németnek előtte vétette fejét haragjában [WIN I, 263]. *1710:* Felnevekedvén azalatt László, királyságra beállíttatik, de goromba ifjacska lévén, a magyarországi nagy urak tanácsából Hunyadi Lászlót és Mátyást, a Hunyadi János fiait, hite ellen megfogatja, Lászlónak Budán fejit véteti [CsH 62]. *1772:* Elébeszélé osztán az asszony historice, hogy kellett nékie pápistának igérni magát Leopoldus imperatornak, azon időtájban vétetvén fejeket amaz nagy magyarországi uraknak, Nádasdi Ferencnek, Frangepánnak s másoknak [RettE 273–4]. *1774:* Jósika István ... azután hogy Kendi Sándornak, Kovácsóczi Farkasnak s másoknak fejeket vétette, csakhamar neki is fejét vétette a kegyetlen fejedelem Szatmárt [RettE 335–6] * *időt ~* időt kér; a cere timp (pentru ceva); Zeit verlangen. *1597:* Zent Martoni Ferench Koúachy az minth tíltotta úolt giakor vt wegeben erdeyet hogy ne jrchía Zabo Marto(n), ydeót wętet, a hogy ydeót wetet, az teóruenj megh zabadittya ben(n)e Ferench Koúachot [UszT 12/94] * *igazításba(n) ~* eligazíttat, elintéztet; a dispune să fie rezolvat (ceva); ausfüllen lassen. *XVII. sz. m. f.:* Könyörgők azért ige(n) alaz(atos)on Ngd(na)k Kgls Assz(ony)om(na)k ... meltoztassek Ngd az kik(ne)k illik Kglsen parancsolni vetessek igazitásb(a) dolgomat Káromrol [Szkora F; Utl]. *1678:* Az mi illeti az mostan fen forgó dolgokat, azok nem oly dolgok, hogy könnyen meg nem orvosoltathatnának, kész lévén az mi kegyelmes urunk ő nagysága mindeneknek nehézségeket csendes útakon igazításban vétetni [TML VIII, 1 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz] * *perbe ~* perbe fogat; a intenta un proces ...; in Prozess ziehen lassen. *1784:* Egy Limbovítz nevű kaszállo havast foglaltatott volt a Nsgtok számára Titt Csato Vram, aztat most perbe vétette Groff Bánfi György Vr [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *revizióban ~* megvizsgáltat; a dispune să fie

revizuit/revăzut; untersuchen lassen. *1657:* Fogarassi feö udvarbiro N. Berivoi Nemzetes Bóér Jstvan uram tiszti szerint protestaltat ... hogy ha az mi Kgls Aszszonyunk eö Nga mas justitiariusok altal akarna ezen dolgot ujjolagh valo revisioban vetetni, keseö ne legyen [Fog.; UF II, 190] * *számban ~* összeszámláltat, felleltároztat; a dispune numărarea (a ceva); inventieren lassen. *1761:* ö Nga ... a pinczétis meg járta, midőn a borokot számban vétette [Branyicska H; JHb XXXV/46. 14]. *1821:* ezen károkot, az administrálo Communitások, és az volt Stationalis Commissarius meghalgatása mellett számban vétetvén; a meg kárositott Communitásokot az igazságig, a Felsö normalis rendelések nyomán indemnisaltatni [Szászrégen; TLt Praes. ir. 65/827hez gr. Bethlen Imre aláírásával] * *számot ~ vkitől* elszámoltat; a dispune ca cineva să dea socoteală cu privire la ...; abrechnen lassen. *1634:* az Udvarbironak generalis extractust, derék regestumokat penigh Praefectusunknak adgianak kezben, a' ky számot vétessen töllök [UF I, 332 I. Rákóczi György gazd. ut.] * *szívére ~* megszívleltet; a face/a determina pe cineva să simtă amărăciunea/tristețea cuiva; ans Herz nehmen lassen. *1840:* méltoztasanak ... Léányunknak kereskedő Kapitány Kristóff által valo minden esetbeli meg tsalattatását és hirébe nevébe lett meg tsufoltatását ... Szivekre vétetni [Dés; DLt 1268].

vétetés vízfolyás átirányíttatása/áttereltetése; deviere (a cursului unei ape); Umleitung des Wasserflusses. *1768:* az Malomnak erigálása és a Rétnek két Arokra valo vétetése elött az also Rét ... igen Seppedékes Nadas helly volt [Cege SzD; WassLt]. *1806:* (Az a hely) ă Kükűllő vize régi árkából a' mostaniban lett vétetése után ... haszonvehetetlen helly [Erdősztgyörgy MT; WH].

vétetett 1. vásároltatott; care a fost cumpărat; kaufen lassen. *1686:* fogarasi udvarbíránk Havasalföldében vétetett vásárlásokat administrált ez szerint: Habarniczát libr. 15 [Fog.; UtI].

2. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *kertbe ~* bekeríttetett; care a fost împrejmuit; umgezaunt. *1775:* az Falu alsó végin egy kertben vétetett réttye [Borsova Cs; EHA].

vetethet, vétethet 1. vásároltathat; a putea dispune să fie cumpărat; kaufen lassen können. *1596:* immar annira fel ment vala a Tiuknak az arra, hogj eggiet 10 penzen es tízenkettön tartottuk ... Az vtan eröwelis el veöttwk, mert falukon vgyan nem vetethettem [Kv; Szám. 6/XXIX. 114 Bachi Tamás sp kezével]. *1664:* Im Magyari Györgyöt küldtem, az micsodás búzát akar Bánfi Sigmond 70 pénzen adni, oda küldtem benne, megláthatod. Ha pénzül megadja vala, 65 pénzen szép tiszta búzát vétethettem volna [TML III, 120 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

2. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *elégtételt ~* a putea obține satisfacerea unor revendicări; Genugtuung nehmen können. *1662:* hogy contractusit violálta volna, mellyekkel bizonyos jószági az országtul adattak volt, azokhoz is hozzányúlathasson és egyébképpen is rajta mindenekröl elégtételt vétethessen [SKr 650] * *igazat ~* kárpótlást szerezhet; a putea obține despăgubire; Entschädigung bekommen können. *1592:* ha valamellik fel az ... vegezest megh nem allana vagy valamy rezebe fel bontana, tehatt annak iozaga(n) awagy marhaiabol az meghallo fel arrol az ket zaz frt keötelreöl minde(n) teörwennel kwl ... igazat vetetthesse(n) [Msz; BálLt 89]. *1607:* az megh Allo feél, az megh Ne(m) Allo feleo(n) Akkori terueni szerenth valo Biro Authoritassaual az 1000 Magiari for(in)trol Exequaltathasso(n) es Jgazat vetethesseo(n) [Mv; MvLt 290. 14a] * *igazításban ~* kiigazíttathat; a (se) putea îndrepta; ausrichten lassen können. *1691:* Megh kell hirdetni mindenüt az szegénysegh(ne)k ... ha kik(ne)k közüllök ... az eo Felséghe köztök járo vitezire valami Panaszsza lehet Kglt(ekne)k értesere adni el ne mulassa, vétethesse igazittásba(n) dolgokot [Kv; Törzs.] * *kerítésbe ~* bekeríttethet; a putea împrejmui; umzaunen lassen können. *1823:* méltoztassanak ... nékem megengedni, hogy ezt az oláh Templomnál lévő szánto-földecskémet ... vehessem és vétethessem keritésbe [M.köblös SzD; RLt Incze István lévita lelkész vall.] * *kontentumot ~* elégtételt vétethet; a putea obține satisfacerea unor revendicări; Genugtuung nehmen können. *1733:* Gerendi Sandor Ur(am) ... akar mi nével nevezendö javaibol az tiz magyar forintokig maganak Contentumat vehessen vétethessen [Nagylak AF; DobLev. I/156]. *1737:* kárt Caussálnának a Nms Városnak, tehát Comentiojokat is amittálják, és magok személlyekhez is hozzá nyúlhassunk, 's a kárig, akármi névvel nevezendö bonumokból, a Nms Város Contentumot vehessen 's vétethessen [Dés; Jk 487b–488a]. *1746:* leváltam folyo pénzül a Nms Ref NEnyedi Collegium cassajábol, 100. Mforint Interesnek Capitalissat interesre (!) ... hogy ha casu meg nem fizetödhetnék, Ez országban akárhott (!) talaltatando javaimbol ... a' Nms Collegium contentumot vetethessen [Ne; DobLev. II/350]. *1792:* az osztozo Felek ... magoknak az Károsadasig Contentumot vehessenek vagy vétethessenek [Aranyosrákos TA; Borb. I] * *szatiszfakciót ~* elégtételt vétethet; a putea obține satisfacerea unor revendicări; Genugtuung nehmen können. *1702:* Mely Summa pénzért és annak interessiért Mü elöttünk kéz bé adással lönek kezesek a fellyebb declaralt Bárdosi Személlyek, hogy ha tempore debito azon meg irt Summát és annak interessiért valo dólgot nem prestálnák ... a ... Gróff Ur ... magának satisfactiot vehessen, vétethessen a fellyebb Specificalt kezeseken [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31].

3. behajtathat; a putea fi încasat (de la cineva); beitreiben lassen können. *1701:* ha valamelyik közzülök ezen osztozást bontogatná és jövendöben is háborgatná edgyik az másikát, tehát az meg állo felek, az meg nem álló félen, fl. 100 id est száz magjar forintokat véhesse(nek) vagy vétethesse(ne)k [Polyán TA; JHb XVI/7].

vétethetik 1. kijelöltethetik; a putea fi luat ...; ernannt werden können. **Szk:** *szolgálatra ~. 1662:* a szegény hajdú atyafiak ... akik közülök megmaradtak volna is, szerénszerte eloszolva s lakóhelyek oltalmazásában úgy megfogyatkozván, nemhogy már szolgálatra vétethetnének, de sokak ... ellenkező fegyverhez nyúlni készebbek lesznek vala [SKr 550].

2. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *igazításban ~* kiigazitódhatik; a putea fi indreptat; in gute Richtung gestellt werden können. *1666/1701:* hogy azért azon difficultások esendesebb úton igazittásba(n) vétethessenek, az mi Kgls Urunk eö nga Kgls annuentiájából egész országúl rendeltük volt Tanátsos Atyánkfiait eö kgeket [Kv; KvLt I/188 ogy-i végzés] * *ítéletben ~* megítéltethetik, elítéltethetik; a putea fi condamnat; beurteilt werden können. *1658:* Mely dologban, mint nem világi hivatalom, sem arra való elégségem szerént magam egyvelitése noha talán ítiletben

vétethetik valakitől; mindazáltal ez mostani rabságomban való időtöltésem mintsem avagy csak henyélésben, avagy Isten titkában rejtetett szabadulásom s hazám állapotja felől való szüntelen és haszontalan törődésben múljék [KemIr. 329].

3. leltároztathatik, lajstromoztathatik; a putea fi inventariat; inventiert werden können. **Szk:** *rendben ~. 1679:* ezen kamoraban levő eggyetmas(na)k nagyub része szemet modon lévén, jo rendb(en) nem is vétethetett [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 30].

4. csináltathatik; a putea fi făcut; erledigt werden können. *1818:* A' Flasterezés tsak 1 ölnyire vétethetik [DLt 174].

5. elfogadtathatik; a putea fi acceptat; akzeptiert werden können. *1810 k.:* ezen Oculatio és Betsű probatorium Documentumnak nem is vétethetik, mert azt az Felperesn(e)k nem clandestine, hanem az Alperes tudtával és jelenlétébe kellett volna végbe vinni [Dés; DLt 82/1810].

6. rávétethetik/rábirathatik vmire; a putea fi determinat/obligat să facă ceva; gezwungen werden können. *1794/1795:* Az aprobb oskolakrol azt veszi észre[a], hogy az Atyák semmi modon arra nem vétethetnek hogy Gyermekeiket oskolákba jártassák [M.bikal K; RAk 15. – [a]A szinódus].

vétetik 1. vásároltatik; a fi cumpărat; gekauft werden. *1754:* ã Deszkát pediglen más Asztalos Társommal válagottatta ã Tutajrol, ã meljekből mük dolgoztunk, azakat külön tétette, ã meljek pedig Udvar számára vétettek, azok meg különöztettek [Gernyeszeg MT; TGsz 2]. *1785:* Egy olaj Pergelő Serpenő uj; őt forintal vétetett [Szu; Ks 73/55]. *1797:* Vétetett 1/4 atzél vas Rft 1 xr. 52 1/2 egy 15 fontos pörö ... xr. 12 [Déva; Ks 96]. *1809:* Az ujjonnan éppittendö Archivum, és konyhának télire valo bé fedeztetésire, két Szál koszoru fa, hat hat ölesek vétettek 2 Rflor 12 xr [Szu; UszLt XII/88]. *1843:* Eresztő vagyis német-csapakat meg kell vi'ságálni, mikor vétetnek, hogy ne szeleljenek [KCsl 13 Kemény Dénes kezével]. *1877:* vétetett itt a' faluba egy haszonvehető ércz füttő az iskola számára [Bádok K; RAk 255].

Szk: *pénzen ~. 1737:* ha Marhás atyánkfiai az ágat és tövisset meg nem hoznák[a]; vagj ez Hetröl elmaradna, tehát pénzenn vétetik az ollyak hejett is és azok(na)k is pénzel kell fizetni Cum polt. 9 :/: 9 [Dés; Jk 485b. – [a]A gátépítéshez].

2. elvétetik; a putea fi primit; genommen werden. *1620:* Ez leuelem mutato Jambor szolgam Michael Demeter, Migyen oda Szekelli feodire ... zwksigekben es fogiattkozasokban ketek az en barattcziagomirt Louoknak magoknak ételbeol segeczigel ligien, melliet ketektwl keduesen es haladatoson uetessek [Borb. I Nimetthy Gergelli usz-i kapitány Kv-ról].

3. részesíttetik; a putea fi acordat (cuiva ceva); gegeben werden. **Szk:** *amnesztiális gráciában ~. 1711:* kik igaz fegyverviselő, bizonyos kuruc commendó alatt táborozó kurucok voltanak, ha commendójok parancsolatjából a császár hűségin valóknak kárt tettenek, már a közönséges csendességre nézve amnestiális grátiában vétettek is [CsH 457] * *perpetua amnesztiában ~. 1677:* A' Mely Potentiakat a' Székelyek Mihály Vajda bé jövetelétől fogva Bocskai Istvan választásáig a' Vármegyéken és Országon cselekedtek, azok perpetua amnistiaban vétetnek és engedtetnek [AC 151].

4. betartatik; a fi interpretat; eingehalten werden. *1782:* a Mlgs Földes Urainк Feleletéből ugy láttyuk, hogy a mi azon Instantiánk némely szavai nem a mi czélunk és értelmünk szerint vétettenek [Torockó; TLev. 4/6].

5. (adóba) beszolgáltatik; a fi luat/perceput; als Steuer genommen werden. *1662:* Mindazáltal ha magátul, nem az vezér kénszerítésébül cselekedte volt-e? hogy vezér Szejdi passával Kolosvártul a gyulai harc után való kijöttökben a nagybányai keresztyén lakosokon tízezer tallért, felsőbányaiakon kétezer tallért vétetett vala [SKr 652]. *1769:* Külsö Országokrol be hozatando vásznaktol 100 Rövtöl öt Reff A Harmintzadon vetetik [UszLt XIII/97]. *1822:* a Fperes hibája miatt el károsodott Hajo és Malom több részei árrának 1/3 része ... interessével edgyűtt vétessék a Cessáns lucrum hellyett [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 3b]. *1843:* minden olyan bányászgazda, bár egy ökre se lett légyen ... igyekeze[a] által magának marhákat szerez ... az öt váltó rénes forint 12 krajcár taxát tartozik fizetni, mely most is vétetik [VKp 127. – [a]Értsd: igyekezete].

Szk: *dézma ~. 1785:* Vadnak mások ollyak kik(ne)k sem Bányájok s a szerént vas kövek sintsen, hanem mind vas követ és szenet pénzen vészen és ugy készit vasat, és igy hoc respectu penzen vett materiakbolis Dézma vétetnék [Torockó; TLev. 4/11. 2a] * *prebendára ~. 1682:* Ezeken kívül praebendára vétetvén ezenféle pénzben fl. 44, 16 [Szúv; Utl] * *vám ~. 1571:* Vegeztek eztis eo k. hogy Ez leowendeo Zokadalomba fuzektwl, harstwl teheneotwl ky walwa semmybeol vam Neh vetessek [Kv; TanJk V/3. 42b].

6. kéretik, igényeltetik; a fi cerut/obținut; verlangt werden. *1662:* De akik a recepta relígiók közül akármellyikre tér vala, abban való állhatatosságárul hitlevél vétetvén tőlök, békével bocsáttatnak vala [SKr 193].

7. felirattatik; a fi scris; aufgeschrieben werden. **Szk:** *komplanációban ~. 1669:* Hogy azért az egész dolgok jó complanatioban vétessenek, melylyel minden jó dolgoknak lehessen jó vége, elhiszem, Nagyságod mediatorsága által abban semmi el nem mulik ő felsége részérül is [TML IV, 420 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz] * *lajstromba ~. 1662:* minden igaz örömöknek s becsületek koronájának el kell hervadni s porban heveredni, ennek fölötte ama kivánatos jó gyümölcsöknek is, a békességnek, böségnek és mindazoknak, mellyek a 72. zsoltárban lajstromba vétetnek, odalenni [SKr 695] * *szeriesbe ~* kimutatásba felirattatik. *1681:* Hogy itt: haczogon[a] is megh tudathassek külső nemes embernel; kinel mennyi zalogos föld légyen, hogy ez arantis az földes Ur kára el tavoztatodgyék, es az örökseggh ne ab alienaltassek (!) im seriesb(e) vetetett [Hátszeg H; VhU 152. – [a]Hátszegen].

8. építtetik; a fi construit; gebaut werden. *1746:* eö Nga Malma ... egykor felyebb vétetett, és meg ujjittatott [Adámos KK; JHb XIX/7]. *1782:* Konyha és Sütö ház két kö kéményekre vétetve ex fundamento uj épület [Dombó KK; JHb XIX/22. 7]. *1807:* a Malmok Zsilibjeit el rontották ujjakot épitettek ... ugy alkudták ki, hogy a Malom Zsilipje ismét bontassék el, és vétessék alább a régi hellyére [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.].

9. vízfolyás átirányíttatik; a fi deviat; (Wasserfluss) umgeleitet werden. *1806:* ö nagyságais ... a' Kükűllö régi fojomja árkán keresztül kollát kertett tsináltatott, s föld töltéssel azon alol meg töltette, hogy az viz áradások idejénis azon régi árkában ne kapjon, igy vétetett a Kükűllö vize mostani follyomja hellyére [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1829:* hogy ezen mostani Malom ide építtetett s csapogáttal a' víz tovább vettetett 's a' hely földel felneveltetett ... Kontz György Ur velem meg fűszfáztatta [Csókfva MT; TSb 24].

10. származik vhonnan; din care provine, din care a fost

luat; stammen. *1658:* Legh Elszöben Azert aja(n)lom az en Bvneosz Lelkemet az en Terempteő Istenemnek szent Markaba, az en Eodveziteo Jesus Christuso(m) altal, Testemet penegle(n) az Eo Annyanak a Füldnek, az melybül vetetet volt [Mv; Végr. Nagy Szabó Ferenc végr.].

11. körülvétetik; a fi învăluit; umgezaunt werden. *1662:* A marschalk mind Várad felől, s mind pedig Erdélytül tartván, hogy a locumtenens urak által valami hadakkal meg ne kezdjen előztetni és kétfelől vétetni s megszoríttatni, tanácsit, boldog kimenetelének fundamentumát most csak hamarkodásban helyheztette vala [SKr 367].

12. szk-ban; în construcţii; in Wortkontruktionen: *animadverszió alá ~* megbüntettetik; a fi pedepsit; gestraft werden. *1681:* Megh eshetik ez is, hogi valamely Tiszt az Földes Úr Kárara az Koresomas helyeken nemely üdőb(en) à magha borait árultathattya ... valaki illyent mér tentalni, Kemény animadversio ala vétetvén penes judicium decidaltatik [Erdőhátság H; VhU 198] * *becsü alá ~* felbecsültetik; a fi evaluat; geschätzt werden. *1819:* a' kérdett kárt ... a Kriseniek okozták, mellyet mi akkor több betsűs Társainkal együtt 300 véka Törökbuzára betsültünk, a Fuszujkán és Diszno Dinyén kivűl, mely betsű alá nem vétetett [Kiskalány H; Born. 4/43] * *cserép alá ~* cseréppel befedetik; a fi acoperit cu ţigle; mit Ziegeln bedeckt werden. *1662:* ez bástya épen cserép alá vétetett vala [SKr 596] * *diffikultásban ~* nehézségbe ütközhetik; a fi luat/socotit/considerat ca o dificultate; in Schwierigkeiten gelangen können. *1677:* Most ezeknek erős ratiójok Keczer uram írása, hogy az magyarok részéről való indulat nem vétetnék ott dificultasban [TML VII, 482 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * *elégtételbe(n) ~* végrehajtatik; a fi executat (o hotărîre judecătorească); (Urteil) ausgeführt werden. *1817:* az elébbeni Itélet vétessék elég tételbe [Héderfája KK; IB]. *1828:* Melj Itélet, hogy Törvényes elégtételben vétessék meg határoztatik [Mv; DobLev. V/1136. 3a]. *1834:* megis kivánnya a' Felperes: hogy ezen menedékesittésnek helly ne adassék, hanem az Itélet elégtételbe vétetni rendeltessék [Asz; Borb. I] * *ellene ~* kötekedik; a se lega de cineva; foppen. *1841:* Midőn ezen becsületes ifjak[a] szolgálatban lejéndenek s akkoron egyik a másiknak ellene vétetnének s egymást becstelenséggel illetnék ... az olyan ifjút a dékány az ifjakkal együtt fél forintig büntethesse [Dés; DFaz. 38. – [a]Az ifjú legények sírásó társaságának tagjai] * *exekúcióba(n) ~* végrehajtatik; a fi executat; ausgeführt werden. *1671:* A' melly jószágot két s' három több személlyek impetraltak volna ... ha penig az elsö Donatarius ellen, magának vendicalta valaki az ollyan jószágot contra vim Donationis prioris et contradictionis az elsö Donatarius procedallyon az ollyan Donatariusok ellen, a' brevis Articulus szerént, és peremptorie adjudicaltassék az elsőnek végsö executioban-is vétessék [CC 69]. *1794:* Ez a' Commissio mindenekben ... a' Domest. Consistoriumtol függjön ... ezek által tejendö Rendelések szerént vétessenek mindenek executioban [Kv; SRE 314]. *1805:* ha az Itélet praescriptiont felyül halado idők alatt executioba nem vétetett ... mint örökre meg holt állotat meg eleveniteni ... nem lehet [Mv; DobLev. IV/893. 3a] * *feje ~ vkinek* kivégeztetik; a fi executat, a fi decapitat; enthauptet werden. *1597:* Iúralwa(n) elseobe(n) ameli kezewel Sarkeozi az Mordalisagot chelekette el wagattassek azútan az keozeonseges zokot helie(n) comaganak feie vetessek, es le vagattassek [Kv; TJk VI/1. 32]. *1645:* Miuelhogy ... à fogoly megh vallotta à Toronyba(n) hogy eo taszitotta be az kutba[a] ... Teczik azert az teoruennek hogy ... az plenger ala vitessek es ot feie vetessek [Kv; TJk VIII/4. 47. – [a]Zekel Czismasia Martont] * *gyanú alá ~* gyanúsnak találtatik; a fi bănuit; verdächtig werden. *1850:* Pozler Lajos ... hosszas évek ólta örökösön több segédekkel fuserkedett ennek következésébe – hogy remekje is azok által készültek gyanu alá vetetvén hátra levő resze meg keszitésére Meszáros János Műhellyébe rendeltetett [Kv; ACProt] * *héjazat alá ~* befedetik; a fi acoperit; bedeckt werden. *1662:* az Királyfia-bástyája ellenében üszögében való toronnyal épen felrakatott s az alsó sor házak mindenestül meg is boltoztattak és olasz fokok között az a sor is héjjazat alá vétetett vala [SKr 596] * *igazitásba(n) ~* eligazíttatik, elintéztetik; a fi aranjat/rezolvat; erledigt werden. *1662:* Majd kétszáz templomok, ha nem többek, foglaltattak vala el az evangélicusoktól ... mellyekről való graváminájok országgyülésében ... csak meg sem hallgattatnának, nemhogy azok a diplomák, kötések szerint szükséges igazitásba vétetnének [SKr 204]. *1671:* annak idejében mind két Országnak Constitutio szerint, per Commissarios delegatos igazitásban nem vétetnének az meták [CC 90] * *kalkulusba ~* kiszámittatik; a fi calculat; ausgerechnet werden. *1808:* azon Henke részen lévő ínherens Summák Calculusba vétetvén ... fizesse ki Dobolyi Sigmond Ur [Ne; DobLev. IV/921] * *kérdésbe ~* (kérdésként) felmerül; a se pune întrebarea; in Frage gesetzt werden. *1768:* discurálván a' Ven Consistorium, leg eloször is kérdésbe vétetett, vallyon az Aszszony Emberektöl eddig tartatott apro Iskolák meg-hagyattatnának-é? [Kv; SRE 224–5] * *kézhez ~* átadatik; a fi primit/preluat; genommen werden. *1760:* A Szebeni Contractus vétettessék kézhez, és indorsáltassék hogy penes Conditionibus legales irattatott más Contractus [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával] * *konszideráciióban ~* tekintetbe vétetik; a fi luat în consideraţie; berücksichtigt werden. *1763:* Procuratora el menvén Varosunkrol az Novizáns Inak ki Cau(sajana)k defensiojat magára válolta vala ... reménségében conducalt Procuratoratol lett jaczodtatása consideratioban vétessék, illendö [Torda; TJkT V. 145]. *1809:* consideratioba vétetvén mind két Detentusok(na)k Iffjusági allapottyok ... az Detentusok Harom Esztendeig az szomos Uj fari[a] (!) Temletzbe ... raboskodgyanak [UszLt ComGub. 1668–9. – [a]Értsd: szamosújvári] * *kontemptusba ~* semmibe vétetik, lekicsinyeltetik; a nu fi luat în seamă; nicht in Betracht gezogen werden. *1662:* Elöl a chámhoz mene, engem pedig velem levökkel a szultán öccse önnönmaga sátorához, míglen audientiának ideje eljöne; ahol ott ételt-italt hozván elö, azonban kezde kiáltás hallatni a sáncnál, kit elsöben szokások szerént való Alla! kiáltásoknak s ostromi tettetéseknek állítánk, melly már olly szokásba és contemptusba vetetett vala a vitézlő rendnél, hogy fekvésekbül is arra alig kelnek vala fel [SKr 379] * *mivelés alá ~* megmüveltetik; a fi cultivat/lucrat (spre a-l face să dea roade); kultiviert werden. *1801:* a' Nemes Vármegye Rendei ... azt végezték: – Hogy minden Hellységek Határi ahoz képest, a' mint két vagy több fordulokra tisztán ki szaggatva nem volnának, az illetö Tisztek által fel osztatván mindenkor tsak a' következö fordulok vétessenek mivelés alá [Torockó; TLev. 12/1] * *munkában ~* megmüveltetik; a fi început efectuarea lucrărilor de ...; anfangen zu kultivieren. *1737:* Néhai Mltgs Gróff Gubernator Kornis Sigmond Ur ö Excellentiájanak ... által adott Rettyeinek Rehabealtatása immár rész-szerint munkab(an) is vétetett [Dés; Jk 468b] * *orvoslásba(n) ~* megoldatik; a fi soluţionat; gelöst werden. *1794:* a Communitas ultro citroq(ue) meg fontolvan azt hogy ha ez or-

voslasban nem vetetik mind magok a Vas mivesek, mind a munkasok elelmektöl el szakadnak 's a Communitasis fenn meg nem alhat [Torockó; TLev. 9/26]. *1813:* tehettnűk hogy ebéli Nagy Sérelmünket egyebűt is jelentsük de tudjuk hogy Sérelműnk az uradalam előtt is orvoslásba fog vétettni [Déva; Ks 117 Vegyes ir.] * *orvosoltatásba* ~ megoldatik; a fi solutionat; gelöst werden. *1856:* Ujjbol Tisztelettel kivántam folyamodni a' Méltoságos Cs: Kir: Fő Biztos urhoz hogy igazságos ügyem vétessék orvosoltatásba [Koppánd AF; DobLev. V/1403] * *plágában* ~ kitábláztatik; a fi întrunit/înglobat (într-o singură porţiune); geteilt werden. *1781:* A fel osztando Erdők ... Vétettenek egy Plágában Táblázás szerint illyen rendel [Magyarós MT; EHA] * *processzusba* ~ (az eljárás) elkezdetik; a fi început (procedura legală); (Verfahren) beginnen. *1677:* Mindazonáltal, medio tempore, mig az az igazitás processusban vétetnék, a' szeginységnek könnyebségéért, a' mely Patronusok Jobbágyoknak fárasztását akarják el-távoztatni, cédulát vévén a' dézmástol a' Fiscus számára jutot akármi féle dézmabéli accidentiakrol ... ne kénszerittesse bátor a' szeginységet annak meszszünnen valo bé-vitelére [AC 75–6] * *rendben* ~ helyrehozatik; a fi rezolvat; erledigt werden. *1675:* tartunk attól, ha hamarjában most jó rendben s gondviselésben fizetés által nem vétetnek, nagy confusio és abbúl utolsó nagy gonosz ne következzék [TML VII, 99 Vesselényi Pál, Kende Gábor, Kubinyi László Teleki Mihályhoz]. *1705:* a militia intertentiójáról való dolgok rendeltessenek el minden székekre és vármegyékre, hogy így mindenek lecsendesedvén és rendben vétetvén, mind az őfelsége szolgálatja szép renddel folyjon, mindpedig az haza régi szennyéből ... felkeljen [WIN I, 624] * *számba* ~ **a.** tekintetbe vétetik; a fi luat în consideraţie; in Betracht gezogen werden. *1828:* részre hajlás szerént számba se vétetvén az öregebb és jobb jobb gondolkodású Tagoknak velekedések, a kik t. i. a Czéhnak jövendöbeli hasznát és elö menetelét igyekeznének eszközölni [Dés; DLt 581]. – **b.** összeszámláltatik; a fi numărat; gerechnet werden. *1692:* Juh Gyűitemény. Az Juh Gyűitemény, az időtöl fogva, az melytöl kezdette feini az Juhokat ă Pakulár, addigh az ideigh, az mikor ă fejest el-hagyák. A majortol vetessék számban [Mezőbodon TA; BK Inv. 25]. *1824:* a Fent irtak Kömivesek Vagyis Flaszterezők eltöttem számban vétettek [DLt] * *tekintetbe* ~ figyelembe vétetik; a fi luat în consideratie; berücksichtigt werden. *1730:* hoszszas Fogsághokis tekéntetbe vétetve, el botsáttatnak [Kv; TJk XV/7. 128–9] * *teljesedésbe(n)* ~ végrehajtatik; a fi executat; ausgeführt werden. *1805:* minden menedékek ki rekesztésével ezen ítélet törvényes tellyesedésben vétessék végeztetik [Ne; DobLev. IV/890. 5a]. *1814:* (A deliberatumot) a' kis Czéh mestertöl elé kertem hogj a' Protocollumba bé irjam; a' ki a' Nagy Czéh mesterre utasitott, e' pedig azt mondotta hogy ö nem látta ... 's az olta az Itélet tellyesedésb(e) sem vétetett [Dés; DLt 56. 5] * *teljesítésbe* ~ végrehajtatik; a fi executat; ausgeführt werden. *1797/1799:* Melly Illyetén Itélet, hogy nem használván, az All Peresnek, vagy másnak akár kinekis ellent mondása, és bé tiltása, Törvényes tellyesittésbeis vétessék, meg határoztatott [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 415] * *testimóniumba* ~ vallatással kivizsgáltatik; a fi luat în testamoniu, a fi examinat; mit Verhör geprüft werden. *1831:* a' Számado Szt Egyházfiakra v. Harangazokra viszsza iratott fő pénz a' Sérelmesek által ... vétessék Testimoniumba ... mert addig a' dolgon segitteni nem lehet [Székelyvaja MT; HbEk] * *tilalom alá* ~ tilalmassá nyilváníttatik; a fi declarat oprită; verboten sein. *1846:* Kimenve a Tölgyesen kimenő úton fel a Gyepüsön keresztül, le az Avas háton ... oly móddal vétetett tilalom alá, hogy aki azon feltiltott helyen szánszándékoson megtanáltatnék, tösténi minden marha büntettessék 30, harminc krajcárokig [Zalán Hsz; RSzF 176] * *tudásul* ~ tudomásul vétetik; a fi luat la cunoştinţă; zur Kenntnis genommen werden. *1845:* Határozás Tudásul vétetett [Dés; DLt 502]. *1877:* Tamás Pál és Mátyás Kata hibájukat elismervén önkint ajánlkoztak eklesiakövetésre s négy tag előtt követtek ekklesiát. Tudásul vétetik azon hozzátétellel, hogy asztalpénzrűl 1 osztr. ért. forintot fizessenek [M.bikal K; RAk 336] * *üldözésbe* ~ üldözni kezdetik; a fi persecutat; verfolgt werden. *1814:* Ezt vévén észre a' sogorom Barátosi Joseff hogy üldözésbe vétetett a' Czéh Házánál állapottya, hol égy, hol más akadályt talált fel, hogy a' Czéhba ne mehessen [Dés; DLt 56. 15 Nemes Dénes (42) tímár vall.] * *üzőbe* ~ üldözni kezdetik; a fi fugărit; verfolgt werden. *1847:* egy orzó három lopott lóval üzőbe vétetett [DLt 123 nyomt. kl] * *vizsgálóban* ~ megvizsgáltatik; a fi examinat; geprüft werden. *1806:* Mely szerént ezen tárgyban vizsgálóban vétetvén, mindkét feleknek allegatiójokból kitetszik az, hogy Szőts Barabásnál találtatott meg a lopott széna [Szárhegy Cs; RSzF 264].

vetetlen 1. bevetetlen; care nu a fost însămînţat, în care nu s-au făcut însămînţări; nicht eingesät. *1592/1633:* Az mely Zanto feoldek, ez iden Uetetlenek voltak melyek Niomasnak hiuattatnak, mind parlagokkal eggywtt, azok feleol, ez az oztasnak seriesse [Gyeke K; Ks 90]. *1656:* Az teöbbi ezen kertnek vetettlen [Fog.; UF II, 154]. *1688:* ezen földben haricskát nem kaphatvá(n) vettetlen csak vgj maratt [Bucsum F; MvRKLev.]. *1695:* A majorkodó földekre oly gondgja légyen, hogy sohúl szántatlan, vetetlen ne maradgyanak [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1731:* Simon Istvan Tavalyi Csatani Ispán Atyánkfia amelly Nemes Város buzáját ki osztott volt ... fel szedgje, s adgja által mostani Csatáni Ispán Atyankfianak ... melyet ha nem Cselekszik s a Város vetetlen talál maradni eő kglmen p(rae)tendaltatik s megis Vetetik rajta anyi kára az N: Városnak Valami abbul proveniálhatna [Dés; Jk 422a]. *1741:* Mint hogj ... felette keveset vethettűnk ... azért, hogy a' vetetlen maratt szántó földek, hijában ne heverjenek ... Concludáltuk firmiter, hogj a' buza földekbe is, a kik búzával bé nem vethetik málét vethetnek [Dés; Jk 594b]. *1751:* a' mult öszszel a' késöség miá vetetlen maradván [Marossztkirály AF; Told. 29]. *1774:* 1771dikben az Jég el vervén az Határt elegendő Mag nem volt, hogy az Földeket bé vethessék, ha pediglen az Vetetlen maradot földeket vetették volna, két el vetett Véka Buzán ... termet volna három kalangya [Mocs K; Ks 80 conscr.]. *1814:* az allodialis földök közűl ... maradtak vetetlenek [Buza SzD; LLt Csáky-per 131, 38].

2. (szövéshez) felvetőnek előkészítetlen; care nu este aşezat/întins pe războiul de ţesut; nicht vorbereitet zum Weben. *1848:* Meg vetett fonal szövetlen száz négy singre valo 50 rft Meg fonva vetetlen két végre valo 15 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

vétetlen ártatlan; nevinovat; unschuldig. *1579:* Ezenkeppe(n) Azert elö Menwen az dologba, bwntesse az teorweny a ky vetkes. A ky penigh vetetlen es bwntetlen Menekeggyek megh theorweny zerent [Kv; TanJk V/3. 198b]. *1592:* otth Talalvan az en Zolgamotth benedeketth w nekj wetetlen [UszT]. *1597:* Fel peres Veres (?) lukacjne

dersy Katalin azszony ... al peres fulo lorjnczne Katalin ... dersiek Azert hyta(m) ke(gte)k eleiben hogy ... az fulo mihalj hazanal lot az szó valahonat ualo gondolatibol sidot ektelen sitkokkal kuruazot, melyben en artatlan s uetetlen uagjok [UszT12/25–6]. *1598:* Kez megh bizonitani, es teörue(n)tis kernek Illendeó keppen hogy eó artatla(n) wetetlen annak az tehen(n)ek el uezeseben [UszT 12/7]. *1606:* ahol eo kegelme azt mongia hogy giulest hirdettwnk uolna azert hiuatot uolna ele bardoczj zikbe meliert eo kegelme feiunkeon iozakunkon keres seot tizbe lepetsegenis erreol az J illien okot ad, hogy en abba(n) artatlan es uetetlen uagiok hogy en giulest hirdettem uolna [UszT 20/17]. *1685:* Mivel h(ogy) az asz(sz)ony swfficient(er) doceallya activiat Sütö Istva(n) ferje elle(n) ... parazna eletet ... mint vetetlent absolvallyuk, férjit mint hütötlent az parazna ligaba(n) vettyük [SzJk 213].

vetetlenül bevetetlenül; neînsămînţat; nicht eingesat. *1604:* ualamire ualo gondoltaba(n) el ne(m) kwlde az eokret eket, es igy eo miatta uetetlenvl marada feoldem [UszT 18/43].

vétetődhetik 1. származhatik; a putea fi obţinut; stammen können. *1765/1770:* ugy tapaszaltuk, hogy mi haszon ezen földről vétetődhetett itt Jármi Judit Aszszony vette [Széplak KK; SLt évr. Transm. 182–3].

2. felleltároztatódhatik; a putea fi numărat; gerechnet werden können. **Szk:** *számba ~. 1692:* Pávák felessen vannak; de mivel nyári idö lévén mint teli idön enni ele nem jünek ... mellyért számban-is nem vetetödhette(ne)k [Mezöbodon TA; BK Inv. 26].

3. rögzíttetik, feliratik; a putea fi însemnat/notat; aufgeschrieben werden können. **Szk:** *effektumba ~. 1747:* az Ns V(á)r(me)gje Co(mmi)sariusokatis rendelt volt, de propter injuriam temporum mind eddigis effectumba nem vétetödhetett ezen helyek fel njülaztatása [Balavásár KK; Ks 17. LXXXII. 8]. *1801:* a mit az egyben gyült Eclesia Tagjai végeztek az meg nem jelent felek vagy rea nem allattak vagy soha effectumba nem vétetödhetett [M.köblös SzD; RLt].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkontruktionen: *kaució alá ~* kezesség alá kerülhetödik; a putea ajunge sub chezăşia cuiva; unter Bürgschaft gelangen können. *1751:* Szász István, és Albert mitt gondolanak el szökvén: incaptivaltatta-(na)k, és Tömleczben tétettenek ... de a Mlgs ... Ur ... a' Tömleczböl ki botsátatta, Miglen jobb Cautio alá vétetödhetnek [BetLt 7] * *komplanációba ~* eligazítódhatik; a putea fi aplanat; erledigt werden können. *1693:* Bethlen Samuel Vr(am) az Petki Árvák iránt Kgldel valo Controversiáját az Nemes V(ár)r(me)gyének proponálván, az Nemes v(á)r(me)gye elöis vette vala, de ... magát Gubernátor vrunk interponalván, Bethlen Samuel vr(am) halasztotta ä közelebb esendö ... Gyülésére, ugy hogj ha addig kegyel(me)tek között placidis mediis complanatioba ne (!) vétetödhetik, akkor ... finalis decisioba vétetödgyék azon Controversia [Fejér m.; Ks 67. 46. 21] * *konszideracióban ~* tekintetbe vétetödhetik; a putea fi luat în consideraţie; in Betracht genommen werden können. *1746:* A Szölöröl consideratioban vétetödhetnek ezek [Beszt.; Ks 38. II. 11 Botos Daniel lev.].

vetetődik, vétetődik, vettetődik 1. vásároltatódik; a fi cumpărat; gekauft werden. *1695:* Tiszteletes Vasarhellyi Peter Uram özvedgye Czegledi Judith Aszszony, az Eccl(esi)a szönyögebe ... adot hat magyar forintokat ... Ezt pedigh a' penzt, ugy kel örizni hogy jövendöb(en) szönyog vetetodgyek vele [SzJk 292]. *1714:* mikor ezen bor vetetödött nem járt fellyeb hat poltránál [Kv; Pk 6]. *1817:* A falu számára vétetödött 4 font faggyú [Bodos Hsz; RSzF 302]. *1840:* 120. véka rós ... vékaja per 1 Rf: 40 xr vétetödvén, tészen öszvesen 200 Rftot [Nagykapus K; KszRLt].

2. leltároztatik, lajtsromoztatik; a fi trecut pe listă; auf eine Liste aufgenommen werden. **Szk:** *státusban ~. 1722:* Ugy itilem ha más Reqentia ne(m) supervenial a sok boros Gazdák miatt kevés lucrum lesz az korcsomákrol, de ha szorosb Statusban vétetödik ä Proventusis jobbacskán lenne s gyülne [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból] * *számba ~. 1816:* A Roskányi Füréz Mesternek libellusa Számba vétetödvén ... 520 Dészkák(na)k fürézlésért (!) f 8 x 40 [Déva; Ks 102]. *1847:* Külömben újesztendö elött való sertésmalac egész bér alá való; az azután való kettö vétetödik egy nagy számba [Zalán Hsz; RSzF 205].

3. felírattatik; a fi însemnat/notat; aufgeschrieben werden. **Szk:** *effektumban ~. 1755:* ezen Deliberatum effectumban vetetödöt [Újbárest H; Ks 62/3].

4. beleszámíttatódik; a fi inclus în ...; eingezählt werden. *1813:* Rosz idöbenis elégszer hajtották a Szolgálo Embereket gabonával Brassoig, és hétfaluig, de mindenkor az hétszámi Szolgálattyokba vétetödött [Killyén Hsz; MvRKLev.].

5. behajtatódik; a fi strîns/adunat; beigetrieben werden. *1784:* hogy ... az Dezmán fellyül valami töllök vétetödnék? magok meg vallyák hogy nem [Asz; TLev. 4/9. 18a]. *1835:* miolta a' ... Báro Ur ö Nagysága kezdett gazdáskodni, az olta a' restantiais nem vétetödik oly szorossan [Zsibó Sz; WLt].

6. osztatódik; a fi împărţit; geteilt werden. *1782:* belsö Joszágok ... a' két Nevezet Testvér Atyafiak között egyenlöleg Vétetödnek [Magyaros MT; Told. 76].

7. építtetödik; a fi (re)construit; umgebaut werden. *1796:* Az Istállorol pedig tudositom Natságodat e szerént, hogy az Bor háztol fogva a Felsö része és az eleje egészszen el bomlott, Uj talpokba és Sasokba vetetödvén már az meg is van kertelve [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

8. vízfolyás átirányíttatódik; a fi deviat; umgeleitet werden. *1772:* Fennebb venni nem lehet*, mert az fennebb vétetödvén a' Gátnak és silipnekis szükségesképpen magasztalodni kell, ezek pedig feljebb magasztalodván, a' Viz a' Dombai Rétre bizonyoson ki mégjen [Ádámos KK; JHb LXVII/288. – *A gátat és a zsilipet] | Igazé hogy ... ö Excellentiája Malmának silipjét fennebb venni nem lehet; mivel ha fellyebb vetetödik, à Gátnakis magassabban kelletik köttettni [Kük.; JHb XX/26. 6 vk].

9. vmilyennek ítéltetik; a fi considerat/socotit într-un anume fel; beurteilt werden. *1672:* Úgy látom, örömest akarja Kegyelmedtöl érteni és hogy ugyan leírja Kegyelmed, miben vétetödött az ott való tiszteknek autoritások; egyébiránt ö nagysága kész azokat meg orvosolni és ugyan Kegyelmed által akarja meg orvosolni [TML VI, 273 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

10. szk-ban; în construcţii; in Wortkontruktionen: *difficultásba ~* nehézségbe ütközhetödik; a putea întîmpina greutăţi; in Schwierigkeit gelangen können. *1794:* eö Exaja Láb szántó földjével öszve szántattatott volt, azon kiváltott szántó föld(ne)k ... eö Nsgak Láb szántó földjök felöl való régi igaz métája 's borozdája annyéra el felejtödött, és Difficultásban vétetödött, hogy ... ottan ottan viszsza vonások 's versenggések indultak miánna [Ádámos KK; JHb

XIX/41] * *exekúcióba(n)* ~ végrehajtódik; a fi executat; vollgezogen werden. *1671:* Az Anak Fodor Janos(na)k Causaja az controversus őrőkségh dolgábol ... inchoalodot ... leve(n) czak az hatra, hogy vigore sententiae executiobannis véteteodgiek [Kv; TJk VIII/11. 72]. *1698:* Bizonyos es nyilvan valo dolog hogy Kacso Ilona testet paraznasaggal meg mocskolta mely miat terehben esett; de tereh le tétele előtt, hogy meg pelengereztessek es veszszőztessék a' rational ellenkezik ... per hoc Causa p(rae)sens executioba(n) nem vetetődik valamig terhét le nem teszi [Dés; DLt 267b]. *1737:* Kis Marton ... ados Papai Istvannak huszonnyolcz vonás forintokkal, mellyeket intra octavum meg fizessen alias executioban vetetődik [Torda; TJkT I. 145]. *1800:* Ha kik ezen Ujj=Budai Él erdőhöz magok reale Jussokat ... nem evincàlhattnák, s mégis az igaz véreket költettnék, és fárasztanák, az ollyanak ... convincaltassanak, melly Debita exequutioban vetetődni rendeltessék [K; JHb LXVII/4. 16] * *feje* ~ kivégeztetődik; a fi decapitat; enthauptet werden. *1648:* Director Ur(am)ek kj hozatua(n) Szekel Annokot ... Azon teóruent azzal mitigalliak, hogy ... mostanis czak ki igazittassek ... de ez uta(n) be ne jeőjeön mert sine misericordia feje veteteödik, ha it ben talaltatik [Kv; TJk VIII/4. 292] * *gondolóra* ~ megfontoltatódik; a fi (bine) gîndit/chibzuit; durchgedacht werden. *1787:* ha jozanon gondolora vetetődik a Fatenseknek Fassiojok ... tsupán tsak temondán fundáltatik [Kézdimartonfva Hsz; HSzjP] * *igazításba* ~ eligazíttatódik; a fi rezolvat; gelöst werden. *XVII. sz. m. f.:* az dolgot mindenkeppen még beszelvén, hogj igazitásb(a) véteti ő kme fogadta ... igazitásb(a) nem vetetődik dolgom már tovább nemis győzőm az oda valo járast káromb(an) foitatodom [Szkorei F; UtI Szkorai Opra Sztrojan jb foly.]. *1677:* Nekem arról sem írt, sem izent senki, hanem közhírrel jü fülemben, hogy ad vigesimum quartum praesentis igazításban vetetődnék a rabok állapotja [TML VII, 342 Bethlen János Teleki Mihályhoz] * *jó/jobb rendben* ~ helyreállíttatódik, helyrehozatódik; a fi aranjat; wiederherstellt werden. *1668:* Azomban én is nem sokára kimenvén, instálok az mi kegyelmes urunk ő nagysága előtt, magát is ő kegyelmét velem küldje ki ő nagysága; igy gondolnám, mindazok jobb rendben vetetődnek [TML IV, 328 Teleki Mihály Bethlen Drusiánnához]. *1670:* Edes Bátyám uram, az mi pedig az másik dolgot illeti, Isten s az üdő megmutatja, azomban Kegyelmed is erőlködjék, olyan vigyázásban legyen, mi is az mennyiben lehet nem hagyjuk; annakutánna, mikor jó rendben vetetődik, ha Isten életünket megtartja, az is meglehet [TML V, 43 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1676:* Én bizony félek ... az mi győzhetetlen császárunk emberei között való rebelliónak híre meg nem szünik s az mi hazánkban is az dolgok jobb rendben nem vetetődnek [TML VII, 241 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * *kérdésbe* ~ (kérdésként) felmerül; se pune (întrebarea); in Frage setzen. *1659:* ő kegyelme méltatlan s igaz ok nélkül való vádja is mi okbúl lehetett, kérdésben vetetődik [TML I, 438 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *konszideracióba* ~ tekintetbe vetetődik; a fi luat în consideraţie; in Betracht gezogen werden. *1702 k.:* ha Istenes Considerá(ti)ób(an) vetetődik Számadásom [Abrudbánya; Born. XXXIX. 6 Sebesi Beniámin kurátor nyil.]. *1794:* Dipsai Pálné Csipkés Mária Asszszony arra aszt feleli, hogy ... azon elő számlált Marhák közül megis döglöttenek ... azért hogj mind azok consideratioban ne vetetődgjenek aszt kiványa [Szind TA; Borb. I] * *kultúra alá* ~ megmunkáltatódik; a fi cultivat/lucrat (spre a-l face să dea roade); kultiviert werden. *1755:* az Vaskapunál lévő most incultè állo szánto föld ... annak idejében midőn Cultura alá vetetődik oszollyék a négy Atyafiak között négy egyenlő részekre [Torda; DobLev. III/596. 1213]. *1771:* azon pascuumra hagyatott hellyek cultura alá vetetődvén, abbanis mind a' Somlyai, és Lugosi részek között, mind más partikuláris részek között a' proportio observáltassék [Fejér m.; DobLev. II/428. 29a] * *respektusba* ~ tisztelet váltatik ki; a fi stimat/respectat; respektiert werden. *1734:* Meg Tekentven s melto respectusban vetetődvén Instans Atyankfianak[a], a Varos malma körül valo sok fáradságát, s ruinájabol valo fel epüléseben tött nyughatatlansagát ... az eddig valokert az Instans Atyánkfia eő kglme Consolaltatik [Dés; Jk 445a. – [a]Martinus Dobolyinak] * *sáncba* ~ sánccal körülhatároltatódik; a fi înconjurat cu şanţuri; mit Schanzen umgegeben werden. *1714:* mas fel fertály szőlője ... már az Sántzban[a] vetetődött [Kv; Pk 6. – [a]A fellegvárba] * *szokásba* ~ szokásba jön; a deveni (drept) obişnuinţă/obicei; zum Gebrauch werden. *1674:* Az ő nagysága szolgája és katonák levágását is megérti. Ez is, ha mássát adják és az portán is könnyen hagyják, már szokásban vetetődött [TML V, 549 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1683:* Võte(m) harom sing kek Remeket singit f 2. teszen f 6// de ugy hogy szökasban ne vetetodgyek [UtI] * *teljesítésbe* ~ végrehajtódik; a fi executat; exekutiert werden. *1807:* a hozattatando Itilet ... minden Törvényes menedékeknek ki rekesztésével, végső tellyesittésben vetetődni rendeltessék [Déva; Ks 116. Vegyes ir.] * *terminus alá* ~ perbe fogattatik; a fi dat în judecată; in Prozess gegeben werden. *1716/XVIII. sz. köz.:* az Parasztember ... ha mi potentiat és kárt tett valakinek, igen latus Terminus alá vetetődöt volt, melly miatis ă gonoszság inkabb nevekedet mintsem refrenalodott [TLev. 11/1] * *vizsgálatra* ~ megvizsgáltatódik; a fi examinat (din nou); geprüft werden. *1796:* a Rovásakat a kezemben vévén, mikor ujra visgalatra vetetödet igaz az hogj a Buza Rovás a Házalattal nem edgjezett [Aranyosrákos TA; Borb.].

vetett 1. elvetett; (care a fost) semănat; gesät. *1605:* Harmadoth ezt chielekette az teoruenj keozben eo kegielme rajtam ... Negied teoruenj keozeom ez, hogj ... vetet buzamnak az Harmad rezzet ... <hatal>masul el Arattatta [UszT 19/82, 85]. *1722:* a Kőrős padgya(n) Tavaszszal vetett ősz Tavasz buza Gel. 51 [Katona K; UtI]. *1739:* A Berkében vetett buzám egeszszen el veszett [M.köblös SzD; RLt Rettegi I., DiarOec. 5]. *1759:* A feleségek pediglen két két darabot fonnak külőn külőn, és szőnek ... magok ki nyővén, és csinálván az Uraság számára vetett kendert [Lázárfva Cs; BLt 9]. *1813:* Kozma Kosztán ... tiltás ellen ide alatomoson vetett Máléja ... az Exp(one)ns Groffné Aszszony Dominalis Vajdája által le veretett [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9 Pogyine Luputz (30) col. vall.]. *1834:* az oda vetett Törökbuzát a' Felperes Közönség Csordájával meg étette [Borb. I].

Szk: *vhány vékán* ~. *1706:* Fejér borsó két vékán vetett még kaszalatlan [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1757:* ezen Falubéli Bartsai rész joszág az Uraság parantsolattyábol ... fel költetett, és azon kertben ... egy vékán vetet nyőtelen kender el tapadtatott [F.orbó AF; BK. sub nro 899].

Sz. *1678–1683:* mint az ut melle vetet borso mindentül saggattatik, igi az boldoghtalansagra iutat ember maganal alabvaloktolis megh vettetik [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. bevetett; care a fost însămînţat; eingesät. *1574:* Nyreo losa Azt vallia hogi ... Ez ely Mwlt veteskor volt hogi vetet Es Boronaltat volt, Azomba Rea leot Niolch kylench dyzno

... oztan ott vgian az vetet feolden leolt (!) meg ketteot Bennek [Kv; TJk III/3. 359]. *1597:* Az el múlt Púnkest nap uthan ualo hęten Jeottek úala az Barrabas Georgy eókrei en nekem egy kertembe ... ugy uagio(n) hogy az vetet kertbeis be ment volt hitua(n) kerte(m) [UszT 12/132 Blasius Beres de Kisfalůd jb vall.]. *1656:* Murok maggal vetet agy nr. 4 [Fog.; UF II, 154]. *1844:* vetetem ... a Kőpadra ... a Miskáné métájába lévő egy tsupos kő tájáig vetett tisztádon tiszta utolso vasrosta jukon jőt nagy szemü buzát Cir(citer) 7 vékát [M.köblös SzD; RLt].

3. kirótt; (care a fost) impus; auferlegt. *1574:* Az felekieknek keonergeszetis meg Ertettek eo K. Az Reaiok vetett Adonak Restanciaia feleol [Kv; TanJk V/3. 96b]. *1662:* Ezen gyűlésen[a] noha a porta contentátiója, megelégítése és a rendkívül rájok vetett nagy summának s nagy summára nevelt adónak is kiteljesítésérül rendeltenek vala ugyan valamit, de inkábbára csak Váradnak a Pártiummal együtt visszszakapcsolása és a fejedelemmel való egyezés dolgában ... töltetett vala az üdő [SKr 479. – [a]A beszt-i ogy]. *1671:* Ha ki az Nemesség közzül, ez kételenségből reánk vetett summát meg nem adhatná ... adgya meg más érette [CC 90]. *1705:* Ugyan a csanádiakra az rájok elsőbben felvetett imposition felyül vettetett volt a generális 500 köböl búzát ... Melyet az úrnak a magáéból kelletett itt Szebenben kimeretni, és még csak azt sem obtineálhatta, hogy olyan quietantiát adjanak, hogy az rájok vetett quantumon felyül ex mandato generalatus kelletett értek az úrnak letenni [WIN I, 366]. *1760:* egy tehenemet el-vették ... (: a' reám vetett nyóltz Forint Katona pénzt hogj meg nem fizettem :) [Mv; Told. 15/44]. *1763:* az ide valo szakaturai Birotol percipialtam Lonarol el szakat aratokra vetett Globat fr. h. 15, tizen őtt M. forintokat [Szakatura[a]; TL. Gál János gr. Teleki Ádámhoz. – [a]Később: Szakadás (SzD)].

4. csinált, létrehozott; care a fost făcut; gemacht. *1647:* Az Czűrőn kiuül az patak mellet vagjon egi husz ölnj tegla vető szin ujonnan eppittetett; az alat mostis vagion vetet tegla [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1752:* Bratyila Péter ... azon zalogos földömőn vetett Malom gatomot el vágta és malmom hoszon hozását meg gátolta [Vályebrád H; Ks 62/22].

Szk: *rosszul ~. 1766:* a' szemes Biro könnjebben epit az én ratiomon, mint Sem az A. eo Kegyelme azon roszszul vetett Fundamentumán [Torda; TJkT V. 324].

5. helyezett, tett; care a fost dat/lăsat ca ...; gestellt. **Szk:** *zálogba ~. 1570:* Zegedy Georgy Azt vallia hogy ... Az Anyay harmadot penigh Igh hatta volt hogy az 15 fl melliet az Byzonsagh Beh hozot volt hogy biro Myhal az Eomagayebol fyzette volna valamy zalogba vetet poharnak Meg valtasaert azt eleosser ky twggyak neky beleole [Kv; TJk III/2. 162a]. *1605:* Nemes Janosne es az fia Nemes Andras teonek arra is feleletet, hogy ... eo kegme(ne)k Varadi Janosnak zalogba uetet iozagban eo kegmet, mind maradekyt, mindenek ellen, megh oltalmazzak [Déva; JHb XXXVI/2].

6. kijelölt, kiutalt; repartizat; angewiesen. *1686:* Az német hadak számára vetett vágó marhákról 1686. Julii ... Három kapu adjon egy öreg vágó marhát, berbécset is nro 1 [MonO. XIV, 57]. *1703:* az elmult és harmadik esztendőbéli Prédicátorok fizetésére vetett pénz [Dés; Jk]. *1704:* másodszor azt mondá, hogy valamig a rájok vetett élést bé nem hozzák, addig a generál ki nem adja az ökröket [WIN I, 261].

7. helyezett; pus; gesetzt. **Szk:** *vkibe ~ hit. 1758:* Hiszem is, hogy ő szent felsége ... nékem is részt ád a mennyeknek országában, szerelmes szent fia, az Úr Jézus Krisztus drága érdeme által. Mely iránt az Krisztus Jézusban vetett gyenge hitemnek általa reménylek [RettE 81]. *1880:* Ami pedig a körjegyződet illeti, hát az igen jeles úr lehet. De feltenni rólam, hogy én úgyis ráismerek, ha a nevét sem írod meg – az igazán a körjegyzők nagyságába vetett erős hitedről tészen tanúbizonyságot [PLev. 78 Petelei István Jakab Ödönhöz].

8. írott; scris; geschrieben. *1710 k.:* Mivel a kurucok ekkor kegyetlen halálok nemével ... ölték a levélvivőket és küldőket, azért ettől a deáktól sem mertek levelet küldeni, hanem pro credentia hozta a professzorok kezeírását, olyan apró darab papirosokon ... hogy ha a kuruc kezén érné is, oltalmazhassa azzal életét, hogy azt a tanulás közben professzorától elejtett, vetett darab papirosat csak úgy vette fel hátulsó szükségére [BÖn. 969–70].

9. megvetett, alvásra előkészített; care este pregătit pentru dormit; zum Schlafen vorbereitet. **Szk:** *~ ágy. 1627:* Egy vetet Agiat, Az meliben Ket Derekali vagion, haiastol veressek az Cziupiaj aestimaltuk f. 6 [Kv; RDL I. 133]. *1658/1741:* Várad ... Menjbe légjen néked érte szép vetet ágj Mivel szived néked az Törökhöz nem vágj [Köröspataki, Hist. XXXVI, 147]. *1748:* két vetett ágya volt ő Kglmé(ne)k, edgyik paplanos, hét-nyólcz vánkossa [Torda; Borb.].

10. kivetett; care a fost întins; geworfen. *1669:* Isten ő felsége Kegyelmed írása szerént megszégyeníti nékem vetett hálójokhoz magok nyakokban való kerülésével [TML IV, 556 Fleischer András Teleki Mihályhoz].

11. szült; care a născut ...; gebärt. *1745:* Keresztelt(em) ... Zámbo János vram fattyat vetet szolgalojá(nak) [Gyalu K; RAk 54].

vétett I. *mn* vétkes, bűnös; care are o vină, care a săvîrşit o greşeală; schuldig. *1569:* hol az wetet Ember walamyt zolna ellenek, Mynden dolgok elewttok Legyen es az Reöuidre hyhassak Erette [Diós K; JHbK XLV/13].

Szk: *törvény ellen ~. 1763:* a Vice Ispány által büntetődik az ilyen törvény ellen vétet Ember [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa/19 néhai Hortobágyi Gergély György conscr.].

II. *fn* vétkes/vétkező/bűnös ember; păcătos; Sündiger. *1704:* Nem mondjuk-e mindennap az imádságban: És bocsásd meg a mi bűneinket, miképpen mi is megbocsátunk ellenünk vétetteknek [WIN I, 176].

vétettet I. vásároltattat; a pune pe cineva să cumpere ceva; kaufen lassen. *1594:* Orbannak az vrunk kolcziaranak attam heth Tallert, mierthogi az vtolso vaczoran az vrunk aztal Borra ell fogioth volna, es megh seppreoseodeoth volna, Czak hogi mas hordo Borth ne vetetetessen [Kv; Szám. 6/X. 20].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkontruktionen: *exekúcióban ~* végrehajtattat; a cere/a dispune să fie executat; exekutieren lassen. *1792:* midőn utollyára a' maga meg nyert praetensioját finalis Executioban ugyekezte vétettetni az irt Nemes Communitas Repulsioval meg akadályaztatta [Várfva TA; Bosla] * *igazításba ~* eligazíttat, elintéztettet; a face/a dispune să fie rezolvat; erledigen lassen. *1680:* Fogarasban al(aza)tos supplicatiom által, némelly nyughatattlan Szabadságot vadászó s kereső elméjű Székely Jobbagyim felől talaltam volt megh Nagod(a)t, melly supplicatiomra Nagod Kgls váloszsza volt ez. Ez mostani Országh Gyűlesén igazittásba vétetteti velek valo bajoskodásimat [LLt özv. Lázár Istvánné Kereszturj Kristina foly.].

vétettetés I. adóba való bevétettetés; luare; Aufnahme als

Steuer. *1740:* 'A Borok állapottyokhoz képest tettzett újolag Concludálni a borok vétettetésekröl és adattatásokról, ugj hogj a' jovát a borokn(a)k szedjék be' Borbirák atyánkfiai [Dés; Jk 533b].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkontruktion: *igazításba* ~ elintéztettetés, eligazíttattatás; rezolvare, aranjare; Erledigung. *1662:* az 1659-béli országgyülésébe mostani király öfelsége inaugurátiójakor öfelségének azon evangélicus státus által gravaminájok beadatván, a királyi diplomák, 17 condítiók és az ország articulusi szerént igen is szorgalmaztattak azoknak complanáltatási, igazításba vétettetési [SKr 676].

3. felvétettetés; primire, admitere (a cuiva într-o instituţie); Aufnahme in eine Institution. *1823–1830:* Akkor a prorektor nyomtatásban kezembe adta az akadémiába való vétettetésemröl a formátát, s kezemet vette, hogy én mindazokat, amik ebben írva vagynak, megtartom [FogE 211].

vétettethetik 1. találtattathatik, tekintettethetik; a putea fi considerat; genommen werden können. *1817:* a proba elegendö erejünek nem vétettethetik [Torda; DobLev. IV/913. 8].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkontruktion: *exekúcióba* ~ végrehajtattathatik; a putea fi executat; vollgezogen werden können. *1805:* a' Mlgs Királyi Táblának 1768ban Május 4-kén hozott, és a' Felséges Királlyi Gubernium által 1783ban Febr: 27-kén approbáltatatt Itélete; mely az idöknek viszontagságai miatt eddig elé executioba nem vétettethetett a' szokott mod szerint sententiaba irattassék [Mv; DobLev. IV/893. 1a].

vétettetik 1. eldöntettetik; a fi decis; entschieden werden. *1740:* ezen Causát és Adosság dólgát, Mltgs Gróff Fö-Ispán Urunk ö Ngais meg-értvén, és nékünk Gratioze parancsolván ö Nga, hogy tovább ne procrastináltassek ezen dolog, hanem, in rem adjudicatam vétettessék [Dés; Jk 349b].

2. adóba bevétettetik; a fi strîns; als Steuer gesammelt werden. *1790/1799:* elsöben visgaltassék meg, ha a' Vas Dézma Törvény szerént vétettetike vagy nem? [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 407].

3. fel-/bevétettetik; a fi inclus/înglobat; eingenommen werden. *1781:* Vétettettenek egy Plágában Táblázás szerint illyen rendel [Nyárádmogyorós MT; EHA]. *1811:* ezen Két Havassa is az Groff Lázár Familiának az Revindicalt Havasoknak Számok Kőzzé vétetetvén, ezen Két Havasokat ... Második Joseff az elsö Székely Regementnek ajándekozni méltoztatott az többb Revindicalt Havasokkal együt [DE 3].

Szk: *effektumba* ~. *1785:* mindnyájan meg nyugovának abban, hogy a' K. Lonai Ref. Eklesiában Fungens Papnak Tiszt. Incze Samuelnek adattassék Hivatal ... ha a' Mlgos Fö Consistorium által is hellyben hagyatik és meg erösittetik annakutánna effectumba vétettessék [Kv; SRE 242] * *lajstromba* ~. *1662:* Ö, melly nagy eszköze s alkalmatossága lön aztán ez az Izraeł bünének s veszedelmének. Ez vesztette mind a következendö királyokat, amint lajstromba vétettetik az ide alá való részekben [SKr 705].

4. kivételes elbánásban részesíttettetik; a fi trecut (pe o listă) numele înaintea unei alte persoane; außerordentliche Behandlung bekommen. *1803:* Mivel hogy az Betsületes Czéhnak meg egyezett akaratytya lévén hogy Makkai Dániel Prénotatiora vegye Prénotalyuk olyan moddal hogy semmi Idegen helyröl jövö Mester Legeny eleibe ne vétettessék Fö Czé Mester Sintzki János Nótárius Csengeri István [Kv; FésCJk 68].

5. értettetik; a fi înţeles; verstanden werden. *1662:* Így vétettetik e szó példabeszédekben Salamonnál" [SKr 688. – "Köv. a példabeszéd szöv.].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkontruktionen: *elégítetlbe* ~ végrehajtattatik; a fi efectuat; erledigt werden. *1804:* a fellyebbekb(en) meg allittatt principiumok szerint köteleztettnek az Osztozo Felek mind az Ingo, mind az Ingatlan Jokra nézve a Nyilakat ki dolgozni ... 's eszszerint a Compositio értelmében foglalt osztály tökeletes elég tételb(e) vétettessék [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 6a]. *1811:* Ujjalag az panaszlonak ügye fel vetessek es ... az meg úsmert praetensio limitaltassek és eleg tételbe vetetessek az igasság kivannya [Torockósztgyörgy TA; Bosla] * *exekúcióba* ~ végrehajtattatik; a fi executat; exekutiert werden. *1762:* az Deliberatumban ki irt ratiokat nem evertalhatván mostani Documentumival, hogy vigoraltassék, és Executiob(a) vétettessek, meg kivanom [Torda; TJkT V. 87] * *feje* ~ kivégeztettetik; a fi decapitat; enthauptet werden. *1747:* az I(nctusna)k elö számlált gonosz tselekedeti(ne)k meg büntetésíre és mások(na)k példájokra az feje vétettessék és meg hallyon [Torda; TJkT III. 180]. *1748:* Mind a' maga Fassiojabol az Inctusnak s, mind feles Fatensek fassiojából constal, hogj ö nem tsak nösz parazna, hanem annak felette Bigamus is ... Azért itiltetett, hogj ... feje vétettessék ... az akasztófánál [Torda; TJkT III. 217] * *igazításba* ~ módosíttattatik, kiigazíttattatik; a fi modificat, a fi îndreptat; modifiziert werden. *1677:* A' Szamos és Maros vizén valo gátak miat, hogy ha a' sónak szálitásában akadályok lennének, azoknak oculálásokra Comissariusok rendeltessenek, és igazitásban vétettessenek [AC 215] * *konsziderációba* ~ figyelembe vétettetik; a fi luat în consideraţie; in Betracht gezogen werden. *1796:* a' Torotzkaiaknak, azonn Interessatus, és hitelt nem érdemlö Fassioján fundált assertumok, Consideratioba se vétettessék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 91 táblai döntés]. *1804:* mélto Consideratioban nem vétettetett is az: Hogy ez elött mig a' Metallum bövebb volt; könnyebb is volt minden Estve a' Haza Jövetel [Torockó; TLev. 7/11] * *reformációba* ~ felújíttatik; a fi renovat; renoviert werden. *1677:* Fejérvárnak penig mint Fejedelmi Székes helynek kőfalai, bástyái, és egyéb szükséges épületi continualtassanak, és egyéb alkalmatlansági-is reformatioban vétettessenek [AC 59].

vethet 1. elvethet; a putea semăna; säen können. *1664:* talám itt is az jószág, ki az várhoz való, jobban felvenné magát, az várhoz ha szánthatnának, vethetnének [TML III, 78 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1669:* szeredán vagy csötörtökön, legtovább pénteken kezdenének szántani, úgy hogy szombaton vethetnének, mentül többet lehetne [TML IV, 512 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1715 e.:* A melly öreg Ferfiu emberek ... nyugosznak, mivel az öröksége is ö reájok néz, soha ök nem szánthatnak, vethetnek [Göcs MT; MMatr 112]. *1739:* Vettettem ... Berkében elegyessebb öszbúzát m. 13 El fogyván hirtelen a föld többet nem vethettem [M.köblös SzD; RLt DiarOec. 5]. *1743:* Vallyebrad" in Comuni Exponállya hogy ... magok határakon kapával ássák a hegyeket hová keves Buzát és Kukurizát vethetnek [H; Ks 62/22. – "H]. *1785:* Hány Szebeni Vékát Véthet egyik egyik hold Szánto Földgyében? [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 14b vk]. *1817:* G. Hodak, Libánfalva, Orsova ... ösz Gabonát ... az el nyomorodot allapottyak miatt nem vethetnek [Oroszfa-

lu MT; TVLt 1470 Hegyesi István szb aláírásával, de nem sk]. *1827:* Faszulykát nem vethetnek, mivel bé van zárva a kamrába [A.esküllő K; RLt O. 1 Imreh István lev.].

2. dobhat; a putea arunca; werfen können. **Sz.** *1672:* Kegyelmed mint szolga ura parancsolatját ha követi, nem tudom, ki vethet követ Kegyelmedre [TML VI, 340 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz].

3. csinálhat, készíthet, létrehozhat vmit; a putea face (ceva); machen können. *1594:* Az mely ponk most otth az vyzben vagion Annal fellyel az Gatott vetthessek [HSzj *malomkerék* al.]. *1717:* az idéji még igen apro Téglát a hetén (!) az essöss üdö myán nem vétheténék ha az üdö fel àly egy hét alat lészen egy kéméncére valo [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

4. okolhat, felróhat; a putea fi învinuit, a se putea reproşa cuiva ceva; beschuldigen können. *1667:* Kemény Simon uramnál volt 9 vagy tíz német, el akarván bocsátani, ország szolgálatjára akartam elhozatni ugyan az úr consensussából ... nekem is írjanak, hozassam el, és így az úrra sem vethetnek (mivel látom, az úr örömest simulálna előttök) [TML IV, 41–2 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Hiszem teljességgel mindent magam veszedelmére nem engedhettem ... Jó lélekkel senki énreám nem vethet, többet feci, quam debebam, hát nem állottam ki az dologbúl [TML VII, 517 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1750:* (Tudta) azt Dávid Péter hogy Balog János is hasonloképpen mégyen ki az Udvarbol, mint ö, hogy jövendöben, ne Vethessék aztot (így!) hogy tsak ö ment ki innét bestelenül [Mocs K; Ks 83 Csegezi T. Gergely lev.].

Szk: *vétkül ~. 1710 k.:* kórbetegnek és olyan terhes személynek az ilyen háborúban senki sem vetheti vétkül, ha a mezőről városba mégyen [BÖn. 706].

5. vmilyen helyzetbe/állapotba juttathat; a putea ajunge într-o anumită situaţie; in eine Lage gelangen können. **Szk:** *gyehennába/gyehennára ~. 1704:* Ne féljetek attól, akik csak a testet ölhetik meg, hanem attól, aki mind a testet és lelket az örökkévaló gehennára vetheti [WIN I, 135]. *1710 k.:* Azért mondja Krisztus Urunk: Ne féljetek vagy ne féltsétek magatokat azoktól, akik csak a testeteket ölhetik meg, de a lelket meg nem ölhetik; hanem inkább attól féljetek, aki testeteket, lelketeket a Gehennába vetheti [BÖn. 469–70] * *rabságra ~. 1705:* mind német tisztek, mind pedig a magyar urak úgy megütköztenek, kinél jobban nem lehet, mert ha egy provincialis főcommissariust becstelenséggel illethet, azon a regulán akárkit és akármelyiket is rabságra vethet [WIN I, 550].

6. kiróhat; a putea fi supus la ...; als Steuer nehmen können. *1593:* Akiket latnak hogy vagy eo maga vagy feleseghe gyermeke, hozzaiok Allapattiokhoz zegensegekheoz kepest Ne(m) illendeo feo es draga Ruhazatokat ... visel vagy visseltet, hat Ameny Adoot erdemlene ket Anny Adora Irathassak vethessek, kit az Ado zedeok ereossen meg vegienek raytok [Kv; TanJk I/1. 206].

7. adhat, bocsáthat; a putea da/lăsa ca ...; geben können. **Szk:** *zálogba ~. 1657:* Más az pedig jó fiam Teleki Mihály, hogy úgy maradj Lengyelországban urunk mellett, hogy én bizony költséggel nem tarthatlak, mert ... nekem bizony költségem nincsen s én bizony azt az egy marok jószágot zálogban nem vethetem [TML I, 44 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

8. meggyújthat; a putea da foc la ..., a putea incendia; zünden können. **Szk:** *tüzet ~. 1662:* hirtelenséggel megesett az dolog rajtok, kikhez hozzájok lövöldözvén, gonosz szándékok szerént, tüzet nem vethettek, hanem elegyesleg hostátunk lakosit is és házokban lévő marhájokat elfosztották, praedálták [TML II, 279 Csehi János Teleki Mihályhoz].

9. rámérhet vkire vmit, áthárithat vmit vkire; a putea arunca asupra altuia, a putea trece în sarcina altuia; jemandem eine Pflicht übergeben können. **Szk:** *más nyakába ~. 1749:* Cseleködhetném hogj Hidtol fogva égészen az pórgólát kapuig az Zabós Kertt Falának felit Törvényel az más felek nyákába vethetném [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.].

10. levethet(i magát vki/vmi előtt); a se putea opune/ împotrivi (rezistînd); sich vor jemandem werfen können. *1605:* Ez az zegeny varas penigh nem ollyan, ky ereyewel valamelly feyedelem ereyet elémeneteleben megh késlellye sem más ereost rea jeoweo Feyedelem ellen megh otalmazhassa, awagy magath ellenzésképpen eleyben vethesse [Kv; TanJk I/1. 504].

11. szk-ban; în construcţii; in Wortkontruktionen: *hátát ~i vkinek* támaszkodhat vkire; a se putea sprijini de ceva; sich gründen können. *1678:* egy becsületes tanácsos ember velem nem volt, az kivel beszélgethettem volna, tiz katonája, gyalogja nem volt velem ő ngának, kinek hátamat vethettem volna [TML VIII, 263 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez] * *okul ~* okolhat; a putea da ca vină; Schuld geben können. *1657:* uethetik nagiub okul [Kolozsmonostor K; BálLt 85]. *1679:* Ott maradását Kgk bántam, úgy hiszem, abbeli oblatio is az többi után mégyen. Az is jól esett, hogy azt is okul ne vethessék [TML VIII, 448 Teleki Mihály Absolon Dánielhez] * *süveget ~ vki előtt* megsüvegelhet vkit; a putea să-şi scoată pălăria în faţa cuiva; vor jemandem den Hut heben können. *1572:* Zakal Ambrus Azt vallia ... Mond Mate kowach neky Megh teis Syweget vethetnel En eleottem [Kv; TJk III/3. 45] * *számot ~* elszámol; a da socoteală ...; abrechnen. *1573:* Zeki Pal es Bako Andras hitek vtan valliak ... kenallia volt gal vince hogi zamot vetnenek Mind Barom feleol Es Marha feleol az my kezek keozet forgot, Mond vince hogi eo semy zamot Nem vethet [Kv; TJk III/3. 122]. *1672:* Az viceispán levelében még kettő, Uram, oda van. Szükségem van reájok, mivel az magam kicsin proventusomból az nélkül számot nem vethetek [TML VI, 176–7 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] * *szemére ~* felróhat; a putea reproşa cuiva ceva; vorwerfen können. *1665:* Vajki, édes Teleki uram, nagy dolgok vadnak fenn, mi létünkre ilyenek nem voltak, de megmutatom, hogy bizony minden dolgokban úgy igyekezem igazgatni és tractálni az haza dolgait, hogy nem félek, senki szememre vethesse jövendöben, hogy rajtam mult volna valami el [TML III, 512 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

véthet 1. bűnt elkövethet; a putea păcătui/săvîrşi o greşeală; eine Sünde begehen können. *XVII. sz. m. f.:* Kiirhatatlan csudálkozással is kell itt mindnyájunknak hallanunk azon méltóságos házon véghez ment dolgokat, holott Isten tudja, az atyjok is vétkes semmiben nem volt, annál inkább megmaradott ártatlan árvái miben véthettek volna, akárki megítélheti [TML V, 425 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz]. *1665:* Altallátom én, mind az magyarországi atyafiaktól s talán tőlünk is erdélyiektől ő felségének minemű injuriáltatási estenek, de talán nem minnyájan vagyunk annak okai, nem is vétettünk annyit, melynél többet nem véthettünk volna [TML III, 412 Betlen János Teleki Mihályhoz].

Szk: *vki személye ellen ~. 1670:* Követem penig Nagysá-

godat írásomról alázatoson, mert uramhoz való szolgai kötelességemnek kételeníttetem eleget tenni s úgy tudom, Nagyságod méltóságos személye ellen is eziránt nem véthetek [TML V, 305 Teleki Mihály Báthori Zsófiához].

2. hibázhat; a putea greşi; einen Fehler machen können. *1667:* ha procedálunk, az egy németnél többet nem offendálunk, akár secundálódjék az ránk bízott tracta, akár ne, az penig többet nem véthet, az menynyit vétett [TML IV, 48 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ez az egyik dolog, akiért haragudhatnék az úr reája. Második, hogy ... a szászokat disponálta volt, hogy őtet válasszák. Ebben a kettőben véthetett [WIN I, 570].

vethetik készíthetik; a se putea face, a putea fi făcut; gemacht werden können. *1662:* a sáncok a vár hegyének situsához képest közel nem vethettek vala [SKr 246].

véthető ártható; care este capabil de a comite un rău; schädlich. *1678:* Nagyságodat azért mint nekem mindenkori jó kegyelmes asszonyomat igen alázatosan kérem ... hogy ... még senkinek nem véthető ártatlan gyermekimet s árva atyámfiait méltóztassék kegyelmes számyai alá venni s mindenek ellen oltalmazni [TML VIII, 104 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

vétkes I. *mn* **1.** bűnös, aki vétket követett el, vétkezett; păcătos; sündig. *1588:* De Biro vram ... Az Capitanokat es á Capitanok Altal a' tizedeseket vgyan hiteőkre emlekeztesse, hogy ez fele gonoz feslet erkeölchwweket el Ne titkolliak semmy zinnel, hane(m) meg jelenchek hiteok Alat, hogy Az Vristennek bozzusaga, es haragya Az Wetkes emberek miath a varosra Ne zallion [Kv; TanJk I/1. 60]. *1609:* Varasunk Zabadsaganakis feletteb derogalna ha az illien uitkez Zemelliet Varasunkbul nem exterminalnok [Dés; DLt 315]. *1613:* Az masodik el menetelbennis protestatioval elt mi okon ment el*, hogi az vra nem hogy magat megh akarna tiztitani, de sőt inkab most is hazanal vetkes szemelt bűntetetlen zenvedne es tartana [Dés; KJ. – *Ura házától a válófélben lévő asszony]. *1635:* Tudom hogj ... it az halmon egetenek megh egj vetkes azzoni alatot az kazoniak [Kvh/ Határpatak Hsz; HSzjP Viragh Janos Kurtapataki (60) jb vall.]. *1646/1650:* az Inasokat mind be hiuatuan az Cehben, megh examinalvan Eoket, es az kik vetkesek voltak, az egesz Ceh eleot, az drot vono szeken kemenyen meg' plagaltátlák (!) [Kv; ÖCJk]. *1673:* Bethlen Miklós uram írása nálam csudás volna, ha az cancelláriusság hírét és az Kapi uram írta híreket (kit Kegyelmed látott) nem értettem volna. Könnyü volna Kegyelmednek mindazokra választ tenni. Ki ördög az vétkes, hogy annyi hazug hírt formálnak? [TML VI, 432 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Istenre nézve noha vétkesek vagyunk, de ott is úgy hiszem nagyobb tekintetben vagyon az mi igaz igyünk, mert ha egyébért nem is, de avagy csak az rút, kevély írásért is meg büntetné Isten őket [TML VIII, 129 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679/1681:* Az Jószágbeli szegénjsegnek sok igye baja esvén, sem idegenek(ne)k sem utanna valo Tiszteknek azokat huzni vonni eő kglme megh ne engedgye ... az vétkes embert megh fogatván, aszt Törvénj szerint ... meg bűntesse [Vh; VhU 676]. *1728:* Dobrota ment az Nóvák Feleségehez s azt mondatta nekie hogy ... eő lopta ell meheit meg kell halnia erette, Dobrota azt Felelti (!) nekie, hogy engemet meg ne ölly, mert ha nem vagyok vétkes, és ha ugy gyanokszol reám keres igasságot [F.árpás F; TKl BB. XIII. 15 Mathe Paun (40) jb vall.]. *1759:* Sztrancz Péter ... nem tudom ... vétkes volte, vagy pedig csak mások bal informatiojokra büntettetett [Bulzest H; Ks 101]. *1761:* vétkeské, nemé, nem tudom [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1797:* meg vallom nem tagadom hogy ollyan vétkes és hibás ember vagyok hogy senki is nálamnál bűnősőb nintsen [Mezőcsávás MT; Kp II/52].

Szk: *~nek ismer. 1704:* Apor uram a Gubernium opinióját eképpen declarálá, hogy a generál a Guberniumtól is megkérdette azt, ha tetszik-e az az opinio és approbálják-e vagy nem, és resolváltak is rea, hogy nem, aminthogy vétkesnek ismervén úgy arestálták meg is [WIN I, 141–2] * *~nek látszik. 1649:* ighenis teneal ezek(ne)k fassiojok Azertis inkab hogy ha uetkesek(ne)k laczottak volna az J elle(n) ne(m) vallottanak volna ugy mert rajok redundalt volna az panaz [Kv; TJk VIII/4. 365] * *~nek (lenni) ítél. 1675:* Látom Kegyelmed írásából, egészen engem ítil vétkesnek [TML VII, 24 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Belé nyomhatom vala most fejét, de minthogy in conscientiae meae foro vétkesnek lenni nem ítiltem, nem cselekedtem, hanem az Istentől féltem [BÖn. 975] * *~nek mond. 1704:* minthogy én a projectumot is hibásnak, így a projectort is lelkem sérelme nélkül vétkesnek mondhatom, és így vétkesnek tapasztalván, mintsem én absolválhassam, inkább condemnálom, tovább való dolga őfelsége kegyelmes gratiájában állván [WIN I, 184]. *1763:* Hogy el szaladott az gyuladáskor Josi, ezértis simpliciter vétkesnek nem lehet mondani [Torda; TJkT V. 159] * *~nek talál(tatik). 1561:* az Eotwesseket megh proballia ha io ezewstbeol mywelnek es az kith vetkesnek talalnak zemely Valogatasnelkewl megh bewntessek [Kv; ÖCLev.]. *1777:* az Exc(e)ll(entia)d parantsolattyának czélja a volt, hogy az igasság Napfényre jöjjön, s ki vétkesnek találtatik, a bűntetődjék [Bonyha KK; Ks LVII Bethlen Pál özv. Haller Jánosné Daniel Sófiához] * *~nek tapasztal → ~nek mond* * *~nek tart. 1741:* én mind ezekben nagyob vétkesnek tartom Kloczánét, mert ő az oka minden rosz tselekedetnek, s nem is volna kár meg égetni, s meg is érdemlené [Sámsond MT; Ks 184/LXXXVIII] * *magát ~nek ismeri. 1590:* De myerthogy egyk fell sem akarja magath vetkesnek esmernj az theorwenth egykteol sem fokhatnj ell [Kv; TanJk I/1. 130] * *magát ~nek teszi. 1761:* ezen l(ne)k maga cselekedetiért, és szavaiért nyilvanason gyanu fér az lhez magát vétkessé tévén [Torda; TJkT V. 48].

Sz. *ki ~, vegye érdemlett jutalmát. 1676:* ha ki vétkes, vegye érdemlett jutalmát, ha pedig nem érdemesek, miért vádoltatnak, s egyszersmind declarálják ő nagyságához való igaz hűségeket életek fogytáig [TML VII, 287 Nemes János Teleki Mihályhoz] * *nincs olyan titkos gonoszság, kit Isten napfényre nem hoz a ~ embernek romlásával és gyalázatjával. 1710:* ráírhatnák a Szász János koporsójára is azt a verset: Discite iustitiam, moniti, et non temnere divos, mert nincs olyan titkos gonoszság, kit Isten napfényre nem hoz a vétkes embernek romlásával és gyalázatjával [CsH 346].

2. bűnös, ami vétkesnek/bűnösnek tekinthető; reprobabil, care trebuie condamnat; schuldig. *1649:* It azokb(an) mindenikb(en) az Inek vetkes czielekedeti mutatodik megh [Kv; TJk VIII/4. 364]. *1657:* Noha pedig csak közrendbéli, annál inkább méltóságbéli megholtak felől is vagy hallgatni, avagy csak jót mondani, annál inkább írni kellene; mindazáltal valamint az jót követésre, úgy az vétkes dolgot is eltávoztatásra való példájért nem böcstelenítésekre való intentióval ha jelentem, érette ne ítíltessem [KemÖn. 20]. *1704:* (A) tanúk ... vallották mindnyájan, hogy ők ilyen vét-

kes dolgát[a] nem látták, sem hallották [WIN I, 172. – [a]Bethlen Miklósnak]. *1711:* Noha ennek elötte in Anno 1697 Balog Mihalyné nős paráznaságba(n) Comperiáltatva(n) ... halálra sententiaztatott volt ... De mint hogy az idöktöl fogva sok keserves szenvedéseket ... szenvedte; mellyek által sziveb(en) lelkéb(en) meg törödvén Iste(n)e ellen valo vétkes cselekedetit meg ésmérte annyira hogy kivánta vétkes cselekedetinek hellyere viszsza jöni ... azért a nemes Tanács ... ujjolag gratiájába(n) vötte [Dés; Jk 357b]. *1782:* Gondolván az Atyafiságos gyülölséget vétkes állapotnak lenni ... minden egymáshoz valo perekröl le mondtak [Torda; KW]. *1817:* (a) falus Biroval semmi vétkes cselekedetét sem nem tapasztalta ... azon égyen kivül, hogy étzer ... Turó Florával csak öszve tépelödtek [Kv; KLev. 10]. *1838:* vétkes dolognakis tartanám ... szép Jussát Egyházi létezet ... fell áldozni [Kv; KLev. 13].

Szk: *~ebb utat követ. 1762:* Illyen okon kelletett az I. Aszsz(ony)t ... Törvenyben hinom, hogy kegyelmed ... meg viselösedet es tereb(e) esett, melyhez képest ... még vétkesebb utat követvén éltetö életetöl meg fosztatta [Torda; TJkT V. 87] * *~ humor. 1662:* Rossz és Isten bosszúságára való tiszt az, aki ezek ellen indulatiban nem a jó lelkiismeretet, hanem a maga vétkes humorát, vonyódását követi, s az a regulája [SKr 693] * *~ machináció. 1825:* edgyik helyröl a más helyre szüntelen kelletik nyargalnom, hogy vétkes machinatioi czélt ne érhessenek [Mv; Told. 7] * *~ öröm. 1710 k.:* Jaj, mely gyilkos vagyok sokszori mérges hirtelen indulatommal ... Vagy ha Felségednek valakin valami csapása látszott, arról való szeretetlen, mérges ítilettel és bolond, vétkes örömömmel [BIm 1009] * *~ példa. 1660:* Hogy Kegyelmed én rólam igaz atyjafiáról úgy elfelejtkezett, csudálom; nem akarván azért én Kegyelmed vétkes példáját követnem, ezzel már harmadszori írásommal látogatom [TML I, 540 Teleki Mihály Veér Krisztinához]. *1667:* Kegyelmednek kegyelmesen parancsoljuk, ne eddig némelyektöl szokott vétkes példát kövesse, a gyülésnek praefigált napja után két-három nappal jövén el, hanem a praefigált napra jelen lenni el ne mulassa Kegyelmed [TML IV, 78 a fej. Teleki Mihályhoz] * *~ szokás. 1636:* Egyéb iránt nem az folyam eredne az kut föböl, hanem az kut fö az folyamból, és szintén egy ollyan dolog volna, mint ha ki az Acháb üdejebéli vétkes szokásból állatná, hogy az Istent tisztelöknek, és segitségre hivóknak torkok szakadtábá kellyen kajabálniok [ÖGrAj.] * *vki ~ volta. 1585:* Lakatos peterne Orsolia, hallotta Az Azzonnak vetkes voltat Nagy Matewal [Kv; TJk IV/1. 420].

Sz. *1710 k.:* Ekkor látá s megbáná a gubernátor és utána mind a többi, hogy micsoda füre hágtak, vétkes példáról vétkesebb hímet varrattak; mert Magyarország nem tett rakás németet conscriptornak, nem bolondult annyira meg [BÖn. 930].

3. alaptalan; nefondat; nicht begründet. *1836:* A mi azt az vétkes réá fogást illeti: Hogy az nehai Dobolyi István Vrat veréssel vette volna valaki azon Testamentomnak irására, ez ollyan vétkes réá fogás, a mellynek le írására tsuda hogy forgott a penna [Ne; DobLev. V/1213. 1a].

4. bűnös/hibás vmiben; care este vinovat de ceva; schuldig. *1588:* Megh ertettek varosul az Nyreó Kalman kewansagat, Suplic(ati)oiat Melyben vetkes voltat tagadgia [Kv; TanJk I/1. 90]. *1658:* Mindazáltal, édes Sógorom, hallottam Kegyelmednek reám való nehézségét némely részekböl, de nem mindenekben vagyok én is vétkes [TML I, 135 Vass László Teleki Mihályhoz]. *1677:* Nekem írták, izenték is, hogy a szászoknak némely része és a székely atyafiakban (tisztesség, böcsület adassék, a kik nem vétkesek benne) ide kilyebb valókban conspiráltanak volna [TML VII, 527 Teleki Mihály Vajda Lászlóhoz]. *1764:* ha én most is azt a' méltatlan motskot halgatással szenvedtem völna, az iránt am való rosz opinio meg gyökerezhetett volna, de mint hogy semmib(en) vétkes nem vagyok azért mertem bátron irni [Középlak K; BfR]. *1771:* Azért az actor nékem is egy kenyéren s kereseten lévö osztozatlan apámmá lött. Mely szerint nem is lehet vala engemet házán kívül való tisztnek kezibe adni, arestumba tétetni, ha szintén vétkes lettem volna is az keresett dologban [M.hermány U; RSzF 268].

Szk: *~ a paráznaságban. 1633:* Niluan mondhato(m) hogi az az Falabu Katha parazna szemeli, mert en maga(m)malis haro(m)sor uolt uetkes az paraznasagba(n) [Mv; MvLt 290. 138b].

5. hibás, elrontott, elvétett; greşit, nereuşit; fehlerhaft. *1675/1688 u.:* szantas(na)k vetes(ne)k idein földeimet ugy miveltesd, hogj az vetkes szantas mia ne gaz teremien, hanem inkab mint illik iol haromszor meg szantasd [Borb. I Petki János ut. csíkcsicsai jb-bírájának]. *1704:* Azért öexcellentiája azt tudatja, hogy resolváljanak a statusok, ha az a projectum vétkes-e vagy nem vétkes? Ha vétkes, miért admittáltak afféle időtölteni való helytelen bakatellákat. Ha azt mondják, hogy nem vétkes, akkor is tudja már öexcellentiája, mit kelljen cselekedni | Ez mai napi dologról többet nem írok ... lévén egyéb sok occupatióm ... mert csak arra sem érkeztem meg, hogy megolvastam volna írásimot, azért ilyen vétkesek, akiket néhun magam is alig tudnék elolvasni [WIN I, 134, 141].

II. *fn* bűnös, vétkes ember; păcătos, vinovat, persoană vinovată; Schuldiger. *1584:* Mynden wasarok Napian az wasarbiraknak zorgalmatos gongiok legien minden fele Mertekre ... mind Meszarosok, hal arossok keózt, egiebek keózeotis akik valamith merwę Adnak es Arwlnak, az vetkeseket megh bewntessek [Kv; KvLt Vegyes III/6]. *1585:* Herczegh Caspar vra(m) Az Warosnak feo Biraia eset ez vetekben, Azert az vetkesnek meltosagahoz kepest itiltek eo kgmek hogy Caspar vram ez illien vetket, ket Anny fizetessel Zasz harmincz ket forintal Emendalhassa megh [Kv; TanJk I/1. 7–8]. *1675:* Isten is parancsolja az vétkeseknek való megbocsátását [TML VII, 16 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1710 k.:* Nagy bosszúságomra volt néha: valamely öreg legény szolgámnak parancsoltam, hogy afféle vétkest megcsapasson, mellette szólott, vagy csak immel-ámmal követte, nagyobb kárt tett annak is véle, mert engem felboszszantván, néha többet adattam osztán az olyan vétkesnek. Ha mindjárt vitette volna ... jobb lett volna néki is, nékem is, a vétkesnek is [BÖn. 496]. *1716/1793:* A vétkes és bűnös meg birságoltassék [A.csernáton Hsz; SzékFt 31].

Szk: *cégéres ~. 1614:* az Czégeres vetkesseknek bwnteteseken kezdue el, teczik nekwnkis orzagul, hogi ... teorueni zerint bunte<t>essenek erdemek zerint [Ks 89 ogy-i végzés]. *1677:* Káromkodo szitkozodók, és minden czégéres vétkesek, pro delictorum exigentia, kedvezés nélkül megbüntettessenek [AC 261].

vétkesen 1. rosszul, tévesen; în mod greşit/eronat/incorect; falsch. *1698:* Minthogy a' Czittz Hegye fele való szanto földek vetkessen vadnak felosztva fel kell osztani ... az Innep utan [Dés; Jk]. *1710:* Kívánták ezt némely szép elmék (nem is vétkesen cselekedték) hasonlatossággal az elmékbe adni [BÖn. 450].

2. vétkes módon; incorect, greşit; schuldigerweise. *1657:* Azt is vétkesen cseleküdted, jó öcsém; engem pedig nem Istennek, hanem Istentől vinnél el [KemÖn. 119]. *1821:* Aratás előtt nem sokkal egy éjtzaka, ki, ki nem azt nem tudom, kaszával invádálta, és a' szép Buzát sok helyeken tsufoson, és vétkesen le kaszálta [Apahida K; RLt O. 2 Ila Maftyéj vall.].

vétkesít vétkesnek mond, meggyanúsít; a bănui; verdechtigen. *1793:* egyik a' másikat vétkesitették és égy más szemire hányták tselekedeteiket [DLt 1799. év al.].

vétkesség bűnösség; vinovăţie; Schuldigkeit. *1737:* Minthogy az Instans Asz(szo)ny ő kglme Semmit nem doceal ... a Dézmások ő kglmek vétkességeről; azért Dézmás atyánkfiai, fide mediante fognak azon dologról Attestatiot adni az Instans Asz(szo)ny(na)k ő kgl(ne)k [Dés; Jk 485b].

vétkezés bűnelkövetés; păcătuire; Verbrechen. *1585:* Gergely Antal vallia, Capitan vagiok Magyar vczaban latta(m) Deoseoltenek az haznal, Ahol a' leany lakot ... Az leany vetkezeseben Nem lathatta(m) [Kv; TJk IV/1. 505]. *1655:* Szpatár vram, hogy ide sietett jűni, maga részéről nem vélhetni semmi vétkezést [RákDiplÖ. 181 Georgius Stephan moldvai vajda II. Rákóczi Györgyhöz Jászvásárról].

vétkezett bűnt elkövetett; care a păcătuit; sündig. *1637:* Kis Orsik new vettkezet es paraznasagban eseőt azzoni allatt ... Sepsi Baczoni Balo Lazlo vram megh akarta perengereztetni [Bölön Hsz; HSzjP].

vétkezhet hibázhat; a putea greşi; einen Fehler machen können. *1670:* A Várad felől való dolgokat, úgy hiszem, gyengébben fogják illetni; a Jenő felől valók nehezebbek, mivel azok közűl vadnak oly faluk, kiket a vezér apja conferált volt holmi mecsetekhez ... de mi, úgyhiszem, mind ez mai napig sem tudván azokat melyikek legyenek, vétkezhettünk tudatlanságbúl [TML V, 397 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz].

vetkezik vedlik; a năpîrli; sich haaren. *1759:* Hajkul ... olaja<t> tsináltatott ... mind fel kente a' maga őkreire, hogy jobban hizzanak, és vetkezzenek [Marosludas TA; TKl 2 román jb tanú vall.].

vétkezik 1. bűnöz, bűnt követ el; a păcătui, a greşi; sündigen. *1573:* Vegeztetet ... hogi Miert Keoncz peter ... vetkezet, Az Barom ely viteleben Ez May Naptwl fogwa tylalmas legen neky az cehnek Minden zabadsaga Mezarlasa es egeb Rendtartassa Mynd addeglan Miglen az varosnak kedwet lely [Kv; TanJk V/3. 86b]. *1599:* Forgott eo kgmek eleott Radnothy Jstwan, es Alczner Georgy dolgok, myerthogy ... in Anno 1597 ben Zam weweo vraim Ispansagbely tiztekben bizonios terhekkel sulliosztottak volt ... emellet penigh keonieorgenek hogy ha myben thwdatlansagokbol ... vetkeztenek azt gratis condonalljak nekyek [Kv; TanJk I/1. 334b]. *1634:* Mulctakat penigh ha vétkeznek, külön valo ratioban iryon fel Uduarbirank igen diligentér [UF I, 336 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1702:* A' mely Malefactor az keg(ye)lem utan vétkezik keservesseben es sullyossaban bűntedik* [Dés; Jk 320b. – *Tollvétség *bűntetődik* h.]. *1723:* halamástis tudnék felesen, ha mondok hazudok, s vétkezemis [M.hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.].

Szk: *~ vki ellen. 1599:* Az zeoleomywesek feleol penigh eo kgmek mostannis az elebbi edictumat observaltatny kewannyak, kerik eo kgmek biro vramat Tanachyawal egyetemben hogy eo kgmek diligenter inüestigalwan expiscaliak ... magok keozzeol ... kik infringaltak arrol valo edictumat, ha kiket tanalhatnanak akik az ellen vetkeztenek, eo kgmek kemelles nekeol beontessek [Kv; TanJk I/1. 337] * *bolondságból ~. 1738:* K(e)g(yel)meteknekis per Praesentes serió committállyuk, hogj ez annectált Patenst ... mindenik nyelven publicáltassa ... tsak egj Clausulát vagy szot se hadgjanak magjarázatlan, s publicálatlan, hogj minden rend ertse meg s tudhassa magát ahoz tartani, és bolondságbol ne vétkezzék [Nsz; Borb. II gub.] * *haza szabadsága ellen ~. 1677:* A' Mely Harminczadosok az Ország Statutumi, és Haza szabadsága ellen vétkeznének, tisztekről evocaltassanak azon Vármegyére, vagy Székre, az hol az Harminczad vagyon [AC 53] * *kötelesség ellen ~. 1677:* Ha penig kötelességek ellen vétkeznek, a' Fiscalis Director prosequallya a' Fő Komornyik Székin [AC 53].

2. paráználkodik; a duce o viaţă desfrînată; sexuelle Sünde begehen. *1570:* Anna Azzon Borbely Janosne, Es Lakatos Esthwanne Ilona, hytek zerent vallyak, hogy ... Mykor az Molnar kywel Mongiak volt hogi vetkezet* megh Betegwlt volna [Kv; TJk III/2. 100–1. – *Rengeo Anna]. *1573:* Kalmar Janos vallasa igaz hyty zerentt ... az azzon ... ǫ maga vallotta volna ǫ maghatt az papok elǫtt hog' eg' zemellyel vettkezett volna [Kv; TJk III/3. 174b]. *1584:* Cathalin Jstwan kowachne, vallia ... Monta(m) En Jay lo azzony Ne zolj vg mert tuggiuk hogy zabo Casparne feleól mondod, Erre Azt felelte hogy, vgian Nem hize(m) hogy az en vram a' Kurwawal azal ne(m) vetkezet [Kv; TJk 4/1. 369]. *1593:* Anna Zarka Simonne vallia: Kis Mihalinak zaiabol hallottam hogi bezellette az felesege latorsagat ... vgi talallia az zekeres legint, tahat akkor keoti gatiaiat ... egi eleozeor tagadast tezen az legini hogi ne(m) vetkezet az felesegeuel [Kv; TJk V/1. 370]. *1610:* lata zemiuel az Santa Zabo hogy Kwn Peter uele vetkezet Buday Mihalneual [Dés; DLt 321]. *1625:* az A: Azzony maga kerkedet velle hogy oklandy Mihallial vetkezet [UszT 89a]. *1632:* Hallottam Koncz Jánoséktul is, hogy mikor ez az Szabó Miklós ott lakott, hogy azt mondotta, hogy ő elégszer hált vele, de vétkezett vele [Mv; MvLt 290. 79b–82b]. *1704:* Ma reggel égették meg a lovas németet kancástul, azért, hogy véle vétkezett, odaki a sáncon kívül, kilenc óra tájban [WIN I, 95]. *1752:* láttam Riza Nyikulát ott leseskedni Kotyécz Marinkánál az Sütő kemenczénél és roszsz jelt tapasztaltam felöllek, de én utánnak nem vigyáztam, nemis tudom bizonyoson vétkezteké edgjütt vagj nem [Abrudfva AF/Abrudbánya; Ks].

Szk: *paráznaságban ~.1584:* domini Indices deliberarunt, Myerthogy az Suspitio Nagy es felette ketseges ferkeól Miklosnak Jamborsaga ... tecczik a' teorwennek hogy Jambor tisztesegbely theós giwkeres Zomzediwal heted magawal Menche magat hogy eo soha chak egszeris azzal az eo zolgalo leaniawal paraznasagban Nem vetkezet [Kv; TJk IV/1. 228].

3. hibát elkövet, hibázik; a greşi, a comite o greşeală; einen Fehler machen. *1676:* Jó Uram, Kegyelmedtül a mi kegyelmes urunk nem érdemlené azokat a terminusokat; senki fel mészároltatásában nem szokott ő nagysága gyönyörködni; ha pedig én reám érti, úgyis vétkezik [TML VII, 215–6 Teleki Mihály Csáki Lászlóhoz]. *1678:* hogy penig én magam generalisságával őket biztattam volna s quartélyra

oszoljanak, azt parancsoltam volna s több egyéb efféle haszontalan dolgokra ingerlettem volna, bizony felette vétkeztenek az informatorok ezirán is [TML VIII, 152 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679:* Kglt kérem, gyakran tudósítson engem is, de mindenek felett urunknak ő nagk írjon; vétkezett, hogy most is már ugyan jó ideje is nem írt ő nagk [TML VIII, 519 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. *1710:* Páter Forstallnak hites levelei voltak a fejedelemtől, melyeknek nekem hitelt kellett adnom, ha páter Forstall rosszul cselekedett, ha vétkezett, ha a maga jurisdictiójának határán túl lépett, melyet nem hiszek, lássa ő: az ő vétke nekem romlásomra nem tulajdonithatik [CsH 85–6]. *1780:* mindenkor azt mondottam, hogy minden resistentia nélkül, magok difficultásaikat adják fel a' Mlgos Fő Consistorium(na)k, mint jó Atyának. Ebb(en) ugy tartom nem vétkeztem [Ne; Borb. II Kováts Jósef rekt.-prof. lev.].

Szk: *tudatlanságból ~. 1705:* Ugyan ma fenn lévén ebéden Kemény Simon és Rhédei Pál uramék, deprecálák az urat, hogy elsőben az generáltól kéredzettek és nem a Guberniumtól. Azmelyet nem egyébből, hanem tudatlanságból vétkeztenek [WIN I, 401–2].

4. *vall* bünt követ el; a păcătui; sündigen. *1591:* Deliberatur, Myert hogy ... c(on)stal, Minemeo ektelenwl gyalazta ez Beregzazi Mate ... Az Jstennek Ighyenek tolmacchat ... teczik a' theorwennek hogy Azon Nyelwe ky zakaggyon erette Akjwel vetkezet lelkj paztora elle(n) [Kv; TJk V/1. 103]. *1657:* Úgy vagyon, felséges és igaz Isten, mi vagyunk, akik vétkeztünk [KemIr. 332]. *1662:* Mindkét tanúság itt a Jeremiás s több szentek példájokban vagyon. Jaj már nekünk, mert vétkeztünk: mintha mondaná, minden jajunknak oka az, hogy vétkeztünk [SKr 697]. *1704:* Ma reggel prédikálott Zilahi uram, az udvari pap ... Vétkeztem, de mit cselekedhetném teveled, óh embernek őrizője [WIN I, 65]. *1710 k.:* A gonosz, istentelen ember, ha örökké a világban élne, örökké vétkeznék, söt minél jobb állapotban élne, annál inkább vétkeznék [BÖn. 475]. *1761:* Vétkeztünk, Uram, és álnokságot cselekedtünk a Te szentséges szemeid előtt [Nylr 200 Bánffi Farkas álma].

Szk: *Isten ellen ~. 1569:* wrasagod ligien kegielmes Jrgalmas az en fyamnak, merth tudom hogy witkezthenek mind Jsten ellen s mind kethek Ellen [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bíróhoz]. *1653:* a váradi akkori praedicator azt praedicállotta publice: „hogy valaki megőlné Báthori Gábort, tehát abban semmit Isten ellen nem vétkeznék" [ETA I, 114 NSz] * *Istennek tisztessége ellen ~. 1589:* Nem chak az Nepnek eoreghy de mégh az Jffiusagh seot az Azzony Allathy, leanzoy, Rendis ektelenewl vetkezik az Jstennek tiztesseghe ellen [Kv; TanJk I/1. 94] * *Isten parancsolatja ellen ~. 1672:* Mint hogy az Captivának Colosi Cathának gonosz czelekedetit, paraznalkodását az testisek importállyák, Teczet ă törvénynek, hogy mivel az l(ste)nnek parancziolattia elle(n) vétkezet ... az mester által az városbol ki késértessék ... és teöbbé ez vásárba(n) hir nelkűl ne találtassék [Kv; TJk XI/1. 197].

vetkező I. *mn* vmilyen színbe változó; care își schimbă părul; Farbe ändernd. *1842:* égy jo barna kancza alatta lévő szopo szürkébe vetkező csitko [KLev. 9].

II. *fn* toalettasztal; măsuță de toaletă; Toilettentisch. *1750:* Egj tisztességes arany készülettel készült Supellát, Jáponika, Vetkező, Két paplany körül valo selyem materia [Kóród KK; Ks 23/XXIIb gr. Petki Klára kel.]. *1824:* Fejérnép vetkezőhez tartazo Kigyo lábakan állo két ezüst poharatska B. B. R. betükkel jegyezve [Fugad AF; HG]. *1827:* Leányomnak részin felyül adassék Nyolcz fontbol lévő Toálett v. Vetkező, melyre szedessék öszve az én Szülömtöl kapott vetkezöm, s az potoltassék ki 8 fontra [Szentbenedek SzD; Ks 14/XLIIIb gr. Teleki Anna végr.].

vétkező vétket/bűnt elkövető; păcătos; sündig. *1710 k.:* Mindezekből már világos, hogy nemhogy az Isten ... hanem maga az ember lelkiismereti előtt, és értelmes s igazságos emberek világi külső forumán is megérdemlik az együtt vétkező lélek és test az együtt való büntetést [BÖn. 474].

Szk: *ellenbe ~. 1662:* Nagy iszonyú átok mondatik fejére az ellenbe vétkezőnek Mózes V. könyvében [SKr 702].

vetkezőasztal toalettasztal; măsuță de toaletă; Toilettentisch. *1820:* Egy vetkezö asztalt fejér vapör superláttyáival [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19].

vetkezőkeszkenő házi kendő; năframă; Tuch. *1824:* Egy vetkezö keszkenö virágos patyolat rojtoss Szélű [Fugad AF; HG. Mara lev.].

vetkezőkosár toalettkosár; coșuleț de toaletă; Toilettenkorb. *1768:* Egy finum Vetkezö kosár 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb].

vetkezőláda ruhatartó láda; ladă pentru rufe; Kiste für Kleider. *1789:* vettem kezemhez ... 1. Kalamaris rezes Ládát. Egy kis uti Vetkezö ládát [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

vetkezőládácska *kics* ruhatartó ládácska; lădiță pentru rufe; kleine Kiste für Kleider. *1768:* Vetkezö Ládátska 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb].

vetkezőruha otthonka; capot, halat; Hauskleid. *1688:* Égy közönséges Técz Szin vetkezö ruha atlacz kőrül keskény Arány Csipke rajta [Beszt.; Ks 27]. *1768:* Egy tetczin Tafota Selyem vetkezö ruha [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116].

vetkezőszoba gardrób; vestiar; Garderobe. *1595:* Aztalos Lúkacz czinalt az feredö hazhoz, 3. padszeket, És 1. fogast ... Az vetkezö zobakban valok .... d 50 [Kv; Szám. 6/XVII. 251 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

vetkeztet levetköztet; a dezbrăca; ausziehen lassen. *1671:* Die 12 Octobris. Doctoráltak égy Déákot ... palástot ad(na)k réa az also Cathedrátol fel szolitván az Professor maga mellé, ott vetkezteti, öltözteti [PatN 50a].

Szk: *mezitelen ~. 1597:* Chato Ambrúsne Sophia wallia. Lattam nagi giakorta hogi Kis Imreh retteneteskeppe(n) kemelletlenül verte giermekit ... mind az két fiát zeornyen megh keoteozte ... chiúpa mezitele(n) vetkeztette eőket [Kv; TJk VI/1. 39]. *1630:* be uit engemett ez az Ura(m) az pinczeben s mezitelen uetkeztetett s adigh el kinzot hogj ugjan megh halta(m) [Mv; MvLt 290. 221a].

vétkeztet vétek/bűn elkövetésére kényszerít; a constrînge pe cineva să comită un păcat; zwingen jemanden der eine Sünde zu begehen. *1657:* azt azért végben nem vihetvén, utamban egy papot vétkezteték az maga leányával [KemÖn. 125].

vétkeztető vétkező; care comite păcate; Sünde begehend. *1662:* O, boldog Isten! ha mi is Istennek őfelségének majd minden szent parancsolati ellen vétkeztető, e világ szerint is eleitől fogva reánk megbecsülhetetlen nagy károkat, romlásokat, csaknem kötelek módjára húzó, rusnya nagy vétket így megismerhettük volna és tőle el is bucsúzhattunk volna [SKr 436].

vetkeztetőláda ruhatartó láda; ladă pentru rufe; Kiste für Kleider. *1735:* Egy vetkeztető zomanczos Trebeljes Láda aranyos [MNy XXXVIII, 384].

vétlen l. vétetlen

vető I. *mn* **1.** vetéssel kapcsolatos, vetésre alkalmas; de semănat; Säen betreffend. **Szk:** *~ idő. 1739:* it még edig nóha jo vető üdők jártak de Ngod Számára egy Szemet sem vetettek [Abosfva KK; Ks 99 Török Zsigmond lev.].

2. hordandó; de purtat; für Tragen. **Szk:** *főre ~ keszkenő: 1630:* Bolgár János. Hozot Teöreok orszagbol ... 5 végh fwre ueteö hatos kezkeneot tt f – d 30 [Kv; Szám. 18b/IV. 33–4] * *nyakba ~ aranylánc. 1700:* Két nyakban vető kis arany láncz az egyik(ne)k remekecskeje imit amot zománczos 13 arany benne nr. 2 [Hr 1/20] * *nyakba ~ kard. 1736:* Nem vala akkor annyi nyakban vető kard mint most [MetTr 370].

◊ **Hn.** *1718/1793:* a' vető utnál (n) [Albis B; EHA]. *1723/1793:* A vető uton (n) [Albis B; EHA].

II. *fn* **1.** vetés; semănat; Saat. *1742:* még vetésnek idején Mérábul ă vetőbe buzát hozván olly bövön hozattyák, hogy elég maradgyon [Kv; AggmLt C. 12]. *1767:* Az p(rae)tendált időben más nap jo reggel Bukur Jánossal edgyütt Lévén a vetőben, mondá nékem hogy meg verték eőtet azon Etszaka [Betlensztmiklós KK; BK. Csenteri Miklós (33) jb vall. Alexander Nagy de Sövényfalva kezével]. *1778:* Czondor Vonul ... jővén Budnár Péterrel a' Vetőből, meg támadtak a' Mlgs Groff Kendeffi Elek Ur eo Nga ... Czigannyai [Záh TA; Mk VII/20 Grama Voniszie (30) jb vall.]. *1808:* Más nap reggel ... a Vetőben mentem Principalís uram számára mint kötelesse [Déva; Ks 119b].

2. vetéssel foglalkozó személy; semănător; saende Person. *1606:* Ennik az veteönek es Boronalonak attam Egj eöreg kenieret az szegenyekeből [Kv; Szám. 12a/I. 33]. *1840:* A midőn a falusiak a stinaknal vetetik a tiszta bűzát (!) a vetőknek pálénkáért 32 krajtzár [Somb. II].

3. szövőszék tartozéka; un accesoriu al războiului de ţesut; Teil des Webestuhls. *1746:* Egy vasrosta. Három nagy kétfülű fazék. Ismét a léányok pitvarában egy nagy vető [Vargyas U; DanielAd. 260].

vető vmilyen törvényt/szabályt megszegő; care încalcă o lege/o regulă; ein Gesetz übertretend. *1783:* a citalt Constitutionak az ezen dologrol szollo első punctuma mostanis helyb(en) hagyattván, vigoraltatott, es az, az ellen vetők hogy meg büntettessenek approballya* [Torockó; TLev. 10/3. – *A város közönséges gyűlése]. *1826:* A kalandosbéliek az apától elöljárójok, és notariusoktol illő fügésben legyenek, kik hasonlólag a Kalandosbélieket érdemlett becsületben tartani kötelesek, az ez ellen vétők és egymást szóbeli méltatlansággal illetők bűntetése leszen ... d. 30 [Kv; EM XI, 376 a kv-i külközéptucai Kalandos-társaság art. XXI]. *1836:* Határozás: A fenn állo Törvények szerént Innep napokon éjfél előtt, Senkinek a' katlan alá gyujtani nem szabad ... mely ellen vétők büntetődnek egy ezüst forintig [ZFaz.].

vetődik 1. elvetődik; a fi semănat; gesät werden. *1775/1781:* egy esztendőb(en) hány véka vetődjék* ezen részre meg mondani nem tudom [Algyógy H/Torda; TJkT V. 442–3. – *Búza]. *1818:* az ősz gabonák közze ne vetődjék Török buza [Magyarbikal K; KHn 71]. *1844:* Az őszi vetések gyengék – az also szöllő gödri kiis szantodot – Zab vetődőt helyébe [Széplak KK; SLt évr. Menyhárd Péter P. Horváth Ferenchez]. *1851:* az az fordulo hol a vetések vagynak nagyobb sokkal annál hová jövendőbe vetődnek a Buzák [Nagylak AF; DobLev. V/1322]. *1854:* az Völtsi völgy észkába ... most tavaszbuza és zab fog vetődni [M.köblös SzD; BetLt 3].

2. bevetődik; a fi însămînţat; eingesät werden. *1837:* az ökrök helyin lévő Láb 25 vékás Török Buzával szokott vetődni [M.gombás SzD; TSb 20].

3. előkészítődik, megvetődik; a fi pregătit/făcut; vorbereitet werden. **Sz.** *1725:* Teleki Joseph bizony eleget mondott ellennem, M. Gubernator u(ram) is kapot volna raita, de bizony l(ste)n meg pirittya az orrát, az ágyais vetődni kezdet az jo Telekinek mind itt, s mind Becsben [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

4. víz folyása átirányítódik; a fi deviat; umgeleitet werden. *1739:* akkor az patak idéb járt, és az hol most Jele van az mostani szantasnak, az patak ott fojt, es az utan tovab vetődven az patak, ugj szantodatt fel az mas reszeis ezen földnek az patak fojamjabol [Hidegvíz NK; JHb XXIII/49. 11].

5. halasztódik; a fi amînat; verschoben werden. *1723:* az idő rövid lévén ... igen késöre vetődnek az Impositio, és executioval lenne az administratio [Kv; Ks 18/XCIII gub.].

6. elkerül, elvetődik vhova; a ajunge undeva; irgendwohin gelangen. *1662:* Melly porta ellen való confoederátió, szövetség Rudolfus császárnak valóban nagy használatára is lett vala, mert Erdély, Havasalföldе csináltatván belli sedesnek, Szinán basával a porta a nagy erős Bécs kapuja elől azon szövetség által elvonattatott és messze vetődött vala [SKr 83]. *1668:* egy Levéli Buda János nével, mostan magát hivattato őrökös jobbágyom ... imitt amott tekeregvén végtére Nemzetes Kendi János vram(na)k földére vetődvén Telekb(en) ... onnét jött volt haza földemre Levélre [Radnót; Ks 12/IX]. *1761:* Az Utrumban meg nevezett Barti Ferentznek édes Attyát, Néhai Barti Jánust jol ismértem, arra is emlékezem, a mikor katonaságból ide Kézdi Vásárhelyre vetődék [Kvh; BrÁLt Stenner VI. 40]. *1779:* egy olyan ismeretlen felcser vetődet ide az mely feleletre gyogyítta [Meggyesfva MT; JHbB. Torma Éva Bálintitt Susánnához]. *1793:* a' Majornéhoz egy öreg tudákos Aszszony vetődvén, a'hoz ... le ment ... a Mlgs Grofné [Koronka MT; Told.]. *1823–1830:* Kedden este a Király-kútig elszöktették, és úgy jött hozzám, ott is mortifikált. Azután Bonyhára vetődött, hogy megbátorodott, s látta, hogy nem keresik [FogE 279]. *1843:* Származására a szászok közül Szebenszékből valónak adja ki magát, csakhamar a katonai hatalomkar elmenetele után vetődött ide [VKp 89].

7. vitatkozik, veszekedik; a se certa; sich auseinandersetzen. *1629:* ez nyáro(n) hallam hogj ueteődnek (!) vala Földvari Janos Deak Fazakas Martonnal az Cziko feleöl [Mv; MvLt 290. 165b]. *1638:* Most fogságában Varga Miklós vetődék az feleségével s mondá, hogy az az ki nála volna is, nem ötöle való [Mv; MvLt 291. 142a–143b]. *1656:* Lattam hogi Csiszer Ferencz az Huszar Ur(am) uduar hazahoz iöt reszegen ot vetődőt Benes Jstuan(n)al [Sszgy; BLt 3 Szaz Janos (25) jb vall.].

8. nekitámad vkinek; a ataca pe cineva, a sări la cineva; angreifen. *1765:* hallám hogy azt mondá Simon pál uram Istok Ferencznek vetődvén, hogy Istok Ferencz se nem Bíro, se nem Kapitány, se nem Isten [Bereck Hsz; HSzjP Veress János (50) vall.].

vetődött vhova elkerült/elvetődött; care a ajuns undeva/ într-un loc; angekommen. *1744:* Egy Besarion nevű idegen ez hazában most vetődött vándor ámító ... az együgyü oláhságot annyira elámitotta, hogy némelyek közülök falustól templomokot frequentalni s popajokat agnoscalni nem akarnák [SzO VII, 422–3 gub.]. *1768:* Tudgya ... Hogy idegen hellyről vetődet jövevény ember volt ... néhai Trifl Isztraty Meleg Földvárat[a] ... ? [Born. XL/80 vk. – [a]SzD]. *1812:* Amint a' Tkes Iſju Aszszony Panaszolja nem contentalódott a' reménytelenül és minden elöre való meg-visgálása és visgáltatása nélkül esett, s ratajaba vetődött Sz Mihálytelki nyil kihuzáson [Dés; BetLt Bajó László Osdolai Vass Antalhoz].

vetőháló halászháló; năvod; Fischernetz. *1724:* Intzedi Gergely Uram vett ... Egj vető hálót és egj bontakozott órättskát [Koronka MT; CsS].

vetőkaró szövésnél használt eszköz, 2 m magas farúd, amelynek függőleges tengelye körül két egymást keresztező keret forog; unealtă folosită la ţesut; gerader Scherrahmen. *1816:* Egy Vető karo [Varsolc Sz; Born. IV/41]. *1842:* két vető karo [O.kercisóra F; TSb 51].

vetőszeg kezdőszeg szövőlapockán; parte a războiului de ţesut; Kopfnagel. *1757:* Öt szövő osztovatak. Ket vető szeg [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1790:* Egy tsőrlő és égy Vető Szeg [Mv; MvLev.]. *1797:* egy jo kender Tilo ... egy vető szeg [Náznánfva MT; Berz. 4/22]. *1819:* Szalannás Kamra a' melyben vagyon ... vetőszeg, két Feslag (!) [Baca SzD; TSb 6]. *1820:* A' Takáts házbol ki menő pitvarban ... egy vető szeget [Szászvessződ NK; Told. 19]. *1833:* Vető szeg egy [Katona K; Ks 73/55].

vetőszék papírmalom tartozéka; scaun (special) folosit cu un anumit scop într-o moară de hîrtie; Teil der Papiermühle. *1842:* A papiros malom ... tartozik még ezen sajtóhoz két fa, végeikben vas horgokkal, két nyirfa rúd, a sajto tekerésire, egy vető szék, és egy deszka darabotska a papiros alá valo [Km; KmULev. 2].

vetőszoba szárítószoba a papírmalomban; uscătorie într-o moară de hîrtie; Zimmer für Trocknen in einer Papiermühle. *1842:* A papiros malom ... A Meritő Szobának ajtaja, a hollander felöl. Az enyvező kamarából a' vető szobába viszsza térvén, innen a Hollander szobába nyilik egy egészel bérlett jo detzka ajto [Km; KmULev. 2].

vetrece hosszúra vágott, pörköltszerűen elkészített főtt marhahús; friptură/tocăniţă din carne de vită; für eine ungarische Speise vorbereitetes Rindfleisch. *1600:* Attam ... Szalonnat swlue uetreczenek [Kv; Szám. 9/III. 8 Szabó András sp kezével].

vétség 1. bűncselekmény, vétek; infracţiune, greşeală, păcat; Verbrechen. *1571:* Ez El Mwlt napokban Jde az warhoz Thartozo drabantok keozzewl Bor Jttas korokban vytettenek wolt Az ktek warosahoz Thartozo Jobbagynak[a], Mely dologh es vytsigh feleol az keet feel keozeotth Jgyenesewlis es Bykesegre walo indwlat Thamadotth [Szúv; BesztLt 3519 Petrus Zentmihalyfalwy praefect(us) arcis Nonę Casp. Zewch a beszt-i bíróhoz. – [a]A fog. ilyen zavaros!]. *1589/XVII. sz. eleje:* Hogy ha peniglen az illien birsagolt szemeliek elegendeő zalagot adnanak az Ceh Mestereknek az eő vétségekért, ki ki mind azon esztendeoben Uy Ceh Mesterek választása eleőt tartozzék azt ki váltani [Kv; KömCArt. 25–6]. *1591:* Mikor az Tanacz engem Bornemizza Gergelihez kwlde zalagert ... azt monda, Eb aggion s arulo kuruafia aggion, hizem megh varhattiak, megh talalom eoket, ha mi vetsegem lezen, mi nem valami bitangia vagiok az varosnak [Kv; TJk V/1. 62 Sardi Janos nyil.]. *1600:* Monda arra Chiki Marta, a ne(m) Iste(n) akarattia, hanem eönne(n) magha wetsighe, megh eskott Orsiknak három erdélyi embert [UszT 15/124 Pos Mihaly Almassi vall.]. *1638/1687 k.:* égymás között valo villongások égyenetlénségek tsak feledékenységb(e) mennyenek és ă megye ekediglen vétségekről meg ne bűntethesse [Bos/Kebelesztián MT; MMatr 300]. *1659:* Énnekem, Uram, vétségem ennyi vagyon: Apa s Medgyes közt találtam három erdélyi embert [TML I, 443 Veér György Teleki Mihályhoz]. *1727:* Ha valakihez zálaglo megyen és zálagot nem adna az Biro zálaglojának az zálag nem adásért fl. 1 büntettetik az vétségiért is külön még is az egész falu tartozik el menni és meg zálagolni aszt az embert azért is fl. 1 büntettetik [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 35]. *1740:* én négyszer mentem oda a Malomba mindenkor fogadta hogy meg őrli a gabonámot hogy meg nem őrlötte meg haragudtam ... látván a molnár vétcsegit nem neheztelt réám [Papolc Hsz; SzentkGy Király Tamás (62) jb vall.] | Hogy p(e)d(ig) a' talpnak apadásáról panaszolkodnak az Ak ő kglmek, miért hogj eddig, se egy, se más ő kglmek kőzzül, az Ak viszsza nem hozták arra, akitől vásárlották az Ak, akkor ugj állandó képpen Comprobáltatván a vittség, Czéhünk eligazitotta volna [Dés; Jk 333b].

Szk: *~be esés. 1738:* minden hellységekre nyomtatásban ki küldöttük, hogj esnék tudtokra mindeneknek, nevezett Rakotzinak irtoztato bűnével érdemlett sententiaja, és értenék meg jol vétségben eséssel tusakodo elhagjatott állapotra jutását [Nsz; Borb. II gub.] * *~be esett. 1577:* Meg ertettek eo kegmek egez varosul az Mezaros vraimnak keonyergeosseket ... Kewannyak ezt hogy Irgalmasson chyelekednek eo kegmek varassul vellek Meg tekintwen azert ... hogy azokis az vetsegbe esettek Attiokfiay es varas taggyay [Kv; TanJk V/3. 146a] * *~be esik. 1604:* walamj wetsegbe Essőt wolt az A az wra es ozonia ellen, azert dulattak el marhaiat [UszT 18/128] * *~e nincs/van (vmiben). 1633:* Hallottam Zabo Jacabnetoll, hogy mo(n)da (: miuel en piro(n)gato(m) vala :) Nem tagado(m) úgi mo(n)d hogi az Hadnaginak egi ingett, es egy labra valo kötött ne(m) atta(m) volna, de ninczen mindenre vetségem az mikett beszellenek felöllem [Mv; MvLt 290. 126a]. *1659:* Ha, édes Öcsém uram, az panasz igaz volna, énnekem nehéz nem volna, de hogy semmi vétségem benne nincs, bizony nehéz, mert én nem tolvajkenyeret, hanem igaz katonakenyeret akartam s akarok is enni ő nagyságánál [TML I, 443 Veér György Teleki Mihályhoz]. *1697:* Az Annya Peter Deaknénak, Gergely Miklosné mondotta asztis, hallottam, hogy ugyan Kotormanyi Gergely Janosnenak tőb vetsége vagyo(n) mindenek felett az eő leanyának gjalazattyában [Kotormány Cs; CsJk 3–4 Albert Istvánné Katalin (45) vall.] * *~et tesz*

vmiben. 1593: azban teth wolt az en prokatorom vetsegeth hogy ra zolt volt feleletire [UszT 9/46]. *1600:* Az en p(ro)-katorom Antalffi Thamas ebbe(n) teött wolt enneke(m) wetsiget [UszT 15/203] * *büntetésre való ~. 1662:* ollyan nagy büntetésre való vétségeket nem tudnák ... avégett supplicálni a fejedelemhez kétszer is kénszeríttettek vala [SKr 660] * *vki ellen való ~. 1613:* Eo felsege[a] az Orzagal ellene valo vetsegwnkertt, feleolleonk az minemeó Articulust iratott es Czinaltatott volt ... azokott eo felsege cassaltassa es ki vonassa [KJ. – [a]Báthori Gábor].

2. (Isten elleni) bŭn; păcat; Sünde. *1662:* melly nagy vakmerő megátalkodás, hogy mimagunk nagy romlásunkkal, becsülhetetlen kárainkkal tapasztaljuk annak a nemzetséges, szokásos, sokaktól még Isten őfelsége ellen való bűnnek sem állítani szokott nagy vétséget ... a tobzódó, rusnya, részegeskedő életet [SKr 435].

3. paráználkodás; desfrîu, săvîrşirea actului sexual; sexuelle Sünde. *1610:* Gabriel papot es azon az Jozagon fogtak volt megh Portik balasneual, melj Vetsegeert az papnak Lazar Jstuan minden Jozagat el dulatta [Alfalu Cs; Törzs. Nagi Antalne Orsoljazzonj vall.]. *1633:* az szolgak ne(m) eskünenek megh, azt mo(n)dak hogi eö nekjek se(m)-mi vetsegek ninczen az leanihoz [Mv; MvLt 290. 122b].

4. hiba; greşeală; Fehler. *1636:* az irott Graduált mind meg olvasam, és mind az értelmét, sok helyeken meg jóbbitám, s mind az irásnak vétségét, az mint lehete, corrigálám [ÖGr 1a]. *1662:* Illyen nagy képtelenség is jőne ki ez álmodozásbul; azért e siralmak vagy egészen, vagy valamelly legnagyobb részént azoké az énekes férfiaké s aszszonyállatoké volna, nem Jeremiásé ... Az fordításban lévén itt a vétség, így értsünk s kell is értenünk felőle [SKr 687].

vett I. *mn* **1.** vásárolt; (care a fost) cumpărat; gekauft. *1590:* Az elobely veott eokrökel nem Ertúk el, Esmeg Az feo feo vrainknak kelletet Hust adnia Cohniayokra [Kv; Szám. 4/XX. 23 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1599:* Akiknek ... ekedigh veott vasok vagyon azok azt vgyminth sajattiokat el Adhassak [Kv; TanJk I/1. 332]. *1606:* Azert hiúattam teór-úenihez az Alperest az mostoha fiamot, hogj ... Arúa kenjere(n). 13. egez eztendeigh kiczynsegeteól fogúa fel tartotta(m) neúeltem volna ez Alperest egj nennjewel egietemben, Annaúal, hazolnitt marhambol vett marhamo(n) tartotta(m) eóket [Sófva U; UszT 20/153 „Sófalúi Agoston Balintne Damokos Dorottja azzonj" nevében prókátori nyil.]. *1633:* Vasaros Jstuantol halla(m) azt egizer hogi mondgia uala ... hogi az ablako(n) ki tekinte, haj haj megie(n) am most Borbeli Janosne az en neki ueöt karmasin szarumba(n) Szeócz Mihalinehoz [Mv; MvLt 290. 128b]. *1689:* Iffiú Urunk Hatás Paripaj ... Örmenjtől vett seregelly szőrű Fakó [UtI]. *1711:* Szabo Mihály ur(am) ... azon uett bortis ki korcsomárlotta buzaért [Borosbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Delei István (36) jb vall.]. *1745:* Meg mérven az Mihály Mester vette nagyobbik hordot lőtt hordo méres Nr. 29 „ 4 [Szászerked K; LLt]. *1748:* Város szolgabirája által admoncaltatta az Emptor ő Kglme à Venditort ő Kglmét, hogy ă vett Joszágot reambulaltassa [Torda; TJkT III. 234]. *1800:* a kortsomárosok mi modan kortsomaralták azon magok(na)k vett palinkát [BSz; JF vk]. *1812:* Zorilla Lázár ... Az Mitu Lezereszk fiának az orvosságnak vett pálinkáért és egy heti Dologtehetetlenné tetelert és fájdalomért fizessen 20 Rftkot Bánkoba [Petrilla H; JF 36 Prot. 25]. *1851:* Dobokai birtokos Hodor Károly által 1850-ben és 1851-ben bé fizetett Adók mennyisége- és mineműségéről Kimutatás ... A' magyarok számára vett Vágó árrában 3 f. 42 xr [BetLt I].

Szk: *adópénzen ~. 1676/1681:* Hunyadon lako Popa Mojszine (!) valasza. Tekintetben vővén az Supplicansnak Instantiajat, es az Varosnak mellette valo tőrekedését, megh engedtem, hogy ő kgl(mene)k eleteigh Hunyadi Tiszteim annuatim dezmat adopénzen vött földeibűl kedveskedgyenek hat hat kalongia buzával (!) [VhU 451 Thököly Imre vál.] * *hitelbe ~. 1846:* 1845be hitelbe vett gabonáért Usorázta(nak) [Hr] * *kótyavetyén ~. 1828:* Csorja Sigmond kotya vetyén vett fát ki nem fizette [Illyefva Hsz; HSzjP Benedek Sámuel (53) gy. kat. vall.] * *pénzen ~. 1572:* tuggya azt hogy draguzlon az lapystak laktak ... de penzen voth foldeketh Ew sohuly Nem tuggya [Bedecs K; KP. Marta Mate jb vall.]. *1600:* ne(m) tudok, sem perrel sem penze(n) veott eoreokseget semmit [Mezőbodon TA; RkAk 343]. *1703:* Tudodé ha feje kőtőt vagy Zálogos, vagy Pénzen vet Jobbágy ... ell idegenedet volna [Gysz; LLt] * *pénzért ~. 1843:* Sérelemnek tekintem továbbá azt, hogy a magok házi szükségekre pénzért vett italt a kamarai tisztek elvészik [VKp 137] * *örök áron ~. 1728:* örrők árron vött Szőleje [Dés; Jk] * *örökösön ~. 1693:* eorökösön vőtt Joszágh [Kilyén SzD; BLt]. *1720/1811:* Vagynak örökkösön vet földekis [Szotyor Hsz; Borb. II].

2. átvett; preluat; genommen. **Szk:** *magához ~. 1856:* Tolvaj Joseff Tanátsos[a] ... A' mi pedig a Simonfi Sámueltől magamhoz vett földeket illeti mint hogy ... Özvegy Tolvaj Ferentznének semmivel sem lévén több joga mint nékem ki nem is adhatom s nem is adom [Egerbegy TA; Tolvaly lev. 2. – [a]Értsd: ezt feleli a zálogos földek visszaadására von.].

3. (meg)kapott; primit; bekommen. *1662:* És mivel már jó idővel Mikes Mihály cancellárius is a titkos követségben vett válasszal megérkezett vala ... mindenképpen való javallását és nagy biztatással egybeköttetett dicséretet és segítség felől nagy jó reménységnyújtást hozott vala [SKr 492]. *1739:* mivel ... ma Vajda Mihály Ur(am) nem p(ro)-ducalhatván ... Kováts Péter Uram maga keze irását az Néhai, edes Attyáktol vőtt harmincz forintokrol a hodie in perpetuum cassáltossék es annihilaltossék senki vélle ne elhessen [Mezőkölpény MT; MbK VII. 8]. *1795:* Kontrátyinak Nagy Josi által lett meg ütése esett estve bé-Alkonyodatkor, a' vett ütésből pedig halala más Nap reggel viradta tajékán [K; KLev.]. *1799:* azon Széknek Tisztyei a' midőn kerületekben, vagy Processusokban közönséges szolgálatban utaznak, az általak a' Falus Biráktól vett ingyen gazdálkodásról mindenkor Quietantiát adjanak [AszLt 207 nyomt. gub. körrend. Kv-ról]. *1823–1830:* Nagyon érezvén az úrtól vett pirongattatásomat, kivált hogy a gyermekek és cselédek előtt cselekedte, gondolván, hogy már továbbá nem lesz tekintetem, azon éjszaka egy kéredző levelet irtam [FogE 114]. *1840:* Tapeciros Böchel Ferent (!) Urat az idegen helyekről hozatott és fuserektől vet munkák el tiltásáért admonialtatta [Kv; ACLev. 27].

Szk: *kezéhez ~. 1678:* adtam az kezemhez vött penzből az eo Ngak tizen öt lovas Drágányinak a' die 18 7br(is) usque ad diem 7. 9br(is) hét hetekből állo egy egy ho penzeket, öt, öt forintyával f 75.// – [UtI].

4. hallott; auzit; gehört. *1796:* a' 4ik Tanu ... jo hirü, és egész hitelt érdemlő személly; Vallását ... fundálja a' 9ik Tanutol vett hallomásán [Mv; TLev. 5/16. Transm. 71]. *1823–1830:* Írja magáról, hogy az orvosságokkal él, de semmi hasznát nem tapasztalja ... De egy Göttingából vett jó hír inkább eleveníti, mint minden patikabeli orvosság [FogE

213]. *1843:* Csak annyit tudok bucsumiaktól vett közhírből, hogy ök nem engedték meg házaik körül az erdővetést [VKp 85]. *1867:* Sándornak a küldöt verseit szivesen köszönöm ... nagyon meg örvendeztetnek a rollok vet hirek [Uzon Hsz; Kp V/413].

5. tett, adott; dat; gegeben. *1676/1681:* előbbi Supplicatiojara vőt valaszom szerint, innen valo el tavozasom utan többet Hat forint Taxanal, es annyi napokigh valo klakazasnal rajta ne exigallyanak [VhU 460 Thököly Imre vál.].

6. fogadott; care a fost luat; akzeptiert. **Szk:** *maga mellé ~. 1815:* akkori praefectus Székely, maga mellé vett Joszág erejével ... Hersánnak iratvánnyán volt épülettyeit fel égettette [Hodák MT; Born. G. XV. 13]. *1843:* Bucsumiaktól vett hallomásból tudok annyit, hogy Varga Katalin több maga mellé vett bucsum-pojényi emberekkel az erdőgondnok urat az erdőmag elvettetésében megakadályozta [VKp 92] * *örökbe ~. 1826:* A felperes, hogy az alpereshez hozzáhajtott, nem tagadja, s őt ha tolta (!) volna is azon hajtásával, nem lett volna semmi hiba, mert az alperest mint fogadott s örökbe vett gyermeke után való gyermekét úgy bocsátotta vala bé házába és vagyonjába [F.rákos U; RSzF 275].

7. épített; acoperit, care are acoperiş; gebaut. *1656:* Jnett menek gyümölcz aszalo boronakbol roth, tapaszos sendeli hejazatt alatt veött pitvarara, melire nilik vas sarkon panton forgo felszer ajto [Fog.; UF II, 154].

8. vegyített; amestecat; gemischt. *1679:* Keczke tejjel vett, Fekete Cseresznye 2. vize üveggel nro 1 | Borral vet Eperj 1. vize üveggel nro 1 ... Vizzel vet Eperj 1. vize üveggel nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 46, 47].

9. kibocsátott; (care a fost) emis; ausgegeben. *1762:* Az már vett Deliberatumbol eszre vehette magát az I(nct)us ... hogj az Novum mellett semmi Documentumakat nem exhibealt [Torda; TJkT V. 143].

10. vetett; care a fost luat de ...; genommen. **Szk:** *birságba ~. 1684:* Birsagb(an) vet járomb(a) foghato Tulok nő 2 [Porumbák F; Utl] * *bitangba ~. 1684:* Bitangb(a) vet 3. esztendős ünő nő 1 [Porumbák F; Utl] * *zálogban ~. 1807:* Ha valami Szorultságbol a meg határozott 10. Esztendő alatt az Emptor Ur a most Zálogban vett Joszágot el akarná adni, addig másnak ne adhassa mig a Venditor Urat meg Nem kinálja vélle [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906].

11. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *anslágra ~* kénczett; (care a fost) afumat cu sulf; mit Schwefel. *1710 k.:* Én mind anslágra vett tordai és Függő borát vittem volt [BÖn. 725] * *célba ~* megcélzott; plănuit; geplant. *1826:* (A) Tanuk egyenlő vallomása tiszta bizonyittásaik szerint a Silvestris ordonak ellenére ... inkább a Fellperesek(ne)k boszontására az erdőketis pusztithassa a Pernek czélba vett hoszszas hurczoltatásával [Ne; DobLev. V/1114. 3a] * *elméjébe ~* kigondolt; conceput; ausgedacht. *1662:* hogy császárnak hozzája való minden derekas elméjébe vett kegyelmessége csak füstbe menne ... csak hijába lenne, elintő, gonosz tanácsával oka lett vala [SKr 79] * *folyamatba ~ törvény* folyó per; (un) proces în curs de desfăşurare; gerade laufender Prozess. *1818:* Mezei Stefán Maga hibás Cselekedetét önként megismervén, inkább kévánt mások közbe jövetele által a Tkts meg kárositott Urral Complánálni, mintsem a már follyamatba vett Törvény ki Menetelét Meg várni [Kozárvár/Monostorszeg SzD; BetLt 6] * *kereset alá ~* peres; care face obiectul unui litigiu; von Prozess. *1798:* egy versen Sz Biro Uram ki jött volt ide, hogy meg tekintvén a kereset alá vett hellyet a Felek közt el igazittsa a Contraversiát [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna lev.] * *kertbe ~* bekerített; împrejmuit; umgegeben. *1757:* (A) házhoz foglalt, s kertb(en) vett darabotska helység [Galgó Sz; JHbK LIV/6. 8] * *vetés alá ~* ahol megkezdték a vetést/ültetést; unde însămînţările erau în curs; wo man mit dem Säen begonnen hat. *1843:* Varga Katalin bizonyos számú pojényi közlakosokkal kiment a vetés alá vett erdő helyszínére, s ottan protestált, hogy azon helyet bé ne vessék [VKp 112].

II. *fn* **1.** megvásárolt/kapott jószág; bunuri cumpărate/moştenite; gekauft, geerbt. **Szk:** *pénzen ~. 1602:* Im en az vraim elott mindenekett Nektek hagiom minden Joszagommott eroksegemmet az penzen veöttett [Jakabfva Cs; BCs]. *1606:* Az J. olljan Valazt teze(n) hogi az eósteól maratbúl ky megie(n) ha jegy ruhaiat megh adgia, de az penze(n) vetbe(n) ne(m) [UszT 20/240] * *summában ~. 1683:* Item berbécseket, summában vötteket hajtatott nro. 100, százat [Zalatna AF; AUt 341] * *vérségeken ~. 1711/1792:* az Csernátoni Határon valo két örökös földben semmit nem kiván[a], hanem örökösön le monda rolla ... Posteritássit meg nem haborittya sem haborittatya, hanem mind magok Vérségeken vetteket örökös Jussal birhassák, és birathassák [Albis Hsz; BLev. 26. – [a]Etzken András].

2. átvett/plagizált szövegrész; text preluat; übernommener Text. *1772:* 1733 esztendőben a szegény Verestói uram Vitéz György úr felett tett ilyenforma oratiót, melyben sok szép inventiók vannak, úgyhogy cum svavitate olvashatja akárki, minthogy kinyomtattatott. Ez ugyan nem úgy folyt éppen, nehogy onnat vettnek mondassék [RettE 280–1].

vettet 1. elvettet; a pune (pe cineva) să semene ...; säen lassen. *1590:* Vettettem uolth az el mult iden zaboth 11 keöbleöth, minth hogi az zorassagh miath, masuttis el uezeth [Kv; Szám. 4/XIX. 20]. *1642:* meg Kis Aszony hauaba el kezdette a' vettetest, es neha vgys volt, hogy egy feleol arattak, mas feleol vettetett [Jegenye K; GyU 75]. *1656:* Betleni hatarra Regeni Fazakas Mihali relatioja szerint vetettett buzatt cub. Sax. Nro. 90/2 [Sárkány F; UF II, 170]. *1717:* az magnak valo buzát Csepeltetem, ha az Isten megh marasztana idein akarnek vettetnj [Abosfva KK; Ks 96 Mátis István lev.]. *1756:* az Uraságnak pedig Soványab földben Kővárnál vettetet Balog Uram Malét melyet az Borzok s egyeb vad állatok el vesztegették (!) [Szelnice SzD; TKl Kingye Tanasia (33) jb vall.]. *1775/1781:* szokott teremni ... árpa, alakor, de minthogy nem sokat vettetnek efféléket, nem is igen voltam szorgalmatos azok iránt való tudakozodásban [Algyógy H; JHb LXXI/3. 351].

Szk: *~ni való palánt. 1592:* Vetettni valo palantoth vötte(m) p(ro) f. –/ 150 [A.füle TA; Szám. 5/XII. 8].

2. dobattat, hajíttat; a pune (pe cineva) să arunce ...; werfen lassen. *1583:* Nagy Gal vallia Hallottam ... Balas kowachnenak ... azt izente ... Kendy lanos hog ha meg vesztette az farkat megis giogitana mert az viszbe vettetne [Kv; TJk IV/1. 151]. *1698:* az Csikos ton ... el vagdalta vala az Szekely György Ur(am) varsait annak utan nem tudom hogj eó Kegjelme vettetet Volna oda varsakot sem masok [Kilyén Hsz; LLt Fasc. 25]. *1794:* A Lovak pedig nappal a kertekbe Legelödnek éjjelre hogy a Farkas a Csikot meg ne égye az Istallob(an) hálnak kevés Szalmát vettetvén elejekb(en) hogy rágodgyanak [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

3. tétettet; a dispune să fie făcut/pus ...; setzen lassen. *1771:* el szakadván a' Malom Gáttja Todor Tisztarto olj nagj

kecskét vettetett alájja, melj miatt a' Gát tellyességgel le nem nyomulhatott [Sövényfva KK; JHb LXVII/175].

Szk: *lakatot ~. 1573:* Eotthwes Antal Azt vallia ... hogy ... mykor Inmar az holt testet temetny akarnak vinny vgi Erkezet Zilogine latta hogi pechetet Mwtat volt Mindennek es tylt volt Mind kwlseo belseo Marhat Mig az eo adossaga ky telyk, es hogy ky hoztak az testet az hazbol azonnal lakatot vetetet az hazra [Kv; TJk III/3. 240] * *nyakába ~. 1650:* meg lad aztt hogi ha meg gianulhatok az is<tran>gott az niakadban vetteteom bizoni fel akaztatlak [Andrásfva U; UszT 8/64. 68c].

4. megvettet; a dispune să fie făcut/aşternut ...; vorbereiten lassen. **Szk:** *ágyat ~. 1632:* Geörgi Deak ... nalla volt szallaso(n) s azt tutta hogi felessege az Aszoni az kiuel jar eő eggiőt vettetet agiat nekijek, es eggiöt haltak [Mv; MvLt 290. 98a]. *1772:* Farkasné Aszszonynyom az pinczébe vettette az ágyát [Dés; DLt 321. 74a Sig. Dants (48) ns vall.].

5. építtet; a dispune să fie construit ...; bauen lassen. *1625:* Kezdet az sacristia cherepezesehez, Janos mester ... fen az hailast miuel igen teres vala, fellieb kellet vetetnunk [Kv; Szám. 16/XXX. 20]. *1662:* Az fejérvári székeshelyi fejedelmi házak ... Bethlen fejedelemtül nagy pompásan olaszfokokra, sűrű csatornákra építtettek vala ... de hogy mégis csorganának ... az olaszfokokat itt is mind lehányatván, szép magos szarufás cserép alatt való héjjazatokba vetette vala mindenütt [SKr 300]. *1710 k.:* ott sok búzaverem volt, és a kőnek, mésznek kímélléséért a praefectus a fundamentumot nem engedte aláásni, hanem azokat a búzavermeket pogonok alá vétette [BÖn. 503]. *1730:* Kglmetek azon conditiokot Semmibenis nem effectualta, meg nem tartotta, Sőt még ... malmát gattyával edgyűtt fellyeb vétette, és emeltette [Ks 25. IV. 22 M. Kornis Zsigmond lev.]. *1770:* (A malmot) mingyárt joval alább vétette, és corrigáltatta ... még annak utannais ismét másod izbenis igazitotta s alább vétette eő Nga ... uj málmát [Kük.; JHb LXVII/90].

6. készíttet, csináltat; a dispune să fie făcut ...; machen lassen. *1833:* ha ... valaki Kereskedés véget vetne vagy vettetne itt Téglát, az adjon a Nemes Városnak Tizből égygyet [Dés; DLt 904/831].

Szk: *sáncot ~. 1662:* Szendrő alá Gyulai Ferencet Gaudi Andrással, az hajdúsággal ... rendelte és küldte vala. Kik tisztekben híven eljárván, aminémű helyeken legközelebb hasznosnak ítilhetnék, sáncokat vettetvén, azokbul mindenik várat szüntelenül lőtetik vala [SKr 246].

7. vízfolyást átirányittat; a dispune să fie deviat ...; umleiten lassen. *1607:* regen az kertt ... az hol akkor az viz iar uala annak az partyaba(n) uala hogy az vizet ide vettette az uta(n) vette ki ide az kertet az viz Zelyere [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. *1762:* mikor azon ásott árokra akarták vetetni a Vizet, és Gatot akartak kotni a M. Petki Haz Gondviseloje protestalt hogy az Berket manutenealya [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 81]. *1812:* (A) Groff ur a' Kűkűllő árkát más hellyre vétette Svábok által [Héderfája KK; IB. Osváth Ferencz (48) jb vall.]. *1814:* A Sinfalvi Határbann bé Biro Nemes Rákosi és Várfalvi Közönség, Possessorak, meg kerestetének bennünket, Törvényes Exmissionnál fogva avégre hogy egy bizonyos Executiot tennénk meg, a Vizes völgyből a ... Rákosi és Várfalvi, Sinfalvi határbann bé Birok Törőkbuzássaik kőzt fél hold formálag tekervényesenn follyó kővendi patakat, s annak ... Árkát, egyenes uj Természetes Arokbann, folyambann, vétetni el kezdett tzéljakat ... meg akadalyazatt Sinfalvi kőzönség ellen [Asz; Borb. II].

8. bezárattat; a dispune să fie închis (în ...); schließen lassen. *1710:* Minekutána Béldi Pál<t> Jediculában vetteték, már egyedül ülvén Teleki Mihály a polcon, senki ellene szólni nem mervén, a fejedelmet arra ingerli, hogy akik Béldi Pállal egyetértettek, megfogassa és megnótáztassa [CsH 148].

Szk: *tömlöcbe(n) ~. 1670:* Károlyi László uram küldötte mű hozzánk egy szolgáját olyan szín alatt, hogy neki holmi levelei lettek volna Huszton Rédei Ferenczné asszonyomnál ... Parancsoljuk azért kegyelmesen Kegyelmednek ... hogy ... az mely leveleket penig viszen ... mind szaggassa fel üket s ha legkisebbikben talál is müellenünk vagy penig az ország ellen való dolgot, ezen szolgáját mindjárt vettesse az tömlöcben [TML V, 137 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1740:* Máttyás Precup Bérest rútul meg verte Fülöp Antal Vram, s ă felett megis lapátoztatá szegényt ... s tömleczbe is Vetteté [Kornislaka SzD; Ks 54/72].

9. vmilyen szolgálatra kijelöltet; a ordona să fie pus ...; anstellen lassen. *1571:* Az Kys Aytokat Mostan dolognak Ideyen eo K. Byro vram Nittassa Megh es vetessen Erzwket rea [Kv; TanJk V/3. 44a]. *1582:* Wettettem mynden napra ket ket legint ... attam Etekre-Jtokra nyolcz napra hatt hatt pinzt d. 48 [Kv; Szám. 3/V. 27 Lederer Mihály sp kezével]. *1584:* Myerthogy az Magiar vczaj Kis Ayto Derek hely, Eo kgme Biro vram vettessen eorizeot Rea [Kv; TanJk V/3. 282b]. *1657:* Az gyermek lovak felől pedig írhatom, hogy az egyiket az szekeres lovak közé vétettem, mivel az rudas lovam meg holt s az egyik pedig meg fekélyesedett [TML I, 65 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

10. kirótat; a dispune să fie impus ...; ausgeben lassen. *1663:* Profontra való marhákat hogy vettessen az szegénységre, ily romlott állapotjokban az semmiképpen nem lehet, Kegyelmed se cselekedje [TML II, 497 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1742:* ezen Falut én altalam hivattak bé az Udvarba, ugy hogy ha ki bé nem megyen vagy 12 lapátott adotnak annak ugypedig 12 forintot vétettnek rajtok [K; LLt Fasc. 93]. *1785:* ez elött egy néhány Esztendőkkel az Lakadalmakban és mulatságokban musikálni szokot musikusaknak illő béreket réánk Jobbágyakra vettette Földös Urunk, s mi fizettük meg [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 5b].

Szk: *adót ~. 1571:* vegeztek volt eo k. varoswl hogy ... Az varoson mindazaltal koresmarlanak es kereskednek Azokon adot vetessen eo k. [Kv; TanJk V/3. 50b] * *vámot ~. 1736:* vámot nem vétet [HSzj *mérce* al.] * *zálogot ~. 1592:* Valamely Zaz ember penigh, ez eztendei Adayabeli restanciaiat, ez oraig valo adojawal eggywt eppen ez leouveo vosarnapigh be nem hozna, tehat mingyarast ket annyn maraggion, zalagat vetessek, kit soha se Aggianak megh neki [Kv; TanJk I/1. 183].

11. kijelöltet, elrendeltet; a dispune, a ordona ...; ordnen lassen. *1570:* Thowabba mosta(n) az eo felsige aknayara chynaltatok valamy keottelet, Azert kerem kdet mynt Vramat hogy kmed ... vettettne szekerettys ala hogy my kor megh keszwlne hoznak el [Dés; BesztLt 56 Martinus L(ite)rat(us) Lyppay Camerarius Desiensis Casp. Zeochy beszt-i bíróhoz]. *1595:* 21. Aprilis: Az el múlt Misericordia hetben, vettettek volt húnnyadra postak ala, Markos Lőrincz 1: loat [Kv; Szám. 6/XVIIa. 127 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Szk: *fertályt ~.* fertálybeli közmunkát rendeltet el. *1577:* Az hyd veza zorossaba valo meg Rekedet foliam felól vegeztek eo kegmek. hogi teob dolgai keozót Byro vram zorgalmaztassa rea az korchioliast hogy tiztechya meg vagy fertalt vettet eó kgme Rea [Kv; TanJk V/3. 151b]. *1581:*

vegeztek ò kegmek hogy az ganet ... az wyonna(n) zelepelt vtra vigiek. kerik ... mindennel oda hordassa a ganet, Az kit penigh Innet raktak le Az vyznek arra vettessen fertalt eò kegmek es hordassak Altal [Kv; TanJk V/3. 236a].

12. varázsoltat, kuruzsoltat; a dispune să facă vrăji; zaubern lassen. **Szk:** *farkasinat ~. 1730:* Jaj bizony el vesztette kgld ă keresztet ... az után engemet kért, hogj keressek Varáslo Aszszonyt had vettessen farkas inat [Torda; MvRK] * *rostát ~. 1573:* Barbara Zayko Imrehne Azt vallia ... Mond az lean Annya Noh Twdom en Mint vagion az dolog Mert eo az en leaniomra rostat vetettet az Ingert [Kv; TJk III/3. 136].

13. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *fiskális kereset alá ~* hivatalos eljárást indíttat vki ellen; a dispune pornirea acţiunii fiscale împotriva cuiva; gegen jemanden offizielles Verfahren beginnen. *1823:* Kérem a Tktes Tisztséget méltoztassék Csernátoni Samuel Uramat valahára lehető meg zabolázhatása végett fiscalis kereset alá vettetni határozni [Vajdasztiván MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez Budai István viceispán kezével] * *kezesség alá ~ rég* kezesíttet; a dispune punerea unui garant/chezaş pentru cineva; Bürgschaft anordnen. *1699:* azt maga agnoscálhattya Ur(am) kgld hogy nem leg(i)t(im)o modo p(ro)cedaltak, és akkori alkalmatossaggal sem lévén Sigmond Jakab, jol lehet Coactivě kezesseg alá vettette ur(am) Kgld, de nem tartozik az Inast Sistálni [Brassó; BLt 9] * *konyhát ~* lakomát csapattat; a dispune să fie organizat un ospăţ; ein Festmahl organisieren lassen. *1762:* Gyöngyvirág nyíláskor pünkösd előtt pünkösdi királyt tesznek az enyedi kollégiumban és azt a felső Holt Marosban kikísérik. Minthogy a királyságot valami gazdag úrfi vállalja, az ott nagy konyhát vettet [NeDem. II, 157] * *láncra ~* bezárattat; a dispune să fie încătuşat; einsperren lassen. *1764:* Szétsi Ferentz valami buzát ki vivén az udvarbol Tisztarto uram lántzra vettette volt érette [Bögöz U; BI] * *pecsétet ~* lepecsételtet; a dispune să fie sigilat; stempeln lassen. *1574:* (Testamentomtételemnek) bizonysagara Es az en testamentom tetelemnek Eróssigire leg elózeör En Salfi Annazzony vettettem az En peczietemet annak vtanna az En testamentomomnak halloy [Gyf; JHbK XXI/12. 6] * *sáncba ~* körülsáncoltat; a dispune să fie înconjurat cu un şanţ; mit Schanzen umgeben lassen. *1772:* (A) hellyet az Titt. Exponens Ur eö Kegyelme ... sok és erös Munkával, hogy jobb moddal usualhassa Santzba vetette [Káptalan AF; DobLev. II/439. 3b]. *1780:* nádal tellyes és sepedékes rét hellyeit Sántzba vétetvén resziben jutott kaszállo [Buza SzD; LLt Csáky-per 148. L. 12] * *számot ~* elszámoltat; a dispune ca cineva să dea socoteală cu privire la ...; abrechnen lassen. *1570:* Balasy Isthwannal, Byro vra(m) vettessen zamot, ha mywel Thartoznak neky megh kel adny [Kv; TanJk V/3. 5a]. *1598:* Az kérékiartoúal úettete(m) Zamot fizette(m) f 8 d 65 ... az zittyartoúal (!) wettétem zamot fizette(m) f 1 d 85 [Kv; Szám. 8/III. 23]. *1663:* ha csötörtökön estvére más parancsolatja nem érkezik Nagyságodnak felőlek, addig a mint lehet, az kulcsárral számot vettetek velek és elbocsátom [TML II, 493 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1710 k.:* Elbomolván mind só, mind ország állapotja, Pater Jánosnak tizenhat vagy húsz ház jobbágya, a fejér szakálla, haja marada; de ő remonstrálta azt, hogy csak vétessen számot az ország az ő üdejebéli aknai, portusi számadó szolgáktól [BÖn. 883]. *1712:* Méltoztassék ... Tutrix Atyánkfiától Számot vétetni [ApLt 2] * *tőviskerbe ~* tőviskerítéssel bekeríttet; a dispune să fie împrejmuit cu gard de mărăcini; mit Dornenzaun umgeben lassen. *1794:* helljetskémet tövis kertben vétettem [Kv; Pk 3] * *zár s pecsét alá ~* zároltat; a dispune să fie sechestrat; sperren lassen. *1693:* Mindennemü Res mobilisek, valamelyeket Testamentumaban a Defunctus nem specificalt, es Zar – s – petset ala nem vettetet, halala előt, negy reszre oszolnak [Ne; DobLev. I/38. 6b].

vettetés 1. elvettetés; însămînţare; Säen. *1642:* mennel eleb lehetet el kezdette az vettetest, de hogy sok volt kesen vegezhettwk el [Körösfő K; GyU 72]. *1683:* Vetettés uta(n) per(cipia)lta(m) két asztagb(an) Gels 490 //– [Fog.; Utl]. *1687:* it inkáb abajdocz Buza vagyon mint Tiszta mellyet Süttetésre forditanak, az Tisztát pedig vettetésre [Mmsz; Törzs].

2. kialakíttatás; amplasare pe un anumit loc; Formung. *1662:* a sáncoknak is illyen közelrül szinte az árokszélre vettetések, mellyekben a jancsárság éjjel-nappal hevervén, az Körös vizét közel szomszédságában érhetné, legalkalmatosabbnak állíttathatnék [SKr 590].

3. bocsáttatás; punere sub ...; Ausbieten. **Szk:** *zálogba való ~. 1778:* az Sárfalvi Jobbágyok felőll, eo Nga azt praetendallya, hogy az Joszág Zállagban valo vettetése után Jobbágyositották megh őket [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

4. vhova való besoroltatás; includere în ...; Einschließung. *1741:* Ezen Gyalog szeresek(ne)k az Marhásokhoz való vettetések pedig, hogj annál nagyobb proportioval lehessen, ezen dolognak, jó lelkiismérettel lejendö exoperatiojára 's felvetésére authoráltatnak 's deputaltatnak* ... atyánkfiai ö kglmek [Dés; Jk 548b. – *Köv. a nevek fels.].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *büntetőkereset alá való ~* bünvádi eljárás; începerea unui proces penal; Prozess. *1847:* ezennel hivatalosan kötelességivé tészem az úrnak, hogy ... szálljon ki Bucsumba, és ottan szigorúan nyomozza ki azt, ha ... letartóztatott Varga Katalin nem követett-é el oly büntényt, mely miatt büntetőkereset alá való vettetése szükséges lenne [VkP 179] * *kezesség alá való ~ rég* kezesítés; punerea unui garant pentru cineva; Bürgschaft. *1728:* Dioszegi Mihaly Atyank fia eö kglme Industriaja által reducalt Jobbagjok(na)k Incaptivaltatásokra Kezesseg alá valo vettetések végett Exmittaltattak* ... Atyankfiai eö Kglmek [Dés; Jk 377b. – *Köv. a nevek fels.] * *közkereset alá ~* perbe fogás; intentarea unui proces; Anstrengung eines Prozesses. *1845:* Melyek igy lévén ezen igazságtalan kereset alol, Balog Istvánra rovandó egy méltatlanság büntetésivel ... feloldoztatását tisztelettel kéri a' bépanaszolt – ezen kivül az adosságos Contractussa szét tépése és tüzbe vetésiért köz kereset alá vettetését [Dés; DLt 591].

vettetett 1. bevettetett; care a fost însămînţat; gesät. *1793:* A Dios ajj Nevü helyben ... Orotvány föld ... e pallag, eddig Törökbuzával vettetett [Erdőszengyel MT; TSb 51].

2. kiróttatott; care a fost impus; ausgegeben. *1730:* az olahfalvi ado mindenkor az ns Székre vettetett quantumbol excindáltatik [Szu; Ks 99].

3. vmivel sújtattatott; sortit; belastet. **Szk:** *halandóság alá ~. 1678:* Én is kérem Kegyelmedet édes Öcsém uram, mivel én is halandóság alá vettetett vagyok, idö is igen eltölt, hogy ha Isten az idö alatt elveszen, ne felelkezzék el árva neveletlen gyermekemrül [TML VIII, 200 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * *keserűség alá ~. 1657:* én bizony igen igen keserűség alá vettetett ember vagyok

[TML I, 43 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * *más botja alá ~. 1710 k.:* Király, fejedelem, vagy akármi nagy igazgató, avagy más botja alá vettetett község, nemes ... egyszóval akármi vagy, tudjad, hogy néked is szól, amit Pál apostol mond [BÖn. 445] * *változások alá ~. 1636:* Istent ... minden napi alázatos könyörgésimben kerem, hogy ... e' sok változások alá vettetett szegény hazát, bőltsen, és kegyelmességgel ... birhassa [ÖGr].

4. ítéltettetett; care a fost pus în ...; beurteilt. **Szk:** *béklyóba ~. 1844:* Gasi Török Katának, törvényesen el vált, és ítéletesen békoba vettetett nőnek bizonytalan Atyátul Kereszteltetett János [Nagykapus K; RAk 47].

5. bocsáttattatott; care a fost dat/lăsat ca ...; ausgeboten. **Szk:** *zálogban ~. 1778:* Szebenben Zállogban vettetett Schmukjaimot váltotta ki ő Nga [Nsz; JHb XXXV/62].

6. adattatott; care a fost dat/cedat; gegeben. *1710:* Feleségedtől énalám vettetett jámbor jobbágyim, szolgáim, cselédim és tisztségem alatt valók között a te dolgodért, dücsőségedért nem igen, de a magam dolgaimért mit nem szorgalmatoskodtam [BIm. 1011–2].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *közkereset alá* ~ perbe fogattatott; care a fost dat în judecată; in einen Prozess angestrengt. *1841/1847:* A Szelid vallomás át adatik minden hozzá tartozoinak Magistratualis Közfelperes Fő Hadnagy aanak: hogy az ezennel hamis levél készittésiért közkereset alá vettetett Darvas János ellen, a szükséges törvényes lépéseket tétesse meg [Dés; DLt 530d] * *palánkba ~* bekeríttetett; care a fost împrejmuit; umgegeben. *1778:* azon palánkban vétetett hellyet nyerte meg ... azon Fatens Földes Ur(am) [Mezőméhes TA; Wass. Perperitze Pável (36) jb vall.] * *per derekára ~* perbe fogatott; care a fost dat în judecată; in einen Prozess angestrengt. *1796:* meg kivánnya az All Peres hogy az Per derekára vettetett Fell Peresség ellen valo kifogás[a] [Mv; TLev. 5/16. Transm. 31. – [a]Köv. a kifogás szövege] * *zsindely alá ~* zsindellyel befedetett; care a fost acoperit cu şindrile; mit Schindeln bedeckt. *1737:* egy koszoru tőlgy fa bornából talpakra tsinált küllyel belól tapaszos, és Sendelly alá vetettett Lo Istállo [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 11].

vettethet 1. elvettethet; a putea fi semănat; gesät werden können. *1664:* ha csak mi keveset is jövendőre nézve vettethetnék, Isten is megáldaná ő kegyelmeket s Kegyelmedet is érette [TML III, 130 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1716:* A Tavaszbuza vetését ugj igjekezze vettetni és egjéb Tavaszi gabona vetést is, hogj ha a szükség kíványa annak a Torlojában ősz buzát vettethesse(n) [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.]. *1723:* en ide ki meg latom, mint vettethetek, el hiszem tű sem mulattyátok el oda bé [Méhes TA; ApLt 1 Apor Péter feleségéhez].

2. bevettethet; a putea semăna; säen können. *1638/1687 k.:* ă földet ... ók vetethessék dézmájara és à dézmát ă templomnak arrol ki adgyák [Udvarfva MT; MMatr 427].

3. (díjat) beszedettethet; a putea strînge/percepe; sammeln können. *1840:* S hogyha valaki béültetné vagy bévetné s arra járó kertet fel nem tenné, egy váltó Rhénes forintokot egy-egy láb kertért, minden kifogáson kívül, maga hatalmánál fogva a bíró esküttjeivel felvehesse, vétethesse [Taploca Cs; RSzF 149].

4. vízfolyást átirányíttathat; a putea devia; umleiten können. *1826:* a' panaszlo Kelementelki Communitas ... még nagyobban való betelését 's béiszapoltatását[a] szántszándékoson igyekezte eszközölni tsak a' végett: hogy azt egészen a' Gyalakuti határba vettethesse [Msz; GyL. – [a]A Csulakáj völgyéből lejövő patak árkának].

vettethetik szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *kezesség alá ~ rég* kezesíttethetik; a se putea pune un garant pentru cineva; unter Bürgschaft setzen. *1677:* a' bizonyos residentia nélkűl valo, s' violentiakat patralo Nemes emberek, kik az 1625. Esztendőbéli Articulusok szerint, ad instantiam laesae partis detinealtathatnak, és törvényig jo kezesség alá vettethetnek | az 1624. Esztendőben a' lator Oláh Papoknak meg-fogásárol irot Articulus szerint, ha kiknek magoknak elegedendő zálagjok nem találtatik, comperta rei veritate arestaltathassanak, avagy kezesség alá vettethessenek, végeztetett [AC 82, 233].

vettetik 1. elvettetik; a fi semănat; gesät werden. *1681:* Toplicza nevü földb(e) ... vettetett rostalt buza Cub. 53 [Hátszeg H; VhU 605]. *1691:* Ezen háznak Nagy jövedelmes Kertje meljnek edgy Részében kukurutz Vettetik [Kálna SzD; Ks 39. XV. 2]. *1759:* Boda Togyer Tyetrán Vonulnak ... midőn már elkészűlve lőtt vólna az Male eccakának idejen Tolvajképpen eljővének a' Fentősiek meg szedték és elvitték ... mondánok: azért hogy Fentősi határb(a) vettetett volt azon Male [Nagysomkút Szt; TL]. *1775/1781:* Lattám hogy ötven véka buza vettetett belé [Renget H; JHb LXXI/3. 380]. *1800 k.:* Boslák Földin kender föld buzával parificaltatik másod Esztendőn vettetik [Torockó; Bosla]. *1826:* A Szugalyban a' Viz köze vettetett (borsó) 2 Véka [Somkerék SzD; EHA]. *1841:* Vétzkén Közép völgy lokára a' Vétzkei Lipitoroknak és Czigányoknak számokra vetetett ... Török buza [Told. 40a].

2. dobattatik, hajíttatik; a fi aruncat în ...; geworfen werden. *1602:* Az Azzony azért Sákba vonattassek, es az viszbe vettessek masoknakis peldayokra és tanussagokra [Kv; TJk VI/1. 126b].

3. vízfolyás átirányíttatik; a fi deviat; umgeleitet werden. *1738:* Ugj esett értésünkre, hogj Határunkra vettetett volna s fojna az Irmogj Pataka [Dés; EHA]. *1739:* már most tovab lévén vettetve az Calba vize meg annyival, az mennyi az előtt volt ezen föld meg szaparadat [Hidegvíz NK; JHb XXIII/49. 11]. *1743:* a' mig a Sövénfalvi Malom nem épittetet addig a Méltgos Groff Aszszonj Malma jo haszon vévő Malom volt ... de mihelyt a' Kűkőllő vize szaporodik mindgjárt meg áll jollehet felljeb vetetet a' Silibje [Adámos KK; JHbK XXVIII/9].

4. készíttetik; a fi făcut; gemacht werden. **Szk:** *gátlás ~. 1763:* ki hellyén s Földin vettetett a' Gátlás, a' Viznek fekvéseis ki Földin és meddig fekszik és tojul meg (?) [Szecsel Szb; JHb vk].

5. tétettetik; a fi pus la ...; gesetzt werden. *1765:* Vettetett Malam Hizlojában hizlalásra Sertes 8 [Nagybarcsa H; Ks 71/52].

6. ítéltettetik; a fi condamnat; beurteilt werden. *1695:* Causa Szavaien(sis). Ikafalvi Judit a' sz. Partialistol a' liga aloll melyb(e) vettetett volt paráznaságá miatt, absolutiot kíván [SzJk 292].

Szk: *ligába ~. 1668:* Varga Janos liánja Judith matkajatol Mihalytol absolutiot kivan Jlyen ok alat: Hogy mussal mátkajan kivűl colludalt ... Az ellene valo vad constal. Annak okaert separaltatik, az legenj pedig ligab(an) vettetik [SzJk 103]. *1696/1750 k.:* Az kik pedig propter manifestum adulterium Ligaban vettet(ne)k, prorsüs ne absolvatassa(na)k [RGyLt A. 12] * *tömlöcre ~. 1769:* ha mely nőtelen Mester

legények az hazas Mester Legenyeket szenvedni nem akarjak, hanem vexalnak ellenek járni igyekeznének erdemek szerent fognak büntetödni, vagj ha az Circumstantiak vgy hozzák tömletzre is vetetnek [UszT XIII/97] * *változó sors alá ~. 1662:* Minemű változó sors alá legyen az ember vettetvén, édes, szerelmes lelkem, kedves Juditom, jól tudod [TML II, 239 Teleki Mihály Veér Judithoz] * *vérbirság fizetése alá ~. 1847:* Darvas János ... ki a' kérdésbeni Verekedésre alkalmat szolgáltatott, vér birság fizetése alá vettetett [Kv; DLt 530a gub.] * *vinkulumba ~. 1688:* Tetczet a' sz: Szek(ne)k hogy Sütö Ferencz infidelis parázna Feleségétöl divortialtassék ... az infidelis parázna Asszonyi allat penig vinculumb(an) vettessék [SzJk 227].

7. köteleztettetik; a fi obligat la ...; gezwungen werden. **Szk:** *adó alá ~. 1696:* Talaltatván a' Ravatalb(an), ado fizethető paraszt emberek nrö 4. Donatariusok is, kik Adó alá vettette(ne)k nro 5 [Szentbenedek AF; BfR] * *jobbágyság alá ~. 1796:* oknélkül Repetaltatik a' Torotzkaiaknak örökkös Jobbágyság alá valo vettetések, mert ha Jobbágyság alá vettettek tehát az elött nem voltak Jobbágyok [Mv; TLev. 5/16 Transm. 91] * *kezesség alá ~. 1677:* A' Mely Nemes ember gyilkosságot patral ... elegedendö kezesség alá vettessék, és annak utánna a' törvénynek vége szakadván érdeme szerint büntettessék [AC 131]. *1705:* ezen Czucza nevü Czigány az Város szolgájára réá támadott és agyon akarta verni. Azert ... meg páczáztassék: az után kezesség alá vettessék [Dés; Jk 347b]. *1753:* Pedurán Jion ... Krajnik Uram ellen magát ... opponálta ... azért ... 12 Lapát ütésekkel meg Csapatassék, az után jo kezeség alá vetetessék iteltetet [F.lapugy H; Ks 62/11] * *örökös parasztság alá ~. 1796:* valakik azon Paraszti tumultusba magokot belé elegyitették, in Notam perpetuae infidelitatis incurraltanak, és minden szabadsagokat el vesztettek, 's örökkös parasztság alá vettettenek [Mv; TLev. 5/16 Transm. 94].

8. kirovattatik; a fi impus; gegeben werden. *1706:* A' Nemes Országtól bizonyos bor Quantum vettetvén városunkra ... egj részét drágán kellett ... meg vennünk [Kv; KvLt Fasc. I. 193 a város panasza a gub-hoz]. *1727:* Az elmult nyári Deesi ménespásztorok(na)k pénz Portiojok melly réájok vettetett volt egeszszen relaxaltatott [Dés; Jk 370b].

9. bocsáttatik; a fi dat ca ...; ausgeboten werden. **Szk:** *zálogban ~. 1681/1748:* ennek fele a kis pad felöl Fazakas András Attyától vettetett zálogb(an) [Balázsfva AF; EHA]. *1700:* (A) Desi Portio zalagban vettetet volt az job Annyoktol két száz tiz forintokban [Dés; Hr].

10. kisorsoltattatik; a fi împărţit; gelost werden. **Szk:** *nyilakra ~. 1777:* Ezen meg irt mod szerént nyilakra vettetvén a' megnevezett Táblákra fel szaggatott Erdök ... a' Co(mmi)ssio ment a' Falu felett valo Erdöre [Asz; Ks 89].

11. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *akadály és gát ~* akadályoztatik, gátoltatik; a fi împiedicat; gehindert werden. *1809:* hitel felett valo dolog az, hogy minden ujjabb ujjabb Tyrok Statutiojakor micsoda akadally és gát vettetik mesterségünkbe [Torockó; TLev. 9/43] * *bünvádi kereset alá ~* büntetöperbe fogattatik; a fi început o acţiune penală împotriva cuiva; in einen Prozess angestrengt werden. *1847:* Varga Katát illetöleg pedig véleményem abban határozódik, hogy a már elösorolt büntényekért a méltóságos királyi tábla elött indittatandó bünvádi kereset alá vetessék [VKp 297] * *közkereset alá ~* perbe fogattatik; a fi început un proces împotriva cuiva; in einen Prozess angestrengt werden. *1833:* azon két nyelvü Tanuk ... a lehető leg nagyobb serenyseggel folytatando és hová hamarebb elláttatando Köz kereset alá vettessenek [AszLt 910 gub.] * *külön ~* elválasztatik; a fi despărţit; geteilt werden. *1760:* Minthogy Pallagi István részegeskedésétöl meg nem szünik ... Feleségétöl külön vettetik [Kv; SRE 194] * *limitációra ~* felbecsültetik; a fi evaluat; abgeschätzt werden. *1776:* Limitatiora vettetvén ä volt Jesuiták fikartz Joszága, Városokba lévö fundussai, házai, azon Uj haz is Vásárhellyen ... el adová tétetik [Mv; JHb VIII/C Bethlen Miklós lev.] * *őrizet alá ~* bezárattatik; a fi pus sub pază; eingesperrt werden. *1662:* Barcsai Ákos ... ez okon is Szegedi Péter, Jármi János nevü nemes emberek rendeltetvén bizonyos praesídiummal örízetire, minden javaival együtt Görgényben, a maga várában örizet alá vetetett vala [SKr 646] * *szekvesztrum alá ~* zároltatik; a fi pus sub sechestru; gesperrt werden. *1815:* Hol valami erdök ... sequestrum alá vettetnek, azokat ... magok a föinspektorok pro ratione loci et necessitatis kimérsékelni és megtartani el ne mulaszszák [Hsz; ErdO III, 203].

vettető építendő; care a fost făcut; zu bauen. *1762:* mihelyt pedig Rosnyaj Vram azon árokra vettetö gátot el vagatta Leg ottan gabonainkot erössen kezdette rontani és sok károkot teszen[a] [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31. – [a]Az áradás].

vettetődik l. vetetődik, vétetődik

vettettet 1. elvettettet; a dispune să fie semănat; säen lassen. *1774:* az elöt valo Esztendökbenis Csak vettettenek Tiszt Uraim eö kigyelmék magok Számokra az Majorság Földekben felesen Gabonát [Mocs K; KS Conscr.].

2. kiróvattattat; a dispune să fie impus; ausgeben lassen. **Szk:** *adót ~. 1595:* Eo kegmek ez mostani saniaru wdeoheoz kepest, vettetettenek Adot Egi vonasra f 3 [Kv; TanJk I/1. 255].

vettettetett 1. ítéltettettetett; a fi sortit; geurteilt werden. **Szk:** *halandóság alá ~. 1715/1761:* édes Feleségem ö is Szegény halandóság alá vettettetett ember [Nsz; Berz. 17a].

2. adattattatott; a fi primit; gegeben werden. *1680 k.:* Nagysagod szegény egy ügyü alázatos szolgájának az Brassai Magyar Scholából mosta(n) vettettetett Magyar Református Mesternek Sz: Györgyi Nagy Istvánnak alázatos supplicatioja nagysagodhoz [UtI].

vettettetik 1. tétettettetik; a fi pus; gesetzt werden. *1761:* öszve omlo Istallo, melynek koszoru gerendája alá két istáp vettettetett [Mezöcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

2. ítéltettettetik; a fi condamnat; geurteilt werden. **Szk:** *örökké való fogságra ~. 1678:* Végére menvén hatalmas császár minden hamis informátiójoknak, azért vettettettenek örökké való fogságra [TML VII, 202 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz].

3. bocsáttattatik; a fi pus; gegeben werden. **Szk:** *kollációban ~. 1680:* Tömlökben valo ö Turokat talaltunk ... Defectus is penig felessen talaltatik bennek az elöbeni meressel ha Collatiob(a) vettettetik [A.porumbák F; ÁLt Inv. 15] * *terhek alá ~. 1740:* Nms Városunk felette sok terhek alá vettettetett [Dés; Jk 533b–534a].

vetula bábaasszony; moaşă; Hebamme. *1722:* az Szebeni Vetula ... arra kötötte magát hogy ... ä fejit köti belé, ha olljan egésséges Gyermeket nem teszen belölle, mint akar kijé, sött az Feleségemetis épp(en) ki veszi njavaljájábol [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

vevés 1. vásárlás; cumpărare; Kauf. *1671:* mindeneknek mindenekben, minden sokadalmas és vásáros hellyeken szabados vévést és adást engedgyenek, sub poena Articulari végeztetett [CC 84]. *1677:* barmoknak havasokon valo legéltetések, bőröknek és egyebeknek szabados adása és vévése, valamellyek per expressas Regni Constitutiones nem interdicaltattanak [AC 149]. *1723:* ă penzek(ne)k Currens árra belső valorokhoz proportionaltassek, és ne defraudaltassanak se a' vévők, se az adok, Söt ezekhez Conformáltassek a' minden napi eletre Szükséges dolgoknak adása és vevése [Ks 18/XCIII gub.]. *1764:* ma az Perben forgo Joszágnak eladásarol és vévéseről vagyon Quaestio [Torda; TJkT V. 187].

2. adóbehajtás/bevétel; percepere de impozite; Steuereinnahme. *1632:* hagyom s paranczolomis ... hogy ... Kozta Miklost mas rendbeli szolgalatra ne kénszericzek ... hazatis penigh, es mindennemű örökségét, semmi nemű adozással vővéssel ne terhellyék, hanem csak az Kenézségben szolgállyon [Vh; VhU 387–8 St. Bethlen és Petrus Bethlen ad.].

vevő I. *mn in* **1.** vásárló; care cumpără ...; Käufer. *1701:* minden kereskedő, adó, vevő rendek, lakosok és idegenek mindenféle árukban nem az eddig usuált, hanem Bécsi fonttal éllyenek [HSzj *bécsi font* al.].

2. tevő, bocsátó; care primeşte/acceptă ceva ca ...; Gebender. **Szk:** *zálogba ~. 1837:* A Czél arányos hasznos, Szükséges külső vagy belső gazdasági önkényes szabados épitményekben, és elkerülhetetlen jovittásokban, a zállogba vevő Urat gátolni, és korlátozni nem akarván, ez oly formán engedtetik meg: hogy azoknak értéke ... a ki válto által fordittassék meg [Dés; BetLt 5].

II. *fn* **1.** vásárló; cumpărător; Käufer. *1589:* minde(n) zóchynek az barany bórnek Melto es Alkw arra zerent valo megh vetelere zabadsagot engeggyetek, es az weoweoket ezert valamy bwntetessel vagy birsagolassal bantany ne merezellyetek [Kv; MészCLev.]. *1619:* Ha Nagyságod kegyelmes tetszése, hogy lovakért küldene, nem kellene Török Zsigmondot elhadni, nem egyébért, hanem azmint látom, az megkeresésében fő vizsla, igen fel tudja keresni az istállókat, lenne bár más az vevője s ismerője is [BTN² 253]. *1646:* az Fejervari Mihaly Felesege az Piatzon diszno Hust arulvan, illetlenül rutolta az vevőket [Kv; MészCLev.]. *1694:* Hogy sem az adó sem az vévő meg ne károsodgjék, a szőlőnek minden villongás nélkűl való szakasztott ára an(n)yi magjar forint legjen a men(n)yi veder bor egész termésib(en) lészen rajta [BfN 54/10]. *1723:* ă penzek(ne)k Currens árra belső valorokhoz proportionaltassek, és ne defraudaltassanak se a' vévők, se az adok, Söt ezekhez Conformáltassek a' minden napi eletre Szükséges dolgoknak adása és vevése [Ks 18. XCIII gub.]. *1741:* A' sok betegségh, nyomoruságh mia adta el Moritz Mihállj azonn bányát, nem ellenzettük söt magunk kerestük az vévöt [Torockó; Bosla Borbellj Daniel (45) jb vall.]. *1793:* A' Szénát p(e)d(ig) Ngos Uram azt mondá, hogy mihejt árussa, vagy vévője találkozik mingyárt pénzt tsinál belölle [Hadad Sz; JF 36 LevK 366 Benkő Elek lev.]. *1801 k.:* minému kezességet álitattak én azt nem tudam mivel az vévőkkel pártos nem voltam [M. fráta K; KLev.]. *1823–1830:* Eszembe jutottak ekkor az erdélyi csalárd örmények, akik ... a vevőt megcsalják [FogE 198]. *1875:* Vevő Tamás Ferencz az el adott kaszálo helyet azonnal tettleges birtokában veszi, minél fogva eladó Tamás Alois belé egyezik abban, hogy a tulajdoni jog, ezen kaszálora a vevő Tamás Ferencz jovára Telek könyvileg bé kebeleztessék [Madéfva Cs; Mt György József kezével].

2. hívő; credincios; Gläubiger. *1675:* egy Gligo Tivadar nevő Jobbagiat erös hüttel megh eskettem ... hogi az hazassagra advan ü magat az magiar vallasnak az szent Evangeliomnak igazan vevője s megh tartoja akar az napsagtúl fogvan lenni [Sófva BN; Ks 42. G].

3. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *kölcsönben ~* kölcsönző személy; persoană care împrumută, împrumutător; Geld borgende Person. *1802:* Ollyan nyilvánságosan hitelesittetik a Sub Nro 1o lévő Contractussal az adosság, hogy annak igaz volta iránt leg kissebb kétség sem lehet, azt hiteles Regiusok expediálták, és a költsönözést rész szerént a költsönb(en) vévővel recognoscáltatták [Torda; TLt Közig. ir. sztln Gálfi Joseff vice ispány nyil.].

vevődik, vévődik 1. vásárlódik; a fi cumpărat; gekauft werden. *1848:* Vévődött Pálinka 26 Rf 40 xr [Born. F. IIIa]. *1850:* Az oczka zsendelyszéjen kivül még vevődött 2000. létz szeg 200 [Szucság K; RKAk 101].

2. felvevődik/alkalmaztatódik vmilyen állásba; a fi angajat; angestellt werden. *1833:* a következendő időkbe elő fordulo Remek esztendőre vévődik ezek közzűl Szabo János [Kv; ACLev. 7].

vevőember vásárló; cumpărător; Käufer. *1628:* az sok vevő és mivet kereső embereket annál inkább defraudálják, miveket eltagadják, nyilván nem árulják különben az idegeneknek, hanem ha először véllek conveniálnak [SzO VI, 78]. *1684/XVIII. sz.:* Vásárban egy más bosszuságára egy más elől az vévő embert nem szabad el hini, annyival inkáb egy más művét alázni [Dés; DFaz. 13].

vexa l. vegza

vexál l. vegzál

vexáltatás l. vegzáltatás

vexáltatik l. vegzáltatik

vexáltattatás l. vegzáltattatás

vexatio l. vegzáció

vexel l. vegzel

vezér 1. *rég* nagyvezír, az oszmán-török birodalom legmagasabb katonai s közigazgatási méltósága; Mare-vizir; Großwesir. *1613:* Indula el Balassi vram Konstantinápolyból Landorfehérvár felé ... kivel bocsáta el az vezér egy igen lator csauszt [BTN 76]. *1620:* 2 die Februarii tiltának ki mind az császár és vezér divánjából minden követeknek keresztyén tolmácsokat, kapitihákot és megparancsolák, hogy csak török csauszok járjanak bé az divánba, s ezek agálják minden követnek dolgát. Ha kit pasa hivatni akar, akkor menjen, mikor híják [BTN² 396]. *1659:* Az Kapuczi Bassais igy aduán az Vezernek ertesire az dolgot, noha bizony az Taphtadar, Panajotais az dolgot valoba szepittettek, mindeneket megh mondottanak, hogy az szegeny Orszag igen megh pusztult, Tatár Orzagba az penzt az mi voltis ighen ki hordottak, az mi az szegenysegb(en) megh maradotis, ki Lengyel (!), s ki, más felé az mostani fel vetet Ado eleott

menten megyen, de annak egy penz ereo fogonattya sem leott, az Vezer retteneteskeppen haragszik, az Taphtadár magais eligh maradhatot megh eleotte [Borb. I konstantinápolyi követ-jel.]. *1660:* Mind ezekrűl hogy a vezér ő nagysága maga méltóságos igéreti szerint bennünket méltóztassék bátorságosokká tenni hitlevele által, sőt ő nagysága után való minden rendek és tisztviselők, vezérek, passák, békek, agák, talán mirzák, kurtánok és zerdár erős hitlevelek által; ez szolgálván ő nagyságának méltóságos hire neve terjedésére, ha nekünk bántódásunk nem leszen [TMÁO III, 487]. *1669:* Az végbeli dolgokrúl sok megbántósádokrúl tenne emlékezetet az fővezér előtt, hogy nem örömest terhelné ő nagysága az vezért ezekkel, de kételen vele, mert már elszenvedhetetlen az ország kára, injuriáltatása [TML IV, 605 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Portára vezérnek írnak ezen dologrúl és tudósítják újonnan az német dolgárúl és Erdély ellen való szándékárúl [TML V, 531 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *tihája. 1672:* Az nagyságoknak Panaot és Isák effendinek szóló leveleket az vezér kihajával együtt, szemben lévén, megadtam, mely leveleket meg fordítván, úgy veszem eszemben, mind az kihaja s mind az többi megmutatván az vezérnek, alkalmasint eszében vette kivánságunkat [TML VI, 181 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1677:* Úgy értem, Komám uram, hogy a vezér tihája is küldött volna a Buda János uram szolgájátúl urunknak ő nagyságának levelet [TML VII, 423 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1678:* Azonban ugyanaz nap beérkezvén Betlen Farkas Uraimékis, másnap Skerlet urammal szemben lettek; 3., Betlen uraimék az vezér tihájával lettek szemben; 4., az fővezérrel lettek ő kglmek szemben [TML VIII, 136 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

2. katonai és közigazgatási méltóság a török birodalomban: fontosabb tartomány kormányzója; vizir; Wesir. *1614:* Ez időben az fővezért császár a persákra nagy haddal küldvén, maga helyébe kajmakámnak hagyá Giurcsi Hadon Nehemet bassát, egy igen eszes vén vezért [ToldE 224]. *1618:* Írhatom azt Nagyságodnak, hogy ezek az vezérek ez mostani írások után mind ugyan nagy reménségben vadnak, hogy Nagyságod az dolgot nem halogatja, hanem maturálja s véghez vinni akarja [BTN² 124]. *1619:* Azt nem tagadhatom, hogy én ezzel ismeretlen voltam; egyik az, hogy az tengeren ki volt, másik, hogy ha itthon lött volna is, az előbb hatodik vezér lévén, semmi tekinteti nem vala; de imé az Úristen mely véletlen az többi helére emelé [BTN² 380]. *1653:* Minékünk pedig azt izené a vezér, hogy hováhamarább ott legyünk a szekerekkel, hogy ha immár a császárt leültettük, egy nap legyen meg – több nap császár ott nem ül és nem múlat [ETA I, 131 NSz]. *1658:* Az paraszt emberek is azt beszélik, hogy az vezér sátorába nyilván beszélik, hogy Jenőt pusztán hagyják [TML I, 259 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1659/1799:* a vezér … Bányát, Szathmárt s több városokat meghódoltatván Ecsedvára alá menvén, megszemlélé Ecsed várát a vezér, mindjárt elszállott alóla [Mv; EMLt XVIII/453]. *1662:* 29-a Augusti a készületre jó hajnalban török sipokkal jel adatván, az szekerek azonnal megindittattak vala. Az vezér is pedig a sok lovasnéppel nagy sok dob, csincsa, török sípok zengése között indulván s a szekerek után egynéhány száz lovast egy csauzzal hátrahagyván, maga a deréknéppel a szekereket megelőzte vala. Az mieink is, akiknek lovok maradhatott volna, a kapitánnyal együtt az török sereg között nagy bánattal, szomorú szívvel mendegélvén [SKr 625]. *1671:* Kegyelmednek Uram irhatom, hogy Kucsuk basa az Váradhoz való száz 80 falukat is sollicitálja, hogy engedje meg az vezér, hogy foglaltassék Váradhoz [TML V, 571 Türi László Teleki Mihályhoz]. *1710:* A díványban felhívatván az erdélyi követek, de már annakelőtte a vezéreket titkon mind eljárták vala, és gazdagon meg is ajándékozták, a kétszáz erszény pénzt felvitetik és letétetik a vezérek eleibe | Valának díványban nagy tanácsú, okos vezérek, kik a Béldi Pál causáját igaznak látván, kívánják vala promoveálni, kivált a főlovászmester (amaz híres Küpüri vezérnek a fia …) de az akkori fővezér … azon munkálódván, hogy a némettel való békesség felbomoljék | A császár pedig Lándorfehérváratt maradván, a fővezért azzal a barom táborral, melyhez hasonlót Európában ötszáz esztendők alatt senki nem látott, és számtalan tábori szerekkel, lövőszerszámokkal expediálja, hogy Bécset obsideálja. Valának a császár mellett levő tanult vezérek közül, mind a magyarok közül, akik nem jovallják vala, hogy Bécset szállja meg a fővezér[a] [CsH 144, 145, 167. – [a]1683-ra von. felj.].

Szk: ~ *tábora. 1660:* Vádolták avval is ez szegény várast, hogy az vezér táborából hozzánk jövő három nemes embereket küldtünk volna Rákóczi fejedelemhez, melyeket Rákóczi fejedelem mindjárt meg is öletett [Kv; KvE 182 LJ]. *1662:* Barcsai Ákos azért, mind együtt a török praesidium is … Szebenből kijőve, Boldvai Márton a vele levőkkel őket a vezér táborára menő útjokban előtalálták vala [SKr 555] * *budai ~. 1620:* 14 die Marti juta ide Popaz Ogli Mehmet aga urunktól és az budai vezértől, Karakás Mehmet pasától, ki újobban hozá hírül, hogy elválasztották urunkot[a] az magyarországi királyságra és meg is koronázták volna, de maga nem vötte fel az koronát az császár híre nékül, hanem elhozta véle Kassára és Zólyomba hirdettek gyülést ad ultimam diem Maji, hogy ott koronázzák meg [BTN² 406. – [a]Bethlent]. *1653:* 1636 esztendőben a ki gubernator vala a nagyobbik Bethlen István a budai vezérhez mégyen, minden kincsét oda viszi, hogy Rákóczi Györgytől a porta akaratjából a fejedelemséget elvegye [ETA I, 146 NSz]. *1662:* Minek okáért a Temesváratt telelő budai vezér Szejdi Ahmed passának erősen megparancsoltaték: azon télen úgy hozzákészüljön, mihelyen az üdő kinyílnék, elsőben is az hajdúságra kiindulván, azokat is Barcsaihoz s az országhoz vagy megholdoltassa, vagy mind levágassa [SKr 531]. *1669:* Jött a budai vezér követe hozzánk a váradiakkal együtt a Sebesvár alatt való palánknak elrontásáért [AMN 146]. *1710:* Tavasszal azonban Sejdi Ahmet basa, budai vezér Rákóczit Gyalunál megvervén, mü Bonchidához menénk hozzá, és onnét Zsibó felé Szatmár és Ecsedhez [BÖn. 565] * *egyiptomi ~. 1679:* Már is az szegény Ispán Ferencz uramat nevetségben, csúfságban, unalomban igyekezik venni, olyan penig, az kikhez sem nem gondolná ember, sem nem illenék. Soha Magyarország ezeket az embereket nem contentálhatja, hanem ha az török császár kit fővezérnek, kit budai vezérnek, kit aegyptumi vezérnek tészen bennek [TML VIII, 415 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *fővebbik ~. 1724:* az Török császár három Léannyát most adgya férhez, az nagyobbikat a' fővebbik vezérnek [ApLt 2 gr. Mattyás Ferrati Apor Annához Jászvásárról] * *mazul ~. 1619:* Néha ez felől az mazul vezér felől írtam vala Felségednek Demjén Ferenctől írott levelemben, valamennyére hogy dure kezdett vala cselekedni, de azután is maga bécsülétit előtte akarván viselni, az Felségedhez való akaratját valóban fenntartja vala [BTN² 381] * *portai divános ~. 1662:* Más egy nagy erős hadat készítének egyik portai divános vezér szerdársága alatt, mellynek jancsárja az jancsár Haszon agával tizenhatezer

számmal ugyan a császár portai negyvenezer jancsári közül válogattattak volna, lovasai is mintegy ötvenezer válogatott nép, ezekkel hatvanig való öreg faltörő álgyúk, nagy sok tevék terhében való porral, gyolyóbissal [SKr 532].

3. hadvezér; comandant de oşti; General. *1778:* Mi felséges uram megengedtük az armisticiumot, de felséged úgy végezett volt az ellenséggel, hogy helyből ki ne mozduljon, s ha látták a hadi vezérek, hogy mennek, nem kell vala bocsátani s a többi [RettE 390–1].

4. vezető; conducător; Leiter. *1784:* ők számoson, mi kevessen, ők vakmerő bátrak, mi félelmesek, és el rémültek, ők fegyveresek, mi fegyvertelenek, ők vezér (!), mi vezér nélkül lévén semmi uton modon ellenek fel nem támadhattunk [Torockó; TLev. 4/12. 2a]. *1827:* Az a' ki Vezérnek (: Harembaschának :) lenni láttzatott [DLt 1261 nyomt. kl].

5. mindent tudó/ismerő; atotştiutor, care ştie tot; Allwissende. *1779:* ha Isten ki az igasságnak vezére, a kereset alatt lévő Hoszszuaszoi Joszágunkat kezünkben adgya tehat ante omnia Hoszszuaszon két antiqua Populosa Jobbágyi Sessiot cum Omnibus Apertinentiis az Urnak Dobolyi Jóseph Uramnak ... assignálunk maga Választása szerint [Mv; DobLev. III/529. 1a].

6. az eke vezérrúdja; osia cotigii; Stab des Pfluges. *1850:* Egy jo Eke hosszu és lapos vasaival, Eketaligaval vezérrel, a Kormányan van egy pántvas az Ekeis meg van vasolva, vagyon egy jo pating is hozzája [Gyéressztkirály TA; DE 5].

7. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vezéri tisztséget betöltő; care deţine funcţia de comandant; mit Funktion des Kommandants. *1630:* Az mostani eset, hogy <...> csausz Portáról azki jött, melyet ott az pasa előtt találtam, ilyen követséget hozott az Portáról, hogy ezeket az két helyen megírt titkos traktákat ott benn az római császár agense felett igen sollicitálja minden helyeken, és az vezér kajmekám azért küldte ezt most ide Budára, hogy ezekről az vezér minden voltaképpen informálja [BTN[2] 431]. *1662:* Az vezér Huszain basa értvén Bethlen István kívánságát ... mindenekre ráígérvén magát, mindjárást csauzát rendelé császárhoz és a fővezérhez való leveleivel | Vezér Szejdi Ahmed passa azért mindjárt április, Szent György hava elein Tömösvártul igen nagy erővel indult vala | De már titok nélkül való dolog, hogy főszerdár és vezér Ali passa, budai vezér Szejdi passával s az portai jancsár Haszon agával ... ásiai és európai igen nagy erővel Várad alá ellenünk indult volna [SKr 165, 537, 576].

vezércáp kecskenyáj élén haladó öreg bakkecske; ţap conducător, ţap cu talangă; Ziegenbock. *1646:* Juhak mayorsaghbeliek ... Ez idei kos barany ... no. 110. Vezer czap ... no. 3 [Örményes TA; RGIr. 601].

vezérel 1. (vkit cselekvésében/magatartásában) befolyásol, irányít; a îndrepta, călăuzi; leiten. *1657:* Lásd itt az Istennek csudálatos cselekedetit, az ki az kétféle ellenségnek intentumát úgy vezérlette, hogy azonegy éjjel azonegy útra mindenik egymás mellől el akarjon szökni avagy állani [KemÖn. 241]. *1670:* Az huszti dolgot, Uram, az mi illeti, az Isten ő nagyságát arra vezérelje csak, az mi magának dicsőséges s nekem is jómra leszen [TML V, 384 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. oltalmazva/védve/irányítva célhoz érni segít vkit; a călăuzi, a îndruma; jemanden zum Ziel helfen. *1662:* Az úristen vezérelje kegyelmeteket minden jóra [SKr 389]. *1677:* ad vigesimum quartum praesentis igazításban vétetődnék a rabok állapotja, melynek adja Isten ő felsége boldog végét s vezérelje ő felsége az mü kegyelmes urunkot igaz híveivel együtt az ő neve dicsőségére [TML VII, 342 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1705:* Isten vezéreljen mindeneket a maga dicsőségére [WIN I, 510].

3. (felsőbbrendű hatalom) sugallatával vhova vezet/irányít; a conduce; führen. *1705:* Isten békével hozza le őket. Reggel is két órát, délután is két órát imádkozzanak érettek, hogy Isten vezérelje békével őket [WIN I, 494].

vezérlés irányítás, vezetés; îndrumare, conducere; Führung. *1644/1785:* Elsőbbenis ... az őrökké állando szent Istennek ... vezérlése által Iffiuságomnak sok féle vétkeit Penitentia tartással el hagyván, életemet meg jobbitottam [BfN Kénesi Huszti Menyhárt főharmincados végr.]. *1657:* Az szent historicusok Isten lelkének vezérléséből az mint az királyoknak dicsíretes, úgy vétkes cselekedetcket is megírták [KemÖn. 20]. *1710:* Az Isten csudálatos vezérlésiből pápista emberrel mondatá ki az igazságot, és a jesuitáknak minden istentelen practicájokot napfényre vele kiadatá [CsH 387]. *1710 k.:* Hogy férne hát az Isten véghetetlen jóságához, majestasához, hogy engemet az ő lelke vezérléséből hozzá megtérni igyekező, hozzá folyamodó töredelmes bűnöst ... Efes. 3:1. Mat. 5: 9. 10. 11 úgy megcsúfolt volna [Blm. 1034].

vezérlet vezetés, irányítás; conducere; Leitung. *1843:* A Busum-Pojényben történt esetet, miszerént az odavaló emberek Varga Katalin vezérlete alatt a királyi erdőgondnok urat s embereit az erdőmag vetésétől feltartóztatták volna, én is hallottam [VKp 72].

vezérlő olalmazó, irányító; călăuzitor; führend. *1693:* 31 Augusti. Isten segedelméből akarok kimozdulni Besztercéről, idegen országokba bújdosni. Uram Jézus Krisztus légy énnekem ezen utamban kalauzom, légy vezérlő s igazgató útitársam, hogy elvégezvén ezt az utat, hálaadó dicséretet adhassak felségednek [Kv; KvE 225–6 GM].

vezérség 1. parancsnokság; comandament; Kommando. *1619:* Úgy, hogy mind fejedelemségének legeleiben, ez mostani fővezér őnagysága első vezérségében erősen, fenyegetéssel meghaladta volt, hogy megbékéljék az némettel | De én mostan nagyságodat az hatalmas Istenért kénszerítem, hogy az hatalmas császárnak s az muzulmán nemzetnek ilyen jó alkalmatosságát el ne taszítsa nagyságod – azmely soha ez világon nem volt egy üdőben és egy vezérségben is – az hatalmas császár köntösétől [BTN[2] 250, 349]. *1662:* Melly mező[a] Fejérváron alól két mérföldön lévén, a Báthori István vajda s akkori tömösvári nevezetes nagyhírű bán, Kenesi Pál Ali passa vezérsége alatt hatvanezer törökön vett szép győzedelmekkel igen híres-neves, s a Báthori István azon harcon lovával és súlyos sebekben való elesésének emlékezetére építtetett cseréphéjjazat alatt levő kápolnácska ma is fennvagyon [SKr 517. – [a]Kenyérmező]. *1710:* Melyet megértvén a magyarok, ama dicsőséges emlékezetű vitéz fejedelem, Hunyadi János vezérsége alatt nagy haddal rámenvén a császárra, egész Ausztriát egyben égették, rontották, pusztították, mégis soha a koronát keziből[a] ki nem tekerhették [CsH 62. – [a]Friderik császáréból]. *1814:* első próbája volt Nápoleonnak 16dik Junii ... az Anglus H. Vellington Vezérsége, és Burkus H. Blükker Vezérsége alatt lévő Sereg ellen [Dés; KMN 276].

Szk: *budai ~. 1662:* Előtte egy Csiaffer basa nevü, nagy sok kincsü, régi öreg ember lévén azon budai vezérségben, kit ők az ő módjok és szokások szerint megfojtatni s kincse pedig császár számára foglaltatni parancsoltatott vala [SKr 164].

2. vezéri tisztség/hatalom; funcţie de comandant; Amt des Kommandants. *1667:* Értem azt is onnat jövő emberektül, hogy ezután Váradon vezérség instituáltatik, de Isten tudja az híreknek kimenetelit [TML IV, 16 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

Szk: *hadi ~. 1657:* Bethlen Gábornak szájából azt hallottam, hogy személyében oly vitéz ember volt, hogy az Nagy Sándort hadában is az válogatott vitézeknek számok közé való lehetett volna, de hadi vezérségre nem volt oly alkalmatos [KemÖn. 154] * *új ~. 1619:* Nagyságos uram, valamint vötte nagyságod az én szómat eszébe, de én azt mondtam s most is mondom, hogy azmelyik követet most az én uram béküld, nem szinte úgy küldi mint fökövetet, hanem nagyságodat az új vezérségben köszönteni s ajándékával meglátogatni [BTN[2] 269].

3. vezérek összessége/testülete; comandament, comandanţii; Generalstab. **Szk:** *budai ~. 1667:* Neutralitas nekik nem kell, mert aval contentusok nem lehetnek, hanem realis assistentia, legalább az budai vezérség alja [TML IV, 79 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * *diván ülő ~. 1667:* Az mostan innen ment új budai vezér, kinek neve Mahmud basa, mivel az mi Kegyelmes urunknak régi barátja s ismerője is, legelső alkalmatossággal látogatására küldeni szükséges, mivel ő nagysága felől mindenkor jó emlékezettel volt diván ülő vezérségben is [TML IV, 240 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]

vezérül vezérnek; (ca) conducător; als Kommandant. *1823–1830:* Azonban a német parasztok is elkeseredvén a francia kegyetlenség miatt, fegyvert fogtanak, és egy árendást maguknak vezérül választván, a franciák ellen mentenek, teméntelent közülek agyonvertek [FogE 217].

vezérváltozás vezércsere; schimbare de comandant/conducător; Kommandantenwechsel. *1659:* Harsányi mondá itt Buzában, ki most jött Havasalföldiből: hogy Drinápolyban kijött volna az fővezér vagy császár, semmi sincs benne, azt mondá, se hadai újak ott nincsenek. Az summában semmit el nem engednek, söt még emliteni sem merik, ha valami vezérváltozás nem lessz (!), ugyan ő mondá [TML I, 374–5 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

vezet 1. (utat mutatva) elkísér, irányít, odavezet; a îndruma, a conduce; leiten. *1657:* jó kedvvel lőn hozzám az pap, s igíre kalauzt valamely faluig, ebédet is készittete, és így lovaimat is odahozatám az patkolás után; Isten fizesse az jámbornak, jól tarta, egy inasát ló farára ültetvén egy faluig utat mutattata, azon inas ott egy igen jó gyalog kalauzt szerze fizetésemért, az ki szinte Nikespurkig vezete, ott érém az követeket [KemÖn. 56]. *1705:* Ugyan az havason által az ösvényeken küldöttenek el egy embert, aki meglátná, mint mehet el, hogy osztán Zöld Ádámot is arra vezetné a levelekkel [WIN I, 483–4]. *1734:* ha Esmeretlen Embert talalnak Principalis Atyankfiához Vezessek [Dés; Jk 447b]. *1847:* Vádoltatik valló, hogy egy alkalommal, 1844-ben, az ispánság rendeléséből mintegy 60 bucsumiak hajtatván ki az izbitai királyi fűrészmalom számára fatörzsökeket vágni, ezeknek útjokat állotta[a], s dominalis biró David Nyikulájhoz vezetvén őket, nyilván azon rendelést tette, hogy a fokormányi rendelet tartalma ellenére többé egy embert se rendeljen uradalmi szolgálatra [VKp 173–4. – [a]Varga Katalin].

2. (karon/kezénél fogva) elkísér; a duce pe cineva (de mînă); jemanden zur Hand nehmen. *1697:* ugy meg részegedett, hogy magatol el nem mehetett onnan, hanem engemet kert hogy keserje(m) haza, én osztán az karjanál fogva vezette(m) haza fele [Kotormány Cs; CsJk 10 Imreh Ferencz (23) pp. „mostan Szentt Simoni Tanittó Mester" vall.]. *1728/1793:* Etzken Andras Uram már jo darab idötöll fogva mind két szeme világátoll példáson meg fosztatott ugy hogy ha más nem vezeti sem ide sem tova nem tud menni [Albis Hsz; BLev. 8]. *1763:* Aztán a kezét megfogván egy darabig a kezénél fogva vezette [RettE 154]. *1778:* Emlékezem reá hogy meg vakult volt Etzken András, s holtig vak volt, sokszor én magam is vezettem haza az maga házához [Albis Hsz; BLev.]. *1801:* szeme világát is el vesztette utollyára, s külömben nem járhatott, hanem ha vezették [Torda; RAk 363]. *1820:* Minapibanís a' pajtába vezeté az Jluka muta Léányátis [Aranyosrákos TA; JF 48 Pálffy Ferentz (29) hites ass. vall.].

Sz. *1662:* A szentírásban a jó törvényekben jövevén és tudatlan magistrátus vak magistrátus, üdvözítőnk igaz szava szerént a vak vezetvén a vakot, mindketten verembe esnek [SKr 690]. *1710:* egy helyre temettetvén[a] Frangepánnal együtt, holtok után is gyalázatos epitáphiumot irának temetések feliben, ilyen szókkal: „A vak vezeté a vakot és mindketten a veremben esének" [CsH 90. – [a]Zrínyi Péter].

3. (állatot) maga mellett kísér/visz; a duce (un cal, o vită) de ...; ein Tier führen. *1621:* (Az) hat loat ... kuldi G. eo N. Déuara azzonjunkhoz ... Azon hat loat vezetik gialog[a] [Kv; Szám. 15b/IX. 127–8. – [a]Köv. a vezetők fels.]. *1736:* az vezetékek elött az fő lovászmester járt tollas forgóson, az lovakat étekfogók vezették, rendszerént azok is forgósok voltanak | Az török síposok s trombitások után mentenek az urak hintai, azután ment az község, az község után vezette két-két ember az czifrán felöltöztetett paripákot [MetTr 375, 409–10]. *1754:* Tavay öszszel jöttem égy alkalmatossággal Szász Janossal ... égy Pëj Gyermek Lovatskát vezet vala magával [Káptalan AF; TL. Béres Petru (26) jb vall.]. *1769:* találék elöl egy Náznán falvi Embert ... hogy kötélnél fogva vezett égy Sargas fako szörű Bornyuzo Tinot [Mezőmadaras MT; BK. St. Nagy (50) pp vall.]. *1772:* vetsernye harangozás után ... a' Csordával a' Bara Cseréje alatt lévén láttam hogy Kránka Todor egy Marhát vezetett [Koronka MT; Told. 26]. *1776:* az én Tehenem futosván én magam vezettem az Tehenemet[a] [Szentháromság MT; Sár. – [a]A bikához]. *1785:* két lovat vött s vezetett volna Mező Bándra nyaralni [VH]. *1791:* A Camerdinér Maga Ött esztendős Lovát Kolosvárra vezette [Ks 108 Vegyes ir.]. *1823–1830:* Mikor temetnek, egy kétlovú lajtorja nélkül való szekérre felteszik a koporsót fekete posztóval beteritve, a két lovon is fekete posztó vagyon, mely két lovat két fekete kurta palástos, parókás ember zabolájánál fogva nagyon csendesen vezet [FogE 242].

4. vhova menni kényszerít; a duce (pe cineva) într-un anumit loc; zu gehen zwingen. *1671:* eö vitte vezette oda azon házhoz azt az kar teveö szemely szolgálot [Kv; TJk VIII/11. 153].

5. (el)irányít; a îndruma (greşit); falsch leiten. *1662:* Kik ellen a mindenható Isten felgerjedett haragját így mutatá ... magukat a szoros hegyek közé és völgyeknek torkába vezetvén, hol egy nehány napokon tévelygettek, és rész szerint

éhséggel, rész szerint szokatlan hideggel megerőtlenítvén, ellenség kezébe adá [SKr 107].

Szk: *jó útra ~. 1813:* ha semmi képpen a' jó Utra nem lehet vezetni, épp illyen szofogadatlan Embert ... meg érdemli, hogy ã Czéhbol örökre ki maradgyon [Dés; DLt 56/25] * *nyomra ~. 1896:* Köszönöm a Zsuszsikának küldött talián könyvet ... Nemcsak, mert jó nyomra vezette az asszonyt, de a kedvességéért vagyok adósa [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz].

6. visz, irányít; a duce în ...; nehmen. *1868:* A felső kis kamarábol lépcső vezet a' nagy hijuba [Kv; Újf 6 Újfalvi Sándor hagy.].

7. áramlani/folyni enged, irányít; a duce, a dirija (cursul) spre ...; fließen lassen. *1842:* a' töltést egy kő-gát forma valami tartya fenn; 's vezeti a' ... malmak kerekeire a' vizet [Kv; KmULev. 2 László János mérnök nyil.].

8. hajt, kerget, irányít; a duce, a împinge în ...; treiben. *1843:* Egyszersmind meghagyá az alolírt alispány, hogy senki a csábító Varga Katalinnak, ki a szegény közönséget saját pénzéért vezeti veszedelembe, kemény büntetés terhe alatt szállást adni ne merjen [VKp 108–9]. *1846:* Tartván attól, nehogy valamiképpen a kormányom alatti uradalmak több közönségei is az engedetlenség és nyughatatlanság azon pontjára jöjjenek, melyre az idegen és esméretlen Varga Catalin a bucsumi, abrudfalvi és kerpenyesi közönségeket vezette, ezennel meghagyom a királyi ispánságnak, hogy a felügyelete alá bízott uradalomban a jobbágyok magaviseletét s főképpen gyületezeteiket a legnagyobb figyelemmel kövesse [VKp 139–40]. *1847:* Vádoltatik valló, hogy a három közönséget biztatásaival azon fejetlenségre vezette, hogy semmi úri szolgálatot tenni nem akarnak [VKp 174].

Szk: *bajba ~. 1811:* a' földi ember mely gyarló e' részbe, Példánk van az első Édeni Kertészbe Kit szép Felesége oly' bajba vezete, Hogy ma-is keserü az emlékezete [ÁrÉ 200].

9. parancsnokként irányít; a conduce în calitate de comandant; als Kommandant führen. *1736:* Az erdélyi régi tisztségekről: Volt egész ország főgenerálisa, volt váradi generális, és székelyeknek külön volt generálisok ... az székely generális a székelyeket vezette [MetTr 411]. *1811:* A' Magyarok ezek[a] ellen el-jövének, Salamon, mint Magyar Király volt Fő Vezér, Vélle voltak Géjza és László égy testvér, Jöttenek Doboka nevü Falu felöll, Fantiska volt a' kém, ő vezette elöll [ÁrÉ 62. – [a]A Moldvából elindult kunok]. *1843:* Ilyenek[a] ... eléadások szerént még a militare brachium kimenetele előtt vezette és ámította a három közönséget s tőlök különböző pénzmennyiségeket kerített kezéhez [VKp 123. – [a]Köv. 3 tanú nevének, kilétének fels.].

10. oltalmazva vezérel; a călăuzi protejînd; schützend leiten. *1710 k.:* Ez a Basirius ... Feleségét, gyermekét odahagyta, ment Konstantinápolyba, és mind ott, mind Syriában, Aegyptus és Ázsiában bujdosott, amíg Isten Erdélybe vezette [BÖn. 546].

11. késztet; a îndemna la ...; antreiben. *1619:* azért tör az német mindenkor rea, hogy látja az Portához való hüvségét s örömest kiszerzé Erdélyből, hogy ő oztán oly fejedelmet ültetne belé, azkit mind arra vezetne, az mire ő akarná [BTN[2] 179]. *1849:* Mi ok vezette a' nőt arra, hogy azon időbe mikor a' Kelemen Béni Szállásán lakott a Kelemen Béni pénzét lopogatta? [Kv; Végr. Vall. 47]. *1888:* Mi vezet téged arra a pogány gondolatra, hogy én haragszom reád? [PLev. 139 Petelei István Kiss Józselhez].

12. rávezet, megtanít; a învăţa; lehren. *1710 k.:* Hogy pedig egy nap s egy éj 24 órából álljon, arra maga a nap tanította az embereket az árnyékóra által, mely is vezette az embereket erre a sokkerekű, eszközü óra találására, melyben áll egy óra 60 minutából [BÖn. 451].

13. intéz; a aranja, a soluţiona; erledigen. *1847:* Igaz, hogy a közönségektőli eltávozásra felszólíttattam, de miután a három közönségek csaknem sírva kértek, hogy őket el ne hagyjam és maradjak köztök, vezetném ügyöket már végig, mert érettem minden tekintetben felelősek lesznek, őket el nem hagyhattam [VKp 168].

14. (intézményt/műhelyt) irányít; a conduce (o instituţie, un atelier); eine Institution führen. *1846:* a kezelő Személyzet fej-adójánn fölül Kazán-pénzt is kell vetni Velnicéknél: fej-adó az alárendelt Személyzettül fejenként lehet kétannyi, mennyi a helybeli al-mennyiség. Magáé a Velnicésé (: ki t.i. az égetési kezeletet vezeti :) két annyi mint az Alszemélyek közül Egyiké [EMLt Kemény Dénes, Érdekegység (kézir.) I]. *1896:* A Társaságot majd én fogom vezetni, s minden arravaló székely pennafogató embert béráncigálunk a Társaságba [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vezeték 1. kötőfék; căpăstru; Zaumzeug. *1582:* Az negy barnasib wizen wezeteke(n) egy egy lowan molnar gaspar két lowan sardy Janos harom lowal borsay peter is egy lowan e tiz lotol f. 3/75 [Kv; Szám. 3/V. 37 Lederer Mihály sp kezével]. *1591:* Loiait vezetteken wittek [Kv; Szám. 5/I. 75]. *1592:* Arok hati Gaspar Vrunk eö Nâga zolgaya vizen Negi kaczolat varadra vezeteken [Kv; Szám. 5/XIV. 74 Eppel Péter sp kezével]. *1621:* Gaspar Janos Uramnak onnagh kiuul hozva(n) ket Thár szekeret ... ismet negy Louat vezeteken hozua(n) [Kv; Szám. 15b/XI. 48]. *1631:* viszünk ... egi szürke kek lovat ... aztis az szolgaja vitte vezeteken [Mv; MvLt 290. 261a]. *1666:* Elég vigyázva, szép lassan is jártam rajta, de mi lelte, nem tudhatom. Itt Bethlen János uram más lovat adatott alám, azt az Kegyelmedét vezetéken fogom vitetni [TML III, 562 Csuti Benedek Telek Mihályhoz]. *XVIII. sz. eleje:* Az lovat hoszszu kötéllel urokkal kel ki fogni ã Menesbül ... az után semmi Szünetet nem adván néki kössék jámbor lõ mellé, és vezetéken inditsák megh, és mihelyt jol meg indúl az urkot le kell venni rola és ugy kell Szűntelen vezetéken hordozni [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1793:* Sorbán Péter ... Földes Ura Nagy falusi Udvarábol egy jo Lovat el lopván, minthogy gonosz volt a' Lo fel sem mert réája ülni, hanem tsak vezetéken vitte [Szilágycseh; TKhf 13/34 Csulik Todor (57) zs vall.]. *1831:* elég az hogy a szerentsésen meg kapatt két Lovaimat legottan meg fogtam, fel kötő fékeztem, es az egyikre fel ülvén, a másikat pedig vezetéken hordozván, a Solymostotol a Rétre le lovagoltam [Dés; DLt 332. 13].

Szk: *~en van. 1657:* szökve elmenék csatára az fenn emlitett szolgámnak, Morgondai Gáspárnak egyik paripáján katonákkal, mert vala vezetéken is egy lova [KemÖn. 41].

2. vezetékló, tartalékló, poggyászvivő ló; cal de schimb legat de calul călărit, cal folosit la transportul poverilor; zusatzliches Pferd; Pferd, das das Gepäck trägt. *1646:* harmad magával ... ãz Sz. Miklosi Malomba ment, s mindenik vezeteket vittek magokkal [Kv; TJk VIII/4. 143]. *1657:* ettől fogva bezzeg olyan occasiókban emberre megválasztva biztam, s magamtól távozni nem hagytam vezetékemet [KemÖn. 76]. *1662:* a mezei hadak ... a Szent György kapuján kívül rendelt seregekben állottak vala, fejedelem vezetékjei is elkészítve készen tartatnak vala [SKr 206]. *1681:* A(nn)o 1681 Die 23 July Az mű kls Ur(un)k ő Naga melto-

sagos konyhaja melle rendeltetet Boérok ezek, kik Taborban mennek[a] ... Jtem vezetekek melle rendeltetet Boërok[b] [Utl. – [a] [b]Köv. 17–17 név]. *1705:* Egyszer az én vezetékemnek a nyerge elfordula, és mikor két legént elhagytam volna vélek, hogy megigazítsák, egyszer valami rosszul megigazíták, azután ismét elfordulván, amikor már raknák és igazítanák a terhet, egykor látnak mintegy tizenkét lovast jűni Szamosfva felől [WIN I, 652]. *1710:* És noha elsőben úgy rajtamenének a németen ... s Gravennek vezetékjeit sok száz aranyakkal együtt el is nyerték de utóljára a német recolligálván magát, a kurucokat megverék s elszaladának, Graven penig Szebenben visszamene sok sebes németekkel együtt [CsH 343]. *1736:* Az nász népe után mentenek az násznagy, vőlegény és vőfély szolgái ... azok után mingyárt vitték az násznagy, vőlegény és vőfély vezetékeit [MetTr 380]. *XVIII. sz. köz.:* Ha a' fejér népe Bútsura, vagy városba mégyen, vezetéken hordozza a' Saruját [Ks 12. XV. 43].

3. vezetéknév; nume (de familie); Familienname. *1831:* Kereszt nevén esmerem tsak, vezetékjét nem tudom [Dés; DLt 332 Czakó János kezével].

4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~re jő ki ügye* rendbe jön az ügye; cuiva i se rezolvă problema; eine Sache wird erledigt. *1600:* Ott wolta(m) mikor ez Chiki Agatha zola az annianak hogy chenallio(n) walamit Albert Palnak zemebe(n) waloth, Arra azt monta Chiki Marta, en chenalhatok chenalokis de a mas zemeis megh merghehezik, wegre wezetekre ieött igye [UszT 15/124 Bencze Albertne, Anna Almassi vall.].

vezetékjárom pót-/tartalékjárom; jug de rezervă; Reservenjuch. *1740:* Eke Talyigaban valo Uj Kerek 2. Vezetek Iarom nro 2 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32].

vezetékkerék pótkerék; roată de rezervă; Reservenrad. *1697:* Azon szekerek mind legyenek hat hat ökrű jó ernyős szekerek, az mindenűt hoszu utra szoktanak keszitteni, es azon legyen eggy vezeték kerek es tengely, item kerék kőtő eszköz, fejsze, éggy öreg kötel, es ökör fejere valo hat istrangok [UszLt IX. 76. 27 gub.].

vezetékló 1. hátaslóhoz/kocsi hátuljához kötött tartalékló; cal de schimb legat de calul călărit/de codîrlă; Wechselpferd. *1582:* keovetkezik fipilocz ky El menetelire walo zekereseknek es wezetek lowaknak el witelyre walo keólchyeg. Zabotkay Marton wizen harom lowan wezetek lowakat deesig attam f. 1/50. Czako Ambrus wizen két lowal wezetek lowakat deesig f. 1 ... Húnyady Tamas wizy negy lowan az wezetek lowak pokroczayt Deesig f. 2 [Kv; Szám. 3/V. 45 Lederer Márton sp kezével]. *1592:* 12 die Jűly ... varga Benedeknek 3 Loûon vyzik az Romay kewettnek Az wezettek Loûaytt vezetteken Zilahik (!) f 2 d 25 [Kv; Szám. 5/XIV. 312 Eppel Péter sp kezével]. *1595:* Boczkay W. ö N. vezetek loait vitte Thordara 4 loúal Ianos Deak f: 1 ... Balog Janos viselte gondgyat az vezetek loaknak [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 71 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* Az Vezetek es Katonak louajnak 4 Veka zabot [Kv; Szám. 16/XXXIV. 14]. *1823–1830:* Ha vagy kis oldalos vagy lejtős utat láttak, akkor kiszállott a hintóból[a], a vezeték lovára ült, onnan elé kiáltozta a cselédjeit, akik elől, hátul, oldalfélt, kinek hová lehetett, felcsipeszkedtek az hintóra, s ezeket a gróf lóhátról nagy kiabálással commendírozta [FogE 152. – [a]Gr. Bethlen Pál generális].

2. poggyász vitelére használt ló; cal folosit la transportul poverilor; Pferd, das Gepäck trägt. *1662:* Hát mire valók voltak a sok aranyas új zászlók s kopják? ... és utolszor elfogatott három–négy vezetéklovának terhe, kiken a legfényesebb és csak személyét illető királyi öltözetek voltak külön-külön csomókba kötözve? [SKr 463–4]. *1705:* Ma a lovas németeket mind a három regimentből valókat reggeltől fogva estig mind mustrálták ... Aminthogy némely compania előttünk menvén bé a kapun, kiben is mind tisztestül huszonhét személy volt, egy gyalog, kinek lova nem volt, és egy vezeték ló, kinek az ura megholt [WIN I, 454].

vezetéknév családnév; nume (de familie); Familienname. *1596:* 26 oct(obris) Juta vrunktol ket posta eccersmind, az kj az hirt hozta vala az vrunk diadalma feleol, Nagi Istwan es Janos, vezetek neuet el felejtettem volt eggiknek eoreomeombe [Kv; Szám. 6/XXIX. 45 Bachi Tamás sp kezével]. *1651:* Esmertem egy Istvany neui (!)[a] ... de az vezetek neuet nem tudom [Esztény SzD; Ks 90. – [a]Tollban maradt: jobbágyot]. *1710 k.:* A név az emberektől a dolgok vagy emberek egymástól való megkülönböztetésére és annak jobban való megismerésére és mással is megismertetésére találtatott, szereztetett jegy ... embereknek külön-külön a neve, vezetékneve [BÖn. 410]. *1724:* ezt az Simont az emberek nevezték volt Hocz(na)k mivel ifju legén koraban igen keringő és dolgatlan ember volt, de külömben az eö igazi ösi vezeték neve Deák Simon let volna [Kisnyíres SzD; Ks]. *1736:* mitsoda familiabol valók légyenek[a] ... vezetéknevek vagyis poreclájok meg mutattya [CU. – [a]A jb-ok]. *1753/1781:* vadnak még ezenn Faluban jeles Gazda emberek Abrugyán vezeték neven az kik nem ide valo öss lakosak, hanem Jövövények [Nagyalmás H; JHbK LII. 4. 74]. *1754:* ezen Rusz Familiának Antecessorok közűl hivatot egy Furgje Rusznak, kinek Gyermekei el hagjván a Furgye Vezeték nevet, neveltettek Ruszoknak ... kik minyájon Bulzesten vannak [Halmágy H; Ks 101]. *1757:* Néhai Kakuti Mihály pedig bizonyoson tudjuk hogy N(e)m(e)s Udvarhelly székb(en) Füle nevű Faluba szőkött vólt, és ottan vezeték nevét elváltoztattván hivattatta magát Szuszékos Mihálynak, meghalván pedig maradott édj Fia, kiis ... Fűlében meg Házasodván most is bizonyosonn ott lakik, 's ez is Szuszékosnak hivattya magát vezeték nevéről, de Kereszt nevét nem tudjuk [Szováta; BfR I]. *1782:* Botska Gligor még ifju Legény korában származott ... M Macskásra ... Nehai Botska Iuonutznak Ona nevű személyes Léányát vévén el Feleségül ipja nevéről vette vezeték nevét [M.macskás K; Eszt-Mk]. *1816:* Az Apám mindig kotsis lévén talám Kotsis Szamuilának hívnak mert egyéb vezeték nevem nem tudom [Gyéressztkirály TA; TLt 1215]. *1849:* mindenki kereszteltetésekor vezeték nevet is szokott kapni [Kv; Végr. Vall. 96]. *1868:* a' meg keresztelt vagy Eltemetett gyermek Szülőinek kereszt, vezeték, 's ne talán kéretö (!) elö vagy guny neve is ... pontosan bé jegyeztessék [Gyalu K; RAk 144].

vezetéknevű cu (un anumit) nume de familie; mit einem bestimmten Familiennamen. *1710 k.:* Ezen esztendöben hozá egy Marchisio vezetéknevű, Veteráni föstrázsamestere a császár levelét a fejedelemnek a Máramarosba menö regimentek állapotjáról | Egy Kintzing vezetéknevű német föcommissariussal az egész vármegyét meg kellett eskettetnem [BÖn. 743, 756]. *1753/1781:* Lyák Vezeték nevű Fiscalis Jobbágyok közzűl innét egy luon nevű Papságra kellvén Kalota Szegen Tamásfalván Holt meg [Kisaranyos F; JHbK LII. 4. 64]. *1758:* ennek előtte Cir(eiter) 60. Eszten-

dökkel laktanak itt Ne(me)ss Gyéres Várossáb(an) két Lippai Vezetek nevű emberek, de kereszt neveket edgyik(ne)k is bizonyosan nem tudom [Aranyosgyéres; Born. IX/41 Pintye Kirilla (75) jb vall.].

vezetékökörszekér poggyászvivő ökörszekér; car cu/pentru boi; Wagen mit Ochsen. *1772:* Béres szekér ... Vagyon ezeken kivűl egy vezeték ökör szekér, melly(ne)k mind a négy kerekei vasas talpuak, mindeniken négy, négy karika [Héviz H; JHbT 14].

vezetékparipa vezetékló; cal de schimb; Wechselpfred. *1657:* Úgy vagyon, vala is szükségem reá[a], mert jobbik vezetékparipámat, kinél több nem is vala az alattam lévőn kívül, Bakos Gábornak adtam vala ... ajándékon [KemÖn. 118. – [a]A paripára]. *1736:* Az lovas szolgák az hintó előtt jártak, az lovász hátul az vezetékparipát vezette | Gubernátor gróf Bánffi György, két drága szerszámokkal felöltöztetett vezeték paripákot vitetvén maga előtt, fényes kisérő sereggel, az erdélyi akkori generalis commendans, gróf Rabutin eleibe ment [MetTr 370, 393].

vezetendő irányítandó; îndrumat; zu leiten | elintézendő; pentru a rezolva/soluţiona; zu erledigen. *1843:* Cseterás Nyikuláj, Dávid Pável, Dávid Dim és Dávid Nyikuláj vallomásuk szerént pedig új-újonnan is magára nézve kedvező alkura lépett volt a bucsumiakkal[a], dolgaikat vezetendő [VKp 123. – [a]Varga Katalin].

vezetés irányítás, intézés; rezolvare, soluţionare; Führung. *1843:* Azt is tudom bizonyoson, hogy mielőtt a katonai hatalomkar kijött volna, idősb Farkas Sándor befolyással volt a bucsumiak perök vezetésibe [VKp 94]. *1847:* a három községből számoson egybengyűlve volt közlakosokkal az szóbeli egyezést olyformán kötöttük meg, miként nekem az ügy vezetéséért annak bevégződésével jutalmam leend füstönként egy conventiós rénes forint, útiköltség, azonkívül ahova s ahányszor kellend, fizetik [VKp 165 Varga Katalin vall.].

vezetett 1. kiépített, készített; care a fost făcut ...; ausgebaut. *1843:* a nevezett helyen át vezetett árok, és annakutánna köttetett gát ... nagy kárt okoz [A.jára TA; BLt 12 Franciscus Varga (66) col. vall.].

2. elintézett; care a fost rezolvat/soluţionat; erledigt. *1847:* Vádoltatik valló, miként Bucsumban hosszasabb ideig időzvén, egy ízben tőlök egy előruha tele pénzt gyűjtött volna öszve, azon nyilatkozata mellett, hogy a vezetett ügyet megnyerte | Amennyire emlékezem, az érdekelt nyugtatványokban megírt pénzöszvegeket mindenkor a közönség általam vezetett peres ügye költségi fedezésére vettem [VKp 172, 177].

vezethet vihet; a putea conduce/purta/duce; tragen können. *1619:* Azt látom, hogy megépíthetjük az őnagysága szekerét, de bizony valóban kell az a tracta hozzája, és az Kegyelmed consensusa is úgy accedáljon, hogy most vezetheti most is <?> állapotjára, helyére ha kell az régi békességet, alioquin nem tudom micsoda jót remélhetünk [BTN[2] 221].

vezető 1. irányuló, vivő; care duce spre ...; sich richtend. *1695:* A fáskertből vezető kis kapun vagyon egy jó gerezdes zár kolcsostól [O.csesztve AF; ETF 108]. *1767:* A Fekete to innetsö reszib(en) a száguldo és sz királyi érre vezető utnak jobja felől ... vagyon 14 holdbol állo Rét [Ne; DobLev. II/380. 4a]. *1804:* Sáárdrul Károlly Várrá vezető Ország Uttya [Sárd AF; TSb 51]. *1822:* Benn a Városban a Kodor felől le folyo Szajka patakán, a Szamos Ujjvár felől jövőket a piatzra vezető uttzán égy Hängverkes fa hid ... Hoszsza 5°2'3" [Dés; EHA]. *1853:* a' Győrgyfalvára vezető rendes út csaknem mindig járhatatlan a' szeméthalmok mián [Kv; Pk 3]. *1855:* a Malom udvarába vezető Levél Kapu négy szál deszkából két sas oszlopok között [MNyv 344]. *1878:* a Kapustol a Szentélyébe vezető nyergen [M.zsombor K; EHA].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *ló* vezetékló; cal de schimb; Wechselpferd. *1588:* Hozzak vrúnk eo N. wezeteo Loayt etellekre es Italokra keolt f. – d. 22 [Kv; Szám. 4/III. 13].

3. hajtó, késztető; care duce/împinge la ...; treibend. *1799:* Hogy azért ... az illyetén példák által szokásban jött félelem, és tartozkodás nélkült valo szemtelenség meg zaboláztassék, és az erkölcstelenségre vezető alkalmatosság el távoztassék [Kv; EM XLVII, 488 gub.].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmit irányító személy; persoană care dirijează/conduce o acţiune; Person, die etwas leitet. *1847:* A 9. és 10. kérdőpontok oda voltak intézve, hogy Varga Katának az elősorolt bűntényekbeni cimborái, bűntársai világosságra jőjjenek, jelesen pedig, hogy kik voltak az ő azon helységekbe vezetői, ottan táplálói [VKp 297].

vezettet vitet; a dispune să fie condus (undeva); tragen lassen. *1657:* Böcsülettel láta az kapitán, jól tarta, s jó lovat is adata alám, és kísírésnek színe alatt négy lovas német rajterrel vezettete szinte Thessen nevű Városig Slésiában, holott tanálám az fejedelemasszonyt az véle lévő comitivával és magyar urakkal, kik örömmel látának [KemÖn. 61]. *1763:* mihent felköltem reggel mindgyárt a szomszédban vezettetvén engemet, ott ... Pálinkázni kezdvén [Mv; Told. 33/25].

vezettetik 1. (egy bizonyos irányba) vitetik; a fi condus; geführt werden. *1761:* Sok ösvények vezettettenek vala a jégen, melyeken magyar erdélyi uraságok nagy sokasága jő és mégyen vala [Nylr 199 Bánffy Farkas álma].

2. bevitetik; a fi condus (undeva); eingeführt werden. *1662:* az nap nagy vigassággal lakván s a szokott táncot is hátra nem hagyván, annak idejében a kisasszony a Barcsai Ákos hálóházába vezettetett s beiktattatott vala [Skr 637].

3. vhova menni kényszerittetik; a fi dus undeva cu forţa; gezwungen werden, irgendwohin zu gehen. *1794:* látom, hogy ... hoznak két véres karakkal hátra kötözött nyegő embereket jajgatva és nyegve vezettetik [Somlyó Sz; BfN VI].

vi l. viv

viadal 1. fegyveres harc; luptă (înarmată), bătălie; Kampf mit Waffen. *1564:* 1564 esztendőben mindszent-havának harmadik napján, az az kisaszszony-nap előtt való vasárnapon, iſju János király Szakmárt megszállatá Somlyai Báthori István által, kit meg is vőnek minden viadal nélkült [ETA I. 21–2 BS]. *1614:* az sok árultatás miatt megveré Mihály vajda Báthori Andrást. Minduzáltal rettenetes nagy harccal-viadallal, melyet ember sok üdőtől fogva nem hallott [BTN[2] 47]. *1662:* különben ha a Maros meggázoltathatik vala, aminémű kész és nagy kedvvel ez a sok szép magyarság ak-

kor a törökhöz való viadalhoz vala, el nem hihetni, hogy senki a reájok való meneteltől megtartóztathatta volna | mihelyt az ország népe megérté a fejedelemnek rájok haddal való menetelit, nem lévén kedvek az egymással való viadalhoz, ottan nagyon szökni és oszlani zászlójok alól kezdettek vala [SKr 188, 499]. *1705:* Kos Mihály pedig, ki is vitéz és tanult ember vala, minekutána megellenkezett volna, elől elnyargalván, amint amazok nyomulnak vala, rendeli vala a seregeket a viadalra [WIN I, 654]. *1710:* Nem is láttam egy hadnak is oly készségit s bátorságát a viadalra, mint annak egyelsőben | A muszka cár a harchelyen a svécusok testiből négy nagy halmokot rakatván, felyül bádoggal beborítatá és örök emlékezetre azt a viadalt feliratá [CsH 188, 420].

Szk: ~ *tartatik. 1662:* Őszvcérkezvén, rettenetes kopjatörés és erős viadal tartaték egynéhány órák alatt [SKr 519] * *~t tesz. 1653:* Mikor azért már a Móses hada meglátta volna Rácz György hadát, sereget rendele, a más fél is hasonlóképpen cselekedék, és a két had nagy vakmerőképpen egybe roppana, és oly erőss viadalt tőnek, hogy annak mássát nem gyakor helyen láthatni [ETA I, 81 NSz] * *mezőn való ~. 1662:* a vezér indulása után az alföldi kémek, hogy vele csak valami könnyű harcra való lövőszerszámok és nem öreg faltörő álgyúk volnának, bizonyosan meghozván, abbul reménységet vőn, hogy nem várt szállani, hanem csak mezőn való viadalra jőnének [SKr 533] * *szemben való ~. 1662:* nem is mindenkor csak szemben való viadallal szokott volna az ellenség megveretni, hanem másképpen való módjai is volnának annak [SKr 221].

2. hadakozás, küszködés; luptă; Krieg. *1705:* Angliának egy részében számtalan sok holló támadván, másfelől megannyi sok varjú, öszvementek és igen megvíttanak egymással. Végre a hollókat megverték a varjak, és 5000 holló esett le a viadalokban [WIN I, 382]. *1811:* Testvérednek felelj meg minden hajnalba, A' kiért küszködtél véres viadalba [ÁrE 108].

3. égiháború; aversă cu furtună; Donnerwetter. *1662:* September 16. Voltak az égen rettenetes viadalok [AMN 87].

viadalom harc; luptă; Kampf. *1605:* Melly veszedelmes legien ket feyedelem keozeot lakny, kiknek birodalmok ellenkezesben es az viadalmak bizontalan ky meneteliben forogh, minden ertelmes férfy meg gondolhatia [Kv; TanJk I/1. 503].

viális jókedvű, kedélyes; jovial, bine dispus, voios; gutmütig. *1823–1830:* Egy igen viális, kedves pap úr volt, Assamblékat, összegyüléseket tartott, ahová minden státusból való emberek bemehettek [FogE 245].

viaskodás verekedés; bătaie; Kampf. *1809:* viaskadás közbenn a Gyilkosságra jo elöre el készült [DLt].

viaskodik 1. fegyverrel harcol; a lupta; kämpfen. *1662:* Rákóczi fejedelem mellett is aztán (kinek személyét illetné inkább az oltalmazó fegyver) ki fogna harcolni és viaskodni? [SKr 539]. *1710:* Így szokott az járni, aki a maga bolond tanácsán indul meg, s magánál nagyobb erő ellen akar viaskodni [CsH 449].

2. verekedik, tusakodik; a se bate; einander schlagen. *1586:* az teobi el futwan az petert vgya(n) ot in loco délieti megh Akarwan foghny, viaskodot Seót megh vagta mĩngiarast ferencz deakot [Kv; TJk IV/1. 563]. *1600:* Josa Thamas fia a kiwel wiaskottak es wertek kiben mostis hideg leli, kerdeze theölleo(n)k, ha latuk Andras vra(m) zolgaiat [UszT 15/122 Balas Gyeörgy Hodgiay vall.]. *1798:* azt látván ... hogy Müllernéis férje mellett viaskodik s körmöli ok nélkül Deluciot, tehát meg ragadtuk az Aszszonyt Müllernét s a Házbol ki vetettük [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1811:* Néha hogy meg-győzzék égy-mást, viaskodnak, Ne félj, nem leszsz bajok, mert ők tsak játszodnak [ÁrE 150].

3. küzd, vesződik; a se chinui; ringen. *1715:* el foglalásokbéli Tőrvénytelenségekkel s Violentiajokkal ollyan jussunk occupatorinak egyedül én Viaskodtam, és patificum Dominiumokkot tehetségem szerint, minden uton modon én Impediáltam [JHb I/23].

viasz 1. gyertyakészítésre, ill. különböző mesterségek gyakorlása közben ragasztásra v. öntőformák készítésére használt anyag; ceară; Wachs. *1568:* Demetrius Pasco, iur(atus) fass(us) e(st), De tudom ezt hogy, Kalmar Lazlo zamoth vete demienel, es 32 font viazal marada adosa demiennek azert ada akor Demiennek, viazt fontot XIIj es az tọbi hatra marada, ezt penyg fontal merek meg [Kv; TJk III/1. 183]. *1573:* Kadar Balint Azt vallia hogi volt Puskar hazanal mykor farkas vchaba lakot, chinaltatot hordoba vele Sarwt es vyazat [Kv; TJk III/3. 167]. *1589:* Viazat az templúmok zamara vettúnk p(ro) f. – d 88 [Kv; Szám. 4/IX. 23]. *1592:* Peter deak ... vallia: valami giwrwket chinaltattam Gergelliel, kerdettem ha benne hatta az viazat, eo azt monta hogi benne kel hagni ammeli gwrw wres [Kv; TJk V/1. 242]. *1632:* Vagion egy kisded paraz (!) ladaban Viasz Lib: 68 [UC 14/38 románai urb. 124]. *1645:* Miuel azirt Uram az mi bizonsagok lehetne, es az kitűl ertegettik hogy az Viaszszot hul oluaztotta volna az az Janos pap, es az hul masokat kinalt az Viaszal, az kegldtek Joszagaba(n) ... vagio(n) [Kisbudak BN; BesztLt 20 Retteghy István kezével]. *1688:* A Viasz szűretlen és olvasztatla(n) [A.porumbák F; Utl]. *1697:* az árnyek székre nyilik egj reteszes ajto. Itt van eött darab viasz [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4]. *1710 k.:* Egy mázsa viaszból csak egy tőhegynyi darabocska vagy részecske is ugyancsak viasz [BÖn. 436]. *1725:* az vijasz őt font volt ... egy kis tűredekel lacinak küldőtem mind hogy ot letemben sok gyertyajat egetem el [ApLt 2 Apor Zsuzsa anyjához]. *1744:* ot beszélgeténk Látám nyilvánságossan hogy az vonuly baltajának a nyele egy darabig viaszos vala; de hogy micsoda viaszatt facsart ki nem tudom [Gyeke K; Ks]. *1779:* az a beszéd N(a)tságos Aszszonyom hogy Felfalun egy tudományos aszszonnyal kitsináltotta Ntsgod az Ur képét s. – v. Ember ganéjbol, a Székelly Ferentzét pedig Viaszbol és az az Boszorkány ... azok előtt magát hajtogatta volna [KS. özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Druzsiána (61) vall.]. *1802:* Tábla öntött egyenlő Nagyságu három darab Viasz meg olvasztva [Ne; DobLev. IV/858. 7]. *1818:* Nyiszta Nikula Háza a Métán bellyül a Szatsali határba esvén, azt akkor a Szatsaliak le is akarták rontani, de az irt Ember reménykedni kezdett, hogy házát továbbra is Szenvedjék meg mivel Templomjok számára Viaszszat fog adni minden Esztendőben [Szentkirály H; Born. 4/43 Vegyes ir.].

Szk: *bornyomó ~. 1732:* a Sajto szin ... mely alatt vagyon a Bor nyomo viasz, és olaj ütő réghi Sajto egész készületivel edgyütt [Erdőszengyel MT/Szászsztjakab SzD; TSb 51] * *fejér ~. 1679:* Ezen negi Ladakban vannak ... Külömb Külomb fele állatok s aghak formajara, veres, zöld, fejer viaszbol czifrázott mesterseges munkak [Uzdisztpéter K;

TL. Bajomi János inv. 55–6] * *felereszto ~. 1578:* Ha akarsz Jo felereztö vyazt Chinalnya, Wegy 8 lot viazt, 5 lot veres cretat, 2 lot banyazöldet, 1/2 peseta porist, 1/2 peseta galich köuet egettet, 1 peseta borköuet, 1/2 peseta rezport [Nsz; MKsz 1896. 371] * *sárga ~. 1785:* Sárga Szürt viasz 4. darabban 32 font [Katona K; Born. Jos. Katonaj ns kezével]. *1797:* Fél fontnyi Sárga viasz két darabban [M.igen AF; DobLev. IV/777. 9] * *sonkolyból való ~. 1763:* Két font Sonkolybol valo viasz [Ispánmező SzD; Torma 11] * *szűrt ~. 1754:* valami szürt viaszszat kűdett MVásárhelyre [Gernyeszeg MT; TGsz 2] * *vhány kalács ~. 1594:* Egi kalacz viazath veres pal hozoth f 1/40 Gerttia Belnek valo Giappothath vetem f – /25 [Kv; Szám. 6/X. 18]. *1638:* vagio(n) ... kétt kalacz viasz [Cege SzD; WassLt]. *1683:* Egj Kallács viasz Katonábul hozott [UtI]. *1699:* Fel kalacz viasz ... mas kis kalacz viasz [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150] * *vhány pogácsa ~. 1683:* Egy pogacsa viasz [UtI]. *1684:* Hosztanak Katonabul Ket Pogacsa viasszat [UtI] * *veres ~ → fejér ~ * zöld ~ → fejér ~.*

Sz. *1710:* Az egész teste azolta mindenkor olyan sárga volt, mint a viasz, és noha betegsége előtt örökké víg kedvű, nyájas ember vala de azolta úgy megkedvetlenedék, csak gondolkodott, törődött [CsH 298]. *1772:* Zágoni Jankotol hallottam ... hogy Takáts Mihály Uram ... Férfiakkalis szokot parasználkodni sokszor panaszolta nékem hogy nem nyughatik tölle még a Mezőn is, mert még a Mezőre is utánna hordgya a Bélest fejér kanczájával, olyan is volt mind örökké mint a viasz [Dés; DLt 321. 81a Visény Francisca cons. Nob. Georgii Vajda (35) vall.].

Mivel kezdetben a viasz valójában inkább méhviaszra vonatkozott, és az adatok többségének szövegkörnyezete nem szolgál elég információval, megtörténhet, hogy az 1. jelentés alá besorolt adalékok egy része valójában a 2. jelentés alá valók.

2. méhviasz; ceară de albine; Bienenwachs. *1638:* Zin meez. Vagjon itt szin mez ur. no. 12 ... Viasz. Vagjon eggj darab viasz libr. no. 3 [A.porumbák F; UF I, 667]. *1642:* Szepen ki czinalt viasz tizen harom tablakban libr. ... nro. 173 [Porumbák F; UF I, 820]. *1658:* Vagyon egy altalagh mezem, azt hagyo(m) az felesegemnek, feőzze ki mehseret Viaszat ellyen belólle [Mv; Végr. Szabó Ferenc végr.]. *1677:* A' szeginy kösség-is ne kénszerittessék arra, hogy magának meg-tartani valo, vagy egyébiránt nem el-ado méhét fel-verje ... maga szükségére meg-tartani akaro mézét és viaszszát kedve ellen el-adgya ... a' szeginységet ne sanczoltassék a' méz gyűjtők ... mellyet ha cselekednének residentias emberek, Forumjokon prosequaltassanak, ha pedig residentiatlan, praefectus vagy más elöttök járo Tisztek elöt, kiktöl dependentiájok vagyon, azon mód szerint prosequáltassanak, és convincáltassanak, mint fellyeb irva vagyon a' tilalom ellen mézet és viaszszat szedők felöl [AC 230]. *1710 k.:* ez a Váradi Miklós Bethlen Gábornak factora volt, sok maga szükségére való kereskedéseket (mert viaszszal, mézzel, ökörrel a fejedelem is kereskedett) mind Bécsben, Velencében, Braszlóban ő igazgatta [BÖn. 489]. *1759:* a' Mehes Kertnel lévő hazunkhoz jöve Borgai Pipa György nevű ember és egy kevés Viaszszat kért azért, hogy ... a' Puskájanak sutuja vagy feneke ki szakadván abrazattyába nagyon meg rontotta, és a' viaszszal annak Vérit akarja meg állitani [F.újfalu BN; BK]. *1768:* Ezen meg döglött 4 kosár Méhek(ne)k pedig mi kevés Lépek lett, ki szürettem, és lett belölle 3 fertáj font Viasz [K; DobLev. II/390. 17a]. *1791:* 9. Kosár Méheket meg öletett, de Azok(na)k Mézét és Viaszát mire erogálta légyen, Szám adásáb(an) Sohult le (!) kissebb emlékezetett se tészen [Körösbánya H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1823:* 20a Aprilis Mikor a Méheket Meg tisztítottak vagyis Meg Metzették azoknak lépéébol olvasztatott viasz 5 font [Budatelke K; Born. F. Ia]. *1829:* El döglett Méhek lepit ki fözve lett viasz 3 1/2 Font [Pókafva AF; Born. F. Ic Bod László tt szám.].

Szk: *duktilis ~* alakítható, puha viasz. *XVIII. sz. eleje:* A mikor pok indul ă lovon, igy orvosold, egy diót hasitsd kétt felé, felibűl vedel ki (!) ă bélét, ductilis viaszszal kend meg ă Dionak kerületit, hogy megint egybe ragadhasson, hogy hoszszu lábu pókot rekezd ă dioban, veres selyemmel tekerd be erőssen ă diot [JHb 17/10 lótartási ut.] * *vhány tábla ~. 1632:* Viasz Vagion hatt tabla viaz ... N. 6 Ezekett megh meruen con. lib. ... N. 60 [Fog.; UF I, 174] | Also Porumbaki Uduar ház ... Két Tabla viaz N 2 meliben vagion Lib N 27 [A.porumbák F; UC 14/38. 178].

3. pecsétviasz; ceară folosită ca sigiliu; Stempelwachs. *1631:* Adtak mi kezünkben[a] számvetés után készpénzt 140 frtot és d. 66 és 7 ezüst tallert, három ezüst pohárt és hat kristály pohárt, egy ezüst pecsétnyomót, táblát és privilegiomot, viaszat öt dobot [Mv; EM XVIII, 54. – [a]A szabó céhmesterekébe]. *1662:* hogy a pecsét viaszostul más levélről vonatott volna le, s viasza gyertyánál melegíttetvén meg, csak úgy ragasztatott volna a levélre, a viasznak nedvessége az olvadás miatt valamennyire általhatván a papiroson, mellyre a fejedelem öreg pecsétje rá vala sutólva, az okos ember abból vette vala eszében az álnokságot, ottan küldte vala a fejedelemnek [SKr 168–9]. *1704:* magyaroknak elég hírek jö, mert botba és viaszba is bécsinálják a leveleket [WIN I, 246].

Szk: *fekete ~. 1705:* Hanem ha valaki in privato irna odafel, az fekete viasszal pecsételhet [WIN I, 449] * *veres ~ 1705:* minthogy odafel is a Cancellárián a pecséteket corrigálták és a Leopoldus helyett Josephust metszettenek, azért itt a pecséteket aszerint corrigáltassák, másképpen pedig helyben maradhat, és mint eddig, úgy ezután is veres viaszszal pecsételtethetnek [WIN I, 449]. *1717:* Vagyon a Becs: Ceh petsétijs veres rézre mettzve. ahoz valo egy kis Veres Terpentinás Viaszal (!) [Kv; ACJk 98]. *1800:* (Az irat) a közepin ... a szokott helyen meg vala petsételve ö Felségènek Erdélyi Törvényes petsétjével fejér papiros alá rekesztett veress lágy viaszra nyomva készitve [Ne; DobLev. IV/837. 1b]. *1812:* A' közép allyán pedig az eő Felsége Veress Follyo viaszra Fejér papiros Boritékba nyomt petsétjével vala meg erőssitve [IB] * *zöld ~. 1710 k.:* Hozta a város pecsétit is kettős papirosocska között zöld viaszra ütve [BÖn. 970].

4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *spanyol ~* pecsétviasz; ceară roşie; rotes Wachs. *1703:* Edgy darab Sponyor viaszat külgyön klmed énnékem mivel most vèszem eszemben, hogy nincs Ládácskámban [KJ. Tarpay N. Moyses lev.]. *1736:* Az akkori idöben kevés keleti volt az spanyol viasznak, ostyával, közönséges viaszszal, néha csak kenyér béllel is pecsételtenek, senkinek gondolatjában sem ütközött hogy apprehendálja [MetTr 360].

5. lábbeli fényesítésére használt viasz; ceară (de cizmărie); Wachs für Schuhe. *1819:* ha a dolgoztato Bört, talpat, Béllést, csiszliket, Sinort, kérget fonalat, czérnát, Szorkot, viaszat, ... a' sorokra flekket ... egy szoval minden a' mi a' Tön és Csirizen kívül egy czizmához meg kivántatik ád [TVLt bírósági ir. sztlan].

6. ? jóslásra/kuruzslásra használt viasz; ceară folosită la vrăjitorii; Wachs zur Prophezeiung. *1584:* Maniky Adam vallia, Barat Jstwannę Azzoniom kwlde engemet Reodre

hogy az Nezeoteol meg tuggia(m) ha emberteol volna Hersel Martonnenak Niaualiaya vagy Isten Akarattia volna, De mihelt az Nezeo Ambrus lata Az viazzat, mingiarast ezt monda, Egy Zabo Cato vagion oth, es az vesztette megh az Azzont [Kv; TJk IV/1. 216].

7. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: viaszból készült; care este făcut din ceară, de ceară; aus Wachs. *XIX. sz. eleje:* A Méltóságos Grof, és Camerarius Bethlen Lajos Ur ö Nagysága Viasz képe [BK inv.]. *1814:* Egy pár Fülbe valo fejér viasz Makk fityegövel 3 Rf [Kv; Born. IV/41].

◊ **Szn.** *1673:* Berethalmi Viasz Giörgy [Kv; TJk VIII/11. 265].

viaszbeli viaszküldésbeli; de ceară; aus Wachs. *1758:* viasz, és almabéli gratiáját Ndgn(a)k alázátoson köszönöm [Zsibó Sz; WLt Árva Daniel Polixéna lev.].

viaszdarab bucată de ceară; Wachsstück. *1628:* Az Legh belseö tárházban. Vagion egy eóreógh Almariumban Sarga Viaz eóreógh keozep es kisseb darabok Nro. 46 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1].

viaszfehérítés viasz tisztítása/fehérítése; albirea cerii; Wachsweißerung. *1788:* Viaszsz fejéritéshez valo nagy jukatos pléh Tekenö, és hozzá valo nagy pléh töltséres merengetö [Mv; TSb 47].

viaszgyertya lumînare de ceară; Wachskerze. *1595:* 24. Júny Attam Rosas Janos W(ram)nak 1 f. Miniomot: mert ö kme neheze(n) talaltathata viazt és azis nem vala szep tizta: festettek meg az viaz györttyat ö fged aztalara és szallasara vele ... d 25 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 21 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* Giortiat az wrak Aztalara pohar szekre es kocysoknak mint hogy wyasz Giortiatis Eroltedtek hogy adgiak mint eleytwl fogüant Nekem nem wolt nemis chinaltathatok Oreg faggiw Tiortakat chinaltadtam az wrak Aztalara [Kv; Szám. 7/XIV. 20 Masass Thamás sp kezével]. *1625:* Viaz giortiahoz Veottem. ket font viazzat ... d 70 [Kv; Szám. 16/XXXV. 63]. *1674:* Vagyon az lada feneken Tokban az Marko Vajda leánnya képi, ket arannyas szövendek, egy viasz gyertya [Beszt.; WassLt]. *1681:* Viasz gyertya, csomoval (: egyik fejer, masik aranyas Nro 2 :) [Vh; VhU 539] *1714:* Szövetnek és Viasz Gyertya 51 lb. 21„42 [AH 58]. *1736:* már az asztal* ... minden készülettel el volt készítve, ott ezüst sótartók, estve ezüst gyertyatartók ... az szín oldalán feles gyertyatartók voltanak, azokban osztán estve mind viaszgyertya égett [MetTr 382. – *A lakodalmi asztal]. *1744:* Flora Jionni ment egy alkalmatosagal és a felesége csak hirtelen a Seggi alá dugot egy darab viasz gyertyátt [Gyeke K; Ks Morár Vaszily (44) vall.]. *1808/1818:* 4 Font viasz Gyertya [Mv; Told.]. *1851:* még bányabüknél el setétettünk de losi lampást és viasz gyertyát vett [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1865:* Viasz és fagyu gyertyáért fl. 4 [Bács K; RKAk 237].

Szk: *fejér ~. 1757:* Holmi fejér Siboi viasz gyertyakat vettem egy néhány fontot Rhfl. 06 xr. 15 [TL 126a Teleki Ádám költség-napl.]. *1760:* a nyoszolyóasszony és leány egymás kezét fogván táncoltak, nemcsak ök pedig, hanem mások is mind meggyújtott (ha nagy pompa volt) fejér viaszgyertyákkal táncoltanak [RettE 100] * *vhány csomócska ~. 1744:* egj Csomotska viasz Gyertya [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * *vhány fonadék ~. 1628:* Egy Szepetben ... Egy fonadek Viaz giortia [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 4] * *velencei ~. 1674:* egy Velencei viasz gyertya [Szászváros H; Ref. lt. Halics M. lelt.] * *zsibói ~ → fejér ~.*

viaszgyertyamártó viaszgyertya-készitő; lumînărar, fabricant de lumînări; Wachskerzenmacher. *1816:* Viasz gyértya Márto Eder Ingátz Contoja szerént 335 Rf [Kv; Born. IV/41].

viaszocska *kics* kis viaszdarab; bucăţică de ceară; kleines Wachs. *1595:* Minden falu egy egy eözzel tartozik ... Minden kenez egy egy tabla viazochykawal, ha ky zeret nem teheti valtia megy tiz pinzen, mel tezen f – d 40 [Kv; Szám. 6/XV. 91–2].

viaszos 1. viasszal bevont; (care este) acoperit cu un strat de ceară; mit Wachs bedeckt. *1656:* Egy viaszas nielettlen kupa [Fog.; UF II, 113]. *1679:* Banyai viaszzas (!) öregh es apro fa kupa, hata fedeles nro 29 | Pastétomra valo terpentinas zöld viaszzas (!) festet gally, egi Csornoval nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 34, 56]. *1736:* akkor egyest kezdettek innya. De nem vala akkor hire az tekel glaz ... hanem vagy almási veres csuporbol, vagy járai, hólyagos csuporbol, vagy segesvárri fel ejteles, vagy kisebb szep új viaszos kupábol | az színben* ... volt segesvári viaszas új kupákbol küsebb nagyobból álló pohárszék [MetTr 325–6, 383. – *Ahol a lakodalmat ültek]. *1744:* az eö Pakulára latott egy embert ... az Baltaja ormoja merö viaszos volt [Gyeke K; Ks].

2. ? viasszal lezárt; (care este) închis ermetic cu ceară; mit Wachs gestempelt. *1595:* Egy Wiazas korsoert attam d 5 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 203 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1683:* Egy Iskatulyáb(an) nyocz vijaszos palaczk [UtI]. *1736:* Mikor valaki az embernek az nagyja útra ment ha felesége gyermeke nélkül ment, csak paripán ment, ott konyha-szekér nem volt, hanem az vezetéken vagy szolgánál viaszas palaczk bor, fejér czipó [MetTr 361].

3. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ sáfrány* sáfrányfajta, krókusz; Crocus sativus; şofran; Krokus. *1688:* Egy font viaszas vagy Erdélyi Safratol f – //12 ... Egy font pogacsa Sáfrantol f – //18 ... Egy font Kőz safrantol f – //08 [BfR Vect.].

viaszosvászon lenolajjal bevont felületű vízálló pamutszövet, amelyet főleg az asztal beborítására használnak; muşama; Art Tischtuch. *1661:* csinaltam egy ladat viaszas vaszonyal [Kv; ACJk 78a]. *1732:* ezen Palotában találtunk Asztalt nrö négjet, az edgjiken ... egy darab virágos viaszszos török vászon Sárga szeggel rá szegezve [Kv; Ks 40/XXVIIIc]. *1748:* egy asztal viaszos vaszony virágos takarojával [O.kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5]. *1765:* Iro Asztal melyre Teka vagyon Csinálva viaszszas vászonnal be vonva egy fiojokjaval (!) [Kóród KK; Ks 19. l. 6]. *1779:* Fekete viaszas vaszonnal bé vont Zöld Taszlis Asztal [Szu; UszLt XII/87]. *1788/1791:* Vásárolt 4. sing viaszas vásznat [Mv; Ks 73/55]. *1809:* Vett fél Sing viaszszos vásznot a Mente eleire mely tétetett a Fláneren belől béllésnek [Várfva TA; KW]. *1823–1830:* Az emberek az emeletekben laknak*, minthogy itt viaszosvászon fábrikák vagynak, majd minden házaknak belső falaik viaszosvászonnal vagynak bevonva, s szépen ki vagynak monblírozva [FogE 193. – *Lipcsében 1796 táján]. *1835:* Egy diofa Divan, uj Uiberzuggal s egy felette lévö n. P. H. Ferenc Ur ö nga viaszszas vaszonon lévö

Mejjképivel [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1849:* A' Kredentz Házba ... Egy tálalo asztal viaszas vászonnal beborítva [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1866:* Egy viaszkos vászon [RLt].

viaszosvászon-fabrika viaszosvászongyár; fabrică de muşamale; Tischtuchfabrik. *1823–1830:* Az emberek az emeletekben laknak[a], minthogy itt viaszosvászon fábrikák vagynak, majd minden házaknak belső falaik viaszosvászonnal vagynak bevonva, s szépen ki vagynak monblírozva [FogE 193. – [a]Lipcsében 1796 táján].

viaszozott viasszal bekent; care este uns cu ceară; mit Wachs bedeckt. *1823–1830:* Aki ide[a] be akar menni, az ajtón kívül törölje meg a keféhez a papucsát, mert a pádimentom igen fáin viaszozott kockás farakás [FogE 183. – [a]A drezdai múzeumba].

viaszpénz a mesterjog elnyeréséhez adott viaszadó; un fel de taxă plătită la trecerea probei de meşter (pe vremea breslelor); Wachssteuer am Ende des Meisterstudiums. *1659:* Vgia(n) azo(n) szemely adot viasz penszt f 1// [Kv; SzCLev.].

viaszsajtó méhviasz készítésére szolgáló sajtó; teasc de stors ceară; Wachspresse. *1674:* Egj viasz sajto [A.porumbák F; UF II, 597]. *1699:* az pitvarban ... van ... Uj Viasz Sajto nro 1 [O.csesztve AF; LLt]. *1799:* Egy kisdeg Lábakra tsinált Viaszsz Sajto [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1813:* Viasz Sajto 1 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

viaszsajtoló méhviasz készítésére használt; care se foloseşte la stors ceară; für Bienenwachs machen. *1648:* Egj lapat egj viasz saytolo szek [Porumbák F; UF I, 896].

viaszszív *átv.* lágy/engedékeny szív; inimă blîndă/bună; mit gutem Herzen. *1662:* Az Isten kegyelmes velünk bánásira, dajkálkodásira, szentséges igéjében s az egyházi fenyítékben akár vigasztalások, akár kemény fenyegetések s megfenyétések által ne kő, hanem viasz, azaz olvadékony, könnyen hajló szívet viseljünk, mint Jósiás [SKr 718].

viaszszövétnek viaszgyertya; lumînare de ceară; Wachskerze. *1681:* Két singnél valamivel hoszszab fejer viasz Szövétnek Nro 5 [Vh; VhU 539]. *1700:* Viasz Szövét(ne)k no. 2 [Ebesfva; UtI].

viasztartó pecséthez használt viaszt tároló tárgy; vas mic de metal în care se ţine ceara; kleines Topf für Stempelwachs. *1679:* keregded talpán állo két kisseb kolomarissal, viasz és penna tartoval együtt nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 20].

viatikum útipénz; bani de drum/călătorie; Reisegeld. *1727:* Az Inquisitor Cancellista Déákok mellé ... rendeltetik Commissarius(na)k Benczenczi Rácz András Uram, kiis Viaticumat vévén kezéhez ... mindenütt azan Deakokkal fog jarni a Specificalt szemelyekhez, illendő subsistentiajokrol provideallyan [Déva; JHb XLII]. *1728:* Nztes Dadai Joseph Atyánk fiat eő kglmet alazatos Instantiankal expedialtuk Kolosvárra Mgos Gubernátor Urunkhoz eő Exjához ... Viaticumara eo kglmenek Hadnagj Atyankfia eő klme adgjon három magjar forintot [Dés; Jk 382a]. *1730:* G(ene)ralis számára szenet bé szerző Kovácsok(na)k elö pénzt Hfl 3 Ugjan azon Kovácsok(na)k viaticumra Den. 36 [Kv; Szám. 56/XIX. 9]. *1795:* jött Cursus mellyb(en) parantsoltatik hogy Viaticumot kel adni a' nagyobb hellyek Dr 40 az alább valok Dr 34 a' Mesternek [M.bikal K; RAk 19]. *1806:* A Synodusi Viaticumot amely Ekklésia vagy Pap bé nem küldőtte küldje be [Nagykapus K; RAk 17].

vice 1. *átv. is* helyettes; locţiitor, adjunct; Stellvertreter. *1657:* az váradi bányában lévén szegény fejedelem, maga jelzászlójának is hordozását reám bízván, noha fő innyaadója is voltam, arra vicéjül rendelék, úgy emlékezem reá, váradi Gargócz Mihált; ő volt sok ideig, azután Daniel Ferenc volt vicém: nékik kellett hordaniok az fejedelem italját is [KemÖn. 65]. *1662:* Váraddá pedig Haller Gábor alpestesi Balogh Máté vicéjével együtt, Kapy György tanácsúr commissáriussága alatt azon gyülésből kiküldetvén ... beavattattak vala [SKr 485]. *1677:* Hadakozásnak idején a' Perceptorok, Notariusok hadi expeditiokban menni ne tartozzanak ... De a' Vice Ispán mellet mind Erdélyben a' Vicék, s' mind a' Partiumban a' Szolga-Birák közzül-is jelen legyenek a' Hadban, illendőképpen [AC 117]. *1710 k.:* a valóságos becsület, jó hírnév, avagy gyalázat, rossz hírnév az Istennek, angyaloknak, jó értelmes embereknek, és magában az emberben lévő Isten vicéjének, a lelkiismeretnek, az emberről való kedves dícsíretes, avagy kedvetlen és gyalázatos, de mindenkor igaz ítíleti és beszéde | Én erre nézve is ... kéretém mint fő, vice-cancellarius Kálnokitól a pecsétet. Nem ő bizony, mert én csak provincialis cancellarius vagyok, ő pedig aulicus cancellarius, mert a vice nevet nem akarta hallani, noha az embereknek a nagyja és eszese ugyancsak annak hívta és tartotta [BÖn. 413, 912].

2. altiszt; vice-, adjunct, (un fel de) locţiitor; Vertreter. *1621:* Krájnik László a generalis ott a gondviselésben, és egy Tamás deák a székelységből viczéje ... Vala egy Katona Tamás is Krájnikkal, ki ugy viseli magát mint egy viczé [ETA I, 127 NSzF]. *1671:* ha Kegyelmednek is tetszik, hogy az mely embert így Kegyelmed porkolábnak, az szintén jó lészen egyiknek, másik helyen penig mint egy vice képében, még ugyan mást kaphatunk, az mely vice hadnagy ott vagyon, az mint Kegyelmeddel beszéllettünk volt, arra kellene addig bizni [TML V, 488 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1678:* Fogarasi főkapitánnak Betlen Gergely uramat akarják ő nagyságok tenni, vicének Madarász Mátyást [TML VIII, 148 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1708:* a' Fő Kapitany vram marhai is meg a' havasb(an) vad(na)k de a' Vicéji mind itt a' határb(an) legelődnek [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1710:* (Bánházi Pál fia) István ... vitéz emberré vált, Dragul ezeres-kapitány vicéje lött, itt kün bujdosásban holt meg tavaly [SzZsN TT. 1891. 284]. *1740:* Háttzeg Varossa Lakosai recurrálvan hozzám jelentik hogy mind condescensiok, ugy más sok szinü Servitiumok, és Terh viselésekkel volnának aggravaltatva ... kivántam az Vr Kedves ötsém vram(na)k Intimalni hogy maga Vitzeinek injungállya ... a' Nemes Vár(me)gyére esett Militiából azon Taxás hellyre ne illocáljanak [Nsz; Ks 83 gub.].

3. *átv.* előszél, előjel; semn; Vorzeichen. *1669* édes Sógor uram, resolutusnak higgyen ezekre lenni mind; de hogy csak egyiket, avagy másikat gyalázatoson vonják le rollam s még ily keserves megbántódásimnak idején, az már halálom viceje lészen [TML IV, 407 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

◊ **Hn.** *1701:* viczeben [Szentjakab SzD; Told. 2].

4. jelzői hasz-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vicetisztséget viselő; care are funcţia de adjunct; mit Stellvertreterdienst. *1605:* Kentelky (!) Molnar Janosne hītta volt Bogartfaly mihalt az vice zekre melljet az vice vraim az Cirkalasnak rendire Zent lelekre napzottak volt [UszT 19/78].

vicearendátor főarendátor-helyettes; adjunctul/locţiitorul principalului arendaş de dijmă; Stellvertreter des Hauptpächter. *1671:* A' Miképpen eddig cselekedtenek a' Vice Dézmások, a' Regius Funduson lakó szegénységnek pénzeket ki-ado Creditorokkal, kiket tudnia-illik a' Vice Dézmások szokatlan honorariumra és exactiora cogaltak, mellyett ha tüllők denegaltak, a' Creditor gyakorta kártvallott a' Vice Dézmásoknak ezirán való akadályoztatások miatt, melly abusus à modo deinceps hogy tollaltassék inperpetuum; söt ha az után attentalnának a' Vice Dézmások cselekedni, a' Szász Nation lévő Gondviselők a' Fő és Vicé Arendatorokat tudositván, erőssen büntettessenek-meg tőllek [CC 27–8]. *1677:* Eleitől fogván micsoda helyek lettenek légyen Arendások, avagy Dézma adók, ugymint mellyeknek Dézmájok a' Fiscust illetvén, a' Possessoroknak szabadságokban állot, bizonyos arenda fizetéssel megváltaniok; azok a' helyek, mind penig arendájoknak menyiségek, a' mindenkori szokásbol-is, már az embereknél tudva vagyő, és azokrol esztendőnként adatot cédulák-is, leg bizonyosban mindazáltal à Fő és Vice arendatoroknál, és az arendának bé-szedőinél valo Regestrumok megmutattyák [AC 72]. *1683:* Fő es Vicze Arendator Uraimékhoz is illendő es tartozo bocsülettel es dependentiaval lészek annak idejeb(en) peníg ugymint esztendőm terminálása utan harom hettel minden kezemb(en) forgot es forgani szokot Fiscus jövedelmeröl irott szamadasomat hitelesen instructiom szerent comprobalo documentumokkal … az Fiscalis Exactor(na)k eo kglme(ne)k be adom [Utl].

vicebíró a bíró helyettese; locţiitorul/adjunctul judelui; Stellvertreter des Richters. *1560:* Az ki az wdeóben az orszagba leszen, vagy feó biro, vagy vice biro leszen, teóruint es Jgazat tehessen marhaiabol es Joszagabol … Az Ezer arany forintrol, Jgazat tehessen, annak Az ki az keótelet tekelletesenn Meg tarttya es meg allya [Mv; JHbK XII/7]. *1570:* Erchey Gyorgy Appatthyba lakozo Es doboka war megebe eskwtt wycze Byro [Erked K; JHbK XIII/23]. *1592:* Az varmegerül egi uice birott es ispantt kj kiruin [K; BálLt 89]. *1594:* ezen leuelnek ereyeuel, egy vyce byro melette leue(n) fratay Janos vra(m)nak mingjarast exequalhasso(n) fratay Janos Vra(m) [M.fráta K; SLt U. 41]. *1620:* Sos Mihaly kidej Annor(um) 48 Doboka uar megyebely ugyan azon uar megyenek egyk vice biraia [Páncélcseh SzD; RLt O. 5]. *1635:* Az … var megienek hwteös vice Biraia … ezzel teóbbeti vallasat hogi Zabo pall azt monda az tudomani tetelben oh goromba te nekedis zinte oly kart tezen mert abbol az aghbol valo az Feleseged [Dob.; WassLt]. *1651:* Mi Borsay Peter hunyadvármegyenek hútós Ass(ess)ora, viszont Feleki Borbely Istuan azon vármegyenek edgyk Nemes vice biraia mind ketten Deuan lako Nemes szemelyek [Déva; JHb 53/s]. *1659:* My Kőpeczi Mihály Adamoson Kükűllő Vármegyenek eggyik Feo Biraja, es Maxai David Kis Saroson, azon Vár megyenek edgyik vice Biraja [Kp III/ 85]. *1677:* A' Vármegyéknek Vice Ispáni, Fő és Vice Birái, Notariusi annuatim tartozzanak bucsuzni [AC 117]. *1725:* Arinár Vaszily az Nehai Mlgos Groff Bethlen Laszlo Ur(am) eo Nsgá(na)k Jobbágy Vice biraja (: krajnikja :) volt és mint Jobbagy ugy szolgalt [F.borosnyó BN; BK. Szalazsán Gavrilla (65) vall.].

Szk: *alpestesi ~ 1628:* Minket Contentala Mind penzreol mind buzarol … es ket hizlalo disznorol … All pestesi uice biro Eleot Tudnia Jllik biro Peter Eleot [Nagybarcsa H; WassLt] * *Belső Szolnok vármegyének ~ja. 1667:* My kik az ide alab megh irt dologb(an) fogot Arbiterek Vagjunk ugy mint Belsö szolnok Vármegyéb(en) Baluanyos Varallyan lako Istua(n) Deak, Ezen Belsö szolnok Vármegyenek edgyik Vice Nemes Biraia, es Miklos vár szekb(en) Barotho(n) lako Bedo Mathe nemes szemely [BLt 5] * *Doboka vármegyének ~ja. 1615:* Szolgalatunkatt Ayanlyük kegiel(me)teknek mynt fő Ispan vrainknak, uicze Jspanoknak fő zolga biraknak, uicze zolga biraknak, es az tób Zeek wleó nemes vrainknak Kegiel(me)teknek zegeny zolgay Balas Deak Doboka uarmegyének egyk hwtueós (!) uice biraia, es Sos Mihaly Kideyek [Törzs.]. *1631:* Balas deak Alias kovats … Doboka varmegienek hwteos vice biraia [Dob.; Ks 42. F]. *1656:* Doboka Varmegie(ne)k egik hütös Vice Nemes biraja Eősben lako Sárkeőzy Jstva(n) [Ks 41. K] * *Hunyad vármegyének ~ja. 1650:* Jlliey Peter Hunyadvarmegienek egik vicze Nemes biraia [Déva; Szer.] * *Kolozs/Kolozsvár megyének/Kolozs vármegye ~ja. 1574:* pesty albert … fratan Lakozo Colos megyenek uice byraya [SLt J. 5]. *1578:* Ez leuel kolt lomperton szent Jacab nap utan ualo vasarnap 1.5.7.8. rosa Jmre Kolos uar megie uice biraia legenbűl pestely Janos galachrül [Lompért K; WassLt]. *1680:* Colosvar megienek egik vice Biraja Fekete Janos m. pr. [JHbK LVIII/8] * *Torda vármegyének ~ja. 1630:* Trauzner Istuan Thordauarmegyenek eggyk Vice Ispannya … Forro Boldisar Thordauarmegyenek eggik Vice biraya [Ceked TA; Wass].

vicecéhmester a céhmester helyettese; locţiitorul/adjunctul starostelui principal; Stellvertreter des Zechemeisters. *1638/1831:* A csizmadia Mesterek egy közönséges hellyre gyüjjenek és egy fő s vice Czéh mestert vállaszszanak [HSzj *csizmadia-mester* al.].

vicecsausz a csausz helyettese; locţiitoriul/adjunctul ceauşului principal; Stellvertreter des Tschauß. *1681:* Szemények Zaszloja. Feo Tsausz Rácz Peter f 15./ Vicze Tsauz Tsaue (!) Miklos f. 7 [Utl].

vicedékán a céhbeli ifjúmesterek egyik elöljárója, a főcéhmester helyettese; locţiitorul/adjunctul starostelui principal; Stellvertreter des Zechemeisters. *1733:* az Hentes Társaság … válaszszon … Fő Dékányt és Vice Dékányt [DLt].

vicedézmás a főtizedszedő helyettese; locţiitorul/adjunctul dijmarului principal; Stellvertreter des Hauptzehnters. *1671:* A' Vice Dézmások ennek utánna mennyenekki processusokban, mikor a' Dézmára valo vigyázásnak ideje el-jő, idő elött penig a' szegénységen ne élődgyenek és ha afféle Dézmások találtatnának … az illyen Dézmásoknak mindenféle javokbol exclusis omnibus juridicis remediis, mellynek fele a' megbántott feleké, fele penig az Directoré légyen az executorokkal edgyütt [CC 26]. *1683:* Berethalmi processusbeli vice Dézmás Felszegy Tamas mpr [Törzs]. *1684:* Szent Agotai vice Dézmás administrált méh valto pénzt fl 2//29 | Nagy sink széki Processusbéli vice Dézmás Luczay János Uram [Utl].

vicedirektori igazgató helyettesi; de director adjunct; Stellvertreter des Direktors. *1769:* Hilibi Gál János Ur(am) ... Uice Directori hivatalra eö Felségétöl tétettetvén, már hivatallyába bé is állat [UszLt XIII/97].

vicedirektorság igazgató helyettesi hivatal; funcţie de director adjunct; Amt des Stellvertreters des Direktors. *1840:* 3 személyeket az ord. s vice directorságra is Candidálva, a T Esperesthez küldjék be pecsétes levélbe [Nagykapus K; RAk 17].

vicegazda ceremóniamester; vornicel, vornic, bărbatul de incredere (din rîndul nuntaşilor) care este însărcinat cu dirijarea şi supravegherea desfăşurării ospăţului organizat cu prilejul unei căsătorii; Zeremoniemeister. *1736:* Az legénynek fő úri gazdája volt, az ki az útonª az vice-gazdának az szükséges dolgokról parancsolt | Az fő-gazda penig mindenkor valami nagy ur volt, annak nagy hoszszú aranyas pálczája, annak osztán sok vice-gazdái voltanak, azoknak mind hoszszú, zöld festékkel festett pálczájok, azokról ismerték meg kik az gazdák | Mikor az temetés közelített, azelött egynehány nappal az fő- és vice-gazdák eljöttenek ... azok mingyárt az temetéshez kezdettenek készülni [MetTr 378, 380, 405. – ªA lakodalomba menet].

vicegazdasszony lakodalom előkészítésében és a vendéglátásban segédkező asszony; femeie (dintre nuntaşe) care este rugată să ajute la servirea invitaţilor la ospăţul organizat cu prilejul unei căsătorii; Frau, die bei der Vorbereitung der Hochzeit hilft. *1736:* Lakodalomban penig nagy uri asszony volt az fögazdasszony, más főasszonyok az vice-gazdasszonyok voltak [MetTr 391].

vicegenerális a főhadvezér helyettese; adjutantul/locţiitorul comandantului suprem; Stellvertreter des Generals. *1657:* elöljáró hadai Tokajnál általköltözvén és Rakamáznál sáncban szállván, holott az vicegenerális Bornemisza János Bottyáni Ádámmal és több nevezetes úri s főrendek vitézlő emberekkel és szép hadakkal ifiú gróf Bethlen István és Zólyomi Dáviddal lévő erdélyi hadak által felverettetének vitézi módon, az palatinus Kassán, Rákóczi Váradon lévén [BÖn. 136–7]. *1662:* Melly executióra, igazságtételre a viceispánok utánok való tisztekkel és a vármegyéktül arra való vigyázásra mind a két valláson, azaz romano-catholica és evangélica vallásokon levő, egyenlő számmal rendelendő személyekkel, tiszteknek minden jószágoknak elvesztése és a fő- s vicegenerálisok által ottan a végházakhoz való foglaltatásának, és nem különben, hanem közböccsel való visszaváltathatásoknak büntetése alatt köteleztettek vala [SKr 279–80]. *1710:* Valának a táboron Macskási Boldizsár, ki vicegenerális vala ... több sok főrendekkel és nemességgel együtt [CsH 187].

Szk: *kassai ~. 1657:* lőn más inventiójok: hogy az kassai vicegenerális, mint csak kállai, szatmári, fejedelem halála után redeált végházaknak látogatására jüne feles magával, s az többi utána szivárogván, onnan béjünének az fejedelemasszony mellé [KemÖn. 125]. *1662:* Az idő már kinyilatkozván, az Tisza jege is elmenvén, nagy áradás vala, úgyhogy az hidasok Tokajtól egész Rakomazig járnának, és az ifjabb nagy urak is, Batthyány Ádám, Zrínyi és többek Bornemisza Jánossal, kassai vicegenerálissal, Alaghy Menyhárt főgenerális az több urakkal, palatinussal maradván, az sáncba általjöttek vala feles néppel [SKr 138].

vicegornyik a főhavasfelügyelő helyettese; adjunctul/locţiitorul gornicului-şef; Stellvertreter des Waldhüters. *1679/1681:* Az Vice Gornyikokis nem csak hitesek de Reversalisosokis légjenek az en hűségemre [Vh; VhU 673].

vice-gyalogkapitány a testőr-főkapitány helyettese; locţiitorul/adjunctul căpitanului de gardă al curţii principiare; Stellvertreter des Kapitäns. *1662:* fogság lenne hűséges szolgálatjának jutalma, nagy keménységgel egynéhányszor iterálván, kettőztetvén és ott maga szólítván az vice gyalogkapitányt: Gyere, úgymond, Vallon Péter apa [SKr 151].

vicehadnagy 1. a városdarabontok alhadnagya; sublocotenent de infanterie; Vizeleutnant. *1590:* Salathy Thamas Vice daraba(n)t hadnagy Agiaghfalwy [UszT]. *1599:* Hadnaginak, vicehadnagynak, es zekereseknek egyetemben fizetteonk f 362 [Kv; Szám. 8/XV. 9]. *1609:* Nagy Gergelynek az Gialogh kapitannak cipot 8 ... Nagy Miklosnak, Balogh Jmrehnek Felfeoldi Janosnak es Medue Ferencznek vice Hadnagioknak Abrak cipot 12 [Kv; Szám. 126/IV. 335].

2. alhadnagy; sublocotenent; Vizeleutnant. *1625:* Vrunktól eő felgeteől Fogarasbol erkezve(n) az eő felge Nemet Gialogjanak vice hadnadgia, es bizonios okokbol hadat akarwa(n) gjwteny ... Attam ... Etelt es Jtalt [Kv; Szám 16/XXXIV. 33]. *1655:* Szintén ez órában érkezék Kegyelmes Uram, Havasalföldéből az apródok vatáfja egy vice hadnaggyal együtt, hozván az boérok levelét [Veress, Doc. X, 291 Mikes Kelemen II. Rákóczi Györgyhöz]. *1671:* az mely vice hadnagy ott vagyon, az mint Kegyelmeddel beszéllettünk volt, arra kellene addig bizni [TML V, 488 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1677:* Föhadnagynak, vicehadnagynak, zászlótartónak a régi formában leszen fizetések, a mint az erdélyi fejedelmek szoktak volt fizetni [TML VII, 455 Teleki Mihály Fráter Istvánhoz]. *1681:* Tordai Ur(am) Zaszloja. Feo Hadnagy Tordai Janos ... V(icze) H(adnagy) Levai Istva(n) [UtI]. *1704:* A rácoknak a tisztekben is veszett el egy vicehadnagy, akit meglöttek a kurucok [WIN I, 280]. *1719:* en az Becski Vice Kurucz hadnagya vagjok [M.köblös SzD; RLt Goron Paskully (50) jb vall.]. *1736:* Az nemességnek, az első rendből állóknak külön hadnagyok, vice-hadnagyok és zászlótartójok, zászlójok is külön volt; de azok az magok zászlójan kivül strázát állani, portára menni nem tartoznak, hanem mindenkor az főkapitány körül voltanak [MetTr 414].

vicehadnagyság alhadnagyság, a városhadnagyságot viselő személy helyettesének tisztsége; funcţia de locţiitor de hotnog al oraşului; Amt des Vizeleutnants. *1596:* az melj 200 Leginieket die 15 Octobris oda ala Feieruarra bochattunk Fizettwnk nekiek: Balogdi Farkasnak hadnagisagara es Tizedessegere fizettwnk f 16 // – ... Sala Jstuannak vicze hadnagisagara es Tizedessegere f 10 [Kv; Szám. 6/XX. 9].

vicel a Vice (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vice/Viţa; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vice: **1.** Vicén lakó; din/care locuieşte la Vice; in Vice wohnend/wohnhaft | Vicéből származó; (care este) originar din Vice; aus Vice stammend. **Szn.** *1568:* wicey Janosnak [Kv; TJk III/1. 212]. *1570:* Vichey Gergelne | Orsolya vichey ferenchne [Kv; TJk III/2. 137, 177]. *1573:* vicey Antal [Kv; TJk III/3. 184]. *1574:* vicey Antalne [Kv; TJk III/3. 370]. *1579:* Wiczei Gaspar [Kv; Szám. 1/XVIII. 3]. *1584:* viczey Andrasnak [Kv; TJk

IV/1. 360]. *1595:* viczey Mathe [Kv; RDL I. 132a]. *1597:* Vitzei Gasparnetol [Kv; Szám. 7/XII. 21 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1627:* wycej margit Aszszoninial [Kv; RDL I. 132]. *1629:* Wicej Antal(na)k ... Wicej Jantsikanak [Kv; RDL I. 132]. *1644:* Vizey Georgine [Kv; RDL I. 24]. *1645:* Colosuarot lako Viczej Antal ... Viczej Peter [Kv; RDL I. 164]. *1779:* Vitzai Mihállyért [Göc SzD; WassLt].

2. Vicéhez tartozó; din/care aparţine de Vice; zu Vice gehörig. *1693:* aloll a Veczei határ vicinussi [Székelykő MT; EHA]. *1752:* az Incta Pars Relatoriajáb(an) az utrumok csak igy voltak Stylizalva hogy azon Szárhegy oldala nevű Erdő, a hol most allunk Szent Mártoni Hataré vagy Vitzei? [Vice SzD; Ks].

3. Vicében levő; din Vice; in Vice wohnhaft. *1863:* A Viczei iskola mesterség üres a Széki Egyház kerületben, a pályázás 2000 é. frt fizetés mellett ezennel meg nyilik [M. bikal K; RAk 136].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vice lakosa; locuitor din Vice; Bewohner von Vice. *1752:* hogy ez előtt valami Marhák Csabárol gonoszul el veszvén ... akkor az Szent Mártoniak adták volna a' Vitzeieknek azon hellyet hogy ők Határok legyen [Vice SzD; MvRK].

viceispán alispán; subprefect; Vizegespan. *1568:* My Bartakowyth Janos Zamosfalwarol, Gyroty Janos Zoporrwl, Zathmary Balas viceispan es Ispan gaspar Zentkiralrol, Zolgabiro es Janos Deak Coloswarmege Notariussa [M. valkó K; KP]. *1579:* Azert Vrunktol es Attiank fiaitol felelunk, hog senki ... meg nem haborittia felölle ... kiról eg Viche Ispanal es szolga Biroúal Igazat vehessen [Kémer Sz; BfN I. XVI/38]. *1581:* Zolgalatomatt Jro(m) kegelmeteknek mintt tiztelendo nemes vrajmnak fo Jspanjoknak vychie Jspanioknak fv zolgalga (!) byraknak es mind az zek wlleo nemes vraymnak [Fűzkút K; WassLt]. *1595:* 21. Jüny Christoff Deaknak az Warmegye Jspanyanak küldette Biro W. Ayandekot: Janos Wramis velem volt, mert impetallya vala Waros szabadsagat az Witze Ispan, es ez okaert küldete ő kme bösegesen ... 2. Szep Ludfiat ... d 16. 4. Czirket ... d 12 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 181 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1653:* Feoldesi Mihaly erre Nyerges Janosnak ismét ezeket monda: Ne mond azt, mert ha rosz ember let volna Meszaros Peter, bizony illyen bőczwletes Var(me)gie Vice Ispannyanak ne(m) valasztotta volna; sem az otkin valo hadi allapatban az két feo Ispannyai ennek az Var(me)gienek az Var(me)gie hadát rea ne(m) biztak volna [Ne; KS. Joannes Kovácz de Ilosva (38) ns vall., Michael Szent Georgy Völgy kezével]. *1677:* Fejér Vármegyében a' Törvényes Székek-is, Vármegye Gyűlési peniglen annál inkább celebraltassanak, ha szintén a' Fő Ispánok magok személyekben Ország és Fejedelmek dolgai miat el-vonattatván, vagy egyéb kiváltképpen valo okoktol impedialtatván, jelen nem lehetnének-is; Vice-Ispán, Fő Birák, Notarius, és Vármegye Assessorinak jelen létekben | A' Kapitány a' Nemes ember joszágában, sem pecsétivel, sem egyébképpen, semminémű törvénybeli dolgot ne igazgasson, annyival inkáb a' Nemes ember joszágira praesidiumot ne küldgyön, és meg ne fogassa, mert efféle igazgatás a' Vice Ispánnak és Szolga Biráknak incumbál [AC 140, 226]. *1693:* Fodor Ist(van) igy szólt: kigyelmed Vicze Ispan Ur miczoda reratoriaval (!) jö reank dulni mikor kolt es kik alt(al) ... tiltata is Jspan Uramat, de eokigyelme megh nem aluan, ezen Fodor Istv(an) Nalla leuö pallossat haromszor feligh feligh ki vonua(n) es igy ton repulsiot az Vicze Jspan ... azzal el alla [K; Born. XL/87]. *1708:* Megjegyezhető dolog magyarországi uraknak sok kérkedsége; az többi között azzal dicsekettek, hogy nállok az szolgabiró tehetősebb ember, mint nállunk az vice-ispán [SzZsN TT. 1890. 504]. *1710 k.:* írék Máramarosba a püspöknek, hogy jöjön bé énhozzám, de nem mertem a dolgot egészen megírni néki, félvén, hogy bé nem jő, hanem ijedtében elszökik ... hanem a viceispánomnak, Pogány Menyhártnak írtam meg, hogy ha a püspök nem akarna is, de erővel fogva is béküldje [BÖn. 879]. *1793:* Vettem ... az Vice Ispány Vr levelit, melyben irja hogy 300. Mforintoknál többet nem ád nékem az Aszonnépi portiomért ... jollehet én Atyafiságosan akarom most is a Tekintetes Vice Ispány Urnak azt adni, hogy ne legyen idegenynél [Ne; DobLev. IV/726 Borbándi Josef özvegye Szánto Györgyhöz]. *1804:* Jékei a' Vice Ispány a' Fő Ispány előtt meg szolitván engemet, mint Ngod képét, valami régi Arenda Taxáért, adtam Ngod részire 1 Rh. For. Bethlenért és Málomért [Szásznyires SzD; Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. *1826:* a Néhai Dobolyi István Ur egygyetlen egy meg maradott Tinoját is a Tts Vice Ispány Ur szállásan ki nyuzták, consummálták [Ne; DobLev. V/1114. 6a]. *1847:* az embereket ámitotta azon szavaival, hogy ő viceispányt, uradalmi ispányt, szolgabirót csak addig üsmér, valameddig nékie tetszik, s melyiket a tisztek közül akar, azonnal ki is teszen [VKp 187].

Szk: *Abaúj vármegyei ~. 1705:* egy Vass Sándor nevű ember ... Ezt pedig én jól ismerem, ezelőtt Kassán residealó ember volt, Abaúj vármegyei viceispán vala én időmben [WIN I, 494] * *alsó járásbeli ~. 1761:* a N. Czegedi olah Papnak a Fiát ... Kakutsi György vr(am), az Also Jarásbeli Vice Ispány ell fogatta [Mv; Ks CII/20 gr. Bethlen Pál vall.] | a minapiban az alsó-járásbeli viceispán Bors István nagy buzgóságától indíttatván, elfogatott volt egynéhány aféle deákot [RettE 117] * *Bihar vármegyei ~/Bihar vármegyének ~ja. 1657:* Apafi György tanács és nagy főember, Bornemisza Pál jenei kapitány, én, Harasztosi Balázs deák ... Szénási Péter, Bihar vármegyei viceispán és tábla birája, törökkel való tractára küldeténk Sirihez és Galsához [KemÖn. 165]. *1662:* Boldvai Márton, Bihar vármegyének egyik viceispána, a portárul kapikihaságábul megérkezvén, hogy ... a vármegyét csak fejetlen-lábol találta volna, főispána sem lévén ... die 30. Septembris ő is tisztitől elbúcsúzott | sőt némelly nemesek meg is ölettetnének, mint Serényi Mihályon, néhai Serényi Pál Bihar vármegyének hajdani viceispána fián is történt vala [SKr 331, 515] * *Doboka vármegyének/vármegye ~ja. 1597:* My Farkas Myklos Harinnay Dobka varmegienek fw Jspanya ... Kabos Pal Doboka varmegyenek fw zolgabyraya, ... Pestesy Janos Doboka varmegienek Vicze Ispanya [Galac BN; WLt]. *1651:* melly adást és vételt ha mellyik fél fel bontana, az fel nem bonto fél ket száz magjari forintot Exequalthasson simpliciter az fel bonto félen ez leuel erejeuel egj ezen Doboka varmegje vice Ispánnya és Vice szolga birája által excludaluán mind két reszreöl minden Teöruénybeli remediumokat [Szentegyed SzD; WassLt]. *1712:* N(e)mz(ete)s Kovasznai Bogdány Miklos Uram ... deposito sallario hitt volt ki executiora, vgymint ... edgy házhely(ne)k el foglalasara N(e)mz(ete)s Csernatoni Ianos Uramat Nemes Doboka Varmegyé(ne)k edgyik erdemes Vicze Ispánnyát ... midön meg irt vice Ispán Uram Procedalni akarván ez házhely foglalására be akart volna menni, éle (!) alla edgy Portsirás (!) Vaszily nevű paraszt ember ... az meg irt jobbágy mezitelen fegyver ki mutátasovál Repellála es Ispán Uramat attul az executiotol

el tilta [RLt] * *Fejér vármegyei ~/vármegyének ~ja. 1658:* Raday Geörgy Feyer varmegienek Vice Ispannia [Alvinc AF; DLev. 3. XXXI. 9]. *1710 k.:* Inczédi Péter fejérvármegyei vice-ispán jövén bé mondotta Keresztesinek és ő nékem: hogy a falukon az a hír, hogy Kolosvárt feladták a kurucoknak [BÖn. 968] * *Hunyad vármegyének ~ja. 1586:* Bodogffalwy Janos, Bodogffalvy mihaly Hunyadwarmegyenek vice Ispania [H; BfN I. VI. 225/16] * *Kolozs vármegyének/ Kolozsvár megyének ~ja. 1631:* Somliai Gaspar Vra(m) Colosuar megienek edgik Vice spannia (!) ... Monda [RLt 1 Ceh (!) Andras Nobilis persona de magiar Reod (35) vall.]. *1668:* Szabo Gabor Colos u(arme)g(yene)k Egik uice Ispannya [BfR Fasc. 57/51]. *1698:* Frataji Szabó Márton N. Colosvármegye(ne)k egyik Vice Ispannya [Törzs.] * *Közép-Szolnok vármegye ~ja. 1761:* A nemesi renden voltak ... Bölöni Sándor és László (ez Kraszna-, amaz Közép-Szolnok vármegye viceispánja) [RettE 121] * *Kraszna vármegyei ~/ vármegyének ~ja. 1569:* Jlosway Myklos Crazna waar Megyenek Wice espannya [BálLt 78]. *1734:* Halmágyi István m. pr. Tek(inte)t(es) Nemes Karaszna (!) Vármegyének ordinar(ius) Vice-Ispánnya [Borb. II]. *1777:* Magam is tudom, hogy a Halmágyi uram apja Kraszna vármegyei viceispán volt [RettE 380] * *máramarosi ~. 1676:* Máramarosi viceispán írja, Giza francziával jünének urunkhoz követségben [TML VII, 133 Teleki Mihály Béldi Pálhoz] * *Szabolcs vármegyei ~. 1592:* azkorbely Zabolcz Varmegiej Vice Ispanoknak Birajuall egjetemben, legjen hatalmok cziak ez en leuelemnek erejeuell ky íeónj ... Jozaghomra Fejerthora ... Es en keótesem zerent Bathory Elekne Azzonio(m)nak, avagj gjermekinek ... Rez Jozaghomat kezekben adnj [Perecsen Sz; WH]. *1671:* hozzám jöve Sulyok János uram. Az felesége apja, szabolcsvármegyei viceispán, írja ő kegyelmének, úgy hallotta, az török követ nagy haraggal jött el Bécsből [TML V, 610 Gyulafi László Teleki Mihályhoz] * *Torda vármegye alsó kerülete ~ja. 1802:* Nemes Torda vármegye Also kerülete Vice Ispánnya Martonosi Tekintetes Gálffi Josef vr meg jelenvén a' Succumbens Méltoságos vrnak Also Járai Curiája Kapuja előtt ... szoval is meg magyarázván az Executiót annak rendi szerint tentálta mikoron is a' többször tisztelt Alperes Méltoságos vrnak a' Kapunál jelen volt Praefectussa az Executiot admittálá [T; BLt 12] * *Torda vármegyebeli ~. 1638:* ha mikor ... az Szász Tallerokat Berzeuiczi Judith Asszony uagy maradéki, es successorj deponalnak; es azon summat aliquo respectu, uagj magha Kouaczoczj Istua(n), auagj posteritassi es legatariussi, fel uenni, es az ... Kakuchy neuw falut kezékbeöl ki bocziatani, nem akarnak, eo facto az Thorda Uármegiebelj Uice Ispant egj Szolga biroval edgiütt ... az megh irt falut ... azzal az igassággal szabadsaggal, es ieöuedélemmel, az mint neki oppignoraltatott üolt uisza uehesse uetethesse, es foglaltathassa [Törzs. I. Rákóczi György rend.] * *Torda vármegye felső járásának ~ja. 1778:* Ns Torda var(me)gye Felső járásának ordinarius vice Ispanynya Mindszenti Tkts Nzs Josa György uram ... parantsolt iránta ... Szolga Biro Ur(amna)k hogy el tsépeltetvén azon két kas Kukuritzát, az Exekutionalis Taxát belöle ki tsinálja [O.déllő TA; DobLev. III/520] * *Ungvár megyei ~. 1671:* Szegény Nikházi István tavalyi ungvármegyei viceispán küldte postán szolgáját alá Posonybúl, hogy felesége siessen felmenni utánna [TML V, 513 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

viceispáni viceispán számára kiállított; pentru subprefect; gefertigt für den Vizegespan. *1802:* 5.o. Certificatoria Instructio készittésiért Dr. 50. 6o. Az azzal procédált két Assessornak Fhung 1 Dr. 20. 7o. Vice Ispányi Argalás Fhung 1 Dr. 2. 9o Négy napi Diurnuma jövetellel menetellel edgyűtt Fhung 9 Dr. 60 [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár szb kezével].

viceispánság viceispáni tisztség; funcţie de subprefect; Amt des Vizegespans. *1662:* Jenőbe Bornemisza Pál helyébe, hogy megért elméjű békességszerető embernek állíttatnék, Bihar vármegyei viceispánságábul néhai balyoki Szénási Pétert állatta vala, ki egynéhány esztendeig boldogul is viselé azon tisztit [SKr 299]. *1681:* Az öregh Nádudvari; vice Ispanságab(an) foglalt töllök ... egi darab erdöt s mezöt is [Gausdiora H; VhU 186]. *1749:* ha meg unna le tehetné az viczé Ispánysagótt [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1758:* Nemző édesatyám volt Rettegi György, ki is 38 esztendős korában viceispánságában holt meg Kisbudakon az édesanyjánál szárazbetegségben [RettE 54]. *1762:* Lett candidatio is, az holott én is szegül-végül viceispánságra candidáltattam, de nem kell, legyen azé, aki eddig is anélkül nem élhetett, tudom, hogy utána is jár [RettE 131–2]. *1770:* a múlt augusztusban Maxai Gábort főbíróságra és viceispánságra candidálá a parte catholicorum [RettE 242]. *1773:* mondja Somai Sándor uram: „Addig s addig mesterkedék Ketheli uram, hogy csak megkapá a viceispánságot" [RettE 315]. *1807:* K Iklodon lakot es vice Ispansagot viselt: Szarvadi Janosnak voltak három egy Testvér Gyermekei [Dengeleg SzD; Ks 80/18].

vicekalauz *átv.* alvezér; adjunct al unui conducător; Stellvertreter des Kommandants. *1710 k.:* midőn osztán az emberek a nagyobbik, fényesebb manusra, a napra és annak járására fordították szemeket, elméjeket, és megtapasztalták világosan, hogy az az Istentől ő eleibe tétetett két határ ... között való utat 365 nap és 6 óra alatt végzi el, és ismét ujabban kezdi: helyesen rendelték azt egy esztendőnek, inkább járván a fő, mint a vicekalauz után, mely a maga világosságát amaz nagyobbtól veszi [BÖn. 452].

vicekancellárius a főkancellár helyettese; adjunctul/ locţiitorul marelui cancelar; Stellvertreter des Kanzlers. *1697:* Voltam v(ice)cancellarius Ur(amná)l ebéden [AIN 154]. *1704:* Ugyan ma estve iratott az úr Bécsbe velem Kálnoki Sámuel vicecancellarius uramnak és Bethlen Lászlónak az idevaló állapotok felől [WIN I, 85]. *1710 k.:* ő is, amazok is kérének, hogy a császártól kérjem praesesnek Kaunitzot, az imperii vice-cancellariust, qui hoc tempore omnium judicio erat dignissimus primi ministri honore [BÖn. 921]. *1823–1830:* Most közelebbről báró Traunnénak lett plenipotenciárusa, mégpedig úgy, hogy ennek a báróénak nevezetes osztályos perei vannak gróf Eszterházi Jánossal, aki Bécsben vicekancellárius [FogE 126].

vicekancelláriusság főkancellár helyettesi tisztség; îndeplinirea funcţiei de adjunct/locţiitor al marelui cancelar; Amt des Vizekanzlers. *1710:* Régen mesterkedik azon is Haller István, hogy az öccsit, Kornis Sigmondot Bécsben küldhesse vicekancelláriusságra Kálnoki Sámuel halála után [CsH 426–7 1709-re von. felj.].

vicekapitány (katonai) főtiszt helyettese; locţiitorul/ adjunctul căpitanului; Stellvertreter des Kommandants. *1607:* Benedekfi Janos ura(m) Vice Capitan [UszT 20/267].

1610: eo flge parontsol feö es Vice kīralj biro Vraimnak, Vice Capitan es Eskwtt Assessorokkal egietemben hog az ket falukban kik maghokat az szabad szekelek keöszil nemes embernek adtak es eö felsigenek ne(m) zolgalnanak [UszT 25]. *1636:* Ez falutt Capitan Ur(am) az Vice Capitantol veötte volt [Oroszhegy U; JHb Inv.]. *1664:* A. 1664 die 26 Jan. Szakmari István Vice kapitan uram adta penz cziganyok adaja 1663-ra valo ... fl. 50 [UF II, 304]. *1662:* augusztusnak utolján Váradról Ibrányi Mihály vicekapitánytul, ki fejedelemnek rokonsága lévén, és jó becsületes föember is vala, elsöben székelyhídi kapitányságra, de azután Csomaközi Andrásnak Váradbul való kihalása után annak helyébe ugyan vicekapitányul odahelyheztette vala [SKr 169]. *1666:* Szatthmari Jstvan vice kapitanj uramnak Leszen kesz penz fietesse per annum ... f. 100. Bora per annum ... ur. 100. Buzaja ... sax. cub. 32. Szalonnaja ... nro. 4. Vago barma ... nro. 3. Baranja ... nro. 25. Vaj ... just. nro. 10. Eczet ... just. nro. 6. Szena ... orgiae nro. 6. Zab ... cub. 40 [UF II, 323]. *1686:* Fel(ese)gem ... kereszt Attya volt, Csanadi Janos, Onadi dicsiretes Vitez regulati vice kapitany [PatN 47b]. *1708:* brigadéracs (!) lovas ezeres-fö-kapitány Bezerédi Imrének, vice-kapitánnyának, Ratka Ádámnak Patakon hóhér által fejek vétetik [SzZsN TT. 1890. 508]. *1735:* egy alkalmatossággal hivatalos léven ... Méltoságos Groff Vr Széki Teleki Páll Vram eö Natsaga Berkészre Ebédre Vicse (!) kapitány Tktes Nemzetes Katona Mihály Vram eö k(e)gy(e)lmehez ... magam is ... által késirtem [Drágavilma SzD; TKl Csuka Kosztán (48) jb vall.]. *1745:* az Also Kománai Lakosok ... Sarjumat, mind meg ételék, es el tapodták ... a kertet potentiose el rontottak az ott levö Fiscalis Malomb(an) járo embereimet ... a malomb(an) örleni nem eresztik, az Olton lévö hajoimat, vagyis Csonakimat el akarják vagdalni, Tekts Vice Kapitany Uram admoneáltais Levele által öket, hogy Supersedeállyanak, és az efféle törvenytelenségnek hadgyanak béket [Ks 67. 46. 24b].

Szk: *csíkszéki ~. 1617:* Mw Peter Deak czyk zekj vice Capitan Gal Ferencz Istua(n) Kelemen, Tompos Peter, Czedö Peter, Balint Pal, Czyzer Istuan, Czyk zeky Zen Ge(or)gj nobiles [BfR I] * *fogarasi ~. 1678:* külde mi hozzank mostani Fogar(asi) Vice Kapitany Nemze(tes) Madarasi Mattyas Ur ö kglme peczetit Fogarasi urvarbiro ur(am) Plajasi tisztire nézve [Fog.; BK]. *1687:* Nemzetes Recsei Boér Sigmond Fogarasi Vice Kapitánj hivünk, administrált szekerekhez való szükségre, száz szövetneket nro 100// mellyrül praesentium Testimonio qvietálljuk [Szád. Bornemisza Anna ass.] * *Gyergyószéknek ~a. 1703:* Tekintetes nemzetes csík szent mihályi Sándor János uram eö kegyelme, Csík, Gyergió és Kászon székeknek vice kapitánya és az eö felsége csíki vas hámorának mostani inspectora hivatván bennünket azon hámorra a végre hogy az hámort és az hámori eszközököt, hámorra szolgáló személyekkel együtt jnventálnók [CsVh 117] * *háromszéki ~. 1632/XVIII. sz. eleje:* Nemes Thamas, Fejer varmegyeb(en) Hidvegin lakó, mostan Haromszeki Vice Kapitány [SLt 19. E. 1] * *Kászonszéknek ~a → Gyergyószéknek ~a* * *kolozsvári ~. 1774:* Az én nagyanyám volt, mert hogy a nagyatyám, Veszprémi György megholt, ment másodszor ehhez a Kovács Istvánhoz, aki is kolozsvári vicekapitány volt abban az időben, de gyermeke nem maradott tőle [RettE 330] * *kővári ~. 1664:* Nemzetes Katona Mihály kővári vicze kapitány uramnak, nekem jó akaró komám uramnak adassék [TML III, 18 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1672:* Mostani keövari vice kapitany Mind szenti Pelej Ferencz [SLt LM. 34] * *udvarhelyszéki ~/Udvarhelyszéknek ~a. 1643:* Basa Tamas Zabolan Orbay szekben, Haromszeknek Sepsi, Kezdi es Orbainak feö kiralybiraia, es Daniel Janos Olaszteleken, in filiali Bardocz Udvarhely szekben, Ugian Uduarhely szeknek vice Kapitannja, mindenik Feö renden leuö Nemes szemeljek [Ks Wesselényi lev.]. *1657:* az seregeket harcnak rendelvén hátrábbhagyám az erdö közt az kapitányokkal, s elöttök Daniel Jánost, ki akkor udvarhelyszéki vicekapitány vala [KemÖn. 233] * *udvari ~. 1617:* Andras Ghereb az vdvarj vice Capitan [Gyf; Berz. 17]. *1657:* az inasok enni takarodának udvarolván néki nagy Pál, ki fö gyalog kapitány, Macskási Ferenc udvari vicekapitány, igen kedves emberei; én pedig legyezvén kis legyezöcskével [KemÖn. 98] * *váradi ~. 1662:* a törökökkel megütközvén, a ló vele elesvén, Gyulai István asztalnakja, az váradi vicekapitánynak, Gyulai Ferencnek fia, lovárul leugordván, a maga lovát Kemény János fejedelem alá adni akarván, de a sokaság ott érvén, az fejedelem az harcon elesik [SKr 670].

vicekapitányság (katonai) fötiszt helyettesének tisztsége; funcţie de adjunct/locţiitor de căpitan; Amt des Stellvertreters des Kommandants. *1659:* vegye kézhez Kegyelmetek az várat[a] és Boldai uramtól megértekezvén kik házájokhoz hívek és abban az derék helyben való szolgálatra is alkalmatosok, elsöben Ebeni István uramat instellálván az vicekapitányságban, ő kegyelmével egyező értelemböl állason olyanokat porkolóboknak s hadnagyoknak az várban [EOE XII, 213 fej. – [a]Váradot]. *1662:* Mindezek pedig inkább mind Ibrányi Mihály vicekapitánysága alatt vitettek vala végbe, azki is tisztit az építések környül való szorgalmatosságban is semmi részböl hátra nem hagyja vala | a fökapitány csak felkészülne s assecuratóriája mellett Rákóczi fejedelem mellé menne, s a vár is Balogh Máté vicekapitánysága alatt hűségében hagyatnék [SKr 299, 510]. *1668:* Pelei Ferencz uramat is beállítván az itt való vicekapitányságra, ő kegyelmétül is micsoda reversalist vettem azt is Nagyságodnak magam akarom meg vinnem [TML IV, 275 Teleki Mihály a fej-hez].

vicekáplár 1. falu- v. városbeli tized elöljárójának a helyettese; locţiitorul/adjunctul responsabilului unei subdiviziuni administrative formate din zece case/gospodării; Stellvertreter des Kommandants einer Gruppe von 10 Häusern. *1795:* Én Kapi István és Kerekes Joseph Vice Káplárok valánk abba az üdöben [Ozsdola Hsz; HSzjP Kapi István G. K. (68) vall.].

2. altiszti rangot viselő katona; militar cu grad de ...; Suboffizier. *1828:* a' Bellegarde gyalog regementyéböl elszökött Vice Káplárnak Magánál volt ... egy Káplár páltza [DLt 383 nyomt. kl].

vicekirály *átv. is* vmely tartomány kormányzója; guvernator al unui teritoriu; Gouverneur einer Region. *1739:* Groff Harach ... Neápolisban jártomban oda valo Vice kiraly volt [M.csesztve AF; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1808:* A' Kőz Oláhok tartsák meg az ő Nemzeti sünyi termeszeteket, a' Vármegye Tisztyeinek is ugyan, de kivált az Udvari Tiszteiknek, söt még az elsöbb inasok(na)k is, eleikbe mentöl nagyobb meg hunyászkodással lehet, ugy járuljanak, süvegeiket meszszünnen le vévén ... mert az illyen roszsz meg hunyászkodásnak mutatása tsuda mely igen jól esik az illyen sub-tyrannusok(na)k, és nem tudom mitsoda kis Vice kiralyok(na)k képzelik illyenkor magokat [KJ XXX/XII].

vicekirálybíró királyi tisztviselő, a fiúszék bírája; înalt demnitar într-un scaun filial; Beamte von hohem Rang. *1590:* Miert hogj Illyen nyluan felel az A. kepeben Bogarffalui Mihaly es Az falús Biro elottis zembe nem volth, Ittis az vice kiraly birak szekin elö nem Jeö, nem Compareal, melyre az falús Biro boczatotta volth, sententian marad [UszT]. *1607:* Hogi az A. p(ro)positioiat jratta az Incamacta Peter Ferenczne az gyíermeke neúek ellen: Peter Ferenczne tiztasagot adott volt az A. ellen akkor a mikor az pert kezdettęk volt Semjen Miklos vram eggik vice kiralj biro eleott [UszT 17/7]. *1623:* Effeleknek elueótt marhayokat Keg(yelme)d restitualtassa, magokot penigh az nemes vraynkott kik vyolentiakot chelekedtek egi vice kiraly biro es egj Eskút Assessor altal citaltassa ez iëuëndeö kezelbyk országh guilessere okadasra [Cssz; Törzs]. *1650:* Akarok kegielmeteknek Jelönteni hogi hoza mv nekwnk az Vice Kiralj Biro Vram peczietit [UszT 8/64. 57a]. *1677:* A' Vice Király-Birák a' Székelységen hadi expeditiobol hon maradhatnak [AC 239]. *1695:* Kászon szekben Jmper falvaban ... Imreh Deak Nobilis, ezen szek(ne)k vice kiraly biraia ... nemes hazanál generalis mustra alkolmatossagavál ... tönek elöttünk ilyen meg hihatatlan Contractust senkinekném kenszeriteseböl [BCs]. *1712:* ha pedig valamellyik fel ezen irredemptibiliter löt örökös vasárlást vel in toto, vel in parte fel bontana, vagy posteritassokis violálnak, tehat az violáns fél ötven forint poenán convincaltassek, mellyet az meg allo fél tsak egy Vice Király Biro avagy arra rendeltetett ember által exequaltathassa [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1778:* Most nem régiben erővel tették vicekirálybírónak [RettE 387]. *1809:* az Uri Rendből Báro Rauber, Meltoságos Daniel Elek Ur, ugy Vice Király Biro Cserei Samuel Ur Szűretre vagynak Fegyveres Hazokot bé Zárták [UszT ComGub 1752]. *1810:* Ezen deliberátom helyesnek és igazságosnak lenni találtatván, a provinciális bíró admoniálya Gábor Pált, hogy ha harmad nap alatt eleget nem tészen, executio küldetik réá, s akkor az elégtétel mellett az engedetlensége büntetése is fel fog vétetni. Mikó János vicekirálybíró [Szárhegy Cs; RSzF 100].

Szk: *Aranyos széknek ~ja. 1651:* Harasztoson Lako Bortha Istua(n) Ara(nya)s Szek(ne)k hűtós Vice Kirali Biraja [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1721:* En n(eme)s Aranyas székén Csegezb(en) lako Csegezi János az n(eme)s Aranyas szek(ne)k hites Vice Király Birája n(eme)s szemely ... nékem szokot jussomat meg adván Csongvai Mihály Ur(am) külde el engemet [Asz; Borb. I] * *bardócszéki ~. 1809:* Bárdocz Széki Vice Király Biro Tserei Samuelnek azon kérésit, hogy szántszándékos Gyilkosságért, és Tolvajságért el fogattatott Kurta István ... Státárius processus uttyán Sententziáztattassék meg ... a' Státárius Processussal valo élés meg engedtethetik [UszLt ComGub. 1558] * *háromszéki ~. 1662:* Nyavalyás Alvinczieket is megfogták mindkettőt, az háromszéki vice királybírót is, az udvarhelyszéki vicekirálybírót is megfogták, de az neveket nem tudom megírni, azt is nem tudák mondani, miért fogták meg őket [TML I, 381 Ébeni István Teleki Mihályhoz] * *Kászonszéknek ~ja. 1679:* En Kaszon szëkbën lako Imrë Dëak, mostan Kaszonszeknek Uice Kiraly biraia, Adom tuttára mindeneknek az kiknek illik, hogi Kaszo(n) szekbën Felséofaluban lako Pëtër Łukacz lëania Jlona ... az mű töruenjünk szërent mëgh büntetődöt [BLt 3] * *Keresztúrszéknek ~ja. 1606:* My Semjen Miklos Kadaczy Keresztúr zeknek Vice kiraljbiraia [UszT 20/298] * *Kézdiszéknek ~. 1711:* Bernárd János, Kézdi Széknek hűtös Assessora, Damokos Péter Kézdi széknek Vice Király Birája [Altorja Hsz; Borb. I] * *marosszéki ~/Marosszéknek ~ja. 1597:* Barthakowit Myhaly Zentt Benedeky Maros zeky vicekyraly Byro [Berz. 15. XXXVIII. 3]. *1655:* nehez beteges niavaljas allapottja miat ... nemzetes Borsos Anna Aszszoni kenszerittetek ... Maros szek(ne)k ket hüteos Vice Kiraly Biray elöt procuratorokot Constitualni az Nagod meltosagos szemelje elejben, es Tablajara [Mezőkölpény MT; TSb 21]. *1823–1830:* Másik gyermeke, Erős Agnes, ma is él, és marosszéki vicekirálybíró Tkttes Nagy Dániel úrnak felesége, igen derék asszony [FogE 149] * *orbai ~. 1672:* szokásul vötte Pál deák orbai vicekirálybíró uram [SzO VI, 334] * *Sepsiszéknek ~ja. 1641:* Mű Mihaczi Demeter Illieffalui mostan Sepsi Szeknek Vice kiraly biraja, es Jstuan Deak Szent Iuani Nobiles, es Ereszteueny Istuan vgian Ereszteueny primipilus Sepsi szekiek, ez dolgokban keozul eligalt birak es Compositorok, Aggjuk tuttokra az kiknek illik az jelen valo levelunkben, hogy ... teonek mű eleottunk illien eoreokeos Compositiot [Kp 53]. *1694:* Nemzetes Szekely Boldisar Ur(am) Sepsi Szek(ne)k Vice Kirally Biraya Authoralva(n) mú mellenk Bedöhazi Ura(m)ot ... az vegre hogy az Killyeni Judit részire iutot gabona, fejer ruha, fa eszköz es minden nemű bonumit mellyek az Tutrix Bora Gyorgy Papne Aszszonyom kezinél vadnak, megh böczüllenok [Kilyén Hsz; BLt 4] * *udvarhelyszéki ~/Udvarhelyszéknek ~ja. 1681:* Uduarhelyszeki Uice Kiraly biro Uraink ... exmissiokbol es engedelmekböl, Hiuata minket Uduarhelyszekben Homorod Sz Martonban lako üdösbik Nemes Biro Istua(n) Urunk ... adossaga uegett, es annak megh adasa uagy megh uetele felöll [Borb. II]. *1703:* Kénosi Sigmond ns Udvarhelyszéknek egyik vicekirálybiraja mp [Szu; SzO VII, 120]. *1763:* A székelyek, akik fegyvert fogtanak volt, majd mint általmentek Oláhországra. Egynehány előkelő embereket, úgymint: Borsai György uramat az Udvarhely széki vicekirálybírót, Bors Tamást s másokat is Szebenbe cum brachio militari arestumba vitték [RettE 153].

vicekirálybíróné a vicekirálybíró felesége; soția înaltului demnitar din ținuturile secuiești; Frau des Beamten. *1609:* Peter deakne uice kiralj birone Gal Margit aszoni (40) [Szentgyörgy Cs; BLt 3].

vicekirálybíróság alkirálybírói tisztség; funcție de înalt demnitar din ținuturile secuiești; Amt des Stellvertreters des Stadtrichters. *1710:* Ennyi sok ellenem való factió között is majd mindnyájan rám akarnának voxolni, az egy Mikó Jánoson és alcsíki Szabó Balás Deákon kívül, kit én promoveáltam vala vicekirálybíróságra [CsH 417 1708-ra von. felj.]. *1726:* Barta István ur(am) v. kiraly birosagában lakot abban a Házban [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 2–3]. *1767:* a Gegesi reszt Nehai Kovats Jakab ... Vice Kirally Biroságáb(an) egy Gegesi Martonne nevű Aszszonytol özvegyen maradvan, eroszakoson foglaltatta el [Andrásfva MT; Ks 26. XIV. 9]. *1768:* En Havadi Máthé Isák ... tanultam MVásárhellyi Nemes Reformatum Collegyiumban ... A 1748 lettem procurator, ugjan abban az Esztendőben adjúráltattam Nemes Marus szék Assessorának, Viseltem annak utána Vice Királly Biroságot két Esztendeig, le kellett tennem, mert nem gjöztem a Munkát, hogj Királly Biro és egj szers mind Procurátor legjek [Havad MT; Kp III. 149].

Szk: *udvarhelyszéki ~. 1775:* Második felesége volt Ugron János leánya, aki az Udvarhely széki vicekirálybíróságért reformátusból pápistává lett volt [RettE 349].

vicekocsis a fejedelem lovászmesterének helyettese, aki a fejedelmi méneseket felügyeli; adjunctul/locţiitorul intendentului principal al grajdurilor domneşti; Stellvertreter des Pferdemeisters. *1595:* 10. May ... Nagy György Wrúnk ő fge vice kúczis Loaz Mestere, megyen loak visitalni és bellyegeszni B (!), az Warakban és Menesekhöz [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 62 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

vicekolonel, vicekolonellus alezredes; locotenent-colonel; Oberstleutnant. *1662:* Nagybánya szenvedése, Liber baro ab Hagen vicecolonellus alatt lévő német hadak miatt hóstátjok elpusztítási, város megostromlása [SKr 676]. *1691:* Veterani general Havasalföldiben Sovire, Szent Crois vicecolonellusa commendoja alatt expediált bé ezer lovast [IIAMN 327]. *1705:* Asztalnál pedig ezek ültenek: a generál feleségestül ... gróf Amadeus, a generál fia, Selsein vicecolonel, Kaltenplatt és Unger főstrázsamester | Itt pedig Orosz Pálé a commando és az Roth nevű vicecolonelusé, aki hunyadi commendans volt. Egy lajtman volt a Tyrheim regimentjében akkor, most pedig vicecolonellus [WIN I, 410, 530]. *1710:* Rabutin látván, nem tréfa a dolog, a vicecolonellusát, Gravent egynéhány száz lovassal Háromszékre beküldi, Udvarhelyszékre penig Baron Tige-t más német hadakkal [CsH 340 1704-re von. felj.]. *1726:* az Aszszo(ny) ő Nga az Somlyai hazait oda engete az vice koronelusnak (!) Covartelynak [Darlac K; ApLt 1 Apor Susanna Apor Péterhez]. *1735:* Mgos Groff Vice Colonellus Forgács Ferencz Urunk eo Nga jövén bé Quartelyul Nemes Városunkb(an) tettünk dispositiott hogj mivel kedveskedgjünk eő Ngnak ez szerint Buzát a Malombol Cub. nro 12. Zabot Cub. nro 20. Szénát Cub. nrõ 10 Jo Bort nr. nrõ 40. Tehen hust libr. nrõ 200. Vajat Ur. nrõ 2. Czirket nro 200. Pipet nro 30. Tojást 400 Eczetett ur. 10 [Dés; Jk 457a]. *1740:* az Philippianum Regimén ma Dévára érkezik, mellyből három Compagnia és a Vice Colonellus itten marad [Hosdát H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1769–1770:* Ezen az aperturán azért Rhédei János úr lehányván a gyászt, elméjét is újra katonaságra adván visszamene a regimenthez ... ezen Gyulai regimentiben főstrázsamesterséget ért volt. Onnat ment az Haller regimentibe vicecolonellusnak [RettE 217]. *1773:* A limitana militia vicecolonellusa, Enzenberg, szörnyű költséget útakat csináltatott a militarizáltatott helységekkel, melyért úgy megharagudott a császár, hogy nem ment rajtok, hanem mellettek [RettE 301]. *1774:* az édesatyja, Teleki Miklós úr elhagyván a katonaságot, az holott vicecolonellus volt, megházasodott vévén feleségül Gerhardt Katát [RettE 319].

vicekolonellusi alezredesi; de locotenent-colonel; Oberstleutnant-. *1763:* Ezt hívják Halász Borbárának, Halász Péter leánya ... Elsőbben vette volt el egy tömösvári Szilágyi Mihály nevű vicecolonellusi titulust nyert ember [RettE 155]. *1770:* br. Bánffi György, fia amaz jóféle úrnak Bánffi Farkasnak, aki tabulae praesességében holt meg, katonaságból vicecolonellusi titulussal letévén magát, elvette Wesselényi Istvánné Daniel Polixena leányát [RettE 240].

vicekolonellusság alezredesi tisztség; funcţie de locotenent-colonel; Amt des Oberstleutnants. *1775:* Most – úgy mondják – hazaszállott", pedig állott az az vicecolonellusság az atyjának harmincezer forintjában [RettE 350. – "Gr. Bethlen Pál]. *1776:* Török András ... ismét bekerülvén Erdélybe, a szegény Barcsai János mellé akadott volt, ki is szörnyű nyughatatlan, levis elméjű ember lévén, katona et quidem vicecolonellusságot vadászott, s arra nézve ezt a Törököt felküldötte Bécsbe nagy költséggel, hogy már szerezzen nekie vicecolonellusságot [RetE 370–1].

vicekomesz alispán; subprefect; Stellvertreter des Gespans. *1595:* 13. May: Jöue be Alphonsús Visconte Vice comes Mediolanensis, Episcopus Cerúiensis Nüncius Apostolicus 1. Bör zekerrel és 2 kucziűal, és egy nehany louagossal [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 177 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

vicekommendáns parancsnokhelyettes; adjunctul/locţiitorul comandantului; Stellvertreter des Kommandants. *1679:* Leszli mintegy másfél ezer embert faltörő ágyúval Schaffenberger az szatmári vice commendánssal Nagy-Bányához küldött [TML VIII, 405 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez]. *1695:* Ma szallottak be az Varb(a) az Hussin Regime(n)tiből valok ... az Obest Lejtmantyok az ki nekiek parancsol ... <a>szt mondotta hogy vice Commendans leszen, mertt az Ur Bethlen Gergelly az fő commendans, es ha mi excessust cselekesznek, csak őtet kel requiralni, teszen rendelest [Fog.; BK].

vicekrájnik al-botosispán(féle); isprăvnicel; Vizegespan. *1765:* az én Pakulárságomban, midőn Rantz Mihály Uram Udvari Tiszt, Moyszin Gligor Fő, és Dumitru vice Krajnikok voltanak ă magúnk Juhait, ă Kereszthegy nevezetű Havasnak Görgény felöll való mezős óldalában őriztem volna [Libánfva MT; Born. Moldován Gligor (35) zs vall.].

vicekurátor (egyházközség v. egyházkerületi) gondnok; epitrop; Kurater. *1758:* Nzts fungens vice Curator ur(am) eő kglme iterato az fenn megirt Ecclae(si)a forumára adstringalta az Inctust [Torda; TJkT III. 277].

vicekvártás a dézmából a papságnak járó kvóta beszedője/kezelője; adjunctul/locţiitorul colectorului sfertului de dijmă; Stellvetreter des Steuereintreibers. *1749:* adjungáltaték Tek. Senator Quartas Ifjabb Pataki István Uram mellé Sub-Quartas(na)k avagy Vice-Quartasnak Tek. Senator Ujhelyi Samuel Uram [Kv; SRE 182]. *1757:* Tek. Senator Újhelyi Samuel Uram el-bútsúzván Vitze-Quartasi Hivatalától ... választaték ő kglme Tek. Senator Pataki István Uram helyében Fő Quartas(na)k, Vitze-Quartas(na)k pedig Tek. Senator Érsekujvári István Uram [Kv; SRE 189–90].

vicekvártási a dézmából a papságnak járó kvóta beszedésére/kezelésére vonatkozó; de adjunct/locţiitor al colectorului sfertului de dijmă; sich auf den Stellvertreter des Steuereintreibers beziehend. *1757:* Tek. Senator Újhelyi Samuel Uram el-bútsúzván Vitze-Quartasi Hivatalától ... választaték ő kglme Tek. Senator Pataki István Uram helyében Fő Quartas(na)k, Vitze-Quartas(na)k pedig Tek. Senator Érsekujvári István Uram [Kv; SRE 189–90].

vicekvártásság a dézmából a papságnak járó kvóta beszedői/kezelői tisztség; funcţie de adjunct/locţiitor al colectorului sfertului de dijmă; Amt des Stellvertreters des Steuereintreibers. *1765:* Tek. Harsanyi vram bizonyos conditiokra nézve, még esztendeig meg-hagyatott a' Qartásságban; ugy Tek. Hadadi György vram-is a' Vice-Quartásságba [Kv; SRE 220]. *1774:* Tek. Rathnotfai Sigmond Uram ... midőn Fő Quartasi Hivatalát letette, újra offeraltatott o kigylmének a' Vice Quartasság [Kv; SRE 230].

vicelovászmester a fejedelmi lovászmester helyettese; adjunctul/locţiitorul intendentului principal al grajdurilor domneşti; Stellvertreter des Pferdemeisters. *1609:* Zab oztas ... Az ket Teoreok Deaknak Met 2 ... Tedi Balintnak, Vice Loaz mesternek Met. 3 | Hogy Vrunk eo F. Ecziet fele Indula Hadaual ... Paxi Lukaczy uizi az kepirot Horuatigh 2 louan ... Az wst giarto vizi 2 louan Somborigh az vicze Louas Mestert harom mely feoldre adtam ... d 75 [Kv; Szám. 126/ IV. 204–5, 409]. *1646:* Teörök Pal Urunk vice Lovasz mestere erkezek harmad magaval [Mv; MvLt AAll. 6].

vicelovászmesterség a fejedelmi lovászmester helyettesének tisztsége; funcţie de adjunct/locţiitor al intendentului principal al grajdurilor domneşti; Amt des Stellvertreters des Pferdemeisters. *1662:* Bethlen fejedelemnek több régi szolgái között vala a zabolai Mikes Zsigmond is, ki udvaránál hol vicelovászmesterségbe, s hol egyéb hivatalokban is szolgálván, Rákóczi fejedelem is vicelovászmesterségbe vette vala szolgálatját [SKr 159].

vicenótárius aljegyző; notar adjunct; Vizenotar. *1766:* A főispán úr is szépen beköszöne, Palatkai Imre vicenótárius, noha leírta volt amit reponálni kellett, mégis alig tudta kivakogni [RettE 198]. *1774:* Beszélé, hogy Bogdán Dénes miképpen ment a szegény vicenótárius Alsó Lászlóra, aki is igen jeles, tanult ifjú [RettE 324]. *1775:* Bánffi György úr frissen viselte magát, amint mondják, de a nagy tudákos Dési a diplomát sem tudta folyvást olvasni, hanem osztán a vicenótárius, Alsó László, kivette a kezéből s ő olvasta [RettE 342]. *1820:* En nem eroltetödhettem Semmire, hanem közhirből hallottam azt, hogy első Esketö Vice Notarius Koronka Lászlo Ur az általa meg esketteknek mondott volna annyit, hogy valljanak most a' mit tudnak szép szerént, mert ha nem majd erőszakasanis meg kell mondani [Aranyosrákos TA; JHb 48 Biro Gábor (69) hütes ass. vall.].

vicenótáriusság aljegyzőség; funcţie de notar adjunct; Amt des Vizenotars. *1828:* a Protocollomoknak nem Purizálásáért ... a vice Notariusságbol amoveltatott [DLt 87 1829. év al.]

vicepalatinus a palatinus helyettese, alnádor; palatin adjunct; Vizepalatin. *1710:* Lengyel László magyar király idejétől fogván való dolgokat éppen II. Rudolfus német császár és magyar király ideig egy seculum elforgása alatt, legderekasabb írásban hagyta Istvánffy Miklós magyarországi vicepalatinus [CsH 48].

vicepallér a kőművesmester közvetlen alárendeltje; adjunct de contramaistru-zidar, paler adjunct; Untergeordneter des Maurermeisters. *1811:* Vicé Pallér Togyer ide való Mölnár, Fáradozásáért kevés jutalmat vár [ÁrÉ 53].

vicepohárnokság a főpohárnok helyettesének tisztsége; funcţie de vicepaharnic; Amt des Stellvertreters des Hauptmundschenks. *1658:* Bala Georgy az iduözült, idősbik Rakoczi Georgy Kgls Urunk Fejedelemsegeben Vice poharnoksagaban, eő Nga pohar zekiben tüz altal let karanak refusioiara, az mely harom száz Imperialis Tallerokat nehai vitezlő Benediki Balas Deaktol ... föl vet volt ... azon specificalt harom szaz Tallerokrol eő kglmet contentalnak elsőben [Ne; Incz. II. 8a].

viceporkoláb alvárnagy; vicepîrcălab; Vizeburgfogt. *1662:* Gyulai Ferenc már a fejedelem hűségére való megesküvést a vármegyében végbevitetni fegyverrel is kész lévén, az nemesi szabadság oltalmazásához úgy nyúlni kezdett vala, hogy mindjárt új esztendő napján Szalárdi Jánost, Tisza Istvánt, Borbély Albertet, Kürti Jánost, azelőtti viceporkolábot ... és Belényesi István vármegye notáriusát megfogatta vala [SKr 529]. *1665 k.:* Fogarasi Fő kapitány Betlen Gergely Ur(am) Conventioja ... Vice Porkolabnak ... Verő disznaja No 2//v. f. 4 [Törzs.]. *1667:* Az Istenért szorgalmatos vigyázással legyen Kegyelmetek, mind Kegyelmed, fő- és viceporkoláb uramék [TML IV, 86 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1670:* Az mi kgls Urunk(na)k Eö Ngh(na)k kövári Tisz házáb(an) levö mostani edgjik Vice Porkolábja Szalontai Tonnás (!) Gáspár, es Fiscalis Udvarbirája Devai Dobolyi István [TL]. *1673:* Fő s vice kapitányok, fő, vice porolábok (!), pattantyúsok, tizedesek hívek s gyalogok felesek kívántatnak [TML VI, 529 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

Szk: *dévai ~. 1668:* A dévai viceporkolábot hagytam ott. Az kendervári kapitány jó volna, vagy Illyére alá küldöni, vagy Dévára viceporkolábnak és amaz maradna ott, mert bizony valóban szükséges [TML IV, 349 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

vicesáfár számtartó, a fősáfár/számtartó helyettese; supraveghetor adjunct; Stellvertreter des Rechnungführers. *1681:* Mikor à Bányák het etzaka egi Susztra járnak; egi Bányára, à fő es vice Safarok nem tartoznak többet adni száz húsz tereh szénnél [VhU 62].

viceség viceispáni tisztség; funcţie de subprefect; Amt des Vizegespans. *1677:* A' Fő Ispánság vacantiájában megszünik a' Vicéségnek Tiszti, miglen a' Fő Ispán helyben nem állattatik | Viceségnek tiszti Fő Ispánság vacantiájában megszünik [AC 116, 272].

vicestrázsamester altiszti rang, kb. százados; plutonier; Hauptmann. *1657:* vacsora után későn ugyan valami jó geniustól izgattatván, soha el nem alhatám, hívatám a vicestrázsamestereket, examinálván, hol hatták az strázsákat [KemÖn. 178–9].

viceszedria a viceszékek/fiúszékek törvényszéke; tribunal într-un scaun filial; Gericht einer Region. *1792:* A Praetendensek Apellálják ezen Deliberatumot a Tkts vice Sedria elíben [Aranyosrákos TA; Borb. I].

viceszék az egyes székely (fő)székek fiúszéke; scaun filial (care este subordonat unui scaun secuiesc); einem Hauptstuhl untergeordneter Stuhl. *1590:* mel' dologh felöll valo pert Az Eghej Biro hagiotth volth Az mas dolog melle lde az Vice zekre Olazteleki Bartha Kelemen Bizonicha megh biroúal hogj eótet szabaditotta megh a' teórueny a' ffeöldben mikor appellalt ide az vice zekre Bartha Mihalj [UszT]. *1606:* mjjert penig azon dologert engemet Commissarius eleibe hittal most penig az vice Zekre Zolittal sj Juris azt mondom Calumnjan vagy Eretthe mert egj dolgot ket biro elött ket vton nem Zabad prosequalni [UszT 20/162]. *1610:* vjgjenek az Zekre Eskwth Embereket azokra az vtokra kik oculalljak es referalljak az Vice zekre [UszT 50]. *1625:* Ezert teottem tilalmat hogj mikor engemet az öreöksegböl kj tiltottal akkor aszt mondtad hogj Derek

szeken adod okat vice szeken szolitottal megh a' mely mert nem bono ordine p(ro)cedaltal melta(n) tilthattalak [UszT 5]. *1650:* Az meli hazat örökseget cum pertinentiis mind az akkori vice szék, az Derek székis iteratis vicib(us) az A(ctri)x megh neuezet Attyának kezében adjudicalta volt [UszT 2e]. *1748:* N(e)mz(e)t(e)s Hajcz András Ur(am) Hazos Tarsa ... Pokai Susanna Asszony eö kglme ... Citaltottya Maros Szek(ne)k M(aros) vásárhely várossában leg közölöb Celebrálando Törvenyes vice szekire [SLt 16. MV. 16]. *1752:* Mlgs Groff Aulicus Cancellarius Ur eo Excellentiaja ... Lendvai Vramtol perlett valami Joszágot, kezdvén el az Vice Széken [Backamadaras MT; Ks 83 Fr. Árkosi lev.]. *1797:* a' hol a Tiszt a' Praeses, akkor a' Derék Székre; mikor pedig maga a' Földes Ur requisitussa, vagy személlyesse, akkor a' Vice Székre a' Causatis appellalni szükséges [Mv; MbK XII. 113]. *1809:* mind ketten essedeznek az vice Szék Deliberatumának könnyebbitéséjéért [UszLt ComGub. 1668–9]. *1829:* (A) Felperesi állatásnak bé bizonyittására beadott Leveleket, és az Alperes által fel adott mentö okokat ... meg visgálván a' T. Vice Szek ugy találja[a] [Mv; DobLev. V/1152. – [a]Köv. az itélet szöv.]. *1830:* (Az) Excquutor Ur ... Fel olvastatta velem ... a' ... Vice Szék(ne)k ... azon Itéletét; melybe Alperes Ratzkevi István a' Novumárol valo le mondást jelentett és Itéletesenis el fogadtatott [Msz; DobLev. V/1158. 1b]. *1843:* következö vice Szék mikor lészen [Bözödújfalu U; Pf Kováts Sándor lev.].

viceszekretárius a fejedelem titkára; secretar (adjunct) intr-o cancelarie domnească; Vizesekretär. *1674:* mind az 5 hordo borok ki korcsomárlásának meg engedesiről s mind az dézma állapottyárol, hogy az minemü rend tartás volt az praedecessor Fejedelem idejiben mind akkor, s mind annak utánnais azont kövessék az tisztek ... Georgius Rakoczi, Joannes Szalardi Vice secretarius subscribalták [UF II, 590].

viceszolga ? viceszolgabíró; pretor adjunct; Vizestuhlrichter. *1657:* Mi ... Cziomafajan lako Butka Geörgy es Kideben lako Henczes Georgy mind ketten Doboka varmegienek hütös vice szolgaj [SLt HI. 38].

viceszolgabíró a jogi teendök ellátására alkalmazott albíró; pretor adjunct; Vizestuhlrichter. *1613:* Lukaczj diak vice zolga Biro Kwkeollöben [Ks 19. III. 12]. *1614:* igirwnk ... minden kapurol egi egi Embert, Eót kapurol egi Negi Eokrw zekeret ... ezek mellet minden varmegiebeol egi vice zolga biro legien, ugi hogi ezek Eztendeoben egiszer egi holnapigh munkalodgianak ott [Ks 87 ogy-i végz.]. *1636:* (A) megh irt hazat ... tartozek eo kglmejs ki boczatanj kezebul minden perpotuornekul ha hol penig ki nem boczatana, tehat egi uice zolga birot mellje uinem ez leuelnek erejuel uiza foglalhassak pinzejs el uezuen [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/20]. *1639:* Mikola Sigmond Ura(m) Eö keglme jambor szolgaia Uy budai Nagi Istva(n) Fü biro vram elöt protestala azon hogi azokat az vice szolgabirokot ü nem birallia nemis akarya hogi ebben az dologban fü biro vramon kivül mas szolgabiro legien Biro [H; JHbK XLV/32]. *1641:* Keziben lako Szekely Istuan Deakne Koz<ta> Clara Azzony, mivel hogi az sz. szek szinen, az nemes var meg<gie>nek egik hiteös vice zolga Birajat loponak mondotta es in instante nem docealhatta, el maradot raita, ugi mint eleven Dijan harmincz harom forinto(n) [SzJk 57]. *1665/1681:* En Bogya Peter adom emlékezetül ez levelemnek rendiben ... valamint az en jo kglmes Ur(am) ... Zolyomi Miklos Ur ö Nga engemet manumittalt, mely manumissiomat az parban szorul szora igazan kiattam ... Ungur Gaspar eö kglme es ugya(n) azon Varmegyenek ket hites Vice Szolga Biraja ... ö kglmek elöt, Annak mindenképen megh alloja leszek manumissiomnak tartasa szerint [Vh; VhU 255]. *1677:* 'Mely peres pediglen ezeket a' specificalt Casusokat Széken akarja prosequalni, abban illyen mód observaltassék; hogy itt Erdélyben mind pedig a' Partiumban a' citatiok Fö és Vice Szolgabirájak által; a' Székelységen pedig a' Székeknek Eskültei vagy azok nem lévén, Nemes ember által, a' Tiszt pecsétinek erejével legyenek [AC 180]. *1703:* ött száz magjari farintakat vettem eo kglmetöl kölcsen karacsanig mellyet tartazzam eö kg(ne)k az meg nevezet napan interessivel együt meg adni: mellyet ha adni nem akarnek es meg nem adnam, Tehat sabadasan eö kglme azan penzt, akar hol nevezendö Josagoman csak egy vicse szolga Biro altalis meg vetethesse [MbK 103 ifj. Toroczkaj Mihály kezével]. *1759:* Mind ketten osztan ö Kglmek ki akarták vonni ... Gávrilát hajánál fogva, de az Ex(pon)ens ur ö Nga Árpástoi Birája Providus Balas István és Tisztartó Nzts Sárpataki László Uram fogván hátul a' Czondráját Tit. Fö Biró Uraimék ki nem huzhattak, hanem haját tépven ki szagatván is benne, atták ordinarius Vice szölgabiro Vajda Uramnak kezébe [Árpástó SzD; BK. 5 m. és 1 r. valló].

Szk: *Belső-Szolnok vármegyének ~ja. 1632:* Nemetj Jstwan es Zwcialay Jstwan vram Belseo zolnok varmegenek vice zolga Biraj [Néma SzD; Ks 41. F]. *1644:* Udvarhely Jstva(n) ... Belseo Szolnak var megjenek egyk vicě Szolga Biraia [Ks 42. F]. *1735:* Rettegen lako Vágási szekelly István Nem(e)s Belsö Szolnok Vár(me)gy(éne)k hütös Assessora és Deésen lako Bónis János Nemes Belsö Szolnok V(á)r(me)gj(en)ek edgjik hites Vice Szolga birája [Kendilóna SzD; TKl] * *Doboka vármegyének ~ja. 1630:* Folségodnek alazatos hiü szolgai ... Deak Jstuan Szent Egiedi Doboka varmegienek vicze szolga biraia es Goczi Janos [WassLt]. *1713:* Panczelcsehe(n) Lakó Szinási Andras eze(n) m. D(obo)ka Var(me)gj(éne)k egik hütös vicae (!) szolga Birája [WassLt] * *Hunyad vármegyének ~ja. 1639:* Mi Haray Jstvan Jstvan (!) eggik Huniad varmegienek, vice szolga biraja (!) [H; BK]. *1681:* Iffiabbik Orban Miklos Hunyad Var megyenek hűtős Vice Szolga Biraja [Vh; VhU 281] * *Kolozs megyének ~ja. 1641:* Somodi Gergely Colos megenek egik hvtös uiczje szolga biraia Colos megeben bot hazan lako [JHb] * *Kolozsvár megyének/Kolozs vármegyének ~ja. 1581:* Ez a wegezest (!) lot my Elottunk vgy mint köz byrak Elót Bozzasy Janos Elót es Balog Pall Elót es sombory Layos Elót es az kolos war megye wice zolga byro Elót, Túdnj Illyk Teorek Keleme(n) Lakozando cosmatelkón (!) [Erked K; WLt]. *1599:* Zakmary myhalj Coloswarmegjenek wjce zolga byraia ... magiar Frattan Coloswarmegjeben laknak [SLt J. 8]. *1634:* Kalota zenkiralt lako Szabo Demeter Kolosvar megienek egik hites vice zolgabiraia [KCs IV/126]. *1643:* Magyar Pataban lako Pesty Janos Colosvármegjenek egyik hwteös Vice Szolgabiraja [JHbK L. 7] * *Küküllő vármegyének ~ja. 1659:* En Maxai Pál vgy mint Kükölło varmegyenek edgyk vice nemès szolgabiraia [Kp III. 86] * *Torda vármegyének ~ja. 1671:* Torda Varmegye(ne)k egyik Vice hütös Szolga Biroja Bogati David Deak [BLt 11]. *1686:* Bogaton Torda varmegyéb(en) lako Marton Deak Nemes Torda varmegjenek egjik Vice hütös Szolga bīraja [Borb. II].

vicetiszt helyettes tisztviselö; funcţionar adjunct; Vize-

beamte. *1632:* Erről pedig mind a két részről kezeket beadák mü nekünk fogatt közbiráknak, hogy ha eszt valamellyik fél nem állana avagy fel bontaná, veték mü előttünk fogatt közbírák előtt flor. 100 idest, száz magyar forint kötelet, ezen közbírák erejével az megalló fél az megálhatatlan félen, vagy egy vicze tisztet kivivén avagy csak egy szék esküttyét, igazat tétessen [Udvarfva MT; Barabás, SzO 366]. *1669:* Urunk ő nagysága tudván, hogy oda alá nincsen ő nagysága, az vice-tiszteknek parancsolt mindenekről [TML IV, 565 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1671:* Csík Széknek volt illyen meg-bántodása, hogy a' Csiki hámoron, harminczadokon, és örökön lévő Gondviselők, nem akarnának a' vitézlő Rendnek törvényt szolgáltatni, azért à modo inposterum, ha kiknek Nemes, Ló-fő és Darabantok közzül, lenne örökség dolgából törvények, tehát az ott valo Gondviselők tartozzanak a' Vicé Tiszteket és Assessorokat a' törvény tételre bé-hivatni, és ha azok olly törvényt tennének, hogy valamellyik félnek nem teczenék, per viam apellationis transmittaltassék a' Fő Tisztek eleiben derék Székre [CC 39]. *1677:* Fő és Vice Tisztek a' Decretum tartása szerint azon Vármegyékbéli vagy Székekbéli zálagos és jószágos emberek legyenek | A' Procuratoria Constitutiok mindenüt az Országnak részeiben, Fő és Vice Tiszteknek, Notariusoknak, Cancellaristaknak, kik specialiter arra exmittaltatnak, hasonlóképpen Városi rendeknek a' Birák előt lőt hit szerint valo rescriptumokra, mind két Cancellariárol, és Cáptalanokbol-is meg-adassanak [AC 116, 209]. *1683:* Az egyéb Áldozásbéli difficultásokat ... Vice Tisztek kötelességek szerint szorgalmatossa(n) fel czirkalván és fel irván hiteles Regestrumb(an) reportalni el ne mulassák fogyatkozás nélkűl eze(n) Dietara ha kárt nem akarnak vallani [UszLt IX. 76. 13 a fej.]. *1690:* Az Ecclesia kevés jobbágyi mivel igen el romlotta(na)k elis pusztultanak, azok(na)k Rovatalok(na)k leszállitását a' mint ez előtt Nagtok s kgltek igirte volt veghez vinni, és Vice Tiszt Uraimekra azo(n) dologrol Commissiot extrahalni méltoztassék [Kv; Ref. egyh. lt X. A. 5]. *1703:* ha ez Commissiok(na)k is postergatiojaval az ő Felsege szolgalattyab(an) akadalyt szerezven kesleltetik, vagy praetermittallyak be küldeset, az Militaris Executiot tulajdon maga hazaira Vice Tisztek(ne)k küljjük [UszLt IX. 77. 63 gub.]. *1710:* Ugyanezen esztendőben, mivel a vármegyék főtisztek nélkül valának és csak a vicetisztek gazollják vala a dolgokat, az öreg császárné főispányokot denominála, de csak egyet-egyet a vármegyékre [CsH 464]. *1745:* mely vallókat az exponens vicetiszt mi elönkbe állattatott, mi azokat ... megexaminálván megkérdeztük és hütök után való feleleteket ... leírtuk [Keresztúrszék; Ethn. XXIV, 163 hiv.]. *1751:* Anno 1751. in Diebus 24ta 25ta 26ta et 7ma Mensis January A. Méltoságos Regiumi Gubernium Commissiojának Contünentiaja szerènt Investigalván Nemes Thorda Vár(me)gye Titt. érdemes vice Tisztei eö kegyelmek parontsolattyábol az irt vármegye Felső Járásáb(an) A. Maros Bogáti Processusb(an) Pagatim, hogy egy egy, Faluban az egy egy Fungens Parochuson kibül hány Fungens Káplányok, és hányi Cantarok (!), siue Functione hasonlokèppen hányon találtat(na)k, találtattak dë p(rae)senti e. szerént [T: TVLt 1544 Szabo István vice szb kezével]. *1769:* Committáltatik ... hogy Idegen el tévellyedet Marhát a ki fel fog töstént Vice Tiszt Atyánkfiaihoz hajtsák [UszLt XIII. 97]. *1784:* A Torotzkai Birák ... az Erdőkön valo Praevaricatiokért is tsak egy Forintig büntetthessenek. Egyéb aránt, ha oly nagy az Praevaricatio, hogy terhesebb büntetést érdemel, adgyák fel az Tkts Vármegye Vice Tiszteinek, az kik a Titalom Rontok ellen irott Törvények szerént az illyetén Praevaricator ellen procedalni el nem mulattyák [Torockó; TLev. 2/6. 4b]. *1798:* Fejér nemüt Láb belit, asztal, ágy nëmüt és kontöst a Mlgs Aszony a szükség szerint Szolgáltassa ki ugy hogy annak ki szolgáltatására edgy vice Tiszt fog vigyázni [Kövesd NK; RLt]. *1817:* Finta Joseff Uram Felesége vagj Posteritassa Kardas Samu ellen, Felesegin, vagj maradékin magaknak eleget vehessenek vétethessenek ez Levélereje mellett ... tsak egy Vice Tiszt Ur általis minden Törvénjbéli ki fogás nélkül [Asz; Borb. I].

Szk: *alsó járási ~. 1678:* Kérem Kegyelmedet confidenter, alsó járási vicetiszteket ne változtassa [TML VIII, 142 Teleki Mihály Haller Jánoshoz] * *Doboka vármegye ~je. 1744:* az Querelans ... Instantiáját azzal concludallya hogy Excellentiatok és Nagyságtok committallyon Nemes Doboka Vármegje Fő és Vice Tiszteinek hogy praetensivë el praedalt Gabonáit ... Sz: Egyeddel refundaltassák, kárait restitualtassék el hánt és égetett Kerteit restauraltassék [WassLt Czegei Wass Ádám lev.] * *Hunyad vármegyei ~. 1726:* Az melly 30. Aranyokat az Devai Ecclesianak conferaltam volt, az Lelkekre kőtöm Tts Hunyad Vármegjei Fő- és Vice Tiszt Vraméknak hogj meg vegjék és adgják azon Dévai Ecclesiához [JHb XXXV/21 Jósika Imre végr.] * *Kolozs vármegyei ~. 1709:* Az adosságok és azok(na)k Interesse pedigh, hogj vilagosságra es Ligadumra jöjjenek, legjen Computus Mikola Lászlo Atyánkfia és az Colos vár(me)gjei Vice Tisztek előtt [Nsz; KvLt I/197 gub.] * *kővári ~. 1669:* Az kővári vicetisztek is búcsúznak s nem is ok nélkül, mert már esztendeje vagyon, nem fizettek nekik, mind búzájok s egyebek oda vagyon [TML IV, 566 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

Az erdélyi régiségben, különösen a Székelyföldön vicetiszteknek nevezték a következő tisztségeket betöltő személyeket: alkapitány, szék- vagy alkirálybiró, székülö vagy assessor, jegyzö, számvevö.

vicetisztség helyettes tisztviselői tisztség; funcție de funcționar adjunct; Amt des Vizebeamten. *1738:* a szolgáló fél igen kevés falunkban, mert szombati szolga vagyon nro 15, kik is immunisok minden extraordinariákból és szolgálatoktól, az előbbeni üdökben pedig csak főrenden lévő uraiméknak volt szombati szolgájok és vicze tisztséget viselő uraiméknak, de most olyanoknak is vagyon ns uraimék közül, kik sem a falujoknak, sem a nemes széknek nem tudnak szolgálni [Szentsimon/Szentimre Cs; SzO VII, 392].

viceudvarbíró a fejedelmi udvar irányítójának/a főudvarbírónak a helyettese; adjunctul vătafului de curte; Stellvertreter des Gerichtsvollziehers. *1623:* Ha Istenteöll magara bocsattattott Nyaualiak myath tiztinek megh nem felelhett vgy a' mint keuantattnek ... Egy Jo sereny Ertelmes Iffiu Embert keressen maga mellę kit Vice Vduarbironak substitualion ... tanicza oktassa Nyelueuell [Szu/Fog.; BGU]. *1640:* Huszti Boldisar ... Vice Uduarbiro Fogarasba(n) [Fog.; UC 14/48. 7]. *1642:* az Vicze Uduarbiro Zeoke Thamas meg reszegwluen kereztwl nyargalt az buzaba verte az aratokat [Gyalu K; GyU 81] | Excepto hogy az Vice Uduarbjro Szeőke Tamas lattak hogy ides toua adomanyert osztogatta az jobagiokat dolgozasra, melyert ueszekettenekis uelle, hogy az derek dologh jdejen ezelekette, de eő megh fenyegette eőkett [Hidegszamos K; GyU 88]. *1672:* A küvári udvarbiró helyében van egy emberséges ember ott Küvárban, jobb volna azt beállitani, vagy csak egy jó számtartót oda szerezni; az is végben vihetné. Egy oláh vice udvarbiró forma ember van ott [TML VI, 266 Teleki Mihály

Naláczi Istvánhoz]. *1679/1681:* Arataskor à hites vice udvarbirojaval, szamtartojaval, es más hiteles esküdtekkel ki menvén, mindenüt, minden nemű vetések(ne)k kalongiait igazan alvassak megh | Buza, és akarmi nével nevezendö vetéseket eö kglme az mikor érkezik aszt magais meg látogassa, de a vice udvarbiroval ighen giakran megh jartassa [Vh; VhU 669, 670]. *1703:* Az Csürbironák ... Az Major bironak ... Az vicè Udvarbironák, az ki Mangárlo (!) is [Fog.; Utl]. *1715:* Tartva(n) az időnek háborgásától, sem vice udvarbíro, sem korcsomaros, sem biro, sem Hidos, sem kertészek, sem Csürbiro, sem mások akkori időben honorariummal nem járta(na)k szolgálattjok uta(n), hanem kit szép szoval, s kit kéréssel, kit fenyegetessel, s kénszeritetessel állitott akkor udvarbiro maga mellé [Fog.; Utl].

Szk: *dévai ~. 1643:* Vitezlö Nagy Janos devay vice Uduarbiro [Déva H; JHb 53] * *fejérvári ~. 1617:* vitezleö Felvinczi Marton deak mostan Feyérwari vice Udwarbiro [Berz. 17] * *fogarasi ~. 1691:* Fog(a)ras földén Ludisori Pap Miklos Mosta(n) Ur(un)k ö Nga Fog(ar)asi V. Udvarbiraja [Szád.]. *1764:* Meghala Inczédi Sámuelné, Lészai Anna is ... Fogaras földin Lésza nevű helységbeli volt az apja, fogarasi viceudvarbíró fogott volt lenni [RettE 169].

viceudvarbíróság vicebírói tisztség; funcția de adjunct de vătaf de curte; Amt des Stellvertreters des Gerichtsvollziehers. *1652:* Szeöke Tamas ... vice Udvarbirosagba vagion [Gyalu K; GyU 78].

vicevámos a vámhivatal vezetőjének helyettese; adjunctul vameşului; Vizezöllner. *1711:* Az Molduvaban járo Passuson lévö Vice Vámos, hasonlokeppe(n) az Ör állok Birája exemptusok [Born. XXXIX/52].

viceversa hasonlóképpen, viszont; viceversa; viceversa. *1643:* Enis vice versa azt keuanhatna(m) hogy mint hogy az Joszagot eö kge meg erezti, ez leueleketis kezben adna eppen eö kgie de ha azt ne(m) czelekedi uagy ne(m) czelekedheti eö kegie is vice versa az nyolcz szaz forintigh annak modgia szerent Evictiot vegien fel [Kv; Törzs.].

viciáció hamisítás; fals (în acte); Verfälschung. *1829:* az 1799beli Purum Protocollomban a Vitiatio esmerszék [DLt 1828. év al.].

vicinál 1. határol; a se învecina; grenzen. *1700:* bocsátott eö Kgle nékem a Déési réten cserében edgy örökös kaszálo rétet, mellyet vicinalnak ... edgy darabo(n) varas közönséges edgy nyil föld kaszálo rétek [Szentbenedek SzD; Ks 25/VI]. *1736:* melly Telek fekszik, szép eminens prospectusu, magos ... nem Gödrös, Vápa hepás hellyen, Vicinállya Nap kelet és Eszak felöl az Mezö [Várhegy MT; CU XIII/1. 87]. *1751:* égj rövid széles földet ... vicinallyák aloll a Falu réttye fellyűl az Mérai ut [Burjánosóbuda K; JHbK XXII/14]. *1756:* (A telket) vicinállya B. Josika Joseff Ur részin biratato sessio [Dumnest H; JHb LXX/21. 85]. *1767:* (egy földet) egy felöl az árok vicinál [Pocsfva KK; LLt Fasc. 129]. *1783:* Az Tót vicinalják ... Eszak felöl oldalul a' Keszüi Határ széle, Nap kelet felöl ... az Légen felé járo Ország úttya [Mocs K; JHbK XXXI/12].

2. határát megnevezi; a spune hotarele unei proprietăți; Grenzen aussagen. *1763/1786:* Hallottam az Öreg Emberektöl hogy az Ördög Familia(na)k itten Romlottan ... harminez antiqua Sessioi volnának ... mely Sessiokat elégséges képpen vicinalni nem tudok [Romlot Sz; BetLt 5 Matyej luon (50) jb vall.]. *1773:* vadnak buza, tőrökbuza, és kaszálo földek, melyeket egyikűnk sem tud vicinalni [Marossztkirály AF; DobLev. II/447. 2a].

vicinálandó határát megnevező; la care urmează să fie pus/constituit (cu exactitate) hotarele; Grenzen aussagend. *1768:* az alább vicinálando két puszta paraszt házhellyeken kivül én nem tudom 's nemis hallottam, hogy ă mostani Exponens urak ... más ben való hellyet birta(na)k volna [Pagocsa MT; Ks 8. XXI. 36] | az eö Ngok emberei alább vicinálando ... kaszálojokban ă tetején belé szántottak az Erdö-allyaiak [O.kocsárd KK; Ks 74/55].

vicináló határos; vecin, învecinat; grenzend. *1757:* Ugy értettem a' Guraszádi Lakosoktol, hogy az hatarokkal vicinalo el pusztult Lazura Falubann régenn Tizenegy s fél Sessio volt [BK sub nro 144 Joannes Gulya de Déva (43) vall.].

vicinálódik határos; a se învecina, a fi vecin; grenzen. *1786:* (A) Falu köz Terrenuma ... mind két felöl vicinálodik ... Gillyen Samuel Uram Joszágaival [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76].

vicinált aminek határát megnevezték/meghatározták; la care au fost puse/constituite hotarele; mit gut definierten Grenzen. *1756:* ha Sombori Sigmond Uram ezen vicinált földekről akarkivel ... már eddig Contrahált volna ... tehát minden Contractusa erötelen és haszantalan legyen, és vigore praesentium invalidáltathassék [Zutor K; Somb I]. *1766:* Nyárád Gálfalvi vicinált Curiális hellyet nem az Mlgos Exp(onen)s Aszszony birja [Nyárádgálfva MT; SLt XLVI. 1]. *1772:* az Utrumban vicinált hellyett ... az exponens Ur eö Kegyelme ... ki irtatta [Káptalan AF; DobLev. II/439. 5b]. *1775:* az emlitett tiz esztendők el teléséig a vicinált Török buza földet se maga ... sem gyermekei, sem condivisionalis Atyafiai ki ne valthassák [Ne; DobLev. II/474. 1b]. *1780:* az utrumban vicinalt Szigetet Jakszi Gábor birta [Algyógy H; BK ad nro 450 Lud.Váradi de Keménd (68) ns vall.]. *1792:* az fenn vicinalt belsö örökség a rajta lévö Epületekkel edjütt az Deliberatum szerint juta az Istvan Posteritassinak [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1803:* Az Utrumban vicinalt Joszágot fiu ágon forgo Joszagnak tudom lenni, és hogy valaha Léány azon Joszágbol reszesedett volna nem tudom [Szenterzsébet U; Borb. II id. Ambarus János (73) agilis vall.]. *1831:* a' fen vicinált Koszállonak békességes birhatására nézve Evictiot válolak [Szentbenedek AF; DobLev. V/1174]. *1846:* el mentem ... Nagy Enyed várossában lako és Residealo ... Szánto Mihály Uram Relictájához, az holott is az Instructioban vicinalt Majorban ... fel találván ... az kezembe levö 100 Forint summa pénzek(ne)k el vételére és az irt Majornak remittálására admonealtam [Ne; DobLev. V/1259]. *1853:* Ezen Contractusba vitzinalt kaszállo hellynek a harmadik részit ki botsáttam testveremnek Vas Istvánnak [Bözöd U; Borb. II].

vicináltatik 1. határolódik; a fi vecin, a se învecina; grenzen. *1681:* Limites. Eze(n) Majorosd, Tamas Telekevel, Fel-Pestessel, Rakosdal, Hunyaddal, Bujturral, vicinaltatik [Mogyorosd H; VhU 85]. *1700/XVIII. sz. eleje:* adtunk egy Irotvánnak valo gazt ... vicinaltatik ... Délre égy viz partnak Eszakra égy halovány Vagy erge határoz meg [DLt]. *1792:*

Tudom azt bizonyoson hogj a megnevezett es vicinalt joszagra ide M Sákodra a leány ág be nem bir ... melj jószág vicináltatik a Kedei Györgj és Béres István jószágok között [U; Borb. II Agillis Stephanus Pásint ex M. Sákod (47) vall.].

2. határai megneveztetnek; a fi numit hotarele; Grenzen definiert werden. *1770:* minden bizonnyal tudgyuk hogy ezen hellyet vagyis erdőtt melyen most állunk és az Utrumban vicinaltatott ... mindetig az mi értünkre az Szász Nyíresi határhoz tartozandonak lenni [Szásznyíres SzD; Ks 27/XVI]. *1780:* ezen utrizalt ... Szenafüvet ... Nehai Kovats Ferentz azon hatarral birta a mikeppen az Utrumban Vicinaltatik [Csehétfva U; Pf].

viciniom, vicinium, vicinom, vicinum 1. vicinitás, határ, szomszédság; vecinătate; Grenze, Nachbarschaft. **A.** *1629:* az Beldi vram Aruai zamara valo Jobbagiok eoreoksegi uiciniomiaban [Uzon Hsz; BLt]. *1636:* Zabo Janos viciniomaban [Kökös Hsz; BLt]. *1648:* Veres Peterne Asszo(nyom) viciniomaban [Hatolyka Hsz; BálLt 1].

B. *1624:* ada ... egy eoreókseget ... az Marton Imreh ioszaga viciniumiaba Henter Andras vram ioszaga viciniumaba [Kilyén Hsz; Kp I. 31]. *1656:* Az felso feier agyagnal Jakab Ferencz es Markos Jstan foldinek uiciniumia 3 eke iarasa | Agyagfalui es Tapoczai Kus egerben Damokos Miklos es Barabas Gyorgy földeinek uiciniumiaban 8 eke iarasa | Borsóai (!) 7 Hetedik hidegh kutnak 4 eke iarasa Mihaly Janosne foldenek uiciniumiaban [Csobotfva Cs; CsÁLt F. 28].

C. *1624:* az masik iozagh uagio(n) Lukaczj Kouaczi vicinomaban [Zágon Hsz; BLt].

D. *1631:* (A) fellyel megh irt eoreoksegh Keses Tamasne eoreoksege vicinumiaban leuen difficultalnam azt hogi Kispal Balint Vram ... olj Jobbagiat szallittya oda, ki nekj es fiainak Ideouel gonosz szomszedok lehetnenek [Szentiván Hsz; Kp I. 32]. *1657:* az Sepsi Sz kiralyi Hegyen ualo hatarban az Kűs Balintne vicinumjaban [Szentkirály Hsz; EHA]. *1666:* az temetésnél a Tanorok kert vicinumjäb(an) [Illyefva Hsz; EHA]. *1670:* Tudgiae kegiemetek Nohai Tot Jstvan it uzonban hol lakot s ki vicziniomiaban volt az Jozaga, azt most ki biria [Hsz; BLt 7]. *1684:* Az magha Eorőkseghe vicinumjában az mely foglalást teött Szabo Peter, ezen kűlis a' mely hatal(ma)s kapdosásokat czelekedet ugj tudgja a' mint az 2dik vallo [Csíkfva MT; BálLt 50]. *1698:* Tudgyae Kglmetek az uzoni és Kokosi hatarokban idegen emberek kik Birnanak szanto foldeket, szena füveket, hol es ki vicinumjaban eoreokosone vagy Zalagon [Hsz; BLt 12]. *1702:* Kopacz rét vicinumjab(an) [Kilyén Hsz; EHA]. *1715:* Az mely Joszágon Bakcsi István Ur(am) lakik Bakcsi Boldisár árvái vicinumjában e marada közelebbik emlitett Bakcsi István Uramnak epületeivel együtt, ezen ä joszágon kűl valo hegyoldal, közűl marada [Borb. II]. *1725:* Ha voltak és vadnak[a] azok kik Vicinumibann ... vagj hol voltak s abalienalodtak, kik által és mi formáb(an) abalienalod(na)k (!) [Msz; BK. – [a]Sessiok]. *1731:* Földi Gergely és Néhai Bernàk (!) Janos földök Vicinumjaban edgy föld [Gelence Hsz; BCs]. *1771:* egy felől az ország utja ... viccinumában [Csekelaka AF; EHA]. *1789:* Nem sok üdő múlva azon szénaságnak vicinumjába taplocai Gergely Lőrinc lovas és Szabó János ductor őkegyelmek mint becsűlők látták, hogy azon emlitett uraság helyin megkaszálható fü lett volna [Taploca Cs; RSzF 166].

2. szomszédság; vecinătate; Nachbarschaft. *1740:* kufárkodó Sátorok vicinumába levő árultato helyemet ... elfoglalták [HSzj *árultató-hely* al.].

Vö. a *vecsin, vicinitás* és *vicinus* cimszavakkal.

vicinitás 1. határ, szomszédság; vecinătate, hotar, teritoriu în proprietatea (locuitorilor) unei comune; Grenze, Nachbarschaft. *1625:* az zena funek ... nem specifialliuk uicinitassat [UszT 22a]. *1651:* ada mi elöttünk fenspécificalt Galaci jobbágya Asszonyunknak ö Nganak Görgei Jób urnak, és felessegének, Komáromi Sophia aszszonynak örök árron irrevicabiliter egy darab szölöt, mely vagyon a' Galaczi határon Jisora nevü hegyben, üdvözült Kovásznai János uram meg-hagyatot övegye, Hévizi Susanna darab szölöje szomszedságaban ab oriente, ab septentrione penig Galaci Rádul Nikul szölöje vicinitássában [UF II, 85]. *1668:* az Rosas Tetőn feljűl Szent egihaz földe vicinitassiban [Mezőbánd MT; EHA]. *1679:* Uzoni Pünkösdi Mihály vr(am) ... ada ... abbol a' ben valo joszágbol ... Kis Mihaly pixid(arius) öröksege vicinitássában a' Kis Georgy öröksege felöl, végig ki menőleg hat ölet [Szentkirály Hsz; BLt 3]. *1697:* egy darab föld ... Nap keletröl való vicinitassa a' Kád bükkről lefojo és a loo Kerten fellyűl levő masodik Patak es Arok mellet valo Szeker ut [Dés; EHA]. *1717:* 3dik Berek vagjon az Csemete farb(an) ... de ennekis mind magát mind vicinitassit ugj el mosta a viz hogj hogj (!) tsak az hellyek maradott, s ki hól vólt alig disterminalhatni [Polyán TA; JHb XVI/14]. *1725:* nap Kelet felöl való szeleinn ezen erdőnek Metalis gödrei, és meg keresztezett s jedzett fái vadnak, jollehet egj régi ki dült odvas fának a' törsöke, és ki teczö vastag töve mutattya jobb(an) meg ezen nap Kelet felöl valo Vicinitassát, es Metalissat az erdőnek [Ménes MT; BK]. *1739:* Noha egj szócskának nem hejesen való tétettetéséért láttatik kevés difformitásnak lenni, az utrumb(an) specificált vicinitas és a Citatoriáb(an) expressált vicinitásn(a)k descriptiojáb(an) De ... ob hunc erorem penè Grammaticum, hogy a Ca(us)a Corruállyon, ne(m) lehet [Dés; Jk 295b–6a]. *1760:* (A jobbágy) Sessiot, hozzá valo appertinentiaival együtt quantitassokot, qualitassokot ugy vicinitassit számállya elé a' Tanu azokot ki, és mitsoda jusson actu birja [T; SzentkGy]. *1781:* Ezen hellységet pedig a' mit a' vicinitasokkal környűl irják én egészen Gaz reznek tudom [Gyszm; DE 3]. *1806:* Páll Ferenc gyalog katona őkegyelme, ugyan szárhegyi providus Illyés József, ut actores, törvényben idézvén valami szénabéli károk aránt, mintegy három portio szénakárok aránt, mely a szárhegyi határból Erdő Szád nevezetű helységben a magok tulajdon helyekről, egymás vicinitásában Boldog Asszony-nap után veszett volt el [Szárhegy Cs; RSzF 263]. *1814:* az érdekelt Trauzner jusson lévő Mikeszászi és Lunkai Joszágnak ... az Exponens ur ... localitassárol, vicinitassárol, és qualitassárol a ... Conscriptionak hiteles Mássát közli az Urakkal [Ne; DobLev. V/967. 1b].

2. (közvetlen) szomszédság, mellettiség; vecinătate; Nachbarschaft. *1605:* Also bodog azonj falwj molnar giorgi zabadítata magat, az iüarfanal baczok Tamas wicinitasaban, es biro mikloseben, az öröksegnek fel kestöleseben es birodalmaban [UszT 20/315]. *1625:* az piaczon az kalamar zek uicinitassaban ream tamada az J., az földre le vtte [UszT 17a]. *1727:* a Kő kőből uttzáb(an) a Varga szin Vicinitassáb(an) [Ne; DobLev. I/129]. *1753:* A Nemes Belsö Szolnok Varmegje repártitios Székein hallottam Nagy Lózna, Kis Lozna, es Kő Lozna nevezetű hellyeket, de en hol volnának nevezetesen, mitsoda Faluk vicinitássiban azt nem tu-

dom [JHb XXX/9 Stephanus Rettegi de Kis Budak (39) jur. notarius com. Dobocensis vall.]. *1760:* Civis Kelemen János lako Házánál, a' Kis utzában, Dée Sigmond és Benö Laszlo Marus Vásárhellyi Civisek Vicinitassaban [Mv; BetLt 7]. *1785:* Sepsiköröspataki András György lovas katona és Árkoson lakó Intze László gyalog katona itten Árkoson a magok malmok vicinitásiban pretendálván árkosi senior Lőrincz Istvántól és fiaitól, Józseftöl, Andrástól és Istvántól egy darabocska veteményező helyet és egy kenderáztató tót [Árkos Hsz; RSzF 161].

Vö. a *vecsin, viciniom, vicinium, vicinom, vicinum* és *vicinus* címszavakkal.

vicinitásbeli határra vonatkozó; de vecinătăţi, care se referă la vecinătăţi; sich auf Nachbarschaft beziehend. *1700:* Az Egyhaz es Ispitály földek(ne)k situssát, quantitassat, capacitassát és vicinitásbeli allapottyat Jsten akarattyabol elerkezven a vetesnek dragalatos napjai szorgalmatossa(n) investigalni kell [Dés; Jk 310b].

vicinitásság szomszédság; vecinătate; Nachbarschaft. *1673:* mind azok a' dolgok mellyeket az prohibens p(ro)hibitiojá(na)k ratioi(na)k assignal, ugy verseghe, vicinitasságok, conditionalis contractussa, ennek elötte ... in foro forgottanak [Kv; TJk VIII/11. 288].

vicinus 1. határ, szomszédság; hotar, vecinătate; Grenze. *1589:* en orotot feoldemnek vagio(n) niolcz ezte(n)deie hogy epitenie keztem ez Jdeiglen birtam az erdeiett en veztettem el rolla vgy annira hogy cziak zantany kel vala ... eo foglalta ki kezembvl ... eggik feleol valo vicinussa Telek falvy Gergely Irtassa [Szentkirály U; UszT]. *1592:* mely hely ... egik feoleol walo wicinosa az orszagh Vta hauasba Jaro vtth, massyk feleol valo wycynosa az en magham eoreksegham [UszT]. *1632:* Borsos Tamás uram ... hagyatt volt ... a Tekenössben ... egy darab kaszáló rétet, alól vicsinussa számas embereké (!), küvöl pedig falu szabad erdeje tartya [Udvarfva MT; Barabás, SzO 367]. *1663:* Az mas föld(ne)k ... uicinussa ... Keözönseges Koszmas megyeie szabados erdeie [Kozmás Cs; BálLt 53]. *1678:* kis Reteczkehez adott gyepü vagyon az also határban Malom ló utnál, kinek vicinussa aloll Kadar Janos zalogos örökségéhez valo gyepü, fellyül Nagy Pal szilvas kertihez valo gyepü [Vadad MT; VK]. *1680:* Réth Pe Deálul Szkorieluluj nevö hellyben vagyon Vicinussa ... Szkorai István és András Deak uraimek Réttjek ... oldalaslag valo vicinussi penig nap keletröl az erdöre menö utt [Szkorei F; KvLt Urb. 71]. *1718:* testalom azon meg-haló szájammal ezen Ekklá(na)k Ropób(an) lévö Bongordot minden appertinentiajival, kinek vicinussa egyik felöl az Erdö, felyül pedig ... Alexa Györgynek szántó Földe, alól is az Erdö [Málom SzD; SzConscr. 205]. *1722 k.:* Vagyon égy darab Erdeje ... égyik vi(ci)n(u)ssa a' M. Fülpösi út ... nap kelet felöl a' M. Fülpösi Határ: nap nyugotrol a' Temetö oldal [Unoka MT; GörgJk 162]. *1752:* lévén ... Czerjék Borbára Aszszonnak ä Csik sz. Simoni Felsö erdö alatt Szilos nevü hellyen egy borozdán két darab földe ... Mellyeknek Vicinussa ab una ... Csik sz. Simoni Szép János Colonus üdüllö földe [Hr 10/29]. *1792:* (A föld) mégyen bütüivel a' Pap földjére, ennek Vicinussa Napkeletröl a' Határ gyepü [Szeredasztanna MT; MMatr. 246]. *1813:* vicinussa egy köblös föld ... amellyet Bogyo István volt Ikafalvi Megyés Mester bir [Ikafva Hsz; HSzjP]. *1838:* vicinussa ... nap keletröl a Falu uttya szorossa [Etéd U; NkF]. *1845:* azon Jószág ... vagyon Bözödön a' falunak also fele felé, melynek is vicinussa egy felöl alol Boros juss, felyel T. Kádár János Ur afféle jus Joszága Külsö bütüül az ország uttya [Bözödújfalu U; Borb II].

2. szomszéd, szomszédság; vecin; Nachbar. *1593:* az my mostoha atthiank es edes aniank wet volt egy hazat ... kinek eggik feleöl walo vicinúsa az Sarlaj Demeter haza es eöreöksege mas felöl penig az Birthalan Janos kertj es eöreöksege, harmad feleöl az war fele meneö vt [UszT 9/43]. *1598:* hazamnak egjik fellöl ualo wiczinosa az farczadj Zabo lórincz haza [UszT 13/1]. *1604:* Wagon egy haz ... vicinussa egi feleol Sofaluy Janos feolde, mas feleol egy puzta haz ... harmad feleol menyhart Georgy haza, mely hazamott eoreoksegemet talaltam meg az .J. kezenel [UszT 18/27]. *1641:* haz ... Vagyon ... Marusuasarhelt az Zent Kiraly uttzában az Nagy malomra menö Küs Köz egy felöl vicinussa [Mv; EHA]. *1667:* találám a Piaczi Templom Cintermének ... ajtaja előtt, meljnek Vicinussa egy felöl az kö bót, Kövendi János Ur(am) bóltja, más felól Szabo Giórgne Asszonjo(m) bóltja [Kv; Ks 65. 43. 10]. *1715:* Adá ... Ház helyét ... vicinussa az Magjar Templom, és az Czinterem [M.köblös SzD; RLt]. *1752:* az Poklos Uczában ... Civilis lako házánal ... egy felöll valo vicinussa ... a Szentmiklos Utyára fel-járo Sikátor, vagj ut [Mv; EHA].

3. szomszéd (birtokos/tulajdonos); (proprietar) vecin; Grundeigentümer in der Nachbarschaft. *1570:* Az wttan az harmad napon hogy Az vicinwsok be gewlttenek wolna, geowe kett legyn esmetths oda [Erked K; JHbK XIII/23]. *1584:* Eleö hiua(n) vicinusokat es Commetaneusokat [Póka MT; BálLt 69]. *1616:* Buda Tamasne Aszszonyom Vatzi Catha Aszszony, az mellettem valo hazat Czanadj Antal Uramnak adni kötette ... söt ... el akarja adni nekj örökessen Protestalok solemniter az böczületes Tanacz elöt, miúel hogy Vicinus vagyok Júre vicinit(a)tis sem(m)ikeppen az hazat masnak nem engedem [Kv; PolgK 140 ifj. Heltai Gáspár not. kezével]. *1666:* tovább akarván menni Vitezlö Felsö Szent Mihalyfalvi Mihaly Ferencz az egész Aranjas Szék lakosi képekbe(n) es Nevekbe(n) az vicinusok és Commetaneusok lattokra ott az hol az litigios(us) hely meg választatik az Thorda vármegjei Borrévi hatartol [Thor. III/6 országos komisszió jel.]. *1677:* Ha mely Ecclesiastica personáknak Östöl maradot, vagy maga acquiralt javai volnának, és in semine deficialna, ugy hogy sem senki attyafia, kit de jure illethetne nem találtatnék, (: sem penig Legatariussa quoad bona acquisita :) az ollyannak ingatlan javai a' Székelységben a' közelebb valo szomszédoké legyenek, perennalis aestimatioja szerint valo summáját le-tévén a' Vicinus az Ecclesia számára [AC 13]. *1685/1792:* Templombeli állo hellyek. Vagyon férjfi állo hely, vicinussa Veres Tamás. Itten Aszszony Allat állo helyis vagyon, egy Ember állo helye alol, az közepsö Classisban vicinussa Veres Demeter [BLev. Transs 14]. *1700:* Mikor en azon Házat megzalogositotta(m), eö kket mint vicinusokat annak rendi szerint a' kitül en vettem megis kinaltattak ... abban penig már tölt el 4. esztendö [Dés; Jk 309]. *1723:* Ezen földben lévén controversia, hogy az felsö vicinus Fantsali István le vettette volna az maga földét a Szöts Péter foldere [Derzs U; Korda lt Apor István ir.]. *1735:* Mikola László ur(am) ... az Commetaneusokat, és Vicinusokat, es Vicinusokat (!) bizonyos Regiusok(na)k eleiben convocaltotván, azon ... hellyet és Deszmér(ne)k ott körül való határát reambuláltotta ... égj Györgjfalvi Vajas Lőrincz nevü öreg ember ... monda hite után [JHbK XLII/27 Gábriel Popa kolozsi r.gkat. pap vall.].

1760: Hogy azakkal a' melyeket itten Mosa Lászlo Uram vásárlott ... Groff Bethlen Lajos Ur ő Nga jure praeemptionis meg kináltatott volna, soha sem hallattuk jol lehet itten ö Nga, régi originarius Possessor és vicinus [Málom SzD; BK]. *1787:* Minthogy Lajos Miklós sem a becsületes falusi birótól nem kérte, sem pedig az örökös birodalmú vicinusoktól, csak maga jóakaratjából minden hír nélkül; azért nem szabad senki örökös jószága között magának örökséget csinálni [Taploca Cs; RSzF 138].

4. jelzői hasz-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: szomszéd; vecin; Nachbar-. *1640:* deliberaltatot hogy Udvar Biro töb eskütt Boerakkal ki iariak az hatart meli hatart maga az Udvarbiro töb esküt Boerrokkal kys jart az veczinus embereknek fassioiok szerint azzal az kj iart hatarrol nem gondolvan Boer Simon az metalis terminuson belül occupalt ezeknek hatarokban circiter 45 köbolre valo szanto feoldet [UF I, 737]. *1677:* azon Falunak nem csak egy hanem tőbb Possessori-is lévén, mivel hogy immár tellyességgel a' hoszszas pusztaság által köz nyomássá avagy gyeppé tétetet, azon Falubéli vicinus Patronus ad facie loci, ki hiván ha csak edgyet-is azon Vármegyének vagy Széknek Tisztei közzül mellé adhibeálván mást egy Regiust, azok mellé a' Falubéli öregembereket, sőt ha talál, szomszédságbélieket-is, comprobállya a' fellyül meg-irt idők alat valo pusztában állását, comperialtatván a' dolog, eo facto mérjék és szakaszszák-ki, azon Falubéli vicinus Possessoroknak számokra [AC 109–10]. *1799 k.:* ezen Szánto föld a prétendensnek ugy termináltatott edjik végire valo részt hogy Szükségesképen kelletett volna a praetendensnek mint maga földgyit vagy, kertel vagy Sántzal oltalmazni a kártékony Marháktol, a mit hogy az immediatus Vitzinus Szemes és jo Gazda maga földinek vegit jo és Törvényes Sántzokkal oltalmazza [Albis Hsz; BLev.].

Vö. a *vecsin, vicinitás* és *viciniom, vicinium, vicinom, vicinum* cimszavakkal.

vicinusság szomszédság; vecinătate; Nachbarschaft. *1609:* Ada ... egi darab eoreokseghet ... eoreok eoreokbe ... meli eoreoksegh vagion Danko Kelemen vicinussagaban [Uzon Hsz; BLt]. *1650:* (A telket) ő kglme el akarta volna tartani vicinussagra [UszT 8/64. 77]. *1690:* Sinka Uramek(na)k en semmi vicinussagokat nem tudom hozzá* [Makfva MT; DLev. 3. XXXI. 25. – *A telekhez].

vicisszitudo (rossz irányba való) változás; vicisitudine, concurs de împrejurări grele/nefavorabile; Änderung in eine schlechte Richtung. *1717:* a jószág gondviselésére nem érkezhetem, annál inkáb az osztozásra, mellyet az időnek vicisitudoja (: kit Isten tavoztasson :) gátolhat [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18]. *1717/1781:* én ... a Jószág gondviselésére nem érkezhetem, annál inkább az osztozásra, mellyet az időnek vicissitudaja, (: kit Isten távoztasson :) gátolhat [Bencenc H; JHb LXXI/3. 480]. *1720:* az malom helyet magáénak tartya ... Batyám Ur(am) és az iránt törvényt is inditot ellenünk ... mi pedigh sok vicissitudionk, bajoskodásink s fogyatkozásink miatt azért valo perlekedésre nem készülhettünk, mégh csak nemis inqviraltathattunk [WassLt Czegei Vass László és Czegei Vass József lev.].

vickándozás fickándozás, ficánkolás; vînzoleală; Kapriole. *1636:* inkább nem tudom mitsoda fajtalanságra, és testi vitzkándozásra pesditi őket*, az igének halgattatásátol, s – abban való gyönyörködestöl penig ugyan el fajittya [ÖGrAj. – *Az orgonamuzsika].

vicog kuncog; a chicoti; lächeln. *1806:* én nem figyelmeztem, a fordítás közbe vitzogtam ezért megvertek, és a nagy asztaltolis el tsaptak külön [Dés; KMN 173].

vicsálódik acsarkodik; a manifesta o atitudine agresivă; sich aggresiv benehmen. *1800:* egymássba keresi a' hibát vitsalodik perlekedik és Arulkodo parasztya hellytelen vadgyának Szentül helyt ád meg lévén győzettetve abban hogy az Arulo az emberséges ember [Csapó KK; Berz. 11. F. 75].

vicsorgat a scrîşni; blecken. *1585:* Az zakalod kezembe vala hize(m) vgye? Ez zo keoze az Azzony geokdeosteis ercosse(n) vichorgatwa(n) fogait [Kv; TJk IV/1. 537]. *1586:* Barbara Lakatos Janosne Vallia, Megh hogiak a' leghenieknek hogj Leorinczet A Mihelbe vigiek, de semmikeppen Nem Akaria Vala Leorincz vichorgatta fogat, de vgia(n) be toliak lozanodnj a Mihelbe, en lattomra senky Nem bantotta [Kv; TJk IV/1. 545].

vicsorog a scrîşni din dinţi; fletschen. *1823–1830:* én tsak ugyan utánnak vágtam, az Ajto Szemöldekébe vágodatt a' balta, mert külőmben az hátulsonak hátát találta volna; az után mikor az Ajtot be tettem, hát mind vitsorganak be az Ajton [FogEK 242].

Vidacs-eke Vidacs István, pesti gépész által tervezett eke, melyet 1846-ban az iparműkiállításon jutalmaztak; plug proiectat de Vidacs; Pflug, der von István Vidacs projektiert wurde. *1858:* 2 vidacs Eke egjik dupla a masik szimpla ujak [Nagynyulas K; TGsz]. *1864:* Egy jo karban lévő, vidacs vas eke, talyigástól [Mihálcfva AF; HG. br. Geliczy család].

vidalyi a Vidaly (TA) tn *-i* képzős száma.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vidaly/Vidolm; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vidaly: **1.** Vidalyon lakó; din/care locuieşte la Vidaly; in Vidaly wohnend/wohnhaft. *1770:* Mi ezen Hellyet ahol ezen ujjonan fel fogat Bányák vadnak, vicinitassokrol rescribalni nem tudgyuk ... a mi értunkre senki sem a Mlgs Urasagok közzül sem pedig a Widallyi Lakosak kozzül ezen hellységet külenesen nem birta [Torockó; Thor. XVI/39].

2. Vidaly lakosa; locuitor din Vidaly; Bewohner von Vidaly. *1847:* ellenöri erdö Biztosokat válasszon ... hogy ... az egész határon levő minden erdöket, a réájok bizott határ rész mennyiséggel együtt ... tartoznak a leg pontosabb ügyeletek alatt tartani ... ugy, hogy el kezdve Keleten ... az Aranyos szekiekkel, északra a Boréviakal, Nyugotra a Vidaiakkal (!) és végre Délre a sz. Györgyiekkel készült métálisok tartalma szerént ezen határok közt lévő minden ... Erdeit a közönségnek ... Szám adások és ügyelet alá vegyék [Torockó; TLev. 10/9].

vidám 1. akinek gyakran van jó kedve, derült hangulata; vesel, voios, cu voie bună; gutmütig. *1736:* Egy sarga Tavalyi Gyermek lo egy vidam kancza [Pusztakamarás K; Told. 44]. *1758:* azt tudgyük hogy Udvar Istvánné mint kortsomárosné vidám, jó kedvű szokott lenni, de tisztességén kivül nem mégyen [Betlensztmiklós KK; BK]. *1848:* Miklos piros fersingel, szépen ál már földön, kosárban – a'

pokrotzon henderikázik, és jo ízün elmotyog, örökké vídám, eleven [Kv; Pk 7]. *1879:* Azelőtt két nappal látogattam meg. Derült volt, vidám, tele humorral [PLev. 66 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. derűs, kedélyes hangulatra valló; care exprimă voie bună, voioşie; Gutmütigkeit ausscheinend. *1636:* Ezt[a] mostan, mig azok el érkezhetnek, tekéntse Nagyságod jó kedvet mutató tsendes vidám ortzalattal [ÖGrAj. – [a]Az Öreg graduált]. *1661:* Szent Páliné asszonyomnak, az én édes, kedves, köszvényes lábú … vidám tekintetű … nénémmel egymást soha el ne hagyjátok, édes szívem [TML II, 177 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1671:* Tegnap voltunk szemben az fovezérrel. Nagy böcsülettel s vidám orczával láta s minden kegyelmességét ajánlja bizony szókkal [TML V, 653 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1811:* Tekints vidám szemmel le Árokalyára | vessen ránk vidám tekintetet, Fuvaljon mérsékelt meleg lehelletet [ÁrÉ 117, 122]. *1823–1830:* Én 1791-től fogva esmérem inkább, s most sem tetszik vénebbnek, mint akkor. Így tartja fenn a vidám természet az embernek életét s erejét [FogE 154].

3. jó hangulatban eltöltött; vesel, plăcut; angenehm. *1657:* ez levelem is szerencsés, boldog vidám, víg és kedves órában találja Kegyelmedet [TML I, 103 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1842:* joságodat én lehet nem viszánozhatam, de az Isten áldása kisérni fog minden léptedbe, még érhetsz örömöket, 's vidám napokat nélkülem is [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

4. jó hangulatot árasztó; înveselitor, care produce veselie; erfreuend. *1844:* Kriskárol írjál mikor utanam küldesz érte is tünödom … be szép élet van itt most minden vidám tsak rajtam tünödnek [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. *1847:* Midőn a vidám tavasz megnyitja a maga kebelit, kötelesek a nevezett pásztorok az eleibe adott ökrököt számadások alá venni [Zalán Hsz; RSzF 202]. *1881:* Kétségbe vagyok esve, Ödön! Nem tudok bár egyetlen vidám rajzocskát irni [PLev. 89 Petelei István Jakab Ödönhöz].

◊ **Szn.** *1752:* Vidám Jakabat [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1753:* Vidám Jakabnak [Szentmargita SzD; Ks 18/CII Vajda György vall.]. *1813:* Vidám Janko … Vidám János (47) [Petele MT; Born. G. VII. 67].

Án. *1768:* Vidám nevezetű barna pej Ménló [K; DobLev. II/390, 11b]. *1785:* Vidám (magló) [Bányabükk TA; MkG]. *1786:* Vidám (magló) [Bányabükk TA; MkG]. *1788:* Vidam (ménló) [Bányabükk TA; MkG br. Alvintzi Gábor conscr.]. *1791:* Vidam (kancacsikó) [Tarcsafva U; Pt]. *1837:* Vidám (barna kanca) Vidám Csitkoja [Nagysajó BN; HG Kemény Sámuel hagy.]. *1850:* Widám (kanca) [Doboka; MkG].

vidámacska *kics* kissé vidám; destul/suficient de vesel; ein bisschen froh. *1759:* az Gyermek … többet nyugodatt, már most megint ugj látzotik lenni, mintha Semmi olyas változása nem lett volna a' keze fejecskéje is korántis annyira nem mozog, az Gyermek vidámocska [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

vidáman 1. jó kedvüen, derüsen; vesel, voios, bine dispus; froh. *1662:* Örsi Zsigmond Regéc várát megadván, maga a fejedelemnek eleibe jött vala. Kit a fejedelem vidámon s jó kedvvel látván | a fejedelem nagy jó kedvvel és vidámon fogadja Duglást | A passa napenyészet után érkezvén, sátorához ottan hivatja a kapitányt, ki néhányad magával hozzá menvén, őket nagy vidámon látá [SKr 247, 254, 623–4].

2. vidámságban, derüs hangulatban; în bună dispoziţie; in froher Atmosphäre. *1855:* Munkásság és szorgalom közt vidámon lefolyt falusi napjaink, jelen tétlen, unalmas óráinkban csak mint álom, lebegnek emlékezetünk tükrében [Újf 206].

vidámít jókedvre hangol; a înveseli; erfreuen. *1570 k.:* Ezt is engedtük nekik, hogy az új mesternek az nagy ebeden hegedüssinek kellyen lenni ki vidámítsa az lakózoknak szüvöket [Dés; DFaz. 7].

vidámítás înveselire; Erfreuen. *1570 k.:* <az> új mesterré lett tartozzék az öreg mester <…> adásban esztendő mulva készpénzt tizen <…> magyar forintot adni, három tál enniva<lót>, egy káposztát, egy veder bort, a mennél jobb <vagyon az ü>dőben a korcsomán; két hégedüst <is adjon az sziv>ek vidámitására [Dés; DFaz. 10].

vidámíthat jókedvre hangolhat; a putea înveseli; erfreuen können. *1677:* Ezt azért akarám Kegyelmednek megírni, hadd mégis az sógor az ő sokszori, ifjúságából megszokott, világi gyönyörüségben magát gyönyörködtető szívecskéjét ha vidámíthatná, avagy csak hallásával, ha ott valóságával nem is [TML VII, 360 Teleki Mihály Béldi Pálhoz].

vidámító jókedvre derítő; înveselitor; erfreuend. *1748:* engemét vidamitto s ujjitto szokal eltetét eő Nagjs(a)ga [Tövis TA; ApLt 1 Bartos Josef lev.].

vidámodik a se înveseli, a deveni vesel; froh werden. *1636:* Hogy ne emlitsek némelly oktalan barmokot, az mellyek-is természetek szerént tsengetyűknek zengésekben, és trombitáknak harsogásokban tsuda melly igen gyönyörködnek, és vélek ugyan vidámodnak [ÖGrAj. 8].

vidámság 1. derüs hangulat; veselie, stare de bună dispoziţie/de voioşie; froher Zustand. *1677:* az szép muzsikáknak kedvet szerző zengésit nemcsak az embereket … vidámíthatta, de talám az vadakat és madarakat is vidámságra indíthatta [TML VII, 359–60 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1694:* Láttam két professzort, akik a frankfurti Alma Mater híres egyetemi auditóriumában habzó szájjal veselkedtek egymásra s e pompás terem <hallgatóságát> kacajra, figyelemre és vidámságra késztették [KvE 227 VBGy]. *1811:* Változó a' Tavasz az idő meg-fordul, Levele le-hajlik[a], vidámsága el-mul [ÁrÉ 54. – [a]A fának].

2. vidám természet; fire veselă/voioasă; frohe Persönlichkeit. *1824:* 3ad napra Nyavaljája Jobban is el érte … Jelen nem létünkben annyira el folyt, hogy a midőn Csütörtökön 5 ora tájatt hozzá bé erkeztem, már el gyengült Testében csak az az vidámság és kellemesség volt meg meljek (!) a Teremtő különős nagy mértékben adott vala ő nékie [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1a id. Dobolyi Sigmond panasza fia halálakor].

vidámul vidáman; vesel; froh. *1758:* Udvar Istvánné maga természete szerint tréfás, tisztességes dolgokban magát vidámúl alkalmaztató betsülletes Asz(ony) ember [Betlensztmiklós KK; BK].

viddegél 1. szállítgat; a tot căra; mehrmals liefern. *1767:* Egyéb Lopást nem tudok, hanem hogy az Emberek a nevezett Erdőből egy egy szál veszszőt vittenek a kezekben az (!) Láttom de kik voltak én nem emlekezem arra mivel az

Egészsz Falusi Lakosak allyos szükségekbe csak viddegeltek székér nelkül [Betlensztmiklós KK; BK. Csenteri Miklos (33) jb vall.].

2. gyakran visz; a tot duce (undeva); oft liefern. *1870:* Rögtön szárnyra kelt a hir, hogy a mely gyermeket a tanfelügyelő becsalt az iskolába, annak vége, azt viszik katonának. Addig viddegéli sétálni a mezőre, mig egyszer szépen gőzkocsira rakja őket, és soha sem látja többé senki [Kv; Borb. I Szeremley Lajos nyomt. felterjesztése].

3. cipelget; a duce anevoie; schleifen. *1657:* Mindazáltal az ellenség megértvén az fejedelemnek alább nyomakodását, utána szállának; én is pedig mindennap csatázással observálván az ellenség jüvetelének módját, magamat defensive viselvén, az mint mondani szokták, hátamon viddegélem vala az ellenséget [KemÖn. 207].

vidék 1. terület, térség, hely; teritoriu, loc; Gebiet. *1571:* It pedig erdönkis Jgen szwkön vagion kerem kteket, mint Jo szomszed vraimat hogy tekintene meg illie(n) Szwksegemet segitene meg ktek, az Jnnienczö videkröl ötue(n) szal faual az lekenczei szent görgy nagy falu dipsei erdöröl [Bánya[a]; BesztLt 13 Joannes Farkas Casp. Szöcz beszt-i biróhoz. – [a]Valószínűleg Szász-, később Mezőbanyica (K)]. *1663:* Azonban valljon abbúl mi haszon jőne ki, ha ez vidék mind meghódolt volna? [TML II, 576 Teleki Mihály Lónyay Annához]. *1677:* Ez vidékben penig annyi had hogy elférjen, csak lehetetlenség, mivel másképpen is pusztult [TML VII, 536 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1753:* ha csak félig meg árad is a Nyárád, mingyárt ki vét a Nyárád és a kőrűl valo videket környeket el borittja [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII. 7]. *1773:* Szárhegy ... azon kopacz dombrol, mely ... mint egy sziv alakban az egész vidéket ketté vágni látzatik [Szárhegy Cs; GyHn 52]. *1799:* talán az egész Vidékben sintsen egy Falubanis annyi közonséges tere mind itten ... a' sok katonák alá 's fel valo masirozások és Kvártelyozások [A.árpás F; TKI BB. IV/5 Mihály Gosztáje (52) col. vall.]. *1800:* a' Benedekfalvi Malmok nagy darab vidék(ne)k hasznosok [Benedekfva Sz; BfR IIR 58/21 Mertse Togyer (56) ns vall. Vérvólgji Bányai János sk]. *1809:* méltoztassék hova sietőbben a maga vidékiben ... hathatos rendelést tétettni [Kőhalma NK; UszLt ComGub. 1591]. *1846:* a Két Patokak follyamattya vidékében [Nyárádmagyaros MT; MvRKLev.].

2. országrész; ţinut, regiune; Bezirk, Teil eines Landes. *1598:* Ala Jeoúek Moldouara Az Zekel videkre ieoúek, Addegh mind az erdeon ieótte(m), hogy Rom(an) Vasarra Jútek [UszT 13/37 Martinus Sillo de Cichio pp vall.]. *1647:* Az egesz Fogaras földi papoknak mind Fogaras, Komana, Porumbach videken lakoknak connumeratiokrol irt regestum [Fog.; UF I, 831]. *1656:* az labas marhakbul az mi iutot Vas Judith Aszony(na)k ... lapos vidikirül uago teheneket hozta(na)k [Szentegyed SzD; WassLt Kereszturi Nagi Peter (56) oláhvásárhelyen lakó vall., „Czekelaki Gabor Déyák" kezével]. *1659:* Szilágyban s Kővár vidékén is szükségesképpen kelletvén keveset múlatnom, mint egy másfél, vagy két hétre ha bemehetek [TML I, 428 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1662:* Ebeni Istvánt is Szamosújvárbúl maga mellé vévén ... utánok indula s azon éjjel Lápos vidékire szálla [SKr 654–5]. *1669:* conferalt volt Barcsai Akos Fejedelem Kűvár videken egj kis Bozonta nevű Falucskát [Ks 101 Kornis Gáspár a fej-hez]. *1671:* Bihar Vidékéről minden féle Dézmát bé-szolgáltassanak [CC 28]. *1677:* Ma is jövének felesen Kraszna-, Közép-, Belső Szolnok vármegyébül, ez vidékbül is, kik keservesen jelenték az rajtok quartélyozó hadnak kimondhatatlan dúlásit s praedálásit [TML VII, 448 Teleki Mihály a magyar hadakhoz]. *1704:* Fehérvárott, és Vincnél hajókkal általkötötték az Marost, és Szászvárossal együtt az egész vidéket és Hunyad vármegyével Hátszeg vidékét egészben magukhoz applicálták volna [WIN I, 79]. *1817:* Az Görgény Vidékin az Erdőkbe, és Erdös Hellyekbe ... Taxa fizetés nélkül is bitongalták az Irtásaikat [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Árkosi Antal (60) ns vall.]. *1823–1830:* ez az Vidék Német Országnak, az hol Harisnyát, és Botskort nem viselnek, szomszédjában lévén, tsinosabb öltözetüek az emberek [FogEk 462]. *1861:* Két rendbéli Hirdetményes Idézés a' Görgényi és Kézdi Egyház vidékekből közöltetik [Gyalu K; RAk 58 esp. közl.].

3. gazdálkodó/termelő terület; ţară, mediu rural, sat; Agrargebiet. *1571:* panaszolkodnak eo K. hogy az kapuban valo Zolgak kufarra leottek, Az myt videkreol hoznak Thykot Nywlat Es egiebet Beh Nem ereztyk az kapun, hane(m) Eok veszik Megh es eok arwltatyak [Kv; TanJk V/3. 29b]. *1659:* Asszonyom ő kegyelme, Uram, elküldött Belényes vidéke felé lúdért, tyúkért, vajért, miért, a ki kivántatik, ha kaphatnának Kegyelmed inassa Ferkő [TML I, 391 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz címzett lev. alján ugyanazon írással]. *1663:* Hogy az vidékbül levő éléssel ... hat hétig ezentúl meg érje mind az kétféle praesidium, lehetetlen [TML II, 428 Teleki Mihály Lónyai Annához] | ha az kevés vidéken szedett élést az magyar praesidiumtól elfogják, mentest ki kell innét az gyalogságnak menni [TML II, 654 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1677:* Nem elég az, hogy ez vidékben is élődnek, hanem ez vidékbül is szekerekre rakják az búzát, zabot s egyebet úgy vitetik ki s hordják minden tekintet nélkül [TML VII, 449 Teleki Mihály a magyar hadakhoz]. *1705:* a sok nép igen elélte már itt kőrül a vidéket [WIN I, 552]. *1806:* a' kik a' Vidékből a' piatzra el adni Szalonnájokat bé hordgyák olly bóvséggel vadnak ... hogj ... hitelbeis jo szivvel oda adgyák [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.].

4. vmely településnek a távolabbi környéke, az ott levő falvak; aşezare rurală, sat; Umgebung einer Siedlung, Dörfer. *1574:* Katalin Thakach Andrasne Azt vallia hogi ... egykor hazabol ky Ment volt vydekre giapyw venny [Kv; TJk III/3. 362b]. *1579:* egy desi ember Sylvassy Balas newo ... oroksege felol az desy Byrakath es polgarokat megh Talalwan, megh kenalta oketh wele ... Hanem az polgarok meg engedwen hogy akynek es howa el adhatta el adgia awagh el zalogosychia wydekbennis [Dés; DLt 205]. *1598:* Elseó vallo Kws Kayonban lako Toth Mihal Nemes Ember Anno(rum) 80 ... valla, voltam harmincz ket esztendeigh ez szeszarma videkinek vajdaja es birtam mend Kertueiest Kws Ilosuat es az tob falukat [BálLt 81]. *1599:* Chyerenj Lazlo ... kinzeritet volt ... Tellyes es egéz réz Jozagath, Keőzeppffaluban, Zezarma vedeken Belseozolnok varmegyeben, mely ... eotet illette volna [Dés; SLt 29. Y. 10]. *1600:* Az Kormos wize hol be esik az Farkas mezeó patakaban ... tudom hogy Almasi hatar, Wargyasnak es az wideknek ehez ninch semmi keözek [UszT 15/12 Keleme(n) Ambr(us) Zent Pali (60) zabad zekely vall.]. *1627:* hattam zalogban birnia ... Gorbo uideken leucó ennihani falubelj porciomat [Kv; Ks 36. V. 1]. *1630:* Azt az Philep Pal louat lata(m) enis hogy jo kaneza lo vala, enis jarta(m) raita videkben [Mv; MvLt 290. 217a]. *1661:* az videkeken valami esint cselekesznek holmi lezzegő katonák [Sófva BN; SzD VI. 258–9]. *1662:* irja Kegyelmed ... hogy az várhoz való

falukra parancsolnék ide szállítandó élés felől, mivel hogy ezen várhoz való egész vidék azon végre minden ő felsége vitézinek exactiojitúl immunis volt [TML I, 369 Teleki Mihály Cobhoz]. *1679:* mind ben az várban s mind kin az vidéken legyen szorgalmatos vigyázásban … azzal az én két zászlóalja katonámmal, nemességgel s puskássággal az vidéket oltalmazza [TML VIII, 399 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1681:* Az havasokon[a] penig szoktanak legh inkáb, az Szasz varasi es szasz sebesi videkek Esztenakat tartani [VhU 56. – [a]Vh környékén]. *1728:* Szent egy ház erdeje … mikor l(ste)n makkot ad, a közönseges erdőre magok pasztorsagok ala szoktak videkből is serteseket be hozni [SVJk]. *1772:* a Vidékből őszve szerkeztettett egy néhány ahoz értő malom mesterekkel együtt[a] … a perben forgo két malmat … meg járván … mind a két malomnál Lévő hibákat nékünk sincere declarallyák [Kük.; JHb LXVII/3. 388. – [a]Köv. a malommesterek nevének fels.]. *1777:* determináltaték az is, hogy sem épületben való fát, sem tüzre való fát vidékbe hordani s eladni szabad ne legyen semmi szín, sem pretextus alatt, sub vinculo flor. Hung. 1 [Árkos Hsz; RSzF 113]. *1819:* nem is tudom hova mentek a' Regíusok onnan mert a vidékből mindjárt el tűntek [Remete Szt; Ks 67. 47. 28]. *1855:* <nem> csak régi idök olta elvezett malom tart<t>ási jogom használhatása de különösön a község és vidék érdeke igényli hogy ezen malom ujjra meg induljon [Koppánd MT; DobLev. V/1393].

5. szk-ban: în construcţie; in Wortkonstruktion: *vminek a ~e* vmihez közel eső terület, környék; împrejurime, locul/ţinutul dimprejur; Umgebung. *1573:* Agyak erteneonk hogy Jth Beztercze wydwken fenyeo dezkaknak zeret tehetny [Báthory.Lev. I, 257 fej.]. *1597:* Radak Lazlo byria wala azt az Jozagotth, Alparetth wydekit [Alparét SzD; Ks]. *1633:* Mi annak okaert az Kapitan Vram peczetinek engedelmesek leuen meliel ugyan tartozunkis az megh neuezet Komana videkire ell mentunk [UF I, 317]. *XVII. sz. köz.:* Vargias videkerel valo hatar hasitto per folyta Relatoria [UszT 15/13]. *1672:* Szamos Uyvar videkeröl regen el bujdosot Marosan Peter nevű Jobbagyunkat … az megh irt arvák(na)k[a] es ket agon levő maradekoknak attuk, es Inscribaltuk Szaz magyar forintokban [SLt O. 26 fej. – [a]Néhai Suki Ferenc árvái: Pál és Mihály] | az ónodiak Eger vidékén tekergenek [TML VI, 54 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1677:* Jofu vidékire senkinek Jobbágyi bé ne fogadtassanak [AC 221]. *1716:* Nyikora Susoj … ez előtt Tiz esztendövel aufugialván Török országban Lippa videkin Commorál [Grid H; BfN 92/4]. *1762:* Ad Instantiam Cehne Cerdorum Thordensium … ezen Várost, és ennek vidékét … ki készitett botskornak valo bőrrel el tartsák, s abban szükseget nem Causalnak [Torda; TJkT V. 81]. *1821:* irom Ex(cellenti)ádnak azon tetemes prevárikátiokat, melyeket a' Roskáni Dominium Krájnikja Pálfi Imre viszen végben. 1o. A' sok zsendelyt Prestyilát szüntelen csináltattya maga számára, és adgya pénzért, 20. 30 szekereken hordgyák a' Bánátba, és Roskán vidékibe, többnyire éjjel [Déva; Ks Igazfi álnévvel irt feljelentésből].

6. (vmely országhoz/településhez viszonyítva) más, idegen hely; alt loc, alte locuri/meleaguri; fremder Platz. *1663:* az kinek marhája megmaradott is (mivelhogy az kaszálásnak idején az németek itt lakának táborral) kiknek rettenetes praedálásuk miatt hon nem lakhatván az szegény emberek, nem kaszálhattanak, telelni adták más vidékekre [TML II, 429 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1678:* Már Lengyelországból az hadak takarodnak, háromszáz vagyon bennek ez vidékben [TML VIII, 65 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1823–1830:* én azon vidéken esmeretlen lévén, tudtomon kívül vitettem, de ha már egyszer ott voltunk, az úrfit el nem árulhattam, mivel vele volt szándékom utazni, s az ő igéreteihez bíztam [FogE 158].

7. táj; regiune, ţinut; Bezirk, Landschaft. *1810:* Figyelmet érdemel ezen Falunak Szép Tér helyen valo fekvése, kies vidéke, és a Kraszna Vize benne valo általfolyása [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 346]. *1823–1830:* Volt a hajónak menedékes deszkafedele, melyre fel lehetett menni és leheveredve pipázni s a vidéket nézni [FogE 262]. *1894:* Isteni szép a havas körülötte. Olyan fenséges szépet az Isten nem teremtett többet, olyan vidéket [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

8. vidéki lakosság; populaţia de la ţară, locuitorii ţinutului; Bevölkerung auf dem Lande. *1581:* Ez alat Jsmet vyobban fwlott az zegenseg eó Ngra … keonjergettek akkoris kegielmes valazt teott volt nekjek … ha Bantassokra lezen az videknek meg ne zalljak, Ez keozben … tizen hat Ember zallotta es kezdet wala Epiteni melj mind az videknek Ennekem is Jgen nagy Bantassomra lewen [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1592:* birtak az fanczialiak Nwladot … nekeonkis zabad volt s nekiekis fat hordanu(n)k beleolle … az fenywtis fanczialy fenywnek hiak, de azt azert mind ez videk zabadon birta [UszT]. *1636:* Jo haznos malom … minden haro(m) elegedendeö eörleöje Jo vidikje uagyon, mind telbe(n), nyarba(n) forogh [Siménfva U; JHb Inv.]. *1644:* Az A(ctor) Bojer Ztanczull Causaiat ez keppen Proponala … az Eöczim Bojer Simon uram Relictaia … ellene Contradicala az Fiai kepeben hogi en az en Bojersagomat, Leianiomnak ne hagihassam Ez videknek Reghi ussussa szerint [Berz. 17. XII. 36]. *1653:* mikor bíró uramék és Borsos Tamás uramék eszekbe vettek volna, legottan felhirdeték a bástyákba a czéhokat és egyéb rendet is; és a taraczkkal hármat lövének, hogy a vidék felrezzenjen, és értse hogy valami új dolog vagyon a városban [ETA I, 144 NSz]. *1662:* azt tökélletesen elhiggye Kegyelmed, hogy miulta én itt vagyok, azulta inkábbára ezen vidék rebellis volt [TML I, 370 Teleki Mihály Cobhoz] | Bánfi Sigmond oda menetelinek oka praesidiumnak és vidékének ámítása, confundálása [TML II, 258 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1663:* Olyan dolog is történt már itt, hogy az várhoz dolgozó szegény embereket kenyerektől is megfosztottak, mely ha mind csak igy leszen, bizony ez a vidék mind elmegyen [TML II, 494 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1732:* mikor forognak[a] videkje mindenik(ne)k jo vagjon [Nagyida K; Told. 11/70. – [a]A malmok]. *1736:* egj alkalmatossággal a' Nemes Videk igérvén a Nagy Bánya Városá(na)k valami Pallézothoz valo fákat (: melybül is a N(e)m(e)s Vidék bennünket immunitalt volt :) [Kővár vid.; TL]. *1761:* a Balas Telkiek egy darab erdöt meg szabaditván, az egész videk hordotta mi is tüzre valami Csőnköket hordottunk [Harangláb KK; Ks CII/20 Mich. Barta (56) lib. vall.]. *1826 k.:* A vidék láttya, hogy a Nap nyugot felé le follyo, harmadik Falu Patakja vissza hozzánk Nap kelet felé igassagoson soha nem ásottathatik [Gyalakuta MT; GyL].

9. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vminek a környékéről származó; care este din partea locului; aus einer Umgebung stammend | vminek a környékén levő; din împrejurime; aus der Umgebung. *1584:* Mynden Wasarok Napian az Wasarbiraknak zorgalmatos gongiok legien minden fele Mertekre Eytelre, fontra, singhre, vekara mind Meszarosok, hal arossok, kalmarok, poszto metewk, widek nep, es korchio-

marossok keózt | Az Wasar Vamrol ualo ieczes ... Valamy Gywmeolcheót feieken hoznak az widek nepp, Atwl sem wesznek semmith [Kv; PolgK 6, 9]. *1640:* az szegeny ember marhat ne<m> tarthat mert az hatar szwk s az videk Joszagbolis be jeouen zolgalatra az szegenseg, az Marhaiok az hatart leg iob koraban el etetik [Km; GyU 49]. *1727:* Vidék marhat senkinek hír nélkül nem szabad tartani az faluban sub poena fl. 1 [Kisborosnyó Hsz; SzékF 37] | Ha falubeli ember tilalmas helyeken erdől, arról megzalogoltatya az falu ... ha pedig ide bírós vidék-ember erdőltet, azt a falu elé izenteti ha magát meg nem mentheti, azt is a falu erdő tilalmáig megbünteti [Szemerja Hsz; SzO VII, 332]. *1791:* valaki az falusi lakosok közül mészároskodván, az falu mészárszékiben viszi eladnivaló pecsenyéit ... tartozik ... egy garast fizetni a falu cassájába ... E contra, ha vidék ember admittáltatik azon székben pecsenye vágni, az két garas fizetéssel tartozik az communitasnak [Arkos Hsz; RSzF 292]. *1810:* A malombeli és Fogadobeli Tiszta Jövedelmek fellyebb valo kelését a' nem engedi, mivel ezen Faluban ... videk Nepességéhez képest sok malmokat és Fogadokat építtettek [Doboka; Ks 76 Conscr. 100].

vidékbeli 1. *mn* **1.** környékbeli, vminek a környékén levő; din împrejurime; aus der Umgebung. *1594:* Az Rez alliai videkbeli ... tizen negi faluban ... Szent Gieorgi napban minden ember kinek 13 Jha (!) vagjon egj jhott es egi barantt ad Giapiastol az varhoz [Sz; UC 113/5. 57]. *1662:* a vidékbéli falukon a gyulai törökök által a jeneiek ellen valami dézmákba kapdozván esvén volt-e hirével a vicekapitánynak, nem-e [SKr 354]. *1782/1799:* a' vidékbéli Falusi Határon lévő erdőket egesz szabadsággal pénz nélkül elték az Eleink [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 336].

2. vminek a közelében levő termő területről való; care este adus de la țară; aus dem Lande. *1663:* De kegyelmes Asszonyom, abban csak lehetetlenség vagyon, hogy az németektűl az vidékbeli élést ... a míg itt Nagyságodnak egy köböl élést tudják lenni, az császárához nem nyúlnak ... mennyivel inkabb hát a vidékbűl jövő élést bizony nem engedik ... Mindazonáltal ha az vidékbűl beszállítandó élés elfogy, mivel fognak élni az gyalogok, nem tudom [TML II, 428–9 Teleki Mihály Lónyai Annához].

3. vminek a környékén lakó/tartózkodó; din ținutul/împrejurimile ...; in der Umgebung wohnend. *1573:* Kinces lanos azt vallia ... ugi latta valamy videkbely zekeres Emberek fely Mennek volt az Apachak haza fele [Kv; TJk III/3. 294]. *1594:* Hytek zerent ualliak az vaida Babos Gergeli es az Meszes alliay videkbeli krainikok, hogi az szent Mihali adaia eö nalok az feleöl megh jrt hett faluban[a] teszen mindenesteöl f. 180 [Sz; UC 113/5. 73. – [a]E hét falu: Csiszér, Boján, Barnamező, Bagolyfva, Vajfva, Bogdánháza és Rátpataka]. *1662:* öneki vétkül ne tulajdonitattnék, ha mind magok várasostul s a várasokba szorult vidékbéli néppel a király őfelsége tűzzel, vassal emésztő fegyverét siralmasan meg kezdenék kóstolni [SKr 366]. *1663:* Kegyelmed levelét elvettük; az oda tartozó vidékbeli puskásság és nemesség felöl mit irjon, értjük [TML II, 412 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1672:* Micsoda dolgokat követ most is az Nagyságod máramarosi és ez vidékbeli hivein, Nagyságod előtt nyilván vannak [TML VI, 19 Teleki Mihály a fej-hez]. *1819:* a' vidékbeli tisztek is nagy bajjal tsendesithették le[a] hogy valami veszedelmet ne okozzanak [Remete Szt; Ks 67. 47. 28. – [a]A felzúdult nemességet].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vidéki lakosság; populația de la țară, locuitorii ținutului; Bevölkerung auf dem Lande. *1663:* Anynyira megijedtek ez vidékbeliek mind nemesség, puskásság, parasztság ... hogy eddig sok fenyegetőzésekkel és gyakortább az puskásságnak, nemességnek egy csoportban való tartásával vittem véghez nehezen, hogy be nem hódoltanak [TML II, 649 Teleki Mihály a fej-hez]. *1677:* ott csak hat forintos lóval is nem tartják véteknek az szép tiszta búzát etetni. Az ellenség földén is rettenetesség volna azokat követni, amiket ott s ez vidékbelieken [TML VII, 448 Teleki Mihály a magyar hadakhoz].

vidéki 1. falusi, környékbeli; care locuiește într-un sat, din provincie; aus dem Dorf. *1570:* Molnar Kelemen ... ezt vallya, hogy Egy vasarnap Ment volt ky az Monostor kapwn Regwel hogy ha valamy vydeky Ember Jeone Tykot venne Teolek az Eoche Menegzeyere [Kv; TJk III/2. 105]. *1587:* Az zwreth feleól wegeztenek eo kegmek hogy ... Reghy zokas zerenth biro vram megh kialtassa hogy a' Videky Nep zekerewel es zemeliek zerentis giwlhessenek [Kv; TanJk I/1. 55]. *1603:* Szenat is ne(m) akaryak ő kk varossúl hogy Zakasszal rakyanak és Búglakat ... Az videky emberis igyekezik zakazt itten rakny, eztis fel keressek es varos zamara foglalyak [Kv; TanJk I/1. 448]. *1662:* a dolognak igazítására commissáriusok küldettek vala, kik Lippára érkezvén ... azhová a vidéki parasztság is behívatván eleitől fogva való folyása azon szomorú tragoediának hit szerént feltudakoztatott vala [SKr 318]. *1670/1740:* azt az tiltott hellyet ... a falu egy akaratbol szabadittsa meg, egy akaratbol tiltsa meg az Vrak eö kgylmek Vidéki Jobbágyinak Marháinak addig ne légyen szab (!) oda űzni [Homoródsztpál U; WLt]. *1806:* itten Udvarhellyt minden gazdák(na)k tellyes szabadságokban állott az Vidéki szalonnákat az piatzon fel szedni ... és idegen hellyre ki=is vinni [UszLt ComGub. 1753u.]. *1828:* minthogy Thorotzkon egy nehány oláh Pásztoron és szolgán kivül más szöres Bocskort nem visel a Vidéki idegen oláhok(na)k adjak el[a] [Torockó; TLev. 13/3. – [a]A mészárosok].

2. vminek a környékén levő; din împrejurimile ...; aus der Umgebung. *1598:* 28 Febr. az Zamueueó vraim eó kegmek menenek az Gorbo vidéky Jozagban az vy Ispanokath Statualnj [Kv; Szám. 8/V. 11]. *1676:* az Al-Gyogy Vidéki joszágok ige(n) egybe elegyedve vannak [Sv; Törzs.]. *1678:* az zsákmányossa[a] az közelebb levő küvárvidéki falukban a mi abrakot kaphatott, elzsákmánlotta [TML VIII, 261 Teleki Mihály Haller Jánoshoz. – [a]A Leszlié]. *1736:* ados vagjok az Hátszeg vidéki Joszág árában cum fl 800 [JHb XXV/21 Jósika Imre lev.]. *1763:* Beszterce vidéki hat oláh faluból jöttenek circa 45 oláhok [HalmágyiNlr. 78]. *1799:* Mitsoda nevezetes Királyi és Vidéki közönséges Tereh légyen pedig ezen éppen Ország Uttyába levő Falun ... én ele nem tudom Számlálni [A.árpás F; TKl BB. IV/5 Vaszilia Pavel (40) col. vall.]. *1809:* hamis Levelek készittése megakadáljoztathatásáért ... Kis Ferentzet két Esztendei, Kis Györgyött pedig egy Esztendei Kövár Vidéki Tömlötzb(e) vason töltendő rabságra ... idézte [UszLt ComGub. 1560].

3. vhol szokásos; cum se obișnuește în ținutul ...; gebräuchlich. *1826:* Nyikita Krikos, Nagy Sink Széki Váradi születésű ... hajat Brasso vidéki módon beretválva viseli [DLt 36/1827 nyomt. kl].

4. kerületi, körzeti; de circumscripție, teritorial; Bezirk-. *1850:* Déési polgár Erdődi Sándornak a' vidéki Mlgs Katonai Parancsnoksághoz bé adott ... kérelmét és zaratékát

mely szerént közelebbröl be sorozott fiát Erdödi Károlyt … a' katonaságbol elbotsátatni kéri [DLt 6/850]. *1852:* Özvegy Vizi Lajosné Horvát Katalinnak a' Károlyfehérvári Méltoságos Cs. Kir. Vidéki parancsnoksághoz … bé adott … kérelmére … feleletemet következőkbe kivánom meg tenni [Nagylak AF; DobLev. V/1330].

Szk: ~ *zsinat* parciális szinódus. *1851:* Vidéki zsinat tartatik Szt Lászlón Junius 12-én [M.bikal K; RAk 45].

5. környékről való/származó; de la țară, (care este) din ținutul; aus der Umgebung. *1570:* Ertyk eo K. varoswl azoknak kěnyergeseket kyk haz helt kewannak, De eo K azokat az heljeket semmy keppen Nem akaryak adny, oka ez hogy Mindennap rakwa vydeky baromal ky (!) az varosra fat es egyebet hoznak [Kv; TanJk V/3. 17a]. *1600:* tudo(m) hogy mind eltig kert nelkul ualo zena fw volth s az videky barmokat eoriztek teólle [UszT 15/100]. *1701:* az ide alab megh irt szemelyek kezek beadassal … vönek ky kezessegen … fogsagbul Küvár vydeky Szakaturay Maricz Geczit [Révkörtvélyes SzD; TL]. *1750:* Apám Vramnak az uj Esztendőben egj Hattzeg videki Dámát kivánok [Folt H; BK. Bethlen Gergely lev.]. *1758:* otan valami Halmagy Videki emberek-is lévén azon Sirankoztak egy Pokrocz felet hogy valaki el lopta volna [Bucsesd K; Ks]. *1795:* az egész épületeken van egynehány Hátzeg vidéki fenyö Deszka Létz [Dobra H; Ks Dévai ur. Mixtae relatoriae et documenta XXVI/1–12]. *1848:* Takáts Józseff Fogaras vidéki … nyiratt fekete haju [DLt nyomt. kl].

6. vmely környéken működő; care activează în ținutul …; in einer Umgebung wirkend. *1597:* Hytek zerent ualliak az vaida Pula Lukach es az Pecheheli (!) vydeki krajnikok hogi … Thretina thehennel vgian ezen Pecheli videkreöl az hatt falubeli portiokbol[a] tartoznak No 31 [Sz; UC 113/5. 67. – [a]Pecsely, A.bán, F.bán, Tótfalu, Barlaháza, Taszafva]. *1667:* Porumbák vidiki fü Plajas administralt honor. fl. 20 [Nyr XXXVII, 275]. *1735:* Háczeg Videki V. Ispány Ur(na)k irtam volt valami vadok madarak szerzésében Solicituskodgyek [Lozsád H; Ks 99 Györffi József lev.]. *1794:* All Torjai Nemes Kis Lukáts Uram a Mlgos Dévai Uradalom Dobra Vidéki Krajnikja [F.lapugy H; Ks XLVIII/9]. *1819:* ha a' vidéki Tisztek nem tsendesítették volna, még tám tsontya se maradott volna épen a' Grofnak [Nagynyíres Szt; Ks 67. 47. 28].

7. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: falusi, vidéken élő személy; provincial, persoană care locuiește la țară; Dorfbewohner. *1572:* mostan az kesztelkj vidikiek Itt wy warnal fa hozasba zolgalnak [Szúv; BesztLt 3608 Thorma Janos wywary wdvarbiro a beszt-i főbíróhoz]. *1589:* Emlekezik Biro vram eó kgme a' fanak zwksege feleól melj draga penzen kellene venni a zegeny keossegnek az fat a videkiekteol [Kv; TanJk I/1. 117]. *1598:* Nagy Debrecen belsó Zolnok varmegieben lako Tulcha Dan vajda … azt vallja hogy wis vajda volt es mostis vajda Tahi Istuan vra(m) Jobbaginak es besztereze videkjek w hozzais el Jottek az erdon valo fwwet megh kewetnj [Kisilosva SzD; BálLt 81]. *1662:* Az Lápos vidékieket ne hagyja Kegyelmed nyugodni, fogdostassa, ölesse, ha kaphatja [TMI. II, 259 Ebeny István Teleki Mihályhoz]. *1806:* A' piatzon a' Vidéki Szalonnák … el nem kelvén … Én hozzám a Vidékiek jöttek könyörögve könyörgettek hogy végyem meg és mindenkor kész pénzel vettem meg, ebben is egyfelől a' Szalonnát arulo Vidékiekre nézve kész pénz adásommal a' publicumnak használtam [Szu; UszLt ComGub. 1753u.]. *1828:* Instálunk hát azért … hogj ha a' mi Piatzunkan le vágatott Marhák böreit nyersen és készitve a Videkiek(ne)k el adni szabad méltoztassanak nekünkis a' magunk szükségűnkre megkivantatot idegen marha bőreket Haza fiaink általis be hozattatni, kegyelmesen megengedni [Torockó; TLev. 13/3].

vidimált láttamozott; (care a fost) vizat; gestempelt. *1787:* Nagy Judith Aszszony Testamentumának vidimált copiája [M.igen AF; DobLev. IV/777. 24].

vidimáta láttamozott; (care a fost) vizat; gestempelt. *1801:* a' Contractust küldöm, melly a' Daniel Elek által kezemben küldett vidimáta Copia [Kv; SLt 17 P. Horvath Miklos lev.].

vidimázat, vidimáztat láttamoztat; a prezenta la vizat; stempeln lassen. *1769:* Parancsollya a Mlgos K Gubernium hogy valakik vagy Szekereségre mennek, vagy pedig kereskedésre Marhákat hajtanak a Banatus felé, kiki … minden Statioban Passussát Vidimáztassa, különbe(n) oda bé senki nem bocsáttatik [UszLt XIII/97]. *1814:* Minden Contractusnak Copiája is legyen; az originalis áll az Ekla Ládájában, a' Copiát az Esperest Urhoz kell bé küldeni de elébb a' Copiát vidimázatni kell [Nagykapus K; RAk 27]. *1832:* (A tiszttartó) Diariumját minden holdnapba velem vidimaztattni kell [Csapó KK; Berz. 20].

vidimázott láttamozott; (care a fost) vizat; gestempelt. *1764:* ezen most küldött Compositionalisnak Vidimazott Copiája itten-is meg vagyon, és igy ezen irást Levelemben bé zárva viszsza küldöttem [Bonchida K; BálLt 1].

vidimerozás helybenhagyás; aprobare; Genehmigung. *1817:* <ha> a licitáción valamelyik katona renden lévő tart fel valamely havast, az iránt a hadi tiszt úr helybehagyása, vagyis vidimerozása járuljon hozzá [Szárhegy Cs; RSzF 131].

vidombáki a Vidombák (Br) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vidombák/Ghimbav; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vidombák/Weidenbach: Vidombákról származó; (care este) originar din Vidombák; aus Vidombák stammend. **Szn.** *1748:* Vidumbaki Szigyárto Petěr [SzijCJk 1b–3b].

vidra 1. víz mellett élő emlős állat; Lutra lutra; vidră, lutră; Otter. *1710 k.:* Osztrigát is ettem keveset, és egyébfele tengeri s földi csigákat, vidrát, halhódot is böjtben, uraknál [BÖn. 516].

2. vidrabőr; blană de vidră, lutru; Otterfell. *1593:* Rosnai Andras vallia … latam enis hogy vgian pazmankent rendel vala az kek az Inason az vekonian az veresegh miat. Seot aztis ertettem hogi egy vidrat veztet volt el, kiert Zeoch Pal vgi taglotta volna [Kv; TJk V/1. 404].

vidrabőr a vidra felhasználásra lenyúzott bőre; piele de vidră; Otterpelz. *1571:* az vad beoreoket is farkas beoreoket roka beoreket nest beoreket vidra beoreket … megtiltottak, nekünk Zabad nem volt vennunk [SzO II, 325 a székely nemzet foly. az ország rendeihez]. *1620:* Egy Pegymet Takaritotul f – /15 … Egy Hod es Vidra beörtül f – /2 [Kv; KvLt II/19 VeetTr 4]. *1627:* Vagjon nest beor nro 26. Roka beor Nro 15. Hiuz beor Nro 1. Vidra beor Nro 3 [BLt 1 Béldi

Kelemen inv.]. *1681:* Aszszony Háza … Nro 2 Csávalt vidra bőr, mellyek(ne)k egyikét mint hogy à moly igen vesztegette, most a' szűcsnél vagyo(n) [Vh; VhU 537].

vidrakesztyű vidrabőrből készült kesztyű; mănuşă de lutru; Handschuhe aus Otterpelz. *1657:* igen jó bokor vidra kesztyűmet ellopák, mivel az fejedelem körül forgódván, letöttem vala az házban [KemÖn. 49]. *1717:* Egy pár vidra kesztyü [TSb 26].

vidrás vidrától lakott/látogatott hely; loc cu vidre; Platz voll von Ottern. **Hn.** *1753:* a Vidrásban innet a patakan (sz) [Bálványosváralja SzD; JHb IV/12].

vidrátszegi a Vidrátszeg (KK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vidrátszeg/Vidrașău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vidrátszeg: **1.** Vidrátszeghez tartozó; din/care aparține de Vidrátszeg; zu Vidrátszeg gehörig. *1823–1830:* az urak utolértek minket a vidrátszegi fogadónál levő csorgónál [FogE 113].

2. Vidrátszegi ügyre vonatkozó; referitor la un caz din Vidrátszeg; einen Fall aus Vidrátszeg betreffend. *1755:* cancellista Csato uram eo kglme midön az Vidrácz szegi és ujj falvi inquisitoria rélatoriát purizálta az alatt költött el 1 veder 2 ejtel[a] [Kiskend KK; Ks 71/52. – [a]Bort].

vidua özvegy; văduvă; Witwe. *1734:* Ruminaltatvan az pársok között fen forgo dolog … hogy az viduat azon örökségre épittetett hazban remittallya itiltetett [Torda; TJkT I. 44]. *1740/1778:* Ezen buzabeli p(rae)tensioját az Viduanak … Fejérvári István Uram ő kegelme fizesse meg [Pókafva AF; JHb XXV/57]. *1742:* Néhai Etzken Miklos Pap Uram viduája Hadnagy Kata Aszszony … Barthos Martonné Aszszonyommal régtöl fogván perlekedett … néhai Ura Etzken Miklos Uram Jussáért [Albis Hsz; BLev. Trans. 38]. *1747:* A Tes(tamen)tum mindenekben ugj sonal hogj a' Testans(na)k eo Kglnek akarmi nével nevezendo jovai holta utanra maradna(na)k azok(na)k fele része … legjen az Viduaje Pap Maria Aszszonyé [Torda; TJkT III. 171]. *1765:* az Vidua ment Férjhez égy Peszkar Juon nevű opsitos katonához [DLt Liber Inventationis]. *1778:* ezen Curia és Gyűmöltsös a Viduának holta után maradgyon Trauzner Judith Aszszonynak [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 2a]. *1790:* meddig az vidua a megholt urának nevit viseli, addig mindenfélének fele az viduáé [Jenőfva Cs; RSzF 239]. *1797:* az gyakort nevezett Viduának … által botsáttattnak azon már fenn circumscribáltt két darab Puszta Szölők [Déva; Ks 79. XXVIII. 11].

Szk: *dotalista ~. 1779:* A Dotalista Viduanak eleteig adodatt Tripon Onucz [Nagyesküllő K; RLt a Sombori cs. osztozólev.].

viduális özvegyi, özvegyet illető; de văduvă; von Witwe. *1818:* Az Rapoban … vidualis reszből szakadat ki[a] [Szőkefva KK; Kp II/89. – [a]Egy föld]. *1826:* az Allperes Özvegy … elégedjék meg a két féle modonis viduális intertentiojab(an) offeraltakkal [Ne; DobLev. V/11a].

vidul 1. virul, fejlődik; a se dezvolta, a crește; wachsen, sich entwickeln. *1759:* az vetesek ugyan szépek, buza, zab és mindenféle mellyeket vetettem mind szépen vidulnak esö is szep volt [Esztény SzD; Told. 29]. *1811:* Tavaszszal, midön mindenek vidulnak, Fák, füvek, állatok tenyészni indulnak [ÁrÉ 188].

2. vidámodik; a se înveseli; freu werden. *1671:* Bocskai uram tegnap lön szembe az asszonnyal. Elég szomorúsággal voltak; már mint vidul az asszony tovább, nem tudom [TML V, 646 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

viendő 1. küldendő; care urmează să fie trimis; zu schicken. *1665:* A segesvári és radnóti restantia adók felöl így concludáltunk … hogy … mindenütt felszedvén jó pénzül a perceptorok … magok administrálják Bódogfalvi Mihály atyánkfia kezében … Ezt peniglen értjük csak a portára viendö adóról [EOE XIV, 156 ogy-i végzés]. *1843:* az elvitt és még viendő Borok árául 50 pengő Rforintokot, nagyságod hon nem lévén át vettem [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. *1846:* Darvas János … bé jött az érintett fogadoba, honnan musikasokat volt viendő [Dés; DLt 530/1847. 27].

2. vitendő; care urmează să fie dus; zu bringen. *1800/1827:* ezen osztály Dolga az Insineur Ur által vitetett és vijendö Mérés beli Munka szerént folyhasson [Erdőszt-György MT/Mv; TSb 51].

víg 1. jókedvű, vidám; vesel, voios, bine dispus; freu. *1636:* Ki fognak itt mentségre az víg kedvű Musikus Keresztyének, s-szemünk közzé illyent lobbantonak; hogy az Organa és egyéb Musica zengés az elméket a' könyörgésben való buzgoságra fel gerjeszti [ÖGrAj.]. *1661:* az menyasszony tisztem alatt ma igen víg volt [TML II, 220 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1847:* Rozának éppen zápfogai jönek … különben szokott víg szeszélyéből … nem könnyen jön ki [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.]. *1851:* a' kitsi Titi … víg, játékos, és igen kedves Motyo, szopni valoja is van [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

2. jókedélyű; jovial; mit guter Laune. *1657:* az atyám … barátságos és víg természetű, nyájas ember vala [KemÖn. 19]. *1661:* Élj vígan, édes Feleségem, hadd legyen víg fiad [TML II, 178 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710:* noha betegsége előtt örökké víg kedvű, nyájas ember vala[a], de azolta … megkedvetlenedék [CsH 298. – [a]Apor István]. *1823–1830:* Az itt említett bonyhai pap[a] kisasszonyok praeceptora volt az udvarban, s igen tréfás víg ember lévén, megszerették [FogE 153. – [a]Albisi Bod Sámuel]. *1884:* Czakó … Csúfszájú, víg ember, boldog ember, gazdag ember [PLev. 111 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szn. *1614:* Vigh lukaczj [Szentmiklós MT; BethU 7] | Vigh Gáspár Czegej zs [Szabéd MT; BethU 40] | Vigh Gergeli havadteoi [Szentrontás MT; BethU 66] | Vigh Mihaly pedpix. [Kakasd MT; BethU 85] | Vigh Peter lib [Kányád U; BethU 118] | Vigh Georgj menesy jb [Kissolymos U; BethU 182]. *1640:* Vigh Laszlonal [Kv; RDL I. 123]. *1648:* Vigh Janos [BLev.]. *1680:* Vigh Annat [SzJk 150]. *1695:* Vigh Istvan [Dés; Jk]. *1707:* Decsi Vigh Istvan Des varossának hites citatora [DLt 487]. *1734:* Víg Sándor [Gyeke K; Ks 99]. *1750/1797:* Néhai Öreg Víg György [Sz; Borb. II]. *1773:* Vigh Ferenczneк [Ádámos KK; JHb XIX/15]. *1782:* Víg Mihok Rätzianus Jobbágy [Nagyrápolt H; JHb XXXI/21. 4]. *1825:* Nagy Laki Víg Miklos [Nagylak AF; DobLev. V/1105]. *1827:* Víg Kisoval [M.bikal K; RAk 144]. *1880:* Törös Víg Jánosné Víg Ilona … Törös Víg Istvánné Kudos Ersok [M.bikal K; RAk 347].

3. vidám; vesel; froh. *1653:* És így elfelejté[a] a víg vacsorát, hanem néki keserüre fordula [ETA I, 145 NSz.

[Zolyomi Dávid]. *1668:* Irigylem Kegyelmednek szebeni víg lakását, noha az öreg atyafi halva feküvén [TML IV, 290 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* strategmájok volt csak, hogy inkább az táborra menöket vigabb szívvel vo(n)hassák oda [TML VI, 262 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* elmentünk ketten Csernátonival a Rhenus bor korcsmájára, és ott mint egy-egy budai iccécském megivott egyikünk ... jó víg törftüz mellett [BÖn. 577]. *1746:* Ollyak mint Galambak víg tekintetekben [Marossztkirály AF; MúzRadák]. *1829:* az el-licitalt Fák árrátis a' közlöbbi Pestises hir alkalmatosságával víg mulatságok között ... elköltették [Mezökölpény MT; TSb Korso János (43) vall.]. *1841:* dolgozgatunk, mások báloznak, víg a farsang a' mint mongyák [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

4. boldog, derűs; fericit, plin de bucurie; glücklich. *1657:* édes kedves Öcsém uram ... kévánván Istentől, hogy ez levelem is szerencsés, boldog, vidám, víg és kedves órában találja Kegyelmedet [TML I, 103 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1661:* adja Isten, sok esztendeig élhessenek együtt víg és jó egészségben | ez levelem is ... boldog, egészséges, víg és örvendetes órában, helyen, napon találjon [TML II, 120, 180 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1667:* kévánjuk vala mindnyájan víg örömben ... személyében látnunk Kegyelmedet [TML IV, 33 Tökölyi István Teleki Mihályhoz]. *1793:* Víg és idvességes Innepeket kivánok egész Vri Házának [Ne; DobLev. IV/726 özv. Borbándi Josefné lev.]. *1806:* Nagyságodnak víg innepléseket kivánok [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.]. *1842:* sajnállak Tegedet, kedves Miklosam hogy ... utánam kevés gyönyört, kevés víg orát, 's még kevesebb boldogságot édeltél [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

5. derűs; fericit, plin de bucurie; lustig. *1678:* Istentül Kgldk víg tavaszt, csendes nyarat, bü őszt, jó telet kivánunk [TML VIII, 3 Zólyomi Miklós Teleki Mihályhoz].

vigad 1. mulat; a petrece; sich vergnügen. *1570:* Ilona yeowewe(n) lean ezt valya, hogy ew Zeoch adam hazanal Tart zallast, Es hogy vigadtanak az eyel sokaygh Mwlattanak [Kv; TJk III/2. 70]. *1572:* Dorko Varga Georgy leanya latta hogy vigadot hegedws Ianosne az vraimal Eotetis eoleltek eois élelte eoket [Kv; TJk III/3. 33]. *1760:* a Sombori némely atyafiak az Sombori Borbára ... mostohafiaival együtt vigadván, este késön mentenek ... az kendermáli vendégfogadóból [RettE 108]. *1829:* azt mondá Dési Uram no brávó Itt van a bor igyunk vigadjunk s meg pattintván a Musikusnak az orrát huzzad és az huzta s tántzoltak [Mezökölpény MT; TSb Gazda József (43) ns vall.].

2. dáridózik; a chefui, a petrece zgomotos; lumpen. *1633:* ez el mult hushagio(n) kedden estue Kerekes Zabo Istvanne az maga hazahoz hivatta Giarmati Marto(n)t ... eyell egy ora uta(n) jöue haza onna(n) mind ott ittak vigattak [Mv; MvLt 290. 122a]. *1640:* Buzás István ... fassus est Az mitöl fogva ez az Molnár Istvánné oda a szomszédságomba költözék, azt láttam, hogy eleget esznek, vigadnak, hegedülnek [Mv; MvLt 291. 233a–251a].

3. szórakozik; a se distra; sich unterhalten. *1638:* monda czillagh Giörgy az Aszonnak, varga Miklosnenak, fekegjünk le s monda az Aszony vigadjunk czak megh egi keuesse [Mv; MvLt 291. 146a]. *1661:* éljenek vígan ő kegyelmek, mi is vígadunk ide ki [TML II, 158 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1705:* Az fejedelemasszony ... azt izené, hogy bánja, hogy fel nem mehetünk, hogy övele együtt vigadnánk [WIN I, 564].

4. örvend; a se bucura; sich freuen. *1710 k.:* Felvirrada ez az 1704-nek ... siralmas esztendeje Erdélyben, melynek kezdetiben a helyén: „Új esztendőben mü vigadjunk" [BÖn. 958]. *1736:* Nem vala inter privatus religionis respectus, akár catholicus, akár kálvinista, akár unitárius, és ha találtatott magyar, csak emberséges ember volt, egyaránt szerették magokot, együtt vigadtanak [MetTr 358]. *1811:* 'S Mivelhogy Nagyságod oly' szerentsés leve Hogy Rósa, Liliom, 's vigasság a' neve, Kívánom e' névbe sokáig vigadjon, Búnak a' szivibe soha helyt ne adjon [ArÉ 202].

vigadozás mulatság, vígság; petrecere, chef; Vergnügung. *1653:* 1606 esztendőben ... a mi két császár között való békességet illeti, végbeviteték és elvégezteték Bocskaitól: letévén Kassán királyi székét, adá magát a nyugodalomnak és a gyönyörüségnek s vigadozásnak [ETA I, 101 NSz]. *1662:* minden mi igaz, valóságos örömünk és vigadozásunk már odavagyon [SKr 688]. *1734:* Hallottam vigadozásokat, mulatczágokat az Urfiak(na)k ott alás fel az ablak alatt járván [Kv; TKl Sara Fogarasi Joannis Kovács relicta vidua (50) civis vall.].

vigadozik 1. mulatozik; a petrece, a chefui; sich vergnügen. *1597:* az teob vendegek semmi nemew okot az haborusagra nem attak, hanem ... bekessegesen nagi niaiassaggal es zeretettel lakoztak wigadoztak egimassal [Kv; TJk VI/1. 32]. *1662:* Az Júda pedig és az Izraelnek népe megsokasodott vala ... kik esznek-isznak és vigadoznak vala [SKr 694]. *1734:* gyakorta vendegeskedtek az Urfiak vigadoztak, musika szot is hallottam gjakran [Kv; TKl Sára Jakab cons. Mich. Udvarhellyi (44) vall.]. *1735:* Sokszor láttam azt is hogy a p(rae)titulált Aszszony sirt az emlitett Urffi rendeletlen dolgai miatt ... sokszor vigadozott s vendégeskedett ez emlitett urffi [Kendilóna SzD; TKl Anna Gyulai quondam Francisci Detser de Nagy Doba rel. vidua (54) vall.].

2. örvendeztetik; a se bucura, a fi cuprins de bucurie; sich freuen. *1710:* én elmegyek a hadakkal, és rövid idő múlva olyan conditiókot extorqueálok a császártól ... akin maga is nagyságod örömmel fog vígadozni [CsH 106 1674-re von. felj.].

vígan 1. jókedvüen, jó hangulatban; vesel, voios; in guter Laune. *1600:* Kis Janosne Ilona azzony ... vallja Amikor Menihart deak az sokadalomban akar vala Bezterczere menny ... ereossennis hant ... ott volt nallunk es elegh vigan vala nallunk [Kv; TJk VI/1. 390]. *1657:* egykorban megérkezének, de hát ímé nem vígan, nem csoportoson, hanem szakadozva, kopják le hajtva, fejek csüggedve szivárognak bé az várasra [KemÖn. 182]. *1661:* Várj vígan, ne búsulj, jobbat ad Isten [TML II, 133 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710:* sokfelé muzsikaszónál nagy vígan ette ebédjét[a] [CsH 213. – [a]Az elector]. *1710 k.:* soha ebédemet, vacsorámat szomorúan nem ettem, még mikor sok országos gondok, búsulások közül mentem is asztalomhoz, az Isten kegyelme ... úgy oda béhagyatta vélem, hogy vígan ettem kenyeremet; noha én muzsikást nem tartottam [BÖn. 493]. *1772:* ide Tordára meg érkeztem a Grofomot még ágyba feküve találtam a lába fájdalma miatt ... mely miá ugy mint mászszor a Fársáng nem folyhatott mindazonáltal csak frissen és vigan vagyunk [DobLev. II/438. 1a Szántó Sándor anyjához Ne-re]. *1802:* Málnási Szakáts András Gy. katona, Málnási Katona Biro ... felel ... a' Szásznak semmi baja be-

tegsége nintsen … az Ifjuséggal vigon jádzott a Tser Kabalán [Oltszem Hsz; HSzjP]. *1823–1830:* megjött a kedvem, vígan utaztunk [FogE 164].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *van/lesz* vigad, mulat; a petrece; sich vergnügen. *1597:* Iliabik Zigiarto Balint Coloswary … vallia … mint ollia(n) lakodalom helie(n) az vendegek vigan lewe(n) … trúfaltak egimassal [Kv; TJk VI/1. 29]. *1664:* ő* bizony csak vígan vagyon mindennap, musikáltatja magát [TML III, 95 Katona Mihály Teleki Mihályhoz. – *A német várőrség]. *1670:* Szent Péteren vigabban lehetnénk, hajó futamatját érthetném [TML V, 343 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1736:* mikor vigon akartanak lenni, akkor kezdettenek innya | az udvariak gyakorta egymást vendégségben hítták, vigan voltak, s ittak, mert urok meg gyönyörködött benne mikor az cselédje vigan volt [MetTr 325, 360]. *1780:* egykor itt az Udvarba vatsorán vigon voltanak Pap Jánossal, ittanak, ettenek Hoszszu Lászlo ö kegyelmek [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20]. *1823–1830:* A fogadós magyar volt. Itt nagyon vígan voltunk … mindnyájan jól elkészültünk volt az ital miatt [FogE 162].

3. vidáman; vesel, bine dispus; fröhlich. *1573:* Orsolia Trombitas Leorinchne … vallia hogy … Megen volt Ele az Kadar Markosne haza Eelot Azomba hal oda Be hegedw zot lakast … talalkozik Egy zemelyre Mond neky Bizon vigan laknak az kadar Markosne hazanal, Mond az zemely vigan lakhatnak Mert zep azzony leowe ky onnat [Kv; TJk III/3. 154]. *1598:* Balassi Pal … vallja … ennallam vigan lakanak eoreomeokben [Kv; TJk VI/1. 237]. *1632:* az vármegyét Stenczel Ferenc uram házánál megvendégelé ugyanazon az nap nagy vigan [Kv; KvE 163 SB]. *1662:* Mig ott lőnek, a sok jó borokkal minden nap nagy vígan lakozának [SKr 224]. *1672:* Valóban vígan tartók az szebeni királybirót mind Porumbákon s mind az útban. Nemes Jánossal együtt egy nap kétszer is megrészegedtek [TML VI, 200 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1724:* Akarom, hogy vígan töltöd (!) oda ala az időtt, en itt csak kuttogok [Nyujtód Hsz; ApLt Apor Péter feleségéhez]. *1734:* En egjebet nem tudok hanem azt láttam hógj vigan bö kölcséggel éltek [Szentpál K; TKI Horgos Dávid (60) jb vall.]. *1736:* Mü Isten kglmeségiből nagy vigon a Fársángot el töltők [ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez]. *1834:* Az údő sanyarutska volta mellettis vigan múlattunk [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

4. örömben, derűsen; bucuros, cu bucurie; mit Freude. *1661:* Az asszony ő kegyelme asszonyomnak, neked is szolgálatját ajánlja, ő kegyelme vígan van | Ugyan kérlek, élj vigan, bút soha ne lás [TML II, 98, 175 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Már a mieink nagy vígan és készséggel valának [SKr 661] | Vigan légy, édes szívem, mert bizony nem sokára meglátogatlak [TML II, 226 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1671:* Elbocsáttatásomkor becsülettel megkaftányozván, azzal adá kezemben az levelet, hogy adja Isten, hamar időn urunkat mezőn dob, trombita, sip szóval vígan láthassa [TML V, 644–5 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* utolsó vendégsége* lévén az én leányom keresztelője … amelyben vígan is volt [BÖn. 707. – *A mostohaanyjának]. *1897:* Kedves Fiam! Vígan olvasom a maga szíves levelét [PLev. 192 Petelei István Gyalui Farkashoz].

vigana, viganó a 19. sz. elején divatos empire stílusú női ruha; (un fel de) rochie croită dintr-o bucată; weibliches Kleid im Empirestil aus dem Anfang des 19. Jahrhunderts | divatos rövidebb szoknya; (un fel de) fustă scurtă; kurzerer Rock. *XIX. sz. eleje:* Hadd repedjen a szűk nadrág, Az vigan is, mert az nem tág [EM XX, 505 ponyvanyomt.]. *1818:* Egy veress kotzkás házi szött rongyos vigánó [Kv; HG. Sylvester Györgyné Ádámosi Végh Zsuzsanna halála után a kel-ből a családnak visszaadott holmik között]. *1822:* én el menetele után űres kopasz Ladáját fel bontottam … tudják … Cseledeim … hogy nem volt égy vigánonal egyéb benne [K; EM Szarvadi Farkas ns vall.]. *1826:* Szamos Ujvárol is egy örménytöl sok Vigánákat keszkenőket loptak el a' Leányai [M.légen K; KLev.]. *1843:* Valami három év óta tartózkodik itten Varga Katalin többnyire Pojényben … jár hol magyar köntösben, hol vigánában [VKp 104].

Szk: *anginét ~. 1805:* Egy Ujj Anginét vigáno [Szamosfva K; BLt 9] * *arany krepinnel készült ~. 1800:* Egy viola Szin. Setét zöld apro virágos atlatz arany krepénnel készült dragonos viganó [LLt] * *csikos ~. 1817:* Egy ezüst szinü csikos Vigáno [DLt 105 nyomt. kl] * *csipkés ~. 1823:* Bartosné Kata … szörnyü gálántoson jár … többnyire karton és tsipkés vigánoval [DLt 254 nyomt. kl] * *dragonos ~ → arany krepinnel készült ~* * *egész ~* viganó szabású ruha. *1797:* Török Kartanbol keszitett egész Vigano | Egy egész Válészbol készült Vigáno [M.köblös SzD; RLt] * *englise ~* angolszövetből készült viganó. *1800:* Egy setét zöld pántlikával körü<l> szegett Tseppegetett Bikbül valo Englische viganó [LLt] * *ezüstrojttal való ~. 1800:* Egy Szalma Szin atlatz ezüst rojttal való viganó [LLt] * *ezüstszínű ~ → csikos ~* * *fehér habos ~. 1817:* Egy fekete virágos fehér habos vigáno 24 Rfl [Étfva Hsz; HSzjP] * *kerek ~. 1809:* Egy szörrel varrott pergált kerek vigáno [Koronka MT; Told. 19]. *1813:* Egy kerek Vigán … 1 Rfl. 12 xr [Kv; MNy XI, 35 A' Német Szabók Müveinek Limitatioja 4] * *sárgás ~. 1843:* Ezen asszony középkorú és -termetű, barnaszeg ábrázatú, volt öltözve sárgás vigánába, ujjos réklivel vagy kosokkal, a feje keszkenővel hátrakötve [VKp 86] * *sleppes ~. 1813:* Egy schleppes Vigán … 1 Rfl 24 xr [Kv; MNy XI, 35 A' Német Szabók Müveinek Limitatioja 4] * *sujtásos ~. 1806:* Egy virágos sujtásos Vigáno Atlatz [Koronka MT; Told. 19] * *váliszból készült/való ~. 1797:* Egy egész Válészbol keszült Vigáno Valész keszkenővel [M.köblös SzD; RLt]. *1803:* Felesége Klára Poson … volt Köntösse többnyire váliszból való fejér Vigánnya [DLt nyomt. kl] * *violaszín ~ → arany krepinnel készült ~* * *virágos ~. 1806:* Egy virágos sujtásos Vigáno Atlatz [Koronka MT; Told. 19]. *1817:* Egy fekete virágos fehér habos vigáno 24 Rfl [Étfva Hsz; HSzjP].

◊ **Hn.** *1809–1816:* a Vigáno allatt [Dés; EHA]. *1828:* a Vigánán végződik [Dés; EHA].

Vö. az *atlaczviganó, briliántinviganó, dragonos viganó, karton-viganó, kreditor-viganó, levantin-viganó, polyolatviganó, pergálviganó, selyemviganó, slájerviganó* cimszavakkal.

viganóköntös viganó szabású ruha; (un fel de) rochie croită dintr-o bucată; eine Art weibliches Kleid. *1818:* Egy Pergál Einzettzekkel Csipkével, és Urkolással készitett Vigáno köntös 172 Rf. 45 xr [Kv; Pk 5]. *1820:* Öt vigano köntösök egy karton a' többi házi szöttes 55 Rf [Árkos Hsz; HSzjP].

viganózseb viganón levő zseb; buzunarul rochiei croită dintr-o bucată; Tasche auf dem Kleid. *1808:* Barta Simon Urhoz ment 70. forintokot magával elvitt oda és azután a Vigáno sebbe találta meg [Zágon Hsz; HSzjP Reguláris katona Szabó Antalné Sos Ilona (22) vall.].

vigasság 1. vígság, vidámság; veselie; Fröhlichkeit. *1636:* Az Instrumentalis Musicanak, az az, vigasságra inditó mestersęges szerszámoknak elsö eredeteket és találtatasokot szorgalmatoson nyomózzák és visgalljak [ÖGr. 7]. *1662:* Megszünt a mi szívünknek öröme a mi vigasságunk siralomra, gyászra fordula [SKr 669]. *1677:* Jó jelinek tarthatja Kegyelmed, hogy elsőbb udvaroskodásának alkalmatosságával esett oly rendes alkalmatos vigassága ő nagyságának [TML VII, 360–1 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1710 k.:* Vigasság, szomorúság, szerelemről, mennyire volt bennek részem; már ide feljebb eleget szóltam [BÖn. 494]. *1737:* Ez szinte bé állando Innepeketis ... kivánom hogy lélekbéli tökélletes örömmel és Vigassággal viradja(na)k fel Ngod Uri személjére [TL. Onodi B. József lev.]. *1811:* 'Susánna – E névről akarok verselni ... A' 'Sido nyelv szerént ... Azt mondják, hogy e' név' ... Rósát, Liliomot, 's vigasságot jelent [ÁrE 197].

2. öröm; bucurie; Freude. *1660:* Szerencséltesse Isten Kegyelmedet s Kegyelmed édes anyját gyógyítsa és új bánat után új vigassággal újítsa [TML I, 495–6 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz] | Én is, ha az erdélyiek az vigasságot nem akarják, abban az hadban megyek, az mely Váradot segíti [TML I, 556 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Szepesi uram igen fennjáró levelet irt Kende és Keczer uraméknak. Ügy is látom, nagy vigasságot szerzett az emberekben [TML V, 646 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. mulatozás, mulatság; petrecere; Vergnügung. *1594:* Biro vra(m) megh kialtassa publice az zitkot ... rezegeskedest: Meniekzeoben valo hegedwles tanczolast, es minden ejeli vigasagot, chintalansagot [Kv; TanJk I/1. 240]. *1662:* mintha már minden nyomorúságból kihatoltak, az nap nagy vigassággal lakván s a szokott táncot is hátra nem hagyván ... a kisasszony a Barcsai Ákos hálóházába vezettetett [SKr 637]. *1668:* Én, Uram, nem hiszem ... ennek az földnek nagy kára nélkül elmehessek az Bethlen uram lakodalmára. Félő bizony, az ott való vigasságot itt siratják meg [TML IV, 308 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1715:* azon vigaságban nem voltam, hanem magam hazam elött álván ... hallottam ott a' Nagy kiáltozást [Szentgothárd SzD; WassLt Kosa Jánosné (30) vall.]. *1724:* Elhiszem eddig is sok vigaság ment végbe szebenben de kivált az ednihány nap volt mulatság elhiszem [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. *1740:* Kornis Sigmond ő Ngának ... Udvarbirája ... Vendégséget, Vigasságot, tánczot üzötte gyakran az Vdvarban és kikkel? [BSz; Ks 54/72 vk]. *1777:* utomban hallottam Oprisán János csürinél musikát és vigasságot, a' hova magamis Felségemmel bé mentem a' holot mulatozván [H; Ks 114 Vegyes ir.].

4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *tevő szerszám* hangszer; instrument muzical; Musikinstrument. *1603:* semmifele wigassagh teüeo zerzam az Meniegzeoben bizonios ideigh migh ... eo kegmek Tanachiul megh nem zabadittiak ne legien, eottwen forint bwntetes alat [Kv; TanJk I/1. 446].

5. vigasztalás; consolare; Tröstung. *1667:* irásából valóban szánakozással értjük az szegény kis gyermeknek halálát ... Isten csak azt tartsa meg, még az ki vagyon, még Kegyelmednek mind öcsém asszonnyal együtt elég vigaszságok lehet benne | Édes Bátyám uram, még Kegyelmeteknek vagyon[a], csak azokat tartsa meg Isten elég vigassága lehet Kegyelmednek szegényekben [TML IV, 37, 46 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz. – [a]Gyermeke].

vigasz vigasztalás; consolare; Tröstung. *1879:* Reményem erős, hogy sikerülni fog, s ez ad egy kis vigaszt [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

vigaszt meggyógyít; a vindeca; heilen. *1584:* Molnar Ambrus vallia vigaztot engemet, Es Iste(n) vta(n) haznalt ez varganę Annia, semmy gonozt Ne(m) latot hozza se(m) tud [Kv; TJk IV/1. 272].

vigasztal 1. bánatát enyhíti, csillapítani igyekszik; a consola; trösten. *1658:* Kegyelmed írja, hogy valóban nagy búsulása vagyon Kegyelmednek; de nem írja Kegyelmed, micsoda, mert ha írná Kegyelmed ahhoz képest vigasztalnám [TML I, 133 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1661:* Az szegény húgocskám temetésére Thorma István uramot rendeltem. Az Úristen vigasztalja Kegyelmeteket [TML II, 29 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1662:* Illy nagy újontában való keserűségeket, főképpen a méltóságos ifjú úr hogy annyival inkább felejthetné, azonnal a temetés után Erdélybe indultak vala ... s mind Váradbul a főemberek Gyulai Ferenc kapitánnyal ... a méltóságos ifjú urat vigasztalják vala [SKr 311]. *1667:* Isten Kegyelmeteket, édes Bátyám uram, mind öcsémasszonnyal együtt mostani nagy szomorúságában vigasztalja [TML IV, 37 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1672:* Isten oltalmazza ... szomorúságtól. Kegyelmed mint értelmes ember ő kegyelme mellett lévén, szép szavaival vigasztalja [TML VI, 60 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* az úr ... kijöve a pitvarban[a] ... nem akar vala letérdepelni ... Pataki István pedig túl biztatván és vígasztalván, nagy nehezen letérdepelék [CsH 121–2 1674-re von. felj. – [a]Bánfi Dénest fővételre előkészíteni]. *1710 k.:* a szebeni kapun keserves sírással méne az én szegény feleségem bé, nehezen tudtam vigasztalni [BÖn. 943]. *1767:* midőn Lázar Imreh ur Szent Annán meg holt volna ... azzal vigasztalta a' keserveseket ne sirjan Kglmetek, ne sirjan jussan eszikben Kglmetek(ne)k az Szent Job uram eő kglme peldaja [Demeterfva MT; Ks 20. XIV. 9]. *1776:* A Groffné ... ugy sirt, s hasonlo képpen Anníkó Kis Aszszony ő Ngais ... ugy annyira, hogy nem tudtam hogy ă Kis Aszszonyhoz lássak vagy a Groffnét Vigasztallyam [Kóród KK; GyL. Christ. Kováts conj. St. Miklós (55) vall.].

2. biztat, erősít; a încuraja; zureden. *1657:* ő is szegény szeretettel köszöntvén, azután deplorálá megszomorodott állapotomat, s mint jóakaróm, abban vigasztala is [KemÖn. 251]. *1661:* Az aszszonnyal, Szent Páliné, Ajtonine asszonyommal, együtt legyetek, egymást vígasztaljátok [TML II, 140 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Kérdetvén: hát a városba az engedelem ellen miért ment és mulatot volna annyit? Arra azt felelte: csak mint lelki fiaival egynéhány órák alatt velek együttlenni s őket vigasztalni kivánta volna [SKr 674]. *1672:* Ha Csernel uram nem vigasztalna, bizony nehezebben töltenném az időt [TML V, 113–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678–1683:* az e(n) l(ste)nemben valo bizodalmom vigaztal enge(m) [Ks Kornis Gáspár lev.]. *1772:* Ez az idő nagy romlására vagyon a gabonának, noha az Úristen sok helyeken mind a gabonának, mind a szőlőknek szép termésével vigasztalta az embereket [RettE 277]. *1823–1830:* Ezen betegségemben éjjel-nappal rendre mellettem voltak barátaim, tanítványaim ... kártyáztak is, vigasztaltak is [FogR 132].

3. megnyugtat; a linişti, a calma; beruhigen. *1665:* Kegyelmed bús szivét Isten vigasztalja, s jól vagyon, az tanács adásban nem kellene igen elmenni, néha az igaz mondásért

betörik embernek a feje [TML III, 521 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1667:* Baló uram követségének relatiojával mind szívemet kiváltképpen vigasztalá [TML IV, 180 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1705:* Isten vigasztaljon és adja, hogy a maga szállásán rövid nap láthasson bennünket [WIN I, 564]. *1879:* A nyáron okvetlen lakodalmazunk ... Az vigasztal egy kicsit, hogy legalább a nyáron boldog leszek [PLev. 46 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

4. *~ja magát* a se consola; sich trösten. *1677:* az mint Kegyelmed maga szépen vigasztalja azon írásába magát, hogy jobb Isten embernél [TML VII, 505 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1705:* akadott külömb-külömb vigasztalásokra a Bibliába(n) ... És mint olvasta az inasának, azt mondván: Nézd meg, fiam, mire találtam. És előtte olvasván, úgy vigasztalta magát [WIN I, 542]. *1710 k.:* Az atyja is evvel vigasztalta magát: jobb volt így elveszni az ő fiának, mert így hiszi, hogy üdvezül [BÖn. 957]. *1783:* mostoha Fiam ... mostis azzal vigasztallya magát, hogy nékie egyéb baja nem lesz, ha lesz is, hanem meg veszszõzik, azt p(e)d(ig) számba sem vészi [Mv; MbK 68]. *1790:* azzal vigasztalam magamat, hogy 9 holnap hamar el telik [Mv; JHb Jósika János anyjához].

vigasztalan kétségbeesett, reményvesztett; desperat, deznădăjduit; verzweifelt. *1665:* Borbély Lőrinczné asszonyom Kegyelmednek szolgálatját ajánlja; azt íratja Kegyelmednek, nem kell az vigasztalannak a vigasztalás [TML III, 402 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

vigasztalás 1. gyógyulás, lelki orvoslás; consolare, alinare sufletească; seelische Heilung. *1593:* Agyon Isten k wigasztalast es Egessegeth [Háporton AF; KvLt 21/55 Forró János Kemény Lászlóné Hesdáthi Erzsébethez]. *1716:* nincsen semmi vigasztalásara és hasznára az én körülette valo curám és forgolodásom [Nagyida K; Told. 22]. *1776:* Mgs Gróffné Aszszonyom ... Sírt, Bánkodott, ugy annyira hogy Sziv fogása is következvén, engemetis fel hivtak vigasztalására, és tsak azt gondoltam, hogy meg hal Sziv Szorongatási miatt [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) káplán vall.].

2. vigasz, a bánat enyhítése; consolare, mîngîiere; Tröstung. *1656:* Mind ennyi distractioimban való búsulásim között is nem kevés vigasztalásomra, hogy Kegyelmed régi hozzám való affectióját continuálja [TML I, 5 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1662:* Három vagyon az igékben: 1. a keserves panaszok sok rajtok esett romlások felől ... 2. A vigasztalás, mellyet veszen az Istennek állhatatos gondviselésébül [SKr 687]. *1673:* Kegyelmed szép vigasztalásiért is áldja meg Isten Kegyelmedet [TML VI, 539 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1705:* Isten ... ne engedje, hogy a két szomorú és nyomorúságos esztendő után az harmadikat vigasztalás nélkül töltsük el itt Szebenben [WIN I, 509]. *1710 k.:* a méltatlan kárhoztatott s meggyalázott embert, ha az egész világ gyalázza is, de ha az ő lelkiismerete ellenkezőt tud, s mond: elég vigasztalás néki [BÖn. 418] | A Szentlélek egyedül az örömnek és a vigasztalásnak (Istene) lelke [Blm. 1033]. *1767:* midőn Lázar Imreh ur Szent Annán meg holt volna ... azzal vigasztalta ... ne sirjan jussan esziben Kglmetek(ne)k az Szent Job uram ... peldaja ... melly vigasztalasan ... a keservesek mind el nevettek magakat [Demeterfva MT; Ks 20. XIV. 9]. *1778:* Igen nagy vigasztalásomra lenne Edes szivem ha ki rándulhatna hozzám és kedves Gyermekeinkhez [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1811:* Oh leg-főbb Böltsesség! ... Engedj vigasztalást a' szomoruaknak [ArE 20].

Szk: *~t vehet/vesz. 1664:* Noha mindeneket megpróbáltunk ... minden emberi segítséghez folyamodván, de sohonnan vigasztalást nem vehetvén ... vártuk immár csak az Isten kegyelmét [Kv; KvE 188 LJ]. *1678:* ő kegyelmének kerüljön kezében, vehessen akárcsak az Kegyelmek leveléből valami vigasztalást [TML VIII, 166 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz]. *XVIII. sz.:* Vigasztalást vészek Krisztus<nak s>ebéről [Barabás, SzO 390 rabének].

3. biztatás, bátorítás; încurajare; Zurede. *1651:* a Vigasztalasnak Jsten (!) büseggel megh algya Ngdat es Meltosagos szerelmesit [JHbK XVIII/28 Mikola Zsigmond kérelme a fej-hez]. *1656:* ő kegyelmének el köllő menni Szentmiklósra nyavalyás keseredett Bethlen Mihályné asszonyomnak mind vigasztalására s mind penig segedelmére [TML I, 39 Palásthy György Teleki Mihályhoz]. *1660:* szegény hazánknak ... megmaradására való securitasa felől semmi valóságos vigasztalást nem érthetnék [KemIr. 337]. *1662:* Az Isten kegyelmes velünk ... akár vigasztalások, akár kemény fenyegetések s megfenyétések által [SKr 718] | Bizony annyira megbúsított az az dolog, hogy ha Isten után az Kegyelmed Vancsa által való írása ma kevés vigasztalást nem hozott volna, már teljességgel ellankadtunk vala [TML II, 310 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Az ura felől is semmit sem hallhat, csak úgy nyomorog és kesereg sohonnan vigasztalása nem lévén [WIN I, 576]. *1710 k.:* A sátán nem vigasztalásnak, hanem kétségben esésnek lelke [Blm. 1006]. *1798:* Az én szerentsétlen postám ... viszsza hozván az egész küldött málhát, tsak azt a vigasztalást hagyá hátra, hogy magam haza vihetem [MNy XLVI, 154 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. *1811:* Kitől most dorgálást 's kemény fenyegetést, Majdég vigasztalást hallok 's édesgetést [ArE 109].

vigasztalhatatlan 1. reményvesztett, vigasztalan; inconsolabil, neconsolabil, nemîngîiat; hoffnungslos. *1710:* rajtam gyermekségemtől fogva általment sok szűhasogató bánatok, kárvallások, betegségek, rabság, nyomorúságok felett való nagy és vigasztalhatatlan keserűséggel látogata meg Isten [CsH 434–5]. *1776:* Lattam esketés után aztot, hogy M. G. Lazár János Urffi felette Nagy fel haborodassal, busulással, szüntelen valo nyughatatlansággal volt, és mintegy vigasztalhatatlan, tsaknem magán kivül [Mv; GyL. Mart. Kamentzki (38) vall.].

2. kétségbeesett; dezolat, adînc întristat; verzweifelt. *1830:* Sz Iványi Dániel Urnak 3 hét alatt egy 18 és egy 12 esztendős fia meg holt orbántzba ... Vigasztalha<t>otlan szegény [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez, Gál Miklóshoz]. *1853:* szegény Lajos éppen vigasztalhatatlan – féltem szegény hogy akkora tsapást meg nem fog lábolhatni [Kv; Pk 6]. *1894:* A feleségem sír. A testvére meghalt Kolozsvárt ... Zsuzsika vigasztalhatatlan [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vigasztalhatatlanul vigasztalanul; adînc întristat; traurig. *1816:* sirata Nagyságod is egykor vigasztalhatatlanul a' jo Atyát ... s az érzékeny fájdalom örökesen maradt Nagyságod nemes szivében [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.].

vigasztalhatja magát nagy bánatát enyhítheti; a se putea consola; sich trösten können. *1662:* keresztény embernek

jobb meghalni, mintsem böcstelenül élni s annál is inkább úgy elveszni ... Vigyasztalhatja Kegyelmed magát: gaudium est miseris stb. [TML II, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679:* Isten ... az ő szent lelke által vigasztalja s oltalmazza, s több nagyobb szomoruságtól Kglmeteket s mint utóbszor írja Kgd, nemcsak Kgden kezdetett, hanem rajtunk s más keresztény felebarátunkon is, aval vigasztalhatjuk magunkat [TML VIII, 509 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

vigasztaló 1. bánatot enyhítő/csillapító; de consolare/mîngîiere; tröstend. *1657:* Uram ... ne késsél elhozni a mi megszabadulásunknak vigasztaló napját, megbocsátván büneinket [Kemlr. 334]. *1662:* a szentírásbul a jelenvaló alkalmatosághoz illendö textusokat, igéket keresvén, nagy szép biztató és vigasztaló tanításokkal a népnek elméjeket bátorítják, oktatják, vidámítják vala [SKr 582]. *1667:* a mely Isten az Kegyelmetek szivét megszomoritotta, azon Isten az ő vigasztaló lelkével vigasztalja meg [TML IV, 38 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1758:* Hálákat adok azért az én Uramnak és jóltevő Istenemnek, hogy ... az ő vigasztaló szent lelkének hathatós erejét megszámlálhatatlanul velem közlötte [RettE 80]. *1787:* kivánom hogy a Jo Isten az ö vigasztalo Lelke által, munkalodjék hathatoson a Nsgtok sziveikben [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1811:* ezen véletlen kárt vallot emberek. Gondolván, hogy nintsen vigasztaló szerek, Nincs apa, nints anya, ki rajtok segéljen, Nintsen Pásztor, rájok ki gondot viseljen [ÁrE 22–3]. *1812:* vigasztalo jó válasszát ... addig is mig én jó Grófné tétetett betegségéböl jobban lenne ... édes Atyai gratziajában ajánlott maradok ... engedelmes tisztelö szerentsétlen Attyafia Szolgája [Héderfája KK; IB. gr. Ikt. Bethlen Samuel lev.]. *1897:* Hálás érzülettel vettem f. hó 3-ikáról áldott emlékü édes Anyám elhunyta alkalmából hozzám intézett ... vigasztaló részvétirását [PLev. 194 Szász Domokos Petelei Istvánhoz].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *könyv/könyvecske* a protestáns prózairodalom didaktikus könyve a túlvilági életre vonatkozó hittételekkel; carte didactică a literaturii protestante în care se relatează aspectele vieţii de apoi; didaktisches Buch der protestantischer Literatur über das Leben nach dem Tod. *1591:* Az Udvarháznal az Espotalyban à keönywek ... Orgonahoz valo fekete keöny (!) Egi Magiar Cantualis ... Vigaztalo keöniwechke. Egi breuiar vagi official ... Deakul es magiarul enekiras [Kv; AggmLt A. 53]. *1596:* Egy vigasztalo Aranyas keonyw im octano veres pappaban [Kv; RDL I. 65] * ~ *gazda* temetések ellátási ügyeinek intézöje/rendezöje; organizator al treburilor la înmormîntare; Veranstalter von Begräbnissen. *1786:* A Temetésröl elne hagy avagy tsak keservesek vigasztalo Gazdajanak el hivj [Bolya NK; IB. gr. Toldi Zsigmond gr. Ikt. Bethlen Sámuelhez].

3. biztató, bátorító; încurajator; zuredend. *1669:* Kegyelmed vigasztaló levelét vévén Déva várában, valóban nagy vigasztalásomra volt a Kegyelmed abbeli istenes biztatása [TML IV, 554 Fleischer András Teleki Mihályhoz]. *1677:* Isten továbbra is vigasztaló áldását terjessze Kegyelmetekre, sziböl kivánom [TML VII, 329 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* az isteni jelenéseknek az Újtestamentumban való ritkasága ... és több effélék sokat vélekedtettek engemet: isteni kiváltképpen való vigasztaló látásnak tartsam-é én ezeket vagy csak természeti agyam fantáziának [BIm. 1029–30]. *1805:* Vigasztalo válaszszát nagy alazatossaggal várva vagyunk Ngodnak alazatos meltatlan szolgái A' Toroczkai verös Kovacsi Tarsaságh [Torockó; TLev. 9/41]. *1827:* ezzel méjj alázatossággal instálva vigasztalo válaszunk meg nyeréséért, alázatos tisztelettel maradtunk a Felséges Fö Igazgato Kormány Széknek alázatos esdeklö Szolgái Nlaki Birtokosak[a] [Nagylak AF; DobLev. V/1125. – [a]Köv. az aláírások]. *1849:* Vigasztalo rendelkezéséért esedezve – Alázatos tisztelettel öröklök ... Csizmadia Kotzog Joseff [Mv; MvLt 2].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: biztató/bátorító személy; consolator, persoană care consolează pe cineva; Tröster. *1737:* én mellém nállánál senki több segittö, keresö és engemet vigasztalo nem akadott [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 107]. *1811:* Az Özvegy' sirása, mint a' sebes zápor Hamar jö- és mulik: ha eltelik a' Tor ... Erre elé-jönek a' vigasztalói, Szomszéd, 's Komám Aszszony, s más jó akarói [ÁrE 203].

vigasztalódik megnyugszik; a se linişti; sich beruhigen. *1660:* nyavalyás feleségemék vannak csak Istennek kegyelmében, hogy ott az a híre ... mi is elvesztünk, hanem Sebesvárbúl küldtem egy szolgámat, az ha oda érkezett, valamit vígasztalódtak [TML I, 522 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

vigasztaltatik megnyugtattatik, enyhültetik; a fi calmat; beruhigt werden. *1710 k.:* Hogyha azért, édes Istenünk, teneked dücsöséges ... és nekünk üdvességes, hogy még ezen a világon vigasztaltassunk, ne késsél, édes Atyánk, ne fogyjon el a mü lelkünk és testünk teljességgel [BIm. 1023].

vigeál 1. érvényes, érvényben van; a fi în vigoare; gültig. *1650:* az az J leuele is arra mutat, hogi 80 forintban adtak volt el öreokössön s az is vigealt | volt ennek eleötte is valami alkolmok, az mely mind ez ideigh vigealt [UszT 2b, 2d]. *1764:* Also Szováton ... a mely Limitatio vólt az Kortsma iránt, az régtöl fogva már nem observáltatik s nem vigeal, hanem ... már kiki ... szabadoson kortsomároltathat minden idöben [A.szovát K; GyK. And. Radák de Szinye (33), Lad. Monosos de Erdöd (42) ns vall.].

2. él, virágzik; a trăi, a exista; leben, existieren. *1631:* az en Magjar faluimban való Joszagimba(n) sok esztendöktöl fogva az Unitaria religio vigealt az szegensegnekis Lelki ismereti azon niugot meg [Nagyteremi KK; Ks L/5 Sükösd Gy. végr.]. *1697:* Tiszt. Divini Pal Attyankfiat ... Ecclesiank ... küldvén Academiában ... az Colosvari Refor. Szász Ecclesiában valo szolgalatra adassek hivatal, és azon szolgalatban ö klme allitassék be. Ugy hogy ez után azon Isteni szolgálat a becs(ü)l(ete)s szaszok közöt ugy vigeallyon, mint közöttünk magyarok közöt [Kv; SRE 50].

vigeáló fennálló, érvényben levő; existent, care există; geltend, feststehend. *1775/1802:* azon Commissarius Atyankfiai eo kigyelmek ... azon regtöl fogva vigéálo Metalis Contraversiat a két falu között finaliter terminálják [BSz; JHb LXVII/3. 151]. *1796:* a mostani vigealo Flgs Rendelesekis az Erdök conservatiojarol kemenyek [Torockó; TLev. 10/6].

vigeált fennálló, érvényes; care este în vigoare; geltend. *1787:* köteles légyen minden Verös Kováts a fujtatás és mivelés dolgában az eddig vigealt Constitutiot observalni [Torockó; TLev. 9/25].

vigezimalitás adóhuszad; a douăzecea parte din impozit; zwanzigster Teil der Steuer. *1768:* Kapitány Groff Teleki Inquartirizans Lévén ă Kolozsvári Házaknál, Esztendejig kell vala fizetni Rflor 60. de az Commissio Végezése szerént Város Cassájáb(a) ki vévén belőlle ă Vigesimálitást, percipiáltam Hf 68. Dr 40 [K; DobLev. II/390. 19a].

vigil éjjeli őr, *diákny.* kapuzó; elev însărcinat cu paza porţii unui cămin; Nachtswächter, Schüler, der nachts bei einem Internat wacht. *1870 k./1914:* Kapuzárás: minden estve egy negyedórai beharangozás (: a nagy csengettyűvel :) után télen 8, nyáron 9 órakor bezáratott a főkapu s attól kezdve a deák- és kapuközi vigil őrzése [MvErt. 19–20].

vigilál 1. a kollégiumi rendre felügyel; a supraveghea ordinea; Ordnung überwachen. *1823–1830:* én azután oeconomusságot viselni, vigilálni, mint azelőtt tartoztam volna, amit most apparitornak neveznek, akkor eoconomusnak hívták. Egy hatágú szijjú korbácsot hordozott kezében vagy vállán, melyet a csintalanabbak keményen vertek a földhöz, hogy hamarabb kurtuljon [FogE 104].

2. vigyáz; a fi atent, a avea grijă; überwachen. *1649:* mint hogi nem vigillalt, melinek megh kellet volna lenni, ha mi fogiatkozas eset miatta supleallia es az megh czinaltatassaert[a] nem tartozik semmit fizetni az fiscusis [Kv; TJk VIII/4. 366. – [a]A kupának].

vigiláns éber, előrelátó; vigilent; wach. *1744:* Sok volna papirosra fel tenni Ngd(na)k, Szegény Vármegyénk(ne)k el daraboltatása miatt réánk következendö nyomoruságát ... de ez esik-meg azért hogy a' Magyar orszagi Urak vigilansabbak és hatalmasabbak [Déva; Ks 101 Pogány József Kornis Antalhoz].

vigilia 1. ünnep előestéje; ajun; Vorfeierszeit. *1595:* Kassat gazdam Azzony vöt .1. vękat p(er) d 40. Mellyben Attam .1. die, hogy Vigilia vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 215 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1711:* Ur(am) klgmed előtt nylvan vadnak hogy micsodas szolgalatot kel végyben vinünk, mint hogy az Nemes Szék csak az vigiliakot tartya faval is, az Quartelyokot Pedigy mind az Szegeny gazdak Colaljak, az ki nem igen igen könyüdnek Latczik [Born. XXXIX/50 Cssz városa Kászoni János főkirálybíróhoz]. *1831:* Pogátsás György ... az oláhok Karátsonya Vigiliáján (: azsum gye Kretsun :) napján (!) hozott a' Puszta Fentősi Erdőröl fákat [Hosszúfalu Szt; TKhf Rüts Vaszilika (68) lib vall.].

2. éberség; vigilentă; Wachsamkeit. *1710:* Visszajövő útjokban[a] Budára bemegyen a fejedelem ... söt a Mátyás király fegyveres és könyvtartó házaiba is beeresztvén (: ahová a törökök kevés keresztény embert szoktanak volt beereszteni, magok pedig nagy vigiliával őrzötték mindenkor :) [CsH 55. – [a]1663-ban az Ersekújvár ostromáról visszatérő erdélyi sereg].

vígkedvű vidám természetű; plin de voie bună; fröhlich. *1710:* General Chusani ... ezt igen szeretik vala az erdélyiek, mert nyájas alázatos, víg kedvű fejedelmi ember vala, azért is ránták ki Erdélyből és Georgius Fridericus liber baro a Kriepaumb jüve be ... erdélyi generális commendánsnak, kinél kedvetlenebb, haragosabb generált nem ismertem. A felesége penig, katonás úriasszony ... bizony kár olyan szép, víg kedvű asszony olyan sárkánytermészetű vad embernek [CsH 402 1708-ra von. felj.].

Szn. *1595:* Wig keduü Martonnak [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 171 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

vignetta keretdísz; vinietă, vignetă; Vignette. *1883:* Ezenkívül gratulálok neked a rajzolóhoz. Az első darab utolsó képecskéje, a Huszár utolsó és az utolsóelőtti darab végén lévő vignetták gyönyörűek [PLev. 108 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vigony gyapjúhulladékból készült fonalból gyártott ruhakelme-fajta; vigonie; eine Art Kleidungstoff aus Wollabfall erzeugter Faden. *1865:* Atyám egyik öltözete ... finom fekete vigonyból volt az egész: mente, dolmány, nadrág [EM XX, 505 Jósika Miklós, Emlékirat I, 98].

vigor jogerő; vigoare; rechtskräftig. *1596 k.:* Az meg holt leórinch deaknak Attiafiay ... ez Jeóüendeó zek napian az Benedekfy Janos es Kasa Istúan Gratiaioknak parlaiat az zeken prásentalliak (!) p(ro)testalnak, meljnek Vigorat megh latua(n) p(ro)testalnak hogy zauok lezen feleólle [UszT]. *1637/1639:* Grendely Georgj meszaros tartozik ... harmincz kett forintal ... ezen Irasnak vigoraual, az harminczeott forintot eppen exequaltathassak raita [Kv; RDL I. 111]. *1653:* (Az) hat Nylakat es tellyes abbeli igassagat azon Sententia vigoraual eő kegme Balogh Lazlo Vram ... eőreőkeős birodalmaban hadnok [DLev. 5]. *1666/1681:* Bugyul Jánost, es Bugyul Istvant ... minden szamunkra tartozo adozastul eximalom ... igaz tűlem nekik adatot Donatiomnak Vigoraval [Vh; VhU 256–7]. *1671:* Noha a' melly Jobbágyok ab Anno 1657. el-buydostanak, azoknak reductiojokrol jó és hellyes Articulusink extalnak, de még-is sok hellyeken az ő Articulusoknak vigoraval nem procedalhatnak, ha felkérik az el-szökött Jobbágyot meg nem adgyák [CC 58]. *1683:* az mely bizonisagokot ... eo Naga Vallato paronczolattya uigoraual erős hűttel megh eskettűk [Kál MT; Berz. 2. 40. 72]. *1697:* Deliberatum. Csatári Jstvanne Molnar Juditth ... in A(nn)o 1694. arataskor tűz altal in flagranti volt akkor lopvan: bizonyos dolog a' Törvenynek vigora szerint meg kellet volna erette halni [Dés; Jk 248]. *1721:* a Mltgs Groff Teleki Mihály v(ram) Eozvegje ... Toroczkai Kata Asz(szo)ny ... ha több testet kiván oda tétetni, vagj még valaha fel bontatni azt a sirt mellyre ha magát fogja resolválni a Deliberatum vigora szerint fojtassék (!) e dolog [Kv; SRE 141]. *1724:* az ősi jokbol őtven öt forintig tegyenek Contentumot elsöben az Attyafiak azon Testamentum vigora szerént, az gondviselésért, és vélle valo Dajkálkodásért [Asz; Borb. I]. *1745:* amely vallokát ... az unitaria ecclésiáknak senioratól tiszteletes, Solymosi Péter uramtól adatott tiszti szerint való pecsétinek vigorával mi előnkbe állattatott, mi azokat erős hittel megeskettűk [Körispatak U; Ethn. XXIV, 160]. *1766:* Hogy ha valamellyik Párs ezen Contractust vigorába tántorgatni, felbontani akarná, tartozzék a' vásárt fel-bontani nem akaro Résznek fizetni Vinculum Flor. Hung. 12 – Tizenkét Mforintokat [Torockó/ Gyertyános TA; Bosla]. *1780/1804:* olly erő vigora legyen a' Törvenyek(ne)k, hogy ki ki bűnös lévén érdemlett büntetését mások(na)k is példájára a' meg irott Törvenyek szerént el vegye [Torockó; TLev. 43]. *1781:* ő kigyelmek a magak Nevekre költ Törvenyes pecséttyeknek vigorával ... Embereket ele alitván [Karácsonyfva MT; Told. 76].

Szk: *~ában áll vmi. 1681:* Mostani adoiok felöl valo alkalmok[a] ... mind addig vigoraban allyon vala mig l(ste)n annyera nyuitvan a gyermek(ne)k[b] eletet ember kort erhet,

es maga dolgaira providealhat [IB. Thuroczi András fogott közbíró Désfalván lakó nyil. – [a]A betlenősieknek. [b]Bethlen Istvánnak] * *levélnek ~a. 1589:* ha meg ne(m) oltalmazhattna Theke Gasparnet Tholdalag (!) Anna azzontt, tehat ket zaz arany forinton maradgion, es az Aknay ferenczy Jozagan igazatt wehessen Ezen lewelnek vigoraual [BfN 76/116]. *1615:* Mellj ezbeli egymas közöt ualo Compositiot valamelik fel meg nem allana, az kötele f 100, mellyet az meg nem allo felen ezen leuelnek uigoraual meg vehessenek [Cssz; BLt 4]. *1671:* Az megh allo fel az megh nem allo felen ezen leuelvnk(ne)k vigoraual igazat vehessen [Szentábrahám U; Told. 21].

vigorál megerösít, hitelesít; a întări, a legaliza (o acţiune, un act); festmachen, beglaubigen. *1759:* Sándor Todor és Nyikula Todor … magok részek felöl kézbeadással, azután ujban az Exponensel meg egyezének, és … mindenik(ne)k ada az Exponens Egy Egy Lapos vasat, mely szerént azokis a' Contractust vigorálták coram nobis … Stephanus Uzoni mp et Paulus Balo Nobilis de Nagy Batxon mp [Torockó/ Gyertyános TA; Bosla].

vigorált megerösített, hitelesített; întărit, legalizat; festgemacht. *1738:* A' Tkts Nms Tanácsnak in Anno 1737, dje 17ma Maji emanált és most vigorált Deliberatuma … à p(rae)senti Forro appelláltatott [Dés; Jk 274a].

vigoráltatik megerösíttetik, hitelesíttetik; a fi întărit/ legalizat; wird festgemacht, festmachen lassen. *1735:* azt kivanom hogy az Divisionaria sessionak Deliberatuma vigoraltassek [Torda; TJkT I. 71]. *1737:* Az Anak ő kglmének praetensioja szerint, az elébbi Deliberatum méltán vigoráltatik [Dés; Jk 237b]. *1748:* A' Deputata sedria Deliberatuma in om(ni)bus vigoraltatik [Torda; TJkT III. 214]. *1762:* az Deliberatumban ki irt ratiokat nem evertalhatván mostani Documentumival, hogy vigoraltassek, és Executiob(a) vétettessek, meg kivanom [Torda; TJkT V. 87]. *1783:* a citalt Constitutionak az ezen dologrol szollo első punctuma mostanis helyb(en) hagyattván, vigoraltatott, és az, az ellen vetők hogy meg büntettessenek approballya[a] [Torockó; TLev. 10/3. – [a]A város gyűlése]. *1802:* A Tul irt resolutio resuscitaltatik, vigoráltatik … Nemes Kolos Vármegye Generalis Székéböl … ki adta Szarvadi Farkas Fö Notarius [Kv; JHb LXVII/4. 9].

vigság vidámság; veselie, voioşie; Fröhlichkeit, Heiterkeit. *1705:* Luczai András Fö Biro Ur(amná)l tisztesseges vendegseg nagy vigsaggal celebraltatott [PIN 56a]. *1839:* Miklos nap előtti estve nagy vendégséget csíptünk … mily vigság közt töltöttük azon kedves estét, képzelheti abbol, hogy ötön a' Miklos egészségéért égy Üveg Sánfánert (!), és égy más üveg Simény bort, utolso cséppig megittunk [Kv; Pk 7].

vigyáz I. *ige* **1.** őrködik; a sta de pază; wachen. *1561:* Az ewtues Cehneky … Egy tornyot kel tartaniok … haborusagnak ideien Az mesterek, annak meg otalma(za)sara tartozzanak wigazni [Kv; ÖCArt. 6. 10]. *1575:* Az Kapuknak Meg Nitassa viradwa legen … Az eyely Eoryzek penig virratig vigiazanak [Kv; TanJk V/3. 121b]. *1589:* az Kapuhoz tamaztotta volt Matyas deak Mizaros Mihalnet es az Inasa kiwul vigiaz volt [Dés; DLt 226]. *1599:* Die 24 octobris Az gonoz hirek es felelmes Ideonek miatta hogy az templum tornian eyel napal egi arant kelletet vigiazny vettünk odafel eg lampast d 16 [Kv; Szám. 8/XVI. 39]. *1604:* Mj az eziebj Erdön walank onat menek ki az berczre wigiaznj weczke följ, hat mind el leptek az raczok az falut [UszT 18/139]. *1657:* játék az víznek túlsó partján az város felöl embereket, kik fegyveresen járnak és vigyáznak vala [KemÖn. 195]. *1699:* Kapitany Uramek a' Tizedesekkel szorgalmatossan vigyazzanak az uttzakra; a' kemenyeket szorgalmatossa(n) minden holnapban egyszer eljárják [Dés; Jk 277b]. *1708:* Köhalom szekis allicson Plajást ă Mardsinai Plajra … ă rend szerent valo Plajasok ne(m) Sufficialhat-(na)k azon Plajokon à ki hol szokot vigyazni à mostani ŭdöhez kepest [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1710:* maga creaturái legyenek szüntelen a fejedelem mellett, és vigyázzanak a Teleki Mihály dolgaira [CsH 114]. *1734:* az Strasalast Nemes Városunkb(an) fel kellett allittatnunk ugy hogy … ött hellyen … tartoznak 10 :/ 10 Embert egj egj helyre két két Embert allitani … kik nem Csak egj helyen Vigyazzanak, hanem kőrős környűl járjanak s Vigyázzanak szorgalmatoson [Dés; Jk 447b]. *1750 k.:* Az erdőket ő kegyelme szoros tilalomban tartsa … erre vannak rendelve és vigyázni tartoznak az fenn megírt puskások vagy gornyikok [Déva; ErdO II, 118]. *1800–1801:* Farkas Tamással mint Patro az utzán vigyázok vala [Bereck Hsz; HSzjP Horváth Mihály (38) Beretzben lakó az Ójtózi vámhoz szolgálatra tartozó Contrás vall.]. *1812:* Az Exp(one)ns Groff ur eö Nga megtudván Grantzki elszabadulását 's, tartván a' nétalámtol a Falubol emberei közül 'Strásakot parantsolt, hogy éjjen által vigyázzanak [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.].

2. virraszt; a veghea; wach bleiben. *1584:* Barbara Zabo Palne vallia igen beteg valek, hiüatam hozza(m) Zabo Catot … Zeózbeól chinala valamy Mazzagokatis … Az karomra es ket labomra es Derekamra keote benne, Es ige(n) meg hagia hogy meg eórizzem az mazzagokat … Es vgian Nem Aluttam Azon eyel, hane(m) mind vigiaztam | Agota Varga Leorinczne vallia Az en Vdwaromon Tilolok vala, Es mikor Eyel effelykortis ot dolgozna(m) hallek, egykor Nagy Ropogast … Masnap … be Menek Lakatosnehoz Megh bezellem ezt neky Es monda hogy Az Ey wdeo Ne(m) kedwez senkinek, Ne(m) kellene eyel vigiaznod [Kv; TJk IV/1. 219, 264–5]. *1702:* a' nyujto padon feküt a' szegeny Batjam még koporsoja sem volt, nagj bajjal ha mi Aszszony embert a test mellé vigyazni allithattam [Tordátfva U; Pf]. *1710:* Mikor szükség hozta, kevés álommal voltam, tudtam táborokban vigyázni, köntösben is, rút ágyban is alunni [BÖn. 522].

3. figyelemmel kísér, figyel vmit; a avea grijă să …; achten. *1558 k.:* Azerth iol wigiaz, hogy meg ne chalatkozzal Mind az strehellesben es Mind az olwaztasb<an> [Nsz; MKsz 1896. 297, 376]. *1575:* Az Negi lato vraimnak … meg Ideiek sem Teolt ky, Az Ideo alat vigiazzanak Tyztekben [Kv; TanJk V/3. 114a]. *1603:* Bwzay Matiasne Cathalin azzonj … vallia … Nyreo Marton ottan ottan ky leot hazabol vigiazot az uczara megh be ment [Kv; TJk VI/1. 642]. *1652:* Az itt valo Reformata Ecclesianak Curatori es Moderatori is ez ket dologra vigiazanak [KvRLt X. A. 1]. *1669:* Intem és kérem is Kegyelmedet, az magyarországi dolgokra … vigyázzon serényen [TML IV, 474 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1677:* hogy a Fiscalis Tisztviselők-is jobb móddal vigyázni el-érkezhessenek, a' por aranyat keresö akarmely rendbéli emberek, az Arany-váltóknak magokat bemutassák [AC 64]. *1679/1681:* Arrais vigiazzo(n) eö kglme[a], hogi valakinel az e(n) pinzbéli jövedelmem forog, aszt magok hasznokra ne

forditczak [Vh; VhU 675. – [a]Az ub]. *1704:* Pekrinének fogták el egy levelét, melyet az urának irt, kiben haragszik reá, hogy nem vigyázott, hogy Kolozsváratt Radványszky és Teleki, Vass Györggyel beszélt [WIN I, 312]. *1734:* Mint hógj magam is vigjáztam az Urfiakra tudom hógj vigadaztanak, kiáltoztanak [Kv; Tkl Mich. Udvarellyi (63) prof. theol. vall.]. *1764:* en arra nem vigyáztom hogy ki szántya es mint szántyak [Örménykszékes AF; JHb XXVI/5. 22]. *1780/1784:* vigyázván mindenekben szorgalmatasan az elönkbe adatatt ... punctumak és Conditiok értelmére [Galambod MT; Told. 29]. *1847:* A Közönség Erdeje Nyilazásakor is a Biztosság köteles ... hogy tudgya ... a kiadott Nyilak számárol, vigyázván arra is, hogy sem a Nyilazásban, sem a kiadásban ... semmi hiba ne történjék [Torockó; TLev. 10/9].

4. éberen figyel, kémlel vkit, kémlel vki/vmi után; a fi atent la ..., a urmări (ceva) cu atenţie; lauschen. *1571:* Mostis az tew ktek Tartomanyaba wagyon egy wgyan azon wayda fiw ky maganak waydasagoth akarna nyerni, hadot is zerzet ... Azert kerem tew kteket ... wigyazon tew ktek a' fele emberre ... Twdakozek tew ktek minden feleol, feleolle hol legyen [Magyaró MT; BesztLt 3571]. *1587:* Az drabantok vigyazzanak, hogy Esmeretlen Embereket Jol megh kerdezve bochassanak be [Kv; TanJk I/1. 46]. *1618:* Azmi az tengeri expeditiót nézi ... semmi derék expeditiókot nem halljuk sem olosznak, sem hispánusnak, csak az egyéb forma szerént vigyáznak egymásra [BTN[2] 126]. *1638:* négy esztendeig szolgáltam Varga Miklóst. Kért is engemet uram, hogy vigyázzak[a], s vigyáztam is az mint tőlem lehetett [Mv; MvLt 291. 142a–143b. – [a]A feleségére]. *1639:* oztan annak utanna az teörvenies hazbol ki jeóttunk volna, en ugian vigiaztam ... Sandor Peterre [Kvh; HSzjP Joannes Donath de Nuitod (58) vall.]. *1664:* vigyázzon az secretariussára Cob uram, ne talám attúl nyilatkoznak ki efféle titkok [TML III, 146 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* Igen tudják correspondentiánkat s felette vigyáznak ... mind ezek az mi atyánkfiai s mind az oda fel valók reánk vigyáztanak [TML V, 151 Koczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. *1671:* Gyerőfi ebségére, kérem, még is vigyázzon és tudósitson [TML V, 649 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1757:* az házban bemenvén vigyazon az Uram eokigyelmét de sohunt sem láthatam [O.kocsárd KK; Ks 8. XXI. 14]. *1768:* valami gyengén Tolvajt kiálto szot halván vigyáztam mindenfelé, merre hallatnek azon szozat [Katona K; Born. II Darabant György (50) jb vall.]. *1769:* igen keményen vigyázzanak ... azokon is kik bizonyos ideig házoktol el voltak, avagy vándorlottak [UszLt XIII/97]. *1841:* lassan, mindenfelé szemeskedve, vigyázva, és ügyelve tovább ballagtam [KLev.].

Szk: ~ *vki ellen. 1653:* Bocsátának azért ... a Rika felé ötszáz lovast a háromszékiek, melyet hamar hírré ád Mózesnek Udvarhelyszék, hogy vigyázzon azok ellen [ETA I, 80 NSz] * ~ *vki után. 1593:* eo kegme biro vram ... erejs visellien gondot, hogi effele lezzegeok vtan vigiazzanak, es ha kiket kaphatnak megh fogiak [Kv; TanJk I/1. 220]. *1597:* Cathalin Masas Thamas Zolgaloya ... wallia ... két esztendeigh zolgalta Kadasnet, es gonoz hireket halwan feleolle vigiazottis vtanna de soha semmy gonossagot hozza ne(m) latott [Kv; TJk VI/1. 24]. *1644:* chez az Szigyarto Gergelynehez ezt tudom mondani, hogi ... azt ugia(n) mondak hogy, utanna vigiazzak igen szereti az maset [Mv; MvLt 291. 399b]. *1705:* a Telekieknek pedig igen vetik az ágyát és vigyáznak utánok, mit csinálnak [WIN , 594]. *1710:* A pap mindjárt a praeceptoromat hivatja, és meghagyá neki, utánam vigyázzon [CsH 139–40].

5. ügyel, gondot visel vmire; a avea grijă de cineva/de ceva; sorgen. *1578:* Vi(se)llyen go(n)dot Az gazda egyhez es mashoz, kik kiwalokeppe(n) akkor vigyazzanak mykor eó maga ott ne(m) lehet[a] [OL. M. Kamara Instr. E 136 Inreg Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz. – [a]Széljegyzetben]. *1590:* Nyreo Marton, es Stamp Janos ... fel Weottek a' munkat, hogy Az Aratok keozibe latnak, ot foroghnak vigiaznak [Kv; TanJk I/1. 145]. *1604:* Kerik Biro W(ra)mat hogy ... meg paranczolya az Erdő Pasztoroknak hogy hüúe(n) gondot vissellye(ne)k vigyazanak hogy senkj az Varos hyre nelkül ne horgya[a] [Kv; TanJk I/1. 478. – [a]A fát az erdőből]. *1650:* el mene hazol megh hagia nekóm, hogy az Lohoz vigiazzak [Nagykede U; UszT 8/64. 68b]. *1667:* Jankóra is, az mint lehet, vigyázok, de napestig mind künn játszik [TML IV, 94–5 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1677:* mind az Ecclésia Statusbol, s' mind penig külsö rendekböl bizonyos fö Inspectorok állattassanak, kik az Orthodoxus Fejedelmek után vigyázzanak a' Collegiumnak derekasb állapottyára [AC 18]. *1697:* En, Hosdáti, Iffiab Antalfi János ... vállaltam magamra Nemzetes Borbereki Alvinczj Peter Uram Borberekj s Hosdátj házai(na)k ... gondviselését; kötelezvén arra magamat, hogy ... egyedül az Uram Aszszonyom ó klmek hasznára vigyázok [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 15]. *1716:* Az idege(n) marhák bé hajtásáb(an) ugj vigjazza(n) hogj rea(m) Girás pert ne hozzon [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.]. *1726:* Tudom hogj Nagj András sokszor puskával járta az ur Tilalmas Erdejét, vigjazat is réája [Dombó KK; JHbK XLIII/17]. *1760:* Az Juhokra is Szász nyiresen telelven, a kóstokra Nyári vigyázzon [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1776:* Bodi István ... azon Erdőt ... az Mikala Részre Kemény őrizettel Vigyázta, s gondgyát Viselte [Ádámos KK; JHb XIX/18]. *1804:* a vizentul valo nyomasbul a Somkuti fordulora a Dési Sertés Csorda ... által ment ... házi cselégyei is vigyáztak a Sertésekre, hogy kárban ne mennyenek [Dés; DLt 82/1810]. *1845:* Az mi az erdölest illeti arra mind ketten vigyázni köteleztünk, hogy az erdö el ne pusztulyon, hanem illendöleg ritkitva használtasson [Szamosújlak Sz; Végr.].

6. *átv.* gondot visel, oltalmaz; a avea grijă de ...; schützen, schirmen. *1657:* mi bizony szintén úgy vigyázunk az öcsém becsületire, mint szintén a Kegyelmetek becsületire [TML I, 79 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* És noha a lakosoknak s igazgatóknak is elei, kik lelkiismeretekre inkább vigyáznának, a várba nagyobb részbül beállattanak vala [SKr 496]. *1663:* Áldassék Istennek szent neve érette, ő nagyságát az mi kegyelmes urunkat jó egészségben meghozta; tovább az Isten vigyázzon ő nagyságára [TML II, 662 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1667:* azért, Koma, az én becsületemre is vigyázz [TML IV, 242 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1670:* Isten ő felsége vigyázzon reád tovább is [TML V, 91 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1671:* En Rakoczi György ... Esküszöm ... hogy én a' Nemes Erdély Országot az partiummal edgyütt ... az Országnak törvénye szerént birom és igazgatom ... annak szabadságára az Országgal edgyüt vigyázok [CC 12 a fej. esküszöv.-böl]. *1678:* ha Jstenünk dicsösségére s vallásunk elömenetelire ... vigyáznak ... a leszen minden világi dolgok elött való fundamentumunk [TML VIII, 155 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1736:* Adná Isten, hogy ma is vigyáznánk az szegény érdemes familiákra [MetTr 420]. *1784:* arra vigyázta(m) hogy fedhetetlen lelkem ismérete légyen mind Isten, s mind pedig az emberek elött [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

7. őriz, véd; a păzi, a apăra; überwachen. *1618:* küldte

volt az kajmekám Daut pasát ingyen sem az Duna mellé, hanem csak Rácgrádra, hogy ez dologra valóban vigyázzon [BTN² 116]. *1659:* meg is parancsoltuk vala Szabó János egyik hadnagynak, hogy elmenjen az utakra vigyázni [TML I, 444 Veér Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1672:* Ennekem itt az vármegyét s az itthon maradt hajdúságot együtt az kállói praesidiummal adták kezembe, ki, úgy itélem, többet teszen harmadfél ezer embernél; azokkal kell vigyáznom [TML VI, 372–3 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1705:* A híre az, hogy itt körül tízezer kurue rendeltetett volna Szeben körül, a ki vigyáz mindenfelé való utakra, hogy semmit, se ki, se bé, ne hoznának, se hírt, se egyebet [WIN I, 414]. *1710:* Az elector ... négyezer emberrel expediálja a felséges bádensis herceget ... Bosznában, ahol mintegy tízezer törökből álló had, vagy valamivel több vala, Bosznára vigyázván [CsH 213 1688-ra von. felj.].

8. törödik vmivel; a avea grijă de ...; sich kümmern. *1597:* Anna Sewwegh Bertane zolgaloia wallia ... Egi Gieorgi neww Chizar legenyis ... eginehanzor etzaka be ieot az hazba azzonyomhoz en arra ne(m) vigiazta(m) mit myeltek [Kv; TJk VI/1. 72]. *1603 k.:* Tilalmas erdejekre ne(m) emlekezem mert ne(m) vigiazta(m) rah ha attak nekik Auagy nem [UszT 16/65 Paulus Keómywes de Vdwarhelly (50) lib. vall.]. *1639:* azt látam hogi beleöl az giöpűn ele mentenek de en arra se(m) vigjazta(m), hogy ki giöpűjen mentenek aztan ki [Mv; MvLt 291. 180b]. *1671/1681:* nem vigiázvan Tiszt Uraim arra, ki mire lehet alkalmatos, csak tölthette az ő erszenyeket, ha káros volt is az én részemre[a] [Vh; VhU 677. – [a]A gr. Thököly Imréére]. *1678:* arra kellene talán inkább vigyázni, mit parancsoltak Kegyelmednek principalissi [TML VII, 151 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1710:* ne bízza csak dajkára gyermekit, hanem maga szüntelen vigyázzon a gyermekire [CsH 139]. *1736:* abban az időben az urak épen az pénzgyűjtésre semmit sem vigyáztanak, hanem csak az egy bőcsületre és emberségre [MetTr 356]. *1772:* arra nem vigyáztak hogy az[a] erre a vizet fel ne tojja [Dicső KK; JHb XX/27. 23. – [a]A gát]. *1777:* az haborus idökben oda recipiálták magokat, az hol leg nagjubb és Sűrűbb Erdő volt, és nem vígyáztak arra, ha más Földje is az, tsak hogy subsistálhassanak [Révkörtvélyes SzD; TL. Csotsán Demján (65) nb, Nán Luka (56) prov. vall.]. *1806:* tanultam Számokat de igen roszszul nem vigyáztam egy néhány Sz. füleket, vagy Legyezöket kaptam [Dés; KMN 176]. *1819:* a' Decan ... az halottas Házoknál idején jelenjék még, ott amik Szükségesek azokrol gondoskodjék ... vigyázván arra is hogy a halotos háznál minden Mester ember tisztességesen öltözwe jelenjen meg [Kv; MészCLev.].

9. óvatosan cselekszik, hogy vmi bajt elkerüljön; a fi prudent/precaut; vorsichtig sein. *1590:* Azert ha dolgod volt te neked vigiaznod kellett volna nem kellett volna oda kesned [UszT]. *1639:* ugj kezde mondani hogj vigiazzunk mert ot igen lopo cziganyok laknak [Mv; MvLt 291. 186b]. *1641:* monda en nekem Aranias Gieörgi, Thamas Ura(m) vigiaz it valami ember utannunk ne jeöjeön [Kentelke SzD; BfN II Kouaczj Thamas (45) jb vall.]. *1656:* celekedetem miat az Uaros es az Tanach arestumb(an) tartua(n) mint rab eletemre uigiaszua(n) onna(n) ki szabadultam [Bodola Hsz; BLt]. *1663:* Kérlek az nagyhatalmú Istenre, ne hirtelenkedjel, s ne siess, hanem vigyázz az magad életére [TML II, 456 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1669:* Az Christus szavaként kérlek, édes Öcsém uram, jól vigyázzatok, hogy kisértetbe ne jussatok [TML IV, 444–5 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz]. *1675:* csak arra vigyázz, ha én rajtam feladnak, aztán viselj gondot magadra [TML VII, 54 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1676:* az én kegyelmes uram úgy vigyázzon Kegyelmed életére, hogy akkor bizony az maga életére vigyáz, mikor Kegyelmedre vigyáz [TML VII, 206 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1691:* Lippai Istvan Ur(am) kiváltképpen valo szükségétől kénszerittetvén, es arra is felette vigyázván, hogy feles adosságit le fizethesse ... adá cserében ... Nagy Enyeden ... levő házát ... emlitet Sza<t>hmári Szabo János Ur(amna)k [Ne; DobLev. I/34]. *1722:* mivel most a nagy nyavalya rontya ... azt mondta vigyázzunk [Kisköpec teteje Hsz; HSzjP Joannes Szép de Hermány (40) pp vall.]. *1820:* tsak arra vigyázz, hogy a Curád félben ne szakadjon [Kv; Pk 7]. *1879:* Ha a hátomra egy cédula lett volna ragasztva ilyen felírással: „vigyázzatok, mert pestises!" nem kerültek volna jobban [PLev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~ *magára. 1618:* De Nagyságod magára igen vigyázzon [BTN² 137]. *1657:* magok az fejedelem és fia adták értésemre ... hogy magamra vigyáznék imezeknek practikájok ellen [KemÖn. 283]. *1661:* magadra is vigyázz, édes szép asszonykám [TML II, 186 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1663:* Az Istenért kérlek, magatokra vigyázzatok [TML II, 449 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1664:* Igen résen legyen az füled s magadra vigyázz, hogy a lábodról le ne csaljanak [TML III, 34 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1698:* nékem az Szekolaiak mondották hogy vigyázzak magamra, mert fenjegetnek az Oláhok [Vízszilvás SzD; Ks Steph. Kadár (56) jb inolendini magister vall.]. *1761:* azon Falusiak közül sokan kérték Károlyi Uramat arra hogy magára vigyázzon mert meg tsufollyák [Nagysajó BN; KS jb vallók]. *1842:* mikor a' gyermek benne két holnapos volt, s mondta hogy terűbe lenne, mire én azt feleltem ... vígyázzan magára, nehogy valamit vegyen vagy tsináljan a mivel magát meg rontsa [Dés; DLt 85. 7]. *1853:* kéreti, vigyázzan magára [Kv; Pk 7].

II. *alk. fn* vigyázás; pază, păzire; Überwache. *1662:* Azon vármegyékben[a] azért quártírokban osztván a hadakat, jó lakásnak adván magát[b], hogy azt eleitül megszokta volna, a vigyáznak úgy meg nem kezde felelni, mint rá bízott tiszti s generálisi hivatalja kívánja vala [SKr 215. – [a]Árva és Liptó vármegyék. [b]Kapronczai György].

vigyázás 1. őrzés; păzire; Überwache. *1573:* Vagion panazolkodas az Mezeo pastorok feleol hogi semy vigiazasok Ninchen sem Bwzara zena fwre Mind feierdiek kayantayak zabadon lartakiak (!) hogi Ingen semmy Nem Marad benne [Kv; TanJk V/3. 83b]. *1577:* ertyk eo kegmek az wdeonek haboru voltat. keryk eo kegmek varasul Byro vramat hogy az kapuknak wygyazasara Rendellye el az vraimat hogy az kapuk zorgalmatoson eoryztessenek megh [Kv; TanJk V/3. 142a]. *1590:* Amy az Eorzes vygyazas dolgat Nezy ... az kyk ... Rezegen Mennenek az Byro hazahoz az kalytkaban tegyek erette [Kv; TanJk I/1. 121]. *1626:* ha az mi szegény atyánkfiai mostan az táborban szenyvedik az sanyarúságot, ö kglmek is az havasban az kalibákban és jó szenek mellett elszenyvedhetik az vigyázást [EOE VIII, 357 Bethlen István Toldalagi Mihályhoz Nagyváradról]. *1672:* Az erdélyi határban való vigyázás szükséges [TML VI, 16 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1677:* Az vámnak penig és eör hellyeknek vigyázására ezek[a] mindnyájan kötelesek [CsVh 63. – [a]Az őrállók közé felvett nemesek]. *1679:* kérem felettébb ... Kegyelmedet, disponálja urunkat, Kegyelmed kijövetéléig legyen az én kezemnél, hiszem itt is jó vigyázás alatt vagyon[a]

[TML VIII, 383 Thököly Imre Teleki Mihályhoz. – ªA különböző személyektől érkezett levelek]. *1720 k.:* szükséges azon havast megtilalmazni és annak vigyázására rendelendő gornyikok valakit ottan kapnak, legkisebb fában kárt tészen, minden irgalmasság nélkül 12 forintokat az udvarbíró megvegye [ErdO I, 646 kivonat gr. Csáky Imre kalocsai érsek és váradi püspöknek belényesi udvarbírája részére adott utból]. *1740:* szorgalmatos vigyázással légjenek a' Rabok iránt [Dés; Jk 536b]. *1741:* a Kastéllj kapujára pedig à Porkolábnak vigyázása kivántatik [Ne; JHb Fasc. VIIIC Bethlen Miklós lev.]. *1785:* szorgalmatos vigyázással ügyekezzük örizni határunkban lévő Erdeinket miként eddigis [Torockó; TLev. 11/4. 7].

Szk: *éjszakai ~ 1610:* Zabo Catus Azony Desen ... Zabo Jstua(n) zolgaloja ... Igy val ... Kun Peter el leót oda Mihaly Vra(m) hon nem litibe(n), es zememmel lattam, hogy az Azonnial eoleltek es czokoltak Egjmast, de egieb oly gonoszsagokat en nem lattam, mert az Iczakaj velek valo vigiazast en el vntam es en le fekeotte(m) [Dés; DLt 321].

2. örködés; pază; Wache. *1582:* Vagion az kapwn Allo Drabantok feleollis Nagy panazolkodas ... az vigiazasban giakorlatossaggal Nag Alozekonsagban es Thuniasagban talaltatnanak [Kv; TanJk V/3. 269a]. *1591:* Az sokadalomrol vegeztek varosul, hoğ itt ben legien, de zorgalmatos gondviseles vigiazas legien mind kapukon, kis Aitokon es egieb zwkseges helieken [Kv; TanJk I/1. 165]. *1603:* az ey penigh miert hogy senkinek nem barattia az zokot uigiazast continualliak [Kv; TanJk I/1. 444]. *1604:* Azonkeppen eztendeot altal az harangozonak es Trombitasnak Toronyban valo vigiazasra giertiat tartoznak Venny [Kv; RDL I. 77]. *1662:* azokª elég jó borokat tanálván, könnyen a mellől el nem menének ... és az udvarokon szerén-szerte részegen aluva, minden vigyázás nélkül tanálván őket, levágának bennek [SKr 223. – ªNémet katonák]. *1664:* az vigyázás és a strásáltatás két képpen vagyon mostan, mintsem azelőtt volt [TML III, 37 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1676/1681:* Az várakban, az jó vigyazasert szoktak à Praesidiumokat tartani; ... a nemet vitezekis ... jo vigyazassal legyenek ... éjjel nappal vártát tarcsanak [Vh; VhU 661]. *1677:* Az Oláh Országi határok felöl valo szély hellyekben ... a' Várakban és utakon való őrizetek és vigyázások-is, az eddig valo usus szerint confirmaltassanak [AC 156]. *1702–1764:* Hijaba mult Edes almam szaggatasam – Varfokokon s Al-Kapukan nagj gyakarta vigjazasam [Torockó; MNy IV, 233].

Szk: *éjjeli/éji ~ 1575:* Iambor Tyztessegbely zemeljek Es az Varosbely Eorekes Emberek legienek, kiknek eo K. Biro vram es az Tanach Rendelienek Modot ... Nappali es Eyely vigiazassok feleol myhez Tarchiak Magokat [Kv; TanJk V/3. 109a]. *1669:* minden vegh helyekben mind az Eji s mind az nappali vigyázás igen szűkséges [Dés; Jk] * *nappali ~ → éjjeli/éji ~.*

3. felügyelet, ellenőrzés; supraveghere; Nachschau. *1595:* Lato mestert valaztottak ... Kiknek tiztek chak ez Articulusoknak meg tartasara valo vigiazas belieghzes, Es vigiazas arrais hogy az zekekben ... io hus legien [Kv; TanJk I/1. 260]. *1597:* estwe eöt orakor ... az kenyer zerben vigiazasok legien es vgi adassak az kenyeret amint melto s illendeo [Kv; TanJk I/1. 296]. *1601:* Az fontoknak igaz voltanak vigyazasara ket vasarbirak viselienek zorgalmatosan gondott [Kv; TanJk I/1. 383]. *1604:* Az mostany es leowendeo nyawaliaknak uigiazasara ... valaztottak feo Capitanioknak az Vnyo zerent Kadar Mihalt es Rugen Martont [Kv; TanJk I/1. 488]. *1643:* Daniel neueö Czigany ... az varosi beöntetteö mester Vagyi hoher ... ide ieöt ... es meghis hattam hogi nagi Vigiazas legien rea [Sófva BN; BesztLt 32 Petrus Gavay Andreas Vegh beszt-i bíróhoz]. *1653:* A mi azert a kapitánság allapottyat illeti ... mi dispositionkban levén az arra valo vigyazas, igyekezünk rovid nap kgtek eleiben ollyat allatni, a' kit erdemesnek s eleghsegesnek ... esmerhetűnk lenni [UszLt IX. 75. 12 fej.]. *1661:* Az lovaknak ... ha egyébb nem lehet, búzát két-két markocskát adass, de vigyázás legyen reá, meg ne zabáljanak [TML II, 137 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1681:* praefectusunknak ... többére udvarunkban kelletvén lenni, oda való vigyázásra semmiképpen nem érkezhetik [Szúv; CsVh 109]. *1688:* Ványolo es Dőrőczköleö Ványolo most ezen a' Vizen egy sincsen, mivel el pusztultak. Az Do(min)us Officialis(na)k legyen vigyázása réá es ha megh épitik az szokot Taxat egy egy forintott exigallya minden Vánjolobol eö Ngok számára [A.porumbák F; ÁLt Urb. 10]. *1708:* a' termő időb(en) szokott rend szerint a' Dézmai vigyázásra ... választatott N Kurtány Joseph [Kv; SRE 109]. *1758:* Ezen kö Tornácz ... fedél nélkül lévén Számtarto Ur(am) jól észre végye külőnős vigyázása alatt [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1781:* a' Birák és tizedesek, kiknek a' Strásák ki álitásában való vigyázásban elég gongyok vagyon ... kik lege immunisok ... a' város végein lévő ... strásák, kiknek a' szűntelen való vigyázás és strásálás ... kötöleségekben áll a' most rendelendő strásálás seriessiből exemptusok lésznek [Torockósztgyörgy TA; TLev. 2/5]. *1803:* Az ökör- tinó- és ménespásztorok a kezek alatt lévő nyájat igen jó vigyázással minden megeshető veszélyektől őrizni ... tartoznak [M. hermány U; RSzF 192].

4. ügyelés, törődés, gondosság; grijă, atenţie acordată unei probleme; Aufpassung. *1578:* A molnaroknak wigyazasa legyen, hogy az molnok haznat ygazan be adgyak [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E-136 34/104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv.-höz]. *1584:* Vegezetre feokepen valo gondviseletek legien erre az wasarbiraknak es vigiazasok hogy senky ... eledelt ne aggion ... az Boron iuoknak Egy forint bewntetes alat [Kv; PolgK 12]. *1604:* Wegezttenek azert eo kegmek ... Hogy az Barnasibok(na)k szorgalmathosson azokra az Szemeliekre wigiazasok legien az kyk Szaantattnak [Kv; TanJk I/1. 475]. *1619:* én is sem álommal sem egyebbel nem töltöm üdőmet, hanem az Nagyságod dolgaira való vigyázásba [BTN² 242]. *1634:* az nyár léuén az tély szükséges iok be takaritásának, ideyen, egieb arra valo szükséges vigiazasy között arrais kévantatik az Uduarbironak szorgalmatos gonduiselésének lenny, hogy ... aszalny valót mindenütt bőségesen aszaltasson [UF I. 334]. *1675:* Isten fizesse Kegyelmed bőcsületemre való vigyázását [TML VII, 19 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* De reám is azolta nagyobb gondviselés és vigyázás volt annakutána [CsH 140]. *1806:* olyan vigyázással legyen a számoló bács, hogy ha a szomszéd nyájak menten maradván a méjtelytől, itt megromlanak, elhullanának, a kárt tartozik a számadó megfizetni [F.rákos U; RSzF 200]. *1809:* A Kis Urfinak nyakanak mitsoda baja volt ... én azt gondolom, hogy Reumatizmus volt ... Doctor Szotyori vette Curája alá, és így gyogyulni is kell, csak a rá valo vigyázás legyen jó [Zilah; BfR 62/11 Zoványi Imre lev.].

5. figyelem, (meg)figyelés, éberség; atenţie, observare cu grijă; Achtung. *1600:* Hallotta(m) hogy Gyeörgyffi Balint fianak mo(n)dottak Gyeörgyffi Martonth, de en nylwa(n) nem tudom, minthogy ... arra enneke(m) nem wolt semmi vigyazasom [UszT 15/38 Lukach Gyerőgyne, Ilona, eöz-

wegy azzony vall.]. *1618:* holnap indul meg 7 gálya az Fekete-tengerre az kozákokra valo vigyázásra [BTN² 113]. *1653:* Ilyen nagy vigyázással kellett a sok félelmes nép között oltalmaznunk magunkat [ETA I, 77 NSz]. *1657:* Homonnai György lengyel hadakkal kiütvén Magyarországra és Rákóczi György hadát megvervén, kire volt bízattatva az ide hátra való vigyázás, az fejedelmet Bécs alól revocálta [KemÖn. 33–4]. *1667:* Nevetséggel beszéli Zólyomi uram, hogy ... őtet könnyen elfoghatták volna, ha vigyázás lett volna rája [TML IV, 141 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1669:* Az expensákról való cathalogust ... igazán és jó vigyázással perlustrálom, meg olvasom, corrigálom [UF II, 449]. *1677:* a' Fejedelmek és Haza dolgaiban valo vigyázások, és tudositások meg ne akadékoztassanak, végeztetett, hogy ... a' szomszéd Országok felöl valo széllybeli Fö Tiszteknél, Fejedelmek Salvus Conductusi, avagy Czimeri legyenek [AC 244]. *1782/1790:* Ezen kérésére a' Venerabilis Practusnak nallam lévö Protoculumát szorgalmatos és szemes vigyázással el szemlélvén, találok egy Detsei Sámuel nevezetü Nehai Tiszteletes Atyafit ... mellyröl kérésére adom ezen Testimonialisomat [Kraszna/Menyö Sz; Borb. II]. *1789:* a F. K. Gubernium nak ... Decretuma Szerint a Szükseges Rendelések meg tetettenek volt ... es tsak az az Iránt tett Rendelések telyesitésére kelletik Vigyazassal Lenni [Kv; TLev. 7/8].

6. elővigyázat(ság), óvatosság; precauţie, prudenţă; Vorsicht. *1618:* az Nagyságod reám bízott olyan nagy dolgaival is ez üdö alatt kell tractálni. Megitílheti Nagyságod bölcsen, hogy micsoda nagy vigyázásomnak kell az üdö alatt lenni [BTN² 172–3]. *1662:* De a zálogoknak eleserélésében is olly vigyázással cselekednének, hogy valami csalárdság a törököknek dolgokban az iránt is ne kezdene esni [SKr 188]. *1663:* En Görgenyi Szakácz György esküszöm az elö l(ste)nre ... hogy ... ételeket minden artalmas dolgoktul seriny vigyazassal oltalmazom [UtI]. *1668:* Jól is adta Isten, az Kegyelmed vigyázása által, hogy azok a levelek kézben akadtak [TML IV, 348 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1669:* Kapikia Bőer Sigmond Instructioia ... be érkezve(n) az Portara ... elseobb(en) is szorgalmatos serény vigyázással ... jo akarokot szerezzen, es czinállion, mindeneket ideje(n) megh gátollion auagj p(rae)veniallion [Törzs. Apafi Mihály ut.]. *1671:* Bizony dolog nem bánná, elhiszem, az török, ha belépnék az német, de attúl nem félek; mindazáltal nem árt az vigyázás [TML V, 518–9 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1697:* tűz miatt valo szertelen karosodast ... valamikeppen vigjazassal elharithatnok rollunk [Dés; Jk]. *1769:* (A) Pestisnek ezen Hazába ki terjedése ellen kivántato vigyázásra nézve szükséges a Militianak ide tova valo járása [UszLt XIII/97]. *1786:* a Tractusokban szorgalmatos vigyázás kivántatik, hogy tudatlan, erkölcstelen, keringéshez szokott rest ember a mesterségre* fel ne vétessék [Csetri, Körösi 43 a ref. tökonzisztórium iskolaügyi rend. – *Az iskolamesterségre]. *1789:* Azon Malomra ha jo gondviselés lett volna, és elöre valo vigyázás, az ár viz annak gattyát el nem szaggatta volna [Abosfva KK; GyL. Gligore Vaszily (50) col. vall.].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~a van vmire* vigyáz vmire; a avea grijă de ceva; aufpassen. *1598:* az Tisztviseleoket intik ew kegek hogi ... zorgalmatos vigiazasok legien hiwatalliokban mind addigh migle(n) ew kegmek az wyaban walo valaztashoz hozza erkezhetnek [Kv; TanJk I/1. 307]. *1619:* valamely nap bejutottak az vajdafival* ... igen titkon és serio kértem, hogy legyen igen nagy vigyázása rea [BTN² 328. – *Moisin Movilával]. *1640:* monda nekem Szilagyi Pal Koma(m), koma ne siess mert uagio(n) ennekem arra uigiazaso(m) ... hogy el ne vigiek jnnet az falubol* [Vista K; RLt. – *Az elfogatott aranyat]. *1662:* mind a magyar, tatárság egynéhány általjárokat találtak, kire is kellett vigyázásunknak lenni, hogy a magyarság ne szökjék [SKr 380]. *1668:* írt is ű nagysága mindjárt maga Naláczi uramnak, hogy Hunyadra szorgalmatos vigyázása legyen [TML IV, 345 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1675:* masok adózására vigyázásom nem volt [Fog.; UF II, 667]. *1676:* Ezután is Kegyelmedtől tudatott dolgokra leszen vigyázásom [TML VII, 253 Baló László Teleki Mihályhoz] * *~ban van* vigyáz; a avea grijă, a fi atent; bewachen. *1618:* nem lehet oly titok, azmit ezen Konstantinápolyban meg nem hall az ember, csak légyenek baráti s légyen ember vigyázásban [BTN² 108]. *1657:* éjjel-nappal nagy vigyázásban levénk [KemÖn. 196]. *1658:* Kegyelmetek azért vigyázásban legyen és az kapuk be zárva legyenek [TML V, 131 Teleki Mihály Tóth Mihályhoz és Füzkúti Ádámhoz]. *1661:* haza jüttem s vígyázásban vagyunk [Bágyon TA; SzO VI, 256 Czegezi Tamás Asz-i kapitány a fej-hez]. *1664:* az itt való dolgokról elég bövön írtam, melyeket szükséges igen Nagyságodnak is megolvastatni és derekas vigyázásban lenni [TML III, 300 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1668:* Fenyegetöznek az magyarországi vitézek; ... vigyázásban vagyunk mi is [TML IV, 376 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Kgd is parancsoljon a kővári tiszteknek hogy legyenek jobb vigyázásban [TML VIII, 201 a fej. Teleki Mihályhoz] * *~sal lesz/van (vmire)* vigyáz vmire; a avea grijă de ceva/de cineva; überwachen. *1657:* mivel meghozák, hogy Csáki hada leselkedik utánunk, választám az máramarosi utat, kin jó vigyázással azokra nézve békével elmenénk [KemÖn. 150]. *1661:* Bucsi uramat köszöntsed; kérem ő kegyelmét, legyen jó vigyázással az lovakra, ti reátok is [TML II, 143 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1670:* Kegyelmeteket mégis kérem, mentől szorgalmatosabb vigyázással legyenek, mivel most egyszer szükségesebb az vigyázás [TML V, 157 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1671:* az Foldozo Vargakis ... az Varos nagyob, vagy kisebb Kapui mellet dolgozzanak, holot Fegyverek vellek levén eorizeok helyenis legyenek illendeo vigiazassal [KvLt Céhir. I. 17]. *1676:* Kegyelmed, megnyugodott elmével legyen, tudósítom, vigyázással leszek [TML VII, 207 Matskási Boldisár Teleki Mihályhoz]. *1696:* szorgalmatos vigyázással voltunk uram mindenütt az egész Joszágba(n) [Balázsfva AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. *1760:* Huszár Dávid feleli ... en pedig már az előtt kárt is vallottam volt, azért meltan vigyázással voltam [Kersec H; Ks LXII]. *1769:* Mint hogy Molduvából és havaselföldéröl sok szamu Népek ... ezen országba szerte el terjedtek szükséges ... ezekre nagy vigyázással lenni [UszLt XIII/97]. *1779:* bírt ... égy kerekü Malmot, ez mennyit hajtana bé Esztendőt által nem tudom, nem voltam vigyázással [Forró AF; DobLev. III/596. 113 Mnyisa Szán (48) zs vall.] * *magára való ~* grijă/atenţie acordată persoanei mele; Aufpassung. *1676:* Isten sok jót adjon ő nagyságoknak ... hogy ő nagyságok kegyelmesen intimáltatják az magamra való vigyázást. En töllem, édes Komám uram, igen derék magamra való vigyázás ki nem telik; bízom Istenre dolgaimat [TML VII, 239 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

vigyázat 1. őrködés, őrzés; pază; Wache. *1604:* Mjerthpenighogy az mostany wdeoben felette kewantatik az vigya-

zas: tettczett ... hogy obserúaltassek az ennek eleotte valo io rendtartas az vigiazatban, es az vigizat akin lezen tehat mind huzon negy egez oraigh legyen az vigyazaton, es rendelt helye(n) [Kv; TanJk I/1. 489]. *1806:* B. Szentkereszti ki rendeltetett Lengyelország széle felé, B. Schlau a' Veres Torony felé a Muszkák bé ütése ellen vigyázatra [Dés; Ks 87 Kornis Mihály jk-e 212]. *1831:* szüntelen vigyázatban töltvén el az éjszakát [Dés; DLt 332]. *1853:* jollehet a vigyázatok[a] minden nap meg tétetnek, de mégis sok hibák esnek [Pálfva U; Pf Illyés Mihály jegyző kezével. – [a]Az erdőkre].

Szk: *jó ~ban van. 1606:* Mind ezek után kegyelmed jó vigyázatban levén, az mi jobb, cselekedje azt [Gyf; EOE V, 416 Sig. Rakoczy Joannes Pettky de Dershez].

2. ügyelés, őrzés; păzire; Überwache. *1826:* A vadászok pedig ... a szorgalmatosabb vigyázatra serkentetvén, mindenkor megkaphassák a megírt jutalmat [Árkos Hsz; RSzF 222]. *1847:* Külömben történetesen dagadó béka vagy más történetes dögöt, ha illendő pásztori vigyázat alatt történik, azt fizetni nem tartoznak [Zalán Hsz; RSzF 203].

Szk: *~tal van. 1665:* Az kegyelmed levélhozója sem merte behozni a levelet, hanem Ottománybúl küldte be paraszt embertűl, noha bizony mi is vigyázattal vagyunk [TML III, 381–2 Boldai Márton Teleki Mihályhoz] * *éjszakai ~. 1831:* kik szoktak volt hagyni a Guja mellett ejtzakai vigyázatra [Dés; DLt 332. 1 vk].

3. vigyázás, ráfigyelés; atenţie, grijă; Aufpassung. *1662:* Midőn eszerint a fejedelemtől az vigyázat a Vaskapura volna, a vezér Barcsaival ebbéli tanácsát a fejedelemnek jól látván, gyalogjától külön mint szakaszthatnák, módot találni abba akarnak vala [SKr 519]. *1830:* a' exequutorok az exequutio folyamatyában ... esendö hibáikról felelni kötelesek lésznek, mire nézve a' Cometaneusok, és a' betsüsök választására is lehetőségig valo vigyázatot, 's figyelmet fordittsanak [Kv; Borb. II gub.].

Szk: *jó ~tal van. 1672:* intjük is, legyen mindenfelé jó vigyázattal és gyakorta tudósítani el ne mulasson [TML VI, 408 a fej. Teleki Mihályhoz].

4. felügyelet, ellenőrzés; supraveghere; Nachschau. *1671:* az mely Canonokat keresztyen Ecclesiáink es annak gondviselői csináltanak azokat minden részeib(en) megh tartsak ... melyre magunk(na)k is lészen vigiazatunk [SzJk 116]. *1704:* azt izente[a] hogy meg sem merné a generálnak említeni, mert megmondotta, hogy szoros vigyázat alatt legyenek, sőt ha valamely ember közülök elszökik és megkaphatják, felkaróztatja [WIN I, 307–8. – [a]Acton]. *1764:* Az Nagyiána Ca(us)a jo vigyázat mellet a Tablán maradhat [Borb. II Nic. Kendeffi lev.]. *1775:* Köntzei Sándor Uramot a Nagy Nyavalya annyira rontya, töri mely miat ... vigyazat nélkül nem lehet [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Tomas Oláh (32) jb vall.]. *1799:* minden esztendőnek kezdetén a' falunak közönséges szükségei magának a' birtokos Nemességnek vigyázattya alatt a' falu lakossaira fel-rotassanak [Kv; AszLt 207/1799 nyomt. gub. körrend. 6014 és 6463 sz.]. *1814:* A Malom épületeire ... a leg szemesebb vigyázattal tartozik az Arendator és Molnárja lenni [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. *1821:* Mivel tehát minden székely constitutiók és régi usus szerént legigazabb az, hogy az osztatlan terrenumok a commonitások birái vigyázatyak alatt lévén, azokban egy privátus is magános foglalást nem tehet [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 140].

Szk: *(nagy/szorgalmatos) ~tal van. 1670:* legyen oly szorgalmatos vigyázattal, hogy mind az küvári utakon s mind penig az máramarosiakon Kegyelmed hire nélkűl valamint el ne menjen, hanem kerítse kézhez [TML V, 137 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1702:* Nagy vigyázattal legyen arra az vármegye, szék vagy districtus tiszteivel ... szolgabirákkal vagy egyebekkel együtt, az kik az contributioknak alkalmatosságában foglalatoskodnak [Gyf; SzO VII, 104 a felügyelő biztosok rendelése, utasítása és esküje]. *1817:* egy Molnár ... tsak ugy ügyel a' Malomba(n) a' hogy tölle kitelhetik. ámbátor mi elég vigyázattal vagyunk [Héderfája KK; IB. Veress István tt nyil.].

5. elővigyázat; precauţie; Vorsicht. *1823–1830:* Ezen ház romlás fátumát okozta az apám nem elég okos vigyázatja [FogE 87].

Szk: *~tal van. 1762:* azt Toma észre vévén hogj az Ablakom alatt Leseskedik, eőis vigjázattal volt [Kóród KK; Ks 17/XXXI]. *1835:* az Erdő rendibe ne vágattassék hanem ... oly vigyázattal ritkitva vágattassek, hogy az által az Erdőkbe preda és semi kár ne essék [Sófva BN; Somb. II].

vigyázatlan 1. gondatlan, hanyag; neglijent; nachlässig. *1595:* Seot ha az gondviseletlensegh Nagiob lenne megh is karosithassak az illie(n) vigiazatla(n) Capitant tizedest [Kv; TanJk I/1. 251]. *1681:* Zara András, szám adatlan holt megh, es semmi gyermeki nem marattanak; per hoc minden javainak az Urra kell vala szállani ha az Tiszt vigyázatlan nem löt volna, megh mostis igazitasba(n) kellene vétetni [Vh; ÁLt Urb. 10]. *1708:* Végeztetett hogy minden héten két két iffiu Mester ember rend szerént az Hársfára vigyazzon ... valamennyi hársfák az vigyazatlan mester ember alkalmatlanságával el adatnak tehat az az Mester ember annyi fanak az arrát tartozzék az Céhb(en) fizetni az mint az fat meg vötték [Kv; ACJk 54]. *1826:* megkivánja a felperes, hogy kára megítéltessék, s emellett az alperes mint rest és vigyázatlan pásztor, büntettessék is meg [F.rákos U; RSzF 223].

2. meggondolatlan, könnyelmű; necugetat, imprudent; bedenklos. *1662:* itt mostan Isten áldásából feles bor lévén, ők is szokásokat meg nem tagadhatják, hanem annak adják magokat ... mely miatt magokra is igen vigyázatlanok voltanak [TML II, 279 Csehi János Teleki Mihályhoz]. *1691:* A menyecskenek helyes okai vadnak az el szakadásra, azert absolvállyuk mindazáltal mivel vigyázatlan volt, deponállyon magáért [SzJk 249]. *1877:* Consistoriumunk megfontolván, hogy felek közt a surlódásra panaszló egy régibb vigyázatlan szava adott okot öt az asztalpénz 1 fr 40 kr hordozásában elmarasztalja [M.bikal K; RAk 338].

3. elővigyázatlan; nepreveăător; unvorsichtig. *1705:* Kinn lévén a rácok erre Selyk nevű falu felé, találtak valami kurucokra, kiket éjszaka felvertenek, mivelhogy vigyázatlanok voltanak, és többire elszaladtanak | Csak szabadon jöhetett akárki ki s bé a kapun, oly igen vigyázatlanok azok a dánusok [WIN I, 436, 635].

vigyázatlanság 1. gondatlanság, hanyagság; neglijenţă, imprudenţă; Nachlässigkeit. *1601:* valamely meszaros penigh beliegzettlen tartana barmajtt ... ha hol penigh az chemesterek vigyazatlansagban talaltattnak ez felieol megh Jrt dolgokban ... tiz tiz forintal beontettesse az Tanach [Kv; TanJk I/1. 383]. *1658:* ha ki az czirkalok kózzűl vigiazatlanságban in defectu comparialtatik ... azon vigiazatlan czirkalo büntettessek feő Inspector Váradi Miklos és Auner Gabor Vramek arbitrumok szerint [Kv; PolgK 128]. *1662:* Nem szíveket csüggeszthet-e ez vigyázatlanság? [TML II, 246 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1675:* az czirkaloknak tunya vigyazatlanságok miat szoktanak gyakorta karos, sőt

veszedelmes dolgokis következni [Fog.; UF II, 674]. *1679/1681:* Mindenűt valo Tilalmas erdőkre s halaszo vizekre is jo gondot viseltessen[a], hogi azok à vigiazatlansagh miat el ne pusztittassa(na)k | à vas kőrül munkalkodo minden nemű emberekre vagi mivesekre legye(n) eó kglmenek[b] szorgalmatos vigyázása, hogi a' vigiazatlanságh miatt, à hamorok, szokot idejekb(en) vesztégh ne állyanak [Vh; VhU 670, 672. – [a-b]Az ub]. *1710:* ugyan szokásban jött már a kurucoknál, akármi szerencsétlenség esik rajtok magok vigyázatlansága vagy félénkségek miatt, mindjárt a tisztekre fogják [CsH 428]. *1749:* az Ik ... magok feletteb valo vigyazatlansagok es vakmerő gondviseletlensegek miatt magok romladozott házok meg gyuladvan feles szomszédok(na)k házok s, minden javok a' miatt meg emésztetett [Torda; TJkT III/265]. *1770:* Nagy vigyázatlanságom volt nékem, hogy én hétfűn estve tehenemnek a csordából való hazajövésit és gyertyánál való megfejésit törvénykéréssel nem allegáltam elegendőképpen [M.hermány U; RSzF 210]. *1787:* az Falusi Notariusok is vigyázatlanságokért, 's negligentiájokért nem fognak bűntetlen hagyatni [Torockó; TLev. 3/2. 2]. *1806:* ő Nga hellyének el foglaltatása az Udvari Tisztek vigyázatlanságokbol lett és következett [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1846:* igen jo Tinom a' Tehénpásztorok vigyázatlanságok mián veszendőbe van [Dés; DLt 1248]. *1851:* A mezőn ... hanyagsága 's vigyázotlansága miatt kár ne következzék [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

2. őrizetlenség, óvatlanság; lipsă de pază; Wachlosigkeit. *1634:* Ha valaky jobbagink közzül olly czegéres vétekben esnék, kiért halált awagy sullyos birságot erdemlene, es az Udvarbironak keduét keresuén, büntetlen maradna, avagy elboczattatnék ayandékért, vagy vigiazatlanságh miatt elszaladna es elmenne, az minemű büntetésének töruény szennt kellett volna lenny, azt az Udvarbiron ueszik megh birságul [UF I, 337 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1662:* Hírekkel lévén azért a mieinknek Galgóc táján való quártírozások és hogy szerénszerte nagy vigyázatlanságban volnának; onnan a velek való hadnak színét rájok küldék és nagy készületlenségben, vigyázatlanságban tanáltatván ... nem esett vala kár nélkül a dolog [SKr 216–7]. *1676/1681:* Mivel a Rabok is az P(rae)sidiariusok vigiazasa alat lésznek, azokra is oly gondot visellyenek mind ejjel nappal hogi vigiazatlanságok miatt el ne szaladgia(na)k [Vh; VhU 663]. *1704:* a hegyen túl a kurucokat vigyázatlanságban találván a generál, Toroczkai uramat mintegy harmadfélezer emberrel, ott őket erősen megverte [WIN I, 216]. *1840:* a vigyázatlanság miánn meg szőkött [Dés; DLt 1243].

3. elővigyázatlanság; lipsă de precauţie, neglijenţă: Unvorsicht. *1665:* Mivel ... az vármegye Kapi uramat választotta, szükség, hogy Nagyságod ő kegyelme introductioja felől parancsoljon, hogy az két kézben az vigyázatlanság miatt valami kár ne kövesse az hazát [TML III, 524 Teleki Mihály a fej-hez]. *1676:* se az ország lakositól vigyázatlansággal ne vádoltattathassék, minden rend legyen oly készülettel, mihelyen ő nagyságának második parancsolatja érkezik, indulhassanak [TML VII, 242 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1782:* ha valakit ... rajta kapatunk, hogy potentiose Erdeinket akarholott az Thoroczkai hatarunkon vagja elsőbbenis azt ... büntetni fogjuk, a Birakat pedig az Vigyazatlansagert különessen [Torockósztgyörgy AF; Thor. 21/24].

Sz. *1669:* Jobb az vigyázás az vigyázatlanságnál [TML IV, 597 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

4. figyelmetlenség; neatenţie, lipsă de atenţie; Unaufmerksamkeit. *1806:* az ebed felet el düjtöttem vigyázatlanságbol az aszszuszőlő boromat [Dés; KMN 167].

vigyázatlanul 1. őrizetlenül; fără apărare/pază; ohne Wache. *1710:* Ott vala Dragulj s Josika Dániel valami kóborló kurucokkal vigyázatlanul, azokot felveré [CsH 380–1 1707-re von. felj.].

2. gondatlanul, hanyagul; neglijent; nachlässig. *1676/1681:* ha kit az Circalok kozzül vigiazatlanul találnak, az Németet az eö modgjok szerint bizonyos oraigh tereh hordozassal, az Olahok penig lapattal, vagi palczaval bűntessék megh [Vh; VhU 662].

3. elővigyázatlanul, óvatlanul; din lipsă de atenţie/precauţie; unvorsichtig. *1670:* én nem javalhattam az mű kegyelmes urunk ő nagyságának, hogy hadaknak fennléte nélkül hagyja lenni az országot vigyázatlanul [TML V, 263 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1671:* Hogy azért vigyázatlanul ne találtassék ű nagysága, parancsolt Colos, Doboka, Belső Szolnoknak, Aranyosszéknek, hogy mindjárt szálljanak ki az Keresztes mezejére [TML V, 525–6 Székely László Teleki Mihályhoz].

4. ellenőrizetlenül; necontrolat, fără control/verificare; unkontrolliert. *1806:* az Gáspár Ferencen praetendált 30 Rénes forintok megítíltettek, hogy megfizesse ezen okon: hogy az cassát vigyázatlanul vette által az kezihez [Szárhegy Cs; RSzF 301].

vigyázhat 1. őrködhet; a putea păzi/apăra; wachen können. *1662:* a szomszédságbéliek akkor azon bástyára is vigyázhatnának s egyszersmind a nép az ellenség ellen való vigyázástól is el ne vonódnék [SKr 582]. *1663:* jobb lenne talám az lápos vidéki puskásokban oda küldeni ezek helyében, hogy ezek jöhetnének haza és lehetnének mind együtt, mégis inkább vigyázhatnának [TML II, 562 Teleki Mihály a fej-hez]. *1676/1681:* szükseges hogi az Strazsak(na)k vagi Cirkalok(na)k minden estve jel adassek ki, ... hogi azo(n) jel mellet jobban vigiazhassa(na)k az Strazsák, es külömböztethessék megh az ighaz jámbor embert à Latortol [Vh; VhU 661–2]. *1677:* az országnak legitimus Fejedelmi akarmelly Keritet, Privilegiumos, és Kolcsos Városokban mind magok személyek szerint, Udvarok népe ... avagy arra rendeltetet Tisztviselői ... szabadossan bé-bocsáttassanak, lakhassanak, és a közönséges Haza s' Fejedelmek javára szép edgyező értelemmel vigyázhassanak [AC 160].

2. figyelemmel kísérhet; a putea urmări cu atenţie; achten können. *1670:* Most is én csak kinn laktam, úgy vigyázhattam jobban az külső dolgokra [TML V, 70 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1672:* Édes Bátyám uram ... az gyűlés közel, egy emberem sincsen. Ha Naláczi uram eljőne, mégis inkább vigyázhatna [TML VI, 339 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1757:* szokot Uraságnak leg alább bé jöni Rf 200 Söt ha Tiszt Vraim à Vám szedőkre, s D(omi)nalis Birákra accurate vigyázhatnak könyen többet is prosperalhatni [Déva; Ks 101]. *1821:* a nemes Regiment-Comando ... tette a borszéki comendans tiszt úrnak azon rendelését, hogy mivel a két birtokos commonitások távollétek miatt a hatalmas foglalókra nem vigyázhatnak ... a commonitások borszéki osztatlan helyeibe meg ne engedje [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 141].

3. figyelhet; a putea urmări ceva; nachschauen können. *1603:* Postas Orbanne zolgaloia ... Cathus vallia, hogy ... latom hogy vernek valakit ... vgy veom ezembe hogy

Chonka Jstwan very Bwrkeornet ... de mint hogy az arut le tazitottak vala a' femreol, en azt zedegettem fel s ne(m) anniera vigiazhattam ra [Kv; TJk VI/1. 675]. *1710:* Teleki Mihály ... Barcsai Mihályt és Vajda Lászlót megfogattatá ... noha nem egyszersmind esett, de itt nem vigyázhatok annyira az esztendőszámra [CsH 176 1684-re von. felj.]. *1783:* En mindenekre, nem vigjázhattam, s nem is Curiosuskodtam [Buza SzD; LLt Csáky-per 110]. *1805:* én többeket nem tudok, mert én mind Kotsis nem vigyázhattam mint hogy nékem minden fele futni nyargalni keletett [Szamosfva K; BLt 12 Szabó János (45) grófi kotsis vall.].

4. ügyelhet vmire; a putea avea grijă de ceva; überwachen können. *1662:* lám elég üres ház vagyon, akármelyikbe ... költezzék belé, alkalmatosabb is neki ottbenn lakni, mint künn; Madarász uram penig abból a házból jól vigyázhat [TML II, 387 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] | Lovászmesterek házai pedig ezen udvarnak közepin körös-környül való folyosójával, hogy onnan körös-környül minden istállók ajtaira, tornácira láthatnak és minduntalan vigyázhatnának [SKr 266]. *1669:* Az Istenért, édesem, az gyermekekre vigyázzanak Jankóra vigyázhat már Balás [TML IV, 468 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1677:* az Haza közönséges végezésére és csendességére penig a' Fejedelmek, és utánna valo több Tisztek inkáb vigyázhatnának [AC 85]. *1742:* Senki akkor még a maga Joszágára sem vigyázhatott háboruságos idő lévén [Kisenyed AF; JHb Joannes Demeter (72) provisor col. vall.]. *1780:* A' Futatásban való Mértéknek megtartásárol. Ollyan mértékkel való futatásban, hogy minden annál jobb moddal vigyázhassan ... rendeltetik [Torockó; TLev. 5].

5. gondot viselhet, felügyelhet; a putea îngriji/supraveghea; sich kümmern können. *1668:* Egyébiránt is az mikor maga udvarnál nincs, mi közülünk valamelyik ott van s vigyázhatunk [TML IV, 340 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* az bizony dolog, hogy kivált a mostani időben nem Fogarasban kellene a fejedelmeknek lakni, hanem Szamos-Ujvárt, s Kolosvárt s onnét vigyázhatna ő nagysága jobban az országra [TML IV, 562 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1677:* az új hadakat is hivatná valahogy oly közel való helyekre, melyeket Kegyelmed illendőbbnek itíl, lennének Kegyelmed szemei előtt, vigyázhatna reájok, szoktathatná disciplina alá [TML VIII, 497 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1721:* az ide be jövő Regimentekreis szükséges prospicialni, hogy ... légyen Commissariusok a' ki a' Szegénségre vigyázhasson [Nsz; Ks 18/XCIII gub.]. *1772:* ha ugy tettzik Edes Anyám Aszszonynak ... menynyen le a maga házaihoz lakni, mert onnét csak jobban vigyázhat maga kevés aeconomiájára [DobLev. II/438. 1a Szántó Sándor lev. édesanyjához Tordáról Ne-re].

vigyázkodik ărkădăk; a sta de pază; wachen. *1735:* It Kézdi Sz: leleken ... estve vígyazkodni mentenek volna ... az mezőre [Kézdisztlélek Hsz; ApLt 2 utr.].

vigyázó 1. *mn-i in* **1.** ărző, ărkădă, ellenărző; care păzește (ceva); wachend. *1578:* ha penig lambor lozan es vigiazo zemelyeket talal eo kegmek It walokat ... ellent nem tartnak benne [Kv; TanJk V/3. 159]. *1588:* Myert hogy ... sokan ... gyepwyeket killieb vetik az varos feoldere es az vtakat zorossokat zorittiak, Azert Az vt chinalo vraim es az hatarra vigyazo valaztot Negy vraim bizonios Wdeokben ez Niaüaliatis el Igazichak tellies hatalommal Jarhassanak [Kv; TanJk I/1. 66]. *1605:* megh legyen paranchiolúa az ott vigyazo polgarnak hogy senky az eo hyre nekwl ... az kapun valo vigyazatrol el ne merezellyenek menny [Kv; TanJk I/1. 495]. *1657:* kívül az kerten mindenkor vigyázó embereimet tanálván, nem volt módjok az sicariusoknak [KemOn. 148]. *1738:* Sokadalom fog Várasunkb(an) Celebráltatni, tehát szemesek légyünk ... minden uttzák(na)k fejeire szorgalmatos Vigjázó Strásák állittassanak [Dés; Jk 495]. *1751:* Vándorék(na)k ... ha az efféle vígjázo Határ Pásztorok valami kárbol néha be kaphattyák is be hajtott meg kötözött Marhájokat vakmerőképpen el oldozzák el lopják [Balázstelke KK; IB. Michaël Rempler (60) jb vall.]. *1806:* Fogadtam is meg[a] ... minden Erdeire Vigyazo, és azokrol Szorosson számodolni tartozo Erdő Pasztornak s udvari Hajtásnak [Erdőszengyel MT; TSb 43. – [a]Simon Áront].

Hn. *1792:* Vigyázó Dombnál (k) [Küsmöd U; EHA].

Sz. *1653:* körödös-körül nyargal a táboron a tatár – az a törököknek az ô vigyázó strásája, mint a madárnak a szárnya [ETA I, 138 NSz].

2. felügyelő, ellenőrző; care este însărcinat cu supravegherea ...; achtend. *1589:* ha ky a' Meszarosok kyweol venne barmot ez piaczon vagy ez varos hataraba(n) ... titkon vagy nylwa(n), tehat el vehessek es ket Resze a' tanache, harmada a' két vigyazo embereke legien [Kv; TanJk I/1. 110]. *1597:* Hogi ha valakit megh tapaztalhatnak, akik az zeoleomiesseknek az el wegezett bernel teobet fizetnenek, az ollianokat megh bewntetwe(n), az bewntetesnek fele az vigiazo uraime az fele penigh az tanache legien [Kv; TanJk I/1. 295]. *1654:* az egész Fogaras feoldin lako nemes, boér, szabados, drabant, papi rendekbeol allo személyek gőrogők kik egymással perlekednek, azok ... csak az ... felseö széken ... pereljenek es ugyan ott is decidáltassanak azoknak tőllünk adatot nemes, boér levelek ... ugyan azon széken publikáltassanak, léven azon székenis arra vigyázó fiscalis procatorunk [UF II, 91 Lóránttfly Zsuzsanna ut.]. *1658:* Én, édes Bátyám uram, inkább javallanám Farkas Jánost petrelini gondviselőmnek, mert jól vigyázó ember [TML I, 291 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1729:* szűret Után valo időkb(en) ... Valakik Aknarul hoznak be borokat ... Ne(m)es Váras számára ki korcsomarlással Vitesse el, melynek harmada, legyen az borra Vigyazo Atyankfiaié Industrialkodásokért [Dés; Jk 384b]. *1816:* A Groffné Koporsoja körűl vigyázo Lumen Ferentznek ... 6 Rf [Kv; Born. II. IV. 41]. *1818:* hijába ellenzették a Podárok, hogy gyalog emberek oly' sokan ne menjenek, a' Hidasba, mert el fog sűlyedni – ellenzette a' Hidas mellé rendelt vigyázó Emberis, de a' vásárra menő sokosággal nem birván a' Hidasba erőszakoson sokan todulván [Sülelmed Sz; IB].

3. figyelmes, éber; atent, vigilent; aufmerksam. *1649:* Azert vòlt keoteles hwtòs szolgaia az mi k. Urunk(na)k az J. hogi az fiscust cziak kisseb dolgokba(n) se defraudallia, hanem ige(n) vigiazo es szemes legien [Kv; TJk VIII/4. 365]. *1670:* Felesegemnek és tűle való minden Gyermekimnek ... Plenipotentiariussa, hivalkodo szemmel es Sűket fűllel nem akarvan el mulatno(m); sőtt vigyazo szemmel, es fel nyilt fűlekkel akarvan in tempore prospicialni javokra joszágokra [JHbB I/5 fej.]. *1697:* a' czirkalasban es vigyazasban oly szorgalmatossak es vigyazok legyenek [Dés; Jk]. *1819:* csak azt az egyet ajánlom, hogy a' Ládának felnyitásába szemes és vigyázó légyen [Császári SzD; WassLt gr. Wass Miklós lev.].

4. megfigyelő; de observație (militară); beobachtend. *1662:* a curátorok mind kapuját, s mind azon belül való kőfalon egy nagy öreg vigyázó csárdát, mellyre tarackot is rá-

vonhatnának, csináltattak vala [SKr 482–3]. *1676:* Az szegeletin ennekis vagyon kőből rakva, sendelyes ujj fedél alat egy vigyázo filegoria, melyre is mégyen fel egy fa gradics [Fog.; UF II, 705].

5. meggondolt; chibzuit; bedenkt. *1601:* az beontetesben az tanach authoritasa legyen, hogy erre elegsegesebbek es vigyazobbak legyenek az Chemesterek eo kgmek rendeltek Radnothy Istvant es Alczner Georgyeott mellejek [Kv; TanJk I/1. 382]. *1662:* a fejedelem vigyázó, hadviselő ember volna [SKr 519]. *1823–1830:* Egyszer azt mondja az esméretlen: Én vagyok gróf Teleki Imre. Megszégyenlettem, elpirultam és azonnal engedelmet instáltam ... Ez nekem ... második tudomány vala, hogy beszédemre vigyázóbb legyek [FogE 171].

II. *fn* **1.** őr; paznic; Wache. *1583:* De feo keppen az Trombitast inchek meg eo kgmek ... Menniegzeoben se Mennyen kwlcombe(n) hane(m) ha hiak, Amikoron penig el hiak, oly gondwiseleót es vigiazot hagion az Toronyban hog az eo tiztiben az varosnak vezedelmenelkwl Iarhasson el [Kv; TanJk V/3. 270b]. *1600:* Nagy karachontol fogwa hogy az toroniba, az Trombitasoknak es vigyazoknak giertiat attunk minden ejelre 2 pinz arrat d 60 [Kv; Szám. 8/IX. 27]. *1633:* Zetelakj Molnár Giőrgy Gal Peter Vram szolgaia ... Kenosi Gal Peter vramnak, pinczejet fel vertek es Borat el tekozlottak volna, Ezis az roz Germek ugy mint Cziky al(i-a)s Simon Ianos tars leue(n) hozza ugy mint vigiazo es jel ado [Kénos U; LLt]. *1657:* az Natio es contractus szerent ualasztatik ket feö Inspector Magyar es Szász ... attol fugjenek az Torniokba(n) es uar fokoko(n) leueö Cehek ... kapukba(n) leueo vigiazok [Kv; PolgK 128] | Legyesbénye tájékán találók Bakos Gábort és Huszár Mátyást, kiket hátuljáró vigyázóknak hadtak vala [KemÖn. 214]. *1662:* Az Veresbástyán azért egy vigyázó csak azért s arra állattatott vala, aki mihelyt látná rájok való indulásokat, azonnal egy lobogós kopjat keményen megráz vala [SKr 609]. *1825:* kért égy Csovafát vagyis vigyázonak valot [DLt 1578 1841. év. al.].

Hn. *1867:* Vigyázo egy külön állo Domb [Monó Sz; Pesty, MgHnt XXIV, 207a].

2. ellenőr, felügyelő; controlor; Kontrollor. *1653:* Bethlen Gábor uramnak nem lön mit tenni, hanem a maga-verette hamis pénzt abrogálni kelle ... De azt is megtiltá, és vigyázókat bocsátta utánna minden sokadalomban, és csak elvették semmi nélkül tölle, aki élni akart vélle [ETA I, 141 NSz]. *1702:* a' nyujto padon feküt a' szegény Batjam még koporsoja sem volt ... ott Attyokhoz tartozo vigyazo lato bőcsüllet tétel sémmi nem volt [Tordátfva U; Pf]. *1722:* Voillay Sorban Gabor ura(m) Also Porumbaki Udvarbiroságab(an) magam lévén az Üvegesek mellett hűtős es vigjazo [A.porumbák F; BK]. *1727:* A pipázókra vigyázónak rendeltetik a Borsos utcában Dadai Joseph [Dés; Jk]. *1739:* ezen dologra valo Inspectorságra denomináltatott a' Strásákra s' kertelésekre való vigjázókn(a)k, az Hidhoz rendeltetik Pataki Daniel [Dés; Jk 524].

3. őrködő/oltalmazó személy; ocrotitor, protector; wachende Person. *1671:* Isten is az vigyázókat és munkálodokat segíti [TML V, 552 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez].

vigyázóbetű kiemelésre használt betű; literă folosită ca semn grafic pentru a marca începutul unui aliniat; Buchstabe am Anfang des Absatzes. *1824:* az a) és b) vigyazo betü alatt meg jegyzett Személyek ... az a) és b) vigyázó betűk alatt fel tett okok [DLt 1842. év. al.].

vigyázócska *kics* vigyázó őrhelyecske; gheretă pentru santinelă; kleine Warte. *1637:* Az bastya ... szegelyetin egy kws keöbeül eppitett uigyazoczyka | Vagyon ezen bastyanak szegellyetin egy rosz fabol valo vigyazochyka | Azon bastyanak szegelyetin vagyon egy sendelyes kws vigyazocsyka [Fog.; UF I, 395, 397, 398].

vigyázóhely őrhely; loc de pază/strajă; Warte. *1656:* az edgyik ablak eleött vagjon faragott keö labra csinalt faragott keöbeöl rakott valo vigyazo hele [Fog.; UF II, 134]. *1662:* Napkelet felől ... ugyan fellőnek vala azon résztül való stációkra levő s vigyázóhellyekre [SKr 168]. *1730:* az Also Szőlő mint felmegyen a közepin az út ... az Pasztorok vigyazo hellyek mellett [Folt H; BK sub nro 140 özv. Folti Bálintné Jósika Mária végr.].

vigyázólag vigyázva, óvatosan; cu grijă; achtend. *1815:* A' Krumpinak kapálása ... a' levelek körül a' föld kézzel vagy buta vaskoval vigyázolag meg piszkáltatik [Kováts Sámuel, Utasítás a' Krumpi termesztésére].

vigyáztat 1. őriztet, őrködtet; a dispune păzirea ..., a ordona/dispune să fie păzit; wachen lassen. *1571:* Az hostatokban is vigiaztasson eo k. Eyelis nappalis [Kv; TanJk V/3. 38a]. *1592:* biro vram ... vasarnaponkent vigiaztasson az Drabantokkal [Kv; TanJk I/1. 174]. *1619:* Talám Felségednek jó volna útokra vigyáztatni [BTN[2] 335]. *1653:* az utakra is vigyaztasson hogy valami kémei emberi Lupulnak alá s fel ne jarjanak itt az orszagban [Radnót MT; Hurm. Doc. XV/II. 1226 Steph. Sulyok Beszt.-hez]. *1657:* Az elsőre vigyáztatván embereimmel comperiáltaték [KemÖn. 148]. *1660:* A Vaskapura vigyáztasson urunk igen [TML I, 504 Balogh Máté Teleki Mihályhoz]. *1662:* az Aranyas-bástyán levők is nagyon vigyáztatván, mihelyt azon kopját rázattatni látnák, hogy most rajtok volnának, azonnal tudják vala [Skr 609]. *1670:* a vármegyében a hol illik, Kegyelmetek kérem, strázsákat tartsanak fenn s szorgalmatosan vigyáztassanak [TML V, 253 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1672:* Kegyelmed azért az szélben mindenütt szorgalmatosan vigyáztatván, ha afféle talpasokat vagy németeket kaphat, kik birodalmunkban bejőnek ... Kegyelmed csak vágassa le őket [TML VI, 1 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* a fejedelem a tanáccsal együtt mindenfelé parancsolának, hogy a tisztek vigyáztassanak, és azokot a gonosz embereket fogdossák meg [CsH 124–5 1676-ra von. felj.]. *1745:* okoztatnak a tisztek, hogy plájássai által elegendőképpen nem vigyáztatnának [Nsz; SzO VII, 436]. *1746:* Igen jo let volna, addig vigyáztatni N(eme)s Háromszéken, Strásákot tévén ... mig a Marhák el nem dőglöttek [Somlyó Cs; ApLt gr. Kálnoki Ferenc kezével].

2. felügyeltet; a dispune supravegherea ..., a ordona/dispune să fie supravegheat; beaufsichtigen lassen. *1578:* Erre is penig eo kegmek wygiaztasso(n) hogy az kapuko(n) legienek azok zwnetle(n) es korchiomara ne larianak [Kv; TanJk V/3. 159c]. *1582:* Mivel hogy minden felól be theolty eo kegmek fileyth az sok eyeli kialtas ... feleól valo panazolkodas ... Biro vram vigiaztasson rea az felekre [Kv; TanJk V/3. 269a]. *1623:* Az 200 zall fatt kik mikor meg vizyk arra vigiaztasson [BGU 120]. *1672:* azt parancsolván ő nagysága, az országgyűlésig tisztem alatt úgy vigyáztassak, valamely notust ne inditsanak [TML VI, 224 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Nagyságod mindenképen vigyáztasson, konyhára, egyebüvé is [TML VIII, 250 Teleki

Mihály Bornemisza Annához]. *1679/1681:* azo(n) keppen à szena füvekreis vigyazzo(n), es vigyaztasso(n) [Vh; VhU 670]. *1681:* az Officialis ugi vigiazzo(n) es vigiaztasso(n) .... hogy ... ne mások, s idegenek altal, hanem az Várhelyi Tiszt altal büntettessenek[a] [Szentkirály H; VhU 90. – [a]A jbok és a taxások].

3. ellenőriztet; a dispune/ordona să fie controlat/verificat; kontrollieren lassen. *1576:* Az Monostorrol kyk Bort Be hordanak vigaztasson Rea biro vram, vetesse ely es az felet egi ftot rayta [Kv; TanJk V/9. 135a]. *1593:* eo kegmek zolottanak, hogi biro vram vyologh ... vigiaztasson rea, es ha effele engedetlen budoklo henieleo zolgakat zolgalokat talaltathat megh fogassa [Kv; TanJk I/1. 208]. *1664:* Az német presidiomhoz penig Kob uram az szathmári commendans gyakor titkos leveleket küldöz, kiket még kezemhez adott Isten, mert vigyáztatok, az mint lehet [TML III, 134 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1679/1681:* Az malmokb(an) igaz emberekből állo jo molnarokat állasso(n) ... az vár szükségere őrőltetvén rea vigiaztasson à Lisztet igazan administrállyák [Vh; VhU 671]. *1747:* Marton Andras örmény ... itt Tordán ... bárány bőrökőt meg vásárolván ... és meg inditván, midőn vőtte volna eszre hogj a szöts Czéh vigjaztatt azon bőrök(ne)k el vitelire [Torda; TJkT III. 122].

4. éberen figyeltet; a dispune să fie urmărit cu atenţie; aufpassen lassen. *1662:* Az mely ember felől Kegyelmed Cob urammal beszéllett volt ... ezen a héten meg is fog indulni, nem Kővár felé megyen, hanem Máramaros által, azért nem ártana újabban írni Cob uramnak felőle, ő kegyelme vigyáztatna reá [TML II, 387 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az Barkóczi Sándor uram bejövetelít s németek közé való járását s irogatását illeti, Kegyelmed vigyáztasson reá szorgalmatosan [TML V, 297 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1679:* Az ott levő magyarok közzűl azokra kellene Kegyelmednek jobban vigyáztatni, kik feleség nélkül valók [TML VIII, 534 Teleki Mihály Frater Istvánhoz]. *1710:* ha valaki más beszélt is a fejedelemmel, mind vigyáztata, ha nem jö-e Teleki Mihály [CsH 221 1690-re von. felj.]. *1710 k.:* vigyáztassak az ő secretáriusára, mert fél, hogy elszökik; én felelém: vigyáztasson reá, ő szolgája [BÖn. 974].

5. gondot viseltet; a dispune să fie îngrijit; sorgen lassen. *1660:* egy becsületes főember ... Dalmadi István, az ki ma vagy holnap vala fog érkezni ... Kegyelmetek vigyáztasson reájok [TML I, 530 Teleki Mihály Veér Krisztinához Sárospatakról]. *1679/1681:* Mindenüt valo majorsagh Szölokre, azoknak kertére, lészaira, es Sajtolo szineire vigiaztatván[a], a vinczelereknek serinyseggel megh hadgya, ők is szorgalmatosson reajok vigyazza(na)k, hogy à kár tavoztassek [Vh; VhU 670. – [a]Az ub]. *1800:* azon kérem ... hogy Lovaimra vigyáztasson [Perecsen Sz; IB].

vigyáztatás 1. ellenőriztetés; dispunerea controlării/verificării; Nachschau. *1603:* mostanis zeretettel inthik eo kegmek biro vramat ... hogy ez vthanys zorgalmatos vigiaztatasok legyen eo kgmeknek az kapukon es Senkinek ky ne engedgyek vinny az buzat [Kv; TanJk I/1. 437]. *1662:* midőn a fejedelem ... azt írta, parancsolta vala, hogy az várbéli kapitányok amelly levélvivő postájokat Tömösvárra ... küldöttek volna, arra olly vigyáztatások lenne, a levelekkel a várba be ne mehetne [SKr 502–3]. *1677:* Fogaras Vára és tartománya az ő régi állapottyokban maradgyanak, ki-vévén azokat a' dolgokat, mellyekről külön külön nevezet szerint valo végezések lettenek, signanter a' cirkálás, gonosz tévőknek büntetése, tilalmas utokra valo vigyáztatás [AC 60].

2. figyelmeztetés; atenţionare; Warnung. *1657:* Midőn Marchióban érkeztünk volna, meghallván, hogy az elector nem volna residentiájában, hanem más házainál mulatozásban ... arra indulánk, kire volt az electornak vigyáztatása s hazajött [KemÖn. 57].

vigyáztathat őriztethet; a putea păzi/apăra; wachen lassen können. *1662:* De a Kemény János fejedelem fizetett hadainak Fogaras és Déva alatt kelletvén lenni, nem vala kivel vigyáztathatna jól a Partiumra, melybül következnék hogy Szentjób vára is ... török kézre esnék [SKr 643].

vigyáztatik felügyeltetik; a fi supravegheat; beaufsichtigt werden. *1675:* Akárkikis ez földen veszekedvén egy más között, az Fogarasi tisztek rájok vigyáztattanak, az effelere minden faluban rendelt plájások által [Fog.; UF II, 666].

vigyorán vigyorogva; rînjind; grinsend. *1829:* Bauer más névvel Pál István ... a' beszédjét mindenkor vigyorán ejti [DLt 7 nyomt. kl].

vigyorgás vigyor, fogát kimutató nevetés; rînjet, rînjire; Grinsen. *1770:* Tarka szoknya, két-három ing, Egy szügyelő s egy farmatring Sok rühes kezen forgás, Kutyamódi vigyorgás [EM XXI, 498 „Kolozsvári ének"].

vigyorgó ? csúfondárosan nevető; rînjitor, care rînjeşte; grinsende Person. *1806:* Öregebb Pap János ... Közép Szolnok-Vármegyei, Csogi (36) ... kerek pofatyos Ábrázatu ... beszédében gyakron vigyorgo [DLt 730 nyomt. kl].

Szk: ~ *beszédű. 1806:* Simon Dumitru vigyorgo beszédű [DLt 574 nyomt. kl]. *1840:* Frank Tomika ... vigyorgó beszédü [DLt] * ~ *szemű. 1811:* Özvegy Hess Mihály 'Sido ... kék vigyorgó szemü [DLt 810 nyomt. kl].

vigyori vigyorgó; rînjitor; grinsend. *1808:* mással mindenkor vigyori szájjal szokott beszélgetésekor (!) szeme fejére nagyon ki fordulo [DLt 794 nyomt. kl]. *1836:* Vári János ... hangotlan nyájas beszéde közben vigyori [DLt 577 nyomt. kl].

vigyorog a rînji; grinsen. *1823–1830:* Ott találtam doktor Horváth Mátyást, vigyorgot nekem, de én ha lehetett volna, a földbe süllyedtem volna, hogy már ez az ember látott engemet [FogE 290].

vihar 1. zivatar, fergeteg; furtună, vifor, vijelie; Gewitter. *1874:* (Az) ellenőri erdő Biztosok ... Ep Fát, vagy haszonvehető gyümölcs fát tüzre el adni fel nem hatalmaztatnak csupán a szél vagy más Viharok által letőrettetket [Torockó; TLev. 10/9].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *az élet ~a* viszontagság, küzdelem; încercare, greutate; Lebensgewitter. *1862:* holnap a férjfikornak teljes erejében lévő családapát szakít el a kérlelhetetlen halál ... kinek élete még oly szükséges lett volna arra: hogy gyenge magzatait táplálja, és oltalmazza mind addig, míg maguk képesek lettek volna önerejükön az élet viharaival megküzdeni [Kv; Végr.] * *az idők ~a* vicisitudinile vremii; harte Zeiten. *1878:* A régi fatemplom még dacol az idők viharával [Györgyfva K; ETF 107. 12].

viharzó tomboló; furtunos, agitat; gewitterig. *1854:* Egy

sor évtized alatt szokatlan csend lőn Erdélyben ... Jött az 1848-ki vészterhes év ... viharzó vérözönnel vonúlt el különböző nemzetiségei fölött [ÚjfE 3].

vihet 1. *átv. is* vmit vhova elvihet; a putea duce (ceva) în altă parte; irgendwohin bringen können. *1638:* en leveök egj kis ontalat az fogasrol s az Aszonj megh ragada s ugian megh rangata ... enis mondam borbeli Peternek, hogi ihon lattia kgd hogi ki ueszi kezembül en ereöuel senkitül zalagot nem vihetek [Mv; MvLt 291. 165a]. *1710 k.:* e mostani órában adjad énnékem a te Szentlelkednek drága imádkozó ajándékát, hagyj vihessek é Felséged eleibe olyan hálaadó könyörgő és engesztelő áldozatot, aminéműt kiván ez a keserves mérges üdő a te házadért [BIm. 1037]. *1732:* Ezen meg irt levelek ki váltására hogj valami pénzt Vihessenek Facultaltatik Hadnagj Atyankfia eő kglme, hogy so Perceptor Vrunktol kőlcsön kerjen 50 magjar forintokat [Dés; Jk 429b]. *1761:* én Látja Isten Nemes ember után jártattam kiis egyenesebb(en) vihesse azon oláhok dolgáb(an) az Levelet [Pata K; IB. Nábrádj István lev.]. *1847:* a templomból kijövő embereknek azt hirdette, hogy ő rendeletet kapott a felséges királyi főkormányszéktől, miszerént épületekre, tüzelésre s kertelésekre megkívántató fát az úrbéresek, ahonnan tetszik, rendesen vághatnak s vihetnek [VKp 199].

Szk: *vizsgálásra ~. 1655/1754 k.:* az el készült Remekre a Remekes Legény Lineat, Czirkalmat, Szeg mértéket, horgas mértéket, rá tégyen; ha pedig az Asztal valami más mű szerrel nyilik azis rajta légyen, a' melyel a' Láto Mesterek visgálására vihessék az el készitett munkát [Kv; ACJk].

2. vkit/vmit szállító eszközzel/eszközön vhova szállíthat/elvihet; a putea transporta/căra; jemanden/etwas irgendwohin transportieren können. *1570:* Taligas Markos, hithy zerent vallya, hogy ... talalta eleol az Rengeo Annat kyt eo azkor nem Thwdot ky legen, Es zolt az Azzon neky Jllen modon hogy ha Sywege volna Megh keozenne neky hogy az ew buzayat az Malomba vytte, Eo azt Monta hogy Neky egeb dolga volt Nem vihette [Kv; TJk III/2. 105–6]. *1602:* Zep Miklosne Magdalna azzony ... vallya ... Molnar Mihalne kery vala hogy az eo mustiat haza hoznaya, vgy monda hogy nem vihety mert Baka ferencznek igerte magat [Kv; TJk IV/1. 564]. *1662:* Kérem Kegyelmedet, az nénje barátságáért is adasson jó szállást, azomban ha mi praemendát vihetnének ... tudósítson is hova hamarébb [TML II, 265 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1665:* Az ágyú kerekein penig az ágyúkat nem vihetni, hanem ha azokat is jó erős szekereken kell vitetni [TML III, 367–8 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz] | küldjön vagy két mázsa port és vagy három ezer golyóbist oda, mert Ujvárbúl bizony nem vihetnek [TML III, 496 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* Ha gondolod, jó volna, Karkóbul két szánnal, az ott való béresek egy szánnal és igy három szánnak vihetnének hat hordó bort ... koresomára valót Szent Péterre [TML IV, 10 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1671:* Materiát, késön érkezvén György deák uram ide az táborra, nem vihetek [TML V, 572 Daczó János Teleki Mihályhoz]. *1672:* Meszet kértek, de semmit nem parancsolt Kegyelmed felöle; az szekereknek is nincsen ahoz való készületek, hogy vihessenek [TML VI, 185 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1719:* Már én mint vihetem á bőrömet J(ste)n tudgja [Ebesfva; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1735:* a testet pedig a borbélyók füvekel bé csinálták, mert még nem tudgyuk mikor vihettyük constancinapolyban [Mikes, Törl., 204]. *1766:* oly szoros ez a' két Ház között valo Udvar, hogj ha ez két felé szakasztatnék, és kerteltetnék, tsak egy Hordotska Borátis egjik Gazda maga Pintzéjéb(e) nem vihetné szekérrel [Torda; TJkT V. 327]. *1770:* Marhat Petreselymet nem vihettek, mert a sok Izsop miatt mind el metsevészett [Esztény K; Told. 29] | elég rossz az, hogy az Enzenberg projectuma szerént, hogy a sót a Szamoson vihessék Magyarországra, a malmok gátjait elvagdaltatták [RettE 241].

3. vkit/vmit vhová kísérhet; a putea duce pe cineva/ceva într-un anumit loc; jemanden begleiten können. *1600:* Executor(es) Albert Peter, Theörek Andras, Bernad Lukach Zetelakiak, egyebeketis a kiket wihetnek [UszT 15/39]. *1606:* Executores wyfalwi Zabo Peter, Tiboldi Jsak köris-patakj es kiket wihet* [UszT 20/298. – *A felperes]. *1660:* semmi egyéb most is nem visel, csak őket vihessem bátorságosb helyre [TML I, 522 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* Hiszem az gyermekeket oda viheted; az inasokból is egy lovas legénynyel ott lehet [TML V, 492 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1671:* Ez az kutya német követ ... Sibó felé csapott és csak három somlyai katona levén vele s ő 18 lóval levén, Kolozsvárra nem vihették [TML V, 522 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] | Végeztük hogy azon Régeniek ez után hatszámu Posta lovakat tartozzanak a' Nägd czimeres Postai alá valokat tartani, mellyeket-is Maros Vásárhely felé menvén, továb azon helynél semmiképpen ne vihessenek [CC 30–1]. *1677:* Feleségem ... Hat hete betegségének az jövő vasárnaphoz egy hét leszen. Igy ha szintén akkor felkelhetne is, de mentest útra nem vihetem [TML VII, 338 Teleki Mihály Csáki Lászlóhoz]. *1710:* a török kételenség alatt szerzett volt békességet avégre, hogy annál inkább hadait Kréta szigetiben vihesse Candia megvételire [CsH 105 1674-re von. felj.]. *1797:* Mester Bényei Gjörgj ... Feleségét nemis vihette az oskola házhoz ez is penig ugj hogj más senki az oskola Mesterek közül például ne végye [Gyalu K; RAk 2].

4. vkit vhova menni kényszeríthet/kísérhet; a putea duce (cu forța) într-un anumit loc; jemanden zwingen können, irgendwohin zu gehen. *1577:* Eo kegmek a mynemo tyztet byztak az ket hwteos vasar byrora abba Mehessenek elo. feo keppe(n) az kenjer swteok dolgabol hogy ha disciplinanak okaert valamelykteol kenyeret czypoyat el vezi wyhessek mingiarast az Espotalyba [Kv; TanJk V/3. 114b]. *1629:* P<a>takfFalua(n) Nemes Bálint Vr(am) ada azt az Job<bag>iot ... Ferenczi Jstuannak, vgj hogy Ferenczi Jstuan maga keólczegen mint saiat Jobbagiat kereshesse minden igassaggal, es földere vihesse [KCs IV/113]. *1710 k.:* azon éjszaka éjféltájban kivitték lovon Fogarasba, igen darabosan, keményen bántak véle, naplattak, lebelgettek erdőben véle, hogy Fogarasba is setétben vihessék [BÖn. 947].

5. vki (pl. útra) magával vihet vmit; a putea duce/lua ceva cu sine; mit sich bringen können. *1772:* mind ők, mind az urak ugarszántás nélkül maradnak, s az úton talán éhel halásra is jutnak, mivel ami útravalót vihettek, az elfogyott [RettE 277].

6. ellophat; a putea fura (ceva); stehlen können. *1724:* masokis vihettek benne de Kicsodák en (nem) tudom [Oroszfája K; BLt].

7. vmilyen minőségben vkit alkalmazhat vhol; a putea angaja pe cineva (ca ...); jemanden anstellen können. *1823–1830:* Az itt emlitett bonyhai pap* kisasszonyok praeceptora volt az udvarban, s igen tréfás víg ember lévén, megszerették, s míg más papot vihetnének, lévitai szolgálatot vitt egynéhány esztendeig [FogE 153. – *Albisi Bod Sámuel].

8. vkihez/vhová eljuttathat/terjeszthet; a putea prezenta cuiva ceva; etwas präsentieren können. *1776:* Sok egyéb

helytelen ítéleteket is tettek, melyeket ha más bírák eleibe vihetek, amint apelláltuk, hiszem az Istent, megfordul [RettE 366].

9. vmilyen állapotba juttathat; a putea face/realiza ceva; in einen Zustand bringen können. *1619:* az mi kegyelmes urunk után Nagyságodé az szegény haza gondviselése, az mi kegyelmes urunkat is Nagyságtok viheti jóra [BTN² 229]. *1662:* nagy sürün kezdvén embereit, postáit hozzá jártatni s a passát ajándékozni is, hogy minden jóra vihetné a portán a dolgát | Hagen kapitány ... egy városi lakos Sütő János nevű embert ... a tanácshoz küldvén, hogy a dolgot békességre vihetné [SKr 417, 684]. *1673:* noha az hely jövedelméből el is tehetne Nagyságod s az itt való fogyatkozásokat is alkalmasint helyre vihetné [TML VI, 530 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1677:* ha valaki az ő adóssát az elég-tételre nem vihetné külömben, competens Birája eleiben idézze, annak szokot rendi szerint [AC 190]. *1704:* Az urakat felhívatta, és minekutána a generálhoz is küldöttek volna, a dolgát Telekinek semmire sem vihették volna [WIN I, 104]. *1775:* Sokat futott, fáradott atyja, anyja hogy elválaszthassa, de tökéletességre nem vihették, hanem utoljára meghala Teleki Pálné [RettE 356]. *1776:* Tudom aztot, mert nékem a' Groffné titkon jelentette, hogy MVásárhellyre éppen azért megyen bé, és nem egyéb okból, hogy a' B. Hentertől való elvalás dolgát tökéletességre vihetné ã Mlgs Praepost Ur előtt [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) káplán vall.]. *1787:* által láttom hogy aratás utánig a Ludesdi házan lehetetlen dolgozni, még a királyi magazinumot se inditották meg, pedig eléggé mesterkednek, ha az idén bár tsak a(n)nyira vihetnék hogy fedél alá vehessék őszfelé [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1811:* Valamint a' vizet égy árokból másba, Némely észt úgy vihetsz meg-tsalattatásba [ÁrÉ 40].

10. élhet; a mai putea trăi; leben können. *1670:* nem vihetem sokáig, ha meg nem halok is [TML V, 413 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1855:* nem viheti soká[a] ... és nem hágy utódot [ÚjfE 220. – [a]Kisfaludiné].

11. átadhat; a putea transmite/comunica cuiva ceva; übergeben können. *1665:* Macskási Boldisár uram(na)k jó volna postán felmenni az ő nagysága levelével s szóval való követséget is vihetne Palatinus uramnak [TML III, 519 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

12. vmire ösztönözhet, rábírhat, késztethet; a îndemna la ceva; zu etwas veranlassen können. *1657:* És vajha nagyságodat is megnyerhetném s vihetném Istennek és az hazámnak, bizonyára kész lennék életemet érette kockára vetni [KemÖn. 119]. *1672:* Örömest érteném, mire viheti az urunk és tanács elméjét az felküldésben [TML VI, 147 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

13. vmerre (át)irányíthat/vezethet vmit; a putea duce la ...; irgendwohin leiten können. *1807:* a gátra meg kévántato pázsintos földet azon helyről áshassák, és vihessék a gát meg igazitására [Apahida K; RLt O. 5 Tyivorán Sofronie (50) col. vall.].

14. átvihet, átszállíthat; a putea cere mutarea procesului; übersetzen können. *1658:* Ha kinek az város székin valo törvény nem teccik, az dominus terrestris székire viheti, és ott vigínek kell szakadni [Zilah; EM XLIII, 308].

15. visszavezethet; a putea dovedi rudenia de singe; zurückführen können. *1680:* mivel csak szora reszt senkinek ne(m) szoktak adni, hane(m) annak az ki az eő verséget az megh holt szemelyre viheti, és azt megh mutathattya az successionak contine(n)tiaja szerént [Kv; RDL I. 158].

16. vmit (rendszeresen) folytathat/üzhet; a putea practica (sistematic) ceva; regelmäßig treiben. *1786:* En öregségem miat el erötlenedvén a' mostani terhes szolgálatat nem vihetem ugyan [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály prókátor lev.]. *1793:* a' Mokányokis akik ezen a' részen voltak, mind haza mentek takarodásra, miként találtassak én bizony ki nem gondolhatom, hanem a Drági gyalogszeresek munkája szünvén ... az ott valo minden dolgatis vihetik [Kályán K; JF 36. 216 Vég Mihály prof. lev.]. *1796:* A' Bányákat ugyan aperiálhattyák, ugy Verőket, vás ámorokot (!) kiszittenek, egyszoval a' vas mivelést szabadon vihetik [Mv; TLev. 5/16 Transm. 27]. *1813:* ki ki igaz jussa, és költsége szerént viheti mestersége fojtatását más meg sértődése nélkül [Torockó; TLev. 9/45]. *1837:* Itten megestvélyedtünk, tovább nem vihettük a megvizsgálásunkot [Jenőfva Cs; RSzF 120]. *1852:* hogy viheted a' gazdaszonyságat nem untadé meg [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1880:* Kozma János gondnok aia jelenti, hogy bokros elfoglaltatásai miatt a gondnokságot tovább nem vihetvén, lemond [M.bikal K; RAk 346].

17. vezethet; a putea conduce; fahren können. *1623:* Dehogy ezt[a] Jobban es keonnyeb(en) Jn effectum vihesse az Egez Tartomant[b] be hyuassa egy Napra feyenkent [Szu/Fog.; BGU. – [a]A jószág szolgáltatását. [b]Fogaras földét]. *1721:* a' Nagy Enyedi Vartzogás uttza végin lévő gjümölcsösek ... addig indivisẽ volt, és edgjik is a' másiknak praejudiciumára plenarium dominiumot azon gjümölcsösb(en) nem vihetett [DE 2]. *1832:* De azt betsületemre, és Lelkemre mondom – hogy nem hiszem, hogy egyenesebb igazabb, és szorgalmatosobb Lélekkel vihesse[a] mint en [Torda; IB. Demény János udv. tt lev. – [a]A gazdaság vezetését].

18. folytathat; a putea recurge la ...; fortsetzen können. *1834:* ezekből én azt huzom ki – hogy mivel a Tiszt a' Nagyságod eléttis talám tudva lévő sötet probáltatásomra tett alatsonságai utánnis, velem mesterkedéseit sem el rettentéssem egyéb alatson uton nem viheti ... a feleségevel valo titkos öszve jövetelünk, alatson huntzfut gyanuja által akar alám vermet ásni [Bögöz U; IB].

19. intézhet, végezhet; a putea rezolva/realiza; erledigen können. *1678:* Istennek sok hálaadással tartozik az magyar nemzet, ily confusiókban levő hadakkal az mennyire vihettem Istennek csudálatos irgalmasságábul az dolgokat [TML VIII, 227 Teleki Mihály a fej-hez].

20. elviselhet; a putea suporta; ausstehen können. *1666:* egyre magam kétezerig majd kifizettem, az másikért hazugsággal s keménkedéssel tartom, de bizony nem vihetem sokáig [TML III, 626 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1668:* Elhiggye Kegyelmed, édes Komám uram, nagy lelki keserűséggel vagyok mind egyképpen, mind másképpen, melyet nem is hiszek, hogy messze vihessek, meg kell epednem [TML IV, 382 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1672:* Isten meggyógyítsa és Kegyelmednek örömére felnevelje és éltesse. Talám Isten adja, jobban leszen szegénke, ha helyben viheti [TML VI, 10 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1814:* a Bátyám Varga Márton nem arra valo hogy az örökséggel járo terheket vihesse hordozhassa [M.gyerömonostor K; GyL. Vonya Pál dom. bíró lev.].

21. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *feljebb ~ többre értékelhet*; a putea evalua la un preţ mai mare; überschätzen können. *1596:* Az hazat ket aztallal es egy eoregh rakot ladawal myerthogy az atyfiak (!) egyenleo akaratbol engettek volt Barat Sebestiennek f 2000. mostani ennek bechyewyet fellyeb nem vihettyewk [Kv; RDL I. 65] * *lelkén ~ vmit* nyugodt lelkiismerettel elhallgathat vmit; a

putea trece sub tăcere cu conştiinţă împăcată; etwas mit ruhiger Seele verschweigen können. *1792:* hogy az melj Mójses földeket bír a Báttya Agíllis nagy Tordai Mihály azon födekről Tordai Mihajnak ő irt Hamís Testamentomat az meljjet tóváb nem víhet a lelkín hanem meg valja [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Davidis Hajdo (28) vall.] * *tovább ~i vmi halasztását* tovább halaszthat vmit; a mai putea amîna ceva; etwas verschieben können. *1783:* szüntelen urgeallyák, és már tovább semmiképpen nem viheti halasztását [JHb Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz] * *tökéletes ligára ~* tökéletes ötvözési fokra melegíthet; a putea încălzi la gradul de aliaj perfect; auf perfekte Legierungsstufe erwärmen können. *1569:* Meglatod … hogy az twzet Meny gradusra kel vined, ki az tek<e>lletes ligara vihesse az aranyat, vgy Mint karat 23 1/2 [Nsz; MKsz 1806. 355].

vihogás kacarászás, vihorászás; chicoteală, chicotit; kichern. *1799:* el mentünk a' nevezett Léány hivatalára tollu tépni … ihogtunk vihogtunk mint Ifiak igaz eleget, de akkor is sem edgyikünk sem másikunk között titkos vihogás nem esett [DLt].

vikárius helynök, a megyés püspök állandó helyettese; vicar; Vikar. *1641:* mondak az papok, hogy … ha Vicarius vagy püspök Jöne be, az kik hazassagokban akarnak haborgatni, azok ellen oltalmazzak magokat [Nyújtód Hsz; BfÖ II. Gr. Kelemen (36) rector scholae nyil.]. *1643:* ott a Fogaras földén valami vicariussa lött volna a Vladikának [Gyf; Lupos,DocIstTrans. 224 Geleji Katona István I. Rákóczi Györgyhöz]. *1656:* Szent Thamas Megjeje beli negy falubeliek, Ilke Szent Thamas Tibold, Fanczial kepeb(en) könyörögjenek eo Ng(na)k, hogy az mint Kaidicz faluat[a] az Vicarius Törvény szerint meg itelte volt, hogy töllek el nem szakadhat, az utan ismet Uduarhelyhez rendelte, eo Nga ne engedgye helyben maradni mivel annelkül papot nem tarthatnak [UszLt IX. 75. 13. – [a]U]. *1677:* Recepta három Religion lévő Ecclesiák Püspökök által; a' Romano Catholica pedig Erdélyben, Vicarus által, igazgattassanak [AC 266]. *1692:* Isten téged ugy segéllyen … hogy … Az megye bíráiról … ecclesiai tiszteidnek, vicariusodnak és esperesednek (: plébánosodnak :)[a] engedelmes lészesz és törvényivel élsz [Kozmás Cs; SzO VI, 432. – [a]A zárójelben levő rész későbbi betoldás]. *1710:* Hogy láták Mikó Jánosék, a vox az én részemre leszen, a pápista vicáriust egynehány páterekkel együtt a székben behívaták … azoktól kérdének voxot [CsH 417 1708-ra von. felj.]. *1722:* Ujjabban irta(m) Veniczei Vicarius Ur(amna)k … már à miesodás válaszom lesz, kg(ne)k bé küldem [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1724:* az egesz status Catholicus előtt ugyan meg mondam Vicarius Ur(amna)k hogy tuttára legyen, hogy bizony orromnál fogva nem hordoz [Nsz; ApLt Apor Péter feleségéhez]. *1726:* Valaki a pap vagy deák ellen vádolkodni akar, azt írásban adja fel a mlgs püspök ő ngnak vagy vicarius uramnak [Cssz; SzO VII, 325]. *1737:* Aradi Wladika Maga vikáriussával Ingácz nevűvel Berettyo, Beszterce (: Berzencze :) és Lokság táján helységeket meg jártatta [Hurm,Doc. XV/II. 1670 a Berettyó, Berzence és Lakságból való r papok Bihar megyéhez]. *1776:* à M. Praepost, és Generalis Vicarius urtol értettem, hogy azért dispensált à Kis Aszszonnyal[a], hogy Szegeny à Kis Aszszony [Egrestő KK; GyL. Joan. Tompos de Csik Sz. György (66) vall. – [a]Gr. Kornis Annával]. *1823 k.:* Az egy hundoki (!) oláh papról, pópa Popovicsról, a schismaticus püspök régi vicariusáról beszéllik [EM XII, 166 Fogarasi Sámuel ref. esp. nyil.].

Szn. *1614:* Vikarus Istwan ppix. Vikarus Georgi ppix. Vikarus Mihali ppix. Vikarus Andras lb puer [Köröspatak Hsz; UszLt VI/56] | Vikarius Mihaly pp [Zetelaka U; BethU 129] | Vikarus Istwan ppix. Vikarus Georgi ppix. Vikarus Andras puer lib. [Köröspatak Hsz; BethU 266] | Vikarius Miklos ppix [Angyalos Hsz; BethU 279]. *1648:* Vikarius Ferencz [Zetelaka U; UszLt IV/51]. *1686:* Vikáros Péternek [Köröspatak Hsz; ApLt 6 Lázár Erzsébet férjéhez, Kálnoki Sándorhoz].

vikáriusság helynökség; vicariat; Vikariat. *1677:* Vicariusságrol. Articulus I. A' Vicariusságrol Néhai idvezült Rákoczi György Fejedelemtöl akkori Vicariusnak adatot levele szerént, hogy tisztiben el-járhasson, és hogy nötelen Pap-is lehessen Esperest, ha a' más Papok-is választyák, végeztetet [AC 14].

vikler női ruhaféle; un fel de mantelă/mantilă; eine Art Frauenkleidung. *1840:* egy Bundát régi viklert egyet Két Mantilt [Szentbenedek MT; Told. 19]. *1842:* Az Natságos Aszony Számára egy Vikler meg berelese fain Roka Mállal 100 Rf [Kv; Újf.]. *1847:* Három zsebkeszkenyő; Egy vikler; Egy pár papucs, két pár strimfli [VKp 178]. *1851:* Egy vikler … Egy fekete ágy fa [DLt 2284].

vikotálódik veszekszik, civódik; a se certa; sich streiten. *1817:* Létzfalvi Özvegy Szabo Ferentz Oscola Mesterné töb Dálnoki osztozo Attyafijajival régen élt Szabo Tamás Pap jussa felet vikotalodának [Szörcse Hsz; HSzjP „orbai Szörtsén residealo Tek. Szörtsei Menyhárt" (36) vall.].

viksz cipőkrém, viaszos kenőcs; cremă de ghete; Schuhkreme. *1820:* 3 pár vix alá valo stibli [Mv; MvLev.].

vikszes, vikszos kivikszolt, kifényesített; dat cu cremă de ghete; mit Schuhkreme geputzt. *1820:* Bakos Josef … jár … vixos stiblibe | Englische vixes sárga vendeg kaplyu, vagy hajtokáju csizmába [DLt nyomt. kl]. *1825:* avaték vikszos Csizma [DLt 285 nyomt. kl].

viktor győztes; victorios; Gewinner. *1618:* Harmadszor aperto marte megvíttak, és noha igen vesztett az vezér hada is, de victor lött az vezér, és az kazul pas<a> igen kevés magával szaladott el [BTN[2] 152]. *1619:* kitől az szent Isten ótalmazzon, ha ezeké lészen az vindicta, hamarébb victorok is lesznek … De ha ugyan az misericordiát nem követnék is, tandem mit csinálnak az harcon, levágnak-é? akkor abban egyéb nem lehet, ha victorok lesznek [BTN[2] 215].

viktória 1. győzelem; victorie; Sieg. *1653:* A bolon is semminek vélte a tatárt az előtt; hogy látta osztán vitézségét, meghitte hogy vitéz emberek. Elfúta azért a tatár mind, és Rádulyé lön a victoria [ETA I, 74 NSz]. *1704:* a franciát és a bavarust Donavecznél igen megverte az őfelsége hada … Ennek a victoriának örömét Bécsben szép ágyúlövésekkel megillették | Azután az több officerek között minket is meglátván tolmácsolta, hogy akik őfelségének igaz hívei és ennek az victoriának örülnek, azokért öexcellentiája is iszik egy-két pohár bort [WIN I, 182, 187]. *1705:* Fehérvárott nagy lövés lött volna. Ki azt mondja, hogy valamely odaki esett victoriának az örömét lütték, ki azt, hogy a békesség örömét lütték | Badensis is victoriával járt volna, ha igaz. Volt is szüksége reá [WIN I, 474, 845]. *1710:* Ennek az esz-

tendőnek vége felé nagy nevezetes victóriát obtineála a császár a francia ellen[a] | Ládd-e, magyar, hogy nincs Isten veled … hányszor volt éppen a markodban a német, s kezeden tartottad a victoriát, mégis gyalázatoson elszaladtál[b] [CsH 316, 429. – [a]1704-re von. felj. [b]1709-re von. felj.]. *1711:* A franciai király ellen ebben az esztendőben is szép victóriát ada Isten az új császárnak [WIN I, 472]. *1739:* azon hirt tegnap estve hosztak, az más elöbeni victoriával együtt egy kapitány és egy Lajtmänt, kikis jelen voltanak az actusokon [Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1763:* A victoria sem tudatik kié, mert némelyek azt mondják, hogy Szilézia egészen odavagyon, némelyek azt mondják, hogy maradt őfelségének is egy darab [RettE 156–7].

Szk: *~t nyer. 1710:* noha a franciai király frigyet tett vala a császárral, de mikor látná, mely nagy victóriákot nyert a török ellen, megirigyelvén a német császár szerencséjit … azután rája fordul vissza, s neki is megfizet [CsH 216 1689-re von. felj.].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ köntös* ? Viktória korabeli anyagú ruha; rochie (confecţionată) din material din epoca victoriană; Frauenkleidungsstoff aus der viktorianischen Ära. *1849:* Egy victoria köntös … Egy karton köntös [DLt].

viktuálé élelmiszer, élelemféle; aliment, produs alimentar; Nahrung. *1668:* Az viski harminczados legény itt Huszton találtatván lenni, innét Ugocsából valami szegény nemes ember hozott búzát eladni az huszti piaczra, melyet eszében vévén a harminczados, harminczad adásra kényszerítette, mely eddig soha nem volt, hogy az piaczon árulni szokott victuálékból is harminczadot vegyenek, és ha ez ugyan így leszen, követhetik, hogy az gyümölcstül is harminczadot vegyenek [TML IV, 323–4 Bethlen Drusiánna Teleki Mihályhoz]. *1690:* az Fejervarj Gyülesben fel vetett penzt és victualekotis nehezen hiszszük hogy p(rae)stalhassak [Ebesfva; Törzs. Bethlen Samuel fej. instr.]. *1691:* az Administrált victualek és excessusok dolga jo rendb(en) allittatik, kinek kinek illendö dispositioja adatik [Kv; Törzs. Instr.]. *1710 k.:* Ráczokot a Birak ránk hosznak a Németekkél fényégettetnek … de ha … kivántatik valami victuálet a Falubol el szálitani akkor tudom nekünk kél elménnünk [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1732:* az victualeimbol is mar ugy ki fottam hogy majd csag nem éppen kész pénzemen élek [Kórod KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1734:* Ki procuralta ben az Urfiak szállását, micsoda provisio alatt, az victuale takarekosan költetett é vagy tekozlolag, és azt ki okozta [Kv; TKl]. *1736:* Sz: György napkor hozván a Nms Dési ref. Eklesiába papnak Tiszteletes Dálnoki Veress Demeter Urunkat ö kglmét, victualei szükö (!) lévén ö kglmének, mellyekkel magát interteneálhassa kivánt bennünket betsülettel requiráltatni [Dés; Jk 461]. *1767:* Tudja é a' Tanu, látta é, avagy hallotta é Nyilván … Hogj … ezenn … Korodi Vdvarban … minémü … Gabona, Bor, szalonna és egyébb Victuálék Maradtanak? [Kük.; Ks 19. l. 6 vk]. *1778:* a Victuálékba … elég nagy bövség van, ritkább az pénz, és üdőről üdőre kevessedik [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. *1804:* az egy országos sokadalmakon kivül több napokon senki idegennek summáson semmi victualekot fel szedni, fel gyüjteni meg nem engedtetik, vgy mint szalonnát, Turot, Tojást, Vajat, Vadat, Halat, szárnyas Majorságot [UszLt ComGub. 1753u.]. *1809:* az Udvarhellyi Lakosok(na)k-is Udvarhellyt Szalonnákat és egyébb victuálékat-is felesen fel szedni és Idegenek(ne)k el adni … nem szabad [UszLt ComGub. 1753u.]. *1820:* itten mindenféle naturalekot és victualékot pénzen el lehet adni [Magyarós MT; MvÁLt 3 Udvarhelyszéki úrbéri összeír.].

viktuália élelmezés; alimentare, alimentaţie; Verpflegung. *1595:* Erkezek be Cornis Gaspar az Waradj Capitan 6 kúczíúal Zegedj Gaspart külde Biro W. velem, könyergenenk hogy ö Nga ne bantasso(n) az victualiakkal az postak altal: Ö N: azt felele, hogy mi(n)deniknek költseget adnak otthon és aúal elegegyenek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 166 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

viktus étel, táplálkozás; hrănire; Nahrung, Essen. *1691:* Pataki Istvan Fiam(na)k tizennégy esztendős korább(an), Toroczko szent Györről az Enyedi Collegiumban valo bé költözteteseröl es ott valo Victusarol … külltem Enyedre Paripan szolgastol, hol mi egyet masival, halo szerszamival … Költözött bé az collegiumb(a), az D. seniorral, Ajtai Andras Ur(amm)al, egy kamoraban, egy Asztalon levö victusra [PatN 15a].

világ 1. világmindenség; lume, univers; Welt, Weltall. *1636:* Valamit az teremtö Vr Isten ez világon, az ég alatt, az földön, és az vizekben teremtett, nagyobb részént mind az Emberekhez való ki beszélhetetlen nagy szeretetinek indulattyából teremtette [ÖGrAj. 3 I. Rákóczi György aláírásával]. *1710 k.:* Kisebb s rosszabb állat a világon nincsen talán, mint egy serke … de ha egy serke semmivé lehetne, az egész világ irtóztató machinája bomlanék meg véle, semminek kellene annak is lenni mind | Mert bizony csuda minden a világon, mind arra nézve, hogy az Isten a nincsenből hozott ki minden valóságot | a teremtés elött az Istent maga jósága indította az egész világnak … minden részének, minden ensnek, állatnak, testnek, léleknek teremtésére | Világ teremtésétöl fogva vagyon az üdö … Seneca, pogány filozófus is … azt írja a világról, hogy tüzzel kell megégnie [BÖn. 434, 437, 454–5, 457]. *1745:* az J … az elö és Mindenható I(ste)nt, ki ez egész roppant világnak teremtöje … irtóztató Teremtettözéssel káromolt Szentséges nevit Szidalmazta [Torda; TJkT III. 99].

Szk: *a ~ért is/sem. 1779:* Magam sem mertem a világért is legkisebb jelt mutatni, noha … kerestem az alkalmatosságot, hogy véle szólhassak [RettE 404]. *1823–1830:* Hanem én azon környül állásaim között a világért is beszédbe nem állottam volna [FogE 292]. *1842:* a' Lovat visszá hozta, azt betegnek állitván … az orrát folyni láttuk … hogy azon Ló szopornyitzás lett volna, azt mi a világért sem tudtuk [DLt 564]. *1879:* a' világért se hozott egy is egy krt se, még meg se köszönte se szüle, se ifjak a' pap faradcságát [Vista K; RAk 150] * *nem a ~. 1678:* Bersenyei uramnak irtam egy levelet, kérem Kegyelmedet ne neheztelje megküldeni, hiszen 20 tallér nem a világ [TML VIII, 168 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *soha, míg a ~. 1823:* Soha míg a világ bé sem volt kerítve[a] [Bh; HG. Eszterházi perek. – [a]A legelö].

Sz. *1770:* utoljára rosszul éltek volna, de a szegény Szilvási Ádám mind eltakarta. Mégis egyszer elmondá, hogy ha olyan felesége volna, mint az enyim, minden kincsiért e világnak nem adná [RettE 237].

2. Föld; Pămînt, lume; Erde. *1619:* Egy ember által jött bé az világra az halál, kárhozat, bün etc. [BTN[2] 229]. *1620 k.:* Ebböl az rettenetes nagy széles világból jö ki az Nyílus vize, és mint olyan rettenetes nagy világba szántalan az sok folyóvíz, azkik mind egybeszakadozván, úgy leszen aztán egy

Nyilus belőle [BTN² 412]. *1653:* Menten-ment a sok panaszló szegény ember Bástára panaszolni* ... Arra azt mondotta: „Oh uram Istenem! vagyon é ennél a világon gonoszabb nemzetség?" [ETA I, 86–7. – *A hajdúk 1603-i pusztításai miatt]. *1662:* magoknak is nagy nehézségnek tartatnék úgy igyekezni meg szorongatni ez egész világon legh atalmasabb nemzetet [SKr 408]. *1673:* egy hét alatt házunknak minden szépségitől ... megfoszta úgy annyira, hogy világon való életünk is merő keserűség [TML VI, 538 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1705:* az világon mindennel segitette Tarczafalvi Ferencz uram az szegeny Tarczafalvi mihalyne Aszszonjomot [Pálfva U; Pf]. *1710 k.:* Ez adta hinni Aristotelesnek a világ örökkévalóságát [BÖn. 439] | Mindent, valami még e világon az én nevemről nevezteti, vegyed a te atyai kezed alá, mert én oda bizom [BIm. 1024]. *1811:* (Az) első világot mikor el-boritá a' Víz özön: Noét Isten meg-szóllíta [ÁrÉ 18]. *1823–1830:* Az a közönséges hír*, hogy a falusi asszonyok a fekete öltözettel az ő férfiaikat gyászolnák, mivel a fejedelem ... sok katonákat adott el az anglusnak, kiket a világnak más részébe vittek [FogE 247–8. – *Hassiában, azaz a németországi Hessenben]. *1825:* eztet vágatta mindenre a' Világon a' mire csak kellett, és nagyon meg gyéritette meg ritkitotta ezen Berket [Szentdemeter U; Told.].

Szk: ~ *végezete. 1665:* két császár végezésinek ellene nem mondhatván, holott csak egyikének való oppositiojok is világ végezetéig nagy károkra lehető emberek s maradékjok emlékezetiben lehet [TML III, 370 Teleki Mihály Boldvai Mártonhoz] * *(a)míg a ~on él. 1584:* Barbara Zabo Caspar Zolgaloia vallia ... Monda erre Zabo Cato, fatilla kwrwa Massal kenethy magat ... de ameg Az vilagban el mind eoreoke megh bannia [Kv; TJk IV/1. 217]. *1656:* én míg ezen a világon élek, csak el akarok lenni az Thuri Mihály embersége nélkül [TML I, 13–4 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1766:* gyere vigy oda ki meg kergetett engemet hogy adgyak neki enni. had erje meg vele mig a vilagon él! [Szilágycseh; BfR 101/2 Joan Sárközi (24) inqu. vall.]. *1774:* ha az Uton meg szoríthatlak, meg emlegeted a kezemet mig élsz a Világon [Bábahalma KK; Ks 19/VII]. *1801:* nem is kivánok hogy ilyek ezen a Világon [Mv; SLt 17 P. Horváth Trézsia atyjához] * *erősen futja a ~ot. 1600:* Hęz Janosne ... vallya ... az Ven Razmanne ... igen zegeny azzony volt ... Adossagbannis sokban maradott volt de ereossen futotta az vilagott, es vgy elegitette megh Adosit [Kv; TJk VI/1. 449] * *ez(en a) ~on. 1593:* az Isten eő nekiek mind ezen ez vilagon valo éltekben testi es lelki iokkal megh algia [KP. Kemény László végr. fej. átírás]. *1631:* az Arvaknak, Eőzuegyeknek ... Istene ... eő Nágat mind ez vilagon, s-mind az eőrők eletben algya megh [Szentmargita SzD; Told. 26]. *1662:* Ő nagysága kére, hogy írnám meg Kegyelmednek, hogy ezen az világon Kegyelmednek több komja soha meg nem hal olyan, mint ez volt [TML II, 321 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1674:* Volt penig ő kigyelmének ez világon való élete hetvenhárom esztendeig [Kv; KvE 193 LJ]. *1823:* ez világon minden Ember azért fut, fárad és nyughatatlankodik, hogy mind annak valami hasznát lássa [Mocsolya Sz; SL].

3. földkerekség; glob, lume; Erde, Welt. *1600:* Fodor Martonne Durutthya azzany ... vallya ... montha egynehanyzor az en legeniemis hogy mind az vilagh legenye oda Jar [Kv; TJk VI/1. 422]. *1614:* Ez az Báthori Gábor úgy felfuvalkodék magában, hogy ez világon minden fejedelmeket semminek tart vala magához képest [BTN² 57]. *1618:* Az hatalmas császár a ti adótokat semminek tartja, ha ez világon sem volna [BTN² 96]. *1619:* ez világon magyar fejedelmet az hatalmas császár hűvségére olyant most nem talál, mint az én uram Bethlen Gábor [BTN² 179]. *1657:* De mindezek között is világon hallatlan hűséget viselt Erdély Báthori Zsigmondhoz [KemÖn. 24]. *1664:* ha császár ő felsége ír hatalmas császárunknak így, mint az mi kévánságink vannak, soha a hatalmas császár a fővezérnek meg nem engedi, hogy ez egész világon lévő keresztyén nemzetek közzé már elfolytatott erős hiti főszerdárjának, Ali pasának ... fel hagyná bontani [TML III, 292 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1668:* Kérem ... levelemet olvasván, mindjárt égesse el, mert nincs olyan barátom e világon, kinek megjelenteném [TML I, 327 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Hogy Salamon e világon minden embernél bölcsebb volt, maga az Isten mondja | Elhiszem, ha egy asszonynak megmondja, világ titka lészen [BÖn. 408, 494]. *1796:* ha én a világ Papját mind öszve gyűjtettem volnais nagyobb hitet azak sem mondhattak volna velem [Ilencfva MT; DLt 4. XL. A]. *1798/1800:* Jakab György ... hogy ha meg haragudott valakire, kész volt el pusztittani a' világrol [Harasztkerék MT; Told. 30]. *1811:* Ennél bizony semmi nints természetesebb, Nints e' világon jobb 's gyönyörüségesebb [ÁrÉ 102]. *1836:* Bálint ... a világ pénzét el költené [Ne; DobLev. V/1216 Dobolyi Sigmond lev.]. *1848:* nincs e helyekkel ismeretes olly lelke vesztett ember a világon, ki erősítőleg felelt volna a Felperesi kérdésre [Km; KmULev. 3].

Szk: *a ~on van. 1606:* Jnkab hiszem megh Akkor az vilag(on) sem volt Nagj Andras [UszT 20/308]. *1710:* pápistáva lőn s olyan persecútor válék belőle, ha rajta állana, amennyi református ember e világon vagyon, egy nap bizony mind halomban vágatná [CsH 425]. *1758:* az édesanyám s haszontalan mostoha apám nem is ügyelt reánk, mintha a világon se lettünk volna [RettE 61]. *1802:* Én nem hihetem hogy a' világon ollyon ügyetlen Tiszt lehessen, ki illyen tsappal Bort indittsan utra [Kv; IB. Létzfalvi Szatmary Sándor lev.] * *~ot látott. 1820:* égy ollyan világot latott, és ennél fogva ki pallérozott Emberhez, mint az Exp(onen)s Vr, nem illő ki fejezésekkel élni, mint a milyeneket Instructiojába bé hozott [BSz; SLt évr.] * *~ot vesz a nyakába. 1749:* mondgya nékem Stomp Márton, ő bizony tsak el mégyen valamerre, világot vészen az nyakában [Hosszúaszó KK; EMLt G. Hérmán alias Takáts (50) vall.]. *1783:* a nagj rendetlen kemény szolgálott miat világot kelletett volna Njakokba venni [Buza SzD; LLt Csáky-per L. 17]. *1817 k.:* Getzi Mínyának a' kováts fia ... ugy mondgyák az emberek hogy örökre el butzuzott az apjátol, s' világot vett a' nyakábá s nemis tsuda, mert a' rosz embernek nem elég nagy a világ emberséges emberek között [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.] * *~ra bódorog/bújdosik. 1777:* azon Gligor nevű Legény ... ojjan együgyü forma Ember volt ... azon Feleségét Irinát el hagyván oda bodorgott Világra sokáig | világra bújdosván ... Szinte két esztendőkig tekergett oda azon Gligor [Szentbenedek SzD; Ks 30/28] * *~ra megy. 1796:* Néhai ... Groff Wass Adám Urnak itten M: Velkéren négy Antiqua Populosa Sessioi, és hat Nova Deserta Sessioi maradtanak; hanem az ő Naga halála után az éhség miatt a' Colonusok rollok Világra menvén el pusztultak a' házai [Mezővelkér TA; WassLt]. *1831:* Ifjabb David Antal ... a Feleségének azt irta hogy ő a világra mennyen ötet soha többé Járába nem fogja látni s Járába soha sem fog jönni hanem el menyen a' világra [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403

Ujfalvi Nagy Ferenc hites ass. nyil.] * ~ *szépe. 1811:* Tölle hat csitkó, mind paripa származott … Közüllök, és fajra tsak éggyel maradott, Ez a' Csinos, ennek is fakó a' képe, Elmérem mondani rólla: világ szépe [ÁrÉ 137–9] * ~ *vége/ végzik. 1746:* Felesegemnek, Fiaimnak, Leanyaimnak s azoknak világ végeig valo maradvainak igaz Tutorul hagyom a minden özvegjek Arvak kegjelmes Tutorat az én jó Istenemet [Nagyajta Hsz; Told. 18 Cserei Mihály végr.]. *1784:* Oly iszonyú dörgés, villámlás, jégeső, mennykőhullás volt, hogy azt tudták, világ végzik [RettE 424] * *kifut a ~ból. 1811:* Inkább a' világból kész volnek ki-futni, Mitsem a' Dédalus' fogságára jutni [ÁrÉ 89] * *ország s* ~ semmiért sem. *1595:* Az feleseget orszagh s vilagh Janos el ne(m) hatta volna, de a' felesege ugia(n) el hagia [UszT 10/50] * *semmi(t) a/ez ~on. 1619:* Mi újat semmit ez világon nem kévánunk [BTN[2] 239–40]. *1659:* énnekem a világon semmim nincsen [TML I, 391 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * *senki a/ez ~on. 1672:* ezen írásomat senki ez világon ne tudja és senkinek ne jelentse [TML VI, 206 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1710:* kiszökék Rhédai (!) Ádám a várból … s Rákóczi mellé mene … bizony senki e világon nem tudta, mi szándéka volt [CsH 348]. *1780:* Tollem senki a' világon erre tzélozó szöt és tselekedetet nem hallott és látott [Ne; Borb. Kováts Jósef rect. prof. nyil.]. *1880:* Senki a világon – tán ti sem – örvendene inkább neki, mint én [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *széles (e) ~(on). 1614:* az hatalmas császár azért szerzett békességet ez széles világon való fejedelmekkel, hogy az ő birodalma alatt való országok megépüljenek, ne romoljanak [BTN[2] 74]. *1619:* Széles ez világ erre mind békességben ül [BTN[2] 316]. *1634 e.:* Egiptus csudálatos bő föld, hogy ez széles világ kerekségében annál bővebb föld nincsen [BTN[2] 401]. *1669:* Én, vagy fenyeget ő nagysága, vagy nem, de míg élek … ha nem vihetem is véghez, de csak gondolatommal is azt kivánom, hogy az széles világot bírhassa [TML IV, 595 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

Sz. *1752:* sók az Ifiu máris rebesgetik tágas az világ igen ki kapának M. Országra … soha egy is viszá nem jöve [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.].

4. földi élet, létezés; viață, existență; irdische Existenz. *1562:* 1554 esztendőben egész Erdélyben egy igen nagy döghalál lön … ki miatt sok nemzetségek elfogyának a világról [ETA I, 16 BS]. *1583:* Valamikor nemellynket keózzulunk az Vr Iste(n) ez vilagbul ell hyia Mind tartozzek eótet iamborul el keserni az Koporsohoz es el temetni tiztesseggel [Kv; MészCLev.]. *1591:* Legelözzer nag halakat adok az en kegmes Istene(m)nek, hog Engemet e wilagra teremtet [Gyf; BálLt 93]. *1640:* En Maros szekben Vaiai Daczo Istvan ki … Ismerem utolso oramot hozzam kószelgetni, nem akarom edes haszam nepet ez hamar elmulo vilagban biszontalan … allapotban hadni keves Joszagom es iovaim felől teszek … illyen Testamentomat [Msz; Törzs.]. *1670:* Az én Istenem látja szivemet, lelkemet, hogy én az világot is meguntam [TML V, 93 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1724/1779:* joban vagyok, de ugy voltam hogy majd csak nem kegyelmeteknek hatam a világot [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes lev.]. *1728:* Az Felesegem … bizony csak nyomoru edgy állapotban vagyon, majd ki Szárad a világbol [Darlac KK; ApLt gr. Haller János Apor Péterhez]. *1740:* ollyan fujladozással való hurut esett reám, hogy tsak nem ki fogyat é világból [A.ucsa Fog.; TKhf gr. Teleki Borbára gr. Teleki Sámuelhez]. *1741:* Én szegény árva Benkő Anna meg gondolván ez világnak mulandoságát és hertelen változását [Altorja Hsz; HSzjP]. *1762:* Bölöni László a Kraszna vármegyei viceispán … halála előtt hat héttel vette volt el Dobai Pálné ángyomat. Csak ilyen a világ [RettE 138–9]. *1776:* Kolosvári Dániel és Dobai Klára … nagy szűkségre jutva költöztek ki a' Világbol [M.köblös SzD; RLt O. 1. 4]. *1778 k.:* Tirzu Ávrám utoljára el betegesedvén magtalanul ki fogy a világbol [AF; BK ad nro 465]. *1793:* cselédei … azt mondották hogy ha békét nem hagynak, valakit a világbol ki öltanak [Koronka MT; Told.]. *1794:* Ez a' rossz Aszszony a' világból kiemészti az Urát [Gyarmathi, Nyelvm. II, 182]. *1840:* Látván a fiaim gondolkodásokat … bár mindenemet által adhatnám nékik … probálják ők is a világat … talán az edgyik veszt valamit az Indolentiájábol, s a másik is meg győzödik benne, hogy a Czime el nem tartya a világon [JHb Jósika János lev. Bécsből]. *1861:* hisz ez a világ sorja [M. köblös SzD; BetLt 4 Vajda Ágnes lev.].

Szk: *a ~ot (meg)ismeri/tudja. 1605:* Hogy az vilagot esmere(m) azúlta mi(n)denkor vt volt ott az mely feleól perelnek [UszT 19/43 Damianus Veres de Marefalúa (50) lib vall.]. *1619:* Hogj en ez uilagot wsmerem … az olta mind Béczj Pal Jobbagia uolt fenco szegy Gal [BLt 3 Nagy Peter Tusnady (75) jb vall.]. *1628/1778:* miolta a világot tudgya mind Tholdalagi Andrásénak tudgya hogy volt[a] | miolta ez Világot tudgyák mindétig Tholdalagi Andrásénak hallották ezt az Szöllőt, a ki felől a Kérdezkedés vagyon [Told. 187 Transs. – [a]A szőlő]. *1725:* Miolta ez világot meg ismértem, őrökké jol tudom [Türe K; Told. 28]. *1759:* hogy micsoda módi volt az én értemre az emberek között, midön tudniillik én az világot kezdettem megesmerni [RettE 88] * *kedvesen élheti ~át. 1661:* Adjon Isten, édes Jutkám, egy jó ifjú legény urat is én utánam, az kivel kedvesebben élhessed világodat, mint én velem [TML II, 185 Teleki Mihály Veér Judithoz] * *kezd állani a ~ vkinek. 1662:* Ha mi kedvre szólók találkoztanak, azoknak kezdett vala a világ állani [Skr 716] * *sok bajoskodással éli ~át. 1769:* hogy eddig is nem udvarolhattam az én Sok felé valo járasim miatt mint olj szegeny edgyes Legény áki is sok bajoskodással éli világát arrol alázatoson bocsanatot kérek [A.ilosva SzD; Ks 94].

Sz. *nincs(en) (állandó) boldogság ezen a ~on/ebben a ~ban. 1761:* nincs állandó boldogsága senkinek ezen a világon [RettE 116]. *1767:* Dictum factum, nincs boldogság ezen a világon [RettE 213]. *1772:* bizonyos az is, hogy nincsen állandó öröm s boldogság ebben a világban [RettE 263] * *a székely karó nélkül is kirugaszkodik a ~ból. 1678:* Ugy is veszem eszemben, hogy Bethlen Gergely uramnak oda fogták tenni conditiói közé, hogy elé vegye a régi bor italt, kit ha ő kglme nem tartóztat, félek, az székely karó nélkül is kirugaskodik az világbúl [TML VIII, 129 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

5. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *~ban/~ra lesz* megszületik; a se naște; geboren sein. *1550:* wk warczaban[a] löttek ez wylagban es otth newködtek volna [MNy XXIV, 291 „Briecius Andro de gyalw et Benedictus gyeber de Lona" jb vall. – [a]Eltűnt település M.valkó (K) táján]. *1597:* Peterdy Gieörgine Anna vallya … talalek Margitra a Veres Pal zolgaloiara … kérdém hogi hol veotte az kontiot monda hogi … en ot az haznal kaptam … amikor az vilagra lesze(n) az gyermek bizony reayok kewldy [Kv; TJk VI/1. 83]. *1626:* En hogy ez uilagra leöttem … Lazar Andras Uram jobagyanak tudom Sipos Ambrust [Szárhegy Cs; LLt]. *1629:* Brasso videken Pulckereczen leottek volt ez vilagra ezek az Tarczyak [Zágon Hsz; BLt]. *1681:* Holt meg … N. Pataki Borbala Asz(szo)ny … kedves hugo(m)

Asz(szo)ny, kivel egy nap lőttem volt ez vilagra [PatN 45b] * *a ~ból kiolt vkit* megöl vkit; a omorî pe cineva; jn töten. *1841:* iszonyu káromlások között fenyegetődzött – hogy kiolt a világból engem [DLt 218] * *~ot kaphat* felvilágosítást kaphat; a putea primi lămuriri; kann Erklärungen bekommen. *1670:* Szentpáliné asszonyommal is beszélgetvén tegnapelőtt ezen mostani bőcstelen állapotomrúl, mondá ő kegyelme: „Bizony elég keserves … de édes Sógor uram ezt csak felejtse Kegyelmed, csak Isten nagyobbúl oltalmazza … kihez képest mondám én is: „Nagyobb, édes, Sógor asszony, halálon vagy rabságon kivül ennél nem lehet, arra ő nagyságoknak soha nem szolgáltam; ha lehet s világot kaphatok bizony Paskó uram mellé[a] nem megyek [TML V, 369–70 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. – [a]Paskó Kristóf hosszas fogságot állott ki] * *~ot lát* megszületik; a se naşte; geboren sein. *1860:* soha job idő szakba nem láthatat volna Világat az az öszveszedet munka, mind a jelen korban, hol a Magyar Nemzet, mind egy panorámába láthatya multyát, tsalodását [M.köblös SzD; BethLt 4 Vajda Ágnes Hodor Károlyhoz] * *a ~ot megáldja* meghal; a muri; sterben. *1705:* Varró János nevű ősz öregember, minekutána a szárazbetegségben egynéhány esztendőket töltött volna, ma megáldotta a világot | Annakfelette négy fiakat és három leányokat … életének 45 esztendős korában ez világot megáldotta[a], Bethlen Sámuel uramat hagyván tutorul successorinak [WIN I, 419, 584. – [a]Pápai Pál] * *~ra hoz* szül; a naşte; gebären. *1612:* mihelyt az vilaghra hozza az azzion az fiat vagi leaniat, annak utanna megh buntesse erdeme szerent [Körispatak U; Pf]. *1682:* mikor ennek az Peter Nevű megh fogot Inasnak az Nagy Annya … gyermeket hoza az Vilagra … Csutak Uram ioszagan lon az Vilaghra [Impérfva Cs; Born. XL/94 Gazda Istvan(n)e Margit (60) vall.]. *1698:* (Medgyesi Borka) a kgld közelebb specificalt hazanal terhesede megh, mellyet … ő vilagra is hozot; és magais kgldre kialtotta [DLt 476]. *1760:* Feleségem … egy Terhével két szép s ép fiu Magzatokat hoza e világra [Kraszna Sz; Told. 15/50] * *~ra hozó* nemző; procreator; Zeuger. *1710 k.:* Engemet e világra hozó, mint szemek fényét, úgy féltő, szerető, őrző, felnevelő szüléimet … nem tiszteltém, becsültem, szerettem úgy, amint tartoztam volna [Blm. 1009] * *~ra jön* **a.** megszületik; a se naşte; geboren sein. *1710 k.:* Mezítelen jöttem az én anyám méhéből e világra, nem hoztam semmit is a magamét e világra [Blm. 1015] | Az Istennek nagy csudája volt, hogy mégis ép és egészségesen jöve ez a gyermek a világra [BÖn. 716]. – **b.** kiderül; a ieşi la iveală; ans Tageslicht kommen. *1785:* az időnek teltével a szegény káros puhatolodott, és apránként a dolog jobb(an) jobban világra jöuén el fogtak mind a két orvot [Végr. Török Bertalan hagy. Vizaknai Kontz J vall.] * *~ra jövő* létrejövő; care apare (deodată/brusc); unerwartet erscheinend, zustande kommend. *1699:* de hogy olyan semmirekellő nyilvánságos és hirtelen világra jövő eszközzel többször az mészárszék útjára induljon, magunk sem kívánhatjuk [TML IV, 484 Székely László Teleki Mihályhoz] * *~ra szakasztott olyan, mint …* pont olyan, mint …; a fi leit/la fel ca …; gleich wie … *1777:* azon Podar Vaszilia mind személlyére mind termetére a világra szakasztott ojjan mint Néhai Filep Antal Uram volt [Szentbenedek SzD; Ks 30/28] * *~ra szül* világra hoz, megszül; a naşte; gebären. *1633:* Mikor az Azony Zabo Andrasne ezt a fiat Zabo Janost e Vilaghra zulée en woltam mellete hogy kinlodot [Cege SzD; WassLt Vargha Erzsebet Cappani Ferencz rel. (65) jb vall.]. *1647:* monda Gagia Gaspar … nem felek en attol az kj eziak egy anyat szopot es egy Anya szwlte ez uilaghra [Kv; TJk VIII/4. 210] * *a ~tól elbúcsúzik* meghal; a muri; sterben. *1669:* Bizony édes Komám uram, én is megijedtem vala tegnap s tegnapelőtt, hogy a Kegyelmed keresztfia e világtól elbúcsúzik, de Isten ma megkönyebbíté [TML IV, 457 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *elmúlik a ~* mindannyian halandók vagyunk; viaţa e trecătoare; das Leben ist kurz. *1668:* Nagy számadással tartozol, édes Apám, elmulik ez világ minden dicsőségével [TML IV, 312 Teleki Mihály Keczer Ambrushoz]. *1669:* nem panaszlom, de eddig sokban áll nekem az a dolog; de elmúlik az világ [TML IV, 597 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1670:* Koma, elmulik ez világ, üdvezülni kellene (: addig, miglen :) meghal az ember [TML V, 49 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *ez ~ban/ból kimúlik* meghal; a muri; sterben. *1570:* Banffy Menyhart Magnalkywl Ez wylagbwl ky Mwlth wolna [Bh; Eszt-Mk]. *1602:* ha en mostan ez vilagbol ki mulom [Berekeresztúr MT; BálLt 93]. *1637:* Simon Mihaly … ott Colosvarat … ki mult volna az vilaghbol [Kv; RDL I. 25 Regius ac Sedis Judicis Civitatis Cibiniensis]. *1662:* az idősbik méltóságos Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony … die 18. Aprilis tíz órakor éjjel ez világbul szép csendes halál által kimúlék [SKr 535]. *1667:* Szegény palatinus uram ő nagysága e világból kimulék [TML IV, 76 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1719:* az Péstis miatt mult ki ez Vilagb(an)[a] [Gyergyóújfalu Cs; Borb. II Sólyom István lev. – [a]Solyom Istvánné]. *1753/1781:* En az attyámtól hallottam, a ki is életenek kilenczven hatodik esztendejében múlt ki e világból [Máda H; JHb LXXI/3. 273] * *ez ~ból örök nyugodalomra megy* elköltözik ebből a világból, meghal; a muri; sterben. *1720:* Istennek bőlcs teczéséből üdvez(ült) Csengeri Peter vr(am) e világbol az örök nyugodalomra ment [KV; SRE 133–4] * *ez ~ból (való) kimúlása/kimúlta* halál, eltávozás; moarte; Tod. *1560:* ha penig Mester vramnak lenne e vilagbol eleb valo ky mulassa hat Gergel vram lenne Azzoniomnak … germekenek es lozaganak oltalma es gond visseleoie [Fog.; SLt S. 10]. *1561:* Istennek el wegezet akarattyabol ha walamely mesternek tortenik ez wilagbol ky multa [Kv; ÖCArt]. *1671:* Kérem annak felette ã boldogságos Szűz Mariát, és I(ste)nnek minden szentit … nyerjenek ennékem boldog ki mulást è gjarlo Világbol [Ks 14/XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mintszentj Krisztina végr.]. *1728:* Nehai Mlgs Erdélyi Püspök Csik Sz Mártoni Baro Antalfi János Gubernialis Consiliarius Vr e' vilagbol valo ki mulása [ApLt I gub.] * *ez ~ra kibocsát* (meg)teremt; a aduce pe lume (un copil), a naşte; gebären, zur Welt bringen. *1710 k.:* a te egyetlen egy fiadért, a te kebelednek szerelméért, akit a bűnös testnek hasonlatosságában asszonyi állat által kibocsátál e világra [Blm. 1038] * *ez ~ra születik* megszületik; a se naşte; geboren sein. *1595:* Konthj Janos ott az Antal Hannagyek hazokban zyletett ez vilaghra [Szu; UszT 10/5]. *1603:* az En wramot az melj nap le wagyk az nap Zületet ez en fiam ez wilagra [UszT 17/65]. *1641:* ez az Thorozkay Borbely Istuan ittis született az eo kglme feolden ez vilaghra Torozkon [Torockósztgyörgy TA; Thor. XV/8 Szekeres Mihály (70) tt vall.]. *1676/1681:* mivel minden Ember nem avégre születik ez vilagra, hogy egyedül csak maganak illyen s I(ste)n tul adattatot Jokbul maganal szükölködebbet ne részeltessen [Vh; VhU 266 Thököly Imre ad. lev.]. *1704:* 16 Septembris születik ez világra az én leánykám Küsanna [SzZsN TT. 1880. 317] * *ez ~tól megválik* meghal; a muri; sterben. *1666:* ez vilaghtol mégh kölletek valnom [Kv; BLt] * *Isten a ~ra adja* megszületik; a se naşte; geboren sein. *1566:* 1566 esztendőben szent János napjára

viradólag ada az Isten Tamást e világra [ETA I, 24 BS]. *1582:* Ersebet Zekel Abalasne ... vallia, hogi latam hog mikor Isten Az Lowal megh niomodot Azzonnak Az giermeket Ada ez vilagra, Az gyermeknek kewes hea hog ketteó nem valt vala a' feye [Kv; TJk IV/1. 16]. *1633:* Felej Gasparne ... az gjermek szűlesben giötrődik vala ... az mikor penigh Isten az gjermeket az vilagra ada, azt mo(n)da Koczis Jonasne hizen hamar ki tojta az giermeket [Mv; MvLt 290. 140a]. *1722:* atta I(ste)n ez vilagra F. Swkon ... az kűs Suki Palkot [SLt 17 Suky László feljegyz.] * *az Isten eltöröl vkit e ~ból* meghal; a muri; sterben. *1710:* Ez a Gyulaffi László ... a mi reformáta relígiónknak nagy persecutora, ám az Isten ifjúkorában el is törlé e világból [CsH 295 1699-re von. felj.] * *Isten el/kiveszi a/ez ~ból* meghal; a muri; sterben. *1562:* minekelőtte Erdélyből hazajött volna Budára az ő fia látni[a], annakelőtte ötet Isten ki vevé a világból [ETA I, 14 BS. – [a]János király]. *1573:* Anna nehay feierwary Imrehne Azt vallia hogy ... Eo Mongia volt Balasy gergelnenek Borbara azonnak ... Am Nekem egi kis leaniom vagion De ha twdnam hogy Erre Newelne(m) fely Bator Inkab Isten ky venne Ma ez vilagbol [Kv; TJk III/3. 233]. *1603:* Kiraly Gergelt elęb uette el Isten ez vilagbol, es kesebben az my atiankfiat [UszT 17/1]. *1651:* ha Isten engemet maghtalanul talalna ky venni az vilaghbol, minden jovaim ... eo kemie[a] legienek [Doboka; JHb III/8. – [a]A férjéé]. *1666:* Isten a szegény Korda uramat ez velágból elvette [TML III, 608 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] * *az isteni kéz a ~ból kivágja* meghal; a muri; sterben. *1728:* Nagy szomorusagára Szomoru gyászára a T. Refor. Kolosvári Ecclesianak ... ditséretes és fundamentumos Tanitoját az Isteni kéz e villágbúl ki vágta [Kv; SRE 155] * *az Istentől kiszólittatik a ~ból* meghal; a muri; sterben. *1632:* Baricz Balas megh hagiott eòzuegie Czutak Anna Azzony ... nem tuggia mely oraban Istentől ez vilagbol kj szollittatik teön ... utolso testamentaria dispositiot [Jakabfva Cs; BCs] * *az (Úr)Isten kiszólít vkit e ~ból* vki eltávozik az élők sorából; a muri, a se duce; sterben, weggehen. *1640:* az Vr Isten ... Szakmari Mihalt magtalanul Ez Vilagbol ky szolitotta uolna [Kv; RDL I. 117b]. *1661:* talala meg minket ... Csomai Balintné Aszszonjom, mivel az Ur I(ste)n egy kis lianjotskajat ez vilagbol ki szollitotta [SzJk 174]. *1673:* erezuen maganak szuljos betegszigitt hogh I(ste)n ez vilagbul ki akarna szolitani [Dés; Hr 3/40]. *1705:* az felső napokb(an) ki szollitvan I(ste)n ez világbol ... az eo klme kedves házas társat [Kv; Pk 6]. *1823–1830:* Ugyanezen kalendáriumban vagyon felírva: a kis Jánoskám ... december 29-ik napján az Isten a világbol kiszólítá [FogE 69] * *vki szeme ~a* (vki) látóképesség(e); vedere; Sehende. *1658:* Popa Sztáncsul. Ez igen tudatlan őregh ember, szeme világais megh fogyatkozot [Kisvajdafva F; UF II, 200]. *1699:* migh az szemem vilaga el nem hagja s ki jarhatt(am) az mezőre addigh vgj tudom hogj az Kapus felől fel jaro földek(ne)k az vege az kerdesben forgo Kovats Istva(n) Ur(am) főlden szakadot megh [Mezőbánd MT; MbK 90 Nagy Sebestyen András (100) ns vall.]. *1704:* Mint szeme világat, eleset Istapját Bankodván sirattya kedves Atyafiat [EM XXXV, 275 gyászének]. *1745:* majd 100. esz(ten)dős idejű njomorúlt beteges és szeme világában is már meg fogyatkozott édes Attjokat, a földön fetrengőben, és egy pénz nélkűl hatták [Torda; TJkT II. 37]. *1795:* az Arany gyűrűben levo kövek fenyessege miatt szeme vilaga tsillampazot az emberek(ne)k [Akosfva MT; Told. 23]. *1813:* a' tisztelt Urnak szeme világa nagyon ell ment volt ugy hogy akkor tsak alig sajdittott látásával [Sszgy; HSzjP Bordás Miklos (33) prov. vall.]. *1823–1830:* Eléállottunk hát mi a szégyenpiaczra, még a szemem világa is elveszett volt [FogE 302]. *1843:* ugy annyira öszve kinőztatott; – hogy ezen verés mián fél szeme világától szinte meg fosztva maradva – mais az ágyat nyomja [Dés; DLt 586. 1].

6. emberiség; omenirea întreagă, lume; Menschlichkeit. *1619:* Mesiássá akarja magát tenni s meg akarja ez világot itílni [BTN[2] 223 Borsos Tamás Péchi Simon kancellárhoz]. *1669:* Az világ mondta volna, nem hittem volna, itt való dolgom ennyi bajjal járjon [TML IV, 549 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710 k.:* te szent testednek és vérednek áldott szent sacramentomában a sátán és világ bosszúságára nékem asztalt terítél | Hová legyünk el, édes Istenem, ha Felséged továbbra is ezeknek a sátán és világ sokezer tűz és nyilainak tárgyaúl hagy bennünket? [Blm. 1006, 1014] | Mit ártott valaha a szenteknek a világnak felőlök való gonosz ítileti, üldözése, gyalázása, vont-é le csak egyet is az égből közülök avval? | Hogy pedig a világ ezeket becsüli, azt jól teszi. Mert azzal az Isten akaratjának, és a világ maga jovára való megegyezésének engedelmeskedik [BÖn. 404, 415].

Szk: *az egész ~. 1668:* Isten kitűl oltalmazzon, ha mi esnék rajtok, az egész világ engem okozna [TML IV, 314 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Az én uram pedig az egész világ láttára ... vádoltatván ott is mindennap árulóitúl, mégis ennyi veszedelmes állapotok között nyilván tartja maga mellett az ő embereket [TML VIII, 150 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1710 k.:* mintha az egész világ megmaradása abban a levélben állott volna, bolondul éjjel-nappal úgy siettem [BÖn. 595]. *1795:* a' jo Remenység a' ki az egészsz világot táplalni szokta ... nem engedi nékem el csüggednem [Keresztúr Sz; IB. Székely József lev.]. *1808 k.:* ugy az egész világon minden ember tartozik nyelv váltsággal, mert senki sints a ki mindent bizonyoson tudjon [Dés; DLt 250]. *1879:* Mintha őt kinozta, gyötörte volna az egész világ, mintha ő számolt volna az egész világgal [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

7. társadalom; societate; Gesellschaft. *1562:* Chronicha a vilagnak lett dolgairól. Melyet én irtam Borsos Sebestyén ugy mint 1562 esztendőben [ETA I, 10 BS]. *1619:* bizony heában fognak hegedülni, nem fog senki táncokba menni, ha valaha valami emberekben ez világon tökéletesség vagyon [BTN[2] 186]. *1669:* Az kik az Istennek az parancsolatjával sem ez világ törvenyével semmit sem gondolva(n) amaz Isten ellen valo rut Szitkoknak nemeivel ... szitkozodnak ... az ollyanok halallal büntetessenek [Dés; Jk]. *1673–1683:* Azert, ez vilagh alhatotlonsaga minniajunk előt vilagos, sokat igir keveset ad [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1676/1681:* nem akarom hogy az életbül valo ki mulasom utan e vilagon valami emlekezetes jo hirt ne hagyak [Vh; VhU 206 Thököly Imre ad. lev.]. *1679:* gondolja meg Kegyelmed azt is, ez világ mint bármik emberrel, egy nap egygyel bánik mostohán, másnap mással [TML VII, 411 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1702:* illyen meg njomoritott allapotunkban ... világ Példájára szörnyű képpen el ne pusztittassanak bennunket [Torockó; TLev. 4/3. 3a]. *1772:* mindenkoron(n) magam udvarlok az Mélgs Urnak s magam administralom, mivel most az világ igen gonosz [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz]. *1779:* a szegény Aszszony csak aztt felelte, Láttya ki(gyelme)d Banyo, láttya Ki(gyelm)ed a világ mitsodás [KS. özv. br Kemény Zsigmondné Rhédey Druzsina lev.]. *1796:* midőn tehát annyira ki ütötte magát Világ előtt T. Ambrus Gedeon Urannak Cselekedete, hogy tovább Titokba nem lehetett tartani ... T. Esperest Uram ... a M. F.

Consistoriumnak meg irta 29. Martii az egész Dolgot [Krasznarécse Sz; KCs]. *1798:* Göttingát a világ esméri, Kolozsvárt pedig; s Erdélyt tsak ritka ember [MNy XLVI, 154 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. *1815:* Kedves Barátom! … Bujj az seggembe, onnét könyjököly ki, 's kaczagjod az világot [Kóród KK; Ks 101]. *1823–1830:* Halála előtt … a grófnak, aki már világ ügyiben sem tudott, száján folyni kezdett a víz, és ez hovatovább mind bővebben folyt [FogE 156]. *1831:* a világ fonákul megyen ilyen a dolog, a' ki a' tűznél van a' melegszik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1847:* magának … új évi ajándékul kotákat küldök, mind magyar szellemüeket, mert most uj magyar világ van [Kv; Pk 7]. *1850:* Talpas alias Budai Josi … nem akarta ki átkoztatni magát a világbol [Branyicska H; JHb XXV/68]. *1854:* Születésem évitől … 1792 nagy idők, fontos események vonultak el a' világban s abban Erdély felett! [ÚjfE 3].

Szk: *~ csudájára/csudájával. 1657:* világ csudájával … ellenségeinknek örömökkel … ez utálatos pogány nemzeteknek kezekben szörnyü rabságra juttatál és adál [KemIr. 332]. *1677/1681:* nekem mind eddigh privatus Praeceptorom volt*; Söt Likava Várában is az kegyetlen Német hadok előt velem együt be szorult, Világ csudajara nekem … onnan valo ki jövetelem utan ő kglme … ot maradvan, hozam valo hűségéert … az Német hadak altal halalra sententiaztatot [Vh; VhU 262–3 Thököly Imre ad. lev. – *Also Kubinyi Hieronymi Andras Deak]. *1710 k.:* Nézd meg, világ csudájára, hogy élsz, egészséged … vigyasztalással vagyon [BIm. 1035]. *1767:* Világ csudájára meggyógyult a hydropsból, 64 esztendős lévén, s ma is él [RettE 203] * *~ csúfjára. 1770:* Egyszóval világ csúfjára tétettétett a nagy méltósagos paraszt székely úr* [RettE 232. – *Lukács János székely plébános] * *~ csúfjává lesz. 1831:* azzal fenyegetett engemet, hogy ha ezen dolgot titokban nem tartom ugy meg csinál, hogy világ csufjává leszek [Kvh; HSzjP Balogh Sámuel (30) vall.] * *a ~ javai. 1636:* Kadar Janos … fassus est … Farkas Kudor Istvan … egy korba(n) cziebreket vize(n) az pinczieben Zabo Peterni, tehat … Zabo lanos ot parazalkodik Szabo Peternevel … kire mond Szabo Peterne, Istentele(n) miert jouel most ide, mert nem lehete reszem az vilagh javaba(n) [Mv; MvLt 291. 14a]. *1668:* Rottel uram ha maga holt meg, nem volt résztelen az világ jovaiban [TML IV, 267 Béldi Pál Teleki Mihályhoz] * *bajos ~ban. 1806:* láttya az Ur Isten hogy állok ezen bajos Világban, a mikor az emberekkel való bánás igen kényes [Ádámos KK; Pk 5] * *bolyongó ~. 1850 k.:* az utan hogy azon bolyongo világ le csendesedet … azon erdöbéli kár meg fizetéssiböl réám is háromlot 105 Rfl és 12 xr [Szászújős Sz; TSb 35] * *hő ~. 1850:* (Az) Allodialis szőllök … az böv világba meg Termettek 2 vagy 300 veder Bort [Nagylak AF; DobLev. V/1296 Dobolyi Bálint lev.] * *cifra ~. 1758:* dályai Kandó Ferenc … ki nemes Udvarhely széknek … dicséretes nótáriusa volt … igen jámbor, alázatos … ki vált a mostani világhoz éppen nem alkalmatos, mindazonáltal szép respectusa vagyok a cifra világ előtt is [RettE 76] * *csalárd ~. 1678:* Én édes Öcsém uram töltöm időmet ezen az álhatatlan csalárd világon igen sok könyhullatással [TML VIII, 200 Arva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1678–1683:* ez ezerre elegh volt az Gnülüsegh zerzesre, meljet papistaj vallasa igen segitet … azo(n) csalard vilag kiáltota Jesuvitainok [Ks Kornis Gáspár kezével] * *drága ~. 1820:* a' vissza jövetelre három Napot véve … edjikünk(ne)k 3. Rh Forintal véve (: Noha a mostani drága világba azzal se jöhettünk ki :) tészen a' kettönknek uti Diurnuma 36 Rh. Forintokat [Szentbenedek AF; DobLev. IV/930] * *elegy-belegy ~. 1667:* akartam Kegyelmednek értésére adni, fiamnak* megházasításában mely … sok gondolkodással légyek … de ez elegy-belegy világban lévén azon dolgában sok akadályi, hol lészen s ki lészen, egyedül Isten tudja, még nékünk ki nem jelentetett [TML IV, 2 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz. – *Wesselényi Pálnak] * *ez ~nak állása/állapotja. 1626:* En Baricz Balasne Anna … Gondolkodua, ez uilaghnak allapottja felolj es ki mulasom felolj … Tezek Jllen Testamentomot [Kászonjakabfva Cs; BCs]. *1674:* Az világnak változó állapotját is meg kell gondolni [TML VI, 658 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1761:* A catholicus atyafiak … sokan veszegetik észre, hogy van s mint van a világ állapotja [RettE 119]. *1879:* nem is tudok hírt semmit a világ állásáról [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *ez ~ szerint. 1644:* Az edes felesegemet az Istenertis azo(n) kerem hogy magat igen iol s beczulletessen uisellie, mert ha az en neuemet megh nem becsulli … az Istenis megh bünteti, ez vilagh szerentis megh gialazodik [Kv; JHb III/6]. *1662:* ha kiket Isten őszentfelsége közülünk megszabadít, ez világ szerént is jutalmát el nem vesztenők [SKr 586] * *felfordult ~. 1736:* Azért én is az mostani fel fordult világhoz alkalmaztatom irásomot, és az asszonyok köntösin kezdem el ezen czikkelyt [MetTr 341] * *felhág a ~ polcára. 1774:* Nemes János csakhamar Maros széki főkirálybírónak tétetett, azután csakhamar gubernális consiliariusnak. És így jól felhágván e világnak polcára, azt cselekedte, hogy a sógorát Miske Józsefet gubernialis secretariusnak becsinálá [RettE 318] * *gonosz ~. 1662:* Valljon inkább egész Magyarországnak s a keresztyénségnek is (ha azon helynek lakosi evangéliumi igaz vallásokért, a gonosz világ előtt gyűlölségesek volnának is) annak megoltalmazása nem javára szolgál vala-e [SKr 620] * *háborgó ~. 1764/1765:* amaz hoszszas haborgos Világba, Szebeni Sok Lakásunkba Szallás tartasokban költseges dolog vala [Kóród KK; Ks 14/XLIIIa Kornis Ferenc végr.] * *háládatlan ~. 1657:* Nagy keménységet mutata az fejedelem ekkor is én hozzám, nehezen bocsátván el fiamat … Oh hálaadatlan világ! [KemÖn. 17]. *1662:* Kinek* felmészárolt teste annyiban is elég méltatlan gyalázattal illettetett a háladatlan világtól, hogy egy hitvány kasos szekeren két teheneken hurcoltatott Adorjánig [SKr 90. – *Báthory Gábor]. *1710 k.:* Apáczait azután nem láttam, mert az Isten ebből az ostoba háládatlan magyar világból, mely öreá méltatlan volt, kivette [BÖn. 555] * *haszontalan ~. 1762:* Még valami rossz ringyós hírt is költöttek volt az úrra. Ilyen ez haszontalan világ, pedig csak hálni jár szegényben a lélek [RettE 137] * *hitvány ~. 1662:* hogy ha az Isten nem könyörül rajtam, míg ezen az hitván világon élek, ilyen gyötrelemben fogok élni az én ellenségeim miatt [TML II, 302 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1674:* Ugyan is az hitván világ jóért is gonoszszal szokott fizetni [TML VI, 574 Béldi Pál Teleki Mihályhoz] * *megveszett ~. 1780:* Ez meg veszet Világban látom hogy az Atyafiui szeretet sokakban meg hült, el fogyatkozott [Mv; Told. 27] * *mostoha ~. 1730:* en sok nyomorusag latott, es ez mostoha vilagnak sok gonoszival küszkedő gyamoltalan arva [Folt H; BK sub nro 140 özv. Folti Bálintné Josika Mária végr.] * *olcsó ~. 1804:* ezen külső Eszközök … igen keveset érhettek, mivel akkor oltso világ volt a mostani időhez képpest [Marosszimre AF; DobLev. IV/875. 4a] * *ostoba ~ → háládatlan ~* * *rossz ~. 1661:* Írja Kegyelmed, hogy megúnta az rossz világot; de én unhatnám inkabb meg [TML II, 27 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710:* Aki pedig

ezeket e könyvben foglalta, Cserei Mihály a neve, kit sok búval láta Ez a rosz hitván világ a napnak alatta, Hogy haja szálait is talán meghaladta [CsH 47] * *szigorú ~. 1814:* jol ismertem néhai Szabo Elek ő kegyelmét … az Udvarhellyi Gimnasiumbol Deákot járatott magához a míg élte ezt a szigoru világot [Dálnok Hsz; HSzjP Tusa Joseph (68) gy. kat. vall.] * *tökéletlen ~. 1662:* Isten kegyelmeteket elmével megáldotta, esméri az embereket, rendelje mind elméjét és ott kinn levő sollicitálkodást, az mint ez az tökéletlen világ kivánja [TML I, 357 Ebeni István Teleki Mihályhoz] * *új magyar ~. 1847:* magának … új évi ajándékul kotákat küldők, mind magyar szelleműeket, mert most uj magyar világ van [Kv; Pk 7] * *változó ~. 1665:* Bizony dolog, Uram, igen változó világban lakunk [TML III, 458 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Ehez hasonló dolog ez változó világban is még nem esett [TML VI, 163 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *zavaros ~. 1851:* én vérrel Joszágot nem vettem, 's nem akarom igaz ok nélkült magam agyon veretni, ha Isten zavaros világban meg Tartott [Nagylak AF; DobLev. V/1323].

Szk. *e ~ eleitől fogva olyan volt, mint az erdő. 1776:* ez az világ eleitől fogva olyan volt s mindörökké olyan is lesz, mint az erdő, melyet ha levágnak, újólag megnő [RettE 363] * *e ~ veszedelmes tőrei között úgy kell járni, mint a mezitlábas ember a tövisek között. 1673–1683:* ez vilagh sok fele vesedelmes tőrei kőzőt ugi kel iarni, mint az mezitlabas ember az tőviszek kőzőt [Ks Kornis Gáspár kezével].

8. társadalmi/történelmi szakasz/korszak; lume, eră, epocă; Ära. *1675:* Kit serénséggel, kit lassúsággal közülünk circumscribálnak az emberek, de az mostani világnak természeti az [TML VII, 37 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* Egyéb iránt az mostani világba<n hogy irt vol>na, az sem lehetetlen [TML VII, 392 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1736:* ha az mostani világ szerént mondottad volna: silgrod, elcsudálkozott volna, micsoda szíj-drótot emlegetsz [MetTr 391]. *1760:* még a régi pápista-világban tett festések a falon meglátszanak, úgymint az apostoloké, magyar királyoké s másoké [RettE 106]. *1767:* Azért soha titkos dolgát ne közölje senkivel az ember, mert az ökör alatt is bornyút keresnek mostani világban | Nem volt mostani világhoz magát alkalmaztató ember, mivel tökéletlenséget nem tudott, azért soha ország romlásával magának promóciót s respectust nem szerzett [RettE 215, 226]. *1823–1830:* Az akkori térittő Világban szokása volt a' Bétsi Udvarnak, hogy az Erdelyi Urfiakat fel tsalogatván, Pénzekből is ki forgatták, de a' kivel tsak lehetett, Vallást változtattak [FogEk 28].

Szk: *Hora ~. 1787:* a Porkurai kortsomáros féle instantiát adott volt bé a kamarára avégre, hogy a kamara parantsoljan a Porkurai Tiszteknek hogy az ott lévő restántiák fel szedéséb(en) ötőt ne akadályoztassa, hanem néki kezéb(e) adminisztrálja, mert Nsgtok(na)k rajta semmi kereseti nintsen holott 475 forintal és 8 krajtzárral tartozik, melyről reversálistis adott volt a Hora világ után [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *kuruc ~. 1703:* ezeknek kapitányának rendeltetett Hatházi Gergely, aki ennek előtte való kuruc világban kurucok kapitánya volt [Kv; KvE 286 SzF]. *1709:* a kerdőben forgo kertet most ebben a zene bonas kurucz világban kerteltek oda [F.csernáton Hsz; HSzjP Bod Daniel (50) ns vall.]. *1715:* a Páll István fia Páll János … a Kurutz világban ment el ínnét [Városfva U; WH. Laurentius Vas (42) pp vall.]. *1718:* az elmult Kurucz Világban in A(nn)o 1703 maga marháit is á Szoros kéttlenség mián el kellett hadnia a Széknek el hodolásáért [Gysz; LLt Fasc. 69]. *1738:* én pediglen 1703ban házasodvan mingyart kurucz világ támoda [Ks 14/XLIIIa Kornis I. végr.]. *1744:* az oláh Papnak feles Méhei voltanak … a kurutz világban [Velkér TA; Ks]. *1751:* a' Kurucz világ le csendesedése utan … itt Budan az lakosoknak nem voltanak … szánto földei [Burjánosóbuda K; JHbK XXII/14]. *1753/1758:* Kun Miklós … a kúrutz világ le szállása után … gratiára meg jöven … ezen Pojánát egy kevéssé birá [Nagyalmás H; JHb LXXI/3. 214].

9. nyilvánosság; publicitate; Öffentlichkeit. *1662:* Barcsai Ákos feleleti az Rákóczi György uram volt fejedelemnek világ eleibe bátran kiterjesztett írására | Mindezeket világ eleibe terjeszteni nem akartuk, őkegyelme becsületinek kedvezvén [SKr 461, 462]. *1710 k.:* Nem is kivánom én, hogy a világra kibocsássák ezt az írást | mivel én ezt nem a világnak, hanem csak az én maradékimnak írom, talám nem unjak meg olvasni [BÖn. 406, 523]. *XVIII. sz. köz.:* hogy ki ne menyen Világ eleiben leg kisseb egymást meg sértheto, vagy meg is sértett, sőt kedvetlenitő szokas, attol igen oltalmozkodtak [Nsz; Told. 2]. *1752:* nem viselt még Istennek hálá, reménlem nem is fog viselni oly ékes nevet á világ előtt mint ő az utállatos [Altorja Hsz; ApLt 5 Apor István Apor Józsefhez]. *1769:* csak ez a' Köpőnyeg alatt valo Fitty hányás, evel időt s Pappi rossat Ngdk tőltem sem kell vala, sem Vilag eleiben terjeszteni nem volt volna szükséges [Mv; Told. 19/45]. *1783:* azért jelentem az Vr(na)k Praefect(us) Vr(amna)k hogy szorosabb határok kőzőtt igazodjék, ne mennyen világ eleibe, mert ugy többis ragad hozzá [Péterlaka MT; TL. Jos. Palatkai lev.]. *1793:* eddig nem tudtak titkolódni, hanem most a' mikor a' Világ tudgya dolgokot [Koronka MT; Told.]. *1811:* kezdettem az … igen kedves Tárgyakat versekbe foglalni … nem oly' tzélból, hogy Munkám világ eleibe botsáttódjék, ha a' szerentse arra határozta, 's az én jó Pátrónusomnak úgy tettzett, hogy világot lásson [ÁrÉ III–IV]. *1826:* néked mind férfinak eleg betsületes fekete köntősed van aval mehetz nékem pedig elég volt, de egy sem volt arra valo hogy mostani világba felvehessem [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1879:* még két versed van birtokában, melyeknek világra hozatala ellen te valamikor tiltakoztál [PLev. 63 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~ csudájára. 1772:* Volt ez … ember, József császárnak instructora, amaz szegény, alávaló sorsból világ csudájára szörnyű nagy uraságra ment camerae praesesnek … mostohafia [RettE 289] * *~ nyelvére bocsát. 1781:* magunkot a világ nyelvére ne bocsássuk, hogy a világ előtt örömmel halljuk beszélleni, hogy mi nem vagyunk perelni tudo és kiváno maradékok [Told. 27] * *~ra jut. 1604:* Mind aprostul wztek be harom zaz diznajukat, seot talam teobis uolt, es azok keozzwl, az eoregibe es iouaba tizet kj hantak, Az teobit ugjan akkor vilagra jutvan Zeredan el boczattak [UszT 18/59] * *~ szájában. 1710 k.:* de ha megmaradtak volna is, mit használna az építőknek? nagyobb részént bolond és kevély tyrannus a nevek a világ szájában [BÖn. 421] * *a ~ szájára ad vkit. 1855:* a nevezett legény Miklos … szüntelen azzal biztatta Annist, hogy … engedjen kivánatának, mert ha valami baja következnék belőle, a világ szájára nem engedi 's nem adja, hanem el veszi feleségül [Uzon Hsz; Kp V/404] * *a ~ szájára enged vkit → a ~ szájára ad vkit* * *Isten s ~ előtt. 1661:* Én eléggé írtam most is ő nagyságának, ha penig nem leszen foganatja, Isten s világ előtt ment legyek [TML II, 72 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* én Isten s világ előtt oka ne legyek, ha mi alkalmatlanság követi az végházakat [TML IV, 36 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Én Isten s az világ előtt protestá-

lok, oka ne legyek, ha elvesznek, mert az mi gondviselésünktől nem várnak [TML VI, 320 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1705:* ennek az országnak végső veszedelmének és pusztulásának mind Isten s mind világ előtt Forgách uram leszen az oka [WIN I, 374]. *1717:* ha az joszagban mi kár lehet és lészen az időnek folyása alat magok lésznek eő kegyelmek okai mind Isten s mind világh előtt [Nagyrápolt H; JHb XLVII/18] * *keveset ad a ~ra. 1883:* te, Jakab Ödön! nem tudom betűben kifejezni, hogy milyen keveset adok a világra [PLev. 109 Petelei István Jakab Ödönhöz].

10. világosság; lumină; Licht. *1610:* meg latok hogj vilagh vagio(n) Demeter Peternit [UszT 49c]. *1629:* Lattam hogy egymassal jadzottak kapdostak egymashoz s morgottak miczioda sokat ejeztek az tűz vilaganal mind ketten [Kv; TJk VII/3. 147]. *1632:* az ablakra fütek hogj nezze(m) Uramatt s latam hogj nagj vilagh vagion meszaros Imrehnel [Mv; MvLt 290. 74b]. *1662:* egész éjszaka nagy szorgalmatossággal a pattantyúsok, ha valami világot sejdéthatnának (!) a Tinnus sátorában, csak azt vigyázák vala [SKr 329]. *1679:* vagyok Kegyelmednek olyan jóakarója, mint az őszve férkezett két Pálok; azomban az napnak, holdnak világánál ne is hidgye el magát, az sötétben néha az kicsiny csillagnak is veheti ember hasznát [TML VIII, 534 Teleki Mihály Rhédey Ferenchez]. *1705:* Elmenvén pedig a rácok, a falukat mind pusztán találták egész Porumbákig. Ott egy házban látván világot éjszakának idején, odamentenek [WIN I, 397]. *1738:* hallottam az maga szajából Máté(na)k hogj ha valami világ lesz olljant tsinál hogj s.v. seggén ülö(ne)k s maszkálo(na)k kell lenni [Ádámos KK; Ks 17/ LXXXII. 2]. *1764:* a hofstatban egy ház meggyúlt éjszakának idején s felkelvén[a] ágyából, kiment az utcára s látta a nagy tűz világát, mely éjszaka inkább is szokott látszani s csak sopajtani (!) kezdett [RettE 176. – [a]Enyedi István, kolozsvári szenátor]. *1769:* Itt bezzeg mégh ide az falub(a) érkeztünk, elégh veszedelmes erdőn mentünk által az hold vilaganal [PatN 10a]. *1811:* Közelitt az áldott Nap, látom a' jelit ... Oh mely felségesek amaz ő mennyei Világának előll repülö fénnyei | Midőn felénk fordult oly' napnak világa, Melyel hirdettetik az isten' Országa [ÁrÉ 120, 193]. *1879:* A hó világa sért, a szekérzörgés kábít [PLev. 38–9 Petelei István Jakab Ödönhöz].

11. hasonló személyek összessége; lume; Welt, Gesamtheit ähnlicher Personen. *1619:* látván Ferdinandus, hogy az csehek feltámadtak ellene, azféle pápás papokkal, barátokkal és fejedelmekkel ... nagy titkos tanácsban végeztek, hogy valahol az keresztyén országban pápistásokon kűvűl való hütbéli embert találnak, de azokat mind levágják, és így az pápás világ megegyezvén, az muzulmán nemzetre támadjanak [BTN[2] 339–40]. *1666:* Mert keresztyén, sem pogány világon nincsen ilyen rendetlen praesidium, mint ez, hogy füvelő hely keze ügyében ne adassék neki [TML III, 581 Ebeny István Teleki Mihályhoz]. *1670:* Sőt, Uram, legyen azon, hogy az mikor megfordul, urunk ő nagysága mind az kajmekámnak ... mind az tihájának ... kapuzlár tihájának ajándékot küldjen ... mivel úgy látom, Uram, hogy ez az török világ csak adommal jár [TML V, 97 Bojér Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1677:* úgy látom, a vendégeskedő világ Kegyelmedet is elkapta [TML VII, 380 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Ettől lön, édes Istenem, hogy mihelyt én az ifjúságomban világ közé számláltatám, engem mindjárt megutála [Blm. 990]. *1879:* Édes jó barátom, Ödön! Be igen sok szamárság tenyész ezen a világon. Ne itélj meg, mert Vásárhelyről szólva azt mondom: „ezen a világon". Utoljára is az a világ igaziból a miénk ... Ez a világ az enyém ma igaziból, s neked nem szégyenlem bevallani, hogy ennek a világnak vélekedése érdekel engem [PLev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *keresztény ~. 1619:* az egész keresztyén világon valamikor azmely országban királyt, fejedelmet választanak, erősen megesketik [BTN[2] 298]. *1657:* az egész keresztény világon szokott dolog, az békességben nem tarthatni fenn az háborúságban gyűjtött hadakat [KemÖn. 28]. *1662:* maga is a keresztyén világ romlására születtetett fene kegyetlen ellenség, azon szabadosan való rettenetes kegyetlenkedésével megelégednék [Skr 438]. *1705:* Eckler uram beszéllette volna, hogy a magyarok odaki egy manifestumot bocsátottanak ki az egész keresztyén világra [WIN I, 416]. *1710 k.:* Üljön öszve szeretettel a keresztyén világ ... El kell a keresztyén világból a pápista, lutheránus, kálvinista, görög, ariánus vagy unitárius nemzetet venni [BÖn. 432]. *1823–1830:* A mostani bátor exegéták lehet, hogy a keresztény világnak fognak használni [FogE 220].

12. az anyagi dolgok összessége; totalitatea lucrurilor materiale; Gesamtheit materieller Sachen. *1710:* Különben olyan világtól abstractus ember volt, hogy két forintot meg nem tudott volna olvasni, sem köntösit, sem ételit nem curalta, erővel vitte ki a felesége ebédre is a tanulóházból [CsH 191]. *1710 k.:* minél inkább elvonod az elmédet vagy magadat a testől, világtól, annál közelebb mégy a hozzájárulhatatlan világosságban lakozó Lélekhez ... Minél kevésbé szereted magadat és a világot, annál inkább szereted az Istent és felebarátodat [BÖn. 431]. *1761:* Ennek szegénynek éppen nem vala része e világban, mert csak nevedékeny korában adták vala a szegény Baresai Jánosnak [RettE 118]. *1774:* Földvári Istvánné is megholt Kolosvárt szép ifjúaszszony korában. Semmi része nem vala, mondani, a világban [RettE 326].

Szk: *~on kapó ember. 1753/1781:* minthogy Josika Imre ur ... igen világon kapó ember, semmi utat és módot nem találhatott, miképpen kaphasson a Kun Jószágban [Balsa H; JHb LXXI/3. 289 Lupe Juon (60) jb vall.] | Josika Imre ur, igen világon kapó nagy hatalmu ember volt ... de igen ravasz is [Balsa H; JHb LXXI/3. 292]. *1761:* minden dolgaiban szerencsés boldog előmenetele volt, maga is igen, sőt mondani felejtébb világonkapó ember[a] [RettE 123. – [a]Somai Sándor].

13. belterület; interior; Innenbereich. *1623:* Az aytonak magassaga also kuzeobinek felseö rezzygh merue az felseö kwzeöbnek also rezzygh 8 araz beösege az vagy vilaga eötedfell araz [Szu/Fog.; BGU 124]. *1761:* mely háznakis hasonlo tiztességes ablaka ... lévén ennek vilaga harom erős vaspantokkal tsinaltatva, mely ellent vethet gonosz tevő emberek bé menő szándékának [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1797:* ezen háznak vannak kétt ablakai, fa keresztekkel, világai vannak fenyő fába rakot kerek üvegekből [Körispatak U; Pf]. *1831:* A letört régi Hidnak ... a két Lábok között valo Világa, vagy hoszsza légyen 6º [Torda; TLt Praes. ad nro 1340 Kőetsi János geometra nyil.]. *1840:* a' Pitvar ... külső világa deszkára vagyon [HSzj *pitvar* al.]. *1852:* egy Tölgyfa Kapu ráma Magos 1º – 3' 6" és Széles 1º – 4' – 10" az Világa [Kv; SLt Vegyes perir. Máyer Joseff ácsmester nyil.].

világbeli 1. földi; pămîntesc; irdisch | túlvilági; din lumea de apoi; jenseitig. *1665:* Bár Isten mindkét világbeli büntetését vesse reám, ha azokban is csak egy szikra is úgy van,

az mint némely uraim nyelveskedtenek [TML III, 450 Teleki Mihály Sóti Jánoshoz].

2. szövegbeli, stílusbeli; de text, de stil; textlich, stilistisch. *1879:* Nem értettem egy szavát sem, valamiképp az Indali Gyula barátodét sem értettem ... Idegen világbeli hangok – hallom, de nem tudom, mit jelent [PLev. 62 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: korabeli személyek; persoanele din lumea respectivă; Zeitgenossen, etwa: Personen, die in einem bestimmten Zeitraum gelebt haben. *1722:* de csak illudálnak ezek már engemet, mint az első világbéliek Noe Patriarchat [KJ. Rétyi Péter lev Fog.-ból].

világbíró a földkerekségen uralkodó; stăpînitor al lumii; Weltherrscher. *1660:* de hogy se Kegyelmed, sem más ne mondhassa felőlem s ne tehesse sebemben amaz sententiát ... mely sententiának mivolta még világbiró Sándort is megmocskolta volna [TML I, 492 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1662:* Mellyen az igen nagy méltóságbeli ember, ki ollyan nagy világbíró monarchának minden nagy birodalminak főigazgatója volna ... csak azt izenné vissza: nem volna a táboron kívül való sétáláshoz üressége | micsoda okkal kellene valakinek elhinni, hogy ollyan világbíró, nagyhatalmú monarchának, majd mint az elefántnak a szúnyogtul, mitőlünk valamiben tartani kellene-e? | a lengyelektül a királyságra hívattatván, azután hátrahagyatott és csak megjátszóttatott volna, mintha nálánál sokkal nagyobb, nagy hatalmas világbíró monarchának azon alkalmatosság hasonló móddal nem ajánltatott volna [SKr 79, 347, 360].

világi 1. földi, evilági; lumesc, pămîntesc; irdisch, weltlich, diesseitig. *1580:* Megh ertettek sok kwlemb kwlemb fele panazokból az Nagy Licencia es bwntetlenseg myat my nemó modnelkwl valo hatalmok ... esnek eyely es nappaly tamadassok myat ... Mely mind istennek mind ez vilagy tiztesseges allapatnak ellene uagio(n) [Kv; TanJk V/3. 231a]. *1662:* erejében is fogyattatván ... e világi földsátorábul életinek 66. esztendejében becsületes szép vénségében maga is fiai után elköltözött vala [SKr 285]. *1672:* Mégis míg megbetegedném ... s valami világi szerencsétlenséget Isten reám nem bocsát, ismét az tejes dajkákkal kell bajoskodnam [TML VI, 82 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1675:* Isten öfelsége megelégelvén ez világi sok kínját ... adjon Isten az örök életre boldog feltámadást [Kv; KvE 217 AM]. *1677:* azért akarám Kegyelmednek megírni, hadd mégis az sógor az ő sokszori, ifjúságából megszokott, világi gyönyörüségben magát gyönyörködtető szívecskéjét ha vidámíthatná [TML VII, 360 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Csak e világi rettegés, félelem, szégyen és lelkiismeret gyötrése is micsoda nehéz? [BÖn. 467]. *1777:* Vévén ezen levelemet: ugy gondokodgyék, hogy most vagyon e' világi első és utolso orája [Szentiván Hsz; BLev.]. *1798:* Jármi Agnes asszony ... 8a Januarii e világi mulandóságot Mennyei boldogságal cserélvén fel, maradtanak ingo és ingatlan Javai [M.déllő TA; DobLev. IV/802]. *1810:* néha meg is támadtattnak, és akkor az Embernek minden világi vagyonnál drágább élete [H; Ks 117 Vegyes ir.]. *1824:* Hetfün, reggeli 6: oráig mula becses Elete, s az az nagy reménységü Fiju kiben vetettem vala minden világi reménységemet [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1b ld. Dobolyi Sigmond panasza fia halálakor]. *1832:* Világi pályafutásának 54ik ... Esztendejében ... tetszett a' szabadoson Uralkodónak minket tölle megfosztani [Nagylak AF; DobLev. V/1185 Dobolyi Zsigmondné Szántó Rozália nyomt. gyászjel.].

Szk: ~ *dolog. 1661:* Bizony világi dolgokban való Istennek áldását nálad nélkül nem is kivánom, édesem [TML II, 161 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1675:* Tudnék fiamnak testálni az világi dolgokról, ha nyelvemen szólhatnék meg [TML VII, 7 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1759:* minden e világi haszontalan dolgokat tegyünk félre [RettE 86]. *1764:* mert énis szeretem az en betsületemet, Világi mulando dolgokért sem kívánom szegény bűnös lelkemet terhelni [Középlak K; BtR]. *1811:* Szent, és a' világi dolgokba tudomány Bár tulajdonai, fejibe férkezik Apróbb gondosság-is [ÁrÉ 129] * ~ *élet. 1652:* ha Isten jo tettzesebol egyikünk(ne)k valamellyiket az halando vilaghi eletből kiszollitana előb az masikunknal, tehat job ... dolgainkat irasban hadni [Kv; RDL I. 139]. *1654:* ha l(ste)n már igy rendelte velaghj eletemet, hà szinten Dificultast adnàkis kj Ratiumrã, ha Complanalhatom jó [Gerend TA; KemLev. 1427 Maxaj István nyil.]. *1700:* Meltó consideratioban veven ... nagy reszben vilagi boldogtalan eletett más jo Embereknekis mellette valo instantiajokat circumscribaltuk ... esztendeig valo immunitaltatasanak allapottyat [Dés; Jk 302]. *1710 k.:* E világi életben mely szoros öszveköttetése, barátsága legyen a testnek a lélekkel, azt az ember ki nem mondhatja [BÖn 467]. *1810:* a' világi mulando élet szüntelen eszembe(n) lévén az én ... joszagotskáimrol és vagyonkáimrol ilyen rendelést teszek [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel végr.] * ~ *jók/javacskák. 1682:* az én holtom utánis az világi kevés és maradando javacskáink végett, mégh Isten feleségemet élteti, se az Atyafiaktol, se másoktol akarkikteolis buzditása, háborgatása ne lenne [Kv; RDL I. 160]. *1710:* Noha némelyek közülök feljebb becsülvén a világi haszontalan s elmulandó jókot az örökkévaló boldogságnál [CsH 94]. *1796:* En K. Dobolyi József, tészek ilyen végső rendelést világi szerzett jovaim 's keresményim felöl [M.koppánd AF; DobLev. IV/760. 1a] * ~ *kincs. 1811:* Én tartok a' jámbor, igaz és egyenes ... Emberrel, ki nem kap e' világi kincsen [ÁrÉ 58].

2. társadalmi; social; gesellschaftlich. *1600:* mind az Istennek theorwenyeben, es mind ez vilagy megh Irt theorwenyekben megh vagyon tiltwa az ember halall [Kv; TJk VI/1. 457]. *1628 u.:* Falvi Nagi Mihaly Vram ... nem gondolua(n) ... az vilagi kemeni bóntető magistratusoknak törveniett ... Az mint hazzam nepe keozzeól egi ... Dios Anna nevö zolgalo Leanio(m) fateallia ... velle tisztatalanól elt [SzJk 30]. *1656:* Kérlek ... kedves Öcsém uram, minden világi kivánta jó szerencsédért, tarts meg ... nem most kezdődött igaz attyafiúságot [TML I, 38 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1658:* katonai, udvari és egyéb világi, külső dolgokban töltöttem időmet [KemIr. 330]. *1662:* De ó, világi hamar változandó és elmulandó, nagy szerencsés boldogságoknak állhatatlan és bizonytalan volta [SKr 288]. *1672:* mindenek felett Istenben kell bíznunk, de azután világi jóakaró nélkül is ... nem kellene el lennünk [TML VI, 164 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* En al Csik szeki Szent Geörgi al(ia)s Bankffalui Geörgyffy al(ia)s Mihály Barrabas primipilus ... Vilagi allapotokrolis gondolkoduan ... elsöbben ... lelkemet ayálom az felséges Istennek testemet az eö Annia(na)k az földnek giomrának [Szentgyörgy Cs; CsÁLt 27. I. 32] | Ez világi boldogtalanságnak igazán ritka példája uagyok, azt se tudjam, mit vétettem, azonban ilyen gyalázatoson veszedelmezzek [TML VII, 343 Bethlen János Teleki Mihályhoz] | Most-is azért illendőnek itiltetett.

hogy minden egyéb vilagi dolgoknak igazgatási elöt azon Isteni tiszteletröl valo végezések praemittáltassanak [AC I]. *1710 k.:* akármicsoda tiszta szívvel, buzgósággal szolgáljon is a világi monarchának, de csak az lészen jutalma, ami énnékem [BIm. 995] | Hogy világi ítilet szerént tőlem in privato megérdemlett bosszúállástól tiszta vagyok, azt az Isten tudja [BÖn. 943]. *1763:* Néhai Nzts N. Enyedi Szánto Mihály Vra(m) Relictaja ... Borbereki Drusianna Asz(on)j és condivisonalis Atyafia Titt. Borbereki Istvan eö kglme ... tönek magok világi bajoskodásokrul ... declaratiot[a] [Ne; DobLev. II/344. – [a]Köv. a nyil.]. *1764:* Ugy tartom énis hogy az Interessatioval valo élés mindjárt akadályul nem latczik is lenni, a világi elö menetelben, de nagy akadály az örök életre valo által menetelre [Középfalu K; BfR]. *1803 u.:* Csak az Ur Isten tudgya mennyire el vontuk magúnkat minden Világi haszontalan költségekröl [DobLev. IV/864]. *1894:* Hanem, íme, te abbahagytad a világi dulakodások rajzolását, s megírtad Argirust [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. vmely történelmi korszakra vonatkozó; care se referă la o anumită epocă istorică; eine bestimmte geschichtliche Epoche betreffend. *1752:* Gáspár Mihally meg a' kurucz világi revolutioban vetemedett el [Szentmargita SzD; Ks 16/LXXVIII].

4. nagyvilági; lumesc; weltlich. *1662:* olly friss pompás vár- avagy kastély-formában ... építtetett ház ... nem lehetne olly fejedelmi méltóságos hercegi ember, ki gyönyörködve nem lakhatnék benne. Mellyet ha ... szemlélne és nézelne, nem egyebet, hanem hogy csak világi, hijában való dücsöségre, testi gyönyörüségre haszontalan temérdeki sok pénzpazérlásbul építtetett volna, felöle úgy ítélhet vala [Skr 259]. *1766:* Ez az asszony[a] mind familiájára ... mind szépségére s mind jóságára fejedelmi asszony volt, és igen nagy világi pompával élt [RettE 197. – [a]Gr. Bethlen Ádámné gr. Bánffi Klára]. *1775:* szemérmesebb asszonyt, s akinek a világi hiábavalóságok s új módik úgy ne kelljenek, mint annak az asszonynak, ritkán látni [RettE 350]. *1780:* Csakhamar Bécsbe ment, az holott annyira belé kapott mindenféle világi hiábavalóságba, hogy majd minden jószágának az árát elvesztegette [RettE 410].

5. érzéki; senzual; sinnlich. *1710 k.:* megáldál münket ... sok szép gyermekkel ... külső egyéb világi, testi áldásidat is rajtunk megszaporítád sokaknak csudájára, irigységére [BIm. 1020–1]. *1732:* ezen palotának két ajtai felett két felöl az ajtó Szemöldök párkánján vannak heljheztetve két világi gjönjörüsegekben magokat mulatozó ... bolondok ábrázattját representalo effigiesek [Kóród KK; Ks 12/I]. *1774:* Minthogy világi, friss, jókedvü és nem lágyára esett ember volt[a], látta hogy nálánál alábbvalók promotiókat érnek [RettE 338. – [a]Gr. Kemény László, 1758–1762 közt erdélyi gubernátor]. *1777:* Irina ... igen világi és Szép Aszszony Ember lévén ... abban az idö tájb(an) az melyben Vasziliát kapta volt igen járatos volt bé az Udvarban éjjel nappal [Szentbenedek SzD; Ks 30/28].

6. civil, nem egyházi; laic, lumesc; weltlich, nicht kirchlich. *1625:* mostan mind hogy az Ur Isten megszaporitott bennünket rendeltünk egy bizonyos Calandost, melyet szerzettünk mindenek elötte az ... Atya Ur Istennek nevének tisztességére ... annak utána my magunknak is ez világi emberek között jó hirünknek nevünknek kiterjedésére [Kv; EM XI, 289–90 az öregebb hidelvi kalandos-társulás kiváltságlev.]. *1660:* mindenkor Isten az igen vig öröm után nagy szomorúságot szokott adni, és a szomorúság után nagy örömet, az mint ez világi és az istenes historiákbúl megtetszik [TML I, 495 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1662:* Kiket ha ő felsége ekképpen büntetni nem akarna, ha az olly megátalkodó papi vagy világi középrend leszen, ottan akármely vármegyék lakosok lesznek, annak fö- és viceispáni ... valamint akarják úgy büntethessék [SKr 280]. *1670:* az captiva felöl hallatik, és mondatik rettenetes l(ste)n es vilaghi emberek elle(n) valo gonosz cselekedeti [Kv; TanJk II/1. 769]. *1710:* a püspökök, abbások nagy jószágokat birnak, melyekröl szintén úgy, mint a külső világi urak, contribuálni tartoznak [CsH 410 1708-ra von. felj.]. *1710 k.:* Tiéd, édes Istenem, a dücsöség, hogy engemet ... külső világi tudományoknak, nyelveknek, látásnak, hallásnak ajándékival is szerettél [BIm. 988]. *1724:* Keservesen olvasam à Leanyom Leveliöl, hogy Vicarius Ur(am) ujabban, miben akarta gőbőlni: bizony nem szép dolog, mert vilagi embertis meg kellene à féléröl inteni [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez]. *1762:* Igy confundalja Isten az embert, aki világi dicsöségért a maga evangéliomi vallását elhagyja [RettE 139]. *1776:* én az Törvényt örömest meg állom mind a Papok Székin, mind a világi forumon [Bikfva Hsz; HSzjP]. *1838:* a fiuk 20, a leányok 15 évek bé töltése elött házasságra különben nem botsáttatnak, hanem ha azt fontos okok kivánnák, melyeknek az illetö papi és világi Tisztviselökre bizatik el itélése [Nagykapus K; RAk 15]. *1854:* Másfél évig hallgatám itt[a] a világi történészetet, földrajzot, statisztikát, számtant, bölcsészetet és boncztant [ÚjfE 157. – [a]A bécsi egyetemen]. *1864:* A' Daniel féle kegyes alapitványon, mellynek papi, mesteri, és el nyomorodott világi özvegyek lehetnek részessei három hely ürült meg [Gyalu K; RAk 86].

Sz. *1772:* Boldog Isten, hogy forog a világi sors [RettE 286].

világít halottak napján gyertyát gyújt a sírokon; a aprinde luminări (în ziua morţilor, la mormîntul cuiva) din pietate, din sentiment de respect profund (amestecat cu iubire sau duioşie) faţă de cineva; leuchten, zum Totenfest am Grab Kerze anzünden. *1863:* Halottakestején világitani mécsekre adatott [Mv; HG].

világító szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *piramis* piramis alakú ünnepi kivilágítás; iluminaţie piramidală făcută cu ocazia unei serbări; pyramidenförmige festliche Beleuchtung. *1848:* Kozma Imre Ur Fő Ispányi hivatalába lett bé iktatása alkalmával fel állitott világito piramis [DLt].

világjáró világutazó; peregrin, persoană care călătoreşte mult; Weltreisender. *1662:* O, bezzeg dicséretesen cselekednénk, ha ebben ama Róma megpróbálására, látására ment istenes peregrínust, világjárót, látogatót követhetnénk [SKr 435].

világlátó sokfelé megforduló, tapasztalt; care a călătorit mult, umblat; erfahren. *1864:* Világláto [Szentkirály Hsz; Pesty,MgHnt 232a].

világló világosságot adó; care permite să intre lumina; hell, leuchtend. *1817:* az ajto felett van két felé nyillo világlo kisded üveg ablak hiba nélkül való [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 2].

világmegváltó Messiás; Mesia; Messias. *1703:* ugyan mikor a Krisztus született, connumeratio volt Zsidóországban, és azalatt s annak alkalmatosságával jött el a szabadító Világmegváltója, az Isten úgy dirigálta [Kv; KvE 277 SzF].

világodás világosodás, virradat; zori de zi/ziuă, revărsatul zorilor; Tagesanbruch. *1766:* azután tudakoztam, a Kantor János Fiától hová tette a meg fogott Lovat mellyre nékem azt felelte hogy ö el tsapta világodaskor [Héderfája KK; BfR VI. 125/18 Pitzi Pista (16) jb vall.].

Vö. a *világosodás* címszóval.

világodat világosodás, virradat; zori de zi/ziuă, revărsatul zorilor; Tagesanbruch. *1605:* Kedden mene el teóllem[a] az Annyaúal es annak az Vraual, kik Kedden vilagodatkor jeövenek oda vgy menenek el [UszT 19/37 Joannes Jo de Betlenfalva zs vall. – [a]Az asszony].

világol világít; a lumina; leuchten. *1705:* a hegy tetején az út mellett csinálának egy hirtelen világot, mint mikor szénát vetnek a tűzre és meggyúlad, nagyon világolván [WN I, 653]. *1762:* lötsött világolni vágtanak fel és annak világánál osztották fel a penzt [Gyeke K; Ks]. *1823–1830:* Estve mentünk be Pestre, midőn már az utca lámpásai meg voltak gyújtva ... Menvén az országútján, előbb gyengén, közelebb menve mind nagyobb-nagyobban világolva az egyenes utcán a lámpások [FogE 167].

Sz. *1710 k.:* A napfény úgy világol a királynak, mint a pórnak; a setétben gyertya nélkül mindenik egyaránt vak [BÖn. 509].

világonkapó becsvágyó, nagyratörő; ambitios; ehrgeizig. *1761:* Gr. Teleki Mihály úr Gyéresen ... ifjú, csak valami 30 esztendős, de igen világonkapó s amellett fösvény is | Csáki Borbára, aki is igen rút termetű ... s hasonló világonkapó, de másként okos, eszes vala | Gr. Bethlen Elek úr ... Szép literaturájú és tudományú, jámbor, istenfélő ember volt, de minthogy nem volt világonkapó ember, semmiféle tisztséget nem viselt [RettE 125, 146, 398].

világos I. *mn* **1.** luminos, luminat; hell, leuchtend. *1632:* azt tutta hogi felessege az Aszoni az kiuel jar eő eggiöt vettetett agiat nekijek, es eggiöt haltak, es meg vilagos volt az haz el sem aluttak mikor immar eők az dologhoz fogtak [Mv; MvLt 290. 98a]. *1736:* volt egy kis bolt, abban tanitották az syntaxist és grammaticát, az szép kis világos bolt vala; az mellett volt egy más bolt, az kiben tanitották az principistákot és kis gyermekeket de az olyan sötét vala ... hogy télben, ha csak négy gyertya nem égett ... sem az mester könyvből tanítani, sem az gyermekek tanolni nem láttanak [MetTr 430–1]. *1757:* mi oda nappal érkeztünk, ugy hogy mig vágtunk világos volt, de osztán mig rakhattunk valami kevés fát ott elestveledtünk [Spring AF; BK sub nro 834]. *1794:* Vagjon ezen fundamentumbol valo ujj épületnek egy különös fel járo gráditsa, a' mellett pedig a' felső résziben egy jo világos szoba, mellyet iro Háznak lehetne fordittani [Kv; CsS].

2. fényes, napfényes, tiszta; luminos, insorit; klar, sonnig. *1732:* Magyar Somboron ... az Almás Vize felett valo Dombon, szép kies, s vilagos prospectussu hellyen ... mely az Almas vizire le nyulo él fokárol rug fel a dombon hoszszan az Falu Erdeire [M.zsombor K/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1879:* Elé az ecsetet, Ödön. Lássunk már vagy egy világos színű képet is. Hagyj te most békét a romoknak [PLev. 62 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Hn. *1657:* Világosvár alá ... Világoshoz [KemÖn. 182]. *1662:* Világosuárát ... Világosvár [SKr 155]. *1665:* Világos várát [TML III, 346 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1754:* A Világosban (szö) [Boroskrakkó AF; EHA]. *1764/1786:* a Világos nevezetű szöllö hegy [Sárd AF; EHA]. *1768:* A Világos Nevü hegyben (szö) [Boroskrakkó AF; EHA].

3. kivilágosodott; s-a luminat (de ziuă); tageshell. *1657:* Világos hajnalban szegény Bornemisza Pál is béjüve hozzám [KemÖn. 259]. *1716:* már ekkor vilagos hajnal vala [Nagyida K; Told. 22].

Szk: ~ *virradtig. 1632:* Koncz Szabó János ... fassus est: Az mikor ez az ifjú Rosnyai Szabó Miklos énnálam lakék, mondotta azt, hogy ő sokszor világos virradatig is feküdt mellette, de nem cselekedék semmit neki [Mv; MvLt 290. 79b]. *1772:* Simon Mihály Urnak felette jó kedve lévén, világos virradtig egy vendéget se bocsátott el [RettE 279]. *1828 k.:* Huzzad huzzad sokáig vilagos virattig[a] [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. – [a]Táncszó].

4. látó, megvilágositott; care este lămurit de ceva, care a înteles clar ceva; Seher, etw ist klar geworden. *1704:* midőn a követek megmondották volna a statusok instantiáját, azt kérdezte a general, ha világos szemekkel küldötték-e fel a statusok vagy vakokkal? Ha világos szemekkel küldöttek volna, arra megfelelne, ha pedig vak szemekkel, menjenek a Guberniumhoz és megvilágositja szemeket [WIN I, 122].

5. átlátszó, helyiség megvilágitására szolgáló; care permite să intre lumina; durchsichtig, für die Beleuchtung eines Raums gebraucht. *1648:* Ket negy negy tablabol allo jueg ablaka. Az alat leueö negy tablaban egy egy vilagos euegh | Altallato vilagos eoregh wvegh taner 900 [Porumbák AF; UF I, 883, 892]. *1713:* kett világos s három vak ablaku ház [MNy XXXVIII, 385]. *1737:* Ezen Pinczének vagjon négy vak ablaka, és két vilagos ablaka [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 7]. *1797:* körül az pincze kerületin vannak harom világos és két vak ablakok [Körispatak U; Pf]. *1812:* Az ecclesia megyebirájának azért committáltatik, hogy öszre világos üveg ablakokat ... csináltasson[a] [Hsz; Csetri, Körösi Csoma 37. – [a]A kőrösi (Hsz) ref. iskolának].

6. színre von.; deschis, de culoare deschisă; Farbe betreffend: hell. *1594:* Varadi Zabo Pal vallia ... hazanal voltam Barath Sebestiennek, hogi vilagos zinw karasiat ada f 13 vegit hozzu Jstuannak [Kv; TJk V/1. 474]. *1668:* Egy baraczk virag szin vilagos Atlacz Szoknya [Mk Kapi György inv. 1]. *XVIII. sz.:* Egi világos seprő szin angliai mustal belet ... mente [LLt]. *1711:* 19 1/2 Sing vilagos Atlacz Pántlika ... 3//51 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1729:* Egy Örög világos szőrű pei kancza [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb]. *1749:* Adának egy világos Szekfű Szin, virágos Bársony Uri Mentett [Koronka MT; Told. 12/2]. *1758:* Szemem, szemöldököm is barna, szakállam is olyatén, hanem a bajuszom egy kissé világosabb [RettE 78]. *1761:* Világosabb almás szőrű hat esztendős Metzetlen Paripa Nro 1 [Szászvessződ NK; JHb XXIII/31. 23]. *1805:* (A kanca) sárga szőrű, siklája, serénye, farka kevéssé világosabb [DLt nyomt. kl]. *1812:* Todor Györgyitza világos sárgas barna szemű [DLt 698 nyomt. kl]. *1823:* Mártonfi Simon ... Jár világos vadgalamb szin mellértes Magyarkában [DLt nyomt. kl]. *1823–1830:* megjelennek az univerzitas templomában, a teológusok fekete palástban, a juristák gránátszinben, a medikusok világosabb szinüben, a filozófusok veresben [FogE 239].

1834: egj világos gránát szinű … nyári rékli [DLt 46 nyomt. kl].

7. érthető, közérthető; pe înțelesul tuturor, clar; klar, verstehbar. *1632:* en hogi ennel vilagosb szauait hallotta(m) uolna arra ne(m) emlekeze(m) [Mv; MvLt 290. 89b]. *1668:* Mit írjon Kegyelmed Kapi uram dolgárúl, rész szerint értem, mindazonáltal Kegyelmedtűl világosb tudósítást várnék [TML IV, 396 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1671:* tudosítását Kegyelmednek megszolgálom, noha bövebb és világosabb tudósítást kivántam volna Kegyelmedtűl [TML V, 640 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz]. *1677:* noha világos és magyar szókkal vagyon az levél írva … mindazáltal hogy az dolgot Kegyelmetek jól megértse, az dolgot az ő valóságában megiratom [TML VII, 531 Teleki Mihály a végbeli hadakhoz] | A' Gonosz tévőknek ki-keresésére mi modon mennyenek-ki a' Tisztek … arrol a' Cirkálásoknak Seriessében világos irás vagyon [AC 122]. *1683:* Minemő modalitassal jarion az Parochusnak az Sabbathale az Registr(a)le (!) Protocolumb(an) Asignaltatott, de hogy vilagosabb legyen mindenek eleőtt igy kell meg-ertení[a] [Borzás Sz; SzVJk 48. – [a]Köv. a szöv.]. *1737:* ã Curator ő kglme Sz. edgyházfiak az Eccelan(a)k mindennemű javairól vilagos demonstrátiot tehessenek [Nagyerese MT; Told. 36]. *1783:* Dominalis Széken az Gyilkossok … hányon voltanak azt bizonyosson nem tudom, abban a Szamosfalviak vilagosobbat tudnának vallani [Kovácsi K; Eszt-Mk]. *1784:* vilagos Törvényünk vagyon rolla … Hogy Hadakozásnak idején, Nemes Embernek Házára etc. Hadak ne szállittassanak [Nagylak AF; DobLev. II/587 Dobolyi József nyil.]. *1801:* kérem az Fges Fő Kormányozo Tanácsat … méltoztassék ez iránt világos meg határozást adni [JHb XLVI/4 Jósika Miklós kezével]. *1815:* ezen rendetlenségek, melyek az Haza világos Törvénye ellen imitt amott bé tsusztanak jövendőre nézve el távoztassanak [Kv; DLt 361 nyomt. rend.]. *1896:* Köszönöm a Zsuzsikának küldött talián könyvet. Csakugyan világosabb, egyszerűbb, tehát jól használható [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz].

8. magától értetődő; evident; selbstverständlich. *1667:* Ebben sok tanács nem kell, mivel az dolog világos; praeveniálni kell, mentől hamarább lehet [TML IV, 60 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1682:* Világos lévén azért Néhai Berki Istvánnak számado szolgaságha s ez iránt valo kötelesseghe az Dna praetendenshez [Kv; RDL I. 161]. *1710 k.:* a természet és ratio soha arra, amit gonosznak tart, nem hajol, nem megyen, amint ez csak egy bokros lóban és egyéb oktalan állatokban is világos [BÓn. 472]. *1810:* Világos azis, hogy Lőrintz János azon kantzáknak hasznát vette … ezen az uton kivül járt Lőrintz János Széldobosra, Barothra, Köpetzre és ezen utatskák vétetnek két forintba, és 88 pénzbe [F.rákos U; Falujk 66 Sebe János papnot. kezével].

9. egyértelmű, félreérthetetlen; univoc, fără echivoc; eindeutig. *1628:* Vilagos Jras uagio(n) az varas kis peczieti alat ualo leuelben arrol az mikeppen vigesztek [Kv; RDL I. 18]. *1636:* Mivel rövid akarok lenni, homályos leszek. En pedig inkább akarék hoszatska lenni, hogy világos lehessek [ÓGrAj]. *1653:* a fejedelem világos bizonyságokkal megbizonyitotta azt, hogy el akarta árulni [ETA I, 145 NSz]. *1671:* A' melly Faluban vagy határon meg-öletett Ember találtatik arrol az Istennek világos törvénye extal, s' az-is tartassék-meg [CC 54]. *1672:* érkezének az másrendbeli levelekkel, melyeket szorgalmatosan percurrálván, abban már világos parancsolat vagyon [TML VI, 340 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. *1673–1683:* Azert ez vilagh alhototlonsága minniajunk előt vilagos, sokat igir keveset ad [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1683:* ha penig ezután valami vilagos Actait, rosz cselekedetit ezen meg fogot Embereknek meg erthetem, Szivesse(n) igyekeszem ruminalasáb(an) [Brassó; KJ. G. Daudt a fej-hez]. *1710 k.:* Azonban nehéz a Hadnagy János megölését notae speciesnek csinálni … mert noha Szász János ölette meg parancsolatjával … az titkos; hogy pedig amazok ölték meg, az világos [BÓn. 951]. *1744:* Hogy minden tumultus Köpeczen vette origoját, világos abbolis hogy ã miolta tumultualodni kezdettek a Seditionak Authorai … ollyan clandestině tartottak Conventiculumokot, hogy a Tistek semmit abb(an) nem subolfacialhattak [Hsz; INyR]. *1764:* azon puska által halálais történt Hints Ersok(na)k, az ugyan nem világos hogy iranyozta volna, de midőn rosz intentioi ki jőnek, vgj kellett lenni hogy szánszándékkal lőtte [Torda; TJkT V. 246]. *1798/1799:* Hibázott a' Mlgos Királyi Tábla, hogy az Al-Peres … Urnak, a Fel-Peres Rész világos Probáji ellen, Purgatorium, és Revelatorium Juramentumot itélt [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 419]. *1830:* a' concernens Tisztviselők a Fenn irt Törvenyek világos rendszabása szerént minden késedelem nélkül reajók háromlandó terhes büntetés alatt procedalni köteleztetnek [Kv; Borb. II. gub.].

10. nyilvánvaló; evident, neîndoielnic; offenbar. *1586:* teczik a' teorvennek hogy elegh a bizonsagh, es vilagos Ferencz deak heted magawal Allion Rea, es vonniak Niasba [Kv; TJk IV/1. 563]. *1592:* vilaghos a' bizonsagok altal ez Makaj Tamasnak Meltatlan chelekedetj [Kv; TJk V/1. 256]. *1606:* myert vilagos bizonsagi uadnak az Jnek … hogi el vittek az penzt eo teólle ha megh eskezik meg menekedik [UszT 19/12]. *1640:* Molnar Mihalinak … Ministerek vilagos bizonsagot teznek, hogi masutt is volt felesege [SzJk 48]. *1675:* Mind két félnek Testimoniumokat pervestigalva(n), mint hogy semmi (!) vilagosra egyik fél sem hoz be, melyekbűl elucescalodnék hogy … Sebesi Miklos által lett volna az kár [Kv; TJk XII/1. 117]. *1680:* Ige hellyes és vilagos Feles Tanuk(na)k vallasibul sok rendbeli Lopasi és Tolvajsága Constal [Dob.; RLt 1]. *1710:* Nem is bizonyithatának semmit ellene világost, hogy Thökölyvel conspirált volna[a] [CsH 178 1684-re von. felj. – [a]Barcsai Mihály]. *1710 k.:* Az én jussom pedig Járához most olyan világos és olyan brevis, hogy egy terminuson … elnyerem [BÓn. 720]. *1726:* Nyarai Andrásnénak Okmar Jutkának szer felett valo nyelveskedése és mocskos szavai világossá tétettek az Szék előtt [Kv; TJk XV/6. 13]. *1739:* Harmadik J. Hajadon Leány Kibédi Ágnessel, Latrai mikeppen paráználkodtanak, titkon, nyilván társalkodtan(a)k, oris fassiojokbol világos [Dés; Jk 299]. *1745:* nem tudván semmi világos boszorkányságát[a], sem olyanokkal való társalkodását, még eddig elé jámbor asszonynak tartottam [Körispatak U; Ethn. XXIV, 166. – [a]A boszorkánysággal gyanúsított Szabó Ferencnének]. *1768:* Világos az hogy azon Szanto Föld nem az alatta Lévő Láb Földhöz tartozott, hanem … Groff Vass Miklos Ur Embere háza után biratott [Cege SzD; WassLt]. *1812:* világos lévén hogy a' Pásztorok a csordát nem kergették a' melly mián a' lovak meg szaladtak volna – eszerint … az Al peres Pásztorok a' kereset és kár megfizetési alol feloldoztatnak [F.rákos U; Falujk 77–81 Barabás Áron papnot. kezével]. *1816:* világas lévén az hogy [Kövend TA; Borb.].

Szk: *déli napfényhez hasonló ~. 1699:* a' főben jaro criminalis dolgokban a' probanak Deli Nap fenyhez hasonlo vilagos(na)k és elegedendőnek kell lenni [Dés; Jk 280a] * *(déli) napfénynél ~abb. 1796:* így napfénynélis világosabb,

hogy akkor ezen Privilegialis Levél nem producaltatott [Mv; TLev. 5/16. Transm. 78]. *1809:* nyilván és déli napp fénynél világosabb az panaszoltatak(na)k cselekedettyek [Szu; USzLt ComGub. 1655höz].

Sz. *1765:* Mind ezenn mulattságos Lövöldözésekröl rosz végett valo hiresztelések ollyan világos ... mint a' Délb(en) tündöklö napfény, melly hiresztésekkel tsak egyébb Dolgokat akartanak fedeztetni [Gerend TA; KS. J. Somlyai de Fogaras (40) ns vall.].

11. szemléletes; plastic, sugestiv; anschaulich, plastisch. *1673:* Megpróbáltam némelyeket, eleget szolgáltam némelyeknek, mégis csak semmi; sőt némelyeket magam vittem elő dolgában, neveltem magam ellen, erre elég példát, világost írhatnék [TML VI, 430 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1710:* Nemes Péter ... hiremben-nevemben méltatlan mocskolt mindenütt ... minden alkalmatossággal bestelenített, rágalmazott az rosz lelkiismeretű ember: mégis ő haragszik gonosz léleknek világos címere [SzZsN TT. 1891. 279]. *1896:* Megígértem, hogy ha jobbat írok annál az elbeszélésnél, amit küldtem – felcserélem. Beváltom. Ez, tudom, inkább sikerült, mert egyszerűbb s világosabb [PLev. 176 Petelei István Gyulai Pálhoz].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** napvilág, világos hely; loc (mai) luminos; heller Raum. *1734:* az Controversias gyoltsát az Anak el nem lopta, hanem tsak az magaeval akarvän conferalni Speculationis causa vette kezéhez, nemis vitte továb hanem circit(er) két lepésnyire aztis azért hogy a Sátor szegeleten leven a sátor sötétes volta miatt a világoson akarta meg nézni [Torda; TJkT I. 47].

2. nyilvánvaló/vitathatatlan tény; lucru evident; offenbare, unwidersprechliche Sache. *1781:* Deliberatum. Az actornak productuma ellen nem tudván világost mutatni, az inctus tartozik leválni az zálagot s a földet remittálni [Tapolca Cs; RSzF 249].

világosabban 1. fényesebben; mai strălucitor; glänzender. *1636:* ebből-is minden déli nap fenynél világosban meg látszik, hogy felölök az uj Testamentomban sem parantsolat sehol az Christustol, vagy az ö Apostolitol ... és azokbol fundáltatott Ecclesiakban nem találtatik [ÖGr 8].

2. tisztábban, láthatóbban; mai clar; klarer. *1604:* az al peresnek zolgal wilagosban az(on) bizonjsag, hogi az marhanak gondwiseleset telliessegel fel ne(m) fogatta, chiak Igierte arra magat hogy Erömest otalmazna ha oltalmazhatna [UszT 18/126]. *1613:* meli dologh wilagosba(n) ki teczik az Compositionalisbol [Altorja Hsz; Borb. I. Joannes Istok (60) pr vall.]. *1793:* de tsak világosabban el lehet hinni, hogy egér szőrü volt, hogy sem barna[a] [Hszj *mocskos* al. – [a]A ló]. *1831:* a' Dées Aknai Birákok által megis betsültettem ... erröl a Birákok által készitett Betsü levél világosabban is meg mutathattya [DLt 332].

3. szemléletesebben; mai clar/limpede; anschaulicherer. *1772:* ezen dolog még abbol is világosobban ki tettzik hogj ... az edgjik also kerék csak alig forog vala [Sövényfva KK; JHb LXVII/279].

4. érthetöbben; mai limpede/clar; verstehbarer. *1592:* az prokator hiwatal melletth wilagosban Job modo(n) akarok zolnj [UszT]. *1593:* Myerthogy Az Zaz Nemzeth feokeppe(n) irasbol mondgya Mondattia megh valaz teteleket ... Noha Az Magyar Nemzet erre Zollot, de hogy eo kgmekis chyendezben zolhasson egy massal, es Akarattiokatis wilagosba(n) az Irasra megh Mutogathassak ... Ez feoweo zombatot (!) halaztotta az Magyar rend Az egybe gywlesnek [Kv; TanJk I/1. 212]. *1613:* Tudom azt hogj Rethi Istva(n) Ur az Kóver Jstva(n) Joszagat, valamit bir mind zalagon biria, mert sok rendbeli levelejb(en) vagiok biro melljekbol wilagosba(n) extal [Altorja Hsz; Borb. I Czinpa Istvan Deak (50) ns vall.]. *1672:* Elhiszem, Baló uram oda érkezvén, világosabban explorálja az dolgokat [TML VI, 281 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1673:* Rédei uram és felesége dolgárúl ha világosban tudósit, tűlem bizony tovább nem megyen [TML VI, 422 Bánffi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1674:* az havasok alat vagion ö Ngoknak egy jeles üveg csűrek ... mely az jnventariumban wilagosabban meg irattatott [A.porumbák F; UF II, 628]. *1710 k.:* én se terheltem szegént[a] ... hogj hoszszasabb szókkal s wilagosobban erölkögyék ki mondani [CsV. – [a]A haldoklót]. *1738:* világosabban docéállya(na)k[a] a lisztessák dolgáb(an) [Torda; TJkT I. 175. – [a]Az al- és felperesek].

5. egyértelmübben; fără echivoc; eindeutiger. *1566:* mostis alazatoson kenyeorgwnk felsegednek ... meltoztassek kegyelmesben és wilagosban az my hozzank walo kegyelmesseget meg mwtatny [SzO II, 181 a székely főemberek foly. János Zsigmondhoz]. *1593:* mindaz altal talaltatik egi tanu ki wilagosban vallia az teobbinel, hogi eggiwtt eottek itak volna, es egi hazba haltanak volna [Kv; TanJk V/1. 355]. *1659:* Az vajdak felől is mi hírek hallattak legyen itt, megírtam volt, de tudom, ti világosabban tudjátok, ha úgy van-e, vagy nincsen [TML I, 466 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1667:* Isten egyben gyüjtvén Kegyelmeteket, bővebben és világosban meg fog érteni [TML IV, 78 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1687:* Az mely ötven forintot a Sárközi uramek számvetésében contravertáltam, azután jutott világosabban eszemben ... hogy a berbécsek ára volt [Mmsz; EOE XIX, 177 Nagy István Teleki Mihályhoz].

világosan 1. fényesen; în mod strălucitor; glänzend. *1662:* Nem épült vala-e meg a föld a régi romlásokból ... mindenütt sűrű városokkal, amellyekben nagy részint az Istennek igaz tisztelete világosan tündöklik vala [SKr 72–3].

2. tisztán, láthatóan; clar; klar. *1679:* az mint a szakasztása[a] mutatta wilagosan oda illet [Dés; Jk. – [a]A gyolcsé]. *1704:* Az este volt amaz nagy eclipsis a holdban ... hat órától fogva tartván egész tizedfél óráig, amikor a hold egészen elfogyott vala, amelyet is, tiszta idő lévén, világosan láthattunk [WIN I, 109]. *1734:* Az exhibealt L(ite)rale Instrumentumokbol ki jö wilagoson hogy az Inctus az én Szénámat malitiose hirem s akaratom ellen distrahalta s maga ususara forditotta [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24]. *1737:* azon Contractusban wilagoson ki van téve hogy usq(ue) ad tempus adatott a Fundus [Torda; TJkT I. 138]. *1757:* a Tanu Nyilván és bizonyoson szemeivel láttaé világoson mint a Kést a hüvejben szokta ember látni [MNy XXXVIII, 207]. *1760:* tudom világoson, hogy az Utrumban meg nevezett Halmágyi Péter nem innen Krizbárol valo ember [Krizba Br; BrALt IV/33 Petrus Szánto (62) vall.]. *1761:* emlékezem arra világoson, hogy ... mind elméjében, mind pedig erejében meg fogyatkozott volt[a] [Medeser U; Ks 20. XIV. 10. – [a]Nagy Bentser Pálné Kovács Margith]. *1764:* observalta világoson az mint földre le buva nézte, hogy hárman vadnak, s teringétnek négy sertéseket [Torda; TJkT V. 205]. *1768:* a' Csűr Kertben lévő ganéj még abban világoson meg láttzott [Tóhát TA; JHb XI/22]. *1771:* a' Gyermekek két Fejér haju Gyermekek valá(na)k de távolacskán lévén vigosson (!) meg nem ismérhettem s nem vallhatom ki tseledgyei volta(na)k [Bere-

keresztúr MT; BetLt 7 Lad. Siklodi (33) vall.]. *1806:* Hogy az oroszfalvi Hajtásokkal Csenger Juvon meg békéllet volna világoson hallottam [Szászrégen; Born. G. XIII. 14 Rusz Mihály (45) vall.].

3. szemléletesen; clar, limpede; klar, anschaulich. *1585:* vilagoson keserves zywel megh Mutogatta mostan plebanos Vram zewkseget Vgy hogy Jeowedelmeheóz kepest, vilagoson es homaly nelkewl meg teczik zewkseges Allapattia kith Vgyan Ereós hittel valo Mondassalis megh bizonitot [Kv; TanJk I/1. 11]. *1588:* Nehol penigh ket vagy harom eztendeigh Epiteseok megh Indul, vgy Annyera hogy teob Reze szerent Nem Allando Amit chinalnak Melybeol vilagoson laczik ... hogy Nem elegedendeo mesterek [Kv; TanJk I/1. 60–1]. *1667:* az teöb karait penig mellyett eö kiglme pretendala hogy szep homlitasit kj szaggatta es el hanta wolna, ollya(n) uilagoson nem lathattuk de az Vermet lattuk [Kv; RDL I. 148]. *1733:* A Novizans fel producalvan Relatoriajat, magát tisztességesen emodállya az gyolts és káposzta lopás iránt valo bestelenség alól, midön bizonyos fatensek világoson importallyak hogy a kezéhez vett gyoltsot nem akarta el lopni, hanem a maga vett gyolcsával akarván conferalni ha egyenlöé nem is mesze vitte [Torda; TJkT I. 15]. *1781:* hogy Borbély Ferenc nem vallja magáénak azon elkárosodott bört, világosan kihozza a füljegye [Jenöfva Cs; RSzF 214]. *1803:* a regi s már meg-sarjazott kaszáltatás hellyéböl világoson meg-teczett [DLt 400 1836. év al.].

4. érthetöen, közérthetöen; limpede, clar, cu claritate/precizie; klar, verstehbar. *1633:* Bakos Daniel vilagosso(n) megh valla, hogi záz forint keötelett vetettek egi mas keözeött [Mv; MvLt 290. 134b]. *1642:* mind ezekbul az jokbul az mellieket Uelagoson es büsegesen ide felieb megh irtam ... kirtem suki pal Vramtul [K; SLt T. 25]. *1662:* irásán csodálkozom, hogy homállyosan irtam volna meg az dolgot, nekem úgy tetszik, elég világosan declaráltam vala [TML II, 284 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1670:* Valamivel rövidebben, de mégis világosan mindent megírni jovallok az Palatinus Electornak [TML V, 371 Bethlen Miklós Bethlen Jánoshoz, Bánffi Dieneshez és Teleki Mihályhoz]. *1677:* a' nova donatiok meg-visgálásának rendi és módgya a' Decretumban elég világossan exprimáltatván vadnak [AC 202]. *1757:* Miféle erköltsü Embernek tudja a Tanu ... Pakular Vaszilyt ... hallattaé világoson valami tolvajkadását, etzakai olalkodását, valamelj ház(na)k fel véresét (!) ...? [Kük.; Ks 8. XXV. 14 vk]. *1760:* Minden Törvényes p(rae)cautiok Contractusb(a) tétetödje(ne)k fel, minden világosson irattassék fel hogy Sem(m)i homály benne ne légyen [Igenpataka AF; TL. gr. Teleki Ádám kezével]. *1762:* Azt világosan hallottam Molnár Jánosné Testvér Nénémtöl hogy Kafiai János ment bé hatalmasul az Utrizált Házhoz s Joszágra [Geges MT; IB. Ioan. Somodi (51) pp vall.]. *1786:* Tudam aztis mondani az Tot Fiak felöl világasan hogy rosz természetü és életü es izgága szerzö Emberek [Hidvég MT; GyL. Burszán Sándor (74) taxás vall.]. *1803:* a' Const. 2. Része 3k Articulussában böven, és Világoson ki tétetet, az tanulatlan Ujj Verös Kovátsok hogj és miként férhessenek bé az Veröben mesterségek folytatására [Torockó; TLev. 9/35]. *1819:* Barabásnak Kurtán, és Rövideden, világasan izentem volt, a feleséged által [Gyalakuta MT; IB].

5. egyértelmüen, félreérthetetlenül; fără echivoc; eindeutig. *1578:* az eo felsege Mostan lengiel kiraly Bathory Jstwan leweleböl wylagosson constal mychioda Rendet szabot legien eo felsege Tanachywal az Mezaros Vraim dolgaba [Kv; TanJk V/3. 163b]. *1625:* megh bizoníttom hogi uilagossan nem hallomassal mondottak [UszT 148b]. *1642:* Keziben lako Jo Matthiasne Kozta Clara, leaniat Jo Susannat igerven iövendö hazassagra, Desi Szücz Ferencz Deaknak, de mivel az leannak consensusanel kul creözakkal adta volt leaniat nekj ... melliet a leanszo docealt vilagosso(n) ereös bizonsagokkal [SzJk 58]. *1655:* Macskáson lako Decsej Bálinth adot nèkem kölcsön száz aranyokat, mellyekb(en) egy nèhányat vilàgoson meg ismértem hogy Szavaj Peter verte [Kv; CartTr II. 890 Steph. Rázmány senior (36) ötvös vall.]. *1671:* Kérem Kegyelmedet, az udvari dolgokrúl világosan tudósítson [TML V, 651 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* Ez Contractust világossan meg-tapasztalván az Ország, hogy ez Hazának nem kárára, söt inkáb hasznára volna, annak minden punctumit approbalta és javallotta [AC 168]. *1725:* Tudgjae a Tanu nyilvánn es bizonyosonn, vagj a' Nehai öreg emberektöl világosonn értettee? [Bk vk]. *1735:* világoson meg nem tudgjak vallani hogy ezen szemünk elött lévö bokrok ezen Sebesi Földben vadnaki vagj nem [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1737:* Mint hogj nem constál világosonn a Tktes Nms Tanáts elött Kerekes Gál István atyánkfia Ökrének Balog Sámuel által lött meg-vágattatása ... azért itéltetett hogj nincz potentiánn nem Convincaltathatik az Inctus Balog Samuel [Dés; Jk 235]. *1745:* Azon éjjel kakasszó elött egy órával bejöve és beálla az kürtömnek derekában egy boszorkány, melyet világosan és biztosan tudok boszorkánynak lenni [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 161 Simén György (42) un. préd. ns vall.]. *1759:* Zaharia Gávrila a' Kérdésbe világosan fel tett helyen és időbe lőtetett agyon [F.újfalu BN; BK 8 szász tanú vall.]. *1764:* vilagosan ki nem lehet tanulni, hol gerjesztetett tüz, melyböl azután esett az égés [Torda; TJkT V. 244]. *1777/1780:* Ezen Somkut[a] nevezetü Falu, hogy mennyi Arenda fizetéssel tartozzék ... azt az adjurált Fatensek referálni nem tudták elég világosson [JHbK LII/3. 204–5. – [a]Kissolymos (SzD)]. *1783:* Bizonyos hallomásból én is világoson tudom mondani hogy ezek(ne)k édes Attyok Sz. Szen (!) Királyi Pap volt [Sámsond Sz; Borb. II. Jos. Almási (49) ns vall.]. *1801:* Tudom azt világoson hogy a' Mlgs Béldi Antalné Aszszony ö Nsga Also Járai Malma gátja építtésetöl fogva azon hellyen van hol eleitöl fogva volt [A.jára TA; BLt 12 Ferencz Pál (25) zs vall.].

6. nyilvánvalóan; (în mod) evident, neîndoielnic; offenbar. *1591:* Mierthogi az bizonsagok vilagoson be hozzak, hogi Kis Thamas az latrokkal eozue eskwt ... teccet az teoruennek, hogi coreossen megh veriek es az varosbol kj wzzek [Kv; TJk V/1. 72]. *1603:* az birak wilagosson mind az bizonysagokal Egiwt beosegessen be hozak hogj cziak az marha felöl volt az wegezes az haz es Erökseg feleol semi nem wolt [UszT 17/25]. *1639:* Amit penigh Disznaion ualo ház hely feleol ir Kegld ... az én somnak (!) bar ne adgion Kegld hitelt, hanem ... én oda hiuato(m) Director Uramot jol tudgia eo Keglme ă dologh mint va(gyo)n Kegld-is vilagoso(n) megh értheti [Homoródsztpál U; Szád. Redej Janos Nagy Tamás udvarhelyi várprovizorhoz]. *1652:* Mivel vilagosson constal Ugrai Marthanak az Uratul valo el szök(ese) ... az Ecclesia absolutiot adot Szatthmari Györgynek [SzJk 69]. *1680:* Az Felsö Porumbakiakkal lévén edgyütt ezek(ne)k is erdejek ott vilagasson meg irrattatik [A.porumbák F; ÁLt Urb. 51]. *1698:* Vilagossan constal ... Piaczi egymast diffamalt mocskos nyelveskedesek [Dés; Jk]. *1768:* tudom pedig azt világoson, hogy a Birák(na)k, és Polgároknak elég bajok volt, 's vagyon ă sok keréngö Mar-

ha mián [Mezőmadaras MT; BK. Fr. Markus (68) ns vall.]. *1777:* mostan pedig nyilvánsagossá tetetődven hogy ... marhák és Lovak el Lopattatásokban nem tsak részes, hanem világoson tolvajlo let volna [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1796:* hogy azon Privilegium ... nem Törvényes, ezt az All Peres olly vilagoson meg bizonyitta, hogy az ellen sem a' ... Torotzkaiak, sem pedig a Fell Peres egy jótátis szollani nem tud [Mv; TLev. 5/16 Transm. 92]. *1818:* az akkoron világoson ki jött tolvajoknak meg eddig semmi büntetések nem következett [DLt 263].

világosbarna halványbarna; cafeniu deschis; hellbraun. *1816:* Andronik Flore ... viselt ... világos barna kaputot világos szederjes nadrágot [DLt 456 nyomt. kl 1582].

világosfakó világos/halvány szürkéssárga; şarg, cu părul de pe corp galben/deschis; helle graugelbe Farbe. *1849:* Hóka világos fakó kantza [HSzj *világosfakó* al.].

világosi a Világos (A) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Világos/Şiria; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Világos/Wilagosch: Világoshoz tartozó; care aparţine de Világos; zu Világos gehörig. *1843:* Sárdi Világosi szőllőnek mivoltarol szollo testimonium [Szentbenedek AF; DobLev. V/1244].

világosít 1. megvilágosít, világossá tesz; a lumina; klar machen, erklären. *1732:* két ablakai[a] a vetemenyes kert felé vilagositnak [Nagyida K; Told. 11/70. – [a]A szobának]. *1799:* Világositják ezen Házat ... Négy Nagy Üveg Ablakok [F. zsuk K; SLt Inv. Vegyes perir.]. *1810:* két nagy üueg táblákbol csinált ablak vilagositya[a] [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 352. – [a]A cselédházat]. *1817:* A Felső Molnár Ház, ágosakra épitetett ... 3 Lantorna ablakak világosittyák [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8].

2. *átv.* megvilágít; a elucida, a lămuri, a clarifica; verdeutlichen. *1596:* En nagj eöreömest irasomat zembe valo bezedemmelis vilagositom [Kv; Szám. 6/XII. 182 Bachi Tamás sp kezével]. *1653/1655:* én igen nyomorult betegh lévén ez dologban semmit nem tudtam igasságomat ki vilagositsa nem volt [Kv; CartTr II. 880 Csepreghi T. Mihály lev.]. *1667:* sokat beszélgetvén az mü kegyelmes urunkkal, ő nagysága Baló uram követségének relatiojával mind elmémet igen világosítá, mind szívemet kiváltképpen vigasztalá [TML IV, 180 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1678:* Hogy gondolkozásra való materiám avagy scrupulusaim nem lettek volna az bizony tagadatlan, mert az példák világosítják [TML VIII, 12 Csáky László Teleki Mihályhoz] | Zólyomi iránt való dolgokat is ha világositaná, megszolgálnám Kegyelmednek [TML VIII, 77 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz] | azalatt is peniglen csak Kgd vilagositsa az dolgokat s tudositson [TML VIII, 243 Teleki Mihály Haller Jánoshoz]. *1688:* Szabadosok. Thamas Boëral. Ennek az Attjais Opra Mány Bárb vide Urbarium A 1652. Szabados volt. Azuthan valo Urbariumok-is ugy világosittjak [Szarata F; ÁLt Urb. 19]. *1710 k.:* Nem tudja igazán megítilni, hogy ki mit érdemel, amint azt oda fel bővön világosítottam | Ezt illettem én a deákban compendiose a 13. és az utolsó 14. punctumokban, melyet ide elébb világosítok rövideden [BÖn. 416, 938].

3. felvilágosít; a lămuri; aufklären. *1670:* Im Ispán Ferencz uram nekem mit ír, Kegyelmednek elküldtem. A hol meg Nota benéztem, kérem, ha tud valamit benne, világositsa [TML V, 48 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1676:* Egynehány levelében írja Kegyelmed becsületiben való megbántódását. Kérem eziránt is világositsa elméjét, ha orvosolhatom, hadd orvosoljam [TML VII, 326 Teleki Mihály Wesselényi Bálinthoz]. *1680:* igy a' menyire az dolgot világositották eő kemek előttünk oda vive(n) geneologiajokat fel, vehetik az harmad ket resze(ne)k harmadgiát [Kv; RDL I. 158]. *1767:* mikor elesett, mingjárt a pitvarbol ki ugrék Imbre György, s meg ragada Murvait, melyből a' következik hogy nyilvanoson ő volt ott ... melyet vilagositanak más fatensek fassioi [Torda; TJkT V. 237]. *1806:* most a' képp(en) vilagosittani, és meg magyarázni méltoztatott [HbEk]. *1828:* vigye végbe amit szükség, informálya, világositsa a' Birákot, amit az ellenkező Fél már ugy tapasztalom hogy megtett [Mv; Pk 2].

világosítás felvilágosítás; lămurire; Aufklärung. *1656:* bizonyos postája lévén Kegyelmednek, igen megszolgálom, valami világosítással világosítsa meg Kegyelmed amaz irását [TML I, 5 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1666:* az titulussában sem értem, mit teszen az vajvodarum nepoti stb ezekben is világosítást várok [TML III, 622–3 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* Megvallom, én ezekben némelyeket nem értek világosítás nélkül [TML IV, 53 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1678:* hogy én is nemzetemnek, annak igyének gonosz mételye és szolgája vagyok ... kit én csak nyögve tűrök noha nehezen szenvedek, várván Istentűl s az üdőtűl más világosítást az oly formán vélekedő embereknek elméjekben [TML VIII, 58 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1763:* az ellenkező rész ... itt állván a' magunk világositására téjendő mérést ellenzi [Forró AF; JHb XXVIII/47]. *1776:* kemény meg kötözéssel fenyegetvén, szándékokban, és letett hitek után tejendő mutagatasokban, és világositásokban impediálta [F; DobLev. II/477. Ib Kövesdi Boer Pál hites assz. kezével]. *1820:* Egy szoval a' Fenn meg irtakra nézve méltoztassanak a' Méltosagos Urak világositást adni [Mv; Borb. II Mátyás Sámuel ügyvéd lev., csak aláirása sk].

világosító 1. helyiség megvilágítására készített; care permite să intre lumina; zur Beleuchtung eines Raums. **Szk:** *~ ablak. 1652:* Ezen Tárhaznak vagyon egy rostélyos vilagosito ablakais [Görgény MT; Törzs.]. *1694:* Va(gyo)n ezen haznak egy vilagosito Ablakja [Kővár; JHb Inv.]. *1732:* a Kis háznak ... edgy vilagosito ablakjai lantornával borittattak [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1756:* Ezen Pinczének ... a kőfalak között ezen fellyűl vagjon a Veteményes kertben szolgálo Vilagosito Ablakja [Branyicska H; JHb LXX/2. 14]. *1797:* égy világositto ablak [Kőrispatak U; Pf] * *~ ablaklyuk. 1810:* vagyon ezen Árnyék széken egy vilagosito ablak juk is hagyva [Doboka; Ks 76 Conscr. 36] * *~ ablakocska. 1756:* Dél felől valo részben a Pincznek vadnak két világosito Ablakotskái, Nap Kelet felől valo oldaláb(an) egj Vak Ablak [Branyicska H; JHb LXX/2. 15] * *~ fiókablak. 1810:* az ... ujj Udvarház ... Szarvazattya első oldalán három világosito fiok ablak [Doboka; Ks 76 Conscr. 35] * *~ lyuk. 1818:* Mivel az intézetben lévő Szinnek ... építtésével azon szin oldalon lévő vilagositto lyukak be fognak rakattatni [Mv; LakCLev.].

2. fel/megvilágosító; care lămureşte/clarifică ceva; der/die etw aufklärt, etwa: Aufklärer. *1761:* Adjad, Uramisten, kinek-kinek a te szent lelkednek világosító erejét, hogy a te szent igéid tisztaságát vegyék eszekbe mindenek [RettE

119]. *1841:* Kolosvári Mihállyné – a következendő képpen tette világositto felelettyét [DLt 1503].

világoskék halványkék; albastru/deschis; hellblau. **A.** öltözékre, kelmékre von.; referitor la îmbrăcăminte, la țesături; Stoffe betreffend. *1756:* Egy Veg világos kék frantzia posztott Vettem Rf. 29 xr 30 [TL. Teleki Ádám költségnapl. 76b]. *1800:* Egy veres bársonyból készült gespensztli (: vagy Ijesztö :) hozza való világos kék tafota Szoknyával [LLt]. *1807:* Beiwinkler Antal ... Sütö Legény ... világos kék posztó rövid Posta (!) Dolmant szokott viselni [DLt 710 nyomt. kl]. *1823–1830:* Ekkor Máthé László székely huszárköntösbe s huszárkarddal volt, holott azelőtt világoskék köntösbe járt mint kancellista és mint prokurátor is [FogE 85]. *1840:* Markuj Máris ... mintegy 32 esztendős ... viselt világos kék pettyegetett ótska bagazia kurta gubát [DLt 843 nyomt. kl]. *1845:* Erősdi Mihály ... visel egy világos kék viseltes bekest [DLt 743 nyomt. kl].

B. bútorra von.; referitor la mobile; Möbel betreffend. *1865:* Egy világos kékre festett kaszten [Szárhegy Cs; LLt].

C. emberi testrészre von.; referitor la părțile corpului; Körperteile betreffend. *1787:* Sajnár András közönséges Falusi Lakosnak Fia, Szász Nemzet ... sárga haja vagyon ... világos kék szemü [KLev.].

D. állatra von.; referitor la animale; Tiere betreffend. *1742:* Jármas okrök 4. Mellyeknekis ketteje világos kék, egyenes felállo szarvuak Ketteje penig Sötetes kék villa szarvuak [Kisborszó SzD; TL 42].

világoskodik 1. megvilágosodik; a se lumina; klar, hell werden. *1763:* Ezen ... Házbol ... duplas Ajto nytatik (!) bé a belsö Tüzes Házba mely négy Ablakokkal világoskodik [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa/19 néhai Hortobágyi Gergély György conscr.].

2. felvilágosodik; a fi cunoscut și răspîndit; aufgeklärt werden. *1662:* a szegény hazát és az egész Magyarországban is már világoskodni és fenn lenni kezdett evangéliumi tudományt, azoknak megorvoslásában mennyi izzasztó bajos munkálkodások volt azután támadott igaz hazafiainak, s nevezet szerint a dicséretes emlékezetü Bocskai István fejedelemnek [SKr 85].

Vö. a *világosodik* címszóval.

világoskodó világított; care primește lumină ...; geleuchtet. *1775:* vagyon az nagy Udvarház, az melynek Stukaturas onba foglalt nyoltz Sarkatskákon forgo négy négy vas horgotskakkal zárodo üveg karikaju két ablakokkal világoskodo Pitvarában ... vagyon bé menetel ... két felé nyilo festekes ajton [Nagyiklód SzD; CU].

világosodás 1. világosabbá válás; revărsatul zorilor; Tagesanbruch. *1662:* ad diem 24. Augusti viradóra, mihelyt az hajnal világosodása lenni kezdett volna, a port mindkét bástyák alatt egyszersmind felgyújtatván ... az bástyák felhányattatának [SKr 606].

2. ki/megvilágosodás; clarificare; Aufklärung. *1669:* Kegyelmedet azért ... hozzám való igaz atyafiságúra kénszeritem, tudositson jó tetszéséről s az dolgot is ügyekezze, ha lehet, úgy praevenielni, vagy ha immár annál tovább volna, moderálni, ne inhibálná úgy az fejedelemasszony akár csak az dolognak világosodásáig [TML IV, 431 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

Vö. a *világosodik* címszóval.

világosodik 1. virrad; a începe să se lumineze/să se facă ziuă; dämmern. *1657:* Ezt a várbeliek előbb vévén észre, mintsem az mi strázsáink, szintén hajnalban lövének hármat ágyúval, melyet valami jeladásnak mindjárt gondolván, azonban világosodván az strázsák is megláták [KemÖn. 226]. *1662:* mihelyt világosodék, Örményes felé ottan indult vala[a] | Mely ostromlás és a várbeliek ellen való kemény viadal ollyan reggeli avagy inkább hajnali, világosodni kezdett időtől fogva, mintegy kilenc órakorig tartott vala [SKr 289, 606–7. – [a]A fej.]. *1807:* meg állapadám egy kisség már virradatt, és vilagosodott is volt egy kisség [M.fenes K; KLev.].

2. világosabbá/érthetőbbé válik; a se lămuri, a deveni clar/limpede pentru cineva; etw wird klarer. *1662:* Mivel pedig az harc után menten a testek halomba rakatni parancsoltattak vala, a fejedelem halálának híre azután világosodván, erre nézve sem feje, sem teste[a] fel nem találtatott és ismertetett vala meg [SKr 671. – [a]Kemény Jánosnak]. *1679:* az Boam dolga is világosodik; azt beszéllik az vicetisztek, hogy ez a dolog neki is szintén úgy tudtára volt, mint akárkinek az elment hadak közül [TML VIII, 421 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Egy kerci szász leányt hasonlóképpen[a]; de hogy ennek az anyja, szegény együgyü parasztasszony által orvosság neve alatt olyant adatott, mely miatt megholt volna; abortivum vagy méreg volt, ki tudja. De e kettö nem világosodott [BÖn. 949. – [a]Pap János teherbe ejtette]. *1820 k.:* A Purkár Lupulj, és Furka Éva maradot vagyonaihoz tulajdon irásaibol a Szék ugy Világosodik, hogy ... edj mást a Fel peresek, az Alperesekhez hasonlo Successoroknak ismérték [Déva; Ks 119b Vegyes ir.].

Vö. a *világosodik* címszóval.

világospej halvány vöröses-barnás színü; roib deschis; helle rotbraune Farbe. *1689:* Iffiu Urunk Hatás Paripaj ... Suájdó (!) vilagos Pej [Utl]. *1698:* Elsöbennis kancza lovak ... Vilagos pej eőrőg kancza nro 1 [Cege SzD; WassLt osztozólev.]. *1739:* Groff Kalnaki Barbara Aszony ö Nga méneseinek Szama ... 1. Vilagos Pej kancza nu. 12 [ApLt 2]. *1768 k.:* Thordoson Telelvén ä Ménes ... döglött meg Vilagos pej öreg kancza Nro 1 [DobLev. II/390. 11b]. *1794:* Világos Pej Hodos Kantza Vilagos Pej Csitkoja [Zentelke K; CU]. *XVIII. sz. v.:* egy világos pej herélt 4 esztendős gyermek Ló [Pf]. *1801:* egy közepes állatu világos pej Lo [DLt nyomt. kl]. *1803:* egy kisded sötét szürke ... s egy világos pej Lovak [Déva; Ks 90. XCVII. 6]. *1812:* Egy világos pej vén Paripa, a' szája, 's szeme körül sárgás [DLt 383 nyomt. kl gub.]. *1823:* szökött-el ... két világos pej anglizált, szártsa Lábu és a homlokán fejér hoka loval [DLt nyomt. kl]. *1835:* Bátor világos pej 1-ször Április 6-án a Gidrán császári setét maglóval [HSzj *bátor* al.]. *1837:* Egy világos pej vén Paripa-ló ... orra felső része merőben fejér hóka orr [Mv; DLt nyomt. kl]. *1840:* világos pej kantza ló ... lába valamivel bokátul felyebb egész körme hegyéig kesely [DLt 1627 nyomt. kl]. *1842:* Az idősebb világos pej alig ... észrevehető konya fülü [DLt 861 nyomt. kl]. *1849:* Világos pej lo jegyetlen [Kvh; CsS].

Szk: ~ *szőrü. 1748:* Pop Vonka ... Kornis Sigmond Vr eö Nagának egj Világos pej szörü három esztendös mettzetlen Szijju hátu, fekete farku serénnyü Gyermek Lovát más Complex társaival ... el lopta, el adta [BSz; Ks 80]. *1761:* Világos pej szörü a' ket hátulso Lábaval szártsa ... négy esztendös Mettzetlen Gyermeklo Nro 1 [JHb XXII/31. 22]. *1808:* Egy világos pej szörü ... hitvány, és kisded kantza-

tsiko ... homlokán tsillag vagyon [DLt 578 nyomt. kl]. *1815:* Világos pej szőrű kan faru, két esztendős, kisded vadász-ló test állásu, hátos paripa tsiko [DLt 274 nyomt. kl].

világospiros halványpiros; roşu-deschis; hellrot. *1852:* egy világos píros pelyparipa ... hasa közepen ... egy dionyi tsomotska [DLt 1066].

világosság 1. *átv. is* fény, fényesség; lumină; Licht. *1563:* szent Margit asszony nap előtt való hétfőn estve, mikoron a hold tele volna, a hold teljességgel feketévé változék és semmi világossága nem vala; tartott ez dolog mintegy oráiglan [ETA I, 20 BS]. *1619:* ezen az tavaszon Egiptusba ... harmadnapig ... nagy sötétség tartott ... És az ország népe kiment az hegyekre imádkozni, és addig imádkoztak, hogy az Isten ismét megnyitotta az üdőt és világosság lött [BTN[2] 278]. *1629:* Éjjel 9 óra tájban egy hasadás lőn, annyira, hogy azt tudták az emberek, hogy tűz esett alá az égből, olyan nagy világosság volt [KvE 158 SB]. *1662:* meg sem fogyatkoztat őszentfelsége benne, mivel maga ígéreti tartja, hogy feltámad még egyszer a setétbül a mi világosságunk [SKr 719]. *1710:* Azzal is veszték a hajdúk, hogy a falut felgyujtogaták, mert a setétben csak bódorgának vala a németek, de a tűz világosságánál inkább együvé gyülének [CsH 382 1707-re von. felj.]. *1710 k.:* minél inkább elvonod az elmédet vagy magadat a testtől, világtól, annál közelebb mégy a hozzájárulhatatlan világosságban lakozó Lélekhez | Elég az, hogy a setétség és világosság nékünk a naptól, szemtől függ [BOn. 431, 482]. *1765:* némelyek ... a holdból kinyúló világosságot láttak, némelyek mint egy hosszú kötél olyan világosságot láttak [RettE 191]. *1879:* Félek a világosságtól, a zajtól [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. világítás; lumină; Beleuchtung. *1596:* Kakasne Azzoniom hazanal vrunk parancholattiabol, vilagossagnak okaert, vagatot Biro vra(m) ablakot az gradichnal es az teob ablakokatis fellieb veottek [Kv; Szám. 6/XXIX. 71 Bachi Tamás sp kezével]. *1653:* A templomban éjjel-nappal világosság vagyon, mert lámpások vagynak felfüggesztve [ETA I, 120 NSz]. *1694:* vagjon a' Konyha ház ... Ablaki ennek nro 3 ~ hármak: melljnek kettei vilagossag(na)k okáért valók [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. *1710 k.:* Felebarátomnak életét, jószágát, becsületit nem hogy úgy féltettem s őriztem volna, mint a magamét, sőt olyan messze voltam attól, amely messze vagyon az éjszakai setét a nappali világosságtól [BIm. 1011]. *1823–1830:* láttam, hogy a viaszosvászon alatt a fal meg volt hasadozva, sőt egy helyt a külső világosság is sütött be [FogE 225].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ra hoz* megvilágít, felszínre hoz, kiderít; a scoate la iveală; offenlegen, bekannt machen. *1675:* az melyek most titokban lenni láttatnak is, világosságra hozza [TML VII, 27 Sepesi Pál Teleki Mihályhoz]. *1679:* De világosságra hoz az idő is mindeneket [TML VIII, 382 Thököly Imre Teleki Mihályhoz Debrecenből] | Isten fiamnak ez iránt való ártatlanságát nem sokára ennél is jobban világosságra hozza [TML VIII, 477 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1693:* A' Legeny Relatoriajabol vilagossa(n) az Asszony(na)k parazna eletet ne(m) lattyuk, noha hallomast hallank, mellyból ellene gyanakodhatnek, az Férjet Kénszerittyük igyekezze jövendő Partialisra dolgat vilagossagra hozni [SzJk 268]. *1763:* kévánta az Nemes Mag(istra)tus bizonyságok által a dolognak valoságát vilagosságra hozni [Torda; TJkT V. 171]. *1769/1802:* A Bezdédi és Nagy Kristoltzi egyben folyo határak között orialodatt contraversianak el igazittására ujjabbanis exmittaltatván commissarius Uraimék, a vegre: hogy minden homalyosságokat világosságra hozni ... tartsak kötelességeknek [BSz; JHb LXVII/3. 41]. *1789:* Melynek hibás létének megbizonyítására producál is két testimoniumokat, de amelyek azon hibáját, tudniillik vérhúgyosságát, melyben az ökör megdöglött, nem eléggé hozzák világosságra [Taploca Cs; RSzF 282]. *1797:* Ujra ele álittatván Szuba Iuon, a' végett hogy Burián Martinnak Csinnyát világosságra hozza [Kosesd H; Ks 115 Vegyes ir.]. *1828:* az világosságra hozta volna még tisztabban a csalfaságát, e' pedig hogy a lehetösségig el palástolodjék, különös interesseje volt [DLt 87 1829. év al.] * *~ra hozatal* felszínre hozatal, megvilágítás; scoatere la iveală; Offenlegung. *1843:* egy Varga Katalin nevű esmeretlen nőszemély által a földesúri jogok gyakorlatának megakadályozására ... világosságra hozatala végett az alolírt biztosok által vitetett végbe [VKp 66] * *~ra jő* megvilágosodik, nyilvánvaló lesz, kiderül; a ieşi la iveală; bekannt gemacht werden. *1668:* Hiszszük Istent, közönségesen sok embereknek nemzetek s hazájok ellen való dolgok jű világosságra [TML IV, 344 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1676:* Uram, ezen materiáról másféle tudosítást várnék, mivel immár ilyen világoson és rettenetes dolgok világosságra jönek [TML VII, 282–3 Mikes Kelemen Bethlen Farkashoz és Teleki Mihályhoz]. *1695:* A mint ennekelőtteis Nemz. Stenzel Andras Ur(am) Quartasságában valo hűséges tökelletessege nyilvan volt, Mostannis ő klme ratioját vgy igazitotta hogy az ő klme hűsége világosságra jőt [Kv; SRE 32]. *1721:* ő kglme nagyon suspectus az orgazdasagról ... melly minden orán vilagossagra jű nagy mértekben, mihelt azon gonosz emberekre inquiraltat(na)k [Ne; Ks 95]. *1730:* ha ... eddig valo vétkeimet meg ujjitanám ... mellyek Világosságra jőnének Törvény nélkűlis ... meg fogattatua(n) halállal büntettessem [Dés; Jk 400]. *1762:* hogy az dolog vilagosságra jőjjen, s az Biro securrus lehessen az igazság ki mondásáb(an), injungaltatik az Parsoknak hogy pro futuro Termino Inquiraltatvan Causajok(na)k defensiojara készüllyenek [Torda; TJkT V. 121]. *1780/1804:* Documentumokbol vilagosságra jövén az, hogy a' régi ős Gazdák Bányájokat magok öntötték bé, vagy a romladozást öntésekkel segitették [Torockó; TLev. 5]. *1795:* hogyha ezután akár mikor még több osztatlan köz hellyek világosságra jönnének azok ujjra fell osztatthassanak [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 7b]. *1802:* Szakáts Jankone ... a volt Farnasi Mesterné ... vasárnap reggel kövessen Ecclát, mivel az Ura életéb(en) tett paráznasága is világosságra jött [M. bikal K; RAk 85]. *1826:* a' selyem erszényt pedig azért tettem el, hogy ha valaha világosságra jönn urát tudjam adni [Szentdemeter U; MvLt usz-i anyag 3. cs.]. *1846:* (A) Tanuk Vallamásaikbol az jőn világosságra – hogy az előbbeni verekedésnek panaszlo Darvas Janos volt szerzője piszkolodás s fenyegetődzésével [Dés; DLt 530/1847. 31].

4. megvilágosító, tisztító hatás; lumină; leuchtende, reinigende Wirkung. *1657:* ha szülejek a világosságnak és abban való nevekedésnek gyűlöléségből tellyességgel nem akarnak táplálni őket s azomban az ifjjak igen jó indulatuak volnának [UF II, 187]. *1662:* Ezenközben Barcsai Gáspárra ... s a szegény országra igen kemény fenyegetéslevelet íratott vala ilyen értelemmel ... hogy íme Váradot ... elfoglalta volna és már birná s az ő igaz, hite világosságával meg is újittatott volna [SKr 634] | Edes Uram ... az Uristen az én világosságom és üdvösségem, hát kitől félnék? [TML II.

295 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Az Isten dücsősége, hogy elrejtse a dolgot; és Pál ... hogy magához járulhatatlan világosságban lakik az Isten [BÖn. 456]. *1767:* azonkívül az evangélium világosságában is résztvévén ... maga is odahagyta a királyságot s általment Angliába [RettE 210]. *1796:* De én talám nem oknélkül tartok attól, hogy eltekerik fatsarják e' dolgot, a' világosságot homállyal bé borityak, az igazságot elpalástollyák [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László főkonz. pap. gr. Teleki Józsefhez]. *1802:* addig is, a mig bővebb Investigatio által igazságos praetensionk tökélletes világosságra tétetik erdeink meg kiméllése iránt hathatos rendelést tenni méltoztassék [Torockó; TLev. 10/8].

világossárga halványsárga; galben-deschis; hellgelb. *1837:* világos sárga szár 14 markos [HSzj *világossárga-szár* al.].

világosszederjes halványbordó; de culoarea murei; helle bordeauxrot. *1658:* ada ... egy kék Faylandis dolmant ... egy vilagos szederjes dolmant mereőn berlettet [Ballázstelke KK; Kp III/84]. *1816:* Andronik Flore ... viselt ... világos barna kaputot, világos szederjes nadrágot [DLt 456 nyomt. kl 1582].

világosszőke halványszőke; plăvan, cu părul alb-gălbui; hellblond. *1632:* Eöteödfw tehenek ... Vilagos zeöke tehen ... No 2 [UF I, 181].

világosszürke halványszürke; de culoarea cenuşie; hellgrau. *1672:* Katonábul Radnotra haitott 32 Gyermek Lovak ... Szekérben fogandók ... Vércse szürke n. 2 ... Világos szürke n 1 [UtI]. *1695:* én másnap ... Szebenbe(n) bé mente(m), az N(agysá)god számára vásárlando Lovak dolga véget ... Találtam ... az Generálisné ... Istalloiba(n) ... egy szürke szepét, és edgy világos szürkét [Gyf; KLt Apor István írása, Recsey István kezével]. *1832:* Világos Szűrke ... Öz Szin ... Fekete [DLt 678].

világoszöld halványzöld; verde spălăcit; hellgrün. *1724:* Egy virágos világos Zöld bársony Mente [LLt Fasc. 116]. *1816:* Egy régi Modi világos zöld Parizon [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1817:* A' Prédikáló Székre való világos zöld v. Pápelszín Tafota arany rojtal bé szegett Takaró [Marossztkirály AF; UnVJk 338]. *1823–1830:* emlékezem, hogy ... gróf Korda Györgynek világoszöld libériába jártak a cselédjei [FogE 64].

világszerte mindenhol, szerte a világon; în toată lumea, peste tot; überall. *1832:* a' világszerte hires kolosvári káposzta, 's más aprolékos hazai ennesenbenesenek hiánya [JHb P. Horváth Lázár Csaky Rozáliához Bécsből]. *1841:* Felségednek mint világszerte esméretes legkegyesebb és igazságosabb fejedelem böles kormányának minden hív jobbágyait biztosító szent pajzsa alatt földre borulva ... bátorkodom [VKp 59].

világtalan vak; neveăzător, orb; blind. *1581:* Egy vilagtalan Zegeny Azzonak d. 50 [Kv; Szám. 3/IV. 18]. *1584:* Akoron Takachy Barthos leanyanak vilagtalanak veottünk egy sarw feyelest f. – d. 20 [Kv; Szám. 4/XV. 19]. *1587:* Relaxaltunk ... Georg Brednek eg' zegeni ereotlen es vilagtalan Embernek Censu(m) relaxanim(us) f. 1/25 [Kv; Szám. 3/XXXI. 3]. *1589:* Egy niomorok ember vilagtalanak attunk 5 Singet [Kv; Szám. 4/IX. 25]. *1596:* Ekerd Peternenek egi zegeni vilagtalan Azzonnak vettünk egi Czondorat p(e)r f – d 68 [Kv; Szám. 6/XIII. 34]. *1600:* Egi vilagtalan leannak attunk segitsegwl, hogy valami zwrt chinaltasson maganak d 50 [Kv; Szám. 9/IX. 42]. *1614:* Vayda Balinth Vylagtalan lib. [Újfalu Cs; BethU 414] | Nagi Jstua(n) vilagtalan pp [Gidófva Hsz; BethU 275] | Bertok Jstuan vilagtala(n) lib [Bergenye MT; BethU 15] | Nagy Georgy vilagtalan [Malomfva MT; BethU 2a] | Chypeő Antal vilagtala(n) [Bögöz U; BethU 123]. *1642:* Sjmo(n) Imreh ... Igen ereötlen uén uilagtala(n) ember [Mákó K; GyU 76]. *1648:* Dem<i>tru Barbat ... Ez is eöregh vilagtalan Boer avagy szabados [Porumbák F; UF I, 860]. *1663:* Az te uilagtala(n) szomoru edes anyad Nagy Sára [Polyán Hsz; BálLt 1]. *1713:* mais világtalan az fél szemivel [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 68]. *1716:* Egy világtalan és edgy bénna Kudúsnak 8 [Küküllővár KK; UtI]. *1756 k.:* (A jobbágyok) ketteje közüllök világtalan és bénnaságra jütott állapottyokkal ... nem akarják magokot ... annualis taxa alá adni [Déva; Ks 94. 24. 3]. *1766/1800:* beteg ágyban lévén ... a' Feleségemis régtól fogva tsak nem éppen világtalan [Harasztkerék MT; Told. 30]. *1823–1830:* Ekkor Marosvásárhelyi leghíresebb boltos volt a vén Csiki Márton ... aki egészen világtalan volt, mégis portékákat adott elé, mért, és a pénzt megszámlálta [FogE 78]. *1862:* Déési kerekes világtalan nyomoréknak adtunk 1 ft [Kv; ACLev. 64].

Szn. *1582:* Wilagthalon Jstuanak [Kv; Szám. 3/VII. 8]. *1585:* Vilagtala(n) Zabo ferencz [Kv; TJk IV/1. 427]. *1592:* Vilagtalan Antal [Kv; Szám. 3/XIV. 169 Eppel Péter sp kezével]. *1745/1770 k.:* világtalan Szász Mihály [Málom SzD; SzConscr.].

világtalanság vakság; lipsa vederii, orbie; Blindheit. *1587:* Chyzer Orbannak zegeni vilagtalansagaert relaxaltunk ... d 15 [Kv; Szám. 3/XXXI. 7]. *1598/1635:* Miert hogy ez az en felesegem Kathalin, ennye nyomorúsagomba(n), vilagtalansagomban en mellettem türt, es en hozzam ugy uiselte magat, mint igaz hazas tars ... enis hagiok kez penzt f 50 [Mv; APol. I. 68]. *1637:* szanto Martonnak fajdalma vala az szeme, de en azt nem tudom mitül eset vilagtalansaga [Mv; MvLt 291. 105a]. *1671:* Nincs oly kemény sziv, ki meg nem esnék; ki vénségre, ki világtalanságra jutott, nagy főemberségéből paraszti munkára szorult [TML V, 608 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1771:* az Atyám ... világtalansága miá most ide nem jöhetett [Királyfva KK; JHb LXVII/170].

világú színű; de culoare ...; von einer bestimmten Farbe, farbig. *1837:* Öt Jápániai Findzsia, kivül csokoládé szinű, belő (!) kék világu táljával edgyüt [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 8].

vilipendál 1. megszeg, figyelmen kívül hagy; a încălca, a nesocoti; übertreten, außer Sicht halten. *1715:* Cserei János Ur(am) mind boldog emlekezetü Fejedelmunk mind Capitanj Ur(am) parancsolattját vilipendálván Törvénj közön (!) ... Német militiaval hazunkra jövén, es magunkot Csik szeredai várb(an) vasb(an) veretvén sonjoru fogságb(an) tartván egieb ingo bingo bonuminkot is el takaritatta [Csatószeg Cs; Eszt-Mk]. *1748:* mikor azon reambula(ti)o végben ment ... meg izentem de Kgld vilipendalta, és elé nem állott ... à maga Jószágának meg óltalmazására [Torda; TJkT III. 232].

2. meggyaláz; a defăima; entehren. *1747:* (A vádlottnak) ollyas tselekedetitis importallyák melyekkel az l(sten)t vilipendálni tsufolni, és tselekedetekb(en) magát l(sten)hez hasonlová tenni comperialtatik [Torda; TJkT III. 180].

vilipendáltatik figyelmen kívül hagyatik; a fi încălcat/nesocotit; übertreten werden. *1737:* Nagj kárára és p(rae)judiciumára láttatik azis lenni a T. N. Tanátsnak és Universitasnak, hogy vilipendáltatott eddig valo Protocollatioja a Ns Városnak a Bakó és Veress Tsere iránt lött Violatiob(an) [Dés; Jk 470b].

vilis gyenge minőségű; de calitate inferioară/proastă; von schlechter Qualität | közönséges; obişnuit; gemein. *1756:* Előttem meg nyittván ... egy ládát láttam ... több moj vesztegette vilis Materiakot darabokban [Sáromberke MT; TSb 21].

vilkum templomi (üdvözlő)serleg; pocal; kirchlicher Pokal. *1665/1754:* az ujj Társ legény ... tsinaltasson egy őtven pénzt erő ezűstből állo Siltet vagy Czimert, melyre a' Papjátol vett jelit mettzesse fel nevivel együtt, melyet az Vilcumnak fédelere emlekezetre fel-függeszszenek. Annak utánna a' Vilcum néki praesentáltatik, eléb nem [Kv; ACArt. 22–3].

villa 1. evőeszköz; furculiță; Gabel. *1595:* Ket Kalan egy villa Araniasok M – p 36. [Zsombor K; SL Sombori László gyermekeinek oszt.]. *1602:* En hattam vala itt Colosuarott ... marhamat ... az Ouarban Segesuari Balintnenal ... ziluassy Peterteolis nekem azt izene hogy maradott egj ladám, megh marasztotta egj erzenyemet, ezewst so tartomat, kalanomat, villamat, es egyeb ezewst marhamat [Kv; RDL I. 73]. *1651:* Edgy kússeb Arannyas Kanna ... Edgy nedgy szegú Arannyas So tartoczka edgy kus Csesze ket kalan s két Villa [WassLt Wass Judit kel.]. *1669:* Edes Batyam ur(am) kerem kidet szegödgyön kidgyelmed egy bokor kést nékem az kidgyelmed kése formajara ... kettő legyen az kés, es egy villa a nevemet irassa rea [Novoly K; Ks 41. H]. *1705:* Idefel az apparatusunk megvolt, asztalt is készittettem huszonkét personara, de argenteriát semmit nem töttünk egyebet két sótartónál, kicsinyeknél, és a credentias tányéroknál, hanem késeket Graventől kérettem 12 párt villástul és kalánostul [WIN I, 410]. *1736 u.:* Az öreg Teleki Mihály vénségiben is az öve megett hordozta hüvelyben gyöngyház nyelű két kést s egy villát [MetTrCs 463]. *1748:* Találtatott egy fekete Czapás Rezes záros fekete tőkban 12 pár ezüstös nyelű kés egy villa hejján [Koronka MT; Told. 11/92]. *1801:* Egy pár filegrán munkával készitett kés, és villa [Kv; Ks]. *1812:* Ugyan az Exp(one)ns Groff urtol hallottam aztis, hogy edj néhány pár ezüst kését villáival kalánnyaival edgyütt (: mellyeket talám Szebenben fogott volt vásárolni :) el vitte magával ... a Groffnéja [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.].

Szk: *abárló ~. 1789:* Vas Szerszámok ... 1. Vágo Kés Rft – xr 6. ... 1. abárlo villa Rft – xr 3 [Mv; ConscrAp. 4]. *1848:* Vas Edények. Egy vaskolán 1. ... Egy két águ Abárlo villa [Szászerked K; LLt] * *aranyas ~. 1595:* Harmadik Aranias Villa es ket Aranyas kalanok M – p 38 [Zsombor K; SL Sombori László gyermekeinek oszt.] * *étekabárló ~. 1591:* Etek Abarlo villa 1 [Kv; AggmLt A. 53] * *ezüstnyelű ~. 1812:* A' mi az Asztali készületeket illeti a mellyek Husz Huszon őt személlyre vagy még többre valokis voltanak, ugy eltakaritotta, hogy őt személlyre valonál többet nem hagyott, a' mellyeket pedig elvitt ezüst nyelű kések, villák, és kalánok voltak [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Erzsébeth (44) grófi mosóné vall.] * *háromágú ~. 1816:* Egy bestekbe valo ezüst pár kés, és kalány három águ villájával 12 1/2 Lothok [Kv; Born. IV/41] * *paraszt ~. 1736:* Az Ur Házáb(an) ... Réznyelű kés villa nro 1. Paraszt kes villa edgyik fél águ nro 3 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100] * *réznyelű ~ → paraszt ~.*

2. kerti munkaeszköz; furcă; Gartengabel. *1582:* weottem harom chyebret d. 16 ... weottem egy keotes willat d. 13 [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp kezével]. *1592:* Borbeli Mihali vallia: Nem ertettem mint zollalkoztak eozue Makrai Tamas es Nyreo Istuan, de latam hogi az villat hozza huza Tamashoz Nyreo Istuan de meg nem wte [Kv; TJk V/1. 260]. *1597:* Azo(n) rah Indula Balinth, Keleme(n)t akara vinni, de Keleme(n) egy villaúal úgy wtę Balintot hogy el teórek az villa raita [UszT 12/79 Mart. Nagy de Farkaslaka vall.]. *1632:* monda Keörtuelifai Istua(n) hogi Matias uram nem kellene czak igj le hanni ezt[a] hanem megh kellene beöczülni, s monda Varga Matias hogy kuruaaniadat beöczülsz ugj mond mi keözeöd teneked ide meniel mert ha fogom eme villatt bizony ki igazitlak innett ugymond [Mv; MvLt 290. 85a. – [a]A szalmát]. *1687:* oda mene Many Hertsog 's monda neki, meny el inne(n) maid meg ütlek, s monda Komsa ůs meg ... az Annyakis ki jöve egy villaval akarvan meg ůtni Komsat [Huréz F; Szád. Algya Prikanya (!) Boer (26) vall.]. *1697:* akkor reggel ki jövén házambol egj ingb(en) lábra valoba laték ... nagj Tűzett ... bé futván Czizmát ranték az lábomb(a) s kapvá(n) egj villát oda futamodám hogj lássam mi dolog vagjon [Szamosfva K; Ks 90]. *1747:* Hat az tolvaj kialtas utan midön Biro Mihalj Uram Barti Andrasni be menven ... kik mentek be bottal villaval biro Mihalj Uramra? [Bereck Hsz; HSzjP]. *1761:* Álbuj Opra es Rozor György ... mi hellyen Jonás Lászlohoz érkezének kezdének Szobol koczódni egy más között a Rét felett ... az edgyik kőzülek az Albuj Opra Villáját ragadván, fel emelé hogy meg ůsse Jonás Lászlot, de mégis nem bánta [Kissáros KK; SLt 19. E. 17]. *1799:* Az oda gyűlt Zsidok valakit törrel, villákkal, és egyéb Eszközökkel szurdaltak volna meg [Dés; DLt]. *1802:* a' kotsis=is haza ment, a kalapját Forronak, melly ki vgrott volt a' Fejiből a' Sárban belé vetvén a' villával [Mv; Born. XXXIX. 53 Daniel Virág (17) ns togatus vall.]. *1823:* a Feleségem Rátz Máriskot az Istálloba a Jászojba kapta le bujva, kit is a Feleségem egy villával fel szurkált s onnat aval el ment [Dés; DLt]. *1823–1830:* mondja az öcsém: Most mindjárt emberhalál lesz; ragadja a villát a szolga kezéből, meszsze elhajítja, maga pedig megyen a tépelődökhöz [FogE 264]. *1843:* Ez elött harmad idén kaszálás tájat ... egy vacsora tájt kifelé fogván – hallunk nagy lármát és villák öszsze csattonását a' keresedi innenső Fogado felé [Bágyon TA; KLev.].

Szk: *ganéhányó ~. 1730:* G(ene)ral(i)s szállására ganéj hányo lapatért villáért Den. 12 [Kv; Szám. 56/XIX. 9].

Sz. *1724:* Rusz alias Hafrik Mihállynak az Anya ... bé jő az Atyám házáb(a) egj kis csecs szopo Gyermekecskével a karján, és kérdi Anyám ... hol vetted menyecske ezen kis Gyermeket (: noha már tudta a szegény Anyám :) és arra felel az Aszony én ezt villámal kaptam az olá mondás szerint, és tudom hogj Fatyu Gyermek volt [Nagykájon SzD; BK. Kiskájoni lev. Czermure luon (46) jb vall.].

3. nyárson készült étel; frigăruie; Spieß. *1573:* Anna nehay Nagy dienesne Azt vallia hogi az Nagy Lwkachne

haza eleot Latta az ferenchy Istwan fiachkaiat mely Nap az Maiorok meg egtek, Kerdette hwl Iart … Mond am az my Maiorunknal valek mynd ely ege az legeniek vyllat swtnek volt vgy gywlt meg | Ianchy egi germek Tot Andras fia Azt vallia hogi az mely Nap az Darochy Maiora meg gywladot Azonnap Ieot volt Be Etelert az darochy zolgaia Tamas … Eotet ely kwldy az Masik Maiorba hogi valamy fwz zalat hozna, mond hogi eo addeg Meg zwtne az villat, de azkor eo semy Twzet sem villa fat ott nem Latot [Kv; TJk III/3. 190].

villácska *kics* evőeszköz; furculiță mică; Gäbelchen. *1596:* Tizenegy kalan ket villachkawal eggyewt Niom m 0 p 43 1/2 [Kv; RDL I. 65]. *1714:* Sziv formára futralyb(an) találltatnak: Kisetske Vidlatska, szivetske, gyüszü, Lantzotska, mind ezustbul 2,,40 [Nsz/Fog.; AH 32]. *1744:* 3 hitvan kes, egy villatska [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1790:* Három Villátska [Mv; MvLt].

Szk: *abárláshoz való ~.* *1681:* Abarláshoz valo villaczka Nro 1 [Vh; VhU 516] * *ezüst-aranyas ~.* *1657:* Egy kette teőreőtt Ezwst Arannias villaczka [Mihályfva NK; JHb XXII/42].

villafa nyársnak való fa; vergea de lemn pentru frigare; Spießholz. *1573:* Ianchy egi germek Tot Andras fia Azt vallia hogi az mely Nap az Darochy Maiora meg gywladot Azonnap Ieot volt Be Etelert az darochy zolgaia Tamas … Eotet ely kwldy az Masik Maiorba hogi valamy fwz zalat hozna, mond hogi eo addeg Meg zwtne az villat, de azkor eo semy Twzet sem villa fat ott nem Latot [Kv; TJk III/3. 190]. *1785:* az ki neveztem Erdőből egy tereh Villa fát hozott [Agárd MT; Told. 10].

villahajtó szénahányó favilla készítésekor szárításra használt eszköz; care este folosit la încovoierea dinților furcii de lemn; ein Zeug, das zum Trocknen der Heugabel benützt ist. **Szk:** *~ deszka.* *1778:* adtam altal … villa halyto Deszkat egyet Tök Sõtartõt egyet [Agárd MT; Told. 8] * *~ fa.* *1757:* Egy Sütő Lapát, egy matólla, egy villa hajtó fa, egy szén vonó [Nagyercse MT; Told. 36].

villahegyeske villahegynyi szénacsomó/szénakupac; grămadă mică de fîn, furcă; kleine Heumenge. *1788:* En … birva … a Sz. Jakabi Erdő mellett kőrős körül, azon Taerrénumatskát (!) vagy kaszálott … békaszáltatta(m) volt, de az akkori Josikanus Sz. Jakabi Tiszt … egy nehány villa hegyeskeket, mind fel gyujtatta és elegettetté [Szentjakab TA; JHb XI/27].

villám fulger; Blitz. **Hn.** *1740:* A' Villám oldalán (k) [Inaktelke K; EHA]. *1758:* a Villamb(an) (k) | A Villám oldalán (sz) [Inaktelke K; EHA]. *1781:* A' Villám óldalan (k) [Inaktelke K; EHA]. *1793:* A' Villám oldalban (k) | A' Villámban (k) [Inaktelke K; EHA].

Szn. *1692:* Villam Peter [Szentábrány U; UszLt IV/53].

Án. *XIX. sz. első fele:* Vilám paripa csiko pej [Somb. II]. *1811:* Villám (ménló) [ArE 134]. *1818:* Villám (csikó) [Lunka H; GyK. gr. Gyulai Lajos ménesében].

villamás l. villámlás

villámeszü gyors észjárású, éles eszü; ager la minte; hellhörig. *1854:* En akkor sajnálva gondolám el, hogy ennyi nemes tüznek, ennyi genialitásnak mért kelletik a katona szolgai teren[a] mecsevészni; mivé fejlődnék s mily drága hazai kincsesé válhatnék az a megyei szabad mozoghatás mellett gróf Széchenyi … sebes villám eszü és oly talpraesett észrevételei, hogy a lángeszü férfiu már akkor is kiismerhető vala [ÚjfE 74–5. – [a]Széchenyi 1806-tól katona volt, csak 1826-ban mondott le tiszti rangjáról].

villámlás, villamás 1. fulgerare; Blitzen. *1582:* lattunk Nap Niugat fele veres villamasokat die 26 January 1582 [Nsz; MKsz 1896. 373]. *1611:* 15 Januarii. Estve hat és hét órák között nagy villám<l>ás és mennydörgés volt, szintén mint nyárban [Kv; KvE 142 SB]. *1669:* 1669 die 28 Marty volt nagy menalj dorges vilammas (!) meny ütö Köeses Colosvarat es az Cserepes haznal az csatornat ütötte nem volt tüzes [Kv; ACJk 15b]. *1672:* Magam felől irhatom Kegyelmednek, Istennek hála, ide ugyan elérkeztem, de valóban gyenge, beteges állapattal lévén, nagy törődéssel, az útban nagy zürzavar, eső, szél, villamás és nagy mennydörgés érvén [TML VI, 197 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan az éjszaka vala igen nagy szélvész mennydörgés és villámlás, és igen nagy mértékben eső is igen nagy esett [WIN I, 151]. *1724:* itt két nap ejjel nappal volt az nagy égi haboru, megis I(ste)nn(e)k hálá az súlja eczczer sěm jött erre, csattant edgy nehányat, de edgyen kivűl nem közel … az estve penig oljan szél, es csapo esső villanlas volt itt regen oljant nem ertem [Nyujtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1747:* (A vádlottnak) ollyas tselekedetitis importallyák melyekkel az I(sten)t vilipendálni tsufolni, és tselekedetekb(en) magát I(sten)hez hasonlová tenni imperialtatik, ugy mint égi háboru dörgés és villámás alkalmatosságaval kõveket hányván fel a' sendelyre [Torda; TJkT III. 180]. *1769:* azt is mondhatom hogy a melly ejjel a kár esett akkor dörgés vilámás léven viratt felé, amint ki tekintettem volna a Házbol tapasztalá(m) hogy valaki el Sajdula a kapunk felé [Szu; IB. idősbb Boros Joseffné Foszto Maria (49) ns vall.]. *1784:* Oly iszonyú dörgés, villámlás, jégeső, ménnykőhullás volt, hogy azt tudták világ végzik [RettE 424]. *1806:* délután nagy Menydorgés villámás volt, Menykőis esett le, Szivárvány volt, esö esett jéggel elegy [Dés; KMN 336]. *1823–1830:* Csakugyan másnap égiháborút dörgéssel és villámlással is láttunk, mégpedig legelőbb ezen esztendőben [FogE 253].

Szk: *~ módjára elmúló.* *1721:* mindenekről, mellyeket Isten ő Szent Felsege ajandekából ez árnyék és villámás (!) modgjára el mulo Világon éltemben birnj láttattam, és tulajdonomnak neveztettek, tészek illyen végső és Testamentaria Dispositiot [Uzon Hsz; BLt].

2. villanás; străfulgerare; Blitzen. *1597:* Mod Janos Coloswary eskewt Zaz ember vallya … az Giulay lanos vra(m) tawaly zolgaloya … azt valla hogy egy etzaka vgimint egy tizen egy orakor tayban ment volt ki az vdwar fele, latot valami feieres villamast, az kert aytoiais megh nylt [Kv; TJk VI/1. 15]. *1777:* a tüz előtt egy széken ültömben egyszer ugy tetzék hogy vilámást láttam volna [Barcaújfalu BN; Pl].

villámlik 1. a fulgera; blitzen. *1710 k.:* Nyolcan vagy kilencen (hajósokon kívül), kik között egy svéd ifjú gavallér is, ekkori úti és kenyeres társam, beléülénk[a], és egy darabig szépen megyünk, noha borongott ugyan a tenger, és az ég felleges volt; egyszer villámlani kezde messziről | Mond a hajós: megholt a szél; én mondám: de bár régen holt volna meg; azzal kibúvám, és a hajó tetejére menvén, látom hogy

béesteledett, egy szálnyi szél sem fú, csak helyben lóg a hajó, napnyugatról erősen villámlik [BÖn. 589–90, 591. – [a]A hajóba]. *1807:* Ma mindég esett az eső egész estvig akkor egy kevess ideig egészszen feltisztult, és villámlott is, de 8 orakkor esmét meg indult az eső [Dés; KMN 261].

2. *átv.* dühöng; a avea un acces de furie; wüten. *1710 k.:* nem tudom, mi az ördög vitte Teleki fülébe, hogy Pernyesziné által vettem én a leány megegyezését; nosza villámlani, csattogni: nem váz ő az ő házában, miért nem kellett legelébb őtőle kérni, jó szívvel odaadta volna [BÖn. 753].

villámos villámlással járó; cu multe fulgere; blitzend, mit Blitz. *1705:* Este ma igen nagy égi háború volt, dörgés-villámos, de a dereka másfelé mene el a háborúnak [WIN I, 521].

villangós villongó, bizonytalan; nesigur, primejdios, de război; unsicher, gefährlich. *1849:* e' villangos időbe nagy részét vasaknak elássák, 's ha szükség lesz ki kell ásniok [T; TLt Bir. ir. Jelentés Ugron István kormánybiztoshoz].

villanyél a (vas)villa nyele; coadă de lemn a furcii; Gabelschaft. *1774:* a Gazdám egy Villa nyellel le fekive lévén, meg verte onnot ă Házba bě vitte [Marossztkirály MT; Berz. 15. XXVII. 21].

villás I. *mn* **1.** villával ellátott; prevăzut cu furculită; mit Gabel versehen. *1635:* negy Kalan es egy Villas Kalan[a] nyomnak Girat eggiet [Kv; RDL I. 107. – [a]Ezt más, egykorú kéz *Villa*-ból egészítette ki]. *1657:* Egi bokor gionta nyelw villas kes [Mihályfva NK; JHb XXII/42].

2. villa alakban kettéágazó; bifurcat în formă de furcă; gegabelte Form. *1681:* Toplicza Bánya ... vas vereshez valo Koh romladozott ... ezen verőhez valo segétő villas vas Nro I [Vh; VhU 581–2]. *1697:* Rőtt villa szabassö (?) szarvaj Bérés ökrök [Almakerék NK; UtI]. *1742:* Jármas okrök ... Ketteje penig Sötetes kek villa szarvuak [Kisborszó SzD; TL 42]. *1752:* Egy Fekete Barna Villa szarvü ökör [Dob.; EMLt Teleki László inv. 42]. *1822:* (Az ökör) szarva villás módra áll [DLt 181 nyomt. kl]. *1843:* Két hámot kireparaltam ... égy vilás Szíjat, egy far Szíjat meg fottam [Kv; Újf. I Nemessányi András szíjgyártó számlája].

◊ **Szn.** *1694:* Villás Pál [Kv; Dica XXI. 65]. *1707:* Villas Gergely [ACJK II. 90]. *1714:* Villás Gergely [Kv; Dica XXVII. 69].

II. *fn* **1.** villával dolgozó munkás; muncitor care lucrează cu furca; Arbeiter, der mit Gabel arbeitet. *1688:* Az el mult nyáron 9. villások(na)k 2 napra erog(ál) f. 1//62 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1739:* Lovas Csóvásoknak rendeltük Lemhényi István és Varró Mihály; Villásoknak pedig K. Szücs János és T. Nagj János atyánkfiai ö kigjelmeket [Dés; Jk].

2. csóválólegény, dézmáslegény; ajutor de dijmar; Lehrling. **Szk:** *gyalog* – *1728:* az Quartalasb(an) ... szükségesnek itiltük Dezmasok(na)k rendelnünk Nztes Szent Jobi István, Varadi György, és Notarius Atyánk fiait eö kglmeket ... Gyalog villásoknak Iffju K: Szücs Mihály és Iffju Daroczi Mihaly Atyankfiait eö kglmeket [Dés; Jk 377a].

villeget viszeget; a duce din cînd în cînd; manchmal tragen. *1777:* ez elött egy darab idövel lattam hogy az Etzken Joszágbol szilvát villegettel Letzfalvara [Albis Hsz; BLev. St. Csomos (60) pp vall.]. *1779:* Magyar Lapádon lako Adám Czigányt esmérem, ugy a Leányátis és annak Urátis kik edgyütt jol éltek egy darabig, de az után lassan lassan tsak villegetvén haza a Menyetske a gunyáját ... s azoltátol fogva kezdettek roszszul élni [M.csesztve AF; Mk 5/3 Opris Adám (42) cigány jb vall.]. *1781:* Lattam az utrizált erdőböl Görgényi Istvan ö kglmit Ferentz fiával hogy gyakron villegethenek [Csóka MT; Ks]. *1816:* sokszor látogatására menvén mindhogy a' borviz mellett lakom gyakron borvizetis villegettem számára [Sszgy; HSzjP Lászlo Mária (60) vall.].

villikus gazdatiszt, gondviselő; administrator (de moşie); Hauser. *1784:* A' reménytelen Rémülések kőzött Törvénytelen hatalmat kelletik tapasztalnam Nagylaki udvarházamra, a' midőn ... honn nem létem alatt, Udvaramat invadálták, Villicusom ellenzése ellen (így!) Ökör Pajtámbul egy Tulkomat el oldták [Nagylak AF; DobLev. III/587].

villog 1. csillog; a sclipi; glänzeln. *1633:* lattam hogy az kardis erőssen villogot közötteok, de en ne(m) tudo(m) vagtake meg az legent uagi ne(m) [Mv; MvLt 290. 116b]. *1840:* Sipos Mihálynak ... a' szeme fénnye tsudálatoson villog mintha repdesne [DLt 537 nyomt. kl].

2. *átv:* kitűnik vmiben; a se evidenția în ceva; hervorragen. *1710 k.:* bizony a vadászatban is mind villogtam, és Lajos készen tartotta mindenkor közel hozzám a paripámat, hogy szaladhassak, ha kell [BÖn. 702].

3. villong, forrong; a se revolta, a se indigna; rebellieren, gären. *1710:* Felségednek valami atyai vesszeje megilletett magam vagy hozzámtartozómban, nem néztem ott a te kezedre, nem csókoltam fiúi engedelmességgel a te vesszödet, hanem avagy a világot okoztam és az ellen csattogtam, villogtam irtóztatóképpen, avagy maga Felséged ellen is zúgolódtam, békételenkedtem, elcsüggedtem, kétségbe estem [BIm. 1012].

villogás csillogás, megvillanás; sclipire; Glanz, Schimmer. *1599:* Traúszner Ianos Takacz ... vallya: En valek Czaplara Bernard Wramnak ... Az veresbelj katona, ot vetekedjk vala az darabantokkal az pitúarban ... Azomba(n) ki úgrattak az katonatt, s mind addeg hogy ot kin verekettek, de en az szorgossagba(n) ... Nem vöttem eszembe(n) ha az katonaknal volte szablya, Latta(m) egynek villogasat de ne(m) tudom kie volt [Kv; TJk VI/1. 330b].

villogó csillogó, megvillanó; sclipitor; glänzend. *1648:* Egy villago Arany lancz tizenket zall; finu(m) Aranibol valo [Mk Kapi Klára kel. 1]. *1710 k.:* Tovább is csudálom, csókolom és imádom én a te isteni kezedet az én életem megtartásában, melyet a világ kezében fejem felett villogó pallostól úgy tartál meg, mint mikor a Dániel oroszláninak szájokat megfogád [BIm. 1002].

villong viszálykodik; a se vrăjmăşi, a se duşmăni; sich streiten. *1733:* Isten adgya talám már nem villongunk tóbbet az Urral a követses Rét iránt, mert meg fogunk békélleni [Hévíz NK; JHb]. *1740:* nem tudom hogy az Vtrumban Specificalt földeket hogy a két Atyafi közzül edgikis birta volna békével ... mert Kováts György és Péter mind örökké tiltagatták égymást villangattak felettek [Szásznyires SzD; Ks 17. LXXXIV. 13]. *1806:* valamellyik esztendöben villongottak és kotzodtanak felette [DLt 125 nyomt. kl 1808. év al.].

villongás 1. viszálykodás; vrăjmăşie, duşmănie; Streit. *1568:* Consors eiusdem Andreç Koachy Jurata fassa e(st) … Tudom ezt hogy volt valamy vilongas köztök: de en nem tudom, ha Jgazultake meg vagy ne(m) [Kv; TJk III/1. 169]. *1585:* Theleky Jstwan es Leorincz Deak valliak hogy Amynt Az ket fel keozt volt az villongas, egieb Egienesseget Nem lelteunk benne [Kv; TJk IV/1. 446]. *1639/1650:* Volt Cehünk veottek be az Huszar Peter Mesterremeket, miuel proba szedes ne(m) lehetet … tablat boczyatottünk, mely miat sok villongas volt hogy nem kel bevenni [Kv; ACJk]. *1664/1687 k.:* Mivel az itt valo Eccláb(an) Praedikátor és Megye között volt villongás ă must dolgábul … ennek elötte valo esztendökben … igazitásb(a) vötték volt, hogy ă kinek három vider mustya lesze(n) ne tartozzék abbol mustot adni a Praedikátor(na)k [Harasztkerék MT; MMatr 117]. *1683/1751:* hivata münkőt Maros székben Süketfalvában a' maga szokott lako házához Nemzetes Boros Gáll Uram eő Kegyelme, és előtte viselvén, hogy eő Kegyelménekis egyszer meg kelletik halni, akarván halála után Successori között eő Kegyelméről maradhato Bonumok véget valo egyenetlenkedést, háborgást, és villongást el távoztatni [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. *1715:* azon földet ujabban kilentz Izlotig nékem vetették Zalogban s birtam is tavallyig hanem tavaly az ur Rhedej Laszlo Ur(am) tette le nékem a kilentz Izlotot és azoltátol fogva birja az előtt pedig mindenkor az Aszony részire dézmálták most a villongásba mellyik esztendőben kezdet Rhedej Laszlo Ur(am) azon föld(ne)k Dézmáján kapdosni nem tudom [Liget MT; WH. Thodor Bota (50) jb vall.]. *1756:* Mi nemü villongás és turbulentia légyen ismét az oláhok között, nem lehetett … hogy Excellentiátoknak és Magaságotoknak be ne jelentsem [Dragomir,Ist.desr. I, 154]. *1780:* ne hogy jövendőben Néhai édes Férjem Testamentomának értelme iránt köztök[a] villongás, és Atyafiságtalanság légyen [Mv; Told. 27. – [a]A testvérek között]. *1802:* hallottam ma beszélleni hogy … az Leányért volna az villongás, mert az Cammerdineris szeretné, 's az ide valo Baro elsö Legénnyeis szeretné, 's nem oszthattyák [Mv; Born. XXXIX/53 Bedő Józsefné vall.].

Szk: *~ vmi felett. 1658:* Sos Marton Ur(am), ma … èrkezvèn hozzám à kegyelmed levelével s inclusájaval, mellyekböl meg èrtèm a' kegtk közötт valo villongást az én testa(ti)om és qualifica(ti)om felett [Nagykereki Bih.; CartTr II. 101 Coloman(us) Igaz nyil.]. *1725:* Azon széna rétnek melly felett vagjon villongás és perlekedés … Szomszédja edj felöl az ólt [Hévíz NK; JHbT] * *~ vmi felől. 1663/1687 k.:* Anno 1663. die 27. 7bris Corum toto populo Villongás lévén ă földek felöl mellyek Papénak irattattak volt, Corrigaltak az irásokat [Szentistván MT; MMatr 182] * *~ vmi végett. 1653:* erttyük Harangh Mezőnek kiváltását az Varadj Captalanok ertésére adták volna, az Véér Familia s kegtek között villongás léuén azon falu véget, Jnscriptionalis summáját le tétettyük az Captalanban, s kegtek alkudgyék felette [Ks 101 a fej.].

2. perlekedés; proces, purtare de procese; prozessieren. *1620/1754:* azon villogo határt meg járván szorgalmatoson meg nézegetök … Végtére Jakab Deák Uram magában gondolkodván azon peres hellynek szinén monda: En ugymond … mostis immár Ompajitzához engedem ez mái naptol fogva és e felett való villongást és pert semmivé tészem [Ompoica és Metesd AF; Told. 22 fejérvári káptalanok nyil.]. *1649/XVIII. sz.:* sok idöktöl fogván nagy villongás és veszekedés vólt mind azolta az miolta Kövártól el szakadott volt, és pro tempore Privatus Urak és Fö Emberek birták eszt az Hagymás Lápos nevü falut [Ks 65. 43. 8]. *1653:* minden Gyülesek alatt szokott dolgakat villongásokat pereket igazittasban venni el nem mulattyuk [WassLt fej.].

Szk: *~ban forgó hely. 1757:* az itt valo Omlasallyai Lakosok azon Vilongasban forgo Hellyet ide valo Omlas allyai Hatarnak esküttek [Omlásalja SzD; Ks 19. IX. 12] * *~ban lévő kaszáló. 1740:* villongásban lévő kaszáló [Pányik K; Mk].

3. veszekedés; ceartă; Streit. *1591:* mikoron az piaczon Bornemizza Gergelne es Katonaj Mihalne eozue veztenek volna, teob zo es vilongas keozeot, mongia Katonai Mihalne Bornemizzanenak, Mit montal vgimond, az polgaroknak [Kv; TJk V/1. 63 Vrbeoger Gergelne, Sofia azzoni vall.]. *1685/1722 k.:* az Széplaki templomb(an) az Aszszonyi allatok között nagy villongások voltanak[a] … tovab valo veszekedés az székek felett ne legyen [Dedrádszéplak MT; GörgJk 89–90. – [a]Az ülöszékek miatt]. *1704:* Tudodé ha valaha, ennek előtte vilongás és veszekedés lött volna felette[a] [BfN. – [a]A határhely felett].

villongat viszálykodik; a se vrăjmăşi; sich streiten. *1717:* villongattak felette [M.igen AF; EHA].

villongó 1. viszálykodás alatt álló, viszálykodás tárgyát képező; litigios, care este/poate fi obiectul unui litigiu; prozessiert. *1620/1754:* azon villogo határt meg járván szorgalmatoson meg nézegetök [Ompoica és Metesd AF; Told. 22 fejérvári káptalanok nyil.]. *1674:* anno 1603. die 6 Mensis Apr(i)lis az melly contractus az … Aranykut es felsö Szovát nevü faluk köszt … azon Szovati határ szélyben levő darab föld felet, ki most köz határnak hivattatik azon felsö Szovátiaktol, akkor penigh Villango darab föld(ne)k hivattatott [K; SLt Q. 14]. *1722:* Ezen Controversiába forgo földet Mi formában igazitották, és miben determinalodott azon villongo földeknek dolga es allapottja? [BfN Zsuki cs. vk]. *1767:* ezen Villongo gjepüt Néhai Balasi János csinálta az Dombon lévő Magjaro bokorig és ott ragadott az Lázár Gergéllj Gyepüjib(e) [Siménfva U; Sf Andreas Pap (60) sen. vall.

2. háborgó; primejdios, conflictual; brandend. *1662:* Ki oka, hogy a felséges Ferdinánd király Magyarországban ezideig megrögzött jeles hivatalnak formáját meg nem tartotta, és a státusoknak villongó értelmek alatt alkalmatlanul s mód nélkül jött el? [SKr 105]. *1664:* Most is, Isten tudja, csak hiában járt Istvánné is, csak hiában költött a szekeresekre is, mert egy óránál tovább nem mulathatott Debreczenben, mivel igen villongó állapot volt, féltek az debreczeniek, hogy a felső pártra valók ott égetik fel őket [TML III, 131 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1687:* Becski András uram … ă mostani fenforgo Táborozo és villongo üdöhöz keppest egi jo Táborra valo eröss paripára levén Szüksége, Szerette megh … Josika Imre Uram(na)k egj Deres paripáját [Pókafva AF; JHb 37]. *1689:* maga Tisztségeben az Idök(ne)k Villongo mivoltahoz, és mostohaságahoz képpest Feles so beli Restantiak maradvan fenn [DLt 450 fej.]. *1692:* holmi jövevény idegen emberek … az mostani villongó idökben nyugodalmat nem találván magoknak folyamodtanak Kálnaki Sámuel uramhoz ő kegyelméhez … adott lakó helyül nekiek egy darab helyet az Miklósvár széki száraz ajtai erdön [Köröspatak Hsz; Barabás, SzO 385–6]. *1706:* Az mi nezi ez helyb(en) el tetetett jok(na)k dolgat mint illyen villongo üdöb(en), hogy arra igazit az irás, hogy itt nincsenek[a] [Kv; Pk 6. – [a]Az elosztandó

ingóságok]. *1712:* az melly Szőllőtt én mivelek vagyon negyven esztendeje hogy en mivelem az Csáki részre ... arra a reszre dezmalták hanem most az villango allapotban az Fiskus reszre dezmaltak [Vízszilvás SzD; WassLt Sillai István (50) vall.].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: *~ban van* viszálykodás/perlekedés tárgyát képezi; este obiectul unui litigiu; justitiabel. *1681:* az borsolo resz haz heljek minden neuel neuezendö pertinentiajokkal uillongoba(n) uad(na)k az Eoczjem Samuka es Budai ur(am) közöt màigis kapdosua(n) mindenik rajta [Csepegőmacskás K; SLt AM. 11]. *1769:* Minden Gabona vagy Fűterméskor már néhány Esztendöktöl fogva villongoban volt, és edgyik rész is[a] a másnak[b] békességes Esztendei Praescriptiot nem engedett [MNy XXXVIII, 386. – [a]A korpádiak. [b]A kályániaknak].

villongólag háborgólag; conflictual; konfliktreich. *1660:* Az erdéli állapotok igen villongólag és felfordulólag vannak kéváltképpen Barcsai fejedelem részéről [TML I, 568 Teleki Mihály Kende Gáborhoz].

vilmai a Vilma (SzD) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vilma/Vilma Mare; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vilma/Wilmen: Vilmán lakó; din Vilma; in Vilma wohnhaft. *1772:* monda a' Biro baszom a' Lelkét még Láttom én Vitéz embert mint szinte a' Vilmai ember is, de meg lágyult [Tordavilma SzD; TL. Lukács Mariutza cons. providi Ioszip Damián vall.].

vincellér szőlőgondnok; vier, îngrijitor de vie; Winzer. *1570:* I Byzonsagh Brassay Symon, Megh eskwek es ezt valla hogi ketten az Barath esthwan biro vra(m) vinchelerewel vyznek volt vyzet az Zeole myweseknek | Kadar Mathenak felesege Katalin azzony az ew hyty zerint ezt valla, hogy ö neky az tamas vincelere volt volna es latta volna hogy Kadar ferenchnel az tornaczba(n) lakott [Kv; TJk III/2. 47, 124a]. *1580:* Myert hogy Az zoló mybe, es zólók Myweltetessebe Az vincelereknek zabatlansaga myat Az keóssegre sok kwlemb kwlemb fele karwallas esset essyk is Teczet eo kegmeknek egez varasul hogy ennek è Rendtartatlansagnak eleyt vennek [Kv; TanJk V/3. 214]. *1599:* Ket nyomo item volt tezen d 24 Az vinceler hogy a sakot teoltette d 12 [Kv; Szám. 8/XVI. 50]. *1600:* Az vincelernek bibalet (!) attam f – d 18 [Kv; Szám. 9/IX. 53]. *1630:* Nagy Janos iöue szent Egiedre Zombory Laszlonak czorda pasztorais uala s vincöllereis [Szentegyed SzD; WassLt Gasp. Monostorj (65) jb vall., Deak I. szb kezével]. *1679/1681:* mikor à Szöloket mivelik, à vinczelerek mellett Continuus jo pallérokat à Vinczelereken kivűl is rendelven eö kglme[a], magais gyakorlatossaggal hozzajok latogasso(n) [Vh; VhU 670. – [a]Az ub.]. *1700:* Az Vinczelernek ... per Annum kett öltö batskara no 2 [Radnót; UtI]. *1743:* mik is ... ugy mint: Kortsomar(os), Sitár, Udvarj Biró, két béres, vinczellér, kertész, és egj olá Jobbágy – Pópa Segiltyük Tisztartó Vr(ama)t [Herepe AF; BK. Vaszilie Tóma (42) jb vall.]. *1796:* Aszszonynépi kevés adosságaimnak laistroma ... Gyerman Vaszilia az én régi Vintzellérom 3 Vflor [Aszszonynépe AF; DobLev. IV/759. 1a]. *1817 k.:* A' Szilágybol jött Vintzellér ... most ... fözi a' seprö pálinkát, az elmult héten a' kerti szöllökbe lévö gyümölts fákot tisztogatta [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1863:* halt meg Kis György vincellér leanykája Lilla 16 napus korába [Dés; RHAk 147].

Szn. *1702:* Vinczellér György Vinczellér Istvan [Fintaháza MT; MMatr 65]. *1796 k.:* Vintzellér Ferentz [Légen K; SzConscr. külön mell.]. *1800:* Vintzeller Levatyáne [Somkerék SzD; JF. Andreka Bulbuk (42) újparaszt vall.]. *1808:* Vintzellér Samu Minyának [Gálfva KK; Ks 99].

Hn. *1753:* Vincellér Szölleje (szö) [Fugad AF; EHA]. *1754:* A' Vinczellér kutjánál (sz) [Uzdisztpéter K; EHA].

Szk: *jobbágy ~. 1741:* 'A Nemes Város Szölleje, a' Jobbágyok Vincellérsége miatt, a' mint tapasztallya a' Nms Város, nem éppül; söt romlik, és szinte elis pusztul; azért Concludáltuk egyenlö akarattal, hogy azon szöllöt, ez után, ne Jobbágy Vinczellér által Coláltassa Hadnagy atyánkfia ö kglme; hanem Varosi jó Vincellért; vagy más idegent fogadjon [Dés; Jk 553a].

vincelléreskedik vincellérként működik; a lucra ca vier; jd arbeitet als Winzer. *1774:* azon szöllökben 16. esztendöktöl fogva Vincelléreskedvén, tavaly termett szöllött közép termésnek mondhatom [Szentdemeter U; LLt Vall. 216] | Baczka Madarason ... ö Ngok szöllöjökben vincelléreskedem [Backamadaras MT; LLt Vall. 216]. *1831:* a' Dési Mészárosok Gujája mellett volt Gujás Dregian Vonutz ... ne(m) mindenkort hált a' marhák mellett, nékem is sok kárakat okozott az által, mellyekröl bizonyságaim lehetnek, az véllem egy hegyben vintzelléreskedet és mostis vintzelléreskedö Vas Mihály [Dés; DLt 332. 5].

vincelléreskedő vincellérként működő; care lucrează ca vier; als Winzer tätig. *1831:* a' Dési Mészárosok Gujája mellett volt Gujás Dregian Vonutz ... ne(m) mindenkort hált a' marhák mellett, nékem is sok kárakat okozott az által, mellyekröl bizonyságaim lehetnek, az véllem egy hegyben vintzelléreskedet és mostis vintzelléreskedö Vas Mihály [Dés; DLt 332. 5].

vincellérház a szőlőgondnok háza; casa vierului; Winzerhaus. *1842:* a középmáli vincellérház alatt [Csekelaka AF; EHA]. *1852:* A Vincellér Ház ataljában jo [Körtvélyfája MT; LLt].

vincelléri 1. vincellérséggel kapcsolatos; de vier; Winzerei betreffend. *1793:* Sorbán Márton, vagy Mojsza ... mig élt Vintzelleri, Mojor Biroi, és Fiaval edjütt Tisztartoi szolgálatokat szokott vala a Nehai Baronak tenni [Kémer Sz; TKhf 13. N. 34 Marton Nagy (40) jb vall.].

2. a vincellér birtokában levő; care se află în posesia vierului; Eigentum des Winzers. *1824:* (A) vincelléri Ház ... kementzéje paraszt és Füttöje cserép [Erdöszengyel MT; TSb 43].

vincellérkedik vincellérként működik; a lucra ca vier; als Winzer tätig. *1621:* Egj Vinczeleris teöbnek egj Gazdanal ne vinczelerkedgiek, es Szeölejet fel ne fogadgia [Kv; TanJk II/1. 315].

vincellérné a vincellér felesége; soția vierului; Frau des Winzers. *1724:* Hallottam a Sükí Pál Uram Vintzellérnéjétül [Náznánfva MT; BLt Böte Györgyné (45) jb vall.]. *1743:* az Janesi vinczellérnének adtam Metr. 1 [Szászerked K; LLt]. *1788:* Galatzi volt vintzellerné 1/2 [WLt Cserei Heléna jk 16b].

vincellérség vincelléri minőség/beosztás; ocupație de vier; Winzerberuf. *1600:* Ersek Balinth … vallia … vagyon hwzonnegy eztendeje hogy az Jstwan vrr hazahoz zolgalta(m) Vincelersegen [Kv; TJk VI/1. 435]. *1606:* Az Hasongarti es Kayanto utbeli zöleök Vincelerenek Mihalj Bironak, az vincelersegre fizettem penzt f d 75 [Kv; Szám. 12a/I. 48]. *1637/1639:* Hideluen lako Josa Bartossal az Keomaly szeoleoknek vincellereuel … szamot uetuen, minden vinczelerseghez valo eolteozeteket, ugj mint sarut sueget etc fel tuduan, Igaz szamuetes szerent marada meghis adossa hatuan forintal [Kv; RDL I. 111]. *1670:* szegödte(m) megh … vincelerseghre Bartok Istvannal hogy az kaczkai szölömnek minden nemű munkainak gondgyat viseli [Dés; Ks 41. C. 10]. *1741:* 'A Nemes Város Szölleje, a' Jobbágyok Vincellérsége miatt, a' mint tapasztallya a' Nms Város, nem éppül; söt romlik, és szinte elis pusztul; azért Concludáltuk egyenlő akarattal, hogy azon szöllöt, ez után, ne Jobbágy Vinczellér által Coláltassa Hadnagy atyánkfia ő kglme; hanem Varosi jó Vincellért; vagy más idegent fogadjon [Dés; Jk 553a]. *1762:* Ugyan azalatt holt meg a szegény Hollandus Gyurka is. Ez ugyan hollandiai, amsterdami fi volt, valami regimenttel jött volt be s itt maradott az országban, vincellérségével ette kenyerét, temették egyszersmind [RettE 138]. *1793:* Serbán Mojsza … fiával Serbán Péterrel eggyütt … hol vintzellérségével, hol Udvari Vajdaságával szolgálta eö Ngát [Szilágycseh; TKhf 13. N. 34 Csulik Ignáth (85) jb vall.] | az öreg Sorbán Márton … elsöbben Vintzellérséggel, azután Majorbirossággal, utollyára pedig mintegy Tisztartoi hivatal forma szolgálattalis, szolgálta a Néhai Bárot [Kémer Sz; TKhf 13. N. 34 Nic. Balog (72) jb vall.]. *1810:* Blós Mihaila Vintzellérsége alatt … reszegeskedéseit, huzásait, vonásait Nem tudom [M.bölkény MT; Born. G/XIV. 1 ifj. Menyhárt János (46) vall.].

vincetés szőlő megmunkáltatása; munci efectuate în viță de vie; Bearbeiten des Traubens. *1768:* Sz. Iványi Vinczetés(ért) Hf 20 [DobLev. II/390. 20b].

vinci az (Al)vinc (AF) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vinc/Vințu de Jos; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vinc/Unterwinz. **1.** Vincen lakó; din/care locuiește la Vinc; in Vinc wohnend | Vincről származó; (care este) originar din Vinc; aus Vinc stammend. *1720:* az fél lábommal meg nyomorottam … mostan curaltatam egy Vintzi Aszszonjal magamat, talám Isten meg szán [Borosbocsárd AF; Ks 95 R. Boer Samuel lev.].

Szn. *1683:* Vinczi János [AUt 362]. *1746:* Vinczi Bálint [Torda; TJkT III. 107].

2. Vinchez tartozó, onnan való; care ține/aparține de Vinc; zu Vinc gehörig. *1651:* Al Vinczi szegheny Jobbagyuk (!) talalvan megh bennünket alazatos keönyeörghesek által, hogy ekkedigh, ã mikor abba(n) a helybe(n) hozzank iöveö keövetek megh szallottak, noha hüsegtek edgyaránt eli vettek a Vinczi feöldet … de hüsegtek az nekik valo gazdalkodastol tellyessegghel wresse teötte magat [Gyf; Törzs. II. Rákóczi György rend. a „frates moravienses"-hez]. *1658:* 5 Aprillis. Az Vinczi Vár epületire minden Emberekre penzt vetue(n), nekemis kellett adnom, az mennyt felvetettenek fl. 5 … Az Vinczi Var szüksegere minden Emberre vetue(n) puskapor vetelre, Enis adtam fl. –// 64 [Borberek AF; Wass.L.]. *1697:* Vagyon az Vinczi felső Várban is … Egj kö ház [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 7]. *1759:* az Apámat a' Vintzi Határrol a' sertések mellöl Ekén vitték fel Csáklyára [Girbó AF; JHb Szász alias Bágyu Dumitru (70) vall.]. *1792:* éppen mikor az Iskatulát tudakozom vala[a] akkor érkezek meg az Ordinaria, a mely el hozá a vintzi vásárolando Házrol valo parantsolatját Nsgodnak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. – [a]A postán].

3. Vincen készített, Vincről való; care a fost făcut la Vinc; in Vinc erzeugt/hergestellt. **Szk:** *~ bokály. 1736:* Apro Csatornás száju Zöld bokáj 14. Cir(citer) fél ejteles vintzi bokáj 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 104 néh. Rgr. Keresztes Márton gyermekeinek összeír.]. *1801:* Negy Vintzi Bokájok fel fel kupások Dr 24 [Mv; MvLev. özv. Ugrai Dávidné lelt.] * *~ bokálycsészécske. 1736:* Vintzi bokálly Mázu fules Csészétske [CU] * *~ bokálykancsó. 1699:* a Leanjok Házában … Vinczi Bokalj kancsok Nrö 2 … Vinczi Bokaly Korsok Nrö 6 [Oláhcsesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] * *~ bokálykorsó → ~ bokálykancsó * ~ csésze. 1782/1795:* egy Vintzi Csésze, paraszt tálak [Sorostély AF; Ks 80 ifj. gr. Teleki Sámuel lelt.] * *~ edény. 1675:* Egy Zöld medencze forma vinczi edény [UtI] * *~ földtányér. 1787:* három vinczi föld tángyér jo féle [Mv; MvLev. Ajtai István hagy. 3] * *~ hordó. 1675:* Egy Sutús vinczi hordó [UtI] * *~ kancsó. 1797:* Licitáltattak … Egy Vintzi kantsó Dr. 10 [DobLev. IV/775. 3]. *1810:* Egy on fedelü Vintzi kantso Rf 3 xr 1 [Mv; MvLev. Trinceseni Mihály hagy. 3] * *~ kemence. 1679:* Kö labakon állo Vinczi kalyha formara csinalt mazos kivül fütös kemencze [MNy XXXVIII, 132] * *~ korsó. 1720:* Vinczj korsok promiscue Nro 6 [Dés; Hr 5/13] * *~ kosár. 1683:* Vinczi két kosárokban találtattak hat bokály Tál n. 7 [Gyf; UtI] * *~ majorságbor. 1778:* tartozzék B. Intzédi Pál B. Intzédi Elek(ne)k husz veder vinczi Majorság jo bort ürmös bornak szüretenként adni ea tamen Conditione, hogy maga küldjön edént a Vagy hordot és Magais tartozzék a hová fog tetzeni el Vitetni [Alvinc AF; Incz. XI/17a] * *~ posztó. 1634:* Conventioia az Feieruari Maior Bironak … Kek vinci posztoia Ul. 8. vel f. 6 [Gyf; UtI] * *~ tányér. 1795:* Két Sárga, 's két fejér kék virágos Vintzi Tángyerok Dr. 48 [Mv; MvLev. Szabó Moses hagy. 4].

vincogás vinnyogás; scîrțiit, scîrțiitură; Wimmern. *1636:* Hogy ha az Új Testamentomi Ecclesia hét száz esztendök alatt … az Orgonák bögések, és az hegedüknek vintzogások nélkül el lehetet, mostan i(m)már annál inkább el lehet [ÖGrAj].

vindetrix eladó, tulajdonos; vînzător, proprietar; Verkäufer, Besitzer. *1734:* mind az emptor mind Az vindetrix hogy ha tettzik az 40 forintokat deponallya [Torda; TJkT I. 37].

Vö. a *venditrix* címszóval.

vindex védelmező, oltalmazó; ocrotitor; Schirmer, Verteidiger. *1704:* öexcellentiája nem rontója, hanem inkább vindexe a haza törvényének [WIN I, 140]. *1710:* Mint annakelötte Isten Bocskai s más magyar vindexek idejiben szerencsésen boldogitotta vala intentiójokat a magyaroknak, most is Istentöl meglehet vala, de nem akará, nem jovallá [CsH 91].

vindikáció vki tulajdonjogának az igénylése; revendicare, revendicație; Rechtfertigung. *1714:* per p(rae)sentes, Authorit(a)te functionis nostrae intimállyuk Kgltek(ne)k; omni modo abstineállyon Kgltek ezután, azon határnak

maga részire valo vendicatiojától [KvLt I/211 a gub. Nszből].

vindikál, vendikál 1. panaszt emel; a face o reclamație; beklagen. *1655:* Azert kerem bizodalmason kgldet mint Uramat, ez obtractio ellen vindicalni mèltoztassèk, ha I(ste)n kgldet ide hozza, es ketelkednek akarmi punctumában ellenek docealni sajat kezek írasokkal kész vagyok [Kv; CartTr 897–8 Thomas Ozdi lev.].

2. *~ja magát* védelmezi magát, védekezik; a se apăra; sich verteidigen. *1710 k.:* amennyire magát vindicálta, úgy a német előtt valo creditumát akarta erősíteni, kivált pedig azzal, hogy egynéhány Hunyadon elfogott szegény magyarnak orrát, fülét elvagdaltatá Szebenben; de kevés gráciát nyert a német előtt véle [BÖn. 761–2].

3. követel, igényel; a revendica; verlangen, fordern. **A.** *1689:* Dosa Thamás, mint substitutus Tiszt ... azon háznak édgy részit s à Szölöknek dézmáját maganak vindicalta s occupalta [MMatr 441 P. Alvinczi protonotarius kezével]. *1710:* hasznos, sőt szükséges is volna, hogy a fejedelem Bocskai, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György dicsíretes erdélyi fejedelmek példája szerint a magyarok dolgába belé tekintene, és Magyarországban a reformáta relígió oppressióját vindicálná[a] | nem az Isten örökségének pusztulása, hanem a pármai s placentiai hercegség emelygetnék a pápa gyomrát, amelyeket hamis úton-módon magának akar vindicálni [CsH 104, 411. – [a]1674-re von felj.].

Szk: *autoritást ~. 1666:* két ízben is írtam s bizony nem volt az én írásom is hirtelen, sem vakmerő bolondság, de úgy látom, külön authoritást vindicált magának, az mint hogy instructioját is írja másképpen lenni [TML III, 631–2 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *hasznot ~. 1815:* a nagyobb Birtokos Urak ... a Toplitzai és Fuleházi Havasokon az Embereknek sem engednek Fűrész Malmot tsinálni, az abbol valo hasznot magoknak vindicalják [Ks 77/19 Conscr. 1307].

B. *1657:* egyébiránt az oláhsággal való confoederatiónk tandem veszedelmünkre való lészen, mert erőtlenek vagyunk mind mi s mind ők, hogy az hatalmas nemzetek ellen oltalmazhassuk egymást, az oláhság pedig oly dolgot akar magának vendicálni, mely még akkor is, midőn magyar koronától[a] [KemÖn. 310. – [a]Az Önéletírás kézirata itt megszakad]. *1670:* eőttet nem is kertem az oda valo menetelre de maga oferalta magat hogi nekem hüssegessen akar szolgalnj uti kölcsegre valo penzt is veven fel tőllem el menven peniglen propria sua autoritate maganak vendicalta [Born. XL/184 procurator Petrus Bessenyej alias Eőtveos de Des nyil.]. *1671:* hogy ha penig az elsö Donatarius ellen, magának vendicalta valaki az ollyan jószágot ... az elsö Donatarius procedallyon az ollyan Donatariusok ellen [CC 69]. *1711:* Hogy ha azért akarki ezen 's ebböl szarmazhato dologban magának primarietast vendicalna maga nagyzásával más(na)k kissebséget, bestelenséget, annál inkább kárát munkálkodni ... csak akarná is ... a Commembrak közzül pénzének le tételével amovealtassek [Dés; DLt 489]. *1720:* Panaszolkodván sok hellyeken, hogj a' meg holtakért valo Pománaért, sem pro Defunctis lenni szokot Elemosynáért, az oláh Papság maga authoritassából a' meg holtak(na)k marháját magok(na)k vendicállya és erövelis el vészi [INyR ogy-i meghívó Kornis Zsigmond kormányzó aláír.]. *1736:* Facsi czigány, minthogj magának vendicálta a' Regius Fiscus vajdaságát minden sátor Czigánytól igért egj sertést békességb(en) [Hosszúfalu Szt; TKl Fet Gligorie (42) jb vall.]. *1770:* Sütö Todor ... az erdőnek is egy részét ... magának vendicálván, s nemis fundamentum nélkül ... egy darabját annak le vágta [Gyertyános/Torockó TA; Bosla. Gr. Kontz rector kezével]. *1796:* minden fundamentum nélkűl mérészlik a' praetendens Torotzkaiak, a' Szombati Wámhoz valo Törvényes Just magoknak vendicalni | a' Torotzkai Lakosok az elö számlált beneficiumoknak proprietassát magoknak, az exhibealt Felséges Udvari Végzésnek tartása, 's a Törvények nyilvánságos értelme ellen temerarie vendicalják [Mv; TLev. 5/16 Transm. 51, 89].

Szk: *autoritást ~. 1770:* nagyobb authoritást vendicál magának a táblánál a főispán erőszakosan [RettE 242] * *just ~. 1775:* ö is mint egy Falusi ember magának just vendicál [Kisoklos H; BK sub nro 303 Dantsu Bruzán (60) jb vall.].

vindikálás orvoslás, jóvátevés; îndreptare; gutmachen. *1672:* mi közönségesen nem valamely religiónak üldözésire, avagy privata injuriának vindicálására igyekezünk, hanem mindenek felett az felséges Isten dicsősége és az megnyomorodott szegény magyar haza szabadságának helyben állítása végett költünk ki [TML VI, 306 Teleki Mihály Szt m-hez].

vindikálhat, vendikálhat igényelhet, követelhet; a putea revendica; kann fordern. *1681:* Effele immunialtatásb(an) penig magok(na)k perpetuitast nem ve(n)dicalhatnak, mert valamikor fog teczeni à D. terrestrisnek ... elebbi tartozo szolgálattyokra eőket szabadon fordithattia [VhU 199]. *1681/1748:* mely darab hely ... füvét magok között kőzőnségesen fel osztyák, mivel az gazdálkodas és egjeb Tereh kőzőnséges rajtok ugj mind azáltal hogy egyik Possessor is magának ne vendikalhassa [RkAk 236]. *1796:* már ha Torotzkonak illyen Birája vagyon, mint akármely alá valo Falunakis, és azzal a' Characterrel él az oda valo Biro, mint más Falusi Birák, ugyan mitsoda Jurisdictionatus Magistratust vendicalhat Torotzko magának | ha a' perlekedö Felek edgyűtt meg egyeztek, hogy dolgokat a' Torotzkai Esküttek előtt el láttassák, az szabadságokban állott, de tsak azért a' nihány Pernek ki folytatásáért ... még magoknak Jurisdictiot nem vendicalhatnak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 86, 87]. *1797:* a' praetendens Katona ... a' Szabad erdélést, magának nem vendicálhatja [Déva; Ks 73. 74. VII. 125].

Szk: *just ~. 1761:* az I. ... nemis vendicalhattya maganak azon just ... a' ki magának azon just vendicallya, nem élvén eddig igasságaval, nem élhet jussávalis [Torda; TJkT V. 64].

vindikta 1. orvoslás, jóvátevés; îndreptare; Gutmachung. *1670:* Deliberatum Synodi Székiensis ... Super causâ D(omini) Stephani Dioszegi Rectoris Desiensis in negotio Scandalorum in Ecclesia datorum ... Remotiojara visznek illyen okok. 1. Praeuideallyuk ne(m) hogy hasznalnának Desi Uraimek velle, seőt sokakban nevekednék az gonosz holot mégh Censurája alat letelebennis, publice privata vindictajat exercealvan es predikatorát szidogatua(n) [SzJk 110].

2. bosszúállás; răzbunare; Rache. *1619:* De in contrarium, kitől az szent Isten Ecclesia datorum ... hamarébb victorok is lesznek [BTN[2] 215]. *1765:* ha bátor esettis rajta ütés, nem lehetett vindictá(na)k mondani; mert mindenek (!) maga oltalmára tselekedte [Torda; TJkT V. 259].

Szk: *~t exerceál. 1600:* Myerthogy ... az Nyreo legeny, az megh holt kozak eleott magat be rekeztette volt

bolthyaban es annak vthanna post moram Ajtajat nitotta megh, es vgy aggredialta az kozakott, ky noha mind eo rajta s mind penig egyebeken vindictat exercealt [Kv; TJk VI/1. 386] * ~t tehet vkin. *1699:* szajaval fogaval harabdosott hozzam, ne(m) csak ujjomat hane(m) egyebemre is harabdosot es ugy akadt az ujjom a' szajaba(n); egyebbel hogy vindictat nem tehetett rajtam azzal tett [Dés; Jk 295a].

3. büntetés; pedeapsă; Strafe. *1619:* ha Nagyságod predecessori elvétették volt actióikot, hogy az keresztyénség biztatásához képest rebelláltak volt az török ellen s nem lött semmi effectusa, annak poenája az Nagyságod idejére jutott és Nagyságod azért az régi errorért való vindictát akarná véle eltávoztatni [BTN² 214–5]. *1662:* Conventióját sem láttam Nagyságodnak, azért ez iránt való vindictájától sem félhetek, messze terjedve levén kegyelmes uram ő felsége birodalmi, elfér ilyen szegény legény is azokban [TML II, 290 Teleki Mihály Thököly Istvánhoz]. *1664:* Az népnek hogy ily rettenetes romlásában zúgolódása volt s az Kegyelmed odajárásához képest gyanosága is, az nem csuda, de ha annak ellenében való vindictára való alkalmatosságot láthatnának, mind könnyebben fognak szenvedhetni szegények [TML III, 191 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Engem ugyan világ szerént elrontának, de én, édes Istenem, a privata vindictát a te lábaidhoz leteszem, tiéd az ítélet, az igazság és bosszúállás [BIm. 1018].

vindok '?' *1823:* mellette lévő komlos czipo sütő kementzétskével, más oldalába két vindokkal [HSzj *konyha* al.].

vingárdi a Vingárd (AF) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vingárd/Vingard; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vingárd/Weingartskirchen. **I.** *mn* **1.** Vingárdon lakó; din/care locuieşte la Vingárd; in Vingárd wohnend/wohnhaft | Vingárdról származó; (care este) originar din Vingárd; aus Vingárd stammend. **Szn.** *1724:* Vingárdi Uszkai János [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2].

2. Vingárdhoz tartozó; care ţine/aparţine de Vingárd; zu Vingárd gehörig. *1724:* ha a' Vingardi Erdöktöl azon Padura Mezeig el szaladhattunk a' Vingardiak ott bennünket nem mertenek meg vonni | mikor a Vingardi Erdöröl azon erdöre szaladhattunk, ment emberek voltunk [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2].

3. Vingárdról való; din Vingárd; aus Vingárd. *1656:* Jbidem vagyon egy altalagban szin vay ur. nro. 8/7. Jttem mas kiseb deberkeban (!) vagjon Vingarti szin méz vr. 3/3 [Fog.; UF II, 113].

4. Vingárdra vivő/menő; care duce la Vingárd; nach Vingárd führend. *1771:* az is a mi Mosiank a mind a Vingárdi Ut mégjen a falu közöt a holot a Gémes kut vagjon, a mint a Csákljai kalákos nekünk beszéllette [Girbó AF; JHb Martin Gyenje (50) jb vall.].

II. *fn* Vingárd lakosa; locuitor din Vingárd; Bewohner von Vingárd. *1724:* ha a' Vingardi Erdöktöl azon Padura Mezeig el szaladhattunk a' Vingardiak ott bennünket nem mertenek meg vonni [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2].

vinkli derékszöget mérő lakatosszerszám; vinclu; Winkel als Werkzeug. *1843:* Vinkli tölgy fábol 1 [KmULev. 2 km-i papirosmalom]. *1845:* A Fuserek szer szám Specifikátzioja ... egy tzitling, egy Grundgyalu, egy Nutgyalu, egy ráspoly egy Enyves serpenyő, két Strechnadel ... egy Vinkli [Kv; ACLev.].

vinklihakni derékszögű vas; fier-colţar, vinclu; rechtwinkelförmiges Eisen. *1852:* Az Istálo Ablakaihoz 5 uj vínklihaknit 5 sainhaknit 6 kéglit 1 Gombot 4 foraibert tsináltam es felszegesztem 5 Rf [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lakatosmester szám.].

vinkulál elítél; a condamna; verurteilen | fogdára ítél; a condamna la arest; zur Verhaftung urteilen. *1689:* Deliberatum. Nyilván lévén Nagy Ilonának Szék várossábol paráznaságáért valo solennis ki pelengéreztetése. a' Sz: Szék Bocskai Jánost, Feleségétöl Nagy Ilonatul, mint megh csapattatott nyilvã(n) valo kurvatul divortiallya et ad secunda vota transmittallya a paráznát penig vinculallya [SzJk 241]. *1691:* Tordai Janos ... sok kenszergetesünk utánnis az menyecskehez ne(m) akar redealni. Tetszet azert hogy infidelitassaert vinculallyuk [SzJk 252]. *1696:* a' sz: Szék az Asszont divortiallya et ad secunda vota transmittállya ... az infidelis parázna lator férfiat vinculallya [SzJk 296].

vinkuláltatik elítéltetik; a fi condamnat; verurteilen lassen. *1694:* Deliberatum. Mivel Gergely Ersebe(tne)k sok rendbeli varaslati kuruslasi ördögi Practikai ... sufficientib(us) testib(us) comprobaltatot. Azért ... az infidelis ördögh Taghja Felesege vinculaltatik [SzJk 279].

vinkuláris megkötött; care a fost încheiat; gebunden. *1771:* Méltán mondatik mesének az ollyan Dissertio, és kivanság, a' melly nem probáltatik, söt expraesse a' vincularis Contractus ellen vagyon [Fejér m; DobLev. II/428. 12a].

vinkulum 1. garancia, biztosíték; garanţie; Versicherung. *1588:* Ennek penig az egyenessegnek es Bekessegnek vinculuma, ha valamellik fel vagy in toto vagy in parte fel Bontana, Calumnian es az haznak Bechywyen maraggion [Torda; Pk 2]. *1598:* Poztometew Janos deak ... wallia. Mikor az haz dolgat igazgatok ackor protestalt eleottewnk Palastos Istwa(n) hogi megh vezy veres Balinton az f. 25 vincúlúmot [Kv; TJk V/1. 172]. *1608/1610:* ha ... az megh emlitet szaz keobeol buzat Almasy Jstwannak az Aztagh el chieplese Vtan telliessegesen megh nem adna, vagy nem adhatna ... vagy megh maslana, tehát száz arany forint legien vinculuma [Szu; UszT 52]. *1657:* Meggyesre jüve az fejedelem ... ott megegyezének ... az fejedelemasszonynak reversalis adaték ... mely végezés megállásának vinculumját azt köték: hogyha az fejedelemasszony violálná, Fogarast jószágostól és minden jussát amittálná [KemÖn. 140]. *1664:* Mind ket fel az felül mégh irt Punctumak(na)k mégh allasara obligallák magokat ket száz arány vinculu(m) alat [Mv; MbK]. *1690:* Tóma Moga nevü Boértolis legitime aprehendalt volt az Malom mellet ket felol egj darab retet Nagy Thamas Szüle atyank melyrölis jo igassagunk vagyan 'a Boér(na)k penig posteritassi mais elnek s Boérok s ha Törveny Szerent procedalnanakis ellenünk Evictorink volnanak Maradeki s Törveny Szerent hetven Forint volna az vinculuma [Fog.; Szád. Boer Thamas es Peterek Postulatumi]. *1710:* (A) szölö földnek el adasahoz képest, Egri Szöcs Gáspár vr(am), Evictiotis vallala magára, és successorira ... hogy minden legitimus impetitorok ellen kész lészen ... ezen szölö földnek pacificum Dominiumjaban ... Dobolyi Mihály Uramat, es ... successorit meg oltalmazni: mellyet ha nem cselekednenek ... exeqvalhassa exeqvaltathassa, emletett nemes Dobolyi Mihály Ur(am),

ezen fen specificalt summa 24. Zlot Vinculumat Egri szöcs Gáspár Uramon [Ne; DobLev. I/69]. *1761:* Hallottam az Utrumban expressált Bögözi Adám és Simén Elek Cancellista Vraiméktol hogj tettenek volna az Meltoságos osztozó felek száz arany Vinculumot magok között a végre hogy az osztálynak meg álloi lésznek az Mlgos Urak ő Nagjságok [Branyicska H; JHb XXXV/46. 15]. *1793:* a' ki ezen egyezésünket akár mitsoda szin alatt meg-szegné, azon a' meg-álló fél a fenn irt Vinculumot tőstént tsak égy Szolga Biro erejével is ... Minden Törvényes Menedéket ki rekesztvén, meg vehesse, és vétethesse [A.jára TA; EMLt]. *1801:* A per fel-vétettvén az Exponensek az lehető ki fogások meg tétetesek után Evictoroknak elő állittatasokra ki kéredzettenek az Tisztelt V. széken az holottis Törvényesen ki botsátattván kegyelmetek ... valalván az Evictiot köteleztettnek az Contractusban irt Vinculom alatt az Evictiot el fogadni [Msz; BalLev.]. *1831:* 14a Nov(em)bris el adtam egy Nyil erdőt ... Rödi Puj Juonnak, ugy hogy ha Gergely Pápa napra meg nem fizeti, tartozzék 5 Rftot adni vinculumul [Györgyfva K; RAk 11]. *1842:* évictziot is vállala Jakab János magára és postalitássira (!) nézve minden háborgatok ellen kirekesztvén innen minden Emberi elmétől Ki gondolhato törvenyes rémédiomokot mű is Közbírák a felek jovallásokbol veténk Kőziekbe 5: m: forint vinculomot hogy az állo fél a nem állo félen valahányszor mind annyiszor felvehesse s vétethesse [Bözöd U; Borb. II Bözödi Lászlo István m. t. k. Székelly Nemes kézírása].

Szk: *~on marad. 1638:* ha ualamellik fel violalna in toto uel in parte[a], az periclitans pars szaz forint vinculomo(n) maradgion [BálLt 1. – [a]A megegyezést] * *~ot tesz. 1843:* Mű is a' feleknek meg egyezésebül tevénk egy jo forint vinculumat egymás között hogy a' megállo fél a' meg nem állon mindannyiszor fel vehessen vétethessen meg is ezen örökös Egyezmény a' maga erejében örökké meg maradjon [Bözöd U; Borb. II] * *~ terhe alatt. 1843:* Én Haszonbérbe Kiadó tartozom a' stipulalt esztendők lefoljása alatt a' Haszonbérlőt nevezett portiom csendes használatába meg tartani Husz pengő Rforint Vinculum terhe alatt [Nagylak AF; DobLev. V/1248] * *felvállalja a ~ra. 1633:* mikor megh bekellenek Rado Peter, es Beölöni Miklos, akkor ... Bőlőnj Miklos keuania vala hogi záz forint legjen az keőtele, az kj fel bontana az dolgot keözeötteők, de en nem emlekezem rea hogi Rado Peter fel vallalta volna az vinculomra [Mv; MvLt 290. 132b/2].

2. egyezség; învoială; Vereinbarung. *1657:* Ezekből azt látom következni, hogy az munkácsiak eszekben vévén az dolgot ... az várban egyáltalában nem fognak bébocsátani; az fejedelem is offendáltatván, az contractusnak vinculumja szerént Fogarast is amittáltatják véle [KemÖn. 143]. *1785:* Aszszanynépin ... lévén ... Domokos György Uramnak egy szánto fölgye, amely földet is ada meg másalhatatlan Cserében Titt szánto Sandor Uramnak ... tévének egy más között még Másalhatattlan örökös Cserét subb (!) Vinculo flor 40 idest negyven forintok alatt [Asszonynépe AF; DobLev. III/602. 1a Papp Todar ns pers. kezével]. *1796:* ö mais a vinculum szerént a vásárhaz tartya magát [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

Szk: *~ot tesz. 1724:* vinculumat Tetek egj mas köszt hogj az mellyik fel, elbontya az Kötest, vagj bantani akarna elsőbenis le teven negjvén forintakat vgj bonthassa el [Vormága H; JHb XXXIII/34] * *kezesség ~a. 1678:* Az Kezeseg vinculuma Exequtiojaba(n) munkalkodot Deakok(na)k atta(m) f 12// [UtI].

3. biztosíték a házasság/mátkaság felbontása esetében; cautiune; Kaution. **Szk:** *~ban marad. 1671:* Orban Pal Uram absolutiot kívan matkajatol. 1. ... 2. Hogj az kit ra költöt refundalja matkaja. 3. Hogj vinculumb(an) maradjon [SzJk 118]. *1681:* Deliberatu(m). Mivel Nagy Andras impotentiaja az Relatoriakbolis vilagos(an) constal, magais nem tagadjia (!), ehez kepest confirmatu(m) matrimoniu(m) kőzöttök nem leven tetzet minekünk hogy az aszonyi állat divortialtassék az legeny penig vinculu(m)ba(n) maradgyo(n) [SzJk 154] * *mátkaságnak ~a. 1641:* Deliberatum. Mivel ezek az matkasok egimastol megh idegenettenek teczet sz. szeknek hogi az matkasagnak vinculumabol liberaltassanak [SzJk 54–5] * *szent házasságnak ~a. 1632:* Veven ezt ezemben hogi az szent hazassagnak vinculomatt egi nehani izben altal hagta[a] Elseóbennis megh mikor nalla(m) Jegiben volt azt mondotta no tudom magamatt mihez tartani [SzJk 36. – [a]A feleség].

4. fogság; detenție; Gefangenschaft. *1688:* Két hiteles testisekből constalván Lőrincz Annok(na)k nyilvá(n) valo paraznasága ... az infidelis parázna Asszonyi allat penig vinculumb(a) vettessék [SzJk 227]. *1691:* Causa Viceiensis Elizabetae Csabai, absolutiot kiván ... féltvén nagyob periculumtol, és vigyázván hitinek gyengeségére továb Vinculumba(n) nem tarthattyuk [SzJk 252].

vinkulumbeli egyezségbeli; de învoială; vereinbarungbar. *1718/1781:* eő Nagyságok, 's eő Kegyelmek nékünk külön külön kezeket nyujták authoralván arra: hogy a' mi kezeink által, egyenes itiletűnk szerint, gyakorlando Divisio sub poena aureorum cursorum 500. celebraltassék, mely vinculumbéli poenat, idővel ... az meg állo felek vigore praesentium szabadoson exeqaltathassanak [H; JHb LXXI/3. 483].

vinyit jött-ment, bevándorló; venetic; Einwanderer. *1771:* azután ne(m) sok időkkel valami földek felet égjbe szollalkoztak ... Todorán Kratsunnal igen rutul, akiis aszt mondá <az> utrizánsok(na)k, eregj te a kurvanjádba Girbora Szentpálihoz ott vagjon a te Mosiad nem itt Csáklján, itt pedig tsak vinjit vagj, nem Mostján [Girbó AF; JHb Száva Juon (65) jb vall.].

vinyít vonít, vinnyog; a scînci; wimmern. *1854:* Itt egy hizott ártányt oly ügyes fortéllyal kiránt az olból, hogy bár egyet se vinnyit [UjfE 128].

vinnye kovácsműhely; fierărie; Schmiedstatt. *1728:* Dombora Simon az Eccl(esi)a(na)k to fark nevű helljib(en) epitven egj vinjet es egj kutat a maga kapuja eleib(en) annuatim ket ket poltra taxat ad az Eccl(esi)a(na)k mind addig, mig ott(an) azon epületi es kuttja fenn leszen [Illyefva Hsz; SVJk]. *1732:* talál az ember ... egj kovács Mihelljet vagj vinnjét [Kóród KK; Ks 12/I]. *1748:* Az vinnye felőll valo felső Asztagban vagyon tiszta Buza Gelin(arum) nro 160 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13].

vinnyogtat vinnyogásra készteti; a face să scîncească; wimmern lassen. *1804:* (A kutyák) a Sertéseket vinnyogtották [Dés; DLt 82/1810]. *1806:* mig 'a Kalapomat Szilvával tele szedtem, hallom édgyszer hogy ... a kutyák valami Sertéseket vinnyogtatnak [Dés; DLt 82/1810].

vintersaláta-mag télisaláta-mag; sămînță de salată de

iarnă; Wintersalat-Samen. *1789:* Lengyel Saláta Mag 2. Loth Rft – xr. 4. … Vinter Saláta Mag 4 Loth Rft – xr 8 [Mv; ConscrAp. 49].

viola nyári viola; Matthiola incana; micsandră; Garten-Levkoje | illatos ibolya; Viola odorata; micsandră; Duftveilchen | háromszínű árvácska; Viola tricolor; trei-frați-pătați; Wilde Stiefmütterchen. *1632:* Tellies viola ött fazekkal … N. 5 [Fog.; UF I, 191]. *1648:* Ezen kertben vagjon egj kis deszkabol fel rot haltarto … Az közepin negj deszkaval keörnywl czinalt tablaban viragoknak valo az ablakok alat az egjikben harom szal szekfw es egy bokor viola nyomorogh [Porumbák F; UF I, 893]. *1661:* Asszonyunk ő nagysága parancsolja, írjak neked, violát szereztess ő nagysága számára … Kérlek, édes Feleségem, mentül többnek teheted szerit violának, úgy cselekedjél. Most a mennyi violának szerit teheted, ezen embertűl küldd el [TML II, 61–2 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1879:* Szagold csak meg ezt a firkát – lesz ennek mindenféle illatja. A violám is virágzik, meg a császárszakáll is, meg a festék is virágzik – szóval illatárban úszom [Mv; PLev. 50 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Hn. *1764:* A Viola mál nevű hegyb(en) [Enyedsztkirály AF; EHA].

Szk: *patkonca ~. 1813:* Vagyon egy jó Zsendely fedél alatt lévő és Téglából rakott oldalu üveges virág ház … Ezen Házban a' következendő virágok … vagynak: Sárga violák Tizen kilentz Cseréppel … Patkontza veres violák negyven cseréppel [Koronka MT; Told. 18].

violáció megszegés, megsértés; violare, încălcare, nerespectare; Übertretung. *1597 k.:* az mi nezi az Transactionak violatioiat, ket elegedendeo bizonsaggal, es az w maga sygnatúraiaúal meg bizonyto(m) [JHb XXIII. 3]. *1643:* citala(m) Eordogh Susanna aszont az breuís szerent … azon felljeb declaralt contractusnak uiolatioiaert [Doboka; JHb III/45]. *1645:* Banyai Janosnak nem volt ollyan teorvenye hogy az I(nctus)t Captiualtathassa, hane(m) Exequutiora kellet volna mennj es ha semmie nem leot volna ugy nyulhatot volna szemelyihez à varos priuilegiuma szerent, de hogy az ellen p(ro)cedalt megh foghtatasab(an) az Jnek az priuilegiumanak violatiojanak poenajan volna erette [Kv; TJk VIII/4. 7]. *1737:* Nagj kárára és p(rae)judiciumára láttatik azis lenni a T. N. Tanátsnak és Universitasnak hogy vilipendáltatott eddig valo Protocollatioja a Ns Városnak a Bakó és Veress Tsere iránt lött Violatiob(an) [Dés; Jk 470b] | Mint hogy azert az A ő Kglme maga actiojat ollyan Contractusnak violatiojara fundalta a mely soha nem vólt, mostis sohun nintsen [Torda; TJkT I. 137–8]. *1767:* A' Vizes és Tsővel járo bányákb(an), semmi munka tétel az égy Viz Vonással való Nap szám szaporitáson kivül meg nem engedtetik. Ezis az az első Punctumnak Violácioja nélkül légyen [Torockó; TLev. 7/1].

violaecet illatos ibolyából, fejtájás csillapítására készített ecet; oțet de micsandră; Violaessig. *XVIII. sz. m. f.:* két öveg etzettel teli viola az edgyike az másika rosa etzet [Szentdemeter U; LLt].

violaecetes violaecet tartására való; cu oțet de micsandră; Violaessig. *1792:* Viola etzetes üveg 1 [Tl. Conscr.].

violagyökér rădăcină de micsandră; Violenwurzel, Veilchenwurzel. *1685 k.:* hozott … Viola Gyükeret p. f. // 60 [UtI]. *1725:* Viola Gyükerért d 18 [ApLt 2]. *1843:* 1841-beli sajtolás; melybe 8 lót viola-gyökér vólt bé függesztve; tisztacska, és édes-kedvü kevés szamatossággal [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

violál 1. megszeg; a viola, a călca, a încălca; übertreten. *1588:* asz mellik feel esz uegeszest uel in parte uel in Toto, megj nem Akarna tartanj, mind asz ket feel szasz forintra kóte magat, aszkj (!) violallia asz Compositioth, asz megh Allo feel megh uehesse rayta [Ne; Berz. 7. LXV. 3]. *1590:* Azt mondom hogy ighenis p(ro)clamalhattalak, az Sententiatis ritè et legitimè resuscitaltathatta(m). oka ez, Mert az mynemw compositionk egymas keozeot volt, violaltad the ezt [Méhes TA; WassLt]. *1612:* Edgikfelis az masikat sem posteritasukat ennek dominiumiaban megh nem haborittiak es ezt nem violalliak [Marossztgyörgy MT; BálLt 54]. *1656:* Aztis hwttel igirte, ualahol Terminus nagy Gyűles leszen keőltségeuel faratsagáual mellettem leszen az mellyet uiolalt omnibus punctis et circumstantys [Kv; CartTr II, 905 Steph. Razmany Senior alias Ada(m) (41) vall.]. *1694:* tőnek eo kegyelmek mind az ket reszről illyen Vinculumot egy más közöt, hogy valamellyik fel ez cserelest vel in toto vel in parte violálná, vagy magok vagy posteritasok, maradgyon száz forinton [Szentkirály Hsz; BLt 3]. *1710:* az mit Deliberalunk azzon okigelmek megh alla(na)k nem violaljak, sem suhul bestelen sokkal bennunkket nem illet(ne)k [Homoródsztpál U; Sf]. *1735:* (Catharina Bajko cons. Johannis Horvath al(ia)s Kolosvari) mocskos szokkal illeteti volt, mely szovairolis a Dési Tktetes Nemes Tanács előtt meg kővetett volt, mellyetis violált; violálván … mocskolt kurvázott, hiremben, nevemben meg ölt [Dés; Jk 150b]. *1761:* Felszegi Gyorgjnek és Belenyesi Susannának első meg jelenesek lévén a' Ven. Consistorium elött, hellyesebbnek iteli, hogy mostan külön ne vettessenek, ea tamen conditione, hogy a' Ferjfi ennekutanna Feleségét ne rongallya, azt illendő keppen ruházza mellyet ha tsak egyszeris violálna, Felesége tőle külön vettetik [Kv; SRE 200]. *1841:* Ha pedig valamely becsületes ifjú dékányok rend szerént való parancsolatjának nem engedne s azt violálná, nisi maxima sit ratio cum denariis 50 büntettessék [DFaz. 38].

Szk: *adást ~. 1651:* ha ualaha auagi ualamikor … ez adast uiolalnak [Csíkcsicsó Cs; BálLt 41] * *cserét ~. 1700:* Hogy ha penig köszűlűnk valamellyik ezen Cserét violálná, Tehát addig Semmy uton modon, Sött Törvénnyelis hozzá ne foghassan az míg az fell bonto féll az másiknak más fél száz magyar forintokat nem déponá[ll [Pókafva AF; JHb XXV/39] * *diszpozíciót ~. 1726:* az mellyik controvertalna, annyivalís inkáb violálna az én Dispositiomat … semminemű Acquisitumimbol ne participalodgjék [JHb XXXV/21 Jósika Imre végr.] * *diviziót ~. 1712/1777:* ha valamelyik fél vel in toto, vel in parte, ezen divisiot violalná, vagy violálni akarná, tehát pars perseverans per partem violantem a' meg irt 100 Tallért meg vehesse, és vétethesse [Vaja MT; DobLev. I/79]. *1777:* az Aszszony … a Divisiot violálta, mert azon embert post Divisionem el fogatta, meg verette, és maga részire lenni viszont kinszeriti [Nagylak AF; DobLev. III/502. 2a] * *egyezést ~. 1758:* ha valamellyik … ezen szép Atyafiságos edgyezést violalna, az perseverens fél az violans félen, vagy feleken Ötven Magyar forintakat exeqvalhassan [Asz; Borb. I] * *hitét ~ja. 1710:* Hogy penig senki úgy ne gondolkodjék, hogy önéki az erdélyi fejedelemség kellene, az Isten … mennél nagyobb büntetést talál, azt szállítsa az ő

fejire, ha arra intendál s készebb volna meghalni, mint a fejedelemnek adott hitit violálni, hanem hazája szabadsága mellett valamit elkövethet, azért sem életit, sem jovait nem kíméli | Hányszor adott hitet a német Bocskainak, Bethlen Gábornak, Rákóczinak, Zrínyi Péternek s másoknak, mihelt alkalmatosság adatott, violálta hitit [CsH 135, 165] * *juramentumot ~. 1737:* Az A ... juramentumat violálta, mikor a város terhét supportáló szegény emberek(ne)k, absq(ue) ullô personarum respectu borokat bé nem vette [Dés; Jk 247a] * *kompoziciót ~. 1627:* Hogiha pedigh ez felliül megh irtt egimas keozt ualo compositiot, ualamellik fél, uel in toto, uel in parte, uiolalna ... minde(n) teorueny nelkül, cziak ezen leuelnek ereieuel, szaz Arany forintot exequalhasso(n) [Kv; RDL I. 130]. *1650:* megh bizonittotta az A(ctri)x, hogy az Compositiot violalta [UszT 7a] * *kondíciót ~. 1668:* a ki a fellyeb valo négy conditiokot violálja, flor. 12 mulctetur, melynek két része a várbeli tiszteké, harmada a városé légyen [UF II, 442]. *1697:* Lakatos Mihalyné Bende Anna separaltatni kivân Mâtkájâtol Kopás Mártontúl mert ô Mátkaságnak conditioját violálta [SzJk 303]. *1746:* Hogy ha valamellyik fél, vagy azok közüll levö Gazda akármellyik legkisebben is ezen bekessegbeli Contractualis(na)k akár melyik conditioját violalná, tehát az bányából in perpetuum veszszén ki [Torockó; Bosla] * *kontraktust ~. 1643:* az meg irt f. 33. d. 50. summanak bizonios reszet Nagy Istuan Vr(am) meg nem adüan eleteben igireti szerent, akkor Contractussat violalta volna [K; Ks 65. 43. 10]. *1662:* Contractust ország violálta, a fejedelem állítja, de hogy fejedelem éppen violálta, ország bizonyítja [SKr 393]. *1718:* az első Contractust en nem látom hogy violalna az Ur Haller Laszlo Ur(am) ... hanem az masodikat lattatik violalni: az melyet juridice lehetetlen hogy violaljon [Ks 96 Apor Péter lev.] * *limitációt ~. 1759:* a Possessorok rendin ki violálja a Limitatiot?" [Msz; Sár vk. – "A korcsmárlási rendet] * *obligatoriát ~. 1653/1655:* Én szegény kereskedö ember lèvèn, utamra el akarvàn indulnom ezen Solemnit(er) Protestàlok hogy obligatoriamat nem akarom violàlni [Kv; CartTr II. 880 Csepreghi T. Mihály nyil.] * *reverzálist ~. 1653/1655:* Ugy vagyon nekem törvenyem vagjon, Rázmány Jstvàn obligátoriaja es maga fassioja szerènt, ki mellöl el nem állok, de mivel hogy az utolso terminus Szent Margith Aszszony napja az èn reversalisomnak, hogy èn ne làttassam az èn reversalisomat violàlni [Kv; CartTr II. 880 Csepreghi T. Mihály nyil.] * *testamentális diszpoziciót ~. 1650:* ualaki ezt az Testamentalis dispositiot ... uiolalni akarna, 12 forintos patuaron maradgion [Gyszm; LLt Fasc. 69] * *törvényt ~. 1780/1804:* Ha a' Birák a' meg irott Törvényeket magok violálnák ... mindenkor a' Mlgos Familia által duplici poena büntettessenek [Torockó; TLev. 43–4] * *végezést ~. 1622:* ha vala mellik fell, Eo kgmek keózeól, ez ... uegezest ... vjolalna, vagi violalnj akarna ... Calumnjan maradgion [Mihályfva NK; JHb LXVI/11]. *1655:* ha melyik fél ezen végezést vel in toto, vel in parte violálná ... akármi névvel nevezhetö jovain, jószágin, marháin, földein és helyein exequáltathassa [Uzon Hsz; SzO VI, 202–3].

2. megsért; a viola, a perturba; missachten. *1586:* eo kgmek vegeztenek volt, hogy az Innepnek Napian se kaput Ne Nittatnanak, se semmit senkj ne Arulhatna ... eo kgmek inkab el Akariak ezt hadnj, es mas Napra, vgmint holnap Vtanra hettfeore Rendelny az vy eztendeo vasarat hogy Nem Mint eleobely vegezesek ellen, az Innepnek zenteleset violalnj, Seot Biro vra(m) vgia(n) megh kialtassa hogy senky holnap Ne Arullion [Kv; TanJk I/1. 40].

3. rongál, támad; a ataca; auftreten. *1646:* Az varos directori ... p(ro)ponalwan Kovacz Mihaly es Koczkas Gergely foglyok ellen, hogy ... Koczkas Gergely nyilua(n) valo homicidumert ... Kovacz Mihaly Toluaisagnak suspiciojaert leven fogwa, az varos teomleoczet violaltak es ä Teomleocz tartot Megh eoltek [Kv; TJk VIII/4. 61]. *1762:* Egy generálisa ... egynéhány ezredmagával (ugyanis voltak felesen a cárnak jóakarói) azon várra, melyben fogva volt, reámenvén violálta, a cárt kiszabadította [RettE 144]. *1764:* mi oda nemis mentünk de mást Se láttunk hogy ezen hellyet melyet mi meg vettünk ... violálta volna [O.tordas AF; JHb XXVIII/48]. *1789:* Az Házoknak fedelek alatt lévö Zaros Conservatoriumnak is petséttyei hasonloképpen violálva találtattanak [Mv; ConscrAp. 1].

violálás 1. megszegés, megsértés; violare, încălcare; Übertretung. **Szk:** *kondíció ~a. 1657:* Az említett meggyesi gyülés pedig ment végben felette rút tumultussal, mert az gubernátor az fejedelemasszony ellen tévén publica querelát az ország elött, és akarván mutogatni conditióinak violálását ... csak kevésben múlt, egymást le nem vágták [KemÖn. 124] * *kontraktus ~a. 1689:* Ezeken kvl tudok egi Concambiumotis, mellynek mindenikét szegeny maga birta, melyröl valo Csere level lehet az fjainal, ugj hisze(m) az lehet az az Contractus violalása Jobbagjomnak mellyet Kgltek leveleben emleget [Szökefva KK; Szád. Sárosi János kezével]. *1737:* Ollyan Contractusnak violalasaert impetal engemet az A, mint a mely inealtatott volna az Actioban declaralt ollyan fundus iránt, a mely Fundust Néhai Váro Anna Aszonynak az én édes Atyámtol Competalo Dossában adatott volna [Torda; TJkT I. 137] * *kötés ~a. 1679:* Deliberatu(m). Rognai Mihallynénak Hegedüs Magdonak ... Egyszersmind uraval valo erös kötésének violálásaert teörvény szerint halál leve(n) fejin [SzJk 139].

2. erőszakoskodás; brutalizare; Gewalttat. *1682:* Deliberatum. Mivel Vig Annanak egy nihanyszorj infidelitassa haromszori violalasa, lopasa, tekozlasa és urara valo nagj gondviseletlensege mind Relatoriabol és elö bizonysagok altal constal, per hoc Szilagyi Andras tölle absolvaltatik [SzJk 170].

violálhat 1. megszeghet, megsérthet; a putea viola/încălca; übertreten können. *1710:* A francia az egész bécsi obsidió alatt felette erös ármádával az Impériumban táborban vala, de succursust nem akara adni, praetextust azt formálván, hogy a törökkel sok száz esztendötöl fogva a francia királyoknak békessége lévén, azt nem violálhatja, de egyéb vala szíviben [CsH 173].

2. megrongálhat; a putea desprinde/sparge; vernichten können. *1747:* eö vette ... uttjában eszre az átalognak csopögesit de a petsetet nem violalhatván hibajanak nem Succuralhatot [Ebesfva KK; Ks 83 Kopacz Péter lev.].

violáló 1. megszegö, megsértö; care încalcă/nu respectă ...; ausfällig. *1719:* ezen meg nevezett Atyafiak közzül ezen osztozást hamellyik fél ... violálná ugy ... a' meg állo felek azoknak Posteritassi, az meg nem tarto s, violaló feleken azoknak Posteritássin ... exeqvaltathassák [Süketfva MT; DobLev. I/95a].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmit megszegö személy; persoană care încalcă/nu respectă ceva; Verletzer. *1767:* Ha valamely bányász ... bányáiát vakmeröképpen éjtzakais ... dolgozná ...

Ha ... Béres v. Nap számas tselekedné maga vakmerőségéből, azis 12„ forintig meg bűntettessék; és sohult mint Törvényűnk(ne)k Violáloja, a' bányában dolgosnak, vagy béresnek bé ne vétettessék [Torockó; TLev. 7/1]. *1780:* ha valamelly Bányász akár különös Tzimbora, akár egész Tzimboraság, avagy béres télben, nyárban, éjjel vagy nappal ... Sütt felett tolvajul dolgozni comperialtatik ... az poena flor. 12. bűntettessék, és többé sohult mint törvénynek violáloja, dolgosnak vagy Béresnek bé ne vétettessenek [Torockó; TLev. 3a].

violálódik megszegődik, megsértődik; a fi încălcat; wird übertreten. *1662:* Melly boldog emlékezetű fejedelemnek dicséretes forgolódása és hasznos szolgálatja által ment vala végbe, hogy a magyarországi evangélicus státus is szabadságában s keresztyén vallásának szabados gyakorlásában megtartatott mindaddig, míg azután nem sok idővel az ő fáradsága által sok munkával végbement bécsi pacificátiónak sok punctumi nem violálódtak [SKr 85].

violált I. vmit megsértő; care încalcă; übertretend. *1659:* ha valamelyik fél vel in toto, vel in parte violalna[a] Columnian maradgyon, meljet egy vice Szolga birot melleje vevén az megh allo fel az violalt felen ... exequalhasson [Ne; DE 2. – [a]A cserét].

2. megszegett; încălcat, nerespectat; übertritten. **Szk:** ~ *kondició. 1710:* Meggondolván azt is, hogy az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem által békesség tractája szerint felállított magyarok szabadsága is naponkint romol és szállton száll; kétség kívül remélvén azt is, hogy ... most is fegyverrel extorqueálhatják a német udvartól a violált conditiókot és mind magokot, mind posteritásokot esmét jó nyugodalomba állíthatják [CsH 71 1665-re von. felj.].

3. megszegő, megsértő; care încalcă/nu respectă ...; übertretend. *1680/1785:* azon poenat exequaltathassa az Contractust violalt szemellyen [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 272].

violáltat megsértet, megszeget; încălcat, nerespectat; übertreten lassen. **Szk:** *kondiciót* ~ *1710:* Béldi Pálnak nem tetszik a tanács ... Mert noha a conditióit sokképpen violáltatták vele Teleki s más mellette valók, azt a fejedelem nem ex malitia, hanem ex levitate cselekedte, és nem annyira a fejedelem, mint azok vétkesek, kik arra ingerlették [CsH 135 1678-ra von. felj.].

violáltatik I. megsértetik, megszegetik; a fi încălcat; übertreten. *1677:* In Anno 1601, Moldova, Havasal-földe, és Erdély közöt a' minémű Confoederatiok interveniáltak volt, azt a' Nemes Ország ... confirmálta ... Ha mellyekkel azok, vagy más szomszéd Országbélick közzűl nem volt volna, vagy penig violáltatot volna ... a' Fejedelmek magok kötelességek, és Conditiok szerint, azt cselekedgyék az Ország Statusival edgyűt [AC 40].

Szk: *kondició* ~ *1746:* Róth István Tégla vető instalván à Tanáts(na)k, hogy ... itt dolgozhassék ... megis engedtetett olly conditioval: hogy ... à berekből egy újni veszszötis, nem hogy egyéb féle fát le vágni mérészellyen, melly ellen ha impingalna, eö facto à conditio violaltatik, és mélto büntetését el vészi [Torda; TJkT III. 23] * *kontraktus* ~ *1760:* az Szebeni Contractus általom nem violaltatott, a' mint Dálnoki Vr(am) irja, hogy erőszak tétetett | a' Leányom részéről violaltatott a Contractus [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával] * *protokolláció* ~. *1736:* Dobolyi Márton ... ő kglme ... alkuvann meg ... két hordó Aknai bort, és az egjgjiket kiis kezdetvén kortsomároltatta ... tudatlanságból hogj azert Ns Városunk(na)k az Aknai[a] Borok iránt lőtt Protocollatioja p(ro) nunc ne-violáltassék [Dés; Jk 465. – [a]Désaknai].

2. rongáltatik; a fi desfăcut/spart; wird beschädigt. *1789:* Midőn a' Pintzébe szolgálo Külső Ajton lévő petséteket meg' visgáltuk volna, observáltuk hogy az Petsétek violáltattak [Mv; ConscrAp. 1].

violáns I. *mn* sértő, bűnös; care încalcă/nu respectă ...; schuldig. *1623:* Mely compositiot ha ualamellyk fél auagj in toto auagj in aliqua parte uiolalna in uinculo quinquaginta aureoru(m) florenor(um) conuictus sit eo facto, melljet az megh állo fél az uiolans félen cziak ezen bírak ez leuel ereieuel exequalhasson [Márkosfva Hsz; Borb. I]. *1749:* Hogyha valamellyik fél a praemittált Contractust vel in toto vel in parte violálná vagy intervertalná pertentalna ipso facto in Poenam Centum Aureor(um) incurret et pars violans Convicta habeat, mellyet ante litis ingressum az meg állo félnek tartozik deponalni a violans fél [Kv; Borb. II].

II. *fn* bűnöző, törvénysértő ember; violator, infractor; Verbrecher. *1780:* ha akármellyik Articulus ellen vétő Violánsok talaltatnának poena flor. 12. bűntettessenek, a' Birák pedig a' Violánsok(na)k bűnit el halgatni, vagy azt elhalasztani comperiáltatván in duplo convincáltassék [Torockó; TLev. 4a].

violaolaj gyógyításra használt violakivonat; ulei de micsandră; Violaöl. *1685:* Zarnoczi megh erkezett hozott illyen orvossagok (!) Edes mand(ula) Olajat p. f. 1. Sarg(a) Viola olajat p. f. 1. Szederjes Viol(a) olajat p f. 1 [Utl].

violás viola illatú; cu miros de micsandră; violaduftig. *1666:* Viszki Paál ez szerént Harminczadoltata ki hozot jováit ... Pezmas szapant, Violas szapant[a] [Utl. – [a]Folyt. a fels.]. *1684:* David Deaktul 3 Iskatulya Violás Szappant per fl. 2//10 [Utl].

violaserbet violaszirmokból készült jégbehütött ital; şerbet de micsandră; aus Blütenblätter der Viola erzeugtes Getränk. *1665:* Citrum – s – Viola serbetre Tal. 15 [Utl]. *1676:* Törettem egy süveg nadmezből viola serbetnek ket fontot [Utl].

violaszín I. *mn* lila; violet, liliachiu, lila; lila. *1664:* Egy viola szin perpéta szoknyát vál nélkül [Beszt.; SL]. *1682/1687:* Attam minden napi uiselő Zőld Rasa szokniat uallaual es Zőld Rasa elő ruhaual eggiütt, az szoknia ualla uolt Uiolla szin szőr Atlacz [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1693:* Edgj viola szin Sálya keskeny tsipkés, ezüst apro gombos rokamállal béllet mente flo. 13.//. [Ne; DobLev. I/37. 4]. *1700:* Tiz Sing Viola Szin Sálya Poszto [Hr 1/20]. *1732:* Egy Viseltes bibor Subukula Viola Szin 12 pár ezüst kapocsal [Kv; Ks 6 Kornis Zsigmond lelt.]. *1797:* Köntösök ... Egy viola Szin atlacz hoszszu Szalup [Mv; Told. 19]. *1801:* Valami Varrani valo kevés vijola Szin Selyem [Vargyas U; CsS]. *1805:* Egy viala szin atlacz köntös [M.köblös SzD; RLt Majténi Istvánné Rettegi Sára kel.]. *1816:* Egy Violaszin kréditor Selyem aranyfonal tsipkével körül vett szélű Abrosz [Szabéd MT; UnVJk 295].

Szk: *setét* ~ *1749:* Egy Pár Setét Viola Szin Aranyas

Matéria Kis Ing [Koronka MT; Told. 12/2] * *világos ~. 1803:* Egy világos, viola szín, tafota, praedikállo székre való Kendő [Szőkefva KK; UnVJk 92].

II. *fn* violaszínű anyag; material violet; lilafarbiger Stoff. *1676:* az Baratnak mérettem ki köntösnek az viola szinböl ul. 9 [UtI].

violaszínű lila; violet, liliachiu, lila; lila. *1653:* Siko János uram számára és halálára vasároltam ... no. 7 és 3/8 sing jóféle viola-színű kron rását ... fl. 13„27 [Kv; EM XLVII, 135 temetési jegyzék]. *1705:* Edgy Viola szinü metszett barsony szoknya negy rend ezüst tsipke [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével]. *1736:* Az Gubernátor maga első nap[a] hamuszin bársony mentében, dolományban volt ... Másnap viola szinü bársony dolományban, mentében [MetTr 397. – [a]Gr. Bánffy György Anna leányának gyalui lakodalmán 1702-ben]. *1752:* egy Viola Szinü ki varrott keszkenyő [Eszt. gr. Petkiné lelt.]. *1759:* Két viola szinü habos tafota nagy superlátokat, tarka selljem rojtal meg rojtozvá [Nsz; TSb 7].

violátor 1. megszegő; violator; übertretend. *1668:* En Jenei Gaspar obligalom magamat ... hogy ... sem vérekedésre vészékédesre Civodasra alkalmatossagot nem szolgáltattok Miniszteriumhoz illendo Szent elettel magamat viselém: melynek ha violatora Lennek ... Gratiat ne talalhassak [SzJk 102].

2. rongáló; distrugător; beschädigend. *1760:* Usus, et praxis Communis, â Die S. Georgii usq(ue) ad S. Michaelis hatarunkat tilalomban tartyuk az merre vetéseink vagynak, és az violatorokat az Falus Biró egy forintig meg büntetheti [Báld K; BLt].

violavíz gyomorégés ellen használt orvosság; apa de micsandră; gegen Magenbrennen gebrauchtes Medizin. *1648:* Wiola viz 6 palaczk, hetedik csak fél [Komána F; UF I, 931].

violencia 1. erőszakoskodás; violență; Gewaltätigkeit. *1590:* ha teollewnk valami violentia lenne, vdwari mód zerint teorwent allok, es zolgaymmalis teorwent allatok, mint egyeb varasokbannis feyedelem ott leteben zokott lenny [Kv; TanJk I/1. 131a Zentpaly Janos kezével]. *1605:* nem tagadhatjuk azt hogy kárt ne töttek légyen az vitézek ... de jól tudja kegyelmetek, hogy ennyi ezer embert nehéz efféle violentiától megtartani [SzO VI, 14 az erd-i nemesség és székelység a szászsághoz]. *1611:* affele Violentiaktol megh zwnniek, mert ha teobzeór ezen dologrul bennwnkeótt megh talal az Exponens ha kin mi esik, senkinek egiebnek, hanem eó magha zo fogadatlansaghanak tulaydonicza [Szád. fej.]. *1673:* Bizony többet használ Kegyelmed a szép moderatioval, mint a violentiával [TML VI, 421 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1677:* semmi violentiakat, akár kiktöl-is alattvalói[a] közzül, senkin exercealni nem enged [AC 26. – [a]I. Rákóczi György]. *1710 k.:* Ebből ő (mert ő igazgatta a táblát, Haller István praesidens árnyék volt) olyan lármát csinált, hogy én a táblán violentiát, becstelenséget követtem, mely is hazugság volt [BÖn. 880]. *1762:* Admoneáltat(na)k ... à fiak hogy édes Annyokhoz tartozo fiui engedelmességgel viselyék magokot, meg szomorításáról, anyival inkáb valami violentiáról abstinealya(na)k [Kvh; BLev.]. *1778:* Azon Czigányok, kik Budnár Pétert megverték szokásosoké a' verekedésbe? Kiket vertek meg? és mitsoda vijolentiakat, potentiakat szoktak – Záhon végben vinni? [Záh TA; Mk V. R. VII/20 vk].

Szk: *törvénytelen ~. 1678:* ha valami törvénytelen violentia leszen, bizony az a had is csak azt az hasznot tészi ott Fogaras körül, hogy mind az statusok között több zúgolódásra, Paskóéknak pedig több nyelveskedésre szolgáltat alkalmatosságot [TML VIII, 79 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

2. erőszak, megerőszakolás; viol, violare; Vergewaltigung. **Szk:** *~t cselekszik vkin. 1647:* az l(ncta) ... igerte magat arra be adua(n) azokatt, hogi megh biszonittia Szigethi Janos ellen, hogi eö rajta violentiatt czielekedett [SzJk 666] * *~t tesz vkin. 1674:* Ennekem azért kellet Szent Georgine Aszszonyomat az sz: szék elib(en) citáltatno(m), hogy engemet hol edgyüt s hol masut illetlen szokkal diffamalt, mellyek tisztem es szemelyem elle(n) valok; leg kiváltképpen hogy violentiát akarta(m) rajta tenni, mellyet ha nem doceálhatna a nyelvét vonnyák ki es a perrengelre szegezzék [SzJk 126].

3. pusztítás; distrugere; Verwüstung. *1739:* 22do et 23tia Xbris lött példás és szomorú nagj árviznek violentiája által, külső Hidunkat egésszen, a' belsőt pedig nagj részib(en) elrontotta 's desolálta [Dés; EHA].

Szk: *~t tesz vmin. 1789:* Nem kétlem tudva vagyon a Tekintetes Nemes Magistratus előtt tegnap éjtzaka minemü violentiát tett házaman Titt Benedek Ferentz Vram [Ne; DobLev. III/661. 1a Szánto Drusiánna néhai Magyarosi Beniámin özvegye a ne-i tanácshoz] * *~t visz végbe. 1807:* Toplitzai Nevü Falunak a' magok ... Remetei, Ditroi s respective Szárhegyi Határaibol, Erdeiből, Havassaibol, erőszakoson ... terjeszteni törekedvén violentiakat miveltenek, és vittenek végben [T; Born. XVd].

violens I. *mn* **1.** vmit megszegő; care încalcă ...; übertretend. *1677:* A' Legitima Executiok minden helyeken peragáltassanak; annak violens turbatori a' Decretumnak tartása szerint szorgalmatossan meg-büntettessenek [AC 198]. *1719:* Hunyadi Violens Korcsomarlok ellen peragalando Executio [Vh; UtI]. *1737:* kik tilalmast akarn(a)k tartani, kerttyeiket meg-tsinállyák, annak rendi szerint, és ha alkalmas gyepüjök lészen, és ollyas violens marhák destrualvánn rontanán(a)k bé, oculáltatvánn, Contentumot vésznek [Dés; Jk 486a].

2. erőszakos, nagymértékű; intens, mare; violent. *1741:* Belső Hidunkis, nagj részíben ruináltatván, a' külsöt pedig egészszen elsepervén a' violens árviz, Concludáltuk[a] [Dés; Jk 544b. – [a]Köv. a hat.].

II. *fn* vmely terület tilalmas voltát megszegő személy; persoană care intră cu animalele în opriturí; eine Person, die einen verbotenen Bereich übertritt. *1738:* 'A Ménes és Csorda mellé rendeltetn(e)k, hogj a Pásztorokat defendállyák, és a Violenseket meg-fogjak [Dés; Jk 498b].

viperakígyó *átv.* viperă, persoană rea/perfidă; schlechte Person. *1662:* De megcsalatik reménységében e viperakígyóknak inkább, hogysem mint embereknek neme, természet csudája inkább, hogysem emberi fajzat [SKr 113].

virág I. *fn* **1.** növény; floare; Blume. *1636:* Ez uiragos kert vagyon negy reszben szakasztua ... az elseö resz vagyon hat tablara ekesitue, Az elseö tablatt ighe(n) szep uiragok mesterseges Czifras ultetessel ekesitik; mind keöreös környul liliu(m)mal ultetett be keözepi sok fele fuuekkel uiragokkal [Siménfva U; JHb Inv.]. *1662:* Azon kastélynak[a] napkelet fe-

löl való oldalának ... szegeleteitől ... mindkét felől ... tágos olly épületek valának, ahová ... a kertből minden sok szép virágokat különb-különb hatalmas nagy cserép- és földedényekben levő füveket, fákat korcsolyákon bevontatván, szép rendben berakhatnának [SKr 259–60. – [a]A Lichtenstein hercegének]. *1680:* eze(n) viragos kertb(en) be lépvén, vadnak az ablak allat 19. bokor borosttyan fák azon tuul harom szakaszban levő tablakban rosák, es külön külön felé virágok [A.porumbák F; ÁLt Inv. 10]. *1708:* A szilvafák elhullatták virágokat [Kv; KvE 251 VBGy]. *1736:* Azelőtt[a] jóféle gyöngyös, köves korona-koszoru volt az fejiben, de most virágból kötött koszorut tettenek az fejiben [MetTr 387. – [a]Mielőtt a lakodalomban a menyasszony kontyolásához kezdtek]. *1757:* Azakat a drága szép sok virágokot kik szaggatták hordották, és hová hordották, ugy virágos Porgolokot? [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 49]. *1759:* A mult héten Szerdára virradolag itten kemény ho harmat esett, mely nem tsak az faknak virágjait, de az Szőllőnek is jöveseit nagyon meg rontotta [Déva; Ks 94. 24. 4]. *1780:* Aloe, s más sok ritka plánták virágok s zöldségek [Bethlen SzD; BK]. *1805:* egy tserépből a virágot ki téptem s elsöb(en) eltagadtam, de azután ki vallattam [Dés; KMN 59]. *1822:* ezenn Csigák pedig a' feleségemnek virágjait nagyon el ragjak és el nyaljak [Nsz; Told. 7]. *1851:* Anyám szegény megint kőhög, addig pepecselt az udvaron virágaival ... hogy meghült [Kv; Pk 7]. *1896:* Sajnállak ... hogy egy tavaszt nem tölthettek Szovátán. Ez aztán a kiállítás, illatnak, madárszónak, virágnak kiállítása, mezőn, erdőn [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szn. *1436:* Wyrag [CsV, 316]. *1477:* Thoma wirag [SzO III, 100]. *1573:* Virag leorinch [Kv; TJk III/3. 137]. *XVII. sz. eleje:* uiragh tamast [Cssz; BLt]. *1602:* Virág Peter szab [Szentsimon Cs; SzO V, 234]. *1603:* St. Virág [Mv; SzO V, 245]. *1606:* uirágh Peter [Szentmárton Cs; BLt 3]. *1613:* Virag Georgy [Szentgyörgy Cs; BLt 3 „Benedictus Kycza de Z Georgy pix." vall.]. *1614:* Vyragh Peter Ar(vaia) ppix | Vyragh Georgy [Bánkfva Cs; BethU 428, 429] | Virag Janos jb [Esztelnek Hsz; BethU 331]. *1621:* Viragh Janos [Kv; Szám. 15b/XI. 220]. *1627:* Szabó János Virágh (szabómester) [Mv; EM XVIII, 401]. *1643:* Viragh Szabo Istvan [Mv; MvLt 291. 365b]. *1644:* Uiragh Szabo Jstuan [Mv; MvLt 291. 411a]. *1648:* Viragh Geörgy [Kv; TJk VIII/4. 271]. *1678:* Virág Samuel és Virág Janos ... Virág Szabo Istvánne Fekete Ersok [Mv; Told. 15/2]. *1772:* Virág János [Szentsimon Cs; EHA]. *1780:* Virág Bukur [HSzj *üstgyártó* al.]. *1802:* Virág János Uram [Mv; Born. XXXIX/53 Mich. Simon (25) servus vall.]. *1803:* Virág János [M.hermány U; RSzF 192]. *1807:* Virág Vaszi [Gyalu K; RAk 100]. *1808:* Timárok: Virág György (35) [DLt 940]. *1812:* Virág Borinak [Vista K; RAk 80]. *1814:* Virág György (46) tímár [DLt 56]. *1823–1830:* Virág János szabó mesterember [FogE 284]. *1831:* Virág László [DLt 332. 9]. *1838:* Virág Anikónak [Kv; RKAk 34]. *1843:* Virág [DLt 586]. *1846:* Virág Lászlo [DLt 530/1847. 9] | Virág Anikó [Kv; RKAk 73]. *1854:* Virág János [Dés; RKAk 54]. *1862:* Vineze – virág – István absitos katona [Kalotasztkirály K; RAk 15].

Án. *XIX. sz.:* Virág (ordás szörü bika) [Szentk]. *1821:* Virág (fejér ökör) [Mezőméhes TA; HG Mara lev.]. *1823:* virág és Jámbor 2 eszt. Szöke Tulkok [Mezőméhes TA; HG Mara lev.]. *1843:* két ökör Bodor és Virág [Dés; DLt 622]. *1854–1859:* Virág (ünöborjú) | Virág (tehén) [Körtvélyfája MT; LLt].

Hn. *1668:* Virag vapabol [Kászonújfalu Cs; CsÁLt F. 27. 1/30 „Hunadj Jstuan Kazon Vyfalui Drabant" (22) vall.].

Szk: *~nak való cserép. 1789:* Virágnak valo mázotlan Cserép Nro 4. Rf – xr 4 [Mv; ConscrAp. 8] * *~ tartani való üveg. 1789:* Egy nagy hasadt és egy kissebb virág tartani v(aló) Üveg Rf – xr 10 [Mv; ConscrAp. 13] * *~ vize. 1656:* Jbidem vagyon az fal mellett egy eoregh 7 szakaszban allo lapos üvegh palaczk tarto polcz, kiken vagyon külöemb küleömb fele füvek es viragok vize in lagjenis nro. 91 [UF II, 112]. *1680:* ezen hazok(na)k ablakaiban ki rakva melegre lapos Üvegekb(en) külön külön fele füvek(ne)k, es viragok(na)k vizei in vitris nö. 40 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 12].

Sz. *1710 k.:* Religio nem azt tészi, amit magyarul vallásnak mondunk, mert a vallás, prédikáció-hallgatás, templomba való járás, isteni tisztelet, imádság, és minden jó cselekedet, virtus, Isten és felebarátodhoz való szeretet, igazság, olyan a religiónak, mint a levél, virág, gyümölcs a fának [BÖn. 428–9].

2. virág nyílása; floare; Blüte. *1628:* Az búzát sok helyeken az hideg virágában megvette, hogy semmi szeme nem volt, és sok helyen az lábán hagyták, meg nem aratták [Kv; KvE 157 SB]. *1726:* aszt az Ördeg harapást az oláhok Rujen, annak hiják, tudom hogy elég vagyon Gyergyoban, a hol Sovány határok vadnak, a Levele hoszuko mint egy petyegetet, a koroja magassan nő fel, a tetein vagyon kék virágja, akkora mint egy egy poltura kerek s mint egy Szurosocska [Fog.; LLt].

3. szőtt/nyomtatott/varrott virágminta; floare, desen/broderie/cusături în formă de floare; gewebtes/gedrucktes/genähtes Blumenmuster. *1668:* Egy kek sima varrot atlacz elo ruha, skophium Arannyal, es ezüstel varrot czipkes formara harom rendel, es egy nehanj viragokkal [Mk Kapi György inv. 3]. *1683:* Egy karmasin szin Terczella elő ruhástul kigyos forma viragal [Utl]. *1704:* Egy rosa szin terczenella arany viragokkal [LLt Fasc. 75]. *1714:* Varratlan Abrosz külombfele szin Viragokkal Chonka formára széllyén ékesitett fl. Hung. 8 [Nsz/Fog.; AH 42]. *1762/1763:* Egj fejér atlacz szoknya kék Satéros virágokkal [Hsz; Ks 23/XXIIb]. *1799:* Kebelei Tkttes Nagy Dániel Ur élete párja B. Erőss Agnes aszszony adott kegyes indulattyából, a' Kebelei Refor. Ekklának Ur Asztalára 1o. Egy igen szép gyolts Abroszt, mely kereken kötésekkel, és Zöld Sárga Selyemmel varrott virágokkal van ékesitve [Kebele MT; MMatr 302]. *1801:* Három ordinár Vászon Párna Hajak, edgyike retzés, ketteje kék fejtős virágokkal kivarva [Gyalakuta MT; LLt Fasc. 106]. *1803:* két szélyből öszve varrással égyb(en) foglalt Len gyolts Abrosz szélin körül két ujni Tot Tsipkével ékesitve melyen égy formáju jukatos varrással 's fejér jukatozással ötven öt virágok vagy(na)k [Ádámos KK; Palotay 20]. *1837:* 24. személyre valo Abrosz follyo virágokkal [Szentbenedek SzD; Ks 88/7].

Szk: *~ formára festett. 1652:* Egy hitván superlátos virag formára festet nyoszolya [Görgény MT; Törzs.] * *~okra (ki)varrott. 1645:* Egy Veres Skarlat viseltes Skofiummal uiragokra varrot Czapragh [LLt Fasc. 125]. *1673:* Egy fejér iszkofiumra sárgával elegy virágokra varrot rojtos Portai czafrag Zöld atlaczal szeget [Fog.; Utl]. *1706:* Het iras utan viragokra sok fele szelyemmel skofiummal varrot lepedők [LLt Fasc. 108]. *1749:* két Patyolat Elő Ruha, egyik virágokra varrot, a másik kötésre csipkés [Papole Hsz; HSzjP]. *1801:* Egy Király Szin Sellyemmel nagy virágokra kivarott Lepedő [LLt Fasc. 106] * *~okra szőtt. 1682/1687:* Attam kett Uy uekoni Kamoka uiragokra szött abroszokatt [Fog.; Borb. I. Rákosi Anna kel.]. *1742:* Egy pár pásint szin apro elegyes virágokra szött habos Atlacz kis Ing [Ne; Told. 19] *

~okra töltött. 1749/1770 k.: Mlgos Grófné Aszszo(nyo)m Kemény Kristina Aszszony ... igen drága abroszszal, ugymint egy metéléssel varrott, fejér selyemmel virágokra töltött táblás nagy abroszszal meg-ékesitette az Ur(na)k Asztalát A(nn)o 1735 [Vajdakamarás K; SzConscr.].

4. festett/díszített virágminta; desen floral; gemaltes/verziertes Blumenmuster. *1648:* Vagyon benne egy szeöld masfelszaju kemencze de az viraga fen az tetejen majd mind le hullott [Porumbák F; UF I, 886]. *1662:* Az kertnek két felsöbb része között ... nagy magosságú kapuk lévén építtetve, azokon kétfelé nyiló vasrostélyos, erös zárú, mesterséges rózsákkal festett, aranyas virágokkal cifrázott kapuk valának [SKr 264]. *1676:* vagyon egy hitván záru béllet fedelü fias asztal, fiokja meczett viragokra de régi czifrazott [Fog.; UF II, 711]. *1711/XVIII. sz. köz.:* egy régi fejér onbol mesterséges virágokkal öntött keresztelö Pohár [SzConscr.]. *1714:* Alatt valo ezüstbül Tőrök Bodzogan, a' Markolattja, és a' Nyelének felsö része ezüstes Virágokkal ki rakott fl. Hung 9 ... Vas Magjar Bodzogán, a' gomb(na)k teteje ezüst bagjoggal s a' Markolattjanak penig also része meg aranjozott ezüstös Virágokkal ki rakott fl. Hung 12 [AH 6]. *1756:* A Háznak felsö része, a két oldalaibol fel vévén 8. Czikkelekkel, vagjon jo Bojt hajtás alatt melynek közepette vagjon kerekdeden Párkányozott Spatiu(m), négj szegeletinek Szölö Gerezd modgjára formált Virágok [Branyicska H; JHb LXX/2. 19–20]. *1789:* Aranyas virág aranyas száju ezüst pohár [Abosfva U; EMLt]. *1849:* A Kredentz házba kimenve ... A Bileárt Ház Lila színre kifestve fejér, és sárga virágokkal pompás [Somkerék SzD; Ks 73/55] | Egy körül karolt polituras tábori szék az ülete hárásztbol, rósát képezett virággal, ki varatt [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *~okkal ékesített. 1782:* Egy kis aranyozott Munder ezüstös Virágokkal ékesitett Csöjü Dámának valo pár Pisztolyotska [Mv; CsS] * *~okra cifráztatott. 1674:* Padlasi gerendakra deszkások, parkanyosok, belöl mind falai, s mind padlasi az Urunk es Aszszonyunk hazain kivül, (mivel azok csak az ablakoknak szemöldökigh) viragokra czifraztattak, az tornacz felöl külsö részekis hasonlo czifrazattal mind az földigh [A.porumbák F; UF II, 599] * *~okra kimetszett. 1637:* Az pituarbol nylik egy hazra ... ayto ... menyezeti kwleömb kwleömb viragokra meszbeöl kj meczett [Fog.; UF I, 408] * *~okra vágott. 1714:* Egj Par fenyes Csüü fel nött (!) viragokkal ekesitve csüe kerekes, és viragokra vagott fl. Hung. 25 [AH 14].

5. virág alakú dísz; ornament în formă de floare; blumenförmiger Schmuck. *1576:* wagion walamy kozorwra walo wyselt wyragok walamy gyongys wagion raytha, Ezeket hatta(m) kyn Annoknak kozorwra [Szamosfva K; JHbK XVIII/14]. *1632:* Szabo Ferenczne Assonio(m) ... mondgia uala, jm edes Annaszoni az draga palastra ualo kapczomnak az viragat el loptak [Mv; MvLt 290. 92a]. *1697:* Egy harang virág; melyen vagyon középszerü Rubint edgy; az körül hat apro Rubint, az allyán is egy Rubint, az viragja fejér zománczos, az levele zöld zománczos [KGy „Aranymívek" között]. *1700:* Egy Aszszony ember Suvegben valo virág három rosácskája edgyik egyik Rosacskájában negy Smaragd, egy Rubin és negy szem Gyöngy [Hr 1/20]. *1704:* egy zöld angliai czafrag aranny sinorbol eöreg. 3. virag raita ... egy viseltes veress czafrag 3 virag raita szkofiu(m) arany s ezüst [LLt Fasc. 75]. *1849:* Matsonika Leánya Véronika el vitt égy rud szappant – varrott virágokat, pántlikákot melyek értek 10 pfr [Héjjasfva NK; CsZ].

6. virág alakú ékszer; bijuterie în formă de floare; blumenförmiger Schmuck. *1648:* Egy rubintos fejer Zomancsos hayb(a) valo viragh kib(en) vagio(n) tizennegy rubint [Mk Kapi Krisztina kel. 1]. *1681:* Két daru tol formára gyöngybol csinált virág fekete zománczos [WassLt]. *1686:* Három apro gyöngybol füzet viragok [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. *1758:* Egy Rubintos Arany virágotska, mellynek virágjában vagyon egy öreg, és 10 apróbb Rubint [Nsz; TSb 21]. *1768:* Egy Gyemántos Gyöngyös Pászli fülbe valójával edjütt, Tupéba való virágjával [Nsz; TGsz 51]. *1810:* Módi kazumir keszkenyö ... Módi virág [Mv; Told. 74]. *1814:* Egy reszketö virág egy Fekete tokba vagynak benne 137. darab kövek Rf. 1300 [Kv; Born. IV/41].

7. müvirág; floare artificială; Kunstblume. **Szk:** *olasz ~. 1789:* vettem kezemhez ... 1. Nagy bokrétát Olasz virágbol valok [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1799:* Két fatyol keszkenök fore fel csinálva ... olasz virágokkal, és fekete keskeny bársonnyal sloggal fel készitve [Kelementelke MT; LLt] * *téli ~. 1732:* (A templomban) vannak heljheztetve mesterségesen készittetett négj tö csokros téli virágok [Kóród KK; Ks 12/I]. *1788:* Egy Skatulyába vadnak színes apró virágok, Skatulyástol. Kűlömb kűlömb féle színü Téli Virágok, Skatujástol [Mv; TSb 47].

8. penészvirág, borvirág; floare, strat de mucegai care se formează la suprafața vinului; Schimmel. *1668:* Minden Csaplár tartozzék ... a kezek alá bizattatott borokat tisztán árulni, fadgyutol, virágtol és egyéb az italban meg utálást szerző alkalmatosságoktol oltalmazni és meg tisztitani, egy forint büntetés alatt [KvTOkl. II, 409].

9. ló homlokán lévő folt; pată albă pe fruntea unui cal; Stirnfleck des Pferdes. *1849:* Medgy szin pej kancza, homlokán virág s fehér szájju [HSzj 171 *meggyszínpej* al.].

10. *átv.* emberre von.: gyerek; copil; Kind | nő; femeie; Frau. *1751:* az Ur(na)k emésztö szele e virágot[a] érdekelni kezdvén mind addig lankasztá mig ... az I(sten)nek drága kertében a több szép virágok közül éppen ki száraztá, énnekem meg keseredet Atyának el felejthetetlen bánatomra [Szászújfalu[b]; Told. 67. – [a]A kisfiút. [b]Melyik?]. *1811:* Szép hát a' Fejér-nép, 's méltán neve Szép Nem ... Sok szép virág vagyon, mely a' szemnek tettzik, De, hogy nincs illattya, azért le-nem mettzik [ArE 201].

11. *átv.* érték, vminek a legjava; floare, partea cea mai aleasă/cea mai de seamă ...; Wert. *1662:* Mert ifjú Lajos királynak Szulimán török császárral Mohács mezején lett siralmas harca meglévén, mellyen mind maga, jeles méltóságos király elesett, s mind a magyar nemzetnek szine-java, virágja elhullott vala | édes atyánkfiainak is szine, virágja Podolyán a csúnya tatár nemzet álnoksággal megvetett hálójába kerittetnék [SKr 75, 577]. *1678–1683:* mihelt Lattja az Is(te)n eleghseges voltat az Latogatasnak, oztan mingiart mutatja, az irgalom viragat [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1710 k.:* Farkas igen composite viselte gyermekségében magát ... Emberkorában is valóban csinos és vélem jól alkuvó ember volt, és én bizony igen szántam élete, becsületi virágában való halálát | Bethlen Farkas is meghala ... Élete, szerencséje, becsületi legszebb virágában hala meg | Látám mindjárt az Apor levele virágát [BOn. 544, 712–3, 925] | Jut eszembe keservesen, s orcám pirulásával megvallom, még az én gyermekségemben az én ifjúságomnak szép virágát a sátánnak mint adám | Így neveléd fel[a] ... virágának legszebb korában magad férjhez adád [Blm. 986, 1020. – [a]Az emlékíró árván maradt feleségét].

11. jelzői haszn-ban: cu valoare de atribut; în attributiv-

artigem Gebrauch: **1.** értékes; valoros; wertvoll. *1704:* Melly sok szegeny Atyak az hartzon el estek ... Sok virag lfiak mind oda maradtak [EM XXXV, 276 gyászének].

2. virággal teli, virágos; cu flori; mit Blumen. **Hn.** *1698:* Az Virág hegyben (sz) [Budatelke K; EHA]. *1809–1815:* felső Virág hegy [Dés; EHA]. *1813:* a' Virág hegy [Dés; EHA]. *1822 k.:* a Virág és Felsö nagy hegyein innet [Dés; EHA]. *1825:* a' Felsö Virág hegy [Dés; EHA] | az Felsö Virág hegyre [DLt 650]. *1826:* Méhes-Kert a' Virág Hegybe [Buzásbocsárd AF; EHA].

virágatlan virágdíszítés nélküli; care nu este înflorat/ornamentat cu flori; ohne Blumenmuster. *1595:* Egy viragatlan fedeles Aranjas kupa M. 1. p. 13 [Zsombor K; SL. Sombori László reg.].

virágbokréta virágcsokor alakú ékszer; bijuterie în formă de buchet de flori; Schmuck in Form von einem Blumenstrauß. *1837:* A bogláros Colie hellyet jutott égy zomántzos gyöngy virág bokréta [Szentbenedek SzD; Ks 88/18].

virágbor illatos, kissé aszúsodott szőlőből készült bor; vin (dulce) obţinuţi din struguri stafidiţi uşori; Eiswein. *1745:* 1744 beli M: Sz: Királyi Majorság Szölönek az ajján, és felsö részin termett virág bor vagjon tsapon [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1774:* Farkas Hegyi ... szölöib(en) termett Virág Bor Morgo Hegybeli Virág Bor Ur 14 Szin Bor Ur: 22 [Told. 56]. *1845:* Virág-borak üledéke [KCsl 13]. *1847:* Ötféle bort kellene készitenem: u. m. 1. – Pésgöt ... 4. Virágbórt 'Vin de Champagne non mousseux' szabásut | virágbor készitésének teljes, hosszadalmas leirása a 1847-i Bor naplóban [KCsl 13].

Szk: *fejér ~. 1845:* Cikmántori[a] meg-ülesztett, de föjtva tartatván, meg nem tisztúlhatott fejér virágbór [KCsl 13. – [a]KK]. *1847:* a többi mind új fejér virágbór [KCsl 13] * *keresztelt silleres ~. 1845:* Keresztelt Silleres Virágbór [Csekelaka AF; KCsl 13] * *ó siller ~. 1847:* 14 vedernyi ó Siller virágbór [KCsl 13] * *új siller ~. 1847:* 10 vedernyi új siller virágbor [KCsl 13].

virágének szerelmi dal; cîntec de lume/dragoste; Liebeslied. *1585:* Marta Vekony Istuanne vallia, Ez ersebet leany Vala, es Az Gazdaya hon Nem vala, Egykor keseon estwe hat valamy leghenkek vadnak Az leannal, ót vala Az zekel ferencz leaniaís es hat viragh eneket Mondnak, de semmy gonozsagot Ne(m) latta(m) hozza [Kv; TJk IV/1. 506].

virággyökér rădăcină de floare; Blumenwurzel. *1720:* Pater Sirmer Ur(am) ... semmi virág gjükerekkel vagy magokkal nem tud kedveskedni Ngodnak [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *1721:* eo Ngais paroncsalt hogj egj Ládáb(an) holmi virág Gyükeret külgjek | külgje szent Pálra mentest azon Ládácskat az Virág Gyükerekkel [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.].

virágház melegház; seră; Warmhaus. *1758:* Ezen Virág háznak ... ă fedeleis felettébb alacson Lévén ... félö hogy egészlen ruinálodik [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1774:* Albrecth Márton nevü Kerteszt ... esmerem is nékem adott ezen a Tavaszal a Virág Házban egj Czitromatt [Kercsesora H; TL. Theodor Kővári (36) prov. vall.]. *1780:* A kertészek Számadása alatt a Virág Háznál[a] [Bethlen SzD; BK. – [a]Köv. a fels.]. *1796:* A Virág Ház az jövö héten alkalmasint el készül [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1811:* Már a' Virágház-is mind kettö meg-épült | Három punctumokat kerestem ki a' Geometriai Regula szerént, és azokon találtam-ki azon hajlást, melyre vólt a' régi virágház fedelinek hajlása kiczirkalmozva [ÁrÉ 123]. *1814:* A' Felsö Virág Házba ... Czitromfa vagyon 35[a] [Vesszöd NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt. – [a]Folyt. a fels.]. *1849:* virágház ... mellynek tsak omladványa látzo [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *nyári ~. 1811:* A' nyári Virág ház, vagy-is Szin, már régi, Az el mult tavaszszal épült [ÁrE 123] * *üveges ~. 1813:* Vagyon egy jó Zsendely fedél alatt lévö és Téglából rakott oldalu üveges virág ház [Koronka MT; Told. 18].

virágházbeli melegházbeli; de/din seră; aus dem Warmhaus. *1858:* A tulajdonos ... jogositva legyen arra hogy a virágházbeli plántákat idöközben ... más joszágába át vihesse [Kendilóna SzD; TKhf 15].

virágházi melegházi; de/din seră; aus dem Warmhaus. **Szn.** *1662:* bagosi hadnagyot, Virágházi Gáspárt [SKr 173].

virághét a nagyböjt utolsó előtti hete; penultima săptămînă din Postul Paştilor; Karwoche. *1573:* Herceg Antalne Anna hity vtan vallia hogy Ez ely mwlt virag hethen volt mykor vasarhelre vywarra es feyerwarra zokadalmokba Mennek [Kv; TJk III/3. 97]. *1590:* Vyrag hetben Byro vra(m) ez varost esmet Eozwe gywchye, hogy az hatarok meg latogatasarol Eo keglmek szolhassanak [Kv; TanJk I/1. 136]. *1598:* az Moldúaba ualo elseó bemenes púnkesbe uala, Az fogsagbúl ualo kj Jeóúese pedigh az Viragh hetbe vollt ugy tudo(m) [UszT 13/37 Stephanus Bala de Zent Mihalj jb vall.]. *1653:* Márcziusban virághétben nagy hirtelen innen Vásárhelyről indítták a mezei katonákat Molduva felé [ETA I, 155 NSz]. *1744:* Ezen esztendőbe Husvét hetibe sem a Virág hétbe [MNy XXXVI, 271].

virághétfő virágvasárnap előtti hétfő; lunea care precedă Floriile; Montag bevor Palmsonntag. *1668:* rabsaghban tartot Viragh hétfötöl foghua [Nagykászon Cs; LLt].

virágheti a nagyböjt utolsó előtti hetében tartott; care este ţinut în penultima săptămînă din postul Paştilor; Bußzeit vor Ostern. *1754:* szintén az mikor ezen 1754dik esztendőben Virág heti Sokadalomra Fejervárra indultam volna, akkor ment ki a' Falu azon Tanorok kőrül lévő gyepűnek el hányására [Gálfva KK; Ks 64. 44. 17a].

virágkertecske *kics* virágkert; grădină cu flori; Blumengärtchen. *XVIII. sz. v.:* Egy mulató virágkertecske [EM XX, 498 Jánosi Sándor énekgyűjt. címe].

virágkő mérmű, körívekből alkotott, áttört geometrikus díszitmény; ornament (gotic) pe faţadă; Maßwerk. *1621:* Az nagy templom aytaya felet, az kws templom feleol az ablakot megh akaruan czinaltatni, az viragh keoueknek eggike le eset uala [Kv; EM XLVII. 567–8].

virágmag sămînţă de flori; Blumensamen. *1635:* minapiss küldöttem vala attul az olatul viragh Magokatt [KJ]. *1720:* Pater Sirmer Ur(am) ... semmi virág gjükerekkel vagy magokkal nem tud kedveskedni Ngodnak, mivel az el mult Esztendei sok betegsége miat minden derek virági ki

száratta(na)k [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *XVIII. sz. v.:* Minden féle virág mag hamaréb virágzik ha minek előtte el veted, almafa agocskába Szurod, s ugy a földbe teszed [Ks Kerti Oeconomia].

virágmetsző virágminta faragására használt; de cioplit desen floral; zum Schnitzen von Blumenmustern. *1705:* még mikor Valter János az Remekjét csinalta Virag meczö tőkejet Szakal Ferencz Uramet el vitte [Kv; ACJk 59].

virágmust kissé aszúsodott szőlő frissen sajtolt leve; must obținuți din struguri stafidiți uşor; Traubenmost. *1843:* Ezután szüretkor minden szőllőmet is dümücsköletlenül tétettem sajtoba, 's ami leve, könynyü nyomással, ki fóly azt külön veszem; virág-mustnak hivesen meg szállitom, 's ha szükségesnek látom, meg is szűrössözöm [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].
Szk: *fejér ~ 1845:* Szilosbeli fejér Virág-must ... seprős Virág-must [Csekelaka AF; KCsl 13] * *seprős ~ → fejér ~*.

virágnap virágvasárnap; Florii, Duminica Floriilor; Palmsonntag. *1633:* ez el mult eztendőben Szűret utan jöue hozzam ... Balogh Andras ... es ker uala en tőllem 20 forintot kőlcziőn ... az jőuő viragh napigh [Mv; MvLt 290. 111b]. *1666:* kerem kegielmeteket ... hogy az melj Tizenket forintal ados Vagiok mostan Viragy napiara szerit nem Tehete(m) [Szászrégen; MbK]. *1686:* En Buczi Kozma ... leuáltam Nemzetes Mező Bandj Kováts Istuán Ur(am)tol két száz ötuen igaz ligában üert magiar Aranyakot, liga Aureos nro 250 // és száz igen szép Imper. Tallerokat ugy hogy esztendőbelj Viragh napjára tartozom eő kglmenek és szerelmesinek, vagy successorinak Legatariusinak ... hasonlo is pénzűl megh adnom [Mv; MbK 60].

virágnapi virágvasárnapi; de Florii/Duminica Floriilor; zum Palmsonntag. **Szk:** *~ (országos) vásár. 1785:* Az Aldazoi Vásarb(an) el kőlt ... Keszüi Majorsag Szin Bor ... Virag napi Vasarb(an) el kőt [TSb 6]. *1826:* MVásárhelyi virágnapi országos vásár [Szentdemeter U; MvLev. 3] * *~ sokadalom. 1686:* En Buczi Ko<zm>a Vettem kőltsö(n) Nemzetes Mvasarhellyi Kováts Istva(n) <vromto>l ... száz ötven Araniokot; az 1687 <Ezten>deőbeli mvasarhellyi Virágh napi sokadalomigh valo vásárig [MbK]. *1744:* a virágnapi Sokadalomkor Szakáts Filepel Mezőn hálván ... meg baszot tégedet Fűlőp [Gyeke K; Ks].

virágocska *kics* **1.** szőtt/nyomtatott/varrott kis virágminta; model/desen floral; gewebtes/gedrucktes/genähtes kleines Blumenmuster. *1673:* Egj remek czaffragh szederjes őtt viragotska rajta ezüst fonolbol [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy. Bethlen István inv.]. *1700:* Egy Paplan Közepiben valo Kűkőrcsin Szin tarka Materia arány Virágocska közte, közte [Hr 1/20]. *1714:* Viragotskak Len fonalbul kalász formára szöttek agj Lepedőhez valok N 26 fl. Hung. 52 [AH 29].
2. festett/díszített kis virágminta; desen floral pictat/cusut; gemaltes/genähtes Blumenmuster. *1714:* Violaszin Bársonybul, arany Skofiummal ki varrot, s ezüst Virágotskákkal ékesitett Törők Palaczk fl. Hung. 30 [AH 11].
3. virág alakú ékszerecske; bijuterie mică în formă de floare; blumenförmiger Schmuck. *1651:* Vagyon edgy niakra valo veres kőtön 44 Arany Boglar ... Ugyan azon fellyül edgy kus medaly formara czinal (!) Viragoczka az mellyben vagyon 5 gyemant [WassLt Wass Judit kel.]. *1782:* négy virágotskákkal készített Kézre valo páár [A.balázsfva BN; LLt].

virágos I. *mn* **1.** virággal borított; cu flori; mit Blumen gedeckt. *1732:* a léanyok udvara mellett, vagjon edgj el terjedett cserefa álláson lévő cziprus fa, egj virágos virágokra kiformált tábla, és négj veteményes tábla [Kóród KK; Ks 12/I]. *1745:* Ezen kert ékeskedik közepib(en) lévő kő Arnyék-orával és kűlőmb kűlőmb féle virágos Táblákkal és Gyűmőlts fa'kkal [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1756:* Ezen Veteményes Virágos és oltoványos helynek a Szőllős hellyig Öszveséggel hoszsza 14 öll [Branyicska H; JHb LXX/2. 32]. *1821:* a' virágos Tábla mellett két ölnyi hosszszuságu Lugos [Uzdisztpéter K; TGsz 18].
Hn. *1596:* a Szamos parton Virágos Berki[a] határ [NNyv 314. – [a]SzD]. *1669:* Viragos tő arokanal (sz) [Bencéd U]. *1672:* Viragos berek [SzJk 120]. *1693:* viragos tő farkánál [UnVJk 20] | az viragos tő farkánál [Torda]. *1705:* Virágos To nevű helljben (sz) [Bencéd U]. *1765:* Viragos Domb (sz) [Türe K; KHn 260] | Virágos Domb [Türe K]. *1769:* viragos Domb (sz) [Türe K; KHn 262]. *1781:* Virágos Toba (k) [Bencéd U]. *1792:* Virágos Domb alatt (sz) [Türe K; KHn 263]. *1797:* Virágos Toban (sz) [Bencéd U]. *1810:* A' Virágos Dombon (sz) [Türe K]. *1815:* Virágos Berki Rész [Ks 77. 19. 498]. *1830:* a Virágos To farkában (k) [Torda]. *XIX. sz. köz.:* Virágos Dombon (sz) [Türe K]. *1891:* Viragosd(omb) [Türe K; KHn 266].
2. virág termesztésére használt; care este folosit pentru cultivarea florilor; für Blumenkultivierung gebraucht. *1662:* az egész kastély oldala alatt, nagy szélesen a tornácnak mindkét felől való szárnyai a virágos házak előtt lehajolván, azon házak szélességeket valamennyivel meghaladnák [SKr 262]. *1731:* A Viragos Palotara nyilo Bothba minden nemű Szőnyegekett kilimeket[a] ... megh hagyván intactě ... bezárván Ajtaját három tulajdon pecsetinkkell bé pecsételtük [Szentbenedek SzD; Ks 15/LVII. – [a]Folyt. a fels.].
3. kivirágzott; înflorit; ausgeblüht. *1615:* Kenderwnk viragos tizenket kalongia [HSzj *kender* al.]. *1694:* Tizenegyed fel Kalongya kender Viragos és magos valora flor. l. den. 92 [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1768:* Tiloltt kender Percept(ioja). Ajtonb(an)[a] termett Majorság kendert 10 kalangya Virágos 12 kalangya Magos ... Tekéből Dézmában impediált az oda valo szokás szerént aproság 80 kalangya Virágos 64 kalangya Magos [DobLev. II/390. 8a. – [a]K]. *1796:* A Tavaszan mindenféle Gyűmölts termő Fák elég virágosak voltanak de még is annyi Gyűmölts a menyihez reménseg volt nem lesz [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével]. *1797:* a Sz Csehi Magoss kender lett 11 kalongya és 8 fő melyből valamint a viragosbol égy kalongya adatott a kertésznek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével]. *1879:* Rózát láttam Vásárhelyt ... a Marosi apróságok között úgy nézett ki, mint egy ékesen virágos, sugár almafa a csihánybokrok közt [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].
4. virágmintával szőtt/nyomtatott/varrott; țesut/imprimat/cusut cu desen floral; mit Blumenmuster gewebt/gedruckt/genäht. *1595:* 8. May ... Waradj Nagy ferenczet, Wrünknak vit Viragos Barsontt es leweleket, Botta Balas vitte Thordaig 2 low ... d 50 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 60 itj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1599:* Rettegy Jianos. Hozott. Bechy Marhatt ... 14. Reff. Viragos Barsont singitel d 15 tt 2//10 [Kv; Szám. 8/XIV. 2]. *1615:* Egj io uiragos Sahos abrosz f 1 d. – [Kv; RDI.

I. 97 Junck András kezével]. *1629:* Egj viragos vont ezüst kis suba [Gysz; LLt Fasc. 155]. *1652:* Adot eö kgme … egy Niari Palastot … fekete, viragos barsont adot eó kgme az eleje fekete boitos barsony belól Fekete Tafotaual belet [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1699:* Duffla Viragos portai szönjeg viseltes Nrö. 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1700:* Egy Szoknyanak valo Narancs szin virágos török Atlacz hozzá valo széles ezüst csipkevel edgyütt [Hr 1/20]. *1736:* Az Úr Házáb(an) … Vasas Tabori ágy fa nro 1 … Zöld virágos orosz fal. Kék virágos olosz fal 8 [Várhegy MT; CU XIII/1. 104]. *1760:* láttam kétt darab Sellyem materiát virágost, ollyan szelességűt mint két nagy lapitto, fejér veres és fekete Virágokkal ki volt szőve [Oltszem Hsz; Mk IX. 109]. *1798:* énis vettem meg … égy kék virágos mor szin Selyem, de meg szakadozott mejre valot [DLt]. *1802:* Egy zöld virágos mettzet Bársony aszszony ember mente prém és készület nélkül, hozzá valo zöld selyem fél bársony bélléssel [Ne; DobLev. IV/858. 3b]. *1817:* Egy gyapot virágos kávés keszkenyö 3 Rf [Varsolc Sz; Born. IV/41]. *1850:* Egy fekete magyarka virágos selyem bérléssel [Mv; DE 2].

5. virágmintával festett/díszített; înflorat; mit Blumenmuster versehen. *1560:* Egy Aranias kupa fedelestól viragos kyt barchiay gaspar wettet zalagon tyzen het arany foryntban [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1573:* wyragos aranyas kwpa 1 [Kv; JHbK XIII/25]. *1587:* On Miwek … egi kis viragos tal … teöt f 4/0 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 7]. *1621:* Eppely Mihaly vramtol veottenek volt eo kgmek Cancellarius vra(m) szamara, vy Eztendeo Ayandekaba(n), Egy viragos Aranias kupat … f 43 d 95 [Kv; Szám. 15b/XI. 302]. *1652:* Fal mellet állo négy béllet padszék benne. Kettei Zöld festekkel festet virágos [Görgény MT; Törzs.]. *1697:* Vagyon az Vinczi felsö várban … Egj köház … itt vagyon … Parkanyos fogas nro 3. Paraszt fogas nrö 1, ezeken az fogasokon kék virágos bokály nrö 5 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 7]. *1700:* ezeket hozták elö Kupa pohárt nro 3 Evas pohárt nro 2 Viragos es fedeles poh(árt) 1 [Abrudbánya; Pk 6]. *1752:* (A) Tornátznak a közepe tállyan vagyon Labakon csinosson épült, deszkás oldalu gradicsos, gyalult parkányos deszka oldalu, fellyül viragos festett menyezetü, és aloll meg deszkázatt padimentumu sendely fedel alatt valo Nyari Fillegoria [Pókafva AF; JHb XXV/73]. *1759:* szállittasson el … Egy paganetos (!) rezes virágos Csöjü Flintát [Sárd AF; TSb 51]. *1798/1821:* Egy régi modi gömböjeg és Virágos nyelü évö Kalán [Kv; Pk 5]. *1801:* Hét Rosolisos kisded virágos poharotskák [LLt Fasc. 106]. *1817:* Egy virágos fertályos karafina xr 10 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 4]. *1851:* Aranyos mettzett virágos cseh Pohár harom darab [DLt].

Szk: *~ metszés. 1747:* Kapuja[a] van ad meridionalem 3 oszlopból virágos metszéssel jó formán csinálva galambbugos kétfelé nyiló … ajtó is rajta jobb kéz felöl [M.bükkös AF; ETF 108. 7. – [a]Özv. Kemény Boldizsárné Bánffy Ágnes udvarháza elött].

6. virág alakú ékszerdíszítéses; cu ornamente florale; mit Blumenmuster. *1589:* Egy vy viragos Aranios Gieongyeos keowes kesseonthyw Niom M: 1 p. 16. Mas keosseonthyw vgyan gieongieos keowes viragos visselt Niom M 1 p 1 Beochwltetet ad f. 15 3madik keosseonthiw azis viragos Niom M. 0 p 19 [Kv; KvLt Vegyes I/20. 30]. *1611:* Eött pogan Penz egj kws úiragos kapoch teöb aprolek ezwstel egiwt niomnak p 39 … f 6 d 50 [Kv; RDL I. 88]. *1637/1639:* Egy Test allasos parta Eö, az boglara viragos, gyeongyos Türkeses, nyom. m. 2. p. 30 aestim(altuk) f 50. d – | egj bokor Eöre ualo csatt, viragos regj forma vyolan aranyazot … f. 26 d. 68 [Kv; RDL I. 111].

7. *~ bor* illatos, kissé aszúsodott szőlőből készült bor; vin (dulce) obţinut din struguri stafidiţi uşori; Eiswein. *1681:* Viragos bort tisztito, vas drotos serte, fa nyelestöl Nro 1 [Vh; VhU 530]. *1745:* 1744beli Betzei Majorság Szölönek … 5dik Tábláján termett virágos bor nro 16 [Marossztkirály AF; Told. 18].

8. penészvirágos; acoperit (uşor) cu mucegai; schimmelig. *1695:* Viragos Eoszi Tömlö Turó nrö 1. Libr. 59 [A. porumbák F; Utl].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** virággal borított terület; teren acoperit cu flori; mit Blumen gedecktes Feld. **Hn.** *1642:* Az Uiragosbannis azon mezeőb(en) (sz) [Szentkatolna Hsz]. *1683:* Viragosban (sz) [Türe K; KHn 259]. *1757:* Viragosb(an) [Torockó; Bosla].

2. virágoskender; Canabis sativa; cînepă; Hanf. *1843:* ezen földnek egyik végében vetet kendernek a' virágossát Szatmári Sándor Ur ki nötette [Karatna Hsz; HSzjP Karatnai Libertinus Fülöp Dániel Hitvesse Konát Mária (48) vall.].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

virágosan virágmintásan, díszítésesen; cu desen floral; mit Blumenmuster. *1803:* Gyapotos, a' két vége veres és kék fejtövel meg varva virágoson Toth kötéssel meg premezett Kendö [Nagyteremi KK; Palotay 21].

Szk: *~ festett. 1637:* Annak az folyosonak menyezeti tablas kopias; viragoson festet, padimentoma deszkas [Fog.; UF I, 406]. *1839:* Egy virágoson festett Láda [Kv; Pk 3 özv. Szylvester Györgyné Frank Kis Susána ingóság-összeír.]. *1849:* a' Templom allya ki rakva téglákkal, mennyegzete follyo gerendákra virágosan festett détzkákkal bé rakva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *~ kirakott. 1748:* Diofabol valo virágoson kirakott, egy köves asztal [Ks XVIII. 5. 8] * *~ lyukasztásos. 1670:* Vagyon égy virágoson lyukasztásos eiteles kanna [Kv; SzCLev.] * *~ metszett. 1637/1639:* Egj Gamahos viragoson meczet, fekete Zomanczu gjúrú, nyom beouen, Aran(nyat) 3 … f. 6. d. – [Kv; RDL I. 111]. *1731:* Gr. Bánffi Dénes udvarházához … az út felöl virágosan metszett kapun bementünk [Szászcsanád AF; ETF 108. 7]. *1805:* Egy virágosonn mettzett aczél Spanyol Spadé, négy mordály csövel [Mv; TGsz 52] * *~ öntetett. 1662:* A várbul a népet mind kifogyatván s fogatván … szép virágosan öntetett tizenkét-tizenkét fontos újdon új, szép egyforma tizenhatig való szép lövöszerszámokat, sok szép szakállasokat s Patakról oda hordott seregbontókat, muskétákat … maga szemei elött lehányatá, rontatá [SKr 546] * *~ pántozott. 1805:* Egy fekete fa Aranyozott Bronzébann körös körül virágosan pántozott Anglia Láda [Mv; TGsz 52] * *~ szött. 1789:* egj gyots elökötö virágoson szöt [Kovászna Hsz; HSzjP] * *~ varrott. 1802:* Egy külömb külömbféle színü flingeltekböl virágoson varrot fejér Selyem Lájbi [Ne; DobLev. IV/858. 3b].

virágosberki a Virágosberek (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Virágosberek/Floreşti; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Virágosberek: Virágosberekhez tartozó; care aparţine de Virágosberek; zu Virágosberek gehörig. *1762:* egy Tavaszon egy nagy ár viz jövén ugy szaggata el az Köfarki határt is … igaz továbrá hogy azon szaggatásárol a viznek a mi Virágos

berki határunk felé is szakasztatott vala egy szegelet Földetsket [Virágosberek SzD; SLt XXIV/6].

virágosforma virágmintás; cu desen floral, cu flori; mit Blumenmuster. *1788:* Vírágos forma retzés égy gyolts Lepedő, hozzá valo két tsípkés párna haj [Mv; TSb 47].

virágosház melegház; seră; Warmhaus. *1662:* Az beszállás után azonnal a fejedelem szállása ablaka alá, azon a dél felől való virágos ház előtt levő aláhanyatló szárnyába az kertbéli megírt tornácnak elő mind renddel a tornácnak végéig huszonnégy igen fő trombitások állattattak vala [SKr 268]. *1779:* az efféle Virágos Ház és kért Erdélyb(en) inkább tsak a' szem kedvéért delectatiora valo [Kercsesora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

virágosi a Virágos hn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Virágos; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Virágos: **1.** Virágoson lakó; din Virágos; in Virágos wohnhaft. *1757:* A Virágosi Bányászi Czimboraság maga Bányajabéli Vizét, meljet csővel huznak ... magok erejeken tulajdon Jstalyokon a Cziculjási Bánya kára nélkül hordozza [Torockó; Bosla].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Virágos lakosa; locuitor din Virágos; Bewohner von Virágos. *1757:* Ha penig ezután eszekbe vészik, hogy a' viz reájok menyen, adjanak hirt a Virágosiaknak[1] hogy igazittsák meg, azokis tartozzanak véle [Torockó; Bosla. – [1]A cziczulyási bányászok].

virágoskender jobb minőségű vászon készítésére használt magasabb, vékonyabb szálú kender; Cannabis sativa; cînepă; Hanf. *1652:* Ennek eleőtte soha az viragos kenderbeől dezmat nem veőttek [Kajántó K; GyU 127]. *1686:* én magam vetettem ki a' vizből két kalongya s tíz kéve virágos kendert, mellyet Imreh Jancsi nagy ördőg lelkűződéssel el vűn [Madaras Cs; BK]. *1689:* Ez ideji Viragos kender van jellen gell. No 91 [Almakerék NK; UtI]. *1706:* Minden Sarloval le aratatt leguminajokbol dezmat ad(na)k de bórsojokbol Lencsejekből viragos kenderekből Tőrők buzajokbol nem dezmalnak [Adorján MT; Born. G. VII. 4]. *1749:* A Virágos kendernek jovából osztogattam ki fonni az jobbágy Aszszonyok(na)k [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51]. *1783:* Virágos Kender vagjan Három Kalongja A Magos Nyővetlen [Náznánfva MT; Berz. 13. VII. 24].

virágoskert grădină cu flori; Blumengarten. *1636:* az haz vegibe(n) vagyon egy daraboczka keő kerites es az mellett egy eőregh Galambugos kapu ... meli kapu nilik az viragos kertre [Siménfva U; JHb Inv.]. *1681/1748:* vagjon égj dészkákkal bé keritett hat Táblákboll állo virágos kert ebben vagjon szép rosa Lugos, több rosa fakkal édgyűtt [Balázsfva AF; KvAkKt 236]. *1697:* Az Borbereki Ház vagyon ... alkalmas barona, és sővény keritéssel ... Az Kapun belől ... Vagyon egj baronaval, es eöreg deszkakkal keritett Virágos Kert, Egj reteszes ajtajaval [Borberek AF; Mk Urb. 1]. *1713:* Kis virágos kert az gjümölcsös kerttől fenyő veszszőkkel van elrekesztve [HSzj *gyümölcs(ös)kert* al.]. *1747:* a Szekfű virágzik, az Rosmarint Ujul, bezzeg kényesen Sétálhattal volna te is itt az szép virágos kertben [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1756:* Bástyába ... Virágoskertbe virág mellé Pálcza tetejébe kivántató feles külömbféle üveg gomb [Déva; Ks 92. l. 32]. *1826:* Csüros, veteményes, Gyümölcsös, virágos Kertek és oklok ... nincsenek [Pusztakamarás K; HG 21].

Szk: ~ *formájában építtetett. 1662:* Ugyanazon szegletben az fejedelmi házakon kívül ... Bethlen fejedelem építtetett vala ... a fejedelemasszony számára gyönyörűséges házakat ... egész azon bástyának külső szárnya szegletire által mind igen szép boltokra ... alatt pedig a térje gyönyörűséges virágos kert formájában építtetve volna [SKr 300–1] * *táblákra csinált* ~ *1737:* Ezen Nobilitaris Curianak ... vegiben, hoszszan vagjon égj keskeny táblákra tsinált virágos kert [Csákigorbó SzD; JHbK XXIV/13. 7].

virágoskertecske *kics* virágoskert; mică grădină cu flori; Blumengarten. *1633:* Az lugos kert elöt uagion az ház mellet egi kis uiragos kerteczke [UF I, 311]. *1738:* ezen házbol az udvar ház háta megett lévő kis virágos kertecskére szolgál ki egj ajto [Szászvessződ NK; Born. XX/12]. *1743:* egj kis virágos kertecske [Boroskrakkó AF; BfR VI]. *1772:* Délfelől valo végiben ezen epületnek két öll hosszasságu, és ugyan annyi Szélességu virágos kertetske vagyon [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

virágozhatás *átv.* fejleszthetés; dezvoltare, înflorire; es kann aufgeblüht werden, Aufschwung. *1864:* hivatalosan fel kéretnek a' T. Papok a' nép iskolák virágozhatására minden hatalmokban lévő modok elkövetésére [Gyalu K; RAk 95].

virágozik, virágzik 1. virágot hoz, kivirágzik; a înflori; blühen. *1707:* Ezen esztendőben october közepitől fogva mind esett az eső, semmi tél nem volt, jeget nem rakhattak. Februáriusban a fa virágzott, már igen szép tavasz kezd lenni [KvE 252 GM]. *1710 k.:* az érzékenység nélkül való, de másképpen néminemőképpen élő fákban, plántákban is látjuk, mihelyt meghal, megszárad: sem levelezik, sem virágzik, gyümölcsözik [BÖn. 433]. *1825:* Mikor a' kömény virágozik aztis szedjenek 's a' Felesége gyurja bé viznek [Kv; IB. Korda Anna lev.]. *1839:* Mandula, Baratzk, és Cseresnye szépen virágoznak – úgy az Szőllő is jó reménységgel biztatt [Veresegyháza AF; ToldNy]. *1879:* Írd meg nekem, Ödön ... hogy mikor jössz haza ... Aztán ülsz-e Vásárhelyt, mielőtt Madarasra mégysz rózsát szakítani. Akkor virágoznak! [PLev. 48 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. *átv.* virul; a înflori, a prospera; blühen. *1583/XVII. sz. eleje:* Elseoben Miuelhogy az Isteni tiztelet az ollian emberek keózeót viragzik, a' kik egymast szeretik es beócziullik, tiztelik: Annakokaért ... vegeztuk, hogy valamellink az masikat szidalommal es tizteletlen szoual illeti ... buntessek minden engedelem nelkul egy forintal [Kv; MészCLev.]. *1707:* Éljen a Károlyi ház, terjessze Isten ágait, hogy virágozzanak és gyümölcsözzenek másoknak is hasznokra [KvE 249 GM].

3. *átv.* fellendül; a înflori, a dezvolta; aufblühen. *1604:* Myerthogy minden dologban az zep rendtartas dicheretes es haznos, kibeol az Respublica floreal es viragzik [Kv; TanJk I/1. 470]. *1662:* Úgy vagyon: a szegény haza alsó-, közép- és szolgáló rendekkel nagyon megépült vala, az úri főemberek bokrosan nevekedő nagyreménységű gyermekeivel is nagyon szépen kezdett vala virágozni [SKr 321]. *1790:* tudták ám akkor a' Bűnősök mi légyen a' Perengér, a' Nyakvas 's büntető egjéb eszközök: Tsak igaz ez: Akkor virágozik az Ország s abban az Ekklésia [Nsz; TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev.].

4. *átv.* értéket közvetít, átad; a fi recitat/cîntat; weitergeben. *1667 u.:* Az kgd risire Viragzik ez az soltar, Kgdis imar Viragoztasa fwkipen az negyedik Versnek, az első Versit (így!) [CartTr XVIII. 645].

virágozott, virágzott 1. virágmintával díszített; înflorat; mit Blumenmuster verziert. *1736:* Négy Tábláju zöld kék, és veres festékkel virágozott olosz fal Cortina [EMLt Conscr.].
Szk: *elefántcsonttal* –. *1714:* Egj Par[a] szilva fa ágja (!) kerekes, és Elephant tsontal viragzott (!) fl. Hung. 6. – [AH 14. – [a]Utána tollban maradt a *Pisztoly* szó].
2. *átv.* virult; înflorit; ausgeblüht. *1662:* Csak a személyek változván, ugyanazon játékot gyakorlotta többnyire ez ideig, és mostan is gyakorolja a sátán e jó hírrel-névvel régen virágzott Magyarországban [SKr 100].

virágoztat 1. *átv.* hangoztat; a face să fie recitat/cîntat; erlautern. *1667 u.:* Az kgd risire Viragzik ez az soltar, Kgdis imar Viragoztasa fwkipen az negyedik Versnek, az első Versit (így!) [CartTr XVIII. 645].
2. *átv.* gyarapíttat; a ajuta să prospere; helfen bei der Aufschwung. *1739:* tavally Esztendőben … talaltam meg Excellentiadat, Olah Kocsárdi kevés portiomnak meg eresztése iránt, Excellentiad méltoztatottis Kegjelmesen ennékem resolvalni hogy ezen folyo Esztendőben parantsol meg eresztese irant, kiértis az Ur Isten Excellentiadat Méltoságos Házával sok Esztendőkig Virágoztassa [Sajóudvarhely SzD; Ks 99 Fekete Sámuel lev.].
3. *gúny* ékesíttet; a deveni/a fi podoabă pe …; verziert. *1697:* Bar minden gonosz tevő Lopokkal az akaszto fakat viragoztatnak a' Birak [Dés; Jk].

virágoztató gyökereztető; în care este pus pentru a prinde rădăcini; wo man bewurzeln liesst. *1837:* Hyacintust viragoztato üvegek 2 [Szentbenedek SzD; Ks 88/24].

virágpéntek virágvasárnap előtti péntek; vinerea care precedă Floriile; Freitag bevor Palmsonntag. *1602:* jövenek mi előnkbe(n) egy felől ugya(n) Keresztur varosaba(n) lako Borso Gergely, eo felesegevel Hatto Ersebettel, mas felol Pap Istvanne Orsolya, az eo Leanyaval Katoval: A(nn)ő 1602 esztendőben, ugy mint Viragh penteken [UszT 14/19 Pap Istvanne vall.].

virágsokadalom virágvasárnap környéki/virágvasárnapi vásár; bîlci/iarmaroc ţinut de Florii/Duminica Floriilor; Markt zum Palmsonntag. *1584:* Die 23 8bris … Berzeta Mihaly vram vallia, Im ez el mult viragh sokadalomkort valek vasarhelt [Kv; TJk IV/1. 336]. *1598:* Hozzw Janos … wallia … thúdom aztis hogy vasarhelt egizer viragh sokadalom estin erkeztem vala az sokadalomra, hogi ot ne(m) volta(m) az nyl weteskor nem hattak volt heliet hanem mikor immar az teobinek io vassara wolt, el kellet eggiknek satorat bontany, meghis heliet kellet neke(m) adniok [Kv; TJk VI/1. 178]. *1643:* az mostan jeövendeő virag sokadalomkor vasarhelt vegyen Tot Istun Vra(m) vagy egy jo barany beör gereznat vagy egy jo el veheteo keoz palastot [Jobbágyfva MT; Bálint 49]. *1665:* az elmult Viragh Sokadalomkor iövünk vala haza Vasarhelyről egy nehanyan [Kőrispatak U; Pf].

virágszál *átv.* megszólításban; în adresare; als Anrede gebraucht. *1751:* Jo napot kis virágszálom Adjon Isten uj Királlyom … Boldog légyen országlásod Szerencsés Uralkodásod [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. játék].

virágszerda virágvasárnap előtti szerda; miercurea care precedă Floriile; Mittwoch bevor Palmsonntag. *1719/1816:* virág Szeredán [Kál MT; UnVJk 223].

virágszombat virágvasárnap előtti szombat; sîmbăta care precedă Floriile; Samstag bevor Palmsonntag. *1648:* Ez szemeliek … Viragh szombaton magam szeőleom(ne)k colalasara leue(n) … ueres scarlat dolmaniomot, felesegem szokniajat, palastiat … ket gyolcs inget, es bagaziat el loptak toluailottak [Kv; TJk VIII/4. 293].

virágtábla virágtermesztésre kialakított kertrész; porţiune de teren pentru flori într-o grădină; Blumenbeet. *1844:* jo éret ganéjal ha meg hordanák a' virág táblakat jo bővön [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

virágtalan l. virágatlan

virágtartó I. *fn* virág tartására használt edényféle; vază de flori; Blumenvase. *1848:* kapu zábéhoz valo két nagy Cserép virág tarto … 1 rft 36 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] | Üveg Némük … Talpas füles Virágtarto 2. Füles fazék 4 [Szászerked K; LLt]. *1849:* Egy lagírozott vírág tarto Pléhből xr. 3 [Mv; MvLt 8 Trombitás Parthenius gr. kel. pap hagy.].
II. *mn* virág tartására használt; de/pentru păstrat flori; für Blumen gebraucht. *1597:* Sophya Lútter Mihalyne szolgalo Leannya … vallya … tekintek be az szükseg helyre, tehat egy gyermek szabasu fekszik ot, egy faczkaual fel vona(m), tehat holt gyermek … Töm egy szaraz virag tarto csúporkab(an) [Kv; TJk V/1. 133]. *1846:* Égy virág tarto magoss arannyos Urna [SLt 17].

virágú 1. virágmintával szőtt/nyomtatott/varrott; înflorat/înflorit cu …; mit Blumenmuster verziert. *1628/1635:* Egj apro uiragu aranios kaftan hozzw farku zoknia az allia(n) arany ezust fonalboll czenalt harom rend perem [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen hagy. lelt.]. *1651:* Vagyon edgy Metszin Terczenella Arannyas viragu szoknyaja czak edgy rend Galanddal szegtek be az allyat [WassLt Wass Judit kel.]. *1681:* Egi Veres Aranias Viragu kaftanj Paplan [Beszt.; LLt]. *1735:* Egy fejér virágu Seprű szin Tafota szoknya [MNy XXXVI, 198]. *1754:* Egy Aranyos Virágu jukattos Olasz fal [Nsz; Told. 19]. *1788:* Egy kékes virágu moj ette Slafrog [Mv; TSb 47]. *1803:* Két széllyből kötéssel égyb(en) foglalt rostos végű, külömbözö szinü 's virágú pántlikázással szőtt Toth Abrosz [Ádámos KK; Palotay 20]. *1837:* Nagy virágu otskás abrosz [Szentbenedek SzD; Ks 88. Oszt. 7]. *1849:* Egy kanapéj gyöngy szinre festve, szélei pedig sárgásan, – ezen kanapé tőtött veress virágu anyaggal bé huzva a' fögye [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].
Szk: *metszett* –. *1668:* Egy fekete meczet viragu barsony kis suba [Mk Kapi György inv. 2].
2. virágmintával festett/díszített; cu ornament floral; mit Blumenmuster verziert. *1740:* Egy Liktárium alá valo hollyagos virágu ezüst Csészétske [Ne; Told. 19]. *1773:* Egy feketen zamanczozott aranyas virágu Fincsiák alá valo Credentia [Lele KSz; EMLt Marsinai Pap lev.]. *1793:* Egy gyertyás ladatska tanaltattak Reamuri portzellan aranyas viragu edenyek [CU]. *1800:* Tizenkét Holitsi portzelán kék

virágú Tányérok [LLt br. Bálintit Anna Mária kel.]. *1837:* Négy Japoniai Csukoladés aranyos virágu Findzsia táljaival [Szentbenedek SzD; Ks 88. Oszt. 8]. *1846:* Hat fekete virági Két Lilas szin virágu Confectnek valo kisded porczellán Tángyer dar(ab) 8 [SLt 17].

virágvasárnap I. *hsz* húsvét előtti vasárnap; la Florii, în Duminica Floriilor; am Palmsonntag. *1555:* ez az fyzetes tellyessegel wotth Appanagyffalwan Wirag Wosarnap elwth Walo seredan [Apanagyfalu SzD; BesztLt 4 Appaffy lazlo kezével]. *1575:* 1.5.7.5. eztendeben virag vosarnap [Galac BN; WLt]. *1580:* Hoza my nekünk az Nagd paranchyiolatiath az witezlö teóreok Mathy galaczy Ez el múlt zent wíragy wasarnapon [Galac BN; WLt Galaczy Josa es Nagy Boldisar galaczy lev.]. *1584:* Virag Vasarnap vtan valo cheoteorteokeon [Mv; BálLt 80]. *1590:* Vduarbiro Vram Pwspeokj Janos deak adott Szombat falj Mathenak boues numero 12: bokrat fl.: 16 ... Illyen conditioval hogy ha ez Jeoweo uirag vosarnapra megh ne(m) adna az arrat tehat minde(n) Jozaghoz hozza niulhasson vdvarbiro vram minden teorwenj nelkul penzeigh [UszT]. *1596:* Költ ez lewel Perechyenbe(n) Virag vasarnapia Eleöt valo vasarnapia Eleöt valo vasarnap az ö zerent Anno 1596 [Sz; WLt]. *1608:* 13 Maii. Indula Fehérvárra Báthori Gábor az székre. Virágvasárnaptól fogva mind Kolozsváratt lakott usque 13-um Maii [Kv; KvE 139 SB]. *1652/1655:* Én Csepreghi Mihály ezeket à fellyül irt zalagimat adtam Ozdi Thamas Uramnak eött száz forint summáb(an), igy hogy háromszor fizessem megh. egy részét Viragh vasárnapra, az masikat Aldozora, az harmadikat Antal napjára [Kv; CartTr II, 875–6]. *1677:* az Erdélyi Nemességnek elsö Terminussa kezdetödöt Reminiscere Vasárnap után valo hétfön, és tartot Virág Vasárnapig [AC 175]. *1710 k.:* Amely zsidó nép Krisztus Urunknak virágvasárnap azt kiáltja: Hosanna a Dávid fiának [BÖn. 423]. *1727:* Az bika hozás szerre jár minden esztendőben három emberen és virág vasárnapra elő kell állitani sub poena fl. 1 ... az árrát tehen útán vetik fel az emberekre [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 37]. *1767:* Én[a] a' Titt Urnak fogadott Vintzelérje vagyok erre az esztendőre ... tudom ... hogy Virág Vasárnap után Hétfőre viradolag az also Táblajabol ... szöllöinek, ki ástanak és el loptanak mint egy negyvenig valo tö szőloket [DobLev. II/377. 4b. – [a]Joann. Papoltzi al(ia)s Bede (35) ns].

II. *fn* a húsvét előtti vasárnap; Florii, Duminica Floriilor; Palmsonntag. *1653/1655:* Nyilván vagyon kgldnél Csepreghi Uram(na)k velem valo contractusa, hogy An(n)o p(rae)sen(ti) 1653 harom terminuson contentalni tartozik, jol lehet megh Virágh Vasárnap elő nem jött, mind az által kgldel valo beszèlgetesem szerint vàlaszt vàrok mostani alkalmatosságh miatt [Kv; CartTr II. 876 Ozdi Tamás lev.].

virágvíz virágszirmokból párolt víz; (un fel) de apă de colonie obţinută din petale de flori; Blumenparfüm, eine Art Kölner Wasser. *1676:* Beczi czapo záros ... festet ajto. Ezen belöl vagyon ött szakaszakbol, lapos virág vizeket tarto deszka polcz [Fog.; UF II, 727]. *1679:* Viragh viznek valo, ighen hegyes száru üvegh nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24]. *1682:* Ez idei virag vizek üveg nö 60 [A.porumbák F; UtI]. *1770:* Virág Viznek valo nagy üvegek nro 2 [Királyhalma NK; Ks 23/XXIIb].

virágzás 1. virágminta; desen floral; Blumenmuster. *1803:* Vagyon égy quadrát lengetég, 's más közepén ki jukatt, vékony Len gyolts Asztal keszkenö, mellynek szelein körűlbé, majd két ujni szélességü, fejér selyemmel varrott, sürü virágzás, 's a' körül szelein, égy ujni szélességü Tóth Csipke [Dombó KK; Palotay 20] | Egy szélyből álló, szép virágzással sáhoson szött széles Toth Abrosz [Harangláb KK; Palotay 21] | Egy fél ejteles, elölről egészen eltört ajaku, arannyas virágzással volt Aradi Bokáj [Dszm; UnVJk 111].

2. *átv.* fellendülés (állapota); înflorire, dezvoltare; Aufschwung. *1662:* Az másik ága[a] ez tudnia illik: az országoknak külső-belső jó állapotiban való virágzásoknak elfordulása, romlásra jutása, hozza azokra az igaz valóságos gyalázatokat és siralmat az igékben, amint már értelmeket vevők, azoknak nyilván bennek vagyon ez | Harmadszor áll ez a közönséges állapotok virágzása, az igaz isteni tiszteletre, a vallásra, annak terjedésére és Istentül rendeltetett mindenféle eszközeire való serény, jó gondviselésben [SKr 688–9, 694. – [a]A tanulságnak]. *1668:* Ilyen karban levén azért, édes Teleki uram, dolgom, midön ő nagyságok sok izben igirt kegyelmességének rajtam való virágzását várnám, hogy ily kicsin dologban is ő nagyságok kegyelmességeknek morzsalékját megtagadják, mit várhatok s reménlhetek nagyobb, sőt megigirt kegyelmességeknek megmutatásában? [TML IV, 342 Baló László Teleki Mihályhoz].

virágzásállapot a fejlődés/fellendülés állapota; înflorire, dezvoltare; Aufschwung. *1662:* Utcáknak hadnagyságok alá s tizedekre való osztások, azon jó rendnek szép effectusi, váradi oskolák virágzásállapotja, fejedelemasszonynak ahhoz való szép beneficiuma, oskolabéli építések [SKr 414–5].

virágzat virágdíszítés; ornament floral; Blumenmuster. *1803:* a' ... négy virágzat a' Pohár szárához a' virágokot felyül és aloll égyben foglaló tsötskéken áll [Nagyteremi KK; UnVJk 203] | zamántzos virágzat [Szőkefva KK; UnVJk].

virágzik l. virágozik

virágzó 1. kivirágzó; înflorit, care înfloreşte; blühend. *1811:* lehetne ... Az embert az élő-fához hasonlitni ... Tavaszszal virágzó fákat Ifjuságnak, A' nyárban termőket az emberkorságnak, Öszszel, mikor hulnak sárga levelei, Mondhatnám, hogy ezek a' vénség' jelei [ÁrÉ 31]. *1879:* Ide az ablakra hajlik egy almafának virágzó ága [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. virágba borult; înflorit; ausgeblüht. *1580:* az Tyzteletes Christina azzony ... Theon illyen vallast myert hogi Eo ... rez Jozagait, Nem Birhatna es Nem oltalmazhatna ... tellyesseggel ezt az rez Jozagait ... minden hozza Tartozando Zanto feoldeyeuel. Zena kazalo retyuęl. Legeltető Viragzo mezeyuel ... Ada es valla ... Zalanchy Gyorgynek Birny [Pókafva AF; JHb XXVI/8].

3. *átv.* viruló; prosper, înfloritor; blühend. *1636:* mi vgy visgálodunk és elmélkedünk; Hogy ha az Uj Testamentomi Ecclesia hét száz esztendők alatt[a], az mig még az tudomány és tisztelet tisztább és virágzóbb vólt, az Orgonáknak bögések és az hegedüknek vintzogások nélkül el lehetett, mostan im(m)ar annál inkább el lehet [ÖGr 8. – [a]Krisztus születésétől a 757-ben görögföldről beszármazott orgona megjelenéséig]. *1662:* Báthori Kristóf szép csendes igazgatása alatt is egész életéig és holta után fia, Báthori Zsigmond nevekedése, Géczi János gubernátorsága alatt is egész 1588-dikig melly virágzó boldog állapotban volt Erdély országa török

császárral, Szulimánnal kötött frigye alatt [SKr 80]. *1669:* én bizony vallásomat kivánom virágzóbb állapotra juthatni és az iga alól kiszabaditani [TML IV, 604 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1677:* Elhittem, távullétem Kegyelmed szerencsés virágzó állapotjában vagy feledékenséget, avagy személyem eszébe jutásával is egész unadalmot hozhat [TML VII, 335 gr. Csáki László Teleki Mihályhoz]. *1710:* Tekintse meg kegyelmesen Felséged irgalmas szemeivel az én virágzó ifjú időmet, melyet ilyen éretlen koromban kell elvesztenem | A pataki híres collégiumot is, kit Rákóczi Ferenc (mivel azelőtt is a reformátusoké volt) régi szép virágzó státusban állított vala, fegyveres németekkel a jesuiták rámenvén ... erőszakoson elvevék [CsH 88, 459]. *1756 k.:* midőn ... a' Nsagtok szép Uri házának számos esztendőkig virágzó allapatban valo meg maradását szivesen ohajtanok, s magunkot tovabrais a' Nságtok gratiajaban alazatoson Commendalnok vagyunk s maradunk alázatos szegény szolgai Torotzko Várossának Lakossi [Torockó; TLev. 9/9. 2a]. *1811:* nem elég, a' fenn tartására, Egy virágzó Ménest bizni egy Rátzára [ÁrÉ 137]. *1823–1830:* itten[a] egy nagyon virágzó univerzitáshoz megkivántató dolgok és institútumok tanáltatnak [FogE 237. – [a]Göttingában]. *1868:* Ohajtando volna, hogy az uj év kezdetével ki indulando vi'sgálo szék arrol szerezzen meg győződést, hogy az Iskolák virágzó állapotja ezen tudositásokkal ellenkezőt bizonyit [Gyalu K; RAk 140].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: *~jában van* virágzik; a fi prosper, a prospera, a înflori; prosperieren. *1757:* Borso ... a jég erőssen el verte és az után abbol a midőn épülni kezdett volna, és viragzajába volt volna, az rogya találván éppen telyességgel semmivé lett [Kiskend KK; Ks 71/52. Szám.].

virágzott l. virágozott

virdít ordít; a urla; brüllen. *1756:* Keresék a tolvajt a pinczetorkába ... lakat zőrdűlés esett kiáltás azonba hogj itten vagjon azonba oda rohanván hogy meg fognák nagjot virditte [Kvh; HSzjP Kolosvári János (23) vall.].

virga 1. vessző; nuia, vargă; Rute. *1570:* Az kemenchet begywtatam es az virgakat be sozam es egy twzben tartam az en zokasom zerint, es ky vöm, lön smaydek [Nsz; MKsz 1896. 367]. *1574:* Az smaydeksagrol valo bezedem es Megis ez, hogy ha törik az virgaban az arany, tahat Myueld ezt, hogy ha az virga törik, tahat haych özwe es Ra<k>d porban fazekban az kemencheben, vgy Mint 12 orayg, es smaydek lezen [Nsz; MKsz 1896. 360].

2. írovessző; condei cu vîrf ascuţit, stil; Stil als Schreibzeug. *1749:* Vagyon egy Virga vagy Cantor kezébe valo Stylus hal-hajbol tsinaltatott két Száras gomb vagyon ezüstböl rajta [Sszgy; SVJk].

virgál vitatkozik, perlekedik; a disputa, a fi în litigiu; sich streiten, prozessieren. *1715:* egy darab irotvánt István Mester megh irtot volt, mely irotvány felet most az exponens aszszony es Kocsis Sigmond virganak [Koronka MT; Told. 26]. *1747:* Tudom miolta ... Szilagyi Sandor Ur(am) meg házasodott az oltától fogva mindenkor Attyafiságtalan hábaru eletet eltek ... Szilagyi Samuel urammal virgaltak, perlekedtek egj mast mortificalták minden utakon modokon, esendesség ö kglmek között soha az időtől fogva nincsen [Ákosfva MT; Told. 8].

virgás vitatkozás, perlekedés; dispută, litigiu; Prozess, Gegnerschaft. *1709:* Tudom azt hogj az birosag felet virgas lön, és az virgas között Kadas Andras visele edgj holnapig, mig Alvinczine Aszszonyom Tiszt vraimekat ide Galfalvára fel hivatá hogj igazittanák el az biroságot [Gálfva KK; Ks S. 37–9]. *1745:* Egy alkalmatossággal Szabó Ferenczné virgatván engemet, az virgás után egy tyukmony sültnyi idővel a kapumon béüté magát [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 161 Simén György (42) un. préd. ns vall.]. *1767:* itten Koronkában az ökör tilalmas nem léte miatt vagyon az Vrak közöttis az atyafiságtalan ellenkezés a Köz nép közöttis a virgás [Told. 19/30]. *1782:* azon Gyepüknek fel osztása virgas veszekedés nélkült meg nem eshetik, s illjen Nagj Innep hetiben a kereszténj Embernek illik afféle virgást szerző dolgoktol praescindalni [Siménfva U; Pf].

virgásság vitatkozó/pereskedő természet; fire polemică; Streitlich. *1675:* Die 3 Juny Mondré Pált citáltattuk hogy sok emberséges embereket megh chialván varáslásával és virgásságával (!) meg kárositott, s hamis keresettel élt [Kv; Szám. 34/LVI. 6–7].

virgat zaklat; a jigni, a ofensa; molestieren, behelligen. *1745:* Egy alkalmatossággal Szabó Ferenczné virgatván engemet, az virgás után egy tyukmony sültnyi idővel a kapumon béüté magát | Szabó Ferenczné Vizi Borka felől ... Hallottam azt is, hogy ... sok papot virgatott, Krisztus tagadónak[a], minek nevezte [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 161, 164 G. Semény (43) un. pap ns vall. – [a]A boszorkánysággal gyanúsított asszony az unitárius papokat].

virgina cimbalom; ţambal; Cembalo. *1590:* 22 Nouembris ... vitte esmeg Wayda Miklos Tordara vrunk virginayat 4 Louo(n) att(am) f. 1. d. – [Kv; Szám. 4/XXI. 91 Kis I. sp kezével]. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Musicusok hazaban ... Vjrgina uagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22]. *1595:* 14 Aprilis ... Zabo Andras vitt Vrunk zámára virginakat 6 loua(n) Zekere(n) thordara, atta(m) f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XVI. 125]. *1649:* megh csinaltam az Virginat f 1 d. 25 [Kv; ACJk 64a]. *1673:* 21. Januar(ii) in Ebesfalva Virginasunk hozvan Segesvarol egy Virginat mellyet maga(na)k csinaltatot volna mi meg Adtuk Azon Ember(ne)k az Árrat ugy mint Tizen két forintot [UtI]. *1681:* Török sip uj Nro 2 ... Virgina, egyik kisseb, masik nagyubb No 2 [Vh; VhU 539]. *1731:* A Virágos Palotara nyilo Bothba minden nemű Szőnyegekett kilimeket, drága bokállyokat, Kristály Üvegeket, Materiás és Bőrös székeket, Virgyinat, Hegedüket ... megh hagyván intactē ... három tulajdon pecsetinkkel bé pecsételtük [Szentbenedek SzD; Ks 15/LVII]. *1751:* A Choruson Virgina 2 [Kóród KK; Ks 20/X]. *1768:* a T. P. Káplány Házáb(an) találtatott regi Virgina [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb].

Szk: *~t tanul. 1710 k.:* Virginát is kezdék tanulni, de semmi sem lön belőle, csak húsz tallér károm, melynek oka az én mesterem bolondsága volt [BÖn. 574].

Sz. *1710 k.:* Inkább hihető, hogy az csak úgy mégyen végbe, mint a cimbalom vagy virgina húrját ha megütöd a végén, elfut rajta az ütés s megpendül ... Úgy a pap szájából a szó hangja füledbe és onnét bizonyos húrokon a nyelvedre elhat [BÖn. 435].

virginácska *kics* cimbalmocska; ţambal mic; kleines Cembalo. *1735:* ã Kolosvári majorban lévő régi paraszt ma-

gyar hintó kocsi ... egj bor Szűrő drót, egy virginácska, egj on Srofos Kalamáris porzóstól [Kv; Ks 40/XXVIIIc].

virginás 1. cimbalmos; ţambalagiu, ţambalist; Cembalospieler. *1585:* 26 Noe(mbris) ... Boldys Pal vytte az virgynast 4 louo(n) fyzette(m) f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 3/XXII. 26]. *1589:* 7 May ... Akoron vittek el Bathory Istuan virginasyt Tordara Zaz Georgynek attunk 3 Lora f. – d. 75 [Kv; Szám. 4/VI. 103 Stenzely András sp kezével]. *1595:* 6. July ... Olaz Gaspart Wrünk ö fge Virginassat vitte Ziłahig Pap Istúan 3 loúal ... f. 1 d 87 1/2 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 79 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* Rigo Mihalj es Cyprian virginas, vrunkhoz Akarwa(n) mennj Fogaras fele, felesegestwl eggjetmas keteputajval eggjűt, vitte ... kett Lowa Medgjesigh [Kv; Szám. 16/XXXIV. 203]. *1639:* Cyprianus Zeűbertt Virginas Feieruarat [Kv; RDL I. 116]. *1673:* 21. Januar(ii) in Ebesfalva Virginasunk hozvan Segesvarol egy Virginat mellyet maga(na)k csinaltatot volna mi meg Adtuk Azon Ember(ne)k az Árrat ugy mint Tizen két forintot [UtI]. *1710 k.:* Virginát is kezdék tanulni, de semmi sem lőn belőle ... ha a zsoltárokat tanultam volna rajta verni, ma is jó virginás volnék [BÖn. 574].

Szn. *1564:* Wirginas [Kv; Szám. 1/IX. 30]. *1614:* Georgius Virginas de Ratisbona (25) [Nsz; VLt 53/5267]. *1659:* Virginás Lőrincz [UtI]. *1666:* Virginasz Pal nemes szemely [JHb XXXV/6]. *1670:* Virgyinas Ferencz [UtI]. *1677:* Virgyinas Ferencznek [UtI]. *1737:* Virgyinás István [Magyaró MT; GörgJk]. *1756:* Stephanus Vírginás (60) jb [Magyaró MT; JHbK XX/23].

2. cimbalom; ţambal; Cembalo, Zimbal. *1720:* Ezen boltban egj öreg virgjinás, más küsseb virginás [Sepsiköröspatak Hsz; HSzjP].

virginásné a virginás felesége; sotia ţambalistului; Frau des Cembalospielers. *1612:* Az mely huszon negy Ezüst talakat, és huszon negy ezüst talnyerokat, Bakos Borbara kezehez az Beszterczei Orgonasne, aúagy Virginasne, töb sok ezűst markakkal adott volt ... az Orszag és Feiedelem Tháarhazaban valok voltanak [Kv; PLPr 50 fej.].

virgó 1. pereskedés alatt álló földterület; teren aflat în litigiu; Grundfläche im Prozess. *1781:* ezen vicinalt hellységet mindenkor birta az én eltemre a' Méltosagos Groff Szárhegyi Lázár Familia, de virgó virgojaba vólt, mert eő Nagyságokis magokénak tartották, s birták, Molduvais magájának tartotta, valamig az eő Felsége Czimere által az Erdéllyi reszhez Szakadatt [Gyszm; DE 3].

Hn. *1731:* Virgó (l)* [Nagykend KK; ETF 106–17. – *Határszéli hely]. *1733:* az Virgo puszta szőlő (szö) [Szentháromság MT]. *1737:* A Virgo szeginél (sz) a Virgo megett (sz) [Széplak KK]. *1744:* A Hegy alat a Gyeresi virgoban (sz) [Aranyospolyán TA]. *XVIII. sz. k.:* Virgo (k) | a virgok véginél (k) [Gyulakuta MT]. *1750–1760 k.:* A Virgo nevezetü Kis Szőlő [Balavásár KK; Kp III/106]. *1766:* A' Virgoban lévő Erdő [Marosagárd MT]. *1771:* Nagy hegy alias Virgo nevezetü helyben [Szentgerice MT]. *1791:* A Virgo n. h.-en (e) [Csejd MT]. *1792:* a' Virgo nevű egész erdő [Marosagárd MT]. *1807:* A' Virgoba (szö) [Szentgerice MT]. *1810:* Barat oldala ... más képpen virgonak is neveztetik (e) [Nyomát MT]. *1815:* Virgo nevezetü hellységben (sz) [Etéd U]. *1816:* Virgóban (szö) [Szentgerice MT]. *1821:* A Virgobeli (k) [Csitsztiván MT]. *1845:* az ugy nevezet Virgo felet | A Virgoba égy küs omlásos hely [Kissolymos U]. *XIX. sz. k.:* Virgo (sz) [Székelysztistván MT]. *1864:* Virgo [Atosfva MT] | virgó [Csejd MT; TM 72] | Vírgó [Nyárádmagyarós MT] | Virgho (szö) [Szentgerice MT; TM 72]. *1865:* Virgo (sz) [Erdösztgyörgy MT]. *1874/1906:* Vírgó [Székelysztistván MT]. *1882:* Virgo (l, k) [Székelysztistván MT].

Szk: *~ban lévő. 1709/1816:* a' virgóban lévő Szöllő [Szentgerice MT]. *1780:* Az oláhországiakkal virgob(an) lévö Havasok iránt [Kf Kendefi Elek regesztaszerű rájegyzése egy levélboríték hátán] * *~(já)ban van/volt. 1718:* annuatim elleneztettek azon helyeket és békességesen senki nem birta és tsak virgoban volt [Tarcsafva U; TM 71 vk]. *1757:* (A helyet) maga birta ... békeségesen, hanem ez előtt Cir(citer) négy esztendővel kezdének ujolag rajta kapdosni s az után tudom hogy Czepes Vaszillyékkal rontatá ezen hellységet, mint hogy virgójáb(an) vólt [Gyszm; DE 3]. *1781:* ezen vicinalt Gaz rez nevu helyseg ... minden kor vérgojába volt az Molduvaiakkal vallja a gysztmiklósi Gyérán havasban lakó Czepes János (50) m. jobbágy [Gyszm; DE 3]. *1837:* ez a' határ virgóba per alatt van [Székelymagyaros MT; MvLt 5].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in atributivartigem Gebrauch: pereskedés alatt álló; litigios; im Prozess stehend. *1693:* Most azért székünkben Comparealvan a Berekereszturi Megye képéb(en) Nagy Istvan Ur(am) az sz. egyház Fő birája, az Kendeiek részéről ismett Kováts Istvan ... nagyobb Kováts János, és erös hittel meg esküvének ... hogy az Cimiteriumnak fel osztásától fogva, soha sem egyszer sem mászszor eppitettek azt az virgo részt [Kendö MT; MMatr 230]. *1718:* az Tarcsafalvi Mihallj ökreit be hajtottak volt Tarcsafalvi Ferencz uramhoz az virgo helljből [Szentmihály U; Pf]. *1727:* Redei Sandor Ur(am) ... monda ... ez a' föld enyim, eszt Szasz Jstvan hatalmasul akarja birni, aszt is latam hogj le kaszalva el vivek a' Zabot azon Virgo földröl | asztis lattam hogy le kaszaltata T: N: Redei Sandor Ur(am) azon virgo földből a' Zabot [Homoródkarácsonfva U; WH. Kadár István (40) jb vall.]. *1796:* az vallok ... minyájon Kemény hütöknek le tételek után egy szájjal egy lélekkel egy más mellé álván a fen immár le irt virgo Hellyen ... eképpen tönek vallomást [O.solymos K; LLt Csáky-per 295. L. 11 Felei Veress Josef hites bíró kezével]. *1864:* Virgosorok ... köves és nagy fenyőfákkal bénött természetü [Tekeröpatak Cs; GyHn 56].

Hn. *1743:* a' Virgó Szöllöben (szö) [Balavásár KK]. *1759:* a' Virgo Erdő [Jedd MT]. *1774:* Vagyon két Szántó föld Véczkei Határon, mellyet Virgó földnek neveznek [Vécke U; LLt Vall. 181]. *1820:* Virgo Erdö mellet (e) [Tarcsafva U].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

virgódik pereskedik; a se judeca, a fi în proces/litigiu; prozessieren. *1718:* adá ... az hejaszolly pataka mellet valo kertet ... tudom hogj ... virgottak felette de nem láttom [Szentmihály U; Pf Biró Mihály (70) jb vall.].

virgolódik pereskedik; a se judeca, a fi în proces/litigiu; prozessieren. *1733:* azt penigh tudom hogy Virgolodtak kotzodtak felölle* [Körispatak U; Pf Szederjesi János (60) pp vall. – *Egy földre vonatkozó vallomásból].

virgonc 1. eleven, fürge; vioi, sprinten, iute în mişcări; lebhaft. **Án.** *1794:* A Virgocz (!) nevezetü piros pej Kancza [Koronka MT; Told. 12/104]. *1850:* Wirgantz (ló) [Doboka; MkGj].

Sz. *1851:* Titi ... virgoncz mint a' Csik, a' dajka alig bir vele [Kv; Pk 7].

2. kacér; cochetă; gefallsüchtig. *1799:* Györfi Maris ... olly virgontz batorsagu volt, a' melly a' Czigán Legényt is roszra vehette [DLt].

virgoncság 1. elevenség, fürgeség; vioiciune, sprinteneală; Lebhaftigkeit. *1661:* Értem, bizott Uram, az én virgonczságomot és keménységemet feleségem elött Kegyelmed qualificálja [TML II, 16 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1811:* Zab, Kefe, Vakaro, a' Ló' orvossága, Ettöl van szép teste, tüze 's virgontzsága [ÁrÉ 151].

2. kacérság; cochetărie; Koketterie. *1799:* Györfi Márist olly virgantzsággal lattam lenni a' Legényekhez, mellyet inkábblon (!) a' Legények(ne)k kellett volna mivelni [DLt].

virgós pereskedés alatt álló; aflat în litigiu; unter Prozess stehend. *1864:* Végre 1846-ban megnyerte Atosfalva a bércet ... a követelésnek a törvény úgy vetett véget, hogy a virgos helyeket zsinorral a mappán ketté osztotta s ma mindkét község a magáét békességesen bírja [Atosfva MT; TM 72].

virgula vessző; virgulă; Komma. *1670:* Kegyelmed levelét is ma negyed napja Dávid deák uramtól vöttem szeretettel; azon kívül is azon dologra volt szándékom, de addig bizony egy virgulát sem láttam semmit, hanem ugyanakkor Kegyelmed levelével együtt vettem azokat is kezemhez, melyeknek páriáját Kegyelmednek elküldöttem [TML V, 379 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1672:* Higyje Nagyságod, Kegyelmes Uram, ha lehet egy virgulában is Nagyságod parancsolatja és akaratja ellen nem cselekeszem [TML VI, 210 Teleki Mihály a fej-hez]. *1759:* azokat is, micsoda dolgok történtenek, jó rendin feltettem, jóllehet némelyekben transpositio esett ... mindazonáltal hazugságot nem írtam egy virgulát is [RettE 97].

virguláz vesszővel ellát; a pune virgulă; Komma setzen. *1762:* reggel voltam a szegény bátyám Rettegi István uramnál ... Volt kevés tribulatiója is, a többi között mondotta: „Deus est sapiens, interrogabis me, ego dicam". Három versben mondotta el, amint virguláztam, azelőtt pedig, hogy a lélek kiszakadott belöle, az egyik kezének megmozditásával beszélett, de egyebet nem értettek, hanem ezen szót: „omnia" [RettE 134].

virics vmely növény magjából v. gyümölcséből kipréselt lé; suc/zeamă din boabe de cereale; Saft eines Samens oder Früchtes. *1591:* jeowe oda az Peresnek egy keues apro malaczykaiok hire(m) nelkwl hat az viriczyben szeokeot az tekeneobe(n) [UszT]. *1625:* egi nagiob kad vericzhez ualo [UszT 8a]. *1679:* Serfőző Ház ... Vagyon ezen külső házban ... Malátás Kád nro 1 alatta, vericznek valo hoszzu valu nro 1 [Uzdisztpéter K; TL, Bajomi János inv. 137].

Szk: *komlós ~.* *1680:* Serfőző Ház ... vagyon egy szűrő, mellyen az komlos viricsét szokták által szűrni [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35].

viricsereszto virics tartására szolgáló; care este folosit pentru păstrarea sucului obţinut din boabe de cereale; zur Speicherung des gegärten Getreidesaftes gebraucht. *1630:* Egy kád káboszta nro. 1 ... Viricsereszto tekenő nro. 1 [Szu; SzO VII, 120 Székelytámadt vár lelt.]. *1659:* Egy Viricz ereztő egy szakasztho tekenő [Körispatak Hsz; Pf]. *1680:* Serfőző Haz ... vagyon ... Virics eresztő kad nő. 1 [A. porumbák F; ÁLt Inv. 35].

viricses virics tartására szolgáló; care este folosit pentru păstrarea sucului obţinut din boabe de cereale; zur Speicherung des gegärten Getreidesaftes gebraucht. *1636:* Vagyon benne[a] kett viriczies kad egy viriczies tekenő [Siménytva U; JHb Inv. – [a]A serfőző házban]. *1669:* Egj Viricses tekenjő [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1693:* edgy Viriczes Kad den. 30 [Tarcsafva U; Pf]. *1729:* Viricses kád nrő. 3 [Petek U; TKl 79b Petki Nagy cs. számad.]. *1738:* Az Fa Edényed száma ... Verécses (!) Kád No 4 [Papolc Hsz; ApLt 2 Jeszenszki Pál Apor Péterméhez]. *1743:* Viricses Fenyő Kád [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158].

viricsfőző virics főzésére/erjesztésére használt; unde se face distilarea sucurilor fermentate a cerealelor; zum Kochen des gegärten Getreidesaftes gebraucht. *1864:* Virics főzö ház [Alfalu Cs; GyHn 22].

viridis krispán, rézrozsda; cocleală; Kupferrost. *1558 k.:* Az grispan az is ło az mi tudomanywnkhoz es chinald Ily Modon. wegy rezbǫl veretteteth plehet es figezd egy fazekban ky Mazos legien es aban tǫlch erǫs echeteth es felivly chinald be Jo erǫssen, hogy semmi fwst belǫlle ky ne Jviǫn es had allany harom hetig auagy Negig es Nysdmeg az vtan az fazakath es talalz benne Jo grispant ezt hiak eben az kǫny-ben viridisnek [Nsz; MKsz 1896. 282].

virikel csicsereg, csacsog; a flecări; zwitschern. *1629:* eleghszer feddetten (!) az leanyra hogy mindenkor estue keseóigh mind kűn volt ot virikeltek az tűznél szolitottam hogy ne egessek az forgachyomat [Kv; TJk VII/3. 148].

virilis férfias; viril, care exprimă bărbăţie; viril, männlich. *1736 u.:* Igen szép magyar nóták voltak akkor, melyeket a síppal[a] fúttanak ... Most már híre sincsen efféléknek, s talán alig vagyon két ember velem együtt Erdélyben, a ki azokat a szép virilis nótákat el tudná fútatni [MetTrC's 455. – [a]Török síppal].

virilitás férfiasság; virilitate; Männlichkeit, Virilität. *1671:* az asszonyis meg eskűt hogj ... semmi virilitassat[a] soha nem agnoscalta [SzJk 114. – [a]A férjének].

virít zöldell; a înverzi, înfrunzi; grünen. *1811:* De mit kivánok én? hiszem most Tél vagyon, Nem nyilik a' Rosa 's Liliom a' fagyon, Aluszik, nem viritt a' Rósának fája [ÁrÉ 198].

virrad 1. pirkad, hajnalodik; a se crăpa zorii/de ziuă; es dämmert. *1657:* ekképpen azért az ellenség is azon éjjel visszaszállott, de nagy kárral, mert éjjel lévén visszaszállások, vagy mondjam futások, mihelyt virradott, az hátrahagyott dandár magyar seregek eszekben vévén, hátuljában sokat elhullattanak [KemÖn. 74]. *1742:* kik voltak nem ismérhettem személy szerínt mivel szinte akkor virradott és míg setétes volt az idő [Buza SzD; JHbB]. *1771:* Vadászni láttam Nagy Andrást Nagy Danit Szalatsit Kis Sandort mikent Virad mindgyárt mennek vadászni halászni [Dés; DLt 321. 15b–16a]. *1797:* A Horvath Uram Lovát ha közel járt valahol az Erdőhöz az Erdőbe kell kerestetni mivel ittis

egy estve el maradott volt s mindgyárt utanna küldöttem egesz ejtzaka keresték s mikor viradott akor akadtanak réá a Nagy erdón(e)k az közepibe [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1807:* meg állapadván egy kisség már virradatt, és vilagosodott is volt [M.fenes K; KLev.]. *1812:* azon éjjen a Groffné eö nsga kijövén meg érkezék és pakolni kezdett, melly pakolás ment és tartott egész éjjen – azon pakolást felrakatván a kováts szekerére, mikor virradt elis indult [Héderfája KK; IB.]. *1843:* ott az ökrek le feküdtek ... mig osztán viradni kezdett ekkor el mentünk ... az ökrök után [Bágyon TA; KLev. ifj. Bottyán Mihály (38) vall.].

Szk: *rájuk ~.* *1690:* ásták meg az rabok az tordai tömlöczöt ... de rájok virradván, el nem mehettek ... Verték, kalafázták[a] meg őket [SzZs TT 1889. 715. – [a]Utána zárójelben a közzétevő jelentésadása: kalodázták].

2. *~va* virradatkor; în/la revărsatul zorilor; bei Tagesabbruch. *1573:* Ilona Kadas Istwan deakne, Azt vallia hogi tawaly Eztendeobe ... Egy estwe vachora eleot leot volt lanos deak az gergel deak hazahoz hon Nem letebe, otth vacoralt Es vgian otthan halt kyleon hazba gergel deaknetwl Eo vonta leh Nadragat, Regel virradwa ment ely onnat [Kv; TJk III/3. 156]. *1575:* Az Kapuknak Meg Nitassa virradwa legen ... Az eyely Eoryzek penig virratig vigiazanak [Kv; TanJk V/3. 121b]. *1657:* Az többi mindazáltal jól menének végben, mert az szél nagy fúvással úgy szolgála, hogy semmit az várban eszekben nem vennének, hanem csak virradva, az midön az lövést kétfelől elkezdetém[a] [KemÖn. 197. – [a]Szatmár 1644. évi ostromakor]. *1662:* Másnap virradóra azért még hajnal előtt az egész táborban sűrű dobolásokkal, trombitálásokkal a készületre jel adatván, a gyalogot lövőszerszámokkal még virradta előtt megindítván, a lovas hadak is mindjárt virradva indulának | Virradva, hat óra tájban a tatár elérkezik, és a sereg hátuljába kapa [SKr 186, 377].

Szk: *másnapra ~.* *1618:* En egiebet ne(m) tudok hane(m) Zent kiralj napian Estue ualamj palczja Czjattogást hallek ... Mas napra uiradva hallam hogj az Janos Tamasne fiat uagtak le [Kozmás Cs; BLt 3 Orban Gergelne Annos Azzon ns vall.]. *1657:* Másnapra virradván azért jutánk idején Szécsénhez [KemÖn. 73] * *nappalra ~.* *1844:* Nappalrá viradván csak el bámultam, hogy hallám ... a Pogátsás Ládát az Ut mellett látták ... erre meg fagyott Szivem és mindgyárt gondoltam, hogy ebbol a Pogátsából kerekedik valami és engemis ér [Bágyon TA; KLev. Koptyil Vaszi (20) vall.] * *reggelre ~.* *1718:* az mely éczaka az major ház el eget reggelre virradva két nemet oda jüve Baronyai Marija Aszszony major hazahoz ... és két karjánal fogva fél vivék az kastelyb(a) Fűlei Csak Ferencz Uramat arest(um)b(a) [Branyicska H; JHb Repas Peter (40) jb vall.].

3. vhol éri a reggel; a-l apuca pe cineva zorile undeva/ într-un anumit loc; der Morgen findet jn irgendwo. *1629:* oztan vartuk kj onnat beleol nem jeot kj, hane(m) ot virradot [Kv; TJk VII/3. 114]. *1657:* Ekképpen menénk beszélgetve Szerenyéig, az holott is Császkai jelenté meg rossz szándékjokat hozzám, kire nézve házban vetvén ágyat, nem virradék ott, hanem egy kertben hálék, seregeim pedig az váras kívül, kiben Csáki semmit sem tud vala [KemÖn. 150]. *1662:* De Szuhay Mátyás, különben jó mezei, bátor és egy vitéz ember ... addig cunctálódék, vélekedék, magok is azon helyben virradván, a pogányság jó virradva indula, s szemek láttára békével elméne [SKr 444].

virradandó megjelenő, eljövendő; viitor, care va veni; kommend, zukünftig. *1804:* a réánk viradandó Ujj esztendőbenis áldgja meg az Ur Isten az Urat ... feleségemmel Susikával edgyütt szívesen kivánnyúk [Ádámos KK; Pk 5].

virradás 1. pirkadat, hajnal; zori (de zi); Dämmerung. *1765:* némelyek azt observálták ugyanazon időtájban, hogy szépen megvirradott egy éjszaka, azután ismét mindjárt setétség következett, mely tovább tartott az estvétől fogva virradásig való éjszakánál [RettE 190–1].

2. ébredés; trezire, deşteptare; Erwachen. *1677:* Midőn rettenetes kinaim között másnapra való virradásomat sem remélhettem volna, akkor ... szegény feleségem és neveletlen fiacskám tutorának Kegyelmedet vallottam [TML VII. 343 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

virradat, virradt I. hajnal, pirkadat; zori (de zi); Dämmerung. *1762:* az mostani ujj esztendő kezdetin etzaka viratt elött ... Phülöp Péter házunkhoz jüve s parantsola hogj ketten két Szánat húzzunk ki az utra [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31]. *1807:* egy éjtzakának viradtya felé a tilalmas Határon kimenék [M.fenes K; EM 8]. *1823–1830:* Én osztán virradat felé az hátulsó kis házban a földön szalmára leheveredvén, tanultam a Kis Gergely agendájából az esketés módját [FogE 279].

II. ragos alakban; prevăzut cu sufixe; in suffixierter Form. **1.** *~ig* pînă la zorii zilei; bis Tagesabbruch. **A.** *1632:* Az mikor ez az ifjú Rosnyai Szabó Miklós énnálam lakék, mondotta azt, hogy ő sokszor világos virradatig is feküdt mellette [Mv; MvLt 290. 79b–82b]. *1710 k.:* az Isten ló-kalauz által anyám, öcsém, húgomhoz vezetett ... szép paplanos, derekaljas ágyat melegítének, s én abban virradatig aluvám jól [BÖn. 584–5]. *1823–1830:* éjfélután két-három órakor felköltvén, az ágya eleibe asztalt vitetett, íródeákokkal hárman az asztal mellé ültünk, s míg egy szentenciát leírtunk, addig úgy elfelejtette magát, hogy míg más szentenciát mondott, addig az asztalra lekönyökölve jót is aludtunk, mégis virradatig csak lett valami a dologból [FogE 90].

B. *1575:* Az Kapuknak Meg Nitassa virradwa legen ... Az eyely Eoryzek penig virratig vigiazanak [Kv; TanJk V/3. 121b]. *1588:* Megh ertettek Biro vram Inteset hogy vgmint illien haboru Wdeobe(n) virattigh eoriznenek [Kv; TanJk I/1. 69]. *1592:* 22 April. Esmet uirratigh feyerwarat voltam [Kv; Szám. 5/XIV. 144 Eppel Péter sp kezével]. *1606:* virattig el ment onna(n) [Uzon Hsz; BLt]. *1657:* Vitéz György főember atyánkfia ... ő jó erős moldvai kék paripáján virradtig mind úgy ment, hogy két lábain az oldalnyüg rajta volt [KemÖn. 38]. *1689:* az Mihály Deák Ur(am) Felesége ... hivatta el Hersényből Opra Vlád Fiát Sztojkát, ki el jövén este Vacsorakor az sütő kemencze mellett paráznalkodott Mihály Deák Feleségével, annak utánna az házb(a) bé jövén, az ágyban feküttek, és Virattig paráználkodtak ketten [Kopácsel F; BK. Lupul Swrlásul (?) relicta Sztánka (30) jb vall.]. *1705:* Találtunk ott benn a városon öt regiment németeket és három regiment rácokat Schlick generállal, amelyek úgy bétöltöttek minden helyeket, hogy virattig csak úgy vert bennünket a havas eső. Virattig pedig nagy hó lött, alól nagy sár volt [WIN I, 618]. *1759:* Tisztartó Vram ... meg porontsollya a' Béreseknek hogy fogjonok bé négy Ökröt szánban két Bérest osztán a' szán mellé álitván, s két Hegedüst maga mellé ültetvén, el ment a' Fogadoban innya, egy szikra ho nem lévén szánkázott, és a Béresekkel edgyütt viradtig tántzolt [Ludas; TKI négy román jb tanú vall.]. *1781:* Tapasztalván azt a' Communitás, hogy mind a' Strá-

sákkal mind másokkal a' kortsomákon virattig alkalmatlankodó 's utzákon keringő iffiuság szokott tsufolkodni s excedálni [Torockó; TLev. 2/5]. *1809:* a' kantza ... azon ejtszaka viradtig eldöglött [F.rákos U; Falujk 40 Sebe János pap-not. kezével]. *1829:* viradtig a szemem sem huntam bé [Kv; Pk 6]. *1831:* az Suster ... azzal ditsekedett, hogy viradtig már frustukolt Motz Susinál ... mert annál mindenkor kap frustukot [DLt 568].

Sz. *1828 k.:* Huzzad huzzad sokáig Ki világos virattig[a] [Asz; EMLt Egyes versek gyűjt. – [a]Táncszó].

2. *~kor(t)* în/la revărsatul zorilor; bei Tagesabbruch. *1608:* 7 Martii. Mene el reggel, szintén virradtkor, az városról Magyarországba az Rákóczi Zsigmond fejedelem, az fejedelemséget letévén az ország előtt, mivel kételen volt vele, mert az ország nem állott melléje segitségül az hajdúk ellen [Kv; KvE 137–8 SB]. *1704:* Die 27 Februarii. Reggel, éppen virradtkort ágyúlövés hallatván, Gyaluból lötték ki [Kv; KvE 285 SzF]. *1823–1830:* Sokszor nálok is háltam, s virradkor menvén haza, menet a mesternél harangoztam [FogE 275–6].

virradó I. *mn* hajnalodó, pirkadó; în noaptea de ..., spre ziua de ...; dämmrig. *1800:* mái 23-dik Napra virradó étzaka ki ment házára és ablakjára eő kegyelmének ...? [Bereck Hsz; HSzjP]. *1830:* Báttya és Ótse ... Februariussa 11ik napjára virrado éjtzaká réá Menvén ... Mezei és Erdei Pásztoroknak Házára ottan kegyetlenűl meg verték [Szentbenedek AF; DobLev. V/1159]. *1831:* Bodoki Ferentzi Károlly Vrnak a tavalyi 1830ik Esztendőbe October 5ik Napjanak 6ra virado éjszakáján gonosz ember által el lopattatott két drága Hámas Lovairol ... mit tud vagy hallott a' Tanu? [Dés; DLt 332/1 vk].

II. *fn* hajnal, pirkadat; zori (de zi); Morgendämmerung. *1664:* Vasárnap viradó előtt lett ez dolog, úgy mint ez éjjel, die 14. praesentis [TML III, 327 Sztepán Ferenc Teleki Mihályhoz].

III. ragos alakban; prevăzut cu sufixe; in suffixierter Form. **1.** *~lag* virradatkor; în/la revărsarea zorilor; bei Tagesabbruch. *1584:* Chizar Mihaly vallia egy lud miat megh haragwek a' varganę Annia Az Apamra ... Ez feniegetes vtan Masod eyel illj dolgh esek a' Zegeny Attiamon, hogy eyel kialtany kezd, Es monda, Im Az essez Az varganę Annia Ream leowe es ... ky tolia a zememet Mas Nap viradoyagh latok Az zemet hat mind el dagat zellel [Kv; TJk IV/1, 281, 285]. *1653:* Az ebesfalvi vagy az holdvilági triumphusok után pedig, hogy Gyulafit megverék, annál inkább szivet vettek vala. Egyszer csak meghozák, hogy erössen készülnek, hogy ide a kastélyunkra jöjjenek lövőszerszámmal. Egy vasárnap virradólag érkezék az a hír [ETA I, 97 NSz]. *1657:* az állapotokhoz képest mentenek véle az táborból néhány ezer ember azon napon, melyre virradólag Világoshoz közel az Makra aljában állottak bé azok az seregek [KemÖn. 182]. *1672:* Futottunk Utrajectumbol Amsterdámb(a) az Gall(us) előtt ... Virradolag Amsterdámb(a) érkezte(m) [PatN 1a]. *1699:* virradolag ki menek a mezöre szántani [Hagymásbodon MT; BálLt 62]. *1703:* 1703 die 21 Augusti virradólag verték fel Somlyót, amely dologra ennek előtte harmadnappal elmenvén innen Kolozsvárról valami 180 rác circiter és másfélszáz német lovas [Kv; KvE 277 SzF]. *1710 k.:* Született Bethlen Miklós Erdélyben, Kis-Bún nevű faluban s kastélyban, anno 1642. 1-a septembris virradólag [BÖn. 487]. *1784:* tegnap virradólag egynek[a] a szolgája az udvari zabban hajtván s. v. 4 ökrét, ott megtanálták a zsitárok, behajtották az udvarban [HalmNlr. 662 Lázár István nagykereki udvarbíró br. Kemény Simonhoz. – [a]Jobbágynak]. *1801:* Augustus 24dikén viradolag midőn a' Csiki Lengyelekröl jövő Katonák két napi rostokjok után Masirozni akarnak vala ki a Falubol Hazájokfelé egyszer hát jön-be hozzám a' Koronkai Kocsmarosunk nagy lelkendezve [Koronka MT; IB. Fogarasi János kezével].

Szk: *advent vasárnapjára ~. 1785:* Szintén a mult 1784dik Esztendőben Advent vasárnapjára viradolag mulék Esztendeje hogy Vizakna várossáb(an) történek oly dolog hogy Rétyi Tsiszár István nevű betsültes (!) Iljunak a Nemes Reformatum Templom Segestyéib(en) le tett bizonyos summáju pénzit, el lopták [Török Bertalan gyűjt. Vizaknai Kontz Josef nyil.] * *nagycsütörtökre ~. 1829:* ezen ... Határ kővet ... Olá Gergely Husvét előtt valo Nagy Csötörtökre viradolag ki vette [Csókfva MT; TSb 24] * *nagypéntekre ~. 1670:* Azon malom 1669. eztendőbe(n) nagj Péntekre virradolagh égett el [Mezőveresegyháza SzD; BLt] * *pünkösd (másod)napjára ~. 1710:* Pünkösd másodnapjára virradólag, gondoltam, talám olyan szent innepnapokon ők is nyugosznak, a háznál levetkezém s lefeküvém, egykor hát már az ajtó előtt puskáznak a tolvajok | A brassai commendáns ... pünkösd napjára virradólag kiindula Brassóból, nekem is megparancsolá, vele elmenjek [CsH 369, 415] * *Szent Fülöp napjára ~. 1768:* (A kancát) Szent János napi sokadalomba vásárlotta, és szent Fülöp Napjára viradolag ell lopták [Kovászna Hsz; SzentkGy Jos. Kotsis (18) gy. kat. vall.] * *Úr napjára ~. 1653:* Kezdettem szólni feljebb a város felveréséről, hogy kétszer verték ugyan derekasan fel. Ide fel megmondám az elsőt ... Másodszor 1602-k esztendőben úrnapjára viradólag hajnal előtt, a kiről mostan emlékeztem [ETA I, 72 NSzF].

2. *~lan* virradatkor; în/la revărsarea zorilor; früh, bei Abbruch des Tages. *1568:* Georgius szoch iur(atus) fass(us) est, hogy Egy Tyukom Ment vala altal, az Andras Katho hazahoz, oth meg fogtak. Ezth vallia hogy egy vosarnapra viradolan, dobogas loth az haz hyan, es tyuk Repeyes[a] [Kv; TJk III/1, 233. – [a]Elírás *repesés* h.]. *1573:* Anthonius aztalos luratus fassus est, hogy ... Ez ely Mwlt Napokban egy hetfőre viradolan hallot Nagy kyaltast az haznal | Katalin azzon Tyborchy Janos deakne hity vtan vallya hogy Ez ely Mwlt Napokban egy hetfeore virradolan, hallot hazaban agiaban fekwen Illen zozatot, vagd az bestiet vagd [Kv; TJk III/3. 49, 51].

3. *~na* virradóra, virradatkor; în/la revărsatul zorilor; zur Dämmerung. *1612:* kegielmeteknel nyluan lehet Bettlen Gabornak mostan minemeő practikay uoltanak, peczeti alat ualo keze Jrasat embereuel eggiutt hoztak eő Fg(ne)k, melliet mikoro(n) maga eszeben ueöt volna hogi leuelet eő Fge kezeben hoztak uolna, Czieöteórteókon virradona (!) ment Teomeosuarra [Nsz; JHbK XLII/11 Wesselényi Pál lev.].

4. *~ra* virradatkor; în/la revărsatul zorilor; bei Dämmerung. *1649:* Anno 1649, 6 die May viradora az hidegh az all hegyeket mind el vötte, megh az fel hegyekettis meg haborgatta sok hellyeken [Kv; ACJk 63a]. *1662:* Másnap virradóra azért még hajnal előtt az egész táborban sűrű dobolásokkal, trombitálásokkal a készületre jel adatván, a gyalogot lövőszerszámokkal még virradta előtt megindítván, a lovas hadak is mindjárt virradva indulának | Az szerdár ... a bányai bírót még Szinérvárallyához magához hívatta vala, ki ad 16. diem Augusti virradóra ... egy passaság-alja őrző

lovagnéppel visszabocsáttatott vala [SKr 186, 659–60]. *1672:* Az szegény öcsém Keresztesiné tegnapra viradóra megbetegedett; már igen nehezen vagyon [TML VI, 186 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1674:* Anno 1654 esztendőben die 24 Maii, pünkösd napján, hétfőre virandóra éjjel tizenegy és tizenkét óra között, ismét az Úr őfelsége áldása rajtunk lévén, születék egy fiacskánk, Jancsi nevű, kire az Úristen őfelsége terjessze bőséges áldását [Kv; KvE 191 LJ]. *1705:* amikor tegnapra virradóra a lovasok a sánc felé nyomultanak volna, mintha invadálni akarnának nekik, arra tódultanak a németek ... csak hirtelen reájok rohantanak, és az ott lévő lajtmántot darabokra vagdalván és a németekben is ... egynéhányat megölvén, a többit rabbá tötték [WIN I, 477]. *1738:* Anno 1738, Dje 16ta Juny Viradora, Nms Városunk Ménesét Tktes Dioszegi Mihály Ur(am) ő kglme Beressei (: a mint informáltatunk :) (!) Ménes Pásztorunkat meg-verték, sebessétették [Dés; Jk 498a]. *1739:* exhibeálandó Citatoriamból satis superq(ue) Constál, hogj mellyik Esztendőb(en), Napra, viradóra ... minemű Potentiát patrált légjen az I. és minemű sellérünket ... négj ökrű szekerével el-vitte [Dés; Jk 212a]. *1768:* azon Viradora ... egy Sák Szép tiszta Buza el veszet ... s Pétrucza Ignátnál ... tanáltatott meg, a Pajta melet Széna izekkel bé volt takarva [Rogna SzD; Ks 25. III. 68].

virradt l. virradat

virradta I. *hsz* hajnalban, pirkadatkor; în/la revărsatul zorilor; bei Dämmerung. *1573:* Brozer Anna zekesfeyerwary Borbel Janosne hity vtan vallia, hogy volt Kupa Myhalne az eo hazanal Menekzeobe ... Immar vyrrata fele volt hogi beh hywatta hozza vgy zytta myert Nem zerzy megh az myt Neky hagiot ha mayd meg vyrrad [Kv; TJk III/3. 59]. *1574:* Kalara Kwpas Ianosne Azt vallia hogi ... egi Regel meg virrata eleot egi lean Ieot oda, es Syrwan panazolkodik volt hogi Im az twdo (!) hires kwrwa Serenchem vezteo chiakne(m) Meg Eonek [Kv; TJk III/3. 362a]. *1593:* Jlona Kouach Balint felesege vallia, Zememmel latta(m) Vincet es Kajtar Annat ejel fekwwen egy Agyba ... viratta fele eot orakor kele fel Vince melleol Kajtar Anna [Kv; TJk V/1. 423]. *1629:* en egyedülis el megyek virratta eleot [Kv; TanJk 44]. *1662:* Másnap virradóra azért még hajnal előtt az egész táborban sűrű dobolásokkal, trombitálásokkal a készületre jel adatván, a gyalogot lövőszerszámokkal még virradta előtt megindítván, a lovas hadak is mindjárt virradva indulának [SKr 186]. *1737:* midőnn ... bé-hozattatott Lovam(na)k a társát viradta felé magam Irotványomb(an) meg találta volna [Dés; Jk]. *1764:* Károllyi István ... egy viratta felé mén el és költőzött el [Nagysajó BN; KS. Mich. Détsei (20) és G. Csizmadia (19) jb vall.]. *1794:* Viratta felé kerültek haza [Letka SzD; TSb 32]. *1806:* hányod nappal, és mellyik napon viradta utánn e' vagy viradta előtt kezdett a' fenn forgo szőllők meg szedéséhez? [M.sáros KK; DLev. 4/ XXXVIII]. *1831:* viradta felé ... a' 4. jármas ökret és egy vágot ki választván, bé hajtottam gazdám házához [Dés; DLt 332. 10].

II. *fn* hajnal, pirkadat; zori (de zi); Dämmerung. *1658:* Hogy Kegyelmed kijött Segesvárrúl, harmadnappal azután rettenetes nagy riadás lött Segesvárott, azt hitték, hogy jú Rákóczi; az Bán nem várta virradtát, csak szaladt, az török, azt mondják, ugyan szaggatta magát [TML I, 284–5 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1664:* Tudom azt hogy Zagori Janos az Törőknek inne(n) el meneteli után, harmad nap viszá jöve 20 marha hijjával, s én mondék néki miért cselekette, mert bizony fel akad; azal virattát nem várám, hane(m) el alla [Szentanna MT; BálLt 55]. *1772:* várja meg a' holnapi virradtát [Koronka MT; Told. 26]. *1778:* ő azt monda nem marad, mert a viratta ott iri [K; EM 5]. *1797:* én alig várván a' viradtát azonnal Siettem Marus Vásárhellyre bé menni [Kolozs K; Told. 24].

III. ragos alakban; prevăzut cu sufixe; in suffixierter Form. **1.** *~ig* virradatig; pînă-n zori; bis zum Tagesanbruch. *1657:* Fogarasból estve kilenc óra tájban indulván ... egész éjjel mind bolyogván, s néhányszor Galachoz menvén viszsza, virradtáig Sárosra menni nem tudtam [KemÖn. 132]. *1736:* mikor valamely urfi vagy nemes ifju legény vigan volt s tánczolni akart, leküldött az faluban, az falusi leányokat esszegyűjtette, az házához felvitette, virradtik is tisztességesen eltánczoltanak [MetTr 419–20]. *1768:* gyakor izben annyit szenvedet ... az Néhai Férje ... testvér Öttsitől, hogy éttzakának idein gyakor izben majd virattaig házából ki nem hadta, miánna sokat nyughatatlankodot s álmatlankodot, Sokszor még elis ment előlle [Csíkfva MT; Pf].

2. *~kor* virradatkor; în/la revărsatul zorilor; bei Dämmerung. *1662:* Bassa Mihály ... amelly éjszaka az első hírrel a fejedelemhez bocsáttatott vala, úgy jött vala, hogy viradtakor, minekelőtte Barátkátul táborostul megindulna, ott érte vala [SKr 180].

3. *~n* virradatkor; în/la revărsatul zorilor; bei Dämmerung. *1658:* Virradtán, hat óra tájban az tatár elérkezik és az seregek hátuljáróiban kapa [KemIr. 316].

4. *~ra* virradatra; în zorii zilei; bei Dämmerung. *1629:* Reggel fel kele virrattara s elis mene [Kv; TanJk 44]. *1807:* Reggelig a' több Cselédekkel aludatt, 's virattára tűnt-el a' szobából [DLt 197 nyomt. kl].

virraszt 1. (beteg v. halott mellett) ébren marad; a veghea, a priveghea; neben einem Tote oder Kranke wachen. *1705:* Ma az úr, gubernátor uram igen kínosan volt az arenában és kolyikában ... És valameddig már a kő el nem mehet tőle, addig mind csak így vesződik. Erre a végre én és Récsei uram, Teleki József és Macskási uramék fenn háltunk és virasztottunk, aminthogy én az egész éjszaka is egy óránál többet nem aludtam [WIN I, 527]. *1728:* én bizony Semmi orvossággal nem éltem mert nékem ollyan emberem nem volt a ki Csinállyon ... az leányok virrasztnak, edgynéhányszor reajok jött feküdgyenek s ne roncsollyák magokat [Darlac KK; ApLt I Apor Susánna gr. Kálnoki Borbárához]. *1841:* A dékánnak pedig kötelessége az, hogy mikor a dolog kivántatik, réquiráltatván tartozzék rend szerént való ifjakat sírt ásni, virasztani fenn szolgálni és egyéb szolgálatra, ahová kivántatik előállítani [Dés; DFaz. 38].

2. *~ vkit* gondoz/ápol vkit; a veghea/a priveghea/a supraveghea/a îngriji pe cineva; sich um jn kümmern, jn pflegen. *1705:* Ma is az úron a kin és fájdalom continuálódék ... Melyre nézve az ifjú főemberek három classisra osztván magokat, tizenketten rendre vir<r>asztjuk, úgymint négy-négy egy éjszaka [WIN I, 532]. *1734:* Barcsai János Uramat mikor az nyavalja rontotta, az Mlgos Aszszony a maga agja eleiben Csinaltatatt agjat számára, más Aszszony emberekkel ugj virasztotta [Szentpál K; TKI Maria Keresi Ladislai Hegedűs jb rel. vidua (50) vall.].

3. előidézi, okozza, hogy vmi virradjon; a aduce (vremuri ...); erzeugen, herbeiführen. *1662:* Most az igaz ítiletű Isten a siralomnak idejét virrasztotta reánk [SKr 699].

4. engedi, hogy vki vmire virradjon; a da/a face să se

trezească la ...; lassen, dass jd zum etwas wächt. *1704:* Isten virrasszon a holnapi rettenetes napra egészségben, oltalmazzon veszedelemtöl bennünket [WIN I, 171]. *1722:* Isten eö Felséghe az következendö Sz. Innep Napokra kgd(e)t szép házával egjüt virraszsza örvendetes statusban és fris egességben [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

virrasztás halott mellett való fennmaradás; priveghi (la un mort); Nachtwache. *1841:* ennek utána fenn szolgáló mesterek légyenek, akik a nemes céh minden servitiumait, úgy mint sírásást, virasztást és minden fennszolgálást, künnbenn vizet vinni tartozzanak | Ha valamely becsületes ifjú[a] a szolgálat alól városunkból eltávoznék, képebelit nem hagyván ... midön mikor haza jönne az olyan ifjú portiojából sír ásásért dénár. 18, virasztásért fennszolgálásér 12–12 ... azon ifjú subplicálni tartozik [Dés; DFaz. 37, 39. – [a]Az ifjú legények sírásó társaságának tagja]. *1863:* tisztességes el temettetésem lészen el intézendö néhai édes Anyám sirja mellé de minden virrasztás és tor nélkül [Kv; Végr.].

virrasztó I. *mn* **1.** égő; care arde (de veghe); brennend. *1597:* Mint hogy teörúenihez hitta úolt az Actrix Thot Keleme(n)ne az I(ncta)t Reszi Matenet azert hogy eö feleólle azt mo(n)dotta hogy olly allatot adott neki hogy megh kel velle halnj ... Azt mondgia hogy az virrazto tyznel adott feót perechet neki s abba betegh [UszT 12/129–30].

2. virrasztásra/örködésre használt; de veghe; zur Nachtwache gebraucht. *1692:* Vagyon egy rend kü ház, A Darabant, avagy Virraszto kühaz [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

II. *fn* **1.** halott mellett való virrasztás; priveghi; Leichennachtwach. *1820:* Bása György hallatta volna Báro Josika István Vr eö Nga virásztojába ... hogy ... a' fia nem lész a' Bároé [Rákos TA; JHb 48 Pállffi Ferentz (29) hites assz. vall.].

2. halott v. beteg mellett virrasztó személy; persoană care priveghează; Wächter (neben Tote oder Kranke), Leichenwächter. *1821:* 'A Meg halálozott Udvarbiro Fülöpp János Virrasztoinak 2. Ejtzakán 5 veder szin Bor [Déva; Ks 105. 116]. *1823–1830:* kemény hideg lévén, a tüznek éjjel-nappal kellett égnie, úgyszintén a gyertyának is egész éjszaka, és még az orvosságok árán kívül az apámat és húgomat is kellett tartani, a virrasztóknak is egy-egy pohár bort adni [FogE 132].

3. éjjeliör; paznic de noapte; Nachtwächter. *1525 k.:* Sunt etiam et certi vigiles wlgo wyrraztou ex quibus singulis noctibus eorum VIII vigilare tenentur [Vh; MNy XXXI, 278]. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Konihan ... Az viraztoknal uagjon fejsze No. 1 [Szilágysomlyó; UC 78. 7/22, 30]. *1681:* Matjas Mihály ... Jobb: most Hunyado(n) virraszto [Hátszeg H; VhU 135–6] | Puje Jovanne ... most a' fia virraszto a' varb(an); mas keppen szolgalni tartoznék [Magyarosd H; VhU 78]. *1691:* Két Virasztok(na)k mint hogy ejel napal az Varban valo Pinczet Gabanás hazat hazhéjat örizni kel azok nélkült semmi képen nem lehetni mivel mind el lopnak az mit találnának jar czipajak nro 6 [UtI].

Szn. *1609:* <Vi>rasto Ianos [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1616:* Virazto Georgj [Budak BN; KemCs IV/91]. *1672:* Virraszto Tivadar [Kisgoroszló Sz; Born. 6/24].

◊ **Hn.** *1795:* a' Virasztoban (sz) [Gálfva MT; EHA].

virrasztógyertya állandóan égő gyertya, öröklang; lumînare care arde (de veghe); immer brendende Flamme. *1710:* Nappal szüntelen az ajtaján[a] kellett ülnünk, éjszaka penig télben-nyárban legyeztette magát, virrasztógyertya égvén mindenkor a házban, melyben is olyan politiája volt, hogy mindenkor legyen ébren valaki házában, ha hirtelen valami történnék [CsH 197. – [a]Teleki Mihály kancellárnak].

virrasztópénz éjjeliöröknek fizetett bér; salariu plătit paznicului de noapte; Lohn des Nachtwächters. *1625/1839:* Drabant, Procator, és Vírraztó pénz fl. 3 [Klic SzD; CsákyO. 28/50] | Szent György adoja rajtok kabola Patakiaval együtt marhájok után adják Szent Mihály adoját is tavaly úgy mint 1624. adtak fl: 24 vírraztó pénz ft. 1 [Nagyszurdok SzD; CsákyO. 28/50] | Drabant, Procator, Vírraztó pénz per Annum den. 90 [Ködmönös SzD; CsákyO. 28/50].

virrasztóság örködés; pază de noapte; Nachtwache. *1681:* aszt cselekette Bugyul Janos hogy az megh irt jobbagyott ă Hunyadi varb(an) két esztendeigh nyomorgatta virasztosaggal [M.brettye H; VhU 118].

virrasztótartás örök tartása/alkalmazása; angajarea paznicilor de noapte; (Nacht)Wächter anstellen/engagieren. *1681:* Az Gyalogh szabadossokis distingvaltatnak; mert annak nemellyike rendeltetett az Also kapuhoz valo szolgalatra; nemellyik penig à felsö kapuhoz valo szolgalatra; az virraszto tartas-is az Úr rendelese szerent szokot lenni [VhU 199].

virrog 1. pereskedik; a purta/avea proces; einen Prozess führen. *1683:* en kigyelmeddel nem virgok, mivel hogy tudom hogy az kigyelmed menyit illeti az ă kicsin Bosi biradalom [Backamadaras MT; CsS]. *1715:* a kis Tekenös nevü helyb(en) egy orotványt István mester orotvannyanak hitták mely orotvány felöl virganak most Kocsis Sigmond es Kiraly Györgyne István mester Judith [Koronka MT; Told. 26].

Szk: ~ *vmi felett. 1699:* Bánfi Péter Ur(am) azon ... széna Rétet ... békességesen birta, hane(m) az két esztendöben hallottam hogj virgottak felette Macskási Lászlo Urammal [Beresztelke MT; Told. 25 Michael Kosa (48) jb vall.]. *1718:* Tarcsafalvi Sigmondné Sánta Kata Aszszony életéig békesegesen birta[a], holta után hallottam ... hogy virgottak felette, de nem láttam [Tarcsafva U; TM 71. – [a]A földet]. *1757:* most harom Esztendök alatt kezdének felette[a] virogni, és az füvit el gazoltatni [Gyszm; DE 3. – [a]A szóban forgó hely felett] * ~ *vmi iránt. 1777/1836:* még in Anno 1772 's az előtt is virrogtak a contorversias hellyek iránt [Miklósvár Hsz; HSzjP].

2. vitatkozik, veszekedik; a se certa; sich streiten, sich hadern. *1705:* en az en fiamtol könnyen meg valom mert ö sem virgot velem en sem velle [Pálfva U; Pf]. *1747:* Tudom miolta ... Szilagyi Sandor Ur(am) meg házasodott az oltatol fogva mindenkor Attyafiságtalan háboru eletett eltek ... Szilagyi Samuel urammal virgattak, perlekedtek egj mast mortificalták minden utakon modokon, csendesség ö kglmek között soha az időtöl fogva nincsen [Ákosfva MT; Told. 8]. *1769:* Hallottam a Leanyomtol hogy ... Putzi András meg vágta volna egy tsonka kardal a Tit. Sándor Mihálly uram Harka nevezetü Czigány Jobbágyát, azt is beszélé hogy Putzi Berki fejszével is ütött volna hozzája; mi okbol virgattak, ök tudják [Agyagfva U; IB. ifljabb Követsi János (42) pp vall.]. *1779:* az tájban részegen Gramma Todor nevü halásza reajak menven a tora ottan egyikhezis masikhoz is

kapfan (!) hogy fejseit keziböl ki ragagya, az hálo elvaddalászra s addig virogvan ottan, hogy a' mint hallottam üsztekvonásra mentek az kett reszen lévö halászok [Záh TA; Mk V. VII/12 Kotzobán Nyikulája (28) jb vall.].

3. perlekedik, villong; a se vrăjmăşi/duşmăni; sich klagen, sich begegnen. *1781:* en Soha egyéb nével hivni nem hallottam, s nem tudom, ha nem egeszen Gaz reznek, ă mellyért örökke az én éltemre az irt Méltó(sá)gos Familia virgott, s ujjat huzott ă Molduvaiakkal [Gyszm; DE 3] | ezen Vicinalt Gaz rez nevü hellyéget az én eltemre mindenkor a Gyö Szärhegyi Gróff Lázár Familia védelmezte, tartotta s Molduvával vergott s haborgott erette [Gyszm; DE 3 Szöcs Mihály (66) jb vall.].

virrogás, virrongás viszálykodás, perlekedés; conflict, duşmănie; Konflikt, Gegnerschaft. *1662:* Még az gyűlés el nem kezdődött, van virrongás az religio felett, tractára vagy fegyverre kél-e az dolog, nem bizonyos, inkább hiszik némelyek, fegyverre kelne [TML II, 329–30 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *XVIII. sz. köz.:* vagyon ... a Kis Fenesiekkel nagy Virrongások az Hesdátiaknak [CsS]. *1769:* minél hamarébb ă Szoltsvaiak, s Ponoriak között lévö virrongás el igazitodott volna [Alvinc AF; Thor. XVII/11]. *XVIII. sz. v.:* a két fél közöt sok viszálkodás és vírogás vagjon és fenyegetnek is [Gyepes U; Berz. 5. 41/2].

virsán '?' *1812:* 2 sing Fáin virsán spitz [Mv; DE 3].

virsli crenvuşt; Würstchen. *1832:* az ott lévö virsli árulotol virslit kértek [Kv; KLev. 8]. *1839:* Hát még mílyen capitalis virschliket falatoztunk fel jo csipös tormával, örömkönnyeket facsaroval [Kv; Pk 7].

virsliáruló virsliárus; vînzător de crenvuşt; Würstchenverkäufer. *1832:* az ott lévö virsli árulotol virslit kértek [Kv; KLev. 8].

virtuózus 1. erkölcsös; cinstit, corect, integru; sittlich, ehrlich. *1657:* Ezek mind accedálván ez fundamentumhoz, hogy felette igen magát elhitt, és másokat, sőt már magát is az fejedelmet contemnálván ... az virtuosus fejedelem nem szenyvedhette; captiváltatván, minden javaitól priváltatott | az fejedelem mellett igen veszedelmes és sok törvéntelenségekre ingerlő, tanácsló ember volt ... az fejedelmet is már contemnálni kezdvén ... az fejedelem is, mint virtuosus ember, nem szenvede társot, hanem megfogatá, és ... néhány esztendeig Kővárban fogva tartatá [KemÖn. 15, 256]. *1662:* Kemény János ... olly érdemes és méltóságos, virtuosus, sok jószágokkal felruháztatott személy volna, kihez fogható már most az erdélyi hazában s még másutt is az megfogyatkozott magyar nemzet között nem sok találtathatnék [SKr 638].

2. tehetséges; virtuos; begabt, fähig. *1657:* annyéra nem kezdette[a] irtózni az emberhalált, hogy midőn ... török császár portájától elszakadott volna, azt dissvadeáló jámbor fö és úri rend hazafiait ... kik között maga bátyját is, kivel atyafigyermek volt, magánál sokképpen virtuosusb, jeles, termetes, értelmes, máltai vitézek között is forgott urat, Báthori Boldizsárt is ... tyrannusi kegyetlenséggel öletett meg | nem mint az bátyja, ifiabb gróf Bethlen István, kit is oda fel mind academiákban taníttata, s mind peregrináltata az fejedelem, Pétert is az szerént; és mindenik mellett derekas jó emberek valának, de az öregbik igen virtuosus, mind okos, mind bátor jó emberré vált vala [KemÖn. 21, 53. – [a]Báthory Zsigmond]. *1662:* Ki hogy a jó hír-névnek szerzésének nem kevéssé való kívánója s serény, próbált, virtuósus, bátor ember volna, szorgalmatosan megcselekedte vala [SKr 440].

virtus 1. erkölcs; virtute, integritate morală; Moral. *1662:* Kinek teste felett való prédikálásban mint jövendőltetett volt meg a szegény hazára jövendő romlás ... megláthatja Medgyesi Pál harmadik jajos prédikációjában, azki is, ha meggondoltatnak azok a szép virtusok ... azon méltóságos nagy gróf úrnak istenes kegyes életét maga előtt például tarthatja s bátorsággal követheti is | a méltóságos ifjú[a] annyi szép virtusokkal, istenes kegyességgel tündöklenék, mind az közjóra s magokra nézve is abbul minden jót és hasznos dolgokat rendelhetnének [SKr 285, 311. – [a]Rákóczi Zsigmond]. *1668:* Már most senki nem ismer, az felyül való írások mint füstben mentenek, maga úgy tanultam volt, virtus és szolgálatok által szokott volt régentén az ember elömenni dolgában, az virtus volt a legjobb nemesség [TML IV, 381–2 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* A pogányok között, akik az üdvességet, kárhozatot és a lélek halhatatlanságát vagy nem tudták, vagy igen kevesen és igen gyengén hitték, ez egy volt minden virtusnak és tisztességnek anyja és officinája, műhelye [BÖn. 426]. *1757:* Némethi István ... nem abban igyekezik mostan is, hogy ennek előtte patralt sok szinü rossz tselekedeteit, virtussal váltaná fel [Kv; Mk IX. Vall. 215]. *1772:* senki sem juthat az életben perfectióra s akármint dicsekedjék valaki maga virtusaival, jusson eszébe Szent Pál apostol mondása [RettE 268]. *1807:* Minthogy eleitöl fogva a virtust választattam tulajdonommá ēs a jo Szivnek lelkét magam mesterévé, tehát felserdült állapatomnak idejétöl fogva mind azon törekedtem, hogy Árvai sorsomat mi modon tehetném elömenetelessé [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.]. *1811:* Kedves kitsi Bethlen János nagyot nőjjön ... Példájokra számos derék Jánosoknak, Légyen tüköre sok féle virtusoknak [ÁrÉ 184].

2. pozitív tulajdonság; însuşire morală pozitivă, virtute; positive Eigenschaft. *1657:* Ez nagy fejedelemnek mind magában lévö virtusokat, s mind viselt nagy dolgait csak leírni is, avagy meggondolni is sok és dicsíretet érdemlő dolog volna [KemÖn. 101]. *1662:* Mert a fejedelem[a] is noha sok szép virtusokkal tündöklő méltóságos személy volna egyébaránt ... semmi sanyarúságot nem kóstolt, nem tudott [SKr 321. – [a]II. Rákóczi György]. *1679/1681:* Mindeneknek előtte, az Urokhoz valo fidelitas, es industria léven à Tisztviselökben legh dicseretesseb virtus [Vh; VhU 668]. *1761:* mivel nem volt semmi olyas virtus benne[a], melyet méltó lett volna valakinek observálni, hanem magagondolatlan vakmerö bátorság volt benne, mely miá sokszor, amint hallottam, szégyent is vallott, kárt is tett [RettE 166. – [a]Jósika József úrban]. *1811:* Minden fajait én el nem számlálhatom. Azok'[a] virtussait ide nem irhatom [ÁrÉ 136. – [a]A lófajok].

Szk: *úri ~. 1765:* A szegény Kornis Ferenc is megholt. Ez Kornis Zsigmondnak, aki gubernátor vala, fia volt, de nem volt nyavalyásban teljességgel semmi úri virtus [RettE 191].

3. tehetség, ügyesség; talent, dibăcie, pricepere; Talent. *1631:* senkitöl semmi reajok nem maradot, hanem minden üdöben Sajat industriajokkal virtusokkal mindeneket magok acquiraltanak [Kv; ACJk 45b]. *1657:* Az nagy Báthori Istvan lengyel király, mely igen virtusokkal felékesítetett ember lött légyen, arról és viselt dolgairól extálnak historiák [KemÖn. 17]. *1710:* A fiam ... sokáig raboskodott és így

mind a tanulástól, mind egyéb virtusok gyakorlásától elmaradott [CsH 86].

4. vitézség, bátorság; vitejie; Tapferkeit. *1657:* Negyedik fia Nikolának volt Kemény, kinek nevével termete és természeti is egyezett; igen kemény ember volt. Kinek fia ismét Kemény, de igen híres vitéz ember is volt, mely virtusáért az Kemény névhez ragadott az Vitéz név is; ez hívatott Kemény Vitéznek [KemÖn. 12].

Szk: *vitézi ~. 1662:* Az szolnoki Muharin basát (ki régi, öreg, ravasz, nagy hírű-nevű jeles ember vala, és az ott való bégség érdemes vitézi virtusiért császároktól örökösen adatván néki, ott lakik vala, és a gróf a szomszédságban apjának tartja és hívja vala) köszöntvén, Budára sietett vala[a] [SKr 133. – [a]A gróf].

5. férfiasság; vigoare bărbătească; Männlichkeit. *1657:* Az öregbiket[a] azután vevé bavariai elector maga hatvanhárom esztendős korában, az menyasszony harminchárom lévén; mégis azután néhány gyermekek lőn, azt beszéllették, skorpióval hízlalt kappanokkal élt, talán abban volt valami virtus arravaló [KemÖn. 52. – [a]A római császár idősebbik leányát].

6. vagyon, gazdagság; bogăție; Gut, Reichtum. *1657:* Ez fejedelem mind annyi hadakozási, építési, nagy udvar, igen friss és pompás öltözetek, sok fizetett hadak tartási között is tárházában hagyott vala többet egy million számú készpénznél ... kinek egyéb virtusiról hátrébb is töttem vala rövid emlékezetet [KemÖn. 101].

7. hatalom, erő; putere; Macht, Kraft. *1656:* hogi ha az megh irt iobbagiot Katona Palne aszszoniom uagi successori magok uirtussokkal reducalliak az houa menne, tehat annak uttanna az megh dult exequ<a>lt kezesek azt ã fellieb megh irt Jobbagiot [BSz; RLt O. 5]. *1677:* A' kik az ide fellyeb meg-irt modok szerint, Fejedelmek Salvus Conductusának impetralásával, és annak virtusával tartoznak járni, és a' Salvus Conductus denegaltatván nékik, még-is el-mennének, az ollyanokat a' Director törvény szerint prosequallya [AC 88]. *1766:* Pető János az novum virtussa mellett semmit sem producál, azért az novum mód nélkül ítíltetik [M.hermány U: RSzF 134]. *1819:* az egész minden koresamabéli lust Néhai Mélgos I Apafi Mihály Fejedelem az Mélgos Exponens Urnak jure Donationi conferalta, mellynek virtussával az Exponens Ur az egész koresamabéli lust mind eddig pacifice birta [Born. G. XI. 1].

Szk: *plenipotencia ~a. 1650:* Akar mi vton es modon el idegenedet es el zallittot, szeöktetet, es szeökeöt Jobbagitis, Czakani Geörgi(ne)k Kendi János Vram reducalhasson, reducalvan az plenipotentia virtussaual fele legien Kendi Janos Vrame es ket Agh maradekie [Kelementelke MT; Ks 19. IV. 4] * *protestációnak ~a. 1669:* protestal iteru(m) atque iter(um) eő kglme ne láttodgjék pacifice Dominiumjaban praescribalni ... ne legyen kesseő Ezen Protestationak virtussávalis minden Törvenies utakat el keővetni, azon Dersi joszágnak, ahoz valo minden Portioknak, Pertinentiaknak reaquisitiojaban [JHb XLVII/10 fej.].

virtusocska *kics* erkölcs; integritate morală, virtute; Moral. **Szk:** *nemesi ~. 1763:* én bizany nem a Fizetésemért szenvettem s szenvedek hanem, az N(a)tsád Grátiájáert, és az magam igaz Nemesi Virtusatskámért [Kóród KK; Ks CII/18 Szarka József gr. Kornis Ferenchez].

virtusos erkölcsös; virtuos, inzestrat cu multe virtuți; moralisch, sittlich. *1657:* Az említett Imrefi publice nem általlotta azzal hízelkedni s dicsekedni: Ha, úgymond, volt Nagy Sándor, az is jobb s virtusosabb nem volt Báthori Gábornál [KemÖn. 28].

virtusság pozitív tulajdonság; însușire pozitivă; positive Eigenschaft. *XVIII. sz. eleje:* A kancza fajra ã jo mely tempore coitüs bal félre meg nézi ã Lovat, mert az ollyan mind Szőrire, termetire virtusságára ã Mén lohoz fajzik [JHb 17/10 lótartási ut.].

visai a Visa (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Visa/Vișea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Visa: Visáról származó; (care este) originar din Visa; aus Visa stammend. **Szn.** *1648:* Viszai (!) Szabo Kata [Kv; TJk VIII/4. 309].

visel 1. magán hord; a purta; tragen, anhaben. **A.** öltözékre/ruhaneműre von.; referitor la obiecte de îmbrăcăminte; Kleider betreffend. *1570:* Zewch Fabian es feleseghe anna azzon felelyk ... Attunk vala ez margit azzonnak Egy zokniat aaron kyt mostes visel aba vagyon hatra fyzetetlen f 1 d 18 [Kv; TJk III/2. 174c]. *1585:* swbatis attak volt Erete[a] azzony embernek valot ... az felesege borbala azzony vysele [Zutor K; Ks 42. B. 9. – [a]Jószágért]. *1593:* Varosul lathwan ith ez Varosban az Luxust mind az ferfy rend(en) s mind feokeppen az Azzony Allaty es leanzo renden az Ruhazat dolgaban ... Vegheztek azert eo kegmek eghez varosul ezt megh zabolazny ... Akiket latnak hogy vagy eo maga vagy feleseghe giermeke, hozzaiok Allapatiokhoz[a] zegensegekhez kepest Ne(m) illendeo feo es draga Ruhazatokat, tudni illik Granatot Skarlatot, Atlaczot kamokat Mal Gereznat es feletteb valo ezwat Arany marhat, Arany gyeongyeos koszorut vissel vagy visseltet, haat Amenyi Adoott erdemlene ket Anny Adora Irathassak vethessek, kit az Ado zedeok ereosse(n) meg vegienek raytok [Kv; TanJk I/1. 206. – [a]Kihúzva utána *Gazdagsagokhoz vagy*]. *1631:* mikor az Annia megh szitta kuruanak Bőrueinett, azt mo(n)dotta az Anianak: Ha en kurua vagiok te az kuruanak keönteősset viseled [Mv; MvLt 290. 46b]. *1666:* némely helyeken a tisztek legitime nem publicáltatván a szegénység közt, hogy csizmát s festett posztóból álló köntösöket ne viseljenek, mégis szegénységinket, nem kevés exactiókkal terhelték, végeztük azért ... Ezután a feljűl megirt mód szerént publicálván minden helyeken, ha kik mégis afféléket viselnének büntethessék; ide nem értvén a szász jobbágyokot, kiknek viselni szabad legyen posztó dolmánt, nadrágot, süveget csizmát is, annál inkább a regius funduson lakóknak, hasonlóképen Máramaros vármegyében is. Erdélyben is, urak, fő emberek, és nemes emberek gondviselőinek és szabadosainak is szabados legyen viselniek [EOE XIV, 183–4 ogy-i végzés]. *1677:* Parasztnak, béresnek, poszto ruhát, nadrágot, csizmát, dupla s' forintos süveget, gyolts inget viselni prohibealtatik [AC 266]. *1736:* Bizony az fekete csizmát sem viselte más, hanem az ki gyászlott, az dali csizmát sem viselte más senki, hanem amaz nagy emlékezetű úr Kornis Gáspár | Az kinek haja nem volt, hogy kopacz volt, szép fekete biborból vagy bársonyból való sapkát viselt [MetTr 349, 350]. *1736 u.:* Több pirongató szavai közt azt mondá neki az úr: Jól teszed öcsém, keztyűt viselsz nyárban, mert olyan a kezed mint a czigány purdénak, most meleg vagyon, annál inkább megfeketednék, ha keztyűt nem vonnál reája [MetTrC's 463]. *1746:* a pestis mostis ben vagjon 3széken az dögös bőrökben Mellyeket ottan botskorul viselnek, és mig azok vagj mind

el nem égetetnek, vagj penig mind el nem temetetnek, Magától, és nem mástol félhet 3szék [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Kálnoki Ferenc kezével]. *1759:* Melltartót, vagy amint most hívják laszli, vagy maszli vagy mi-ördög, nyakszorítót tudom mikor senki sem viselt, hanem 1733 tájban kezdének csak igen keskeny nyakszorítokat vagy pántlikácskákat az ifjú leányok és asszonyok viselni [RettE 91]. *1808:* visel ... Anginból való talpig érő bőv nadrágoth [DLt 893 nyomt. kl]. *1823–1830:* Viselt[a] rókatorkos prémmel, bőrrel bérlett hosszú tógát és három egyenlő szegre felakasztott kalapot [FogE 75. – [a]Kovásznai Sándor, mv-i ref. kollégiumi prof.]. *1855:* Mellette az ősi farkasbőrbunda: családi clenodium, atyja és nagyatyja is viseltek, de még jó állapotban van s látszik rajta, hogy gonddal kezeltetett [UjfE 183].

Szk: *asszonyember módra ~. 1779:* Nemes Pap Alexa és ennek Testvér Atyafiai ... az Hóróga név csak csufságból ragadot reájok ... hanem hogj ... Pap Lupuj(na)k edes Attya néhai nemes Pap Jonásk széles kék Lengjel övel övezvén Derekát Aszony ember módra az Farán az önek két végét az hórgas ináig le bocsatotta és azért nevezték Horoga(na)k hogj Aszòny ember modra viselte az övét [Orbó SzD; GyL] * *nemzetsége szerint való forma öltözetet ~. 1603:* Mivelhogy az eolteozetben valo Luxus ... az my varossy allapatunkat felette megh haladta, melly Jstennekis ellene vagion, magunkrays naponkent valo terehviselesünket sulyositani lattunk miatta Tetzett eo kepeknek, annak cohabealasara hogy minden rendbely varosy feleynk réghy attyaynktol reank maratt rendy zerent es Nemzetsege zerent valo forma eolteozetett víselyen [Kv; TanJk I/1. 460] * *oláhosan ~. 1807:* István Antal Beretzki Székely Katona ... Oláhosan viseli minden öltözetit [DLt 101/1808 nyomt. kl] * *szemére lehúzólag ~. 1848:* Beszél ... egy kissét ... dunnyogólag orrába beszélőleg, menésibe ingólag jár, rendszerént földre néző, főrevalóját mindég szemére lehuzólag viseli [DLt] * *szerencsésen ~. 1663:* Ím az ezüst övet beküldtem, kivánom, szerencsésen viselje ő nagysága [TML II, 442 Teleki Mihály Bornemisza Susánnához]. *1664:* egy skatulyában valami elő kötőt is küldöttem ő nagyságának vásárfiában. Kivánom, engedje Isten szerencsésen viselni ő nagyságának [TML III, 114–5 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

Sz. *1671:* Bethlen Miklós levelének hogy foganatja nem volt, értem; adná Isten, de tudja Kegyelmed, az ő apja az Argillus palástját viseli; mindazáltal Isten az igazakat segíti [TML V, 475 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

B. ékszerre von.; referitor la podoabe/bijuterii; Schmuckstücke betreffend. *1589:* Egy kis Sima Arany gywreo cziner keowes ... Borkanak ky Attak visselny [Kv; KvLt I/2. 64 Vegyes ir.]. *1663:* Nagyságodnak még az elmúlt esztendőben ott fenn létemkor vettem vala egy kis gyűrőt, kinek beküldésében még eddig módon nem lévén, ím azt is Nagyságodnak beküldtem; szívem szerint kivánom, mind én kegyelmes uram ő nagysága az posztót, ha tetszeni fog, mind Nagyságod a gyűrőt viselje jó egészséggel [TML II, 478 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1752:* Anno 1752 die 20ma Augusti a' Leanyamat el adván, mint hogy tsak egyedűl volt léány, az édes Anyoktol maradot arany, s gyöngy némű portékakat, mind oda adtam néki, hogy Visellye addig, mig ã Fiaim-is anyira fel nőnek, hogy nékik-is kivántassék [Ks Kornis Ferenc lelt.]. *1776:* Azon Gyűrű ... mái napig-is ã Groffné Aszszonyom ő Nga Ujában vagyon s maga viseli [Kóród KK; GyL. Christ. Kováts conj. St. Miklos (55) vall.]. *1840:* Visel hoszszukó broncz-fülbevalot kék kövekkel megrakva [DLt 702 nyomt. kl].

C. fegyverre v. fegyverszerű tárgyra von.; referitor la arme (portative); Waffen betreffend. *1579:* biro vram meg kialtassa hogy se Mywes ember se Rydegh legeny se senky az varasba es egieb korchiomalo helyeke(n) kyweolis az varasson semmy nemó fegywert ne vissellie(n) senky, ha kinel talalnak az legenyek wehessek el teöllek [Kv; TanJk V/3. 197b]. *1581:* varassy Ember senky se lakodalomba se penigh gywlekezetbe semmynemó fegywert ne vyssellie(n) [Kv; TanJk V/3. 241a]. *1683:* az paraszt népek és béres szolgák semminemű vasból álló vagy vasas fegyvert (: az pakulároknak a lándzsa megengedtetvén :) ... semmiképpen ne viseljenek [EOE XVIII, 90 a sv-i ogy törvényei és irományai]. *1705:* Ugyan ma a parasztemberek hoztanak be egy falka szentjános-késit, akit a muskotélyosok szoktanak viselni [WIN I, 391]. *1710:* Azalatt a kormornyikják szólitván, suga neki, ki is bemenvén más házban, egy szép gyöngyházzal rakott polhákot, amint akkor viselték, s egynehány tallért kihozván, a katonának a gróf nevével odaadja | Kornis Sigmond elárulá hamisan a marusszékieket, hogy többen ötszáznál fegyveresen gyűltek volt egyben a székben, holott Bethlen Sámuelnének egy Pápai János nevű marusszéki nemesember szolgáján kívül senkinek csak egynek is a szék gyülésiben fegyvere nem volt, aminthogy Szebenben lakott, szabad volt vele, hogy fegyvert viseljen, a többi ki bottal, ki korbáccsal járt [CsH 102, 418]. *1736:* az hegyes tőr mindenkor az paripán volt ... Viseltek ... pallost is, de azt rendszerént olyan paripára kötötték, az kin hegyes tőr nem volt | Ritka volt akkor az ezüst aranyas kard, senki nem is viselte más, hanem az embereknek igen nagyja, és azok is rendszerént igen az közönséges kardot viselték [MetTr 370, 371]. *1757:* ki vőt a kamárabol egy ezüstős palczát s mostis viseli [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 49. 1277]. *1759:* De az törökkel való hadakozás alatt annyira felvettük vala a kard s tarsoly viselést, hogy ritka ifjuember járt a nélkül. Még pedig nem hosszú, hanem rövid, széles kardokat viseltünk, amineműcket a régi magyarok viseltenek. De most igen letették a köznemesség, hanem az úrak s az hivatalokban lévők viselik [RettE 90]. *1809:* adot adunk s egyéb szolgálatakat is praestalunk, melyek mind az Ország hasznára néznek, hogy lehessen egyszersmind Fegyvert is viselni, az éppen végső romlásunkal és pusztulasunkkal ésnék meg [Asz; Borb. II].

D. egyébre von.; referitor la alte lucruri; andere Sachen betreffend. *1669:* Az doctor Görgei uram azt javalja, édesem, az csizmádban szapora füvet hordozz, viselj [TML IV, 490 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1677:* szpaglan czafragnak hivják, a kire Kegyelmed emlékezik. Az olyan az szügyet is betakarja, de az nagy rendek nem igen viselik [TML VII, 395 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1704:* A harcon pedig egy Mester György nevű ember elveszett, kit én jól ismertem, mert ecsedi hadnagy vala. A forgóját itt egy kapitány lajtmán viseli vala, kiről azt mondják, hogy ugyan ő ölte volna meg [WIN I, 262]. *1774:* Egy Rubintos Gyémántos Koszorut, mellyet Pártának is viselnek [MNy XXXVIII, 304]. *1819:* visel ... gyakran aranyozott oculárétis [DLt 380 nyomt. kl]. *1823–1830:* Nyolcadik ház ... Ebben[a] vagynak electoralis spádék ... Moscovai Sz. András ordója, melyet II. Augustus viselt [FogE 185–6. – [a]A Zwingerben].

2. (hajat/bajuszt/szakállt vmilyen módon) hord; a purta/a avea (coc, mustață, barbă); tragen (Schnurrbart, Bart, Haare). *1619:* Az perzsiai követ ... maga jótermetű, őszébe elegyedett ember, de semmi szakálla nem vala sem maga-

nak, sem körüle valóknak, szakállokot mind elborotváltatván viselik, azmint láttam [BTN² 267–8]. *1710 k.:* A hajam soha a vállamig sem nött felette le, lágy és ritka is volt. Magyar hosszú hajnak ugyan meglehetett … minden éjszakára felkötöttem és úton is, úgy osztán felkonkorodott a vége annyira, hogy meglehetős volt. Én ugyan … fogadásért hagyattam volt meg. Viseltem, úgy látom; ha még élek, elkopik [BÖn. 492]. *1736:* Mind felső alsó rendbeli ember, mihelyt meghházasodott, az szakálát meghagyta s holtáig úgy viselte; az egy Béldi Pál szüntelen beretváltatta az szakállát, s hogy controvertálták azt mondotta, mikor tatárok rabja volt, nagy szakálla lévén, az tatár ura ha megharagudott annálfogva hurczolta akkor tett volt fogadást, ha megszabadul, soha szakált nem visel, s nem is viselt holtig | A fejét majd mindnyájan borotváltatták, ha kopacz volt, nem viselt idegen kurva hajat, az kit most barokának hínak [MetTr 349–50]. *1777:* mondottam, hogy aki nagy szakállat akar viselni – úgy hallottam a régiektől – hogy ugyan becsületesen kell magát viselni [RettE 382]. *1799:* Mészáros Ferentz … nyírott Topét, és Tzopfot visel [DLt nyomt. kl]. *1803:* Balog Ferentz … a' haját hoszszú hartzapba viseli | Greger János … 20 esztendős … visel … hoszszu pofa szakállat [DLt nyomt. kl]. *1819:* Alexis Márton … fekete szemű, és szemöldökű hasonló szakállu, fekete vékony Barkot visel [DLt 380 nyomt. kl]. *1823–1830:* Igen ép elmével volt utolsó pillanatáig, intett minket gyermekeit a jó magaviseletre, és minthogy az akkori mód szerint háromágúlag befont hosszú hajat viseltünk, azt javasolta, hogy vágassuk horgas fésűre, mert ezután nem lesz ki fésüljön | Elkezdődik pedig egyszer, hogy amely külső emberek pántlikába tekert hajat, úgynevezett copfot viseltek, nagyobb kommoditásért elöl a fejük tetején tőbe lenyírátták az hajukat, ezt dupénak nevezték [FogE 86, 108]. *1845:* Gábor Nyikuláj … fekete haju, mellyet nyirva 's két füle mellett lebocsátott tekertes fürtökbe fejin görbe tótos fésüvel visel [DLt 515 nyomt. kl]. *1846:* Szabó Gyuri … Háromszéki Szentkatolnai, 24 éves … visel bajuszat és pofaszakállat [DLt 1200 nyomt. kl]. *XIX. sz. m. f.:* Ez a lijány ojan lijány Maga jár a léginy után Meg se eskütt még senkivel S nézd meg még is kontyot visel* [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. – *Táncszó].

Szk: *magyar módon ~. 1619:* Igen-igen csodálatos jóforma bőcsületes öregemberek valának, csakhogy szakállos nem volt bennek, mert ők az szakállokot elborotváltatják, némely magyar módon, törzsökösön viseli [BTN² 279–80] * *törzsökösön ~ → magyar módon ~.*

3. használ; a folosi, a întrebuința; benutzen. *1743:* Két uj seljmes Paplanokis, kiket nem viseltenek, ezekis öszve rőkünjodtek, penjeszedtek, az rőkönődes miá bűdősők voltak [Backamadaras MT; LLt Fasc. 101]. *1748:* ẽ mostani Ferenczīné Blényesi Rebeka Aszszony ã Ferenczi Josef Ur(am) Annyaról maradott ágynémüjét viselte, s az magáét azzal kimillette [Torda; Borb.]. *1807:* Szekér Eke Borona marodat nevezetesen Borana tsak hat vas Szegű maradat amellyek épségb(en) meg nem maradhattanak olly Sok üdőtől fogva mivel mind Szüntelen járták viseltek [Sinfva TA; Borb. II. Fülep Mihály (49) ns vall.].

4. (terhet) hordoz, elvisel; a purta (poveri, greutăți); Last tragen. *1571:* Wannak zeginsig miat es az hadakozas myatt sok zeginy lofew attiankffiay, kiket ez keossegh keozzy zamlaltattanak, kyk az keossegel mind ado fyzetesbe minden zolgalatban egy terhet viselnek kiket kyvánnank hogy az eo regy lofeosegekben valo allapatba jeotenek es az teobbyvel eggyutt hadakozasban zolgallyanak [SzO II, 327 a székely nemzet az ogy-hez]. *1585:* Az Zekeresekre leót panazolkodas … Azerth Egienlo voxal tanachbol vegesztek éó kgmek, hogh valamikor az Waros zolgalattiaba ninchienek, hanem Sokadalomba vagj egiebwt, wagy Ithon vadnak mindenkor egienleo terhet visellienek mindenekben az teob keossegel az megh irt bewtetes (!) alath [Kv; PolgK 16]. *1595:* Megh ertettek varosul Biro vramtol ez mostani wdeonek sullias es terhes voltat, meliben az naponkent valo keoltseg, nem hogi valami rezibe zallana, hanem inkab aradton arrad el annyra hogi varosul eo kegmek nem emlekeznek oli wdeore, kibe illien nagi zokatlan terhet kellet volna viselniek [Kv; TanJk I/1. 262]. *1631/1716:* Pokai György Protestál, hogy citáltatta volt Esperest Vr(am) eleiben ã mai napon K. Sz. Miklosi Pokai Pétert és Pokai Miklost ez okon: hogy ã mint ã megye dolgábul … arra promittálták volt magokat hogy Pokai Györgyel égy terhet viselnek, de azok ã Sz. Coronátol adott privilegium szerint consentialnának vélle, de fizetésb(en) nem [Káposztásztmiklós MT; MMatr 58]. *1663:* Egyenlő akaratul végezték à Sz. Miklosi megye béliek hogy ã templom és egyéb megye szükségére valo dologban lévő szerességben egyenlő terhet viselnek ã Csibaiakkal [Szentmiklós MT; MMatr 58]. *1677:* A' ki személyében manumissus, de egyébiránt nem Nemes, és őrőksége-is nem exemptus, a' Kapu Szám után valo adonak terhét viselni tartozik, hogy ha a' Fejedelmektől adója nem relaxáltatot, avagy a' földes Ur tőb Jobbágyival nem akarja praestaltatni | A' Városokban lako Nemesség, ha a' Város közzé magát béadta, kötelezte, és a' Városnak terhét vélek egyiránt viseli [AC 69, 95]. *1700:* az Biroság felet sok villongás léve(n) N. Lako(n); A Series a' Biroság viseles iránt ment a Palatkai Borbára Jánosi Péterné Asszo(nyom) reszére; de mint hogy it embere nincse(n) azert adtam a Földeit Rettyeit a' Falusiak kezib(en) a' kik viselik azo(n) reszert a' terhet addig az ideig mint az adozasrol irt Articulus tartya, mind addig elhessék és manutenealhassak. Harman vallalák pedig fel; (: mert e' Sulyos időb(en) egy el nem győzné viselni a' terhet :) [Nagylak AF; DobLev. I/53]. *1729:* Colonellus Ur(am) ir nekem égy Levelet … hogy … Serviczetis honnét tartoznak adni, tavally az Nemes Var(me)gye adott, elégg nagy aggravátiojával a Possessorok Joszáginak, ha mostis rajtunk marad éppen el csügged az Nemes Vár(me)gye hogy már annyi sok Esztendőktül fogva Inproportioval viseli az nagy terhet [Csicsókereszttúr SzD; Ks 83]. *1777:* Alázatoson jelentyük a' Mlgs Grotf Urnak, hogy némelly idegen Mészárosok … minékünk felettéb nagy Kárunkra hetenként vásári napokon, a' Szalonnát nem tsak darabjára hanem fontrais széltibe mérik, mellyel minékünk igen nagy praejudiciumunkra vagynak, és mesterségünknek … felettéb nagy tsonkaságot okoznak, holott nem ők, hanem mű visellyük ennek az hellynek terhét [Torockó; TLev. 13/2]. *1799:* A' Falu Közönséges Terhét viselő indivíduumok mind öszveseggel Also Árpáson vadnak … a' Falus Birot két Esküttőt és egy Sitárt kivéve tsak huszon maradnak, a kik a' terét viselik [TKl BB. IV/5]. *1805:* A Szabo Familiat a Mlgos Kir Tablais 1796ba Februariusnak 17ik napján valoságos armalistai nemesek(ne)k Itéletével találta, a miképpen azon Itélet Producalya, ezeketis hát a Tisztség az ellen a közönséges Falu terhe alá nem Itelheti annál inkább hogy az is meg mutattatik hogy addigis a közönséges terhet nem viseltek [Szu; Borb. II]. *1815:* Minthogy azon házok a városnak határán 's annak hatalmas alyatt lévén, ahoz néha terék is háromlonak köteleztetik; mind azon teréket … viselni és supportalni [Km; KmULev. 3].

5. tart; a tine (în mînă); halten. *1625:* Seres oras Janosnak Adtam ket vasat … hogi az Torda Vcha feleol valo, ora Tablaian, az melj vas az hold Jarasat viselj azt chinaltassa megh [Kv; Szám. 16/XXX. 16]. *1736:* ha tanács urak voltak az fejedelemnél, azok jöttek ki legelől az fejedelem előtt. A fejedelem előtt jött az fő hopmester hosszú ezüstös nádpálcza lévén keziben, hosszabb magánál, annak a közepit fogta … az urak penig olyan két három helyen bogos nádpálczát viseltenek [MetTr 334].

6. békén tűr, elvisel; a suporta; ertragen. *1618:* Interim hogy én itt anélkül is continuus vagyok most, ha mit érnénk, sup spe et silentio viselnűk mégis az dolgot [BTN[2] 125]. *1661:* nem történetből lött asszonyom is ez nagy kereszt, hogy Istennek oly bokros látogatását viselé [TML II, 27 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1662:* Az mieink az ármádát másnap s azután is, míg Szepesbül kitakarodnának mind késérgetik, s annyira is sarkallják, hogy kínszeríttetének … gyakorta az egész lovaghadak truppokban kiállani, és cselédjeket s tábori nehézségeket csak oltalmazva viselvén, most már magokat akképpen elébb-elébb késérni [SKr 237]. *1666:* Radák uramnak is, egyébiránt lehetetlenség bizonnyal írom, én tűlem ezt az continuusságot viselni, mert az mint lehet, igyekezem dispositiokat tenni, de az effectuáltatását és az continuusságot s mindennel s mindenben való szamárkodást viselnem (ut supra) csak lehetetlen [TML III, 615 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678–1683:* valakik edes teremptő Is(te)neknek … parancsolattjat, s edes igaiat Öremmel viselek, telljes benne valo bizodalmokban, megh ne(m) csalatnak [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1687:* Opra Hertsogja Szidgya vala Raduly Hertsogat, illyen szokkal, rosz ember miat veszekedtel, tsak mi visellyuk a' bajt miatad, a' kellene hogy ůsteken fognalak ne tselekednel mindenkor veszekedest, ha arra valo nem vagy [Huréz F; Szád.]. *1783:* ugy vágák főbe hogy … ütések miatt felettébb valo sebeket okoztanak … melly űtés miat feje el dagadván felettébb való fájdalmat viselt égy darabik (!) [Koronka MT; Told. 19/81]. *1789:* Az árkosi communitás a közelebb elmúlt esztendőben súlyos látogatásait viselvén az Istennek, úgymint: mind a jó erős lakosokból egyfelől a katonaságra kimasírozás miatt kifogytunk, mind penig a marhadögi miatt a jármas marháinkból [Árkos Hsz; RSzF 114].

Szk: *keresztet ~. 1657:* csak az én Istenem tudja, mennyi keresztet viseltem én az itt való ispánok s szolgabírák miatt, hogy ha meg kezdeném írni, egy egész álló napestig is meg tartana annak a meg írása [TML I, 52 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz].

7. megvisel; a îngreuna/îngreuia viața cuiva; jemandem das Leben schwer machen. *1660:* semmi egyéb most is nem visel, csak őket vihessem bátorságosb helyre [TML I, 522 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1663:* Más az, nincs mit adni most, látom én s az is viseli őket, mert mind eladták, hanem várnának attúl magok is, az ország igazításban venné az sok rendeletlen adomot és úgy lehetne s juthatna jobb Kegyelmednek is [TML II, 584 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

8. (terhes dolgot) teljesít; a îndeplini; erfüllen. *1581:* Miert penigh hogy gjwlesbe hyttak eo kegmeket … az Regy attiainknak dychyeretes Moggiokat es negy Rendtartassokat kewetwe(n) ha kyhóz mennek vagy vrhoz vagy gywles kozybe vagy feyedelem eleibe tehat Megh ne zakadozzanak hane(m) eggjwt legienek es eggjwt vysselyenek minde(n) dolgokat Mindenek elót [Kv; TanJk V/3. 245a]. *1586:* Kalaczswte ferencz Vallia, Aminemeo pereim enneke(m) voltanak azok mind Igazak voltanak … azokban enneke(m) Igjarto Georgis volt procatorom … es eszembe veottem hogy zorgalmatoson viselte peremet [Kv; TJk IV/1. 592]. *1671:* (Az asszonyt) ha férje meltatlan verekedesevel, becztelenitesevel szitkaval ennek utanna terhelne, gyilkoskodo szandeknak talaltassék illendő bizonyságokkal comprobaltat<ik> es a' Magistratusnak erdemelt censurajat viseli [SzJk 115].

9. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *gondját ~i vkinek/vminek, gondot ~ vkire/vkiről/vmire/vmi felől* **a.** gondoskodik vkiről/vmiről; a avea grijă/a se îngriji de cineva/ceva; sorgen. *1567:* Visellyetek gongiat istenert az zegen arwanak [Kv; TJk III/1. 52]. *1593:* engemeth yth nem zolythattal wolna hanem törwenbe woltunk prokatoromis wolth, kj gondomoth wisselth wolna [UszT]. *1628:* Az A. igh Replical az J. ellen Jm hallom mivel vado<l> engem az en felesegem hogi gondgiatt semmiben nem vis<el>nem, de en azt tagadom, mert … minden idegensegnek az Attiad az oka nem en [SzJk 21]. *1692:* Illyés Istvá(n) panaszolkodik h(ogy) Felesege Szász Ersebet va(n) haro(m) esztendeje h(ogy) gondgyát ne(m) viseli [SzJk 267]. *1709:* az Ekklesia visellyen gondot a' maga Papjairol most kivált e' meg szorittatott űdőhőz képest [Kv; SRE 112]. *1724:* Az az eb Jáger … az kopo kőljkeket tanicsa lanczra … ha penig kőlykeznek az kopok viseljenek gondot reajok [Nsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1826:* Azon Testamentumnak szavai nyilván meg esmértetik azt, hogy az Alperes Özvegy a Néhai Férjéhez lett menetele után 14 esztendőkig maga hordozta a Ház terhit, maga viselte gondját Néhai Férjének [Ne; DobLev. V/1114. 16a]. *1865:* Alolirt Bodor Elek ezennel minden engem illető vagyont szegény egyetlen egy testvérem Bodor Annának hagyom, ha pedig nem gyogyul ki annak hagyom és testálom ki szegény testvéremnek gondját még pedig jol fogja viselni [Kv; Végr.]. **Sz.** *1629:* Hogy kimenének penig az kapun, kérdé Varga Mihály, hogy „hova tudsz immár ma menni?" – s az asszony mondá: „Ahova mehetek, megyek; ebre viselj gondot ennek utána" [Mv; MvLt 290. 150b]. – **b.** vigyáz vkire/vmire, gondot fordít vkire/vmire; a avea grijă de cineva/ceva; aufpassen. *1568:* magokat Erre keoteottęk, hogy Ewk Igenleo keolcheggel, fáratsággal, es gondwysselessel az Nemynemew hawassok felewl gondot wysselnek, es teorwen zerynt Jdegen kęztwl meg zabadychiak [M.valkó K; KP]. *1588:* Az temeteo hely feleol zollottanak eó kgmek, lattiak minemeo rendeletle(n) liuggattiak á feoldet, ky miat az a' Nagy hely maid be kezd telny, Biro vramat kerik varosul, eó kgme visellien gondot Rea, egy Embert rendellien cum plena Authorit(a)te, Aky minden syrnek veremnek zep rendel Mutasson helt [Kv; TanJk I/1. 86]. *1653:* Ezen közben a német császár megértvén, hogy Mihály vajda triumphált volna a Cardinalison, s ismét székibe ülvén bírná Erdélyországot, és nem kegyesen, hanem mostohán: jámbor követét a vajdához küldé ilyen követséggel: „… Erdélyre pedig gondot akar ezután viselni a császár" [ETA I, 54 NSzF]. *1677:* Deszni jószágrol lovas állatással nem tartoznak Jenőben; csak a' Várra és egyéb szokott szűkséges dolgokra, a' Patronusok visellyenek ugy gondot, hogy annak a' darab földnek veszedelme, és az Országnak nagy kára ne következzék [AC 144]. *1758:* Én Lakán köz kertekre Gyepjűkre és kűpűkre utakra az a jószág utan Gondot viseljen [NkF]. *1771:* Minthogy néha jobbatskán, néha pedig igen roszszul viselnek a' Bethlen Miklósné Asszonj eő Excellentiaja Adámosi Malmára gondot, kéttség kivűl az az oka roszszul forgásának [JHb LXVII/173-4].

1803: Basa Dániel Uram … számadásom alá adá azon öt darab sertésseit, hogy viseljem gondjokat létévén nékem a' tanito poltrát [Dés; DLt 82/1810 Csizmás Vonutz (40) custos suvium vall.]. *1852:* Kedves Miklosam meg ne haragudj hogy még most haza nem mehetek eléggé baj nékem nagy tünödésbe vagyok eretted is de az Isten nem hagy el, gondodat viseli tsak te is vigyáz magadra [Kv; Pk 6]. – **c.** figyel vmire, eszében tart vmit; a fi atent la ceva; achten. *1570:* Az Monostory Thyztarto eo kek varoswl azt Mongiak hogy valaky koloswary Emberen hatalmot chelekedet, Eo k. Byro vram Thanachawal Egetembe visellienek gondot Rea, hogy Theorwennyel lelyek megh Eretthe [Kv; TanJk V/3. 9a]. *1575:* Mykor graualz, tehat gondot visely reaia, hogy Mykor az kellaban sok Ideyg fuwod, tehat annak elötte az My on benne vagion Mind el Megien [Nsz; MKsz 1896. 367]. *1621:* az kewes Bor es Buza Restantianak az Tavalj Qvartas Vraim visellieik gondgiat Mind addig megh ez az dolog telliessegese(n) veghez megien [Kv; TanJk II/1. 236]. *1679:* Cserei János Uram … izené általam azon Nagy Miklos nevü szolgájának: Az melly levelet kezében attam: ugy visellye gondgyát s oly hellyre tegye hogy okoson járjo(n) [Fog.; Törzs St. Nagy de Fogaras (30) ns, miles vall.]. *1727:* Az Falajtarom pedig ott éhezik a' Lovak mellet kegy(e)lmed ételire, s tisztájára gondot viselyen mind az Lovaimmal egygyüt [Szentlélek Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Bara Sigmondhoz]. *1753:* esztis hallottam bizonyoson az eötsém Román Ignát szájából mondani sött az falusiak(nak)is publicalta asztat hogy … visellyék gongyát az üstyek(ne)k, mert mi szándeka vagyon petrucz Ignátnak az üstekkel [Grohot H; Ks 80. 40. 5 Román Avrám (46) jb vall.]. *1804:* azon Boltok(na)k … Ajtojaira oly gondot viseljenek a' fenn nevezett Boltosok, hogy ha a magok gondviselétlenségek mián kár esik bennek[a] magok tartoznak azt meg tsináltatni [Szu; UszLt ComGub. 1201u. – [a]Az ajtókban és zárakban] * *gondot ~ magára* **a.** vigyáz magára; a se îngriji; sich pflegen. *1592:* tudasokra Attam az kezeseknek hogy visellienek gondot magokra, mert megh dulato(m) [UszT]. *1657:* az fejedelem viseljen gondot magára, az ország pedig töröknek magát nem opponálja [KemÖn. 177]. *1665:* Isten, az ki mindeneket itél, azokat is megitéli és (mivel én mások képében nem szólhatok, hanem viselek csak magamra gondot …) lássa meg, ezek dolgoknak mindennemü forgásában is kik vétkesek, napfényre hozván, büntesse is meg [TML III, 450 Teleki Mihály Sóti Jánoshoz]. *1678:* ha lehetne gondot viselnék magamra, mert most csak becsületemet, de ezután bizony életemet, ha Isten meg nem gátolva (!), úgy látom készek elfogyatni a magok privatumaiért [TML VIII, 155 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz] | Irassa meg urunk ő naga az franciáknak, vagy menjenek vissza, vagy viseljenek gondot magokra, nem tartja urunk, sem az ország semmi közit hozzájok, úgy a magyarok is viseljenek gondot magokra, nekem is mihez tartsam magamat és így vége lesz az egész dolognak [TML VIII, 260 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez]. *1710:* a vajda penig … megirja titkon Hajszlernek: viseljen gondot magára, mert nagy baromi pogány erö közelget [CsH 214 1689-re von. felj.]. *1711:* A pacificátió után csakhamar a magyarországiak gondot viselvén magokra, Kassán egybengyültenek, és a Pártiumokot, melyek eddig Erdélytöl dependeáltanak, úgymint Kraszna, Máramaros, Zaránd, Arad és Bihar vármegyéket, Kövárvidékivel együtt, az erdélyi directiótól elszakasztják [CsH 475]. – **b.** gondoskodik magáról; a se întreține; für sich sorgen. *1694:* Tövissi Mihalynak meg engedtetet hogy esztendejét töltse ki, az mint az Eccl(esiana)k nagjob resze meg marasztotta de csak terminusigh az uta(n) visellyen gondot magarol [SzJk 284] * *szeme előtt/előtte ~* szeme előtt tart, figyelembe vesz; a avea în vedere, a lua în considerație; vor Augen halten. *1581:* Ennekemis Az haza Chendez allapattia orzagunk meg maradassa Jgen kel es Az fel(seged) miltosagat fel(seged) vtan az my kegyelmes vrunk giermeketh kit fel(seged) kegielmes akarattjabol ez orzag feyedelmwl walaztot zemem Eleött visselem es ahoz tartom magamat [Gyf; Törzs Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz]. *1636:* Bethlen Istuan Ur(am) … hazajahoz, s nemzetehez valo szeretetit hatra hagjua(n), es annak az eleöttj romlot, s pusztult allapattjat szeme eleött ne(m) viselüen … Ecziedbeol megh indulüa(n) Egrę ment, onnet ismet Budara, az honnet … ellenünk igyekezik [UszLt IX. 75. 6 fej.]. *1659:* Boso Janosne Aszonyom … az habori Üdöt, Maga Egyes allapottyatis Elötte Uiseluen, Mihaly Deak Uramnak Teue arossa[a] [Ne; Incz. II/13a. – [a]A telket]. *1677:* Hazánknak mostani romlott állapottyát, és a' régi jó emlekezetü Fejedelmeknek ditsiretes példáját szeme elött viselvén, minden uton elsöben-is a' Fényes Portához visellye oly engedelmességgel magát, hogy onnat romlása ne következzék az szeginy Országnak [AC 21–2]. *1703:* minden ember elötte visellye az eo Felsége hüsegere le tett Homagiumat [UszLt IX. 77. 68 gub.]. *1713:* Huszár Peter Ur(am) … büntetestis erdemlett volna, de mind edes Attyá(na)k mind jobb Attyának jo hirit nevét elötte viselve(n) a becsületes Czéh, a büntetést simpliciter elengedte ö kglk [Kv; ÖCJk].

10. (hivatalos) feladatot ellát, tisztet/hivatalt betölt; a deține o funcție/un post; Amt ausfüllen. *1570:* Eo K. varoswl azth Mongiak hogy Nem lagzagatyak eo keget Byro vramat es az Tanachiot az Theorwennek Rendyben chyak Az reginek Modya es Rendthartasa zerenth visellyek eo K. Az Theorwennek zolgalthatasat, hogy Neh Legien az koloswary zeknek pattwaros Newe [Kv; TanJk V/3. 8a]. *1587:* Vegeztetet Azert hogy az Gondwisseleö Egy legie(n), Es Ennek vthanna Minden Wdeoben az Espan valaztasa tulajdon chak Az Also tanach Autoritassaban legie(n) es maraggion … egy hyw beochwlletes embert valazzanak, az Gondwiselesre, ky ne(m) egy esztendeígh sem ketteoigh, hane(m) towab visellie, Mind adegh Amegh lattatik hywe(n) es hasznosan forgolodnj az gondwiselesben [Kv; TanJk I/1. 43–4]. *1634:* Anno 1634 esztendőben választattam az becsületes várostól az határoknak gondviselésére, viselvén öt esztendeig [KvE 175 LJ]. *1677:* Az ot lako[a] Só vágok a' Városbélieket az Aranyason lévö hidaknak csinálásában, jég menéskor, és a' vizen edgyüt valo oltalmazásban segillyék, tó és malom gátak, s' utak csinálását, Város örizését, a' régi usus szerint egyiránt visellyék a' Városiackal [AC 245. – [a]Tordán]. *1680:* Anno 1680 die 25 Junii. Bücsúztam el az nemes várostól az bajoskodó <e sok bajoskodással járó> serbíróságnak tisztitöl <tisztiből>, melyet az nagy Úristennek szent segedelméböl viseltem szegény hazánknak hasznára [Kv; KvE 216–7 AM]. *1681:* Megh írt hivatalomat penigh úgy uiselem és abban magamot úgy alkalmasztatom, hogy czak leghkisseb búsulások, károk és fogiatkozások is eö nagyságoknak az hámor és uám prouentussa, seöt az czreön ualó uigiázás s az feleöl ualó igaz tudósítás iránt is tellyességgel ne lehessen [CsVh 87]. *1722:* Tiszt Huszti Mihály vram Harangoztató Gazdasagat tovább nem akarván viselni tettzett a T. Consistoriumnak hogy ö klmet tovább azzal az officiummal ne terhellye s azért ö klmét officiumatul absolvallya [Kv; SRE 146]. *1743:* Tisztsegeket visel(ne)k az udvar kürül [Herepe

AF; BK. Simion Gábor (44) jb vall.]. *1770:* Szánto Márton a Szüle Atyánk ... maradékai mind a szegény Atyámig mind fő hivatalokat viseltenek [Mezőbánd MT; DobLev. II/418]. *1795:* Harangozó Posalaki ... kéri hogy hellyébe más Harangozo választassék, mivel betegsége, nehéz hallása 's egyéb fogyatkozási miá tovább azon hivatalt nem viselheti [Kv; SRE 319]. *1847:* még a tiszteket is piszkolni, tekintetekbe kisebbíteni nem átallotta, azt mondván, hogy előtte akármely tiszt csak addig viseli hivatalát, amíg nékie tetszeni fog, mivel akkor, mikor akarja, lecsapja, s mást teszen helyekbe [VKp 188]. *1851:* a' fejem már megint fő jövendőm elhatározása felett, ha hivatalt akarok viselni, már mindenként csődülni kell [Kv; Pk 7].

Szk: *adminisztrátorságot ~. 1791:* A' Collegium Typographiájáb(an) ez előtt Administratorságot viselt Tktes Deáki Samuel Urnak [Kv; SRE 276] * *apródesztendőt ~. 1583/XVII. sz. eleje:* Valamely Jambor giermeke mi keózinkben akar az Meszarlasnak megh tanulasanak okaertt be allani tehat harom forint le teuen alhason be es szabad legien mellyk Mesternel akaria megh tanulni Az aprod eztendeöt harom eztendeigh visellie [Kv; MészCLev.] * *bíráki hivatalt ~* bírói hivatalt/tisztséget betölt/visel. *1794:* a kik ezek közzül abban az üdőben Biraki hivatalt viseltek és tiszti kötelessegek ellen tselekedtek ketzeres büntetés alá vonattassanak [Torockó; TLev. 9/26] * *bíróságot ~. 1588:* Birosagot sokaig visele [DLt 222 Temesvári János kezével]. *1632:* Választák az szász nation legelsőbben bíróságra Pulacher István uramot, kinek az atyja egynéhány esztendeig bíróságot viselt ... Bogner idegen országokban is nagy hirű ember volt, itt penig Kolozsvárott nagy nyomorúságban sok esztendeig bíróságot viselt [Kv; KvE 164 SB]. *1767:* tsak az hatadik esztendőben visellyük mi szabad emberekül a Biroságot [Koronka MT; Told. 26] * *céhmesterséget ~. 1585:* Chieöb Georgy vallia, valek ott az czehben, Az czeh mester Keotelwereó leorincz fel Alla es zamot Ada, Az teobies Igazlak Az Zam Adast, Es monda Im en az czeh Mesterseget le teze(m), Es vgia(n) le tewe ott, ky kwldek, es vgy lelęk hogy ket hetigh visellie meegh a' Czeh Mesterseget [Kv; TJk IV/1. 439] * *csaplársságot ~. 1573:* valakyk az chiaplarsagot visellik hitessek legienek Es ahoz valo zerzamok legien Mint Mereo kwpajok Eytelek Teolcerek es egieb my ahoz valo [Kv; TanJk V/3. 88b] * *dékánságot ~. 1758:* Szöllött az Mészkői határon az mellyet eddig birt, abban meg hatták, de ugy hogy gyepűt sohová tsinálni ne tartozzék, Dékányságat se viszellyen [Asz; Borb. I] * *dullóságot ~. 1755:* Kis Palffi Andras Uram Dullosagot is viselt [Martonos U; Pf] * *egyházfi(ú)ságot ~. 1673/1681:* Az egihaz Fiusagot sem mindenkor az en emberem(ne)k kell viselni kire is vigiazzo(n) Udvarbiro Vra(m), hogi alternatim valtozzanak esztendönkent az Egiház Fiak [VhU 441]. *1758:* Tudom bizonyoson hogj az utrizált rít a memoria hominum volt ecclesia ríte s míg az ecclesiánk olásággal meg nem elegyedett, mindenkor az biró viselte az egyházfiságot az falunkban, s azon Rítet adtuk az birónak, mint hogy ő viselte az ecclesia baját [Jákótelke K; KGy. Vas Mihály (46) jb vall.] * *esküdtséget ~. 1670/1740:* Birák, Esküttek, Kert Birák Választásrol ... Valakit igaz szer szerént valaszt, közönségesen az falu, és fel nem akarna Venni, mingyárást a falu meg Zálogolhassa egy forintra és ugyan ez felöl azert Birosagot, vagy Esküttseget viselni kell [Homoródsztpál U; WLt]. *1749:* (A session) lakik egy Sellér, ki is mint hogy egyedül vagyon", minden hetedik Esztendőben Biroságot és minden esztendőben Esküttséget tartozik viselni [Szurdok TA; DobLev. I/236. 19b–20a. – "Néhai Somorjai Péter részén]. *1839:* 18 Esztendeje a' miolta Er Kováson folyvást Hadnágy vagyok az előtt pedig a' nemes Birák közt, huzamosan Esküdtséget viseltem [Erkávás Sz; Borb. II Nyisztor György (65) nemesek hadnagya, egy. gör. vallású vall.] * *falusbiróságot/falusi biróságot ~. 1671:* Székely Atyánkfiai-is jelentik, hogy eddig ő kegyelmek közötti, az hol elégséges Drabantok voltanak, azok viselték a' Falus Biroságot, a' hol penig azok nem voltak az Primipilusok-is viselték [CC 36]. *1708:* itt ebb(en) a' faluban eleitől fogván nem az Urak részekről, s birodalmakról viselték ... a' falus Biroságot [Vámosudvarhely KK; SLt AM. 46]. *1783:* a Méltóságos Exponens Posteritasok eö Nagyságok ezen Possessioban a nagyobb Possessorok, és a Falusi Biroságot eö Nagyságok fellyebb meg nevezett emberei viselik többnyire [Varsolc Sz; Born. XXIXb. 20/608 Kornis Krisztina conscr.] * *fejedelemséget ~. 1657:* Ezenből ágazott az méltóságos iktári Bethlen familia, kiből amaz halhatatlan emlékezetet érdemlő Bethlen Gábor fejedelem; öccse is, István, fejedelemséget viselt [KemÖn. 14]. *1662:* A boldog emlékezetü Rákóczi Zsigmond a köszvény miatt járásától megfosztatott lévén, és inkább kívánván magános, csendes életet élni, mintsem a nagy gondos fejedelemséget viselni, magyarországi szép uraságiban ... elbúcsúzván fejedelemségétől, kiment vala [SKr 87] * *főasztalnokságot ~. 1710:* Ebben az esztendőben, minekutána az atyám, Cserei János egynéhány esztendeig főasztalnokságot viselt volna a fejedelem udvarában, elbúcsúzék tisztitől [CsH 78] * *főbiróságot ~. 1771:* A szegény Henter Ferenc ... Főbiróságot viselt Küküllő vármegyében [RettE 253] * *főhadnagyságot ~. 1704:* Rainer Márton ... igen becsüs ember volt, sok esztendőkig főhadnagyságot viselt, tanácsbeli ember régentől fogva [Kv; KvE 287 SzF] * *főispánságot ~. 1773:* A szegény Teleki Pál úr Doboka vármegyei főispán is meghala ... Mely által megszabadult a vármegye, melyben tudatlanul, magagondolatlanul 18 esztendeig főispánságot viselt [RettE 315] * *főkövetséget ~. 1668:* Magam is mikor fő követséget viselék, akkor úr, fő ember vala nevem [TML IV, 381 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz] * *főkvártási hivatalt ~. 1793:* ennek előtte is nem tsak égy izben tovább is meg marasztattak Hivatalokban a két Esztendők el telések után a' kik Fő Quartási Hivatalt viseltenek, hagynák meg még a' következő két Esztendőkben [Kv; SRE 291] * *főpohárnok tisztét ~i. 1648:* az moldovai vajda öccse (: ki most főpohárnik tisztit viseli :) egy monostort épittetett az havas közbe mi hozzánk közelebb való helyen, hogy sem mint Moldova országához [Gyszm; Veress,Doc. X, 212 a gyergyóiak panaszából] * *gazda asszonyi hivatalt ~. 1781:* Csiszér Josefné ő klmét a' mig itten Komollon Gazda Aszszonyi hivatalt viselt minémü keresőnek ismérte a Tanu? [Komolló Hsz; HSzjP vk] * *hajós kormányzói ~. 1794:* mi ... hajós kormányozói hivatalt viselünk Hajos Mester Lajos Antal Uram alatt [Marosportus AF; Ks 78. 22. 14] * *hutmani hivatalt ~. 1816:* a Tordai Királyi Só aknák mellett Hutmani hivatalt visel [Torda; RAk 363] * *hütösséget ~. 1724:* Mikor a Falu kilentz embert ki választ hogy hütös embereket válaszanak az kiknek szere s négy esztendők alat nem viselték semmi szin alatt magokrol el ne vethessék ha nem ha ollyak találtatnak az ki még az hütösséget nem viselték (!) [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33] * *iskolamesterséget ~. 1777:* Etzken Miklos ... Dálnokon Oskola Mesterséget, annak utánna pedig Ns Doboka Vármegyeben, Kűs Budak Nevezetű Faluban Papi hivatalt viselvén, ottan meg halálozott [Hsz; BLev.] * *ispánságot ~*

1778: Viselvén … az Ecla Joszagában való Ispányságot már régtől fogva Betsek Miklós ő kglme, jónak itéltetett, hogy őkglme változzék [Kv; SRE 235] * *káplánságot ~. 1760:* a' ki[a] mellett Tisz. Intze Mihály vram, e' Sz. Eklesiában feles esztendők alat káplánságot viselt nagy haszonnal és ditsérettel [Kv; SRE 193. – [a]Szathmári Pap Sigmond] * *katonaságot ~. 1797:* Egy kevésség viselte itt Egerpatakon Lázár a katonaságot [Egerpatak Hsz; HSzjP Fejér György (58) gy. katona vall.] * *királyi tisztet ~. 1662:* Báthori István … mintegy tíz esztendő alatt nagy dicsérettel viselvén azon királyi tisztit, azon magyarság is életéig mellette maradott vala mind hadakozásiban, békességes állapotiban nagy hűséggel [SKr 30] * *kisbiróságot ~. 1783:* mint hogy itt Perecsenben hét számra viselyűk a Kis Biróságot, úgy tudom hogy az Esketésnek elein … a Társam Máté István Kis Biró forgott az Eskető Urak, és Tanúk kőrűl [Perecsen Sz; IB. Jósa Márton (38) jb vall.] * *kolozsvári kapitányságot ~. 1667:* édes Sógor uram, hidgyék el ő nagyságok s mások is, hogy ha Isten esztendőmet eltölti, soha bizony az kolosvári kapitánságot tovább nem viselem [TML IV, 100 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *konventséget ~. 1632:* Választák püspökké … Csanádi Pált, magyar nation, nőtelen legényt, nagy őszibe elegyedett, kisded embert … az fejedelemhez igen hordozták, igen gyorsan járó, conventséget is ugyan viselt akkor, mikor püspökké választották [Kv; KvE 163 SB] * *követséget ~. 1619:* Ibraim csausz … sok törökök <előtt> az pasa palotájában … dicsírte igen, mely igen fő módon viselte Kamuti uram az követséget [BTN[2] 216] * *kurátorságot ~. 1739:* esék valami kevés atyafiságos és szeretetbéli Controversia; mivel a' Ns Szász Natio praetendálja vala, hogy … a' Magyar Nation viselték a' Curatorságot, és így a' Szasz Natio lattatott ez Officiumból excludaltatottnak lenni [Kv; SRE 173–4] * *kvártási hivatalt ~. 1753:* mivel már egynehany esztendők alatt tsak a' Nemes Magyar Natio viselte a' Quartasi Hivatalt, ez után azon Quartasi Hivatallal a' Nemes Szász Nátio-is illendőképpen consoláltassék [Kv; SRE 189] * *magisztratuális szkribai hivatalt ~. 1816:* Oláh Mihály … Tordán Magistratualis Scribai hivatalt viselt [Torda; RÁk 363] * *megyebiróságot ~. 1735:* Ntes Séra Tamás Vram az Megye-Biroságot továb viselni nem akarya [Zalán Hsz; SVJk] * *mesteri hivatalt ~. 1684:* Köpeczi Bálint deák, az iszlai ecclában mesteri hivatalt viselni megengedtetik [Iszló MT; Ker. Magvető 1901. 154] * *nótáriusságot ~. 1771:* Egri János … Kolozs vármegyében nótáriusságot és viceispánságot is viselt, de nem volt quadratusi ember [RettE 255] * *ország generálisságát ~i. 1662:* noha a régi látott, hallott becsületes úr Kornis Zsigmondnak, ki azelőtt még Bethlen fejedelem idejében is, az öreg Rhédei Ferenc halála után … ország generálisságát viselte … akkor papmezői vagy deszni házánál kinn is lévén, mégis neki ezekrűl nem parancsolt [SKr 169–70] * *ország követségét ~i. 1667:* már miről való volt, én nem kérdeztem, és így mind az mi kegyelmes urunk ő nagysága s mind a nemes ország követségét viselvén, nem is gondolkodtam, hogy valami ártalmas dologról való levelet hordozna [TML IV, 69–70 Bethlen Domokos Teleki Mihályhoz] * *pakulárságot ~. 1729 k.:* Tarcsafalvárol az ket Iffiu Legeny Jobbagjot reducaltatni kel. laknak Palfi István Uram keze alat, Pakularsagot viselnek [TKl Petki Nagy cs. szám.] * *papi hivatalt ~ → iskolamesterséget ~* * *papságot ~. 1761:* Az Utrumban meg nevezett Barti Ferentznek édes Attyát, Néhai Barti Jánost jol ismértem … elvévén feleségül az Néhai Szőts István Leányát Katát, kitől is lett egy fia, aki most oda ki Erdélyben Papságot visel [Kvh; BrÁLt VI/40 Joannes Szigeti (56) vall.] * *pásztorságot ~. 1562:* Azerth My ezt irhatiwk Thy kgteknek Mynden Bizzonyal hogy az ola az kit ktek meg Tartoztatot Jambor es igaz Ember az my falwnkba(n) paztorsagot wiselth [Sáromberke MT; BesztLt 61]. *1820:* Pasztor Pista … azert hivattatot ugy hogy az Attya Pasztorsagot viselt [Lövéte U; Pf] * *perceptorságot ~. 1758:* Ezen 1750 s 1751-dik esztendőben tétettem perceptorrá, vagyis viseltem perceptorságot, melytől még máig sem menekedtem meg [RettE 72]. *1800:* Az napokb(an) értém, hogy Doktor Horváth (: kiről Vásárhelyt példa-beszéd, hogy az Apja ökröt ölt, ő embert :) … Prétzeptorságot viselt az ő Excellentiája Mlgs Udvarában [Márkod MT; IB. Gombási István kezével] * *polgárságot ~* esküdtséget visel. *1809:* Az Instánsok ha Írás tudatlanak a' Collectorságért fizetni nem tartoznak, hanem a' helyet viselyenek polgárságot [UszLt ComGub. 1715] * *professzorságot ~. 1765:* Verestói György … Tovább viselte a professorságot 36 esztendőnél, mert mikor én tanuló voltam, akkor jött le [RettE 182–3] * *prokurátorságot ~. 1771:* Bányai András … noha kevés literaturája volt, de procuratorságot viselt, melyből elévévén magát, tisztességesen élt [RettE 257] * *rektifikátor komisszáriusságot ~. 1778:* Ab Anno 1764 Rectificator Commissariusságot viseltem, és mostis azon hivatalban vagyok kevés fizetés mellett [Telegdibacon Hsz; Borb. II T. Baczoni Boda Márton kezével] * *sáfárságot ~. 1650:* Anno 1650 esztendőben választattam az főpolgárságnak tisztire; ez esztendőben is az reformata religión lévő sáfár, Ágoston Péter megnyomorodván az gutaütésben, érette viselvén az sáfárságot az város impositiójából [Kv; KvE 175 LJ] * *szerhordóságot ~. 1665/1754:* Minden Legény pedig, akár haza fia, akár idegen legyen tartozzék Szerhordoságot viselni [Kv; ACArt. 11–2] * *szolgabiróságot ~. 1784:* (Magyarosi Beniamin) első Felesége idejében … szolgabiroságot viselt [Asszonynépe AF; DobLev. III/657. 3a Lad. Magyarosi (50) ns vall.] * *szolgai hivatalt ~. 1769:* En Medve István Uramnál itten Mezö Madarason[a] szolgai hivatalt viseltem [BK. – [a]MT] * *szolgáló mesterséget ~. 1672:* A' Czehben Szolgalo Mester tartozzek a' Szolgalo mesterseget viselni [Dés; Jk] * *tiszttartóságot ~. 1642:* Olah Solymosi Joszagb(an) lako Bolon al(ia)s Bolmos Peter … eo Nagatis mostanni allapattyaba(n) Bogathi Tiztartosagot viselue(n), elegedendeo igazsagossa(n), hasznossa(n) es diczeretesse(n) szolgalta [Bohnia KK; WassLt] * *tolmácsságot ~. 1729:* János nevü Muskotéros … Tolmátsságot szokot viselni Kapitánj Ur(am) mellet [Sövényfva KK; TSb 51] * *tutoriát/tutori hivatalt ~. 1616:* Kiuana … Berkeniesj Marto(n) es Keömiues Pal az Keömiües Matthae vram R(eli)ctajatol Orsolya Azzontol, hogy az minemeö Tutoriat uiselt volna Keömiües Mathae Vra(m) az eö Attjafianak Martonak arrol adnanak zamot es zolgaltatna egyet mast kezebe(n) [Kv; RDL I. 101 Andr. Junck kezével]. *1761:* magam is nem mondom hogj ajándékon valaki tartoznék Tutori hivatalt viselni [TKl gr. Teleki Sámuel kezével] * *udvari biróságot ~. 1763:* Mányika Juon … Udvari Biroságat viselt … s amint emlékezem réá egy esztendőnél továb volt azon hivataljáb(an) [Záh TA; Mk VII/1. 9 Gráma Danilla (30) jb vall.] * *vajdaságot ~. 1750:* Hogy Pap Mihály … Bánffi Sigmond Uram eö Nga Nagy Falusi Jószágának Udvari Major birája; nem csak mostan miólta Tisztartó nélkűl folytattya ä … Földes Ura Oeconomiáját, hanem eleitől fogva, miolta Vajdaságot s Biroságot visel, ä Jobbágyokat és seléreket, fizetésért és ajándékért, a Tit. Mlgs Ura, rendes szolgálattyából el nem hadta [Sz; Told. 3] * *vki tutorságát ~i* vkinek a tutora

1595: te enneke(m) testamentomos Tutoro(m) voltal, viseltedis tutorsagomat [UszT 10/23] * *viceispánságot* ~ *1764:* Décsei Zsigmond ... Kolozs és Doboka vármegyében viceispánságot viselt sokáig [RettE 159–60] * *vicekirály-bíróságot* ~ *1768:* Én Havadi Máthé Isák ... A 1748 lettem procurator, ugjan abban az Esztendőben adjúráltattam Nemes Marus szék Assessorának, Viseltem annak utána Vice Király Bíroságot két Esztendeig [Havad MT; Kp III/149].

11. (nevet) hord, vmilyen névvel illetik/neveztetik; a purta numele de ..., a se numi ..., a se chema ...; Namen tragen. *1575:* Suplicaltanak az Azzonnepek kyknek vrok az Bekes fwto hada myat meg holtanak, kyk feleol eo K. varoβwl Ig vegeztek, hogi zabadsagok legien Mind adobol zolgalatbol, addeglan miglen Eozwegsegben elnek es az meg holt vrok Newet viselik Erreol eo k. biro vra(m) kis pechet alat lewelet aggyo(n) nekyk [Kv; TanJk V/3. 127a]. *1598:* Kerem penigh azon en zerelmes giermekimet ... hogj az en szerelmes felesegemet megh ne haborgassatok ... Ha penigh az mellytek vele nem akar twrnj, ezbeol az en hazambo<l> es Eosteol marat eoreoksegembeol, az megh az en neuemet viselj megh ne haborgathassatok, hanem az eoteod rezt mind(en) helien Jozagimbol kj vehesse es birhassa mint Saiattiat, mind addegh megh az en Neüemet Viselj, ha penigh az en neuemet le tenne Eot zaz forintot aggiatok nekj es ugj tehessetek kj beleolle [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. *1653:* Az egyéb hadaknak is pedig szép leveleket küldött vala: „hogy késedelem nélkül melléje mennének, valakik „áruló" nevet viselni nem akarnak" [ETA I, 106 NSz]. *1655/1754 k.:* A meg hólt Mester Relictája a' mivet mivelhesse mig a' meg hólt Urának nevét vieli, a' Czéhis tartozzék a' mův keresés szerént Legénnyel megkinálni [Kv; ACLev. 10]. *1666/1701:* Ugy igyekezi az Nemes Ország az Colosvári állapotot moderalni, hogy valaki abba(n) az helyb(en) Kapitány lészen, az lészen abban az vármegyéb(en) Feő Ispanis, azért ez aránt ne(m) lészen difficultássa az Colosvári Uraim(na)k Praesidiarius nevetis bár ne visellyenek, annál inkáb attul ne féllyenek, hogy valamelly más vég helyb(en) Praesidiumnál Collocáltassanak [Kv; KvLt I/188 ogy-i végz.]. *1677:* Catharina Fejedelem Aszszony conditioi. Mint hogy a' mi Kegyelmes Aszszonyunkat Országul Fejedelmünkké addig választottuk, mig ő Felsége Kegyelmes Urunknak nevét viseli, mi-is Országul addig igérjük, kötelezzük magunkat ő Felsége hűségére, nem tovább, sem külömben [AC 23]. *1710:* Az horgasban ... vagyon egy hold ... idvezült Attyok Testamentaria Dispositioja szerint excindáltatott az mostoha Annyoknak, hogy birja ö kegyelme mig néhai édes Attyok nevét viseli [Albis Hsz; BLev. Transs. 29]. *1752:* Jovallom pedig Imetsnének, hogy ā gaz, mocskos nyelvét meg fogja, ā Feleségemet ne nyelvellye, ne mocskollya, mert nem egy bordáb(an) szötték véle, nemis viselt még Istennek hálá, reménlem nemis fog viselni oly ékes nevet ā világ elött mint ö az utállatos [Altorja Hsz; ApLt 5 Apor István Apor Józsefhez]. *1775:* A' most éló Logáéknak Nagy Attyok, ha Opra nevet viseltis, de hogy e' lett volna az a' ki 1629-be Zálogba adatott, nem hihetni, mostani Falusiak memoriaja oda nem is mehet fel [K; DobLev. II/461. 1b–2a]. *1807:* Esperestnek választatott notárius Péterfi Lászlo Uram ... de tsak a nevét viselte ezen Tiszti Hivatalnak erötlenségei miatt [GörgJk 186]. *1820:* ha az Iffiu Báronénak Gyermeke nem lett volna míg a' Báro Nevét víselte volna ülhetett volna az Udvarba Uri modon, de minthogy Gyermeke lett nem szenvedi hogy üllyen [Kercsed/Aranyosrákos TA; JHb 48 Gál Julianna (24) főző vall.]. *1864:* Horgos hoszszu hargason járo földek nevét mostis viseli [Ócfva U; Pesty, MgHnt LVII. 275b].

12. vmely rangnak megfelelően viselkedik, ill. részesül vmiből; a se purta/a se comporta conform cu ...; sich einem Rang entsprechend benehmen. *1736:* az mennyin vagyunk grófok és bárók, hogy ha úgy viselnők az grófságot és bárságot, mint a régi magyarok viselték, egész Erdély elég nem volna, hogy titulusunknak megfelelhetnénk [MetTr 317].

13. vmilyen jelet/jegyet hordoz magán, vmilyen betegség jele látszik vkin; a avea/a purta (pe corp) un anumit semn; ein Zeichen nach einer Krankheit auf dem Körper tragen. *1742:* Egy Hamar Farkas nevű Jobbágy fitzkaja az Vr Atyám Vr(am) ö Naga(na)k fogva esett vala ... azert hogy ... két lovak találtattak a kezin ... azon lovakot senki meg nem törvényezte ... mégis Judicialiter azzal aggravaltatott hogy a homlokára akasztofa süttessek ... Instáltam és kértem a Nemes Kézdi Sedriát hogy ... ne kénszerittessék az a ki soha nem lopott ollyan czégéres rut bélyeget viselni [ApLt 2 Apor József Hsz rendeihez]. *1762:* az egész szűretig terhes Asz(ony)t reprezentalo fotosságat viselt [Torda; TJkT V. 93]. *1763:* az ... Udvari Birot ... annyira sebhette hogj ... annak bélyegét, és kékségét hoszszas ideig viselte [DLt]. *1765:* be oldván az ökreim fejérül az Istrangot meg kötötte ... annyira, hogy három hétig viselte kivált a' szolgám a kötés hellyét, a' karja egésszen meg vetkezett a' kemény kötés miatt [Szentdemeter U; Eszt-Mk]. *1770:* nem bírhatok vele, mert amely nyavalyát adott volt Isten az ajakán vagy orcáján, nem akarta viselni, hanem most esztendeje felment[a], hogy magát gyógyíttassa [RettE 234. – [a]Bécsbe].

14. vhogyan viseli magát/viselkedik; a se purta/comporta într-un anumit fel; sich benehmen. *1579:* Byro vram eo kegme Tanachyawal hywassa be az Azzont es aggia eleybe io moddal, ěnnek vtanna hogy vgy wyssellie magat hogy teobbe eo kegmeket ezzel meg ne haborichya [Kv; TanJk V/3. 183a]. *1586:* Az meg holt Paticarius feleseget waros szamara Jdeztetek myert hogy az wra ęa Conditione teoth testamentomot hog ha az felesege lo modal magat nem vyselne es az gyermek louayt tekozlana ... az waros el vegye teolle dualetast (?) es az gyermeknek megtartassek [Kv; Szám. 3/XXVI. 6 Suweges Gergely isp. m. kezével]. *1635:* Ez Haznal valo harom öregh Embertül megh ertheti kgd mintt viselik magokatt [KJ]. *1669:* ne neheztelje gróf Rottal uramtól ő nagyságától expiscálni, fiamval oda fel felmenetelekor mint viselte legyen magát Töppeltinus és miképpen attribuálta magának a prioritást, rendén felül cavallyérnak tartván és intitulálván magát nagy alkalmatlanul, fiamnak posthabeálásával és contemtussával [TML IV, 469–70 Fleischer András Teleki Mihályhoz]. *1672:* ugy visellyék égy mas elle(n) magokat, hogy ha mellyik comperialtatik másikat minden igaz ok nelkül beocztelenitteni severa animadversio nelkül mellőle el ne(m) mennek [Kv; TJk XI/1. 194]. *1674:* ugy viselhed magodot Marczi hogy holtod utan az gyermekiden nem kapdosok [Bözödújfalu U; Pf]. *1710:* A nyavalyás, együgyű fejedelem úgy félt Telekitől, mint a tűztől, ha mások mondták is neki: „Kegyelmes uram, igy kellene s amúgy kellene nagyságodnak magát viselni!" [CsH 154]. *1754:* Tudgyaé a' Tanu ... Kis Judith ... ugy viseltee magát, mint betsülletes férhez ment Aszony ...? [Altorja Hsz; HSzjP vk]. *1758:* mi olta meg tibejedett mindenkor csak egj iránt viselte s viseli magát [Altorja Hsz; HSzjP Zölde István (36) jb vall.]. *1765:* Confrontator Commissarius uraimék ezeket szóval nem kérték, de ugy viselték eö kegyelmekis magokot, hogy a bolondis által látta

volna, hogy ajjándékott kivánnak [Szeszcsor H; Eszt-Mk 257]. *1803:* Csegezi Ferentzis … magát ott hogy vïselte, hogy nem, s mïtsoda szokkal élt, mïvel a' Házba elöl hátul ïgen Nagy Zaj és Lárma volt, és bajangás (!), meg vallani nem tudom [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5. 1]. *1847:* Kérdett Varga Katalint esmérem, mert nálunk a faluba is láttam, de eljött az iskolaházba is, és ott úgy viselte magát, mint egy valóságos főparancsoló asszony [VKp 285].

Szk: *alávaló módon ~i magát. 1759:* Egyszóval most ugyan alávaló módon viselje magát akárki, hogy az úri titulust elkerülje [RettE 88] * *alkalmatlanul ~i magát. 1803:* ki Rokantzával, ki pediglen más darangal, vagyis darab Karoval hatalmasul réá mentenek légyen és magokat ottan ïgen alkalmatlanul viselték [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5. B. 1] * *bágyadtul ~i magát. XVIII. sz. eleje:* A melly lo vagy Kancza fel borzadva vagyon, bágyatul viseli maghat, vony kégyö fü gyökeret, ä mellye hegyesibe [JHb 17/10 lótartási ut.] * *becsületesen ~i magát. 1648:* It senky egi mast ne(m) pirongathattia, hanem beczwletesen kel kinek kinek magat viselni [Kv; TJk VIII/4. 281]. *XVIII. sz. köz.:* ha valamellyikről meg hallatik … hogy magát becsűlletesen nem viselte, vagy verekédett, káromkodott, mást ok nélkül bestelenitett, az illyen Mester Legyénynek Lészen bűntetése flor. 1 [Kv; FésCJk 45]. *1841:* Határozás Atya és Két Bejáro mesterek hogy adig is magokat a legbetsületeseben Viselye magát (!) hét kőznap Gatya Szárba járhatnak. – – tiszteséges tiszta Surtzal és aki ez elen hibáznék bűntetese 6 Krajtzár [ZFaz.] * *becsülettel ~i magát. 1653:* ennek az bőcziwletes Var(me)gienek Vice Ispannya volt*, ot kin az Taborbanis bőczwlettel viselte magát, ezzel az hazáiaualis illy iot czielekedet [Ne; KemLev. Joannes Kovácz de Ilosva (38) ns vall. Michael Szent Georgy Völgy kezével. – *Mészáros Péter] * *bölcsen ~i magát. 1619:* Én ezt igen megköszönném az pasának, hogy önagysága ilyen titkosan és bölcsen viselte magát az Habil effendinek való választételben [BTN² 296] * *büszkén ~i magát. 1676:* Ha lehet vala, Uram, mindenkbűl kiejtők vala; nagy negyédességgel büszkén viselé mindenképpen magát [TML VII, 310 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *csendesen ~i magát. 1669:* Pelei uramnak lévén mivel élni, inkább elállhata, csendesen is viselte magát, de az többi csak bűcsűzék fizetetlenségeket megunván [TML IV, 615 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1678:* levelét vöttem tegnap, kiben írja ő nagysága nekem, hogy láttatnak, az kik commoveálódtak volt, csendesebben magokat viselni, és Nemes János uramat kérték volna, ő nagyságához való követséget vállalná fel [TML VIII, 30–1 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz] * *defenzive ~i magát. 1657:* annál inkább is az ellenség csak defensive viselé magát egész estvéig, és az éjszakai sütétség választa el egymástól [KemÖn. 236] * *egyenesen ~i magát. 1724:* az kikhez leg inkáb biztunk … azok voltak nagyob ellensegink … az I(ste)n algya meg Pater Birot … az igyenesen viselte magat [Nsz; ApLt 1 Apor Péter feleségéhez] * *ellenségesen/ellenségül ~i magát. 1662:* Ezalatt a gróf ifjú Bethlen István és Zólyomi a Nyirséget nyughatatlanul nyargalván, az Szabolcs vármegyei hajdúságot is igyekeznek valahogy rávenni, hogy csak ellenségül ne viselnék magokat | azok is a várba beirtak: maradnának csendességben, valami ellenségeskedést ne inditanának, nem opponálták, nem viselték vala ellenségesen magokat [SKr 138, 236] * *emberül ~i magát. 1661:* Karádi … csak kardot sem vonván, valamint játékjába néha, nyargal, biztatja a vitézeket … valósággal írják, csákánynyán is vágás esett, reménység kívül és természeti kívül, csak emberül viselte magát [TML II, 154 Kemény János Teleki Mihályhoz] * *félelmesül ~i magát. 1662:* kinek-kinek illendő jutalma lenne, de ha restül, félelmesül viselnék magokat, az holtokig való nagy gyalázat mellett azon nap mindjárt csalhatatlanképpen követné őket [SKr 138–9] * *fenyegetéssel ~i magát. 1618:* Kamuti Farkas Ha az urad nagy hűségét az hatalmas császárhoz nem tekintettük volna s az követségnek rendit, ugyan gonoszul is járt volna itt az Portán, mely nagy tisztességtelenül és fenyegetéssel viselé magát itt köztünk [BTN² 144] * *frissen ~i magát. 1775:* Bánffi György úr frissen viselte magát, amint mondják, de a nagy tudákos Dési a diplomát sem tudta folyvást olvasni [RettE 342] * *gazul ~i magát. 1848:* sok embert megcsufolt, gazul viseli magát – garázna semmi ember [DLt] * *gőggel ~i magát. 1662:* Gyilkosi pedig, Nadányi, Szilasi állítván, hogy nagy kedves dolgot cselekedtek volna az országnak, és azért az új fejedelemtül nagy érdemet s grátiát is remélvén … 1614. esztendőben Medgyes városában promulgáltatott országgyűlésre nagy tollasan, dalián bementek és valahány nap ott nagy gőggel viselték volna magokat [SKr 90] * *haragossággal ~i magát. 1626/XVIII. sz.:* Nagy haragassággal ö magát viselé [ItK 1901. 79] * *helytelenül ~i magát. 1813:* Barátosi Joseffis … égy kevészé ittas lévén … magát helytelenül viselte, nevezetesen az Exponens Feö Czeh Mesterrel Competalt Teremtettödzödett, én belémis minden igaz ok nélkült belém akadott [DLt 1814. év al.] * *hűséggel ~i magát. 1765:* Jól van nékiek, ha őfelsége tisztségre emelte őket, szép fizetést rendelt nekik, hittel is kötelezte őket, miért nem viselik magokat hűséggel? [RettE 183] * *idegenséggel ~i magát. 1761:* Deák János mindazonál(ta)l igen nagy idegenseggel és mordsággal viselvén magát Feleségéhez, és ezért a' Felesége is tőle igen meg idegenedven; tetszett a' Venerabile Consistoriumnak, hogy őket külön vesse [Kv; SRE 291] * *igazán ~i magát. 1658:* valóban átkozzák Mikes Kelement; az mint mondják, bizony nem is ok nélkül, mert ha ő igazán viselte volna magát, bizony nem jött volna be az ellenség [TML I, 256 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * *illedelmesen/illendőképpen ~i magát. 1794:* Közönségesen jóváhagyattatott ezen fel tétel, ugy mindazonáltal hogy a' Deákok is köteleztessenek mindenkor állani és magokat mind a' Templomb(an) mind a' halott kérésére alkalmatossággal az uton illendőképpen viseljék [Kv; SRE 295]. *1851:* (A tt és felesége) ha magukat illedelmesen viselik az írtak szerént részeket pontosan ki adni magamat kötelezem [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.] * *illetlenül ~i magát. 1647:* Szigethi Janos Pap … akarminemő maga viselesebennis senkit meg ne botrankoztasso(n) … mert ha külömben czielekezik es magatt illetlenöl viseli, ket vagi harom tanu bizonsagok altal az dolog ugi lenni comperialtatik, usq(ue) ad Generalem Synodum deponaltatik [SzJk 67]. *1771:* Valaki magát illetlenül viseli a falu gyülésiben, vagy attáz, teremtéz, más<t> hazuttat, hamisgat vagy egyéb alkalmatlanságot viszen végbe, büntetődjék ad den. 24 [Szemerja Hsz; RSzF 94]. *1878:* Kozma János gondnok panaszolja, hogy Kozma Andrásné Léti Kata a templomban illetlenül viseli magát, amennyiben, bár mily tele van a pad, be akarja magát furni s lökdösi a szélűl ülőket [M.bikal K; RAk 340] * *istenfélőül ~i magát. 1763:* jobb lett volna asszonyi szép szemérmetességgel s istenfélőül magát viselni [RettE 156] * *jámborul ~i magát. 1617:* ha en iamborul uiseltem legien magamat [Kv; RDL I. 11]. *1705:* Az úr felment vala a generálhoz, mondotta, hogy Pekri egy darab corpusszal itt vagyon a szelendeki völgyön Hársag felé. Elég jámborul vise-

lik magokat, mert nem is láthatjuk őket [WIN I, 521]. *1822:* azon idötöl fogva tisztelt Dobolyi István Ur közöttünk tsendesen, jámborul víselvén magát, az el-vett Fegyverek visz(sz)a adattatásokra magát érdemesítette légyen [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1047] * *jól ~i magát. 1619:* Nem kell azért eltaszitani az Istennek nagy kegyelmét magától, mert Isten az csak, azkit (!) az alattvaló embereket fejedelemségre felemeli, és ha jól viselik magokat, maradékokat is megerősíti abban [BTN² 274]. *1749:* Kicsi Gyuri(na)k mond meg ha jol viseli magát vásarfiát viszek [Buzd AF; Ks 98 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1806:* ha az oskola Mester magát jol Viseli, a' birtokosabb és tehetősebb gazdák bövebben is Segittik [Szilágyszeg Sz; SzVJk 134]. *1868:* Grois ... visgán igen jol viselte magát, ugy vágtam a feleletet neki, mint Salai a szappant, csak hajtagatta a fejit [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev.] * *keményen/keménykén ~i magát. 1736:* Tőmlecz Tartoi kötelességheis kénszeritette, hogj keménykén visellye magát, az elegy belegj személlyekből allo Rabokhoz [Kv; TJk XV/12. 5]. *1770:* In mense Aprili a lovas limitanea militia elbocsáttatott mivel féltek, hogy a muszkához átaláll, ki is keményen viseli a török ellen magát [RettE 233] * *kevélyen ~i magát. 1823–1830:* hazajövén Göttingából, kevélyen viselte magát, vallástalanságot mutatott [FogE 288] * *lágyan ~i magát. 1653:* Bizonyos dolog azért, hogy ha lágyan viseltük volna magunkat, és kemény gondviselés nem lett volna reánk [ETA I, 77 NSz] * *leányi módon ~i magát. 1772:* Rózsi ismét leányi módon viselvén magát, utánament s vitte a postaútba Berendre [RettE 271] * *magaviseletlenül ~i magát. 1669:* Bottyani Janos kiván el valast matkajatol Székelj Janosnetol Török Ilonatol (!) oka mert magaviseletlenül viselte magat, mely maga viseletlensegből paraznasag(na)k gjanujaba hozta magat [SzJk 106] * *melegen ~i magát. 1677:* az tractatus szerint (kiben Forvald uram oly melegen viselte magát, hogy csak egy napi haladását is az indulásnak engedni nem akarja vala) ad initium Augusti ... az magyar hadak mindenünnen ... legyenek jelen [TML VII, 428 Teleki Mihály Absolon Dánielhez] * *méltósággal ~i magát. 1662:* Maga is a gubernátor gróf fiával és Zólyomi Dávid vejével (kik már nagyon előmentek s az országban nagy tekéntetesek lévén, nagy méltósággal viselik vala magokat), ugyanazont forgatván tanácsjokban az dologrul, a gubernátor levele által Rákóczinak Sárospatakra ugyan szót is tanált vala nyújtani [SKr 131] * *mértékletesen ~i magát. 1710:* sokkal csendesebben s mértékletesebben viseli vala magát[a] Bánffy Dénesnél, megbecsülvén az ország rendeit [CsH 113. – [a]Béldi Pál] * *mocskosan ~i magát. 1711:* Az utban igen mocskosan és rútúl viselte magát Almási; rút részeg lévén, lóról hullott, szitkozódott rút, pajkos módon [SzZsN TT. 1891. 289] * *negligenter ~i magát. 1737:* Ha a Dékányok akár mellyik részről negligenter viselik magokat, közönseges akaratbol bűntetés alá hozattassanak [Torda; TJkT I. 147]. *1761:* mondhatom hogy a kik Tisztsegekben negligenter viselték magokot azokot corripialgatta [Szőkefva KK; Ks CII/20 Ujfalvi Sámuel (44) ns vall.] * *rendesen ~i magát. 1671:* Bizony dolog, hogy ifjú ember ... Azomban rendesen is tudja magát viselni [TML V, 488 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * *restül ~i magát → félelmesül ~i magát* * *rosszul ~i magát. 1650:* Bakos Istuan Eottues Legennek Cehúl eo kglmek mivet mind addeg fel tiltiyak valameg' dolgat el nem igazittia, miuel hogi Brassobannis roszul viselte magat, sok panasz vagion reaia [Kv; ÖCJk]. *1761:* Pál Sámuel Uram in facie sedriae azt mondotta tudgyuk hogy jött ki kend Bihar Vármegyéből onnatis azért lapadáltak ki hogy rosszul viselte magát Papokkal, s egyebekkel, meg mutattya mért [Kv; PolgK 46]. *1805:* vatsora felett roszszul viseltem magamat, az etelt a tálba meg bűzőltem, és kis Papa meg pirongatott [Dés; KMN 298] * *rútul ~i magát 1807:* rutul viseltem magamat szot nem fogadtam, katzagtam, a Rector ki űzött az házbol Nagy Papának hazudtam [Dés; KMN 359] * *szépen ~i magát. 1815:* Térjj meg azért már valahára, 's hadd el az eddig valo korhely, Rézeges, Bujja, ócsmán Fertelmes Diszno Életedet, 's ... meny be' Wásárhelyré Iskolában 's Tanoly jol, 's viseld ottan szépen magadot [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár fiához] * *szófogadatlanul ~i magát vmiben. 1722:* ennek utanna is Szegény Leányomhoz Annyai Gratiával legjen, és ha valamiben Szo fogadatlanul viselne magát, nagy Gratiá(na)k tartom, ha illendőképpen disciplináztatni méltoztatik Nsgod [Nsz; Ks 83 Wayda Ágnes lev.] * *tisztességesen ~i magát (vmiben). 1701:* Kisari István(na)k a' Széki Schola Mesternek a' Sz. Partialis mostani fogyatkozásit condonállya, hac conditione hogy ő kglme magát corrigállya ... helytelen helyekre ne járjon, magát mindenekb(en) tisztességesen visellye [SzJk 334]. *1727:* Batori Györgj ha tisztességessen viseli magát és Somodi István Atyankfiais pacealya lakjek ott [Dés; Jk 369b]. *1757:* (Moldován) Vonyát nem láttam Senkivel is hogj paráználkodatt volna ... hanem mint aféle öreg ittas ember tisztessegesen viselte magát [Galac BN; WLt 38 Rob Togyer felesége Dotyie vall.] * *titkosan ~i magát. 1619:* Noha immár Magyarországból nem az magyartól, hanem töröktől az dolognak minden állapotja igen manifestissime forog itt az Portán, de mégis önagysága az vezér felette igen titkoson igyekezi viselni magát az német uraim előtt [BTN² 331–2] * *törvénytelenül ~i magát. 1790:* ha â Szőllő Pásztoris, az ide meg irt punctumok ellen hibázik s, Törvénytelenül viseli magát Szüret előt tsak egy héttelis ki vethessék â Szőllős Gazdák minden Fizetés nélkűl [Karácsonfva MT; Told. 76] * *vakmerőképpen ~i magát. 1597:* Eleitol fogwan ew kegmeknek varossúl woltanak az Mezaros vraimmal mind kwlseockel belseöckel sok nyughatatlansagok holot sem az ew Annuentiaiokhoz melliet az bodogh emlekezetew Istwan kiralitol impetraltak wolt, sem az eonneon magok igireti, magok ayanlasahoz ... magokat nem tartottak, hanem mind ez ideighis vakmereokeppen viseltek magokat ew kegek ellen varosul [Kv; TanJk I/1. 297] * *vitézül ~i magát. 1710:* A fia fejet hajtván s köntösit megcsókolván az atyjának, a neki rendeltetett helyre elmene s vitézül is viselé magát [CsH 52].

15. vhogyan él/éli az életét; a trăi într-un anumit fel; sein Leben auf bestimmter Weise führen. *1593:* ez az Anna enekem felesegem wala ... eoys en hozam gianakodnek hog enis az en eletemeth ne(m) tiztan wiseltem wolna Lengiel orzagban Jarasomba(n) ... Vraym ebben teörwenth lathanak azth ytyle a' teorueny, hogy en heted maghammal megh eskeogiem, hogy en Jambor wagiok, es tiztan wiselthem az en Jletemeth [UszT]. *1698:* mellyeket ellene(m) a' D. A. allegal en azokat tagadom, sem nem kerkedte(m) affelekkel, eletemetis ugy tudom tisztan viseltem [Dés; Jk 273a].

Szk: *jámbor életbe ~i magát* jámbor életet él. *1585:* Kornis Tamas vallia, hogy az elseo vra ideieben ez Azzony paraznault (!) elt, kyt iol tud. De ez Mostany Vra ideyeben Jamborul forgatta eletet az en tudasomra. Kun balint ... vgia(n) Azont vallia, Mert eowis ben tiltotta. De ez Mostani Vra ideyeben Jambor eletbe viselte ozta(n) magat [Kv; TJk IV/1. 523].

16. vkihez/vmihez vmilyen módon viszonyul és eszerint

viselkedik; a avea o anumită atitudine față de ceva și se comportă ca atare; sich zu jemandem irgendwie benehmen. *1602:* Eo kgmek azert zeretettel inthik eo kgmeket, hogy beolch iteletek zerenth moderalliak vgy magokat illien niomorult allapatban afféle kemeny zitkokkal es nehez el viselhetetlen zokkal az keosseget ... ne illessek, hanem inkabb zek zowokkal es intesekkel viseliek magokat hozzaiok [Kv; TanJk I/1. 413]. *1619:* Megígírtem, az uradért megleszen, hadd lássam csak, mint viseli magát az urad az hatalmas császár akaratjához | Az követ sem hiszi semmiképpen ahhoz képest, azmint az erdélyi fejedelem magát eddig viselte Ferdinandushoz s az egész Magyarország is [BTN[2] 225, 320–1]. *1678:* ezentől meg válik, mint viseli hozzánk magát; még eddig nem sok hasznát vettem eszemben [TML VIII, 377 Naláczi István Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1679/1681:* A Nemes Vármegyéhez; es minden szomszédságbeli emberséges emberekhez magat eö kglme viselni ugi igyekezze, hogi karom távoztathassék el, jo akaroim eö kglme maga viselese által szaporodjanak, maganak eo kglmenek tekinteti a' szomszédságok előt nevekedhesssék [Vh; VhU 678–9]. *1823–1830:* Gyarmathi megérkezik Bonyhára, úgy viseltem magamat hozzája is, hogy megszeretett [FogE 142].

Szk: *durvául ~i magát vkihez. 1811:* Nem szeretvén a' Felperes az Alperest, az Alperes durvául, kegyetlenül viselte Magát hozzá, Házától elidézte [Sszgy; HSzjP] * *feslettséggel ~i magát vkihez. 1799:* a Léány edgyikhez is másikhoz is olly feslettséggel viselte magát, hogy tsak a' volt már hijja, hogy réá hágjon, mint a Fojato tehén a' Bikára [DLt] * *(igaz) hűséggel ~i magát vkihez/vmihez. 1619:* Mi is látjuk, hogy őnagysága mindenképpen őfelségéhez és az keresztyénséghez hüvséggel viseli magát s valamibe tudunk, de bizony ótalmazzuk [BTN[2] 258]. *1631:* azũta(n) Feiedelemségwnkben, kiüaltkeppen pedig Eózuegiségre maradwan; Ez Orszaghnak az ũtanwalo fel haborodott allapattiaban ... dolgainkban minemw igaz hvséggel Wiselte legien magátth hozzánk [KCsl IV/17 Brandenburgi Katalin oltalomlev. Kemény Jánosnak]. *1796:* Bernad Ersebeth Aszszony ... Dosa Adám urhoz egész hivséggel viselte magát [Lukafva MT; DLev. 4. XL. A] * *jól ~i magát vkihez. 1807 k.:* bizanyasan valhatam azt hoj (!) az Eskettető a Szüleihez jol viselte magát [Sinfva TA; Borb. II Székelly Péter (39) ns vall.] * *kegyetlenül ~i magát vkihez → durvául ~i magát vkihez* * *keményen ~i magát vkihez. 1771:* Tobiás Gjőrgj Tobiás Szávu, Opra Nyikula, Bálota Mihaila Plésa Nyikula igen nagy ellenségei ... Tyiu Gjőrgjnek nem egjebért, hanem azért hogj Dsugja Ságban (!) keményen viselte magát hozzájok és hogj a nyereségből őket nem participalta [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.] * *szeliden ~i magát vkihez. 1661:* Tudod, édes szívem, ő kegyelme kemény ember, viseld szelíden magadat hozzá [TML II, 176 Teleki Mihály Veér Judithoz].

17. vhogyan érez vkivel szemben; a purta/a avea un anumit sentiment față de cineva; etwas zu jemandem fühlen. *1676/1681:* az várbeli vigyazasra ighen meg kivantatik az egi más kőzöt valo szeretett; meg lássák azert à p(rae)sidiariusok, hogi egi más ellen gyülölséget, irigiséget ne visellye(ne)k [Vh; VhU 662].

18. képvisel; a reprezenta ceva; vertreten. *1662:* Az végházban, Váradban mostani utolsó szükségében bemegyen, az Úristent híván segitségül, ott benn leendő minden rendekkel a vár oltalmazásában s a keresztyénség kezénél az haza számára való megmarasztásában jó egyértelmet viselvén, ha Istennek úgy tetszenék, életét is amellett letenni kész lenne [SKr 579].

19. vezérel; a mîna, îndemna; leiten. *1599:* Egy Alpreti Jobbagiom ... Jw volt szentbenedekj Nemes vduarhazamtul ide Alpretra ... az falun zinien altal akar Jwni es minthogy ez Kan Palt valamj reghj bozzusagh viselte, az en megh neuezet Jobbagiom ellen, nem tudatyk michoda gonoz indulatbul szant szandekkal fel fegyzerkezet, es az falunak zinjenek felseo vighinel ... megh leste, szabad vttiaban ... es chapkotta uerte taglotta [Alparét/Szinye SzD; Ks]. *1662:* ne kárhoztassatok (úgymond) minket, vitézek, mert Isten engem úgy segéljen, sem félelmességünk, sem hűtelenségünk nem visel, hanem az urunktól életünkre, becsületünkre parancsoltatott, derék harccal benneteket el ne rontsunk, s abba a közjónak is kárt ne tegyünk [SKr 236]. *1710 k.:* nem viselt engem egyenesen a tehozzád való fiúi engedelmesség, szeretet és fiúi félelem [BIm. 1011].

20. szk-ban; în construcții; in Wortkostruktionen: *álorcát ~* a purta mască; Maske tragen. *1710:* a Bethlen urak Mikes Kelemennel együtt a fejedelemhez bemennek, és a nagy hűségnek álorcáját viselvén ... a fejedelemnek mondják ... hogy Béldi Pál csak azért igyekezte Bánffy Dénest elveszteni, mert miatta nem férhetett az fejedelemséghez [CsH 126] * *becsületes özvegységben ~i magát* becsületes özvegyi életet él; a trăi cinstită în văduvie; als Witwe ehrlich leben. *1677:* kevés jószágu, 's egyéb rendbéli Nemes Aszszonyok is kiknek férjek azon esztendőben holt-meg, és fél Kapunál fellyeb valo jószágok nincsen, azon esztendőben hadi expeditiokra lovast állatni ne tartozzanak, ugy mindazonáltal, hogy ha magokat becsületes özvegységben viselik [AC 93] * *elméjét vki ellen való dologban ~i* vki ellen tervel vmit; a se pregăti la ceva împotriva cuiva; gegen jemanden etwas planen. *1653:* 1626 esztendőben Bethlen Gábor minden elméjét csak német császár ellen való dologban viselte: hol megbékéllett s hol esmét reá támadott [ETA I, 142 NSz] * *gazdaságot ~* vendégként ellát; a avea funcția de organizator; Gäste versorgen. *1771:* A szegény Egri János ... Temetéseken, lakadalmakban gazdaságot sokszor viselt, melyre capacitasa volt [RettE 255] * *házasságnak rendje ellen ~i magát* nem házastárshoz méltóan viselkedik; a se comporta nedemn de o soție; sich nicht einer Ehefrau entsprechend benehmen. *1629:* bizonsagokat ... mindeneket megh visgalua(n) es examinalwan Teczet ... hogy mivel ... az Incta ... az hazassagnak rendi ellen viselte magát: Azert megh hallyon erette [Kv; TJk VII/3. 139] * *helyén ~ vmit* megfelelően viselkedik; a se purta/comporta corespunzător (față de cineva); sich der Situation entsprechend benehmen. *1619:* csak nagyságod is az én uramhoz megígírt jóakaratját viselje helyén, nem lészen az én uram dolgában fogyatkozás [BTN[2] 181] * *az idő igen mostohán ~i magát* nagyon rossz idő van; vremea este foarte urîtă; das Wetter ist schlecht. *1794:* Az mi a Jószágbeli dolgot nézi ámbár most két hetek alatt az idő igen mostohán viselte is magát a mint lehetett igyekeztem mindeneken [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével] * *az idő nagy keménységgel ~i magát* nagyon kemény/hideg idő van; vremea este geroasă; das Wetter ist kalt. *1662:* Azonban az üdő is nagy keménységgel viselvén magát, s karácsony is elközelegetvén, s a követek is már a nagyszombati tractán lévén, az hadaknak nagyobb részét ... most házokhoz bocsáttatá, a többit téli quártírokra, telelőhelyekre osztatá [SKr 244–5] * *az idő nagy szépen ~i magát* nagyon szép idő van; vremea este foarte frumoasă; das

Wetter ist schön. *1662:* Ez vitézlő népnek engedett nyugodalom ideje is eltelvén, hogy az üdő is magát nagy szépen viselné, ottan a Karika útján beindulának s útjokat naponként követik vala [SKr 661] * *Istennek/ő felsége kezét ~i vki* Isten oltalma alatt áll; a fi sub ocrotirea/paza Dumnezeului; ist unter Gottes Schutz. *1669:* azonkívül is Istennek sulyos kezeit viselvén most szegény fiacskám sulyos betegsége miatt, ki negyed napoktúl fogva rettenetes nyavalyákban fetreng [TML IV, 414 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Istenemmel bizony békés vagyok, viselem az ő felsége kezét és félem úgy mint fiú, nem úgy mint szolga, vagy béres [TML VIII, 79 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * *jó erkölcsben ~i magát* erkölcsös életet él; a duce o viață cinstită (din punct de vedere moral); ehrliches Leben führen. *1638:* Tudom azt hogj leani koraba(n) az az varga Miklosne elegh io erkeölczben visele magat, nem latta(m) semmi gonossagot hozza [Mv; MvLt 291. 141b] * *jó szomszédságot ~* jó szomszédi viszonyban van vkivel; a fi în bună relație de vecinătate cu cineva; gute Beziehungen mit den Nachbarn pflegen. *1662:* Ekképpen az szerencse jól kezdvén magát mutogatni az haza igazgatásában, az szomszédságbeli lengyel- és két oláhországbéliekkel és végbeli török tisztviselőkkel jó szomszédságot visel vala [SKr 142] * *józantalanságban ~i magát* állandóan részegeskedik; a fi bețivan; immer betrunken sein. *1583:* De feo keppen a Trombitast inchek meg eo kegmek Mert feyenkent lattiak Minemeo Iozantalansagba Visely magat, Menniegzeoben se Mennyen kwleombe(n) hane(m) ha hiak [Kv; TanJk V/3. 270b] * *kéket ~* verés nyomát hordozza magán; a avea urme de bătăi pe corp; Spure einer Schlägerei auf dem Körper tragen. *1749:* Szolga Bíro Uram Dumitru Pantát, és Vasziliá Dusát mi okon nem tudgjuk keményen meg verte hogj mostis a kékét viselik [AF; Told. 3]. *1765:* Én Poszoroj Ancza mint hogy korcsomáros voltam gyakron hegedüsekkel jöttek hozzám – mikor bé jött az Páczájával ollyanakat ütöt réám Kosztántin Foka, hogy a kékit Sokáig viseltem [Marosbogát TA; Mk V. V/97] * *kinyílt szemmel ~i magát vkire* jól figyel/vigyáz vkire; a fi foarte atent la cineva; auf jemanden aufpassen. *1670:* Kegyelmed azért, édes Komám uram, viselje magát kinyilt szemmel ezekre és ha miben az én gonosz akaróim akadályt keresnének ... az olyanoknak álljon ellenek [TML V, 37 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *korrespondenciát ~* levelez; a coresponda, a fi în corespondență cu cineva; korrespondieren. *1662:* Kérem csak azon ő kegyelmét, míg Isten haza viszen engem, viseljen jó correspondentiát az német tisztekkel és legyen szorgalmatos vigyázással [TML II, 307 Teleki Mihály Veér Judithoz Pozsonyból]. *1664:* az vicekapitánynyal és több magyarokkal viseljenek jó correspondentiát, és az én cselédimhöz is legyenek illendő respectussal [TML III, 15 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz] | Ha új commendans ment oda, Kegyelmed én szómmal is köszöntse, ajánlván ő kegyelmének, kész szolgálatomat és kérje, viseljen jó correspondentiát velem, mint az előbbi [TML III, 18 Teleki Mihály Katona Mihályhoz] * *lopásban ~i életét* rendszeresen lop; a trăi din furturi; regelmäßig stehlen. *1594:* ez bizonsagokat ratificallia Egy battiais ez Azzonnak, hogy ez Azzonj eleiteol foghwant lopasba viselte eletet, Azert meg wtegessek a' perengeren, es ez varostwl tawol legien [Kv; TJk V/1. 460] * *markába ~i a lelkét* nyíltan/őszintén viselkedik; a fi cu sufletul deschis; sich ehrhaft benehmen. *1670:* Jm a markomban veselem lelkemet, de en bizony aszt soha meg nem tudom mondani [Fog.; UF II, 475] * *megért erkölcsben ~i magát* erkölcsös életet él; a duce o viață cinstită; ehrliches Leben führen. *1599:* Bokor Ferenc Bamfj míhaly Jobbagia huniadj meg eskuek ezt valla ... Eztis tudo(m) mi vtatul fogva hazas ember meg ert erkolczbe viselj magatt Jamborull minden dolgaib<an> [Bh; BLt 1] * *szót ~* beszél(get); a discuta, a conversa, a sta de vorbă; mit jemandem sprechen. *1619:* Elkezdvén Gratianus uram így beszéllé az dolgot. Sőt majd ugyan hátrább marada az tolmácsolásban Szölfikár, és úgy viseltük az szókat, hogy deákul ő kezde oztán nekem tolmácsolni [BTN[2] 201] * *tiszta lelkiismeretet ~* tiszta lelkiismerete van; a avea sufletul curat; reines Gewissen haben. *1677:* mint Isten rendelte, csak Kegyelmed tiszta lelkiismeretet viseljen [TML VII, 505 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] * *törvényt ~* pereskedik; a purta proces; Prozess führen. *1591:* az melj hazat eoreokseget en atta(m) volt az eo kegme Attianak Benedekfi Peternek, ahoz az hazhoz melj nil feold volt aztis el foglalta volt az meg nevezet Benedekfi Peter, azt kivano(m) hogy eo kgme kj erezze kezebwl mert en kez vagiok teorwent viselnem hogy en ez Nylat nem atta(m) [UszT] * *vasat ~* raboskodik; a fi rob; Gefangener sein. *1677:* Vajha bárcsak egykét óráig beszélhetnék Kegyelmeddel, mely is meglészen nem sokára, mert hidgye el, inkább vasat viselek, mint így elmenjek, ilyen confusiókban lévén az dolgok, veszedelmemre nem mehetek [TML VII, 549 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1700:* Rücz Györgyne harom honapig vasat visel, azon kivül az lapattalis az kapu közöt meg büntetedött paraznasagáért [Szentdemeter U; Ks 90] * *vki kezének bélyegét ~i* vki által megsebesíttetik; a fi rănit de cineva; von jemandem verletzt werden. *1751:* kevés számban vagynak azok a' kik kegjetlen veréseket vérontásokat vagj egyéb terhes mortificatiokat ezektől[a] nem szenvedtenek söt mais némelyik kezeknek beljegét viseli s holtigh való nyomorékká lett miatta [Balázstelke KK; IB. – [a]A Vándor család féktelen tagjaitól].

viselés 1. ruhanemű hordása; purtare (de îmbrăcăminte); Tragen von Kleidern. *1872:* meg fogadtam Szolgálonak T. Sz Györgyi Lakatos Mihálj Léányát Zsuzsit az Anya jelenlétiben ... egy egész évre ... igérvén neki ... 40 ~ negyven osz farintat karátsonra egy betsületes ujj Ciszmát viselőnek egész évre két fejelést és azt mind anyiszor meg varratni valahányszor a rendes viselés által el szakad, ket inget, egy ujjast, béllelve, egyéb gunya nemüt nem [Torockó; Bosla. Bosla Ferenc kezével].

2. használat; folosire, întrebuințare; Benutzung. *1807 k.:* Székelj Mihálj Uramnak volt vasas szekere, Ekeje, Boronájáis fa fogakkal vas fog csak öt vagy hat volt benne a melyek mind szekér, Eke, Borona a Viselés miá abban az állapatban meg nem maradhattak, a mint voltak mikor Székélj Mihálj Uram bírta [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) a szék assz-a vall.].

3. hordás, cipelés; purtare, ducere; Bringen, Tragen. *1586:* Hogy penig egiebkeppennis eo kgmek varosul magokat es az eo Iffiayt chemeteyt otalmazhassak, feokeppen az Cehekben valo Iffiu Mestereket, kiket kensszeritenek mind az Syr Asasokra s mind az Dohos testeknek viselesere ... veottekis eo kgmek ezekben hogy effele Iffiúsagh az testnek doha myat ez eleot valo wdeokben halalra betegedtenek ... Vegeztek ... Niolcz keozeonseges emberek valaztassanak, kik ... Assanak Syrt, es eok hordozzak a' holt testeket [Kv; TanJk I/1. 33–4].

4. (dolog) elintézés(e), (feladat) teljesítés(e); rezolvare, îndeplinire; Erledigung. *1634:* ugy igiekezzék gazdalkodny,

kibül se az my boczületünk megh ne sertödgiék, se tékozlás, vesztegetés ne legyen élésünkben, es az illyeneknek személyeket iöueteleket, vagy jutásokat, mulatásokat, es elmeneteleket igen igazan es diligenter fel irya számadásában valo könnyebsegeért, es maga ebbölis ió es karnelkül valo uiseléssének bizonyságára [UF I, 329]. *1675:* Az Várbeli uigyazas es egyeb szukseges alkalmatossagok uiselésire, rendelesűnk szerint harmincs jo fegyueres gyalogokat kel tartanni [Fog.; UF II, 674 Bornemisza Anna kezével]. *1677:* Ha teljességgel magokat resolválják az hadak és várakozni nem akarnak, vagy ha az dolog is azt kivánná és hozná magával, in eo casu Vesselényi uramra-e, vagy Tökölyi uramra, vagy pedig egyikre se kellessék az dolgok viselését bíznunk ...? | Mi a magyarországi dolgok viselésében az urak ő kegyelmek tetszésén kívül lépni semmiben sem czéloztunk eddig [TML VII, 523, 538 a fej. Teleki Mihályhoz].

5. hivatal ellátása; îndeplinirea unei funcții; Ausfüllung eines Amtes. *1578:* Eo kegmek egez warasul az harom faluknak gondwisselesset egyenleo akarattbol hattak vgian è mostany ket ispanon Eztendeo karachonig ... Erchienek penig biro vramtul a my Sulios dolog essyk tyztek wyselessebe [Kv; TanJk V/3. 160a]. *1709:* Az Rationak ventillalására Szükséges Lévén több requisitumok között az Instructionak s Urbariumnak productioja azokban lévén fel téve ... az Dominus Provisor hivatallya viselésének determinatioja [Fog.; UtI]. *1756:* A Biroság Viselés közöttünk fizetéssel jár ugy hogy a ki érdemesebb annak Viselésére tanáltatik az Falu közönségessen egy másra fel vetvén fizet a Bironak flh. 12 [Szirb H; JHb LXX/2. 76]. *1760:* öszve szedék a' Notarius Voxokatis és találtaték, hogj én reám méne 27 vox ... be eskettetém és functióhoz kezdék. Mely hivatalnak hasznoson és épületesen való viselésére adgjon az Ur Isten értelmes szivet és elegendő Segedelmet [ArJk 52–3]. *1764:* Úgyszintén gerjedező tökéletes igyekezetemnek azzal közös tárgya lészen, hogy felvett hivatalomnak üdeig való viselésében szüntelen és egyenesen voltommal a méltóságos guberniumnak és az tekintetes rendeknek méltó bizodalmát és nagy belső hajlandóságát ... érdemelhessem [RettE 174–5]. *1832:* Novátzki Sándor Hivatala viseléséről szollo Testimonium [Mv; RLt].

Szk: *biróság(nak) ~e. 1583:* Egienleo Akaratbol eo kmere Caspar vramra bizzak mind az Pechettel egie(te)mbe Az Birosagnak víseleset Addegh Amegh eó kmek Volffard Istwan Vram megh leowetely Vag Meg Ne(m) leoweteli feleol megh Nem bizoniultatnak [Kv; TanJk V/3. 270a]. *1725:* Tudom bizonyoson es nyilván hogy idvezűlt Mlgos Aszszony Barczai Sigmondné Aszszony eő kglme ... Nagy Istvánt atta volt Bironak Cseh Várossá(na)k Biroság viselésére [Szilágycseh; TKI Sipos János (95) jb vall.]. *1767:* ezen Biroság viselése felöl valo rend tartás hat esztendők(ne)k el forgása s follyása alatt fordul egyett [Koronka MT; Told. 26] * *kiscéhmesterségnek ~e. 1764:* Hogy pedig a kiscéhmesterségn<e>k jobb móddal való viselése helyre állíttathassék, a mostani kiscéhmestertől hivatalja onussát felvenni az nemes céh ne merészelje [Dés; DFaz. 23] * *plébánosságnak ~e. 1593:* Biro vram ... Jelenti ... hogi az megholt plebanos halala vtan, az Magiar Natio eginehanizor admonealta volna az zaz Nation valo vrainkat, hogi az rend es mod zerent eo kegmek allatnanak oli zemelt az Plebanossaghnak viselesere, kin mind az ket Natio megh niugodhatnek ... de Jstennek gondwiselesebeol mostan talaltanak volna olly zemelt, kit arra az hiuatalra eo kegmek elegedendeo (!) Itilnek [Kv; TanJk I/1. 207] * *végbéli tisztnek ~e. 1677:* Ha azért a' Fejedelmek a' Haza fiait meg-kinálván a' Végbéli Tiszteknek viselésével, azok nem akarják fel-venni; az Haza fiai közzé solemniter incorporaltatotnak-is el-adhassák [AC 115].

6. (név) hordás(a), használat(a); purtare (a unui nume); Tragen von einem Namen. *1693:* A Relicta pedig Ura neve viseleseig, edgyik, hazban benne lakhatik, A masikor pedig berben adhattyak [Ne; DobLev. I/38. 6b]. *1711:* az Dotalistanak az Ország Törvénye Szerént, ... az Ura neve viseléstig az joszágban kell maradni [Altorja Hsz; Borb. I]. *1761:* Talaltatnak ... ollyan aqvisitumok mellyekb(en) ã relicta neve nincsen 's ad posteritates regulaztattak ezek jure tsak ã fiakot illetik ... mind az által à relicta Ura nevének viseléséig ezekb(en) is harmados [Hsz; BLev.].

7. viselkedés; purtare, comportare; Benehmen. *1795:* Mint hogy szemellyesen tsak alig esmértem semmi rosz viselésétt ... nem tapasztaltam [Bodok Hsz; HSzjP Bodoki Intze Sámuel (46) Gy(alog) k(atona) vall.].

8. ? viselősség; (starea de) sarcină; Schwangerschaft. *1761:* gr. Teleki Lajosné Bethlen Kata, iktári Bethlen Sámuel leánya, ki is gazdaasszony volt, kit is leánykorától fogva nem láttam: akkor pedig igen szép volt, most sem rút, csakhogy a viselés ártott neki [RettE 122].

9. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *hadnak ~e* hadviselés, hadakozás; războire, purtare de război; Kriegführen. *1662:* Ez okokra, főképpen pedig, hogy mind kész néppel, s mind kinccsel a hadnak viselésére tehetősnek ítéltethetnék, és kész hadakozó népével s kész kincsével az ő jelenvaló szükségének leghamarébb is succurálhatna, segíthetne, azirán való tanácsokban leginkább ugyan rajta is nyugották vala meg elméjeket [SKr 345] * *maga ~e* viselkedés; purtare, comportare, comportament; Benehmen. *1594:* Eo kegmek megh emlekezuen az mi Elejnknek io magok viselesereol, vegeztek ezt egienleo akarattal [Kv; Szám. 6/V. 41]. *1669:* Kapikia Bőer Sigmond ... Az Keresztian más országbéli ottha(n) leuő Oratorokatis, Tarsalkodva(n) vellek, s betsületek megh adásaval tegje io akarojuka, kikis mind eo Kglme(n) jo tanáczival (!) maga jo viselesiért dolgainkb(an) segitik [Törzs fej.]. *1675/1688 u.:* Az juh gyütemenre, saytra, turora, ordara igen ra vigiaz, mint adgiak be, arrol igaz szamot tarcz. s igazan felis irasd, azzal eggyűt kit hova költesz, hogi ez irantis io magad viselese tesseg megh [Borb. I Petki János instr-ja csíkcsicsai jbbírájához]. *1766:* En ismértem néhai Bentsér Pálné Asz(sz)onyomot ... tudom aztis, hogy Csikban létiben soha ép elmével nem volt ... házunkhoz sokszor jött, mind beszédgyei mind pedig maga viselése együgyü tébollyagságat mutatta [Csíkcsicsó Cs; Ks 92]. *1767:* látszik mostani magok viseléséből is agyarkodások, és hogy nem a harmoniát követik [Fotosmartonos Hsz; HSzjP]. *1773:* Az apja ifjúkorában halván meg, az anyja, Bogáti Sára, sok különb-különbféle maga rossz viselései után utoljára egy Kalnokianus közkatonához ment volt [RettE 299] * *tehernek ~e* teherviselés; suportare de cheltuieli/impozite; Lasttragen. *1572:* valamig Eo zamara leszen az haz Az my keozenseges terehnek viseleset Illety eois panazolkodasnelkwl tarchia Magat [Kv; TanJk V/3. 63b]. *1792 k.:* ezen Terűnek viselesére a Vármegyék és Szász Székek elégtelenek voltak [UszLt X/8 plánum a székely nemzet állapotáról] * *vki/vmi gondja ~e* a. vmire való vigyázás; îngrijire; Versorgung. *1657:* Csáki elméne udvartól, az pénzes láda viteték az materiás kis boltba, mely Fejérváratt alatta az fejedelem házainak az iveges folyosó felöl vala, kinek gondja viselése Czeglédi István nevű béjárón volt [KemÖn. 112]. *1802:* a'

Tírok meg kötözésekre vélt Strangok árra ki tétetnek difficultásnak, azért hogy azon Strangoknak gongyak viszelésére kötelesek lettek volna a' számadok hogy el ne veszszenek [Torockó; TLev. 5]. – **b.** gondoskodás; grijă, îngrijire; Pflege. *1566:* felsigednek gonga uagon az felsiged szegininek gonga uiselisire [SzO II, 188]. *1593:* Farkas Pramer, Cassan lakozo vallia ... Nem tudom bizonnial ha telliessegel plenipotentiariussa volte Jacob Gasbek Adam Eizlernek, de ... eo magais azt mondotta, hogi eotet Adam Eizler bochatta ide az eo dolgainak gondia viselesere [Kv; TJk V/1. 343]. *1602:* Az deakoknak es Mathe vramnakis az kit hattam, Azokath az k(egyelme)tek gongia viselése alá hattam es biztam [Kv; RDL I. 73]. *1699:* Ezekről Nagdat alazatoson követem, ajalván l(ste)n kegjes gondgja viselese alá [TL. Fogarasy Sámuel gr. Teleki Pálhoz Franekérából]. – **c.** vmire odafigyelés, intézés; rezolvare; Erledigung, Aufpassung. *1570:* Eleozer eo K varosswl az quarta gondia wiseleset hagia Az Elebely allapatba [Kv; TanJk V/3. 11b]. – **d.** javítás, munkálat elvégzése; reparație; Reparation. *1582:* Beck Janosnak az Also Oranak Gondya wiseleseteol fizettem f. 14 [Kv; Szám. 3/V. Lederer Mihály sp kezével]. *1592:* myerthogy Vrunk eo Nga parancholattiabol, harom faltis vagattak ky az eo Nga zallasa mellet valo hazakra erre penigh Keo Aytok, Zawarok es egieb epittmeniek kellettenek. Byro vram ennek gongia visseleset bizta volt Seres Jstwanra [Kv; Szám. 5/XI. 11].

viselet 1. öltözet; port, îmbrăcăminte caracteristică; Tracht. *1823–1830:* emlékezem még olyan viseletre is, hogy a farakra abroncsot tettek, mely szélesen kikerekítette a szoknyát, és ezt verdigálynak nevezték [FogE 66] | meg érkeztünk az Ötsém szállására; az holott is tanáltam a' Pitvarba egy rakás fejér Népet, ki tűzhelyen, ki küszöbön ülvén, az Ötsém pedig az Ház Ajtoja mellett ült egy egyes széken pipázva, az ott valo szokott viselet szerént igen falusi öltözetben, kötött hoszszu fel tekerö nyakravaloval, hátán egy odavalo kurta Suba, igaz poszto Nadrágban [FogEk 461].

Szk: *költséges ~ 1823–1830:* Szabad Asztalom, fizetésem volt; Azután Publicus Praeceptor lettem, 's volt annyi jövedelmem, hogy egy kis Deáki öltözetet tsinálhattam: mert tzifrálkodo nem voltam; nem is volt akkor a' Deáknak szabad a' költséges viselet, mint a mostani időben [FogEk 145] * *oláh ~ 1806:* Jevutza Armenyi ... mint egy 20. Esztendös ... oláh viseletben járt, és piros Csiszmában [DLt 786 nyomt. kl].

2. hordás; purtare de ...; Tragen. *1781:* az melly Párta öveket, és Ezüst Lánczokat annakutánna az Leányak el adván minthogy nem volt modiban azoknak viseletek, az czakbol gyűlt Pénzt Néhai édes Anyak potolta [Mv; DLev. 4/XXXVI].

3. viselkedés; comportament, comportare, purtare; Benehmen. *1809:* Nem vehetvén eddig ... ide valo fogházban levö Béla Mojses iránt sem(m)i feleletét a' Tekintetes Nemes Tisztségtöl, hogy mitsoda viseletje volt en(n)ekelötte [UszLt ComGub. 1714]. *1811:* Tü még is Férjfiak! oh nem sajnáljátok, Szóval, viselettel öket gunyoljátok [ÁrÉ 129]. *1838:* Dobolyi Bálint Urnak mind nevelése, mind erköltse s viselete ollyan, hogy rolla roszszat mondani akárkinek is lehetetlen [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221. 4a Nemt(elen) Hetzegán Gávrilla (30) vall.]. *1840 k.:* A farsáng elmúlt már. Sok lánynak az határ: ... Van nyájas viselet: Mig egy férjet csiphet. De ha megkaphatja, Holtig elnyuggatja [EM XX, 515 Vajda Anna emlékkönyve].

Szk: *maga ~e. 1662:* főképpen gyalogját minden elegybelegy nemzetségekbül ... olly nagy számra nevelte vala ... kiknek kemény magok viseletektül Isten kegyelme által egynéhányszor nagy szégyennel is szalasztván futva Lupuj vajdát vissza országába [SKr 333–4]. *1663:* az mint értem, két-három nagy ... állapotjokat, tisztességeket, az haza és ő nagyságok rendesen lehető fejedelemségekben való megmaradásoknál feljebb tartó kereső, régi úr nembűl való okos és hasznos hazafiait ő nagyságoktól az maguk izetlen viseletekkel elidegenitő embereknek tanácsát inkább követték, mintsem amazokét, kiket rendszerint is illet volna az tanácsadás [TML II, 566–7 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1796:* nyelvekis[a] Magyar, magok viseletek pedig durva paraszt mint akár millyen bárdolatlan Falusi parasztoknak [Mv; TLev. 5/16. Transm. 85. – [a]A torockóiaknak]. *1820:* Minthogy én Kertsedi voltam 's vagyok a mondottak(na)k magok viseletekröl semmi bizonyost mondani nem tudok [Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Gál Juliánna (24) főző vall.]. *1823–1830:* Ezen Jénán <levő> deákokhoz képest a göttingaiak majdnem angyalok, pallérozottabbak, csinosabbak mind öltözetekben, mind magak viseletekben [FogE 245].

viseletlenség szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *maga ~e* helytelen viselkedés; comportament greșit/nepotrivit; unpassendes Benehmen. *1679:* azt kevanom hogy adgya okat az Dominus I(nctus) hogy micsoda magam viseletlensege, vagy vetkes cselekedetemel erdemlenem azt hogy eo kglmekk Hadnagya nem lehetek, vagy nem vagyok [Dés; Jk].

viseletű viselkedésű; cu un anumit comportament; mit einem bestimmten Benehmen | természetű; cu o anumită fire; mit einer bestimmten Persönlichkeit. *1823–1830:* Az itt volt akkori német deákok nagyon vadoknak látszanak ... mikor mennek az utcán, nagy csizmáikat úgy verik az utcán a kikövezett utakhoz, hogy zúg belé az utca, és a szelídebb viseletű ember irtózik az úton még szembe menni is velek [FogE 245].

viselhet 1. (magán) hordhat; a putea purta; anhaben können. *1671:* Csizmát ... mindjárt küldenék, de csak egy sincs kicsiny és kegyelmednek való. Most küldtem utánna annak az embernek, kire vetettem 7 bokrot, formát adván neki, hogy olyakat hozzon; ha meghozzák, az is megleszen, addig bizvást viselheti az bagaria talpukat [TML V, 507 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. (terhet) hordozhat, elviselhet; a putea duce/purta (o povară); Last tragen können. *1742:* a Falu közönséges helye ... nyil szerint szokott fel osztani (!) ... ebben az oszlásban lévö proportionak fundamentuma tsak az Falu közönséges terh viselése hogj az ki mint viselheti [Velkér K; Ks 4. VII. 1]. *1792:* látván az Anya hogy egyedül a ház terhét nem viselheti, egynihányszor engemet kért, hogy mennék el Krivinára és hinám haza Pétert [Lapugy H; Ks XLVIII/7. 18 Pogán Mikodin (34) vall.].

3. elvisel; a putea suporta; aushalten können. *1662:* a fejedelem is Lupul igen sok injúriáit, bosszútételeit olly békességestüréssel nem viselhetvén, mint az édes atyja, Kemény Jánost valami kevés néppel ugyanezen üdö tájban ellene küldte vala [SKr 324].

4. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *gondját ~i vkinek/vminek, gondot ~ vkire/vmire* **a.** gondoskodhat vkiről/vmiről; a putea avea grijă de cineva/ceva; für

jemanden sorgen können. *1644:* Ihon az Azzoni Nepek las hozzaiok ... En ne(m) viselhetem gondokat [Mv; MvLt 291. 423b]. *1671:* Hogy azért azok is a téli életekről gondot viselhessenek, parancsoljuk kegyelmesen Kegyelmednek, ez levelünket látván, táborban levő hiveinket közönségesen mind bocsássa haza [TML V, 587 a fej. Teleki Mihályhoz]. – **b.** vigyáz/gondot fordít vkire/vmire; a putea avea grijă de cineva/ceva; auf etwas/jemanden aufpassen können. *1605:* egjkor Nemelj Athiafjak meg lattak nala, s kertek teölle hogy augy (!) ad meg s mj meg wizzwk Berze Mihaljnenak az penzt Azra Jllyen walazt teöth hogy Nem aggya mert eö magais gongiat wiselhetj ha eddig gongyat viselhettye, ezen kwwl masnakis volt nala penze azis kernj kezde [UszT 19/9]. *1676:* eddig is ha ő felsége nem örzött volna, az mennyi gonosz akaróm volt s vagyon, eddig is régen el kellett volna vesznem; az az Isten viselheti tovább is gondomat [TML VII, 239 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1773:* Nemes Zemplén Vármegyében Bodrok Keresztur Várossában ... Lévő pusztás Curia, és parlagságra jutott Szőlőbeli Örökségnek, távol Lette miatt ... gondját nem Viselhetvén ... Bodrok Keresztur Várossában Lakozó (!) Nemzetes Nyári Intzédi Győrgy Ura(m)mal azon ... Joszág iránt, Léptünk illyen alkalomra [Alvinc AF; Incz. XI/15a]. *1815:* Minthogy az határunk őrizése igen terhes, az határinspectorságra teljességgel olyan ember kéván tatik, aki az egész határunkban mindenémű veteményeseinkre és szénafü helyeinkre szorgalmatoson jó gondot viselhessen [Jenőfva Cs; RSzF 95]. – **c.** figyelhet vmire, elintézhet vmit; a putea acorda atenţia cuvenită unei probleme, a putea rezolva ceva; auf etwas achten können, etwas erledigen können. *1592:* Myerthogy penigh az varos illie(n) ighen megh keoltseghtelenwlt, az megh eo kgmek varosul Adot vethettnek Byrak vraim talalliak megh az Zamweweo vraimath eó kgmekkel keolchyeoneoztessenek, Hogy Mind az Ajandekoknak s mind Egieb zwksegeknek eo kgmek Birak vraim viselhessek idejekora(n) gongyath [Kv; TanJk I/1. 205]. *1677:* A' Rovás avagy számlálás szerint valo Regestrumit ... a' Patronusok-is ki vehessék maguk szükségekre ha kivántatik, s' igy jobb móddal viselhessenek gondot joszágokból valo adojoknak bészolgáltatására [AC 71] * *gondját ~i magának* élheti életét, gondoskodhat magáról; a se putea îngriji; für sich sorgen können. *1732:* tegyen mentül hamaráb kösztünk igazat az M: Ur had viselhesse ki ki gongyát magáénak és had élhessünk [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.] * *gondot ~ magáról* vigyázhat magára, gondoskodhat magáról; a se putea îngriji; auf sich aufpassen können. *1657:* Én azért jüttem hogy megjelentsem, hogy az te állapotod igen félelmesen vagyon, s viselhess gondot magadról [KemÖn. 169] * *(szeme) előtt/előtte ~ vmit* szeme előtt tarthat vmit, figyelhet vmire; a putea avea în vedere; vor Augen halten können. *1670:* szeme előtt viselheti ember azt, hogy az mi kegyelmes urunk ezekben az állapotokban nemcsak levelek és posta követek által, hanem méltóságos úri renden levő fő követek által egy néhány ízben találá meg a bécsi udvart mind az erdélyi állapotról s mind az magyarországi atyafiak felől [TML V, 382 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1673:* Legelsőbenis consideratioban véven ezen nevezet árváknak mind ferfi s leány agon levőknek igje fogjatcsagokat, nem annyira nezhettük s viselhettük előttünk vigorè az Decretum continentiajat, mint hogj mint miserabilis personak, arvák, az menyiben lehetet legjenek reszesek attjoktol maradat jokban illendőképpen egjarant [Fejér m.; BIR].

5. (hivatalt) betölthet, (feladatot) elláthat; a putea îndeplini (o funcţie, o sarcină); Amt ausfüllen können. *1585:* Az tizt visseleó vraim le tewen tizteoket, Es Legh elseobennis Az felseo Espotalj Mester le tewen tiztit, mellyek vensege es Ereotlensege miath Magiarazot eo kgme hogy Ne(m) viselhetne Varosul eo kgmek mind az kez Nemzetnek voxabol valaztottak Az Vnio zerent Az zaz Rendreol Syweges Gergelt felseo Espotaly Mesternek [Kv; TanJk I/1. 2]. *1669:* Az tordai vármegyei ispánság vacál, mivel Keresztesi Ferencz megholt; mi Kegyelmednek conferáltuk; azért engedje Isten, viselhesse békével [TML IV, 535 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1774:* A szegény letett gubernátor gr. Kemény László úr is meghala ... Gubernátornak tétetett vala in anno 1758 vagy 1759-ben de az irigyek miá nem sokáig viselheté [RettE 338]. *1817:* A városban benn lako Immunis Nemesek, a' magok nemesi Praerogativajokban semmiképpen meg nem sértetödnek, söt avval azutánis mind eddig, élnek, s' ha a' fő Biroságra a' rendes uton meg választatnak, viselhessék [Szu; UszLt VIII/68].

Szk: *bíróságot ~. 1632:* 7-ma Decembris. Holt meg amaz híres-neves Csanádi Antal, magyar natión bíróságban, az ki nem viselhette teljességgel két esztendeig az bíróságot [Kv; KvE 164 SB] * *követséget ~. 1662:* hihető, az parancsoltatott vala Szejdi passának, ő is mindenekben Ali passátul függene és hallgatna, mint főszerdártul, s egyéb titkos követséget is viselhetett [SKr 565] * *polgárságot ~* esküdtséget viselhet. *1809:* ezen Conventios tselédemet ... Nemesi prerogativumnak meg Sertesevel ... Polgarnak valasztottak és akarjak tenni, és ezzel Conventios tseledemtől meg fosztani ... az kivánván hogy ha a Polgárságot nem viselheti, tehát fizesse ell [UszLt ComGub. 1715 u. gr. Korda Anna kezével] * *püspökséget ~. 1636:* Holt meg nagy hertelen amaz böles, tudós, istenfélő Csanádi Pál, az kolozsvári püspök, az ki püspökséget viselhete csak négy esztendeig s két hónapig nagy szorgalmatossággal [Kv; KvE 169 SB].

6. vhogyan viselkedhet/viselheti magát; a putea avea o anumită conduită/atitudine; sich irgendwie benehmen können. *1662:* abban módjokat nem látván, hogy utolsó veszedelmek nélkül tovább magokat opponálhassák, ellenségesen viselhessék, engedniek kellett vala [SKr 616]. *1668:* De úgy viselheti magát, hogy bizony még ide hátra sulyosan fogja hozzám való engedetlenségének káros jutalmát el venni [TML IV, 327 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

7. lebonyolíthat; a putea realiza/duce la bun sfîrşit; zu Ende bringen können. *1619:* az szent Istennek szent segítsége vélem lévén, azt az tractatust talám úgy viselhetem, hogy valami conclusiónak ha kell lenni, de az Nagyságod adóval béjövő követére relegálom, ha lehet [BTN: 186].

viselhetetlen elviselhetetlen; insuportabil; unertragbar. *1779:* Alkalmatosságot szolgáltatván a ... maga ál(ta)l contrahált Passivum Debitumok(na)k viselhetetlen terhe, s kiváltképpen valo kőleségtelensége mely szerint nem hogy ezen ... szerzett Patzolai Curiát, és pusztulni hanyatlott Udvárházat reparalhátná, söt még a maga Aviticalis ... NLaki Udvarát is nem reparálhatná [Nagylak AF; DobLev. III/522. 1b]. *1819:* Én az Isten nevibe kérlek édes Fiam! szánny meg engem mint édes Anyádat, oldozzad már tsak nem viselhetetlen bánatimat [M.régen MT; Pf Palatkai Anna lev.].

viselkedés comportament; Benehmen. *1879:* Sok mindent erőszakol magára külső viselkedésében, ami nincs lelkével összhangban [PLev. 40 Petelei István Jakab Ödön-

höz]. *1880:* Általában, Jakab Ödön, én, P. I., meg vagyok botránkozva a te viselkedésed felett [PLev. 80 Petelei István Jakab Ödönhöz].

viselő I. *mn* **1.** (magán) hordó; care se poartă în ...; anhabend. *1742:* Két Nyakon viselő keszkenő, edjike ... dufla Sellyem [Kisesküllő K; Somb.]. *1745:* az At az J. mind publicē Város piaczán mind pedig privatim Sok helyeken tolvajnak mondotta, azért, hogy az nyakán viselő keszkenyőt el lopta volna az A az Jtől de ellenben semmit nem comprobal [Torda; TJkT II. 46]. *1823:* Egy régi módi, zomántzos nyakba viselő koporsó [LLt Csáky-per 601. L. 1].

2. mindennap használt, hétköznapi, nem ünnepnapi; de purtare; alltäglich. **A.** öltözékre von.; referitor la obiecte de îmbrăcăminte; Kleider betreffend. *1574:* az En viseleő zokniam es Gereznam es Egy ranczos Ingual ezt mihelt meg halok mingiart aggiak kezibe Peruananenak (!) [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1608/1610:* Toldalagj Frusjnnanak az vyselő Gjóngjos partajat, es Egj kjs parta eőűet ... Orsyk (!) Hagyja [M.gyerőmonostor K; JHbK XLVII/49]. *1653:* ilona Azzoni regi Szolgalom imar fizetesen feliúl hagiok neki egi boriűzo tehenet es egi diznot, úiselő ingeimbe egy inget egi előkótót a úiselő fekete Szokniamat [JHbK XLII/3 Kovacsóczy Zsuzsanna végr.]. *1662:* Van itt velem: az török ló, kék bársonyos nyereggel, nemezzel ... Ferencznél vagy nyolcz aranyom, két tallérom ... viselő dolmányom [TML II, 240 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1682:* Attam minden napi uiselő kek giőngi őuett [Fog.; Borb. II Rákosi A. kel.]. *1699:* Egy Viselő Karmasinszin Angliai mente [Hsz; LLt]. *1704:* Ma vöttem ismét egy viselőkalapot harmadfél forinton, pantlikát is reája és szorítót [WIN I, 93]. *1746:* Az asszonnak egy fekete viselő válla [Vargyas U; DanielAd. 256]. *1766:* Két viselő kanafász elöruha, és egy Gyolts Palást [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva inv.]. *1787:* Egy viselő boroszlány szin Materiábol valo Suba ... 36 Rf [Kvh; HSzjP]. *1797:* Egy viselő Tarka Török Karton karakkó Fersengestől egy fejér veszszős szélü [Nagyköblös SzD; RLt Kisbudaki Rettegi Terézia kel.]. *1830:* Viselő köntős anglus gyoltsból négy ... Anglus gyolts Slafrag kettö [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19]. *1840:* egy Gala keszkenő ... egy viselő keszkenő [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19]. *1852:* Egy pár rokoja viselő 10 Rf [Nagyborosnyó Hsz; HSzjP].

B. textilneműre von.; referitor la obiecte confecţionate din pînzeturi; Tuchwaren betreffend. *1761/1784:* Paplannya pedig jutott ... Ötsém Uram(na)k háram ... a' harmadik paplan, ki viselő volt szarufás jo féle tarka bársony a közepin, a' kerülete pedig viola szin fél sellyem matéria [Hosszúfalu Szt; TkHf Com. Anna Teleki (61) vall.]. *1763:* Negy Tutzet viselő Pantlikás Asztal keszkenyo flor 20 [Hsz; Ks 23/ XXIIb]. *1773:* Egy viselő Paplan mellynek közepe Sellyem kerülete karton [RLt Salánki Ráchel lelt.]. *1821:* Vagyon egy rojtos kanafátz, két szöttes hímes, s egy viselő abrosz 20. Rf [Kvh; HSzjP].

C. tárgyakra von.; referitor la unele obiecte de uz ...; Sachen betreffend. *1581:* Sibrik Györgynek hagyok egy ezüstös aranyas Zomakot egy párducz bört, az viselő szablyámot, és egy veres lasnakot [SzO IV, 76]. *1598:* Gerendj Marthonnak hattam egj Aranyas labos serleget Egy Aranyas ezwsteos zygeleot farmatringal eggwt, az Viseleo zabliamis eoűe legien [Gerend TA; Törzs Gerendj Pál végr.]. *1628/1635:* Poharok ... Hat uiseleo egjbe Jaro pohar, hett gjrat niomnak [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1639:* Vadnak Valami viseló poharaim [LLt Fasc. 159]. *1650:* Az edes Attyam(na)k hagyom ... viseleő Aranyas kardom s hegyes tőrőm [Kv; JHb III/7]. *1653:* Balasffalui Udvarbironák (!) az viseleő kardgyat* [KemLev. 1402. – *A végrendelkező Mészáros Péter, Fejér m. alispánja hagyja]. *1710 k.:* Mikor osztán elmentem Heidelbergából, maga szép viselő ezüstös koszperdjével és egy pár kebenumfa ágyú pisztollyal ajándékozott meg* [BÖn. 573. – *Carolus Ludovicus, választófejedelem]. *1805:* Egy brillantozott aczél gála kard, fel kötő lánczával ... Egy más brillántozott viselő aczélkard, fel-kötő Lánczával [Mv; TGsz 52].

3. hordozó, elviselő; care duce/suportă; tragend. *1677:* a' hol penig oly dolog pretandáltatik, melyben közönséges kár és akadály, a' minéművek vagy Országos utaknak, réveknek akadálya, anál inkáb el-veszése, Fejedelmeknek vagy Földes Uraknak dézma adással tartozo szánto földekben, avagy adózó és egyéb terheket viselő Faluknak károkban ... járo dolog forogván ... az illyen akadályokat nemző uj Malmoknak erigalásoknak oculalására a' Vármegyék és Székek, ad inflantiam querulantium, Commissariusokat bocsássanakki, a' kik oculallyák [AC 113]. *1737:* (Az alperes) Uj Torda Varossanak Szena füveiben talalván égy Santa Simon nevü Pakulár Város közönséges terhit viselő ember Juhait [Torda; TJkT I. 143]. *1784:* Vagynak é ... Nemes Décsei István Uramnak közönséges terhet viselő Portiot fizető és szolgáló emberei [KSz; Borb. II]. *1799:* A' Falu Közönseges Terhét viselő individumok mind őszveseggel Also Árpáson vadnak [TKI IV/5]. *1801:* Mely nagyon meg Keserittve, s meg sértve Kell azon Kenyér Irigységnek Nevével vádoltatni: egy Terhét viselő Polgári Társsságnak s Czéhnak, a melyek Között oljanok is tanáltatnak a kik ketszeresen el vadnak Kőtelezve Hűt által [Kv; ACLev.].

4. feladatot ellátó, tisztséget viselő; care îndeplineşte; ausfüllend. *1662:* Csomaközi asszonytól való leánya ... a vicekapitánynak ... beírt vala, s maga s ottan nyomában vala levelének, olly titkon s hamarjában sietett vala bejőni, hogy a városon ott benn lételének híre csak akkor lett volna, midőn már nagyúri titulussal élvén, mint főkapitány személyét viselő tiszt mindenfelé nagyon parancsolni kezdett vala [SKr 510]. *1695:* Romai Császár Kglmes Urunk ő Felsége Decretumihoz conformáltatott, és ez jelen valo esztendőb(en) Juniusban Fejérvár Várossában celebráltatott Ország Gyűlésében publicáltatott, á Nemes Ország Statussinak Regestruma ... Fő Tisztet viselő Groff's uri Rendek* [Borb. I. – *Köv. 6 név, 1 kihúzva]. *1738:* a szolgáló fél igen kevés falunkban, mert szombati szolga vagyon nro 15, kik is immunisok minden extraordinariákból és szolgálatoktól, az előbbeni üdőkben pedig csak fő renden lévő uraiméknak volt szombati szolgájok és vicze tisztséget viselő uraiméknak [Szentsimon/Szentimre Cs; SzO VII, 392]. *1764:* az menynyei és annak hatalmát e földön viselő világi fölséghez mai naptól fogva hittel leköteleztettem [RettE 174]. *1794:* Melly sok keserves nyomorgatást; huzást, vonást ... szenvedtünk Bulzesten már régtől fogva Dzsugyasságat viselő Dsursz Ursztol aztat a' Ttts Praefectus Ur az ide aláb le irtakbol böltsen által látthattya [Bulzest H; Ks 75. VIIIb. 150]. *1826:* Ha a' kalandos-apaságot viseltnek vagy viselőnek becsületes jó hirű nevü fia a Kalandos Társaságba bevétetni kéredzik, őtet a társaság maga közé bevenni, és az iljak között a' közép grádusba helyheztetni köteleztetik [Kv; EM XI, 377 a külközéputcai Kalandos-társaság art. XXXI]. *1828:* A' könyv-vis'gálat itt szorossan veszen mindent; de csak ugyan

a' Crisis alá jött Voltér munkái 's más mintegy 35 darab könyvekis – a' mint a' Curator Urak biztatnak ki fognak adódni; de úgy hogy én reversáljam magamat arról, hogy hivatalt viselő Személynek kezébe menvén; elnem fognak másnak adódni [BetLt 4 Hodor Károly Bécsből]. *1847:* inkább azt gondoltam, hogy ha szinte a külső tisztviselők el akarnának is fogni, azt fogja mondani mint belső hivatalt viselő főpap, hogy az én ittlétem alatt ne történjen [VKp 156 Varga Katalin sk írása].

5. vmilyen nevet hordó, névvel nevezett; care poartă numele de ...; Namen tragend. *1654:* én pedigh az mint informaltato(m) az Ti Bonyhai Udvarbirosagh nevet viseleő emberetek affélét számotokra ne(m) sokat osztott volna ki az joszágh kőzé [Bükkös AF; KemLev. 1425 Kemény Jánosné Kallay Susanna aláírásával, a levél más kézzel]. *1710 k.:* abban az üdőben kisasszony nevet viselő eladó leány hozzá hasonló nem volt; de a kisasszony nevet csak a nemzete, akik nevelték, azoknak tekinteti, atyafisága, ritka szépsége tartotta rajta, mert ennek sem apja, sem anyja, sem hazája, sem jószága, sem belső értéke, sem másról reá szállandó successiója nem volt [BÖn. 749]. *1750:* (A) Sessio pusztán vólt mind addig (: Csak ganajt mit hánván rea a' falusiak :) mig ... egy Boldi nevet visele (!) Jobbagy Czigánya ... házat Csinála reája [Borsa K; Mk IV. XXIV, 262]. *1753:* Nagy kerek felől az Oldalon a Tekintő nevett viselő hegy megett [M.bece AF; EHA]. *1758:* A nevezett Város Baromvására nevezetett viselő utzában [Mv; MvHn]. *1766:* Vagyon az Szabo János Háza mellett egy Vidrutz nevezetett viselő Házhely [Doboka SzD; DHn 13]. *1794:* Tessék azért ... azan praedeclaralt Mikola Rész nevezetit Viselő erdőnak a Váradi rész erdőt meg külömböztető régi métáján reambulatiojára Compareálni [Ádámos KK; JHb XIX/43]. *1803:* az egész Szabo nevet viselő Bokor czigányság [Berekeresztúr MT; Berz. 9. F. 74]. *1831:* La luvon Gomenyikor nevet viselő helyen ... meg állopadván elönkben allittattanak a' következendö Commetaneusak [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb]. *1854/1855:* napkeletről az én Szurdok nevet viselő föld [Erdőcsinád MT; EHA]. *1855:* Nagy ály nevet viselő helybe [Kissolymos U; EHA]. *1869:* Az 51ik számu Carl Ferdinánd nevet viselő sorezred méltoságos Igazgatoságához [Kv; Pf Pálffi Károly lev.].

6. (vhogyan) viselkedő; care se comportă într-un anumit fel; sich benehmend. *1658:* Ezek a' mint referaljak mint a' ket papjok rosz magok viselők reszegesek, s verekedők, templumbeli szolgalattiokot sem viszik ugy vegben, a' mint kevantatnek [UF II, 196]. *1723:* maratt volt edgj fia Hocz Simon nevű, kitis Hocznak neveztenek az emberek azért, mivel nyalka, bószke, katanas, és magát viselő (!) legény volt [Kisnyires SzD; Ks]. *1763:* igén éles, nagy nyelvű, nagy hangú, magát férfi módon viselő, kemény asszony lévén [RettE 156]. *1768:* Miólta ide jött Drágus Márkully azolta ismérem; sem Gyilkosságát sem másokba ok nélkül valo gráználkodását nem tapasztaltam ... ellenben mindenkor jo erköltsü, magát jámborul viselő Embernek tudom és tapasztaltam [Mezőmadaras MT; BK. Atyim Flora (65) jb vall.].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *állapot* viselősség, terhesség; (starea de) sarcină; Schwangerschaft. *1777:* Férjem ... meg ismervén viselő állapotomat ... el akart hagyni, de egy s más Falusiak kérésére és ... Filep Antal Uram kőzben vetésére meg hajolván el nem hagyott mind holtáig [Szentbenedek SzD; Ks 90/28] * *fegyvert* ~ **a.** felfegyverkezett, hadban levő; înarmat; bewaffnet. *1678:* Micsodá kiváltképpen való okokra nézve kellett magamat arra venni, hogy Istenem ő szent felsége dücsősséges nevét segítségül hiván, az lelki testi szabadságért édes hazájokon kívül fegyvert viselő szegény bujdosó magyarság köziben kimenjek [TML VIII, 103 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. – **b.** fegyverviselésre jogosult; purtător de arme; Waffen tragend. *1769:* Felseges Aszszonyunk a Mixtum Forumot melly volt az fegjvert viselő Hazafiai kőzött abrogalta és kinek kinek törvenyes bajanak él igazittasat maga réndés Forumára igazittani méltoztatott [UszT XIII/97] * *gyermekágyat* ~ gyermekágyas; lăuză; im Kinderbett liegend. *1723:* láttam az Luka Vaszily gyermek ágyat viselö feleségit lánczon Prekup Juonnit a kis makrai fiokájával ott sirānkozni az ura penig a Tömlöczben Abafáján volt [M.hodák MT; VGy. Nándra Ursuly (40) jb vall.] * *maga előtt* ~ szem előtt tartó; care cunoaşte (şi respectă) ceva; vor Augen haltend. *1743:* Isten s emberek törvényét maga elött viselő igaz keresztyén, jo lelki esmérettel biro tiszta természetű ember [Kv; TJk XVI/3. 119] * *rabságot* ~ raboskodó; care se află în robie; sich in Gefangenschaft befindend. *1658:* ezelőtt is vélem együtt katonai állapotban inkább forgott, mintsem könyvek olvasásiban gyakorlott, efféléknek visgálásihoz keveset érthető, azok közül penig sok ezerek mostan is vélem együtt sanyarú rabságot viselő magyar vitézlő rendek az említett és egyéb fogyatkozástételek nélkül olvashassák, hallgathassák és magok szükségekre szabhassák az szent zsoltárokkal való éléseket [KemIr. 329] * *török természetét* ~ aki úgy viselkedik, mint ahogy általában a törökök; care se comportă ca un turc; sich als ein Türke benehmend. *1660:* ha mit Kegyelmed cselekedett, urához való igaz, tökéletes hűsége azt dictálta Kegyelmednek, mivel ő nagysága is tiszta szívből gyűlöli Isten félelme nélkül, s török természetét viselő hitihagyott Ákos fejedelmet [TML I, 558 Teleki Ferenc Teleki Mihályhoz] * *vki/vmi gondját* ~, *vkire/vmire gondot* ~ vkiről/vmiről gondoskodó; care poartă grijă de cineva/ceva; für jemanden sorgend. *1542:* kewnyorgok k. minth k. wramnak, hog k. ne hadgyon. Irassa k. Kawassy wramnak es azt, hog kywalkepen ennekem gondomoth wyselew[a] ne hadna, lenne mynden oltalomwal [Fog.; LevT I, 17 Petrus Oroz Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához és Fog. vára urához. – [a]Tollban maradhatott: lenne]. *1758:* Jámbor, istenfélő, tiszta erkölcsü ... magamra, gyermekeimre, házamra, cselédeimre jó gondot viselő – egyszóval mindenütt becsületet és nem kisebbséget vallok vele akármely dolgait consideráljam [RettE 77].

II. *fn* szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *vkinek gondja ~je* (vkinek) gondviselő(je); persoană care îngrijeşte pe cineva/care poartă cuiva de grijă; der Sorgende. *1570:* Bezterchey Gërgh Eskwt polgar Ezt vallya hogy ... eo ... az wrbeger Gergel arwainak gongya viseleoyek volt [Kv; TJk III/2. 119–20]. *1584:* Eleozzeor miert constal hogj azzoniom procatora es gongja viseleie beteg ez okaiert Zichy Janosnak beteg haladekot kiwanok [Mv; BálLt 80]. *1598:* Zabo Miklos ... vallja: Mint hogy eleiteol fogwan zabo ferenczenek es leanynak gyermekinek en voltam gongya wiseleoje ... menek mingyarast Barbely Ferenczne hazahoz [Kv; TJk V/1. 236]. *1603:* En zalanczj Gjeorgj zentthamasi ... Mintt Isten feleo kereztjin vrakatt, Bornemiza Boldisar wramatt, es Sennjej Pongracz wramatt hagjom az en Arwaim gongjak viselojinek [Csapó KK; JHb XXV/23]. *1672:* Én magamat nem is számlálom oda, hanem hagyom s bízom magamat az árváknak kegyelmes gondja viselőjére s tudom, ő felsége én

reám is gondot visel [TML VI, 276 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1707/1711:* Üdvezült Szilagyi Istvan uramis Die 28 Marty halalanak orajahoz jutuan ... mi elöttünk ... ket kis artatlan fiat az urnak Mikola Laszlo Uramnak ajanla tellyes bizodalommal es kere azon hogy miglen Isten elteti eö kegyelmet lenne gondgyok viseloje [Kv; JHbK LVII/43].

viselődik 1. viseltetik, hordatik; a fi purtat, getragen werden. *1679:* Kegyelmednek Uram az tigris bürt megküldtem, viselődjék szerencsésen [TML VIII, 486 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

2. elhasználódik; a fi uzat; abgebraucht werden. *1807 k.:* Szekere Ekéje volt vasas Boronaja pedig fábol volt Székelly Mihály Uramnak ... olly epségben nem maradhattak meg eddig elé amint voltak néhai Székelly Mihalynak idejéb(en) mert az Eoconomia fojtatás miá viselődtek pusztultak el vástak [Sinfva Asz; Borb. II].

viselős 1. terhes, várandós; gravidă, însărcinată; schwanger. *1662:* a másik német ármáda ... Zemplín vármegyére is a generál assecuratórialevele ellen ... általütvén ... sok szüzeket, tisztességes asszonyi állatokat megrontani, viselős és szüléshez közelített asszonyi állatokkal buja kívánságokat töltvén ... nem irtóztanak s bünnek nem tartották volna [SKr 678–9]. *1694:* Mivel az legény erővel el-vette ajjandekát az leanytul, mind penig böcstelen hirben nevb(en) költötte hogy viselős volna, es hogy meg hulvén edgy mas közt az szeretet tettzék minekünk hogy az léány absolvastassek az legény peniglen az leany ellen vivum homagiumon convincaltassek [SzJk 288]. *1716:* attol fogva kezdet viselös lenni, mikor az szilva kezdett sendülni [Nagyida K; Told. 22]. *1723:* Felső Ilosván szolgált egj Lengjel országi Fodor nevü orosz Legény Kukura Kosztin nevü embernél, ugjan ezen embernel lakott egj Porcsira nevü Léány, és ezen léány(na)k az szolga Fodor nagj hasat Csinalt, és az mikor az Léanyt meg látták hogj Viselős az Tisztek meg fogatták, s vitték Bethlenb(en) Sokáig ott raboskodott [Kiskájon SzD; BK. Molnár Mihály (60) vall.]. *1729:* Szava Mihálynét viselös allapotjában ... meg rugdosta a' maga nemetye [Sövényfva KK; TSb 51]. *1731:* Kovács Maria Aszszant özvegységéb(en) szolgáltam színten akor az mikor az hire vala hogy ő kglme viselős volna [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16]. *1744:* Bálsa Mihály fattyu Gyermek mert mikor viselösis volt az Any(nya) vélle ... a Török fölgyire recipiálta magát Cebére, es ott fattyazat meg [Mesztrákon H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1753:* jüven a nász az menjaszanjal ezt mondgja vala N. Tiboldi Gergellj vram annyja a Násznépének hogj mire hozzátok mert nagjon viselős a menjaszszonj [Kőrispatak U; Pf]. *1764:* Nem marada gyermeke, felesége is bontakozott elméjében a miá, hogy viselősnek gondolta magát egykor s megcsalatkozott benne [RettE 176]. *1777:* nagyon viselős sőt omlolag lévén az Iffju Aszszony ... azon romlása előtt harmad nappaltol fogva ottan töltottem volna az üdőt [Bözödújfalu U; Pf]. *1780:* hallodé Kati; senkinek meg ne mond hogj tőllem vagj viselős, tsak egy gjermektől is meg ne halljam, mert ha meghallom, átkozot légjek az ajtodot ki kötöm, s meg gjujtom a házadot, s benne égetlek [Rákos Cs; Pf]. *1812:* Reconciliat (!) Jakab Kata a' Templomba, ki is bé menvén Kolosvárra szolgálni, mint Léány és ugy jött haza bé kötöt fövel kontyal mint Aszszony noha viselős nem volt [Gyalu K; RAk 282]. *1820:* Gan Juonnéis ... nállom masokkal edgyütt kápálóba levén és a' Báronérol ki abba az idö tájba viselös vala ... azt mondá a' Bárotol viselös biz ő ... mert a' Báro mostis arra valo, Minapabaís a' pajtába vezeté az Jluka muta Léányátis [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pálffi Ferentz (29) hites assz. vall.].

2. viseltes, használt; uzat, tocit (prin folosire îndelungată); abgebraucht. *1656:* Ket vasas koczi, eggyik bőrös, masik karos viselősök [Doboka; Mk Inv. 7]. *1806:* Főre valo keszkenők 2 Botiz 4 más viselős 7 Rf [Szentkirály Hsz; HSzjP].

viselősen terhesen, várandósan; (fiind) gravidă însărcinată; schwanger. *1724:* Most két esztendeje egy Magyar Asz. ember sz(o)lg(álö)ja lévén, Viselössen ment el ö kglmétül azt tudom és láttamis [Náznánfva MT; BK. Móldovány Illyés (40) zs vall.]. *1753:* az Lakadalmokban Zugolodott az Nehai Tiboldi Gergellj Annya hogj viselősön vittük az Menj Aszszont [Körispatak U; Pf]. *1772:* Standár Firer Uram ... monda, had el mert égy kor égy Aszszony más házhoz keritvén ingemet Daniel Antal Julit szinte meg tekerém, nem sok hija vala, mert már kardomat Gatyámat meg oldván a meg nevezet Léány s a pendellyét fel emelvén szinte az actusra mentem, de eszembe juta hogy hozzája igen sokan járnak, ne talam tán viselösön találjam meg szeplösiteni, vagy tőllem valo volna vagy nem réám fogná ... és semmit nem cselekedtem [Dés; DLt 321/70b. Adalbertus Török (26) ns vall.]. *1777:* Gligor vándorlobol haza jövén és az feleségét viselösön kapván maga mellé sem akarta venni [Szásznyires SzD; Ks 30/28]. *1782:* Todor ... édes Annya ... M Országra ki-szökvén és oda keringvén mint egy, egy esztendeig oda koborolván viselössen jött volna vissza [M. fodorháza K; Eszt-Mk].

viselősség terhesség, várandósság; sarcină, starea femeii gravide; Schwangerschaft. *1762:* ábrázattyábol, vagy annak foltasságabol, és testenek naponként valo vastagulásábol ... ezekbül következhető viselösségét a denotalt Esztendőben kezdette observalni megy éreskor, (!) szüretig ... foltas volt, vastag volt, ergo viselős volt | ki is hozhatná ki ezen jelekböl lelke sérelme nelkült positive viselösségét, a' mi pedig nézi megy érestől fogván valo vastagságát szüretig perinde ebböllis ki hozhatná ki, Lelke fajdalma nélkült valo viselösségét [Torda; TJkT V. 94] *1777:* azon Irina igazán meg valva nagy Ringyo lévén azon Ferje Gligor szégyenletiben el hagyta volt ... azon idö alatt ... viselösödött volt meg ezen podár Vasziliaval azon édes Annya Irina ki is viselösségét meg ismérvén ... örödögi Mesterséggel é avagy mi formán ugy ezen Irina hozatta haza ezen hütös Férjét Gligort [Szentbenedek SzD; Ks 30/28].

viselt 1. használt, nem új; purtat, uzat, vechi; nicht neu | nem jó állapotban levő; foarte uzat; abgebraucht. **A.** öltözetre/ruhadarabra von.; referitor la obiecte de îmbrăcăminte; Kleider betreffend. *1560:* Rwha Nemw Marha ... Egy feyer Nadrag Karasia felzer. Egy Skarlath nest suba. Egy wyselth czafragh [JHb QQ. Temeswary J. reg.]. *1576:* Wagion maas feoketeoys Ighen o wysselth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 4]. *1585:* egy oh visselt eow, Korsos Pale ... f. 11 [Kv; Szám. 3/XIX. 2]. *1596:* Egy wisselt granat dolmany zeöld bagaziawal bellett ... f 4/70 [Kv; RDL I. 65]. *1628:* Egy viselt Swúegh [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11]. *1628/1635:* Ingek: Egy uekonj czjnadof uis<e>lt ferfi Ingh ... Egj azzonj embernek ualo uiselt ingh ... Egi seljemmel uarrot uiselt patiolat ingh [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1679:* Gyermek(ne)k valo, viselt, Szattyan czizma Par

l [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 30]. *1683 k.:* Száz fogarasi viselt Gubátol f 3//00 [MvRKLev. 8]. *1724:* vettünk ki … Aszszonj embernek valo nuszt farkas viselt süveget [Koronka MT; Told. 29/15]. *1752:* egy Viselt Szolga Mundér [Eszt-Mk gr. Petkiné lelt.]. *1850:* egy szederjes viselt teli kabát 15 f [Algyógy H; Born. F. Ii] | Egy ujj – s egy viseltebb fekete Magyarka 50 vft [Algyógy H; Born. F. Ii Török Antal uradalmi biztos összeír.].

B. textilnemüre von.; referitor la obiecte confecţionate din pînzeturi; Tuchwaren betreffend. *1576:* Wagion egy wazon wyselt lepedeo Azon Annok hal [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 16]. *1588:* Egy feyer o vissèlt zeoniegh Mas feyer zeoniegh visseltyeb [Kv; KvLt Vegyes I/2. 14]. *1595:* Egj eoregh veres zeoniegh viselt [Zsombor K; Som. Sombori László reg.]. *1629:* Egy lengetegh viselt Craccaj abrosz aestimaltuk tt f. – d. 60 [Kv; RDL I. 146]. *1632:* Bathori palotabol be nilo hozzu audientia ház … A falon keöreös keörniwl hett darab Flandriai viselt karpitok N. 7 [Fog.; UF I, 166]. *1637/1639:* 1. Eüsteos kard fekete rongjos viselt barsonjal boritot [Kv; RDL I. 111]. *1667:* egy veres Rosas viselt fevaly haj 35 dénár [Kv; LLt]. *1662:* az Tizedb(en) valo adossaghra … deputaltunk … Ket viselt vankos heiat [Kv; RDL I. 147]. *1681:* Egy veres viselt kilim [Páva Hsz; HSzjP]. *1724:* Egy viselt olasz fok (!) superlát [Koronka MT; Told. 27]. *1752:* Egy Viselt Selyem Paplany [Eszt. gr. Petkiné lelt.].

C. prémre, bőrre von.; referitor la blănuri; Pelz betreffend. *1576:* Egy darab nest wysselth, tezen mynth Egy harmad fel nestet [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9]. *1589:* Egy heorchieok Gerezna ige(n) visselt f. 6 [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 34–5]. *1614:* Vagio(n) Egi muruaj ket ret gerezna vyselt bechultek f. 4 d. 33 [Kv; RDL I. 95]. *1636:* Egi Viselt Báráni beor gerezna. Anna viselj [Kv; RDL I. 109]. *1636/1639:* Egy viselt pegymet hat gerezna [Kv; RDL I. 111]. *1710:* Két székre való viselt szőrbárson [DanielAd. 88].

D. ékszerre von.; referitor la bijuterii; Schmuckstücke betreffend. *1585:* Vagion eg Rez chathu parta Eow hitwan es eg hitwan visselt keosseonthiw [Kv; Szám. 3/XIX. 2]. *1589:* Ket Bokor kapch zokniara valo … Esmet egy viselt Bokor kapoch … Megh Eer f 2 [Kv; KvLt Inv. I/2. 31]. *1634:* Vagyon egy Scatulyaban egy viselt kesentyű nyom m. 1. p. 6. er f. 18 ./. 10 [Kv; RDL I. 105].

E. lószerszámra von.; referitor la obiecte de harnaşament; Pferdezeug betreffend. *1589:* Egy visselt hatas Nyereg d. 75 [Kv; KvLt Inv. I/2. 40]. *1614:* 1 visselt zapa (!) szügyelő [Kv; PLPr 114]. *1679:* Ló orrara valo fel kőtő nyügh, egyik ighen viselt nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 89]. *1724:* Egy viseltes Schezat hat loval viselt hámokkal fl. 180 [Koronka MT; Told. 29/15]. *1850:* egy más viselt nyereg bunda 5 vft [Algyógy H; Born. F. Ii].

F. fegyverre von.; referitor la arme; Waffen betreffend. *1611:* Egj uiselt Balta [Kv; RDL I. 88]. *1612:* Egy Ezüstes Zablya visselt [Kv; PLPr 68].

G. bútornemüre von.; referitor la mobile; Möbel betreffend. *1632:* Szamtarto ház … Egy viselt nioszolia … N. 1 | Safar ház mellet ualo swteö ház … Egj viselt aztal labostul … N. 1 [Fog.; UF I, 143, 146]. *1637/1639:* az nagj hazban vagjon egj keozeonseges aztal viselt – – – f 1 [Kv; RDL I. 111]. *1730:* Ket Singes kora Gyontaros Lada, zarjaval Kotsaval egjutt, felig viselt [Kőrispatak U; Pf]. *1796:* ugyan akkor küldettem bé, egy kitsiny gömböllyög Viselt Bőrös Ládát [Vajdasztiván MT; DE 4].

H. szerszámra/alkatrészre von.; referitor la unelte/piese; Bestandteile betreffend. *1640:* Egi vasas szekeret 4 viselt vasas kerekekkel, es 6. vy vasazatlan vy kerekekkel [Kv; RDL I. 123]. *1653:* Egj viselt vas [Ilencfva MT; DLev. 1. II. 12]. *1823:* a' Tolvaj … elhordott … Pár Szántó vasat félig viselt sem volt ért Rf. 5 [Firtosváralja U; Borb. II]. *1844:* s egyéb szükséges vasai viseltek [HSzj *gabonahordó-szekér* al.].

I. közlekedési eszközre von.; referitor la vehicule; Verkehrsmittel betreffend. *1596:* Vagion az haz hyan egy negy lora valo wiselt zeker hamostol kez szegesteol beochiewlleottewk f 9 [Kv; RDL I. 65]. *1699:* Item felig viselt fél fedelű kocsi ket kötő lanczaival edgjütt nro 1 [O. csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

J. edényre/konyhai eszközre von.; referitor la vase/unelte casnice; Töpfe betreffend. *1585:* Eoregh Zerew on talak vadnak Nro 15 vyseltek … beochwltek … f 10/33 [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 3]. *1588:* On Zerzam … Egy pechenies talner Harom eoregh visselt tal Ket vissèlt keozep tal | Harom egy Araniu visselt Oregh talak. Ket Keozep tal visseltek [Kv; KvLt Inv. I/2. 18, 24]. *1595:* Egy viselt serlegh pohar M 1. p. 8. kopot Az Arania [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.]. *1596:* Megh negy eyteles kanna wiselt [Kv; RDL I. 65]. *1606:* veöttem az kiraly vczai Swtó hazhoz egi viselt szitat f – d 12 [Kv; Szám. 12a/I. 29]. *1611:* Ket egy egy ejteles kanna, viseltek [Kv; RDL I. 90]. *1614:* Egy eöreögh tal, uiselt [Kv; RDL I. 96a Andreas Júnck sp kezével]. *1622:* Egj eörög Angliaj io tal. Ket keözep tal iok. Harmadik egj viseltieb tal [Kv; RDL I. 119]. *1647:* Egy viselt wst [Nagyteremi KK; BK 48. F. 16]. *1653:* Ket Veka Edgik uy Masik viselt [Ilencfva MT; DobLev. 1/II. 2].

K. épületre/épületrészre/építményre von.; referitor la clădiri/construcţii; Gebäude betreffend. *1692:* (A) lisztelő malom … also bokor kövei ujjak, vizkerekei roszak, gerendelyi edgyik uj, masik viselt … a gattya ujitast kivan [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1807:* Az Posta mester Vajda Gabor Ur Seller haza felől valo kert … mindenüt tsak nem egy forma felig viselt kért meg Gyámolozva és tövisel fédve van [Dés; BetLt 6 GyUjFalvi Nagy Ferenc kezével].

L. egyébre von.; referitor la alte lucruri; andere Sachen betreffend. *1568:* Consors Emerici Gellyen iur(ata) fassa est hoc modo, hogy mikor Bodog Gabrielne oteth oda hiuata akor Jmar, fel nyttak vala az ladat, es egyebet oth ne(m) latam hane(m) … valamy darab szapant, es valamy viselt arany fonalakat [Kv; TJk III/1. 208]. *1612:* Egy harom czöü gyorttyatartto labastol, vüsselt [Kv; PLPr I/13]. *1646:* Ket Pava legjező. Egik Uy masik viselt [KCsl 2]. *1692:* ket jo hoszu kötelek, harmadik rövideb hoszu kötel, viselt, bogos [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

2. (magán) hordott; care a fost purtat(ă) în/pe …; an sich getragen. *1812:* Adott edj mellyén viselt drága Médát ezis össeiről maradt a Grofînak [Héderfája KK; IB. Varro György (29) grófi kocsis vall.].

3. hordott; care a avut cineva, pe care l-a purtat cineva; von jemandem getragen. *1817:* Toro Florával … meg tépelődtek volt, de ez is csak égy tépelődés lévén közöttek az addig viselt betsületes hírét és nevét az Exponensnek, meg nem ronthatta [KLev. 10].

4. elviselt; care a fost suportat(ă) …; ertragen. *1721:* A Repartitiokbannis olly proportiot keres, mellyel a Hellysegeknek, nem csak tehettsege, hanem eddég Viselt Terheis aequilibráltassék, és azoknak a kik magok Quantumok felett, mit attanak, más helysegekröl meg erezhetö bonificatiokkal refundáltassék [Kv; Ks 18/XCIII gub.].

5. vmilyen tisztséget betöltött; care a deținut o anumită funcție, fost ...; ein Amt ausgefüllt haben. *1632:* Sebestyen Andras ... Birosag viselt ember keözeötteök [UszLt IX. 75. 2 fej.]. *1640:* Halanak meg Christof Janos az folnogj, Forgaczy Balint falnajsagh viselt ember [Brassó; NylrK XVI, 100]. *1657:* noha igen köszvény miatt megnyomorodott ember volt, de mégis inkább választották Rákóczi Zsigmondot fejedelemül, ki is egyébiránt jámbor és jó fejedelem, elein egri kapitánságot vitézi jó hírrel viselt ember volt [KemÖn. 26]. *1668:* Elhallgatom azután következett, nagy szenvedéssel sanyarúsággal, éhezéssel, szomjuhozással, sok félelemmel annyi pogányság táborában viselt kapikihaságomat s azután kapikihaságom alatt történt sok alkalmatlanságok miatt való szenyvedésimet [TML IV, 342 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1683:* olly Perceptorságot viseltek(ne)k elsőben is mindenek elötti(is) az eö dolgok vétetödhessék elö az Országh elötti okvetetle(n) [UszLt IX. 76. 13 fej.]. *1696:* My Rosnyai Szabo István Biroság viselt, Halmágyi Mihály mostani Fő Biro ... minnyájan [Mv; MbK 80]. *1700:* A kőzőnséges Jonak promotiojara Exactorok(na)k rendeltettenek[a] ... Atyankfiai; hogy eddig defungalt Hadnagysagot es egyeb ratiocinalo tiszteket viselt Atyankfiaitul, minden nevel nevezendő Varos proventusirol szamot vegyenek [Dés; Jk. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1773:* azt az kis ispánságot hagyhatta volna a szegény Szarvadi Józsefnek vagy Szénási Andrásnak, mert azok is régen szolgálják a vármegyét s az apjaik is viceispánságot viselt emberek voltak [RettE 316]. *1783:* Balás Petru őrőksége ... Ezen embernek Néhai édes Attya és annak Testvére, mint hogy Tisztartoságot viselt emberek voltak, azért az Allodialis földekböl nevelték és többitették az őrőkséget [Kéménd H; JHb XXXI/28]. *1787:* Jelentem alázatoson aztis, hogy a szászvárosi Bironé félett alkalmatlan gazdaszonynak ismérvén, egy absitos káplárságot viselt embert szegödtem feleségestől együtt hellyéb(e) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1801:* meg édgyeztünk abban is, hogy a M. N. Sombori Commune Terrenumok felosztásának terhét es az arra tejéndő szoros inspectiot ... 'Sombori Elek Ur vállaira tégyük ... ugy mindazonáltal hogy ezen által adással avagy teréhnek fel válolásával, az eddik (!) actoratussagot viselt Atyafiak(na)k és Birtokosok(na)k leg kissebb praejudiciumok se légyen [M.zsombor K; Somb. II]. *1879:* éppen az őáltala viselt hivatal nevetséges volta kapott meg – nem véltem szükségesnek, hogy igen sötét színeket is vegyítsek viselt dolgai leírásába [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *dolog* múltbeli (vitéz/dicső) cselekedet; faptă (vitejească/demnă de laudă) din trecut; heroischer Akt aus der Vergangenheit. *1636:* Az régi Pogányokot tudgyuk, hogy ... nemzetek felöl jól erdemlett Vri eleiknek ditséretes viselt dolgaikat éneklették légyen [ŐGrAj 8]. *1657:* A nagy Báthori István lengyel király mely igen királyi virtusokkal felékesíttetett ember lött légyen, arról és hatalmas viselt dolgairól exstálnak históriák | Az emlitett László király ruinálta Szmolincka alatt harmincezer emberrel az muszkáknak százezer emberből álló táborát ... kinek viselt dolgairól, elhiszem, exstálnak lengyel historiák [KemÖn. 20, 81]. *1662:* szemeimmel láttam, jelen voltam, s hihető Bethlen fejedelemnek hadakozásai, minden viselt dolgai és jó hasznos írások voltak [SKr 158–9]. *1710:* A Szentirás is dícsíretesen emlékezik Jefte viselt dolgairól | Zrinyi Miklós mind ésszel, mind experientiával és nevezetes viselt dolgokkal a többi között elsöbb lévén, nem jovallja vala, hogy a török császárral tegyenek confoederatiót [SKr 63, 71]. *1772:* az édesatyja, Daniel István úr, 60 esztendős korában nyerte meg az Udvarhely széki főkirálybiróságot. Annak s életében viselt dolgainak emlékezetére írt egy szép könyvet [RettE 274] * *vasat* ~ raboskodott; care a purtat cătușe, care a fost pus în cătușe; war ein Gefangener. *1716:* Vasat viselt Kúdúló Raboknak erog(a)l(ó)dat ... Sajt libr. nō 4 [Küküllőkővár KK; UtI].

7. vki iránt érzett; arătat, exprimat, manifestat; gefühlt. *1659:* Régtűl fogva Kegyelmedhez viselt atyafiságom Kegyelmed árva atyjafiaival való megismerkedésemmel annyival is öregbedvén, akarám ez alkalmatossággal is Kegyelmedet levelem által látogatnom [TML I, 437 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* életem s személyem koczáztatásával viselt hűségemért talán Keresztesi Ferencz módjára akarnak ő nagyságok velem tenni? [TML IV, 407 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] | Nagyságodat azért kérem, méltóztassék úgy méltóságos dispositioja szerint az dolgokat moderálni, hogy eddig való urunkhoz s hazánkhoz viselt nagy jó akaratját jobban is érezhessük meg az mi kegyelmes urunkkal és hazánkkal együtt [TML IV, 472 Teleki Mihály Rottal Jánoshoz].

8. ? fenntartott, megőrzött; păstrat; aufgehalten. *1665:* nem <aka>rám Kegyelmednek kedvét szegnem, és addig viselt neutralisságom<at> is le akarám ráznom magamról [TML III, 536 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz].

viseltes 1. használt, nem új; purtat, uzat, vechi; alt | nem jó állapotban levő; foarte uzat; in schlechten Zustand. *XVII. sz. köz.:* ha kicsinnegh viseltes is, nem kel velle gondolni [BLt]. *1728:* Egy viseltes kötöt festekes [Árkos Hsz; SVJk].

A. öltözetre/ruhadarabra von.; referitor la obiecte de îmbrăcăminte; Kleider betreffend. *1629:* Egj viseltes kis ezüst parta eoveczke [Gysz; LLt Fasc. 155] | Egj roz kizniczer uiseltes fejer mente [Szentdemeter U; LLt]. *1637:* Viseltes mente n 1 [Ebesfva; UtI]. *1675:* Két uiseltes Szalma Kalap [UtI]. *1686:* Edgy zöld aranyas terczella szoknya viseltes, vál nélkül ... Edgy haj szin terczella szoknya vállastol, igen viseltes [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyajándéka]. *XVIII. sz. eleje:* Egy viseltes teczin Strinfli Egy par viseltes gjapot bol (!) valo strinfli [LLt Lit. C. 17]. *1787:* Egy Persi nevű Szolgáloja ... bizonyos kárt tévén, és amiatt el szökvén ... maradott in Rebonificationem valami Gunyája ugymint égy habos Materia nem igen viseltes szoknya, égy ugyan afféle Materia Lájbli [Mv; MvLev. 14 Nagy György hagy.]. *1798:* Fogadtam meg Frajnak ... Albert Márist ... mikor el jön vagy ki telik az esztendeje a viseltes Csizmajat is az Ujj melle hogy hozhassa el [Banyica K; IB. Gombos István kezével]. *1801:* Két pár viseltes Kestyű [Mv; MvLev. 6 Tóbiás Antal hagy.]. *1823:* Három nagy Cartándli, mindféle ujjabb s viseltesebb virágokkal teli [LLt Csáky-per 601. 1]. *1850:* Egy magas tetejű, viseltes selyem kalap [Mv; DE 2]. *1866:* Egy kapornya szinü viseltes köpény (!) | Egy viseltes fekete magyarka [RLt].

B. textilnemüre von.; referitor la obiecte confecționate din pînzeturi; Tuchwaren betreffend. *1628:* Egj uiseltes egj aztalra ualo gallos gjolcz abroz [Bodola Hsz; BLt]. *1659:* Ket darab uüseltes arannyas materia | uüseltes aranj czipke [Cssz; LLt Fasc. 118, 146]. *1676:* Kilencz darab selyemmel (!) varrot viseltes varrot him, egy him, egy viseltes diktas vánkos hajban takarva [Gyf; JHb XXXI/1]. *1694:* A' mezö Bándi Ecclesia számára ... adott egy dufla viseltes szönyeget (: mely kilentz forintára (!) volt ... :) [Mezőbánd MI; MMatr. 367]. *1705:* A zászlót is pedig mutatá az generál, aki

egy kék tafota viseltes és szakadozott zászló volt, kit a generálné mondta vala ugyan hogy kitegyenek [WIN I, 438]. *1717:* Zöld Selljemmel Aranj fonallal irás útán varrott, kevéssé viseltes vánkos feben való két darab [Nsz; WassLt Wass Susanna lelt.]. *1760:* mégsem adának a rossz emberek a közönségesből egyebet, hanem a feleségemnek ... öt sing fein gyolcsot, nekem egy hálósüveget ... egy viseltes zsebbevaló keszkenőt [RettE 113]. *1788:* Agyra valo viseltes Szunyog hálo [Mv; TSb 47]. *1807:* Egy lobb és egy fél viseltes Nyereg alá valo pokrotz ... viseltes kék veréték poszto egy [Szentmargita SzD; Ks 67, 49, 41]. *1816:* Egy szálvonásos Ki-varással készült rostos viseltes Abrosz [Szentháromság MT; UnVJk 122]. *1830:* vagyon ... egy győngy szinre festett almariom két záros, két felé nyilló ajtokkal, azomba (!) két poltzos fejér fenyő, de még is ép vakablakbéli stellasikkal, elottek lévő bakatsin viseltes le függőkkel [Kv; Somb. II]. *1862:* 3 abrosz kisdég viseltes [M.szilvás TA; HG].

C. prémre/bőrre von.; referitor la blănuri; Pelz betreffend. *1666:* Egy darab visèltès nuszt lab [Ks 21. XVIII. 99]. *1671:* párducz bőr is az ki vagyon, ki igen viseltes, ki ha mivel ujabb is, vagy az körmei nincsenek, vagy az álla rajta, mégis 20, 25 talléron tartják [TML V, 929 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1679:* süvegre valo, viseltes Nest prem nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 80]. *1681:* Nadrág ala valo viseltes roka mál béllés Nro 1 [Vh; VhU 538]. *1684:* (Desfalui Miklosne) az Asz(sz)onnak hadta az viseltes gerez(n)aiat de azt sem attak meg [Torockó; Pk 7]. *1686:* Edgy tetczin sima barsony mente, az kerületj ezüst csipke, nuszt mallal bellet viseltessel [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyajándéka]. *1687:* Egy Rokahát viseltes béllést, az két ujja nyul bőr. Egy viseltes Rokamál béllést, Aszony ember menteje alá valo [Déva; Szer.]. *1724:* Két mente alá valo mál viseltes bélléseket fl 25 [Koronka MT; Told. 29/15]. *1735:* Nyakra valo viseltes nyuszt [MNy; XXXVIII, 303].

D. ékszerre von.; referitor la bijuterii; Schmuckstücke betreffend. *1677:* Az Kisanna részére adatott négy szál Veres nyakba(n) való kláris, egy szálba(n) vad(na)k jó féle egynehány gyöngyök, ezüst szemekis, valami hulladék viseltes ezüst gallandal együtt [Kv; RDL I. 155b]. *1710:* hagjot zálogul egj viseltes kőrmes Arany gjűrűtt [Kv; ÖCJk].

E. lószerszámra von.; Pferdezeug betreffend. *1652:* Veres bársonyra szkofium(m)al varrott viseltes portai czafr(ang) [Nsz; BfR X/2 Bethlen István lelt.]. *1676:* Egy viseltes Kantár [Kv; RDL I. 155a]. *1681:* Regi igen viseltes szkofiummal szederjes bársonyos Muratt nyereg kengyel nelkül [UtI]. *1704:* Egy viseltes nyeregh uj szerű puska tokkal együt [Kv; Pk 6]. *1726:* öt viseltes kender kötőfék [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. *1743:* egy Viseltes Német Veres czafrag puska takarostol Sujtassal hánták meg [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. *1756:* Rojtos de viseltes Szügjellő [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 23]. *1768:* Lonak valo viseltes szőr Nyűg 2 [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb]. *1771:* Czigány zabaláju viseltes Kantár [Nagyida K; Told. 19]. *1824:* vásároltam ... Egy Lo Szekeret egy Lovat két viseltes hámmal kontárokkal és gyeplőkel [Ne; Doblev. V/1093]. *1850:* 2 lóra való viseltes hám [Algyógy H; Born. F. Ii].

F. fegyverre, harci eszközre/fegyver vmely részére von.; referitor la arme; Waffen betreffend. *1637/1639:* Vagyon Egy kett eleo Ezüsteos pallos, vagjon raita hatt boglara fortuasa maroklattya boritot kereztj, viseltes f 40. [RDL I. 111]. *1642:* Kis Tholdalaghi szamara ezek iuttak ... egy Szór Pokrocz egy kilim, egy viseltes kard ezüstós Aranyas Portai forma [Koronka MT; Told. 1a]. *1652:* Egy viseltes bársonyos veres ezüstes hancsár [Nsz; BfR X/2 Bethlen István lelt.]. *1662:* Vagyon egj viseltes paraszt kard. Vagyon egj viseltes pallos [Jobbágyfva MT; Berz. 22/6]. *1665:* Egy viseltes pallos no. 1 [Fog.; UF II, 313]. *1673:* Viseltes vasas ágju kerekek nro. 15 [UF II, 537]. *1688:* Egy viseltes Nyakban vétő ezüstős kard paraszt szyval fel kőtve [Beszt.; Ks 27]. *1788:* Egy viseltes rosdás rezes kard [Mv; TSb 47]. *1824:* Egy kisded régi modi Lengyel mentéhez, viseltes fekete bőrrel bé vont, három hellyen meg ezüstőzött hasanlo maraklatu kard [Fugad AF; HG. Mara lev.].

G. bútorneműre von.; referitor la mobile; Möbel betreffend. *1632:* Az Maylad hazai 1. Vagion raita ... Ket viseltes pad szek ... N. 2 [UF I, 157]. *1681:* Ezen házbul nyílik egy kis, azon nyári ház végébe ragasztatott kamorára egy ... ajtó, mely kamorában vagyon az eöregebbik és alsó kemenczére való négy viseltes, bürezett eöreg fűvő [CsVh 90]. *1739:* ezen Házban találtunk Viseltes fenyő deszkából valo, béllet gjalog Padott nro 1 [M.szentjakab TA; JHb XI/9. 4]. *1775:* egy viseltes vasas kis Pintzetok forma Kalamáris ládátskát ... fel nyitottunk [Szászerked KK; LLt Fasc. 110]. *1788:* A' Láda fél viseltes bőrős [Mv; TSb 47]. *1792:* találtuk ... Az Udvarházat ... vagyon ezen házokban két félig viseltes kementze zőld mázu kályhákbol [Apahida K; RLt O. 2 Rettegi Zsigmond udvarháza]. *1795:* Két Karas 's három karatlan Fogasok mind festettek viseltesek Hf 1 [Mv; MvLev. Szabó Moses hagy. 4]. *1801:* két fejér viseltes Székek [HSzj *szék* al.]. *1817:* Vagyon ezen Házban ēgy 4 Szegletű viseltes fenyő Dészka asztalatska [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 3]. *1832:* Egy viseltes fenyőfa ágy [Sáromberke MT; TSb 26]. *1844:* van egy zöld kalyha kemenczeis füttővel mely viseltes omlofélben áll [Abafája MT; TSb 35]. *1856:* egy viseltes Kortsma asztal [Mezőbánd MT; TSb 39].

H. szerszámra/alkatrészre von.; referitor la unelte/piese; Bestandteile betreffend. *1667:* Vas asok nyelestől igen viseltesek nro. 3 [Fog.; UF II, 335]. *1679:* Magiar orszagi forma, ighen viseltes, nyeles áso 2. nyeletlen is 1. [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 78]. *1681:* Egy eöreg, viseltes verő libr. = 96 [CsVh 93]. *1711:* Egy viseltes Vasas Borona [Kv; Pk 6]. *1723:* Két viseltes patingok [Ludvég K; Told. 29/7]. *1770:* Egj Löts viseltes, egj uj, fakavakkal [Usz; Pf]. *1787:* Egy viseltes áso Dr. 48 | Egy szoro Lapát viseltes Dr. 6 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 5, 10]. *1794:* Kerülö ekébe valo Lapos vasak tzimer vasával együt viseltesek [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1816:* Tiz viseltes Istráng ... Viseltes kapa ... Viseltes kasza [Majos AF; Told. 47]. *1821:* éggy Fako Eke viseltes rongyos Talyigákkal [Backamadaras MT; CsS]. *1836:* edgy viseltes eke jo lapos és Hoszszu Vassaival [MNy XXXVIII, 55].

I. közlekedési eszközre, annak alkatrészeire von.; referitor la vehicule/piese şi accesorii; Verkehrsmittel betreffend. *1648:* Az Oltvizen egj eoregh hajo jar vagjon ket kőtel rayta eggik viseltes, az masik semmire kelleö [Porumbák F; UF I, 902]. *1676:* Portai kett viseltes szekereknek két vasas kerekek [Fog.; UF II, 740]. *1724:* Intzedi Gergelly Uram vett ... Egj viseltes Schezát hat Loval, viselt hámokkal f. 300 [Koronka MT; CsS]. *1742:* Egj fako közönséges viseltes szekér [Kisborosnyó SzD; TL 42 Kifor család lelt.]. *1745:* Fel viseltes marakvasas Beres szekér [Boroskrakkó AF; BfN VI]. *1756:* Más viseltes ökör után valo szán 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35]. *1797:* Egy viseltes kotsi Sövény kassal [M.igen AF; DobLev. IV/777. 19]. *1802:* Egy Zöld festékes

deszkáju viseltes 4. lo után valo szán [Ne; DobLev. IV/858. 9b]. *1808:* Egy viseltes Derék Szán [HSzj *derék-szán* al.]. *1827:* Egy erős készületű egész vágásu uj Lo Tár Szekér viseltes ernyőjivel [Koronka MT; Told. 34]. *1837:* Vagyon egy viseltes Ló-szekér vasas jó készületekkel [Mv; DLt nyomt. kl]. *1839:* Egy viseltes, de meglehetös allopatban lévö vasastalpu szekér hozzá tartozo minden peszlekeivel [Kv; Ks 73/55].

J. edényre/konyhai eszközre von.; referitor la vase/unelte casnice; Töpfe betreffend. *1615:* On kannat fedelest egi viseltest egiet [HSzj *ón-kanna* al.]. *1677:* Egy rosz viseltes vas rosta v(a)l(e)t f – //30 [Kv; RDL I. 155b]. *1693:* Egy viseltes vas serpenyö [Ne; DobLev. I/38. 10]. *1698:* két viseltes szarvas Teknö dagasztó [MNy XXXVIII, 306]. *1738:* Találtattak ezen Pinczében Tölgy fa dongákbol s fenekekböl valo Viseltes, de jo kádok be sozott káposztával [Szászvessöd NK; Born. XX/12]. *1756:* az Egettbor fözö üstek pedig fél viseltesek voltanak [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. *1770:* Egy Sotarto viseltes [Usz; Pf]. *1798:* Egj nem erössen viseltes, szilva iz fözö Nagjotsjka üst [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.]. *1802:* Egy vas rámáju viseltes Torma reszelö [Ne; DobLev. IV/858. 8b]. *1821:* Viseltes Platsinta Sütö [Mezöméhes TA; HG. Mara lev.]. *1836:* Egy viseltes léj szürö [Kv; Pk 3]. *1841:* A' konyhán ... Egy viseltes lapito détzka [Egeres K; Ks 89].

K. házi eszközökre/tárgyakra von.; referitor la obiecte casnice; Haushaltswaren betreffend. *1668:* Mas viseltes le kopot Araniu Mosdo Korsostol [Mk 4 Kapi György inv.]. *1681:* Veszszös gyertya tarto, csak ighen viseltes Nro 1 [Hátszeg; VhU 598]. *1788:* Huszon égy darab víseltes Olosz képek [Mv; TSb 47]. *1791:* egy nagyabbotska viseltes ord Tüker [Mv; MvLev.].

L. épületre/építményre/épület részére von.; referitor la clădiri/la părtile unor construcţii; Gebäude betreffend. *1632:* Vagion raita egj viseltes kiuwl beleöl festett bellett holiogos onas szeggel uert, eöregh hozzu sarkos pantos aito [UF I, 161]. *1676:* Ennek padlása ket vőlgyes viseltesseb gerendákon az elebeniekhoz hasanlo [A.szombatfva F; UF II, 760]. *1681:* Nyilik az hámor házra, avvagy vas verö színre egy fél szeres viseltes ajtó [CsVh 91]. *1694:* Arra megjen fel, ket szakaszokbol álló fa Grádits, sindelj fedel alatt: melljekis Kar fások es párkánjossan deszkazatossak, de viselttessek [Borberek AF; BfR]. *1726:* itten viseltes régi épületek voltak | azon Kereszturi Joszágb(an) akkoron régi viseltes Hazak voltak [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. *1729:* Egy viseltes sövénnyel fönt (!) agosokra epitett suppal fedet megh rongyollott ökör pajta [Buza SzD; JHbK V/2]. *1765:* A' kapu: négy ujjabb, tiz viseltesebb fellyül csipkéssen mettzett Fenyö deszkákbol [HSzj *galambbúgos-kapu* al.]. *1792:* egy rongyas viseltes Csűr [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1808:* vagyon ... harmintz égy és fél szál viseltes fenyö deszkákat magában foglalo kollát [Gyalu K; Szentk.]. *1829:* Vagyon egy Csűr ... a fedele Szalma Sup viseltes [Csekelaka AF; KCsl 6]. *1844:* Egy kö istállo ... a saragják viseltesek [Abafája MT; TSb 35]. *1852:* ajto feleiben két víseltes vas Sarok tarto pípák [DLt] | a' 3k és 4k gerendelyek belsö csapjai viseltesek, nádolást kivánnak [Km; KmULev. 2].

M. egyébre von.; referitor la diferite/alte obiecte; andere Sachen betreffend. *1665:* Viseltes avadag szeg no. 400 [Fog.; UF II, 314]. *1681:* Egy viseltes karika sátor n. 1 [UtI]. *1692:* Ezen Gepelyben vagyon öreg ö viseltes kötel [Görgénysztimre MT; JHb inv.]. *1696:* Egy hamu szin viseltes selyem sinor [LLt Fasc. 24]. *1703:* Egy Süvegre valo viseltes zöd Strucz tol [LLt Fasc. 115]. *1704:* Egy viseltes magyar Biblia [Kv; WassLt]. *1710:* jotska viseltes öreg gombok [Told. 19]. *1788:* Egy viseltes hegedü Tok benne lévö két viseltes hegedüvel együtt | Egy víseltes ostábla kotzka nélkűl [Mv; TSb 47]. *1789:* Egy viseltes Kufferbe 36 font Haj por ... Rf 6 [Mv; ConscrAp. 9]. *1807:* Bekesre valo kék viseltes sinor [Körtvélyfája MT; LLt]. *1813:* a' Gyömöltsös kertben egy viseltes Kukli [Koronka MT; Told. 18]. *1845:* Két viseltes kugli golyó és hat rosz tekék [Doboka; Mk].

2. hétköznapi, nem ünnepi; de uz; alltäglich. *1704:* Ezek után az asszony is csak maga felment vala egy kevéssé a mindennapi viseltes köntösében, amikor pedig úgy voltanak, hogy akiknek valami cifrasága volt, igen magára rakta [WIN I, 287].

3. akinek már volt intim kapcsolata férfivel; care a avut viaţă sexuală; diejenige, die sexuelle Beziehung zu einem Mann hatte. *1775:* Meg kell vala Bánffi György úrnak gondolni, hogy nem régen mely nagy bajt szerzett vala az efféle lascivitással magának, midőn Bánffi Imre úr Juliána nevű viseltes vén leányát impregnálta volt [RettE 358].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: használt, nem új holmi; albituri de masă folosite; gebrauchte Sachen. *1812:* a mi jo, ujj, és tisztességes Asztalnémű volt a' Groff Házánál azokot mind el vitte magával a' Groffné, és a Groffnak tsak a viseltesekböl hagyott a' mit hagyott [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.].

viseltesecske *kics* egy kicsit használt/megviselt; care este cam folosit(ă); ein bisschen abgebraucht. *1738:* Béres szekér ... Rudgya, Tésolyái, Jármai Viseltesecskék de jok [Szászvessöd NK; Born. XX/12]. *1764:* A szekér viseltesetske lévén nem ért volna többet valami tizenhárom tizennegy forintoknál [Udvarfva MT; Told. 44/26]. *1770:* Egy hasonlo varásu viseltesetske kék Fatyol Keszkenyö [Kiseküllö K; RLt O. 4 Sombori Gáborné Salánki Ráchel hagy.]. *1788:* Közönséges 4 vidres üst már viseltesetske [Somogyom KK; Told. 44a].

viseltesen használtan; folosit; abgebraucht. *1704:* ma volt Macskásiné asszonyom Kornis Zsigmondné asszonyomnál, mivel két ládabeli portékája lévén ... az Kornis uramék boltjában ... az asszony mind elhozta és itt ismert Macskásiné asszonyom bársonyszoknyáira és több sok portékájára, akit itt Kornis Zsigmondné asszonyom magán széltében viselt. És most is újobban ismerte meg holmiját viseltesen [WIN I, 208].

viseltet 1. hordat; a dispune să fie purtat; tragen lassen. *1593:* Akiket latnak hogy vagy eo maga vagy feleseghe gyermeke, hozzaiok Allapottiokhoz zegensegekheoz kepest Ne(m) illendeo feo es draga Ruhazatokat ... visel vagy viseltet, hat Ameny Adoot erdemlene ket Anny Adora Irathassak vethessek [Kv; TanJk I/1. 206]. *1667:* egy hitvan süveget viseltet [F.köhér MT; Told. 1a].

2. (terhet) elviseltet; a dispune să fie suportat; Last tragen lassen. *1794:* Ez elött valo napokban alázatos Instántiánkot nyujtottuk vala ... az köztünk levö Armalistáknak velünk nem szolgálása iránt ... alázatoson Instáljuk a' Ttes Kiraly Biro Urakot és a' Ttes Nemes Széket, méltoztassanak a' Ttes Urak a' szerént ö Kegyelmeket velünk meg egyeztetni és az az (!) öket 's minket illetö terheket egy aránt viseltetni [Szu; Borb. II].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *gondját ~i vminek, gondot ~ vmire/vmiről vmi felől* **a.** gondoskodik vmiről; a avea grijă de cineva/de ceva; versorgen. *1587:* Az zegeny ezefogyatkozot lakatos Miert hogy feleo hogy twz Myat kart thegie(n) egez varasnak wegeztek eo kegmek valamy zwr kontessel Rwhazzak megh es wssenek wassat a labara legien az foghaznal es az warassebol etelere viseltesse<n> gondot Biro vra(m) [Kv; TanJk I/1. 56]. *1657:* Kegyelmed viseltessen gondot az szállásom felől, de nem csak puszta házról, hanem oda kévántató alkalmatosságokról, szénáról, abrakról, borról, tyúkról, lúdról [TML I, 93 Barcsay Ákos Teleki Mihályhoz]. *1678:* Méltó is, hogy Kdg példás büntetésekről gondot viseltessen [TML VIII, 267 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1749:* Juczi(na)k is ha továb is jol viseli magát, egy kis rosmarintos bort is egy kis atalagb(an) csinaltam jo gongyat viseltette(m) mert az raritas [Buzd AF; Ks 98 Mikó Ferenc feleségéhez]. – **b.** vigyáztat vmire, gondot fordíttat vmire; a lăsa pe cineva în grija cuiva; aufpassen lassen. *1570:* Az palokra es hydakra eo K. Biro vram viseltessen gondot, Mert Jgen Megh Bontokoztak [Kv; TanJk V/3. 13a]. *1590:* Az zamweweö vraim keozzúl kwlgie(n) fel wdo zerent, ketteot ketteot, es wysseltesse gongyat eo kegmeok, hogy Annak haznos volta valaha tessek megh [Kv; TanJk I/1. 134]. *1605:* Tothazy Eotwes Mihaly ... vallia ... Colosy Istwanne Nem eoreokben, sem nem zallagban Atta Andras deaknak azt az zeoleot hanem bizta vala chak vgy gonduiselese ala hogy az vallonok miat el kelletek budosny, hogy viseltesse gongyat [Kv; TJk VI/1. 709]. *1623:* Juhokott Tarchion menteoll zepbeket Tarttson, de azokra viseltesse(n) valoban gondott [BGU]. *1659:* Az lovaimra gondot viseltess, kiváltképpen az Szegre, gyógyítsák [TML I, 459 Teleki Mihály Pekri Sófiához]. *1665:* Egyéb jószágom és dolgaimra is, az mint érkezik, viseltessen gondot [TML III, 471 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1683:* kináltam hogj egj Jobagyal gondott viseltetek réja [UtI]. *1704:* adjon passust, hadd hajtsák ki a marhákat Örményesre, hogy hadd viseltesse gondjokat [WIN I, 283]. *1737:* Az Erős-óldal alatt lévö Vér-mezö, a kis hagon innen, az Interveniensek marhai számokra, erösz tilalomb(an) tartassék; azért ki ki maga marhájára gondot viseltessen [Dés; Jk 480b]. *1774:* A Tisztek Saját Marhájakat az Udvari Naturalékbol kimilletlenül Competentiajokon kívül tartottáké azoknak gongyakot Udvari Emberekkel viseltettéké [K; KS vk]. *1798:* fogattam meg Drassai Béres Bironak Gligor Jakobot ... tartozik minden szekerekre, és Ekékre ugy az egész Ökrökre jo gondot viselni, és viseltetni [Drassó AF; TSb 24]. – **c.** vigyáztat vmire; a pune (pe cineva) să păzească ceva; achten lassen. *1605:* Az Teozelesreis eo kgmek viseltessenek gondot es minden fertalyokban leweo Capitanoknak committaliak hogi zorgalmatoson legyen az vigyazas [Kv; TanJk I/1. 375]. *1695:* azert Quartas Uram Contentus legyen, sakasztashoz ucsuhoz semmikeppen ne praetendallyon, mind az, az Ecclesiajé az ucsurais penig jol gondot viseltessen [SRE 34–5] * *vasat ~ vkivel* rabságban tart vkit, raboskodtat; a ţine în cătuşe pe cineva; als Gefangenen halten lassen. *1710:* Hét esztendeig való kapitányság viselésiért erdélyi módon az lön a jutalma, hogy hét esztendeig s nyolc holnapig viseltetének ártatlanul vasat szegénnyel [CsH 149].

4. vmely hivatalt/tisztet betöltet vkivel; a face ca cineva să deţină o anumită funcţie; ein Amt ausfüllen lassen. *1671:* Vadnak némelly Nemes Atyánkfiainak illyen megbántodások, hogy némelly Falukban edgy vagy két ház hellyeket birván, az nagyob Patronusok, kik tiz tizenhat vagy több jobbágyokat, avagy Fundusokat birnak-is, csak egyenlöképpen akarják jobbágyokkal a' biróságot viseltetni, s' kevesebb portiot biró szegény Nemes Embernél [CC 36].

viseltetett care a fost purtat; getragen. *1657:* Ekkor választatott Bethlen Gábor, és ekkor szűnt meg az háborúság, úgyhogy, noha az országon kívül viseltetett hadakozások feliciter voltanak, de az haza földét ellenség lova lába nem nyomta [KemÖn. 29–30].

viseltethet szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *gondot ~ vmire* **a.** vigyáztat vmire, gondot fordíttat vmire; a putea pune pe cineva să îngrijească ceva; aufpassen lassen. *1667:* Szegény néném mellett senki sincsen, az urára gondot nem viselhet, az premendáját is ki nem adják, azon kívül is szegénységgel vannak; sem magának szolgáival beszélni nem szabad, hogy jószágára viselhetne gondot s takartatna, szolgáival viseltethetne gondot [TML IV, 170–1 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. – **b.** vigyáztat vmire, figyelemmel kísértet vmit; a putea face să fie îngrijit ceva; achten lassen. *1662:* hogy Sebessi Ferenc is a vasban és fogságban otthagyatott volna, magát azonnal kivágatván a vasbul, Erdélyben azon várnak is pusztán való hagyattatását, és hogy addig onnan ki nem menne, hanem a helyre gondot viselni akarna, míg különben viseltethetne az ország gondot felöle, mindjárt megírta vala [SKr 559].

viseltetik 1. hordatik; a fi purtat; getragen werden. *1790:* mind a' Marha Döginek, mind pediglen a' Szarvas Marhák gyakor el orazások el távoztatására nézve hasznas Rendelések tétettek volt arrol, hogy ezenn egész nagy Fejedelemségbe készitetlen Bőrből Botskor se ne árultassék, se ne viseltessék [DobLev. III/676a gub.].

2. hivatal elláttatik, tiszt betöltetik; a fi îndeplinit o anumită funcţie; ein Amt ausgefüllt werden. *1662:* a Bihar vármegyei főispánság vacálván ... azon méltóságos tiszteket eleitől fogva fejedelemségre menendő nagy emberek, mint Báthori Kristóf, Bocskai István és többek ollyak szokták volna viselni mostan is ollyan méltóságos személytül viseltetni nem illetlennek ítéltetik vala [SKr 307]. *1790:* A Szőllő Biroság vagy Esküttség Esztendeig viseltessék, melly következzék Házalat szerént [Karácsonfva MT; Told. 76].

3. véghezvitetik; a fi îndeplinit; zum Ende gebracht werden. *1662:* Méltán hasonlíttatik, és igen méltán, e mi szegény hazánknak, Erdélyországnak és ahhoz tartozó részeknek állapota az Izrael és Júda nemzetének azon Istentől rendeltetett fejedelemségi igazgatás alatt való boldog állapotához, midőn azon igazgatások boldogul az ő igaz vágásiban viseltettek, és azokból ki nem vetemedtek [SKr 72].

4. vhogyan viselkedik; a se comporta într-un anumit fel; sich benehmen. *1661:* elebbi Feiedelem Bartsai Akos Vr(am) nemw nemw idegen indulattal uiseltetue(n), fiunkat Kemeny Simont azo(n) feö Kapitansaghnak Tiztiteol priualua(n), imponalta uolt annak subealását Tekentetes Nemzetes Betlen Janos Uram(na)k [UszLt IX. 75. 35 Kemény János kezével]. *1762:* Ott volt Bánffi Dienes úr is az házakban, igen nagy gravitással viseltetik [RettE 132].

5. vhogyan éli az életét; a trăi într-o anumită stare; sein Leben irgendwie führen. *1761:* Jol ismértem ... Bentser Pálnét Kováts Margith Aszont ... elméjében olly tébollyodott volt ... hogy ... gazdaság follytatására is éppen incapax volt, és következésképpen minekutánna innen el vitetett vol-

na ... mind egész haláláig olly balgatag és boldogtalan állapottal viseltetett volna [Medesér U; Ks 20. XIV. 10].

6. vkihez/vmihez vmilyen módon viszonyul és eszerint viselkedik; a avea o anumită atitudine față de cineva/de ceva și se comportă ca atare; eine Beziehung zu jemandem haben und sich dem entsprechend benehmen. *1586/1629:* Egy feleol Vitezleo Dobokai Imre Uram, mas feleol ... Kaszoni Ferencz Deak vram, az eo kegyme vey ... szabad nyelvekkel, es szabad akarattyok szerint egyenleokeppen, Atyai es fiui szeretetteol viseltetuen egymashoz, teonek my eleottűnk illyen vallast [Dob.; JHb III/30]. *1619:* ha eddig ... valamiképpen láttatik őnagyságának contrariusának lenni ... de most ... különben viseltetik őnagyságához [BTN[2] 258]. *1662:* Az fejedelemtül pedig azon kívül is eleitől fogva nehézség viseltetvén ellene, annyival inkább exacerbáltatott, gerjesztetett vala, hogy az articulusok és az fejedelemnek holmi magamentegető írásinak megcáfolási neki tulajdonittatnának, ugyan Fogarasban feje elüttetni parancsoltatott vala [SKr 512]. *1710 k.:* A fejedelem is majd olyan fogarasi ábrázattal és móddal viselteték hozzám [BÖn. 703]. *1721:* Arva apro gyermekeimnek Annyokot Tutrixnak vallom ... mig a perfecta aetast el nem érik, ha lehet, egy mástol meg ne szakadozzanak hanem minden joban Annyokhoz tartozo engedelmességgel és tiszteletel viseltessenek [BLt]. *1737:* Én bizony Ngos Uram olj igaz hűséggel s indulattal viseltetem Ngodhoz, hogy soha ez iránt lelkem ismeretitől nem vádoltatom [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1760:* Intimálja penig a' Consistorium Ujhellyi Krisztina Aszszonynak is, hogy Férjéhez engedelemmel viseltessék, és nehéz szovaival a' viszszálkodásra okot ne szolgáltasson [Kv; SRE 195]. *1775:* Az Aszszonyhoz is nagy indulattal és szeretettel viseltetett ő kegyelme, gazdálkodott az Aszszonynak, mint Gyermek ágyban levőnek [Peselnek Hsz; HSzjP Josephus Rápolti (40) vall.]. *1784:* Szörnyű dolgokat vűn (!) végbe ez az József császár mind a religio dolgában ... A religiót annyira vitte titulo sacrae tolerantiae, hogy az az szörnyű gyűlölség, mellyel viseltettek a pápista atyafiak a reformátusokhoz, megszünt [RettE 423–4]. *1808:* a Novizáták Inquisitoriája szerént az édes Annyához háládatlansággal viseltettvén a Novizáns és Felesége, kételenittetett maga Házától el menni [Asz; Borb. II]. *1812:* Mi hellyt egybe költenek egész elmenetele ideéig tapasztaltam hogy a Groffné hidegséggel viseltetett a Groffhoz [Héderfája KK; IB. nemes Jánosi Ersébeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéjének vall.]. *1848:* A majoritásnak úgy, mint a kevesebbségnek vannak jogai, melyeket tőle elvenni semmi esetre sem lehet. A minoritás mennél kisebb, annál szentebb kötelesége a többségnek úgy szólván gyöngéd érzéssel viseltetni iránta [Közlöny 45/204 Kemény Domokos nyil.]. *1880:* Ágai úrtól már régebben értesültem azon lekötelező figyelem felől, mellyel Beöthy Zsolt úr viseltetik törekvéseim iránt [PLev. 75 Petelei István Szinnyei Józsefhez].

7. vmitől vezéreltetik, indíttatik; a fi îndemnat de ...; geleitet werden. *1629:* immáron bizonyoson informáltattunk felőlle, hogy az Csizmazia Mestereket arra a scissiora, nem valami derekas és helyes ok, hanem, czak valami egymás között valo priuata iniuria vitte, melytűl viseltetűen, akartak az Varga Mestereknek unioiátúl el szakadni [Kv; Céhir. I. Bethlen Gábor rend.]. *1649:* Az J nem tudatik miteöl uiseltetue(n) rut esztele(n) szokkal, boszorkany tuzre valo, puska por ala valo ven kofa fonnyat, saluu(m) sit Essez lelekkelis megh szitta [Kv; TJk VIII/4. 366]. *1662:* a németek miatt való félelemtől viseltetvén, búzát ha küldhetnénk is, nem mérjük meginditani, mert csak feladnak rajta [TML I, 366 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1675:* ne(m) tudatik mi csuda lélektűl viseltetvé(n) reám támadott hatalmas karral vert, taglott véremet ki ontotta [Kv; TJk VIII/12. 63]. *1683:* Nem Tudatik miczoda lelki esmerettől viseltetue(n) ... Pakularom ... ugi ütötte főb(e) hogi az földre eset menten [Harasztos TA; Berz. 17b]. *1695:* En Allőrb(en)[a] lako Jenei Bálint Recognosalom per p(rae)en(tes) hogy szűkségemtől viseltetvén kértem Tekintet(e)s Nemz(e)t(e)s Petki Nagj Pál u(ram)tol ... husz véka buzát [TKl Petki Nagy cs. szám. 47a. – [a]SzD]. *1716:* csak boszszuságtol viseltetvén kell megh házosadni [Nagyida K; Told. 22]. *1721:* el küldе bennűnket ... hogy meg kérdenők eo kegyelmitt, hogy mi oktol viseltetvén verte, sebhette és rontotta eszsze ... Esztelneken lako Fábián István nevű Jobbágyát [Esztelnek Hsz; HSzjP]. *1767:* Ha valamelly bányász el kerűlhetetlen, bizonyos méltó, es acceptálható okoktol viseltetvén nap számokkal maradna el, az ilyenek ... potolyanak maradott nap-szamat [Torockó; TLev. 7/1]. *1772:* szűlvén a Feleségem, ő tudgya mitsoda boszszuságátol viseltetvén, ugyan othon nem létemben égy fekete Matskának a nyakára épp csomoban kötvén holmit Győrfiné (: mely Speciesek közűl láttam Tömjént, Hot szenet, és fog hagymát :) a pinczémben bé vetette [Dés; DLt 321. 74 Sig. Dants (48) ns vall.]. *1793:* az Asszony eő Nga felöl nem felelek a mivolta előzvegyen maradott, hogy szokott kegyességétől viseltetve conventsiotskátis nem adott nékie, de ebben bizonyos nem vagyok [Kémer Sz; TKhf 13. N. 34 St. Dombi (60) zs vall.].

8. van, alakul; a evolua; sein. *1619:* írjon őfelségének felőle odafel, mint viseltetik itt az erdélyi dolog az egy vár miatt [BTN[2] 277].

9. vmire veti magát, vmire vetemedik; a se hotărî; sich entscheiden. *1626:* Ha penig valami okbul arra viseltetnęk az en edes tarsom, hogi az en meg neuezett giermekimteol el menne innet lakni; igi legien közeotteok az osztozas [Kv; RDL I. 129].

10. terjesztetik; a se răspîndi; vertrieben werden. **Szk:** *hír – 1601:* biro vramek erthetik minemeo hyrek visseltettnek, kihez kepest eo kgmek ītelhetyk megh ha az magyarwchay kis Aytonak lohete megh nittatasa Awagy nem? [Kv; TanJk I/1. 377]. *1619:* A hispániai armadiák felől az mint viseltetnek vala az hírek, azmint végére mehettem, igaz, hogy sok vala azki kijött volt [BTN[2] 271].

viseltető 1. hasonló; asemănător; ähnlich. *1794:* szolgáit rongálással, s egyébb azokhoz viseltető durvaságokkal felettébb el kedvetlenittett, és meg bosszontott [Kük.; BK szászvölgyi ir.].

2. vkihez/vmihez viszonyuló; care manifestă (un anumit sentiment față de ...); sich zu jemandem/etwas beziehend. *1778:* Igazságszerető, istenfélő, a reformata religióhoz nagy buzgósággal viseltető úriember vala [RettE 387–8]. *1855:* neje ... iránta viseltető jó indulatjánál fogva is vég akarata hogy neje legyen az ő halála után egyedűli örököse minden nemű mostan meglevő fekvő és felkelhető javaikban [Kv; Végr.].

visít nyihog, nyerít; a necheza; gellen. *1736:* Az felejtár mellett való ló rendszerént ménló volt, gyakrabban az kösefás is; akkor volt az fő rendeknek mulatságok, mikor csak nyeritettek s visítottak ... (A) jobbágyoknak parancsolatyok volt, hogy az hintó mellett kanczán hol elémenjenek, hol hátra maradjanak, hogy az kanczára az ménlovak nyeritsenek, visítsanak | (A temetésen) az szín mellé vittenek ara-

nyas, ezüst, köves, szerszámos, boncsokos, tollas, bőrökkel ... czafrangokkal felöltöztetett uri paripákot ... azok ott kapáltak s visítottak [MetTr 373, 407].

visítoz a ţipa intruna; immer gellen. *1793:* Horváth Joseff a' Barátosi Joseff Feleségit hajánál fogva le nyomta ... s ottan visítoz [DLt 1799. év al.].

viski a Visk (Mm) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Visk/Vişcova; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Visk: **1.** Viskről származó; (care este) originar din Visk; aus Visk stammend. **Szn.** *1662:* Viski [SKr 367]. *1691:* Laurentius Viski alias Literati de Des [Dés; Jk]. *1728:* T. Viski János Ur(am) [Kv; SRE 155–6]. *1760:* Viski Mihály [Árpástó SzD; BK].

2. Viskről származó, Viskről való; din Visk; aus Visk. *1667:* énnekem ez egész öszön nem lőn annyi emberségem Kegyelmed előtt, hogy én annak idejében viski lennek szerit tehessem | nem búsítom Kegyelmedet viski lenért, mert kérésemmel csak Kegyelmedet bántom [TML IV, 4, 5 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1668:* Az viski harminczados legény ... valami szegény nemes ember hozott búzát eladni az huszti piaczra ... harminczad adásra kényszeritette [TML IV, 323 Bethlen Drusiána Teleki Mihályhoz]. *1676:* Sáfár hazban lévő holmi bonumok ... harom hordokban Viski hihelt és eczelt len, hatvan három font ~ libr. 63. Viski len pácz száz kilenczven font ~ No. 190 [Fog.; UF II, 712].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Visk lakosa; locuitor din Visk; Bewohner von Visk. *1670:* Az viskiek supplicatioját ím kiküldöttem, melyből megláthatja Kegyelmed, miről supplicáljanak [TML V, 273 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1679:* Az szegény viskieket igen körülvette az Tisza áradása miatt való veszedelem [TML VIII, 463 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

viskó szerény házacska; căsuţă sărăcăcioasă; ärmliches Haus. *1705:* Azután két gyertyával a vőfély a menyasszonyt levivé, kit is nyoszolyóasszony hozzátartozóival együtt lekisírék egy kis viskóba, és így elhálák egymást [WIN I, 412]. *1718:* az Gyertyanasiaknak nincsen sémi különős hatarok, mivel az Falujakis az Aranyi hatarban vagya(n) az előt ot falu sém volt haném az maras gyakar ki aradasa mia némely emberek ada ménvén irtatak magaknak egy egy kis viskonak valo helyt [H; JHb XXXI/46]. *1738:* Házhelly, mellyen de facto egy kis Viskó vagyon [K; LLt Fasc. 8]. *1827:* Elsö Visko vagyon a Falu közepín ... Lakik ezenn Telken vagyis vískoba Fodor Vonutz nevü Viskos [Cege SzD; WassLt Conscr. 75].

viskós 1. akinek csak egy kis szerény háza van; care posedă o căsuţă sărăcăcioasă; nur ein ärmliches Haus habend. *1827:* maradt itten Czegébe égy Curialis Telek mellynek szomszédgya ... a Méltoságos Exponens Grof Ur eö Ngak Satyen Jovuj nevü Viskosak Telke [Cege SzD; WassLt Conscr. 7].

2. amin viskó áll; pe care se află o căsuţă sărăcăcioasă; wo sich ein ärmliches Haus befindet. *1827:* Hetedik Viskos Telek van a falu közepe felé az észkas soron [Cege SzD; WassLt Conscr. 81].

visnyai, visnyói a Visnyó (Borsod m.) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Visnyó; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Visnyó: Visnyón készült; care a fost făcut la Visnyó; in Visnyó erzeugt/hergestellt. *1683:* võtem ... Visnyai Gyolcsot ket veget f. 16 [UtI]. *1684:* Házi vásznát Visnyait egy vegett fl. 12//41 [UtI]. *1687:* F(o)g(ara)ssi Thamástúl võttünk Jo fele Visnyói gjolcsot két véggel, vegit p. f. 13 [UtI]. *1697:* Egy vég visznyai Gyolcs [Beszt.; KGy] *1734:* Közönséges czérnáböl kötött kereszt recze fejér czérnával töltött edgy pár Visnyai Lepedö három vánkas hajaval edgyüt [Born. XXXVIII/3 Kornis Krisztina lelt.].

vistai a (Magyar)Vista (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vista/Viştea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vista: **1.** Vistán lakó; din/care locuieşte la Vista; in Vista wohnend/wohnhaft. *1573:* Balassy Georgy chiaplar hity vtan vallia, hogy Ez elymwlt Napokban ... Latta hogy Kelement ketzer vteotte Zekercewel az vyztay Ember [Kv; TJk III/3. 100]. *1609:* Vistay eökreös emberek ... Minden vetemeniekböl az Dezmat megh attak [Vista K; Sennyei 47/11]. *1647:* Szentkyrali Iacab Vistai hites falus biro Cziako Balint Vistai eskut polgar [RLt 1].

2. Vistáról származó; (care este) originar din Vista; aus Vista stammend. **Szn.** *1570:* Vyztay Zabo Myklos [Kv; TJk III/2. 47].

3. Vistához tartozó; din/care apartine de Vista; zu Vista gehörig. **Hn.** *1768:* Vistai oldalan | Vistaji Tetön [Gyalu K; EHA].

4. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vista lakosa; locuitor din Vista; Bewohner von Vista. *1774:* jóllehet kaszálgatott egyszer vagy kétszer bírája[a] ottan, ez előtte valo esztendőkben, de mindenkor a vistaiak azon kaszálást vagy elégették vagy elgazolták [Méra K; BfN Vistai csomó. – [a]Borsos Imrének].

visz 1. vmit vhova elvisz; a duce ceva undeva; bringen. *1568:* Mezaros Martone, Meg eskegyek azon hogy az Tukoth Henteler Matyasne vitte oda, es ǫ neky sem hire sem tanachya nynchen aban, hogy az tuk vayda Jacabneie legyen [Kv; TJk III/1. 186]. *1573:* Ilona Nehay teorek Miklosne Azt vallia hogi hallota Kalmar Albertne Monta hogi ganakodyk Borbel balint Inassara hogi az mely Irmes Bort az eo leanyanak vit volt azzal betegwlt meg leania [Kv; TJk III/3. 111]. *1586:* Az mely Talakot Kendj Sandor vram meniekzeoiere zettwnk vala vgian azon Talakat Bochikaine Azoniom leania hazasitasara vittek vala az ket helien [Kv; Szám. 3/XXIV. 71]. *1617:* En az Aztaltul az Gergyat vyem az tuzhoz hogy meg Gyucham [HSzj *gyertya* al.]. *1638:* a hwuelie az Zablianak az Vezekedes utan az földön heuer uala es en vim Andor utan az Zablia hweliet [Mv; MvLt 291. 138b]. *1673:* Egjeb hozzájok valo eszközeit penig á czejth hazban vitték, tsak tengeljei kerekei, vadnak ott [UF II, 545]. *1722:* az Exponens Méltgs ur(na)k ... azon Czordat pasztorló embereire ... estve késön naphaladat után rájok mentenek, es Oltyán Opra nevü sellérét ... vertek, taglották ... hólt számban hadták, honnanis haló félben vittek pokroczban házához [Velkér K; Ks 7. XV. 5]. *1780:* Cserei le vetkeztetvén estve a Grofot ő bé fogatta az eő Nga lovait s a Mátkájához szánkáztanak Sok izben éjtzakánkent ... s Mátkájának is mindenkor vitt valami vásárfiát [Bethlen K; BK. Juliana Ersekujvári (24) conj. St. Butzi vall.]. *1788:* Balog István a Bundája alat sövényt vivén kullog haza felé [DLt]. *1831:* mikor délután a hust vetted miért nem vitted, vagy

küldetted a hust haza Feleségednek? [Dés; DLt 332. 20]. *1849:* Nyilka Pétert láttam hogy az Udvarbol annyi poszto gunyát hozott ki, hogy alig birta kitis az uttza kapun szembe tánalván a' sok poszto gunyákkal, mondám nékik te mit gondolsz hova viszed azt a' sok drága gunyát, hiszen te nem vagy ur, hogy olyanokat visely [Héjjasfva NK; CsZ. Vaszi Demeter (51) vall.]. *1899:* Ezt a levelet M. úr viszi magához [PLev. 203 Petelei István Gyalui Farkashoz].

Szk: *ajándékba/ajándékon/ajándékot ~. 1585:* Az vraknak Aiandokon Wit B. V. ... 8 eytel malosat ... f. 3 d. 84 [Kv; Szám. 3/XVIII. 25a Gellien Imre sp kezével]. *1586:* 3 febru: Váas (!) Giorgnek vittunk aiandekot mert vasarhelt Jgen teorekeodek mellettwnk ket cziwkat, az arra /29 [Kv; Szám. 3/XXIV. 10]. *1589:* Sombori vramnak vittem Aiandekba Egi egez barant d. 22 [Kv; Szám. 4/X. 16]. *1751:* Az Angyal beszélli vala Uj Király születet volna ... Jo wolna hát meg keresnünk Néki ajándékot vinnünk [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. játék] * *beljebb ~. 1752:* más nap bellyebb vivek az it bellyebb Levő Nagy Bogu Cserefahoz az Asztalt, és ott feleltetenek [Vice SzD; Ks 39. XXIII. 3. 29] * *enni ~ vkinek. 1582:* Sophia Balint Deakne ... vallia ... Kertem az Kowachot rea hog enny vigie(n) az fogol leannak es azt monta hog vizek az essehnek eg Nag' szart [Kv; TJk IV/1. 112–3]. *1644:* Ez el mült Niarba(n) az mikor az Biro Antalek haza megh ege az dolgosoknak akarok vala Eonni vinni [Mv; MvLt 291. 432a]. *1816 u.:* enni vagy inynya vigyen [KLev.] * *hátán ~ vmit. 1736:* ennyihánszor vittenek estvénként arról felöl fát az hatakon [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVIII. 32]. *1742:* vittenek holmi edgyet mást az hátokon [Buza SzD; LLt Fasc. 109] * *hóna alatt ~. 1807:* szalmát tévén a földre, azt a vékányit a zsákba a szalmára tette ... kifordulván, látá, hogy Fitori Péterné viszi az hónya alatt [F.rákos U; RSzF 169] * *inni ~ vkinek. 1573:* Ferench Kálmandy Karol Mellet Vaday Mihal Zolgaya[a] ... az Meg holt legent az Pap Thowa arant talalta az vton fekwe, kery volt hogy Innya vigyen, egy Syweg vyzet vit neky [Kv; TJk III/3. 415. – [a]Tollban maradt: *Azt vallia*] * *jegybe ~. 1625:* Wagyon megis egy parta eo mellyet elebbi meg holt vra jegyben wit wolt, nyom m. 2 p. 6 [Kv; RDL I. 126] * *lopva ~. 1771:* Tit. Zilahi Istvanné Aszszonyom fél kalandgya kenderit Gyöngyösi Istvánné a Szamosbol ki vévén a maga házához vitte Lopva [Dés; DLt 321. 23a Tanaszia Krisztina cons. Vaszily Iftyene (36) zs vall.] * *nyilván ~* mindenki/vki tudtával visz. *1735:* Tudgyaé a' Tanu ... hogy fellyéb emlitett ... Széki Teleki Samuel Vramnak ... Titkon avagy nyílván kicsoda vítt pinzt, vagy egytzer, vagy maszszor [Kővár vid.; TKl] * *ölben ~. 1701:* egj Papesdi ember ... adott hirt az Asszonyok(na)k hogj utánnak járnak az Deakok s lattamis az Asszonyokat ... hogy mentenek az gyermekeket ölökb(en) viven az Papesdi erdön fel az Urakot keresvén [Keresztényalmás H; Szer. Togyer Mirás (30) jb vall.] * *titkon ~ → nyilván ~* * *vki elejébe ~. 1595:* Kupas Antalnetol veotte(m) 31 Zeowetneket, Mellieket az Tár zekereken Azzoniunk eleiben vittenek per f 2 d 58 [Kv; Szám. 6/XVI. 39] * *vki kezéhez ~ vmit. 1572:* Szabo Istua(n) ... ami keues kölczige vala ra költe, az laposi Koszma gergel mind Marhaiat ra költe emellet Mweltek es ket Negue(n) forint irö Eszwstet, Azt az Eszwstet keszihez viue Szabo Jstuan [Hagymáslápos Szt; BesztLt 3687 ismeretlen a beszt-i bíróhoz].

Sz. *1632:* Sok gondolkodasom utannis elegseges valasz tetelem lehetne az kd leuelere chiak amaz reghi mondas: uert uiszen ueretlent [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.]. *1667:* Ez igen új hír előttem. Igazán vert viszen veretlent; hiszem még ő volt nékünk adós [TML IV, 172 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1698/1699:* Itt telik ki vert viszen veretlent, eö klme jobbagyi tamottak megh jobbagyimot, az maga(m) földömre rea menvén verték taglattak, sebhetek Jobbagyomot fiaival edgyüt [Cege SzD; WassLt Vas Dániel Illyes Gábor szb-hoz].

2. vkit/vmit szállító eszközön vhova szállít/elvisz; a transporta/a duce pe cineva ceva undeva; etwas irgendwohin transportieren. *1561:* Az testet penig. Ewnmagok tartozzanak az iffiw mesterek az Sirhoz vinny Es ebbol senki magat megne menthesse [Kv; ÖCArt.]. *1585:* 11 Juny. wnek[a] ket Hordo sert Adam Janostol feyedele(m) zamara [Kv; Szám. 3/XXII. 74. – [a]Olv.: vünek]. *1596:* Az kik Temeswar ala vinek elest, attam zekerekre ket feleol az oldalara hogi teob kinieret rakhassanak .8. fwrez dezkatt [Kv; Szám. 6/XXIX. 74 Bachi Tamás sp kezével]. *1605:* Enge(m) kęr vala az J. hogi vigie(m) el az lianiat Kadiczfaluara. 40 penzt ad de en ne(m) vym [UszT 19/37 Michael Balint de Benczed, nunc in S. Kiralj manens, Inquilinus vall.]. *1657:* Ebédet Gyaluban evék Kamuti Farkas vendégelvén; utána úgy megbetegedék, hogy többire halálos betegségben szekérben vittük Váraddá [KemÖn. 38]. *1669:* Én ugyan addig is élni fogok az doctorok praescriptiojával; magadnak is, édesem, viszek valami külső orvosságokat és az szülésben segítő eszközöket is [TML IV, 488 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710 k.:* Gyermekségembeli diaetámról írni haszontalanság, említem csak, hogy igen kicsiny koromban két cápon, kis szekéren vittek volt Felső-Búnra szegény üdvezült Bethlen Ferencz gyermekeihez, és ott engem megrészegítettek, melyet nehezen szenvedtem [BÖn. 513]. *1736:* Ha az temetőhely távul volt, az testet ... szekeren vitték ... ha penig az temetőhely közel volt, hat vagy nyolcz ember az testet rudakon vitték [MetTr 409]. *1754:* Medgyesre az Urak számára Vittek orját nro 2, Oldalost nro 4 [Mezőgerebenes TA; BLt 7]. *1801:* Leveléből láttam aztat, hogy hanem ha Sátort vijendenék Magam számomra, különben alkalmatlan lennék [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez]. *1835:* adj nékem sorogját, meljel a' Ganét vigyem, mert én nem vagyok ökör, hogy szekeret huzzak [Zsibó; WLt]. *1895:* a palotának nintsen nagy baja, Sajgo malmának van a Fedelinek, azt a monár megdugdosa, Vit Szeget, zsendejt [Etéd U; NkF].

Szk: *ajándékba/ajándékon/ajándékot ~. 1582:* Biro V. külde Boldisart az lowas legent mogyorora wit egy zeonyeget ayandekba Bamfy Boldisarnak fizette(m) f. 1/25 [Kv; Szám. 3/V. 43 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* 27 Janua: Mykort Barat Peter Bonczhyday Gergely Tanaczhy akarattyabol az Gergely koachyne es az Aczhy Gaspar mellet ala mentenek volt[a] igy volt az kölchyeg. Malossat vyttek az Vraknak ayandeko(n) 5 Eytelt Eytele p(er) d. 48 [Kv; Szám. 3/XXII. 58. – [a]Gyulafehérvárra] | 8 Júny B vram Mene feierwarra az Gúbernatornak Aiandokot wún witte Farkas ferencz 4 Lowa(n) f. 3. d. 50 [Kv; Szám. 3/XVIII. 7b Gellien Imre sp kezével]. *1588:* 21. Aug. Jeott volt be Sombory vram B. vram akarattiabol vittem Ayandokban neky ... 16. Mertek keowy halat Merteket d. 3 d. 48. Egy Zeker fatt Konyhaiara d. 25 [Kv; Szám. 4/I. 36] * *eladni ~. 1677:* Az Enyed Városbéliek valamely abususbol két két pénzt szoktak volt venni minden egy egy köböl gabonáért, mellyet városokban el-adni vittenek, a' szeginységnek nagy fogyatkozására, mely a' mint régen tolláltatot, ugy ez utan-is nem admittaltatik [AC 219]. *1714:* Pataki Györgj Ura(m) ... vün el adni Trit. metr. 24 [Mocs K; Born. VIII/3 Csani János (40)

jb vall.]. *1806:* Mái napigis itten mindennek Szabad még a külsők(ne)kis a kereskedés modgya … Én Szükölést nem tapasztaltam a miatt a piatzunkon, hogy ha másuvais vitték kereskedésre nézve el adni [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.] * *kereskedésre ~. 1668:* Ha kik falubéliek s mások is a Maros mellett sóval akarnak kereskedni, s le akarják azon falukban sójokat rakni, tovább egy hétnél egy helyben ne tartsák, hanem vigye el a mely felé akarja vinni kereskedésre [EOE XIV, 330] * *lazaretumba ~. 1718:* Hogy ha penig törtennek, kit Isten távosztassan, valamelly olly lakós es számos bőcsülletes Emberek maga Háza népe, vagj Cselédin contagio[s], az olly Embernek Háza népe, vagj magat Lazarethumban vinni nem Szükség, hanem az olly Házat vagj egeszszén, vagj azon részét az mellyben történnék az Casus Separalni kell és bé zárni [Kv; KLev. gub. – *Pestis] * *orvos(asszony)-hoz ~. 1617:* Jokora leany ualek mikor egy Oruos azzonhoz vittek vala gialakuthara [Szövérd MT; BfN Cath. Caspar relicta Joannis Czibi de Bodos (65) ns vall.]. *1631:* az Aszony megh betegesedek s oruoshoz akarok vinni [Mv; MvLt 290. 247b] * *postán ~. 1670:* Praesidiumot küldött ű nagysága az hadnagygyal együtt huszonhatot, kiknek is eleiben Károlyit rendelték ű nagyságok, meghagyván neki, hogy mindenütt postán vigye üket [TML V, 56 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *temetni ~. 1594:* 25 die Aûgûsti Mindt hogy woss Gergiett, Teomettni wyzik vala, Cegobe, vitteg az Deiakokat 2 Zekeren Czegobe [Kv; Szám. 6/VIII. 195 Caspar Semel sp kezével] * *vásárra ~. 1828:* A' Bör keszittö Timáraink is ollyan tsekélly tehettségű Emberek, hogj nemhogj a' szegényebb Meszárosokat a' kész penzen valo vásárlassal segithetnék, söt ha vásárolnakis töllök hitelbe, hogy hamarébb bé fizethessének és a' többszöri Contozásra just tarthassanak vásárokra viszik kész Munkájokat el adni, s idegenek viselik el a' Thorotzkai Marhák böreit [Torockó; TLev. 13/3] * *vki keze alá ~. 1742:* Tudgyaé … hogy … Kifor Ilianak … marháit, javait … praedalták, hordották szánakra avagj Szekerekre rakván, hova és ki keze alá vitték … ? [KSz; TL 42 vk] * *vitten ~. 1605:* Onnat Dezröl eotuen keoböl buzat … halogatasnelkwl vitten vigien Vyuarban [DLt 281 Ladislaus Giulafi aláírásával].

3. vkit/vmit vhová kísér/vezet; a duce, a conduce; etwas/jemanden begleiten. *1560:* Suky Jstuan az my Anyankat hajadonul vytte uolt sukra az nemessegben Es megy akkor ky hazasitotta volt [Kv; SLt ST. 6]. *1570:* Zabo Janosne vytte az ev leanyat orsykot eo hozza [Kv; TJk III/2. 28]. *1589:* Az 7 lo mellet vittenek vezetekol 1 Louat Horuat Zolgay f. – d. 50 [Kv; Szám. 4/VI. 116 Stenzely András kezével]. *1590:* 30 Aprilis Byro vram Akaratt(iabol) Loas Thamas vitte Chyaky Gergely 6 Loayt vezeteken Hynyadra Konkolyal Eozwe fogtanak fyzetten f 3 [Kv; Szám. 4/XXI. 82 Kis István sp lajstr.]. *1619:* No, nem kell annak egyéb, senkinek egy levelet sem irjon, az hatalmas császár csak nékem paranesoljon, légyen igaz csak az urad, viszek én annyi hadat Erdélyen által, hogy bizony mind hajdú s mind más leül [BTN[3] 183]. *1645:* egjszer Erkedre vinek Johokot szaz huszon eötöt … Menest Egjser uinek kj 75 azutanis vinek (!) 31 [Szárhegy Cs; LLT Fasc. 120]. *1671:* Én Lovadot sohova ne(m) töttem, hanem oda az honnat el hoztam volt … azért raytam ne(m) kereskedhetel, hane(m) keresd ott az hova magad paranczoltad, hogy vigyem [Kv; TJk VIII/11. 152]. *1710:* az angliai híres orátor, Vilhelmus báró Paget … Karlovicnál békességet szerzett vala. Kit is mind a török provinciákban, mind itt Erdélyen menvén által, mind Magyarországban, Bécsben, az egész Impériumban, éppen Angliáig való utazásban nagy pompával, ágyúk lövésivel excipiálának mindenütt, a két császár költségin commissáriusok rendeltetvén melléje, úgy vitték [CsH 324 1702-re von. felj.]. *1736:* Kisasszonyokot, nemes leányokot nem volt szokás temetésre vinni; ha vitték is, szállásokon maradtanak [MetTr 406]. *1752:* az Diosadi Biráktul hallottam beszélleni, hogj Boda Miháj mondotta volna, hogj ne vigjik Furu Győrnéhez a Tinajat mert meg eszi [Diósad Sz; Ks]. *1802:* öket egy mástol, minthogy egybe bonyolodtak volt szerte hántam, a' Nagy udvari Szatthlert meg ölettem, 's a' Tántzolo ház ablakához vittem [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1823–1830:* A kocsis mosni vivén a kocsit a Szamosra, mi is elszekereztünk [FogE 158]. *1840:* látta légyen a' panaszlo káros Csitkoját … jó reggel a' ménesbe vitte [DLt 370].

Szk: *eladni ~. 1776:* utoljára meg vallatták: hogy a Körösbe lovakat vittek el adni Halmágyra [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.] * *orvoshoz ~. 1573:* Kalara nehai Tot Istwanne Azt vallia hogi hallotta … Borbel Balint zytta es azt Monta hazwch Kolikas kwrwa lelek Mert Egebkort sem Etettem en senkyt meg, zegenbeol leot kwrwa lelek, Aztis vallia hogy az Makay orwoshoz vitte volt az Annya ottis vele volt, Az orwosis azt Monta, hogi nem haznalhat neky, Mert Igen ely hatotta [Kv; TJk III/3. 114]. *1808:* Második lovával inat üttetett a meljet orvoshoz keletet vinni [A.csernáton Hsz; HSzjP] * *vadászni ~. 1710 k.:* másnap hazaindula, s kére, hogy ha arra Lugdunum felé megyek, keressem fel, bizony jó szívvel lát, vadászni is viszen, mert vagyon tíz vagy tizenkét kutyája [BÖn. 583] * *vki elejébe ~. 1620:* Ha penigh az Ceh Mestersegh valtoznek, tartozzek az eleőbbj Ceh Mester, az Tanaczj elejben vinnj, az vjonna(n) valaztot Ceh Mestert, es ot hwtit praestaltatnj [Kv; TanJk I/1. 288].

Sz. *1815:* tudom, hogy valamint az kutyának az fü rágás; ugy fér néked az fogadra az Tanulás, s ugy mész bé Iskolába, mintha nyuzni vinnének [Kóród KK; Ks 101 gr. Kornis Gáspár öccséhez].

4. menni kényszerít, kísér vkit; a duce undeva pe cineva; zu gehen zwingen. *1573:* Bego Anna fundatorne, hity vtan vallia, hogy … Mykor Kapa Mihalnet keresnek, Egy Eyel … Adnak egy dolmant Rea Es egy Syweget feyebe vgy vyzyk az eskolaba hagyak egy kamaraba [Kv; TJk III/3. 62]. *1585:* Margit Foris Casparne vallia … Az legenniel ket lffiw vala, es megh fogak takach Kelement De a ket legenyre tamada cheob losa es halasz Marton Mondwa(n), Ah essez Curwafiak howa vizitek az embert Ado fizeteo Ember Az, Mondanak: Myes Azok vagiunk, de latod hogy meg holt a' legeny, es ezt a' Capitanhoz vizzwk [Kv; TJk IV/1. 473]. *1599:* Nemes ember Lazar Jstwan Szaz Sombory … vallja … S vyg monda az hadnagy hogy ne Adgya Jsten hogy Kgd en miam kart valljon, mert en megh keoteoztetem es biro vram kezeben vize(m) s ele alatom [Kv; TJk VI/1. 320]. *1604:* Jöttek wala az En hazamhoz Tarcziafalwi albert Zekel Janos az Zazokal, meg fogak az o<lahot> s az bironj wiuek [UszT 16/55 „Kowachj mihaly chicherdfalwj lofw Ember" vall.]. *1660:* Akkor ismég elragadván, szidván, hogy hamis vagyok, vivén az cigányok házához, hogy megöljenek [Kv; KvE 181 LJ]. *1671:* Bizonyosan mondja Sámsondi, hogy Czeglédi uramat is czitálták s azt mondta, ha nem viszik, nem megyen, s immár mostan viszik [TML V, 538 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1677:* Ha residentiatlan Nemes ember, Urak, vagy Iö rendek szolgai, a' falu fel-kelvén, személyeknek meg-sértések, és megkárositások nélkül, ha magokat meg-adgyák, fogják-meg, és vigyék Tiszt kezéhez, a' ki törvényt láttatván, és a' dolog meg bizonyosodván, a' kárt

refundaltassa, a' magokat pedig díjok le-tételével válthassákmeg [AC 222]. *1710:* Kik közül hatan, a nagy sebek miatt, melyeket lábakon való nehéz vasak szerzettenek vala, megbetegedvén, Teati nevű városban elhagyatának, a többi penig Neapolis városban a gályára küldetének, Neapolisból hetet közülök sicíliai tengerre vivének [CsH 98]. *1756:* az Uraság birája hozánk jövén porontsola Balog Uram szavával hogy mingyárt kelyűnk (: le vetkezve lévén :) botskort kössünk ökröt fogjunk és Balogné Asszonyomot a maga hazahoz vigyűk az mint hogy ugy tselekettűnk, Balogné Asszonyomot ökör szekérel Lántsásál (!) haza vittűnk [Nagysomkút Szt; TKl Pap Gábor (28) jb vall.]. *1782:* De az nem volt elég, hanem Szebenbe vitték s azólta mind ott sanyargatják, s amint mondják, csak kétszer méltóztatott a püspök Battyáni Ignác hozzája menni [RettE 417]. *1806:* Pataki István ... minket hivatott ... hogy elöttünk Magyarosi Györgynek eroszakoskadása ellen protestallyon ... ott protestála a elöttünk minden kárairol hurtzoltatásárol; de ezzel nem gondoltak a vivök, hanem taszigálva vitték [Torda; UszLt ComGub. 1753 u.]. *1823–1830:* A falusi tisztek a várostól hat mértföldnyire, ha vagy egy delikvenst megölnek, tartoznak azt a medica facultásnak előre hírré tenni, és ha az kívánja, az holttestet fizetés nélkül elküldeni, mégpedig jurisdictióról jurisdictióra, mint az életben levő delikvenseket is vinni szokták [FogE 233].

Szk: *akasztani ~. 1597:* B V paranchiolattiabol Attam az Godo czigannak mikor Búzai Matiast Akaztani vittek volt es eggieb 3 paltzaual meg vertek f 1 d – [Kv; Szám. 7/XII. 36 Filstich Lőrinc sp kezével] * *arrestálni ~. 1736:* intettemis az urfitt Olosz uramat midön arestalni akarják vala vinni hogj ne vonodjék, hanem mennyen szaporáb(an) [Algyógy H; BK] * *erőszakkal/erőszakosan ~. 1801:* addig huzalkodtanak a Kö felett, mig Prékup hanyott essett, akkor osztán meg ragadván Toth Joseff Uram hajánál karjánál fogva Embereível vitték erőszakosan Prekupot [A.detrehem TA; KCsl 16]. *1849:* engemis a' közelebb mult öszen égy vasárnap jo reggel ... el fogván vittek az n. Cseh Joseff Udvarába erőszakkal [Héjjasfva NK; CsZ. Pap Ferencz (33) vall.] * *fogházba ~. 1570:* Gergel es Leorinch varos zolgay hytek zerent vallyak, hogy mykor az Trombitast az Thorombol ala hoztak volna es fogwa vynnek az foghazba, Zabo Janosis velek megen volt [Kv; TJk III/2. 27] * *fogságba ~. 1590:* Egy olah Joagiom Leaniat Dobra neuöett (!) fogot volt meg, Varga Miklos nevö Legeny ... Annira uerte es meg lanchozta sanyaru fogsagban vitte, kinek veresīge es fogsaga miatt az en Jobbagyom gyermeke az a' Dobra meg holt [USzT] * *fogva ~. 1542:* Kys Pethert, Pether wayda kenczthartbonak egy zolgayathes ... mind fogwa wytthe Moldwaba [Fog.; LevT I, 18–9 Dempsedj Majláth Istvánnéhoz]. *1562:* 1542 esztendőben Joachim a branderburgumi herczeg a szabad városok erejével Németországból alá jöve hogy ő Budát megvegye, de semmiképpen szerét nem teheté; azért haragjában hátra tére és fogva vivék Préni Pétert, kit osztán soha el nem merének bocsátani [ETA I, 14–5 BS]. *1614:* Hogy csak azt eltitkoltam, megtudódék, és engem megfogának, fogva vijének Fejérvárra Jósika Istvánhoz, minthogy ő vala locumtenens Fejérváratt, azmég az fejedelem Havaselföldében jára [BTN² 44]. *1705:* A kurucok beütvén a Hóstátba, a markotányokat levágják ... Az artilleriához való lovakot is mind elnyerik; fogva is feles németet visznek [Kv; KvE 245 VBGy] * *hadi itéletre ~. 1842:* Albisi Pánczél Andrást a' Stok Házbol Hadi Iteletre vittem hogy a' feleségét meg lötte [Kvh; HSzjP] * *hajánál fogva ~. 1778:* a' Leányom Boritza ... monda ... de bizony Csanán György Semmit Sem ivutt s mégis hajánál fogva viszik s verik Flora Jákob és Berár Mitre [Egerbegy TA; JF. Anna Beretzki (50) lib. Michaelis Varga cons. vall.] * *kalitkába ~. 1572:* Lauren(tius) Barat, Fabianus varga Vereos Myhal et Petrus Varga famuli Ciuit(a)t(is) Iurati fassi sunt, hogy nemel Nap mykor Gaspart az kalykaba (!) vinnek, hogi Mennek volt vele, Mond hogi Megh latiatok ty Kolosuariak ha Isten megh Zabadit hogi Megh Banniatok Thy ezt [Kv; TJk III/3. 45]. *1581:* Az farsangossokat kiket al orczaba talalnak valakik leznek meg foggyak es az kalitkaba vigiek [Kv; TanJk V/3. 235b] * *kalodába ~. 1784:* Csáki György tolvajt kezde kiáltani oda érkézvén az Apám Iljés István és Györfi Tamás s ő kegyelmek fogák meg Csáki Györgyöt és Kisseb Széjes Istvánt a tolvaj kiáltásért hogy aszt akire a tolvajt kiáltották meg nem mutatták s ugy vitték őket a biro házához kalodába [Béta U; IB. Agilis Iljés János (15) vall.] * *kötve ~. 1703:* kötve vitték ismét eököt Rogozra, és ott Törvényt Töttenek reájok [O. magura SzD/Kővár; Told. 24]. *1726:* engemet vetenek melleje három forint birsággal hogy edgyiket kötve vigyem Tordara, az masik mellé mást vetének [A.detrehem TA; Born. IX/5 Buna György (50) jb vall.] * *nyakon kötve ~. 1663:* Isten sok jót adjon Cob uramnak, nekem ugyan elég becsületes stílussal is adta értésemre azon dolgot, mindazonáltal az kételkedésen bizony búsulok, mert egyébaránt nem félek, hogy azon büntetésben essem, nem lévén sem akaratom, sem igyekezetem, sem gondolkodásom arra, hogy török urammal czimborálódjam, sőt ha nyakon kötve nem visznek, soha bizony Erdélyben is nem megyek, míg török leszen benne [TML V, 555–6 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz] * *őrizet alá ~. 1657:* Elérvén az fejedelmet útjában, Kékedi Zsigmond studio belé garázdálkodott ... Kornis Zsigmond és Erdélyi István által küldött az fejedelem ki néki egy igen erős reversalist, hogy subscribálja ... praetendálván azért az abban való difficultasokat és nem subscribálván, akkor mondották meg néki: rab vagy; s leódták fegyverét, és szállására őrizet alá vitték [KemÖn. 160–1] * *őrizet alatt ~. 1710:* Radnóton lévén azért urak gyűlése, Madarász Mátyást, ki gyalogkapitány vala, egy ostoba, buta, rossz ember, behívatják, és megparancsolják, hogy Barcsait áresztáltassa ... szekérre teszik, erős őrizet alatt Fogarasban viszik [CsH 177 1684-re von. felj.] * *rabságba/rabságra ~ vkit. 1566:* Pertali bassa is Gyulát nagy erőss ostrommal és viadallal megvevé, és a benne való vitézeket levágák és némelyeket rabságra vinek benne [ETA I, 25 BS]. *1704:* Ugyan ma vitték a Toroczkaiakat is keményebb rabságba a tanácsházhoz, németek őrizeti alá [WIN I, 63] * *rabul ~. 1696:* az Dérék Német Tábor szemben szálván sött az sánczábol Török Tábor eleib(en) szálván meg üttkezte(ne)k s meg tolták ã nemet Tabort rutul igen, rabulis sok német Generalisokat vittek volna Tömösvárra [Marosillye H; BK. Bethlen Gergely Fogarasi Pap Miklóshoz] * *toronyba ~. 1572:* Megh Ertettek eo k. Byro vra(m) panazolkodasat az Eyel Iarok feleolis ... ha valamely oly Neotelen legen leyend vigek az Thoromba, ha ky Eorekes hyak Teorwenre Es teorwennyel Bwntessek [Kv; TanJk V/3. 61b]. *1586:* Fassio Sophiae Teremy Grégor(ii) Vrberger ... Elseoben ennyit twdok az eo ket zinw dolgaban, Igiarto Gieorginek hogy mikoron Jgiarto Gieorgi Meniekzeye Napian megh bwsult volna Jambor szemeliek leottenek kezesek erette hogy az toromba Ne vigiek mind felesegesteol [Kv; TJk IV/1. 617] * *tömlöcbe ~. 1750:* Az kérdésb(en) lévő Czigánt ... az Dévai Tömleczben vivök [Lapusnyak H; Ks 112 Ve-

gyes ir.]. *1764:* ottan a Tömletzbe vivének s att ültem miig innen Tsinadrol[a] Nms emberek jöttenek meg szabaditásomra [Told. 44/25. – [a]Erdőcsinád (MT)] * *törvényre ~. 1657:* Azután törvényre vitték Fejérvárra, az holott megsentenciázván, vivék Kővárban [KemÖn. 162] * *várba ~. 1681:* Valakit megh fognak és ã várban viszik; ha az Ur eö Nga joszaga beli jobbagi ember lezen, annak Tömlöcz valtsaga (: ha csak egi ejjel halis benne :) valamennyi szemely anyi nyolcz pinz [VhU 71] * *vitten ~. 1620:* csak kirándíttották és vitten vitték s úgy akaszták fel az nagy híres-nemes embert [BTN[2] 395]. *1629:* affele büneos embereket az kik ot az vj Thordaban chyatasztak harczoltak vitten vitték oh Thordab(an) mivel az oh Thordaj biro paranchyolt oda [Kv; TanJk 52].

5. magával ragadva, magával együtt haladó mozgásra kényszerít; a lua cu sine; mit sich nehmen. *1582:* Anna Iso Boldisarne vallia, hallam hog kialtia vala Az Rab fabian leania, vgmond Am bele esek Es tekinthem hat igen vizi a' viz [Kv; TJk IV/1. 82]. *1710 k.:* ha ez mind igy lészen, egymásután titeket urakul az ördög mind elviszen, mü is elveszünk országul miattok. Szinből-é, szívből-é (még most ekkor nem tudom), Teleki mondá: De bizony nem viszen, mert nem kell hagynunk [BÖn. 678]. *1808:* minthogy az actor 5 fennálló bizonyságokkal bizonyít, hogy ahová a kendere és a lenje volt ásztatva, oda senki kenderit a víz nem vitte [Szárhegy Cs; RSzF 162]. *1826:* a' melynek elkerülésére más mod nincsen, hanemha a' völgy torkátol kezdve olyan mély és széles és egyenes árok ásattatik, a' melyen a' patak legrövidebb uton befolyván a' Küküllőbe, sebességével birhassa meg a' völgyből hordott gomolyákat a' Küküllőbe vinni [Msz; GyL].

Sz. *1635:* Phulop Palne Azzonyo(m) ... Az ket kezét az vekonyara vété, es monda eregy meny el, mit gondolok uele, uigien órdógh [Mv; MvLt 291. 57a]. *1847:* Az idevaló uradalmi ispány úrról Varga Katalin annyit mondott: „Ördög vigye! ..." [VKp 272].

6. vki (útra pl.) magával visz vmit; a duce cu sine; mit sich bringen. *1587:* 25 febr: Az Vtra vittwnk, Bort –/39 egi eitel echietet –/6 fwsteolt pechienet es boriw hwst –/26 [Kv; Szám. 3/XXX. 10 Seres István sp kezével]. *1613:* Nikápolyba ... az Dunába fogott új tokkal, tokikrával igen jóllaktam; az útra is vittem vala egy öreg fazék tokikrát [BTN 65]. *1621:* Pulacher Jstuan Vram ... az Tanachj haznal valo Taar haz lakat kolczat, talalta volt velle Vinnj Nyttattam meg az lakatossal /20 [Kv; Szám. 15b/IX. 197]. *1664:* úgy hiszem, urunk is cselekszik, mind azon által azon kívül is simplex jus regiumot megíratja ő kegyelme Kegyelmednek; vitt magával hártyát és deákot is [TML III, 7–8 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az Szuhai uram dolga elég bajos materia, mindazáltal én bizony csak elszöknem mellőle az Tordára való útam alkalmatosságával, s mert hogy Kegyelmed udvarhoz vigye magával, azt nem jovallhatom [TML V, 341 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Az elmúlt éjszaka kiküldötte vala a generális az egész lovashadat és lövöszerszámokat is vittenek magokkal [WIN I, 520]. *1710:* Mikor táborra szállott is, meg nem engedte, hogy az eddig való szokás szerint feles bagasiát vigyenek magokkal a tisztek [CsH 445]. *1718:* Szurkot két Kazuppal küldött (!), Fenyö magotis viszek mikor magam meg indulok [Szurdok Mm; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1771:* Az Etzetet is viszem a mit ez Esztendön tsinálhattam [Esztény SzD; Told. 5a]. *1806:* vitt magával csukaszin szürke Réklit [DLt 784 nyomt. kl]. *1823–1830:* Hanem az ember viszen magával kolbászt, aki szereti, sajtot, szalonnát pedig a német földön nem kap az ember, mert azt beolvasztják, mint a hájat, és nyersen nem eszik [FogE 262]. *1870 k./1914:* Conceptus: azon nyomtatott s az illető intézet igazgatója által aláírt ajanlólevél (charta) melyet a legatusok vittek s visznek még ma is magukkal, a jobb módu hivekhez, patronusokhoz és egyházakhoz [MvErt 7].

7. ellop; a fura; stehlen. *1599:* kjaltani kezde az olah hogi Jeoienek, mert mind vizik at Juhot [UszT 14/19]. *1600:* Mi akkor ottho(n) woltunk mikor az dulok rea mentek az eö kegmek hazara, akkor wittek el ereözak alatt eőket, az eö kegmek marhaiban semmit ne(m) witte(ne)k egyebet, hanem az eö kegmek iobbagia ... adott wala kett kett weka buzat nekeönk [UszT 15/26]. *1688:* Egy Szalonamat Soldorostol ... vittek [Kv; UtI]. *1754:* Aldgja Györgj ... (a) Mlgs Groff Ur Csűres kertibol késo Setett étczoka egy nagj nyaláb szénát vagj szalmát vitt [Bethlensztmiklós KK; BK]. *1767:* Azt tudom mondoni hogy a nevezett Erdoből talán még egy Ember vagy Czigány Sem tonáltotnek a' ki fát ne Lopot volna, a mint hogy Enis vittem belőlle [Bethlensztmiklós KK; BK. Telegucza Juvon senior (60) jb vall.]. *1772:* az néhai Ur flintája felét Oláh János nevezetü ... Ménes Pásztor ellszökvén magával vitte [HSzj *ménespásztor* al.]. *1812:* Mihály Pável panaszsza fel vétetik Gyorgye Gruja és Juannes Szüts ellen Török buzás kassa felverésiért ... a' Bé panaszoltak magok sem tagadták, hogy egyszer ki bontva találván a' sertésektol az Panaszlo kassát az Subajokba és kebelekben nem vittek volna; De tőbszer hogy vittek volna tagodgyak, az kalatsos sem tud egyszeri lopásnál tőbbről [Petrilla H; JF 36 Prot. 31]. *1817:* az Égésen Szemeimmel látván Két Szekér nyomat, akik után puhatolodván ugy értettem, hogy a' Vég Láb nevű tilalmas Erdőből vittek volna Buza Karot [DLt 131 1823. év al.].

Szk: *lopva ~. 1784:* feltünk az eö Nsgáéba menni, mikor vittünkis egyszer, mászszor a szekér lajtorjában Sátét, lopva vittünk mikor rajta nem vesztettük [Arany H; JHb XXXI/51. 24].

8. nekivisz vminek vmit; a conduce spre/la ceva un anumit lucru; etwas irgendwohin fahren. *1570:* Orsola Nagy Gasparne hithy zerent vallya ... Eztis hallotta hogy azt Monta Zabo Janosne Jsten vyd az Keofalnak az fekethet Az zeoldet hozd az agynak [Kv; TJk III/2. 36]. *1691:* holmi goromba Embereim Szekeremet az nagy viznek vittek, annyira hogy az viz el forditatta a' szekeremet a' Kasb(an) levö eggyet massal [Dés; Jk].

9. beoszt, berendel; a duce pe cineva undeva (cu un anumit scop); jemanden irgendwohin ordnen. *1687:* Valahová kévantatik, minden felé viszi Udvarbiro Vr(am) szőlőb(e) málé kapálni, és minden felé ... az Rabokot [Szilágycseh; GramTr VIII. Fazékas Péter (28) praesidiarius gyalog vall.]. *1721:* Jószág bőcsűlni vűn [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. *1828:* Tökről[a] 16 esztendőktől fogva kötelen fogott Tyrott nem vittek, hanem a falusiak magok önként aki szeres volt a fiát bé vitte s assentálta [M.köblős SzD; BetLt 2. – [a]A. vagy F.tök (SzD)]. *1854:* A szegény fiut a' tanodába viszik, átvonczolja sok éveken át az öniskoláztatás nehéz terhét [ÚjfE 92].

Szk: *falu látására ~. 1590:* 12 Marty Balogdy Farkast es Cozma Balintot vramat (!) – vittek Az faluk latasara [Kv; Szám. 4/XXI. 17 Kis István sp lajstr.] * *kár látni ~. 1592/1593:* Mely kaast vgian akkor mindgiarasth az kegmetek Deliberatioiábol megh lattattam, Birot vittem az kaar latnj [Dés; Ks 35. V. 12] * *katonának ~. 1765:* Nem tudom mikor állott Bérességre Borsai uramhoz azon Legény, de ... az

Apja ... tsak azért atta szolgálni, hogy ebben ã sok háborgó idöben katonának ne vigyék [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 35]. *1823–1830:* Mihályt katonának vitték volt [FogE 59]. *1870:* Rögtön szárnyra kelt a hír, hogy a mely gyermeket a tanfelügyelő becsalt az iskolába, annak vége, azt viszik katonának. Addig viddegéli sétálni a mezőre, mig egyszer szépen gőzkocsira rakja őket, és soha sem látja többé senki [Kv; Borb. I Szeremley Lajos nyomt. felterjesztése].

10. vmilyen minöségben vkit alkalmaz vhol, vmilyen munkára befog; a duce/a angaja pe cineva undeva ca ...; anstellen. *1589:* derek zedeskoris Nemely ember zeoleochkeyet el veghezwen, mywest vizen zeoleybe az zedetlen zeoleo melle [Kv; TanJk I/1. 116]. *1594:* 15. Noúemb(ris) ... Caspar Keuit vittek az feiervari Rectorsagra [Kv; Szám. 6/III. 20]. *1653:* 1600 esztendöben tavaszfélt Mihály vajda igen nagy haddal Moldwára méne, és a lengyel ellen oltalmazá az országot, vajdát vivén oda, azt nem tudom kit vitt volt [ETA I, 54 NSz]. *1728:* Jora Czelozonak ítilvén a' Sz. G(ene)r(a)lis a' Márkodiak(na)k és Kendiek(ne)k kéreseket, hogy könyőrgeseket tévő, és gyermekeket tanito Iffiat vigyenek magok közze, meg engedi a' Sz. G(ene)r(a)lis [DobLev. V/230]. *1731:* mindenkor a Papokot tudom hogy birták, kaszálták, kalákást is vittek oda [Borzás KK; Ks 83]. *1759:* egy alkalmatossággal 18. véka török búzán vett magának szekér vassazni (!), annakutánna egy Czigányt vitt az Vdvarbann, hogy a' szekerit vasassa (!) meg [Marosludas; TKl 4 r. jb vall.]. *1779:* Kitis most vittek kolozsvári papságra a szegény idvezült Deáki Pál uram helyett [RettE 395]. *1823–1830:* A tulsó lapon említett kántorról, Bertalan Mihályról kivánom megjegyezni, hogy ő ide Küküllő vármegyei bernádi születésű volt, előbb csinádi mester, azután onnan vitték Marosvásárhelyre kántornak | Azután báró Radák úrfiak mellé akarták vinni, azt professzor Csernátoni elrontotta | Ennek[a] az apja marosvásárhelyi pap volt, őt pedig a nagysajói papságból vitték volt marosvásárhelyi professzornak a letett Benkő helyébe [FogE 73, 77, 139. – [a]Basa Istvánnak].

11. menyasszonyként/feleségként férje házába kisér; a duce pe cineva undeva cu alai de nuntă; als Braut/Ehefrau ins Haus des Ehemannes begleiten. *1600:* Zent Marton pwspeok nap tauatt az Alperes Valamjre ualo gondolattiabul jeöwe Kadiczfalua(n) ... az hazba meljbe en lakom wala ... melyben az jo modon voltam az en elseö Vram Thibald Antal vtan, merth engemet naszal vitt uala abba az hazba az az en edes Vram [UszT 15/127]. *1670:* Az lengyel királynak viszik az N(émet) császár hugát [TML V, 78 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1724:* Gonos István Váró Juditot mikor el vette abban az házban vitte volt [Ne; DobLev. I/106. 3a].

12. vkire visz vkit/vmit, ami kellemetlen lesz számára; a duce pe cineva/ceva pe capul cuiva; jemanden in eine unangenehme Situation einführen. *1581:* Lassak megh, hogy ha az hatar zelbe vagio(n) e az fold, es ha abba vagio(n), tehag zolga Birot vigyenek Az kayanthaiakra, es tilchya el azoknak (!), Az feoldiknek elessetwl [Kv; TanJk V/3. 243b]. *1594:* Seryeni Miklosne asz Eges vtan asz Birakat vitte ky Seryeny Miklosne kerthe igazgatasara es asz zomszeggya kerthe lathny vivek vala az Birakath [Dés; DLt 246]. *1619:* Monda az pasa: Hát te ugyan kardot akarsz vinni az országra? Én mondám arra: Nagyságos uram, az én fejem olyan, mint az ország, hogy vinnék én az én uramra s fejemre szablyát? [BTN[2] 278]. *1657:* Mindazáltal az maga kárával maga tötte fogyotkozásáért énreám kezde nehezteln, praetendálván, miért hátamon reája vittem az ellenséget [KemÖn. 243]. *1677:* Religiojára kénszeriteni valakinek alata valóit; azoknak Templumokat el-foglalni; ellenkező vallásu Papot reája vinni, sub poena flo. 200. nem szabados [AC 267]. *1724:* Hallottam hogj Ifju Jeremiásné Aszszonjom Executiót vitt volt a' meg nevezett házra, de mi formán nem tudom [Ne; DobLev. I/106. 8a Anna Balog rel. nob. quondam Martini Dobolyi (50) vall.]. *1749:* Fwlen az szolga Birot hozzank hiuatva(n) hogy Letara Vinneok, az Letaiakat karokert valo megh kenaltatasara [Kv; Szám. 16/VI. 482]. *1757:* ha penig az I(nctuso)k magokat Istalyosokn(a)k tartyák ... magok bányájokbeli vizeket szánszándékkal az A(ctoro)kra botsáttyák ez után vigjenek Oculátort az A(ctoro)k, és az dolog Comperialtatik, az I(nctuso)k toties quocies (!) flo. 12 Convincaltassanak [Torockó; Bosla]. *1797:* Ha az áldomás ivokkal meg nem alkúthadtak ezt, hogy tőlle vásárolták, miért nem vivék a zuvatost rá? [Barót Hsz; HSzjP].

13. vmit mint anyagi hozzájárulást juttat vhova, vkinek; a duce undeva ceva ca bun propriu; finanzielle Hilfe geben. *1597:* Kutos Benedek fide sua mediante fasens est ... Nyreo Gergelinek edes atia wala Kútos Benedek ... mikor Nyreo Simon el wewe az atyamnak masodik feleseget sohonna(n) semmit ne(m) vit az hazhoz hane(m) chiak púztan zala az mostoha Anyam iowaiban [Kv; TJk V/1. 109]. *1636:* mikor Rado Peter el veue az Azzont vűn oda kett tylkot (!) az Rado Peter házához [Mv; MvLt 291. 65b]. *1638:* valahunnet de egj kis szenat vittek eö szalloi â hazhoz [Mv; MvLt 291. 153a]. *1758:* Néhai Szekej Boldisarnak ... az leányi ... Anjok holta után egj más után kőuetkeztenek nevekedesekkel Gazda Aszszonjoknak ... Mejik mejik menjit mit vit nem tudam mivel az Ladajakban nem neztem [Asz; Borb. II Andreas Biro nob. de Rákos (79) vall.]. *1826:* A mikor az exponens Asszonyt Néhai Férje Feleségül el vette, az Házot mitsoda állapotban tanálta? és az Gazdaságotis? az Exponens Férje házánál mit kapott? és maga is oda miket vitt? [Ne; DobLev. V/1109. 2 vk].

14. eljuttat vkihez/vhová, terjeszt; a duce veste/poruncă la ...; übergeben. *1596:* 26. may Biro vram, az Barnasibnak, Patohazinak, hogi vrunknak hirt vwn Lippa fele, az Tatarok feleol mit Irtanak az Bezterczeyek adata f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XXIX. 33 Bachi Tamás sp kezével]. *1657:* Emitt az fejedelemasszony szállásán Balling Jánosnak fiát, Györgyöt, és vejit, Lövei Gergelyt megfogák, a munkácsiak közül egy Földvári János néhány lóval öszveverődvén, üzve ugyan s ellenkezve elmenének, Munkácsban hírt vivének [KemÖn. 146]. *1666:* Szinte tegnap érkezék valami csauz ide az budai vezértől; minden követsége csak panasz az végbelieckre, kik kóborlanak; válaszul meg csak panaszt fog vinni [TML III, 595 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1678:* Hallom innet felül is sokféle híreket visznek oda [TML VIII, 41 Teleki Mihály Haller Jánoshoz] | Már levelemet elvégeztettem vala, hozák hírül, mihelt Rádi uram az étekfogó eljött Désrül, mindgyárt az désiek közül találkoztak némelyek, kik vitték hírét az én bemenetelemnek bizonyos helyekre [TML VIII, 61 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* A németek is a magyarok után mindenfelől berohannának, és a futó törököket mind magokot, mind az egész városi népet fegyverre hányák, csak az egy híres Csonka Bék marada meg, kinek mikor ebédlene, hírt visznek a szolgái, hogy már a német megvette a várost [CsH 194 1686-ra von. felj.]. *1710 k:* hatod vagy hetedik nap a huszti hányás, hasmenésforma kezde bántani, de nem olyan mértékben, azt a doktor koleranak mondotta, sem én, sem senki nem hitte, hogy én felkeljek,

holt híremet is vitték a fejedelemnek [BÖn. 527]. *1777:* Koszta Vaszily … mindenekben engedelmes lészen a Méltoságos Földös Ur Porontsalattyát helyben viszi [Kük.; SLt 35. AA. 57].

Szk: *vitten* ~ *1618:* Vendégségbe híván az szolgámot és megrészegitvén, mit nem vehet ki az cautus ember az részeg emberből, főképpen ifjú emberből? Így esett az dolog, ez két helyen is volt Nagyságod szolgái között, kik kikapván az szót, vitten-vitték Kamuti uramnak [BTN² 161].

15. vmilyen állapotba juttat; a duce într-o anumită situație; in eine Situation bringen. *1562:* 1536 esztendőben Kassát megvevé a János király népe árultatás miatt, kit vastagon meg is dúlának és a főfő népeket mind számkivetésre vivék [ETA I, 14 BS]. *1569:* mostan oda vagyon talam Ez Jeowe pynteken awagy zombaton Jthon lezen, Kegd Jsmet kwlgie ky akorra, es Jsten seghytsegewel Jora vygywk az dolgoth [Bongárth BN; BesztLt 61]. *1585:* Gal Kowach vallia, Valamy reze zerent Andras Kowach engednj kezdet vala A' Bekesegnek, chak a' vala hatra hogy az Azzontis a' feleseget a bekeseghre Vigiék, de Az Azzony Nem engede a' békessegnek [Kv; TJk IV/1. 91]. *1619:* Ha az urad az hatalmas császár hűvségét igazán megtartja és megadja az várat, oly gondunk lészen arra, ha az német elkezdi … hogy nemhogy az német Erdélyt vagy az uradat bántaná, de bizony nagyubb állapotra visszük annál, s az öccsét hadjuk erdélyi fejedelemségben | Istennek szent áldásából az sok szó után resre és actusra visz<i> itt is az Úristen in tempore az Felséged dolgait, ha nem lehet hirtelen is [BTN² 204, 361]. *1704:* jóllehet előbben megcsökkönt volt a békességnek munkája, mindazáltal annyival már ismét nagyobb reménység lehet ennek az oratornak munkája után, kit is Isten szenteljen meg és vigye tökéletes consumatióra [WIN I, 307]. *1726:* Tiszt Baczoni Mathe Vram … maga kezére véven … a Kolosvari Farkas Uttzai Reform Templomunk restauratiojanak procuratiojat. Mint hogy Isten segitsegebül tökeletessegre is vitte s vitette … Ekkepen remonstralt ő klme [Kv; SRE 152]. *1782:* A kegyelmetek dolgok igen roszszul vagyon … mindjárást szándékokat letegyék, fegyvert ne végyenek, mert ez által olyan veszedelemben viszik magokat, hogy soha még a maradékjok is meg nem lábbalhatják [Kv; TLev. 4/5 „Ajtay D. Mihály pp Császári Universitas(na)k Chalcographiae Professor" lev.]. *1797:* Lévén … Szánto Sándor Vrnak … egy olyan darab Sessioja, melyen egy paraszt házot inditand ugyan, de még tökéletességre nem vitte [Ne; DobLev. IV/784. 1a]. *1804:* Lá Doszu Culmi Pojenyilór nevezetű helyen lévő irtás földet … Bozintán Kosztán birta … de ennek első és az Erdőből fel fogója Drentye Mitru volt … hanem … Bozintán Kosztán irtotta és takaritotta ki Erdőből, és ő vitte illyen álapottyára, hogy most minden részeiben haszon vehető [F.berekszó Sz; BfR III. 12/7 Krétsun Pétre (30) col. vall.]. *1810:* Az Cancellista Vrakat kivánságok szerént Sogor Vramhoz viszszá küldém, nállam el töltött napjakat ki fizettem, s, munkájakat tökélletességre vivén az magamra esendő pénzt jo szível ki fizetem [Nagylak AF; DobLev. IV/932 Dobolyi Sigmond sógorához]. *1823–1830:* Csakugyan az öreg gróf sok <rend>beli adakozása, amint mondják, annyira vitte volt az ifjabb grófnak állapotját, hogy midőn kvietált, generálisi ranggal bocsáttatott el | Ezt* a generális gróf Bethlen Pál felvitte volt Bécsbe metszés tanulni … Mikor mi oda felmentünk, már annyira vitte a metszést, hogy jutalmat is nyert [FogE 152, 171. ~ *Bikfalvi Falka Sámuel].

Szk: *dűlőre* ~ *vmit. 1896:* Mióta hazajöttünk dűlőre vittem egy rég kínlódó dolgot [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz].

16. vmennyire viszi a dolgát; a duce lucrurile în așa fel …; seine Sachen irgendwie erledigen. *1671:* A többi között pedig dolgunk Universitasúl annyira jutott, már egy üdőtől fogva mintegy külön szakadván medgyesi atyánkfiai privatus patronus által, annyira kezdették vinni dolgokat, szintén ki kel az régi jó rendtartás ellen egész nationknak és Szeben városának is despectussára az directio kezünkből [TML V, 545 a nsz-i tanács Teleki Mihályhoz]. *1672:* Feleségem naprúl napra lassúdik. Isten tudja már, mint lesz. Nem vélem, messze vigye dolgát [TML VI, 219 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1677:* jóllehet jobb részint, mint Kegyelmed az ide való állapatot tudván, elgondolhatja, még akkor csüggedezni s változni kezdettek az eleink, de azért annyira vittem mind ennyi alkalmatlanságok között is az dolgot, hogy az első dispositio a szerint, az mint volt, fen maradt [TML VII, 428 Teleki Mihály Absolon Dénielhez]. *1710:* S annyira is vitte a dolgot a keresztény királyoknál, ki-ki közülök kapván a neki jutandó tartományokon, hogy mindnyájan megnyuguvának a francia király divisióján [CsH 313 1701-re von. felj.]. *1737:* már Nms Városunk Rósahegj alatt lévő Malma gáttyán(a)k eppittetését annyira vittük … hogj remmélt jo végit szintén el-érjük; de porond hordás iránt vagjon nagj defectus [Dés; Jk 482b]. *1784:* A religiót anyira vitte titulo sacrae tolerantiae, hogy az az szörnyű gyülölség, mellyel viseltettek a pápista atyafiak a reformátusokhoz, megszünt [RettE 423–4]. *1794:* Itt az Udvarnál az Kasokat mind ujra fedettem bé töviseltettem, a Palinka Főző Ház Fedelet is vittem annyira hogy a hétem (!) remenlem hogy azt is el végezem [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1824:* (Fiam) olj pontra vitte vala a maga Tanulását, a N. Enyedi Collegiumban, hogy minden vélle edgyütt Tanultakat feljül mulva, s ez által mind Érzékeny ötet szerető Attyának, minden nap öröm Könnyeket fatsarvá(n) szememből [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1a].

17. él; a duce, a trăi; leben. *1667:* Én bizony fekvő betegségen kivül soha így nem voltam, nem is hiszem, sokáig vigyem [TML IV, 8 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1670:* az mint látom, minden dolgainkat itt megvesztegették, sőt ha az mü kegyelmes urunk ő nagysága némely dolgokat másképpen nem praeveniál, félek bizony, sokág nem viszszük [TML V, 400 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az törökné! is rosszul keresünk kedvet; én nem tudom hát, miben bízhatunk. A keresztségtűl többire egészszen elszakadtunk: bizony félek, már sokáig nem viszszük [TML VI, 55 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1763:* 12-a Junii voltam Kolozsvárott, vágattam eret magamon Gyulai Borbély Ferencel, de csak egy szörszálon maradék, hogy meg nem halék. Az Isten mégis megtarta, de csak nem vagyok jól, inkább hiszem, nem viszem sokáig [RettE 152].

18. áthelyez, áttesz; a plasa, a trece; übersetzen. *1780:* Edes Fiam Két rendbeli leveledet vettem Anyai szeretettel Egéségben valo lételedet örülöm az Ur Isten meg tartya ez után is tsak az Ur Isten kegyelmével viszá ne ély hanem Hálát agy és meg betsüld az Egéséget hogy az most közeleb esett Exámen (!) alkalmatosagával más eléb valo Clasisba vitek azt is igen örülöm [Nsz; Borb. II Bethlen Krisztina lev.].

19. vmire készteti, ösztönöz, rábír; a îndemna la …; zu etwas veranlassen. *1570:* Marthon varas zolgaya azt vallia hogy Mykor fogwa leot volna zekely peter, hallotta Theole az fogzagba hogy azt Montha, Engemet Porkolab Myhal

Apank wyn erreh hogy Bwzat vegyek [Kv; TJk III/2. 15]. *1587:* az Mirche vajdáné unokáját, Ivan logofet leányát ... Vlad vajdának szerzettek volna ... örömest törekedtünk benne és arra is vittük Ivan logofetet, hogy oda is adja leányat [Gyf; Veress,Doc. III, 98 Báthory Zsigmond Petru-Vodă Schiopulhoz]. *1638/1647:* az kötes szerent ... az mint az eo kgl(m)k iob Attya ... kőtet volt az Jok Attjammal Cheffei Janossal ... mely dologra vit azon szűbeli igasságos io akaratom [Noszoly SzD; WassLt]. *1657:* Ez házasságra az fejedelmet vivé kiváltképpen az ok: mivel igen méltóság- és nagy hírt-nevet szerető ember vala, hogy nagy királyokkal, fejedelmekkel, annál inkább császárral való sógorság által mind méltóságát, hírét-nevét s mind birodalmát terjeszthetné s erősödhetnék állapotjában [KemÖn. 58]. *1663:* nem Kegyelmednek hozzám való jó affectiojának kétségével írom, mert Kegyelmednek jóakaratjában, eddig lett szép istenes ajánlásiban telyes szívvel meg vagyok nyugodva, hanem az rettenetes búsulás és igyefogyottságom, szegénységem viszem ez írásra [TML II, 569 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1676:* Hogy Kegyelmedet írásommal terhelem, viszen mindezekre az szeretet [TML VII, 213 Barcsai Mihály Teleki Mihályhoz]. *1704:* Úgy hiszem, mind öexcellentiáját, mind kegyelmeteket az őfelségéhez való zelus és nagyobb gonoszoknak félelme vitte volt arra, azmik meglöttek [WIN I, 178]. *1745:* ugyan bizony micsoda lélek vivé kedet arra, hiszem annak a mézét ki nem öntötték, sem a disznónak nem adták, hanem az ember ette meg [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 165 Semény Györgyné Máthéfi Kata (27) vall.]. *1789:* Benedek eö klmét vigyik arra, hogy még az Arbitrativum Forum, melly ma már az Aszszony ellen folyásba(n) vann, addig az Aszszonyt maga Lak Házáb(an) meg ne háboritsa [Ne; DobLev. III/659. 1a]. *1791:* Popa Jakobbne Románnak semmére (!) hányván hogy mit merészelt tselekedni ... kezde reménkedni hogy batsásam meg nekie ha az eö büne anyira vitte, Mert ha a Tisztek kezében adom ötet bizanyossan elvesztik [Sebeshely AF; JHb „Honorabilis Popa Opra Praesbiter Graeco-Catholicus ex. Poss. Szesztsor" vall.]. *1805:* Minden meg hasonlót tarsosság maga Vesztire tzeloz melyet majd utol ér a Verős Kovatsi Társaság a kit a függetlenség és a szegenyeknek el nyomasa arra vit, hogy azon Törvent mely a Teleknek súru (!) panaszszaira az Const. 2ik Res 7es 8ik Articulussaba be Iktatot falba Rugván mind a kőnek mind a szennek ugy a miveseknek arat, es bereket ugy fel nevelték hogy ambar a vasnak jo arra legyen is meg is tőbnyire karokkal mivelnek [Torockó; TLev. 9/37]. *1816:* Én már látom, hogy mindenből ki fogytam, s annál fogva meg vallom igazán, ezen cselekedetemet, mellyre engem az én bűnőm, 's az azon estvéli részegségemből következett tébolyodásom vitt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1823:* majd a kováts azt fogja mondani, mikor dologra kellene menni, hogj miért menne ő oly szorgalmatoson, hiszem kap ő két harom nap is eleget, annál fogva nagj bajjal is alig lehet dologra vinni [Torockó; TLev. 9/47].

20. (vki/vmi elé) terjeszt; a prezenta, a inainta; präsentieren. *1627:* Az mely Testamentomát Az Jstenben el nyugot Wicey Mathe vramnak my hwteos Diuisorok szemwnk Eleyben viuen, miltonak, es Jonak itiltük [Kv; RDL I. 132]. *1652:* Nyelv-Birság f. 12/50 ... Ha penig appelatiora viszik. Valahun decidaltatik ottis harmada az nyertes fele, ket resze az Teörvenytevőke [Km; GyU 134]. *1666:* Kozma Juon ... az Dupa Piatraj Csudenek hayat zakallat Tepte ... allata előttünk Illyen kezesseket, hogy eö Naga boczjatassa el Teöruenyre magok keőzjben elsőben, igazodgjek ott el Teörvenj szerent, tessek kj mind két felnek igassaga, s ha ott ne(m) Tetzik vigjek Apellatioba(n) az eö Naga szekjre [Abrudbánya; BK]. *1669:* Az falus Biro eleőtt valo törvények ha nem teczczik az Urok elejbén viszik s ott szakad vege [Tormás H; BfN Székely L. lev.]. *1847:* Én Pestre érkezvén, az ügyvédünk tanácsából, javaslatából az ő jó barátjához, tekintetes Szőllősi József úrhoz mentem Pozsonyba, ki az irományaimot megvizsgálván, őfelsége eleibe vitte az ügyet, királyi biztost kérvén, aki mindennek végére járjon [VKp 156 Varga Katalin sk írása] | Az uradalmi tiszt urakról Varga Katalin azt mondotta, megmutatja, hogy nemsokára kisebbek lesznek ők, nem fogják az embereket szolgálatra erőltetni, mert ő feljebb viszi a dolgot [VKp 245].

21. vmerre vezet, halad, irányul; a duce la ...; irgendwohin führen. *1640:* Eosveniek az havason által Havaselfeoldeben menök 1. Sarkaniczarol; 2. Bucziumrol; 3. Sebesről ez harom eosveniek Nomaia nevü Summasban levo kutnal szaladnak edgiben s az menien be Havaselfeoldeben meli esmet Rukora es Hoszszumezore viszen [UF I, 735]. *1777:* a Zákány tetőtőll fogva egész az Arusos nyakáig napkeletre Bikfalvárol észak felőll Lisznyo vit határt [Bikfva Hsz; EHA]. *1841:* A' 3ik Szoba ... Melegittője a' Spárherdből bé jövő a' mit egy kályha sip viszen a' kéménybe [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.].

22. *átv. is* vmerre vezet/irányít vkit/vmit; a conduce/duce spre ...; irgendwohin fahren. *1657:* hosszú köteleket köttetvén az megmaradott lónak kantárszárára, elbocsáttatám, és végit fogván az kötélnek az ló az többi nyomán menvén vitte az legényet jól távol az falun kívül folyó patakra [KemÖn. 92]. *1662:* egy nagy ármádát még a Tisza jegén Tokajnál Rakomazhoz általszállítván ... délről a Tisza morotvájátul fogva éjszaka által a folyó Tiszára nagy erős sáncba vívén ... a hadakat egyszer is, másszor is nagyon szaporítják s oda gyűjtik vala [SKr 138]. *1668:* Jó akaróimat, kiket véltem, ellenem támadtak, az Isten az én rokonaimat és felebarátaimat én tőlem messze vitte [TML IV, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ezek is ellenkezvén velek, hátat adnak, hogy máris általszaladnak a Szamoson, akarván őket a gyalog németekre, kik két helyen, amint feljebb mondám, lesire vinni [Kv; KvE 287 SzF]. *1705:* Az elmúlt éjszaka a rácok és a lovas németek felesen baron Tige commendója alatt elmentenek éppen Újegyházra, holott is feles élésszekereket találtanak, kiket a kuruc táborra vittenek volna [WIN I, 453]. *1710:* Mindjárt conturbálódék Hajszler, és jelt adatván trombitával, mind a német-magyar hadakot nyargalást kezdének bennünket vinni Zernyest felé [CsH 224 1690-re von. felj.]. *1710 k.:* De az Isten másfelé vivé a tatárt, és mü lemenénk felesen a fejedelemasszonnyal Dévára a fejedelem eleibe, ki Lippa felé jött felette tanácstalanul, az éhhel, döggel megholt hadnak majd talán a felével, akit elvitt volt, mert a fegyver nélkül is jó részént elhullott mind [BÖn. 735]. *1717:* minket vitt Pascho János eö poroncsolt nékünk ... minket olyan instructioval bocsatottak el hogy amit Pascho János nékünk Paranesol atevős legyünk [Martonos Hsz; BetLt 7]. *1850:* én istennek hálá még meg vagyok az ezután valo sorsomat nem tudom hogy lesz nem tudjuk hogy mere visznek tehát tudositam Edes apámékat is sorsom felűll [DLt 860 Erdődi Károly dési ujonc lev-e Gyf-ről]. *1879:* Úgy szabják neki a törvényei, hogy megkérdezze Rózát ... a szíve viszi-e hozzád, vagy a keserű szükség? [PLev. 47 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1890:* Az egyetlen művészet, melyet üzök: a heverés művészete, amikor odáig viszi az ember, hogy szembefordulva a pompás napos éggel, ne

gondoljon sem a tegnapra, ne érdekelje se a holnap [PLev. 154 Petelei István Jakab Ödönhöz].

23. vmerre (át)irányít/vezet vmit; a conduce/abate ceva spre ...; irgendwohin leiten. *1618:* ott az kert mellett láttam egy csudára méltó dolgot: egyik nagy völgynek az oldalából mint viszik más völgybe egy bércen által az forrást rettenetes munkával [BTN[2] 147]. *1671/1795:* Nap-kelet felé határozását viték igyenesen az határát azon beszerikátúl fogva fel igyenesen [Barátfva TA; LLt Fasc. 61]. *1746:* A' mint az határ mégyen a pusztára, és az ottan tett jegyre, onnan az Dongosiak(na)k légyen szabad pár utat vinni ã Satra, ã mint bé vihetik [Torockó; Bosla]. *1756 k.:* Ha ki porond Banyákhaz más ember örökségin által jerugát vinnének, és azon örökségnek Possessora, vagy Arendássa ad summum intra 15nam azon munka tételre mivesnek vagy költségnek adásával magát nem insinuallya ... azt az jeruga vivő a' justa proportione meg fizetni tartozzék [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1770:* egy darabig az Exponens földin vivén a vizet el árkolván az Exponens hellyit, és csatornát tévén réá vitték a magok szőlőjekben az ők Malmokra [H; JHb XXXI/17]. *1783:* Mentünk az Bohos nevezetű széna füre ... hitek szerint ki gödrezék és Vivék[a] a Rét közepiben lévő Rakatyás bokornak közepire [Berz. 5. 42. S. 86. – [a]A borozdát].

24. ítél; a acorda ceva cuiva; urteilen. *1597:* Valami sariú Vegett haborottak volt megh az ket peresek, mely sariú vegett megh perlekedenek es az teorúeny Keleme(n)nek az felperesnek Vúúe (!) a' sariút de az Veresegbe sem(m)it ne(m) túd [UszT 12/78 Blasius Barla de Farkaslaka lib. vall.].

25. átvisz, átszállít; a transfera, a muta; übersetzen. *1560:* az teruent elewzer Jth varas moggya es teruenye zerent lattatta megy, de mykor latta volna hogy az terveny Iszmet (!) my nekwnk Zolgal ... Zebenbe vitte vala ottis nekunk Jtyltek vala onnet vitte az zazsagra Onnet az ew felsege tablayara [Kv; SLt ST. 6]. *1570:* Mind az altal Enneke(m) wgy teczenek hogy Igaz mosthan (!) az zekrwl wegyenek chyak haladekoth Masodik Zekre Enys Jsten Seghytseggel rea Jerkezem, talam Job lezen ... Merth Nylwan ha otth lehendek Megh wonzom es hwzwra (!) zakad ha zakadys kyralra ys vizem [Wermes BN; BesztLt 68 Lucas Pisthaky a beszt-i bíróhoz és hites polgáraihoz]. *1680:* Deliberatu(m). Birta Marto(n), Leveleiből ha oculat(us) lőt volna Sipis Istvánnak meg tanulhatta volna hogy Jobbágy Legény legye(n), Divortiu(m) azért Leányának nem engedtetik, az Generalisra vinni mindazaltal néki megengedtetik [SzJk 146]. *1783:* maga gyengeségét az fórum megvallja, hogy igen súlyos és nehéz az causa, nem elégségesek annak decisiójára; megegyezett akaratból a két felperesek vigyék az civile fórumra, ahol hova hamarébb decidáltathassék nagyobb értelmű urak eleibe [Taploca Cs; RSzF 234]. *1797:* Ezen kételkedésnek el-hárintásáért az Apr. Const. 4k része 1. Fit. 28k Art ... tartása szerint minden perek felsőbb kérdőre fel-botsáttandok, még pedig az elég tétel előtt, hanem ha a' Felek vinni nem akarnák [Mv; MbK XII. 113].

26. vmit (rendszeresen) folytat, üz; a face, a executa; etwas regelmäßig treiben. *1788:* A magamra vállalt Földmérés béli munkát, mellyet eddig ... hibáson s nem a p(rae)scribált Norma szerint vittem egész igyekezetemet arra forditván az Instructio szerint meg jobbitom, és el keszíteni igyekezem abba(n) leéndő Munkalkodasom mind addig a meddig a fel vett Summáig munkámmal Contemtumot teszek ha Munkám tettzeni fog Felsőbb ezen Munka follytatására rendeltetett Tisztyemnek, annakutannais vinni fogom [Dés; BLev. 10]. *1789:* Ezen Processusban observáltatott hogy a' Proc(essualis) Szolga Biro a' maga hivatalját nem egész accuratioval vitte [Szu; UszLt XIII/97]. *1792:* Mig Szabo Pál élt ... Királlyi szolgálatot fogjatkozás nélkül vitte [Szárazpatak Hsz; HSzjP Ráduj János (56) jb vall.]. *1807 k.:* Szekelly Mihally Uram ... nékem maga panaszalta, hogy eleget adtam a Léanyomnak meg is felém sem jő – ha ez a fiam nem volna, nem tudam mit tsinálnék, E tart tűzzel, ez Oeconomizál ... Szánt vétt minden edgyet masamat Szorgalmatosan Curallya magam is láttam tapasztaltam, hogy az Exp(one)ns vitte a Gazdagságat [Sinfva TA; Borb. II Gombosi Péter (26) ns vall.]. *1810:* a' mostan nállam lévő kis korátol fogva én nevelt (!) Tsia Joseff vígye ez után is a' gazdaságot [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuel lev.]. *1832:* Ha én a cselédek gabonája takarittását eztendeig ugy vinném, mint ahogy most parantsoltatik (: hozzá járulván még a mosatás is melyel sok elapad :) ugy minden bizonyal eztendő végével ott lennék – hogy egy xr fizetést sem kaphatnék ki [Torda; BetLt Demény János udv. tiszt nyil.]. *1841:* a pap a maga dolgát a Regiusságot nem viszi a mint kellene, hanem a hellyet egyébbel bajlodik [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.]. *1886:* Ha te tudnád, Ödön, mennyivel több az akaratom jó lapot csinálni, mint a módhoz való kilátásom. Viszem a munkámat is [PLev. 132 Petelei István Jakab Ödönhöz].

27. intéz, végez; a aranja; erledigen. *1793 k.:* az edgjik fél közülünk ... néhai Tordai László vivén a per folytatást abban az üdőben, tettzet ismét Repulsiojoknak ok adására meg hivni az Alpereseket [T; DobLev IV/730. 2b].

28. ír, jegyez, vezet; a serie, a lua, a întocmi; schreiben. *1789:* meg magyaráztatott, és formais adattatott miképpen vígyék a Protocollumokot, az aktákot hogy segregállyák [Csehétfva U; UszLt XIII/97]. *1809:* a' puska por arulo arra szorossan köteleztetvén hogy mind a puska pornak mind a golyobis selét vagy Ónnak ... mennyiségéről pontos jegyző könyvet vigyen a' mellé az adott facultatoriákat hozzá ragaszsza [UszLt ComGub. 1697]. *1823–1830:* A számadást én vittem, és nekem nehezen esett, hogy hamisságot kell írnom [FogE 199]. *1832:* Szoross köteleségének ösméri a Számtarto tiszta Diariumot vinni [M.csapó KK; Berz. 20]. *1863:* A' körlevelekről Jegyző könyvet kell vinni, mit a vi'sgáloszék meg fog visgálni [Gyalu K; RAk 81].

29. vásárol; a cumpăra; kaufen. *1633:* Hallottam ... Kouach Andrasnetol hogi panazolkodot, hogi eötet megh czialta Frusina, mert negi vedret igirt volt nekj az mezben, de nem adot teöbbet harom vedernel eo eötedfel ejtelnell ... Frusina valtigh atta ejtelenkint az mezett, es az pogazia süteök ighen vittek [Mv; MvLt 290. 136b–137b].

30. elvisel; a suporta; aushalten. *1570 k.:* <Ezt> is végeztük egyenlő akaratból, hogy egy ifjú <m>esternek is egész terhet ne légyen szabad vinni [Dés; DFaz. 10]. *1809:* ha egy városi örökös, és Törsökös Gazda minden közös köteles terheket köteles vinni, s vittis, Diak Imre a ki jöveveny nem menekedhetik a köz terheknek supportalása alol [UszLt ComGub. 1715]. *1837:* Minden terhesebb subsidiumokot, nem külömben eshető folyamatban lehető hadi adokat s háromlandhato háborui költségeket a Szepesianum Joszág el zálogosittoja Nyomdokossai vagy a' Familia tartozik vinni [Dés; BetLt 5].

31. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~i magát* megy; a merge, a se duce; gehen. *1657:* Magamat azért az vezér sátorába vivén vélem lévőkkel, kevés idő múlva megérkezének az khám, vezér és szultán [Kemlr. 318] *

eszébe ~ észben tart; a ţine (în) minte; im Sinn halten. *1662:* Petki István és Lázár István, hihető, az utat idején korán jól kitanulták volt, a súlyos állapotot vívén eszekbe, Görgény várába szállottak vala [SKr 667] * *fejedelemségre* ~ fejedelemmé választ; a alege (pe cineva) ca principe; zum Fürsten wählen. *1692/1737:* Szemeimel láttam edgyszer az Vron Egy Duflya Megy sziny metczet draga musztokkal bélet Török forma Bársony mentét, ugy az Fején ugyan ollyan Fejedelmi Kalpogotis, azt is ugy mondották, hogy Szegény Rhedei Ferentz Vram eö Nga mikor Fejedelemségre vittek volna akkor csináltatta volna és akkor Husztrol hozták volna [Szilágycseh/Nsz; EMLt Simeon Furenda (!) Literati kezével] * *fennebb* ~ emel; a majora, a mări; erhöhen. *1823:* mostis tartok tölle, hogy ha még fennebbis viszszük az azutáni költségetis meg itélik [Mv; Pk 2] * *férjhez* ~ a lua o fată în căsătorie; zur Frau nehmen. *1729:* egy kis kicsike maradot volt az Rapolti Andrasne Aszonyomnak adta mikor ferhez vittek [Esztelnek Hsz; HSzjP Marton Marton (70) col. vall.]. *1785 k.:* A nagy leány sirdogál magában, Hogy férjhez nem vitték a fársángban [EM XX, 500 Balás Kódex]. *1823–1830:* ezen testvérhúgommal, Zsuzsannával ... nem sokáig lakhattam, mert ... férjhez vitte, és én Gogánváralján a papi háznál összeeskettem őket félelemmel [FogE 279] * *hadat ~ vkivel* rossz viszonyban van vkivel; a fi în relaţii proaste cu cineva; mit jemandem in schlechter Beziehung sein. *1607:* Mert semmi egieb hadat mw nem uizwnk, az eö Fel(se)ge fizetett uduara Nepeuel, kiknek tiztessege nem mutatta, hogy Coporsoiaigh ell ne késériék [Lompért Sz; Törzs.] * *hadra ~ vkit* háborúzásra kényszerít; a tîrî/împinge în război; in Krieg zwingen. *1676:* Kegyelmed foveálja az magyarországiakat és hadra is Kegyelmed akarja vinni ez hazának lakosit, abban vannak az resolutióban, akkor tanitanak meg az emberekben [TML VII, 207 Matskási Boldisár Teleki Mihályhoz] * *hátán ~ vkit* segít vkinek vmiben; a ajuta pe cineva; helfen. *1657:* az palatinus, Esterházy Miklós, nem is igen barátja az fejedelemnek, azt intimálja vala, cedáljon és ne szerencséltesse magát, maradékit s az országot is, s magyarországi hazájára is ne vinne hátán ellenséget [KemÖn. 173] * *méltatlanságra ~i vki kezét* vkit megsért; a jigni pe cineva; beleidigen. *1670:* Bizony sok törödéssel vagyok, de igaz hűségem s lelkem ismereti csendesít, Isten talán oly méltatlanságra ő nagyságok kezét vinni nem engedi [TML V, 369 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *nyomot/vmi nyomát ~(i)* nyomot követ; a merge pe urma lăsată de cineva/ceva; Spur verfolgen. *1570:* Demyęn Janos ... Ezt vallia mi koro(n) my az Niomot hazara akarnok vinnj ky Jöüe hazabol felesegeüel Egietembe(n) Rutul szidalmazűa(n) mind az Egez falut [Oroszfalu SzD; BesztLt 114]. *1590:* Az en felliel megh Jrt Jobbagym vgjmint karos Emberek az el vezett Júhoknak niomoko(n) el' Indúltak, es vittek az nyomat tellissegel az Vargiassi hatarba [UszT]. *1625:* tudom hogy czioma Jstuannak Agiagfaluinak egj Eokret loptak vala el az niomat mattis falui hatarba vyneok [Derzs U; UszT 156b]. *1628/1652:* ha ualami nyomot oda uagi masua uittekis, az Sigmond Uram Jobbagy szinte(n) annyt fizettek mint az ket rezreól valo Ur Jobbagy [Thor X/7 Zaniszlo kovachi de Thoroczko (60) jb vall.] * *táncba* ~ táncolni kényszerít; a lua cu forţa la dans; zu tanzen zwingen. *1765:* Én Poszoroj Anucza mint hogy korcsomáros voltam gyakron hegedüsekkel jöttek hozzám ... ollyanakat ütöt réám Kosztántin Foka, hogy az kékit Sokáig viseltem; némelykor bort eresztettem olyankor döfölt, hogy az kupából az bor mint (!) ki locsogat, meg ragadott tánczban vit, kértem az Istennért hogy hadgyan [Marosbogát TA; Mk V. V/97] * *vmi alá* ~ vmilyen munkára kényszerít; a lua cu forţa la o anumită muncă; zu arbeiten zwingen. *1602:* Vagion sok panazolkodas az Zaz Vraimtol, hogy az porozlok mingjarast ragadgyak lowokot es vitten vizyk postak ala [Kv; TanJk I/1. 416] * *vmilyen grádusra* ~ vmennyire felmelegít; a încălzi ceva pînă la ...; etwas erwärmen. *1569:* Meglatod ... hogy az twzet Meny gradusra kel vined, ki az tek<e>lletes ligara vihesse az aranyat [Nsz; MKsz 1896. 355]. *1575:* Mikor az primma Imposiciot[a] vetöttem volna es az elsö twböl kywottem volna, lön karat 23, esmeg be töm felet es Wwm az telekketes gradusra az twzet [Nsz; MKsz 1896. 367. ~ [a]Az első aranyadagot a kemencébe].

◊ **Sz.** *könnyű Katót táncba vinni. 1811:* 'S Minthogy igen könnyü Katót tántzba vinni, Mintégy erőltetve, de repeső szivel Igy felel [ÁrÉ 205] * *vízre ~ vkit. 1662: 1662:* Az mi az asszonyom levelének continentiáját illeti, látom s bizony Uram, nem kétlem, mert akármikor, ha jót hallottam is felőlünk, nem egyébnek gondoltam, hanem hogy vizre akarnak vinni [TML II, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1776:* Groff Lázár János ... mondotta ... igy vitt engemet ă Vizre ă jo Csizi Hadnagy, s, azt ă Kis Aszszont-is, de nékem Soha tovább barátom nem lesz Csizi Hadnagy [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. *1818:* mindenik(ne)k jobb volna ă valoságon igyekezni, mint ă csalárd reménségen, mely az Embert sokszor viszi a vizre [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobai Sigmondhoz].

viszálkodás, viszálykodás vrajbă, conflict, neînţelegere, discordie; Zwietracht. *1591:* Kathonai Mihali vallia ... Mikor minket Arbitereket zamuetesre es bekesegh zerzesre ez Gellien vram hazahoz hittak es giwtteottenek volna az mint rea emlekezem, az minemw dolgokat Bor(nem)izza Benedek es Balas Jstvan eleonkbe adot vala ... minden vizalkodas, az mit eleonkbe attak azokrol keozteok az megh Jrt zam uetes zerent, mindent el igazitottunk keozteok [Kv; TJk V/1. 118]. *1652:* Mivel pedigle(n) most ö kglmek ă mint lattyuk egy mas kozött felette nagy viszalkodasba(n) es egyenetle(n)segben vagynak hogy minde(n) gyulölsegh versenges ki szalljon köszülök, ugya(n) most mi elottunk adgjak be keszeket mind nekunk, s mind egymasnak [Kv; KvRLt X. A. 1]. *1662:* Még a fejedelem római császár ellen való indulatja előtt jó üdövel az helvética confessión levő evangélicus tanítók s prédikátorok között, némelly rítusok, szokott rendtartásokbéli megigazítások s jó karban állatások végett viszálkodás indult vala, hogy a némelly tudósabb s Istennek több és nagyobb gírájával bíró tanítók azoknak megorvoslására igyekeznének [SKr 276–7] | megszeppent vala és izené, hogy csak németet reá ne küldjünk, interponálja magát, Barcsai Ákosnét velünk összealkatja, inkább kivánván az köztünk való egyességet, mint viszálkodást [TML II, 267 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az gyűlés, Uram, viszálkodással kezdődik; az embereknek némelyike nyargaltatják elméjeket, fújják az követ, de hiszem Istent, megcsendesednek [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1694/1767:* hogy azért diuortiáltatások után edgyütt éltekben házasságok alatt quoquo modo acquirált Jovok és Joszágok iránt Controversiák és viszálkodások ne támadgyanak egy más között s továbra ne bestelenkedgyenek szabad jó akarattyok szerént alkuvának meg [Hr 8. 16]. *1710 k.:* Az ő világi és papi fejedelmeit és minden fő és alábbvaló rendeit megveréd olyan tanácstalan viszálkodással, hogy ő a maga édes nemzetségéből királyt és királyi házat állítani

nem tuda magának [BIm. 1040]. *1764:* tapasztaljuk hogy minden viszszálkodások(na)k az oka az Aszszony(na)k mérges és indomabilis indulatja ... öket külön vetettük a' Jövö Gergel pápa napi Partialisig [Kv; SRE 211]. *1768:* a ki vágotta a véket, azé volt az első vonás, de annak utanna akár mellyik is szabadoson, és minden viszszálkodás nélkül azt meg vonathatta, és halászhatott [Tóhát TA; JHb XI/22. 6]. *1785:* mig az Uralkodásnak kévánsága ezeken az Törvényeken fellyül nem lépett addig ezen Hellységb(en) semmi viszálkodásak, és Egyenetlenségek nem voltanak [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 22a]. *XVIII. sz. vége:* a két fél közöt sok viszálkodás és vírogás vagjon és fenyegetnek is [Berz. 5. 4. 2]. *1835:* minden viszálkodást ... az ö Nagysága nagy Engedekenységinek s Embereihez valo szerfeletti Atyáskodásának lehet tulajdonitni [WH]. *1837:* felada Czéh-Mester Atyánkfia az el-enyészett 1836-ik esztendőben a' Cholera alkalmával el-holt Atyánkfiai temetési alkalmatosságával a' belső Kalandosbeli sir-ásokkal történt viszálkodásokat [Kv; ÖCLev.].

viszálkodik, viszálykodik a se învrăjbi/învrăjmăşi; streiten. *1662:* ottan elméjöket futtatni, böleselkedéssel viszálykodni és nem tudom micsoda Glézel és Pázmány motiváira szaladtanak, melyeknek meghamisításában és rostálásában, noha harmadnapig, néha negyednapig, volt olykor, hogy egy egész hétig is és tovább is, nagy gyülölséggel és haszontalan disputáltak és munkálkodtak [SKr 114–5]. *1671:* kérlek, ne cselekedjél úgy szegénynyel, mert ki tudja, az Isten nézi, mert az az ember nem keván neked rosszat s engemet is ne szomorits, mert bizony megölsz búval, hogy igy mindjárt az praedikatorokkal ne viszálkodjál [TML V, 473 Teleki Jánosné Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1677:* a' Nemes emberek, a' kiknek értekek vagyon reá, lovat tartsanak, és annak a' helynek közönséges szüksége mellett fel-üllyenek, a' kik pedig ebben ez után-is viszálkodnának, az Ispán meg-hirdetvén köztök, ha még-is lovat nem akarna tartani, az olly Nemes ember elsöben hat forintal, másodzsor tizenkettövel, harmadszor 24. forintal büntetödik-meg [AC 226]. *1693:* szokasais az az Actrixnak hogy sokakal viszalkodik, eo mondot engemet Tatarnak, Tatarok közzül valonak [Dés; Jk]. *1712:* a Földek felet megint viszalkodunk [Ks 96 Arva Kemény Kata leányához]. *1734:* Máris David fijának feleségeért Máris Juanes Dakiczájaert Lönek kezesek ... tali Conditione hogy Dokicza mind Urát mind pedig az Öröget meg becsül (!) magát emberül viseli Szo fogado Lészen, ne(m) viszálkodik nem hásártoskodik [Bencenc H; BK ad nro 1105]. *1740:* az utrumb(an) meg ir (!) Lab földet ... elsöben az Velkeriek(ne)k adtak szántani vetni dezmáb(an) ... viszálkodni kezdvén az Sáliak a Velkeriekkel, annak utánna az Saliak(na)k adták az Vass urak [Mezősályi TA; WassLt Kapatzina Páskuly (61) jb vall.]. *1758:* nagy volt hozzám való hívsége, úgyhogy nyolc esztendőnek s nyolc hónapnak alatta soha csak egyszer sem viszálykodott ellenem, pedig megvallom, hogy nem mindenkor jártam a lineán [RettE 71]. *1761:* nem egjeb okbol viszalkodnak eö Ngok, hanem azert hogj Daniel Urfi az maganak nyil szerint jutat Udvarat az Melgos Battja Uraval nem akarja el cserelni [Branyicska H; JHb XXXV/45. 18]. *1810:* a miolta a Panaszlo igy viszszálkodik a Czéhval azon idö alatt két Iffjak, kik a Törvényünknek eleget tettenek Céhunkba bé vétettettek ...; éppen igy régen bé vétetödött volna a Panaszlo is; de azt engedetlensége nem engedte [Kv; ACLev.].

viszálykodó veszekedő; de ceartă; streitig. *1634:* semmi vizalkódó szavokat egy masnak ne(m) hallottam [Mv; MvLt 291. 22a]. *1758:* Én, míg Isten éltet s feleségemet élteti, igyekezem tisztességesen tartani s ruházni, mert hatodik esztendeje, mióta együtt lakom vele, de soha csak viszálykodó szavát nem tapasztaltam [RettE 77].

viszket 1. a-l mînca (pe cineva); a avea o senzaţie de mîncărime; jucken. *1823–1830:* Sokan, kivált a mesteremberek, a köntös prémjéig elvágták, és a fejek tetején horgas fésüvel összeakasztották, a fésűt ottan-ottan kivévén fejekből, azzal hajukat simították, s ha viszketett, fejük megvakarták [FogE 67]. *1879:* csak azt akarja megtudni – vajon mit szól a kritika ... Úgy rémlik nekem, mintha ezt mondaná: „Uraim, dámáim, énnekem nem viszket. Egyáltalán nem viszket – semmi bajom hál' istennek; de kiállok azért a kapuba vakarózni, csupán azért, hogy lássam, mit szólnak hozzá a járókelők ..." [PLev. 60 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. nyugtalanító/ingerlő érzést érez; a simţi impulsul irezistibil să ...; beunruhigendes Gefühl haben. *1593:* Christina Azzoni Ach antalne vallia: zantalanzor hallottam hogi Cassaj Catus borozkani (!) bestie hires kuruanak zitta az Niari Marton anniath ... kire illen fertelmes zitkokal felelt, Ah bestie lelek kurua talam vizket az ized hogi Niari Martont meg keuantad [Kv; TJk V/1. 332].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in atributivartigem Gebrauch: nyugtalan; neliniştit; unruhig. *1662:* a tisztviselők hírével-e vagy csak magokban, amint hallatott, valami deli, viszket szakad legények egybetanakodván, önekiek, annyi vitéz embernek, annyi pogányságot szemek előtt, ollyan erősségbül ... elbocsátani minémű szégyen és gyalázat volna, egymás között állatván, a várból kiütének [SKr 545].

viszketeg ? aki tartós viszketésben szenved; suferind de mîncărime; von Jucken leiden. *1710 k.:* Ennek okát a dolog maga megmutatja; hogy noha rész szerént amaz ördög ígiretinek, I. Móz. 3 : 5: Istenek lésztek stb. viszketegjeinek maradványai is, de egyáltaljában inkább az Istentől a természet által az emberbe oltatott qualitas vagy indulat [BÖn. 427].

viszketeges 1. *átv:* viszketést okozó; care este tentant/ademenitor; Jucken verursachend. *1710 k.:* nem tagadom, édes Istenem! hogy a kész munkához oda nem ütötte volna magát az én elmémben a világi haszontalan dicséret, hír és névnek viszketeges csiklandása [BIm. 998].

2. feltűnést keltő; care provoacă senzaţie; auffallend. *1710 k.:* én ezt nem a haszontalan hírnek, névnek viszketeges kívánságából cselekszem [BÖn. 403].

viszketegségű vmit (különcködésből) akaró; care vrea să demonstreze originalitatea; etwas beweisen wollend. *1799:* Torotzkoi Biro! Ugy esett ertesünkre hogy a' Vas mivelés szükségire hagyot Nyáros oldal nevü erdönket mely soha eddig nyilakra osztva nem volt, most fel akarjátok némely viszketegségű emberek tanatsából osztani [Torockósztgyörgy TA; TLev. 10/7 gr. Thoroczkai Pál kezével].

viszketés mîncărime; Jucken. *1710 k.:* Hamar felgyógyulék, de ottan csakhamar minden testem megrühesedék szörnyen, mintha kásával hintették volna meg, nagy viszke-

téssel; borbély egynéhány hétig gyógyított, minden ember himlő-maradványnak mondotta [BÖn. 523].

viszkettető nyugtalanító; neliniştitor; beunruhigend. *1710 k.:* A papok vagy próféták, tanító is megszakadozának, hasonlának, sokan a Babylonban maradának, akik kijövének is, azok közül némelyek elmefuttató, viszkettető, haszontalan, gyülölséges disputációkra, versengésekre, különböző nevekre, némelyek pedig teljességgel ugyan nagy tévelygésekre, eretnekségekre fokadának [Blm. 1041].

viszkolódik vickándozik; a se tăvăli, a se drăgosti; knutschen. *1619:* egy cziki legennyel az agyban sokat viszkolodott [HSzj *ágy* al.].

viszong perkeledik; a disputa, a se duşmăni/învrăjbi; hadern. *1708:* En Haller Judith magam Számmal eszt mondom hogy Atkozot legyen földőn mennyn valaki valaha ebben viszongani akarna Gyermekim és Unokaim maradvanyim közül[a] [Fintaháza MT; MMatr 63. – [a]Az egyházra testált, papi teleknek adományozott földért].

viszongás viszálykodás, perlekedés; litigiu, vrajbă, neînţelegere; Zwietracht. *1753:* az alatt a sok viszongás és romlás között fel iratták volt magokat[a] Bethlen Gábor idejében [Koronka MT; Told. 37/50. – [a]A jb-ok és zs-ek a lustrakor]. *1769:* hogy ezen Keresztes fák tovább is metákul meg tartatván, mindenféle viszongás és a' Pársok közöttt származhato veszekedések elkerültessenek [Meggyesfva MT; LLt]. *1777:* Popa Petre ... ahol lakott, eleg viszangásokkal veszekedesegkel (!) huzásokkal élt, egy szoval igen versenglő ember nem sokat hajt másokra [Lúdvég K; KLev. Barna Korlát Gavrila (70) és Badanya Petre (54) jb vall.]. *1786:* a' mit tettzett azt fizettünk a' bérből, 's ennek előtte leg kissebb viszongást is azok iránt nem hallottam [Kv; AgmLt B. 5]. *1791:* hogy ez után, a két Mlgos Atyafiak Tisztei között a Széna fűben bizonyos jel esmértetnék s à viszongás is el távosztathatnék ezen ... részek különböztetésére nagy borozdálo ekével Borozda huzattattassék [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10]. *1800 k.:* Hát mikor ezen viszongásban lévő kaszálot ... a Kis Illyei ahoz értő Emberekkel Falusi Hites és öreg Emberekkel törvényesen ki akarta határoztatni, ki állott ellent ...? [LLt]. *1811:* ezeket mondá[a]: En az Urakat azért kivántam magam eleibe hivattatni, hogy az Urak elött magam nyilatkoztassam ki, melly által az én atyámfiai, és Néhai Férjem Attyafiai Benedeki Balás Sigmond Uram, és Mándátáriussai közt támadhato viszongások, törvénykezések elkerültessenek [Borosbenedek AF; DobLev. IV/941. 1a – [a]Özv. Balás Istvánné Dobolyi Mária]. *1850:* a' mult évi viszongások mián rendes czéh gyülesűnk nem tartathatván, a' feltételpénzek e' mián be nem ádodtak [Kv; ACSzám. 19].

viszongó viszálykodás tárgyát képező; care este obiectul unui litigiu; Grund der Zwietracht. *1762/1794:* Ki kiván münköt ... Szovatai Jeremias János és Oláh István egy kis viszongo szanto földetskének eligazittásara [Szováta; Berz. 16/13]. *1798/1812:* ezenn viszongo osztálynak a mennyiben lehetne véget vetnénk 's vethetnénk [MT; HG conscr. 203].

viszonoz a răsplăti; zurückgeben. *1829:* attyafiságos szeretetből, s egy ollyan tzélbol tselekedte azon nyomorult meg holtnak el temettetését, a' ki nem őrült vagyonnya el osztásán ... de mellyik állotta volna ki azt a' terét, és Házi nyughatatlanságott a mellyett Uram Bátyám szenvedett, 's mellyért talám kőzűllőnk, valamellyik háládatlansággalis viszszánozott [Nagylak AF; DobLev. V/1153 Komáromi László kezével]. *1846:* annélkül hogy visszánoztam volna mennyi részbe viszszánozta légyen a rajta történt Sérelmet nem tudom [DLt 315].

viszonozás răsplată, răsplătire; Rückgabe. *1836:* Ezen edgyezet viszanozására ötsénk Mihaly is kötelezi magát hogy a közös osztályig a joszágnak ... apánk el gyengülése esetébe is hiven gondját viseli [Szentimre MT; BalLev.].

viszonozhat a putea răsplăti; zurückgeben können. *1842:* joságodat én lehet nem viszánozhatam, de az Isten áldása kisérni fog minden léptedbe, még érhetsz örömöket, 's vidám napokat nélkülem is [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

viszonság viszály, viszálykodás; vrajbă, neînţelegere; Zwietracht. *1796:* a Batsi Lakosok között a' Tilalmas határért viszonság esett [Bács K; RKA].

viszont I. *hsz* **1.** ismét, megint, újra; din nou, iar, iarăşi; wieder. *1598:* Vizont obuial ugya(n) az A(ctor) az Varos biraia Zabo Georgy elle(n) ... Az Biro pedig azt mo(n)dgja hogy eö ne(m) perel az zek felöll [UszT 13/59]. *1606:* Az chelekedet megh zynue(n) ne(m) kellet volna vizont rah terni, sem az teób tarsait rah inditani [UszT 20/76]. *1648:* Ez hazbol viszont az Urnak hazara nylik egy bellet festekes v. s. p. fogantoju p. tolyo zaru ayto [Porumbák F; UF I, 885]. *1672:* Bethlen János uram aperte hogy nem volna jóakarója Kegyelmednek, nem hihetem mostani seculumba, másképpen nem mondom, kivált ha az szerencse viszont fordul Kegyelmed mellől [TML VI, 341 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. *1705:* A generál viszont visszaküldötte izenvén, hogy őnálok úgy szokás és úgy is kell lenni [WIN I, 471]. *1753:* azzal Tisztarto Uram ki mene az kapun s ott meg szida Rosnyai Uramat s ismet viszsza hozata s meg Csapata viszont [Marosszt.györgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1777:* az Asszony ... a Divisiot violálta, mert azon embert post Divisionem el fogatta, meg verette, és maga részire lenni viszont kinszeriti [Nagylak AF; DobLev. III/502. 2a]. *1794:* ezen gatotis ujjabb nagy árviz tsak hamar el szaggatta, s az egész Szamos folyamattját vette viszont Majorjaink eleiben [Kv; Pk 3]. *1807:* Fitori Mihállynéis ... Hűtére vallya, hogy ugyan tséplés alkalmatosságával ő Maga szemeivel látta Fitori Péternél a' szolgánakis a' tsűrben mint egy vékánit egy rővid sákban a' tojásbol (!) kivenni, szalmát tévén a' földre azt a vékánit a' sákba a' szalmára tette, 's viszont szalmával eltakarta [F.rákos U; Falujk Sebe János pap-not. kezével]. *1820:* Udvarhelytől tavol lako Falusiak mely nagy terüvel kel Marhainkat Szekereinket Csinálatlan utakon Udvarhelyre bé hajtanunk, onnan hoszszu Statiora mennünk, – viszont Haza térnünk, mely nagy terü légyen, ki nem mondhattyuk [UszLt VIII. 8/68]. *1843:* én pedig ekkor a' Fogadobol ki jöttem; de tsakugyan azután viszont bé mentem [Dés; DLt 586. 15]. *1852:* Viszant a malam ősvenye mellett [Magyaró MT; LLt].

2. viszonzásul; drept răsplată/recompensă; als Rückgabe. *1570:* Besterchey chyriak hity zerent vallya, hogy ... az azzony esmet vgian azt Montha Te egy kurwas orzag Bestie kwrwaffy vagy chigan Bestie kwrwaffy nemzet ... de nem hallotta hogy Symon vyzont zytta volna az azzont [Kv; TJk

III/2. 167]. *1584:* Jstwan kowach … vallia … Az vta(n) hat ez holt olahot az vduarra kergettek, es lata(m) ot hogy egy mashoz vernek vala es ez holt olah az ket fogoly olah eggyket le wthe a' feoldre, Az Masik fogoly olah penigh vizont vgy wthe a' holt olahoz [Kv; TJk IV/1. 315]. *1705:* Egy pohár bort újobban köszöne el maga a generális az hűségben megmaradott magyarokért, azoknak consolatiójokért, melyet ugyan az úrra köszönvén, az úr viszont másokra [WIN I, 600]. *1707:* Kocsárdnál generális Pekri Lőrinc egy hajnalban reátüt, és 1500-at levágván bennek, az ágyúit elnyeri, a több németet penig nem űzi, hanem a hajdúk a prédára esvén, a futott-német összveszedi magát, és viszont ráüt a prédán kapó hajdúkra [Kv; KvE 248]. *1813:* hát réá lészelé te Koma, melyre viszont felele réá lizén [DLt 56 1814. év al.].

3. hasonlóképpen; asemenea, la fel, tot așa; gleichfalls. *1631:* Mw felliül megh neuezöt Attiafiak egi mással bezélgetuen ez elötti wdöbéli malomnelkül ualo niomoruságos allapatűnkrol, es iöuendöbéli hasznos dolgainkrol uyzont [F.venice F; UF I, 127]. *1652:* az mi marad mind külsöket es belsöket … hagyok az en kedves hwtös Feleseghemben Makai Balas Annanak … Enis viszont az megh irt jambor Hwtös Feleseghe … az töb javaimatt mindeneket … hagyok az en Jambor hwtos Uramnak [Kv; RDL I. 139]. *1653:* ő sem sokáig nyughaték, hanem Rákóczi György felkészült – viszont a gubernator is, és táborba szálla Kolozsvárhoz [ETA I, 143 NSz]. *1657:* az én visszaérkezésemig senkit az moldvai utakon bé ne bocsátanának, hanem csak az ki énhozzám expediáltatnék; hogy pedig minden én utánam jövők is alkalmaztassák magokat és beszédeket, azoknak informálására Bereckben hagytam bizonyos emberemet tanúsággal, az utánam jövőknek az ki viszont tanúságokat adjon instructióm szerént [KemÖn. 297]. *1737:* az öléb(en) és a lábara vagj czombjára Tötte 's ott Tartotta s ölében szorongatta ã Strása mester Darabant Katát, Viszont Drabant Katis csókolta az Strásamestert [Szásznyíres SzD; Ks 27/XVI]. *1762:* mindezekért meg kevánom, hogy mint … ki az embernek verit ki ontya, viszont ember által ontassék ki annak vére [Torda; TJkT V. 87–8]. *1780:* a Feleseginek … a Lakadalmakor láttam, első napon a nyakára jo féle fejér gyöngy volt, annak pedig a le függöje viszont jo féle orientál gránát [Bethlen K; BK. Julianna Érsekújvári (24) conj. St. Butzi vall.]. *1830:* Az oldal szobába … két belsö ablakjainak nyoltz táblái el hasadozottak – nyoltz pedig meg onozott, külsö téli ablakjainak viszont nyoltz táblái onozottak [Kv; Somb. II].

4. feleletül, válaszul; în replică, ca răspuns; als Antwort. *1570:* Azok az (!) Mongyak vyzont Neky, hogy Erreh neh Jary Mert Nem engedywk [Kv; TJk III/2. 120]. *1704:* Amazok viszont replicálván, mindkét felel kimenének [WIN I, 185]. *1762:* Kaffai János azt mondá néki: Veled sem gondolok Disznó teremtette, Kire molnár János azt mondá: velem ugymond ha nem gondolszis, gondolly Urammal … melyre viszont Kaffai Janos azt felelé: Uraddal sem gondolok [Geges MT; BfR I Joannes Bokor (42) jb vall.]. *1794:* En viszont mondék Nekié, mitsoda Kánont tsinálhatnál Nékie Te élhetetlen [Szászvölgy KK; BK. Bába Vonu (33) dom. bíró vall.]. *1876:* Csonka István panászt emel Törös János ellen, hogy ez az ő nejét minden ok nélkül az utczán lekurvázta … Törös János azt hozza fel mentségül, hogy … az aszszony öt viszont latrozta [M.bikal K; RAk 328].

II. *ksz* **1.** hasonlóképpen; asemenea, la fel, tot așa; gleichfalls. *1570:* Eothues Jacab es Eotthues gaspar Zatthmaryak hithek zerent vallyak hogy ewk zatthmart Mesterek voltak es cehek volt, melyben otthis Mester Remek chinallasanelkwl senky beh nem alhatot, Es oly cehek volt hogy ha mykor Jnassok vagy legenyek onnath Ide Jeottek helt attak Nekyk, vyzont Jnnetis ha oda ew hozzayok mely oda Menth Eokis helt atthanak nekyk [Kv, TJk III/2. 135]. *1604:* Eoreoksegemnek az kozepin molnara Jaro arokat asata hatalmasul es az uizet azon viue el, vizont azon alol egy Zena fyuemenis altal asata az arokat, ennekem nagy fogjatkozasomra es karomra [UszT 18/13]. *1651:* Mi Borsay Peter hunyadvármegyenek hútós Ass(ess)ora, viszont Fileki Borbely Istuan azon vármegyenek edgyk Nemes vice biraia mind ketten Deuan lako Nemes szemelyek [Déva; JHb 53]. *1666/1752:* Controversiában ezek az Jobbágjok voltanak; Kapusson Podgján Thodor, Pronya János, viszonyt két Iffju Legény, Major Peter sogorai [Msz; LLt]. *1677:* Mint hogy a' Fejedelmek-is minden rendeknek, viszont a' Fejedelmeknek-is Országbéli minden Statusok hittel szokták magokat kötelezni … végeztetett [AC 160]. *1689:* Rayner Márton Ur(am), mint az Colosvári Unitaria Ecclesia bonuminak Fö Curatora ratione officy sui, ezen Unitaria Ecclesia képéb(en) és nevével égy reszrűl, és viszont Nemzetes Horvat Judit Aszony néhai Nemzetes Ér Sz: Király Sodorai Sigmond Ur(am) Rélictája, más részrűl … mi elöttünk edgyezenek megh [Kv; RLt O. 5]. *1704:* irtanak vala az urak, hogy az országot ne pusztítsák, hanem véghezviszik itt a generál elött, hogy azmely helyekre protectiójokat adják, ezek ne bántsák, viszont ahová a generál ád protectiót, ők is ne bántsák [WIN I, 154]. *1710 k.:* Megtapasztalja az Atya, Fiú, Szentléleknek egymáshoz és ennek az Istennek az angyalokhoz, az üdvezült lelkekhez, és viszont azoknak mind az Istenhez, mind egymáshoz, és azok között őhozzá is kimondhatatlan szerelmeket [BÖn. 466]. *1747:* a méta … az utról viszont meg tér és egj életskén mégyen [Nagyida K; EHA]. *1768:* Hogy a Hetek változzanak valaki Müvét vegzi ösz fogytán, viszont Tavasz kezdetiben a' kezdje, hogy igy se szegénnye se tehtössebe (!) kárt ne vallyon [Torockó; TLev. 9/12]. *1838:* Arany-mives ezüst mivet, 's viszont Ezüst-mives arany-mivet ne mivellyen, ne árullyon [Kv; ÖCLev.].

2. pedig; iar; aber. *1604:* Jgy az eo zauara fel rakodank zekerre, wyn fel buzat het keoblet, az vtan uizont ala Jeowe es wyn fel tizen egy keobeol buzat [UszT 18/43]. *1634:* Cziapon ez az Dalmata Janos az en szekeremre tötte pozlekit (!), en en (!) vum be Radnotra, es ot uiszont le uoue szekeremrol [Mv; MvLt 291. 15a]. *1640:* Dezmatt mezey vetesekbeöl, szegeny megh holt feyedelem ideyeben kezdettek adni, felet az Varhoz administraluan, felett viszont az falu papianak hagyuan, mely annak elotte eppen mind a' papnak jartt [Fog.; UF I, 699]. *1657:* Bethlen Gábor török segitséghozásának hírét hallván, meg nem várhatták; Brassó felé, onnan az havasokon által Havasalföldre, és onnan viszont Moldva felé akarván menni, eltévelyedtenek [KemÖn. 28–9]. *1679:* Az dézmáláskor tartozik az dézmás az keniznek egy bárányos juhval, az bíró vagy keníz viszont az udvarbírónak egy rókabürrel [Hidegszamos K; EM XLV, 17]. *1710 k.:* Kiváltképpen, gubernátor uram, te okozod a cancellariust, cancellarius uram te viszont okozod a gubernátort [BÖn. 972]. *1748:* a' Szatthmár V(ár)m(e)gyei Tolvajok az Erdéllyi Tolvajok(na)k, ezek viszont amazok(na)k adgyák által à Lopott marhákat [Nsz; Ks 17/XVIIIb St. Budai gub. janitor nyil.]. *1802:* Egy rosz szin posztoval buritott loding vas vesszejével … Egy más piros bőrös loding viszont szijjastol [Ne; DobLev. IV/858. 7b]. *1851:* A' borzondi Csűr két olda-

la, 's két bűtűje alatt tőlgyfa talpak, azokra állitott nyolcz bikfa lábak; belőlrűl viszont nyolcz tölgyfa lábakon álló székűlés két sor hosszu [Erdősztgyörgy MT; TSb 34]. *1891:* Te viszont írtál Gyulának, és neki s nem nekem [PLev. 155 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. ellenben, pedig, azonban; în schimb, dar; dagegen. *1570:* az Alperest Minden tereh keowetestwl Mente hagya, Az fely peres azzont (!) vyzont Ez Meltatlan keresetnek terhen haggya, Az zeolenek vrasagaba haggya az theorwen [Kv; TJk III/2. 166c]. *1597:* Ez pentek nap vala az teórúeny, hetfeó napra napzottak volt, vizonth megh mo(n)dgiak hogy Capitan Vra(m) akkor teoruent ne(m) tezen [UszT 11/30]. *1606:* Az egik az A palfi ferencz keressj 15 forint kezessegert, melj kezesseg volt Boier Istuanert, az fölöt Egi venden. 7. forint adossagert, es ket köbel Buzaert: meljnek az arra 6 forint, wizont ket köbel Buza arra ert 6 forintert [UszT 20/83]. *1634:* valakinek penigh commissionk es rendelésünk szerintis mit erogal, quietantyat extrahallyon attol; viszont ha mit valakitöl percipial, maga keze irása cedulát adgion neky [UF I, 336 Rákóczi György gazd. ut.]. *1640:* Egy mesteris az masiknak czieledgyet el ne hitegesse se el ne hitegettesse: mert ha meg tapasztalodik benne, egy forintal, büntettetik meg erette f. 4. Viszont egy mesteris más meg szegedeot miuet el ne szóllya se miueltetеojét egy forint büntetés alat [Kv; KovCLev.]. *1657:* noha mi olykor mentünk bé Konstancinápolyban, midőn császár ereje az tenger által volt az emlitett hadra az fővezérrel; viszont mikor megérkeztenek is, ott voltunk [KemÖn. 88]. *1660:* Mely posztó- és selyemmarhákat fele árán vevén el az vezér, azokban is nagy kárt vallott a város ... Viszont mikor megindult az tábora, sok számú szekereket ökrökkel, lovakkal, embereket melléje, megrakván azokat kenyérrel, sajttal, zabbal, árpával, ecettel általagostól, méhserrel, mindennel [Kv; KvE 183–4 LJ]. *1671:* végeztűk hogy afféle Donatiokis producaltassanak a' fellyebb specificalt alkalmatossággal, söt ha kik egy fundust impetralván a' Fiscustol annak szine alatt tőbbet-is apprehendaltanak volna, viszont másoktul-is ollyanoktul vették volna quoquomodo joszágokat és Fiscalis örökségeket, kiknek nem adhatói voltanak, azokat-is tartozzanak producalni [CC 88]. *1792:* a Bíro arra monda: ezeket bé hajtyuk, viszont az Elekes Urak mondának: ezeket nem ma [Szentkatolna Hsz; HSzjP Diménj István (64) Szent Katolnai Limit. Gyalog katona vall.]. *1804:* tsak ifju emberek szájából hallottam, a' kik is meg lehet hogy viszont más öregebb emberektől vett hallomásokat beszéllették [CU].

4. hát; însă; so. *1674:* Anno die 1649 die 13 Septembris, hétfőn kilenc és tíz óra között estve, viszont az Úr őfelsége megálda bennünket egy leánymagzattal, kinek neve Kata [Kv; KvE 191 LJ].

viszontag I. *hsz* **1.** hasonlóképpen, viszont; asemenea; gleichfalls. *1554:* En Borlobassy Janos Hedwsffay vga (!) ezwn zenth myklos nap elwt valo kedwn vizwntag Engetem Ez en vramnak Es atyamffyanak Egy El zwkwt Jobagom az Kys tamast hedwrffayt [Héderfája KK; BfN]. *1570:* Zent Lazlay Gergel ezt vallya, hogy ... hallotta hogy Eotthwes Lwkach az kochyst ky be hozta volt Sogoranak hytta, vyzontagh azis Eotthwes lwkachot [Kv; TJk III/2. 85]. *1585:* Gellien Imrehnek a' masodik Safar polgarnak vizontagh Attanak, a' keozeonseges zewksegnek be telliesitesere in Su(mm)a f. 1642 [Kv; Szám. 3/XXIII. 7]. *1592:* Byro Vram ... Seres Jstwanra Byzta volt vizontagh az vrak Zamara valo Egy Bort vetelet, vizontagh aztis hogy Quartas lewen Abrak bort a' q(ua)rta Boraybol Adasson [Kv; Szám. 5/XI. 11]. *1605:* mikor kaput kell nytny reggel az szasz nation valo kolchtarto mennyen az feo birohoz, az magyar penigh az kiralybirohoz es vgy vegyek kezekhez az kolchyokat, Estwe vizontagh az zerent vigyek esmet azon birak vraim kezekhez [Kv; TanJk I/1. 495]. *1621:* Az Temeteo kert vtat bontattuk fel ... Azon vtunk Vionnan rakasatol attunk hetes Balintnak f – /25 ... Vizontag attunk Hetes Balintnak azon vt rakasatol [Kv; Szám. 15b/VIII. 13]. *1653:* A székelyeket is oda vivék, és sokat nyársba vonának, sokakat felakasztának szegényekben ... Más reggelre kelve viszontag újabb székely rabokat rablának és hozának, kiket mészárlának fel az akasztófa alatt [ETA I, 47 NSz]. *1673:* Viszszontagh Betlen Drusina reszire jutottak illjen bonumok az supplementumra reszebenis [Fejér m.; BfR]. *1679:* az mely hazban mostan laknak ... aztis edgyűt szerzették, es keresték aztis Szigyarto Janos Uram egeszen igaz határával hagyá Feleségenek tellyes eleteigh. Viszontagh Lonai Borbara Aszszonyis, holta utan hagya Uranak [Kv; RDL I. 157]. *1774:* kedves őcsém Uramnak köszöntésit attyafisagos szeretettel vévén viszontag köszöntik kedves öcsém Uramékat [Darlac KK; BálLt 1].

2. viszonzásul; în schimb; als Rückgabe. *1584:* Sophia Kun Miklosne vallia ... Daroczine a' Caspar Anniat melybeis very vala, kit lata Caspar, es vizontagh le vona Darocznet [Kv; TJk IV/1. 346]. *1596:* Megh erettetek ew kgmek Varosul Byro vram eö kgme beoseges ielentesebeöl az sok kewleomb kewleomb fele zeökseknek nagy woltat, kyhez kepest kywannya ew kgme, hogy wyolagh adot vessenek ew kgmek, mely altal az zewksegnek obuialhatnanak ... azert ew kgmek wetettek wizontagh egy wonasra adót fl. 2 [Kv; TanJk I/1. 275].

3. feleletül, válaszul; în replică, ca răspuns; als Antwort. *1573:* Martinus Weres hity zerent ezt vallya hogy egczer Jwt volt Be, az Vince Adam Zobayaba oda hatra, Adam Jstwan Mond az Battyanak, My dolog hogy felfele Raktad Az en famat lam ky akarz <az> hazbol tenny Azert Rakam mond az Battya hogy az Enymetis oda akaram fertettny, Mond vyzontak ada(m) Jstwan hogy ne(m) rakod oda [Kv; TJk III/3. 198b]. *1586:* mikoron az aytoban beszelgetnek az ucza aitaiaban talalkózik elé Jöni az legeny monda ... no iffiu Azony hizen ne(m) marz megh Monda berek szazi lukaczne Mar megh az ebett monda uizontagh Ianos No czacz (!) no te nagj Nieluw szimonbirone [Kv; TJk IV/1. 574b]. *1597:* Az fel peres vizontag Ilyen walazt teon [UszT 12/66]. *1705:* Az úr azt rezolválá, hogy amint beadta volt ökegyelme maga praetensióját írásban azt a Telekieknek kezekbe adta, és arra viszontag írásban replicáltak, mely irást Acton uram kezébe adott [WIN I, 514]. *1776:* Dán Juon tőn illy feleletett Vojvod Juonnak Halgas mert rakva a szekered, melyjen Vojvod Juon meg ütkezvén, mond Dán Juonnak viszontag, miért van, és mivel vagyan meg rakva szekerem [Katona K; Born. VI/14 Molduván Dimitruj (36) zs vall.].

4. ismét, újra, megint; din nou, iar; wieder. *1581:* Esmet vyzontag Jvenk vysza lompertra Engemet megy byralja Jnte Zekel Jlliest galaczy Jstvan ok adasra az var megiere hogy miert nem veotte el a pinzt az zalagyos Jozagiertt lomperton [Füzkút K; WH]. *1597:* Lakatos Balint ... Az Eötues Legennek Labarol az Vasat le veotte es meg kissebtette vizontak a' labara verte ... d 25 [Kv; Szám. 7/XII. 20 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1600:* Az sok puztittas Vthan viszontagh veotte(m) Vgian kerttnek Epittesere es Lesza szasara (!) veszszeot d 52 [Kv; Szám. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp. m. kezé-

vel]. *1625:* valasztottak eö kglmek kett Beczjwlletes Atiankfiait ... hogy viszontagh eö kglmek Fejerwarra ala faradgjanak [Kv; Szám. 16/XXXIV. 241]. *1638:* Az uta(n) ismet szepen kezdenek bezelgetni, azonba(n) uiszontagh fel ügrek, es egj hegjes teort kapa, es feligh ki uona [DLt 402]. *1653:* Ozdi Ura(m) engemet arra kèrt viszontagh, hogy ebb(en) az eö kglme kárátis, tekéncsem, hogy megh ne károsodgyék, mert most kezéb(en) volnának az aranyok [Kv; CartTr II. Casp. Veres Marti post. eccl. orth. vall.]. *1692:* Választotta a B. Céh uiszontagh Céh Apának Regeni Janos Uramat [Kv; ACJk 13]. *1694:* Ezen az Hazon viszontag fellyül van egy Ház [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1767:* Midön ... az emlitett kerek erdőbe bé indultunk volna viszontag ... Pataky János nevű Udvar Birája portestálván Solenniter, az erdöben bé nem akara ereszteni [Vajdasztiván MT; JHb IX/49].

II. *ksz* **1.** viszont, pedig; iar; aber. *1556:* wyzonthak az fyzethesnek az felyrol meg Jrth napon Elegeth glesan Janos vram Nem thenne [Mikefva KK; BfR VI/283. 3]. *1578:* Towabba emlekeznek erre is eo kegmek, hogy mikor egiebkor esset effele Summanak hertelen walo fel zedesse Az wdeobely adozedeok zeret teottek kolchyenezessel is, mellyet wyzontagh az adobol meg fyzettek [Kv; TanJk V/3. 168a]. *1597:* Eitel Vaiat hozza ... d 12 ... Viszontak az felliel meg irt beleshez egj mezzel Vaiat [Kv; Szám. 7/XII. 6 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1623/1670:* Viszontag közül fogot Birak Gidofalvi Gergely, ki mostan Markosfalvi Predicator es Konia Benedek ki mostan Makosfalvi Mester [Márkosfva Hsz; HSzjP]. *1627:* egy feleöl az Vitezleö Nagy Megiery Keresztesi Pal Uram ... Mas feleöl viszontagh Nehai Kun Istvanne azzonio(m) Suliok Sara azzony [Kv; WassLt]. *1632:* Jnnen vizontagh az felseö gradiczra fel menuen [UF I, 164]. *1778:* Fizetett meg ő Nga a' Tordai Plebanusnak, kinek viszontag adoss volt a' szegény Vram [Nsz; JHb XXXV/62]. *1797:* ezen Kis Körös Erdö ... még meg nem fogyott, és kissebbült az Erdölés mián Nagy Körösnek neveztetett; A' Nagy Körös Erdö pedig viszontag Kis Körösnek hivattatott [Szentgothárd SzD; WassLt 22 Conscr. 365].

2. azonban, ellenben; însă; dagegen. *1612/1687 u.:* Az evictorságot ... mindenik felöl fel vállalák, vgy hogy valaki abbol ă meg cserélt örökségből a' megyét meg akarná háborgatni avagy de facto meg háborittaná ... tartozzék Orbá(n) Lőrincz mind ă megyét s mind ă Praedikátort benne oltalmazni. Viszontag ha Orbán Lőrinczetis ă néki adott föld felöl meg háborittaná valaki ă megyeis ... tartozzék meg oltalmazni [Jedd MT; MMatr. 307]. *1646:* leszen az harom Aruak resze in summa f. 157 d. 35. Viszontagh az harom Aruaknak tartasokra es el temetesekre valo minden keolczegh teszen f. 66. d 26 [Kv; RDL I. 123]. *1677:* a' Gubernator az egész Tanács tetszéséböl ... mindgyárást Generalis Diaetat publicaltasson, és ott az Articulusoknak transgressioját az Országnak meg-mutogatván, Országul, három Nemzetül, az ő Nagysága hűségétöl absolutusok legyenek, comperta rei veritate. Viszontag ha a' Gubernator-is Conditiok ellen cselekednék, az egész Tanács a' Gubernatort idejénkorán admoneallya [AC 36]. *1779:* a husz pénznek interesse egy pénznél valamivel többecske, viszontag ajánlom a Tekintetes Aszszonynak, hogy azon interetskét méltosztassék ez alkolmatossaggal meg fizetni [Bö MT; Sár.].

3. hasonlóképpen; asemenea; gleichfalls. *1560:* minden Jgassagát ki veötte Az vi malombol, valami bamfi menyhartott Jllethe volna, kezet es birodalmat ki veüenn ... viszontak, bamfi pál, Engette es attha io Akarattyaual, bamfi menyhartnak ... az also molnot ... fiurol fiura, birni hasznát venni [Mv; JHbK XII/7]. *1725:* Vett volt eo kglme zálogkeppen Két Arány Lánczott, Egj Forgács, Ezüstböl valo Lancz Eövet; viszontag egy jo féle gyöngyös Türkeses parta Eövet ... Száz Magjar forintokig [Kv; Pk 7].

viszontaglás viszonzás; răsplată; Rückgabe. *1814:* ezen vellem tett Barattságának viszontaglásául azon Keresetemrölis, mellyet egy Két Esztendös Kantza Csitkomnak a Mglos Grof Ur Szgyorsán (!) Györgye nevezetű Erdösse altal p(rae)tendált elkárosittása felett inditottam vala, egészszen és örökösön le mondok [Somkerék SzD; Ks 92].

viszontagol 1. viszonoz; a se revanşa; zurückgeben. *1749:* Sub 100 Current(is) irott uri válaszszára, mlgs ur(na)k ezuttal udvarlok viszontagolva kötelességgel, hogy mlgs Groff Kemény Laszlo ur levele continentiaját magamis tudom [Zágon Hsz; ApLt 1]. *1756:* Ezen Karacson szenvedésén szerencseltettem két rendbéli leveleivel kedves Néném Asz(o)nn(a)k meljekben tet szep kivánságait hasanlo szives kivánságimmal viszontagalom [Nsz; JHb XXIV/11]. *1783:* Viszontagolyák velem együt az Sogor Aszszony köszöntését öreg Aszszony Anyám és Testvéreim [A.ilosva SzD; SLt XL P. Horváth Ferenc Murányi Péter assessorhoz]. *1785:* Viszontagolta és kedves praceptorához való szíves indulatját sokképen megbizonyította [FogE 338]. *1812:* Barátságodat énis a' töllem ki telhetökbe viszontagolni igyekezem [Mv; KLev.]. *1814:* azon vagyok, hogy hozzám mutatott baráttságodat köszönettel viszontagolyam [Görgény MT; Ks I Teleki Pál lev.].

2. ? válaszol; a răspunde; antworten. *1796:* a' Feleségem azt viszontagolta, hogy ha Arany ... a Királyi Kamarához kell vinni [BfN Hidegszamosi cs.].

viszontagoltatik viszonoztatik; a fi răsplătit; zurückgegeben werden. *1804:* minden a szeretet és emberség utján tett igyekezetei nem tsak foganatlanok lévén, hanem még képtelen méltatlanságokkal, és tsufságokkal viszontagoltatván [Berz. 21].

viszontagos változékony, szeszélyes; capricios; launenhaft. *1757:* Déva Várossán esztendöben esendő három rendbéli Sokadalmaknak (: ha tsak az időnek viszontagos járási nem impedialyák :) Szabados folytatási usus szerént egyszersmind terminaltattak [Déva; Ks 101].

viszontagság 1. kellemetlenség, baj; neplăcere, necaz; Ungemütlichkeit, Problem. *1678:* Édes Teleki uram, az hadakozás olyan viszontagságokkal szokot végben menni, az nem csak Kglmeteken történt, hanem nagy fejedelmek táborán is [TML VIII, 241 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1705:* ez kevés idök alatt úgy megkeseredtem ez világnak sok viszontagsági között, hogy életem is nékem sokszor terhemre volt [WIN I, 520]. *1717:* Esztendöbeli és közleb (!) mult nyári sok Változások, és Kedvtelen viszontagságok, futások és Marhák(na)k döglése miatt ... ott is igen elmaradott, s hatra öltödött az ő Her(cegsé)ge öeconomiaja [Sárd KK; UtI]. *1776:* Már én is Sok Viszontagságok, Nyomoruságok után, fel irám ă Dispensatiora az esztendő Számat, Napot holnapot hogy el nyertem Groff Kornis Annát [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonfi (31) káplán vall.]. *1780:* Én ugyan tíz esztendős korától fogva véle nem beszéltem, jóllehet esmért,

mégis felette igen tudtam szánakozni az ő sokféle viszontagságokon általment életének folyásán s az ő halálán [RettE 410]. *1792:* Münk meg irt Birákul le tett hütünk után vallyuk, hogy most a közelebb múlt Nyáron Vidékbéli Krajnik Urunk parantsolatyábol Tyéjre öszve gyültünk, a végre hogy F. Lapugyi Popa Györgynének Péter nevü fiával valo sok viszontagságait Törvénykezéseknek akadályoztatasit fülre vennénk, és ... öszve békéltetnénk az Exponenseket [Ks XLVIII. 7. 21. Bunda György judex pagi Gerend' (36) vall. – *H]. *1796:* a' Privilegium adattatott Liberae Villae Turuzko, de azis igaz ... hogy szabadságát el vesztette az üdőknek viszontagságai miánn [Mv; TLev. 5/16 Transm. 66]. *1801:* Varga Samuel a' Czéhnok idö töltést, ellenkezést, és viszontagságokat okoztatt még mások által is [Kv; ACLev.]. *1828:* felette ártalmas, s erössen pusztito Dér – Hoharmat, Aszály, Rogya, és az idő follyásának ... más mostoha kartékony, de közönségesen mindenféle Uralkodo ... viszontagságai [Kv; SLt Vegyes perir.].

2. változatos/váltakozó szerencséjü események; necaz, greutăţi; Schwierigkeiten. *1735/1772 k.:* mind az időn(e)k regisége és consok Viszontagsági miatt következett Tőrvéntelenségekre és confusiokra nézve ... Boldutzn(a)k és Mező Csánnak Birodalmát ... egyik fél is ... nem edocealhatta volna [T; DobLev. I/160]. *1771:* Ezen esztendőnek utolsó napjára jutván, minémű folyása volt s nekem is minémű viszontagságaim voltanak, feljegyzem [RettE 261].

3. (kárt okozó) szeszélyesség, változás; vicisitudine; Launenhaftigkeit. *1726:* Lévén a T Ecclesianak Tuzok málban egy regtül fogva nagy pusztasagban lévö Szöleje melly ... az időknek viszontagsági miatt igen el pallagosodott ... Mostan pedig T. Cantor Sz. Kiralyi Gerson Atyánkfia kezere véven s munkaban vette [Kv; SRE 151]. *1772:* az üdő viszontagsága miatt ez mai napig marhák hullattanak el [Drág K; TSb 21]. *1837:* az idő viszontagságaibol a' hordo megromolva abbol 22 és fél veder elkárosodott [Dob.; Somb. II]. *1842:* Jégverés, viz árodás, sem egyéb idöbeli viszontagság tekintetbe nem vétetvén mindenkor a kétszáz forintokat Esztendönkét (!) fizettyük [Sárd KK; WassLt]. *1855:* lábán jókora szászkapdákkal volt biztositva az idő viszontagságai ellen [Újf. 153].

4. szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: *~ba jön vkivel* rossz viszonyba kerül, összevesz vkivel; a se certa cu cineva; sich streiten. *1822:* Balog Márton ... az Orbán István és János reszetskéjeketis meg Vásárlotta ... kegyelmetek mind ezekért az Exponensel viszontagságban jövén ... Admoniáltattya s kináltattya kegyelmeteket, hogy ... Tessék Kegyel(me)tek(nek) azon Cserét mellyet Orbán Mihállynak adott volt attol a kinek az el adta viszá hozni s az Exponensnek kezében adni [Szentimre MT; BalLev.] * *~ot cselekszik* veszekedik; a se certa; hadern. *1811:* minden esztendöben a szárhegyi esztenatársaságok egymás között viszontagságot ne cselekedjenek a havasoknak nyerekedése végett [Szárhegy Cs; RSzF 184].

viszontagsággal azonban, pedig; însă; aber. *1648:* Az pitvarba ki iöven viszontaghsaggal iob kezre nyilik az szobara egj fa sarkon forgo fenyö deszkabol czinalt paraszt ayto [Porumbák F; UF I, 894]. *1649:* mikor el keszwlt volna, megh irtam hogi kesze(n) vad(na)k az poharok ... Eö Nga uiszontagsaggal azt paranczioltа hogi tiszta fejeren eö Ngahoz kwldene(m) [Kv; TJk VIII/4. 357].

viszonti megismételt; repetat; wiederholt. *1843:* szemmel látott s már egyszer ki kérdezett Tanuk Szász György és Virág László a kivánság szerénti viszonti ki kérdeztetéseket szükségesnek látva – azokat Biztoságunk ... e következendő kérdésekre kérdezte ki [Dés; DLt 586. 17]. *1853:* Sok hellyt a' Bíro elbujt és ezen is a rendelet erejének viszonti elöadása s magyarázása segített arra nézve hogy állyon elé [Szilágycseh; BfN Szipollyi Elek írása].

viszonton feleletképpen; în replică; als Antwort. *1638:* Mondek viszonton az Jnak hiszen tudod io Istuan Vr(am) deliberationk vagio(n) az haz felöl [DLt 403].

viszony 1. kapcsolat; relaţie; Beziehung. *1849:* Mondja meg a nő, hogy lépett viszonyba Kelemen Bénivel, és mi történt a nö és Kelemen Béni között? [Kv; Végr. Vall. 12 vk]. *1854:* 'S bár mint igyekeztem magamot viszonyaink borongó ködén túl tenni, nem tudtam [ÚjfE 4].

2. körülmény; împrejurare; Umstand. *1852:* az 1848-iki esztendő ... jogi – birtok- és földesuri viszonyokat meg változtatott [Nagylak AF; DobLev. V/1330]. *1867:* a' meg jelenéskor a helyi viszonyok igényelni fogják az irt rendet meg változtatják [Gyalu K; RAk 131]. *1879:* Dr. Tolnai Lajos úr ... csendes fasét tartott az én semmiségemmel ... Olyan muszáj köszönéseket. De beszédbe nem elegyedett. Igen tréfás viszony volt [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1881:* Ej Ödön, te, aki ismered a kolozsvári irodalmi viszonyokat, te válogatnál-e, ha Závodszky (Széchy) uram a neves esztétikus ... két verssel örvendeztetne meg [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1897:* De maga ezt jobban tudja most, mint én, ki kiszoktam egy kissé a kolozsvári viszonyokból [PLev. 192–3 Petelei István Gyalui Farkashoz].

viszonyítás viszonzás; revanşă; Rückgabe. *1803:* a' Papné a' Mestertöl 's Feleségétöl vett meg bántatása viszonyittására tselekedte aztat [Dombó KK; UnVJk 67].

viszonyos nemi kapcsolatra vonatkozó; referitor la viaţă sexuală; sexuelles Leben betreffend. *1843:* Egy olly személly kiis nöjével sok Evektöl viszanyos életet élve külön lakik [DLt 1364].

vissza I. *hsz* **1.** a korábbi hely felé/helyre; înapoi la/în ...; zurück. *1614:* 1596. Tömösvárát megszállá az erdélyi had, de heába, mert más felöl török császár kiindula Eger alá, és ugyan poroz vala az seggik az erdélyi hadnak, úgy takarodék el Tömösvár alól bé vissza Erdélybe [BTN² 45]. *1648:* Jnnet ismet az meg irt hazak eleöl valo hoszu tornaczra nylik be visza az hazban | az kwlseö eöregbik hazra menuen, nylik be vissza ... bellet ... aito [Porumbák F; UF I, 883, 886]. *1656:* ha az orsagnak futamodassa es bodulassa történnekis, az orsagh ismét helliben haza sáluán, ez ... Nehai More Janosne Kerekes Marta assoni uissa haza nem sallana tartoznak ez ... kezesek ... uisza hoza hozni [F.tők SzD; Ks 142. G]. *1662:* Barcsai Ákost a vezér maga mellöl sem vissza az országba, Erdélybe, annak dolgaira való gondviselésére elbocsátani nem akarná [SKr 564]. *1675:* az Actor Fatensiis reportallyak az Jnctust szinte(n) olly szekeres(ne)k lenni, mint az többit tize(n) öt öt forintokb(an) fogadvá(n) meg öket, hogy Bányárol Beszterczére terhet vinnének, s Beszterczéröl viszsza ugya(n) azon képpe(n) egész terhet [Kv; TJk VIII/12. 122]. *1704:* Onnan pedig mentem az Toroczkai Istvánné asszonyom szállására, s onnan vissza [WIN I, 304]. *1710 k.:* a mi marsusunk pedig mind menö-

ben, jövőben volt Somlyó, Debrecen, Fegyvernek, Szolnok, Hatvan, Pásztó, Fülek s azon nyomon vissza [BÖn. 730]. *1793:* mihellyen a Néhai Grof Besztertzére el indul azonnal el mégyen a' maga Joszágába, és soha többszer viszszá [Koronka MT; Told.] *1823–1830:* 16-ik december kisérő társainktól búcsút vévén, 10 órakor ők Kolozsvárra vissza, mi pedig utunk folytatására elindultunk [FogE 162]. *1840:* a Sogorom Molnár Tamás ... vér Szípo Szedni hívutt engemet ... el mentünk a nénémhez, ott Tojás Rátottát evett, onnan ujra vészsza hozzám [Homoródsztmárton U; KLev. Szász István (30) szabad székely vall.]. *1851:* a' szujszekbol vegyenek fuszujkát mérve – azt válagassák meg nagy lapast külön, apro egy lábut külön nagy gömbelyeget mezei fuszujkanak az elegyest tőltsik öszve de ne visza az szujszékba [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. hátra; înapoi, îndărăt; rückwärts. *1849:* Lóvésire meg fordulánok vissza és vágni kezdette fejszével egyik része a kaput, a más része hajgált bé kövel [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.].

3. visszafelé; înapoi spre ...; zurück. *1670:* tegnapelőtt Brassóból vissza Fogaras felé jövén, Hunyad vármegyéből ere bennünket Sárkányban szomorú hirünk [TML V, 20 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ezek legátusok lévén, jöttek volna a várkérésre, de hogy hozzájok lövöldöztek és vissza kényszerít<t>ettek szaladni, ők ... várták a követek által való választ [Kv; KvE 286 SzF]. *1710 k.:* A tatárok néznek, beszélének sokáig, osztán csak vissza ismét Szépmező felett az erdőre vagy hová [BÖn. 734]. *1747:* Péntek felé kérdezősködének[a], és jollehet oda kérdezősködtek, mégis azt mondák hogy Bétlenben visznek szorgos leveleket, s ha Bethlenb(e) ügyekeztek volna ugy Péntek viszá esett volna [Désakna; Ks 27/XVIIb. – [a]A katonák].

4. viszonzásul; drept răspuns/replică ...; als Antwort. *1759:* Most <ha> a grófokat, bárókat nem nagyságolja valaki, sacrilegiumnak tartatik, akivel pedig az ember nem igen esméretes, annál inkább confidens, urazza, amaz is vissza [RettE 88]. *1776:* egy Bölöni nevű szolgájával Bánffi Dénesnek egybenveszett Török András s egymás szemére hányták: „Te ennyit loptál a gróf pénzéből." Amaz is vissza: „Hát te is loptál ennyit." [RettE 371]. *1783:* a Kortsomárossal hajto fával hajigálták és azt (!) Katonais visza [Agárd MT; Told. 10]. *1799:* az után azon szora a Leány azt mondotta a Legénynek, mennyen ke, a Legény viszszá azt felelte igen de ked nem jö [DLt].

5. vissza az előző cselekvéshez; revine la ...; zurück zu einer Tätigkeit. *1710 k.:* Sokszor ott is az úton a hintóban ülő káplánja precálván a breviariumot, azt mondotta, egy s más jövő úrnak köszönt felelt: servus etc., meg vissza az imádságra [BÖn. 570].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *akar vmit* újra a tulajdonának akar tudni vmit; vrea să primească înapoi ceva; etwas zurückbekommen wollen. *1603:* soha eo k(egy)elmet az haz dolgabol ugi hogi azt auagi uizza keuanna(m), auagi uizza nem akarna(m), megh ne(m) haborito(m) [RDL I. 74] * ~ *van vkivel* rossz viszonyban van vkivel; nu este în relaţii bune cu cineva; mit jemandem schlechte Beziehung haben. *1598:* Zab Andrasne Katalin Azzonj ... vallya, Ezt thwdom hogy megh a halalkor, hogy Baka Ferencz az Pazthor Jstwan ablakan ketzere, Awag haromzoris gyaka be zablyaual en ott laktam akkor zolgalo volta(m) ott, S mind Az olta mind vizza voltának egj massal, mert megh Akkor kezdetet az haborusagh keozteok [Kv; TJk V/1. 252]. *1664:* Kérem annak okáért Kegyelmedet, urunknak ő nagyságának is ezen dolgot megjelentvén, írjon nekie s az párt is küldje be, ha úgy tetszik, sopiálódjék ez iránt az közöttünk való dolog, mert szinte vissza vagyunk ám most egymással [TML III, 329 Székely István Teleki Mihályhoz].

II. *ik* az igekötős igét helyettesítve; înlocuind verbul format cu acest prefix; statt eines Verbs mit Präfix. *1570:* Orsolya az Nehay Mezaros Myklosne Azt vallya, hogy Twgya Mykor Syweges Gergel Be Jdezte volt Nagy Benedeket az ew vra halala vthan, Nagy Benedek Menth volt ew hozza, Es Byro eleybe hytta hogy Az Leweletis oda vigeh, volt eo Nala Egy chedula es oda vytte az Byro eleybe otth megh olwastak, esmet vyzza az Byro neky [Kv; TJk III/2. 151]. *1601:* Venkler Janos ... vallya: ... mindgyarast az Niomot kezdem keresnj de sohult egyeb Nyomott Nem talalek hanem az chyge majorara talalalek (!) ahonnet Atal hagtak volt, es esmet vizza [Kv; TJk VI/1. 539]. *1631:* ha ualamikor az malom el posztulna, es Nagi Thamas Vram, az uagi posteritasi eppiteni semmikeppen nem akarnák, tehát az malomheli jdegenre ne szállion, hanem uisza mi reank attiafiakra [F.venice F; UF I, 128].

III. *fn* **1.** viszály; vrajbă, duşmănie; Zwietracht. *1678:* azért az kiknek illik, Kegyelmed úgy adja értésire, különben gondolkozzanak magok dolgairól, mert ha most is visszát vonszanak és közjóban egyet Kegyelmeddel nem értenek, ha mi utolsó veszedelem ő kegyelmeket követi, magok legyenek ő kegyelmek okai [TML VIII, 219 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. hátsó fél, alfél; dos, fund, şezut; Hinterteil. *1724:* Pekri Fer(entz) ... Szitta Feleségét, és azt monta maga Pekri, Egy rosz rűhes Viszája van [M.királyfva KK; BK].

visszaad 1. visszajuttat, visszaküld; a da înapoi; zurückgeben. *1573:* Peter kannayarto Azt vallia hogy ... az palazkokat ... ely hozzak bort teoltenek bele Thorda (!) megen az byro hat meg vezet az bor benne, Esmet vyzza aggyak neky hogi Jobban Mossa [Kv; TJk III/3. 152]. *1604:* wgy wegezenek hogi az pozto heliebe mas poztot wezön az peremit wiza agia, de en wgi tudom hogi sem az poztoiat nem atta meg sem az peremit [UszT 18/167]. *1631:* Az mikor az szekeres felet veszekedenek, halla(m) hogi monda Lengiel Miklosne hogi harmad napia hogj az szent Miklos penzet megh atta, s megis az szekeresnek az felesege visza akarja adni [Mv; MvLt 290. 260a]. *1677:* Meg-bizonyosodván penig a' dolog, vagy azon ki vitt materiát viszsza adni, avagy ahoz hasonlót vagy penig annak igaz árrát, a' Fiscus Tárházában bé-adni tartozzék, és azon fellyül a' tilálom ellen valo cselekedetért, két száz forintal-is meg-bűntettessék [AC 62]. *1691:* a' husát meg ötték, az bőrit[a] vissza adtak [M.bece AF; Told. 25. – [a]Az ökörnek]. *1717/1724:* Ha meg nem oltalmazná, oltalmazhatná, vagy oltalmazni nem akarná N: Szilágji Sophia Aszszonj, tehát ... fr 200 két száz, és Buzát Metr. 60 Hatván Vekát tartozzék viszszá adni, és refundalni [Torda; JHbK XIV/6. 83]. *1736 u.:* mű Nagyságod parancsolatja szerént az cáptalanbéli leveleket megvizsgáltuk, imhol ezeket találtuk ... az captalanokkal azokot transumáltatta, az originált visszaadta, az transumtumot Bécsbe felküldötte [MetTrCs 446–7]. *1759:* br. Bánffi Farkas úr ... szép intésekkel adhortálta mint kedves atyafiát, sőt írásban is általadta, hogy miképpen kellessék viselni magát Bécsben. Melyet nem hogy megköszönt volna, sőt csak téltül megolvasván visszaadta [RettE 94]. *1776:* ã Groffnétól hallottam, hogy ő Nganak B Henter mondotta vólna, midőn Vásárhellyről Viszsza jött, hogy Groff Lázárt, ő Ngok hire

nélkül is meg kinálta vólna ã Mátka Gyűrűvel, s, fogatta vólna Groff Lázárnak hogy leg ottan viszsza adná, tsak leg otton tiz ezer forintokat kössön [GyL. „Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pagi Csokfalva" vall.]. *1801:* égj Major Ferentz Iffiú ... Remek esztendeit el töltvén a' Remek rajzra botsáttatott, a' mely rajzát el készitvén, de hogy igen hibásnak tanálta a' czéh visz(sz)á adta, hogy job(b)at készittene [Kv; ACLev.]. *1810:* egy derekajt, két vánkost, egy tsérgét, a' szoknyát, vagy a' rokóját, egy tzondrát, és a' feleségétől most a' temetéskor meg maradot par tsidmát viszszá adja az Öreg Anyának [F.rákos U; Falujk 49 Sebe János pap-not kezével].

2. átad; a da înapoi, a restitui; übergeben. *1589:* Egiebet ebbe ne(m) chielekedwe(n) az Jele(n) valo lewelet megh olwaswa(n) es az be adonak wizza adwa(n) [Kv; MészCLev.]. *1655:* Jöve egyszer hozzám Vataj Lászlo, ès ada nèkem hat aranyat, kére hogy válcsam el, èn el vőm az aranyat, megh probáltatàm Tollvaj (!) Pàllal, az tűzben megh homàlyosodèk, mondà hogy nem jo az arany, visszà adàm neki [Kv; CartTr Mart. Szindi vall.]. *1744:* melj njomot miis attunk hit szerént heted magunkal Bikalá, onnét ők esmét hűt szerént eléb atták, melj njomot harmad idén ismét az Nemes V(arme)gye Tisztei Mgos Fő Ispan Ur eo Nga parantsolatjábol viszszá forditották, és miis viszszá attunk Tiszt Uramek parantsolatjokbol a Bikaliak(na)k [T; TLev. 15/1]. *1834:* Kalotsán ... a' mely földet el vettem az embertöl a' tavaszszal én magam vissza adtam ujra azon embernek, mégis a' Tiszt 4 frot rántott azon szegény emberen ok nélkül [K; Somb. II].

3. (kölcsönkapott/haszonbérbe kapott tárgyat/dolgot/területet) visszaszolgáltat/ visszajuttat; a restitui, a înapoia, a da înapoi; zurückgeben. *1573:* Margit Aranias Ianosne Azt vallia hogi ... Azt Twgia hogy Eccher meg rwhazta volt az Ipat, Aztis twgia, hogi felesege holta vtan, Az myt Ayandekba attak volt pechy Jstwan felesegenek, Aztis vyzza atta az Ipanak [Kv; TJk III/3. 221]. *1621:* El telue(n) az harmadnapi gazdalkodas az mely fazakakat az konjhara veottem volt czak egiet sem attak vizza benne, mynd oda vezet [Kv; Szám. 15b/IX. 52]. *1640:* Vagion tilalmas teoldgy makkos erdoiek mikor terem az Ur eo Naga disznainak tartiak tilalomban, melinek felet Zegedj Gergelt mondgiak hogy 14 artaniert adot uolt viszsza Herseli Janosnak [UF I, 723]. *1668:* édes Bátyám uram, ilyen formán tudósíthatja az kassai predicatort, hogy eddég sem mi rajtunk mult el, hanem nem arra való lévén az könyvnyomtató, nem mertük keziben adni, mivel elvesztegetné, hanem ugyan gyalázatunkra nem adjuk vissza [TML IV, 329 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1708:* tanálkozott valami rosz nyelvű Asszony ki azt mondotta neki: bajod ne(m) volt lészen, ha azt a leánt el veszed ha ne(m) fizettel az Birak(na)k fizecz ezután mert igen nyelves, erre nezve meg unatkozott tölle es ajandekat leányom(na)k viszsza adta s jegyetis [SzJk 854]. *1736:* en kináltam ÉltetőVramot, hogy meg forditom a Tinot az kit az Aposa adot az Szőlőirt, a mint hogy eő keglme igirte voltis nékem hogy viszsza agygya, ha meg forditom a mit az Apossa adott érette [Szentegyed SzD; WassLt Ács György (60) jb vall.]. *1756:* Balog Uram ... az Lovat romolva visza atta az mely most Semit Sem ért [Drágavilma SzD; TKl]. *1797:* Tktes Szánto Elek Ur ... midön majd minden Marha nélkült maradott vala ... Csupa Atyafiságbol oly feltétel alatt ... hogy Jobbulván állapatya mind azokat viszszaadgya adott vala által az Exponens Ur, Négy Béres Ökröket [Ne; DobLev. IV/804. 1a]. *1809:* A menyi ösz vetést vett volt által az elsőbb ki arendálás alkalmatisságával, ugyan anyit, és hasanlo Speciessüt ugyan azon földekben ... tartozzék viszszá adni [Kv; BetLt 7]. *1851:* kötelezé magat a' Haszonberlö a' haszonberbe vett Telket, s szánto, s kaszalo helyeket a' ki ado Urnak, minden jog formalas, s kötölödzes nelkül mint Majorság birtokot viszszá adni [Uzon Hsz; Kp V/385].

4. (jogtalanul v. háborúban elvett/eltulajdonított dolgot) tulajdonosának visszaszolgáltat/visszajuttat; a da înapoi; dem Eigentümer zurückgeben. *1588:* engem minden oknel kwl az falwn kiweolis ketzer foztoth meg bwzamat ell veotte holoth az eleoth az falwban ket Eokreomet veotte ell, az karert penig Jsmeg hatwan forinthon vetthe az teorweny esmet hogy az buzat vizza aggia kinek mostis Negy vekaia oda vagyon [Zsákfva Sz; WH. Luc. Barlas jb kezével]. *1594:* Orsolia, Hegedws Mihalne, Ersebet Nagi Jakabne valliak, Egi 20 pinz creo ruhat lopot vala el teollwnk, kit Ersebetnek fejen talaltunk meg, es eo maga vizza ada nekwnk [Kv; TJk V/1. 459]. *1614:* Ott létemben az portán ekkor az fejedelemnek és az szegény hazának volt igen nagy gondja, hogy Husztot, Kővárat, Bányát – az melyeket az Báthori Gábor fejedelemségének változása idején német császár számára adipiscáltak vala – török császár követség jártatása által mind adják viszsza Erdélyhez [ToldE 224]. *1657:* az Hernádon általig szállván az fejedelem Lebesbénye tájékjára, az ellenség pedig Szendrő alá, melyet azelőtt nekünk megadtanak vala, de könnyen visszaadák az magyarországi hívek, lévén benne Monaki István kapitány [KemÖn. 207]. *1670:* Az tömösvár pasa ... írt urunknak ... hogy az rablás nem az ű hirével lött ... ű megparancsolta, hogy mind az gyermekeket s mind penig az marhákat az szegény embereknek vissza adják, csak menjenek reá az káros emberek [TML V, 45 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1720:* eo Nga ... erössön Co(m)mitált vice Tiszt Uramék(na)k hogj azon Marhákot viszsza adgjak válobonis meg indult ő Nga hogy edigis viszszá nem adtak [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. *1750:* Szánts Jánkully az Tomnyateki Popa Fia Felesegitöl ... egy keszkenyöt el vévén kérésire Semmiképpen viszá nem atta [Ribice H; Ks 101]. *1771:* Széki Persi és Sári a hol mit kaphatnak mingyárt el lopják ebből tudom hogy az én Surczomat rajta meg esmervén maga (!) viszszá atta nékem mindgyárt [Dés; DLt 321. 36b Nob. Clara Sallai cons. Nob. Stephani Kis (22) vall.]. *1787:* Balog Kata mint A. p(rae)tendalya Buska (!) Ádámnén, hogy a' tölle el tsalts (!) Fersinget adja viszsza [Kv; KLev. Prot. jur. II–III/8. 506]. *1825:* László ... viszsza nem adja az el erőszakolt Havas részt [Meggyesfva MT; Ks 101 Lázár József Kornis Imréhez]. *1840:* a többit meg matoztatásom alkalmával mind viszsza adtam a károsnak [DLt 1073].

5. (vmiért kapott/elvett pénzt) visszajuttat; a da înapoi, a restitui; Geld zurückgeben. *1563:* Ez el mwlt penteken veottem Egi lowat Bwzaban* ... Beztercej Kerekes Balaztol melj lowat Ennekem nagi Ereos Eskwessel ada hwtire ... hogi az lonak semi santasaga nincze(n) ... de Megh az vttban Jeowet Megh Esmerem hogi az vtoliawal santal ... Azert Twgia azt kegmed Ez orzagh eel Ewel hogi mykor Ember Efele marhat megh Esmeri az Harmad Napnak eleotte hogy santal haza zokta kwldeni Es az Ember tartozyk vyzha vennie Es az penzt vyzha adnia [Vécs MT; BesztLt 16. – *SzD]. *1592:* Sigmond Confirmalta az Karoly es Laios leweleth ... hogy se kalmartol se egieb rendbely Coloswaritol, gialogtol, lowagtol wamot Senki ne vehessen, ha veőt volna is vizza Aggia [Kv; Diósylnd 53]. *1657:* az tizenhatezer forintos assecuratiót is visszaadám*, megbántódásá-

val Rákóczinak [KemÖn. 129. – [a]Bethlen Gábor özvegyének, Brandenburgi Katalinnak]. *1705:* Igíré is az úr, hogy a pénzeknek meg kell lenni, ha az ezüstöt elvesztik is, de viszszaadja az ötves a pénzt, minthogy ő tudta, hogy nem szabad, mégis eladta a zsidóknak, a zsidó pedig nem tudta [WIN I, 376]. *1710 k.:* Gróf Seau ... a státusok közé bé is jött és erős propositiót, protestatiót tett, hogy a dohányért és a verébfejekért vont pénzt adják vissza a szegénységnek [BÖn. 902]. *1746:* ã Vámos, melly Vám pénzt vett adgya viszsza, és ennekutánna ne vegyen [Torda; TJkT III. 49]. *1782:* megítéltetett törvényesen, minthogy tudva hibás lovat adott, mégis felelt minden nyavalyájáról, tartozik Kala György a lovat visszavenni és a pénzt, az árat visszaadni [Árkos Hsz; RSzF 280]. *1829:* megis hagyta volt az akkor tájba Hetes Szék árulo Legényeknek, hogy a' bűntetés pénzeket ... mihelyt kérik mindjárt viszsza adják [Kv; MészCLev.]. *1849:* a boltosnak mondottam, hogy azon fejérnép a bankjegy értékét – mellyet a vásárlott portékákért adott, nem esmeri, s aligha igaz úton jár, – melly ezen felszollalásom következtében a fejérnépet viszsza hivták s tölle a portékákat elvéve a viszsza forditott pénzzel, bankjegyét viszsza adták [Kv; Végr. Vall. 85].

6. kölcsönzött összeget megad; a plăti, a restitui; Schuld zurückgeben. *1557:* en az twttam hogy thy k.kel barathsagoth myeltem en mindenek felwl feleltem hogy thy k keth megh otalmazom benne[a] hogy nem mynth thy K.tek en velem perelyen en kez wagyok az thy Ktkek penzeth wyza adny [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70 „Apaffy lazlo nagyfalwrwl" a beszt-i tanácshoz. – [a]Az eladott jószágban]. *1657:* Végbenmenvén azért az dolog, és ekképpen az kölcsönt is visszaadván ... megizeném palatinus uramnak és az generáloknak ... hogy az induciáknak az mi részünkről is consentiált ideje már eltölt [KemÖn. 224–5]. *1660:* az assecuratio kívül cselekedő alkalmatosság alatt ha lehet, az kölcsönt adják vissza öcsém uramnak [TML I, 584 Kemény János Teleki Mihályhoz és Bethlen Gergelyhez]. *1675:* mindjárt kimegyen az szó közülünk, hogy az hópénzt minél hamarébb kifizessük, meg levén egészen elégedendő. Másik az, Uram, hadd adjuk vissza nekik, ha csak valami formában is [TML VII, 101 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1678:* kérem Kegyelmedet ne neheztelje megküldeni, hiszen 20 tallér nem a világ, mert ha meg nem orvosoltatik, félek ezek is vissza adják az kölcsönt s annál nagyobb confusio leszen [TML VIII, 168 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1787:* a mint hallom Samuel napján tractamentet akar az Ur tsínálni, másokat szerte széjjel mind hívutt, s rollunk meg sem emlékezik, de hiszem hogy legyen, mert Sigmond napján én is viszá tudom adni a költsönt [Bolya NK; IB. gr. Toldi Zsigmond I. Bethlen Sámuelhez]. *1856:* 1855be Julius Végéig bé Fizetgetett Kölcsön pénz további fizetgetésére réá unván a Kösség El attuk a Kereszturi Patikárius Urnak ki is le fizetvén F Váralya helyet az egész Üdőre valo Hátrálékott egész 850 prfortig A Falunak Viszsza adott Száz váltó rénusfor(in)tokatt mely tészen pengőbe 40 [Firtosváralja U; Borb. II Szederjesi Sigmond jegyző kezével].

7. vmiből visszaad; a da înapoi; aus etwas zurückgeben. *1570:* Vernyka (!) Taligas Janosne, Erzebet Dabo Thamasne Ezekis azt valyak hogy eokys otth voltak, es valamyt az hazba Talaltak Mindent Jgazan ket fele oztotak Es More Ambrus ... Az ew Rezere Jutot Marhaba adot zabad akaratya zerint vizza az azonnak egy paplant egy laznakert, egy Nozolyat, egy Ladat, egy derekalt es egy lepedeot [Kv; TJk III/2. 69]. *1672:* Törökfalváért az pénzt küldje hozzám Kegyelmed ... megpróbálom s az mi az pénzbe megmarad, visszaadom [TML VI, 37 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1725:* adott Dobra Péter ur(am) az fa olaj árrából ... viszszá nékem 15 oláh zlótot [Kv; Ks 15/LIII].

8. lemond vminek az élvezeti jogáról; a restitui, a da înapoi; absagen. *1570:* Nagy Barlabas hithy zerent vallya, hogy ... vegre az fogoth nepekel ez wallo zolt Borbely Lazlonak az harom lab Nyom neh feold feleolel (!), Es az ew keresekre Megh engette wgy hogy keozth zas Janos Thartozzek Mindenkor chinaltatny valamykor Zwksegh lezen hwl penigh Nem Mywelne Zas Janos, Az harom lab feoldet tartozzek azonnal Borbely Lazlonak vyzza adni [Kv; TJk III/2. 162]. *1676:* Bezzeg jól esett az a szava Kegyelmednek, nem hogy azt a reversalist visszaadnák, de még erősebbet kell adni, ha indulás lesz [TML VII, 177 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1769:* mint hogy azon nyáron essös üdö lévén a' viz a' szénájokat el hajtotta volt, ezen meg ijedeztenek, s viszszá adták az Urnak a' Rétet [Szamosfva K; JHbK XXXVII/12].

9. személyt/személyeket vki szolgálatába visszahelyez; a restitui; wieder anstellen. *1625/1752:* Az melly két Ház Jobbágyot Lázár István Uram most viszsza ád [Mezősztpéter K; LLt]. *1646/1650:* Hevizi Marci ... az Cehet rut szitokkal illetuen ... vegesztek Cehűl hogj az vra hazanal ne tarczya ... hanem az mw nelkúl maradion. Az Attayafiainak sok teorekedesire fizetet az Cehnek Egy Gira Ezwsteot, es igy az vranak visza attak [Kv; ÖCJk]. *1671:* Az Jaxó hadát penig Szőcs János kapitánysága alá rendelje, a maga ezerét penig Torma Mihálynak visszaadván, mivel azelőtt is az övé volt [TML VII, 334 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* ez[a] azelőtt a császár hadában magyarok focolonellusa lévén, Oloszországban a franciák elfogák, Párisban vivék, onnan a császár kiszabadítá, s a regimentit visszaadá [CsH 428. – [a]Bagosi Pál].

10. házastársi jogaiba visszahelyez; a repune pe cineva în drepturile sale conjugale; Eherechte zurückgeben. *1638:* mondotta azt Miklos hogj eö nem tudgja hova kel lenni vele ha visza adgjak neki[a], mert sem testenek sem lelkenek nem kel [Mv; MvLt 291. 145b. – [a]Hütlen feleségét]. *1724:* azt beszélte Pekri Ur(am), ha visz(sz)a ad(d)yák Feleségét, kinzottabb Asz(szo)ny nem lesz mint ö [M.királyfva KK; BK. Farkas Mihály (40) jb vall.]. *1761:* Die 13 Septem(ris) ... a' Kolosvári Tekintetes Magistratus, Tordai Annát, Deák János Feleséget justificalta, nem találván benne semmi tisztátalan Eletet, és, és (!) azután a' Venerabile Consistorium-is őket viszsza adta, Deák János mindazonál(tal) igen nagy idegenseggel és mordsággal viselvén magát Feleségéhez [Kv; SRE 201].

11. cselekedetet/magatartást hasonlóval viszonoz; a răspunde (cuiva) printr-o comportare similară, a plăti (cuiva) cu aceeaşi monedă; gleichmäßig erwidern. *1570:* Orsolya Eotthwes Jmrehne, Ezt vallya, hogy Eois semmyt Nem Thwd, az ket fely keozēth valo dologban, hanem hogy az Zigarto györgh gyermeke faytalansaga myatt volt ez eleot valamy haborgas es zyttkozodas keoztek, De Ew az myth ely nem zenwetthetet benne Esmet vyzza atta Neky es az twl fogwa Bekewel vagnak egymashwl [Kv; TJk III/2. 75]. *1585:* Caspar ... mikor kerittheo essez Curwafianak zida ... Nem Alhatam ozt(an) az sokat (!)[a] hanem vizza Adam Neky hogy eo maga legie(n) az Az Bestie Curwafia [Kv; TJk IV/1. 419. – [a]Olv.: szókat]. *1591:* chiak reowideden latam karomat marhamat tehenemet s diznomnak malaczit vgy azra bwsultomba(n) talam lehet hogy zolta(m) valamit, de az mit en

zoltam te Jsmet azt vizza attad [UszT]. *1632:* egi falkaig ozta(n) mind ugi alterkalanak egi massal, eggik mit mondot, az masik megh visza adta [Mv; MvLt 290. 102a]. *1657:* Az svecusok felindítának, s magok dániai támadásnak oltására elmenének, és másfél esztendeig az egész hadnak terhét sok kárunkkal, gyalázatunkkal és Magyarországnak is romlásával viselők; ezt mi is visszaadok, mert többire csaknem in medio periculi odahagyók őket [KemÖn. 288]. *1670:* Elhiszem, ők is vissza akarják adni a rajtok tett bosszúságot [TML V, 252 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1736:* az fő-gazda valami tisztességes uri tréfát igyekezett az nászna-gyon, vőlegényen ejteni, melyet az násznagy is azonképpen igyekezett visszaadni [MetTr 382]. *1747:* Az Diffamatio-(na)k pedig praetensioja cassaltatik, mivel edgjik az masik(na)k viszsza adta [Torda; TJkT III. 160]. *1827:* egy kevés idö mulva huzalkodni kezdvén együt, a' katona, Mihailát egyszer jol pofon vágta – mellyért Mihaila haragba hozattván, a pofon vágást, visszá adta [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. No. 1110 Ketzán Jákob (30) vall.].

Sz. *1668:* Nem árt Kegyelmednek is talán nyomozni ezen dolgot s magának is Zodorainak megmondani, non obstante eo, hogy az az békesség meg van, bizony Erdély vissza adja az kölcsönt azoknak, az kik érdemlik [TML IV, 312–3 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

12. (vmilyen jogot, szabadságot, jelleget vkinek) újra érvénybe léptet; a reda; wieder in Kraft setzen. *1792 k.:* I. Leopold Tsászár, és az Erdéllyi Kőz Társaságnak 2dik Fundátora és hellyb(en) állitoja a' Székelységnek ezen szabadtságát nem annyira Viszsza adta, mindsem annak az előbbeni időben valo törvényes lételétis meg ismérte [UszLt X/80 plánum a székely nemzet állapotjáról]. *1799:* mindenik(ne)k betsülletét adja vissza [DLt]. *1806:* Gáspár Ignác protestálván, megkivánja, hogy őtöt tolvajnak ezen nemes faluszéke előtt Szöts Barabás gyanitotta, nem lévén arra elegendö bizonyitásai, azért bücsületét adja vissza [Szárhegy Cs; RSzF 264]. *1820:* az relatoria nihiláltatott egyszersmind müelöttünk a tűzben megégettetett, s Barabás Mátyás a maga becsületiben, mint akármely becsületes ember, úgy marada, visszaadván Kozma Márton és Szopos József őkegyelmék megkövetés mellett becsületit [Jenőfva Cs; RSzF 257].

13. (szólásmódot/magatartást hüen) utánoz; a reda, reproduce; nachahmen. *1889:* Azt még jobban szeretném, ha az uram olvashatná fel e neki való rajzot: a kalotaszegi kiejtést, a szenvedélyt, mindent, mindent ő tudná visszaadni a maga teljességében [PLev. 146 Gyarmathi Zsigmondné Petelei Istvánhoz].

14. szemléltetően leír, ábrázol; a reproduce; beschreiben. *1881:* Ott az elején, hol vétket követek el az ikes igék ellen, nem én szólok, de a Bimbó gondolatát akarom visszaadni, s ha jó palóc módon be lehet hasábokat írni: nem olyan nagy vétek az a két szó sem [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz].

15. visszaver, visszhangoz; a reda ecoul; hallen. *1710 k.:* a király kertjében olyan echo volt, hogy a szót vagy kacagást háromszor vagy négyszer perfecte, osztán apadva, szakadva kétszer vagy háromszor, in summa majd hatig visszaadta [BÖn. 595].

visszaadandó cserébe visszajuttatandó; care urmează să fie restituit; zur Rückgabe. *1789:* Minthogy nem igen lehet reményleni, hogy most hamar a' Collegium uj Épületének folytatásához lehessen fogni, el végeztetett, hogy az emlitett 22. ezer Tserép Adattassék által tserébe(n) a' ... Pallérnak olly conditioval, hogy a' midön a' Collegium épületére szükséges lészen azonnal restituállya, még pedig éppen olyan jo materiából készült és jol meg égetett tserepet adjon. a' melly végre a mostani tserépböl tétettessenek el, hogy ezek a' viszsza adandokkal annak idejében conferáltathassanak [Kv; SRE 261].

visszaadás 1. visszajuttatás; restituire; Rückgabe. *1672:* Nagy Tamás urammal együtt általunk izentenek vala Szepesi uramnak az levelek vissza adása felől [TML VI, 190 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1704:* Bethlen Miklós uram vissza akarta venni leveleit és solide is urgeálta Teleki Sándor uram által, és fenyegetőzéssel is urgeálván visszaadását [WIN I, 167]. *1828:* azon reportatioját az Özvegy a Felperesek által azon Reportatiobol ki vétetett esketések viszsza nem adása miatt ab Anno 1823 Itélet alá bé nem adhatta [Ne; DobLev. V/1129. 1a].

2. (kapott dolog/tárgy) visszaszolgáltatása; restituire, înapoiere; Wiedergabe. *1798:* Meg edgyezvén azon is az irt felek, hogy noha ezen Joszág viszsza adása Executio nélkül menne végben, ha valamellyik Fél károsodását érezné, ne légyen késö a' Nms Also Fejér Vármegye Tkts Derék székén reportatio mellett maga károsodását meg jobbitatni [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 2a]. *1858:* a tulajdonos Grof Urtol át vett gazdasági eszközök, marhak és vetések viszsza adása hasonlo betsérték mennyiség és minöség szerént ki kötve van [Kendilóna SzD; TKhf 15].

3. (jogtalanul elvett dolog/tárgy) tulajdonosának visszajuttatása; restituție, restituire; Rückgabe dem Eigentümer. *1614:* Azmely váraknak megvételét Erdély 1613 esztendöben a rettenetes rablással és ország pusztulásával és után Lippának visszavételével és visszaadásával valóban megsiratá [BTN² 43]. *1667:* Azt beszéli hiti szerint Kádár, hogy Zólyomi csak útet várta be s ha jószágának visszaadását vitte volna, jó, de ha ellenben, mindjárt sollicitálta volna a fejedelemséget s szándéka oly volt, hogy Erdélyben Somlyót, Csehet, Sebesvárt ... a töröknek igírje [TML IV, 147 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az magosfalvi jószágot akarnám megvenni, de igen félek, az fejedelemasszony ne gyanakodjék reám, hogy netalám én dolgom volt visszaadása [TML VI, 162 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1675:* Az bányaiak biztatják magokat papjoknak, templomoknak visszaadásával, vételével [TML VII, 38 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1759:* Docz Péter el veszett őkrét Tapánfalván ... Kirilánál találta meg, és ötet az oda valo Ispánj el fogattatván, feje dijján valo változásaval, a káros(na)k kölcsége s fáracsága meg forditásával, és a marhának szőrin valo viszá adásaval szabadult meg [Bulzest H; Ks 101]. *1773:* Most jó lenne a kajántai és bogártelki templomoknak visszaadásokat solicitálni, melyet ezelött kevés idövel vettek el a rossz emberek, holott mind a két falu református [RettE 313].

4. (kapott/kifizetett dolog) visszajuttatás(a); restituire; Rückgabe einer bezahlten Sache. *1765:* Kérvén Kotoj Voncsa hogy adgya viszsza azon Méh Rajt ... Popa Von, de mind addig viszszá nem adta mig a szolga Biro nem parantsolt viszszá adása iránt [Szászbanyica K; BfR A/XXI 5 r. vall.]. *1829:* minthogy ... magának Eszékinekis önkéntes meg esmérese szerént a vásárt béressivel ugy tette: hogy ha gazdájának á vásár nem tetzenék, pénzének visza adásával az ökret vissza agya [Torda; TLt 260].

5. visszacserélés; anularea schimbului făcut; Rück-

wechsel. *1797:* azon keves Cserének visszá adásával együtt [MT; CsS]. *1814:* Cserétis emleget a Fellperes, de a Csere vásár el rontásárais a Törvény másképpen Actoratust nem enged Senkinekis. hanem ha, a Cambiatum viszsza adását offerállya; a Fellperes pedig ezt nem tellyesitette [Mv; Somb. II tábl.].

6. (irat/okmány) beszolgáltatás(a); predare; Abgabe. *1796:* az All Peres Ur, ezenn Keresetben fenn forgo Privilegialis Levélnek viszszá adását ... magáról el nem háritthattya [Mv; TLev. 5/16 Transm. 64–5].

7. (személy(ek)nek vki szolgálatába) visszaállítás(a); renunţare la funcţii; Wiederanstellung. *1677:* Bethlen János urammal is mint lett a dolog, mivel minden tiszteinek viszszaadását írta nehány helyekre [TML VII, 348 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

8. felmondás; spunerea lecţiei pe de rost; Kündigung. *1805:* 6tig Letzkét tanultam, elmondottam egyszeri vissza adás után valami bajjal [Dés; KMN 143].

visszaadat 1. *átv. is* (jogtalanul elvett dolgot/tárgyat) tulajdonosának viszajuttattat/szolgáltat; a dispune să fie restituit proprietarului; dem Eigentümer zurückgeben lassen. *1650:* mikor ... az szentegy hazbol ki iötünk ualla maga szoczj giorgi engemet felen szolita, s azt monda lukaczj vram adasd uisza vtvs Jakabneval az vnonk teiet touab, mind eö s mind mv ne pironkodgiunk [Szentlélek U; UszT 8/64. 37a]. *1668:* Az elhajtott károlyi marhák miatt vagyok nagy bajban ... Urunknak írtam vala felőle, hogy bőcsülnék meg őket, s ha megváltják az károlyiak, adatnák vissza [TML IV, 376 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* Én megmondám az esauznak, hogy ha büntetéssel nem effectuálódnak az dolgok s vissza nem adatnak azok az gyermekek és marhák, ő nagysága mindjárt küldi az hódoltató leveleket az portára [TML V, 60 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* noha a fejedelem is végire mene a Balassa ártatlanságának, mégis érette meg nem büntette Kapi Györgyöt, sem jószágát Balassának vissza nem adatá [CsH 103]. *1782:* Juon ... Bexa Angyelnek egy pistalját el lopta, de az Apja észre vévén, a Fiát Keményen meg verte, a pistajt a károsnak viszá adatta [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1818:* Dantsu Moos panasza fel vétetik Dántsu Zsorz Petru és Stéfu Zsors ellen: egy kis üst és 4 1/2 sing harisnya poszto keresetében, melyet az olá országi Plajások vettek el; a' Pláj (!) Kapitánya adott irást, hogy menyenek viszsza; mert viszsza adattya De nem akartak viszsza menni vele [H; JF 36/43]. *1826:* Szilágyi Andrásnak a Néhai Nagy Andras árvái Tutorának a K Guberniumhoz ujobban bé nyujtott azon Könyörgö levele, mellynél fogva azon Árváknak a Commune Terrenumbol adott, de Prágai János által elfoglaltatott Földjeket viszsza adatni kéri [Kv; DLt 889 a gub. Dés város tanácsához]. *1849:* Sz: Udvarhelyi Szeles Károly ur, a helybéli Tanáts előtt bé panaszolvan Tanátsos Kováts Moses Urat ... földinek bütübe szomszédgya lévén, az által huzatott borozdán belöl, több mint két Kalongya gabonáját le aratatta ... kérte a Kérelmes hogy el hordott Gabonája rögtön viszsza adatni parantsoltattván, a törvényes borozda ki jártatására nézve Biztosok rendeltessenek ki [Szu; Borb. II Simó Pál vár. jegyző kezével].

2. vmit tulajdonosának birtokába juttattat; a da ordin de restituire; dem Eigentümer geben lassen. *1662:* Mint és minémű okokkal vette volt Szulimán azt kezébe olly fogadástétellel, hogy azt jövendöben, midőn a gyermek királyfia felnevekedik, minden kétség nélkül visszaadatná? [SKr 78 1540-re von. felj.]. *1723:* tessék azért kegjelmednek az specificalt mobile bonumokot vagj in specie viszsza adni vagj adatni, az praedeclaralt örökségeket pedig ... mox et de facto resignalni [Ne; DobLev. I/104]. *1795:* Friss emlékezetében vagyon a Mlgs Aszonyoknak, hogy ... eö Excja a Küküllővári egész Dominiumot visza adatni fel kérettetvén, a Capitalis Summával egészen meg kinálta Nagytokat [JHb LXVI/44].

3. (pénzt, zálogot, bírságot) visszafizettett/szolgáltattat; a ordona restituirea ...; zurückbezahlen lassen. *1658:* kérem Kegyelmedet, hogy beszéljen Kegyelmed Lázár György urammal az szegény szentjánoshegyi jobbágyim felöl, hogy adassa vissza ő kegyelme az deákokkal nyovolyásoknak az pízeket [TML I, 169–70 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1719:* Megvalljak némely szegény öreg asszonyok ugyan a végre mentek szomszéd székek határaira, hogy az hátukon valami kevés makkat hozhassanak ... kiket szomszéd székekbeli falusiak megfogtak, kötöztek, fogva tartottak ... hogy ezt az irgalmatlanságot a m. gubernium azokban corripialja, és az elhúzott vont taxát visszaadassa, alázatosan instálunk [SzO VII, 263 Cssz, Gysz és Ksz követi ut.]. *1731:* Az eddig hordatott veszszöjert el vetetett Zallogjatis[a] adassa Viszsza Hadnagj Atyankfia eö kglme [Dés; Jk 415b. – [a]Nagy Boldisárnak]. *1840:* zállagjokat viszaadatni [DLt 930].

4. visszaküldet; a dispune să fie trimis înapoi; zurückschicken lassen. *1676:* tavalyi restantiát is, az kivel ide tartoztak, most hozták meg; meghozván, három mázsája rossz volt, visszaadattam [TML VII, 193 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

5. szabadon engedtet; a face să fie eliberat din ...; befreien lassen. *1662:* Az leányasszony[a] anyjának hírével esvén a facinus, csaknem hal vala meg keserűségében, ottan azon székbéli vicetiszteket maga mellé vívén, hozzájok siete, leányát visszaadatni kívánja, és hogy tisztességében meg ne gyaláznák, mind Istenre, fejedelemre, ország törvényére őket tilalmazza vala [SKr 159. – [a]Tarnóczy Sára].

visszaadatás 1. visszajuttattatás; restituire; Rückgabe. *1672:* Kéresse fel Strasoldo uramtúl az generál az én ő kegyelmének irt levelimet, avagy csak az kiket 28. Decembristűl fogván írtam neki, miulta ide ki vagyok, én is csak azoknak páriáit lássam, odaküldöm nekem irt leveleit in specie, csak assecuráltassam visszaadatásokrúl [TML VI, 73 Teleki Mihály Kapy Gáborhoz]. *1829:* ha gazdájának à vásár nem tetzenék, pénzének visza adásával az ökret visza agya – kéri az ökrinek mint akaratyán küjjel a pénz visza fordittásával visza adattását [Torda; TLt 260].

2. (jogtalanul elvett tárgy/dolog) jogos tulajdonosának visszaszolgáltattatása; restituire; Rückgabe zum Besitzer. *1675:* Biznak oda ki az elfoglalt templomoknak visszaadatásában, tulajdonitván Lapkovics és Volczának az persecutiot [TML VII, 7 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ma reggel felkülde az úr a generál és a fejedelemasszony látogatására és az szegénység sok elhozott marháinak visszaadatása iránt [WIN I, 227].

visszaadatik 1. visszajuttattatik; a fi restituit/dat înapoi; zurückgegeben werden. *1793:* azon eredeti quietantia, midőn a Leveles Tár számárais le irattatott volna, az Urnak meg tartás, és ā kivántatható történetben maga Legitimatioja vegett ezennel viszá adatik [Torda; DobLev. IV/714]. *1810:* Gyöngyös Kata Asztalos Ferentzhez lett férjhez menetelével ... a' mit az Annyátol vitt volt ... a' lévén a' szokás hogy ha

magtalan az illy Aszszony ember megtalál halálozni, az effélek viszszá adassanak [F.rákos U; Falujk 48 Sebe János pap-not. kezével]. *1840:* Két kas Méh ... visza adatik a Tiszt: Özvegynek [Nagykapus K; EMLt].

2. visszaszolgáltatik; a fi dat înapoi; zurückgegeben werden. *1796:* meg kivánom ... hogy a' p(rae)tendált földet az egész Zállog Summa el vesztésével ... meg ítéltetésevel nékem viszszá adattatni meg ítéltessenek [Ne; DobLev. IV/761. 1a]. *1821:* Ezen itélet ki mondatván Juon Toma nem mert meg eskünni, ennél fogva a' Mezvinának fele része Dántsu Vrantsillának vissza adatott, 's további keresetek alól fel mondottak [H; JF 36 Prot. 24].

3. (jogtalanul elvett tárgy/dolog) tulajdonosának visszaszolgáltatik/juttatik; a fi restituit; dem Besitzer zurückgegeben werden. *1571:* Myert penig az haromzek az ket olah orzag zelien vagion es gyakron teoreokek ... miat rablas esset, vadnak keozzeottek magok oltalmara epitett ereos Casteliok es Cynteremek kyket nagy keolchegekkel puskakkal zakalosokal porral goliobizsal (!) valamennyre meg ereositettek volt, kykbeol nemely tizttartok beleole kyhozattattak, keonyergunk hogy azok adatattnanak vizza [SzO II, 331 a székelység panasza az ogy-hez]. *1662:* azon diplomának ereje szerint az evangélicusoknak hatalmasul elfoglaltatott kilencven templomok adatván vissza [SKr 279]. *1670:* megh találván az Nemes orszagot azon, hogy én Tőllem potentiâ mediante el foglált Dersi es Keövárvidekin ... Marosfalvi Joszágim, minden hozzá tartozando pertinentiaival igaz vérnek azokbol cedalando részem és Jussom viszá adattatnék, melly Instantiamra mélto Tekinteti lévén az Nemes Orszag(na)k, posztulatomba iratott volt Hogy megh adassék [JHb XLVII/12 fej.]. *1711:* A negyedikben ebben a revolútióban megholt kurucok özvegyeinek s árváinak jószágok adatnak vissza [CsH 456]. *1790:* bátorkodot azt kérni, hogy a' ... Statusok magok hathatos Kozben vetésekkel Felséges Uralkodo Fejedelmünk elött ki eszközölni méltoztatnának, hogy ... Két Havassai az Familiának régi birodalmában adatatnék viszsza [DE 3].

4. nem fogadtatik el, visszaküldetik; a fi dat înapoi, a fi refuzat; zurückgeschickt werden. *1816:* égy vég Szősz vászon ... viszsza adatott, és nem acceptáltatott, rosz lévén most pedig a következendő esztendőre mást kell helyibe elé adni jobbat és bévehetőbbet [Kv; IB. Rettegi Miklós kezével]. *1840:* méltoztat rendelést tenni az iránt, hogy a bé mutatott bizonyitvány szerént pénzen vásárlott diszno vissza adasson [DLt 895].

5. (cselekedet) hasonlóval viszonoztatik; a fi întîmpinat cu o ripostă pe măsură; eine Tat erwidert werden. *1662:* De az Bethlen- és Királyfia-bástyáján is akik voltak, hogy a tábor felült volna, látván, azonnal arra szolgáló szerszámokat rájok igazgatván, seregenként arra a félre való visszajövetekben ugy közikbe lövöldöztek vala, hogy míg imide-amoda nyargalódnának, szaladnának, hihető, nekiek is talán duplán visszaadatnék az jancsároktul az tűz oltásában való kölcsön [SKr 290 1603-ra von. felj.].

6. vmi újra érvénybe léptetik; a fi redat; wieder in Gültigkeit gesetzt werden. *1662:* rendeltetett commissáriusok által Nickelspurgban nagy tractátus tartatván, a dolgok békességre menvén, a királyi titulus a koronával együtt visszaadatott vala azon békességnek ereje szerint [SKr 119 1621-re von- felj.].

visszaadattat (jogtalanul elvett tárgyat/dolgot) visszaszolgáltattat; a dispune să fie restituit; zurückgeben lassen. *1794:* azon részetske melljet viszsza adattatni kéván az eő kglme földéhez tartozik [Kv; Pk 3]. *1807:* Amire nézt kivánja, hogy a törvény az ellopatott búzát visszaadattassa, és a tolvajlókot illendően büntesse [F.rákos U; RSzF 168].

visszaadattatás 1. visszajuttatás; restituire; Rückgabe. *1796:* a' Kérés éppen ad Sphaeram Actionis tartozik, mint hogy azokon a' Törvényeken fundaltatik, a' melyeknél fogva a' Levélnek viszsza adattatása kéretik [Mv; TLev. 5/16 Transm. 63].

2. (jogtalanul) elvett dolog/tárgy visszaszolgáltattatás(a); restituire; Rückgabe einer Sache. *1786:* Mlgos Báro Toroczkai Gáspár Ur eő Naga egy atalog Borocskámat el vétettvén, s minek utanna meg fordult és el romlott, Mlgos Groff Thoroczkai Sigmond Ur eő Naga eszre vévén hogy az eő Naga pintzéjében vagyan bétéve ugy parancsalt viszsza adatatásárol [Torockó; TLev. 4/13. 30]. *1792:* a' Görtsöi Ref. Eklesia ... a' belsö Farkas uttzai Templom Tornyotskájában lévö nagyobb ora Harangnak mint tulajdon sajátjának viszsza adattatását kéri [Kv; SRE 285]. *1805:* Stéfán Bonta panaszoll Dumitru Dianye ellen egy tzondrajának erőszakos el tartásáért, s kéri viszsza adattatását [Volkány H; JF 36]. *1822:* akkori Vicé Ispány Néhai Tekéntetes Balás János Ur által 8. darabb Házi Fegyverei ... el vétettek, és a Nemes Vármegye Archivumában Consignatio mellett be tétetvén, azon idötöl fogva tisztelt Dobolyi István Ur közöttünk tsendesen, jámborul viselvén magát, az el-vett Fegyverek visz(sz)a adattatásokra magát érdemesíttette légyen [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1047]. *1845:* A minap házi kőrömböl el vitettetet mü szereim vissza adattatásáért instálom ... a Becsülletes nemes Czehet [Kv; ACLev.].

3. vki jogának visszaállíttatása; datul înapoi ..., restituirea ...; Rückgabe eines Rechtes. *1813:* Timár Ujjvári Sámuelné Foglár Klára ... ă szinben valo árulo hellyéröl ... Instantiával járulván elsöbben a' Nemes Magistratusba, kérvén hellyének viszszá adattatását, melly Instantiat a' Tekintetes Nemes Magistratus Communicatio végett, a' mi Nemes Czéhunba (!) küldette [Dés; DLt 56/6].

visszaadattathatik visszajuttathatik; a putea fi restituit; zurückgegeben werden können. *1776:* Hogy tellyes igyekezettel volt, miképpen ă B Henter Antal Urffi Mátkaságárol lemondhassanak, azt abbol tudom, hogy ă Tisztelendő Egrestői Plebanus ur is le hivattatott volt Kórodra olly Szándékkal, hogy ő Atyasága, és más egy Regius által ă Jegy gyűrű viszsza adattathassék, ámbár el nem érkezvén a' Plebanus Ur Regius társa, viszsza nem adattathatott ă Gyűrű [Kóród KK; GyL. Gabriel Martonffi (31) káplán vall.].

visszaadattatik 1. visszajuttatik; a fi restituit; zurückgegeben werden. *1678:* Siket Oprisán Kezes(ne)k adattattak viszsza illyen bonumok [Gyf/Marosváradgya AF; Incz. IV/28a]. *1749:* Nem constalvan az Inctusnak tobszori lopása az mostani allegalt lopásat pedig maga sem tagadgja ... tettzett a' Törvenynek hogj ad exemplum alior(um) et Correctionem sui az orra el vágattassék, de az el vagott resze az orrának néki viszszá ne adattassék, hanem a' pellengére fel szegesztessék [Torda; TJkT III. 250]. *1785:* azon szánto Földem ... adattassék viszszá [Török Bertalan gyűjt. Vizaknai Kontz Josef kezével].

2. (jogtalanul) elvett dolog visszaszolgáltattatik; a fi restituit; zurückgegen werden. *1662:* Illye várából amelly falkonyok Fejérvárra vitettek volt, azok visszaadassanak

[SKr 191]. *1762:* a kolozsvári plebánus Baló uram panaszkodott a tiszttartójának, Bocskos Jánosnak Apahidán, ki is a bátyámnak kimondotta, a volna egyik conditio, hogy a reformatiótól fogva amennyi templomokat elfoglaltak a catholicusok a protestánsoktól mind visszaadattassanak [RettE 146–7].

3. személy vki szolgálatába visszaállíttatik; a fi dat înapoi; wieder angestellt werden. *1805:* az szolgak alopattyában tapasztaltatot az is hogy a kik a Bányaszi Tarsosághoz nem tartozandok az Verős Gazdák szolgajokat Nagyob fizetest igirven el csalják ennel fogva a ki ollyas talaltotnek 24 forintokig bűntetessen meg is az el Csalt szolga előbbeni Gazdájanak visza adattassek [Torockó; TLev. 7/12].

4. *jog* visszaállíttatik; a fi restituit; Recht zurückgegeben werden. *1671:* Az melly helyekben boldog emlekezetű Idősbik Rákoczi György Fejedelem idejétől fogva, az Papoknak Schola Mestereknek dézmájok vagy quartájok járt, az alat más privata Personaktol el-foglaltattanak, à modo deinceps, azon Ecclésiához valo Papoknak Schola Mestereknek, avagy azon Dioecesisben lévő Ecclesiastica Personáknak viszsza adattassanak, melyről visellyen gondot ... azon Dioecesisben lévő Esperest [CC 2].

visszaadhat 1. visszajuttathat; a putea da înapoi; zurückgeben können. *1671:* Azt mondák, hogy az mit az tefterben egyszer felírtak, azt immár vissza nem adhatni [TML V, 660 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1698:* az fellyebb el mult esztendőkben adtam volt sacczába Csik Sz Mihalyi Sandor Mihaly Ur(amna)k kölcson ... nyolcz szaz magyar forintokat, es obligatoriat adott volt rolla, noha engemet egeszsze(n) a' nyolcz szaz forintokrol contentált, de mint hogy felyebb irt obligatoriaja kezemnel nem volt eő kgk viszszá nem adhattam, hanem per p(rae)sen(tem) annihilalom [Zabola Hsz; Borb. II]. *1710:* Nem siratom én ezt az várat, mert ezt most Isten nektek adta, azon Isten holnap nekünk visszaadhatja [SKr 213 1688-ra von. felj.]. *1796:* ő szegény azon igyekezett volna hogy azok által Natsagodat a vásárolt Telekbe meg tartsa, ha pedig meg nem tarthatya a penzét Natságodnak visszá adhassa [Szilágyceseh; IB. Fogarasi István lev.].

2. (jogtalanul) elvett dolgot visszaszolgáltathat; a putea restitui; eine Sache zurückgeben können. *1818:* Fera Sztentsik panaszsza fel vetetik Paszku Sztentsik ellen, egy Bárosz és egy ülő keresetében; melyeket valami czigányoktol vett el, ámbár tudta, hogy az panaszloé volt ... Ezen ítélet ki mondatván a' feleknek tezteti Paszku Sztentsik az Baroszra és ülőre nem eskühetet réá, meljet hogy viszsza adgyon magát ajánlotta, De a Bároszszal el szőkvén egy czigany azt viszsza nem adhattya [H; JF 36 Prot.].

3. kölcsönt megadhat; a putea restitui/plăti; eine Anleihe zurückgeben können. *1771:* pénzt hozott volt az románok újesztendein az én édesanyám ... a törvény is úgy kivánja, az szoknyám zsebiből elvett pénzeket is, hogy restituálya, az igazság kivánja, hogy én anyámnak visszaadhassam [M. hermány U; RSzF 269–70]. *1787:* Fő-Biro Szánto Sandor Ur(am) Két Szász Rhforintokat (: mellyeket ... úgy vette volt kezéhez; hogy esmet viszszá adhassa :) mái napon visszá fizette [Szászrégen; DobLev. III/623. 1a].

4. (cselekedetet) hasonlóval viszonozhat; a plăti (cuiva) cu aceeași monedă; eine Tat erwidern können. *1673:* minden becsületes embernek szolgálni, nem vétení kivántam ezelőtt is, ezután is hasonlót követek, sőt sokaknak én eddig is viszszaadhattam volna az kölcsönt [TML VI, 431 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1710 k.:* adja Felséged Szent Lelke által énnékem azokat, hogy ugyanazon te lelked által adhassam vissza én Felségednek a magáét [Blm. 1007–8].

visszaadódik 1. (jogtalanul) elvett dolog visszaszolgáltatódik; a fi restituit/dat înapoi; zurückgegeben werden. *1811:* Virgilius, midőn el-vették tulajdon Szőlőit katonák, millyen bús vólt hajdon, 'S azon jó hirre mint meg vigasztalódott, Kedves ujj szőlője hogy viszsza adódott [ArE 43].

2. el nem fogadódik, visszaküldetik; a fi respins/retrimis; zurückgeschickt werden. *1834:* a Szabo János Rajza visza adodot meg jobbitásért az az jobnak készíteseert [Kv; ACLev. 13].

visszaadott visszaszolgáltatott; care a fost restituit; zurückgegeben. *1842:* a' Haszonbérlő ... idö közbeni le mondása által az Uradalomnak viszsza adott Papiros Malmá számba és viszsza vételére ki rendelve lettünk volna [Km; KmULev. 2].

visszaajándékoz ajándékként visszaad; a da înapoi cuiva drept cadou; als Geschenk zurückgeben. *1710 k.:* tartozott-é az Isten azt a maga igazságától, a törvény és sátántól, még pedig olyan drágán, a maga fia vérén visszaváltani és visszaajándékozni Ádámnak [BÖn. 445]. *1769:* Két gyemántos jegy gyurüt mely(ne)k edgyiket Néhai Groff Kornis Ferentz Sogor Uram adott volt jegybe az Néném(ne)k kibenis edgy Nagy tábla gyemánt vagyon, a másik pedig melyet Néhai Néném adott volt jegyb(en) Sogor Uram(na)k ... Sogor Uram viszszá ajandékozta Néném(ne)k [Marossztgyörgy MT; Ks 19. VII. 11].

visszaajándékozott ajándékként visszaadott; care a fost dat înapoi drep cadou; als Geschenk zurückgegeben werden. *1846:* a benn hagyott nyereségek a kisded ovoda javara viszsza ajándékoztaknak tekintetnek [Dés; Berz. 20].

visszaajánl újra vkinek ajánl; a oferi cuiva din nou; jemandem etwas wieder anbieten. *1849:* Lelkemet a Teremtőnek, testemet pedig a föld gyomrának, a honnét lételét vette egész hodulattal vissza ajállam [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

visszaáll 1. *átv. is* (régebbi állapot) újra bekövetkezik; a reciștiga (o stare/situație veche); wieder passieren. *1678:* Egymás között voltak sibongásban az emberek és félelemben az ellenkezők. Most is bizony sokaknak visza áll a gyombrok (!), de megszégyeníti Isten őket [TML VIII, 214 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1823–1830:* Mikor pedig minden a régi lábra visszaállott, 1790-ben a conscriptio és földmérés munkái sok jurisdictiónál megégettettek [FogE 93].

2. vki mellé/vkihez újra odaáll; a trece din nou de partea cuiva; sich wieder auf die Seite von jemandem stellen. *1658:* ha pedig Nagyságod vissza áll, be megyen, adván elég pénzt kezében, véghez viszi Nagyságod dolgát [TML I, 117 Teleki Mihály II. Rákóczi Györgyhöz]. *1662:* Marosvásárhelyi gyülésen Rákóczi fejedelem visszafogadtatik. Várad, Brassó, Szeben visszaállani nem akarnak [SKr 500]. *1679:* az mieink közül sokan tértek vissza az némethez, egyébiránt is mindenféle hadbúl sokan állottak vissza az némethez [TML VII, 406 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez]. *1704:*

Teleki uram írt volna széllyel a vármegyékre és székekre leveleket, hogy vissza ne álljanak <a császár pártjára>, mert Forgách uram és Károlyi uram feles hadakkal jűnek segítségre [WIN I, 280]. *1711:* az ő akaratjok ellen is csakugyan a kurucok visszaállottanak a császár mellé [CsH 466].

Szk: ~ *vki hűségére. 1661:* Az szász városok is mind azt ígérték, vissza állanak urunk ő nagysága hűségére, mivel már eszekben vették az török hamisságát [TML II, 209 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710:* a Dunántúl való magyarság is a császár hűségire visszaálla [CsH 407 1708-ra von. felj.].

3. előbbi felekezetéhez visszatér; a adera din nou la convingerea religioasă părăsită mai înainte; zurückgehen zu der ursprünglichen Konfession. *1772:* A többi között egy Bátori Borica nevű szegény asszony, kit is egy Gyergyóból származott kádár mesterember, ugyancsak Kádár János, elvévén pápistává lett volt, de megbánván visszaállott volt [RettE 289]. *1781:* uralkodásának[a] kezdetiben az Istennek dicsőségét kíváná előmozdítani, mert a tolerantiának titulusa alatt megengedteték, hogy valakik reformátusból vagy egy vagy más okból pápistává lettenek volt, szabadoson visszaállhatnak. Olyan hamar is visszaállának, hogy három vagy négy hét alatt az egész országban alig hiszem maradott volna egy is [RettE 417. – [a]II. József]. *1833 k.:* Egy Lakodalmi tisztes Gyűlekezetből, mellybe mind en mind tisztelt ferjem hivatalosok voltunk, masod magával el fogot, s hazi (!) vit a maga házához 's ottan akkor Simogato 's magát illetlen tetteiből meg jobbitto igereteivel hizelkedet, 's engemet arra bírt Hogy viszont az Hit mellé viszsza állottam [U; Borb. II].

4. vki szolgálatába visszamegy; a intra din nou în slujbă la cineva; zurückgehen zu einem Dienst. *1844:* Josi kocsis izeni hogy ha a' Mlgs Ur meg adja volt fizetésit vissza áll, ha szükség van réá [Széplak KK; SLt Sipos Miklós Horváth Ferenchez évr.].

visszaállat korábbi állapotot visszaadat; a-şi redobîndi/recîştiga (o stare/situaţie); einen Umstand wiederherstellen. *1654:* en aszt tudtam mikor hozza mentem felesegűl, hogy papi beczöletit, mellyet Pusztakamarasi partialisban ... elvesztett volt, viszsza allatta [SzJk 74].

visszaállhat előző vallására visszamehet/térhet; a putea adera din nou la convingerea religioasă părăsită mai înainte; zu der ursprünglichen Konfession zurückkehren können. *1781:* megengedteték, hogy valakik reformátusból vagy egy vagy más okból pápistává lettenek volt, szabadoson visszaállhatnak [RettE 417].

visszaállít 1. újra életbe léptet; a face ca ceva să devină valabil din nou; wieder in Gültigkeit setzen. *1800:* Az Béresek és Tselédek fizeteseben mostanság hogy sok abususok tsusztak bé Társaságunkba azt fajdalommal panaszollyuk, és Instalunk ő Ngának hogy a mennyibe lehet ezekre valo nézt a Constitutiot régi erejébe viszszá alittani méltoztassék [Torockó; TLev. 9/31].

2. vki mellé újra odállít; a determina pe cineva să treacă de partea cuiva din nou; auf die Seite von jemandem stellen lassen. *1662:* immár a fenn megirt módon Barcsai hűségére mindenek megesküdtek, s a portáról a fejedelemnek semmi grátiája nem volna, így ismét fenyegetésére, a másik hit ellen, ottan melléje visszaállítani keresztyéni jó léleknek nem nagy gyötrelmére volna-e? [SKr 495].

3. jogaiba visszajuttat/helyez; a repune pe cineva în drepturile sale; in seine Rechte zurücksetzen. *1811:* Kudor Pálné a' Domesticum Curatorához follyamodott, hogy ezen gyalázatbol tisztitsa ki Kozma Janos által, és alitsa viszsza a hűtös urához ha ártotlannak talaltatik [M.bikal K; RAk 86]. *1870:* Kolosvári Márton ... elszökött ... mint hallom helységűnkbe bujkálva czelleng ... Felkérem a t: cz: Elől jároságot nevezett czellengőt lakta házába viszsza állitani [Csomafája K; EMLt Kidei lev.].

visszaállítás előbbi helyére való helyezés/tétel; punerea/aşezarea unui anumit lucru pe locul său initial; zurücksetzen auf den ursprünglichen Platz. *1825:* A Fedél mostani Szarvazatjának a projectalt Szelességéhez a boltnak mérve (!) le szállitására, az igy származando kis fedél meg létzezésére, a koszorú és folyo gerendáknak, ajto és ablak feleknek, a' magok hellyekre lejendő viszsza állitásokra 3 áts napszám 4 Rf [Dés; DLt 3].

visszaállíttathatik megjavíttathatik; a putea fi refăcut; repariert werden können. *1802:* az el vágatott Gát és Malom Árok ... menyi üdö és menyi költséggel állitathatnak vissza? [T; BLt Véglai Horváth Gáspár szb kezével].

visszaapellálhat az előző törvényhatósághoz újra apellálhat; a putea face apel din nou; an das ursprüngliche Gericht wieder apellieren können. *1617:* ha Madarason sem tetczik az tórueni uala mellik felnek, Szent Laszlora apellalhat uele, de odais harom veder boral Appellalhat, ha ott sem tetczik onnat uisza apellalhat Balint faluara az köz helirè ottis harom veder boron marad [Msz; Törzs.].

visszaaplikál visszacsatol; a anexa/alipi din nou; wieder beifügen. *1592:* negi vraim ... ki mennienek, es vegere mennenek, ki michoda Jgassagal tulajdonittia maganak, certificalliak azokatis rolla, akkiknel az feoldeket ertik hogi vadnak: Es applicalliak vizza varos zamara, es az tho zwksegere [Kv; TanJk I/1. 196].

visszaásattatik régi árkába visszavezettetik; a putea fi readus în albia veche; zurückgeleitet werden. *1826 k.:* A vidék láttya, hogy a Nap nyugot felé le follyo, harmadik Falu Patakja vissza hozzánk Nap kelet felé igassagosonn soha nem ásottathatik [Gyalakuta MT; GyL].

visszabánt bántó szókkal visszafelel; a riposta la lovitura primite; mit schlechten Wörtern antworten. *1814:* Talpjokat az exponenseknek fel kapván Dobai Mihály Uram, agyba föbe verte azon Talpokkal ... Barátosi Josefnét; ... Barátosi Josefné pedig égj ujjal sem bántotta viszsza Dobai Mihályt [Dés; DLt 56/9].

visszabarázdol elbarázdolt földrészt barázdolással régi állapotába hoz; a tăia/adăuga prin brăzduire o bucată de pămînt însuşit pe nedrept de vecinul său; mit Furche einen Teil vom Feld wieder umleiten. *1839:* az exponens aszszony fölgyit éppen annyira, mint a Tkts Zudor Elek ure volt ki szántottak, avval egyeztettük, a' szemesek ki mentek s a' magok fölgyeiket ki barázdálták, következöleg Váró István uris az exponens aszszony már meg szántot fölgyéből egy darabot viszsza barázdolt a' maga fölgye végéhez [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 7 Kőmíves Josef (26) „közlakos" vall.].

visszabeszél rábeszéléssel eltérít vkit szándékától; a desfătui, a sfătui pe cineva să nu facă ceea ce avea de gînd; jemandem mit Reden von seiner Absicht ableiten. *1657:* Imitt bízván ahhoz Bethlen István, hogy írásához tartanák magokat fiai, acceptálta az electiót, amazok is Váradba behozták Rákóczit, és így mindkétfelől táborba szállottak egymás ellen; fartatták ugyan a dolgot, de vissza nem beszélheték Rákóczit [KemÖn. 127].

visszabocsát 1. megengedi, hogy előbbi helyére visszatérjen; a-i permite cuiva să se întoarcă într-un anumit loc; zu dem ursprünglichen Platz zurückkehren lassen. *1739:* Csizmadia Nagj János ... látván a' Leváták(an) specificált személyeknek gonosz Conversatiojokat, Házából ki-rakta, elküldötte; de a' Felesége Kaszó Kata Asz(szo)ny toties quoties viszsza hordotta, viszsza bocsátotta, véllek Consentiált, ivutt [Dés; Jk 315b Andreas Böszörményi jur. not. kezével]. *1779:* Ott mint egy vagy két hétig tartották őket s visszabocsátották, noha békességnek még híre sem igen hallatik [RettE 396].

2. visszaküld; a trimite înapoi; zurückschicken. *1619:* Ezközben az kémeknek egy-egy füleket elmetszette és megruházván őket s bő költséget adván nekik, visszabocsátotta [BTN² 271]. *1629:* az agarat ... mondotta(m) hogi boczassa visza, mert megh az czigany sem lopia szallasat megh [Mv; MvLt 290. 180a]. *1641:* mikoron Kegyelmed után egy kalarásunkat bocsátottuk volt fejedelem ő Nagysága levelivel és hogy Kegyelmedet elérte azután hogy Kegyelmed az kalarást viszabocsátotta és választ írt tőle, ugy hogy Rasczikra érkezett ... az ottvaló muszelim emberivel megfogták az kalarásunkat [Veress, Doc. X, 108 Matei Basarab vajda Serédi Istvánhoz Tîrgoviştéről]. *1657:* azután maga is Kassáról megindult, de csak kevés haddal, mert az derék hadakat Erdélyre visszabocsátotta volt [KemÖn. 34]. *1662:* Ha az üdő és az alkalmatosság hozásából az ökegyelme ítéleti szerint szaladunk is most, de a dolgokat mindenkor végeibül s kimenetelibül kellene ítilni, fontolni, vizsgálni, s ezzel mindjárt visszabocsátotta vala követjét [SKr 220]. *1678:* Sietve kelletvén a tegnapelötti postát vissza bocsátani, bőven az dolgokrúl Kegyelmednek nem írhattam [TML VIII, 149 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1705:* midőn azt vélte volna a kém, hogy megölik, aranyakkal megajándékozta Forgách és visszabocsátotta [WIN I, 372]. *1710:* Mind társaival együtt árestálják, a Jediculában bevetik, az erdélyi követeket penig jó válasszal visszabocsátván, Apafi Mihályt újobban a fejedelemségben confirmálják [CsH 146–7 1679-re von. felj.]. *1812:* a' küldött szekereket üressen viszszá botsáttotta [Km; KmUlev. 3]. *1851:* instálam hogy pénzen fogadat követemet üres válaszal ne botsássa visza mert én nagy szükségekel küszködő el nyomaradatt beteges özvegy aszszony vagyak [Ötorda; DobLev. V/1321].

3. visszatérít; a întoarce; jemanden zurückschicken. *1657:* nagy hirtelen hajnalban megindulának, követeinket visszabocsátván útjokból [KemÖn. 226]. *1678:* Sós Mezőre mentemben bocsátottam vissza bizonyos dolgaim végett egy szolgámat [TML VIII, 132 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1740:* Dés mellett ... le szökdösvén, ã Béres szekereket viszszá botsátotta [Kornislaka SzD; Ks 54/72]. *1843:* (A tutajok) ha ... Szeredán reggel meg indulnának, gondolom Csötörtökön 8–9 óra tájt Mihältzfalváig le mennek – commandírozd őket a' Maros és a' Küküllő öszve szakadásán alol – a Maros Mihältzfalva felől valo partya szélin lévő Berek végibe ottan van jo kikőtő helly – Én ... őket onnan viszsza bocsattom [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242].

4. vissza-/hazaenged; a lăsa pe/a-i permite cuiva să se întoarcă; nach Hause gehen lassen. *1657:* Én pedig csak könnyűszerrel menék, az fejedelem nagy örömmel láta, és többé vissza nem bocsáta [KemÖn. 183]. *1662:* Az vajdát azért Tergovistán székibe ültetvén s Boros Jánost egynéhány ezer fizetett néppel hagyván mellette s Stefan vajdát is országába visszabocsátván, maga is harmadüdön derék hadaival Törcsvára felől kijött vala [SKr 341]. *1667:* Kegyelmeteket felette kérem, Isten véghez adván vinni az dolgot, csendes útakon a lovasokat mind somlyait, kolosvárit bocsássák vissza [TML IV, 102 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az ötszáz szekérnél többet hogy vigyenek, nem javallom, de azokat mind éléstől javallom, Kegyelmes Uram, hogy vigyék, mert úgy nagyobb kedvességgel veszik és az embereket is inkább reménlem visszabocsátják [TML VI, 252 Teleki Mihály a fej-hez]. *1704:* Ugyan ma érkeztenek meg az erdőről a keresdi szekerek a fával, kiből nékem is egy szekérrel adatott az úr. Ugyan Lévait, a keresdi szabót és <a> kolcsárt megfogatá az úr, akik a szekerekben ötöt fizetésért visszabocsátottak volt [WIN I, 281]. *1710:* Thökölynét pedig minden kincsivel együtt felviszik Bécsben árestumban. Ott lőn egynehány esztendeig, azután generál Hajszler szabadulásáért bocsáták vissza az urához, Thökölyhez [CsH 203 1687-re von. felj.]. *1753/1781:* onnat soha többé viszszá nem bocsátják [Nagyalmás K; JHb LXXI/3. 319]. *1776:* B. Henter, Groff Lázárt meg kinálta, hogy ha Gróff Lázár Catholizál, a' Kis Aszszont, Viszszá botsáttya [Egrestő KK; GyL. Joan. Tompos de Csik Sz. György (66) vall.]. *1807:* Tudom hogy a Papnak a Liánya az urát Bukur Artyimont oda hagyta és az Apja az esperest rendeléséből viszsza nem akarta addig botsátani míg Szoborjak nem lészen, De Artyímon Azt nem várta hanem ... a Menyetskit erővel el hozta [KLev.].

5. vki birtokába visszaenged; a ceda cuiva, a restitui cuiva; zurückgeben. *1577:* hogha Ez keózbe Hoszutelki Istwanne Aszonyomnak lupssai Annaszonnak holta teortinnek Magtalan, tahat Hoszutelki Istwan Ez ... saardi Joszagot tartozek minden teórwinnelkwl visza bocsatani lupssai Janosnak vagy ffiainak [F.jára TA; SLt S. 19]. *1592:* asz eöreök asz mellien mostan Cswreom vagion es Gywmeőlcz kertem es asz nekem senkelt eöreőkeőt vgj Boczattam viszsza [HSzj *gyümölcs(ös)kert* al.]. *1636:* Azon kiuwl minde(n) Ingho bingho marháit, hahol valami találtatnek, mellyeket másnak my ne(m) Conferaltunk volna, mindenik féle Jauait es mindeneket visza bocziatottunk [SLt XLIII/4 fej.]. *1654:* az Lombi szeoleő volt Zalogba Agoston Peter Uramnak, most visza botsatua(n) az szeőleőt, kezehez is vette Szabo Mihalyne [Kv; RDL I. 142]. *1664:* viszszá boczatta' Vonczi (!) Andrasnak [Ilyefva Hsz; BLt. – ᵃA földet]. *1677:* ollyankor-is penig a' Vármegye Tisztei tegyenek illendő rendelést, igasságos kötelességek tartása szerint, ugy a' mint a' szeginységnek-is nagyob könyebségével lehet, és sem uttyokban a' szálitók a' szeginységet ne sanczoltassák, sem marhájok viszsza bocsátani a' rendelt helyről el ne mulassák [AC 78]. *1718:* ad jo tiz Szekér szenára valo Rétet ... Dindar Laszlo uramis vagj az eő kegjelme posteritassi és Legátariussi, tartoznak vissza bocsátani a fen meg irt földeket, tudniillik mikor gjebben lésznek [F.sinfva TA; DobLev. I/94]. *1793:* azon Törökbuza földet ... a' Falu, a' Megye számára, a' Somosdi Sipos Fijaktol perrel el Vette ... most pe-

dig a Tractualis T. Esperest hirével, és engedelmével ... a' Somosdi fungens Pap, birodalmába viszsza botsáttyák [Somosd MT; MMatr. 90]. *1818:* A Joszagot abban az Alapotb(an) a melyb(en) most által mégyen az harom esztendők be telésével leg kissebb tereh nelkul tartazik viszsza botsatani [Nagylak AF; DobLev. V/1016]. *1835:* A' Borsos úttzában levö ... Kertémet ... ki adtam Taxára Foris Pál o Kegyelmenek ... tartozzék ... a' kerteket conservalni, 's hasonlo jó állapotva viszszá botsatani [Dés; Törzs.]. *1853:* vissza botsássák azon kítsín földetskét neki [Héjjasfva NK; Pf Nagy Károly lev.].

6. vki szolgálatába visszaenged; a-i da voie cuiva să se întoarcă la cineva; wieder anstellen. *1640:* mostan sok szwksegem leue(n) kenzerittetem Zalagba(n) el uetni azt az kett olahott ... ha kedg Nyolczuan forintott ad zalagba(n) erettek, en uizha boczyattom kegd(ne)k kezehez [Mikeháza SzD; KCs IV. 149 Samsondi Mihály udvari kancellista deák kezével]. *1694:* Jobbagjimat ... ha ... enneke(m) ö kglme viszsza ne(m) bocsatana le teve(n) a penzt maga ö kglme kötese szerint duplumon maradgjon, minden per es patvar nelkül [JHb XXIV/18 Szalontai Tholdi Jstvan kezével]. *1701:* Az Contractusban fel tött két jobbágyot a mi nézi, én bizony jó szivel viszsza bocsátom 's ki adom, ha el akarnak menni [Ks 96 gr. Mikes Mihály Gyerőfi Borbálához].

7. ? visszacsap, újra hadakozik; a porni o luptă nouă; wieder einen Krieg führen. *1662:* Salamontul szintén azelőtt való nap estin akart a fejedelem is derék csatát visszabocsátani, de az urak, hogy most egy kevéssé nem volna jó az hadakat megszaggatni, míg elválnék, a palatinus mellyre fogna az ármádával, javallani nem tanálták vala [SKr 227].

visszabocsátás 1. hazaengedés; lăsare să plece acasă; Absicht, jemanden nach Hause gehen lassen. *1663:* addig el ne menjek, míg urunk ő nagysága assecuratoriát nem küld ... Ez utolsó meg levén, miért is kivánná ő nagysága? az első, úgy mint az visszabocsátás, úgy tudom, Nagyságtoknak úgy leszen hasznosabb, ha én itt lakhatom, könnyű hát errül is assecuratoriát adni [TML II, 601 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1679:* Reverend gondolom kéredzik vissza; elhiszem, az ő viszabocsátásárúl Marchio is írt ő nagk [TML VIII, 512 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. vki birtokába visszaengedés; retrocedare; Rückgabe. *1844:* Doba Samuelnek és Josefnek admonitioja Thott Jeremiás ellen az altala elfoglalt jók viszsza botsáttásara nezve [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1248. 10a].

visszabocsáthat visszaküldhet; a putea trimite înapoi; zurückschicken können. *1670:* Két rendbeli leveleit Kegyelmednek nagy becsülettel vevén, hogy Petrást mindjárt viszsza nem bocsáthattam, okai ezek [TML V, 3 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

visszabocsáthatás visszaengedhetés; posibilitatea de a lăsa pe cineva să se întoarcă; zurückschicken können. *1662:* Danka Jánosnak mostan kevéssé visszabocsáthatása nem lehet [TML II, 257 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

visszabocsátott visszaengedett; care a primit permisiunea să se întoarcă; zurückgeschickt. *1823–1830:* Ott volt még a fennebb említett relegatióból visszabocsátott pozsonyi fiú, Pfandler [FogE 243].

visszabocsáttathat visszaengedtethet; a putea permite întoarcerea (într-un anumit loc); zurückschicken können. *1662:* ha ott nem hagyhatnák is, de Ecsedből az ország fizetésére, a várba visszabocsáttathatják vala[a] [SKr 621. – [a]A prezídiumot].

visszabocsáttatik 1. visszaküldetik; a fi trimis înapoi; zurückgeschickt werden. *1653:* computálván a bor árrát, mihelyt kitelik abból a summa, a fiscusnak viszsza bocsáttassék a dézma [ETA I, 95 NSz]. *1662:* Ki[a] hovahamarább a vezérhez visszabocsáttatván, amit látott, hallott, a vezérnek s onnét hihető, a portára is megvitetett vala [SKr 384. – [a]A török követ]. *1704:* Pekri uram egy szolgáját küldötte be levéllel, egy trombitásával együtt, melyet tegnap bocsátottanak viszsza a generáltól [WIN I, 124]. *1710:* Az erdélyi fejedelemnek is megparancsoltatik a fővezértől, hogy Érsekújvár alá menjen ... Onnan a fővezértől Erdélyben visszabocsáttatik, jelen lévén vele együtt az atyám is [CsH 55 az 1663-ban történt magyarországi török hadjáratra von. felj.]. *1763:* El is vesztette az egész commendót, mely miá nemcsak visszabocsáttatott, hanem ha a császár nem interponálta volna magát, rosszul lett volna nyakabeli a hadiregula szerint [RettE 155].

2. hazaengedtetik; a fi lăsat acasă; nach Hause geschickt werden. *1643:* Szerény vármegyében más országról jött montánok megmarhásodván, micsoda állapattal bocsáttassanak viszsza [Gyf; EOE X, 376]. *1662:* a tanács is tölök szép békességgel, sokaknak vélekedések kívül, visszabocsáttatnának, közönségesen böjtöléssel való háláadó ünnepeket szenteltek vala [SKr 675]. *1677:* Fogaras földéről el ment, s' redeálni akaro jobbágyok, viszsza bocsáttassanak [AC 57]. *1806:* Királji szolgálatban azaz háboruban valo menetelre ki vettetvén, ottan szükség nem lévén rája visza botsáttatott [A.csernáton Hsz; HSzjP].

3. vki birtokába visszaengedtetik; a fi dat înapoi; zurückgegeben werden. *1662:* Az országgyűlése[a] eloszolván a pártiumbéli vármegyék is Váraddal, Kővárral a fejedelemtől az országhoz visszabocsáttatván ... az ország, ha rettenetes summák szerint tehetné, magának pihenést ígírhetni láttathatik vala [SKr 479. – [a]A besztercei ogy].

visszacedál visszaszolgáltat; a retroceda; zurückgeben. *1716:* Ez a praetex<t>usok: catholica fundatio <...> cedáljuk vissza, holott elégségessé meg <...>sá, mióta mü unitáruisok (!) bírjuk, három <...> dulásunkkal, elemozsina által építettük fel mindháromszor [Kv; KvE 297 SzF].

visszacsap 1. ütésre ütéssel felel; a răspunde cu lovitură la lovitură, a da înapoi lovitura; zurückschlagen. *1710:* Meg ne csapj, lélek bestye, lélek kurva fia, ha meg nem csaptál, mert úgy visszacsapom, bizony becsel az úr ajtaján, hiszem nem vagyok én a te inasod [CsH 198]. *1801:* ha ked engemet pofon tsapna, én viszszá tsapnám [M.bikal K; KLev.].

2. durván visszatérít; a trimite înapoi; grob zurückschicken. *1672:* egyébiránt Köbölkuthi uram is többször be ne jöjön, hanem mikor szolgája jő, vegyék el a levelet töle s magát csapják vissza [TML VI, 255 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1756:* Udvarbéli Lovaira ... délután fényes Nappal kik mentek réá, és kik edgyiket ki választván, s Vas békobol ki vévén magokkal el vitték, el vivén pedig mennyi ideig rajta jártak (!), és honnét Csapták viszsza ...? [Bácsi H; BK vk].

3. durván visszafelel; a replica/riposta dur; grob antworten. *1636:* Ki fognak itt mentségre az vig kedvü Musikas Keresztyének, s-szemünk közzé illyent lobban-

tonak; hogy az Organa, és egyéb Musica zengés az elméket a' könyörgésben való buzgoságra fel gerjeszti: De könyü ezt artzul reájok viszá tsapni, és egy tagadással meg tzáfolni [ÖGrAj.]

visszacsóvál csóválással visszafoglal; a lua în posesiune din nou prin punerea semnului de opreliște; zurückerobern. *1757:* egy néhány hellyeken lévő földekből foglalt és szántatott volt el Farkas Pal Uram ... mellyet mos (!) igazán mi általum (!) ki jártatván viszsza tsováltuk [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28].

visszadiszponál visszarendel; a ordona/dispune reîntoarcerea; zurückdisponieren. *1718:* mihelyt az nsgd késóbszöri Orderét vettem, mingyárt viszszá disponaltam[a] Nádasra [Széplak KK; Ks 95 Horváth Boldizsár lev. – [a]A katonaságot].

visszadug újra eldugaszt; a zăgăzui/stăvili din nou; wieder stoppeln. *1715:* Burucz Péter nevű, akkori szék Biró idejében, erre szakasztván a viz[a], réája hajtotta a Székbélieket, hogy viszá vigyék régi follyamattyára, az mint hogy annyira viszá is dugták volt hogy fele arra, fele pedig erre jött az viznek [Gyalmár H; BK ad nro 434. – [a]A földet].

visszadugás újra eldugasztás; zăgăzuire/stăvilire din nou; Wiederstoppeln. *1772:* Mind a felső, mind az also Malmakat miként lehetne igazittani az alsot, ugy hogy a felsőnek a viszsza dugásával ne praejudicalna, a felsotis ugy igazittani, hogy ... kárt ne tenne [Kük.; JHb LXVII/2. 389].

visszaédesget újra magához édesget; a face în așa fel ca cineva să se întoarcă la el; zu sich zurückrufen. *1704:* ma hallottam azt is, hogy a generálnak parancsolatja jött volna Bécsből, hogy velünk oly durván ne bánjék, sőt még akik elmentek közülünk, azokat is visszaédesgesse [WIN I, 81].

visszaejt visszaad; a da înapoi; zurückgeben. *1662:* azután ismét 1606. esztendőben Bocskai István fejedelem szorgalmatoskodására ugyan a rácok, levágván a benne való törököket, magyar kézbe visszaejtették vala[a], az országnak megbecsülhetetlen kárával ismét török kézbe esett vala [SKr 98. – [a]Lippa várát].

visszaél a abuza de ceva; missbrauchen. *1702:* sullyossaban bűntedik (!) Isten és az Nemes Országh Törvénye szerent Karaszna Szabo Mihaly azert ... megh Gratiaztatot lator ... megh sententiaztatot a' Görcsöni Tömlöczbül Akaszto fatul szabaditot megh nehai Fodor Janostul, Ezen Gratiaval mind azon altal viszsza élvén, jol tevő Uranak árva Eőzvegye Felesege Nemes Torma Ersebeth Asszony Pinczejet fel vervén Száz het forintyat el lopta [Dés; Jk 320b]. *1710 k.:* Már avval a nagy, szép, igazán aurea libertassal, az ő maga veszedelmére ha visszaélt, ne zúgolódjék Isten ellen, tulajdonítsa magának halálát [BÖn. 479]. *1736:* az Instans magát ugy tartotta mint residentias ember ex maxima ignorantia, visza elvén a Nms Város, maga öreg Személyehez mutatott joakarattyával [Torda; TJkT I. 99]. *1779:* mikoron ... Communitasunkban lévő némely vakmerő és nyakos Embereknek, álhatatlan és telhetetlen indulattya miatt Comunitasunk Törvenyeit fel rugta, es azokkal visszá élt, mindenkoron Siralmas kárát érzette [Torockó; Thor. 21/20]. *1780:* Edes Fiam ... az Ur Isten kegyelmével viszá ne ély [Nsz; Borb. II Bethlen Kristina lev.]. *1807:* Levelét atyafiságos indulattal veszem a melyből látom az otsém Uram kedvetlenségét abban hogy a Gergelyfai Limitatio szerint competalo 11 Napi szabadtsággal[a] viszsza éltem volna [Ne; DobLev. IV/912. 1a Veress Bálint lev. – [a]A kocsmatartási joggal]. *1809:* a Polgári Hivatalokban lévő Tisztek a Szabadság idejével oly formán vissza élnek, hogy annak ki telésivelis, a nélkül, hogy előre meg hoszszabbittátni engedtetnék; Hivatalok meg nem jelennek [UszLt ComGub. 1694]. *1894:* De a rajzocskát nem adom; kivált egy ilyen igen gyanús kézbe, mellyel visszaél [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Sz. *1671:* Kegyelmed, Uram, megbocsásson, közönséges, de igaz mondás: A ki maga törvényes igazságával nem tud élni, azzal láttatik visszaélni [TML V, 585 Mm rendei Teleki Mihályhoz].

visszaélés abuz; Missbrauch. *1817 k.:* ha az igaz lesz hogy vég keppen elment ugy elkerüli a' Nagyságod iránta valo kegyes gratiája viszsza éléséért valo bűntetést [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1821:* a Stationalis Commissariusság éppen az a Hivatal, amelyben valo vissza élés, az adozo kőz népnek naponkéntis felettébb Szemben tünö tereh [Szászrégen; TLt Praes. ir. 65/827 gr. Bethlen Imre főispán aláírásával]. *1847:* Mivel a Bánya Stengnek, Kohok és Verőbeli eszközöknek valami különös fák kivántatnak, hogy arrol is valamely viszsza élés ne történjen, az ollyas Fa vágásak a határbeli akár mely erdőkböl történjenek, a Biztosok és Birák általi meg becsüllés nélkül nem eshetnek meg [Torockó; TLev. 10/9]. *1864:* a' M. K. Kormány ... a' szent czélok elsegéllésére eddig gyakorolt segély kéregetést, több vissza éléseket tapasztalván, azoknak meg gátlása tekinteteböl meg szüntette, és a' hasonlo segély gyűjtésnek saját hatás körökben hiveik közötti el intézését, jövőre az illető Egyházi felekezeti Fő hatoságokra bizván, mi czélra a' Mlgs Egyházi Fő Tanáts egy szabad rendeletet nyomtatott [Gyalu K; RAk 85].

visszaemlékezés amintire, reamintire; Erinnerung. *1854:* Tétlenségben folydogáló napjaim a visszaemlékezés és elmélkedésre sok szomorú órát hagytak [ÚjfE 4]. *1889:* Karácsonyi mellékletül 1848 címmel egy egész csomó visszaemlékezést közlök a nagy napokra öreg honvédektől ... Közlök a csatákról, a tömlöcből való visszaemlékezéseket – s számítok rá, hogy Bátyám megdicsér majd érte [PLev. 151 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

visszaemlékezésféle un fel de (re)amintire; eine Art Erinnerung. *1896:* Leginkább azon örvendeznék, ha egy olyan kedves prózai, elbeszélés-, visszaemlékezésféle dolgot adna, amilyeneket küldött régebben a Kolozsvárba nekem [PLev. 189 Petelei István Réthy Lajoshoz].

visszaemlékezhetik a putea aminti (de ...); sich erinnern können. *1843:* Tudja-é a tanú bizonyosan, hogy a bucsumi, abrudfalvi és kerpenyesi fiscalis colonusok, amennyire viszszaemlékezhetik, a régebbi időkben földesuroknak mennyi taxát fizettek ... ? [VKp 130 vk].

visszaemlékezik a-și aduce aminte de ...; sich erinnern. *1826:* tulajdon Szüléireis tisztán vissszá emlékezni [Bodola Hsz; BLt 11]. *1887:* Akit annyian szerettek, annak oka van visszaemlékezni az elmúlt jó napokra [PLev. 136 Petelei Ist-

vân Szilágyi Sándorhoz]. *1889:* Kérem, írjon nekem ha 40–50 sort is, egy kicsi epizódot, amire élénkebben visszaemlékezik a szabadságharcból [PLev. 151 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

visszaenged 1. visszaad, újra átenged vkinek; a ceda din nou, a da înapoi; zurückgeben. *1645:* az mely hataron az eö Nsgha Jobbagy kapdostak ... azt a határt eö Nsgha uisza engedi [Szentbenedek SzD/Dés; Ks 25. III. 27]. *1662:* Talán méltóságom inkább, mint személyem hálaadatlan, mellyet illenék visszaengednem, ha tőle vettem volna és csendesen kérné [SKr 461]. *1664:* Az nyolczvan ezer tallér adót csak megkivánja az török, és ez eddig meghódoltatott részét is az országnak vissza nem engedi, hanem hogy mindkét félnek hódoljanak [TML III, 15 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1665:* azt mondja, bizonynyal tudja maga is, az mit az török elkaphat, nehezen vagy nem is engedi vissza [TML III, 348 Teleki Mihály a fej-hez]. *1679/1687 k.:* Mint hogy ez előtt Székely Gáspárnak ă megye meg engedte volt hogy a maga kertit a Czinteremhez ragaszsza ... de mivel immár ă Czinterem ige(n) megh sorvadott és szekér törésnek kell kőrűlle lenni ă kerités építéskor (!) ... tartoznak ă Székely Gáspár posteritasi viszza (!) engedni, ă melly imponáltatottis nekik Vrunk ő Nga parantsolattyával [Msz; MMatr. 86]. *1715:* (A földet) most leg közölöb az Ur Mikes Ura(m) visza engette [Nagylak AF; DobLev. I/89]. *1778:* Mint sem a' Falusiaknak vissza engedje, inkább marha legelő helyé vulgo Botosiáva, részi a egész határt [Bányabükk TA; BLt 11 Moduván Ignát (60) inqu vall.].

2. elenged; a da păsuială/amînare; lassen. *1778:* Pro anno 1778 esztendőre feltétel pénzt adott Székely Mihályné, Székelyhidi Sámuelné, Siter Ferencné, Hidi Istvánné, Nagy Istvánné. De a Nemes Céh ezeknek visszaengedte, de úgy, hogy más alkalmatossággal béhozzák [Dés; DFaz. 30].

visszaér vhova visszaérkezik; a sosi înapoi; wieder ankommen. *1710 k.:* azt írtam a cédulában ... hogy amíg a kolozsvári válasz eljő, ha addig a német rájok mégyen, meg ne várják, ha pedig az a válasz eljő, azután nem féltem őket. Míg ez a deák visszaért, oda lett a város [BÖn. 970].

visszaereszt 1. vkit/vmit visszaenged, visszatérni enged; a lăsa să meargă înapoi, a da drumul; zurücklassen. *1567:* Jtt az Ew felsege hazza myan Tartozttassam, de mynekokayert hogy az .k. zolgaya, ki zowawal gyakran Talalt meg Engemett, azert ... Im Az .k. vydeke nepett vyzza Erreztette(m) [Kővár Szt; BesztLt 52 Horwatt Janos kówary kapita(n) a beszt-i bíróhoz]. *1584:* Takaro Ianos vallia ... Hallotta ezt(is) ... ha vetke volna el Menne, Mert Ne(m) Iol Iarna mert az Azony Apiais keressy, Es ez Zon elment ez Andrasis ... Az Megyessy Erdeón találkoztak volna hozzaiok, seót az el keritet Azont(is) ot Az erdeón ereztettek volna vizza | Ach Mathias Es Hannes Daurer (vallia) ... Erre ezt felele Zeoch Caspar, hogy kegiessegebeol vitte el tanitatny a' giermeket mert myerthogy Mustohaia chak Rongallia, Az felesegewel sem Bekeseges, Azert ha bekewel lakik a' gyermek Anniaúal keesz A gyermeketis vizza ereszteny [Kv; TJk IV/1. 350, 443]. *1633:* Gauaj Petter Vr(am) szolgaj megh tiltatak ... Bornemisza lazlo ura(ma)t ... hogj az vta(n) se hatalmasskodgjanak az Gauaj vra(m) hattara(n) sóth inkab visza ereze, az kopoz faluj, Jobagikath, hogi mehessenek kopozfaluara az cóss heljekre [BSz; Ks 41. D. 23]. *1672:* Az szekerek dolgábúl már mint leszen az dispositio, örömest érteném. Ha elmarad bennek, bár csak ötöt eresztenének viszsza az máramarosiakban, az kővárvidékiekben kettőt [TML VI, 248 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1744:* Gróff Bánffi Diénes ö Naga Levéllel küld ö Kglmihez egy Legént, aztis ... kegjetlenül meg verte, Szokmányát és kutsmáját el szette, s úgy eresztette vissza [Szentegyed SzD; WassLt]. *1766:* Azon Joszághoz tartozando Jobbagjok ... más Joszágokb(a) akárhová transponaltattak volna ... ki váltottattaknak tartatassanak ... ha viszsza keretetnek eő Naga tartozzek minden perpatvar nelkült viszsza eresztení [Mv; JHb XIII/55].

2. visszaad, visszaenged; a da înapoi, a ceda; zurückgeben. *1585:* Kerekes Marton Vallia, Megh Akara Mich(ae)l Man tartany Az hazat Aky keóz Az Attiafiakal, ha erteke lenne hogy megh Adna kinek kinek Az Attiafiaknak Az eowet, De betegsegbe esek, Es Az Atthiafiaknak vizza ereszte hogy el Aggiak keozeonsegeskeppen [Kv; TJk IV/1. 457]. *1635:* veté ... Galaczy Borbara aszonj Doboka varmegieben Galaczon lako Török Ferencz Uramnak egy bongortnak az felet szallaghban ... mely bongort ... most Igen Puszta, ezt az bongortot hogy ha valaki ennek utanna ki akarna valtani Török Ferencz Uramtul ... minden perpatvar nelkül viszsza Eresze az bongortot [Galac BN; WLt]. *1638:* Nierges Istua(n) kere azon bennünket hogj szolliunk Czizmadia Peternek hogy eresze visza az szőlőt s le teszi az zalagiat [Mv; MvLt 291. 140a]. *1663:* holot penig az ükegyelmek pinzit le tehétém ü kegyelmekis tartozzanak föl venj es az erdöt pör patvar nélkül visza eresztení [Tompaháza AF; RLt 1]. *1674:* Rhedei Ferencz Vram ö kglme relatiojabol ertettek, hogy becsűletes emberek(ne)k amazok mellett valo Törekedesekert es interpositiojokert ... reá lepenek az vellek valo accordara, es az Detereki (!) es Koki portiojokat simpliciter vissza eresztene nekiek, excipialván ... az Tohati portiot [Havadtő MT; BLt 11 Isák György kezével]. *1714:* bennünket el küldé(ne)k ... Romosz nevű falunak Lakosihoz, hogy ... a Specificalt zállagos határt eresz(sz)ék visza az Exponensek kezikben [H; BK ad nro 431]. *1716:* én az majornak öt fejős juhát bárányival viszá eresztem [O. csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1776:* Péts Simon itt Mezó Bándon ... égy darab Széna füvet melly az Falué lett volna ... erőszakoson el foglalta volna, s hallottam hogy akkor contradicáltanakis a' Bándi Veres darabontak, de hogy viszsza eresztette é, azután nem hallottam [Mezőbánd MT; WassLt Mart. Kerekes (59) lib vall.]. *1830:* el telvén pedig a' stipulált 12 Esztendök, a' Száz Conventio Rh forintoknak le tétele mellett, az által adott Erdő birtokábol viszsza eresztení ... köteles légyen [Szentbenedek AF; DobLev. V/1162]. *1850:* haszonbérlö ... köteles lészen a haszonbéri idö el teltével, leg kisebb akadály nélkül a keze alá vett Joszágot az örökösöknek viszszá eresztení [Ne; DobLev. V/1298].

visszaeresztés visszaadás, visszaengedés; cedare; Rückgabe. *1677:* Látván azért én hogj illye(n) szin es p(rae)textus alat az Fiscus Jussa ... abalienaltatot, es naponként abalienáltatik kelletet az D(ominu)s J(netus)t az eö Nga Annuentiajabol ugj mint Donatarius Possessor, az fen specificalt haz helyek(ne)k es p(rae)tensioja(kna)k viszsza eresztéserrol admonealtatnom [Szád. Joh. Sarosi nyil.].

visszaeresztett visszaadott, visszaengedett; care a fost cedat; zurückgegeben. *1736:* a viszsza eresztett Ormeny nevű hellyb(en) levö foldnek zalagja [Kökös Hsz; SVJk].

visszaérkezés sosire, (re)întoarcere, revenire; Ankommen. *1657:* az háromszéki, csíki s több szélbeli tiszteknek oly tanúságot hagyék, hogy az én visszaérkezésemig senkit az moldvai utakon bé ne bocsátanának, hanem csak az ki énhozzám expediáltatnék [KemÖn. 297]. *1672:* Bizony dolog, mint siratóestvére, melyet is úgy látom nekünk kell megcsinálnunk, s mind itt onnét való visszaérkezések elött bár csak egy nappal nagy szükség lenne Kegyelmed fő gazdaságára [TML VI, 88 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1677:* Reménlvén Kegyelmednek eddig házához való vissza érkezését, akarám láttatni, kivánván, írásom tanálja jó egészségben [TML VII, 339 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

visszaérkezhet a putea reveni; wieder ankommen können. *1657:* Másnap is szinte ebédkor nem érkezhetvén vissza Rákosra, tehát valami oly szél érte őket, mintha én gonosz szándékkal, seregekkel mennék, s ebédjeket is nem végezhetvén jól, elfuttatta az fejedelemasszonyt Csáki [KemÖn. 149]. *1679:* A bécsi expeditióra mikorra hová hivatja öszve ő nga az urakat, örömest érteném, annak akkor kellene lenni, mikorra Rhédei uram, én is Krasznárúl vissza érkezhetnénk [TML VIII, 454 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

visszaérkezik a se (re)întoarce, a reveni; wieder ankommen. *1646:* Itte(m) Kovaczi Giörgi visza erkezek Betlen Ferencz uramnakis szolgai ugian Felesen, Vetesi Istva(n) uramis erkezek tized magaval [Mv; MvLt AAll. 6]. *1657:* az utánam jütt emberek által az fejedelem parancsolá sürőven visszasietésemet, mivel kisebb fiát akarja kibocsátani magyarországi birodalmába, melyet addig nem cselekszik, míglen vissza nem érkezem [KemÖn. 301]. *1662:* Az vezér nagy becsülettel látván s tractálván, a grófot visszabocsájtá, aki is Váradra visszaérkezvén sok gondolkodásokban, de jó reménységben levő urat, Rákóczi Györgyöt megbátorítá [SKr 134]. *1679:* Nyavalyás hugom osztozására kérem menjen el Buzában, mivel akkorra vissza is érkezik Krasznára, azonban tudósítson, ha mit ért [TML VIII, 462 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1707:* nagycsötörtökön visszaérkezém házamhoz Kolozsvárra [Kv; KvE 249 VBGy]. *1710:* Érkezett vissza Erdélyből ... Almási vram [SzZsN TT. 1891, 283]. *1742:* viszá nem érkezett volna [K; LLt Fasc. 93]. *1777:* Én ma egy Hete késén érkeztem viszszá, s az oltától fogva vasárheljre is volt utazásam [Lőrincfva MT; SLt XLIV. 13 Thoroczkai Péter P. Horváth Ferenchez]. *1801:* amig viszsza érkeztem az irt Tarsom el szalasztatta, a meg-arestált ökröket s a mellette lévő személy el-zaholta a városi Erdőre [Koronka MT; Told. 10 Ginda Vaszilly (30) határpásztor vall.].

visszaért félreért; a înțelege greșit; missverstehen. *1668:* Kegyelmedet azon is kérem, az inclusát csak igen bizott emberével közölje, mert elhiszem, épen sok ember vissza is érti; de nem kell, mert különben nincs az a dolog, az mint P(ál) uram által megiratott [TML IV, 301 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz].

visszaesik 1. ugyanabba a helyzetbe kerül, amelyben előzőleg volt; a cădea înapoi; in eine Situation wieder gelangen. *1710 k.:* Az Isten irgalmas gondviselése lőn, hogy nem viszsza esék hanyatt a patak árkába, a mély vízbe [BÖn. 568]. *1767:* el menénk az Gomboez Miháj Házához, holottis Lárma esvén midőn ki mentem a Házbol látám hogy Kocsis György viszszá esik a kapu ajton s a bé van Törve [Betlensztmiklós KK; BK].

2. (elhajitott tárgy) földre esik; a cădea pe ...; auf den Boden fallen. *1590:* Hallottam az Zayt mondgia wala az Eotues legenj az felperesnek meliel (!) Marton, mert meg mutatom az vtoth az meljre kel menned, Marton penig zekercheuel awagi chiakannial fel hait az legenre, halottam hogi wizza eset a' miuel haytottak [Kv; TJk V/1. 45 „Kassay Jstuan Aurifaber" vall.].

3. régebbi állapotába visszakerül; a ajunge din nou în aceeași situație în care a mai fost; in eine alte Situation wieder gelangen. *1671:* ha Kegyelmeteknek tetszik, ő nagysága előtt ezeket állítanák jobb karba, akárcsak remediálná az kőrösbányai dolgot, azzal még is talám vissza esnék benne, ne lenne ily kára az országnak [TML V, 608 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1795:* a' maga és Maradéka nyilván való kárával gondolni nem akaró Társaság most minden órán abba a' veszedelembe fog viszszá esni, a' melyből őtet az ő siralmas kérésére a' Ngtok Atyai gondoskodása ki-ragadta vala [Torockó; TLev. 9/29].

4. visszazökken vmibe; a reveni la ..., a comite din nou greșeala de a ...; zurückgelangen. *1804:* a Rector explikált egy keveset délutánra, azután exponáltunk, hol resolváltunk, ezekután a Rector irást hagyott, 's a Monétát nyakamba akasztván el ment jo kedvel. Délután viszsza estem a roszba, nem tudtam a Letzkémet [Dés; KMN 31].

visszaesküdhet tulajdonát bizonyító eskütétellel visszakaphatja; a putea primi înapoi un bun al său după depunerea jurămîntului în această problemă; etwas mit Eid zurückbekommen können. *1778:* Ket ókreit ... be hajtottak V. J. Vramek annak Utanna csak egyiket eskúdhette viszsza [Újfalu MT; WassLt Michael Húlges (35) vall.].

visszaesküszik 1. újra vkinek hűséget esküszik; a jura credință cuiva din nou; jemandem wieder Treue schwören. *1662:* ugyanazon marosvásárhelyi gyülésbül küldettek vala a fejedelem visszafogadtatásának hírével, kik által hogy a vár Rákóczi fejedelemnek megadatnék s minden rendek hűségére visszaesküdnének az articulusokban megirt erős poena, büntetés alatt parancsoltatik vala [SKr 501].

2. *ts* tulajdonát bizonyító eskütétel nyomán visszakapja; a primi înapoi un bun al său după depunerea jurămîntului în această problemă; etwas mit Eid zurückbekommen. *1675:* En is Czegeb(en) sok Uta(n) valo Iarasommal eszküvem viszza egy Ökremet ... V(as) György Uramek Czegei Gondviselőektúl [Szabad MT; WassLt Nicolaus Major (60) jb vall.] | Volt nekem is ket ókrem ... de minek Utanna az Salibul bé hajtottak volna azon egesz ókór Csordat, sok bajoskodásommal Czegeb(en) ... esküvem viszza egyiket az Tarsa ez mai napig is oda vagyo(n) [Újfalu KK; WassLt Joh. Székely (25) vall.]. *1714:* Csonka György Vram mint Labonez marháját ... osztotta fel köztünk. Ennekem is kettő volt benne De Diénes Marton nevű ember Tollem viszza esküttе [Dés; Ks 26/XIII St. Csehi (42) ns vall.]. *1721:* Járai Gábor nevű Gyulai Ember ... jüve mi elönkb(e) az Kolosvari Tanács házhoz heted magával, hogj el veszet Lovát vissza esküdgje [Kv; TJk XV/3. 43].

visszaesküvés vki hűségére való újra felesküvés; jurămînt de credință dat din nou în favoarea cuiva; Eid. *1662:* Az fejedelem" azért, hogy a vármegye hűségére való visszaesküvését nagyon hallogatná, látván, s a vár is hogy kezében nem volna, dolgainak nagy hiányosságával állítván, az várbeliek hűsége alá való kerittése s azon várnak is titkos mes-

terséggel való vítatása s meg is vétetése dolgát Rácz János, Teleki Mihály és Stépán Ferenc ott benn lakó meghitt szolgáira és híveire bízta vala [SKr 502. – ªII. Rákóczi György].

visszaexpediál visszaküld; a trimite înapoi; zurückschicken. *1657:* az atyám is az első expeditiójában Kassáig volt az fejedelem mellett, de onnét vissza expediálta Erdélyben | Elindulván onnan, Somboron megszállék, és Sóti István nevű szolgámat expediálván vissza, az atyámat és az gubernátort mindenekről tudósítám [KemÖn. 35, 122]. *1704:* Ma expediálták Mikes uramat ismét vissza Háromszékre és Brassóba [WIN I, 66].

visszaexpediáltat visszaküldet; a dispune să fie trimis înapoi; zurückschicken lassen. *1657:* Az fejedelemasszonynyal szemben lévén, köszöntvén tolmács által, néki szóló fejedelem levelét is megadám, s harmadnapig megnyugován, expediáltatám azon úton vissza [KemÖn. 61].

visszafárad visszajön; a veni înapoi, a se întoarce, a reveni; zurückkommen. *1814:* Karátson előtt nints miért ide vìszsza fáradjon a' Méltoságos Ur [Mv; Borb. I].

visszafeketedik újra feketévé válik; a se înnegri/a deveni negru din nou; wieder schwarz werden. *1710 k.:* a bajuszomban néha egy-két szál ha fejéredni kezdett, egy kevés üdő mulva megsárgult s visszafeketedett úgy, hogy az urak még reám fogták, hogy a szép ifjú feleségem tépi ki [BÖn. 491].

visszafelé 1. a megszokott v. előző tartózkodási helye irányába; înapoi spre ...; zurück zum alten Platz. *1659:* Ezek a törökök már visszafelé megindultanak, az elmúlt éjjel Balázsfalván háltanak [TML I, 458 Teleki Mihály Pekri Sófiához]. *1662:* csakhamar válasza lévén, visszafelé Moldovára bocsáttatott vala [SKr 353]. *1664:* nekem is addig el kell mennem és ott dolgomat véghez vivén, sietek vissza felé, mivel örömest feleségemet, gyermekimet nem tágítanám [TML III, 1 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1705:* meg nem harcolt vélek, hanem visszaszaladott, megesküdt, hogy felakasztatja azt a generálisát, és ezért tért visszafelé Rákóczi uram [WIN I, 502]. *1810:* jötem volna viszszá felé [KLev.]. *1823–1830:* Innen a hat ló és a legény, Szekeres Ferenc visszafelé indultak, mert csak eddig bocsáttattak volt [FogE 164]. *1844:* Jenei Mihály ell veszett Tehenét el hütelni járván Inakfalvá(n), az honnon viszsza felé jövén F: Vintzen meg Borasadtunk [Bágyon TA; KLev. Ilia Sándor vall.].

2. haladása eddigi irányával ellentétes irányba; înapoi, în direcţia opusă; ein die andere Richtung. *1629:* visszafele terek, s hat jeo kivül deolenkezve az louon Magyari Ferencz [Kv; TJk VIII/3. 48]. *1662:* De a fejetlen lábság miatt olly kár lőn, hogy mikor szemben mennének, nem lévén derekason kitől tartaniok, sokan csoportonként is nem a harcra mennének, hanem visszafelé szaladnának [SKr 175]. *1718:* Meg hadtam az Szabados(na)k hogj jöjjen viszsza felé Balásfalvára [KJ. Rétyi Péter lev.].

3. hátrafelé; (spre) înapoi, îndărăt; rückwärts. *1801:* alig távozott volt el a parttol 3om négy lépésnyire a hajo, igyekezett Feleségit a hajóba bé venni, mely szerint egy más hajo rudat vévén a keziben, taszitani kezdette viszsza felé a hajot [Ne; DobLev. IV/841. 1b].

visszafelel válaszol; a răspunde; antworten. *1586:* mikoron az aytoban beszelgetnēk az ucza aitaiaban talalkòzik ele Jőnj az legeny monda beker szaszi lukaczne No iffiu legeny Janos viza feleluen monda no iffiu Azony [Kv; TJk IV/1. 574b]. *1785:* melyre (: amint a bizonyság megtartja Pap Istvánt benne :) azt felelte vissza: el nem küldötte [Árkos Hsz; RSzF 238]. *1799:* a Leány azt mondotta a Legénynek, mennyen ke, a Legény viszszá azt felelte igen de ked nem jő [DLt]. *1805:* Certificatus Csato Mihály viszszá felelve, most is meg kivánnya, hogy a praetendens, ha különben nem akarna, Itélet által is a Tr<a>nsmissio közöltetésire és elé adatására szorittassék [Mv; DobLev. IV/893. 1b].

visszafeleselés ellentmondás, ellenszegülés; împotrivire; widersetzen. *1768:* Mük a mitt kértek, s tartaztunk vele minden viszszá feleslés nélkül parantsolattyakra meg adtuk [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

visszafizet 1. (kölcsönkapott összeget) visszaad; a plăti, a restitui; zurückbezahlen. *1781:* mü néked viszszá fizettyük [Gyszm; DE 3]. *1787:* Fő-Biro Szánto Sandor Ur(am) Két Szász Rhforintokat (: mellyeket ... úgy vette volt kezéhez; hogy esmét visszá adhassa :) mái napon visszá fizette [Szászrégen MT; DobLev. III/623. 1a]. *1799:* méltoztassék ... 13. Rforintokat Quietantia mellett viszszá fizetni [Ne; DobLev. IV/815 Vajna Antal Szántó Sándorhoz]. *1812:* az Ötszáz Mr forintokat Ns Dobolyi Pál és Felesége ... Aranyba és Ezüstbe ugy leváltak volt hogy viszont aranyba és Ezüstbe ugy tartozzanak viszszá fizetni [Ne; DobLev. IV/944. 2a]. *1846:* ha a száz Rftot viszszá fizetem ... akkor földemet tartazik viszszá botsáttani [Dés; Ks 68. 48. 37]. *1859:* ha a fenn irt summát Szt. György nap előtt két hetekkel vìszszá fizetendem az föld birtokamb(a) vìszszá szál [Sinfva TA; Borb. I Kereki Moses jegyz.].

2. (kifizetett összeget) visszaszolgáltat; a da înapoi; zurückgeben. *1807:* a Koppandi ki váltáskor a Fugadiert[a] fizettem 100 forintat minden ok nélkül ... eztis Otsem Uraimék tartoznak viszszá fizetni [Ne; DobLev. IV/912. 2a Veress Bálint lev. – ªRészjószágért]. *1809:* Ha valami köz Tereh fizetés vagy Perlekedés találná a' már meg-irt Joszágaimat, azokat meg tenni és follytatni köteles lészen az irt ötsém, a' mellyekre tèjendő költségeit ... énis tartazom viszszá fizetni [Kv; BetLt 7]. *1829:* a Czéh Mester Ur ... meg hagyta volt a Székárló Legényeknek, hogy ... (a) bűntetés pénzt viszszá fizessék a bűntetett Személyeknek [Kv; MészCLev.].

3. megfizet; a plăti; bezahlen. *1570:* Smelcher Jstwan, hithy zerent vallya ... Esmet azt Montha feolcz Antal hogi eo vgian Nem Mywely Towab, hogy azt hallotta hozzw gergel, esmet lgh zolt neky, ha Ely hagiot az myt Nekem attal egi penzt sem fyzetek vyzza abban neked [Kv; TJk III/2. 136]. *1805:* alicsa az actor a nyergit minden szerszámostól ... és nyolc forintot, amelyet az actor pretendál viszszafizetni mint maga tulajdonát [Szárhegy Cs; RSzF 283]. *1806:* de hát tartozik Gáspár József ökegyelme egy portió szénát visszafizetni Gáspár Ferenc ökegyelmének [Szárhegy Cs; RSzF 130]. *1829:* ezen már circum vicinált földit általadá Osvát Pál Kádár Mihaljnak ... olj Konditzioval hogy Esztendőenkor (!) fizese viza Osvát Pál a pénzit [Bözöd U; Borb. II]. *1833:* A' Fiam azt mondá hogy 500 Vft vagyon ott a' Tulkokba, 's rendre nekem viszszá fizeti, már

150 Vft abbol Raffnénak küldödet ... a' többit itt meg adja a' Fiam [Hadad Sz; Borb. II Kendeffi Rakhel vall.].

4. kárpótol vmiért; a plăti despăgubire pentru ceva; entschädigen. *1765:* Korda György sem tanula a tavalyi kárán, amidön Kolozsvár körül irtóztató consumptiót tett vadászival s kopóival, melyért nagy inquisitio lett, s mind viszsza kellett fizetni a szegénységnek [RettE 193].

5. szolgálatot viszonoz; a se revanşa, a întoarce cuiva binele făcut; erwidern. *1763:* Sok jo hasznos néki tett szolgálatomot mivel fizette viszszá [Sár.].

6. megfizet, megbosszul; a răzbuna; sich rächen. *1769:* A kérdésben meg nevezett napon menyek vala fel a Templom felöl a Követsi János Háza fele, s ki jüvén ... Patzi András ... hallám ezt mondja vala; Harkáék meg támadának itt ... de ha ma valahol rájok találhatok vissza fizetem nekik [Agyagfva U; IB. Kristoff András (26) szabad személy vall.].

visszafizetés kölcsönadott összeg visszaadása; restituire; Rückgabe. *1792:* kért költsön ... Balás István uram ... Dobolyi Josef urtol 17 ~ tizen hét m. frtokat kötelezvén magát mái (!) napon lejendö vissza fizetésére [Ne; DobLev. II/336 I. Petke Josef kezével]. *1829:* öis meg büntetödött a pénz viszsza nem fizetése miatt [Kv; MészCLev.].

visszafizetődik (kifizetett összeg) visszaszolgáltatik; a fi restituit; zurückbezahlt werden. *1824:* Az Udv. Toronyba lévö ora számára olajért, mellyet Számtarto Vr meg vásárolván a Cassăbol visza fizetödet 15 xr [Déva; Ks 106/277]. *1841:* A Fö Tisztelendö Ur, a Glogovétzi Dlis Bironak Conventiojaban fizetett a magáébol pro 840. mely most viszsza fizetödett 3 Rf 10 xr [Pókafva AF; Born. F. IIf].

visszafizettet 1. visszaadat; a dispune restituirea ...; zurückgeben lassen. *1827:* Alazatoson esedezem a Tts Ne(me)s V(á)r(me)gye Tisztségenek méltoztassek Sz Biro Szarka Samuel Urat elö szollitani és ... az igazi Competentian fellyül fell vett 37 Rfor. 55 xrokat Valto Czedulaban énnékem legottan viszszá fizetettni meg parantsolni [K; Végr.].

2. kárpótoltat; a dispune despăgubirea ...; entschädigen lassen. *1824:* a' Királyi Commissariusi Határozása (!) szerént eruáltassam, hogy melyik Contribuens Helységnek mi kárt tett, s az azonnal felsöbb Királyi Norma szerént viszszá fizettessem [Gyéressztkirály TA; TLt Praes. ir. 65/827 gr. Torotzkai Pál írása].

visszafizettethetik viszonoztatik; a putea fi revanşat; erwidert werden können. *1668:* igen keservesen jutnak eszemben az németnek édes hazám s kegyelmes uramon tött cselekedeti, játszodoztatási, kiért én is sokat szenvedtem: valóban is akarnám, ha csak mi része is álnok practicájoknak vissza fizettethetnék [TML IV, 364 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

visszafizettetik visszatéríttett; a fi restituit; zurückgegeben werden. *1847:* Ami a felhozott királyi adóbeli viszszafizettetni szokott pénzt illeti, arra nézve nem én rendelkezem, hanem a falusi közönségek járultak kérelmökkel a tekintetes megyei tisztséghez [VKp 176].

visszafogad 1. szolgálatra/munkára újra felvesz/felfogad; a lua înapoi, a reangaja; wieder anstellen. *1574:* Zalaj Istwanne ... azt vallota hogi Eo Nalla zolgalt az leany es Eo teolle Ment volt Mazasnehoz, Eo meg Monta volt hogi Nem Jo Erkwlceo, Mert Igen fondor Nyalank hazwg, szokzor haborwsagot zerzet zomzedy keozt eo vele, giakorta hatta ely eotet esmet vyzza zerzettek Nem volt myt tenny vyzza fogatta Mert Nem lehetet zolgalo nelkwl [Kv; TJk III/3. 392c]. *1659:* Én, édes Öcsém uram, bizony örömest visszafogadnám, mivel az jószág feles, nem tud gondot viselni az mostani gondviselőm [TML I, 341 Árva Bornemisza Kata sk lev-e Teleki Mihályhoz]. *1694:* Pest György Uram megh talált eskűnni hogy soha többe uiszsza nem fogadgya[a] [Kv; ACJk. – [a]Az inast].

2. családba újra befogad; a reprimi (în familie); in die Familie wieder empfangen. *1698:* visza fogadta[a] oly kötes alatt, hogy Istenes életet él az l(ste)n házát gyakorollya [SzJk 310. – [a]Az ura az asszonyt].

visszafogadott újra elfogadtatott; care a fost acceptat din nou; wieder angenommen werden. *1662:* az budai és tömösvári passáktól újonnan való követek és levelek küldettek vala, kik által megmutogattatván az országnak vétsége, hogy a fényes porta akaratja ellen s engedelme nélkül viszszafogadott fejedelmet hagyná hátra az ország, újobban is parancsoltatik vala [SKr 407].

visszafogadtatás újra elfogadtatás; acceptarea din nou (a cuiva); Wiederannahme. *1662:* ugyanazon marosvásárhelyi gyűlesbül küldettek vala a fejedelem vissza fogadtatásának hírével [SKr 501].

visszafogadtatik újra elfogadtatik; a fi acceptat din nou; wieder angenommen werden. *1662:* Bánffy Dienes a fejedelemtől visszaérkezvén, egyebet semmi kívánatos választ nem hozott vala, hanem csak, ha az fejedelem visszafogadtatnék, minden jóknak ígéretét [SKr 405].

visszafoglal 1. (birtokot/területet) újra birtokba vesz; a prelua din nou, a lua în posesiune din nou; wieder zu sich nehmen. *1592:* hatalma legien eö kemenek ez en leuelemnek erejeuell az adossaghot le teuen az Jozaghot vizza foglalnj [Perecsen Sz; WH]. *1608:* en teollem ueot uala Becz Imreh egj hazat Zent Imreben[a] el az touagasert mihaly vaida ki icoueteleig bekesegesen birta, azutan en foglalta(m) vizza [BLt 3 Steph. Zep de Zent Simon pp vall. – [a]Cs]. *1638:* hüsegtek(ne)k hadgiúk es parantsolliukis serio, ez leuelünk ueue(n), mindgiarast menne(n) Kouaczioczi Kata Aszonhoz, es ammoneallia, hogj az Attyanak obligatoriaia szerent az száz Tallert leualua(n), az falut kezebeöl ki bocsiassa, kit ha cselekeszik io, alioquin hüseghtek az Koüaczioczy Istuan obligatoriaia szerent a megh irt falut mindgiaràst foglallia uisza [Törzs. I. Rákóczi György rend. Torda m-hez]. *1640:* Erdöiök es havasok ... vagion ... az el mult 1631 esztendoben az Brassaiak potentia mediante occupaltak udgy mint Homorod nevü erdüt mezoievel edgüt mostis eok biriak melliet Urunk eo Naga Jniungalasabul tartozik az Fogarasi udvar biro törveni szerint recuperalni es viszsza foglalni [Persány F; UF I, 719]. *1665:* Az szegény Váradi István uramnak ... egy házat szerzettünk vala Dévén, a mint hogy megis érdemlette; eleget szolgált. Most immár visszafoglalták tőle [TML III, 492 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1678:* Eö Kegl(me)k ... nem Donatio vagy legitima statutio mellett, hanem Potentiose, csak bele szállottak, az uta(n) mikor én hozza nyultam ... ismet Potentiosö sok motskokkal, fenyegetözesekkel illetven, ismet viszsza foglalták [Törzs.

Osdolai Kun István a fej-hez]. *1681:* (A földet) el ado felek réghen Zalogositottak el az Nalácziak(na)k, már az hoszszas űdő alatt valo usualas utan, egheszen az magok hatarahoz applicaltak; Ez illyentis ki kellene kerestetni, el igazittatni, es viszsza foglalni [Hátszeg H; VhU 152]. *1705:* Gyaluba, Bonchidára és több jószágiba is el kellett mennem, hogy őket perlustráljam és tiszttartókat és egyéb rendeléseket tégyek közöttök, akiket elfoglaltanak, azokat visszafoglaljam [WIN I, 628]. *1725:* N. Apor István ő Nga ... it Tohaton foglalt volt el, az Falu Földéből, nagy Szánto láb Földeket, de meg halván Apor, az Falu viszsza foglalta, s mais birja [Tóhát TA; JHb XI/15]. *1774:* Udvari Biro lévén Tisztarto Csutak Uram Ideiben mondottam eő kigyelmének, hogy az Majorság Földekből el foglalt darab földeket ne éngedgye másoktul bitangoltatni ... látván hogy nem igyekszik eő keme visza foglalni à földőkbol, magam az falu őregeivel ki mentem s négy hellyen levő el foglalt szánto földőkből valo darab földőkőt viszá foglaltam [Mocs K; KS 74 Soos Ferentz (30) jb vall.]. *1792:* a ... Drekulya nevezetű kaszálora[a] ... az irt Commetáneusokkal bé mentünk viszszá foglaltuk [Msz; MbK XII/87. – [a]Mezőbándon (MT)]. *1808:* azon pusztának irt Szántonak használtato hellyett ... az Aszszony ... maga hatalmábol ... viszszá foglalván kezét mind a mái napig rajta tartya [Fejér m.; DobLev. IV/916].

2. országot/területet/vmit újra elfoglal; a ocupa din nou, a reocupa, a recuceri; wieder erobern. *1678:* az német Majtinnál vagyon ... Nagy Bányára az főtisztek bémentek volt, az templomot ugyan nem, de az pénzverő házat, harminczadot vissza foglalták [TML VIII, 262 Teleki Mihály a magyar nemzet tanácsaihoz]. *1710:* Rabutin pedig tartván attól, hogy az ő competentiája miatt generál Starenberggel, mind Erdélyt a kurucok újobban elfoglalták, mind Magyarországban Rákóczi Ferenc dolgai promoveálódtanak, melyért kicsinyben múlék el, meg nem fogák Bécsben, meg is érdemlette volna, hogy a bécsi kapura felakasszák, a császárnak compromittálá magát, hogy újobban Erdélyt visszafoglalja, és a kurucokot onnan kihajtja[a] | A muszka cár ... kijő Moschoviából, és Kozákországot visszafoglalja [CsH 392, 452. – [a]1707-re von. felj.].

3. (személyt) újra birtokba/hatalmába vesz vki; a prelua din nou (pe cineva); wieder nehmen. *1730:* A meg nevezet időben Germek voltam jut mindazáltal eszemben, hogy az Apámott Nehai Triffán Simiont egyszer el foglalták volt, de ki számára nem tudom ... Tobbet is foglaltak volt el akkor, de eszemben több Csupe Jonucznél nem jutt ... Ki foglalta osztan viszszá az Apámot és a többit is, a Csáki Ur részire, és mint foglalták, nem tudom [Vármező SzD; TKl Trifán Gavrilla (46) vall.].

visszafoglalás újra birtokba vétel; luare în posesiune din nou; Wiedernahme. *1792:* fellyebb jövén a Papája Verő fényire ... ezt a Viszsza foglalás és Csováltatás után meg betsültetvén, szegény termése miatt tsak annyi termést adnak a mennyi mag belé vettetett volt [Msz; MbK XII/87].

visszafoglalhat 1. újra birtokba vehet; a putea lua în posesiune din nou; zurück erobern können. *1612:* ha a felül megh irt napra Jakab Deak le nem tenne, tehat az megh adott eőt szaz forintis oda wezzen, az Joszagot is egy szolga biro atal Veselini Pal Vram vizza foglalhassa es birja mjnd addigh az migh le nem tezj [Gyf; KCs IV/85]. *1618:* Melly záz ftot, ha arra az napra eö khmëk ... megh nem adnam, uagj adnj nem akarnàm hat eó kgme azon Niarlo Kekssj (!) Jozagot azontúl vizza foglalhassa, es az megh adot záz forintomis oda ueszuen eöreökben birhassa [Kv; RDL I. 105 Kowachoczy István kezével]. *1623:* Ha penig ualamelik fel azba(n) az egy mas keozöt cherelt Jozagban meg ne(m) oltalmazhatna egik az masikat ... az Czierebe(n) adott Jozagott eppe(n) ... uizza foglalhassa [Besenyő Kük.; DobLev. I/5]. *1636:* (A) megh irt hazat ... tartozek eo kglmejs ki boczatanj kezebul minden perpotuarnekul ha hol penig ki nem boczatana, tehat egi uice zolga birot mellje uiuen ez leuelnek erejuel uiza foglalhassak pinzejs el uezuen [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/20]. *1677:* edgy vicze Espany altal visza foglalhassuk [Told. 1a].

2. (személyt) újra birtokába vehet; a putea prelua din nou (pe cineva); zurück zu sich nehmen können. *1597:* Kemeni Janosne es Kemeni Boldisar tarozzanak ezekben mindenek ellen Kemeni Giörgiöt megh otalmazni, es, ha megh ne(m) otalmazhatnak, tehat Kemeni Giörgh ugian ezen leuel ereieuel, uizha foglalhassa azokat, az kiket[a] ő mostan aad megh nekiek [Gyerőmonostor K; KCs IV/50. – [a]Az átadott jb-kat].

visszafoglaltat újra elfoglaltat; a face să fie luat în posesiune din nou; wieder erobern lassen. *1703:* Egy Itéllö Mestert hozunk, s mindentúl vissza foglaltattyuk az jószágot, ă kit kgd el vesztegetet [Kv; Eszt. Serédi Jófia Serédi Gáspárhoz].

visszafoglaltatik újra elfoglaltatik; a fi luat în posesiune din nou; wieder erobert werden. *1674:* az vádi Portiót abban az Donatiob(an) levő jobbágyokkal, edgyutt, melyben az vakarcsálás eset magunk számára viszsza foglaltatvan, az Tobbi házainak, jobbágyok(na)k Fundusoknak, és mezei örökségek(ne)k mellyeket vagy magunk adtunk, vagy maga Zalogositot kezénel hadgyuk [Törzs. Galgai Rácz Istvánné suplicatioja Bornemisza Annához].

viszafojtott reținut, oprit; zurückgehalten. *1879:* Elöli lelkem tüzét teljesen, melyet különben is kioltanak lassanként a sok visszafojtott könnyek [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

visszafolyik ellenkező irányba folyik; a curge în direcția opusă; in die andere Richtung fließen. *1662:* A következendő 1657-béli veszedelmes állapotokrul 1598-ban prognostikált volt akkori debreceni schólamester korában ... néhai Újfalvi Imre ... Rezzen világ minden részben, Mert a nagy év percen ebben. Avagy jegy kezd ködben lenni, Vagy az Halys visszafolyni [SKr 349–50].

visszafolyó ellenkező irányba folyó; care curge în direcția opusă; in die andere Richtung fließend. **Hn.** *1650:* viszszá folyo lokban [Gyszm; EHA]. *1674:* azon viszszá folyo lokba(n) [Gyszm; EHA] | azon Viszszá folyo lók nevű helyről [Tekerőpataka Cs; LLt] | az Szent Miklosi határb(an) kisseb viszszá folyó hellyben [Tekerőpataka Cs; EHA].

visszafordít 1. hátrafordít; a întoarce în poziția lui normală; zurückkehren. *1784:* ő viszszá fordítván a taligát ismét mindent egyebet fell rakott reája [Borosbenedek AF; Somlyai].

2. szembefordít; a întoarce împotriva cuiva; gegenübertreten. *1619:* azon szablyát Isten után most Felséged örökösön visszafordította az németre az muzulmán nemzet mellett [BTN[2] 363]. *1657:* midön engem kevesebbel lenni látna,

azokat pedig a Nitrán egymásután általköltözni, gondolhatván, hogy több seregek is fognak arra menni, kénszerítteték elhagyni az énreám jüvő szándékot, és minden seregeit amazokra fordítá vissza [KemÖn. 236]. *1710:* A székely is az kopiáját visszafordítja, Teleki mondja neki: „Ugyan nekem hozod vala a kopiát?" [CsH 171 1683-ra von. felj.].

3. (útjából) visszafordít, megfordít; a întoarce (din drum); jemanden auf der Reise zurückkehren. *1659:* Mivel azért akkor Kegyelmed nem jüvén, egyébiránt jó akaratját igírte, Isten visszafordítván Kegyelmedet, ha itt létemet értheti, meglátogat [TML I, 399 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1665:* Kérem, Isten vissza fordítván Kegyelmedet, jüjön által [TML III, 509 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* Elindulásunk miatt az ezüst gyertyatartó dolgában el nem járhaték, de Isten innen visszafordítván, mentől hamarébb lehet megcsináltatom [TML VII, 252 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ezeket a generál szemben találván és a dolgot tűlök megtudván, mindjárt visszafordította a militiát és mindenestűl fogva visszajött [WIN I, 595]. *1710 k.:* Látjuk, a vizek folyását emberi erő soha vissza nem fordítja [BÖn. 501]. *1771:* az ökrőkőt ... ismét viszszá fordíták [Vadad MT; VK].

4. megtérít, visszatérít; a restitui, a plăti; bezahlen. *1570:* Chiuek Balint felesege Margit ... hiti zere(n)t vallotta, hogy hallota mykor chiuek gergelne azt Monta fianak hogy ... te Meny ky es Meres fely hold zeolet neky az adossagert, ha ely vezy enneke(m) megh kelletyk valami vizza forditany [Kv; TJk III/2. 166i]. *1671:* el-vit és tékozlot javait tartozzék Urának viszsza forditani [CC 3]. *1743:* a' férje nem hogy maga kötelessége szerént ötet tisztességesen el temettette volna, hanem ... az megholt leányom(na)k tőlem adott Parafernomi nála maradtanak; Kivánom azért hogy ... azon temetésre tett költségemet visza fordicsa [Vályebrád H; Ks 62/22 Máttyás Philep panasza]. *1745:* 3tio Az Topanfalvi Korkis joanos embernek (!) mind Kalács pénzét, mind pediglen egyeb kölcségét és fáraccságát viszsza fordiccsak és bonificallyak [H; Ks 62/10]. *1755:* Praeceptor Bodoki Ur(amna)k az utolbi vásárlás(na)k arát visza forditott(am) [TL. Teleki Ádám költségnapl. 44b]. *1761:* Balog Gábrila is adott volt 6. Márjást, néki is viszsza forditottam [Szészárma SzD; BK. Balog Lupu (48) vall.]. *1808:* a Contractust tartazzam által adni ... és ha többre menne a' zállag summa ... tartazzék Kis Pál László Ur nékem refundálni ellenben ha kevesebb volna, En tartazzam a percipiált pénzből viszszá forditani [Szőkefva KK; Kp 74]. *1816:* Toth Márisnak Hordo Mérés utánn forditottam viszsza egy veder Bor árát 18 Rft [Mezőmadaras MT; Born. XVb]. *1849:* A pap gödörbe felibe vetetett kétszeres olly formán, hogy ... felét a magnak ök tartoznak piaczi arran visza forditani [Somb. II]. *1850:* a' Követelőnek vissza kell forditni a' követeltnek két magyar forintokat és 40. negyven dénárokat [Mezőkövesd MT; DobLev. V/1286].

5. visszaad vmiből; a da restul; aus etwas zurückgeben. *1823-1830:* aki garas számra akart várakozni, ehel is majd megholt, mivel az árusok a cédulából nem akartak visszafordítani [FogE 257]. *1849:* Krizsán Mária ... a Vojticz boltjában ... ékszereket vásárolt, s azok árának kifizetésére egy bankjegyet adott át Vojticznak, miből midőn Vojticz viszszaforditott Krizsán Mária csodálkozott hogyan kap annyi pénzt viszsza a bankjegyből [Kv; Végr. Vall. 84–5].

visszafordítandó visszatérítendő; care urmează să fie plătit/restituit; zu bezahlen. *1792:* A mit együtt Coaquirált az édes Atyám a' Mostoha Anyámal és a Mostoha Anyám hirem 's akaratom ellen remittálta ... azt az Urak viszsza forditando rátájokban imputáltassák [Ne; DobLev. IV/700].

visszafordítás visszatérítés; restituire; Rückzahlung. *1587:* ha mely' olah egyik a' masiktol Retet veot, vagy zalagositot maganak penzt Adot rea ... senky egy masnak semmy penzbely fizetesse vizza forditasra (!) Nem kenzerithetnek [Kv; TanJk I/1. 53]. *1812:* Minthogy a' panaszlo a' Kalátslot admoneáltatta a' kaláts viszsza fordításáért, és az kalátsul adott pénzt viszszais vette erre nézve a' Ketske meg fizetésitt a szék előtt nem is kivánta [Petrilla H; JF 36 Prot. 4–5]. *1829:* (Az) el temettetésekre tett költség viszsza forditása iránt ... ezen költségbéli Summát ugy Complanalták, hogy ... a fennebb érdeklett Mennyiségű tartozás egészbe el enyészett [Nagylak AF; DobLev. V/1150].

visszafordított visszaadott; restituit; zurückbezahlt. *1849:* azon fejérnép a bankjegy értékét – mellyet a vásárlott portékákért adott, nem esmeri ... a fejérnépet viszsza hivták, s tőlle a portékákat elvéve a viszsza forditott pénzzel, bankjegyét viszsza adták [Kv; Végr. Vall. 85].

visszafordíttatik vmi ellentétébe vált; a se întîmpla/realiza chiar invers; anders geschehen. *1619:* én bizony félek, hogy azmint az kalendárium is mondja, hogy: „karácsony tájba minden jó végezések visszafordittatnak", csak ne telnék mirajtunk meg [BTN² 375].

visszafordul 1. hátrafelé fordul; a se întoarce; sich umkehren. *1570:* Cristina Kadar Imrehne hithy zerent vallya ... hogy eok az vchan belgernenel alah Mennek vyzza fordwlt belgerne azt Monta [Kv; TJk III/2. 158]. *1582:* Keomywes Peter ... vallia ... Zucheki Ianos ezzel ne(m) gondola hanem ki Swte eleb az eo Neki megh teolteot Zakalost, Es mingiarast vizza fordula [Kv; TJk IV/1. 51]. *1635:* az Leanyod kert arra, hogy hozas eget bort Anya, kire azt mondottad hogy egy penzedis ninczy: ki fordulál az Aytomo(n) utannad az Leanyod, megh vizza fordulal, hat tekente(m) hat tele penzel az erszenyed [Mv; MvLt 291. 50b]. *1637:* emezek az kik üzik vala visza fordulanak, s azaz fekete beli monda, hogy gyere mer megh eri vele ugy mond [Mv; MvLt 291. 103a]. *1644:* nem lattam az verekedesekett, mert en migh visza fordulek elis mult volt az verekedesek [Mv; MvL 291. 409b]. *1676:* Jnnen ki menvén es vissza fordulván az eőregh palota előtt valo pitvarra, nyilik onnan ... régi ayto [Fog.; UF II, 732]. *1705:* visszafordulék és meglátám az csoport lovas, meg is ismerém pedig, hogy egy főstrázsamester, akivel beszélgettem is [WIN I, 652]. *1756:* bé nézék az Urak kis házáb(an) az ablakon, s hát Molduán Vonya ... az akkori Joseff nevű Tisztarto Feleségivel az ágyban ... de mint hogy tsak bé tekintettem, hirtelen vészszá fordultam szégyelletemb(en) és féltemben, is éppen nem láthattam [Galac BN; WLt Kiribil Györgye (45) jb vall.]. *1774:* Nutz ... Pap Nyikitát égy bottal hátb(a) utőtte, kiis viszszá Fordult, meg ragadta mind a két Testvért [Paptelke SzD/Mocs K; KS Conscr.].

2. szembefordul vkivel; a se întoarce (spre cineva); gegenübertreten. *1705:* Olyan hír van most, hogy a Szatmárott levő németek kurucokká lévén, Medgyesnek elsőben őket hajtották volna ostromnak, kik is visszafordulván, a több<i> kurucokat lütték [WIN I, 415]. *1710:* Kucsuk basa maga rendelt seregeivel mikor annyira érkezett volna a Ke-

mény János hada felé, ahonnan a puskalövés könnyen elszolgálhatott, visszafordulván, egyet sem szóla, hanem ... seregeit nagy haragoson megtekintvén, azzal adván jelt ... Kemény János seregeire rohanának[a] | Onnan penig török szokás szerint (mert aki a törököt segítségre híja, magát is elveszti miatta), visszafordulván a kozákokra, azoknak erős városait megostromoltatja[b] [CsH 53, 160. – [a]Az 1662. jan. 22-i nagyszőllősi csatára von. felj. [b]1681-re von. felj.]. *1742:* Somkutra jövő utyokb(an) ... Mik André útól érvén kérdette, mit osztoztok; a mely kérdesre Dancs György visza fordúlván őszve szitta, és Pofon csapta [Kovácskápolnok Szt; TKhf Máncs Pásk (68) vall.]. *1796:* az Okol felé menvén az Exp(one)ns Gitzi Jósi mindenűt utana ment, és hozzája fent űtet, s meg is űtette egy néhányszor ... ő ellent vetet, végre nem szenvedhetvén viszszá fordult, és Főben űtette Gitzit Vas Villájával [Mocs K; Eszt-Mk]. *1814:* elöttünk meg indult ugyan Csipkés Albert Ur a gráditsan lemenni, de mit gondolt ismét velem szembe viszá fordult, és engemet kezdett Schelmázni [Torda; TLt Praes. ir. 136 Fodor Mihály ügyvéd Csipkés Albert ügyvéd elleni panasza].

3. megfordulva visszaindul; a se întoarce pornind spre ...; sich umkehren und in eine Richtung starten. *1653:* Mikor Földvár felé viszsza fordultunk volna, estvefelé nagy köd ereszkedék és homályos idő lőn [ETA I, 108 NSz]. *1703:* mikor onn<an> hazafelé viszsza fordul, hozzam egy nyárs borra egy kupa bárány husra[a] jo szivel látnam kegyelmedet [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev. – [a]Így, nyilván a jelzők helyének tréfálkozó felcserélésével]. *1709:* A jeles húsvét napját kedvem ellen töltém Kassán, onnat megyek Eperjesre, visszafordulván a vizek és tolvajok miá, kevéssé marada meg életem [Kv; KvE 255 GM]. *1710:* Egyik felől megyen vala Scheffenberg, ki azelőtt Erdélyben bejött vala, és mikor a kőfalhoz közelítene, a jobb kezét ellövik, az adjutántja mondja: „Nagyságos uram, forduljunk vissza!" [CsH 212]. *1723:* az raboskodó Aszszonyok urok s másokis kik már a Taploczai utra indultak volt viszsza fordultak az töretlen ut(na)k fel nem vehetése miatt szinten kilenczen [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (34) jb vall.]. *1748:* Ezen Revellőbeli, és fel járo fecske farku verő fényés oldalon Situált földeket le irván fordultunk viszsza az észkas oldalra [Nyárádsztbenedek MT; EHA]. *1762:* hajnalb(an) az ökreimet ki hajtván az Vajai Erdőre bé Csapám aval viszsza fordulék [Kóródsztmárton KK; Ks 17. LXXXI. 21]. *1784:* fel állottam a szán talpára s véllek együt elmentem a neveztem Kisseb Széjes Istvánni s onnán én visza fordulván látám hogy Széjes Josef menjen utánnok egy vas villával [Béta U; IB. Agilis Iljés János (15) vall.].

4. visszamegy/tér vhova; a se întoarce în ...; sich umkehren. *1637:* amazis az ki sebes vala ki haga az kerten az migh be ment az saranpon, enis visza fordulta(m) hazamba(n) [Mv; MvLt 291. 103b]. *1661:* Vancsa uram ha vissza fordul, avagy ott várjon meg nálad, édesem, avagy ha eljüsz ide felé, járjon együtt veled [TML II, 19 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Utoljára a fejedelemmel egymást méltóságosan megajándékozván, die 29. Augusti hazájába visszafordult vala [SKr 278]. *1669:* Ez levelem mutato Poporicz István nevü beczűlletes ifiu legeny ez eleőt valo ideőkb(en) bizonyos dolgainak végb(en) viteléért Erdelyb(en) be jüvén s immar hazajáb(a) viszsza fordult [Kv; RLt Dionisius Bánfi de Losoncz tanácsúr, Kolozs megye főispánja írása]. *1670:* Enis it nem kese(m) hane(m) Isten akarattyabul visza forduluan mennél hamaréb Keglteket megh latoghatom [Tövis TA; Born. XXXIX/50]. *1731:* az Maros partan egj csoport juhat találék, az szarvakan meg esmerem az Nehai ur belyeget, mingjart visza fordulek az urnak meg beszelem [Czintos AF; KA. Franciscus Olcsvari de eadem (73) ns vall.]. *1762:* Avval kijövék s mikor feleútját elmentem volna, utánam jöttek, hogy forduljak vissza, mivel halálozik a szegény bátyám [RettE 134]. *1806:* Dologidején maradván oda az igás barom, mihelyt hírt tészen a pásztornak a gazda, tartozik legottan azon marha keresésére visszafordulni és egész estvéig is keresni [F.rákos U; RSzF 197]. *1831:* a Gujás ... ugy el tünt, hogy viratta feléig a Gujahaz viszsza nem fordult [Dés; DLt 332. 6].

5. megtérül, visszatérül; a se compensa ceva, a aduce vreun folos; Profit bringen. *1602:* Volt Molnos Janosnakis Farkas vczaba sok Aprolek eggjet masom két zekrenbe ... En eo magára semmit nem nehezlek mert tuggia Fratay Janosne, es Theremi Katus kj vitte az en gazdamra az latrokat az en marhamert, Eo magais tuggya Molnos Janos, Nem tudom ha fordule semmys vizza benne vagy nem, chak hogy az en Atyamfiay en ream ne neheztellyenek [Kv; RDL I. 73]. *1779:* A' Menes tartás mind Szötsön, mind Sorostélyon Ngd(na)k, ugy tartom, minden haszon-nélkül vagyon ... Szötsön a' tavalyi sok szénát (me)gemésztette az a' tsig-big ménes, azonb(an) egy krajtzár haszon sem fordult vissza [Kercsesora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Jánoshoz].

6. ellentétbe csap át; a trece brusc în opusul ei; im Gegenteil. *1672:* mi mely szívesen promoveáltuk etc. azért ő kegyelmek affélének békét hagyjanak, tegyék le magokat, várjanak Istentül s az időtül, egyébiránt a jó akarat s barátság visszafordul [TML VI, 154 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

visszafordulandó visszamenendő; care se reîntoarce; sich umkehrend. *1662:* még az is megeshetik, az ellenség az visszafordulandó népnek az hátakon jöhet a véghelynek hacsak városának is most először felperzselésére [SKr 533].

visszafordulás 1. szembefordulás; întoarcere spre cineva; Gegenüberstellung. *1811:* A' Napnak felénk lett viszsza fordulása Lévén talám ezen Innep' tárgyazása [ArE 92].

2. visszavonulás; retragere; Rückzug. *1662:* Azminthogy a tábornak visszafordulásakor a fejedelem látván, hogy tractára szállana a dolog ... die 26. Octobris indulván Jenőből ... jenei katonák is volnának kiséröi | Törös János, hogy a fejedelem visszafordulásáról császárnak bizonyost mondhatna ... a Fehérhegyen ugyan a fejedelem táborával jött vala vissza s onnan tartott vala Posonyra [SKr 189, 275].

3. visszamenés/térés; revenire, întoarcere; Rückgang. *1762:* mikor lészen viszá fordulasom [Nagyernye MT; LLt Fasc. 71].

visszafordulhat visszatérhet/mehet; a se putea întoarce; sich zurückkehren können. *1769:* In Anno 1731 ... Néha (!) Napon Aszszonynak, és kedves Sogaraimmal látogatásokra jöttem vala ide P. Csehre, és a Szamosnak árodása mia viszszá nem fordulhattam, hanem továb kellet egy hétnél mullatnom P Csehen [RLt O. 1].

visszafordult 1. visszájára fordult; întors pe dos; auf der umgekehrten Seite. *1710 k.:* Én Istenem, azt a nagy visszafordult bolondságot és hűtetlenséget bocsásd meg énnékem [Blm. 1011].

2. felfordult; dezordonat; unordentlich. *1660:* Oda be való állapotok felől, Uram, Kegyelmednek egyebet nem ír-

hatok, hanem minden rendek vannak csak az nagy vissza fordult állapotban [TML I, 545 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz Husztról].

visszafordulta hatragos alakban; cu sufix adverbial; mit adverbialem Suffix: *~ban* visszafelé jövet; venind înapoi; auf der Zurückreise. *1662:* amelly néhány száz gyalogot Váradról is későbben, mint lenni kell vala, Jenőbe indítottak vala, azok már Jenőbe be nem mehetvén, visszafordultokban a belényesi rablókkal szintén szemközben találkozván ... a rabokat mind elszabadítván, magok is jó nyereséget kaptak vala [SKr 432].

visszafordultság rendetlenség, felfordult állapot; dezordine; Unordnung. *1653:* Immár mi lészen a jövendőbeli dolog, Isten tudja. A hópénzes hadak azon télen Erdélyben quártélyozának nagy viszszafordultsággal, melyben nékem is jutott vala egy Silyén nevü kapitány a házamhoz [ETA I, 157 NSz].

visszafut a fugi înapoi; zurücklaufen. *1584:* Gazdagh Jakabne vallia, Taualy Zentgeorgy hetiben wala hogy valamy Barom amy (!) vczankbol ky takarodot vala mind vizza futa Az vcza vegiteól ez zelesne hazara [Kv; TJk IV/1. 252]. *1633:* eggik katona vizza futa es eozze cziapa Arassal [Mv; MvLt 290. 118a]. *1783:* egy kevés üdö várattva magamis több Emberekkel együtt a Kapuhoz visza futottam [Marosagárd MT; Told. 10]. *1849:* meg akarták fogni Cseh Sándort De ö vissza futott és bé szököt az Udvarba [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.].

visszafutamik, visszafutamodik visszafut; a fugi înapoi; zurücklaufen. *1573:* Mattheus L(ite)ratus Tarnochy Juratus fassus est ... Azt halwan Ianos deak az portaban al volt Mond hogy Te vagy az Eszeh ageb Meny ely Innet Mert Nem lol laro, Zabo Ianos ely haladot volt Mint Harmad hazig Azon deak karyanal fogwa ely hitta vitte volt onnat, Azomba chiak azt latta hogy vyzza fwtamot Meg felseo Rwhaia kezebe Maradot Aronnak [Kv; TJk III/3. 275]. *1599:* Szigyarto Daniel Szent egyhaz utzaj ... vallya ... az Koszak artzol pöke az Nyirö Legent ... és ... felre ala tamaskodek az Ajto melle ... Azomba(n) az feier szüres ki jöüe egy mezitelen kardal es úgy ada egy Czapast az kozaknak, ugy tantorodek el az Koszak, Azt meg latta az Deak jo tauol, vissza futamodek és haiaba(n) essek az folde(n) az Kozaknak [Kv; TJk VI/1. 387–8].

visszagondol 1. visszaemlékezik; a-şi reaminti; sich erinnern. *1855:* Bámulva gondolunk vissza, hogy akkor kettönkböl[a] mi minden telék ki [ÚjfE 206. – [a]Újfalviról és feleségéről van szó].

2. gondolatban visszamond; a se gîndi la ceva; denken. *1667:* Tegnap valóban megszidogata a cajmekám mind engemet s mind urunkat ö nagyságát. Csak vissza sem merém mondani, mert sokan valának környülette; mindazáltal visszsza gondolám [TML IV, 164 Nemes János Teleki Mihályhoz].

visszagödröz gödörásással visszafoglal; a lua în posesiune din nou prin săpare de gropi; mit Grubengraben zurückerobern. *1790:* némelly hellyeken láczik, hogy a' Báldiak, a' Nagy Sármási földekbe bé mentenek, de nem lehet foglalásnak mondani, hanem az ekék meg fordulásának inkább, mindazáltal ezenn kitsiny hibát is viszsza gödrözték, a' Nagy Sármásiaknak | a' Nagy Sármásiak foglaltanak el hoszszan le végig ... más fél ölet, ezt viszszá gödrözték [Báld K; BLt].

visszahág visszamászik; a se urca înapoi; zurückklettern. *1570:* Makay Benedek, hythy zerent azt vallya hogy ... az vtan ky bochatya az leant az Tymar gergel paytaia Aytaian esmet bezegezy vtanna, es vyzza hagh az eo maga chwrybe altal [Kv; TJk III/2. 80].

visszahagy 1. lehagy; a uita; vergessen. *1619:* igen szép levelet írtam vala neki, melyre választ hozák meg 29 Decembris, kiben rám való haragját ugyan vissza nem hadta hátra, de kitetszik írásából, hogy az Felséged idegen barátja, Szkender pasa dolga volt az mind [BTN[2] 387].

2. visszaad; a da înapoi; zurückgeben. *1806:* megértvén Gyujto Sándor Ur hogy Grof Teleki Sámuel Ur ö Excellentiajának a' kérdésben forgo Hellyhez jussa nintsen a' Cseréröl le mondott Groff Rhedei Lászlo Ur Ö Nagyságának viszszá hatta [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1851:* egy év mulva az ösz termésnek fele részit tartozik a' ki ado a Tulajdonos Urnak viszszá hagyni, és a' ki ado Urhoz bé takarittani [Uzon Hsz; Kp V/385].

visszahagyás visszaadás; restituire, înapoiere; Rückgabe. *1795:* Valamint a Mlgos Özvegy Groffné Ö Nagysága a Joszágoknak és épületeknek jó, és ép álapotban valo meg tartására, es ... minden Terh nélkül valo viszsza hagyására magat[a], ugy viszont a két Mlgos Testvérekis ... a Mlgos Özvegy Groffnénak ki szakasztott Joszágok Birodalmában ... meg tartására ... magokat ... kötelezik [Kv; JHb I/36. – [a]Tollban maradt: kötelezte].

visszahajít visszadob; a arunca înapoi; zurückwerfen. *1598:* verni kezdek hatba ferenchét ... meg vondozak az eó maga buzajaba(n) ... zekerchejet(is) el veúęk egy falkaig mo(n)da ferench Adgyatok megh zekerchemet hogy ki zabadulhata kezekbeol vizza hagita nekj [UszT 13/15 Blasius Veres de Farchad pp vall.]. *1606:* Osuat Janosne megh hagita egy chútakal Jmreh Lúkaczot, Jmreh Lúkaczne visza hagita, de Bertalant talala velle [UszT 20/204 Margaretha relicta quondam agilis Joannis Imreh de Kws Kede pp vall.].

visszahajlás (re)întoarcere; Umkehr. *1662:* ha szintén Rákóczi György fejedelemhez a porta grátiája járulna, de még úgyis a várbélieknek nem magoktul, hanem az egész országgal együtt kellene a fejedelem hívségére megtérniek, mindazáltal azt akárki is jó lelkiismerettel megitélhetné, hogy amint a fejedelemmel lött végzésnek az országnak egész három nemzetbül álló minden rendei által megerösittetett volna, úgy hasonlóképpen a fejedelem hüségére újabban való megtérésnek és visszahajlásnak is mindeneknek közönségesen való egyértelmébül-e avagy csak részenként meglenni kellett volna-e? [SKr 402].

visszahajlik visszatér; a se (re)întoarce; sich umkehren. *1662:* Melly intést, tanácslást semminek tartanák, s azután Barcsainak adott hütök mellöl Rákóczi fejedelemhez ismét visszahajlának, s az országra megint fegyvert fogának [SKr 477].

visszahajt 1. (állatot) visszaterel; a întoarce, a mîna înapoi; ein Tier zurücktreiben. *1577:* Azokat penig kik az

varas vegezesse ellen vak meró batorsaggal barmat el haytottak mindeniket tyz tyz forintal bwntetyk. Ily condiciowal es okkal hogy az el haytot barmot vyzza hayczak es belyeg ala vegiek [Kv; TanJk V/3. 146a]. *1592/1593:* mikor ... altal ment oda az eókreóm ... altal menthem en magam oda, Az vizbe gazlottam Altal, vizza haytottam az eokreott [Szásznyíres SzD; Ks 35. V. 12]. *1616:* Az mely Jhokath bórbeczeket kwldet vola az Feyedelem my neku(n)k Az konyhankra, uisza haytatuk vala Lugasra, hogj el agjak [BfR X/2 Mechmeth pasa temesvári begler bég Bethlen Péter karánsebesi és lugosi főkapitányhoz]. *1629:* Az mikor Sajonal ki ereztettünk vala en haita(m) az Uizre az eökreókett de semmit nem mulattunk, hanem mindgjart utana(m) jeoue Haller Giörgj visza haitok az eókreóket [Mv; MvLt 290. 154a]. *1662:* Már az én marháimat, kiket elhajtottanak vala tegnap, ez éjjel visszahajtották. Az mely tizenkét ökröt az tegnap behozott németekkel visszahajtottam, már azokat is erővel elfoglalták [TML I, 326 Teleki Mihály Kemény Zsigmondhoz]. *1677:* A' mely marhákrol egyszer meg-harminczadolnak, el nem adhatván, ismét viszsza kelletik hajtani, ujob Harminczad adásra ne kénszerittessenek [AC 55]. *1718:* Tudom hogy az öszszel mikor az ur ide Jött el ugratták ismét az Juhokat, s' mihelyt az ur innen el ment más nap migyárt viszsza hajtották ide [Told. 2]. *1732:* tanáltam a Pakulárt hogy hajjtotta visza a Johokat azt mongja, hogj meg et a farkas kettőtt a Patak marton [Szásznyíres SzD; Ks 27/XVI]. *1776:* én kötém bé Rákosi Lászlo Uramnak két Marháját Csekme Gáborni ... onnan hajtották Gelei Andrásni ... megint innen visza hajtották Csekme Gáborni [Kovászna Hsz; HSzjP Samuel Német (40) M(iles) Pedestris vall.]. *1794:* Tű ... bizonyos számu Juh Marháit ... viszszá hajtottátok [Kük.; SLt évr.]. *1806:* Pap Vaszilia ... két Ökreit ... viszszá hajtotta [A.várca Sz; BfR 130/1 Izvári Lup (46) col. vall.]. *1820:* mikor a Barothi hatar felöl nemely marhakat viszá hajtott volna ... akkor már a F Peres anya viszá is tert [F.rákos U; Falujk 103 Barrabás Áron pap-not. kezével].

2. (embert) visszaűz, visszatérni kényszerít; a alunga înapoi; jemanden zurücktreiben. *1634:* utanna ment az lovo(n) Peter kouaczynak az Hadnagy es uizza haytotta [Mv; MvLt 291. 28a]. *1687:* Komsa Márk egy ingben paltsa nelkűlt ... oda erkezven, masakis leven a' pakurajral (!), Üzni kezdek a' harom Attya fiak a pakuralt (!), es többeket az kik ot voltak, s mondanak, hiszem gyalazat hogy egy falut meg verjenek, karokat kezdenek ragadozni, visza hajtak [Huréz F; Szád. Raduly Mark (20) jb vall.]. *1717:* mint hogj pedig az njárnak hevesége miatt az fü el pérgelődőtt, és sarju ném volt s jó fűvet ne(m) vihetett az szégénység, még vérték, rongálták mellette, anny földré is viszá hajtották, executorok ménvén utánnok, vértek, Taxálták [INyR Cssz, Gysz és Ksz panasza]. *1770:* Szolgalatra ... Sokszor küldöttünk Gyermeket ... Senki visza nem hajtotta [A.várca Sz; IB] | ha jo dologtehető gjermekeket küldöttünkis az szolgálátb(an) Udvarbiro u(ram) viszá hajtota [Szélszeg Sz; BK]. *1823–1830:* reá jött Dési Gáborra, azt megtámadta, hogy mit gondol, hogy magánál tart, mikor még nem tanultam annyit, hogy azáltal megélhessek, hiszen verve kellene engem viszszahajtani a kollégiumba [FogE 94].

3. (járművet) visszavisz; a duce înapoi; ein Verkehrsmittel zurückbringen. *1704:* ma reggel kimentenek vala zsákmányolni a németek és az mi szekereink is, de minthogy a kurucok a Brotterig eljöttenek volt és talán csak a zsákmányost lesték, arra nézve a szekereket sietve visszahajtották üresen, és többször ma ki sem mentenek [WIN I, 200]. *1801:* midön az által menésre a Hajot a Partol meg inditották volna ... Juon elé vette egy rudat, és a hajot viszsza akarta hajtani a Parthaz [Szászújfalu AF; DobLev. IV/848. 3a].

visszahajtás visszaterelés; mînare înapoi; Rücktrieb. *1809:* Ezen visszahajtásomra másnap mindjárt az actor kezihez nem vette a szolgámtól. Rám visszahajtotta ... tartozik az ökörhöz nyúlni s visszahajtani, két hétig való tartásért 2 Rforintokat fizetni ítíltetett [Szárhegy Cs; RSzF 284–5].

visszahajtat visszatereltet; a pune pe cineva să mîne înapoi ...; zurücktreiben lassen. *1700:* Minthogy Szabo Peter nem divortialodott es a' gyermek tartasara szükseges a' tehennek a' teje mellyet edgyűt coacquiraltak: tettzet a' Törvenynek az elhajtott tehenet ünöjevel edgyüt hajtassa viszsza [Dés; Jk 307b–308a]. *1704:* A generál ménesét is pedig, minthogy nem erről a pártról hajtották el, kikeresteti és valamennyit találtat, mind visszahajtatja, ezután pedig assecurálja, hogy a havasalföldi határba be nem mennek a kurucok [WIN I, 222]. *1809:* kérdem: az ökrököt hogy hol vette, s mondja, hogy Ditróba Csíki Ferenctől; s fijamot még jól megszidám, s a szolgámmal visszahajtatám mindjárt [Szárhegy Cs; RSzF 284].

visszahajtatik 1. visszatereltetik; a fi mînat înapoi; zurückgetrieben werden. *1812:* Melly Tehenet tudom mihellyt egybe költek eő Nsgok, tsak hamar Kemény telkéről egybe kelések után eő Nsgoknak viszszáis hajtatott volt Kelementelkére [Héderfája KK; IB. Tordai Mihálly (67) jb vall.].

2. visszaűzetik/kergettetik; a fi alungat înapoi; zurückgetrieben werden. *1749:* hallottam magam is hogy Moldvából Cziganyok jöttenek, mindgjart parancsolok iranta hogy akar hol tanáltassanak az Nemes szekb(en), Bereczknel hajtassa(na)k vissza [Futásfva Hsz; ApLt I Dombi János szb lev.].

visszahajtatott visszatereltetett; care a fost mînat înapoi; zurückgetrieben. *1763:* azon ket viszszá hajtatott Bihalok közűl egygyik meg döglött [Hsz; Ks 23/XXIIb].

visszahall újra hall; a auzi din nou; wieder hören. *1591:* felele teglasne te Sak lopo buza lopo te Zekely Mihalne Ageb kelle teób, Zolliáke teobbet, Zekel Mihalne be Mene, zowat Ne(m) hallottam Vizza [Kv; TJk V/1. 119].

visszahány 1. visszadob; a arunca înapoi; zurückwerfen. *1735:* azok(na)k szölejekben a követ visza hánni akár mikor, a kik magok szölejeket tisztitván az én szölőben (!) hánták hordották [Torda; TJkT I. 77].

2. visszamond; a repeta ceva în replică; wieder sagen. *1786:* azzal az Biro ismét meg szidá Mihályt, mellyre Tot Mihálly is minden szovait viszsza hányván az Bironak Lelkét Annyá oszve szidá, Gazálá rutul [Hidvég MT; GyL. Király János (40) taxás vall.].

visszahányt visszautasított; care a fost refuzat (la cumpărare); abgelehnt. *1836:* Ebből[a] azonban még sem vennék: mivel könynyen az a' hire kerekedhetnék, hogy a' fenn irt urtól viszszahánytakat vettem a hir p(e)d(i)g ily dologb(an) olyan mint a' leány szüzessége [Felgyógy AF; WLt Szabó György lev. – [a]A juhokból].

visszahatároz visszafoglal; a lua în posesiune din nou; wieder erobern. *1746:* Borzás István ... földéből egy helyt a T. Csiki Sámuel Ur Földéhez 2, két lábot jártanak 's határoztanak vészsza [Nyárádkarácsonfva KK; Told. 70]. *1793:* az Exp(one)ns Aszszony a maga Utrizált Láb Földenek also barázdáját Gát Ferentz Uram felől ki is jártatta, s a' mit Gál Ferentz Ur(am) elvágatott volt azt viszszájárták, határozták [Mezőbánd MT; MbK XII/94].

visszahatároztatik visszafoglaltatik; a fi luat în posesiune din nou; wieder erobert werden. *1807:* az Ut mellett egy horgos borgos árok jár el, a melyj árok nemelyj heljen a réá jaro földeket vágja ketté, és Csegjeket tsinál ... a melyj Csegjek az uttol most is földekhez hompokkal hataroztattak viszsza [Nyárádsztbenedek KK; Told. 37].

visszahazud letagad; a nega; verleugnen. *1676:* úgy látom, Strasoldo vissza hazudná nyomtatássát, kit Csáki uram alkalmatosságával nyomtattatott volt ki Debreczenben [TML VII, 174 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz és Székely Lászlóhoz].

visszahelyheztet visszatétet/rakat; a dispune să fie pus înapoi (în ...); zurückstellen lassen. *1803:* az Ház ajtaját ... én magam hellyheztettem viszszá a' Sarkába [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5. B. 1].

visszahisz vminek az ellenkezőjét hiszi; a nu mai crede ceva; über etwas den Gegenteil glauben. *1673:* ő kegyelme is, mint Béldi uram, tele volt felőlünk való hamis informatiokkal s kivált az udvarhelyszéki kapitánságot Gyurkónak kértem meg, éppen elhitték volt, de talám már vissza hiszi [TML VI, 437 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

viszahív 1. visszaszólít; a chema înapoi; zurückrufen. *1585:* Barbara Aztalos Imreh Hűgha vallia, latom hogy az eggyk katona be futa Az swteo hazba, Azonkeozbe mykor az Syteo hazbol ky halattak volna, ky ky Jeowe a' Drabant, Zabliaúal es vizza hiua a' legenieket [Kv; TJk IV/1. 525]. *1780:* Hoszszu Lászlo ... félen indult az utbol, kitis hivutt viszszá a' Groff [Buza SzD; LLt Csáky-per 113]. *1846:* Barcsa Pálné Aszszonyom viszszá kiáltotta, viszszá hivta ... mondván jöjjön viszszá [DLt 315].

2. kér, hogy visszatérjen; a chema înapoi (pentru ...); jemanden um den Rückkehr bitten. *1573:* Gergel Zwky Istwan Jobagia Azt vallia hogi ... Az vtan kery arrais hogi ha hwl hallhatna az Abram Maiort hiua vyzza Ne Bwdosnek lenne az Jwhok mellet, Ne vallana Nagiob kart mynt vallot, Eo vyzza hita volt az Juhok Melle [Kv; TJk III/3. 218]. *1677:* Nem kellett volna ötet ide küldeni, vagy eddig viszsza kellett volna híni [TML VII, 482 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1679:* Ha Kegyelmetek gondolja, nem jó volna azt mondani az vezérnek, már ... az követek elmentek az némettel való tractára, visszahini őket nem lehet [TML VIII, 490 Teleki Mihály és Naláczi István a portai követekhez]. *1697:* eö nem ment utanna hogy uiszsza hija de aszt is meg beszellette az vra neki, hogy az maga hazanal ott volt az mikor elé jött Peter Deákné az uraval [Csiksztgyörgy; CsJk 7].

3. visszaparancsol; a da ordin cuiva să se întoarcă; zurückkommandieren. *1657:* Ezután esmét az ország visszahítta, és Moldvából lengyelek hozván Sucvára s ott arestumképpen tartván, Toldi István és Szentpáli János csak háromszáz lóval menvén titkoson és correspondeálván véle, elhozták [KemÖn. 23]. *1727:* két őkrét Placsintár Lukács uram eő kegjelme arestalta volna meg ... az jobbagjot is meg arestálták volt lovastul, de osztán etszer el bocsátották ... de viszont viszsza hitták [Szúv; Ks 32/XXXII].

4. hivatalába visszaszólít; a rechema; ins Amt zurückrufen. *1747:* (A) széki gjülekezetben ... hasznosonn és minden jók(na)k adplaussussával fungálván, az Ur Isten meg visgalhatatlan bőltsessége szerint esmét fel inditotta a MVásárhelyi szép gyülekezetet, és viszszá hivának Székről magok közzi elsöbb Pap(na)k [ArJk 46].

5. visszavon; a retrage cele spuse, a retracta; widerrufen. *1820:* tsak azt meg nyerhetnék, hogy az Iffiu Bároné ne tsapná ki őket az udvarbol, ámbár Sokat vallattak ellene, készek volnának mind viszsza hívni vallomásokat [Aranyosrákos TA; JF 48 Pálffi (!) Ferentz (29) hites assz. vall.]. *1835:* a közelebbi Karatson Innep napokan szokasunk szerént a Tiszteletes Ministereinket meg vendegelni hon nem létünk mián nem tudtuk, s éppen holnapra határoztuk, a hatarozás tsak ugyan ha már meg nem volnának hívva el halasztadhatnék de már szégyeljük viszszá hívni [Kadács U; Pf Pálffi Dávid lev.].

visszahivat 1. arra kéret vkit, hogy visszatérjen; a ruga pe cineva să se întoarcă; zurückrufen. *1618:* Az Bezeszten tihája valóban nagy emberséggel volt melletem, és eléggé hívatá vissza az törököt, de soha csak vissza sem hívathatúk [BTN² 168]. *1657:* engemet visszahívata, melyben kár lőn nagyubb, mintsem haszon [KemÖn. 228]. *1669:* Már el is ment volt az étekfogó, megjuházott az fejedelem Szentpáli uram beszédére s az étekfogót a levéllel visszahivatta, félvén Bánfi uram haragjától [TML IV, 439 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1820:* a' Néhai Bárónét betegségébe legyezvén, mint Leányka el szunyodott, 's a' Legyezőt a' Báronéra ejtette; ezért a Bároné indulatba jővén, hirtelenséggel Házától el küldötte, mellyet meg is bánt az őreg Bároné, mert utánna küldött 's hivatta viszszá [Várfva TA; JF 48 Biró Zsigmond (49) hütes assz. vall.].

2. visszaparancsol; a da ordin să se întoarcă; zurückkommandieren. *1571:* az Nepeket kiket hyttak volna az felperesek az vallatasnak okaertth ezeket az nepeketh egy lewelwel az chychay Lazar Janos mynd vyza hywatha hogy eokeoth megh vallatna [Csíksomlyó; BálLt 79]. *1653:* nem bocsátám a dologban tovább, és a hajdukat viszsza hivatám, a kik a ti tulajdon nemzetetek voltanak, nem németek [ETA I, 85 NSzF]. *1662:* Az fejedelem látván, hogy az ellenség népének üzéséről hátraállott volna, akik már hadai közül futni indultak volna is, utánok küldvén, megtartóztatta és viszszahivatta vala [SKr 520]. *1670:* annak utánna vettem eszemben osztán, hogy más practicájok is volt, hallván, hogy az asszony meghólt, s vissza hivattam osztán azon kapitányát, ki által megizentem, afféle mesterségeknek hagyjon békét [TML V, 68 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* A maga plenipotentiáriusait is a tractától visszahivatja, a császárnak is megizeni, ne tractáljon a franciával, mert hamisság minden dolga [CsH 408].

visszahivatik kéretik, hogy visszatérjen; a fi rugat să se întoarcă; um den Rückkehr geboten werden. *1662:* Báthori Zsigmond ezután ismét visszakívánkozván, s Basta György az országból kimenni kényszeríttetvén, midőn amaz 1601-ben Kolozsvárra visszahivatott volna, Basta római császár erős hadaival ráindulván ... Goroszlónál Bastátul augusztusnak utolján igen megveretett [SKr 84].

visszahivattatik előző hivatalába visszaszólíttatik; a fi rechemat; ins Amt zurückgerufen werden. *1755:* a' széki Rfta Ecclésiá(na)k hozzám valo ragaszkodásából esmét viszsza hivattattam széki Papságra [ArJk 49].

visszahívhat kérhet, hogy visszatérjen; a putea ruga să se întoarcă; um den Rückkehr bitten können. *1607:* hallam hogj azt mongiak vala az azzonj nepek, hogj vtanna mentek volna Albert Janosnak hogj uizza hihatnak hogj ne uinne el az legent [UszT 20/148 „Dorothea Relicta quondam Agilis lucae (!) Bereczk de Zethaloka" vall.].

visszahívhatatlanul visszavonhatatlanul; în mod irevocabil; unwiderruflich. *1614:* En reczey Janasko ... engetem ... Chomanay eőreőkseghbeöl hazbeöl (!) Böyersegbeöl minden en ream Nezendeó rézemet eóreókesseól es viza hihattatlanull [Récse F/Fog.; Szád.]. *1632:* Sztan Popiczais azt tekéntuén ada az Felsö Kománáy molnot, huszon hat forinton, Nagi Thamas Uramnak ... maga io akarattiabol ... portio Boérságát, falun, mezön, uizen, es ... <fiu>rol leánra ab utrisque sexus uiszahi<hatatlanul> birhass<a> ... eö Kegielme holta után, az eö Kgme postér<itasi> [UF I, 305].

visszahódol újra behódol; a se supune din nou; sich wiederhuldigen. *1710:* Az arnótok azért látván, hogy roszszabbul kezdene lenni állapotjok, mintsem a török idejiben, alattomban a török császárhoz beküldenek, s kérik, küldjön segítsíget nekiek, ők is fejenkint felkelnek, s a németet kihajtván, a török császárhoz visszahódolnak [CsH 216].

visszahódoltat újra behódoltat; a face să se supună din nou; wiederhuldigen lassen. *1665:* a minap kiütvén vagy harmincz török, egy falut vissza hódoltatott, a ki az előtt ugyan övék volt, de tavaly ide hódoltatták volt, most meg vissza hódoltatták, Acsova nevü falut [TML III, 492 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* az oloszországi, spanyol koronához tartozó tartományokot a franciától fegyverrel elvévén, az Impériumhoz tartozó pármai s placentiai hercegségeket visszahódoltatja [CsH 410 1708-ra von. felj.].

visszahord 1. a căra înapoi; zurücktragen. *1573:* Katalin Kalmar Illesne hity vtan Azt vallia hogy ... Azvtan hogi Esmet poztayat vyzza horta volna az Boltba, meg kerdy rola ky volt az legen kywel Bezel volt [Kv; TJk III/3. 155]. *1775:* A magazinumokat már töltötték, a császár bagazsiája leérkezett volt, maga is Budáig lejött, de hirtelen megváltozott, úgyhogy az oda congerált naturákat visszahordották [RettE 356].

2. visszaenged/ereszt; a-i da voie cuiva să se întoarcă; zurückgehen lassen. *1739:* Csizmadia Nagj János ... látván a' Leváták(an) specificált személyeknek gonosz Conversatiojokat, Házából ki-rakta, elküldötte; de a' Felesége Kaszó Kata Asz(szo)ny toties quoties viszsza hordotta, viszsza bocsátotta [Dés; Jk 315b Andreas Böszörményi jur. not. kezével].

visszahordat a pune pe cineva să aducă înapoi ...; zurücktragen lassen. *1757:* Feles számbol állo Jobbágy Gazda emberketis reducaltatott ... Méltoságos Gróff Bethlen Gergely Ur ... Foltra ... nemellyeket Thorda Varmegyéböl, Sokakat a Fiscale Dominiumakbol Cancellisták által nagy költséggel hordatott viszszá eö Nga [BK ad nro 144 Joannes Gulya de Déva (43) prov. vall.].

visszahordoz a aduce înapoi; zurücktragen. *1705:* ma jövén egy német trombitás a kurucoktól, ki is leveleket hozott a generálnak akit miért is mi okon egy káplára némettől a generál fogva a prófuszhoz külde, azután holmi leveleket hordoztanak vissza s meg vissza tűle, de mi okon, nem tudhatom [WIN I, 562].

visszahorgolás visszatérés; întoarcere la ...; Rückkehr. *1662:* Az ellenség közelítése hiréért a várban ottan hármat lőttek vala, és az egész város felzendülvén, akik lelkiismeretek sérelmétől féltenek, a várba nagyon hordozkodnak; de ellenben akik a fejedelemhez visszahorgolásra elkészíttetett elmével volnának, az dolgot az ollyanok csak nevetéssel mulatják vala [SKr 496].

visszahoz 1. előbbi helyére visszavisz; a aduce înapoi; zurücktragen. *1573:* Borbolia Aztalos Ianosne Azt vallia hogy ... Eo zolt az Molnarnak es meghatta Eorleny, De mykor haza vyzy volt az lyztet szokal teob volt az lyzt egi Negednel ... Azomba egy Kewes Mwlwa hat az Telmanne esmet feyen hozza vyzza az Liztet kyt ely vyt volt [Kv; TJk III/3. 213]. *1590:* az Domosi lovakot ... ezeben vewe(n) hogy ell ne(m) reythety viza hozza Agiaghffalwara [UszT]. *1618:* azt mutatta volna az urához való hűvség s igazság, hogy az olyan leveleket el ne rejtett-titkolt volna, hanem meg kellett volna küldeni, ha ő maga vissza nem hozta [BTN[2] 114]. *1625:* Farkas Georgi loa az Dragi erdeon el alua(n) es vizza hozua(n) fizettem .4. meli feoldre f – d 50 [Kv; Szám. 16/XXXV. 120]. *1639:* igirte vala, hogy azon szekeres lovakkal viszsza hozza [DLt 404]. *1676:* Az mely hitleveleket, urunkét, bevitt volt, visszahozta, nálam vannak [TML VII, 316 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz és Rhédei Ferenchez]. *1707:* A petréselyémném kellét viszsza hosztam [Búzásbocsárd AF; BfR Sigmond János lev.]. *1733:* a Mgos úr egy Juhát ... ismét viszá hozta Sűtő Tamás az Urak Juhai közé [Szentbenedek SzD; Ks 27/XVI]. *1775:* krájnik Ur(am) a falura Fintoagra parantsolt, hogy a Lovakat elé adgyák, másként meg fizetí a falu, a falu meg szorítván Papukat[a], visza hozta a lovakat [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir. – [a]Papuk Mihályt]. *1781:* a Molnár nem álván fogadásának viszsza hozá akkor a hét sing harosnyának valot [Besenyő Hsz; HSzjP conjux Stephani Tséplö Providus (!) (25) vall.]. *1822:* Balog Márton ... az Orbán István és János reszetskéjeketis meg Vásárlotta ... kegyelmetek mind ezekért az Exponensel viszontagságban jöven; melljet az Exponens el akarvan kerülni, azért Admoniáltattya s kiváltattya kegyelmeteket, hogy ... 8ad napok alatt Tessék Kegyel(me)tek(ne)k azon Csérét melljet Orbán Mihállynak adott volt attol a kinek az el adta viszá hozni s az Exponensnek kezében adni [Szentimre MT; BalLev.]. *1849:* Vaszi Péter ... vitt három nyársat, és több házi portékákat, hozza visza őket [Héjjasfva NK; CsZ].

2. elhoz, hazájába behoz; a aduce de undeva, a aduce în țară (ceva); eintragen. *1575:* Egyszer az ő társaival ott felkele, és beméne Mysiába, és ott feldúlának egy görög kalagor kalastromot, és igen drága kéneset hozzának abból viszsza [HeltaiKr. 285].

3. visszaad; a da/a aduce înapoi; zurückgeben. *1597:* Ez harmadik ho penzjben hozot viza sala Jstwan [Kv; Szám. 7/VI. 5]. *1616:* Minthogy Szabó Ferencz uramtól küldtem vala ötven forintot az czéh pénzéből, hogy visszahozta, volt héja az ötven forintnak f. 19, kit magam pénzéből tettem le [Mv; EM XVIII, 400]. *XVIII. sz. eleje:* mondam azonban

hozd viszsza a penzt egy krivak hejaval [Kvh; HSzjP Szőts Peterné Kata vall.]. *1773:* az Hollandus Aranyokot pediglen Visza hozta ola János [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. *1812:* Más nap meglátván a' czitromokat meg jozonodásom után viszszá hoztam volna az el orzott Czitromokat [Déva; Ks 119f]. *1837:* az Exp(onen)s Urnak Clenodiumaí voltak ... mindezeket ... Felesége Ferentzi Mária aszszony alattamoson a Férje Hodor Károly Ur hire és tudtán kivűl el pakolta ... és bé vitte Kolosvárra ... mellyeknek elviteléért, és viszsza hozni nem akarásáért eleget versengettek edjütt [Doboka; BetLt 1 Pákai Dánielné Benkő Susána (40) dom. bíróné vall.].

4. visszatérésre késztet; a aduce înapoi (pe cineva); zum Rückkehr zwingen. *1565:* az en vram jobagyth ... oda az helre wizza hozzatok [Sajó SzD; BesztLt 24 „Horvath Lúkach Sayoy tyz tarto" a „Beztertzey Byraknak es tanachnak"]. *1589:* hallotta hogi ... vizzahoztak volna Matias deakot es ereossen megh zidogatta az lopasert [DLt 226]. *1655:* Nyoszolyban lako Orban Istvan absolutiot kivan felesegetűl Moczi Ilonatul, mivel hogy hűtőtlenűl egy nehanyszor el hagyta, Egy nehanyszor viszsza hoszta, s ismet el szőkőt [SzJk 76]. *1672:* Utánna küldtem, visszahozzák ebédig, de ő nem tudja miért [TML VI, 407 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1680:* Sütő Mathias Procuratoranak vallja Siro Andrast felesege Veres Borka elle(n) ... Mert el hagyta, akkor visza hoztak, az uta(n) esmeg el szőkőt [SzJk 146–7]. *1704:* utánaküldének és a hegy alól visszahozák a kapuig, és onnan ide az úr vártájára, honnan mikor lészen szabadulása, nem tudom [WIN I, 239]. *1743:* Viszsza hozván Sz. Lélekre elevensegben volté Folta Ferencz Ur vagy nem ...? [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP vk]. *1760:* En tudom az Jobbágyokat, kik onnan el idegenedtek hol lappanganak és viszsza hoznám őket [Közfalu SzD; JHbK LVIII/2]. *1770:* Amikoris különvalo dolgára a rab ki kerezvén, minekutánna ki botsáttatott volna tettetvén magát mintha végezni akarna, hirtelen által szőkék a kerten ... viszszá hozták [M.pagocsa TA; SzentkGy.]. *1844:* későbbetske vissza hozták Szöllősi Jozsit is [Torda; KLev.].

5. (személyt) visszakísér; a aduce înapoi pe cineva; zurückbegleiten. *1602:* Totheory Jstwan heoteos zolga vallia, En fogtam az legenth megh de futam felet sem veot eleottem sem nem vonogatta magat hanem eoreomest vizza leoúe mihelt mondam hogy fogoly, amikor vizza hoztam volna Takach Georgy valtigh firtata de nagy batran viselte magat [Kv; TJk VI/1. 616]. *1663:* Isten hozza Kegyelmedet jó hírekkel vissza [TML II, 661 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Egy ceremoniarum magister vitt fel a szállásáról a maga hintóján s az is hozott vissza [BÖn. 586]. *1768:* Sándor Öcsém ma holnap Betsi Ember lészen a' mint nékem irja, melyen én nagyon örvendek hogj szerentséje lészen a' két fejű sos Felségnek Lako helyét nem maga Költsegin meg látni, 's edes Anyám Aszony se szomorodjék meg rajta, mert az Isten megint szerentsésen viszszá hozzá [Kv; DobLev. II/387].

6. (vmely vallásra) visszatérít; a determina pe cineva să adere din nou (la o anumită convingere religioasă); zum Glauben zurückkehren lassen. *1710:* Bár a szegény öcsémet is olyan gyermekkorában ne adja vala az atyám pápista udvarban, generál Chusani mellé, nem tántorodott volna úgy nem igaz hitiben, akit Isten addig ne szólítson ki világból, míg szent lelkivel megvilágosítja, s az igaz religióra visszahozza [CsH 141].

7. visszaszerez; a redobîndi, a recîştiga; wieder erwerben. *1606:* Az hegien valo feöldet Nagy Sigmo(n)d el atta volt, eörek arron, s Nagy Mihaly teórue(n)yel hoza vizza .d. 50 [UszT 20/308]. *1692:* templom és megye házainak épületeibe szorgalmatoskodál, azoknak földeit, javait, egyetmásit oltalmazod és el nem idegeníted, sőt gyarapítod, és mi elidegenedett volt, visszahozod [Kozmás Cs; SzO VI, 432].

8. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *vki hűségére* ~ vkihez visszatérít; a face în aşa fel ca cineva să se treacă din nou de partea cuiva; zu jemandem zurückkehren lassen. *1662:* már hátra csak a Gyulai Ferenc kapitánysága maradott vala, kinek is a fejedelem mindjárt megírá, s arról a praesidiáriusokra parancsolatját is kezébe küldte vala, hogy Váradba késedelem nélkül bemenvén, mint kapitány a véghelyre gondot viselne, s a vármegyét és váradi lakosokat is, mint tőle lehetne, hűségére visszahozni igyekezné [SKr 510].

visszahozás 1. aducere înapoi; Rücktragen. *1589:* Veottem kilcuan (!) keobeol zabot ... f. 26/40 Varga Lazlo, es Aztalos Jstvan, az Capitan hogi 14 keobleot el vitetek volt benne, az vizza hozasaert attam [Kv; Szám. 4/X. 37]. *1597:* hoztam vala ... 4 Lora reouid púskat es Egy Mordali púskat mind Tokostól ... vizza hozaskor az puskaknak chiontiaiban ky húlottak [Kv; Szám. 7/XII. 18 Filstich Lőrinc sp kezével].

2. vkinek vmi visszatérése; redobîndire; Wiedererwerbung. *1680/1785:* illendő tekintetben vévén ... Détsei István Uramnak mind ez ideiglen eő Kegyelmekhez mutatott Atyafiságát, Joszágokrol valo Leveleknek meg tartásaban valo synceritassat, és az eő Kegyelmeket illetö Joszágoknak rehabéálásában valo költségét ... mind penig az mellyek még idegeny kéznél vagynak azoknak viszsza hozásában valo serény, és minden tehetséggel valo igyekezetét [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 271].

3. felélesztés; reactualizare; Erneuerung. *1816:* Meltoztasson ... mind szolgáknak mind Kováts Czigányok(na)k a' Vas Discretiokat igeröket meg büntettetni a' következendö idökre parantsolni, ugy tolám (!) még valaha a Constitutio meg tartasa közönseges fog lenni és lassan lassan jobb lábra fognak a' Verős kovatsok is állani és még Ngodot a' Régi Törvények viszsza hozásáért áldani fogják és fogjuk [Torockó; TLev. 9/46].

visszahozat 1. a dispune/face să se aducă înapoi; zurücktragen lassen. *1676:* Giskának küldtük valami leveleit Kegyelmedhez, melyeket elküldhet Kegyelmed; az elébbeniekrűl penig valami formán ne írjon Kegyelmed neki, hogy visszahozattuk [TML VII, 205 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz]. *1742:* az melly o bort az Korcsomárol viszsza hozatánk ha gondolnád hogy el kelne tőltetned még és az papnenit ki kellene kilencz tiz polturán[a] noha ugy hallom hogy nyolcz polturán jo bort adnak [Nsz; ApLt 4 Apor Péter nem sk lev. feleségéhez. – [a]Kimaradhatott: árulni]. *1775:* mi Fintoágiakul tudván azt, hogy ... szuts, alías Papuk Mihály a tájban, mikor a Laszai lovak el vesztek, falunkban nem volt, réá gyanakadtunk, és admoneáltuk az utrizált Mihályt, hogy a Lovakat hozassa vissza, mert másként roszul fog lenni dolga [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1823–1830:* Írt nekem, hogy hozassam vissza a borokat, mert nem jók és nem korcsomároltatja [Fogl: 287].

2. visszatérésre késztettet; a face să fie readus; zum Rückkehr zwingen. *1657:* Harmadszor is Goroszlónál Bástától megveretett Zsigmond, mert azelőtt ő hítta az németet,

s adta az országot, azután megtartani akarta megbánván, s nem lehetett, csak vesztette az ország hadát s pusztíttatta az országot; akkor is Moldvában szaladott, és török, tatár segítséggel az ország esmét visszahozatta, vötte [KemÖn. 24]. *1662:* Rákóczi Zsigmondot azért Bethlen Ferenccel, Bakos Gáborral s több tekintetes förendekkel s illendő comitívával, késéő néppel táborokra Beren alá hozzájok bocsátván, azok által tölök búcsút vett vala, az ott levő gyalogságot is visszahozatván ... Morvábul az egész táborával visszaindult vala [SKr 274–5]. *1753:* azzal Tisztarto Uram ki mene az kapun s ott meg szida Rosnyai Uramat s ismet viszsza hozata s meg Csapata viszont [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1794:* A' Gyűmőltsös, és Veteményes kertnek csak kevés része volt haszon vehetőben, nagyobb része Dombos, Süjjedékes ... mellynek ki planeroztatására Svábakat hozatott a' Groff ... a' kik egy idő mulva fel Szedvén fizetésekb(en) el szöktenek, de ã Groff utánnak küldvén el fogatott, és viszszá hozotott belöllek vagy hatat [Mezőmadaras MT; BK. Dán Tyira (40) col. vall.].

visszahozathat visszatérésre kényszeríthet; a putea dispune să fie adus înapoi; zum Rückkehr zwingen können. *1619:* Erreis obligalak magokat hogi ha az eo köteseket ne(m) prestalnak megi ne(m) allanak, es az eo kegielme ioszagarol el akarnanak mennj, tehat Beldj Keleme(n) Vram, mind per se, mind kedigh arra rendeltetet emberj altal, Városon, Falun, mezeon, Erdeon, akar my neüuel neuezet helien, megi foghassa, megj fogathassa, es az eo birodalmaba visza hozathassa [Uzon Hsz; BLt 3]. *1657:* mégis ... Mezö Gyeörgy el szöknek es el bujdosnek ... tehat ... Vas Janos Ura(m) ... mindenüt kergethesse es kergettethesse, meg foghassa és meg fogattathassa, es földere viszsza hozattathassa ... Mezö Gyeörgyöt [Cege SzD; WassLt].

visszahozatik 1. újra áthelyeztetik; a fi transferat/mutat; umgezogen werden. *1784:* Vám ... az én értemre elsöb(en) itt a' Falub(an) szedetett, annak utánna égy Dimbu gyelá váma nevü hellyre vitetett a' Vám szedés, onnat meg viszsza hozatott a' Faluba [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 48].

2. visszatérni kényszeríttetik; a fi adus înapoi (cu forţa); zum Rückkehr gezwungen werden. *1756:* ezen Portioban Szállitatott egy Jobbágy Thamás Pásk, kiis a Bosi Portiohoz valo örökös Jobbágj lévén még Gyermekségiben szökött volt el, s ennek elötte két esztendökkel Zaránd Vármegjéből Viszá hozatatván ugj Szállitatott ide [Lungsora H; JHb LXX/2. 104]. *1757:* a Jobbágyok mind Déakok által fogjasittattak meg, akik ide viszszá hozattak [Almás H; BK ad nro 144]. *1761:* gyakran által szöktenek ök[a] Kékesre, minthogy az Annyok oda ment volt Férjhez, és ottan neveltettenek fel arra sovárogtanak; de mindenkor ... viszsza hozattanak, és mind eö Ngokat szolgálták Tavajig [Gyeke K; Ks. – [a]A jb cigányok].

visszahozatódik visszahozatik; a fi adus înapoi (în faţa ...); zurückgetragen werden. *1670/1740:* Közönseges falu dolgárol valo Szekre Citálásárol. Végezék azt is hogy ha valaki falu káraért valo dologért az Szekre Citálná a falut egy forintra büntetödgyék megis a pör viszá hozatodgyék falu eleiben [Homoródsztpál U; WH].

visszahozattatik 1. kényszerittetik, hogy visszatérjen; a fi adus înapoi (cu forţa); zum Rückkehr gezwungen werden. *1751:* Valaha azon Mundra nevezetü emberek ... Szökteneké el; el szökvén, hová és micsoda hellyre és onnan viszszá hozottatván, kit, miképen szolgáltak [Msz; SLt]. *1790:* Itt mi körülettünk az a rosz hir foly, hogy a Török Belgrádot sok kárunkal ismet viszsza vette, és hogy B. Landon egész hadjával együtt meg szorittatott légyen, aztis beszéllék hogy a Volkánynál bé ment Tábor viszsza hozattatik Portsenyre [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. visszaállíttatik; a fi restabilit; zurückgebracht werden. *1795:* az az ellen cselekedett, és ezután cselekedendök iránt pedig mind a két tekintetbe oly hathatos rendelest tenni, hogy a' Ngod által meg hatarozandó büntetés azokon elmulhatatlanul véghez vitessék, s az illendö fenyitték által a' dolgoknak lelke a' jó rend ujrais Társaságunkb(an) viszszá hozattassék [Torockó; TLev. 9/29].

visszahozhat a putea aduce înapoi; zurückbringen können. *1610:* ha valamikor el Menne ez Deak Marton vagi maraduany ... meg foghassak es viza hozhassak [Berz. 12. 92. 121]. *1615:* az melly lobagiok ... magokat akar mj okbull masnak kötettek uolna Azokatis Szigethy Jstua(n) Vram ... visza hozhassa, es mind adegh birhassa, mig ... Szigethy Jstuant ... auagi maradikiokat az ... het forintroll nem contentalliak [SLt 29. J. 12]. *1619:* azelőtt is csak úgy volt az szomszédság dolga, hogyha az erdélyi határban levö parasztembert az ura gonoszul tartotta, elfutott az török birodalomba, azhol hallotta, hogy az iszpájája jobban tartotta. Az bizony odalött, senki vissza nem hozhatta [BTN[2] 235]. *1643:* Fodor Mihaly alias Szeocz ... ha valahova el menne es el budosnek ... Beldj Pal Ur(am) mind falu(n) Uarason es egjeb hellieken hozza niolhasson es uisza hozhassa [Kozmás Cs; BLt]. *1672:* most is azt javallom, az ökröket is adják oda, ha az embereket visszahozhatják mentest [TML VI. 252 Teleki Mihály a fej-hez].

visszahozott care a fost adus înapoi ...; zurückgebracht. *1850:* Distriktus Dragonyosok által Déésre viszsza hozott ... Csató Ferencz [DLt 1221].

visszahúz 1. visszavesz; a lua/îmbrăca din nou; zurücknehmen. *1809:* mikoron ... köpenyegétt viszsza huzta [DLt 145].

2. *~za magát* visszahúzódik; a se retrage; sich zurückziehen. *1782:* az jég eczeriben meg indult, az viz is magát azonnal viszsza huzta ... hanem borozdákon, lapájos hellyeken meg maradván ... az illyen hellyeken lévö vetesek kár nélkül alig maradhatnak [Déva; Ks 94. 24. 4].

3. visszavon; a retrage, a reveni asupra ...; zurückziehen. *1833:* Instálunk mély alázatassággal Nagysadnak, méltoztassan igaz ügyünket ... szivére venni, és azon rendelésért, hogy fontal árulyuk kenyerünket ... kegyesen viszszá huzva, a' régi eddig az ideig gyakarlatt kenyér árulásunk modgyát meghagyni 's meg tartani rendelni [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

visszaidéztet visszahozat; a dispune să fie adus înapoi; zurückbringen können. *1849:* a Gróf Teleki János házánáli vendéglönö, úgy a Vendler Károly fogadósnöje Kelemen Béninek panaszkodott az iránt, hogy a nö nekiek adóssok maradott, s annál fogva kelletett a nöt Szebenböl viszsza idéztetnie [Kv; Végr. Vall. 36].

visszaigazít visszatérít/küld; a trimite înapoi (pe cineva) la ...; zurückschicken. *1584:* Pal Brehner vallia halala eleót

fel eztendeig zolgala(m) Veres Tamast, Es mikor meg holt volna, Az feleseget otta(n) Barat Istwa(n) viwe hozza ... mikor Barat Istwanhoz Mente(m) es kerte(m) Zolgalatomat, Az Istwa(n) Vr Anniahoz es Veres Peterheóz Igazitot, ezek esmeg vizza igazitottak [Kv; TJk IV/3. 380]. *1771:* Tyiu Györgynek ellenségei, nevezetesen Opra Nyikula 4. vagy 5. Fatenseketis visza igazitott, hogy à Regiusokhoz bé ne mennyenek, észre vévén hogy inkább Tyiu Györgynek favealna fassiojok [Bukuresd H; Ks 114. 61. 135].

visszaigér vki számára újra odaígér; a promite că va da înapoi; wieder versprechen. *1597:* Biro Vram Egez Tanachy akaratyabol, kildetteg Botchykay (!) vram – Tyzttariahoz (!), Egeressre, keot vttal El Zekett Jobagi dolgabol, Mely Jobagiokat Bochykay vram, kegielmedtek(n)ek wyza Jgire [Kv; Szám. 7/VIII. 25 Altzner Georgy reg.-a Steffen Lüsten kezével]. *1662:* Úgy is hirdetik, ahhoz volna közelebb az dolog, ha hihető lehetne, úgy mint az török visszaigérte volna Lugost, Karánsebest, Szent-Jóbot, Kraszna és Belső Szolnok vármegyét [TML I, 330–1 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1671:* Az szakmári commendant is congratulatióval irja, hogy az franczia pompáson látta az ő felsége követét és az Lothringusnak az országát vissza igírte s egyéb dolgok is jól disponáltatnak [TML V, 452 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

visszaigyekezik 1. visszasiet vhova; a se întoarce grabnic la ...; sich zurückeilen. *1662:* Közeljár ez a Szentlélek ellen való bűnhöz, tudjuk is az evangéliumból, hogy az egyszer kivetett, kiűzött ördög, ha viszont visszaigyekezvén, az beeresztetik, sokkal dühösben tér meg, mégpedig más hét maga mellé vött, magánál ártalmasbakkal együtt [SKr 702–3]. *1665:* Ha ez rossz út jobbá válnék s megverődnék, én is kedden Örményesre szánkáznám, Isten velem lévén: onnan kalauzza leszek Kegyelmednek, mivel az innepre vissza igyekezem [TML III, 535 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* az mint lehet, mindenik végházat jól disponálom és ha az hírek nem újulnak, szombaton vissza igyekezem [TML IV, 426–7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. visszatér vmihez; a se întoarce la ...; zurückkehren. *1710 k.:* de ráemlékezik s visszaigyekezik eredetire, ha elvesztette is [BÖn. 433].

visszaijed megijedve nem meri folytatni cselekvését; a se da înapoi (de frică) de la ...; sich erschrecken. *1667:* hatvan lovas török éppen Cajántóhoz, (mely egy kis mélyföld Kolosvárhoz) jütt volt, s igaz dolog, nem tehetett semmit, de békével ment vissza. Bácsot akarták s Szucsákot megrabolni, de magokban ijedtek vissza [TML IV, 196 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

visszaillet visszaüt; a da înapoi lovitura; zurückschlagen. *1814:* tudom hogy meg verte volt Dobai Mihály Uram ... Barátosi Josefnét ... azért esett, hogy Barátosi Josefné nem engedte meg Timár Ujvári Samuelnét a szinben nállanál feljebb levő helyen árulni, mivel ... Ujvari Samuelnének árulo Hellyét a' Czéh bizonyos tetteiért alább szállitotta volt. Ekkor pedig Barátosiné égy ujjal sem illette viszsza Dobai Mihály Uramat [Dés; DLt 56/6].

visszaindít a trimite înapoi; zurückschicken. *1661:* Azt tudom, ha az szekereket vissza indítottátok, nem vélem, többszer lássátok [TML II, 100 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1670:* már az városok minden helyeken, az hol be akarták vinni az praesidiomot, már bevették, úgy mint Kassára, Eperjesre és onnég megindulván az bányavárosokra, mostan már ott vadnak és onnég négyszáz németeket indíták vissza, az mint az hírt hozták [TML V, 333 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1824:* ide visszá inditották [DLt].

visszaindul a porni înapoi; zurückstarten. *1661:* Urunk engem az Keresztúrnál levő német hadak generáljához küldött vala, ma onnét postán jöttem vala vissza, de ismét mentest indulok vissza [TML II, 148 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1674:* Én ma indulok vissza Isten kegyelméből [TML VI, 576 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1694:* Isten segedelméből harmadfél hónapok elfolyása alatt az anatomia et botanicában fundamentumát tudományomnak megvetvén Lugdunumban, a feria kezdetén, júliusnak 18. napján indulok vissza Franequerába [Kv; KvE 232–3 VBGy]. *1710:* ott a lengyel király és a német generálisok között holmi dolgok végett, kivált a bécsi praeda miatt, controversia támadván, egybenvesznek, és a német ármáda visszaindul Bécs felé [CsH 174 1683-ra von. felj.]. *1748:* azon Napon viszá is indultunk Brassóból [CsS]. *1768:* Ugron István Ur ... Szakács Inassa, és Csizmadia János Nevezetü Béressinek is Inaskája, el méntenek estvének idején, a Borza fáknál ... lévő Törők buzájában Csizmadia Jánosnak, az honnan egy néhány Cső Török buzát ki választván ... viszszá indultunk [Told. 3a]. *1778:* én midön vélle viszszá indultam volna ... ötet el hagyám s félre szaladék [Egerbegy TA; JF. Kalian Stefán (25) zs vall.]. *1788:* négy öt napoktól fogva szándékozom szüntelen Szebenb(e) visszá indulni, de az Ólt vizé(ne)k Zajja 's fagya akadályoztat [Kercsesora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1793:* haza fele Sárvárra viszszá indult [Sajósárvár SzD; Becski]. *1823–1830:* Midőn visszaindulnánk, e város végén láttunk nyársba húzva két emberfőt, kik katonák voltak [FogE 193]. *1847:* Földvári a' jövö Szeredán fog visza indulni [Kv; Pk. 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1879:* Végzem ezt a firkát. A kocsis fenyeget, hogy ő indul vissza mindjárt [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

visszaindulás pornire/plecare spre înapoi; Rückstart. *1662:* Az tisztviselők látván, hogy a visszaindulást ha másnapra hagynák s várnák, annál károsabb lehetne [SKr 340].

visszaint visszahív; a cita; zurückrufen. *1842:* Mi ... a' Tekintetes ki rendelt Osztoztato Biztosság előtt innepélyesen jelentyük ... Hogy mi ezen elégvételbol lett bizonyittatásunk alkalmával viszsza intettettük Budai Jánosné Lengyel Sára aszszonyt miként ellenünk elég vételt ne hozzon, mert mi készek vagyunk fel véjendő Falusi akár nemes, akár köz elfogultlan emberek előtt, a' Felperesnek lehető osztályos nyilját, nyilakat készitvén – ki adni, a köz terheket szintén fel osztani. – Viszsza intettük vala tehát azért, hogy minket méltatlan elég vételnek – magokat az igen tsekély osztállyos Jokat el nyelendő költségével ne terheljen [Felfalu MT; DE 2].

visszaintettet visszahivattat; a cere să fie citat; zurückrufen lassen. *1842:* Mi ... a' Tekintetes ki rendelt Osztoztato Biztosság előtt innepélyesen jelentyük ... Hogy mi ezen elégvételbol lett bizonyittatásunk alkalmával viszsza intettettük Budai Jánosné Lengyel Sára aszszonyt miként ellenünk elég vételt ne hozzon, mert mi készek vagyunk fel

véjendő Falusi akár nemes, akár kőz elfogultlan emberek előtt, a' Felperesnek lehető osztályos nyilját, nyilakat készitvén – ki adni, a kőz terheket szintén fel osztani. – Viszsza íntettük vala tehát azért, hogy minket méltatlan elég vételnek – magokat az igen tsekély osztállyos Jokat el nyelendő költségével ne terheljen [Felfalu MT; DE 2].

visszaír 1. írásban felel/válaszol; a răspunde în scris; schriftlich antworten. *1665:* Az költséget sem hozák el; az császárnak sem küldött egy lónál többet ő nagysága ... Viszsza írtam [TML III, 448 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* annak az hátára vagyon írva Vesseléni Pál uram mit írt neki egyszer vissza [TML VII, 305 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1704:* Pekriné asszonyom iránt parancsolatja jött, hogy elbocsássa, s ő elbocsátotta és megírta Pekri uramnak, hogy Roszcsürre küldjön eleibe, de Pekri uram visszaírt, és kívánta, hogy nem oda, hanem Vizaknára küldje [WIN I, 265]. *1710 k.:* hamar érkezék a gubernátor levele is hozzám ... Én írám vissza, hogy effélétől mind féltem és a substitutio rendelésekor meg is jövendöltem [BÖn. 878]. *1765:* A főispán visszaírt, kívánván tudni, mit kíván a pater [RettE 193]. *1770:* A minap elküldöttem volt a főispán úrnak a marschualis commissarius Babos levelét, hogy lássa meg mely sok terhet viseljen ez az processus, s azt írja viszsza, hogy írjunk bé a provincialis commissariusnak [RettE 232]. *1847:* Varga Katalin nem engedte meg, hogy a falusi bírák egyet is elfogjanak, hanem elvévén a pandúroktól a rendelést, ő választ írt vissza, de mit, azt nem tudom [VKp 280]. *1879:* Czakó levelet írt Fricinek ... Frici ... Egy árkusos levelet írt vissza, melyben kifejti, hogy ő kritikát még nem hallott [PLev. 60 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. vminek a visszájára ír; a scrie ceva pe reversul/dosul unei foi de hîrtie; auf die andere Seite schreiben. *1670:* Édes Bátyám uram, addig siettem az levéllel, ezt is visszaírtam[a] [TML V, 339 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz. – [a]A második lapra átmenetkor a papír alsó felét fordította felül].

visszairatik írásban felel/válaszol; a fi dat răspuns în scris; schriftlich antworten. *1809:* Zetelaki Biro, Biro Mihálynak el fogattatása, és evocaltatása, vgy az ottan fel költ Nemességnek maga viselete targyában ... ide fel küldött Tudosittásokra kegyelmeteknek viszsza iratik [UszLt ComGub. 158]. *1847:* Ezen Tanátsnak ottani lakos Darvas Jánosnak ... panaszos kérelme tárgyában Mult honap 16rol költ tudositása annak záratékai visza rekesztése mellett ezennel vissza iratik[a] [Kv; DLt 530a. – [a]Köv. a válasz].

visszairatott vki számára kiutaltatott; care a fost repartizat pentru cineva; jemandem bestimmt werden. *1831:* a' Számado Szt Egyházfiakra v. Harangazokra viszsza iratott fö pénz a' Sérelmesek által ... vétessék Testimoniumba ... mert eddig a' dolgon segitteni nem lehet [Székelyvaja MT; HbEk].

visszaítél 1. ítéletet hoz, melynek értelmében vmit az előző tulajdonos visszakap; a retroceda prin hotărîre judecătorească; jemandem etwas zurückurteilen. *1625:* Az acquisitumatis attiafia ellen masnak nem adhatta volna az Azzoni ... uiza itelj az teóruenj az Anak a' mw szereket [UszT 73]. *1674:* Melly Deliberatiot az eö Nga Táblaja meliorálván, azonn alsó Szék Deliberatumát emendálta in toto és azon ökröket az úrnak vissza itilte [WassLt]. *1680:* mi az el hozot, es azon beczülletes divisorok által edgyszer teőrvenj szerént adjudicaltatott jokat viszszá itellyük [Kv; RDL I. 158]. *1748:* lá Pojána áluj Petru nevű helyben leven egy darabotska irtása néhai Száva Andrásnak ... Száva Juon az Száva András fia noha tiltottam erő szakoson töllem el foglalta, tőrvényünk vólt az falu előtt viszszá itilték, de annak nem engedelmeskedet [Brettyélin H; Ks 62/16]. *1760:* én az Falut[a] kőzonséges Szeken ... az fejszemnek elvetelijért meg pereltem, s meg nyertem s az fejszemet visza itilte az Törvény [O.léta TA; JHbK LIV/33. 5. – [a]Alsófüle (K)]. *1823–1830:* Minden ember bámulja, hogy az a kívülről oly szépnek látszó fa hogy lehetne belül üres. Per lesz belőle, az erdős gazdának visszaítélik [FogE 218].

2. ítéletet hoz, hogy vki vkihez visszatérjen; a obliga pe cineva prin hotărîre judecătorească să se întoarcă înapoi la cineva; jemandem urteilen, sich zu jemandem zurückzukehren. *1770:* Brusztur Todornét a ki az Vrát az Marosban taszittotta volt az olá szobor az Vra mellé viszá itilte és jol megis verék az aszont [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.].

visszaítélt ítélet által visszakapott; care a fost retrocedat prin hotărîre judecătorească; nach Urteil zurückbekommen. *1798:* Az Fell peres Aszszony kivánta a' viszsza itélt zállogos Joszágot Gergelyfáján[a] az Itélet tartása szerént kezében adatatni [DobLev. IV/797. 1a. – [a]AF]. *1845:* Néhai édes anyámtol volt Serfözö Korbuly Domokosnak méltatlan fizetett és a' Flgs Udvar által viszszaitélt 27 Rf 16 xrt percipialtam [Dés; KvNJ 30].

visszaítéltetik ítélet által visszaadatik; a fi retrocedat prin hotărîre judecătorească; nach Urteil zurückgeben. *1739:* a Ns Tanats eleiben jűvén a Pársok, a széna fű Szekely Mihály Vr(amna)k viszsza ítéltetet [Torda; TJkT I. 157]. *1746:* jövendöre ... az Ának viszsza itiltetik mint örökösse à Szőlő egészszen [Torda; TJkT III. 79]. *1795:* Docealván meg kivánnyuk hogy ha az Inctusok verségűnket Togadni akarván s azon okbol, renitenskednek Joszágunkat ki adni, cum poena Itiltessék viszsza a' Joszágnak usus frustussával [Kápolna SzD; ÁLt Com. Szolnokint. 2]. *1810:* elveszvén egy lántza, a' mellyet Székelly Jánosnénál megtalált; de kezére viszá nem adja, kivánja azért hogy viszá ítéltessék [F.rákos U; Falujk. 56 Sebe János pap-not. kezével]. *1823–1830:* Most már örvendett az erdős gazda, hogy nekie visszaítéltetett a fa, mert sokkal többet kapott, mint az, hogy eladta volt [FogE 218]. *1834:* az Allperesek által erővel elfoglalt Helly ... az köz Idöbe elvett haszonnak megfordittásával a' Felperesi résznek vészsza itéltetik [Asz; Borb. I].

visszaizen a răspunde la mesajul primit de la cineva; auf Botschaft antworten. *1662:* Mellyen az igen nagy méltóságbéli ember ... csak elpirulván, noha csak azt izenné vissza: nem volna a táboron kívül való sétáláshoz üressége [SKr 79]. *1679:* noha urunk ő nagysága még szemben nem volt velek, nem is izent semmit is nekiek, mivel csak nekem izengetett Boham Rádi által; magamtúl izentem én is vissza [TML VIII. 149 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* Megviszik Telekinek, hogy Kálnoki Sámuel bort árultat, ráizen: „Mondjátok meg, mindjárt kivágatom a fenekit hordójának." Amaz is ember módon izen vissza: „Mondjátok meg ... maga jöjjön hordófenék-vágatni ..." [CsH 170]. *1736:* Mivel penig már a német elfoglalta vala az erdélyt praesidiumokot és egész Erdélyt is, azért az catholicusok is bátrabbak valának; azért azt izeni viszsza Apor István Tele-

ki Mihálynak, hogy ha megcsapatja az papját, ő bizony két annyit csapat az ő papján [MetTr 441]. *1756:* Henter István Földes Uram a' Tisztekhez menvén, egy estve a' Nagy Várdára, 's ottan jádtzodni kezdvén, viszsza izent Szántonak, hogy vigyen pénzt utánna [Kv; Mk-Rh IX Vall. 118]. *1760:* visszaizent hasonló ceremóniával s mindjárt küldött le ételt-italt a nász népének [RettE 98]. *1779:* Nékem izent a főispán úr, hogy adjam meg[a], a szolgabíró által, de azt izentem viszsza, hogy adja meg őnagysága elsőben azt a 600 forint interess pénzt [RettE 398. – [a]A katonaságnak ígért lovat]. *1783:* Azt izentem vissza, hogy egy aranyat sem sajnáltam volna, ha megérdemlette volna [RettE 423]. *1803:* a' Remeteiek ... azt izenték viszsza, hogj Feléjek senki, a' kinek kedves az élete, kozelitteni ne merjen külömben őszve vadgallyák [Toplica MT; Born. XVc. 1/57]. *1812:* a Groff azt izeni viszsza: Én minthogy Tegnapis majd semmit sem ettem A' pappal akarok edgy keveset falatozni [Héderfája KK; IB].

visszaizenet răspuns trimis la mesajul primit de la cineva; Antwort auf die Botschaft. *1583:* Martha Viz hordo Thamasne ... vallia, Hallottam az fark veztesreól valo Izenetet es viza Izenetet [Kv; TJk IV/1. 152].

visszája 1. vminek a fonákja; dosul unui lucru; Rückseite. *1743:* az Napokb(an) is mikor Mészáros Gligor fogva vólt, akkor az füz fák tóvit kerülte Gligorné egy uj fazékal és az borza fakot, s ott berbetélt de azt nem tudom hogy mit s az cselédgyé még az kucsmáját is ki fordittya s viszszájával viseli [Szásznyíres SzD; Ks].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *kiveszi a ~t* megbizonyosodik, kiveszi a kétségét; a scoate/elimina partea neplăcută a unui lucru; sich vergewissern. *1662:* lássák, hogy még felesen vagyunk s nem utolsó rendek, kik ő felsége hűségében, nem desperatióbúl, de keresztyénségünktűl viseltetvén, megmaradtunk és hadd vegyük ki viszszáját, ha assecurál-e ő felsége bennünket továbbra? | Kegyelmedet közönségesen requiráltuk, cselekedjék secundum suam prudentiam és vegye ki az visszáját, ne rettegjünk örökké, essünk által rajta [TML II, 245, 310 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1664:* tülem senki el sem vette ugyan, de az ő nagysága méltóságos minapi levelébül láttam azon titulusnak omittálását és gyakor consiliariusoknak oda való rugasztását, mely talám az deákok tudatlanságából eshetett, másoknak is ott járván elméjek, de jobb, hogy ember annak visszáját vegye ki [TML III, 118 Zólyomi Miklós Teleki Mihályhoz] | Hogy ha sem dolgát nem végezheti, sem arra való elmenésében mód nem lehetne, jártassa Nagyságodhoz emberit és vegye ki visszáját, lehet-e Nagyságodnak országán való bátorságos általmehetése? [TML III, 307 Teleki Mihály a fej-hez].

visszajár 1. a se duce înapoi (undeva) din cînd în cînd; manchmal zurückgehen. *1682:* Tudode bizonyoson ezen Stephán Iuon, ki mostan fogva vagyon, itt Diosi János uramnál, hogy ő kglme(ne)k szám ado szegődött pakulárja lött volna, ket vagy három esztendőtől fogván számadatlanul hire s akarattya ellen szököt volt el eő kglmétől, és ezen az nyáron egy néhányszor visza járván ide juhát Bárányt, s juhász ebét lopta volna el eő kglmetől [Dob.; RLt 1 vk].

2. vminek a határát újra végigjárva megállapít; a stabili linia de hotar al unei parcele prin parcurgerea lui din nou; Grenzen vom Feld mit Umgang bestimmen. *1742:* Ezen szöllőnek az also végiben ... Sz: Simoniné Zágoni Maria Aszszony el foglalván egj darabot, az fellyebb meg irt Fatensek viszsza járák, és gödrökkel ki hatarozak nullo contradicente [Koronka MT; Told. 26]. *1757:* három hellyekenis szántatott s foglalt volt el egy keveset eő kgylme az Urébol, a mellyet most viszszá jártunk [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28]. *1780:* Im elő alitta 24. számbol állo Karatsonfalvi Lakósokat idősebeket és ifjabbakat[a] ... Kiket is erős hittel ezen el foglalt Hellynek igazán és mindenik részére minden kedvezés nélkül valo viszszá járására, Hatarazására Metákkal megkűlömböztetésére meg esketvén a' Helly(ne)k szinén, az el foglalt Hellyet viszsza járák a Falunak [Told. 76. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1793:* az Exp(one)ns Aszszony a maga Utrizált Láb Földenek also barázdáját Gál Ferentz Uram felőll ki is jártatta, s a' mit Gál Ferentz Ur(am) elvágatott volt azt viszszájárták, határozták [Mezőbánd MT; MbK XII/94]. *1833:* Én a Mgs ur örökös Colonussait meg kérdezve a mely métát nékem mondattak, tehát még 2 borozdányit nekünk kénék (!) még vágni, azért én Tts Szente Pál Urat Admonéáltattam hogy 14 Emberrel fogom ki jártattni ... én bizonyos nem lehetek abba ha valyjon viszszá járják és az eljárt részt Parantsolyjan tehát ... hogy mi tévő légyek [Msz; Berz. 19].

visszajárás vmi határának újra megállapítása; parcurgerea din nou a hotarului cu scopul de a delimita; Bestimmung von Grenzen durch Umgang. *1780:* Im elő alitta 24. számbol állo Karatsonfalvi Lakósokat idősebeket és ifjabbakat[a] ... Kiket is erős hittel ezen el foglalt Hellynek igazán és mindenik részére minden kedvezés nélkül valo viszszá járására, Hatarazására Metákkal megkűlömböztetésére meg esketvén a' Helly(ne)k szinén, az el foglalt Hellyet viszsza járák a Falunak [Told. 76. – [a]Köv. a nevek fels.].

visszajáratás vmi határának újra megállapíttatása; dispunerea de a parcurge din nou hotarul cu scopul de a delimita; Bestimmung von Grenzen durch Umgang. *1829:* az E. alatti Levélböl pedig világos hogy azon Földet a Felperestől az Alperes foglalta el – és a' viszszá járatásátis nem ellenzette [Mv; DobLev. V/1152].

visszajáratik vmi határa újra megállapíttatik; a se stabili hotarele (unui teren) prin parcurgerea lui din nou; Wiederbestimmung der Grenze. *1816:* A' Horgasban egy Szántó föld ... melyhez az Andrékáéból az árokig egy darab ostor hegyü a' végiböl viszsza-járatott [Iszló MT; UnVJk 175].

visszajárt újra megállapított; la care au fost stabilite hotarele prin parcurgerea lui din nou; wieder bestimmt. *1810:* viszszá téritettik a' viszszá járt rész [Nyárádsztlászló KK; Sár.].

visszajártat ? visszahívat; a revoca; zurückrufen. *1823–1830:* Ezzel az instanciámat visszaadta, azt mondván, adja be kend a Consistorium szekretáriusának, s lássa Consistorium, mit határoz. Be is adtam Cseh Jánosnak, de a báró a Consistorium gyűlését visszajártatta, és az instanciám ottan beveszett [FogE 160].

visszajártatik újra megállapíttatik; a stabili/fixa hotarele (unui teren) prin parcurgerea lui din nou; wieder bestimmt werden. *1790:* a föld ... most ki gödröztetett, és viszszá jártatott [Báld K; BLt].

visszajöhet 1. vhova visszatérhet; a se putea întoarce/ înapoia undeva; zurückgehen können. *1570:* Nagy hitre kerdette Taligas Janosne az Molnar legent mykor Thordara Mennek volt hogy Megh Mongia ha vetkezet vele[a], Az Montha hogy az kyral ho penzet fely veotte(m) oda Megek, De ha vetthkem volt vele soha vyzza Ne Jeohessek, hanem az oldalamon valo zablya myath halyak meg [Kv; TJk III/2. 103. – [a]A városból ilyen vád alapján kivert Rengeo Annával]. *1670:* Ha úgy kivántatik, én onnét is visszajühetek ide [TML V, 72 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679:* Kegyelmed vegye úgy ezen dolgot, nehézség érette reám ne száljon és sietséggel jühessenek vissza ezen katonák a válasszal [TML VIII, 391 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1705:* ha így nem cselekedtenek volna, vissza sem jöhettenek volna a rácok [WIN I, 398]. *1710:* Sok erdélyi főemberek, nemesek menének be Thökölyvel, kik közül sokan oda is halának, a többi egynehány esztendők múlva sok sonyorúság, szenvedés után, hol egy, hol más úton nehezen szabadulának ki, s alig jöhetének vissza hazájokban [CsH 232 1690-re von. felj.]. *1816:* Fő Biro Noptsa Elek ur ... bé ment Hátzeg videkire, vgy hogy Hètfüre visszsza jöhessen, de a véghetetlen nagy ho, még eddig ki jövetelét meg akadályoztatta [Déva; JHb 45 Jósika János főisp. ir.].

2. vmilyen állapotba visszatérhet; a putea ajunge din nou (într-o anumită stare) în proprietatea cuiva; in einen Zustand zurückkehren können. *1795:* hogy ... a' Kastély és Joszág az által adáskor találtatott allapottyába ... viszá jöhessen a Contrahens Felek meg egyezése szerént a Joszágnak által adása előtt külőnősön Conscribaltassanak [Kv; JHb XX/41].

visszajön 1. a veni înapoi, a se întoarce; zurückkommen. *1565:* Ott a király megveri vala őket, de a törökök elárulák a királyt, és elállának a törökök a király mellől. Ezen király igen megbúsula, és nagy haragjában Erdélybe viszszajöve [ETA I, 24 BS]. *1573:* Kados Istwan deak hity vtan vallia hogi ... Az lean ely Megen az Bolthoz es<met> Igen hamar vyzza Jeo egy azzonemberel egembe [Kv; TJk III/3. 153]. *1595:* Eggik eó volt kezes Konthj Janoserth, vgy hogy visza Jeojen, illyen Conditioúal hogy hazat chenallyon de segellye Antal hannagy az haz chenalasban [Szu; UszT 10/7]. *1616:* Mene Bethlen Gábor fejedelem mind az ország népével Magyarország felé az áruló urak után, holott Váradon békességre vivék az dolgot. Januáriusban visszajöve az ország népe [Kv; KvE 149 SB]. *1638:* mikor viszajöt az lovon Cziszar Andras lattam hogj oda fele niargala az hon az uy hazat Czenala Szabo Marton [Mv; MvLt 291. 135b]. *1685:* hogy viszsza jüvek látam hogy székeren hozza vala ide [Mezősámsond MT; Berz. 15. F. 1]. *1698:* Lászlo Mihály Feleségétöl Kovásznai Borkátul divortiumot kivá(n) ... Deliber(atum) Mennyen az Unitariu(m) forumra, ott igazittassa, ha ott nem igazittyak jójo(n) vissza s itt assumaltatik causája [SzJk 312]. *1739:* 6 orakor stapheta gyütt utannom hogy visza gyüjek [Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1755:* Iszakul Blende most három esztendeje Havasalföldiben bé ment ... most pedig esztende lész hogy Havassalföldéből viszá jött [Oprakercsesora F; TKhf]. *1779:* Csötörteken viszszá jövén igyekezni fogok mentől hamarább Kolosvára bé menni [Gerend TA; BálLt 1]. *1825:* egy küst haladván kiáltá 'Susi gyere viszszá [Havad MT; CsS]. *1879:* Úgy érzem, mintha valami belőlem hiányzana. Bár jőnél minél előbb vissza. Hibás kívánság! Mert, ha visszajössz, az azt teszi, hogy nem neveztek ki oda Csaszlauba [PLev. 36 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *csatáról ~. 1657:* hírek esvén az én küldöttem csata felől is, némelyek visszaszaladtanak Lengyelországra előttök, némelyek pedig az várban salválták magokat, és így jüvének vissza azon csatáról [KemÖn. 231] * *diadalomról ~. 1660:* Visszajövén az vezér a diadalomról, az város mellett elmenvén, némely, az jövendőt meg nem gondoló ember az várfokon fegyverét kidugván; meglátván az vezér, nagy haragra indult az város ellen [Kv; KvE 182] * *hadból ~. 1600:* Nyerges Peterne Margith azzony ... vallja ... az vram is neotelen koraban Adott volt Eotwen Awagy negjwen tallert tartany Razmannenak de mikor az hadbol vizza leott volna, es kerte volna teolle, nem Adhatta megh [Kv; TJk VI/1. 448]. *1620:* Januáriusban és februáriusban jövének vissza az erdélyiek az hadból, urunk őfelsége visszajövén Kassára [Kv; KvE 150 SB] * *hadi expedícióból ~. 1657:* noha akkor nem voltam tisztem szerént generális, hanem főkomornyik, mert még in anno 1636. visszajüvén az akkori hadi expeditióból, 1637-re fordulván februariusban, nemcsak offerálta, hanem mondhatom, inkább imponálta vala az fejedelem azt az tisztet, melyet felvenni sokáig recusáltam [KemÖn. 194] * *háttal ~. 1736:* Onnant felkelvén, az mint fél térden állottanak, ismét földig magokot meghajtván, háttal kellett viszszajöniek az szín közepiig, ugy hogy az császár képivel[a] szemben estenek [MetTr 395. – [a]Rabutinnal, a császár képviselőjével] * *jöttest ~. 1659:* Kegyelmetes semminémű respectusból ne késsék, jöttést jöjjön vissza [EOE XII, 211 Barcsay Ádám Lázár Györgyhöz].

Sz. *könnyű a hazából kimenni, de nehéz ~ni. 1710:* Én tanulék akkor: bezzeg többször a hazámból senki hazugságára ki nem bujdosom, jobb, hogy az erdélyi kutyák egyék meg a testemet, mint idegen országra menjek reménség fejiben, mert künnyű a hazából kimenni, de nehéz visszajönni [CsH 232] * *ma kivetik az ajtón, harmadnapon ~ az ablakon. 1710 k.:* A sok mást gázló embert, és kivált Telekit megölni nem lehet, bűn is effélét gondolni; amoveálni a fejedelem mellől haszontalanság, vessék ki az ajtón ma, harmadnapon az ablakon is visszajőnek [BÖn. 696].

2. jármű vhova visszakerül; a veni înapoi; Verkehrmittel zurückfahren. *1656:* Mikor pedig vissza jünek az fejedelem társzekerei, hát azokkal bocsásd el az fejedelem szekerivel [TML I, 36 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1800:* 'a Falu ... el fogta Nyekitát, 'a szekér pedig üresen jött viszszá, Nyekitát megint az Biro házához kisèrtèk [Marosbagó AF; DobLev. IV/837. 5b].

3. vmilyen szolgálatra/vki szolgálatába visszatér; a veni înapoi undeva ca .../în serviciul cuiva; in den Dienst zurückkommen. *1573:* Temeswary Miklos ola zwky falw Biraya azt vallia hogi eo akoris falw Biraia volt mykor kart Teot volt Abram Kalmar Lazlonak ... Twgia aztis hogi Abram vyzza leot volt az kalmar lazlo Jwhay melle [Kv; TJk III/3. 218]. *1618:* En nagi Janos ... Egesz eletem fottaigh, sem maga(na)k suki benedek vrnak mind felesegenek es maradekinak neúek alol el ne(m) szököm hanem w kegelmeket szolgalom hitrol Isten meg otalmazon ha valami bodulas wdo lennejs w kegmed neuek ala visza Jöuök [Botháza K; SLt Y. 33]. *1662:* Gaudi András ... az fejedelem hivatalára nem régen jött vissza a svéciai királynak egy Rebenstock nevű fő belső emberével [SKr 208]. *1711:* A jobbágyokból álló vitéz kurucok is a régi státusra visszajövének, letévén a forgót és farkasbört, zekében, bocskorban asáte kapúte [CsH 457]. *1726:* meg tudván tőlem hogy Papista vagyok sőt megis parancsolta hogy mennyek ki mingjárt az városbol mert az Város papista embert nem szenved ... ki üzvén men-

tem Tordára ot laktam egj darabig, de ennek elötteis 16 esztendeig itt Enyeden szolgálván viszsza jöttem az Matocsi Ur(am) Majorjaban [Ne; Ks 92]. *1743:* (A jobbágyok) ismét visza jövén nékiek adot régi örökségre bé szallottak, és szolgáltak [Kisborcsa H; Ks 94. 29. 4]. *1751:* ide viszszá jötte(ne)k az Ur széna füviben [Torda; CsS]. *1752:* ha pediglen az az Inas el szöknek, és mind égy fel Esztendö mulva, viszá jöne oly Inasnak szolgalatya nem imputaltotik [Kv; KCJk 17a]. *1776:* Krizsán Silimon tette volt kezit[a], de viszszá gyöven, esmét magunkhoz vettük s ö is tudván, hogy a mienk könnyen remittala [Csernek SzD; JHbK LIV/17. 7. – [a]A földre].

4. házastársához visszatér; a se întoarce la soț/soție; zum Ehepartner zurückkommen. *1657:* Gerlahon (!) lako Safar Margit ily dolgát proponallya az Ecclesianak Vagyon mar 4 esztendeje hogy Bencze Janoshoz mentem volt felesegül Szeken. Annakelötteis ottan ottan hagyot el hütötlenül. Viszsza jot, s meg el hagyot [SzJk 82–3]. *1724:* Magamis oda fördültam egykor Pekri Uramhoz ... és mondottam de hozza haza és Vegye Visz(sz)a ur(am) kgld Asz(o)ny(o)mat. ezt mondá Pekri Uram, Ha viszsza jöne is élete miattam el fogyna [Udvarfva MT; BK. Makai Mihályné (23) ns vall.]. *1782:* egy Irimiá nevezetü emberrel Magyar országra kiszökvén s, oda koborolván édes Annya ... jött visszá Férje mellé [M.bodorháza K; Eszt-Mk].

5. vmi visszakerül vhova; a veni înapoi; zurückgelangen. *1858:* a' Contractusokot vellek elkészitve ... meg jelentünk ... még akkor ... fel küldettem velek a' Contractusokot – mellyek még visszá nem jöttek [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

6. út/terület vhova visszatér/visszakerül; a se întoarce, a face o cotitură înapoi; Weg/Feld zurückgelangen. *1732:* Innét viszszá jövén ... hátra a gyümöltsos kertig menyen a veteményes kert [Szászsztjakab SzD; TSb 51].

7. vmely állapotba visszakerül; a ajunge din nou într-o anumită stare (de sănătate); in einen Zustand zurückgelangen. *1759:* estve kilencz ora felé azon ajaka, és nyelve reszketése midön álmos lett volna, az Gyermek nagyobb mértékbe(n) viszá jövén sirásais tsudálatos volt reszketöleg [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

8. visszatér régi felekezetéhez/vallásához; a se adera din nou la fosta sa confesiune; zum alten Glauben zurückkehren. *1760:* Somkereki Kertész András ... azon tselekedetit[a] meg bánván, viszsza jöve Reformata Sz. Vallásunkra, ha azon tselekedetiért nékie veniát adnánk [Kv; SRE 193. – [a]Más vallásra való áttérését].

9. vmi vki tulajdonába visszakerül; a ajunge din nou în proprietatea cuiva; in Besitz zurückgelangen. *1760:* Az Mobiliák(na)k, és Im(m)mobiliák(na)k azon aequivalens valorával kel tempore reluitionis visza jöni azon Joszágnak a' mint által mégyen [TL gr. Teleki Ádám aláirása, de a levél más kézzel]. *1806:* minek utánna ez a Csere fell bomlott és az erette a Butunojbol adott részeis ezen nevezetü láb földnek viszszá jött a Mohaianusok birtokára ezen ki terjedésébe, az Urnak Néhai édes Attya, az Exponensel[a] mérették fel ujjbol az egész lábot, s ugy osztották fel atyafiságoson [Fejér m.; DobLev. IV/899. 1b. – [a]Málnási Bartók Ádámmal].

10. szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktionen: *halál torkából ~* halálos veszedelemtől megmenekül; a vedea moartea cu ochii, a trece printr-o mare primejdie; sich aus einer Gefahr retten. *1710:* Maga is szegény feleségem a halál torkából jütt vissza [Kv; KvE 254 VBGy] * *temetöből ~* feltámad; a învia; wiederaufstehen. *1682:* de ha szinten azokat az dificultasokat ki szedtük volnais ad rectificandu holt ember utan vagion az dologh eö niavalias immar az Temetöbol visza nem iö annak rectificatioiara [Kv; RDL I. 161].

visszajött visszatért; care s-a întors (de undeva); zurückgekommen. *1680 k.:* az visza jüt kurtansagot engedgje meg Ngod [Utl].

visszajötte vki visszatérte, visszatérése; întoarcerea cuiva; Rückkehr. *1850:* viszsza jöttünk alkalmával [DLt 1320].

visszajöttében 1. visszatértekor, miközben vki vhonnan visszajön; la întoarcere; während des Rückkehrs. *1590:* Tudom aztis hogy Dersben lakodalomba(n) megie(n) viza jeoteben Egy kęczyket lop a hatarul vonniak le megh fogiak erette [UszT]. *1606:* Boldy Janos Nagy Aitai Jüratüs et fassüs (!) Tudo(m) hogy akkor az mikor I(nctus) odajeoüe az Azzony componalanak es az Azzonys nem igere magat hogy ell varya ezten napigh akkori vizza jeoteben hozta el az eokreokeot [Nagyajta Hsz; HSzjP]. *1672:* Az mely embert az minap, Pap Izrael nevüt, az hajdúkhoz követségbe küldte volt, kit megírtam volt Kegyelmednek akkor is, azt vissza jüttében elfogták Bagamérnál, Spankóhoz vitték [TML VI, 144 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* Marusszékre is télben kifordultam vala puszta jószágom látni ... Visszajöttömben Dersben voltam gróf Bethlen László kézfogásában [CsH 36]. *1764:* (A) Legények mint egy Paraszt Ebédre ... viszsza jöttenek ... tsak azokat tudgyuk mondani a' mit töllek hallottunk; a' mint hogy töllek hallottuk azt is hogy viszszá Jötekben esett általak vagy köztök Lövöldözés Pistollyal mintegy kettö vagy három [Nagysajó BN; KS. Mich. Détsei (20) és G. Csizmadia (19) jb vall.]. *1782:* visza jötiben valami oda valo Embernek kamaráját fel vervén feles portékáját el lopta s azután (!) mind kerengöiben van Pászka Juon [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1794:* A Szolga Biro Vram utánna eredett, és verte mind az Attyát mind a' fiait ... onnét viszsza jöttében tanálkozott Hajdánéval, a' kit mind addig vert mig a' páltzáját rajta egészszen el-törte [Ne; DobLev. IV/728. 6a Miklos Henter (18) vall.].

2. vki visszajövetele után; după întoarcerea cuiva; nach dem Rückkehr. *1596:* Vrunk keretet vizza ieöteben Gialuban egy citrumot es hat zaraz lemoniat fizettem erette f l d 25 [Kv; Szám. 6/XXIX. 102 Bachi Tamás sp kezével]. *1820:* az Iffiu Aszszony rostáloinak igaz hogy ... Palinkát 's Czipot vitt, de ebböl az oda gyüjtetett Vallok(na)k semmit sem adott, Csupán nekem viszsza jötibe egy darabotska meg maradott Czipot [Várfva TA; JF 48 Pataki József (44) lovas katona vall.].

visszajövés visszajövetel, visszatérés; întoarcere; Rückkehr. *1662:* a lövésekre Rákóczi Zsigmondnak Beren alól lovas népével postán visszajövése [SKr 255 tartalomjelző fej. címben]. *1667:* Az egy Panajotot fascinálnám, az mint apám uramnak is írtam s de reliquo fövezér vissza jövéséig suspendálnám az tractát [TML IV, 204 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* ha mi jó abban volt és kedves, annak elmúlásán büsulnak, kivált hogy visszajövését nem várják [BÖn. 462].

visszajövet 1. *hsz* **1.** visszatérés közben; venind înapoi, la întoarcere; beim Rückkehr. *1588:* 19. 8br(is) ... Ezen Sarkeozy Ferenczet vizza Jeowet vitte Hunyadig Antal Jstuan

keet lowa attam f. 1 [Kv; Szám. 4/I. 11]. *1595:* Laszlo Biro egy szegen Nyomorult szekeres: volt oda Haúaselöföldeben, vitte az Borbellyokat és Lakatossakat 4 loual ... vezet mindene oda ... Most penig ö km(e)k Tanaczúl vegezek hogy az 3 hoora eppen kj tellyesüczem, miert hogy az Loaj es szekere viza jöuet maradot és veszet oda [Kv; Szám. 6/XVIIa. 316 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1614:* Sem általmenet, sem visszajövet nem nézhettem széllel a tengeren, hanem az hajó szélire borultam le és rettenetesen okádtam [BTN 68]. *1621:* Vizza Jeouet Korogi Zemmartono(n) meg zalua(n) keolt el Vaczorara 12. ejtel bor hat penzes [Kv; Szám. 15b/IX. 192]. *1705:* Az elmúlt éjszaka Graven uram a hadakkal bejöve tíz óra tájban, és amely szekereken élést vittenek volt Verestoronyhoz, valami kevés árpát hoztanak bé visszajövet [WIN I, 416]. *1731:* Az emberem viszá jövet megint légenbe jöjen [Gyulatelke K; Pf]. *1738:* Bogdány az lovàt el szalasztotta, az utàn jàrt, az alatt az roka el ment ... akartuk visza gyüvet probálni, az Roka pediglen mèg meg sem vàrta jòl, hogy az agaràszok el àlyanak annak rendi szerint, ugy kopokot sem igen vàrta be az Nadba [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1785:* Tudom bizonnyal a' viszsza térések a' mint reflectálok volt reggel felé, a' lövöldözes viszsza jövet volt [F.gerend TA; KS. Abots János (40) ref. pap vall.]. *1793:* Viszsza jövet meg Brassoban is bé kelletik mennunk [Szotyor Hsz; BLev.]. *1828:* mikor vissza jövet a kapuja iránytyába lettem volna [Kisesküllö K; Somb.]. *1839:* vissza jövet hozzanak egy szoro Malmat, és egy Kolbász forgato hat felé választo rostát [Óraljaboldogfva H; Kf]. *1853:* Csekefalvára menve vámok VRf 1 ... visza jövet fogado réven vámok VRf 3 kr 5 [KCsl 3].

2. visszatérés után; după întoarcere; nach dem Rückkehr. *1772:* Láttam aztis szemeimel sokszor hogy Gázmér Kriska szép fel öltözve ment a Huhu felé ... égy idö vártatva Tit. Zilahi István Uram Lo háton sebes nyargalvást utánna, kérdém viszszá jövöt a Mezöröl a So Depositaríumnál az akkori kortsomárostol Pataki Joseftöl hogy valyon Gazmér Kriska és Zilahi Uram olyan nagy Sebbel lobbal[a] nem tudnáé [DLt 321. 79a St. Sárosi (46) ns vall. – [a]Tollban maradhatott: hová ment]. *1847:* A mondott alkalommal Varga Katalin nékem azt mondotta, hogy ő a maga peres bajába Bécsbe járt, s viszszajövet Brádra jött, és ott találkozott bizonyos bucsumi emberekkel [VKp 240].

II. ragos fn-ként: *~ében* vki visszajövetele után; după întoarcerea cuiva; nach dem Rückkehr von jemandem. *1662:* az Bethlen- és Királyfia-bástyáján is akik voltak, hogy a tábor felült volna, látván, azonnal arra szolgáló szerszámokat rájok igazgatván, seregenként arra a félre való visszajövetekben ugy közikbe lövöldöztek vala, hogy míg imide-amoda nyargalódnának, szaladnának, hihető, nekiek is talán duplán visszaadatnék az jancsároktul az tűz oltásában való kölcsön [SKr 603].

visszajövetel 1. visszatérés; întoarcere; Rückkehr. *1608:* Noha minden wdeöben ighen bizontalan Embernek hazahoz valo viza ieöueteli, mikor Ember hazatol ki mégyen, kiwaltkeppen penigh az mostani wdeöheöz es allapathoz kepest, vgian nem zinten volna batorsagos Embernek hazatol mezze ideghen Orzaghban menny [Kv; RDL I. 85]. *1663:* az visszabocsátás, úgy tudom, Nagyságtoknak úgy leszen hasznosabb, ha én itt lakhatom, könnyü hát errül is assecuratoriát adni, még is teljék kedvek benne és úgy elöttök levö hitelem is sem vész el, melylyel Nagyságtoknak eddig nem keveset szolgáltam, mert egyébaránt én, Isten úgy áldjon meg, kegyelmes Asszonyom, magamra nézve csak kérdésben sem venném, de a nélkül ha bemennék, viszszajövetelem bajos lenne [TML II, 602 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1678:* Más részeire az Kgld levelének nevezet szerént arra, hogy az elment emberek visszajövetelivel biztatják magokat és hogy az portára Bojér Sigmondék elmentek etc. akár írjak, akár ne, mert az meglett dolgot ember ha nem javallja is, avval meg nem jobbítja [TML VIII. 78 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1705:* gróf Monticellihez menvén, tőle megtudám, hogy a generális maga nincs ott, hanem ment Fehérvárra Schlick generálhoz, de estére, azt mondotta, hogy visszajű, és a parolát is ki nem adatá, hanem visszajövetelire halasztotta [WIN I, 616]. *1711:* Törökországban, Havasalyföldire, Molduvában és Lengyelországban Erdélyből, Magyarországból kibujdosott embereknek grátia adatik, és hazájokban való visszajövetel engedtetik [CsH 456]. *1758:* Collegam Szelyes Mihály ura(m) eö Kglme már két hetektöl fogva Szebenbe lévén es viszsza jövetele is bizontalan lévén az Archivum mellöl tsak egy nagi járo földre is nem recedalhatok szabadságom erre nem lévén [Kv; Ks 101 Páll Samuel conv. regv(isitor) lev.]. *1769:* Medves István Uram ... halgatá hogy miért sir a szegeny Barbotz Vonyané ... viszsza jövetele utan is hallotta hogy miért siránkozik Barboth Vonyane [Mezömadaras MT; BK. Dragus Timok (50) jb vall.]. *1774:* Nehai Magyar Atyim fia Togyer ennek elötte ött Esztendövel az M. országi Pusztákra ment, s mostis ottan vagyon az ökrök mellet, de ennek viszá jövetelit remenlyük [Mocs K; KS Conscr. 96]. *1791:* Én mind várám a Kolosvárra bé indított szekeremnek viszsza jövetelét [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1809:* ennek utánna a szabadság ideje irás által kéretessék ki, az Elöljároktol, irásbanis adatassék ki azok által oly moddal, hogy abban fel jegyezve légyen mind az el Menetelnek, mind a Visza jövetelnek Napja [UszLt ComGub. 1694 gub.]. *1838:* A Felséges Királyi Kormány (!) Szebenböl lett viszsza jövetelével a Séta hely fundussa gyarapitására 30 Fl [Kv; ACSzám. 120]. *1847:* Az honnan visszajövetele után Varga Katalin az embereknek udvari számokat mutatott, s azzal bizonyította bé, hogy Bécsbe járt [VKp 284].

2. hatragos alakban, hat-i szerepben; cu sufix adverbial, cu valoare de adverb; mit adverbialem Suffix, im adverbialen Gebrauch: *~ében* **a.** visszatérése közben; venind înapoi; während des Rückkehrs. *1613:* Ez leuelem mutato Jambor szolgam Michael Demeter, Migyen oda Szekelli feodire ... mindenüt oda meneteliben és uizha ieoueteliben bikiuel minden ba(n)tas nekwl bocziatassik [Kv; Borb. I Nimethy Gergelli usz-i kapitány útilev.] – **b.** visszatérése után; după întoarcere; nach dem Rückkehr. *1705:* Ma jüvén gról Monticellivel levö lovashadak, kiket a generál maga visszajöveteliben elküldött vala Balázsfalva felé [WIN I, 597] * *~ekor* **a.** visszatérésével egy időben; la întoarcere; während des Rückkehrs. *1735:* noha most eö Nga fel ment, s az Stabbolis ment ki a Regiment Commendasa melle, de V. Colonellus ur(am) eö Nga Viszsza jövetelekor az Stabnakis Viszsza kell jöni [Dés; Jk 458a]. *1847:* Varga Katalin ... járt Kolozsvárt és Bécsbe is. Visszajövetelekor semmi határozatot nem hozott [VKp 287] – **b.** visszatérés után; după întoarcere; nach dem Rückkehr. *1683:* Boër Gáspar Fejérvarat vette Kék Remekböl. Racz János Postának Ur(un)k Táborabul valo visza jövetelekor ayandekon Ull. 3// [Utl].

visszajövő 1. *mn-i in* **1.** vhonnan visszatérő; care se întoarce de undeva; zurückkommend. *1710 k.* A Bánffi

György házrontásból visszajövő ivánfalvi jobbágyi érkeznek azalatt Almásra, és egyenesen bé az urok házához [BÖn. 698].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *szándék* az a tény, hogy vki vissza szeretne menni vhová; intenţia cuiva de a se întoarce undeva; Absicht, irgendwohin zurückzugehen. *1849:* mennyenek el az Aszonyhoz probalyak meg hogy vagyone visza jövö Szandeka [Medesér U; Pf Ferenczi Lajos lev.] * ~ *út* visszatérés, vhonnan visszafelé tartás; (la) întoarcere; Rückkehr. *1657:* Ez vala az, ki Bethlen Gábor idejében egykor mutatá oly hűségét az császárhoz, hogy Dreiling nevű német szolgáját az fejedelemnek az imperiumi confoederatusitól visszajövő útjában, azon lévén útja, intercipiálta [KemÖn. 233]. *1672:* Pap Izraelt 19. Martii fogták el vissza jövő útjában [TML VI, 170 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1710:* Mind azért, hogy a hadi okos regula szerint, Komárom, Pozson, Győr és más foralítjumok, kikben erös praesídium vala, hátok megé maradván, ha valami cásus találná Bécs alatt öket, praecludálnák visszajövő útjokot [CsH 167]. *1781:* más akkor az Aszszony Nehai Szalánczi Josefné Boér Borbára Aszszony meg holt volt amint én osztán viszsza jövö utamban ... meg tudtam [Felőr SzD; BetLt 7 St. Bathori (33) inq vall.]. *1807:* szekeremmel két Napokig kelletett az idöt töltenem, és viszsza jövö utamot hátráltatnom [Szu; UszLt ComGub. 1753u.]. *1847:* Visszajövö utamra egy ízben tudom, hogy a felséges udvari kancelláriától kaptam útilevelet [VKp 168].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vhova visszatérő személy; persoană care se întoarce undeva; zurückkommende Person. *1677:* Terhes szekerek mellet menökön vagy viszsza jövökön, kereskedö rendeken, Pásztorokon, Molnárokon, Szabadosokon, Birákon, Korcsomárosokon, és egyéb Udvarbéli Szolgákon, vagy Urokat fegyvereckel szolgálo embereken, latrok kergetésére, vagy meg-fogattaknak örzésére, keresésére menö embereken kivül, egyéb rendbéli Oláhság puskával, tegezzel, kardal, pallossal, csákánnyal, dárdával, és egyéb fegyvereckel járni ne mérészellyen [AC 234].

visszajövöben visszajövet, miközben vki visszajön vhonnan; la întoarcere, venind înapoi de undeva; während des Rückkehrs. *1589:* Mikor az tanacz Zabo Georgieot es Zabo Lenartot az tallerokkal feieruarra kwlte ... Vizza ieoueobe Thordan az meli gazdazonnal voltunk, attam etelwnkre italunkra d. 16 [Kv; Szám. 4/X. 34]. *1664:* nekem hagyák, Kegyelmeteknek irjak, egy salvus passus kellene cum bona assecuratione, hogy azon ki menö útjában vissza jövöben bátorságosak lehessen (!) és hogy ott is nem késeltetnek, valamikor el akarnak jüni, el jühetnek [TML III, 132 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1668:* Isten Kegyelmedet az lakodalomból megforditván, visszajövöben térjen be Radnótra, kiváltképpen való dolgaink lesznek Kegyelmeddel [TML IV, 310 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1672:* Azonban hogy Erdélyt is inkább ne vádolják az portán s egyszóval sok jó van benne s már visszajövöben talám Magyarországra jü le Macskási uram [TML VI, 380–1 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.* Azt mondta a tatár khám fövezére: járjon vele még csak egy nap a káros ember, egy tüig vagy darab szijig mindent visszaadat, de nem mert, félvén visszajövöben hasonló lézengöktöl [BÖn. 735].

visszajövöleg 1. visszajövet; la întoarcere; während des Rückkehrs. *1711:* Ezen haborusagos üdöben az itt ualo emberek igen ki fogyuán az marhábol, egy alkalmatossággal Szabo Mihály ur(am) az Ur eö Naga Gonduiselője hozzám jüuén kére, hogy uigyek karot ki az Ur Szölöiben és ha uiszek rakjam meg az ur Borzik nevü erdeiböl viszsza jüvöleg fával az Szekeremet [Búzásbesenyö KK; BfR 30/26].

2. vhonnan való visszajövetel után; după întoarcere de undeva; nach dem Rückkehr. *1769:* én ha tudnám hogj edgjütt meg egjezhetnénk, és uj Contractust expedialhatnank Aldozo Csötörtökön estvére oda mennek ā Melgos Urhoz mivel Szombaton Haza menyek és Viszsza jövöleg ugj jöuek Aldozo Csötörtökön estvere ā Mélgos Urhoz [Kv; SLt Henter János Suki Jánoshoz].

visszajut visszakerül; a ajunge înapoi (undeva); zurückgelangen. *1594:* Dewaj Janos ... vallia, Bizonnial tudom hogy ez zemeliek ... sok wdeoteol foghwa(n) leonek hazamnal mind Addegh az megh Az had varadda Mene kj, Akkor eokis varadda Menenek, Mikor ozta(n) varadrol a' had Coloswarra Júta vizza, Estwe fele leowenek az chyomortani Tamas zolgaj hazamhoz le szallanj [Kv; TJk V/1. 469]. *1621:* Juta Vizza Fejer varrol Hajas Janos az Varadi zolga leveleket vizen oda ki [Kv; Szám. 15b/IX. 84]. *1646:* Zamos uyvari zolgais erkezek. Kemeny Boldisar vramis vizza juta Vrunktol sokad magaual [Mv; MvLt AAll. 6].

visszakap 1. a primi înapoi; zurückbekommen. *1843:* ajánlották a kamarai tisztek, hogy akitöl valami elvétetett volna, az jelentse magát akár a közigazgatási, akár a kamarai tiszteknél, és akkor meg fog nézettetni a conscriptio, és ha állítása igaz leszen, vagy visszakapja, vagy más fog adattatni helyette [VKp 137]. *1853:* A Kota bérelésbe bé tett 2 tallért visza kaptam [KCsl 3. – Berlini feljegyzés].

2. vmiből visszaadnak vkinek; a primi (un) rest (de bani), a căpăta un rest (de bani); zurückgeben. *1849:* Krizsán Mária ... a Vojticz boltjában ... ékszereket vásárolt, s azok árának kifizetésére egy bankjegyet adott át Vojticznak, miböl midön Vojticz viszszaforditott, Krizsán Mária csodálkozott hogyan kap annyi pénzt viszsza a bankjegyböl [Kv; Végr. Vall. 84–5].

3. vmi újra részévé válik állapotának; a recăpăta; sich erneuern. *1810:* annak utánna kapta vízá az Erdö meg ujjulását [Jedd MT; LLt]. *1852:* a' lelkem Anyám egy átaljában gyenge ugyan, mind az által lábai eréjét mégis vissza kapta annyira, hogy most páltza segedelmével magárais mozoghat, bajait végezheti [Kv; Pk 7].

4. vki vmijét újra magáénak mondhatja; a primi înapoi (ceva), a reprimi; zurückbekommen. *1823–1830:* Hanem azután Basa István egész biztatással fogadott, Csernátoni Vajda Sámuel pedig azt is ígérte, hogy a régi grádusomat visszakapom [FogE 94].

visszakapás reprimire; Zurückbekommen. *1840:* Kotsisom ... ki eresztette a' Lovakat az Sáté közé a' Toba ... de Valósággal Senkinek még a' fölgyére sem léptek .... A Csovások oda mentek és Lovaimat be hajtották, Lovaim viszsza kapása véget más Zálogat attam a' meg bizat Hadnagyi személyes Tekintetes Mosa László Ur ... a' Lovaimat ki adatta [Dés; DLt 921].

visszakapcsolás visszacsatolás; acţiunea de a alipi/anexa din nou la ...; Anschluss. *1662:* Ezen gyülésen[a] noha a porta contentátiója, megelégítése és a rendkívül rájok vetett nagy summának s nagy summára nevelt adónak is kitel-

jesítésérül rendeltenek vala ugyan valamit, de inkábbára csak Váradnak a Pártiummal együtt visszakapcsolása és a fejedelemmel való egyezés dolgában s általa következendő gonoszok mint orvosoltathatnának meg, töltetett vala az üdő [SKr 479. – *A beszt-i ogy-en].

visszakaphat a putea primi înapoi; zurückbekommen können. *1770:* Egy ide valo Lekenczei Jobbágy aszony lakik Radnoton 4. fiával égyűt a fiai az udvarban szolgálatot tésznek, magának itten háza és sortássa (!) van az Vr poroncsol iránta repetáltatom vagy által csalatom és meg kezesittem eőket, hogy viszá kaphassuk a mind az Vrnak teczik [Maroslekence TA; Ks 47. 67. 29]. *1823–1830:* megkértem Sárközit, hogy tartsa meg leveleimet hazajövetelemig, hogy osztán hazaérkezvén, itthon tapasztalásaimat írhassam le. Eleget kértem tőle, de soha egyet is nem kaphattam vissza, pedig most is itt a szomszédban, Désfalván lakik [FogE 163].

visszakér a cere înapoi; zurückverlangen. *1573:* Kerekes Istwan Azt vallia hogi Eo egi feleol Zomsed az Zas Antalne feoldehez kenallia volt vele hogi meg vegie, De eo Nem akarta ... Mert Seres Marton Io darabot ely Zantot az feoldbe, Es ha vyzza kerne teolle egywld nem adna p(er) nelkwl eo neky az nem kely [Kv; TJk III/3. 236]. *1604:* wgj wegezenek hogi az pozto heliebe mas poztot wezön az peremit wiza aga, de en wgi tudom hogi sem az poztoiat nem atta meg sem az peremit En keröm wala wiza az zokniat [UszT 18/167]. *1664:* aban az futtasban az olla budaki havason, lattam hogy fogdostak az Gavay Ura(m) minéssit ... az olla budakyak ... az Gavay Uramék pasztora kirte visza az olla budakijaktul az mines lovakot és marhakot, de nem attak [Szászfellak SzD; Born. XXXIX/4 Kis Mirony (30) jb vall.]. *1704:* a generális nem engedte, hogy az uraknak visszaadják a leveleket, amikor kérte volna vissza Teleki úr [WIN I, 105]. *1710 k.:* szabad volt az Úr a magáéval, hogy akármint és akármikor visszakérje az ilyen rossz, haszontalan sáfártól, mint én [BIm. 1015]. *1714:* lattam Irsai István Vram(na) k őt őkret ... én mondottam meg eó k(ne)k hogy Szásznyiresen ... van őtt őkre ... arra valo nézve jőt utannuk annak meg Tudására, gyalog és szokmanyb(an) s ... kérte visszá [Dés; Ks 26/XIV Joh. Nagy (37) jb vall.]. *1744:* Egykor jűvén Quartelyba hozzánk egy Lejtmány, a' Falu halász hállóját ... kértük viszsza halászni [Szentegyed SzD; WassLt]. *1750:* Bizonyoson értettem ... hogj ... Sztáns Jánkully ... Körős Bányán tántzolván a Tomnyateki Pap fia Feleségivel ... egy keszkenyőit az Aszszonnak el vette volna ... az Menyetske szép szerént kérte viszá keszkenyejit, de Semmiképpen nem atta [Ribice H; Ks 101]. *1769:* elsö esztendőbe a' sok essős üdö miatt, az árviz sok kárt okozván szénájokban, réá untanak azon hellyre, s pénzeket viszszá kérék [Szamosfva K; JHbK XXXVII/12]. *1806:* fel Peres meg unakozván azon vásárral más Nap jo regel pénzit az Al Perestől visza kérte [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1834:* A' Maros Portusi nagy hidnak reparatiojához elmulhatatlan szükséges lévén az Egerbegyi hidtsinálásához által adott Vasberbéts ... Hivatalos tisztelettel ... a' nagyob=bikot (!) haladék nélkül vissza kérjük [Marosújvár AF; TLt Praes. ir. 1118 a marosújvári só-tisztség Torda m. tisztségének].

visszakéredzik a cere să fie primit înapoi; zurückbitten. *1679:* Reverend gondolom kéredzik vissza; elhiszem, az ö visszabocsátásárul Marchio is írt ő nagk, de neki is hirtelen nem kellene ígíretet tenni [TML VIII, 512 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

visszakerekedik vhova visszatér; a se întoarce undeva; zurückkommen. *1757:* Sipos János Ifiu Legény korában ... a szolgálonak meljet el is vett Feleségűl s ma is együtt vannak feltsinalta volt az hasát s együtt el is szöktek vala, s ugy költek őszve, s azutan ismét visza kerekedvén beléje akadatt Néhai Székelj Samuel ur s háborgatta [M.bölkény MT; Ks 4. VII. 8]. *1772:* nem sok idő vártatva viszont Vaszilikát is magok mellé vévén visza kerekednek, de minthogy már alkalmatlankodtak volt, mint beszéllök az Fogados tsak tartot hogy ujra gazlodni odamennek ... maga a Kamarában ... zárkozat [Sályi TA; Mk V. VII/17].

visszakéret a pune pe cineva să ceară înapoi ceva; zurückverlangen lassen. *1661:* Im Szelniczét mint adta urunk nekem, oda küldtem a levelet, mutattassad Kemény Ferecz úrfinak, és kéressed vissza, el ne vesszen [TML II, 101 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1669:* Bizony azokat az leveleket vissza kellene kéretni s az régi párokkal conferálni kellene, látnék meg, ő kegyelme bosszúból urának s hazájának teszen kárt [TML IV, 528 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1732:* Napoliné Aszszonyom igen meg ijetkezvén, küldöt engemet az Aszszonyhoz ... és én általom kérette viszszá Kezességéröl valo Levelét [Kv; MvRKLev.]. *1763:* tsak hamar viszszá kérette ... az Contractust viszszá vette [Mv; Told. 33/25]. *1797:* Szolga Biro Szabo János Uramhoz botsátott fellyebi rendelését contramandalni, és viszszakéretni méltoztassék [Déva; Ks 73. 74. VII. 125].

visszakérettetik a fi cerut înapoi; zurückverlangt werden. *1766:* Azon Joszághoz tartozando Jobbagjok ... más Joszágokb(a) akárhová transponaltattak volna ... ki váltottattaknak tartatassanak ... ha viszsza keretetnek eő Naga tartozzek minden per patvar nelkült viszsza eresztení [Mv; JHb XIII/55].

visszakerget 1. oda kerget, ahonnan jött; a alunga înapoi; zurückjagen. *1806:* egy keveset sétáltunk, az eső viszsza kergetett [Dés; KMN 199]. *1847:* Tegnap estve 6 órakor megérkezett Györgyi, – alig engedve nékie annyi idöt, hogy megfüttözzék, mert szegény rendkívűl fázik, és didereg vala ... – legott vissza kergettem a' Teleki udvarba [Kv; Pk 7].

2. visszafordulásra és távozásra kényszerít; a îzgoni înapoi; zum Rückkehr zwingen. *1847:* jelen volt a tanú, s látta, míg Varga Katalina az emberek elejekbe állva, ökröikkel együtt visszakergette, s nem engedte őket szolgálatjokat megtenni [VKp 187].

3. megfutamít, hátrálásra késztet; a fugări, a obliga la retragere; jemanden in die Flucht schlagen. *1672:* Az hadak ugyancsak elmenének, kit mind jól láttak az várból; mi is mennyin maradtunk el, jol látták; azt is jól meghallották az ellenkezőben, az mint visszakergetvén az mi gyalogságinkat, fenn szóval kiáltották, nincs lövések, nem lőhetnek [TML VI, 384 Gyulafy László Teleki Mihályhoz].

visszakerül 1. újra oda kerül, ahol valamikor volt; a ajunge din nou la locul său inițial; zurückgelangen. *1674:* Vásárhelyi Asztalos Andrást captiváltattuk, hogy hwteos feleségét ide hagyván más egy Nagy Ilona nevű léánnyal innet az városrol el szeokeott kivel másutt nem jol keoltenek eoszve, mideon jde esmet viszsza kerültek ... mind az

ketteot fogva hogy bé hozattuk az Toromb(a) valo vitellel edgyűtt adtunk az város szolgainak ... d 12 [Kv; Szám. 34/L. 16].

2. visszakanyarodik; a se reîntoarce, a reveni, a se înapoia; zurückgehen. *1662:* azelőtt való nap az hadnak színét és javát, közel kétezer jó lovast az váradi lovas hadnaggyal, Bosók Benedekkel csatára bocsátották volna, azki nem az ellenség, hanem Jenő felé tartván ... Béli felé s onnan Széplakra, Belényeshez alól nem messze az Erdőhátságon által az harc megtétele után került vala vissza Váradhoz a fejedelem táborára [SKr 174] | én is eltitkolni nem akarom, sőt az mit hallottam (minthogy Náméryban létemben hozák Raiki, Macskási, Sámsondiék leveleket, az honnan csak tegnapelőtt estve érkezém igen betegen, Cseke felé kerülvén visszsza), Kegyelmednek ez alkalmatossággal megjelentem [TML II, 342 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

3. vhova/vmi tulajdonába kerül újra; a ajunge din nou undeva/în proprietatea cuiva; wieder in Besitz bekommen. *1662:* maga is tudván, a magyar korona alól az erdélyi birodalomhoz nem régen szakadtak volna (ahová, hinné, ismét nemsokára visszakerülnének) [SKr 366].

visszakiált 1. vhonnan távozóban az ott maradónak kiált; a striga cuiva ceva întorcîndu-se; beim Abschied etwas rufen. *1639:* azt kialta Danit Istua(n) vram visza az aitobol hogj lassad ugj eskedgjel Peter Uram hogj azirt az leaniodert el ne ueszesd lelkedet [Mv; MvLt 291. 182a]. *1747:* Onnat osztán haza felé ballaga Buttyán, de szerencsétlen volt az utb(an), mert Mikola Gyermánnal találkozék, kijs leg elsőben egy bottal meg köszönté hátban, azután Balla Ursz is Mikola Floraval oda menének, és jol meg ütőgették, az ütőgetés után pedig mikor Buttyán haza felé ment volna Vészsza kiálta és monda Várjatok meg tolvajok mert meg tanitlak [Nagysomkút Szt; TL. Talpas István (70) „faber zingaricus" jb vall.]. *1753:* Tisztarto Ur(am) ... visza azt kiálta hogj vár meg mit tsinálak az Anyad(na)k vár meg mert meg tanitlak ha meg tudlak tanittani [Marossztgyörgy MT; Ks 48, 67. 31].

2. kiáltással visszahív; a chema înapoi pe cineva strigîndu-l; laut zurückrufen. *1698:* En ... Visai és ... Gyulatelki Reformatus Praedikátor Dési Ferencz ... halálos betegségéb(en) ... könyörögtetvén és Istenes életü és ígazan lelki nyugodalmára kiszülő T. N. Ebeni Judith Aszszont, sok beszélgetésem utan el bucsuzám az Aszszontul, kiis minden akkori nogatás serkengetes nélkül éngemet ... maga szavaival viszsza kiálta és hiva, akkor ... monda Vagyon édgy nagy nehézség rajtam [SLt Al. 50].

visszakisér 1. a conduce/însoţi pe cineva la întoarcere; zurückbegleiten. *1658:* Ittem ez nagy summákat és az mely ezüstmarhákat az minemü rendbeli emberinktől az táborra elküldtük, az mely tatárok visszakisírték emberinket, adtanak nekik húsz tallért [Kv; KvE 179 LJ]. *1659:* minden mester az Temetesen Jelen legien ... az hazhoz penigh minden mester Tartozzek visza kisirny az keserues embereket [Kv; ÖCJk]. *1704:* Ezek után sokkal több helyes beszédek után eltelvén az idő, elhagyák és magát is visszakisírék a commendans szállásához [WIN I, 123]. *1763:* Az Ernyeiekkel pedig edgyűtt Kálig magam is el kisertem az Rabokat ... a Katonak Ernyéig el-kisirték ... osztán azon Katonákot én ismét viszszákisirtem Udvarhelly Szék széllyéig, mig Maros székről ki mentenek [Udvarfva MT; Told. 44/22].

2. őrizet mellett visszavisz; a escorta/duce înapoi la ...; mit Bewachung zurückbringen. *1658:* Kemény János uramat pedig, ugyan azok, akik kisérik vala viszsza a sánczba – elvévén fegyverét tölle – a tatár kámhoz viszik rabságra [ETA I, 165 NSz].

visszakisértet a trimite înapoi pe cineva cu însoţitor; mit Bewachung zurückschicken. *1633:* Mely lengyel urakot az város ismét Bártfáig tanácsbeli emberekkel visszakisírtettek, úgymint Ördög Andrással szász nátión, Huszár Péterrel magyar nation, 12 Augusti [Kv; KvE 165 SB]. *1657:* Az megnevezett szegény öcsémnek testét kisírtetém vissza Lengyelországból öregjebb fiammal, Kemény Simonnal, Erdélyben [KemÖn. 17].

visszakisértetik 1. a fi însoţit la întoarcere; zurückbegleitet werden. *1662:* Ali csauz újabban is nagy obtestálással, esküvéssel iterálván kívánságát, csak nagy szomorú bánatos orcával kisérteték vissza a városba | mindazáltal a fejedelem embere nagy emberséggel a levelekkel visszakésértetett [SKr 186, 361].

2. őrizet alatt visszavitetik vhova; a fi dus undeva sub escortă; unter Bewachung zurückbegleitet werden. *1816:* A' bé küldött két Rabok, mint el szökö szándékjokról nagyon gyanusok, négy napi Arestomban tartattatások utan késértessenek viszszá Sz Biro ökgyméhez [TLt nro. 1215].

visszakíván 1. azt kívánja, hogy vki menjen vissza vhova; a dori întoarcerea cuiva; jemandes Rückkehr wünschen. *1677:* Nem tudom, ha ő nagyságok ide engedik-e, avagy vissza kivánják; ha ide engedik, én jó szívvel fizetnék neki; ha pedig nem, kérem Kegyelmedet, hópénzét küldje ki [TML VII, 417 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

2. visszakér vmit; a cere înapoi ceva; wieder verlangen. *1573:* Az myt Kakas p(ro)catora Mond hogy hirenelkwl hatalmasswl vitette ely puskarne az chatornat Azert Beochwel kewanja vizza [Kv; TJk III/3. 239]. *1593:* Az Zab penigh kit ell vittetek vgy hizem hogy volt 32 kalongia ezt beoczywewel kiwano(m) viza [UszT]. *1603:* En az megh holt Aztalos Georgynek fia Aztalos Miklos ... hazamat adtam Radnoti Jstuan deak vra(m)nak kez penzen niolczuan forinto(n) ... az en gazdam Aztalos Lukacz eleot ... Magam feleol penigh felelek, hogi soha eo k(egy)elmet az haz dolgobol, ugi hogi azt auagi uizza keuanna(m), auagi uizza nem akarna(m), megh ne(m) haborito(m) [Kv; RDL I. 74]. *1672:* urunk is a mellett vissza kivánta az patents s vissza is adták [TML VI, 149 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1693:* az Eccla azonn segvestralt decimát viszsza kivánnya [Kv; SRE 8]. *1705:* Ma már néhány magyar megbánván, hogy el akart menni, reversalisát visszakívánta, hogy már itt velünk együtt maradjon [WIN I, 423]. *1749:* Josika Moses Vr Vdvarházát is ... ő Excellentiája viszsza kivánta volna magának [Algyógy H; JHb XXXIV/18]. *1765:* az vásár nem teczvén Fekete István eö kegyelmenek ... az lorol ... le mondottak, a pénzt Nyikitatol viszsza kévánván [Torda; TJkT V. 273]. *1786:* Panaszolván Köntés István gyalog, egész invalidus katona Dants István huszár ellen, hogy együtt cseréltek két pár ökröt, de Dants István felette hibás marhát adott, azért visszakévánja a maga régi marháját [Árkos Hsz; RSzF 281]. *1845:* Székely Aniko ... hon nem létemben fel pakolván oda hagyta a' szolgálatot, el vivén orzásképpen" ... Ezen tetemes károsittatásomat hogy észre vettem, eléb szép szoval kezdém viszsza kívánni tölle, 's

nem mehetvén semmire, volt Fö Hadnagy Tekéntetes Vajda Pál Ur elé be idéztem ötet [Dés; DLt 591. – [a]Köv. az elvitt holmik fels.]. *1850:* minthogy Pakularomnak Testvére Juhaimat esmerte ... ki mit vett el ... immnét (!) am onnét öszve gyűjtegette, már most azok kik el Rabolták volt vagy pakularomtol meg vették vészszá kivánnyák [Nagylak AF; DobLev. V/1282].

3. szeretné, hogy vki visszatérjen hozzá; a dori (re)întoarcerea cuiva; jemandes Rückkehr wünschen. *1655:* Malomban[a] lako Laszlo György jelenti hogy felesege Jlona nevü hütötlenül el hagyta, az üdö alat mig az földes Uranak fogsagaban volt volna. Mivel pedig nem meszsze, hanem czak Arpaston[b] volna, hüti melle viszsza kevannya feleseget [SzJk 77. – [a-b]SzD].

visszakívánás visszakérés; acțiunea de a cere înapoi ceva; Rückverlang. *1670:* Az Istenért Kegyelmed az leveleim visszakivánását ne vélje, hanem hogy ha az emberek kezdenének vélekedni, írásimmal az gyűlés alatt mutathassam meg, az kiknek illik [TML V, 77–8 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1682:* Martius ... 26. Ismét jött hozzám más követ a fövezértől az athname viszszakivánása felöl [AMN 271].

visszakívánkozik vhová visszakerülni kíván; a dori să se întoarcă undeva; Rückkehr wünschen. *1662:* Báthori Zsigmond ezután ismét visszakívánkozván, s Basta György az országból kimenni kényszeríttetvén ... Kolozsvárra visszahívatott volna [SKr 84]. *1665:* Ha pedig valamely Legény Kantárkodik, kantárságáért való büntetése Társaságot nem illeti, hanem az Czéhet, mivel nem a' Társaságnak[a], hanem a' Czéhnek tészen kárt. A' mely Legény pedig egyszer Kantárhoz mégyen és viszszá kivánkozván, akkor a B: Czéh meg büntetvén a' B. Czéh gratiájában vészi, olyan conditióval, hogy ha mégis kantárhoz mégyen a' B. Czéhben bé nem vétetödik [Kv; ACArt. 12. – [a]A legényi társaságnak]. *1818:* boldogtalan szegény árva ... születte földjére viszsza kivánkozik [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 78].

visszakölcsönöz visszaad; a întoarce cuiva răul făcut, a se revanșa; zurückgeben. *1789:* Minthogy pedig az efféle erőszak tételt a Nemes Haza Törvénnye is meg engedte hasonlo erőszakkal viszsza kölcsönözni kedves atyám fiai segedelmével volna modom benne hogy ö kglmét hasonlo erőszakkal onnat ki hányattassam [Ne; DobLev. III/669. 1a Szánto Drusiánna, néhai Magyarosi Beniámin özvegye a ne-i tanácshoz]. *1797:* Midön a Költze Josef es Költze Sigmond Marhait bé akarták hajtani Imre Daniel es Rápolti Josef fegyveresen tsupan tsak boszuságbol tselekedték, azért hogy Rapolti Josefnek és Czintos Josefnek a' Málnási Erdön a' Lántzokot el vettek volt, mivel hogy Költze Josefis Falusi Eskütt lévén a Zalagláskor ott volt, azzal akarták viszsza költsönözni, hogy mig a' Rapolti Josef lántzát viszsza nem adjak addik (!) Marhajokat el nem botsassák [Málnás Hsz; Mk II. 8. 260 Barabás Moses (67) gy. kat. vall.].

visszaköltözés întoarcere, mutare; Umzug. *1662:* Úgy, hogy azon késérésbül való visszaköltözés szegény nemzetünknek valóban nagy bajával és sok kárával esett volna, s aligha ezúttal már most a svékusok részérül is szegény nemzetünkre az a kölcsön meg nem fordíttatnék [SKr 371]. *1852:* Ujjbol a' cs. Kir. All Biztosságnak Tisztelettel könyörgöm hogy adossaimmal fizettessen vagy viszszá költözésekre paratsolyan [Nagylak AF; DobLev. V/1375].

visszaköltözik 1. előző lakásába/lakóhelyére visszatér; a se muta înapoi; sich zurückziehen. *1793:* Az Czigány Natsáktak parantsolatya szerént az Ráduj Házából viszsza költözött oda az hun annak elötteis lakott volt [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1852:* ezen két Contractusba lévö ados Czigányok ... helyemen laktak, s az Contractus Tartalma szerént ... vagy Tartozásaikat Sz. Mihály napig mind egy ftig le tegyék, vagy születesektől lakta helyekre, az én helyemre ... viszszá költözzenek | ha nints szöre, az Böre, kettö közül válaszszák a' mit Tettzik, akár viszszá költözzenek, akár Fizessenek[a] [Nagylak AF; DobLev. V/1378, 2775 Dobolyi Bálint nyil. – [a]Az adós cigányok].

2. ideiglenes táborába/szálláshelyére visszatér; a se întoarce înapoi; zurückgehen in den Lager. *1657:* ha nem tarthatná, Tokajnál viszont visszaköltözzék elötte, hogy az hátán az ellenséget ne vigye birodalmára [KemÖn. 215]. *1658:* Az paraszt emberek is futnak, mert azt mondják, hogy pusztán hagyják, suhunnat is meg nem segítik, és ez aránt az pogánnak szívet adnak annál inkább, mindazonáltal azt beszélik, hogy nappal általjünek az Maroson, éjjel meg vissza költözik [TML I, 259 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1672:* Vesselényi uramék is meg nem egyezhettek az más táborral, hanem Záhonnál kötöztek az Tiszán vissza [TML VI. 386 Gyulafy László Teleki Mihályhoz].

visszaköszön a răspunde la (un) salut; widergrüßen. *1710:* Teleki is megbátorodék, mert addig olyan volt, mint az agyonütött, s kezin tartotta, hogy Carafa megöleti, és az adjutántnak visszaköszönvén, mindjárt egy Ugrai nevü inasát onnan visszaküldi a feleségihez [CsH 208 1688-ra von. felj.].

visszakuruzsol kuruzslással visszatérésre késztet; a face vrăji pentru întoarcerea cuiva; mit Magie zurückkommen lassen. *1705:* Valami lovas németet kuruzsolt vissza a felesége ide Szebenbe [WIN I, 545]. *1737:* edgjszer edgj Aszszonj emberrel szökött el, s akkor viszszá kurusolták magátol hallottam Moldvai Todortol, de az Felesége kurusoltottae viszszá vagj kicsoda nem tudom [Sövényfva KK; MbK Petrus Nagy ns vall.].

visszakuruzsoltat kuruzslással visszatérésre késztettet; a pune pe cineva să facă vrăji pentru întoarcerea cuiva; mit Magie zurückkommen lassen. *1737:* edgjszer edgj Aszszonj emberrel szökött el, s akkor viszszá kurusolták magátol hallottam Moldvai Todortol, de az Felesége kurusoltottae viszszá vagj kicsoda nem tudom [Sövényfva KK; MbK Petrus Nagy ns vall.].

visszakurváz viszonzásul kurvának mond vkit; a numi/face pe cineva curvă replicîndu-se; als Antwort Hure sagen. *1825:* Pataki Daniel Ur gazdasszonya ott tántzolván engemet le Kurvázott, én viszsza Kurváztam [DLt 1826. év al.].

visszaküld 1. vmit visszajuttat vkinek; a trimite înapoi; zurückschicken. *1570:* fylep Gërghi hithy zerenth vallya, Azt Thwgya hogy ... az azzon ... kwldeot Bokretakath neky leaniatwl az Trombitasnak sokszor es hogi ely nem akarta venny, vyzza kwlte [Kv; TJk III/2. 20]. *1586:* Lakatos Tamas vallia hogy ... Az leweleket egybe keotem es egy tallerral egyetembe Gazda(m) Azzontol oda kwldem, hat a' leweleket ot tartotta de Az tallert vizza kwlte [Kv; TJk IV/1. 583]. *1597:* kwltem Bornemysza Jstüannak mint hogy

wrünk w felsige kwlte wolt wyzza wtabwl Eperiessrwl Aiandekot [Kv; Szám. 7/XIV. 6 Masass Tamás sp kezével]. *1618:* Ezenközben meghoza az gazda török egy nagy cseber bort, de mi el nem vevők, hanem odaküldük Kamuti uramnak, ő még ismét visszaküldé mireánk, de mi osztán igen szépen felosztúk az bort és megivúk [BTN² 84]. *1628:* Az mikor hirem lőt benne, megh izentem Leaniomnak hogi az gjurót el ne vegie hanem vizza adgia az legennek; de az legennek az gazdaia azt mondotta hogi valaki az giórut <ha>za viszi soha azo(n) az kapu(n) bekevel ki nem megien ... azert nem merte az lean az gió<rut> vizza köldeni [SzJk 24]. *1676:* Az adót, Uram, jó szívvel elvevék, még ha több leszen vala is, nem küldik vala vissza [TML VII, 156 Daczó János Teleki Mihályhoz] | Kegyelmed levelét el vettem ... mind az Frater István uram levelével együtt. Uram ő kegyelme is meg olvasta, melyet vissza is köldtem Kegyelmednek [TML VII, 255 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1702:* a' penszt giakortab visza küldottem [Tordátfva U; Pf]. *1705:* A kezeslevél mindazáltal elkészülvén ... Az úr a generálhoz felküldötte, a generál visszaküldötte, és azt izente, hogy a kezesek magok is subscribálják ... Az úr visszaküldötte izenvén, hogy soha nem volt szokás ... A generál viszont visszaküldötte izenvén, hogy önálok úgy szokás és úgy is kell lenni [WIN I, 471]. *1732:* Grabaricsné Aszszonyom ... azon Levelet általom viszszá köldotte [Kv; MvRKLev.]. *1774:* (A szekeret) küldötte Számtartó ur(am) viszsza Kaditsfalvára az Apóssához Darvas Kelemen nevezetü Megyés Mesterhez [Szentdemeter U; LLt Vall. 92]. *1796:* Az Szekeren visza Órbe küldöttem Harom kerékre valo Fal fát egy székér Rudnak valot egy eke Gerendelyt két eke Szarvat egy eke Főt [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1805:* az Farkas által meg szagattatott husokat a melly része azon husok(na)k jobbatska volt az Udvarba bé küldtük müis ettünk bellölle de az udvar a bé küdöt husokot viszszá küdtő [Hodák MT; Born. G. XVI/14 Moldván Juon (15) vall.]. *1879:* Küldd el azt az új verset. Ha elolvastam, visszaküldöm [PLev. 41 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. vkit vhova, ahol előzőleg volt, újra elküld; a trimite înapoi pe cineva; zurückschicken. *1585:* Ersebet halaz Gergelne vallia hallottam Zaiabol ez Margitnak hogy Lazlotul leót volna terhes, es monta Aztis az leany hogy ha el hozhattia a' gyermeket, hat vizza kwldy Lazlora [Kv; TJk IV/1. 415]. *1593:* Peter koüach vallia: Az en Ceh mestersegembe harom vttalis jeot hozzam Caspar koüach, es panazolkodot hogi nagi rut zitkot atkot kialt az vra rea, de en vizza kwldem zep zomal az legint, hogi megh maraggion [Kv; TJk V/1. 379]. *1621:* Gubernator vra(m) eó Nga kwldue(n) vizza az Oruos Azzont feyerwarrol, az ki az eő Nga szemet oruosolta, mely mellett volt Egy kesereő ... attam nekiek Etelt, Italt [Kv; Szám. 15b/XI. 47]. *1640:* megh ertüen Vass Janos Uram, hogy az Toldalagy Janos Uram leankaja megh holt uolna ... engemet onnet Vas Janos Uram visza külde, hogy mentest azokot az ket Faluka(n) leuö resz Joszagokot eo kgme szamara foglalnok [Fodorháza K; WassLt]. *1657:* De ímé tehát egy Tepesit Zsigmond nevü föember szolgáját alattomban visszaküldötte Csáki valahány magával [KemÖn. 112]. *1687:* Gjurkát nehezen tudnám viszszá küldeni az ket gjermekloval [Beszt.; ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez]. *1736:* Duka Ersok ... elis ment Kolos vár(me)gyeb(en) de onnét ismét visza küldettik ide [Szentegyed SzD; TKl Ferenczi János (80) jb vall.]. *1768:* én mihelt végzem dolgunkat véllek, mingyárt visza küldöm [Marossztgyörgy MT; Ks 61 Kornis István lev.]. *1770:* mük mivel tselédűnk nem volt olljas mindenkor jo dolog tehető személt küldöttünk szolgalatra a' ki Gyermeketis küldötis oljas dologra nem küldöttek visza [A.várca Sz; IB]. *1819:* Az Unokám bizonyoson eddig meg rongyosodott, de Fejér némüt is eddig el rothasztotta ... hozd el magaddal ... En nem azért kivánom haza hozatni, mintha ételét drágállánám, vagy viszsza küldeni nem akarnám; – hanem tsak azért hogy meg takarithassam [M.régen MT; Pf Palatkai Anna lev.].

3. viszonzásul ráküld vkire; a trimite înapoi (la cineva); zu jemandem zurückschicken. *1743:* Mészáros Gligor és az Nyisztor luon gyermekei ... jáczodozván, és ott egy mással végtére mint gyermekek öszve veszvén egymásnak szemire hányák ... Anyád az boszorkánokot az mi Anyánkra küldötte volt, s az Apánkra, de Anyám is tudot annyit hogy viszsza küldötte Anyadra [Szásznyires SzD; Ks].

visszaküldés (vmi) visszajuttatás(a vhova); trimitere înapoi; Rückschicken. *1677:* Visszaküldtem Kegyelmed leveleit, de nem tudom, mire nézve kivánta visszaküldésit, nem lévén semmi oly dolog abban | Elfelejtettem az levelet bele tenni, kinek visszaküldéséről irtam [TML VII, 329, 540 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1801:* A Légély Falusi lévén, anak visza küldésit Inállam [F.zsuk K; SLt 17]. *1826:* a K Guberniumot a Fő Hadnagy különös Felelettye terhe alatt a közelebb jövő Augustus végéig tudositani, és egyszersmind az ezennel közlötteknek viszsza küldése mellett a Könyörgő Feladása irant is tudosittast tenni elne mulassák [Kv; DLt 889]. *1895:* Kérem, méltóztassék az elbeszélésem kéziratát nekem visszaküldeni. Szükségem van reá; és igen súlyos büntetés volna visszaküldésének megtagadásával az a bátorságom, hogy Méltóságodnak elküldtem. A kézirat 5 hónap óta vár sorsára Méltóságodnál. Ne méltóztassék rossz néven <venni>, ha másodszor sürgetem a viszszaküldését, de most szükségem van reá [PLev. 173 Petelei István Gyulai Pálhoz].

visszaküldet vmit vkihez visszajuttat; a dispune să fie trimis înapoi; zurückschicken lassen. *1591 u.:* Ott volt Kerezturatt mikor visza kyldette Sofalui Ferench az Attiatol az louat, Azt mo(n)dotta hogy ne Adgia visza az ereóss louat [Szentlélek U; UszT]. *1670:* Im az micsodás leveleim érkezének, urunknak elküldtem ... kérem azon leveleket küldesse vissza [TML V, 276 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* ím azért mindgyárt rescribálni kivántam s az mely inclusákat küldött Kegyelmed, én is vissza küldettem Kegyelmednek [TML VI, 256 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. *1776:* az ily szinü Dologban vér Atyafiakhoz és Jó Barátokhoz az Interes adás mivel nem illik, en azt viszá küldettem [Moson MT; BálLt 92]. *1834:* kérjük ... a' Tekintetes Tisztséget, hogy az által engedett vas berbétseket ... vagy tsak a' nagyobbikat tösténi vissza küldetni méltoztassan [T; TLt Praes. ir. 1118 a marosújvári só-tisztség Torda m. tisztségéhez].

visszaküldetik 1. vmi vkinek visszajuttattatik; a fi trimis înapoi ceva; zurückgeschickt werden. *1714:* Az Expeditiot másra bizván, Stylussába is és abba-is hiba van, hogy nem küldetik visz(sz)a quiétántia [Torda; DobLev. IV/715]. *1753:* azért küldetet viszszá, hogj a mit praetendálna, Documentumokkal comprobállya [Gidófva Hsz; WF 30 L. Balog (28) pp vall.]. *1765:* a Felséges Udvarhoz irtt könyörgése kegyelmednek olly véggel küldetik viszszá, hogy különös

utakon kérésit follytatthassa [Nsz; Ks 18. XCIII. 11 gub.]. *1824:* Csernátoni Sámuel ... fel-adása minden pontjait nem igen igazaknak találván, kedvetlen válaszszal útasitatott el; az általam bé küldött Acták hozzám viszszá küldettek [Gyéressztkirály TA; TLt Praes. ir. 65/827 gr. Torotzkai Pál kezével]. *1851:* A' Tudositás oly meghagyással küldetik visszá [DLt 365].

2. visszautasíttatik; a fi refuzat; abgelehnt werden. *1809:* N. Kóhalom Széki Lakosok Szerfeletti fizetéssel magok hellyet Katonai assentatiora fogadnak Személlyeket ... 9 Székűnkbeli Személlyek tanáltattak kik a' fell tett laistrom szerint, rendkivül drága fizetésért engedték magokot conducaltatni ... ezen Conductusok Jurisdictionkhoz in persona viszszá küldessenek hogy mivel katonaságra van kedvek Székűnk Competentiájába Tyroknak ... Statuáltathassanak [UszLt ComGub. 1748].

3. visszatéríttetik; a fi trimis înapoi; zurückgeschickt werden. *1847:* S minthogy Varga Katalina otthon nem tanálta, felküldött biztosabb emberei közül egyet vagy kettőt, tisztán nem is emlékezik, kiket, s ezek az erdőn volt munkásokat az ő parancsára mind visszaküldették, úgyannyira, hogy az akkor levágott fenyőtökék mai napon is az erdőn hevernek rothadófélbe [VKp 185].

visszaküldhet vmit visszajuttathat vhova; a putea trimite înapoi ceva; zurückschicken können. *1667:* Ha hirtelen viszsza nem küldheti Kegyelmed leveleimet, vesse Kegyelmed a tűzben őket [TML IV, 243 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az mely leveleket Kegyelmed ide küldött, azokat én vissza nem küldhettem most, hanem ha Isten ide hozza Kegyelmedet s kivántatnak, megadhatom [TML V, 149 Székely László Teleki Mihályhoz].

visszalop 1. ellopott dolgot titokban visszajuttat tulajdonosához; a duce înapoi în ascuns bunul furat; das gestohlene Ding zum Besitzer zurückbringen. *1668:* Aztis tudom hogi az Sido Jstuan hazat, fel ronta eg dolomant, es Sueget el Lopot vala meg fenegetek, visza lopa [Cssz; CsALt F. 27. I/30 Illes Ferencz Kazon Vyfalui (40) pp vall.].

2. lopva visszavezet vhova; a introduce în ascuns/pe furiş (din nou) undeva pe cineva; zurückleiten. *1657:* néha éjszaka visszaloptam hátunk megett lévő cselédeink táborára az Fárasztó hegyen innen néhány seregeket, kik másnap szemek láttára mint új segítség, úgy jöttek bé hozzánk [KemÖn. 238].

visszalopocskál visszalopkod; a fura înapoi; zurückstehlen. *1831:* az oda vitteket is naponként lopotskálta viszsza [Angyalos Hsz; HSzjP „Angyalosi Tekintetes Forró Dávid ur" (37) vall.].

visszalő viszonzásul vkire lő; a răspunde cu foc la foc; zurückschießen. *1766:* Kispál Uraimék meg rugaszkodának Uzonfelé, Pünkösti Uraimék űzni kezdék s csak hamar el érik nagy riaszkodással, ekkoris látám hogj Kispál Bálint Ur(am) Pistollyal viszsza löve ... azomb(an) több Puska roppanásokis esének két vagy nyóltzis amint egybekeveredének [Kökös Hsz; Kp 234 Paullay Serester (46) gy. kat. vall.].

visszált több színü fonalból összeszött; ţesut din mai multe fire colorate; aus verschiedenen Wollen gewebt. *1627:* Kalmar Marha ... Egy pappirosban viszált Atlacz selyem kwleomb, kwleomb szinw, veres selyem szyllel [Kv; RDL I. 132]. *1630:* Bolgar Janos. Hozot Teöreokorszagbol ... 8 Litra viszalt selimet tt f 1 d. 20 [Kv; Szám. 18b/IV. 33].

visszáltat visszalépik, visszavon vmit; a se retrage; zurücktreten. *1579:* Az Espotaly Mesterne keonyeórgesse felól ... wegeztek hogy az tanachtul adatot lewelet eomaga wyzzaltatta, es egy nehanzor igy bantotta meg a warast es tanachiot, hogy az ket rezt wegyek ky teolle, es az harmad Rezzel legie(n) zabad ember maganak | Meg ertettek eo kegmek ... Az eo Naga walaz tetelet Cancellarius vram Jeczesseból ... hogy ... eo Naga ... teorwenyre eresztette az dolgot a ket fel keozt, Melyet Az Mezarosok wyzaltatnak hogy eok teorwenre magokat nem Igirtek volna, Seot Nem akarnanak lewelek es priuilegiumok mellól elis allanj [Kv; TanJk V/3. 182a, 186a].

visszáltatás visszalépés; retragere; Rücktrat. *1580:* Intnek eo kegmek minden Zam ado tisztartot hogy oly keze(n) legienek hogy minde(n) vizzaltatas nelkwl eló alhasson kezen valamykor elo zolyttiak eoket az zamweweo vraim [Kv; TanJk V/3. 232a].

visszamarad 1. vkire/vmire visszaszáll/rámarad vmi; a-i rămîne cuiva (ca moştenire); erben. *1632:* A falu törvénye penig ez, hogy akar szabad ember akar jobbágy ember házánál az füst megaluszik, harmadnapig vagy legtovább két hétig hogy nem szolgálnak rólla a falu közi, a falura visszamarad azon falu nyila [Udvarfva MT; Barabás,SzO 368]. *1668:* az eőröksigis visza maragyan ... pinzekel edgyűt visza maragyan [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/1]. *1699:* ezer őtt száz őtvén negy forint ... maragyon viszsza Ecsem(ne)k Mihácz Borbára Asz(o)n(na)k [Meggyesfva MT; BálLt 93 Árva Angyalos (!) Cristina végr. más.]. *1724:* az kérdésben forgó, kőkőből uczai kő ház Néhai Gonos Istváné volt, és ... az ő halála után maradott benne a' Felesége Néhai Váro Judith, kinekis Testálta vólt Gonos István, hogj birja életéig, ha meghal pedig, maradgjon viszsza a' Gonos Atyafiakra [Ne; DobLev. I/106. 3a Helena Kádár cons. quondam nob. Michaelis Nagy (70) vall.]. *1741:* Pap Jánosrol ... Kornis István uramra viszszamarada a' Joszág [Velkér TA; Ks]. *1767:* nálunk és a Mlgs Groff Urak ő Nsgok Embereinek számokra köz jora maradjon viszsza azon hely [Udvarfva MT; Told. 44/36]. *1770:* Nyilván tudom, hogy Nagyfalunak olyan törvénye volt eleitől fogva, hogy ha valaki a szőlőit eladta s adja, ha meg nem mivelvén annyi gaz, siska és fű indul a szőlőben, hogy a tűz meg futamodhatik rajta, azon szőlőnek vissza kell maradni simpliciter azon emberre, a ki eladta volt azt [Nagyfalu Sz; BfN Nagyfalusi cs. Martinus Szőcs (60) jb vall.]. *1792:* azon föld ... Maradjon viszsza Tetts Máthé János Urnak és Postalitásinak [Vadasd MT; Kp II/32]. *1840:* ha Máté Annának előbb történne halála mint sem Albert András Uramnak ... ezen Telekbéli Jegyben adott Ház egyenesen maradjon viszsza – Albert András Uramnak [Kv; Végr.].

2. vki szolgálatában újra ott marad; a rămîne şi în continuare în serviciul cuiva; im Dienst bleiben. *1628:* Magiar Orszaghi Istuán ... minden maraduany visza maradgianak, Eőreők Jobbagiul Kouaczi Istuannak vagi posteritassinak [Mezőmadaras MT; Berz. 12. 92. 99]. *1654/1696:* a feleségem attyafiaira maradgjon viszszá Barát Balás [Meggyes; BálLt 46].

visszamaradhat 1. hátramaradhat; a putea rămîne ...; bleiben können. *1662:* nagy erős harcot tartván velek, sokakat elhullattak vala a mieink is a törökök közül, de magok sem jöhettek s maradhattak vala vissza kár nélkül, mert a fő lovas hadnagy is, Bota István, jó egy mezőre való bátor ember, több közönséges néhány katonákkal elesett vala, s magán is a vicekapitányon kopjával való öklelés miatt nehéz seb esett vala [SKr 317].

2. visszaszállhat; a putea ajunge iar/din nou în proprietatea cuiva; erben können. *1711:* Néhay Mihálcz Mihály Uramtól az Testamentom Szerént maradott jók az Fiaknak redundálnak, tali conditione hogy ő kglmek, abból in praejudiciu(m) Filiarum praedeclarataru(m) senkinek ne abalienálhassanak, hanem ha deficiálna az egész Ferfiuj Ag, maradhasson viszszá az Leányokra [Altorja Hsz; Borb. I]. *1712:* en az Törökbeli szölömett Csak eletemigh kotottem Maxaj András uram(na)k holtam utan viszsza maradhat az Atyamfiaira [Kissáros KK; Ks 39. XVI. 6]. *1805:* Buza Mezőt más embernek adgyuk, ugy mint Teleki Tamásnak mert magtalan, és még viszszá maradhat, atyafiis [Dés; Ks Thuróczy Károly lev.].

visszamaraszt maradásra kényszerít; a reține, a ține pe loc; zu bleiben zwingen. *1754:* mikor énis el indultam volna ... egyik ökremnek betegsége viszsza marasztot, külőmben énis olly szándékkal voltam hogy ki mennyek [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a].

visszamegy 1. arra megy, amerről jött; a se duce înapoi, a se întoarce; zurückkehren. *1599:* Lata(m) hogy Benedekfi Christoph fel zagúlda az Nagy Janos haza feleól, mégh ismet vizza mene, de az harczot ne(m) latta(m) minth lett [UszT 13/109 „Prisca relicta quondam prouidi Francisci Zekel de Kadiczfalúa" jb vall.]. *1617:* mikor ez ell mult vdeőkben ... kett kőre valo molnott chynaltattam volna, mely Malomnak az dagasza mikoron (!) annyra fel ment volna, hogy az Maros ... uisza, es altal megien [Meggyesfva MT; BálLt 57]. *1648:* Ebbeölis az folyosora ki jeövén és az imént megh emletett ebedleö palotára visza menvén, s-azon által menvén egy szegelet házra ... vagion rayta ... egy ... béllett ayto [Komána F; UF I, 930]. *1653:* Ezt a dolgot látván a tatárok, csudálkoznak vala rajta, mi dolog légyen az, hogy tollu nélkül a magok nyilai oly sebessen viszsza mennek reájok [ETA I, 81–2 NSz]. *1676:* Viszsza menven az aleb (!) megh irt kereszt hazra job kezre nyilik egy fa sarkos ajto [Sárkány F; UF II, 753]. *1694:* Nyilik innét, jobb kez felé ... bellett Ajtó ... Innet az elebb meg irt boltb(a) viszsza menvé(n), njilik onnét ... is vas sarkos ... Ajtó [Borberek AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. *1704:* A generálné is elindult volt, de midőn a grádicson alájött volna alteratiója lött és onnan visszament [WIN I, 284]. *1710 k.:* Kikisérém őket a pitvarajtóig és visszamenék senkinek semmit sem szólván [BÖn. 682]. *1725:* Nagy István Fiát Nagy Mihályt ésmértem ... tudom hogy Katonanak el ment Désre, a Kurucz világban ki jött ide lakni Sz. Csehbe, értvén hogj immar az Urak meg telepettenek viszsza ment megint Dées felé [Szilágycsch; TKI Balog István (46) jb vall.]. *1761:* a' pitvarajtó bé zárva lévén a Ház végin lévő Sövénnyen bútt bé' a' hijjuba onnan a' pitvarba, de a Ház ajtó is bé lévén zárva, bé nem jöhetett, hanem ott ahol bé hágott volt, ismét viszsza ment [Szászszticán KK; BK. Joannes Fejér felesége Sophia Koltsár (30) vall. – *Ferentz Lörintz]. *1817:* Az Istalo felé viszsza menve egy régi rongyos török buza kas, mellyeknek (!) némelly Szaru fái ... az Arendator Urnák által adattak [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 5–6].

2. oda megy vissza, ahol előzőleg volt; a se întoarce din nou la locul de plecare, a se reîntoarce; zurückgehen auf den ursprünglichen Platz. *1589:* Matias deak ... Mydeore ozton haza menenk, Mosdo vizet kire megh mosdek Es zidni kezde hog vtanna mentem, mert ew haza kewldeot volt, Es ereossen megh vere ... Azert vert megh hogi vizza mentem [Dés; DLt 226]. *1597:* Christoph deak wram w Naga Zolgaiat Koless Mihalt hosztak postan deesrwl ide de wgian aszon deesy posta lowon Megien wyszsza [Kv; Szám. 7/XIV. 198 Masass Thamás sp kezével]. *1618:* Megien Vizza Fejeruarra Vizmandj Mihalj Czanadj Antal, es Kepjro Baljnt Deak az peoszleketjs vizik [Kv; Szám. 14/XVIII. 59]. *1658/1799:* Barcsai Ákos ... visszaméne Segesvárra, az országot penig maga hűségére megesketvén, megsatzoltatá [Mv; EM XVIII, 452]. *1677:* A' mely Jobbágy elébbi residentiájára magától viszsza mégyen, nem tartozik a' temporaneus Urának restituálni [AC 193]. *1694:* Ezeket perlustralva(n) es inventalván ... az fel vono Kapuba vissza mentűnk [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1736:* az vőfély jó éjszakát vett az uj házasoktól, és az noszolyókisasszonynak kezit fogvan ... az szevendék hordozók előtte menvén, az lakodalmas helyre visszament [MetTr 388]. *1776:* mikor Csernátonbol viszamentem az uton az kardját az Vásárheljji estrasa mestertől megváltotam [Kvh; HSzjP]. *1796:* Táré Lúp ... azért ment viszsza, hogy a' Verekedéseket le tsendesittse, és a' kik le nem tsendesednek elfogja őket [Mocs K; Eszt-Mk]. *1808/1809:* A Tordaiak Kotsis Sigmondtol vásároltak volt szalonnát ... hogy szekereik üresen viszsza ne mennyenek [UszLt ComGub. 1753u.]. *1823–1830:* a masina végében kívülről vagyon egy kerék, melyet forgatván a fonó személy, a felső rend orsó rámástól együtt leereszkedik az alsóhoz, akkor a fonó bal kezében levő singgel megbillenti a felülről lejött rámát, s az osztán magától visszamegyen felfelé [FogE 246]. *1849:* ő esmet visza menvén az udvarba, magam eljöttem [Héjjasfva NK; CsZ. Vaszi Demeter (51) vall.].

Sz. *1671:* Im mostan is Kegyelmetek münköt elűze elölle s egy pénz nélkül jövénk ide be, söt még adónak is csorbájával, kiből mit remélhessünk, Isten tudja. Mert az ki malomban megyen s búzát nem viszen, bizony liszt nélkül megyen vissza [TML V, 652 Nemes János Teleki Mihályhoz].

3. székhelyét áthelyezi/visszateszi oda, ahol előzőleg volt; a se întoarce/muta înapoi cu reședința în localitatea în care a fost; seine Residenz zurückziehen. *1823–1830:* 1790-ben meghalt II. József, ekkor a districtualis táblák, a regius commissariusok megszűnnek, a királyi tábla Marosvásárhelyre visszamegy, és minden igazgatások formái a régi lábra állnak [FogE 93].

4. újra átmegy; a traversa/trece din nou; wieder überqueren. *1658:* Die 24-k lágyula a hír valamit; hallók hogy, a kik Kaczát elégették, viszszamentek a Rikán, és a táborra mentek a prédával [ETA I, 167 NSz].

5. előző munkahelyére/gazdájához/mesteréhez/oktatási intézményhe/katonai alakulathoz visszatér; a se întoarce/a se duce înapoi la fostul său loc de activitate; zu dem ursprünglichen Arbeitsplatz zurückgehen. *1570:* Orsola Bor Janosne hithy zerent vallya, hogy Eeloszer mykor az Erzen Jarto Balint fya ely Jeot volt Gjwlay Myhaltwl Es vthana kezd kwldeozny hogy vyzza Mennek, azkor az legennek Annya betegh volt ... Ew addegh zolt az legennek Rea Byrta hogy vyzza Mennyen [Kv; TJk III/2. 164–5]. *1624:* mikor vizza mene Demien Janos az Jobbagisagra, ugy ada Thott

Mihaly egy darab retet az valto retbe(n) hogy ellien rajta [Mv; BálLt 54]. *1663:* Szücz Laszlo … el ugrek az Nehai <Re>ttegi Istva(n) Ur(am) hazatul … Tudom ez haborusagos üdöben hogy viszsza ment az … iffiabbik Rettegi Istva(n) Ur(am) földere iobbagysaga melle Oroszfajara[a] [Retteg SzD; RLt Varga Sigmond (40) vall. – [a]K]. *1702:* Kuzkemeti Daniel legénnye ollyan szin alatt butsuzott el és hatta el Székely János hogy mivel az Battya Hunyadra igyekezik az Sokadalomra ős oda megyen és onnét Vandorlani más Varosra vagy orszagra megyen az melly beszédében semmi nem tölt … mellyhez képest kévána aszt Székelly János hogy akar Vandorlani mennyen el az Városrol akar visza mennyen hozzá külőmben meg nem engedi hogy ot lakjék tovább a hol lakik [Kv; ACJk 50]. *1720:* az Inas … mennyen viszszá a' mesteréhez [Kv; ACJk 112]. *1756:* egy hetet otthon töltött s ismét visszá ment Münker Marton Uramhoz [Mv; Told. 16/42]. *1758:* akkor olyan szándékom is volt, hogy az collegiumba tanulásnak okáért visszamenjek, de az országban uralkodó pestis nem engedte [RettE 66]. *1769:* Ferdinand Erz Herzeg eo Felsége Regementéboł ugy mint Beran Thödor ez Brassai és Marosán Demeter e Kö vár vidékeiböl eredetekre nézve származtak, bizonyos üdöt Nyervén magok(na)k hazájokba valo menetelre, mely Terminus el telvén viszsza nem mentek maguk Regementekhez [UszLt XIII/97]. *1819:* a proba két hetek el töltésével a Legény menyen viszsza Mesteréhez mind Leveles Legenye [Kv; MészCLev.].

6. házastársához visszatér; a se întoarce/a se duce înapoi la soț/soție; zum Ehepartner zurückgehen. *1570:* Pesthy Kathws Azzon, hithy zerent vallya hogy … Mykor az felesege ky Menth volna az hazbol Zabo Janos vtanna Menth, Es az felesegewel Egybe haborodot, vgy Annyera hogy megis very az azzont … Annak wtannah Az Azzon is ely fwtot volt Zabo Janostwl es Nem akar volt vyzza Menny hozza [Kv; TJk III/2. 33]. *1613:* Mikoron az első zolgalo megh nehezesüle hazadnal, azokaert tegedet en el hagialak hogy azt az tiztatalan szemelt megh nem bünteted erette, sok iamborok törekedesere te hozzad viszza (!) mentem [KJ. Joann. Csanalosj ass. kezével]. *1642:* én magam kérdém Kapusinét, hogy mit keres ott, s mondá, hogy az ura az fejibe akarta vágni az fejszét s azért futott, s ő bizony soha viszsza nem megyen [Mv; MvLt 291. 349b–351a]. *1657:* Az en felesegem Gernyeszegi Marta ennekelötteis hagyot volt el hütötlenül; akkor viszsza hosztam … ismet hütötlenül el hagyot. Meg ertven hol vagyon, utanna mentem s hiytam (!) hüti melle, de meg aszt felelte, hogy keszeb a fejet elüttetni maganak, hogy nem melle (!) viszsza mennyen [SzJk 84]. *1666:* Laposi Mihaly Szeken lako Bardi Mathene Szada (!) Ersebet ellen proponäl … 4. Gyalázta, rusnyasagaval, 5. hogy nemis szereti …. Replica … 4. nem oka az el futasnak mostis kesz viszsza menni melyböl az Eotödikis ki sül [SzJk 99]. *1755:* alig töltenek el edjüt mi Idötis, az Aszszony minden igaz oknélkül el hadja nehai Atyankat, az Atyám eleget hivatta maga mellé nem ment viszsza, sőt gyakor izb(en) el válásra Atyám vot (!) Citáltatta [Albis Hsz; BLev.]. *1761:* Sándor Márton … panaszolván Feleségére Ats Mariára, hogy véle cohabitálni nem akar … melyre nézve a' Venerabile Consistorium nem találván semmi hibát a' Férfiuban, végezte, hogy a' Menetske mennyen viszsza Férjéhez [Kv; SRE 196]. *1867:* fogadja[a], hogy ha az aszszony viszsza megy hozzá s az anyjához gyakori járást ritkítja, örömest viszszaveszi, megbecsüli és semmi bántalommal nem illeti [M.bikal K; RAk 262. – [a]A férj].

7. újra átáll vki/vmi táborába; a trece din nou în tabăra cuiva; in den anderen Lager zurückgehen. *1676:* az végbeli törökök mindent tudnak s látnak, naponként való dolgokat fel is írnak és ha némelyek nem jó gondolkozások szerint az némethez visszamennek, félő, oly üdőre ne jussunk, hogy kinek-kinek cselekedetit chatalogusbúl ne számlálják eleiben [TML VII, 326 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz].

8. visszatér előző állapotára; a se întoarce la starea anterioară; in den ursprünglichen Zustand zurückkehren. *1678:* Az már ennyiszer reménységében megfogyatkozott magyar nemzet arra az lelki szabadságtalanságra is vissza menni kénszeríttetvén mind az fényes porta s mind ez világ előtt ha mi extremitasi már ezután következnek, Nagyságodat vádolja [TML VIII, 101 Teleki Mihály a fej-hez].

9. visszatér előző gondolatához/szövegéhez; a reveni la…, a se întoarce la …; zum Gedanken zurückkehren. *1789:* Ismét viszszá kell menni az 53dik Levélre ad Vocem következnek [Mv; ConscrAp. 66].

10. vmi visszatér vki birtokába; a intra din nou în proprietatea cuiva; wieder in Besitz von jemandem kommen. *1598:* az megh neüezett peres feöldeket … úgy vette vizza siat pęnzę(n) mint ver Atiafi, Azt mondo(m) ha teőrüeny, myert effele ember dyba (!) fizették, ne(m) kiúanhattja megh, merth en idege(n) kezbül hoztam megh mynth vęr Atiafi ha a' teórüeny úgy itilneis hogy vizza men(n)e az feóld, de az penzt megh keua(n)nok [UszT 13/48]. *1626/1687 k.:* Ha peniglen ebben ã földb(en) valaki ã megyét meg háboritaná tehát minden törvény nélkül, az fellyül meg irt megye földe[a] viszsza mennye(n) ã megye kezében [Ménes MT; MMatr. 407. – [a]A cserébe adott föld]. *1723:* A kancza iránt azt hallottam hogy ollyan alkalmok lőtt Nikorával, Lukanak hogy három esztendőkig tarcza, az alat a menynyit Csikőzik mind Lukaë legyen addig Nikőra ne szolgálly(on), a kanczais viszsza menynyen [M.hodák MT; VGy. Prekup Gligore (34) jb vall.]. *1756:* Csia Mihalyné a' Kökösi Joszágát az Urának Csia Mihálynak testálta, melly testamentuma a' Törvénybe nem állott meg hanem a' Joszág viszsza ment az Atyafiakra [Kökös Hsz; Kp I/199 Catharina Tusnadi cons. Sam. Sigmond pp (60) vall.]. *1783:* cserében adott Joszága Nsgdnak viszá megyen [Bonchida K; BálLt 1]. *1814:* A csorda bérekedvén jászollyra, a falu hasznára ki adott magló ismét visszamégyen irt gazdájához [F.rákos U; RSzF 179].

visszamehet 1. arra mehet, amerről jött; a putea curge înapoi; zurückfließen können. *1771:* mitől fogva a Királyfalvi Malom épült a viznek állása és fel tajult volta mián mind meg töltette porondol az Partnak szinéig, és vagy egybe szaritatta az Árkát, hogy az Viznek fel tajult volta és állandosága mián Csak kentelensegböl kell az viznek alább Nyamulni azért hogy a mely Viz a Silipen Le jő ott viszszá nem mehet [Ádámos KK; JHb XX/26. 12].

2. visszatérhet; a putea să se întoarcă; zurückgehen können. *1567:* Im My holnapon meg terevnk vyzha mehetheonk Harynna fele [Besenyő BN; BeszLt 16 Nic. Thomory a beszt-i bíróhoz és esküdtekhez]. *1657:* az fejedelem … Daniel János nevű főember szolgáját küldé hozzánk, irván levelét, hogy azon légyünk ketten Haller Istvánnal és Csulaival harmadikkal, valamely praetextus alatt mehessünk viszsza, az többit otthagyván az tractának continuátióján [KemÖn. 182–3]. *1662:* Annyira meghányta vala a hálót a fene bosszús nemzetség, hogy ha a vicekapitány is meg nem eszméllené magát, annyival inkább csak könnyü lesz vala

megszámlálni, akik visszamehetnek vala arról a csatáról Jenőbe [SKr 317]. *1676:* Apóór (!) István uram vádoltatván holmikkel, urunk ő nagysága hivatta vala ki. Alig is hiszem, ha én más jóakaró uramékkal el ne fordítsam, vissza mehetett volna; így is Mikes uram kezességén lehetett meg [TML VII, 271–2 Teleki Mihály Lázár Istvánhoz]. *1710:* szép szóval, könyörgéssel instáljunk a római császárnak, adjon grátiát nekik, hadd mehessenek vissza hazájokban [CsH 107]. *1777:* többszer a szörnyű tűz mián Semmiért viszszá nem mehetünk [Bözödújfalu U; Pf].

visszamehetés visszatérhetés; posibilitatea de întoarcere/revenire; Möglichkeit zum Rückkehr. *1657:* Kezdé azért olvasni és tolmácsoltatni az conditiókat, melyek közül vala egyik: Jenőnek odaadása. 2. Bethlen István javai megadása, magának bátorságos visszamehetése s lakhatása [KemÖn. 181].

visszamenés 1. visszatérés; reîntoarcere, revenire; Rückgang. *1657:* És így az vizek miatt az ütközet nem lehetvén, tisztességes mód adaték az mi hadainknak az zálagokkal együtt az táborra visszamenésekben [KemÖn. 180]. *1677:* Ha nem felesége örökségén lakik, bizonyos Ura-is nincsen, nem-is meg-nemesitett személy mindazonáltal szabadságban, és szabad helyen él – Szolga-Biro által admonealtassa a' Praetendens a' viszsza menésre [AC 192]. *1710 k.:* Az atyám Barcsai visszamenéséig a tanácsurakkal a locumtenentián volt Erdélyben [BÖn. 566].

2. házastárshoz való visszatérés; reîntoarcere la soț/soție; Rückgang zum Ehepartner. *1671:* annak a' vármegyének vagy székeknek Tisztei a' hól találtatik lenni, az ő házas társa mellől el-állott személy, ad moneállya a' viszsza menésre, mellyet ha amaz nem cselekednék, úgy tégyen két száz forintig valo Executiot [CC 3].

3. vki mesteréhez/urához való visszatérése; întoarcere la fostul său meșter; Rückgang zum Meister. *1696:* Ennek előtte valo üdökb(en) el hagyván Szekely Janost az Inassa es egy nehany hetekig oda vácálván az visza Ura mihelyében menésé(ne)k alkalmatosságával esett volt büntetésben cum fl: 1 [Kv; ACJk 22].

visszamenet a visszafelé tett út közben; la întoarcere; während des Rückkehrs. *1621:* Redaj Pal kuldue(n) harom zolgajt ide eggietmast vasarlanj vizza menet Keouarban vizi eoket ket loan zekeren Poczj Gergelj Desig [Kv; Szám. 15b/IX. 164]. *1704:* Ma jöttenek bé a csanádiak három szekerekkel, élést hozván a szekereken bé, visszamenet pedig 24 hordót vittenek ki [WIN I, 224]. *1764:* Visszamenet Rhédei Pál betért Karába, a nénje, Kemény Ádámné asszonyom látogatására [RettE 175]. *1789:* G. Kemény Farkas Vr eo Exellentiaja és Groff Teleki Lajosné eo Nga három kis asszonyokkal itt hálának vissza menet elég bajt okoztak mert sokad magokkal lévén nehezen fértek [Bencene H; BK. Bara Ferenc lev.].

visszamenetel 1. visszatérés; reîntoarcere, revenire; Rückkehr. *1657:* Ezekre engem elbocsáta, és noha hintómat, lovaimat, szolgáimat otthagyám, mind azért, hogy reméljék visszamenetelemet s inkább meg ne tartóztassanak [KemÖn. 183]. *1664:* instáljon Cob uram előtt, adjon ordinantiát az oda rendeltetteknek mind az én személyem felől, mind visszamenetelemről [TML III, 15 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1677:* Az szászok gyaloginak, kegyelmes Uram, ha Nagyságod kegyelmessége volna, jobb volna itt lenniek, másképpen mind a magyarok dolgára nézve s mind egyébaránt confusio les visszamenetelekbül [TML VII, 422 Teleki Mihály a fej-hez]. *1749:* A Grék familia ... tudom hogj taxázott ... Tudom hogj Máramarosb(an) valo viszsza menetelek után tsak hamar hozta(na)k ide taxát eő Excell<ent>iájá(na)k [Szásznyires SzD; Ks 81. IIII. 12]. *1768:* hallattam egy Földvári Nagy Marton nevű őrög embertól ... beszélleni, hogy Triff' Istratyi Felső Kőkerből jött volna lakni M Földvárra a szük időb(en), és ... hogy régenten a Felszegi uramék praedecessoritol a Fiscus Cancellistak altal felis kerette Istratyit és felis adtak reportitiojakra, de Isztratyinakis kedve nem lévén a visza menetelre, a Regius Fiscus Tiszteiis nem impetaltak, a dolog mind eddig felejdekensegben volt [Katona K; Born. XL/80 Kotsis Todor (40) zs vall.]. *1782:* Tyitul ... majd egy hellyen majd más hellyen lakagatott, végre az Mlgs Udvar admonealtatván őket a' viszszá menetelre s kezesseket elő állitásra ... a Mlgs Udvar a Kezessek ellen procedáltatott [M.fodorháza K; Eszt-MK]. *1805:* Fégyeri Dis=unitus Diaconus Avrám Deák panaszoll, hogy a' Felesége hítetlenül el hagyta ... Meg kerestetett ez iránt a' Processualis Szolgabiro Ur, hogy az irt aszszonyt intse meg a' viszsza menetelre – mellyet ha szép szerint nem akarna tselekedni, köttesse el, és utasittsa vagy a' viszsza menetelre vagy pedig a' Törvényes el válásra [Füzesd H; JF 36]. *1823–1830:* A kollégiumba való visszamenetelem pedig így történt [FogE 93].

Szk: *önkéntes ~. 1810:* eleintén ... Fizi Mihálly kévánta Mivhellyébe viszsza rendeltetni; minekutánna pedig látta volna, hogy kedve nem volna az önkéntes viszsza menetelre, ottan a Gyűlésben le mondott ezen Kévánságárol [Kv; ACLev.].

2. hatragos alakban; cu sufix adverbial; im adverbialen Gebrauch: *~ében* vki visszatérte/visszamenése közben; la întoarcere; während des Rückkehrs. *1662:* Végre Nyírbátorba hogy minden tanácslásával, mesterkedésével Barcsai azon volna, a vezér valamint a visszameneteliben Várad felé fordulni ne kezdene, hogy a vezér az elébbeni nyomon menne vissza [SKr 565] * *~kor* vki visszatérte után; după întoarcere; nach dem Rückkehr. *1595:* Örög Azzonyunknak vizza menetelekorth hordattanak zellel az Zallasokra szénat ezek* [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 146 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. – *Köv. a fels.].

visszamenő 1. visszatérő; care se întoarce; zurückkehrende. *1664:* Az havasali vajda követinek visszamenő alkalmatosságával akarám Nagyságodat alázatoson tudositanom [TML III, 283 Teleki Mihály a fej-hez]. *1677:* Dezmákat, sót, és egyéb terheket Fiscus, vagy mások számára hordozo, avagy abbol viszsza menő szekeresek-is, kik vagy tilalmas helyekben valo károkat, kaszált és baglya szénáknak meg-bántását, kerteknek le-vágását, égetését, és több insolentiakat-is szoktak cselekedni ... affélék-is ezen fellyeb meg-irt mod szerint büntettessenek [AC 215]. *1679:* Balassának úgy látom, el vagyon vágyodása, mert perielitál vára s mindene (noha ő oda menetelivel azt meg nem tartja, ha szintén tartani akarná is, sőt hamarébb elveszti s az mi nagyobb, visszamenő szándékát én egészlen az igy ellen hiszem lenni) [TML VIII, 412 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~ út* visszatérés; întoarcere; Rückkehr. *1662:* addig kellene az ellenségen rajta lenni, míg az országbul ki nem menne, aki immár

is visszamenő útban lévén, talám eddig is az egész igen sok rabbal és termédeki prédával az országbul ki nem ment volna [SKr 660]. *1768:* Zabnak szemül Erogatioja … mikor a Szilágyi Ur(am) Lovaival M. Vásárhelyről haza jöttem, akkor itt mulatásakor és Viszszá menő uttyára, 4. Lovaira erogált(am) Metr. 05 [K; DobLev. II/390. 7a]. *1786:* énis midön kivántam volna bé jüni és meg jelenni az utban tanálkoztam az tőbbekkel viszsza menő uttyakban [Torockó; TLev. 4/13. 59]. *1820:* Mik Luka … az Urbarialis regulatioig, vagy … a Nms Vár(me)gye Tks Tisztsége előtt inealando Contractusig esztendőnként a Nyári Napokon a mikor fogom kivánni kézi munkával tégyen négy hetet az az 24 Napszámot, az ötödik hetet jövő s viszsza Menő Uttyára, és az őrökségben lévő Ház, és Keritésnek reparatiójára condonálván [Ne; DobLev. V/1032 Bartók Ádám kezével].

visszamenőben vhova visszatérés közben; la întoarcere; während des Rückkehrs. *1595:* 16. Aügüsti Zekel Andrast az Loas Legent, kültek Biro U(ra)mek Thordara az kamora Ispanihoz tudakozni, mikorra varyak Wrúnkat örög Azzonnyunkkal egyetemben vizza menőben I lora … d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 90 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1710 k.:* érkezék szent-miklósi szabadosom egy nagy fasciculus levéllel; kapám haraggal, mint utam akadályát, és a házba visszamenőben felszakasztám, nem nézvén a titulusát, és az asztalra vetém [BÖn. 714].

visszamér méréssel visszafoglal; a da înapoi cuiva după o nouă măsurare; zurückerobern mit Messen. *1830:* 2 d Mérés volt az Árok szélin, itt volt az Nagy Péteré égy öllel tőbre borozdolva, melyből vissza mertünk Mlgs Salla Urnak 1 őlőt itt is el tsováltuk, és gödrőkkel kiis jegyeztetett [Kv; Pk 3].

visszamond 1. viszonozza vki szavait, megismétel; a repeta (spusele cuiva); wiederholen | felel, válaszol; a răspunde; antworten. *1573:* Orsolia Kis Istvanne, Azt vallia hogy egi Nap … panazolkodny kezd az zolgalo lean hogy … Az azzonia ereossen zidogatia az leant Eleoszer, Es azt Mongia Neky myert kwrwaneo leania hogy vyza Nem Montad neky valamynek zydot, ha ezuthan Meg zyd vyzza Mond neky ha olah Bestie kwrwa leanianak zyd vagy egiebnek valamynek Azt Mongiad hogy eomaga legien az [Kv; TJk III/3. 271]. *1584:* Catalin Nagy Balintne vallia hogy eo kwn az Eorizeo hazban volt, de hallam hogy Pulachernet roz tekelletlennek zyda Zabo Martonne Pulacherne nem monda vyzza hanem tudomant teon reia [Kv; TJk IV/1. 233]. *1590:* fel kele az tizedes az kezet foga Albertnak s monda szaly ala dizno bestie kwrwaffi Albertis vizza monda neky azonban hogy az tizedes voniakodnak vala eozue eolelkeuenek [UszT]. *1630:* Banhazi Uram … megis szida, de Nagy Gergelys szinte ugj visza monda az szitkot [Mv; MvLt 290. 195a]. *1640:* Rácz Péternétül hallám, hogy szídta Molnár Istvánnét, de én akkor ott nem voltam. S még azt is modá, hogy az ura, Rácz Péter odament volt s az is visszamondotta neki, azaz hogy egyik is szidta másikat [Mv; MvLt 291. 233a–251a Kis Tamásné Kata asszszony vall.]. *1650:* az öczem szida lakatos Jstuant Dűhűs Anyatol szuletetnek lakatos Jstuan czak tudomanyt tön de lakatos Istuan nem mondta uiza [Szu; UszT 38b]. *1765:* Varga György is tovább nem álhatván viszá mondá illyen szokkal: Hunczfut vagy te [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 61]. *1771:* Molnár Mihálynét tudom hogy nem házos Aszszonyhoz valo maga viseletet mutat mert ugyanis Sándor Istvánnal mikor találkozik Molnár Miskáné ezen szokat szokta mondani a meg irt Legénynek Adgy égy Tűt had szurjalak meg, Legény mondá viszszá adok bizony én tsak tartsad [Dés; DLt 321. 16a Borbára Szőlősi cons. nb Ladislai Mak (25) vall.]. *1786:* ki vete Tot Jstván két Garast, ezt mondván a Fogadosnak ne itt van az Pénz Salva venia Bazd meg attza nékem bort de a Fogados is viszsza mondotta mondotta (!) néki ugjan tsak osztán Bort is adott az Fogados [Hídvég MT; GyL. Kotis Stéfán (39) vall.]. *1829:* a' kik illetlen Szokkal illették … viszszá mondották-é éppen azon Szókat? [Kv; MészCLev. vk]. *1838:* a piszkos szavakat viszszá mondotta volna [Dés; Pf].

2. továbbmond; a spune cuiva ceea ce s-a spus despre el; weitersagen. *1711:* mivel én a császár ellen semmit nem vétettem, őexcellentiája bizony senki barátságáért engemet nem árestáltat, ha mi dolga vagyon Bánffy Györgynek velem, keressen törvénnyel, emberséges ember voltam, hogy amit nekem mondottanak, visszamondottam [CsH 476].

3. visszavon; a retrage, a retracta; zurückziehen. *1607:* Halotta czjak az leantűl hogy ennek az Azzonnak Atta az el vezet Marhat … Jsmet vizza mondotta es reuocalta hogy eö Ne(m) Atta, hane(m) az mit mondottis felteben Mondotta [Mv; MvLt 290. 7b]. *1655:* Rázmány Jstván Ur(am) … monda, Csepreghi Mihály azt kévánnya, hogy a' mit mondottam, mind vissza mondgyam s ugy kövessem megh [Kv; CartTr II, 896 Petrus Lázár al(ias) Ormény de Dios (45) ns vall.]. *1684:* Ha történnék, hogy valamely mester ember egyik az másikat tolvajnak, gyilkosnak, lopónak, paráznának, káromkodónak vagy hamis hütünek szidná vagy kiáltaná, ha az ilyen dologban az céh előtt megbékélhetnek, jó s <m>ondja vissza, hogy nem jól mondotta, az <mit> mondott [Dés; DFaz. 13]. *1710:* Úgy hagyám le a törvényt, megkövete, visszamondá, valamit ellenem hamisan költött vala [CsH 312]. *1758:* de meg nem bizonyithatván az Ángyom Udvar Istvánnénak Csúka Pannának kurvaságát a' törvényben viszszá kelle mondani, hogy roszszűl, ebűl 's nem igazán mondotta vólt Udvar Istvánnéra a' Kurva nevet [Betlensztmiklós KK; BK. Csenteri Ferenc senior (85) vall.]. *1767:* melljet a' midön masoknak beszéllet volna Zoljamine az emlitett Tisztarto fűleben menvén, az … Tisztarto arra előltette (!) Zoljaminét hogj mongja viszsza mert a' njaka Csigajáján huzattja ki a' njelvét [Abosfva KK; Ks 4 Georgius Bor (30) ns vall.]. *1789:* engemet … kövessen meg, gonoszul mondott motskos Szavait mondja viszsza [DLt]. *1805:* az all=peres … arra szoríttatván hogy ezen szavait meg bizonyittsa, meg esmerte maga is hogy hibázott, és ezen szavait tsak haragjában mondotta a' Fel=peresnek – melyért hogy ezen szavait ugyan a' Falusi Közönség előtt viszszá mondja, és a Fel=perest megkövesse, e mellett 20 páltza ütéseket szenvedjen meg álíttatott [Petrilla H; JF 36].

4. felesel; a răspunde obraznic/necuviincios; widerreden. *1781:* úgy jö ki 5 bizonyságokbül … hogy az actor okozta volna, amit az inctus in causa difamationis, nagy felháborodásában visszamondott az actornak [Árkos Hsz; RSzF 273].

visszamondás 1. feleselés; răspuns obraznic/necuviincios; Widerrede. *1584:* Dorottea Zabo Caspar zolgaloia … vallia … hallotta … Kowach lanosnetol hogy Igy zolot Az vranak: No eleget kwrwalkodhatale vgmond. Az Azzoniatol se(m) Caspartol Ne(m) hallot zitkot hane(m) chak vizza mondast [Kv; TJk IV/1. 367]. *1678:* az úrnak Haller Pál uramnak ő nagyságának azzal vádolták volna, hogy ő nagyságokat Kegyelmed szidogatta volna, és hogy ez csak szó.

meg sem bizonyítodhatnék, de ha szintén valami ilyen lett volna is, de elhitte Kegyelmed, visszamondás nélkül nem tűrték el ő nagyságok [TML VIII, 158 Jó Mihály Teleki Mihályhoz]. *1790:* valami viszszá mondasokat hallottam Jágeréktől, a' mit Roth Uramék mondottak nékik ők mindent viszsza mondottak [DLt].

2. visszavonás; retragere, retractare; Rückzug. *1710:* A charta bianca-adásban, megvallom, egy keveset kételkedtem, hogy igazán megvalljam, holott az mind életemnek, mind halálomnak sententiáját, mind penig a nekem tett ígireteknek visszamondását magában foglalhatná, és csudálom vala, miért kívánják azt tőlem [CsH 85].

visszamondat visszavonat; a dispune retragerea ...; zurückziehen lassen. *1710:* Az egész országban penig minden helyekre magyar és német commissáriusok rendeltetvén, újobban az ország népit erős átok alatt a császár hűségire beesküték, s Rákóczi fejedelemségit véllek visszamondaták [CsH 366 1705-re von. felj.].

visszamorgás szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *lelkiismeret ~a* lelkifurdalás; mustrare de conştiinţă, remuşcare; Gewissensbissen. *1710 k.:* Az újjászületetlen embernek semmi köze azokhoz, noha a lelkiismeret visszamorgása, remorsus constientiae megvagyon azokban is sokszor [BÖn. 473].

visszanevekedhetik visszanőhet; a putea creşte din nou; wieder wachsen können. *1794:* sok idő haladék kivántatik arra hogy azon darab erdő helly, tsak az elébbeni mivöltára vissza nevekedhessen is [Nagyercse MT; EHA].

visszanevet viszonzásként nevet; a rîde de cineva în replică; als Antwort lachen. *1710 k.:* A gubernium ponori közös zsendelyéből kollegájok injuriájával fedék meg házokat. Gálfi házát sokan, de egy részét utoljára a páterek hordák a templom építésére; énnékem tudtomra egy követ sem hoztak belöle. Én morgottam érette, a gubernátor nevette, melyre én mondám: Lehetne oly üdő, hogy vélünk építtetnék meg, s visszanevetnének akkor [BÖn. 895].

visszanéz hátranéz; a se uita înapoi; zurückgucken. *1745:* én a' szölök felé mentemben viszsza néztem [Szásznyíres SzD; Ks]. *1765:* viszá néztem az emberek felé [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 59].

visszány viszály; vrăjmăşie, duşmănie, situaţie conflictuală; Zwietracht. *1841:* a Mlgs Matskási Pál Ur embere a Bátsi erdő Metát áthágva a' Bátsi erdőbe vágtak, és ... rögtöni visgája után az Ispány, és Erdősz által ... tett körülményes Jelentés Után ... Matskási Pál Ur a' viszszányos tárgynak Szomszédságos elenyésztésére hivatalosan megtaláltatván – méltoztatott ... a' Bátsi Ispán Kosa Déneshez intézett Levelében ugyan azon Ispánt a' határszéli viszszánynak el enyésztésire fel szollitani [Km; KmUlev. 3].

visszányos viszályos; aflat în situaţie conflictuală; in Zwietracht. *1841:* a Mlgs Matskási Pál Ur embere a Bátsi erdő Metát áthágva a' Bátsi erdőbe vágtak, és ... rögtöni visgája után az Ispány, és Erdősz által ... tett körülményes Jelentés Után ... Matskási Pál Ur a' viszszányos tárgynak Szomszédságos elenyésztésére hivatalosan megtaláltatván – méltoztatott ... a' Bátsi Ispán Kosa Déneshez intézett Levelében ugyan azon Ispánt a' határszéli viszszánynak el enyésztésire fel szollitani [Km; KmUlev. 3].

visszanyargal visszafut; a se duce înapoi (călare); zurücklaufen. *1626:* az Tiztarto uizza niargala altal az uizen mingiarast cziengetnj kezdenek [Szentgyörgy Cs; BLt]. *1710:* Mi távulról hallván a nagy rikoltást, kiszállánk a hintóból, az úr is paripára üle s visszanyargalánk [CsH 295].

visszanyer 1. előzőleg tulajdonában levő dolgot visszaszerez; a recîştiga; zurückgewinnen. *1705:* És hogy Heister is utánok ment volna, négyszázat levágott volna bennek, és ami prédájok <volt>, azt visszanyerte volna tüllök [WIN I, 381]. *1761:* Örömlövés is volt, mivel Schweidniczot generál Laudon megvette a prussustól, talált benne 18 millió érő nyereséget. Jó ez egyben, ha vissza nem nyerné [RettE 127]. *1813:* Timár Ujjvári Sámuelné Foglár Klára ... ă szinben valo árulo hellyéröl ... Instantiával járulván elsöbben a' Nemes Magistratusba, kérvén hellyének viszszá adattatását, melly Instantiat a' Tekintetes Nemes Magistratus Communicatio végett, a' mi Nemes Czéhunba (!) küldette, és ottanis instálván Timár Ujvári Sámuelné elöbbeni Hellye viszszá nyerése iránt, melly szerint: meg tekintvén Czéhunk Özvegysigre jutott gyámoltalanságát, bizonyos Conditiok mellett elébbeni hellyét viszszá nyerte [Dés; DLt 56/6]. *1838:* Cantár Fekete György Confiscált műszeret viszsza nyeré [Kv; ACSzám. 119].

2. harcon területet visszaszerez; a recîştiga/redobîndi (un teritoriu) în luptă; zurückerobern. *1710:* A keresztények continuálván a victoriát, Esztergomot ostrommal megveszik, a törököket mind levágják, azután Hatvant és Szécsényt is visszanyerik[a] | Ugyanazon esztendei expedítióval a keresztények Magyarországban Kalocsa városát, Simontornyát, Pécset, Csanádot, Szegedet ... sok több helyekkel együtt szerencsésen a töröktől visszanyerik[b] [CsH 174, 195. – [a]1683-ra von. felj. [b]1686-ra von. felj.].

visszanyerés visszaszerzés; recîştigare, recăpătare; Eroberung. *1813:* Timár Ujjvári Sámuelné Foglár Klára ... ă szinben valo árulo hellyéröl ... Instantiával járulván elsöbben a' Nemes Magistratusba, kérvén hellyének viszszá adattatását, melly Instantiat a' Tekintetes Nemes Magistratus Communicatio végett, a' mi Nemes Czéhunba (!) küldette, és ottanis instálván Timár Ujvári Sámuelné elöbbeni Hellye viszszá nyerése iránt, melly szerint: meg tekintvén Czéhunk Özvegysigre jutott gyámoltalanságát, bizonyos Conditiok mellett elébbeni hellyét viszszá nyerte [Dés; DLt 56/6].

visszanyerhet 1. visszakaphat; a putea recăpăta; zurückbekommen können. *1662:* noha az idegen nemzet-iga is súlyos volna, de a véghelynek római császár őfelsége kezébe esni, csak úgy maradhatván meg a török kéztül, ugyan ott jobb volna, mert úgy lehetne reménség, hogy a szegény ország s fejedelem könyörgések által őfelségétül valami jó módokkal ismét visszanyerhetnék, de ha török kezébe talál esni, úgy lehet, hogy örökké odaveszne [SKr 587].

2. harcon visszaszerezhet; a putea recîştiga (în luptă); im Krieg zurückbekommen können. *1678:* Kgd is parancsoljon az kővári tiszteknek, hogy legyenek jobb vigyázásban, most is többen levén az mieink, ha férfiabb módon viselték volna magokat az Kővár vidékiek, elérvén az szakmáriakat, vissza nyerhették volna [TML VIII, 201 a fej. Teleki Mihályhoz].

3. vkinek a kegyeit/szerelmét visszaszerezheti; a putea

recîştiga; Liebe zurückerobern können. *1805:* a' Mlgos Aszszonyt ... most viszszaohajttya és ha viszsza nyerheti minden jót remél [Gyf; Berz. 19].

4. kiváltságot/jogot újra megkaphat; a recăpăta, a căpăta din nou; Recht zurückbekommen können. *1796:* (A torockóiak) midőn 1523ban (!) a' paraszt tumultusban ... őkis belé elegyedtenek, és ezzel szabadságokot ha lett volnais végképpen el vesztették, 's paraszt Jobbágyság alá estenek, Törvény szerént, juxta Decr. Part. 3tiae Titt. 25. azért ma azon el vesztett szabadságokot soha viszszá nem nyerhetnék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 85].

visszanyílik hátranyílik; a se deschide/a da spre ...; sich in eine Richtung öffnen. *1648:* Ez hazbol ismet nylik visza, az masik hazra egy szeold festekes v. s. p. fogantoju, rosz paraszt zaru bellet ayto kultsnelkwl [Porumbák F; UF I, 885].

visszanyom 1. helyére visszatesz; a pune la loc; zum Platz zurückstellen. *1793:* mindgyarást visszá nyomták[a] [DLt 1799. év al. – [a]A kaput].

2. hátrálásra kényszerít; a respinge, a obliga la retragere; zu rücken zwingen. *1704:* A kurucokban ugyan Morvába kicsaptanak volt, de ismét visszanyomták őket [WIN I, 247]. *1745:* egy katona egy embert el ér ... hozzá vág az paraszt emberhez ... látván az Sokadalmasok fel bodulnak a katonákat visza nyomják a verbúalo helyre [Uzdisztpéter K; Ks 5. X. 6].

visszanyomatik 1. helyére visszatétetik; a fi pus la loc; zum Platz wiedergestellt werden. *1846:* a' hidnak ... két közbülsö rako fával körül vett, és kövel ki töltött Czövekes kassai ... közelebbi idökben javittattak ki, még néhány évekig minden bizonnyal ki fognak tartani – igy tehát ezen kasakhoz alkalmazando párkány gerendákhoz ... feszittö gerendák alkalmaztatnak (: Schprengwerk :) ... mellyek által a meggörbült folyo Gerendák magok hellyekre viszszányomatván, az Elörugok Schrofjai annyira hoszszabbittatnak, hogy ezen feszitö gerendákon is át érjenek [Dés; DLt 858/1847].

2. hátrálásra kényszerittetik; a fi respins, a fi obligat la retragere; zu rücken gezwungen werden. *1662:* Az lengyelek a sáncok felső kapujánál menvén ostromnak, nagyon emberkedvén, a sánc kapuján felesen be is ütöttek vala. De végre a belső erő megsokasodván ellenek, visszanyomattanak, odabenn is szakasztatván közülök, bennek kár is esett [SKr 329].

visszanyomattatás visszakényszeríttetés; creştere a volumului (datorită îndiguirii); Druck. *1795:* a Dombai határon ... uj Malma, s annak szerszámai helyheztetesivel s ily távol lévő árokra szolgálo viz dugását segillő közös gáton font rend kivüll valo jászoly gát fel emelésével az egészsz Kűkűllő vizinek gaton le folyni szokott ereje, erőszakos viszsza nyomattatásával leg kisebb mértékben lévő árviz idejen is szer felett valo ki terjedésével ... azon Dombai közönség birtokában lévő Commune Terrenumban Szemben Tűnő károkot ... szült, nemzett és okozott [Ádámos KK; JHb XIX/49].

visszanyomul a se retrage, a da înapoi din faţa duşmanului; rücken. *1710:* A commendánsnak sem lőn mit tenni, megszalada, egy tarka lón ül vala, azt meg is lövik a kurucok, húszat levágának, a rácok s furierek közül több is vesz vala, de a muskotélyosokot meglátván a kurucok, visszanyomulának[a] | A francia magát az erős sánccal oltalmazza vala, a confoederátusok hada pedig vakmerően a sáncot hágja vala, és a német ármáda, kit Eugénius commendéroz vala, nem állhatván a francia lövésit, vissza kezdett vala nyomulni[b] [CsH 379, 423. – [a]1706-ra von. felj. [b]1703-ra von. felj.].

visszanyúlik a se întinde spre ...; liegen. *1747:* a' Méta ... viszszá nyulván a' Verőfény oldalában [Nagyida K; Told. 27].

visszaokkupál visszafoglal; a reocupa, a recuceri; zurückerobern. *1588:* az keómal Alat valo Retet az Monostoriak be zantottak, mellyet violagh chak 3mod Ewy kezdettenek chelekedny, Harmad Ewennis penig ez vy potentiat Nem zenwedhe az my bodogh emlekezeteo Birank Ferenczi Antal, hane(m) vgia(n) azon eztendeoben az ot valo vetement el tapottatta, es vizza occupalta [Kv; TanJk I/1. 83].

visszaolvad visszatér; a se întoarce; zurückkommen. *1749:* nékiek tobb Attyokfiai is vad(na)k Maramorosb(an), és vgy reducáltatta volt öket ide eő Excell(ent)iaja ... de az után egjenként mind viszsza olvadá(na)k Máramarosba [Szásznyíres SzD; Ks 81. IIII. 17].

visszaosant visszaoson; a se întoarce pe furiş; zurückschleichen. *1773:* A mi perceptorunk, Csernátoni György, is Válaszútra nagy paszomántoson ment volt, de úgy megijesztették nyavalyást, hogy meg sem merte magát mutatni, hanem csak visszaosantott Csomafája felé [RettE 303].

visszaoszlás visszavonuláskor való szétoszlás; retragere în grupuri răzlețe; Zerteilung. *1662:* Ibrányi Mihály ... meg is ijedkezvén, s az vitézlő nép visszaoszlását látván, azt állítja vala: hogy az nagy sok ellenség egész Váradig a hátakon fogna jöni [SKr 175].

visszaoszt újra ugyanoda oszt; a restitui potrivit reîmpărţirii; zurükgeben. *1856:* Az 1855be el fizetett Juliusi Angariát ... köz végzés szerént visza kelletvén osztanom ide kelletet 21 Rf 15 xr [F.váralja U; Borb. II Szederjesi Sigmond jegyző kezével].

visszapattan a ricoşa, a sări înapoi; zurückknallen. *1590:* ezeket az alperes ... bezelette en nekem, iollehet azt hallam az alperesteol hogy etzer haitot az felperesheoz, de eo hozzaia oda fel egj nehanzor haitottak, es haitasnak keozbe az vizza pattana s awal auagy az eo haitasawal talaltae auagj nem, nem tudgia [Kv; TKk V/1. 44].

visszaperel a redobîndi prin proces; im Prozess zurückbekommen. *1836:* Honnan és miböl válthattya ki tehát az exequált özvegyi lakott Curiáját ... az Alperes özvegye – ha az felperest még a minden napi élelmért valo kevés Joszágát is ilyen moddal keresik, holott az el vett Curiát Reportatio uttyán vissza perleni, és birtokába adni kötelesek lennének [Ne; DobLev. V/1213. 5a].

visszaperlett (care a fost) redobîndit prin proces; im Prozess zurückbekommen wurde. *1578:* 4 forintot fizetett az meg mondott Miklos Deak, de ketteyt annakis Kakas Janos

... vizza perlett Jobbagy mely zalagban volt az fizette megh [KemLev. „Kytul kemez Magyargaldy" vall.].

visszapillant visszaemlékszik; a-şi aminti de ceva; sich erinnern. *1854:* fölvevén a' tollat ... Visszapillantok hát még egyszer már is fátyolozott multamra [ÚjfE 5]. *1855:* Jelen hanyatló évünk a történetnek annyira dúzs tömegével lebegett át fölöttünk, hogy azokra hidegvérrel visszapillantani szinte lehetetlen [ÚjfE 239].

visszapirongat visszatérít vhova; a dojeni (pe cineva) sfătuind să se întoarcă undeva; zurückgehen lassen. *1721:* már el szegényettem, jobb lesz nékem szegénnyen az én örökös Uramot szolgalnom: ezzel Isten hozzatok Es akkor el menven azon Csorcsár Stephan tösténi Szent Benedekre' ott a' Kastellynál, holmi emberek viszszá pirongatta (!) ismét ide viszsza jött [Naszód BN; Ks 184/LXXXV].

visszapironkodik szégyenkezve visszatér vhova; a se întoarce undeva ruşinat; sich schämend zurückgehen. *1619:* Látván ez nagy rajtok esett fortélt az hispániai had, rettenetes nagy szélvész miatt való károkkal csak visszapironkodának Hispániába [BTN² 320]. *1657:* mivel Hutinnál az lengyel hadban sáncban vévén magát, azt nem expugnálhatván, az számtalan nép élésből megfogyotkozék, és gyalázatoson békességet kelle csinálni s re infecta visszapironkodni az Oszmány császárnak, kit azután meg is ölének az törökök | előtte az kapukat felvonyatván és lövőszerszámokat szegeztetvén reá megizeném: tisztuljon el, ha egészség kell; melyet ő is siketségre nem vévén, visszapironkodék [KemÖn. 81, 138]. *1685:* Januarius 21. Az deákok nem jöttek be az templomban. 22. Minnyájon kimentek az scholából az szamárok, de eodem azon orczával hivatlan viszszapironkodtak [Torda; TT 1889. 259 SzZsN].

visszaragadtatik megmentetik, visszahúzatik; a fi salvat/scăpat ...; gerettet werden. *1662:* De az egész várbélieknek nagy szomorúságokra s károkra esett vala, hogy azon ellenség ellen való rohanásban fején lövés által megsebesíttetnék s az ellenség elől vissza holt-elevenen ragadtatván, azon ostrom alatt az életből, hazája, édes nemzete dicsíretesen való szolgálatja mellett, ekképpen a boldogságos életre által is költöznék [Skr 609].

visszarak visszatesz; a pune înapoi; zurückstellen. *1754:* egjéb feles edgjetmásokatis szedtenek volt ki, de az Abroszokon és keszkenyőken kivül, mindeneket viszszá rakván ujobban bé zárák, és bé petsetlé valaki [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1823–1830:* osztán elértük az ausztriai gránicot, s itt ... egy nagy csürbe vivén a kofferemet, mindent kihánytak belőle, megvizsgálták, és nem kapván kontrabándot, portékáimat visszaraktam [FogE 256].

visszarakattathat visszatettethet; a putea dispune să fie pus la loc; zurückstellen können. *1738:* a Csatáni Határn(a)k fel-osztására exmittált becsülletes atyánkfiai, mikoron l(ste)n segíttsége által a' jövő Hettün Csatán felé mennek, akkor, a Nms Város szántó földeib(en); a mellyekből valami maliciozus emberek az határ köveket ki-hányták, hogj azon köveket viszsza rakattathassák authoráltatn(a)k [Dés; Jk 497a].

visszaráncigál a tot trage înapoi; zurückziehen. *1793:* ujra hatalmasul fel kelvén viszszá rántzikáltak [DLt 1799. év al.].

visszaránt durván visszahúz; a trage înapoi (cu putere); grob zurückziehen. *1660:* Egy veres patyolatos török nagy haraggal – megfogván az köntösömet az vállamon – visszaránta, mondván, meg kell ma, eb, halnod [Kv; KvE 181 LJ]. *1670:* Azt mondja, nem lehet egyéb, meg kell vallani ő neki, mert külömben elkárhozik. <Azt> beszéli, szintén az poko<l> kapujától rántotta vissza az Christus [TML V, 110 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1705:* egyszer az testvéröccse futván a gyermekkel, elejtette és a lábánál fogva rántotta vissza, hogy akkor ment volna ki helyéből [WIN 1, 544]. *1762:* Luka meg álván uttyát midőn a' fogadoból haza akart menni, a' Kertből viszszá rántotta [Kóród KK; Ks 17/XXXI]. *1764:* az meg holt leg utol menvén ki az házbol, Imbre Györgj a' több tarsai közzül ki valván hátul üstekben ragadta, és viszsza rántván, ottan verte, rongalta [Torda; TJkT V. 236]. *1765:* Csala Janosné ... hozzám jöve valami Kortsoma pénzért, s zálogot akart vinni hogy a pénzt meg nem attam, egy ingit az Uramnak el akarta vinni, s mikor az Ajton ki ment volna, pofon tsapám, és viszsza rántám hogy a padba meg ütkezek [Illyésfva Sz; BfR 45/11 Bankos Iuana cons. nob. Alexandri Pap (25) vall.].

visszaredeál visszamegy vkihez; a se întoarce la cineva; zu jemandem zurückgehen. *1671:* ha hol rabságbol megszabadult, vagy meg-szabadulando atyánkfiainak feleségek férhez ment lészen: s' meg-szabadult Ura mellé viszsza redealna, 's Ura nem recipiallya el-vit és tékozlot javait tartozzék Urának visszaforditani [CC 3].

visszarekesztés újra elrekesztés; alăturare/anexare într-un plic; Einteilung in einem Umschlag. *1843:* az arról szóló nyomozási jegyzőkönyvet, melyből kiviláglik, hogy az érdekelt falukban lakó személyek az uradalmi tisztek által az 1789-i kölcsönös egyezmény ellenére töbféleképpen terheltetnek, minden hozzátartozó záratékokkal együtt, a leküldött kérelemlevél visszarekesztése mellett, a felséges királyi főigazgatótanács eleibe terjeszteni bátor vagyok [VKp 139 B. Bánffy Miklós főispán kezével]. *1847:* uraságodnak idei Januarius 25-éről költ elnöki jelentése záratékának visszarekesztése mellett meghagyatik, hogy őfelsége nevében ezen uraságod kormánya alatti nemes megye egyik szolgabirája, Tövisi Gergelynek Varga Katalin elfogatása körül tett dicséretes buzgalmáért a legfelsőbb tetszés kijelentését adja tudtára [VKp 205 Klein sk írása].

visszarekesztett újra elrekesztett; (care a fost) alăturat/anexat într-un plic; wieder in einem Umschlag eingeteilt werden. *1807:* ide viszszá rekesztett Fő kormányzoi Rendelésének kövötkezéséül nem mulattam el ... lépéseimet meg tenni [Balázstelke KK; DLev. 4/XXXVIII].

visszarendel visszaküld; a trimite înapoi; zurückschicken. *1693:* Ezekbol a ket vankost, az 1 kendőt, az asztalra valo festékes fél kéz ládát rendelők viszsza Gecző Jánosnak [HSzj *félkéz-láda* al.].

visszarendeltet visszamenésre kényszerít; a da dispoziţii de întoarcere la cineva; zurückgehen lassen. *1810:* eleinten ... Fizi Mihály kévánta Mivhellyébe viszsza rendeltetni; minekutánna pedig látta volna, hogy kedve nem volna az

önkéntes vészsza menetelre, ottan a Gyülésben le mondott ezen Kévánságáról [Kv; ACLev.].

visszarúg a recula; zurückschrecken. *1644:* midön bementünk volna Kassára, az piacra kivont ágyúkat kisütvén, egyike mind diribre-darabra szakadván még az kerekei is, talpán való vasak elszakadozának, Erdély felé visszarúgván az por az darabokat [Kv; KvE 175 LJ].

visszarugaszkodik a se duce înapoi călare; auf dem Pferd zurückgehen. *1662:* Napkeletkor egy lovas a városból kijövén, a kertek között nagy süvöltéssel kimendegélvén, a kerteken kívül levő két halmoknál megállapodván és széllyel nézelni kezdvén, a kertekben levő feles kopjás népet meglátván, azonnal visszarugaszkodván, nagyon utána valának, hogy elkaphatnák, de nem érhetvén, beszalasztották vala [SKr 413].

visszarukkol a se retrage, a da înapoi; sich zurückziehen. *1794:* ragadván ... egy Cseber rudot ... ugy vágott hozzája, hogy ha érte volna mingyárt meg holt volna valamellyik, de Horvaték viszsza rukolván el haladtak az ütéstöl [DLt 1799. év al.].

visszás 1. fonák, ellentmondó; ciudat, straniu, neobişnuit; widersagend. *1749:* látom miről excipialt az Ur Kálnoki Ferencz Uram hogy az Ur Csiki Joszágot az Urfinak Apor Josef Ur(amna)k által adta volna s az Ur akarná Inquisitioval meg bizonyitani, hogy nem adta, viszás dolognak látzik ez nékem [Királyhalma NK; ApLt 2 br. Henter Dávid kezével]. *1868:* Mily visz(sz)ás ... eme nagy költséggel nyert jómennyiségből (!)[a] tetemes részt (: 10–30% :) mint el nem adható, tehát értéktelen anyagot a felszinre azért kiszállitani, hogy véglegesen mint értéktelen dőntessék ki [Désaknai városi lt. – [a]Elírás *sómennyiségből* h.].

2. viszályos, ellenségeskedő; vrăjmaş, duşmănos; zwieträchtig. *1737:* Balogh Ersébeth Hites Urával Liszkai Benjaminnal felette viszszás életet élvén(n), magát Balog Ersebeth paráznának kiáltotta, azt hirdetvénn, hogy nálla lévő terhe nem Hites Urától, hanem mástól való [Dés; Jk 257b]. *1764:* a Tisztek ... egymás között viszszásak voltak [Kóród KK; Ks 19. l. 6]. *1769:* jövén Venerab. Consistoriumunk elibe már harmad, vagy talam több izbenn-is Óras Samuel és Dési Eva ö kmek(ne)k igen viszszás és keserves Haborusággal tellyes Házassági Caussajok, jól lehet a Venerabile Consistorium igyekezte ezen kedvetlenseget Atyai képpen orvosolni [SRE 196].

3. kellemetlen, rossz; neplăcut; unangenehm. *1662:* választottuk generalisunknak az méltóságos urat, Kemény Simon uramat ő nagyságát, életünket, állapatunkat mind boldog, mind visszás sorsunkban ő nagyságával össze kötvén az mi részünkről [TML II, 272 Kornis Gáspár, Bethlen Gergely, Szentpáli János és Macskási Boldizsár Teleki Mihályhoz]. *1811:* Nagy tsonkaság vagyon a' Ditsősségedbe; Viszszás állapotod: Oszszel 's Télbe van jól, Mikor a' Természet 's vélle minden gyászol [ArÉ 188].

visszásan 1. fordítva, fonákul; invers; verkehrt. *1732:* az Aszszony hazab(an) be menven, annak padlasa viszszason párkanyzot kilentz fiok fenyő gerendakra [Tancs K; Told. 11/70]. *1753:* a ház hiján a kürtő feli helyheztetvén a fonaltekerő fát, aztott ottan viszáson tekerte [HSzj *fonáltekerő* al.].

2. viszálykodva, ellenségesen; cu vrăjmăşie, duşmănos; zwieträchtig. *1679:* Vesselényi Pál uram ... maga dolgai jobban való folytatásáért egyben czimborála az váradi törökkel, az ki mindenkor, de most derekasban igen visszáson lévén urunkkal s ez hazával [TML VIII, 534 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1711:* Ecsedi Mihaly Feleségevel Szoboszlai Ersebethtel viszáson elvén Szoboszlai Ersebeth vadolvan férjét hogj ötet mod nélkül veri rongallya ... Ecsedi Mihály penig Feleseget engedetlenseggel, szeretetlenséggel szofogadatlansaggal vadollya [Kv; SRE 119]. *1736:* halatam hogy abban az üdöb(en) a Felesége viszássan élt az urával, de annak utána ugy halatam hogy Tiszt(e)l(e)t(e)s Praedikatór Ur(am) békeltete volna öszve eőket [Szentegyed SzD; TKl Kezán Todor (40) zs vall.]. *1746:* Minden Falusiakkal viszszáson kivánt élni, Szuszán Dávid [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1761:* Az eő Nagok köszt viszszáson valo elesnek fundamentalis okat nem tudom, ha nem látom asztat hogj miolta meg osztaztanak egj más ajtojan igen keveset alkalmatlonkadnak [Branyicska H; JHb XXXV/15]. *1794:* Muntyán Gligor ... Haszontalan és rosz szájju Felesége miatt mint Felesége tanáttsán járo szomszédjaival viszszáson élt [Déva; Ks].

visszasegít viszonzásul segít; a se revanşa, a întoarce cuiva răul făcut; als Antwort helfen. *1672:* valamiben tudok s lehet ezután Hedri uramnak s Pater uramnak az országnak új végezésének ily vakmerőül való magok oppositiojokért és az mi nagy böcstelenségünkért vissza segíteni bizony semmit el nem mulatok [TML VI, 62 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

visszasétál a se întoarce undeva în pas de plimbare; zurückspazieren. *1823–1830:* Hálából[a] megint visszasétálánk Lipsiába délig, kevés tavaszi esővel, szelessel [FogE 193. – [a]Értsd: Halleböl].

visszasiet a se întoarce în grabă; sich zurückbeeilen. *1661:* Im szintén indulófélben vagyok, édes szivem, az német táborra, hova nem késem semmit is, sietek vissza és azonnal praesentálom magamat Kegyelmed friss és szeme közé néző szolgálatjára [TML II, 163 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* A fejedelem búsulással érté a hadaiban esett kárt, és Sárosrul mind Kemény Jánossal, Bakos Gáborral odajárt hadakkal ottan Varannóhoz visszasietvén ... a várnak állapotját szorgalmatosan kezdi értekezni [SKr 239]. *1666:* Hitesse el Nagyságod magával, mint megírtam, azmi kegyelmes urunk(na)k Küvárnál kilyebb való szándéka nincsen, nem is megyen, ott is keveset mulatván, siet a szűretre vissza [TML III, 600 Teleki Mihály Csáky Istvánhoz]. *1672:* Én, Uram, már meglátom, mi telik mindezekbül és vissza sietek Gyaluban [TML IV, 369 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* A kurue elfutott, a várat ő megélésezte, praesideálta, a vidékét égettette, népét vágatta méltatlan, vissza igen sietett [BÖn. 939]. *1722:* ennek előtte valo esztendőben Inquirala(na)k ... Nemis temporizalt csak eskette ā mint eskette, viszsza sietet [KJ. Rétyi Péter lev. Fogból]. *1815:* minek utánna a' Házbol mindene, Sött ā Héjja padlása Deszkáiis ki hordattattanak volna Hersánynak – négy szegbe meg gyujtották, el-égettetik Háza ... a' Tűz nyomábol Méhejiis félre vitettenek, de mint nyári Idöben a' Méhek viszsza séjetvén, a' tűzbe verték magokat [Orsova MT; Born. G. XV. 13].

visszasietés întoarcere în grabă; Zurückeile. *1657:* azért is igen sollicitálom vala az vajdát hazabocsátódásom felől, csinálván praetextusnak, hogy az utánam jütt emberek által a fejedelem parancsolá sürőven visszasietésemet [KemÖn. 301]. *1662:* És maga is, hogy a portára való megtéréssel és visszasietéssel nagyon szorgalmaztatnék, circa diem 15-am Septembris megindulván, visszasietett vala [SKr 455–6].

visszasiettet a urgenta întoarcerea cuiva; den Rückgang beeilen. *1666:* Itt már várunk az palatinus tetszésétől. Itt semmi sem múlik. Keresztesit siettetni kell vissza [TML III, 587 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

visszaszakad 1. visszatér; a se întoarce; zurückgehen. *1690:* meg engettük hogj ... uj malmot epittethessen és azon Szakadekjának folymát (!), hogj az Marusnak derék folyamában viszsza ne szakadgjon, az emlitett Petelyei határon, egj darab, viz hatta haszontalan földnek által ásatásával és azon Marus szakadekja martyainak szükséges helyeken valö meg erösittetésével kivántató módon procuraltathassa [BálLt 52]. *1725:* Ezen két útról tér az Exp(onens) ö Ngök erdeje széle a jobra terö útra, es azon fel tartván egy darabíg, ugjan tsak el tér az utról jobra egj metalis hely iránt, és az uton belöl egj kevesetske el szakad a' meg irt Tökés Mihály nevü Felében lakó szabad ember részire, és ahol viszont viszsza szakad az útb(a), ott egj ki teczö Métalis dombotska erigáltatott [Ménes MT; BK].

2. vmely határ közé visszakerül; a reveni din nou cuiva (portunea de teren) pînă la hotarul vechi; in die ursprünglichen Grenzen zurückgelangen. *1648/1687 k.:* az után Rab Balás avagj maradéki ha ă megyével e mostani ki határozás kivül veszekednek, avagy ă megyeis Rab Balást háborgatná 12. forint vinculumon maradgyon s ă rétis a régi határig viszsza szakadgyon [Erdősztgyörgy MT; MMatr 143].

visszaszakaszt visszafelé mozdulattal kitép; a smulge (ceva) cu o mişcare inversă; zupfen. *1640:* Itten Horváth Istvánnak egy szolgálója vala – ezt arra tanitja volt Molnár Istvánné, hogy az holt kutyának az szőrit szakassza vissza, kösse az liánnak az nyakában, hogyha azt akarja, hogy ne szeresse Bogáti Mihókot [Mv; MvLt 291. 233a–251a].

visszaszalad a alerga/fugi înapoi; zurücklaufen. *1657:* Fridericusnak is maga generálisa lévén árulója, Prágánál megvereték, melyből soha talpra sem állhata; az Kornissal lévő magyarokban is veszvén, az többi visszaszaladtak [KemÖn. 15]. *1662:* ismét helyekre, ároksáncokba nagy hirtelen visszaszaladnak vala [SKr 609]. *1704:* Ezek legátusok lévén, jöttek volna a várkérésre, de hogy hozzájok lövöldöztek és vissza kényszerít<t>ettek szaladni, ők ... várták a követek által való választ [Kv; KvE 286 SzF]. *1711:* Az kuruczok el hajtván az Ur eö Naga majorság marhájt innet Besenyőből, azokban két ökör vissza Szalat uolt [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Delei István (36) jb vall.]. *1724:* mikor a Leány el akart meni, visszaszalatt mondván, ne hagyon kglmetek, hogy el vigyenek [Hídvég MT; BK. Lúdvégi Ferentzné (48) ns vall.]. *1767:* ki kisérvén az Apját azonnal viszsza szalada s kiáltoni kezdé Csenteri Mihájt [Bethlensztmiklós KK; BK. Kun Eva Gombocz Mihaly Felesége (42) vall.].

visszaszaladhat a putea fugi înapoi; zurücklaufen können. *1600:* A mikor walami faert menteönk altal az Feier Nikon, s onnat esmegh wizza zaladhattunk altal az patako(n), semmit nem felt(eön)k aztan az Farkaslakiaktol [UszT 15/115 „Fodor János, Ilkey, Zabad Zekely" (60) vall.].

visszaszaladott visszavonult, meghátrált; care s-a retras; gerückt. *1662:* Visszavárván azért a sáncból visszaszaladott förendeket és kevés népét, szégyenletiben a tractát Tokajba rendelvén ... az urakkal felmene [SKr 141].

visszaszalaszt a fugări înapoi; zurücklaufen lassen. *1662:* kemény magok jó viseletektül Isten kegyelme által egynéhányszor nagy szégyennel is szalasztván futva Lupul vajdát vissza országába, nekiek ahhoz képest nagyon kedvez vala [SKr 334].

visszaszalasztatik a fi fugărit înapoi; gerückt werden. *1662:* nagyon meglövöldezik, és a benn való katonák is, mikor aránzák vala, hogy nekik való csata lehet, s kibocsáttatnak vala, rájok kiütvén, némellykor nem kevés károkkal szalasztatnak vala vissza a táborokba [SKr 229–300].

visszaszáll 1. visszatér vhova; a se întoarce undeva; zurückgehen. *1614:* sem Kolozsvárat meg nem vehetük, sem Básta ki nem jöve az sáncból, hanem az törököt tovább nem tartháták, hanem kiméne az országból, és az Báthori Zsigmond hadai visszaszállának az szászságra [BTN[2] 51]. *1632:* az orszagnak el futot nepeis batrabban szalhatna visza az puzta földre [KJ]. *1657:* az fejedelemnek lőn az az tanácsa, hogy béestveledvén, visszaszállanának Szécsénhez [KemÖn. 72]. *1705:* az olahok az hol lakktak (!) ketteje ismet vissza szallott [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. *1717:* A' Detrehemiek(ne)k ugyan semmi hasznokot nem vettem az ősztől fogva igen el nyomorottak ... az onnan aufuggiált jobbágyok viszá szállottanak [Mezőméhes TA; ApLt 2 Makai Mihály Apor Péterhez]. *1720:* mikor már jó alkolmatos Szállást tanált volna az Lejtmány maga(na)k ... Daniel Peter ur(am) az Ipam házahoz szálittatta, mélljet Cselekedet réám valo rankorábol, már az Ipam rám szállot mind ketten felesed uram(na)k, had szálljon viszsza el hagjott szállására az hunatis nem iccomodál az Gazdan(a)k semmib(en) [Szőkefva KK; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1757:* en magamnak egj Hazocskát csinálván, Gabonám nem lévén kéntelenittettem Dipsére menni Pasztorságra es az Hazomat el hadnia az alatt mas ember szallott az Házomb(an) midön viszsza szállottam volna addig be nem ferhettem magam csinált hajlekomb(an) mig harom Marjasokat sem adtam Vonyának[a] [Galac BN; WLt Marosán Ignát (40) vall. – [a]A tt-nak].

2. vmin újra átmegy; a trece (din nou) peste ...; wieder überqueren. *1662:* az hadakat azon táborhelyből a Sebes-Körösön visszaszállani s magát is bizonyos helyben és órán közikbe vármi parancsolván ... maga bizonyos részhadakkal oda tért vala [SKr 432].

3. visszavonul; a se retrage; sich zurückziehen. *1657:* mi visszaszállanánk az ellenségnek véletlen érkezett nagy erejétől és az harchelynek alkalmatlanságától való féltünkben [KemÖn. 74]. *1673:* Moldovából semmi újabb hír nem jött, hanem Nemes János uram írja, hogy Kaplan vissza szállott s az vezérrel megegyezett [TML VI, 541 Székely László Teleki Mihályhoz].

4. újra birtokába vesz vmit; a lua (ceva) din nou în proprietatea sa; wieder in sein Eigentum nehmen. *1604:* az Alperesekis pedig mikor az Albertfi Pal iozaga ueget megh

osztozodanak akkor az Aruaknak Attiokfia az nehai Istuanfi Marto(n), kjuel edjek uoltak megh mondotta leueletis megh mutatta, akkor nem ellengeztek hogj uizza ne zallion [UszT 18/41]. *1701/1720:* ez előtt égynéhány Esztendőkkel Geczi Pap Gergely Sz. Gothartra jüvén és a Sogorára rá szállván Rácz János vramra, üdősbik Vass Gyorgj Uram onnét mindeniket ki hányatta, mellyb(e) Rácz János Vram megint viszsza szállott, de mi formáb(an) nem Tudom [WassLt Georg. Kapitány de Bancz Nyires (44) ns vall.]. *1775/1781:* és a szolgálo emberekis akkor tehetősebbek voltanak é mint mikor a Kun urak viszszá szállottanak? [H; JHb LXXI/3. 347 vk].

5. visszakerül vki/vmi birtokába; a ajunge (ceva) iar/din nou în proprietatea cuiva; wieder in sein Eigentum gelangen. *1591:* azt a' varos tho helyet megh Eppithy iol es eletebe(n) hasznat vezy holta vta(n) penig eppen minde(n) fizetes kyweol vizontagh a' zegheniek Also Espotalliara, vagy a' varosra a' tho vizza zallion [Kv; TanJk I/1. 158]. *1603:* ha leanyom Radaj balintne Magtalan megh halna kjteol Isten oltalmaza es el tawosztasson igj az Jozagjs kjt kezebe(n) bochjatta(m), az en gjermekjmreh vizza zalljon [Csapó KK; JHb XXV/23]. *1618:* ezeket penigh illien Conditioual chyerelek, hogy ha Zalanczy Lazlonak az chyapai hazban maradasa ne(m) lenne, ez az Concanbium visza szalion mind(en) per patuarnelkul [Csapó KK; JHb XXVI/12]. *1628:* ha penigh az Ur I(ste)n uagy gyermekel nem latogatna, uagy ha latogatnajs de azis Interim meg halna es deficialna ... arra az gyermekemre hagiot negyedresz loszagis visza szallio(n) eppen Allia Samuelre [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei Mária végr.]. *1644:* de ha I(ste)n posteritassal ne(m) szeretne eötetis ... ha sine semine deficial[a], visza szallianak pure et simpliciter, i(m)ediateq(ue) edes szuleimre, egy testver atia(m)fiaira [Kv; JHb III/6. – [a]A feleség]. *1650:* ha I(ste)n kgtűl oltalma(z)za (!) az edes felesegem(ne)k jöuendőb(en) sine semine utriusq(ue) Sexus decessussa talalkoznek illo casu minden neki legalt, s testalt joszagom az edes Attyamra s Anyamra es egy testuer Attjamfiaira ... maradgyanak vice versa nekiekis defectusok leuen in utroq(ue) semine visza szallyanak az Felesegemre mindenek [Kv; JHb III/7]. *1675–1681:* Attam es Conferaltam ... földet ... Adom ... ökg(ne)k maganak es felesegenek es ket agon lévő maradékinak ... ea conditione, hogy azoknak defectusán (: kit I(ste)n oltalmazon :) ismet nem más idegenre, hanem az Hunyadi Várra visza szallyanak [Vh; VhU 278 Thököly Imre adom.]. *1686:* ha penig hota történnék az Atyam(na)k ... vagy nekemis holtom történnék szállyon visza azon portiom az batyámra ifjabbik Lugosi Miklosra [RLt Lugosi Mihály sk írása]. *1741:* a' nállamnál regibb öreg emberektől is mindenkor azt hallotta(m) hogj ... Szárhegyi Lázár Ferencz ur(am) az első Felesége jussán az itt valo Kornis részt birja vala ... de ... ő Nságatol az Kornis rész viszsza szálla az urra Kornis uramra [Ks 69. 50. 44]. *1755:* (A határrész) tizen két esztendő mulva minden fructussával, és hasznával edgyűt a' Legeniekre viszszá szályon [Nagygyeke K; Ks K/80]. *1798:* A Joszág, Conscriptio vagy Inventatio mellett menvén által, azt ugy tartozzék ã pignorataria Aszszony ő Exja procuráltatni, hogy annak idejében hasonló állapotban szálljon viszsza [Kv; JHb VI/19].

6. (vmely tisztség) újra vkire marad; a reveni (iar) cuiva (o anumită funcție); (ein Amt) jemandem bleiben. *1653:* A Vágási halála után Vidombáki Szőcsi Mártonra szálla viszsza a bíróság [ETA I, 153 NSz].

visszaszállás 1. visszavonulás; retragere; Rückzug. *1662:* Az hajdúság megintetése, arra Gyulaitól tanácsoltatások, visszaszállásrul tanácsok, az hajdúk zúgolódások, eloszlások [SKr 536 tartalomjelző fejezetcímben].

2. vki birtokába visszakerülés; faptul de a ajunge (ceva) din nou în proprietatea cuiva; Tatsache, dass etwas wieder in sein Eigentum gelangt. *1662:* Rákóczi-ház magyarországi jószági accessiója Kassa visszaszállásával is [SKr 304 tartalomjelző fejezetcímben].

visszaszállít visszatelepít; a readuce, a aduce din nou la locul de mai înainte; wieder ansiedeln. *1679:* Mindazáltal ha már kijöttek, nekünk az tetszenék, régi helyekre, ha lehetne, vissza kellene szállítani őket, megírván az pasának, hogy az quartély hatalmas császártól s fő vezértől adatott [TML VIII, 467 a fej. Rhédey Ferenchez és Teleki Mihályhoz].

visszaszállítás visszatelepítés; readucere; Wiedersiedlung. *1740:* Szörnyű ... hogy Kgld ... Hazas fiat ... Njegovánnak, az én hirem s engedelmem nélkűl, Dombon szolgálni állani meg engette, és hogj kiváltképpe(n) az Feleségét is Dombon más földére által szállani meg engedett (!); melljet is Kgld az Feleségének az mi földünkre vissza való szállításával meg is orvosolljon [Gernyeszeg MT; TKhf Teleki Sándor lev.].

visszaszállíttatik visszatelepíttetik; a fi readus; wieder angesiedelt werden. *1671:* Ha kik Kővár védéki Fiscalis joszágot birnak, és onnét afféle Fiscalis jobbágyokat, magok ős joszágokba(n) szálitottanak vag' telepitettek, ő magok és nem más előbbeni Possessor, az ollyanok ez jövő közelbik Pünkösd napjáig viszsza szállitsanak [CC 81–2].

visszaszállott visszatelepedett; care s-a întors (la locul de mai înainte); wieder angesiedelt. *1740:* Az Dombon[a] Teleki Familiám földére redeált s vissza szállot, nehai ott való Pallér Biránk Njégován Juan nagjob Házas fiainak ... U: Sz: Péteri Gondviselőnk adgjon mingjárt ... Törők buzát Két vékát Arpát is Két vékát [Gernyeszeg MT; TKhf. – [a]Meződomb (K)].

visszaszándékozik vissza akar térni vhova; a avea intenția de a se întoarce acolo unde a fost mai înainte; zurückgehen wollen. *1672:* Úgy értem, az magyarok vissza szándékoznának újobban az Szilágyra [TML VI, 412 Teleki Mihály a fejhez]. *1747:* Pap Mihály nevű katona ... mint katona kevés ideig nállom mulatott, innen osztan viszsza szándekozot ã Nagy Kajoni Attyafiaihoz [Csicsópoján SzD; Ks 27/XVII].

visszaszánt elszántott földrészt szántással újra visszafoglal; a lua înapoi (fîșia de pămînt) la arat; wieder erobern mit Säen. *1568:* mikor my Colosy Gasparnak kezdenk szantany, akor szantua vala mellette az Balas kowach folde, es my harom borozdat oda zantank forgatank az Balas kowach folde fele benne, tudatlansagunkat, de hogy ezwnkbe vewok esmet viza zantok [Kv; TJk III/1. 222]. *1743:* Csaloka Péter ... fellyül viszá szántot az Gondos Vram szántásáb(an), mivel sokat mondotta hogy ell szántot vólt az Körösi György Vramébol [BálLt 86]. *1757:* azon ... maga földit ... jo vetés koráb(an) Farkas Pál Uram vetéssivel edjütt viszszá szantotta a maga földihez [Nyárádsztbenedek KK; Told. 28]. *1776:* N. Simon Gabor Uram Posteritassi ... más emberek(ne)k az Szánto földgyeit el szokta szántoni ... ha

jelentyük azt felelik nékünk hogy keressük Törvenel de különben viszszá ne szántsuk, mert meg lövöldöznek [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4]. *1793:* Szabad Székell Iszlai Ferentz (50) ... így vall ... akkor voltam edgyik nap Gál Ferentz Uramnak ... Földibe Szantoja ... Gál Ferentz Uram azt mondá Kováts Ferentz el szántott az én Földemből eddig, én is most viszszá szántom s meg is tőn [Mezőbánd MT; MbK XII/94].

visszaszármazik visszatér/visszakerül vhova; a reveni, a se întoarce; zurückkehren. *1658:* Kodori Peter el szökek ... es Szaszvaros fele bujdosek egy darab ideigh, onnet viszsza szarmazek Kamarásra, s mind az Kamarási Vrakat szolgalta [Vajdakamarás K; SLt G. 16 Hagio Janos (60) jb vall.].

visszaszármaztat visszajuttat; a restitui, a înapoia; zurückgeben. *1892:* néhányok azonban előfizetőket gyűjtöttek. Ezeknek vissza akarom származtatni a pénzüket [PLev. 157 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz].

visszaszegezett olyanformán újraszegezett, hogy fegyverként használható legyen; a fi fixat în așa fel încît să fie folosit ca o armă; wieder gefestigt werden, damit man es als Waffe benutzt. *1627:* Ezenkőzben erkezenek az Somosdi Uraim fegiueres kezzel, szabliaual puskaual vizza szegezet kaszaual [Nagyernye MT; BálLt 82].

visszaszegődik újra elszegődik; a se angaja din nou/a se întoarce la fostul său stăpîn; wieder angestellt werden. *1710 k.:* Ha ki látja maga ellen való megindulásomat, hallgasson vagy ugyan menjen el előlem, vonja el magát; ha elfut, elbúvik s úgy szegődik is vissza, nem bánom, söt magam akarom [BÖn. 496].

visszaszerez 1. ismét/újra megszerez; a recupera; zurückschaffen. *1675:* be hajtottak volt azo(n) Ökreket az Salibul, nagy nehezen Szerezhette(m) viszsza az Tisztektúl azon ökremet [Mezőörményes TA; WassLt Nicolaus Lazár (50) jb vall.]. *1710:* már a ládámot felnyitották, s ki is vettek sok jókot belőle, a megmaradott részit is rettenetes bajjal, supplicálással, ajándékozással tudám visszaszerezni [CsH 368]. *1710 k.:* nekiharagusznak a tatárok ... kifosztották lóból, mindenből ... az enyedi ember utána menvén a tábornak, Kabos uram által sokat visszaszerzett a fontolt egyetmásban, fegyverben, lovat is egyet vagy kettöt [BÖn. 735]. *1757:* igirte hogy ă Szutsákiaknál Lévő égy darab kaszálóját ezen falunak viszszá Szerzi [Méra K; AggmLt C. 21]. *1803:* 80. Rhénus forintokot el lopott gazdájatol, azt nagy bajjal tudta tölle viszsza szerezni [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. vkihez újra elszegődtet; a face să fie angajat din nou la cineva; wieder angestellt werden. *1574:* Zalay Istwanne ... azt vallota hogi EoNalla zolgalt az leany es Eo telle Ment volt Mazasnehoz, Eo meg Monta volt hogi Nem Jo Erkwlceo ... giakorta hatta ely eotet esmet vyzza zerzettek Nem volt myt tenny vyzza fogatta [Kv; TJk III/3. 392c]. *1659:* édes Öcsém uram, én megveszem az öcsémtül az petrelini jószágát, házát; azért azon kérem Kegyelmedet, hogy szerezné vissza Szödi Pétert, mert nem lesz elégséges az gondviselésre Palkó Mihály [TML I, 314 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1687:* Ki küldött Tolvaj kergetni, Hadnagy Vr(am) ... magát el szalasztottuk az Tolvajt holmijét el hoztuk ... de mig haza érkeztünk, addig Gratiat adott néki ... Edgyetmása el kotyavetyélése miatt bujdosásb(a) este(m) ... Vice Ispán Gutti Ur(am) szérzett viszá [Szilágycseh; GramTr. VIII. Nagy László (30) Szabad Legény vall.].

3. visszavásárol; a răscumpăra; zurückkaufen. *1672:* mivel az mint uram ő Kegyelme mondja, az mennyi költséggel Hunyadat vissza szereztök, méltán mi is annak az felét megkivánhatjuk [TML VI, 271 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

4. hazavitet; a face să fie dus acasă/la soț; nach Hause bringen lassen. *1736:* azt halatam másoktul hogy elis hatta volt, egy keves ideig Eltető Uram(a)t a Felesegé, de az Apja fel nem vévén baját, az után ugy halatam hogy T: Praedikator ur(am) két vagy három emberséges, emberekkel, visza szerzete, s öszve békeltette Jánosi Kata Aszszont, Eltető Ferencz Uramal [Szentegyed SzD; TKl Ferenczi János (80) jb vall.].

visszaszerezhet 1. ismét megszerezhet; a putea recupera, a putea dobîndi din nou; zurückschaffen können. *1679:* nem szerezhettem viszszá a Familiájok elzállogositásábul [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 60]. *1772:* azokon kivül is valamit Tit. Magyarosi Beniamin Uram ... azon jusbol ... recuperalhatnak reacquiralhatnak, és viszsza szerezhetnek, mind azokat jure perpetuo et irrevocabiliter ... örökösön birhassak [Ne; DobLev. II/437. 2a]. *1782:* magunknakís lettenek volna zálogbol ki váltani valo Jobbágyink, de azokot késöllette Procurátor Papai István Uram mig viszsza szerezhettyük [Torda; KW].

2. visszanyerhet; a putea recîștiga/recăpăta; zurückgewinnen. *1852:* az 1848-iki esztendő ... jogi- birtok- és földesúri viszonyokat meg változtatott ... a' meg kárositott fél rendes törvényszékek hiányában magát nem védelmezhette, jogait viszsza nem szerezhette [Nagylak AF; DobLev. V/1330].

visszaszereztet 1. a face ca ceva să fie redobîndit; zurückschaffen lassen. *1778:* lévén Nagyságodnak Nemes Bardocz székb(en) Vargyason egy Bitsak Miklos nevezetü Taxás Jobbágya ez Homorod Sz. Pali Curiához, kinekis Praedecessorai sok szánto Földeket és széna fuveket adtak volt el kit egj uton kit más uton az Vargyasi Lakosok(na)k ezen Jobbágyal igyekeztek azakat viszsza szereztetni és körülötte azak iránt munkalodni [Borb. II T. Baczoni Boda Márton írása].

2. visszatérésre kényszerít; a face ca cineva să se întoarcă undeva; jemanden zum Rückkehr zwingen. *1699:* azért penig hogy kuruslassal akarta feleseget vissza szereztetni kövesse(n) Eccl(esi)at [SzJk 317].

visszaszerzés ismételt megszerzés; redobîndire; Rückschaffung. *1807:* (A) földeknek viszsza szerzésekre es Jussunknak meg tartasara Mind a Hugom Klaritol mind az Otsem Dobollyi Joseph Urtol Levelet kertem [Ne; DobLev. IV/912. 1b Veress Bálint lev.]. *1831 u.:* Sombori Sigmond által a prohibitio ellen el idegenitett Jok viszsza szerzésére inditott perben költ végső, s minden remediumokot ki rekesztő sententia mellett leg előbb 1829-be 6o Juniy az Executiot el probaltattam [K; Somb. II].

visszaszid szitkot/becsmérlő szavakat viszonoz; a spune în replică (tot) cuvinte jignitoare; auf Schimpfwörter antworten. *1584:* Bokor Caspar vallia Hog Dauid Ianos es Sardj Ianos mikor bekeüel ky mentek volna az hidkapuy Kis Aiton es vizelnenek a' keolfal (!) mellet, Mondanak onnet fellywl Esse lelek Curwafiak Az Zekerezewel meg vagatok ... ez zon Sardy Ianos vizza zida es eze(n) Indula mind az

haborusag [Kv; TJk IV/1. 348]. *1586:* Eppel Peter, Es Mezaros fabia(n) valliak, Gizbert Janoshoz Ieowe a' zomzeggya gyermeke, es a' Gizbert Ianosne megh Ere egy kichinne a' gyermeket, mellien ky Ieowe Hendrich Georgne, es Ighen zidalmazza vala Gizbert Ianost ... hogy megh halla Gizbert Ianos eowis rutul zida Essez vak Curwanak Hendrich Georgnet, De az Azzonis vizza monda ... Amint egyik zitta Masik vizontagh vizza zitta [Kv; TJk IV/1. 574]. *1632:* az Azzony megh szitta ezt az Georgy Deakat, Geogy Deakis vizza zitta [Mv; MvLt 290. 96b]. *1733:* Feleségét szidvá(n) az Felesege viszszaszidta es rutabbol mocskolta [Dés; Jk]. *1757:* Boér Samuel Ur(am) ... Gligór Krácsont őszue szidta ... amaz is viszszá szidta [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. *1774:* Serban Györgj visza szidta akarván hozá rugoszkodni, hogj meg üsse [Nándorvállya H; Ks Serbán Lászk (40) jb vall.]. *1791:* Pakulár Vonutz azt mondá á Kortsomáros(na)k ... miért ada Italt a' mi Juhainkra, a' Kortsomáros viszszá szidta, és azonnal hallottam hogy öszsze kaptak [A.galgó Sz; JHb I/23].

visszaszidalmaz szidalmat viszonoz; a spune ocări în replică la adresa cuiva; Schimpwort zurückgeben. *1599:* Molnar Antalne Cathalin azzony ... vallya ... Amikor el futott akkor az azzony mas hazhoz, akkoris az azzony vizza zidalmaza az vratt [Kv; TJk VI/1. 370]. *1602:* Szaszwarossy Miklos es Nizthor Thiwadar Dezmeriek Mikola Janos lobbagy vgy vallanak ... Az eo el haytot marhaiokert mentek volt az hayduk vthan az Taborban Apahidahoz ott marhaiokat fel talaltak de az haiduk es Rattczsag vizza zydalmazta eoket [Kv; TJk VI/1. 594]. *1644:* Czizar Andrasne Egj karo darabbal az Satorabol ki wte, Es Agion wte Georeogh Thamasnet, Monda hogy Erigy hireós kurua Na(m) monda(m) hogy meny el ... Ismet rutul zyda Gorognet Czizar Andrasne ... Georegh Thamasne is vizza Elegge Zjdalmaza vizza (!) [Mv; MvLt 291. 429b]. *1791:* a' Pakulár ... már alkalmasint meg-bunttetve lévén, ezen Pakulár Vonutz nagy Furiával öszve futtutálta a' kortsomárost, lelkit és halottyait, miért adott italt a' Juhokra, azonban a' Kortsomáros is viszsza szidalmazá [Almásgolyó Sz; JHb I/23].

visszaszidogat szidást viszonoz; a răspunde tot cu ocări; Schimpfen zurückgeben. *1568:* Michael chaplar, iur(atus) fassus est ... bornemizane vyzza teert, es az ethket az foldhoz wtotthe s oztan vyzza zydogatta oket ey Bestye kwruafiai vg'mond byzon meg bannyatok azt [Kv; TJk III/1. 140–3].

visszaszínli magát szégyenletesen visszatér, visszakönyörgi magát; a se întoarce (de undeva) prefăcîndu-se că ...; sich schämend zurückkehren. *1668:* Én csudálnám is igen, ha ki olyan hamis, gonosz lelkü embernek, ki maga haszna keresésére török közé ment, látván, ott nem szolgál a szerencse, kételenségéből szinli vissza magát, becsületes ember ellen való szavainak hitelt adna [TML IV, 337 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

visszaszivárog visszamegy; a se întoarce (rînd pe rînd); zurückgehen. *1677:* Én félek, az had viszsza szivárog. Ezelőtt, mikor ő nagysága s én is azt javallottuk, quartélyokban menjenek viszsza, nem mentek s most már mikor várniok kellene, mennek [TML VII, 473 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

visszaszívódik visszaszivárog; a se trage înapoi; zurückziehen. *1843:* a' pinczék mind megtöltek volt de már viszsza Szivodott a' viz [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

visszaszól felel, válaszol; a răspunde; antworten. *1705:* Én is viszontag az ilyenekre visszaszólván, úgy amint kívántatott, ehhez hasonló beszédeket többet is szólottunk mind a generállal s mind a fejedelemasszonnyal, a szokás szerint [WIN I, 378]. *1814:* kik hallatták s arra mit szollattak viszsza? [Aranyosrákos TA; Borb. I vk].

visszaszolgál viszonoz; a se revanşa; erwidern. *1670:* Gillányiné asszonyom jó akaratját részem szerint is, ha élek, igyekezem bizony visszaszolgálni [TML V, 384 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1782:* (A) Baronissa Aszszony ... azon Atyafiságot Atyafisaggal viszaszolgalni, el nem mulatta [Kv; JHb XXXV/64]. *1842:* holnap holnap után ha az Isten innet ki ment vissza szolgálam [DLt 1516]. *1881:* Hegedüs István urat éktelenül megcucoráztam egy Szunyogtárcában, s ő dühösködte azt az apróságot ... Majd visszaszolgálom még neki! [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz].

visszaszólít visszahív; a chema înapoi; zurückrufen. *1593:* az Eotwos vonogatni kezde magat elottre (!) es az Ajton kj mene vissa zollitjokwala de vissza Nem iowe [Kv; TJk V/1. 412].

visszaszorul vhova visszatérni kényszerül; a fi nevoit să se întoarcă undeva; zum Rückkehr gezwungen werden. *1651:* aztis hallotta(m) hogi mondotta Borbely Gergeline Barla Miklos(na)k az eőreóksegh feleől bizony nem adom edes eőtsem mind hane(m) tsak felét mert az én Ura(m) eóregh ember ha megh talál halni én megh egi házat tsináltatok rajta ha viszsza szorulok [Aranyosrákos TA; Borb. I Rakoson lako Letai Jstua(n) (35) veres Draba(n)t vall.].

visszaszökik 1. lopva visszatér vhova; a se întoarce undeva pe furiş; im stillen zurückgehen. *1614:* Látván Báthori Zsigmond, hogy Erdélyt nem kellett volna elhadni Opuliáért, nem sokat késék, hanem odahagyá Opuliát és visszaszökék Erdélybe, kit az kolozsvári bíró ... város és tanács híre nélkül befogadván, az ország mindjárt melléje álla [BTN[2] 46].

2. vhonnan elszökik és visszatér vhova; a se întoarce undeva pe furiş; im stillen zurückkehren, nach der Flucht. *1660:* Nekem úgy tetszenék, az ráczokhoz egy oláh rácz papot kellene küldeni, attúl izenne urunk, szöknének vissza [TML I, 504 Balogh Máté Teleki Mihályhoz]. *1702:* Az szebeni Fortalitium épétésere kegjeltek szekibül küldött dolgosokban visza szöktenek Nro 13 ... kgjeltek ... küldgjen másokat [UszLt IX. 77. 53 gub.]. *1710:* Nyúzó kapitányt hagyá mintegy háromezredmagával benn, de sokan a Károlyi hadából, kivált akik erdélyiek valának, látván, hogy csak hazugság a kurucságnak minden dolga, mikor ki akarna menni Erdélyből, visszaszökének, s a generáltól grátiát kérvén magoknak, hazatakarodának [CsH 402]. *1731 k.:* Moldován Opra ... egy kurvával öszve czimboralt s hites feleseget hat vagy hét gyermekel oda hagyván kurváját egy ejtszaka egy két ökrü taligára rakván el szökött ... egy Sár Patak nevü Falub(a) ... a Tisztek ellöt (!) meg kezdvén hiresedni micsoda ember onnanis visza szökött Sövényfalvára a feleségéhez és gyermekeihez [Sövényfva KK; Born.

XXXIX/16]. *1749:* az idvezült Gubernator Ur eö Excell(en) tiája a' kérdésb(en) megnevezett Személyeket Máramorosbol redukalta ide Szász nyiresre, itt házat tsinálta(na)k magok(na)k és egj kevés ideig itt lakta(na)k, az után viszsza szökte(ne)k közzülök [Ks 81. III. 17]. *1782:* Fattyu Todor ... meg-házásodatt s az apja mellett kevés ideig lakatt s viszont viszszá szökött Magyar Országra s mind egy két Esztendö mulva viszszá jövén, telepedett meg [Dob.; Eszt-Mk].

visszaszökö lopva visszatérö; care se întoarce pe furiş; im stillen zurückkehrend. *1678:* Hajtják váltig az vissza szökö törököket vezér után [TML VIII, 237 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

visszaszökött lopva visszatért; care s-a întors pe furiş; im stillen zurückgekehrt. *1705:* Eckler úgy beszélette Naláczi uramnak, hogy a segítség minden bizonnyal jö, de hol légyen, nem tudhatjuk, hanem az kurucoktól visszaszökött német azt mondotta, hogy Szolnoknál hallották volna hogy jött volna [WIN I, 482].

visszatagad visszavon; a retrage cele spuse; widerrufen. *1670:* eo az captiva Aszszonytol ... fenyegettetet volnais ... hogy tagadná viszszá, mert külömben eo ki szabadittatva(n) megh busul érette, sőt mégh Kolosvári emberekis sokan megh busulnak miatta ... mellyet ha megh öllikis megh nem tagad, azert melta(n) az poena mitigalodhatik, halalt ne(m) erdemel [Kv; TanJk II/1. 735].

visszatakarodik visszatér; a se căra înapoi; zurückkehren. *1661:* tegnap délig Beregszász táján ellenség nem volt, az kirablott Tiszán innen, vissza takarodott táborára [TML II, 150 Kemény János Teleki Mihályhoz].

visszatartoztat maradásra kényszerít; a reţine, a ţine pe loc; zum Bleiben zwingen. *1822:* mi vitte Nagyságodat arra – hogy régibb jó szállásomról magához hivjon? és Grófi Teleki László által, önként ajánlott ujjabb és sokkal jobb Szállásomról, azon igérettel hogy Nagyságod-is meg engedi, hogy Istálojába Lovaimot bé-köthessem visszá tartoztasson [Kv; IB. Kenderesi Mihály kormányszéki tanácsos nyil.].

visszataszigál előző helyére taszít; a împinge înapoi (la loc); zurückstossen. *1814:* Dobai Mihály Uram ... az ottan lévö Talpakat ... Barátosinéét lejjebb taszigálta; mellyet Baratosiné nem hagyván öis a maga Talpjat hellyére viszsza taszigálta [Dés; DLt 56. 11].

visszataszít 1. visszatol/lök vmit; a împinge înapoi (cu forţa); zurückstürzen. *1631:* Az leginekis ket felöl oda menenek, kettej az kerten haga altal s kettej az uczarol kerülle ... azonba(n) betaszitak az aitott, az legeniek Ismet uisza taszitak, s be menetek (!) [Mv; MvLt 290. 239a]. *1773:* az exponens Ur eö Nga Gornikja mondá ã Révésznek hogy taszittaná vîszsza ã rév hajot, mivel ã Sos hajok el mentenek ã meljeken fel akarta küldeni [Guraszáda H; BK. Kaprár Petru (36) educillator vall.]. *1801:* Juon a hajot a Parthoz viszsza akarta taszitani (: ezt mondván, hiszem én a Feleségemért a Maros közepibölis viszsza teriteném :) [Szászújfalu AF; DobLev. IV/848. 3a].

2. oda lök vkit, ahol előzőleg volt; a împinge înapoi (pe cineva); auf den ursprünglichen Platz zurückstossen. *1761:* Papuk Petru ... egjenesen réám jövén hogj ki mehessen én viszsza taszittám ... ö arra ... kést rántván belém üté [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

3. visszatérésre kényszerít; a opri cursul unui rîu (ridicînd nivelul apei); zum Rückkehr zwingen. *1772:* minden Gát taszittja viszsza a' vizet, e' tagadhatatlan, de nem minden fel taszitott viz okoz kárt mingyart [Kük.; JHb LXVII/245].

visszatekint 1. visszanéz/pillant; a arunca o privire înapoi; zurückschauen. *1598:* Danchj Leorincz ... vallya ... hogy az zayt hallam vizza tekintek tehat eozze akattak az parazt emberteol kapott Baka Ferencz egy lanchos botot [Kv; TJk V/1. 253]. *1634:* latam azt hogy uizza tekintek, hogy fenlik uala Peter kouachy kezeben az szekercze [Mv; MvLt 291. 28a–b]. *1755:* ezzel jödögeltünk, megis ismét én viszszá tekinték [Faragó K; Told. 36]. *1776:* Egy üdö vártatva ki jöve Groffné Aszszonyom ö Nga ã Segestyéböl egész elváltozott abrázattal, és egy Kis Scabellumra az oltár elött térdre álván, s viszszá tekintvén, engemet magához inte [GyL. „Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva" vall.].

2. visszatér; a se întoarce; zurückgehen. *1673:* Én, Uram, Isten kegyelmébül kedden Bonczidára megyek; az feleségem itt marad; ez jövö héten ott leszek, de ismét vissza tekintek Isten engedelmébül [TML VI, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Tudom jól, ti kutyák, hogy mindjárt megszaladtok, de megparancsoltam a hátatok megé rendeltetett török hadnak, ha csak visszatekint is valamelyik közületek, mindjárt fejit vegyék [CsH 53 1662-re von. felj.].

visszatelepedhet lakhelyére visszatérhet; a putea să se întoarcă la domiciliu; zum Wohnort zurückkehren können. *1710:* el bujdosván és széllyedvén ez Hazánk Lakosi ... kikis hogy az el hagjott földekre, s lako hellyekre viszsza telepedhessenek ... igiretet (!) nekik mindenemü Contributio alol im(m)unitas egj Esztendeig [Kv; KLev. a gub. Nszből].

visszatér 1. visszajön/megy; a se duce înapoi, a se întoarce; zurückgehen. *1567:* vele azerth Myndyarasth az palachk tokokath megh nem keldhetem de Myhelen w felseghe wyzza ther feyer warra azonnal megh wresethethem es Thy kegyelmethok En nalam talallya megh [BesztLt 91 Thymar Gergel beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1579:* az Racz lazar ... az Törökökre gondot vyselt wolt az Törokeket Temeswar fele bochata Es ö Maga racz lazar wyza tert [Kv; Szám. I/XVIII. 10]. *1599:* Rhadak Andras ... Az Alparethy hataron Niulazuan tér vizza haza fele [Dés; Eszt]. *1638:* visza tere Szócz Marton Ura(m) s monda [Mv; MvLt 291. 155b]. *1639:* Mi azert ezt latvan onnet visza terénk es el Jüvénk [H; JHbK XLV/32]. *1665/1754:* Ha pedig valamelyiket a piatzra küldik, és ollyat nem talált a' miért küldötték, üressen visszá tér, büntetése egy heti bér [Kv; ACArt. 16]. *1708:* Újjalag jött hirünk, hogy az németnek csak az portássa jött az Meszesen által, kik is Horvátiban és Krasznán égetvén visszatértek [SzZsN TT. 1890. 497]. *1736:* régen olyan szokás is volt, az mely most is az székelyek között az közrend között megtartatik, hogy az leánynézés után a leány apja két atyafiát elküldötte az legény házához, azok háztüzlátóknak hivattattak ... mikor azok visszatértenek, az legény leánykéröket küldött [MetTr 376]. *1776:* mi ugyan embert küldöttünk volt ã M. Prepost Urhoz Levéllel hog Dispensatiot ne adna, de mig bé érkezett, ã B. Henter Antal Urfi Huszára már addig ki nyerte volt, s, azzal viszsza térvén, a'

Groffné Levelitis emberivel együtt viszszá téritette [GyL „Adalbertus Biro siculus ex csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva" vall.]. *1794:* (A) Szolga Biro ... onnét viszszatérvén tanálkozott a' vén Hajdánéval (!) [Ne; DobLev. IV/728. 4b Grokuj Gyurka (19) cig. vall.]. *1806:* édgy Süldő ... mindig a' Szöllöben akarván viszszá térni [Dés; DLt 82/1810]. *1849:* De ezen napon meg halván hogy N. Cseh Josefet meg őlték, meg jedve az Erdőre futottam, és tsak szeredán tertem visza [Héjjasfva NK; CsZ. Lombos Nonika (32) vall.].

2. visszafordul; a se întoarce; zurückkehren. *1570:* Zekel Myhal azt vallya hogy Mykor egy Jdeobe Baromal Magiarorzagba Jndwltanak volt, Zonkolios Mathassal (!) Markos Benedekel es Markos Imrehel, es az vthba megh vezet volna az Baromnak az Sajah[a] (!) vyzza tertenek [Kv; TJk III/2. 136b. – [a]Értsd: szája]. *1598:* Eotwes Martonne Ersebet azzony ... wallia ... Thamasis az varos zolgaia keozep vcza(n) ieo wala fel estwe kesen wala monda az Horwat Thamasnak ... maid megh latom ... ki wagi ezennel megh konczollak, azonkeozben ... hozza chiapa az zabliawal ... monda, vary megh chiak bestie lelek kúrwa el wagod eggyk kezemet, de maid enis megh chiaplak az rozzabik kezemmel, amaz vizza tere, latam hogi hozza chiapa [Kv; TJk V/1. 149–50]. *1626:* az utan czak hamar oda iuta az Beldj vra(m) tiztartaia, az en kapu(m)hoz tarogattia uala[a] egj reouid puskaual Boczkor Janost, azt mongia uala hogj azt tuttam hogy ezes Ember voltal de ne(m) bolond Ember voltal ... az Tiztartoys az en kapumtol vizza tere [Szentgyörgy Cs; BLt 3. – [a]E szó más tintával sor fölötti betoldás]. *1633:* Assonio(m) jüjeón uissa keglmed had merje(m) megh Vyolag az hust, mert en auagi teòbbet, az uagi keuesbet adta(m) keglnek, az szora Koncz Jstuan(n)e uissa tere, es az hust az serpenieobe eò maga raka [Mv; MvLt 290. 130a]. *1687:* Jion Gruitsnal leven Ser Kortsma ... egy kis vartatva ki mene reszegen Komsa Mark a Pakurajval együt, ot tanalta felejteni a' pakurar a' lanczajat, Visza akart terni errete a' pakurar ... De Komsa Márk nem engede [Hurez F; Szád. Koman Mark (66) jb vall.]. *1697:* mű az kertek fogánk (!) haza felé, nézénk hátra, ha jő Peter Deakné, hat igen megye(n) fel az uton az Templom felé ... én uiszsza terek az Kertből, utanna futvan, el érém az Koczó Istvan uram kertin alóll [Szentgyörgy Cs; CsJk 6 Szent Györgyi, al(ia)s Bánkfalui Szebeni György (53) pp vall.]. *1724:* Ezen Házbul menvén a' külső boltban ... Ezen Bóltbul nyilik egy ajtó a' Budára ... Viszsza térvén ezen alkalmatosságbul a' Nagy Palotára [Koronka MT; Told. 29/12]. *1740:* az Inctus mások kiáltasokra testvér Báttya oltalmazásara viszsza tért [Torda; TJkT I. 181]. *1769:* azon a Heten egy estve vatsora utan kesö Setétben láttam hogy a T(i)sz(tele)tes Professor uram Háza felöl fejér köppenyégben egy magas szál ember fel jüven a mi kapunk elöt fel mene a Cantornak Haza felé onnan ismét vissza térvén az eo Exc(e)l(lentia)ja nevezett kortsoma Házá(na)k ajtojanal meg álla [Szu; IB. id. Boros Joseffné Foszto Maria (49) nemes személly vall.]. *1797:* a' pitvarba viszszá térvén, a' pitvarbol bal kézre nyilik az ebédlö palotára egy ... fenyö Dészka ajto [Ajton K; CU IX/2. 10]. *1813:* Réti Uris viszsza tért ezen szot mondván: Hát én Talvaj vagyak? [Petele MT; Born. G. VII. 67]. *1846:* én tudva már hogy az előtt Viraggal egybe vesztek ... gondoltam hogy ha egybe találkoznak ujbol verekedés lesz, viszszais tértem s mentem Darvas után hogy lám mi fog történni [Dés; DLt 530/1847. 6–7].

Szk: *útban ~. 1697:* Masnap A' Patert el kesere Peter Deak Batya(m), magais ugy mene el hogj Haromszekre mennyen Sokadalomba, mit gondolt az utban uiszszá tért [Szárazajta Hsz; CsJk 11 Száraz Ajtai Dauid Martonne Anna (28) vall.] * *útból ~. 1670:* Karlovitné asszonyom is ide érkezék, maga visszatért az útból, mivel úgy hozták, hogy Gilányiné asszonyom megholt [TML V, 24 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1770:* még mikor költözöttis által a néhai ur, azért hogy igen dorontsos volt az utt és a' Romószi patak is nagy volt, az útbol viszszá akart térni [Gyf; BK. sub nro 1017 Paulus Kontz (21) vall.]. *1795:* az edgyik Allperes ... még tsak bé sem késérte marháinkat az Telelö hellyre, hanem az utbol viszszá térvén haza jött [Msz; MbK 104].

3. hadból/hadakozásból/háborúból visszajön; a se întoarce din ...; aus dem Krieg zurückkommen. *1665:* Azon triumfált muszka tatárja ment Cserkeszországra, azt felvervén, gazdag nyereséggel visszatérvén, kozákországban mentek be [TML III, 481 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1759:* Bezzeg felőle is elmondhatni azt, amit <Fülöp> spanyol királyról mondottak volt akkor, amikor igen nagy tengeri erővel indult volt Elisabeta angliai király ellen s minekutána nagy szégyennel és minden hadainak s hajóinak elvesszésével tért volna vissza [RettE 95].

4. visszavonul; a se retrage, a efectua operația de retragere; sich zurückziehen. *1585:* Dauid Marton ... vallia ... Es keoweket zedenek fel, vgy terenek Az olahok vizza, s vgy futamanak megh [Kv; TJk IV/1. 486]. *1614:* az rácokot kiküldték az várból, az töröknek ígérték volt az várat, az török el is jött volt immár foglalnia ... az mely nap immár az várat kezekbe akarták ereszteni, azon éjjel jutott az török császár levele, hogy az törökök mindjárt visszatérjenek [Kv; KvE 148 SB]. *1657:* az egész napi veszekedésben is tizenegy emberünknél nem esék több el, az ellenségben pedig feles hulla el, és elállván rólunk, visszatére azon passusnak tovább való ostromlásától [KemÖn. 248]. *1665:* Vér György uram ma Almáshoz száll, ott várja meg az Désnél való hadakat; ha ez hírt megérti, félő, vissza tér, azért kell urunknak újobban parancsolni nekik [TML III, 499 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* a generállal pedig lévén circiter harminc katona lovas német és trombitás is, mely midőn a felülöt megfújta volna és a kurucok meghallották volna, megfélemlettenek és visszatértenek [WIN I, 647].

5. visszakanyarodik; a face o cotitură înapoi; wieder eine Kurve machen. *1736:* a Kemetze megett le follyo patak mivel fel tekeredik majd az árok főig, ezen kaszálo ismet mind az Arok fő felöl viszá tér az Verő fény oldalnak [Mikefva KK; EHA]. *1737:* Földvári Ersébet Assz(ony) Ló tilalmassának véginél ki járó Méta visszá térvén égy nagy magos barázdán az erdőig [Nagyida K; EHA]. *1747:* (a méta) innen a mezo szélén egyenesen viszsza tervén [Nagyida K; EHA]. *1782:* (a határ) ezen Metánál is már le ereszkedett az Erdön pe Gylu (!) Birnyelor Lá Fintine vagy Csétarne nevezetü helyre és onnan fel hágot lá kapu Féczi Oji és onnan peszte Dosz nevezetü hellyen tér viszsza [Almásgalgó Sz; EHA].

6. előző vallására/felekezetéhez visszamegy; a se întoarce la fosta (sa) schismă/confesiune; zu der ursprünglichen Konfession zurückkommen. *1760:* egy Balaméri nevü kalugyer ... elszökött a muszkához, aki is az ő tévelygésekben vagyon, s most, minthogy a muszka felette sokkal segítette őfelségét, kívánságára a muszka cárnénak megengedte őfelsége, az catholica anyaszentegyházzal együtt, hogy a feljebb említett románok elébbeni schismájokra visszatérjenek [RettE 106]. *1772:* Bátori Borica ... pápistává lett volt, de

megbánván visszaállott volt ... midőn mondotta Dési, hogy vagy nyugodott vagy nem, de meg kell lenni, hogy visszatérjen, bátran azt mondotta, hogy készebb akármiféle halállal meghalni, mintsem pápistává legyen [RettE 289].

Szk: *az igaz útra ~. 1710:* Én csak hallgattam, az Isten megnyitá az én szívemet is, lassan-lassan meg kezdém ismerni a pápista relígiónak hamisságát, s úgy térék vissza az elhagyott igaz útra [CsH 140].

7. újra átáll; a se întoarce, a trece din nou în ...; sich wieder auf eine Seite stellen. *1668:* valóban sokat is vétett, hazája s nemzete ellen való dolgokban avatván magát ő is, de megszánván, bánván vétkeit s vissza térvén, büntetést nem érdemelhet [TML IV, 344 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1679:* az mieink közül sokan tértek vissza az némethez, egyébiránt is mindenféle hadból sokan állottak vissza az némethez [TML VIII, 406 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez].

8. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *vki hűségére ~* újra alattvalói hűséggel viseltetik vki iránt; a trece din nou de partea ...; wieder dienen. *1662:* Holott ha az ő intimátiója szerint hevenyiben Patakot megszállotta volna, azt is minden bizonnyal megvehetette volna, s a fejedelem hadai mihelyen a Tiszán általvitettek volna, onnan mind eloszlott volna, és így mind Kassa, s mind a vármegyék hűségére azonnal visszatértek volna [SKr 238].

9. beszélgetés/leírás közben valamihez visszakanyarodik; a reveni asupra/la ...; zurückkehren in Rede. *1694:* A' ... Nobilitar(is) Curiára viszsza térvén ... vagjon ahoz, eleitől fogva tartozo, Nagj Majorság Szőlő [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. *1710:* Térek vissza az elhagyott dolgokra [CsH 198]. *1710 k.:* Hogy pedig Szunyogra visszatérjek, több szó között én mondám néki: bajos tisztet vállala magára [BÖn. 882]. *1769:* De visszatérek gr. Rhédei János úrra [RettE 216]. *1770:* De hogy visszatérjek, a szegény Szilvási Ádám velem egyforma idejű volt [RettE 236]. *1823–1830:* Messzecske távoztam nemzetségem leírásától, de akarom, hogy a régi dolgokból is vegyetek valami kevés esméretet. Azért visszatérek célomhoz | Még visszatérek a szentlászlói házra [FogE 79, 150].

10. újra elővesz; a reveni asupra ...; wieder erwähnen. *1796:* Fellyebbis eléggé meg világosittatott, de nagyobb világosságnak okáért, mint hogy a' Királlyi Fiscus ezen praetensiot ittis iterálja, az All Peresis kéntelenittetik viszszá térni azonn 1659beli Decisiora [Mv; TLev. 5/16 Transm. 97].

11. régi szokását újra felveszi; a reveni la ...; ein altes Gebrauch wieder benutzen. *1749:* hejtelen maga viselésére ottan ottan viszá tért [Asz; Orb.].

visszatérés 1. visszajövetel/menés; întoarcere; Rückkehr. *1660:* csak Kegyelmed és az követek visszatérését várom [TML I, 584 Kemény János Teleki Mihályhoz és Bethlen Gergelyhez]. *1665:* Kérem, arról is tudósítson, mikor gondolhatja Kegyelmed onnét való visszatérését [TML III, 385 Teleki Mihály Bánffy Zsigmondhoz]. *1677:* urunk mindgyárt az tanács urakat postán hivatja ad 4. Augusti és nékem is viszsza térésemrül parancsol [TML VII, 429 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1756:* a' Jegenyei Jószágban kelletvén ki fordúlnom, viszsza térésem alkalmatosságával, csak köszöntés kedvéért, fordúltam bé az Aszszony Henterné Aszszonyomhoz Kis Kapusra [Kv; Mk-Rh IX. Vall. 177]. *1765:* viszszá térésekkor idegen Lovakkal jöttek* [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir. ~ *A lótolvajok] | Tudom bizonnyal a' viszsza térések a' mint reflectálok volt reggel felé, a' lövöldözés viszsza jövet volt [Gerend TA; KS. Abots János (40) ref. pap vall.].

2. vmely hivatalba/tisztségbe való visszamenés; reîntoarcere în ...; Rückkehr in ein Amt. *1662:* Az fejedelem szép igéretekkel visszatérésre szorgalmaztatik [SKr 351 tartalomjelző fejezetcímben].

visszatéret visszatérés közben; la întoarcere; während des Rückkehrs. *1600:* Colossy Janos Basthy Janosne kochyssa ... vallja En Akkor Kis Janos Zolgaja voltam az it valoje egygyeott menteonk Bezterczere az sokadalombannis Menyhart deakkal, eggyeott terteonk megh Bezterczereol esmet de mind menet mind penigh vizza teret beteges volt Menihart deak [Kv; TJk VI/1. 389].

visszatérhet 1. visszajöhet/mehet; a se putea întoarce; zurückgehen können. *1644:* bolondul nem akarnék oda veszni, úgy hogy ha kivántatnék, vissza is térhetnék [TML III, 148 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1679:* insctructiót és az követek számára való assecuratiót subscribálták és gróf Thököli Imre uramat méltóságos levele s patense mellett ugyan általam, mig én vissza térhetek, helyettem az egész bujdosó magyarság eleiben praeficiáltatta ő nagysága [TML VIII, 480 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1706:* 8-dik eiusdem. Desan Mihály adjutánt uram a békesség jó reménységét hozván, engemet viszont expediál Rabutin uram Selmecbányára; adja Isten, egészségben és országunknak jó békességében térhessek vissza [Kv; KvE 248 GM]. *1782:* Férje mellől el-szőkvén MOrszágra ki koborolt, mikor onnan terhessen viszszá Férje mellé jött is M Macskásra [Sólyomkő K; Eszt-Mk].

2. visszakerülhet vmilyen állapotba; a putea reveni la ...; in einen Zustand zurückgelangen können. *1736:* Kévánom azért, adjon Isten hazánkban régi alázatosságot, együgyűséget, igaz atyafu szeretetet ... mely ha meglészen, akkor Erdély is régi boldogságára s gazdagságára visszatérhet [MetTr 421].

visszatérít 1. visszafordít; a determina să se întoarcă; zurückschicken. *1572:* Bannfj Pall Job: Bendy Peteor ... ezt walla hogj, Mykor Megok wala wgimond Az wtton witez gaborth Talalam Eleol, Es Engometh Ew teretoth wyzza [Hunyad K; KP]. *1621:* Zakaczj Tamast ... poor Matenak kellet volna vinni Hunjadig, Vasarheljen* az Tatar hirt meg ertue(n), vizza Teritette [Kv; Szám. 15b/IX. 170. – *Gyerővásárhelyen (K)]. *1633:* utana indula az Meszaros Georgiis es Koncz Istua(n)net az hussal Visza terite [Mv; MvLt 290. 139a]. *1650:* Deák Bálint mindszenti <Kotormányi> vallja ... Kania Ferencz monda hogy nosza tericzetek uisza a foghliat a testhez s uisza hozak a foghliot [CsALt Inv. 20 – Pataki József kijegyz.]. *1679:* Pénzt Lengyelországbúl eleget hoznak, az elment hadakat is visszatéritik, hiszek Istenben [TML VIII, 401 Teleki Mihály Kende Gáborhoz]. *1703:* csak közel nyomulván Fehérvárhoz, még egy máshova expediáltatott trupp német volt, aki már útban lévén expeditiójában, utánamentek, visszatéritvén, superveniálván, meggyözték a kurucokat [Kv; KvE 280]. *1726:* Kovács János nevű mészáros Tövisre akarván menni ő tudgja micsoda intentioval, de viszsza teritették [Ne; Ks 90]. *1746:* Latam aztis midőn a Palinkas szekér a falubol ki haladott Csürke Vonuly visza térítette vala [Mocs K; JHbK XLVIII/10]. *1786:* enis midőn kivántam volna bé jüni és meg jelenni az utban tanálkoztam az többekkel viszsza menő uttyakban, s

viszsza teritettek [Torockó; TLev, 4/13. 59]. *1812:* Megnyilván a' Palota ajtaja a' Groffné hajadon fövel le indult az utza felé, a' Saséj közt utol érvén magam Varro Gyurival a' kotsissal viszszá téritettűk [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall.]. *1847:* a fűrészmalomhoz kívántató tőkék lehozására kirendelve volt embereknek útjába állott, s azokat visszatérítette [VKp 195].

Szk: *útjából ~.* *1597:* Asszoniwnk w felsige Secretariussat widte innet hogy deesre Mennien, wtabwl wyzza Teritedte Nymet Janoss [Kv; Szám. 7/XIV. 100 Masass Thamas sp kezével]. *1705:* Forgáchot visszatérítették volna útjából, hogy jüjjön vissza Erdélybe [WIN I, 534].

2. visszaterel; a mîna înapoi; zurücktreiben. *1590/1593:* ez vallo hamar altal Jeo az vizen es vizza teriti az eo barmat [Szásznyíres SzD; Ks]. *1633:* az Marko Vaydane aszonio(m) eo Naga szabadosi az djznokat wyzza terytek es hajtak [Rogoz SzD; WassLt Pap Tamas (65) ns vall.]. *1831 k.:* Vonutz ... azért kérte a Lovat, hogy azon estve, a Gujából ki tsapangot Marhákat viszszá térittse [Dés; DLt 332b].

3. visszaküld; a trimite înapoi, a retrimite; zurückschicken. *1662:* Váradi leveleket Kolosvárról Stépán Ferenc visszatéríti, mellyért reprehendáltatik [SKr 556]. *1776:* azzal viszsza térvén, a' Groffné Levelitis emberivel együtt viszszá téritette [GyL. „Adalbertus Biro siculus ex Csik Kontzfalva nunc residens in Pago Csokfalva" lev.].

4. vmire rávesz vkit; a determina să fie din nou ...; überzeugen. *1849 u.:* sikerült nekünk mind a fegyvereket Brassóba elvitetni, mind pedig a székely ezredet az engedelmességre visszatériteni [EM XLIX, 547 Zeyk Károly kezével].

5. visszafizet; a restitui, a plăti; zurückbezahlen. *1595:* Az terhetis pedig vizza teritene fere(n)cz Pal az kezes, Az patúar rah tęr az Actorra Hoggiay Mihalyra [UszT 10/85].

visszatérítés visszaterelés; mînarea/mînatul înapoi ...; Rücktreibung. *1831:* a Gujából ki tsapangatt marhak viszsza térittesekre mennyek [DLt 332].

visszatéríthet rábírhat vkit arra, hogy visszatérjen; a putea determina (pe cineva) să se întoarcă; zum Rückkehr überzeugen. *1662:* De hogy az országnak pusztulása a rettenetes dúlás és égetés miatt felette siralmas volna, az ország tanácsi még is azon igyekeztek vala, a fejedelmet adományokkal térithetnék vissza [SKr 354].

**visszatér

adott válaszába azt határozta, hogy a privilegiumnál fogva követelt szabadságokba igyekezzenek magokat az illető törvényszék útján visszatétetni ... addig is, amég a felséges királyi főkormányszék hatrozatában megírt módon az általak követelt mentségesség állapotjába magokat visszatétethetnék, ideig-óráig ezen határozaton megnyugodtanak [VKp 136].

visszatétethetik visszahelyeztethetik; a putea fi reangajat/reprimit; zurückgestellt werden können. *1792:* igaz kérésünket ugy törekedjenek Követeink elé mozditani, mely szerént e részb(en) is régi Ususunkb(an) avagy tsak annyi részb(en) is viszsza tétethessünk, hogy ezen nevezetes Beneficiumot nem egy privatus es idegen, hanem illy nagy terhet hordozo Közönség vehesse [Zilah; Bobr. II].

visszatétetik vmilyen jogokba visszahelyeztetik; a fi repus în ...; zurückgegeben werden. *1794:* mivel ... az F Kir Guberniumnak ... Kegyelmes Decretuma azt parantsolja hogy az ilyetén emberek kik eddig elé a közönséges terheket viselték Armalistai praetextus alatt a közönséges tere alol ki ne vétessenek ezért tehát Kenyeres familia közönséges tereviselés alá usque Altiss(im)am Decisionem viszsza tétetik [Szu; Borb. II]. *1796:* kéretik hogy a' Torotzkai Közönség Privilegialis szabadságába viszszá tétessék | a' praetendensek magok privilegialt Jussokba ... viszszá tétessenek [Mv; TLev. 5/16. Transm. 76, 81]. *1809:* Kolosváratt Szabad Királyi Városban tartatt Nemes Ország Gyülésére ... ebbéli sérelmünket alázatos könyörgö Levelünkben, eredeti Privilegiumunkat, mind penig Nemesi Praerogativánkat, Törvényekkel, és Felséges Királyi Kegyelmes Válaszakkal Diplomakkal erösgetve oly bizodalommal, és reménységgel, hogy hajdani Székely Privilegiumunkban és Nemesi Praerogativánkban viszsza tétetünk [Asz; Borb. II]. *1843:* A templom előtt mondotta Varga Katalin az egész falu közönségének, hogy nékünk jó leveleink vagynak, és ha jómóddal eljárunk dolgunkban, megnyerhetjük, hogy régi privilegiális állapotunkba visszatétessünk [Vkp 106].

visszatétettetés visszahelyeztetés; dispunerea de a reangaja pe cineva; Rückgabe. *1821:* Hivatalától fel függesztett Stationalis Commissarius Csernátoni Sámuel ... kérelem Levele által elöbbeni hivatalába lejendö vissza tétettetését ... kérte [Szászrégen; TLtT Praes. ir. 65/827 gr. Bethlen Imre főispán aláírásával].

visszatétettetik (jogokba) visszahelyeztettetik; a fi repus în ...; zurückgestellt werden. *1796:* a' Fell Peres Fiscus ... sok hellyeken urgealja, hogy ha az All Peres a' Praetendalt Privilegiumot elé nem tudgya adni, tehát a' Torotzkaiak magok praetendalt Privilegiale Jussokban viszszá tétettessenek [Mv; TLev. 5/16. Transm. 92].

visszatetszik rossz/kellemetlen benyomást kelt vkiben; a displăcea; einen unangenehmen Eindruck machen. *1670:* Nem tudom, micsoda bajoskodást értsen, hogy ott az sok elegy-belegy emberek közt szenyved ... Nem kell csudálni, ha az dolog visszatetszik is némelyeknek, ha úgy van, az mint itt hirdetik [TML V, 78 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1672:* Én, Uram, bizony megírom tetszésemet ő nagyságának, noha elhittem, vissza fog tetszeni [TML VI, 14 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Bémenvén azért minden kérdés nélkül, valakik magyarokul láttanak vala, nekik igen visszatetszik vala és újságnak látszik vala, hogy valaki magyar még aki Szebenben volt hogy kijüjjön onnan békével [WIN I, 635].

visszatojulás visszafelé tolulás; umflare, creştere (a volumului); Aufpumpen. *1807:* Szinte ismét réá jutunk azokra a Napokra, melyekben uj esztendö elött egyszer ho olvadás, és árviz történti szokásban lévén a dugásokot és gátokot a viz meg Szokta probalni, de nyomban az az üdö, melyben a Zsemlések Malma miatt a Zajnak viszá tojulása okoztatik, és malmainkot ugy el fulasztya, hogy néha a viz kererek alig látzanak [Kv; KmULev. 3].

visszatol visszatérésre kényszerít; a împinge înapoi; zum Rückkehr zwingen. *1710:* úgy excipiálá a muszka cár hadait, hogy sok ezeren a lövés miatt elhullának, és az a nagy baromi sokaság már meg is futamodott vala, ha a muszka cár fizetett németekből álló negyvenezer hada a svécusokat vissza ne tolja [CsH 420 1709-re von. felj.]. *1745:* az vágás után fel Zúdula az parasztság visza toják az katonákot az verbualo Szin fele [Csehtelke K; Ks 5. X. 6 Darabont András (45) jb vall.].

visszatöltet a dispune să fie turnat înapoi în ...; zurückgießen lassen. *1787:* ö elöbbszer ezt mondotta hogy viszszá töltette[a] [Backamadaras MT; CsS. – [a]A buzát].

visszatör a îndrepta; richtigstellen. *XVIII. sz. eleje:* az elsö lábán valö körom hazbeli ficzamodast igy orvosold: egy Istrangot akkora gömböljegre kell tekerni, hogy meg tellye ă siklajat ă nyüg ér és ă talpa között, egy csaponolag vágot balta nyelni vastagságú fát az talpán hoszszan az kötél allat dugj altal az gömbölyeg fára, és törd viszsza körmét mind addig még meg roppan [JHb 15/10 lótartási ut.].

visszatromfol visszaad; a-şi lua revanşa, a revanşa, a întoarce cuiva răul făcut; zurückgeben. *1764:* Én pedig eleget szenvedtem kevés Joszágotskámért, mellyet az edes Atyám Grátziájából birok; de soha viszá nem tromfoltam, ám most az edszer igassagomban keményken (!) batorkodtam magomat menteni [Középlak K; BfR].

visszautasít 1. visszaküld; a trimite înapoi; zurückschicken. *1798:* imé az én nagy keserüségemre, postámat, kire küldeményemet biztam vala, vissza utasiták Passautól, mivel semmi idegen büzü teremtett állatot az Ausztriai sürü szitakonn ... által nem botsátanak [MNy XLVI, 154 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. *1801:* azokat magok Regementyekhez töstént ... utasitsák visza [Kv; DLt nyomt. kl]. *1850:* Minden T. Pap ... a másiktol Csak ugy vegye által a küldött taxákat ... hogy ha ... a rendelet telyesitve van; ellenes esetben utasittsa vissza oda, a hol a hiba esett [Nagykapus K; RAk 6].

2. elutasít; a respinge, a refuza; ablehnen. *1809:* az Contractusakat ... míngyárt viszszá nem utositottam [Torda; Pk 7].

visszautasítás 1. visszaküldés; trimitere înapoi, retrimitere; Zurückschicken. *1848:* Mi is uraságodnak feljebb idézett tudósítására az irományok visszautasítása mellett oly meghagyással iratik meg, hogy a Varga Kata ellen ezennel megrendelt bünvádi keresetet haladék nélkül inditsa meg [VKp 298].

2. elutasítás; respingere, refuzare; Ablehnung. *1880:* Amilyen jó természetem van, befogtam volna a számat, s nincs olyan földi dicsőség, amiért kitettem volna magamat még egy olyan visszautasításnak [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhöz].

visszautasított elutasított; respins; abgelehnt. *1807:* viszszá utasitott panasz [Balázstelke KK; DLt XXXVIII/4].

visszautasíttat visszaküldet; a trimite înapoi (cu cineva); zurückschicken lassen. *1849:* A' szemvizet küldöm, az ezüst huszast is a' követtől viszszá utasittottam, méltoztassék tölle altal venni [Etéd U; Pf Kendi Ferenc lev.].

visszautasíttatás visszaküldettetés; trimitere înapoi; Zurückschicken. *1849:* Krisán Mária ... eltávozta után megjelenik előttem a most érintett vendéglőné ... jelenti a Wendler úr fogadósnéja is, hogy neki is adós, ezeket értve én rőgtőn rendelkeztem Krizsán Máriának Szebenbőli viszszautasittatása felől [Kv; Végr. Vall. 4].

visszautasíttatik 1. visszaküldetik; a fi trimis înapoi; zurückgeschickt werden. *1819:* A Pappíros tsínálo Máiszter ... krájnyik atyánkfiához viszszá utasittatik [H; Ks 90. C. 12].

2. visszautaltatik/helyeztetik vhova; a fi retrimis/trimis înapoi; zurückgestellt werden. *1807:* ezen Törvényes Királlyi Tábla mostan Itéletét ki nem terjesztheti; erre nézve egész Per follyás a további follytatás, és a Meritumban hozando Itélet végett az also Törvényes Székre viszszá utasittatik [Mv; DobLev. IV/908. 1b].

3. vki újra utasíttatik vmely dolog elvégzésére; a fi obligat (din nou) să facă ceva; gezwungen werden. *1808:* Itélet. A Novummal valo élés Valamint az Alpereseknek meg volt engedtettve, ugy a Felpereseknekis megadatik, és ennekis meg visgálására előbbeni osztályos Biztos Atyánkfiai vissza utosittattnak [Asz; Borb. II].

4. elutasíttatik; a fi respins; abgelehnt werden. *1817:* (A per) a Tekin(tetes) G(ene)ralis Széknek 1816ban ... December 11kén ki mondatott Itélete által egy Méltatlan hurtzolás büntetésénn lett Marasztásával meg nyerettetett, s a meggátoltatott osztályos Executio viszsza utasittatott [Torda; DobLev. IV/913. 2].

visszautazik a se întoarce; zurückkommen. *1817:* viszszá utazatt [KLev.]. *1879:* Mikor visszautazott állomására, meglátogatott lakásomon [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1896:* én a gyűlés után visszautaztam Zsuzsikához Szovátára [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhöz].

visszaüget a merge la trap înapoi undeva; zurücktraben. *1671:* Bizony valóban sajnállanám ha feleségemmel nem mehetnék az keresztelőre s nagy fáradságommal is leszen, ha Fogarasbúl még vissza kell ügetnem Sorostélyra, kihezképest mind feleségemmel kérjük, ha lehet, halaszsza az gyűlés utánra [TML V, 464 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

visszaül a se așeza din nou; sich zurücksetzen. *1827:* a' Tegnapi napon midőn Pártialisra kelletet mennem ..., azt a' Házronto Czégéres életü Aszonyt Feleségemmel egy Székérbe ülve béértem – Feleségem mellől az Szekérböl leszállitottam, s többet oda visza Ülni meg se engedtem [Torda; TLt Közig. ir. 1519 Fonyi Sándor sk írása].

visszaüldöz a alunga înapoi; zurückverfolgen. *1849:* a szegény el rongált Lántszott vérbe feresztett Urfinak élete meg maradásához tsak a vala szerentséje hogy Ujszekelrol valami Lovas magyarok jöttek lefelé és azok visza üldözték – el annyira hogy Kosztándin Nouj Szászkezd felé vette az uttyát [Héjjasfva NK; CsZ. Szakáts Julianna Lörintzi Jstvánné (45) vall.].

visszaüt 1. visszacsap; a se revărsa din nou; zurückschlagen. *1826 k.:* még a Küküllő meg áradása alkalmatosságával ennek a Pataknak uj árka magába vejéndi a Küküllő vizit, s a pataknak árka következés szerént iszappal, s egyéb giz gazzal megtelendik, mellyböl a következik hogy Kelementelke határára vissza ütne, és ottan kárt téjend [Gyalakuta MT; GyL].

2. ütést viszonoz; a da înapoi lovitura, a răspunde cu lovitură la lovitură; einen Schlag zurückgeben. *1584:* Az Feredeos Marton vallia ... meg wteotte volt arczul a' Ruhawal Hozzw Janosnak felesege, es latta Azt hogy vizza wteotte Arczul Zabo Martonneis [Kv; TJk IV/1. 234]. *1600:* Molnar Jstwan az Ispotalybely molnar ... vallya ... eoteogetny kezde az zegeny embert velle az zegeny ember oldaloslagh mind eleb megyen vala eleotte, azonban maga oltalmaban vgy eothe vizza es vgy talala eottnj az bachy embert [Kv; TJk VI/1. 521]. *1748:* azután a' Koltsár is viszsza üté ... s osztán őszve mené(ne)k, s ott meg tépelődé(ne)k [Marossztkirály MT; Told. 56]. *1796:* e Béres egy Veszszőt kapván ... a vastagabb végivel Tusa Joseffhez tsapván a Nyakát meg intette, mejjel Tuss Joseff is egy Veszszőt ragadván hog viszsza üsse, Sütő Jákob meg tartoztatta [Fodorháza K; RLt Franc. Jakab de Középlak (42) ns vall.].

3. szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: *~i vki beszédét* durván visszaszól; a răspunde grosolan; grob antworten. *1596:* Nagj Georgj bizoni viza eoteótte az en bezedemet miert hogj bizoni igen Bor ittas ember vala es nem vgj veotte ezeben az en mondasomat az Mint en mondottam az dolgot [BálLt 1].

visszaüz 1. visszaküld; a trimite înapoi; zurückschicken. *1588:* 18 January ... Mandro Jakabnakis attam vala Hunyadigh f. 1 Hogy Gaspar deakot az gubernator louaz Mesteret Hwnyadig vigie, de gjalunal tovan nem vitette magat, hanem az zekerest onnet vizza wzte [Kv; Szám. 4/I. 3]. *1710:* Szebenbe az pestisbe ... 24 ora alatt két háztol 10 em<ber> holt ki ... Az Brassai Szebenben tanuló Mester Legenyekis mind haza jöttenek, de ma viszszá üzték őket [Illyefva Hsz; ApLt 2 Ghidoffalvi Gábor lev.].

2. visszavonulásra kényszerít; a respinge, a sili să se retragă, a alunga înapoi; zum Rückkehr zwingen. *1662:* híre adatván, meg kelle tartoznom és visszavernem szép vitézi emberséggel a tatárok elöljáróit, kit másszor is viriliter viszszaüztünk fel mérföldig [SKr 377]. *1707:* Ezen dolog reportáltatván generális Pekri Lőrinnek, visszamegyen Kolozsvárról, és a németben sok kárt teszen; Szebenbe is visszaüzi [Kv; KvE 250 GM].

visszaüzen a trimite vorba prin cineva; sagen lassen. *1704:* Az úr visszaüzené, hogy önagysága a generális izenetit és parancsolatját izente meg és követte el, nem a másét [WIN I, 107].

Vö. a *visszaüzen* címszóval.

visszaüzetik visszatérésre kényszeríttetik; a fi silit să se

retragă; zum Rückkehr gezwungen werden. *1702–1764:* A jo leanj kerök az erköltsre vigjaznak inkab mint az ekesseghre, az keptelen abrazattolis viszsza nem üzetnek [Torockó; MNy IV, 233].

visszavág 1. ütést viszonoz; a da înapoi lovitura, a răspunde cu lovitură la lovitură; einen Schlag erwidern. *1801:* ha pofon vágsz viszsza vágom hogy a kert alá bükol [M.bikal/Mákó K; KLev.].

2. (harcban) visszaver; a respinge (în luptă); besiegen. *1657–1658:* Midőn azért az szemének passust nyitottak volna, elöl s hátul is az tó sárján általnyomakodott az ellenség, kit mindazáltal erős harccal visszavágtak [KemIr. 319]. *1662:* Pusztán maradván, és ott leggyengébb is volt a sánchely, azíránt annak rohant az ellenség, kit noha két ízben is visszavágtak, de végre a sokaság elborította őket [SKr 380]. *1710:* semmi hasznot nem tehetének, mert a herceg utolsó ostromot akarván tétetni, három felől való irruptiót elrendel, és nagy készülettel az ostromhoz fognak, noha a városból is ugyan emberül forgódának, és egynehány ízben visszavágták a németet [CsH 194].

3. visszafoglal; a lua înapoi; wieder erobern. *1779:* (A szénafüvek) Almádi Lajos Uram az maga felöl valo részit kiborozdaltotta, de nem jol mert ... alol egy barazdanyit maga széna Füvihez barazdaltatott ... midön ... eö Naga ki borozdaltottya vi(sz)sza Lehet vagni [A.szovát K; JHbK VI/17]. *1852:* az Jószágot meg vásároltam ... egy némelyikkel probáltam hogy el vágtam[a], de ujjbol viszszá vágta [Szentbenedek AF; DobLev. V/1329 Dobolyi Bálint kezével. – [a]Az elfoglalt földet].

visszavágyik 1. vhova visszamenni vágyik; a-i fi dor să se întoarcă undeva; nach dem Rückkehr sehnen. *1772:* a' Molnárok ... ujra viszsza vágjnak oda, látván hogy pusztuló félben áll, s az igazittásért jo fizetésért várván, de Iffiakis, és talám némellyek nemis mesterek, hanem csak Molnár Legények, kik még nem tudgják, hanem tsak tanulják a' Vizi Malom mesterséget [Kük.; JHb LXVII/235].

2. régi tulajdonságát visszasírja; a plînge după ceva; eine alte Eigenschaft beweinen. *1768:* (A jb) meg szokott régi Huntzfutságára ritka ha viszsza nem vagjik [Mezőzáh TA; Told. 5a].

visszavall visszavonja vallomását; a retracta mărturia; Bekenntnis widerrufen. *1582:* Sara Erdeos Ianos Relictaia vallia, vadoltak Awal ez Boregeteo Peternet, hog az en Nenemet Boregeteo Catus Azzont kerte volna eo arra, hog az fogoly Catus Azzonihoz be Menne Az Toromba es azon kerne hog Amit egzer vallot volna hwti zerent Azt esmeg vizza vallana es meg zabaditana ha Azt chelekedne [Kv; TJk IV/1. 93]. *1583:* Cathalin Vincze Lazlonę vallia ... az fogolj Catushoz ... en magamtol Menek be es Dorgalom vala Myert eskwt volna es vallot volna ket fele, Monda Azert eskwm en megh Boregeteö Peterne a' Bobis (!) mellet hogy ennekem Mind Ing vallat s mind kezkeneót s mindent igirt, de megh ezt megh bannia Az a' Bobis, mert amikor keozteok Indult volt a' haborw en akkor giermek volta(m) es engemet illie(n) Igiretekel vit arra Amit vallottam visza [Kv; TJk IV/1. 94].

visszavált visszavásárol; a răscumpăra; zurückkaufen. *1619:* Tudo(m) aztis hogj az meli Keörpeönies hatarbeli Eöreöksegeket az Bradiak Valaszuti Istua(n) Deak(na)k zalagositottak volt, Azokat az vtan ... More Laszlo viszsza valtotta [Abrudbánya; Törzs. Lazar Iuan in Abrugjfalua (50) jb vall.]. *1630:* Mene el Bethlen Gáborné Kolozsvárról Fogarasba lakóul, minthogy az ura, Bethlen Gábor testamentumban neki hagyta volt minden tartományával ilyen conditióval, hogy ha az nemes ország vissza akarja Fogarast váltani Bethlen Gábornétól, tehát az nemes ország Bethlen Gábornénak Brande<n>burgi Catharinának 300 000 ezer <!> forintot tegyen le, azután az országnak Fogarast kezébe bocsátja [Kv; KvE 159 SB]. *1671:* ha üdő jártában, mi vagj mi utánnunk levő successorink Fogaras Várának Urai, vagj mások ... az meghirt ház helyet és házat viszsza akarnok és akarnák venni vagj váltani, akkor ... elsöben az hatvan forint summát s az rajta lévő épületeknek igaz böcsü szerént valo árrát ... le tevén ... vehessük és vehessék viszsza [UF II, 502 Apafi Mihály ut.]. *1705:* Nobilis Stephanus Szabo (: alias :) Szemerei ... portestatur ... Hogy a mely ... kőhazbol el adott Udvarhelyi Samuelne Kisfaludi Anna Asz(szony) és öcse részeket Pap Daniel Vr(am) meg võtt in fl. 70 eö kgktől ne sit reru(m) vagy maga(na)k eö kgl(ne)k vagy successori(na)k visza valtani Pap Daniel vramtol vagy successoritul [Dés; Jk 348a]. *1710:* a város, ha annakutána el akarná adni[a], másnak ne adhassa, hanem elsőben őket, vagy az ő maradvájokot megkináltatván, ha ők nem akarják visszaváltani, úgy adhassa el a város akárkinek [CsH 298–9. – [a]A tordai malmot]. *1720:* Tizenőt magjari forintokkal válta viszszá [Déva; MvLev.]. *1735:* tsak egyszer s mind 11 marhamat el hajtottak pénzemen váltottam visza [Torda; TJkT I. 70]. *1755:* Noáktol két szoknyá(na)k valo Drágetet vásároltattam; és a nálla lévő Numismakot visz(sz)a váltottam [TL. Teleki Ádám költségnapl. 39b]. *1768:* Ispány lakához tartozo ... széna rétemet Miksa Lászlo ur(am), s maga legitimus successorinak 50 aranyig ... zálagban vetettem olly Conditio alat ... akár mikar vagy én vagy legitmus Successorim aztott visza váltani akarnám vagy akarnák ... az zálagos Sumát ... le fizetvén ... kezünkhez botsatani tartozzék [Nsz; DobLev. II/399. 1a B. Josika Imre kapitány aláírásával]. *1790:* annakutánna egyéb modja annak kivaltasaba nem léven a' Communitás(na)k egy darab közönséges Erdőnek a' faját adta vólt el, hogy abbol pénz szerezvén az el-adott rétet redimálhassa; amint hogy effective viszsza-is váltotta és kezéhez vette [MMatr 145–6]. *1804:* két Juhát ... el hajtották Remetére ... a két Juhokat ... harom Márjásokkal váltották viszszà ... Buzaila Silip ... ökrét pénzen viszszá váltotta [Toplica MT; Born. XVb]. *1826:* a' mely fél Telket az Alperes Özvegy mihelyt az özvegyi Curiája iránt valo reportatioja ki foly, és a Felperesek özvegyi lakására viszsza váltják, a Felperesek számokra viszsza venni el nem mulatja [Ne; DobLev. V/1114. 8a].

visszaváltás visszaszerzés; răscumpărare; Rückkauf. *1710 k.:* Az én esetem után mind a feleségemet unszolta a pénz megadása s a zálog visszaváltására [BÖn. 687]. *1734:* Az Kerek Dombi szőlőnek eladásárol és visza váltásáról ... egyik fél sem doccal bizonyoson [Torda; TJkT I. 32]. *1802:* Az Határ fel osztására tejendő költség megtérittessék ... Ami azon Jószágbol el idegenedett, annak viszszá váltására Just engedni, s az arenda ki teléskor azon zállog summais viszszá terittessék [Kv; JHb XX/12]. *1804:* azon Jószágnak viszsza váltása iránt Dosa Gergelly Ur a' fenn irt vásárlokat atyafiságoson meg kereste és meg szollitotta volna [DLev. I. VIII. 23]. *1818:* exequált Szánto Földeknek, és szőllőknek viszsza váltása iránt a' quindena bé telésekor nevezett Do-

bolyi Joseff Ur általunk meg kináltatván ... viszszá nem válthatása iránt magát ki nyilatkoztatta [Ne; DobLev. V/1012].

visszaváltat visszaszereztet; a dispune să fie răscumpărat; zurückkaufen lassen. *1767:* (A telket) eö Nga mint Saját ös örökös jussát visza váltotván birja [Mocs K; JHbK LIII/18].

visszaváltathatás visszaszereztethetés; posibilitate de răscumpărare; Möglichkeit zum Rückkauf. *1662:* Melly executióra, igazságtételre a viceispánok utánok való tisztekkel és a vármegyéktül arra való vigyázásra mind a két vallás on ... levő, egyenlő számmal rendelendő személyekkel, tiszteknek minden jószágoknak elvesztése és a fő-s vicegenerálisok által ottan a végházakhoz való foglaltatásának, és nem különben, hanem közböccsel való visszaváltathatásoknak büntetése alatt köteleztettek vala [SKr 279–80].

visszaváltatik visszaszereztetik; a fi răscumpărat; zurückgeschafft werden. *1761:* (Az) Inqvisitoriajából ki jö az hogy ottan bizonyos számu Szántó földek adattattak melyek az után jó su(m)ma penzekkel eö kktől viszá váltattak [Hsz; BLev.].

visszaválthat visszaszerezhet; a putea răscumpăra; zurückschaffen können. *1679:* Fogaras földén Parró nevő faluba(n) lakó ... jobbágyokat ... nyolczszáz nyolczva(n) magjari forintokba(n), adtuk, co(n)feraltuk, inscribáltuk és impignoráltuk ... ha rehabealni akarnók vagy akarnak ... a' meg emletett nyolcz száz nyolczva(n) magyari forintok(na)k le tételével válthassuk vissza és rehabealhassuk [Incz. VI. 29 fej.]. *1781:* a' Méltóságos Udvarnak felette sok marháit hajtották bé onnan ă Mólduvaiak, ă kiket viszsza válthattunk viszszá adtak [DE 3].

visszaváltogat apránként visszaszerez; a răscumpăra rînd pe rînd; langsam zurückschaffen. *1731:* belső és külső fundussokot kiktől menyi sumával váltogatott ... visza, mind a szűk üdő előtt s mind annak utánna ...? [Szentlélek Hsz; HSzjP vk]. *1760:* a' Bosi Bodisár három Sessioját visza váltogatták [Mv; Told. 33/26]. *1763:* Bodoni Gergely és a' fia Bodoni Janos ... a Bosi Boldisár Jussát 382 forintokkal viszsza váltogatják [Mv; Told. 33/26].

visszaváltogattatik apránként visszaszereztetik; a fi răscumpărat rînd pe rînd; langsam zurückgeschafft werden. *1662:* az ollyan örökös jussal elidegenített fiscális jószágok zálogos jusra hozatván, a donatáriusoktól az ország házaihoz, a jószágoknak minéműségéhez és a donatáriusoknak, kiknek azon jószágok ajándékoztattak volt, érdemességükhöz képest való summa pénzeknek megfizetése által váltogattatnának vissza egyszer is, másszor is [SKr 92].

visszavár 1. vki visszatérését várja; a aştepta să se întoarcă, a aştepta să revină; jemandes Rückkehr erwarten. *1662:* Azhová az ármáda után való hadakat is visszavárván, midőn valahány napig ott mulatott volna, híre érkezék Kornis Zsigmondtul [SKr 238] | egyéb semmi most nem is tartóztatja, hanem csak Keresztesi uramat várják vissza [TML II, 317 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1704:* én is mára vártam vissza az embereimet, kiket Péterfalvára küldöttem volt [WIN I, 295]. *1779:* ott fogok mulatni bizonyos napokig ... Vessenyei Vr(a)t viszsza várván Circulatiojából [Kercsesora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

2. vmi visszaküldését várja; a aştepta să se trimită înapoi (ceva); auf Zurückschicken warten. *1569:* Ez includált leveleket Kegyelmedtől visszavárjuk [EOE XII, 228 fej.]. *1668:* Kende Gábor micsoda inclusát küldött, Kegyelmednek elküldtem (de vissza várom) [TML IV, 308 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* ím Bethlen Gábornak két rendbeli maga kezével írt írását küldtem Kegyelmednek, kiket megolvasván, visszavárok Kegyelmedtül [TML VI, 55 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1677:* Az kiket Kegyelmed az én inclusáimból be nem küldött, küldje viszsza, az kiket beküld, tudósítson. Kiváltképpen az Frater István és az sztryi commendans levelét viszsza várom [TML VII, 443 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1679:* Vissza várom levelemet [TML VIII, 400 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

visszavárás aşteptarea revenirii/retrimiterii; Warten auf Rückkehr. *1830:* Hagyattasson meg fel lelentő Sz: biro ő klmének hogy a' bé panaszlottakat is a kérelem Levél pontyai iránt melly visza várás mellett közöltessem, hallgassa ki [T; Bosla]. *1835:* az maga eredeti valóságában vészsza várás mellett, a Nemes VMegyének ... olj parantsolattal közöltetik, hogy meg halgatván a bé panaszoltatott Zudor Eleketis, az abban elő számlált panaszoknak valoságát merőbe nyomoztassa ki [DobLev. V/1208 a gub. Kv-ról]. *1841:* Varga Katalinnak urunk őfelségéhez beadott ... udvari decretum mellett ide leküldött kérelemlevele, melyben azt adja fel, hogy az abrudfalvi, bucsumi és kerpenyesi lakosok ősi kiváltságaikban nyomatnak ... eredetileg, visszavárás mellett, olyatén rendeléssel közöltetik ezennek uraságoddal, hogy a kérdés alatti panaszos feladásra nézve ezen királyi főkormányszék kimerítőleg és voltaképpen tudósítani el ne mulassa [VKp 63].

visszavárhat a putea aştepta întoarcerea/revenirea cuiva; jemandes Rückkehr erwarten. *1618:* Három kiváltképpen való dolog kénszeríte, Kegyelmes uram, hogy nem várhatom vissza csak az magam szolgáim Nagyságodtól, újobban más szolgámat bocsássam Nagyságodhoz [BTN² 136].

visszavárólag a visszaküldés reményében; în speranţa retrimiterii; ans Zurückschicken glaubend. *1850:* Déési polgár Erdődi Sándornak a' vidéki Mlgs Katonai Parancsnoksághoz bé adott – s onnan tudositás tétel végett ... hátirattal le küldött ebbéli kérelmét, és záratékát mely szerint közelebbröl bé sorozott fiát Erdődi Károlyt ... a' katonaságbol elbotsátatni kéri visszavárólag oly hivatalos ajánlás mellett teszem át czimzett Tanátsnak hogy azt ... tárgyalás alá vévén tégyen hozzám körülményes tudositást [DLt 6].

visszavehet 1. visszaszerezhet; a putea răscumpăra; zurückschaffen können. *1607:* az megh neuezet haz heliet uizza ne uehesswk, es ez dolghot megh ne fordithassuk [Vessződ K; JHb XXIII/4]. *1638:* eo facto az Thorda Uármegiebelj Uice Ispant egj Szolga birouál edgiütt ... az megh irt falut ... azzal az igassággal szabadsaggal, es ieöuedélemmel az mint neki oppignoraltatott üolt uisza uehesse uetethesse, es foglaltathassa [Törzs. I. Rákóczi György rend.]. *1651:* kézirást ád az szpatár ő Kegyelme fiának ... hogy ha az Kegyelmed léányának hamarébb történnék halála, azt az meg vött jószágat az szpatár ő Kegyelme

fia vissza vehesse [Veress,Doc. X, 233 Matei Basarab Szalánczi István özvegyéhez Bukarestből]. *1691/XVIII. sz. eleje:* (A fundust) huszonkét esztendökig egy vagy más attyafi ki ne(m) válthassa; az után penig ... hatvan hat forintokkal vehessék viszsza [Szentgerice MT; MMatr. 450–1]. *1770/1771:* A Popáknak, vagyis Ekklának ... a' Sz. Benedeki határ felöl lévö Gropa hagyatott ... azon kivül a' mi maradott ... hagyatott a' Falu kezénél, ea conditione, hogy állyon továbra valo dispositiojok alatt a' Tit, Possessor Uraknak, ha mikor ugy fog tettzeni, viszszá vehessék [Fejér m.; DobLev. II/428. 15b]. *1775:* Azután sokat járt a hitvány Gregorovits, hogy visszavehesse, amit adott volt néki [RettE 355–6]. *1798:* Tar Jánosne Aszszany a földöt viszsza ne vehesse [Csegez TA; Borb. I Csegezi Csongvai Pál hütös ass. kezével]. *1832:* Minthogy pédig a Szöllö nagyon Pirgás levén tehát mostani állapotjában meg Betsültetett Hét pirgás 7 válto Rfkra, tehát a Melioratiokra nézve, az Szöllött az Kiváltáskor hasonlo bětsűvel vehessem vagy vehessük viszszá [Szamosújlak Sz; EM. Végr.].

2. visszaszerezhet/foglalhat; a putea recuceri/lua înapoi; zurückerobern können. *1619:* annak felette Magyarország látja azt is, hogy tü minduntalan miellenünk s az fényes Porta ellen hadat mozgatni igyekezni akartok, azmely hadnak az ö országokon kellene megtérülni, mindenkor biztatván azzal öket, hogy az ti szablyátoknak erejivel az mi kezünkben lévö országokat is visszavennétek, melyet nem hogy visszavehettek, de lassan-lassan az többi is utána veszne [BTN² 351].

3. visszavonhat, megmásíthat; a putea retrage; widerrufen können. *1710 k.:* micsoda érdemedért adta? a semminek ... micsoda érdeme lehet, ha valósága sincs? nem veheti-é viszsza tőled? [BÖn. 445].

4. visszafordíthat; a putea revoca; umkehren können. *1670:* Azt édes Bátyám uram nem szépithetjük, hogy nem vétettek volna az atyafiak, de az mi meglött, azt vissza nem vehetni [TML V, 271 Teleki Mihály Ispán Ferenchez].

5. visszatérithet; a putea îndrepta (cursul unei ape) spre ...; zurückkehren können. *1772:* meg mikor a Kis Kűküllö régi folyását változtatván, asatott volt Fekete Joseff Vram egy nagy Sántzat, melyen a Kűküllö vizét Malmára viszszá vehetné [Ádámos KK; JHb LXVII/380].

visszavektúráz visszaszerez; a aduce înapoi, a recupera; zurückschaffen. *1741:* Belsö Hidunkis, nagj részben ruináltatván, a' külsöt pedig egészszen elsepervén a' violens árviz, Concludáltuk, hogj most közelebb, minden marhás atyánkfiai, sine distinctione, a belsö Hid reparatiojára, elégséges fákat, vecturázzon viszsza a viz által elvitt fákbol [Dés; Jk 544b].

visszavelleget apránként visszaszerez; a răscumpăra treptat; langsam zurückschaffen. *1826:* Bordáson, Vetzkén, Szt Demeteren, sok allodiaturákot el szedettem az emberektől, de nem mind, jobbnak tartottam lassanként vellegetni viszszá [Mv; Told. 7].

visszaver 1. visszaűt; a lovi la rîndul său; zurückschlagen. Sz. *1723:* Sok Sima szavaival s informatioival fedezték bé magok insolentiajokat, Jo Tétünket illyenekkel hálálván Itt Telik bé az az igaz mondás: Verd viszszá veretlen [Hátszeg H; Ks 83 Csulay Imre lev.].

2. visszavonulásra kényszerít; a respinge, a sili să se retragă; zum Rückzug zwingen. *1572:* hallam, hogi Monda Az Jteleo Mestor Ne Bochassatok Reank Ewketh, Es az Monostory Neomeos wraym Eleykben Allanak Es wizza weryk [Kalota K; KP. Flora Janos jb vall.]. *1573:* a walkay leginek ... kezdenek minket Erössen fenegetny Es rutul zidalmazny, Es oztan ozwe zordolenk, s az wraink minket kezdenek viza werny hog haborusagot ne Jndiczionk [KemCs IV. 39–40 Zöke Miklos Boda Flora oláhmonostori jb vall.]. *1657:* gróf ifiabb Bethlen Istvánnak és Zólyomi Dávidnak parancsolván, eleiben menének Bornemisza Jánosnak, és hadát dissipállák s visszaverék | Isten az szerencsét nékünk szolgáltatván, kevés kárunkkal, sok német veszedelmével visszaverők [KemÖn. 125, 235]. *1662:* a passusról az elöljáró tatárságot visszavertük volna [SKr 376]. *1710:* Azalatt a csauszok mindenfelé buzgányokkal, mezítelen karddal verték vissza a török hadakot [CsH 172 1683-ra von. felj.]. *1737:* Egj darab üdö mulva jöttek két ezeren, aztis gloriosě visz(sz)a vertek [Abosfva KK; Ks 99 Bálintit György lev.]. *1739:* Negyven ezer Tatár Lengyel Országban be csapott, de azokat az Muszka visza verte [Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1791:* azt kiáltották viszszá nékünk, hogy oda mennyünk, mert gajjal, kövel, vernek viszsza [Szucság K; RKA].

3. visszajuttat; a face să crească nivelul apei în amonte împiedicînd astfel curgerea normală (în direcţia apei); zurückleiten. *1770:* a silip árkán Le folyo keskeny viznek a gáton Le folyo nagy erejú viz eleiben került, a Silip arkaban Le folyo vizet viszszá verte, s a kerek a mian holt vizben hevert, mely mián az elöttis az két also kerekek sokszor holt vizben allattanak [Dombó KK; JHb LXVII/146–7].

visszaverdődhetik visszavergődhetik, sok viszontagság révén visszajuthat; a se putea întoarce cu greu (undeva); mit Schwierigkeiten zurückgelangen. *1742:* élvén ă Felsö országokban valo peregrination, és nevezetesen ă Hálai Academián lakasom alatt, ă honnatis feles adosságaimnak terhe alól ... az emlitett Urnak gratiája ... által szabadulhattam ki és verdödhettem viszsza ă Hazába [Marossztkirály AF; Incz. X. 6a].

visszaverés visszavonulásra késztetés; respingere; Zurückschlag. *1811:* Mivel ők gyengébbek, 's a' tü erőtöknek Viszsza verésére üstökbe nem szöknek [ÁrE 129].

visszaveret visszavonulásra késztettet; a dispune/face să fie respins; zurückschlagen lassen. *1705:* akkor is nekirohantanak volt a rácok, kiknek impetusára maga lóra kapván Schlick generál, úgy verette vissza őket a németekkel [WIN I, 629].

visszaveretik visszavonulásra kényszeríttetik; a fi respins, a fi silit să se retragă; zurückgeschlagen werden. *1657:* Azután Hamburgot ... midőn ostromoltatná az fejedelem, és az gyalogság nem állhatván, az ostromból visszaveretett volna [KemÖn. 14].

visszaverettet visszaűzettet; a dispune să fie mînat înapoi în ...; zurückjagen lassen. *1814:* nyilvánságra jövén hogy a csordából egy sánta malattzot visza veretetett [A.cseráton Hsz; HSzjP].

visszaverettetik visszavonulásra kényszeríttetik; a fi respins, a fi silit să se retragă; beschlagen werden. *1662:* Oly távol vagyon, hogy akárkitől e gonosz szándéknak elhagyásá-

ra intetvén, engedett volna, hogy ha az ő serege a hajdú vitézektől, kikre véletlenül akadott vala, ő maga az Isten bosszút állván, vissza nem verettetett és meg nem csapkodtatott volna, e Magyarország, sőt még Erdély is nyilvánvaló veszedelembe esett volna [SKr 108–9].

visszavesz 1. elvesz; a lua înapoi; nehmen. *1573:* Sandor Ianos felesege Anna hity vtan vallia ... hogi ... vegre Be hag az Stringaba az pastor es ky vet egy Barant, Janos kenez akarja volt Esmet vyzza venny [Kv; TJk III/3. 103]. *1629:* az harom forintiat ... en vöm visza Szekely Mihalynak [Mv; MvLt 290. 178b]. *1657:* letevém asztalára az kulcsokat, és azon állapottól elbúcsúzám; sok szóval untata, ne cselekündném, de csak nem vőm vissza [KemÖn. 137]. *1672:* Egyébaránt még itt visszavette volna urunk tűle az levelet [TML VI, 149 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1686:* I(ste)n ... szep csendes halallal ez világbol ki szolitotta ... De I(ste)nnel ne(m) perelhetek, mert az magáét vötte viszsza [PatN 47]. *1748:* adott pénzt ki költsön interesre, és az interessét mindjárt viszszá vette [Torda; Borb.]. *1765:* midőn ... Ordinarius V. Ispány Titt. Nábrádi István Ur(am) az obtinealt Deliberatum mellett Executiora ide Arankutra ki jőt volna, az előtt fegyvert hoztak Magoknak, és ugyan impediálták az Executiot, de tőllők a fegyvert esmét viszszá vőtték [Aranykút K; Ks].

2. visszaszerez; a lua înapoi, a relua; zurückschaffen. *1662:* azmelly helyekbül pedig kiüzettek volna, szabados lenne azon helyek evangélicus lakosinak azokat visszavenni [SKr 271]. *1679:* Vagyon egy peres reth is eszt tavaly kezdették viszsza venni [MNy XXXVIII, 304]. *1702:* az én idvezült Atyám ... adott vala egy ház helyet ... Ernyében[a], mellyen épitett volt az Eccla Schola házat melly adásnak én ellent akarván mondani, és viszsza akarván venni a' közelebb engem illető vérségnek jussa szerént [MMatr. 280. – [a]Nagyernye (MT)]. *1718:* némely részit ... magok számokra viszsza vettek my jobb reszit penig Ngod maga kezihez vőtt hasznát vőtte [Szászerked K; LLt Fasc. 69]. *1731:* aztot nem tudgyuk ... Hogy s mint vette eő Nga viszszá a Nagy urtol, az maga Joszágát aztot nem tudgyuk [Kendilóna SzD; TKl Steph. Szakáts (40) lib., aulicus ez conventionatus coquns. vall.]. *1766/1778:* azon részt is mellyet Déák Istvánné Asszszonyomnak cedált volt Dosa Uram viszá vette [Ilencfva MT; DLev. 6]. *1774:* A sinfalvi unitaria ecclesiában ugyan szerzett volt nagy zenebonát a múlt tavasszal, mivel templomuk elfoglaltatott volt a pápista ottvaló possessorok által, melyet az unitáriusok visszavettek [RettE 319]. *1795:* a' Marton arva fiatskája árvaságb(an) fel Nevekedet, de ... az időnek viszontaghsága miat, utánna Nem járt, hogy a' N Loznai Atyafiaktol, Atty Pokol Márton őrökségét viszsza vegye [Kápolna SzD; ALt Com. Szolnok Interior 2]. *1827:* van mais egy darab Szánto Földűnk mellyet magunk meg szükittesivel az Ecclesia Jövedelme szaporittására Használtunk, de ezt most a Tavaszon Tekéntetes Hatfaludi Pál Ur ... él foglalta mellyet mük esmét csak ugyan viszsza vettünk [Balásháza Sz; WassLt Conscr.].

Szk: *törvényes úton ~. 1815:* különben kéntelen az Exponens Ur kegyelmed ellen minden Törvényes lépéseket meg tenni és ... keresetben forgo darab földjét és rétjét a' leg rövidebb Törvényes úton visza venni [Mezőbánd MT; DobLev. V/986] * *törvénnyel ~. 1570:* Erzebet Keomies Thamasne hythy zerent vallya, hogy ... Ment volt Kis Demeterne hazahoz Nagy Palne, Es otth egy embernek arwl volt egy zeolet Es hogy az arw Megh lezen het forintba, Azt Mongya az embernek, addegh nem adhatom Myglen Teorwennyel vyzza vezem az azzontwl kinel Mostan vagon [Kv; TJk III/2. 112a].

3. (pénzen) visszavált; a răscumpăra; zurückkaufen. *1570:* Leorincz deak hithy zerent[a], hogy Az mely zeolet Hozzw Lwkach ely cherelt Lombon ... Nem volt Myth egebet neky fyzetny, hane(m) az zeolet attha oda, De az koris megh Monta Eotthues adorjannak hogy Érekbe Nem Aggya, hane(m) Ideowel vagy Eomaga vagy gyermeky megh valthatyak vyzza akarya theole venny [Kv; TJk III/2. 193. – [a]Lemaradt: vallja]. *1588:* Ha hol penigh az ket feel kózeóth az eó magok sajatthjokat visza Akariak venj eggik asz masiktol, Tartoszzek (!) megj eresztenj minden hoszza (!) tartaszokkal egetemben [Ne; Berz. 7. LXV. 3]. *1607:* Antalffy mattiastol kerde tanaczlot Keczeti Gaspar ha megh aggia vagj ne[a] s azt mo(n)da mert adnad ha az teöbbitis uizza akarnad uennj [UszT 20/55 Lukas elekes de Keczet (46) lib. vall. – [a]Az örökségbeli részt]. *1619:* Lippa s Jenő nem Erdélyhez való, hanem Magyarországhoz való ... Mikor az erdélyiek visszavötték is, az német császár hadával s pénzével vötték vissza is [BTN[2] 200].

4. vkinek korábban odaadott/kölcsön adott dolgot/tárgyat elvesz/visszakövetel; a lua înapoi; zurückverlangen. *1570:* Feyerdy Kato hity zerent vallya, hogy Jartanak az ew hazahoz zabo Janosne es Trombitas Demeter Es hallotta hogy azt Montha Zabo Janosne Trombitasnak, Attham Eottwen forint ara egyetmast neked, De en Nem vagiok olah hogy vyzza vennem [Kv; TJk III/2. 26]. *1702:* Lévén màtkasága N: Pongracz András Uram(na)k, Nem: Torma Susánna Aszszonnyal ... a' Leányzo penigh ... a' jègyeetis absque ulla contradictione viszsza vőtte [SzJk 338]. *1710 k.:* Ha a Teleki ládájából mind visszaveszik azt, amit ajándék neve alatt beléraktak volt [BÖn. 978]. *1735:* Ide ... adatott volt az Néhai ... Teleki Páll Vram eő Nsga gabonát kőltsön ... K. Louaj Mglos Udvarabul. de ugj tudom hogy viszsza vőtte volt [Nagysármás K; TKl Makaria Petre (35) jb vall.].

5. árut átvesz/visszafogad; a lua/primi înapoi; Ware zurücknehmen. *1563:* Ez el mwlt penteken weottem Egi lowat ... de Meggh az vttban Jeowet Megh Esmerem hogi az vtoliawal santal ... Twgia azt kegmed Ez orzagh eel Ewel hogi mykor Ember Efele marhat megh Esmeri az Harmad Napnak eleotte hogy santal haza zokta kwldeni Es az Ember tartozyk vyzha vennie [Vécs MT; BesztLt 16 Horwat Kozma a beszt-i bíróhoz]. *1602:* Veott vala ... Bornemizza Jstuantol ... egy louat ... mihelt megh hozták Az louat mingiart megh esmertewk hogy santa, S más nap megh kewltewk, nem atta megh Az Araniat mind ez oraigh oda vagyon mind a penz mind az lo, mert az louat vizza veotte [Kv; RDL I. 73]. *1705:* Eljövetele előtt vött volt töle egy hordó bort 28 forinton, melyet vissza akart adni, hogy el akarták most hozni, de nem vötte vissza [WIN I, 515]. *1782:* Azért megítéltetett törvényesen, minthogy tudva hibás lovat adott, mégis felelt minden nyavalyájáról, tartozik Kala György a lovat visszavenni és a pénzt, az árut visszaadni [Arkos Hsz; RSzF 280]. *1793:* Jnon es Ködön[a] a 8 poltrás borok telyességgel nem kelnek ... még a Ködi Fogados ... bé jött volt hozzám, hogy a bort vegyem viszsza mert nem iszsza Senki és pintzéje nem lévén ott félb(en) álván el romlik [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev. – [a]Inó és Köd (Sz)]. *1823–1830:* Én is megijedtem, s Balázs Györgyöt kértem, hogy vegye vissza borait, tehát ő Marosvásárhelyt Gergely boltosnak eladta a még megvolt borokat, kát hordóval elkorcsomároltak volt [FogE 287].

6. (harcban) visszaszerez/foglal; a recuceri (în luptă); wieder erobern. *1612:* Feketehalmot megvette volt az Báthori Gábor népe, de az brassaiak ismét visszavevék, és igen megverék az fejedelem népét [Kv; KvE 145 SB]. *1621:* Pozsonyt nagyszombaton az németek ismét visszavevék Bethlen Gábortól [Kv; KvE 151 SB]. *1672:* Az lengyelek felől való hírt én akkor hiszem, mikor látom. Kameniczet is akkor veszi vissza, mikor mi Váradot [TML VI, 409 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* A verestoronyi kurucok azt meghallván, hogy kijött a német, azt gondolták, hogy a generál mégyen reájok, hogy visszavegye a passust [WIN I, 480]. *1709:* Ez előtt is Abrudról kinyomta volt a kurucot. Sebesvárt is visszavette [Kv; KvE 255 GM]. *1710:* András király az egész keresztségnek (kik akkor Asiában mentenek vala, hogy a saracénusoktól Jeruzsálemet a szentföldděl együtt visszavennék) imperátorának választván [CsH 205].

Szk: *emberhalállal* – *1670:* rettenetes bolondság volna Erdélytűl azt a várat elidegeníteni s magyarországi ember kezében ejteni, mert emlékezik reá, minemű sok költséggel s emberhalállal vette volt vissza Bethlen Gábor magyarországi embertűl [TML V, 41 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

7. visszafogad; a reprimi; zurückempfangen. *1657:* Bethlen János uram is azt mondá nekem, hogyha szintén ő nagyságát visszavenné az ország is, de addig nem [TML I, 88 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1779:* Valami egy hét múlva az apácák azt találják fel, hogy vegyék vissza a gyermeket, aminthogy reáküldenek a vendégfogadósra s kéretik töle [RettE 407].

8. házastársat visszafogad; a primi înapoi, a reprimi; wieder willkommen. *1724:* én bizony Pekri Ferencz uramat eleget kértem és intettem, hogj az Iffjú Asz(o)nyt jo kőtés alatt vegye viszsza [Náznánfva MT; BK. Némai Istvánné (60) vall.]. *1814:* ha megtartoztattya magát hogy egy Cselédnek is ne parantsollyan, ugy viszsza vészi [Mv; TSb 12]. *1878:* Kupa András ... ugy nyilatkozott, hogy nejét viszsza nem veszi, mert nem feleségnek való [M.bikal K; RAk 339].

9. visszavon; a retrage; widerrufen. *1829:* a' Mlgs Itélő Mester a Mutua praetensiokban valo öszve felelkezésre a Testverek között, a' mennyi időt engedett volt ... a' Felperesek a' Mutua praetensiokot, mind magoknál tartván, végre ... az Executor Cancellisták Felelet nélkűl vették viszsza azon Leveleket [Ne; DobLev. V/1155]. *1849 u.:* Bethlen János igyekezzék reá venni, hogy vegye vissza proclamatioját [EM XLIX, 648 Zeyk Károly kezével]. *1872:* A gyülés kérelmére végre viszszaveszi gondnok a fia lemondását s nyilvánitja, hogy meg kisérti, ha ereje engedi, hivatala tovább folytatását [M.bikal K; RAk 295].

visszavet 1. visszadob; a arunca înapoi; zurückwerfen. *1593:* Zengeo Benedek vallia, tudom hogi hazamat hon ne(m) letembe hazamat (!) megh hagta Keueli Mihali, es tykomat ellopta, gazdam azzoni mikor oda ment erette, chak ne(m) agion verte, az tyknak niakat el zakaztotta es vgi vetette vizza neki [Kv; TJk V/1. 393]. *1602:* Clara Rel(i)eta ... Casparis Herczegh ... fassa est ... Amikoron az hazat veottem ... nem erem fel az Arra meg fizeteset hanem Kathonay Mihaly Vramat keresem megh ... es kerek keolchieon penzt teolle ... Amely napra Atta vala azon napra megh vim neky, az penzt le teom ... az penzt en ream Vizza vete nagy haraggal [Kv; TJk VI/1. 586]. *1771:* azon pénzek voltak a Katzal makkbérféle pénzek, amelyet Abrahám a menye szoknyája zsebiből kivett, mivel Csog káplár is kivetett egy garast közülle, amelyet Katzán vissza is vetett volt [M.hermány U; RSzF 267].

2. visszaterel; a abate/devia/îndrepta (cursul unei ape) ...; zurückleiten. *1698:* az Kűs Marost, mind éltiglen valo viz foljamjából és természeti szerint valo Árkából gátt kőtéssel es tőltéssel a nagy Marosra viszá vetette [Maroskisfalud MT; EHA].

3. kivéd; a respinge; schützen. *1781:* E contra, ezek ellen az actor egyebet nem producála, hanem csak egy simplex attestátumot; de abból is a láttatik kijönni, hgy az inctus csak visszavetette az ellene mondott szókat [Árkos Hsz; RSzF 273].

visszavétel 1. reţinere; Rücknahme. *1781:* a mennyi vas és atzél kivántatik esztendőre a' Verő részihez képest proportionalva(n) annyit a' verőbe ki szakasztván ... bé adni kötőleztetvén ... és abbol ... a' tized ki ne vétessék ... semmi szin alatt való el tartás vagy viszszá vétel szabad ne legyen [Torockó; TLev. 9/20].

2. visszaszerzés; redobîndire, reluare, reprimire; Zurückschaffung. *1675:* Az bányaiak biztatják magokat papjoknak, templomoknak visszaadásával, vételével [TML VII, 38 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1766:* A' Rectifica(ti)o Metar(um) ... Nem egjéb, hanem a' Métán belől el foglalt Résznek viszsza vétele [Torda; TJkT V. 326]. *1818:* Kőtőlős leszen ... embereimet patrotinalni ... hogy ha az emberek meg szűkűlnének akár pénzb(en) akár Gabonába hogy el ne pusztuljanak segiteni hatalmat engedek es az loszág viszsza vetelevel azon terhet acceptalom vagy kifizetem [Nagylak AF; DobLev. V/1016 Dobolyi Sigmond kezével]. *1842:* minekutánna ... a' Haszonbérlő ... idő közbeni le mondása által az Uradalomnak viszsza adott Papiros Malma számba és viszsza vételére ki rendelve lettünk volna ... a kérdéselt Uradalmi Papiros Malomnál meg jelenvén ... a viszsza vételt – reinventatiot – elkezdettük [Km; KmULev. 2].

3. átvétel, visszafogadás; luare/primire înapoi; Wiederempfang. *1789:* De Miklós György, minthogy harmadiknap a vásár után gyanította hibásnak lenni, mégis a szokás szerént a visszavétel aránt törvényesen Györgypál Jánost meg nem kínálta, ebben hibázott [Taploca Cs; RSzF 282].

4. visszafoglalás; recucerire; Wiedereroberung. *1614:* Azmely váraknak megvételét Erdély 1613 esztendőben a rettenetes rablással és ország pusztulásával és után Lippának visszavételével és visszaadásával valóban megsiratá [BTN² 43]. *1657:* az fejedelem küldé Szerencsnek visszavételére Toldalagi Ferencet egyik német kapitánnyal s magyarokkal is [KemÖn. 215]. *1662:* Borbély György ... elég emlékezetes dolgokat is vőn ugyan végben, mint ... Lippának, Jenőnek török kézből való visszavételét s többbeket [SKr 83]. *1670:* Candia visszavételiben semmi nincsen [TML V, 8 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* hír vala, hogy Lándorfejérvár visszavételire a török nagy erővel jöne [CsH 222 1690-re von. felj.].

visszavétet 1. korábban vkinek odaadott dolgot visszakéret; a face să fie luat înapoi; zurückverlangen lassen. *1630:* Az meli inget es kezkeőneőt iegjbe(n) adot volt az Asszony Martonnak, az leany holta uta(n) visza vetette Marton nem hozta el [Mv; MvLt 290. 209]. *1672:* és instáltak azon, az leveleket vétesse vissza ezektűl [TML VI, 154 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] | nekem urunk levelet írt, meg vissza vétette [TML VI, 172 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz]. *1738:* a' mi azért azon Sz: Léleki Templumnak adattatott

volna onnan Vîszszá vétettni ílletlen volna [ApLt I a gub. Apor Péterhez].

2. visszaszereztet; a face să fie recuperat; zurückschaffen lassen. *1590:* Huniadi Matias kezdi zidni, ezen fel serkenek mondek mi dolog, monda Matias, Im a' zantok zekerczejeth lopa el, en[a] vizza vetette(m) velle [Kv; TJk V/1. 27. – [a]Kys Mihaly].

visszavetethet visszaszereztethet; a putea face să fie redobîndit/recîştigat; zurückschaffen lassen können. *1638:* az meg irt falut ... azzal az igassággal szabadsaggal, es ieöuedélemmel, az mint neki oppignoráltatott üolt uisza uehesse uetethesse, es foglaltathassa [Törzs. I. Rákóczi György rend.].

visszavétetik visszaszereztetik; a putea fi reluat; zurückgekauft werden. *1662:* azok mind ollyan nagy keresztyén világra kiterjedt hatalmas császári igazgatás alatt is nemcsak vissza nem vétetnének, hanem maga a palatinus küszöbe előtt lakó jobbágyok is töröknek szolgálnának, holdolnának [SKr 488–9].

visszavetődik visszakerül; a se întoarce, a reveni; zurückgelangen. *1710 k.:* Vetődém vissza Fejérvárra januariusban anno 1702. az országgyűlése kezdetére [BÖn. 879.].

visszavettetés visszadobás; respingere; Zurückwerfen. *1834:* az egész Szám adás megérdemlené a' vissza vettetést, de az idő meg nyérése tekintetiből ... Szám adására nehézségeimet 's Difficultasimat e' következendőkben teszem meg [Somb. II].

visszavettetik 1. visszaküldetik/utaltatik; a fi trimis înapoi ...; zurückgeworfen werden. *1821:* Minthogy a fennebbi Itéletbe íffjabb Noda Máté vagyon inferalva, a nélkül hogy ö sistáltatott volna a Falu Itélö Széke eleibe, s meg tehette volna a maga reflexioit, tehát ezen Itelet viszá vettetik a Falu székére [F.rákos U; Falujk 114 Könczei Beniámin szb kezével].

2. visszadobatik, nem fogadtatik el; a fi respins; abgelehnt werden. *1833:* Mind ezekre nézve az egész lö rendbéli Számadása[a] vissza vettetik, mint zavaros Számadás [Kiseküllö K; Somb. II. – [a]A gazdatisztnek].

visszavezethet a putea readuce; wieder einführen können. *1847:* Jogot, törvényt önkénye szerént tapodott, sőt ami legtöbb, a nyomorult lakosokat hamis biztatásai által oda juttatta, ahonnan őket egy kemény erőszakon kívül semmi többé kellő állásokra vissza nem vezetheti [VKp 202].

visszavihet a putea duce înapoi; zurückbringen können. *1627:* ha Zegedi Mihali Swkosd Mihali uram földeról el men(n)e eö kege ellen mindennemw Neuezetes helyen hozza nyulhasson es vizza vihesse földere, es birhassa zolgaltatthassa eletejgh [Kisgörgény MT; Ks]. *1670:* az dolgok csendesedvén, az gyalogokat is visszavihetik az ő nagyságok udvarában [TML V, 36 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679:* Hogy az magyarokat per partes vihesse vissza [TML VIII, 450 Teleki Mihály a fej-hez]. *1697:* megis csak el megyen vala hanem azt fogadtam hogy az hazamhoz hivom neki Szebenit csak ne mennyen, ne gyalázatoskodgyék, hogy inkáb uiszsza uihessem [Szentgyörgy Cs; CsJk 6 Szentt Györgyi als Bánkfalui Szebeni György (53) pp vall.].

visszavisz 1. előző helyére visszajuttat/szállít; a duce înapoi; zurückbringen. *1568:* Anna szabo gergelne iur(ata) fassa e(st), hogy eo wǫtte el az kakast az Kadas Janos fiatul, es Andras Kathohoz vizza vitte [Kv; TJk III/1. 235]. *1584:* Gorbay Gergel Torday vallia ... eszebe veowe Bokor Casparne hogy Barat Ianostol kerte volna A penzt ... ez Istwa(n) ... vizza vitte Bokorne a' penzt [Kv; TJk IV/1. 318]. *1597:* Varga Jmreh ... wallia ... Esmet hat egizer vgia(n) azon giermek halaz Andrastol egi czinegét lopot volt el, az zememmel latam hogy vizza viwek az czineget az apia hazatol [Kv; TJk V/1. 106]. *1600:* Ewocaltam az J(nctus)t ... hogy ... Az Buni hatarban Kwkeölleó Var megieben valo maior hazamra hatalmasul rah ytúen, haro(m) zaz Juhommal teóbbet el hoztak ... Az my ydeóre pedigh az Juhot esmet vizza vittęk eötúe(n) hya talaltatott mi(n)denesteol a' Júhnak [UszT 15/81]. *1655:* ezekis mikor az aranyat olvasztanni kezdették volna, csak el yettek hogy rosz aranyat vöttek ... vissza vitték az rosz materiát nekik, megh tudakozván miért trèfàltàk meg eőket [Kv; CartTr Petrus Szavaj ötvös vall.]. *1664:* Tudom aszt hogy negyed fel szalonnat wűk Peczi Mihályni, de aszt nem tudom menyit vittek viszsza Molnar Andrasni benne [Kvh; HSzjP Mihally Kezdi Vasarhelly (35) vall.]. *1681:* Tudode lattade, nyilvan és hallottade kicsoda volt az a' ki az Borbelly Janos Uram hazatul a' Tekenőtt él vitte, el lopta volna Eczakanak idein vagy nappal és mikor vitte viszsza Ejjeli vagy nappal? [Dés; DLt 445 vk]. *1726:* En ... ezen Egyhaz fiui hivatalomban ... a Tiszt Eccla(na)k Sz. Sacramentomokra rendeltetett edenyire szorgalmatos gondot tartok a Sakramentumok celebralasa utan az Eccla Hazaban ottan viszsza viszem [Kv; SRE 154]. *1755:* Nállam volt ... egy ötven Vedresni négy poltrás Bora, melly mind el nem kele; hanem valami husz vedret viszá vittem benne Gernyeszegre [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. *1782:* Sepsiszéki árkosi Szabó András gyalog katona vásárolván ... egy hámos lovat ... Melyet megismervén, hogy hibás, azaz kehes, negyednap múlva visszavitte [Árkos Hsz; RSzF 280]. *1806:* Farczádbol Süköböl s körül lévö falukbol annyi Szalonnát hoztak a piatzra, hogy néha 3om szori bé hordozásokkalis el nem adhatván viszsza vinni kéntelenittettek [Szu; UszLt ComGub. 1753u.]. *1823–1830:* A házzal együtt ád a gazda a deák vendégének szolgálót is ... aki osztán ... az univerzitás bibliotékájából cédula mellett könyveket hoz ki meg visszaviszi [FogE 226].

2. visszakísér vkit; a conduce înapoi (pe cineva); zurückbegleiten. *1621:* Raczi Peter, ket loan zekeren vizi vízza az Oruas azzont, melliet azzonjunkhoz hoztak volt Zilahjg [Kv; Szám. 15b/IX. 164]. *1643:* Az Szörény vármegyebéli atyánkfiai jelentik, kegyelmes urunk, hogy ennekelőtte az inség és éhség miatt a mely muntyánok más országból közikbe jöttek és köztők már meg marhásodván minden marhájokkal viszsza akarnák őköt vinni [Gyf; EOE X, 376]. *1657:* Minket is penig fordéts és vigy vissza édes hazánkban, nemzetünk köziben [KemIr. 334]. *1677:* Az Úr Isten éltetvén és visszavivén, igyekezem Kegyelmed mint uramnak megszolgálnom [TML VII, 362 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1710 k.:* nem tudom mi okon, Kolosvárra vittek volt, ot akkor a mű scholánk az óvári templom mellett volt ... de csak ismét hamar visszavivének Keresztúri Pálhoz [BÖn. 544]. *1724:* a Leány ... a Legény nyakára borült, azt monta néki, János Ur(am) ne vigyen kgld viszsza, hiszen engem nem dologra vittek Pekrihez, hanem hogj a kamarába tartsatok, s velem paraználkodyatok [Hídvég MT; BK. Lúdvegi Ferentzné (48) ns vall.]. *1778:* mon-

dám a' Bironak, hadjon békét nékie ... ne vigye viszsza hogy ismét belé akadjanak [Egerbegy TA; JF. Juditha Antal Francisci quondam Fűlep rel. vid. (56) vall.]. *1803:* azon Eyel és azon nap Pántya Alexa Babos Mihály Hazában Duma Nyikulájal ivut ... En ottam Csimpojáltam nékiek Kedden reggelig ... de ... ismet ittanak ... engem ujra viszsza vit Pántza Alexa ... Hogy Csimpojálják [Középföld K; EMLt Pap Gabrik (36) szolgáló ember vall.].

3. vkit erőszakkal visszakísér vhova; a duce înapoi undeva cu forța; mit Zwang zurückbegleiten. *1649:* Megh foga Horvat Geörgy az Embérnek az karjat Visza vüve [Kv; RDL I. 135 Dögh mezej Kotucz Jonas (60) vall.]. *1660:* csak az mostani állapotjában lenne segítséggel ő kegyelmének, mert ha most vissza viszik, soha sem szabadúl [TML I, 547 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1671 k.:* kire nézve megh haragudván az Tatárok, emberem megh sem mutatta magát, viszsza vinek Krimben és el vágák orromot [A. csernáton Hsz; HSzjP]. *1705:* Az Bethlen Miklós uram megbetegedett és a rabházból kihozott inasa beszéli, hogy amikor megsententiázták volt az urát és visszavitték a rabházba, miképpen panaszolkodott Kuthinak [WIN I, 542]. *1710 k.:* én egyszer kilopám magam a szász strázsák között ... visszavivének, de sem szidtak, sem ütöttek [BÖn. 560]. *1745:* az Kezesek utanna jüven, visza akartak vini [Székes MT; Berz. 12. 92. 178]. *1753:* meg fogata[a] ... es viszsza vivek ujanan meg csapata [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31. – [a]A tiszttartót]. *1832:* a Kapitány Urat visza vivé, meg páltzázta özve huntzfutolta [Dés; DLt 258].

Szk: *vasba verve ~.* *1658:* az urat, szegényt, vasban verve vissza vitték Nester-Fejérvárról Chrimben [TML I, 299 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

4. erőszakkal visszakényszerít; a duce înapoi; zurückzwingen. *1655:* Mert azzal fenyegetőzöt s aszt mondotta: nem azert akarom viszsza vinni, hogy többe felesegem legyen, hanem ha kezemhez kerethetem, az sing vasat meg tüzesetem s az szemerem testebe sütöm ... azzalis fenyegetet: ha ugymond kezemhez kerethetem mezetelen az szeker utan kötöm s ugy viszem viszsza [SzJk 75]. *1684:* Mivel két esztendőktől fogua(n) nyavalyias Szabo Mihally csak periclitalt felesege Ratz Sofi miat szama nelkül hagyta el mostis tsak szellyel koborol, hüti melle egy nihanyszor visza vitte s el hagyta, magat hütetlenne teue(n) [SzJk 201].

5. visszatér előző állapotára; a reveni, a se întoarce la o stare anterioară; in den ursprünglichen Zustand zurückkehren. *1710:* Mindezeket – úgymond – Felséged meggondolván, alázatoson könyörgök Felségednek, hogy magát a maga természete szerint való kegyelmes állapotjára vigye vissza ... kegyelmes szemeit fordítsa reám [CsH 87].

6. visszaterel; a readuce în albia sa (veche); zurückleiten. *1715:* Burucz Péter nevű, akkori szék Biró idejében, erre szakasztván a viz[a], reája hajtotta az Székbélieket, hogy viszá vigyék az régi follyamattyára [Gyalmár H; BK. ad nro 434. – [a]A földet].

7. visszaad; a duce/da înapoi; zurückgeben. *1752:* hallottam a Birak előt ezt mondani Boda Mihájtul Furu Péternek, hogy ő Törvinyt nem ál Furu Györnének, hanem Tekts Ispán Uram eliben fogja a Törvinjt, mivel Tiszteletes Madarasi Ur(am) is az egj haz fit reá küldötte Furu Györnére, hogj a Tehenínek a tejit vigje visza [Diósad Sz; WH. Kis Márton jun. (36) ns vall.].

visszavitel 1. visszajuttatás; restituire; Rückgabe. *1619:* Az leveleknek visszavitelek felől azmit Felséged írt, az Mikó uram hozta levelet feledékenységünkből nem vitte ökegyelme vissza [BTN[2] 303–4].

2. visszakényszerítés; aducerea înapoi a cuiva (cu forța); Rückzwang. *1634:* Jobbagink hogy gonduiselése alatt teöbbüllyenek es szaporodgianak, arra kiualtképpen valo ió mod az hogy nem czak az elbuydosott jobbagioknak visza vitelére és helyben telepitésére, hanem puszta helyeknek idegenekböl valo megh telepéteséreis, szorgalmatos gonduiselése, és igiekezety legien [UF I, 334]. *1677:* Noha az elbujdosot Jobbágyoknak viszsza vitelek, és adások felöl generalitasban végezése extál a' Nemes Országnak; mindazáltal ez is, hogy a' Gyalog Zászlók alól-is a' Jobbágyok restitualtassanak [AC 227].

visszavitet 1. visszajuttat; a dispune să fie dus înapoi; zurückbringen. *1664:* Nagyságod méltóztassék parancsolni, az palatinus uramnak ő nagyságának való lovat is ha visszatértemben visszavitessem-e? [TML III, 300 Teleki Mihály a fej-hez]. *1689:* Boer Thamas Uramis iodem (!) die az malombul el vitt Eszközöket viszsza vitette és molnarokkal ő kglme ujolagh az malmot renovaltatta s megh inditatta [Szád. Szilagyi Mihály fej. iródeák írása]. *1704:* Azt is mondá Szentpáli, hogy a vajda csak alkalmaztatja mindenfelé magát, most is embere volt Rákóczi uramnak nála, és a bécsi leveleket is a minap azért vitette volna vissza, hogy mégis színt csináljon véle [WIN I, 222]. *1784:* Nem is engedték a bécsiek, hogy bevigyék, azt mondván, hogy sokszor sok bút látott Bécs a miá a korona miá ... ki azt mondja, hogy visszavitette, ki azt hogy Grécbe tétette [RettE 424–5].

2. visszatelepíttet; a dispune să fie mutat înapoi (la domiciliul inițial); wieder ansiedeln. *1609:* Tuggia hogy Thormapatakot alias Vyfalut kendj Sandor Horuath Kozmaual eggyewtt el foglaltak uolt, de akkor az falu helyen mind Erdeo uolt, Elseoben Keowár vydékj valahok zallottak uolt megh, de azokat Christoph deak mind vizza vitette, es az falu puztan maradott uolt [KLev. D. 44 Balthasar Putnokj de Gjula vall. – Kiss András kijegy.]. *1623:* Aztis tudom hogj az Vrkon Antal fia Jstua(n) egj keuessegh az Drabantsagrays allot uala, Az vtan Beldi Keleme(n) vram Jsmet uizza uitete az heljbe mostis ott lakik [BLt 3 Peter Deak Chieke falui (60) vall.]. *1710:* A molduvai vajdát penig, Mauro Cordatust elvádolák a Portán, hogy nagy keménységgel viseli magát ... azért a török császár visszaviteti Constantinápolyban [CsH 453]. *1753:* az két Béressit ... itt a falu kozött az ország Utyán fogák meg az Falus birák Rosnyai Ur(am) meg rijaszta az Embereit masadikszor is viszsza vitete le huzata az földre és ket emberivel meg nyomata fejit lábát [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31].

3. visszatéríttet; a fi readus în albia sa (veche); zurückleiten. *1800:* Mig ezen Patak régi fel hagyot árkán folyt az ide valo Unitaria Ecclesia Templomát, és Parochiális Házát állottaé viz valaha, s állaná is ma is, ha ezen patak régi follyamattyára viszszá vitetnék? [Mezősztkirály MT; Berz. 5. 45. 85 vk].

visszavitethet visszajuttathat; a putea duce înapoi; zurückgeben können. *1822:* Addig is a míg via novi gratiósi én a mostani terheltetésemet meg orvosolhatnám, meg kivánom azt, hogy ... az hely színén tisztába hozattassék ... hogy hol állott azon malom? és el botsáttatása utánis mennyire ment a' vízen alább? és hol állott meg? onnath mennyi erővel, vagy költseggel vitethette volna viszsza az Eperes ...? [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 3a].

visszavitetik 1. vmilyen állapotba visszajuttatik; a fi readus într-o anumită stare; in einen Zustand zurückgebracht werden. *1671:* Az Fiscalis joszágokbol Nobilitaltatott Puskásokrol irt Maros Vásárhellyi 30. Articulust, minden részeiben confirmallyuk cum hac declaratione, hogy ha találtatnak közüllök olyanok a' kik mind Nobilitatiojokkor irt conditiojok ellen cselekedtenek ... azon hellyeknek Fő Tiszteitül ... viszsza vitessenek az jobbágyságra [CC 86]. *1679:* az követek, Szakmárt lévén, ez confusiókra nézve visszavitetett és azolta kezdte az német ez szokása szerint való hamis fogásokat forgatni [TML VIII, 534–5 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1772:* Már pedig ki kerekedett utoljára hogj a' fel nyomott viz miatt foroghatnának mind négj kerekei az eö Excellentiaja Malmának, ha silipje Gáttja, rosz, és le sülyett nem volna, ha a' Malom régi állapottjára viszsza vitetnék [Kük.; JHb LXVII/242].

2. visszavonultatik; a fi retras; zurückgenommen werden. *1678:* ha akármi úton módon az magyar dolgok elesnek az mi kegyelmes urunk ő nagysága kezérül, elesnek penig, ha én ki nem mégyek közikben, az dolgok egész confusióban esnek, az idegen hadak vissza vitetnek, a magyaroknak nagy része az gratiára vissza megyen [TML VIII, 92 Teleki Mihály lev.].

visszavitettetik visszakényszeríttetik; a fi dus/mutat înapoi (undeva); zurückgezwungen werden. *1782:* a' Cselédek közül valameljik meg esmervén ezen Gál Bálintot hirt tettek az Uraságnak ... azon Mikes Ur meg térittetvén, és mindenestől viszszá vitettetvén körüllette valo Cseledeivel ... Adámosra, ott jo modgjával meg kezesitette [Dombó KK; JHb XIX/22. 26].

visszavon 1. visszahúz; a trage înapoi; zurückziehen. *1686:* Gáspárt vinni kezdék ki az kapu fele hogy haza vigyek, Szilagi Mihály utanna mene Gáspár(na)k, meg foga az kezit vonnya vala visza [Berz. 14. XVII. 15].

2. *~ja magát* **a.** visszalép; a se da îndărăt; sich zurückziehen. *1705:* Bethlen Sámuel uramék több főrendekkel együtt öszveakadván Graven obersterrel, együtt jöttenek a piac felé, de meglátván Graven, hogy a generál az ablakon kinéz, visszavonta magát, és mutatván hol van a generál, mondotta, hogy ő bizony vélek együtt nem mégyen [WIN I, 389]. – **b.** kivonja magát vmi alól; a se sustrage de la ceva; sich rausziehen. *1849 u.:* A' Pestrőli Juliusi távozáskor kijelentettem többeknek, hogy bár mi is következzék belölle, én mindentöl viszsza vonom magamat [EM XLIX, 550 Zeyk Károly kezével].

3. a retrage; zurückziehen. *1821:* az iránt tett igéretemet sem vonom Viszsza, hogy ... Szentkereszti Sámuel successorinak jutott részt meg végyem [Szőkefva KK; Ks Szentkereszti lev.].

4. kivonja magát vmi alól; a se sustrage de la ceva; sich rausziehen. *1783:* Fattyu Todor ... házát fell-álitván s beléis szálván ... Jobbágy képpen Szolgálván, tsak mint egy három esztendőktöl fogva Fattyuságának szine alatt kezdett viszszá vonni [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

5. beszüntet; a sista; stilllegen. *1894:* Kiss József minden ok nélkül méltatlankodott velem: lapját visszavonta [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

visszavonás 1. visszakozás; retragere; Zurückziehen. *1662:* Amely elmék egyébképpen csendességre és békességre hajlandók volnának, az ő megavult szokásuk szerint visszavonásra kezdék késztetni [SKr 113]. *1812 k.:* let ilyetén edgyezések edgymás között, Tőrők István, és Tőrök Ferenczné között, hogy a mái Napon közöttök let vissza vonást edgymásnak meg engedtek [Nagykapus K; RAk 11].

2. kivonás vmi alól; sustragere de la ...; Rausziehen. *1783:* más Jobbágyokkal egyenlöleg Szolgált mind addig mig az előtt mint egy 3. esztendőkkel Fattyuságá(na)k nevezeti alatt kezdette viszszá vonását [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

3. viszálykodás, széthúzás; vrajbă; Zwietracht. *1560:* Theortenek az vitezleo frathay Gergelnek hertelenseggel valo Bethegsege hywata minket ... Akarna testamentomat tenni az ew Jozagarol mellel az Vristen eotet eleteben megh aiandekozta volna hogy ha halala teortennek az ewey keozeot valaminemw vyzzawonas haborwsag es egenetlenseg neh lenne [Fog.; SLt S. 10]. *1587/1721:* a darab Föld ki felöl Vagyon az Viszsza Vonás, Csebernye Nyarlai Föld [Kékesszántó Sz; Ks 15. XLVII. 21]. *1590:* Tortenet zerint, esset my ketten (!) kozeot valamy haborusag. Az zabad piaczon, vgy Byro vramot kellet meg talalnúnk, Byro vram Intet minket hogy Jamborok elleybe adyúk Az my viza vonosinkat (!) [Kv; RDL I. 3]. *1608:* tuduanis azt hogy az perleodes az Attyafiak keozeot ne(m) szerez eggyessiget sem attyafiuy szeretetet Hane(m) inkab haborusagot gywleosiget es uisza uonast hoz, kitt az igaz attyafiaknak Nagy karokkalis ell kellene tauoztatny [Kv; JHb XXVI/109]. *1629:* veuen eszekben mind ket fęl me nemw rut dologh legien ... az egymas keőzt valo giülösegh (!), vezekedesek, es vizza vonasok ... hogj czak Isten oltalmazta meg eőket, hogy neha halalos vezekedes ne(m) tamadot keőzteők [Pocsfva KK; EMLt VI. E. 2]. *1631/XVIII. sz.:* jöve mi elönkbe edgy felöll ... Zólyomi Ersébeth Aszsz(on)y Havasalföldi Gabrillás Vajda Felesége, más felöll ... Albisi Zólyomi Dávid Uram ... harmad részröl ... Apa nagy falvi Apaffi György Uram ... és nékünk kezeket béadvan, és minden viszszavonásokot ... perlekedéseket, kik közöttök eddig agitaltatta(na)k, penitus le hagyván [Ks 65. 44. 11]. *1662:* kicsoda hintegetett újonnan ezen hazának polgártársai és lakosai közt visszavonást és ellenkezést? [SKr 105]. *1724:* Tudgyaé az Tanu hogy denotált Naláczi Lászlo ur(am) és Pasko Sigmond uramék között valamely mordály gyülölség viszsza vonás és haragtartás lött volna ...? [Fejér m.; BK. sub nr. 984 vk]. *1736:* Nem vala az házasok között is az religióból semmi visszavonás; ha egyik házban szent mise volt, az másikban könyörgés [MetTr 359]. *1762:* Azután is a papok elhagyták az Istennek törvényét s hajlottanak a Bálhoz, söt a mi édes Idvezítönket is a papok ítélék halálra, hát az újtestamentomi ecclesiában mennyi visszavonás volt a papok között [RettE 140]. *1780:* egy mást Viszsza Vonásokkal, perlekedésekkel fárasztani ne mérészellyek [Mv; Told. 27]. *1794:* mindenkor egyik a' másik ki jártatását kéttségben hozván, annak valoságos borozdáján a' két fél szomszédság nem proalescalhatott, 's meg sem nyugodott, hanem ottan ottan viszszavonások 's versenggések indultak miánna [Ádámos KK; JHb XIX/41].

4. pártoskodás, széthúzás; dezbinare; Auseinandersetzung. *1613:* Eo felsege* Minden zomzed orzagokal Magiar orzagal, Lengiel orzagal, Molduaual, Hauaselfeoldeuel, es feokeppen Teoreok es Nemett Cziazarokal megh bekellick, es az Hadakozastol eo fel(se)ge megh zwnniek, hogi az sok had es vizza vonas miatt, zegeni hazank ennelis nagiob veszedelembe ne essek [KJ. – *Báthory Gábor].

visszavonat 1. visszarendel; a ordona retragerea ...; zurückziehen. *1657:* Ez tracta azért addig prolongáltaték, hogy azalatt az danust római császár felindítá az svecus ellen háza megé, és Morvából visszavonyatá Dániára [KemÖn. 193].

2. a dispune înapoierea; den Rückzug verordnen. *1667:* szeólőmet az J(nctus) immar edgy nehaniszor impedialta potentia mediante sok helyeken hol edgy singnit hol nagiobbat el foglalt s kapatt benne mostis pacifice birja ellenem holott arcealtam is rolla eznek elötte valo ideőkb(en), kirul testimonialissomis extalt akkori okulatorok viszsza vonattakis velle ã mit el foglalt volt benne [Kv; RDL I. 148b].

visszavonhat a putea retrage; zurückziehen können. *1669:* ez már hadd legyen, mivel már Dávid deák oda van, ezt már vissza nem vonhatjuk, ha mit parancsolnak, azt kell cselekedni [TML IV, 613 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

visszavonó viszálykodó; plin de vrăjmăşii, învrăjbit; zwieträchtig. *1662:* Efféle egyenetlen visszavonó állapotokbúl, melyeket kezdenek Bánfi uramék cselekedni, nem remélhetek semmi jót [TML I, 381 Teleki Mihály megj.]. *1746:* Szuszán Dávid olly viszsza vono ember volt Falunkban ... hogy minden végezesűnket Contemnálta [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.].

visszavonsz 1. visszahúz; a trage înapoi; zurückziehen. *1573:* Katalin chaplar Janosne Azt vallia hogi latta Kowach Benedek chiuka Matiasra[a], felesege leanya vonzak volt vyzza [Kv; TJk III/3. 229. – [a]Nyilván kimaradt az állítmány].

2. semmisnek nyilvánít; a anula, a declara nul; annullieren. *1665/1666:* ha szinten az előtt valaha valamit valakinek kőtöttem volnais (: kire nem emlekezem :) azt ez utolszori Testamentomomban eppen Semmive tészem, viszsza vonszom, es erőtlenne hagyom [Kézdipolyán Hsz; BálLt 1].

visszavontat vontatással visszavisz; a dispune să fie tras înapoi (la loc); zurückbringen. *1772:* a Malom házis azon Czővekek Le süllyedése miatt ereszkedett volna bé a silipfelé s mind addig dúlő félben állatt, és támasz tartatta, mig tsak most a közölebb valo napakbon viszsza nem vontatták, s akkori azon viszszá vontatás alkalmatosságával a Czővekeket, s a silipét igazitották é ...? [Kük.; JHb LXVII/2. 370 vk].

visszavontatás vontatással való visszavitel; faptul de a fi tras înapoi (la loc); Zurückbringen. *1772:* a Malom házis azon Czővekek Le süllyedése miatt ereszkedett volna bé a silipfelé s mind addig dúlő félben állatt, és támasz tartatta, mig tsak most a közölebb valo napakbon viszsza nem vontatták, s akkori azon viszszá vontatás alkalmatosságával a Czővekeket, s a silipét igazitották é ...? [Kük.; JHb LXVII/2. 370 vk].

visszavonul a se retrage; sich zurückziehen. *1664:* Zrini uram megegyezvén az több hadakkal, az vezér azt meghallotta, emez is visszavonulván Kanizsa felé, az vezér elhagyván Kanizsát, épen Eszékhez szállott [TML III, 179 Szentpáli János Teleki Mihályhoz].

visszavonulás retragere; Rückzug. *1849 u.:* Midőn ... Kővárvidéki pénztárnok Pap László börtönét a tanácsház előtt össze csoportozott nép fel akarta törni, hogy őt fel akassza, mely törvénytelen 's borzasztó tett, hogy véghez nem vitetett egyedül nekem köszönhetni, ki magam kockáztatásával a nép közé mentem, s csak hosszas beszéd után birhattam vissza vonulásra [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével].

visszazárás újra lezárás; încheiere; Schluss. *1845:* Miután a' B alatti Esketés a' szokott modon, közöltetett, annak viszsza zárása mellett a' méltatlanul bepanaszolt Székely Anna részéről a' panasz vagy vád levélre Ügyvéd Osváth János által ovások és fenn hagyások mellett ... ezekben tétetik meg a Felelet[a] [Dés; DLt 591. – [a]Köv. a nyil.]. *1847:* Ezen nemes megyének folyó hó 22-ről 98. tiszti szám alatt ide tett föliratára, a folyó hó 15-ről 35. tiszti szám alatt fölterjesztett irományok visszazárása mellett, ... ezennel meghagyatik[a] | ugyan e tárgyban tisztelt 13683/1847, 2013 Urb. 44 és 4617 Urb. 120/1848 számok kegyelmes intézvények eredményeül véleményemet és tudósításomat, a közlött leveleknek viszszazárása mellett, a következendőkbe tészem meg [VKp 152, 292. – [a]Köv. a rend.].

visszhangol hangoztat; a susține (cu tărie); laut sagen. *1849:* Kelemen Béni ... annyit mondott, hogy ő Krizsán Mária számára 12ét köntöst nem készittetett, mire Kronstädter Josef viszhangolta, hogy ezennel is ragaszkodik vallomásához mely szerént mintégy 12ét köntöst készitett Krizsán Mária számára [Kv; Végr. Vall. 80].

visztálás '?' *1768:* Pálinka főzö Cseber 3 Keverö kád 3 Palinkát Conserválo 1. Désa Visztálás alá 2 [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb].

viszter, viszterie, viszternik, visztier kincstárnok; vistier; Schatzkammerer. **A.** *1605:* Szerencsre penig az moldvai követ jütt volt, Demjen Vizter [MonIr. XXXIII, 43 Gyulafi Lestár felj.]. *1619:* Az havaselvi vajdának érkezett tegnap főkövete, kit Kgd is ismerni fog, Popa Viszter [EOE VII, 495 a nagykárolyi értekezletre von. jel-ek és írások]. *1655:* Az viszternek is meghagytuk, hogy az ország panaszát megjelentse | Az viszterünk is megindúlt két száz hetven erszény tallérral [RákDiplÖ. 221–2 a „havaseli" vajda II. Rákóczi Györgyhöz]. *1664:* Egyébiránt assecurálja az vezér urunkat, nem egyébért kérik, hanem hogy végére menjenek, az Vizter és más boérok mennyi kincsét vitték el, az kik be szöktek [TML III, 342 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: *második ~. 1638:* Ezeket végeztük és kötöttük, irtunk is. Én Simon Gyegyul második viszter az én kezemmel [Gyf; TMÁ III, 20 Máté és Vaszilia vajdák frigylev.].

B. *1656:* Béldi Pál uramnak parancsoltunk ujjabban, kegyelmed levele szerént Pelin Viszterie olvasásában jelen legyen, ki is holnap indul el innét [TMÁ III, 436 Rákóczi György a moldvai vajdához].

C. *1559:* Alexander w Nagysaga szolgaia Vizternek te kegyelmed baratia, etcetera, m. p. [Hurm, Doc. XV/I. 550 Alexander moldvai visztier Gecheo radnai tt-hoz]. *1655:* Az Schlamon viszternikét mi illeti, bizonyoson irjuk nagyságoknak, majd szólni is vele nehéz nekünk; mivel nehéz ember igen és fösvény [RákDiplÖ. 266 Georgius Stephanus moldvai vajda II. Rákóczi Györgyhöz Szucsuváról (Suceava)]. *1675:* Az vajda is az bojérokkal együtt elfutott az erdőre ... írtam Todorasko Viszternik és Salamon uramék is

mint jártanak, nem tudom [TMÁ V, 354 Bardócz István Béldi Pálhoz]. *1676:* egynehány boer rövid napok alatt Nagyságodhoz jőnek, nevezet szerint: Urszáki viszternik, Kontos sztolnik, Prodan, Stanislav az lengyel deák, magam is ezeknek követője, ultimusa leszek [Veress,Doc. XI, 169 Máté deák a fej-hez Jásból (Iaşi)]. *1689:* Kegyelmed jó akaroja még él Vizternik Jordaky mpr [Veress, Doc. XI, 333 lev. Teleki Mihályhoz Jásból (Iaşi)].

D. *1599:* Jól reá emlékezhetik felséged, mikoron én még benn valék Havaselföldében, jelentettem vala meg fölségődnek követim Örmény Péter és Ztoyka Viztier által, Erdélyre való szándékomat és az segitség felől [Gyf; EOE IV, 461 Mihály vajda a császárhoz]. *1658:* Tova akarók nagyságodnak az böcsületes bójér Perval visztier háza népének rabságban vétek nélkül lévő ügyét értésére adni [RákDiplÖ 613 Stephan havasalföldi püspök és társai II. Rákóczi Györgyhöz Bukurestből].

vita 1. érvek és ellenérvek felsorakoztatása; discuţie; Debatte. *1710 k.:* Megbeszélém mind Absolon, mind Veteraninak a dolgot és még én kívánék satisfactiót, hogy ratione catholicae religionis traducált hamisan engemet, abba marada, ez a püspök azután jobban becsüllött, udvarlott engemet. Ennyi vitám volt nékem oláh, örmény s mi pappal [BÖn. 883].

2. szóváltás, veszekedés; schimb de cuvinte, discuţie aprinsă, ceartă; Auseinandersetzung. *1662:* Ennek az veszett Kercsinének is vagyon vitája. Immár fülem hallatára rútul bánt asszonyom vele, melyre bizony vétke nincsen [TML II, 232 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Szitok nélkül lévő, halovány, hallgató, mosolygó haragú embertől Isten oltalmazzon minden keresztyén felebarátomat, engemet is, és az én gyermekem attól őrizkedjék leginkább; volt nékem affélével vitám [BÖn. 498]. *1846:* ezen elvre bazirozva foly a' vita, mindkét házban [Sszgy; ApLt Kemény Zsigmond napl.].

◊ **Szn.** *1681:* Vita Peternek | Vita Matyas [Disznajó MT; WLt].

vitális létfontosságú; vital; lebenswichtig. *1759:* Az változás tsudálatos, és szokotlon lévén az Aszonj eő Nga nem mért az Gyermeknek Semmit bé adni, hanem az étzaka, az mikor ollyan hoszason volt az változása egj kis nyavalya tőres ellen valo port adott eő Nga álkermessel, már ma vitális porocskát tőkéllették el hogy az Gyermeknek adgyanak [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.].

vitályos peres, per tárgyát képező; litigios, care este obiectul unui litigiu; als Gegenstand des Prozesses wirkend. *1774:* Vagyan az Lonai uton tul Vitállyos föld [T; EMLt Conscr.].

vitat 1. vitázik, vitatkozik vmiről; a discuta; debattieren. *1667:* Gyaluért, Hunyadért az török nagy dolgot megcselekszik; mert azt bizony soha nem Zólyomiért, hanem magáért sollicitálja így az török nemzet. De ezt nem vitatom [TML IV, 207 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* Az Bocskai uram faluja dolgát nekem maga írta; én bizony nem tudtam, de én tovább nem vitatom [TML IV, 595 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1671:* Én ezt nem akarván tovább vitatni, forditám szómat ismét Kegyelmed dolgára, kire mondá ő nagysága[a] [TML V, 611 Naláczi István Teleki Mihályhoz. [a]Köv. a válasz]. *1672:* Azon voltunk ugyan, továbbra hagyad(t) volna azon kérdés, de sokáig vitatván, ugyancsak reá kellett állanunk ez okbúl, mivel már elszéledünk és már hiszem Istent Erdélyben nem gyűlünk úgy őszve [TML VI, 245 Keczer Menyhárt és Szepesi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* Intettem is, azon dolognak hagyjon békét, mert jó végét nem várom ... énnékem ebben semmi károm nincsen. Én nem is vitatom tovább [TML VII, 536 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1710 k.:* De ira, és Plato, Cato és más sztoikus filozófusok szép példáit gyakran forgattam s tanultam, embereimnek meghagytam, hogy dolgokat vélem ne vitassák mód nélkül, egymásra ne vádaskodjanak, ne haragítsanak [BÖn. 496]. *1823–1830:* Mi a dolgot tovább nem vitattuk, hanem elbúcsúzván, eljöttünk s magunk közt feleletét nevettük [FogE 165].

2. tárgyal, megbeszél; a discuta ceva cu cineva; verhandeln. *1665:* Rákóczi Ferencznek titulusnak való nem éléssel írtanak, ki is rescribála, de úgy hiszi, hogy nem sokáig fogja vitatni [TML III, 431 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz]. *1667:* Én az Bánfi uram dolgaihoz immár alig is tudok szólni, nem is kell tovább vitatni [TML IV, 242 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az mi az magyarországi atyafiak magok alkalmaztatását illeti, meg kell vallani, senkinek abban vétke nem volt, mint Gyulafi uramnak. De mi szükség ezt vitatni? elég az, hogy az egész magyar nemzet veszedelemben forog [TML V, 272 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1710 k.:* Nékünk cancellarius uram ellen csak az a panaszunk, hogy ő kegyelme sokat vitat, disputál, mindent egyedül akar igazítani ... felelék: Én soha semmit is nem vitatok magamért ex studio contradicendi in publicis [BÖn. 973]. *1823–1830:* Én nem sokat vitattam a dolgot, hanem a gyermek kezem alatt maradott, az úr pedig elment Magyarországra [FogE 114–5].

3. erősködve állít, bizonyít; a afirma cu insistenţă; darauf bestehen. *1796:* az All Peres Ur, ezenn Keresetben fenn forgo Privilegialis Levélnek viszszá adását ... magáról el nem háritthattya, sőt midőn azt vitattya, hogy nem tartozik kiadni [Mv; TLev. 5/16 Transm. 64–5]. *1798/1799:* azt vitatta az Al-Peres Baró Ur ... hogy a' fel-kért Levelekhez a' Thoroczkaiaknak Competentiájok nints [Torockó; TLev. 5/16. Transm. 420].

4. kétségbe von, kétségesnek tart; a contesta; bezweifeln. *1662:* nagyon vitatni azt szokta vala: olly várnak mint Várad, sőt az országunknak is elveszni jobb volna, mintsem a fejedelemnek [SKr 393]. *1665:* Kegyelmed nekem való írásra nem bátorkodhatott; okait nem vizsgálom, nem is vitatom [TML III, 450 Teleki Mihály Sóti Jánoshoz]. *1669:* Az akármint legyen, én azt nem vitatom, csak kérem, alkalmaztassa úgy az dolgokat, hogy Ispán Ferencz uram hiva és küldve is jüvén be, az választ az vigye el [TML IV, 599 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1672:* Irja, hogy tudtára senkinek az én kegyelmes uram birodalmabeliknek ben az határban kárt alatta valói nem töttek. Azt én nem vitatom [TML VI, 24 Teleki Mihály Carlo Strassoldo, kassai főkapitányhoz]. *1678:* mivel mehetnek jövendőben Isten eleiben számadásra s világ szerint is maradékjoknak micsoda emlékezetes példát hagyhatnak? De én ezt tovább nem vitatom, ne itiltessem az eperjet magam kosárjában szedni [TML VIII, 17 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1679:* Mivel Kegyelmed esküszik levelében, Jenei uram által való izenetiben, én nem vitatom, akármint esett, de nem jó lett [TML VIII, 478 Teleki Mihály Wesselényi Pálhoz]. *1705:* Mindazáltal ők csakugyan vitatják vala, hogy még az nem múlik csak abban, hanem ezután is előránjták őket, ad redendam

rationem [WIN I, 648]. *1763:* Megtudja, miképen szomszéd Falujában Bosban a' Bodoni János Sessioihoz Désen laknának némelly Praetendens Atyafiak, 's nyomban Contractussal gondolkodik s szerentséjét vitatja [Mv; Told. 33/26]. *1796:* A citált Approbatalis Articulus, midön a' Leveleknek holléte iránt bizonyittást kván, nyilvánságos, hogy a' Levelet fel kérönek szabadságot ád arra, hogy bizonyitthasson, a' bizonyittás pedig hogy a' Pernek derekához tartozzék, azt vitatni sem lehet [Mv; TLev. 5/16 Transm. 20]. *1811:* Égy valaki voxát a' Szép Nemnek atta, hogy a' leg-erössebb, erössen vitatta, Mert, ugy mond, sokszor a' leg-erössebb Férjfit Égy gyenge Fejér-nép meg-győzött [ÁrÉ 201].

vítat 1. ostromol; a asedia; stürmen. *1565:* Hamar inditá király hadát Erdőd alá, és Erdőd várát megszállá a király a törökkel együtt, kit sok ideig vitata és igen meg törete [ETA I, 23 BS]. *1643:* En az veszedelem eleöt Laktam 12 Eztendeigh magiar nadason ... Az veszedelem Szoritta ki jnet, mikor Almas varat vittata Basta Geórgi [Vista K; RLt Szabo Mihali (80) vall.]. *1653:* Míg ezek oda fel lésznek, ezalatt Homonnai György lengyelekkel kijöve Jeszenyőhöz – mert Rákóczi György itt alatt maradt vala s Jeszenyőt vitatta [ETA I, 124 NSz]. *1662:* az igen nagy akadályára való két várakat, Szendrőt és Regécet megszállani és erösen is vitatni parancsolta volna, a nagy kemény téli üdőben mindkét vár alá elegedendő öreg lövőszerszámokat ... s elegedendő népet küldvén | Hinné Istent, hogy amelly gyalázat Jenőnek ollyan gyalázatosan való megadásában mind a magyar s német nemzeteken esett volna, itt ö azt Isten után helybe fogná állítani, Váradnak az vezér minden ereje ellen, ha azon esztendőben mind vítatván, alatta heverne is, megtartásában [SKr 246, 441]. *1670:* ő nagysága az ilyen dolgoknak újulásával mindenkor szaporithatná az portán az informatiokat és hogy az német mint szaporodik, várakat fegyverrel vitat [TML V, 416 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1706:* a Dunán túl és innen való hadaknak praeficiáltatván Forgách Simon, Pozsonyt vitatja [Kv; KvE 247 VBGy]. *1710:* A német ármáda kihívattaték Erdélyből, mivel már a lotharingiai herceg Budát obsideálta és erösen vítatja vala | A confoederátusok ilyen nagy győzedelemmel járván, mindjárt Tornácum városát kezdik vítatni s csakhamar meg is vevék [CsH 193, 423].

2. csatázással tölt; a se lupta/război, a purta război; im Krieg verbringen. *1653:* lengyel király a fiát 80 ezer emberrel eleibe küldé, és Hutinnál sánczot vete a lengyel, és a nyárott mind ott vítatá a császár [ETA I, 125 NSz].

vitatás 1. vitázás, vitatkozás; discuţie; Debatte. *1816:* Ifju Legény Györgyfalvi Ifju Jaski György Bodor András és Veres Ersébetnek – az irt Legénytől meg esett Leányokkal Bodor Katával Dispensaltatva lévén mind ã reconciliáltathatásra, mind à Copuláltathatásra: mind a reconciliatio mind à Copulatio, hosszas vitatás után ment veghez à Papi Háznál [Györgyfva K; RAk 94].

2. kardoskodva állítás, bizonyítás; insistenţă, stăruinţă; Beharrlichkeit. *1853:* A' Zilahi Biztosság tsak Sok vitatásomra ada rendeltetet arra nézve, hogy Dabjon és Dabjon Ujfalunak Birái, elé állyanak – engedelmeskedjenek 's a' Tabellát mutassák meg [Szilágycseh; BfN Szipolly Elek kezével. – *Az 1846/1847-i úrbéri kimutatást].

3. ? fellebbezés; recurs; Berufung. *1834:* A Felperes N(e)m(e)s közönség ragaszkodik felvett Törvényes okaihoz, s ellent mondva az Allperesi vitatások(na)k azt jegyezteti meg, hogy a' Novi Gratiosi Mandatum, tellyességgel nem tudja a' per természetét megváltoztatni [Asz; Borb. I]. *1852:* Özvegy Vízi Lajosne Horváth Katalin Ur Aszszonynak ellenem támasztott követlése (!) tárgyában Tett másod vítatására feleletemet a' következendökben kivánom megtenni [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

vítatás ostrom; asediu; Belagerung. *1662:* Szulimánnak ez lévén Magyarországra nyolcadszor való és utolsó, fatális kijövetele, noha személyében döggel Szigetvára vítatása alatt meghalna | Berennek obsideálása, vítatása alatt kelletvén a fejedelemnek is (noha a porta parancsolatára) őket odahagyni | a szerdár sátorai Szőlősnél vonyatattván fel, de őmaga a város sáncán kívül a Körös mellé ... szállott ... a vár vítatása alatt nagyobbára abban lakott vala [SKr 80, 371, 590]. *1672:* érkezék Boros az táborról, avagy inkább Kamenicz várából. Az oda vagyon immár, fel adták nyolczad napi vítatás után, midőn kapuja előtt való bástyáját meg vette volna a török [TML VI, 28 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

Szk: *titkos mesterséggel való ~. 1662:* Az fejedelem ... azon várnak is titkos mesterséggel való vítatása s meg is vétetése dolgát Rácz János, Teleki Mihály és Stépán Ferenc ott benn lakó meghitt szolgáira és híveire bízta vala [SKr 502].

vítatik ostromoltatik; a fi asediat; belagert werden. *1662:* csak a város belső piacán is számos tele verem búzák lévén betöltettetve, úgy, hogy rátióval, okossággal azt ítélhetné akárki is, ha ugyan sokáig vítatnék is, de hozzá nem juthatnának [SKr 222].

vitatkozik a discuta (în contradictoriu); debattieren. *1879:* Ezekből folyólag Czakónak nincs szeretete semmi iránt. Ha vitatkozik: veszekszik [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vitattatik vita tárgyává tétetik; a fi discutat; debattiert werden | kétségbe vonatik; a fi pus la îndoială; bezweifelt werden. *1796:* Fundamentum nélkült vitattatik azis, mint ha meg nem bizonyittatott volna, hogy a' Torotzkai Lakosok, az Austriából jött Vas miveseknek maradéki volnának | ok nélkűl vitattatik az, hogy ezenn most fenn forgo Copialiter exhibealt Privilegi(m)nak még Törvenyessége meg nem Itéltetett [Mv; TLev 5/16 Transm. 65, 74].

vítattatik ostromoltatik; a fi asediat; belagert werden. *1662:* Morvában Beren várasa lövettetik, vítattatik gróf Dorstenson által [SKr 255 tartalomjelző fejezetcímben].

vitel 1. elvitel; ducere; Tragen. *1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ... mak viragnak keresesse es zedesse varba vitele [SzO II, 329–30 a székely nemzet foly-a az ogy-hez]. *1657:* Az lopott pénzt némelyektől vitel közben mások, kik reá lestek, elfosztották [KemÖn. 106].

2. szállítás; transportare; Transport. *1656:* Úgy értém, az ágyúk vitelére ökröket Doboka vármegyéből rendeltek [TML I, 31 Kemény Boldizsár Teleki Mihályhoz]. *1671:* ha valami hiba esik a' borokban azok fizessék-meg, a' kiknek gondviselésekre bizatott vólt, annak vitelekor vagy szállitásakor, a' Vice Dézmás és bizonyos eskűdtek legyenek a' borok mellett [CC 27]. *1684:* Szalommia, Terpentina, Maxtix és egyéb tüzes Szerszamok vitelere erog(áltam) f. 10//80 [UtI]. *1772:* oly igen siettették vitelét azon sónak,

hogy mindenfelé guberniális consiliáriusok exmittáltattanak annak sietve való szállítására [RettE 276]. *1780 u.:* só vitelre nem hajtatattunk, mellynek vitelére most kénszerittetünk, noha talám ezzel nem tartoznánk [Torockó; TLev. 14/2]. *1788:* 3 1/2 öll fának Brassoba valo viteliért 6 rf. 18 xr [HSzj öl al.]. *1789:* Meg ezen következendő okait ag(g)yák az emlitett Vas Bányászok fogyatkozasaik(na)k hogy Nekiek a Vas Dézmán kivül a Földes Uraságnak Taxátis kelletik fizetni ... Hogy Marhájok Forspontozásra s Naturalék vitelere hajtatik [Kv; TLev. 7/8]. *1823–1830:* Egy hároммázsás ferslagnak, melyben könyveim és írásaim voltak, Göttingától Bécsig való lehozataláért és a Mauthért 30 Rhf. Ennek szállásomra viteléért a Trágereknek 40 xr [FogE 259]. *1833:* a Tajigásnak a malamba vitelért haza hozatalért fizetünk még pálinkázzuk is [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

3. kísérés, vezetés; ducere; Begleitung. *1568:* voltunk Sekeresj az Beztercej Nyz gergelnek, es az Seges wari Zabo farkasnak, az w Marhayuknak Birben Varadda viteleben [Egeres K; BesztLt 50 Michael Fazakas jud. prim. in Egeres a sv-i királybiróhoz és székbiróhoz]. *1814:* hat hétig tsinálta a csizmákat ... mely késődése miat gyermekemnek a kollegyomba vitele szinte ell késett [Kisborosnyó Hsz; HSzjP].

4. (vkinek) erőszakkal való/kényszerű kísérés(e); ducerea cu fortă a unei persoane; gewaltsame Begleitung. *1619:* Hoza my nekwnk az N. uallato paranczjolattjat ... Vzonj Beldj Keleme(n) Vrunk ... meljben paranczjola N(agysagod) mj nekwnk ... hogj az kiket az exponens Vrunk eléönkbe(n) hiuatna azokot ereös hwttel megh esketnëök es uallasokot fel Jratnok: es az zokott Apertara ualo uitelre az Exponensnek peczjetje alat hwtwnk szerent kj adnok [BLt 3]. *1668:* ha az portára vitelén Jediculát értik, az bezzeg más [TML IV, 343 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1674:* Vàsárhelyi Asztalos Andrást captiváltattuk, hogy huteos feleségét ide hagyván más egy Nagy Ilona nevű léánnyal innet az varosrol el szeokeott ... mind az ketteot fogva hogy bé hozattuk az Toromb(a) valo vitellel edgyütt adtunk ez város szolgainak ... d 12 [Kv; Szám. 34/L. 16]. *1677:* A' meg-adás után a' vitelben penig, a' magok határáig oly securitast mutatván a' Nemes embernek, a' meg-adot Jobbágynak elvitelébe, hogy ha abban a' Nemes ember utcunq impedialtatnék, a' Hajdu Városbéliek eo facto in poena ducentorum florenorum Hungaricalium convincáltassanak [AC 174]. *1779:* az Aszszony eö Nga Kotsissa János az rabakat kegyetlenül az vitel közb(en) vette (!) s taglotta [Záh TA; Mk V. VII/12 Pakular Lupuj (25) zs vall.].

5. lopás; furt; Diebstahl. *1743:* a' Haza már régtöl fogva tapasztallja a' Pap és Mester fája vitele aránt valo kárát, melljnek alkalmatosságával a' fa hordók magok Hazi tüzökötis segétik, annak sziné alatt, hogy ezt á Papnak vagy Mesternek viszem [Torockó; TLev. 10/1].

6. vmilyen állapotra jutattás; aducere într-o anumită stare; Führung in einen Zustand. *1787:* (A) dolognak tovább valo folytatása[a] és tökéletességre valo vitele bizattatik továbbra is T. Pataki Mihály Uramra [Kv; SRE 254. – [a]Adóssági ügyben intézkedés].

7. vmerre vezetés/irányítás; stabilirea traseului/liniei/direcției (unui drum); Begleitung. *1825:* a' szegény Populé szénved ö nyujt munkás kezeket, ö Conservalja, ö tartya ötötis kel vala hát, azon temerdek nagy ki terjedö Utnak tsinálása, 's hol vitele aránt bövebben meg halgatni [UszLt 305 Marchális széki jk Máréfalvi Lukáts István és Kadits falvi Tibád János sk írása].

8. vhova helyezés; punere/așezare pe ceva; Stellung. *1586:* 12 Noemb: az por teoreo Malomnal valo zwgot Czinaltattam az Bak ala vitelteol es valamj legenieknek, kik az fagios feoldben vertek az Cziovekeket fiszettem – /75 [Kv; Szám. 3/XXIV. 26].

9. vmi (rendszeres) folytatása; îndeplinire (a unei funcții); Weiterführung. *1726:* Quartas Szőlősi Gabor vram ö klme ... Quartasi és Malom Biroi hivatallyát dicséretesen és az Ecclesianak consolatiojara veghez vitte ... az Ecclesianak eddig practizalt modgyara nézve a T. Consistorium kivánta ö klmet a mas esztendöre is meg marasztani ... Isten elettel egesseggel szeresse ö klmet azon hivatalnak vitelere kívannyuk [Kv; SRE 151]. *1807:* Tapasztaltatván ... hogy némely Helységekben a' Falusi Notáriusságot az Vradalmi Tisztek viselik, azért hogy a' ki szabott fizetések helyett a' Helységekröl ingyen való Kaláka nevezetü szolgálatot vehessenek, holott a' Notáriusok kötelességeit nem tudgyák, és annak eleget nem tésznek, sött a' Vármegye Tisztyeinekis az alatt a' szin alatt, hogy Uradalmi szolgálattyok mián a' Notariusi kötelesség vitelére nem érkeznek, nem engedelmeskednek, e' részben azért meg-hagyatik ... hogy ... a' Helységeknek (!) szabad tettzésekre bizzák, hogy Notáriusoknak, kit akarnak választani, és szegödni, és az ilyetén képpen választott Notáriust maga kötelessége tökélletesen való vitelére szorittsák [Kv; TLt Közig. ir. 1045 nyomt. gub. közr.].

10. (vminek a) vezetés(e); conducere; Fahren. *1756 k.:* Senki más ember Bányájának vitelit, vénáit, titkon visgálni Bányájat meg járni ne merészellye 40 forint birság alatt [Born. XXXVIII/8 abrudbányai bányászok törv.].

11. (vminek) jegyzés(e)/vezetés(e); notare, ținere ...; Zeichnung. *1789:* Szükseges a Com(m)unitás Ratiojának vitelire szorgalmatos vigyazassal lenni és hogy ha helytelen erogatiok tanaltatnának, azokat mindjarást el kelletik törleni [Kv; TLev. 7/8].

12. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *felsőbb kérdőre való* ~ fellebbezés; recurs; Berufung. *1797:* Hogy ha pedig történnék, hogy valamelly Criminalis Actust cselekedö személly az Uradalmi (: Dominalis :) széken peréltetnék ... köteles a' Földes Ur azon személlyt (: in vinculis :) fogva tartani a' Causának felsöbb kérdöre valo vitele utánis, s kezességenis el-nem bocsáthatja [Mv; MbK XII/113].

vitendő szállítandó; care se transportă la ...; ist zu tragen. *1704:* Most jött a hír, hogy a kurucok már Omlásig eljöttenek volna, aki ide csak két mélyföld, és szerencse, ha a Fehérvárra vitendő port és golyóbist is kézbe nem kapják a kurucok [WIN I, 78].

vitet 1. elvitet/küldet; a pune pe cineva să ducă ...; tragen lassen. *1573:* Koppany Lörinch, Zeoch Pal es Ianos deak, Azt valliak, hogy ... Illen modon zolt ... De ha leh tennedis vitesd oda honnat ky veotted, Mert It Ninchen helie [Kv; TJk III/3. 285]. *1598:* witedtem ... Egy Taly pankokot [Kv; Szám. 7/XVII. 77 Masass Thamas sp kezével]. *1602:* Edes Biro vram Arról az Jozagrol valo lewelem Magiar vezaba Feyeruari Josa hazanál vagion, azth mingiart vitesse k(egyelme)d hazahoz [Kv; RDL I. 73]. *1614:* minden ajándékot az vezér egyszersmind eleibe vitete, és elörakatván meglátogatá, kit kinek vittünk [BTN[2] 69]. *1644:* Monda az azzoni hogj Ne(m) eók viteottek oda az zemetet hanem Molnar lazlo hozat valami hordot Ala Annak az Aknaiabol eseot ky ez zal<lma> [Mv; MvLt 291. 433a]. *1705:* az ágyúkat elsöben Fogaras alá akarván vinni, megtérítették és Fe-

hérvár felé vitették volna [WIN I, 467]. *1736:* A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált ... Az étekfogók előtt konyhamester gyalóg, a konyhamester előtt az asztalnok szerszámos parípán ülvén ... úgy vitette az étket | mikor Székely László házasodott, az mely hintót vitetett az mátkája számára, mind az hat szekeres lónak az hintó előtt egy-egy darutoll volt medályban csinálva a homlokán [MetTr 333–4, 347]. *1754:* oly Szegénységgel volt Lajos Ur, hogy az én Házambol is vitetett kenyeret magához nem lévén mivel éllyen [Gernyeszeg MT; TGsz 16]. *1762:* Láttam két végj Szegre ki faragott csere fa talpat, ezeketis jol ismérem mert az utrizalt helyre a végre vitette vala az ur eö Nga hogj ott malmot csináltasson [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 91]. *1793:* Vajna István urat, házát, vagyonyát, Gyermekeit tűzzel meg emésztetni, menykővel ütetni, Ördöggel vitetni nem szünt [Páva Hsz; HSzjP Osvát Julis (22) katona személy vall.].

2. szállittat; a pune/ordona să transporte ...; transportieren lassen. *1556:* zekel bertalom ... zam adotlan zolga volt ... mikort az orzag lippa allat valla teb elest vitetet negy zaz forintara elesnel [Folt H; BesztLt 8 „Hamway gewrgy es erdeli kathalin" a beszt-i bíróhoz]. *1570:* Borbely Marton ezt vallya hogy ... Mongya volt aztis hogy hazahoz vitettne fekenny, Kalar penigh azt Montha hogy eoteth Ne vigek [Kv; TJk III/2. 56]. *1599:* Biro Vram Vrunk szamara karpit szegnek uitetet 3 Vasat ... d 36 [Kv; Szám. 8/XI. 4]. *1623:* Eo Egy Nehanyszor vytt es vjtetet buzatt ala a' mult Niaron [BGU]. *1628:* ha magok marhait beres zekeren vitetne [HSzj *béres-szekér* al.]. *1677:* Harminczaddal, Vámmal nem tartozik, a' ki Magyar Országi házához innen belöl, a vagy onnan ide bé valohoz, akarmi féle jokat hozat, és vitet [AC 261]. *1688:* Külső Házaimnal vadnak hat szálloim, a belsőtt soval fával gyertyával tartom, a külsöketis kénáltam vélle, de el nem vőtték, hanem mégis pénzes fát kel mindenkor számokra vitetnem [Kv; UtI]. *1710:* Az első harcon elesik a híres franciai generál Thurenne, testit a király Párisban viteti [CsH 124 1675-re von. felj.]. *1740:* Midőn ... Juhos Anna titkon elszőkött edgyetmássát miképpen s kik által állitotta elébb, hová vitette, most hol vagyon edgyetmassa? [Kük.; Mk-Rh IX. Vall. vk]. *1750:* Szöts Uram Fejer Samuel Uram Szötsi Uramnul vitettek ő Nagysaganak Ajándékba egy Ejtel Akavität és két pogátsákot [Kvh; HSzjP]. *1823–1830:* az öreg Mátyus István doktornak is adósa lévén, Mátyus az apámat kifizette, a tipográfiát magához vitette, ott is tartotta halála órájáig a felső házaiban | Midőn már ezen kommendáns ilyen potzésbe vitetné magát és hazafelé menet, a kapuközött a setétbe ülne be a gyalogkocsiba, egy mázsás vasat maga mellé belop, a Trägerek nagy erövel felemelik s viszik [FogE 201, 241]. *1878:* egy Szekér Fövenyet vitetem [Etéd U; NkF].

3. vkit/vmit vhová kísértet/vezettet; a dispune să fie dus la ...; begleiten lassen. *1570:* Kalara Adam Zeyferneh, Ven azzony es Betegh hity zerent vallya ... ha megh esmerem hogy valamy Nawalyaia lezen az en Barmomnak, Enys vgy chelekezem vele Mint Nagy Janos az en Angyomal Twzet Rakatok Az Nadas Mellet neky oda vytettem eoteth [Kv; TJk III/2. 170]. *1593:* Jeüe Az Neómet (!) Molnar gergy Biro vramnak es az egez Tanachinak, kenyergeny, Mindt hogi Eö kegielmek neky Segiitsegül Lenenek, Mert Eö varodra az feredöbe, wittetneye Magat, adatta velem B vram Neky f 1 d 50 [Kv; Szám. 5/XXIII. 35 Caspar Schemel sp kezével]. *1601:* Basta vram Lowazza mikor az Talygas lowakat kj keotte volna az Istalobol, kelletet az louakat Zeochy Jakab Istaloiaban vitetnem [Kv; Szám. 9/XV. 40 Jer. Nekel kezével]. *1615:* az Annyahoz Neb Janosnehoz vitete uolt magatis, miuel hogi az leouis miatt igen felt [Kv; RDL I. 96b]. *1621:* Azzoniunk eö Flge szekeres louayt ... Gialogh Emberekkel vitettem Huniadigh [Kv; Szám. 15b/XI. 259]. *1637:* Az melj pappiros czinalot Vrunk Slesiabol hozatot David Sinkot, vitettem Enyedre [Kv; EM XLVII, 377]. *1653:* Bogáti János viteté őket a maga szállására a táborba, s azután Görgény várába [ETA I, 79 NSzF]. *1660:* Dalmady uram három lovadat az maga szállására vitette, maga paripáival tartja [TML I, 531 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1775:* Kolosvárrá vitetvén a' Collégiumban [VK]. *1784:* a Váradi Moses Fő Bíro Ur Regiussaival edgyütt, a Falusiakat a Banpataki Rosia nevezetü Dombra Convocaltatták, és onnan mutogatták ezen Sátés és Nádas hellyet, a Falusi embereknek, noha in facie loci kellettett volna őkett vitettni [Bánpataka H; JHb XXXI. 51. 10].

Szk: *sétáltatni ~.* *1806:* Minden 3, 4, nap vitesse egj keveset Nagjtsád sétáltotni, mert a lo hozája szokot, és az lábai zsibadni szoktak [Vingárd AF; Ks 101 Lázár József Kornis Gáspárhoz].

4. vhova menni kényszeríttet/vezettet vkit; a ordona să fie dus ...; zu gehen zwingen lassen. *1572:* mond vitesd be ez Bestye kurűaflyatt onnęt az veres Embertth Ez (!) mondek Neky houa vytessem az nem él szwkö Ember [Dés; DLt 182]. *1591:* Az Alperes Bibarczfalwj Nagj Meńharth ... ott az zabad orzag vtan le werte vagdalta, awal nem elegedwe(n) meg fogta vitte wagj vitette az eö maga hazahoz ott meg lancziozta az En Jobbagjomat [UszT]. *1632:* ige(n) fel emelt az Jste(n) Nierges Thamas, de rouid nap ala ront az Jsten Nierges Thamas vra(m) erre monda neki meni be te mert ige(n) sokat zolal ne morog' maid ali helire uitetlek hogi ne(m) lacz nap feni (!) [Mv; MvLt 290. 107b]. *1660:* Estvefelé vitetvén az vezér tihája az sátorába bennünket, kérdezkedvén tőlünk és mondván, miért támadtunk az császár ellen [Kv; KvE 181–2 LJ]. *1677:* Ha penig a' Tisztek kiknek tömlöczökben vitetnek a' gonosztévők, és a' büntetés is, hivatallyok szerint, incumbalna, magok bocsáttatnák-el, vagy Jobbágyocká tennék, vagy meg-sanczoltatnák, a' Director evocaltassa ... Tisztektől privaltassanak [AC 130]. *1728:* egy Szabo István nevü ... örökös Jobbágy fiával edgyüt Sigával, ez előtt Circiter 20 Esztendővel el szökött volt, és magát Szabo Istvánt ... Gálfalvi János ur(am) fel kerestette, és magához Hartzora vitette [Balavásár KK; Ks 13/IV]. *1770:* mondám leg ottan a ki szántani kezdi meg köttetem és vitetem Tordára [Lekence BN; Ks 47. 67. 29]. *1786:* ha némellyek Thoroczkai Lakos (!) az Szegenység vagy egyéb akadállya mián be nem fizethette az Taxát, azakat az Uraság Tisztyei Csoporton Szent Györgyre vitették, és ottan egy Hazban bé rekesztették és mind addig ott hevert az szegény Ember míg meg fizetett [Torockó; TLev. 4/13. 43]. *1806:* a Bivalost a sos Hajoban vitette ottis őtet rutul meg martsangolták, de onnan ki vitetven a Maras Partra le huzatta fejet Lábát Hajossaival meg nyommatta [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1837:* Salamon Mózes ... midőn ... Bontzidára igyekezne a' Vármegye Gyűlésére menni, útját állván, a' Fodor István Úr szekeréből négy missussaival le hurtzoltatván, Kis Esküllöre Udvarába vitette, ott egy puszta nyári konyhában két lántzokra tétette [Dob.; Somb. II].

Szk: *akasztófa alá ~.* *1662:* Végre sok nyomorgatása után egy rusnya tyükkosárba dugatván, a város piacán levő akasztófa alá viteté, s ott vétetvén feje ... gyalázatosan az akasztófa alatt temettetett vala [SKr 92] * *árestomba ~.* *1806:* protestalt Pataki Uram hogy az Árujátol most ne vi-

gye el, a Sokadalom bé végeztéig. Magyarosi pedig tsak eroszakoskodott; s arestomba vitette [Torda; UszLt ComGub. 1753u.] * *bíróhoz ~. 1582:* Nilas Antal … vallia, Latam hog valtigh verę Igiarto Georg Rengeo Annat, De az vthan Nem tudom ha Igiarto Georg fogtata es viteteye az Birohoz [Kv; TJk IV/1. 53] * *(enyedi) tömlöcre/tömlöcbe ~. 1702:* immár mindenekben (: hogy dolgunkban elé ne vehessűnk :) remorálván bennűnket, Appellatiot, Protestatiot es Deliberatumot nem akarnak adni hanem kit hol kaphatnak meg közűllűnk[a] mindjárt fogják 's tömletzbe vitetik [Torockó; TLev. 4/3. 3a. – [a]A szabadságukat kérvényező torockóiak közül]. *1765:* Fő Biro Kornis Gábor Uram … az fiamot … az enyedi tömleczre vitetvén három hétig raboskodtatta [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 36] * *fogházba/fogságra ~. 1593:* 18. octobris. Mikor az erzin meteoleo Inast Zylagit az fokhazba vittetúk attunk az zolganak f – d 4 [Kv; Szám. 5/XX. 172]. *1605:* Amely zemelyeket Zamueueo Vraim Adossa teotte(ne)k … ha affele zemelyek … Nem akarnak megh fizetny … tehat biro vram obserualia ebben az regy io zokast hogy az affeleket fogsagra vitesse, es ott tartassek mind addigh męgh dolgat es adossagat el igazittia [Kv; TanJk I/1. 495] * *fogva ~. 1678:* Most ugyancsak Jediculában vitték, de ott nem maradnak, hanem által viszik az Fejértengeren levő Boarban … ezután tüllök nem kell félni, mivel az császártól sententiáztattak meg, melyet is publice az táboron sok urak s főrenden lévő törökök praesentiájában mondott ki az vezér maga nekik és gyalázatosan vitette fogva őket, még pedig gyalog [TML VIII, 194 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *kalitkába ~. 1592:* Holot penigh egieb wdeokbennis de feokeppen vasarnapon zoktanak az Jffiak, es lezzegeo Idegen emberek maiorok kertek keozeot Iarni, Biro vram eo kegme mind az ket piaczon kialtassa megh, hogi affele budoso, lezzegoo, es vandorlo iffiak kertek, maiorok keozeot ne lezzegienek, ha kit penigh ott kaphatnak az kalikaban (!) vitessek mingiarast [Kv; TanJk I/1. 164] * *(a kolozsvári) toronyba ~. 1570:* Angalyt Danchyak Leorinchne, Ezt vallya … Es hogy megyen volt elol talalta hogy Jew volt, kerdy hwl Jart, Azt Monta neky hogy Am az Nagy azzont vytettem az Thoromba [Kv; TJk III/2. 66d]. *1707:* olah rődőn lako Czigany Andrast ki fogta el, es ki köttete megh, s ki vitete az Kolosvari Toronyb(an), es mostis ki raboskodtattya [K; Ks 33. II. 1 vk] * *kötve/kötözve ~. 1700:* rea küldőt hatalmasul … a Kolosvármegjeben egy Kőlesmező nevű őrőkös falumra fegyveres paraszt embereket és azt Nemessi szabadcsagomnak es az közönseges igassagnak nagy meg bántodásaval el foglaltatta Jobbagyimat onnat kőtve Lonara uitette [EMLt]. *1804:* Hasanlo uton költtette egy Valaki … Excellentziád kötözve vitette volna Léányomat [Msz; Berz. 21] * *várba ~. 1659:* Az szabó bejött volt ide be, de megtudván, hogy én itt ben vagyok, haza mene. Kérjed asszonyomat ő kegyelmét, fogassa meg és vitesse az várban, hadd ott fogva, míg én haza megyek [TML I, 457 Teleki Mihály Pekri Sófiához]. *1675:* az gonoztévők es engedetlenekis poenitentia tartasnak és törveny szerint valo buntetesnek okaert Varakban szoktanak vitetni, es fogsagban tartani [Fog.; UF II, 676 Bornemisza Anna ut.].

5. rávesz, hogy (útra) magával vigyen vmit; a face să fie dus …; überzeugen, um etwas zu bringen. *1653:* Akkor már indulni akart hazafelé a császár, és az élést bé nem vették a szekerekről, hanem magunkal vitették hazafelé [ETA I, 128 NSzF].

6. vkit alkalmaztat/munkára felfogat; a dispune să fie angajat; anstellen lassen. *1571:* Ez El Mwlt napokban Jde az warhoz Thartozo drabantok keoczewl Bor Jttas korokban vytettenek wolt Az ktek warosahoz Thartozo Jobbagynak [Szúv; BesztLt 3519 „Petrus Zentmyhalyfalwy praefect(us) arcis Nouę" Casp. Zewch beszt-i bíróhoz]. *1595:* Vitettem 2 Cigant ala, mellyekkel czynaltattúk az kaszasok szérszamat [Kv; Szám. 6/XVIIa. 272 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1621:* Gubernator Vram eo Nga paranchiolattiabol Zekre halazokat vitetuen, Farnassy Janos Negy Eökren … Fizettem neky az ket mely feöldre d 50 [Kv; Szám. 15b/XI. 213]. *1756:* Balog Uram ezen Jobbagy Aszszont az udvarban akarván vitetni az jobbágy Felesegestől Bánya videkire szőkőt [Kővár vid.; TKl]. *1759:* Tudgyae … ki volt az a Kis Aszony … kinek Kis Asszonyi idejiben Molduvábol, Tatrangbol, Martonosrol, Hétfalubol vittek és vitették a bőbájos boszorkányos Asszonyokot? [Altorja Hsz; HSzjP vk]. *1823–1830:* Telegdi Mihály … Gróf Toroczkai Zsigmond úr Torockószentgyörgyre vitette volt káplánnak | Meg is írta, hogy nem azért vitetett tanítót a gyermekei mellé, hogy az szerteszéjjel járjon, s a gyermekei pusztán maradjanak [FogE 79, 137].

7. vkire rávitet vkit/vkiket; a dispune trimiterea cuiva la …; zu gehen befehlen. *1775:* Annyira is mentek a gorbaiak, hogy absolute nem obediáltak. A gróf 40 katonát vitetett reájok, még sem tehettek semmit vélek [RettE 342].

8. vmit vmilyen állapotba juttat; a face să fie adus într-o anumită stare; in einen Zustand bringen. *1726:* Tiszt Baczoni Mathe Vram … maga kezére véven … a Kolosvari Farkas Uttzai Reform Templomnak restauratiojanak procuratiojat. Mint hogy Isten segitsegebűl tőkelletesegre is vitte s vitette … Ekkeppen remontralt ő klme [Kv; SRE 152].

9. áttetet/helyeztet; a dispune să fie strămutat; übersetzen. *1678:* A gyűlést vitetné ő nga Fogarasban, avagy csak Bethlenben is jobb lenne [TML VIII, 23 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1820:* a' Nehai Báro Ur az Urffi körűl mindent meg tött még az Ágyát is melléje vítette, ott volt majd két hétig, mindgjárt Czifra Böltsöt tsáltatott [Várfva TA; JHb F. 48 Buszujok Anna Matzodi Szamoiláné (70) vall.].

10. épittet; a dispune să fie construit; bauen lassen. *1808:* A' Pákei János Háza és pintzéje fala mellé egy Schukos falat vitetek [Kv; Pk 3].

11. vezettet, irányíttat; a face să fie deviat; umleiten lassen. *1700:* ugy hogy itt a kis patakot az közbarázdára vitessek eo N(agys)ágok [Kelementelke MT; EHA].

12. vezet; a conduce, a face; fahren. *1722:* Abbol az kis oeconomizatiobol à mit Házamnál vitetek, bizony nem sok erszenjt töltök [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

13. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *feljebb ~* felemeltet; a dispune să fie ridicat; heben lassen. *1626:* miuel az Eotues András háza alachyonnyob volt alat fellyeb kellet czinalni, gerendazattyatis fel kellet sutulnj hejazasostol, Ablakaitis fellyeb kelletet vitetnj, es azok(na)k keoueiben s el kellet vagatnj [Kv; Szám. 24/XXVII. 24].

vitetés 1. szállíttatás; transportare; Transport. *1662:* lövőszerszámok Szalontára való vitetések [SKr 176].

2. vhová kísértetés/vezetés; însoţire; Begleitung. *1657:* Elérkezvén pedig, recta mindjárt az savanyűvízhez maga vitetését és azzal élését persvadeálá [KemÖn. 94].

3. vkinek kényszerű kisérése; ducerea cuiva cu forţa la …; gewaltsame Begleitung. *1657:* Bethlen István is alig várá, Erdélyt kaphassa, mert igen fél vala portára vitetéstől és holtig való rabságtól [KemÖn. 184] | vadnak oly consideratióra való okok az én hitvány személyemnek állapat-

jában, akár ittlétemben, akár portára való vitetésben, hogy annak alkalmatosságával az én kegyelmes uramnak és hazámnak fogyhatatlan félelmet, költséget és nyughatatlanságot kezdenek keresni [Kemlr. 323].

vitetett 1. szállíttatott; care a fost transportat; transportiert. *1807:* a mostani Curátor Székely Márton az Ecclélnak magához vitetett Buzájának szalmáját az alatt mig tsipelték éjtzakának idején lopogatta a' Marháinak adogatta [Vista K; RAk 113].

2. folytatott; efectuat; gemacht. *1800/1827:* ezen osztály Dolga az Insineur Ur által vitetett és vijendö Mérés beli Munka szerént folyhasson [Erdösztgyörgy MT/Mv; TSb 51].

vitethet szállíthat; a putea transporta; transportieren können. *1659:* csak annyi tehetségem nincsen, hogy Váraddá csak egy szán fát is vitethessek, mert hét jobbágyim jók az ő nagysága hadába vadnak most is [TML I, 479 Udvarhelyi György Teleki Mihályhoz]. *1790:* A mikor â Szöllös Gazdák akar mí némü Bírságot el költení egyben Gyűlnek ... a' mikor ... az illyen szinü Bírságot iszszák ha nemelly Gazdanak kedve lészen ahoz, a' maga részit Házához vitethetí, külömben â közönséges hellyre Gyűlt Birság ivo Szemelly(ne)k, a Bort vagy egyeb italt az Ajton ki vinni szabad nem lészen [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1794:* (A) Consistoriumnak feles Tagjai keresték meg az iránt a' Domest. Consistoriumot, hogy a' Várban benn lakoknak légyen azon Jussok és szabadságok hogy a magok halottjaikat a' belsö Templomban vitethessék utolso tisztességek meg adása véget [Kv; SRE 515].

vitethetik vmilyen állapotba juttathatik; a putea fi adus într-o anumită stare; in einen Zustand gelangen können. *1792:* In Casu vero a mellyben az Amicabilis és meg igért Compositio, tökélletességre nem vitethetnék ... Tkts Szánto Elek, és Sándor Urakot Certificalam ad d(iem) 8um ... Nms Also Fejér Vármegyé(ne)k akár holott Celebrálando Generalis Széke eleibe Divisor Commissarius ki kérésére [Ne; DobLev. IV/704].

vitetik 1. elvitetik; a fi dus; gebracht werden. *1661:* az leveleket ... Regestralni iszszonyu munka leot volna, s hejaba valois nemellyk, tsak az megh latogatassanis ne(m) keves munka(m) leven, igy atta(m) ö kgme kezehez, hogy kgd eleibe(n) fel bontasnelkúl vitessek [Kv; Ks 41. C. 1]. *1662:* zászlójók leszedetvén, mind három a várbeli egyházba vitetett vala [SKr 589]. *1671:* midön az Articulusoknak kinyomtatása el-végezödik, vitessék Itillö Mester Atyánkfiai kezében, és ott corferálván a' reservált exemplarral, ha mi fogyatkozás esik a' nyomtatásban, azt hivatallyokhoz tartozo kötelességek alatt, corrigallyák [CC 49]. *1790:* a' Nyáron mult esztendeje, a' Török hir lármájakor az Mlgs Familia levelei Károlyvárra vitettek [Sztrézakeresesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józselhez]. *1799:* Mind a' fel-szedett Ado pénzröl, mind pedig a' Falu szükségire fel-rótt költségekröl ... Rovások vitessenek [Kv; AszLt Nr. Reg. 27 nyomt. gub. körrend. 6014 és 6463].

2. szállíttatik/elvitetik; a fi transportat; transportiert werden. *1656:* Urunk eö Nagga Kegyel(me)s parantsolattyabol az derek Inuentariumban specificalt bonumok keözül ezek vitettek Szebenben az Dobokay, Vduarháztul [Doboka; Mk 15]. *1662:* Kapronczai Györgyöt ... az utcábul a szállása ablakában lötték vala által, s teste Lednicére vitetvén, ugyan az ott való templomban temettetett volt [SKr 217]. *1687/1722 k.:* valamig két magyar emberek lesznek köbölkuton az Harangokra visellyenek gondot s ellyenek szolgalattyokkal, de hacsak egy emberre szálnak az harangok, az el ne adhassa, es az olahokra se földes urra ne maradgya(na)k, hanem ez Esperestség alatt levő Tractusb(an) valamelly Eccl(esi)ab(an) vitessennek, az hol szűkség leszen reajok [Köbölkút MT; GörgJk 174]. *1735:* Micsoda mindenféle Proventus gyűlt, 's hova erogalodott, mi, s menynyi, hova vitetett? [Nagysármás K; TKl vk]. *1823–1830:* meghalván, a gróf vitetett a nagysajói Kemény família kriptájába [FogE 157]. *1848:* Több kenyeres tarisnyák, mellyek hazunol vitettek [Kvh; HSzj *kenyeres-tarisznya* al.]. *1854:* Rendelem, hogy ... egy derek pap által mondando ima után minden harangszo nélkült csendességbe vitessem a sirhoz [Kv; Végr. H. Szentpály Elek végr.].

3. kisértetik/vezettetik; a fi însotit/condus; begleitet werden. *1781:* láttam szemeimmel Opra Bárnak Fején három ütéseket ... Tordara Feltserhez is vitettet hogy gyogyitsák [M.szopor K; MkG 36. 3/2]. *1808:* Innen egy vápán keresztül egy egyenes helyen egy föld hányásra ... vitettünk [Toplica MT; Born. XVd]. *1810:* Hogy Gáspár Kristóf huszár által hol és mi módon verettetett meg Sajgó Lajos és megverettetése után maga erejétől hazamehetett-é, vagy ki által vitetett haza gazdájához? [Szárhegy Cs; RSzF 274 vk].

4. erőszakkal vhová kisértetik; a fi dus undeva cu forţa; gewaltsam begleitet werden. *1662:* Pósa György, a kapitány, elfogattatván, a vezér eleibe elevenen vitetett vala [SKr 546]. *1677:* Csavargók, Török földére csatázók ha residentiások, per Directionem prosequaltassanak; Residentiatlanok, Kapitányoktol büntettessenek; Hajdu tisztektöl sub Capitum et bonorum amissione Váraddá vitessenek [AC 253]. *1703:* A tanácsot engedetlenséggel vádolván Vass György substitutus kapitány, megfogattatik a hadnagy negyedmagával, és vitetik Fehérvárra [Kv; KvE 242 VBGy]. *1710:* Kglt(e)k publicállya mindenüt, hogy akár Németh akár Rátz Kattonák Passus nélkül járni s valamely helyre be menni s ott bé szállani, s alkalmatlankodni, praedálni, vagj foztagotni deprehendáltatik, mingyárt arrestáltassék, és az közeleb valo Com(m)endanshoz vittessék [KvLt I/198 a gub. Nsz-ből]. *1737:* Citatoria Relatoriámból világoson Contál, hogy ... miképpen invádáltatták Nms Házamat, és el-fogatvánn hova vitettem s lánczra verettem [Dés; Jk 250b].

Szk: *akasztófa alá ~.* *1669:* Aknan lako Kées tsinalo Simonnak felesege Nemes Ilona kivan ferjetöl Keés tsinalo Simontol absolutiot ily okok alat: mert lopasa miat meg sententiaztatot, az akaszto fa ala vitetet egik füle el meczetet s még evertalt [SzJk 105] * *cugház-árestomba ~.* *1842:* ki publicáltatattott Juliánna Rátz és Thuroczi Balás árrestánsoknak hogy ... Czugház arrestomba vitessenek [Kvh; HSzjP] * *erővel ~.* *1704:* lehetnek olyanok, akik a félelemtöl viseltetvén szakadtanak el, némelyek akik erővel vitettenek [WIN I, 197] * *fegyver között ~.* *1763:* Sebestyén László exponallya hogy ... fegyver között vitetett Szent Györgyre árestomban [Nagyborosnyó Hsz; HSzj *áristom* al.] * *kalitkába ~.* *1584:* Ha penigh walamely Chiaplar az eö* hirek nelkewl walakinek korchiomallana. Awagy penigh annak nem korchiomallana, kinek a walaztot zemelliek adnak es rendelnek, es el nem akarna oda menny, Tehat a kalitkaba vitessek, holot harmad napigh wllión [Kv; KLev. III/11. – *A vásárbirók] * *pellengér alá ~.* *1599:* az legeny

Bochy Georgy ky vra(na)k hazat zegenitette (!), Agyas hazatt paraznasagawal megh zepleositette, az perenger ala vitessek, es ott mindeneknek peldaiokra feje el eottessek [Kv; TJk VI/1. 372]. *1645:* Miuelhogy ... ã fogoly megh vallotta ã Toronyba(n) hogy eo taszitotta be az kutba es keoueket eo hant reaja ... Teczik azert az teoruennek hogy az piacz keorűl meg kerűlven velle lo farkon Noha nagyobbat erdemlene es kemenjeb büntetest az plenger ala vitessek es ot feie vetessek [Kv; TJk VIII/4. 47] * *pellengérhez ~. 1697:* Csatari Jstvanne Molnar Judith ... 1694. arataskor tűz altal in flagranti volt akkor lopvan ... Teczet a' Törvenynek a' pelengerhez vitetvén ki alcsameg (!) mi lett volna viraga es bűntetese annakutanna conciliallyon Ecclesiat [Dés; Jk 248] * *rabságra ~. 1663:* aza(n) Falu telyessigessen el eget ugy hogy egy puszta haznal teőb rajta ninczen az emberib(en) sokan le vagattak es rabsaghra vitettek [BSz; RLt O. 5]. *1705:* Ki elveszett, ki rabságra vitetett, mert akik elevenen megmaradtanak, azokat mind kettőt-kettőt összvekötözve hajtottanak Kolozsvárra [WIN I, 459] * *(szoros) fogságra ~. 1662:* Barcsai Ákos hogy valamint ott benn ne találjon rekesztetni, s az országnak is miatta búsulása érkezni, fogságra udvarba vitetni parancsoltatott vala [SKr 651]. *1767:* Néhai Doctor Pataki Samuel Vram posteritássit feles Arany és Ezűst, ugy drága kövek és jó féle gyöngyökből álnak tsalárdsággal ki forgatták valami Aszszony ember és két Léanyi ... azért ... szoros vigyázás lévén erantok, ha valahol meg fordulnának, szoros fogságra vitetné(ne)k [Szancsal KK; Mk Jos. Mezey jur. ass. kezével]. *1774:* Midön Fogságra vitetet volna, Ganya Mitra ... engemet vetett Strásának a Falusi Biro melléje [Bábahalma KK; Ks 19/VII] * *tömlöcbe ~. 1702:* Erre valo Haragjokban pedig Országunk Meltoságos Urai hogy a Felséges Császár itélő széki eleiben appellált a Bironk mellette lévő két Polgárinkal együtt mindjárt meg fogatták ott az ország házában és meg kötöztettvén nyavallyásokat, tömleczben vitettenek [Torockó; TLev. 4/3. 2b]. *1847:* Ide Abrudfalvához tartozó Csernyica nevű helyen lakó fiscalis colonusok ... még régebben az úrbéres szolgálat iránt a méltóságos királyi fiscus ellen pert indítván, elfogattattak, s Nagyenyedre a tömlöcbe vitettek [VKp 216–7] * *udvarba ~. 1774:* Henter János Ur nem Sokára az után Hajdukkal az Uraság Majorjából a Tehenek mellől el fogatot, mellyet akori Tisztarto Török Uram meg tudván az uttzárol Hajduk(k)al égyűt és falusi Birákkal az Udvarban vitetett [Mocs K; KS Conscr. 32 Molnár Vaszi (80) jb vall.].

5. vmilyen állapotra juttatik; a fi adus într-o anumită stare; in einen Zustand gebracht werden. *1756:* Ungur Avrám fogván fel egy szőlőnek valo hellyet ... 3 esztendőtől fogva kezdetett szőllővel bé Plántáltatni, hogy ha egész Perfectiora fog vitetni egy nap egy ember ki kapálhattya [JHb LXX/2. 68]. *1823:* A' Kővesd Pataka Arkának a' Szamosig lejendö ki vitele vitessék tökéletességre [Dés; EHA].

6. áthelyeztetik; a fi mutat; übergesetzt werden. *1784:* Most Gorbon sem Határán Vám soholtis nem szedetik, az előttis mikor szedetett állando hellye nem volt; hanem elsőben a Faluban a ... Fogadoban, onnat osztán vitetett távulatska a' Falutol ... az holis ... félbe szakadt a' Vám szedés [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 25–6].

7. építtetik; a fi construit; gebaut werden. *1756:* a kapu Nap kelet felől valo sorkánal ... a kert szegeletesen vitetett [Branyicska H; JHb LXX/2. 11].

8. (vki/vmi elejébe) terjesztetik; a fi înaintat; vertrieben werden. *1671:* nem akadályoztathatja az executiot, oka az, mert biró Kegyelmed, míg processualiter Kegyelmed és az vármegye eleiben nem vitetik az causa [TML V, 507–8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1675:* ott nem teczvén viteték appellatioban az felső székre, az holottis dolgok végképpen el igazodott [Fog.; UF II, 664].

9. vmerre vezettetik; a fi dus ...; geleitet werden. *1753:* a' Maros Trajectussára le menő Ország Ut mind a' két Fogado emolumentumara közlebb vitessék [DobLev. I/299. 2a gub.]. *1770/1771:* Ezen Tábla intézés szerént ex consensu Possessor(um) az árkon fel két részre barázdáltatván, a' felsö végén vitetett a' méta abban az utban [Fejér m.; DobLev. II/428. 14b]. *1775/1802:* az megirt Furka Peraalor nevezetű arkos helytől, vagy árok fötöl vitessék a méta és a köz határ a Burgyej szakaturája Irotványnak ajján lévö meg keresztezett fákhaz [BSz; JHb LXVII/3. 145]. *1807:* Meta v. Határ Hompig vitetett[a] [Szováta; Sár. – [a]A határ]. *1813:* ha közel vadnak onnét férrébb vitessenek [DLt 210].

10. átruházatik; a fi transferat; übergegeben werden. *1768:* Tudom hogy a kérdésben forgo pénznek Zovattya nem vitetett Baházi Andrasra [Martonos Hsz; HSzjP].

11. folytattatik; a fi continuat; fortgesetzt werden. *1683:* hogy ez mostani fén forgo Korcsomarlas jo rendben vitessek es allittassek, réndeltük egyenlö Consensusbul Assessor Uraimek eo kigyelmek közzűl Doboly Janos es Gidofalvi Peter Deak Uramekat [Dés; Jk].

12. intéztetik; a se face, a fi făcut; erledigt werden. *1672:* igen beteg vagyok, miulta Somlyórúl megjüttem, mind fekszem. Istennek hála, jó reménségben vagyunk, az határ jó rendben vitetik az részrűl is [TML VI, 74 Teleki Mihály Kapy Gáborhoz]. *1810:* Vagyon a' Falu derekában egy Csűrös kert, melynek környékében egyszersmind a' majorkodtatás is vitetik [Doboka; Ks 76 Conscr.].

13. vezettetik, jegyeztetik; a fi făcut/ţinut; geführt werden. *1789:* Ezen két Falunak[a] egy Protocolluma lévén ... az egész accuratiőval vitetett, éppen az egy Numerusoknak fel tételiben tapasztaltatott fogyatkozás [UszLt XIII/97. – [a]Szentpál és Szentpéter (U)] | A Faluk ratioi nem éppen a helyes normán vitettek Melyrölis, hogy miként vitessenek rendelés tétetett [Kénos U; UszLt XIII/97].

14. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *felsőbb kérdőre ~* fellebbezés adatik be; a fi înaintat un recurs; Berufung abgegeben werden. *1797:* Ki follyván akármellyik ... Cásusokhoz tartazando Törvényes ügyek az Uradalmi (: Dominalis :) Széken, csak nem minden székeken kételkednek mind a Földes Ur, Birák, sőt még a Procuratorokis, hogy a ki follyt per hová vitessék felsöbb kérdőre ...? [Mv; MbK XII/113] * *királyságra ~* királlyá választatik; a fi încoronat; zum König gewählt werde. *1657:* Báthori István vajda lengyel királyságra vitetvén, succedált az bátyja, Kristóf, quoad titulum, mindazáltal Istvántól függött s kormányoztatott [KemÖn. 20].

vitetődik 1. szállíttatik; a fi transportat; transportiert werden. *1797:* (A) Portékák ... a két regiusok közűlt a János Sigmond ki késérésével Koronkába vitetődtenek [Mv; Told. 42/1].

2. vezetődik; a fi deviat spre ...; umgeleitet werden. *1765/1770:* Ha a' Viz az Uj Malom árkára vitetődik, lehetetlen, hogy az Horváth Rész földben kárt ne tégyen [Széplak KK; SLt évr. Transm. 25].

3. szk-ban; în construcţii; in Workonstruktionen: *gyakorlásba ~* gyakorlatba ültetődik; a fi pus în practică; in Praxis gesetzt werden. *1662:* Melly igazgatás mihelyen praxisba, gyakorlásba vitetődék, méltó lehet emlékezetre, hogy a tisz-

tátalan személyek azonnal oszlani kezdettek [SKr 421] * *kérdésbe* ~ megvitattatik; a fi discutat; debattiert werden. *1662:* nem annak kellene inkább kérdésbe vitetődni, az ellen a török erő ellen az egész váradi hadnak az hajdúsággal s bár az itt kinn levő vármegyékkel is szembeszállani hasznos és bátorságos lehetne-e vagy nem? [SKr 533].

vitettet 1. szállíttat; a dispune să fie transportat (la ...); transportieren lassen. *1598:* az harang wtteo meg teoreot volt Torozkora vitettetuk ismegh hogi megh chinaltak ... fizetűnk ... Mihaly kouachnak f 15 [Kv; Szám. 7/XVI. 44].

2. erőszakkal vhová menni kényszeríttet; a ordona să fie dus (undeva cu forța); zu gehen zwingen lassen. **Szk:** *fogságra ~. 1662:* Nabugodonozor Nabuzárdán generálisa által azokat eldúlatta, égetteté, pusztíttatá és fogságra vitetteté [SKr 687].

3. felhozattat; a face/dispune să fie adus; bringen lassen. *1820:* Tőtőri Ferentz az, aki a Bároné ellen vitetteti az Esketéseket, mitsoda Czélbol s mitsa nexusbol én nem tudam [Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Pálffi Moses székbíró vall.].

vitettetés 1. elvitettetés; cărat; Tragen. *1677:* a' had leszállásának, és zászlóknak szokot helyekben vitettetéseknek ideje előt [AC 92].

2. szállíttatás; transportare; Transport. *1621:* Jeoue uizza Gubernator Vram szolgaia Az Agiu Goliobis Varadda vitetesteöl Kerekes Miklos [Kv; Szám. 15b/IX. 31].

3. áthelyeztettetés; strămutare; Übersetzung. *1811:* (A) Lázár Familia birt régi időktől fogva Két Havasokat Gazréz, és Kápra nevezetüeket; melyeknek birodalmokban az Molduvai Uralkodokis az Lázár Familiát háborgatás nélkűlt meg szenvedték és mégis az Határ Jegyeknek bellyebb lett vitettetésekkel, ezen Két Havassa is az Groff Lázár Familiának az Revindicalt Havasoknak Számok Kőzzé vétetetvén, ezen Két Havasokat ... Második Joseff az első Székely Regementnek ajándekozni méltoztatott [DE 3].

vitettethetés posibilitate de ducere; Möglichkeit zum Tragen. *1740:* Méltóságos S. R. I. Princeps ő Serenitása, 's Nemes Erdelly Országanak Commenderozó Generalissa, Georgius Christianus à Lobkovicz ő Excellentiája kegyelmes Gratiája accedálván szegény Várasunkhoz, annyiban, hogj méltóztatott ő Serenitássa, Passualis Levelet gratiose adatni, Német Kerekes Fejér Jánosnak és a' vélle egjgjütt találtatott szebeni szász Aszszonyn(a)k Szebenbe, fogva lejendő vitettethetéseknek nagjob Commoditassa iránt [Dés; Jk 536b].

vitettetik 1. vhová menni kényszeríttetik; a fi dus cu forța; zu gehen gezwungen werden. *1738:* Ha pedig az Strásák inobediensek(ne)k találtatnának, és ollyas embereket bocsátanának bé Inspector Atyánkfiai hirek nélkűl, tehát, non obstante Nobili p(rae)rogativa, Hadnagj Atyánkfiához vitettetvén, jól meg-lapátoltassanak [Dés; Jk 504a].

Szk: *fogva ~. 1710:* a császár parancsolatjából a kegyes praedikátorok arestáltatnak és Leopoldban, Komáromban, Berencsben, Sárvárban, Kapuvárban, Iberhárdban s más fortalitiumokban fogva vitettetnek [CsH 96–7 1674-re von. felj.] * *kalitkába ~. 1585:* Az Eyelj laras, Zitkozodas Zankozas kialtas es egieb chintalansagh feleól vegeztenek hogy ha Niolcz ora vta(n) az illie(n) vetekben valakik meg találtatnak, ha Ridegh legeny lezen, Az kalitkaba vitettessek [Kv; TanJk I/1. 2] * *pellengérhez ~. 1647:* Az Incta penigh az papon tot nagi gialazat tetelert zidalmazasert, atkozodasert, Ugy tetczet az sz. szeknek hogi az Pelengerhez vitetetven, haro(m) izben mondgia vizza à mit az papra kialtot [SzJk 67] * *rabságra ~. 1662:* igen sok ezer népe is az országnak a podolyai veszedelem után újabban rabságra vitettetvén, akárki is megítilheti [SKr 460]. *1678:* Oct. 3. Allott bé a gyűlés, mely gyűlésben a rebellionak szerzői az országtúl megsententiáztatván rabságra vitettenek [AMN 218].

2. áthelyeztettetik; a fi dus (undeva); übergesetzt werden. *1677:* az ollyan helyekről kereset por aranynak-is el-adhatása, vagy válthatása kűlőmben nem engedtetik, hanem a' fellyeb meg-irt mód szerint a' Fiscalis arany váltásra, vagy a' Cusoria, és Separatoria házra vitettessék [AC 63–4].

3. irányíttatik; a fi marcat traseul (unui drum); geleitet werden. *1825:* ha, annal jobb, hasznosabb, és alkalmatosabb hellyet találunk, az ut oda ne vitettetnék [UszLt 304 Máréfalvi Lukáts István és Kaditsfalvi Tibád János sk beadv.].

vitéz 1. *mn* **1.** bátor, bátran viselkedő; curajos; tapfer. *1599:* Egy Hajdu Balinth Neueó Zolgaia Christoph Vramnak migyen egy Nehaniad magaual Zinthe az Zyney hatarba, kezdy Rut iktelen zokkal zidalmaznj zegeny Vramath, monduan ... ez lilek kúrua Rhadak Andras Jeoy ream most, ha kurua nem vagy, Nem vagy vitez Ember, hanem kurua vagy, Az Attyadis Arulo volt [Dés; Eszt-Mk]. *1600:* Thasnady Caspar deak ... vallya ... Gychy Peter zolgay voltanak nalla azok mondottak hogy magyarorzagbannis hyrt mondhattnak hogy mégh az azzonyokis itt Colosuarat minemeo vitezek, mely igen zepen voznak (!) eosteokeot az vchan [Kv; TJk VI/1. 505]. *1619:* Ha vitéz emberek, felkössék az nadrágot s kimenjenek az várból, s őrözzék magokat, fogják meg s öljék meg az latrot | Halill pasa nem olyan mazul, mint némelyek vélik, hanem igen nagy böcsületbéli ember s második divánülő vezér, söt az egész vezérek között vitézb s szerencsésb embert nem tartanak most is [BTN² 237, 246]. *1653:* No azért szollának tatárul a jó vitéz szászok, s addig handagatának-hendegetének, hogy alá menének és megegyezének a bassával és Bethlen Gáborral [ETA I, 114 NSz]. *1657:* Ezen doctor Ferenc volt, midőn Báthori Zsigmond Havasalföldében méne haddal, és ott amaz híres tyrannus Mihály vajdával, ki egyébiránt igen vitéz fejedelem volt [KemÖn. 22]. *1661:* szörnyen elhitte magát, hogy tatárt vágott, azt mondja Kapi urammal s Pály urammal vitézebbnek tartja magát az iránt [TML II, 156 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Ha magyar vagy s sokáig élni akarsz, okos ne légy, vitéz ne légy, s pénzed se legyen sok! | Thökölyné bátor s férfi módon termett vitéz asszony | a kurucok közt, aki jobban tud morgani s praedálni, azt tartják vitéz embernek [CsH 195, 202, 338]. *1748:* Csudálkoztunk hogy jő bé az uttza ajton, kűlőnben láttuk hogj az uttza ajto kilintse mindenkor sáros ... rá lestük ... hát a' Tatár Uram sertésse tsak néki menjen s ki nyittya, mellyet mondottunk eo Kglmének mitsoda sertésse vagjon, arra azt felelte: az a' disznois ollyan vitéz mint az Ura, hiszem tegnapis a Székely Samuel Vr(am) ajtajátis a' szájánal fogva ki nyitotta s a' kenyerit meg ötte [Torda; TJkT III. 241]. *1763:* Utoljára megakadott egy fa ágában a baltája amint egy katonához akart csapni ... Így osztán egy vitéz katona karddal a fejét kettéhasítván, megölték [RettE 154]. *1802:* Forro Lajos alig lepét kettőt hármat ki a' kortsomábol, ugy meg tsapta a' fejét a' vasvillás kotsis a' vasvillával, hogy a' vér el lepte ... s a' kalapjais messze esett a' Fejéből, mellyet azon vitéz kotsis a' vasvilla hegyivel még tovább vetett a' sárba [Mv; Born.

XXXIX/53 Mich. Fogarasi (17) famulus vall.]. *1823–1830:* Ekkor még nem volt köztünk útitársakul unalom, azért jóízűn nevettem az én vitéz huszáraimat, akik még az utca gyermekei elől is futnak [FogE 203]. *XIX. sz. m. f.:* Székej fijuk vagyunk mü Vitézek is vagyunk mü [Asz; EMLt táncszó az Egyes versek gyűjt-ből].

2. (különösen a katonaságnál) feljebbvalók állandó jelzőjeként; viteaz (folosit ca epitet mai ales în militărie); (vor allem in der Armee) als ständiges Attribut des Obergeordneten. *1562:* 1553 esztendőben a török megvevé Lippát, Solymost ... és több várakat nagy sokakat; Tömösvárt is, kiben elvesze a fő vitéz és nemes úrfiu a vitéz Losonczi István és kis Cámpo [ETA I, 16 BS]. *1584:* Boldis Jakab ... vallia ... illien s illie(n) vitezek giwltenek eozwe kik keozeot ot vagyon az vitez Danch Leorinch [Kv; TJk IV/1. 360]. *1625:* Fejervarrol erkezwe(n) Vitez Ferenczj vrünk(na)k eő felgenek Szallas osztoja [Kv; Szám. 16/ XXXIV. 56]. *1653:* Ott vesze a híres vitéz Német Marczi is, és egy német kapitány is az urunk hadából [ETA I, 156 NSzF]. *1657:* Másik István, az öregbiknek fia váradi kapitán, hajdúság generálisa, híres vitéz, eszes, gróf ifiú [KemÖn 14] | Vitéz Teleki Mihály, ki úgy szereti a szép lyánt, mind az medve az mézet[a] [TML I, 85 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz. – [a]Címzésben]. *1669:* Tekintetes, nemzetes vitéz uramnak, Széki Teleki Mihály uramnak[a] [TML IV, 421 Kende Gábor Teleki Mihályhoz. – [a]Címzésben]. *1671:* Vitéz Kasza Ferencz deák uram itt van [TML V, 552 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez]. *1783:* méltoztassanak ... az itten való Praesidiumbéli Commendans Vitéz Kapitány Urat requirálni [Mv; MbK XI/68].

3. közkatonák jelzője megszólításban/címben; viteaz (folosit ca atribut în adresări în titulaturi); Attribut der Soldaten in Anrede. *1605:* nyolcszáz magyar vitéz katonák Havaselföldéből az mi segitségönkre kijöttenek [Barabás,SzO 354]. *1610:* az vitez Zantay Mihaly Desen Belszo Zolnok varmegieben lako [Dés; DLt 321a]. *1631:* az Huniad Varmegie be akar uala szallani ide Reödre, Somliai Gaspar elöttök niargalodik uala loua hatan Me(ne)nek vala az Tordai Peter haza fele, hogi oda Iutanak monda az katonaknak, szalliatok be ide az ki be terr, Jgiatok meg az borat ha Vitez emberek uattok mind en ream [Rőd K; RLt]. *1653:* Debreczeny Nyerges Janos ismet ezt mondá: Azert mondom, hogy mind éltéigh rosz ember volt[a] az lélek bestye lélek kurua fia, soha szolgalatra valo vitez ember ne(m) volt [Ne; KGy 1394 Joannes Kovácz de Ilosva (38) ns vall. Michael Szent Georgy Völgy kezével. – [a]Néhai Mészáros Péter, Fejér megye viceispánja]. *1662:* Gaudi András ... skóciai fi, de hűséges és azután derék vitéz emberré is vált vala [SKr 205]. *1710:* (Bánházi Pál fia) István ... vitéz emberré vált, Dragul ezeres-kapitány vicéje lött [SzZsN TT. 1891. 284].

4. aki feladatát/hivatását bátran teljesíti; care-şi îndeplineşte sarcinile curajos; seine Aufgabe mit Mut ausfüllen. *1672:* Nekem elég bajt szerze már kétszeri tolvajkodásokkal vitéz hadainak, mert csak a somlyaiakra vetik az németek [TML VI, 215 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. katonákra jellemző; vitejesc; typisch für Soldaten. *1811:* Rá emlékezének vitéz Tetteire, 'S a' Hegyet, és Várat, mely a' teteire Annak építtetett vala, meg-szentelék, És a' forrás mellett Szent Lászlót tisztelék [ÁrE 63].

6. vitézkedő, hősködő; care face pe voinicul/grozavul; sich als Held benehmen. *XVI. sz. v.:* Mikoron az asztalnál ül, szépen viselljen magát ... okosan, szemeit csatára széllyel ne bocsássan, az vitéz kappanban vagy pecsenyében legelől ne öklelljen, sem alábvalo konczokkal ne vagdalkozzék [Hsz; Barabás,SzO 349]. *1678:* Én bizony megírtam, meszsze ne távozzanak, de ott nagy bölcsek és vitézek némelyek, kik miatt eddig az köz jóban sok akadály esett [TML VIII, 268 Teleki Mihály a fej-hez].

7. lovagi; de turnir; ritterlich. *1710 k.:* a testnek ingatásával járó játékokban gyönyörködtem, mint a labda, forgattyú, parittya, teke, kézzel való hajigálás, vitéz játék, versfutás, küzdés, ugrás [BÖn. 501].

8. szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: ~ *játék* csata, csatározás; bătălie, luptă; Krieg. *1653:* Ez alatt Segesvár alatt igen szép vitéz játékok esnek vala minden nap, semmit sem tartnak vala a várbeliek senkitől; török s tatár segitség is érkezék oda, de ez is semmi lőn [ETA I, 99 NSzF].

◊ **Szn.** *1453:* Michael wytez [Kv; TT 1882. 527]. *1494:* Georgii Wythez de Bykal [BfO II, 320]. *1557:* Franciscam Wythez [Kv; TanJk V/1. 20]. *1558:* Wythez ferencz [Kv; TanJk V/1. 22]. *1580:* uitez Gabriel [JHbK XIII/29]. *1584:* Vitez Mihalnet [Kv; TJk IV/1. 256]. *1585:* Vitez Mihaly [Kv; TJk IV/1. 506]. *1588:* Vitez Lorincznek keoz legennek [Kv; Szám. 4/III. 22]. *1589:* Wytez Menyhart Coloswary [Kv; MészCLev.]. *1590:* Vitez Mihaly jb [Bács K; GyU 19]. *1614:* Vitez Istuan lib. [Szentmiklós U; BethU 163]. *1619:* Vitéz uramékat [BTN[2] 287]. *1633:* Vitez Geörgy [KemCs. IV/119 Nic. Ersek Uy Varj kezével]. *1635:* Vitez Lazlone Azzoniom [Hsz; LLt Fasc. 70]. *1653:* Vitéz Miklóst [ETA I, 66 NSzF]. *1655:* Vitéz Ferencz uram [EOE XIV, 104 azon ogy-i rendek névsora, kik a ne-i iskolára adakoztak]. *1657:* virtusáért az Kemény névhez ragadott az Vitéz név is; ez hívatott Kemény Vitéznek ... Kemény Vitéz István [KemÖn. 12]. *1662:* Vitéz Gábor [TML II, 401 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1666:* Beldj Palné Asz(onyna)k Vitéz Susanna Asz(onyna)k [Kv; BLt]. *1732:* Vitez Györgyné [Asszonynépe AF; Szentk.]. *1756:* Clara Vitéz Sigismundi Biro ... consors [TSb 21]. *1759:* Vitéz Györgyben [RettE 87]. *1761:* Vitéz leány [RettE 116]. *1764:* Vitéz Évát [RettE 170]. *1779:* Vitéz György leányát, Vitéz Klárát [RettE 403]. *1864:* Vitéz családnak [M.bikal K; KHn 72].

II. *fn* **1.** katona; oştean, soldat; Soldat. *1562:* Herélt basa megveré Ördög Mátyást a Palastoknál, az holott ám elhullának sok jó vitézek [ETA I, 16 BS]. *1605:* mostan Hauaselfeóldibeöl bizonios zamu uitezek erkezttek, kik az my keg(yel)mes Vrunknak, es ennek az megh romlot hazanak, az sok dulo fozto Toluaiok ellen oltalmazoy akarnak lenni [Törzs. a császári kommisszáriusok rend. Csík-, Gyergyó- és Kászonszékhez]. *1661:* Ngod nekem szóval azt parancsolta vala, hogy mikor Ngod Vásárhely felé leszen, ott egyezzem meg Ngoddal. Én ... ugy készítem az vitézeket ... hogy az jövő csötörtökön Ngoddal megegyezzenek Isten engedelméből [Bágyon TA; SzO VI, 265 Csegezi Tamás, Asz kapitánya a fej-hez]. *1672:* Veselényi uram vitézei is, úgy hiszem, megcsendesednek [TML VI, 224 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1680 k./1715 k.:* A hizelkedő Táncz, dolorral tör fejet Harczon vitéz kardgya honorral széd fejet [Rosnyai,HorTurc. 174]. *1688:* tyukaimat el vittek Staromberg Regimentjébol valo vitézek [Kv; UtI]. *1704:* azt ne gondolja senki, hogy úgy legyen az dolog, mint Szentpálott, hogy a benn lévő magyarok erőt vegyenek az őfelsége vitézein, mert van annyi kavalléria és infanteria, hogy még velük birhat öexcellentiája [WIN I, 182]. *1712:* Tudom bizonyoson hogy az el múlt öszel mikor az Eo Fel(sé)ge Vitézi

Erdelyből ki mente(ne)k az Szö Telki pusztán szálván meg lehetet Cir(citer) ket Compania [Páncélcseh SzD; WassLt Stegar Flora (45) zs vall.]. *1739:* Mivel hogj ezen nyomorult város utban vagjan passus lévén bé az Bánátusba, szűntelen az alá s fel járo Ő Felsége vitézeinek szánokra (!) Forspant adással igen erőssen terheltetűnk ... az hol mit találnak Sokszor erővelis el vészik [Hátszeg; Ks 83]. *1751:* Az utra vitézik (!) eledelt keresni Hogy meg ne ehüljűnk gondot kel viselni [Hétfalu Br; EM LI, 126 bethl. játék].

Szk: *arnót ~. 1710:* Az arnótok penig nagy dühösséggel, megharaguván a németekre, a török mellett felkelének ... s akkor kezdének elhíresedni az arnót vitézek [CsH 216 1689-re von. felj.] * *császár ~a. 1619:* nagyságod nékem ugyan megmondá ... ide egy se álljon uram mellé, se német mellé ki ne menjenek, hanem minden ember várában álljon, de az hatalmas császár vitézi mentek volt ki Magyarország határára [BTN[2] 382]. *1691:* Veteran general Havasalföldiben Sovire, Szent Crois vicecolonellusa commendoja alatt expediált bé ezer lovast, utánna subsequaltatta Pace[a] uramat 1000, ezer lovassal, kik is Hosszúmezőt[b] fel vervén, Tököli uram elment mature előle ... az császár vitézi pedig onnan megtértek [IIAMN 327. – [a]Elírás *Paget* h.? [b]Cîmpulung]. *1700:* A' Császar Vitezi közzül egy Lajtmannak gyermeke holt meg [Kv; Ref.egyh.lt 21] * *gyalog ~. 1640:* Ennek elötte mindenkoron szabados uolt vasarnapokon az külsö falukrolis az zék hust piaczra be hozni, mely mostan, Urunk ö Naga Kegls. dispositioiabul a' fizetet nemett gyalogh uitezek tartasokra nezue, usque ad placitum S. Cels. a' Var szamara continualtatik [F; UF I, 687]. *1667:* En Marosuasarhelt lako Gergely Mihaly, az mi kgs Vrunk(na)k Nemes Colosuar Vegh uarossaban leuö bizonios szamu magiar gialog uitezinek feö hadnagia [Kv; RDL I. 31] * *hajdú ~. 1677:* Abbanis ö Naga[a] hitivel quietallyon bennünket igireti szerint, hogy a' Hajdu vitézekkel valo transactioval minket Országul, három Nemzetül, Magyar Országnak ide tartozo részeivel egyetemben, sem Hitünknek, sem Törvényünknek szabadságában ... meg nem sért semmi időben [AC 20–1. – [a]Báthory Gábor] * *idegen ~. 1662:* ez is megvagyon, hogy ôfelsége az országnak értése és egyező akarata nélkül semmi hadat ne indítson s idegen vitézt az országba be ne hozzon [SKr 107] * *jenei ~. 1671:* engedik-e a tefterben beírt falukat a jenei vitézeknek engedni vagy nem? [TML V, 535 Türi László Teleki Mihályhoz] * *kolozsvári ~. 1653:* Pater Argentát homlokba ütötték vala, Joannes Nigert megölék a kolosvári vitézek, a többin is valami száraz ütések estenek [ETA I, 79 NSzF] * *kővári ~. 1667:* az kővári vitézeket is addig készítené úgy el, hogy ezzel az haddal ott ne késedelmeznének osztán Bethlen uramék [TML IV, 101 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *magyarországi ~. 1668:* Fenyegetőznek az magyarországi vitézek; noha az mennyire Isten segít, vigyázásban vagyunk mi is [TML IV, 376 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *magyar ~. 1662:* a vallásnak dolga az országnak minden rendei között magok és fiscus királyi koronához tartozó minden jószágokban, ismét a magyarországi minden végekben is a magyar vitézeknek, az országnak nagyobb csendességben való maradhatásáért a bécsi végezések és az koronázat előtt költ articulusok, rendelések szerint légyen szabados [SKr 121] * *máltai ~. 1710:* csak menjenek ki Magyarországból, s mint a máltai vitézek, kik, ha az egész kereszténység megbékéllenék is a pogánysággal, hittel kötelesek örökké a török ellen való hadakozásra [CsH 389] * *német ~. 1664:* Aligh gyöznök keglnek meg irni, meny számtalan panasz tölte el fülelnket az Nemet vitezek dolgai miatt [Balázsfva; BLt 8]. *1688:* Az Erdőről à Nemet Vitezek égj sertesemet meg lővöldözven el vittek; Az olta miolta it quártéljoznak egy bornyumat el loptak [Kv; UtI]. *1716:* az elmult Esztendökben a Nimét vitézek alkalmatosságával az Laboncz es Kurucz nevezeti alatt az magyar nemzet egymás ellen Rebelálván edgyik a másikot rontotta pusztitotta [A.csernáton Hsz; HSzjP] * *rác ~. 1611:* Rácz Györgyöt bocsátottuk vala Kraliova tartományára, ott az országot mind szépen meghódoltatta ... az ott való mind rácz vitézek, kurtánok és minden rendek az urunk hivségéhez tartják magokat, mind Rácz Györggyel vannak [Veress,Doc. VII, 127 Imreffi János feleségéhez, Iffiu Katához Tîrgoviştéből] * *strázsán levő ~. 1702:* szegény emberek ... vadászni halászni kényszeríttetnek menniek, hogy ételeket táplálhassák ... az strásán lévő vitézek húztak s vontak rajtok [Gyszm; SzO VI, 109 a gyergyóiak panasza] * *tengermelléki ~. 1671:* Irhatom Kegyelmednek, tavaszszal ez hatalmas nemzet az tengermelyéki vitézekkel az lengyelre megyen; magát immár aperiálta is nekie, az tengeren túl való dolgait lecsendesítette [TML V, 651 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz] * *tordai ~. 1686:* az tordai vitézek elrugazkodának, engem elszakasztának az lobonczok [SzZsN TT. 1889. 509] * *török ~. 1662:* Az török vitézek számokra élést rendeltünk e szerént két úttal administrálni [EOE XII, 190 a megyesi ogy törv.]. *1679:* az nemes ország parancsolt volt nekem, hogy lennek itt Vasarhelyt, hogy a török vitezeknek Praemendat oszszak [Mv; MvLt AJud.] * *utazó ~. 1691:* Az azon Statiobeliek söt azokon kivülis excurálo, s, utazo vitézek miattis, vagy azon Statiobéli, vagy ot környül lévö Falubéli szegényseghnek, vagy akarkinek akarmi panaszszok lehessen, azoknak mingjárt per Inquisitione(m) menynyen vegére [Kv; Törzs. Instr.] * *váradi ~. 1668:* az Váradi vitézek ... minden meg határozásnelkül akarjak az Szegenységet Sanczoltatni, kenozni, már lopvais ki csapnak az szegenysegre [KJ. Székely Moyses a fej-hez Drinápolyból] * *végbeli (gyalog mezei) ~. 1671:* tudja ő nagysága, hogy azok az hatalmas török császárnak is ellenségi voltanak, végbeli vitézinek rontói, kártevői, az német császárnak is árulói [TML V, 540 Türi László Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1679:* Ezt pedig Uram nem magunktul irjuk, hanem idejövén az végbeli gyalog mezei vitézek Neminyben gyűlést kivántak volna, onnan küldjenek Kgdhez [TML VIII, 458 Ispán Ferenc és Kende Gábor Teleki Mihályhoz].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *aranysarkantyús ~* a magyar királyok koronázása után Szent István kardjának érintésével felavatott lovag/vitéz megnevezése és rangja; cavaler al pintenului de aur; Soldat des Goldenen Sporns (ungarischer Ritterorden). *1807:* Fridrich Vilhelm Frantz ... Catholicus Pap ... Arany Sarkantyus Vitéz és a' Romai Szent Szék Protonotariussa [Dés; DLt 66/808 gub. nyomt. kl]

vitézi 1. vitézre jellemző; vitejesc, de viteaz; ritterlich. *1657:* elöljáró hadai Tokajnál általköltözvén és Rakamaznál sánczban szállván, holott az vicegenerális Bornemisza János Bottyáni Ádámmal és több nevezetes úri s főrendek vitézlő emberekkel és szép hadakkal ifiú gróf Bethlen István és Zólyomi Dáviddal lévő erdélyi hadak által felveretettének vitézi módon | hátunk megett az seregek csak megfutamodának mind; soha nékünk nem lön annyi tehetségünk, megtartathassuk; az reggeltől fogva ekkoráig egész ármáda ellen cselekedett hatalmas vitézi dolgot igy mocskolák meg [KemÖn. 136–7, 204–5]. *1662:* a fejedelemmel való magok egybe-

csatlásokhoz, assecuratóriájához, segítségéhez, vitézi bátorságához, szép hadaihoz nagyon bízván ... poharak járási közben az törökökkel nagy bátran vínak, vagdalóznak vala | hogy a hadakozó vitézi életet nem szokta s tanulta volna, s az rájok jövő ellenség ellen csak jó rendben kiállani sem tudnának, őket többire csak felgázoltatták [SKr 434, 521]. *1677:* Ha kik idegen Országban ... az Hazával és Fejedelmekkel nem ellenséges helyekre, vitézi vagy egyéb tisztességes állapotbéli szolgálatért ki akarnának menni ... azon Vármegyebéli, Székbéli, vagy Városi Fő Tiszteket requiralván, azok szorgalmatoson meg-visgállyák az el-menni igyekezőnek vagy küldendőnek minden állapottyát [AC 86]. *1710:* Így játszodtatá meg Isten a magyarok intentióját s elvevé szemek elől azt, aki az ő szabadságokat vitézi erejivel s nagy elméjével helyben állíthatja vala | Mely csudálatos vitézi bátorságát látván a német generálok, azt mondják vala egymásnak: „Ez a Petneházi nem ember, hanem oroszlány" [CsH 74, 194].

2. hősi, bátorságot próbáló; de vitejie/viteaz; heldenhaft. *1662:* a budai vezér, Kenán passa nagy hadakkal Tömösvárnál gyülekezvén, maga mellé naponkint nagyobb-nagyobb erőket, sőt a portai fővezért is nyilván kivárná, még ezen derék hadaknak megegyezése nem lenne, hogy addig kellene vagy egy jeles vitézi próbát velek megtenni [SKr 409]. *1710:* Meglátván a regimentek az elector vitézi próbáját, egyszersmind ostromnak rohannak és a várost megvévén, egy lábig levágják mind a jancsárokat, mind a város népit [CsH 212 1688-ra von. felj.]. *1710 k.:* Vitézi, hadi állapotra is vágyódtam ifjanton [BOn. 505].

vitézkedés 1. vitézi élet; viață de viteaz/luptător; tapferes Leben. *1662:* Kóstolhatnák már, ha jelen volnának, azok vitézkedéseknek ízit, akik csak mind a törökkel való kardoskodást, csatázást, szabados kóborlást ... annyira óhajtják [SKr 577].

2. csatározás; luptă; Krieg. *1662:* íme már az hától ütő pálcának súlyát hozzánk közel érkezni látván és tapasztalván, ők belőle csak kiállának, vizet zavarának, nyakunkba veszedelmet, romlást, pusztulást vonyának, s már a vitézkedést nekiek hagyták volna [SKr 577–8]. *1678:* Rakoci ellene haddal beiűven ... utolljara, Gialunal, csak ugian, megh niõmatatot, az temerdekj pogansagtol, es sok vitezkedesi utan magais halalos sebben esven Varodon holt megh [Ks Kornis Gábor kezével].

vitézkedhetik harcolhat; a putea lupta; kämpfen können. *1671:* legalább az én kezem alatt való várak alkalmatlansági miatt hamar Erdélyben is szerencsés lehet az német. De ebben is az lehetségig és tehetségig vitézkedhetem [TML V, 927 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

vitézkedik 1. harcol, küzd; a se lupta; kämpfen. *1661:* Ő kegyelme úgy vitézkedjék, magát le ne vágassa könnyen [TML II, 145 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1662:* Gyulai Ferenc megtudakozván: ki Rákóczi fejedelem, s ki Barcsai neve alatt levő hadban vitézkedett volna? [SKr 630] | Ha mind így vitézkedtek, nem fogjátok kiijeszteni Erdélyből az törököt [TML II, 292 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1665:* Ha ebben az kutya nemességekben maradnak, ők sem adóznak, sem országot nem oltalmaznak, azért avagy legyenek fizetett hadak helyett, ne csak az kőfal mellett vitézkedvén, hanem mint az fizetett had minden szolgálatot peragáljanak és az főkapitántól függjenek csak s nem mástól [TML III, 518 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Ha penig vitézkednem kellene, mégis inkább mennék az lengyelek mellé, az mint Somlyón is kezdettem vala Kegyelmednek beszéleni [TML VI, 16 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1710:* mind a németek, mind a franciák emberül vitézkedvén, megverik a törököt[a] | Minket nem henyélni, hanem vitézkedni küldött a császár Erdélyben [SKr 59, 445. – [a]1664-re von. felj.].

2. hősködik; a se voinici/grozăvi, a face pe voinicul; sich als Held benehmen. *1794:* ekkor a maga tulajdon Testver Nényitis parázna szokkal illette, ezen tsatán kit mezitelen kardal vitezkedett [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. *1802:* Koka György Ngod Kotsissa ... köpenyege aloll ki ragadott égy Csákány forma nagy Kalapátsat Főben Ábrázatban addig verte míg a' földre le agyolta ... Ngod kotsissa Szakadatlanul káromkodott, teremtettézet mondván megiszom a' véreteket etc. Szüntelen vitézkedett kezíben forgatván azon Csakány forma Kalapátsot [Mv; Born. XXXIX/53].

vitézkedő harcoló, küzdő; care luptă; kämpfend. *1717:* a keresztényi igaz ügy és a mellett felséges urunk és fejedelmünk eddig győzedelmesen vitézkedő fegyverinek boldogulását isten maga kezin hordozza [SzO VII, 226].

vitézkötés 1. (felső) ruhán zsinóros díszítés; brandenburg, gâitan; Verzierung auf dem Kleid. *1628:* Egj galleros zederies skarlat nestel bellet mente vitez kotessel czinalt öregh tizen ket gombok rajta [Bodola Hsz; BLt]. *1688:* Égy Csemelyét hoszszu menté Vitez kötés rajta [Beszt.; Ks 27]. *1708:* Egy Hajszin Angliai mente Nestel berlet Vitéz kötes rajta [LLt Fasc. 115]. *1736:* Nem vala akkor híre a krepinnek ... hanem minden czifraság az mentéjeken az vitézkötés, az penig az mint kitől kitőlt, kinek skófiumból, kinek ezüst arany fonalból, kinek tiszta selyemből, kinek elegyesen [MetTr 353]. *1739:* Király szin hoszszu mente ... ponispántból (!) való arany kötes az melyin, oldal pecsenye modra, az uitézkötés is az ránczán poncispánt [Szászerked K; LLt Fasc. 96].

Szk: *szkófium ~.* *1706:* Egy haj szin Angliai poszto férfi mente török nestel berlet skofium vitez kötes rajta [Moldva; LLt Fasc. 108].

2. zsinórból vitézkötés módjára font öv, pánt, kötelék; gâitan; Gürtel. *1723:* Vagyon fejér Szkofiumbul kötött vitez kötés gombostul 12 pár [Koronka MT; Told. 29/2]. *1736:* Az ifjak penig nyárban ... fekete süvegeket viseltenek ... Az süvegnek azon alsó részin némely helyeken hasadék volt, az melyen kieresztvén az sinórt, megczifrázták, az sinór vége hosszú volt, azt az mellye mellet job felől kieresztette, s egy kevésse az övin alol ért szép vitézkötés lévén azon sinór végin [MetTr 348]. *1810:* Adtunk egy tsákoért Vitéz kötésestől edgyütt 12 Renens 36 x.er [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1842:* Egj vitéz kötés, és égy fekete kard kötő [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.].

Szk: *arany ~.* *1761:* Egy veres kalpog festett sörénnyel, s arany vitéz kötéssel [Branyicska H; JHb XXXV/39. 6]. *1806/1818:* 1 Arany vitéz kőtés [Mv; Told.]. *1811:* égy Csakora valo arany Vitez kőtes [Mv; LLt] * *csákóra való ~* *1789:* Az Csakóra való vitez kötésert fizettem ... 5,, 82 [Mv; Berz. 7/69] * *ezüst ~.* *1807:* Borsai László ... a' Fején hordoz fekete Bárány Bőrből Kalpagot, mellynek vagyon veres eresztékje, ezüst Vitéz kötéssel és veress Rojtya [DLt 607 nyomt. kl].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de adjectiv; in adjektiv-

artigem Gebrauch: ~ *formába* vitézkötéses/vitézkötésre emlékeztető díszítéssel; împodobit cu găitane; mit Verzierung geschmückt. *1763:* Kőzőnséges Vitézkötes formába valo abrosz [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116].

vitézkötéses 1. vitézkötéssel díszített; găitănat; mit Verzierung geschmückt. *1644/1759:* Vitéz kötéses kilencz bokor szarvas gombok jutottak Bélcz Judith Aszonnak [Ne; DobLev. III/651. 4b]. *1657:* Vagion niolcz bokor szaras zeöld gomb vitez keöteses Vagion 12. bokor fekete szaras viseltes Suitasos gombok [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1696:* Egy Meczin bellett nyári mente, vitéz kötéses gomb házokkal [LLt Fasc. 24]. *1697:* Mégy szin Angliai poszto vitéz kötéses mente, Tengyeri (!) nyul bőrrel bérlett nro 1 [Szentmargita SzD; KGy]. *1700:* napszin Poszto mente fekete kötes alol fellyül arany kötes rajta Vitez kőteses(en) gombal 11 párral nuszt lábbal berlet [Hr 1/20]. *1704:* egy hai szin angliai mente ezüst fonalbol valo. 10. bokor vitez kőteses gombok raita nestel berlet [LLt Fasc. 75]. *1708:* Egy fekete vitéz kötéses Mente [BLt Nsz-be vitt holmik között]. *1710:* Egy publican szin velentzei Granatt, hiuz Mallal bellett ferfi mente het öreg rend vitezkőteses arany fonal gombok rajta [Told. 19].

2. szk-ban; în construcţie; in Workonstruktion: ~ *forma* vitézkötésre emlékeztető mintájú; în formă asemănătoare găitanului; Ornament.... *1705:* Edgy szeles Vitezkőteses forma Portai szerszam orodzojával edgyütt [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével].

vitézlő 1. vitézkedő, harcoló; care (se) luptă; kämpfend | katonáskodó; care face armată, als Soldat arbeitend. *1562:* 1558 esztendőben ... mind a két fél között sok jámbor vitézlő népek hullának el [ETA I, 18 BS]. *1602:* Myert penigh amy kewes takarmaniunk leot azt Immar be hordottak, Eo Nagat Basta vramat erreol meg talaliak ... hogy az nagj zertelenseget eo maga tilchya megh az vitezleo nepet (!) | az vitezleo nep illien nagy inseget chelekezyk hogy az varasban zal be es ereowel etelt ital (!) nem ad necessitam hanem ad ebriet(a)tem kewannak, a' mellet ladat fel teornek, es penzeket az zegenisegnek el vezyk [Kv; TanJk I/1. 416, 417]. *1662:* Ibrányi Mihály pedig, hihető, meg is ijedkezvén, s az vitézlő nép visszaoszlását látván, azt állítja vala: hogy az nagy sok ellenség egész Váradig a hátakon fogna jőni [SKr 175]. *1677:* egyéb rendek kőzzül-is senki magának ártalmas favort ne csinállyon, se vitézlő nép, se egyéb Statusok közöt [AC 36]. *1710:* Az egész ország förendeit s nemeseit, sőt a vitézlő népet is convocáltatván Fejérvárra, az inaugurátió nagy pompával véghezmegyen, a fejérvári templomban fejedelmi székben ültetik ifjú Apafi Mihályt [CsH 158 1681-re von. felj.].

2. nemesi rendhez tartozó férfi megszólításában/megnevezésében; care face parte din nobilime; in Anrede zum jemandem, der zum Adel gehört. *1539:* My Syroky Ferennch es esthwan deak zwthory attwk emlekezethre ez lewelnek zeryben, hogy ... az wytezlo Sombori benedek es Sombory myhal ... My elottewnk thewnek Illyen zerzysth [MNy XL, 136]. *1550:* az the N. paranczolatya zerynt, kiwel mynket Inthenek az withezlő kemyn Janos es Walkay Miklos aldozo napwthan walo hetfewre hog Damos newő faluba mennynk [MNy XXIV, 289]. *1580 k.:* forro kalára Azzoni nehai vjtezleo Ilkessy Kozmane Nagy beoleoni megeskwt es azt vallia hogy ... Ilkessy gaspar ... engemet eggiwe hozza hiwata az vrmeossy erdeore [Bölön/Miklósvár Hsz; HSzjP]. *1592:* hiuata minket Az vitezleo fratay Jannas Vra(m) Magiar fratan ... feó ispan Vram peoczetywel [SLt S. 37]. *1613:* Keg(yel)mes vrunk Hoza my nekwnk az f(elsé)g(e)d poro(n)czyolattyat az Nemzetseges es Uitezleo Zekely Miklos vrunk Chyknak Gyrgyonak es Kazonnak feò Capitannya [LLt]. *1656:* Vitezleö Hunyady Janos, annor(um) 35. Erös hittel meg eskövek, hiti utan igy val [Kv; CartTr II. 933]. *1667:* lőnek mi előttűnk kezesek Fogarasi Kerekes Miklosért ugjan Fogarasban lako nemes ez Vitezlő Boros István és Bóér Gaspár mind ketten husz husz forintigh [UF II, 346]. *1701:* Jővének mi előnkben ... ab una vitézlő Bartos Mihály Uram primipilus és más felől Abod István Uram primipilus, mind ketten Kézdi székben Albisban lakok [Albis Hsz; BLev.]. *1757:* Havadi Vitézlő Kővesdi Mihálly ő kgylme puszta Tanórokban való Sessiója [Rigmány MT; LLt Fasc. 10]. *1794:* Mindszent Havanak 15dik Napján ... volnánk Nemes és Vitézlö Egerbegyi Biro Mihály eö kigyelme Nemes lako Házánál [Egerbegy TA; Tolvaly]. *1804:* Inventariuma A Meltosagos Tresztiai Udvar Háznál ezen folyo 1804-ik Esztendőben Martius 26-ik napján feltaláltató minden féle Mobiliáknak; mellyek én általam Nemes, és Vitézlö Hilibi Lengyel Joseff Uramnak transponáltattanak [Tresztia H; Ks 108]. *1820:* meg keresének bennünket ugyan fen tisztelt Városba Résidialo Vitezlő Tolvaj István, és Ferentz Kaplár (!) ökegyelmek ilyen okon [Tolvaly].

3. nemes; nobil, care face parte din nobilime; adelig. *1560:* hywanak Mynket Ez wytezleo ferfyak Twdny Jllik Kemyn ferencz Kemyny Lazlo, Es Kemyny Imre [KP]. *1592:* Ez Leúel Adassek az vitezleo feyerúarmegyebely feo Ispanoknak vice Ispanoknak feo zolgabiroknak es zek wleo Nemes vrainknak kezekbe(n) [KemCs IV. 68]. *1604:* Vitezlő vrunk, hyua mwnkeóth vrasagod poroncholo leuelyuel ... Polyanba [Kézdipolyán Hsz; BálLt 82]. *1627:* Harom szeken az Oytozy Varban Erigaltunk egy Harminczadot mely megh neuezet Harminczadnak Tiztit es gonduiseleset kegmessegwnkbwl Conferaltuk az my Vitezleö hiuwnknek Lemhinben lako Kanistos Mihalynak [Gyf; Törzs. Bethlen Gábor ut.]. *1807:* Nms Nemzetes Vitézlő Possessorok magok erejekben helyheztetett bizokodástol viseltetvén, az előtt is Ugyan csipegetőleg; De leg inkább a' Nemes Limitánéa Militiának fel állittásától fogva a' magok ... Remetei, Ditroi s respective Szárhegyi, Toplitzai Nevű Falunak (!) Határaibol, Erdeiből, Havassaibol, erőszakoson ... terjeszteni törekedvén violentiakat miveltenek, és vittenek Végben [T; Born. XVd].

4. kitűnő, rendkívüli; excelent; ausgezeichnet. *1584:* my hyweinknek wytezleo es gyors ferfiaknak[a] wdwarhely zeken lakozo fw nepeknek es Lo feyeknek keozeoneteonket es zokot kegielmessegeonket Irywk [SzO II, 212. – [a]A latin *egregiis et agilibus viris* tükörfordítása].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *közrend* közkatonaság; armata, ostăşime; Armee. *1670:* Kőkényesdi azt izente bizony Szakmár, ha Erdély, Magyarország nem vigyáz, oda leszen, de ha ő neki urunk gratiát adna, ő vér nélkül ő nagysága kezében ejtené, az ott való német tisztviselőket kézben adatná, lévén már már az köz vitézlő renddel végezése [TML V, 296 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * ~ *rend* katonarend, katonai szolgálat teljesítésére kötelezett rend; categoria secuilor militarizaţi; Soldatenorden. *1600:* az mikeppen az mi Bizodalmas Vrainк es Atiankfiay, az egez Aranias Zeky vitezleö rend, mind lowagok es mind gialogok, azon zekbely vrainkal egietemben, ez orzagnak mostani keozeenseges szüksege ideyen

Mihaly Vaida ellen nagi eöreömmel gyorsasagal es serinsiggel, Jüttenek mellenk, ez vegre hogy zeginy meg nyomorodott hazankat ... ky zabadichiuk [SzO IV, 141]. *1620 k.:* Harmadik része az egiptusi jövedelemnek szinte még annyi vagyon elrendelve ugyanazon egiptusi fizetett vitézlő rendnek, még penig az pasának ezek felett való szörnyű jövedelme [BTN² 415]. *1677:* Ellenben hogy a' Vitézlő rendtől is (excipialván a' Nemességet) senki őrökséget ne vásárolhasson, se ne adhasson, sub eadem poena decemáltatot, külőmben, hanem az 1650. Esztendőbéli XXIX. Articulusnak continentiája szerint, mely e' szerint következik [AC 154]. *1703:* Udvarhelj székből jó fegjveres paripás az egész vitezlő Rendből valogatott Lovas numero 300 minél hamarébb fel üllyőn, és ki ki jőjön Marus vasarhelyhez [UszLt IX. 77. 69 gub.]. *1710:* Nagy készület vala Erdélyben, kivált Teleki Mihály, elérvén már azt, amit annyi esztendőtől fogva kívánt, ország generálisává tételi magát, és az ország vitézlő rendeivel együtt kimennek Filek alá [CsH 162 1681-re von. felj.] * *gyalog ~ rend* gyalogosság; parte a secuimii care face serviciu militar la infanterie; Infanterie. *1662:* ő váradi lovag és gyalog vitézlő renddel nem másnak senkinek, hanem Rákóczi Györgynek, az ő kegyelmes uroknak esküdtek volna meg és erős hittel is volnának kötelesek [SKr 397] * *külső ~ rend* városi kiváltságokkal nem rendelkező katonai rend/katonaság; soldați dintr-o unitate stabilită în afara garnizoanei; Soldatenorden. *1657:* az várbéli praesidium és külső vitézlő rend is igen addictusok voltak hozzám [KemÖn. 134] * *lovas ~ rend* lovasság; cavalerie; Reiterorden. *1671:* Fiscalis és egyéb vég-Várakbéli fő Kapitányokat ęs azokban lęvő minden egyéb derekas tiszteket, kiváltképpen a' kikre ország háza-is s' fortalitiumi, fegyvere, sőt minden Lovas és gyalog vitézlő Rendei szokták bizattatni, nem másokat hanem Nativus igaz hazafiait avagy per solennem in corporationem recipiáltatott [CC 9–10] * *székely ~ rend* székely katonaság/katonai rend; categoria secuilor militarizați; Szeklersoldatenorden. *1690:* Mint egyebek, ugy a' Székely Vitézlő rendek-is, a' végezések szerint, hadi expeditiokra fel-ülni tartozzanak [AC 156] | akar mi rendbeli Emberek és az Szekely vitezlő rendek Lovainak, marhainak postara valo el vivese, utanjarok(na)k es egjeb artatlan emberek(ne)k fosztasa, verese, vagdalasa, protectiok(na)k contemnalasa, es az sok ingjen élődés, mellyekről Inquisitio lesze(n) és annak idejeben ā G(ene)ralnak ō kgel(ne)k p(rae)sentaltatni fog [Törzs. Bethlen Sámuel fej. ut.].

6. főnévi haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vitézlő renden levő személy; persoană care face parte din categoria secuilor militarizați; Person aus dem Soldatenorden. *1675:* több dolgok közt a vitézlők quartélya dolgárúl is nevezetes főrend atyánkfiaitúl Farkas László uraméktúl ő kegyelmektűl követség alá izentünk alázatosan kegyelmes urunknak ő nagyságának és Kegyelmednek is [TML VII, 95 Vesselényi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László Teleki Mihályhoz]. *1677:* Ez Országban minden rendeket, Nemesseket, Vitézlőket, Keritett és Mező Városokat szabadságokban, törvényekben igasságokban meg-tartson, előtte valo Fejedelmeknek Donatioit, Privilegiumit, Inscriptioit, Diplomait meg-tartson [AC 21].

vitézség 1. harci bátorság; vitejie, bravură; Mut. *1653:* A bolon is semminek vélte a tatárt az előtt; hogy látta osztán vitézségét, meghitte hogy vitéz emberek | Mózes látván ezt, bízék igen a jó vitéz tatárokban, tudván vitézségeket [ETA I, 74, 82 NSzF]. *1671:* Egyébiránt vitézségéről soha nem kétekedtem [TML V, 542 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. vitézi magatartás/viselkedés; atitudine vitejească/de viteaz; heldenhaftes Benehmen. *1662:* Nincsen a mesterségre, vitézségre, eszességre, jóságos cselekedetekre tekintet, hanem csak a pápista vallásra [SKr 116]. *1710:* Petneházinak sem esék szerencséjire a vitézség. Mert a németek csudálván ... és azért irígykedvén rája ... ebéd felett mérget adatnak be neki [CsH 195 1686-ra von. felj.].

Szk: ~ *tanulni. 1599:* Vitezleó Chyerenj Lazlo ... Mikeppen eó bizonios es el tauoztathatatlan zwkseghe miat kinzeritethven es hazayabol idegen orzagba Hawaselfeóldében vitezségh es embersegh tanulny bizonios zolgalattra igiekezuen mennj es magat keóteleznj, hogy lambor szogalattya vthan kereset es talalt Jokbul, az teob it Erdeljben zallagban leueó haznossab Jozagit iob moddal haza jeóuen idege(n) kezbeól megh valthassa, es kezehez vehesse [Dés; SLt 29. J. 10].

3. vitézi cselekedet; faptă vitejească, vitejie; mutige Tat. *1619:* Beszéllette Liptói uram, hogy hétezer magyar mely nagy vitézséget cselekedett, hogy azok verték meg az csehek hadát, és mind Prágáig vágták s bészorították Prágába őket [BTN² 314]. *1657:* Ez Fekete István cselekedett csudálkozásra méltó vitézségeket Hutinnál, midőn Oszmány török császár lengyelek ellen ment volt, kiről lészen hátrébb emlékezet [KemÖn. 44]. *1772:* 1581-dik Esztendőben akkori időben élt Lengen Országi István király és Erdéllyi fejedelem Nagy Vitézségiért ugyan Lengyen országban kőlt Donátios Leveliben nagy joszággal meg ajjándekozta volt ... Tot Mártont [Maksa Hsz; HSzjP L. K. Gotsmán László (70) és L. K. Antal Mihály János Maxai (69) vall.].

4. a vitézek összessége; multime de viteji; Heldenarmee. *1619:* De mi is bizony csak alig szaladánk az konstantinápolyi vitézség mellett [BTN² 285].

5. *gúny. is* bátorság, merészség; curaj, îndrăzneală; Tapferkeit. *1603:* Hammes Luczy ... vall ... Bwrkeozne ott ilo, az onokaiat kezen fogwa hozza ... es monda Ballos Istwannak, te vitez chonka megh mutattad vitessegedet a' leaniomon [Kv; TJk VI/1. 677]. *1614:* Mely jó vitézsége ám meglátszik, hogy ha az hatalmas császár meg nem segítette volna, most sem volna erdélyi fejedelem [BTN² 73]. *1643:* Orban mester a Leljekevel (!) szitkozodot az konyhan, masik az asztalnalis Moldovai iffiabbik Istvant: vagyok ollyan ember mint te hanta vetette vitezseget bűntetés imponaltatik [Kv; MészCLev.]. *1670:* Már most úgy halljuk, ki ide s ki oda hordozóskodik és szaladni készülnek. Szép vitézség [TML V, 151 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. *1672:* Daczó uram is megadá az tegnapi vitézség árát. De ezekrűl ki győzne mind írni? merő comedia dolgok [TML VI, 359 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1792:* a mint sajditottam az Imets Fiak is nagy vitézséggel várják Ngdot [Br; Ks 101 Madéfalvi Tamási András lev.].

6. în-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: katonai/vitézi élet; viață de militar/ostaș, militărie; Soldatenleben. *1663:* Az itt való kevés puskásság, ki Almásban nincsen, elunván már az vitézséget, az nemességgel együtt, nehezen vehetni elő őket [TML II, 568 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

vitézül 1. vitéz(ek) módjára; viteește; heldenhaft. *1595:* 19. Noüemb(ris) Dobos ferenczenek adatot Biro Wram f 1 költségül miert hogy Lippa fele az hadban, vitezul meg allotta az löüöst az War kő fala alat, és magat Emberitis tar-

totta [Kv; Szám. 6/XVIIa. 155 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1653:* A tatár a havasra elejekbe jött ... és vitézül megvitt a hajduval harmad egész napig [ETA I, 74 NSzF]. *1657:* az tatársáq csak egy zászlóalja vala, de igen vitézül emberkedvén, az futó csata is megfordult [KemÖn. 68]. *1662:* A fia fejet hajtván s köntösit megcsókolván az atyjának, a neki rendeltetett helyre elmene s vitézül is viselé magát [CsH 52]. *1710:* amaz híres Küpüri vezérnek a fia ... annakutánna egynehány esztendővel badensis herceggel való harcoltában Zemlin és Sóvár között vitézül elesett vala[a] | Hajszler békivel eljöhet vala, de meglátván a hegyről, mely vitézül harcol a Doriával elmaradt had, szégyennek tartván a futást, kevesedmagával a harchelyre visszamene[b] [CsH 145, 227. – [a]1679-re von. felj. [b]1690-re von. felj.].

2. bátran; curajos; mutig. *1657:* Fráter Pál és Bánházi István kapitányok lévén előttök, vitézül minden tartózás nélkül menvén által az vízen [KemÖn. 236].

vitorla[1] velă; Segel. *1618:* ennek egy mesterségét láttam, hasznost az mi földünkben is, hogy azféle mély helyre az szél bémehessen és benne járjon, hogy inkább bátrabban cselekedhessék és meg ne rekenjen az ember az mély gödörbe; mint egy tengeri vitorlát vontak fel az mélységes gödör felibe és abban szelet fogván annyi tágoson, mint egy kemencekürtő, úgy fogták alá az szelet az nagy mélységes verembe [BTN[2] 147]. *1710 k.:* Árbocfánk a hajóhoz képest mint egy lószekér rúdja, olyan volt, a vitorla is ahhoz képest kicsiny, melyet egy istrángnál fogva a hajós kezén tartott ... ha a kötelet, vitorlát úgy el nem szalasztgatta volna, a hajó fenékkel felfordult volna, és mindennek vége lett volna [BÖn. 590–1].

vitorla[2], **vitorna**[1] **1.** szélkakas; morişcă de vînt, sfîrlează; Wetterhahn. **A.** *1587:* Julj 18. az Magiar Vchiaj kis aiton alol valo Torniot kezdettem heiaztatnj ... Itte(m) az teteien valo vitorlara varas Chimeret Jrattam [Kv; Szám. 3/XXX. 22 Seres István sp kezével]. *1632:* Felseö niari ház ... Az orara fel meneö keöbeöl rakott plehel boritot kis tornioczkanak tetejen uagion egy gomb vitorlastol [UF I, 171]. *1656:* Vitorlajatis az szel el hanta, az eleb megh emlitett toroni tetejeben vagjon velenczei reszbeöl önteöt coregh gomb [UF II, 136]. *1694:* Mind ezek penig az meg irt házak vannak nagj részént, szakadozott es sorvadozott, foldozást s ujjitast is kévánó, hat vitorlákal ékes sindeljes fedel alatt [Borberek AF; BfR néhai ifj. Balpataki János kúria-leír.]. *1705:* Sok helyeken a vitorlákat leszedték s a gombokat <is>, belőle az hajdúk forgókat csináltanak [WIN I, 655–6]. *1761:* Az faluban vagyon egy pusztulófélben való udvarház ... zsendelyezése jó, az vitorla régen leesvén ... sok galamb benne [Kutyfva AF; ETF 108. 7]. *1807:* A Malom epittési ideje ugy látszik, a tulso Tarsolly, és Jobbágy rész Malom fedele vitorláján valo számokkal, hogy az épült 1783dik esztendöben [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.].

Szk: *bádogból csinált ~.* *1656:* Jbidem egy baldogbol czinalt vitorla [Fog.; UF II, 135] * *malom bástyára való ~.* *1637:* Malom bastiara ualo uitorla N 1 [Ebesfva; Utl] * *pléhes ~.* *1637:* Ezen nyari haznak az tetejeben vagyon egy plehes vitorla [UF I, 411].

B. *1593:* 19 die Septembris ... Az chyllagot hogy az vitornara zegeztek Attunk lakatos Balintnak f – d 8 [Kv; Szám. 5/XX. 125]. *1598:* Az ket vitornatol kit az kamarakra chinaltattúnk, Attunk Teolcheres Leorinchnek es Adamnak f 5 [Kv; Szám. 7/XVI. 39].

2. *átv.* szárny; aripă; Flügel. *1722:* Az igaz, az szerencse eszt az embert eppe(n) az vitorlaira ültette [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

vitorlácskájú kis vitorlával felszerelt; cu velă mică; mit kleinem Segel. *1710 k.:* Amint Middelburgból Zierikzeere csak egy kis vitorlácskájú hajón mentünk, a refluxus egyszer a szárazon hagya [BÖn. 581].

vitorlájú szélkakasos; cu morişcă de vînt; mit Wetterhahn. *1637:* Az hidnak kwlseö vegin az arok parton bal kez feleöl vagyon egy jo szep keöteses deszkas, sendelyes heyazatu plehes vitorlayu szep gyalult deszkakal menyezetes tornacz [Fog.; UF I, 394].

vitorlarúd szélkakas rúdja; axă de lemn pentru morişcă de vînt; Stock des Wetterhahns. *1725:* Káli János nevű Kovács készittett ... Sarkakat ... Jt(em) a' kis kapu felett valo vitorla rudat [Kv; Ks 15. LIII. 5].

vitorlás 1. szélkakasos; cu morişcă de vînt; mit Wetterhahn. *1638:* Annak felette vagion eggj fa labokra epittetett ket contignatiobol allo, sendelyes vitorlas philagoria [A.porumbák F; UF I, 661].

2. ? hajós; corăbier; Schifffahrer. **Szn.** *1574:* Wytorlas tywadar harasztoson Lakozo [Erked K; LLt Fasc. 29].

vitorlavászon 1. pînză de vele, pînză groasă de in/cînepă; Tuch des Segels. *1825:* Wiaszszas Vászon mindenféle szinü Bé-hozatal Taxája 25xr. Vitorla Vászon 18 xr [EM NyomtOklGyűjt. 8754].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vitorlavászonból készitett; de/din pînză de vele; aus Tuch des Segels gemacht. *1862:* vitorla vászon nadrág 2 drb rongyos vitorla vászon felső öltöny [Nagysztmiklós TA; HG].

vitorna[1] l. vitorla[2]

vitorna[2] **1.** egységnyi szénát termő terület; (parcelă de) fîneață care produce o anumită cantitate de fîn; Feldstück, der eine bestimmte Menge vom Heu gibt. *1585:* ez Tizen egy kazasz kazalt ket Nap 5 1/2 witornat ... f. 1 d. 76 [Kv; Szám. 3/XVIII. 27a Gellien Imre sp kezével]. *1587:* Keouettkezik az kazaltatas es zena givtésre valo keolchiege. 3 die augusti fizettem 32 Vitornatol 1 p(ro) 32 d [Kv; Szám. 3/XXVI. 27 Suweges Gergely isp. m. kezével]. *1595:* Az plebanos fiwet eleo weolgiben hogi meg kazaltattam 10 vitörnat, vitornaiatol atta(m) d 35 tezen f 3 d 50 [Kv; Szám. 6/XIII. 12]. *1597:* az Éllé (!) wélgiben kazaltata(m) 14 witornat fizette(m) f 6 d 50 [Kv; Szám. 7/X. 17 Jacobinus Dávid isp. m. kezével].

Hn. *1418:* uno falcastro feni wlgo vytorna dicta [Csomafája K; DL 27450]. *1515:* vnum pratum fenile vnam vitornam nomine [Désháza Sz; Bodgán,MMért. 268]. *1531:* in valle Kerthwekesay wythorna tres [Bodgán,MMért. 268 Canthor Pál vall.]. *1540:* tres mensuras consuestas withorna nuncupatas minus tribus Rwed [Bodgán,MMért 268]. *1762:* A' Vitornában (sz) A Vitorna rét végeiben [Diósad Sz; EHA].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: egységnyi szénát termő terület mint mértékegység; „vitorna" cu unitate de măsură pentru fîneţe;

Bezugsgrösse für Heu. *1589:* Az itt valo Zenafuben kazaltatta(m) 45 vitorna fwet, Attam Vitornaiatol 45eot d. f. 20 d. 25 [Kv; Szám. 4/XI. 47 Szt. Erzsébet isp. reg.]. *1590:* Az Zena kazaltatashoz kezdettem 14 Juny es kazaltattam 50 Vitorna zenath, Vitornajat kazaltak 32 penzerth [Kv; Szám.4/XIX. 18].

vitornaszám vitornánként; (să fie socotit) după/pe baza acestei unități de măsură; nach dieser Bezugsgrösse. *1599:* minden ember valaky kazaltattny akar, vitorna zamra fizessen [Kv; TanJk I/1. 337]. *1620:* Szolwan eő kglmek az kazaltatas feleőlis, Igy co(n)cludaltanak hogj senkj napzamosval ne kaszaltasso(n), hanem minde(n) ember cziak vitorna Szamra [Kv; TanJk II/1. 299].

vitriole szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *spiritus* ~ gyógyszerként használt kénsav; spirt (special) folosit ca leac; Schwefelsäure als Arznei. *1722:* egy üvegecskeben vettem az Patikából Spiritus vitriolet [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.].

vitt 1. elvitt; care a fost dus la ...; gebracht. *1811:* Libánfalvi Todorán Vasziliának ... mint Felperesnek, Kásvai Morár Juvon Alperes ellen fel vett pere egy el tévelljedett vagyis el veszett Ványoloba vitt Pokrocz felett [Görgény MT; Born. G/XVI. 2].

2. szállított; care a fost transportat la ...; transportiert. *1623:* Vagyon ilyen bántásunk is az kézdi-vásárhelyiektől ... ennek előtte azokból vámot nem vöttenek, mostan penig sokakon vámot vöttenek és ennek utánna is venni akarnak, még csak az vásárra vitt sótól is [Hsz, SzO VI, 74 követut.]. *1771:* magamis egj néhánj nap dolgoztam a' Bajomi Erdőn a' vitt Malomra kevántato fákan [Ádámos KK; JHb LXVII/166]. *1784:* Kováts Ferentz Ur Titt. Nagy Sándor Vrral egybe párasodott Ágnes nevü Leanyának ez alkalmatossaggal anyja házától vitt mobileai Specificatoja [MbK XI, 72]. *1788:* A Lakadalamra vitt bor árrában maradott ados 5,10 [Kv; Pk 6]. *1796:* négy darabatska fát levetett az Ispotály számára vitt szekér fából [Kv; AggmLt B. 15].

3. kisért, vezetett; care a fost adus (de acasă); begleitet. *1657:* az principalisok ottan-ottan szokták instruálni az commissariusokat, mikor, mire condescendáljanak, vagy mit kévánjanak és micsoda modalitasokkal, holott egy fa egy vágással, ily nagy dolgok egyszer hazól vitt tanúsággal nem decidáltathatnak [KemÖn. 209].

4. erőszakkal vezetett, vhová menni kényszeritett; care a fost dus cu forta; gezwungen. *1662:* a kezeknél levő számos keresztyén rabok mindenestül elszabadíttatnának s a várbéliek is jó nyereséggel, sok lovakkal, prédált marhával, elevenen vitt tatár rabokkal jártak vala [SKr 447].

5. útra magával vitt; care este adus de cineva (ca furaj) cînd pleacă la drum; zur Reise gebracht. *1739:* Némellyek mellől ... mind az időnek kemény volta mind pedig utra valójok(na)k el fogyása miatt az Béresek el-állván Szekereket és quod majus Marhájókkat veszedelmezni óda hadták, a' többit mindazál(ta)l és ezeketis mind addig él vivén azon Militia mig az utra vitt kevés kóstyok absummálodik és consequenter Marhájók penitus el veszedelmezik és romlik [Nagysajó BN; Ks 99 Kemény Sámuel aláírásával].

6. vhova munkára vitt; care a fost dus la lucru; zur Arbeit gebracht. *1778:* Másuva vitt Jobbágyok [M.csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18].

7. írt, vezetett; care a fost scris cu ...; geschrieben. *1821:* Panaszok Törvényes el látasával vitt Protocolum az 1821ik Esztendőben [H; JF 36].

vittenbergai a Wittenberg tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Wittenberg; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Wittenberg: Wittenbergben található/levő; care se află la Wittenberg; in Wittenberg befindlich. *1677:* Nemes es Vitezlő Also Kubinyi Hieronymi Andras ... ő Ngatul az Vitenbergai hires Academiaban promovealtatot, a honnet ... tudomany beli szép haszonnal haza jövén [Vh; VhU 262–3 Thökölyi Imre ad. lev.].

vitulus marha, kincs; comoară; Schatz | nemesi levél; scrisoare de înnobilare; Adelsbrief. *1736:* Igen ritka vala régen az titulus, Az ládában penig vala bőv vitulus. Ma pedig hazámban vagyon bőv titulus, Sokak ládájában ha nincs is vitulus | Nosza sok titulus, melyik győzné el ezt az vitulust? [MetTr 313, 363].

vituperium feddés; mustrare; Tadel. *1618:* Erről is szántalan sok históriát előnkbe hordván, ki mind comtemptusunkra nézett, végre szörnyű vituperiummal hozá elő az Török Zsigmond és Bölöni uram öccse dolgát, hogy ki hozta bé s mint lött az dolog, és ezalatt árultatás vagyon [BTN² 87].

vitusi szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: ~ *rángató nyavalya* vitustánc, chorea; choree; Art Krankheit. *1834:* (Meghalt) Nyilas István 4 hetüs fia Sandor vitusi rángato nyavallyában [M.gyerőmonostor K; RHAk 2].

vityilló szegényes kis kunyhó; cocioabă, casă mică/sărăcăcioasă; kleines Haus. *1880:* Kóboroltam a havasok között. Szétmállott várak omladékain, rengeteg erdők árnyékában, vendégszerető székely falucskákban s ronda vityillókban [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vív 1. csatázik, harcol; a se lupta/bate; kämpfen. *1653:* soha nem állhatá el a hajdu lövését, hanem a sánczot megbontja, a hol és kitől lehet elfutó-felet vészen mind török, mind magyar; a tatár még jó idején elmene a rabbal, semmit sem víva, mert azelőtt való napokban tudta mint járt vala a hajdukkal a vásáron [ETA I, 82]. *1662:* a vezér a számos jancsárokat kastélyoknak nekihajtá, parancsolván, azt azonnal elboríták, rájok vívák, vágák [SKr 541]. *1710:* Háromszéken Szentlélek táján fenn az aërben szárnyas hangyák nagy sokasággal, rettenetes tusakodással egybenmentenek, mint két tábor, s úgy víttanak [CsH 443].

2. küzd, harcol; a (se) lupta; Krieg führen. *1572:* Mykoron penygh Eleozeor az olahok, Megh Jndultanak wolna walkay Myklos, Monda My nekunk Allyatok hattrab fyaym, Senky Semmyth Ne Jndechon Mert Nem vynnja hoztalak, en tytoketh, hanem Jgaz Lattny [Jákótelke K; KP]. *1619:* Ne panaszolkodjatok, sírjatok mint az asszonynépek, hanem víjatok is, ha kell az ország [BTN² 189]. *1668:* Tartok attúl, Kegyelmed az tánczban s én az sánczban; Kegyelmed iszik s én vívok [TM IV, 314–5 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. ostromol; a asedia; stürmen. *1562:* A törökök sok ideig vívák Szakmárt, és ugyan meg is vették volna, ha Balassi belőlle ki nem szökött volna [ETA I, 18 BS]. *1614:* Végre Jenő várát sokáig vívák, de ... azt is megadák [BTN² 43]. *1653:* Mikor a várat vinák, egykor látták az egen török ország felé, mintha valami tüz lobbanás lött volna [ETA I, 48 NSzF]. *1662:* a fejedelem a svékussal megegyezvén és a

maga birodalmátul nagy messzire, szintén Litvániába távozván, hogy senki mezőn ellenek ne állana, minden szabadosan cselekesznek, várakat vínak, vesznek vala | ezek is először a dandárban hagyattak, de a vár megszállása után Török István várasbéli nemes ember hadnagysága alá adatván, a Veres-bástyára, hogy egyként azt vívnák, rontanák, ostromlanák [SKr 358, 585]. *1663:* Érsekújvárat elhagyta az török, Nyitrát víja [TML II, 600 Teleki Mihály a fej-hez]. *1704:* Ma olyan hírt hallottunk hogy beszéltenek, hogy Magyarországból valami hadak jöttenek volna bé Erdélybe, és Szamosújvárt megszállották volna, és most actu vínák [WIN I, 297].

4. ? ívik; a depune icre; ausbrüten. *1731:* az Posarok nem vinak ha vinakis itt az mi tonkban köz haloval nem foghatni mert nadas az To szélei [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.].

vívás 1. ostrom; asediu; Ablage. *1662:* ha Lengyelországbul segítsége érkeznék is a várnak, ne könnyen kínszerittetnének félbeszakasztani a vár obsideálását, megszállását és vívását [SKr 239]. *1710 k.:* nem is volt semmi munkánk, mert semmire nem commendírozott el a török Fülek vívásakor is [BÖn. 730].

2. vívólecke; lecție de scrimă, Fechtenlektion. *1853:* vivásért (: egy cursus 24 ora :) 6 tallér ... gymnastizálás (: 1/4 évre :) 1 tallér [KCsl 3].

vivát éljen!; (să) trăiască!; Hoch! *1664:* Ezek már bizony oly nagy reménség alatt vannak, hogy urunkért, az hazáért (de talám inkább az pénzért) készek mindenekre; ezek urunknak kiáltják a vivátot [TML III, 290 Stepan Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1843:* Nemsokára azután hallok nagy hangon kiabálni: Vivát! Vivát! [VKp 77].

vivés vitel, írás, jegyzés; scriere; Schrift. *1833:* A Fels. Kir. fö Kormányszék a' ki hirdettésekröl valo jegyzö könyvek készittését s annak pontos vivését rendeli [Székelyvaja MT; HbEk].

vivésnap munkanap; zi de muncă; Arbeitstag. *1816 u.:* azon napokon" ugy dolgoztat és dolgozik mint akár mely más vivés napokon [KLev. – "Ünnepeken].

vívódás frământare, zbucium, nelinişte sufletească; Gewissensunruhe. *1880:* Szidtál füt, fát, hogy annyi vívódás után miért nem tudsz álláshoz, nyugodalomhoz jutni, miért kell mint egy gazdátlan kutyának kapuról kapura vándorolnod [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1883:* Mire a vívódás, emésztödés? Kinek az elismerése ér fel az én mostani csendes, nyugalmas pihenésemmel? [PLev. 109 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vivő 1. *mn* **1.** elvivö; care duce (ceva); bringend. *1608:* Hadgiuk azert keg(yelme)teknek es paranchioliukis serio, ez lewelwnk latua(n), minde(n) ok uetetlen, hozza tartozando Jozagok, es az varban leueö Jauaiual, az mint keg(yelme)tek kezehez ueötte, adgia az eö keg(yel)me Zamara oda bochiatott leuelwnk uiueö hwteos Deakinak kezebe [Gyf; Törzs. a fej. Kamuthy Balázs szúv-i várkapitányhoz]. *1640:* ezen leuelem Uiueö szolga(m) Goga Peterteöl az summat kwldgye meg [Mikeháza SzD; KCs IV. 149]. *1658:* Megszolgálom, édes kedves Öcsém, Kegyelmed ezt az urunk parancsolatját ne késleltesse; ezen levelem vivö szolgámtól küldje meg [TML I, 287 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1659:* Kérem Kegyelmedet, ez levelem vivö ember által tudósítson, miben legyen ott az dolog, hogy én is ahhoz tudjam magamat alkalmaztatni [TML I, 442 Veér Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1661:* Kérek minden rendbeli jóakaró uraimat, vitéz barátimat, ezen levelemet vivö paszmosi jobbágyomat bocsássák békével [TML II, 54 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1679:* Ez levelem vivö postának meghagytam, hogy komám asszony felé menvén, ökegyelmétöl levelet vigyen Kgldk [TML VIII, 406 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez]. *1776:* Mlgs B. Henter Antal Urffi Huszára ... tanálkozott à M. Groffné Levelét vivö emberrel [Kóród KK; GyL 20 Lad. Lenger famulus lev.].

2. szállító; care transportă ...; transportierend. *1657:* kevés nappal azelött Helova felé küldöttem vala csatára, s valami borokat vivö szekerekre tanálván, azokat verte fel [KemÖn. 242]. *1785:* most a közelebb el mulo Nyáron Mále kapálláskor találkoztam Puszta Rajtoltson valami edenyeket vivö Mokányokkal [M.nagyzsombor K; KLev. Anna Soproni cons. Georgii Ugrán (32) vall.]. *1796:* A Bányitzára bort vivö Szekerek a 60 szál fenyö Deszkat betsülettel el hozván az Hinto szinte rakattam [IB. Fogarasi István lev.].

3. vezető; care duce/conduce ...; leitend. *1662:* inkább akartak embernek, mintsem Istennek engedni és a hatalmasokkal s többekkel a veszedelemre vivö tágas úton járni, mintsem a világ elött tekintet nélkül levö kevesekkel a szoros kapun menni az életre [SKr 714]. *1751:* Hogy ö légyen Királyotok Mennyben vivö kalauztok [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. játék]. *1841:* Az Also Szovátrol Mocsra vivö út seppedékes réten menvén keresztül [KLev.]. *1845:* Parajdròl a' Sóaknákhoz vivö uton elromladozott hídak épitésire szükséges költségek valamelyik köz pénztárbóli kiadattatása ki eszközöltessen [UszLt XI. 85/6. 215].

4. vmit folytató/üzö; care practică/exercită (o profesiune); ausübend. *1810:* Elsö régi, egész Telek ... Lakik rajta Fogados és egyszer s mind az ide valo Dominalis Bíroságot vivö Birtokatlan Nemes Pap Ignáth [Doboka; Ks 76 Conscr. 227].

5. csúsztató; care înaintează şi duce (buşteanul la gura fierăstrăului); schiebend. *1758:* vagyon ... a Tökét elébb vivö kereken való hasonló új fogas vasakkal és más minden eszközökkel fel készült jo Fürész Malom [HSzj *fogasvas* al.].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** vmit vhova szállító személy; persoană care transportă ceva undeva; transportierende Person. *1823–1830:* Történt pedig sokszor, hogy a németek nem érkezhettek meg mindenkor a rendes idöre, a gubacsot vivök sem várakozhattak, hanem ennek a tímárnak lévén ott a Duna partján egy alacsony faháza ... a gubacsokat nála lerakták [FogE 168]. *1831:* Hatarozatot Hogy ha Valamely fazakas Mester ember akar it, az arulo szinbe akar a Videken Nagy Vásárba a Vivöt elhijja minden darabb edényér (!) Fizessen 12 krajtsárt [ZFaz.].

2. vkit erőszakkal vhova vezető személy; persoană care duce pe cineva la ...; jemanden mit Zwang leitende Person. *1806:* Pataki István ... minket hivatott ... hogy elöttünk Magyarosi Györgynek eroszakoskadása ellen protestallyon ... ott protestál is elöttünk minden kárairol hurtzoltatásárol; de ezzel nem gondoltak a vivök, hanem taszigálva vitték [Torda; UszLt ComGub. 1753u.].

víz 1. apă; Wasser. *1569 k.:* Ha akarod Az Cristalt vag Achelt lagytany, vegy az rothat fannak az hammat es oltat-

lan Mezet, Egik anne legien, Mint az Masik, es tölch vizet kwziben es had keet orayg forrany, es zwrd le az vizet egy fazekban ruha altal, Ted bele az Achelt az vizben, Az kit Meg akarz lagitany [Nsz; MKsz 1896. 357]. *1573:* Teglas Antal ... vallia aztis ... hogy Magiary Katalin Bezelette Neky hogi vgan Istenert kerte Kapa Myhalne hogi Borbelj Kelemenhez Menyen, Es keryen oly vyzet teole ky archon az Santa[a] hasas voltanak [Kv; TJk III/3. 63. – [a]Egy terhes sánta asszony]. *1592:* Georgy Eotweos Marton Inassa Ach Antal fia vallia ... Eztis hallottam vgian Cassai Borbara zayabol hog atkozta az warost, Az Jsten meni keöwel veztene el, Jwne el az Twz viz swlliesztene el ecczer [Kv; TJk V/1. 300–1]. *1638:* Hallottam elege valo javaszalkodasat Lakatos Giórgjnenek hogi mikor Giermek agjaba(n) fekût az pinczeben uizet leönteőttek s be is huddoztak rea [Mv; MvLt 291. 164b]. *1680 k./1715 k.:* veled czimborámot akkor hidd, mikor a' tűzet 's vízet őszve házasitod [Rosnyai, HorTurc. 214]. *1693:* az Tsuporba(n), mellyet ki vóttek az földből viz, s, holt sze(n) lòtt volna [A.jára TA; Berz. 7. F. LXV. 38]. *1710 k.:* aminthogy a tenger egészen víz, úgy abból csak egy csepp is víz [BÖn. 436]. *1749:* a vér szipoimot el felejtettem vala hogy ujjitasd vizzel meg ... talám eddig meg is holtak mellyet bánnik [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1786:* nem bátorkodtunk, hogy a Hordóba küldhessük élve; mert tsak Bodonigis Tohättól fogva, annyira el lankadtak vólt a halak, hogy ha még tovább is hordóban tartottúk vólna, mind meg döglött volna, a Vizbe meg döglött hal pedig igen roszsz [Mezőbodon MT; IB. Miklós János lev.]. *1805:* vizzel meg oltván a tüzet [Torda; RAk 363]. *1811:* a' viznek, mondják, nintsen rokontzája, Azt meg nem állitja a tüznek szikrája [ArÉ 39]. *1847:* Szept(ember) végén már meg körmödzött künn maradt edényekben a viz [KCsl 13 Kemény Dénes lev.].

Szk: *aranyszínű ~. 1558 k.:* Nagiobich meg az tuzeth, Mikor latod az elso feier vizeth Meg veressedny es tegy mas receptaculomoth alaya, Melyben Megien arany zinǫ viz, ky hivattatik aiernek [Nsz; MKsz 1896. 286] * *fejér ~ → aranyszínű ~* * *forró ~. 1772:* most nem oly régen Zilahiné Aszszonyom az Ura mellet találván Gázmér Kriskát égy ágyba fekünni égy Eczaka foro vizzel nyakon öntötte mind a kettőt [Dés; DLt 321. 79a St. Sárosi (46) ns vall.] * *hideg ~. 1671:* Az hal felől írt vala Kegyelmed ... de én úgy hiszem, a mint a feleségem mondá, hogy ha hideg vízben tétette Kegyelmed, semmi gondja nem leszen [TML V, 654–5 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *jeges ~. 1738:* ezen Servi az polturáért oly kemény executiot Szenvedünk, hogy ... Zágonban a falu hűtős polgarat gomolyaban köttetvén, és jeges vizzel meg öntöztettvén az hideg aerre ki vitette [Hsz; Ks 99] * *marhaganéjos ~. 1765:* ha valaki ellen rancora vagyon ... mikor már mind bé fizette volna contributiojanak gvottáját, mégis valami rancorbol a Kornis Uram Parancsolattyábol ... az emlitett Birámnak Feleséget kis gyermekivel, telnek hideg idején s.v. az sertés ólba rekesztette, s marha ganéjos vizzel öntöztette eőket az sertés olban [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall.] * *rút ~. 1583:* Sophia Borbelj ferenczne vallia ... Lattam aztis hogy Arczul eotte Balassy Sandor Katalint valamy Rut vizzel [Kv; TJk IV/1. 196] * *sós ~. 1594:* Az Somlioy maior hazban ... Soos viznek walo kadachka vagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7. 16–7] * *tejszínű ~. 1558 k.:* ved az tey zinǫ vizeth ... es distillald megh hath uttal, meglen az veres rez plehe ... Meg feieredik [Nsz; MKsz 1896. 286] * *tiszta ~. 1580:* Wegy 1 loth galichköuet, 2 loth timsoth, 1 loth feier galichköuet, 1/2 loth plumosumot, Tizta vizben kel vetny, hogy porra Tötted, Meghel solualny, hogy Tyzta viz legien, vgy kel beleie vetny [Nsz; MKsz 1896. 569].

Sz. *~re visz. 1662:* akármikor, ha jót hallottam is felőlünk, nem egyébnek gondoltam, hanem hogy vízre akarnak vinni s azért kellett nekünk is tapogatva és okoskodva az dologgal bánnunk [TML II, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Jámbor ember külsőképpen Haller István, de belől ebül áll a mája a reformátusok ellen, bizony a vízre viszen egyenkint benneteket [CsH 426]. *1776:* Groff Lázár János ... mondotta ... igy vitt engemet ã Vizre, ã jo Csizi Hadnagy, s, azt ã Kis Aszszont-is, de nékem Soha tovább barátom nem lesz Csizi Hadnagy [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. *1811:* sokszor a' leg-erőssebb Férjfit Egy gyenge Fejér-nép meg-győzött, vizre vitt [ArÉ 200]. *1818:* mindenik(ne)k jobb volna ã valoságon igyekezni, mint à csalárd reménségen, mely az Embert sokszor viszi a vizre [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobai Sigmondhoz] * *annyit teszen, mint a tengerben egy kalán ~. 1663:* az mi szolgálatunk ő felségénél csak annyit teszen, mint az tengerben egy kalán víz [TML II, 555 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz] * *beszívja, mint a spongya a vizet. 1710 k.:* Ami pedig nehezebb, valamely mérget az ő szíve, mint a nagy száraz aszú spongya a sok vizet, beszív vala, azt osztán a király és udvar fülek, szívekbe felönti vala [Blm. 995] * *egy csepp víz ráfér akármilyen pohárra. 1899:* Persze megint van elég dolga, de egy csepp víz ráfér akármilyen pohárra, ha rá akarunk tölteni [PLev. 203 Petelei István Gyalui Farkashoz] * *egy kanál ~be beiszik vkit. 1785:* Kretsun és Tamászie ölly meg rögzött irigységgel viseltetnek én hozzám, hogy ha lehetne egy kalán vizbe bé innának (!) [Piskinc H; GyK] * *egy kanál ~ben elolt/elveszít vkit. 1672:* ha az Isten meg nem gátolja vala az gonosz embereket, elvesztik vala Kegyelmedet egy kalán vízben [TML VI, 378 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1805:* én réám azak közönségesen ugy haragusznak, hogy nem szánnának egy kalán vizbe el oltani [Csekelaka AF; KCsl 15] * *folyik, mint a ~. 1657:* jó deák, olvasott és hatalmas memoriájú ember vala, folyt mint az víz az discursusa [KemÖn. 82] * *forró vizet önt vki alá. 1710:* Kegyelmeteket is azon kérem, ne praecipitálja a dolgokot, hanem amennyiben lehet, igen csendesen s óvást bánjék minden occurentiákkal, mert a német hamar alátok önti a forró vizet [CsH 413] * *mintha a forrásban elbuzgó ~, úgy forr ki vmit. 1662:* ez a meglátogatásnak városa, mellyben egyéb nincsen nyomorgatásnál, mint a forrásban elbuzgó víz, úgy kiforrja az ő gonoszságát, bosszúságtétel és nyomorgatás hallatik benne [SKr 708] * *mintha forró ~zel öntött volna le vkit. 1705:* Kit ott Kornis uram előtt mondván, nem tudván, hogy ott áll közel és jól hallja, mindnyájan olyanok lévénk, mintha forró vízzel öntöttenek volna le bennünket [WIN I, 368] * *a vér ~zé lesz/válik. 1710 k.:* Legalább a feleségétől nem lehet elválasztani, a vér vízzé nem lehet, atyjafiait el nem vetheti [BÖn. 696–7]. *1811:* Jobb lészen hát, hogy a' vér vizzé ne válljon, Hanem a' Testvér a' Testvér mellett álljon [ArÉ 102].

2. folyóviz; apă (curgătoare); fließendes Wasser. *1551:* walamy Bantasok Ne legyen, thowabba ha myben swksygek Esyk Az fa le zaleytasban Mygh Az wyzre wetigh (!) the k: ne hagyassa hanem segeytesse [BesztLt 49 Joannes Dobai Vincencius sweh beszt-i bíróhoz]. *1592/1593:* Az vizetis tudom hogj keet feleól folyta ez helt [Szásznyires SzD; Ks 35. V. 12]. *1620 k.:* ez széles világon sohul semmi vízbe nem lakik amaz szörnyű-iszonyú crocodilus sárkány, hanem csak

az Nyílusban [BTN² 414]. *1642:* Tudom azt, hogi az küs mezeoröl be haytottak ennek eleötte valo ideöben ide az falu czordajat az Eokreokeot is itatni, ittanak az Barmok, az pasztorok feredeztek az vizben [Sszgy; HSzjP]. *1677:* Az ot lakos Só vágok a' Városbelieket az Aranyason lévö hidaknak csinálásában, jég menéskor, és a' vizen edgyüt valo oltalmazásban segillyék [AC 245]. *1678:* intre Ziuri Anyinosza nevü erdö két fele oszolván Vállyá Pesteri nevü viz hasittya az határt az eredetig, onnan lejtuén Anyinosza nevü vízre la Lázul Laczkonyilor [O.sil H; EHA]. *1710:* Itt már a szegény magyarországi reformátusokkal úgy bánának a jesuiták, mint a farkas a bárannyal, mikor a farkas maga zavarván meg a forrást, ráfogá a szegény ártatlan báránya a víz felzavarását és megölé érette [CsH 93 1674-re von. felj.]. *1760:* Abrud Bánya felöl jö le ezen falu határán egy Valle Jeri nevü Viz, melly is szakad az Aranyasba [Hesdát TA; BLt]. *1779:* egyszer a Menetske az Vra keménysége miatt a Marosba is be szakadott volt s ha az Vra utánna nem szaladott volna, s ki nem huzta volna a vizből, beléis ölte volna magat a Vizbe [M.lapád AF; Mk-Rh 5/3]. *1799:* tulajdon magam[a] kéntelenittettem tapasztalni, hogy nem csak az éretlen ifjuság, hanem még meg élemedett személyek is, félre tévén minden szemérmetességet, midön nyári üdöben a Város mellett lefollyo Szamos árkában feredeznek a viz mellett alá s fel járkáló személyek között anya szült mezitelen a vizben felemelkedni, de még szerte széjjelis sétálni is nem szégyellik [Kv; EM XLVIII, 488 gub. – [a]Gr. Bánffy György gubernátor]. *1806:* a bivalt az írt pap kihozván, nagy bajjal az Olt vizébe béveték ... A bival lefogván a vízen, elvesztették, és odahagyni kéntelenittettenek [F.rákos U; RSzF 220]. *1810:* A vizek mellet, és vizben(n) is találtato veszedelmes kigyokat köteles lészen az arendat(or) pusztitani [Km; KmULev. 3]. *1851:* ha a' szolgám és egy Szabo Jósef nevü ember lábamat meg nem fogták vala – a' vizbe buktam volna [DLt 87].

Szk: *~be fullad. 1859:* vizbe fuladott és meg halt decsei születésü Kis Miska ... 20 éves korában [Dés; RHAk 105] * *~be fulladás/fúlás. 1856:* halt meg vizbe fulladás által Osvát Biri 20 éves hajadon [Dés; RHAk 82]. *1857:* halt meg B. váralyi Boronyai Ferencz 20 éves korában, véletlen vizbefulás által [Dés; RHAk 89] * *~be hal. 1629:* mind az kett leuelet ... el küldöttem Maczkassi Uramnak, mindgyarast azulta varakozom im ma, im holnap, nem tudhato(m) az szabados, Vizben holté, auagy houa veszet [KCs IV/116 Kemény János lev.]. *1681/1685:* Koncz István ... mégh egjszer majd az vizben hal vala [Nyárádszereda MT; SLt AF. 23 Ban István (25) ns vall.] * *~be halás. 1710 k.:* ottan csakhamar a vízbehalásnak veszedelmével megrettentél [BIm. 986] * *~be ölettettik. 1597:* Miert hogi az vetket eomaga az azzony sem tagadgia, es az thanúk wallasibol constal ... Teczik az theorwennyek hogi ... az varosrol ki ewzettessek, soha penigh teobe az varosson magat ne talaltassa, mert ha it tapaztaltatik sakba bútassek es az vizbe eolettessek minde(n) theorwen nelkewl [Kv; TJk V/1. 134] * *~be szöktet. 1760:* mondá a Török Iuga Gligor(na)k miert szöktetnél engemet a vizb(e) hiszem én nem vagjok Sztrigoj [Mezörütes MT; Ks] * *~be vész. 1662:* igen károsan esék csatájok, mert a Szamosnak nyomattatván, a vízbe is felesen vesztek s bennek le is vágattak vala [SKr 366] * *~be vet. 1570:* Ferenchy Ambrws, Kwthy Antal, Nagy vinche hitek zerent vallyak hogy ... Mykoron Byro Myhalnet az wyzbe vethettek volna, Thakach Janos az Siluester germeket hozzu fogta volt hogy Eyhel (!) hal volt meg [Kv; TJk III/2. 40]. *1625:* Az Borbeli Jstuanne zolgalojat hogi az Vizben Vettek fizettem az Cziganoknak f 1 [Kv; Szám. 16/XXXV. 165]. *1749:* láttam hogy Dumbravan Maria egy nagy bottal forgodat eszt kiältvän üssetek az īllyen s illyen urāt s vessetek a vizben [Kissajó BN; BLt 6 Albas Todorné Marjucza (53) zs vall.] * *~be vetés. 1633:* Hallottam azt Falabu Janosnetol magatol hogi nincze(n) niluanabba(n) valo kurua az eó leanianal Katanal, mert az Czikor Kathanal inkab megh erdèmlene, akar az Vizbe vetest [Mv; MvLt 290. 137a]. *1650:* (A vadlott) vagi egetesre, vagi vizbe vetésre iteltessek az boszorkansagert, es bubaiossagert [UszT 8/64. 34b] * *hajókázható ~. 1820/1875:* Hajókázható vizhez közel nem vagyunk [Zsobok K; WassLt] * *havasi ~. 1823–1830:* Harmadik vacsora neme volt az ángolna ... Sokan eztet, hogy kígyó forma, unják enni, it is az havasi vizekben vagynak, de csak aprók [FogE 229] * *tilalmas ~. 1676:* Tilalmas Viz a' Szamos az eghesz Gyalu hataron altal [Gyalu K; EHA].

Sz. *~be haló ember a habhoz is kap. 1662:* Ha úgy vagyon, vízben haló ember az habhoz is kap, mivel Erdélyben törvénytelenül gyűjtött, húzott-vont kincsét elébb kitakarítván, accipe Rákóczi uram annál egyebet nem hagyott, nem kár volt ezüstön keresztyén lelket venni [SKr 465] * *biztatják a partról, mint a ~be haló embert. 1657–1658:* Efféle állapotban szokott dolog, hogy mint az vízben haló embert az partról biztatják mások, úgy az cselekedetteket emendálják némely emberek: így s amúgy kellett volna lenni s lehetett volna [KemIr. 320] * *folyik, mint a ~. 1817:* a tűz ugy folyt, és ugy láttatott a Nagy Szél miatt, mint a viz mikor tovább tovább Sebessen Harapodzik [Torda; KvAkKt 363] * *hányattatik, mint nád a ~ben. 1662:* Megveri a Jehova Izraelt akképpen, amint a nád a vízben ide s tova hányattatik, és elszakasztja Izraelt errül a jó földrül, és eloszlatja őket [SKr 706–7] * *könnyű a ~ partjáról beszélni a ~be haló embernek. 1710:* Vajki könnyü kegyelmednek, Pataki uram, így víz partjáról beszélleni a vízbenhaló embernek, de ha kegyelmedet is olyan próbára ránditanák, mint engemet tegnap, megválnék, ha olyan resolúte beszéllene [CsH 209] * *lassú ~ partot mos. 1791:* lassu víz partot mos [LLt Fasc. 17 Gyujtó Sándor alispán lev.] * *sínlődik, mint a ~ben haldokló. 1841:* Abrugbánya környékében fekvő abrugfalvi, bucsui és kerpenyesi Felséged szegény adózó jobbágyainak – kik az elnyomás súlyától eredő szükség miatt, sok száz hasztalan síró, panaszkodó s esedező ártatlan gyermekeik között, mint a vízben haldokló, ki sehonnan sem lát segedelmet, kétségbe esve sínlődik – ... ilyetén szerencsétlen állapotjokat személyesen sohol ... elő nem mozdíthatják [VKp 59–60] * *úgy esik a penna/az elme, mint a ~ egyik kőről a másikra. 1710 k.:* csak amint írni kezdettem, egy materiáról a másikra úgy esett a pennám, s elmém, mint a víz egyik kőről a másikra [BÖn. 483] * *zavarja a vizet. 1777:* a bécsi cancellárián ne légyen több egy referendáriusnál, melyre kilyéni Székely Dávidot küldik ... Elhiszem, oda is azért küldik, hogy ne igen zavarja a vizet tudományával [RettE 379] * *zavaros ~ben halászik. 1676:* Az mely dolgok valami részében másoknak nem tetszenek, higyje Kegyelmed, szeretik az zavaros vizben mások halászni s az hasznát magoknak, az gyülölséget Kegyelmednek hagyván [TML VII, 248 Betlen János Teleki Mihályhoz]. *1805:* a Czikmántori szász pedig egy lábig az igaz hogy mind huntzfut, és zavaros vizben halaszni szeretö ember [Csekelaka AF; KCsl 15].

3. állóvíz, tó; apă (stătătoare), baltă; Stillgewässer. *1573:* Ersebet pinch (!) Martonne, Masik Erzebet Zombok Ianosne, Azt valliak hogy lattak Nagy halak fekwttek halwa az fodor Istwanne Towaba, de vyze Nem volt, Azt ne(m) Twgyak ky

myat leot, Es howa leot az vyze | Beke gergel … azt vallia hogi mykor Segeswarrol Jeouenek Meggies fele … az kochy … Be deol az Thoba felesege germeky Rayta voltak … Mongia az azzony hogi meg egik germeke oda vagion esmet Be Ment es az vyz fenekereol vonta fely egi leankayat [Kv; TJk III/3. 181, 270]. *1606:* uizwnket tiltottam uolt megh kegmetek akarattiabol, halazoktol az ktek peczietiuel flj. 12 [UszT 20/143]. *1706:* Vagyon az haz alatt valo kertben edgy hal tartó, de a vize ki száradott [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1796:* Ezen mi határunkan a Néhai … Groff Ur Eö Nság(ána)K Semmi névvel nevezendö Vizen, vagy Ton épült Malma nem volt, mivelhogy Sem Tonk, sem arra valo potakaink nintsenek [Pujon SzD; WassLt]. *1804:* az illyetén vizet magában foglalo és elis emésztö gödröket … ásattatni és tartani mind szügséges, mind penig szabadságos dolog [Kv; Pk 3]. *1836/1840:* Kotsisomat lovaimmal ki küldettem tul a' vízre az ugy nevezett horgos Tora, hogy ottan két három kéve kákát vágjon számomra szöllö kötni [Dés; EHA].

4. folyóvíz vize/tömege; apă (de rîu), masă de apă formînd un rîu; Masse des fließenden Wassers. *1560:* fellyeb azon vizenn, molnot ne chynalhasson bamfi menyhart [Mv; JHbK XII/7]. *1582:* Anna Iso Boldisarne vallia, hallam hog kialtia vala Az Rab fabian leania, vgmond, Am bele esek Es tekinthem hat igen vizi a' viz [Kv; TJk IV/1. 82]. *1590/1593:* Az Regi foliasatis Az viznek ot vallja hogj volt ahol mostan az Nagy fwz faak vadnak, melliet Christoff vra(m) ippitetet es onnet gatoltatta Ide az mostani foliasara az vizet [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1662:* Székelyhíd várát rettenetes nagy munkával, az alatta való nagy mély ér vizébe négy ölnyi szélességü fundamentumokat … cövekeket a víz fenekére olly sűrűséggel veretvén alá, hogy a cövekek … mindenütt egymást érnék [SKr 296] | vagio(n) az Babolnay patako(n) … ket kis fellyül czapo malmoczka, boronabol fel rova, fedele szalmas, mellynek jűvedelmet az víznek szük avagy beo volta hordozza [Bábolna SzD; Utl]. *1696 k.:* mikor meg bövül az Viz az Maroson [BálLt 1]. *1731:* azon Szoros útb(an) az Agyagas és Iszopos Sárt ã Viz annyéra concumulálni szokta, hogy Marhájok(na)k nem kicsind eröltetésével vontattatyák azon ált(al) ã terhet [Kv; Pk 7]. *1746:* Fekete Istvánné Aszszonyom eö kg(ne)k gáttyátol fel nyomottatván a' viz … eö Nga malmának kereke alá a' viz, jo darab idö alatt egy kereke … éppen nem foroghatott [Dombó KK; JHb XIX/7]. *1768:* (az) ujj gátonn fellyül nap nyugot felöll a Maros vizére rugo Láb Földök(ne)k nagyobb ártalmokra s romlásokra a Maros hogy sem ez elött volt, vagy pedig a viz állományasobb lévén, még annyit sem árt, eddig elé nemis artotté? [Abafája MT; Told. 17a]. *1772:* Itt olly sebess volt a' Viz; hogy derék Télben is bé nem fagyatt [Ádámos KK; JHb XX/27. 14]. *1814:* minekutánna a' viz azon utrizalt Gatott egèszszen el Szakasztotta senkiis annak meg igazitásán nem ügyekezett [Km; KmULev. 3 Jos. Dálnoki (20) vall.]. *1817 k.:* A Küküllö is igen nagy volt, hanem kárt nem tett, most pedig a' vize olyjan sos, hogy fözni sem lehet belölle [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt kezével].

5. állóvíz/tó vize/tömege; apă (de baltă/lac), masă de apă formînd un lac; Wassermasse, See. *1585:* Az Kalmar Lazlo Towanak vize … el Ne(m) erte a' felseo Tonak gattiat, seot hogy ot viz Ne(m) volt, few Neotte fel [Kv; TJk IV/1. 430]. *1592:* az korchioliasnak fizette(m) hog az varos Towara iart es iegelte à tot … az iegh hog olwadni kezdet vala, az hirtelen valo uiz az gaton felliwl akar vala menni, fogatta(m) giorson 8 embert … az gatat ganewal megh teöltcöttek [Kv; Szám. XIV/5. 128 Eppel Péter sp kezével]. *1596:* Mideon Biro vram Apahidara kwldeot volna az to latni, mint vagion az vize … Adata eo kegme … d 78 [Kv; Szám. XXIX/6. 97 Bachi Tamás sp kezével]. *1632:* az masodik tobannis vagion valami keues viz. Az ketteij peniglen chiak szaraszban all miuel az szarassagh miat vize ki apadot volt; de mihelit akariak viszet erezhettni rea [UF I, 302]. *1652:* ezen felywl egy Czikos Tho. nem regen czinaltak valami kis teoltest neki, hogy az masik Thora ne mennyen ollyan sebessen zertelen az viz [Kajántó K; GyU 126]. *1662:* egykor egy nyárban egy nagy zápor és égszakadás lévén, azon tónak gátját az árvíz elszaggatná, és a sok szép kecsegék, a tó vizével együtt, mind az érben s annak nádas, sásos rétségére öntödtek és szélleztettek vala [SKr 297]. *1721:* az to az öszön igen tele liven ugy fagyot el az vize az malomra ki fojvan [TKl]. *1727:* Csoma Mihálynak adtam két napra hogy a' Szamoson által lévö deszka rekesz allyát töviselte s töltötte, és az alcsatorna allyát is meg töltötte, s dugta, hogy az föld között ki ne szivarogjon a' viz a' tóból … d: 48 [Kv; Ks 15. LIII. 4].

6. halászásra alkalmas víz; apă în care se poate pescui; fischbares Wasser. **Szk:** *apróhalas ~. 1640:* Ez falunak pisztrangos apro halas rakos vize io vagion meli sub poena f. 12 tilalmas [A.árpás F; UF I, 813] * *halas ~. 1598:* azt kedig nekik megh hattam … hogy az erdeth megh oltalmazzak ne vagiak, az halas vizetis ne halazzak [Kiskájon SzD; BálLt 81]. *1632:* Halas vize uagio(n), melibe(n) keoui es Semlengh hal, s - Rák tere(m) [Kopacsel F; UC 14/38. 31]. *1640:* Halas viz es malom. Halas patak io vagion a Sarkanicza meliben pisztrangot, semlinget, kop halat es edgyeb koi halat, rakot, bovön foghnak [Sarkanyica F; UF I, 721] * *halászó ~. 1583/1584:* Myert hogy peniglen az zabad és keoz halazo wyzen ezt chyelekettek … Azert az factumerth feyekhez zolok Mindenikhez [Újfalu K; Ks 42. B. 9]. *1634:* Az hol másokkal közös bárdos erdeink, szánto földünk, rétünk, halászo vizünk, makkos erdeink, bor, buza, es egiebfele jöuedelmünk vagion [UF I, 337 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1669:* Halaszo Vizek nincsen egyeb égy kis patakocskánal [Tomás H; BfN Székely László lev.]. *1706:* Farkas Vaszil … halászo viz pasztora [Hodák MT; Born. G. VII. 4]. *1737:* attam volt azon Telkemet … minden hoza valo Pertinentiajaval. Erdejevel mezejevel halaszo vizeiuel, szabadosan birhassa [Szamosújlak Sz; Végr.] * *köví halas ~. 1637:* Piztrangos, keöui halas es Rakos vize jo vagio(n) [Hobak F; UC 14/42. 76] * *pisztrángos ~. 1632:* Vagio(n) egy Piztrangos Vize tilalmas sub poena f. 12 [A.vist F; UC 14/38. 58]. *1648:* Ugyan azon piztrangos vizen vagyon egy lisztet eörleö malom [A.porumbák F; UF 861]. *1681:* az oda fel megh irt Havasoko(n), sok szép Pisztrangos vizek vannak [Lunkány H; VhU 114] * *rákos ~. 1640:* Vagion pisztrangos, semlinges koj hal kop hal es rakos vize meli tilalmas sub poena f. 12 [UF I, 807]. *1712:* Börmeny nevü kaszállo, mely mellett foly az Börmeny pataka, mely is igen rákos víz [Csucsa; EHA] * *tilalmas ~. 1632:* Vagio(n) egj Tilalmas Piztrangos halas vizek melinek birsaga f. 12 [Euca F; UC 14/38. 71]. *1649:* Tudom azt hogy körül valo falukat megh tiltotta az sitajakatis az tilalmas Erdötül s az tilalmas Viztül [Kv; RDL I. 135].

7. tenger, tenger vize; mare, apa mării; Meereswasser. *1653:* volt a tengerben egy nagy köhegy – olyan tajtékköböl állott az a hegy – a tajtékkö pedig lyukas mint a kenyér, és az oly könnyü kö, hogy a vízbe nem menyen alá a lyukas volta miá [ETA I, 153–4 NSzF]. *1710 k.:* Volna egy kis madár, amely a tengernek vizét meg akarná inni, de ezer eszten-

döben csak egy-egy cseppet innék, mikorra inná meg? | a refluxussal leapadván a tenger, az egyet-mást is mind kihordák a hajóból, de a víz sok kárt tett benne [BÖn. 450, 589]. *1823–1830:* egy tüneményről kívánok emlékezetet tenni … mintha valami két puskalövésnyi messzeségre tenger volna, és ha vagynak az ember előtt helységek vagy akármiféle épületek, mintha azok egy ember térdnyi magosságáig mind vízben volnának [FogE 266].

Sz. *lábbog, mint a kő a ~ színén. 1653:* Azt mondja az rab, hogy mostan is ott lábbog a tengerben, mint az a sok tajtékkő a víz szinén, nem mégyen fenékre [ETA I, 154 NSzF] * *úgy jár a vizen, mint egy tök/réce. 1710 k.:* elmégyen Calaisre által … dicsérék azt a hajót, hogy az kicsid, épen borított, csak úgy jár a vizen, mint egy tök vagy réce, és ezeriben vész el vagy egy afféle hajó [BÖn. 589].

8. forrás vize; apa unui izvor; Quellenwasser. *1616:* Egy hal tartoczka is vagion az haz alat, kinek vize egy beö forrasbul jeö ki, czak mellöle [Náznánfva MT; Berz. 13. F. 2]. *1632:* eze(n) közbe(n) megh kette(n) ot feddódenek en el menek dolgo(m)ra es uizet meritek [Mv; MvLt 290. 103a]. *1649:* keziben veve az Saitart, hogj az vizre menne [HSzj *sajtár* al.]. *1657:* hordozók gyógyi feredőben, váradi hévízben, Sombornál is valami hitván forrásnak vizében fereszteték eléggé [KemÖn. 94]. *1662:* Melly nagy bő víz, hogy semmi hegyek közel nem volnának, mellyikéből hozott forrásvizének állítatathatnék | a székelyhídi határban felül napkeletről, amint Vására felé az eretsége mellől feltérnének, egy szép halastót, hogy nagy szép bő forrás vize tartana, bő vizével, tiszta kecsegehalával meghalasított vala [SKr 264, 296]. *1811:* kik az Hélikon Hegyének – Tetején, Pégasus szárnyas Ló körmének – Rugásából fakadt Hipokréné vizét Szentnek tartyátok [ÁrE 132]. *1833:* (A hely) a Béla hegy alatt magos helyen lévén vizet tsak 6 vagy 7 ölnyi méjségre kaphatni [Dés; DLt 904/831]. *1834:* Városunknak … Határán talaltato Sos forrásnak, nem tsak Vizével, hanem még Savával is … élhetni … meg engedtetett [DLt 534].

9. kút vize; apa unei fîntîni; Brunnenwasser. *1732:* Ezen udvaron a ház előtt vagyon edgj Gárgyázott nélkül valo kut, tisztitatlan lévén vize rosz [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1757:* a viz attan a Falu kuttyánál igen megrontotta az Utott [Mocs K; JHbK XLVII/17]. *1769:* Medve István Uram … mikor ki fogyott a Viz a kutyából az En kutambol Bogát Irimiának itattatta Marhait [Mezőmadaras MT; BK]. *1781:* vagyon egy … kőből rakatott, Cserefa Gárgyájú, és ugyan Cserefa Gémű alkalmos jóságu Gémes kút melyből lehet vizet hordani [Pálos NK; Hr]. *1837:* a' viz edgy tölgy fa vasas vederrel huzodik, melly a' kut gémhez egészszen vassal vagyon foglalva [A.szőcs SzD; BetLt 5]. *1864:* igen pompás ihato tiszta kut egy domb tetön melyből minden idö szakaszba a viz egy formán fój ki [Nyárszó K; KHn 125].

10. bányavíz; apă de mină, apă subteană (de infiltrație); Grubenwasser. *1757:* az ö Bányajokban annyira valo Viz sints, az mi vanis annak van napig ki járó uttya | Mü mostanis egyebet az l(ectusoko)n nem p(rae)tendálunk hanem azt, hogy Bányájokbéli Vizeket magok Istalyokon jártassák [Torockó; Bosla]. *1823–1830:* megnéztük a Damf vagy Feuer Maschinet, ahol tüzzel hajtják ki a bányából a vizet, azaz tüz által megmelegítvén a vizet, annak párája mozgatja a vectiseket, ezek a csöbe járó embolusokat le s fel taszigálván, ezek kihúzzák a vizet [FogE 207–8].

Szk: *(bányai) veres ~. 1667:* most orvosoltatom ugyan magamat. Az bányai veres vizben is hozattam magamnak [TML IV, 245 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1669:* Már az sok nyögést szintén elúnván, feleségem is igen egészségtelen lévén, curáltatni is akarnók magunkat, mivelhogy a veres víz* is ott vagyon, gyakran elmehetnénk oda [TML IV, 567 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. – *Ásványrészeket tartalmazó bányavíz].

11. (vár)árok/sánc vize; apa unui șant; Grabenwasser. *1657:* Az ellenség annakokáért szorula Hodolin vára és várasa alá az Morva vize mellé, bésáncolván magát az mező felől igen erős sánccal, másfelől az vár és víz lévén erőssége [KemÖn. 45]. *1662:* Az jancsárság … a Körösszélbe szállottak vala, hogy ott magokat a várbéli lövésektül legjobban oltalmazhatnák, az vár árka béllése is onnan végbe nem mehetvén, az árok vizének is elásása alá a Körösre azon a szegleten kevesebb munkával állíttathatnék [SKr 590]. *1823–1830:* A külső sáncban akkor is folyt a víz [FogE 178].

12. víz szintje/állása; nivelul apei; Wasserniveau. *1598:* Bachj Thamas vram … amely kertet … prosequalt es adepiscalt, azon kertet egez varoswl, az varos zenas kerthy mellet valo alo vizet ollian hatarawal attak, hogy az minth az viznek allasa, es horgassaga vagion igenes seowent, eggyk vegeteol fogwa masikhoz fonatathasson [Kv; TanJk I/1. 325]. *1662:* a Körös folyóvizének ereje szintén azon szegletbe ütközvén, hasítattnak kétfelé a várnak körül való folyásába, legbajosabb volna, a víznek legnagyobb apadásában, hogy a bástya szegletinek és napkelet felöl való szárnyának majd mindenestül a vízben kellene esni [SKr 319]. *1666:* A malom dolgabol … Az Vamot mikor mind az ket keó foroghat, Es Annyra valo viz leszen, giücziek külön [A.torja Hsz; Borb. I]. *1671:* Epitessen Es Erigalljon más molnot … mikor penigh az Viz kiczin leszen, Egj helen járjon az Egyik malomra [Imecsfva Hsz; LLt]. *1681:* Ezen Tócska két reszben vagyon; Vize ighen csekély ha aláb ásnak bár csak egi singnyire, hogy az sok sár, szemét ki tisztitodnek, es vizeis melyebb lenne [Vh; VhU 574]. *1701:* Tudom hogy az kérdésben forgo hellj(en) két ághban foljt az Olt vize, mikor nagj volt a Viz, mikor kicsin volt csak Apálcza (!) felöll foljt [Ürmös NK; BNB V/9]. *1758:* mikor a' viz középszerü sem nagj, sem kitsinj [Nyárádkarácsonfva KK; Berz. 15. XXXII. 11]. *1772:* a' mostani Csekélly Viznek bövsége szerintis vagyon ezen Malomra fel tojulva más fél singni és Négy Czólni Viz [Ádámos KK; JHb XX/27. 15–6]. *1806:* Gunsch Mihály … a' Tutaját le bocsátok, mely szerint le is hosztátok … egy porondok fel akasztottátok a' víz nagy lévén a' Exponens nem segithetett rajtotak (!) s Tutajján [T; Born. G. XVI. 2]. *1814:* akkoron midön a' Viz égy hirtelen meg nőtt, már késö volt [Km; KmULev. 3 Hintyován Stéfán (53) molnár vall.]. *1841:* ezen vámot találtám azért kivánnya rajtam fel csikorni, mivel gáttjat ezen alkalommal a duzzadt viz meg rongálta [DLt 707]. *1856:* Itt igen nagy hideg van – a' malom még nem jár mert a' viz igen kicsi, és az ujj kertelésen mind át szűrődik, hanem ha meg lágyul az idö, és a' viz meg nö járni fog [Köboldogfva H; Born. E/IXa Török Viktor Török Antalhoz].

Szk: *bő ~. 1764:* böv viz idején e' miá a' gát miá a' Maros meg-dugult [Vajdasztiván MT; JHb IX/46] * *kicsiny ~. 1770:* az elöttis (: mivel gyakorta öröltöm benne :) tsak alig forgottak az also kerekek ugy hogy tsak hébe hoba hanták a Lisztet kicsin viz létekor is [Királyfva KK; JHb LXVII/91]. *1772:* már most nem hogj a' Silip allja tele ne volna vizzel, de még a' Silipben is a' két also kerekeken felyül tojult tsak a' mostan kitsin viznek mekkorasága szerentis [Ádámos KK; JHb LXVII/286].

13. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *élő ~?*

életet fenntartó víz, ivóvíz; apă potabilă; Trinkwasser. *1759:* a mindenható Istennek ily csudálatos dolgait szemléljük, rettenjünk meg és bűneinkből felserkenvén minden e világi haszontalan dolgokat tegyünk félre s csak egyedül őfelségéhez, mint élő víznek, s minden tökéletes ajándékoknak kútfejéhez ragaszkodjunk [RettE 86] * *holt* ~ folyómederben felduzzadt, megrekedt álló víz; apă staţionară (în albia rîului); stehendes Wasser. *1743:* mi olta ez ... Specificalt Sövénjfalvi Malom epittetet az olta láttam a' szemeimmel hogy a' kerekei holt vizben állattanak [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9]. *1746:* azon Fekete Istvánné Aszszonyom eö kglme malmának a' gáttya miatt fel tolyúlván a' viz az ... eö Nga malmának a' kerekei alá hólt vizben allott az edgjik kereke a malomnak [Ádámos KK; JHb XIX/7]. *1764:* a' Maroson lévő Kőrtvélyfáji Malmoknak ártalmára volt, mivel hót vizet vetett alá bő viz idején [Vajdasztián MT; JHb IX/46]. *1765/1770:* Groff Bethleni Bethlen Samuel Ur eö Nga maradéki Malmokra annyira fel toljta az Vizet ... Simén András Uram Malma Gáttya, hogy a' negyedik vagy also kereke tőbbire holt vizben állot, és majd semmi hasznát nem vették [SLt évr. Jos. Kontz de Marosvásárhely (56) ns vall.]. *1772:* ha szintén ezen Malomnak Gáttját és Silipjét egészszen ujra epittikis, haszontalan munka lesz, mert ha a' Malmot feljebb nem veszik, az holt viz alatta csak meg marad [Ádámos KK; JHb LXVII/12. 299] O **Hn.** *1643:* Holtviz [Retteg SzD; SzDMon. V, 531]. *1643/1770:* in Loco Holt viz vulgo dicto [Retteg SzD]. *1663:* a hólt viznek veghiben [Egrestő KK]. *1687 k.:* ā holt viz mellett [Csitsztián MT; MMatr. 329]. *1693:* Az holt vizre jaroban [Ne; DobLev. I/38. 5a]. *1695:* az holt viz mellet (k) [Kilyén Hsz]. *1730:* az Holt viz mellet (r) [Nagyfalu Sz]. *1754:* A' hólt viz között (sz) [Sáromberke MT] | A' holt viz kőzött (k) [Sárpatak MT] | a' hót víz mellett (sz) [Felőr SzD]. *1759:* a' Holt-Viz kőzött (sz) [Zovány Sz] * *minerás* ~ ásványvíz; apă minerală; Mineralwasser. *1774:* Ezen bánya teli volt egynéhány száz esztendőtől fogva minerás vízzel, mely egyszer s mind kiomolván a Nagyszamosba folyt [RettE 333] * *nagy* ~ árvíz; inundaţie; Flut. *1662:* Patakrúl és Husztrúl elhozott ládaim ott vagynak, félek igen kártól, elhozatnám onnét, de félek, ki sem adják, az nagy vizek miatt nem is lehet hirtelen [TML II, 410 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1701:* oly igen nagj vizek voltak sokszor ... hogj az lo megis uszhatta és usztais [Mv; Berz. 13. II. 21]. *1784:* még két kővek most is meg vagynak, de a nagy viznek miatta nem láttzanak [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 10]. *1814:* valamit segitettek rajta, hogy ha megintlen nagy viz jőne, nagyobb rontást a' Gáton a' viz ne tehessen [Km; KmULev. 3 Hintyován Juon (20) molnár vall.]. *1855:* A Borona Fákat ... a nagy árviz szinte elvitte mert ejtzaka nőtt meg a Maros, annyira hogy a Falunak also reszit egesszen el lepte, és igy alig tudtuk egyenként ki fogni hogy a nagy viz el ne vigye mert már mindeniket fel vette volt [Nagylak AF; DobLev. V/1386 Kóréh Dobolyi Bálinthoz].

14. árvíz; inundaţie; Flut. *1577:* az wyz miat mostis sok kulemb kúlemb kar wallasba wagio(n) az waras Nepe sok hellye(n) [Kv; TanJk V/3. 140b]. *1593:* Sophia Ach Antalne leania vallia: Zaiabol hallottam Kalmar Tamasnenak hogi illien izoniu atkot kialtott Jsten Jsten, agi oli vizet, oly twzet az egbeol, hogi az varos el sullieggien [Kv; TJk V/1. 333]. *1619:* Az nagy erős kőpádimentom utcákat úgy elmosta, szaggatta az rettenetes víz, hogy magam az szakadásokban sok helt torkig is beléállhattam volna, hogy egynéhány napig, azmég az utcákat meg nem tölték, lovon nem mindenütt járhatott az ember az utcákon [BTN² 285–6]. *1640:* felette nagy kar vagion az Pwspeok retiben az viz miatt, mert mind el folta [Gyalu K; GyU 56]. *1662:* az havasokon, hegyeken, völgyeken igen nagy hó lévén, azonban csak hirtelen azon havat igen nagy eső ütvén, olly árvize lött vala ... hogy a hadak impedumentumi, szekerei és a gyalogság affelől mind csak egyre költöznének, az erős sebes vizekben, nemcsak sok szekerek boríttatnának, hanem emberek is számosan vesztek vala ... akik a fagyos vizeken hónalyokig és övig való vízben gázolták volna által a patakokat, azok közül ... megholtak vala [SKr 352–3]. *1677:* kéressék Mandatummal, és ha ugy-is meg nem adnák, ha életben lennének, s' tűz viz vagy gonosz ember miat történt el-veszéssel magokat hirtelen meg nem menthetnék, bűntettessenek ugy, mint legitim Mandatumnak nem obtemperalói [AC 189]. *1729:* az kertnel valo gatunk oda vagyon el hajtotta az viz [Szamosfva K; Ks 99 Fogarasi János lev.]. *1771:* A majorságban is sok kár esett, a vizen fogdostuk s ugj hoztunk fel bennek a házba [Esztény Szt; Told. 5a]. *1787:* Ezen a héten a borokat akartuk ánslogra venni, de a Marosnak nagy árja el rekesztette töllünk a kádárokat, ha a vizek meg szállanának, a jövő héten ánslogolnának [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1826:* gabonáinkba, füveinkbe a' kiütő víz tetemes kárt okoz, a' melyet éppen a' ki nem áshatott árok nem létele okoz [Msz; GyL]. *1838:* Az elsö Hid-lábnak az orrat a Jégahsztóval édjütt a víz el vitte [DLt 794]. *1853:* Tűz, Viz Égi háboru elleni Kár mentesitő intézetben bé állani [M. bikal K; RAk 53].

Sz. *1676:* Én nem tudom, mit cselekedjem, mert előttem tűz s hátam megett víz [TML VII, 188 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

15. áradásból/esőzésből eredő állóvizek/vízállások; bălţi formate după inundaţii/ploi; Lache. *1592:* 5. octobr(is) ... fizetem ket kut asonak az keözep kapu alat valo teömleöcz meg tiztitasaert f 0 d 40 Ket olahnak kik az vizet vontak es az sart f 0 d 24 [Kv; Szám. 5/XIV. 160 Eppel Péter sp kezével]. *1672:* az hegjek allja tartotta, mind innet Adamos feleöl, s mind tul Dombo feleöl, az uizeket, mikor derekason megh aradot ez az kikeöleö [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1676:* oda Szakmár felé megcsendesedtenek, az jó hír, de nekem Serédi uram ellenkezőt izen másfelől, hogy csak az vizek beállását várnák s reájok jőnének [TML VII, 143 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1705:* Itt már az alsóváros a kertek mind megtöltek vízzel, a pincék hasonlóképpen, és az egész város, kivált a kapuk környékén, sárral eltöltenek [WIN I, 494]. *1755:* A' Himberkin egy darab föld ... felette gödrös, ugy hogy midőn esős idő jár, Totska formára az also gödrős résziben viz is szokott kerekdeden állani [Koronka MT; Told. 11/30]. *1772:* egjszer ... a' Viznek fel dugulása miatt ezen Malomnak Háza Vizzel majd egészszen meg telvén hirtelen a' Viznek árja miatt a' Király falvi Gát el szakadott, s leg ottan innen a' Viz szépen le takaradott [Ádámos KK; JHb LXVII/311]. *1806:* a' Vizek miatt kerulnének inkabb a' Vetsi Hidon [Szászrégen; Born. XVI/91 Kádár János (63) vall.]. *1814:* eretlen Törökbúzáinkat a Vízből és Sárbol alig tudtuk ki szedegetni [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

16. vmely terület folyóinak, tavainak, mocsarainak összessége; zonă de luncă inundabilă, cu locuri în care stagnează apa; Gesamtheit der Gewässer (Flüsse, Seen, Schlämme) auf einem Gebiet. *1578:* az menybeol ez Jelen valo Statutio Illethneye az Kysfaludj hataron lewó Zantho feoldeketth, zenafweketth, Erdeoketth, Vyzeketth, Berkeketth es generaliter ... myndeneknek Ellene monda [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1599:* Chyerenj Lazlo ... az eö

maga Nemes haza vthan valo Nemes eoreoksegyth, thudni illik zantho feoldejt, kazalo es zena Ritheyt, Erdejt, vizit … zallagba adtha … Theke Ferencznek [Dés; SLt 29J. 10]. *1602:* varadon Marusszekben waló drabant hazunkat, wles helieuel es ahoz tartozando regy Igassagyual zantho feoldeiuel, Erdeiuel vizeiuel, Berkyuel malomhelieiuel, es minden haznaiual … Janos Deaknak es Eo neky mind ket Agon walo maradekynak mind eóreokke, eoreok arron megh hyhatatlanul adak [Sóvárad MT; Berz. 15. XXXIX. 1]. *1632:* Sztán Popicza is azt Tekéntuén ada az Felső Kománay Molnot, huszon hat forinton, Nagi Thamas Ura(mna)k … es adá my elöttw(n)k az fell<iul megh neuezett …> portio Boerságát, Fa<l>un Mezőn, Uizen és <Erdőn> léuő <Reteiuel> [Szád.]. *1636:* Valamit az teremtő Vr Isten ez világon, az ég alatt, az földön, és az vizekben teremtett … az Emberekhez való ki beszélhetetlen nagy szeretetinek indulattyából teremtette [ÖGrAj 3 l. Rákóczi György aláírásával] *1677:* Aranyászás, maga határán s' Vizeiben, bizonyos conditiokkal, kinek kinek szabados [AC 251]. *1681:* Az havasoknak sok szep vizei … bő pisztrangosok [JHb XXXII/57]. *1701:* megh irt portiojokat … vizeivel folyó vizeivel Tók, veszek, Víz folyásokkal, molnokkal … adák vallák és kötték egymasnak fiurol fiura örökösön megh hihatatlanul [Cege SzD; WassLt]. *1757:* Kérdés támad ez iránt is: Ha az az vizek folyamatiban találtato Arany ott termetté, vagy Mineralis Hegyekből devolvalodat oda? [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.]. *1772:* már most, nem hogy az emlitett vizeknek meg edgjezésin alol ne lehetne halászni, de még azon felyül a' Silip árkábanis [Ádámos KK; JHb LXVII/293]. *1845:* adá T. Kádár Lajos Ur T. Kováts Sándor Urnak azon jussát Bőződőn, mely is részibe jutott osztály szerént azon Joszág utánna járandoival Erdeivel mezejivel vizével páskumával [Bözödújfalu U; Borb. II].

Szk: *tilalmas ~ek. 1727:* Vagyon két Gornyik, kik mind a tilalmas vizekre mind az havasokra és erdőkre szoktak vigyázni [Hévszamos K; GyU 351].

17. ivásra/főzésre alkalmas víz; apă potabilă; Trinkwasser. *1573:* Ferench Kálmandy Karol Mellet Vaday Mihal Zolgaya[a] … az Meg holt legent az Pap Thowa arant talalta az vton fekwe, kery volt hogy Innya vigen, egy Syweg vyzet vit neky es eo otth hatta [Kv; TJk III/3. 415. – [a]Kimaradt: vallia]. *1582:* Ilona Damakos Mathiasne vallia, wlewnk vala Az haz eleot eg Nehanian, Monda Rab fabian hog Menne el az felesege vizert mert Ihatnek [Kv; TJk IV/1. 83]. *1593:* Nimeti Mihali vallia … egi veres holdos louat talalt volt az kutnal … de az torka annak az lonak vgi megh dagat volt, hogi az vizet nehezen nielhette el [Kv; TJk V/1. 313]. *1640:* Hallottam azt is Asztalos Mihálynétól, hogy az várban az Bakó János borát itta és vízzel töltötte meg [Mv; MvLt 291. 233a]. *1662:* tartatván fogva Fogaras várában, mind az idő alatt siralmas kenyérrel vendéglették minden naponkint … nagyjában valami fekete cipócska s víz adatik vala [SKr 91–2]. *1671:* Kegyelmed segítségével bárcsak az váraljai szőlőmet szedethetném meg, mert az vizet én bizony nem ihatom [TML V, 610 Gyulafi László Teleki Mihályhoz]. *1677:* vad(na)k ad minus 25. Vizhez, s egyéb ususra való Üvegek [Kv; RDL I. 155b]. *1705:* afféle köznémet rabokat Kolozsvárott egy pincében bérekesztettek, és akik bennek kurucca nem akartak lenni, hatodnapig sem enniek, sem innyok nem adtanak, még csak vizet is [WIN I, 505]. *1736:* bort nem ivutt Teleki Mihály, hanem csak vizet, azt tisztán megfőzték, azután meghűtötték jeges cseberben, így töltötték kicsiny fa kártyában, azt adták be innya [MetTr 327]. *1737:* Mikor az vénség közül ki mégyen valamellyik tartozik az Ifiu Mester az ajtoig el kiserni és mikor bé jő vizzel es kendövel szolgalni [Kv; FésCJk 70]. *1769:* a Táborba valami roszsz vizet ivutt volna s' az miánn hólt meg [Szárhegy Cs; LLt]. *1823–1830:* Háznál való időtöltése[a] pedig az volt, hogy kiült a tornácába, egy pohár víz volt mellette, kettőt-hármat szippantott a pipából, s mindjárt ivutt keveset reá; ha a vize elfogyott a pohárból, mást töltöttek [FogE 152. – [a]A gr. Bethlen Pál nyug. generálisé]. *1843:* Figyelmeztetlek tehát arra hogy nem lévén Kolosvart annyi serpetlésed mint falun kerüld a nagy meleget igyál több vizet kivált reggel [Zsibó; EM. Kelemen Benjámin feleségéhez].

Szk: *~nek való. 1608:* Egy keozep szerw wst viznek valo [Kv; RDL I. 83]. *1629:* Az belső vár kapuján belől … az udvarbíró háza … Víznek valo lapis üveg négy [Szu; SzO VI, 93 Székelytámadt vár lelt.]. *1630:* Egy vas fogontoiu viznek ualo On korso [Kv; RDL I. 147]. *1679:* Viznek való, fekete, rostás korso nro 1 | Viznek valo fa csoboljo [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 29, 80]. *1694:* Va(gyo)n ebben az pinczeben … mas rendbeli jo viznek valo Cseberis harom [Kővár; JHb]. *1753:* Zöld mázu Viznek valo korso Nrő 1 [Szentmargita SzD; Ks 18/CII] * *borszéki ~. 1862:* 5 üveg Borszéki viz üvegestől … 1 ft. 40 kr. [Kv; SLt Vegyes perir.] * *főtt ~. 1778:* szükséges a' forró nyavallyában Levöknek az böv ital … A szegényebb rend ezek hellyet alma etzettel, és mézzel élhet … Lehet főtt vizzelis készíteni … két kalánnyi Zabot, árpát, vagy jol kimosott zab vagy árpa kását egy ejtel vizbe meg főzni két három szem aszu szilvával [MvÁLt ConsSan. gub.] * *igézett ~. XVIII. sz. eleje:* Az igizisselis sokat artnak à rosz Szemü emberek ă Szep lónak, és égizet (!) vizet ugy kel orvosolni, mint ă Kis Gyermeket Szokták [JHb 17/10 lótartási ut.] * *innya való ~. 1714:* csak innja valo vízért is … az Nagy Marosra járni kénszeritetnek [Mv; Berz. 13. F. 33]. *1768:* Jobbágyai … a dolog közt az innya valo viztől el tiltatnak [Mk]. *1819:* más Rakobbal innya valo vizért lett volna [DLt 740 nyomt. kl] * *jeges ~. 1710 k.:* Fejérvárott országgyűlése alatt estve igen meghevülvén, egy pohárba bor közé jeges vizet tölték jegestől, egy citromot is beléfacsarék s megivám [BÖn. 527] * *meleg ~. 1778:* etzettel elegyitett meleg vizet szin mézzel jol meg édesitve, egy kalán len magot, egy ejtel forrás vizbe jol meg főzve, s' melegetsken innya, minden belsö fájdalmak ellen hasznos ital [MvÁLt Mátyus, ConsSan gub.] * *tiszta ~. 1698:* èn panoszolkodhatnam az Baranyal edgyüt, a Farkas iszik felyül az folyo vizb(en), megis èn rèam haragszik hogy fel szavarvan tiszta vizet ne(m) ihatik [Cege SzD; WassLt Vas György nyil., Illyés Gábor szb kezével]. *1753:* minden Embernek aki tiszta vizet akar inya a kut főre kel menni s onnan merithet [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1842:* azt mondottam, – hogy mikor a' szülés ideje el következék tegye egy Csuporba tiszta vizbe fonyaszsza meg, és tegye a' gyomrára [Dés; DLt 85. 6].

Sz. *Bachus részeg, ha tiszta ~zel él. 1680 k./1715 k.:* Nem vágy a' Máléra, a' ki Mannával él, Azért Bachus részeg ha tiszta vizzel él [Rosnyai,HorTure. 165] * *kenyéren és vizen. 1775:* a gubernium is Csernovitsot arestumba tétette 18 nap olyan szoros helyre, hogy se nem ülhetett, se nem fekhetett s csak kenyeren s vizen <élt> [RettE 345]. *1822:* látom a' Danko Malitziajit … őtet pedig Arestomba kel tenni vasra veretni kenyeren vizen kel tartani 15 nap [Mv; BfR gr. Korda Anna lev.] | kenyeren és vizen bötöllyen [Kv; KLev.] * *úgy issza, mint a vizet. 1669:* Végezetre a Kegyelmed intimatioja szerént igaz a, melyet meg kell vallanom, hogy Istenre nézve s ő felsége előtt voltaképpen nagy bűnös ember

voltam s vagyok is, minden szempillantásonként úgy iván mondani a bűnt, mint a vizet, melyhez képest az ő felsége látogatását méltán megérdemlettem [TML IV, 556 Fleischer András Teleki Mihályhoz].

18. mosdó- v. fürdővíz; apă de spălat/îmbăiat; Badewasser. *1584:* a' vízbe(n) Lugot chinalwan a' feyet Mossa volt, es a' Mosasba Az zeme fayni kezd ki miat annieba Iutot hogy mostis haliogh Az zemen [Kv; TJk IV/1. 247]. *1710 k.:* Számat reggel, ebéd és vacsora után mindenkor, és gyengén a szememet is hideg vízzel mostam, kezemet is gyakran [BÖn. 522]. *1823–1830:* kir. tábla actualis assessora, Balia Sámuel úr dinnye étel s azt nyomban követett hideg vízbe való feredés miatt halálos nyavalyát kapván megholt | minthogy a bábáknak kedvezni szoktak, sok italt, kivált reggel pálinkát adnak, gyakorta a feredővízben el is égetik. De én nem engedtem a gyermeket belétenni, míg a vizet kezemmel meg nem tapogattam, a bábának pedig, míg az anyával s gyermekkel dolgát el nem végezte, innia nem engedtem [FogE 221, 227]. *1846:* Virág László ... ott órtzaját a' vértől meg mosván – míg a patikából flastromot hozatott vízzel umslagolta [Dés; DLt 530/847. 21].

Sz. *1585:* Valkaj Georgy vallia ... Borbely Peter ... monda Nem zidalmazhatnal engemet, Mert Vrunk eo Nga meg k(e)g(iel)mezet enneke(m) tiztessegemet megh Atta, de bizony megh banod a zidalmot, Monda Colosy Istua(n), No Semmy Viz Ne(m) Moshatna Azt rollad el, Amyben estel [Kv; TJk IV/1. 529].

19. gyógyvíz, vízből készített gyógyír; apă medicinală; Heilwasser. *1583:* Orsolia Theoreok Martonne ... valia ... mongiad Neki hogy vetessen valami Petreselyem lewelet eottesse meg vaias vizzel keosse be vele es meg giogiül [Kv; TJk IV/1. 155]. *1662:* délről Velence nevű utcáján hozatik vala be a várasba, melly folyamhoz ugyan megírt Szent László nevéről neveztetni szokott, nagy bő forrású gyönyörűséges fürödőbánya meleg vizének ... patakja [SKr 417]. *1705:* Laborinénak, a hoppmester-asszonynak az apja lévén abban a nyavalyában, ő hozatott volt valami vizet Velencéből, melyet is sub secreto adtanak ki [WIN I, 529]. *1760:* jövén ... Lovász Tamásné egy Fazékkal, kéré töllem hogj engedjem meg had vigjen egj kevès vizet a Kerekekröl ... aszt mondá hogy orvosságot tsinál belölle ... már régi Molnár lévén többszöris Sokaktol láttam aszt a Dolgot, hogj vizet vettek a Malom kerékről orvosságnak [Kóród KK; Ks 17/ LXXI]. *1890:* A kicsi asszony, tudod! már 14 hónapja kornyadozik ... A doktor itt 6 hónapig próbálta, hogy jó-e neki a hideg víz? Aztán (mert nem volt jó) 6 hónapig kúrálta meleg vízzel [PLev. 154 Petelei István Jakab Ödönhöz].

20. eső, zápor v. általában víz okozta nedvesség; umezeală/umiditate cauzată de ploi; vom Regen verursachtes Nass. *1592:* Zabo Ferencz ... vallia, En az Aztalos Mihalne Jnassa voltam, Azzoniom oltalmaztatta velem az keö falt dezkakat zegeztetet velem az falra hoğ az viz ne archion az falnak [Kv; TJk V/1. 277]. *1620 k.:* természet szerént azért vötte el Isten az egiptusoktól az esőt, hogy az más országban való sok eső elég vizet, sőt néha felettébb valót is ád Egiptusnak. Mert ha Egiptusban is mindenkor sok eső lenne, és az másunnat reajöne, az víz is úgy uralkodnék rajta, nem volna semminek jó az az föld [BTN² 413-4]. *1656:* sok helljeken az viz megh jarvan, az hazaknak padlasais az menjezeten felül bontakozott roshatt allapottal vagjon [UF II, 140]. *1662:* a rettenetes esőleszakadásban a nép éjjel-nappal sátorok s galyibák nélkül, csak a lovak hátán veréttetvén és áztattatván, sokaknak ingök is hátakon facsaró víz vala [SKr 188]. *1758:* a felso hijakra a' be szivárgo viz aránt is legyen szorgalmatos hogy mindannyiszor visgáltassa valamennyiszer esső vagy ho fivatag lészen a' Vizet, havat le takaritassa, mivel eddig elé notabilis károsodása esett Urasságnak [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1788:* azonn follyasonak fedeléről Hó és Esső idején le follyo viz miatt nem keves alkalmatlanságot szenvednek [Kv; Pk 3]. *1842:* az eszterhárol le tsepegő viz [DLt 155].

21. ember/állat testének nedvessége, ill. benne összegyűlt nedvesség; apa existentă în corpul unui om/animal; Wasser im Körper des Menschen o. der Tiere. *1584:* Anna Magiar Thamasne vallia, Egy tehenet veót vala az Vram, Es mikor a' chordabol Ieone, Monda A Lakatosne, hol veottetek az tehenet vay ky Io tehen Monda vra(m), chak Io lenne, Az vta(n) mas Nap feyni kezde(m), Es chak ganeylik es vizellik vala, Mas Nap(is) chak viz Ieowe teölle [Kv; TJk IV/1. 264]. *1710 k.:* a jó egészséget, úgy tetszik, maga az Isten a természet által láttatott öszvekötni a mértékletes és természet szerént való élettel, amely a testben levő tüzet, vizet olyan aequilibriumban tartja, hogy egyik a másik felett való erővétellel és ebben a microcosmusban való civile bellummal a test országát, amelyben ketten veszekednek, el ne rontsák [BÖn. 523]. *1823–1830:* Ezalatt a grófnak, aki már világ ügyiben sem tudott, száján folyni kezdett a víz, és ez hovatovább mind bővebben folyt ... Egyszer megszűnt a folyása, s azzal meg is holt [FogE 156]. *1826:* a kereset alatt lévő tehén nem vérárba vagy vérhűlésbe döglött meg, hanem torokgyékba, mert szeme nem könyvezett, ajjaka, utója, (: salvum sit :) segge, nem volt kidagadva, és a megdöglés után is nem volt megdagadva, bőre alja vízzel nem volt megtelve [F.rákos U; RSzF 223]. *1833:* Mű társaságosan megis nyúsztuk a Bika Tinót de a belső részíben többet mint egy veder sárga viszet találtunk és a' Májában és epéjében olly sok Mejtett (!) hogy mi tsudálkoztunk [Szeszcsor F; TL]. *1842:* a' melyembe víz van vagy a' tüdöm szárad 's azért fulladak eleget [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

22. lé; suc; Saft. *1648:* Vizek. Ezen hazbannis vadnak az falokon négj darab fogasok o szerüek, fejérek levén megh fwsteöswltek, kiknek az kettein vadnak illyen fwvek és virágok vizei [Komána F; UF I, 931]. *1656:* vagyon az fal mellett egy coregh 7 szakaszban allo lapos üvegh palaczk tarto polcz, kiken vagyon küleömb, külöemb fele füvek es viragok vize in lagjenis nro. 91 [UF II, 112]. *1679:* Kék lilium vize nro 1. Sarga viola vize nro 1. Kek Lilium vize nro 1. Fejér Liliom 2dik vize nro 1 ... Lómenta 2dik vize nro 6. Utifő 2dik vize nro 6 | Keczke tejjel vett, Fekete Cseresznye 2. vize üveggel nro 1 | Kerti rosa Első vize üveggel nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 32, 46, 47]. *1738:* egy Kristály Palatzkocskában valami Tsinált viz [M.bikal K; Mohai]. *1789:* Egy mindenféle vizek tőzésére alkalmaztatott Lhombik Sisakastol 16 1/2 font Rf 16. xr 30 | 24 Nagy Üvegek mellyekb(en) a' fellyebb irt vizek tartatnak [Mv; ConserAp. 23, 41]. *1825:* Mikor a kömény virágozik aztis szedjenek 's a' Felesége gyurja bé viznek [Kv; IB. Korda Anna száml.].

23. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ alá tart* megkeresztel; a boteza; taufen. *1696:* Csötörtökön estve hat ora utan adot I(ste)n egy Fiat, ki(ne)k neve Ferencz ... Öregbik Teleki mihalyné Asz(szonyom) tartotta a' viz alá ... Enyedi Ist(ván) körtvelyfai Pap ... baptizálta [PatN 48b] * *~be vető hétfő* húsvét másodnapja/hétfője; a doua zi de Paşti; der zweite Osterntag, Ostermontag. *1736:* Epen nem nagyzótták akkor az emberek magokat urfiak, eléváló fö és

nemes emberek, húsvét másodnapján az az vizben vető hétfűn rendre járták az falut, erősen öntözték egymást, az leányokat hányták az vízben, sőt az elévaló embereknél csak magoknál is estve az frajok az leányok házában kádokkal hordották fel az vizet, reggel csak könnyen öltöztek, tudva már az jövendőt [MetTr 359] * *vizen, szárazon* mindenhol; şi pe apă şi pe uscat, peste tot; überall. *1672:* aperte megírta muszka császár az török császárnak s admoneálta, Lengyelország nem vétvén neki semmit, reájok ne menjen, mert tudtára legyen, mind vizen s mind szárazon megsegíti [TML VI, 236 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *egy tüzön vizen van vkivel* egy háztartásban él vkivel; a avea casă comună cu cineva, a trăi împreună (în aceeaşi casă) cu cineva; mit jm im selben Haushalt lebt. *1604 k.:* Az en Attyamtol inlegittima etate marattam volna el, mellyet Az en meg holt attyaual Anyaual, egy twzen vizennis uoltak uettek uolna ezekbe hogy en meg magamal io tehetetlen uolnek [UszT 18/93] * *se tűzbe, se ~be* sehova; niciunde; nirgendwo. *1676:* bizonynyal tudua se(m) tűzbe se(m) uizben nem ugrom enis, ha lehet balra sem hagiom a jo rendet s hazam tőruinjet [Adámos KK; MvRKLev. Mihok Zsigmond lev.] * *tűz ~* bármely körülmény között, mindenképpen; în fel şi chip, în orice împrejurări; in jedem Fall. *1818:* Hetfün estvére Tüz viz minden bizonnyal meg lesz a' pénz ha az Isten életben meg hagy [Szemerja Hsz; Eszt-Mk Bora István gr. Mikó Györgyhöz] * *tüzön-vizen* **a.** nagy nehézségek között; învingînd toate greutăţile; durch dick und dünn. *1835:* De azon kivül többször is valahányszer hirtelen valami betegség adta elé magát tüzen vizen mind annyiszer küldetett ő Nga Doctor után éjjel nappal [WLt]. – **b.** bármely körülmény között; în orice împrejurări; unter allen Umständen. *1678:* tüzön-vizen Isten általvűn bennünket … házunkkal együtt megtarta [AMN 218]. *1795:* Az Palota Padlásához meg kivantato Gerendákat ki faragtattam, az Inai vajdával, én is a padlásnak valo Deszkáit ki gyalultam, más most az Innepek utan tüzön vizen rajta lészek és én ugy szandekozom ha Isten Segit hogy a Csonka héten el keszitsem [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

24. folyóviznévvel; împreună cu denumirea rîului; mit dem Namen des Flusses. *1568:* Az Oltth wyzen [Sszgy; HSzjP]. *1590:* Az Jara vyze mellet [Kv; Szám. 4/XVII. 12]. *1590/1593:* az derik zamos vize [Mikháza SzD; Ks]. *1591 k.:* Azon foly el az Keókölló vize [UszT]. *1600:* Kormos wize towere iutank | Wargyas vizin thwl [UszT 15/11, 15/129]. *1606:* az nagi kukölö uizen | Keókölleó vize mellett [UszT 20/43, 20/87]. *1615:* Tatrang uize foliasan [Bodola Hsz]. *1617:* Maros agara gatatt keöttetuen … hogy derekasban az Maros viszet … en felem vesse [Meggyesfva MT; BálLt 57]. *1625:* az Kismed uize mellet [UszT 21a]. *1627:* az niarad vize foliasaban oztvan az erdeott ket fele [Lőrincfva MT]. *1657:* az Argyes vize mellett Burukesten túl | násznépe általjüve az Hernád vizén | az ellenség pedig szállott Galgóchoz az Vág vize mellé | az Garan vizén általmenvén [KemÖn. 22, 62, 74, 248]. *1662:* amint a Berettyóval az Ér vize egybenszakad | Berettyó folyó vize | Körös vize is elötte volna az ellenségnek [SKr 200, 414, 431]. *1671:* az Halmágy vizén belől [TML V, 535 Türi László Teleki Mihályhoz]. *1676:* Hé Szamos uize [Melegszamos K]. *1677:* az két vajdát híd csináltatni küldte volna az szerdár az Pruth vizére [TML VII, 446 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1690:* az Sajo vize mellet [BK]. *1697:* vicinussa egi felöl … az Fejerniko vize [Kadács U; PI]. *XVIII. sz. eleje:* az Falun alol oldalul mellette az Kalota vize [Zentelke K; KHn 138]. *1710:* Szegednél a Tisza vize minden látható és tapasztalható ok nélkül elenyészék … a Duna és Tisza vizei megáradván, falukot seprettenek el [CsH 474]. *1720:* Az Somlyo Vizen leuö Füreszek [Alfalu Cs; GyHn 16]. *1729:* ã Bozza Vize [Zágon Hsz; SzentK Laurentius Gál de Zágon (80) pp vall.]. *1732:* kevés munkával lehetne, az Almás vizit árokra ki venni [M.zsombor K; TSb 51]. *1735:* az Aranyos Vizén … uj malmat akarván erigálni [Sinfva TA]. *1741:* a Küs Kűkűlő Vizén [Sövényfva KK]. *1747:* negy ökröket elsőben az Szilagy vize mellet levő Reketyen duggattanak [Ks 27/XVIII]. *1753:* A Kraszna Vize mellet egy Kerek Rét [BfN Krasznai csomó] | egy darab szántó föld … véggel a' Sebes vizére jár [Szováta]. *1756:* a Tatros vizin tul [Szentmihály Cs]. *1757:* az Fernyiko vize [Nyikómalomfva U] | Kertbeli kutra Canalisson alá fojo Csengö Patak vize szorgalmatos vigjazással kell lenni [Déva; Ks 92. I. 23]. *1770:* A Görgény Vize … midön … meg arrad gonoszabb levén a Marosnál [Szászrégen; Born. XVI]. *1773:* a Bélkény vizére járo Sikátör [Gyszm]. *1774:* Toldi György … a Lápos vizében holt [RettE 329]. *1775:* a Homorod vizin … epitetett Vas Hámora [Lövéte U]. *1776:* ezen szena helyeket a tserna vize majd minden esztendőben meg iszapolya [Bujtur H; Szer.]. *1793:* melynek szomszédgya egy felől a Farkas pataka, más felől a Székelyo vize [Kalotasztkirály K; KHn 54]. *1804:* az Ompolly Vize mellett, ugyan azon Ompolly Vizin által [Sárd AF] | a' Berekjo vizére épitve [Szilágybagos Sz]. *1807:* a Béles Vizére Ketten, Két Fűrész halmokot kezdettenek épiteni [M.valkó K]. *1818:* a' Sztrigy vizébe rugo Sebhedékes Sátés hely [Szacsal H; Born. 4/43 Adám Csírlészk (55) vall.]. *1823–1830:* Az aere tiszta, mert az itt folyó Albis vize minden rútságot elhord magával [FogE 187]. *1831:* a fákat a Lútz vize mellé szállittya [Torda; TLt Praes. ir. 340 Köetsi (!) János geometra kezével]. *1864:* Alfalun hoszszan folyo Bélkény vize eredeti elnevezéssel pedig (: Bölkény :) azon tájékra ki szokván ütni [Gyergyóalfalu Cs].

25. településnévvel; cu denumirea unei localităţi; mit dem Namen der Siedlung. *1583:* egj Jaro molnomat Kizdj zekbe, Nagy Kazon wizen az Polian határába el foglala [BálLt 80]. *1600:* ahon az Kohes pataka be esik az zek azzo wizibe [UszT 15/12]. *1640:* Az Sarkani vize ot folivan ala [Sinka F; UF I, 717]. *1660:* Tekerő vize kerületiben [Kászonimpérfva Hsz]. *XVIII. sz. eleje:* Martonos vize mellett [Tordátfva U]. *1864:* Nagy- és Kisheveder vize [Tekerőpatak Cs; GyHn 57].

◊ **Szn.** *1602:* Viz István szab. [A.torja Hsz; SzO V, 182].

◊ **Hn.** *1461:* aquarum piscaturarum fluentium Kalothawyze vocatarum [Kalotasztkirály K; KHn 50]. *1525–1568:* fluvii feketewiz [M.valkó K; KHn 102]. *1550:* az beles vyz melleth [Mereggyó K; MNy XXIV, 290–1]. *1598:* az szep uiz [Pálfva Cs]. *1600:* az Kormos wize towere [Homoródalmás U]. *1610:* az wiz mellet [UszT 46c]. *1625:* Az uiz elue Valo hatarban (sz) [Uzon Hsz]. *1629:* Az vizen tul (sz) [Uzon Hsz]. *1632:* Viz utcára [Kv; KvE 162]. *1647/1687 k.:* ã Vizelben [Nyárádsztbenedek MT; MMatr. 95]. *1648:* az két viz közöt [Marosvécs MT]. *1656:* viz sziluason Doboka varmegeben [Légen K; Borb. I]. *1662:* Víz utcai [SKr 584]. *1663:* Az hidon felyül … kit viz közinek hinak (r) [Gyalu K]. *1666:* Az Viz elve [Illyefva Hsz]. *1677:* az Vizre meneob(en) (sz) [Illyefva Hsz] | Az Viz lokon [Vargyas U]. *1679:* a' Viz közi [Szováta]. *1685:* az két Viz közőtt [Dés]. *1697:* az Vizrejaro uttzanak [BLt 3] | Alsó város vizen* [JHbK LI/6. – *Alsóvárosvíz (H)] | az Viz között [A.volál Hsz; Borb. I] | az két viz közőtt [Zutor K]. *1698:* a vizre jövő

lábban (sz) [Aldoboly Hsz]. *1699:* Az Vizen tul [O.csesztve AF]. *1700:* az Konyha vize [Csehétfva U]. *1703:* a Vizelvéb(en) [Backamadaras MT]. *1704:* Vizaknára [WIN I, 265]. *1711:* az Viz utca [A.csernáton Hsz] | A Vizelb(en) [Várfva TA]. *1714:* ket Viz közöt [Sinfva TA]. *1715:* az Falu közönseges vïzre járo utzája [Aranyospolyán TA]. *1722:* A Viz közib(en) (sz) [Csomakörös Hsz] | az Csertöron alol lévö viz köziért [Mv]. *1725:* az Viz szelén [A.jára TA]. *1728:* Farkas Vize tön felyel Nagj Mathe vize [Illyefva Hsz; SVJk] | Barta Szege vizei ... Kűs Szeg Vize [Illyefva Hsz]. *1732:* a Nagjak vize | Lo fogo vizet [Aldoboly Hsz]. *1736:* Az Viz között (k) [Marossárpatak MT]. *1737:* A Viz szigetben [Nyárszó K; KHn 121] | A' Viz kerti megett (sz) [Désfva KK] | a' vizen innen (sz) [Marosvécs MT]. *1740:* a vizre Jaro nevü helyben [Lőrincfva MT]. *1742:* a viz között [Kv]. *1744:* Kolosvári Hóstátb(an) az Két Viz közöt [Kv; Ks 15. LIII. 8]. *1746:* a' Fisak Vize [Csatószeg Cs]. *XVIII. sz. köz.:* a Mál Vize mellet (sz) [Ballaháza Sz]. *1753:* Girdán vize mellett [Székásbesenyő AF]. *1754:* a' hegyről le járo Viz árká<ig> [Dés] | a' Nyárád vize kerületiben (sz) [Nyárádkarácsony MT] | a' viz mellett [Radnótfája MT] | A' viz között (k) [Sáromberke MT]. *1756:* A' Viz elve nevü Helyben (k) [Aldoboly Hsz]. *1759:* ã Vizre jövöb(en) (sz) | ã Viz mellett (k) [Borsova Cs] | ã Szép viz vize [Csicsó Cs]. *1760:* Viz közöt [Mikháza MT]. *1762:* Ezen hellyet ... kerengőnek vagy ís víz között lévő kis berek(ne)k hivták [Körtvélyfája MT]. *1766:* A Viz mellet (sz) [Ditró Cs] | Túl a' vizen a' Vizelben nevezetü hellyben [Backamadaras MT]. *1768:* A Két viz közöt [Gyalu K] | az Vizen tul [Boldogfva KK]. *1769:* Viz-elve felöl [Bögöz U]. *1773:* A Viz Loka oldalában (sz) [Ditró Cs]. *1774:* a' vizen tul (ke) [Aranyosgerend TA]. *1776:* a Vizelbe nevü heljen [Nyárádbálintfva MT]. *1783:* víz kuzet [Perecsen Sz]. *1790:* In Loco vulgo tul a vizen dicto (sz) [Dés]. *1793:* A' Viz kapunál (k) [Torboszló MT; MMatr. 456]. *1798/1821:* a Majorok közi, vagy két Viz közi Fertállyba [Kv; Pk 5]. *1805:* A' Két viz köz n. h.-tól [Fiátfva U]. *1818:* a' vízre menöben (sz) [Kilyén Hsz]. *1832:* A vízre menöbe [Márkosfva Hsz; BetLt 1]. *1838:* viz között<i málé föld> [Retteg SzD]. *1850:* A' Víz mellyekin (sz) [Ditró]. *1852:* a' Tulavizen el foglalt hellye [Dés]. *1860–1870:* Tul a vizen (sz) [Kérő SzD].

A cimszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

viza Acipenser huso; morun; Europäische Hausen. *1578:* Az mikor penig Karan Sebessyek vagy lugasiak wyzat hoznak vagy egyeb Idegenek Ide Coloswarra, thehat fontyat fellieb harom pencznel ne adhassa (!), az Itwalo penig 4 pencznel fellyeb ne merezellie adny [Kv; TanJk V/3. 171a]. *1589:* 31 May ... veottwnk az vtra Retket d. 2 ... Harom font vizat d. 15 [Kv; Szám. 4/X. 23]. *1595:* Sarog Janostol vëottem Semlinget f – d 20 ... 12 font vizat ... d 84 [Kv; Szám. 6/XVI. 67]. *1600:* Az Commissarius vraknak ebedre feozettem ... 3 1/2 font wizat d 42 [Kv; Szám. 9/III. 36 Szabó András sp kezével]. *1621:* Gubernator vramnak eo Naganak kwlduen az hauasely feoldy Vayda egy vizat es egieb kwleomb feli Testebeli (!) halakat [Kv; Szám. 15b/XI. 273]. *1667:* Az vizát, fogolymadarat, czitromot kedvesen vettem Kegyelmedtűl [TML IV, 6 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1674:* Torcsvarrol administraltanak ... Vizát fel másat cent. 1/2 [Utl]. *1729:* Hogy a bőjtöt könnyebben tölthessem, esmét el fordultam vala fáradni inkább mint vadászni, mivel éppen semmi szerencsém nem lön ... Szép viz fele menvén kerestettem valami friss vizát [ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1735:* Mikor a kamaras Varga Mihaly Uramnit halt vettünk akor kenyeret baranyt vizat bort pogacsat eget bort flo. 2 Den. 13 [Kvh; HSzj]. *1771:* Fejér V(á)r(me)gyei Joszág Tisztye Cseh Mihálly Ur(am) a' mint reportérozta ... költött a Temetésre Joszág proventyéből e' szerént ... két uttal viza és ikra vásárlásra 1813„ [Kendilóna SzD; TL. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámin de Miske vall.]. *1795:* 15. oka vizáért ... Rf. 5 xr. 15 [Déva; Ks 95]. *1818:* 30. oka viza ... f 50 [Déva; Ks 103/278].

Szn. *1704:* Viza nevű praepost [WIN I, 229].

vizacédula vámcédula; chitanță de la vamă; Zollschein. *1742:* Kolos Vármegjében Somboron van egj vámos hidunk ... vgjan Somboron vagjon egj Contra mellyet ... az Somboron lako Posta mesterék szoktanak tartani idegen és irresidentiatus emberek Ns Vármegjénkben, kikis ... megh nem elégedvén az Ns Haza törvenye szerint két pénzel az visa czédulajért vésznek denar(um) 12 melyis ... az vámott is megh haladgja [Somb. I].

vizahal viza; Acipenser huso; morun; Europäische Hausen. *1739:* az Méltoságos Fejedelmi Aszanynak esztendőnként egj egj Viza halat az Bánátusbol által hozatván az Vecturizatiot magunk expensáinkon p(rae)staltuk [Hátszeg H; Ks 83].

vizahalhordás aducere de moruni; das Bringen von dem Europäischen Hausen. *1681:* Az Dunarol valo vizahal hordassal is tartoz(na)k, ã mikor az Urak parancsollyák, es ã várbol pinzt adnak [Hátszeg H; VhU 151].

vizahólyag a viza úszóhólyagja, melyet színtelen, átlátszó, vékony lemezek alakjában árulnak; vezică înotătoare a morunului; Hausenblase. *1801:* 1 font Viza hojog 7 Rf 32 xr [Déva; Ks 120. III. 7].

vizahólyagos vizahólyagot áruló személy; vînzător de vezici înotătoare; Hausenblaseverkäufer. *1679:* Tornya Péter uram küldvén valami viza hólyagost, oda küldtem [TML VIII, 473 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

vizahozás aducere de moruni; das Bringen von dem Europäischen Hausen. *1772:* A F. Szállás patakiak más Országbol valo viza, és Szkumpia hozással, forspontozásokkal, és eddig egy darab ideig vassalis*, a míg tudniillik annyira meg nem drágodott vala [Fejérvíz H; JF 36. – *Kimaradt: tartoznak].

vizaikra icre de moruni; Rogen des Europäischen Hausens. *1589:* Kysz Janos es Veoreos Pal wasar Byra Saffarlattanak Az vrűnk N. Kochnyaiara ... Wottenek egy eytel vyza Jkrat f. – d. 40 [Kv; Szám. 4/VI. 62 Stenzely András sp kezével]. *1592:* az zamweweö vraimra à mit keölteöttem ... vïza Jkrat f 0 d 6 [Kv; Szám. 5/XIV. 165 Eppel Péter sp kezével]. *1665:* Im megint viza ikrát, mind vizát küldtem Kegyelmednek [TML III, 485 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1666:* Im küldtem 28 czitromot és kilencz naranesot, öt habarnitzát, három jó darab vizát; van az három darabban apró darab 34; egy kis bodonyocska vizaikrát; költsétek egészséggel, édesem [TML III, 551 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1669:* Im vizaikrát, mennyi volt, kapornyát is küldtem [TML IV, 549 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1670:* Az vajat, viza ikrát, édes Uram, meg hozta Nagy Mi-

hály [TML V, 409 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1681:* ket kis kerekded Vendelyben Viza ikra [Utl]. *1688:* Egy Loter viza ikratol f – // 80 [MvRKLev. 21]. *1720:* küldöttem ... habarniczát, vizaikrát, és faolajat [Brassó; Ks 95 Csapaj Ferenc lev.]. *1820:* Egy Fazékba viza Ikra [Mv; Told. 19].

vízaknai a Vízakna (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vízakna/Ocna Sibiului; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vízakna/Salzburg: **1.** Vízaknán lakó; din/care locuieşte la Vízakna; in Vízakna wohnend/wohnhaft. *1567:* az Jambor zemeliek közöt, Wyzaknay folnagy Polgarok es kösseg közöt esett, es tertent wolt neminemw Igienetlensegh [Vízakna AF; TT 1881. 189]. *1632:* ez el mult pap giuleskor eö nalla volt az Vízaknai Praedikator szallason [Mv; MvLt 290. 97b]. *1671:* administrallyák azon adót, az specificalandó terminusra Praefectus Atyánkfia kezében ... Vízaknai Kamara Ispán Tall. 05 [CC 96–7]. *1678:* nekem nem mostoha, hanem édes apám volt, igen szép csendesen, sok szép imádsági után megholt, az mint az vízaknai pap lévén mellette, bizonyságot teszen róla [TML VIII, 85 Pekri Lőrinc Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan ma jövén bé a vizaknai pap, beszélte, miképpen vitette volt el őt Pekri uram egynéhány vizaknai emberekkel [WIN I, 125]. *1705:* ma beszélé a vizaknai pap, hogy ... a vizaknai káplán együtt jövén be azokkal a vizaknai emberekkel, akiktől a kurucok az uraknak a könyveket küldötték volt ... az két vizaknai embereket csakugyan megfogták [WIN I, 406]. *1823–1830:* Másik kolozsvári deák akkor Göttingában volt mostani vizaknai pap, Szathmári Zsigmond, a híres theologiae professor Szathmári Pap Mihálynak fia [FogE 159].

Szn. *1582:* Vizaknay Gheorgh [Kv; TJk IV/1. 28]. *1614:* Vizaknaj Peter [Kv; PLPr 115]. *1641:* Vizaknaj Ersebet [SzJk 56]. *1694:* Vizaknai Mihaly [Nagylak AF; DobLev. I/40]. *1695:* Nemzetes Vizaknai Mihaly [DLev. VI. B. 11]. *1785:* Vizaknai Kontz Joseff [EMLt Török Bertalan gyűjt.]. *1793:* Vizoknai Anna [Kakasd MT; DLev. 2. XIIIB. 16].

2. Vízaknán található/levő; care se află la Vízakna; in Vízakna befindlich. *1662:* azhová Erdélyből a váradjai portusról, kiváltképpen a vízaknai, tordai, kolosi aknákbul kitelő temérdeki sót nyaratszaka a Maros hajós folyóvizén számos hajókon szüntelenül szállítván | az dési, széki, kolosi, tordai és vízaknai nagy jövedelmű sóaknák [SKr 97–8, 201]. *1704:* Ugyan ma hajtották el a kurucok a vizaknai marhákat [WIN I, 111].

3. Vízaknán működő/levő; din Vízakna; in Vízakna tätig. *1573:* Vicey Ianos azt vallia hogy myglen Valkay Georgy Monostory tyztarto volt Eo Nala tartota egy ladaiat, Es egykor Ieo hozza es Mond hogj Eo neky az vyzaknay Kamara Ispansagra kely Menny Es az Ladat ely vyzy [Kv; TJk III/3. 92]. *1668:* elmémmel fel nem érem, mert az kétezer kő sónak az vízaknai kamaráról való kiszolgáltatásának is az ő nagyságok kegyelmes annuentiájáról költ donatiojával vagyok [TML IV, 342 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Látta Borosnyai már vízaknai prédikátorságában is az atyjánál azt a levelet [BÖn. 957].

4. In-i hasznban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vízakna lakosa; locuitor din Vízakna; Bewohner von Vízakna. *1559:* ez el mwlth napokban, Az wyzaknayak kewzewth, az zer thartas myath thewrthenth wolth walamy igyenetlensegh [Vízakna AF; TT 1881. 189].

◊ **Hn.** *1704:* Vizaknai-kapun [WIN I, 114]. *1705:* Vizaknai-kapun kívül [WIN I, 494].

vízállás folyó- vagy állóvíz szintjének magassága; cota/nivelul apelor; Wasserniveau von Flüsse oder Seeen. *1586:* Eo kgme vesse Rea mingyarast vagyak ky Az falt, chinaltasson Rostelios Liukat eo kgme, Es mindenkepen az Viz foliast es Allast zorittassa teoltesselis az liukra [Kv; TanJk I/1. 37]. *1805:* az Utrizált hellyett ... mindenkor az innetsö végén az Ergének szelin addig bé kaszáltatta mig a' Viz miánn tsak lehetett (: minthogy Nagy viz állása volt, az Ergébenn :) és a' más vége felé a' Kaszállonak tsak az Erge szeléig kaszálta volt [DLt 1825. év al.].

vízállásos kiáradt vízzel elöntött, fenékvizes; inundat, acoperit cu apă; mit Flutwasser. *1816:* A' Malom Zugján felyűl lévő Láb föld ... essős időben fele része viz állásos [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24. 11].

vízállványos olyan, amelyet bőséges vízmennyiség árasztott el; inundat, acoperit cu apă; mit Fluwasser. *1674:* valászuti és Aszszonyfalvj hátárok közöt levő Lápalios Viz allovanios ... hel [Válaszút SzD; BfN].

vízállta olyan, amelyet bőséges vízmennyiség elárasztott; inundat, acoperit cu apă; mit Flutwasser. *1767:* egyenes Sovány, vizálta helyen (sz) [Nagyernye MT; EHA].

vízár áradás, árvíz; inundaţie; Flut. *1843:* dél keleti oldalán a határ egy a juhuhokberkébe (!) át vezető rév ut volt a víz ár előtt ezen berekbe átjáro rév ut volt [Körtvélyfája MT; LLt].

vízáradás árvíz; inundaţie; Flut. *1723:* viz áradáskor meg ütközvén ă Nagj Szamos annyira fel tollya ă Kis Szamost, hogj ă Tőkös Tó nevű helyre is ki vét, és az ált(al) járo Révig fel hat [Dés; Ks 25. IV. 5]. *1757:* midőn nagy esők, víz áradások vadnak, gyakran meg esik, hogy a' Bányákbol ki adott, s még Stompakhaz el nem hajtott Minerát a' viz lehajtya [Zalatna AF; JF. Borsai István nyil.]. *1766/1770:* (A) Malom kerekei leg kissebb viz áradas nélküllis holt vizben állonak 's nem foroghatnak [Széplak KK; SLt 279 évr.]. *1769:* a' Kolosvári Tisztendő (!) Pater Jesuiták ... a' sok essös üdö és vízáradások miatt szénájokban sok kárt vallottanak [Dezmér K; JHbK XXXVIII/12]. *1772:* eö Excellentiaja Malma ... igen hires jo forgo Malom volt, ugj hogj itt kőrűl bé párja nem volt, mivel viz áradáskor leg későbre állatt meg [Ádámos KK; JHb LXVII/12. 303]. *1806:* (A) pallot ... minden Esztendőben Viz arádáskor a' Tutajok el rontották, és a' Regeniek vgy keszittették a' Mostani Kis Hidast [Szászrégen; Born. XVI/89 Kádár János (63) vall.]. *1815:* a Sajo vizén vagyon egy Négy Kerekű ... nagjobb részében az felette hideg Teli napokot és a viz áradás napjait ki véve, Szüntelenül forgo Malom [Somkerék SzD; Ks 77/19 conscr.]. *1834:* Termékenység, szárazság, esőzés, víz áradás, Felleg-szakadás, Jég-verés [Somb.]. *1842:* Jégverés, viz árodás, sem egyéb idöbeli viszontogság tekintetbe nem vétetvén mindenkor a kétszáz forintokat Esztendönkét (!) fizettyűk [Sárd KK; WassLt].

vízárok 1. vízlevezető csatorna; şanţ de scurgere a apei, rigolă; Wasserkanal. *1725:* eő kglmék viz árkot ásottanak [Türe K; Told. 28]. *1735:* az I az Exponens szőlejere vette az vizárkot [Dés; Jk].

2. folyóvíz medre; şanţ făcut pentru scurgerea apei; Flussbett. *1752:* viz árkok és Szakadások is vadnak imitt

amott benne [Nyárádsztmáron MT; EHA]. *1769/1802:* a Bezdédiek a praedeclárált Erdőket a reámbulált kereszt fákig, víz arkokig ... régi időktől fogva birják [Torda; TJkT III. 26]. *1826:* a' Gyalakuta és Kelementelke határán Csulokáj nevü hely közén le folyo viz árok egyenes vitele ellen Gyalakuti Grof Lázár István Urnak az Oculatoria Commissiohoz adott protestatiojára ezt reflectaljuk [Msz; GyL].

Hn. *1629:* Az Viz arok martrol [Jobbágyfva MT; EHA]. *1720:* vicinussa ... nyugotrul egj regi víz arok [Dés; EHA]. *1725:* az malom árka és a viz árok között (k) [Abrudbánya AF; EHA].

vízárokásás săparea şantului pentru scurgerea apei; das Graben des Wasserkanals. *1736:* Cera Szimjuvan ket Esztendővel eléb kezdet ezen Viz arok asashoz hogj nem Brata Szimjuvon [Nagyoklos TA; JHb XIII/51].

vizás vizát tartalmazó; cu moruni; mit Europäischen Hausen. *1820:* 'A vizás Csebrek becsinálására, és egy Csigás Ládára 4 Fenjö Deszka [Déva; Ks 105/176].

vizáz ellenjegyez; a viza; unterschreiben. *1787:* a' Czigányok Domicilliatiojok, és vándorlások meg gátolása iránt lenni tartoznak (!)[a], és végre a' melly Czigányok a' melly helységhez conscribaltattak, azoknak nem lévén szabad akar Aranyászatra, akár egyéb mesterségeknek üzésére hír nélkül a' Házak Nrusa alól ki mozdulni, kötelesek a' Notariusok ezeknek midön magokot jelentik olly Passust adni, melly mellett a' Circulusba kéreseteket a' míg annak ideje tart folytathassák, ezen Passust más hellyekenis a' mellyeken által kell menniek a' Notariusok meg nézzék, és Visazzák [Torockó; TLev. 3/2. 4a. – [a]Előtte kimaradt: vigyázattal].

vizáztatik ellenjegyeztetik; a fi contrasemnat; wird unterschrieben. *1797:* Mivel ... minden udvari Törvényekben, vagy maga a' Földes Ur, vagy requisitussa, Assessor, vagy személyesse, vagy pedig Tiszt, a Praeses: igy ... a' hol a Tiszt a Praeses, akkor a' Derék Székre; mikor pedig maga a' Földes Ur requisitussa, vagy személyesse, akkor a' Vice Székre a' Causatis appellalni szükséges; de a' Per mindenkor simpliciter elis botsátassék, és Transmissio ki-vételemellett (: mellyben a Levelek bé-nem iratnak, hanem visastatnak, és csak specificaltatnak :) vitetnek fennebb [Mv; MbK XII/113].

vízbarázda vízvezető meder; rigolă, şanţ cu apă; Wasserkanal. *1758:* adak és kőték által cseréb(en) ... az N: Enyedi Határb(an) Gerepen nevü promontoriumb(an) lévő jo csőtört quartas szöllőjeket ... mellyis a szöllőken keresztül menő Viz barázdáig nyulik tsak fel [Ne; DobLev. I/281. 1b].

vízbeli ivóvízre von.; în privinţa apei potabile; Trinkwasser betreff. *1773:* téli és nyári száraz időben oly vizbéli megszorulások vagyon, hogy marhájok is majd szomjon meghalnak minthogj a víz egésszen a malomra elfoglaltatott [Vasláb Cs; LLt].

vízcsatorna vízvezetésre szolgáló csatorna; uluc, seac, jgheab de scînduri prin care curge apa; Wasserkanal. *1648:* Egy szitállo keöpor vállu, az kerékre két viz cziatorna, két lábon állok [Komána F; UF I, 938]. *1656:* Ezen malombol nilik az viz csatornakra, egi felszer vas sarkos pantos ... ajto [UF II, 158]. *1676:* Ezen malomnak siliplyei viz csatornaji megh bo<n>tokozatt annak uyitást kivannának [UF II, 747]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Kinzó Bástya ... Más ajtajais vagyon (: mellyen régenten ă Vár alat levö malomhoz jártanak :) ... Ez ă ki jaro hely most be van kővel rakwa, es forditottak ki jaro viz csatornajanak [Vh; VhU 502]. *1816:* Viz csatornára valo Cserepek [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.].

vízcsepp picătură/strop de apă; Wassertropfen. *1710 k.:* amint látjuk, a víz, a tenger hogy az megszámlálhatatlan vizcseppeknek öszvegyüléséből álló nagy test, nagy rakás [BÖn. 448]. *1880:* A te 1400 frt-os tengeredbe e levélhez csatolva hullajtok két vízcseppet – tartozásom fejében [PLev. 78 Petelei István Jakab Ödönhöz].

vízcsinálta víz által kiásott; care este săpat de apă; vom Wasser gegraben. *1732:* Az Sáros hidon tul az Deberke hidgján innen lévő Viz Csinálta nagj árok mia az ország uttyán nem járhatni [Dés; EHA].

vízcsobolyó víz tartására/hordozására használt kis kézi hordócska; butoiaş de lemn cu care se cară şi în care se ţine apa; eine Art Wasserbehälter, kleines Fäßchen. *1742:* Egj vas abrantsos, fogantyus, kis Viz csobalyó [Pókafva AF; JF XXV/58].

vízdugás olyan hely, ahol a patak vizét elrekesztették; zăgaz, stăvilar; Stelle, wo man das Wasser des Bachs geteilt/ geschlossen hat. **Hn.** *1843:* A rétbe a' Vízdugásnál (k) [Lázárfva Cs; EHA].

vizecske patak; pîrîiaş; Bächlein. *1584:* Ertettek eo kgmek Az Bek Janos vram panazzatis, hogy B(ene)dek Deak az eo Chwreós kerthi eleót Nagj teoltest chinalt a' teoltest penigh oda az varos feoldere chinalta Ahol az ot valo vizechkenek foliamnak Reghy Menesse volt, Es ekepen az vizet a' foliamot az Bek Janos kertere zoritotta volna [Kv; TanJk V/3. 285a].

vízedény vizesedény; vas de apă; Wasserfaß. *1722:* maga Angjom Asszony verte az földhöz Mihaly mester viz edényétt de mi okon nem tudom [Göc SzD; WassLt Vig György (26) jb vall.].

vizegenyes, vizegenyös vizenyös; umed, jilav; nass. *1812:* Török buza Földeink ... vizegenyes posványos helyek [DLt 369]. *1820:* A' mi a' falusi közönségnek a' Határ eránt fel adott panaszátt illeti az igaz, mert Vizekenyös Agyagos, és igen szegény [Fog./Nagyvajdafva F; MvLt 618. 11 Kiss András kijegyz.]. *1826:* Vizegenyes, Mocsáros, haszonvehetetlen Helly [Abafája MT; RAk 495]. *1845:* Ezen föld a közepe tajánn vizegenyes, szántatlan Rét [M.pagocsa TA; TSb 37]. *1850:* az orotás nevü heljen égy nagy darab heljség ... éppen a láb föld mellett van, de vizegenyesebb lévén ... ugy szakasztotta akor mint vizegenyes heljet a magáéhoz [Sárd KK; WassLt]. *1864:* Szállagos, lapályos ritkán vizegenyes kaszáló (!) [Remete Cs; GyHn 49].

Vö. a *vizenyős* címszóval.

vizegenyesség vizenyősség; umezeală, jilăveală; Nass, Feuchtigkeit. *1835:* egy darab szánto föld ... a közepében

vizégenyessége miatt egy darab időtől fogva kaszálonak használt részel edgyütt [Adámos KK; Pk 7].

Vö. a *vizenyősség* cimszóval.

vizel 1. a urina; harnen. *1584:* Bokor Caspar vallia Hog Dauid Ianos es Sardy Ianos … bekeűel ki mentek volna az hidkapüy Kis Aiton es vizelnenek a' keolfal (!) mellet [Kv; TJk IV/1. 348]. *1591:* Az elmult het feon eiel teortenek hogy Joborw Antal fel kele, az iermek sirasaert, es weon oda egj cherepet hogy wizelne beli, monda az giermek ninkel (!) wizelnem [Kv; TJk V/1. 55]. *1716:* láttam … hogj vérrel elegj vizellet, es igen nyomoru boldogtalan volt [Nagyida K; Told. 22]. *1773:* Balás János … meg vallotta hogj meg rekett az ökre nem vizelhetik, és hogj meg döglöttis maga beszellette hogj edgy darabotska következkét talált a Madarába(n) vagyis Hojagjában [Asszonyfva TA; JHb II/3]. *1774:* Csutak Uram … mikor az Uraság Ekeit küldötte pénzért Szántani ugy el hajtották azon napokan az Béres Ökröket a szántoban a mint az egyik Társunk Flore nevezetű Béres sokszor mondotta Csutak Uramnak, hogy a Béres ökröket ne külgye, mert annyira hajttyák, hogy meg s.v. vizelni Sem hadgyák [Mocs K; KS conscr.].

2. vízzel (el)áraszt; a inunda; überfluten. *1788:* A Koronkai Malom … igen sok károkot okozott a Koronkai Hataron, mivel a miatt a viz a Réteket erőssen iszapolta, s vizelte ugj hogj edgj darab része a miatt tsak valami rosz satét termett [Told. 38/13].

vízelágazás folyóvíz elágazása; ramificare a unei ape curgătoare; Entzweiung/Gabelung des Flusses. *1842:* az érdeklett kő-gátforma … jelenleg az ajján általjába à vizet – melly az irt viz elágazás pontyanál lopja bé magát az igen felülegesen és tsak is szemszurásbol tett töltés alá – bőven botsátya által [Kv; KmULev. 2 László János mérnök kezével].

vízelbocsátás vízelterelés; deviere a unei ape curgătoare; Ableitung des Wassers. *1574:* Az vyz ely Bochatas feleol vgy Teccyk eo kegmek (!) hogi hwlot az vraim Meg lattak, otth bochatassek Ely az vyz Mennyen az Espota Molnara [Kv; TanJk V/3. 99b].

vizelés urinare; Urin. *1716:* nem fekhetik mellette az vizellés miatt, mert fél hogj le vizelli [Nagyida K; Told. 22].

vizelet urină; Urin. *XVI. sz. m. f.:* Az Mely lonak az vizeleti megh áll, kerewltessék meg nap Járása szerint az Bozza Bokor az loual haromzor es vegienek ken (!)[a] az teteyebe az Bokornak harom bozza vezzot[b] agachkat, es azt haromszor vonniak altal az lo vekonjan [MNy XXI, 142 St. Galaczj kezével. – [a]Talán tollhiba *fen(n)* h. [b]E szó utóbb kihúzva]. *1558 k.:* Salarmoniacomot Igy chinaly: Rp. 2 p(arte)s egy vizeleteth es egy paros kőz soth es egy paros kormoth es ted egy fazekban auagy serpenyoben az vrinaual es fozed az vizelettel, Meglen az vrina el emeztetik [Nsz; MKsz 1896. 283]. *1584:* Anna Pal Breknerne vallia, Semmy teye ket wneomnek Ne(m) leon el vesze, es mikor panazolkodüa(n) Sirankozua(n), Arra tanitanak hogy az Thehenemnek vizeletit es Ganeyet az Tey zewreo ruhaba tegie(m) És eozwe veryem a' ruhaba es ell leone az Aky dolga volna | Chiszar Antalne vallia … Eg giermekemet peókdeostek vala megh, ez Catalinhoz vym … tanitanak orvossagra hogy harom hid Alat valo Sart penetekes vizbe kewernek vizeletis lenne benne, es azzal meg giogiulna [Kv; TJk IV/1. 250, 279]. *XVII. sz. eleje:* Orbantzrol valo Oruassagh az Zent illonazzonj Fwet vidzeletiuel Tőrie eozue es aual mossa es reais kősse meggiogul probatu(m) apud Garamantas [Kv; TJk X/2. 1]. *1704:* Ugyan ma betegedett volt meg az úrnak egy fakó bécsi szekeres lova, kinek a vizeleti állván meg, mint tudtuk, orvosoltuk [WIN I, 276]. *1710:* A nyavalyás ártatlan püspököt[a] egy ingben, lábravalóban kihozzák, s addig korbácsolják, míg leszakad az inge, lábravalója, s a húsa is a fáráról, amely miatt már sem vizelletét, sem ganéját, becsülettel legyen írva, meg nem tarthatván, meg kelle halni [CsH 309. – [a]Egy Szava nevű román püspököt]. *1716:* vizelleni kellet járni mind szüntelen, azt nem tarthatta, az csujtára az vizellet miatt mind öszve radhatt (!) volt, alunni derekallyra nemis fekhetet hane(m) szenán vagj szalmán hevert [Nagyida K; Told. 22]. *1743:* Köntzei Kelemen Urtol magátol hallám hogy monda akkor mikor meg holt maga vizelletivel loganét fatsart szájában Folta Uramnak [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Kozma László (54) ns vall.]. *1753:* Látám … hogy a földet fel ásá … a mely földet … maga vizeletivel meg elegyítvén agyagot tsinála belőle [Altorja Hsz; HSzjP Juditha Kis (30) vall.]. *1823–1830:* mi a lóhoz nemigen tudván, soholt nem nyugtattuk, merőben hajtottuk, s a vén lónak vizelete megrekedvén, szinte megdöglött, s egy kovácsal orvosoltattuk meg [FogE 250].

vizelhet a putea urina; harnen können. *1716:* ha az sogor Földvári Páll ne bolondoskodgjék es nyakon ne csapjan, megh ne(m) házasadom vala, mert az én billentőm nem jo, nemis vizelhetem vélle [Nagyida K; Told. 22].

vizelik vizel; a urina; harnen. *1584:* Anna Magiar Thamasne vallia, Egy tehenet veót vala az Vram, Es mikor a' chordabol leone, Monda Lakatosne, hol veottetek ez tehenet vay ky Jo tehen Monda vra(m), chak Jo Lenne, Az vta(n) mas Nap feyni kezde(m), Es, chak ganeylik es vizellik vala [Kv; TJk IV/1. 264].

vízelméjű buta; prost, prostănac; blöd, dumm. *1657:* Én azért Bakos Gábort javallám, de az fejedelem kedvetlen vala ahhoz, mert egyéb magaviselésében is igen gyermeki avagy vízelméjű ember vala, hűségében is kétségeskedni kezdett vala, ki felől a nagyszombati tractára küldött commissariusok is az fejedelmet informálták vala [KemÖn. 262].

vízelmosás vízmosás; mîncătură de apă; Erosionsrinne. *1836:* (A földnek) a' Commetaneusok a' viz el mosás miatt az igazi határát ki jelelni nem tudván, meg semis méretett [Makfva MT; DLev. 2. IX. 1].

vizelőedény ploscă; Urinflasche. *1788:* Vízellő on edény [Mv; TSb 47]. *1801:* Egy on vízellő Edeny [Vargyas U; CsS]. *1823–1830:* Az ágyak fattyú kartonpaplannal, az ágyfeje a falnak vagyon téve, mindegyik ágy egymástól biznyos messzeségre, ha nem több egy ölnyire, minden ágy előtt egy szék, vizelő- és pökőedény, minden beteg mellett egy orvoslás mesterségét tanuló deák [FogE 260].

vízelvétel víz elterelése; deviere a unei ape curgătoare; Ableitung des Wassers. *1584:* Az wyz el wetelkort veottem 129 fath Czeoweknek Mind(en) zywksegnek pro f. 1 d 21 [Kv; Szám. 3/XIII. 6]. *1803:* a' Malomrol lett viz el vételen dolgozván [Mv; MvRLt].

vízelvi vízen túli; care locuieşte (într-o aşezare) chiar în fata unei ape curgătoare; neben fließendem Wasser wohnhaft. **Szn.** *1602:* Vizelj János [Köszvényes MT; SzO V, 275].

vízemelő szivattyúzó; elevator de apă; Wasserpumpe. *1818:* mostantol kezdve tiz Esztendőknek le follyásáig senkinek ezen N. Fejedelemségbe vagy a Partiumba szabad nem fog lenni rajta kivűl az ő általa feltalált és fennebb megírt vízemelő Machinát készíteni [DLt 456 gub.].

vizenyékes vizenyős; umed, jilav; nass, feucht. *1811:* Ezen Kaszállonak Dél felőll valo vége Nagyon mostáros, és Vizenyékes [Szamosfva K; HG 343 conscr.].

vizenyős 1. umed, jilav; nass. *1747:* vulgo (: sálva venia :) Tyuk Szar nevezetű uttzab(an) ... tós vizenyős Tanorók [Mv; EHA]. *1755:* Vagyon ... a' Malom mellett ... egy mostan épűlö gyümöltsössek ... melly Gyümöltsösnek a' Viz felöl való fele része vizenyös helly lévén, a gyümölcs termésre alkalmatlan [Ludesd H; BK sub nr 1020 Naláczi conscr.]. *1767:* Azt tudom bizonyosan hogy ezen helly amellyen mostan vagyunk Vizenyős Tós helly volt [TKhf 21/19 Szilágynyíresi vall.]. *1780:* E' Tavasz Gabonának valo Észkos, és gyakon (!) vizenyős Föld [Nagyercse MT; Told. 79]. *1795:* az Gaton fellyűl lévő vizenyős réten (k) [Koronka MT; EHA]. *1807:* vagyon ollyan darab vizenyős berkes helly, melly a felső nagy gátnak segitségére rástot vágni ... vagyon ki szakasztva [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) prov. vall.]. *1814:* Minthogy pedig azon Rosnok, Gajdovány vagy is bolondíto buza ezen Hazában az idei tavaszi gabona kőzőtt, az ide tett Jelentés szerint kivált képpen a' Havasos és vizenyős helyekenn és Földeken felesen termet következés képpen az által már is sokan kaptanak betegséget ... azt jegyzi meg, hogy azon, melyet sem rostálással, sem mosás által nem lehet tökelletesen a jo féle gabona kőzzűl ki választani ... tsak szemeléssel [Dés; DLt 1014]. *1828:* allodialis kaszálo e vizenyős rét lévén nagyon rosz, és Nádas füvet terem [Cege SzD; WassLt]. *1843:* Előláb aljánn sáncba-fogott darab föl-törése őszszel egészszen vizenyősse is válik [Csekelaka AF; KCsl 3]. *1850:* vizenyős helyekre marhájokat ki eresztve ... térdig be suhadtak Labaik [DLt 850]. *1864:* Nádas-kaszállo rét, melly folytonos vizenyös – seppedékes hellyiségénél fogva nádat és sáros szénát terem [Magyarókereke K; KHn 94].

2. vízzel teli; umed; nass, voll vom Wasser. *1814:* a' Tisztelettes Ur ... a' pintzében is Kutat ásatott, 's Csatornát vágatott, mellyet a' vizenyős pintzéből a' vizet Ki apasztotta, és a' pintzét szárazabbá tsinálta [Banyica K; BfR 117/17 Clara uxor neomstici Adami (!) (35) vall.].

3. esős; ploios; regnerisch. *1747:* Pakura nevezetű hellyben lévő malom ... velűnk fatéáló Lung Juvonnak vizenyes Esztendokben annuatim mint egy ötvén kalangyára válo kárt causál és tészen [Branyicska H; JHb].

Vö. a *vizegenyes, vizegenyős* cimszóval.

vizenyősség 1. umezeală, jilăveală; Feuchtigkeit. *1777:* (A földnek) egy darab része vizenyössége mián nem szántathatik [Dés; Ks 79. 29. 238]. *1799:* a' Csűrős kert és a' Kaszáló rét széle kőzőtt volt egy darabotska Seppedékes helly, ollyan pedig hogy vizenyőssége miatt a' Marha is belé dőlt ha réá mentt [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. *1821:* Ezen Tanoroknak két része szinte haszon vehetetlen a vizenyősség miatt [Koronka MT; Told.]. *1825:* a' mely hely a' vizenyősége miatt éppen haszon vehetetlen [Szentdemeter U; Told. 236 conscr.].

2. nedvesség, vizesség; umiditate; Feuchtigkeit. *1849:* A pintze vizenyőssége miatt bajoson használhato [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Vö. a *vizegenyesség* cimszóval.

vízépítési gátépítési; hidrotehnic; vom Dammbau. *1842:* a' töltés ... nem egyébb, mint a' vìz épitési mesterség- és tudomány gyalázatára – s halado korunk czègereztetésere mindenfeliböl öszve hánt, 's a' vìz praedájára kitett Tömeg [Kv; KmULev. 2 László János mérnök nyil.].

vízeresztő 1. víz leeresztésére használt; care este folosit atunci cînd se dă drumul la apă; bei der Herablassung des Wassers benützt. *1673:* Az hámor ház ... Ez ház mellett két kő kamora ... az vasverő felet vagyon egy víz eresztő rúd, melynek mindkét végin vagynak vass horgok [Cssz; CsVh 42]. *1677:* Vas verő ház ... Vagyon e felet[a] egy víz eresztő rúd [Madaras Cs; CsVh 50. – [a]A vasverő tőke felett]. *1703:* Azon kamorában vagyon ... víz eresztő vas horog 1 [CsVh 118].

2. zsilip része; partea unui stăvilar; Bestandteil der Schleuse. *1781:* a' Malomnak Talpfái meg voltanak téve és vetve Az első Silipet mely Zápornak mondattatik, igen erős jo Silip jól conservállya a' malmot, de ... Víz eresztő Táblái nintsenek lántzakkal beli eresztve [Mihálcfva AF; Eszt-Mk].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: víz leeresztésére használt zsilipféle; stavilă, stăvilar; eine Art Schleuse. *1681:* Az víz eresztő horga jó, ennek mind alól fellyül annak rendi szerint jól meg vadnak két végei vasazva [CsVh 92].

vízérszakadék vízmosás; rîpă, surpătură de pămînt făcută de torente; Erosionsrinne. *1657:* azon általköltöző helyen túl mindjárt egy mély sáros vízér-szakadék volt, kinek igen szoros és mély általköltözője [KemÖn. 247].

vizes 1. vízbe áztatott, vízzel átitatott; îmbibat cu apă; in Wasser getränkt/imprägniert. *1573:* Beke gergel ... azt vallia hogi ... az kochy ... Be deol az Thoba felesege germeke[a] Rayta voltak ... Rwhait lattak hogi vyzes volt keotes tanyztra es valamy vazonok (!), ha eo Ne(m) leot volna germeky bele holtak volna [Kv; TJk III/3. 270. – [a]Baly gërgynek]. *1584:* Piroska Ember Antalne vallia, Hozzw Ianosne egy vizes ruhawal meg wte Zabo Martonneis vgy chapa ozta(n) hozza [Kv; TJk IV/1. 233]. *1631:* latta(m) azt hogy Hamar Istuan eginehaniszor oda kergette az felesseget hozam vizes Istranggal [Mv; MvLt 290. 47b]. *1697:* Peter deak uram rettenetesen meg verte az feleseget wizes istrangal (!) [CsJk Albert Istvánné Katalin (45) vall.]. *1710:* valakinél pénzt érzett, fejít vizes istrángokkal megtekergetvén, addig kínozta, míg amicskéjek volt, kivette | a kurtc hajdúk mindenkor készen valának s mihelt a bomba leesett, vizes marhabőrivel beboritották, úgy semmi kárt nem tehetett [CsH 207, 401]. *1710 k.:* Leszállottam, vezettem, de a hó, locs s sárban nem lehetett csak cipellősben, a vizes palástban még a lóra felűlni is majd lehetetlen volt [BÖn. 584] | amint az Gedeon erőtlenségét egyszer a vizes, másszor a száraz gyapjúval, szérűvel megerősítéd [Blm. 1006]. *1711:* az Isten csudálatos gondviselésiből a vizes kanót későbbre ége és juta a puskaporhoz, mintsem azok a gonosz emberek órákra elrendelték vala [CsH 462]. *1745:* tiszta száraz idő

lévén láttam hogy a' harisnyája harmatos vizes volt [Bálványosváralja SzD; Ks].

Sz. *(fel)adja a ~ inget (vkire). 1668:* Irja Kegyelmed, én valóban Kegyelmedre adtam volna az vizes inget [TML IV, 378 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz] | Elijedett Haller uram haragjától, és hogy jövendőben csak erővel is elveszik azt más fejdelmek, ne vesztegesse reá pénzét a fejedelemasszony. De valóban feladá a vizes inget a fejedelemasszony [TML IV, 385 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *vki nyakába veti a ~ lepedőt. 1764:* A 15 ezer forintot kérték vissza a szászok, de nem volt bolond Gyulai Kata, hogy visszaadja. És már hogy directe végbe nem vihették, így akarják a nyakunkba vetni a vizes lepedőt [RettE 179].

2. vizelettel átitatott; ud (foarte) umed; nass. *1716:* minden hálo ruhája, takaroja es lepedője mindenkor Vizes volt [Nagyida K; Told. 22].

3. akinek a ruhája elázott; ud, foarte umed; nasse Kleidung. *1573:* farkas pal hity vtan azt vallia hogy ... ha Beke Gergely Neky Nem zeoket volna az vyznek es ky Nem ragatta volna germekyt Bele holtak volna ... Latta hogy Mind eomaga felesege vyzessek voltak [Kv; TJk III/3. 270].

4. vízzel kevert/higított; diluat cu apă; mit Wasser. *1670:* Hallyúk hogy Thordai Vargha Andras vizes bort árult volna ... megh kevannyuk hogy az mint affele ember szokot convincaltatni a' ki vizes bort arul, az szerént conuincaltassék érette [Kv; TJk VIII/11. 19]. *1805:* a' keresett Hordo bor ... akkor is vizes és széna murvás volt [Mv; Told. 35a].

5. vizenyős; umed, jilav; nass. *1623:* Zabunk lattia nynczyen mert az mytt vetys koues vizes sowany feöldben vety [BGU 121]. *1657:* csak két vagy háromezer lovas seregeknek is megütközésére alig vala alkalmatos, erdők, berkek és vizes helyek lévén [KemÖn. 71]. *1662:* azonnal megfutamván, ki egy-, ki másfelé, valamint nyargalvást lehetne, szaladnának, és rendeket elhagyván, oszlanának, és azon éjszaka annyira szélednének egynéhány mérföldön, és lápokra, vizes, sáros helyekre verődnének [SKr 178]. *1684:* Tó felet ualo föld ... közepben ket Sinor harmincz kettőd fel öl, fen az berczen harom sinor, s, 23 öll ez föld eszakos uizes, s, igen bokros tiszta lehet benne 50 uekära ualo [Gyulatelke K; SLt AM. 24]. *1717:* vagyon egy darab Sásos, vizes, gazos Rét [DLt 504]. *1745:* Az ország úttya felől valo részinek a Kúrta Patak felöl való vége (: ez utasság és kevéssé vizessebb volta consideratiob(an) jövén :) szélesebb(en) hagyatott feljül circiter nyoltz öllel [Nagyida K; Told. 9]. *1768:* Az Orotványba ... haszontalan eszkos helyen lévő föld, mellyet a' nagy Hegy és oldal mia trágyázni sem lehet ... vizes és vad hely zabnakis rosz [Kál MT]. *1789:* Ezen egész Etédi Processusban ... az egyik Faluból a másikba menő utak és Hidak a' mennyiben a helynek ígen Hegyes, omlásos, síppedékes vizes, és egyszersmind köves volta engedi, alkalmatos és járható állapotban vagynak [UszLt XIII/97]. *1796:* Az Csobajban lévő Nagy láb földnek a vizessebb része ... feljül a Nádas tóig [Kv; BHn 121]. *1811/1833:* minden Tanuk vallomások szerént bizonyittyák ... hogy azon hellyeket mint vizes posoványos hellyeket a' Zágoniak nem örizvén a' kinek tettzett használta [Zágon Hsz; HSzjP]. *1825:* Ez erössen vizes, és seppedékes [Barátos Hsz]. *1864:* Nagy Orotvány allya, ez lapalyos, vizes ingoványos szánto helység [Vécke U; Pesty,MgHn I.VII, 370a].

Hn. *1693:* Vizes Lokb(an) [Bordos U]. *XVIII. sz. eleje:* Vizes vapara Menöben (sz) [Bánkfva Cs]. *1713:* Vizes Rét (sz) [Fejérd K]. *1718/XVIII. sz.:* Vizes Tövisben (sz) [Szilágycseh]. *1723:* Vizes ponkban (sz) [Nagysolymos U]. *1731:* Alszegben Hoszszu vizesben [Zágon Hsz]. *1740:* Vizes Völgy előtt (sz) [Gyerővásárhely K]. *1752:* vizes barázda [Sásvári MT]. *1757:* vizes Zább (!) Föld (sz) [Szentmihály Cs]. *1758:* vizes halaván [Dés]. *1758/1798:* Az Alsó Vizesben (sz) [M.szentbenedek AF]. *1780:* vizes volgy lejtoib(en) (sz) [Aranyosrákos TA]. *1782/1798:* A' vizes végiben (sz) [M.szentbenedek AF]. *1807:* A Vizes Völgjre [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1835:* A' Vizes Retkesbe (sz) [Árapataka Hsz].

6. vízzel teli; plin cu apă; voll vom Wasser. *1657:* az helynek alkalmatosságához képest, minthogy egy árok, vizes, sáros, vala köztünk, hagyék az árkon innen néhány seregeket dandárnak [KemÖn. 203]. *1676:* Fogaras Vára kőrős környül szelyes vizes árokkal vagyon környül véve [Fog.; UF II, 697]. *1694:* Ezen Gabonas hazbol es Közep Kapu Udvararol erkeztünk az Belsö Var Kapuja elöl valo mély vizes Arokra csinaltatott fa Hidlasra [Kővár; JHb Inv.].

7. amiben vizet tartanak; de/pentru apă; mit/für Wasser. *1676:* 5. Juny vinczen léué(n) az Uy Keresztyenektöl vásarlotta(m) ez szerint ... Tizenkét fejer kancsot. Egyik kék, Egy kis vizes [UtI]. *1732:* Egy Vizes kávés fingyiákot öblitö ezüst csésze Lot 23 [Ks 13 Kornis Zsigmond lelt.]. *1788:* Egy kitsin vizes fa kártyos [Mv; TSb 47].

8. épületre von.: nagyon nedves; igrasios, umed; Gebäude betreff., sehr nass. *1676:* mivel az fogarasi bástyát hogy csinálták is, oda hivattam. Ö fondálta, mivel az előtt rossz fondamentoma volt, vizes lévén, mind égerfával verték meg [TML VII, 255 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1681:* Az Ebedlö palota, es nagi Tornacz alattis volna egi gerendas, nagi pincze, de mi okért hattak el veszni, nem tudatik; ha penigh azért mert vizes szokot lenni, annak könyu orvossaga volna [Hátszeg H; VhU 600].

9. nedves, átnevedesett; umed; nass. *1591:* 23. Augusti. Az Varas zenaiatt Terengetettem el, az Drabantokkal, hogy wizes volt [Kv; Szám. 5/X. 29]. *1595:* Külte Biro W. az Kouaczok Tornnya ala ot vizes portt mérttek bele [Kv; Szám. 6/XVIIa. 127 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1757:* ki választyuk meg szárasztván 'a vizes por aranyat vas serpenyötskében [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.]. *1763:* tüzes gyujtot vizes toploval pozdorjában takarván elis indult meg gyujtására [Szu; Pf]. *1780:* Balog Josziv az öszszel tilolatlan vizes kenderemet mintegy öt före valot, el lopott [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.].

10. esős, csapadékos; cu precipitaţii multe; regnerisch. *1591 k.:* Egyz orzagul vagyon az Romlas az szantalan vizes Ideo myat [Dés; DLt 233]. *1670:* En Uram már megyek az rettenetes nehéz, sáros, vizes, esős idön s úton [TML V, 279 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1793:* az Öszi vetésekben az téli vizes idö mián, mindenik Lábakban az Buzák meg borsosodtak [Hadad Sz; JF 36/242 Vintze I. lev.]. *1839:* a szölö fölgye a mult vízes Esztendők mián meg sovadozott [Bodola H; BLt 12].

11. amin vizet eresztenek le; (... de scurgere) pentru apă; für Herablassung des Wassers. *1679:* Vagyo(n) az malom haz mellett, Vizes Csatorna(na)k valo Uy valu nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 142].

12. megvizesedett/nedvesedett; curat, proaspăt; sauber, frisch. *1809:* Ezen 13. darab Marha ki vagattatván lett szin húsa, melly el fontoltatott 47. mása 66 font. Lett a' kivágáskor Vizes Szin Fagya 349 font [Kv; MészCLev.].

13. szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *állat* folyékony anyag; substanţă lichidă; flüssige Substanz. *1636:* Fen az levegö hig égben termö tüzes és vizes állatok,

meteormok-is, az benne repesö madarakkal egygyüt azont tselekeszik, mint a vizzel spongya módjára meg rakodott, és meg terhelödött felyhők [ÖgrAj 6] * ~ *kenyér* pîine necoaptă; ungebacktes/rohes Brot. *1833:* nékünk Tordai Sűtőnékűl azis a' fatumunk, hogy mű konnyű kenyeret szoktunk sütni, mű vizes nehéz kenyeret nemis tudunk, nemis kivánunk a' Publicum tsalására 's nehézségére sütni [Torda; TLt Praes. ir. 1534] * ~ *kerék* vízkerék; roată de apă; Wasserrad. *1681:* Malom ... Az keö Pad mellett, az vizes kerék felett, vagyon egy kis Contignatio [Vh; VhU 577].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

vizescseber ciubăr pentru apă; Wasserfaß. *1847:* Vizes budás, és szapulo csebrek [Szúv; KLev.]. *1848:* Vizes-budás és szapulo csebrek melyek legyenek Sz: Régeniek [Szúv; DLt].

vizescsebrecske *kics* ciubăraş pentru apă; Wasserfäßchen. *1791:* Egy kis vizes Csebrecske [Déva; Ks 108 Vegyes ir. Grék Mikucz kereskedö hagy.].

vizesecske *kics* kissé vizenyös; uşor umed/jilav; ein bisschen nass. *1825:* Jo és termékeny kis fold egyik vége vizesetske [Szárazpatak Hsz; Szentk. Conscr. 338].

vizesedény vas cu/de apă; Wasserfaß. *1831:* Azt Valhatam hogy ... Azannal öklezni kezdet, s a vizes edényt a fejemröl le taszitatta, azután azt, a hátamhoz tsapta avagy Vágta [Torda; TLt sztlan Mátyás Sára (18) hajadon léány vall.].

vizesedik vizes lesz, átázik; a se uda; wird getränkt. *1710 k.:* egyet-mást is mind kihordák a hajóból, de a víz sok kárt tett benne ... Nékem ugyan semmim sem vizesedett, mert nem volt [BÖn. 589].

vizesen 1. átázva; ud; getränkt. *1662:* hogy éjszaka az vízbe ne kezdenének veszni ... magok a lovak hátairól, ki egyik, ki másik makktermö fákra mászván fel, nagy vizesen sikemlőnél fogva nyeregszárnyáig való vízben tartván egész virradtik [SKr 189].

2. nedvesen; umed; nass. *1740:* Ezen az egész öszön Sz. Mihály Naptol fogva durált Szakadatlan esözés miatt mind a bé takaritott gabona Széna majd in tertialitate el romlott, kivált a Málé vizesen takarodván fel Semmire kellövé tétetett [M.köblös SzD; RLt 11].

vizeskártos doniţă, cofă; Wassereimer. *1745:* Csobolyó forma vizes kártos nro 2 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1814:* egy rosz tálas az Ajto megett ... egy vizes kartos, egy tehen fejo Sajtár [Mezösályi TA; RLt Rettegi István kúria lelt.].

vizeskártya doniţă, cofă; kleiner Wassereimer. *1857:* vizes kártya [Bodola Hsz; BLt 11].

vizeskorsó urcior/ulcior de apă; Wasserkrug. *1674:* Két darab fogas, az edgjiken egj vizes korso [A.porumbák F; UF II, 595]. *1678:* Dje 15 July Eperjesi által vásaroltatván az Uj Keresztenyektül vinczi edenyeket ez szerent: vizes rostelyos korsokat ötöt husz husz penzen egyiket egyiket [UtI]. *1679:* kek bokalyos, tőrőt, vizes korso nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 33]. *1681:* Vizes paraszt uj korso, promisc(ue) Nro 3 [Vh; VhU 563]. *1683:* Vinczi két kosárokban találtattak ... Egy vizes Bokalyos korsó n. 1 [Gyf; UtI]. *1747:* A Léanjok házáb(an) ... Cseriptál 6 Bokály 9 Vizes korso 4 [Királyhalma NK; Ks 23/XXIIb]. *1775:* Kék mázas vizes korso 1 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153].

vizeskorsócska *kics* urcioraş de apă; kleiner Krug. *1679:* Fejér bokaly, rostas vizes korsocska nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 29].

vizesliu cadă mică; kleine Wanne. *1832:* Négj közönséges Légejek ... Egy Vizes Liu [Sáromberke MT; TSb 26].

vizespohár pahar de/pentru apă; Wasserglas. *1776:* találtunk ... egy vizes Pohárt [Mezőméhes TA; WassLt]. *1782:* Egy Ordiner vizes pohár [Nalác SzD; CsS]. *1789:* 2. Nagy Vizes Pohár Rf – xr 10 [Mv; ConscrAp. 4]. *1797:* Két nagy vizes pohár a Dnar. 40. Dr. 80 [Szság; BfR III/22]. *1846:* egy piros vizes pohár fedeletlen [SLt 17]. *1849:* Vizes Pohár 12 nagy [Széplak KK; SLt 17].

vizesség vizenyősség; umezeala solului; Bodenfeuchtigkeit. *1748:* a Kaszálo Rétek (!) derekasint ... meg kel árkolni ... mivel ... a Sáté ... a sok vizesség mián rutul meg környékezte [Koronka MT; Told. 79]. *1754:* az Erös oldal felöl, mellyet a vizessége miá kaszálnak [Dés; EHA]. *1766:* Pataki István Uram Bir és Colál az Kendi Völgyön égy igen Sátés és Vízes kaszállo Rétet ... az melly földet most kaszálnakis az Vizessége mia [M.köblös SzD; RLt]. *1774/1826:* A' forrásnál ... most Vizessége miatt kaszállonak hagyatott 3 Vékás [Náznánfva MT; EHA]. *1831:* (A kaszáló) edgy része a' vizesség miatt csak sátét terem [Erdösztgyörgy MT; TSb 35].

vizesvályú scocul joagărului; Wassertrog. *1680:* Felsö Porumbakon ... vagjon eö Ngok(na)K Supos fedel alat egy Füresz Malmok, melynek Silipje tolgj fabol csinalt az Patakon által bocsatott ket jarmokon jar. Vizes valuja megh edgj ideigh el szolgalhat [A.porumbák F; KvLt Inv.].

vízeszköz vízmalom alkatrésze; părţile morii (acţionate de apă); Bestandteil der Wassermühle. *1795:* eö Nsagának ellenire nintsen sőt akarja hogy erre rendelendö oculator Commissarius urak ki jövén oculálják, a Malomnak statussát, situssát, viz eszközeit, s gattya állapottyát [Adámos KK; JHb XIX/49].

vízeszű buta; prost, tont; blöd, dumm. *1811:* Még égy elmélkedés a' viz-eszüekröl ... Valamint a' vizet égy árokból másba, Némely észt úgy vihetsz meg-tsalattatásba: Némely ember esze tekerőbeli viz, El-hiszi ha mondod háromszor három tiz [ÁrÉ 40].

vizetlenség ivóvíz hiánya; lipsă de apă potabilă; Trinkwassermangel. *1657:* Debrecentöl is elindulván az vízetlenség miatt egyvégtében szinte Tiszáig kelletvén mennünk [KemÖn. 38].

vízfeldugás víz megrekesztése; zăgăzuire, îndiguire; Wasserdamm. *1651:* az J. Tamko Mate gattya es Uyz feldugasa az Eö molnának artassara es karara volna [Amadefva Cs; Eszt-Mk].

vízfeltolulás víz megrekedése; acumulare a volumului apei; Wasserkumulation. *1772:* a' Viz fel tojuláson kivül én

ezen Malomba semmi olyos tetemes hibát nem tapasztalok a' mely a' két also kerekek(ne)k lassu forgását vagj veszteg állását okozhatná [Ádámos KK; JHb LXVII/296].

vízfészek vízmeder, lápos/ingoványos hely; adîncitură/scufundătură (strîmtă) unde stagnează apa; Wasserbett, moorig. *1768:* Mert az olly alatson szoross, viz fészek, hogy Tó áll rajta, és Salva venia, Békák regeló (!) hellye [Köpecz Hsz; EMLt Köpeci lev.].

vízfogás kútféle gödör/medence, melyben összegyűjtik a vizet; captare a apei; eine Art Grube, die als Brunnen funktioniert. *1593:* Exitus Ad Molendinam ... Veottem visz fogasnak 14 karo fatt p(ro) d 14 [Kv; Szám. 5/XX. 151].

vízfogó 1. víz gyűjtésére való; în care se adună apa; zur Wassersammlung benützt. *1662:* annak közepin egy nagy réz csövön, mellynek tetején emberi státuakép lévén, annak orrán, száján, köldökén és minden lyukas felein öntődvén ki az viz nagy bőséggel, még ezen vízfogó válú megtelnék [SKr 263].

2. vizet visszatartó; care opreşte cursul unui rîu; Wasser haltend. *1681:* Az malomra járo viz fogo gáttyát is renovalni kellene [Vh; VhU 577].

vízfolyam apă curgătoare, pîrîu: fließendes Wasser, Bach. *1593:* Az ouarsorban vallo folliamra vallo kollczig ... ez viz folliamnak kett fellöl vallo odalatt kellett Hatt Hellien viollag meg rakattno(m) [Kv; Szám. 5/XXIV. 5]. *1595:* Ez eztendeót altal hidak, palok keó falon valo wiz foliamra es egieb illendeó heliekre keolteót f 62/73 [Kv; Szám. 6/XI. 29]. *1643:* Vagyo(n) ... egy Rett az árok es viz folyamok keozeott [Jobbágyfva MT; BálLt 49]. *1725:* A' Hid Uczai viz folyam felib(e) valo Kö hid alá arkosnak attunk 9 Apro deszkak [Kv; Szám. 54/III. 13].

vízfolyamat vízfolyás; curgerea apei; Fließen des Wassers. *1654:* Czak egj kis (!) az vagj viz folamat vagon koztok [RLt O. 5 St. Szavaj de Dees ns vall.]. *1725:* a' melly hellyen Sárdi István, Tisztartosságáb(an) edy borozdát vonatott, azon viz folyamatnak Hideg kutfelöl a patakon innét alól fellyül a' mesgjén vólt edy kis kapuja [Héviz NK; JHbT]. *1752:* a Nagy Kükülötöl el hagyattatott régi viz folyamatnak hellye [Szentdemeter U; EHA]. *1755:* a' Haros patakrol le jövö Patakotska vagy viz folyamat mellett [Told. 79]. *1801:* a' mostani viz follyomatig hagyattatott meg jo darab oh gát [A.jára TA; BLt 12 Váradi Márton (39) zs vall.]. *1835:* inhibialtattyak K(egye)lmeteket s Kegyelmetek által Felső Sinfalva egész Közönségét, hogy semmi tekintetbe az Also Sinfalvi Határán le follyo akarmelly Szabad viz fojamatott vagj annak hasznát, Sem arendájára sem dézmálásra ... az Exponensek praejudiciumara kiadni ne merészellyék [Asz; Borb. II].

vízfolyás cursul unei ape; Wasserlauf. *1570:* Az vysz folias feleol vegesztek ezt, hogy ... valamely fele Inkab karnelkwl lehet lass<a>k meg eo kmek es keressenek foliast neky [Kv; TanJk V/3. 11a]. *1575:* Annak vtanna keryk azonis eo k. biro vramat hogy Lataßa meg eo k. az Nadas teriben Az Minemw vyz folias ky az derek vtban foly Es vtat ely vezty, Ereztesse eo k. az eleby foliasban [Kv; TanJk V/3. 127b]. *1582:* Megh ertettek eo kegelmek Biro vram panazolkodasat az viz foliassanak Niawaliaiarol ... Valaztotta keozzwlcok Niolcz zemelt az viz foliasanak es Niawalianak (!) meg latasara es Circalasara [Kv; TanJk V/3. 267a]. *1592/1593:* (olyan) viz folias vala Rigen[a], hogj az mikor Mennel Nagiob volt az viz, mind Azon folt el, Apalykor az viz feleól fol't mellette [Szentmargita SzD; Ks. – [a]A kisszamosi porondszigeten]. *1595:* 27. Die Septembr(is) veretem fel az viz foliason az cheowekcket ket zaz hatwan eggiet [Kv; Szám. 6/XV. 31]. *1632:* Latom hogy mostan zent Benedek fele zorült az viz folyas [Árpástó SzD; Ks]. *1648:* Vagjon az viz folyas felol egj nagj körtövely fa, mellette alma fai szolva fakis vadnak az viz mellet [Porumbák F; UF I, 893]. *1655:* Az Tatrang vizének penig örökös, és egy helyben valo folyásároll lön illyen Conclusu(m), hogy azon Viz folyást à réghi veszekedö gáttol fogva ... tartozzanak az Prásmárj vrajnk, és Lakossi az Nyényi és Prásmárj határoknak szélin bizonyos árokban bé vennj [Brassó; BLt 3]. *1677/1768:* azt az házat biro gyermekim, s maradéki, söt akarmely possessori meg ne gátollyák, interturbályák azt az vizfolyást [Ne; DobLev. II/386. 3b Samariai Lökös Péter sk test.]. *1701:* megh irt portiojokat ... vizeivel folyó vizeinek Tók, veszek, Viz folyásokkal, malmokkal ... adák vallák és köték egymasnak fiurol fiura örökösön megh hihatatlanul [Cege SzD; WassLt]. *1763:* vicinussa ... a' Votájában lévö viz follyás [Udvarfva MT; EHA]. *1858:* a' gűbü vagy a' régi vizfollyás mentibe Fetske farkulag rug ki [Balavására KK; Hr].

vízfolyás-árkocska *kics* vízfolyás árka; matcă a unei ape curgătoare; Wasserbettchen. *1724:* egy küs cseglecsketöl fogva az Sombori Ur(am) reszin valok be szántottak volna harom ölnyit közönséges ember ölivel egy Szánto föld ... vicinussa egy Darabigh az Almás vize mellett egy cseglecske ... nap keletröl viz folyás Arkocska [M.zsombor K; Told. 2].

vízfolyásos 1. care este făcut pentru scurgerea apei; zum Ablauf des Wassers gestaltet. *1769/1802:* keresztes fák Viz folyásas árkak distingválták a Határakat [Torda; TJkT III. 25].

2. vízfolyásra emlékeztető mintával szőtt; ţesut cu un model care imită cursul apei; wasserablaufähnliches Muster. *1832:* Viz Fojásos abrosz kettö [HG. br. Brukenthal Mihályné br Wesselényi Anna kel.]. *1849:* Ujjodon ujj Szűrke Viz fojásos Rozás Abrosz [Körtvélyfája MT; LLt].

vízfolytató ahol a víz átfolyik; pe unde curge/trece apa; wo das Wasser abfließt. *1694:* Vagjon itt a' Sebes vizén, két bokor kovekre forgó, alól csapó malom ... Bpatakine Aszszon Eözuegjsegeb(en) ... Viz foljtato heljeit meg ásatta [Sebesel AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János urb.].

vízforraló víz forralására használt; care este folosit la fierberea apei; Wasserkocher. *1747:* találtunk ... Viz forralo üstet más fél vedrest Nro 1 [Szpring AF; JHb XXV/88. 2–3].

vízforrás izvor de apă; Wasserquelle. **Hn.** *1819:* a' Felső forduloban ... a' Viz Forrásnál (sz) [Ádámos KK; EHA].

vízhagyás olyan hely, ahol előzőleg víz volt; un loc/teren unde (pe vremuri) a stagnat apa; Stelle, wo bevor stehendes Wasser war. *1671:* Gátfüz vagy vízhagyás [Sajókeresztúr SzD; SzDMon. VI, 21]. *1829:* azon hely valoságos viz hagyás volt, és hogy csapo gátott kötöttünk oda 's a' víz el ment onnan ugy lett földé ezen hely [Csókfva MT; TSb 24].

Hn. *1805:* A' Gátnál a' viz hagyásba (k) [Székelykeresztúr U; EHA].

vízhagyta olyan, ahonnan visszahúzódott a víz; de unde s-a retras apa; woher das Wasser sich zurückgezogen hat. *1610:* (az örökség) hatara eger fa egj uiz hatta helyben, az Nyarad parthon [Berz. 15. XXXVIII. 10]. *1690:* meg engettük, hogj ... uj malmot epittethessen és azon Szakadekjának folymát (!), hogj az Marusnak derék folyamában viszsza ne szakadgjon, az emlitett Petellyei határon, egj darab viz hatta haszontalan földnek által ásatásával és azon Marus szakadekja martjainak szükséges helyeken valö meg erössittetésével kivántató módon procuraltathassa [BálLt 52]. *1724:* itten az Egrestöi Erdö alatt, az az helly, mellyet mondanak, hogj ã Kis Kökullönek réghi folyását s járását tartotta, mindenkor Viz állotta, iszopos, kákás, nádat és Sátét termö helly volt, mint afféle viz hadta helly [Kóródsztmárton KK; Ks 12/III Mich. Sigmond (86) jb vall.].

vízhajtó (vízi malomban) víz hajtására szolgáló; de/pentru apă; in der Wassermühle für das Treiben des Wassers gebraucht. *1648:* egj fwresz malom ... Viz hajto kereke gherendelyestöl io [F.porumbák F; UF I, 909]. *1680:* vagyon egy kötörö malom ... Viz hajto kerekinek tengellye vasas ugyan, de az vas az mestereké [A.porumbák F; ALt Urb. 674]. *1692:* a lisztelö malom ... Bel kerekei jok, viz hajto kerekei ujjak [Szentimre MT; JHb Inv.]. *1817:* vagyon az Ujj Malom ... A Gerendellyek viz hajto, és bēl kerekeivel edgyütt jök [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8–9].

vízhal ? vizahal; viza; Europaische Hausen. *1747:* egy Csukáért és viz halért attunk 19 1/2 xr | kenyérért, tehény és diszno husért, viz halért, rákért és egj fertály seprö éged borért fizettünk 33 xr [Kvh; HSzjP].

vízhányás víz által szállított kavicsból, földből, fagalyokból épült partrész; aluviune; Gebäudeteil aus Steine, Ästen, die vom Wasser gebracht worden. *1592/1593:* azon az peres porondon haltunk zekeresteol barmostul, senki nem zolt my Nekewnk erette, mert azt viz keoznek mondtak, es mindennek zabad vizkeoz hely volt, Azt vgian ki erezteó helynek tartottuk mindenkor, mert viz hanias volt, es Nagy Rew iart altal rajta [Árpástó SzD; Ks].

vízhely loc cu apă; Stelle mit Wasser. **Hn.** *1766:* a kis kerek Viz helynél [Nagyfalu Sz; EHA]. *1852:* a vizhely (sz) [Etéd U; EHA].

vízhevítő amiben vizet melegítenek; care este folosit la încălzirea apei; zum Kochen des Wassers benützt. *1652:* Viz hevétö vas fogantyus réz üst [Görgény MT; Törzs.]. *1797:* Egy fél vedres viz hevittö üst [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16].

vízhordás căratul apei; Wassertransport. *1679:* Viz hordáshoz valo, abronczos, fedeles fenyö desa nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 25]. *1756:* a' viz hordásra reá hajtotta Munker Márton Uram Takács Lénárdot [Mv; Told. 42]. *1841:* Senki is ezen becsületes ifjakat vízhordással és pecsenye sütéssel nem aggraválhatja, ha szolgálatba lésznek is, hanem ha inas találtatik a céhban, azok tartoznak végbe vinni [DFaz. 39].

vízhordó 1. vízhordással megbízott, azzal foglalkozó; care este însărcinat cu căratul apei; sich mit Wassertransport beschäftigend. *1594:* hordott Az wyz hordo Taligas vyzett, Battory Boldisar es vrünk konhara (!) 190 Altalog wizett ... f 5 d 70 [Kv; Szám. 6/VIII. 116 Caspar Semel sp kezével]. *1870 k./1914:* Minden szobában a 3–4 szolga-tanuló közül a legnagyobb favágó, fahordó volt, az utánna következö vizhordó ... a 3-ik seprö és calefactor [MvÉrt. 6].

Szn. *1568:* Catherina c(on)sors Andreę vyz hordo [Kv; TJk III/208]. *1571:* Domini Judex et Senatores Tomę wyzhordo [Kv; Szám. 1/XIII. 425]. *1582:* wiz hordo Thamas [Kv; Szám. 3/VIII. 37]. *1583:* Martha Viz hordo Thamasne [Kv; TJk IV/1. 152]. *1625:* viz Hordo Andras [Kv; Szám. 16/XXXIV. 280].

2. amiben/amivel vizet hordanak; care este folosit la căratul apei; für Wassertransport benützt. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... viz hordo chjeber No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22]. *1633:* Egj viz hordo Czieber – – f. – d. 6 [Kv; RDL I. 103]. *1648:* Egy viz hordo kárt [Komána F; UF I, 931]. *1652:* Az belső regi oh kapu ... vagyon 2. vizhordokart (!) [Görgény MT; Törzs.]. *1679:* Szent Peteri külső Esztena ... Vagyo(n) ezen Pitvarba(n): ... Viz hordo Désa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 123]. *1688:* Egy viz hordo kárt [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3]. *1699:* egy hitvan paraszt Viz hordo szekér [Szentdemeter U; LLt inv. 6]. *1736:* Viz hordo Csobollyo nro 4 [Mikefva KK; EMLt Conscr.]. *1756:* Ujj, Viz hordo Csebretske 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 25]. *1761:* Mezöre Viz hordo Dobonka [Siménfva U; JHb LXX/2]. *1779:* Két Viz hordo Legellyeket vettem dr. 36 [Rücs MT; Ks 21. XV. 23]. *1784:* viz hordo kis hordotska [Rücs MT; Ks 21. XV. 22]. *1792:* Viz hordo Legelly [EMLt Conscr.].

vízhordóné a vízhordó felesége; soția sacagiului; Frau des Wassertransporters. *1593:* Ersebet Azzoni Pap Ianosne vallia hallomast eleget hallottam lopasa feleol vizhordonenak, de semmit ne(m) lattam lopasaban [Kv; TJk V/1. 326].

Szn. *1583:* Viz hordonę [Kv; TJk IV/1. 152].

vízhozta care a fost adus de apă; vom Wasser gebracht. **Hn.** *1807:* A viz hozta Porondon (ku) [Felör SzD; EHA].

vízhullás víz áramlása/esése; scurgere a apei; Wasserströmung. *1572:* Mathe Kowach hity vtan vallia, hogy ... Azt tugia hogy Mindenkor zabad hwllasa volt Az Kalman Kowach hazanak Andras deak fele, Es Az my vyz hwllas folias volt az Andras deak kapwja keozeot folt ky [Kv; TJk III/3. 16].

vízi könnyü női kabát; un fel de jacheție; Jacke. *1887:* Egy elö ruha és vizitli 1 fl ... Egy vizi 20 xr [Nagybacon Hsz; HSzjP].

vízi 1. vízben élö; de apă, care trăiește în apă; Wasser-. *1710 k.:* Az Isten az embert minden földi, vízi, aëri teremtett állatival szabaddá, sőt azokon úrrá tette, és hogy azok engedjenek néki, megparancsolta [BÖn. 478].

2. víz mellett élö; care crește pe malul apei; neben Wasser lebend. *1807:* azt néhai ifiabb Rettegi Sigmond Ur fel fogván, szekér tövisekkel, sok földel, ganéjjal, kövekkel betöltette, azon follyo árkat más hasznosabb helyre vette ... plántált vizi nyárfákkal, és füz fákkal erősitette [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) prov. vall.].

3. víz mellett lakó; care locuieşte (într-o aşezare) lîngă o apă; neben Wasser wohnhaft. **Szn.** *1600:* Bator vizi neweö [UszT 15/75]. *1606:* vizy Kadar andrast [UszT 20/189]. *1611/1687:* Márton Balásné Vizi Magdolna [A.torja Hsz; HSzj *másik anya* al.]. *1614:* Vizi Marthon zs [Lemhény Hsz; BethU 339] | Vizi Leorincz lib. [Polyán Hsz; BethU 325]. *1632:* Vizi Georgine [Mv; MvLt 290. 104a]. *1662:* Vízi János nevű megöszült katona [SKr 189]. *1668:* Vizj Giörgj [Kv; MészCLev.] *1680:* Catharina Vizi [Dés; Jk]. *1685:* Kisseb Vizi Péter [Altorja Hsz; Borb. II Joannes Bartos (36) pp vall.]. *1691:* Joanes Vizi [Dés; Jk]. *1692:* Vizi György Ur(am) Fiát Vizi Janost [Kv; MészCLev.]. *1704:* Vízi nevű nemes ember [WIN I, 278]. *1730:* Vizi Miklós [Altorja Hsz; Borb. II Danka Lászlóné Jlona (40) ns vall.]. *1745:* Szabó Ferenczné Vizi Borbárának | Szabó Ferenczné Vizi Borka [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 160, 164 Simén György (42) un. prédikátor ns vall.]. *1752:* Primipilus Andreas Vizi [Altorja Hsz; HSzjP]. *1757:* Vizi David [Csomortány Cs; Sándor conscr. (Mt)]. *1767:* nagyobb Wizi Mihály [Jenőfva Cs; RSzF 120]. *1783:* Vizi Péter ... Vizi Ferenc [Jenőfva Cs; RSzF 165]. *1786:* Vizi Márton [Nagylak AF; DobLev. III/607. 21]. *1790:* Vizi András [Jenőfva Cs; RSzF 261]. *1794:* Vizi Mihálynak ... jenőfalvi Vizi Andrásnéval [Jenőfva Cs; RSzF 240]. *1826:* Vizi Joseff [Nagylak AF; DobLev. V/1116. 1b]. *1847:* Vizi Lajosnő [Nagylak AF; DobLev V/1270]. *1852:* Özvegy Vízi Lajosné Horváth Katalin [Nagylak AF; DobLev. V/1351].

4. folyó-, ill. állóvízre von.; care se referă la ape; fließendes o. stehendes Wasser betreff. *1826:* az 1789beli tul a vizi Lista meg van ugyan [Dés; EHA].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *csatorna* vízcsatorna; jgheab pentru scurgerea apei; Wasserkanal. *1677:* Vagyon ezen az vas verő házon által egy vízi csatorna [Madaras Cs; CsVh 50] * ~ *csőfúró* vízcsőfúró; un fel de burghiu pentru ţevi; Wasserröhrebohrer. *1754:* Három nagy vizi cső furu [Roskány H; Ks 76. IX. 3] * ~ *erő* hajóhad; flotă (maritimă militară); Flotte. *1705:* az anglus és hollandusnak vízi ereje már egyszer a tavaszon dicsőséges triumphust nyert volna a francia classisain [WIN I, 426]. *1710:* a német császár confoederátiót tett vala mind a velencei respublicával, kik nagy vízi erővel a törökországi szigeteket pusztítják vala [CsH 199 1686-ra von. felj.] * ~ *gyöngy* édesvízi drágagyöngy; un fel de perlă (veritabilă)/mărgăritar; Perle (in Süßwasser). *1632:* Beczybeöl az minemw marhakat ... Kantha Mihaly hozott ... vizi giöngiött f 7 [Kv; VectTr. II/69] * ~ *hólyag* vízhólyag; băşică de apă; Wasserblase. *1780:* Az tarka lonak az vízi hollyagját ki vagtam xr. 30 [Szászváros H; BK] * ~ *korsó* vizeskorsó; urcior/ulcior de apă; Wasserkrug. *1711:* Két öreg on táll; edgj vizi korso on ... edgj mosdo korso [ApLt 5 Apor Péter inv.] * ~ *mérték* vízmérték; nivelă cu/de apă; Wassermaßstab. *1781:* Egy vízi mérték [Mv; Told. 9a] * ~ *mesterség* egyfajta vízi eszköz; mecanism, dispozitiv; eine Art Wasserzeug. *1697:* Voltam az Faboritában[a] szép kert házok és sokféle olasz gyümölcsfák voltak, szép vizi mesterségek, halastó, források etc. [AIN 150. – [a]Bécsben a Favoriten strasseben]. *1705:* Ugyan a piacra vontanak két vízi mesterséget, akik kerekeken állanak, hogy ahová akarják, oda elvonhatják, és feles víz fér beléjek, és felmegyen sebesen a víz felőlük, mint a karom, hogy ha égés lesz, azzal oltság meg [WIN I, 532–3] * ~ *veszedelem* árvíz; inundaţie; Flut. *1710 k.:* De menjünk vissza az útra, honnét a vízi veszedelem elvetett volt [BÖn. 569].

◊ **Hn.** *1786:* A' Vizi és Erszenyes Rettyeiért [Nagylak AF; DobLev. III/616. 1b Jos. Dobolyi kezével]. *1874:* a vizi felso Járo [Dés; EHA].

vízibetegség kóros állapot, amelyben a bőr alatti kötőszövetben vizenyő mutatkozik, és a test üregeiben is folyadék gyűlik össze, vízkórság; hidropizie, dropică; Wassersucht. *1657:* az udvarhelyszéki Vargyas és Olasztelke közt száldobosi határon lévő savanyúvízhez menének, és ott talán három avagy négy hétig itatá véle az savanyúvizet, mely nemhogy használt volna, de egészlen reáhozá az vizi betegséget [KemÖn. 94]. *1669:* Engemet, édesem, az doctorok az vízi betegséggel bíztatnak [TML IV, 488 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1710 k.:* Gelei István ... Élt hetven esztendőt, holt meg ... az én szemem előtt Kolosvárott vízi betegségben | De hogy a vádak és azoknak conclusumára térjek, úgy találták a vádlók, Mikes, Bethlen Gergely és Székely László, hogy az atyámat is megfogják, noha vízibetegségben halálosan feküdt [BÖn. 489, 676]. *1748:* Felesége ... szűntelen szintelen, halovány 's puffadt szinű volt, mint ha a' Vizi betegség lett volna rajta [Ne; Told. 56]. *1764:* Meghala szegény vízibetegségben, melyet emberi mód szerint maga okozott magának [RettE 174]. *1766:* az öreg Teleki Ádám úr vízibetegségben lévén 6-ta Septembris megholt [RettE 200]. *1816:* Meg Hóltak Nevei 11ma Febr. estvéli 5 órakor Idősbb Özvegy Jósa István, nyilallásban és vizi betegségben 61. Esztendős [Györgyfva K; RAk 124]. *1853:* halt meg Sós Jánosné Kántor Zsuzsánna 53 éves vízibetegségben [Dés; RHAk 46].

vízibetegségbeli szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *nyavalya* vízkórság; hidropizie, dropică; Wassersucht. *1662:* minekutána az vízibetegségbeli nyavalya elhatalmazék rajta annyira, hogy az idegen országokból hozatott és maga doctori is semmit sem tehetnének neki, mind az ország s udvara dolgait is testamentum szerint elrendelvén, 1629-ben, die 20. Novembris Gyulafejérváratt meghala[a], életének 49., fejedelemségének 17. esztendejében [SKr 129. – [a]Bethlen Gábor].

vízibornyú tarajos göte; Triturus cristatus; triton; Kammmolch | békaporonty; mormoloc; Kaulquappe. *1744:* Láttam valami vizibornyút hogy ... Péter hozot vala a falu kőzé mutatván nekűnk, eben hal meg az eöcsém mind eszt uetette ki a száján (!) de ki atta bé néki innya nem tudom [Gyeke K; Ks].

vízikátor pióca; Hirudo medicinalis; lipitoare; Medizinische Blutegel. *1852:* kitsi Miklos ... délbe roszul lett nagy tűzbe volt ... mustáros kovászal, vizicátoral megrakta a' Doctor hát a' 4dik nap ki ütőt a' himlő valami kő himlő (!) a mind nevezik [Kv; Pk 6].

vízikerék víz erejével működtetett kerék; roată de apă; Wasserrad. *1677:* (A kovács) műhelynek vagyon fűvó hajtó egy vízi kupás kereke, gerendelyével két vas karikájával és két vas csapjaival egygyütt [Madaras Cs; CsVh 49] | ennek fűvó hajtó kupás vízi kerekit az felső kemenczéhez vitték, mert a mely ott volt, az hámori szolgák is az mint mondják, el romlot [CsVh 53].

vízikórság vízkórság; hidropizie, dropică; Wassersucht. *1748:* Volt gyanuja, ha Vizikorság is volna rajta, mert az ellen is orvosolta magát, Feredezett Sos vízb(en) [Marosztkirály MT; Told. 56].

víziláb (malom) tartóoszlop(a); stîlp de susţinere (la moară); Säule (der Mühle). *1825:* A Gerendak és Vizi Lábak vagj Stömpöllyok elsorvadozott rothadtak az also kerek alatt és ujjitás nélkül használhatatlanok [Papolc Hsz; SzentkZs Conscr. 189].

víziláda zsilip; scoc, uluc, lăptoc, jgheabul morii; Schleuse. *1842:* a kardosi Malmat ... az uradalmi Hatoságoktol haszon bérben ki vettem, már akkor is oly rosz állapatban volt ... a több romlások között a viz az ugy nevezett vizi láda vagy Zsilip alatt annyira bé mosta magát hogy a Fűrész malom oldalát is ki mosta [Kv; KmULev. 2 Széllés György nyil.].

vizimáció láttamozás; vizare; visieren, abzeichnen. *1780:* Midön az Ö Felsegehez porigalt (!) instantiankat Czenzurazni Kolosvarra be vittük ... valami Copiak visimatiojaert ... költettünk ket Rf [Torockó; TLev. 5/3].

vízimalom moară (actionată) de apă; Wassermühle. *1681:* Vizi Malom ... Migh à keò padgaiis jobban el nem romlanak, addigh kellene helyeb(en) most készettetni [Hátszeg H; VhU 603]. *1683 k.:* Az Bideskuthi és Kátai Uraimék vizi malmabol Sabbathalet adtanak, azis el kopott [Ipp Sz; SzVJk 57]. *1688:* Vagyon az vizi Malmon fellyül egy Dűrűczkölö [Györgyfva SzD; BK]. *1778:* Az Városi Vizi Malmot adgya egj jó Molnárnak Árendában [JHb Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz]. *1833:* 10 Huszast, 's többetis adunk érette[a], még meg rostalyuk el hull belölle a' gazza, malamba viszszá tized részt vámot adunk érette a Tajigásnak a malamba vitelért haza hozatalért fizetünk még pálinkázzukis téli-nyári Szározság, 's fagy idején külső nagy Vizi Malmakra vecturáztattyuk [Torda; TLt Praes. ir. 1534. – [a]Egy véka búzáért]. *1845:* A vizi malomnál gát köttetett, vájkos föld hordatott a' siliphez és homlittatott [Kékes SzD; WH].

vízimalom-mesterség meseria de morar; Müller. *1772:* a' Molnárok ... ujra viszsza vágjnak oda látván hogy pusztuló félben áll, s az igazittásért jo fizetésért várván, de Iffiakis, és talám némellyek nemis mesterek, hanem csak Molnár Legények, kik még nem tudgják, hanem tsak tanulják a' Vizi Malom mesterséget [Kük.; JHb LXVII/235].

vízió viziune; Vision, Traumbild. *1880:* Én roppantul nyugszom most és resteskedem; de tán mégsem fognak a te fene vízióid teljesülni [PLev. 80 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

vízipuska 1. nyomószivattyúval felszerelt kézi permetező; stropitoare de mînă; Bewässerungsanlage. *1788:* Rézből készült vízi puska Egy nagy Réz Bor hüttö fedeles [Mv; TSb 47].

2. tűzoltáshoz használt szerkezet; pompă manuală de incendiu; Löschzeug. *1670:* Csuda dolog, Koma, egy asszonyemberrel nem birtok; talám az vizipuskájátúl féltek? [TML V, 56 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1825:* Két nagy vizi puska [DLt 595]. *1832:* Egy eltörött Csőjü Vizi puska [Sáromberke MT; TSb 26]. *1841:* Egy kézi vizi puska [Egeres K; Ks 89]. *1842:* a' keze alatt volt vizi puskával ... emberekre lődösött, a' hellyett hogy az oltáson dolgozott volna [DLt 762]. *1848:* A Város Házánál Vizi Puskák [DLt]. *1852:* egy gyalog vizi puska [Görgénysztimre MT; Born. F. VIIIb br. Bornemisza család lelt.].

Sz. *1879:* Emlékeztesd baráti csókjára, amitől (hiszen tudod!) két álló óráig törölted a kaputod szélével a szádat, s telepökdösted az egész Szt. György utcát, mint egy megromlott vízipuska [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. puşcoci, puşcă de soc; etwa Holunderwaffe. *1806:* ot játzodtunk, vizipuskát tsináltunk 's Lisinek a nyakába lőttem velc mellyért meg pirongattak [Dés; KMN 189].

vizita látogatás; vizită; Besuch. *1812:* Én az időt el korhelkedém, keveset igaziték Kolosvárt, az Sok Visitával el telék az idő [Marosújvár AF; Ks 89]. *1817:* Az Vizitakat, a kétt Telekihez ... gyakran meg kell tenni, s mas Nagy Urakkal is üsmerkedjetek [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz]. *1829:* az innep után énis visitákba indulok, de még sem kalapom sem bundám nincs igazitva [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1837:* Ferentzi Mária aszszony ... Kolosvárt jol tőlti az idejét tsak a bál Komedia és Katona Tisztek visitája, azokkal valo idő töltés sétálás egész kedve kedvelte más rendü és rangu gavallérok(na)k is visitájokat [Doboka; BetLt 1 Pákai Dánielné Benkő Susánna (40) dom. bíróné vall.].

Szk: *~ba jár. 1842:* Földvári is itt járt vizitába mondotta hogy ugyan jol vagy [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *~t tesz. 1837:* az Exp(onen)s Ur utrizalt felesege ... ki jött ide Dobokára ... itt is akadott gavállérokra, mert Ketzeli Imre gyakor izben tészi a visität és a szépet, s ... mikor visität tenni jött elfogattatott időt töltönek [Doboka; BetLt 1 Pákai Dánielné Benkő Susánna (40) dom. bíróné vall.].

vizitáció 1. püspök v. érsek ellenőrző látogatása az egyházközségekben; vizita episcopului, arhiepiscopului; Besuch des Bischofs. *1570:* Partha Zevé Katalin felperes Byzonsagy, Hym Varro Anna felperes ellen, kedden Visitacio Bodogh azzonnap vtan [Kv; TJk VIII/2. 53]. *1605:* Ezek felet az el múlt Esztendej Jnúentariúm szerent valo res mobilis (!) is mindenek in serie visitatio szerent kezeknél hagyattanak Azon Jnuentariúm szerent [Kv; RDL I. 77 Caspar Heltj typographus kezével]. *1642/1722 k.:* A Fának meg hozasaban illyen Modalitast rendelünk mind itt s mind egyebütt az 1642 Esztendőbeli Visitatiokor [Beresztelke MT; GörgJk 79]. *1657:* Visitatiojokban jo lelkismerettel valagotás nelkül szorgalmatossan meg visgalyák, és ugyan megis examinallyák az papokat, mennyire valo tudomanyok legyen az Jsten Könyveböl, Mi Atyankot ... olahul el tudgyake mondani ... Olahul tudnake praedicalni, s praedicalnake [UF II, 182]. *1677:* Mind Visitationak idején, s' mind egyébkor az Egyházi rendek a' szegénységet ne taxállyák, mulctallyák, egyébirant-is az efféle külső bűntetéseknek rendi nem az ő kegyelmek hivatallyát illetvén [AC 10]. *1722:* Visitatio alkalmatosságával a' Visitatorok(na)k asztal tartások légyen determinativē a' Megye bizonyos pénzéből [HbEk]. *1730:* ő kglme visitatioját a' mult őszön a' Collegium és Ekklesia nem admittalta [Kv; SRE 159]. *1766:* Meg hagyatik a Csinádi Tit. Atyafiis mint hogy a visitatiokor senki nem vádolta, h(ane)m okul vetették a Tktes Patronus Szucsáki Ferentz Urat h(ogy) nem marasztaná [GörgJk 209]. *1796:* a' Torboszlói[a] Visita(ti)oba producala eléttünk a' Sz Imrei[b] Mater Ekkla már el szakadott Torboszloi Filialissal valo megegyezésröl szollo köttés levelét [MMatr. 239. – [a-b]MT]. *1804:* (A pénzt) senkinek ki ne adja, mert különben a következendő visitatiokor fel adjuk az Esperestségnek és magával fizettettyük meg [Marossztimre AF; DobLev. IV/875. 5b Gorza Ferentz (54) ref. préd. vall.]. *1816–181*

Egy kotzkás ró'sás, igen szép újadon új égy Szélbeli Tóth Abrosz, mellyet ezen G. Visitatio alatt ajándékozott T. T. Kováts Marton Szabédi Pap és Esperest Uram hátra hagyott özvegye [Szabéd MT; Palotay,Tóth. 22]. *1866:* ha sietnek tudositásaikkal még a' visitatiora ki vivödnek[a] [Gyalu K; RAk 130. – [a]A rendelt taneszközök].

Szk: *generális szent ~. 1775:* az akkori Megye birot tertio se provocalvan a' Dálnoki Generalis Szent Visitatiora [Lécfva Hsz; HSzjP Franciscus Keresztes (49) ns vall.] * *generális ~. 1652:* Az Ecclesianakis minden nemú proventusira ö klmek visellienek go(n)dot, azokot conservalliak es az hova kevantatik administralljak, azokrol szamotis adgjanak ã Tarsoság elöt, avagy ã Generalis visitationak idejen [Kv; KvRLt X. A. 1]. *1729:* Tiszteletes Püspök Urunk Generalis Visitatiora jöven Ne(m)es Városunkb(an) levö Refformata Ecclesiankb(a) [Dés; Jk 389a]. *1735:* Erdély országi Tiszteletes Refformatus Püspök Urunk Nemes Városunkb(an) Generalis Visitatiora az eddig practizalt usus szerint gazdalkodas irant töttunk dispos(itiot)[a] [Dés; Jk 457b. – [a]Köv. a termékek fels.] * *rendes (kanonika) ~. 1823–1830:* Eljön a rendes vizitáció is [FogE 295]. *1861:* Február 13én Rendes Canonica Visitatio, a' környül állások hatalma miatt nem tartatik [M.bikal K; RAk].

2. az egyházi vizitációban részt vevő személyek; persoanele care participă la vizitele bisericești; Teilnehmer des bischöfischen Besuchs. *1866:* A' visitatio folyo ho 8-án indul ki [Gyalu K; RAk 107]. *1867:* minden Egyházban ... készittessenek a' papi és Iskola mesteri jövedelmekröl tiszta kimutatást, hogy a' visitatio meg vi'sgálhassa és hitelesíthesse [RAk 131 esp. kl].

Szk: *generális ~. 1694:* A dohányzás felöll a' melly deliberatumot tött a' g(ene)ralis Visitatio a' széki társaságb(an) hogy valaki azzal contumacit(er) él, deponaltassék [SzJk 284] * *kanonika ~. 1843:* A Canonica Visitatio meg jelenik Jun: 28kán reggel Gyaluba [Nagykapus K; RAk 19] * *parciális ~. 1776:* Melly Tiszteletes Partialis visitationak rendelését miis pro memoria az B. Város Constitutioji közzé protoculálánk (!) [Torockó; TLev. 16/1] * *szent ~. 1733:* a Templombeli Aszszony ember allo hellyert pellekedtünk ugyan itt Martonfalvan a Szent Visitatio előtt [Martonfva Hsz; HSzjP]. *1753:* A szent visitatio ... a haranglábat dülö félben szemlélte [Vajdasztián MT; ETF 107. 24]. *1776:* A Kikre ért idejü és elméjü embert rendele a' szent Visitatio (: kiknek a neve itt nem emlittetik :) ollyan rendeléssel: hogy Birák és Dékány Atyánkfiai elegedendö Inspectorokat allitsanak a' Karokban [Torockó; TLev. 16/1].

3. vizsgálat, ellenőrzés; verificare, control; Überprüfung, Kontrolle. *1605:* Az ennek eleotte valo vegezes es sors zerenth az Colosy Camaranak gonduiselesere valaztottak Teleky Istuant ... Az be Iktataskor legyen gongyok zam Veweo Vraimnak ... az elebby Camara Ispanokis mellettek lewen s' vgy bochassanak mindeneket Inuentarium zere(n)t kezekben, az visitatiot penigh reportalyak az varosnak [Kv; TanJk I/1. 497]. *1767:* A generális úr öexcellentiája Hadik a confiniumoknak visitatiójára indult, 15-ta Junii Kolosváratt volt, onnat ment egy nap Somlyóra [RettE 209]. *1821:* Ezen törvéntelen foglalását a két commonitások teljességgel nem szenvedhetvén, a millitáris commonitások a Battaillons (!) és Regiments vizitátiójakor panaszt tettenek a birák és esküttek [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 141]. *1822:* a' visitatio alkalmatosságával a' Dés Aknai Kir. Sóó Kamara Ispány Berenyi Emánuel Ur által, itten a' Berkeszi Distractionál hagyatott ugj Bollétakrol Hiteles Jegyzés vitessen végben [RLt S. Pataki Mihály és Katona Sigmond aprósóáruló biztos jel.]. *1826:* A sos Kut Visitatiojara ... Rf 1 xfr. 12 [Szkr; Borb. I].

4. orvosi vizsgálat; consultație medicală; ärztliche Untersuchung. *1765:* a' Dévai Feltsernek a' katonának Makhidomnak visitatiojáért fizettem Dr. 34 [Nagybarcsa H; Ks 71/52].

Szk: *kirurgika ~. 1779:* A bé küldöt Tyro azon kivül, hogy a Chirurgica visitation betegesnek, és nyomoréknak találtatot, az mértéket koránt Sem ütötte, azért Simpliciter rejicialtatot [Kv; SLt Ágoston Márton Suki Jánoshoz].

vízital apă; Wasser. *1662:* édes Uram, bizony valóban nyomorultúl vagyok, egy cseppet sem épülök, hanem naponként fogyatkozom, mert az hideg minden nap kinoz; nem is ehetem, csak az a rettenetes víz ital emészt meg [TML II, 231 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1710:* A fejedelem az erdélyi hadakkal együtt Győr alól eljövén, sokáig heverének Buda alatt, és ott a rossz vízital miatt a vérhas esvén a táborra, sokan az erdélyiek közül meghalának [CsH 176 1684-re von. felj.]. *1806:* a rend szerént bé vett Decoctumos Cura ... a' bőv itallal a gyomrot meg lotsosítván, el hidegiti, és a' functioira alkalmatlanná tévén azután a' tagokra is generalis gyengeséget Szokott hozni [Mv; Ks 94 Vegyes ir.].

vizitál 1. egyházi méltóság helyszíni kiszállás/látogatás során megvizsgál/ellenőriz; a vizita; Überprüfung durch kirchlichem Besuch. *1585:* Midön a templumban be mentwnk volna visitalnj, mutattanak kesz penzt f. 272 d 95 [Kv; Szám. 3/XIX. 9]. *1595:* Nagy Gyöngyesi Częri Baratot, voltak ide be visitalni, az Clastrombol vitte Thordaig 4 lowal György Deútsch [Kv; Szám. 6/XVIIa. 58 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* Plebanos Vramek el menven az Ecclesia visitalnj atta(m) eo kemeknek az vtra keoltsegre f 10 [Kv; Szám. 16/XXXV. 159]. *1643/1687 k.:* Midön ã Sz. Benedeki Ecclát visitalnok jegyezteté fel Szilágyi János Vr(am) hogy ã Püspök vr(am) munkáját ã Praeconiumokat ö Kglme compingáltatta és maga költségén váltotta meg [MMatr. 96]. *1650/1687 k.:* Visitálván jelenté az Megye hogy ã Schola mester számára volt ... égy hold föld [Sóvárad MT; MMatr. 209]. *1677:* Az Oláh Püspökök, Esperestek, és Papok a' visitalásnak idején a' külsö Tiszteknek hivatallyokban magokat ne elegyitsék, a' szegénységet ne sanczoltassák, külsö dolgokat ne igazgassanak, executiokat affélékröl ne tegyenek, hanem visitállyák csak a' magok Papjait, és Deákjait, Beszerikájokat, Cimteremjeket, Temetöjöket [AC 14]. *1687:* Az Viz szilvasiak rendellyenek egy bizonyos napot, a' melyben Tiszt: Esperest Uramat harmad magával hijják ki, ó kglme mennyen végére, mi okon abstrahálták magokat a' visitatio elött; kglme visitállyan abba(n) az Ecclesiában ha comparealnak benè quidem, ha nem, poenaltassanak [SzJk 217]. *1785/1797:* tudok három Püspök Urakotis visitalni Megyéket Templomokot itten Háromszéken [Zágon Hsz; HSzjP Andreas Hajdu (68) miles limitaneus pedestris ex possessione Papoltz vall.]. *1802:* Mihellyt az ut javul ki indulnak Visitálni [M.bikal K; RAk 34]. *1843:* a visitatio asztala köleséges ne legyen, mert nem azért visitálunk, hogy magunkat hizlaljuk [Nagykapus K; RAk 19].

2. szemlét tart, megvizsgál; a inspecta, a examina; kontrollieren. *1695:* ujjab Comendans jöven ide, az Básttjákát járván ... mind port golyobist agjukat ujaban akarja visitálni és inventálni, mivel az G(ene)ralis parancsolta

nékie hogy ide erkezvén mindenekröl tudosicsa mennyi munitio van it, es meddig érhetni meg vélle [Fog.; BK. Boer Gáspár Bethlen Gergelyhez].

3. megvizsgál; a examina; prüfen. *1595:* 10. May ... Nagy György Wrúnk ő fge vice kúczis Loaz Mestere, megye loak visitalni és bellyegeszni B (!), az Warakban és Menesekhöz [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 62 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1609:* Küldettünk Apahidara közzülünk Visitalni Ocúlalni [Kv; Szám. 12b/IV. 94]. *1701:* Semminemü Kalmárnak sem Sokadalomkor, sem Sokadalmon kivül szabad ne légyen Erdélyi Posztót el adni, ha valaki penig rajta tapasztaltatik és ã Betsületes Céh bizonyos üdöben Hadnagy Ur(am) petsetivel visitálná vagy visitáltatná annak is ã két része[a] ã Nemes Tanátsot harmad része penig a Betsületes Céhet illeti [Kv; PosztCArt. 18. – [a]A büntetés összegének]. *1737:* édjkor vövém észre hogy hozzák a designatiot, meljet Ngod előtt minnyárást in praesentia declaráltam volna, ha Ngod itt ben valo léte iránt bizonyos lehettem volna, de ott kün valo joszágait visitálván Ngod, minden fáradságom hiljában valo lőtt volna [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1740:* azon deliberatummal az ... Varga Céh nem g<on>dalvan az Jt valamely kevés tseres szijunak arulásáért nem tsak visitálták, hanem contra onore jus két poltráig és ke<t> pénzig megis taxálták [Torda; TJkT I. 189]. *1789:* A' Tüz oltásra való Eszközök nintsen semmi, és az eddig ususb(an) volt Korom Birákis meg szüntenek lenni, melyre nézve meg hagyatott hogy Korom Birákot tegyenek a' kik visitályák minden Héten a Kürtőkot [F.boldogasszonyfva U; UszLt XIII/97].

4. megnéz; a se uita; anschauen. *1800:* én a hazbol ki is sem (!) mozdultam, mert volt mit dolgoz(z)am felejtettem vizitálni, hogy kik vannak a faluban [Borsa K; BfR Petyko Rosa vall.].

5. látogat; a frecventa; besuchen. *1752:* Hunyadiné Aszsz(onyom) korcsomáját aki szokta vizitalni, visitalya én nekem nincs réa gondom [Kv; Szám. 69/XVII. 7].

vizitálás 1. egyházi vizsgálat/ellenőrzés; vizită bisericească; kirchlicher Besuch. *1677:* A' Külömbözö religiokon valo Papok egymás hivatallyában magokat ne elegyitsék, a' Visitalásokban az eddig observaltatott Usust kövessék | Ecclesiak visitálásának idején a' szeginység ne taxáltassék [AC 10, 255].

2. megvizsgálás, ellenőrzés; examinare, verificare; Überprüfung, Kontrolle. *1580:* Az molnok visitalassara es meg latogatassara valaztottak Az zaz vraim keozzwl[a] [Kv; TanJk V/3. 206b–207a. – [a]Köv. a fels.]. *1588:* Byro vram p(ro)positioira therwen eo kgmek varossul Melyek keozzewl legh elseo, az hatarnak visitalasa Az hatar domboknak vytasa, es el zantasa [Kv; TanJk I/1. 65]. *1669:* Engemet urunk ű nagysága most Szebenben küld az egyetmásának s pénzének visitálására s egyszersmind elpecsétlésére is [TML IV, 540 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1672:* Ali bég is elérkezvén a holdoltság visitálására, mi is az mi részünkrűl rendeltük az szélbeli vármegyéknek oda egész tötiszteit [TML VII, 25 a fej. Teleki Mihályhoz].

vizitálhatás ellenőrzés lehetősége; posibilitatea de a fi verificat; kann kontrollieren. *1740:* az Thordai Varga Mesterségen levők penig, semmit in contrariam, aval valo élhetesek, ugy taxálhatások visitálhatások iránt nem producálnak [Torda; TJkT I. 188].

vizitáló 1. megvizsgáló/ellenőrző; care verifică; Prüfer. *1631:* Ezeknek[a] ... administraltatasara tartozzanak az en ioszagom visitalo Seniorok gondot viselni [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. – [a]Az adományoknak]. *1752:* A Posta Házakat Visitalo Deputatusokra, en is anyit költettem, mint a menyit fel töttem ratiomb(an) is [Kv; Szám. 69/XXVII. 9].

2. meglátogató; care face vizită la ...; Besucher. *1786:* (A) Toroczkoi vas és régebben ezüst Bányák Cuttoriis ... igyekeznének ... mostan visitalo Felséges Császárunk 's Királyunk által, régi Privilegiumokot olly formán conformaltatni, 's confirmaltatni, hogy Statusok a' mostani Reginimis formához kepest accomodaltathatnek [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály procátor lev.].

vizitáltat ellenőriztet; a dispune să fie verificat/examinat; prüfen lassen. *1823–1830:* Mely rendeléseket az környüllálásokhoz képest kiszélesiteni, változtani, az univerzitást commissariusok által vizitáltatni magának tartja a király | Ezzel a hadnagy kikapván passzusát a policáj kezéböl, így szólott hozzá: En vagyok egy főhadnagy, te pedig vagy egy szamár – s elment levelét vizitáltatni a katonai kommendánshoz [FogE 234, 255].

vizitáltatik ellenőriztetik; a fi examinat; wird geprüft. *1794:* az ollyan önként magokat kato(na)sagra szánt Iffjak jelentsék magokat az országba lévő akar Regularis Regimentekbe levő Tsoportok Tisztjeinek akar a' Limitaneusoknál ... a' kik fegyver viselesre alkalmasok(na)k tanaltatnak visitaltatnak es assentaltatnak [M.bikal K; RAk 6].

vizitátor 1. egyházi vizitációban részt vevő személy; persoană care participă la o vizită bisericească; Teilnehmer des kirchlichen Besuchs. *1627:* Megh halua(n) az Eccl(es)ia mind az kett Felnek Propositioit, Elseőben Zakacz Istuannak ki felesegett Ban Orsoliat gondviselettlensegevel criminalta in visitatione publica Borzasiensi az visitatorok eleőtt [SzJk 17]. *1641/1687 k.:* Meg hadtuk Visitatorok lévén hogy ã melly Templom erdeje vagyon ã Sz. Lőrinczi[a] határban, senki se fát benne ne vágjon, se fát belölle ne hozzon [DobLev. V/258. – [a]MT]. *1650:* Az Sz. Annai és Benefalvi[a] Uraimék protestálnak mi előttünk Visitatorok előtt ... hogy ã melly esztendőnkint valo két nap mu(n)kát az Udvarfalvi ecclahoz jo akarattyokbol igirtenek, valameddig az Udvarfalvi Praedikator ő Kglmek közzé szolgál, addig praestallyák [MMatr. 429. – [a]MT]. *1657:* Az visitátoroknak penig, mind magoknak, s mind lovaiknak szolgainak illendö tartásokra gazdálkodásra, az visitationak ideje alatt az falu, és az papok tartozzanak gondviselni | Ha kik vagy a gyermekek, vagy a succrescensek közzül bövebben való öregbülésért a tudományban a deáki scholaban akarnak promoveáltatni, az oláh scholában végezvén dolgokat, ezen visitatoroknak hirekkel és akaratokból s itiletekböl légyen, promoveálják is örömest a kik arra illendök [UF II, 183, 188]. *1675/1687 k.:* Az Vajai Ecclab(an) ã tös győkeres házasságot ért szánto vető iffiu nőtelen legények, ã kik magok házoknál laknak, egészszbérrel tartoznak ã Praedikator(na)k Mesternek, mellyet recognoscálnak ã Megyében lévő Betsülletes öreg emberek előttünk Visitatorok előtt [MMatr. 111]. *1676/1687 k.:* A' Kááli Orthodoxus atyafiak(na)k volt illye(n) Contractusok az Jklandi Orthodoxus atyafiakkal hogy minden esztendöb(en) mikor kévántatik két Szekér vesszöt hozzanak az Jklandiak ã Káli Parochiahoz ... Melly Contractusokat mis visitatorok approbaltu(n)k [MMatr. 272]. *1692:* Mivel a

Galambodi Megyében voltanak ollyan emberek, kiknek Feleségeiknek a' Templomban szék helyek nem volt ... a' sérelmes felel panaszolkodván előttünk, mi visitatorok a' Templomban fel menvén, tettünk bizonyos rendelést a' székek iránt [Galambod MT; MMatr. 421]. *1723:* mi előttünk visitatorok elöt ... a' mezö csávasi öreg emberek erös hittel meg esküvé(ne)k és tönek ily vallast [Mezöcsávás MT; MMatr. 43]. *1755:* maga[a] önként ajanlá, h(ogy) ez után a Szekesi Refr Ekklesia(ban) Patron(us) lészen és a 15 kalongja buzat a Tiszt(ne)k Ministernek az Mester(ne)k esztendönként administraltatja, melyröl nekünk Visitatorok(na)k kezetis ada [Székes MT; MMatr. 284. – [a]Ifj. Kelemen János]. *1765:* vásárlot a' Bodoni Reformata Ecclesia egy darab bokros czihert a' H: Bodoni felsö Határban a' Bongorban ... Melyet ekképpen adának elö a' Megye Legatussai mi eröttunk Vissitatorok elött [HbEk].

2. ellenörző személy; controlor; Kontrolleur. *1579:* Vegeztek ... hogy mikor ... Az Czeh mestereket be hywattya biro vram, paranchiollio(n) ... az tornjokra vyssellienek oly gondot Rea epychyek megh Mert e' Jeowe gywleskor eo kegmek visitatorokat Akar Rendelny kik meg lassak [Kv; TanJk V/3. 193a]. *1657:* Az schola visitatoriról 1. A' schola visitatori legyenek primario a Fagarasi ministerek és a Consistoriumbéli deákos értelmes, jó oláhúl tudó két, harom jnspectorok, két két nemtöl tudosabb bojérokkal és olah prédikatorokkál együtt [Fog.; UF II, 187].

vizitatória jelentéseket tartalmazó könyv; colecţie de procese-verbale; Protokollsammlung/-heft. *1640:* Kettös berröl. Mivel hogj sok helieken az Hazassok az kik egy teleken laknak es egy kenieren vadnak az Orzagh vegezese es Feiedelem Uru(n)k visitatoriajaba kiadatot paranczlolattia ellen, az Ministereknek Capitatim az Bert nem akarjak meg adni; Teczet az sz. szeknek, hogi az ollian temerarius emberek czieledestol excludaltassanak [SzJk 48–9].

vizitbilét látogatáskor használt névjegykártya; carte de vizită; Namenskarte. *1796:* A Vizit bileteket hordozó Lokajnak 3 Rfl [ETF 182, 30 Gyarmathi Sámuel felj.].

vizitéroz megvizsgál; a examina; prüfen, untersuchen. *1811:* a' Doctor mindég oculatus Testis, Néki nézhetö a' legtitkosabb Test-is,'S Minthogy rendre szokta azt vi'sitérozni, Jól tudja hogy hol jó, 's hol kell kristéljozni [ÁrÉ 167].

vizitli könnyü női kabát; un fel de jacheţică; kleine Frauenjacke. *1887:* Egy elöruha és vizitli 1 fl [Nagybacon Hsz; HSzjP].

vízivó víz ivására használt; pentru/de băut apă; für das Wassertrinken. *1679:* Egy ezüst viz ivo korso fejer [MNy XXXVIII, 386]. *1770:* Viz ivo Nagy Kristály pohárok 2 [Rücs MT; Ks 21. XV. 24]. *1771:* sokszor a' Gátnak földeletlen és dugatlan volta miatt, annyi viz sem ment a' Silipre, a' mennyi egj viz ivo kártyán által mehetett volna [Sövényfva KK; JHb LXVII/175] | viz ivo uti Kisseb aranyos Csésze, Franczia Király ajándéka [Kendilóna SzD; TKl Teleki Pál hagy., Cseh Benjámin de Miske vall.]. *1800:* idevalo Vintzeller Levatyáne egy Viz ivo kártya Szilvát adott egy fel fertaj eget borert [Somkerék SzD; JF. Andreka Bulbuk (42) újparaszt vall.]. *1802:* 12 viz ivo pahár ... 3 Rf [Déva; Ks 120. III. 8]. *1864 k.:* Mettszett viz ivo pohár [Mihálcfva AF; HGi. br. Gerliczy cs.].

vízjárás vízfolyam; făgaş pe unde vine apa ...; Wasserlauf. *1865:* azon víz járás mely Nagy ajj szöllőiből és Nagy ájj völgyiből záporos idöben bé jár [Kissolymos U; EHA].

vízkapu a medreket kísérő hátak átvágásával keletkezett árok, völgyszerű mélyedés, amelyen árvíz idején az élővizekből a holtágakba és az ártérre ömlik a víz, ill. apadáskor távozik; un fel de poartă ...; eine Art Wassertor, wohin beim Flut das Wasser hinausstörmt und danach sich zurückzieht. *1607:* mind falú kertinek, porgolatoknak, viz kapüknak veteskapuknak harmadat tartiuk [UszT 20/232]. *1741:* az Konyha patakában vagjon Marothi Ferencz urnak egj vizkapuja [Tarcsafva U; EHA]. *1758:* Viz kaput öt embernek kellett tartani ... külön kert biroság alatt kellett meg tsinálni [Tordátfva U; Pf]. *1774:* az Tanorok Kertnek kapuja ... Viz kapu formájára vagyon tsinálva [BfN Bonchidai cs.].

Hn. *1759:* Viz kapunál (sz) [Etéd U; EHA].

vízkerék ált. malom kereke, amely a folyó víz energiáját alakítja át mechanikai munkává, vízikerék; roată de apă; Wassermühlenrad. *1583:* 30 february weottem egy wyz kereknek valo fat f 1 d. 25 [Kv; Szám. 3/XII. 3]. *1600:* Chinaltattam az mesterrel Kett Bel kereket, es Egy wyz kereket Az be Allatassatol attam Egiknek 20 teze(n) 60 d [Kv; Szám. 9/VIII. 10]. *1637:* Az uduarhazon fellyel uagyon egy malom hazacsyka ... vizkerekeuel, uiz valayaual, melyen fellyel megyen az uizkerekekre az uiz [Bráza F; UF I, 428]. *1680:* Ezen kása törönek silipje viz kereke jo [A.porumbák F; ALt Inv. 35]. *1692:* (A) lisztelö malom ... also bokor kövei ujjak, vizkerekei roszak, gerendelyi edgyik uj, masik, viselt [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1717:* Az malom vagyon épitve egèszlen borona Fábol ... Az egjik Bél kerék és az egyik viz kerek is meg romladoztak [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1747:* A Malom Le irása ... Bel kerekek jok 2 Viz kerekek jok 2 [Királyhalma NK; Ks 23/XXIIb]. *1758:* Az ujj malomnak ... egj silipb(en) actu három viz kerekei forognak [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII. 11]. *1786/1787:* Egy Fürész Malomhoz tartozó Vas Szerszámok Becsüje ... A Viz Kerekire való Két Nagy Karika 1/2 [M.valkó K; BetLt 1]. *1807:* Szinte ismét réá jutunk azokra a Napokra, melyekben ... árviz történni szokásban lévén ... az az üdö, melyben ... a Zajnak víszá tojulása okoztatik, és malmainkot ugy el fulasztya, hogy néha a viz kerekek alig látzanak [Kv; KmUlev. 3]. *1823–1830:* A bánya szájában vagyon egy rengeteg nagy vízkerék, melyet a bányába folyó víz hajt, ez a kerék pedig különös mesterséggel hajtja ki a vizet [FogE 207]. *1872:* Mallom Rénovállására fűrészelt Fák. Viz Kerék Kaláts fa 28 darab 1 öllös 4/8" ölle per 15 xr [TSb 38].

Szk: *alsó ~ 1736:* az vanyolo Silibinek hogy renovatio kevantatik az also és felsö víz kerekek jok, az közepsöknek renovatio kevantatik [HSzj *vízkerék* al.] * *alul csapó ~ 1740:* (a) Malom(nak) ... alol csapo Viz Kerekei vadnak, a bél kerekek ugjan jol lehet hogy jok, mindazáltal az felsö Viz kerék el romlott [Szamosfva K; Mk] * *belső ~ 1680:* Vagyon eö Ngok(na)k ... lisztelö malom házok ... külsö belsö viz kerekei is jok [A.porumbák F; ALt Inv. 34] * *felső ~ 1825:* Egy Allodialis Malom ... négy kerekü lévénn az elsö és felsö-Viz Kerék jo, ép, nem régiben készült falaival és keresznyeivel (!) [SzentkZs. Conscr. 3] * *felül csapó ~ 1656:* Ezen malom haz ket bokor köre csinalt felül csiapo viz kerekjvel edgjütt [UF II, 169]. *1842:* a' lisztelö Malomnál a' külsö kerék pad melyen a' felyül csapo vízkerekeknek örsofái forognak – erösen lognak és el vagynak gyengülve

[Kv; KmULev. 3] * *fújtató ~. 1703:* találtuk az vas futató kohot, mellynek vagyon két kemenczéje, io födél alat, egy futató víz kerek, mellyen vagyon két csap és 4 karika [CsVh 118] * *két nyilra csinált ~. 1648:* Vagjon az czwr mellet egj sendelyes boronabol rot kö törö malom hazacska benne ket nyilra czinalt viz kereke ahoz valo silipievel, kwlwievel, ket vasas nyilaval [Porumbák F; UF I, 903] * *kupás ~. 1673:* vagyon egy vas keö futató koh, köböl rakott, négy fuvója, melly fuvókat hajt egy kupás viz kerék, mellynek a tengelyén vagyon két vas csap és két vas karika [Cssz; CsVh 43] * *külső ~. 1824:* A külsö viz kerekek viseltesek, de még használhatok [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37].

vízkereszt 1. a nyugati kereszténység számára január 6., a háromkirályok ünnepe; Boboteazǎ; Dreikönigstag. *1539:* ez leuel keolth Somboron Wyz kerezt wthan walo wasarnap [MNy XL, 137]. *1553:* Azt az dolgoth halaztothak vyz kerezt vthan valo vosarnapra [BfR VI. 295/1]. *1570:* Swky Jsthwantol weottem nemy zwksegemert keölcheön fl. 25 illyen Condicioual hogy ha en eo neky ez Jwuendeo wyzkerezt wtan harmad nappal megh nem adhatnam ... egy Jobagiomat Tanchon ... el foglallya [Györgyfva K; SLt A. 34]. *1593:* Keölt Perechenben Viz kerezt Eleöt valo penteken [Perecsen Sz; WLt].

Szk: ~ *napja. 1798:* A Kbányai Praesidens(ne)k Viz Kereszt napján telt fárodságáért 1 süldöt [H; Ks 108 Vegyes ir. 51].

2. a keleti kereszténység számára január 6. (az ónaptárat használók szerint január 18.), Krisztus megkeresztelésének napja; Boboteazǎ; Dreikönigstag. *1630:* Kekedi Sigmond Vram ... Kukura Thamast ... kemenyen vereti à szolgaiual ... mi azt latua(n) à falubelj emberek, kik houa lattunk mind zellel futank ... az Kukura Thamas meg ueretelj hideg eozzel az Olahok Vizkerezti nap taja(n) eset [Mezőceked MT/Torda; WassLt Gierman Juzup (40) jb vall.]. *1742:* Mlgs Matskási Kata Aszszony eö Ngã Kintsi Jobbágyi ... az Oláhok Vizkereszt napja táján rá jöven ezen nyil erdőre néhány izben egy szélig le vágtak [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. *1847:* Ösméri a tanú azon asszonyt, ki magát Varga Katának nevezi, s ki folyó év Januarius 18-án (vagy a görög hitűek naptára szerént Vízkereszt napján) Bucsumban tartóztatott le? [VKp 206 vk].

vízkeresztbeli vízkeresztkor mondott; care a fost rostit la Boboteazǎ; zum Dreikönigstag gesagt. *1566:* Ezek rend szerint az wizkereztbely feyerwarat walo keonieorgeseonk kikbeol felseged kegyelmes walazzat uariuk az felseged kegyelmes igyreti zerinth [SzO II, 191].

vízkeresztnap vízkereszt napja; Boboteazǎ, ziua Bobotezei; Dreikönigstag. *1566:* Woltak penygh eg nehan Rendbeli articulusokis, kyk feleol az Wyzkerezt napbe keonnyeorgeottwnk wala felsegednek [SzO II, 291]. *1572:* Kwlt desen wisz kerezth Nap wtan hetíwn [Dés; DLt 182]. *1585:* Az Mezaros vraim keonyeorgeseheözis zollottanak, de egy fontra meegh az husth nem zabadithattiak eó kgmek varosul mert lattiak zemekkel az Baromnak oltsosagat, hanem Viz kerezt Napigh haladekban haggyak varosul [Kv; TanJk I/1. 19]. *1598:* Ezeket Czellekette 1596 eztendöben Viz Kerezt nap tayat vallamiüel [UszT 13/33]. *1600:* Tilalmot teöttwnk az Alperesek ellen, 1600 eztendeöbenn, wiz kerezt nap taiat [UszT 15/256]. *1619:* az iele(n) valo 1619 Eztendeob(en) Vizkerezt nap vtan valo keozelbik Szeredan [Marosfelfalu MT; Told. 17a]. *1633:* Viz kerezt nap uta(n) ualo Hettfün [Kézdipolyán Hsz; BálLt 1]. *1677:* A' Székelységnek Terminussa-is kezdetödvén Vizkereszt nap után nyolczad napon, tartson három hétig, Vasárnapokon kivül [AC 175]. *1769:* A közeleb kovetközendö Perioduson mellyen kézdi ezen udvarhelly Széki Tábla maga Törvényes follyását kezdödik Viz Kereszt nap utan valo hetfün tart Hus hagyo vasárnapig [UszLt XIII/97].

vízkert bekerített halastavas terület; heleşteu îngrădit; Weiher. *1584:* petheok Imreh vallia ... Daroczy Ianosnak, haza zeoleye ket Thowa, Egy Mayora, vizkerthy, feyeos Teheny ... Kalmar Aruya volt [Kv; TJk IV/1. 229]. *1591:* Miel hogj az mi perek volt valami viz kert veget kit Simo tanorokanak hinak Zent Martono(n) kjbeol teorwiniekis leot volna [UszT]. *1597:* Marta Aztalos Gergelne wallia. Mikor Andras kowach megh hala ... wala egi wiz kertys es harom zeoleye [Kv; TJk VI/1. 43, 46]. *1607:* ot senkinek nem volt Zabad halazny az viz kerten alol az hidigh ala [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. *1706:* az ... Lokon valo edgy Gyepüivel edgyütt a Tőbb Gyepük Viz és Vetés Kertek folyási, Kűpüi, Sárai egészen megh maradának Kis Péternek és Posteritás(inak) orökösön [Tarcsafva U; Pf].

Hn. *1768:* A Viz Kertbe (k) [Somkerék SzD; EHA].

vízkiáradás revărsarea apei; Wasserflut. *1825/1826:* Ezen nagy sérelmünk orvoslása és szenvedhetetlen további kárunk elkerülése tekintetéböl Instálunk ... méltoztassanak ezen fenn már nevezett Csulokáj völgyiböl[a] lefolyó víz veszedelmeit, kártételeit oculaltani, ezen völgybeli víznek többségét ahoz illö sánczoltatással oda a' hová illik vétettetni határozni, és így további kárainkat, az Országutain utazóknak a' viz kiáradással jöhetö akadályaikat elkerültetni [Msz; GyL. – [a]Gyalakuta és Kelementelke (MT) határában].

vízkimerítés scoaterea apei din ...; Aushebung des Wassers. *1621:* Kadar Gergelteol (!) az viz kimeritesre czialtatta(m) egy Cziebret ... d 8 [Kv; Szám. 15b/XI. 285].

vízkiomlás víz kiáradása; revărsarea apei; Flussaustritt. *1810:* ez elött nem sokkal a' Falu fel költ volt, és inkább a Gát által okozott Viz Kiomlás Kártételei Tekintetöl (!) indittatván, le akarta vágni [Almásrákos Sz; Ks 76 Conscr. 269].

vízkivetés víz áradása, árvíz; inundaţie; Flut. *1724:* ã Kűküllö réghi folyasatul s járásátul maradtanake azon árkos hellyek, mellyek még mostanis meg tettzenek, s lattzanak, vagj pedig Viz kivetésnek idein csinált ã Viz magának árok hellyet, én azt ... nem tudom [Egrestö KK; Ks 12/III Joannes Lázár (65) jb vall.].

vízkivonó kerekeskút része, amellyel a vizes vedret lereszti, ill. felhúzzák; de scos apa din fîntînă; Bestandteil des Brunnens: Rad, womit man den Eimer bewegt. *1737:* edgy Kúth, Kerék viz kivonóval Sendellyesen el készülve [Nagyida K; Told. 11/73].

vízkór hidropizie, dropică; Wassersucht. *1857:* halt meg Hubert Rozsi hajadon leány 22 éves korában vizkorban [Dés; RHAk 88]. *1862:* December 23án halt meg Mihály Mártonné Lukáts Juli 60 éves korában vizkorban [Dés; RHAk 141].

vízkórság hidropizie, dropică; Wassersucht. *1585:* Ilona Somkadj Matiasne vallia ... Zentkiralj Andrastis esmere(m) ... lowas legeny Vala, zegenywl ele, vegre viz korsagba esek es ha my leot volna mind el keolteotte volna hogy vegre meg Giogiula (!), vgy vesze el [Kv; TJk IV/1. 426]. *1710:* Az én gyermekeim is mind négyen egyszersmind megbetegedének itt Brassóban ... a kisebbik leánykám, Éva vízkórságban, eleget orvosolá a doctor, meghala, s itt temettetém a hegyen való ó brassai templom kerítése mellé [CsH 415 1708-ra von. felj.]. *1710 k.:* Az én atyám a hatvannegyedik esztendőt ugyan egynéhány holnappal meghaladta, de a hatvanadik esztendőn felül való élete bizony egy hosszú halál volt, irtóztató hosszú vízkórság, süly ... fulladás, csuklás [BÖn. 513]. *1719:* az en edes jo Feleségém is ... Kis Aszony Havā(na)k 20dik napjān Viradolag ... Legj nagjobbāra Vizkorsag miat ... nagy Csendesen es szepen Minden irtozas és félélém nélkül az ō Teremtő Istene(ne)k, és edes még Váltojanak meg ada Lelkit [Gyergyóújfalu Cs; Borb. II Sólyom István nyil.]. *1813:* (Megholt) Gergély Pál Gazda ember 37 Esztendős Mejj vizkorságban [Szucság K; RHAk 139]. *1850:* Sala Mihály mind csak kornyadoz, semmit sem halad elé sőt hátra megy, alig ha szegény elébb utobb vízkorságot nem kap, mert fullad erősen, és sorvad [Kv; Pk 7]. *1859:* meghalt Ilondan Zsibai Sándor 37 évében birtokos vizkorságban [Dés; RHAk 103].

vízkórságos 1. vízkórban szenvedő; hidropie, care suferă de hidropizie; wassersüchtig. *1593:* Anna Zeoch Georgine vallia, Lattam hogy ez Catalin leannak Nagy az hasa, de Ne(m) esmerhette(m) Niawaliaiat, Mert azt Monta hogy viz korsagos [Kv; TJk V/1. 352].

2. vízkórra jellemző; care este caracteristic hidropiziei; Typisch für Wassersucht. *1778:* az ajtot s' az ablakot szükséges ottan ottan meg nyitni, mikor szép tsendes idö van, és a' házat jól ki szellöztetni, tsak a' hideg szél a' beteget ne érje, mert a' meg fázás is veszedelmes, annyival inkább a' külsö hideg aerre ki vinni, vagy botsátani öket, mikor jobban kezttek-is lenni nem bátorságos, mert ettöl vagy ujjabb forro nyavallyába, vagy vizkorságos dagadozásban esnek [MvALt Mátyus, ConsSan. gub.].

vízköz két víz közé eső földdarab; teren aflat întreape; Bodenteil zwischen Gewässer. **Hn.** *1592/1593:* a peres porondon ... azt viz keoznek mondtak [Árpástó SzD; Ks]. *1666:* mas darab melljet Viz Köznek hina (r) [Gyalu K; EHA].

vízközi két víz közé eső, folyótól/tavaktól körülvett; care se află între ape; von Gewässer umgefangener Bodenteil. *1816:* ā Görgény vize Annya Árka között lévö mind két végin állású viz közi Berek [Radnótfája MT; Born. G. IV. 17].

vízláda hámor része, amelyben vizet tárolnak; scoc, lăptoc; Wasserrinne. *1677:* az vas verö házra szolgáló viz ládán vagyon palónak által téve két szál gerenda. Ez az víz láda szolgál az eöreg vas verőt hajtó lapátos kerékre; az víz láda jó tölgyfa lábakon ál, tizenkét jármokban, végében való jó szekrényivel és víz eresztőjével egygyütt [CsVh 53].

vízlátó vizeket (meg)vizsgáló; care verifică apele; Wasserkontrolleur. *1575:* Zokan ... az hirdetes ellen Keo es fa Rakasokat vchakban Tartiak ... Meg hattak az vyzlato vraimnak Tellyes hatalommal hogi ahwl az fele talaltatik, az meg hagiot helyere hordaβa [Kv; TanJk V/3. 128b].

vízlégely botă (pentru apă); Lăgel für Wasser. *1598:* Egi viz legelt vettünk p(er) f – /14 [Kv; Szám. 7/XVI. 32].

vízleves hitvány, rossz ízű, híg leves; supă subtire, de slabă calitate; Suppe von schlechter Qualität. *1631:* Hallam ... mondgja vala Koczisneis hogj mit fözel az Uradnak, az jobagjnak, fözele kukrejtes peczeniet, fözele verminet (!), nad mezes riskasat, feözele viz leuest (!) az szegeny jobagjnak | monda ... Koczis Mihalyne hogj te olia(n) vagj ugjmond, hogi az szegeny Urad megh jeö az Czepleöböl, viz leuest Csenalsz neki, ugj mond, az katonanak penigh, kukrejtos peczeniet [Mv; MvLt 290. 231b, 232]. *1724:* az Jsten tudgja menyit busulok laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell lenni melyit hasát had kenegessek evel az rutás kenövel s egy kis Savanyo vizbe had feresztenék meg talám meg rándult szökőt vagy mi s abba járt ugj vagj pedig az a sok reggeli büszült (!) viz leves s tehén hus lé árt neki [Illyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez].

vízlocsogatás vízhányás, hordalékból épült partrész; faptul de a fi scăldat/spălat de o apă curgătoare; vom fließenden Wasser gebauter Uferteil. *1749:* Ha valamellyik[a] közzulök Szaporodott, viz lotsogatása avagj Szaporodasa által szaporodotté, és ez is ugj illeti aeque a' Szalánczi részt mint a' többit? [BSz; Ks 14/XXXVIII. vk. – [a]Föld]. *1756:* meg fordult a Viz Kudú felöl, s igyenessen ment a nagy szakadás(na)k es igy a melly helly most ezen fákon alol vagyon mind viz lotsogatás [Omlásalja SzD; Ks 19. IX. 11].

vízmalom vízimalom; moară de apă; Wassermühle. *1592:* Kendy Gabriel vrunk ... az panchell chehy feoldeon valo viz molnath ell foglalhassa, es Mind addigh birhassa migle(n) az eo Naga penzeth Robochy Andrasne chompo margith azzony vel ... maradeky megh aggiak Kendy Gbriel (!) vrunknak [Páncélcseh SzD; RLt O. 5].

vízmart malul apei; Ufer. *1600:* Én annal egyebet ne(m) tudok, hane(m) a miert az kett fel peöres wezekedik, az mind keözwl Peter Gereb birta, az kapolnatis eö chenaltatta az Pap hazatis; azon kiwolis az tanorokon kiwol wolt az wiz marton wagy negy haz, aztis eö birta [UszT 15/51 Kadar Lukach Zenth Mihaly (75) Zabad Zekely vall.]. *1847:* A' Hammu 'sír fözö ház – alatt a' víz marton, bikfa boronákból gyenge deszka fedél alatt – van rajta egy sarkatlan ajtó [Árpás F; TSb 46].

Hn. *1629:* Az vizmartra meneoben (k) [Uzon Hsz; EHA]. *1670:* Az viz marto(n) (k) [Uzon Hsz; EHA]. *1671:* az Viz Marton [Kóród KK; EHA]. *1726:* à Viz marton (házhely) [Kadács U; EHA].

vízmelegítő amiben vizet melegítenek; care este folosit pentru încălzirea apei; zum Aufwärmen des Wassers benützt. *1656:* Sütö ház ... Egy eöregh viz melengeteö jo üszt [Fog.; UF II, 106]. *1674:* az major ház ... Egj viz melegitö katlan [A.porumbák F; UF II, 608]. *1679:* Moso Ház ... Vagyo(n) itt Viz melegitö Katlan nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 65]. *1685 c.:* Viz melegitö öreg üst Nrö 1 [Borberek AF; MvRKLev. 7]. *1692:* Az sütöne kezeb(en) egy viz melegittö üst [Szárhegy Cs; LLt]. *1696:* Uiz melegitö üst

Lab nö 1 [Bethlen SzD; BK]. *1699:* egi Viz melegittö katlan [Szentdemeter U; LLt]. *1745:* az vanyolohoz egy vedres üst 1 vizmelegitö alkalmasocska üst [Gyergyóalfalu Cs; LLt Fasc. 149]. *1786:* Egy Viz melegittö üst [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36].

vízmellék víz mentén elterjedö hely; malul apei; am Wasserufer liegende Ortschaft. *1585:* Az Hyd kapu elöt ez vyz mellet az malomnal meg bomlot vala meg kelletek czhynaltatno(m) az vyz melleket az Czhöwekeket ky hanyatta(m) [Kv; Szám. 3/XVIII. 75a].

vízmeregetö, vízmerengetö 1. víz meregetésére/merítésére használt; pentru scos apă; zum Entnehmen des Wassers gebraucht. *1681:* Belsö Sáfár ház ... Vagyon itt ... Viz meregetö fa kupa nyelestöl, Nro 2 [Vh; VhU 562–3]. *1725:* kisseb esztergában metzett Viz meregetö kalán [Pókafva MT; Told. 18]. *1732:* egy ... gémes kut ... egy fenjö rud, meljnek végiben lévö vas kávában, csinált vaskávás, és abroncsos cserefából való viz merengetö cseber van [Kv; Ks 40/ XXVIIIc]. *1745:* Viz meregetö Sajtár nro 1 [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1770:* aztis lát(tam) hogy az Arfás Stefán Viz merengetö edénye el van romolva, de ki rontotta el s mikor azt nem láttam [Velkér K; Born. VI/10 Somlján Stefán (34) zs vall.]. *1794:* Ég víz meregetö Réz kalán [Zentelke K; EMLt conscr.].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: víz merítésére használt eszköz; unealtă/ vas de scos apă; eine Art Eimer, Zeug für Entnahme des Wassers. *1688:* Egy viz meregetö [Kozmás Cs; Eszt Inv. 4]. *1801:* Egy jukas viz merengetö [Mv; MvLev.].

Szk: *réz ~. 1795:* Az avadeg Réz viz meregetöből a Biro két Harangott veretett meg a Marhákra [HSzj *harang* al.].

vízmerés víz kimerése vhonnan; scoaterea apei de undeva; Wasserentnahme. *1768:* oly nagy bövséggel volt essös üdökb(en) mind udvaron, mind pinczében az víz, hogy Sok napokat kellet nekem is a pinczében bé fokadat nagy viznek ki merésib(en) a Stabalis háznál el töltenem; miolta pedig az Sáncz oda ásotott, az olta nints bajunk a viz méréssel [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

vízmérés vízmennyiség megmérése; măsurare (cu o măsură de capacitate); Messen der Wassermenge. *1774:* Purts György ki arult Hordojja Viz merés szerént volt Ur. 39 [Sáros KK; SLt XL Körmötzi József Suki Jánoshoz]. *1785:* Kis-Szölösi Bor vizmérésen oct. 16 Tsepegésre 1 1/2 [Kóród KK; Ks 21. XV. 19]. *1792:* Amely hordo Bor Enyedröl vitetett keze ala és találtatott Viz merés szerint Ur 47 [Tövis AF; DobLev. IV/696].

vízmerítés scoaterea apei (din ...); Wasserentnahme. *1629:* en affelet nem eöreömest nezek az Viz meritestis el hagyam [Kv; TJk VII/3. 101]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Regi Számtarto Ház ... Az kút szaja szep kerekdeden deszkaval bé vagyon czinalva, melynek közepin ket fele nyilo vas Sarkas hevederes ajto vagyo(n) mellyet az vizmeretés idejen fel nyitnak ... ezen kút tengelyen ... nagi veder ... Viz merétéshez valo Tengelyeis két véghén levö kerekivel jo [Vh; VhU 502, 521].

vízmerítö I. *mn* víz merítésére használt; de scos/luat apă (din ...); zur Wasserentnahme benützt. *1648:* Drabant ház ... Egy viz mereteö kart [Porumbák F; UF I, 889]. *1656:* egi kuth ... Enek edgjik vegeben vagjon egi viz meriteö vas abroncsos karikas fogantius vider [Fog.; UF II, 141]. *1747:* Viz meritö fa kalán [Borsa K; Told. 24]. *1787:* Egy víz merítö avatag veder Dr. 3 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 9]. *1795:* Nagyobb viz merittö kárttya, és Sajtár [Kosesd H; Ks 78. XVII. 13]. *1825:* Ezen Pálinka fözö ház mellett vagyon egy viz merittö állás [DLt 595].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** víz merítésére használt edény; vas de scos/luat apă; Faß zur Wasserentnahme. *1836:* Egy jobbatska viz merittö [Kv; Pk 3].

2. víz partjához rögzitett cölöpös deszkaépítmény, stég; un fel de schelă/platformă de scînduri construită pe pari bătuţi în rîu; am Ufer stehender Brettbau. *1834/1837:* a Szamos vizének a város felol lévö ágára rugo Lak-telkéhez törvénytelen tilalmas modokon, arra intéztetett Czövekelésekkel, kertelések és vizmeritök állitása által hoszszában ötvenhat szélességeben pedig hat öletet szaporitott és foglalt bé a' Szamos vizének a' város felöll lévö árkából [DLt 566].

vízmerö 1. aki vizet mer; care scoate/ia apă; wer das Wasser entnimmt. *1591:* 1 Viz mereo Saytarra attam az Drabantnak f – d 4 [Kv; Szám. 5/X. 14]. *1679:* Viz merö kárt nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 67]. *1687:* Viz merö fa abroncsu vider nrö 2 [Mocs K; JHbK LVI/6]. *1738:* Ezen Sütö házon fellyül vagyon Tölgj fa deszkákbol egj másban rott s negj szeglettre rakott, ostor fája, és viz merö vedre nélkül valo ... gem fás kút [Szászvesszöd NK; Born. XX/12]. *1773:* találtunk benne ... öt rosz víz merö Kártyát [Kászon Hsz; LLt]. *1815:* ezen ... Palinka Fözö ... tészen ... és a' Szamos parton épült viz merö Gémnek betsü Szerént való Árra 90 ~ kilentzven Rforintokat [O.nemegye BN; Ks 77/19 conscr. 496]. *1846:* egy feneketlen viz merö vasas veder [Szászerked K; LLt].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: veder, víz kimerésére használt edény; găleată de scos apă (din fîntînă); Eimer. *1595:* Az feredös akarúan feredöt czinalni, az vizmeröt az Ghem meg ranttya mind vedrestöl és czak alig hogy le nem esset, amaz szalasztya el ... mind le szakad [Kv; Szám. 6/XVIIa. 250 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1591:* A Zegeniek hazaba ... Kemenczebe valo rez wst 1. Recchiel (!) uiz merèo 3 [Kv; AggmLt A. 53].

vízmérték nivelă cu/de apă; Wassermassstab. *1700:* Viz mérték, Tok, benne lévö mertekkel edgjütt nö 1 [Ebesfva: Utl]. *1755:* az Udvarhelyi Fogados le hozatván a' ott el költ bornak hordoját meg mérvén vizmértékkel talaltatott szin bor 19 Seprö Ur 1 [TKl 15b Petki Nagy cs. szám.]. *1768:* a hordot meg mérték le feketve s bé fenekelték viz mértékkel is [Esztény SzD; Told. 5a]. *1772:* a' malom Viz mérték szerént alább vagjon mint a' több szomszéd malmok, ezen Küküllön | az eö Excellentiaja Malma ... a szomszédság beli több Malmoknál viz mérték szerént alább fekszik [Kük.; JHb LXVII/236, 252]. *1780:* Vakalo kalán 1 Víz mérték 1 [Bethlen SzD; BK].

vízmosadék hordalékból épült partszakasz; apă murdară, scursură; schmutziges Wasser, Uferteil vom fließenden Wasser gebaut. *1694:* Ezen Haznak jo Kis Pinczeje van, maskint de az oldalból viz szivarogvan belejje Oldalat az Viz mosadek es folyasa erötlenitven sorvaztya [Kövár; JHb].

vízmosás 1. mîncătură (de apă), eroziune a solului sub acțiunea apei; Wassererosion. *1662:* hogy az rettenetes árvíz az egész Béli és Jenő között való erdőkön, mezőkön széltében menne mindenütt, az utak sehul meg nem tetszvén ... sok ereken, vízmosásokon, hónalyig való vízben ülvén lovaik hátán ... gázoltatni, veszékelni kényszerítettének [SKr 189]. *1674:* az falu fele veggel ala menő uiz mosasigh s ligetes erdőigh jutot azon szena fvben tizen negy rud meres [Gyalu K; SLt AK. 4]. *1693:* az ajtobeli retet eő kglme reszire mindenkor az szengothart felől valo oldalon kis Viz mosas jő le adig kaszaltattam [Cege SzD; WassLt Szakács Andras (55) vall.]. *1711:* Malom helybéli részeket gáttyaival, füzesivel, Porongyával és a felső gát alatt valo viz mosásokkal adák örök örökben [A.csernáton Hsz; HSzJP]. *1740:* a' patak derivalodván ezen sessio(na)k egy darabja alatt azon régi folyamaton alól égy kis Viz mosás lött, mellyet engedett vólt a' Falu Néhai Papjok(na)k Popa Iuvonnak, és azon Popa egy kis gyűmöltsőst épitett azon viz mosáson [Kisoklos H; Ks 89 Inv. 99]. *1762:* Tudok még egy szilvást is, amelly vagyon az vizmosás mellet [Perecsen Sz; IB IV/16 Andr. Fejer (62) jb vall.]. *1801:* jo darab oh gát épségben az viz mosáson kivül meg maradott s nem vágattatott el [A.jára TA; BLt 12 Mihály Vaszilia (35) col. vall.]. *1830:* jelentem kegyelmeteknek mint teljes számmal eszsze gyült Megye Tagjainak és jelen levő Megye Biro Kanyo Lászlo Urnak, hogy ... valami viz mosást ... meg vásárolni kivánván [Besenyő Hsz; HSzjP].

Hn. *1757:* A Viz mosásban [Taploca Cs; EHA]. *1767:* a Viz mosásba [Várhegy MT; EHA]. *1773:* a viz mosáson alol (sz) [Mezőbánd MT; EHA]. *1791:* vizmosást [Jobbágyfva MT; EHA].

2. folyóvíz azon hatása/munkája, amely a part egyes részeit elmossa; acțiunea apei de a roade/mînca/săpa malul; Erosionsarbeit des Wassers. *1779:* hallottam hogy azon utrízált Sziget nem viz mosásbol gyűlt [Gyalmár H; BK ad nro 450 Tordesan Petru (60) lib. vall.]. *1786:* Török buza fölgye ... Viz mosás által szaporodott [Nagylak AF; DobLev. III/607. 21]. *1803:* A' Nagy hegybéli szőllőről el mondhatom hogy valoságos pusztás, mind ezen Szőllőknek a viz mosás is sokat ártot [Berekeresztúr MT; BetLt 5 Fr. Boér (53) col. vall.]. *1804:* ha ... Ezen ... Joszagokhoz ezek(ne)k éppen tő szomszédságában valamellyik Testvér a kőz Határbol fel fogott vagy víz mosással szaparitott a mennyen a Communis Sub dividenda massához [Marosszimre AF; DobLev. 874/3b]. *1807:* Vagyon a nagy gáton alol egy darab Rétetske, melly a viz mosás által támadott [Apahida K; RLt O. 5 Marosán Gavrilla (56) col. vall.]. *1812:* A viz mosás által szaparadott Berket ... mindég a Nemes ref. Nagy Laki sz. Eklésia bírta használta, pásztoroltatta [Káptalan AF; DobLev. IV/943. 11]. *1842:* Az északi végéből vízmosás által lett árok nagy darabot elkárositott [Marosdécse TA; EHA].

vízmosásos 1. vízmosásokban bővelkedő; cu mîncături/surpături; mit Wassererosion. *1745:* A 27dik Tábláig és a Vatzkor fák kútja felől való, kevéssé viz mosásos, gödrös hórpatzig, öldal [Told. 9]. *1768:* A' Két Bük között a' Kerektövis alatt (sz) ... Viz mosásos a' Marhais allig járhat benne az árkok miatt [Kál MT; EHA]. *1820:* Ezen Hellységnek két Fordulója vagyon, meljek közül az Also nagyobbatska, és jobbatska is a felsőnél az egész határ pedig oldalos tsak kitsiny részben lapájos, amellett forrásos és vizmosásos is, inkábbat inkábbat (!) agyagos, és Köves [Jegenye K; KmULev. 2].

2. vízmosás következtében létrejött; care a fost săpat de apă; vom Wasser ausgewaschen. *1693/XVIII. sz.:* A Cs<űg>ed erd<e>je felől <le> jövő viz mosasos nagy árok [Kolozsgyula K; BHn 127]. *1745:* egy barázdát vonvan az ott valo viz mosásos és forrásos árkonn keresztűl [Nagyida K; Told. 9]. *1762:* szilvás vagyon ... az vizmosásos gödőrnél ... mi veregettűk arrol az Gyűmőlcsőtt [Perecsen Sz; IB IV/16 Joannes Béres (90) jb vall.]. *1764:* egy hoszszuko viz mosasos arok mellett [M.köblös K; Becski]. *1807:* vagyon még egy viz mosásos el szakadott rusnya árok [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37]. *1815:* valami viz mosásos arkok határozzák [Bálványosváralja SzD; Ks 77/19 conscr. 1226]. *1864:* Bányaháta hegyes, oldalos kőszirtos, vizmosásos hely [Ditró Cs; GyHn 34].

vízmosat vízmosás; mîncătură (de apă); Erosionsrinne. *1765/1770:* az Exponens Vr Malmán Fellyül az Fűz Fákon belőll, a mint most a viz mosat vagyon ... még egy utatska ment a Malomra [Széplak KK; SLt évr. Transm. 349].

vízmosott víz által kimosott; mîncat/săpat de apă; vom Wasser ausgewaschen. *1797:* Lévén ... egy darab Porongy Bokros Követses viz mosott helye [Bethlenfva U; Ks 65/43].

vízmosta víz által elárasztott/kimosott; săpat de apă; vom Wasser ausgewaschen. *1745:* A le irt Füzfán alol ... kezdődvén a Sziget forma helly, mellyet egy viz mosta árok egy darabig két felé hasitt [Szurduk SzD; JHbK XXVI/5]. *1773:* a Nyirszeg n.h.-ben (sz) viz mosta helly [Remete Cs; EHA].

vizni kelmefajta; un fel de stofă; eine Art Stoff. *1620:* Posztorul ... Egy Vegh fel pernisztul f – /50 Egy Vegh Vizniteől f – /20 [Kv; VectTr II/69. 5–7].

víznövés víz szintjének megnövekedése; creșterea/ridicarea nivelului apei; Erhöhung des Wasserniveaus. *1812:* mindég árádások víz növések lévén, már most annyira két felé vágta a két Berket, hogy a ki nem tudná, azt ítélné, hogy tám igen régtől fogva igy lett légyen [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 28b–29a Puskás Vaszilie (50) jb vall.].

vízostrom vízkerék része, amelyre a legnagyobb vízmennyiség zúdul; zăpor; Teil des Wasserrades wohin das meiste Wasser strömt. *1760:* el is jött Mokány Urszuly Iklodról ... Ugy az víz ostromot a' nagyobbat, az elsőt, melly Zápornak mondattatik ő vélle tsináltuk [Mihálcfva AF; Eszt-Mk].

vízöntöző stropitoare; Gießer. *1788:* Egy víz öntőző Kártyos [Mv; TSb 47].

vízözön *átv. is* potop; Flut. *1696:* Az bizonyos ha az I(ste)n az Maga hazán kezdi el – s – Veghez is viszi az büntetest, Mennyivel inkáb az ő Hazanak ellensegett büntetetlen nem hadgya, azert bekeseges túrók(ne)k kel lennünk, talám még I(ste)n kgldt meg hozza, Meg szűnik az Viz özön es ki Lattat(na)k az Hegyek(ne)k tetejei es ez sok nyomorusagoknak vizózónyetül hanyatatat barka t: i. ez Haza Meg allapadik az Ararat Hegyen [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz]. *1811:* (Az) első világot mikor el-boritá A' Viz özön: Nőét Isten meg-szóllíta [ÁrE 18].

vízpad vízimalom alkatrésze; scoc, uluc, lăptoc, podul apei; Bestandteil der Wassermühle. *1756:* a' viz felől valo oldala vizpaddal együtt erős ruinában [Hszj *malom* al.]. *1761:* Vagyon ezen Malomnak ... jo vas orsot fordito, a külsőt Viz Csapo kerekei, A belsők(ne)k, jo Fogai, külsőknekis, a Felsőnek 34, az alsonak 36, Csupás viz Csapo Fogai, alkalmas kőzep szerű Viz Padyával és Silibjével együtt [Boz H; JHb LXX/3. 157].

vízpart malul apei; Wasserufer. *1657:* Szegény Pázmány Péter cardinál az fejedelemnek nagy jóakarója vala, általa váltig sollicitálódánk, de semmi haszonnal, maga személyében az vízpartról mint abban veszedelmező embert valóban tanácsolja vala az fejedelemnek, ne cedáljon [KemÖn. 173]. *1671:* Az Viz parton, ket felől leueő reueken, ki ki czenialtassa jol be, az keőz kertet [Imecsfva Hsz; LLt]. *1700/XVIII. sz. eleje:* adtunk égy Jrotvánnak Valo gazt ... mely a Bernáth szigethez nem meszsze és Vicináltatik ... Délre égy viz partnak, Eszakra égy halovány Vagy erge határoz meg [DLt]. *1716/1793:* Az Ecclesia Joszági kőrűl az Viz Parton akik Füzet fel vertek és vernek proprietást benne ne tartsanak [A.csernáton Hsz; SzékFt 28].

vízrés rés, amelyen a víz befolyik/beszivárog; crăpătura prin care curge apa; Spalte, durch die Wasser hineinfließt. *1602:* Az keritesen leweo vyz reseket rostelios helyeketis Jartassa megh biro vram eo kgme es eppetesse megh ahwn fogyatkozas vagion benne [Kv; TanJk I/1. 422].

vízszék vizespad, dézsapad, kártyapad, állvány nagyobb edények elhelyezésére; scaun pentru găleată de apă; Ständer für Wassereimer. *1821:* A Viz Szeknek meg Avult fajai [Uzon Hsz; BLt 11].

vízszekrény lapátos kerék vízládájának része; parte a scocului de unde cade apa pe roata cu lopeți/palete; Kasten des Wasserrades. *1703:* Onnat touáb menvén találtuk a víz szekrint, vasas reteszivel és vas uillájáual együt, mellyek most iok [CsVh 118].

vízszerszám malom alkatrésze; piesele morii; Bestandteil der Mühle. *1685:* az Kis Kőköllőn Malmok volt ennek előtte, melly malom(na)k az Viz Szerszama mais nagy reszint helyb(en) vagyon [Désfva KK; Ks 4/1]. *1706:* Vagyon ... az Görgeny Vizen két bokor kőből allo malom viz szerszama Silipe s kerekei roszszak [Sóakna MT; Born. G. VII. 4]. *1732:* Mind a Malomház mind külső viz szerszáma Várná az ujjtást, mert kezdett avulni, s hajlani mindenestől fogva [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51].

vízszilvási a Vízszilvás (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vízszilvás/Silivaș; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vízszilvás/Silwasch: **1.** Vízszilváson lakó; din Vízszilvás; in Vízszilvás wohnhaft. *1664:* Nemzetes Soofalvi Gavay Miklos, es Kis Jeney Nad Udvary Janos Uramek, és Gyroti Szakaczy Paller, es viz szilvasi Borsay Jstvan Uramek hivatak minket Sarvarra [Sárvár SzD; Born. XXXIX/4].

2. Vízszilváshoz tartozó; din/care aparține de Vízszilvás; zu Vízszilvás gehörig. *1698:* Viz Szilvási Határon levő molmában valo létemben [Vízszilvás SzD; Ks Steph. Kadár (56) jb., malommester vall.]. *1701:* Czegei Vas Daniel uram eő kglme Instántiájára Oculátorok(na)k exmittáltassanak az ő kglme ... Viz Szilvási határon lévő Malma allapottyának reviziójára [Dob.; WassLt]. *1714:* a Viz Szilvási határon ... három kövü Malmott és Vannyolat erigalt a kglmetek Attya [WassLt].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Vízszilvás lakosa; locuitor din Vízszilvás; Bewohner von Vízszilvás. *1687:* A Viz szilvasiak rendellyenek egy bizonyos napot, a' melyben Tiszt: Esperest Uramat harmad magával hijják ki, ó kglme mennyen végére, mi okon absztahálták magokat a' visitatio előll [SzJk 217].

vízszivárvány 1. curcubeu; Regenbogen. *1811:* Ki-futok a' kertbe, 's hát árkus módjára Altal hajlott a' Tűz a' tulsó uttzára: Istenem! Nóénál én többet probáltam! Ó tsak viz- de én tűz Szivárványt-is láttam [ÁrÉ 16].

2. szivattyú; pompă; Pumpe. *1840:* Az egész malmon keresztül megyen egy csatorna tölgyfábol 2. darabokban föld szint, azonkivül a földben viz szivárványok vannak helyeztetve, és részint fenyö detzkakkal fedezve [Km; KmULev. 2].

víztartás víz tartása/tárolása; rezervare de apă; Lagem des Wassers. *1730:* Az Kemeny seprest Házoknál valo víztartást minden Háznál meg kell hirdettetni [Dés; Jk 403b].

víztartó amelyen/amiben vizet tartanak; în care se păstrează apa (potabilă); in dem man Wasser lagert. *1656:* Egy viztarto eöregh üres kád nro. 1 | az fal melet cseővek labon allo viz tarto héli melljen vadnak csebrek nr. 4 [Fog.; UF II, 107, 162]. *1662:* jobb kéz felől egy forrásra érni vala, melly mint egy nagy kőszikla lyukából ... buzogna, s onnan kifolyamván vize, alól rajta egy ugyan jókora tót csinálna, mely a föld alatt a kertbéli középső kő víztartó vállóbul táplláltatik vala [SKr 264]. *1694:* Egy viztarto Kadacska [Kővár; JHb Inv.]. *1779:* Viz tarto Pad [UszLt XII/87].

víztekerő amivel a vizes vedret felhúzzák, ill. leeresztik; cu care este coborît și ridicat găleata de la fîntînă; womit man den Wassereimer aus dem Brunnen aufzieht. *1648:* job kez fele teruen az uy keö hazok fele vagyon az veginel egy keöbeöl rakott rosz hiazatos kutt, kerek fa gardaja fen, vagyon egy viz tekereo kereke vas czapokon forogh [Porumbák F; UF I, 880].

víztolulás áradó/emelkedő víz; umflare/creștere a volumului; flutendes Wasser. *1770:* ezen Gátnak felállásával most egy-elsőbben Nagyobb tanyát és víztollyulást kellett ezen patak vizinek tsinálni, ugj hellyen hellyen iszopot is verni [Barakeresztúr MT; BetLt 7].

víztorlás víz összegyűlése vhol; adunare/acumulare de apă; Sammlung des Wassers. *1572:* Balint kowach azt vallia hogy ... zabad hullasa volt Andras deak fele az haznak Es az my hullasa volt az Andras deak kapwya keozeot folt ky, De nem hallotta hogy soha Ellenzette volna rola ha mykor valamy vyz torlas leottis arra Bochatak ky [Kv; TJk III/3. 16]. *1582:* Erreol Jol Emlekezywnk hogy ez ely múlt nagy Karaczyon nap Eleot harmad nappal hyttak wala mynket az Coloswary Byrak es Tanaczy vraynk valamy vysz Thorlasnak meg latasara [Kv; KvLt VII/42 a km-i konvent oklevelében].

vízút vízfolyam; cursul apei; Wasserlauf. *1746:* A' mely viz utat az Jstallyosok adta(na)k ă Donyosiak(na)k ă Szikrási

rekesztésen aloll az Istalyban, azon viz ut, ă mint ă satra mutat, és le száll három darab csö eleibe [Torockó; Bosla].

vízü cu (un anumit fel de) apă; mit einer bestimmten Art Wasser. *1653:* Igen jó vizü kút vala azelött, mostan immár roszszabb [ETA I, 112 Nsz]. *1713:* egy kőből való fa gárgjákkal felrakott gémes bő vizü kut [HSzj *gémes-kút* al.]. *1760:* Pro Incolarum potu pedig az Falu rendib(en) és határán alkalmas italu Mezőségi vizü Források vagynak | nagy és bővséges vizü Tója lévén az Uraságnak az Falu határán, onnan élnek Marháink viz dólgából [Báld K; BLt]. *1821:* az ablak alatt vagyon egy fenyö bornákbul ki rakot bővséges vizü gem kut [Udvarfva MT; Told.]. *1864:* Patikaros kút: gyogy sustaros Roth Pál úr telkévi jó vizü forrás nevét való színűleg a' telek tulajdonossárol mint patikáriusról vette [Dés; Pesty, MgHnt 477b].

vízváyú scoc, uluc, lăptoc; Wassertrog. *1637:* uagyon egy malom hazacsyka ... Annak felette vizkerekeuel, uiz valayaual, melyen fellyel megyen az uizkerekekre az uiz [Breáza F; UF I, 428]. *1656:* Külseö csiatornaja feliül czapo viz valuj regiek [UF II, 169]. *1685 e.:* Vagyon az felsö vár alatt egy kőre forgo malom ... Az viz kereke, es négy viz vályui regi romladozottak [Borberek AF; MvRKLev. 22]. *1831:* A' Silip jo állapotban ... A' Három víz válluk hasonlolag jok [Mezőbánd MT; TGsz 50].

vízverem víztartály; hazna; Wassertank. *1586:* Biro vram es Thanachj akarattiabol tisztitattwk meg az plebanos haznal valo vyz vermet 23 napeg hordottak az szarat es viszet Czibere Peter es Louas Thamas [Kv; Szám. 3/XXIV. 33].

vízvétel luare de apă; Wassernahme. *1583:* 16 Nouemb(ris) Az wyzet hogy el weottwk Czeoweknek valo fat niagiob (!) seoweny karoual d. 32 ... Az wyz wetelben en magamra es Molnarra legenyekre keolt d. 32 [Kv; Szám. 3/XII. 5]. *1589:* Az uiz Vetelhez kezdettem Juniusnak 16. napian [Kv; Szám. 4/XI. 25 Szt. Erzsébet isp. reg.]. *1590:* 8 Septembris veottem egy zeker fat az fogas gerendak eleiben az vyzvetelnek zuksegere az nagj gathozis vittu(n)k benne ... d. 75 [Kv; Szám. 4/XIII. 3 Greg. Wass malomreg.]. *1591:* Az wyz vettel korron hogy gattot keottennek 5 Nap voltannak Az fertaly Az Zemet Byrak ot voltanak (!) [Kv; Szám. 5/V. 9].

vízvetés gyógyítás szándékával beteg/megbabonázott ember/állat (szenes) vízzel való leöntése; turnare de apă peste cărbuni (aprinşi) cu scopul de a prepara/obţine leacul folosit în tămăduirea deochiului; Abguß mit Wasser mit Kohle zum Heilen gegen Anzaubern. *1811:* Hidd az igézésröl, hogy a' nem nevetés, Másként mire való a' szenes viz vetés? [ArÉ 57]. *1826:* tehene nyavallyáját észre vette voltt; mellyet viz vetéssel orvasaltt is [F.rákos U; Falujk. 142 Barabás Áron pap not. kezével] | a felperes sem tagadhatja azt, hogy a tehén egészséges lett volna, minthogy teje megapadásáról tehene nyavalyáját észrevette volt. Melyet vízvetéssel orvosolt is [F.rákos U; RSzF 222].

vízvető I. *mn* **1.** víz eltávolítására alkalmas; care conduce/aruncă apa la ...; zum Entfernen des Wassers gebraucht. *1648:* Kasa törö malom ... Gherendellye kereke io uy, vasas, annak modgja szerent. Silipie io, de mellette levö vizvető valuia rosz [Porumbák F; UF I, 902].

2. a víz okozta károk kisebbítésére szolgáló; care micşorează/reduce distrugerile apei; zur Verminderung der vom Wasser verursachten Schaden. *1870/1875 k.:* a' templom hátulso felén lévö vizvető kövek is nagy részént ujra rakodtak [Szucság K; RKAk 105].

II. *fn* **1.** az esővíz elvezetésére/eltávolítására alkalmas gerendadarab; pervaz; Vorsprung. *1825:* A 7 darab Fedél ablakoknak Szarufái az ablak rámákkal édjütt ... Az 50 darab Vizvetők | Vizvetőknek és ablak rámáknak használt fak [DLt 3].

2. vízvetést alkalmazó személy; persoană care practică tămăduirea/lecuirea deochiului; Person, die mit Hilfe des Wassers vom bösen Blick befreit. *1826:* a Tehén ... tejjet az aztatt tsudállok meg igészték, mint a faluba hires vizvető, azért vetett vizet [F.rákos U; Falujk. 142 Barabs Áron pap not. kezével].

vízvevő 1. amellyel vizet merítenek; de scos/luat apă; für Entnehmen des Wassers. *1656:* Vagyon ezen hazban egy kalihas belöl tüzelleö kemencze, melinek az eleje fa katlanban foglalt viz veuö rez üszt, melinek bontakozott tolczere cseöje födele [Fog.; UF II, 153]. *1677:* Egy kis viz vevö lombik sisakostol v(a)l(e)t f. 2 [Kv; RDL I. 155b]. *1692:* Az leányok házaba(n) egy viz veveö kűs ustöcske (!) sisakostol, es csebrestöl [Szárhegy Cs; LLt]. *1772:* Viz vevö sétár vas abrontsal 1 [Backamadaras MT; LLt Fasc. 336].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vízhordást végző személy; persoană care duce/aduce apă (potabilă); Person, die das Trinkwasser liefert. *1637:* Portio in possessione Arpas 28 jobbágy, ebből ... 1 vízvevö [Fog.; RU 475] | Opra Popa ... Vizueuö [A. ucsa F; UC 14/42. 153].

vízvivő vízhordást végző személy; persoană care aduce apă (potabilă); Person, die das Trinkwasser liefert. *1662:* Vizviveö Az kertész es kertészne vegyenek vizet, az var szükséghere [Fog.; UF II, 221].

vízvonás víz kiszivattyúzása; scoaterea/pomparea apei din ...; Wasser auspumpen. *1767:* A' Vizes és Tsövel járo bányákb(an), semmi munka tétel az égy Viz Vonással való Nap szám szaporitáson kivül meg nem engedtetik [Torockó; TLev. 7/1].

vízvonó víz kimerítésére használt; de/pentru scos apă din ...; für Entnahme des Wassers gebraucht. *1656:* mas kiseb szerü magossan leuö födele, viz vono rez üszt 1 [Fog.; UF II, 153].

vízvontató vizesedényeket szállitó; care transportă (vase cu) apă; Wassergefässe liefernd. *1771:* Viz vontató szán [Tekeröpatak Cs; LLt Fasc. 158].

vízzáró zsilip; stăvilar, stavilă; Schleuse. *1862:* Az also Tonál lévö malom ... két-eserefa vizzároi meg vannak – a' hid a' zugon használhato [Mezőbánd MT; TSb 39].

vizsga 1. vizsgálat; examinare; prüfen lassen. *1841:* a Mlgos Matskási Pál Ur emberei a Bátsi erdö Metát áthágva a' Bátsi erdöbe vágtak, és ... rögtöni visgája után az Ispány és Erdösz által ... tett körülményes Jelentés Után ... Matskási Pál Ur a' viszszányos tárgynak Szomszédságos elenyésztésére hivatalosan megtaláltatván – méltoztatott ...

azon Ispánt a' határszéli viszszánynak el enyésztésire fel szollitani [Km; KmULev. 3].

2. examen; Prüfung. *1868:* Grois ... visgán igen jol viselte magát, ugy vágtam a feleletet neki, mint Salai a szappant | képzelheted, mennyi teendöm volt, a gyermekek visgaja s az enyémis körmön hegyén lévén [Kv; Pf Barabás Sándor jogász lev.]. *1870 k.:/1914:* A Szózatot legelőször 1846-ban Molnár János kitűnő fuvolista jurátus ... tanitotta be 4 szólamra a poetikának s a vizsgán nagy meglepetést okozott az elöljáróságnak [MvÉrt. 16]. *1880:* Czakó Józsi? ... eltűnt ... Vásárhelyről – s amint hallom, mászkál Kolozsvártt és Bpesten. Miért? Vizsgájáért nem [PLev. 73 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1899:* Most szeretne előbb menni, tavaly letette a hét osztályról való vizsgát | Ha Kolozsvárt az üzletvezetőségnél bárcsak ha díjnoki állást kap, vagy ha tán a számosztálynál egy kis helyet csíphetne, délelőtt dolgozna ... délután tanulna, s rögtön vizsgára jelentkezne, s egy esztendő alatt érettségit tenne [PLev. 202, 203 Petelei István Gyalui Farkashoz].

Szk: *hittani ~. 1869:* Ha catholicus magántanuló nem catholicus tanintézetnél teszi le magán vizsgáját, a hittani vizsgát köteles a kijelölt hittanitó előtt letenni [M.bikal K; RAk 181 püsp. kl] * *papi ~. 1869:* Feri ... 46ban született tehát hozzá nem kerül talán el a sor. s ha el is, teszi le Juliusban a papi vizsgát s mint papjelelt menekül – bésorolják ugyan, de absitot adnak és ithon hagyják és ha háboru lesz viszik tábori papnak [Pf; Pálffi Károly lev. Kv-ról] * *tiszti ~. 1869:* A kik egy évi önkéntesek meg van engedve, hogy év végivel tiszti vizsgát tehessenek [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról].

vizsgál 1. fürkész, figyel; a examina; untersuchen, beobachten. *1662:* sok szép had is volna, nagyon bizakodván, s az ellenségnek erejét ahhoz képest nem is nagyon vizsgálván, sok helyekbéliek házoktul meg sem mozdulnak vala [SKr 536]. *1669:* Az Isten, a ki sziveket lát, vizsgál, látja azt, hogy én ebben semmi promotiomat nem tettem fel [TML IV, 603 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1671:* Adná Isten, bár az magyar nemzet több nagy rendei is így vizsgálnák szegény nemzetünknek és az evangyeliumnak köztünk való utolsó veszedelmére jutott állapatját [TML V, 657 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1679:* tudja az Isten ki vétett, minthogy ő vizsgálja az sziveket s az én fiamat is, ha vétett [TML VIII, 516 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1698:* Láttam ... az János Kosztin Talyigáját jöni az Suki Malombol, megh terhelve Sákokkal, de én nem visgáltom ha vermes buza(na)k a Liszti volté benne vagy nem [Gyulatelke K; Ks Helena Orosz Georgii Nagy consors (36) vall.]. *1710 k.:* Igen sok mézet enni nem jó, azonképpen az ömaga tisztességét vizsgálni, azaz felettébb űzni nem tisztességes [BÖn. 425] | Szivet, vesét pedig csak az Isten vizsgál, nem az ördög [Blm. 1033]. *1772:* ugy mutata meg a Matskát melyet Tégla vető fel hozván ugy visgálák hogy mitsoda sok czölönk kötözés volna a nyakán [Dés; DLt 321. 74b Sig. Dants (48) ns vall.].

2. kutat; a cerceta; suchen, forschen. *1657:* Ezt pedig én azért vizsgálom vala, mert minékünk az lengyel segitségtől vala félelmünk és az könnyű hadtól tartásunk, hogy megérthetném, ha van-é ahhoz valami bizodalmok [KemÖn. 212]. *1662:* mennyiben tartaná magát inauguráltatásakorbéli fejedelemségérül való conditióhoz, tisztirül eleibe adott punctumokhoz avagy cikkelyekhez, s mennyiben nem, nagyon vizsgálja, cirkálja vala [SKr 161]. *1677:* Tökölyi uramat is kik ültették fel micsoda fundamentummal, én nem vizsgálom [TML VII, 518 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1710:* Alattomban azért azt kezdi vizsgálni, kik volnának Béldi Pálnak gonoszakarói [CsH 123]. *1710 k.:* Isten mit akarhatott volna, mit csinálhatott volna, ezután is mit akarhat, mit csinálhat, ezen kívül, amit csinált; azt vizsgálnod sem néked, sem nékem nem jó [BÖn. 454]. *1746:* én ugyan belső szándékát s akarattyát nem tudhatom és nem visgálom [Szentegyed SzD; WassLt Szőts Stephán (50) zs vall.]. *1758:* Tudak feles szánto földeit de mi forman biratik nem tudam nem visgaltam [Aranyosrákos TA; Borb. II Biro Gergelj (84) ns vall.]. *1763:* Úgy van-e, vagy nincs, én nem vizsgálom, látom, hogy hova-tovább annál rosszabb [RettE 149]. *1770:* hogy pedig azon malmat ex fundamento bontották, és repárálták volna nem Visgáltom [Királyfva KK; JHb LXVII/2. 91]. *1787:* minémü okbol esett légyen ö Kgylmének a' Magistratusbol valo ki maradása azt a Consistorium visgálni nem kivánnya [Kv; SRE 250]. *1801:* mi Morhatlan Emberek vagyunk, nem visgaltuk ki hol jártottya a Morháját [Koronka MT; Told. 10 Sütö Sándor (30) és Bandán Gligor (28) zs vall.].

3. átkutat; a scotoci (prin ...), a căuta cu de-amănuntul; durchsuchen. *1840:* mikor a' Dullo Ur kereste, s visgálta a' Házam minden szegeleteit ... az Köntös=Tartomba ... égy jo ezüst huszast is kapott [Homoródsztmárton U; KLev Szász István (30) szabad székely vall.].

4. ellenőriz; a controla, a verifica; kontrollieren. *1672:* Most azt vizsgálja a káptalanok által a vezér, mennyi jószágok és jövedelmek vagyon a váradiaknak és váradi pasáknak [TML VI, 184 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1701:* Két becsületes Mester embereket Lato Mestereknek váloszonnak, kik szorgalmatosson az Poszto Csináló Mihelyeket el járjonnak, az Posztokat lássanak és vizgályanak, hogy jo es emberul legyen csinálva [Kv; PosztCArt. 2]. *1746:* Az Városon visgállyák, es à Tsurdákon à Marhákat [Torda; TJkT III. 47]. *1756 k.:* Senki más ember Banyájának vitelit, vénáit, titkon visgálni Bányájat meg járni ne mérészellye 40 forint birság alatt [Born. XXXVIII/8 abrudbányai bányászok törv.]. *1770:* Micsoda állapotban Lett légyen mastonság az ... Adamosi malom nem Visgáltom [Királyfva KK; JHb LXVII/93]. *1780 k.:* Céhünk parancsolatjai szerént az hibás munkát visgáljuk, a mi Nemes Céhunk eleiben illöt igazán reportáljuk [Dés; DFaz. 30]. *1783:* (A katona) az Utrizált ... Bagljos nevezetü heljben meg tiltott erdökben vágagot vala, veszszöté vagy karot? azt nem visgaltam [Kisváros KK; JHb XX/8. 8]. *1790:* Az Szöllö Bíro és Eskűttek ugy vísgályák és tsináltassák meg â hibás Gyepűket hogy azok igazán minden kedvezés nélkűlt és nem boszszubol legyenek kivált ha meg rotat(na)k â Bírságlásra [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1844:* Szép Ferentz mestertársunk ... midön hites kötelességéből kifojolag az árulás véget kitett edényeket visgálta, akkor több darabokat talált hasatokat hibásokatt, és pállotakat [ZFaz.]. *1863:* A' kör lelkészek az oskolákat szorgalmatosan visgálják ... az oskola mesterek naploját visgálják meg, és a naplot minden meg jelenések alkalmával írják alá [Gyalu K; RAk 81 esp. kl].

5. megvizsgál; a examina; überprüfen. *1710 k.:* Ezért kárhoztatják vagy nevetik az emberek a medicusokat, hogy addig vizsgálják az ember testét, természetét, hogy sok lészen közülök atheussá, profánussá [BÖn. 469].

6. gondosan utánanéz vminek; a examina temeinic/cu atenţie; scharf beobachten, nachforschen. *1597:* walaztottak ew kegmek keozzewt vonas Jgazito vraimnak Leorincz Hozt Nicolaús Markot Bachy Thamas Vas Gergelt ... kik egi

ertelembeol Jsten es az ew igassaga zerint mindennek az ew erteket megh ertwen wisgalwa(n) illendeo tereh wiselest vessenek mindenre [Kv; TanJk I/1. 305]. *1663:* Difficultasokat itt is vizsgálják, az mint lehet [TML II, 495 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1672:* egyébiránt interlocutive itt is mondá azt ő kegyelme, hadat fogadnak az magyarországiak, de én csak az mostani idétlen motusok alkalmatosságával költött hírnek tartottam s nem is vizsgáltam [TML VI, 214 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1818:* eleitől fogva a szokas volt, hogy egy Esztendőben ket versen: Tavaszszal, és őszel az ugy nevezett Dézma Szekek tartatnak, a' holott is ... az ők Panaszszokot, a Krajnikale Forumrol appellalt Iteleteket megh halgattyák, visgállyák [H; Ks 91. C. 8].

7. vizsgáztat; a examina; prüfen, examinieren. *1861:* A' fel szentelendő Papokat visgálni fogja Sz. Udvarhellyi Tanár Kiss Ferentz ur [Gyalu K; RAk 60 esp. kl].

8. gondosan (belegondolva) elolvas; a citi cu atenţie; vorsichtig/tiefgründig lesen. *1710 k.:* Szabad ugyan és szükséges, sőt parancsoltatik is, hogy az irásokat vizsgáljuk | Az Isten világi igazgatásának és a kegyelemnek könyvét ha vizsgálod, érted-é az Istent igéreti s fenyegetésében valaha hogy hibázott volna? [BÖn. 456, 476]. *1824:* mind Apai mind Anyai Levelek ... Baro Dioszegi Theresia Aszszony keziben vagynak petsételetlen ... azokat Ngod és a' Tks Tisztség ... petseteltessék el ... az emlitett Özvegy Testvérjével ... és Vejevel hirem 's akaratom ellen hántorgattya, visgálja leveleinket [M.zsombor K; Somb. II].

9. *magát ~ja* önvizsgálatot folytat; a-şi face autoanaliza; sich untersuchen, sich selbst prüfen. *1847:* Vagyok én ember, azaz okos lélekből és érzékeny testből egybealkotott valóság, oly nemes valóság, hogy mentől többet vizsgálom magamot, annál nagyobb csudálkozásra méltónak itélem életemet [VKp 163 Varga Katalin sk írása].

vizsgálás 1. fürkészés; examinare; Untersuchung. *1668:* a mit mondok, lám nem titkolom, csak értse más is az én értelmem szerint; mert a szíveknek vizsgálását Isten magának választotta [TML IV, 383 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

2. kutatás, keresés; căutare; Suche. *1766:* Ezen Ifiujért nem tudván Édes Attya hová tevelyedett légyen sok keserűséggel és Szorgalmatos visgálással volt, miglen nyomában utasodott [Told. 5].

3. megvizsgálás; examinare; Examen. *1586:* Legh elseoben Biro vram eo kgme lathwan az Wdeonek Alkolmatassagat az zamweweo Vrainknak valaztasara, Adta eo kgmek eleybe, Jo itiletre visgalasra, Meltonak itilwen eo kgme Biro vram tanachawal egie(te)mbe [Kv; TanJk I/1. 37]. *1655/1754 k.:* ha pedig az Asztal valami más műszerrel nyilik azis rajta légyen, a' melyel a' Láto Mesterek visgálására vihessék az el készitett munkát [Kv; ACJk]. *1662:* ha a hitlevelét a vezérnek exámenbe, vizsgálásba veszik vala, az álnokság megtapasztaltatván ... ki-ki javacskáit jobb móddal kihozhatta volna [SKr 624]. *1664:* én méltatlan féreg lévén, nem hozzám illik az országos dolgoknak vizsgálása, tudakozása, annál inkább igazgatása [TML III, 187 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1669:* Az mi commissiók irási, conventiojok visgálási én reám bizattatnak, azokat jól és igazán meg nézni, vizsgálni és irni igyekezem [UF II, 449]. *1677:* Fiscale bonumok Possessorinak érdemességek visgálása ... Ily joszágok, proventusok ... redimálathassanak [AC 256]. *1806:* ki lévén nevezletve, és küldettetve mi Alább irtak ... arra, hogy a' volt Székes nagy malom mellyékét visgálás, és fontolás alá vévén, adnok arrol hiteles Irásunkat [Dés; DLt 318].

4. ellenőrzés; verificare; Untersuchung/Prüfung. *1675:* Az bóérok visgálásokkor micsoda bóérságok hagyattattak helyben, nem tudhatom [Fog.; UF II, 662]. *1710 k.:* hogy ott jelen vagyon-é test szerént a Krisztus, melynek vizsgálására mi szükség vagyon? [BÖn. 480]. *1736:* Constalvan az Inctusoknak az mértékben lett hibajok az Actor ő Kglme keresetin ... el maradhatnának, de consideralvan a Tanáts ez előtt fungalt vásárbirák idejében az eget bort arulok mertékek visgálása körül lett negligentiat ... (: az elsö actus keven :) a poenat mitigallya ad fh 1 [Torda; TJkT I. 108–9]. *1803:* (a) Betsülletes Czéhnak Számadása ... Visgálás alá submittalva nem volt, hogy az revidealtassék, és a' volt Czéh Mesterek absolvaltassanak [Kv; FésCJk 22]. *1866:* Molnár Jánnos remeket Be mutatja vizsgalás véget I Korso hiba nélküli [ZFaz.].

5. tanulmányozás; studiere; Studium. *1658:* vélem együtt katonai állapotban inkább forgott, mintsem könyvek olvasásiban magokat gyakorlott, efféléknek vizsgálásihoz keveset érthető ... magyar vitézlő rendek [KemIr. 329]. *1710 k.:* Az olyan természeti titkoknak tudása csak magában az üdvességre keveset használ, nem tudása keveset árt; sőt midőn józan és mértékletes vizsgálása után végére nem mehetünk, az a tudatlanság hasznunkra fordul [BÖn. 456].

vizsgálat 1. ellenőrzés; verificare, control; Kontrolle. *1672:* noha Isten ójon attól, Kegyelmed informatori, bócsülletes barátim uraim is lehetnek, informatiojokat vizsgáljam, mindazonáltal úgy tetszik, ellenkezőket is mutathatnék az dolgokban; de ezek vizsgálata nem engemet illet [TML VI, 399 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

2. megvizsgálás, ellenőrzés; verificare; Untersuchung. *1796:* a Rovásakat a kezemben vévén, mikor ujra visgalatra vétetödet igaz az hogj a Buza Rovás a Házalattal nem edgjezett [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1846:* Feltéve hogy ezen hid hellyre allatása hat holnapok alatt meg történhet, ez idö alatt a' szükséges munkálati visgálatokért leéndő megjelenesiért a Megyei mérnöknek Rfr 50 [Dés; DLt 858/1847] | minden nem egész bizodalmat gerjesztö idegenek megjelenését és azoknak irományaikat szoros vizsgálat alá vonja [VKp 140]. *1861:* a' hun a' népesebb Ekklákba képviseleti rendszer lenne szükséges a' szám minimumának meg határozása csak is a' közelebbi viśgálaton lesz eldöntendö [Gyalu K; RAk 63]. *1863:* A' mult évi vizsgálat alkalmával ... hibából azon hittek (!), hogy ebbe a képezde is bé vagyon foglalva [Gyalu K; RAk 84]. *1867:* A félbeszakadt vizsgálat megindul [M.bikal K; RAk 162 esp. kl]. *1873:* A kántori kertbe keletröl a méta szilvafák levágása a gyülésnek feljelentetvén, vizsgálat rendeltetett [Burjánosóbuda K; RAk 18].

3. cercetare, investigaţie; Untersuchung. *1730:* A város föhadnagya[a] perbe fogja Timofi Máriát, azért hogy tóba fojtotta gyermekét. A vizsgálat során bizonyitékot erre nem lehet kapni [Dés; Jk. – [a]Löcsei József].

Szk: *birói ~.* *1828:* a Testamentom gyökerezett Özvegyi jussa lévén, citatio uttyán vehető Biroi visgálat alá egy felöl, más felöl az is hogy az Özvegyi Joszághoz vérségi competentiája is van [Nc; DobLev. V/6. 1129. 1b].

vizsgálati 1. vizsgálatról/ellenőrzésről szóló; de investigaţie; Prüfung/Untersuchung betreffend. *1861:* a' visgalati Jegyzö könyvek ... bé kéretnek [Gyalu K; RAk 61 esp. kl].

1862: A' mely Egyház vidékből a Visgálati Jegyzö könyv még bé nem küldödött, bé kell küldeni [Gyalu K; RAk 75].

2. ellenőrzést folytató; care face verificarea; der/die die Prüfung anfertigt. *1851:* Látta és meg visgálta 12 febr 851 Domján János msk. Visgálati Jegyzö [M.gyerőmonostor K; RAk 30].

vizsgáló I. *mn* **1.** kutató, fürkésző; examinator; untersuchend. *1657:* Az természeteket vizsgálóknak olyan értelmek fog lenni, hogy nemcsak születésével hozzon az ember jó avagy rossz erkölcsöket ... hanem az tejből is inhibálja az gyermek [KemÖn. 36]. *1669:* Az igazán szíveket vizsgáló Isten itíleti alá adom ez iránt is magamat, de jó lélekkel írom, méltatlan szenvedem nehézségedet [TML IV, 495 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1677:* Isten, ki minden szíveknek és titkoknak vizsgálója, tud s lát mindeneket [TML VII, 333 Lázár István Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Azon szent Isten, ki előtt mindenek mezitelenek és nyilvánvalók ... és aki szíveknek, veséknek vizsgálója ... légyen bizonyságom nékem ezekről [BÖn. 403].

2. ellenőrző; care verifică ceva; untersuchend, prüfend. *1856:* Égy az Uj ado beszedést visgálo Urnak ègy èjeli háloba it léte alat öszveseni költésem 12xr [F.váralja U; Borb. II Szederjesi Sigmond jegyző kezével].

3. megvizsgáló, vmi állapotát felmérő; care verifică ceva; untersuchen. *1829:* a' mészárosok által kivágandó marháknak mostan béharapodzatt ... nyavaljájokat a' vágo marhákot visgálo kirendelt Helybéli Commissariusok voltaképpen nem esmérhetik [DLt 569].

II. *fn* szk-ban; în constructii; in Wortkonstruktionen: *~ba vétetik* megvizsgáltatik; a fi verificat; wird geprüft/untersucht. *1806:* ezen tárgyban vizsgálóban vétetvén, mindkét feleknek allegatiójokból kitetszik az, hogy Szőts Barabásnál találtatott meg a lopott széna [Szárhegy Cs; RSzF 264] * *~ra vesz* megvizsgál; a examina/verifica; prüfen. *1828:* én is a ... Protocollomakat vizsgalora vettem [DLt 87 1829. év al.].

vizsgálóbizottság, vizsgálóbiztosság comisia de verificare; Untersuchungskommission. *1833:* Serkentem a B. Oskola Tanittokat és Megye Birákat kötelességeik hiv tellyesittésért: Az utolsok ne gondolják, hogy a' kepe bé szolgáltatására idö haladékot nyerjenek a' Visgalo Biztossagtol [Vaja MT; HbEk]. *1882:* Vizsgálóbizottság a harangláb, mely omladozófélben van, kijavítását szigorúan megrendelte [Farnas K; ETF 107. 11].

vizsgálódás megfontolás; chibzuire; Bedenken, Überlegung. *1653:* 1607 esztendőben sok visgálódás után az ország választja fejedelemségre – a Bocskai eltemettetése után – a nagyságos Rákóczi Sigmondot Fejérváratt [ETA I, 102 NSzF]. *1662:* derekasan exámenbe, megvizsgálásba vennék a dolgot: meg kellenék-e az ellenséggel harcolni? ... Azon vizsgálódás közben igen nagy akadékokat kezde a generál a dologban találni többi között [SKr 661].

vizsgálódik 1. a chibzui, a se gîndi; nachdenken, grübeln. *1636:* mi ugy vizsgálodunk és elmélkedünk; Hogy ha az Uj Testamentomi Ecclesia hét száz esztendők alatt[a] ... az Orgonáknak bőgések és az hegedűknek vintzogások nélkül el lehetett, mostan im(m)ar annál inkább el lehet [ÖGr 8. – [a]Krisztus születésétől a 757-ben beszármazott orgona megjelenéséig]. *1780:* B. Hites Társainkat Vermes Jakab ökglét, és Botár Andort a' fen irt hellyre ... ki küldvén, minek utána arrol jo lelkiismérettel visgálodtanak volna, minekünk illyen Relatiot tőnek [Torockó; Bosla].

2. kutat, figyel, nézelődik; a căuta (îndelung); betrachten, scharf beobachten. *1752:* Héviznél 10. Tolvajok ... Horváthné Aszszonyomot fel vertek ... kiknek kergetésére, ki indulván ... puhatolozodván, és visgalodván az érdőkön irántok de actu hull legjenek nem tudatik [Barót Hsz; ApLt 3 Szabo Josef lev.] | Innend az mult éczaka, egy Jobbágy Rabunk az Tőmlőczbül el Szőkvén, ki is magha Szál, fiatal Legény, fekete, bodor haju, ha netalántán Havas al=földe felé ment volna az ösvényekre ... az Plájásoknak parancsolni méltoztassék, hogy az ösvényeken ki menvén Visgálodnának [Kőrőspatak Hsz; ApLt 3 gr. Kálnokiné Simoni Josepha Apor Péterhez]. *1756:* midőn az utrizalt Mlgs Aszszony maga Ládáiba kereskedett, vagy visgálódott vólna, jelen vólt Tit Németh István Uram is [Kv; Mk IX. Vall. 48]. *1757:* Németi István Ur(am) ment a' kertben ... de semmi Naturalitást véghez nem vitt, mint azután, az iránt visgálódvan, semmi nyomát az kertben nem láttuk [Somlyó Sz; Mk IX. Vall. 189]. *1780:* mitsoda Iberájter vagy te? hogy a határokon visgálodal, melyre én feleltem, én az magam marhám után mint káros jártam [Fintoág H; Ks 79. XXXIX. 2].

3. érdeklődik; a se interesa (de ceva), a arăta interes (pentru ceva); sich für etwas interessieren. *1740:* (A) földeknek dolgába Semmit nem tudok abba Soha nem visgálodtam [Szásznyíres SzD; Ks 17. LXXXIV. 13]. *1781:* a' tolvajnak mindenütt a várost körül véve utánna induljanak, ugy keressék s visgálódjanak, hogy ha mégis a' tolvajság gyakoroltatik, a' kin a' vigyázatlanság még akad vagy strásákan vagy Birákan a' kemény büntetést el nem kerülik [Torockó; TLev. 2/5]. *1823–1830:* Egy nevezetes szokás volt ekkor a kollégiumban, hogy minden classisbeli praeceptornak voltak observatorai alattomban, akik a más classisbeli gyermekek után vizsgálódtak | Most már örvendett az erdős gazda, hogy nekie visszaítéltetett a fa ... Csakugyan vizsgálódnak a történet körül [FogE 125, 218].

4. vizsgáltatik, ellenőriztetik; a fi verificat; wird untersucht/überprüft. *1863:* Elöre nem lehet tudni, hogy mikor, melyik Egyház vizsgálodik, a' szomszéd Egyházbol tudosittatik minden Egyház [Gyalu K; RAk 84].

vizsgálószék oficiu care controlează evidențele contabile; Prüfungsamt. *1809:* Mező Csáváson[a] fordulván meg a' Tiszteletes Visgálo Szék téve a' Nemes Eklesia iljen jelentést, hogy egy kitsin régi Joszágotskája meg Szaparittatván ... hozattatnék be a' Nemes Tractusnak ezem (!) Protocolumaban [MMatr. 414. – [a]MT]. *1863:* A' körlevelekröl Jegyzö könyvet kell vinni, mit a visgáloszék meg fog visgálni [Gyalu K; RAk 81] | A vizsgálószék 1864 Január 5-én kezdi meg működésit Györfalván s igy tovább a mint rendben következik [M.bikal K; RAk 143 esp. kl]. *1868:* Ohajtando volna, hogy az uj év kezdetével ki indulando visgálo szék arrol szerezzen meg győződést, hogy az Iskolák virágzó állapotja ezen tudositásokkal ellenkezőt bizonyit [Gyalu K; RAk 140].

Szk: *papi* – *1839:* (Az) ide érkezett Papi visgáló szék rendelményei [Nagykapus K; RAk 16].

vizsgáltat a cere să fie examinat; untersuchen lassen. *1804:* se Felesége se attyafiai nem igyekeztek hamarjában Borbélyt hozatni és a rajta eset Sebet idejében és hevenyiben visgáltatni s gyogyitatni [KLev.].

vizsgáltatás megvizsgáltatás; examinare; Untersuchung. *1812:* Amint a' Tkes Ifji Aszszony Panaszolja nem contentalódott a' reménytelenül és minden elöre való meg-visgálása és visgáltatása nélkül esett, s ratajaba vetödött Sz Mihálytelki nyil kihuzáson [Dés; BetLt Bajó László Osdolai Vass Antalhoz]. *1825:* Mellj számadásomot azzal az Alazatos kérésemmel nyujtom bé a Felsöbségnek hogy visgáltatása után nyerhessek: Obsolutoriumott Kováts Imre az 1825-béli Allodialis Perceptor [Szkr; Borb. I].

vizsgáltatik **1.** a fi examinat; untersucht werden. *1662:* minden okok, módok valóban megforgattatván, a hazának következendő veszedelme meghányattatván, vizsgáltatván: az ország a fejedelemmel magával való egyértelembül ... arra lépni kénszeriittetett vala, hogy a fejedelem magát a fejedelmi méltóságtól megüresítvén, más fejedelem választassék | De ez tovább nem vizsgáltatván, csak abbanhagyaték, hanem csakugyan a kiszállás javalltaték [SKr 391, 535].

2. kivizsgáltatik; a fi cercetat/investigat; wird untersucht. *1842:* Visgáltatik Tarcsafalvi Sylveszter Judithnak mint F. nönek Martonosi Demeter János mint A. Férj ellen – a Kereszturfi széki alpapi széken inditott – lefolytatott és törvényes fel hivás utján ezen K. Tanácshoz hatott váloperes ügye [Kv; Borb. I].

vizsgáz (át)vizsgál; a examina meticulos; durchsuchen, mustern, beobachten. *1705:* Mindenütt pedig a pincéket vizsgázzák és áskálják vala a németek, és nyilván ez is különben soha a németek prédálásoktól meg nem maradott volna, hanemha ott a háznál egy emberséges Gombos Imre nevü magyarországi generális ne lött volna szálláson [WIN I, 641].

vizsla **I.** *fn* **1.** prepelicar, brac; Hühnerhund. *1596:* Gyumölczet, és 1. vislat vit fel Gyalúban ... Adam Gitschner [Kv; Szám. 6/XXI. 16]. *1650:* Erkezek Raro Sandor Fogarasbol, Rakoczi Sigmond eö Naga Madaraiual, Vislajual ... Eött Vislak(na)k Czipot Nro 20 [Kv; Szám. 26/VI. 356]. *1657:* Házában szokott tartani egy-egy öreg szép hív vizslát [KemÖn. 102]. *1669:* Pap Györgygyel az nagyobbik peczér jöjön el; az madarat hozza el; vizslát is hozzon [TML IV, 511 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1676:* Ezen tonnakban avagi bodonakban lévő turoknak az felső reszeben nemellyeknek sok kár vagion az edenyek mia melyeket czak agár kölykőknek es vislaknak ha erogalhatni de más praebendasoknak nem | Ezen haznak Urunk vislaival bano peczereknek es vislaknak czináltatott [Fog.; UF II, 720, 748]. *1696:* kopo Vislákkal 6 pár [Buza SzD; LLt Fasc. 146]. *1710:* Egy Körtövély nevü vizslája volt, kit még fogarasi fogságában is láttam mellette, mikor a szegény úr megholt, a temetésinél egy hétig mind ordított [CsH 147]. *1710 k.:* Menénk a szölöszakadásban, kerestetjük a vizslákkal, az én ölyvem rettenetesen rí, mely a madarászásnak üdején szokás és majd csaknem természet ellen vagyon [BÖn. 549]. *1738:* 'a vislák kopok agarak mind meg vadnak [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev.]. *1756:* Egy Sárga Szeg mettzett szép Gyermek lovat tserében adott akkor Csanadon Quartélyozott Lejdnánt(na)k itt Gernyeszegen ... a' Lejtnántnak egy rezes flintát, és egy vislát [Gernyeszeg MT; TSb 21]. *1758:* A jó lovat, jó kopót, jó vizslát, jó karulyt, jó flintát halálban szerettem, volt is néha-néha szerenesém mindenekhez [RettE 80]. *1811:* Egy visla nyakára valo szijju [Mv; LLt].

Sz. *hazudozik, mint egy ~ 1710 k.:* egyszer a fejedelem ivott Bánffival, Naláczi igen részegen a fejedelem előtt térdre áll, csókolni kezdi a köntöse alját; Bánffi mondja: mit hazudozol, vén, ilyen amolyan oláh fia, mint egy vizsla, s nagyot pökik a kopasz feje tetejére [BÖn. 692] * *távol keringi és ugatja, mint az apró ~k a medvét. 1710:* Megindula azért Bécstől, nem vala több hatezer németnél vele, az a sok barómi kurucság még sem mere eleiben állani, maga könnyen százezer fegyverfogható kuruc vala Rákóczi mellett, mint az apró vislák a medvét, távul keringik s ugatják, közel nem mernek menni, ök is úgy kísírték Rabutint [CsH 392 1707-re von. felj.].

2. kíváncsi, kutató, fürkésző személy; persoană scrutătoare; neugierige, spähende Person. *1619:* Ha Nagyságod kegyelmes tetszése, hogy lovakért küldene, nem kellene Török Zsigmondot elhadni, nem egyébért, hanem azmint látom, az megkeresésében fő vizsla, igen fel tudja keresni az istállókat, lenne bár más az vevője s ismerője is [BTN[2] 253].

II. *mn* fürkésző, kutató, kíváncsian figyelő; scrutător, care priveşte atent; spähend, anstarrend. *1574:* Cristina Zeoch peter zolgaloia Azt vallia hogy Eo az Syteo hazban volt hogi oda leot Keotelwereo Bereczkne Mond otth Im az hitwan vizla leankat meg fogtatta az chisarne [Kv; TJk III/3. 330].

vizslabőr piele de prepelicar; Hühnerhundleder. *1849:* Egy vizsla bőr készitetlen [Somkerék SzD; Ks 73/55].

vizslakutya prepelicar, brac; Hühnerhund. *1806:* egy Visla kutyája egy Sertés Lábat vivén Haza [KLev.].

vizsolyi a Vizsoly (Abaúj-Torna vm) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vizsoly; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vizsoly: Vizsolyról származó; care este originar din Vizsoly; aus Vizsoly stammend. **Szn.** *1758:* Visolyi nevezetű jó embernek [RettE 59].

vládházi a Vládháza (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vládháza/Cacova; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vládháza: Vládházán lakó; din/care locuieşte la Vládháza; in Vládháza wohnend/wohnhaft. *1744:* azon Controversiaban forgó erdöben ... az melly irtovány széna füvek, és szántó földek vadnak, azokott a Vládházi Lakosok mindenkor pacifice birták s birják, és colállyák [Incz. X/12a].

vladika görög keleti püspök/kormányzó; vlădică; griechisch-katolischer Bischof. *1600:* O Km(e)k Tanaczul küldettek az fü pispeknek Dionysio Episcopo, keúansagara az Vladikanak Egy öszúe gyaro Aranyas kupat [Kv; Szám. 9/III. 31]. *1635:* Mi havasalföldi vladika minden ez országban levő püspükökkel, és az egész ország fő és alsó rendén levő boérival [TMÁ II, 253 bukaresti boérok hitlev.]. *1643:* A Vladika pópa Stefánnak is mondottam, ha reversalis alá nem irsz, Vladika nem lehetsz [Gyf; Lupas,DocIstTrans. 218]. *1650:* azért hüsegteknek ez leuelünket vévén megh irt Szava Vladika embereit az ot valo harminczadon es vamonis boczatassa bekevel mind menet s mind visza jüvet [Hurm.,Doc. XV/II. 1183 II. Rákóczi György rend.]. *1671:* Oláh Wladika, és Oláh Papok törvénytelen büntetések cselekedetiért mint refrenáltassanak [CC]. *1682:* nagyságodat kérjük, hogy ennek az vladikának adjon szabadságot és hatalmat, hogy ezen az mi vallásunkon lévő embereken lehessen hatalma azoknak minden ő dolgikon, és regulájoknak

tanítója és igazgatója lehessen [TMÁ VI, 230 az oláh vajda a fej-hez Bukarestből]. *1703:* Girda Andrást Rusoron minde(n) igaz ok nélkül az Oláh Vladika Hajdui meg fogák, és meg kötözvén egy házhoz vivék [Kővár; TSb 24]. *1714:* Dumitru Bora Fejervárt lakik az Vladica földin [Prészaka AF; Mk LXIII Uancse (!) Dragus (40) jb vall.]. *1737:* alázatos Instántiánk által alázatoson jelentjük, Aradi Wladika Maga vikáriussával Ignácz nevüvel Berettyó, Besztercze (: Berzencze :) és Lakság táján helységeket meg jártatta ... meg ijedvén[a] hogy sem ugymond, dézmát fizessenek készszebbek meg halni és Wladika mellett meg maradni ... annyira Wladika vikáriussa által meg éjettenek [Hurm,Doc. XV/II. a Berettyó, Berzence és Lakságból való r. papok Bihar m-hez. – [a]A parasztok]. *1765:* Gósa Avrám ... Causája iránt az vladikájához ment volt [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 193]. *1788:* Levelemet meg ado ifju, az itt lévő olá Popának Sogora, ittis nevekedett nálla, jora menendő ifju, most censurázni ment a vladikához [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1795:* Meg ládd oláh! meg ládd! ezt bizony meg iróm a' Vladikának ... de a' Consiliárius annál inkább fenyegetődzik vala a' Vladikával [Hermányi, Edem 597–8].

vladikaság vladikai tisztség; funcţia de vlădică/episcop; Bischof. *1643:* az Elias Jorest Wladikasagaban el maradt esztendeö adot bel kel szedetnunk [Gyf; Hurm, Doc. XV/II, 1109 Gelei István erdélyi ref. püspök a r. esperesekhez]. *1680:* Noha jól lehet az mi vallásunknak pravilája szerint kévántatott volna sok dolgokat megvizsgálni amaz kitétettnek dolgai felöl ... elhagyván egyéb vizsgálásokat, és consensusban vevén közönségesen az mi szentséges metropolitánkkal együt, ím szenteltetett vladikaságra [TMÁ VII, 97 az oláh vajda a fej-hez Bukarestből].

vocsinik inas; ucenic; Junge. *1778:* Hatzegan Abram gyermek koraban altalment Votsinik(na)k Benyere a Malomba és ottan addig tanulgatta a faragast mig jo Molnár vált belölle onnan [O.tordos AF; BK ad nro 465 Hatzegán Ilie (30) zs vall.] | Tudam hogy gyermek koraban ... Hatzegán Abram Benyere[a] ment volt a' Malomba Vocsinik(na)k addig tanulgatatt ottan, mig jo farago Molnár lett belölle [O.tordos AF; BK ad nro 465 Pirle Aftimie (42) zs vall. – [a]M.bényére (KK)].

vojnyik vitéz; voinic, viteaz; Held, Ritter. *1760:* Luka meg verte Kotsis Pètert ... annak utánna énis az ötsémmel Demeterrel meg ütegettük Barabás Pávelt mivel igen sokat szidott káromlott s provocált, hogy ha Vojnyik vagyok mint ő menyek oda [Kóród KK; Ks 17/XXXI Keczán Todor (42) vall.].

vojvodális fejedelmi ember/megbizott; împuternicitul voievodului; Beauftragte des Woiwods. *1642:* mikor Ficz Jstvannâl levő Joszagot Nagy Mereghion ... meg osztottak volna, az vayvodalisok, ugy mint Valkaj Jstvan, Ba(n)d Mattyas Nagy Meregiai es Jspany Gaspar szent kiraly az utan azon osztásrol hitek alat valo peczètes Relatoriatis kezek irasza alat Jncludalva adtak, mellyel ... Felszeges Bathori Jstvan, akkori Fejedelmwnknek Jntitulaltak, es Nehaj Nemzetes Dapszai (!) Jstvan keze es irasza (: akkori egyk Orszagünk Prothonotariussa :) által apertaltatot [Nagymeregyó K; JHbK XVIII/20].

Vö. a *vajvodális* cimszóval.

vokabula szó; cuvînt; Wort. *1710 k.:* az atyám s mesterem olyan rendet szabtak vala nékem, hogy ebéd s vacsora elött tanuljak öt-hat vocabulát, és amikor innya akarok, mondjak el abból egyet deákul s magyarul, és úgy adnak innom, de ha nem tudom, nem adnak ... Hallván azt Keresztúri ... meghagyá az atyámnak, hogy az napságtól fogva hagyják el azt a rendet, hadd ehessem bátran asztalnál s vígan ... Elhagyák azért énnékem nagy örömömre, mert bizony nagy iga volt rajtam, oly móddal nem is ehettem jól, csak a vocabulákat mammogtam magamban | a megtanulandó vocabulákat magával a gyermekkel íratta le, csak amenynyi in octavo egy faciesre fért deákul, magyarul, osztán úgy tanultatta meg | a responsiót bétakartuk papiroskával, melyet kezünkkel alá s fel vontunk, mint szintén a vocabulák tanulásában, és bizony sokszor, hogy már lopva megnéztük meg bétakartuk ... ugyancsak mind olvasás, tanulás és repetálás [BÖn. 503–1, 534, 538].

vokábulum szó, kifejezés; cuvînt, expresie; Ausdruck. *1615/1616:* Abbolis teszek tórueny szerent hogy ez az Exceptio sem stalhat ellenek, mert az Universittis (!) vocabúlúm oly kőzenseges szo, mely neha az magistratúst, neha az hütös esküt embereket, neha pedig az kösseget jedzj. Ittis constal az keresethez kepest, hogy az Magistratúsba(n) leúö szemelyeket illetj czak [Kv; RDL I. 100].

vokáció 1. tehetség, rátermettség; vocaţie, aptitudine deosebită; Talent | hivatás, elhivatottság; vocaţie, chemare; Berufung. *1579:* Megh ertettek eo kegmek Az Eppel Janos kewansagat az eo sellariumanak meg fyzetesse felol ... Biro vram tanachyawal vegezze(n) velle menne (!) iobba(n) lehet eo kegmek tuggyak Jncab mind vocatioiat mint p(rae)dicalasanak Ideiet mint volt es hogy volt [Kv; TanJk V/3. 199a]. *1582:* Myert hog eo kmek warosul eg nehaniat tudnak Colosβwary fiakat, kik elegnek latatnak az Notariussagnak tiztire, Tetczet azert eó kgnek warosul, hogy aky Iobnak es Alkalmatosbnak versatusbnak tecczik affele vocatioban lennye, eó kegk aggiak a' varos eleybe, eó kegelmek zolnak feleólle, es vgian Akkor a' Notariussagrol walo instructiotis keressek megh es hozzak eleó [Kv; TanJk V/3. 253b]. *1699:* nem ollyan könnyű az Embernek I(ste)ntöl adatott Vocatiojabol ki allani [MvRK 6 Bethlen Miklós nyil.].

2. felkérés, invitaţie, chemare; Einladung. *1677:* ha kik az Országnak illyen erős constitutio ellen, vagy titkon, vagy nyilván, afféle szerzetbélieknek vocatiot adnának a' bejövetelre; avagy itben léteket tudva meg nem jelentenék, annál inkább öket fovealnák, azok citati ad Generalem Diaetam, in notam infidelitatis incurrallyanak [AC 8]. *1678:* Junius 23. Adtak az Vasarhelyi Eccla vocatiot T. Kolosvari Istva(n) U(ramna)k Papsagra [PatN 14a]. *1700:* Tiszt Sos Ferencz Uram(na)k ő kl(ne)k praedicatori hivatalra adassek tisztességes vocatio [Kv; SRE 64]. *1723:* hogy a Keresztény Ecclesia ordinarius Cantor nelkül ne legyen ... melyre nézve Tiszt Szent Kiralyi Gerson vram(na)k ő Klmének mind éneklesbeli facultasat mind maga ditseretes maga viseleset (!) halvan ő klmenek rendes hiuatalt ada; ezen hivatalat a Sz. Ecclesianak respectalva(n) s betsülettel köszönettel vévén magát ő klme rea vette és azon vocatiot acceptalta ... a Tizt Consistoriu(m) azon hivatalba(n) meg erössítette [Kv; SRE 148].

3. kihivás; provocare la ...; Forderung. *1870k./1914:* Vocatio: kihivás, az alsóbb osztályokban naponta folyt a

verseny … „Ego voco te lectione, vel scriptura", a győztes ezt felelte „ego te exrati" [MvÉrt. 55].

vokális emberi hanggal létrehozott; vocal; mit menschlicher Stimme hervorgerufen. *1636:* Az természet szerént való éneklői eszköz penig az szó, avagy az száj, az nyelv, az pofák, és ajakak, hogy az tüdőt, torkot, és gégét ne említsem. Az honnan amaz Instrumentalis Musicanak, imez penig Vocalisnak hivattatik [ÖGrAj. 7].

vokmajszter szómester, szóvivő; purtător de cuvînt; Wortführer | őrparancsnok; comandantul pazei; Kommandant der Wächter. *1690:* Mentek el a salaqvardák. Fizettünk az vokmaisternek, Lőrincz Frenernek Rabattin regimentjéből valónak, fl. 8/10, minden napra dnr. 90 [SzZsN TT. 719].

vokoncs vakancs, földikutya; Nannospalax leucodon; orbeț, orbete, cățelul-pămîntului; Hundrasse. **Hn.** *1717:* az Vokoncsok n.h.-ben (sz) [Fejérd K; EHA].

voks 1. vélemény; părere; Meinung. *1584:* Forma iuramenti Exactor(um) Rationu(m) Colosuarien(sium) … Az Zam wetel feleol penigh aminemeo Tractatusok it leznek az Zam Adok feleol, es aminemeo voxok Iuditiumok tamadnak azrol eggik az mastokat kj nem Newezjtek Aggyatok (!) Jsten kteket vgy segillie [Kv; Szám. 3/XIV. 1]. *1586:* Bechkereky Georgy vallia … En monda(m) hogy chak az vezzeót Mutassak megh Neky, Ne banchak, De az en voxomat igy chufola megh hogy No Im mayd megh Mutatom a' vezzeót Neky | Laskay Gergely vallia minden Rendiben Az dolgokat seót Az eo voxok Az volt, hogy Jdeós vraimnak be gywlesere halazza mas czeh Napighlan [Kv; TJk IV/1. 556]. *1668:* Hogy azt írom, bátor Isten az babiloniai fogságra adott volna inkább, mintsem az kővárra, ma is abban a voxban maradok [TML IV, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1672:* Ha, édes Komám uram, kinekkinek tetszése számban sem vétetik, nem is kálkuláljátok egyigyü voxunkat, miért is írnak közülünk az olyanoknak? [TML VI, 45 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1673:* Beczülletes ahoz értő embereket hivatvan … es ő kegyelmekkel edgyüt az haznak minden szege lyukat el jarvan, es ultro citroq(ue) jol meg ruminalvan annak mostani üdő szerent valo arrat, ő kegyelmekkel edgyben advan voxunkat aestimalok az meg irt hazat ad fl. 300 mely aestimiumot meg sokalvan Brassai Jstvan Uram in ea parte appellala az Nemes Tanaczra [Kv; RDL I. 154]. *1685:* nagyob resze(n)t az ő kgtmek[a] voxa arra ment hogy az Ügynek eligazitása, haladgyon az Generalis Gyülésekre az Papoknak, mert az előtt is az Generalis igazitott illyen igyeket [Fog.; BLt 9 Horti István Mikes Pálhoz. – [a]Az esperesek]. *1704:* Ezt látván a statusok, nagy és megkeseredett szívvel a voxot írni kezdték. Az én voxom ez volt[a] | Mások is hasonlóképpen moderálván magok voxokat, némelyiknek kétszer is visszaadták voxokat, mindaddig, amig úgy irták, amint az uraknak tetszett, kit az Isten őfelsége kegyelmesen bocsásson meg szent fláért. Már melyik vox lesz bövebb, megválik. Holnapra hagyák, hogy felgyüljünk reggelre [WIN I, 159, 191. – [a]Köv. a szöveg]. *1710:* Mindnyájan a több uraknak is, regálistáknak, vármegyék, székely és szász székek követjeinek az lőn voxok, hogy a magyarországi dolgokhoz a fejedelem ne nyúljon | Bethlen János és Bethlen Miklós böles discursusokkal s voxokkal az egész ország elméjit a magok tetszésire hajtanák [CsH 108, 125]. *1710 k.:* Az én voksomból bizony a patikárius, aki kúrálta, abortivumot adott volna a holt gyermek kiűzésére, de az atyám s a patikárius nem meré avagy akará [BÖn. 566]. *1796:* Minthogy a Hinto szintöl fogva a Bor Ház az Ujjitásig igen dölöleg ál az ennek utánnais szüntelen maga után fogja huzni az ujjitást melyet Székely Josefnek is e szerént jelentvén helyesnek találta voxomat és annak renovatiojára is továbra időt szakasztani magáb(an) határozta minthogy a talp fája készen meg faragva is vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

Szk: *~ot kérd. 1576:* Elseoben Meg Ertwen eo kegek varoβwl Biro vramnak Bezedet hogi eo k. Az vnionak Tartaβa zerent vonasnak Igazitasara valo vraimat kewan valaztany Azert eo k. voxot kerdwen ez dologrwl, Laccik eo kegnek varoβwl hogi Myert az vnio az ket Nemzetsegběl Egienleo zamot Mond Es Nem keoty kywalkeppen cyak Az polgar vraimra Az wagi chiak az zaz vraimra ez dolognak Igazgatassat [Kv; TanJk V/3. 131a]. *1587:* eő kgmek voxot kerdwen, Semmikeppen Nem Akariak, ez Mostan el intezet hatart megh Beowitenj [Kv; TanJk I/1. 54]. *1589:* Eggyenkent varosul voxot kerdwe(n) vegheztek ezt hogy minden Wdeoben es minden Wdeok Waltozasiba(n) az Mezarossy Rendnek az az a' belseo es kilseo meszarosoknak eöreókeoswl meg engettek varosul, Zentmarton Nap vtan pwnkeostigh az hus Adast egy fontra, Es pwnkeost vta(n) Zentmarton Napigh egy fontot fertalt Adnj, mellyet vgia(n) priuilegiummol engednek varosul a' Mezarosoknak [Kv; TanJk I/1. 107]. *1645:* az Malom Mesterektwl kerdettwk jo lelkek ismeretek szerint valo voxot [Körtvélyfája MT; BálLt 51] * *~ra áll. 1710 k.:* Ezért kárhoztatják vagy nevetik az emberek a medicusokat, hogy addig vizsgálják az ember testét, természetét, hogy sok lészen közülök atheussá, profánussá, és arra a voksra állanak, mint az iként is hozám elé [BÖn. 469] * *vmilyen ~on van. 1657:* hanem tandem Nemes Tamásnak, ki abban az tisztben vicekapitánya és szolgája rendü ember, ígírték az főkapitánságot, ki ma az mely vokson volt, holnap az tisztért perdítette az szekercét, az székelységet is inducálta, s reámondották, hogy meg lehetett fogni, s tartozzék megfelelni [KemÖn. 166]. *1710 k.:* Mikor én Apahidától megjöttem, majd ekkortájban jött előre le Halleréktől Inczédi Mihály a diploma párjával: volt egynéhányszor nagy tanács el- vagy nemvételéről. Én egyes-egyedül voltam azon a vokson mindenkor, hogy elvegyék [BÖn. 765].

2. szavazat; vot; Wahlstimme. *1584:* ez vegezes vox zerent ment eleó, es aligh voltanak tizen kik eókgmek keozzwl ebben kwleombeoztenek [Kv; TanJk V/3. 284b]. *1586:* Towabba Zabo Lenart Vram Resignalwan(n) Az Also Espotalybeli gondwisseleset, Tablara Iarwa(n) eo kgmek varosul mind az ket Nemzet Voxa zerent Valaztatoth a' Zentlelekbely zeghenieknek Gondwiselesere az Vnionak tartasa zerent es az Wdeonek valtozasa zerent Zabo Georgy Vram [Kv; TanJk I/1. 40]. *1589/XVII. sz. eleje:* az Cehnek es az közönseges Mestereknek igaz itileteők altal, Uoxok altal, harom Ceh mester valasztassék [Kv; KömCArt. 13]. *1594:* hogi teob giwleosegh, vizzauonas az ket Natio keozeot ne legien, hanem ez dologh iob moddal veghez mehessen eo kegmek vox zerent vegeztek, hogyi … vrunkat, es az Tanach vrakat consulalliak, es az vniobeli eikkel feleol, meli feleol az contro versia vagion ertelmet vegienek eo Nagoktol [Kv; TanJk I/1. 234]. *1671:* az Notarius ne(m) biro az törvényb(en), hanem czak Scriba, kinek az törvényb(en) voxa ninczen [Kv; TJk VIII/11. 121] | ő Nága eleiben appellálando Törvényekben, a' Tanácsi Rendnek nagyob részének voxa

állyon meg, kik-is a' Decretum és Articulus szerint tartozzanak törvényt tenni ő Nägával edgyütt [CC 8]. *1684:* Céhmester tételkor senkinek is nem szabad az táblajárást felkövetni, hanem ha fekvő beteg lenne, valamely céhbeli mesterember, ha penig beteg volna is, mindazáltal voxát szükség beizenni kit választ céhmesternek [Dés; DFaz. 11]. *1702:* lõn Céh Atya Pesti György Uram, es Céh Mesternek választák vox szerint eo Kegyelme mellé Szekely Janos Uramatis kiketis Isten segellyen hogy Cehünk jovára Tisztek(ne)k megh felelhessenek [Kv; ACJk 47]. *1703:* Azalatt ott benn voks szerént is csak engemet választván, nem vállaltam, amelyet a fertály a nemes tanácsnak reportálván, igen fenyegettek és kényszerítettek, hogy felvállaljam [Kv; KvE 276 SzF]. *1704:* A statusoknak pedig megparancsolák, hogy a generál parancsolatja szerint ma négy óra után a voxot adják bé irásban, minden ember. Már mi lesz holnap a kimenetele a szavazásnak, mikor combinálják, Isten őfelsége tudja [WIN I, 133]. *1791:* a' Voksok felesebb száma T: Deáki Samuel Uramat illetvén, ö Kgylmének offeráltatott[a] a' ki is azt fel vállalá [Kv; SRE 273–4 – [a]A vicekvártási tisztség].

Szk: *~ot ad. 1573:* ez May Napon egyreol egyre fejenkent voxot adwan hozza, azkor ely vegezet Akaratyokat heleyebe (!) es Ereyeben akariak meg tartany, Semmy kywlembezest sem akarnak tenny es vegezny, se Most az eo k. plebanos vram Ideiebe sem ez vthan valamenye plebanos keowetkezyk eo k. vtan [Kv; TanJk V/3. 73b]. *1586:* Giulay Janos vallia, valtigh keonyeorgek a' leghenyert a' czeba(n) voxot sem Attam megh veretesere | Zakal Benedek vallia ... En Ne(m) Atta(m) voxot arra hogy megh veryek, hane(m) hogy Mywet tilchak fel [Kv; TJk IV/1. 555, 557] * *~ot kap. 1837:* a helybeli Arany es ezüst mives Czéhnak ... Czéh gyűlése tartván ... a Voxolás-is Czinkusok utján meg tétetett; melyek minekutánna bé szedettek, s fel számoltattak, ugy találtatott; hogy Binetz István kapot 8 voxot Ajtai Sámuel kapot 7 voxot, Fejérvári Janos egyet sem [Kv; ÖCLev.] *~*sal* *választ. 1661:* Végtére megegyezvén az város, táblához járulván, vokssal választottak Váradi Jánossal, noha nagy mentségeim voltak, mivel szép gyermekeim az pestisben fekvén, magam is egészségtelen lévén [Kv; KvE 185 LJ] * *egyaránt való* ~ egyhangú/egyenlő szavazat. *1570:* Az Vasar Byrak valaztasaba az Magyar Rezrël ket zemelt valaztottanak ... Mindenikre egy Arant valo vox vagion Eo K. Byro vram Thanachawal valazzon az kettew keozzwl, Az zas vraim Rezereol valaztottak Greger hwttert, fyzetest (!) penigh chyak pozto legien eo K. az zaz Emberek penzt Nem akarnak nekyk fyzetny [Kv; TanJk V/3. 7a] * *notáriusi ~. 1760:* öszve szedék a' Notariusi Voxokatis és találtaték, hogj én réám méne 27 vox. mellyeket combinálván a' ... Püspeki voxal[a], melyis volt 19, telék 46-ra, és ... bé eskettetém és functióhoz kezdék. Mely hivatalnak hasznoson és épületesen való viselésére adgjon az Ur Isten értelmes szívet és elegedendö Segedelmet [ArJk 52–3. – [a]Az ezt megelöző püspökválasztáson Arankára esett 19 szavazat].

3. szavazás; votare; Abstimmung. *1704:* Azért az urak bémenének, és az ítilőmesterek is interessatusok lévén, a mostani voxból kivonák magukat és nem voxolának elébbeni tetszések ellen [WIN I, 159]. *1710:* Másoknak is, mint Horváth Kozmának, és vele együtt több erdélyi törvénytudó igaz hazafiaknak, az tetszik vala, hogy jelen legyen Bánffy Dénes, mikor perlik, de praevaleála a Teleki factiója, és 32 punctumokat irának, melyekkel vádoltaték, s az ítilőmester, Sárpataki Márton által extradatálván, azt küldék postán Betlenben, hogy replicáljon azokra. Melyekre noha alkalmasint resolvála, de visszahozván a punctumokot a resolutióval együtt, vox szerint megnótáztatik [CsH 120–1 1674-re von. felj.]. *1770:* Jóllehet, ha a falu törvénye szerint engedte volna ... azon állott volna meg a vox, hogy a kárt osszák kétfele, egyik se károsodjék ereje felett [M.hermány U; RSzF 213].

Szk: *~ot reákérd. 1580:* Megh ertettek eo kegmek Az valaztot vrainknak es az tanachnak wegezesset Az Mezarossok es hentelerek felól Azert egyenkent elö olwaswan az varas elót, es voxot rea kerdwe(n), Az megh Irt Articulussokat mindenekbe App(ro)baltak lawallottak es helie(n) hattak [Kv; TanJk V/3. 223b] * *~ra megy. 1704:* Ezek után az úr házába bémenvén baron Servével együtt, minekutána a statusok sokat diskuráltak és némelyek elámulván mind a dolognak nagy voltán, mind az embernek resolutióján, végre voxra méne [WIN I, 119] * *közönséges ~ból/sal* általános szavazással. *1699:* Hatvan forintos Portionak felszedesere, mellyetis hogy fel szedessűnk közönséges voxal determinaltunk csak negy vox talaltatvan contradicens, Perceptoranak rendeltetett Ispa(n) Istvan Ura(m) Szabo Marton Urammal segitseggel lévén ő kk(ne)k az Uttzabeli Tizedessek [Dés; Jk 286b].

4. választás (szavazással); alegere (prin vot); Wahl durch Abstimmung. **Szk:** *libera* ~ szabad választás. *1671:* Hogy a' Tanácsi és minden egyéb rendeknek, mind Országos gyűlésekben, mind azon kivűl-is libera voxot enged ö Nägа[a], nem fenyegetözéssel, sem igéretekkel, sem adományokkal, sem valakikkel külön való beszélgetéssel, vagy mások által való intimatioval, sem semmi egyéb utakon modokon azt nem impediallya, és senkire az szabados Voxért indignatioját nem veti, mindenféle panaszolkodásoknak és igasságoknak elö számlálására szabadságot enged [CC 7. – [a]Barcsay Ákos fej.]. *1677:* Tanács rendeknek, és Ország Gyülésében-is mindeneknek libera voxot enged, minden féle panaszolkodásoknak, és igasságoknak elö-számlálására [AC 22] * *szabados ~. 1671:* Hogy a' Tanácsi és minden egyéb rendeknek, mind Országos gyűlésekben, mind azon kivűl-is libera voxot enged ö Nägа[a], nem fenyegetözésekkel, sem igiretekkel, sem adományokkal, sem valakikkel külön való beszélgetéssel, vagy mások által való intimatioval, sem semmi egyéb utakon módokon azt nem impediállya, és senkire a szabados voxért indignatioját nem veti, minden féle panaszolkodásoknak és igasságoknak elö számlálására szabadságot enged [CC 14. – [a]Kemény János fej.]. *1677:* Hogy a' Tanácsi rendeknek, és Országos Gyülésekben-is mindeneknek, szabados voxot enged, mindenféle panászolkodásoknak és igasságoknak elö számlálására [AC 28].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ât adja vkinek* vkire szavaz; a vota pe cineva; abstimmen. *1811:* Mi a' leg-erössebb? e' jött vólt kérdésbe: S Egy valaki voxát a' Szép Nemnek atta, Hogy a' leg-erössebb [ArE 200–1] * *egyenlö ~ból/~sal* egyhangúlag; unanim, cu/în unanimitate; einstimmig. *1584:* eo kgmek az vensegteol bizonioson meg ertettek hogy az Reghy Attiaink(is) voltanak az Iuhok miath illien giakorta valo haborusagokban de Zeoch Demeterel, Eotweos Adoriannal, es Brozer Andrassal vgmint Juhos emberekel el Adattak Juhokat es az varos hatarabol telliessegel zamky vetettek kiheoz Mostantol fogwa Akariak eo kgmek varosul tartany egienleo voxal eonneon magokat [Kv; TanJk V/3. 283a]. *1595:* az zwret dolgarol ... ez mostani wdeonek allapattiat consideralwan, egienleo voxal vegeztek, hogi ez Ieowendeo hetfeon Jspotali Mester vram kezgie el az zwretet, es zerdan az teob hegiek alais keol-

teozzenek ki, cheoteorteokeon zeggienek, es dezmallianak azon napon [Kv; TanJk I/1. 263]. *1605:* Tetzet ezis hogy mint szinten egyeb lakos, hogy sem(m)j szedes vedestol nem im(m)únis, hanem mind adot, örüzet és zolgalatot tezen Azonkeppen az Sütö hazok is im(m)unisok ne legye(n)ek, hanem mind örüzetre, mind penig egyeb szolgalatra hirdettessenek és szolgáltattassanak eggyenlö voxal vegezúe(n); Ky véúe(n) az Szegenyek sütö hazait ha nincz ferfi benne [Kv; TanJk I/1. 507]. *1703:* (A quartasi tisztre) egjenlö voxbol választatott ... Nemzetes Sz Jóbi Ötvös Györgj Uram ö kegyelme. Melynek el viselésére Ecclésiánk hasznára adgjon Isten erőt s elégséget ő kegyelmének [Kv; SRE 87] * *egy ~sal* egyhangúlag; unanim; einstimmig. *1586:* Aggya Biro vram eo kgmek Eleibe aztis hogy Nagy sokak lmar el faraztottak volna, kik hol Clastromba, hol keo kertekbe kewanniak az halottokat temettetnj, Nem az vy temeteo kertbe Azert egy Voxal vegeztek varosul, hogy minden zemely valogatasnelkwl senkinek az Clastromba, es keo kertbe Ne legie(n) zabad senkit temetnj, es ot syrt Asny, hane(m) tulajdon chak az Nagy vy kulseo Seoweny kertbe horgyanak ... minden megh holt testeket [Kv; TanJk I/1. 35]. *1591:* Vegeztek eo kegmek egi voxal hogi minden ember egi hetigh haza eleol minden teolteseket es akadaliokat el hordasson, ha penigh valaki engedetlennek talaltatik, az Lato vraim biro vramnak hire aggiak, es megh bwntetessek [Kv; TanJk I/1. 169]. *1602:* Eo kgmek azert egy voxal tellyessegel ez may naptol fogwa tollalyak az Templomokban valo teme(te)st [Kv; TanJk I/1. 408].

voksadás szavazás (vki mellett); votare; Abstimmung. *1596:* Egi 40 vidres bort Zabo Georgi valaztot volt Janos Deak(n)al ... kinek az arra teot volna f 12 d 80. De az sepreore tuttam d 80. fizettem az teobbire f 12 d – Az niolczuan pinzert valtig haragzik vala, de hogi az vox adasban taualj ne(m) iol chelekedet volt velem, ez bozuiert en sem chelekedem megh, kiert az Jsten fizessen megh neki Amen [Kv; Szám. 6/XXIX. 136 Bachi Tamás sp kezével].

vokskérdés szavazásra való felszólítás/szavaztatás; cererea exprimării votului; Aufrufung zur Abstimmung. *1657:* Az electiónak napján azért elsöben az török követ praesentálá az levelet, azt publice elolvasván; azután vokskérdés lön, melyben énreám imponálák, hogy első voksot mondanék, az fejedelemasszony lévén méltóságosb személy az országban egyébiránt is, de az mennyiben liber baronatusságot is, az fogarasit birván [KemÖn. 133–4].

vokskérdezés szavazásra való felszólítás/szavaztatás; cererea exprimării votului; Aufrufung zur Abstimmung. *1710 k.:* Felugrék melléje Bethlen Gergely s monda nékem fordulván: Majd olyan leveledet hozatom elé, meglátszik, micsoda lelkiismereted vagyon. Kinek is mondék: Hozasd elé mindjárt; s mondám a deáknak menjem elébb a vokskérdezésben. Megzördüle Mikes, Teleki: Voksoljon kegyelmed. Kinek is mondék: Nem voksolok, mert itt szabad voks nékem legalább nincsen [BÖn. 740].

voksmondás szavazás; votare, exprimarea votului; Abstimmung. *1662:* azon követek általlátván a nyírt papoknak ... vakmerőségét ... és látván azt, hogy a voxmondások nem terhek szerint, hanem szám szerint fontoltatnának, és hogy a nyírt papok közül csak egy magánvaló személynek is a voxmondásban annyi méltósága vagyon, mint egy vármegyének avagy szabad városnak ... kényszerítetének, noha kedvek ellen, hallgatással elmúlatni, hogynem mint országunkban ez előszámlált gonosz akaróinak s maguk hasznát avagy dicséretit keresőknek gonoszságát bővebb beszéddel kiterjeszteni [SKr 109].

voksol 1. szavaz; a vota; abstimmen. *1657:* az kik fiscalis várakat bírnának, az fejedelemnek praesidiumját tartozzanak bévenni, kiben csak én voksolék ellenkezőképpen és Daniel Mihály, praetendálván azt, hogy mindenkor bátorságosb volna az tősgyökeres hazafiaira bízni és meghinni az ország házait [KemÖn. 167]. *1671:* a' ki voxolna, annualna, vagy cselekedetivel annak ellene cselekednék vagy contraria constitutiót csináltatna csinálna, vagy acceptalna a' jövendö világon Istentöl átkozott légyen, e' világon penig becsületi vesztett [CC 43]. *1704:* Ezzel az urak lemenvén, a statusok a praesidenssel együtt újobban discursusra vévén a dolgot végre voxolának | kinn Apor uram csak elhűlvén mondá: Én már hiába voxolok, mikor az három status megegyezett [WIN I, 142, 164]. *1710:* Bethlen Miklóssal penig kivált három dolog miatt veszekedtenek, noha különben is Bethlen Miklós maga nagyzó ember lévén, Apor István is nem akarván subjaceálni neki, nehezen férhettenek egy zsákban, azért is mindenkor az ország között egymással competáltanak, egymás ellen voxoltanak, melyből az országnak sok költése, kára s hátramaradása következett[a] | A Botskor János katonái is bemenének a gyűlésben részegen, fegyveresen, s fenyegetni kezdék valaki rám voxol, elütik a fejit[b] [CsH 298, 417–8. – [a]1699-re von. felj. [b]1708-ra von. felj.]. *1752:* ki voksolt s ki nem én nem tudom [Vice SzD; MvRKLev.]. *1756 k.:* A nemes Céhnek tetszett voxolni a céhmesterség iránt ezen 3 personákra: ó céhmester Madarasi uram 10 Szilágyi István uram 6 Sebestyén Márton 24 [Dés; DFaz. 17].

2. (vmilyen ügyben) határoz, dönt, végez; a hotărî, a decide; entscheiden. *1672:* Azután az Kapi uram házához akartam gyűjteni az vármegyét; azt Gergely uram elbontá, hanem Bet(hlen) Já(nos) uramék vocsolák, hogy gyűljenek az székelység Béldi uramhoz [TML VI, 373–4 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1765:* mű falusiakul azt voxoltuk, hogy addig el ne botsássuk, à mig fellyebb való Tisztektöl parantsolatot iránta nem veszünk [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 24]. *1770:* eszre vevén hogy ... en Dominalis Biro Vagyok nem akarja a' Falu, hogy en haljam mit fogunk voxolni [A.várca Sz; IB].

voksolás 1. véleményt; părere; Meinung | véleménynyilvánítás; exprimarea părerii; Ausdruck einer Meinung. *1662:* Az ország amit végzett, abban neki semmi híre, tanácsa, voxolása nem volt, noha ő is, váradi kapitány lévén, ollyan végház s annyi ezer szablya lévén hatalmában, mint egynek az ország státusi közül, nyomhatott volna annyit, s be is vétethetett volna voxolása [SKr 397]. *1710 k.:* Jaj, mely gyilkos vagyok sokszori mérges hirtelen indulatom gonosz tanácsom, írásom, voksolás discursus, vagy másoknak olyan dolgának javallása ... mások romlásának kivánásával [BIm. 1009].

2. szavazás; votare; Abstimmung. *1668:* Az Beöczwlletes Czeh Edgwtt leuen Balogh Istuan Vram Kis Miklost az Egesz Czeh elött Kerde hogj ha az Voxolasb(an) Ereszkedik e öszve az Beöczwlletes czehnel vagj nem Kis Miklos Vram penigh teön illyen Valaszt hogj Eö Kglmeis Balogh Istuan Urammal edgwtt Eöszue Voxol az Böczülletes czehnel vagj nem [Kv; MészCLev.]. *1703:* die 17 Junii összvegyülvén a

nemes fertály, más becsületes uraimmal engemet is candidálának, és ki akarván küldeni a voksolás alatt, én nem akartam kimenni [Kv; KvE 276 SzF]. *1710:* A státusok mind elszomorodának rajta, a voxolás is véghezmene aszerint, amint mondám, megszégyeníté Isten Szász Jánost, Josika felmene Bécsben, s ott promótiót szerze magának [CsH 322]. *1837:* a helybeli Arany és ezüst mives Czéhnak … Czéh gyűlése tartván … a Voxolás-is Czinkusok utján meg tétetett [Kv; ÖCLev.]. *1839:* az egész Czéh, külőn külőn, fejenként a Catalogussok szerént a maga voxolását meg tévén … s általunk szorgalmatoson fel is jegyezgettetvén … a bé vett voxok általunk fel számitattak [Kv; ACSzám. 126].

Szk: *egész* ~ egyhangú szavazás. *1687:* választotta az Betsülletes Céh Apanak egesz voxolásbol Henzler Pal Vramat, Iffiu Céh Mesternek eo Kglme melle Szekelly Janost [Kv; ACJk 11] * *irásban való ~ 1710 k.:* Amikor engem a király híre nélkül nemcsak megfogának, hanem erővel bírák, peresek, vádlók, bizonyság, executor és informátoroknak csinálák magokat és másokat is, sőt amaz hallatlan írásban való voksolásnak módját találák fel, nemcsak az én, hanem lelkek esméreti, magok és maradékok veszedelmére [BIm 1000].

voksolhat szavazhat; a putea vota; abstimmen können. *1704:* Minthogy annak előtte, midőn még a rab úr meg nem fogatott volna, eleget forgatták az urak a generál előtt azt a dolgot, ha megfoghatják-e az urat vagy nem, azért interessentiáját látván benne az Gubernium, eziránt nem voxolhat, mert ha akkor tetszett megfogása, most sem lehet improbálni [WIN I, 159].

voksoló szavazó; votant, care votează; abstimmend. *1679:* Jediculát magyarok szárájának kezdtem nevezni. Ezt Uram közönségesen voxolók, hogy levágják üket s közönségesen (…) érette, megtudták … leginkább azért a nagy harag [TML VIII, 358 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1704:* Azt is hozzáadván, hogy őexcellentiája értett volna valamit olyat, hogy a voxoló felek mondottanak volna valamit olyant, hogy nem is meri, úgymond, az ember maga voxát bátran kimondani, mert mindjárt megtorkolják [WIN I, 130].

voksoltat szavaztat; a cere exprimarea votului; abstimmen lassen. *1710:* Maga én akkor Brassóban voltam, nem akartam odamenni, ne mondhassák, hogy magamra voxoltatok erővel [CsH 418 1708-ra von. felj.].

volanter akarva, akarattal; intenţionat, voit; absichtig. *1664:* írtunk egy levelet[a], hogy jőjjőn hozzánk, melyet volanter pecsétlettünk meg [TML III, 314 a fej. Teleki Mihályhoz. – [a]Boldvai uramhoz] | Én az gróf uram levelit bepecsételtem, kit bánok, mert volanter akartam pecsételni és Kegyelmedhez küldeni [TML III, 323 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1666:* Az apám uram levele volanter lévén, kivált azt az német ember dolgát bizony consideratioba ké venni [TML III, 599 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1667:* Szívesen bánom magam is, hogy Csuthi urammal szemben nem beszélhettem, de ím gróf uramnak ő nagyságának volanter írtam egy levelet, Kegyelmed megolvasván, cseppentse be s adja Csuthi uram kezében [TML IV, 146 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1670:* Volanter küldöttem ezen dolog végett való bátyám Ujhelyi János uram ő kegyelme kegyelmes urunknak ő nagyságának írt alázatos levelét, hogy Kegyelmed is lássa; ne nehezteljen parancsolni bécseppentetése felől [TML V, 247 Ujhely Pál Teleki Mihályhoz]. *1676:* Azomban ím urunknak ő nagyságának is írtam, volanter hagytam; Kegyelmedet kérem, meg olvasván, ha tetszik adja be ő nagyságának [TML VII, 268 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

volentir, volontér, voluntér 1. önkéntes; voluntar; Freiwilliger. *1704:* Ma is öltenek meg egy németet és egy szászt, akik volentirok voltanak, azért, hogy salagvárda lévén Fehérvárott a mi püspökünk házánál, ezek reamentenek és a salagvárdákkal nem gondolván, a püspököt dure tractálták és a generál ellen is becstelenül szólottanak [WIN I, 270]. *1710:* Ezek megindulván, Konstantinápolyban beérkezének; Apor István voluntér módjára adjungálván melléjek magát, hogy testvér atyjafiát, Apor Lázárt, kinek már a fejedelemtől grátiát szerzett valla, kihozatná, aminthogy ki is hozá[a] [CsH 144. – [a]1679-es eseményre von.].

2. fizetés nélkül/csekély díjazásért munkát vállaló személy; persoană care se oferă să lucreze undeva de bunăvoie şi dezinteresat, voluntar; Person, die eine Arbeit für wenig Geld erledigt. *1809:* A' Sovágoknak száma mind eddig … csak 40 főből állott, mivel közönségesen esztendőnként 20, 30, de 40 volontárok is az aknába bé szoktak volt járni, és ezért nem volt Szűkség a' sovágok számának szaporitására [Parajd U; UszLt CombGub. 1743 u.].

volkányi a Volkány (Br v. NK?) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Volkány/Vulcan; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Volkány: Volkányról származó; (care este) originar din Volkány; aus Volkány stammend. *1798:* Volkányi Harmintzadi Contrás Vass György [DLt nyomt. kl].

volontér l. volentir

volt 1. valamikori, egykori; fost; ehemalig. *1807:* Kováts Márton volt céhmester [Dés; DFaz. 42–3]. *1824:* mind ezen esketésben ki-jött fertelmes élete Modjáért, mind pedig ezen szegény Öreg volt Porkoláb megverettetésére, Fiscalis Actio alá tészem[a] 's szoross hivatalos kötelességévé tészem a' Tek V. Ispány Urnak, hogy … (az) investigatiot, el készülésével azonnal hozzám küldjék-le [Gyéressztkirály TA; TLt Praes. ir. 65/827 gr. Torotzkai Pál lev. – [a]Csernátoni Sámuelt]. *1830:* én Gergelyfi Imreh ezennel meg esmérem azt, hogy a' Nagy laki és Káptalani Jószág minden hozzá tartozandokkal … a' Kovásznai Thérésiáéi, – hogy én semmi szín és Titulus alatt egy Xrt sem fogok p(rae)tendálni tőlle, – de nem tsak ezekre nézve nem praetendálok semmit, – hanem minthogy a' mái napon engemet Volt Feleségem … minden némü p(rae)tensiomra nézve ki elégített … azokon kivüll a' mellyek a' mái napon kezembe jöttek, semmihez nem nyulok, – semmit el nem viszek, és semmibe kárt nem tészek, minthogy azoknak Valoságos birtokossának Volt Feleségemet … ezennel meg esmérem [Ne; DobLev. V/1161. 1a]. *1843:* láttam hogy volt Gazdám Pekárikkal egybe szollalkozásba vagynak [Dés; DLt 586/19]. *1849:* kifizettem … a volt fogadosné és mosonéját öszszesen 24. frt 52. xrt ezüstben [Kv; Végr. Vall. 8].

2. valamikor létező, álló; de pe vremuri, de odinioară; aus alten Zeiten. *1777:* az akkor volt házak derekasint renoval-tattak, meg 'sendellyeztettek, Deszkával pádimentomoztattak [Dés; Ks 79 Desi ház pere 233].

3. található, lévő; care era/a fost în ...; sich befindend. *1815:* kezében volt páltzájával meg is verte [DLt 80]. *1819:* a kertyit szegesztette, és duggatta a kert Dészkáiba volt Gőtsők hellyeit [Kv; Pk 2]. *1827:* Mihailának által adtam a' kezembe voltt Botot, azért nehogy meg verjék ötet a' két maskarások [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110 Felekán Mihaila (16) vall.]. *1843:* az ottan volt Lent, Törökbuzát, kölest – mily eszközökkel, és mi modon kárositattak el – szoval becsülje meg a' Tanu az elkárositott Terméseket, 's mondja meg hogy azok kész pénzben mit értek volna? [Bodola Hsz; BLt 12]. *1861:* Magyar utzán volt szálláson a falon a szegek helyét és meg sértet pingált szobákba kijavitottam f. 5 [Kv; Újf. 1].

4. vhol élő/lakó; care a locuit/trăit ca ...; wohnend. *1794:* az nálla Quartélyban volt Katona rutul öszve szidalmozta, s egyben teremtettézte öket [Déva; Ks].

5. vhol jelenlévő; care a fost prezent undeva; anwesend sein. *1736:* Szilagyi Andras maga verte agyon az p(rae)tensiob(an) levő Csitkot hogy tovab ne szopja az annyát sót megis hadta az akkor ott volt Pásztor inasnak hogy senkinek ne mondgya mivel csak ők voltanak akkor ott [Torda; TJkT I. 109]. *1851:* a' malomba volt molnár legént meg szollitottam [DLt 87].

volta 1. vminek az állapota/helyzete; stare/situația a ceva; Zustand. *1570:* Mostanis megh gondolwan Az Bekesegnek es egiessegnek voltat, hogy Minden haborw per pathwar gywleosegh keozzwleok leh zallyon es leh tetessek Ennek eleote megh Igert zegitthseget az myt es my Modon Megh Igertenek volt, Mostanis kesek megh adny [Kv; TanJk V/3. 20b]. *1571:* Ezekben forgatwan az Mostany Ideonek voltat, kewannyak azt hogi az porteorew Molnot eo k. Byro vram Epitesse megh, Az varos poratis eo k. latassa megh, hogj ha mellyknek wytas kely, vagy egeb zwksegh eo, visellien gondot rea [Kv; TanJk V/3. 37b]. *1614:* mys feienkent Ngd(na)k ayanliuk zolgalatunkat, es tellies eletwnkben halaado voltunkat Ayanliuk [Ks 87 ogy-i végz.].

2. vminek/vkinek milyensége; faptul de a fi într-un anumit fel a ceva/a cuiva; Eigenschaft. *1561:* Annacütanna penig hogy az eg' eztendőt ky lakia az cehet kewetni akaria az Ceh mestertol az mester Remeknek meg Chinalasara napot kerien Tartozzek eűel is hog' az ρ attianak annianak es βwletesenek tiztesseges úuoltarol [Kv; ÖCArt.]. *1586:* megh Intesse biro vra(m) hogy az holt testeket Ne tarchak sokara, hane(m) el siessek temetny seot mingyarast ladaba zegezzek, Mert az Egesseges test mikor az deogteol inficialtatik, Ottan az Myrigy az eo hathato voltawal rothaztia az testet, es az rothadas Altal mingiarast a' lelek a' testeól meg valwa(n), deoghé valik a test [Kv; TanJk I/1. 31–2]. *1597:* az mezarosok ... ielentik ew kegek eleot az baromnak dragga arros woltat [Kv; TanJk I/1. 300]. *1608:* Az mely alkuast es uegezest meeg ennek eleotte valo Nemely napokba<ni>s ... az felessige(m) ... kezdet es Jndytot v<o>lt ... de az akkory ideonek reou<id> voltaert derekkeppen akkor az alkuas ueghez ne(m) mehetue(n). Felessigemteol ... meg alkuuasra plena autoritaso(m) leuen ... igy Alkuuank megh [Kv; JHb XXVI/19]. *1641:* Szegelet alias Nagy Szabó István c. j. e. fassus: Ez elmúlt kedden – ma vagyon szintén egy hete – hogy énnálam az boromon innának ez az két fogoly asszony két székely legénnyel, s ott megalkudtak vala egymással, hogy egyik egyik legényhez megyen s másik az másikhoz – s hogy az feleségem eszében vette rossz voltokot, kiveré onnét az háztul [Mv; MvLt 291. 288a]. *1657:* Megindulék azért csak másodmagammal postán; de az postalovaknak szűk volta miatt el kelle hagynom Lőcse tájékján, és csak egyedül sietve continuálám az utat [KemÖn. 59]. *1671:* Nyilván valo kárunkat látván a' Vékának és ejtelnek nem egyenlő voltok miatt, kikből-is nagy confusio vagyon az Országban: Azért concludaltuk hogy mindenüt az Országban méressék az ejtel és véka a' Colosvári ejtelhez és vékához [CC 88–9]. *1681:* Az Malom vesztegh allot az időnek alkalmatlan volta miat [Dés; Jk]. *1723:* á sövenfaluiak széna buglyájokat s még búza kalangyájokat is tésolya farkán vonták hamarébb vóltáért az ár viz elől [MbK]. *1741:* Vládházán Commmoralò Marcsinan Jóvón ... referálá mi előttünk, hogj Consideralván mind az időnek nehéz voltát, mind az nagy Drágaságat, s idegen hellyen lévő gyámoltalan voltát ... Dobolyi István úramnak ... Jobbágyúl kőtőlözte ... magát [Ne; DobLev. I/188]. *1796:* se törvényes volta[a], se praeexistentiaja, se usu roboratioja meg nem bizonyitatott [Mv; TLev. 5/16 Transm. 95 tábl. – [a]A privilégiumnak]. *1803:* ki is hogy ártatlan voltát meg bizonyittsa, éngemet szavatsosnak (!) elé állitott [KLev. Somlyó erdélyi cigány vall.]. *1897:* Én, aki a perben szerepelt embereket innen ismerem, tudom, hogy magának nincs igaza, mikor Pálffy mellett volt a szimpatiájával, de a maga tudósításait nagy érdeklődéssel olvastam, nyugodt s elég pártatlan voltáért [PLev. 190 Petelei István Gyalui Farkashoz].

3. vkinek/vminek helyzete/léte; situație/existență a cuiva/a ceva; Lage. *1542:* Byzon kegelmes wram, hogy engemeth az fel eztendeyg ρth tharthoztatha k. zegen legen wolthomra nag kar wallasokra[a] ... nagwbath nem wallottham [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Janos Poson m-i ispánhoz és Fog. vára urához. – [a]Elírásból, *kar wallasomra* h.?]. *1570:* Zeoch Antal hity zerent ezt is valya ... hogi ew egieb zolga voltat Nem Twgia Sala Balintnak hane(m) hogy Mykor ezwsteot adot valaztatny vagy aranyat valtany, azban Twgia hogy zolgalt neky[a] [Kv; TJk III/2. 86. – [a]Peter deaknak]. *1598:* Rettegj Mihali ... vallia ... Jstwan deak ... Az Anniais es huga Azonkeppen kertek hogi engedelmes legien az kutnak keoz voltabol ... Mikor megh nem engette volna ... monda Jtswan deak, hogi mind enmagam es zolgam bele rutolkodom es minden ochimansagot bele hordatok [Kv; TJk V/1. 222].

◊ **Hn.** *1635 k./1687 k.:* ă Voltája torkáb(an) [Udvarfva MT; MMatr. 426].

voltaképp tulajdonképpen; de fapt; eigentlich. *1854:* Szülőim regényszerű nősülésök után nemsokára Báró Wesselényi Miklós, némelyek szerént gr. Haller Jánosnak gorbói kastélyán tett merényért; de voltakép némi bátor honfi nyilatkozataiért, József császár önkényes parancsára Bátoson elfogatván német katonaság által M Vásárhelyre hurczoltatott [ÚjfE 32 Kiss András kijegyz.].

voltaképpen 1. tulajdonképpen, a maga valóságában, a valóságnak megfelelően; de fapt, în realitate; eigentlich, in der Wirklichkeit. *1566:* keg'elmessigit uoltakippen uariuk Felsigedtül [SzO II, 188]. *1639:* kere Szekely Istua(n) engemet hogj meniek el az legenyhez, s kerdezzem megh hogj mint latta az feleseget Szekely Janossal, ugia(n) voltakeppen tudakozzam megh teőle [Mv; MvLt 291. 177a]. *1648:* az Inctus jurallio(n) azo(n), hogy az melj bonumokba(n) az Aszszony keres raita ha mi nala va(gyo)n mind eleő adgya es ha valakinek mit adot volnais benne voltakeppen eleő

mondgia Iuralua(n) az Actrix Aszonnak keresetiteöl fel szabadul [Kv; TJk VIII/4. 293]. *1659:* Az fövezér, budai vezér és jenei pasa emberei itt levén nálunk, sokáig nem késleltethetjük, Váras állapatja felöl voltaképpen kell tudósítanunk öket [EOE XII, 213 Barcsay Ákos Lázár Györgyhöz]. *1710 k.:* Egy gróf Felset rendelt volt akkor a császár az ilyen commercialék folytatására s megértésére; kérének azért engemet imezek, hogy beszéljek gróf Felssel voltaképpen a dologról [BÖn 921]. *1736:* az illyen szinü Paráznaságbéli dolog, ollyan occultum, hogj voltaképpen annak idejét, Locussát meg-mondani bajos volna; azért az exhibeált Locus ittenn nem suffragál [Dés; Jk 218a]. *1784:* én ... szüntelen való vigyázattal vagyok minden állapatokban, hogy mindeneket voltaképpen jelenthessek [Krakkó AF; HalmágyiNIr. 670 Komáromi József szb jel.]. *1790:* A Szöllö Pásztor kötölössége az hogy ... a keze alá bizat Szöllö Hegyeket tellyes ígyekezettel éjjel nappal minden némü kártol meg örizni kivánnya ... a Gonosztévöt â kit a factuman talál meg fogja, ha mélto meg is köti ... azon Tolvajt ... a Szöllös Foruman meg bizonyosodván a dolog voltaképpen 3m Forintig meg büntettessék [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1806:* Mèltoztatik azért az Ur két, három hétig várakozásba lenni, mert akkor az Urat volta képpen, és környül állásoson tudositani fogadásom szerént el nem mulatom [Szúv; Ks 44 Vegyes ir.]. *1816:* A' Nagy Laki Joszágnak mivoltárol tehát kérem Édes Sogor Vr méltoztassék engemet Voltaképpen informálni kik birják? [Kv; DobLev. V/1000 N. Sz. Szigethi György lev.].

2. valójában; în realitate; in der Wirklichkeit. *1840:* a' betegséget fenn járva huztam, volta képpen mai napon le betegedtem a' Forroságba [Bereck Hsz; HSzjP]. *1847:* Továbbá az írt módon égybegyült pénzzel Varga Katalin elutazott Kolozsvárra, Pestre és Bécsbe, s minekutána utazásaiból hazaérkezett, eljött Kerpenyesre, s ott a mü papunknak levélből megmutatta, hogy ő voltaképpen járt Bécsbe s a falusiaknak kérelemleveleket őfelségének beadta [VKp 250].

3. pontosan meghatározva; de fapt, propriu-zis; ausgesprochen. *1666:* Gróf Thököly uram ő kegyelme ... kivánja tőlünk, Betlen Miklós uramat Kegyelmeddel együtt küldenök ki ő kegyelméhez, aperiálhatná voltaképpen az dolgot Kegyelmeteknek [TML III, 563–4 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1894:* Szellemi örömem annyi, hogy Turnovszky dr. barátod ellát esztétikai fejtegetésekkel, hogy ti. mi is voltaképpen a szép, az igaz stb. [PLev. 164 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. szorosan véve; de fapt; eng genommen. *1699:* Irja kgld hogy a mint engem informáltak, az dolog régen másképpen volt volna, kire nézve, mind az Türkösi Folnagyot, s mind penig azonn Polgárt, a ki azonn alkalmatossággal jelen volt, bé hivatván fide median(te) meg examinálván öket, az dolog(na)k voltaképpen végére mentünk [Br; BLt 9]. *1772:* eö Excllja Adámosi Malmának se gáttyát, se Zsilipjét, se kerekeit felyebb nem emelték, s voltaképpen nem igazitatták, hanem azon régi sülyedett állapattyáb(an) vadnak mostanis [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 380].

voltizsálás műlovaglás; voltijă; Pferdereiten. *1710 k.:* Francia nyelvet derekasint tanultam, a nyelvmester járt hozzám. 8. Fechtelést, voltizsálást is [BÖn. 574–5].

volumen kötet; volum; Band. *1769–1770:* Én rettegi és kisbudaki Rettegi György minekutána egynéhány esztendőre más volumenbe holmi dolgokat feljegyezgettem volna, ezelőtt mintegy két esztendővel félbehagytam, mivelhogy megbetegesedvén életem továbbterjedését nem reményleltem [RettE 215]. *1772:* láttam ... egy nagy volumenbe feles Utrumokat [Zilah; TSb 21].

voluntér l. volentir

vomitárium hánytató orvosság; vomitiv; Art Arzneimittel. *1772:* Borbely Merki Gabor Uram mind gyárást viszszá tére Tit M: Fratai Farkas Jánosné Aszszonyomhoz holmi vomitariummal ... Farkasné Aszszonynyom az pinczébe vettette az ágyát, és ott a nálla lévö orvosságokat bé adván Borbély Gábor Uram ... az orvosságoktol az Aszony enerválodván, az Ifjaszszonyt ugyan ottan meg akarta parásznitani [Dés; DLt 321. 74a Sig. Dants (48) ns vall.].

von 1. húz, vontat; a trage, a tîrî; ziehen. *1582:* Decemb(ris) 8 Kulchar Josa az mell' Borokatt hozott feiedelemett, Tordara vittek ezek[a] ... Eott zekerreol Hog le hanta es mas zekerre vonta az Borokatt, az korcholias fizettem neky f. – d. 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 21. – [a]Köv. a fels.]. *1585:* 8 xber Vrúnk Zamara hozanak wywarbol egy nagy hordo es egy berbencze konjweket Az korczolias hogy az Zekerrol masra wonta fize(ttem) f. – d. 6. [Kv; Szám. 3/XVIII. 34b Gellien Imre sp kezével]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az mi nezi penigh az Faragot kőueket ... ez illien faragot kőueket ezen mester szolgaiual, Jnassiual egietembe vonnia helliere [Kv; KőmCArt. 18–9]. *1603:* Kowaczj Lukaczi Etedi Lofeo Ember hwti wtan ezt wallia, Tot mihalj mag wetőből Jö wala haza be hiua hogiay görgjnj az katonak kapitaniahoz wgy meg Jtatak ot Tot mihalt hogj El nem Jarhatot hanem az Eö wendege a katona fogta Egik felöl fogwa wgy wonak haza hol az terden hol mint wontak. Az ö wendeget penig Zemebeys zitta hogj wgi meg Jtatta [UszT 17/23]. *1730:* En akkor, mikor Mihály Deák Uram meg találta volt az el veszett taligáját Szakács Mátyásnál, az előtt valo estve késön látám hogy Székely Lőrincz von vala egy taligát, – s kèrdém hova viszi, s – mondá hogy holnap szántani akarnánk s – oda viszem bé Szakács Mattyásni [Altorja Hsz; Borb. I Csáki János (28) jb vall.].

2. (terhet) vontat; a duce (poveri dintr-un loc în altul) trăgîndu-l pe jos; auf dem Boden tragen. *1588:* 27 7br(is) ... Daroczy Pal hazatol vonatta(m) el egy gerenda fatt az Tanach haz vduara (!) attam teole neky d. 36. Azon fatt hogy az tanach hazhoz vontak Kopaz Andrasnak attam d. 2 [Kv; Szám. 4/I. 39]. *1589:* Aztalos Istvánnak, az ladak czinalasatol fizettem f. 1/– Azon ket ladat hogi az Clastromhoz vontak, attam d. 3 [Kv; Szám. 4/X. 5]. *1615:* erigy Marthon Janos segely a kochisnak az kochit az Chyurbe vonny [HSzj csür al.]. *1644:* Urunkkal es sok számú hadakkal menvén Kassa megszállására, kilenc nagy ágyúkat vonván az kassai téglaszínhez az városnak szegezvén, aznap rendelt seregekben lévén ki-ki lova hátán, az gyalogság talpokon, kérvén az várost; oly hideg üdő lévén penig, hogy az német gyalogokban egynihány meröben fagyván, megholtak [Kv; KvE 174 LJ]. *1657:* Mert a lövö-szerszámnak is az öregit még régen elhagyták volt, mert nem volt minek vonni [ETA I. 164 NSzF]. *1705:* Azt felelé, hogy távoljabb vonták volt az ágyúkat, és jó hírek lévén, mikor maga ivott is a császárért, tizenkettőt lövetett ágyúval [WIN I, 539]. *1823–1830:* A postakocsit négy nagy német vagy cseh lovak húzták, a leglassúbb lépést mennek, sok terhet vonnak és a postautakon

mind csinált köutak vagynak, a szekér egyet sem döccen [FogE 254].

Szk: *ágyú ~ni. 1632:* Algiu uonni ualo eöregh vas lanczok N. 4 [Fog.; UF I, 135] * *föveny ~ni. 1725:* adtam ... valami jegelö csáklya: jég és föveny vonni valo vas lapát csinálásáért ... fl: hg: 1 d: 20 [Kv; Ks 15. LIII. 4] * *hám ~ni. 1573:* Feyerwary Istwan Zeoch Marton fia hity vtan azt vallia hogi Ez ely Mwlt Ideoben mykor Eo feyerwary Imrehet zolgalna, cherelt volt egy Lowat es gal Eochetwl vincetwl ... volt otth pwskar gasparis Mond vincenek ad Nekem talam Io leszen ham vonny Im en meg Adom az fl. 6 [Kv; TJk III/3. 124].

3. ránt; a scoate; rücken. **Szk:** *fegyvert ~. 1675:* Az Anak Báttya mindennel csak garázdálkodott, az mint hogy én belémis uti társa lévén, mind(en) igaz ok nélkül fegyvert vont és rettenetes rut szitkokkal szidott ... fegyverit ki vonva(n) hatalmasul hozzá(m) vágott [Kv; TJk XI/1. 365]. * *fegyvert ~ vki ellen. 1572:* ha mely penigh fegwert vonah az Erozeok ellen valaky es valamy Renden valo Ember lenne, Megh fogyak es Teorwen Zerent eo k. megh Bwntesse [Kv; TanJk V/3. 58b] * *fejszét ~ vkihez. 1649:* Mohay Andras Nemes ember ... it az Colosuari keözeönséges piaczon az szabad sokadalomba(n) minden igaz ok nelkwl szolgajat ram tamasztva(n) ... magais fejszet vont hozzaja eleteket el fogyatta volna, hogi ha az feleseghe kezebe az fejszet megh ne(m) foghta volna [Kv; TJk VIII/4. 381] * *kardot ~. 1636:* Kardot vona Szabo Martonis, ugy vaga teten Zőcz Martont, ugjan meg roszana [Mv; MvLt 291. 76b]. *1637:* meghis szida Szabo Martont, s megh kardotis ranta Szöcz Marton, de mi Cziszar Istuannal le Czendesztők, s el teve az kardot, azutan oztan vgj vont szabliat Szabo Martonis [Mv; MvLt 291. 74b] * *kardot ~ vki ellen. 1562:* És mikoron a székelyek a népnek sokaságát látták volna, tehát legottan hadnagyokat emelének közöttök és tízedeket rendelének ... És igy a király ellen s az urak és a nemesség ellen kardot akarának vonni [ETA I, 18 BS] * *kardot ~ vkihez. 1630:* le vlenek s az ital keözben oztan özue szolalkozanak, kardot vonanak s egy mashoz Czapkodnak [Mv; MvLt 290. 215b] * *kést ~ vkihez. 1638:* az Huga kest akart hozzaja vonni [Mv; MvLt 291. 134b] * *szablyát ~. 1570:* azt mondok, my az Jozagba nem hagywnk, mert Jm yol lattya te kegyelmed hogy Tyltattanak es zablath wonyanyak (!) Es azt monda feyrwary Ambrus Nem ty gondotok az ylt benne maradok had wonnywk my ketten oztan egy mast [Erked K; JHb XIII. 23]. *1590:* az Alperes ... Engemet pedigh Bartha mihalt Illjen zoual zida, monduan, halgass te Barta beste lelek kuruaffia, mert maydan szabliara hanlak, le vghrek Ezen louarol, szabliat vona, es vtunkot megh Alla [UszT]. *1591:* Zigethi Mihalne ... vallia ... az megh holt legin zabliat ragada, es mikor giermekim megh remwltek volna, kezdem ereossen kerni hogi ne vonna zabliat, mert ne(m) volna ez varoson zabad kardot vonni [Kv; TJk V/1. 174]. *1606:* Az vtan osuat Janosis zabliat vont, fogtak valtig mi(n)deniket megh, de megh el zalaztottak [UszT 20/203 Joannes Zel de Kis Kede Seruitor Gyeorgy Janosi vall.] * *szablyát ~ vkihez. 1595:* In Anno p(raese)nti 1595 Vrnap Vtan valo hetfeon ... engemet az eggik alperes ... beste arúlo kúruafinak zida zabliat vonua(n) hoszam (!) es hamis hytűnek monda [UszT 10/19] * *tört ~. 1635:* egy Lorinczy nev kathona Lazar Martonhoz hegyes tort vona, es monda Lazar Marthon Baratho(m) ne(m) uetette(m) neked, es mindgiarast el veue az hegies toret [Mv; MvLt 291. 39a].

Sz. *1614:* Itt azért minden embernek tanulni kell, hogy ország és fejedelem ellen való praktikába magát ne elegyitse, sőt ha titkon hallja is, el ne titkolja, hanem igenis kimondja vagy fejedelmének, vagy előtte való tisztviselőjének, hogy ne vonja az más ember nyakából az maga nyakába az istrangot, vagy az más ember lábából ne vegye ki az tőviset s az magáéba verje, amint én ekkor jártam vala, hogy másnak kedveztem, s az magam fejem esett vala beléje [BTN² 45].

4. rángat, cibál; a trage (uşor şi repetat); reissen. *1585:* Anna zeucz Balintnę vallia, Hallottam ezt hogy eleb zida megh Az Azzony a' legent, mégh Az legheny monda ezt az Azzonnak The gonoz Azzony fogd be Az Nieluedet, De mikor Az Azzony megh Nem zwnt volna, vgy vagh a' legheny a' chakanniał hozza, oda megie(n) takach Kelemen es vonny kezdette a' legent onnat [Kv; TJk IV/1. 473]. *1586:* Catalin Feyer B(ene)dekne vallia, Latam ezt hogy Albert megh Niomta vala Ianost, de az Ianos felesegeis ighen tartozik vala Az Albert hayahoz, ereossenis vonnia vala Az vrarol | Dewaj Matias vallia, Lattam hogy Nyeowekednek vala aztis lata(m) hogy Grusz Leorínez ighen vonnia vala Az Chizar Peter hayat, de Nem latta(m) ky wteotte leorinczet [Kv; TJk IV/1. 541, 546]. *1591:* Tot Balas vallia ... Eottues Mihaline hazahoz menenk Innia az korczomara, az Ital keozbe, mint hogi az eleot teobbenis giwltek volt oda, essek valami eozue vezes, wsteok vonas, es Mihalt kezdek vonni [Kv; TJk V/1. 149]. *1598:* Vaida Istua(n)ni megiek uala az kutra ... lata(m) hogy az kartiat kezebe ada Gaborne es Kochisne az fejebe ytè, ozton az kartiat le vona, verni kezde az kartiaúal, Gaborneis le vona, Kochisnenak az kontiat, egy mas haiat igen vonak, de Gaborne ne(m) ytte [UszT 13/29 Veronica Consors Agil(is) Paulj Zakacz vall.]. *1600:* Catherina Mich(ae)lis Hozzű (!) ... fassa est, En az indulattiaba(n) nem tudok chiak latta(m) hogy egymast ewsteokeon fogwan vonniak vala [Kv; TJk VI/1. 440]. *1606:* lata(m) az Vonakodast hogy Kadar andrast haza fele uónyak uala. Pal myhaljt Kadar Peter haza fele uonyak uala. Verekedest es az esest en nem lattam [UszT 20/189 Geőrgy Diak balas lib. vall.]. *1638:* Cziszar Palis ... monda ... miert nem migj haza, ha az emberseges emberek el kisirnek, bizoni az Kalitkaba(n) teszünk s megh foga az melliet Jstuannak az ruhazatiat s vonni kezde | hallam ezt Cetri (!) Andrasnetol, hogi az Piaczrol megiunk uala, hogi mongia vala az Meniczkenek, nem vontak azert az en czeczemet, hogi megh lócziógettenek uolna mint te neked az bastianal [Mv; MvLt 291. 132a, 161a]. *1662:* Mikes Mihály bátyjokkal János és Kelemen egybe tanakodván és fegyveresen minden szolgájokkal felkészülvén, az leányasszony édes anyjának házánál való nem létében szentléleki kastélyokra ráütöttek, ahová ... bérohanván, a leányasszonyt nagy sírással-rívással kihúzván, vonván, hurcolván kastélyukból atyjukhoz, anyjukhoz Zabolára vitték [SKr 159]. *1796:* Táre Lupot tsak nem húzva vonta, és taszigalta-ki az Házbol [K; Eszt-Mk vk.]. *1813:* az el mult nyáron mult esztendeje, a Mlgs Aszszony ő Nságát az égyik Ház Ajtojátol fogva, a másik ház ajtajáig orránál fogva vonta hurtzolta, és az utánn ... egy jo vastagh Borostyánfa legyező bütűjével erőssen meg is verte [Kük.; IB].

5. vhova erőszakkal visz; a scoate/a lua/a duce (pe cineva de undeva) cu forţa; mit Gewalt tragen. *1657:* De ezeken kívül is gonoszakaróimnak hitetlenségi miatt sokszor voltam félelmes állapotokban, annyéra, hogy néha alig reménlettem, hogy ágyamból békével magam kelhessek fel, ne drabontok vonjanak [KemÖn. 170]. *1726:* Tordai Márton ur(am) ... a Kalnaki urfiak embereit ő kglme kiszteté noga-

tá hogj fogják s vonnyák a Kovács Peter ura(m) udvarába[a] [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 8. – [a]A szekeret a borral].

6. *átv.* húz, rángat; a deranja activitatea cuiva cu ...; ziehen. *1663:* Anno 1663 esztendőben választattam az egész városról az kolozsvári főbiróságnak tisztire ... minemű vigyázással és félelemmel kellett hivatalomat viselnem, sokan lévén pediglen istentelen, emberekre hamisan árulkodó, fondorkodó emberek, egyik egyfelé vont, másik másfelé [Kv; KvE 186 LJ].

7. hátrahúz; a trage înapoi/în spate; rückwärts tragen. *1723:* egy fával veri Nemesagi ur(am) mint lehet Luka Illyet osztán a gerendára kőté de nem Sulyosan, a kétt kezin lévő hüvelykeit a háta megi vonván ott őszve kőte erőssen [Maroshodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.].

8. kihúz; a extrage, a scoate; ausziehen. *1589:* Borbely zerzam ... Eot vas fogho, kywel foghat vonnak ... Egy fechkando[a] Egy tethem zedeo, Egy Espoth, Ket fogh tazito [Kv; Vegyes ir. I/2. 71. – [a]*Fochkando*-nak is olvasható]. *1761:* jelen voltam az midőn már készek valának a' Nyil Czédolák mind a két udvarra hogj Mlgs L. B. Josika Daniel Vrffi eő Nagjsága offerálta Mlgs L. B. Josika Jmreh Urnak az első nyil vonást, de Imreh Vr nem akara vonni, és sokáig kinálkodván ő Ngok B. Daniel Vrffi ő Nga azt mondá nékem: Vonjnjon Krakkai Vram nékem Nyilat de én recusáltam egj elsőbbenn, mind azonáltal rá vévén magamat és vontam ő Ngának [Branyicska H; JHb XXXV/46. 15].

9. felhúz; a trage, a arma; spannen. *1650:* latam hogi az puskayara uona az sarkanyat Kando Mihaly [UszT 38b].

10. leránt, lehúz; a trage jos (de pe ...), a smulge din ...; nach unten ziehen. *1599:* En Wargha Balast nem ereztem ki, hane(m) monda(m), Jm en ki megyek, megh latom mit akar ... Ferencz mi(n)giarast az haiamba kapa, azt ne(m) twrhete(m), enis az feöldhez akaro(m) wala wonni [UszT 15/196 Kobadfalwy Molnar Mihaly Zabad Zekely vall.]. *1630:* aztis lata(m) hogy mind az Czűr fiaba(n), mind penigh az ket aztaghbol vontak vala buzat s ot tapottak vala szelel [Mv; MvLt 290. 222b].

Sz. *1710:* ebnek vonják asztalra fejit, s eb pad alá vonja [CsH 306]. *1846:* ebnek huzzák padra fejít, eb vonnya pad alá [JHb br. Jósika Jánosné Csáky Rozália Jósika Samuhoz].

11. kifeszít; a întinde (fixînd pe ceva); ausspannen. *1584:* Keomiwes Orban ezent vallia ... a felseo vallo[a] megh vonta volt egy vassal a' padimentumot A talp fa Zelinel, es ez vallo Sinort vont az zerent es vgy rak volt a' feoldbeol valamy rakast hogy á talp Azon Allion Ne Allion zinte á feoldben [Kv; TJk IV/1. 374. – [a]Ach Antal].

12. felállít; a ridica; heben. *1668:* Az köznek helye felől így concludáltunk: az hol most az karók fel vannak verve, jövendőben ha elrothadna és talpfát vonának helyére, az talpfának közepi legyen ott, az hol most az karó felverve vagyon [Kv; KvE 206 LJ]. *1673:* Adgjuk tudtára mindeneknek az kiknek illik ez mi levelűnknek rendjben, hogj bennünket alázatos kőnyörgő supplicatiojok által találván megh itt Fogarasi városunkban lako bizonyos számu, és esztendőnként honorariumal tartozo, 's megh fizető gőrögők, hogj ennekelőtte valo űdőkben mindenkoron nékiek szabados volt akar mely helyen az itt lévő piaczon árujoknak sátort vonni és árulni ... engedtűk hogj másokon kivűl, akarmely helyen szabadoson arulhassanak, és áru marhájoknak sátort vonhassanak [UF II, 534]. *1762:* M: Földvarat Lakat Vasmives Giczi Czigant mind ketten ismerjűk ... közel husz Esztendeje hogy mi közötűnk lakik M: Földvarat lakat mind Czigany ahova a Satarat vonta az volt az Lako helye, egy nyihány Házban is tudjuk hogy lakat, amikor teczet neki a Lako Házatis változtatta [Melegföldvár SzD; Born. XL/82 két r. tanú vall.].

13. létrehoz/készít; a trage o brazdă (cu plugul); säen. *1736 u.:* a szeker uton elé menvén edgy Flinta lövésnyire a Tó fenékben erigálták a 14dik határ Dombot, és a Tó feneke közepire edgy barázdát Vonának ekével pro Meta [K; SLt F. 40]. *1737:* (A) Barázdát majd a közepin hucták és vonták [Szentmargita SzD; Ks 14. XXXVIII/15]. *1797:* A Kadarokra itt Nagy szűkség lett volna mivel itt egy ember van tsak aki, valamit tud, de ezis egyebet nem tud hanem egy egy Abrontsot tiltul fel ragaszt ha mellette al az ember de hogy feneket vonnyon beleje s jo moddal meg kösse nem tud Szerszamais nints hozzaja ha szinte tudnais [Banyica K; IB. Gombos István lev.]

14. ráborít, ráhúz; a înveli, a acoperi; bedecken. *1710 k.:* Én Istenem! hogy a világ szemére pókhálót vonjanak, gráciának nevezték ezt az ítíletet [BIm. 1013]. *1736 u.:* Mikes Mihály maga meghagyta, egy ingben lábravalóban nyujtóztassák el, a koporsóját is kívül vastag gyolcscsal vonják be, úgy is vonták [MetTrCs 479]. *1817:* Az Also, vagyis a Faluhaz közelebb lévő Malmaknak nagy Gáttya jobbítást vár, nem sokára egy inget (!) kell réája vonni [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 9]. *1879:* Vannak az ember életében percenetek, Ödön, mikor a fiatal élet ragyogó édes napjának elejébe fátylat von a fekete bú, a keserűség istencsapása s más ilyesmi [PLev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz].

15. rátesz/ráhúz; a trage (ceva) pe/peste ...; auf etwas ziehen. *1572:* mikor az monostorj wraim es az valkaj wraim az hatart Jartak oth volt hogj gonos wdew volt (!) w egj czondorat vo(n)t uolt az feyre az nagj eseőbe(n) [Gyerőmonostor K; KCs „Bad Janos meregioj nemes szemelj" vall.]. *1585:* Andras kowach Chinalt 2 wy marok wasat Rea egy Tengely weg zeget 1 karikat wont az Rud wegire 2 wasat wont az kerek Talpara az eggik öwas wala egy Chatlottis foraztot megh fizettem mind Ezektol f. – d. 26 [Kv; Szám. 3/XVIII. 26a Gellien Imre sp kezével]. *1595:* 12. Júly Biro W. hagya hogy Pergamenom czjnalo Gasparnak meg fizessek: 2 Gyalog Dobra Varosera czjnalt feneket, 5. pergő sinort vont az 5. Doobra (!) ... f 1 d 20 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 136 ifj. Heltai Gáspár kezével]. *1612/1613:* monda az zolgalo, engemet megh czala s el vezte az io vram, mert sokzor az meh kertbe kwldót, utannam iőt az meh kosart az feiembe vonta, le dőjtót dolgat tötte velem [Szászzsombor SzD; KJ]. *1728:* az vén Sorbán Jánosnak az lopott üstöt a feiben vonták vala ... s az kalitkába tették vala [Altorja Hsz; HSzjP Benkő Mihály (42) pp de Al Torja vall.].

16. magára ölt, felvesz; a-şi trage/pune ..., a încălța ...; anziehen. *1768:* azonnal Csizmát vonék az Lábamra ... mig oda érkeztem volna ... hallám kintálodni a Boka Mitru Felesegit s ... találtam Boka Mitrát az maga haza előtt leragyva [Kiskaján SzD; BK. Kimpán Vaszilia (56) zs vall.].

17. szivattyúz; a pompa; mit Pumpe ziehen. *1757:* (A bányában) az nap tizen egj Legény hijaba vonta az vizet, mert ... Sem(m)it sem apatt, az viz akar mint huztak [Torockó: Bosla].

18. felhúz, ráhúz; a trage, a înfige (într-un corp ascuțit); auf etwas ziehen. *1570:* Segeswary peter hithy zerent vallya hogy ... feyerdy Balint ... hoz valamy Dyzno hws pecheniet Es egy Mayost ... Masnap mykor az Mayost megh akarta volna Swtthny felestekemre az felesege hogy az Nyasra akarya volt vonny ... eois Nezny kezdy, Es latta hogy Appro Nywek voltak benne [Kv; TJk III/2. 114].

19. elbújtat, odahúz; a trage (pe cineva) sub ...; verstecken. *1640:* Egyebet nem lattam hozza, aztalos Mihaljnehoz hanem az szeöleönkben jot vala, miuelni, tavali levelezeskor s azt lattam hogy Cziszar Danit az keöpeöniegh ala vonta vala s ot ekeczelt vele, de en egjebet nem latta(m) [Mv; MVLt 291. 246a].

20. meghúz; a trage; ziehen. *1585:* 18 luny, vontak az nagy harangot az kwlseo Espotalj mesternek Nagy Imrehenek melniek fizetesset eo kegmek tanachúl f. 1 megh engettek [Kv; Szám. 3/XIX. 17]. *1589:* 5 octobr(is) vontak ... a nagj harangot egy zegeni deak giermeknek gratis [Kv; Szám. 4/IX. 5]. *1592:* die 4 xbris Vontak az nag' harangot 3 Bokos Andrasnak ... f 1 d 40 ... 10 die xbris, Az ora harangot laios Zeoch Georgi giermekinek ... f 1 d – [Kv; Szám. 5/XX. 105]. *1595:* Vontak az nagi harangot ... Andras Catonak [Kv; Szám. 6/XIII. 24]. *1596:* vontak ... Az nagi harangot 2 az oloz pattantiùsnak f 1 d – [Kv; Szám. 7/II. 9]. *1597:* Vontak ... Az nagi harangot 3 Thekes Imreh fiachkaianak ... f 1 d 40 [Kv; Szám. 7/III. 6]. *1733:* a' Harang kötelét ... En bizony azert vettem le mert tsak egy ága vólt a' kötél(ne)k, féltem ne hogy valamelly gyermek Vonni kezdje s el szakadván bé botorkázzék a' Toronyb(an) 's ott hallyon meg [Hévíz NK; JHbT]. *1750:* edgy kisded harang hármaztatva vonnyak [GörgJk]. *1761:* 6to: Tizenkét Esztendösön alóll való Léánynak penig Hat esztendösig vonnyanak elöbb az Kis Harangal kettőt, Az Ujj Harangal penig Edgyett. 7mo: Hat Esztendösön alóll való Léány Gyermek(ne)k penig szaggatásban vonnyanak az Kis Harangal Hármat [Torockó; TLev. 2/2].

21. muzsikál, zenél; a cînta ceva; musizieren. *1736:* Kihozván[a], az hegedűsök csakhamar vonni kezdették az menyasszony tánczát | Minekelőtte penig felköltenek[b], az muzsikások az vőlegénynek és menyasszonynak, násznagynak, vőfélynek, nyoszolyó-asszonynak, kis-nyoszolyónak, másoknak is az hová érkeztek, hajnalnótát vontanak | a menyasszonyt[c] bévitték az várban, ott más köntösben öltöztetvén, az régi szép jó szokás szerint, az haját leboesátván s fényes pántlikákkal megrakván kihozták az színben[d] ... ugy kezdették vonni az menyasszony-tánczát | Nem volt abban az lakadalomban[e] sem paszamántos köntösű, sem porozott haju vagy hátul zsacskóban kötött üstökü magyar egy is, hanem az német officirek, mind urak, asszonyok, kisasszonyok, urfiak igaz magyar köntösben voltanak öltözve, mind magyar nótát vontanak, mind magyar tánczot tánczoltanak [MetTr 387, 389, 398, 399. – [a]A menyasszonyt. [b]A nászéjszaka után az új házasok. [c]Gr. Bánffy Annát. [d]A lakodalmi vendégség színhelyére. [e]Gr. Székely Ádám és gr. Bánffi Anna lakodalmán 1702-ben].

Szk: *táncot ~. 1570:* Margith pal deakne hity zerent vallya, hogy ... Annak wtanna mykoron Lĕrĕnch deak Menegzeye leot volna, Az Zabo Janosne zyr (!) volt es zytkozodyk volt hogy Nem Jeo alah az Trombitas Az fychor Bestie kwrwafya hogy vonna Thanchot [Kv; TJk III/2. 26].

22. vmi/vki ellen irányít vmit, rázúdít vkire/vmire vmit; a orienta/îndrepta ceva împotriva cuiva/ceva; gegen jemanden etwas errichten. *1673:* Ellenséget az hazára vonni nem tanácsos; ellenben sohol már refugiumok nem levén, ezek penitus elromolnak s igy vesz el az magyar nemzet s abban az Isten dicsősége [TML VI, 421 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Ezután csakhamar egynéhányszáz németet és rácot küldé a generális és Zilahot, Somlyót égetteté, vágattatá és ezzel voná maga a fegyvert, tüzet és minden veszedelmet az országra, amit mü akkor irt fontos levelünkben guberniumul néki megjövendölénk [BÖn. 939].

Szk: *nyakára ~. 1664:* ellenséges oppositiojokkal az ő nagysága s szegény hazánk fiai, úgymint Kegyelmetek közbenvetések által nem kezdenek szántszándékkal az utolsó veszedelmet nyakokra vonni [TML III, 186 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

23. vkire (kellemetlenséget) zúdít; a atrage (neplăceri) asupra sa; jemandem etwas Schlechtes verursachen. *1621:* az melj bizonios szamü Gialogokat, oda fel kwldeöttwnk volt, azoknak, masodik hawakis szinten kj telnek hogj azert fizetetlensegh miat reank valami veletlen dolgot ne vonnianak, vetettek eő kglmek adot egy vonasra f 1 [Kv; TanJk II/1. 329]. *1655:* Csepregi Uram ... tekincse öszülendő szakālát es reghi probájàt, alazza megh magat, nagyob büntetèsèt Jstennek ne vonnya magàra [Kv; CartTr II Thomas Ozdi kezével]. *1661:* békével szenvedjed az Istennek az iránt való látogatását is, hogy béketelenségeddel ő felségét meg ne bántsad és nagyobb ostorát annál is magadra ne vonjad [TML II, 184 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1672:* azért mind az Kegyelmeden történt dolog rajta ne süljön s gonosz akaróinak is kedvek ne teljék s az ki legnagyobb, az urunk haragját is Kegyelmednek magára ne vonja [TML VI, 349 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1826:* az Néhai Dobai György Executorai ellen való Perit ... magamrol tellyességgel le nem rázhattam az a' mellett való Assistentiaval együtt, a' Kolosvári Tktes N(e)mes Tanátsnak is idegenységit magamra vontam [Kv; KmULev. 3 Óri Fülöp István „kolosvár várossa Fiscalissa" kezével].

Szk: *itéletet ~ magára. 1668:* Egyébaránt mind kettőnek ha mi alkalmatlanságok következhetik ellenkező vallásbeli házasság dolgából, én bizony félek, Istentül, emberektül Nagyságod itéletet ne vonjon magára [TML IV, 310–1 Teleki Mihály Tököly Istvánhoz]. *1712:* Azert ker(em) ed(es) Batya(m) uram k(e)g(yel)m(e)det, hogj igireti szerint igaziesa el Atyaffiságosan azan dolgot egjmás kőzet hogj ne vonyan Itilett (!) maghára kmetek másoktolis [Folt H; JHb Folthi Mária br. Jósika Imréhez] * *vki haragját magára ~ja. 1673:* Mitűl félsz, Uram, oly igen, mert én szánszándékból tíz Kútfalváért is ő nagyságával és az asszonynyal öszve nem vesznék, haragjokat magamra nem vonnám [TML VI, 448 Teleki Mihály Junki Péterhez].

24. maga mellé állít; a face (în aşa fel) ca o colectivitate/persoană să treacă de partea sa; auf seine Seite übergehen lassen. *1664:* el sem győzik, Uram, soha, ha az Rácz István puskásiban le nem hagynak, mert minden atyjokfiait immár melléjek vonták és igen megkeseredtek az szegénység [TML III, 94 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1678:* Felőlem az Szamos mellett istentelenül költött hamis hirt beszélé Keczely uram, de Komám uram, én úgy látom, hogy ő ngok sok rendbeli kegyelmességek ezt az nemzetet úgy ő ngokhoz vonták, hogy nem hogy én csak egyedül, de még az tizenkét ő nga tanácsi is legkisebbik méltóságok ellen való dolgokra és helytelenségre sem inducálhatnák [TML VIII, 126 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* Most penig Bethlen Miklóssal conspirálván, és az egész székely natiót magok mellé vonván, azon practicálódnak, hogy a fejedelemségben Béldi Pál collocáltassék, mely dolog végett alattomban a portát régen jártatja Béldi Pál, és sok pénzt ígírvén a vezéreknek, már azoknak elméjeket is megcsinálta, s rövid nap pártot üt nagyságod ellen [CsH 126].

Szk: *pártjára ~. 1657:* Vala egy Kovács Péter híres mezei kapitány és igen szép s jó hada, kiket szegény Bethlen Gábor sok idő alatt és sok helyekről gyűjtögetett vala egyben; ezt az kapitánt corrumpálták és pártjokra vonták vala | Felszaba-

déttatván azért mindenek homagiumjoktól, az Rákóczi követjei pedig Serédi István és Vetési István lévén, az embereket futván, s adományokkal, ígíretekkel pártjokra vonván, az mint hogy ekkor ígírék, adák Macskási Ferencnek az rákosi jószágot [KemÖn. 114, 133]. *1662:* Valának ugyan Fejérváratt, kik a fejedelemtül a székes helynek oltalmazására, kétszáz elegy-belegy nemzetségbül álló szemény gyalog, kiknek hadnagyival Heriza egyszeris-másszoris beszélgetvén, ígíretivel azokat nagy titkon magához hajtotta, édesítette, s azok által a tisztek alatt való gyülevész népet is corrumpálta, megvesztegette, és pártjára vonván, maga mellé csatolta vala [SKr 369].

25. odavonz; a atrage; hinziehen. *1659:* Az mi Kegyelmednek oda kedve szerint való ülését illeti, megmondtam ő nagyságának, Kaszáné asszonyom látogatására ment Kegyelmed, ott levő mágnes kő[a] vonja Kegyelmedet [TML I, 360 Gabriel Kövér Teleki Mihályhoz. – [a]A levélíró Pekry Zsófiára érti]. *1780:* itten lévő kastéllya alatt Bálint János Udvari Birája Exc(e)l(lenti)ádnak egy tot dugatott ... Az Exc(e)l(lenti)ád Kastellya felettébb nagy alkalmatlanságot szenved a' miatt, mert iszonyu reggel ennek a nagy bűdőssége, és egészségtelen, sőt a' sárya kenköves léven a' menkővet magához vonnya, 's azért ritka Esztendő, hogy belé ne őssen a' menkő, mely veszedelmes és félelmes [Szamosfva K; Born. XXXIX/51].

26. vmibe belevon/belevisz, vmire kényszerít; a impune cuiva să facă ceva; zwingen. *1765:* Ugyan azalatt publikálák a gubernium comissióját a só iránt, hogy tudniillik ezután minden mázsa sót ötven krajcárral fizessen minden renden lévő ember ... Mindazonáltal azt sem lehet gondolni, hogy több ne menjen, mint eddig, mert a szegénységnek eddig a fás helyeken egy szekér fáért adtak egy mázsát, fátlan helyeken pedig négy sustákért, és csak az is sokra megyen. Így vonnak bennünket mindenféle szabadságunk s törvényünk ellen való dolgokba! [RettE 185].

27. köt vmi vkihez; a face să apartină de ...; binden. *1710:* II. Rákóczi Ferenc fia vala az I. Rákóczi Ferencnek Zrínyi Ilonától, Zrínyi Péter leányától ... a hassiai landgrávius leányát vévén feleségül, német köntösben öltözik, s szüntelen Bécsben lakott, még magyarul is nem akarván beszélleni, sőt gyakran azt mondotta, ha tudná, melyik oldala csontja vonná a magyarokhoz, kirontaná onnan s elvetné [CsH 328].

28. szimpatizál vkit/vonzódik vkihez; a avea afecţiune pentru cineva, a ţine/trage la cineva; sich hingezogen fühlen. *1657:* Itt mindazáltal lőn ilyen dolog is: hogy az fejedelem nem teljességgel hihetvén Kornis Zsigmondnak, az derekasb hadaknak generálisul Ibrányi Mihályt praeficiálta vala; amaz úr csak Bihar vármegyének parancsolt, sok áruló nevet is vertek fejéhez szegénnek, mivel, az mint hátrébb is írtam, atyjafia is lévén, Veres Mihály hazugsága is járulván, gyanították, hogy Bethlen Istvánhoz vonna, ijesztették szegény urat és fenyegették; melyet midőn szolgái s jóakarói megjelentettek, csak azt felelte: Majd megválik, ki áruló, ez s ez fia, s ki igaz urához, nemzetéhez [KemÖn. 176]. *1778:* Amint hallottam, ezen kisasszony[a] természet szerint vont a némethez. Sok jeles magyarok kérték, de contemnálta őket. Ezelőtt egy Lelken, vagy inkább Lerchenfeld nevű limitaneus kapitányhoz akart menni, kinek is az anyja a királynénak, mikor szült, bábája volt [RettE 388. – [a]Teleki Klára].

29. kizsákmányol; a asupri/a exploata pe cineva; ausbeuten. *1669/1681:* Haczok[a] Varosaban lako Nemessi es paraszti rendeknek alazatos könyörgesekbül ertyűk, hogy ... folyamodvan ... Karansebesi Egri Janos es Pribek Peter altal Zolyomi Miklos Uramhoz, hogy engedné meg nekiek Haczog Varosaban valo megh telepedéseket, mellyet megh engedven ... attul fogvan gyakorlatossaggal oly rend kivűl valo dolgokkal oneraltatnak naponként, az mely oda telepedteknek adatot annuentialis Zolyomi Miklos levelevel ellenkezik. Kivalt képen Haczoki Porkolab Dan Milotin nevű huzza s Vonnya bitangollya őket, minden igaz ok nelkűl [VhU 353 fej. – [a]Hátszeg]. *1763:* Torda Vármegyében Záhon ... Mányika Juon ... Náprádi Julia Aszszony jussán biró Jobbágya ... hány esztendeig viselte az Udvari Biroságat ... Azon időnek defluxussa alatt mig a' Birosagat viselte, minemü excessusokat tud, látott, vagy hallatt a' Tanú, hogy nevezett Manyika Juon patralt, nevezetesen a' Titt. Aszsz(on)y ö Nga Jobbágyain, vagy Sellerein, kiket mit huzolt, vont, erőszakason ... titkon vagy nyilván mit vitt Szekérel, vagy egyébként Gálfalvára ... a' Titt. Aszszony ő Naga hire s akarattya ellen [Mk V. VII/1. 5 vk].

30. beidéz/hív; a cita, a chema; verklagen. **Szk:** *bizonyságra ~. 1570:* Borbara Thakacz Jstwan leanya azt vallya hogy ... Nagy Janosne ... bezely volt hogy az eo Eoche egy hitet theot az zeoleo feleol, Es Nem Mer volt megh eskenny, hatra Ment es az nep keozze, es Jgen ely veressedet volt, hogi eleh Jeot vgy eskwt megh, Nazaretbely Jesus Mely hamis hiten (!) teon vgymond, Az Anyamis Jgaz vgi Megh eskwt volna ha hattak volna. De hogi ne(m) hagywk byzonsagra vona [Kv; TJk III/2. 142].

31. pénzügyi/terménybeli kötelezettséget kiró; a impune, a stabili ...; vorschreiben | pénzt behajt; a percepe, a încasa ...; einlösen. *1597:* Georgius Schmelczer ... fassús est ... mindenik fel ennekem egienleo akaratbol kezeket be adak ezer arany forint keotel alat hogi az adossagnak mindennemew terhet eggyarant vonniak es viselliek [Kv; TJk V/1. 115]. *1666:* Az szentjobi udvarbírót, 37 forintot vonván rajta, elbocsátották ugyan, de az majorkodást ugyan csak nem engedik [TML III, 559 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1688:* egj alkalmatossaggal mulatvan véllek az szalloimmal mas nap a' jo akaratért eget borral kinaltam, jatékbol meg fogam hogj igjék, s magat meg ranta, s az dolmannya meg hasadot, es csak azért ót Tallért oroszlányosokat vont rajtam [UtI]. *1705:* azt is izené az úrnak, hogy Medgyesen akiknek az obsidióban pénzek és minden élések elég volt, az obsido után már semmijek ninesen (ez pedig ez, amint az úr mondja, hogy a kurucok Medgyesen 12 000 forintot vontanak a feladás után) [WIN I, 464]. *1710 k.:* Én rövideden summázám: annyi ezer embernek és lónak gazdag kiteleltetésén kivül vittek ki magokkal egy pénz fizetés nélkül a szőlősi magazinumokba búzát circiter hatvanhatezer kassai köblöt; zabot circiter százhatvanezret; készpénzt többet vontak sokkal kétszázezer Rhénes forintnál, nem hiszem, egy batka híja lett volna a háromszázezernek is [BÖn. 755]. *1744:* Eltető Uram ... a' nyomásba hagyván valami kevés Szénáját ha belé ment Marha, egj egj Sustákot vont és a' Szénájátis velűnk bé hordatta, e felett két Szekér szénátis tekert rajtúnk [Szentegyed SzD; WassLt]. *1765:* Grék Kosztántin ... az Falun 3. köböl buzát 3. köböl Zabat vont, ezt azért, hogy az Sophron Ideiben mikor el fogták volt az Tisztek, mért nem költ fel az Falu, hogy vették volna el a Tisztektől ötet [Marosbogát MT; Mk V/V. 97 Paszaroly Lapadat (50) zs vall.]. *1768:* Sztan Iuonan vont a Dualis Biro ... egy Panyván lévő okremért, mellyet be hajtatt volt, 1 kupa Palinkat [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1768/1771:* à Szokott Abrontsomat meg adván abronts taxát három poltrát vont

rajtam [Bukuresd H; Ks 114. 64. 41]. *1774:* panaszolkodtak a Joszágbéli külsö Jobbágyok, hogy Balint Uram eö kigyelme minden Juhtol égy égy Sustákot vont az ollyan Embereken, à kiknek 10. Számbol állo Juhai nem voltanak [Mocs K; KS Conscr. 49]. *1804:* a Toplitzai havasban készitett Tutaj Gerendáinkért hol kevesebbet, hol többet vontak rajtunk, azzal fenyegetvén bennünket, hogy ha véllek meg nem bekéllünk mind öszve vagdallyák [Toplica MT; Born. XVb]. *1823:* Nyerges Mihály a hajto négy darabb marhámért öt forintot akarván vonni, én azt sokolván hivtam hogy mutassa meg hol, és menyi kart tettek marhaim [DLt].

32. költöztet/(át)telepít; a aşeza, a muta; umziehen. *1667 k.:* hivan minkek (!) … Bekás patakban egy szölyönek Oculátására … mely szölyöt megh nézegettünk volna mint mesgyéjét mint homlitását látván penigh az felsö feliben, hogy igen ki bocsátotta az homlitot (!) … azokajert ö kigyelmet intettük azon bekességnek okaért, hogy vonnya belyeb az tö szölyöt melyet ö kigyelme megh cselekedek [Kv; RDL I. 148a Fekete István hütös okulátor vall.]. *1774:* a midön mondottuk ennek elötte valo udökben, hogy bajinkat ha nem ígazittyák el megyünk Földös Urainkhoz, mellyre aszt felelték az Varmegye Tisztyei hol Uratak, hiszem néktek nintsen földös Uratok, mert ti bitangok vadtak, kinek merre tettzik arra von [Paptelke SzD/MocsK; KS Conscr.].

33. ir, rajzol; a face (semn în formă de cruce); schreiben, zeichnen. *1711/1792:* miis … mind a' két felek alkalmokot, és egyezéseket meg irtuk az mi igaz hitünk szerint, az melyik irni tudott[a] – – az melyik nem tudott keresztet vont, mind hárman pedig tulajdon kezünkel meg is petsételtük [Dálnok Hsz; BLev. Transs. 28. – [a]Az átirásban – – -lel jelzett az eredetiben nyilvánvalóan kitöredezett rész].

34. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ja az időt* tölti az időt; a petrece timpul (cu ceva); Zeit verbringen. *1679:* Mi szomorúan érezvén egy bujdosásban eltölt boldogtalan esztendökben mennyi sok szorongatásokkal s nyomoruságos tekergésekkel vontuk ez sok változásban az időt, csak az Isten megmondhatója [TML VIII, 468 a mezei hadak Teleki Mihályhoz] * *~ja az igát* terhet visel; a duce o povară; Last tragen. *1774:* Néhai Groff Eszterházi Ideitöl fogva apadat ezen Joszág … a pedig attol van hogy a Tisztek a jo okrös Tehetös Gazda Embereket Dátumokért Udvar Biráknak, Vintzelléreknek, koltsároknak tészik s az Szegény Emberek vonnyák az Igát, az kiknek nints annyi Marhájok [Keszü K; KS Conscr. Barta János (40) jb vall.] * *~ják egymást* verekednek; a se părui, a se bate trăgând(u-se) de păr; prügeln. *1573:* Barat ferench Azt vallia hogi … Mate Neste kwrwafianak zitta gergiet giërg Achwl chapta Erte, oztan wsteokbe estek valaztig vontak egimast, gërgies valaztig zitta [Kv; TJk III/3. 289]. *1585:* Daroczy Caspar hwty Vta(n) vallia … teobennis valanak ot be(n) a' kis hazachkaba Iffiak, ot Vinczeuel eozwe veszenek es ige(n) vonak egmast [Kv; TJk IV/1. 505]. *1598:* Keomies Janosne Cata azzony … wallia. Azt lattam hogi az Hegedws az zappanos legent az zekrenre le wete, az zappanos felliwl fordúla ot vonak egimast [Kv; TJk V/1. 162] * *~ja magát vhová* **a.** elbújik; a se ascunde; verstecken. *1573:* Teglas Antal es Balint hitek vtan valliak … oztan My az hazban estwe hwl az santa hal az aztal mege vonwk Magunkat | Borbel Istwan Azt vallia hogi eo Ieoh volt Harsongartbol ala haza zeoleo Mywesitul, Latta Zekel Antalt hogi az Bwday Tamas zeoles kertenel az zegeletbe vonta volt Magat [Kv; TJK III/3. 62a, 292]. *1677:* Latrok, fö rendek hátok megé vonván magokat, a' Tisztek kéretésére tartoznak ki-adni sub poena flor. 500. Kiket udvarokon kivül szabadossan meg-foghassanak, s' töb processusok [AC 262]. *1765:* Fogaras földén Sinkán feles boérok lakván, és mivel ezek, mint unitusok a fegyvert fel nem akarták venni, házokból és jószágokból exturbáltatván, vonták volt magokat a határnak felső részére az erdő aljára [HalmágyiNlr. 231]. *1812:* Én pedig a' ki utoljára maradtam vala, a' Palotabeli kementze mellé vontam magam, 's megjövén a' Mestertöl a' Groff által leparantsolt Grantzki töstént pöfon üte engem; ugy a Groffné édes Annya kotsissais a kezével oldalban üte [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.]. *1833 k.:* En tehát égy gyenge erötelen Aszszonyi állat … hogy életemet meg menthessem … ugy vontam magam bátorságos helyre [U; Borb. II]. – **b.** meghúzódik, a se pune la adăpost undeva/pe lîngă cineva; sich für die Nacht beherbergen. *1717:* mint hogy magam sahuva felé nem mehetek, annyira el roncsolt az pogany es azon küvülis csak egy folt ruhám sem maradot, ugy az több Atyafiaknak, hanem ide vontuk magunkat mind Nagybanyára és itten nyomorgunk. s egytülis mástulis ugy kerünk magunknak ocska hitvá(n) öltözetet s ugy vagyunk [Nagybánya; TL. Mikolay Judit Teleki Mihályhoz]. *1800:* Halála elött mint egy héttel hozzám vonta vala meg magát, a' lisztházamban hált [Kvh; HSzjP Jantso Jánosné Birtalan Khristina K.Vásárhellyi (48) vall.] * *~ton* ~ erösen húz; a trage cu putere; stark ziehen. *1670:* én soha tovább conventioval ö nagyságoknak ilyen szorosan mint eddig, magamat nem kötelezem, hanem mint hazában lakos egyik szegény legény, én is, amikor reám kerül a szer, szolgálok, de hogy én csak vonton-vonjam a haza szolgálatját semmire nézve, soha bizony különben nem cselekeszem, hanem vagy bene contentatus, vagy ferro carceratus szolgálok [TML V, 375 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz] * *bírságot* ~ megbüntet; a aplica cuiva o amendă; bestrafen. *1653:* en az uczára valo aitoban állok vala, monda[a] nekem: Am el vittik az eördögök az bestye hamis lelek kurua fiat Meszaros Petert, czak az Olahokon, s kuruakon menny hamis bírsagot vont; Amaz szegeny Dyomali Olah Miklos Paponis nagy hamisan mennyt ranta, Nem kár volna, s nem szannám magamis a' testét megh egetni [Ne; KemLev. 1394 Martinus Kolosi (35) ns vall., Mich. Szent Geörgy Völgy de Nagy Enyed kezével. – [a]Nyerges János] * *examenre* ~ megkérdez, felelősségre von; a interoga; verhören. *1765:* Deserdin József … fogja s beir a gubernium-ba, hogy … a gyulatelki határon 25 számból állo tolvajok lappanganak. A gubernium parancsol a tiszteknek, hogy a dolgot investigálják, amint hogy kimenvén Gyulatelkére tudakozódnak, a birákat, a falusiakat examinálják, de senki semmit sem tud mondani irántok, hanem maga behiván a tiszteket mondja, hogy examináltassanak az ö cselédjei is. Aminthogy examenre vonván öket, azt fateálják uno ore, hogy igenis voltak tolvajok, kik reámenvén az úr udvarára, meg akarták ölni az urat, de ök emberül ellenek állván kettöt megöltek belölök vagy közülök [RettE 187] * *félen ~ja magát* félrehúzódik; a se retrage, a se da la o parte; sich zur Seite stellen. *1761:* orozva meg akará utni Botskor Thodor Moldván Vonult, észre vévén Vonul félen vonó magát [Majos MT; Told. 35] * *ijat* ~ ujjat von/húz; a căuta ceartă/conflict, a sfida pe cineva; den Streit suchen. *1724:* Dééva (!) felöl jött vala hozzam egy ember ide Homorodra a mult Esztendökben, és azt mondgja vala hogy mondgyam meg néki hogy eö a mi Nemzetségünkböl valóe, és ha az Attya ide valo Homorodi volt é, hogy ne vonyon ijat az Urakal ha ezen részre valo Jobbágy, de minthogy én Semmi bizonyost nem tuttam felöle, azal a valaszal botsátottam viszsza hogy

én őttett nem esmérem, nem tudom ki Fia s ki Jobbágja [Homoród H; BK] * *kérdőre* ~ felelősségre von; a trage pe cineva la răspundere, a cere cuiva socoteală; zur Verantwortung ziehen. *1840:* Ferenczi Károly Uris méltatlanul gyanakodik réám – házam Népére … hát maga mikor imitt a'mott jár dolga – el-igazitása végett, az alatt valami Fatum történik énís gyanakadjam – és kérdőre vonjam – és vonassam [Dés; DLt 277 Balogh László foly.]. *1846:* meg tudván Virág Lászlo a Darvas János általi le piszkoltatását s testvére le gyalázását … kérdőre kivánta vonni a' piszkolodásáért vélle beszélni akart [Dés; DLt 530/1847. 24] * *magához* ~ maga mellé állít; a atrage pe cineva de partea sa; auf seine Seite übergehen lassen. *1662:* Az hawasalföldi Minnye vajdát megindulása előtt maga belső szolgája által, Harsányi Jakab által megszéditeni s magához vonni kezdette vala [SKr 511]. *1668:* Édes Komám uram, urunk ő nagysága azt mondta vala nekem, onnen kűl izenték ő nagyságának, hogy az oda ki valók meghasonłottak, és hogy Tököly uram az luteranusokat magához vonván, mi végre, nem tudom, úgy hiszem, ki egyképen akarja, ki másképen. De hiszem Kegyelmed mindeneket megtud most [TML IV, 397 Naláczi István Teleki Mihályhoz] * *maga jussára* ~ saját örökösödési/öröklési jogigényét kiterjeszti vmire; a-şi extinde dreptul de succesiune/moştenire asupra ceva; sein Erberecht auf etwas ausspannen. *1803:* hejtelenűl erőlködnek most a Successorok magok Jussokra vonni ellenkezőt bizonyitván a' Levelek [Dés; Ks 79. 29. 321] * *maga után/magára* ~ vminek a következménye lesz; a atrage după sine; nach sich ziehen. *1804:* ezen tereh alol valo fel oldoztatása szám adás terhét vonnya maga után [Dés; DLt]. *1826:* az hogy ha a' víz egyenesen vitetik a' Gyalakuta és Kelementelke határa metáját elveszti (!): azért is: mert ez a' víz most sem jár a' határ közén: azért is: hogy a metát minden esztendőben megujjitják; igy hát ez a' metának confusiooját (!) nem vonja magára [Msz; GyL]. *1827:* Noha mi a Felséges Fő Igazgato Kormány Széknek a NLakra telepedett Kibédi Gergelyfi Borbéj Ihmre egyben csoporozat gonosz Istentelen tettei meg zabolázására nézve három ízbenis hathatos és Kegyelmes rendeleseit meg nyertűk … de mind ezeknek a máji napig teljesedésben vételeket nem éreztűk, és azon szomoru következést vonta maga után, hogy látván az Istentelen a … késedelmet, az egyíkűnk Dobolyi Sigmondnak Csűres Takarmányit fél éjtzaka fel gyujtotta és maga Házától katzagva nézte hogy szaladunk a tűzoltásra [Nagylak AF; DobLev. V/1125] * *nyársba* ~ karóba húz; a trage în ţeapă; pfählen. *1653:* másodnap sok nyársot faragtatának a város erdejében és az akasztófához hordaták a nyársokat. A székelyeket is oda vivék, és sokat nyársba vonának, sokakat felakasztának szegényekben [ETA I, 47 NSzF] * *nyilat* ~ birtokot/vagyonrészt kisorsol; a trage la sorţi pentru distribuirea bunurilor imobile; Eigentum als Los tragen. *1560:* az Magdalna lean rezebwl fewlduarat mely puzta haza Jutotth vala Tudny Jllik az zylwa demeter puzta helye ahhoz az Buryan ket fyanak eggyket haggyuk … es ez keth helyre mind az Jnasokkal egyetembe Nylat vonjwnk es az kynek az BwrJan Kelemen haza Jwt az felet Bewcyw zerynt megh fizesse az haznak az attyafianak [Kozárvár SzD; SLt DE 2]. *1616:* Az Hanka mely mégh eddigh oztattla(n) voltt, hanem most Nylatt vonua(n) rea, nyl zerint hasonfele iűtott thwri Andrasne Azzoniomnak [Pókafva AF; JHb XXV/25]. *1627:* oztvan az erdeott ket fele intezeok keotellel megis mereok, annakutanna nylat vonank ra [Lőrincfva MT; Told. 21]. *1761:* Láttyuk az Urak meg nem edjezhetnek talám jó lészen Nyilat vonni, melyre mind a két Vrak consentiálának … s njil Czédolákot iratának Bőgőzi Adam ő kglmével [Branyicska H; JHb XXXV/46. 12]. *1793/1794:* a' Sárdianusok' felelik: … inhaerealván előbbeni kéréseknek most is azt kivánnyák, hogy ezen Osztály ne follyon mig a' Reportatio meg nem esik, és ugyan ezért Nyilat vonni nem is kivánnak [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 15b. – 'A Sárdi-örökösök] * *nyílba* ~ nyílföldek közé iktat; a include (o parcelă) în rîndul parcelelor determinate prin tragere la sorţi cu săgeţi; zum Pfeileigentum einschreiben (Pfeile ziehen – Los ziehen). *1724:* egy szánto föld a rév helyen innen ennek szomszegja mind két felől az Almás vize ezt eddig bitangolták hane(m) tavaly a Falu nyilban vonta mivel nem volt ki adozza es mind addig oda vonják mig az Exponens Urnak eo Nga(na)k portiozo embere nem jő kőzinkben [Középlak K; JHb VI/3] * *orrára* ~ szemrehányást tesz; a face cuiva reproşuri, a arunca cuiva ceva în nas; Vorwurf machen. *1670:* Ha Kegyelmed természetén volnék, úgy nem állhatnám meg az Zólyominéval való nem szólást; de Koma, ha felelek neki, míg ide ki leszek, bár az <mie van>, ha orromra vonják [TML V, 50 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * *rámára* ~ mérlegel; a evalua; wägen. *1679:* Irja ugyan Kegyelmed, hogy én reám urunk előtt senki nem vádaskodott volna, sem balitélettel nem lettek volna, de az mint tudom Uram, nem tíz, sem húszféleképpen itéltek, mocskoltak engem az emberek, minden dolgaimat rámára vonván és csuda, micsoda gyanuságokkal lévén hozzám [TML VIII, 382 Thököly Imre Teleki Mihályhoz] * *sorsot* ~ sorsot húz; a trage la sorţi; Los ziehen. *1602:* Myerthogy az Aknak gondwiseleonekeol nem lehetnek, elseoben eo kgmek egez varosul megh Alkúwan azon hogy mind az ket Aknara az ket natiobol ket embert valazzanak sorsot vonwan annak okaert az valaztasnak elótte, hogy mellyk Aknan mellyk nemzetbeol legyen gonduiseleo [Kv; TanJk I/1. 409] | Babos Janos … fassús est … egyenlö arkaratbol (!) valaztottak Kadas Menjhartot es Öttues Mathet hogy az útat meg lassak: Meg nyilat akartak elöszer rea vetny … Andreas Deak … fassus est: En ot volta(m) és egyenlö arkaratbol (!) sorsot akartúnk vonny, ky lassa meg az utat es ky adgyo(n) loúat [Kv; TJk VI/1. 584]. *1705:* Acton uramtól leküldvén az úr kezébe, azt izente, hogy úgy hallja, hogy azon is ártalkolódnak az elmenendő magyarok, hogy ki elől, ki másod-, ki harmadízben menjen. Azért ebben elsőbben vagy szép szerint egyezzenek meg, vagy ha nem ludant aliis, vagy vonjanak sorsot iránta [WIN I, 424] * *ujjat* ~ *vkivel* ujjat húz; a căuta ceartă/conflict, a sfida pe cineva; den Streit suchen. *1642:* En az en szegeny legeny allapotomban ugy igyekeztem magam viselni, hogy az mely orszaghban laktam uyot nem akartam senkivel vonni [Fog.; Told.]. *1662:* Máté vajdával is, és utána következett vajdával jó szomszédságot és a diplomák szerint egyességet tartani nem akar vala, hanem maga vajdaságával meg nem elégedvén, a másik vajdaságára is vágyódván, noha már egynéhányszor markában szakadt és szégyent vallott volna miatta, de mégis avégett ujjat vonni, veszödni s újabb garázdát szerezni nem szűnik vala [SKr 323–4] * *üstököt* ~ verekedik; a se bate; prügeln. *1584:* Zabo Janos vallia, leowe hozzam a' chizar peter leania … Es monda hogy az vra chiszar Istwan oda az Apiahoz leót volna, es … eozwe vesztek volna az Apiawal es wsteokeót vonanak, leonek oda valasztana(m) el coket [Kv; TJk IV/1. 298]. *1598:* mo(n)da Nagy Gaborne, Jeozte rongios beste kúrúa, ozton be mene a pitúarba suiteö hazaba ki hoza az kartiat az feöldhez yté, esmet fel üeüe, Kochisne megh kapa hogy az feöldhez ne

ysse, ozt Gaborne megh kapa az Kochis Georgyne kontiat s le uona az feiereól, ozton kochisneis le uona az feiereól, ozton Kochisneis le uona az masiknak, úgy vonanak ysteket [UszT 13/30 Catherina consors agilis Lucae Somogyi peditis pixidary vall.]. *1637:* Balyka Istua(n) mind az altal rea mene Zata Giórgire es üstöket kezdenek vonni Hidegh Giórgi is ne(m) hagyhatya hane(m) otalmazza vala Zata Górgijot ugi mint fát[a] [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Benes Ferenczne Annos jb vall. – *Olv. *fiát*] * *üstököt ~nak egymással* verekednek; a se bate; sich prügeln. *1573:* Leonardus Eger, ac Lauren(tius) Eger Simul deposito Juramento vnanimiter fassi sunt … Jgen Borzas volt a hajok, de eok ne(m) lattak hogy wsteokeot vo(n)tak egymassal [Kv; TJk III/3. 198a] * *vki fegyverét ~ja vmire* megtámad; a ataca, a provoca un atac armat, a face să fie atacat de o armată; angreifen. *1618:* az hatalmas császárt sokképpen fenyegette hol némettel, hol hajdúval, hol egy kimenetelin Magyarországból mindjárt hozat 16 ezer hajdút, ellenséggel fenyegeti a hatalmas császárt. Ez nem egyebet akar, hanem hogy az hatalmas császár fegyverét vonja országára [BTN[2] 130–1] * *vki figyelmetességét magára ~ja* felkelti vki figyelmét; a trezi interesul cuiva; Aufmerksamkeit wecken. *1796:* a' mi figyelmetességemet leginkább magára vonta, az vala a Land Grofnak kimondhatatlan szép Weinstein nevü Anglus kertje [ETF 182, 32 Gyarmathi Sámuel felj.].

Vö. a *voncol, vonsz, vonz, vonszol* cimszavakkal.

vonaglik rángatózik; a fi în (stare de) agonie; sich winden. *1638:* En az mikor oda menek Czizmadia Istuannehoz immar a gjermek let vala, s beïs takartak valo, s latam hogj ot fetreng az feöldeön az gjermek feier tajtekot tur vala, s el törlem az szajarol; az az gjermek nemis szopot egi czepetis hanem egj hetigh az migh ele mind vonagot (!) inkab [Mv; MvLt 291. 121b]. *1762:* mikor az Neh(ai) ur vonaglot … azt mondá hogj Málnásra fel kell vinni [Oltszeme Hsz; Mk RN IX. 109].

vonagló remegő, reszkető; care agonizează; sich windend. *1710 k.:* A generális pedig, kivált, hogy még a gyülés dolga sem volt úgy egészen elvégezve, amint illett volna, a gubernátorral előttünk igen nehezen beszéle, és ahhoz illendő stílusú levéllel hívatta bé a csanádi szőlő alól, mely bizony poena peccati volt, mert én vonagló gyermekemet is kénteleníttettem elhagyni, ő pedig mindenkor olyan volt, mint a gesztenyét a parazsából a macska körmével kikapartató majom [BÖn. 953].

vonaglóféllben rángatózva; fiind în (stare de) agonie; sich windend. *1798:* látám a' Tit. Aszszonyt mint egy vonaglo félben lenni, s mondám … ezen Aszszonyságnak harmad napok alatt vége lészen [Szentkatolna Hsz; Mk IX. 109. 4]

vonakodás 1. verekedés; încăierare; Schlägerei | lökdösődés; îmbrîncire; Drängelei. *1598:* Az mentet mj(n)t mo(n)dgia hogy el hozta(m) volna toluajnak mo(n)dana erette. Azt mondo(m) az toluaisagot ne(m) teze(n) merth az vonakodasba kj zakaztak mentemet niaka(m)búl ugy akad az setetbe egy me(n)te kezembe [UszT 13/34]. *1599:* Azt(is) tudo(m) hogy Balinthne az feöldreis eset volt az vonakodasba [UszT 14/25]. *1606:* lata(m) az Vonakodast hogy Kadar andrast haza fele uónyak uala [UszT 20/189 Geörgy Diak balas lib. vall.]. *1634:* Aztalos Marthonne és Aczy Mihalyne egy mas hajut tepik huzzak, Kovaczy Janos is közöttók vagio(n) ne(m) tudhata(m) ha vedeo valae, avagy segiteo Kovaczy Janos, megh tantorodek az vonakodas közben Kövaczy Janos [Mv; MvLt 291. 7a]. *1638:* Pal kouacz ózue Veszett az Kajantaj Zócz Marton fiaual es Pal kouaczhoz akart Vagni de az emberek megh fogtak kezeben az Mezitelen szabliat es az Vonakodas közben ugy sertette megh Horuat Lazlot de ó nem akaratiaual Czielekedte [Mv; MvLt 291. 138]. *1644:* Munkaczi Borbeli Istua(n) … fassus est … Baczio lanosnak az fejen az meli sebet fel metelenk, az vtes vala de oldalfelt vala egi egi kis niuzas mint egi kes meczes ollian vala, annak nem kellet volna keötes avagi giogitas, az megh eshetet, cziak az vonakodasokbanis [Mv; MvLt 291. 418a]. *1745:* latok ket itas paraszt embert hogy egy mást vonyák egy katona oda megyen … az vonakodásb(an) az katona el esik az ember reá esik [Tuson K; Ks 5. X. 6 Molduván Todor (30) zs vall.]. *1749:* Közepsö Palffi István uram Botos Jánossal vételkedvén szoval, Pálffi István ur az Pálczával Boros Jánoshoz ütvén öszve rohananak, azonnal feles emberek lévén ottan nem engedök egj mással valo vonakodásokot [Tarcsafva U; Pf]. *1792:* Péter ki vett egy kereket az An(n)ya Szekeréböl, s házához vitte, a mellyet minyárt Szekerében is tett hordásra készölvén, meg értvén az Anya Péter Csűréhez ment, visza akárván venni a kereket, Péter nem akarván engedni … együtt vonakodtak rajta, mely keréknek az Anya egy fejszét vévén haragjában kétt fenteit elis vagta, igy is elvitte magához ezt is nagy vonakodások közt a Gornyikott Szóllitván az Uczárol, az Anyát meg akarta kötni [F.lapugy H; Ks XLVIII/7. 15].

2. veszekedés; ceartă, gîlceavă; Streit. *1604:* En az wonakodaskor ot nem woltam cziak halottam az wtan hogi ezt mondotta georfi pal hogi cziak ket Ember czigankodik arulkodik hogi Engem Jobbagie tehessen [UszT 18/130 Benedek marton Gagi lofw Ember vall.].

3. nézeteltérés, harag; neînțelegere/conflict; Auseinandersetzung. *1606:* wala mj keözötthwnk valamj vonakodas az marefalíakal mert barmunkoth giakorta be haiták vala vramot talalok meg felölle, nekwnk njomasunk volna, nem bocziathanokkj marhankoth [UszT 20/90 Lado Ferencz Remetej (50) Cornis Ferencz vram Jobb(agia) vall.]. *1662:* És hogy a lippaiak, aradiak a jeneiekkel nagy vonakodásban volnának, egyik a másiknak csordáját, ménesét hajtogatván, már az ott kinn való vármegyéket, hajdúságot is Jánosdhoz, Szalonta mellett, kiszállítani táborba parancsolta vala [SKr 409–10]. *1689:* Acta Danielis Dioszegi Provisoris Arcis Szomos ujvár. Sok rendbeli eleitöl fogvá(n) valo macskolodasi a' sz: Ministerium ellen, és a' Sz. Társasägh ellen valo cselekedeti vonakodasi vakmerö engedetlensegi, és maga obligatioji mind ezek ellen, lehetetlen hogy tovab a' sz: Társaságtol toleraltassa(na)k, hanem, mind Praefectus Uramat, mind a' Vármegye(ne)k fö tiszteit kell felölle requiralni [SzJk 235].

4. húzódozás; eschivare; Vermeidung. *1765:* minden külön kenyéren lévö gazda a maga ekebeli márhájával kiálljon szántani, ugy azonban, hogy vonakodás esetében vagy ki nem állás következtében megbüntetödjék ugy, miként az eke napszám jár [M.bikal K; RAk 256]. *1842:* Az Also Malmas gazdákkal, közös gátban mű is köteleztetünk, az Arenda Summabol semmit le nem huznak … a minket illetö gátbeli részt vonakodás nélkül készitteni, midön a szükség kivannya ha a velünk közös Malom Gazdái is a magok részeket készittik [Sárd KK; WassLt]. *1896:* A Társaságot vezetni én vállalkoztam. Nem nagyobb vonakodás nélkül, mert elevenen érzem, hogy milyen kevés jogcimem van

hozzá a buzgalom, jó törekvésen felül, kivált olyan nagy nevű, nagy tudású elöd után, mint amilyenül mindig becsültem igen tisztelt Uram Bátyámat [PLev. 180 Petelei István Tolnai Lajoshoz].

vonakodik 1. verekedik, dulakodik; a se încăiera; sich schlagen. *1590:* fel kele az tizedes az kezet foga Albertnak s monda szaly ala dizno bestie kwrwaffy Albertis vizza monda neky azonban hogy az tizedes voniakodnak vala eozue eolelkezenek mint hogy Albertnak szekercze vala az eozue kapasban vgy serte megh az tizedest [UszT]. *1599:* Latam hogy az Nagy Janos kapúja eleott az vizen túl el vala fegyveres kezzel zolgastol Jobagyostol Benedekfi Christoph enge(m) Lippai Andras oda kylde hosza hogy el hyam onna(n) ... Azt(is) mo(n)dam neky hogy Jeöje(n) el kgd merth latode mi(n)t vonakodnak ott ben Poliak Marto(n) es Makay Peter [UszT 13/106 Joannes Balinth de Kaidichfalúa jb vall.]. *1620:* Volt több altercatió is, kiben hogy egymással vonakodtak, mondotta az vezér Mark Antoninak, hogy: Bizony felakasztatlak, mert sok mód nékül való dolgaid vadnak [BTN[2] 395]. *1630:* erre az szora Zalaj Gieörgy Arczul czapa janos Mestert Janos mester letaszita az zekröl hogj penigh vonakodnak vala ki essek az mezitelen kard az keöpeöniegh alol [Mv; MvLt 290. 205a]. *1631:* latam hogy ki jöuenek az aito(n) Kalmany Gergely, Böruej Istua(n) es ez az Meszaros Giörgy ereössen vonakodnak vala ... Bőruej Istua(n) jol megj üte Kalmany Gergelyt, Gergelys megh üte Börvejt [Mv; MvLt 290. 49a]. *1639:* az legent ... en nem latta(m) hogy Lippai Istuannal vonakodot [Mv; MvLt 291. 207b]. *1644:* ez az Kerekes Balas fiais ... be jöue, s euel az Baczio lanossal kezdenek vezeödni s kis be mentek az ajton, egi kor latam hogy vonakodnak egj massal [Mv; MvLt 291. 111b]. *1720:* hogy oda érkezet az hol vonakodtanak Pajka Maftin es Nagy als Santa Máron meg üté egyczer vagy kétczer Pujka Maftint [Koronka MT; Told. 26]. *1738:* Lattam itt az uczán hogy most nem regen Nagy Gyuri meg fogta vala Kirilla Vonul(na)k az mellyén az ingét s' Kirilla Vonul az Nagy Gyuriét s' ott vonakod(na)k vala [Galac BN; WLt Oltyan Flore (46) zs vall.]. *1754:* Martsinán Demeter ... es ... Vlád Juon ... egj mással Vonokodván ugj mentenek volt az ökrök a' Földnek a' masik Végíre az honnon el is Vétetödtek s bé hajtattattak az Vdvarb(a) [Erdőalja KK; Ks 39. XI. 11]. *1758:* Roba Demeter meg ragadta Orosz Iván melyben ugy vonakadatt vélle [Szentmargita SzD; Ks 15. LXXVIII. 4]. *1792:* Péter ki vett egy kereket az An(n)ya Szekeréböl, s házához vitte, a mellyet minyárt Szekerében is tett hordásra készölvén, meg értvén az Anya Péter Csüréhez ment, visza akárván venni a kereket, Péter nem akarván engedni, együtt vonakodtak rajta [F. Lapugy H; Ks XLVIII/7. 15].

2. harcol, háborúzik; a se lupta; kämpfen. *1653:* benne rekede a német az országba, és tova fel Eperjes tájatt volt Básta az ő hadaival, és ott vonakodott Bocskaival [ETA I. 94 NSzF].

3. veszekedik, vitázik, perel; a se certa, a se judeca, a fi în proces/litigiu cu cineva; debattieren. *1582:* vonakodnak egi hold feold vegeth [Gidófva Hsz; HSzjP]. *1600:* Az peres helt, a hon most az Orozhegy kosar wagyo(n), Farkaslaki hatarnak tudo(m), az Orozhegieknek soha semminemeö birodalmokat ott ne(m) ertette(m), hanem im most erte(m) hogy bele mentek, es wonakodnak wegette [UszT 15/105 Chortan Benedek Palfalui, zabad zekely (70) vall.]. *1604:* Az malomba ualek Czur Jakabne is ot üala kerdem mint alkût az falual az malo(m) feleol miuel hogy ertette(m) uala az eleot hogy uonakodnak felette [UszT 18/177 Nicolaus Demeter Libertinus de Bogarfalua vall.]. *1644:* latam hogy vonakodnak vala az palcza felet [Mv; MvLt 291. 421b]. *1655:* Tudom azt hogy Barrabas Giorgj az Kezdj Vasarheliekkel eleget vonakodvan migh ele [Kvh; HSzjP Szabo Mathe (50) Dalnoki pp vall.]. *XVII. sz. e. f.:* Bencze Mattiasis ferencz Palis wonakodanakis erette [Szentegyházasoláhfalu; OfLev.]. *1740:* Ezt[a] most Opris Gligor birja s vonakodnak iránta edgjmással [Pányik K; Mk. – [a]A földet].

4. húzódzkodik, nem szívesen engedelmeskedik; a se eschiva; etwas zu vermeiden versuchen. *1592:* az polgarok Biro vram hiuatalliara resten jeonek be az Tanach hazhoz, kit eo kegmek varosul keserves ziuel veznek hogi az regi Attiainknak dichiretes niomdokit illien vonakodua keouetik [Kv; TanJk I/1. 185]. *1842:* Én megis felejtkeztem mit igertünk, de mégis ugy emlékezem hogy hogy az vetés alá földbe igértünk 30 véka magnak valot – ennek meg adásárol akkor se vonakodtál – Tudod hogy mit igértünk – a' mit meg nem adtál panasz nélkül add meg [Veresegyháza AF; DobLev. V/1241]. *1843:* A szokott taxákat fizetni és az úrbéri szolgálatot megtenni vonakodtak-é ezen három helységek lakosai azólta, amiólta Varga Katalin közettek járogat? [VKp 69]. *1846:* a' musikusok ... menni vonakodván Darvas János el távozott a Fogadobol [Dés; DLt 530/1847. 27]. *1847:* a' szentatya vonakodott a' királyné gyónása árulója lenni [Méhes 4]. *1848:* ha ön fizetni, vagy egyezkedni vonakodnék, azon esetben intetö aszszony a' többször emlitett öszveg fel vételére mindent, mit a' törvény, és igasság meg engednek – el követend [Kv; Végr. 1]. *1852:* 19ik Januarii 852 Kántor Céhgyüllés tartatot feljelentődött, hogy több mesteremberek a Céh Cassájába tartozó tömegi Camatokat a maga rendin bé fizetik – többek pedig ... tartozásaik kamatjaikat fizetni vonakodnak [Kv; ACLev. 32]. *1856:* Bánfy (!) Jósef ur a' fizetés iránti kötelezetségének mind ez ideig se tett eleget, 's jol lehet több rendbe fel szollitottam, eleget tenni vonakodik vagy legalább halogatja [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1399 Dobolyi Bálint kérv.]. *1875:* Kelemen Márton a papi és kántori bért megfizetni vonakodván ... felszólíttatik tartozása megadására [M.bikal K; RAk 518].

vonakodó verekedő, dulakodó; bătăuş, care se încaieră; schlagsüchtig. *1755:* Panit Istvanne Kalos Kata meg fogta a méllyen az inget ... Juvonnak ezt mondván gyértek fogjátok meg, dé Senki nem menvén él fogására hogy es mi formában vonakodtak dé ugj hallotam hogy ... vonakodo uttyokban az Béres meg fogván és ugy az földön vertek [Nagydevecser SzD; WLt Marosány Jovon (60) zs vall.].

vonal 1. képzeletbeli határ; linie, trăsătură imaginară care indică o limită/o direcţie; imaginäre Grenze. *1844:* Groff Mikes Benedek kéri: hogy ... Fiadfalvárol Keresztur felé a' hidra menöleg egyenes vonalba nyittassék újj út [UszLt XI. 85/1. 87]. *1846:* mind végig azon holt árok közepe vonala szerint tették a' ki járást, és ki határozást [Nyárádkarácsonyfva MT; EHA]. *1860–1861:* Tawai: A m. sámsondi, m. kölpényi, m. madarasi és m. bándi – mind egy vonalban levők ... E tavak hosszsa mintegy két mertföld [Benkö, MszIm. 8].

2. hosszanti irányú sávocska; fîşie verticală; Linie. *1849:* szeg sárga paripa, homlokán csilag, orrán balfelöl fehér vonal, béka száju és hátulsó ballába szár [HSzj *békaszájú* al.].

vonalozott liniat, cu linii drepte şi regulate; mit Linien. *1867:* Jelenleg kaphatok … vonalazott irka táblával 6 levélből álló egy rizma 240 darab 2 f 14 xr íve 1 kr [M.bikal K; RAk 161 kl].

vonás 1. húzás; tragere; Zug. *1728:* ki ki czinkus vonása után valo részivel bene contentus leszen [HSzj *cinkus-vonás* al.]. *1783:* Ugy esett értésére … Hogy … Arannyan, Felsö Nádason, Kis Rapoltan a' mely portiotskák … Bernád György Ur(na)k Czinkus vonása szerént … jutattak a' mely részetskek egyenesen az Exponensekre, és több Testverekre háromlattak azokat … Groff Miko Miklos Ur eö Nága árub(a) tévén Nággadnak[a] volna szándéka meg vásárolni [H; JHb XXXI/55. – [a]Br. Josika Dánielnek].

2. halászháló bevonása; tragerea năvodului; Einzug des Fischernetzes. *1727:* csak égy vonással annyi halat husztunk k! hogj az Gyalamnak az Csupja ollyan teli volt hallal hogj töb belé nem férhetet [Mezösztpéter K; Berz. 14. XVIII. 19]. *1744:* a Korda Györgyné Aszsz. ö Nga tojab(an) ugy annyira meg szaporodott volt az hal, hogy … egy Vonással hat s hét Száz halat is ki vontak [Mezöszengyel TA; JHb XI/18. 27]. *1768:* a ki vágotta a véket, azé volt az elsö vonás, de annak utánna akár mellyik is szabadoson, és minden viszszálkodás nélkül azt meg vonathatta, és halászhatott [Tóhát TA; JHb XI/22. 6].

3. rángatás, cibálás; încălcrare; Riss | verekedés; bătaie; Schlägerei. *1582:* Ach Mathias … vallia … azt mongia vala Olaios Georg, bizony zep dolog hog fegwert hoz ream, mert a' labodalis engemet illien beteges embert meg Niomorithatnal en semmi vonast vag verest Nem lattam oth [Kv; TJk IV/1. 76]. *1600:* Catherina consors Thomae lakatos … fassa est … Chako Balint … oth azon archűl chiapta de en azt nem latta(m) chiak lattam az ewsteókeön vonast es hogj … Boldis Jacabne kyalta hogy ne hadgiatok mert el vezthy az embert [Kv; TJk VI/1. 443].

4. kivonás; scoatere; Auszug. *1619:* Azmelyet nemhogy nagyságod, de még más is teljes életében nem hallottatok, hogy az hatalmas császárnak egy szablyája vonás nékül s egy pénz költsége nékül ilyen hatalmas országot, mint Magyarország és többek, így lábaihoz hajtotta volna egy keresztyén fejedelem, mint az én uram [BTN[2] 363].

5. harangozás; trasul clopotelor; Glockenziehen. *1680:* Az Kis Harangatt megh vonatvan nemely szegenyek(ne)k, minden vonastul adgyanak d. 3. sub poena f 3 // [Dés; Jk].

6. jegy, sebhely, forradás; cicatrice; Schmiss. *1825:* a' bal pofáján szeme alatt a' vak szeme felé egy forradás forma vonás van [DLt 924 nyomt. kl]. *1849:* Gesztenye pej paripa orrán egy vonás [HSzj *gesztenyepej* al].

7. írás, tollvonás; scris; Schrift | szó; cuvînt; Wort. *1791:* Pal Mihaly keze vonasa [Torockó; TLev. 5/7]. *1792:* vállalánk kezességet Báboni Bodis Mártonért … hogy valamikor a' Mltsgs Vduar Provisoratussa parantsolni Méltoztatik Törvényre Sistaljuk … Mellyet ha nem effectualhatnánk Vinculumat Subealjuk és fejenként Satis facialunk a' Törvénynek mely kezes Levelüket Nevünk után tett + Vonásunkal Corroboralunk (!) [Nagyalmás K; Somb. 1]. *1880:* Amilyen szívesen fogadott[a], amilyen szerető jóindulattal szidott, mocskolt engem egy álló hét minden áldott napján, amilyen barátsággal bizonyitotta meg nekem, hogy de silány mindaz, amit én firkáltam, hogy be nincs abban egyetlen igaz vonás, be sötét, derűtlen, unalmas – de úgy, idők jártával milyen türhetővé tehetem én magam az olvasók előtt –, azt te ott a falun, te rusztikus Jakab Ödön, nem is képzeled [PLev. 81 Petelei István Jakab Ödönhöz. – [a]Gyulai Pál].

8. erőszakoskodás; violenţă; Gewalt. *1746:* Akár vrbarialis Taxát, akár ordinárium Militare Quantumot repartialnak, mindenkor tartoznak az Falut a' Popa házahoz convocálni, és in p(rae)sentia Incolar(um) a' Popával specificáltatni mit vetnek fel, s mijért, hogy az eddig alattomb(an) lőtt repartitiok mián volt dissensiok, huzások, vonások annál jobb(an) antevertalodhassa(na)k [Déva/Bulzest H; Ks 62/10] | Étető Ferencz Ur(am) … Sem Nemesekkel, Sem Papi rendel, Sem a Szegény Parasztakkal helységűnkben erőszak tetel nélkül meg eddig nem élhetett … s jo Lelekkel el mondhatom, hogy helysegűnkben Parosztokul légyűnk Aprostol Nagyostol 80. Párral de azak közűl igen kevessen találtatnak a kiken Valami erőszakas tételt vagy huzással vagy vonással nem Cselekedet volna [Szentegyed SzD; WassLt Kis Pavel (79) zs vall.]. *1794:* Minekutána Nemes Zaránd Vármegyében Vályé Brád, az Mltg(o)s Dévai Uradalomhoz tartozo Falu (!), volt Dsugyájok Bulza János ellen … fel tett Sérelmeket, huzássait és Vonássait Czikkelyenként ki tették volna. Meg kerestettünk Nemes Donáth János uram Mltg(o)s Uradalom egyik krajnikja által … hogy az V. Brádi Communitásnak Instantiájában ki tett Czikkelyeire közönséges Vallatattást vinnénk véghez [Ks 81. 57. 56 Balogh Ferencz Z. vm. szolgabirája és Nemes Gábor Z. vm egyik rectifiator cassariussa nyil.].

9. nyomorgatás; torturare, tortură; Tortur. *1662:* A húzásnak, nyúzásnak, vonásnak, fosztásnak, mások igazságának elfordításának, elnyomásának, a lelki-testi megnyomorításnak, igazság megkötésének, kötve tartásinak, minden kegyetlenkedéseknek fortélyos törvénye, súlyos decrétum, articulus írások (mellyek ellen jajt kiált isten Esaiás által) s több sok effélék tegyenek bizonságot [SKr 714].

10. odahúzódás, vonzódás; atragere, atractie; Hinzug. *1657:* Vala is sokféle zsibongás az statusok közt, mind az fejedelemhez való idegenség, mind Bethlen Istvánhoz vonás, mint töröktől félelem miatt, s kedvetlenek is valának [KemÖn. 174]. *1664:* Mint lehessen oly nagy híre az én Szathmárt való járásomnak, realiter hogy igaz legyen … alig hihetem; hogy ott létemet tudják, kétség nélkül el kell hinni, de ott én általam mik tractáltattanak, bizony azt oda ki magyar nem tudta, se hogy tudja, nem hiszem, de afféle informatiókat az emberek gyakrabban az nagyok pártjára való vonásért cselekszik, hogy magukat, bár másnak veszedelmével is, de segíthessék [TML III, 147 Teleki Mihály a fejhez]. *1678:* Hidgye Kgld, komám uram, az magyarok ő naga felől való jó informatiójik sokat nyom az fővezér előtt. Azt kellene néki voltaképpen insinuálni, hogy azok az emberek mindent az német császár instigatiójából és ahoz való vonásokbúl cselekedtenek és hogy ő naga hatalmas császárnak akarván szolgálni, az magyarokat hűségében akarja megtartani, azért lázzasztottak fel másokat is [TML VIII, 53 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

11. elkészítés, építés; facere; Fertigung. *1750:* Spotály ház fedelire és csatorna vonására tött költség … HFlor 25 d 8 [Kv; Szám. 70/VIII. 18].

12. adórovatali egység, dika; unitate de dare; Steuereinheit. *1558:* Dica Wonas facit viiii | Summa Dicarum Wonas facit [Kv; Szám. 1/III. 3, 15]. *1561:* Az vrajm egez waraswl Megy ertettek byro vramtol az varas zewkseget vetettenek egy wonassra Etwen penzt [Kv; TanJk V/1. 109]. *1570:* zorgalmato]lagal Minden Rendbely Embertwl kemelethlen fely zedyek az Eleby vonasokat [Kv; TanJk V/3. 18a]. *1571:*

Az vonasoknak Igazitasara valaztottak eo kegelmek keozzwleok kiket megis Eskwttenek ... Az Thanachbely vraimis valaszanak Negyet keozzwlek, Es azon keppen Megh eskwssek eo kegelmek az vonas dolgara azt kewannyak az zaz vraim [Kv; TanJk V/3. 30a]. *1573:* Eo k. zoltanak az Kakas Andras vonassa feleol Azt akaryak hogi az mynt az Niolcz vraim ely Rendeltek azt meg aggya [Kv; TanJk V/3. 79b]. *1575:* Byro vram ... az Mynappy adot kewesly ... Annakokaert ... vetettek esmet eo kegek egy vonasra d 50 [Kv; TanJk V/3. 110a]. *1578:* adot eo kegmek nem zoktak wetny, Nem is lehet az wonassoknak el Igázetassa es az laistromok wyetassa nelkwl [Kv; TanJk V/3. 157a]. *1582:* Az farkas vczay fertalban zam zerenth vagion vonas 153 1/4. Az Zabadosok vonassy az fertalban theottenek 17 [Kv; Szám. 3/VI. 5 Diósy Gergely not. kezével]. *1585:* Minden vonasokra kileon kileón eoteodfel forintot zamlalwan tezen ez fertalnak Adaia ezen esztendeőben amint fel vetteteth f. 617/62 1/2 [Kv; Szám. 3/XXIII. 1]. *1594:* eo kegmek nem kemelhetuen sem eo magokat, sem az keosseget, vetetek Egi vonasra Adot f 1 [Kv; TanJk I/1. 240]. *1601:* Hogy penigh mind affele restantiakkal eggyetemben elegsegessebek lehessenek biro vramek, es iobban correspondealhassanak az zeoksegnek vetettenek azert Adott egy vonasra fl. 2 [Kv; TanJk I/1. 378]. *1620:* hogj ... az Inscribalt quartat ... vyabban megh Arendalhassuk, Eő kglmek ... vetettek egy vonasra f 2 [Kv; TanJk II/1. 297].

Szk: *~t vet vkire. 1570:* Ertyk eo kegek aztis hogy Feyerwary Imre adot Nem akara adny sem wrzeny ... ezt eo kegelme Byro vram ezt Neh engedye hane(m) wonast vessenek Rea es az adot mynden Engedelemnelkwl megh vegek Rayta [Kv; TanJk V/3. 13b].

13. bizonyos pénzmennyiségnek megfelelő összeg; o anumită sumă/cantitate de bani; eine bestimmte Summe. *1621:* 20 May ... Aldozo Napian el erkezuen az uy kereztyenek mellieket Vrunk eö Flge kwldeott be Erdeliben. B. V. es Tanach akarattiabol, es paranchiolatt(iabol) gazdalkottam nekiek ez szerent a' mint keouetkezik Vagattam fel keozikben hust harom tagot ... Vetettem Vasar biro vraimekkal kenieret Nro: 9 ... Sert paranchiolua(n) B. V. hogi az meni szwksegh annyt adassanak: keőlt reaiok ket helien adua(n) sert vonas Nro 12 [Kv; Szám. 15b/XI. 46–7]. *1751:* It az s. v. sertések me judice drágák voltak 2. párt vettem ... regel ha élek meg inditam nem szégyelettek kérni nagyab szerűert hfo. 8 s még 9 for. közönséges vala 6 s 7 vanásan egy az kiket az én Számomra ez elött vettek vala azok nékem nem tetzének, az 6tot el adatam egyért 5 vanast attak [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1756:* Anno 1756 Die 7 January Történyt oly dolog ez mű becsülletes Chéhunkban, hogy Szilagyi Győrgy Uram meg alkutta Hajdu Joseph Uramtol az Venség Locumat az becsülletes vénség előt s égyczersmintis aere parato jo folyo Pénzel ugy mint tizen két vonássakkal exolválto oly conditioval hogy meg nevezet Szilágyi Győrgy Uram, ugy mint Catholica Részrol minden Officiumat ennek utánna, az becsületes Chétol, Chénak Privilegiuma es Articulusi szerint meltán praetendalhatya Attestál az betsülletes Venseg fide nostra mediante Che mesterivel együt [KCJk 37a].

14. az adókönyvbe bevezetett adófizető polgár/adófizetésre kötelezett ház/család; persoană/casă/familie supusă la dări; Haus/Familie, die zum Bezahlen der Steuer gezwungen wird. *1579:* Ertettek e mellet kwlemb kwlemb zwkseges koltsegeket, mind Az wy Eztendeonek meg zerzessere mint penig egieb feo Menyegzokre valo aiandekozassok myat. Melyeknek meg letere eo kegme Byro vra(m) adot is kewanna. De Miert hogy Az vonassokat zwksegh az vnionak tartassa zere(n)t elózer meg latogatny, es az Registrumokat meg wyetany, es Annak vtanna vgy zoktak adot fel wetny wegeztek egez warassul ... hogy eo kegmek Byro vram tanachyawal wysellie(n) effele zwksegekre gondot keolchenezessel is [Kv; TanJk V/3. 181a].

15. vonakodás; codeală; Vermeiden. *1657:* Az hintó ablakában ülve két igen fő lantos gyermekek cifra öltözetekben: egyik német, másik francia. Az várasban bémenvén, esmét hatalmas lövések; azután midőn megtelepedének, currus triumphalis az utcán mesterségesen vonás nékül mutatta magát [KemÖn. 63].

16. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *ujjat ~* ujjat húzás; războire; Streit. *1662:* a török császárral való ujjat vonás a fejedelemnek magának is hamar s időelőtt való veszedelmét, szerelmesinek is nagy kárt, szegény hazára is nagy romlást, pusztulást, végházainak elveszését s több illyen gonoszokat hozhatna [SKr 396].

vonásforint 1. ötvenegy krajcár, ill. százkét dénár értékű pénznem; monedă cu valoare de 54 de creițari; Geldmünze im Wert von 51 Kreuzern. *1694:* háram vanás forintakat [Kibéd MT; NkF]. *1714:* Az Polyani Jószág felöl a miképpen mais az Atyafiak asserallyák és az Polyáni emberek(ne)k hamisságokat Causallyák hogy nem akarnák hogy Ngod meg venne. Ujjabban gondolkodván felöle szűkségtölis kinszerittetven meltoztassek Nsgd Negyven Vonás forintokat zálagjára adni es míg valaki közüllünk (: mellyet nem igen remenlek :) ki valtana addig manutenealni [Egerbegy TA; JHb XVI/11 Harsányi N. Miklós kezével]. *1724:* Midön volnek ... Zilahon Nemzetes Matolcsi Biro Györgj uramtul, Levaltom Nemes Karaszna Var(me)gjeben Magjar Keczelben lévő fel öröksegemre ... tizenhat vonás forintokat marias Penzűl ... es adtam altal Nemzetes Matolcsi uramnak minden hozza tartazando szanto, es kaszalo retekel (: a Szólón kivűl :) irtasaval edgyüt [Zilah; Borb. II]. *1733:* Levaltam Nemzetes Dobai Istvan Uramtol haram Vonas forintakat az jövő Csőtörtok napjaig [Ne; DobLev. I/137]. *1736:* Barta Ianosnak ... adtam 9 vonas forintokat ezt akkor kerte mikor bort vőtt az Lakodalomra [Torockó TA; Bosla]. *1746:* nagy szűksegeket és remenkedeseket meg tekintvén Nzts Somlyai Mihály ur(am) eő Kglme ada ... őtven Vonás Forintokat kőlcsön [Déva; Ks 78. 20.1]. *1750:* percipialtunk Antoni Uramtul ött vonas firintokat (!) [Kv; KCJk 127b]. *1766:* egj őt esztendős tanult Tulak őkret 13 ~ tizen három Vonas forintokon adott el [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 18]. *1768:* Bolkány Ráduly ... hozott vala Czikbol egy almas szürke kantza Lovat, mikor elő hozá fejér hállyog vala ugy emlekezem a bal szemiben ... Bolkány addig Nem látván a szemiben az hallyogot, hogy mi meg mondok meg unokozék a kantza iránt, és két vagy három hét mulva ada Vlad Tárásznak 20 Vonás forintért [Bereck Hsz; SzentkGy Sztán Márton (37) vall., Jos. Szörtsei kezével]. *1770:* Nyigának a koresoma pénzért ... számtarto Uram meg tiltotta négy ökre árát 133 vonás for(intot) és még mais pénzéhez nem juthat [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. *1774:* attam az Gyalakuti Sokadalomban ... egy pár meg hizott béres okrőt, hogy meg hibáztak volt, az Mészárosok(na)k 55 ~ ötven öt vonás forinton [Szentdemeter U; LLt Vall. 123]. *1795:* azon Fundusért 300 ~ háromszáz Vonás forintokat szép folyo ezüst

pénzül le számláltata [Torda; JHb XX/41]. *1810:* az ő Nagysága renovatiojának felyebb irt 170 Vonás Forintokra, ment Betsüjét ... lehuzván az egész Malom 570 Vonás forintokra tett betsüjéből meg marad négy száz V for. [Doboka; Ks 76 Conscr. 91]. *1817:* Adott ... negyven vonás forintakot és ... huszan négy pénzeket [Mv; DE 3]. *1841:* (A teleknek) 30. veder borban lett elidegenittetése ... a Tanuk bizonyittyák ... aztis, hogy az elzálagasittáskor egy veder bornak árra egy vonás forint lett légyen [T; Bosla].

Szk: *vhány ~ban megbékél* bizonyos pézösszegben megegyezik. *1763:* tizen öt vonás foréntben meg békéllettenek, melynek három foréntya nékünk mint tömlöcz tartonak fárodságunkra, négj forintya ã sérelmesnek ... adatott [Mv; Told. 16/51] * *vhány ~on marad* bizonyos pénzösszegért adódik el. *1767:* a (!) ötod fél Véka buza maradgjan harmad fél Vonás forintba [Polyán TA; JHb XVI/32].

2. jelzői haszn-ban, cu funcție de atribut; în attributivartigem Gebrauch: vhány vonásforint értékű; în valoare de un anumit număr de forinți; von einigen Forinten. *1796:* Özvegy Groza Vasziliáné Marina, és két fiai ... sok rendbeli terhes környül állásaikra nézve 35. id(em) harmintz öt Vonás forint betsü mellett ... égy hasábotska szöllejeket Zállogképpen alkuvák és adák el Titt. Bartok Sándor Vrnak, és Posteritassinak [M.igen AF; DobLev. IV/757. 1a].

vonásigazgatás az adórovatali egységek kijelölésének, valamint az adó beszedésének irányítása; dirigarea stabilirii unităților de dare; Bestimmung der Steuereinheiten. *1586:* Kerik Biro vramat eo kgmet varosul, tanachaúal egye(te)mbe, hogy eó kgmek valazzanak Negy vraimat eonneón keozzwleokis az Vonas Igazgatasara, hogy az vnio Tartasa zerent Niolcz Zamwwan legienek [Kv; TanJk I/1. 21]. *1602:* Megh ertettek eo kgmek varosul az be gyewtesnek okayt biro Vramtol: Elseoben az vonas igazgatasanak bizonios kywaltkeppen valo okokert de feokeppen az valaztot zemelyeknek betegsegek miat valo haladasat; Keryk eo kg(m)et biro Vramat tanachbely Vraimmal egyetemben hogy eo kgmek ne halazzak, hanem menteol hamareb menyen Veghez [Kv; TanJk I/1. 408].

vonásigazgató 1. városi választott tisztségviselő, aki megállapítja, illetve kiigazítja az előző évben a városi polgárokra a dikarendszer szerint kirótt adót; funcționar ales al orașului care stabilește sau rectifică unitățile de dare; Amtangestellte, der die Steuer in einer Stadt bestimmt. *1585:* 14. Januar: Főzettem az vonas Jgazgatoknak Egy boryu főt labaual ratua ment vayra ratny d. 5. [Kv; Szám. 3/XXII. 56]. *1593:* Varosul lathwan ith ez Varosban az Luxust mind az ferfy rende(n) s mind feokeppen az Azzony Allaty es leanzo renden az Ruhazat dolgaban ... Vegheztek azert eo kgmek eghez varosul ezt megh Zabolazny, Az vonas ighazgatoknak azert Jlien potentiat Attak, es keowetkezendeo Wdeobennis Adnak, hogy, Akiket latnak hogy vagy eo maga vagy feleseghe gyermeke, hozzaiok Allapatiokhoz[a] zegensegekheoz kepest Ne(m) illendeo feo es draga Ruhazatokat ... vissel vagy visseltet, haatt Ameny Adoott erdemlene ket Anny Adora Irathassak vethessek, kit az Ado zedeok ereosse(n) meg vegienek raytok [Kv; TanJk I/1. 206. – [a]Kihúzva utána *Gazdagsagokhoz vagy*]. *1604:* az mostany bé gyewytesen eo kegielmek varasül vonas igazgatokat rendelienek, hogy azert Job modgiawal az wonassnak igazytasa veghez mehessen igy vegeztenek eó kegek feleolle, hogy az kewlseo megh egett fel hagiott haz helyeket vonasra ne vessek hanem mind addegh bekewel maraggion az megh házat epit raita es fewstí megien [Kv; TanJk I/1. 465].

2. jelzői haszn-ban, cu funcție de atribut; în attributivartigem Gebrauch: városi választott tisztségviselőre von.; referitor la un funcționar ales al orașului; Steueramtangestellten betreffend. *1592:* 1591 Eztendöben Az o Calendarium zerent 31 die Decemb(ris) Az vonass Jgazgatto vraimnak, Eö kegyelmekenk feözettem Eö (!) Zerentt [Kv; Szám. 5/XIV. 213 Eppel Péter sp kezével]. *1625:* hozattam Rowasra vonas Igazgato vrajmeknak; Es mikora(n) Eő kglmek szamoson ... Fejerwarra ala kelletett mennj pinczie Tokokba(n) es konderokba(n) be teőltven ... vgj mint Bort vr. 41 És Eytt: 5 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 236].

Vö. a *vonásigazító* címszóval.

vonásigazítás az adórovatali egységek kijelölése, a dikák értékének megállapítása; stabilirea unităților de dare; Bestimmung der Steuereinheiten. *1573:* valaztottak Az vonas Igazitasra keozzwlek [Kv; TanJk V/3. 70a]. *1578:* Kerik eö Kegmek Byro vramat ... walazzon negyet az vraim keozzwl eze(n) wonas Igazetasra [Kv; TanJk V/3. 157a]. *1579:* e leowendeo gywlessigh ... Az vonas Igazetas Megh leze(n) [Kv; TanJk V/3. 205a]. *1582:* <En N> Eskeoze(m) az elo Istenre feoldnek Mennek Torempteoie<r>e ... hogy az varasnak valaztassa es az vnio tartassa zerent e mostany varostul, Ram byzot vonas igazetasba, hwen el larok ... az wonas Igazetasnak Tytkiat ky nem lelente(m) Jsten enge(m) vgy segellie(n) [Kv; TanJk V/3. 256b]. *1586:* lathwan az harom olah falunak[a] Sok eztendeoteol fogwant Veszekedeset haszontalan voltat vgy Anniera hogy Inkab kezdene az Varos az falukra keoltenj hogy sem Mint beleolle hasznot Venny Annak okaert ... Intettek Az Vonas Igazitasra el valaztot Vraimat, hogy ... ez harom falut Regestralliak, panazolkodasokat megh halghassak Erchek, es el Igazgassak [Kv; TanJk I/1. 40. – [a]Alsó-, Felsőfüle (TA) és Asszonyfva (NK)]. *1661:* Anno 1661 esztendöben választattam ismét az vonásigazításnak tisztire [Kv; KvE 185 LJ].

vonásigazító városi választott tisztségviselő, aki megállapítja, illetve kiigazítja az előző évben a városi polgárokra a dikarendszer szerint kirótt adót; funcționar ales al orașului care stabilește sau rectifică unitățile de dare; Amtangestellte, der die Steuer in einer Stadt bestimmt. *1582:* Az Vonas Igazyto Vraymra walo keolchyegh [Kv; Szám. 3/V. 4 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* 4 Janua: Az vonas Igazyto Vraimra az My költ ... Summa facit d. 60 | 11 Janua: Főzettem az Vonas Igazito Vraimnak Ebedre ... Harmadyk talra Egy tehen hus peczhyenye d. 6. Egy boryuhus peczhyenye d. 8. Egy nyul chymer 17. Egy tyuk swtwe d. 5 [Kv; Szám. 3/XXII. 52, 54]. *1590:* eó kgmeok az regy zokas zerent tablara larwa(n) walaztottak eo kegmeok elseobe wonas igazetokat [Kv; TanJk I/1. 152]. *1593:* die 4 Januarj az Vonas Igazito wraimnak feózetem ... diot sasahoz (!) weottem f – d 2 [Kv; Szám. 5/XXI. 8]. *1596:* Főzettem az Vonas igazito Wraimnak ... 1. Tar peczyenyet p(er) d 7. 1. Malaczot, suttettem meg p(er) d 9 [Kv; Szám. 6/XVII. 9 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* feozettem Eoteotzer eo kegmeknek Ebedet ... feozettem hatotzor az vonas Igazito vraimeknak [Kv; Szám. 7/XII. 5 Filstich Lőrinc sp kezével] | walaztottak ew kegmek keozzewl vonas Jgazito vraimnak Leorincz Hozt Nicolaús Markot Bachy Thamast Vas Gergelt [Kv; TanJk I/1. 305]. *1609:* Kezdettem Vonas igazito Vrajmnak feozetnj [Kv; Szám. 126/IV. 13]. *1621:* Egy

keouer kappant ueuen ... eo kigmekys vonas igazito vraym chiodalkozthak keőuersegen d 11 [Kv; Szám. 15b/XI. 309]. *1625:* Vonas Igazito Vrajmnak feőzettem Ebedre Giomberbe szaggatot Tiük nro 2 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 232]. *1637:* Miuel Colosuarat egi hazis Ado fizetis nelkwl nem lehet. Igi Azirt annak idein Vonas igazito vraim kinek, kinek, az eo portioia szerent, az mi adot rendelnek tartoznak Comportalni ha Eöreoksiget birnak ... minel Eppitis kiuántatik, fw kippen az heazaton eo keglmegh tartozzanak Eppiteni [Kv; KvLt IV/28].

Vö. a *vonásigazgató* címszóval.

vonáskodik perlekedik; a se judeca, a fi în proces/litigiu cu cineva; sich mit jemandem in einem Prozess befinden. *1767:* Tudgya é a Tanú ... hogy ... Veres Mária és Sára Aszszonyék Uzoni Kispál László és Bálint Uraimékkal a Simon és Veress Jusson valo appertinentiak Felett vonaskodtak (!) és máig is pellekednek [Kökös Hsz; Kp IV/246 vk] | Mikor Uzoni Kispal László és Balint Uraimékkal Veres Mária és Sara Aszszonyék a Simon és Veres Jusért vonaskodtak; az én Vejem Pál György akkor Pap György Ur(na)k szolgája volt [Kökös Hsz; Kp IV/249 G. Kökösi (45) jb vall.].

vonásregesztum adónyilvántartás; registru de dări; Steuerregister. *1592:* 4 febr Az Notarius vramnak fizettem az vonas Regestum chinalasatol f 6 d 0 [Kv; Szám. 5/XIV. 128 Eppel Péter sp kezével].

vonásszám az adórovatali egységek/dikák száma; numărul dărilor aşezate; Zahl der Steuereinheiten. *1582:* Az Keozep vczay fertalban az vonas Zam tezen 196 1/2 [Kv; Szám. 3/VI. 4 Diósy Gergely not. kezével].

vonat 1. szállíttat; a dispune să fie tras/transportat undeva; transportieren lassen. *1589:* 22 May vöttem 4 zal fat az varos zamara melliet az pispek maioraba uonattam f. 1 d. [Kv; Szám. 4/X. 60]. *1597:* Az keozepseo Zamoson valo palohoz, az Jspotali molna elleneben, vonatek az legeniekkel ket kozorofat, es ra tetetem, hogy meg meeg kezwl bizúasban iarhassanak raita ittal penzt adek nekik f – d 8 [Kv; Szám. 7/XII. 16 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1625:* Az leueo zerzamokat estue keseon Vonattam az Czinteremben, atta(m) egy giortiat ... d 2 [Kv; Szám. 16/XXXV. 158]. *1653:* Ide M.Vásárhelyre is mint szintén más székes helyekre hadat gyűjtöttek vala a maros-széki fő székely emberek és a piaczra sok lövőszerszámot vonattak vala [ETA I, 47 NSzF]. *1710:* Toroczkai feles hadakkal Kocsárdnál vala, hogy a Maroson való általjövetelit impediálja Rabutinnak, de amaz a Maros partjára ágyúkat vonatván, onnan lőtetni kezdi a kurucokat [CsH 342 1704-re von. felj.]. *1747:* Láttam Szemeimmel mikor Gyeraszin Andreka ... östve késön két ökörrel egy nagy jó szál fát vonatot az sokszor meg nevezet tilalmas Erdőről az Faluban [Cintos AF; SzentkGy Gyeraszin Todor (69) jb vall.]. *1752:* szekerit arestalván Bako Györgyni vonatá a város [Sszgy; HSzjP Sigismundus Zajzon (67) vall.].

2. felhozat; a dispune să fie adus (ceva) din ...; aufbringen lassen. *1585:* 8 Maj Egj bortt vonattam az Medwe Leorincz pinczeiebwl Atta(m) Attul d. 28 ... 30 Maj ... vonattam egj hordo bort Attam twle d. 24 [Kv; Szám. 3/XVI. 37–8].

3. felállíttat, felhúzat; a dispune să fie ridicat ...; aufstellen lassen. *1657:* Az herceg Munkácson tanálá az fejedelmet ... amaz is fejedelmi ember, princeps imperii et Litvaniae dux vala. Mezőben sátort vonyatván, ott lőnek szemben egymással [KemÖn. 290]. *1662:* Ugyanazon esztendőben jött vala Janusius Radzivil litvániai herceg, a fejedelmek és birodalmak látogatására ... kit a fejedelem Munkácson die 22. Augusti igen méltóságosan fogadott vala, mert fél mérföldnyire maga személye szerint eleibe menvén és ott az útfélen sátort vonatván, ott várta vala meg az herceget [SKr 278]. *1741:* egj Vass Gjörgj nevü Ur szántasnak idejen ezen oldalra bé ereszkedő bércz alá Sátort vonatot volna és vgj oltalmazta ezen hellyet, hogj az Sájii más Urak emberei inkáb ne szancsanak ott [Velkér TA; Ks].

4. húzat, fektet; a dispune să fie culcat pe ...; legen lassen. *1599:* Makay Jakab Mihaly ... vallya ... azt az Huzar Ilonatt tudo(m) hogy ott az Theoreok feoldeonnis effele ky ado es be mondo volt az Teoreokeoknel, megh egyczer egy legennyel kaptak vala, es a' kadya teorwent latattwan rejaiok, eggyket a masik hatara vonatta az kadya, es vgy verete megh [Kv; TJk VI/1. 283].

5. felhúzat; a dispune să fie aşezat/pus ...; aufziehen lassen. *1582:* 17 oct(obris) Vonattam egy gerendat az felseó padlasban chynalasatol es fel vonasatol attam Ach Matthyasnak d. 40 [Kv; Szám. 3/V. 24–5 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* 5to Septemb(er), vettunk egy fenyw fa kazorú fat, melynek egy darabyabol az plebanos hazanal mely zobaban Ember Andras az predicator lakik, az gerendak ala egy mester gerendat vonatúnk mely az wisz mia megh weszet az faertt attúnk f 0 d. 45 [Kv; Szám. 3/XIX. 39].

6. bevonat; a dispune să fie tras/aplicat pe ...; einziehen lassen. *1592:* Az Malomhoz ... Egy kerekre ket wy falt Chinaltanak vonatta(m) Reyaya, harom Oh wassat attam Zegre 2 Apro wassat f – d 18 ... Chakanyoknak epitessere attam 2 Apro wassat tt f – d 16 [Kv; Szám. 5/XIV. 38–9 Eppel Péter sp kezével].

7. kifesztíttet; a dispune să fie întins pe ...; ausspannen lassen. *1776:* az Farkasak már kilecz (!) kopomat mind az egy jovát meg evék ... mind Szolnok varmegjebeliek azon Gyilkos Farkasok Mltgs Sogor Ur(am)tol mint Fő tisztitől* ezen varmegye(ne)k azon Gyilkosokra Satisfactiot kérek nem egjebet pedig hanem hogj magok boreikkel tegjenek Contentumot nekem ennek pedig executioban valo vételére hatalmasabb, marcialisabb embert nem tudok mint Mosa Laszlo Uramot, igen Fő vadasznak is tartvan ő kglmet eddig is de ugjan ezután annál nagjobb Fő vadasznak fogom tartani ha az egész nekem kárt tett societásnak az bőrit Szaraszto Deszkára Vonattja s aval Contentálni fog engem kivanságom szerint [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev. – *Főispánjától].

8. harangot húzat; a dispune să fie tras (clopotul); Glocken ziehen lassen. *1604:* Mikor az harom apro harangot vonattiak az beery tizen nyolch penz, mely chiak az harangozonak Jüth [Kv; RDL I. 77].

9. muzsikáltat, hegedültet; a pune (pe cineva) să cînte ceva la vioară; musizieren lassen. *1762:* Bőlöni Domboi Péter eő kegyelme: a Sz: Háromság tánczát az Hegedűs Czigánnyal vonatni, s másokat az tánez járásra nogotni, s izgatni nem irtozatt [Torda; TJkT V. 112].

10. szántat, kihúzat; a dispune să fie tras (brazda); säen lassen. *1771:* Eleitől fogvást ezen Rétnek régi Métait ugy tudgyuk, s ugy értük biratattni amint most Kigyelmetek előtt kijártuk, s az holl mostani kijárásunk után ... eő Nga(na)k Inspectora ugyan az eő Nga Ekéjivel Uj Barázdákot vonatatt [Burjánosóbuda K; JHbK XLIX]. *1778:* midőn ... eő Nsga irt Gondviselője az utrizált helyen barázdat vonatot, azon barázda vonás ... Mlgs Mara Lászloné Asz(szo)ny földin

esett és vonatott [Mezőméhes TA; WassLt Irsán Vaszilia (70) jb vall.].

11. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *karóba* ~ karóba húzat; a dispune/a ordona să fie tras în ţeapă; pfählen lassen. *1664:* Az commendáns penig ... Egyszer vetett adót, élést fel egy esztendőben, úgymint augusztusban, azt kiszedték tüzzel, fegyverrel; bírákat karóba vonatott, falut elégettetett, úgy vötte az adót [TML III, 77 Boldai Márton Teleki Mihályhoz] * *kérdőre* ~ **a.** felelősségre vonat; a face/a dispune să fie tras la răspundere; zur Verantwortung ziehen lassen. *1840:* Ferenczi Károly Uris méltatlanul gyanakodik réám[a] – házam Népére – mely gyanuért a' maga rendin meg kereszni el nem mulatom – tessék utánnom Eskettetni, hol – jártam – az irt időben – hát maga mikor imitt a' mott jár dolga – el-igazitása végett, az alatt valami Fatum történik énis gyanakadjam – és kerdőre vonjam – és vonassam [Dés; DLt 277 Balogh László foly. – [a]Gyújtogatás vádjával]. – **b.** meg/kikérdeztet; a ordona să fie interogat; verhören lassen. *1849:* felhivom a tisztelt kinyomozó bizotmányt ... Krizsán Máriát ... kérdőre vonatni ... hól, mikor minő és mennyi pénzen történt bevásárlását kimutassa [Kv; Végr. Vall. 6] * *korcsmára* ~ kiárusításra előadat; a dispune să fie scos la vînzare într-o circiumă; zum Ausverkauf vorstellen. *1664:* Irja Kegyelmed, egyik hordó bort ki kell korcsomára vonatni, de nem irja Kegyelmed, hol kell ki árulni. Mig Kegyelmed nem tudósít, nem tudom hova vonatni [TML III, 11 Veér Judit Teleki Mihályhoz] * *nyakába* ~ felhúzat; a ordona să fie pus în gît; aufhängen lassen. *1574:* Varga Imre es Veres Krestel Azt vallyak hogy ... Emlekezet Istwan kowach Nagy Istwannak az Margit feleol ... Igi zolt Istwan my keozem Enneke(m) vele ... Kerdettek eok ha volt valamy keozy vele. Nagy hyttre Eskwt hogy semmy Nem volt, Aztis Monta hogi ha meg ne(m) zwnyk teolle, Es ha az Teorwenbe elegednek egmassal Az felseo Inget Niakaba vonatya es ky veretty az kapwn [Kv; TJk III/3. 380] * *nyársba* ~ büntetésként karóba húzat; a dispune/a ordona să fie tras în ţeapă; pfählen lassen. *1593:* Galsai Ambrus zilahi hwteos ember ... vallia: ... Kresteli Marton ... toluaisagbannis talaltatot, mert egi vduarhelire (!) leginre toluaiul rea tamadot, eo magat ereossen meg vagdalta, pinzet el vette, es megh foztotta, kiert ha el nem zaladhatot volna, az teorueni niarsba vonatta volna erette [Kv; TJk V/1. 401]. *1710:* egy kővárvidéki, Mósa László nevű ember vala Kővár alatt, kit azelőtt sok ízben persequált Teleki Mihály, meg is eskütt vala, mihelyt Kővárt megvéteti, Telekit mindjárt nyársban vonatja, bizony meg is cselekedte volna [CsH 336].

vonatik 1. szántatik, kihúzatik; a fi tras (brazde); gesät werden. *1778:* ez előtt három esztendőkkel két Cancellisták által Tit. Asz(szonyo)m ő Nga barazdaltatta ki azon Méhesi határon lévő földek és Széna füvek között lévő Métákat, de sem killyebb sem fellyebb ugy tudom azon barázdák nem vonattak; hanem mindenött az elébbeni barazdalás Nyoma observáltatott [Mezőméhes TA; WassLt Irsán Ignáth (60) zs vall.].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *kérdőre* ~ felelősségre vonatik; a fi tras la răspundere; zur Verantwortung gezogen werden. *1802:* ide hatrébb ha a' fákban hijjanosság találna lenni, a' mostani számadok fognak irantak kérdőre vonatni [Torockó; TLev. 5]. *1843:* halva hogy Nyomozat van, képzeltem hogy énis kerdőre vonatom [Bágyon TA; KLev. Henning Andr. (36) vall.] * *nyársba* ~ büntetésként karóba húzatik; a fi tras în ţeapă; gepfählt werden. *1591:* Minthogi mindhez az bizonsagokbol, s mind az eoneon nieluek vallasabol vilagoson megh teccik, hogi ... Bathor Simon, es zappanios Jstuan, eoltek megh Zeoleos Gaspart, es Kis Georginet ... es eok voltak rekkenteoyis, ammint eo magok vallast teznek feleolle, teccik az teoruenek, hogi ... vegezetre mind ketten neggie vagatassanak es ezeknek tagai niassba vonassanak [Kv; TJk V/1. 109]. *1599:* Myerthogy ... zanzandekkal zabad akarattjokbol hoztak el az lowakat ... az A(ctor) heted magokkal rea eskeowen annak vthanna nyasban vonassanak mindeneknek peldajokra es tanusagokra [Kv; TJk VI/1. 377] * *produkcióra* ~ nemesség bizonyítására köteleztetik; a fi obligat la dovedire a rangului de nobil; zur Belegung des Adeltums gezwungen werden. *1770:* 19-na Martii indultam a táblára, az hová is érkezett volt a guberniumból olyan comissio, hogy mágnások, nemesemberek regestráltassanak, kiket is regestráltunk. A titulus az, hogy a nemesség palliuma alatt azok, akik nem nemesek, a contributiónak onusát ne subterfugiálják, de valósággal productióra vonatunk s félő, hogy a nyakunkba ne vessék nékünk is a portiózást [RettE 224] * *rabságra* ~ rabul/fogjul ejtetik; a fi luat ca prizonier; gefangen werden. *1662:* Szép keresztyén lakos népe[a], aki magát imide-amoda erősségekbe el nem vonhatá, vagy a Tiszán által nem szaladhata, vagy levágaték, vagy pedig siralmas rabságra vonaték [SKr 549. – [a]Magyarországé] * *tortúrára* ~ megkínzatik; a fi torturat; gefoltert werden. *1679:* Pro A Procurator Stephanum Dioszegi De Des ... dicit ... kévanom à jure hogy az Jk ... vonatassanak Torturara azert hogy adgya ki Complicessit és annak utanna égetessenek mégh mint ollyan nylvan valo egetők ... Deliberatum, az Circumstantiakbul is nylvan ki teczik az Ik(ne)k Istentelen Czelekedetek; azért Jura Regni meg öletessenek érette illyen declarationval, hogy Torturara vonatván elsőben az ura Hohér Dani, annak utanna fara kötöztetvén süttessenek mégh az Felesegenek pediglen Feje vetessek az Tűzbe [Dés; Jk 41a].

vonatkozik a se referi la ...; sich beziehen. *1868:* a' Magyar kir. Honvédelmi Ministerium ... rendelete nem vonatkozik a patentalis és tartalékos invalidusokra ... ugyan azért az ily katonai aggastyánok csak is a Nagy szombati Hadastyán Intézettől nyert engedély elő mutatása mellett eskethetők össze [Gyalu K; RAk 148–9].

vonatkozó care se referă la ...; sich beziehend. *1851:* dij mentesek azon ok iratok, melyek köz czélokra nézve, vagy az Egy ház figyelemre (!) vonatkozó tárgyak felől adnak ki [M.bikal K; RAk 45]. *1876:* Elnök az eklesiai gyülés elé terjeszti a presbiterium ... a templom kimeszelésére s uj iskola építésére vonatkozó határozatait [M.bikal K; RAk 326].

vonatkozólag vmire nézve, vmit illetően; cu privire la ..., referitor la ...; betreffend. *1846:* Folyó holnap 15-én hozzám tett jelentésére vonatkozólag közlöm másolatban az udvarbíró úrral azon rendelésemet, melyet ... a zalatnai uradalmakban kiüthető parasztok lázadása meggátlása tekintetéből a királyi ispánságokhoz ... egyszersmint kibocsátok [VKp 141–2]. *1872:* A cserére vonatkozólag a cath. egyház ügyvéde felszolitást tett ekklánkhoz, hogy a csere állása ellen ne kardoskodjanak, hanem megtörténtnek tekintsük [Burjánosóbuda K; RAk 118].

vonatódik igazodik; a se orienta; sich orientieren. *1662:*

a gróf igen modestus, minden dologban nagy okossággal, móddal járó, okos, elmés, tanácsos ifjú ember vala, amaz ellenben, noha valóban mezei szolgálatra termett, serény, bátor szívű, vitéz és jó hadviselő ember volna ... de mindamellett felemelkedett, hirtelen elméjű is vala, ki maga elméje, indulatja után nagyon vonatódnék, s másoktól függeni nem akarna [SKr 148].

vonatos ? vékony csíkos; cu dungi subtiri; mit engen Streifen. *1806:* Egy vonatos potyolot fersing Arannyol vorrot [Koronka MT; Told. 19].

vonatott kihúzatott, szántatott; care a fost tras; gesät. *1770/1771:* a' most vonatott barázdák distingvállyák ezen Tábla kaszállo széna füvet a' mellette lévö több Terrenumoktol [Fejér m.; DobLev. II/428. 15b–16a].

vonattat 1. szállíttattat; a face să fie transportat; transportiert werden lassen. *1595:* Az Taraczkokat hogi heliere vonattattam, fizettem az be vonasatol [Kv; Szám. 6/XVI. 20].

2. kihúzatatt, kirántat; a face să fie scos/tras din ...; gerissen werden lassen. *1599:* Vonatattunk az o sendelbol 1300 hiazo zeget hogy meg egyengetek ... d 19 [Kv; Szám. 8/XVI. 35].

vonattatás 1. elhurcoltatás; faptul de a fi luat cu forţa; Verschleppung mit Gewalt. *1662:* Jenö várának török kézbe való esése, az ország népének nagy részének siralmas rabságra való vonattatása s kegyetlen kezeknél siralmas rabság s keserves rabság alatt való nyögése, nagy részének pedig fegyver által való megemésztetése ... hajdúvárosoknak porrá-hamuvá való tétetések, a széllel való elfújtatások igen siralmasan adják elönkbe [SKr 576].

2. vmire való köteleztetés; faptul de a fi supus la dări; Zwang. *1731:* Instáltam vala alázatosson N(e)m(e)s Háromszék Gyűlésében, hogy méltoztatnék Nemessi p(rae)rogativáját p(rae)decessorimnak manuteneálni, és ne szenvedné magam személyemben ado alá valo vonattatásomott, mellyre ... szomoru választ obtinealtam [Hsz; Kp I]. *1825:* A M. N. Sombori executioba tartott Colonusoknak Köz tereh hordozása alá vonattatások aránt Tisztségünk végső határozását a' Flgs K. Gubernium Rendelése szerént tévén meg, a' Kérelmes Aa Kérésének nem defeváltathatik abba, hogy egy hoszszasabb processus tsinálására, a' publica Investigatiot 's opiniot reflexiora szükségtelenül ki adja, hanem tartsa magát a' ki adott Determinatiohoz [Kv; Somb. II].

vonattathatik köteleztettethetik vmire; a putea fi supus/obligat la ...; gezwungen werden können. *1805:* A Kénosi Sándor nemzetség ... be adgya a Mlgos Kir. Táblanak ... Deliberatumat, melyböl ki tetzik igaz eleitol fogva valo Nemessége ... ezen nemzetségis a köz falu terhe alá nem vonatathatik [Szu; Borb. II].

vonattatik 1. felhúzattatik; a fi tras; gezogen werden. *1681:* Vagyon ebben Ora Nro 1. Ez minden hozza valo eszközeivel kész es jó, mely mostis vonattatik, az mely harom vas golyobisbol allo pondus itt vagyon ... à Nebojsza bástában levö gölyobisok köziben valo [Vh; VhU 533-4].

2. széthúzatik; a fi dezbinat; zerrissen werden. *1661:* Gyalogunk nincsen, pénzünk, élésünk nincsen, tudja csak az egy élö Isten, minémü búsulással töltjük idönket. Az sok áruló ebek miá sokfelé vonattatánk az kevés idö alatt is [TML II, 35 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1662:* Rákóczi fejedelem hadai háromfelé vonattatnak [SKr 511 tartalomjelzö fejezetcímben].

3. vezettetik; a fi călăuzit de ...; geleitet werden. *1710 k.:* Kálnoki tovább semmi particularéra énvélem nem méne, és Béldinek semmi dolgát nem tudtam egész eruptiójáig. De ö maga fátumától vonattatván, az én tanácsomat nem követé, hanem Kapi György, Haller János, Csáki László és több sok fö s nemes emberrel öszveszövetkezett [BÖn. 697].

4. (erőszakkal) betétettetik; a fi băgat (cu forţa) în ...; mit Gewalt eingesteckt werden. *1602:* Az fogoly azzony ... az zent zekteolis semmi diuortionalt nem veott, hane(m) ad Secunda vota transealt es az Jstennek parancholatatis zeme eleot nem hordozwan, Az Azzony azért Sákba vonattassek, es az viszbe vettessek [Kv; TJk VI/1. 126b].

5. köteleztettetik; a fi supus la ...; gezwungen werden. *1841:* mint hogy ... nemesi praerogativám tetemes sérelmével hibáson vonattattam adó fizetés alá, még pedig tudtomon kívül, a' nélkül, hogy meg is szollíttattam volna az eránt is könyörgök alázatoson, méltoztassanak nevemet az adó Tabellából kitöröltetni [Zilah; Borb. II Nagy Ferentz lev.].

Szk: *számadásra ~. 1826:* N Csáni köz lakos Berár Gligorás ... a panaszlo ... számadásra vonattatván, hogj ... döjjen el. 1821-be akkori ezen Járás Szbiraját Kasza Urat Arbitralta mind két fél [Nagycsán TA; TLt Közig. ir. 1528].

6. vki mellé/pártjára állíttatik; a fi trecut de partea cuiva; auf die Seite von jemandem gestellt werden. *1662:* a biztató költött híreknek s ígíreteknek könnyen hívö s a fejedelemhez nagy hajlandóképpen vonattatnának, ígíretekkel egyszer is, másszor is az egész várbéli praesidiumot rávették volna, hogy ha a fö- és vicekapitányok, porkolábok s hadnagyok az ö törekedésekre különben megadni nem akarnák, magokat is megkötözvén, kezekbe adni s a fejedelemnek küldeni, avagy csak egy intésekre ugyanott magok elött a gonosz, kegyetlen és állhatatlan nép mindeniket lekoncolni ígérték vala [SKr 504].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *büntetés alá ~* megbüntettetik; a fi pedepsit; bestraft werden. *1794:* a kik ezek közzül abban az üdöben Biraki hivatalt viseltek és tiszti kötelesegek ellen tselekedtek ketzeres büntetés alá vonattasanak, meg terittetvén ezekkel lehetsegeskeppen a Varosnakis ebbeli karat | valaki pedig vakmerö keppen ezen vegezesnek ellene tenné magát és ezzel nem gondolna, mint szinten fellyebb vagyon irva, akár Gazda, akár Mukás légyen illendö büntetés ala vonattassek [Torockó; TLev. 9/26]. *1799:* ha kik az arra rendelendö Vigyázok vagy Utzza Kapitányai által minden ruha nélkült a fellyebb le irt mod szerént feredezni és járkálni találtotnak, valamint szintén az a féle gyermekeknek szülöiis, érdemlett büntetés alá vonattassanak és ezen rendelés ... minden embernek tudtára adassék [Kv; EM XLVIII, 488 gub.]. *1840:* ha valaki megtanáltatik pipával vagy pedig szabadon égö gyertyával a lakszobán kívül, egy váltó Rft büntetödik meg, akárki is legyen az. Még az olyan ember is, aki az efféléket észreveszi és be nem adja, az is hasonló büntetés alá vonattatik [Jenöfva Cs; RSzF 289] * *büntetésre ~* megbüntettetik; a fi pedepsit; bestraft werden. *1710:* Akárki megitilheti, mely nagy anxietásban s próbában valának azok az igyefogyott és minden emberi segítségtöl megfosztatott nyavalyás praedikátorok. Nem is lett volna csuda emberi mód szerint, ha olyan kisértetben megtántorodtanak volna, mert csak simpliciter is valakinek maga édes hazáját, feleségit, gyer-

mekeit, jovait, tisztit elhadni és semmi nélkül idegen országra bujdosni keserves dolog, annál inkább oly irtóztató büntetésre vonattatni [CsH 96]. *1815:* Konrád Gyorgynek, és Biro Sámuelnek, azért hogy Thordán az Uttzán pipáztak, az Ezüst Zsebbeli orájokat Zállogul el vétette[a] ... erre nézve az Urnak kivántam meg hagyni, hogy az el vétetett oráit a meg irt Legényeknek oly fenyitték mellett adassa viszsza, hogy ha ezentul a fenn állo Rendeléseket pontoson meg tartani el mulattyák, annál nagyobb büntetésre fognak vonattatni [Kv; TLt gub. rend. rtlen anyag. – [a]A tordai főhadnagy] * *cenzúra alá* ~ egyházi fenyitékkel/büntetéssel illettetik; a fi supus pedepsei bisericeşti; mit kirchlicher Strafe bestraft werden. *1794:* a' Papok mind öltözetbe mind magok viselesekbe az illendőseget szorossan meg tartsák Papi tisztesseges öltözetbe jarjanak ... A' kik ez ellen hibáznak Tractus Directora altal Censura alá vonattatnak [M.bikal K; RAk 5] * *csigára* ~ megcsigáztattatik, csigával húzattatik; a fi torturat cu ajutorul scripetului de tortură; gefoltert werden. *1603:* nagy Balinth nem tagadgya ... hogy eo foztotta meg az holt testet ... Tetczyk azert az theorwennek hogy ... minek eleotte ... megh hordoztatnek hogy beosegesben megh vallya ha mith thud az chigara vonattassek [Kv; TJk VI/1. 657] * *karóba* ~ karóba húzattatik; a fi tras în ţeapă; gepfählt werden. *1647:* az Captivus ... hatalmaso(n) inuadalua(n) az megh holt czigan(na)k satorat es Toluajul megh eölte ... Teczik az teöruennek egy ez czielekedetiert lo farkon uondoztassek megh es annak utanna vonattassek karoba(n) in terrore(m) aliorum [Kv; TJk VIII/4. 222] * *kérdőre* ~ kikérdeztetik, felelősségre vonatik; a fi tras la răspundere; zur Verantwortung gezogen werden. *1785 k.:* Még Bánfi Hunyadon mulatott a nemes tábor, a körül lévő helységeknek pópái és öregei elfogatván és kérdőre vonattatván, majd minnyájon kivált a popák – megvallatták, hogy Hóra követeket küldött hozzájok alattomban, hogy a Szent Katalin napi vására Bánfi Hunyadra el fog jönni sokad magával, esküdjének az ő hívségére, mert a császár parancsolatjával jár [Prodan, RăscHoria 181–2 A Hóra-felkelés rövid leírása ismeretlen szerzőtől] * *nyíl* ~ kisorsoltatik; a fi determinat prin tragere cu săgeţi; Los gezogen werden. *1625/1770:* az Malomban lévő szuszékrais nyil vonattassék, a' meljiknek jut fizesse ki a' másikot belőlle [Széplak KK; SLt évr. Transm. 242] * *tortúrára* ~ megkinoztattatik; a fi torturat; gefoltert werden. *1648:* Actor Keőkeőlleő vármegieben Szep lako(n) lako Magiar Andras, Szeplaki Horuath Sigmond V(ram) hazanal valo gonduiselő, illien actiot moneal Magyar Leőrinez new fogolj ellen ... paitajabol loptak el negy eőkreót. Gianakodunk hogi eőis reszes volna el lopasokba(n), mert az eleőt valo nap valami orgazdanal, gonosz szemeliekkel lappangua(n) jüt, es mind el szőktenek, azert ez okokra nezue megh keuano(m) ă jure hogi torturara vonattassek hogi vallia megh kik volta(na)k tarsai, es houa leottenek az eőkreők az uta(n) mint ollia(n) malefactor fel akasztassek [Kv; TJk VIII/4. 276]. *1660:* Director Vraimek citaltatvan nehany itt valo Nemeth Andrasnak megh hagiatot eozvegiet Konya Annat teorvenyre vadolvan bubaiossagal boszorkanysaggal varaslassal melljeket az napokban exequaltatott Boszorkany aszszony Bartha Anna mint egy testamentaliter feleolle mondotta volna, szabad akarattia szerent rea kialtott volna. Kivanvan az teorventől hogy torturara vonatassek es comperialvan büntetessek mint effele bűbaios varaslo es boszorkanj szemelt megh szoktak büntetni [Kv; TJk X/3. 263]. *1672:* az Incta ... elseőben torturára vonattassék, holott azon penznek állapottya felől, hova lett légye(n) examinaltassék [Kv; TJk VIII/11. 184–5]. *1679:* vonattassanak torturara ... és annak utanna égetessenek mégh mint ollyan nylvan valo egetők [Dés; Jk 41a] | kévanom hogy az I(nctuso)k primum et ante omnia vonattassanak toturara [Dés; Jk]. *1702:* Tetczet az eo Felsege szekinek hogy ez praesens Captivus Malefactor ki megis Gratiaztatot volt mar edgyczer az N Banyai Tanacstul, Elsőben Torturara vonatassek Complex társainak ki adasara [Dés; Jk 323b].

vonci '?' **Hn.** *1715:* a vonczi ut által kelőben [Étfva Hsz; Borb. II].

voncol 1. húz; a trage, a tîrî; ziehen. *1831:* Hallattam a tavaj Nyáran, s láttamis a Fodor Péterné Léányát Sirva borzos hajjal, fövel a piatzan futni, a fersingit hoszan maga Után el nyulva vontzolván, azt kiábálta jaj meg ől Székelly Farkasné [TVLt Közig ir. sztlan Kenderesi Joseffné, Kondort Katalin (49) vall.]. *1846:* a' hatulso labait csaknem vontzolta [DLt].

2. rángat, cibál; a tot trage (cu putere); reissen | üt, ver; a lovi, a bate; schlagen. *1591:* Erdely chaplar Gaspar ... vallia: ... hallek ... valami zayt, Jaigatast kin az piaczon, oda futek, tahat Immar Brassai Andrasnet le ejtette Zeocz Pal, es ott voncollia, az azzonnak kontiatis le vonta vala es arczulis rut kek vala [Kv; TJk V/1. 159]. *1600:* Janos Deakne Rosa azzony ... vallia... Senkit Nemes Janos Nem eoteot az olah darabantok keozzeol hanem azt lattam hogy az darabantok eotet ereossen coteottek vertek, es taglattak ... vgy verik es vonczoliak vala [Kv; TJk VI/1. 453]. *1707/1768:* két fia ... meg nem betsüllik az édes Attyát (!) ... és az ő kegyelme Feleségét ... hanem üldózik mindketten ő kegyelmeket ... vertek üstőkinél fogva vontzolták, lántsával, fegyverrel kergették, torka fogva fojtani akarták, attával, teremtettével káromlották [Albis Hsz; BLev.]. *1759:* az en Felesegemet Terhes Allapotyaban Farkas Istvan Felesége, minden igaz ok nelkűlt az orszag uttyán meg verte es meg tapodta Voncolta Dűbötskolte (!) s kőrmétzelte [Csejd MT; VK. Elíás Nagy (26) ns vall.]. *1775:* rutul hurtcolni vontzolni kezdek a házban [Tarcsafva U; Pf]. *1796:* Az Utrizalt idő tajb(an) Resnyitére lévén az Falu Derekán egy háznál ... mikor a deutralt Bérest Ne(me)s Tusa Joseff és Tusza Laszlo eő Kigyelmek ... az Udvarrol a patakan által az Jegen által vontzolták ... láttam [M.fodorháza K; RLt Szemedrana cons. fatetis Zsigyikán Damián vall.]. *1813:* az másik alperes ... az Felperest ... a Santzba taszigálta, vontzolta, sebhette [DLt 162].

3. leront, tönkretesz; a rupe, a distruge; zerstören. *1668:* ă D(omi)nus A. actiojáb(an) ollyant teőt fel mi ellenűnk, hogy mi potentiose az eő kglme Nemesi kertére, seővényére mentűnk volna, azt vonczoltuk, vagdaltuk volna [K; Ks 65. 43. 10].

Vő. a *von, vonsz, vonz, vonszol* címszavakkal.

voncolódik verekedik; a se încăiera, a se lua la bătaie; sich prügeln. *1763:* szobol öszve kapván, égy mást meg ragadták és mind addig vonczolodtak együtt míg házából és Pitvarából az I(nctus) az Birot ki hurczolta [DLt Liber Inventationis]. *1765:* Engemetis oda hittak volt Strásálni az udvarban, én mingyárt bé menék, s látám, hogy koczodnak, s az kolcsár Haja az Görög keziben vagyon s vonczolodnak, én el választám egy mástol [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Josa István (50) jb vall.]. *1802:* tsak azt vettem észre a

midön iffjabb Delucio két Legényeivel, és a' Nagy Udvari Nyerges Müller Ferentzel edgyütt vontzolodtak, kiket az ott lévő Emberek el választottak [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

vondoz 1. húz; a trage; ziehen. *1759:* Kik fenyegették azzal hogy ha oda mennek Végh Éva Aszszony emberei, ugy bánnak véllek hogy a' béleket mind vondozva viszik az Udvarhazig | ha bé jőtők ... ugj bánom veletek hogj a béleteket mind vondozva viszitek bé a Faluban [Hosszútelke AF; Kath.].

2. vontat, (terhet a földön) húz; auf dem Boden ziehen. *1573:* Ilona Hegedws Ianosne zolgaloya, Azt vallia hogy Hegedws Ianos Nenye panazolkodyk volt hogi az Trombitas azt Monta hogy Megh vondozza az Sarban, Mond Hegedwsne Megh vondozza az Bestie hires kwrwat kinek graciaia vagion, az lochos vra hagiot bestie kwrwat, teged ne vondozon [Kv; TJk III/3. 74]. *1591:* Kraznai Thamasne Margit vallia ... Latam hogi Zeoch Pal vtanna fut vala Dekan mihalinak, hogi meg ere, le vona es ereossen megh vere, Ezt az Annia hogi lata, oda futa hogi otalmazza, az Inast el hagia Zeoch Pal, es Brassai Andrasnet le vona, es valtigh vere tagla es haianal fogua Ide s tova vondoza [Kv; TJk V/1. 160]. *1649/1650:* Cehwl edgiút leuen, Leon Ferentzi Peterre illyen vadlas, Tudni illik, Hogi mikor az Cziganyok az Piaczon Halot vetettek volna az Ebeknek, Egy dizno Suldóiet Ferenczy Peternek az Cziganiok az Hálo mellett meg eoltek es ki az Kalybaiokhoz vondoztak meg perseltek [Kv; ÖCJk]. *1653:* Egykor látók, hogy a híd bomlani és romlani kezde a számtalan teve és bivalos szekerek alatt. És nem kezde reá jöhetni a török; mert a ki reája jött, tehát azok beléestenek a hídba a lábai, és úgy húzták-vonták, emelték sokan, úgy vondozták a marhát s szekeret által, de nagy késedelemmel [ETA I, 136 NSzF]. *1774:* egy Berbétset ki fogatatt ... maga kotsija után kőtötte, s Erkedig a Földőn a Kocsi Után ugy vondozta [K; LLt]. *1781:* Siklodi Andrást Siga Bandit kezdeték Tépni s földőn az Hajával fogua vondozni [Márkod MT; BetLt 7 Márton János (57), felesége (45) és lánya (21) vall.] | őkőtis a földre le kapták tépték a labakkal rugdosták a földőn a hajoknál fogva halálos képpen fondotzák [Márkod MT; BetLt 7 Orbán Páll (23) vall.]. *1843:* három ember vondozatt egy nagy ládát [Bágyon K; Klev.].

3. cibál, rángat; a tot trage cu putere; reissen | ver, üt; a bate, a lovi; schlagen. *1572:* ezt Latam hogh Thamas dyak fogta vala kezenęl az szablyat Myhal kezeben, Es annal fogua vondozza vala hogh Nem vehethy vala el az zablyat vgh rugya vala labanal Theglast [Dés; DLt 182]. *1582:* Zabo Marton ... vallia ... Igiarto Georg ez Rengeo Annara ment es ot ereossen Zidgia vala Mondwan, vgianys te kellez vala sok Ideye Zandekom volt read, Azonkeozben az feöldeón very es vondozza vala, es valami Babotis es ferfiu ruhat(is) lattam az feoldeon [Kv; TJk IV/1. 52]. *1592:* Verner Janos vallia: Lattam hogi az haborusag mikor esset vala Niari Marton es Cassaine keozeot ... huzzak vonzak es verik vala Niarit, az feoldre ontottak vala, es valtigh zidalmazzak vala egimast, Mikor eo magat Niarit ot ben vondozzak vala, akkor az feleseget az swteo hazra zalaztak altal az keozeon [Kv; TJk V/1. 300]. *1603:* Jeowe el I teob tarsaval egywtt az meg Neuezett hazamra ... megh foga hazamban az feoldre eytte tazigala azwal Nem elegedek az erezbennes az feoldre yttetth wodozotth (!) mely Raytam essett Niomorwsagomott faydalmomott Gialazatomott fel nem vetem volna 50 forintert [UszT 12/51]. *1640:* Hallomásképpen hallottam imilyen-amolyan beszédet, de én semmi olyat nem tudok, csak egyik felöl is, hanem azt hallottam, az sok lakásokat, italokat, vendégeskedéseket – de én semmit nem tudok benne. Az verekedést én is hallottam, hogy megverték, vondozták volt az szegény Nagy Pétert – de abban sem sokat hallottam [Mv; MvLt 291. 233a–251a Székely János jb vall.]. *1693:* rám támadot, üstökömöt megh fogta vert vondozot, retis töt szidotis [Zabola Hsz; HSzjP]. *1759:* Láttam az után az uttzán hogy Szöts Péter Miklós fija vondozza vala Lőrintz Kovátsot [Kvh; HSzjP Helena Ambarus Circumspecti Stephani Szükös Consors (28) vall.]. *1763:* Jako Ferenczné részéről exponáltatik, hogj egy Dragonos katona verte, rugodta, vondozta [Lisznyó Hsz; HSzjP].

vondozás hurcolás; tîrîre, tîrît; Ziehen. *1710 k.:* A szász törvény sententiázta volt őtet csigázásra, lófarkon való vondozásra és kerékben való törésre, de tisztei és tanácsurasságára nézve, a mü intésünk is előttök lévén, hagyták fővételre [BÖn. 955–6].

vondozódik 1. húzódik; a se tîrî, a se freca de pămînt; sich winden. *1736:* A fen megírt koporsóbetétel után ... az társzekeret ... küljel fekete posztóval béteritették, az mig az kerekeit is befogta, s az földön jó bővön vondozódva leért [MetTr. 402]. *1799:* a' szoknyája is vondozodik vala a' földön [A.csernáton Hsz; HSzjP Maria Oláh vall.].

2. tépődik, húzódik, cibálódik; a fi tîrît; gerissen werden. *1710:* Mikor a patak árkához jutánk, hát ott már a sok futó had belé dölvén lovastól, egymást tapodtatják, a bélek vondozódik, a vérek fecskendezik, jajgatnak, kiáltanak: ott, megvallom, ugyan jóformában megijedtem vala, nem is gondoltam soha, a lovam általszökhesse a széljes árkot [CsH 228].

3. verekedik; a se încăiera, a se lua la bătaie; sich schlagen. *1753:* én abban az ūdőben Falus Biro lévén, magam is ki mentem betsülleni, de egjebet attan nem láttom tereitúránál az hol vondazattanak [Erdőalja KK; Ks 38. X. 9 Hánk Andonie (30) vall.].

vondozóslik húzódik; a se tîrî; sich winden. *1582:* Michael Nag' ... fassus est ... Enys ki menek Az Ayton ... Ketten leówenek ket kardal ream, Monda Az eggik kinek kék hozzu vyw menteye vala, od (!) magat (!) Neste lelek kurwa mert vg chaplak hog vtannad wondozoslik (!) a' beled [Kv; TJk IV/1. 100].

vonhat 1. húzhat; a putea trage/pune; ziehen können. *1597:* Jlona Zabo Peterne zolgaloia wallia, Immar nyolcz eztendeye miolta Zabo Peternenel lakom de soha megh nem latta(m) hogi az fia gatia keoteot viselt wolna maga en chinalta(m) mind inget gatiat neki de megh gatia keoteonek walo liukat sem engette hogi chinalliak ... abba sem vohat (!) keotelet ha zinte akarnais [Kv; TJk VI/1. 34].

2. verekedhet; a se putea încăiera/bate; sich schlagen können. *1756:* Keregutz Gyorgy ... meg fogta Petica Demetert és a földhőz verte s meg tamadta, ők pedig akkor nem a falu közönséges végezéseből vagy Vrak parancsolattyából mentenek ki hanem tsak a magok torkosságokert, hogy ihassanak huzhassanak és vonhassanak [Bencene H; BK 1143 Makis Laszer (50) jb vall.].

3. magára öltheti, felvehet; a putea îmbrăca; anziehen können. *1711:* el menetelem utan harmad nappal en ujabban is meg betegedven mind roszul voltam, annak utanna a lep

dagadas jöven rām edgy hetnel tõbb hogy nadragott sem vohattam (!) [Petek U; Hr. 1/1.]. *1809:* Néha Jobb Lábam Szára meg orbánczosodván, ki Sebesedett, és csizmát nem vonhatok [Csomafája K; SLev.].

4. felállíthat; a putea ridica; aufstellen können. *1596:* senkit az keozeonseges helie(n) arúlny ne engedgienek kewleombe(n), hane(m) amely kalmarnak kamoraya nem leze(n), az vasarbirak helt mútassanak, ahol zereda(n) az Chieoteorteokeon satort wohasson (!) es arúlhasson, de egieb napokon ot ne arulhasson hane(m) haza keolteozzek onna(n) es satorat le vonnya [Kv; TanJk I/1. 284]. *1673:* megh engedtük hogj másokon kívűl, akarmely helyen szabadoson arulhassanak, és áru marhájoknak sátort vonhassanak [UF II, 534].

5. maga mellé állít; a face ca cineva să treacă de partea lui; auf seine Seite stellen können. *1657:* Bizony dolog, igen simulált is; tudom hogy péntek napon is pápista emberektől titkon megötte vala az húst előttünk, hogy inkább az evangelicusoknak is elméjeket magához vonyhassa [KemÖn. 120–1]. *1666:* Lengyel király és marshalk közt az békesség bizonyos. Marsalknak jószága, becsületi megadatott, de tisztei nem, exiliumban is kell maradni, mindazáltal az udvar vén Pototzki halála után az főgeneralisággal biztatja, csak maga mellé vonhassa, az számkivetésből is behívja [TML III, 628–9].

Szk: *maga pártjára ~. 1676:* Már elvárom ennek az németnek dolgát, mire czéloz, mit akar ... talán két hét, három alatt elválik dolgok ... mert egyátaljában neki derék dolgot tentálni nem lehet (hanemha, kit én nem hiszek, Isten se adja, nagy árultatások s factiók által lehetne meg és azt az magyarságot, ki török földön van, vonhatná maga pártjára) irruptiót, gázolást, marhahajtást, egynehány faluknak, városoknak elégetését, ha csak így vigyázunk, mint eddig, végben viheti s még ki mehet vele [TML VII, 243 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ja magát vhová* elbújhat; a se putea ascunde; sich verstecken können. *1684:* (A szökött jb-ok) soha ő földes Urok s Asszonyok hátok megé ugy magokat ne vonhassák, hogy ... magok szemellyekhez is hozza ne nyulhatnának sőt ... akár minémű nevezendő helyeken szabadossan meg foghassa és fogathassa ... Várasunk akár mi üdőbéli Hadnagya [Dés; DLt 448]. *1710 k.:* Elindulék a kőfal mellett, és egy istállóban, valami üres hordók mögé bújván, de kevés üdő mulván a szászok nyomomba igazodván, a hordók közé kezdének bészúrkodni hosszú csákány vagy a dárda nyelével, és mint a höresőgnek, mikor a lyuk fenekén tovább nem vonhatja magát, az oldalamot kezdék döfni és kiáltani: hejsze [BÖn. 560] * *fejére ~ vki gratiáját* elnyerheti vki kegyességét; a putea intra în graţiile cuiva, a putea cîştiga bunăvoinţa cuiva; Gnade von jemandem gewinnen können. *1663:* Én azért, kegyelmes Asszonyom, az mennyire vékony elmém feléri, követem Nagyságod homályoson való intését, de tudom, jobban esnék nekem szegénnek, ha ezíránt is oly kegyelmességet mutatna, és megtanítana azokra az utakra, melyekkel fejemre vonhatnám Nagyságtok gratiáját [TML II, 453 Teleki Mihály Bornemisza Annához] * *szuszpicióit ~ magára* gyanakodást kelthet; a putea trezi suspiciune; Verdacht wecken. *1638/1762:* Pécsi Simon ... olly dolgokban magát nem társalkodtattya 's elegyitti, mellyért derekas és hellyes Suspitiotis magára vonhatna [KvAkKt. 263] * *ujjat ~ vkivel* ujjat húzhat vkivel; a putea ajunge în conflict cu cineva; mit jemandem in Konflikt gelingen können. *1679:* disputálódtam felette ő nagyságokkal, de már tovább urammal s asszonyommal újat nem vonhatok, azon kül sem sok hitelem lévén [TML VIII, 419 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

vonható kötelezhető; a putea fi obligat ...; verpflichtet werden können. *1710 k:* Rácz István ... mindnyájunkhoz tolvaj volt, már kegyelmedhez hű lészen. Amíg osztán hamissága vagy egyéb okok miatt az úr el nem bocsátá, addig soha számadásra nem vonhatók [BÖn. 885].

vonít 1. húz; a trage; ziehen. *1630:* egj czomoba(n) vala mellette valami ... s latam aztis hogj melleje vonita de nem tudom bizonioson ha taller volte vagj miczoda [Mogyorókereke K/Mv; MvLt 290. 200a].

2. rándít; a da din ...; reissen. **Szk:** *száját ~. 1798:* száját egy kitsinyég vonitya [DLt nyomt. kl] * *vállal ~* vállat ránt. *1572:* Sofia lengel Janosne Azt vallia hogy ... Mond peter deak lo fiam Im az Attiafiak azt kewannyak hogi Nekyk Engedied Ez hazbely Reszedet Lassad hogi mondas (!) Nagy Symon valal (!) vonyt Es Mond hogi Ninch Myt thennem valamynt. K. akarya vgy kely lenny [Kv; TJk III/3. 46]. *1629:* Az mikor Biro Ura(m) eö kegjelme kerdeze az fogliot, hogj ha eö czelekettee, Ualal vonita es azt monda, hogy eö vajat szalonat nem hozot [Mv; MvLt 290. 145b] * *vállát ~ja. 1599:* Kis Janos megh eskeowen ... vallya: Enis ott voltam abban az lakodalomban ... Demeter deak valamikeppen az orrat fel zwra Menihart deaknak az hegedeo vonoúal kin Menihart deak megh haragwúen (!) veowe kj az hegedeott kezebeol Demeter deaknak, es vallat vonogatta rajta, mazzoris kerdem s akkoris chyak az vallat vonita [Kv; TJk VI/1. 277]. *1670:* még tanácsot is kérdett asszonyunk Kegyelmedtől, mitévő legyen, de Kegyelmed csak vállat vonított [TML V, 421 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1776:* azt kérdé ã Mlgs B. Henter Urffi ... mit tészen az az: Cum Pauperiribus. Én válamot vonitván el halgatám [Kóród KK; GyL. Gabriel Martonffi (31) káplán vall.].

3. sántít; a şchiopăta; hinken | húz(za a lábát); a-şi ridica greu (piciorul), a-şi tîrî (piciorul); sein Fuß ziehen. *1591 u.:* Thudo(m) a lo Vasarlaskor azt mon<dotta> hogy egieb nyaualiaia felelek ninch az lonak, ha<nem> labaual vonit, Magiar orzagbais el hordoz vgy <megy> [Malomfva U; UszT].

vonítás hangos ünnepség, kivonulás; serbare solemnă; lautes Fest. *1807:* Az Hunyad Vármegyei Fő Ispán G Bethlen László Ur 6ta 8bris celebrált Instellatiojának hírét ma küldötte meg Pali Bátsi – Nagy tzeremoniával ment végbe. 10 konyha füstőlgött, tüzijáték, Bál, minden volt, ugy hogy 50 vagy 60 ezer forintba került ez a vonítás [Dés; KMN 264].

vonító 1. fogantyú; mîner; Griff. *1674:* Jnnen ki menven nyilik az más házák pitvara, egy berlett parkanyos ajto, vas sarkokon, pántokon forgo, vas kilincze, lapos vas forditoja, vonitoja, ütközője, ez pitvarban van egj fa közze rot föld tüzhely [A.porumbák F; UF II, 605].

2. felhúzásra használt; care este folosit pentru punere în funcţie a ceva; zum Spannen benutzt. *1599:* 9. Die Marty hogi az felseo oranak az vereo vonito rüdochkaia el teoret volt, ahoz vettünk egi apro vasat fl – d 12 [Kv; Szám. 8/XVI. 28].

vonítós fogantyús; cu mîner; mit Griff. *1636:* Ezen hazbol nilik hasonlo Czifrazott festett, vas sarkos pantos

kilinczies vonitos es lapos vas forditos uy ayto egy kis kamoraczkara [Siménfva U; JHb Inv.]. *1638:* Az pincze ajtaja bellett vas zaros sarkos pantos, retezes, vonitos, retezfeös, kolcznelkül, lakatos, kolcziaval eggjütt. Vagjon raita egj kis tolio ablak, vas retezes, retez fejes | Az tornaczbol be menven az pitvarban, vagj Uduarlo palotaban, nilik rea eggj bellett festett aito, vas sarkos, pantos, szegezeös kilinczjes, vonitos es vas ütkeözös ... Ebbeöl az hazbol egj kamora szekre nilik egj festett, vas sarkos, pantos, kilinczjes, ütkeözös, vonitos ajtoczka [A.porumbák F; UF I, 656, 660].

vonítósan 1. kellemetlen hangnemben; pe un ton neplăcut; mit unangenehmem Ton. *1653:* a nagy Csáki az urakkal eleibe[a] méne, és mikor vélle szembe löttek volna ... megmondák az ország állapotját miben légyen Mihály vajda miá, és hogy a magyarságot s nemességet az volna szándéka hogy deleálja, és ráczot és oláhot akarna helyette az országba szállitani. Melyet mikor Básta hallott volna, azt tetteté, mintha Mihály vajda mellé jött volna, holott a császár más instructioval bocsátotta volt el ötet. Mindazonáltal vonítósan szollott az uraknak, gondolván, hogy a Mihály vajda Erdélyben való birodalma császárnak sem fogna tetszeni [ETA I, 55 NSzF. – [a]Bástának]. *1671:* Az költség felől nekem is mind urunk s asszonyunk igen vonítóson írnak; az asszonyunk levelében több szép dolgok is homály alatt forognak; de mi haszna sok írásommal Kegyelmedet is terhelnem? [TML V, 646 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1672:* Lelkem (Uram) azért az dolgok nehezek, nekem urunk ő nagysága vonítóson parancsol; az atyafiaknak világosan igéré magát, csak reám járnak [TML VI, 278 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

2. kellemetlenül; neplăcut; unangenehm. *1667:* Én oly forma választ teszek ő nagyságának, mely vonítóson esik [TML IV, 239 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

vonó I. *mn* **1.** ragaszkodó, szimpatizáló; care ţine la ...; sympatisierend. *1663:* az havasali vajda ... miolta bejütt, mind kér, hadd szólhasson velem. Úgy látom, ez igen keresztyénséghez vonó ember, ő rajta semmi el nem múlnék, csak volna az jó alkalmatosság [TML II, 564 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. szipolyozó, nyúzó, kizsákmányoló; jefuitor, jecmănitor; ausbeutend. *1768/1771:* mostani Dsugyánk Tyiu György felette globazo és vono ember [Bukuresd H; Ks 114/61].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *halászháló* kaparóháló/apró halak fogására alkalmas, rúdra szerelt háló; nâvod; Fischernetz. *1796:* Aradrol vétetett egy nagy vono halász hálo 20 ft [Déva; Ks 95] * ~ *vaslánc* kapu/híd felemelésére/leengedésére szolgáló erős lánc; lanţ pentru ridicarea/coborîrea porţii cetăţii; Torkette. *1694:* Ennek az Kapunak ... mind ket szarnyán az kapunak, negy negy szemböl allo Vono Vas Lanczok függenek [Kővár; JHb Inv.].

◊ **Szn.** *1720:* Vono Istvan ... jobbagy [M.zsombor K; Somb.]. *1806:* Vono Katalint Vono György Léanyát [Nagykapus K; RAk 4].

II. *fn* **1.** igavonó állat; animal de jug/povară; Tier im Joch. *1739:* az Vrak meg osztozodasa után döglöt meg a Bodoki Jobagyok közül ezeknek Vono Marhajok t.i. Kato Ferencznek egy, Gyurka Radulynak ket vonoja, Hoszsu Ferencznek egy vonoja ... ezek mind Jármas Marhák [Bodok Hsz; Ks 22/XXIb] | Az Inventalas után (: minthogy az Marha dögi az utan esett Bodokon :) hány Jobágynak döglött el vonoja s menyi? [Hsz; Ks 22/XXIb vk.].

2. szekér alkatrésze, amibe a vonóhorgot akasztják; o anumită piesă a carului; Bestandteil des Wagens. *1794:* Hordo szekérre valo vono [HSzj *elő-kötél* al.].

3. asztalosszerszám, fűrészféle, amellyel kis árkokat lehet a faanyagba vágni, kézvonó; cuţitoaie; Säge. *1850/1851:* Két vono, két Szegelet Mérték ... Egy Schnitzer ... Három ráspoly [Kv; Szathmári lev. asztalosszerszámok között].

4. vontatásra használt lánc/rúd; lanţ, drug folosit pentru tracţiune; Kette/Stock zum Ziehen. *1746:* Czigányokkal, Czigánynékkal, Purdekkal puskákkal, rudakkal, Vonokkal botokkal menyen vala a Porgolát kapu felé [Nyárádsztlászló MT; Sár.].

vonóbarom szekér/teher húzására/vontatására alkalmas marha; animal de jug/povară; Tier im Joch. *1652:* Bako Suska jelente mi eröttünk hogy ö Buzabol ... igen megh szüküllt, es vono barom nélkültis volnanak ... adnának két járo vono minden napi haszon vévö ökrököt es buzatis nékiek [Kelementelke MT; Ks 13. XVII. 5].

vonóbivaly szekér/teher húzására/vontatására alkalmas bivaly; bivol de jug; Büffel im Joch. *1684:* Idej Ünö bial Eorögh vono Biall Eorögh bial tehen Eórógh Bial bika [Drassó AF; LLt Fasc. 5]. *1690:* Bialyokrul valo Extr(actus). Örög vono bialy nrö 7. örög bialy tehén nrö 30. örög bialy bika nrö 4 [Ebesfva; Utl].

vonódás viszálykodás; învrăjbire, duşmănie; Streit. *1662:* Hanem csoda minémű fatális humortul, vonódástul viseltetvén elméjek, mind csak Rákóczi fejedelemhez hajolván, csoportonként mindenfelé kiesdeknek, török követeket, leveleket elfogdosnak s a fejedelemnek beviszik, küldözik vala | Mert a fejedelemnek nem a jócselekedőknek, hanem a gonoszoknak vagynak rettentésekre. Rossz és Isten bosszúságára való tiszt az, aki ezek ellen indulatiban nem a jó lelkiismeretet, hanem a maga vétkes humorát, vonyódását követi, s az a regulája [SKr 502, 693].

vonódik 1. megy; a merge, a se duce; gehen. *1657:* Hogy imé látod, az hadak, kik az sáron általköltöztek, eszekben vévén az Nagyságod elmenő szándékját, felülnek és mindnyájan utánad vonódnak; sietve az szoros állapotoknak kévánsága szerént miattok nem járhatsz annyi ezerekkel; az ellenség pedig nyomodban akadván s rajtad lévén, mind vélök együtt vészsz [Kemlr. 314]. *1704:* Azonban követek és regalisták, akik most ki ide, ki amoda vonódtanak és oszlottanak, Sarlós Boldogasszony is imminiál, azmely után az törvények nem folynak [WIN I, 118].

2. elhúzódik/tovább tart; a dura (mult); länger dauern. *1596:* Vonodot penig illien mezze az fizetes azert, mert egi zekeres nierget vontak volt el, eö penigh az niergenek is kerte az arrat [Kv; Szám. 6/XXIX. 52 Bachi Tamás sp kezével].

3. húzódozik/kéreti magát; a ezita să facă ceva; zögern. *1665:* Mert ő nagysága azt mondja, úgy is van, eddig felelt felölünk, biztatta ő felségét, de ha még is vonódik, maga is nem tud mit mondani, hanem úgy hiszi el, az mint mások jövendölték felölünk [TML III, 360 Teleki Mihály a fej-hez]. *1736:* intettemis az urfitt Olosz uramat midön arestalni akarják vala vinni hogj ne vonodjék, hanem mennyen szaporáb(an) de az urfi addig vonodék mig egy olá hatul egj bottal joll meg üté hátb(an), az után mingyárt az vrfiis gyarsaban kezde menni [Algyógy H; BK].

4. becsukódik, behúzódik; a se închide; sich schließen. *1732:* edgj ... kőből epittetett rend épület ... béllett párkányos ajtaja ... előtte penig edgj vas Sarkokon két felé forduló fenjő deszkából csinált levél ajto vagjon ... négj ónba foglalt, vas Sarkotskákon nyiló, Cserefa rámás ablakjai ... vonodnak vas forditotskákkal [Kv; Ks 40/XXVIIIc].

5. szegződik; a fi îndreptat ...; gerichtet werden. *1662:* Nem félteném én az országot, csak önagysága miatt ne vonódnék fegyver reája, melly bizony elébb is érte volna Erdélyt, hogysem önagysága, ha egyaránt akartuk volna mi is ezen nemzettel, kiről többet írni nem pennámra való [SKr 389].

vonogalás kihúzgálás; tăietură, ştersătură, fragment şters/anulat; annulierter Teil. *1650:* Az Actor exhibealt Leuele (!), inkab hytelesek mint az Inctusse ... Correctat irtak, s diest noha vonogalas benne, ninchen [Kisgalambfva U; UszT 2b].

vonogás haldoklás; agonie; Todeskampf. *1710 k.:* Eddig vagyon az én életem Psalm. 90:10. Ihol következik betegülés, vonogás és halálom civiliter [BÖn. 979].

vonogat 1. húz; a lua (trăgînd din ...); ziehen. *1585:* Varga Mihalj vallia hogy Eowis veót zenat a' tizedesteol Masis veót, lattam hogy igy gywteottek hogy mikor Zenat hozot vala ky hat vonogattak [Kv; TJk IV/1. 463].

2. vontat; a urca/a încărca pe ...; auf etwas aufziehen. *1587:* 11 Noemb: Vrunk eó Naga zamara hozanak borokat ... az korchiolas egy nehanj magaual vonogatta szekerekre kit Jde be hoztak pincheben es le eresztettek kit el vittek ez fele munkaiokert ... fiszettem nekiek –/86 [Kv; Szám. 3/XXX. 42 Seres István sp kezével].

3. rándít; a da din umeri; Schulter heben. **Szk:** *vállát ~ja. 1599:* Kis Janos megh eskeowen ... vallya: Enis ott voltam abban az lakodalomban ... Demeter deak valamikeppen az orrat fel zwra Menihart deaknak az hegedeo vonoúal kin Menihart deak megh haragwúen (!) veowe kj az hegedeott kezebeol Demeter deaknak, es vallat vonogatta rajta, mazzoris kerdem s akkoris chyak az vallat vonita [Kv; TJk VI/1. 277].

4. *~ja magát* vonakodik; a ezita, a şovăi, a pregeta; zögern. *1573:* Magdolna Molnar Andrasne Azt vallia hogy ... Az ezwst mywet meg Merette Mely leot harom gyra egy nehany Nehezek hean ... Mond aztalos Leorinch Ihol lo leanyom ha fely vezed rezedbe vedelj hane(m) vezed en az aztalba tezem, Az lean vonogatia magat Nem akarya volt ely vennj, Az annya Igen kezdy Riogatny hogi ely vegie, vegre Mond az lean No lo apam ely vezem [Kv; TJk III/3. 193]. *1599:* Vagion sok panazolkodas az Kadarok feleollis hogy vonogatnak magokat, es affele hordokat amellyeket Jdegen kadarok keoteottenek, ha Abronch affele hordorol le zakad, fel nem Akaryak keotny, es igy sok karok keowetkeznek [Kv; TanJk I/1. 347]. *1602:* valamyben, es valamikor kewantatik az zolgalat semmiben eo kgmek ne vonogassak magokat, hanem io zywel zerettettel zolgalianak [Kv; TanJk I/1. 411]. *1623:* Szokasok szerenth az szuksegnek Idejin ne budossanak az szolgalat eleott* magokot ne uonyogassak vyolagh szallagoskeppen, auagy egyeb mesterseges szynek alatt el ne kossek [Szeredа Cs; Törzs. – *Az újra szabaddá tett székelyek]. *1657:* Megvigyáztatván azért, tehát meg sem állapodott Galacon; én is azért elérém, excipiála azzal, hogy Nagysinkról akarna eltérni, és ott szekere eleiben újabb postalovakat fogni, azt más útra bocsátani; addig azért együtt menvén véle, ő is nem vonogatá magát az fejedelemasszonyhoz menéstől [KemÖn. 135]. *1664:* Kegyelmedet kérém, édes Komám, szerezze meg urunktól, mutassa kegyelmességét hozzám, ne erőltessen felüléssel ... ha ily méltó és nagy akadályim nem volnának, bizany nem vonagatnám magamat, hanem én is szolgálnék úgy uramnak s hazámnak, mint akárki egy hazafia [TML III, 184 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1669/1726 k.:* Ha valaki pedig város közönséges szolgálattyátol magát vonogatná és szolgálni nem akarna, a' választást meg vetven nem engedelmeskednek ... A' Hadnagyság fel nem vételért f 100// Assessorság fel nem vételéért f. 6 bűntetessenek [Dés; Jk 2–3]. *1671:* Megteköntvén Al-Pestesi Balog Máthé Atyánkfiának-is ez szegény haza közönséges szolgálattyában valo sok rendbéli fáradozását, remélvén ez után-is ezen haza szolgálattyátol, az szűkség ugy kivánván nem vonogattya magát [CC 74]. *1706:* Az Zetelakiak ugya(n) az Vár hányastol ne(m) vonogattják magokat, de semmi Contributioval nintse(ne)k közinkb(e) [UszLt XIII/94]. *1733:* az emberek magokat vonagotván egjik sem akart előll menni [Hévíz NK; JHbT]. *1742/1792:* belé unok az hoszszas pert, és bizonytalan lévén a Törvénynek ki menetele, Bekességre menénk, az mikoris meg-kinálok az Atyafiakat, sőt mikor vonogatták volna magokot, mind Szatsvainé, mind Pétsiné azt mondván: nintsen modunk benne hogy végyük, adja annak a' kinek tettzik, a' Falutis meg kináltaták a' vicinusokkat [Albis Hsz; BLev. Transm. 35]. *1812:* akarván pedig a' Groff a' Groffnéval edj alkalmatosságra ülni, a' Groffné magát vonagatta 's, Maurer urral más alkalmatossággal ment Vásárhelyre [Héderfája KK; IB. Varro György (29) grófi kocsis vall.]. *1844:* Kis János ... engemet unszolt hogy men(n)yünk eleibe a Lovárol a csengettyüt le venni, én vonogattam magamat de réám rivallott, és kényszerített, hogy Men(n)yek el állani az uttyát [Bágyon TA; KLev. Vásárhellyi János (24) vall.].

vonogatás 1. vonakodás; codire, codeală; Zögerung. *1786:* Mi az írt ifjút gyermekségétől fogva ismervén ... könnyen elhitetjük magunkkal, hogy ez a mostani vonogatása nem engedetlenségből, hanem inkább az írt okból származik, melynek meggondolása indít minket, hogy érette Excellátoknak és Nsgtoknak nagy alázatossággal instáljunk [FogE 340].

2. *maga ~* vonakodás; codire, codeală; Zögerung. *1621:* Megh ertven eő kglmek egesz varosúl ... az mostani szomorú hireket, es felelmes allapatunkat, az Tataroknak az Orszago(n) altal menetelj feleöl ... az minemw Tiztviseleőket Generalisokat, Capitanokat es hadnagiokat rendeltek es valaztottak ... Plena authoritast adua(n) az Generalis vrainknak, hogj mindenek fejek tiztessegek vesztese alat, engedelmesek legjenek ... es valamit paranczíolnak abban minden magok vonogatas mentsegh nelkwl szorgalmatoson el Jarjanak [Kv; TanJk II/1. 333–4].

vonogathatja magát vonakodhat; a putea ezita/şovăi/pregeta; zögern können. *1749:* az mi az ratio dolgat ílleti hogj Meg kiván(n)ya az Ur Eö Nagjsága én attol nem vonogattam és nem vonogathattam magamot [Kövesd MT; ApLt I Sűkös István nyil.].

vonóháló kaparóháló/apró halak fogására alkalmas, rúdra szerelt háló; năvod; Fischernetz. *1692:* Egy vono halo [Szárhegy Cs; LLt]. *1748:* Vono hálohoz valo Kötel ... Csolnok 1 Vono Hálo 3 [Nagyida K; Told. 11/95].

vonóhám igásállat számára való hám; ham; Joch. *1714:* Hat Lora valo Vonjo Hám, Kőzős (!) bőrből külömfele figurakkal ki varrott, hasonlo hat Zabollaval fl. Hung. 200. Ket elsö Lora valo Ham 2. Zabolával egjütt fl. Hung. 20 [Nsz/Fog.; AH].

vonóhíd felhúzható, ill. leengedhető híd; pod, punte suspendată (mobilă); Brücke, die man bewegen kann. *1590:* Chinaltattam Az Monostor vtzay Capún az vonno hydra egy karykat Chyapostol Peter kowachynak attam f. – d. /2 [Kv; Szám. 4/XX. 19 Hooz Lőrincz sp kezével].

vonókapocs bodnár-szerszám: csutak, vagy nagyobb donga kivölgyelésére alkalmas vésö; scoabă de dogar; Meissel. *1697:* Az Vak ablakb(an) Fejer bokály nrõ 1. Csap furo nrõ 1. Kadár(na)k valo vono kapoccs nro 1. Vveg szivárvány nro 1 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 9].

vonókarika karika, amivel az ablakot a becsukáshoz megfogják, ill. rögzítik; inel (de metal)/verigă care servește la deschiderea și închiderea geamului; Ring auf dem Fenster. *1666:* Veottünk az ablakok rámáira 22 sarkot, 22 pántot, nyolcz forditot, 11 vono karikákat, teszen az ára f – d 63 [Kv; SzCLev.]. *1694:* Ket Kisded Ablak va(gyo)n rajta, edgyiknek az Fiokja onnal foglaltatot Uveg Ablak, vas Sarkacskai Pontyai, Vono Karikai | Ablak hosszara hasitva egy. abba(n) vas rostelyocska, onba(n) foglalt Üveg Ablak rajta, Vas sarkos pantos Vono karikai fordito vasai meg vad(na)k | ennek az haznak negy Ablakjai vad(na)k; az mellyek(ne)k Rama faia Sarkai Pantyai forditto vasai Vono Karikai vas rudacskai mind meg vad(na)k [Kővár; JHb Inv.].

vonókés bodnár-szerszám: kétnyelű kés, mellyel a fát simára faragják; cutitoaie; Messer. *1521:* Vnum vonokes [Vh; MNy XXXI, 278].

Szk: *egyenes ~. 1848:* Nagy eresztő gyalu két darab 15 rft. Vono Szék egy … 30 xr … Egyenes vono kés egy … 30 xr Görbe vono kés kettő … 1 xr. Kézi Sinczér egy … 1 rft 20 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] * *görbe ~ → egyenes ~*

vonoló szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~ szék* vonószék; scaunul lemnarului, scaun de cioplit; Tischlerstuhl. *1694:* Vagjon itt a' kő pad, melljre szölgál; egj fa grádits, mellj is kárfás félfelőll: az vonolo szek nro 1. viz es Bel kerekek Tengeljeinek valo fäk nro 2. [Sebesel AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.].

vonóló igásló; cal de ham/tracțiune; Pferd im Joch. *1683:* Az vono Lovakott azt is Osztak harom reszre [HszjP *vonóló* al.].

vonómarha járművek vontatására szolgáló marha; vită/animal de jug; Rindtier im Joch | igásállat; animal de tracțiune/de jug; Tier im Joch. *1594:* Vrunk ú N<agys>aga paranchiolattiabol ell foglaluan Makott Monostorhoz, meny zamu embert es vono marhatt azban az portioban talaltam [Mákó K; GyU 25]. *1649/1687 k.:* A' megye intercessiojára az ollya(n) özvegy aszszonyok à kiknek sem vono marhájok nintse(n), sem ökör hajto fiok véllek nem lakik, mind az által magok saját örökségekb(en) laknak, deliberaltuk hogy ha vetések és szölejek leszen adgyanak à Praedikátor(na)k és Schola mesternek fél bért mind mustbol, Zabbul és garas pénzbül à szerint à mind egy bér ado házas ember szokott fizetni [Somosd MT; MMatr. 87]. *1671:* A' Fiscalis Tisztek-is az szükséghez és alkalmatosságokhoz képest, mikor szekér vagy egyéb vonó marha kévántatik, requirallyák a' Székeknek Tiszteit, a' kik-is illendőképpen rendellyék-el az dolgot, a' Fiscalis Tisztek simplex requisitiojára penig, ne tartozzanak semminémü vonó marhát és szekeret adni [CC 31]. *1677:* Lovak tartása, azokon valo járás, a' parasztságnak meg-engedtetik, hogy mások által azoktol nem priváltatnak, sem pedig érette nem büntettetnek, álván a' Földes Uroknak szabadságokban, ha lovat vagy egyéb vono marhákat engednek tartaniok, Jobbágyoknak [AC 235]. *1685:* Tisza Sára … minden orientalis Gyöngyöket és köves marhákat … Paripait, Szekeres Lovait, Ménessit, Nagy és apro lábas marhait minden heverö és vono marhait Szekereit és köntösit … holta után hagyá, válla (!) örökösön megh hihatatlanul kedves édes urának [Hr 1/22]. *1699:* az rajtunk fen forgo sok nyomoruság miá teljesseggel mindenemből ki fogytam, minden fele portiot eddig 5 es 4 vono marhárol meg adtam [Olasztelek U; UszLt IV/52 Kolombán Ferenc nyil.]. *1711:* a vono marháink igen el holtak, a ki meg marad is anyira el sindig (?)[a] hogy bé ne(m) foghatyuk [Vacsárcsi Cs; BCs – [a]*Sindi* alakban is olvasható, de elírás lehet *sindik* helyett]. *1721:* Az Agyúk alá … mennyi vonó marha kevántatik, már egy rendben, a mennyi az első transportra kévántatott ki attam [Ne; Ks 95]. *1728:* A kinek semmi vono marhaja nincsen egj nap tartozik dolgozni a faert [Komolló Hsz; SVJk]. *1739:* az Vrak meg osztozodasa után döglöt meg a Bodoki Jobagyok közül ezeknek Vono Marhajok t.i. Kato Ferencznek egy, Gyurka Radulynak ket vonoja, Hoszsu Ferencznek egy vonoja … ezek mind Jármas Marhák [Bodok Hsz; Ks 22. XXIb]. *1741:* a Jószágot … ezen Szebenb(en) Competalo Zab alä rendeltem mind akinek vono marhája volt [Pálos NK; Ks 99 Fogarasi János lev.]. *1771:* Vasárnapokon … láttam … Nagy Andrást és Danit … az Vono marhával dolgoztatni [Dés; DLt 321. 13b Fr. Imbrefi alias Szöts (52) vall.]. *1792:* vagyon fizetetlen egy egész Statiora 88 vono marha [Hszj *vonó-marha* al.] | Bondi (!) János mind tenyerrel mind vono marhakkal hetenként 3 Nap teszi a szolgalatott [Bfh; CU]. *1846:* Jeleni 1846-dik év május 2-dik napján teljes falugyűlése tartatván a faluházánál … amikor is közönségünk elejébe terjeszté a biró, hogy a vonó marhák számára a közönség hol és micsoda tilalom által fogattassák fel a helyeket, melyre a közönség egyetértéséből a vonó marhák számára felfogattatott az alszegi Árnyék [Zalán Hsz; RSzF 176].

vonómarhás igásállatot birtokló; care posedă vită/animal de jug; Jochtier habend. *1769/1778:* Hoszszu aszon, a' málé Tsusznyás földeken (: mivel azon földekben azon Esztendöben málé termett :) öt, vagy hat Hetekig Szántottunk, vetettünk, és boronáltunk mi vonó Marhás Emberek [Bagos Sz; BfN DDD/4 4 m. tanú vall.]. *1810:* mindnyájon tsak 2. 2 vonó Marhás gyenge tehettségü emberek kiknek most nemeljikűnknek vonó Marhánk éppen nintsen nemeljeknek Marhátskáink gyengék, vagy nyavaljás állapotbeliek lévén [Ádámos KK; Pk 5].

vonóökör igásökör; bou de jug; Jochochse. *1627:* Eoregh vono eokeor Nro 20. Borius Tehen vagion Nro 15 Meddw Tehen vagion Nro 9. Bika vagion Nro 1. [Kozmás Cs; BLt I Inv.]. *1674:* Vono Eökör nro 18. Török Táborrol viszsza jött Eökör nrõ 7. Konyhára valo Eökör nrõ. 4 [Törzs. dévai fej-i

udvarház]. *1687:* Vono ökrök Tulkok Tehének ünök [Marosilye H; Utl]. *1692:* 1. Eöreg, vono, ökör nrõ 5 [M. köblös SzD; RLt 1]. *1711:* Olah Todor adá és kötelezé magát ... Nemz(etes) Mihálcz Mihály Ur(amna)k örökös jobbágjságra Fiurol Fiura ... mint hogj ... Mihalcz Mihály Ur(am) adott volt ... Olah Todornak ad usum két számú vono ökrököt ennek előtte valo esztendökben, melljek noha szört váltottanak emlitett Olá Todor kezé alatt, mindazonáltal emlitett Mihálcz Mihály U(ra)m azokatis kezenel hagjá, migh eö kglme kezénél akarja hadni [Borb. I]. *1732:* A Tehén Csordát és az Vono ökröket meg engedtük ... az Aknai Patakon túl ... de azon innen semmikeppen ujjabb dispositionkig ne hajcsak [Dés; Jk 430b]. *1750 k.:* Szabados Puskasok leven ezek is hat ökörig inclusive Szoktak vono ökrököt redimalni Rf. 1 xr 40. akar mennyi ökrök legyen azonkivül semmit nem p(rac)dalnak [Kozolya H; Ks 94. XXVI. 4]. *1763:* Tudom hogy ... bizonyas ide valo embereknek vono jármas ökreit ... a' széna buglyák között találván ... mindeniken seorsim egy egy sustákat huzott, és vont, En is fizettem négy sustákat [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 24 Kotsis György (44) jb vall.]. *1848:* valahol a commonitás a wonó ökröknek helyet rendel, mindenki ott jártassa [Jenőfva Cs; RSzF 158].

vonórúd vontatásra szolgáló rúd; tînjeală; Stock. *1676:* Vadnak az tornáczban, vagy tornácz előtt fa széken vas horgas es vono rudak [Fog.; UF II, 701].

vonós fogantyús; cu (un fel de) mîner; mit Griff. *1824:* A' Kortsomaros' lako Szobajában vagyon két ablak két ajtó Zárostol egy boritekkal és két koltsostól, mind a kettő pedig két két sarkos, vonós [Kv; BetLt 2]. *1836:* A' nappali Szobába nyilik egy – ujj vas sorkos – záros-vonos-kultos ajto [M.péterlaka MT; TGsz 18].

◊ **Hn.** *1764:* a Vonaslag Puszta szöllö alatt [Csávás KK; EHA]. *1765:* a Vonosláb mellet [Csávás KK; EHA].

vonószék gyalupad; scaunul lemnarului, scaun de cioplit; Tischlertisch. *1681:* Malom előtt levö fa Eszközök: ... Faragashoz valo vono szék Nro 1 [Hátszeg; VhU 604]. *1848:* Nagy eresztö gyalu két darab 15 rft. Vono Szék egy ... 30 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

vonószíj 1. harang húzására való szíj; curea de tras clopotul; Glockensattler. *1595:* chinaltattúnk az Nagi harang wtejere egi ket zeres ziat, es hogi valami egi nehany vono ziat meg foldaztanak fizetúnk Zigiarto Balintnak f–/75 [Kv; Szám. 6/XIII. 42]. *1597:* chynaltattúnk a' nagi harangra egi wy vanozyat es ketet meg foldoztattúnk, Attunk Zigiarto Ianosnak f–/60 [Kv; Szám. 7/III. 24]. *1598:* Az nagi harangra chinaltattúnk negi wy vano ziat ... f 1 d 70 [Kv; Szám. 7/XVI. 27]. *1600:* Az Nagi harangot hogi vyobban megh Igazitottak, es chinaltak, fizettem Moricznak f 21 ... Az vono zyakat raggattak megh tl –// 6 [Kv; Szám. 9/IX. 49].

2. a jármot a rúdhoz rögzítö szíj; curea care leagă jugul de proţap/rudă; Sattler zur Befestigung des Jochs zum Stock. *1748:* Járomba valo vono Sziju nro 2 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13].

vonótehén igavonásra (is) használt tehén; vacă pusă la jug; Kuh im Joch. *1773:* az Uraságh szolgálattyáb(an) edgj Nap szántván az edgyikünk Mészáros István ökre a borozdáb(an) el esett, ezen meg szomorodván mind el adta ökreit ... de az többb Lakosokis inkább vono teheneket tartanak [M.léta TA; JHb II/3].

vonóvas 1. az ajtó becsukását segítö fogantyú; (un fel de) mîner de tras uşa; Türgriff. *1694:* az Pincze Tornattza kőzöt va(gyo)n egy szamtarto hazacska ... ennek ajtaja felszer Parkanyozott, vas sarkos pantos forjo vas Zaracska rajta kolcsaival es vono vasaval edgyüt [Kővár; JHb Inv.].

2. húzást szolgáló vas; (un fel de) mîner care permite apucarea şi manevrarea unui obiect; Art Eisengriff. *1677:* Vas verö háza ... Vagyon e felet[a] egy víz eresztö rúd, mellyenis vagyon fellyül és alól köpüs, horgas vonó és tartó vas [Madaras Cs; CsVh 50. – [a]A vasverö tőke felett].

vonsz, vonz 1. húz; a trage; ziehen. *1604:* az ön magok lowokotis mjnd haza hoztak wala, s az ö lowokal egiwt Tartottak az fwn, Egikor raiok Jönek az raczok. akor mind el wizik az ö lowokat, cziak ezt az simo martonet wonzak Jgen hamar az Bokorba [Kecsed U; UszT 18/125 Palfi Janos fia Janos Czikj Illiesne Zolgaia Keczieti vall.]. *1609:* latam az vdwaron hogi az Varos Zolgaia vonza vtana [DLt 318]. *1638:* En immar le is fekwttem uala az mikor kis karaczon napia(n) estue Nagi rikoltas lón s ugi kelék fel, es ki tekintek s latam hogi ket legent hoznak hogi az kalitkaban tegjek az eggiket ugian ... korcziolian Vonzak de hát segre wlt es labbal vonzak be az kalitkaban [Mv; MvLt 291. 139a].

Sz. *1676:* De azt szokták mondani, az tarcsák az taligát mentűl inkább vonszák, annál inkább csapják [TML VII, 141 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz].

2. kiránt; a scoate; ausreissen. *1619:* így gondolkodjék nagyságod Magyarország felől, hogy immár úgy hozzányúlt az magyar az több országokkal együtt, hogy vagy egy lábig elvész, vagy az sapkát teszi fel, de általmegyen ebben, hogy többször ő az német testi-lelki igáját nem viseli, és az hatalmas császár ellen német mellett kardot nem von, hanem inkább vonszon az németre az hatalmas császár mellett [BTN[2] 350]. *1662:* Az híd csináltatásához s kapu nyittatásához fogatván, azalatt a várat[a] a prédára áhitozó jancsárok a töréseken úgy meglepték vala, a mieink közöttök szemeit is alig pillanthatnák, azhol mit kaphatnának mind ételt s bort, fegyvereket húznak, vonsznak, ragadoznak vala [SKr 617. – [a]Várad várát].

Szk: *kardot ~ vki ellen. 1619:* ők az csehekkel régtől fogva egy fejedelemség alatt lévén egymásnak erős hittel megesküdtek, hogy egymás ellen kardot nem vonsznak, azért ők az csehekre nem támadnak [BTN[2] 306].

3. rángat, cibál; a trage (brusc); reissen. *1572:* Zekel myhal, latta az Kerekesne hazanal az korchman Antal egi fawal tollya volt Gaspart mykor az teoby hayanal fogwa vonzak volt [Kv; TJk III/3. 24] | Balint Lakatos Peter fia, Azt vallia hogy ... mynd fely Indwltatnak es az ki hozza ter volt[a] veryk vonzak vegre ky zalad az hazbol zabliaiat ky rantya az teoby vtanna ky cegerrel ky keowel kergetyk volt az Monostor kapu fele otth Nem Twgia Mint Jart [Kv; TJk III/3. 25. – [a]Gáspárhoz]. *1573:* Ilona az felesege Azt vallia hogi latta gërgy vstekenel fogva vonza volt Matet az padra deoytette volt annat, az feoldreis leh vonta volt [Kv; TJk III/3. 224]. *1574:* Kalmar Albertne Azt vallia hogi Igen Reszeg volt az legen mykor az eo hazaba Ieot, otth Iwt vagy harom penz ara bort ... leh esset az feoldre az legeny, Es az Eottwes Ambrus fiay haza nepe hwzak vonzak veryk [Kv; TJk III/3. 402]. *1592:* Genge Benedekne, Geres Azzoni vallia ... Kotro Mihali ... barmait reggel ki bochattak vduararol, es ram

jeoue rutul kezde zidni, Esse kurua vgimond, ezennel megh hwitlek, es az hegi ala vonzlak [Kv; TJk V/1. 216]. *1613:* megh foga az czondorat raitam es ugi vonzon az aito fele [KJ]. *1636:* Nagy Zabo Istvánnál egy mezitelen Zablia uála, az szablia mellet, ne(m) emlékezem jol ra, cziagany ualae avagy pálczia ... az mas kezivel ezen fogoly Embert foghta vala, es ugy vonzá, seot megh az fogoly azon keri uala, ugia(n) az Istenert, hogy ne huzzak vónnyák ollian rutul [Mv; MvLt 291. 68a].

4. (harangot) meghúz/harangoz; a trage (clopotul); Glocken ziehen. **Szk:** *takarodót ~. 1655:* Meg találván minkeőt Szauaba(n) lako Vajda Istvánne Aszszonyom és Szodorai Istvánne Aszszonyom kivana mi teöllünk Szavaban predikatort, igirvén a Predikatornak mind buzabol, borbol s mind penig tavasz gabonabol tizenhetedik kalangyát ... A falu ... Harom keoböl Eoszi vetest, szantast ket keöböl tavaszit ... Garas penz tiz tiz, de ugy ha a' Predikator takarodot vonszo(n) minden estue [SzJk 175].

5. visz; a duce; bringen. *1715:* az én Apám is ... mivel Bethlen Gergelynek két hetet szolgáltunk esztendőtt által Gyogjra vonszot inkább, és az kérdesben lévő oldalon irtási lévén (: mint hogj mostis vagjon ott Mosiám :) Bethlen Gergeljnek ada magát Sellérül, ès a Gjogjiakkal szolgált, négj vagj ott Esztendeig [Lupsa TA; WH].

6. maga mellé állít; a atrage/a determina (pe cineva) să treacă de partea sa; auf seine Seite stellen. *1662:* Rákóczi fejedelem hajdúságot maga mellé vonsza [SKr 491]. *1678:* akárkinek is jobban fáj, hogy vallásunkon való bócsületes emberek így fogynak, szintén láttatik már egynéhányra jutni, ugyanis az a keserves, hogy nem veszik eszekbe ő kglmek, hogy csak azért vonszák más valláson valók magok mellé, hogy nálok nélkül nem cselekedhetnének semmit is [TML VIII, 215 Bornemissza Anna Teleki Mihályhoz].

7. vonzódik vkihez/vmihez; a fi atras de cineva/de ceva; sich hingezogen fühlen | vki mellé áll; a trece de partea cuiva; auf jemandes Seite stellen. *1657:* az magunk erdélyi és fizetett hadaink közt is sok konkolyok valának, de kiváltképpen az magyarországiak csak erőszakból voltak felülve, ahhoz képest nagyubb résznyire az ellenséghez vonsznak vala [KemÖn 205]. *1664:* Hiszem Istent, Kegyelmeteknek is fele mind az mi kegyelmes urunk ő nagysága keresztény, mind az ország keresztényhez vonszszon inkább és hogy valamiben hazájoknak veszedelme nélkül cselekedhetnek, bizony mindent el követnek [TML III, 132–3 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1670:* Hogy penig kegyelmes Uram, az odaki való atyafiak sok felé vonsznak, azon meg nem kell ütközni [TML V, 114 Teleki Mihály a fej-hez].

8. tartozik; a ţine (de ...); gehören. *1715:* A kérdésben lévő darab territoriumat, melljik Falu határához vonszik, és tartozik? nem tudom [Lupsa TA; WH. Szint Juon (37) vall.].

9. kényszerít vmire; a constrînge la ...; zwingen. *1670:* Félek csak attól, ha valami reménségek nem leszen és tractára vonszszák az vármegyéket, oly kivánságokra mennek az fegyvertül félő prókátoros emberek az félelem miá, örökké is nyögnek maradékink is alatta [TML V, 261 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1688:* szállom vagjon kettő, fát sott gyertyát adok, azon kívülis erőszakkal vonsznak rajtam [Uti]. *1696:* az németek gjakorta kergetik az munkárol az Jobbagjokat, magok dolgokra vonszák [Marosillye H; BK. Bethlen Gergely Fogarassi Pap Miklóshoz].

10. kötelezi vmire; a obliga la ceva; verpflichten. *1657:* Valóban nagy labyrinthusban hozta vala az fejedelmet ez dolog; mert egyfelől az confoederatiónak kötele vonsza vala, másfelől az nagy ígírett summáknak és birodalom terjedésének kévánsága izgatja vala [KemÖn. 268].

11. (ki)szipolyoz; a stoarce a jefui, a jecmăni; ausbeuten. *1665:* Kapi uram praesidiumának dolgában én, Uram, semmit nem tudok, csak az sok panaszt hallom, mindenfelől vagyon reájok, félek el bontja az török azt az praesidiumot, ha ő Kegyelme alább nem hagy bene s az szegénységet úgy húzzák, vonszszák [TML III, 418 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

12. zaklat; a hărţui, a necăji; belästigen. *1620:* az velencések vötték el az bosznaiaknak hajójokot, és hogy a bosznaiak ide panaszlani jöttek volt, és az vezér erről az velencei követtel tractált volt; nem tudván Mark Antoni, hogy az vezér jól tudott olaszul, az követ tractája kűvül Mark Antoni azt mondotta olaszul az követnek, hogy: Mit gondoltok véle? ha ők vonsznak, mi is vonszuk vagy vonjuk őket [BTN² 395].

13. vmit von magára; a(-şi) atrage asupra sa ...; auf sich ziehen. *1619:* De én most mondom, hogy oly barátja Mátyás császár az hatalmas császárnak, én jól tudom, hogy nemhogy Jenőért vesznének össze, de ha Vácot elrontaná is, nem vesznének össze. Hát mit bolondoskodtok? Mit vonszotok az fejetekre tüzet? [BTN² 209]. *1668:* Kérem azért Kegyelmedet, méltatlan sok panaszát felejtse el, s ha Isten Kegyelmedet kihozza, el ne kerüljen, külömben mind Istentől s mind emberektől itiletet vonszon magára Kegyelmed [TML IV, 321 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1672:* Ujobb elmenetelivel nagyobb törvénbeli nehézséget magára, annálinkább szerelmessire nem vonszon [TML VI, 341 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz]. *1679:* Nem jobb-é, hogy miénk légyen az, kit jövendőben is a német nemzet kártyára, koczkára és maga az magyar nemzet ellen fordítaná? Azért ezekkel a ki ellenkezőképpen gondolkodik, csak maga lelkét terheli s fejére Isten itiletit vonsza [TML VIII, 494 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

14. dolgozik, húzza az igát; a lucra, a munci din greu; schwer arbeiten. *1667:* az szolgálatot bizony valóban vonszom semmivel sem alább itt akárkinél, melyrűl minden innen kimenő ő nagyságok szolgái bizonságot tehetnek, de hasznát bizony semmit sem érzem [TML IV, 166 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1684:* Választattam ismét az nemes várostól adószedőnek az egész városon, melyet legnagyobb gonddal és bajoskodással vonszunk <vonszok> már két esztendőtől fogva [Kv; KvE 218 BP].

15. ~ *magát* mentesíti magát, kivonja magát vmi alól; a se sustrage, a se eschiva de la ceva; sich aus etwas ausziehen. *1584:* Zabo Miklos, Es Szeöch Peter valliak ... el Menenk Balassy gergelheóz, es meg mondwa(n) a Bakj Pal Izenetit, ezt felele ... eo Nalla Bakj palnak semmye Ninche(n), Es Az io Sogor Ne haggya semmy akarattiat, a' teorwenteól Ne(m) vonza magat, es Biro lewe(n) Coloswarat elegh teorwe(n)t al [Kv; TJk IV/1. 197].

16. értelmez; a interpreta; interpretieren. *1704:* ha az Szentírást, aki Isten beszéde, az emberek annyifelé vonszák és magyarázzák, hogy ki-ki a maga értelmére róhassa, menynyivel inkább egy halandó ember írását miért ne magyarázhatnák és interpretálhatnák [WIN I, 117].

17. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~sza a leplet* húzza az igát; a trage la jug, a munci din greu; schwer arbeiten. *1690 k.:* az Élés hajto Commissariusok edgj veka Buzat, edgj Hordo Bort, sem edgj veka Zabott nem küldöttenek, s azert kellet a Hodötsagrul hozatnom, de az a Hodoltsag(na)k mondato Faluk jobban vonszak masoknal a

lepelet (!), ha azert ebben vetek vagjon, nem az en vetkem, hanem az Élés hajto Commissariusoke [Utl] * *~szák egymást* verekednek; a se încăiera, a se lua la bătaie; sich prügeln. *1573:* Erzebet Nereges (!)[a] Matené Azt vallia hogi hazaban Zaygast hallot volna ky Ieo aytaiara, azomba latta hat gergel es Imre deak felesegestwl ott alnak ... Azomba archwl chapya Imret az zweg ky esset feiebeol es egybe kapnak ott az feoldre vonzak egimast [Kv; TJk III/3. 230. – [a]Alább *Nyerges* alakban] * *karóba ~* karóba húz; a trage în teapă; pfählen. *1664:* Sok fenyegetés volt rajtok, hogy meglövöldözik az németek, karóban vonszszák és Debreczenben is fenyegető levelet írtam egynehányszor, hogy hozzák meg azt az háromezer forintot, de ötszáz forintnál többet nem küldtek mindeddigis [TML III, 106 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz] * *köntöst ~* verekszik, verekedik; a se lua la bătaie; sich schlagen. *1584:* Martha Dely Marthonnę vallia ... Ezt hallotta(m) hogy Daroczy Boldisarnę Monta mikor az legeny ky Ment Dabonetol, Megh keozeonteotte eleb a' legent es ezt Monta, Megh hid hogy keonteost vonzok, Eregy eregy essez Curwaffy ket penzen Meryk ot a' sinornak singit es gombos theowel tolliak fel [Kv; TJk IV/1. 334] * *nyilat ~* birtokot/vagyonrészt kisorsol; a trage la sorti pentru distribuirea unor terenuri agricole; Los ziehen für die Austeilung des Eigentums. *1620:* Enis oth len alua(n) az hazba(n) eó keglmek elóth, hogi lassa(m) mint osztoznak es vonznak nylath, de minth hogi beteges allapattal valék, es feyemis szedelegni kezde, ki menék az hazbol ... ki iüuenék azért, mondak hogj Bornienizza (!) Sigmo(n)d Vr(am)nak iutot nylaba [Disznajó MT; TSb 21] * *üstököt ~* verekszik, verekedik; a se bate (trăgîndu-se de păr); sich schlagen. *1598:* Zep Jlona Gieorgy Deakne ... wallia... az zappanos legeny az hegedewssel egibe kapot wala ... lata(m) hogi az Czimbalmossal vonznak wala ewsteokeot, de ne(m) lattam ki verte bele az kest [Kv; TJk V/1. 161]. *1600:* Thasnady Caspar deak ... vallya ... Gychy Peter zolgay voltanak nalla azok mondottak hogy magyarorzagbannis hyrt mondhattnak hogy mégh az azzonyokis itt Colosuarat minemeo vitezek, mely igen zepen voznak (!) eosteokeot az vchan [Kv; TJk VI/1. 505] * *vhová ~sza magát* elbújik, elhúzódik vhová; a se ascunde/retrage ...; sich verstecken. *1572:* Sophia fekete Matene azt vallia, hogy Nemely Eyel Mint harom orakor Megen ky hazabol, azonban latta hogy Aytayat megh Nytta Keomyes gërgne es ky lepet egy gereznaba hayadon feowel, hogy Eotet megh latia az fal Melle vonza magath, Azonba vtanna ky Jeo egy feketebely Ember az hazbol, De eo Nem Twgia ky volt, Es my Jaratba volt otth [Kv; TJk III/3. 4] * *visszát ~* kiszáll vmiből, visszalép; a face un pas înapoi; sich zögern. *1678:* az kiknek illik, Kegyelmed úgy adja értésire, különben gondolkozzanak magok dolgairól, mert ha most is visszát vonszanak és közjóban egyet Kegyelmeddel nem értenek, ha mi utolsó veszedelem ő kegyelmeket követi, magok legyenek ő kegyelmek okai [TML VIII, 219 a fej. Teleki Mihályhoz].

◊ **Sz.** *1653:* Megértvén a fejedelem a Bethlen Gábor elmenését, elküldé a portára Géczi Andrást: „hogy ott az állapotot – miben légyen – megszemlélje és jó választ hozzon a portáról"; De nem hozza semmi választ, hanem oda marada. Azt hiszem, hogy nem akart szembe lenni Báthori Gáborral, félt azon hogy a Nagy András tánczára vonsza[a], minthogy Brassóban lakék azelőtt a több árulókkal [ETA I, 110 NSzF. – [a]„Nagy Andrást ... a brassai árultatásért levágatá"].

Vö. a *von, voncol, vonszol* címszavakkal.

vonszatik vhová/vki mellé állíttatik; a fi atras de ...; gestellt werden. *1619:* Mazul nem vagy te, az én uram valamit cselekedik, az hatalmas muzulmán császár tisztességére cselekedik, s miért esött, hogy tü is mégis az rossz német nemzetség mellé vonszatok? Ha igaz muzulmánok vadtok, nekünk tartoznátok több igazzal, hogynem mint más [BTN[2] 385–6].

vonszó 1. vhova vonó; care atrage spre ...; ziehend. *1772:* Voltak é olly kérdések-is mellyek ... Boldog emlékezetek(ne)k Atyai és Anyai szeretetek(ne)k, és Gyermekeikhez vonszo indulattyok(na)k meg homállyositására ... nyilván és egyenesen tzéloztanak? [Drág K; TSb 21].

2. vonzó; care este manifestat ...; ausgesprochen. *1816:* Finta Annának ... Férjétől Tövissi Gergelytöl vagyon ugyan egy Léánykája Tövissi Juliska ez ha el halaloznekis és megis Senki Tövissi Gergelyt ... az Finta Anna édes Attyárol maradott jokban Joszágokban szánto földekben s egyebekben ... meg ne háborithassa, hanem mind azokat ... Tövissi Gergely holtig el birhassa használhossa és két száz Magyar forint Summáig férjének férjéhez valo vonszo szeretetiböl hadgya köti és testállya [Asz; Borb. I].

3. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *maga után ~* vmilyen következménnyel járó; care atrage după sine; Nachfolgen habend. *1781:* a Lányok a Fiákot az N. Erdéllyi Mlgs Törvényes Királlyi Táblára evocáltatván, Törvénybe is idézték; hoszszas Vetélkedés, pro et contra valo Disputatiok utánn, mind két felek meg gondolván mind magok egymáshoz tartozo Szives, és nem szines Isten áldását is maga után vonszo Atyafiságos Kötelességeket és Szereteteket, mind pedig a Törvénynek ... bizonytalan ki menetelét ... léptenek illy örökkös, és meg másolhatatlan egyességre [Told. 27].

vonszol 1. húz, rángat; ziehen. *1823–1830:* Iglau Morvának fővárosa ... Vacsora után bálba mentünk ... Az alsó házban nemzeti tánc folyt. Ez a tánc igen könnyű és serény embernek való. A férfiak minden irgalom nélkül keresztül-kosul nyargalózva vonszolják a fehérnépeket, s fél kezeket megfogván a sebes megfordulásba, felrántják [FogE 174].

2. ver, üt; a tîrî, a trage după sine cu sila (un om); schlagen. *1591:* Zigiarto Matiasne, Clara azzoni ... vallia, Latam hogi Haczoka Thamast az birak vonazolliak (!) vala es mikor az zabliaiat el akariak teolle venni ... ezt mongia vala, Zereteo vraim haggiatok beket, ne vegietek el zabliamat, mert en euel ezem kenieremet [Kv; TJk V/1. 89]. *1633:* latam, hogi ezt az Pap Annokott kétt katona az uczaban vonaszolliak (!) vala es az harmadik az aito(n) belöl lesi vala hogi ha be vihetik be szariak az aitott [Mv; MvLt 290. 133a/2].

vonszolódik húzódik; a fi tîrît; gezogen werden. *1736:* Az keservesek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek ... Az asszonyok kendervászonból burkot csináltanak az fejekre, azt megfeketitették, hamuszin volt, azt az hátokon leeresztették, hogy az földön vonszolódott az farka, azt penig az háta közepin még egy helytt az közepin felakasztották, ott egy darabig hármason függött az burok [MetTr 405].

vont 1. húzott; care a fost tras; gezogen. *1761:* ő Nga az allodialis földekre vont Nyilával nem volt benę contentus [Branyicska H; JHb XXXV/46. 19].

2. (arany/ezüst) szállal szött; care este ţesut ...; gewoben.

1732: Egy Sing 3 fertály ezüstel Virágos vont materia [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 9].

3. vmilyen anyagfajtára rádolgozott; care a fost aplicat pe …; auf ein Tuch genächt. *1710:* Veres karmasinra vont, harom ujnyi szelessegü ezüst aranyos rostelyos, nem igen derek kövekkel portai fek agj szügjellöjevel orrozojaval, Tarka selyem majtz fekemlö (!) szar rajta [Told. 19].

4. öntött; care a fost turnat …; gegossen. *1681:* Sárga viaszbol vont gyertja egi csomoval Nro 1 [Vh; VhU 541].

5. vmivel beburkolt/vmire ráfeszített; care a fost acoperit/îmbrăcat; eingezogen. *1765:* Egj kis tékás asztal az hol poharokat fincsiákot tartanak fekete vászonnal vont 1 [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1768:* Kolosvári Udvarb(an) az Sütö ház két Abakjára Vont Lantornájért Dr 60 [K; DobLev. II/390. 21b].

vontarany I. *fn* **1.** fonal alakúra nyújtott arany; fir de aur, betează (de aur); Goldfaden. *1585:* Veres Pal es, Kys Imreh vallia … kwlde minket Barat Peter vra(m) Geongfwzeo Matiashoz, ezt mondwa(n) hogy kerdeneok megh eotet betegh Agiaba(n), kynek Attam en az vont Araniat ezwsteót, Nekye vagy Giulaj Demeternek | Gyeongfwzeo Mathias … vallia, Tudom bizonnial hogy Giülay Demeter kerte Barat Peter vramtol az vonth Araniat es ezwsteòt [Kv; TJk IV/1. 456]. *1586:* Catus Igyarto Georgy zolgaloia, ezt latta(m) ez leanyhoz ketszeris Orsoliahoz … a' kolchal Az Azonio(m) ladaiat meg Nita, es gyeongjeoket es vont Araniat veon ky az ladabol [Kv; TJk IV/1. 569]. *1595:* Gaspar Deak az Loas Legeny vit Gerendre, vont Aranyat és leüeleket Cancellariusnenak 1. lora … d 50 [Kv; Szám. XVIIa/6. 101 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. aranyszállal készült kelmeféle; (un fel de) stofă ţesută cu betează; Art Tuch mit Goldfaden. *1653:* Azok a választott szép ifjak mind jó lovan, aranyos szerszámban s kamuka bársony és vont aranyban valának öltözve; de csak egy dolmányban valának, aranyos nyergek és kengyelek vala, nem patyolatjok hanem egyéb-forma vala a fejekbéli süvegek [ETA I, 134 NSzF].

II. *mn* aranyszállal készült; care a fost ţesut cu betează; mit Goldfaden gewoben. *1638/XVIII. sz. köz.:* adatott … ablakos Hintot a' Superláttya virágos vont arany hat Lovakkal, Szironyokkal együtt [Fog.; Told. 27].

Szk: ~ *atlasz. 1560:* Az ket kys Leannak mely marhat az annyok hagyoth Ezek … Egy weres Aranias barsony keóntos. Egy weres kamuka Menthe. Egy weres aranias barsony nest suba. Egy pegyweth zewld aranias barsony Suba. Egy zederyes kamuka zoknya weres atlach az allian az wallan vonth arany Atlach [JHb QQ Temeswary János reg.] * ~ *bagazia. 1656:* azon cathedra elein vagjon egy szederjes viragos vont arani bagaziaval bellett, körös körnjül az allia 's szellje, szederjes selljem rojtos [Fog.; UF II, 123–4] * ~ *erszény. 1658:* En ez mostani felesegemnek atta(m) … Soknyat azon Ezüst kapczok, Hernacz Palastot, azonnis igen szep Aranyas Eperjes Ezüst kapocz, Negy igen szep Arany Geöreöt, Vont Arany Ersent [Mv; MvLev. Nagy Szabó Ferenc végr.] * ~ *gallér. 1576:* Wagion egy wontaran galler wnikornesses mynd kezeleosteol Bewssegesse(n) gyongyes [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 4] * ~ *matéria. 1619:* az divánba hozta bé az ajándékot 110 öszvér … volt 100 hiúzbőr, egészek; azután volt 100 véggel külömb-külömb drága szép virágos vont arany, vont ezüst matériák [BTN² 279]. *1705:* A többi[a] pedig sok szép vont arany materiákkal voltanak bevonva, kiket együnnen-másonnan is kéretett a magyaroktól és egyebektől is. Némely részét pedig az maga vont arany szoknyáiból csináltatta, amelyek oly speciálisok, hogy én odafel is jártam, de a császár házaiban is hasonlókat nem láttam, kik ezreket érnének [WIN I, 587 – *Szék]. *1732:* Vagyon egy Mariaczeli B: S. M: Statuácskája, kis Jézuskával rajta Lévö Sárga Vont arany materiaval [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 30] * ~ *suba. 1627:* Egj rakot ladaban … Egj sederies perpet szoknia ezwst premes. Egj veres Tabet szoknia arany premes … Egj szederies vont arany kis suba. Mas szederies vont arany kis suba [BLt 1 Béldi Kelemen inv.]. *1628/1635:* Az Zegeny Azzonj eolteozeti … Kws Subak: Egj zederies vont aranj kek bojtos barsonnjal bellet kys Suba, ket rend aranj perem rajta. Egj zederies vont ezust, nestel bellet kys suba, het rend arani perem rajta [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen inv.] * ~ *szél. 1576:* Wagion egy galernak walo, es egy eleo keteonek walo tyzta wonth Arany Zel [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 3] * ~ *szoknya. 1648:* Veres sima vont Arany Szoknia tizenegi rendel Arany prem rayta [Mk Kapi Klára kel. 2]. *1669:* Az vont arany szoknyának az egyik rend peremit ím beküldtem [TML IV, 466 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1674:* Vagyon egy kik vont arany szaknya, hat rend gombos prém az allyán [Beszt.; WassLt]. *1705:* Edgy kék vont arany szoknya vallostul hat rend lotos prém az allyán elegyes tsipke az vallán [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt., Rettegi György kezével].

vontaranyos aranyszállal készült; ţesut(ă)/făcut(ă) cu betează; mit Goldfaden gewoben. **Szk:** ~ *keresztpántlika. 1736:* Vont aranyos Kereszt Pántlika [Kv; RLt Somai Sándor és Sára osztozó lev.] * ~ *matéria. 1759:* Egj pár veresses vont aranyos materia Ing ujjat [Nsz; TSb 7] * *kék* ~ *szoknya. 1651:* Vagyon edgy kek vont Arannyos Szoknyaja 6 rendel elegyes fodorgatot Arany Perem rajta [WassLt Wass Judit kelengyéje].

vontat 1. húzat; a trage, a pune să tragă; ziehen lassen. *1586:* 25 Julj Jfiw Bathorj Jstuannak visznek dinnieket: hoztak varadrol, Zolgalo Andrasne harom louan vontatiak tordaig atta(m) 3. lora –/75 [Kv; Szám. 3/XXIV. 56]. *1588:* egy eoreokseget czinaltam wala ket kezemel feyzemel, mellyet perel vala teollem Farkas Janos ith valo Sombori vram Jobagia az teorweny ennekem meg Jtelte myert hogy igassagom volth hozza … igy czelekettek az Farkas Janos fiay hogy valami moddal de az nagy keowet onath ky veottek az en Jrtasomnak zinte az keozepire vontattak eokeorrel [Zsákfva Sz; WH. Luc. Barlas jb vall.]. *1598:* Az hawasely olahok wontadtak az Weremben ket Nap 38 dogot … f 3 d 04 [Kv; Szám. 7/VIII. 58 Masass Thamás sp kezével]. *1667:* Ezen is kéreti Kegyelmedet Bethlen Farkas fiam nagy böcsülettel, hogy Kegyelmed ne neheztelje parancsolni továbbá való szolgálatunkért Kövár vidékére, hogy mikorra az Isten visszafordítja az szegény fiaimat, segéljenek vontatni az szekereket [TML IV, 26 Kemény Kata Teleki Mihályhoz]. *1690:* Letai Istva(n) az Kut fötöl az Borbelj Istva(n) erdejeböl vontatot egy nagy szal fát [Rákos TA; Borb. I Csipkes Ferencz (16) ns vall.]. *1735:* Tudom nyilván és bizonyoson … egy Innep nap az Néháj Idvezült méltóságos Groff Vr Széki Teleki Páll Vram eö Naesaga maga bizonyos emberet küldötte oda Hoszszufalvára, hogy minden ember maga erején mennyen hogy vontássa(na)k valami Tálp fákat a N. Somkuti Vdvárházhoz klakáb(an), mind az egesz Falu Nemesék, és Parászt emberek el mentünk, és vontattunk … 's oda Somkutra vontatván mind Nemes Job-

bagy embereket haza bocsatottanak, minthogy klakazni vólta(na)k nem Jobbágy szérben [Nagynyires Szt; TKl Ladislaus Kardos (49) ns vall.]. *1746:* két mara a Mlgs Gróff Teleki Ádám Vr ő Nga udvarában meg dögölvén ... az Beres Nem az N. Tanátstól destinalt helyre, hanem más utban való helyre vontatta [Torda; TJkT III. 55]. *1760:* házakotis ... még bihajokkal vontatták elébb [Mv; Told. 15/44]. *1765:* Regius Perceptor Uram ... két Sajto ágastis innen kutfalvára vontatott velünk maga számára [Konca AF; Eszt-Mk Vall. 274] | énnékem Parantsoltanak hogy vontato Ökrökkel a' Függö nevezetü hegy alá menyek virattig s azon hegyen az Aszszony Hintojat vontassam [Gerend TA; KS. Michael Motsi (72) jb vall.]. *1780:* Deliberátum. Providus Lemhényi Tamás (: salvum sit :) dögöt vontatván a falu patakján keresztül, egy magyar forinton elmaradott [Árkos Hsz; RSzF 101]. *1820:* amidön Epületre valo Nagy fákat vontatnak ak(k)or égy szál fát réá vetnek a gazdára, 's azt Nyoltz és tiz ökörrelis kell haza Szálittani, és még is égy Napba tudodik fel [Bács K; KmULev. 2]. *1841:* Radnotfája Marhássai fát vontottak az Uj hidhoz [Görgény MT; Born. G. XXIVb].

2. kihúzat; a dispune să fie tras ...; ausziehen lassen. *1641:* Betlen Gabor fejedelem idejebe az louamat el loptak az Niomat hoztuk az Cokmanjakkal az Turbucziak elleö(n)k-ben jeövennek az zaraz pattakhoz ot egi borazdat vontattak vala az Samosigh azon altal nem hagianak mennj [Csokmány SzD; JHbK VIII/8].

3. megkarcol/rongál; a deteriora, a cauza stricăciuni; beschädigen. *1638:* Ezt lattam bizoni hogy Czikor Giörgy Nagy szeker fakat megh uet s be vitette, bizoni geőrzeölte valtigh az haz oldalat, s ugia(n) hullot le az tapasz, De ... azuta(n) hogj az beőczületes Tanacz imponalta volt hogi kapu mellieket Czenallio(n) Czikor Giörgj, nem lattam hogy az haz falat vontatta volna, seöt inkab ... ugj ereztette be az szekeret, hogy az haz falat megh ne erje [Mv; MvLt 291. 163b].

4. húz-halaszt; a tărăgăna, a tergiversa; verschieben. *1614:* egy egész télen mind vontatá-haladoztatá az Portára való küldetést, annyira, hogy ez üdö alatt Bethlen Gábor is béjövén az Portára, itt az ö tractája meghaladta az Géczi Andrásét, és addig, azmég minket Balassi Ferenc úrral békülde, minden dolgot elköltött és elvégzett császárral és az fövezérrel, Naszuf pasával [BTN² 61]. *1663:* Noha már egynehány ízben parancsoltatott nekik[a] az felülés és ö felsége ellen való hostilitast, hogy mutattassanak, de mindeddig elmulatták, tovább is mindaddig vontatják, mig lehet, de ha hazájoknak veszedelme alatt parancsoltatik, kénytelenek lesznek vele [TML II, 624 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz. – [a]Az erdélyi első rendeknek]. *1665:* csénáltanak némely magyarok az méltóságos úr elméjében scrupulust, azt hitetvén el ő nagyságával, hogy minden bizonynyal Nagyságod, az ország az székelyhídi dolgot csak vontatni akarná, az eddig való dolgok is csak arra valók voltanak [TML III, 359 Teleki Mihály a fej-hez]. *1677:* Ezekre nézve azért szükséges, hogy két vagy három nap celebraltassanak a' Székek, és a' per non venit sententiákat ugyan azok Szekből a' Notariusok ki-adgyák, ha a' periclitans ben nem tiltya, e' végre, hogy ha az In causam attractus az Actort az executiotol el-akarja tiltani, az első közelbik Székig verbali prohibitione tiltsa-el, továb ne vontassa [AC 183]. *1678:* ha az magyarok dolga leesik az ő naga[a] és az mi kezünkröl, le is esik bizony most csakhamar, ha ö naga s Kgld is csak hallgat s vontatja az dolgokat, soha bizony többször ezek az alkalmatosságok elö nem jönek [TML VIII, 64 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz. – [a]Ali bég]. *1679:* Úgy is hiszem, az mint Ngodnak Fejérvárott is mondám, az volt oka, hogy az német az tractára való alkalmatosságot vontassa [TML VIII, 450 Teleki Mihály a fej-hez]. *1681:* Mindenféle jövedelmekröl valamellyeket rendes uton módon az ott való alkalmatosságból percipial és erogal, az számadásnak szükséges képpen meg kelletvén lenni, magát ez iránt is úgy alkalmaztassa, hogy számadásának idejét ne vontassa s ne is halogassa [Szüv; CsVh 109].

Szk: *időt ~.* *1628:* Ennél különben nem leszen, ha minket akarnának is requirálni, de haszontalan leszen, azzal üdöt ne vontassák [SzO VI, 79–80 fej.]. *1710:* El is mentek vala mindkét részröl a követek, hozzá is fogtanak vala a tractához, s olyan conditiókot proponáltak vala a francia követek, hogy a császár is maga részire alig kívánhatna jobbakot, de amit egy nap végeznek vala, a franciai plenipotentiáriusok másnap felrúgják vala, hogy így az időt vontatnák addig, míg Dux de Vallis Hyberniában bemegyen [CsH 407–8].

5. húzódozik; (a face ceva) fără plăcere; zögern. *1855:* tudva a toborzói hetvenkedést s másfelöl a Zsibói magyarok botoskodó hajlamukat nagyon vontatva ... hajlott kivánságára [ÚjfE 267].

6. ? áztat; a înmuia; tränken. *1800/1802:* akik a' Marosra ki viszik hogy a' lábát vontassa fizetni kelletik [Makfva MT; DLev. 6 Trans. 461].

vontatás 1. húzatás; transportare/aducere prin tîrîre; Ziehen. *1598:* adtam Jakabnak az waydanak az dog wontatasaert ... d 50 [Kv; Szám. 7/XVIII. 57 Masass Thamas sp kezével]. *1682:* Valakik az saranpok Epetesere valo Fainak Levagasara es haza valo vontatasara el nem mennek illyen nagy jo mu(n)kanak vegb(en) viteletűl magokat absentalnak ... 50. 50 penzzel büntetödgyenek [Dés; Jk 18b].

2. jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány vontatásnyi, olyan mennyiségű, amit egyszerre lehúzathatnak erdölés során; cantitate (de buşteni, de mărăcini) ce poate fi transportată prin tîrîre cu o singură ocazie; Menge von Holz, die mit einem Ziehen transportiert werden kann. *1687:* Az meg irt malom körül valo kivantato szükséges munkalkodasok ... el mulatását igy rendelék ... egy vontatás fának akár cserefa akar lapoczka fa akár Silip fa ... el mulatasa Denar. 12 [Sóvárad MT; MvLt Sóváradi Bíró lev.]. *1743:* vagj kilencz vontatás fát hozzon a három Fju [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1838:* vitettem ... A Réti kertre 179 karott, 2 Szekér veszött 6 vontatás töviset ... A kábosztás kertre 170 karot, 2 Szekér veszöt, 5, vontatás tövisset ... A Porongyos kertre 100 karot, 4 vontatás tövisett [Usz; Pf].

3. húzás-halasztás; tărăgănare, tărăgăneală, tergiversare, amînare continuă; Zögerung. *1664:* mindazokkal is ő kegyelmek nem gondolván, haszontalon okoskodásokkal, tergiversálkodásokkal, az időnek haszontalan vontatásával, s némelyeknek maguk hasznak keresésével csaknem újobb nagy romlást szerezvén a szegény hazának ... sőt még Kegyelmedet ... az mint értettem, az fokon akárták kivetni [TML III, 336 Teleki Mihály Stepán Ferenczhez]. *1665:* azért, Uram, az minek meg kelletik lenni, legyen hamarébb meg, ne következhessék nagy hazánk veszedelmére való ok az tovább való halogatásbúl, az mint hogy csak az eddig való vontatásokbúl is mind az két hatalmas nemzetnél nem kicsiny gyanúság vagyon reánk országúl [TML III, 368 Teleki Mihály Boldvai Mártonhoz]. *1704:* Acton uramat a generális elküldé az országhoz és a generál szavával az ország-

got köszöntvén, izente a generális, hogy amely memorialét az ország a Bethlen Miklós uram kívánságára felküldött volt, ahhoz hozzá is nem illetett <nem illetékes>, és abba belé sem ártja magát, mert tudja, csak afféle hiábavalóság és az idönek vontatására valók [WIN I, 120–1].

4. ? áztatás; înmuiere; Tränken. *1800:* a' midön magát gyogyitotta a' mint hallottam fizetessel vitette a' Marosra lába vontatására [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 6].

vontatik (időbeli terjedelemben ki)húzatik; a fi tărăgănat/tergiversat; verschoben werden. *1662:* Mely miatt a gyűlés is (mely ennek előtte hallatlan volt) szintén négy egész hónapra vontatott, és temérdeki kincs költ el, melyet az országnak más hasznára fordíthattak volna [SKr 115].

vontató I. *mn* **1.** teherhúzó; care este folosit la transportare (de buşteni) prin tîrîre; zum Transport benutzt. *1851:* vagyon egy nagy fákat vontató bakk szán [Erdősztgyörgy; TSb 34].

2. vontatásra vonatkozó; care scoate un vehicul (împotmolit) din ...; Schleppen betreffend. *1751:* én az ō Naga Szekere nyomá(n)jötem lovaim el álottak, ha tsak Gálfalvaig kelet volna még mennem, az mezőn kelet volna rekednem, it érvén az boros Szekereket látván meg nyomorodásakat mind az emberek(ne)k, mind az morhák(na)k ... az Abasfalvi Jószágból disponaltam az Sz: Demeteriek(ne)k vantató Segitséget [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

◊ **Hn.** *1825:* a Vontato hegy oldalonn (sz) | A Vontato oldal nevü hellyben (sz) [Szárazpatak Hsz; EHA] | a Vontato hegy oldalonn [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 332].

II. *fn* **1.** vontatást végző személy; persoană care asigură tracţiunea unui vehicul; schleppende Person. *1756:* Középlaktol fogva M: Sz. Palig költöttem vontatokra fl h. 1 xr 24 ... Indultam meg M: Sz: Palrol alkalmatlan időben az nap költöttem forspontosokra, égyre másra fl Rh. 2 xr 33 [TL. Teleki Ádám költségnapl. 64b–65a].

2. vontatás; tracţiune, tractare; Schleppen. *1765:* énnékem Parantsoltanak hogy vontato Ökrökkel a' Függö nevezetü hegy alá menyek virattig s azon hegyen az Aszszony Hintojat vontassam ... az Aszszony ő Nga ... meg parantsolta ... én nekem hogy viszszá menvén Gerendre a vontatobol mindgyárt meg mondgyam az Aszszony eö Nga ... Cancellista Déákjainok hogy azon lövöldözés utánn vagy iránt mindgyárást eskessenek [Gerend TA; KS. Michael Motsi (72) jb vall.].

◊ **Hn.** *1781:* A Vontatón (sz) [Szárazpatak Hsz; EHA].

vontatódhatik halasztódhatik; a se putea amîna; verschoben werden können. *1618:* csak valami szép szókkal, ratióval való pollicitatiók lennének is, csak így is sokáig vontatódhatnék az dolog, csak immár az adó is lenne meg [BTN² 139].

vontatódik húzódik/halasztódik; a se tărăgăna; verschoben werden | telik; a trece, a scurge; vergehen. *1662:* Mellyre palatinus színesen késznek jelentvén magát, kivánná hogy fejedelem bizonyos commissáriusít Kassára bocsátná. Melly meglévén, az idö vontatódik, telik, a tél mendegél, azonban az hadak onnan felül gyültön-gyülnek vala | mindjárt új esztendö napján Szalárdi Jánost, Tisza Istvánt, Borbély Albertet, Kürti Jánost ... és Belényesi István vármegye notáriusát megfogatta vala olly okkal, mintha szerző okai, hogy a vármegyének Rákóczi fejedelem hűségére való megeskövése négy egész hónapok alatt vontatódott vala, azok volnának | Melly gyűlésen hogy az evangélicus státus a sok egyházak foglaltatása s evangéliumi vallásnak a diplomák, békességről lett kötések, szövetségek, az 17 condítiók és az országnak sok rendbéli végezti ellen való üldöztetése miatt igen-igen bántódott elmével s nagy szomorúsággal volna, nagy sok üdö vontatódék hiában, hogy a gyűléshez csak hozzá sem foghattak vala [SKr 138, 529, 672–3].

vontatóló a fogat elé vagy mellé befogható ló, amely segít a teherhúzásban; cal înaintaş; Pferd im Joch. *1823–1830:* Ahol hegyeken kell általmenni, az hegynek mind a két aljában házok vagy fogadók vagynak, melyeknél vontató lovak mindenkor készen állanak, és vagynak az hegynek mindenik aljában keréktalpaló vasak, melyet a hegynek innetső aljában felteszi a szekeres, s leereszkedvén rajta, a túlsó fogadóban hagyja [FogE 254].

vontatóökör a fogat elé vagy mellé befogható ökör, amely segít a teherhúzásban; bou de jug; Ochse im Joch. *1765:* énnékem Parantsoltanak hogy vontato Ökrökkel a' Függö nevezetü hegy alá menyek virattig s azon hegyen az Aszszony Hintojat vontassam [Gerend TA; KS. Michael Motsi (72) jb vall.]. *1823–1830:* 18-ik decembr. innen is elindultunk, de minden eső és sáros út lévén, nem mertünk a lovakkal a Meszesnek indulni, hanem nyolc vontató ökröket fogadván, kilenc órától fogva délután egy órára érkeztünk a hegy tetejére, és két órakor beereszkedtünk Zilajra [FogE 163].

vontatószán teherhúzásra/faanyag szállítására használt szán; sanie folosită pentru transportare prin tîrîre (a unor materiale); Schlitten, der zum Schleppen benutzt wird. *1744:* Rako Szán nō 3. Vontato Szán nrō 4 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12].

vontatott sokáig tartó, (el)halasztott/(el)húzott; care întîrzie să se îndeplinească/împlinească; lang dauernd. **Sz.** *1677:* keservesen tapasztalom naponként igaznak amaz Salamon mondását. Pro. 13. ψ 12. Az vontatott reménség megbetegíti az elmét, – és vajha immár tapasztalhatnám azon mondásnak második részét is: Az bételjesedö kivánság penig életnek fája, – mely is ha végbe megyen, Istenem irgalmassága és urunk kegyelmessége után, úgy látom, egyedül az Kegyelmed jóakaratjának tartozom köszönni és nagyobb is leszen az én Kegyelmedtöl veendö adósságom, mintsem én azt megköszönözhessem [TML VII, 327 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

vontattat húzattat; a trage; ziehen lassen. *1731:* azon Szoross útb(an) az Agyagas és Iszopos Sárt ā Viz annyéra concumulálni szokta, hogy Marhájok(na)k nem kicsind erőltetésével vontattattyák azon ált(al) ā terhet [Kv; Pk 7].

vontezüst I. *fn* fonal alakúra nyújtott ezüst; fir de argint; Silberfaden. *1574:* Vagion Egy nagy Eöreg Eöuem vonth Ezwstre czinalt kibe vagion het gira Ezwst azt hagiom az ket ferfiu giermeknek, ha penig azoknak holtok törtinik az is Annokra maragion [Gyf; JHbK XXI/12]. *1576:* wagion egy partha ew kybe wagion eot gyra, het Boglar Rayta, negy coregh ket chattya, a ket zylynn mynd ezeostel chynaltak kerwl, azon granath kewek vadnak, Wonth ezeost az Agya A

boglarbays Beossegessen weres keowek wadnak [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 2].

II. *mn* ezüstszállal készült; ţesut(ă)/făcut(ă) cu fir de argint; mit Silberfaden gewoben. *1686:* Edgj vont elegjes ezüst Arany paplan az kerületi Sima karmasin szin atlacz [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.].

Szk: ~ *cafrag. 1628:* ket kep Hebenum faba, ezwztos, arannias ... Egy uont ezwst cziaffragh [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9–10] * ~ *dolmány. 1595:* Somborj Sandor Vram kezenel hattunk egj vonth ezwst dolmant fekethe taffotawal bellet [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.] * ~ *kaftán. 1628:* Egy uont ezwst zöld uiragu kaftan. Mas uont ezwst uekoni uiragu kafftan ... Egy feier uont Ezwst kafftan. Megh egy feier slejteb vont ezwst kafftan [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9] * ~ *kesztyű. 1668:* Egy viragos vont ezüst, ezüst czipkevel premezet nyari kesztiü [Mk Kapi György inv. 3] * ~ *köntös. 1657:* Ezekután, midőn az násznépe az fejedelemasszonnyal Kassához közelített volna, az fejedelem is nagy pompával méne ki és excipiálá őket, maga virágos fejér vont-ezüst köntösben, nuszttal béllett galléros mentében, kolcsos-tollason mind maga, s mind fölova [KemÖn. 61–2] * ~ *öv. 1560:* Egy Nagy wonth Ezwsth Eö lanchos aranias [JHb QQ Temeswary J. reg.] * ~ *szoknya. 1620:* Egj uont ezwst zokniabol Bali* reze f 12 d – [Kv; RDL I. 97. – *A Bálint név bece alakja]. *1651:* Egy kek vont ezvst zoknia, az Vallais azon fele gazdagon Arani es ezvst czipkeuel czinalt [WassLt Vass Judit kel.]. *1758:* Egy vont ezüst Szoknya, Satírozott Sellyemmel arannyal varrott, hozzá való Vállával edgjütt, két ujjnyi széleségü, két sor nyári paszamánt rajta | Egy vont ezüst Király szín Szoknya [Nsz; TSb 21]. *1768:* Egy vont ezüst Szoknya, Satirozott Selyemmel arannyal varrott hozzá való vallával edjütt két ujni Szelessegü két sor nyári poszomantal csipkével [Nsz; TSb 51] * ~ *szoknyaváll. 1657:* Egy kwsded szerw vont Ezwst peremes szoknia vall [Mihályfva NK; JHb XXII/42].

vontréz fonal alakúra nyújtott réz; sîrmă (subţire) de cupru/aramă; Kupferfaden. *1781:* Igen apro kása Gyöngy vont rézbe volt fűzve s abbol volt valami Munka tsinálva [Nsz; Told. 3].

vonul húzódik, megy; a trece; gehen. *1851:* az ugynevezett Kakuk pataka (: pareu Kukuluj :) a' Kakuk pusztájánál egy darab szekér ut, mely Lá Bálte felé vonul és egy 172 folyóöl hosszuságu átvágás, mely a' nevezett utbol, föl vonul a' mikesi határ szélekig [Bányabükk TA; EHA].

vonzalom afecţiune, simpatie; Neigung. *1896:* Kedves Gyalui! Ajánljon a felesége önagysága jóindulatába, s maga, édes fiam, a régi vonzalomból őrizzen meg egy kicsit az én részemre [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz].

vonzódás atracţie; Zuneigung. *1823–1830:* Azonban nékem az udvari csúf élethez soha vonzódásom nem volt, de mégis Elek abban bízott, hog legalább az ő jószágainak leszek inspektora [FogE 216].

vormágal a Vormága (H) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Vormága/Vărmaga; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Vormága: Vormágán lakó; din/care locuieşte în Vormága; in Vormága wohnend/wohnhaft. *1778:* az Váradi Móses Ur Vormágai Kéméndi és egyebünen volo feles emberei ki jövén ... meg támadták ... eö Nsga Naddal meg rakott Jobbágy szekereít [Kéménd H; JHb XXXI/51. 71].

vornik, vornyik 1. országbíró; vornic; Landrichter. **A.** Havasalföld országbírója; vornicul din Ţara Românească; Landrichter von Muntenien. *1584:* az melly olah boerok, wgy mint Iwachko, Demeter Wornik es az teöbby, onnan yde zektenek wolna, azokath az Waidanak mingyarast be kewlgywk ... ezek a Boerok, es kewaltkeppen ez a Demeter Wornik, a Chiazarnak sokkal wolna ados | Ez hwswetben, harom few Boerth, kik kezzeöl eggik Wornik wolt, hertelen wagatoth le [BáthoryErdLev. 156, 158 az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz]. *1599:* Bochyatottuk keözötekbe bizonyos helyekre az my hiueinkett Dragus Vornikot my tanachunkatt kynek byzonyos tanusagot attunk fw ez zükseges dolgainkrol [Gyf; Hurm. XII, 546 Mihály vajda Beszt. városához] | az feyedelem ... engem es Dragus Vornikot az egez orzagban valo seregek lattny bochatot [Sajó BN; Hurm. XV/I, 748, Steph. Bodony Beszt. városához]. *1656:* Praeda vornik hozzá akar vala menni, de már bizonyos számú hadainkkal s fő szpatárral ellenek küldjük, ha csatának állanak [RákDiplÖ. 360 A havaselvi vajda II. Rákóczi Györgyhöz]. *1662:* Jelentetett vala odafel a havasalföldi boernak Heriza Vorniknek az elfogattatása [SKr 314]. *1665:* Istenben nyugodt Preda Vornik Barbul és Constandin nevű unokái jelenték elénkbe közönséges divánunkba, hogy az szüle atyja, nagyságod országában s birodalmában levő szombatfalvi jószágot, már a szüle atyjok halála után nagyságtok elfoglalta volna [TMÁO IV, 273 az oláh vajda a fej-hez]. *1674:* az Ngd bócsülletes feő ember szolgaja megh monthattja Stroya Vornik(na)k mi nyavaliaya va(n) mi olta bé jőt [KJ. Duka vajda a fej-hez, Tatrosy György deák kezével].

B. Moldva országbírója; vornicul Moldovei; Landrichter von Moldau. *1600:* Irtam Zuczaban (!) anno Domini 1600. Dragus Vornyk [Hurm. XII, 954]. *1605:* 1605 Die 29 Junii érkezett el Gyulafihoz a molduai had Fejérvárra 47 zászlóalja lovag és gyalog 3000 több (!). Kerezta vornik előttök [MonIr. XXXIII, 38 Gyulafi Lestár felj.]. *1606:* Generosae dominationis vestrae amicus et vicinus Vornik Keresztes m. p. [EOE V, 415 Vornik Keresztes Petkihez] | Kereztes Vornik irt Nagy Menyhártnak leveleket, melyekben mit irjon, kegyelmed megérti [EOE V, 420 „Ioannes Nemes" és „I. Kálnoky" „Ioannes Pettky de Ders"-hez] | Az nagyságod írása szerént elbocsátottuk volt az mi meghitt boérunkat Kriszte Vornikot oda be az ő Felsége commissariusi mellé [TMÁO I, 56 a moldvai vajda Rákóczi Zsigmondhoz]. *1611:* az Ureky Vornik is beteg és távol vagyon most is, azért holnap ... indulunk meg innet és hat napra jutunk Bukurestre [Veress, Doc. VIII, 189 Kornis Zsigmond és Sarmasági Zsigmond Dóczy Endre kapitányhoz]. *1638:* Én Vornik Soldan ... Vasilia moldovai vajdának ... fő követe [Veress, Doc. X, 35 Şoldan Vornic I. Rákóczi Györgyhöz]. *1641:* semi az Vornik dolgaban nem volt ... ieot mind giermekestol az Vornik felesege [Hurm. XV/II, 1082–3 Michel Literatus bistriciensis a beszt-i követekhez] | az mü vornikunk az dornaiakkal együtt egy nehány száz juhat minden hasznával el vettenek volna [Veress, Doc. X, 104 Vasile Lupu vajda Elias Simon beszt-i bíróhoz]. *1650:* rosz tanácsi* ugymint az vornik ki nálunk volt Parbuly s posztelnikje ... valami rosz dologra akarják tanácsolni [RákCsLev. 419 Rákóczi György öcséhez. – *Vaszil vajdának]. *1655:* Ez havasalföldi boérok beszélik, Kegyelmes Uram, hogy Preda vornikot választották vajdának s azt felelte, hogy: En effele

tolvajoktól nem veszem fel az vajdaságot, hanem ha az pasa akarja s most oda ment [Veress, Doc. X, 293 Mikes Kelemen II. Rákóczi Györgyhöz].

2. egy nagyobb terület, régió birója; vornicul unei regiuni; Richter von einer Region. *1600:* Irion kegyelmed az Compolnj (!) Vornik Gergelynek [Hurm. XII, 1059 Gyerőfi János a beszt-iekhez] | Erttywk aztis hogy az Moldauaiak kegelmeteknek gonoz szomszedsaggal kezdettek wolna lenni ... ki feleol kegelmetek az compolongi Vornicat akarna megh talalni feleolle, mely nekeonkis ugy teczyk hogy kegelmetek talallia megh eleozer wket feleole [Hurm. XII, 1066 Csáky István a beszt-iekhez]. *1601:* Touabba az Compolonghj Vorniknak irtam vram egy leuelet magiarul, kegyelmed fordittassa Olah nielwre s kwlgie megh kegyelmed nekj [Hurm. XII, 1023 Gyerőffi János Beszt. városához]. *1628:* Az kegyelmetek levelet egieött az Kompulongi Vornik leveleuel megh ada az kegyelmegek szolgaia [Hurm. XV/II, 956 Gernyeszeg Steph. Erdelj Beszt-hez]. *1638:* My Iuon Talp es Pananksi (: sic :) Gligorie Gyorga Compolungi Vornikok Moldovabol es az egesz vensegh abol az Compolung nevü falubol irunk egesseget es bekesseget az Besztercei bironak eö kegyelmenek mind az egesz becsületes tanacsiaval egyetemben [Hurm. XV/II, 1052 Kimpulung Beszt-hez]. *1662:* ha miben kegyelmedett jambor hivünk Kempullungi Vornikunk Kosztantin Buhrih meg talallyia az ott valo alapatokrol mint follyanak kegyelmed ne nehesztellie tudositani [Hurm. XV/II, 1318–9 Istrate Dabija vajda a beszt-i főbíróhoz].

3. egyetlen helység/udvar birója/udvarmestere; vornic, vornicel; Richter von einer Siedlung. *1673:* Hoszszumezőig küldjön Kegyelmed az Vornikhoz hozzánk [Veress, Doc. XI, 145 Ştefan Petriceu vajda a fej-hez].

Szk: *hosszúmezei ~ 1585:* Az Hozzumezei vorniknak penigh megh hattam, hogj az kegyelmetek lovaith megh adgiak [Hurm. XV/I, 700 Péter moldvai vajda Beszt. városához] * *szucsávai ~ 1672:* az Vayda ... megh parancsolta volt az Szucsvai Vorniknak hogy megh fizettessen az debitor successorival ... de az Vornik imide amoda valo mutogatasokkal latogatvan az dolgot megh nem fizettetet [Hurm. XV/II, 1349 fej-i rend.].

4. jelzői haszn-ban, cu funcţie de atribut; in attributivartigem Gebrauch: országbíró; mare-vornic; Landrichter. *1638:* Ezt látván Vaszilia vajda ő nagysága, hogy ez dolgok semmi jó végben nem mennek, hanem csak veszedelmet az országoknak (hoznak) s igy Vaszilia vajda ő nagysága ki küldvén Soldány vornik uramat az méltóságos erdélyi fejedelemhez ő nagyságához, az mint feljebb is meg vagyon irva, hogy ő nagysága az erdélyi fejedelem közbenjáró lenne, és békességet csinálna köztünk [TMÁO III, 18 Máté és Vaszilia vajdák frigylevele]. *1652:* Préda Vornik urammal is kegyelmes uram rendben voltam [RákDiplÖ. 102 Pávay Tamás II. Rákóczi György követének kezével]. *1662:* Egy Heriza Vornik nevü fő-boer levén köztök, ki a királyovaj bánságot is viselvén, hogy az tehetős gazdag boer is volna, s talán a tárházbul is sok részt vevén, már a vajdaságrul is gondolkodnék, hogy az jó fautorok volna, az vajdaságra emelni azt akarják vala[a] [SKr 281. – [a]A lázadó személyek]. *1674:* Nemzetes Straya vornik Uramtol az Ngd neke(m) küldöt Böczülletes levelit ... kedvesze(n) veszem [KJ. Duka vajda a fej-hez, Tatrosy György deák kezével] | Mironás vornik uram is szintén most szerdán érkezik meg az portáról [EOE XV, 367 Máté deák a fej-hez].

vota '?' *1763:* vicinussa ... a' Votájában lévő viz follyás [Udvarfva MT; EHA].

votizáció szavazás; votare, votaţie; Abstimmung. *1810:* annélkült hogy Candidatiora és votizatiora léptenek volna, közönségesen megégyeztének [Kv; ACSzám. 17]. *1841:* Ezután a' Candidátusok nevei le iratatván s rendre minden Czéh Tagjának Votizáció végett ki osztatván ... leg több votumokat nyertek [Kv; ACSzám. 136–7].

votizál szavaz; a vota; abstimmen. *1756 k.:* A kis céh mesterség iránt tetszett a nemes Céhnek votizálni e szerint [Dés; DFaz. 17]. *1784:* Mű, kik ide alább subscribáltunk, adjuk ez mű igaz hitünk szerint való Irásunkot arról, hogy ... kicsin haranglábocskájok helyibe újat és nagyobbat is kivannak épitteni ... kiknek is mint Isten dicsösségire célozó épületre, egész reformáta eklézsiánk votizálván ... Igértünk ... hogy ... semmi károk nem lészen [Körispatak Hsz; ETF 107, 34 Lőrinci Mihály és Péterfi Móses kezével]. *1823–1830:* Székely Márton ... csudálatos természetű ember lévén, úgyhogy cinikusnak is hívattatott, az ifjúság nem szerette, s beszélni kezdették, hogy nem választják meg contrascribának s nem votizálnak reá [FogE 137].

votizálás szavazás; votare; Abstimmung. *1872:* Ha per költség háromlik reánk azt az ekkla cassájából fizetik. Ezért votizálásra került a dolog; 12, három ellenébe eldöntötte, hogy nem megrovás, hanem az ekkla közös cassájából fizettessék a per költség [Burjánosóbuda K; RAk 119].

votizáltat szavaztat; a face să voteze; abstimmen lassen. *1823–1830:* Beadják a professzorok az ifjúság instanciáját Öexcellájának[a], ki is június 5-ik délután 3 órakor a várból katonákat hívatván le, azokat a piaci házánál a kapu között két sorba állítván, puskával, az egész Kollégyombeli ifjúságot is lehívatja, s rendre behíván az házba, votizáltatja, ott lévén a professzorok is [FogE 138. – [a]Gr. Teleki József koronaőrnek, a mv-i kollégium kurátorának].

votum 1. szavazat; vot; Wahlstimme. *1665:* mivel már Kundiról az fejedelem elméjét fordította; azzal ellenkező elég papiroson száradhatott tentát parancsolatot, hogy az halálnál nagyobb beestelenítő parancsolattal Kegyelmed elrontá, midőn az egész vármegye közönséges votummal az fejedelemhez fel akarván küldeni felőlem, akkor metszé el mások szivét, azon gyülésre érkezvén Kundi ellenkező parancsolattal, tőlem [TML III, 520 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1704:* Mely eziránt való nehéz izenetin nem kevéssé szomorkodván, votumunkért rebelliseknek pronunciáltatván, holott mindenünket, sokan feleségeket, gyermekeket elhagytuk az őfelsége hűségéért és idejöttünk | ha iránta különböző votumok szakadoznának, az apellatióval kívána felvitetni az olyan különböző voxokat is, minthogy erről őfelsége is már parancsolt kegyelmesen [WIN I, 136, 173]. *1764:* Melyre való nézve Madarasi János ökglme a nemes céh céhmestersége elviselésével és azon hivatalnak szokott és szabott onussa befizetésével ennek előtte bizonyos időkkel nemes céhét contentálta, érkezvén ehhez a nemes céh öregei részéről bennhagyott becsületes személyeknek votumok és megégyezett akaratjok is, nevezett Madarasi János ökglme az öregek számába vétetett [Dés; DFaz. 22].

Szk: *~át adja vkire. 1711:* midőn az angliai és hollandiai követek terhes rátiókkal peroráltak volna Carolus mellett, és

az ellenek fecsegő francia orátort a gyülekezetből kivetették volna, túl penig Eugénius szüntelen jártatván az electorokot és adhortálván, hogy Carolusra adják vótumokot, különben amely ármádával vagyon, mindjárt rájok megyen, és fegyverre hányatja [CsH 461] * *~ot nyer. 1841:* Ezután a' Candidátusok nevei le iratatván s rendre minden Czéh Tagjának Votizáció végett ki osztatván … leg több votumokat nyertek [Kv; ACSzám. 136–7] * *~ra megy. 1806:* táblajárásbeli céhat gyűjtvén céhmester atyánkfi(a) a szomosújvári árulásér a széki asszonyoknak és füzesieknek adjunk vagy ne adjunk, e kérdés forog; amelyért közönséges votumra tetszett menni. Tanáltattanak, akik ne adjonak 49-en, akik pedig akarnak, hármon [Dés; DFaz. 33].

2. vélemény; pārere; Meinung. *1704:* Azután bémenének és kívánák, hogy mindjárt minden ember írásban adja bé maga votumát | mikor az allegatio végbenmegyen, az allegatiót az egyik ítílőmester reportálja az úrnak, és az úr is maga votumát kiadja | Ma reggel az ország felgyülvén, a Gubernium kiizene a statusoknak, hogy a Gubernium is a Bethlen Miklós uram dolgában a repraesentatiót nem ellenzi, sőt igenis elköveti. De hogy a statusok azt írták votumokban, hogy cum tota sua serie et processu felmenjen, abban az a difficultas van, hogy ha odafel újobban törvényesen revideáltatnék minden causa, tahát egynek sem szakadna ide alá vége, amely azelőtt sem volt soha szokás [WIN I, 149, 150–1, 190–1]. *1705:* Midőn pedig a statusok ezeket szomorú és megtörődött lélekkel megértették volna, választának két követet, úgymint Bethlen Ferenc uramat és Kornis Zsigmond uramat, kiknek is szájokban sok discursus és személy szerint való votumok szerint is, ilyen követséget és replicát adának, mondván[a] [WIN I, 486. – [a]Köv. a válasz szövege]. *1710 k.:* Fogadással pedig előre én ahhoz a két héthez, sem ahhoz a diaetához magamat nem köteleztem, és ha valaki követni akarja, az olyan votumot eltávoztassa [BÖn. 690].

Szk: *~át feladja. 1820:* az Verős Kovácsi Communitás az Biro al(ta)l lőtt tartoztatásra az Biroság Házhoz begyűlt … 18a Marty, És az Biro az szegényebb sorsu Embereknek votumat fel adta az Verőss Kovácsi Tarsaság előtt, és egy más közt Consultalodván, mondhatni tőbb része az Communitásnak abban határozta meg az mivelés dolgát hogy az kinek három napi vereje vagyon futasson egy egy műre három ágas vasat [Torockó; TLev. 9/44] * *~ot tesz. 1704:* Azért őexcellentiája azt tudatja, hogy resolváljanak a statusok, ha az a projectum vétkes-e vagy nem vétkes? … a Guberniumnak sokszori demonstratiójával nem gondolván a statusok … ezt a votumot tötték, hétfőt resolválta arra a napra, hogy ki-ki erre az generális kérdésére resolváljon [WIN I, 134–5].

3. házassági eskü, fogadalom; legămînt făcut la încheierea căsătoriei; Ehegeschwör. *1765:* az I. … tulajdon hites feleségét, Péter Sárit, Péter Czigany Leanyát rutul vervén, rongalvan, magatol el idegenitette, s el tsapta, s … gonoszul más feleséget vett, azzal edgjűtt lakott, s gjermekeis lett tőlle, elébbi votumat sufflaminálván [Torda; TJKT V. 278].

4. kis táblácska, amelyet a templomban a falra helyeznek, rajta valamilyen fogadalmi szöveggel; tăbliță votivă; Geschwörtafel. *1823:* Votumok Ezüstből három nagyobb ezüst szív[a] [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam. – [a]Templomi klenódiumok közt].

vő ginere; Schwiegersohn. *1568:* Fekete Mihal, Zaz Jacab Jur(ati) fassi sunt aequaliter, Ezt hallottuk veres Antaltol, hogy az zólóth az ő veynek atta f. 16 de my Ne(m) tűgyuk ha meg attae az arrath a vag, mert az Aruba oth sem voltunk [Kv; TJk III/1. 173]. *1570:* Zeoch fabian(n)ak (con)tradical[a] Mert vey Az masiknak Mert hazanal lakyk [Kv; TJk III/2. 2 – [a]Az alperes a felperes tanúja Zeoch Fabian vallomásának]. *1582:* Zekel margit … vallia, hallottam hog Rengeo Anna ezt monda Igiartho Georgnek, hog tudwa lakik az vey kwrwaiawal a fattias kwrwawal, ki bagionba hozta el az fattiat, kit rea bizonitok, Meg ellenze Daly Martonne rolla … Es esmegh monda Anna … Igiartho Georg feleol, Ez kwrwas lator baniarol Az ezwsteot es a penzt el hozta, Aztis monda egzer Az en haiamnak ki zakadasat nilwan meg Araniaztatom ez latorral az Igiarto Georgiel [Kv; TJk IV/1. 69]. *1613:* Tudom azt hogj zabad akarattjok zerent kötek Beldi Kelemennek az fejekett az Gabir Peter fia es Virag Georgy az Gabir Peter vey meg en mondo(m) vala hogj ne kössek fejekett de eők oda keotek [BLt 3 Mart. Pal de Kotormani ns vall.]. *1631:* edes Peter Ura(m) azert hiualak hogj ez az en veöm el uezteötte s el ronczolta az en leaniomat: sikatta s rikatta ugj mond [Mv; MvLt 290. 231a]. *1640:* Deak Gergelne … egy fiaual egywtt, az Vejeuel, Deak Gergellyel lakik egy szolgalaton vadnak [Jegenye K; GyU 50]. *1651:* Diosi Miklos … előmb(e)ióue Nagj viresen es Erosen protestala hogj Beczki Sigmond az Eo puszta Haza heljere iőt es ott vagdalta megh vőstül [M.köblös/Doboka SzD; RLt I Racz Peter (28) ns vall.]. *1713:* Székely Kovács István vőstől [DLt 493]. *1733:* Soha az Sokszor Specificalt Urffinak, két ágon levő maradékinak valami buszut Jobbagja maradeki, ugj vejei, s vejeinek maradeki buszut nem allanak [Bencenc H; BK ad nro. 1105]. *1756:* tudot Balog Uram Csehi Hentes Vejinek két Márháját ki telelni az Uraság szénájával [Durussa Szt; TKI 5 r jb vall.]. *1804:* A Néhai Aszszonynak Vejei közzül Rutkai Ur lakott, a ki nem hogy segitette volna, a Néhai Aszszonyt, hanem inkább mindenből ki évén el szegényitette [Marossztimre AF; DobLev. IV/875. 4b Krisán Aposztil (40) jb vall.]. *1844:* Kedves Ipam Uram! … maradtam engedelmes Vője Pálffi Lajos mtk [Gagy U; Pf Pálffi Lajos Kovács Sándorhoz]. *1865:* Azon öszveget melljet nekem kedves vőm … tartozik, hagyom kedves leányomnak [Kv; Végr. 3].

Szk: *~m uram. 1711:* Osváth János vőm Ur(am) felmaradt Arvája Osvath Janko [Kv; Pk 6] * *~nek áll. 1746:* Todorán János Popa Lőrincz Uram házában itten Sylban vőnek állot [Páros H; KvAkKt 419].

vőfély (fiatal) férfi, aki a vendégeket meghívja a lakodalomba, és aki irányítja a lakodalom menetét; vornicel, colăcel, colăcer; Brautführer. *1570:* Igartho Thamas, hity zerent vallya, hogy vagion 22 Eztendeye Mykor Mwrsal ferenc elseo feleseget zeoch Balintne hazatul veotte volna, Eo veofelye wolt es lattha hogy Jgen Tellyes volt az Meny azzon, mert Terhes volt, Es Nem vyttek volt az Egyhazhoz Megh eskwtny, hanem vgian otth hon eskwttek volt Megh [Kv; TJk III/2. 123]. *1632:* Czizar Janos Inassa Gergeli … fatet(ur) sie Holnapi napo(n) leszen eztendeje hogi az vram Czizar Janos hazasodek Eötues Samuel uala Vőfellie, Eötues Samuel īge(n) megh jttasodot uala, es le fekvt uala az Vendegeknek el menetelek uta(n) [Mv; MvLt 290. 103b]. *1641:* Michael Thot de Enied … fassus est … En ebben az kerdesben ennyt tudok mondany, hogj az mikor it Enieden Varadi Gaspar deak leaniat az eőregh Jonas deak el veue az meli leanj Varadi Miklossal edes egj volt, az meniegzej lakodalmakor en voltam veő felie [Ne; RLt]. *1675:* Gazdag lakodalmat csináltam, drága lévén az ábor, kétszáz forintot árulhattam volna akkor belőle; sert hat forint árát fizettem … az

két vőfélynek varrattam két keszkenőket f. 1 d. 20, az főzőkondérokért fizettem f. 2 és egyéb rendű szolgáknak imideamoda sokat fizettem [Kv; KvE 195 LJ]. *1705:* midőn öt órától fogva kilenc óráig ültünk volna asztalnál, Haller uram egyszer csak felkele, azután bémenvén az úr házába a násznagy a menyasszonyt elbúcsúztatá, én pedig rea megfelelék. Azután két gyertyával a vőfély a menyasszonyt levivé, kit is nyoszolyóasszony hozzátartozóival együtt lekísírék egy kis viskóba, és így elhálák egymást. Elég bolond házasság mostani időben [WIN I, 412]. *1736:* Addig az háló-helyig[a] rendszerént az vőlegény szerszámos paripán s tollason jött, hanem az lakodalom napján az násznagy mellé ült az hintóban, az vőfély pedig ugyanazon hintóban elől ült. Az második hintóban ült az nyoszolyóasszony és kisnyoszolyó azaz kisasszony | Mikor praescutálta az vőfély az menyasszonynak az ajándékot, hármat tánczolt, azután megint az több násznéphez ment | Az násznépe azután érkezett el, felmentenek elsőben az násznagy az nyoszolyó-aszszonynyal, vőlegénynyel, vőfélylyel, nyoszolyó-kisasszonynyal, mindenütt nagy reverentiat tévén, felmentenek az Majestáshoz [MetTr 379, 381, 394. – [a]Ahol egy közeli faluban a lakodalmat megelőző éjszakát a vőlegény töltötte]. *1760:* Elvégezvén a búcsúzást, a vőfély a menyasszonyt kezére vévén kettőt-hármat vele fordult s mentől sebesebben lehetett kikaptak oda, az hol a vőlegény feküdt. Kit is otthagyván, magok azon módon gyertyástól visszamentek s ha tetszett még ittak s táncoltak, ha nem kellett, elmentek kiki maga szállására [RettE 100].

völcsi a Völcs (SzD) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Völcs/Elciu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Völcs: Völcsön található; din/care se află la Völcs; in Völcs befindlich. **Hn.** *1771:* A Vőltsi Vőlgyőn [M.köblös SzD; RLt]. *1854:* az Vőltsi vőlgy észkába [M.köblös SzD; BetLt 3].

vőlegény *átv. is* logodnic, mire; Bräutigam. *1582:* Petrus Gruz … fassus est … Az meg holt Zekel Ianos hidwczay Zorgalmaztat vala engem hog a' veó legent eleó allassam, Enys zorgalmaztatom Nyreó Kalma(n)t hog eleo Allassa … Engemet megis Az Attiafiak Igen Zorongatnak hog eleo Allassam a' veo legent | Magiari Nagy peter vallia, Mikor ez Cassay Azzony Niary Martonnak Atta volna leanyat, Az vtan megh Akarwan Masolny ez Cassay Azzony az dolgot, teorweny zerentis meg kellet Adny, De mikor eozwe keoltek volna, Monda Kutos Jacab hogy az veo legent meg keoteottek volna, es ha mit tudnek kere hog lennek segitseggel en amit tudtam chelekettem, haznaltamis Az legennek De az keotes dolgabol Az Annyara Az Cassay Azzonra volt minde(n) gianosagh [Kv; TJk IV/1. 34–5, 108]. *1608:* Jöve Kolozsvárba az vőlegény Bánffi Dienes, szálla az Filstich Péter uram házához; az menyegző penig lőn az lábasház alatt, Márton deáknénál [Kv; KvE 138–9 SB]. *1657:* Az lakodalomnak napján az vőlegényé lőn az legelső tánc, azután az menyasszonnyal római császár követjéjé, ki mivel papi ember vala, ez volt az mód: hogy egy szép keszkenőnek az egyik végit az pap úr, másikát, de nem hosszan egymástól, az menyasszony fogta, és úgy táncoltak [KemÖn. 63–4]. *1669:* Az két vajda követje egy-egy lovat hozott urunknak ő nagyságának, azon kívül asszonyunknak, az menyasszonynak s az vőlegénnek külön-külön ajándékot hozott mindenik [TML IV, 490 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* légyen az ő Anyaszentegyházának feje, váltsága, vőlegénye ki is a keresztfának szörnyű, irtóztató, gyalázatos halálára adá magát [Blm. 1038]. *1736:* Volt penig az színben[a] két muzsikáló-szék magosan felcsinálva, az egyikben muzsikáltak az vőlegény muzsikási, az másikban az örömatyáé [MetTr 383. – [a]Ahol a lakodalmat ülték]. *1760:* Mikor pedig asztalhoz ültenek, a vőlegény a menyasszonnyal egymás mellé ültek, de a menyasszonynak nem volt szabad enni, hanem nagy alázatossággal kellett ott ülni míg felköltek. Azután, hogy felköltek, nagy táncok voltak [RettE 99]. *1792/1795:* a' Marosszeki T. Esperest Tsiki Janos Atyankfia kerdőbe tészi, hogy mikor a' Hazasulandok külőmbőző hellysegbűl valok mellyik Pap eskesse egybe a' Vőlegény Papja, é vagy a' Meny Aszszonyé? [M.bikal K; RAk 112]. *1811:* A' mit meg siratnak minden vén Legények, Hogy idejiben nem lettek Vőő-Legények [ÁrÉ 110]. *1823–1830:* a leány az esküvésre a maga tulajdon gúnyájában áll elő, és csak másnap veszi fel a vőlegény ajándékát [FogE 302]. *1868:* a' vőlegény … gyalog a' vagy lovas, vagy tengerész … vagy hidász, vagy tüzér [Gyalu K; RAk 150].

vőlegénypohár 1. nagyobb méretű, néha akár 1 l-es pohár, amelyből a lakodalomban a vőlegény iszik; paharul mirelui; großer Becher des Bräutigams. *1602:* Zep Miklosne Magdalna azzonny … vallja … Baka Ferencz … monda hogy eregy chak ne zoly senkinek bestie kurwafy ky egy Tallert Nem Aad Veò legeny poharaba(n) mezęs borra [Kv; TJk VI/1. 564].

2. szitkozódásban; în imprecaţii/blesteme; in Gefluche. *1597:* Bagiony Pether Biro vram zolgaya … wallia … Chizar Peterne … az kochiban hala, reggel hainalba latam Weres Pal az kochy mellet … monda Chizarne, Im az vén zakalú kwrwa fi ageb miat ne(m) nyughatom ideis ream ieot wala, de megh lattiatok legenyek hogi Thorda(n) megh adom az veo legenj poharat [Kv; TJk VI/1. 82].

völgy 1. hegyek, magaslatok közötti, alacsonyabban fekvő terület; vale; Tal. *1561:* mynden ezthendöben pynkesth Jnnepiben egimassal egybe gywlwin ki menyenek, awagi Embereketh Boczassanak az Zenafiweknek szinekre, es az wölgieketh Jgazan egibe Jnthizwin, mindeneketh nygy Rizre Jntizzenek es azokra Nilat hannyanak Es ki ki mind azon maragyon megh Walamelyet az nil ky mwtath awagj hoz nekiek [Fráta K; SLt U. 28]. *1586:* Az Hidelwiek kewansagat semmi keppen varosul megh Nem engedhettek, Mert lattiak hogy minden fele baromnak arra a' veolgre kel zorulnia [Kv; TanJk I/1. 27]. *1592 k.:* Jstwan kowaczynakis vala az nagy veolgy kareyan orotasa [UszT]. *1597:* az feőld hidtol fogwa ala az Swgho oldalan altal Medenczes kwt lapossara az mely weölgy ki megyen Atthia felol az firtos gyepwire [Firtosváralja U]. *1633:* Felsö Komanan felül az patakon az Uoligben fen maid fél méliföldre, uagion egi uionnan eppitet euegh cwr, uy sindelies es az fel uege hejazatlan [UF I, 314–5]. *1662:* Harmadik táborok Olaszin kívül, éjszak felől az Ablakos és Aranyas nevű gyönyőrűséges szőlőhegyek völgyére és szőlőhegyoldalokra nagy sok munitiójokkal, tevéjekkel, hogy azoknak a sok szép szőlőjök között nagy jó életek volna [SKr 591]. *1702:* Jőtt mi hozzánk Zalathnárol egy Sebastián János nevű Bányász Ur holmi materiáknak keresésére, a' ki a' mi völgyünkbe fekvő Materiákot meg probaltatván … futatatt bizanyas materiákat, mellyet a' mi Földes Urainк eszekbe vévén meg irigylettenek, és ottan ellenünk haragra fel indultanak [Torockó; TLev. 4/3. 1a]. *1711:* edgj darab kender föld … ennek

szomszedi ... alol ... azon vögjön le menö ut eszak felöl valami kender földek jünnek rea végel [Ingodály NK; JHb XXIV/19]. *1729:* Értetteē ā Tanu: Ha az emlitett Zágoni határon ā Boza mezején, vagy arra függö és menö völgyekb(en) ā kik kaszalo hellyet birnak, azon kaszálo hellyekre be függö hegyeket, oldalokot és orrokot ā mig kaszalhattyák kaszályákē, és eleitöl fogva, ā szerint birtákē és ma is úgy bírjákē [Hsz; Szentk. vk]. *1736:* azon Boldutzi[a] határban is az melly völgyek ... most nem subdividaltathatvan, subdividáltatások immediate az jövö öszre marad [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 21. – [a]Mezőcsán határába olvadt bele]. *1749:* azt az egész Völgyet hallottam az Atyámtol hogy Szamarjai Péter birta ... mellyet is most az Franciscanusok birnak [Torda; DobLev. I/336]. *1821 k.:* az ottan lévö völgy Toroklattyáb(an) lévö darabocska köz hellyet fel adatni kérvén [DLt]. *1845:* Székünk igen oldalos és árkokkal bövölködö Völgyeiben számtalan, és olly költséges Hidak és küpük kivántatnak [Usz; UszLt XI. 85/6. 19].

Szn. *1653:* Michael Szent Georgy Völgy [Ne; KemLev. 1394].

Hn. *1318:* (meta)tendit ... per unam vallem, qui vocatur Zykywelg [Bogáta SzD; BfO I. 44]. *1332:* Pudurvölgy Kis völgy [Zsuk K; CsákyO V, 403]. *1334:* Ibi transit ultra ad vallum Konderosweugh [MNy XIII, 255]. *1391:* az qua(n)dam vallem vlgo Zederyeswelg appelatam [Körösfö K; KHn 65]. *1399:* fontem Olachwewlghkuta vocatum [M.bikal K; KHn 70]. *1450/1761:* pervenimus ad caput unius vallis, que vocatur Heriosvelgfe [TelO II, 44 Szakácsi[a] hat-ban. – [a]Mihályfva (NK) táján]. *1451:* supra vallem Keczkewewlg [TelO II, 48 Szásztörpény (BN) körny.]. *1455:* vnum vallem Zederyes wewlg appellata(m) [Körösfö K; KHn 66]. *1514:* ascendendo per eadem plagam ad quandam vallem vulgari idiomate Albyrtpesthy welge vocatam [Tóhát BN; TelO II, 328]. *1544/1559:* Kewrthwelyes wewlgye [Kisesküllö K; BHn 72]. *1547:* locum Nagh wewlgh [Márkosfva Hsz; SzO III, 283]. *1548:* Naghweolgh [Márkosfva Hsz; SzO III, 291]. *1549:* in Possa volghye [Bh; KHn 6]. *1550:* homini Cuida(m) qui Lignu(m) oblo(n)gu(m) vulgo Bodon ad Fenetum Harmad wölgh eduxit d. 50 [Kv; Szám. 1/II. 6b]. *1557:* Pratum Elsew wevlgh dictum [Kv; TanJk V/1. 10]. *1569:* az kynchyes veolgiet [Mezőbánd MT; VLt 7/692] | az Nagy weolgy torkát [Sámsond MT; VLt 7/692] | *1570:* az Kys veolgybeol [Gyalakuta MT; BálLt I]. *1571:* a' Kender weolgyben [Marossztgyörgy MT]. *1574:* az Kayanto veolgebe [Kv; TJk III/3. 342]. *1576:* Zamos welgben (sz) [Pocstelke KK]. *1580:* Az kayanto weolgyebe [Kv; TanJk V/3. 212a]. *1585:* machykas veölgyben [UszT]. *1586:* az sos veolgben [Kv; Szám. 3/XXV. 3 Igyartho György sp kezével]. *1587:* Az kayanto veolgyebe [Kv; TanJk I/1. 50]. *1588:* Oros weolgieben [Gyerömonostor K; KP]. *1589:* Machkas uölgben [Tarcsafva U]. *1591:* hoszú aszo veölgjebe egj tho helj [Szkr] | Gergelj veolgienek [UszT] | terra nagj weölj (!) vocata [Impérfva Cs]. *1592:* Nagy veolgy Zadan [Szu]. *1592/1609:* az Ados veölgynel [WassLt Laurentius Farkas (55) vall.]. *1596:* Kayantho veölgibe(n) [Kv; RDL I. 65]. *1597:* az Éllé (!) wélgiben [Kv; Szám. 7/X. 17 Jacobinus David isp. m. kezével]. *1602:* Komlos Veolgyben Valo feöld [Ábránfva U]. *1605 k.:* az Kapóna veolgben [Nyárádsztanna MT]. *1610:* Korna veölgje torkaban [Abrudbánya AF]. *1616:* a Ber teeze völgiben | a Tatár völgyire [Szék SzD]. *1618:* Az Veolgjre icoueben [A.csernáton Hsz]. *1618–1619/XVIII. sz. köz.:* Azon szilvas völgyben, melliet Giertyános(na)k (!)[a] allianak hinak [Kovácsi K. – [a]Itt a *hinak* szó kihúzva]. *1620/1754:* az lonka Völgyéb(en) [Ompolyica AF]. *1621:* az Kajanto Veolgieben [Kv; Szám. 15b/VIII. 1]. *1622:* Pap vólgie (k) [Pusztakamarás K]. *1623:* Völgy Kareja(n) (sz) [Sszgy]. *1630:* Az keozépseö hatarban az ueolgy haton (sz) [Kilyén Hsz]. *1631/1640:* az Kys volgiben [Gyulakuta MT]. *1632:* az nagi vólgib(en) az verőfenyb(en) | az kws uólgib(en) (sz) [Nagymoha NK]. *1638:* Az Veér Veölgyben [Válaszút K; BHn. 168] | Kus vēölgi sokan (sz) [Kőrispatak U]. *1639:* mesz völgie torokban [Bikal K] | az nagy veölgyben [Nyárádbálintfva MT] | botos veölgy Moczara neuű helyben [Atya U]. *1641:* Harmad völgy ormója [Páncélcseh SzD; SzDMon. V, 403]. *1642:* Playbeli völgyben [Meregyó K; JHbK XVIII/20] | Nagy volgyben Parlagh (k) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. *1643 u.:* vulgus Pap völgye nominat [Pusztakamarás K]. *1643 u./1770 k.:* Hordó völgy (sz) [Botháza K]. *1645:* Keőrteőuelyes völgybe(n) (sz) [Kál MT]. *1648:* az Ravasz volgiben [Dálnok Hsz]. *1653:* Kölös völgiben | az Kerőliö völgiben (e) [Kercsed TA] | Szilos vögj neü helyben [Tarcsafva U]. *1655:* szilis (!) völgyben (sz) [Tarcsafva U]. *1658:* Mész völgyeben (sz) [M.gyerömonostor K; KHn 77] | Pokol völgye [Bagos Sz; MNyTK 132. 117]. *1667:* fejerdy völgy | A' Kaiánto völgiéb(en) [Kv; Ks 11. XLVI. 10] | Szapor Jakab velgyéb(en) (k) [Toldalag MT]. *1676:* Az Szilvőgjben a Pocs falui hatar szelben [Abosfva KK]. *1681/1748:* Epérjes völgjen (sz) [M.péterfva KK]. *1682:* az budosi vögyb(en) [M.köblös SzD; RLt Butuza János (60) jb vall.]. *1685:* Maczkas Völgyben (sz) [Tarcsafva U]. *1688:* Az Keselös völgyben (sz) [Szentgyörgy Cs]. *1690:* az szindi-völgyön [SzZsN TT. 1889. 720]. *1692:* Kis völgyeden (sz) [Torja Hsz]. *1693:* az Kurta veolgjben (sz) [Kolozs K]. *1696:* a körteuelj völgy [Gógán KK]. *1699:* Gernyes völgyben (sz) [Csöb U]. *1700:* Az Hájogos völgy [Székelyvécke U]. *1701:* Közepsö határb(an) Sáár völgyben (sz) [Aldoboly Hsz]. *1703:* lónai völgyön [Kv; KvE 279 SzF]. *1705:* a szelendeki völgyön [WIN I, 521]. *1710:* a harsági völgyben [CsH 187]. *1711:* szemés völgj Sorkán (k) [Menaság Cs]. *1713:* Szelyes volgjb(en) (k) [Fejérd K] | In Loco Ispán Völgye vocato [Bányabükk TA]. *1716:* A Gaz völgye Torokban (sz) [Csekelaka AF]. *1717:* A Sós völgyben (sz) [Kerlés SzD]. *1719:* az Kűs Kovácsok völgyiben (sz) [Bonyha KK]. *1721:* Kűs völgy töven (sz) [Kőrösfatak Hsz] | Kerűlő Völgy allja [Kercsed TA]. *1722:* A' Sos völgj szerib(en) (sz) [Barátos Hsz]. *1723:* Njáras völgj aljában (sz) [Nagykede U]. *1725:* A' Remekes völgjb(en) [Mezőbánd MT]. *1728:* A Völgj háton (sz) [Komolló Hsz]. *1731:* A Cziher völgyében (sz) [Impérfva Cs]. *1732:* mogjorós völgj nevű helyben (e) [Kövend TA]. *1734:* A Soskás Völgjbe (sz) [Fejérd K]. *1736:* Pakulár völgyéb(en) (k) [Páncélcseh SzD]. *1737:* Katsa Völgyében [Bh; KHn 13] | az Erkedi völgyön [Nagyida K] | a közép Völgyben (k) [Felfalu MT]. *1740:* Vizes Völgy előtt (sz) [Gyerővásárhely K] | Sós Völgjben [Szamosfva K]. *1741:* a Tekeres volgy oldalában (sz) [M. fráta K] | A' Somkúti Völgyön [Dés; Jk 553a]. *1743/1747:* az Szekolai völgjen [Szentegyed SzD; WassLt Köteles Illyés (60) zs vall.]. *1744:* Vermes völgjbe (sz) [Székelyvécke U]. *1745:* A Medves völgjeben (sz) [Buza SzD]. *1746:* à Kurvás völgyig [Torda; TJkT III. 37]. *1747:* a' Szindi völgjnek [Torda; TJkT III. 118]. *1750:* Az Arpás völgy tetön a Keresztül jaroban a Szakadásban (sz) [Mezőbánd MT; Hr 2/4]. *1752:* az Kászága megett az verebes völgy alatt (sz) [Középlak K; KHn 295]. *1754:* A' Kendi Völgyön [M.köblös SzD; DHn 48]. *1755:* a Völgj torkab(an) (sz) [Egrestö KK]. *1756:*

hiu vőlgyben (sz) [Tusnád Cs]. *1758:* A Kávás Vőlgyében (sz) [Bh] | Az Eperjes Vőlgyben (sz) [Fejérd K]. *1759:* Karátson vőlgjiben (sz) [M.palatka K]. *1762/1779:* A szél vőlgyőn az Erdő között (k) [Érszőlő/Nagypacal Sz]. *1764:* Szilos Vőlgyben (sz) [Tarcsafva U]. *1766:* Nagy vőlgy innetső oldalában (sz) [Szentimre Cs] | az Kendi Vőlgyőn [M.köblös SzD; RLt]. *1767:* A Nyir Vőlgyibe (sz) [Pőka MT]. *1768:* Csup Vőlgyben [Gyalu K]. *1771:* Sőtött vőlgj veröfényi(ne)k felől valo tetejin (sz) [Mezőbánd MT] | A Vőltsi Vőlgyőn [M.köblös SzD; RLt]. *1772:* a Hitlen vőlgy fejen (sz) [Dálnok Hsz; Kp IV/263]. *1773:* A Nagy Vőlgyre menőben (sz) [Gyszm]. *1774:* a nagy Csányi vőlgyben [Keszű K; KS Conscr. Barta János (40) jb vall.]. *1775:* a' Járai Vőlgybe [Marostelek MT; TGsz 59] | Tőrpeni Vőgyen (sz) [Dés]. *1776:* a Dőg vőlgy felől (sz) [Sámson Sz]. *1778:* Kűs vőlgy sorka oldalan (sz) [Kőrispatak U]. *1781:* A' Malom Vőlgyíben (sz) [Mákófva K]. *1782:* a Toroczkai Vőlgyben [Torockó; Thor. XX/4]. *1785:* A Mák vőlgyében [M.gyerőmonostor K; KHn 81]. *1786:* A' Setét Vőlgy bértzin [Mezőbánd MT; TSb 51]. *1787:* a Márkosfalvi völgybe [Martonfva Hsz; HSzj Joannes Mikola (21) vall.]. *1788:* Az Arany To vőlgye Eszkos oldalán (sz) [Bonchida K]. *1789:* Hollos vőlgy (sz) [Kőrispatak U]. *1791:* Sötét vőlgy oldalaban (sz) [M.kiskapus K; KHn 171]. *1792:* A Pasztor vőlgib(en) (k) [Kalotadámos K; KHn 45]. *1795:* A' Szent-egyház Vőlgyben (E) [Szénaverős KK]. *1798:* Vér vőlgy alatt (sz) [Méra K] | a' Szent Benedeki Vőlgy [Koronka MT] | a' Kodori Vőlgyőn [Dés]. *1800:* A Szénás vőlgy tetejin [Jedd MT]. *1802:* a ' Setét Vőlgy farán [Mezőbánd MT; MMatr. 369] | Az Harmad Vőlgy Szádán [Vadasd MT]. *1803:* A' Simon Vőlgyiben (k) [Koronka MT]. *1805:* a Felső vogyben (sz) [Kőrispatak U]. *1806:* a' Kodori vőlgyen [DLt 189]. *1807:* a' Nyáros vőlgyén [Árapatak Hsz] | A Vizes Vőlgy lábján (sz) [Aranyosrákos TA] | Magyaros Vőlgy (sz) [Gagy U]. *1809–1815:* Kodori völgyen | a Kodori vőgyen [Dés]. *1810 k.:* a' Somkuti vőlgyre [DLt 82]. *1811:* Az Izvora vőgy (sz) [M.köblös SzD]. *1813:* Küllő Vőlgy [M.kapus K; KHn 164]. *1814:* A' Navai volgyben (sz) [Pusztakamarás K]. *1817:* a' Kásvai Vőlgyen [Görgény MT; Born. G. XVIII/5 Vultur Flore (70) vall.]. *1820:* Somkuti Vőlgy [Dés]. *1822:* A Hagymás Vőlgybe (sz) [Gyerővásárhely K; KHn 155]. *1825:* A' Szénás vőlgy Patakánal (sz) [Jedd MT]. *1835:* A Szekér vőlgy élin [Keresztvár Hsz]. *1840:* a' Mész vőgyibe (sz) [M.gyerőmonostor K]. *1846:* A kisperes vőlgyben (sz) [Torda TA]. *1849:* Száraz volgy fenekibe (k) [Bözödújfalu U]. *1851:* Kodori vőgyőn [Dés]. *1859:* Nyerges Vőlgy eleje (sz) [Székelyvécke U]. *1864:* Barlang vőlgy [Ditró Cs] | Szomju vőlgy [M.fenes K] | Király vőlgy (sz, k) [M.lóna K]. *1882:* borju vőgy (sz) [Csíkfva MT].

Szk: *árkos ~. 1800:* Ezen most le irt két Erdők közt való arkos Vőlgy választya el a' Kelentzei Határt a' Kőődi Határtól [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Stéfutz Györgyi (36) col. vall. Vérvőlgyi Bányai János kezével] * *hegy ~. 1704:* Elhullat testekkel hegy vőgy meg volt rakva | Hegy Vőgy Erdő Mező hat jaj szoval zendül Sionnak Leanya Fekete gyazban üly [EM XXXV, 275, 276 gyászének] * *kalekuti nagy ~. 1620 k.:* Ezmellett vadnak az antipodák, kiket mi pulya embereknek hiünk, és az híres-neves Kalekuti nagy vőlgy [BTN² 416].

Sz. *1661:* Értem, édes Uram, hogy Kegyelmed jutik az Erdélyben való bemenetelem felől való írásomért; könnyű Kegyelmednek jutni, de inkább szeretnék én az paszmosi vőlgyből az hegyekre nézni, hogy sem az kőszikla tetején ülni [TML II, 163–4 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

2. folyó/patak vőlgye; vale; Flusstal. *1811:* Vőlt egy Gazdagságok, és erőss hatalmok, Téjjel mézzel folyó Vőlgyek [ÁrÉ 77].

Hn. *1344:* terram Gorbowelge per rivulum Gorbo pathaka [Km; DocV 105]. *1514:* ipsa ripa in aliam ripam Hozywthewwyzpathaka wewlgye nuncupatam incidit [Tóhát BN; TelO II, 329]. *1705:* Zsíl vőlgyére [WIN I, 439]. *1758:* Kővespatak vőlgy [Ditró Cs; GyHn 34]. *1772:* A Gorbó vőlgyiben [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1773:* a' Gyógy Vize Vőlgyinek [F.gáld AF; WH].

3. '?'. *XVIII. sz. k.:* Hogy ha az Urad vagy Aszszonyod[a] Szavat[b] vásárolna vagy vásároltattna veled, tartozol haza hordani Szorgalmatoson és annak vőlgyit (!) ha a szűkség hoza várbúlis ki hordani, és égyéb sepregeteseket is végben vinni kivált képpen mesterségnek szemettyit [Kv; FésCJk 54. – [a]Az inasé. [b]Elírás lehet *szarvat* h.].

4. kis árokszerű berovás/bevágás/bemélyedés vmely tárgyon; crestătură/tăietură (în formă de şănţuleţ) pe suprafata unui obiect; Gräbchen auf einem Gegenstand. *1622:* Jutot Istoknak egj Ezwst ala valo kard kj hwueljben vagio(n) kinek het veölgye vagio(n) beöczwltek tt. f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 119].

5. völgyben élő emberek/lakosok; persoanele care locuiesc la vale; Bewohner des Tals. *1786:* Mint hogy ez az Völgy az Bányászságbol él … ettől el rekeszteni őket meg tsak meg gondalniis képtelenség [Torockó; TLev. 4/13. 46].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

völgybeli hegyek, magaslatok közötti, alacsonyabban fekvő területbeli; din vale; aus dem Tal. *1825/1826:* Ezen nagy sérelmünk orvoslása és szenvedhetetlen további kárunk elkerülése tekintetéből Instálunk alázatoson a' Tekintetes Nemes Tisztségnek, méltoztassanak ezen fenn már nevezett Csulokáj völgyiből lefolyó víz veszedelmeit, kártételeit oculaltatni, ezen völgybeli víznek többségét ahoz illő sánczoltatással oda a' hová illik vétettetni határozni, és így további káráinkat, az Országutain utazóknak a' viz kiáradással jöhető akadályaikat el kerültetni [Msz; GyL].

Hn. *1579:* az Chere volgibeli rizibe [Néma MT; Told. 31/1]. *1583:* Az Bogathy weolgybely [M.palatka K; JHbK IX/21]. *1700:* Az Hammas völgybeli által föld [Székelyvécke U; EHA]. *1747:* Nagy Völgybéli széna füvet [Berz. 14. XVI. 28]. *1747/1781:* a' Sass völgybéli föld (sz) [Szamosfva K; Hr 1/25]. *1782:* A Tekenjos Völgybéli [Nyárádselye MT; EHA]. *1802:* az Ábrahám völgy beli [Fejérd K; EHA]. *1824:* A Sovány völgy béli Nyil [Légen K; EHA].

völgyecske *kics* hegyek, magaslatok közötti, alacsonyabban fekvő kisebb/kicsi terület; vălişoară, vălicică; kleines Tal. *1592/1609:* egy Kis veölgieczjket tudgia hogj Drakulia Lazlo Birtha eo kazaltha [Mezőbánd MT; WassLt]. *1662:* nagy bő forrású gyönyörűséges fürödőbánya meleg vizének (melly Váradtól dél és napkelet közöttről egy kis mérföldnyire, a Somlyó nevű igen mészköves hegye alatt egy völgyecskén néhány helyeken nagy bőséggel és nagy melegséggel való felbuzgásától fogva …) patakja [SKr 417]. *1674:* hanyattatuk az első határ Dombot … egy kis rétecskén (: melly Petriske retinek hivattatik :) annak az Retecskének Arankut felől valo veghiben rakattuk az harmadikat … egy kis völgyecskén … az völgyecskenek árka mellett rakattuk az Negyediket [Eszovát K; SLt Q. 13]. *1694:* a

Bercze(n) belől az fratai határ szilben levő két kis völgyecske ... mindenüt az határ szélin | az Toh mellyeken lévő kis Völgyecske az Haller rész To gattyára az éltől le borozdolva, és az also részénekis határa az tetőrűl le borozdolva két halmocska közöt az szakadásnál az iffiabbik Vas Gyorgy Ur(am) tojára, holottis az nád(na)k egy kis nyilása vagy szakadása Vagyo(n), juta Haller rész urak(na)k [Mezőméhes TA; WassLt]. *XVIII. sz. e. f.:* egy Dél felől észak felé nyulo Völgjetskén [Petlend TA; AbN]. *1722:* Szotelke felöl valo Teke rész völgjecskéb(en) az eszakos oldalb(an) a folyam mellett háro(m) idén ... volt borsoja [Szótelke SzD; RLt]. *1753:* Ezen uttol fogva megjen fel egj vizes Völgjecske melly(ne)k közepen vagjon egj Vastag elö Tölgjfa [Dob.; Somb. I]. *1777:* Elsö Tábla ... a' mint az Aranyos teriről a' völgy fel menyen a' fenn lévő három águ gödrök, vagy völgyetskék közt lévö három bértzetskék közül, a' felsö, vagy nap nyugott felöll valo bértzin fel mindenütt a' tetöre [Magura TA; Ks 89].

Hn. *1681/1748:* Sipot völgjecskéjéb(en) (sz) [Szancsal KK; EHA]. *1822:* A' Boros Völgyetske [Rava U; EHA].

völgyes 1. hegyek, magaslatok közötti, alacsonyabban fekvő területre jellemző; văluros; mit Täler. *1756:* az Falunak határaiban lévő magos Völgjes oldalokot nem kapállyuk, Ekével nem Szánthattyuk, mégh az Ekével valo Szántásnak nálunk hire sincsen ... a mit vethetniis kapával kapálván hellyit Nyomorusággal lehet Vetni [Dumest H; JHb LXX/2. 84].

Hn. *1772:* a Völgyesben [Márkod MT; EHA]. *1775:* Vögyes nevezetü helyben (sz) [Márkod MT; EHA]. *1833:* A' Vögyesben (sz) [Buzaháza MT; EHA].

Szk: *hegyes és ~. 1797:* Kolosvár ... esik Ajtontol egy mért földnyire, enne az uttya igen bajos hegyes, és völgyes [Ajton K; CU IX/2. 80].

2. berovásos, bevágásos; cu crestături/tăieturi; mit Schnitten. *1632:* Két hozzu aztal labis, edgiken vagion negj hozzu gialult veölgjes fwrez dezka eöszue szegezue [UF I, 171]. *1656:* Ezen pitvarnak also resze, teglaval padimentomozott az közepe reghi rosz megh bonatkozott, restauratiott kevan, az felseö resze veölgjes sürü gerendasos padlas | Jnet az harmadik rend hazak hejazattia ala terven job kez fele, ezis az Veres Bastiaigh gerendakon allo koszoru fás szaru fas, erös kötesekben lapos cserep hejazatt alá vagjon veue, egjik resze mind az altal kupas veölgjes csereppel vagjon megh feödve, sok helljeken bontakozott allapottal leuen, kevantatik ha restauralhattiak [UF II, 130, 140]. *1676.* Vadnak az falra szegeszve szönyegek alá valo párkányok nyolcz darabokban, padlása sürü völgjes, fenyü gerendás, az allya tegla padimentumos | Ennek padlása ket völgyes viseltesseb gerendákon az elebeniekhoz hasanlo [UF II, 730, 760]. *1680:* Vagyon egy pár völgyös rézből csinalt öveg forma mellynek egyike vas karikával vagyon megh erösitve par egy no. 1 [F.porumbák F; UF II, 973–4]. *1717:* Egy egészen aranyas, virágos kupa, virágos fedelével; völgyes hasábos munkájú [DanielAd. 97].

völgyezett berovátkolt; crestat; gekerbt. *1648:* mindenik felseö ház swruven, gyalult veölgyezett cziffra fenyw gerendázattal és padlással vagion [Komána F; UF I, 932].

völgyfő a völgy eleje; inceputul văii; Anfang des Tals. *1721:* Az also völgy fön egy nyilaceska szanto föld [Körösspatak Hsz; Told. 19].

Hn. *1797:* Völgyfön (sz) [Kőrispatak U; EHA].

völgyfőbeli a völgy elején lévő; care se află la începutul văii; am Anfang des Tals. *1686:* Nagyobbik Tibodi Péter Tudom azt, hogy mikor két Tibodi Péter feoldeket osztogatának ... edgyiket el választá Tibodi Peter à Nagyobb, monda hogy, Eotsém hadd nekem ezt, én is hagyom néked ã völgy föbeli földet, hadd hordogassak ganét erre, mivel ẽ közelebb vagyon [Kőrispatak U; Pf].

völgyi a völgyben található, ott elhelyezkedő; din vale; im Tal befindlich. **Hn.** *1717:* in Telek in loco vulgo Torma Völgyi Bércz vocato (sz) [Fejérd K; EHA]. *1749:* az Szombat Völgji Erdöböl [Fejérd K; Szentk. Tyivoran Mikula (40) zs vall.]. *1781:* A Malom völgyi árka közet (sz) [Mákófva K; EHA]. *1826:* Kodori völgyi ... Somkuti Völgyi [Dés; EHA].

völgytorok a völgy szűk, keskeny eleje/bemenetele; gura văii; Talmund, Eingang des Tals. *1569:* az nagy veolgy torkon alol ... az harom faluw, atta vala bernald balasnak ... Eöreokbeye, awagy mynt azolta vgy byrta amykor Jo fw wolt rayta, akkor meg kazaltatta, a mykor Jo fw ne(m) volt, az zegheny Nepnek atta [Mezőbánd MT; VLt 7/692 Marcus Bandi de Band vall.].

Hn. *1583:* az Bogathy wolgy Torokra Meneoben [M. palatka K; JHbK IX/21]. *1750:* Az Hideg völgy torokban [Mezőbánd MT; Hr 2/4].

vörheny skarlát; scarlatină; Scharlach. *1860:* Betegség neme: vörheny [Kv; RHAk 150].

vörhenyes l. verhenyős

vörös l. veres

vrányica vesszőkapu; vraniță; eine Art Tor aus Rute. *1756:* ẽ felet ugyan más Szegeletiben Csürömnek nagj Tojás buzám lévén ide való Bulza Vaszi, Bulza János, Bulza Flora, és Bulza Adám ã Malom gáttyán közél ottan dolgozván Vranyiczámot ki nyitották, és két sereg sertéseket bé bocsátván, mind à két kalongyából ki jött buzámot meg ették, mind más Szegeletben valo tojás buzámot szerte gazolták, meg kivánom káromot refundályák [Vályebrád H; Ks 62/22] *1818:* Avrám Malajestyán panaszsza fel vétetik Gruja Malajestjan ellen ... A' Bordelybol valo Krumpija (!) el lopásáért ... Az all peres ... A' Krumpli lopását tagadgya és hitet ajánlott ... öis panaszol hogy a' panaszlo a' vrányitzáját el lopta, és midön utánna ment, hogy keresse meg támadta és meg verte [Válja Dirse H; JF 36 Prot. 11].

vrezsmás I. *fn* ellenség; vrăjmaş, duşman; Gegner. *1657:* Nagyságod ... kegyelmes fejedelem, inditsa azon bojérokat békességre ... Azért ő kegyelmek szép szerént jöjjenek az országba házok és örökségekhez, és ne legyenek teljességgel urasmási (!)[a] atyjokfiai és nemzeteknek. Ha pedig nagyságod tovább hiszen nekiek, és az ő gonoszságok, urasmásságok (!)[b] és rosz tanácsoknak ... se nagyságod sem pedig senki ellenünk nem vethet, az büntül ez iránt mentek leszünk és az veszedelem s vérontástól, mely nagyságod országa ellen is készittetik ... Moldovát is csak azért az dologért tevék mazullá ... az bojérok jöjjenek vissza [RákDiplÖ 612 Stefán havasalföldi püspök és társai II. Rákóczi György-

höz Bukarestből. – [a]Nyilván elírás *vresmási* helyett. [b]Elírás *vresmásságok* helyett.].

II. *mn* ellenséges; duşmănos; gegnerisch. *1639:* valamit ad az Ur Isten, által esem az vresmás emberen, mert sem magam, sem országom miatta nem nyughatik [Veress, Doc. X, 65 Matei Basarab vajda szóbeli üzenete Tîrgosviştéből Harko Márton által I. Rákóczi Györgyhöz].

vrezsmásság ellenségeskedés; vrăjmăşie, duşmănie; Gegnerschaft. *1657:* Nagyságod ... kegyelmes fejedelem, inditsa azon bojérokat békességre ... Azért ő kegyelmek szép szerént jüjenek az országba házok és örökségekhez, és ne legyenek teljességgel urasmási (!)[a] atyjokfiai és nemzeteknek. Ha pedig nagyságod tovább hiszen nekiek, és az ő gonoszságok, urasmásságok[b] és rosz tanácsoknak ... se nagyságod sem pedig senki ellenünk nem vethet, az büntül ez iránt mentek leszünk és az veszedelem s vérontástól, mely nagysàgod országa ellen is készittetik ... Moldovát is csak azért az dologért tevék mazullá ... az bojérok jüjenek vissza [RákDiplÖ 612 Stefán havasalföldi püspök és társai II. Rákóczi Györgyhöz Bukarestből. – [a]Nyilván elírás *vresmási* helyett. [b]Elírás *vresmásságok* helyett].

vukli a fül mellett lelógó, göndörített hajfürt, tincs; buclă, cîrliont, zuluf; Haarlocke. *1781:* Egy pár Vukli [Mv; Told. 9a]. *1788:* Egy áll haj, égy pár buklival, és füle mellé valo két kís hajjal égyütt [Mv; TSb 47]. *1823–1830:* Nemrég kezdettetek elöl az homlokra sokan vendéghajakat is kötözni, mely holmi felkondorított részekből áll, és snekli, vukli, bukli neve vagyon, ki mint érti a német szót; az első neve talán a csigától vagyon, mert olyan tekervényes forma, a másik, mert olyan fodorításai vagynak, mint a régi parókák voltak | A parókájának a vuklijaiba egy-egy pár verset tett, s azzal eltemette s nyírt hajat viselt[a] [FogE 68, 75. – [a]Kovásznai Sándor]. *1846:* Szigethi Csürhés Czimbrus Togyer(nek) ... vukli nyúlik le füle mellett [DLt 1005 nyomt kl.].

vuklis fürtös; cîrlionţat, care are părul buclat; lockig. *1826:* az őreg most is jo gazda s a' Buklis Felesége is jo gazda Aszszony [Mv; Told. 7].

Szk: ~ *paróka. 1823–1830:* Ma ez az Imreh Sámuel igen rongyos, és még hordozza a régi megkopott koszos parókáját, s egész példa, midőn a piacon jár, holott ma senki sem visel vuklis parókát [FogE 80].

vuklivas hajsütő vas, amivel a két, fül melletti hajtincset göndörítették; fier de ondulat; Lockenstab. *1804:* Két Vukli vas ket füsü mind régiek [Borosbenedek AF; SLev.].

vulgáris közönséges, mindennapi; vulgar, obişnuit; alltäglich. *1618:* Nem vulgaris famát írok Nagyságodnak, hanem azmint az actáimból Nagyságod meglátja, teljességgel azon processussal írom meg, valamint volt tractánk felőle | Akarom ezt is Nagyságodnak serio értésére adni: havaselföldi híreket én azmit nem tudok, és csak vulgaris famából hallok, azt Nagyságodnak írni nem tudok | sok ajándékokkal is elbocsátotta az vezérrel, és ugyan meg is békéltek volna, az az sok vulgaris famában | Ezeket, Kegyelmes uram, nem vulgaris famából írom, nem is illik nevet adnom nekik, de még Nagyságodnak sokkal több jóakarója vagyon az Portán, hogynem gonosz [BTN[2] 137, 167, 171, 186–7]. *1619:* Oh, Uram vajki sokat hallok s értek én itt magoktól azféle emberektől, nem valami vulgaris famából [BTN[2] 223].

vulgus tömeg/köznép; multime; Menschenmasse. *1670:* Aligha Hutin nem leszen az czél, az ott való vulgus zsibongása szerént [TML V, 355 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

vulneráció bántalmazás, megsebesítés; rănire, vătămare; Leidtat. *1598:* az eö megh holth Vrath ... violenta et potentíaria manú Inúadalta volna, vúlneralta volna, melj vúlneratiobúl halala teórtenth volna [UszT 13/102].

vulnerál megsebesít; a răni, a vătăma; Leid tun. *1598:* az eö megh holth Vrath ... violenta et potentíaria manú Inúadalta volna, vúlneralta volna, melj vúlneratiobúl halala teórtenth volna [UszT 13/102].

vultus arc, ábrázat; faţă, obraz; Gesicht. *1619:* Én szívem szerént akarnám, ha mindezekhez képest valami más hasznosb ratióval Nagyságod nálamnál mind böcsületesb s mind értelmesb szolgáját béküldené, ha valami tracta volna hátra, de azmint én ezeknek animusokot, csak vultusokat is látom, ezek régen megharagudtak | Sem jámbor, sem igaz szolgája nem volnék sem az én uramnak, sem az hazámnak, ha én ezeket így meg nem írnám, ha tractatusokat, intentiójokot, humorokot, vultusokot látom s ismerem jól, hol jár [BTN[2] 213, 224].

vürtembergai a Württemberg tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Württemberg; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Württemberg: Württembergben székelő/uralkodó; din Württemberg; Württemberger, in Württemberg herrschend. *1620:* ángliai, dániai királyok, brandenburgi, würtenbergai s több hercegek, az egész flandriai provinciák, több sok országok, és most azt tractálják, hogy minthogy Ferdinandus is az törököt is incitálja főképpen Magyarország ellen ... elhihető dolog, hogy az török Magyarországtól sok dolgot ... kezd kévánni [BTN[2] 399].

Z

zab 1. Avena sativa; ovăz; Hafer. *1571:* Aggyak ertenunk hogy, Az mynemeo Vetes Buza, Zab kender es egyeb Majorsag, az mezeon vagyon, kynek gongia vyselesere hytesek voltak, Most e valtozasba, Mynd feo nep lo feo mynd keosseg, Barmawal etetne Nyomattatna karossytana [SzO II, 337 Báthory István az usz-i királybirákhoz]. *1589:* Az it valo hataro(n) myerthog' ne(m) leot io a' zab, a' mit megh zedegethettek benne leot raita cheplo reznelkül cub 8. A Meray penig aztagba Restal [Kv; Szám. 4/XI Szent Erzsébet isp. reg.]. *1609:* Az Szab dolga, el igazodot [Kv; Szám. 126/IV. 61]. *1674:* az also füves kertnek az korossat most kaszalljak az Gyümölczös kertet megh kaszaltak az buzakat mind meghrosoltak biszoni dol<og> Ura(m) hogi igen Gyarlon mutatyak magokat az buzak az Arpa az mezön valoban io Zab borso igen iol mutatja magat [Bethlen vára SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béldi Pálhoz]. *1724:* az melj ösz földeket tavasz buzaval bë bornaltatot, azok valasztot jok, ellenben az tavasz hatarban mind tavasz buza, mind egyeb tavasz rettentö gyir az Zab az leg jova meg edgy arasz [Nyujtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1727:* asztis lattam hogy le kaszaltata T: N: Redei Sandor Ur(am) azon virgo földböl a' Zabot, harman, vagj negjen kaszalak ... maga az Urfi eo kglme a szolgaival fegyveresen volt ott, azon nérsen el is vivek mindgyart a' zabot [Homoród-karácsonfva U; WH. Kádár István (40) jb vall.]. *1731:* eleg Tavaszi vetést vetetem zabot, Török buzat, kölest és hariczkat [Pálos NK; Ks 83 Géczj László lev.]. *1754:* Azon Buzat, Zabot, Arpát, s egyéb gabonáit az emlitet Mlgs Asszonynak ki distrahálta? [Fejér m.; Ks 22/XXIa vk]. *1774:* Buzát, Tórökbuzát, Zabot, kender Magot, Borsót, Fuszulkát, Babot dézmájokban adnak az Vármegyén lévö Jobbágyok [Szentdemeter U; LLt Fasc. 17]. *1817:* A Zabot többire azt mondják, hogy a Balha nagyon meg vesztegette, es olyon apro, hogy sok meg aratatlan [Oroszfalu MT; TLt 1470 Hegyesi István szb aláírása]. *1849:* A' szöllöt ki karoztattam, és ki köttettem a' zabat el vetettem [Kebele MT; Újf. 6 Kimpián János gondv. lev.].

Szk: *~ alá való szántóföld. 1777/1780:* Sovány, és tsak Zab alá való Allodialis Szánto Föld [Alparét SzD; JHbK LII/3. 21] * *~ aratni. 1782 k.:* Urszuj Alakor Gyomlálni 4 Nap ... Lapád(on) alakor és Zab aratni 5 Nap [Ne; DobLev. III/567. 1b] * *~nak való. 1675:* Vagynak ezen mezőben régi nyugut parlag földek az erdö alat, zabnak valók, annyi amenyiben bele menne zab Sax. cub. 50/– [Rákos Cs; CsVh 64] * *~nak való föld. 1632:* Zabnak ualo feöldis egj darab uagion, melliet az boldogh emlekezetw Urunk az Falunak engedett uolt [Mondra F; UC 14/38 Urb. 43]. *1640:* Terrae arabiles ... Jttem zabnak valo foldis egy darab, melliet a mint magok referalliak szegeni meggh holt Fejedelem mivel az vad kerthez edgi darab szanto feoldeket rendeltete es vetette volt el tölök, a helieben engedet es adot volna nekik [Mondra F; UF I, 748]. *1680:* Az Liszkorban zabnak valo föld ... egy darab vicinussi ennek ö nagok Rethi, oldalaslag az Falu földei [F.porumbák F; KvLt 58 Urb.] * *~nak való hely. 1831:* ezen meg nevezett Helly agyagos és porondos lévén sován és csak inkább Zabnak valo Hely [Dés; DLt 904] * *~nak való láb. 1745:* egy darab Zabnak valo lábnak keresztűleti tészen 40 rudat [Szurdok SzD; JHbK XXVI/5] * *~ot termö. 1808:* Kolos vármegyébe Szt Mihálytelkén ... vagynak é ... Allodialis Buza, Zab, 's Málét Termö szánto Földek és iratványok? [K; BetLt 5]. *1815:* Sovany zabot termö helly Férték 1 köböl [Bálványosváralja SzD; Ks 77/19 Conscr. 1079] | Szánto föld ... egy magos hegy tetejen Tövisves egy része Szakadasos haszon vehetetlen. Zabot termö a menyiben mivelhetö különben Deles oldal [Somkerék SzD; Ks 77/19 Conscr. 167]. * *májusi ~. 1788:* bezzeg az idén Zabunk kevés vagyon, még a magotis alig kapjuk ki belölle, eddig elé tsak 60. kalangyánk lett, még vagyon aratatlan Majusi Zabunk, de ez Zöld [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. szemes zab; (seminţe/boabe de) ovăz; Haferkörner. *1508:* Zwky Jsthwan mynd leg rwhayarwl, mynd kedeglen egebekrwl walamy wola ... es Atyanak penzebewl ... Adda, Egbe zamlalwan, hetwen foryntoth, my eleutwk (!), Es towaba Jl modon az el mult Adoyerth kel' venniek zobot es el wessek Aztys elewtunk Ig' vegeztuk [Kv körny.; EM XXIX, 261–3 Cheh István kezével]. *1564:* Wallom ez lewell alttall: hogy azz tiztelendew Bezterczsey Biro: kwldeth: w felsige paranczsolattya vtann: czazz (!) ötwe(n) kóbell zobboth es harom czazz twgya (!): negy czazz kenyereth (!) w felsegy nepeneg (!) wlysyre Deesre [BesztLt 11]. *1582:* Balas Kowach az Alpreth Malom Bironak zamadasza ... Az malomnak zwkseges keoltsegere az Taligara es ahoz zwkseges zerzamyra, Az keth Taligas Lora, Zenara Zabra egez eztendeoth Altal keolteoth f. 84/99 [Kv; Szám. 3/VI. 12 Diósy Gergely not. kezével]. *1584:* Senky ez Warosban se beleol se köwwl búzanak zabnak arpanak mely az Vasaron el nem kelne zallast ne adgyon, se sonak. tiz forint bewntetes alat [Kv; PolgK 13–4]. *1604:* medeseri mihaly meg Zana az nagi laki Janos ökret oda hadnj minthogi Zolgaia wolt, kez penzel öt forintal walta föl, ket weka buzaual ket weka zabol [UszT 18/165 Balog mihaly wyfalwi kezével]. *1681:* Minden egesz Telek utan tartoznak husz husz véka Zabbal, mellyet Aku Zabnak hinak [Erdőhátság H; VhU 197]. *1693:* Az mi cseplet buza, es egyeb gabona, ugymint Arpa, alakor, Zab, Köles, Török buza, borsó, Lentse, es egyeb legumina lehet ... oszszak fel Atyafisagosson egy mas közöt [Ne; DobLev. I/38. 5a]. *1714:* Tatár Mihaly Ur(amna)k irtam hogj Sákot 100. véka zabnak valot és szekerek(et) külgjön mind(en) haladék nélkült [Szurdok Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1730:* Decimae. Minden féle földi termésböl az földes Vrok(na)k tized(d)el tartoznak. Azon kivül minden háznal comprehendálo Gazda minden háztol egy egy Karácson tyukkal, ëgj egj kis kóból zabal [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4]. *1740:* adtam ... eddig az ideig egj karkatura szenát és negj köböl Zabot az zabnak vekájat adatom három Sustákon az szenának karkaturajaert ... kettöt kivánok [Keresesora F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1788:* 2

veka zap 1/56 [CsH Jk 14a]. *1843:* Két Czigány Lakadalmára eddigi szokás szerént 2 véka zab [Hosszúaszó KK; Born. F. II Szemerjai Káros számadógondok kezével].

Szk: *cséplettlen ~. 1831:* két kazal cséplettlen Zab [Mv; Berz. 20] * *(el/ki)cséplett ~ 1629:* egy ház most cséplett zabbal tele [Szu; SzO VI, 94 Székelytámadt vár lelt.]. *1660:* ki czeplett Zab [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1710:* Az kölcsön ki adott Zabnak bé szédesibe eyel nappal munkálodtám és munkálodom, de mind eddig elé cseplet zabjok a szégeny embereknek ne(m) volt [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1793:* El csépelt Zab vagyon a Gabonásban mind öszve Metr 280 [Kettősmező Sz; JHb XLVI/8] * *faluőrző ~. 1711:* Falu örzo Zabot uram Kgdnek az iden adot Alfalu 17 köblöt Sz. Miklos 25 melyet adtam az Furesz Mesternek, ki is eddig uram a Kgd Füreszin jo dolgot vitt vegben [Gyergyóújfalu Cs; Born. XXXIX/52 Solyom István Kászonj Jánoshoz Csík, Gyergyó és Kászon fökirálybírájához] | En nékem uram meg edig Tiszt vramek semi falu eörzö zabot nem küldenek [Kászonújfalu Cs; BCs] * *karácsony ~ja. 1590:* Karachion Zabia cub. 32 [Bács K; GyU 21]. *1640:* Karacsonban pro honorario, mint oda fellyeb az census serieseben notaltatott, negy roka beörrel tartoznak a' Varhoz falujul, auagy f. 8 adnak erette; Karacson tyukia es zabja. pro ut similiter ibidem notatum est, exiguntur [Párrok F; UF I, 706]. *1723:* én Karácso(n) Zabját minden esztendön két vékátt attam Lukának [Maroshodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.]. *1815:* Farkas György ... Daciája Ád 2 ~ két véka Karátson Zabját. 1 ~ egy Tyukot. 1 ~ Csirkét. 10 ~ tiz tojást [Bálványosváralja SzD; Ks 77/19 Conscr. 1075] * *pergelt ~. 1763:* Az it maradat Bika igen hirtelen meg Dőglet halatt bizany többire mind Pergelt Zabbal tartattam mivel a színát nem ehette a Vínsigtől [Kóród KK; Ks CII/8 Szarka József tt kezével] * *Szent Márton ~ja. 1635:* Szent Marton Zabiat megh attak Az Nadasiak Cub 4. Egy keoblöt attunk feold ualtsagb(an), az többi hazi mayorsagra keolt el [UtI] * *vetni való ~. 1632:* Az itualo Zindia hazanal vetni ualo Zab vagion egj rakasban Cub Nro 80 [A.porumbák F; UF 14/38. 168]. *1661:* Szántsanak is zabnak valót, gondom leszen nekem vetni való zabra [TML II, 46 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1805:* égj Kisaszszony a vetni valo Zabbol ... harom vékát ... a Groffné Lovai Számára el vettek, azon kivül égyszer 6. vékát vet ki megént, egyszer 4. [Szamosfva K; BLt 12 Josef Nagy (38) ns, tt vall.].

3. szalmás zab; ovăz (secerat) în paie/neîmblătit; Strohhafer. *1587:* 23 die Septembri ... Esmeg fizettem I Embernek hogj zabot Chipleot d. 12 [Kv; Szám. 3/XXVI. 49 Swveges Gergely isp. m. kezével]. *1592:* Az Idej Zab leöt 407 Calongia Zab, mellnek egy rezeth el czeplette(m) en Biro Vra(m) hagiasabol [Asszonyfva TA/Kv; Szám. 5/XIII. 1]. *1593:* Eleozer azt mo(n)dom miert ... Capitany vra(m) megh hatta hogy az zabott arrul az feoldrul biro hazahoz vigietek es Nem oda vittetek, engedetlensegnek terhen vattok erette es kwleon kwleon 24 : 24 giran annak felette az zabotis beoczywewel kiwano(m) megh [UszT]. *1606:* Az negyuen kalongia Zabnak witeljert hatalmon marad miert törwin közbe el vitte, es beczivieuel tartozik meg adny az negiue(n) kalongia zabot [UszT 20/298]. *1614:* Mihaly Czyganj Radnoty szanto Czyganj Ez idénis harmadfel szaz kalangja buzaja njolczvan kalangja zabja volt [Kál MT; BethU 56]. *1639:* az zabot mind kalongjaba(n) raktuk, hogi nirkos volt az Czür kertben hogi szaradgyon [Mv; MvLt 291. 208b]. *1710:* Tavasza az Urnakném lét tób nyoczvan kalongya Zabjánál es 21 kalongja Arpájánal, mivel a szaraság mian tavaszunk csakném lón [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1722 k.:* Minden Pár ember ád három kalongya buzát: ... zabot szalmájáb(an) két kalongyát [Unoka MT; GörgJk 161]. *1728:* Fizet minden házas ember három kalongja buzat, harom kalongja zabot; egj egj köböl szaladot ... egj egj tereh fát [Egerpatak Hsz; SVJk]. *1775/1781:* egy kalongya jó Zab meg ád két véka Zabot szemül, egy véka Zab folyvást el mégyen tiz poltrán, 's némelykor drágábban is [Algyógy H; JHb LXXI/3. 356]. *1804:* Panaszolja a nemes falu széke előtt gyergyószárhegyi Bartalis Imre gyalog katona, hogy a közelebb elmúlt nyáron 9 kalongya zabját a marhák elkárosították [Szárhegy Cs; RSzF 99]. *1850:* Alakor 5 kalongya. Tavasz buza 14 kalongya. Zab 40 kalongya [Mezőköblös SzD; RLt Rettegi Sándor jk 84].

Szk: *dominális ~. 1768:* az utrizalt Dnalis Biro ... a Dominalis Zabbol a kit proba kalangyanok hagytok volt marasztott meg Négy vékat [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

4. zabbal bevetett földterület/tábla; lanuri/semănături de ovăz; Haferfeld. *1598 k.:* ment volt kje egy yneó tehene(m) es menth volt be az J. kerten tett volt kart Zabiaban [UszT 13/52]. *1640:* azt kérdezték amaz két asszony az leántul, hogy kitül vala s ki cselekedte, s úgy mondta aztán az leány, hogy Balogh Mihálytul vala. Az zabban lenyomta s úgy cselekedte meg neki, de öneki annál többször nem cselekedte [Mv; MvLt 291. 236b]. *1663/1728:* Ha valaki buzab(an), zabban, parlagon, vagy pedig kaszálo retben, vagj pedig közönseges Falu tilalmassab(an) szanszandekkal öriszne vagj öriszteteme marhajat egj forinton maradgjon ide nem ertven az Lovat, ha pedig szaladaskepp(en) mind(en) marhaert egj egj poltura csak hogj ennek jol végere kel jarni, ha pedig kertet vagj Falu gjepűjet hanna meg comperta rei veritate similiter harom forintra buntessek [Szentmihály U; Törzs Jakab Janos más.]. *1775:* hallottam a Kövendi Sigmond Ur(am) ökrein lévö harangokot azon Zabban Szóllani [Vadad MT; Berz. 11. 84. 13]. *1803:* egy ejczaka az Kerekes Marjan szolgaja 6 ökröt maga eleibe vévén el hajtotta a' Remetei határra, az ide valo határ kertet le huzta, és az oda valo Zabokba bélé csapta [F.köhér MT; Born. G. XIX. 3 Kószta Gavrill, az iljabb (30) vall.] | az ökör a' Pásztorok elöl ment el ugyan a' Zabba, és abbol sokat évén a' mián döglött meg ... ugy döglött meg a' Gazdánál, nem orvasolván a' Gazda [F.rákos U; Falujk I].

◊ **Szn.** *1775:* Zab Pált [Dés; RKAk 32]. *1778:* Zab Josefet [Dés; RKAk 40]. *1781:* Zab Istvant [Dés; RKAk 47]. *1786:* Zab Máriat [Dés; RKAk 57]. *1798:* Zab Sofiát ... Zab Susánnát [Dés; RKAk 86]. *1801:* Zab Imréht | Zab Samuelt [Dés; RKAk 91, 92]. *1802:* Zab Istvánt [Dés; RKAk 95]. *1803:* Zab Sándort | Zab Jstvánt [Dés; RKAk 96, 98]. *1804:* Zab Katát | Zab Jánost [Dés; RKAk 100]. *1807:* Zab Susánnát [Dés; RKAk 108]. *1808:* Zab Jánost [Dés; RKAk 110]. *1814:* Zab Susánnát [Dés; RKAk 126]. *1820:* Zab Mariát [Dés; RKAk 151]. *1823:* Zab Katalint [Dés; RKAk 166].

Hn. *1757:* Az Zab szerben (sz) [Holtmaros MT; EHA]. *1776:* A Zab szerbe (sz) [Mezőbergenye MT; EHA]. *1821:* A Zabszérben (sz) [Mezőbergenye MT; EHA].

zabadás zab adóként való beadása; predarea obligatorie a unei cantități de ovăz; Bezahlung der Steuer mit Hafer. *1847:* nem elég hogy esztendönként 27. 28. és még több rendbéli katonaságot szállással, kosztal fogadunk el, és a mellett még miattok kárt is szenvedünk, hanem más forspontoskodunkis Kolos monostortol N. Kapusig, és Vá-

lasz utig, – e mellett széna és zab adássalis terheltetünk; melly terüből, sok falu, az egy naturálék adásán kívül mentve van [Km; KmULev. 3].

zabált *átv. is* felfúvódott; balonat, umflat; angeschwellt. *1757:* Egi Pej hoka Zabált (!) benna Süket Turos hátu konya fülü vén veszett lo [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1. 9].

Szk: *nyavalyákban ~. 1675:* Azon csudálkoztam, pedig, hogy olyan suttonban fekvő ember és annyi nyavalyákban zabált, mely mélyen kitanúlta s tudja az titkokat, melyeket nem hiszem senki elhinne ő felöle, hogy ö azokat tudná. Megvallom Kegyelmednek, hogy csaknem próféta gyanánt hallgattam[a] [TML VII, 36 Haller János Teleki Mihályhoz. – [a]Bethlen Jánost].

zabaratás 1. a zab levágása/begyűjtése; seceratul/recoltarea ovăzului; Hafereinlesung. *1708:* Most vr(am) a' Zab aratáson vagyunk, de eztis az eger ige(n) el vesztegette ... sok hellyeken nagj karokat Töttenek az egerek és Tesznek mostis [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1729:* az Sárkányi Zab Aratás ige(n) el késet [Almakerék NK; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1770:* Mikor Gyermeket küldöttünkis kivált Zab orotasra vagy Mallé kapalásra visza nem küldottek, bé vettek [Tótfalu Sz; BK].

2. az az időszak, amikor a zab aratását végzik; secerişul ovăzului; Zeit der Haferernte. *1605:* megh kenala ez eórekseggel Molnar Janosne hogy uegie(m) megh, mert masnak idegennekis el adgia, nem leon mit tenne(m) megh kelle venne(m), az el múlt eószén Zab arataskor úeom en megh [UszT 19/1]. *1606:* Tugia hogi az giörfi Janosne ania hogi meg holt zab arataskor 21 Eztendeje lezen [UszT 20/213 mihalj Peter Kadachy vall.]. *1642:* Meg Zab arataskor el kezdette az buza uettetest [Mákó K; GyU 76]. *1773:* Causa honeste femine Catharinae Simon, consortis providi Joannis Csorba in Csíktaploca ... ut actor contra et adversus Andream Imecs primipilum de Csíktaploca ut inctus ... dicit: Ez okon citáltattam az inctust, hogy mi októl viseltetvén közelebb elmúlt 1772-dik esztendőben zab aratáskor, de die protestatur, tolvajnak difamálta (!) és azzal is, hogy a házától faggyat és pendejt loptam volna, melyet ha tagadna itten most kész vagyok comprobálni [Taploca Cs; RSzF 254 Michael Veres de Csikszentlélek vall.].

zabarató *fn* zabot arató személy; secerător de ovăz; Person, dir den Hafer erntet. *1687:* Az Tiszta 9710 czipokat, nem az idegen mester emberekre ... Erogalta. Hanem ... nyarat Szaka Széna Sarju kaszásokra, gyűjtökre, bugyálokra, Buza Zab aratokra s, egyéb efele munkasokra kiknek Tiszta Zab czipot Szoktanak adnia [Sziget Mm; Törzs]. *1845:* 26 Aug ... 18 Zab aratonak per 20 xr fizettem 6 fl [Dés; KvNJ 45].

zabasztag stog de ovăz; Haferstober. *1629:* Az vár megett vagyon két zab asztag. Egyikben vagyon hétszáz kalongya nro. 700 Másikban is vagyon hétszáz kalongya nro. 700 [Szu; SzO VI, 102 Székelytámadt vár lelt.]. *1647:* Dezma Tauasz buzais vagyon gel No 45 melynek az Arendaiat be nem adtak ... egy Zab asztag, melyben vagyon gel No 70 [Solyomkö K; SLt GH. 5]. *1648:* Asztagok ... Zab asztag maiorsag es dezma nro. 1 cont. gel nro. 443/ manipuli singuli propter anno 1647 [Porumbák F; UF I, 851]. *1717:* Zab Asztagh vagyon kettö. Egyikéb(en) vagyon Zab Gel: 160,, Masikjában vagyon Gell: 140 [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1723:* vagjon egj zab Asztag mellyet most Csipelnek [Ludvég K; Told. 29/7]. *1730:* vagyon egy csűrös kert ... kiben vagyon ... két csomo zab asztagh [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4]. *1735:* Arpa asztag Gal. 212. Zabb asztag Gal. 146 [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 10]. *1738:* Ki Cepeltetvén egy Zab Aztagott ... attam az hegedüssek(ne)k praemondajokba met 2 [Gyszm; LLt]. *1756:* két ökre Balog Uramnak az Uraság Csűrinél egy Zab asztagját az Uraságnak ígen meg vesztegették [Szelnice SzD; TKl Kingye Tanaszia (33) jb vall.]. *1794:* Éppen midön Levelem Suscribalom vala a Cseplök is meg érkezének én azt valaszalam nékik hogy a kissebbik Zab Asztagot mig Natsagodnak híre tészen S válaszam jö Csepeljék el melyből mérést nem adunk hanem Etelekre Lisztet ket vékat mig el vegezik [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1849:* A zab asztagba 350 kalongya lévén, ennek kalangyája 7 p. xrt ervén, ért az egész 40 PFr. 50 xr. [Héjjasfva NK; CsZ] | A Prostyán Nikuláj, és az Olá Pap parantsolattyakbol a' Buza, és Zab asztagok ki tsépeltettek [Héjjasfva NK; CsZ. Szanya Demeter (59) vall.].

zabasztagfenék zabasztag alja; partea de jos a stogului de ovăz, podina stogului de ovăz; unterer Teil des Haferstobers. *1733:* az Csurös Kertben találtatott ... egy Asztag buza és egj Zab Asztag fenék [Hecezsel H; JHb Jósika Zsigmond udv.házához].

zabasztagocska *kics* stoguşor de ovăz; kleiner Haferstober. *1669:* Egj zab asztagocska ... Egj kazal szalma [Kőhalom NK; Ks 67. 46. 24a]. *1723:* Zab és Alakor Asztagocska [Holtmaros MT; Told. 29/7].

zabbeli 1. zabból való; de ovăz; aus Hafer. *1662:* a sűrű faluk határi szerint sok szép búza-, árpa-, zab- és mindenféle takarmánybéli élésasztagok lévén, kinek-kinek a szántásbéli és majorkodtatásbéli ereje szerint hol öt, hat, nyolc s tíz asztag is [SKr 449]. *1805:* Also-Detrehenbe: Őszi-Rosz (!) Zab, Alakor, és Árpabéli Vetéseikből ezek közép szerű termést kaptanak ... F. Detrehenbe: Öszi Rosz (!) Tavaszbuza, Árpa, Alakor, és Zab-béli vetéseikből, ugy Szénájokbolis közép szerű termést kaptanak [Torda; TLt 1182 Közig. ir. ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével].

2. zabra von.; de/din ovăz; Hafer betreffend. *1700:* Vegeztűk unanimi consensu hogy Tizedes Atyankfiai a' fel vetett Buza es Zabbéli restantiakat hajcsak be alioquin a Nemes Varos Constitutioja szerint fl. 6 Hadnagy Uram muletallya [Dés; Jk 303b].

zabbér zabadó; dare de ovăz; Hafersteuer. *1768:* A zab bért ... illyen formán fizetik. Akiknek zabjok terem tartozzanak harmadtél kalongyával ... Az ökrotlen emberek p(e)d(ig) Zabért és fáért tartoznak 18 ~ ~ tizen nyoltz Pénzt fizetni [Abod MT; MMatr. 197].

zabcipó zablisztből sütött cipó; pîinişoară de ovăz; Heferbrötchen. *1687:* Az Tiszta 9710 czipokat, nem az idegen mester emberekre ... Erogalta. Hanem ... nyarat Szaka Széna Sarju kaszásokra, gyűjtökre, bugyálokra, Buza Zab aratokra s, egyéb efele munkasokra kiknek Tiszta Zab czipot Szoktanak adnia [Sziget Mm; Törzs].

zabdézma zabból befizetett dézma; dijmă de ovăz; Naturalabgaben, die mit Hafer bezahlt wurden. *1603:* mely

fel dezmanak fel takartatasara tettczet eo kgmek hogy inneth felywl valaztassanak az varos keozzeol ket Vraim ... Minden fele Thawazy vetemennek az my az fel dezmara Júth dezmaya eowek legyen az zab dezman kyweol melyreol az teob Jeowedelemmel adgianak zamot [Kv; TanJk I/1. 447]. *1666:* Kalotha Szegben levő magyar falvak, kiknek zabdézmájok minden esztendőben az gyalai várhoz szokott járni [EM XLV, 30]. *1687:* Decimae Ezek[a] mindenben Tizedet adnak az Zabon kivűl mert az Zab Dézmat Gyaluhoz adgyák [Deréte K; WH. – [a]A jb-ok].

zábé kapufélfa; stîlp de poartă, bulumac; Pfosten. *1702:* Ezen Udvarháznak vagyon egy két felé nyilo Vas sarkokon forgó vas kilincsess fellyül penig p(rae)stillával fedetett deszka kapuja kis Ajtajával edgyütt; Melly kapu(na)k a két felé nyilója ujjadon ujj fenyö deszkából valo, a Zábéja, p(rae)stillaja és kis Ajtatja ócskák [O.brettye H; Born. XXIX/4]. *1715:* a Curia(na)k ... fenyö leczekből Csinált rövid Zabekkal egy felé nyilo kapuja van [Nagyercse K; Told. 27/17]. *1765:* az ... sikátorban lévö Porgolát Kapu Zábéja [Harasztkerék MT; Told. 26] | Vagyon egy Galambugos sendellyel fedett jo vastag cserefa lábakon állo kapu, ezen kapunak zábéi, szemöldöke az Udvar felöll Napnyugotrol formás mettzésekkel vadnak megcifrázva [HSzj *kapuzábé* al.]. *1771/1817:* Belsö Kapu, áll három ki faragott kötött Cserefa Oszlopakbol, vagyis Zábékbol [Mk Török-Rhedei-per transs. 71]. *1812:* A két kapu két Zábéval [Nyárádszentlászló MT; Sár.].

Szk: *galambbúgos ~. 1761:* Szolgál az ... ország Vtyárol avatag Sendelj fedél alatt lévö galambugos tserefa kötéses zábék között hevederfáihoz avatag fenyö deszkákbol szegzett, vas sorkakon ket felé nyilo nagy kapu [Mezőpagocsa MT; JHbK LXVIII/1. 12]. *1831:* Egy alatson otska kapu kötélbül a' sarka, Galambbugos Zábékkal dőlőfélbe [Mezőbánd MT; TGsz 50].

zabekonómia zabgazdaság; cultivarea ovăzului; Haferanbau. *1756:* itt Balog Uramnak N: Somkuton Buza Zab és Borso economiaja volt melyet mind velünk Béresekkel és az Joszággal economizaltatot [Szelnice SzD; TKI Kingye Tanaszia (33) jb vall.].

zabélés zabtakarmány; ovăz, seminţe de ovăz (folosite ca hrană pentru cai); Haferweide. *1847:* méltoztasson benűnket fel oldozni a hoszszu forspontosság, és széna zab adása alol ... hogy se a lovas katonaság, sem pedig a vármegyei interveniens Tek. Tiszt Urak lovai számára széna, és zab élést ne adgyunk [Km; KmULev. 3].

zabetető zabbal való etetésre használt; în care se pune ovăz pentru cai; Futtertrog. *1814:* egy Rako fábol keszült Negy Lora valo Istallo boronabol van ebbe jo Zab etető Válo meglehetös ajtaja vas Sarkokkal vas reteszszel – Nadfedellel – meg romladozva [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sándor inv.]. *1836:* ezen Istállo meg van hidlásolva s a Közepén el kezdve fél felöll a Zab étető Deszka vállu és a' Soroglya meg vagyon [MNy XXXVIII, 134].

zabföld zabbal bevetett föld; parcelă semănată cu ovăz; Haferfeld. *1648:* Terrae arabiles. Felsö Arpasnak vagyon ket mezeie, also felsö. Az felsö mezöre tavasz vetesnek valo zab föld vagyon pro cub. min. 100 [Porumbák F; UF I, 869]. *1687:* Röh agh nevü heljben is tudok egy zab földet [Menaság Cs]. *1697:* az Padb(an) egj daraboczka Zab föld [Türe K]. *1737:* A Kis Szénafübeli Zab Föld [Nagyida K]. *1745:* a Pogyeron lévö Zab földek között fekűvő haszontalan, sovány, dombos, parlagos, Tsegelyes helyetske, az ut felöl hosszára hasadva [Nagyida K; Told. 9]. *1752:* A Fejeritös gödörnél egy fel hágos Zab föld [Iszló MT; Berz. 2. 36. 1]. *1753:* két vékás zab föld ... parlagjában hevervén, én fel fogtam [Szováta; Told. 3a]. *1757:* A Kurta fejen egy Bokortol fel fogot regi Záb föld [Csomortán Cs]. *1775:* vagyon ... a Kis volgy nevezetü erdöben ... Zab földgye felsö szélin ... két nyilbol állo bokros Erdeje [Marosjára TA; DobLev. III/515. 3b]. *1784:* azon Vale Unguruluj Nevezetü helly égy Lábotska Uraság Zab földgyin kivül, Falu közönséges hellye volt [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 38]. *1803:* Az Also fordulon: a Hintos nevü helyen egy zab föld [Nyárádköszvényes MT]. *1837:* ha ... Antal János ökegyelme gyalog katona lenne, azon esetben az özvegyet meg fogják a vejek a zabföldekböl és szénafühelyekböl is meg fogják az igazság útján részeltetni [Jenőfva Cs; RSzF 246]. *1862:* Rajkutban zabföld [Bözödújfalu U].

Hn. *1671:* Az Zab Föld Az Iszakban (sz) | Az Porgoláton kül az Zab Föld (sz) [Erdőszengyel MT]. *1757:* egy Közep réndü joságu Zább föld [Csobotfva Cs] | A Kerek réthben egy Vizes Záb föld (sz) [Szentmihály Cs] | A Jég Veremre járo Zab föld [Abafája MT]. *1823:* a' Zab földekben (sz) [Abosfva KK]. *1839:* A' Nyirasi Zab föld [Bordos U].

A címszó forrásjelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

zabföldecske *kics* zabbal bevetett kisebb földtábla; parcelă mică semănată cu ovăz; kleines Haferfeld. *1745:* Pogyeró Patakjának Eszakjában lévö Zab földecskék [Nagyida K; EHA]. *1750–1760 k.:* A Kereszt aroknal egy kis zab földecske [Nagykend KK; Kp III/106].

zabgyermek, zabigyermek házasságon kívül született gyermek; bastard, copil din flori, copil natural/nelegitim; uneheliches Kind. *1646:* egy Szaz Janos nevü iffiu legeny ki szab gyermek Kezdi Szeki osdolay Nagy Balas mostoha fia kote feiet es igire magat eorok iobbagysagra [Maksa Hsz; Eszt-Mk]. *1676:* Mustoha az fia zab gyermek [BfN Fasc. 65]. *1715:* Borbara Joachim ... mivel tisztatalan elete constal az Szék szinin, és hogj Zab gjermeketis szült fogságában az hoher altal pelengerben csapattassek még es az varos hatararol ki üzettessek, ugj hogj in perpetu(um) itt ne találtassék [Kv; TJk XV/1. 133]. *1728:* az ifju Czegze Janos es Jakab ides Apjok(na)k az hűtös felesege it nalunk Seljeben özvegjén maradá es egj néhanj esztendokig özvegjkédvén egj Balog Janos nevü it valo jobbagj lëgenjtól bitangban kapa egj fiat ... azon Balog Mihalj záb Gyërmëk [Msz; BetLt 7 Balogh István (79) ns vall.]. *1761:* Ilona Josi zab gyermek 16 esztendös korába, most két esztendeje katona lön [Altorja Hsz; HSzjP]. *1765:* Kereszteltem Jósef nevü Zab gyermeket [Dés; RKAk I. 1] | Bagosi Erzsébet udvarába került: egy Kudor nevü szabónak Zabi Pista nevü zabigyerek inasnak [Bh; BfN]. *1774:* Magyar Vonul Fia Mihaila nevü ... M. Országra Szökött, kinek ittem maradot két Fia, az Annyával égyüt (!) mellyis azolta kapat még egy zab Gyermeket [Mocs K; KS Conscr. 94–5]. *1777:* (Temették) Nagy István Léányá(na)k Mari(na)k Zab Gyermekét [Gyalu K; RKAk 129]. *1779:* Pesti Imbrénének Zab gyermeket Rachelt [Dés; RKAk 44]. *1797:* (Temettem el) Demeter Ersok Zab Gyermeket Mosest [Gyalu K; RAk 138]. *1843:* Csonya Janos. – Zab Gyermek – növére ovást tett hogy törvényeink

Szerint Zab Gyermeknek nints semmije 's az öszve irást meg gátlá [Bágyon TA; KLev.]. *1863:* Imbre Miklos Sáranak Zab=gyermeke [Bh; RAk 79].

zabhordás zab beszállítása; căratul ovăzului de pe ogoare; Haferzufuhr. *1670/1740:* Hordáskor való Szabadittásrol. Végezék azt is kiváltképpen Buza Zab, hordasnak idején sohol az Vrak eö k(e)gy(e)lmek gondviselöi Vidéki Jobbágyok(na)k hellyet ne Szabadittsanak, hanem edgyet ertvén a faluval a Gondviselök egy Consensusbol szabadittanak mindenik fél Torlot is egy Consensusbol szabadittsanak [Homoródsztpál U; WLt].

zabi házasságon kívül született; bastard, din flori, natural, nelegitim; unehelich. **Szn.** *1765:* Zabi Pista [Bh; BfN].

zabigyermek l. zabgyermek

zabkása zablisztből v. dercéből főzött kása; boabe de ovăz măcinate (mai) mare, păsat de ovăz; Haferschleim. *1732:* találtunk ... két véka árpa kását, egy véka Zab kását, egj ejtel kölös kását, egj ejtel semlje kását [Kv; Ks 40/XXVIIIc]. *1778:* Étel a' forró nyavallyákban a' betegnek igen kevés kivántatik, kivált elein ... azutánis, midön a' nyavallya Láttatott fordulást venni, inkább gyengén meg savanyitott Leves ételekkel ... gyöngy vagy zab kásákkal, és kenyér szeletekkel élegessenek | a' forroságot is jobban oltya. Lehet föttt vizzelis készíteni, egy szelet hajas közkenyeret, vagy két kalánnyi Zabot, árpát, vagy jol kimosott zab vagy árpa kását egy ejtel vizbe meg fözni, két három szem asszú szilvával [Mátyus, ConsSan.].

zabkéve snop de ovăz; Hafergarbe. *1604:* az melj Esten meg hozok[a] mas Estuę ket Zab kewet hoza az ö Zabiokbol az zolgaiok azt adok nekj wgian az nap el wiuek az lowat [UszT 18/125 Palfi Janos fia Janos keczieti vall. – [a]A lovat]. *1642:* zab kevee el lopasertt es valami kerttben valo retek el lopasa felól vadlottak volt [HSzj *zab-kéve* al.].

zableány házasságon kívül született leánygyermek; fetiță nelegitimă/din flori; uneheliches Mädchen. *1769:* (Kereszteltem) Gazmár[a] Kriskának egy Zab Leányt Kriskát [Dés; RKAk 12. – [a]Később *Gázmár* alakban]. *1770:* (Kereszteltem) Nemes János Susinak egy Zab Leányt Juliskát | (Kereszteltem) Eperjesi Máriskónak Leányt Máriát ... Ez Zab Leány [Dés; RKAk 14, 15].

zabliszt făină de ovăz; Hafermehl. *1596:* Az Eb petzerek eggyetmasokat ... 6 saak Zab liszt, 2 saak kenyer, zabot, tekenöt, vitte 4 loúal Barathi Imre Thordaig [Kv; Szám. 6/XXI. 14]. *1674:* Vagyon egj veszszöböl font s tapaszos kas abban zabliszt serteseknek valo cub. 5. [A.porumbák F; UF II, 601]. *1717:* jo Sak nrö 15 ... edgyikben Zab liszt meln. 3 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20, 2]. *1815:* Napjában legalább egyszer forrázott kevertet adni, Korpából durván örlött Arpa, vagy Zab-liszthöl [DLt 168 nyomt kl.].

zabló, zaboló 1. *mn* zabbal való etetésre szolgáló; în care se pune ovăz pentru cai; Haferbacke. *1842:* van ezen részibe az istálonak égy két darabbol álló gyenge régi zablo vájju és sarogja ... a' nyugati részibe ... van égy két darabbol állo zablo vályu, és sarogja jo állapotba [O.kercisóra F; TSb 51]. *1849:* Egy csikoknak valo – otska zabazo vállu ... A' zabalo Válluk otskák | vagyon a' marha pajta – rako fábol az edgyikbe két lo sarogja – két zabalo válu – a hidlasa oltska [Somkerék SzD; Ks 73/55] | Szopo Csikkok (!) Istáloja ... Ráts, és Zablo válluval [Bányabükk TA; MkG]. *1851:* közönséges ló-istáló ... Van egy bikfábol készült zablóválu is rajta, vas kávával. A' saroglyák, és zabló váluk két felől a' két bütüben jó állapotuak [Erdősztgyörgy; TSb 34]. *1852:* A Ser háznál lévö nagy Istáloba készített uj zablo válu [DLt 1343].

II. *fn* etető, kerekkosár, nyári jászol, abrakosláda; toacă (în formă de jgheab) în care se pune ovăz pentru cai; Futtertrog. *1830:* égy szinetske ... vagyon az udvar napkeleti oldalába, melynek oldala, és fedele avaték Dészka, égy ehez hasonlo dészka fedelü, és oldalu Istállotska ... négy Lora valo benne lévö zabloval, és saragjával, melyek avatékok, ezekhez valo Széna tartoval [Kv; Somb. II]. *1839:* két Pajta ... Lovak szállásolására is, – Zablóval Ráttsal vagynak [Tasnád Sz; MkG]. *1842:* van a' zablon négy vas karika [O.kercisóra F; TSb 51].

zablóhely takarmányozó hely; locul unde se dă ovăz la cai; Futterungsplatz. *1850:* a kissebb Lo Istáloba a Zablo hellyen vagyon a földbe ásva 3 kurta oszlopotska [Gyéressztkirály TA; DE 5].

zablopás furt de ovăz, furatul ovăzului; Haferstehlung. *1629:* mondotta, hogy oda Bakos Istuanekhoz vagyon az hazokhoz az gyanusagh az Zab lopas dolgabol | Lonay Janos leanya Annok annor(um) circiter 14 ... fassa est ... mikor az à Zab lopas eset ... akkor estwe ... mondok, hogy lopo vagyon az haszhejan [Kv; TJk VII/3. 23, 37].

zabmagazinum magazie pentru ovăz; Haferspeicher. *1701:* akárkj, ă ki még Buza Zab Magazinumb(a) lett administratiojárol valo Német quietantiáját nem producalta, miuel hamarébb ... hozza Fejérvárra Etsedj Péter, és Karantsi Sigmond kezéb(e), hogj a' Commissiotol arra rendelendö Német Compilátorral edgjütt had Compilállyák, és registrállyák [UszLt IX. 77/22 gub.]. *1764:* Nagy híre vagyon, hogy a horvátság rebellált. Mi légyen az oka, nem tudom, de irtóztató nagy széna- és zabmagazinumot akarnak gyüjteni [RettE 164].

zabocska *kics* kis mennyiségü zab; (o cantitate mică) de ovăz; kleine Menge vom Hafer. *1763:* Istennek halá minden fele gabana Borso lentse tatárka len mag arpa alakar Zabotska Istennek hala minden vagyon [Kóród KK; Ks CII/18 Szarka József tt lev.].

zabola 1. zabla, lószerszám, a kantár része: a ló szájába illeszkedő vas; zăbală; Zahm. *1562:* Biro vra(m) es az polgar vraim marattak adossa Lakatos peternek ó felsege zúksegere kit miúelt egy Zabolath d 20 [Kv; Szám. 1/VII. 128]. *1586:* 17 Juny Somborj Vram louainak veottunk ... hat lonak valo zabolat lakatos Giorgtwl per f 1/15 [Kv; Szám. 3/XXIV. 21]. *1598:* Egj fek Zablastul [Kv; KvLt 21/33 Kiss András kijegyzése]. *1611:* Egj oh zabola [Kv; RDL I. 88]. *1627:* Valami dirib, darab vás, zabola [Kv; RDL I. 132]. *1628:* Egy zabla fekemlóstwl. Egy fek agy Zablastul [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 12]. *1639:* (A lovat) en Oruoslam megh, s az keh, igen foitogattia vala, megh en tekerek ö hajat az zabolajara s fel kötettem az szajat: s ugj hagjam el [Mv; MvLt 291. 185a]. *1656:* hagiom az verstye Lovamot,

uy köves pártai legh szeb szerszámommal, orraba valojaval, fek emleivel, zabolajaval, köves veres Barsonios pallosoczkaval [Ádámos KK; BálLt 93]. *1681:* Csigás Lovakhoz valo, ighen viseltes, szakadozott, majd semmire kellő Fék Nro 7 Ezeken jo Zabola Nro 4 [Vh; VhU 553]. *1714:* Hat Lora valo Vonjo Hám, Kőzős (!) bőrből külömfele figurakkal ki varrott, hasonlo hat Zabollaval fl. Hung. 200. Ket elsö Lora valo Ham 2. Zabolával egjütt fl. Hung. 20 [Nsz/Fog.; AH 17]. *1755:* Egj ezűstes arannyas gazdag majsz Kantar Száru egész lora valo Szerszám Zablástol, melly Zabola is ezűstel meg volt futatva [Petek U; TGsz 51]. *1797:* Két hitván Zabala [Koronka MT; Told. 34]. *1823–1830:* Mikor temetnek, egy kétlovú lajtorja nélkül való szekérre felteszik a koporsót fekete posztóval beterítve, a két lovon is fekete posztó vagyon, mely két lovat két fekete kurta palástos, parókás ember zabolájánál fogva nagyon csendesen vezet [FogE 242].

Szk: *cigány ~. 1784:* Nemet Zabala … 4 Czigany Zabala … 4 [Mv; Told. 9a] * *fejérvári ~. 1642:* Egy ezwsteós aranyas boritott Fejeruari zabola [Koronka MT; Told. 26]. *1681:* Szilágibol hozott Lovász mesterek Ladaja Nro 1 Ebbe(n): Kárman Zabola, 1 Fejer vári rudas Zabola 2 Rézkármány kengyel mindenik selyem sinorostol, bagazia szijjastol Par 1 [Vh; VhU 554]. *1758:* Egy ujj dohotas Kantár fejérvári zabolával [HSzj *fejérvári zabola* al.] * *láncos ~. 1699:* Egy nagy regi lanczos zabola nr 1 [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150] * *magyar ~. 1756:* Magjar Zabola 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 23] * *német ~ → cigány ~ * rudas ~ → fejérvári ~ * szebeni ~. 1768:* Paripa jártatni valo kantár szebeni zabolával [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb] * *szekeres lónak való ~. 1625:* Lakatos Vrajm(na)k fizettenek Vr(un)k eo felsege zamara valo mjekert … szekeres lonak valo zabolat 24 … f. 6 d – [Kv; Szám. 16/XXXV. 154–5] * *técsi ~. 1672:* Vagy négy técsi zabolát kellene Kegyelmednek nekem csináltatni, az minemüt Forgács uram szokott csináltatni [TML VI, 207 Teleki Mihály Katona Mihályhoz].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ban/~n tart* szigorúan/nagy fegyelemben tart; a ţine în frîu; große Disziplin halten. *1669:* Az váradi pasának penig arrúl írtak, mivel Betlen Gergely uram intimatiojából írja azt is Bánfi uram, hogy gyakran kicsapnak Karaszna, Szolnok vármegyékre, hogy az váradi vitézeket tartsa zabolán, afféle insolentiákat ne engedjen meg [TML IV, 442 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1710:* a német, hogy inkább zabolában tarthassa a székelyeket, s a tolvajokot is inkább kergethesse, mind Illyefalván, mind Szentléleken erös sáncokot csináltata … és oda mind gyalognémeteket, mind lovas német, rác, magyar hadakot collocála [CsH 436 1709-re von. felj.] * *~ja van* visszafogja magát; a nu da frîu liber…; sich zurückhalten. *1790:* azon Padurán Familia annyira ment, hogy semmivel sem gondol, ha Zabolája nem lészen Nékik, Nagod(na)k sem lészen nyugódalma a szüntelen valo panaszoztol [Kóród KK; Ks 99 Dienes György lev.] * *~n hordoz* szigorúan tart; a trata cu asprime; sich streng benehmen. *1672:* Mentegeti magát … az üdö nem engedi az hadakozást, hanem az táborra írt, birodalmában szabados telepedése az tábornak, csak szintén pusztítás ne lenne; egyébiránt az szállás, lovának s magának nem tilös az eledel, de az mint hallom, az egy Isten ha hordozza ily dispositióval zabolán [TML VI, 405 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz] * *~ról itat* szigorúbban fog, távolságtartóbb lesz; a lua/a ţine de scurt; kurz halten. *1710:* a militiát nagy disciplinában tartotta, és az erdélyi urakot is zaboláról kezdette vala itatni [CsH 438] * *~t megránt* hirtelen szigorít, visszafog, erösebb fegyelmet gyakorol; a supune unei discipline severe; größere Disziplin verlangen. *1662:* Bizonyára annyira ment már az állapot … hogy ha Isten a zabolát szájunkban hirtelen meg nem rántja vala, azon valánk … hogy az ajtókon zörgető Krisztust ne csak ne bocsátanók be, hanem miképpen vethetnök is ki ez édes lelki királyunkat [SKr 715]. *1710:* Így lön vége Bánffy Dénesnek Teleki Mihály factiója miatt, aki noha sok excessussokot cselekedett, amelyekért méltó lett volna ugyan megrántani a zabolát szájában, s egy kevéssig leültetni, s megismertetni magával magát, melyet is egy ország könnyen véghezvihet vala, de megöletni … keresztény ellen való dolog lön [CsH 122–3 1674-re von. felj.] * *~t megvonít* szigorúan közbelép, megállít; a pune (în) frîu, a stăvili; unterbrechen. *1653:* Básta mindazonáltal, noha akkor haragjában ugyan nem ellenzette az ő hajduit a kapdosástól, de végre megvonitá zabolájokat, és másképpen rendelé dolgát [ETA I, 84 NSzF] * *~t tágít* megenged vmit, nagyobb lehetőséget ad vmire; a da frîu liber; etwas zulassen. *1662:* az ozmán nemzet szokott dühösködésének zaboláját tágítván, és az hazának némelly részeire ütvén s fegyverét sokezer lelkeknek vérében megrészegítvén, számlálhatatlan lelkeket siralmas rabságra vitt volna [SKr 678] * *~t vet szájába* megfékez, megállít; a înfrîna; zügeln. *1718:* Csuncs mihály … hetlön hogj jöhetet életemnek elfogyatására társaival, még alván utomot rajtam gonosz szándékának vegb(en) vitelit elkövetheti, ha Nagjságtok zabolát nem vét szájába [Szentdemeter U; Ks 96 András Péter lev.]

Sz. *1710:* Így jár, aki a maga szerencséjit zabolán nem akarja hordozni, s ellenségit contemnálja [CsH 420].

◊ **Hn.** *1662:* Zabolára [SKr 160]. *1667:* Az Zabola felöl valo hatarb(an) [Imecsfva Hsz; LLt]. *1710:* Zabolára [CsH 380]. *1710 k.:* Zabolára [BÖn. 675]. *1810:* Zabolára [Zabola Hsz; HSzjP].

zabolacsináló zabolakészítő; persoană care face (şi vinde) zăbale; Zahnmacher. **Szn.** *1763:* Jonás Zabolacsináló | Georgius Zabolacsináló [Kv; Dica XIV. 168, 170].

zabolai a Zabola (Hsz) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zabola/Zăbala; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zabola/Gebissdorf: **1.** Zaboláról származó; (care este) originar din Zabola; aus Zabola stammend. *1622:* Mw Basa Istuan Zabolay Orbay szeky, Damokos Istua(n) Alsoczernatoni Kezdi szeki, Jmeczy Moyses, ugian Jmeczfalui Orbay szeky minniaian nemes szemeliek [BLt 3]. *1662:* Bethlen fejedelemnek több régi szolgái között vala a zabolai Mikes Zsigmond is, ki udvarának hol vicelovászmesterségbe, s hol egyéb hivatalokban is szolgálván, Rákóczi fejedelem is vicelovászmesterségbe vette vala szolgálatját [SKr 159]. *1793:* Mindezekre nézve erötelenek lévén a' Fiscus ellenveté<se>i A Fel-peres Nemességét eléggé meg-bizonyito Orbai <sz>éki Zabolai Hadnagy Familiából elö számlált Hadnagyok igaz Törvényes Nemes Embereknek itéltetnek [Mv; A Zabolai Hadnagy família prod. pere tábl. (Mt)].

Szn. *1646:* Stephanüs Szabolaj (!) Veresegihazi Schola Mester [SzJk 64]. *1656:* Stephanus Zabolai pastor Ecclesiae [SzJk 82]. *1679:* Zabalai Mikes Kelemen vr(am) [JHb XXVIII/2 Háportonban (AF) lakó Körispataki Janos vszb kezével]. *1701:* Méltosághos Groff Tekin(tetes) Ngos Zabolai Mikes Mihály Uram(na)k [Dobl.ev. I/55]. *1723:* Nehai idvezült Groff Zabolai Mikes Mihaly uram [Zabola Hsz;

Borb. I]. *1733:* Iffju Zabolaj István [Dés; Jk 441a]. *1735:* Catharina Jakabffi cons. Stephani Zabolaj al(ia)s Szőke [Dés; Jk] | Csizmadia Zabolaj István [Dés; Jk 454b]. *1741:* Nehai Zabolai Mikes Kelemen Ur(am) [Szentlélek Hsz; Borb. I]. *1762:* Zabolai Ötves Mihály [Torda; TJkT V. 132]. *1771:* Zabolai Ötves Mihály [Ne; DobLev. II/431. 1a]. *1793:* Zabolai Hadnagy Tamásnak [Mv; A Zabolai Hadnagy familia prod. pere tábl. (Mt)]. *1803:* Zabolai Pál [Elekes AF; DobLev. IV/862. 24a]. *1813:* Mlgs Zabolai Groff Mikés János Ur [Nagylak AF; DobLev. V/955]. *1823–1830:* Zabolai Finna István [FogE 301].

2. Zabolán levő/található; din/care se află la Zabola; in Zabola befindlich. *1649:* azon Zabolai Joszaghbol ualo Jobbagyok keözzwl az Szabo Miklos fiat Jánost mélyet Szakáts Mesterseghre tanyitatott, megh nevezett betswletes hiwunknek[a] adtuk es engedtwk eörökös Jobbágysághra [BálLt 61 fej. – [a]Petki István Cssz, Gysz és Ksz főkapitányának]. *1710 k.:* nékünk az Zabolaj Cálvinista templomnál Levő harangokhoz az my Attyainktól ránk szállot igaz lusunk hogy valamikor kőzöttünk az Papisták kőzöt halott esik ugy harangozzanak mint az Calvinistaknak [ApLt 3].

3. Zabolához tartozó; din/care aparține de Zabola; zu Zabola gehörig. **Hn.** *1806:* a Zabolai halom mezejében [HSzj *szegelet* al.].

4. Zabolára menő; care duce la Zabola; nach Zabola führend. **Hn.** *1750:* A Zabalai ut mentiben (sz) [Barátos Hsz; EHA]. *XVIII. sz. v.:* a' Zabolai ut mellett (sz) [Tamásfva Hsz; EHA].

5. Zabolán készített; care a fost făcut la Zabola; in Zabola erzeugt/hergestellt. *XVIII. sz. eleje:* Más Zabolai vesszős ing parasztgalléru 24 dén. [Kv; Pk 6]. *1718:* Zabolai keszkenő nr. 11 [Kilyén Hsz; SzO VII. 235 Barabás Györgyné Kilyéni Székely Erzsébet kel.-ből]. *1723:* Zabolai elö ruhának valo ulnae – 9 | Zabolai gyólts egy végben vagyon fertály hiján ulnae 36 [Koronka MT; Told. 29/2]. *1728:* Egj Zabolai veressel ötöt kendö [Lisznyó Hsz; SVJk]. *1730:* Egy Zabolai Keszkenyö [Kőrispatak U; Pf]. *1739:* A szolgalonak ... Egy Pár uj Csizmát Zabolaiát (!) Ingnek valo gyolcsát ... meg adtam [M.köblös SzD; RLt 2 Rettegi István szám.]. *1748:* Zabolai gjots ing Asz(sz)onak valo gjenge [Nagyida K; Told. 11/95]. *1770:* Két Zabolai Keszkenyö [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. *1778:* adtam altal ... uly Zabolai Gyotsot egyet [Agárd MT; Told. 8]. *1798:* 3 före valo Zabolai fätyol keszkenyö [Déva; Ks 73. 74. VII]. *1836:* Egy kisded Zabolai Kendö, a vége ezüst fonallal ki varva Rf fl. [Kv; Pk 3].

zabolájú zabolával ellátott; prevăzut cu zăbală; mit Zahm versehen. **Szk:** *cigány ~.* *1771:* Czigány zabaláju viseltes Kantár [Nagyida K; Told. 19].

zabolás zabolával ellátott; prevăzut cu zăbală; mit Zahm versehen. *1687:* Egj ... zabolás ezüstös Kantár Szügjellöstül, veres Claris a pillangoib(an) orrozoja nelkül [Utl]. *1700:* Egy Zabolas lora valo fék homlokára valo rojtozással Szügyellöstöl türkeses (!) orrán valojával [Hr 1/20].

zabolátlan zabola nélküli; care nu este prevăzut cu zăbală, fără zăbală; ohne Zahm. *1708:* Egy kantar zabolatlan rez pikelekkel [HSzj *kantár* al.].

zabolátlanság féktelenség; neastîmpăr, lipsă de astîmpăr; Ungezähmtheit. *1764:* Ez az Haller Pál derék úriember lenne egyébaránt, hatalmas qualificatus ember, kár a zabolátlanság benne [RettE 167].

zabolavas zăbală; Zahm. *1849:* Nyoltz darab régi zabola vasak [Somkerék SzD; Ks 73/55].

zaboláz 1. zabolával fékez/fölszerel, kantároz; a înfrîna, a pune frîu; Zahmzeug geben. *1710 k.:* sátoromban is szüntelen gyertya égett, és az ajtó előtt mindenkor készen zabolázva tartotta egy szolgám egy paripámot [BÖn.726].

2. visszafog, fékez, féken tart; a înfrîna, a stăpîni; zurückhalten. *1636:* (Az Úristen) kegyelmeteket egész Ecclesiajul ... vegye kegyelmes gondviselése, Atyai oltalma alá, és azok ellen-is (: ha lennének vagy volnának :) kik a kegyelmetek lelki ismeretin erővel akarnának uralkodni, védelmezze ugy kegyelmeteket, hogy azoknak-is igyekezeteket tartoztassa, zabolázza, avagy lelkek ismeretiben győzze, és rettentse meg őket [ÖGrAj. 4. I. Rákóczi György aláírásával]. *1657:* Bezzeg nehezen zaboláztam szegény Kapronczai Györgyöt, Bethlen Jánost és többeket is; mert én nézem vala az haza szabadságát is igen, de in privato nékem nagy szükségem vala arra, hogy az fejedelemnek megkévántassék szolgálatom, sok irigyim és gonoszakaróim miatt félelmes állapotban forogván [KemÖn. 174]. *1676:* A kapitányok lágyak-e? mit akarnak-e? nem zabolázzák a hadnagyokat [TML VII, 167 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1767:* a maga mérgét zabolázni nem tudo ember [Majos MT; Told. 26/5]. *1778:* Tolvajtis kiáltott Budnár Péter, de mégis nemhogy valaki fel kőlt volna, és a' verekedőket zabolázta volna; sőt a' Falusi Biro Grama Vulke, és a' Gornyik Sarmasán Gavrilla ... mihellyen hallottak a' Tolvaj kiáltást, legottan kezdettenek onnan el menni [Záh TA; Mk V. VII/20 Grama Vaszilie (30) jb vall.].

zabolázás visszafogás, féken tartás; înfrînare, reținere; Zurückhaltung. *1709:* Az ország között proponáltatta urunk, hogy az sok gonoszság zabolázására az státusok valami rövid törvént csináljanak, mert az sok égre kiáltó vétek igen elhatalmazott [SzZs TT. 1891. 269]. *1710 k.:* Hát mely parázna vagyok, mert noha az én Istenem kegyelmetes zabolázása miatt paráznával egy testté nem löttem, az én Istenem csudálatoson gátolt és őrzött, kiért legyen hála ő Felségének [Blm 1009].

zaboláztat visszafogat, féken tartat; a dispune să fie înfrînat/stăvilit; zurückhalten lassen. *1662:* Elmúlt nyomorúságokat orvosolhatni már nem is, hanem ezután következendőkre való alkalmatosságokat az őfelsége birodalmában megelőztetni, zaboláztatni, palatinusi méltóságos tiszti szerint is kívánták volna [SKr 488].

zaboláztatik visszafogatik, féken tartatik; a fi înfrînat/stăvilit; zurückgehalten werden. *1778:* ha valami modon nem zaboláztatnak azon Czigányok, annyi gonoszságoknak jo kimenetele nem lészen; 'a sok gonoszra (!) pedig azért mennek könnyen a' meg nevezett Czigányok hogy akármi Istentelenségbenis pártyokat fogják az Udvari Tisztek [Záh TA; Mk. V. VII/20 Lazár Mihály (51) lb vall.]. *1782:* hogy a Ketskék ki pusztullyanak azon hellyről haladék nélkül alázatoson Instállyuk, hogy ha pedig Jobbágyaink insolenskednének az Erdők iránt ... érdemek szerint zaboláztassanak s fenyittessenek [Torockó; TLev. 4/6].

zabos 1. zabbal elegyes; amestecat cu ovăz; mit Hafer gemischt. *1752:* Igen Zabos Fejer oh Tonköly volt in summa Gel 6 1/2 [Esztény SzD; Told. 25].

2. zabbal etetett; care este hrănit cu ovăz; mit Hafer gefuttert. *1595:* nem is talaltünk volna az varosson Zabos loat, mellyet Job modgyaúal el vehettünk volna, mint hogy minden Ember az ö loúat ekkorban füuen Jarttattya, és erötlenek [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 145 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

3. zabbal bevetett; semănat cu ovăz; mit Hafer gesät. **Hn.** *1681/1748:* Zabos Padban (sz) [Szancsal KK; EHA]. *1754:* A' Zabos Aj oldalan (sz) | A' Zabos Aja patakjánal (sz) | A' Zabos Ajban (sz) [Marossárpatak MT; EHA]. *1786:* a Zabosban (sz) [Márkod MT; EHA]. *XIX. sz. eleje:* Zabos orotványban [Köszvényes MT; EHA]. *1865:* Zabos kut (k) [Szentdemeter U; EHA]. *1888:* Zabos orotvány [Pesty, MgHn 28].

zabosház zabot tároló gabonás; magazie pentru ovăz; Haferspeicher. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Zabos hazban Bor vonio kass keötell vagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC Fasc. 78. 7/22].

zaboska *kics* kis zabföld; parcelă semănată cu ovăz; kleines Haferfeld. **Hn.** *1737:* Az Zaboska(na)k az belsö fele (sz) [Albis Hsz; EHA]. *1759:* az Zaboskaban [Albis Hsz; BLev.]. *1759:* az Zaboskaban [Dálnok Hsz; EHA].

zaboskert zabbal bevetett, körülkerített földterület; teren îngrădit semănat cu ovăz; Haferfeld mit Zaun. **Hn.** *1699:* a Zabos kert [Szentdemeter U; EHA]. *1700:* Az Zabos kertnek felsö része [Szentdemeter U; EHA]. *1716:* Zabos kértét [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1744:* Zabos kert melyis Tanorokul tartatik [Szentdemeter U; EHA]. *1749:* az Zabós Kertt [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1832:* Zabos kert nevü hellyen [Szentdemeter U; EHA]. *1833:* a Zabos kertbe (sz) [Nyárádszereda MT; EHA]. *1841:* a' Zabos kertbe (sz) [Szentdemeter U; EHA]. *1847/1848:* A Zabos kertbe (sz) [Szentdemeter U; EHA].

zabosztás distribuirea ovăzului; Haferteilung. *1609:* Zab oztas ... Vrunk 24 feo Loara es hat paripara attam Cub. 3 | Zab oztas ... Az két Teoreok Deaknak Met 2 ... Tedi Balintnak, Vice Loaz mesternek Met. 3 [Kv; Szám. 126/IV. 204, 204–5].

zabosztó distribuitorul ovăzului; Person, die den Hafer teilt. *1649:* B: V: Eö kigme Vrunk Eö Naga idben letekor Adatott az Zabosztok mellett Vigjazo Vrunk Darabatjnak ket forintot [Kv; Szám. 26/VI. 432].

zabozó zabbal való etetésre szolgáló; în care se pune ovăz pentru cai; für Futterung mit Hafer gemacht. *1849:* Egy csikoknak valo – otska zabazo vállu [Somkerék SzD; Ks 73/55].

zabőrző păzitor/paznic la ovăz; Haferwächter. *1639:* Felseo Uisten vagion persona No. 87 ... Zab eorzeo ... No. 1 [Fog.; UF I, 671].

zabpénz zabból beszolgáltatott adó helyett adott pénzösszeg; sumă de bani plătită ca retribuţie în loc de ovăz; Geldsumme, die statt der Hafersteuer gegeben wurde. *1615/1687 k.:* Proventus Rectoris ... Garas pénz d 4. Zab pénz d 4 [Jedd MT; MMatr. 304]. *1682 k.:* Proventus Pastoris ... A' vékások zab pénzel tartoznak d. 10 [Mezőmadaras MT; MMatr. 373]. *1684/1687:* Proventus Pastoris ... A' kinek zabja nints d 8 ... Végeztük hogy ã Zab pénzt az egyház fiak szedgyék fel egyszer s mind ã mikor ã zabot be horgyák akkor [Csitsztiván MT; MMatr. 328, 330].

zabpercepció zabbeli járulék beszedése; strîngerea/preluarea ovăzului; Sammlung der Hafersteuer. *1775:* Ezelőtt 19 esztendővel, midőn az Egregy melléki contumatialis linean Doboka vármegye részéről commisarius voltam, széna és zab perceptiora jött hozzám egy zászlótartó öregrend ember [RettE 351].

zabpogácsa zablisztből készült pogácsa; turtă din aluat de făină de ovăz; Haferpogatsche. *1722:* Nemis affligal engem semmi egyéb ugy mint az ã szorgos Csépeltetes, ne(m) akar az átkozott Gazdag Jobbágya résziben jöni hogy csepelljen, házánál bizony az Havas allján mind Zab Pogácsával él [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

zabporció élelmezésre kiadott zabadag; porţie de ovăz; Haferportion. *1787:* Ezen Falusi Magazinum mennyisége a' Falu Libellusába bé irattassék és a' midőn Katonaság, vagy a' Ns V(á)r(me)gye számára széna, Zab Portio, és kenyér adattatik ide connotáltassék, és Quietaltassék [Torockó; TLev. 3/2. 2b–3a].

zabrosta ciur pentru ovăz; Hafersieb. *1827:* egy roszsz Zab Rosta egy jo kefe és jo Vakaro – négy jo Ször nyűgők [Koronka MT; Told. 34].

zabszalad csíráztatott zab, maláta; malţ/slad de ovăz; Hafermalz. *1669:* Zab szalad Fogarasban es Komanan ... cub. 29/2 [Fog.; UF II, 451]. *1674:* Zab szalad negyven köböl ... cub. 40 [Fog.; UF II, 582]. *1676:* Zab szalad cub. 11/2 [Fog.; UF II, 702]. *1677:* Arpa szalad köböl 2. Zab szalad köböl 4//1 | Zab szalad szemeb(en) köb 17 [A.komána F; UtI]. *1680:* Zab szalad rossal elegy Cub 10// [A.porumbák F; KvLt Inv. 20]. *1683:* Gyermek lovakra erog(áltam) Cub 25// Zab szalad csinaltatasra Cub 20// [Fog.; UtI]. *1684:* Zab szalad Cub 40// [Fog.; UtI]. *1686:* Zab szallad Cub 10// [Porumbák F; UtI]. *1687:* Buza es zab szaladdal elegy van ... Cub 13// [A.komána F; UtI]. *1689:* Zab szallad Sax. Cub. 24// [Fog.; UtI].

zabszalma zab cséplésekor visszamaradó szalma; pai de ovăz; Haferstroh. *1681:* Vagjo(n) ezen Csürös kertb(en) ... Köles szalma baglya, Zab szalmaval elegyesleg, egi Kalongja No 1 [Hátszeg H; VhU 602]. *1689:* az Lábos marhák szükségire Kö halom székb(en) vitetett Buza, köles, Zab, es Arpa szalmát ... f 13// 50 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1697:* az Csürös kertben ... vagyo(n) ... Egj asztag laban egj kalangya Zab szalma [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 6]. *1732:* Vagyon a Csürön aloll vagyon két szakasz szalma, melyek(ne)k edgyike Zab szalma, a többi Buza szalma [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1738:* Ezen Csüres kertnek az Udvarházhoz tartozo Gyümölcses kert felől valo végiben vagyon két Csürfias, jo kurta tágos Csür, mellynek ágasfái oszlopjai az földben ásattak ... se Csürnek, se Csür fiainak oldalai nincsenek be falazva ... Az bé fedett Csür fiában Buza és zab Szalma, Curriis Circit(er) 10 [Szászvessződ

NK; Born. XX/12]. *1750:* Vagjon egj Tsómotska Zab Szalma [Esztény SzD; Told. 25]. *1756:* vagjon Zab szalma Cur. 3 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35]. *1765:* Alakar Szalma Gelinae 219 Zabb Szalma Gelinae 34 [Nagyborcsa H; Ks 71/52]. *1794:* 1792béli tsomotska zab szalma [Gyalakuta KK; TSb 17]. *1815:* a' Kerteket ... zab szalmával jo moddal megfedelezze [Várfva T; Pk 7]. *1819:* 1817beli Zab Szalma egy Szakaszotskaba 1818ba termett uj Szalma egy csomoba [Baca SzD; TSb 6]. *1848:* A hatodik Szakaszotskába volt 17 kal(angya) dézma zabszalmát Consumálták a Tiszt marhái [Bezdéd SzD; LLt].

zabszántás zabnak való föld szántása; aratul pentru ovăz; Saen des Haferfeldes. *1659:* Az innepig, Uram, az zab szántást elvégeztük volna, de Apafiné asszonyom ő kegyelme részére való jobbágyokkal, mivel hogy Erdélyben mentek az egyetmással, derekas szolgálatot nem tétetheték, mindazonáltal vagy két nap azok közül is nyolcz ekével szántottak [TML I, 354–5 Nika István Teleki Mihályhoz].

zabszem bob/sămînță de ovăz; Haferkorn. *1775/1781:* egy kalongya Zab meg ereszt két véka zab szemet [Algyógy H; JHb LXXI/3. 443].

zabtalanság zab hiánya; lipsă de ovăz; Haferlosigkeit. *1706:* az Katonakatis erejek felett keszitették ... A Buzátlanságh, Zabtalanságh ighe(n) megh njomta s nyomja [UszLt XIII/94].

zabtarló mirişte de ovăz; Haferstoppel. **Hn.** *1699:* Zab torlo n.h.-ben (sz) [Egeres K; KHn 191].

zabtartó zab tárolására való; care este folosit pentru păstrarea ovăzului; für die Speicherung des Hafers. *1595:* Sigmond Deaktol ... az Zab tarto pintzere, vöttem 1. harom zegü Lakatot d 32 [Kv; Szám 6/XXVIIa. 133 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1802:* Egy hosszu paraszt láda, Zab tarto [Ne; DobLev. IV/858. 9b].

zabtermék ovăz; Hafer. *1846:* Papi szent szolgálatunk bérének egy nem legkissebb részét teszi a' Quarta. – ezen intézkedésnek a' Zab és Alakor termékek quartázására is kiterjesztését kérni szükségek kényszeritenek [DLt 941].

zabtermés recoltă de ovăz; Haferernte. *1814:* mondottam hogy vessük ugyan tömötten, mivel külömbül semmire kellö lészen, melyre nehezen hajlott de tsak ugyan ritkán és szigorán kelvén igen gyarlo zab termés lett [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38]. *1825:* zab termést itillünk harmintz köblöt [Kálnok Hsz; HSzjP Kálnaki Gy. katona Berde Joseff (31) vall.].

zabvétel zab vásárlása; cumpărarea ovăzului; Hafereinkauf. *1573:* Tyzedes peter Bachy Azt vallia hogy semy Byzoniost ne(m) thwd valkay georgnek penze Marhaia howa leot, Lata Mint zaz forintiat eo kezenelis forgot Barom gywtesre es Zab vetelre [Kv; TJk III/3. 93].

zabvetés 1. zabtermés; recoltă de ovăz; Haferernte. *1585:* Volt mind egj Summaban az el mult tawazon az varosnak zab vetese cub: 81 [Kv; Szám. 3/XVI. 28]. *1599:* Ferthon Newen ualo jeöuedelem vagjon keőzeötteök, hogi az kinek vetes zabya vagjon, egj egj keöbeöllel tartozik, de ez az Maior bironak jart ez jdeigh, az kinek penigh zab vetese nem volt tiz penzel tartozot ez is az Maior bironak jart [Somlyó Sz; UC 113. 5/6.]. *1610:* Fogatta(m) megh Balintot flo. 8. ket szwrrel, egi aba nadraggal, egi köböl buza es zab vetessel egi saruual egi súeggel, egi darab föld zantassal Vgia(n) ekkor fogatta(m) megh Simo(n)t flo 6 egi szürrel egi saruual egi köböl buza es egi köböl zab uetessel [Kp III/63]. *1616:* az zegocheg penig volt f. 4 egy zúr, Egy keobeol zab vetes [HSzj *szegődség* al.]. *1632:* Tauaszi maiorsagh Bornemisza Vram szamara. Az Braszay hatharon zab vetes uagion de cub. nr. 95, de megh aratattlan. Az Zombattffalui hatharon harom helyen zab vetes uagion de auenae cub. 35. Ezis meegh aratattlan [UF I, 304]. *1662:* zab vetes vagio(n) Cub. minor. 20 ket helye(n) de az balha rea eset nem sok remenseg vagio(n) hozza [Bábolna SzD; UtI]. *1715:* vagyon ... Zab vetés ... Cub. 32//2 [Szentlászló TA; JHbK III/5]. *1722 k.:* az kinek zab vetése nincse(n) két veka zabot ád [Radnótfája MT; GörgJk 113]. *1725:* zab vetésis ötöd fél darab [Pókafva AF; Told. 18]. *1772:* az Erdöhátságon ... a' Tavaszi Buza, és Zab vetés vagyon nevezetesebb bövségb(en) ... Mikor pedig bövetskén terem distrahálni szoktak zalatnān, és Szászvárosan [Algyógy H; JF 36 Ferentzi Ádám szb lev.]. *1795:* Ezen Sessiokrol ki jött világoson hogy azok az Ecclan(a)k mellettek lévö örökös Külsö appertinentiáibol szakasztattak ki, és idövel azon épültenek felis, melly külsö appertinentiáját az Eccla sok Zab, Köles, és egyéb mag vetések alá ... szokta dézmára ki adni [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 2b].

2. zab vetésének ideje; timpul însămînțării ovăzului; Zeit der Hafersaung. *1823:* éppen zab vetéskor el jött egy vasárnap reggel míg a Cultusra voltunk a' Templomba [Firtosváralja U; Borb. II].

zacskó 1. kis zsákocska; săculeț (de pînză); kleiner Sack. *1572:* egy Zachkoba vagion Niolczwan ket forint [Fog.; SLt S. 10]. *1584:* Cathalin Borbely Ianos felesege, Vallia ... Lattam esmeg Arany forintokatis Nalla eg kichinded fekete keskeny Sachkoba, vgmint huz vagy huzon eót vala Amint lathata(m) [Kv; TJk IV/1. 389]. *1596:* Egy sachkoban mely volt zaz forint feyer penz talaltam hyat – – f – d 86 [Kv; RDL I. 65]. *1646/1648 k.:* talaltam ... Egy Saczkoba(n) harom Penzes garast ket szaz harom forintot idest fl. 203 Oh Polturat fl 70 Körmöczj apro Penztt fl 9/26 [Born. XXXVIII. 14 Bethlen István felj.]. *1685:* Egy Sacskób(an) hajas mondola Székely Moyses ur(am) hozta [UtI]. *1693:* Ezek[a] az el petsételt Ladabeli eszközökhoz valok tettünk (!) egj be petsetelt Zacskoban az Kis Ladaban [Ne; DobLev. I/38. 8b. – [a]A fennebb felsorolt ingóságok]. *1720:* Egj zatskoban hét darabban büdöskö, e mellet holmi hullomás aprósag büdös kö [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1736:* Nem volt abban az lakadalomban[a] sem paszamántos köntösü, sem porozott haju vagy hátul zacskóban kötött üstökü magyar csak egy is, hanem az német officirek, mind urak, asszonyok, kisasszonyok, urfiak igaz magyar köntösben voltanak öltözve, mind magyar nótát vontanak, mind magyar tánczot tánczoltanak [MetTr 399. – [a]Gr. Székely Ádám és gr. Bánffi Anna gyalui lakodalmán 1702-ben]. *1770:* a' néhai Vr azért adta volt által a' Kotsakot; hogy maga Kun Signandné Asz(on)y menne véllek Benezenczre, s ott egy Kotsi Ládájából venné ki egy fekete szatskoban kötött néhány aranyit [Algyógy H; BK sub nro 1017 gr. Kun Susanna vall.]. *1786:* Isten vigasztaljon, nagy zatskokkal tamagassan, mer a kinek sok penze sok baja és nyomorúsága [Bolya NK; IB. gr. Toldi Zsig-

mond gr. Iktári Bethlen Sámuelhez]. *1823:* Egy beteghez, particulat hordozo aranyozott ezüst pixis, négy kis kendővel, égy arannyal kivarrott zatskoba [Szentbenedek SzD; Ks 38/V. Clenodia fam.]. *1849:* A Molnár fia fel tört egj ládát – De messzetzke voltam nem láthattam jol mindent mit vettek ki belölle hanem valami zatskokot [Héjjasfva NK; CsZ. Voldorfi v. Lombos Nyikuláj vall.].

Szk: *aszalmányos ~. 1834:* Aszalmányos Zsatskoknak ment 8 sing szősz vászon [Hosszúaszó KK; Born. F. la Bod Péter tt kezével] * *dohányos ~. 1753:* azt látám, hogj ō kglme a' dohányos Satskojával üte az edgjikhez [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. *1781:* edgj Dohányos Satskot tsak fel vén az Asztallrol s azt mongja ne legények a Gusajos Legény el szaladot s a Zatskoját itt felejtette [A.csernáton Hsz; HSzjP Johannes Todor (jb) 43 vall.]. *1810:* egy dohányos Hoszszu Szatsko [Jedd MT; LLt] * *hajporos ~. 1805:* 1 Hajporos Zsatsko [Mv; Told. 74] * *hajporozó ~. 1810:* égy Haj porodzo Szatsko [Jedd MT; LLt] * *hajportartó ~. 1801:* edgy hajpor tarto zatsko hozzá valoval [Mv; MvLev. 6 Tóbiás Antal hagy.] * *magyarországi ~. 1845:* Egy Sorlangos M országi zatsko | egy Sarlangos dohányos magyar országi zatskot üressel el takaritottákª [KLev. – ªA tolvajok] * *ordának való ~. 1797:* Az Isztina mellyben (van) … Három ordának való zatsko [Mezőbodon MT; MkG Conscr.] * *púderes ~. 1816:* Puderes iskotolya … 32 Kr … Puderes Zatsko 1 Rf 14 xr [Kv; Born. IV/41] * *puskaporos ~. 1740:* Puskaporos és Seretes Zácsko mindenik jocskan Teli [Novoj K; LLt Fasc. 47] * *sallangos ~ → magyarországi ~* * *serétes ~. 1730:* az Meltosagos Urfi itiletib(en) poroncsolt volt ennekem, hogj egj berbecs Tökött ki kiszitessek seletes Zacskonak kit is én ki kiszitetem [Noszoly SzD; ApLt 4]. *1797:* Licitáltattak … Egy Serétes Satsko Dr. 18 [DobLev. IV/775] * *seréttartó ~. 1817:* Vadász Tarisnya, – edgyik puskaporos Csont – 2. Srét tarto Zatsko 6 Rf 10 xr … Két Srétes zatsko 30 xr. [Varsolc Sz; Born. IV/41] * *szarvasbőr ~. 1840 k.:* egy kis Szarvasbőr Zatskó [BetLt 3] * *szarvasbőrből való ~. 1748:* láttam egy nagy Sárga Szarvas bőrböl valo satskót, melyb(en) feles pénz volt [Torda; Borb.] * *veteménymagos ~. 1833:* Vetemény magos Zatsko három [Katona K; Ks 73/55].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in atributiv-artigem Gebrauch: vmiből vhány zacskónyi mennyiség; de un anumit număr de săculețe din ceva; von einer bestimmten Menge von Säcken. *1627:* Harom saczko bors. Egj saczkoban gjomber [BLt Béldi Kelemen inv.]. *1655:* Máthe Jstván az Elesdi szabados hozott hozzàm egyszer egy Sacsko pènzt monda hogy ezt az pènzt az Udvar biro küldi Urunk(na)k, az fele rosz poltura [Kv; CartTr II Mich. Liter(ati) alias Kis kezével]. *1656:* mind az ketszeri taborozásunkor haromszoris vöt haro(m) Satsko penzt ki az ládábol [Dicsőszt'márton KK; BálLt 85]. *1673:* Egy kosár fügét, egy kosár malosa szőlőt, egy kis sacskó mandulát, habarniczát tizenkét fontot [AUt 229]. *1694:* Egy Sacko köris féreg [Kv; Berz. 2. 29. 76]. *1711:* Egy Sacsko Level [RLt Kolos Sámuel inv.]. *1724/1779:* András fel menetelekor vitt fel hirem nélkül egy satsko borsot mennyen vegire kigyelmed ki adta néki, és ki hirivel vitte fel adgyon számot rolla Szégyen az vén Kutyának hogy mégis lop [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes Székely Ferenc sajói gondviselőhöz]. *1725:* láttam két zatsko pénzét, egyik zatsko volt akkora mint egj ejteles fazék, mellyben mind talléris volt, a masik kisseb volt egj ejtelesnel melyben Zlotok voltak [Vizakna AF; SzentkGy Nic. Alamori (36) jb vall.]. *1740:* Egy zatskó haszontalan entsem bentsel [Hermány Sz; ApLt 5 Apor Péterné inv.]. *1753:* Groff'Göntz Ruszkai Kornis István Ur ő Naga Fiát, mi általunk … kenáltattya ezen kezünkben lévő zatsko pénzel mint azon … Portionak Zálogjával [Msz; Ks 8/XXII]. *1754:* egj Satsko puska kovát, négj vagj öt kupás on száju tiszafa Csobolyot vétett (!) ki … azon Ládábol [Vajdasztiván MT; TGsz 33]. *1820:* Két Szatsko Aszszu Megy [Mv; Told. 19].

zacskócska *kics* kicsi zacskó; săculeț mic; kleiner Sack. *1603:* Zegedy Istwan Leania Annok vallia … lattak volt egy sachikochikat az oldalan, azt akartuk el venni teolle … vgy wte belem az kest [Kv; TJk VI/1. 706]. *1790:* Én az Ángáriábol a' minap el maradott restantiat el küldettem Nattságadnak mellyis két Zatskotskába külőn külőn olvasva és kötve [Babuc K; Pk 2].

zacskóforma zacskóhoz hasonlító formájú; în formă de săculeț; sackförmig. *1788:* Kávé szürö zatsko forma jukatos pléh kettö [Mv; TSb 47].

zafír safir; Saphir. *1576:* Wagion harom Arany georeo, Egy Rwbynth, massik gyemanth, harmadyk Saffyl [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. *1648:* Egy kőves tizennegy boglarbol allo Arany nyakb(an) veteő, melyb(en) vagio(n) tizenniolcz rubint kilencz giemant, haro(m) Smaragd, egy Saffir, eőtve(n) zem eőrög gyöngy [Mk Kapi Kata kel. 1]. *1686:* Más függö egy Safir benne égy közep rendü gyöngy [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. *1710:* Megfizete Isten Székely Lászlónak is. Irtóztató nyavalya szálla a köldökire, ki kezde rothadni, senki nem tudá meggyógyítani. Egy német borbély csalárdul, hogy már ő gyémánt, zafir, jóféle gyöngy, egyéb afféle drágakövek porával gyógyítaná meg a köldökit, egynéhány ezer forint érő drágaköveit, gyöngyeit kicsalja, előtte a mozsárjában behányta mindenkor, azután bement egy kis kamarában, ahol az orvosságokot készítette, s ott kiszedte belőle s eltette magának, s egyéb port vett elé, azzal kötözte [CsH 148].

Szk: *égetett ~. 1733/1813:* Egy arany függötske, kinek közepében igen igen szép égetett Saphir, a' fityegőjin jo féle gyöngy [Kv; SLt XLII. 6. 26 P. Horváth Krisztina hagy.] * *kék/öreg ~. 1628/1635:* Egj homlokra ualo fuggeo, meljben uagjon egy öregh saphir, harom zem gjongj benne [Bodola Hsz; BLt 5 Néh. Uzoni Béldi Kelemenné Bánfi Mária inv.]. *1681:* Edgy öreg függö, mellyben harom öreg kek safir vagyon [Altorja Hsz; HSzjP]. *1686:* Edgy gyemántos arany gyürü, Más gyürü rubintos, Harmadik gyürü kék safir benne Eötödik gyüru edgy türkes benne; Hetedik gyürü pecset nyomo [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. *1761:* Egy Mejre valo öreg Rubintos függö, öreg Rubintal és öreg Gyöngyel rakott, ā közepin vagyon egy nagy Kék öreg Sáffir [Nsz; Ks. 73/55].

Vö. a *safély* cimszóval.

zafírgyűrű zafírköves gyűrű; inel cu (piatră de) safir; Ring mit Saphirstein. *1574:* Az Saphil giwrwnek Egieketh az mellik kwsseb es az Gemant giwrwt es az harom teörkis giwrwt es az keözfogasos giwrwnek az ketteyt ismet az Gamahot Ezt az niolcz Arany giwrwt hagiom Baraniay Annoknak … az Eöregbik Saphylt hagiom Vramnak w kgnek [Gyf; JHbK XXI/12]. *1628:* Egj Safir gjwrw [Bodola Hsz; BLt]. *1628/1635:* Egi Safyr gjwrw. Mas annal nagjub safir gjwrw, megh teorot | Gjiurók (!) Egj coregh peczyet niomo gjwreo (!), a neue es czjmere rajta … Egi Safir gjwrw

[Bodola Hsz; BLt 5 néh. Uzoni Béldi Kelemenné Bánfi Mária inv.].

Vö. a *safélygyűrű* címszóval.

zafírkő (piatră de) safir; Saphirstein. **Szk:** *fejér ~. 1661:* Egi Bokor Rubintos filben valo, husz közep szerű Rubint vagion az egi Bokor filben valoban, közepiben feier Saffir kö ketö, kett szem Giöngi az lebegöieben [Ks 90 Kornis Gáspár lelt.] * *öreg ~. 1590:* chjnaltam ... Egy torokra valot Aranjbol, kibe eoregh saphir keowek geongyeokkel eoze valanak [Kv; TJk V/1. 19. Michael Igyartho Judex Coloswarien(sis) kezével].

zafíros zafírköves; cu (piatră de) safir; mit Saphirstein. *1634:* Mind szenti Gabor Uram kis leanianak, Mindzenti Christina Aszonnak nekem zerelmes kerezt leaniomnak, hagiom az Safilos homlokra valo, keoües gyeongjeos fwggeőt [WassLt Cegei Vass János végr.]. *1698:* Az Saphiros függöt Mikes Mihály onokam(na)k ... hagyom [JHbK V/18 Kálnoki Isvánné végr.]. *1717:* Safiros gyűrű –, arany 1 [TSb 54]. *1728:* egy eget Saphiros reszketö tö Kozák sűvegb(e) való [Nsz; Ks]. *1737:* egy Sáfiros reszketö töhöz, vagy toll mellé való száraval edgyütt [Ks 91]. *1755 k.:* Negy Arany Györö, egy Saphiros, egy rosa rubintos és ket tö közonseges [MNy XXXVIII, 133]. *1761:* Egy pár Kék Záphiros Fülbe valo, kinek a' Másliaja Gyémántos, à Közepe egy apro Gyémánt [Nsz; Ks 73/55]. *1763:* Más egy égetett Sáfiros arany gyürü van még rajta két gyémánt [Nsz; Szer. Özv. Harsányi Sámuelné Tisza Agnes inv.]. *1774:* Egy Gyémantos Smaragdos Reszketö Tőt. Egy Gyémántos Sáfiros Reszketö Tö [MNy XXXVIII, 305].

Vö. a *safélyos* címszóval.

zágoni a Zágon (Hsz) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zágon/Zagon; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zágon: **I.** *mn* **1.** Zágonban lakó; din/care locuieşte în Zágon; in Zágon wohnend/wohnhaft. *1609:* Jakochj Leorincz Zagonj eskeöt biro Jur(atus) et fass(us) est [BLt 3]. *1675:* My Baczy Peter Zagoni Nobilis persona, es Saska Mihali hwteos polgár [Zágon Hsz; BLt 4]. *1691:* Tudod-e, hogy mikor Havasalföldiben vissza ment Mikes Pál a kuruczokkal, Tököly uram megértvén, hogy megölette az zágoni nemeseket, neheztelt reá érette, s szembe sem lett véle? [SzO VI, 430 vk]. *1825:* a Száldobos nevü Zagoni falusi közonség erdeje [M.bodza Hsz; EHA].

2. Zágonból származó; (care este) originar din Zágon; aus Zágon stammend. *1607:* Attam ki kezesen Sido Demetert Zagonit Orbaj zekben lakot, miuel hogj eo az en iozagomban ualami hatalmassagot czelekedet uolt [BLt 3]. *1634:* Imreh Deak, orbai zeki Zagoni, mostan Szent Iuani Ischola Mester [Kp I/39].

Szn. *1629:* Zágoni László [SzO IV, 229 a fej. Kézdi, Sepsi és Orbai székhez]. *1683/1751:* Zágoni István Uram [Sükefva MT; DobLev. I/95a]. *1684:* Zagoni Mikes Pal [BLt 4]. *XVIII. sz. eleje:* Zágoni Mihály [Szentimre MT; MMatr. 236]. *1719:* Zágoni András [Pákó Hsz; HSzjP]. *1723:* Zagoni Andras [Mezőcsávás MT; MMatr. 43]. *1741:* Zágoni Ferentzemet [ACJk 44]. *1742:* Zágoni Maria Aszszony [Koronka MT; Told. 26]. *1772:* Zágonine [Dés; DLt 321. 74] | Zágoni Jankotol [Dés; DLt 321. 81a Visény Francisca cons. Nob. Georgii Vajda (35) vall.]. *1776:* Zágoni Vajna István [HSzj *mélhész* al.]. *1786:* Doctor Zágoni Vrral [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1804:* Zágani Szabo András [Km; KmULev. 3]. *1810/1833:* Zágoni Konya Lászlo [Zágon Hsz; HSzjP Zágoni Konya Lászlo (60) gy. kat. vall.]. *1838:* Zágonyival [Hadad Sz; Borb. II Arva Kendeffi Rákhel lev.].

3. Zágonban levő/található; din/care se află la Zágon; in Zágon befindlich. *1650/1667:* A Zágoni joszágbol ... ha mi oszlás szerént jut Csákány György részében, másnak ne adhassa semmi uton, modon, és p(rae)textus alatt ... hanem az Plenipotentia virtusával Kendi János vram vehesse kezéhez [Kelementelke MT; Ks NN. 25]. *1710:* Én akkor is, mint most, Brassóban voltam, több becsületes förendekkel, nemesekkel együtt, úgymint ... Jankó Péterné gyermekeivel, mert az ura kinn marada zágoni jószágában [CsH 377]. *1729:* ã Csemer(ne)k nevű helyből mellyi a Zágoni Mikes Házhoz valo, egy darabott ã Bozza Vize el szakasztván belölle, az iránt hallottam hogy orialodott volt valami Controversia [Zágon Hsz; Szentk. Laurentius Gál de Zágon (80) pp vall.]. *1810/1833:* a' Zágoni kaszálora tsinált Hurubát vagy kalibát [Zágon Hsz; HSzjP Zágoni Konya Lászlo (60) gyalog katona]. *1818:* a meg jelent Zagoni katanoság jelenti hogy a bejaratott Bizonyok vallas teleleket fel venni nem lehet, mert – azok mind az Udvar Emberei [Zágon Hsz; Szentk.].

4. Zágonhoz tartozó; din/care apartine de Zágon; zu Zágon gehörig. *1729:* Értette ẽ ã Tanu: Ha az emlitett Zágoni határon ã Boza mezején, vagy arra függő és menő völgyekb(en) ã kik kaszalo hellyet birnak, azon kaszálo hellyekre be függő hegyeket, oldalokot és orrokot ã mig kaszalhattyák kaszállyákẽ, és eleitől fogva ã szerint birtákẽ és ma is úgy bírjákẽ [Hsz; Szentk. vk].

II. *fn* Zágon lakosa; locuitor din Zágon; Bewohner von Zágon. *1811/1833:* minden Tanuk vallomások szerént bizonyittyák ... hogy azon hellyeket mint vizes posványos hellyeket a' Zágoniak nem őrizvén a' kinek tettzett használta [Zágon Hsz; HSzjP].

zágori a Zágor (KK) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zágor/Zagăr; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zágor/Roden o. Rodt: **1.** Zágorban lakó; din/care locuieşte în Zágor; in Zágor wohnend/wohnhaft. *1758:* az ... Zágori lakosok mint hogy azon hidon valo járásokat el nem Kerülhetik ... az midön requiráltatnak ... Udvari Tisztyei által ... Kézi munkásokat az mire Kivántatik nekikis mennjib(en) tehetségek engedi suppeditálnak suppeditáltatnak, ennek pedig ki hajtására administratiojara kötelesek lésznek az esztendönként léjendö Folnagyok, avagy Birák [Kóród KK; Ks 17. LXXXII. 14]. *1765:* hüttel Sub Inferáltatik hogy az Vámat titkon hites kötelessege ellen masok(na)k atta Signanter egy Zágori Szásznak két véka palyinkáért [Kóród KK; Ks 18. Cl. 5]. *1800:* láttunk égy néhány Zágori embert jöni le az ország uttyán Lo Háton Baltáson Vasvillason Csépel es Dorongal [O.solymos KK; Ks 67. 47. 27].

2. Zágorból származó; (care este) originar din Zágor; aus Zágor stammend. **Szn.** *1664:* Zagori Janos [BálLt 55].

3. Zágorban levő/található; din/care se află la Zágor; in Zágor befindlich. *1724:* à Zágori Malmon à tekerödönél, az holottis kezdödik a Zágori Határ [Fületelke KK; Ks 12/III].

4. Zágorhoz tartozó; din/care aparţine de Zágor; zu Zágor gehörig. *1678:* aszt az Zagori Ferenczi resz Portiot ante omnes alios Donatarios legitime apprehendalván, sok esztendeig birtam [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez].

Hn. *1724:* a Zágori Határ [Fületelke KK; Ks 12/III].
5. Zágorban készített; care a fost făcut la Zágor; in Zágor erzeugt/hergestellt. *1812:* Egy par Lapos Zagori Tal xr 10 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 7–8].

zágyia katrinca; zadie; Kleidung für Frauen. *1811:* 'S Mivel hogy szellözik a' vékony Zágyia A' Hidegnek ki van téve Kurlandia Ezért az ő testek oly' izmos és tömött, Erőss a' Termetek 's kemény munkára nőtt [ArE. 71–3].

zagyválás keveredés/összekuszálás; amestecare; Mischung. *1749:* bizony igazan meg vallom hogj felek az ki tugjatol hogj valami zagjvalás ne essek az dologban osztan zajvalva (!) legjen meg az tranpositio [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.].

zagyvalék I. *fn* zavaros folyadék; lichid tulbure; unklare Flüssigkeit. *1818:* Borok ... e' zagyvalék és maradék ... el költ [Déva; Ks 103]. *1844:* 1841-beli zagyvalék – Alkalmas Tiszta és jó-üzű; de iszkifinás | Zagyvalék 6–7 vedernyi: fojtott mustal zavart [Csekelaka AF; KCsl 6, 13].
II. *mn* zavaros; tulbure; unklar. *1823:* az hordok fenekén meg maradott zagyvalék uj bor [Déva; Ks 109/129].

zagyvált zavaros; tulbure; unklar. *1662:* Rakvák ... a ti kezeitek vérrel, paráznává lőn a hű város, az itiléttel teljes város gyilkosokkal rakodott meg, kinek ezüstje salyakos, bora zagyvállott, fejedelmi elhajlottak, orvok társai, mindnyájan ajándékszeretők, fizetésre, adományra nézők, az árvának igazat nem itilők, szegény özvegynek porit eleikbe nem bocsátók, elöl nem vevők [SKr 707].

zagyváltat vmivel összekever; a amesteca/drege (vinul); mischen. *1760:* Hallottam a' Szász Örményesi szászoktol hogy az onnan az öszszel a' melly Bort Interesbe fel szedett vizzel meg elegyitette volna; de ... szemeimmel nem Láttam hogy megzagyvalta volna, vagy zagyvaltatta volna eö keglme [O.kocsárd KK; Ks 92].

zahána kezdetleges vágóhíd; zahană, zalhană; Viehhof. *1837/1844:* Bodolán a Dirmaszkába orolás (!) Törökbuzás. Kert, Lisztelő Malom, Vanyolo, Zahána, Dereszte [Bodola Hsz; Kp V/382].

záhi a Záh (TA) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Záh/Zau de Cîmpie; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Záh/Sannendorf:
1. Záhról származó; (care este) originar din Záh; aus Záh stammend. *1765:* az mig az Koltsár Nyisztor két vékánnyi gabonáját járta az Malom bé érkezék a Malomba ... ö Nga idevalo Záhi, Patru nevezetü Jobbágy Udvari birájais, s látván hogy nem örel Györgyitza pirongotni kezdé Péter hogy nem ál az kas mellet s azért szaggattya el az örléstöl minden haszantalan ember [Záh TA; Mk V. VII/17 Ginga Pásk (54) jb vall.].
2. Záhon levő/található; din/care se află la Záh; in Záh befindlich. *1736:* A' Záhi régi Udvarház ... minden épületekkel, Csürős, és Veteményes kertekkel, s Oklokkal, és az Udvar elött valo Házatskákkal marad egészszen az Urnak Bánffi Sigmond Uramnak [Záh TA; Mk V. VII/10]. *1763:* Én Üdös Hegyi Adám[a] láttam azután nálla Mányikánal itten egy esztendös Veres Szilágyi faj disznaját, ugy fekete Sertéssit is ... a' veresset tudom bizanyasan hogy az Exp(onen)s Aszsz(on)y ő Nga Záhi Sertés Csordájából valo volt [Désfva KK; Mk V. VII/1. 46. – [a]45 éves jb] | a Titt. Mlgs Groff Exp(onen)s Földes Aszszonyom ö Ngā az utrumban expressált Záhi Portiojában ... Mányika Iuon hellyéb(en) Udvari Birájának tévén ... oda menvén azon hivatalamat follytatni kezdettem [A.preszáka AF; Mk V. VII/1. 54–6 Sztán Dregus (29) jb vall.].
3. Záhhoz tartozó; din/care apartine de Záh; zu Záh gehörig. *1661:* egy Bank janos Nevü ola ... ugyan ot zahi hataron valo tojat halasztatvan Vas Laszlo uram rea menven Eczakanak idejen az halaira, az kasbol az halakb(an) ki mert el lopot [Mezőzáh TA; WassLt]. *1674:* az utrumban forgo Zahi hatar szelibén az pataktol fogva fel az Berczigh ki Járák az hatart [M.fráta K; WassLt Egri Janos (41) ns vall.]. *1763:* A fenn irt Marsinának öszszel itten az Záhi határon legeltetvén Juhaikat ugjan itt kellett nékik ki teleltetniek is pénzen szénát vásárolván, s Compositiojak szerént az Exp(onen)s Aszsz(on)y ő Nga itten lévő szénájából négj Ölet kelletett volna nékiek meg vásárolni [Záh TA; Mk V. VII/1. 19 Marosán Nyikita (30) zs vall.] | Aztis beszéllette Triff Togyer nékem, hogy ... Mányika Iuon Cir(citer) ött vagy hat márjásra halatt adott néki ... ő Nga Záhi Tójából [A.preszáka AF; Mk V. VII/1. 55–6]. *1775:* Ilyen casus esett a záhi tón, melyen egy odavaló tiszttartó feleségével együtt keresztül akarván két lóval szánkázni, alattok leszakadván a jég, szánastól, lovastól emberestöl odalettek a jég alá [RettE 344]. *1778:* Tudgyaé a' Tanu hogy az Exponens Mlgs Báro Alvinczi Gábor Ur eo Nga itten a' Záhi Határon legeltetni szokott Marhái közzül némellyek ennek elötte valo időkben Gonosz Emberek által el károsodtanak volna [Záh TA; Mk V. VII/20 vk].

záhin magas rangú török tisztviselő; funcționar turc cu rang înalt; türkischer höherrangiger Würdenträger. *1673:* az nincsent az török császár ágyúja sem tanálja, azt mondották nekem oda be az záhinok, kik közé, az mint az urunk leveléből látom, Kegyelmed magát is oda számlálja [TML VI, 537 Székely László Teleki Mihályhoz].

zaj[1] I. lárma; zgomot, gălăgie; Lärm. *1573:* Kalachsitěne Azt vallia, hogy ... Eo Nem latta Mint leot chyak az sayra keolt fely es fwtamat hatra vdvarara [Kv; TJk III/3. 65]. *1585:* Testes Annae Consortis Mich(ae)lis Lantos interfecti, Contra Nobiles, Ladislaum, paulum, Petrum Polonos (!) Ill(ustrissi)mi principis Aulae familiar(um) ... Keönch Georgy vallia ... Az zayt hallam Azt(is) megh esmerem hogy Lengielek volnanak Es az Lantosne kialtasatis igen hallom vala [Kv; TJk IV/1. 532]. *1591:* Sardj Balint ... Jeowe oda Beogeozben hogj az zajt hallam Menek oda hozzaiok en teollem kezdenek pechieniet kerdeznj [UszT]. *1599:* Catalin Asszony D. Bernardús Iacobinusnak hazas tarsa ... vallya. Az verekedesnek indúlattyat nem tudom, hanem halúa(n) az nagy szayt, hazamhoz fütek, hat Sombory Farkas szolgaj veresek [Kv; TJk VI/1. 330a]. *1600:* Jm(m)ár keseö vachorakor en az pinchebe menek, hallam hogy az crezbe valami zay vagio(n), ki jeövek, Jakochj Andras monda ferench Janosnak, megh hid te ferench Janos hogy Im(m)ar sok helyen akartad tiztessegemeth fejemet niomnj, de len(n)y (!) kel rúlla [UszT 15/64–5 Georgi Andras Zenthegihazas olahfalwy Zabad zékely vall.]. *1621:* halek az vezara (!) nagy szerden szait [Dés; DLt 345 Brassai Márton (28) jövevény vall.]. *1623 k.:* egykor eyel hallek szayt le szallek az hiubol [Mv; MvLt 290, 30b]. *1631:* enis ki menek keözikbe(n) az nagj zajra, hogj nezem my dologh, azonban elis czilapodanak [Mv; MvLt

290. 245a]. *1635:* az minapiba(n) szayt hallek az Fekete lanos kertiben, hálgátozni kezdek [Mv; MvLt 291. 51a]. *1760:* álmomból az Zajra szerkenék fel, s hallám supog vala [Kóród KK; Ks 17/XXXI]. *1803:* Csegezi Ferentzis ... magát ott hogy viselte, hogy nem, s mitsoda szokkal élt, mivel a' Házba elől, hátul ĩgen Nagy Zaj és Lárma volt, és bajangás (!), meg vallani nem tudom [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5. B. 1]. *1879:* Félek a világosságtól, a zajtól [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. veszekedés; ceartă, zarvă; Auseinandersetzung. *1644:* Az mikor az ket fél keozeót az zerden (!) zay esek en az ablako(n) nezeók vala ki, lata(m), hogj az Czuna Miklos Jauassa az Zanto Janos Aytoia(n) beleől le haylot vala ... Azonba(n) Czũna Miklosis Egj darab faual oda futa elege zitkozodek oda be Czũna Miklosis [Mv; MvLt 291. 438b]. *1715:* Zaj esék s ... meg futamodik Lodingos Iványa az Emberek közzül a Sarkány Miklos háza felé ... edgyczer Csak nagy Zaj esek s tolvaj kialtasis, mi Polgarok lévén oda futam<o>dank hogy meg fogjuk de az Ur Vass Daniel Ura<m> Darabantya rajok tette volt a' kezét s' felelt felöllök [Szentgothárd SzD; WassLt Kis Mihály (24) jb vall.].

zaj[2] jégzajlás; pornirea sloiurilor de gheaţă; Eistreiben. *1577:* Hogy az Viznek Zaya onnet torlot meg, Onnet lõt az torlas, Es vgy Jõt fellyeb fellyeb az Colosuarj földre az Akadaly [Kv; KvLt VII/35]. *1578:* Az Gõróffy gaspar gattia(n) az zay ismeg meg torlot es Immar vgyan iol fel allot az Jegh [Kv; TanJk V/3. 177a]. *1668:* Anno 1668 prima April: Eset husvet elso napja, 4dik April regeltöl fogva eset az ho derekason egez diligh kovetkezet esos hidegh ... 6 April az utan derek hideg volt ismet die 13 April sajal folt 14 April meg valtozot jo üdöre [Kv; ACJk 41b]. *1710 k.:* Indultunk Bécsöl 15. Decembris, és noha Budán a zaj miatt elvesztettünk másfél napot, és csak Isten tudja, micsoda rettenetes veszedelemmel jöttünk által a Dunán három vagy négy óra alatt, szinte setétben érkezvén Pestre a szegény Sárosival [BÖn. 911]. *1768:* most Zajjal elegyes bővséges folyásában vagyon a Maros [Abafája MT; Told. 17a]. *1788:* négy öt napoktól fogva szándékozom szüntelen Szebenb(e) visszá indulni, de az Ölt vizé(ne)k Zajja 's fagya akadályoztat [Kercsesora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1807:* Szinte ismét réá jutunk azokra a Napokra, melyekben uj esztendö elött egyszer ho olvadás, és árviz történni szokásban lévén a dugásokot és gátokot a viz meg Szokta probalni, de nyomban az az üdö, melyben a Zsemlések Malma miat a Zajnak viszá tojulása okoztatik, és malmainkot ugy el fulasztya, hogy néha a viz kerekek alig látzanak, malmaink vizzel meg telnek [Kv; KmULev. 3]. *1840:* a' Maros eppen akkor annyira elvolt lepve a' Zajtol hogy tellyes lehetetlen volt által jární rajta [Algyógy H; KS].

zajdulás zaj, lárma; gălăgie, larmă; Lärm. *1572:* Engomethis wgjmond walkay Myklos wram parancholattal hjwa oda Azhol az hatarth feol wettnek, Azert Mykor Az leweleth kezdek olwasnya Azonban len Az Zaydulas, Lattam hogj Eggik Az Monostory Nemeos wraym keozwl vyzza Mene Es Monda hogj hew (!) My Eordeogeoth celekeoztok, wgmond, de En Nem lattam sem hagitast sem nem Lattam Az Mestorth walaky zjtta wagi hagitotta wolna Merth En Azra Nem wyseltem Az zaydulas wttan gondoth [Jákótelke K; KP] | Banffy Farkas wram zolgay Pap Janos Es Beseney Janos ... Ezt wallak hogy my az hydegben, Mentwnk wala wgymond Az tewzheoz Es Mykoron fewteoznenk ... Zaydulas len Es oda Menenk ... Lattok hogj Az Neomeos vraym Az olahok keozoth Es eleottok forgolottanak [Zentelke K; KP]. *1597:* Búzay Matyas ... vallia ... amideon vtannok erkezém hat Gieorgi deakot immar megh vagta volt az eötwes legeny ... Georgi deak kere hogi ne hadgiam keressek borbelt neki, mideon ot keorwle bailodnam azonkeozbe mas zaidúlasttis hallek [Kv; TJk VI/1. 52].

zajgás zaj, lárma; gălăgie, larmă; Lärm. *1570:* Jlona Thërek Myklosne, Ezt vallya ... Zeoch Myklos es az harangozo otth forgodnak volt, hallotta az Zaygast De Nem Thwgia my volt [Kv; TJk III/2. 78]. *1582:* Wöres Symo(n) valia, hogy ... hallotta az Vtzan az kyaltast es az Zaigast ... eztis latta hogy eozze Czioportoztak es egy mast taglaltak [Kv; TJk IV/1. 98]. *1592:* Ilona Peterdy Balasne vallia, Bakay ferenczet penig zinte az en Ablakom Alat wthe le Kuty Marton, halwa(n) elseobe szaigasokat, chupa Mezitelen swtetbe Nezek vala kj Ablakomon [Kv; TJk V/1. 253]. *1595:* mikor hallottúk az zaith, ez vtan úgy Indúlank oda, hogy megh lassúk michoda zaigas uagio(n) oda fele [UszT 10/101]. *1629:* Halla(m) az Cziganjok zaigasatt hogy hozzak vala ezt az Jnast [Mv; MvLt 290. 162a]. *1631:* En czak az Nagj zajgasokat hallotta(m), de akkor azt sem tudta(m) kik zitkozodtak [Mv; MvLt 290. 232a]. *1634:* Az elobbi szajgasuk uta(n) en semit ne(m) hallotta(m) Cziki Georgytol ... czak szaygottak, en nem erthette(m) mit monda(n)ak [Mv; MvLt 291. 8b]. *1637:* Latàm azt hogi az Udvarbol az Cziganiok alá iövenek szeregestöl, mert à kertemb(en) kapálgatok vala ... es ot cök eöszve veszven nagi zaygás lõn [Noszoly SzD; WassLt Teótöri Janos (60) jb vall.]. *1736:* Nagy csendesség volt asztalnál is, az színben is, csak suttogva beszéltek egymásnak, az császár-képe praesentiájára nézve, az mig megittasodtanak, de azután elég zajgás volt és kiáltozás; eléggé csitolták hallgassanak, mert az császár-képe itt vagyon, semmi haszna nem volt [MetTr 395]. *1769:* az utrizált Malom táján oláhul hallék illyen szokat elébb a sok zajgás közb(en) ne üsd Oprián Petru [Bukuresd H; Ks Dsurka Petru sen. (60) vall.]. *1770:* Szekely Mihaly uram ökglme ... ittas fövel jövén bé az öregség gyülesben haszontalan esküvésével, ördögatta, disznószülette mondásával és nagy zajgásával az ottan levőket nagyan megsértette [Dés; DFaz. 28]. *1844:* valami zajgást halván ... a' Horváth Ferentz hangját meg esmertem, s kérdém ki az Ferkö Báty? [Bágyon TA; KLev. Nutzuj János (21) unitárius vall.].

zajgódik zajong, veszekedik; a face gălăgie/zarvă; streiten. *1590:* Pitter Verner vallja ... Hallottam a' zaigast, de nem tudom kik zaigottak, mert immar le fekewtte(m) vala hallam hogy Lenart vram chittittia vala coketh [Kv; TJk V/1. 3]. *1635:* Halam hogy Csiszár Ferenczy ot száygodik, hallám aztis hogy hohert emlite, kerdem masoktol kiuel uezekedik, mondanak (!), az város szolgajaual [Mv; MvLt 291. 44b].

zajjég zajló jégtáblák; sloi, bloc de gheaţă care plutește pe apele curgătoare (în timpul dezghețului); Eistafel. *1582:* ely Mentywnk vala Coloswarra Es az szamos falwy hatarra, Es ottegetlen (!) lattúk, hogy az Gereofy Caspar Gattyarúl Az zay Jeg vyz Torlas, Annyra fely Torlott vala az koloswary feoldre, hogy az vysz az koloswary feoldeon zellel, mynd ky Torlott [Kv; KvLt VII/42 a km-i konvent oklev. Joh. de Zwchyak, vice judhim, Benedictus Bornemyza de Patha, Sig. Georgffalwy de Georgffalwa aláírásával].

zajkányi a Zajkány (H) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zajkány/Zeicani; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zajkány: Zajkányban lakó; din/care locuieşte în Zajkány; in Zajkány wohnend/wohnhaft. *1671:* a' melly lakós Gőrőgők Nagyságod tárházában bizonyos számu adót administralnak, azok tsak őt őt tallért adgyanak ez Ország adajában, a' tőbbit adgyák-meg a' más féle kereskedő Gőrőgők, kit-is egymás közt fel szedvén administrallyák azon adót, az specificalandó terminusra Praefectus Atyánkfia kezében, sub amissione omnium bonorum eorundem ... Az Tőrcsvári Harminczados adgyon, Tall. 20. Az Veres Toronyi, Tall. 15. Zajkányi, Tall. 10 [CC 96–7].

zajmenés jégzajlás; pornirea sloiurilor (în timpul dezghețului); Eistreiben. *1768:* mind ár vizbe, mind Zaj menéskor, mind pedig télbe elegszer tapasztaltuk ... B. Huszár Ur Malmát megállani [Abafája MT; Told. 17a].

zajog lármázik; a face gălăgie/zarvă; Larm machen | veszekedik; a se certa; streiten. *1570:* Jwlya Thëmeswary Gergelne Ezt vallya hogy Mykor az Besterchey Zokadalomba Jar volt, Es egywt Lattha hogy egybe gywlekeztek e, zayganak | Matthias Lakatos peter zolgaya, hithy zerent vallya hogy hallotta zeoch peterne es zigarto Gërgnek az vchan zaygottak egy massal, De eo nem erthet semmyt benne, Minth zydalmaztak egy Masth [Kv; TJk III/2. 59, 74a]. *1596:* mo(n)da az J(nctus) hogy, meny be, ne zaiogj ide merth meg vno(m) az sokat (!) [UszT 11/81]. *1634:* Az elobbi szajgasuk uta(n) en semit ne(m) hallotta(m) Cziki Georgytol ... czak szaygottak, en nem erthette(m) mit monda(n)ak [Mv; MvLt 291. 8b]. *1637:* hallotta(m) hogi zaigottak de nem hallotta(m) hogi szittak volna egj mast [Mv; MvLt 291. 111a]. *1704:* Az éjszaka a kurucok Kistorony és Disznód nevű falukra ütvén, amely marhákat az militia számára az országon szedtenek volt, elhajtották egynehány száz juhokkal együtt; az mely közel van, hogy a várfokra jól hallott a kiáltás, amikor a kurucok zajgottak a faluban [WIN I, 94]. *1724:* Mikor Törvény vagyon senki senkivel ne beszélgessen ne zajogjon hanem az Tőrvényre halgasson valaki ez ellen cselekszik 33[a] az bűntetése [Kisborosnyó Hsz; RSzF 33. – [a]Dénár].

zajong l. zajog

zajos[1] **1.** lármás; gălăgios; laut. *1809:* Már jottskánn zajosok lévénn durvábbul tréfáltak Váradi Mártonnévall szobol is [DLt 145].

2. mozgalmas; agitat; lebendig. *1894:* képzelem, milyen izzadsággal dulakodsz abban a fene zajos világban a kenyeredért | Hát a te asszonyod? Róza? ... hát ő boldog az új zajos világban? [PLev. 164, 165 Petelei István Jakab Ödönhöz].

zajos[2] jégtáblákkal borított; acoperit cu sloiuri de gheață; mit Eistafeln bedeckt. *1768:* noha most a kemény údő miatt Zajos a viz, de mégis meg nem reked, hanem keresztül follya a Gátot [Abafája MT; Told. 17a]. *1790:* a Maroson valo által járásis igen bajos, mert hol jég menés vagyon, hol zajos, hol meg feneklik a hajo, és még eddig semmi féle épületre valo fát vagy kővet nem hordathattunk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1816:* Ezen hirtelen hideg olyan Zajossá tette a' Marost hogy azon szekérrel Hajoval járni lehetetlen, s annál fogva lehetelen a' Naturát és Vágokatis Szakamásra által vinni [Bánpataka[a] H; JHb 31. Jósika János főisp. ir. – [a]A Maros jobb partján Déva táján].

zajosan jégtáblákkal, jegesen; cu sloiuri; mit Eistafeln. *1768:* bár ha a víz nagyon jűneis, de amint most Zajasson keresztűl follya a gátot, akkoris ... annyival nagyobban keresztül follyhattya, a mennyivel nagyobb lenne a viz mint most [Abafája KK; Told. 17a].

zajván, zajvány sátorlap; pînză/foaie de cort; Zeltplatte. *1618:* Az cserge sátor állapotja felől hogy mégis írjak Nagyságodnak, valamint vötte volt eszébe Kamuti uram s Gáspár János uram, de mikor itt bennlétekben is felvonták vala, csak egy zajvánnyal vonták vala fel, annak sem vala akkor is alja, hanem csak az teteje vala. Úgy vagyon, hogy vala más zajván is ott, de nem ahhoz való vala, sem most nem ahhoz való, noha most is ott vala, hanem az az zajván az volt, azkit külön szegődtek volt 40 ezer oszporába, de annak sem vala alja [BTN[2] 168–9].

zajzoni a Zajzon (Br) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zajzon/Zizin; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zajzon: Zajzonból származó; (care este) originar din Zajzon; aus Zajzon stammend. **Szn.** *1627:* Zayzoni Janos veres drabont [BLt].

zakatolás zaklatás, unszolás, sürgetés; insistență, stăruință; Beharrlichkeit. *1895:* A zsidód – a fene egye meg – nagycsötörtökre küldte el a pénzt a te zakatolásodra [PLev. 173 Petelei István Jakab Ödönhöz].

zakkan zökken, ugrik; a se zgudui/scutura cu putere; springen. *1644:* ugjan igazan mondom hogj az mint az szekeren vlök vala, zokkana alattam à kerek, de gjermek volte vagy mi volt en bizoni nem tudom cziak hogi az zokanast erzem [Mv; MvLt 291. 414a].

zakkanás zökkenés, ugrás; zguduire; Sprung. *1644:* ugjan igazan mondom hogj az mint az szekeren vlök vala, zokkana alattam à kerek, de gjermek volte vagy mi volt en bizoni nem tudom cziak hogi az zokanast erzem [Mv; MvLt 291. 414a].

zaklat 1. sürget, unszol; a urgenta, a insista; dringen. *1710 k.:* A több Toroczkai, Pekry Lőrinc, Teleki Mihályék nótázását is zaklatta, és hogy törvény rontásával mindent mindjárt nem cselekedhettünk ... énellenem denotált, hogy nem a törvényt oltalmazom, hanem az ő felsége ellenségeit [BÖn. 977]. *1795:* Orményesen és Egerbegyen most is van borunk és nehezen kél. a restantiakat szuntelen zaklatom és ha én mozdulhatnék reménlem két hetek alatt mind fel hajtanám [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

2. háborgat; a deranja, a nu lăsa în pace; stören. *1637:* mikor az Inast el kergette volt Lakatos Giörgi, akkor monda hogi iob volna hogi beket hadna ne zaklatna az giermeket [Mv; MvLt 291. 91a]. *1662:* ugyancsak a szegény Váradot zaklatja, kénszeritgeti vala, mert az egész harc meglétéig az egész utcákat mindennaponként dobbal jártatván, kiáltonkiáltja vala: valaki fegyverfogható ember akármi rendbéli volna is, menten-menne és sietne Gyaluhoz, a fejedelem táborára | a várbélit is minekutána nagy embertelenűl és illetlenűl zaklatták, tractálták volna, azt egy dolmányban elbo-

csátván, a kapdosott török rabokkal ... hírré tötték vala [SKr 551, 567–8]. *1666:* Egyébaránt is publicálni kellene, mihez tartsák magokat az partiumba bírok az törvények és felhódolások állapotjába, mert szüntelen zaklatják az palatinust [TML III, 595–6 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1670:* Gyarmathi István ... Docealja hogy Liszkai Miklos zaklatta Varsanbol ugy kellet el menni az ministerium mellöl, saczanak keresesere [SzJk 112]. *1710 k.:* egy Endes Tamás nevű, hogy zaklattuk, bézárá az ajtót, és az ablakon kidugván a fejét, tolvajt kezde kiáltani [BÖn. 561–2].

3. üz; a goni, a izgoni; treiben. *1757:* Három Esztendővel ez előtt tudom hogy ... hajtatott vala ide a' bűkre sertéseket ... hallottam hogy Gáborffi Uram Zaklatta, s Lövöldözte eököt [Gyszm; DE 3] | Boér Samuel vr(am) ... a' felső Tanórakból a gyermekeket puskával zaklatta, kergette ki [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. *1764:* Etsém ... mindenből magát ki pusztitván, minden igasság, és Törvény ellen azon kevés Ditsö Sz. Mártoni Portionkra tette kezét, és annak minden Szöllőit Szedi incompetenter, földeit, füveit vesztegeti, delapidalja, embereit pusztittya, kergeti, zaklattya, és veri [Dszm; Ks 22/XXIa]. *1781:* az a sertesse Hegedűs Danielnek igen sokat járt bé az udvarb(an) még engemetis sokat injurialt mivel az Marhák szamára készittett kostatt gyakran el vesztegette a pujkafiakatis ... Zaklatta kergette ... a Majárságat üzte gazalta [Berekeresztúr MT; BetLt 7 Mart. Csegzi (20) béres vall.]. *1806:* azon utrizált Sertéseket 3. kutyák ... zaklatták, de szükséges volté 'a martzonglástol öket menteni, vagy sem, arrol bizonyost mondani nem tudhatok [Dés; DLt 82/1820]. *1853:* a potz egereket irod hogy el pusztitanak holmiket, egyet meg kel fogni egér fogoval, és azt meg pergelni s ott el rakni bűdősen a' pintzébe és szüntelen kergetni igy el vész zaklatni üldozni kel – oltatlan meszet málé lisztel oszve keverni s tserepekbe rakni pusztítani [Kv; Pk 6].

zaklatás 1. sürgetés, unszolás; urgentare; Betrieb. *1788:* Eddig tellyességel a Ludesdi épűlet dolgáb(an) nem mozdulhattam egy nyomotis a mezei takarodás mellől, ezen tul már réá érkezem a restántiák zaklatásárais, de honnan tudjunk 500 rénes forintat előre ki tsinálni a Pallérnak? [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. háborgatás; necăjire, chinuire; Störung. *1654:* én pedigh az mint informaltato(m) az Ti Bonyhai Udvarbirosagh nevet viseleő emberetek affélét számotokra ne(m) sokat osztott volna ki az jószágh közé, avagi talám ugian semmit, kire nezve el hiszem az szegénységh más ideghe(n) nemes emberekteől fogh must fejében magának venni költseghet, az ki nektek ne(m) hasznotokra, hane(m) karatokra fogh keövetkezni, és az szegenyseghnekis nagiob Zaklatására [Bükös AF; KemLev. 1425 Kemény Jánosné Kallay Susanna aláírásával].

3. zavarás, alkalmatlankodás; deranjare; Störung. *1896:* Bocsánatot kérek ezért a sok zaklatásért s az én ocsmány betűimért, amiknél már nem tudok jobbat vetni [PLev. 176 Petelei István Gyulai Pálhoz].

zaklatódzás háborgatózás; hărțuire; Störung. *1741:* Csaknem az mindennapi Zaklatódzás, melly is Falunként az szekereknek Forspontra valo ki hajtásokban a Szólgabirák és Commissariusok által tétetödik, melly nem kevéssé rémiti a szegenységet [H; Ks 101].

zaklattatik 1. unszoltatik, sürgettetik; a fi îndemnat/impulsionat; gedrungen werden. *1662:* A fejedelem segitségére már csak Várad zaklattatik [SKr 547–8].

2. háborgattatik; a fi deranjat/stînjenit; gestört werden. *1770:* Minthogy egynéhány esztendőtől fogva zaklattatnak a fiscalitásban bíró nemesek, a Királyi Tábla is bément Marosvásárhelyről Szebenbe a múlt ősszel [RettE 223]. *1783:* az a végre expediált Executor Gornyikomat illetlenűlis tractalták, a többi között aztis felelven, hogyha siet a szolgabiro várakozzék, mert 6 hétig lesz idő rá, Mely(ne)k hijjánosságáért a stationalis Commissarius Medve János Vramtol szűntelen Zaklattatom [Torda; TLev. 15/6 Nagy István processualis sz Biro kezével].

zalai a Zala vármegye *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* din numele comitatului Zala; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des Komitatsnames Zala: Zalából származó; (care este) originar din Zala; aus Zala stammend: **Szn.** *1593:* Zalai Gabornak [Kv; TJk V/1. 413]. *1621:* Zalai Farkasnet [Kv; Szám. 15b/IX. 151].

zaláni a Zalán (Hsz) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zalán/Zălan; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zalán: **1.** Zalánban lakó; din/care locuiește în Zalán; in Zalán wohnend/wohnhaft. *1773:* Pro anno 1772 zaláni bíró Bodor Pál perceptuma [Zalán Hsz; RSzF 294]. *1825:* hallottam Zaláni emberektől hogy ... a' gabonáját el gazolták [Kálnok Hsz; HSzjP Bedő Ferentz (59) kálnaki gy. kat. vall.]. *1847:* A zaláni közönségben vagyon két mag-marha | A folyó 1847-dik év Januárius 30-ik napján a zaláni közönség közmegegyezésből ökörcsorda pásztorának conventionálá zaláni providus idősb Dávid Istvánt, absitos katona Tóth Józsefet és gyalog katona Oroth Jánost, huszár katona Jakots Sámuel és providus ifiabb Farkas István kezességek mellett | A meddű csordát gondviselése alá vészi zaláni providus Görgényi András [Zalán Hsz; RSzF 181, 202, 204].

2. Zalánból származó; (care este) originar din Zalán; aus Zalán stammend. **Szn.** *1700:* N: Enyeden lako Jdősb Zalányi Janos [DobLev. I/49]. *1759:* Zalányi Ferenc [RettE 84]. *1797:* Zaláni Lászlóné Kóltze Maria 30 Esztendős [Mk II/8. 260].

3. Zalánban levő/található; din/care se află la Zalán; in Zalán befindlich. *1728:* Nagy difficultasb(an) leven a Zalanyi Eccl(esi)a(na)k interesre ki adott regi adossaga [Zalán Hsz; SVJk]. *1801:* Baktsi Sigmond Vra(m) ... A mult Őszi Makkolásra hajtatott volt Négy Sertéseket a Zalányi also Nyáj közé [Zalán Hsz; Borb. II ifj. Pál Sándor (33) vall.] | Mikor Nevezet Baktsi Sigmond Vram, ki hajtotta maga Sertésseit akkor estve mar a Zalányi Nyáj a Kosárbol hazais ment a Faluba hálni [Zalán Hsz; Borb. II Pál Sándor (80) jb vall.]. *1847:* Valamint az előbb is, úgy most is, ha számadások alól gonosz ember által a zaláni birtokban nyúzva találtatik, annak fizetése a pásztorok kötelessége lészen [Zalán Hsz; RSzF 202].

4. Zalánhoz tartozó; din/care aparține de Zalán; zu Zalán gehörig. *1801:* A mult őszi Makolásra hajtatot volte Serteseket ... Baktsi Sigmond Uram a Zalányi Erdőn levő alsobb Csordában, ha igen hányat hajtatott [Hsz; Borb. II. vk].

5. Zalánhoz kapcsolódó, fűződő; care trebuie prestat la Zalán; mit Zalán zusammenhängend. *1846:* Erdőpásztorok eskű formájok: Én – esküszöm az Isten előtt arra, hogy a zaláni erdőpásztorságot oly móddal vállalom fel, hogy mi-

dön akárkit a tilalom alatt lévő erdők lopásába mint tilalom ellen cselekedőt megtalálok vagy cselekedni mástól is meghallok – az olyanokot … vagy megzálagolom vagy a közönségnek és elöljáróságnak béjelentem [Zalán Hsz; RSzF 121].

zalánpataki a Zalánpatak (Hsz) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zalánpatak/Valea Zălanului; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zalánpatak/Zalaner Glashütte: Zalánpatakán levő/található; din/care se află la Zalánpatak; in Zalánpatak befindlich. *1828:* a Zalánpataki Üveg Hutta mostani arendatora [HSzj *üveg-huta* al].

zalatnai a Zalatna (AF) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zalatna/Zlatna; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zalatna/Klein-Schlatten o. Goldenmarkt. **1.** Zalatnán lakó; din/care locuieşte în Zalatna; in Zalatna wohnend/wohnhaft. *1668:* Belinyesi István zalaknai udvarbíránk Fejírvárra hozott alá … 10 kartot [UtI].

2. Zalatnáról származó; (care este) originar din Zalatna; aus Zalatna stammend. **Szn.** *1641/1678:* Zalaknai János [Somosd MT; MMatr. 85]. *1700:* Zalaknai Szabo Gjörgy Uram [Ne; DobLev. I/49]. *1747:* Zalathnai Dobra Péter Vr Nms Erdélly Országi Fiscalis Causak(na)k Directora [JHb Fasc. 53/y].

3. Zalatnán levő/található; din/care se află la Zalatna; in Zalatna befindlich. *1662:* Ismét zalatnai arany-, ezüst-, kénesőbányák, kapniki arany-, ezüstbányák is mind kezében valának | hajdan az abrudi és zalaknai bányákból s egyéb helyekről gyűjtött arany és ezüst ott való kamra- és pénzverőházhoz beszolgáltatván, az országnak közönséges nagy hasznára ott szép alkalmatossággal felverettetni szokott volna [SKr 201, 523]. *1773:* A zalatnai bánya körül való tisztek is, egyen kivül, feleségeikkel együtt irtóztató cifrán, porozott hajjal mentek volt eleibe [RettE 303]. *1843:* Jegyzőkönyv azon elegybiztossági kinyomozásról, mely … Bánffy Miklós úr őnagysága … rendelése és ennek nyomán zalatnai királyi igazgató és bányásztanácsos, méltóságos Nemegyei Miklós János úr által az alolírt kamarai biztosokhoz folyó hó 8-áról 103. elnöki szám alatt intézett rendelése következtében … Varga Katalin nevű esmeretlen nőszemély által a földesúri jogok gyakorlatának megakadályozására és a közcsendesség felháborítására tett felingerlései és csábításai világosságra hozatala végett az alolírt biztosok által vitetett végbe [VKp 66].

4. Zalatnához tartozó; din/care aparţine de Zalatna; zu Zalatna gehörig. *1686:* Zalathnaj nagyubbik Sztinánal való sajtok nõ 43 [UtI]. *1843:* Mindezen urakat, hogy valahára ezen helyeken, melyek különben sem feküsznek a közigazgatásnak keze ügyében, a közcsendesség helyreállíttathassék és jövendőre fenntarthassék, szükségképpen ki kellene a zalatnai királyi uradalomnak köréből tiltani [VKp 123]. *1847:* Hát arról mit tud a tanú … hogy Varga Kata mi úton és módon került a zalatnai kincstári uradalomhoz tartozó helységekbe … ? | Varga Katalin … Brádra jött, és ott találkozott bizonyos bucsumi emberekkel, kiknek neveit nem mondotta meg, s azok elbeszélvén nékije, hogy Bucsum, Kerpenyes és Abrudfalva nevezetű három helységeknek a zalatnai kincstári uradalommal az úrbéri szolgálat aránt perek volna [VKp 206, 240–1].

5. Zalatnára vivő/menő; care duce la Zalatna; nach Zalatna führend. **Hn.** *1764/1786:* az Zalathnai ut [Sárd AF; EHA].

6. Zalatnán tenyésztett; care a fost crescut la Zalatna; in Zalatna gezüchtet. *1685:* Anno 1685 Die 14 Augusti adtam Almási Ur(am) kezébenn … Zalaknai Báránt no 326 Zalaknai Berbecset no 25 [Törzs.].

zálhai a Zálha (SzD) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zálha/Zalha; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zálha: Zálhán lakó; din/care locuieşte în Zálha; in Zálha wohnend/wohnhaft. *1775/1802:* Zalhai Lakos Cometaneusak [BSz; JHb LXVII/3. 72].

zálog 1. *jog* a kölcsön biztosítékául a hitelezőnek büntetésként átadott vagyontárgy, kézizálog; amanet, gaj; Pfand. *1558:* Zent Jstwan Napyan az zalagbol Attam Janos deaknak f 1 [Kv; Szám. 1/V]. *1572:* Eztis vegeztek eo k. varosswl hogy Byro vram Ez leowendeo Zerdan megh kyaltassa Az Mostany zalagokat az kye Megh valchyak, Mert harmad eztennap ely leowen ely agyak Mint zinten az Regy zalgokat (!) [Kv; TanJk V/3. 59b]. *1583:* Valakit az Ket Ceh Mester βalogert kuldene es el nem Menne az engedetlensegert d 25 buntessek [Kv; MészCLev.]. *1590:* en mo(n)da(m) en nem tudom ha adhatok vagy nem, mert zegeny vagiok vegre monda nam nem hizz Emberseget benne(m), Jm zalagott kwldeok, azomba, az felesegeteol oda kwlde az zoknyatt, az Vtan nem teolt ket ora benne az Byrora Jeouenek à dwlok [UszT]. *1596:* Vagion negy zalagh arany gyewrew es egy hitwa(n) ezewst keosseontyew zalagh in f 22 d 50. ezis az gyermek rezere jutot [Kv; RDL I. 65]. *1602:* kerem eöreög Vramat Bogati Andrast az en szerelmes Vramnak Bogati Janosnak edes Attiat az Jstenere adassa el[a] es fizessen megh azoknak az arabol az … szolgaknak szolgaloknak … annak az szalagia eöreög Vramnal Attiamnal Bogati Andrasnal vagion [Márkod MT; BálLt 93 Varadi Zsuzsánna végr. – [a]A pártaövet]. *1616:* az zalogot eleo tartozyk ide allithny az Zekbe [HSzj *tönk* al.]. *1619:* eő ke(gye)lme mw tôrekedeswnkre el ueue az zalagot [Petek U; Hr 1/2]. *1633:* Szalay Geörgy … en töllem ker vala szalagiara egynehany forintott, enis adek szalagnelkulis miuell eőis engemett megh hitt vala engemet (!) az fak dolgaba(n)[a] [Mv; MvLt 290. 117b. – [a]Adott kölcsön zálog nélkül épületfát]. *1665:* Vagyon az B: Céhnek égy kis arany Gyüreje … Vagyon égy arany gyürü Nyilas Martonné zállaga [Kv; SzCLev.]. *1771:* Zállaggal kénálta két versennis a' béhajtokot [Vadad MT; VK]. *1840:* Popa Iuon Tomé Alexa Nutz Vaszilia taxajukba bé fizettek 64 Rft 23 xf (!) zálagot hoztak egy glugát 3 Rf 10 xb(an) elmarad még azon évre 1 Rf 35 xf [Torockó; Bosla Bosla Ferenc nyil.].

Szk: *~ba ad. 1745:* két fatense Mólnár Tódor(na)k is subinferallya; hogy ők ez jelen valo fejszét és nem mást láttak Mólnár Tódor által zálogban adni [Torda; TJkT II. 50]. *1768:* Kéntelenitettem … háram forintakba Zálagba adni [O.sályi KK; Berz. 3. 7. C. 7] * *~ba elvesz. 1847:* Ennek előtte két évvel kimenvén az erdőre, ottan valami erdőpraevaricatorokra tanált, kik közül is négyektől négy fejszét zálogba elvett, s aznap östvére szállásba egy Czándru Dumitru nevű emberhez lemenve, a fejszéket is magával elvitte [VKp 186] * *~ban elvisz. 1750:* egy puskáját zálogban el vitte, es mindeddig is eltartotta [Told. 3] * *~ban hagy. 1721:* mostan hagyott Ullyhellyi Gabor Deak Zalogban egj Rubintos aranj gyűrűt [Kv; ÖCJk]. *1761:* egy Olane Aszsz(onn)y ember ott

mulatván, pénzül meg nem fizethette az bor árát, hanem egy kendőt, és párna hajat hagyott zalogb(an) erette [Torda; TJkT V. 46] * *~ban van. 1587:* Vagyon zalagba Egy Eoreg Aranyas Regi dombos Partha vw … Tezen … f. 17 [Kv; KvLt Vegyes ir. I/2. 6]. *1627:* Egy szép smaragdos gwrw, az Kastelliaban 4 Rubint vagio(n) zállagban tt f. 25. d. [Kv; RDL I. 132] * *~ba tesz. 1770:* az En drága Portékaimat zállogban tettem s el kotya vetyézték [Bikfva Hsz; HSzjP] * *~ba vet. 1568:* Veronica szasz Janosne iur(ata) fassa e(st), Ennekem veteth vala szalogba Egy ontalat, 40 penzbe [Kv; TJk III/1. 231] * *~ba vetett. 1570:* Zegedy Georgy Azt vallia hogy vgy Emlekezyk Rea hogi Mykor fodor Istwan Birosagaban, Takacz Janos Es biro myhal perlenek volt, Az Theorweny … Az Anyay harmadot penigh Igh hatta volt hogy az 15 fl melliet az Byzonsagul Beh hozot volt hogy biro Myhal az Eomagayaebol fyzette volna valamy zalogba vetet poharnak Meg valtasaert azt eleosser ky twggyak neky beleole [Kv; TJk III/2. 162a]. *1605:* Nemes Janosne es az fia Nemes Andras teonek arrais feleletet, hogy … eo kegme(ne)k Varadi Janosnak zalagba uetet iozagban eo kegmet, mind maradekyt, mindenek ellen, megh oltalmazzak [Déva; JHb XXXVI/21] * *~ba vettetett. 1778:* Szebenben Zállogban vettetett Schunkjaimot váltotta ki ő Nga [Nsz; JHb XXXV/62] * *~ból kivesz. 1807:* modunk mostan nem lévén, hogy kész pénzül vegyük ki obligatoriankat à zálogbol, tehát ezen obligatoriankal aztat fel tserèltük [Kv; Somb. II] * *~ját veszi. 1570:* kwltek ket Mestert hogy zalagyat vegyek, azt sem adot [Kv; TJk III/2]. *1684:* ã melly Contumax ember a' Pap bérit meg ne(m) adgya, azon falubéli egyház fiak … meg zálogolvá(n) ã zalogot Preadikator keziben adgyák, de sok hellye(n) magokis, néholt az egyház fiak mind ã megyével edgyütt olly contumaxok hogy sem meg ne(m) büntetik à contumaxot sem zalogjat nem veszik … visita(tio)nak idején az ollya(n) Szo fogadatla(n) égy ház fiának ki zálagját ne(m) akarta venni s meg nem akarta büntetni a contumax Pap bert meg nem ado embert, tehát az ollyan egyház fiunn … vegye(n) Zálagot [MMatr. 4]. *1770:* mikor szep szoval kértek, vagy hajtottak szolgalatra ha Lehetet el mentünk ha nem Lehetet el marat de Senki Zállagunkot nem Vette érétte [A.várca Sz; IB] * *~ját veteti. 1582:* Miert hog a' Ghywlés eleotteunk wagon … Az Zallasok dolgarol wegeztek eó keglmek, hiuassak eo kmek a Capitanokat, es Azok haggiak meg a' tizedeseknek, hogy minden ember zallast Aggion hazanal, Akinek el lariak hazat, es senki el Ne theoreollie az Irast hazarol Walaki penig el theorly es ez ellen Reluctal biro hirenelkwl, tiz forintara (!) zalagiat vetesse eo kglme [Kv; TanJk V/3. 253b] * *~on elvesz. 1614:* zalogon wotte volt el egy feyzeyth [HSzj *fejsze* al.] * *~on van. 1507:* vala Nalam zalagon Eg torot serlege melben <vagyon> harom Nehezek hyan ket gyra tyzen het forint [NylrK VI, 187 Cheh Istwan végr.] * *~on vétet. 1573:* Kis Antal hity vtan azt vallia hogi … Eotet Hennig Idezy Barat Istwan eleybe otth addeg perel vele hogi eo hertelensegebe Mongia azt Neky tahat hamissanis ely venned az en feoldemet, Mely zoert Zek teoresen hatta volt az biro, es zalogat vetety erte [Kv; TJk III/3. 186]. *1592:* Valamely Zaz ember penigh, ez eztendei Adayabeli restantiaiat ez oraig valo adojawal eggywt eppen ez leoweo vosarnapigh be nem hozna, tahat mingyarast ket annyn maraggion, zalagat vetessek [Kv; TanJk I/1. 183] * *~ot ad. 1665/1754:* Ha ki büntetésben esik s pénze nintsen, adjon annyi érő zálagot [Kv; ACArt. 15]. *1675:* Az zálogadásba némely tisztek akadályoskodnak … úgy teszik ugyan fel, hogy a fejedelemnek reversalist adtak s hogy hogy leszen, hogy a töröknek is zálogot adjunk; ha pedig nem adunk, bizony most odaleszünk [TML VII, 117 Vesselényi Pál, Kende Gábor, Kubinyi László Teleki Mihályhoz]. *1800:* a' kik Zálagot nem adta(na)k, sem a' belsö emberekhez egyezni el nem mente(ne)k, és az eskütre s Egyhaz fiura támadtak illetlen szokkal illetvén, őket meg kövessék s fel fogadják, hogy többé ollyat nem fognak tselekedni [M.bikal K; RAk 84] * *~ot hozat. 1599:* Kerik eó kgmet biro vramatt zeretettel, azoknak regestümit neweket fel kerestetwen, akik ennek eleotte bardokat le teottek volt, es mostan vyonnagh magoktol fel veottek, hogy affele mezarosoknak eo kgme biro vram singilatim eotwen forintara zalagat hozassa varos zamara [Kv; TanJk I/1. 347] * *~ot letesz. 1631:* az szallagot le tóttvk az Attyok fiajnak [SLt BC. 22] * *~ot vehet. 1761:* az itt valo Gornyikok in facto találván Zálagat nem vehetek tölle sőt majd halálra verte őket a' Dsudgya [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.] * *~ot vesz. 1589:* az Varas kuldeott vala haza az adoertt azt Jzene hogy eo ne(m) ad, de ha zalagott veznek eo eleybe nem all [Szu; UszT]. *1783:* Kömives alias Bandi Miskat … meg fogok mint hogj tüzi fât vág vala … de sok könyörgésére Karácson Szombattja lévén el bocsáttok magát, Zálagot vévén tölle fejszéjét és övedzö Szíjját [Kissáros KK; JHb XX/8. 13]. *1847:* Jelen lévén egy versen, midőn a templom előtt a népnek azt a parancsot adta ki, hogy ha vagy egy erdőgornyik valakitől zálogot akarna venni, azt üssék fóbe azonnal [VKp 187] * *~ot vetet. 1573:* Agoston Balint Azt vallia hogi … Kis Antalt … Ez Mondasert az biro 10 giran Maraztia Es zalagat vetetty erte [Kv; TJk III/3. 188] * *veszteg álló ~. 1653/1655:* ez is izgatta Csepreghi Uramat, hogy Creditorinak pènzt küldhessen, es igy kellet vesztegh alhato zàlaggal az aranyokat ki vàltanni [Kv; CartTr II, 873 „Gasp. Veres Marti past. eccl orth." kezével].

2. kölcsön/hitel biztosítékául a hitelezőnek lekötött/adott ingatlan, jelzálog, az ősiség hatályossága idején az adás-vétel módozata is; ipotecă; Pfand. *1503:* Varga Balyntnak egy zanto folde zalagban nallam p(ro) fls. 3 | Danit Andras folde nala(m) zalogban p(ro) fls 7 [Szentlélek Hsz; MNy LX, 105]. *1600:* eöis Zalogo(n) neki aggia … egy feöldit, melliet biria mi(n)d addigh mygh wagy eö magha wagy az fiay megh walthattiak [UszT 15/4 Balas Miklosne Duruttia Betle(n)falui vall.]. *1625:* egj darab szena fwve volt Dombi Balasnak eo nalla azt az szena fwvet szalagjaval egjetemben megh senkeli Dombi Balasnak [Ikafva Hsz; HSzjP]. *1677:* Hogy örökárron, a' Nemességen kivül, hadban szolgálo Vitézlö rend földét és örökségét semmiképpen el ne adhassa, hanem csak Zálagban, annak valoráig, a'kik penig adnák vagy vennék, azok ellen az elébbi poena és processus maradgyon, ugy mint öt száz forint [AC 154–5]. *1740:* Constál az, hogj a praetensiob(an) lévö szántó föld Zálogb(an) légjen az I. ő kglménél, és örökösse az Anak [Dés; Jk 324b]. *1805:* Első meg határozando kérdésnek láttzott hogy midön az Al peresek directus elei között … a' Fellperesek állatása szerént ezen Tóó-Hellynek Zállogb(an) léte meg esmértetett annak ellenére az örökösittés bizonyittására bé adott elébbeni Contractusok fel vétethetneké [Ne; DobLev. IV/887. 3a].

Szk: *~ba ad. 1503:* Nagy Mathe az oroknek egy darabyat Zalagba Atta neke(m) p(ro) fls. 3 osps 44 [Szentlélek Hsz; MNy LX, 105]. *1588:* ada fratai miklos … zalagban … Botthazi tellies rez Jozagatt ki Coloswarmegieben wagion [M.fráta K; SLt J. 31]. *1617:* ada Za(lo)ghban … egj feoldet … ugj hogj ualamikor megh valttia [Ilencfva MT; DE. 2.

XVIII. B]. *1688:* kénszerittetvén az Felesege az nagy ado mia adta Zálágban egy darab kaszálo hellyit [Bodok Hsz; BLt]. *1832:* hoszszas perlődés után Molnár Josef ... nyervén ... egy darabotska (!) Szöllőttis ... Zállogban adta ... Biro Péternek [Szentimre MT; BalLev.] * *~ba adatik. 1820:* Midön 1694ben Zállogban adatott nevezetesen Szárazpatak, azon Contractus ki van téve, hogy Szánto Mihály Jobbagy adodott által maga Colonicalis Sessiojaval, s ahoz tartozo ado pertinentiakkal, ugy két Fiaival [Mv; Borb. II Mátyás Sámuel ügyv. lev., csak az aláírás sk] * *~ba adott. 1837:* minek utánna Sigmond Miklos Uram, és Felesége a' fenn Specificált Summátt Ezüst pénzűl le olvasták volna és azt Nemes Kontz Mojses Uram maga ... előttünk léválta volna ... Vállala magára, és Törvényes Successoraira, hogy a Zállogban adatt Földnek a Terminált időkig leéndő Békessége birásában az Emptorokatt, és Törvényes posteritassait meg tarttya [Asz; Borb. I Fogarasi Huszti István ns Sinfva hites not. kezével] * *~ba elvett* biztosítékul visszatartott. *1847:* erdőgornyik Bárb Kángyin beszélette nékem, hogy Varga Katalin Kolda Sándor és Kolda Todorral, amidön ő otthon nem volt, házához ment, s az embereknek nála az erdővágásért zálogba elvett fejszéjeket erőhatalommal elvette [VKp 272] * *~ba hány. 1616:* mely summa pinznek megh Serzisire kinseritetet w Naga iosagatis zallagban hanni [Szentbenedek SzD; Ks 20]. *1723/1799:* Nagy János Sexex debilis, majd minden szánto Földeit zálogba hánta [KK; EMLt Conscr. 229]. *1775:* Ezen Szánto és Kaszalo földekét ... tobbire Zálogba hanyta volt [Lókod U; Mk] * *~ba köt. 1600:* Feies Janosne ... Ezt Valya ... Az Törözkoiaknak egiknek kötötte uolt az hazat szalogban Razmani Pal fr. 100 [Kv; TJk VI/16. 381a] * *~ban bír. 1640:* Boer Thamasne bir ez faluban zaloghban ket haz heliet meliről mind az altal az puszta hazak consignatio szerint seriebennis vagion emlekezet [Fog.; UF I, 754]. *1769:* az utrizált erdőhöz közelis kivált amelly szomszedcságában volna éppen nem bir Barótzi Uram, hanem tavolyatskán tölle a Bagyoni Sandor Uram részét birja ő kglme zálogban, melly a Béldi részből szakadott ki [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/53]. *1842:* Vagyon egy fél Szekér szénát termő Kaszálo hely, mellyet ... tizenhárom Rhforintokat superaddalva – őszvesen 27. Rhforintokban – Zállogban bir mostan Tekintetes Gyarmathi Sándor Ur [Szászrégen; DE 2] * *~ban biratik. 1815:* lévén az Exponens Urnak itten Mbándon[a] még néhai Ipyáról ... maradott egy belső fél telke, mely ... Zállogban biratott [DobLev. V/986. – [a]MT] *1663:* En Tompa Ianos ... nemü nemü nagy szüksigemnek el Tavoztatasaert kölletet egy darab Erdőmet Zalogban el adnom [Tompaháza AF; RLt I]. *1824:* az több több ebből származhato következéseket fontolora vévén meg határaztuk ... kedves Férjemmel edgyüt, hogy ... Mező Bodoni rész Joszágunkat Zálogban el adgyuk [Mezőbodon TA; Ks 89] * *~ban elvesz. 1597:* az Beökös hada vtan vettek el zalagban az Jozagot [Kozárvár/Néma SzD; SLt BC. 6 Zadorlaky Gjiörgynch (60) ns vall.] * *~ban hagy. 1711/1792:* az Joszágat Etzken Moyses Uram Etzken András Uramnak hadta volt zálagban pro Flor 46 [Dálnok Hsz; BLev. Transs. 27–8] * *~ban lévő. 1705:* Andrásiné asszonyom is pedig mentegeté magát, hogy az én Apor uramnál zálogban lévő jószágomat azért kérte volt meg Rákóczi uramtól, hogy inkább el ne pusztuljon és gondját viselje [WIN I, 645]. *1824:* Köteledzem Magamat, én Özvegy G. Petki loseffné, Áts Ersébeth ... arra hogy ha akkor, az mikor az Nállam Zálagban lévő Joszág ki váltodnék, és meg eresztetnék, akkor én vagy Következőim, tartozom vagy tartoznak, az el adatt M. Bodoni Joszágat ... az fennebb emlitett Zálog summa, és Jovitási árrak le tétele mellett, által és viszszá adni [Mezőbodon TA; Ks 89] * *~ban van. 1548:* ezek mynd en nalam zalogba vadnak [HSzj *zálog* al.]. *1641:* egj réth egj Rokával berlet sűuegb(en) uagio(n) zálogban [Györgytelke Sz; GyK X. 30/8]. *1709 k.:* Vagyon ... egy hold föld nyolcz forintban zálogba(n) Bancsi Miklós vérségére [Szentmiklós MT; MMAtr. 58]. *1832:* a Kis Sarbaliva[a] edgyüt van Zalogba [Kissolymos U; Márkos lev. – [a]Földdel] * *~ba tesz. 1802:* én kész vagyok ... más távulabb lévő Joszágomat Zálogba tenni [Dés; Ks 34. I. 10 Kornis Zsigmond lev.]. *1839:* En alabb meg irt Lelkem ösmeretem szerent ... kentelen voltam egy darab Földemet Zalogba tenni [A.szőcs SzD; BetLt 5] * *~ba tétetik. 1842:* ezek a' Köz Szűlék által 14 Rhforintokban ... zállogba tétettek vala [Szászrégen MT; DE 2] * *~ba vehet. 1746:* Instalván Kertész al(ia)s Szappanyos János à Ns Tanátsnak meg nyomorodott állapottjárol, mellyis Sok szerentsétlensége miatt esett rajta; és Sok adosságban esett ... Meg tekintvén azért njomorodott állapottját ... zálogba veheti[a] [Torda; TJkT III. 17–8. – [a]A házat] * *~ba vesz. 1558:* Budai gergel ky hazban lakyk Ew maga vetthe volt zalogba Atyawal Egyetembe [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/39]. *1659:* És uön mieföttünk Bereczki Istvan egi holt szántoföldet szálogban [Bere MT; MvLt 45 Bereczki It Pál Sándor kijegyzése]. *1796:* a mint praetendáltatik, ezen Erdöket az Elekesi Határban ... vette volna Zállogban Hajdoni Josika Moses ur Borbereki Dániel urtól [T; JHbT XXVIII/56] * *~ba vet. 1580:* en azt mondam ... ir te magad egy lewelet neky miklosvaran nam vadnak Jobagid vesd azt zalogba neky [Miklósvár Hsz; HszjP forro kalara Azzoni nehai vjtezleo Illiessy Kozmane Nagj beoleoni vall.]. *1614:* Demjen Peter (jb) Dosa Andras(na)k 2 ftba vetette zalogba az hazat maga budosik [Makfva MT; BethU 69]. *1736:* én bizanyas és Ell kerülhetetlen szükségeimtől viseltetvén ... vetettem volt Zálogban ... Kis Keréki egész portiomat [Pókafva KK; JHb XXVI/45]. *1817:* Vas Pál ... Zálogba vete ... egy darab kaszálo hellyit [Bözöd U; Borb II Nagy Gyorgy ns ember kezével] * *~ba vetett. 1740:* Buha Avrám zálogb(a) vetett sessioja utá(n) lehetnek több örökségek is, de ... már magok az incolák sem tudják discernálni és ki adni [Runk TA; Ks 89 Inv. 55] * *~ba vett. 1807:* Ha valami Szorultságbol a meg határozott 10. Esztendő alatt az Emptor Ur a most Zálogban vett Joszágot el akarná adni, addig másnak ne adhassa mig a Venditor Urat meg Nem kinálja vélle [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906] * *~ba vettetés. 1778:* az Sárfalvi Jobbágyok felöll, eo Nga azt praetendallya, hogy az Joszág Zállagban valo vettetése után Jobbágyositották megh öket [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz] * *~ba vettetik. 1681/1748:* ennek fele a kis pad felöl Fazakas András Attyától vettetett zálogb(an) [Balázsfva AF; EHA]. *1700:* (A) Desi Portio zalagban vettetet volt az job Annyoktol két száz tiz forintokban [Dés; Hr 7/5] * *~ba vevő. 1837:* A Czél arányos hasznos, Szükséges külső vagy belső gazdasági önkényes szabados épitményekben, és elkerülhetetlen jovittásokban, a zállogba vevő Urat gátolni, és korlátozni nem akarván, ez oly formán engedtetik meg: hogy azoknak érté-

ke … a ki válto által fordittassék meg [Dés; BetLt 5] * *~ból kivált. 1803:* Az Adámosi Rakosianum jus jószágotskát zalogbol ki kelletvén … váltani [Kv; Pk 7] * *~jába tart. 1841:* a Sütö kementze pitrostol az enyim … én … az elsö Házat pitrostol Telkestöl zálogjába tartom [Dés; DLt 516] * *~jára (által)ad. 1670:* Ittem adtam zálagára ökigyelmének f. 1 d. 12 [Kv; KvE 209 LJ]. *1696:* ada … egy darab Széna fűvet Zálagjára … tali conditione, hogy mikor az meg irt Széna fünek az zalagját leteheti … pénzit meg adván tartozzék ki bocsáttani [BLt 3]. *1773:* N: Ertsei Groff Toldalagi Urakbol … Ölvedi uraimek(na)k cserében által adatt Sessiojak, mellyet … Mate Boldisár ur(am) álatal adatt Zállagjára [DobLev. II/448. 1a Kerestelly Peter szb kezével]. *1815:* Az Elekesi Sárközi részről környül állásasabban kivántam sogor Urat tudosittani, nékem az a gondolatam, hogy ha sogor Uramnak ugy tetszik akár Arendába akár Zállogjára által adam [Asszonynépe AF; DobLev. V/975 Borbereki Josef sógorához Dobolyi Zsigmondhoz] * *~jára bír. 1765:* a Néhai Szt Péteri Papne ezen Halmokon alöl a Botfalviaktol[a] Zallagjara birta azon Hellyet akkor tudom hogy a Hatarok különböztetése vèget fűzfakot ülttetett innen a vidomback vizètol fogva keresztul az alte grabenig [BrALt Binder Pál kijegyzése. – [a]Barcasztpéter és Botfalu (Br) egymással tőszomszédos település]. *1837:* Gábor Mezeje szélyében hazulfelöl a Wizieké szélyében, a Szabó János és Wizi Márton amelyet zálogjára birnak, megaszalt bükkfák a tilalmas bükkben találtattak 18, tizennyole [Jenöfva Cs; RSzF 119] * *~jára vásárol. 1761:* zálagjára földet ne vásárallya(na)k [TSb 10 Pókai Sárosi Zsigmond Torda m. assessor kezével] * *~jára vet. 1821:* Fodor Irimia … kénteleníttetett … bizonyos Kaszállo darabotskákat … Zállogjára vetni [Szökefva KK; Kp II. 117] * *~on áll. 1545:* En Sombory Janos vallom Ez lewelnek zeribe hogy En az en atyamffyanak Sombory Mihalynak Somborbely es az dalbely rezt az ky nalam tewle zalogon aloth keth zaz forinterth ma zent matyas bewytin en ew neky megbochatam azon keth zaz forinterth az kiben nalam zalogon volth [Zsombor K; MNy XL, 137] * *~on (által)ad. 1569:* az en tulaydon örökseghemhez valo zanto földet attam vala zalogon [HSzj *szántóföld* al.]. *1607:* Azt ne(m) tudo(m) sem hallotta(m) hogy Benedek Janosne atta volna[a] sem zalogo(n) sem eörekere [UszT 20/63 Catherina Relicta quondam nobilis Thomę Antalfi de Kobatfalúa vall. – [a]Az örökséget]. *1838:* megnevezet Szánto Földet által adá … Csont Sigmondnak zállagon 5 porgoláti Haszon elvételéig [Kendő MT; KelM] * *~on bír. 1613:* Tudom azt, hogj Rethi Istva(n) Ur az Kóver Istva(n) Joszagat, valamit bir mind zalagon biria [A.torja Hsz; HSzjP Borb. I Czinpa Istvan Deak (50) ns kezével]. *1738:* ezt az jószágot melyben tik laktok 12-két forintokért birjuk zállagon [Szentlélek Hsz; Catharina Zernyesti Nicolai Lib. Consors de Kantafalva (25) vall]. *1827:* birják Kegyelmetek az Exponenseknek egy darab Szánto Földiket Zálogon [Albis Hsz; BLev.] * *~on elad. 1606:* Ez meg neuezet hazat örökségöt … meg kiuaniuk … tudomant tezwnk hogi ez mellet az kit el vrasitotal, hogi örök arron uagi zalagon el (!) attad azt kivaniuk hogy azt meg hozd azt östöl marat mellę [UszT 20/23] * *~on eladhat. 1637:* hogj az az (!) peres földeket se vetesre es zalogonis el ne adhassam ennekem ketelenseg tartotta, hogy el adgiam [HSzj *tűzzel-hízzal tart* al.] * *~on van. 1585:* Lengielffalwi Janchio Janos loffew ezt feleli … ha walakinek keozzewletek en Jobbagimnak zalaghon feolde wagio(n) keg(yelmete)kwel lofferteknel, tahat ha megh adhattia Jobbagio(m) awagy en maghamis az zalaghiat, megh ereszszeteok az feoldet [U; UszT]. *1606:* hogy ha kj boczatta volna kezebeól azt az földet holot zaloganis volt [UszT 20/284 Michael Lakatos de Varallja pp vall.]. *1698:* egy darab földem vagion Zallagon [Csatószeg Cs; CsALt F. 27. I/44] * *~on vesz. 1641:* az mint ennek elötte valo üdöben veőt volt Rethy Jstua(n) Vram eő kgme Zalagon, Benkeő Gaspartol … egy resz szena fűvet [A.torja Hsz; Borb. I]. *1719:* vettem Zallagon … A szent egjhaz dombjan Koács Matetol egj darabot f 20, meljért leváltam magamra az Eclesia adossagat [Imecsfva Hsz; Borb. I] * *~on vet. 1539:* Somboron az vambely rezyeth Sombory benedek vetthe zalogon az ew atyafyanak Sombory Myhalnak hwzon hath forynthba [M.zsombor K; MNy XL, 136–7]. *1540:* En Ba(n)fi Gaspar nagj faluy az en Batiaimtűl Banfi lazlottul es Miklostul neminemw nagj szwkseges dolgaimert kertem harom szaz forintott kyert az Valazutj es Bonzidabelj rezemet wetettem szalagon [Sebesvár K; MNy XXXV, 55]. *1604:* En wgi Ertötem hogi wgi Engette kezebe lukaczi wram Zekel görgynek hogi Zalagon wesse, walahol pinzt kerien rea [UszT 18/167 Nagy Mate Kecziety pp vall] * *~ot visszaereszt. 1830:* mivel Jövendőbe Ugar alá jönnek[a] mig a gyakron tisztelt Ur Aszszony két Esztendei termést azokrol el nem vészen, addig ki ne válthassák, meg lévén pedig az, köteles légyén a le téendőknek le tétele mellett mint Zállagot viszszá ereszteni, birtokábol a tulajdonosoknak [Szentbenedek AF; DobLev. V/1159. 1b–2a. – [a]A zálogba vett földek] * *~ra ad. 1649:* pénzt adtunk zálagra [Mv; EM XVIII, 404] * *~ra kiad. 1744:* Az Uram ő kglme ütögette meg Moldován Kratsont, mert Zálogra ki nem atta a' borjainkat [Szentegyed SzD; WassLt Cath. Janosi Francisci Eltető conj. (30) ns vall.] * *derék ~* (maga a) zálogösszeg. *1636:* az mivel iob lenne tartozek szabo Janos Uram uagi maradekja le tenni uagi Jstuan Vramnak az derek zalaggal edgiut [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/20]

3. vkiért/vmiért vállalt kezesség biztosításául átadott vagyontárgy; amanet/gaj dat de un garant; Pfand als Garantie. *1542:* az rabok el bochathassa feloles wzenth wolth azonywmnak, hog el bochathatna; arra ezt wzene azonywm: azoknak elbochathasa, jol erthy ew k. hog en thwlem nem leheth, merth ennekem nag draga zalogom wagon ezekerth [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy lev.].

4. lekötött vagyontárgy ellenében felvett összeg; sumă de bani încasată la ipotecarea unui bun imobil; Geldsumme, die gegen einen Pfand aufgenommen wurde. *1715:* más 12 vekas fold(ne)k az zalogját le tötte Kovacs Márton fianok Gyurkanak [Nagylak AF; DobLev. I/89]. *1724:* kelletet sietve … menem, hogy Borgai nyomoru Portiocskam Zalogjaban még restalo hatszáz magyar forintokat … meg vigyem [Bethlensztmiklós KK; Ks 95 Bethlen József lev.].

Szk: *~ba vet. 1655:* az mely pénzt vetettem zálogban Ozdi Thamáshoz ki váltom tölle … az mint reá emlekezem ada az Oláhnak Szavaj f. 75 azzal váltá ki az pènzt Ozdi Thamástol [Kv; ChartTr II. Mich. Liter(ati) alias Kis].

5. szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: *~on megvásárol* (vérrokonság/szomszédság jogán) birtokot/örökséget magához vált/visszavesz; a (răs)cumpăra un bun imobil ipotecat; Feldstück/Erbe zurückkaufen. *1801:* én voltaképpen meg nem tudhatom, hogy a … Vadasdi Jószágot az Edes Atyánk Zállogonn vagy örökére vásárolta volt meg s mennyi pénzel [Havad MT; Told. 21] * *~ot megvált* zálogba vetett/zálogként lefoglalt ingóságot/állatot kivált/magának meg/visszaszerez; a răscumpăra un bun mobil/un animal dat cuiva ca zălog/gaj; Pfand wiederbekommen. *1570:* Bez-

tercey Gërgh hithy zerent vallya, hogy Menth volt egykorba valamy dolgayert Eotthwes Adoryannehoz ... Es Illyen Modon kezd zolny Eotthwes Adoryanne Vichey Janosnak, K. valtana megh az zalagot ky Nalam vagion [Kv; TJk III/2. 204] * *vminek a ~ját felveszi* zálogpénzt át/visszavesz; a prelua/a lua înapoi suma de bani ce reprezintă contravaloarea imobilului ipotecat; Pfandgeld zurücknehmen. *1599:* Palffi Isthwan ... az feöldet beöcheöiwel kewanta, mierthogy az zalagiat fel weötte wolt, es ez keözbe mas kezebe bochatotta [UszT 15/193]. *1714:* Mi ... el menvén Szász Város Székben Romosz nevű faluba(n) az hűtős Folnagj házához ... azon Folnagyot, Polgarokat, es Lakosokat közönségesen admoneáltuk, hogj az váltok zàlogban lévő Gyalmári darab határnak zallagját vegyék fel [H; BK ad nro. 431]. *1794:* tessék az Ur(na)k mind azon nevezett Jószágok Zálogját fel vevén, tőstént vel intra quindenam ki botsáttani, és az Exponensnek remittálni [Mv; MbK XII/100] * *vminek a ~ját leteszi* (óvadékul/biztosítékul) vhol/vkinél pénzt/terméket letétbe helyez; a pune ceva ca amanet la cineva; Geld/Sachen deponieren. *1590:* Azert az megh newezett hazat eóreksegeth ... en megh vettem és eórek arron kinek az arrat meghis adtam az keóryl az szalagh keóril, mert te neked S. Kiralio(n) semmi igassagod egjeb ninchen, hane(m) penzed vtan, az teóbbinekis le teszem a' zalagiat a' kit birz [UszT]. *1683 k.:* Wagyon Egy Puszta Telek szánto Földivel etc. mellyet böcsűllőttenek vagy Tőrvény után (!) Foglaltanak el addegh migh Zalagiat le nem Teszik [Szeg Sz; SzVJk 136]. *1785:* mind a szántás árát, mind a zálagját letévén, tartozik az inctus leválni és az actionált földeket remittálni, törvényesen megítéltetett [Árkos Hsz; RSzF 253] * *vminek a ~jával megkínál* (zálogváltság/kármegváltás fejében) az elzálogosított tárgy/jószág ellenértékét felkínálja; a oferi cuiva contravaloarea unui obiect amanetat/unui imobil ipotecat; jemandem Geld für den Pfand anbieten. *1598:* tiltotta(m) wolt meg Attjamtol maratt haszűnk ... kinek az zallagiawal meges kenaltam mindenikett [UszT 11/109]. *1722:* az fōldnek zálagjával meg kenálám [Rákos TA; Borb.]. *1764:* Kereszturfi széki Sz. Miklosi Tiboldi Andrásné Balási Annok Aszszony adván mű kezűnkb(en) egy Instrűctiot és egy pecsetet e vegre hogy mennenk el ... az Lázár Gergely uram Nemes lako Házához és ő kegyelmet kenaljuk meg egy csomo penzel ugj mint az Gat retibeli Kis tanorok(na)k zallagjaval [Sf] * *vminek a ~jával megkínáltat* (zálogváltság/kármegváltás fejében) az elzálogosított tárgy/jószág ellenértékét felkináltatatja; a oferi prin cineva contravaloarea unui obiect amanetat/unui imobil ipotecat; Geld für den Pfand anbieten lassen. *1768:* Magyarosi Béniamin Uram Felesége ... Szánto Drusiána Asszony ... meg kináltatta ... édes Annyának, kglmed keze alatt ... Asszonnépén lévő Zálogos Titulus alatt lévő ... Portio<jának> zálágjával [Fejér m.; DobLev. II/405].

6. biztosítékul vissza/fogva tartott személy; persoană reţinută (undeva) ca ostatic/gaj; Person, die als Geisel gehalten wird. *1657:* Seregéből kijüvén az alajbég, párducbőrösön, deli katonaszerszámban és öltöztetett jó lován, kérdé: Hol vagyon, s melyik az az úr, ki én helyettem zálag lészen? [KemÖn. 180]. *1659:* Ugyan annyira volt az dolog, hogy teret tara ki kellett menni az vicji kapitánnak s Rácz Jánosnak, Sztepán Ferencznek. Ezek kimentenek zálognak s az török is zálogot adtak be [TML I, 450 Pekri Zsófia Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ba adja magát. 1614:* Falka Jstua(n), rabsagbol ualo Zabaditasert Gaspar Balintnak Zalogba atta magat [Bikfva Hsz; BethU 232] * *~ban hagy. 1662:* hogy öccsét vagy maga fiát avégett nálok zálogban hagyná, hogy ha kívánni kezdenék,[a] azt bár mindjárt megöletnék [SKr 506. – [a]Váradot] * *~ba odamarad. 1753/1781:* Josika Imre ur eő Nagysága a Mostoha fiát ijeszgette, hogy a Császár Bétsben hivattya, unszolta is hogy mennyen el, de Kun Miklós Vr félvén Bétstől, hogy ha odamégyen Zálagban oda marad, Josika Imre urat mint mostoha attyát consulalta, hogy valamiképpen azon Bétsbe valo meneteltől mentse meg [Kisalmás H; JHb LXXI/3. 305] * *~ba veti magát. 1615:* Pete Mathias es Peter Janos Derzeyek ... mentenek uolt az földés vrokhoz, hogy valamy segitséggél legye(n) nekiek, mert zegeny allapattal uoltanak, s mond az vrok, en nem adhatok, hane(m) inkab egy ideigh hergyetek (!) ualahol, az migh magatokat megh ualthattiatok, en el leszek addigh zolgalatotok nelkül, es ügy üettek uala magokatt zalogban Teke Ferencz Vramnak es az utan az fiay Pete Marto(n) s Pete Mihaly megh ualtak magokat Teke Ferencz Vramtol [Törzs.] * *~nak küld. 1704:* Fehérvár alatt nem volt több kuruc lovas és gyalog tizenkét zászlónál, de Száva uram nem engedett lőni is nekik, hanem jó idejében küldvén zálognak a szász gyalogok kapitányát, a kurucokat bébocsátották, megnyitván a kapukat nekik [WIN I, 80] * *~on adja magát. 1614:* Pados Mihalj (lib) Matius Janosnak zalago(n) atta magat pro f 4 [Szentlélek Hsz; BethU 315] * *~on veti magát. 1614:* Antal Marto(n) magat Incze Balas(na)k vette zaloga(n) penzert meddig megh valtozhatik [Várdotfva Cs; BethU 469] * *~ra köti magát. 1599:* Ennek Elötte valo Iwdőben köte volt az Feliel megh irt Veres Gioőrgh magat zalogra Mikes Miklosnak [Papolc Hsz; HSzjP].

zálogadás vminek zálogul adása; darea unui obiect ca amanet/gaj; etwas als Pfand geben. *1675:* Az zálogadásba némely tisztek akadályoskodnak; vagy hamisan jár az elméjek, vagy nem értik a dolgot. Ők ugyan úgy teszik ugyan fel, hogy a fejedelemnek reversalist adtak s hogy hogy leszen, hogy a töröknek is zálogot adjunk [TML VII, 117 Vesselényi Pál, Kende Gábor, Kubinyi László Teleki Mihályhoz].

zálogföld zálogba adott föld; proprietate funciară cedată creditorului ca zălog/garanţie; als Pfand gegebenes Feld. *1600:* Az zalagh feld nylwa(n) tuggia eött forintigh zalago(n) wolt az Benedek Peter attianal Nagy Benedeknel, aztis hogy Zekely Moises ki weötte Benedek Peter kezebol s penzt adott rea [UszT 15/33 Gegeó Janos (60) Semienfalui ns vall.].

zálogidő időtartam, amelyre/ameddig a zálogosítás érvényes; durata unei ipoteci; Pfandzeit. *1862:* a Zállog időhez még adand két haszon vételi időt [Sinfva TA; Borb. I Kereki Moses, a helység jegyz. kezével].

zálogítás vki ingó/ingatlan vagyonának zálogképpen való lefoglalása/átvétele; zălogire, ipotecare; pfänden. *1662:* Ha hol pedig azon várak az bécsországiaktól ingyen meg nem bocsáttatnának, azonnal letétetvén a zálogításnak sommája, váltassanak ki tőlök [SKr 123].

Vő. a *zálogosítás* címszóval.

zálogjuss záloglással szerzett birtokosi jog; drept de ipotecă; Eigentümerrecht | a zálog birtoklásából fakadó jog; dreptul ce rezultă din faptul de a fi posesorul bunului imobil

cedat cu zălog/garanție de către debitor; Pfandrecht. *1792:* Adám ezen Specificalt Két földeimet ... Zalog Iussan Zálogára hogy mig az irt Földröl 3rom hasznat el nem vészen mind addig is remittálni ne tartozzék [Mezőbánd MT; MbK XII/82].

Szk: *~al ad. 1780:* adta peniglen ezen Erdőt ő K(egye)lmek(ne)k zállog jussal, hogy mig maga vagy Posteritass és Successora ki válthattya, mind addig békességesen birhássák [Rákos TA; Borb. II]. *1833:* Nemes Csokási István Uram ő Kegyelme ... zálog jussal adá és köté ... Dobolyi Klára Aszszonynak ... Sz. Benedeki[a] Határon, a' Peres nevezetü hellyen ... tulajdon maga egész szánto Földét [Szentbenedek AF; DobLev. V/1190. – [a]AF] * *~al birhat. 1735:* levaltam ... Branyitskai Josika Daniel U(ra)mtol eő Nsgatol flr. hung: 16 ... azon suma penzert adom eő nsga(na)k Zallagban ... az Hankaban levő szena füvemet Zallag jussal birhassa eő Nsga ... mind addig mig vagy magam vagy posterittasim kivalthattyák [Pókafva AF; JHb XXV] * *~al köt → ~al ad * ~on általad. 1774/1775:* a Kurutz világ el telése után a Veres Danusok bé jövén és az embereket a pénzért kőtőzvén saczolván adták volt által ... Egrestői Néhai Mihatz Ferencz és Csiszér Ferencz uraimek(na)k eő kglmek(ne)k Zálog jusson[a] [Szövérd MT; Told. 78. – [a]Az erdőt] * *~on apprehendál. 1769:* a Feketén apprehendált volt zálog jusson [Mezőmadaras MT; EHA]. *1780:* az utrumban vicinalt Szigetet ... Olosz Ur zállog jusson apprehendalta Jaksitol, de Contractust, vagy egyéb akármi Levelet azon Sziget abalienatiojárol nem láttam [Algyógy H; BK. ad nro 450 Lud. Váradi de Keménd (68) ns vall.] * *~on bemegy. 1760:* Mósa Lászlo Uram ... En ugy túdam Másaktolis ugy hallattam hógy zálog jussan ment bé elsőbben Arpástora [Dés; BK. Fr. Also de Nagy Pestény (35) vall.] * *~on bír. 1768:* három darab erdőt (: mellyek itt alább meg különőztetve, és specificalva vagynak :) zálog jussan birnak az Mlgos Exponens urak [O.kocsárd KK; Ks 74/55] * *~on biratik. 1765:* Pául Páskuj ... az földre álván, és mondván hógy Semmiképpén meg nem engedem ezen földet Portio alá fel mérettni, mivel Kornis részre valo Föld és az Námenyi részre Zálog Jussan biratik [Bala MT; Ks 14/XXXV] * *~on megvásárol. 1797:* Mezőbándon ... egy ben valo Curialis hellyet és két Sellér Joszágokat, minden hozzá tartozando Appertinentiakkal edgyütt ... Vásárlották volt meg Zálog Jusson ... M Járai Rosnyai János Urtol [Mezőbánd MT; MbK 108] * *~on transzponál. 1768:* Léváltam ... Nagy Ajtai Csiki István Uramtól négy körmötz Aranyokat facientes Fhg 20 Dr. 16 és ... Fhg 3 D. 6 ~ kilentz Márjásokat, melly két rendbéli Summa pénzben transponalom ökglmének Zálag jusson a' B Benedeki Forró felöl való Fordulón ... lévő Szánto Földemnek azt a' részét, mellyet eddig szántattam [Ne; DobLev. II/404] * *~t kibocsát. 1792:* Ha mikről doceal a praetendens Aszszony hogy olyas zalog Iust botsatott ki Néhai Testvérünk, mellyben Coaquisitor lett volna Nehai edes Attya Ura, azan Zalagasaknak fele reszszével nyilván tartozunk [Ne; DobLev. IV/701].

zálogképpen 1. a hitelezőnek átadott/lekötött vagyontárgyra von.: biztosítékul; ca zălog, ca garanție; Pfand betreffend. *1600:* Miert hogy az felperes azzonyth az bizonysag nylwan megh tartia, hogy eő neki saiat eőreksighe az peőres kell, es az Alperes azzonnal ne(m) eőrek arro(n) wagyo(n), hane(m) chak zaloghkeppe(n) harom forintba [UszT 15/139]. *1677:* ha penig mélto mentségek nem lészen, a' Fejedelmek authoritassábol, halállal bűntettessenek, de joszágokat ne amittallyák, és ha in redemtionem Capitis ugy kivántatik lenni, ez illyen Casusban zálogképpen el-is adhassák jószágokat, örökségeket | a régi végezések szerint is ujjobban communi omnium voto concludaltatot; hogy akarmely Natiobéli, Statusokbéli Regnicolaknak szabados házak és örökségeknek vétele, adása, vévése, concambialása, mind örök árron, s' mind zálogképpen, vagy Sellérül, vagy megbérlés és alkuvás által, az alkuvás szerint lehető akarmely időre meg-engedtessék [AC 156, 161]. *1702:* Kornis Jstvá(n) Ur(am) eő Nga Kolos var megjeb(en) Velkeren levő portiojat in fl: hung 150 ~ Száz őtven Magyari forintokb(an) adta zalog képpe(n) ugy hogy ha mikor eő Nga akarja ... ki valthassa [Ks 7. XV. 1]. *1726/1803:* adtam és engedtem birni zálogképpen a' Déési határon ... a' Kenderszeg nevű helyben, Déés felöl valo Oldalos irotványos Földemet [Dés; Ks 79. 29. 339–40]. *1796:* Özvegy Groza Vasziliáné Marina, és két fiai ... sok rendbeli terhes környül állásaikra nézve 35. id(em) harmintz őt Vonás forint betsű mellett ... égy hasábotska szöllejeket Zállogképpen alkuvák és adák el Titt. Bartok Sándor Vrnak, és Posteritassinak [M.igen AF; DobLev. IV/757. 1a].

Szk: *~ (által)ad. 1690:* azt az örökseget ... zallagkeppen 20 forintokban atta vala, de szanto földet s retet edgyet sem adott, csak magánosson a benn valo örökséget [Makfva MT; DE 3. XXXI. A. 25]. *1702:* Kornis Jstvá(n) Ur(am) eő Nga Kolosvar megjeb(en) Velkeren levő őtven Magyari forintokb(an) adta zalogképpen(n) [Ks 7. XV. 1]. *1817:* Ezen ... Fertály Földeket adák által ... Finta Joseff Uram(na)k ... három be vetésig zálogképpen [Asz; Borb. I] * *~ bír. 1727:* Tudgyaé a Tanú avagy hallottaé: Hogj ... azon Teleket ... Szuka István Uram Zálogképpen békességessen birta [Kraszna m.; Borb. II]. *1765:* ezen földeket ... Zalagképpen bírja [Petek U; Hr. 2/42] * *~ hagy. 1708:* a N(e)mes Szék itilt volt a Divisiokor Csia Mihalyne Aszszonyom ruhazattyanak potlasara húsz zlotokat mivel é küsseb levén nem volt a joszagbol ugj ki ruhazva mint a Nennyei azokért az husz zlotokért ... hagya s resignala Simon Petérné Aszonyom Csia Mihályné Aszsz(onyomna)k egj darab szanto földet zallagkeppe(n) [Lisznyó Hsz; Kp I/95] * *~ vesz. 1725:* Vett volt eo kglme zálogkeppen Két Arány Lánczott, Egj Forgács, Ezüstből valo Lancz eővet; viszontag egy jo féle gyöngyös Tűrkeses parta Eővet ... Száz Magjar forintokig [Kv; Pk 7].

2. szolgálóra/fogva tartott személyre von.: biztosítékul; ca gaj, ca ostatic; Geisel betreffend. *1662:* Az vezér, míg a nagy summa pénz megküldetnék, a követeknek néhányát, mintegy zálogképpen odatartóztatta vala [SKr 455]. *1705:* Forgách uram azt írja, hogy ha mit nem nézne, amely leveleket az urak Pekri uramnak és Mikes uramnak írtanak, az akasztófára szegeztetné, hogy ugy akarják az embereket fascinálni. Azmely consequentiája az lehet, hogy ők nem akarják az accordának hogy még csak az árnyéka is láttassék, nemhogy ide embereket küldenék bé zálogképpen [WIN I, 462].

Szk: *~ adja magát. 1619:* en nekem monda Kyczia Istwa(n) wagiok em (!) mert buzatis weöttem penztis Adot Kegld szwksegemben Enis szallogh keppen Attam magamot hogj az meddigh meg waltozhatom, Kegld szamara leszek [Impérfva Cs; BLt].

zálogkínálás zálog felajánlása; oferirea unui zălog/gaj; Pfand anbieten. *1764:* Az Nagyiána Ca(us)a jo vigyázat mellet a Tablán maradhat, de az Zálog kínálasbol indult

Causajinkat jobnak itilnem ottan deponálván a V(á)r(me)-gyén inditoni … reménlem szaporább(an) alt(al) esnénk [Borb II Nic. Kendeffi lev.].

zálogkötés ? (kártételkor) az állatok behajtásáról/a záloglásról szóló szerződés; zălogire, acţiunea de a zălogi; pfänden. *1670/1740:* Zalog költésnek idején valakit bestelen szoval illetni. Végezék azt is hogy Törvény napján vagy Zálog költésnek idején valaki vagj Peresivel vagy akárkivel, akár Esküttekkel, akár egyeb Emberrel, a Czelon kivül embertelenkednék, valami gyalazatos es bestelen szoval illetne valakit, az ollyan Embert a Falu büntesse Ötven pénzre minden könyörületesség nelkül de mindazonáltal Törvény Szerént kell el láttatni hogy ha Bestelen sz(o)kot szollot é vagy nem [Homoródsztpál U; WLt].

záloglás, zálogolás vkinek ingó/ingatlan vagyonának zálogképpen való elvevése/lefoglalása; sechestrare; Eigentum als Pfand wegnehmen. *1572:* eo kegmek Az adon (!) Zedeo Vraim fely Igekezzenek zedny (!) Minden Modon mind Zalaglassal Es fogsagal, Mert miglen Ez adot Mindenestwl fely Nem zedyk, addeglan teob Adot Nem Akar varosswl eo k. vetny [Kv; TanJk V/3. 59b]. *1595:* Paranczyolta Nagod my nekvnk az keóztwnk lako Veres Drabantoknak panaszolkodasara, hogy raytok mi hatalmaskodnank, elseobe az Vêr byrsagh dolgabol, masodszor gyepewkerth walo Zalaglasbol, harmadzor tylalom alatt Valo Czeger ky tetelekreól [Mv; APol. I. 79B]. *1596:* az zaloglassal ki ne(m) hihatta volna onnat az falúbelj teórúenj teueók eleóll [UszT 11/74]. *1606:* Azert aztth kiuaniük, hogy bekesegessek legienek, ne szalogollianak, minth ez mi napiban, merth ennek ellötte, soha ne(m) haboritottak, sem szallaglassal, sem fenytekkel, megh cziak szép szoualis, hane(m) szabadon birtuk azth az erdeóth [UszT 18/11]. *1662:* Majd kétszáz templomok, ha nem többek, foglaltattak vala el az evangélicusoktól, az keresztyén prédikátorok paróchiájokból erőszakkal kihányatnának, azoknak hallgatói erős büntetések, nyomorgatások, záloglások, bírságlások, tömlöcözések alatt szokatlan pápistai ceremóniákra és vallásra kényszeriittetnének [SKr 204]. *1666/1793:* Az záloglás rendel járjon a ki el nem menne vagy zálogot nem adna … flor. 1 maradjon [RSzF 25]. *1670/1740:* Birora vagy Esküttekre Zálaglásért valaki feltámad [Homoródsztpál U; WLt]. *1698:* Zalogjáért küldven a' Város Szolgait Hadnagy Ura(m) a' zalogott kezekből ki ragadta, sött azon Zaloglasnak executiojat turbalta fenyegetteis a' Varos szolgait [Dés; Jk 268b]. *1705:* El mulatván penig valamellyik Tizedes a záaglást … hadnagy Vr(am) büntesse meg a tizedest cu(m) fl. 6 [Dés; Jk 347a]. *1762:* En … az oczfalviakkal jelen voltam a nevezett erdőben lévő zállaglásban, holott az A(ctor) Ur Beressei ezek voltak[a] [Octva U; IB. Andreas Orbán (22) jb vall. – [a]Köv. a nevek fels.]. *1829:* a Hütösség hozzá ment a záloglás véget, de Dani … a Birot Huntzfutnak … öszve szidta [Étfva Hsz; HSzjP]. *1856:* tisztelettel kérem a' Mlgs Cs. K. Járás hivatalt … hogy ez emlitett 44 ezüst forint és 48 xr – s az executio által hozando további költségeim fedezése és kielégittése végett méltoztasson Bánfi Jósef vrnak a' Nagy Laki határon fekvő következő birtokaira nézve a' biroi záloglást 's öszveirást meg rendelni, és végreis hajtani[a] [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1399 Dobolyi Bálint kérv. – [a]Köv. a fels.].

zálogleevél szerződés, melyben az adós biztosítékul vmely birtokát a hitelezőjének zálogul leköti; scrisoare de gaj; Pfandvertrag | zálogba adó és zálogba vevő közötti szerződés; contract între debitor şi creditor ipotecar; Vertrag zwischen Pfandgeber und -nehmer. *1553/1579:* En Rwbyntt Janos, Nadassy Jspan, Attam En az En wramek kepeben Pathochy ferencz, Pathochy Myklos, es Pathochy Gaspar kepeben zalog leweleth Az wytezlew Nywthody Gergelynek, Pypen[a] Sakodon Adott hat haz Jobagyott zaz foryntba … Olah Sakodon[b] es harmat [KCsl IV/51. – [a-b]KK]. *1807:* a kereset meg bizonyittására világos Zállag Levél adodván elö, melly mind a két Feleket egy-aránt kötölezi, tsak ez szerintis ebböl kell hozni az Itéletet | mélto képpen még tsak kérdés sem lehet arrol, hogy a Fell peresek az elö adott Zallag Levél fundamentuman mostani kereseteket meg ne indithatták volna [Mv; DobLev. IV/908. 1a].

zálogló, zálogoló I. *mn* záloglást végző; care pune sechestru pe ceva; pfändend. *1823–1830:* Meg is irtóztam volt a katonáktól, mert valahányszor az Apámhoz mentem, mindannyiszor a katonapuskát az ajtója mellé támasztva találtam, vagy adósságkérő s zálogló városszolgát láttam ott, úgy hogy még most is ha efféléket látok, borzadok [FogE 277].

II. *fn* kihágás miatt a kár megtérítéséig biztosítékul záloglást végző személy; persoană care opreşte ca gaj/zălog un obiect de valoare (pînă la recuperarea pagubelor); Person, die etwas als Pfand nimmt. *1680 k.:* látván … az határainknak elvesztegetését az sok kár tétető gonosz potentiariusok mia … rendeltünk ezek(et) úgymint gondviselőknek: Jankó György atyánkfiát, és ő kegyelme mellé záloglókot, hajtókat Mikes Pál uram két bírságát [Zágon Hsz; Barabás, SzO 383–4]. *1727:* Az ki az Falu gyűlésin az asztalt üti denar 20 poenastatik. Ha valaki az Birot hűtősöket vagy zálaglokat mikor Falu dolgában járnak illetlen szoval illetne fl. 1 poenastatik [Szotyor Hsz; RSzF 35] | Az zálagra az zálaglok viseljenek gondot mig be adgyák az hova illik [Kisborosnyó Hsz; RSzF 37]. *1771:* Ha valakihez a bíró záloglót küld akármi szinü dologért, és ha a zálagló zálagot fog és azon gazda vagy cselédje a zálagot kivenné a zálagló kezéből vagy megszidná, büntetődjék flor. Hung. 1 [Szemerja Hsz; RSzF 94].

záloglott zálogot adó/megzálogolt/akitől zálogot vettek; care a fost zălogit; gepfändet. *1727:* Ha valakit ki vádolnak az Birok, tartozik meg zálagoltatni sub poena fl. 1, az meg zálaglott ember penig hütivel meg szabadul de ugy hogy ha hütös ember nem vádolta ha penig meg akar perleni az zálaglott ember az vádloval tartozik az Biro ki mondani az vádlot de az mellyik fél el veszti büntetik fl. 1 [Szotyor Hsz; RSzF 35].

zálogmarha zálogba adott érték; obiect de valoare dat ca amanet/gaj; Pfand. *1591:* Zalagh Marhak … Andras Kata Negi giüreie … f. 5 Nireö Kalman ket arany giwreie … f. 10 [Kv; AggmLt A. 53].

zálogocska *kics* zálogba adott kisebb jószág; mică proprietate funciară obţinută ca gaj/zălog; kleiner Pfand | zálogban bírt kisebb jószág; mică proprietate funciară care se află în posesiunea cuiva ca gaj/zălog; Pfandeigentum. *1619:* Én is az Nagyságod erdélyi alázatos szegény hívei közül való vagyok, kevés szálogocskám az Nagyságod bódog fejedelemsége alatt vagyon, az megmaradást szinte így szeretem én is, mint az, kinek sok kövára vagyon [BTN[2] 213].

zálogol I. vkinek ingó/ingatlan vagyonát zálogképpen le-

foglalja/átveszi; a sechestra, a pune sechestru asupra unor bunuri; von jemandem Eigentum als Pfand nehmen. *1606:* Azert aztth kiuaniük, hogy bekesegessek legienek, ne szalogollianak, minth ez mi napiban, merth ennek ellötte, soha ne(m) haboritottak, sem szallaglassal, sem fenytekkel, megh cziak szep szoualis, hane(m) szabadon birtuk azth az erdeóth [UszT 18/11]. *1635:* megh szokta az házád nepe, hogy mikor szalaghlani menyunk, mindenkor ki rekeztnek, melyre monda kerekes Zabo Istvan; Hazuczy Ebül, mert soha az en hazamtol ki ne(m) rekeztettenek, ugy ton ozta(n) tudomanyt [Mv; MvLt 291. 49a]. *1668/1681:* Karansebesbül es Lugosbul ki bujdosot es Haczokra telepedet rendeknek alazatos könyörgésekbol ertyük, hogy az mi nemü conditiokra nézve ot valo megh telepedéseket megh engedte Volt Zolyomi Miklos Ur(am), ahoz nem tartod magadat, noha ök nyavalyasok az mire obligaltak magakat, azokat fogiatkozas nelkül effectuallyak megis huzod, Vonod bitangolod marhajokat hajtod, Zalogolod [VhU 354 a fej. a hátszegi porkolábhoz]. *1727:* midön Bunda Szalavesztra záloglotta azon darabocska földet volt an(n)yi az hol termett fél szekerecske széna termö föld [A.ilosva SzD; SLt 29. J. 27]. *1743:* Mivel a' Rütsi[a] Lakosok közül, egj Néhány maga el hitt nyakas emberek magokat egyben tsatolván, annyira el merültenek a' Törvénytelenségben, hogj magoknak vendicálván a' Jurisdictiot ... nem szegjenlették ... a' Possessorokat ... Zállogolni, büntetni, s külömb külombféle képpen vexalni attentalták [Ks 14. XXXII. 45. – [a]MT]. *1756:* A Falus Biro és Esküttek ... ki jövének holt részegen a' mezöre, és valaholott embert tanaltanak kergettek hurtzolták és zállagoltak [Bencenc H; BK 1143 Tot Marián (37) jb vall.]. *1828:* a Tennapi napon ... kéntelen volt ismét zállagolni [Ditró Cs; Born. XVd]. *1839:* az Erdö Bíró ur el porontsolt a' Bik erdőre mint erdö pásztort zálogolni [Angyalos Hsz; HSzjP Angyalosi nemtelen Fábián Jósef (48) vall.]. *1843:* Varga Katalin a templom elött biztotta a népet, hogy a maguk szükségökre mindennemü fát vágjanak, mert az ispánság abban nem parancsol, és ha meg akarnák zálagolni, meg ne adják magokat [VKp 74].

2. bírságot kiró; a amenda pe cineva; bestrafen. *1814:* Ezt vévén észre a' sogorom Barátosi Iosef' hogy üldözésbe vétetett a' Czéh Házánál állapottya, hol égy, hol más akadályt talált fel, hogy a' Czéhba ne mehessen kész volt az égy forint büntetést le tenni, réá állott akármi végzésre, ha ellene voltis, a' minthogy osztán meg nem jelenésénél fogva zálogolták is [Dés; DLt 56. 15 Nemes Dénes (42) tímár vall.].

zálogolás l. záloglás

zálogoló l. zálogló

zálogoltat 1. vkinek ingó/ingatlan vagyonát zálogképpen ideiglenesen lefoglaltatja; a dispune să fie zălogit; plănden lassen. *1770:* Igaz az hogy magameghitt, kevély, gaz és kurvás ember volt. Ez a szegény kálvinistákat nem engedte dolgozni a pápisták innepén. Húzta, vonta, zálogoltatta nyavalyásokat, a kapukat bezáratta, hogy tiz óráig be nem lehetett a várba menni innepnapokon [RettE 232–3]. *1783:* Nemkülönben Veres József is hibázott a megírt contractus ellen, mivel karácsonyra sem volt elegendö pecsenye; ugyanazon a héten szombaton, napja lévén a pecsenyevágásnak, akkor sem ütött ökegyelme. Pro 3-tio: ezen hibákért zálogoltatni akarván bíró uram egy polgár által, zálagot sem adott [Árkos Hsz; RSzF 290–1].

2. büntetést kirovat; a dispune să fie amendat; bestrafen lassen. *1670/1740:* Végezek aztis hogyha valaki valami káráért az Biroval és Esküttekkel valakit meg akar Zálogoltatni az Biro es Esküttek tartozzanak hütek kötölessegek alatt meg zalogolni egy forintra, avagy amire akarja zalogoltatni [Homoródsztpál U; WLt]. *1728:* A: kik az rendelt napon nem Comparealnak a munkán, Malom Birák Atyánk fiai eö ipso mingjárt Zállagoltassák Tizedes és Város szolgajaval az ollyanokat s a meg irt büntetést exigállyák Sine Commiseratione [Dés; Jk 381b]. *1734:* mint hogy mind a Czeh s mind Sallaj János külön külön alkalmatossággal magok authoritassokbol a Vévöktöl a bürőket el vöttek, Hadnagj Atyankfia eo kglme, mind a Czéhet külön, mind Sallaj Janost külön 12/12 forintokig zallagoltasson [Dés; Jk 449a].

zálogos I. *mn* **1.** területre/birtokra, vagyon(tárgy)ra von.: (el)zálogosított; care a fost luat/cedat ca zălog/garanţie; Eigentum betreffend. *1569:* Keth ökeór zeker wagyon, az Eggik zalogos [Mányik SzD; IB VI. 255/13]. *1596:* Az Atiamtol hallottam kis Inas koromba hogy az eöröksegh zalogos volna [UszT 12/123 Joannes Fabian de Sofalúa jb vall.]. *1600:* hogy az hidon altal keleönk, Zeöch Keleme(n)nek Vdwarhelynek egy hold feölde wolt, de a wiz aztis el zakaztotta azt se(m) tudo(m) ha zaloghos wolthe wagy mi(n)th wolth uala [UszT 15/263 Demien Peter, Zenth Thamassi, Zabad Zekely (56) vall.]. *1693:* mind Szölök Szanto földek, Retek, major, es major hellyek, kertek, es egyeb öröksegek, akar ösök, keresmenyek, es Zallagossok legyenek in quatuor aequales partes Dividaltatnak az negy Gyermekek Baricza, Andris Janko, es Mihok közöt [Ne; DobLev. I/38. 4]. *1714:* ne(m) Zálagosnak hane(m) örökösnek tartya [JHb 47]. *1718:* ugja(n) azon Lábban Kosa Máte földe féle mellyet az edes Attya Zállogositott volt ... az Külső része is ös földből áll ... az belso részének az felsö fele ös fold az also Zállagos [Szentmihály Cs; Borb. II Kosa Péter (65) pp vall.]. *1724:* hallottam közönseges Falu gjülesiben az Sütö Mihály attyátol hogj neki az a föld nem örökösse hanem tsak zálogossa, akkor mondák néki az emberek hogy rotassa maga öröksegenek de eo nem rotata, hanem tsak zallagossá(na)k, az fia ... már maga örökössenek rotatta [Vécs MT; Mk 9 Joan. Farkas (40) ns vall.]. *1769:* Dobollyi Pál, Uramnak juta ... a Gerepen véginél lévö oldalbéli Kukuruz föld, ugy hogy a mellette valo hat forintos Zállagos Delnitzétis hozzá válthassa [Ne; DobLev. II/407]. *1785:* a Csürt pedig a Joszágra hatra felé akarok épiteni, de azt mondá István Mate hogy oda ne épitsük mert a Zalagosom a Márkosfalvi Bak Jánostol zalogositottam volt, s osztán ugy hozok oda a hol most van [Albis Hsz; MvLev. 3]. *1805:* nintsen az osztállyb(an) semmi meg határozott meg esmerése annak hogy az egész Tóó-Helly Zállogos légyen [Ne; DobLev. IV/887. 3a]. *1816:* meg irták kivált a' Groff' Korda Leányak; hogy zállogos lévén az inactionált Joszág, bocsássák ki az Allperesek; – Mely szerént a' mi Allpereseink az e victiora valo fogással, és az evictorok elé állításával, nem hogy használtonak volna magoknak, hanem még kárt tettenek [Borb. II Mátyás Sámuel ügyvéd Mihálcz Antalhoz]. *1846:* Férjétöl birt Zálagas Kis Esküllöi részek részleges el kárasadásak kár téritése [Kisesküllö K; Somb].

Hn. *1805:* A' Zállagos Erdönek (e) | a' Zállagos Erdö mellett (e) [Ozd AF; MúzRadák].

Szk: – *erdö. 1763:* Rosnyai Uram(na)k egj Zállagos erdejében tüzet tsinált volt futtözni egj kis tökében [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1778:* A' Zálogos Erdőre rúgó vég neve-

zetű helyben (k) [M.ózd AF]. *1844:* Mézes Arokbéli Zállogos Erdő [Kide K; BHn 101] * *~ falu. 1668:* az vnitar(ia) Ecclesia gond viseleoj faradoztak abban mikeppen az Maytini Andras vr(am) succeszori kezeknel leueo Korod[a] nevű zalagos falut ki valthatnak, azok(na)k az elszeledet Jobbagiok(na)k szúksegekre es telepitesekre [Kv; KvLt Fasc. I. 180. – [a]Kóród (K)]. *1671:* Melly ezer forint summat … azon Colosvári Beczüll(etes) Unitaria Ecclesia teotte le eppen paratis eo Kg(lm)ek(ne)k, s administraltattais azon eo kg(lm)ek ackori Beczwlletes Curatori nemzetes Huszár Péter, es Reyner Marton Ur(am)ek által, s levalvanis azt eo Kg(lm)ekteol defacto remittaltak azon megh nevezett zalagos Falut Korodot[a], mind(en) közőketis el vévén eo Kg(lm)ek rolla [Kv; KvLt Fasc. I. 180. – [a]Kóród (K)] * *~ föld. 1595:* Annak felette wadnak Jrtasok es zalagos földek [UszT 10/13]. *1627:* Az Bornemiszsza Kata Aszszoni Zalagos feolde [Kv; RDL I. 132]. *1779:* az Exponens(ne)k Aproság, Dib Dáb Sovany, Suhartz, forrásos, haszontalan, észkos, örökes és zálagos Földek jutottak [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1859:* Egy Zállagos Földet ki Váltottak [Várhegy MT; MVJk] * *~ földecske. 1752:* Contractusom szerint pacificumomban lévén azon zalogos földecske … Bratyila Péter … azon zalogos földömőn vetett Malom gatomot el vágta és malmom hoszon hozását meg gátolta [Vályebrád H; Ks 62/22] * *~ fundus. 1651:* A mely Zalagos funduson, Lazar Mihály lakik, Sarwaratt [SzD; JHbB Fasc. 55] * *~ határ. 1714:* bennünket el küldé(ne)k … Romosz nevű falunak Lakosihoz, hogj … az Specificalt zállagos határt eresz(sz)ék visza az Exponensek kezikben [H; BK ad nro 431] * *~ hely. 1758:* az Üver fön Levő követ mutatá nékünk az Zallagos helynek határának Lenni [Ditró Cs; LLt] * *~ irtványocska. 1744:* Lévén … egy edes szűleiről rea deveniált irotvánnya és a mellett … eő kglmetől aquiralt Zalogos irtovanyocskaja [Dob.; WassLt] * *~ jobbágy. 1622:* Hogi eó kgmek ne faraztanak czefej Benedek vramat touab teóruenynel (!), ez ket megh neuezet Zalogos iobagiert hanem teórujny nelkül ereztenek megh Eó kgme(ne)k [Mihályfva NK; JHb LXVI/11]. *1703:* Tudodé ha feje kőtőt vagy Zálogos, vagy Pénzen vet Jobbágy … ell idegenedet volna [Gysz; LLt]. *1742:* Elekesen lévő … Zállogos Jobbágyait … Sessioival és Appertinentiáival edgjűt … elfoglalta [Fejér m.; DobLev. I/201] * *~ jószág. 1568:* Az zalagos Jozagh feleol wegeztetetth, Az Jozagnak felet megh erezty [Gyf; JHbK XII/8]. *1572:* Frathay Ghergel Barthakowyth Jlona Azzonnak felesegenek Jegy rwhaiaert hagya az Eorbely zalagos Jozagat [Fog.; SLt S. 10]. *1680:* Az szallagos Joszagokat penigh meriek kette s vessek nilra [HSzj *nyil-vetés* al.]. *1710:* az Csobot fali zálágos jószág [Somlyó Cs; ApLt 2 Farkas István Apor Péterhez]. *1826–1827:* A' Zálagos Joszágokon fekvö Capitálisokra nézve [JHbCs Fasc. II/b] * *~ jószágocska. 1792:* azon kis Zállagos joszágotska … minekutánna ki váltatatt, azon szerzemény-jószág árrát el osztották három felé [Borb. II Agillis Andreás Kedei ex M. Sákod (97) vall.] * *~ juss. 1662:* Rákóczi Zsigmond rövid ideje. Báthori Gábor igazgatásabéli vetemedés, amiatt az országra következett károk, magának is Váradon véletlen árultatása, gyilkos veszedelmek, szép virtusi, az abalienált jószágoknak zálogos jusra való hozattatásoknak alkalmatossága [SKr 87 tartalomjelző fejezetcímben]. *1731/1768:* Zállogos Jussoknak kiváltására … magam tulajdon fizetésemböl … leg alább Negyven Ezer Magyar forintokat expendáltam [Kv; Ks 14/XLIIIa Kornis Zsigmond végr.]. *1821:* a fen meg irt helyeket … sem örökös sem Zallagos jussan nem birjak kit ki orottak kit pedig el foglaltak [Bordos U; Told. 40a] * *~ malom. 1605:* vagjon ennekem vargiasfalwan Bardoch Zekben egj Zalagos molnom … mely molnomot az J. az el mult 1603 eztendeoben Zent Jakab nap tayat potentia mediante pro se occupalt [UszT 19/83] * *~ örökség. 1586/1629:* ha mit az Zalagos eoreoksegeken az megh valtasnak idejeigh … az Jobbagyok epittenek azt az megh valtasnak idejen, eoreok beczw zerint megh beczwluen, az arrat le tegyek [Dob.; JHb III/30]. *1678:* kis Reteczkehez adott gyepű vagyon az also határban Malomló utnál, kinek vicinussa aloll Kadar Janos zalogos őrökségéhez valo gyepű [Vadad MT; VK]. *1779:* Pap Alekszát, Vaszaliát és Alekszának Fiát Togjert a magók Zalagos örökségekröl … adatta által az meltóságos Groff Gyalakuti Lázár János Ur eö Excellentiája Cancellista Deákjának [O.péntek SzD; GyL] * *~ parlag. 1727:* Tudgyé ã Tanú bizonyossan és nyilván, láttaé, hallottaé: Hogj … Néhai Nemes Szúkai István Uram megfizette s Contractust irtak azon Zálogos Parlagról? [Kraszna m; Borb. II vk] * *~ partikulácska. 1759/1766:* ha azon Portiokbol valamely Zálogos Particulátska relualtatik a' Zálog Summát végye fel Kemény Kristina Aszszony [Mv; DobLev. II/372. 2a] * *~ pénz. 1623:* (A házhely) immar az eleóbeli Zalogos pinzel eggiwt, egi Súmmaban lezen zalogban huzon harom forjntban [Mihályfva NK; JHb XXII/25] * *~ porció. 1703/1780:* Borbereki Gáspár ur(a)mis meg szerezvén a pénzt az Aszszony ö kegyelmeis minden perpatvar nélkül tartozzék a pénzt Léválni, és a Zálogos portiot Cum omnibus appertinentiis kezéből ki erezteni [Marossztkirály AF; DobLev. I/58]. *1799:* Néhai Kedves Bátyám Borbereki Josef Ur adossá maradván a' Nemes Nagy Enyedi Réfformatum Collégiumnak 1200 Mforintokkal, és annak ab A(nn)o 1790 interessét … meg nem fizetvén, minekutánna ezen Summa interessével edjütt 1650. Mforintokra fel hágott volna … a … Collegium executiora ki vitte Nehai Borbereki Josef Ur özvegye Farkas Ersébet Aszszony ellen Oláh Lapádi Zállogos Portiojára [Ne; DobLev. IV/816. 1a] * *~ rész. 1654:* Zallagos rise is liuin ben(n)e [Dés; Hr 2/15] * *~ részjószág. 1605:* az Nehai Nemes Janosne Laios Katha es Nemes Andras az fia … uetettek Zaz forinthba zalagba Keofalubeli eoreokeos es zalagos rez iogazokat [Déva; JHb XXXVI/2]. *1677:* A' Mint hogy egyebekben-is, ugy a' Notoriusok Joszági közöt-is, ha oly zálagos rész Joszágok találtatnak, mellyeket azon Possessorok-is impignoraticio jure birtanak … ha mivel tartozik, restitualtassék néki eo facto [AC 194] * *~ rét. 1576:* vala(m)ikor a Meg Newezet tyzenket foryntoth, Meg athatom … tahat wys Megy tartozzek az en … zalagos retemet … Meg ereszteny [Andrásfva MT; BálLt 86]. *1608:* mely zalagos Retemnek az eszak feleöl ualo hatarat hasittia az Desy polgarsagh utan iaro szena fw [Szentbenedek SzD; Ks 26. VII. 4]. *1732:* Az Bagolj Ljukban két darabocska Zálogas rét … a' Csombordi berekben egj darab rét, Balog Gáspár Urammal közös, Zálogas [Ne; DobLev. I/147]. *1833:* kivánván … a Zállagos Réttölis meg fosztani [JHb Fasc. 99] * *~ summa. 1742:* a Zálagos Summát nékünk [Pókafva AF; JF XXV/65]. *1786:* Aztot állatja, hogy aestimáltatta volna, és már 200. forint p(rae)tensioban lévö Zálagas Summát, az aestimatio mellé adván, ugy exurgált volna 625. forintokra az annexumokkal edgyütt [Nagylak AF; DobLev. III/107. 6] * *~ szántóföld. 1680:* Zavojban egy darab bokras Rét Felsöszomszedgj (!) egy árok … aloll penig Teleki Mihály és Istvan Deak zalogos szanto füldgyek [Szkorei F; KvLt Urb. 70]. *1750:*

Zálagos szánto földek [Papolc Hsz; Hr] * ~ *szénafű. 1602:* az szegeny njomoru Tamas Janosne hugo(m) es Tamas mjhaljne ellen tōt tjlalmath Janossy Tamas vallannj zallogos szena fywuek es szanto foldekbol [UszT 16/93 Hoggyay Gòrgy vall.]. *1641:* rea köte magat Benkeő Gaspar, hogy ha jo Euictor ne(m) lehetne, arrol az megh Irt Zalagos szena fűről, az derek summaigh, mind pedigh eddigh az harmincz forintigh, akar mi neuel neuezet Jouajbol, Igazat vehessen [Altorja Hsz; Borb. I] * ~ *szesszió. 1723:* Zalagos Nemes Session levő [Ispánlaka AF; JF XXVIII/27] * ~ *szőlő. 1739:* Borbelly Samuel zalagas szöllöje [Várfva TA; Barla lev.]. *1755/1785:* A Gondolmálbeli Zálogos Szöllő [Torda; DobLev. III/596. 223] * ~ *udvarház. 1675:* Madarason levő Zalogos udvar haz [Mezőmadaras MT; Borb. II néh. Makai Mihály inv.] * ~ *üléshely. 1610:* az melj zalogos Vleshelt ennekem muthatot volt [HSzj *ülés-hely* al.].

2. zálogban bírt; care este în posesiunea cuiva pe baza unei ipoteci; als Pfand gehabt. *1570:* Veseleny Myklos zalagos haza feleol varoswl eo kegek Igh vegezet, hogy az Varas zamara kezhez vegyek Az hazat, kyalchyak fely es aggyak ely, Es az arraboł Veseleny Myklos penzet aggyak ky [Kv; TanJk V/3. 4a].

3. zálogkötésre von.; referitor la procesul de ipotecare/zălogire; Pfänden betreffend. *1576:* Ez az en zalogos lewelemet atta(m) ... Melyeth pecyeteōmmelys Meg ereōsytōttem [Andrásfva MT; BálLt 86]. *1581:* galaczj Jstvan vyzontak ... masatis kjry vala galaczj Jstvantul a zalagos levelnek galaczj Jstvan azt felele hogj En nem Adom most hanem ahul helie lyzen ott ozton oda adom bar masatt ved [Füzkút K; WLt]. *1633:* Hogi ha penigh ez szalagos Levelnek Continentiajat valami Reszyben valamellyk fel megh nem tartana tehat Calumnian maradgyon [Kozárvár SzD; SLt BC. 29]. *1677:* Fiscale bonumok mellyek ab Anno 1615. inscribaltattak, a' Donatiok continentiaira hagyattatnak; Azoknak szabados zálagos el-adások; De ōrökben nem conferaltathatnak [AC 256]. *1733:* Az Actor ō Kglme nem irattja meg Citatoriajaban a Litgosum Bonumnak ōrök árrával kináltatać vagy bōcsū szerint valo arrával, vagy Zalagos árrával, a melynek szükségeképpen meg kel vala lenni, mert mindenik(ne)k külön processussa vagyon [Torda; TJkT I. 19]. *1783:* Mellj Zállagos Vásárnak a fennebb irt mod szerént valo meg állására mind két Fél Vásáros Attyafiak tulajdon kezek bé adásával magokot kötelezvén irtuk meg müis az mü igaz hütünk szerént tulajdon Subscriptionkal és usualis petsétünkel confirmalván [Siménfva U; Sf Sz. Léleki Pakot Sigmond kezével]. *1793:* vettem légyen kezemhez ... huszanhárom ezer Mforintokrol szollo Zállagas Contractust [Kv; TKl]. *1795:* Zállagos ok Levelet elöttek szorol szora fel olvastuk [Mezősámsond MT; Berz. 5. 43. S]. *1799:* a Zálogos Processus szerént a Zálog summát most is offerálván, annak el veszesztésére, és Zálogos sessiomnak minden tere nélkül valo revindicatiojára, mind azt el követem valamit a Törvény és igasság rendi hoz magával, és solemni cum protestatione ellene mondok senki competentiájában el ne végye [Ne; DobLev. IV/819 Szántó Sándor nyil.]. *1807:* Alabb neveinket fel irt jobb kézen fogott Birák adgyuk ezen Zállagos Vásárrol lévő Contractusunkat [Szu; Ks 65/43]. *1814:* Méltoságos Báro Apor Péter és Lázár Urak ellen a' tudva lévő Zálogos per a' folytában lévő Hónapnak a 3ik Napjan levataztattván, az Alperes Báro Urak Dilatiot kértenek a' jövő törvényes Szakaszig [Mv; Borb. I]. *1843:* N. Bartok Ádámnénak intető levele Jármi Miklos ellen zállagos contract-us-nak ki adása felett [Szentbenedek AF; DobLev. V/1244].

4. személyre von.: zálogképes biztosítékul szolgáló javakkal rendelkező/zálogadásra képes; care dispune de suficiente bunuri pentru a da zălog/gaj (la nevoie); Person, die solches Eigentum hat, das als Pfand funktionieren kann. *1590:* Latwan eo kegmeok az Erdóknek minden feleol valo puztulassatis orzas myat es twz myat is wegezteok (!) eó kegmeok hogy Biro vram ... ket ltwalo zalagos Embeort fogoggya(n) a kik az Erdeoket koroskent kerwllyek es io wygyazassal megh eóryzzek [Kv; TanJk I/1. 134]. *1614:* Kiraly Jakab es Kirali Mihali zabad zekeljek de mostan Teóreók Gergely feólden laknak, zalogosok [Bikfva Hsz; BethU 234]. *1622:* Czefej Uramis ... ezen Condiciok alat, ez megh neuezet ket zalagos Embert kezehez ueue: es az Eókreók feleól valo pert ... sub poena Calumnie, remitala [Mihályfva NK; JHb LXVI/11]. *1634:* Az melly joszagainkban bor, buza, bárany, es egyeb dezmak vadnak; arrais igen szorgalmatos vigiázása legyen az Uduarbirónak, hogy az ollyan helyekre dezmásoknak ió lelky ismeretü emberséges, zalagos emberek rendeltessenek mindenkor [UF I, 332 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1657:* ki miatt nagy suspicióban is hozta vala magát[a], mert az véle lévő mezei kapitányok is aggraválták, mivel az palatinusok emberei mentek s jüttek hozzá, kikkel secrete mit tractált légyen, ő tudta, de mivel nem adhibeálta az kapitányokat, kik az fejedelemnek hiteles, zálagos hű emberi voltak, nevelte az kétséget annyéra, hogy azután soha nem is lőn az előbbi hitele, sőt csak letött állapotban hal meg is [KemÖn. 71. – [a]Horvát István]. *1677:* ez hazának elégedendő erősségei lévén, az Országnak mind közönséges, mind egyéb Fiscalis jövedelmit, hogy ez Országnak Tárházaiban tartsa, sohová az Országon kivül nem transportaltattya[a], arra bizonyos Generalis Perceptort és Thesaurariust tartson, igaz haza fiaibol állokat, zálagos és hiteles személyeket, kik ezen hivatalnak igazán valo administratiojára hittel legyenek kötelesek | Az Adó Szedők penig a' mennyiben lehet, köz és bátorságos helyen lako zálagos emberek legyenek | Távollyab valo Országokra a' Városi zálagos Haza fiaibol állo Kereskedő rendek, Fejedelmek Salvus Conductussával mennyenek, és a' Salvus Conductusok-is hiteles Testimonialisokra adassanak [AC 33, 71, 87. – [a]Rákóczi Ferenc]. *1681:* Minden havasi P(ro)ventust ... a' Fő Gornyik tartozik percipialni, es arrol szamotis adni, megh kévantatik azert hogi mind hiteles, s mind zalagos, bōcsületes, jo lelki ismeretü ember légyen [JHb XXXII/56].

5. aki zálogba adott javakkal rendelkezik; care are bunuri date ca zălog/gaj; derjenige, der gepfändetes Eigentum besitz. *1793:* A zálogos Possessorokat ... a fen irt zálog summával meg kináltattuk hogy bocsáttanák ki nékünk mint Proprietariusoknak | meg itéli a Continua Tábla, hogy ... Logáékatis Ház helyekkel örökségekkel edjütt nékünk mint ős örökőseknek a Zálog Summának le tétele mellett ... a Zálogos Possessorok ki bocsássák költségünk s fáradságunk meg fordittásával edjütt meg itéltetett [T; DobLev. IV/730. 1a, 1b]. *1841:* most ezen igazan ki mért, 's az Bátyám ... Allodiális Tábla Földjiből ki vágott, hasitott, oly Minéműségü, an(n)yi menyiségü ... rész Föld, effective az én Tábla Földemhez Csatoltatván ... a midön tehát továbbat a Bátyám, vagy akár mely maradékától, csak mint Zállagoss bírtokosoktol ... kezemhez akarom venni ... csak is ezen Csere földhez lehet örökös Jogunk [Mizsombor K; Somb. II].

II. *fn* **1.** zálogként birtokolt dolog; bun aflat în posesiunea cuiva ca bun imobil ipotecat; Sache, die als Pfand geeignet wird. *1614:* melj eöreöksegnek ... Vicinussa felül Lazar Istuan Vram, Vizontagh alol vgian madaraz Balas zalogossa

[Alfalu Cs; LLt Fasc. 155]. *1621:* Melj retnek Nap kelet felöl valo somsegia penjgy Georgi deak retj nap niugat felöl penigh More peter retj Melj kazaloret teöb elo feöldekkel es erdökel egiut szalagossa ... Barabassi Borbara Assonnak [DobLev. I/3]. *1661:* Úgy veszem, Uram, eszemben, hogy az az böcsületes asszony az zálogost mindjárt kész kibocsátani kezéből, csak az pénzt depoználják nekie [TML II, 51 Lázár István Teleki Mihályhoz]. *1712:* Gyerofi György Ur(am) ... hány ház heljet birt olha (!) es Magyar rödön s mi kepen birta azokat. Zalagossi voltanake vagy mind eörökosei? negyet tudok eörököst [Rőd K; Ks 33/II]. *1718:* Tudja ē az vallo bizonyoson, és nylván hallotta ē hogy ... T. N. Sandor Mihaly Vram(na)k valami keresmenj, Zallagossi voltanak azokot mind edes Hazas tarsaval T. N. Miko Judit Aszszonnyal edgyütt kerestek [Szentmihály Cs; Borb II vk] | Az Zallogosokrol tudom ezt bizonjoson, hogy az Templom felé fordulo mezöben ... vett Néhai Sándor Mihály Vram Petö Andrastol egy földet flo. 40. idest negjven forintokon ... ebben magam voltam Contractualis Bíro [Szentmihály Cs; Borb II. Fel Csík Széki Sz. Mihályj Buzás András major (64) pp vall.]. *1730:* Azért hagyá fell Csik Székben, Szent Mihályon lévő zállagossit Mellyek eö K(e)gy(e)lmét illetik in et pro florenis Hungaricalibus Négy Száz [Somlyó Cs; Borb. II]. *1731/1768:* Tisztségem után járando fizetésemből kezdettem újonnan, lassan lassan, a' menyire jútott 's érkezhettem elpusztúlt Joszágimat, ab ovo réstaurálni, zállagosokat ki-váltogatni [Kv; Ks 14/XLIIIa Kornis Zsigmond végr.]. *1761:* A Zállagosokból ... Törvényesen része ki adattatott [Hsz; BLev.]. *1788:* (A föld) Felső v(icinussa) ... a Nyárádi Familia zálogossa [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. *1802:* (A rétnek) vicinussa ... a' Kápolna felöll a' Henter Antal Ur Zálogossa [Mezőbánd MT; MMatr. 372]. *1811/1815:* Azt hogy valami Zállagossa volna Enyeden Férjemnek, arol igy nyilatkoztatom ki magamat, hogy bir Dobollyi Josef etsém egy rétet az Enyedi határon [Szentbenedek AF; DobLev. IV/941. 1b]. *1856:* Péter István nékem Szükségem lévén bizonyos Summa pénzre tehát mind zálogost inkább kivánván azon Földet – Mellyet Tolvaj Ferentznétől Zálagasitattam el ten(n)i mind Örökösömet [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

Hn. *1559:* Sylva quę vocatur Zalagos [Igrice SzD; JHb 104/43]. *1711:* Az Zállagos nevü Erdö [M.ozd AF; MúzRadák]. *1739:* â Zállagos mellétt (sz) [Betlenkeresztúr Sz]. *1766 k.:* A Zálogosba (sz) [Méra K; KHn 241]. *1771/1817:* Az Aszolványban Zállogas [Bözöd U]. *1775:* A Zállogosba (sz) [Méra K; KHn 243]. *1778:* A' Zálogos alatt (sz) [M.ozd AF]. *1798:* In Loco Zállagos nuncupato [Méra K]. *1805:* A' Zallagos alatt (sz) az allagos (!) (e) [M.ozd AF; MúzRadák]. *1817:* A Zálogosba (sz) [Méra K]. *1837:* A Zállogosban (sz) [Méra K]. *1847:* A Zálogosba lévő láb (sz) [Méra K]. *1859:* Zállagos (sz) [Szentdemeter U]. *1865 k.:* Zálagos (sz) [Bordos U].

2. zálogösszeg; sumă plătită la ipotecare; Pfandgeld. *1744:* kináljuk meg azon Ercsei Alá pap Házának Zállagossával eö kegyelmet ... elmenénk az Falunak ugj mint az Alához kérésére pap praecuphoz ... az Alá Eklesia magához váltá azon helljet [Nagyercse MT; Told. 21].

3. zálogositó személy; persoană care ipotechează un bun imobil; Pfänder. *1602:* Bolgar georgi Zent abranj palfi andras zalogossa (40) ... Bolgar Giörgi zent Abranj (40) palfi Andras lakoia [UszT 17/37–38]. *1623:* Az giules[a] vtan valo szallagossok allapattia kúleomb mert az giules utan semmi uto(n), es modo(n), szyn es titulus alatt nem volt szabad Zazlo alol jobagiott chenalnj [Szereda Cs; EOE VIII, 106. – [a]A beszt-i ogy 1622. okt. 8-án hozott a székely szabad rendre és a jobbágyságra nézve határozatot]. *1730:* Az Fel Csik Széki Szent Mihalyj Szép Viz felől valo fordulob(an) nemes Curiahoz mely Nehaj Tks Nmzs Sandor Mihály vr(am)tól maradot mind őrökösök(ne)k és Zállagos(na)k Cum distinctione valo Regestruma [Szentmihály Cs; Borb. II].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

zálogosan zálogga l terhelten; grevat de o ipotecă; mit Pfand. *1738:* adom ... Zállagoson [Mikeszásza KK; MúzRadák 174]. *1782:* Facultáltatik arrais Bako András hogy ha valaki kezinél, vagy zálagoson, vagy quoquo modo abalienált Joszágat lenni tapasztalja Néhai Kökösi Dobolyi Pál Uram(na)k aztat maga költségivel és pénzivel reluálhassa [Ne; DobLev. III/569. 1b–2a].

zálogosít 1. ingó vagy ingatlan vagyontárgyat zálogga l terhel; a ipoteca un bun imobil; pfänden. *1583:* En Dersi Peter ugian Dersi Vduar heli szekben lako ... neminemw szwksegemert, kenszeritetnem szalogositotam uala az en Kaniadi wles heliemet, egi szanto feoldet [UszT]. *1599:* Bokor Ferenc Bamfj mihaly Jobbagia huniadj meg eskuek eztt valla ... Eztis tudom hogy zalogositott bornamizza boldisarnak Jozagott, de ismett Sibriktull haznosb dolgott valtott meg az zaz almasi Jozagott [Bh; BLt I]. *1618:* egj hold feoldet zalogosittottam: Kuztos Janosnal Borozdas [F. csernáton Hsz; LLt]. *1623:* Megh itilhetj Ketek bőlczien, hogi enis magamnak es Giermekimnek, kart nem tehetek, azt az Jozagott ... szalagosíttotta uala az szegeny Batiam My Kola (!) Pal Vram ... az utannis ket fele szakaztua(n) Tholdalagi Vrammal eggütt birtuk, egi igassagal [Szamosfva K; KCs IV/102 Joan Mikola lev.]. *1714:* két egj testvér N(e)m(e)s Aszony birta Gyalmárt, fele részit a Gyalmári határ(na)k edgjike azon két Atyafinak ... zalagositotta az Romasziak(na)k hogj életéig tarcsák el, az Ramosziak nem gjozték ennivaloval, es borral, meg étették [Algyógy H; BK. ad nro 431 Petrila Samuela (70) jb vall.]. *1718:* Zállogositott eő Kglme egj földet ... mellyert ada eö Kglme egy harmadfü tehenét [Szentmihály Cs; Borb. II]. *1728:* melly kaszálo Csegelyek edgy kis szánto földel edgyütt ... Zálogban voltanak, és a praedecessorim Zálagositották volt két magyar forintokb(an) es negyven penzb(en) [Vajdasztiván MT; JHb IX/11]. *1749:* második Sessio ... ezt is az öreg Tordai egy Josika Ur(na)k zálogositotta volt, Miske Imreh Vr(am) onnét redimaltta [Berkes TA; DobLev. I/236. 17a Szász Silip (50) jb vall.]. *1755:* Szabo András ur(am) ... Zálogositott volt egj örökséget rajta levö Hazzal s épülettel ... De tsak Interesbeli béneficiuma Sem jövén bé ... által adák azon Zalogos joszágot ... Arkosi Nagj Gabor ur(na)k s mind két ágh Posteritassa(na)k Legatariussa(na)k [Gyf; JHb XXVI/21]. *1760:* Kerseczi Nyágy András Felesége Tyirána Exponalya hogy Máda Janostol Zalagositván edgy darabatska heljet ... mellyben Mada János igyekezik füz faknak körülette plántálásával turbalni: aval meg nem elegedvén meg Szőlőjét meg lopojánakis pronuntialta [Kersec H; Ks LXII/13]. *1807:* Hazarukulván az háborúból Gáspár Kristóf, osztozásra lépének, mind két testvér atyafiak, azon üdőközben ki nem nyilatkoztatta Gáspár Gábor az etsinek, hogy közösből zálogositott volt egy fürész-részt, hanem mindeddig titokba tartotta [Szárhegy Cs; RSzF 241–2]. *1818:* egy kaszallot ... Vána György Attya zalagasitat [Mészkő TA; KW].

2. zálogként megszerez; a obţine un bun imobil ipotecat; als Pfand bekommen. *1587:* ha mely olah egik a' masiktol Retet veot, vagy zalagositot maganak penzt Adot Rea ... senkyt egy masnak semmy penzbely fizetesse vizza forditasra (!) Nem kenzerithetnek [Kv; TanJk I/1. 53]. *1669/1687 k.:* vagyon égy Zálogos Szánto föld, mellyet Zálogosítottunk Tompai Gergelytől flor. 8 [Nyárádszereda MT; MMatr. 251]. *1691:* (Mely földet) ollyan formáb(an) zálogositott volt Haranglabi Sig(mon)d Ur(am) Nagy Andrástol ... hogj a mennyi adót erte le teszem az alatt mig birja a ki váltaskor mind megh forditsák [Harangláb KK; Ks 39. XIV. 1]. *1701:* Az mely földeket nagj Balasi Boldisár az Fiaival és feleségevel edgjütt acquiráltak zalogositottak azok, az acquirens felek között edgj aránt fel oszolván abbolis az Balasi Boldisár része az Feleségere marad [Kissolymos U; BLev.]. *1716/1764:* (A szőlőt) En nem ugy zalogosittam hogy magamnak azzal valami Just csinállyak azon kerti szőllőkb(en) hanem hogy pusztulásra ne jussanak [Ne; DobLev. II/352]. *1722:* (Iffiab Sarközi Istvantól) apprehendalta Kglmed ezen fen specificalt igaz verseg szerint utanna engem illető joszágokat. Azert kglmed ha Concambialt producalya leveleit a Tekentetes Nemes Varmegye eleib(en), ha pedig emptionaliter, vagy zalagositotta vagy jure perpetuo approprialta Kglmed azon joszagokat, ugy is docealyon kglmed [Szászújfalu AF; DobLev. I/101]. *1747:* Töllem Komjattzegi Miklos és Bako Ferentz Vraimék zalogositottak négj hold szántó földeket, mellyekért nekem attak nyoltzván magjar forintokot, de magok keresmenyek volté vagj pr(ae)decessoroktol maradotté réájjok nem tudom [Kövend TA; Borb. II Kövendi Szabo András (36) ns vall.]. *1760:* ezen Bágyi egész Fundust ... a' Falutól Zállagasitatta régentén [Árpástó SzD; BK]. *1787:* (Azt a rétet), mellyet Néhai Csiszár György Néhai Csiszár Jánostol ... husz M. forintokban Zállogasitott volt, reluálván az inhaerens summát bé fizette [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 12]. *1804:* Amellyeket ... valamellyik Testvér a más testvér nyiljában jutandokbol kezéhez váltott, vagy a szüleiktől Zálogosittott az ugyan immediate illesse azt a Testvért a kinek Nyiljában mégyen de ez amannak rajta fekvő Summa és jobbittás árrát tartozik le fizetni [Marossztimre AF; DobLev. IV/874.3a].

zálogosítás vki ingó/ingatlan vagyonának zálogképpen való lefoglalása/átvétele; zălogire, ipotecare; pfänden. *1662:* A Károlyi uraktól Szamosközben levő Gyarmat nevü várost is, hogy jó hasznos helyen és népes város is volna, letétetvén zálogosításának néhány ezer forint summáját, Ecsed várához kiváltotta vala [SKr 485]. *1713:* Evictiotis válala magára Rázmán Györgj ur(am), hogj minden legitimus impetitorok ellen ... meg oltalmazza Almer Péter uramat ... mellyet ha nem cselekednék Rázmán ur(am), vagj ezen zalogositást valamellyik fél fel bontaná, tehát azaz inconstáns fél convincáltassék cum f. 20,. [Kv; Pk 3]. *1720/1811:* Zállagos Föld is vagyon, melyb(en) Szabó Pálné aszszonyomot is felé concernállya ... ennek Zállogosittásab(an) Szabo Pálné Aszszonyom nem volt jelen, tempore redemtionis, az pénz oszollyon két fele [Szotyor Hsz; Borb. II]. *1739:* azt hallattam Sztan Ignattol magatol, hogy az Ipja adatt zalagosittasara haram forintat, s, az utan neki ajándekozta[a] [Sáldorf NK; JHb XXIII/49. 15. – [a]A földet]. *1780:* Nem éri el az írt Articulusbeli törvény a maga czéllyát ha a' meg-határozott 30. Vas csináláson fellyüll, akárminemü ki keresett okok alattis, több Vas csinálás akárkinekis meg engedtetik, mert a' szerént a' tehetősebbek, akár vérségi jusson, akár Zalagosittás által annyi vas csinálást szereznének magok(na)k, hogy azzal a' tehetetlenebbek élelmek modjátol meg fosztatnának [Torockósztgyörgy; TLev. 9/16]. *1786:* Melly egyezés, váltás, pénz ki fizetés, és Zállagositás ... e' szerént menvén végbe a' fellyebb irt kötésnek meg állására mi elöttünk is a'Ársok magokat kéz be adással kötelezék [Nagylak AF; DobLev. III/619. 3a]. *1837:* Melly Zállogosittással iratt Contractualis Levélnek modgya, és rendi, hogy mindenek(ben) a' felek által tett edgyezés Szerént általunk ugy íratodatt meg légyen, arrol ... adgyuk ki ezen Contractualis Levelünkett Jövendőre bizonyságul [Asz; Borb. I Fogarasi Huszti István ns, Sinfalva hites not. kezével] | Szepesi János Urnak minden osztállyossai, es nyomdokossai ezen zállagosíttás ellen semi ki fogást nem tevének [Dés; BetLt]. *1882:* minden Külsö Belsö Javaitis ... örökösittés és Zálogosittás mellett tsak nem egy Talpalatnyéig el idegenitette [Kük.; Kp 60a].

Szk: *~t tesz. 1673/1768:* Nemzetes Macskási Mihály Uram eö kegyelme ... ott lévén Sarádi Sigmond Uram eö Kegyelmeis mind két részrül kezek bé adásával meg birálván bennünket tönek illyen végezést egymás között, és Zálogositást[a] [Káptalan AF; DobLev. II/386. 9b. – [a]Köv. a zálogosítás szöv.].

Vö. a *zálogítás* címszóval.

zálogosító 1. zálogba vevő; creditor, ipotecar; in Pfand nehmend. *1734:* ezen földet zálogositto ember Bota Stéphán [Sárd AF; Szer.]. *1743:* Természeti szokása lévén ezen sedriának, hogy az ollyan gabonának valo oppignorált vagy quoquo modo elocalt szánto földeket régi usussa és praxissa szerint, akkoron szokta az legitimus Praetendensek(ne)k adjudicálni, midőn az gabona belőllők fel takarodik, nem pedig medio tempore, az mikor az Zálagosító Fél ki adott pénze iránt periclitálodik és Economiájábanis meg fogyatkozik [Kv; TJk XVI/3. 90]. *1790:* Ha a mostani Sellér valamit változnék, és az aedificiumok(na)k aestimatioját meg nyerné, tehát azt a Zálogosito[a] Vásárhellyi Pál Ur fizesse ki, és tetéztessék a száz Rhénes forint[b] felibe [Örményszékes AF; DobLev. III/671. 1b. – [a]A zálogba vevő. [b]A kifizetett zálogösszeg] | Hogy ha a Zállagositto Vásárhellyi Pál Úr valami melioratiot, vagy Superaedificátumot tenne az Zallagosított Possessionaria portiob(an), ... azokat a Reluens tartozik meg forditani a Zallag sum(m)ával egyetemb(en), külömb(en) addig az írt Possessionaria portio ki ne váltathassék [Örményszékes AF; DobLev. III/672]. *1792:* Szánto Elek Vr adott volt Zálogban ... egy holdnál valamivel nagyobb Quártás kukuriza földet ... mellyet ... Szánto Sándor Ur vérség jussán ki akarván váltani, meg is kináltatta volt ... Zálogosito Csekelaki János Uramat [Ne; DobLev. IV/691]. *1805:* az Zállagositto ... Báro ur külső országban lakik [U; Hr]. *1824:* Mind én B. Szent Kereszti Mária, mind Következőim ha a Jószág Birtokáért, az Zálogosito Mlgos Groffné[a] vagy Következői törvényesen impetáltatnának azok iránt, az özvegy Mgos Groffnét, és Következőit evincálni tartazunk, és ha az Jószág az által tsonkulást szenvedne, aztat vagy egj vagy más utan kipotolni [Mezőbodon TA; Ks 89. – [a]Gr. Petki Józsefné Áts Erzsébet].

2. zálogosításról szóló; care se referă la ipotecare/zălogire; sich auf Pfänden beziehend. *1805:* Zállagositto Levél, melly szerjnt Csicso Kereszturi Jfj. Torma Miklos ... MKapusonn lévő egy örökös Lukáts nevü Jobbágynak Pusztájában állo örökös Ház helyét ... el zállagosittya redemptibiliter [Mv; LLt Regestr.].

zálogosítódik zálogba adódik; a fi cedat cuiva pe baza ipotecării; als Pfand gegeben wird. *1740:* midön Varga Ferentz zállágban akarna adni[a], aszt vévén eszéb(en) Bartók András, mint azonn Verőben való Czimbora, nem akarván engedni hogy idegennek zállagosittódgyék, alkuttak volt meg in fh. 20 ~ Magyar forintokban [Torockó; Bosla. – [a]Tizenöt vascsinálásra való porciót].

zálogosított 1. zálogba adatott; care a fost cedat în urma ipotecării; als Pfand gegeben. *1682:* Tudode uagy hallottade bizonyos(on) azt, hogy az elmult napokb(an) Nyirő Janos Ur(am) annak előtte Bonczíday Gergely Urammal, tött Contractussa ellen, Bonczíday Gergely Uram(na)k hire s akarattya ellen, azon Hid utzay háznak más(na)k adásáb(an), melyrúlis az Contractus van, masokkal alattomb(an) Colludált, es ugyan Bonczíday Gergely Ura(m)nak Zálogosítot házbul az eő kegyelme ott lako Sellerit, exturbálni akarta mások által? [Kv; RDL I. 162 vk]. *1699:* Egeresbe(n) vad(na)k valami Zalagosittot feoldek ... az oda jutot Jobbagyot ki akarjak hanni beleolle, kgld eszt se tselekettesse mert ha oda jutot ne(m) lehet meg haborgatni, ha akkor senki se(m) Controvertalta [Szőkefva KK; Ks 96 Sárosi János Gyerőfi Borbálához]. *1734–1735:* Pungráczné Asz(o)nyom Zalagasitott fölgje [Gyéres TA; JF XI/9]. *1738:* Gura Jiilor nevü hellyb(en) Zállagositott földröl valo Level [Mikeszásza KK; MúzRadák No. 172]. *1773:* Hogy ha az emptor Ur ... a' most Zálogasitott Portiokbol ez előtt el szökött Jobbágyokat reducalnak, azoknak reductiojára téjendö költségeit és farodtságait, a' menyit legitimalhat tartozzék a' Venditrix Aszszony ... a' ki Váltáskor deponálni és meg fizetni [Nagylak AF; DobLev. II/448a]. *1782/1813:* a Puszta Szöllöbe zálagasitott Hely [Kide K; BHn 95]. *1788:* (A föld) Vicinussa felyül Nyárádi Familia Zálogositatt Allodiuma [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. *1790:* Az közelebb jövö Szent György napba Titt. Vásárhellyi Pál Ur birodalmába végye a száz Rhénes forintban Zálogositott possessionaria portiot minden meg bizonyithato, és hozzá tartozando Appertinentiákkal, és pacifice birhassa tizenkét Esztendökig [Örményszékes AF; DobLev. III/671. 1b].

2. zálogba vett; care a fost preluat de cineva în urma ipotecării; als Pfand genommen. *1682:* Bettlemi Bukur Sztrojatul Zalagassitatt kett Rettrül [Fog.; Borb. II]. *1710 k.:* Mikor én osztoztam oda feljebb Kún Istvánnal, mesterséges ajánlással osztoztató s alkudtató bírónak szinlé bé magát, és az osztozás alatt Apor Lázárt más nemes emberrel küldé Kún Istvánhoz, és a fiaihoz, izenvén, hogy szentléleki Basa Tamástól in florenis 1500 zálogosított jószágbéli részt a felségem és én oda ígirtük néki [BÖn. 673]. *1722:* tiz esztendök(ne)k el mulása után ... levata Summa pignoraria tartozzanak az Emptorok az zálogositott jószágot remittálni [Ne; DobLev. I/99]. *1732:* Gelner Mártontol Zalagositot Szöleje [Gergelyfája AF; JF XXVII/13]. *1735:* Péter Danilától zálagositott Valya retbeli földröl valo [Mikeszásza KK; MúzRadák]. *1737:* Mohai István uramtol ... zálagositott paraszt Sessiora [Mikeszásza KK; MúzRadák]. *1739:* Bágyoni Szekely Janastol Zalagositot szőlőröl valo Level [Bágyon TA; MúzRadák]. *1761:* Biro Janostol zálagosított erdöröl valo Contractus [Maroskeresztúr MT; MMatr. 47]. *1762:* A melly tserét ... Rosnyai Josef Uram adott itten M Járab(an) én ugy tudom világoson hogy nem örökösse, hanem Illyei Néhai ... Kováts Sigmond Uramtol Zálogositott Joszága volt [Erdőcsinád MT; Told. 43/88]. *1803:* Ezen váltott Joszágon kivüll, a' melyhez vérsége volt néhai Szánto Sándor Ur(na)k, idegenektől zálagositott Joszága ezen helységben nem maradott [Elekes AF; DobLev. IV/862. 27b].

zálogosíttat zálogba adattat; a dispune să fie ipotecat/zălogit; pfänden lassen. *1760:* Mosa Lászlo Uram ... egy fél Teleket pertinentiájával edgyütt zállagasitott, vgy hallattam 60. M. forintakkal, de bizonyoson nem tudam, de a' pénzt máig sem adta meg, az én Néhai Attyám, Lévai Nagy István, Néhai Bágyi Mihály Uramtol Zállagasitatta volt eztet [Bálványosváralja SzD; BK. Mária Lévai quondam Stephani Kallos rel. vidua (41) vall.]. *1792:* Nagj Boldisár zálagasittat volt egj sessiot [Abásfva U; Hr Conscr.].

zálogosíttatik zálogba adattatik; a fi ipotecat/zălogit; pfänden lassen können. *1662:* Görgény vára pedig tizenötezer forint summáig felesége kezénél maradna, az országtól ugyanazon gyűlés alatt adatott és zálogosíttatott vala, úgy hogy a várba az ország provisiója is bevétetnék [SKr 642].

zálogosíttatott 1. zálogba adattatott; care a fost cedat în urma ipotecării; gepfändet werden. *1738:* Arkosiné ... Zállagositatott földgje (sz) [Mikeszásza KK; MúzRadák 174].

2. zálogba vétetett; care a fost ipotecat/zălogit; als Pfand genommen wurde. *1719:* Bátsfalusi György ur Toader Butsumastol zálogasitatott kaszálo réttye [Pókafva AF; JHb XXV/43]. *1797:* Idősb Déák Jánostol Zállagasittatott gyepes földröl valo Contractus 1784. 1a Aug. [M.igen AF; DobLev. IV/777. 26].

zálogosképpen a hitelezőnél átadott/lekötött vagyontárgyra von.: biztosítékul; ca ipotecă; Pfand betreffend. *1671:* En ... Colosuarat lako Nehay Saruari Tamas Deak megh hagyatot Özvegye Filstik Ersebet. Recognoscalok per p(rae)sen(tem), hogy ... leualtam ... Losonczi Banfi Dienes uramtul Colosuarmegyeben Kayanton lako Bakos Ferenczre, Dako Martonra, Kelemen Jstuanra Fulo Jstuanra, Bakos Jstuanra, Cséh Mihalyra, Bakos Mihalyra es Szőke Gyurkora ... harmad fel szaz forintokat zaloghos képpen [Kajántó K; BLt I]. *1677:* Városokon akarmely Natioběli Regnicolák, házakat vehessenek mind őrök árron, s' mind zálagosképpen [AC I, 272].

Vö. a *zálogképpen* cimszóval.

zálogosság zálogösszeg; sumă primită de către debitorul ipotecar pentru imobilul ipotecat; Pfandgeld. *1656:* egi szürke meczetlen lovat ... ada oda ... kilenczed fel forintban teszen Zallagossaga az földnek tizenoctoed fel forintot, ~ f 14 d. 50 [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 7]. *1752:* Idősbb Komornyik Laszlo Vr(am) ... Néhai Nms Szuka István Vram(na)k ... M Ketzelb(en) szabados épületre ... impignoralta, kinek is Successori azon Contractusnak erejével adván által ... Néhai Csáko János Vramnak és két ág Posteritássinak eodem Jure mellyel Néhai édes Attyok Szuka István Vr(am) approprialta, Melly Teleknek Zálogosságábol az Impignorans Komornyik Lászlo vram emlitett Csáko János Vr(am) Successoritol ... minden rajta találtatando Epületek(ne)k aestimatioiat p(rae)tendalvan, egymás között nem convenialhatván bennünket mind két részről kéz bé adással ... 100 – Száz M. Forint Vinculumig meg birálának [M.kecel Sz; Borb. II].

zálogosul zálogosként; în calitate de/ca debitor ipotecar; als Pfänder. *1659:* kènálá ... ègy Lonkafalua[a] nèueö ...

faluczkaúal ... hogy zalagosul venne kezehez egy ideigh, bizonyos sum(m)a penzigh, meddigh az Ur redimalhatna [Dés; Ks G/32. – [a]Talán SzD-ben].

zálogösszeg az elzálogosított vagyontárgyért felvett összeg; sumă primită de către debitorul ipotecar pentru imobilul ipotecat; Geldsumme, die man nach dem Pfand bekommt. *1848:* Elmentünk ... Nagy Lakon, elsöbbenis a Tks Dobói (!) Bálint Úr, azután rögtön a' Tks Dobói Rósália Sebesi Ádámnő Úraszszony Nemes Lakokhoz, a'mikoris elsöben Tks Doboi Bálint Úrnak átadtak ólvasás végett az Utasitást, az Elégtételröli Válloszlevelet, eredeti Kötlevelet 's megkinálásróli Vállaszlevelet, 's azonnal egyikünk ... a' 3. m. forint zállog öszszeget előtte leszámláltam, 's így azzal törvényesen megkináltuk | tessék ... hitelesen bébizonyittani, ha azon házastelken az Előterjesztők birtoka alól kiment idő alatt valami jovittások történtek mert az Előterjesztők (: kivonván a Deterioratiokat :) tösként készek fillér hián kivűl az egész Öszveget a' zállog öszveggel eggyütt ... ki fizetni, s tessék a' kissebb zállogöszveg átvétele mellett az érintett házastelket kezek, és birtokok alá botsáttani a' zállogbol meg ereszteni [Fejér m.; DobLev. V/1271].

zálogpénz az elzálogosított jószág fejében hitelezett összeg; sumă plătită de creditorul ipotecar pentru imobilul ipotecat; Pfandgeld. *1721:* az zalog pinzt el engedvén [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1774:* Ha méltoztatik Nagyságod Mlgos Máriaffi Lászlo Ur(na)k ennek[a] ki botsáttását concredálni, én mind arrol valo documentumamat, mind p(e)d(i)g a' Zalog pénzt által vihetem Csapora [Szőkefva KK; Ks 66. 44. 17c. – [a]Szőlőnek].

zálogság vmilyen jószág zálogban levő állapota; faptul de a fi ipotecat; Zustand, gepfändet zu sein. *1699:* Minthogy a' Controversiaban forgo fundusnak Zalogsagaval coran Sedriae et in Foro contradictorio ... az A ... de facto meg nem kinalta az I(netus)t Egerbegyi Kovacs Janosnet ... per hoc Ca(us)a p(rae)sens Condesensa est [Dés; Jk 280b]. *1808:* tartozik ... minden a' praetendált zálogság ideje alatt tett Jovittásokat meg-fordittani [Rücs MT; IB. Székely Mihály lev.]. *1832:* Mely tartozásomrol, és szöllömbéli zálogságrol tett önkéntes kötelező ajanlasomrol en is ki adtam ezen Contractualis Levelemet [Szamosújlak Sz; EMLt Végr.].

zálogsumma az elzálogosított vagyontárgyért fizetett pénzösszeg; sumă plătită de creditorul ipotecar pentru imobilul ipotecat; Pfandgeld. *1719:* azon Erdőnek Zálag Sumajival Zalagasitata volt el en általam [Hosszúaszó KK; MúzRadák]. *1759/1766:* ha azon Portiokbol valamely Zálogos Particulátska relualtatik a' Zálog Summát végye fel Kemény Kristina Aszszony [Mv; DobLev. II/372. 2a]. *1769/1775 u.:* Tordai Lászlo Vr(am) és Turótzi Lajos Vram Baladfianusok, offeráltattyák à Zálag summát, és citáltattyák a Jármiánus Succesorokat a' Torda V(árme)gyei Inclyta Continua Táblára a' két Jobbágyért és a rétért mellyet Baromlaknak hivnak [DobLev. II/461. 1a]. *1778:* a ráta Medietássát a Zalog Summának ugy mint a kétszáz forintokat az Alvinczi Jószág potlásaba magának el tarthassa [Alvinc AF; Incz. XI/17a]. *1783:* Irja ... gondviselőm: hogy az Vrak a' zálog summát ő nekie offeráltak azon kérdésben forgo földekért s az zálogos Contractusokat kérték ki tőlle [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz]. *1786:* az 1716béli ki szakasztás szerént ... az 56 vékányi szántó földet ezen praevicinált Lábból, most a' gabona fel kelvénn tartozzam ki szakasztani; és a' mi meg marad a' ki szakasztásbol, azon feküggék a' Zállóg Summa [Nagylak AF; DobLev. III/619. 1a]. *1793:* A zálogos Possessorokat ... a fen irt zálog summával meg kináltattuk hogy bocsáttanak ki nékünk mint Proprietariusoknak | meg itéli a Continua Tábla, hogy ... Logáékatis Ház helyekkel örökségekkel edjütt nékünk mint ös örökőseknek a Zálog Summának le tétele mellett ... a Zálogos Possessorok ki bocsássák költségünk s fáradságunk meg fordittásával edjütt [T; DobLev. IV/730. 1a, 1b]. *1796:* meg kivánom ... hogy a' p(rae)tendált földek az egész Zállog Summa el vesztésével ... meg ítéltetésevel nékem viszszá adattatni meg ítéltessenek [Ne; DobLev. IV/761. 1a]. *1807:* a mi Méliorationt tészen Tekts Pallos Sámuel Uram a Joszágon azt a ki valtásnak idein a Zalog Summán kivül tartozzék a ki válto T. Pallos Sámuel Uramnak ... aestimatione Mediante ki fizetni [Ispánlaka AF; DobLev. IV/906]. *1814:* tartazzek ... az ki szomszédositott Haz Hellyet utánna valo tartazmányaival együtt a Zállag Summának le tètele mellet ki botsáttani [Szőkefva KK; Kp II/89]. *1840:* most tünik ki hogy a' ... 10 válto forint nem is Zálog Summa, hanem különös tartozás [Dob.; Somb. II]. *1875:* Kozma Fogadós István magtári pénzbeli valamint kepetartozásai törlesztésére mint egy 7 vékás földjét fel ajánlaná oly módon, hogy az egyház azért a 80 frt zálogsummát lefizetné [M.bikal K; RAk 309].

Szk: ~ *titulus alatt. 1843:* eö Kelménél Zállog summa titulus alat levén ... egy Darabotska szanto földje [Szováta; Bereczki Jósef lev.].

zálogtartó az a személy, aki hitel biztosítására vmely vagyontárgyat zálogként átvesz; creditor ipotecar; Person, die den Pfand nimmt. *1741:* kezemhez jött volt néhai Eczken Moyses sógor ura(mna)k egy hold Szántó Főlde, mellyet oppignoralt volt ugyan néhai idvezült vér Attyafia Ecken Andras ur(am) onnan en eliberalván testvér báttyámmmal Vén Györgyel ez ideig magam manutenealtam mint Zálog tartó [Albis Hsz; BLev.]. *1743:* (A részjószagot) Borbereki Etsedi Josef Bátyám ... impignoralta, Gontz Ruszkaj Mlgs Groff Kornis István ur eö Excellentiajanak ... háromszáz Rforintokban öt esztendőkig ... intercedaltam azért az zállag Tartó Mlgs Haeresnek remissioja és kezemhez való eresztése iránt [Ks 38. IV. 5 Tekerőpataki Gáborffi István lev.]. *1782:* Mely szerént azt állítja Kováts György őkegyelme, hogy tempore rehabitionis a zálogtartók egy darabot a maga jussából magok birodalmában megtartottak [Árkos Hsz; RSzF 250].

zálogtatár sarcként zálogot szedő tatár; tătar care strînge zăloguri; Tatar, der Pfande sammelt. *1658:* Item zálog-tatárok lévén az városban, adtanak nekik harmincékt tallért és hat dolmánynak való fajlandist [Kv; KvE 178 LJ].

zálogtitulus szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *alatt* zálog jogcímen, zálogként; ca titlu de gaj; als Pfand. *1785:* itt Thorotzkon, tsak nem minden Gazdának mint (!) Fundussa rajta lévö Epületével, mind belsö és külsö Joszágatskája, partim örökös, partim Zallag titulus allatt pénzében áll, mert ... vagy tulajdan maga, vagy Elei acquirálták, s vásarlatták ... a' mellyböl igaz az, hogy nem Méltoságos Patronus Urainк adamannyábol vagyon Joszágunk [Torockó; TLev. 6/1. 19a Transm.]. *1811:* Barthos Samuel ur(am) ... enek elötte valo idökben szükségeltetvin

Zalog titulus alat el adott volt egy darab szanto földet [Albis Hsz; BLev.]. *1821:* adott volt egy fél Nyill kászalo Retet … Rado György Uramnak Zállog titulus alat 4, negy esztendeig olj formán Hogy a Soványát trágyaza meg és az írt terminusig bekessegesen bírhassa hasznalhassa [Asz; Borb. I].

zálogú biztosítékul szolgáló jószággal rendelkező; care dispune de suficiente bunuri pentru a da zălog/gaj (la nevoie); Eigentum habend, das als Pfand funktionieren kann. *1677:* A' Dézmások residentias és állapottyokhoz képest elégséges zálagu emberek legyenek, szokot salariumok meg-adassék; azzal meg-elégedgyenek [AC 52].

zálogul 1. vagyontárgyra/jószágra von.: zálogként; ca zălog/gaj/amanet; Eigentum betreffend. *1789:* Hogy nehai b. e. Tektes Magyarosi Beniámin Ur … Tiszts Tudos Imreh Ferentz Uramtol, akkor Nagy Enyedi Primarius Déáktol, nékem Kamarás társamtol Lévált légyen költsön 60 idest hatvan Forintokat, és Zálagul valami joféle gyöngyöt hypotékált, ezt igen jol tudom mert benne forgottam [Sárd AF; DobLev. III/666]. *1815:* Konrád Gyorgynek, és Biro Sámuelnek, azért hogy Thordán az Uttzán pipáztak, az Ezűst Zsebbeli orájokat Zállogul el vétettem [Kv; TLt rtlen gub. rend.]. *1824:* az Tisztelt Aszszany … kaszállomat zálogul használhassa és birhassa minden törvényes lépés közbe jövése nélkül mind addig valamig azon pénznek meg adásával kiváltam [Ne; DobLev. V/1093]. *1828:* Kardos György … előbeszélli, hogy egj félhold Földgyét … alkuba eresztette Zállagul [Asz; Borb. I Huszti István Felsősinfva hites not. kezével]. *1830:* (A) szomszédolt Erdöt Ts Bartok Ádámné Dobalyi Klára, mint a' kinek birtokába történt potentiákbol eredett a' Per … valamint szintén Törvényes következöi is zálogul ugyan: De tizenkét egymás után follyo esztendökig ki válthatatlanul birja 's használhassa [Szentbenedek AF; DobLev. V/1162].

Szk: ~ *(által/meg)ad. 1572:* valaky az Templumokba akarya halotyat Temethny Eleosser vagi penzwl vagy zalagwl Megh aggya az Egyhaz fiaynak Az templum lutalmat, Addegh Ne Engedyek az Egyhaz fyay Syrt assatny [Kv; TanJk V/3. 60b]. *1582:* Kis Imreh … vallia … a' poharokot es kalanokot … Daroczi Balinthoz Adam Zaloghwl [Kv; TJk IV/1. 25]. *1659:* en kirtem az monostori paterektwl w kigielmektwl az Ur w Naga saczaban ugi mint feie ualcziagaban Ezer uert Aranjat meljet felis uöttem, Melyrt attam Zallagul w kigielmek(ne)k … Görgifalu neuw faluban liuö nemes uduarhazat … minden nimw Eöröksigeiuel [Kv; Ks M/20]. *1798:* Bizanyas szükségemre nézve kértem és Léváltam Felső Sinfalvi Nemes Pataki alias Szabo István ő kigjelmétöl Tizenhat vonás forintakat, mely Summa pénzben ezennel attam által azan Fel hold Szántó Földemet Zálogul melj vagyan a Sinfalvi Határán a Templom hegje nevezetű Lábban [Asz; Borb. I] * ~ *bír. 1588:* Azzonfiálwan Az Azzonfalwy hatarban valtottanak megh harom eoreg zanto feoldeket, mellieket Zabo Thamas, More Ferencz, Rokwar (!) Janos birtanak zalogol [Kv; Szám. 4/IV. 2]. *1694:* birtunk zalogul egy darab kaszálo szigetett [Szamosújvárnémeti SzD; RLt I]. *1780:* Noha a' törvények szerént kezdették vala a' verös kovátsok a' veröket fel fogni, de félbe szakadatt a' szép törvény szerént való rend, mert vagy három Gazdák[a] nem harmintz, hanem negyven öt, s némelyike hatvan vas tsinálást akar fel fogni, mely végre igen tsinoson a' törvénnyel való ellenkezést el palástoló Instantiat adván Natságtaknak, hogy tudni illik valamennyi veröt vérség vagy Collationalis örökös Jussal söt zálagulis birnak, vagy kell vagy nem más szegény Jobbágynak fel foghassák, hogy az Apáktól a' Fiak kényere el ne vétessék, 's ép jószágait az jó Gazdáknak más el ne pusztitsa [Torockó; Tlev. 9/16. – [a]Köv. a fels. nevek] * ~ *birhat. 1592:* Azert azt en az Jozaghot cziak Zaloghull birhassam … kirull … enghemet vagi az en giermekimet megh eleghjtnek [Perecsen Sz; WLt] * ~ *elhoz. 1768:* Fejszéjét … Zállagul el hosztam [Csicsóhagymás SzD; JHbB I. H. 13] * ~ *hagy. 1710:* hagjot zálogul egj viseltes körmes Arany gjürütt [Kv; ÖCJk] * ~ *köt. 1620:* kéötéötté uolt kaptalonok eléött … zallagul [Borsa K; Mk III. XXXVIII. 993] * ~ *tart. 1550:* En Kemenj Ferencz jelentem … hogy Az Eghez reznek Az kyt Az Reghi (?) chyeteny gabriel Byrt wolna berenden hasonfelet eztrigj Myhalnak: Megh <e>reztettem Azkeppen Az My keppen thordan Az fogot Emberek Megh Leltek wolth Az Massodyk hassony felet kedygh Az folyo Bechert zalagol Addygh tartom Az Mygh Az Nemes Eztrygy Myhaly kez penzewl En Nekem hwz foryntot le nem tezen [Berend K; BfN VI. 28/2. Kemény Ferenc bizonyságlev.] * ~ *van. 1545 k.:* En Sombori Janos … Sombori mihalyal: az en atyamfiawal tewtem illien igenesseget, hogy az mi rezem ennekem ozlasba jutot volna az wagy Jewendewbe Jutni kellene … attam az en atyamfiianak Sombori mihalnak eskewlewbeli rezeyerth ewrewke fiwrol fiwra megh hywathatatlanol de ezkepen hogy az mi mostan benne zalagol volna megh valtcha az vthan maganak tarcha minden hozza tartozoywal [Zsombor K; MNy XL, 137–8]. *1552:* Touabez ezthys Hozza teűek hog ha az Jděkezbę, kelemen papnak halala esnek tahat az ew (!) vtanna valo oltarmesterekys, kyk lennenek kylemben az Tonak felehez Ne Nywlhassanak; meeg … Barchay gergeth mynden kělchegerewl meg ne Elegythenek kyt az Thora kěltett uolna, azth meg fyzethnem … Tartazzek Barchay Gěrgys, meg bochathny az Thonak feleeth, ky zalagwl vagian Nalla, de az feleeth, vg Byria annak utannays mynth Ewreket [Mezőszengyel TA; BfR] * ~ *vesz. 1727:* Tudgyaé a Tanú, hogj ezen Parlagat Zálogúl vette Néhai Szuka István Uram, nem csak életeig való birásra? [Kraszna m.; Borb. I vk] * ~ *vet. 1573:* Dienes deak vallia hogi eó vetet volt zalagwl ezwst Mywet p(ro) fl. 15 valkay gěrgnek Mykor Monostory Tyztarto volt [Kv; TJk III/3. 92]. *1583:* Komlodon kertth volna negwen foryntoth kett Sayatt haz Jobagyra mellek Lomperthon Kolos var megeben lakoznanak, thunya illyk Boldor Balasra es Bwsznath (!) Janosra, kjketth eo … zallagol vetetth volna mynd addegh az mygh eó vagy az eo maradeka … az negwen foryntoth tyztan es Jgazan megh nem adnayak [Oroszfája K; WLt].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *eltart* biztosítékul visszatart; a opri ca zălog/gaj/garanţie; als Pfand zurückhalten. *1846:* zállogúl égyik hordot el akartam tartani [DLt 315]

3. személyre von.: biztosítékul; ca gaj/ostatic; als Geisel gehalten. *1621:* Az török császár az lengyel királlyal megvívának, az hol az török császár győzedelmes lőn és nagy kárt tőn Lengyelországban; és az lengyelek tributot adtak az török császárnak azután esztendőröl esztendőre, és bizonyos úri személyek is zálogul az töröknél voltak [KvE 152 SB]. *1662:* az mieink részéről Haller István, Kemény János, Bassa Tamás és a fejedelem udvari papja, Csulai György, hogy ő is a hadakkal elbocsáttatott volna az istení tiszteletért, zálogul kívántatnak vala, kiket egymás között az ő rendek helyén és óráján eleserélvén és kézhez vivén, ottan az hadak visszafordíttatván, és die 26. Octobris a Csigér vize

mellé visszaszállván, oda kívánnak a fejedelemtől informátiót, tanúságot jöveteleknek s szállásoknak helyéről | küldenének bizonyos főembereket ki a hatalmas vezérhez, s ímhol mindjárt őnagysága is bizonyos úrembereket bocsátna zálogól be a várba [SKr 189–90, 614]. *1672:* Haninko az új hetmány maga fiát zálogúl tartja az király udvarában [TML VI, 236 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1710:* engemet[a] semmiképpen rebellisnek nem tartanának, vagy hitetlennek, semmi bántódásom nem lenne sem életemben, sem jovaimban ... vagy privilégiumimban, ha idején engedelmeskedem, ha a fiamot zálogul ... Felségedhez sietve elküldöm [CsH 83. – [a]Zrínyi Pétert].

zálogúr a szembenálló felek által biztosítékul egymásnak átadott panaszos személy; persoană reclamantă retinută ca zălog/garanție de partea opusă (într-un litigiu); Person, die als Pfand zurückgehalten wird. *1662:* Ekképpen a kötéslevelek megcseréltetvén mind a két részről, és a zálogurak is békével bocsáttatván, fejedelem is a közelítő karácson ünnepire fejérvári székibe, a vezér is Budára felmentek vala [SKr 191].

zálogvétel vmilyen vagyontárgy elvétele zálogként; zălogire; Pfänden. *1577:* Az ket lato vraim helyebe ... valaztottak a' ket vasar byrot ... Tellyes authoritast adnak eo kegmek, hogy a kik meg esnek az vegezes elle(n) es nylwan az vetekbe meg talaltathnak, Azokat az elobby vegezes zerent bwntessek meg, mind zalag vetellel mind egieb Rendelt moddal [Kv; TanJk V/3. 149b].

zamat íz; aromă, buchet; Aroma. *1844 k.:* Pésgőnek való Alkalmas tiszta már Szép szamata ... fejlődik az áslog-üz és szín' enyésztével [Csekelaka AF; KCsl 6].

zamatlan zamat, íz nélküli; fără aromă; ohne Aroma. *1844 k.:* uj színbór ... Alkalmas tiszta, édes kedvü, szamatlan, lágyüzü [Csekelaka AF; KCsl 6].

zamatos ízekben gazdag; cu buchet aromatic; reich an Aroma. *1847:* Június 19-énn C73 számu virágbórt mely must korában le tisztálva, s nemrégiben még édeskedvü s igen szép szamatu vólt le palackoztattam. Most már sem nem olyan édes, se nem olyan zamatos, de még eléggé péseg [KCsl 13 Kemény Dénes lev.].

zamatosság ízesség, illatosság; aromă; Geschmack. *1843:* 1841-beli sajtolás; melybe 8 lót viola-gyökér vólt bé függesztve; tisztacska, és édes-kedvü kevés szamatossággal [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

zamatozás íz javítása; îmbunătățirea aromei/gustului; Verbesserung von Aroma. *1843:* Szamatozás eként lehet. Csekelakán[a] minden meg-szállitott mustakhoz 10 vederhez 1 lót el-aprózott Örvény-gyökeret kell zacskóban vagy rongyba kötve meg főzni mustban, és gyenge melegen hozzá önteni [KCsl 13 Kemény Dénes kezével. – [a]AF].

zamatú ízü; cu o anumită aromă; geschmacksvoll. *1847:* Június 19-énn C73 számu virágbórt mely must korában le tisztálva, s nemrégiben még édeskedvü s igen szép szamatu vólt le palackoztattam. Most már sem nem olyan édes, se nem olyan zamatos, de még eléggé péseg [KCsl 13 Kemény Dénes lev.].

zámbori a Zámbor/Zámpor (Zólyom m.) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zámbor; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zámbor: **1.** Zámboron készített; care a fost făcut la Zámbor; in Zámbor hergestellt. *1683:* Vásárlott Zámbori Gyoczot egy véget vett f. 12 [UtI]. *1685 k.:* Vettem ... Szava nevű Görőgtől 2. vég Zambori gyócsot f. 22 // = [UtI]. *1687:* Zámbori Gyölcsra vagj házi vászonra f. 20 // = [UtI]. *1697:* Két veg Zámbori Gyolcz [Bethlen SzD; KGy].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Zámboron készített gyolcsfajta; giulgiu făcut la Zámbor; Tuch, der in Zámbor gemacht wurde. *1676:* vettem ... Három uég Zamborit f. 32 [UtI]. *1684:* Ket veg Zamborit f 22 [UtI].

zámi a Zám (H) hn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zám/Zam; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zám/Sameschdorf: Zámon levő/található; din/care se află la Zám; in Zám befindlich. *1667:* Kucsuk pasátúl is jütt egy követ tegnapelőtt tized magával; az is fenyegetődzik, hogy az zámi, váradi jószágokat senki Erdélyből ne hódoltassa, mert nagyobb lesz az utolsó az elsőnél [TML IV, 251 Székely László Teleki Mihályhoz].

záp[1] **1.** megromlott, büdösödésnek indult; clocit, stricat; verkommen. *1568:* Barbara vxoris Casparis Jaxit iur(ata) fassa est, hogy eo ezt hallotta, mikor Jmar a per meg volt, haza megien volt gergel deak hegedwlúe, es hogy Andras Kato meg hallia, mond hogy Jhol az en hegedosom az Rosz bestie kuruafia gergel deak Egy szap Tyukmonyom vagion vgy kellene az hegedohoz wthnom hogy vgian meg kondula [Kv; TJk III/1. 236].

2. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~on marad* megromlik; a se strica; verkommen. *1791:* most kellett volna költeni két kotlonak de annak is a tojása mind zápon maradott [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

záp[2] **1.** gyámfa, támaszfa; proptea; Steher. *1694:* Belső vár, es annak Kapuja ... Kősziklara Kövekből eppittetet, kinek is Kapuja vastag erős Tölgy fa Deszkakbol erős Zapokra volt csinalva | Az leg also es külső kapuja eleiben menven ki az Varnak ... Ezen belől mindgyart vän egy köböl rakot Arkocska, mely Arkon van egy Vastag Tölgy fa Deszkabol csinaltatot Fel- s le vono Kapu, annak felső zapia vegin, mind ket felől hozzaja alkalmaztatva, ket hosszu nagy erős Vas Lancz | Va(gyo)n ebbe(n) az puszta palotaban egj Tölgy fa Talpacskara Zapok közze fenyő Deszkakbol csinalt fedeles nagy Kambor (!), Szuszek [Kővár; JHb Inv.]. *1747:* mentünk ... két tölgyfa kapu félből bikfa és Nyárfa kötésekre és hegyes Zápokra eresztett bikfa deszkákból tsinált Kapun bé [Borsa K; Told. 24].

2. szekér lajtorjaféle oldalában keresztfa/egy-egy fog; fuscel; Riegel. *1850:* az társzekér egyik hátulso kerekébe 4 falfät 2 küllöt és tsapakat ujat tettem Rf. 3 xr. 20 ... Két lajtorját ujat ... abba tsak 6 záp maradat meg otska Rf 8. [Kv; Újf 1].

zápfog 1. örlőfog; măsea, (dinte) molar; Zahn. *1847:* Rozának éppen zápfogai jönek 's megint meghuttyant, – különben szokott víg szeszélyéből, mely mindnyájunknak Szinház – és bál helyett a' leg kedvesebb időtöltést szerzi, nem könnyen jön ki [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

2. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~ról beszél* lekicsinylően beszél vkivel; a vorbi de sus cu cineva; mit jemandem wegwerfend sprechen. *1894:* Jóskát rég láttam. Ő felségesen félrehúzza magát a plebs elől ... Ha beszél valakivel, csak zápfogról, s be szép egyenes és merev legény lett [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

zápfő, zápfű zápfejes, végén fokkal ellátott; fucsel (la scara pentru urcat și coborît butoaie); mit einer Stufe versehen. *1652:* Az derék Pinczere menő gradics, à Pincze torka mind à Pinczeig bolt hajtasos, 21. fok gradicsos. Egy hosszu végigh érő három Záp fű korcsolya benne [Görgény MT; Törzs].

zápolódik veszekedik; a-și exprima nemulțumirea; sich ärgern. *1573:* Angalit Zabadkay filepne azt vallia hogi eo semmy zidalmot Nem hallot katotwl agostonra, hallotta hogi zapolodik volt Illemodon (!), Im azt keoltettek hogi az en fiam mynden penzert tyzet vezen azert myt az hazra keoltet, de Zeorfereg ragia meg Nelwet ky az keoltette, De senkit Nem Newezet [Kv; TJk III/3. 86]. *1574:* Ersebet dobos gërgine Azt vallia hogy az vargabalint (!) hazanal Tartot zallast Istwan Iamborsagnal egebet Nem latot hozza hallota hogi zapolodot Istwan hogi Nem twgia myert Iar vtanna eh Margit Mert neky Nem kellene, de ha Beket Nem hagy Neky Isten Imadot chinal benne [Kv; TJk III/3. 381].

zápor[1] sűrű eső; aversă, ploaie torențială (bruscă); Regenschauer. *1657:* De mind ez idők alatt hallottál volna itt hajakat borzasztó és lágy szíveket rettentő rettenetes Alla, Alla kiáltásokat, láttál volna sűrő zápor módjára való nyilaknak reánk szórását, éjjeli-nappali nyugtalankodtatást [KemIr 317–8]. *1662:* Melly kecsegés tó egynéhány esztendőkig azon sok szép kecsegékkel durált, tartott vala is, míg egykor egy nyárban egy nagy zápor és égszakadás lévén, azon tónak gátját az árvíz elszaggatná, és a sok szép kecsegék, az tó vizével együtt, mind az érben s annak nádas, sásos rétségére öntődtek és széllesztettek vala [SKr 297]. *1677:* Az takaradasson Kglmes Asszonyom, az menyire lehett rajta vagjunk; de majd minden nap, ártalmas Zaporok s jégh essőkis szármoznak, tegnap Hoszuaszo fele verte el az szőlőket s buzakat [Balázsfva AF; UtI]. *1767:* az oldalakrol rá follyo záporak vizei gyakron el borittyák[a] [Székelybő MT; LLt Fasc. 129. – [a]A kaszálót]. *1784:* Kohoink 's veröink gáttyait a' nagy Záporok nyárban is el szaggattyák, erre a szükségre Birák hirivel az e végre tiltatt erdöböl minden üdöben vágnunk kell a' fát, mert masként meg ál a' mesterségünk [Torockó; TLev. 10/4]. *1811:* Tsak zápor ne essen, avagy ne havazzon [ÁrÉ 145]. *1820:* Az oldalok Kövesek lévén a Záporok által nagyon meg vesztegettetnek és elszakadoznak annyira hogy egész darabotska hellyek haszon vehetetlenné válnak [Jegenye K; KmULev. 2]. *1823:* A Bagjosba ... régen szőllőt miveltek, de a sok sebes záporok miatt a termő föld le mosodván ma tsak a kő láttzik [Szépkenyerüsztmárton SzD; EHA]. *1826:* Ezen Nemes Megyében (!) a' Kelementelki és Gyalakuti határ közt a' Csulokáj völgyéből lefolyó zápor és nagy essö vize kitojulása 's azzal valo szélyel omlása, az ezzel szembe levő szánto földekbe, és kaszáló helyekbe, valamint az Ország utjába is, a' melyen szélyel szokta magát árasztani minémű tetemes kárt ... okozzon (!) [Msz; GyL]. *1851:* nints nap, hogy ne szakadjan az essö, 's többire mind zápor, kettö három – 24 óra alatt [Kv; Pk 7].

Án. *1674:* Zapor (kutya) [EM XLIX, 535].

Sz. *1811:* Az Özvegy' sirása, mit a' sebes zápor Hamar jö és mulik [ÁrÉ 203].

zápor[2] malom alkatrésze: az egyik zsilip; stăvilarul/stavila din față a morii; Bestandteil der Mühle, eine Schleuse. *1781:* az Abosi Mihály mester már bé is rakta vólt a malomnak fundamentum Talpfáit ... a' Záport ex fundamento ő tsinálta ... 2 tzőveket belőlle a' víz meg is mozditott | a' Malomnak Talpfái meg voltanak téve és vetve Az első Silipet mely Zápornak mondattatik, igen erős jo Silip jól conservállya a' malmot, de ... Víz eresztő táblái nintsenenk lántzakkal beli eresztve, de hellyei gerendai, Srofon járo fái meg vannak Makán Ursztól téve [Mihálcfva AF; Eszt-Mk].

záporeső sűrű, hirtelen lezúduló eső; aversă, ploaie torențială (bruscă); starker Regen. *1575:* Latwan eo K. az zena Aroβok myat zokaknak karat hogy az zapor eβw ala viβy az vchakrol es Meg reked az foliam ... Biro vram kyaltaβa es hagia meg hogi senky Ezvtan vchan haza eleot Zenat Neh arvlyon [Kv; TanJk V/3. 127a]. *1592/1593:* miert hogy az Aar vizek es zapor eseoknek nagy volta miat, azmint keuantatik vala az feold zinire ki nem mehetenk, vgian it Deesen ... ez keóuetkezendeó Tanüknak vallasit azon peres feold feleol ekképpen veottewk be [Dés; Ks]. *1598:* Hogy az zapor esseo az homlito vermeket mind hantta izzopal Attanak 2 embernek kik ki tiztittoták f –/24 [Kv; Szám. 7/XVI. 60 egyházfiak szám.]. *1600:* Az elott walo nap hogy ez a werekedes esett zapor esö és Zel nagy indult wolt, s a nitotta megh a kaput [UszT 15/122 Isthwan Gyeörgy Hoggiay vall.]. *1639:* Szent Miklosnal igen Nagy Zaporesseö leön ... az Linczegh Janos szekeresse az esőben be nem takarta volt az ladat s az eseö be talalt menni a ladaba [Mv; MvLt 291. 186a]. *1662:* Az törökök közül a cserékre s gazokra is nagyon sokak szaladtak vala, de a harc meglétele után olly igen nagy záporeső lett vala, hogy az vitézlő nép nagyon megázván, kedvetlenözvén, az gazokról ki nem vadásztathattak vala [SKr 413]. *1715:* az Illyeni uton levő Majorság földb(e) el vetett ... kölessét hogy nem Termet ezt az okát tudom mondani, hogj bé vetették rettenetes zapor esö érte, melly miatt a földb(e) verődvén, felette ritká(n) költ [Sárkány F; UtI]. *1760:* azon Nobilitaris Fundus ... igen alá-való el-ebbedett vizes Sáros hely vólt, vgy hogj az uttzánál sokkal alatsonabb vólt Tavaszszal hó menéskor, öszszel, ugy más időkbenis Zápor essözéskor elégszer láttam a' Vizet azon Nemes Joszágra bé folyni [Mv; Told. 15/44]. *1771:* ho menéskor és Zápor essők hullásakor az Kükűllonek régi árka anjira meg telik most egy néhány időktől fogva ... sohult gyalog ember által Nem Mehet [Széplak KK; SLt évr. G. Sárdi (47) pastor eccl. un. nyil.]. *1783:* külömb külömb meg tzifráztatott iszonyu adta s teremtette szüntelen a' szájában, mellyeket minden tartozkodás és félelem nélkül sürü záporeső modjára szor [Torda; KW]. *1815:* a' Nagy oldalakrol Zápor Esök idején áradó és nagy sebességgel rohano viz ... alattabb való hellyeinket el iszapollya, követtsel megrakja [Szováros SzD; HG. gr. Haller lev.]. *1832:* egy sürü zápor essö könnyen bé tsaphat[a] [M.csapó KK; Berz. 20. – [a]A csőrbe].

Szk: *pászmás* –. *1708:* Ez holnapnak első két hete szárazzabb volt, de annakutána mind pa(s)zmás záporesövel telyes [SzZs TT. 1890. 503].

záporos 1. esős; cu aversă, cu ploaie torențială (bruscă); regnerisch. *1865:* azon víz járás mely Nagy ájj szőllőiből és

Nagy ájj vőlgyiből záporos ídőben bé jár [Kissolymos U; EHA].

2. nagy erővel zúduló; care se prăvăleşte/revarsă cu zgomot şi în cantitate mare; sehr stark regnend. *1826 k.:* A Pataknak záporos ki áradása sokkal kiméllletesebben halad a Balavásárig tarto hosszu follyamatjábann mintsem vagy három puska lövésnyi kurtán meg szoritott uj árkába [Gyalakuta MT; GyL].

záportartó 1. a taposómalmot hajtó nagy fahenger viszszafordulását megakadályozó falap a keresztgerenda fölött; care este făcută din stîlpi şi grinzi care susţine stăvilarul din faţă; Holzbrett, das den Rückkehr des Zylinders der Mühle verhindert. *1600:* Veottem Egy Bel kereknek walo fat f 1 d 50 ... Az Nagy Gattnal, az zapor tartott chinaltattam megh, veottem harom Eoregh fatt Nylaknak walott f 2 d 50 [Kv; Szám. 9/VIII. 10]. *1609:* Fizettem ... az kortzolyas zolgainak, az kik az Zapor tartot segittetek Cynalny az Vy Gaton ... f d 8 [Kv; Szám. 126/IV. 45]. *1654:* az erdönj fat vagot zapor tartonak [Mv; MvLt AAII. sztlan]. *1741:* Malombirák atyánkfiai proponálván Nms Várasunk Malmán(a)k immineálando ruináját, Concludáltuk, hogj a' Csatáni gjalog szeresek fordittassan(a)k, ezen következhető ruinán(a)k reparatiojára ... A' Záportartohoz pedig négj gerendákat hogj a' malom proventusából pénzen vehessenek, elis hozathassák ő Kglmek facultáltatnak [Dés; Jk 548b]. *1772:* Mivel a Zápor tartotol fogva a tágos nagy Silip mind addig mig a viz a kerekek alá apro silipekre osztatnak (!) igen szoros és erőssen Eszák felól valo részre van vive, s a felett vendég Silipnek a szájanak tágosabnak kéne lenni, de a Torka, vagyis felsó része, tsak három arasz, és három ujj, ezen hibát kevés munkával Lehet meg igazittani [Kük; JHb LXVII/2. 390]. *1781:* az elsö Silip vagj is Zápor tartonak 2 tzövekje meg mozdult, mert kurta lévén a' fa nem verödhetett bellyebb [Mihálcfva AF; Eszt-Mk]. *1801:* Magát a záportartot köteles lesz maga az árendátor saját költségén állandoan és czélszerűleg három lappantsokkal, s legalább is három czólfokós fenyűdeszkákkal be deszkázni, vas szegekkel megverve [Mv; DLev. 5]. *1813:* A' Zápor tartó előtt Strázsa fa vagyon hét [Karácsonfva MT; Told. 18]. *1824:* A' Silipek Záportartojokkal betsült(ettek) R Flr. 103 [Kisjenő Ar; TGsz 51]. *1852:* A' szitálo malom Zsilipjének egyik lappantsa tölgy hevedere szét hasadozott, 's töredezett ... 's a' zsilipek, és zúgó alatt lévő tölgy párna fák, 's czövekek rothadtak lévén ez okból nem állyák az oldal és fenék deszkázatott; következöleg a' zsilipek és közben lévö zúgó, zápor tartókkal együtt ujjitást kiván [Km; KmULev. 2]. *1864:* Dósa Lajos ... Makfalva helysége határában levő lisztelő és dürützkelő malmának az idei utolsó árviz, zápor tartoját merőben összerontván, gátját meg szaggatván, a vizet kerekekre vivő kánálissát betöltvén; mindezeknek helyre állitására nézt árendatora Szentkovits Lukáts vrral ilyetén egyességre lépett [Mv; DE 5]. *XIX. sz. m. f.:* a gátunkrol az árviz a kertelést el rontotta, a zápor tarto elöttt a malom árkát meg követselte [Kadácsfva U; Pf].

IIn. *1735:* a Zapor tartonál a Sár tőben [Ákosfva MT; EHA].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *gerenda* malmot hajtó fahenger visszafordulását megakadályozó gerenda; care este făcută din stîlpi şi grinzi care susţine stăvilarul din faţă; Träger, der den Rückkehr des Zylinders der Mühle verhindert. *1585:* Kewetkezik a mi keuet az oh wary malomra ... Wgian akkor Zapor tarto gerendat wettem p(ro) d. 67 [Kv; Szám. 3/XX. 3].

zár[1] *fn* **1.** broască; Verschluss. *1568:* Benedict(us) Serator, iur(atus) fassvs e(st), Engemet hywth vala oda Sos Martone, hogy az ladat meg nissam, de az Nemes azyony, azt monda hogy ne(m) sokat tezen, ez, egyod (!) az zar meg vez (!), en haza vize(m) meg Nitom othon, merth az kulchot othon feleytettem [Kv; TJk III/1. 188]. *1570:* Lakatos Benedek hithy zerent vallya, hogy Ewtet hitta volt Sos Mathene hazahoz ... otth wl volt az Aztalnal egy Nemes Azzon, Mond Sos Matthe az Azzonnak lhol vagion az lakatos Megh Nytatya K. az ladat ... Mond az Nemes azzon hogy nem Nytatom Mert Netalan valamy fogiatkozas lezen az zarban [Kv; TJk III/2. 194]. *1588:* el hordatot onnat az hazbol aztalokat pad zekeket az ajtokrol zarokot ajto sarkakot le vonatot es el vitete [Vécke K; BálLt 81]. *1599:* Szent Peterben az Seqestie ajtajat czinaltak fel sarkot zart ujolan reaia Lakatos Benedek czinalta attam neki f 2 d 77 [Kv; Szám. 8/XIII. 5 Szabó András sp kezével]. *1600:* Czinaltattam az Ag ház zarjahoz egy eoregh kolczot, es az zárt megh foldoztattam [Kv; Szám. 9/XII. 67 Igyártó Simon isp. m. kezével]. *1654:* Az Nagyobik hazon bérlyet ajto, jo zár rajta foganto [Szásznádas KK; Ks Bánffy Anna urb.]. *1696:* Az Konyha Felet valo hazban nyilo Ajto jo Uj Festet vas sarkon es Hevedereken jaro zarja nints nó 1 [Bethlen SzD; BK]. *1705:* Megszállván azért az úr, gubernátor uram házához, holott is mindent pusztán találván, sehol is egy zár, egy szék, semmi sem volt, még a közök is mind el valának égve [WIN I, 635]. *1769:* mikor fel verték a nevezett pintzét ... amint bé mentek a pintzébe a belsö zárját is le szakasztották volt s nagy erövel mentek bé [Szu; IB. Szabo Joseff (25) ns vall.]. *1797:* ezen Pinczere egy Lakatott vettem minthogy tsak az Zarjara nem lehetett hagyni mivel azon Zár az Felsö Hazak(na)k Koltsaivalis Majd mindenikkel meg nyilik [Banyica K; IB]. *1811:* A Palotán ... Üveges Ajtaju Zöldre festett pohár-Szék, alatta lévő és két felé Nyilo Záros Subládával, vagyon rajta két Zár, égy kolcsal járo [Kőboldogfva H; Born. 4/34. F]. *1852:* A nappali ház Ajto Zárt levettem ... a Zárnak uj Subert tsináltam es felszegesztem 2 Rf 20 xr [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lakatosm. számlája].

Szk: ~ *nélkül (való). 1629:* Az kapun[a] belől bemenetelre ... egy grádicson fel az első egy ház Zár nélkül való paraszt ajtaja, egy retesz rajta [Szu; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lelt. – [a]A várkapun]. *1720:* Ezen Házban vagyon ... Egj fejér zárnélkül valo Ládában 48 öregh s apró könjvek [Sepsiköröspatak Hsz; HSzjP]. *1850:* Vagyon benne egy falba valo rosz almariom vas sarkakon fordulo ajtojával minden zár nélkül [Gyéressztkirály TA; DE 5] * *ajtónak/ajtóra való* ~. *1585:* Az beiaro aitoianak a wagy be iaro heljnek aito valo zarat (!), sarkokat, kolchot chinalt, Az zarat chak megh igozitota, attunk mindezektul f. 1 | 12 Aug(ust)y Az nagy Templúmba kerengeo gradich aytonak walo zar chinalassatol ... f 0 d 15 [Kv; Szám. 3/XIV. 34, 38]. *1586:* Egj Aytora valo zar d. 60 [HSzj *ajtó-zár* al.]. *1787:* Egy rozsdás régi ajtora valo Zár Dr. 20 [Mv; MvLev. 6 Nagy György hagy.] * *almáriumra való* ~. *1802:* Egy falbeli almáriumra valo Zárért és sorkokért fizettem 2 Rf 16 xr [Déva; Ks 120. 3. 1] * *asztalba való* ~. *1628:* Egy Schatuliaba Valami Penz nelkwl valo sakok, es hitua(n) abrosz. Egy Aztalba valo zar [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13] * *bécsi duplá(s)* ~. *1656:* Ezen hatodik palotarol ki menven egy kis pitvara nilik job kezre vas sarkon panton ... forgo ... bellett festett gyontaros ajto, Beczi duplas zária ütközös kolczos beuonos faragott ajto | Jnnett az Aszonyunk eö Naga felsö rénd Veres Bastiajarol 's hazarol be jeöven altal az hetedik palotan, nilik be job kezre

az njolczadik palotara … rakot es partazatos külömb külömb fele fakbol csinált ayto, Beczi dupla zarjaval [Fog.; UF II, 132, 134] * *bécsi forma ~. 1625:* Az Ui aitora czinaltanak egy ui Béczi forma io Zart minden ezkeoziuel, es egy bokor pantot rea [Kv; Szám. 16/XXVII. 23] * *bécsi ónos ~. 1700:* Ajtora valo Becsi onas Zár nö 4. cum appertinen(tiis) [Ebesfva; Utl] * *bécsi ~. 1585:* Egy Bechy zár f 4 [Kv; KvLt Vegyes ir.]. *1632:* Jnnen az pituarra menuen, vagion ennekis hasonlo aitaia, kiuwl belöl festett, vas sarka pantia, beczy zara, fejes szegekkel vert, forditoia nelkwl ualo [UF I, 171]. *1741:* A két Ház(na)k ónas üveg Ablakjai. Az édgyik ház ajtoján Bécsi zár [Nádas K; RLt Csekelaki Varsányi Benedekné Beszprémi Orsollya lelt.] * *bécsi zománcos ~. 1632:* Aitaia kiuwl belöl festett bellet fejes onos szegekkel uert, beczi zomanczos zára, uas pantos sarkos forditos wtkezeös, be uonoia ninczjen [UF I, 170] * *bérletlen ~. 1830 k.:* Fekete Ordinár Bérletlen Zárok [BetLt 3] * *besztercei ~. 1632:* Vagion raita ot tarkan festett bellett aito, vas pantia sarka, fogontoia, bezterczei zár raita … Vagion ez hazan két bellett tarka ajto, vas pantokkal sarkokkal, edgikén parazt zár, masikon Bezterczei zár [UF I, 156] * *bevésett ~. 1858:* A' nagy bálházba szolgál egy … két felé nyilo nagy ajto … vas riglivel, bévésett zárjával [Mv; TSb 39] * *boritatlan ~. 1816:* Van égy Ház … az Udvarra járo Ajtoja … a' belsöt ami illeti … jo erös boritatlan zár van rajta koltsaival [Kv; Born. IV/14] * *boritott ~. 1732:* (Az ajtó) zárlodik jó bóritott zárral [Kóród KK; Ks 12/I]. *1810:* vagyon a' gabonás, melynek vagyon fenyö deszkából valo, vas fejes szegekkel merőbe meg vert, két felé nyilo, vas sarkokon forgo, faiu boritott zárral és kolcsál zárlodo, derék ujj ajtoja [Doboka; Ks 76 Conscr. 29] * *dupla/duplás ~. 1656:* Ezen hazbol aszonyunk eö Naga hazara fordulvan nilik be bal kezre, vas sarkon panthon forgo partazatosson bellett fekete ayto duplas zarjaval [Fog.; UF II, 121]. *1714:* Lada külombfele figurakkal ékesitett 12 dopla Zárral körös körül s egj kultsall meg nyittatik fl. Hung. 120 [Nsz/Fog.; AH 50]. *1786:* A Nagy Ház Ajtaján Dufla Zár 2 Mf [A.boldogasszonyfva U; SLt 17] * *egész ~. 1629:* az háló-ház. Az szegelet-házból való ajtója, zöld festett pártás ajtó, hosszú ónas sorkakon, jó egész zár rajta [Szu; SzO VI, 98 Székelytámadt vár lelt.] * *éjjeli ~. 1841:* Kerekes Udvarára ki lépve egy fél bérlet ajton, melynek ajtaja felei Sima bérlézettel (!) lévén, forog két vas pántokon, és pipákon Frantzia zárral, Koltsal, Forditoval, éjjeli zárral jo modgyával el látva [Km; KmULev. 2]. *1844:* Ezen pitvara botsát be, egy fenyö deszkából készült fél bérlet festetlen ajto … el látva vagyon jo Frantzia boritott Zárral koltsal, éjeli Zárral Ütközövel [Km; KmULev. 2] * *előtaszító ~. 1836:* Vagyon egy két felé az Udvarra nyilo izmos Csere oszlopokra épült … ujj kapu – Galab (!) – bugos fedéllel – mellette egy kis ajto – vas sorokkal – kilintsel – és elö taszito zárral avult álapotba [M. péterlaka MT; TGsz 18]. *1851:* egy két rekeszű árnyékszék … elé taszitó zárral [Erdösztgyörgy MT; TSb 34] * *fagerezdes ~. 1674:* Az udvarházhoz valo malom hazra … nyilik egj felszer fa sarkos pantos ajto, fa gerezdes zárjaval [A. porumbák F; UF II, 613] * *fakulcsos ~. 1676:* Egy eöregh valaszto ház mellynek aytaja fenyü deszkábul keszitett es fa szegekkel hevederekhez szegezttett mellynek fa kulcsas zárja [Fog.; UF II, 736] * *forditós ~. 1758:* az Árnyékszékre … szolgáló ajtokis különös forditos Zárokkal pántokkal és sorokkal [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1847:* egyik ajtonak költsos, forditós zárja [F.árpás F; TSb 46] * *francia ~→ éjjeli* * *gerezdes ~. 1591:* Miklos egykor halla(m) kezde mondani Tars bocsas be tars migh en az gherezdes szarth az malo(m) haszo(n) megh nytam Addigh az Malo(m) hasz elcött le vaghak [UszT 13/70 Joannes Demeter de Thelekfalúa jb vall.]. *1699:* Lo Istalo … ajtaján gereszdes zár kolcsostol [Szentdemeter U; LLt 7] * *háromköldökü ~. 1629:* Egy Haro(m) keöldökw zár tt f. – d. 60 [Kv; RDL I. 132] * *kemény ~. 1812:* a mint pedig a Konyhárol bémennek a Leányok Háza Tornáttzába a' Grofi'né oda tsináltatott edgy ajtot … és réája edgy egy Kemény Zárt [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.] * *kilincses ~. 1629:* az derék várkapu felöl vegső szegelet-ház. Ajtaja fejér bellet, jó ép kiléncses zár rajta [Szu; SzO VI, 96 Székelytámadt vár lelt.]. *1756:* Ezen Böltnak egy kis rekeszszeis vagyon, mellynek ajtaján Vas forditójú kilincses zár kólcs nélkül, virágos franczia vas Sorkakkal [Déva; Ks 92. I. 32] * *közönséges ~. 1789:* Ajtora valo 2. Közönséges Zár Rf – xr 40 [Mv; ConscrAp. 20] * *kulcsatlan ~. 1849:* Az Istállo végitöl a' gabanásig, veres festékes stakétás csinos kert – ezen egy ajto – kultsatlan zárral [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *kulcsos ~. 1802:* egy falban lévö almariomotska koltsos zárjával és vas sarkaival edgyütt [Kv; Pk 4]. *1862:* 1 darab nagy kotsos Zár … 2 ft [Kv; SLt Vegyes perir.] * *lakatos ~. 1697:* Az Utzárol be járo kapu … vagyon Kis ajtajával, es lántzos lakatos Zárjával [Borberek AF; Mk I Alvinczi Péter inv.] * *láncos ~→ lakatos ~* * *magyar ~. 1841:* A Kolos Monostori Cantoralis Háznak … Inventáriuma … tanáltatik … Tölgyfa ajto Feleken köfal közé szoritva egy levél ajto … rajta egy kis bé huzo vas fogo, régi viseltes Magyar Zár [Km; KmULev. 2] * *megtörött ~. 1592:* Az lector hazanak Aytayara chinaltatunk eg' meg teoret zaart maskepen … Attunk Lakatos Balint(nak) d 10 [Kv; Szám. 5/XIV. 30 Eppel Péter sp kezével] * *mesterséges ~. 1659:* Szebenbül hozatuan ki Egy Bőrös Ladat, csinaltatott eo Kglme arra Egy mesterseges Zart, melyteol fizettem az Uy kereszteny Lakatosnak fl. – //70 [Borberek AF; WassLt]. *1756:* nagy vas Láda, melly Dominalis vagy Provisoralis Cassának neveztetik, holott az Uraság pénzbéli Proventussa conzerváltatik különös nagy kemény mesterséges Zárral muniálva [Déva; Ks 92. I. 32] * *ónos ~. 1629:* az porkoláb-ház bolt … Ez házon belől is egy kis bolt. Az ajtaja paraszt, jó ép ónos zár rajta [Szu; SzO VI, 92 Székelytámadt vár lelt.] * *ónozott ~. 1837:* Az ebédlőbe nyillo gyöngy szinre festett vésett ajto fenyö dészkával bérlett … onozott vas bé huzoval és forditoval jo boritott ugyan tsak onozott Zárral, riblivel és ütközövel [A.szőcs SzD; BetLt 5] * *ordinárié ~. 1842:* a szobába egy otska rosz fenyö ajtó nyilik két vas sarkokon egy ordinárié zárral [Km; KmULev. 2] * *pántokon járó ~. 1696:* Az Nagy palota Pitvaraba(n) menven az Ajtaja jo Uj Festet vas sarkon és Pantokon jaro jo Zarja Kulcsa Forditoja [Bethlen SzD; BK] * *paraszt ~. 1629:* az porkoláb-ház bolt". Ajtaja paraszt, egy paraszt zár rajta [Szu; SzO VI, 92 Székelytámadt vár lelt. – "A várban] * *pléhes ~. 1656:* Jnett az folliosora ki menven nilik be az masodik hazra … job kez fele vas sarkon panton forgo partas festett felszer ajto, plehes zarjaval [Fog.; UF II, 125] * *rezes ~. 1833:* A Nappali ház Ajtaja gyöngy szin festékü, réz sarkokon forgo, boritott rezes zárjával, s' koltsal [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.] * *szebeni ~. 1763:* jo Szebeni zárral meg erösittetett duplas Ajto [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa/19 néh. Hortobágyi Gergély György conscr. 27]. *1797:* Az ebédlő palotárol nyilik a' nappali házba egy fenyö deszkából készült festetlen ajto … régi modi Szebeni zár rajta [Ajton K; CU IX/2. 10b] * *szimpla ~. 1842:* égy két vas sarkon forgo

simpla zárral kulcsal fordittoval – huzoval ütközővel fel készitett fenyő déczka ajtó [Oprakercisóra F; TSb 51. 4]. *1849:* Csupán a' kertbe nyillo kül ajton van szimpla Zár [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *ütköző ~. 1736:* Az Ur Házáb(an) találtattak ezek Fal mellett állo tarkáson feketével festett (: ljas fijas :) sok rekeszü pohár szék nro 1. mellynek ajtaja vas Sorkotskákon forog Zárlodik ütköző ven (!) Zárral, nyilik koltsal [Várhegy MT; CU XIII/1. 100] * *vásárhelyi ~. 1692:* Az Aszszony ő kglme Háza. Nyilik ... parkanyos bellett aitó. vas be-rantoja nincsen, vasarhelyi Zárja [Mezőbodon TA; BK Inv. 10] * *vaspléhes ~. 1694:* Ismét az elébb meg irt házb(a) vissza térvén, njilik ugjan abbol, balkezre is ... felszer Ajtó: mellj(ne)k vas plehes Zárja, ütközője, kultsa és forditoja nélkül [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.] * *viseltes ~ → magyar ~.*

2. csat a ruhán; cheotoare (făcută din mătase); Schlinge zum Kleid. *1682/1635:* Egj zederies uiselt granat keoppenegh tizen egj ezust go(m)b rajta, fekete seljembol czenalt zarak rajta, veres poztoual bellet [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ alatt (van/levő)* el van zárva; este ţinut sub cheie; verschlossen sein. *1674:* Iffju Nemzetes Szebeni Luts János Ur(am) nevezetesseb házánál három eőregh ládám vagyon: ketteje könyvekkel rakva egy kis boltb(an) ... az kissebbik láda lakat alat, az nagyobbik zár alat vagyon s petsét nincs rajtok [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1704:* az úr egyik szállásán lévő német borbélyt most érték rajta, hogy régtől fogván az úr<nak> a kertben zár alatt lévő drága pénzen vött fáját régen égeti [WIN I, 255]. *1790:* a Fel kelhetőmet valamik a Segesvári Szallasomon vagynak Zár alatt mind azokot hagyom Edes Testvér Etsémnek Groff Kornis Gáspárnak [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c gr. Kornis István végr.]. *1837:* én azon bé zárt ládát azt tudtam akkor hogy az utrizált aszszony az Exp(onen)s Ur meg edgyezésével küldötte bé Kolosvárra ... a Láda zár alatt a benne valokkal edjütt [Doboka; BetLt 1 'Sukán Gligor (22) kocsis vall.] * *~ba csap* bezár; a închide, a încuia (cu cheia); verschließen. *1812:* Bé jövén pedig Grantzki az udvarban, bé ment a Groffné Házában ott beszélgetett a Groffnévał hová a Groffis bé menvén, mindjárt lárma esett és az Ajtot zárba tsapták [Héderfája KK; IB. nemes Jánosi Ersebeth Takáts Josefné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.] * *~ba üt* bezár; a închide, a încuia (cu cheia); schließen. *1823:* Csernátoni Sámuel uram ... velem is sokat probált, s kénszeritet a roszra ... nem hagyot beket Csibdesni kezdet, kértem ... hogy hagyon beket ... minek utánna ki kergettem volna, s az ajtomat zárba ütöttem az ablakon akart bé buni [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Szilágyi Istvánné Imre Anna (41) ns vall.] * *~ és lakat alatt tart* elzárva tart; a ţine sub cheie; verschlossen halten. *1733:* Malombirák ... Az Malom por(na)k szuszekot szerezzenek Zár, es lakat alatt taresák, hogj senkiis mérés előtt hozza ne nyulhasson [Dés; Jk 433b] * *~ és pecsét alá tesz* elzár; a încuia; unter Stempel schließen. *1704:* az este hozták ki az úrfiacskát koporsóstul ... az úr és az asszony keservesen megsiratták, és maga az asszony bétakargatván, beszegezték, és töttük ide az ifjúasszony testéhez az boltba, erős zár és pecsét alá [WIN I, 109–10] * *~ és pecsét alatt áll* el van zárva; a fi închis, este ţinut sub cheie; verschlossen sein. *1817:* az enni és innya valo csak ugy marad meg egy Udvarban ha zár és petsét alatt ál, külömbben hozzá nyulnak és egy nagy hazugsággal ki fizetik az embert [Mezőkapus TA; IB III/149 Székelly József Bethlen Sámuelhez] * *~ s pecsét alá vettet* elzárat; a dispune să fie încuiat; verschließen lassen. *1693:* Mindennemű Res mobilisek, valamelyeket Testamentumaban a Defunctus nem specificalt, es Zar-s-petset ala nem vettetet, halala előt, negy reszre oszolnak [Ne; DobLev. I/38. 6b].

zár[2] *ige* **1.** bezár; a închide; schließen. *1710 k.:* az ablak vasrostélyos legyen, melyen széltében nézzek, amint akarom, nyissam, zárjam [BÖn. 981]. *1720:* az Boltakis Zarva voltanak [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre Haller Jánoshoz]. *1722:* Tudom nyilván és bizonyossan, Hogj Pap Peter Esperest ur(am), az Templom harangja(na)k kötelet, ha Valamelyikúnkre meg haragudott, hol fel esztendeig, hol kevesébb (!) ă mig meg juhaszodott fel kötőtte, es mind addig kötve Tartotta s az Templom ajtaját Zárva Tartotta, Communicatura nélkűlis tudok egj néhányat hogj meg hólt [Kecsed SzD; TL. Prov. Fodor György (50) vall.]. *1840:* Egy nagy Gunyás láda zárva [HSzj *gúnyás-láda* al.]. *1843:* Bako Uram ... az ajtot ránk zárván ... a fogadobol ki botsátoni nem akart [Dés; DLt 586. 20].

2. bezár vkit/vmit vhova; a închide/încuia pe cineva/ceva în ...; etwas verschließen. *1781:* Midőn Néhai idvezült Kedves feleségem el temettetett akkor mingyárt mindennemű Portékákat leg kisebb Rongyig az itten Házamnál maradatt Atyafiakkal edgyutt regestralván a Regestrumal edgyűtt Ladakban rakván és Zárván ... mind ezen modon tartottam [Mezőkövesd MT; Kp III Újfalvi János lev.]. *1793:* a' Kamarában akarták zárni addig mig város szolgáját hivnak [Dés; DLt]. *1811:* Igaz Minos ki ülsz Itélő Trónusba, Ki Dédalust zártad a' Labirintusba; Ha most van valami hatalmod, ne szenvedd, Mikor az ártatlan a' gonosztól szenved; Zárd a' gonosz Embert Labirintussába [ArE 94–5]. *1847:* A' templom[a] egyik oldalában van Népomuk sz. János drága ezüst öntetü siremléke; nyelvét kristály üvegbe zárva mutatják [Méhes 5. – [a]A prágai székesegyház].

Szk: *fényitékbe ~. 1664:* szolgajat fényitekb(en) zartv(an) (!) alkalmatlansagat ne czelekedgyek, ellenb(en) Balogh Sig(mon)dne Aszo(nyo)mis, se maga se szolgai altal illetlen boszszu teteleket ne kövessén [Mv; MbK] * *lakat alá ~. 1681:* az vas hámornak minden vas ezközeit az hámori szolgák egyben szedvén és számlálván, rakják mind edgyüvé, ebben az számtartó házban, lakat alá zárván azokat [CsVh 92].

3. (levélhez) mellékel, csatol; a alătura, a anexa (la ...); hinzufügen. *1778:* Ajanlt igéretem szerint hogy Mlgs Groff Uram késedelmem mián tsonkulást ne szenvedjen az B. Domokos Antalné Aszszony ő Nga Levelét ide zárva küldöm [Ks 26/X Kendeffi Pál lev.]. *1789:* ezen parantsalat következéséül immár Benedek Ferentz eő kglméhez rendelésünket meg tettük és egyszersmind imé ide Zárva az Aszszony panasz Levelét is küldgyűk [Ne; DobLev. III/659. 1a]. *1800:* ezen Levelemet ... ide zártam, olly véggel hogy békételen Créditorainak megis mutathassa [Dés; Ks Thuróczy Károly lev.]. *1809:* (A) Marsualis Quietantiakat ide zárva küldöm, Személlyesen magam meg nem jelenhetvén a Nemes fel költ Lovas katonaság mellett szüntelen jelen kelletvén lenni [Szkr; UszLt ComGub. 1612]. *1861:* A' Magyar Tudos Akadema (!) kebelében működő Statisticai bizottság, a' Magyar Korona alatt élő népek Ethnographiai állapotjának lelkiesméretes ki deritését tüzvén ki czélul ... e' végre minden T. Papnak, énis ide zárok edgyet[a] [Gyalu K; RAk 57. – [a]A *tabella* tollban maradt].

4. (levélbe) tesz, lezár; a pune (într-o scrisoare); in einen Brief hineinlegen. *1795:* Consist. Secr. Tseh János Ur adott

egy levélbe zárva 29 Rfl 30 xr hogy Detsinek Bétsbe meg vigyem [ETF 182. 25 Gyarmathi Sámuel kezével].

5. befejez; a încheia; beenden. *1880:* Mikor e levelet zárom, veszem a hírt arról a kitüntetésről, mely téged érendő, Ödön, a Kisf. Társ. részéről [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhöz].

záradék (ált. jogi) szöveghez csatolt kiegészítés, toldalék; clauză; Klausel. *1797:* Rendelésének ... záratékjaiból által látni méltoztatik [MNy XXXVIII, 386]. *1809:* Minekutána a mostan(n)i szer felett valo drágaság miatt szűségesnek talaltta volna a Királlyi Gubernium az ezen Fejedelemsegben lévő minden Convictusi es seminariumbéli fundatiokat, vagyis az azokra felvéendő tánulo ifiaknak rendes számát megkissebbitteni a közelebbről beajánlott ifiak[a] ... a kévánt fundatiora fel nem vétethettek; melyis ... a fel küldött záratékoknak viszszá küldése mellett válasz gyanánt tudtokra adatik [UszLt ComGub. 1065. – [a]Köv. 11 név fels.]. *1835:* az ide valo Bakonyitzásoknak a' Piatzi Vámolással, állitolag megterheltetések orvosoltatása tárgyában a' Mlgos B. Fö Ispán Urhoz nyujtott kérelem-levelöket, – 6 darab záratékjával ... alázatos Tudosito Feleletünket engedelmesen e' következendökben tészszük meg [Torda; TLtT Pres. ir. 1012]. *1850:* Déési polgár Erdődi Sándornak a' vidéki Mlgs Katonai Parancsnoksághoz bé adott – s onnan tudositás tétel végett ... hátirattal le küldött ebbéli kérelmét, és zaratékát ... kéri visszavárolag [DLt 6].

zarándi a Zaránd (A) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zaránd/Zărand; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zaránd: Zarándhoz tartozó; care apartine de Zaránd; zu Zaránd gehörig. *1677:* Zárándi Alsojárás, s' gratuitus labor Jenő Várának épitésére, Azon Vármegyei Adó, az ot valo Praesidium tartására rendeltetett [AC 274]. *1744:* Pankota fekszik hozzá tartozandó Falukkal a' Mezőség Szélin a' Zarandi Districtusban [Déva; Ks 101 Pogány József lev.].

zarándok búcsújáró; pelerin, hagiu; Wallfahrer. *1719:* A szentgyörgyi káplánnál valo szarándok [SzO VII, 268]. *1730:* Desi Szarándoknak mett. 1 (búza) [Szentbenedek SzD; Ks 70/51].

Szn. *1614:* Szarandok Jstuan [Bikfva Hsz; BethU 232].

Szk: *~(nak) való hely. 1801:* ezen Nagy Nyulasi Határon vagyon egy Manesteria vagy Szarándok (!) valo helly a hol voltt egy Templom is melljet is a Falu hogy Iskolát építsen el bontotta [Nagynyulas K; DLev. 5].

zarándokforma zarándokszerű, zarándokokra jellemző; asemenea/caracteristic pelerinilor; typisch für Wallfahrer. *1731/1768:* (Testem) temettetését kivánom Kolosváratt az Ö Várban ... minden haszontalan költség és Világi pompa nélkül, fekete' fél Sellyem bokáig erő hoszszú köntösbe, mintegy Szarándok forma habitúsba [Kv; Ks 14/XLIIIa Kornis Zsigmond végr.].

zarándokság zarándoki állapot; pelerinaj; Wallfahrt. *1662:* nem jobb s nem kellemetesebb dolog legyen-e, s magamnak is nem örömesben kellessék-e választanom a sok boldog állapotaim után való halált és a szent paradicsomban örökké való nyugovást, mintsem boldog, méltóságos állapotomból számkivetésben való zarándokságra, idegen nemzetek között való bujdosásra ... kívánkoznom [SKr 164] | Ha az én Istenem egyfelől zarándaksággal, árvasággal és mazursággal látagatatt is, de teljességesen el nem hagyott [TML II, 276 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ot visel. 1729:* hogy pedig eretnek lepjen hazomba, az I(ste)n soha se adgya, keszebb lészek szarándokságot viselni [ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához Nszből] * *~ra megy. 1759:* Nyerges András, ă Nyerges Jánosné fia az idén Maria Czel felé szárándokságra ment [Lázárfva Cs; BLt 9].

zarándokul zarándokként, búcsújáróként; ca un pelerin; als Wallfahrer. *1847:* Nem méltó a világ semmi dicséretre, nem lehet találni állandó jót ebbe, mert én megteköntém minden oldaláról, miólta vizsgálom mint egy szarándokul, de nem dicsérhetem semmi méltóságát, sem magos, sem mélyen kecsegtető jovát [VKp 158–9].

zárat bezárat; a dispune întemnița cuiva; jemanden ins Gefängnis schließen lassen. *1842:* Tizedet költettem ... ez a Czigányokat béis tette az arestomba ... a többieket az árestomba zárattam [DLt 1298].

záratik 1. bezáratik vmi; a fi încuiat; geschlossen werden. *1735:* az J: eö kglme ... az Akat az J: eö kglme Marian Lejtmany Vrammal be hivatta, s be menetelek után az Ajto réajok Záratott [Dés; Jk 164a]. *1785:* A kapu Cserefából kötőt Galambugos Sendelyes fedéllel, Nagyobb és küssebb Táblai vas Sorkokon forognak és Fa kocsoloval zárátnak [Szu; Ks 73/55]. *1801:* edgy So tarto, melynek felöl két része vagyon, szépenn meg aranyazva kúrül pedig fedéllel záratik [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 4].

2. kizáratik vhonnan; a fiușa încuiată în fața cuiva; ausgeschlossen werden. *1848:* Fáj, és holtig fog vérzeni szivem azért, hogy én ... ezen Háznak pénzbeli bőseget ... fel segílve, most éppen abbol zárattam (!) halálig lett gyalázattal [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1274 Szabo Rácz Pál Dobolyi Bálinthoz].

3. (vmilyen szöveghez) csatoltatik; a fi anexat la ...; hinzugefügt werden. *1849:* A Malom beli károk betsü Levele mely költ Martius 21kén 1849-ben ide záratik A betü alatt, és a' becsüsök nevek alá irások alatt [Héjjasfva NK; CsZ].

záratlan, zárlatlan, zártalan 1. bezáratlan; neînchis, neîncuiat; ungeschlossen. *1573:* vallia aztis Rach ferench hogi azkor az Eztendeobe az tehenes Myklos zeoles kertenek Aitaiat giakorta talalta Nythwa hogi beh nem zarlota, hane(m) zabadon Mindenfele barom be mehetet, zoksor Teotte es zarlotta eo be, zoksoris Intette feddeteis tehenes Myklos hogi Ne hagia zarlatlan [Kv; TJk III/3. 148]. *1782:* nem tsak maga egyedül járt záratlan pinczémbe, hanem ötse, ángya [Illyefva Hsz; HSzjP].

2. zár nélküli; fără închizătoare/zăvor; ohne Verschluss. *1629:* Az szombatfalvi[a] majorban Vagyon két szoba egy fedél alatt ... harmadik füst ház, közbe borjukat tartanak benne, mind háromnak paraszt zárotlan ajtaja [Szu; SzO VI, 102–3 Székelytámadt vár lelt. – [a]A Hacsek-féle térképen (1880) még a város közvetlen közelében önálló település; azóta a városba olvadt]. *1656:* Ezen boltbol nilik egy kis kamara székre, egy vas sarkos panthos holliagos szegekkel vert zaratlan retez retezfejes ajto [Fog.; UF II, 113]. *1662:* hat rosz Zartalan, sarkatlan Ajto [Miklósfva U; Utl]. *1674:* az megh nevezet hoszszu festet lábos nagy ládáb(an) va-

gyon, egy feiér kisseb záratlan ládám is [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1740:* Vagyon ... egy rosz zárotlan tarka Láda, mellyben vagyon egy nehány oláh kép [ApLt 5 Apor Péterné lelt.]. *1764:* Tanáltatot égy üres, festékes Záratlan fako láda [Kál MT; Berz. 6. 54. L. 2]. *1790:* A fejér nemüket ... Kováts Nagy Márton ... rakta égy záratlan ládába [Mv; MvLev. Cimbalmos Ferencné hagy. 3]. *1803:* A Konyhában ... Egy Zárattlan Ajtó [Déva; Ks 108. Vegyes ir.].

3. szabad; liber; frei. *1785:* meg jövén el rémültem rajta hogy Udvaramat pusztán lelem, apro kitsin Gyermekeim (: kiket Leányomra biztam vala :) gondviselés nélkül, minden koltsaim, Tseledeim kezek alatt, bitangjába, és záratlan predájára mindeneknek [Nagylak AF; DobLev. III/600 Dobolyi Josef kezével].

zárattatik bezárattatik; a se încuia cu zăvorul; geschlossen werden. *1772:* (A sövény kertnek) fa sorkokra fordulo Ajtotskái vadnak, és fa zárral zárattattnak [Szászfenes K; BK. Mikes conscr.].

zárgondnok bírói zár alá vett vagyonra/tárgyakra gondot viselő személy; curator de sechestru, custode; Wächter des Eigentums. *1846:* A tegnapi napon velem közlett irományokat megolvasván ... mulhatattlanul szükségesnek látom azt is belé tenni, hogy ... a Zárgondnok B. Bornemisza János Jovain joszágain semmi felelet és tereh, cautio, vagy jot állás nem fenekelhet [Born. F. Vla br. Bornemisza Pál lev.].

zárjel zárójel; paranteză; Klammer. *1880:* Téglás Gábortól izentem csak, kivel Vásárhelyt ismerkedtem meg (s kit zárjel között legyen mondva, teveled együtt irigyelek Dévától) [PLev. 80 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1884:* Tavaszi Józsinak meghalt a felesége. Március végén új asszonyt visz a házhoz. Szépet, okosat. (Zárjel közt ide írom, hogy a tavaly a fecském elvesztette a feleségét, amelyikkel együtt rakták a fészket, egy hét múlva más nőcskét hozott a házacskába) [PLev. 111 Petelei István Jakab Ödönhöz].

zárkózik bezárkózik; a se încuia, a se închide; sich schließen. *1772:* nem sok idő vártatva viszont Vaszilikát is magok mellé vévén visza kerekednek, de minthogy már alkalmatlankodtak volt, mint beszéllök az Fogados ... maga a Kamarában ... zárkozat [Sályi TA; Mk V. VII/17].

zárlatlan l. záratlan

záró l. záró

zárlódható bezárható; care poate fi încuiat/închis; kann geschlossen werden. *1738:* Az kapunak közepsö záró hevederének az ... utcza Ajto felöl valo végin, ugyan Vas retesz föbén lakattal zárlodhato vas káva [Szászvesszöd NK; Born. XX/12].

zárlódik l. záródik

zárlódó l. záródó

záró, zárló 1. bezáró; care închide; Person, die etwas schließt. *1738:* Az kapunak közepsö záró hevederének az ... utcza Ajto felöl valo végin, ugyan Vas retesz föbén lakattal zárlodhato vas káva [Szászvesszöd NK; Born. XX/12]. *1829:* két felé nyilo Duplás Ajto rajta uj Frantzia Forditós Zár van, hozzá valo uj költsal vas huzó gombokkal ... és alól 's feljül két záró vas riglik vagynak [Km; KmULev. 2].

2. záródó; care se închide; schließend. *1781:* vas Sorkotskákon forgo, és vas Horgotskákkal záro, Onnos ablak [Mocs K; CU].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: zár; mecanism folosit pentru închiderea a ceva; Verschluss. *1629:* Az kapu-ajtó vas sarkakon jár, annak zárlója lakathoz való elő tolyó vas kolcs, retesz fejével egyetemben [Szu; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lelt.]. *1692:* Nyilik à megh-irt Ebedlö Házbol ... fürész deszkábolvaló béllett parkanyos jo Aito, ennek belöl tolyogatós vas rud zárója [Mezőbodon TA; BK 9]. *1804:* lak háza ... két üveg ablaka egész épségben mind üvegiben ... mind Sarkalotjában, és zárojában [Marossolymos H; Ks 108. Vegyes ir.]. *1833:* A Pintzébe találtatnak ... Edgy Nyári Fa rostélyos Hűlő ajto, két Záro lántz szemmel és két vas Sárkakkal, ez viseltes nem igen jo [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

Szk: *elétaszitó ~. 1825:* két felé nyilo ajto vas sarkaival és elé taszitto zarojával [DLt 595].

zárocska *kics* kis zár; mecanism mic folosit pentru închiderea a ceva; kleiner Verschluss. *1629:* Egy ládaraualo kis Zároczika tt f – d. 25 [Kv; RDL I. 132]. *1723:* az ház-(na)k vagyon festett fenyő fa deszkából állo ajtaja, két vas Sarok, vas kilints és Zarotska rajta [Sztrigyboldogfva H; Born. I. 16. F]. *1851:* A ... kissebb szobának ... ajtaja avatég egyszerü kis zárocskával [DLt 1003].

Szk: *bécsi ~. 1692:* vagyon ... ket szakaszokban allo fürész deszkával bellett almarium ennek két felé nyilo parkanyos, vas sarkokon pantokon járó Ajtócskái, az egyiken Bécsi kis zárocskája [Mezőbodon TA; BK Inv. 19] * *parasztos ~. 1732:* ezen Palotában találtunk ... egj avatag fenjö deszkából álló zöld festékü, négj fiokos pohár szék asztalt, melynek ajtocskáj njilnak vas sorkokon, ketteje zárodik elé szökö kicsinj parasztos zárocskákkal [Kv; Ks 40/XXVIIIc].

záródik, zárlódik bezáródik; a se închide; sich schließen. *1732:* van egj földben lévő erös tömlöcz vas és fa készülettel edgjütt, melj tömlecznek száján van edgj erös vas rostélj ajto, melj zárodik reteszföben függö harom szegü nagj erös lakattal [Kóród KK; Ks 12/I]. *1736:* Az Ur Házáb(an) találttattak ezek Fal mellett állo tarkáson feketével festett (: Ijas fijas :) sok rekeszü pohár szék nro 1. mellynek ajtoja vas Sorkotskákon forog Zárlodik ütköző ven (!) Zárral, nyllik koltsal [Várhegy MT; CU XIII/1. 100] | Gabonásnak fenyö deszka ajtaja, vas réteszszel lakattal Zárlodik [Bongárd Szb; EMLt Conscr.]. *1781:* A' Külső cseléd Ház ... Ajtaja ... hitvány bérletlen, vas Sarkokon fordul es vas reteszszel zárodik [Pálos NK; Hr]. *1810:* A nagy ház ... gyalult fenyö deszka ajtoja ... vas fél boritott zárral kolcsal forditoval zárlodik [Jenö SzD; Ks 76/531].

záródó, zárlódó bezáródó; care se închide (cu ...); schließend. *1732:* vas retezzel, s reteszfön függö lakattal zárlodó ajtó [Kóród KK; Ks 12/I]. *1756:* (A szoba) Nap Nyugut felöl valo oldalának közepette tájan Nyilik más ajto Duplás fenyö Deszkából Párkányos Vas Sorkokon vas horoggal Zárodo [Branyiczka H; JHb LXX/2. 22]. *1761:* az más három Hazoknak ablakai ... retesz före zárodö (!) vas reteszetskékkel vadnak készittetve [Mezőcsán TA; Ks 15.

LXXIX. 3]. *1810:* A Malomháznak … fa zárral zárlodo avaték ajtaja [Rákos Sz; EMLt].

zárol bezár; a închide, a încuia (cu cheia, cu zăvorul); schließen. *1723:* ez előtt egy néhány héttel a Gábor Mátyás hijjanak az ajtaját be rugá Nemasági (!) ur(am) zarolva lévén, a tőbbitis mind ki nyittatá [Hodák MT; VGy. Prekup Ojnicz (40) jb vall.].

zárolható zárható; care poate fi încuiat/închis (cu …); kann geschlossen werden. *1775:* hat vas sorkokon onnal meg futtatot forgo boritott hasonlo onas Frantzia zárral zárolhato két felé nyilo festékes ajton [Nagyiklód SzD; EMLt].

zároltatik bezáratik; a fi încuiat; geschlossen werden. *1783:* (A) Tölgy fa Ajtó mellyékiben vert vas Retesz főre magán lévő vas reteszénél fogva szokott Zároltatni [Mocs K; JHbK XXXI/1].

záros 1. zárral ellátott; (prevăzut) cu mecanism de închidere/încuiere; mit Verschluss. *1587:* Egy Aztal zaros beochwltetet f 2/50 [Kv; KvLt]. *1588:* Egy Eoregh rakot lada zaros Jutot Az ket Arwaknak Melybe Marhaiokat kyleon kileon kel rakni [Kv; KvLt]. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium … Almariom mell'nek eggik (!) zaaros vagjon No. 2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22–4]. *1622:* Egj labos io Zekrenj lada zaros tt f. 2. d. – [Kv; RDL I. 119]. *1647:* Az Ebedlő Palotabol az Ur fi az melj Palotaban most vagjon az előt valo haznak ajtaja zaros, festett [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1657:* Vagion egy aztal zaros fias [Kv; SzCLev.]. *1728:* egj ladacska záros [Kökös Hsz; SVJk]. *1737:* Edgy Olasz Kotsi lada belől záros [Berve AF; Told. 19]. *1789:* Ennek[a] Ajtaja gyalult fenyő Deszka Záros és Vas Sarkokon forgo [Mv; ConscrAp. 18. – [a]Az istállónak]. *1802:* Egy négy Lábokon állo üveges könyves Théka, melynek a felső része le vehető az also része iro asztal is, és mind két része záros [Ne; DobLev. IV/858. 4b]. *1842:* Theca, festett záros sok apro fiokokkal [Dés; Újf. 6 Újfalvi György hagy.] | egy kemény fábol keszült lagirozott asztal fiokos és jo záros [Csekelaka AF; KCsl 3].

Szk: *~ ajtó(cska). 1627:* ket zaros ayto vassorkaival edgiut [HSzj *vas-sarok* al.]. *1720:* Az élés házba mennek bé jo záros vas Sorkokon forgo belső ajton [HSzj *nyári-ajtó* al.]. *1768:* Pohár szék két felé nyiló vas sorkain forgo záros ajtatskáival edgyütt [O.kocsárd KK; Ks 74/55]. *1819:* egy avatég festékes almárium két felé nyilo Záros ajtotskáival edgyütt az alatta lévő pulpitussával [Baca SzD; TSb 6]. *1821:* Építtetett egy nagy kő házatt … azután a Csűrt … az fundamentuma kőfal oszlapak … fain záros Ajtaja [Sorostély AF; Ks 79/74] * *~ almárium. 1624:* Egj felette szaros Almariu(m) f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 123]. *1748:* egy asztal viaszos vaszony virágos takarojával, és azon lévő parasztoson festett Záros nagy almariummal edgyüt [O.kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5]. *1825:* Egy Krispán szinre festett két felé nyilo záros Almarium [DLt 595] * *~ císzta. 1779:* a Sessiós Házban Nagy asztal Fekete viaszas vaszonnal be huzot tizen kett Zaros Cistakkal [Szu; UszLt XII/86] * *~ csap. 1801:* Egy Záros Csap koltsával [F.zsuk K; SLt 17] * *~ (fias)asztal. 1608:* Vagion harom zääros (!) Aztalok [Kv; RDL I. 83]. *1637:* Vagyon Egy haaz … mely hazat … becsüllettűnk az elseo hazban leueo zaros aztallal … harom szaz forintra [Kv; RDL I. 24]. *1662:* Vagyon égy Záros fias asztal [Kv; SzCLev.]. *1739:* Egy paraszt fejér láda, egj fias záros asztal [Kv; Pk 6] * *~ fiók(ocska). 1737:* ezen Pohar szek(ne)k három egj más rendiben lévő párkányos, fenyő deszkabol tsinált, ki huzogato záros fiokotskai vadnak [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 5]. *1837:* A' Hálo házba egy tölgy fa, iro rakat almárium, öt záros fiokjasal (!) [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *~ hambár. 1824:* A Záros hambárakban bár melly kevés vám gabona gyűljön [Szentdemeter U; Told. 41] * *~ íróasztal. 1787:* Egy kis íro záros asztal Hf 1 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 5] * *~ iskatulya. 1711:* 2 Oreg záros Iskatulya … 4//20 [ApLt 5 Apor Péter lelt.]. *1733:* Záros üres fejér Skatullya … Egj Fejér Záros iskatullyában Vadnak Levelek Petsét alatt hánjatlan [M.szentkirály AF; Told. 2] * *~ kapu. 1820 k.:* a Gabonás, kétfelé nyilló, Vas Sorkokon járo jol el készült Záros kapuval [Dés; RLt] * *~ kaszten. 1803:* Egy Dioszin festékű három Tojokáju réz fogantyus záros Kaszten [Ne; DobLev. IV/858. 1b] * *~ kocsiláda. 1789:* Egy Záros Kotsi Láda Rf 1. xr 30 [Mv; ConscrAp. 17] * *~ komód. 1810:* Egy Záros Kommod három Subládákkal [Mv; DLev. 2/XIX] * *~ konzervatórium. 1789:* Az Házok hatulso Fedele alatt lévő Záros Conservatorium(na)k ajtaján volt petséteket a' mint fellyebb meg irtuk violálva talaltuk [Mv; ConscrAp. 7] * *~ könyvtartó téka. 1802:* Egy záros kőnyv tarto Thécát a' vak ablakban a' kapu felöl [Mv; TGsz 52] * *~ ládá(cska). 1586:* Egy masfel szing Zaros Lada [Kv; Szám. 6/IV. 48]. *1615:* Egj feyr zaros lada, es egj sokodolmos vassazatlan lada az kibe(n) Soffika egyet masa vagyo(n) [Kv; RDL I. 97]. *1710:* Jó darab ideig sem a praeceptorom, sem a gazdasszonyom eszekre nem vették, hogy én pápista vagyok, mert az olvasókot, pápista imádságos könyveimet, egy kis záros ládám lévén, abban tartottam, s a kolcs mindenkor a zsebemben állott [CsH 139]. *1759:* Egy fekete s veres záros Ládátska [Alvinc AF; Berz. 20]. *1803:* égy fél singes, vas sorkos, Záras Ládatska [Szőkefva KK; UnVJk] * *~ lakat. 1694:* az Kapunak … egy temerdek Vas retesze retez főjeis, melyben most egy nagy erős Zaros Lakat van [Kővár; JHb Inv.] * *~ padszék. XVIII. sz. eleje:* Vagyon egy jo zaros pad szék meg más viseltes pad szék [LLt Fasc. 71] * *~ patikaláda. 1696:* egy Uj vasas es Zaros patika Lada nő 1 [Bethlen SzD; BK] * *~ pénzestáska. 1797:* Egy záros pénzes Táska Dr. 68 [DobLev. IV/775] * *~ pohárszék. 1817:* Egy jo záros Pohár Szék Almáriummal [Étfva Hsz; HSzjP] * *~ pugilárus. 1808:* 2 Zaros Pugilarus [Mv; Told. 22] * *~ rostély. 1732:* ezen palotában találtunk egj pohár Szék asztalt, vas sorkokon forduló záros rostélljival [Kóród KK; Ks 12/1] * *~ satul. 1824:* Egy regibb, rakatt Záros Satul, Más ujj Tiszafábol simán készült ugyan Záros Satul [Fugad AF; HG. Mora lev.] * *~ szuszék. 1717:* Malom … Négy jo zaros lakatos szuszék [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 11] * *~ tok. 1748:* Találtatott egy fekete Czapás Rezes záros fekete tokban 12 pár ezüstös nyelű kés egy villa hejján [Koronka MT; Told. 11/92] * *bécsi ~. 1632:* Vagion raita egj tarka festett romladozott felszer partazott, Beczy zaros sarkos pantos forditos kilinczes aito, forditoiaual kolczaual [Fog.; UF I. 137] * *egész ~. 1685 e.:* Az megh irt belső házbul nyilik az kis konyhára vas sarkos Pantos vas be vonos, egész záros, ütközőstől kolcsostol valo béllet ajto [Borberek AF; MvRKLev. 6] * *két ~. 1830:* Vagyon … égy győngy szinre festett almariom két záros, két felé nyilló ajtokkal [Kv; Somb. II] * *kettős ~. 1792:* Mostan penig az egyik orjost ugyan hazavitte az quaerulata aetrix, de az nagyobb és a jobb a Kűs Miklós uram kettős záros kökamarájából elve-

szett [Árkos Hsz; RSzF 262] * *szimplex* ~. *1632:* 1. Palotan az Tomori bastiaban pituar szabasu, aitaia festet tarka, simplex zaros pantiaual sarkaiual edgietemben [Fog.; UF I, 156].

2. zárt; încuiat, închis (cu ...); geschlossen. *1592:* Balogh Mihalnak egy Zegeódet zolgayat Chehertfaluy Marto(n) Andrast ... szâros Aytomat be nytua(n) el vittek [UszT]. *1683:* Fogarasbol Szalittanak az Tabori Szüksegre Radnotra Harom vasas es Tiz fako, Zaros Ernyös szekereken Elest [UtI]. *1697:* Tőllem igen kére helyet Az Sajtnak Peter Deakne Aszszonyo(m), mig meg adhatná Pater kaszoni vramn(a)k, én mondám, én bizony ne(m) adhatok mert nékem nincsen olyan záros hellyem az hová az én fiaimis ne nyúlhassanak [Kotormány Cs; CsJk 2 Balint Péterné Ersebeth (60) pp vall.]. *1702:* adakozzanak a' kő lábakon ezen jó végre tetetett, záros perselyekb(en) [Kv; SRE 79]. *1720:* közel edgj záros tömletz felette kalitzka vagjon [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1780:* egj záros ... Házunk ... ad diem 11-dik virradolag ... éttzakának idején felverték [HSzj *kovács-mivelőház* al.]. *1846:* a' jo záros mészárszékből el oroztatott pénz meg fizetése senki máson nem fenekülhet, mint azon örökön, kik azon éjjelre a' ns Város piattzán és uttzáin ki rendeltetve valának [DLt 810]. *1854:* a nyujtoztato padan, vagy koporsoba hagyassam fedetlen és szabadon egy záros helyt a mig testem meg nem indul vagy fel nem bontanak [Kv; Végr.].

zároztatás zárral való ellátás; montarea/punerea unui mecanism de închidere pe ceva; Zuschrauben eines Verschlusses. *1672:* a Fejeruari lakatosnak az Bőrös láda feneke csináltatására, és az Aszszonyunk cyprus ládája s annak Tokja vasazására Zarostatására haro(m) darab rud vasat 3 [UtI].

zárt 1. csatolt, făgelékként illesztett; anexat, alăturat; hinzugefügt. *1760:* Ditsősegessen országló Felséges Aszszonyunk ... első szülőttye ... Josephus Benedictus Ertz Hertzeg közelitö Lakadalmi Solemnitássának vigasztalását ... Tömlőtzeire és deliquenseire is önként valo királlyi kegjességéből terjeszteni kivánván, az actu detentioban lévő Rabok el botsáttása iránt melly kegjelmessen méltoztatott parantsolni, királlyi Levelének ide zárt mássa meg mutattya [DLt 151 a gub. Nsz-ből]. *1788:* Az Abrudbányai Reformata Eklésia Dolgosia nevezet alatt lévő Jövedelme dolgában, minémű Rendelést méltoztatott légyen tenni a' Mlgs K. Gubernium ... Decretumának ez ide zárt Mássa meg mutattya [REkLt Acta cons. 152]. *1799:* interes pénzt mennyit fizettem bizonyos idö szakaszokon az arrol valo, s ide Zárt szamadásom az hozzá ragasztott quietantiakkal meg mutattya [Mv; MvLev. Sánta Antal kezével]. *1802:* Meg olvasám, én a Szarvadi Farkasné Aszszony Expositioját, és az A Betü alatt a mellé zárt Testimonialist [Torda; TLt Közig. ir. „Gálffi Joseff" viceispány" kezével]. *1809:* ezen alábbi tudositások mellé zárt pertolyta Leveleket ... Dersi István ... a Kemetek parantsolatyára sem akarta ki adni [UszLt ComGub. 1655 k.]. *1859:* a Dobokai, Poklostelki és Derzsei Aprilisi Adoimat kuponokkal ki fizettem ... ezen ide zárt 12 ft 30 kr C. M. értékü kupont küldöm [Doboka; BetLt 4 Hodor Károly lev.].

2. foglalt; inclus (în ...), care este cuprins ...; eingeschlossen. *1798:* a Kerdesekben Zart dolgok valosagarol szorgalmatason meg kerdezvén [Ádámos KK; EMLt XIX. 58].

zárta lezárta; închidere (a unui lucru); Schluss. *1669:* kedves Uram, Bátyám, annakelőtte igaz hívek s szolgájok voltam ő nagyságoknak, elhiggye Kegyelmed, ma is azon vagyok s maradok is koporsóm zártáig [TML IV, 555 Fleischer András Teleki Mihályhoz]. *1776:* vigasztaló valászat el várván vagyok szivem Anikóm koporsom zártajík (!) Kincsem Lelkem Anikom holtig tisztelö szeretö szolgája G Lazár János m k [Nsz; GyL. gr. Lázár János lev.].

zártalan l. záratlan

zártartó zár tartására szolgáló alkatrész; piesă care ține/prinde mecanismul de închidere; Bestandteil, der den Verschluss hält. *1676:* Ezen foliossorol nyilik az pitvaros egy paraszt vás retezes és retez fös ayto egy zár tarto vás jszkabajaval eggiütt [Sárkány F; UF II, 754]. *1776:* Az hátulso háznak vagyon jó vas Sarkokon forgo ajtaja Vas fordittojával be vonojával kilincsivel, kilincs tartojával zartartojával edgyűtt [Mezőméhes TA; WassLt].

zárú zárral ellátott; (prevăzut) cu mecanism de închidere/încuiere; mit Verschluss versehen. *1637:* Azon hazbol nylik mas hazra egy uas sarkas pantos io zaru ayto [UF I, 403]. *1648:* Az pitvarra nyilik egj fa sarkon forgo fa kilinczw, zaru felszer ayto ... Bal kez fele terven az pitvarbol nyilik az kapu felöl valo szobakra egj hasonlo fa sarku, fa kilinczw, zaru, paraszt deszka ayto [A.porumbák AF; UF I, 894]. *1676:* Ugiann ezen házbol nyilik ismett más házra vás sarkon panton egy jo bellett az elebbeni ház hasonlo záru ajto kolcsaval egiütt [Sárkány F; UF II, 754]. *1717:* Az Be Cehnek 2, Záru Zöld ladaja is meg vagyo(n) [Kv; ACJk 49b]. *1825:* A leirt Tornatzotzskából (!) a bemenetel vagjonn egj régi vásott és el romladozott záru bérlett Deszka ajtonn [Szárazpatak Hsz; SzentkZs 327 conscr.]. *1830:* Kis Cseléd Szoba ... veresre festett ajtoja jo záru, sarku, és dészkáju [Kv; Somb. II]. *1851:* van a' nyári és téli konyha alatt két ... pincze ... a' lejáro hágcsok tetején ... egy ... kètfelé nyilo vas sarkakon járo, elromlott záru fenyö deszka lappancs ajtoval ellátva [Bács K; KmULev. 4].

Szk: *bécsi* ~. *1637:* Abbolis mas hazban menuen nylik arrais mas hasonlo diofaual czifrazott vas sarkos pantos, Beczy zaru ayto [Fog.; UF I, 408] * *borított* ~. *1858:* ezen szobából a' gangra nyilolag van ... boritott ujj záru ajto [Mv; TSb 39] * *előnyúló* ~. *1761:* (A) házban[a], Délröl vas pántos sorkakon, vas kilintsü és rántoju és szkábákon elé nyúlo Záru fenyö fürész deszkából bérlett festetlen ép Ajto [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 13. – [a]Értsd: a szobában] * *gerezdes* ~. *1699:* menénk be' második közönséges Cserefa deszkából való gerezdes Záru ajtócskánn ... edgy kisded vetemenjes kertb(e) [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.] * *kettős* ~. *1693:* Mihoknak ... Egy Ajtora valo kettös Zaru Vas Zar [Ne; DobLev. I/38. 10] * *kulcsos* ~. *1830:* jo koltsos záróú ajto nyillik ... az első Szobába [Kv; Somb. II] * *német* ~. *1761:* (A tornácból) diofa festékü, gjontáros fenyö deszkaval párkányoson bérlett Németes Ajto szemöldekek között Németh záru és bé vonoju hasonlo festekü gjontaros Ajto nyilik a két ház között lévö tégla pavimentumu ... Pitvarban [Spring AF; JHbK LXVIII/1. 499] * *paraszt* ~. *1631:* Onnat nylik be ismet mas vas sarkas pantos bellet paraszt zaru ayto egy hazra [Fog.; UF I, 401] * *régi* ~. *1637:* Az Tomori bastyara, az ennek eleötte specificalt elseö Bathori palotabol ismet bal kezre be induluan, nylik egy hazra, vas sarkas pantos reghi zaru, ha-

boson festett ayto [UF I, 410] * *vasas ~. 1746:* Ezen konyháról ád bé menetelt egy régi jó vasas záru ajtó [Déva; Ks 92. I/32].

zászló 1. lobogó; steag, drapel; Flagge. *1564:* 1562 Biro vra(m) es az polgar vram marattak adossa Kepiro Janosnak ó felsege zwksegere kyt miúelt zazlokat, hetetfel forintal es ezegból tuttanak az polgar vraim 1562 az ó adaiaba(n) harom forintot ótuen egy penzt [Kv; Szám. 1/X. 70]. *1584:* Chyeóteórteókeónnis penigh se ith walo se pedigh idegen Nieresegre ne vehessen semmith Niolcz oraigh, Niolcz ora vtan penigh minden vehessen indifferenter mindent, Az zazlo penigh kewn legien Jelewl [Kv; KvLt]. *1588:* mikoron Az vrunk eö Nagysaga feò Ispanonk paranchyolatthya zerent Reya gywlteonk wolna, vrwnknakis eó nagysaganak bizonyos mwstra mestere ott lewen, Az eó nagysaga zazloyat ky tewen, ez Erdeőthelky marthon ... Az en fiam jobagyat, chyan Janos neweótt ... halalos sebbel illette [Somlyó Sz; WLt]. *1599:* Megh ertettek eo kgmek az vrunk eo fel(se)ge paranchyolattyanak Tenorabol, mith paranchiolion eo felsege az hadban valo keoldes feleol ... eo kgme azert biro vram az elebby darabantok keozzeol á kit talaltathat minthogy dob es zazlo megh kezeknel vagion, azokat hywatassa [Kv; TJk I/1. 346]. *1609:* Nilas Gasparnak, Seres Martonnak es Eotues Sigmondnak haz Zazlo teteiebe valo vertert fizettem f. 6 d – [Kv; Szám. 12b/IV. 418]. *1662:* Bornemisza Pál ... die 27. Junii anni venturi 1645. néhai Petneházy Istvánnak az váradi vár előtt levő öreg egyházba rakatott temetőhelyébe nagy tisztességgel temettetett vala. Címerével íratott aranyos zászlója is ugyanott, Petneházy István zászlója mellett rendelt becsületi szerint feltétetett [SKr 244]. *1697:* itis az mint lehet igyekezünk Uram azon az menyiben lehet fogyatkozas ne legyen csak Uram Szebenb(en) az czimerek s az Zaszlo, s az Kartak keszúljenek [Keresd NK; BK. Nyikodin György Bethlen Gergelyhez]. *1704:* az három pár rézdobot és három nyert zászlókat ma reggel kitötték vala a nagyvártára, hogy minden ember láthassa [WIN I, 218]. *1776:* mikor a' Popalis Örökség conscribaltatott akkor se Conscribalták Popalis vagy Ecclesiai Örökségnek, a' mellyeket pedig Conscribáltak azokat a' Falu és Papok Zaszlokkal meg Kerülték, eszt p(e)d(ig) akkor se járta ki a Falu [Szélkút KK; Ks 48]. *1823–1830:* Hogy a franciák Bécsből elmentek, s a császári ház hazatelepedett, a bécsi polgári katonaság katonai parádában a zászlókkal együtt kiment egy mezőre, ott a zászlókat lehajtván, maga[a] tulajdon kötött fel a zászlók gombjaira igen széles pántlikát, melyet maga kivarrt volt [FogE 259. – [a]A császárné]. *1834:* A Casárma fundamentom köve le tételekor Czehunk és a több Czehokkal együt, ezen solemnitassal haza kiserésével a zaszlonak költődöt el 10 Rf 12 xr [Kv; ACLev. 14]. *1869:* Hogy irjak valamit az önkéntesek esketésiről, ugyanis a kiket elvesznek viszik a várdára, kihoznak egy sárga fekete zászlot s az alatt felesketik [Kv; Pf Pálffi Károly lev.].

Szk: *~nak való tafota. 1676:* Vagy harmintz zászlónak való tafota is kellene [TML VII, 300 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz] * *~stul-seregestül. 1619:* Ha az én uram zászlóstul-seregestül küldene hadat az hatalmas császár földére s az ő hatalmassága birodalmára, úgy érdemlene panaszt, de azt senki nem mondhatja [BTN² 237]. *1662:* Kornis Zsigmond vármegyéivel – noha nem kevés emberbéli kárral, hogy az főemberek és nemesség közül is felette elhullottak volna ... mindazáltal zászlóstul, seregestül jött vala Váraddá [SKr 181] * *~t megbont. 1676:* Jaxónak magának is biztató választ adtunk, de Veselényi Pálnak megirattuk egészen, hogy hozzá ne nyúljon s zászlóit se bontsa meg [TML VII, 172 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz] * *~t nyer. 1662:* Pater Kászoni uramat is Kegyelmed által köszöntem. Minap alkalmasint felverték az Rácz István katonáit, zászlót is nyertek, maga egy ingben elszaladott [TML II, 303 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] * *aranyos ~. 1736:* (Egy ember) volt ezüstös aranyas fegyverben felöltözve, annál nagy aranyas zászló, kinek egy felől az megholtnak az czimere, más felől valami szép epitaphium, az is az holtnak fejinél állott, s ott tartotta az nagy aranyas zászlót [MetTr 407] * *botot, ~t hoz/küld. 1620:* az hatalmas szultán Szulimánnak olyan athnaméja vagyon Erdéllyel, hogy az hatalmas császár oda ország akaratja nékül soha vajdát ne adjon, se ne küldjön, hanemha mikor fejedelmek meghal, az ország egybegyűljön, és valakit az ország választ vajdáé, az hatalmas császárt mindjárt megtalálják követek által és annak botot, zászlót küldjön az hatalmas császár [BTN² 391]. *1653:* E tájban Gergicze új vajda béülvén székibe, nagy készséggel azonban török császártól botot, zászlót hoztanak néki nagy summa arany fizetés által [ETA I, 156–7 NSz]. *1710:* Thököly Imre penig mellette[a] a hűségben megmaradott, az erdélyi fejedelemséget neki conferálja, botot, zászlót küldvén szokás szerint [CsH 220 1690-re von. felj. – [a]A török porta mellett] * *császár ~ja. 1657:* Újobban esmét nekikészüle Erdélyből, s kiveré az vajdát székiből, az porta esmét más vajdát küldvén reá, kivel császár botja, zászlója, kapucsi pasája és sok fő boérok is lévén, azzal is megharcola Máté, s megvervén, az kapucsi császár zászlójával s botjával csak félreállott s nézte [KemÖn. 171–2] * *klasszisbeli ~. 1823–1830:* A fennebb említett logicusok zászlója csak kétágú volt és nem volt középső fityegője, mint a többi classisbeli zászlóknak, azért nem is kellett három bojt, csak kettő [FogE 122] * *logikusok ~ja → klasszisbeli ~* * *(nemes) vármegye ~ja. 1662:* Az ajándékkal enyhődék ugyan, és ottan oltalomlevelet parancsola adatni Várad városára s az egész vármegyére, de amellett, hogy a vármegye zászlója táborába hozatván, a nemesség mindjárt mindenestül táborába menni tartoznék, erős fenyegetéssel kívánja vala [SKr 544]. *1811:* Az Nemes Vármegyének Négy Zászloji tokban beborítva, és egy Pantalér [SztLt 85/337 Publico Politicorum] * *német ~. 1704:* dél tájban nagy roppantott <!> seregek jövének újólag Szamosfalva felől, és 3 német zászlókat a Kövespad szegeletire felütvén, doboltak német módon [Kv; KvE 293 SzF] * *török ~. 1598:* B. V. adata Mihaly wajda Zolgay ala kik az Teórok zazlot hoztak vala 10 loat az Taborig [Kv; Szám. 8/V. 178]. *1662:* Böjthi István, egyik mezei kapitány, ő tiszti alatt valókkal a tábor odaszállásának mindjárt második napján jenői kalauzokkal kibocsáttatván, mindjárt két mérföldön Pankotánál nagy jó szerencsére talált vala, kiket úgy megvert vala, hogy nem sok szaladna vissza bennek, és nagy sok prédával, fölovakkal, néhány török zászlókkal jött vala vissza [SKr 183] * *veres ~. 1661:* csaknem meghalának ijedtükben Rédei uramék, azt mondván, énmiattam vesznek el magok, jószágok, ha megöletem; azonkívül is, hogy veres zászlót tétettem ki s lőtettem hozzájok, azt mondták, én leszek hóhérok [TML II, 155 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. vkinek/vminek a jele, szimbóluma; semnul/simbolul a ceva; Symbol. *1640:* Még azt kiáltotta Börveiné, hogy „nosza jöjjön ki, az ki az én zászlóm alá való!" [Mv; MvLt 291. 233a–251a]. *1887:* A megtartott felolvasó estélyek gazdag programja, annyi jelesünknek közreműködése oly határtalan

erkölcsi sikert eredményezett, ami egyletünk fényét, zászlóját még szebbé, ragyogóbbá tette [PLev. 133 az EMKE lev. Petelei Istvánhoz].

Szk: *Mahumet ~ja. 1659:* Itt bizonyosan hozták, hogy az muszka, kozák, tatár kán hadában harminczezer embert vágott le … Hasszán pasa császár hadában negyvenezeret, ki, valamíg fövezért heted magával császár neki nem küldi a nagyjában, bizonyosan le nem teszi a fegyvert. Mahumet zászlója is nála vagyon, persával, velenczéssel egyetért [TML I, 361 Gabriel Kövér sk lev. Teleki Mihályhoz] * *szent ~. 1751:* Mert láttuk az ő tsillagát[a] Nap keleten szent zászloját Jöttünk ide meg keresni Ötet tisztelni s imádni [Hétfalu Br; EM LI, 124 bethl. ját. – [a]Az újszülött Jézusét].

3. irányítás, fennhatóság; conducere, îndrumare; Führung. *1670:* Ez előtt is írtam vala, Uram Kigyelmednek, az hadak mind inkább zászló nélkül vadnak [TML V, 328 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ alá bevisz/(be)vitet. 1613:* Az kikkel pedig nem birhatnanak es reaiok tamadnanak. Hadgyúk es seriò paranczollyuk is kegyelmeteknek, hogy … harminczadosunk, és szolgái mellet … tartozzek fel tamadni, és azokat az Embereket meg fogúan Zazlonk ala be vinni, kiket törueny szerent meg büntesse(n) [Kv; PLPr 36 fej.]. *1625:* Ha penigh onnat[a] valami marhat Magyar Orszagba vinnenek, tartozzanak megh harminczadlani affelereől; kit ha nem cselekednenek, az ollyanokra nagy vigiazas leuen, minden marhaiok Zazlonk ala be vitessenek és confiscaltassanak [Kv; KvLt. – [a]Kv-ról] * *~ alá ír. 1677:* Jobbágyokat, akar kik-is Zászlo alol foglaltanak szabadoson Lofő és Veres Darabantőrökségeket, Lo fő és Darabantembereket, azon Tisztviselő hiveink nékünk tartozo hűségek szerint … csak Zászlo alá irják. Ha kik penig affeléket Zászlo alá nem remittalnának, azokon … 400. forintot … kedvezés nélkül exequallyák [AC 152] * *~ alá kompellál. 1627:* Hadgiuk annakokaiert es paranchiolliuk … ez my leuelünk es paranchiolatunk latua(n), minde(n) rendbelj Tiztuiseleőink, es egib rendbelj embereink is, kiknek segitsegeket kiuania, minden segitseggel es Otalommal legienek nekie, mellette fel keluén, hogy az fele Marhakat az Zazlo ala Compellaluan, Confiscallion, es affele Vakmereő embereketis Teörueny szerént, az Zazlo <a>lat megh bwntetethesse(n) [Törzs. fej.] * *~ alá remittál → ~ alá ír * ~ alá rendel. 1658:* Szöc vraimék zászlója alá rendelők az eötvös kalandos vraimékat s oda hallgattak [Mv; SzO VI, 217] * *~ alatt. 1613:* az Praefectusunk altal, oda Hunyadra rendeltetet Harmintzadosúnknak Varadj Janosnak, plena authoritast engettűnk: hogy ennek útanna … az mely kereskedő Emberekhez suspicio leszen, az régi usus szerent zazlonk alat s égebüttis az hún keuantatik, Marhaiokat reuidealhassa [Kv; PLPr 35–6 fej.]. *1677:* Hogy ha valakinek Jobbágya, Urának manumissioja nélkül extrahál Armalist magának, annak semmi ereje ne légyen … ha penig sem Zászlo alat, sem egyéb bizonyos helyben nincsen lakása, hanem csak széllyel vándorlo és bujdoso, valahol találllya szabadon megfoghassa [AC 79] * *~ alatt lakik. 1716:* Csehj es Gonczy Istvan uraink ho penzes katonak voltake vagy sem nem tudgjuk, de hogj zaszlok alatt laktak, hallottuk [Dés; Ks 26/XIII St. Zilahj de Des (38) vall.] * *~ alatt megbüntet → ~ alá kompellál * ~ alatt megmaradhat. 1657:* itt ez aránt látván az többi is, hogy mind szolgabíró miá s mind pedig zászlók alatt megmaradhatnak s pedig az kezességgel nem gondolván, csak menten mennek minden felé; hanem lássad jó fiam, gondolkodjál felőlük, mert én nem tarthatom őket [TML I, 54 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * *~ alatt (meg)perel. 1629:* Deuaj Istuan … modgja valo, hogj ha szinte teörueni szeren megh jtiliknekys az husz forintot Hadi Gieőrgjnek, de eö ugjan bizony nem adgja megh, hanem oly helyre megien hogj fejedelem szolgaja leszen, menien utanna Deuara s perelien ot az zazlo alat vele [Mv; MvLt 290. 176a]. *1677:* A' Hadi Expeditioknak alkalmatosságával, ha mely Nemes ember másokon valamely potentiát, vagy egyéb tilalmas dolgot cselekeszik, szabad légyen véle, ha a' Zászlo alat akarná meg-perleni-is, tartozzék a' patrator meg-felelni Vármegyéjének Zászloja alat [AC 95] * *~ alól. 1677:* A' Zászlók alol, vagy egyéb Praesidiumokbol-is, szokot idejeket el-tőltve, és bucsut véve, nem másuvá, hanem Főldes Urokhoz redealni akaro emberek, abbéli szándékjok felől Főldes Urok-is testalván, el-bocsáttassanak [AC 105] * *(nemes) vármegyének ~ja. 1675:* Naprúl napra minemű boldogtalanságra jutott az nemes vármegye zászlói alatt való nemességnek dolga, magával hozván az szükség, kénszerittetem úri méltóságodat informálnom [TML VII, 84 Farkas László Teleki Mihályhoz]. *1677:* ha valamely Ur vagy Nemes ember maga földére afféle szabad embereket telepitene … Urokkal edgyűt az hadi expeditioban Vármegyének Zászloja alat fel-ülni tartozzanak [AC 171] * *ország ~ja. 1566:* Az zekel kiraly Birak az kiraly Birosagrol valo zolgaykat az ew felsege fyzetessen walo zolgak nekwl allassak eleo az orzag zazloia ala, fel Akaztassanak pena alat [SzO II, 182 ogy-i végzés].

4. zászlóalj; batalion; Batallion. *1611:* 23 Junii. Jöve viszsza Nagy András az hajdúkkal, gyalog 23 zászlóval, az lovasok 21 zászlóval, kimenének Gyalu felé, hogy az fejedelemmel <!> megharagudtak volt [Kv; KvE 142 SB]. *1644:* Minden rendbéli hiveinknek azért hadjuk és parancsoljuk is kegyelmesen, valamig megirt Rácz Ádám az táborra érkezik az kurtánokkal, valahová zászlónként ez útjában rendelni fogja szállásokra az hadakot [TMÁO III, 260–1 itj. Rákóczi György menedéklev. Rácz Ádám táborának]. *1662:* Ezekután szegény nemzetünk a nagy éhséget és sanyarúságot igen megunván, egynéhány százon egybevervén magokat mind vármegyék, székelység közül, látván, hogy zászlóstul el nem bocsáttatnának, a moldvaiak amidőn elbocsáttatnának, hír nélkül azokkal eljöttek vala [SKr 373]. *1677:* Az Pap Izrael uram két zászlója már ez vidékben vannak; az egész hadak felől pedig mit irjon Vesselényi uram, in specie oda küldöttem; már azokban nem volna fogyatkozás [TML VII, 413 Teleki Mihály a fej-hez]. *1703:* Az Zaszlo fel kelvén, minden Katona az Zaszlo alat járjon Hadnagy hire nelkül, se Falura menni, se mezőben az Zaszlo aloll félre járni ne merészellyen, tizen két forint birság alatt [UszLt IX. 77. 69. gub.]. *1704:* Ma érkezett Vajda Péter uram Fogarasból. Okegyelme hozta, hogy Fogarasföldén sok kurucok jártanak és sokat prédáltanak, kivált egy Horváth Ferenc nevű kapitány, aki hadastul Magyarországból jött vagy ment volt be tizenkét zászlóval [WIN I, 71]. *1717:* Colonellus Detinné Ur(am) 15. Zászlójával másirozván székűnkb(en) három etszaka Levén marsusáb(an) kénjér. Lud. Tyuk etc [INyR Cssz, Gysz és Ksz panasza].

Szk: *~ alá áll(hat). 1657:* Az Zajkó János öcsese is, mind pedig Bukatos, a nagyobbik, az zászló alá állottak [TML I, 54 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1662:* Mellyre[a] az egész tábor ottan talpra állván, úgy felkészülének, csakhamar zászlók alá seregekben állván, hogy mindjárt az egész táborban levő seregek készen kiállhatnának [SKr 257. – [a]A jeladásra]. *1680:* Az hámorosokról iratott art. 1670 mense

Decembri, articulo 24, hogy zászló alá álhassanak [CsVH 79] * ~ *alá (fel)ír(at). 1650:* akkori feiedelműnk Commisariusokat bocziatua(n) az helisegre, minket fel irtanak akkori Commissariusok sine Contradictione zaszlo ala [UszT 8/64. 74d]. *1662:* Az parasztság ... földesuraktól elpártolván, magokat mind vitézkedésre zászlók alá íratnák [SKr 514] * ~ *alá jön/megy. 1632:* Kayczia Mihali ... nem zolgal vala az hadba ... nem ieöue az zazto (!) alla ha ne(m) ugjan Beldi Kellement kezde zolgalni eöt zolgalta mint egj iobagja [BLt 3 Demetrius Bartalis de Kozmas[a] (50) pp vall. – [a]Cs]. *1677:* A' Mely Jobbágyok Földes Urok engedelme nélkül Zászlók alá mennek, avagy akarmi egyéb helyekre-is, feleségek hon maradván ... állapottyok szerint valo szolgálatot, és egyéb tereh viselést supportállyanak [AC 105] * ~ *alá köteleztetik. 1677:* A' Mely Urak, fő és Nemes rendek más birodalomban laknak, de az Hazában jószágot birnak, jószágoknak menynyiségéhez képest valo jo Sóldosokat állatni tartozzanak, a' fellyeb meg-irt poena alat, de azok-is a' Sóldosok hittel kőteleztessenek a' Zászlo alá, a' Fejedelemnek, és az Országnak hűségekre [AC 94] * ~ *alá/alatt szolgál(ó). 1632:* az zazto (!) allatt az orzagatt s az feiedelmett zolgalia ... az zazto (!) alat zolgal [Kozmás Cs; BLt]. *1671:* Tarczafalui Mihálynenak ... egy Fodor Balásne nevű osztozó attyafia ennek előtte tizennyólcz esztendőkkel manumittálván egy akkor Pálfalván, s mostan Korondon lakó Beke Georgy nevű ős őrökös közos iobbágyokott, azon Beke Georgy mostanis mást Szolgál Sellerűl, Zászlo ala mind eddigh sem szolgáłt [Gyf; Törzs. fej.]. *1677:* igazán bócs szerint való árrát a' Leánynak vagy Aszszony embernek, közeleb valo férfiu ember Zászlo alat szolgálo attyafia, tegye-le, s' légyen azé a' jószág [AC 153] * ~ *alatt. 1599:* Lucas Hóz haza (!) Zazlonk alat szebe(n) ala veszett [Kv; Szám. 7/I. 94]. *1662:* Az beszterczei jószágra rendeltek hét zászló alja kurtánt és két zászlóalja puskást, de mind az kilencz zászló alatt sincsen ötszáz lovas, azt is azért, hogy élést ne hagyjanak hordani az németeknek ide s Betlenben [TML I, 376 Ebeni István Teleki Mihályhoz] * ~ *alatt esik. 1588:* Az factum eset ... Az perechyeny Reten ... mellyet si juris esset, Azt mondanok, hogy Semmynemö Juris Remediummal nem prolongalhattna myvel hogy Az eö Naga zazloia alat eset [Somlyó Sz; WLt] * ~ *alatt jár. 1634:* kerte az Hadnagy ... jary az szazlo (!) alat ... de eo ugia(n) mindenkor felen jart [Mv; MvLt 291. 28b] * ~ *alatt való fizetett rend. 1677:* Ha Zászló alat valo fizetet rend, avagy egyéb udvari Szolgák, ezen mód szerint meg-fogattatván, ha közel lésznek, vigyék Kapitányok, vagy Generalisok kezekhez [AC 222] * ~ *alól foglaltatnak* → ~ *alá ír* * ~ *alól kiáll. 1632:* Kayczia Mihali ... az hadba nem zolgalt io akarattia zerentt alla ki az zazlo alol [BLt 3 Franciscus Mihali de Kozmas (70) pp vall.] * ~ *alól kiír. 1645:* Ez levele(m) praesen(talo) negy kurtant ki irva(n) az Zaszlo alol, akarva(n) hazaiokb(a) visza menni [BesztLt 146] * ~ *alól kivehet. 1659:* Az szegény Cristoph deákné ... igen reménkedik, hogy azt a jobbágya fiát kivehetnéd az zászló alól, a ki felől szólott volt [TML I, 348–9 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] * *fejedelem ~ja. 1657:* Midőn Nagybánya tájékára Tótfaluban érkezünk volna, az szatmári vicekapitány, Zoltán Jósa előnkben jüve, tiltván, hogy császár birodalmában seregei, zászlói az fejedelemnek ne járnának, térnének vissza [KemÖn. 142] * *fejedelem ~ja alá adja magát. 1617:* Tudo(m) hogy Boldisar Peter az Tusnadj az meni Jdeot Emljtek Vgj szolgalt mint Jobagy, Nem Volt Donatios Jobagy Az Vtan az fejedelem zazloja ala ada magat [BLt 3 Petrus L(ite)ratus de szentgeorgy Vice Capi(taneus) Sedis siculj(calis) Csik Gergio et Kazon (70) vall.] * *fejedelem ~ja alatt szolgál. 1677:* Az Uj Thordaiaknak Privilegiumok confirmaltatni végeztetet ... kik szükségeknek idején, lovok hátán, jo fegyverrel tartozzanak fel-ülni, és szolgálni a' Fejedelmek Zászlója alat [AC 141] * *mezei ~. 1676:* Azomban az Jaxó dolgában ilyen dolog is vagyon, hogy három mezei zászlója vagyon, kik is engem bizony régen untatnak, hogy adjam őket mezei kapitány alá [TML VII, 166 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] * *nemes ~ alatt. 1746:* Posoni Lakatos Jánost nem láttam hogy semi Literaleval ele mustralt volna, hanem ott firgett forgott es a Ns. Zaszlo alatt Dobos volt [Esztelnek Hsz; HSzjP Balthasár Karakay de Esztelnek (76) ns vall.].

zászlóalj 1. gyalogsági hadegység/alakulat; batalion; Batallion. *1849:* Temettetett el Nikolits Jósef Hadnagy a' 49ik Zászloaljbol [Gyalu K; RAk 216].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: zászlóaljnyi; de un batalion; von einer Batallion. *1710:* Hallottam azon a harcon jelen levő becsületes embertől, hittel mondotta, látta, hogy öt rác hét zászlóalj kurucot üzött [CsH 398 1707-re von. felj.].

zászlóalja 1. zászlóalj; batalion; Batallion. *1677:* Már nyolcz zászló aljának az új fogadott hadak közzül egészlen megfizettem, nyolcz zászló aljának előpénzt adtam ... öt zászló aljának még semmit sem adtam [TML VII, 490 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: zászlóaljnyi; de un batalion; von einer Batallion. *1605:* 1605 Die 29 Junii érkezett el Gyulafihoz a molduai had Fejérvárra 47 zászlóalja lovag és gyalog 3000 több (!) [MonÍr. XXXIII, 38 Gyulafi lestár felj.]. *1657:* megújulván azért az érkezett tatársággal, s reménséget vévén több török és magyar érkezése felől is, mert az tatárság csak egy zászlóalja vala, de igen vitézül emberkedvén, az futó csata is megfordult [KemÖn. 68]. *1662:* ismét Görgicéhez szállván ... egynéhány zászlóalja lovassal egész a Dunáig a fejedelem benyargaltatá [SKr 340–1]. *1675:* My parancsoltunk két Hadnagy allya katona megye(n) Colosvarrol, connumerallyatok Mező Szilvást, harmad napot ott tölcsetek, azonban el érkezék két zászló allya Katonaság, mys vellek elmenénk [Vajasd AF; JHbK XX/2]. *1677:* Kővárban ha Kegyelmed kimegyen, úgy fog járni, mint tavaly, ha ott késik; későre gyűjtenek 27 zászlóallja katonát, az eleje megemészti Kővárvidékét [TML VII, 397 Sárpataki Márton Teleki Mihályhoz] | Barcsai uram öt zászló alja lovasnak is megirtam, hogy ide jöjenek, azoknak is megfizetek, ha kitelik [TML VII, 535 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1678:* mikor most utóbbszor ki jöttem, Torma Mihály hadának és azonkívűl két zászlóalja mezei hadnak ő nga parancsolatjábul meg kelletvén fizetnem [TML VIII, 128 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

Szk: ~ *kozák. 1598:* 3 Augústj. B. V. eo keglme hagiasabol attam keth kozak hadnagjnak ket zazlo alya kozakal ieottek úala be: Ebedre: ualoth [Kv; Szám. 8/V. 42] * ~ *kurtánság. 1662:* Kegyelmes Urunk, az Havasalföldéből kijött nyolcz zászló kurtánság alja, mely szerencsétlenül járt legyen [Veress, Doc. XI, 15 Buday Péter és Cserei Farkas a fej-hez Brassóból] * ~ *kuruc. 1704:* Az ma érkezett csanádiak is mondák, ha nem hazudtanak, hogy Mikeszászán lött volna tegnap három zászlóalja kuruc, akik mia igen féltenek bejüni [WIN 252–3] * ~ *lengyel. 1625:* Fogarassj Janos es

Miskoczj Ferenczj erkezven Lengiel orszaghbol, Egi Zazlo allia Lengjellel ... Attam nekik etelt, italt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 34] * ~ *magyar. 1710:* Ez a Balacsán, két zászlóalja magyar és oláh jó vitéz katonái lévén maga fizetésin, Hajszlertől elkéredzék, hogy az égető tatárokat kihajtsa a faluból [CsH 225. 1690-re von. felj.] * ~ *oláh* → ~ *magyar* * ~ *török. 1664:* Az sebesvári dologban semmi is nem volt, hanem csak szó volt. Jött volt ugyan Hunyadra két zászlóalja török [TML III, 84 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz].

zászlóaljabeli vmilyen zászlóaljhoz tartozó személy/katona; militar care face parte dintr-un anumit batalion; zur Batallion gehörende Person. *1657:* Másik felöl az puskás és lovas drabontokat bocsátám, kik két zászlóaljabéliek valának, s mellettek valami kevés székelyeket is [KemÖn. 260].

zászlócska *kics* lobogó; steguleţ; kleine Flagge. *1704:* elsőben elküldött volt Csáki László vagy 4 katonákat, akik egy küs fehér zászlócskával jövén fel Külső-Magyar utcán, sipolván [Kv; KvE 286 SzF]. *1714:* Harom kitsiny, s – egj fekete Zaszlotskák [AH 52].

zászlóféle vmilyen zászlóhoz hasonló; steag care este asemenea steagurilor ...; ähnlich einer Flagge. *1704:* A generál írja az uraknak, hogy 44 zászlókat nyertenek, kiknek kettei a Thyrheim regimentje zászlóiféléi voltanak, kik Besztercén voltanak a németekkel, két pár rézdobokat is nyertenek el tőlük [WIN I, 257].

zászlóhordozó zászlóvivő; care poartă/duce steagul ...; Fahnenträger. *1856:* Zászlo hordozo Demeter Mihálynak ösvesen 3 Rf 20 xr [F.váralja U; Borb. II Szederjesi Sigmond jegyző kezével].

zászlójel üzenetet közlő zászló; steag pus undeva ca semn (al ...); Flagge als Botschaft. *1657:* Kezdvén azért lötetni, az miatt is, de mind élésekre, s porok, golyóbisokra nézve vevék eszekben, nem tarthatnák sokáig, fejér zászló jeleket tőnek ki [KemÖn. 39].

zászlóküldés trimiterea unui steag; Fahnenschicken. *1662:* Az fejedelemnek portáról való confirmáltatása*, fejedelemségében való megerősíttetése is az szokás szerint bot-, zászló-, athnámeküldés által meglévén s tokaji tracta által római császárral való békesség is megerősödvén ... már a szegény ország magának pihenést láttathatik vala ígérni ez idők alatt | midőn már Erdély országának választott fejedelme lett volna, az ország régi törvénye, szabadsága szerint már fejedelemségre csak hatalmas császár erősítését, császári bot-, zászló-, athnáme-küldését kellene várni és követsége által kívánni [SKr 142, 163. – *1630-ban az I. Rákóczi Györgyé].

zászlónyél prăjină/coadă de steag; Fahnenmast. *1596:* Egi zazlo nielert, zegejwel egietembe, attam f – d 18 [Kv; Szám. 6/XXIX. 72 Bachi Tamas sp kezével].

zászlónyélfa prăjină/coadă de steag; Fahnenmast. *1600:* Zazlo nyelfat festettet fl 8 [Kv; Szám. 9/III. 37–8].

zászlós I. *fn* zászlóvivő katona; stegar; Soldat, der die Flagge trägt. *1590:* Latam hogj az kerezthez leowe mert enis keozeotteok valek az kerezteseknek, de nem tudo(m) ha talalaie (!) vagy nem. Mondgia vala à zazlos este (!) lelek kwrwak Nem ez volna az ty Nemetek Eke (!) volna helietek [UszT].

II. *mn* **1.** zászlóval rendelkező; care posedă/are steaguri; mit Flagge. *1662:* a vallásnak gyakorlása mind zászlós és azok után való uraknak, főrendeknek, nemeseknek s mind szabad városoknak s az ország minden rendinek az ő tulajdon és koronához tartozó minden jószágokban ... mindenütt mindeneknek szabadosnak hagyassék [SKr 121–2]. *1677:* Böcsületes tanácsúr hiveinknek tetszések szerént kiváltképpen való parancsolatunkból lévén bizonyos számú zászlós hadak öszvegyűlve, kiknek már egy része Kővár felé ki is takarodott az elébbeni conclusum szerént [TML VII, 410 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. zászlóval felvonuló; la care sunt aduse prapuri/steaguri bisericeşti; mit Flaggen marschierend. *1736:* gróf Apor István bévivén és fundálván az minorita barátokat Vásárhely mellé az Kantában, az 1693 esztendőben ... magam az torjai zászlós keresztprocessióval menvén, én vivém bé legelsőben a processiot szent Háromság vasárnapján [MetTr 442].

3. zászlódíszítéses; împodobit/ornat cu steaguri; mit Flaggen geschmückt. *1732:* Egy Zászlós Lábos fedeles ezüst arannyos trébelezet pohár Lot 29 [Kv; Ks 12 Kornis Zsigmond lelt.] | Egy ezüst Lábos Zászlos pohár arannyas 29 Lot [Ks 73/55 gr. Kornis Zsigmond hagy. lelt.].

zászlótartó katonai tisztség: zászlót tartó/vivő személy; stegar; militärische Funktion: Soldat, der die Fahne trägt. *1587:* Jeoue be Vrunk eo' Nagjsága ... valamjt tuttak etelre valot kernj eleget attûnk ... egj nehanj hadnagjnak kik vgian reank Jeottek erte zazlo tartokal eozwe [Kv; Szám. 3/XXX. 36 Seres István sp kezével]. *1596:* Die Prima May, Mikoron az Eotuen leginieket az Varos ala bochata Temesuarra, akkor ... Nagi Mathenak az hadnaginak ... attunk, hogi ha az leginiek meg fogiatkoznanak, adogatna pinzt nekiek ... Feier Danielnek, zazlotartonak f 4 [Kv; Szám. 6/XX. 4]. *1598:* Elseo hora eott tizedesenek, egy zazlo tartonak, es egy Dobosnak kinek kinek f 4 fizetwen, ez mellet minden keoz legennek f 3 [Kv; Szám. 8/IV. 9]. *1600:* 8. Septemb(ris) Keúantatot hogy darabantot kericzünk. Voltanak 250. Igye(n) fizette(m) ... Zazlo tarto, dobos, sipos fl 36 [Kv; Szám. 9/III. 39]. *1677:* Ez éjjel az több beszterczei gyalogok is mind elszöktek, csak harmad magával maradt itt az zászló tartó, kegyelmes Uram [TML VII, 469 Teleki Mihály a fej-hez]. *1681:* Tordai Ur(am) Zaszloja ... V(icze) H(adnagy) Levai Istva(n) ... Zászlo tarto Bagdi István [UtI]. *1687:* My Nemes Közép Szolnak Varmegyében Szécsben lako Szécsi Gyeőrgy ... Somlyón lakozó Balog Mihály, a' mi kglmes Urunk eő Nga edgyik Lovas Seregé(ne)k Zászló Tartoja ... Adgyuk tudására, és értésére mindenek(ne)k kik(ne)k illik, hogy ... külde minket Kglmes Urunk eő Nga ... némű némű Inquisitio peragálására ... Czehb(e) [GramTr VIII]. *1704:* Ugyan ma külde Bethlen Sámuel uramhoz Acton uram egy furier siecet, kitől izené, hogy a profusnál lévő egy beteg rab, Küküllő vármegyei zászlótartó, Késmárki nevű, papot kíván [WIN I, 305]. *1736:* Az Székelységen penig voltanak főkapitányok és főkirálybirák ... vice-kapitányok, vice-királybirák, nótáriusok, perceptorok, hadnagyok, vice-hadnagyok, zászlótartók, hadibirák szállás osztak (!) etc | Az nemességnek, az első rendből állóknak külön hadnagyok, vice-hadnagyok és zászlótartójok, zászlójok is külön volt [MetTr 411, 414]. *1782:* A szegény Ve-

ress Lászlónak megesett volt, ki is Festetics regimentjében zászlótartó volt, de gorombaságból odahagyta [RettE 420].

Szn. *1609:* Latzko Zászlo Tarto [UszLt ComGub. 1612]. *1672:* Zászlo tarto Laurentus Spánger [UtI].

Szk: *bakancsos ~ 1745:* Egy Bokkantsos zászlotarto Szász István Uramnit (hált) vettünk szalonnát 1 1/2 xr [Kvh; HSzj] * *lovas ~ 1625:* Lőas zazlotartok(na)k Hust lib: 12 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 155] * *ország ~ja. 1719/1724:* Ország Zaszlo tartoja lezen Bánházi Pál vr(am) az Fejedelem Apafi Mihály ajándékozta ő kglmének az itt valo ház heljeket [Böly TA; JHb XIV/6. 68].

zászlótartóság zászlótartói tisztség; demnitatea/funcţia de stegar; militärische Funktion. *1760:* Azt is hallám, hogy Szekeres János megholt, ki is haszontalan, semmirekellő, effeminatus ember vala, de mindazonáltal a nagyuraknál intimus ... az egyik fiának zászlótartóságot szerzett [RettE 101].

zászlótok mănuşă/husă de steag/drapel; Flaggentasche. *1595:* Schmeltzer Lörintztöl vittetet Biro W. 6. sing Braszlait verest ... f 1 d 68 Dob és Zazlo Toknak, Lippa fele hogy az Darabantinak küldek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 129–130 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1621:* Egy zazlotokot nyuel hogy az eleobbj Zazlo tok el vezet volt veottem /32 [Kv; Szám. 15b/IX. 277]. *1628:* Egy szaszlo tok [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8].

zászpa Veratrum album; stirigoaie; Art Pflanze. *1718:* Az Kucsma és Czigánj nevű kopo megh döglőtt maga minden nap tisztittyák s orvosolyák (!) ... az Zászpát ... nem jovallotta eő kglme is ahol az Sebit njalhattya mert megh dőghlik vélle [Abosfva KK; Ks 96 Mátis István lev.]. *1745:* aszt mondá, egy tetves bornyum vagyon, annak gogjtására ások zászpát [Ditró Cs; LLt].

Hn. *1792:* a Zaszpába(n) a kurta láb (k) [Székelyderzs U; EHA]. *1797:* A Zászpának (k) [Székelyderzs U; EHA].

zászpás zászpával benőtt terület; teren de stirigoaie; Feld mit einer bestimmten Pflanze. **Hn.** *1781:* Zászpás ajján (sz) [Gagy U; EHA]. *1807:* Az zászpásban (sz) [Gagy U; EHA].

zászpát zászpás; teren de stirigoaie; Feld mit einer bestimmten Pflanze. **Hn.** *1791:* a' Falusi zászpát nevezetü erdőnél [Magyaró MT; EHA].

zatler nyerges, nyereggyártó; şelar; Sattler. *1809:* azon Hazban dolgozo Szathler és kerék gyárto Legényeketis kinálván[a] [DLt. – [a]Pálinkával].

Vö. a *szatler* címszóval.

zatlerné a nyereggyártó felesége; soţie de şelar, şelăreasă, şelăriţă; Ehefrau des Sattler. **Szn.** *1802:* Szattlerné [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

Vö. a *szatlerné* cimszóval.

zátony feltorlódott föveny; banc, îngrămădire de nisip; Untiefe. **Hn.** *1636:* Ugian az taiat Zato(n) elejnek kit hinak [Kilyén Hsz]. *1728:* A Kis Zátonb(an) [Szszgy]. *1748:* ã Zátomban (sz) [Vargyas U]. *1756:* A' Záton nevü Helyb(en) (k) [Kilyén Hsz]. *1768:* az uj Zatom előtt (k) [Köpec Hsz]. *1808:* az Ujj Zatonban (sz) [Köpec Hsz]. *1818:* A' Záton előtt (k) [Kilyén Hsz]. *1828:* az Nagy Réttben Uj Záton nevü heljen (k) [Köpec Hsz]. *1878:* Óltra menő záton előtt (sz) [Bölön Hsz].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

zátonyeső záporeső; aversă; Regenschauer. *1655:* En semj dugast ne(m) latta(m) hogj tőt volna Kosa Pal az melj az Huszar Ur(am) molnának karara volna, hane(m) tudo(m) azt hogj mikor nagj zato(n) (!) esső lőt, mjnd az Kosa Pal földjn, – s – mjnd penigh az hol most az derek arok vagio(n) ment le a uiz [Szszgy; BLt 3 Szaz Janos (70) jb vall.] | mikor nagi zato(n) esső uolt, czak az Kosa Pal földjre belöl ualo esso uiz ment az tizes utczajara [Szszgy; BLt 3 Uaniolos Leőrinczj (40) pp vall.].

zátonytó capătul bancului; Ende der Untiefe. **Hn.** *1606:* az Zaton teo [Köpec Hsz; Ks 90] | az Olth szegeletibe egj darabot, melliet Zaton teonek hinak | Zaton teö szegelety [Ágostonfva NK; EHA].

zavar[1] *ige* megzavar; a deranja; stören. *1662:* Rákóczi György az országot fösvény magaviseletével felzúrta, zavarta, az urakat, förendeket magátul elidegenítette [SKr 170]. *1734:* A Scholaban valo inspectiois, és belső moderatiot (!) mint más helysegekb(en) a T: Ministerek vegb(en) viszszük, ugj egjeb aránt ha mint eddig mások belé nem ugratnak; s: nem Zavarnak és e szerént a meg eshető fogjatkozások iránt bár minket erjen a pironság [Dés; Jk 555b]. *1879:* Fenn a Józsefváros utcában (a vár mellett) vettünk egy majort. Csendes, nyugodalmas hely. Szekérzörgés sem zavar, emberszó sem háborít [PLev. 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Sz. *1777:* Azt is végben vitte, hogy a bécsi cancellárián ne légyen több egy referendáriusnál, melyre kilyéni Székely Dávidot küldik, aki is ítélőmesternek tétetett volt, melyre inhabilitással vádoltatott. Elhiszem, oda is azért küldik, hogy ne igen zavarja a vizet a tudományával [RettE 379].

zavar[2] *fn* **1.** zavarodás, kavarodás; confuzie, încurcătură; Wirrwarr. *1662:* az váras megholdoltatására is a fejedelem, Rákóczi György nem olly könnyen juthat vala, főképpen, ha a fejedelem lábai ott benn nem lesznek és minden jó dologban zavart nem csinálnak vala [SKr 493]. *1775:* Minthogj ezen repetitio és osztalyos intézés sine Commissariis ment végben, Semmi hiteles iras rolla nem lévén, mind e' napig, az egész Munka Zavarrá vált [Fejér m.; DobLev. II/464. 1]. *1863:* Minden T. Pap igyekezzék az utasitás értelmet tisztán ki venni mert ha a' bé vallásba[a] zavar lejénd, magok lesznek felelősök | A' bé vallásokat két példányban kell meg tenni, 's edgyik maradjon meg az Egyház ládájában, a' jőhető Zavar elkerülése végett [Gyalu K; RAk 78, 79. – [a]Ingóságbejelentésben].

2. zavargás; tulburare; Unruhe. *1662:* a zavart mások húzták, vonták s szerzették volna nyakunkba [SKr 578]. *1821:* a szomszéd szél Havasal földin nem szüntek meg a Zavarok amint a köz tudás és onnan jövő menő Emberek beszéllik hogy a Törők a Boérokat ugy nevezet Possessorokot Gyilkolja [A.porumbák F; RLt Kállay János Rettegi Sándorhoz].

3. zavaros rész, salak; parte reziduală/care rămîne (cu reziduu); Zunder. *1757:* a' melly lisztnek jóbb része á Stomp ládáján lévő lyukan, á lyuk alá hoszszan teritett Czondra posztoból levő Fotakra ki folly, á zavarja el mégyen ... szemesebb particulai meg maradván a' Stomp ládájának fene-

kén, aztis azután ki ássuk, fél ölnyi hoszszuságu, s meg anynyi szélességű menedékesen állo válura töltyük, vizet botsátván, réá addig agitállyuk, keverjük, mig annakis a' zavarja elszűrődvén meg marad az Arany [Zalatna; JHb Borsai István nyil.].

4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ba hoz* peres eljárás alá bocsát; a muta, a schimba abuziv (hotarul); zum Gericht bringen. *1847:* a NLaki Hataron bír az Exponens Ur T. Ur Szomszedtságáb(an) egy darab Berkes helyett, mely Berkes helynek a Maros felölli végit a T. Ur Zavarba hozta, azon ki nevezett helynek metáját a Tisztább és tsendesebb Birtokolhatás tekintetéből ki akarja az Expo(nen)s Ur jártatni [Fejér m.; DobLev. V/1269].

◊ **Hn.** *1732:* A Zavar vizet [Aldoboly Hsz; EHA].

závár zár; zăvor; Verschluss. *1592:* myerthogy Vrunk eo Nga parancholattiabol, harom faltis vagattak ky az eo Nga zallasa mellet valo hazakra erre penigh Keo Aytok, Zawarok es egieb epittmeniek kellettenek [Kv; Szám. 5/XI. 11]. *1597:* Az Magiar vtza kis aitorol a zaúart le vonta kolchiokat chinalt hozza [Kv; Szám. 7/XII. 20 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1600:* St(ep)hanus Lakathos ... fassus est. Az koniha hazra zegezem vala fel az zawart akkor lata(m) hogy eozze zendewltek vala es hogy Chako Balint randita Zekel Janost ewthe es oth rangatta [Kv; TJk VI/1. 443]. *1656:* Egy zöld Festekes zaros fias Asztal kolczostul, zauarostol [Doboka; Mk Inv. 5].

Szk: *bécsi ~. 1658:* Vagyon egy igen io Beczi Zavar husz forinton vöttem volt [Mv; NSzF végr.].

zavara-léc hasábfa; lemn despicat; Holz. *1611/1687:* 44. Testis. Szabo Máthé ... fat ... asztis látám hogy az gátt vágok az zavara léczet le' teorek az vizen ... Látám hogy a zavara léczit le nyomák az gátt vágok [Altorja Hsz; HSzjP].

zavarás megzavarás; deranjare, incomodare; Störung. *1760:* Elég bajoskodásom vala két nap, mivel csak egyedül csináltam a nyílakat. Melyben is sokat akadályoztak a sok zavarással [RettE 113].

zavarégetés avarégetés; arderea frunzelor uscate; Brand der alten Blätter. *1801:* a tekintetes nemes universitás által kirendeltetett deputatio tagjai ezen nemes vidék öbleiben levő erdőknek ... Pusztításait tapasztalják: 1. A majd minden őszszel, tavaszszal gyakorolni szokott zavar-égetések által [ErdO II, 770–1 Kővár vidékének a gub-hoz fölterjesztett erdőóvó javaslatából].

zavarék 1. salak; drojdie; Zunder. *1673:* Lipcsei György ur(am) ... ada harminez hat köböl, s ket veka buzat ... in summa Teszen f. 73 ... minden forintra tartozzanak adni szűretkor egy egy veder mustat, de ne legye(n) valami Zavarék, hanem Tiszta must [Gyf; Incz. IV/15a]. *1794:* Le vont Borok Zavarékja [Zentelke K; CU]. *1832:* 1827 és 1828 béli Muskotáj Asszu Szöllö bor Zavarékja négy kupás Czilinderekben [Sáromberke MT; TSb 26]. *1851:* az elö hozott zavarak között [DLt 343]. *1861:* Egy veder Zavarék volt benne [Sorostély AF; TSb 24].

2. jelzöi haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: salakos, zavaros; tulburel, care nu s-a limpezit încă; mit Zunder. *1792:* Zavarék Bor [Doboka; MkGi]. *1819:* Zavarék Ürmös [Déva; Ks 104].

zavarodás lázongás; răzvrătire, revoltă; Unruhe. *1662:* Kik hogy a vármegye tiszteitül is semmit nem függenének, adót fizetni s beszolgáltatni nem akarnának, s avégett a tisztek nagyon szorgalmaztatnának, négy s ötszáz lovast, gyalogot kényszeríttetnek vala a várbéli tisztek s perceptorok mellett kiküldeni, s úgy is a szegénységnek zavarodása miatt sokat végbe nem vihetnek vala [SKr 515].

zavarodott megzavarodott; tulburat, zăpăcit; gestört im Sinn. *1669:* Nem tudom, az asszony keserűsége miatt magam is micsoda zavarodott elmével vagyok [TML IV, 433 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

zavarog ? zajongás; gălăgie; Wirrwarr. **Hn.** *1845:* a Zavarog potoka [Etéd U; EHA].

zavaros 1. felkavarodott, üledékes; tulburat, învolburat; umgerührt. **Sz.** *1676:* Az mely dolgok valami részében másoknak nem tetszenek, higyje Kegyelmed, szeretik az zavaros vizben mások halászni s az hasznát magoknak, az gyűlölségét Kegyelmednek hagyván [TML VII, 248 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1805:* a Czikmántori szász pedig egy lábig az igaz hogy mind huntzfut, és zavaras vizben halaszni szerető ember [Csekelaka AF; KCsl 15].

2. nem tiszta, kiforratlan; tulburel, care nu s-a limpezit încă; unklar. *1668:* Az mint eszemben veszem, az zavaros új borra fog haladni, de az sem lesz késő, csak Isten boldogítson [TML IV, 360 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1823:* 'A meg ürült Etzet ágyokra töltetett romlott zavaros Bor 10 v(eder) [Déva; Ks 106/128]. *1844 k.:* Piros. Zavaros. nem édes. galánga[a] [Csekelaka AF; KCsl 6. – [a]Borfajta].

3. kaotikus, összezavart; (extrem de) confuz; kaotisch. *1851:* én vérrel Joszágot nem vettem, 's nem akarom igaz ok nélkült magam agyon veretni, ha az Isten zavaros világban meg tartott [Nagylak AF; DobLev. V/1323]. *1892:* Alássan kérem, Zoltán úr, szakasszon időt s vesse végét ennek a nehéz dolognak, s rendezze el ezt a zavaros ügyet [PLev. 158 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz].

◊ **Hn.** *1820:* Zavaroson (sz) [Tarcsafva U; EHA].

záváros, závoros záros; cu zăvor; mit Verschluss. *1644/1648 k.:* Tetettem leanyom Bethlen Anna Penzit egy fejer lapos Vasas retezes es zavoros ladaban [Born. XXXVIII/14 St. Bethlen felj.]. *1658:* Vagyon ... ket Zavaros lada(m) [Mv; MvLt NSzF végr.].

zavarosan 1. összezavartan; confuz, neclar; unklar. *1834:* a' Tiszt ... hogy praevaricatiojit annál tovább 's nagyobb részben folytathassa a' Szám adását egész Februarius 28ik napjáig be nem adta ... ekkor is zavaroson, sok correctiokkal tellyesen s nem mindent inferálva mit percipiált; 's azt tisztán hol? s hogy erogálta légyen [Somb. II].

2. salakosan; fără să fie limpezit (după fermentare); umgerührt. *1705:* Kire mondotta a császár az egész ministerek hallatára, hogy sok ember vagyon abban az házban, akik mia zavarosan kelletik innya öfelségének a tokaji bort [WIN I, 519].

zavartalanul háborítatlanul, nyugodtan; liniştit, nestingherit; ruhig. *1884:* Egyébiránt, te Ödön, hogy micsoda kicsiszerűnek látom én ezt a hős Keszlert itt az én fészkemben (ahol napokon keresztül gyönyörködtem Mikszáth aprósá-

gaiban zavartalanul) [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

závor gúzsokkal összefogott kerítés/kapukészítéshez használt hasáb; lemn despicat (folosit la construirea gardurilor); Zaunholz. *1799:* a fundus ... vagyon hol fenyö léczböl hol fenyö fákbol hasogatott Závorokbol tsinált jó gyalog kertel bé keritve [Csomortán Hsz; HG].

závoros l. záváros

zeccelszék díszes kivitelű kárpitozott karosszék; jeţ, jilţ; Sessel. *1590:* 20 Nouem(bris) fyzettem Aztalos Janosnak hogy Chinalt egy hozzw Aztalt es egy zeczel zeket Az zek haazhoz p(ro) ea f. 1 [Kv; Szám. 4/XX. 34 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1596:* Két kar zek ... Egy zeczel zék [Kv; RDL l. 65]. *1634:* Egy Setzel Szek – – – er f. 1 ./. – [Kv; RDL l. 105]. *1647:* Egy veres beoreos zeczel szek [M.királyfva KK; BK 48]. *1658:* Egy beöreös zetselszek Est f 2 [Kv; KJ].

zeke egyszerű szabású, durva gyapjúszövetből készült kabát; zeghe; armellose Jacke. *1590:* az mely zeke rayta vala oly nagy szalon(n)a awas szagh vala hogy aligh alhato(m) vala ell [UszT]. *1599:* Zekely Isthwa(n) Betfalui Zabad Zekely ... azt wallia En Wargha Balas zolgaia wolta(m) akkor a mikor ez a dolog megh esek ... Kiraly Ferencz megh fogha zekemet, mo(n)d hogy mond megh krucz (!) kurwa hol az vrad [UszT 15/197]. *1605:* Az penig Jzene Tarcziafalj Albertnak, oda Jöue Tarczafalúj alberth es egj padr<a> ket legennjel meg njomata a gjermeketh es az mester ostoraúal vernj kezde en kj menek az hazbul, dolma<nt> Zekeiet le vonata rolla, az nadragotis egj keuesse le vona [UszT 19/87 Nagj Peter fja Janos Zent mihalj vall.]. *1664:* Fogattam meg Giörgiot az tavali szolgamot Karaczion harmad napian, igirtem neki flo. 17. es ket zeket ket inget, ket labra valot es eg teli haliosniat [Albis Hsz; HSzjP]. *1689:* Domokos Petěrně Věrnyika mint A(ctrix) proclamaltata ... Kovacz Martonnet Relictat Papolczit ... holmi egjgjetmast, vasznat, fonalat, keszkenyöt, zeket hattam volt az hazanal ... eo tudgja hova tötte [Papolc Hsz; HSzjP]. *1703:* Anno 1703 Die 18 Januar(ii) Por Thamas(na)k atta(m) egy szürke Zeket az ötse szolgálattyáb(an) [Usz; Sf]. *1711:* A jobbágyokból álló vitéz kurucok is a régi státusra visszajövének, letévén a forgót és farkasbőrt, zekében, bocskorban, asáte kapáte [CsH 457]. *1769:* Sztán Czigány ... 35. Esztendős középszerű termetű, sárga, ösztövér ábrázatu rebegő nyelvű, fél szemű, zekében harisnyában bocskorban van fel öltözve [UszLt XIII/97]. *1786:* in anno 1785-ben újesztendő napjától fogva Szent Antal napjáig az csíktaplocai Gedő István primipilus fia, József, szolgaképpen lakott tisztelt Petki família cselédinél, taplocai Incze Mátyásnál, tartozik fizetni készpénzt flor. Hung. 1 den. 50, egy zekét és másfél véka árpavetésnek fele termését [Taploca Cs; RSzF 165]. *1801:* Juon Pulke ... született Segesvár Székben, Erked nevü Hellységben, 20. vagy 21. Esztendös, Görög vallásu ... visel ... juh bőrböl készült melyrevalot, fekete zekét, fejér harisnyát, és botskort [DLt nyomt. kl]. *1806:* ha ugy történik, hogy a' nyavallyának sulyossága mián a' barom lábaimrol (!) leesik, akkor Csuklyáját, Zekéit, vagy tarisnyáját rá tévén, kiáltson kétszer, avagy háromszor [F.rákos U; Falujk 11–2 Sebe János pap-not. kezével]. *1851:* Egy Zeke fél viseltes [DLt].

Szk: *oláhos ~. 1812:* Szemeriai Miklós ... visel oláhos hoszszu Zekét [DLt 601 nyomt. kl]. *1822:* Felsö Rippai vagy Répai Bore Gábor ... visel oláhos szürke zekét rántzos harisnyát [DLt 795 nyomt. kl] * *zsinóros ~. 1850:* Egy fekete posztóbul való fáin sinoros zeke [Algyógy H; Born. F. l. Török Antal urad. biztos összeír.].

Sz. *1781:* hallottae a' Tanu ... mondani: Meg mutatom hogy a süveged tetejin a' hajad ki nő s a' zekédből a' könyököd [Komolló Hsz; HSzjP].

zekenadrág zekeposztóból készült nadrág; cioareci, pantaloni de pănură; Art Hose. *1806:* Dumitru Vojna, avagy Csopte ... visel fejér mejre valot, borju-bőr, alól veres, és kék virágokkal ki-varrott Sapkát, fejér Zeke nadrágot, és Botskort [DLt 741 nyomt. kl]. *1839:* Majláth Jeremiás ... visel fejér zeke nadrágot, durva vászonból készitett tágos ujju oláh inget, széles övet, kurkát ujj nélkül [DLt 1355 nyomt. kl].

zekeposztó 1. durva posztófajta; postav gros, pănură; Art Tuch. *1629:* Vagion huzon ot singh szokmannak ualo szeke poszto [Szentdemeter U; LLt]. *1677:* Zeke poszto vagjon sing nö 24 [A.komána F; UtI]. *1688:* Vagyon Szilye Boernakis egy Eöcsevel eggyüt egy Malmok ... Volt kétt Döröczköleöis ezen patakon, melljek most el pusztultak. Ezektölis ha meg epitik, tartoznak kétt kétt eöl Zeke posztoval [F.ucsa F; ALt Urb. 33]. *1772:* Bárány Gyapjubol Fekete Zeke poszto akkor ványalob(an) levő vég 1 [Hévíz H; JHbT]. *1783:* Csíkkarczfalvi Korda Istvánnak contraversiója következett jenőfalvi Imre Péterrel egy darabocska zekeposztó végett. Mely zekeposztót Imre Péternek az fia elhozott volt az nagy malomból [Jenőfva Cs; RSzF 286]. *1798:* 20 Sing zeke poszto [Bodola Hsz; BLt]. *1818:* Megvizsgálván a becsületes falusi szék mind a két feleknek feltételeket, a felkelhetőköt minden névvel nevezendököt, tartozik Gegő György a két fiával egyenlő három részekre elosztani, ugyan a fekvő jószágot is három egyenlő részekre ... a 9 sing zekeposztó és két báránybőr pretensiók elmaradnak [Jenőfva Cs; RSzF 244].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: zekeposztóból készült; care este făcut din pănură; aus Tuch. *1806:* Iuon Dregoi ... visel egj hoszszu Oláh-országi Inget, fejér Zeke poszto nadrágot [DLt 527].

zekeposztó-ványoló zekeposztót készítő műhely; pină pentru pănură/postav gros; Tucherei. *1761:* Zeke Poszto Ványolok. Az ketteje vagyon az also Mojétsben a Város széna Réttyin fellyül, mellyeknek Esztendöbeli Taxájok Hf. 20 [Törcsvár Br; BrÁlt Conscr. 108. – Binder Pál kijegyzése].

zekés zekébe öltözött; care poartă zeghe; mit Mantel | szegény; sărac; arm. *1736:* Apor Lázár is hosszu asztalhoz készül, Apor Lázár egy bocskoros zekés embert asztalhoz jól felültet ... mikor felköltek asztaltól, nem állhatja Petki István, félen híjja Apor Lázárt és kérdi tőle: Bátyám uram, miért kelle az hitetlen szamár zekés bocskoros embert asztalhoz ültetni, kivált oly elé? [MetTr 420]. *1736 u.:* Az is dicséretre méltó volt a régi nagy emberekben, akármely alávaló szegény zekés embert vagy asszonyt, de habár egynehány izig távul való atyafia volt, privatim, publice nem szégyenlették öcsémnek, bátyámnak, nénémnek, hugomnak hívni [MetTrCs 481]. *1742:* Gál Janos Uram(na)k volt égy Zekés Sogora [Kv; AggmLt C. 12].

Szk: ~ *had. 1710:* Hogy az erdélyi zekés, condrás hadakot meglátták, pökték, csúfolták [CsH 355].

zekeszövő zekeposztó szövésére használt; pentru țesut pănuri; für Tuchweben. *1721:* egj gjolcs szövő nyüst, Egj zeke szövő nyüst [HSzj *borda* al.].

zekzameta szekszena, málhanyereg; șa mare de povară; Sattel. *1605:* Szekér 9 volt, kin kurvájokat, zekzametájokat, gyermekiket és betegeket vitték [MonIr. XXXIII, 76 Gyulafi Lestár tört. maradványai].

Vö. a *szekszena* cimszóval.

zelál 1. érvel; a argumenta; argumentieren. *1710 k.:* Ezen gyülés alatt a gubernium Szász János ellen külön személyes querelát és vádlást írata ő felségének ... De ebben, noha a gubernium láttatott erősen zelálni, semmi sem telék | Szegény Bethlen Elek után tevők nagy munkával praesidensnek Keresztesi Sámuelt és bé is esketők, állítók ad ratificationem suae majestatis. Ebben a gubernátor vélem egyetértett, és Bethlen Gergely jól is zelált [BÖn. 871, 893].

2. szorgalmaz; a insista (să ...); auf etwas bestehen. *1731:* Bellicus Secretarius Rüesch vram ... ex catharo et disenteria e' Vilagbol ki mult, adgyob Isten hellyébe a' ki az Catholica Religio promotioját Zelallya [Kv; Ks 99 Blási Máté lev.].

zelegéres ? *1775:* igazé, hogy ezt a zelegéres Bajnokot a maga kardjának lapjával meg pallották ... ? [Peselnek Hsz; HSzjP vk].

zelenik zöld; verde; grün. *1620:* Egy vegh Zelenik poszto szeltül f – / 3 [KvLt II/69 VectTr 5–7].

zeller Apium graveolens; țelină; Zeller. *1831:* Vagyon Szeller harmintz négy véka [Nyárádsztanna MT; MvLt 3].

Szn. *1621:* Szeller Marton vr(am) [Kv; Szám. 15b/XI. 274]. *1625:* Zeller [Kv; Szám. 16/XXVII. 23]. *1629:* Zeller Marton [Kv; TJk VII/3. 148].

zellermag sămînță de țelină; Zellerkorn. *1724:* en eddig elő kanlifiol (!) magot, ugy olasz kaposzta magot ket izbenis küldöttem ... küldottem ... articsokát, az után az Postátol felesen Zeller magot, veres káposzta magotis küldottem [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből].

zelnicei a Zelnice (ma Szielnic/Liptovská Sielnica) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zelnice; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zelnice: Zelnicén történt; din Zelnice; aus Zelnice | Zelnicére vonatkozó; referitor la Zelnice; auf Zelnice bezüglich. *1664:* Az Zelniczei dologról az donatiot kész ő kigyelme meg íratni, az mint Kegyelmednek tetszik [TML III, 5 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

zelotipa ? zelóta, buzgó; zelot; Eiferer. *1710 k.:* Csakhamar menék Szentmiklósra és könnyezve menék bé a kapun, fohászkodván Istennek, hogy ne vitesse Isten úgy ki vélem ezt a feleségemet azon a kapun, mint a másikat. Ezt látván a feleségem, megszomorodék, mintha én a más feleségemet siratnám; ilyen gyanús és zelotypa az asszony [BÖn. 754].

zelózus ambiciózus, törekvő; zelos; ehrgeizig. *1710 k.:* A vén papok és mesterek, s azok között Keresztúri Pál is (noha ő igen moderate) episcopalis és a filozófiában aristotelicus volt, úgy ez a Basirius is; de ez mint Anglus, archidiaconus Northumbriae felette zelosus és szeles volt [BÖn. 547].

zélus 1. lelkesedés, felbuzdulás; zel, rîvnă; Begeisterung. *1657:* bévivén az hopmester az audientiára, ott is nagy zelussal és negédséggel, süvegét feltévén, az fejedelemmel kezde pántolódni, kin az fejedelem is commoveáltatván, s szokott álló helyében is meg nem állhatván, kemény szókkal felele [KemÖn. 51]. *1658:* die 24 aug. szent Bertalan napján ... az én csűrös kertemet, veteményes és szilvás kerteiemet nagy zélussal a vásárhelyi tanács és polgárok elhányák, levágák [ETA I, 167 NSzF]. *1679:* Azonban egyik ablakban híván félre Reverend engemet, azt mondá: ihol úgymond, már útban lévén Betlen uram, nem lett semmi gondja, mégis nekünk contra jura gentium csak egy postánkat sem volt szabad principalisinkhoz expediálni; de mindjárt kevés zelussal csak abban hagyá discursusát [TML VIII, 423 Vajda László Teleki Mihályhoz]. *1704:* Úgy hiszem, mind őexcellentiáját, mind kegyelmeteket az őfelségéhez valo zelus és nagyobb gonoszoknak félelme vitte volt arra, azmik meglöttek [WIN I, 178]. *1710 k.:* a dolgot, vagy ami nékem jó, igaz és helyesnek látszott, buzogván, és néha talán felettébb is urgeáltam, mordicus oltalmaztam, úgyhogy pertinax és magamnak egyedül tetsző, másoknak és mások munkáinak kevély, megvető nevet nyertem véle; és sokszor evvel a meleg zelussal a dolognak, magamnak pedig világi dolgaimra nézve mindenkor sokat ártottam [BÖn. 494–5]. *1720:* az Familia nagy Zelussal kivannya ... coláltatni az Bányákat kikben ezüst on Minerákat talalhatni [Torockósztgyörgy; TLev. 8/4].

2. (hit)buzgalom; evlavie, cucernicie; Glaubeneifer. *1662:* De minekutána nevekedni látá az evangéliumi tudománynak üldöztetését ... végre meggyőzettetvén az Isten tiszteletinek oltalmazására néző zélustól, tractát indíta vélek [SKr 204]. *1710:* mi tégedet mind szerettünk, mind igyekeztünk tanítani, s mind gyönyörködtünk a te időd felett való szép tudományodban, jó erkölcsidben és relígiónkhoz való zélusodban [CsH 140]. *1710 k.:* A virtusok között legnagyobb inclinatiióm volt az én nemzetségem, hazám, vallásom közönséges javának rendem, hivatalom, s sphaerám felett való munkálódására ... és noha ennek a gyökere jó, Istenemhez, hazámhoz való szeretet és zelus, de tanuljon az én gyermekem, minden jámbor énrajtam [BÖn. 505]. *1752:* sok szükségtől érdekeltetett Ecclesiája mellett való hasznos fáradozását s zelussát nagy háláadással köszonnyük [Pat.].

Szk: *baromi ~. 1710:* hogy megmutassák az Antikrisztushoz való hűségeket, nagy dühösséggel s baromi zélussal kezdék persequálni a szegény reformátusokot [CsH 94 1674-re von. felj.] * *vak ~. 1782:* Ezen esztendőben nevezetes főemberek holtak meg: Cserei Farkas, aki igen jó és okos ember lett volna, ha szörnyű vak zelussal ne viseltetett volna a pápista valláshoz [RettE 419].

zélusú hitbuzgalmú, hitű; evlavios, cucernic; glaubeneifrig. **Szk:** *vak ~. 1774:* A szegény pápista püspök is, igen idős ember, Pius Manzador, harmadnapi betegsége után megholt Károlyvárt. Ezt igen jó embernek mondották. Nem volt olyan vak zélusú, mint Bajtay [RettE 335].

zendül 1. kizöldül; a înverzi; grünen. **Sz.** *1704:* Hegy Vögy Erdő Mező hat jaj szoval zendül. Sionnak Leánya Fekete gyazban ülly [EM XXXV, 276 gyászének].

2. szárba szökik; a face tulpină; wachsen. *1649:* mikor az Szent miklosiak, el bujdosanak, szinten akkor zendül vala buzajok [Malomfva MT; BálLt].

zendülés 1. lázadás; răzvrătire, revoltă; Revolte. *1621:* Ez Idei Z. Marton, auuagy Karachyon Adoya mëgh restal, miuel hogy ebben az Zendwlesbe(n) fel ne(m) szedhettwk raytok f 27 [Kv; Szám. 15b/VII. 12]. *1658:* Az vármegyék eszekben vették, hogy futófélben van az Bán, csak felköltek, haza futottak. Rettenetes nagy zöndülés volt osztán az egész ország [TML I, 256 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* Az városban nagy zendüléssel valának, de kijöni semmiképpen nem merészlének, mindaddig is, míg a mieink elunván a lesben való várakozásokat, onnan kiindulának [SKr 413]. *1678:* engemet küldött kapitihának s eddig is régen be kellett volna jűnöm helyében, de kiváltképen ez nem régen beszökött erdélyi uraknak zenebonájok és az országban csinált zendülés miatt nem lehetett, kik is egyedül csak az német practikájából cselekedtek és kezdették ez alattomban való dolgot [TML VIII, 136 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1710:* Mind hejában lőn, sőt magoknak tiszteket válogatván ... a fellegvárat fegyveres városi emberekkel megtöltik, a lövőszerszámokat elkészítik ... és nagy háború támad az egész városon, Háromszékről is nem mervén a székelység Brassóban bemenni a popule zendülés miatt [CsH 210]. *1710 k.:* Találják valami útját, módját, nemcsak az ő securitasának, hanem mind az ország közönséges, mind sok privata personák megbántódása orvoslásának etc. Már ez nyilvánvaló nagy zendülés, melyre nézve Ebesfalván titkon mit végeztek, nem tudom [BÖn. 704].

2. vitatkozás, veszekedés; neînțelegere, ceartă; Debatte. *1661:* Édes Uram, írja Kegyelmed, tudósítsam, mi felett volt zendülés az asszony s Bánfi uram között? [TML II, 193 Veér Judit Teleki Mihályhoz].

3. zajongás; zarvă, gălăgie, zgomot mare; Unruhe. *1588:* Chyoma Balas perechyeny, Bathory Sigmond Jobagia hyty vthan ezt walla: hogy hallam Az zendeólest hogy leön, oda tekintek chyan Janossek fele [Perecsen Sz; WLt]. *1626:* ã kerthbe zendülest hallek kj nezek ... az ablakan ... tehat az Beldj wra(m) molnara, az Mezes Mihalj kertiben al, az keze igen ueres uala [Sszgy; BLt 3 Antal Balintne Ersebet vall.]. *1636:* nagy széndulés leon az ucziaba(n), en ki tekentek es be szarla(m) az uczia aytajat [Mv; MvLt 291. 68a].

4. rengés; cutremurare; Erdbeben. *1662:* ad diem 24. Augusti viradóra ... a port mindkét bástyák alatt egyszersmind felgyújtatván, rettenetes dördüléssel, rendüléssel az egész várnak s földnek zendülésével az bástyák felhányattatának [SKr 606].

5. szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: *~ében van* kibontakozóban van; a fi pe punctul de a se declanșa; auf dem Startpunkt. *1669:* Én Kegyelmednek mindazáltal csak azt írhatom, az nagyhatalmú Isten munkálkodjék serényen minden jó dolgokban, mert az mi veszedelmünk már zendülésében vagyon, ha Isten meg nem gátolja [TML IV, 505 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz].

zendült zendüléssel, lázadással kapcs.; referitor/privitor la răzvrătire; auf Revolte bezüglich. *1667:* mindenek felett jovallanám mind oda ki, mind ide bé az tracta egész suspensióját, míg ez újonnan zendült hír és gyanóság az udvar fülébe meghalna [TML IV, 204 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1670:* az embereket nominanter kiadták egynehányat, kicsodák okai az mostani zendült állapotnak [TML V, 255 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz].

zenebona 1. zene; muzică; Musik. *1781:* a hivatalomat én végb(e) vivén a Tantz oszto Siklodi András Lévén ketten az egész vendégeket meg kértük hogj Senki Zenebonát ne inditson [Márkod MT; BetLt 7 Marton Máttjás (32) ns vall.].

2. zajongás, veszekedés; hărmălaie, zgomot mare, larmă (de strigăte); Lärm. *1586:* Catalin, Chak ezt lata(m) hogy mikor Immar az Méhelben vittek volna Leorinczet, zenabana leön ot ben ... es ky hozak Grusz Leorinczet, latam hogy veres vala a' feie [Kv; TJk IV/1. 546]. *1590:* hallam a' zenebonat, hallam Eotweos Balint kialtasat, mondwan. Im a' roz zekeres legenjek mith mjweltek a' Jambor Lenart Vramnak [Kv; TJk V/1. 2]. *1597:* Paxi Lukach ... wallia ... mikor az tumúltús esek azon eiel Zabo Miklos hazanal haltam, immar le fekewttem vala, hogi tolway kialtast hallek az vczan az ablakon ki nezek hat az Kobzos Janos haza eleot wagion az zenebona [Kv; TJk VI/1. 52]. *1600:* Ez zenebonakor, Galfi Isthwanne az en hazamnal wala [UszT 15/267 Balas Peter Kecheti vall.]. *1632:* En ne(m) latta(m) azt hogi Sy Martonne az Szekelj Jstua(n) leaniat megh uerte mert en akkor ige(n) beteges ualek es midöre ki jöhetek hazambol, el mult uala ymmar akkor az Zenebona [Mv; MvLt 290. 100b]. *1699:* tartván az Cseledek közöt ... ertetlensegből szarmazhato egyënetlensegtőll, ugy vagyon az rosz Cseled hazugsága miat magunk közöt is valami zenebona ne essek [Szentdemeter U; Ks 96 Árva Gyulai Zsófia Gyerőfi Borbárához]. *1726:* a hurczolkodásba ések le a bor a szekérről s ugj folyt el, de a nagj tusakodas zenebona miat név szerint a Jobbagjokat nem tudo(m) kik voltak [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 3]. *1758:* Pünköst előtt való Pénteken Executor lévén a Falúnkb(an), a' Falú közönséges úttzáján Pénz hajtás kedviért midön alá 's fel jártúnk volna ... hallánk rajtúnk fellyül a' Falú közönséges úttzáján Zenebonát, szobéli veszekedést [Betlensztmiklós KK; BK. Steph. Szőlősi (28) jb vall.]. *1796:* minek előtte a' zenebona lett volna, Tokai Uram azt mondotta, hogy itt a' határ az a' füzfa [Panit MT; TSb 2]. *1806:* ha Ats Josefné Arkosi Susánna leg előbszöris bé nem kandikált volna az Utrizált Udvari kortsoma ablakán, leg kissebb hir, vagy Zene bona nem történt volna [Dés; DLt 250/1808 Apátzai Kata Fűsűs Nemes Munkátsi Istvanne (20) vall.]. *1819:* a' nagy zenebonát ha a' Tisztek le nem tsendesitették volna bizonyoson rosz következése lett volna [Remete Szt; Ks 67. 47. 28]. *1823–1830:* Akik éjjel vagy nappal zenebonát csinálnak, azokat a város tanácsa vagy a kommendáns árestáltathatja [FogE 232].

Szk: *~t keres. 1758:* nagy volt hozzám való hívsége, úgyhogy nyolc esztendőnek s nyolc hónapnak alatta soha csak egyszer sem viszálykodott ellenem, pedig megvallom, hogy nem mindenkor jártam a lineán, de sem költésemben, sem magaviselésemben nem keresett hibát és zenebonát [RettE 71] * *~ tüze. 1688:* az Zenebonanak lassan égő és meg csendesedett tüzett nagjubra ne gerjeszsze [DLt 449].

3. villongás, lázadás; discordie, neînțelegere, dezbinare între oameni/colectivități; Revolte. *1604:* Tugia hogi akor az Zenebonakor Kerezturrol hozot haza bichiak mihalj walahanj diznot nem tudom menj wolt [UszT 18/127 Fülöp balint hidegkuty Zabad Zekel vall.]. *1662:* kénytelen meg kell vallanunk, hogy valamennyi nyavalyáit, kárait, zürzavarait, zenebonáit és nyomorúságit mind kezdetitől fogva Magyarországnak ez ideig láttuk ... azt mindenestől fogva a sátán után

köszönhetjük egyedül csak a magyarországi nyírt papi rendnek [SKr 101]. *1678:* Tudod, mikor az urak közül valamelyiket megfogták s mind pedig zenebonák voltanak, meg mondottam, hogy neked inkább ne fájjon [TML VIII, 107 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] | igaz hűségének jelének megmutatására, helyében engemet küldött kapitihának s eddig is régen be kellett volna jűnöm helyében, de kiváltképpen ez nem régen beszökött erdélyi uraknak zenebonájok és az országban csinált zendülés miatt nem lehetett [TML VIII, 135–6 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1737:* a' io vigjazo Comendans Generalisnak most ebbe(n) az Zenebonaba(n) törtenek halala [O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.]. *1753:* Orbán Miklós ... Bécsből le jött, maga házánál gyakron Conventiculumokot tartván, onnan indult minden Zenebona [Barátos Hsz; Törzs 58 Joh. Kováts (52) ns vall.]. *1762:* A nagy zenebona még sem szünt meg Csikban s Háromszéken a székelyek között [RettE 147]. *1822:* Minthogy az egész falu egyben lévén gyűlve ... egy illyen gyűlés lévén, ahol egész falubéli lakosok megjelentenek, sok zenebona, felforgatás közben, az áldamás megivása közben [Jenőfva Cs; RSzF 100].

4. viszálykodás; conflict; Konflikt. *1663:* Higgye is el, csak most is az székelyektűl és nemesektűl való dézma kivánása Hector uramnak nagy zenebonát csinált vala; de mégis ő felsége igaz hívei lecsendesedtek [TML II, 624 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz]. *1760:* ha az hidon az Törököknek eleib(e) nem állot volna, és a Törököt a vizb(e) vetni vagj ugratni nem akarta volna semmi zenebona nem lett [Mezőrücs K; Ks]. *1763:* Ebben az esztendőben holt meg a saxoniai elector és lengyel király Fridericus Augustus; igen régi ember volt. A királyság felett nagy zenebona vagyon, mert a muszka egyet, a mi királynénk mást akarnának betenni [RettE 157]. *1764:* Valaki jovallotta azt a dolgot, bár aludt volna ahelyett, hogy a székelyekkel s románokkal fegyvert vétessenek fel békességnek idején. Nagy zenebona vagyon közöttük [RettE 161]. *1841:* egynémely előre nem néző vagy látó tisztnek felölök tett bal tiszti tudósítása, s az azáltal okozott zenebonában talán csak gyönyörűségét s kedve teltét keresése által mennyi szegény hív jobbágy sanyargattatása, sőt némelyeknek abból vagy abban történt halála is következett [VKp 61–2].

5. felhajtás; mare zarvă, tam-tam; Wirrwarr. *1662:* Mely fegyvernek és belső köztünk való hadakozásnak zörgési és csattogási közt ... láthattad volna ... mérges, különbböl színű köntösben öltözött ellenséget a keresztyének közt zenebonával fenyegetést kiokádni [SKr 103]. *1677:* Én megvallom, nem tudtam micsoda <for>mában vadnak az dolgok, csak láttam az nagy zenebonát, vagy járást s az uram ő kegyelme készületit, melyet Fejérváratt írásban adtak perefectus uramnak [TML VII, 390 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

6. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: lázongó, villongó; tulbure, nesigur, neliniştit; unruhig. *1605:* Azertis jeöttem vala kgtekhez hogy kegtek hosza el az penzt, mert ige(n) zene-bona wdeó vagio(n), s mo(n)da az Aszonj hogy az chirbe vagio(n) vram, megh mo(n)dom nekj [UszT 19/12 Vrsula fila quondam Nicolaj Demeter In Orozhegy vall.].

zenebonálkodó lázadozó; revoltat, indignat; revoltierend. *1688:* (A) Zenebonalkodo Cziganysagnak allapottya meg hatarozodgjek, es l(ste)n csendessegett adva(n) s mas dicsiretes privilegiat(us) hellyek(ne)k is alkalmatossagatt ez iránt kővetven, az lakásra edgj bizonyos helly designaltassek melto kévánság [Dés; DLt 449].

zenebonás viszálykodással, háborúsággal teli; plin de conflicte, primejdii; mit Kriegerei. *1658:* Csak az Isten tudja, édes Öcsém uram, mennyi búsulással töltjük az időt ebben az nagy zenebonás időben [TML I, 249 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1664:* Balintith Sigmond Ur(am) ... ez háboruságos, zenebonás czjak nem uegseö ueszedelembe(n) forgo allapottjab(an) [Marosbogát TA; Bál. 52]. *1709:* a kerdőben forgo kertet most ebben a zene bonas kurucz vilagban kerteltek oda [F.csernáton Hsz; HSzjP. Bod Daniel (50) ns vall.]. *1711:* ezekben az fellyeb valo hat vagj hét zenebonás esztendőkben zavarodek meg az a dezma dolga hun ide hozták a dezmat hun Nagj Sigmond ur(am) vitte el [Salykó NK; JHb XXIV/2. 3]. *1715:* (A rétet) az közeleb el mult Zenebonás állapotokban az rendetlen és terhes Contributiok miat, közőnségesen az Falubéliek zálogositották volt el ... Adámosi Végh Ferentz Uram(na)k [Abosfva KK; Ks 38. VIII. 12]. *1785:* A' Feleségit hallottam hogy ebben a' zenebonás időben volt az Apjánál [Milvány K; EMLt Petrus Hilip (30) jb vall.]. *1856:* Bocskor Klárát azon Déési el tserélt Házakbol ... Belke Sigmondnak számos fegyveres Parasztyai maga mellé való vétele által erőszakosan ki hányván ... ezen Zenebonás erőszak által ... a köz bátorság fel háborittatott [HG. gr. Kornis lev.].

zenész muzicant; Musikant. **Szn.** *1846:* Zenész Berki János [Dés; DLt 530/1847. 22].

zenésztárs confrate de muzicant; Musikantenkollege. *1846:* Berki Samu (21) ... hűte után val a' kérdésekre egy áltolyába ... A kerdet nap Del utánnyán a' Pap Hatsig piatzi fogadojába jelen voltam en is tőbb Bánda béli zenész társaimmal [Dés; DLt 580/1847. 23].

zeng 1. hangzik, szól, cseng; a suna; lauten. *1676:* Én megirom idején Kegyelmednek, ne mondja azt, senki meg nem jelentette. Bizony félek sok rosztól. Sok rossz hír zeng [TML VII, 289 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* most mindennap látja a szemével mind a világi magistratus, mind az Isten büntetését, fülében zeng mindennap a pokol híre még pogányoknak is [BÖn. 475]. *1811:* Ifjak száján zengjen az Angyali Ének [ArÉ 193].

2. visszhangzik, cseng; a răsuna; widerhallen. *1812:* Azt valhatom, hogy mig az Exp(one)ns Groff ur eö nsga a' Groffnéjával edgyütt lakott ... láttattak edjmás szeretetében élni edj először elannyira, hogy a Groffné Édesem kiáltásában Zengett a palota [Héderfája KK; IB].

3. *átv.* ír; a serie; schreiben. *1881:* A tévedés annyiban megbocsátható, amennyiben az enyém mégis erősebb ok a későn írt levélre, mint volt a tied, ki egy egész holnapig nem zengtél egyetlen hozzám intézett sort sem [PLev. 85 Petelei István Jakab Ödönhöz].

zengedez hallatszik; a se auzi; sich hören lassen. *1664:* Gondolja meg azért Kegyelmed ... mentest elveszünk, Uram, ha csak egy rész hadát fordítja is reánk, itt is minden dolgát hamar végben viszi, míg az többit el is éri, az mint hogy afflélének már is kezdett híre zengedezni [TML III, 90 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz] | az bizonyos, hogy Zuza[a] Nyitrát meg szállotta. Zengedez olyan hír is, hogy meg is adták volna, de még nem bizonyos, noha nagy re-

ménség vagyon felőle [TML III, 113 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz. – ªSousses császári tábornok].

zengedezés zengés, hangzás; vibratie; Wirbeln. **Szk:** *muzsikai ~. 1636:* az uti járás, avagy akarmi dolog tételbéli munkának fáradságát-is meg enyhiti, ha tellyességgel el nem ůzi-is, tsak valami paraszti dudolás, danolás, és süvöltés-is, mentől inkább tehát az mesterséges musicai zengedezés? [ÖGrAj 7–8].

zengedező 1. hangzó; care răsună; lautend. *XVIII. sz.:* Orphiusnak megszünt hangos citerája Szerént zengedező nimfák trombitája [Barabás, SzO 390 rabének].

2. hallatszó; care se circulă; gehört, überall bekannt. *1737:* fűll hegyell ezen oráb(an) olly Zéngedező hirt hallék: hogy Apor Farkas Uram Csikb(an) beszellette volna Brasso<bol most> jött rosz Tatár hireket [Peselnek Hsz; ApLt 4 Kálnoki Mihály a fej-hez].

zengedeztet zengővé tesz; a face să răsune; lauten lassen. *1636:* Micsoda izgattya vallyon az kis filemilét, az bé szivó égnek lakossát, hogy még ejeli álmát-is meg szakaszsza, és mindjárt éjfęl után néki serkennyen, torkát néki nyissa, s-az ligeteket, erdőket, berkeket ezer módon változtató discantizálásával Zengedeztesse, hanem (!) az ő teremtőjéhez való buzgósága? [ÖGrAj].

zengedeztetés hangszer megszólaltatása; cîntatul din ...; ein Musikinstrument lauten lassen. *1662:* De minekutána mindkétfelől sűrű trombiták, dobszók zengedeztetésekkel az ütközetre jel adatni kezdetett volna ... az ellenség felől arccal a mieinkkel nagy sebes forgószél szemközbe jönni kezdett vala [SKr 552].

zengés 1. (zenei) hangzás; sunet, vibratie muzicală; Klang. *1636:* Hogy ne emlitsek némelly oktalan barmokot, az mellyek-is természetek szerént tsengetyűknek zengésekben, és trombitáknak harsogásokban tsuda melly igen gyönyörködnek, és vélek ugyan vidámodnak [ÖGrAj 7–8]. *1662:* Az vezér is pedig a sok lovasnéppel nagy sok dob, csincsa, török sípok zengése között indulván s a szekerek után egynéhány száz lovast egy csauzzal hátrahagyván, maga a deréknéppel a szekereket megelőzte vala [SKr 625]. *1677:* az szép leveles zöld fák alatt bizony igen kies, mulatságos ebéde lőn az királybirónak, elannyira, az erdő is zöld levelesen magában kedvessé tévén azt, annál inkább az szép muzsikáknak kedvet szerző zengési nemcsak az embereket (kiknek az idő engedte) vidámíthatta, de talám az vadakat és madarakat is vidámságra indíthatta [TML VII, 359–60 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1811:* Egy helyet gondoltak zőld fás Kert formára ... Ott' a' szemnek tetsző minden virágokkal ... A' füleket-is meg-tsenditő zengéssel [ÁrÉ 127–8].

Szk: *muzsika ~e. 1811:* Még egyet kérek: Igy folytatván utadat, Hozd-el lantodat, és hadd-el a' nyiladat; Hallassad nállunk a' Mu'sika zengésit, 'S meszsze tsattogtassad a' fegyver' zörgésit [ÁrÉ 117].

2. zúgás, zaj; vuiet, trosnet, zgomot puternic; Lärm. *1662:* Mellynek rettenetes zengését, számtalan tüzes szerszámoknak, gránátoknak sűrű lövöldözését, dörgését egyelőször az ellenség mire vélni nem tudván, az egész tábor lova hátára felülvén, az jancsárság is a sánchul mindenestül kifutott és félreállott vala [SKr 602].

3. döngicsélés; zumzăit; Summen. *1584:* Rosa Ambrus Deakne vallia ... Egkor hagia Az Ania(m) hogj az meheket eorize(m), ot wleók vala, mihelt el zwnniotta(m) mingiarast vg tecczet mintha a Lakatosne eleottem Allana, maga Nem Alutta(m) mert Az Meh Zengeset lol hallotta(m), de senkit Nem lathattam hogy fel tekintettem [Kv; TJk IV/1. 265].

zengésű hangú; cu un anumit fel de sunet; mit einem Klang. *1662:* Az torony másikát is ... megépíttetvén, ollyan harangokat öntetett volt belé hatot ... ki nagyobb, ki kisebb, mind különb-különb zengésűek, úgy, hogy midőn mind ... megvonszák vala, nem kevéssé gyönyörködtetnék elméjét is embernek [SKr 95–96].

zenget híresztel; a răspîndi o ştire; eine Nachricht weitergeben. *1752:* ma holnap Jobbágyok lészűnk mi mivel ottan Des hazan irogatanak valami becsületes Cancellista Deakok Joszágokot fell, s Zengeték hogy azok utannunk járnának [Désháza Sz; Ks 101].

zengéző ? bádogosszerszám; unealtă de tinichigiu; Art Zeug. *1829:* pléhes Mester Ember Szabo Ferentz ... sequestrált pléhes Mesterséghez tartozo Miv szereket ... conscribaltuk ... Egy Zengéző (!) 10 xr [Torda; TVLt 378].

zengő 1. hangzó, hallatszó; răsunător; lautend. *1599:* Zeolleossy Peter vallassa ... Annak vtanna valo dolghokat semmyt nem lattam, mert helyembeol ky Nem allottam Chak az szengheo szoűokat hallottam, de nem erthettem [Kv; TJk VI/1. 384c].

2. visszhangzó; răsunător; widerhallend. *1620:* Az Zengheő Bolt Basttyaian Forgo Taraczk I [Kővár; Borb. II].

3. dongó, döngicsélő; zumzăitor; summend. *1811:* Már itt' magamnak mi képzeletet lelek? Hiblát és Hesperust mind öszve képzelek, Amazt sok méhekkel zengő virágiról, Ezt pedig el hirelt arany almáiról [ÁrÉ 126].

4. érces/dörgő hangú; cu voce metalică; mit starker Stimme. **Szn.** *1583:* Zengeo Miklos [Kv; TJk IV/1. 181]. *1584:* Zengeo B(ene)dek [Kv; TJk IV/1. 377]. *1591:* Zengeo Miklosne [Kv; Szám. 5/VIII. 19]. *1593:* Zengeo Benedek [Kv; TJk V/1. 393].

zenk cenk, legény, suhanc; îînc, copilaş, băieţaş; Junge. *1820:* Két Zenk [Mv; MvLev.].

zentelkei, zentelki a Zentelke (K) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zentelke/Zam; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zentelke: **1.** Zentelkéről származó; (care este) originar din Zentelke; aus Zentelke stammend. *1638:* Matza Janos Zentelkej Zikzai Georgi iobbagia volna [Szászfenes K; GyU 34].

Szn. *1614:* Zentelki Mathe zs [Sóváradgya MT; BethU 70].

2. Zentelkén lakó; din/care locuieşte la Zentelke; in Zentelke wohnend/wohnhaft | Zentelkén működő; din Zentelke; in Zentelke tätig. *1620:* eö Kglmekteöl az Zentelkj (!) Ispotalj Mesteris el bucziuzva(n) ... valaztottak Lakatos Geörgj Vramat [Kv; TanJk II/1. 292].

zeolit ásványfajta, lávaközet; zeolit; Zeolit. **Szk:** *izlandiai ~. 1796:* Harom nagy Islandiai Zeolitért adtam 2 Arany Stufát ... Rfl 6 [ETF 182. 73 Gyarmathi Sámuel lev.] *

krisztalizált ~. 1796: I Darab Crystallizált Zeolitért Rfl 1 [ETF 182. 73 Gyarmathi Sámuel lev.].

zepogya széles völgy; zăpodie, vale largă adăpostită de înălțimi; breites Tal | fennsík; zăpodie, platou; Hochland. *1839:* 3 Napos[a] ... 8 Boronát huztak az Zepogyába 3rom Napos 13 Boronát eresztettek [Hodák MT; Born. G/XXIVb. – [a]Úrdolgát tevő jb].

zerdülés zendülés, zajongás; zarvă, gălăgie, tărăboi; Lärm. *1631:* Megh reggel vala az dologh hogj zerdülest hallek, fel ugra(m) az agjbol, s latam hogi egj rudal kemenien megh uere Baczki Kata Koczis Mihalynet ereössen az Ucza keözepin [Mv; MvLt 290. 231b].

zere lárma, zaj; zgomot, zăngănit, zăngăt; Lärm. *1769:* az közelebb el mult hetföre virradolag hallék az hazamban valami zerét, és csengetök zergesit [Tarcsafva U; Pf].

zeréndi a Zerénd (A) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zerénd/Zerind; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zerénd: Zerénden lakó; din/care locuiește la Zerénd; in Zerind wohnhaft. *1584:* Buda Janos nagobbyk zerendy eskwtt polgar [DLt 213].

zeréte, zöréte 1. lárma, zaj; zgomot, gălăgie; Lärm. *1592 k.:* „Hogy az Zeretet hallam ugy futek be az Paysos Vid vduarara, lata(m) hogy Hannagy Peter igen wté Jakab Istua(n)t s veres uala ..." vallja Joannes Benes de Lengelfalua [UszT]. *1604:* Aztis tudom hogi mikor Sipos Janos az diznayt ki kery wolt, nagi Zöretet hallek, odafwtamodam, hat sipos Janost Töke mihaly az földre wtötte, az orzag wtan az wt közepöt, akor penig Erössen nogatta az töb Tarsayt, noza ölliük [UszT 18/129]. *1651:* ki mene Czeriek Pal, Moses is ki utanna, s oztan ott kun mint kezdodot nem tudom, cziak hogi az zeretet halam ki menek [Zoltán Hsz; HSzjP Kováczi Giorgi vall.]. *1739:* én azonnal oda hagyván, haza felé indulék, zeréte kerekedék tsak hamar [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Michael Keresztes de Kézdi Sz Lélek (55) pp vall.]. *1747:* latam hogj egj követ be hajtanak az uton de ki hajtotta azt nem tudom en azonban haza indulek ismeg zeretet hallek [Bereck Hsz; HSzjP Penzes Tamas Bereczki (40) vall.]. *1760:* az Merk Luka házában hallék valami Zerétét, és bufogástis, és arra oda futamodám s mikor a Pitvar ajtot ki nyitám, Kotsis Péter ki szalada onnan mellettem nagy véresen [Kóród KK; Ks 17/XXXI].

2. veszekedés, összezördülés; ceartă, neînțelegere; Auseinandersetzung. *1750:* bucsura mentem Sz. Lélekre s ottan bé menvén az Udvarba, láttam hogy volt valami zeréte Joseff Urfli s Apor Anna Aszony ö N(agysá)ga között [Gelence Hsz; HSzjP Agneta Szopos n(obi)lis Nicolai Csoma de Geleneze Consors (30) vall.].

3. hírverés; răspîndire de zvonuri/știri; Weitergabe einer Nachricht. *1703:* minden ember elötte visellye az eo Felsége hüsegere le tett Homagiumat ... és az eo Felségehez valo hüsegben álhatatosan maradgyon meg, és abban semmi hitegetesekre, haszontalan hazug remenségekre nézve meg ne tantorodgyék, hamis hireket, larmakot futást ne tsinállyon, ha valamit ért az Tisztnek Zerete nél (!) jelentse meg [UszLt IX. 77. 68 gub.].

4. vitaș ügy; controversă, problemă controversată; Debatte. *1710 k.:* Írék én egy levelet Béldinek; ez volt ezekben a zerétékben első és utolsó levelem hozzá, et consequenter ebben az életben [BÖn. 709].

zergelődés zendülés, elégedetlenség; răzvrătire, revoltă; Revolte. *1662:* Az üdö azért mihelyt jól kinyílt vala, májusnak utoljára, a fejedelem mind az ország népét, s mind a maga fizetett hadait, kik a moldvai hadakozáshoz képest és ez zergelődésre nézve is ... elég nagy számmal is valának, mindenestül Barca mezeire táborba szállani parancsolta vala [SKr 337].

zergelődik hangoskodik; a vocifera; laut sein. *1573:* Fazakas myhal es chinek Balint Azt valliak hogi ... Paxy tamas Be Ment az Masik hazba hallottak hogy otth Ben zergeledik volt, de ky ne(m) leot, hane(m) tamas deak Twdomant teot es ky Ment onnat [Kv; TJk III/3. 143].

zergerez hallatszik; a se auzi; hören lassen. *1583:* az minemeö hyreink orankent zergereznek (kiket az wr Isten eltawoztassa) de ha my essik, mit remillet wagy felseged wagy mas [Gyf; BáthoryErdLev. 131].

zerget híresztel, pletykál; a răspîndi zvonuri/știri, a colporta; tratschen. *1618:* Az ment[a] hajók felöl igen homályoson csak alattomban zergetik, hogy az gályák valami nyereséggel jártak [BTN 114. – [a]Kimaradt az *odafel* szó].

zeszli seszli, derékfodor ruhán; (un fel de) volan pe taliul fustei; Krause auf dem Kleid. *1820:* Hat veres festékü Zeszli [Mv; MvLt].

zesztra, zesztre örökség, juss; zestre; Erbe. **A.** *1746:* Relicta Danos Maria (exponálja) Az meg hólt Uram egyetmásaban én nem Succedaltam mivel csak a tehén es S. v. egj Diszno a mellyet én magammal hoztam Zesztraul kezemnél vadnak, a többb egyet mását az meg hólt Uramnak Leánya Boja Mihályne magához vette [Radulest H; Ks LXII/23]. *1848:* Vonyiga Urszuj özvegye ... maga Gazda aszszonykodott, nem vesztegetett; söt gyűjtött és takaritott ... meg kivánnya azért Io Hogy a mely Marhát, vulgo Zasztrát hozott edes attyától az ellöre ki adassék u m: két Tehén [A.szőcs SzD; RLt].

Szk: *~ba ad. 1715:* tudok egy Moruskán nevü Gyogji embertöl valo Zalogos Rétet, mellyet Ponori Trifa Iuonnak adott az Feleségevel Zesztrában [Ponor TA; WH. Birla Marián (36) vall.].

B. *1745:* Bulza Iszpasz és Adám valami Porapherum vulgö Zesztre iránt veszekettek [Vályebrád H; Ks 111. Vegyes ir. Bulza Vaszily (35) és Bulza Flora (38) vall.]. *1768:* tudom bizonyoson, hogy Lunkoján Rebeka Férjéhez Ádás Jakobhoz egyéb Zesztrét nem hozott, tsak egy Tehenet es két disznot [Vályebrád H; Ks 81. 57. 17 Bratyila Petru (65) jb vall.].

Szk: *~ben ad/adatik. 1725:* (A rétet) foglalták Csaki részre ollyan p(rae)textussal hogj régenten zesztrében adatot volna Kecze Péter Csák részen volt lobbágytol valo Annjának, vagj Nagj Annyának, nem tudom [Kettősmező Sz; Mk 9]. *1747:* az mely szőlötskéröl vagyon mentio az utrumokban ... Zesztrében adta Bokánya Aron Attya az Leanyanak [Homoród H; BK. Bukur Ion (50) jb és Pászk Mihály jb vall.] * *~ben bir. 1684:* Tudom bizonyoson hogy ez az szkorusul névü hely a hégj tetőn Ribicsorai Clészésztyiek öröksége féle ... és vitém Ribiczére Onyestyiekhez meg

kináluá(n) őket mondottam ki volna az Cléséstyiek Attyafia aki szkorusult dzésztréb(en) birja a hol (!) megh hoztam a dzésztrét és senki hozzá ném akart nyulni[a] [Ribicsora H; Ks 93. 23. 31 Clés Trifa (85) jb vall. – [a]A vallatás záradéka: „Corecta per me Junior Stephanus Ribiczei Judex nobilium"]. *1747:* azon darab szőlőtske a Mlgos Exponens Aszszony eő Nga őrőksége után valo hely és Bukur Száv Zesztréb(en) birja [Homoród H; BK. Bágy Száv (50) jb vall.] * *~ben hoz. 1768:* Ádás Jákobnak Felesége Lunkoján Rebeka Zesztrében hozott egy Tehenet, két Disznot, egyebet pedig semmit sem, bizonyoson tudom [Vályebrád H; Ks 81. 57. 17 Adás Adám (45) jb vall.] * *~ben kap. 1781:* Nagy Apámnak volt három Felesége 's a' kérdésben forgo Szöllököt valamelyik kőzül (!) Zeztrében kapta volt, de a' három közűl melyiktöl nem érthettem [Vingárd AF; Mk 34 Nyikura (!) Tumus cons. Hanes Fálk (60) jb vall.].

zetelaki a Zetelaka (U) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zetelaka/Zetea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zetelaka. **I.** *mn* **1.** Zetelakán lakó; din Zetelaka; in Zetelaka wohnhaft. *1589:* Stanislaj Peter Mester homorod Zent Marthony Giroztatia Thoria antal Zetelaki drabantot [UszT]. *1662:* egy Peter Istua(n) néuú ember ... hol mi gonosz czielekedetiert Czitaltatot uolna a Zeteloki Priuilegiomosok Biraia eleiben [Berz. 12. 92. 16].

2. Zetelakáról származó; (care este) originar din Zetelaka; aus Zetelaka stammend. *1590:* (A) fwrez malom zallot az megh holt Ilykej Balint felesegere dúrutthia Azzonira Zetelakira [UszT].

Szn. *1603:* Zetelakj Boros Janos [UszT 16/45]. *1606:* Zataloki Thorniay Lukachne [UszT 20/307]. *1607:* Zetelaki Janos gergeljne [UszT 20/251]. *1608/1632:* Zetalaki Nagy Mate [Hr 4/1]. *1610:* Zatalakj Patakj Janos [UszT 36a]. *1633:* Zetelakj Molnár Giőrgy [Kénos U; LLt]. *1656:* Zeteloki Nagy Imrehel [Zetelaka U; LLt Fasc. 165]. *1808/1809:* Zetelaki Ag. Miklos János [UszLt ComGub. 1753 u.]. *1809:* Zetelaki Biro Mihály [UszLt 158 ComGub.].

3. Zetelakán készített; care a fost făcut la Zetelaka; în Zetelaka erzeugt/hergestellt. *1702:* én a sindely szerzeseb(en) eiiel nappal munkalodom ... Ngod parancsolattját várom ha Korondi sindely kevantatiké, vagy pedig Zetelaki, mert ă Korondi sindely joval nagjob, de jovalis dragabb, az Zetelaki aprobbis – olcsobbis, de mind ket fele jo sindely [Tarcsafva U; Ks 96 Pálffi Ferenc lev.]. *1715:* Oláfalvi dészka vagyon nr: 31 Zetelaki Fenyő deszka nro 33 [Pálos U; LLt Fasc. 140]. *1810:* Az Ujj Istálloknak Felső Padlására vétetett 43. Szál Zetelaki Bél Deszka ... fizettetett érette 5 R flr. 4 xr [UszLt XII/88].

4. Zetelakával kapcs.; din Zetelaka; aus Zetelaka. *1606:* Az Zatalokj adossagbais megh eskették hogj sem(m)i marhaia ne(m) maratt [UszT 20/287 Martha relicta agilis quondam Anthony Mihaly de Fenjed lib vall.]. *1824:* Beszegőtette Inasanak Himel Balint uram Ferentz Miskát Harom esztendőre Szűletesire vallo nészt udvarhelyi zetelaki Religyiora vallo neszt Katolikus az Isten segeje meg [Kv; KovCLev.].

II. *fn* Zetelaka lakosa; locuitor din Zetelaka; Bewohner von Zetelaka. *1677:* A' Zetelakiak, és két Oláhfalviak, törvények dolgábol a' Székttöl dependeállyanak [AC 242]. *1702:* Az Zethelakiak és Olahfalviak adojanak fel szedését suspendallya Kgtek [UszLt IX. 77. 54 gub.]. *1703:* Én gróf Pekri Lőrincz, nemes Udvarhelyszéknek főkapitánya, adom tudtára a kiknek illik ezen levelem által, hogy ennek előtte esztendővel felültetvén az elméjeket valakik a Zetelakiaknak a ns. széktől való elszakadásokat munkálódták ... székhez redeálva, adózzanak együtt [SzO VII, 119]. *1784 k.:* Jgen meg Atyafiságosodván, és a Magistratust meg hodoltatván, a Zétalakiak Tisztyeiket Privilegiumok szerént nem restauralhatyák e mián [Zetelaka U; UszLt XII/89].

zgárda nyakörv; zgardă (de cîine); Halsband. *1731:* az el mult Esztendőben it jara az Gligor s' Urszán Simonnál īvot meg az Léányának pensztis adott, melyből Zgárdat Csináltatott [Császári SzD; WassLt Monár Péterné Nászta szia (20) vall.] | Urszán Simőn Leanya sustakott hoza hozzám és a nyakaban belem Zgardat Csinaltatott mely husz Sustákot ... Csabai Ur(am) Gligor nevű szolgaja adot néki [Császári SzD; WassLt Ignat Maria (40) vall.].

ziher ? szitk-ban; în imprecații, ca vorbă de ocară; in Verschimpfungen. *1597:* Nagy Andrasne kepebe pedigh azt mondo(m), hogy engemet zihernek zihernenek mondot[a] koponenak (?) mjert kereztiensegemteől megh valaztott, kylen dion vagio(n) erette [UszT 12/27. – [a]E két szó utólagos betoldás].

ziherné ? szitk-ban; în imprecații, ca vorbă de ocară; in Verschimpfungen. *1597:* Nagy Andrasne kepebe pedigh azt mondo(m), hogy engemet zihernek zihernenek mondot[a] koponenak (?) mjert kereztiensegemteől megh valaztott, kylen dion vagio(n) erette [UszT 12/27. – [a]E két szó utólagos betoldás].

zilahi a Zilah (Sz) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zilah/Zalău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zilah. **I.** *mn* **1.** Zilahon lakó; din Zilah; in Zilah wohnhaft. *1582:* Anna Kwthi Antalnę vallia, Eleozeor eg (!) Kupas Benedeknewel bantata velle, Az vthan esmeg Eg zilahi Azzont fogada Az felesege melle Igiarto Georgy [Kv; TJk IV/1. 75]. *1590:* Keoreossi Mihaly vicè Ispan, Zilagy Zegy Farkas, Banhazy Ferencz Menyei zolga Birak Thamas deak Hadady Keozep Zolnok var megyenek hwteos notariussa ... Peres Pal Horvatj Benedek deak Zilahy Chyehy vdwarbiro [Bónye Sz; WLt]. *1593:* Varga Menihart zilahi vallia | Galsai Ambrus zilahi hwteos ember ... vallia [Kv; TJk V/1. 401]. *1595:* Küldete velem Biro Wram az Zillahi Biraknak: Mellyeket megis talaltata velem az loak felöl ... hogy ő km(e)k fizetnenek meg: Igirkezenek valtig [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 164 itj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1670:* egy Szekely Istva(n) nevű Zilahi ember adta volt ennekem iobagiul magat [Zilah; Ks 65. 43. 10]. *1746:* az itt valo mostani Nemes Eltető familia Zilahi tős győkeres varosi lakos emberek voltak [Zilah; WassLt St. Pető (77) vall.]. *1747:* Zilaji civis [Zilah; WassLt]. *1782:* Ez az szegény itjúasszony elsőben rendeltetett a zilahi plebánus censurája alá [RettE 417].

2. Zilahról származó; (care este) originar din Zilah; aus Zilah stammend. *1669:* Bánffi Dienes uram is írja, bánja tőlem el nem bűcsűzhatását; azonban hogy zilahi szolgámot emlékezetben sem hozta, látván ahoz való kedvetlenségemet; noha én azt bizony köszönőm Debrősi megmaradásának, nem az ő kegyelme nagy jó akaratjának [TML II, 433 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

Szn. *1552:* Zylahy Fferench [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab Chakor Ferench, Batori Andras erdélyi vaj-

dához]. *1582:* Dorottea Zilahy Eothweos Mihalnę [Kv; TJk IV/1. 67]. *1593:* Zilahi Janos [Kv; TJk V/1. 339]. *1635/1650:* Zilahi Pal [Kv; ÖCJk]. *1651:* Zilahi Pal [Kv; RDL I. 28]. *1689/XVIII. sz. k.:* Zilahi András Deák Uram [Retteg BSz; SzConscr.]. *1696:* Zilahi Szücs Bálintne Varga Ersebet [Kémer Sz; SzVJk 62]. *1699:* Zilahi István Kováts [KovCJK I. 2Q–132a]. *1704:* Zilahi uram [WIN I, 248]. *1707:* Zilahi Istva(n) (27) [DLt 488]. *1710:* Zilahi Andras [Kv; SRE 113]. *1713:* Zilahi Miklós [DLt 493]. *1717:* Zilahi Istvá(n) [DLt 506]. *1723 k.:* néhai Zilahi János mester [HbEk]. *1726:* Zilahi Eke Janos [Kv; TJk XV/6. 52]. *1728:* Senatores ... Stephanus Zilahi [Dés; Jk]. *1736 u.:* Zilahi András nevű kolosvári deák [MetTrCs 460]. *1741:* Zilahi István kovacs [KovCJK I. 2Q–132a]. *1745:* Zilahi Eltetö Ferentz Uram [WassLt gr. Wass Ádám lev.]. *1755:* egy Szilágysági Zilai nevű Embernek [Gernyeszeg MT; TGsz 35 Alexander Varró (24) jb vall.]. *1763:* Joannes Zilahi Paplanos [K; Dica]. *1771:* Zilahiné Aszszonyom [Dés; DLt 321. 5b Al. Huszár (30) ns vall.] | Zilahi Uram(na)k [Dés; DLt 321. 33b–34a St. Gyöngyösi (43) ns vall.] | Zilahi Istvánné [Dés; DLt 321. 43b Elizabeta Tot cons. St. Jakots (45) vall.]. *1791:* Zilahi István Ur [Sebeshely AF; JHb]. *1800:* Varga Jánosné Zilahi Julianna [Décse SzD; Ks 92 Vegyes ir.]. *1812:* Zilahi Szöts Gábor Ur [Kv; BfR I Kis Ferenc számtartó lev.]. *1814:* Dobai Eva Zilahi Mihályné [Dés; Ks 79. 29. 798]. *1823–1830:* Zilai Sámuel | Zilai [FogE 293, 294]. *1852:* Zilahi Farnos Mihály [TSb 1].

3. Zilahhoz tartozó; din/care aparține de Zilah; zu Zilah gehörig. *1661:* Elmenvén pediglen, Kemény Jánost őnagyságát találtuk Zilahon túl az Meszes alatt, Paptelke nevű falura menvén őnagyságával, az német praesidium pedig zilahi mezőre szállván; őnagysága az fejedelem küldvén bennünket Kemény Ferenccel őnagyságával az német fögenerálhoz, hogy salutálnuk és az nagy erőt megnéznük [Kv; KvE 185 LJ].

Hn. *1740:* Az Zilahi verőfény szöllő alatt (sz) [Egrespatak Sz; EHA]. *1758:* A zilahi verőfény szölö alatt (sz) ... Nap Keletfelöl az Zilahi Szölö gjepü [Egrespatak Sz; EHA]. *1793:* Zilahi Rétetis [Hadad Sz; JF 36/232 Vintze István lev.].

4. Zilahon levő/található; din/care se află la Zilah; in Zilah befindlich. *1853:* A' Zilahi Bíztosság tsak Sok vítatásomra ada rendeletet arra nézve, hogy Dabjon és Dabjon Ujfalunak Birái; elé állyanak – engedelmeskedjenek 's a' Tabellát mutassák meg [Szilágycseh; BfN Szipolly Elek kezével].

5. Zilahon elfogadott/használt; care era folosită (ca unitate de măsură) la Zilah; in Zilah benutzt. *1683 k.:* E mellett ad bort minden ember just. Nro 20. melly teszen Zilahi harmadfel vedret [Sámson Sz; SzVJk 165].

II. *fn* **1.** Zilah lakosa; locuitor din Zilah; Bewohner von Zilah. *1590:* vag' Zilahy, vagy it valo, ha zekerrel hozza ez varosba Masunnat a' vasat, vgyan tartozzek apronkent 3mad Napigh Arulnj [Kv; TanJk I/1. 129]. *1600:* Borbely Peterne Katalin azoni (vallja) ... az azoni ... Mondotta aztis hogi az isten megh algia az szilahiakat es az Brasai olahokat mivel isten utan azok emeltek fel engem az hazatis azok embersegeuel ezinaltattam [Kv; TJk VI/1. 381d]. *1666:* Az zilahiak privilegiumát avagy ö nagysága adta consensust, mily káros, meg írtam az ö nagyságának beadandó punctumokban [TML III, 617 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. zilahi véka; baniță folosită la Zilah; Scheffel aus Zilah. *1786:* a' Falusi véka ... a Zilahinál valamivel kissebb volt [MNy XXXVIII, 386].

zingárus sovány, cingár; schlank | cigány; țigan; Zigeuner. *1767:* Ráduj Gyurka (40) zingarus [Betlensztmiklós KK; BK. Ráduj Gyurka (40) vall.].

zipating szíjból készült pating; patîng din curea; Riemen. *1629:* Egj ekere ualo Zipating [Szentdemeter U; LLt].

zivatar 1. vihar; furtună; Sturm. *1790:* Az Juhokis tsak abba a Zivatar (!) szeles havazásba ettek szénát egy hétig, azután éjjel nappal a mezőn vagynak, és még ollyon jol élnek, hogy talam a kövérség mián nagyon el töltek rühvel [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. szélvész; vijelie, vînt foarte puternic; starker Wind. *1662:* Az éjszaki szélnek olly rettenetes zivatara, kegyetlenkedése alatt, hogy a bihari náddal, gyékénnyel kötött s szalmával fedett házaknak pernyéit Gyulai Ferenc az várbéliekkel a vár kapuja előtt való górébul nézné ... ha az városra tanálnának ütni és azt meggyújtani, a rettenetes zivatarban a vár is a tűztől soha meg nem oltalmaztathatnék [SKr 548].

3. *átv.* forgatag; tumult; Menge. *1662:* az ő veszedelmes tanácsok miatt nyakokba rohanó utolsó veszélyeknek zivatarát jól távulról nézni ne kezdenék [SKr 577].

zivataros viharos; furtunos; stürmig. *1821:* Panaszt jelentvén ... Boér Györgyi Járka az aránt, hogy az közeléb mult zihataros télben 10 buglyába rakott szénáit emberire hagyván hogy 1000 tallérokért eladnák [Bereck Hsz; HSzJP]. *1827:* mélly alázatossággal instálunk a' Tekintetes Nemes V(árme)gyei Tisztségnek méltoztasson ... azon ki küldött nagyobb nemű Passusok közül edgyett kegyesen nékünk parantsolni, hogy igy koránt a' Marháinkat el indítva, a közelebbröl következhető iszanyatos Zivataros s nevezetesen a' Havason igen veszedelmes hovas Szél Fuvatal elött bé érkezhessünk, a' meg vásárlatt Szénánkhaz [TLt 1429 Szirb Vaszilika, Styap Juvon és Szirb Stéphán mezőszakálli contribuens adózó a Torda m-i tisztséghez]. *1842:* a' kérdéses időben olly Zivatoros, szeles, sötétes, és esös volt az idö hogy tám a' természet is kedvezni akart a' tolvajnak [Km; KmULev. 3 Jac. Fink (42) vall.] | már akkor kezdődött a' Zivatoros szeles idö [KmULev. 3 Mich. Toth bogártelki ispán vall.]. *1847:* Aratás után a tollóba viszont kihálva, azután az erdő közelebbi részin mindaddig kihálva, míg a zivataros idö elzárja a kihálástól [Zalán Hsz; RSzF 202].

zlot régi kelet-európai arany pénznem; zlot, monedă de aur care a circulat în Europa centrală și răsăriteană; altes Geld aus Osteuropa. *1656:* Stefán vajda 148 hányt zolotát vetett neki (!) [RákDiplÖ. 362 Jac. Harsányi II. Rákóczy Györgyhöz Konstantinápolyból]. *1668:* Azt is írja, az lengyel király az királyságnak valedicálván egy klastromban ment s jezsuitává lett és hogy háromszáz ezer zlatott adtak volna neki; azomban királynak az Naumburgi herczeget vagy electort választották volna [TML IV, 393 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1699:* egy Ezüst tál ... melybenis va(gyo)n otven egy, vagy ötven két zlót [Ks 90 Kemény Kata aláír.]. *1702:* küldöt tizennyolcz talerokat ... husz Zlotokat [Marossolymos H; Told. 22]. *1704:* Magának azonkívül Szilágyinak egy zlotot adtam, hogy ajándékot vegyen a boérnak. Ezenkívül is egy zlotot a kocsisnénak, aki

mos a legényekre [WIN I, 95]. *1705:* A pecsétje is annyi volt, mint egy zlott, akin dupláson lévén címere, egy hajaeresztett leány körül volt írva, Comes Simeon Forgách de Gimes [WIN I, 387]. *1711:* Hallottam eztis Pap Mihály Hadnagjtól ötven Zlótot adott Matajszának hogj azokkal két Stompokat tsinaltassan [Nagyalmás H; BK sub nro 184 Gálya Juon sen. (70) vall.]. *1772:* attol részeges Gomketötöl az Zlotat meg nem vehetem [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.].

Szk: *magyar ~. 1725:* adot Bika Vaszalia, Bika Kracsunnak 6. véka rosat, vékáját, égj égj magjar Zoltb(an) [Kozmatelke K; SzentkGy Bugnya Opre (80) vall.] * *oláh ~. 1702:* Az Olah Zlotnakis materiaja felett valo valorb(an) Járassa nagy káraval leven az Hazanak igazitast kíván [UszLt IX. 77. 52 gub.]. *1711:* szükségesnek lenni itéltük, Meltoságos Generalis Commendans Uram tetzése is lévén; ez universalis gonosznak extirpálására; az Arany, oroszlános Tallér és Oláh Zlotok válora iránt e determinációt tenni; hogj tudni illik az Arany f. hung. 5 denar 25., a Török Arannyon kivüll melly ennek elötte valo váloráb(an) meg hagyatik, az Oroszlános Tallér f: 2; Oláh Zloth f: 1 denr. 20 járjon, mellyet is e szerint publicalunk, az országban mindenüt [Nsz; KvLt I/201 gub. rend.]. *1726:* Csiszár Miklos Ur(am) a Sebiben nyulván vön egy oláh izlotot s ... küld utánna egy négy okrü jobbágy szekeret, mellynek eleiben az oláh izlottal ökreit ki valtván, fogja bé és rakodgyék mindenestöl réa és el mulhatatlanul mennyen Borberekb(e) [Bózes H; BK ad nro 1113 Rád Togyer (50) jb vall.] * *török ~. 1704:* Adtam meg a török zlotok árába most harmadszor is három forintot, már tészen mind a háromszori 8,50 pénzt [WIN I, 60].

zlotos ? kincstárnok; trezorier; Schatzkammerer. *1710 k.:* Én ezzel is azt követém, amit a kolosvári zlotossal, de boszszúságra esik a maradékok szájában, ha ki nem neveztetnek, mert más emberséges emberekre gyanakodnak méltatlan; azért a zlotos: Bánffi Pál; az aranyas: Barcsai István volt [BÖn. 890].

zlottallér pénznem; (un fel de) monedă; Art Geld. *1628/1635:* Arany, Taller es o dutka. Arany: Vagjon Arany harom zaz huz. Tallerok: Imperialis Taller Negj zaz huz, es ket fel taller. Zlot taller kett szaz negjuen kjlencz [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen inv.].

zmnyida rész, irtás; curătură; Lichtung. *1803:* itt az Oroszbüknél az also Vészt, vagy veszet vagy romlást, oláhul Zmnyidát, Topplitzához, a' Felsöt pedig Gyitrohoz értem biratni [Gyszm; Born. XVc. 1/16 Jacobus Petyekár alias Küs (83) vall.] | énis sok hellyen tartottam a' Topplitzai határb(an) Pojánákot, Veszeket vagj zmnyidákot, egy néhány esztendöt kivéve soha sem háborgatott benne senki [Gyszm; Born. XVc1/18 Ptyetkár alias Küs senior (83) vall.].

zokog a izbucni zgomotos în plîns, a plînge tare; weinen. *1607:* Szép áldásokkal azután elvivén és késérvén az városbeliekkel majd Békás patakig; ott szép áldásokkal és sírván búcsút vevén az elöttök járók, zokogván és sírván mind férfi s asszonyi állat, elválának egymástól [Kv; KvE 137 SB]. *1776:* A Groffné ... ă Fejére is Kezeit fel kaptsolta, s, ugy sirt, s hasonlo képpen Annikó Kis Aszszony ö Ngais Szüntelen sirt, és zokogott, ugy annyira, hogy nem tudtam, hogy ă Kis Aszszonyhoz lássak vagy ă Groffnét Vigasztallya [Kóród KK; GyL. Christ. Kovats conj. St. Miklós (55) vall.].

Szk: *~va megsirat. 1806:* Bisi Károlyt meg marta mellyért N. Papa meg ölette én p(e)d(ig) zokogva meg sírattam [Dés; KMN 171] * *~va sír. 1823–1830:* De zokogva sírtam, hogy olyan hirtelen és mérgesen kapott a nyavalya, nyilván meghalok, és a kollégiumot többször nem látom [FogE 130] * *sírva ~. 1771:* egy estve idősb Popa Danila ... Tobiás Pászkal pálinkázván, látám hogy à két kezét à két Szemeire boritá Sirva Zokog vala [Bukuresd H; Ks 114. 61. 143].

zokogás izbucnire zgomotoasă de plîns; Gewein. *1649:* kezeimet fejemre kolcziolua(n), nagi sirassal zokogassal ellenne mondotta(m) [Kv; TJk VIII/4. 369]. *1657:* nem tartóztathatnám magamat, hogy nagy zokogással ne sírnék [KemÖn. 300]. *1662:* Az ország szamosújvári gyülésén a sok kesergö édes anyák és rabságban levö férjeket nagy zokogással sirató ... becsületes asszonyállatok keserves siránkozásokra ... alpestesi Balogh Máté a fejedelem engedelmébül is tatár chámhoz küldetett vala [SKr 389–90]. *1736:* (A halottat) elbucsuztatták ... egy verset az deákok énekeltenek, más verset az trombitások és török síposok fúttanak, de azoknak temetésre olyan keserves nótájok volt, hogy még az férfiakot is sírásra inditották, az asszonyokat penig épen zokogásra [MetTr 409]. *1767:* 16-dik Augusti temettetett gr. Bethlen Ádámné aszszony ... Mondják, hogy a fia Miklós, feleségével Csáki Katával siratták, de nem nagy zokogással [RettE 211]. *1771:* egy estve idősb Popa Danila ... Tobiás Pászkal pálinkázván, látám hogy à két kezét à két Szemeire boritá Sirva Zokog vala ... jaj jaj az én Lelkemnek, de tovább zokogása mián Szavát nem erthettem [Bukuresd H; Ks 114. 61. 143]. *1823–1830:* Előttünk olvasták fel a deliberátumot, de mit, máig sem tudom, mert az anyám és mi három gyermekekül nagy zokogással sírtunk [FogE 84]. *1841:* némelyeknek abból vagy abban történt halála is következett, mutatják azon sokszáz özvegyek, árvák, nők és gyermekek zokogása és sírása [VKp 62].

zokon szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~ vesz* bántónak/sértönek talál vmit; a se supăra pentru ceva, a lua în nume de rău ceva; etwas für ungut nehmen. *1887:* Ne vegye zokon, hogy esetleg háborgatom hüsölésében [PLev. Benedek Elek Petelei Istvánhoz].

zoll col, hüvelyk, 2,54 cm; țol; Zoll. *1842:* a' töltést egy kö-gát forma valami tartya fenn; 's vezeti à ... malmak kerekeire a' vizet ... majd tsak 1 zoll vastag hánt vetett deszkákbol öszve fértzelt, 's már a' rosz töltéssel együtt rokkanniis kezdett – zsilipeken [Kv; KmULev. 2 László János mérnök kezével].

zoltáni a Zoltán (Hsz) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zoltán/Zoltan; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zoltán: Zoltánról származó; (care este) originar din Zoltán; aus Zoltán stammend. **Szn.** *1680:* Zoltani Andr(eas) [Ettva Hsz; KaLt Apor István ir.].

zólyomi a Zólyom megyenév *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* din numele comitatului Zólyom; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des Komitatsnamens Zólyom. **1.** Zólyomról származó; (care

este) originar din Zólyom; aus Zólyom stammend. **Szn.** *1631/XVIII. sz.:* Zólyomi Ersébeth Aszsz(on)y ... Zólyomi Dávid Uram [Ks 65. 44. 11]. *1649/1681:* Alberti Zolyomi David Ur(am) [Vh; VhU 268]. *1653:* Zolyomi Dávid ... Zolyomi Miklós [ETA I, 144–5 NSz]. *1662:* Zólyomi Dávid | Zólyomi Miklósé [SKr 163, 545]. *1667:* Zólyomi [TML IV, 147 Naláczi István Teleki Mihályhoz] | Zolyami [KJ]. *1710:* Zólyomi Miklós [CsH 135]. *1767:* Zoljaminé [Abosfva KK; Ks 4 Catharina Nagy providi Mich. Szabo cons. (50) vall.].

2. Zólyomban lakó/müködő; din Zólyom; in Zólyom wohnhaft/tätig. *1602:* Chanady Antal ... vallia Posonban az Duna parton Theompe Miklossal es Kalmandy Janossal setalunk vala vgy erkezek az zoliomy notarius es ertekezny kezde(n)k az beoreok feleol ... vgy mondak hogy regen fel oztottak [Kv; TJk VI/1. 589].

3. Zólyomban levő; din/care se află la Zólyom; in Zólyom befindlich. *1670:* Az Zólyomi rész, ha törekkel fenyegetnek is, idevaló [TML V, 81 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1694:* Az Zolyomi Haz Aytaja mellet megjen fel egj kerengo Kő Garadics az Toronjban [Kővár; JHb Inv.].

zománc smalţ, email; Schmelz. *1580:* Jo zep festek Mint egy somalch, Az terpentinat fözd meg az Meg töröt lakkaual egy kis kazetaban es Jo lezen [Nsz; MKsz 1896. 369]. *1589:* Vagion valamy kek zöld, es fekete feyer thwrkes zin Somancz Niom Egi fontot es ket tottoth [Kv; KvLt I/2. 46 Pekreczy Annának, Dési János ötvös özv-ének lelt.]. *1628/1635:* Egj zomancz nelkul ualo tabla gemant gjwrw [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen inv.]. *1635:* ezt az gyurut ... nagy Gergelynetol vötte(m) vala az mattka(m) számára, de hogy igy el kópátt (!) az szamanczia, alkugiunk megh [Mv; MvLt 291. 44a]. *1656:* vagyon duplas onnos zomanczos (: kinek az zomanczatt az rosda megh fogta :) Beczi egesz kilinczes tsapo zaros forditos aytora valo zár nro. 7 [Fog.; UF II, 112]. *1668:* Egy kis Zomanczos keseczke mely tart ket szem orientalis gyöngyöt, Zomanczban van be foglalva, egy kis függö gyöngis rajta [MkG Kapi György inv. 10]. *1696:* Gjemántos Aranj Gyűrűje ... Zománcza mitsodás volt réa nem emlekezem [Mv; BálLt 85]. *1703:* Egy arany gomboecska kék es fejer zomancal merőben boritot, az tetejeben egy kis robint [LLt Fasc. 115].

Szn. *1853:* Zamáncz Laczi [Dés; RHAk 45].

zománcolás zománcbevonatolás, zománccal való bevonás/futtatás; smălţuire, emailare; Schmelzen. *1730:* Egy nyak szoritto Tizenkilencz kek, fejer fekete es verhenyes zamaczolasokkal keszült arany remekből valo, melynek tiz remekiben vagyon Tiz szem öreg jofele fejer gyöngy [A. csernáton Hsz; HSzjP].

zománcoló zománcoláshoz használt; de smălţuire/emailare; zum Schmelzen benutzt. *1622:* Egj somancolo fogo tt. f – d. 20 [Kv; RDL I. 119 Néhai Tóthházi Eötues Mihály ötvösmüszereinek lelt.].

zománcos zománccal bevont; smălţuit, emailat; mit Schmelz. *1604:* Egy aranias kehely labas Zomantzos mely niom m. 2 p. 38 [Kv; RDL I. 77]. *1648:* Egy rubintos fejer Zomancsos hayb(a) valo viragh kib(en) vagio(n) tizennegy rubint [Mk I Kapi Krisztina kel.]. *1668:* Egy Kis Zomanczos gyöngy virag, melynek az alha(n) egy kis pantlika Rosa, melyben va(n) Rubint 20 | Egy Rubintos Zomanczos rosa [Mk 11, 13 Kapi György inv.]. *1673:* adat megh ... Három gyemántos gyűrűt, egy Zamá(n)czost [JHb Apaczay Cheri Tamás Hunyad Zaránd m. not. kezével]. *1697:* Egy fokötös konty, jo féle nagy, közepszerű, és aprobb gyöngyböl rakott, mellyen vagyon középszerű gyemánt nro 11,, valamivel nagyobb nro 5,, mindenik fekete zománczos | Egy hármas karikás, és közben közben holyagos arany láncz eo; melyben vagyon ötven három darab láncz szem; és öt zöld Zománczos holyag [KGy]. *1700:* Két nyakban vető kis arany láncz az egyik(ne)k remetecskeje imit amot zománczos 13 arany benne nr. 2 [Hr 1/20]. *1730:* égy Strucz Tojás kanna Zománczos Arannyos; Tokban [Kv; Ks 15. LVIII. 66]. *1766:* Aranybol valo zamántzos Pántlika Rosa [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. *1783:* tizen egy cserefából lévo ablok tokokért ... s hozzá Zománcos Lakatos, Zamántzos munkájokért lészen az ára egy, egy ablakra Rf 3 Xr 30 [Drassó AF; TSb 24]. *1786:* Három kitsin fekete boglárotska Zamántzos mászli formára Csinált egy kis jofféle gyöngy a közepibe [Nsz; Ks 74/56]. *1791:* Egy lántzon függö Zamántzos Madár | Egy Zamántzos pillango hat rubint benne [Mv; Told. 19]. *1801:* Egy kis zamántzos rubintos pántlika rosa, égy szem fejér gyöngy fityegöivel 43 Mfr. 20 pénz [Kv; Ks] | Két Kard az edgyik Tompák, a másik zomantzos [Mv; MvLev.]. *1803:* zamántzos virágzat [Szőkefva KK; UnVJk]. *1814:* Egy kerek Medalotska, vagyon benne három zamántzos engem ne Felejts [Kv; Born. IV/4]. *1816:* Egy kerek Médályotska, benne vagyon három Engemnefelejts Zamantsos [Kv; Born. IV/41].

Szk: ~ *ajtó. 1632:* Vagion raita egj fejes szegekkel vert beczy zaros zomanczos onas sarkos pantos aito [Fog.; UF I, 168] * ~ *aranygyűrű. 1703:* Kilencz zomantzos arany gyűrűk egyik kerekdéd [LLt Fasc. 115] * ~ *aranylánc(ocska). 1648:* Egy kek Zomalczos Arany lanczoska [Mk Kapi Krisztina kel.]. *XVII. sz. v.:* Egy Önek való gyöngyel csinált arany remekek (!) zománczos arany láncz szemmel öszsze foglalva [WLt] * ~ *aranyperec. 1628/1635:* Egi bokor fekete Zomanczos kezre ualo aranj perecz melj niom tizen harom aranniat [Bodola Hsz; BLt 5 Béldi Kelemen inv.] * ~ *aranyszívecske. 1786:* Egy kis Zamántzos Arany Szivetske egy rubint a közepibe [Nsz; Ks 74/56] * ~ *aranyvirág(ocska). 1752:* Egy Zamánczos Rubintos Arany Virág [Nsz; Told. 2]. *1766:* Egy kék zamántsos (!) Arany Virágotska [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] * ~ *boglár(ocska). 1764:* Zamántzos nagy boglár [Pókafva AF; Kath.]. *1776:* Tizenhat kitsid, apró fejér zomántzos boglárotskák [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.]. *1801:* Két darabba oszsze aggattatott fekete zamántzos tizennégy Boglárotskák mindenikbe égy égy szem gyöngy, s a végin két nagyobb szemek [Kv; Ks] * ~ *bokréta(cska). 1786:* Egy Zamantzos bokrétátska 7 rosátskával 4 rubint benne, és három jo féle gyöngy [Nsz; Ks 74/56]. *1837:* A bogláros Colie hellyet jutott égy zomántzos gyöngy virág bokréta [Szentbenedek SzD; Ks 88] * ~ *devize. 1761:* Egy Frantzia Zaméntzos Devise [Nsz; Ks 73/55 gr. Eszterházi Kata hagy. lelt.] * ~ *függő(cske). 1668:* Egy Gyemantos fekete Zomanczos függö, melyben vagyo(n) 35. Gyemant [Mk Kapi György inv. 10]. *1728:* Egy kis Zomanczos, Rubintos Függöcske két Rubint s ket smaragd benne, 3 Szem gyöngy fityegője [Told. 19] * ~ *gomb. 1657:* Ezen Dolomanra, Mentere vettem, Eleire, Uyara valo Zamanczos Gombokat, per, fl 6//80 [Borberek AF; WassLt] * ~ *(gyémánt)gyűrű. 1637/1639:* Egj sima Zomanczos Carniolos gjúrú, nyo(m) Ara(nyat) 3 f. 6 d. – [Kv; RDL I. 111]. *1648:* Egy fekete Zomalczos tabla giemant giürü, örögh giemant [Mk 2 Kapi Krisztina kel.].

1837: Egy Zamántzos koronás gyürü [Kv; LLt] * ~ *homlokpárta. 1706:* Egj arany Zomancsos Homlok parta, harmincz ket őreg gyöngyekkel rakott [LLt Fasc.108] * ~ *(huszár)-kard. 1699:* Zamánczos Kard Lodingostól tarsalyostol [LLt 28. C]. *1723:* Néhai Told(alagi) Janos Vr(am) maga viselte tzapás fekete zomántzos hüvelyes kard [Koronka MT; Told. 29/2]. *1773:* A zamántzos kard [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1805:* Egy fekete zamátzos Huszár kard [Mv; TGsz 52] * ~ *kapocs. 1732:* egy nagy utozó téli mente Sellyem Sinorral Gombokkal Roka mállal béllet. a Gombok alat egy ezüst arannyos Zamanczos nagy lapos kapocs [Kv; Ks 5 Kornis Zsigmond lelt.] * ~ *lóra való szerszám. 1768:* Egy szép ezustős és Zamántzos Lóra valo Szerszám Karmasin Sellyem Máitzal [Ks 19. 1. 6 „Bodokról hozott portékák" közt] * ~ *pézsmatartó. 1697:* Egy arany kőrtvély tarka zomantzos pesma tarto [MNy XXXVIII, 304]. *1757:* Egy romlot Zamántzos Pésma Tarto [Jobbágyfva MT; BálLt 71] * ~ *pisztoly. 1781:* Egy pár uj Zomántzos Rezes Pistolly [MNy XXXVIII, 304] * ~ *pohár(ocska). 1628/1635:* Egj labas arannias fejèr zomanczos pohar, egj gjrat nyom [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1682/1722 k.:* egy zomanczos szalamias Poharocskais [Lúdvég K; GörgJk 97] * ~ *remek. 1703:* Edgj arany remek ... Aranybol tsinált, fejér s fekete zománczos remekek, gallérra valók [Zabola Hsz; HSzjP] * ~ *reszketőtű. 1668:* Egy kis Zomanczos rekesztötö (!), melyb(en) vagyo(n) gyöngy 13, smaragd tizenketto ~ 12 [Mk 11 Kapi György inv.]. *1749:* Egy ezüst dupléttal meg rakott tarka zománczos nagy reszketö tö [Koronka MT; Told. 12/4] * ~ *sarok. 1756:* (Az ajtó) nagj ablakja apró ónba foglalt üveg karikáju, feketé Zománczos sorkak, és rúd veszszők fulciállyák [Déva; Ks 92. I. 32] * ~ *szügyelő. 1691:* Egy ezüstös aranyas kantăr zománczos szügyellövel farmatringal edgyütt [Szentdemeter U; Ks 31/XXXa] * ~ *tok. 1750 k.:* egj aranyas szomanczos tok, ollo, penna [Hr] * ~ *vetkeztető láda. 1735:* Egy vetkeztetö zomanczos Trebeljes Láda aranyos [MNy XXXVIII, 384] * ~ *zafirgyűrű. 1628/1635:* Vagjon Velenczebol hozatot ... Ket eöregh fekete zomanczos fejer safir gjwrw [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.] * ~ *zár. 1632:* Aitaia kiuwl belöl festett bellet fejes onos szegekkel uert, beczi zamonczos zára [UF I, 170] * ~ *zárú. 1632:* Az ebedleö hazan vagion egj bellett rakott Beczy zomanczos zaru aito [Fog.; UF I, 165] * *fekete* ~. *1661:* Egi giemantos niakra valo huszon kilencz Remekben, egi egi kőzep szerű Giemant vagion egi egi Remekben, az Lebegöjeben kilencz közep szerű giemant vagyon, fekete zomanczos [Ks 90 Kornis Gáspár lelt.] * *kék* ~. *1697:* egy Pésma tarto kerekdéd, kék Zomanczos, mellyen vagyon kerekdéden rakva tizenhárom Rubint, ora formára van csinálva [KGy] * *zöld* ~. *1813:* Zőld Zamáltzos kementze vas ajtoval Nro 1 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

zománcosan zománccal bevontan; acoperit cu un strat de smalţ; mit Schmelz. *1744:* remekb(en) egj kellyhet csinalhatt drott rakassal Zomanczoson, vagj faragással Zomanczosan [Kv; ÖCJk].

zománcoz zománccal bevon; a acoperi cu un strat de smalţ; schmelzen. *1801:* edgy pléh tátza feketénn zamántzozva [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 3].

zománcozott zománccal bevont; smălţuit, emailat; mit Schmelz. *1773:* Egy feketen zamanczozott aranyas virágu Fincsiák alá valo Credentia [Lele KSz; EMLt Marsinai Pap ir.].

zománcú zománccal bevont; smălţuit, emailat; mit Schmelz. *1706:* Egy negy Segletű sok szinu Zomancsu tornyos arany boglar, egy kűn űlő negy szegeletű gyemant az tetejen [LLt Fasc. 108].

Szk: *fehér* ~. *1703:* arany miröl le eset egj kicsin fejér zomancu rosacska [LLt Fasc. 115] * *fekete* ~. *1637/1639:* Egj Gamahos viragoson meczet, fekete Zomanczu gjúrú, nyom beouen, Aran(yat) 3 ... f. 6 [Kv; RDL I. 111]. *1756:* A Kis Aszszonyok házába ... nagy ablak ónba foglalva, Sorkai feketé Zománczuak üvegeit segéltő vas veszszőivel [Déva; Ks 92. I. 32] * *kék* ~. *1703:* fülben valorol le tort fejer, és kek zomancu arany pantlikatska [LLt Fasc. 115].

zombori a Zombor (Magyarzsombor) (K) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zombor (Magyarzsombor)/Zimbor; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zombor: **1.** Zomborról származó; (care este) originar din Zombor; aus Zombor stammend. **Szn.** *1630:* Zomborj Laszlonak [Szentegyed SzD; WassLt Gasp. Monostorj (65) jb vall.].

2. Zomboron készített; care a fost făcut la Zombor; in Zombor erzeugt/hergestellt. *1678:* Harom vég Zombori Gyolcsra f 36// = [Utl]. *1683:* Vötem ket veg Zambori Gyolcsot vegit f. 11 tesz f. 22 [Utl].

Vö. a *zsombori* címszóval.

zongora pian; Klavier. *1847:* Kovachich Sándor ... ügyes pennáju, zongorán jeles művész [DLt 1246 nyomt. kl]. *1849:* Egy jo Zongora [Somkerék SzD; Ks 73/55].

zongoramester constructor de piane; Klaviermeister. *1867:* Hann Vilmos luth. zongoramester [Dés; RKAk II/94].

zongorázik a cînta la pian; Klavier spielen. *1847:* magának ... uj évi ajándékul kotákat küldők, mind magyar szellemüeket, mert most uj magyar világ van; – a' megyében ezután nem szabad másként, mint magyarul zongorázik, akarám írni, zongorázni, az 1846/7ki 1[xb] törvényczik értelmében [Kv; Pk 7]. *1868:* a' pályázo tudjon vagy hegedülni vagy zongorázni [Gyalu K; RAk 144].

zordon mord; friguros, rece; kalt. *1845:* én meg lehet – ha valamely Zordon idő nem leend – Szeredán le mégyek Nagy Lakra s le viszem a Contractus parját [Csapó KK; DobLev. V/1255].

zoványi a Zovány (Sz) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zovány/Zăuan; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zovány: **I.** *mn* **1.** Zoványról származó; (care este) originar din Zovány; aus Zovány stammend. **Szn.** *1703 u.:* Zoványi György [Somlyó Sz; SzVJk 64]. *1740:* Zoványi Ats Sára [Torda; TJkT I. 187].

2. Zoványhoz tartozó; din/care aparţine de Zovány; zu Zovány gehörig. *1797:* A Zoványi Feredőn A Feredés 48 orára per 8 gar(as) 24 orara a hazzal együtt Dr. 96 [Szság; IB CXLV/22]. *1823–1830:* Másnap Margitán vettem 3 csirkét 12 xral, melyeknek a zoványi feredőknél való megkészítésekért adtam 20 xrt [FogE 268].

II. *fn* Zovány lakosa; locuitor din Zovány; Bewohner aus

Zovány. *1700:* Mikor az Zoányiak l(ste)nhez valo buzgosságokbul az Harangot öregbitettek volna A(nno) 1699-ben Az ket On kannát es egy On Pohárt az Harangban öntették mert fejér onát nem kaphattak [Zovány Sz; SzVJk 54].

zökögtet zötyögtet, rázogat; a face să fie hurducat/ scuturat tare de/pe ...; schütteln. *1759:* Ezután Zsigmond Kovács nevü Tórdai Ember Músnai Évát Enyedi Leányból való Feleségét viselős és várandos állapotjában Tórdán egy karuczra tészi és Enyedre zökögteti kiméletlenül [Hermányi, EDem. 617].

zöld I. *mn* **1.** verde; grün. *1588:* Ket egy Aranyu lada, Iratos egik Masik zeold [Kv; KvLt Vegyes ir.]. *1589:* Egy dupla Attlacz zoknia, ket p(re)m az Allia(n) vy ... Egj dupla taffota zeold puplican zineö [Kv; KvLt Vegyes ir.]. *1628:* Ket Nitra szeliem Ueres, Zeöld | Egy Zeőld es Sargha festekes szaros Ladaban [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3, 4]. *1647:* egy festett menyezetw haz ... benne ... Egy parazt Almariu(m) ... Menyezeti zeold [Drassó AF; BK 48/16]. *1687:* 4 bokály edjik zöld, kettei fejer [Kál MT; Berz. 2. 41. 95]. *1700:* Bokaly ződ //1// [Szászerked K; LLt]. *1787:* Egy régi Zöld festékü Záratlan romlat láda Dr 60 [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. lelt.]. *1793:* Asztalra valo Szünyeget (!) egy Zöld [M.köblös K; RLt Kolosi Krisztina kel.]. *1829:* az ujjaton ujj gödör lévén ... gyepesen hányattatván bé azon ujjanon a gyep egészen zöld volt [Csókfva MT; TSb 24].

A. ágyneműre von.; referitor la lenjerie de pat; Betttuch betreffend. *1627:* Kétt gyolczi vankos haj zeoldi szyles tt f. 1 d. 80 [Kv; RDL I. 131].

Szk: ~ *ágytakaró. 1768:* Zöld fél rása ágy takaro 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb]. *1806:* 1 zöld rása ágy takaro [Ne; DobLev. IV/897. 2a Árva Szánto Sándor lelt.] * ~ *atlaszpaplan. 1628:* Egj zeold atlacz papla(n), keorul kek bagazya [Bodola Hsz; BLt] * ~ *firhang. 1799:* Két Zöld ágy Superlattyára valo Lincercajk Firhang [Mv; MvLev. 2] * ~ *kanavász párnatok. 1820:* Egy darabb zöld Kanafátz Párna Tok [Mv; Told. 19] * ~ *lepedő. 1763:* az nagyobbik böres és vasas Ládában ... Egy Zöld Selymes Lepedő fehéressel varva [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.] * ~ *matériapárna. 1789:* Egy Diofa Kanapé Antik formára készült, Zöld Materia Párnákkal meg rakva [Mv; ConserAp. 5] * ~ *paplan. 1788:* Egy veres aranyos körületü Zöld Bársony közepü Paplan [Mv; TSb 47] * ~ *párna. 1823:* Egy kis zöld – selyemhajjal be vont Párna [Nsz; DobLev. V/1080. 2b Demény György hagy.] * ~ *perpéta ágytakaró. 1820:* Edgy zöld perpéta Agy-takaró [Mv; MvLev.] * ~ *posztószuperlát. 1732:* Két Poszto Zöld Supellát [Kv; Ks 3 Kornis Zsigmond lelt.] * ~ *selyemfüggönyü. 1853:* Egy nagy tisza fa boltos Zöldselyem függőnyü ágy [Mv; TSb 4] * ~ *selyempárnás. 1821:* Két szép langerozott Tisza Fa Srofon járo Zöld sellyem Parnás Agy [Mezőméhes TA; HG. Mara lev.] * ~ *selyemszuperlát. 1755:* Leányam Kovács Ágnes ... Vit el ... ket Darabbol allo Zöld Sejem Superlatot [Mezőbánd MT; MbK VIII/19]. *1804:* Egy pár Tornyos Vas ágy Zöld selyem superlattal bé vonva és hasonlo agy takaroval [Koronka MT; Told. 19] * ~ *szőr ágytakaró. 1849 k.:* Egy zöld ször ágy Takaro 10 ft [DobLev. V/1280] * ~ *szőrkamuka. 1739:* Zöld szőr kamuka [Szászerked K; LLt 96] * ~ *szuperlát. 1714:* Zöld böres Superlat aranjos Viragokkal, és figurakkal ékesitett, 20 [AH 17] * ~ *tafotahaj. 1768:* Két kitsiny plyhe Párna Zöld Tafota hajakkal [Császári SzD; WassLt Wass Ágnes lelt.] * ~ *tafotapaplan. XVIII. sz. köz.:* Egy tettzén és zőld tafota uj Paplan [MkG].

B. kelmére, ruházatra, lábbelire von.; referitor la țesături, la îmbrăcăminte, la încălțăminte; Tuch, Bekleidung, Schuhe betreffend. *1736:* Abban az időben[a] kétféle skárlát posztó volt, velenczei skarlát ... az másik török gránát volt ... az olyan posztó többnyire kék, zöld meczszin volt [MetTr 351. – [a]A fejedelemkor végén].

Szk: ~ *angliamente. 1734:* Egy Zöld Anglia mente Arany Csűpkes Galandos Ezüst Gomb Aranyos rajta nro 16 Rokával béllet [Pk 6 Pákei Jánosné Almási Judit hagy.] * ~ *atlasz. 1596:* Adot weres Tamas vram 12. singh zeold viragos Atlaczot ... f 28 d 20 [Kv; Szám. 6/XXIX. 72 Bachi Tamás sp kezével]. *1673:* Egy fejér iszkofiumra sárgával elegy virágokra varrot rojtos Portai czafrag Zöld atlaczal szeget [Fog.; Utl] * ~ *atlaszabrosz. 1681:* Templombéli Asztalra valo Zőld atlacz abrosz Nro 1 [Vh; VhU 541] * ~ *atlaszpántlika. 1813:* 41 Sing Zöld atlasz bandlika [Told. 74] * ~ *atlaszszoknya. 1648:* Zőld viragos atlacz Szoknia elő ruhastol egy rendel arany kőtes rayta [Mk 3 Kapi Krisztina kel.] * ~ *atlaszváll. XVIII. sz. eleje:* vagyon egy zőld viràgos atlacz váll elegyes arany Csipke rajta [LLt Fasc. 71] * ~ *bagazia. 1596:* Egy granat eoregh felseo rúha zaras gomb rayta zeöld Bagaziawal bellet – – – f 22/50 [Kv; RDL I. 65]. *1629:* Egy vy Dolmani Granat, Zeold Bagaziaval bellet aestimaltuk tt f. 10 d [Kv; RDL I. 132]. *1746:* Vagjon egj zöld bagaziábol valo mindenkor az Ur Asztalán allo supermensale Nehai Nemes Eva Aszszony(om) Collatuma [Killyén Hsz; SVJk] * ~ *bakaselyem. 1710:* Majd egj Nyitra (!) zöld selyem heted fel Csomob(an) zöld Baka selyem [Told. 19] * ~ *baraszlai. 1585:* 17 Juny Az Also Tanachas Ablakara wöttem B. vra(m) es Tanach hagiasabol 6 1/2 szing zold Barazlait ... f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 3/XVIII. 24a Gellien Imre sp kezével] * ~ *bársony. 1596:* Cristoph Tortlerne 6 uigh zeold barsony arraba(n), es 2. keotes zalak ziw arraba tartozik f 14 d 80 [Kv; RDL I. 65]. *1628/1635:* Az Zegeny Azzonj eolteozeti ... Egj meczjn arannjos materias hozzw zoknia arani peremmel hant az vya, az ollian zold barsonibol metelt perem üallan ezust arani fonalbol czenalt perem [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1713:* Vass Judith Asz(szonyéi) ezek ... Egy Val(na)k valo zöld virágos Bárson, ítem Egy féjér becsi kötéses Ing [WassLt 27 id. Wass Györgyné Nemes Mária hagy.] * ~ *bársonydolmány. 1710:* Bánffy Dénes, noha Apafi Mihálynak közel való sógora vala ... mégis nem akart redeálni hűségire, söt nagy kevélyen izente egynéhányszor a fejedelemnek, hogy rövid nap a zöld bársonydolmányt kirántja a nyakából [CsH 57 1664-re von. felj.] * ~ *bársonykesztyű. 1687:* Egy kis Zöldbarsony Tatár kesztyűt, keskeny arany gallandal, s' nestel premezve [Déva H; Szer.] * ~ *bársonymente. 1672:* Egi zod viragos barsion (!) mente [SLt A. 52 Suky Krisztina lelt.]. *1768:* Zöld bársony Mente ... E nintsen meg bérelve, sem premezve [Császári SzD; WassLt 12 gr. Wass Ágnes köntösei]. *1806:* Egy zöld virágos mettzett bársony aszszony ember mente prém és készület nélkül [Ne; DobLev. IV/897. 1b Árva Szánto Sándor lelt.] * ~ *bársonnyal boritott. 1637/1639:* Egj Ezusteos kard hett boglarral toroklattjaual, fort uasaual, mereo kereztj, horgas markolatu, zeold kopot borsonjal boritot, aestimaltuk f. 45 d – [Kv; RDL I. 111] * ~ *bársonyos hegyestőr. 1688:* Egy zöld Bársonyos czüstel boritott Aranyas Hegyés tőr [Born. II/18 Mikola László inv.] * ~ *bársonyprém. 1611:* Egj üörrös czimazin zoknia haromzor hantot, az Alja zeöld barson

premel [Kv; RDL I. 88] * ~ *bársonysuba. 1651:* Mas szöld Barsony Kis Suba, eöt rend Arany Prem raita veres boytos Barsonyal egiüt [Szamosfva K; JHbK XVIII/27] * ~ *bársonyszoknya. 1704:* Egy zöld dufla sima barsony szoknya [LLt Fasc. 75] * ~ *bársonyváll. 1717:* Zöld bársony váll … 1 [TSb 5]. *1768:* Egj Zöld Bársony Posoni váll széles Arany Paszamántal [Pf néhai Csikfalvi ifj. Bakos Józsefné kel.] * ~ *brokátszoknya. 1714:* Aszszonyi ember Zöld Brokad Szoknya, aranyos Viragokkal szövet f. h. 50 [AH I–2] * ~ *bunda. 1795:* Edgy Zöd Ronyos (!) Bunda [Monostorszeg SzD; BetLt 5] * ~ *cafrang. 1674:* Az mely egy vég bagaziat ö Nga Szébenben vetetet adtam az vezér czafragja alá. Az után az Urunk ö Naga Zöld czafragja alá, Az ki meg maradot, az Üstök nyomtatók alá [UtI]. *1704:* egy zőld angliai czafrag aranny sinorbol eőreg. 3. virag raita [LLt Fasc. 75] * ~ *csemelet. 1560:* Egy zoknyara valo fekette zeold chemelethy [JHb QQ Temeswary J reg.] * ~ *damaszkszoknya. 1752:* egy Zöld Damask Szoknya ezüst csipkével [Eszt. gr. Petkiné lelt.] * ~ *dolmány. 1599:* Balogh Jstwan Coloswary chanady Mathyas Zolgaja … az hadnagynak zeold dolmanya veres menteje volt [Kv; TJk VI/1. 331]. *1673:* Egy viselt Zöld dolmánt [JHb Apaczay Cheri Tamás Hunyad és Zaránd m. not. kezével]. *1752:* egy zöld paszamantos dolomany [Ikafva Hsz; HSzjP] * ~ *estamet. 1629:* Eőt singh Slesiay Keoz Zeold Estamet tt f. 6 d. 25 [Kv; RDL I. 132] * ~ *fajlandis. 1637/1639:* Eoteotfel sing zeold failandist egjütt aestimalt(uk) f. 20 d. – [Kv; RDL I. 111] * ~ *fajlandis felső-ruha. 1611:* Egj zeöld Fajlandisch felseö ruha oh roka hattal bellet – – – f 15. d [Kv; RDL I. 88] * ~ *keszkenő. 1732:* találtunk … más zöld Selljemmel varrott keszkenöt [Kóród KK; Ks 12/I] * ~ *gránát. 1627:* Egj darab szeöld (!) gránát [BLt] * ~ *gránátposztó. 1679:* Az Harom fö Töroknek Tizenöt zöld sing Granat Posztot egynek egynek öt öt singet [UtI] * ~ *hernácöv. 1679:* Merégy halálb(an) szegeny emberektöl maratt öltözet … Zöld hernácz öv nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 33–4] * ~ *kamelotbunda. 1768:* Zöld Kamilot Rokamállal bérlett Bunda [Császári SzD; WassLt 12 gr. Wass Ágnes köntösei] * ~ *kamelotszoknya. 1768:* Egy viselö Zöld kamellot Uj szoknya [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116] * ~ *kamuka. 1589:* az en attjam almadj gaspar vra(m) adot … ket fö kötöt ket homlok fattjott … Egi fekete barsonj kjs mentet es masik szöld kamuka nestel bellet [JHbK XLV/43 „Ombozj Mjklos mpa" aláírással]. *1607:* A ruhak ezek, kik marattak, Eöt mentek, harma veres Skallatok, Eggik fekete Tengeri keczke ollo beörrel bellet, masik zeold komokaúal bellet [UszLt III/4. A. 3]. *1713:* Tekintetes Nemtes Tholdalagi János Uram Feleségevel … adta(na)k az Templombeli asztalra egy szőnyeget, s az éneklö székre zöld virágos kamukát 5 singet [Koronka MT; MMatr 313] * ~ *kamukamente. 1687:* Egj viseltes Zöld viragos Kamuka Aszony ember(ne)k valo mentét, egy rend galland körülette, a' tizenharo(m) ezüst aranyas gomb rajta [Déva; Szer.]. *1709:* Sárá(na)k … hagyok egy Zöld kamuka mentét és szoknyát [Kv; Pk 6] * ~ *kamukaszoknya. 1560:* Egy zeöld kamuka zoknya [JHb QQ Temeswary J reg.] * ~ *kanavász. 1696:* Zöd Aranyos kanavász (!) [LLt Fasc. 75]. *1702:* adot volt … egy válnak valo Zöld kanavaczot hozza valo Arany galandal [Dés; Jk]. *1804:* Zöld kanafász [Kv; CsS] * ~ *kanavászdolmány. 1629:* Egy Zeold Kurta Kanavacz dolmani tt f. 11 d. – [Kv; RDL I. 131] * ~ *kanavász-kesztyű. 1657:* Vagion mas egj zeöld kanauacz Sarga galonas njarj kestw [Mihályfva NK; JHb XXII/42] * ~ *kanavászmente. 1697:* Egy zöld kanavácz lengyel mente, elegyes kötéssel [Beszt.; EMLt] * ~ *kanavászszoknya. 1700:* Egy Zöld Kanavácz Szoknya egy Sor arany Csipke rajta vállával hasonloval az vállán vas kapots [Hr 1/20] * ~ *kanavászváll. 1681:* Züldt kanavarcz Val [Beszt.; LLt] * ~ *kaput. 1801:* Egy Zöld kurta kaput fekete hajtokával és Sárga Réz gombokkal együtt [Vargyas U; CsS] * ~ *karazsia. 1573:* Lakatos Albert hity vtan azt vallia, hogi Tawaly Eztendeobe hitta volt Eotet Zabo gal hazahoz hogi meg Nytna az Eocche vine Ladayat … Eo meg Nytotta … De egebet ne(m) latat ha ne(m) egi darab zeold karasiat [Kv; TJk III/3. 123]. *1627:* Egj vegh kek karasia Masfel vegh szeold karasia [BLt] * ~ *karazsiadolmány. 1632:* en vettem vala … egi zöld karasia dolmant az szegeny Uramnak [Mv; MvLt 290. 63b] * ~ *karazsiakesnicer. 1629:* Elseoben valami Dirib, darab posztok, kwleomb, kwleomb, szinwuek, Sarga, zeold, feyr Karasia fay londis (!) Kesniczer, mind Egiwt aestimaltuk tt f 10 d – [Kv; RDL I. 132] * ~ *karazsiamente. 1633:* Mathiasnak jutot … Egy zeold karasia viselt roka hattal bellet me(n)te f. 18 d. – [Kv; RDL I. 103] * ~ *kárpit. 1615:* Egj bechj zeölt karpit f. – d. 25 [Kv; RDL I. 97 Junck András sp kezével] * ~ *kazimirkeszkenő. 1818:* Zöld kazimir keszkenyö [DLt 251 nyomt. kl] * ~ *kazula. 1585:* Egy zeold Aranias Casula Ad f 4 [Kv; Szám. 3/XIX. 4 a Szt. Mihály templom eszközeinek inv-ban] * ~ *keszkenő. 1633/1687 k.:* Vagyon ä Paniti Ecclában … Egy zöld himes szkofiomos keszkenö 8 him rajta [Panit MT; MMatr 341]. *1715:* Veress Sigmondne conferalt az Akosfalvi[a] Templomban levö Ur asztalára patyolat zöld himes kesz kenöt [MMatr 98. – [a]MT]. *1732:* találtunk … edgj veres virágos fátjol keszkenöt, más zöld Selljemmel varrott keszkenöt [Kóród KK; Ks 12/I] * ~ *kisnicer. 1672:* az szamosújvári puskások számára is hozasson tizennégy vég zöld kisniczert [TML VI, 266 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] * ~ *kisnicermente. 1640:* Egi szeöld kisniczer barany beörrel bellet Aszszony Ember mente [Kv; RDL I. 123] * ~ *kiszniár. 1662:* Szakmárrúl az gyermek számára hoztanak vala züld kiszniárt, ennek fél singébül magadnak csináltass kopcsat [TML II, 226 Teleki Mihály Veér Judithoz] * ~ *közáksüveg. 1691 k.:* Az Fiam(na)k az Collegiumb(a) adtam … Egy uj kucsma. Egy uj zőld rokas kozák süveg [PatN 14b] * ~ *köntös. 1666/1681:* örökös östül marat Erdőhati Jobbagyim … lovok hatan ha mikor kivantatik gyalogis jo készülettel fegyverese(n) puskakkal, Zöld köntösben hiven Tökélletesen szolgallyanak [Vh; VhU 331]. *1789:* egy rendbéli Selyem zöld bokrétás köntöst magam pénzemen vettem Gróff Toldalagi Sára Asszonytol [Ne; DobLev. III/658. 5b] * ~ *köpönyeg. 1666:* Egy zöld Török uyos köppényegh tököstöl (!) [Ks 21. XVIII. 79] * ~ *kreditorszoknya. 1797:* Egy sujtásos Zöld Kreditor Szoknya vállastol, a vállon arany poszománt [Mv; Told. 19]. *1800:* Egy zöld Lang-szin Creditor Szoknya [LLt] * ~ *kutujk/kutink. 1628/1635:* Egj sarga atlacz fostan domanj, ezust fonalbol ezenalt tizenket ezust gombok rajta, zeold kutujkalotta (!) [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1642:* Egy mente ala valo zöld kutink [Koronka MT; Told. 1a. II] * ~ *kvéker. 1850:* Egy kávészin frakk – egy fekete frakk – egy zöld quekker 89 rf [Algyógy H; Born. F. li Török Antal uradalmi biztos összeírása] * ~ *lájbi. 1781:* Poszomántos zöld Lájbelek [Mv; Told. 9a]. *1790:* Egy materia Zöld Lajbli ujas ujatlan 2 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c] * ~ *landis. 1687:* vöttünk … Egy vég zöld Landist in f. 25 // [UtI] * ~ *landisdolmány. 1622:* Egj zöld londis hozszu dolman beezwltek f. 7 d. – [Kv; RDL I. 119] * ~ *landismente. 1694:* Egy zöld landis fejer Barany borrel

bellet mente … vallora fl. 5 [Kilyén Hsz; BLt 4] * ~ *magyar mente. XVIII. sz. köz.:* Egy zőld Creditor festett nyestel prémezett s róka mállal béllett kurta Magyar Mente, Czangellel és Szkofium Gombokkal [MkG] * ~ *matéria. 1705:* Edgy Zőld Sáhos aranyas materia tsipkésen szütt allyu szoknya elő ruhastul vallostul [Cege SzD; WassLt 15 Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével] * ~ *matériabunda. 1768:* Zőld habos materia roka Mállal berlet bunda I [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb] * ~ *matériaszoknya. 1767 k.:* Zőld aranyas Materia szoknya [Taresafva U; Pf] * ~ *menté(s). 1572:* Sophia Grwz tamasne Azt vallia hogy Nemel Nap Ment volt Eo hozza keomyes gérgne Borert hogi ky Jeo volt az hazbol tahat Megen ala az vchan egy Zeold Mentes [Kv; TJk III/3. 5–6]. *1599:* Zykzay Janos … vallja … az eo vra nekik testamentomaban hagyot … ket gyra ezeosteot egy granat dolmant es egy farkas beorrel bellett zeold mentet [Kv; TJk VI/1. 342–3]. *1757:* Groff Komis Sigmond Vrnak Szabo Legény szolgaja … el szököt, és … Ivagyán Togyernél lattam Zöld bárányborös Sarga gombos menteit [A.gyékényes SzD; Ks Jura Todor (36) ns vall.]. *1801:* ünnep napokon visel zöld, aranyos sinorral ékesitett mentét muszka prémmel [DLt] * ~ *merinókeszkenő. 1847:* Egy veres 's zőld csikos, kőrül rojtos merino Keszkenő [Csíksztmárton MT; UnVJk 103] * ~ *merinóköntös. 1825:* égy Zöld merino köntős [RLt] * ~ *merinómagyarka. XIX. sz. eleje:* Egy zöld Nyári mérino magyarka [EMLt] * ~ *muhar. 1629:* Egj viragos vont ezűst kis suba … Egj vegh zeold muhar [Gyszm; LLt Fasc. 155] * ~ *muszuly. 1714 e.:* Koronka Mártonne adott 5 sing Zold muszult az éneklő szekre [Bergenye MT; MMatr 335] * ~ *muszulyabrosz. 1731:* Ferenczi Samuel feleségével … adat az ur asztalára hogy szüntelen ot állyon égy zöld muszuly abroszt [Galambod MT; MMatr 419] * ~ *nyestsuba. 1560:* Temeswary Andras wyteteth el egy zewld sthameth nest Subath [JHb QQ Temeswary János reg.] * ~ *papucs. 1805/1808:* Szentmarjai Iuliánára tett költségeim … egy pár bolha, már pár Zöld szin paputsért adtam rft. 3 x 24 [RLt] * ~ *pergamenpalást. 1593:* teoreok Janos Jowaibol a ky Registralva vagion ezek a Waros zamara valok … Egi ó zeold pargaman (!) arani partas palast [Kv; Szám. 5/XX. 167] * ~ *perpeta. 1628:* Egy darab zeőld perpeta [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 3–4] * ~ *perpétavég. 1683:* Valami el lopot Zőld perpeta veg [Dés; Jk] * ~ *posztó(jú). 1583:* Ersebet Lakatos Balinth Zolgalo leania In script(is) exhibuit … Az az Ilona mondotta ezeket Minap az farkas vcharol iw uolt egi azzoni … Zola az Azzoni es monda, Mit viz Ilona, En penigh vizek vala valami zeold poztot egj zoknianak valot [Kv; TJk IV/1. 157]. *1643/1770 k.:* Vagyon a' Prédikálló széken egy darab zöld posztó, mellynek egyik vége rojtos [Bethlen SzD; SzConscr.]. *1714 k.:* Gaspar Samuel adot az Havatói[a] Praedicálló székre egj darab zöld posztot [MMatr 144. – [a]MT]. *1802:* prémezett, és zöld posztóju Süveg [DLt nyomt. kl] * ~ *posztórékli. 1817:* Egy zöld Poszto rékli 3 Rfl [Étfva Hsz; HSzjP] * ~ *posztós szék. 1797:* Három avatag Zöld posztos szék [Náznánfva MT; Berz. 4. N. 22] * ~ *posztósüveg. 1683:* Eczaka(na)k ideje(n) egi Nestel bellet zöld remek poszto süveghemet el lopta [Kv; TJk XIII/1. 137] * ~ *posztóülettü. 1841:* 8 – Fekete festékü székek, melyek közzül 4 zöld poszto ületü [SL] * ~ *posztóval boritott. 1720:* Közönséges Cséza Zöld Posztoval boritott egész apparatussal [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12] * ~ *posztózeke. 1852:* Egy zöld poszto zeke [Kv; HG] * ~ *prémtes). 1674:* Ezen az két kisseb ládán fellyül az megh nevezet hoszszu festet nagy ladab(an) ezek vadnak … Egy Szederjes gránat szoknya, zöld prémes az válla [Szászvárosi ref. lt. Halics Mihály lelt.]. *1714:* Persiai Öltezet … minium szin Török fél selyem materiaval béllelt, hasonló Zöld primmel fl. Hung 24 [AH 22] * ~ *prusszalj. 1596:* Egy veres skarlat kürtha dolmany zeold prusszay bagaziawal bellet – – –f 11/– [Kv; RDL I. 65] * ~ *purgomál. 1574:* Katanak vagion egy ruhanak valo zeőld purgomallia [Gyf; JHbK XXI/12. 4] * ~ *rázsa. 1650/1667:* Nagy Mihály és János … Hugok számára egy szoknyanak valo zöld Rását két singet … adtak [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 20]. *1748:* Az Ur Házáb(an) … négy ablakokon, Zöld rásából negy jo ablak takarok, vagyis fedelek [Ks 8. XXVIII. 5] * ~ *rázsa előruha. 1742:* Egj ződ rása elö ruha … Egj zöld veres prémü rása előruha [Kisborszó SzD; TL 42 Kifor cs. lt] * ~ *rázsafirhang. 1779:* Egyik ablakon Zőld rása firhang [Szu; UszLt XII/87] * ~ *rázsakortina. 1733:* két Ablakra valo zöld rása Cortina [Hacecsel H; JHb Jósika Zsigmond házában] * ~ *rázsamente. 1693:* Egy Zöld Rasa mente belletlen tízen öt Ezüst gomb rajta [Ne; DobLev. I/38. 8b] * ~ *rázsaruha. 1735:* Zőld Rása Ruhám, hét vagj nyolcz Sing vásznam a' Ládából el veszet, el lopták [Nagygyeke K; Ks Katona Demeterne Triff Todora (40) vall.] * ~ *rázsaszoknya. 1682/1687:* Attam minden napi uiselő Zöld Rasa szokniat uallaual es Zőld Rasa elő ruhaual eggiütt, az szoknia ualla uolt Uiolla szin ször Atlacz [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] * ~ *réklis. 1799:* Dési Füsüs Munkatsi Istvan Uram Zöld réklis és hűmlő hellyes Legénye [Dés; DLt] * ~ *ruha. 1662:* A vadász, jó madarász, ebeken kapó nyulász embereket nagyon kedvelli vala, jószágiban valahol jó puskást érthet vala, azokat mind csak puskázatja által szolgáltatja vala, kik egy nagy sereggel lévén udvarában, mind egyszínű-forma zöld ruhában jártattanak vala [SKr 282] * ~ *sálya. 1596:* Egy veres skarlat keopenyegh zeold sayawal bellet ér beochyew zerint … fl 19/50 [Kv; RDL I. 65] * ~ *sályaszoknya. 1596:* Egy Saya zeold zoknya [Mihályfva NK; JHb XXIII/3] * ~ *selyem. 1683:* (Vettem) Ket Nitra Zöld és veres sodratlan selymet Nitrajat 3 forinton … Egj Nitra Zöld és Narancz szin Sodrot selymet f 4//25 [UtI] * ~ *selyemköntös. 1829:* kap az Isö Nyil … Egy Zöld Sellyem köntöst in Rft 5 [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1150] * ~ *selyemmatéria. 1714:* Zöld Selyem Materia Téli Dolmány zöld Selyem Materiával, s pamukkal béllelt fl. Hung. 10 [AH 8] * ~ *selyemmente. 1803:* Zöld Selem lengyel mentére keszűlet [Kv; CsS] * ~ *selyemöv. 1710:* praedenominált Csontos Györgj Ur(am) Felesége(ne)k … Kovács Katha Asszony-(na)k Jegyb(e) adott égy maga éppitette kis Szőlőt, Egy Zöld selyem övet és egy ezüst kalánt [Küküllővár KK; DobLev. I/67] * ~ *selyemprém. 1714:* Vörös Anglia Posztobul három Török Keleve(n) Zöld Selyem Primmel körnjül vett, hasonlo szin Vászonnjal meg bélelt, 41 Réfbül álló fl. Hung. 164 [AH 22] * ~ *selyemszél. 1627:* 21 sing keskenj szeold es veres szeliem szel tt f. 1 d. 75 [Kv; RDL I. 134] * ~ *selyemtrokét. 1768:* egy új Zöld Sejem Trokét Szaknya vállával mej tartójával eljött [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109] * ~ *selyemzsinór öv. 1693:* Egy Zöld selyem Sinor öv, Szkofiummal gombozot, mellyetis az Divisioban fellyeb fel tettünk [Ne; DobLev. I/38. 8b] * ~ *selymes. 1687 u.:* Gegesi Templomhoz … Vagyon … Egy Zöld Selymes potyolat keszkenő [Geges MT; MMatr 173]. *1703:* Egy zöld selymes kis ing szkofiummal imit amot csepegetet [WassLt Baresai András és Gáspár apjának hagy.] * ~ *sinéli. 1823:* Fejér pikét forma Atlacz kalap, ró'saszin és zöld Schinélivel Czifritva [LLt 601 Csáky-per L. 1] * ~ *skarlátmente. 1628/1635:* Egi

koniokben uagot Zold skarlat mente gombnelkul keorul kaftannjal peremeztek [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1700:* Két zöld Skárlát Nyári mente tetczin fenyes Materiával berlet [Hr 1/20] * *~ skarlátsuba. 1614:* 1. Szöld mallal belet Scarlat Suba [Kv; PLPr 114] * *~ slafrog. 1768:* Egy Zöld és sárga változó szinü Schlaff Rock … kartonnal béllett [Nsz; TGsz 51]. *1802:* Egy zöld Merinos Slafrag [Hr br. Brukenthal lev.] * *~ subás. 1572:* Anna Samuel felesege (!) Azt vallia hogi Egj estwe volt hogi Az hazban vrat leh takaritata volna … hogi ky tekintet volna az Ablakon latta hogi egy zeold Swbas Ember az dienes deak hazatwl eleh vgrot [Kv; TJk III/3. 39] * *~ szirony. 1699:* Egy kötesben dirib darab veress karmasin s egy darab zöld szirony [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150] * *~ szoknya. 1642:* Én vettem vala gyolcsinget, gyolcs előruhát neki, zöld szoknyát neki – sokszor hajtottam én fel az zöld szonyának az alját az szemére s az fejére, s hányjad te is immár s hürböljed immár – ügymond [Mv; MvLt 291. 349b–351a]. *1727:* Egy Nagyon Tarkáson Aranyason Szőt Züld Szoknya elegyes kòtes rayta [Marossztgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.] * *~ szőrbársony. 1766:* Zöd meczett szőr Bársonnjal bóritott bagaziaval bé vont ujj szek nro 10 [Déva; Ks 76. IX. 12] * *~ tabitszoknya. 1648:* Zöld habos tabit szoknia elő ruhastol ezüst csipke rayta [Mk 3 Kapi Katalin kel.] * *~ tafota. 1576:* wagion zeold thaffotha walamy dyryb darab, myndenesteol Egy fyrthalth ha tezen [Szamosfva K; JHbK XVIII/15]. *1611:* Egj zederies kamúka dolma(n) zeöld taffotaual belet az alia es az dereka alat zeòld pozto – – – f. 8 d [Kv; RDL I. 88]. *1828:* 24 1/2 sing Zöld Tafota singe 2 <Rf> [BetLt 3] * *~ tafota előruha. 1628/1635:* Eleo ruhak es fodrok … Egj zold tafota theoreok hjmmel uarrot aranj czipkeuel peremezett elò ruha [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.] * *~ tafota írókalap. 1788:* 3. Zöld Tofota íro kalap [Mv; TSb 47] * *~ tafotaruha. 1628/1635:* Eleo ruhak es fodrok … Egj zeold tafota ruha seljemmel uarrot, uiselt, aranj czipke keorulleotte [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.] * *~ tafotaselyem. 1817:* Egy darab Zöld Tafata Sellyem xr 30 [Mv; MvLev. 3 Simonffi Zsuzsanna hagy.] * *~ tafotaszoknya. 1585:* Egy dupla zeold taffota zoknia f. 16 [Kv; KvLt Vegyes ir.]. *1615/1628:* Egy Zeold tafota szoknia ket rendel hantot – – – f. 16. d – [Kv; RDL I. 96c] * *~ tászlis asztal. 1779:* Fekete viaszas vaszonnal be vont Zöld Taszlis Asztal [Szu; UszLt XII/87] * *~ tercenella/tercinilla/tercella. 1651:* Vagyon harom Kesztyűcske, edgik Szederjes Barsony, az Masik Med szin Barson, az Harmadik Zóld Arannyas Terczinilla Mi(n)d az harom Arany Csipkes [WassLt Wass Judit kel.]. *1652:* Harmadik szoknia, Zeóld Aranias Viragos Terczella az allian egj rend szeles Arani csipke prem azon alol galantal szeget [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1709:* 2 sing Zöld terczenella [WassLt Árva Matskási Ersebet inv.] * *~ tercellaszoknya/tercenellaszoknya. 1686:* Edgy zöld aranyas terczella szoknya viseltes, vál nélkűl, edgy rend arany csipke rajta [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyajándéka]. *1692:* Egy zöld aranyas terczenella szoknya, szélyes elegyes arany csipkével csipkézve [Bilak BN; JHbK I/36] * *~ tubinétszoknya. 1750:* Setétes Zöld Tubinet Szoknya Ezüst és Aranyal elegyes kötés Arany paszamánt az allyán, hozzá valo Vállával [WassLt Wass Dánielné portékái] * *~ utazókalap. 1788:* 1 Zöld Tofota le vono utazo kalap [Mv; TSb 47].

C. épület(rész)re von.; referitor la clădiri/construcţii; Gebäude betreffend. **Szk:** *~ bástya. 1837:* A Zöld Bástya hijján találtatott négy hitván osztováta Egy fonal vető Szeg [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *~ ház. 1623:* Az Palotakboll az karpytokot zedesse le tiztittassa megh es az kik megh zakadoztanak varrogattassa megh twryek igen zepen be es Rakyak zeöld hazb(an) be Aztalokra az faltoll Tawoll, hogy az Egerek megh Ne Ragyak [Törzs. BGU 4] * *~ palota. 1694:* Az emlitett Zöld Palotabol nyilik mas Ajto mas Hazacskára [Kővár; JHb Inv.]. *1837:* A' Zöld Palota, ennek ajtoja Dufla fenyőfa … vagyon három ablaka [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

D. edényneműre von.; referitor la vase; Geschirr betreffend. *1846:* égy régi Chinai porczellán Zöld s kék festékkel Szinezett fületlen flackon dugostol [SLt 17]

Szk: *~ bokály. 1719:* Egy kosár abban bokállyok … Zöld bokaly nro 4 [TSb 26] * *~ bokályos. 1679:* Zöld bokályos, cserép átalagh nro 1 [Uzdisztpéter K; TLt Bajomi János inv. 29] * *~ cserép dohánytár. 1835:* Ablak előtti kisded bikkfa lábu, sötét veress festékű deszka asztal egj rajta lévő zöld cserép Dohány Tárral [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * *~ csésze. 1675:* Zöld csesze kettö 2 // [UtI] * *~ edény. 1662:* Láthat vala[a] pomagránát-, citrom-, narancs- és fügefákat hatalmas nagy, majd kádakhoz hasonlítható zöld edényekben földbe beültettetve [SKr 262. – [a]Lichtenstein herceg kastélyának kertjében]. *1793:* Zöld virágos Holitsi Edenyek [Kv; TLt] * *~ fazék. 1736:* Liktáriumok. Egy Zöld Fazékban Medgy Liktarium just(is) 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 96] * *~ findzsa. 1788:* Zöld tarkáju két fülü Hollitsi Fintsia 1. pár [Mv; TSb 47 gr. Rhédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata hagy.]. *1846:* égy más fejér Zöld girlandu findsia tálával [SLt 17] * *~ flaskó. 1796:* Gömbelyeg üveg Zöld Flasko Nro 4 [Kóród KK; Ks 72/54 gr. Kornis István hagy.] * *~ gyertyatartó. 1788:* Zöld vas umbráculumos gyertya tarto kettö [Mv; TSb 47] * *~ kancsó. 1736:* Bornak valo Zöld tsatornás száju kantso 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 105] * *~ kancsócska. 1698:* edgj zöld kancsocska [Kóród KK; LLt Fasc. 72] * *~ kanna. 1827:* Edgy vedres zöld kanna a' szája eltörve [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * *~ kanta. 1816:* Egy tsetses Zöld kanta [Varsolc Sz; Born. IV/41]. *1819:* egy Zöld ugorkás kanta [Kv; Pk 3] * *~ pohár. 1715:* az Akosfalui[a] Templomban kis praedikállo szekre conferált Szöcs Mihály egy darab zöld pohárt [MMatr 98. – [a]MT] * *~ tál. 1809:* 2 fejér Holitsi Tángyér, és egy Zöld Tál [Mv; MvLev. 17 Nagy Lőrincz kádár hagy. lelt. 5] * *~ üveg. 1789:* Zöld üveg Nro 17. az edgyik Ferslogba és egy Retorta [Mv; ConscrAp. 8].

E. bútorzatra, asztalosműre és tartozékaira von.; referitor la mobile/la obiecte lucrate de tîmplar; Möbel, Holzsachen betreffend. *1632:* Az kwlseö hazbol az masodik hazban menuen, vagion raita egy zeöldel festett uas sarkos pantos tolio záros retezes aito, wtkezeöieuel be uonoiaual edgiwth [Fog.; UF I, 143 a tömlöcbástya lelt.]. *1648:* Be menvén az megh irt felseö folyosorul az eöregbik Udvarlo házban, egy zeöld festékes, vas sarkos, pántos, vas fogontyus, be vonos ayton; vagyon rayta három üveges ablak, hat hat rámákban [Komána F; UF I, 829]. *1652:* Fal mellet állo négy béllet padszék benne. Kettei Zöld festekkel festet virágos [Görgény MT; Törzs.]. *1722:* Fél singes zöld festékes Ládácska [Nagyercse MT; Told. 36]. *1732:* ezen Palotában találtunk … egj avatag fenjö deszkából álló zöld festékű, négj fiokos pohár szék asztalt [Kv; Ks 40/XXVIIIc]. *1813:* (A) zöldre festett szalukaterek, még ép és jo állopotban lévők [Koronka MT; Told. 18]. *1819:* tanáltatik ezen házban egy Zöld festékes Pulpitus két felé nyilo és vas Sorkokon fordulo

ajtajaval [Baca SzD; TSb 6]. *1837:* minden ablakokon kivül négy felé nyillo Zöld szinre festett Salugáterek vagynak [A.szőcs SzD; BetLt 5].

Szk: *~ ajtó. 1632:* Vagion raita egy zeöld festett aito, vas pantiaual sarkaiual, bezterczei zariaual wtkezeöjeuel | Jnnen, az arniek szekre nilik egy zeöld festett bellett vas sarkos pantos kilinczes aito [UF I, 158, 162] * *~ almárium. 1792:* Egy Zöld fiokos almarium mellyb(en) vagyon 9 Tojoka [TLt] * *~ árnyéktartó. 1788:* Zöld papíros kerek árnyék tarto [Mv; TSb 47] * *~ asztal. 1837:* Zöld festekű aranyozott márvány tábláju asztal [Szentbenedek SzD; Ks 88/13] * *~ deszka. 1633:* egy keő haz ... Egj Ladas Asztalal szeőnieggel, egy eőregh festet czifras aggyal egy karszekkel keőrwl valo padokkal, Zeőld deszkakkal, Talassal, es Egy szűszekkel eggywt aestimaltűk Ad f. 600 d. – [Kv; RDL I. 103] * *~ fekvőláda. 1611:* Egj zeöld eöreögh fekkeö lada vy [Kv; RDL I. 88] * *~ fűtő. 1851:* A' Malom ... A' lakóház ajtoja félig béllett fenyő deszka ... van benne egy uj zöld cserepes, zöld füttöjével [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] * *~ gomb. 1756:* Kék és Zöld festékkel Czifrázott nagy káljhák 1 Kályhára való Csipke 7 Párkányos kályha 13 Tetejire való Zöld Gomb 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35] * *~ gyontáros ajtó. 1629:* szöld berlet gjontaros ayto ... fogontiu raita [Szentdemeter U; LLt] * *~ gyontáros asztal. 1629:* Egj zöld giontaros aztal [Szentdemeter U; LLt] * *~ gyontáros kar(os) szék. 1629:* Egy zeold gyontaros karszek [Kv; RDL I. 146] | Egj zöld gjontaros Karos zek [Szentdemeter U; LLt] * *~ gyontáros kiságy. 1747:* Zöld Gyontáros kis agy nro 1 [Aranykút K; Ks 73/55] * *~ gyontáros láda. 1627:* Egy kis zeold gyontaros lada. tt f. – d. 75 [Kv; RDL I. 132] * *~ kályhá(s)kemencé(cske). 1743:* föd tűz helyre rakot rakonni (!) kezdet zöd de regen épitet kályha kemenczécske [Boroskrakkó AF; BfN]. *1816:* Egy zőld kályhás Kementze ... Egy zöld kályha kementze egy kályha hijjával [Varsolc Sz; Born. IV. 41] * *~ kanapé. 1779:* Nap kelet felől valo Házba Zöld kanape [Szu; UszLt XII/87]. *1810:* Égy Zöld Kanapé, hat Posztos Székekkel [Mv; DE XIXA/2] * *~ kemence. 1647:* (A középső házban) vagion ... egy kwl fwtteo zeold kemencze [Drassó AF; BK 48/16]. *1735:* Egy Zöd kemencze tizennegy rend kalyhaból álló csipkéjével egyutt Vas homloka hozá való vas lapát [Királyhalma NK; Ks 23/ XXIIb]. *1807:* Egy avatag Zöld Kementze füttőstől [Körtvélyfája MT; LLt] * *~ láda. 1572:* Lwpsay Janos felseo Jaray nemes ember ... azt valla, hogy mykor Jarai Bernatne Klara azzony testamentomat teot az zeold ladat ersebet azzonnak thorozkay Janosnenak hagya vala [A.jára TA; Thor. IV/3]. *1628:* Egj zeold kozep rend ladaba(n) uadnak feö köteok [Bodola Hsz; BLt]. *1731:* bele Nezek abban az Zöld Sárga tarkás ladaban ... annyi pohárt latek azon ládanak az fenekin, hogy soha annyit [Ne; DobLev. I/142 Ladislaus Üveges (32) ns vall.]. *1816:* Festett Nagy Zöld láda 4 Rf. 28 xr [Kv; Born. IV/41] * *~ lektikus láda. 1753:* Kis Zöld Lecticus Láda No 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] * *~ oroszfal. 1736:* Az Úr Házáb(an) ... Zöld virágos orosz fal [Várhegy MT; CU XIII/1. 104] * *~ pad. 1633:* My ... Colosúarat hwteos Diuisorok ... Melenk hiuatúan az Kezep Vzaj (!) Capitanokatt Csizar Janos es Szöcs Antal Vrainkat es Zorgalmatason megh latogatúan mind az haz Epületitt, pinczeiett, kerniül valo fogasokal, es Zöld padokal [Kv; RDL I. 22] * *~ padszék. 1656:* Egy fejer asztal, az asztal mellett 2 felöl 2 darab zeöld bellett padszék [Fog.; UF II, 120] * *~ piramis kályhakemence. 1848:* Az Ispányok háza ... Egy zöld piramis kályha kemenеze vas ajtoval ... 8 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G/XXIVd] * *~ porgoló. 1849:* Két zőld porgolo 6 xr [Mv; MvLev.] * *~ rejtekes láda. 1736:* Kővetke(ne)k az Ágy nemük és Gunyák ... Egy Zöld Rejtekes Ládával [Kv körny.; RLt] * *~ szék. 1779:* Ketske labu Zöld párnaval valo székek [Szu; UszLt XII/87]. *1849:* Vagyon e' szobába három zöld, és égy fekete bőrrel töltett Székek (!) [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *~ tojóka. 1798:* Egy lakattal járo Zöld tojoka [Kv; Pk 6] * *~ tojókás ládácska. 1798:* egj Lakattal járo, zöld tojokás Ládatska ... 20 Dr [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.] * *~ toronykemence. 1848:* A' Biliárd házba ... Egy zöldre festett porczellán Torony kemencze ... 37 Rft 30 xr [Görgénysztimre MT; Born. G/XXIVd] * *~ zsalugáter. 1782:* Az Egész Udvarra valo Zöld Salakater [Nalác H; CsS].

F. lószerszámra, hintókellékre von.; referitor la harnașamente/la diferite obiecte pentru caleașcă; Pferdzeug betreffend. **Szk:** *~ bagariahám. 1736:* Az nagy uraknak pompára veres zöld szironynyal varrott bagaria hámjok volt, azon nagy fejér ónnal megónazott csattok [MetTr 367] * *~ bársonyos vánkos. 1700:* Hintob(a) valo Zöld Barsonjos vankos nő 2 [Ebesfva; UtI] * *~ csujtár. 1735:* Kolosvári becsűletes kereskedő Polszter Mátyás Vramtol vettem két zöld csujtárt f. h. 8. 65 [Kv; TKI gr. Széki Teleki Ádám sk] * *~ hintópárna. 1752:* Edgy viseltes Zöld Hinto Párna [Szászvessződ NK; JHb XXIII/27] * *~ kece. 1693:* Andrisnak egy nyereg Szerszamostoll, egy Zöld ketze benne, Egy Tisztesseges Kilim [Ne; DobLev. I/38. 11] * *~ nyereg. 1760:* Edgy Veress Bársony ülésű Zöld Bársony Karimájú Ezüstös Nyereg [Mv; TGsz] * *~ rázsa hintótakaró. 1733:* négj darab zőld rása hinto takaro [Hacezsel H; JHb Jósika Zsigmond udvarház-leír.] * *~ rázsa nyeregtakaró. 1788:* Moj ette Zöld Rósa nyereg takaro [Mv; TSb 47].

G. drágakőre, ékszerre von.; referitor la pietre prețioase/la bijuterii; Schmuckstücke betreffend. **Szk:** *~ gyöngyökkel varrott. 1790:* Egy Falusi modra, közönséges fejér és Zöld gyöngyökkel rakott Párta [Mv; MvLev. 1 Boka Kata hagy.] * *~ jáspis. 1635:* Arany gywreö petsietnjomo szeold Jaspis benne niom Araniat masfelet – f. 3 d. 35 [Kv; RDL I. 107] * *~ karkötő pántlika. 1773:* Zöld aranyos karkötő pantlika, kereszt pantlikástol együtt [RLt] * *~ kő. 1576:* Wagion harom zeold keo Smaragd zabassw de my nem twgywk mychoda [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 3]. *1651:* egy töröt arany kereszt 6 zöld kö uagion benne [Szamosfva K; JHbK XVIII/27]. *1733/1813:* égy tiszta arany medály, igen szép zőld kő az közepíbenn [Kv; SLt XLII/6. 26]. *1800:* adot áltol ... Három darab, Korona Aranybol valo lántzot, egy pár aféle aranybol valo fülbe valoval zöld kövel [O.fenes K; JHb LXVI/46] * *~ smaragd(os). 1713:* Egy fülre valo Arany fel függő ez is Zöld smaragdos [WassLt id. Wass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1801:* Edgy Arany Médáj a' közőpében Zöld smaragd [M.köblös SzD; RLt O. 2 Rettegi István felj.] * *~ türkiz. 1673:* Vagion egi Arani giürü kiben Zöld turkes uagion [WassLt Borsai István hagy.] * *~ virágú. 1628:* egy uont ezwst Zöld uiragu kaftan [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9] * *~ zománcos. 1697:* Egy harang virág; melyen vagyon középszerű Rubint edgy; az kőrűl hat apro Rubint, az allyán is egy Rubint, az viragja fejér zománczos, az levele zöld zománczos* [KGy. – *Aranymívek között].

H. fegyverre von.; referitor la diferite arme; Waffen betreffend. **Szk:** *~ kardocska. 1700:* Egy kis Zöld aranyos Gyermek(ne)k valo kardocska [Hr 1/20] * *~ puskakötő. 1829:* Zöld Puska kötö ... Singit 48 xrom adva, lészen 7 Rf 36 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

I. különböző dolgokra von.; referitor la alte obiecte; verschiedene Sachen betreffend. *1736:* Az fő-gazda penig mindenkor valami nagy ur volt, annak nagy hosszú aranyas pálczája, annak asztán sok vice-gazdái voltanak, azoknak mind hosszú, zöld festékkel festett pálczájok, azokról ismerték meg kik az gazdák [MetTr 380–1].

Szk: ~ *firhang(ú). 1801:* Egy Zöld Sujtasos Agy eleibe valo Filhang [Vargyas U; CsS]. *1833:* Egy viaszas vászonnal bé huzott, – elől Zöld firhangu, fenyő fábol valo Tránsirozo Asztal [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.] * ~ *gomb. 1830:* egy Portubák szin miszli, egy fekete avaték kurta bunda zöld gombokkal [DLt 452 nyomt. kl] * ~ *gyontárral festett. 1749:* két ládát, egyik zöld gyontárral festet, a másik gombos rakot láda [Papolc Hsz; HSzjP] * ~ *kályha. 1761:* A … Pitvarbol … Ajto nyilik … téglából rakott magos tűzhelyen vas pántra tsipkés tetejű, zöld kályhákbol rakott kementzéjű … negj negj tzikkelű Ablaku Házban [Szpring H; JHbK LXVIII/499–500]. *1781:* Egy sima Zöld Kalyhábol valo Kementze, vagy Füttö [Mocs K; CU]. *1821:* A' Kementzék a' Szobákba fa lábra tsinálva Zöld kályhákkal [Görgény MT; Ks 79/210] * ~ *kilim. 1758:* Egy zöld kilin festékes [Kvh; HSzjP] * ~ *májc. 1688:* E'gy Bélend szarv ezűstős Zöld Májcz vagyon rajta ëgy kis parannyi csupor fedőstől [Beszt.; Ks 27] * ~ *posztószőnyeg. 1761/1770 k.:* Méltóságos Gróf Bethlen Pálné Teleki Sára Aszszony Ö Nga Istenes indulatjából a' BVárallyai Refor Eklá(na)k az Ur Asztalára conferalt … zöld posztó varratott szőnyeget, és egy Keresztelő ón Kannát [Bálványosváralja SzD; SzConscr. 211] * ~ *selyemparaplü. 1836:* Egy Zöld Selyem (: paraplü :) essö ellenvalo Rh fl. 14 [Kv; Pk 3] * ~ *strucctoll. 1703:* Egy Süvegre valo viseltes zöd Strucz tol [LLt Fasc. 115] * ~ *szőnyeg. 1748:* vëres, zöld, sárga, külömb külömb féle Tőrök Szőnyëgek [Bögöz U; Szentk Johannes Szabó (70) jb vall.] * ~ *szőrfirhang. 1753:* Az Ablakon és a Bibliothecan egy egy pár zöld Ször Forhang [Nsz; Told. 18] * ~ *táblajáték. 1736:* (A) Farkas-utcza felé az említett kert … végiben volt egy szép nyáriház, abban volt zöld táblajáték, az kit most pilliardnak hínak [MetTr 430] * ~ *tafotalegyező. 1703:* Egy Csont nyelű fejer es zöld tafota legyezö [LLt Fasc. 115] * ~ *viasz. 1679:* Ezen negi Ladakban vannak … Külömb fele állatok s aghak formajara, veres, zöld, fejer viaszbol czifrázott mesterseges munkak [Uzdisztpéter K; TLt Bajomi János inv. 55–6] * ~ *viaszkosvászon. 1802:* Egy zöld viaszkos vászon, és egy fejér viseltes paraplük [Ne; DobLev. IV/858. 4] * ~ *viaszra ütve. 1710 k.:* Hozta a város pecsétit is kettős papirosocska között zöld viaszra ütve [BÖn. 969].

Szn. *1565:* Dionisy Zewld [Kv; TJk 62]. *1584:* Zeold Ambrusnet | Zeoldne | Sophia Zeold Thamasne [Kv; TJk IV/1. 255, 256, 342]. *1585:* Zeold Markus [Kv; TJk IV/1. 532]. *1586:* Zeold Ambrus [Ugra KK; JHb XX/48]. *1590:* Zold Markost [Kv; Szám. 4/XXI. 80 Kis István sp lajstr.]. *1614:* Zeöld Andras ppix [Ikafva Hsz; BethU 314] | Zeold Peter falabu lib [Panit MT; BethU 34]. *1621:* Zeold Gaspart [Kv; Szám. 15b/IX. 150]. *1625:* Zeold Janos [Kv; Szám. 16/XXXB. 172]. *1659:* Zöldöt [TML I, 317 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1680:* Zöld familiához | Kadar Istvanne Zöld N. Aszony [Kv; RDL I. 158]. *1705:* Zöld Ádám [WIN I, 483]. *1774:* Tit. Zöld András Uram [Tálasfva/Mocs K; KS Conscr. 97]. *1830:* Mészégetö Zöld Joseff [HSzj *mészégető* al.]. *1867:* Tamás Zöd András [Mogyorókereke K; RAk 23].

Hn. *1732:* Az Zöld ájban (sz) [Páncélcseh SzD; DHn 55]. *1788:* A Kosztin Kuttyánál a Zöld-ájban [Páncélcseh SzD; EHA].

2. kizöldült; înverzit, (care a devenit) verde; ergrünt. *1662:* lovaknak csatázással is holmi dudvát, gazt, kórót, mogyoró- és egyéb zöldágakat ragadoznának [SKr 326–7]. *1687:* az szőlő ollyan sűrű mint az zöld erdö [Szilágycseh; GramTr VIII Szűcs Mihály praesidiarius tizedes (45) vall.]. *XVIII. sz.:* Ékes szavu madár nem száll-e zöld ágra [Barabás, SzO 390 rabének]. *1755:* ezen helljség eleven erdö volt és Toffán Nevű Sellére a Mlgos Lázár familiaja (!) lakot az Zöld erdőben [Várhegy Cs; LLt Kotvász Jacab (38) jb vall.]. *1811:* Az éjj fenyegeti a' zöld fákat dérrel | Oh bizony okosok voltak a' Pogányok, És okos volt nékik ama találmányok Mely szerént a' boldog Lelkeknek számára Égy helyet gondoltak zöld fás Kert formára [ÁrE 125, 127]. *1823–1830:* Ezen hátul a több nézök helye zöldággal fejek felett beárnyékozva, ülőhelyek hosszú fenyőgerendák [FogE 106].

3. kikelt, kizöldült; răsărit, încolțit; geeifert. *1592:* Ez esztendeoben vetettek eozy buzat kyt most zep zeoldnek mondnak cb. 69 [Kv; Szám. 5/XI. 15]. *1615/1628:* Vagion tiz keobleore (!) ualo Zeold buza vetes melliet hadtuk hogy Werner Geörgy vram io gonduiselessel be szerezzen [Kv; RDL I. 96c]. *1724:* a Bányára menö ösvenyen fellyül lévö zöld buzát, kalongyába rakván, oszszák négj felé egyenlö képpen [Asz; Borb. I]. *1732:* Az Ö bor pedig és Zöld vetes oszolljan in duas aequales partes [Ne; DobLev. I/149]. *1733/1813:* az mi Zöld vetésem, buzám, árpám, Zabom holtom után vagy szemül, vagy asztagbann találtatik … azokat egyenlőképpen a Kolosvári Tiszt. Pater Franciscanusok, és Tiszt. Páter Minoriták egymás közt oszszák fel Istenesen [Kv; SLt XLII. 6. 29 P. Horváth Krisztina hagy.]. *1740:* Ezen esztendöbeli Zöld buza vetés, melly a közönséges földekben találtattnak, azok is fel oszollyanak nyolcz részre [Pókafva AF; JHb XXV/57]. *1793:* a' Föld Borozdáját ki rontotta el s mennyit szántott ki az Exp(one)ns Aszszony Földeböl mennyi kárt betsültenek az exp(one)ns Aszszony ki szántott zöld Buzájára [Msz; MbK XII. 94]. *1797:* bé menvén a Veteményes kertbe, melynek bal-felöl valo során vagyon négy Veteménynek valo tábla, mellyeknek oldalai rész szerint zöld pusztpángokkal, rész szerint pedig bor termö szöllö fákkal vagnak (!) spallirba véve [Ajton K; CU IX. 2/12b–13a]. *1825:* A' még zöld és tilolatlan bé-hozatando Kender és Lenröl minden Szekérbe bé-fogott marhától 6 xr [INyR 8754 kv-i nyomt. kl].

Sz. *1769:* tsak jere ki Te Tolvaj, mert több Zöld füvet nem nyomsz [Szentmargita SzD; Ks 19. VI. 12].

4. éretlen; necopt, crud, verde; unreif. *1791:* küldettem ezen szekeren egy véka Bis almát, hat véka közönséges almat, négy véka öszi zöld Pergamen körtvely (!) [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.].

II. *fn* **1.** zöld szín; verde; grüne Farbe. *1811:* Itt' Tó, amott folyó-viz, tova száraz-föld, 'S Azon feljül hintett ezer szín, nem tsak zöld [ÁrE 149].

2. zöld színű tárgy/dolog; obiect/lucru de culoare verde; grüne Sache. *1570:* 1 suba zöldel bellöt hat [Kv; TJk III/2. 8b]. *1625:* Egy hars fa aitot czinaltak az füsthazra Zeoldet f 1/ – [Kv; Szám. 16/XXVII. 23]. *1666:* az koporsó alatt fekete posztónak kell-e lenni, avagy más félének? holott zöld van az koporsón és széleken [TML III, 622 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* Fejér tafotát találni, de atlaczot nem, singit három forinton; zöldet mind atlaczot, tafotát találni, ezeknek is singit három-három forinton [TML IV, 31 Fleischer András Teleki Mihályhoz]. *1676:* Granat posztorol …

Avatni az Zöldböl ul. 6 [UtI]. *1763:* 1. Vékony gyolts Lepedő Király szin Selyemel, és Zöldel varrott, hozzá valo párna hejjakkal [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Agnes lelt.]. *1816:* A' Két házba Két Kementzék, az egyik jo, a' masik alább valo 's paraszt Kajhabol zöldel potolva keszült [Szamosfva K; Born. III/33 néhai özv. gr. Nemes Györgyné Bornemisza Krisztina inv.].

3. a növények zöldje; verdeata unor plante; Pflanzengrüne. *1811:* A' mint a' nagy szőlő Hegy ... fekszik ... A Gyepüjin kivül ... Egy vőlgy találtatik tekenő formára. Ennek bal óldala ... hoszszan alá nyulik, égyet kerül 's formál Egy kopasz, kerek szép ki-nézésü dombot ... Követsekkel rakott, 's oly száraz a földe, Hogy nyárba-is látszik igen kevés zöldje | (A dombnak) nyárba-is látszik igen kevés zőldje [ÁrÉ 44–5]. *1839:* minek utánna az egész buza termést szorgalmatason meg visgálták volna, az irt buzában, rész szerént a Zoldjében valo étetés miatt, a Növés hátra maradásával, rész szerént, az egész ki növés után, a Marhák által esett kárt öszvesen betsülték 5 ~ ött kalangya buzára [Gombás AF/Ne; DobLev.V/1227].

4. darabont; dorobant; Soldat. *1570:* aztis hallota zabo Janosnetwl mykor az vra az Thaborba volt ... Vyd Jsten az falnak, hozd az en agyamba az zeoldet[a] [Kv; TJk III/2. 35–7. – [a]A „zöldbeli katonát". Az asszonynak Eottues Demeterrel való házasságtörése ügyében tartott vall.].

zöldalma almafajta; un soi de mere; Art Apfel. *1749:* holmi Havadtői es Bezedi emberek hoztanak volt affele Zöld és Mosollygo almakot vekajat 1 Marjason s 3 Sustakon adtak [Torda; Pf].

Hn. *1797:* Zöld almánál (k) [Tarcsafva U; EHA].

zöldalmafa un soi de măr; Alt Apfelbaum. *1634/1639:* Hagya és ada ... Sz. egy ház számára égy Zöld alma fát Zilahi János ... Szederjes fő sűrűjében [MMatr 190]. *1666 k./1687:* Vagyon ... A Laposban égy Zöld alma fa [Havad MT; MMatr 158]. *1687 k.:* Ördöngős tónn alol ... 2. zöld alma fa Templomé [Bere MT; MMatr 225]. *1715:* adta(na)k az Pap számára Egy zöld alma fát keskeny irotvanyban [Sóvárad MT; MMatr 211]. *1732:* gyümőlcs hozó fák szeries szerént ezek ... két tehén almafa, három tanjér almafa, három Molnár almafa, két zöld almafa [Kv; Ks 40/ XXVIIIC néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

zöldbéka 1. levelibéka; Hyla arborea; brotac; Frosch. *1592:* ot mutata az padon egi wy fazekban egi zöld bekat [HSzj *fazék* al.]. *1633:* Hallottam magatolis azt Falabu Kathatol hogi azt mondotta, hordozok maga(m)mal olliat tudni illik egi Zeóld bekat, hogi valakit azzal megh jllethetek, de mind szeretnek azok engemet [Mv; MvLt 290. 137a].

2. *szitk*-ban; în imprecații; in Verschimpfungen. *1803:* hallottam Komjátzéginétől mondani ... Fodor Sigmondnénak: te Sárga béka te Zöld béka pökdösvén nem mégyek hozzád buza kérni | Komjátszeginé Aszszonyom megtámadta ... Fodor Sigmondnét és azt mondá ... te zőld béka, Kék béka tsak nézek a' mitt nézek mert ugy mosnálok a' Toban hogy soha ki nem másznál onnan [Aranyosrákos TA; Borb.].

zöldbeli 1. zöld ruhát viselő katonák/darabontok közé tartozó; care poartă haină verde; gehörig zur Gruppe der Soldaten, die grüne Bekleidung tragen. *1570:* Kys Esthwan varos zolgaya hithy zerent vallia, hogy ez ely mwlt napokban Mykor az Byro vra(m) haza eleot volna, Kissymon Marton Jwtot oda egy zeoldbely legennyel ... Jwtot oda egy olah zylwassy Jmreh Jobagia Es Mond az zeoldbely legen Jhon Jew az vra(m) Jobagia [Kv; TJk III/2. 115]. *1573:* Marta Zekel Andrasne Azt vallia hogy tavaly Nyarba vit volt az vranak Enny az Eottwes Istwanne Maioraba ... tehat egi zeoldbelj ember vl es az Molnarne Eo azt latwan hatra ter vely hogi valamy dolgok volna [Kv; TJk III/3. 86a]. *1585:* Dienes Jstwan Bachy vallia ... mikor mind ezek ig leottenek volna vgh vgrek le Az Zeoldbely fogoly legheny Az Zekerreól Zabliat ragada | orsolia Veres Balint feleseghe vallia ... mondotta ezt Az Zentmihaly zeoldbely fogoly Mit Akartok vgmond essez Bachiak [Kv; TJk IV/1. 477, 478]. *1597:* Kadas Andrasne Magdalna ... wallya. Az Kalmar Janosne kamoraya eleot hallam az zitkozodast hogy az hegedews az zeoldbely ereosse(n) zitkozodik wala az lelkewel [Kv; TJk V/1. 110]. *1599:* Anna Asszony Weidner Janosne ... vallya ... ablakomrol neztem, hogy egy szöldbelj darabantnak egy kö vala keszebe(n) [Kv; TJk VI/1. 330a]. *1636:* latam azt hogy Zűczy Georgynül ki joue egy Zöldbeli ember, is az Cziganyok utanna, es latam azt hogy ez az fogoly ember mind hanyottla elottok, es hallam azt hogy az Puska roppana [Mv; MvLt 291. 68b]. *1639:* Nagyobbik Fazakas Márton c. j. e. fassus est ... Hallottam azt, hogy olyat adott volt enni egy nagy, magas, zölbeli legénnek ... hogy soha el nem mehete tőle [Mv; MvLt 291. 188a–191a]

Szk: ~ *lengyel. 1585:* Dorottea Zigyarto Georgne vallia ... egyedwl veztegh wl Az zeoldbely lengiel az zolgaya penig egy feyerbely lengiel eleotte All [Kv; TJk IV/1. 535] * ~ *trombitás. 1704:* felkésérvén a generált a maga palotájára, hát ott áll egy zöldbeli trombitás, akit tegnap küldött levéllel bé Toroczkai uram a generálhoz [WIN I, 188].

2. Zöld (? m) v. Zöldi (TA) tn *-beli* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-beli* al toponimului Zöld sau Zöldi; mit dem Ableitungssuffix *-beli* gebildete Form des ON Zöld o. Zöldi: Zöld(i)ben lakó; din/care locuieşte la Zöld(i); im Zöld(i) wohnend/wohnhaft. *1573:* Kalachsitěne Azt vallia, hogy latta egy zeoldbeli Inas Arwl volt Bort az labas haznal Kapa Myhalnak [Kv; TJk III/3. 65].

zöldborsó cukorborsó; Pisum sativum; mazăre verde; Erbse. *1787:* Küldők ez uttal Gligor által ujságba egy kevés tseresznyét, epret, Zöld borsot, kardifiolit, és tiz Csűrkét [Bencene H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1814:* küldők ... egy véka Zöld fuszujkat, fél véka Zöld Borsot, murkot [Nyárádsztbenedek MT; Told. 6 Barrabás István lev.].

Szk: ~ *színű. 1834:* Budjács Imre ... vitt-el magával ... zöldborsó színű fejér stráfos hárász lájblit [DLt 46 nyomt. kl].

zöldcsóka szalakóta; Coracias garrulus; dumbrăveancă; Walze. *1860:* 1860dik évi September 1én a ki töltött állatok száma, és neveik 1. Medve boes 2. kolibri madár fészkestől 4 ... 4. Zöld Csóka 1 [Kv; Újf. 1].

zölde sápadt; palid; bleich. **Szn.** *1792:* Zölde Antalt [HSzj *szórás* al.].

zöldellik 1. virul, zöld színben játszik; a înverzi, a se acoperi cu verdeață; grünen. *1754:* mikor még a' bokor nem Zöldellett ... azon Tanorok körűl lévő gyepüt ... szerte hányták 's el rontották [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a]. *1811:* Egy helyet gondoltak zöld fás Kert formára, Melynek élő-fái

mindég zöldellettek [ÁrÉ 127]. *1816:* szépen ki-kelve zöldelleni és bokrosodni látta (a vetést) [DLt 91].

2. *átv.* virágzik, virul; înflori; blühen. *1736:* Áldassék, dícsértessék, felmagasztassék örökkön örökké Istennek szent neve, minekutána in anno 1687 az pogány török igája alól felszabadúla, dicsöségesen visszamene édes hazánk az angyali apostoli szent magyar korona alá: apostoli szent hütünk nem hogy hervadást szenvedett volna, sőt naponkint szebb s meg szebb virágokkal zöldellik [MetTr 421].

zöldellő 1. kizöldült, viruló; înverzit; ergrünt. *1662:* Az vadkert ... Mellynek tisztása ugyan nagy darab helyen feküvén a folyóvíz mellett, mind alól, felől, oldalról gyönyörűséges zöldellő erdőkkel volna befoglaltatva | ezen kapuról igyenesen alá napnyugot avagy Bécs felé amelly út megyen vala, mind csinált és töltött út lévén, valamíg ember elláthatna, mindkét felén az útnak együtt is, másutt is mind nagy öreg zöldellő fák voltak neveltetve [SKr 265, 266]. *1813:* meleg ágy Honapos Retekkel és fuszujkával szépen zöldellő [Koronka MT; Told. 18]. *1843:* a Szereturabéli Táblámnak keleti részébe a Zöldelő részeig egészen Szivájgoson (!) szàmlodva vetettem Rosot 18 1/2 Véka [M. köblös SzD; RLt].

2. *átv.* virágzó, viruló; înflorit; blühend. *1751:* Atyánkfia Pataki Samuel, Collegiumunkba Cursusát rendesen és igen ditséretesen folytatván, még zöldellő Esztendeiben a' Scholai minden Studiumokban szép nevekedést vévén ... mostan Academiakra szándékozik [Pat.].

zölden zöldre, zöld festékkel; verde, cu vopsea verde; mit grüner Farbe. *1611:* Egj zeölden festet zekfeöües karzek oloz korsos [Kv; RDL I. 88]. *1670:* Csinaltam egy bellet aytot szöldon festve sayoson giontarosson [Kv; ACJk 70a]. *1676:* Egy communiohoz valo zolden festet keregded asztal | Ezen tornácz fölyül menyezetes, nyilik innenis az secessusra vas sarkon pánton egy zöldön festett béllet aytoczka [Fog.; UF II, 718, 728]. *1694:* Ebből a Hazacskabol nyilik mas hasonlo Ajto más hazacskara ... keorös környül Zölden festet sima Fogasocskák vad(na)k benne az oldalan [Kővár; JHb inv.].

zöldes 1. zöld színárnyalatú; verzui, care bate în verde; grünisch. *1615:* Egj zeöldes niozolya az elseö hazba(n) f – d 50 [Kv; RDL I. 97]. *1624:* Egj Jo zeöldes kar szek f. – d. 80 [Kv; RDL I. 123]. *1643/1687 k.:* Vagyon ... Egy zöldes zöld selye(m)mel varrot patyolat keszkenő, hat ág rajta [MMatr. 101]. *XVII. sz. v.:* Sigo Felesege kett menteje, egyik Zöldes, masik Veres Barsony [Berz. 12. 92/50]. *1722/XVIII. sz. köz.:* Nemzetes Bogdan Miklos Ur(am) adott egy zöldes Iszkofiumos keszkenőt [Nagyölyves MT; GörgJk 180]. *1789:* Vagyon egy küs veresses, zöldes, fejéres, virágos, már meg szakadozott székely szünyeg Ur Asztalra valo [Abosfva KK; EMLt]. *1810:* Dávid Abrahám ... 'Sido ... visel Csikos zöldes hoszu nadrágot [Dés; DLt 582] | 2 Sing zöldös fél Poszto 4 Rf 30 xr [Mv; DE 3]. *1816:* Brillianti zöldes Magyar kóntős hozzá valo ezüstös Tsipkével ing ullyával 1 [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19]. *1819:* maga Rákosi Ur a' pálinkát többnyire egyedül hordotta fel a' pintzéből égy zöldes nagyotska karafinával [Kv; Pk 2]. *1849:* Egy zöldes kartan paplan [Mv; MvLev.] | Egy olosz fal veresses Zödös festezettel ... Egy üveg Zöldös aranyozott Brazlett [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: a természet színe; culoarea naturii; Farbe der Natur. **Hn.** *1756:* Zöldes ala [Szentimre Cs; EHA]. *1761:* az erdö alat Zöldes nevü helyben (k) [Szentsimon Cs; EHA]. *1767:* Hollo Zöldes nevű helyb(en) [Szentsimon Cs; EHA]. *1768:* az erdö alat felső, vagy is Hollo Zöldes nevű helyb(en) [Szentsimon Cs; EHA].

zöldfarsang május 1.; 1 mai; 1. Mai. *1795:* Edes Nagos Aszszonyom a' jo Remenység a' ki az egeszsz világot táplalni szokta és a' ki engemet is egyik fejér a' másik zöld fársángra mindenkor egy forma allapotb(an) által viszszen nem engedi nékem el tsüggednem [Szilágyfőkeresztúr; IB. Székely Josef kezével].

zöldfejű zöld színre festett fejű; cu capul vopsit în verde; mit grünem Kopf. *1836:* Egy emalirozott Arany ora lántz egy metzet Kárniol petsétnyomoval es mas Zöld fejű kerek ora koltsal [Apahida K; RLt O. 4].

zöldfuszuly(ka) zöldbab; Phaseolus vulgaris; fasole verde; Bohne. *1788:* most két lovon küldtek ... egy vekányi zöld fuszujt, egy kevés borsot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1796:* a Kertesznek Zöld Fuszujkája már vénülni kezdett [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1813:* Aszalt zöld Faszulyka két véka [Veresegyháza AF; Told. Toldalagi Kata lelt.]. *1814:* küldők ... egy véka Zöld fuszujkat, fél véka Zöld Borsot, murkot [Nyárádsztbenedek MT; Told. 6 Barrabás István lev.].

zöldfű '?' **Szn.** *1596:* Zöldfü Simo(n) [Kv; Szám. 6/ XXVIII. 11 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

zöldi a Zöldi (TA) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zöldi; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zöldi: **I.** *mn* **1.** Zöldiből származó; (care este) originar din Zöldi; aus Zöldi stammend. **Szn.** *1598:* Zoldi Jstwa(n) vram [Kv; TJk V/1. 253a]. *1656:* Zöldi Péternek ... Zöldi uram [TML I, 12 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1667:* Zöldi [TML IV, 75 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] | Zöldi Demeter [TML IV, 82 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz]. *1680:* Zöldi Annok Psőjthi alias Molnar Peterne [SzJk 143]. *1688:* Zöldi [Ebesfva; UtI]. *1691:* Zöldiné Asz(szonyom)at [PatN 15b]. *1695:* Zöldi Gaspar [Szúv; RLt 1]. *1698:* Zöldi Laszlo [Dés; Jk]. *1699:* nehai Borosjenei Zöldi Istvánné, Nemzetes Tokai Anna [Sárd AF; JHb XXXVII/3]. *1717:* Zöldi Lászlo Ur(am) [Dés; EHA]. *1728:* Ladislaus Zöldi [Dés; Jk]. *1732:* Ladislaus Zöldj [Dés; Jk]. *1737:* Zöldi László Ur(am) [Dés; Jk 477a]. *1738:* Zöldi István [Dés; Jk 497b]. *1739:* Zöldi Gaspar Vram [Torda; TJkT I. 176]. *1768:* Zödi Andris nevü Czigánynak [K; DobLev. II/390. 12a]. *1814:* Zöldi Benedekné Ovári Mária (40) [Sepsikőröspatak Hsz; HSzjP].

2. Zöldihez tartozó; din/care aparţine de Zöldi; zu Zöldi gehörig. **Hn.** *1814:* a Zöldi Völgye árka [Dés; EHA].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** Zöldi lakosa; locuitor din Zöldi; Bewohner von Zöldi. *1659:* Az zödieknek is parancsoljon asszonyom [TML I, 445 Teleki Mihály Pekri Sófiához] | Az zöldiek, sonkolyosiak semmi szót nem fogadnak, azulta még szolgálatra nem jöttek [TML I, 466 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

2. Zöldihez tartozó határrész; parte de hotar care ţine de Zöldi; Grenzenfeld, das zu Zöldi gehört. **Hn.** *1738:* a Zöldi mellett [Dés; EHA].

zöldmázas olyan (fazekas-)ólommázas, amelynek zöld színét a festékben feloldott réz-oxid adja, zöld színű erdélyi zománccal bevont; acoperit cu un strat de glazură verde; mit grünem Schmelz bedeckt. *1794:* Cserép Csatlos Vagyon 3 a Nagyobbik Paraszt három kupás nagyságu, Kettö Pedig Zöld Mázos mindenik 2.2 Kupás [CU].

Szk: ~ *bokály. 1743:* Groff Kalnoki Borbára Aszszony ö Nsa koporso bé tételkor Márton Mihály ura(am) vitt edényjeket konyhára valokot ... Zöld Mazos Bokáj ... Mázas Tálat Nro 72 [ApLt 3] * ~ *cserépkalamáris. 1797:* Harom Uj Zöld mázas Cserép Kalamárjs porozoval edgyüt [Szu; UszLt XII/87] * ~ *csupor(pohár). 1679:* Zöld mázos, harmas Csupor pohár nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 29]. *1756:* fedeles zöld mazos Herbatejes Csupor [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 24] * ~ *edény. 1789:* Rob Sambuci egy két fülü zöld màzos edénybe cir(citer) 20. Fontnyi (!) [Mv; ConscrAp. 6] * ~ *fazék. 1819:* vagyon három Zöld mázos Szilva lictariumos fazék, egyik üres, a' másik teli [Baca SzD; TSb 6] * ~ *kályha. 1652:* Ezen Palotanak ... kemenczeje belől fűjtö zöld mázos kalyhabol valo regi, elöl két kályha hijja [Görgény MT; Törzs.]. *1732:* zöld mázas kájhákbol csipkesen szegeletes füttövel együtt rakot kemencze, ket kölabakra egj singni magossagulag all [Nagyida K; Told. 11/70] * ~ *kanta. 1789:* Egy Zöld Mázos kantába cir(citer) egy fontnyi Pulpa Prunorum Rf 1. xr – [Mv; ConscrAp. 6] * ~ *kávésibrik. 1844:* Erdéli Sámel elö adja, hogy ... a' láto mesterek valamely Zöld mázos kávés ibrikért, minek mázza készítésséhez nem értenek, ugy mint ö – Láto Mesterek meg bünteték [ZFaz.] * ~ *kemence. 1629:* Egy hosszúka kályhás zöld-mázos kemencze [SzO VI, 97 Székelytámadt vár lelt.]. *1632:* Vagion ... Egj kiuwl fwteö zeöld mazas kemencze ... N. 1 ... Egj zeöld mazas kiuwl fwteö kemencze benne ... N. 1 [UF I, 169]. *1745:* nagy zöld mázos kementze [Marossztkirály AF; Told. 18] * ~ *korsó. 1719:* Egy Zöld mázas korsö [TSb 26].

zöldmázú olyan (fazekas-)ólommázú, amelynek zöld színét a festékben feloldott rézoxid adja, zöld színű erdélyi zománccal bevont; acoperit cu un strat de glazură verde; mit grünem Schmelz bedeckt. *1735:* az kemencek irat (!) valo parancsolatyat Nk alazatason el varom, ha ilyen kajhakat (!) vagy szip Zod mazuakal rakasam az mas két kemencet [Kv; TLt Mihály Deák Teleki Ádámhoz].

Szk: ~ *bokály(ocska). 1736:* Zöld mázu apro bokállyotskák [CU]. *1748:* Fejér és Zöld mázu ejtelesni Bokáj 1 [Told. 11/95] * ~ *csempe. 1753:* egy kementzére zöld mázu öreg csempéböl Nro. 91 [HSzj *csempe* al.] * ~ *cserepes. 1794:* ezen palotan edgy Zöld mázu cserepes futostöl edgyütt [Backamadaras MT; CsS] * ~ *éjjeledény. 1833:* egy zöld mázu ejjeli edény [Katona K; Ks 73/55] * ~ *kályha. 1702:* Vagyon egy zöld mázu kályhákból kerekdéden rakatott kemencze [O.brettye H; Born. XXIX/4] * ~ *kemence. 1676:* Vagyon az házban forogatt kövekböl labakon allo tüz hellyen egy belöl fütö zöld mazu kemencze mellynek elejen vas [Fog.; UF II, 726]. *1697:* Egj Kö lábokon állo Zöld mazu csipkés Kemencze [Borberek AF; CU 3 Mikó lt.]. *1830:* Van ... ezen házba égy nagy zöld mázu Kerek Kementze, melynek égy kályhája meg van csorbázva, és repedve [Kv; Somb. II] * ~ *ugorkáskanna. 1780:* Zöld mázu ugorkás kánna 2 [Bethlen SzD; BethKt].

zöldpetrezselyem frunză de pătrunjel; Petersilie. *1694:* egj Nagj Uj Pajta ... Vagjon e' mellett a' Vetemenjes kert ... Vagjon ez elosztva, négj eöreg táblákra: holott az 1-ben vannak Petreseljem 12 Agjakk-al: Zöld Petriseljem is tavalji 10 Agjakkal [Borberek AF; BfR].

zöldpuskás zöld színű egyenruhát hordó tüzérségi katona; soldat de artilerie în uniformă verde; Soldat in grüner Uniform. *1670 k.:* Uj varhoz valo Zöld puskasok(na)k rendi [UtI].

zöldpuskásság zöld színű egyenruhát hordó tüzérségi alakulat; unitate de artilerie în uniformă verde; Batallion der Soldaten in grünen Uniformen. *1672/1681:* Albesy Zolyomi Miklos Ur(am) Batyam, egynehany ben Specificalt Falunkbeli Emberinknek, es azoknak maradekinak Zöld puskassagokrul ki adot levele [Vh; VhU 397]. *1673/1681:* Albesy Zolyomi Miklos Ur(am) Batyam, Leleszi Vajk Mihalynak, es maradekinak Zöld puskassagrul, avagy Lovas Szabadossagrul ki adot levele elömben producaltatvan ... tölemis helyben hagyattatik, approbaltatik, es confirmaltatik [Vh; VhU 401].

zöldsárga zöldessárga; galben-verzui; grüngelb. *1799:* Kebelei Tkttes Nagy Dániel Ur élete párja B. Erösz Ágnes aszszony adott kegyes indulattyábol, a' Kebelei Refor. Ekklának Ur Asztalára 1o. Egy igen szép gyolts Abroszt, mely kereken kötésekkel, és Zöld Sárga Selyemmel varrott virágokkal van ékesitve [Kebele MT; MMatr 302].

zöldség 1. zarzavat; Gemüse. *1767:* 4-ma Maii iszonyú nagy hó esék a virágos gyümölcsfákra, mely még ma, ugymint 7-ma helyben áll. Elrontott az elötte jött hideg éjszaki szél minden zöldséget, szőlőt, mindent egyszóval [RettE 209]. *1803:* Korélábéért, Kaposzta zöldségért és Murokért [Kissáros KK; UnVJk 153]. *1839:* Bétsi Portzellán edények ... Egy zöldségnek valo fedeles Castro [Kv; Ks 73/55]. *1849:* Also és felső két veteményes porondom, pityokával, Kaposztával, és többféle Zöldségekkel [DLt].

2. (örökzöld) dísznövény; arbuşt decorativ; grüne Pflanze. *1662:* A kastélytul[a] fogva a földnek lehanyatló situsa, fekvése szerint a kert három részben vagyon elosztva. Azok mindenütt szép táblákra, és mind hosszára, szélire különbnél különbféle gyönyörűséges ültetések, mesterségesen nevelt zöldségek, árnyékos helyek, kedvesillatú füvek, szép virágok között kellemetes sétáló és mulatozó helyekre elosztattatván, néhol csak az ég alatt, néhol pedig az embernek feje felett is mind beborult zöldség alatt lévén az utak | a nagy fákon belől kétfelől az utak, mellyeken mindenütt egyaránt sürön nevelt és egyaránt nyírt zöldségek volnának ültetve és neveltetve [SKr 261, 265. – [a]Lichtenstein hercegétől]. *1780:* A kertészek Számadása alatt a virág Háznál ... sok ritka plánták virágok s zöldségek [Bethlen SzD; BK].

3. kizöldült növény; plantele/semănăturile răsărite; blütende Pflanze. *1690:* Az ösz-vetésekben az kolozsvári határon is nem kevés károkat tött[a], mert az hol zöldségit megemésztette, nem sokat arattak róla [Kv; KvE 220 BP. – [a]A sáskahad]. *1710:* Septemberben penig Molduvából számtalan sáskák jövének ki, kik a napnak fényit sokaságokkal be-

fedték, és az egész országot egybenjárták, mindenféle zöldséget megettenek [CsH 443].

4. zöld szín; verdeață; grüne Farbe. *1757:* mind a fák leveleinek zöldsége mint pedig a mezgéjének ujsága tegnapi napon lett le vágásátt bizonyittya [Koronka MT; Told. 8. 1. 85].

zöldül kizöldül; a înverzi/a se face verde; ergrünen. *1812:* itt teméntelen hernyo vagyon, ugy anyira el Szaporodott hogy a fák miattok ki nem zöd<ü>lhetnek mindjárt mihejt égy kitsit zöldül le eszik [M.egregy Sz; JF. V. Baczó László lev.]. *1860–1861:* A tói madarak közt érdekes a nádi bika ... egy mértföldnyi távolságra is elhangzólag bömböl, kezdi ki keletkor midőn a nád zöldülni kezd és addig folytatja, míg a hóharmat leesik [Benkő, MszIsm. 12].

Vö. a *zöldellik* cimszóval.

zöldülőség kizöldülés; înverzire; Ergrünen. *1704:* midőn láttuk a mezőknek szép zöldülőségeket, nemhogy magunknak valami vigasztalást vehettünk volna véle, de sőt inkább gyötrelmünket neveltük [WIN I, 75].

zömök tömzsi testalkatú; bondoc, îndesat, mic şi gros; klein und dick. *1735:* Pej zomok kantza [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1757:* Egi szömök jora menő 1: esztendös (bika) [Torda; Berz. 3. 1. 9]. *1798:* Kováts János ... kitsin zömök termetü [DLt nyomt. kl]. *1805:* pej szörü kisded szömök, kajla fülü buta oru (paripa) [DLt nyomt. kl]. *1810:* Gombos Mihály ... kitsíny zömök termetü [DLt 597 nyomt. kl]. *1817:* Személlyes Leirása ... Also Járából, az 1817ik Esztendőnek elein, minekutánna sokad magát megadossitotta volna, el szökött Hesdetzán Farkas Pétrének Kőzep termetü, zőmök, köptzös – pofotyos ábrázatu, kék vígyori Szemü [TLt 1779 Lázár Antal szb kezével]. *1842:* Portzika Gligor ... zömök oru [DLt 240 nyomt. kl]. *1847:* Varga Katalint esmérem, járt a házamnál is. Ki is zömök termetü, barna, nem himlöhelyes ábrázatú [VKp 116]. *1852:* A' Lo világos pelyszőrü, paripa, zőmök [DLt 1066].

zömökszeg ? vastag szeg; cui scurt şi gros; Nadel. *1625:* chinaltatta(m) Istua(n) vaidaual, ket szaz horgas' szomok szeget az ora keőrul valo Circulusba(n), kit be vertek az keomiesek hogi az vakolast Inkab meg Allia [Kv; Szám. 17/XXX].

zördül 1. nyikordul; a scîrţîi; schnarchen. *1633:* hallam az Csizmadia Marto(n) kapuiatt hogi szördőle, s kj tekintek az ablakon [Mv; MvLt 290. 131].

2. susog, zörög; a fişîi; rascheln. *1803:* a' hány fa levelet zördülni meg hallottam, mind meg annyi Remetei Huszárt képzeltem jöni [Toplica MT; Born. XVc. 1. 115 Nátye Vaszilie a Ilii (40) col. vall.].

zördülés 1. nyikorgás; scîrţîit, scîrţîială; Schnarchen. *1572:* Zekel Margit azt vallia ... Az eleot megh hogy Az veka aytaya Zerdwleset hallotta volna Keomyes gérgne ely Bwth volt az hazban [Kv; TJk III/3. 7–8].

2. zajongás; gălăgie; Lärm. *1704:* Egyszer a kapu között zördülés esvén, kérdi: Micsoda zörgés? [WIN I, 280]. *1705:* Viszont ha ő elalszik, az inas, amaz is felköltí, ha valami zördülés lészen éjszaka [WIN I, 542]. *1768:* ök ă Zerdülésre mindjárt ă Szekér mellé mené(ne)k [Mezőmadaras MT; BK. Anna Sárpataki Providi Istok Czigány Jobbagionis (46) cons. vall.].

3. összezördülés, veszekedés; neînţelegere, ceartă; Debatte. *1630:* hallam egjszer, hogi zeördüles vagjon oda ki ... hogj az meniem ki mene özue czapa az kezett s monda hogi jaj mely rut dolgot cselekeznek ide ki, s enis latta(m) hogj eözue gomoliodtak s huztak egj mast [Mv; MvLt 290. 200b]. *1634:* azonközbe(n) szerdules lon az szólő kózöt, es megh futamodek Varga Andras ala az szólő mesden es enis utanna [Mv; MvLt 291. 30a]. *1638:* Mutatta ezt ennekem Lakatos Giórgis hogy mint geöreőzdöli az szeker az haz falat en el hittem hogy eggik sem türi szördules nekül [Mv; MvLt 291. 164a].

zöréte l. zeréte

zörgés 1. zaj; zgomot; Lärm. *1584:* Agota Varga Leorinczne vallia Az en Vdwaromon Tilolok vala, Es mikor Eyel effelykortis ot dolgozna(m) hallek, egykor Nagy Ropogast mintha keowes vton leone Zaguldwa egy zeker ... Ne(m) Mere(m) Nezny hogy michodak volnanak hogy az pitwarba be luta (!) Nagy zeorgesel ottis vgy zeorgeóttek mintha minde(n) hordokot hadakat egbe rontottak volna [Kv; TJk IV/1. 264–5]. *1591:* Thordai Georgine Cathalin vallia, Effeli taiban hallek valami zeorgest az pincze aitaian ... Az vtan ertettem hogi az Azzony oda be zaladot volt, es onnat vitte el az zent pali Janos zolgaia [Kv; TJk V/1. 156]. *1599:* Zebeny Georgine Cathalin azzony ... vallya ... aminth az nyargalas volt en inkab twlajdonitom az Nemes ember kochyanak es zeorgesenek mert az lowakis majd zelesek vala (!) [Kv; TJk VI/1. 379]. *1629:* hatunk meghet ugyan jo tavul egy lecz megh Zeordűle oda Bakosek fele leon Zorges [Kv; TJk VII/3. 22]. *1631:* egjkor halla(m) hogi iö Szantaj Ura(m), nagj zörgessel [Mv; MvLt 290. 257a]. *1657:* estve sokkal megtöbbüle az ellenség táborának tüze, és éjjel az sánchoz, az mennyire lehetett, gyalog is közelítvén, sajdítottam mint valami szekerek zörgésének és lovaknak lassan alattomban hajtásának jelenségét, de mire vélni nem tudhattam [KemÖn. 241]. *1662:* fegyvernek és belső köztünk való hadakozásnak zörgési és csattogási közt a szerencsének elegyes forgásával, megbúsulván és keményedvén ... láthattad volna ... ellenséget a keresztyének közt zenebonával fenyegetést kiokádni [SKr 103]. *1710 k.:* Hosszas elég álom után reggel és olyan nagy zörgések, dobolások alatt volt a 23. januarii valo, melyek, minthogy még jól hozzá nem szoktam volt, másszor mindenkor felserkentettek, kiváltképpen a fejemtől másfél singnyire álló és minden órán változó strázsa zörgése [BIm 1033]. *1762:* akkor étzaka Csengettyőjek Zörgésire ki mentem vala [Branyiczka H; JHb XXXV/51. 8]. *1765:* hallám hogy Zergés, rakasgatás, vagyon az házb(an) [Kóród KK; Ks 18. LXXXVIII. 11]. *1769:* a közelebb el mult hetfőre virradolag hallék az hazamban valami zerét, és csengetők zergesit [Tarcsafva U; Pf]. *1811:* Hallassad nállunk a' Mu'sika zengésit, 'S meszsze tsattogtassad a' fegyver' zörgésit [ArÉ 117].

2. susogás, zördülés; fişiit; Schnarchen. *1794:* hallotta az páltzák zörgését, zupogását [BIN].

Sz. *1738:* Rákóczi József ... magától is már fél, rebeg és tart, mint a gyilkos a fa levele zörgésétől, nem tudván ingyen is, mikor terem rajta büntetése [SzO VII, 391 gub.].

3. veszekedés, összezördülés; neînţelegere, ceartă; Debatte. *1590:* Eordeogh Andras[a] ... En menek hazamban le uetkezwen agjamra akarok vala fekewnnj hallam az zeorgest, ez Vthan mingyart hallam Eotweos Balint zawatt mondwan zomzedsagok ieojetek kj mert az Lenart Vramat

ell veztik a' legenjek [Kv; TJk V/1. 12. – ªVallja]. *1596:* Azonba ala menenek s hallam mondgya úala Benedekfi Janos, Jer be eölljiók megh aztis az este lelket ... Az zergesbe tahagh ne(m) tudom ha ala vetteke az erezbeól az zegenj sebes legent uagj eó maga zeókett ki [UszT 11/53 Nicolaus Futo de Ders pp vall.]. *1602:* Takach Georgy ... vallya ... emmagamis menek az hazhoz ott nezegettewk seowenjen es egyebeottis az Niomot az gazdat kezdem kerdeznj ha hallottak az zeorgest mondak hogy nem [Kv; TJk VI/1. 616]. *1603:* Aztalos Martonne Martha Azzony ... vallia ... az Nemet ... be mene vtannok s azomba zergest hallek oda be ... latom hogy ky toliak a' Nemetet onnon, s latam hogy az keozepseo vya egy kichinegh veres vala [Kv; TJk VI/1. 707]. *1796:* Feleségem ... hólta után ... osztozzanak Zörgés nélkül [Maroskoppánd AF; DobLev. IV/760. 4]. *1813:* T. Dobollyi István Urunk birtokát ... egyenes, és egyenlö osztállyra botsátván ... osztozzanak Zörgés nélkül [Ne; DobLev. V/951]. *1815:* (A bonifikációt) a' Határ osztáljal jövendö egy más között fel osztando nova Sessiokbol in commoditate ott ahol részit ki vészi ki adgyuk ... minden halasztás, és perbeli zörgés nélkül [Mezőbánd MT; DobLev. V/987].

4. bélcsikarás; crampe; Kolik. *1710 k.:* annyit ettünk-ittunk ebéden, hogy osztán majd estig csak fűttunk, mint a disznók, nem is tanulhattunk, nékem pedig balfelöl a nagy hurkám s lépem körül rettenetes zörgés, bögés és fájdalom indula [BÖn. 578].

zörget 1. a face să zornăie; schütteln. *1573:* Dobzay Anna Azt vallia, hogi latta ... Gergely zörget volt egi falka kapchot es dicekedik volt hogi neky Ezwst Marhais (!) vagion [Kv; TJk III/3. 282]. *1574:* Katalin Kwtty ferenchne Azt vallia hogy Mond Istwan hogy ... eo egi tallert kwld az borra kezdy zebeben zeorgetny [Kv; TJk III/3. 380–1]. *1759:* az pénzt az asztalon zörgették [Tyej H; Ks LXII/12]. *1765:* az Aszszony meg indula az Hazban, teli lévén mind a két marka pénzel és valami fazakakot zörgetni rakosgatni kezde, keresvén valamit a fazakakban [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 288].

2. kopogtat; a bate, a ciocăni; klopfen. *1573:* Ersebet Bota Miklosne Azt vallia hogy hazaba hallotta hogy Igen zergetyk az zomsedya Bako Andras aytaiat, Eo ky tekint hat az kowachot (!) zörgetnek [Kv; TJk III/3. 179]. *1593:* Angalit azzoni, zigiarto Balintne vallia ... ez Vizhordo Tamasne, hon nem letembe ment tahat hazamhoz, mikor haza lutek, zeorgettni kezdek, tahat be zegezkedet hazamba, nagi keseore be bochata [Kv; TJk V/1. 327]. *1597:* Desy Mathene Anna ... wallia Hallam hogy az legeny sokat zeorgete az Bakos Gaspar aitaia(n) [Kv; TJk V/1. 117]. *1629:* mikor Enyedj Mihalyek oda menue(n) az aiton Zeorgettenek, ki neze az hatulso haz aitajan Zeoczi Ferenczne ... be ereztek eoket [Kv; TJk VII/3. 116]. *1677:* Nem illet, Uram, engem az a terminus: ajtómon zörgetni etc. nekem csak parancsoljon, hidgye, jó szívvel szolgálok [TML VII, 446 Teleki Mihály Béldi Pálhoz]. *1705:* Kóleséri az annyira volt, hogy magyar is, hogy azt mondotta, hogy öneki az éjszakai álma is nincsen, úgy fél, és az ajtait is erösen bezáratja éjszaka, hogy ha jűnek érette, zörgetvén az ajtón, addig hozzákészülhessen [WIN I, 550–1]. *1770:* bé akarván menni az Ajton elegett zörgöttem, s ettzer s mind kéredzettemis hogy botsássan bé eö Nsga, de semmi képpen bé nem botsátott [Gyf; BK sub nro 1017 Paulus Kontz (21) vall.]. *1776:* Szöcs Péter Uram zörgetvén az ajtót én fel költém Szöcs Péternét és azt monda be ne ereszszem egy kitsinyég [Kovászna; HSzjP Butyka Gáspárné Kovács Boricza (30) vall.].

Sz. *1662:* Mi bennünk Kegyelmetek meg nem fogyatkozik, csak Kegyelmetek is az dolgot könnyen ne hagyja, mert az mely ajtót zörgetnek, az nyittatik inkább meg [TML II, 263 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

3. zajong, zajt csinál; a face zgomot; Lärm machen. *1604:* halok az Zörgetestys de ne(m) tutuk miczioda zörgetne [Kede U; UszT 77a]. *1638:* az eö kglmek szolgajatis akkor tettek be az kalitkaba(n) ... az uta(n) hogj el menenk onnet iszoniu keppen zörgettek oda be az kalitkaban [Mv; MvLt 291. 133b]. *1775–1806:* Valahányszor oláh hangos tokájával Szomszédomban zörget Liturgiájával [Révai: Két nagyságos elme 115. – A teljesebb szöv. a *batuta* al.]. *1843:* elsö álmamat tökélletesen ki aludtam, arra serkentem fel, midön ... Legényem Zörgetve haza jött [DLt 65].

4. szk-ban; în constructie; in Wortkonstruktion: *dobot ~* dobol; a bate toba; trommeln. *1636:* mint az Molochnak gyermekikkel áldozók tselekesznek vala, kürtöt kell funiok, s-dobot kell zörgetniek [ÖGrAj.].

zörgetés 1. kopogtatás; bătaie (la ...), ciocănit, ciocănitură; Klopfen. *1657:* Kolosváratt lévén az fejedelem, és én is az udvarnál, az oda hátrébb említett igen tökéletes atyámfia éjszaka jüve szállásom kapujára; zörgetést hallván küldém az inast ... kérdetvén, ki légyen [KemÖn. 169].

2. zajongás; zgomot (făcut de ...); Lärm. *1593:* Piroska Kadar peterne vallia: Egikor ez mostani pwspeokne Azzoniommal lakom vala: jűtek haza, hat vizhordone bezegezkedet egiedwl az hazba, az ablakon halgattni kezdek, halla(m) hogi valami zeorgetes vagion oda be [Kv; TJk V/1. 327]. *1604:* halok az Zörgetestys de ne(m) tutuk miczioda zörgetne [Kede U; UszT 77a]. *1638:* mondak hogi ket legent töttenek az kalitkaban ... elegge Verek az kalitkat az legenyek hogi azt tuttam hogi mind özue romlik ... az Varos szolgaia el unta az sok Zörgeteseket s azert uerte ot ben az kalitkaban öket [Mv; MvLt 291. 139b].

zörgető kopogtató; care bate la ...; klopfend. **Sz.** *1677:* ezekben meg bizony nem szünöm, Uram, Kegyelmed ajtaját zergetni, söt vastagabban ragaszkodom, ha menten nem is, de ugyan megnyilik az zergetönek az ajtó [TML VII, 445 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

zörgö 1. morgó, mérgelödö; morocănos; geargert. **Szn.** *1835:* Josephus Zörgö (34) [Zsibó; WLt].

2. în-i hasznban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: csörgö, csengettyü; zurgălău; Schnurre. *1621:* Maczkasi Vram az Varadi Porkolab kereti B. Vramat hogy kulgyon eo keme valamy Karuljra valo eott eot zeorgeot melljet veotte(m) Stenczel Janos Vramtol Negiet f – / 20 [Kv; Szám. 15b/IX. 212].

zörgöpálca zörgető/figyelmeztető bot; bîtă cu lanţ; Art Stock. *1652:* Egy czirkalo(na)k valo lanczos zergö palcza [Görgény MT; Törzs.].

zörgös csengettyüs, csörgös; cu zurgălău; mit Klingeln. *1716:* egy mázas zergös korso [HSzj *hólyagos-csupor* al.]. *1849:* Négy lora valo zörgös párnák [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Hn. *1792:* A Zörgös Kut árka mellet (sz) [Abásfva U; EHA].

zörög 1. csörög; a zăngăni, a zornăi; klirren. *1582:* Paulus Veres ... fassus est ... Hallam hog ereossen ronthiak a' ladat es zeoreogh az sok lakatos myw [Kv; TJk IV/1. 5].

2. zakatol; a zdrăngăni, a zăngăni; rattern. *1584:* Agota Varga Leorinczne vallia ... Ne(m) Mere(m) Nezny hogy michodak volnanak, hogy az pitwarba be luta (!) Nagy zeorgessel ottis vgy zeorgeóttek mintha minde(n) hordokot kadakat egbe rontottak volna [Kv; TJk IV/1. 164–5]. *1642:* Én az szekéren feküdtem; volt ötszáz vas az szekéren s úgy megrázta alattam kénjában, hogy ugyan zörgött az szekér [Mv; MvLt 291. 318a–319a Csizmadia Nagy Lőrincné Annók vall.]. *1780:* A vĕn Aszszony ... dŏrŏg morog Kedves jo Barátom ellen, hogy a tojás százaslak nem zŏrŏg a Csürkék nem pipegnek a Retze Farsángban nem mondja hophop Kirnatz nuj pe frigáre[a] [Betlensztmiklós KK; BK. Bodo Zsigmond tt lev. – [a]Magyarul: a kolbász nincs a nyárson].

3. nyikorog; a scîrtîi; knarren. *1589:* az Kapu Igen zeoreog volt es az Kapuhoz tamaztotta volt Matyas deak Mizaros Mihalnet [DLt 226].

4. susog; a fîşii; hauchen. *1570:* Enedy Kelemen Varas Zolgaya ... vallya ... az Thymar Gergel paytaianak Aytayan Bochatta be az leant es vtanna be zarlotta az aytot Ewk penigh benedekel egetembe kywl megh allanak az zeowen Mellet, es hogy otth halgatnak volt, halyak az zalma zĕrgeset, Es hogy kezdyk Nezny hwl zĕregh es kychoda [Kv; TJk III/2. 79–80]. *1759:* midőn Pipa György mondotta volna, zŏrŏg a Málé szalma hanem tsak lŏd, mert Medve jár ottan [F.újfalu BN; BK].

5. akadékoskodik; a face zarvă/tărăboi/scandal; nörgeln. *1788:* Demeter István gyalog katona felelte: hanem ők pokolbol jöttek, még is részt kérnek, de ne sokat zeregjetek, mert most mingyárt más dolog lesz [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1802:* ha verekedni akarnak, mennyenek ki onnét, mert Üvegeit egybe rontyák ... Mivel pedig meg nem szüntek zörgeni, miis meg nehezteltünk [Déva; Ks 115. Vegyes ir.].

6. zavaróan ismételget; a turui; wiederholen. *1894:* Zsuzsika annyit zörög a fülembe, hogy muszáj megírnom ezt a 10 sort [PLev. 169 Petelei István Jakab Ödönhöz].

7. *tréf.* nagyon sovány; foarte slab; sehr schlank. *1894:* Az egészségünk elég jó, sőt az enyém túl jó, amennyiben alacsonyul elhíztam. Zsuzsika még tartja magát; ő sovány és zörög [PLev. 165 Petelei István Jakab Ödönhöz].

zubbony kabát; surtuc; Mantel. *1687 k.:* Edes felesegĕm küld ki az ĕn Panczél ingĕmet, az uy zubbonomat [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Mmsz-ről]. *1852:* Jakabfivalis beszĕltem meg készíti a kaputot vagy zubbonyt [Kv; Pk Pákei Krisztina férjéhez].

zubogó zuhogva folyó/áramló; urlătoare, cascadă; Wasserfall. **Hn.** *1580:* Zobogo Reeth [Nagyiklód SzD; EHA]. *1725:* a' Zubogoban (k) [Türe K; KHn 260]. *1768:* az Zubogoban [Türe K; KHn 261]. *1770:* a Zubogo (sz) [Vista K; KHn 272]. *1772:* Az Zubogoban [Türe K; KHn 263]. *1805:* A Zubogonál (k) [Magyarókereke K; KHn 92]. *1814:* a Zubogoba [Magyarókereke K; EHA].

zúdulás 1. morajlás; freamăt, murmur; Lärm. *1710:* Egyszer hátam megett hallom a nagy zúdulást, s hátratekintek, hát fut a székelység [CsH 228].

2. áramlás; răspîndire, difuzare; Verbreitung. *1753:* Szent Mihály nap tajban Bétsből le érkezvén Orbán itten Maksán meg szálla, s akkor kezde ezen Zudulást hirdetni [Maksa Hsz; WF 22 Sig. Márk (38) ns vall.] | A nyár tájban kezdődöt ezen hirnek bŏvebb zudulása [Maksa Hsz; WF 24 Alexius Maksai (32) pp vall.].

3. zúgolódás; rumoare, murmur; unzufriedener Lärm. *1676:* a mely tisztekre bíztam volt, hogy már Kegyelmed jóakarókra, a disznók kiadták a katonaságnak a dolgot s nagy zúdulás volt miatta [TML VII, 131 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1829:* ezen elö adására a' Fö Czéh Mesternek zudulás történt – hogy millyen csuf dolog a' ki a' Czéhát, hüte meg szegésivel ... el árullya, az ellen áskálodik [Kv; MészCLev.].

zug félreeső rész, sarok, szöglet; colţ, colţişor; Ecke. **Hn.** *1762/1779:* A Fodor (!) Szugjában (k) | A Todor (!) Szugjában (k) [Monó Sz; EHA]. *1812:* Az Gál szugjában (sz) [Zovány Sz; EHA]. *1816:* A' Malom Zugján felyül [Varsolc Sz; Born. XXIX. 24/11].

zúg 1. zajong, zajt csinál; a face zgomot/gălăgie; Lärm machen. *1629:* az Zeoleoben leue(n) egykor az leanyom ... monda hogy ahol anya bizony' egy fekete dolmanyos ember ide akar jeony ... apro botokakat (!) czinal ... keouel mind megh rakta, am fel kele el indula, ki hagita az egyik keowet ugyan Zugh [Kv; TJk VII/3. 120]. *1641:* az katona – Tóth István – odament melléje az aszonnak, s azt is jól hallottam, hogy mit cselekedtek s mint zúgtak éjjel [Mv; MvLt 291. 274b–277b].

2. döngicsél; a zumzăi, a bîzîi; summsen. *1745:* öt kosár méhet tettem el a hijuba igen gazdagon, egyszer felmegyek és megtapogatom a kosarakat, hát a jobbik nem zúg s felemelítem a kosárt, hát mint egy cipó, úgy vagyon a holt méh alatta [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 165 Semény Györgyné Máthéfi Kata (27) zs vall.].

3. dŏng; a bubui, a răsuna; mitschwingen. *1823–1830:* Az itt volt akkori német deákok nagyon vadoknak látszanak ... mikor mennek az utcán, nagy csizmáikat úgy verik az utcán a kikövezett utakhoz, hogy zúg belé az utca [FogE 245].

4. cseng (a füle vkinek); a vîjîi (cuiva urechile); lauten. *1665:* Azonban az fülemmel is roszul vagyok, most az másik is igen kezdett zúgni majd inkább az másiknál [TML III, 400 Veér Judith Teleki Mihályhoz].

5. elégedetlenkedik; a mormăi, a mîrîi; Unzufriedenheit ausdrücken. *1780:* Az Eklésia Gyűléséb(en) a' Mlgs Fő Ispány Ur fel olvastatta a' Mlgos Fő Consistorium levelét ... ekkor holmi néphez esett szókra kezdett a' Gyűlekezett beszélleni, zugni [Ne; Borb. II. Kováts József prof. rektor lev.]. *1823–1830:* Nem veszi tréfára a kommendáns, megszólítja a Trägereket, hogy mi bajuk, s miért zúgnak [FogE 241].

6. lármáz, perlekedik; a se răsti; Lärm machen. *1796:* ahol a' Rétsei határ szélt tartyuk most is, és senki érette nem zugot, mint hogy nem is vólt miért [Panit Sz; TSb 2]. *XIX. sz. eleje:* az szolgájára zugott leg inkább [A.csermáton Hsz; HSzjP Maria Pribék Consors Pauli Nobilis Cse (33) pp vall.].

7. lázong vki ellen; a murmura, a protesta cu jumătate de glas; protestieren. *1823–1830:* Az ifjúság ezt nem állhatván, zúgtanak ellene, és hozzám mint első gregariushoz ... ottan-ottan jöttek, hogy választassanak contrascribát [FogE 137].

zúgás 1. zaj; zgomot; Lärm. *1593:* Anna Zarka Simonne vallia: Kis Mihalinak zajabol hallottam hogi bezellette az

felesege latorsagat ... hal valami zugast oda be az hazba [Kv; TJk V/1. 370]. *1740:* az nagy zeretére és zugásra fel ebredvén látám Bora Sigmond uramot Bora Joseph uramal hogj kijövének az kamarábol [Szemerja Hsz; HSzjP Martinus Szabo de Száraz Ajta (18) lb vall.]. *1771:* Én ... Kozák Mikla hogy vasokat élesitvén miveltem a Fuvó(na)k Zúgásától minden beszédét Majjai Andrásné(na)k eszembe nem vehettem [Msz; BetLt 7 Kozak Mikla vall.].

2. zsivajgás; gălăgie, larmă; Revolte. *1710:* A székelység meglátván, hogy a németen általjött a török, még csak kopiát sem emele, hanem rettenetes zúgással megszalada [CsH 226 1690-re von. felj.].

3. morajlás; vîjîit, vuiet; Gebrüll. *1860–1861:* Nevezetes légkőhullás történt itt 1852-ben sept. 4-én délután 5 és 6 óra közt ... az emberek egészen megrémülve s mennykőhullást gyanítva az égre néztek, honnan süvöltés és zúgás közt több tüzes tárgyakat a földre lehullani láttak [Benkő, MszIsm. 8–9].

4. a víz robaja/zubogása; vîjîit, zgomot produs de o cădere (naturală) de apă; Klang des Wassers. *1620 k.:* Mikor oztán ezek közül az abissinusok közül kijö az Nyílus vize, úgy jö oztán arra az rettenetes kösziklás hegyekre, azhonnat oly nagy szúgással jö alá, hogy közel ember nem mehet hozzája ... mert megsüketítené az embert [BTN² 412]. *1632:* eze(n) közbe(n) megh kette(n) ot foddódenek en el menek dolgo(m)ra es vizet meritek, az vdó alat mint vegeztek el feddódeseket en nem tudo(m) mert az viznek Zugasa miat ne(m) hallotta(m) [Mv; MvLt 290. 103a]. *1765:* (Dujardin József) mikor kínzotta az embereket, a malomba vitte, a malmot megeresztette, hogy a zúgás miá ne hallassék a szegény embereknek jajgatások [RettE 187]. *1811:* Süvöltés hallatik 's a' Gátnak zúgása [ArÉ 161].

Hn. *1799:* A Zúgásban (sz) [Kézdimartonos Hsz; EHA].

5. zúgolódás, veszekedés; ceartă; Streit. *1798:* Drugata Luka közenseges Erdö Pasztor ... Petrotzi Györgj urnak egj Bivalassát ket Bival ökrevel ... hoza ... ezt mondván ezeket rablattam a Barone Aszszony ö nga Erdejeböl mint Tolvajt ebböl ott mingjart nagj Zugas lön [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1823–1830:* Csakugyan a kertésszel jól éltem, s mikor észre nem vette, egy darabocska helyről kitéptem, amelyért nagy zúgás is lett volt [FogE 223].

6. szóbeszéd, híresztelés, pletykálás; zvon, ştire, veste (care circulă din om în om); Klatsch. *1759:* Hajhul Farkas ... ugyan azon Pástina nevü Aszszonyt is ... megverte, ugyan azt Tisztartoné Aszszonyom is meg verte ... mint hogy már hallotta Zúgását azonn hírnek, és a' mint mondják azért verte meg, hogy valahogy azon tselekedetet az Urára ne fogja [Marosludas; TKI Gurutza Ignát (30) jb vall.]. *1761:* (az) szánto földet ... Horváth László uramnak által adá, de mitsoda Juson? nem tudom, Zúgását pedig akkoron hallottam, hogy a Pipei Mihály háza után való volna [M.zsákod U; Told. 69]. *1794:* Szabo al(ia)s Pityika Jov (!) 58 Esztendös e szerint vall hogy midön a Falu az Instantiat ĩratatta jelen nem volt de annak Zúgássat halotta hogy az Dsugya ellen Instantia fog készittetni [Vályebrád H; Ks 81. 57. 56]. *1843:* a ... tolvaj sátoros czigányok ... addig míg zúgást hallottak hogy keresik Endes Antal urnál laktak [KLev.].

zúgat híresztel, pletykál; a răspîndi un zvon; tratschen. *1731:* Fül hegyel halottam de kitöl nem emlékezem ... zugatják eztis az emberek [Sövényfva KK; Born. XXXIX/16 G. Simon (52) jb vall.]. *1747:* Az Devai Nyari Sokadalom utan zugatni kezdik it â faluban azon kereskedönek veszedelmét [Radulest H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1843:* Abban az idöben, midön a' kérdés alatti Székely elveszett, zugatták azt az emberek, hogy ifj: Bottyán Minya ölte volna meg [KLev.].

Szk: *közhirbe ~.* *1777:* Halottam közhirbe zugatni hogj itt a Szamos mellett egj kutnál ér öszve az Utrizált két Falu határa [Resztolcs (Hosszúrév) SzD; JHbK LVII/28].

zúgatás híresztelés, pletyka; zvonire, răspîndire/colportare de zvonuri; Klatsch. *1751:* én bizonyost nem tudok benne ... holmi Zugotásnál egyebet [Gyeke K; Ks Vall. 17].

zúgatik híresztelteti, pletykáltatik; a fi zvonit; getrascht werden. *1799:* egy társaságban levén egy más közöt zugatot hogy ő cselekette, de bizonjal nem tudom[a] [Szárazajta Hsz; HSzjP Várza Vántsa (43) prov. vall. – [a]Tolvajlását].

zúgató zúgó; uluc, lăptoc, scoc; Schleuse. **Hn.** *1608:* Zugotonal (sz) [Kozmás Cs]. *1761:* zugato nevü helyben (sz) [Kozmás Cs]. *1766 e.:* az Zugato nevü hellyben (sz) [Ozsdola Hsz]. *1766:* Zugato nevü helyben [Szentimre Cs]. *1769:* Zugatóban (sz) [Kozmás Cs]. *1772:* Zugato nevezetü Hellyben (sz) [Kozmás Cs]. *1796:* a Zugato uczczája [Kozmás Cs]. *XVIII. sz. v.:* A' Zugotó (sz) [Ozsdola Hsz].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

zugmis titoktartás; păstrarea secretului, discreţie; Geheimnishalten. *1741:* 11-mo. Szintén ezen 1741-ik esztendőben a discretiojért zugmisért a Csíkban lévő quártélyozó tisztek rettenetes executiokot cselekedtek, perceptorainkat arestumban vitették [Szárhegy Cs; SzO VII, 413].

zúgó 1. vizet levezető v. lecsapoló zsilip; uluc, lăptoc; Schleuse. *1552:* Barchay Gyerg az feliwl meg mo(n)dath Thoth meg teoltesse, es zwgothys chynaltassan azon Thora [Mezőszengyel TA; BfR]. *1578:* Az ompaichaj Thonak az gattiat ... megh otalmazza ... Az Zwgo<iara> gondot visel<t>essen [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr.]. *1586:* 12 Noemb: az por teoreo Malomnal valo zwgot Czinaltattam [Kv; Szám. 3/XXIV. 26]. *1598:* Apro wasat pũngoracsznetwl az zwgo fel zegeszny szeget chinaltak belole ... d 24 [Kv; Szám. 7/XVIII. 64 Masass Thamás sp kezével]. *1652:* Az szugoja semire sem jo. Az deszka alat el annira el mosta az Viz [M.zsuk K; GyU 142]. *1680:* Szarataj Halas To ... az malom felöl valo Csatorna fö elött füresz deszkákkal lyukasokkal vagyon el rekesztve Zugoja [A.porumbák F; ALt Inv. 37]. *1714:* Tudom az Ur ö nga madarasi Tava(na)k gáttya Zugojával edgyüt jo volt [Mezőmadaras MT; BK. Czerjék Ferenc (55) ns vall.]. *1753:* Vagyon ... egy Tó ... ennek a' gáttya a' két végén gyarló ... zugója jó vagyon [Apanagyfalu SzD; EHA]. *1799:* a' Ribitzei Stompoknak Zugoja miatt a' Ribitzei vizen valo által járás igen meg nehezittettve ... lévén, ennek is meg visgálására Oculatorok botsáttottnának ki [Körösbánya H; Ks 74. VII. 169]. *1813:* A Koronkai fel dugott uj Tón vagynak két uj zugok – az Eszaki oldalán lévő zúgó derék ujj és erős vas kaptsokkal erősítve [Koronka MT; Told. 18]. *1840:* A zugo tsatornájanak also végén ... 1 tölgyfa gerenda nyulik keresztül ... a mely mohosodni kezdett [Km; KmULev. 2]. *1862:* Az also Tonál lévö malom ... A zugo cserefa oszlopfái és gerendái 's fenyö deszka oldalai és feneke ... használhatok, – de a' zugo czélszerütlen szerkezete miatt egésszen használhatatlan ... a' hid a' zugon

használhato – a' zugo elött egy vesszö és földböl készült töltés van [Mezőbánd MT; TSb 39].

Hn. *1597:* Az Malom zwgoianal (sz) [Sárd AF]. *1639:* Sugo neuű patakon fellyűl [A.sófva U]. *1692:* A zugoban (sz) [Tordatúr TA]. *1693:* az Zugo hidgyanal (sz) [Ürmös NK]. *1722:* Az réten Zugo patakban (k) [Bernád KK]. *1732:* Az Zugónál [Ne; DobLev. I/149]. *1737:* Zugoban (sz) [Sárvásár K; KHn 131]. *1744:* A Zugonal (sz) | Zugo árka mellett (sz) [Bordos U]. *1753:* A Zugo Pataka mellett (ke) [Sárvásár K; KHn 132]. *1756:* Zugo nevú hellyb(en) (sz) [Kozmás Cs]. *1783:* Zugorol [Bernád KK]. *1791:* A Zugonál (sz) [Mezőbánd MT]. *1798:* a Zugonál (k) [M.sáros KK]. *1813/1838:* Zugobeli földje [Tordatúr TA]. *1831:* a Zúgón alol (sz) [Mezőbánd MT] | a Zugonál [M.valkó K; KHn 109]. *1838:* a Zugo berek (sz, k) [Szucság K]. *1854:* Im Riede Zugo Pataka [Magyarlápos SzD]. *1854 k.:* Zugoba (sz) [Málnás Hsz].

Szk: *deszkás ~. 1637:* Azon molnokra meneö uiznek fellyeb az arkon uagyon egy dezkas zugoyais [Fog.; UF I, 427] * *malom ~ja. 1769:* tudom ... egy fundussát ... a' malom Zugojánál Porondon [Ne; DobLev. II/414. 3b]. *1856:* Mező Bándi Dugáson lévő Malomnak Zugoja egészben ujjá épitve [Mezőbánd MT] * *padlott ~. 1732:* A tonak mas szelyin vizben fel vert Czövekekben kötöt gerendákra Csere deszkákkal padlot zugoja vagyon [Nagyida K; Told. 11] * *tó ~ja. 1601:* Chehy Albert es Magyary Thamas ... vallyak ... talaltuk vala az Bachy Thamas vram towa Zwgoyan beleol valo feoz fanak az feold felet valo teteyet az Feleky Pap Jwhazanak zallassan [Kv; TJk VI/1. 535–536]. *1670:* az mint az Too Zugoja van [Mezőveresegyháza MT; BLt].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: pihegő, fulladozó, ziháló; gîfîitor; atemlos. **Szn.** *1614:* Zugo Janos jb [Szemerja Hsz; BethU 259].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

zúgócsinálás zúgókészítés; făcutul scocului/lăptocului; Schleuseherstellung. *1625:* Az Korogy Too zugoiat Vyonnan Csinaltatuan ... Az Zugo Csinalasaert ... fizettem Molnar Istuannak f 16 ... Az Zugo Csinalas mellet költöttwnk etelre borra f 1 f 75 [Kv; Szám. 16/XXXI. 16].

zúgócsináló zúgókészítő; persoană care face scocul/lăptocul; Schleusehersteller. *1592:* Az Zúgo chinaloknak az varos Toûan attünk f 32 d 0 [Kv; Szám. XIV/5. 253 Eppel Péter sp kezével].

zúgódik 1. háborog; a fi nemulţumit; unzufrieden sein. *1573:* Gruz peter hity vtan vallia ... az feoldet ky Meryk volt otth volt agoston Balint es Igen zwgodik volt Erte hogi ha eo feleole volna ne(m) Engedne [Kv; TJk III/3. 184]. *1582:* Lazlo Caspar ... vallia, wleók wala ez Nagy Antalnak Seöwenyen, mikor az Iesuitak laczonak vala Es Nag Antalnak Aytaian Nem ellíek mentek be, De mikor eowis Zugodnek hog ot Iarnanak Altal ... aytaian ereowelis be Mentek es ki Ieóttek [Kv; TJk IV/1. 58].

2. vitatkozik; a discuta în contradictoriu; debattieren. *1756:* Ferenczi György és Felesége Kozma Júdith Aszszony a' Kapuba álnak vala, 's hallám hogy valami dolgon zúgódnak [Kv; Mk IX. Vall. 43].

zúgófa a zúgó befedésére használt fa; grinzile scocului/lăptocului; Holzstück, der zum Heben des Deckels der Mühle benutzt wird. *1593:* Die 17 January bel andras wizy molnar mihalt meraig[a], hog az zwgo fa faragni megien f – d 25 [Kv; Szám. XXI/5. 94. – [a]Méráig, a város közeli jbfalujáig].

zúgófelvonó a zúgó fedelének felvonására használt; cu care se ridică stăvilarul morii; zum Heben des Deckels der Mühle benutzt. *1766:* Az Malmokb(an) ... Az Zugo felvono nagy Lántz [Déva; Ks 76. IX. 16].

zugolat zug; colţ, colţişor; Ecke. *1585:* Catalin Zekel Istwannę vallia, Monda a' legheny, Ne zigy te Azzony Curwanak, mert Ne(m) vagiok, Seot tuddę the mint Jaral az Zeoch Imreh kerty zűgolattiaba(n) [Kv; TJk IV/1. 497].

Hn. *1621:* Az Keresztay szűgolattiaba(n) (sz) [Borsa K; BfN].

zúgolódás 1. elégedetlenkedés; nemulţumire; Unzufriedenheit. *1626:* szolgalliuk minden szugolodasnelkül, kialtasnelkül mint jambor jobbagi szokta jambor Vrat szolgalni es beochiulleni [Csekefva Cs; BLt]. *1672:* vessék fel esztendőre az váradi passáknak Váradon mennyi fizetések jár mind Biharvármegyéből, azon kivül ebből az öt vármegyékből mennyit írtanak fel, azt esztendő által az erdélyi fejedelem szolgáltassa ki a váradi passának minden zúgolódás nélkül [TML VI, 181 Szilvási Bálint Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1679/1681:* Hunyadi es hatzoghi Praedicatorok(na)k es schola mesterek(ne)k à töllem járo beneficiumok Zugolodás nelkül az eddigh megh tartott mod szerint adattassek meg [Vh; VhU 676]. *1819:* minekutanna ... (a) Collationalist hallották ... nagy zugolodás és harag támadván a Nemesség részéről ... oda hagyták s el hintoztak [Berkespataka Szt; Ks 67. 47. 28]. *1825:* két kézi dologra ... tartozik minden zugolodás nélkűl valamelyik közőlők meg jelenni [Bodor lev. Mt].

2. ellenkezés; împotrivire; Widersetzung. *1641/1687 k.:* Az aszszonyi állatok székek felől penig ez a végezés: Mivel hogy falu közönségesse(n) tsinált ülö helyeket gerendákbol, ki ki ülö helyét váltsa fel, mellyet ha valaki violálna vagy ã Templomb(an) vagy a czinteremb(en) valami zugolodást indittana az az ország decretuma szerint flor. 20 maradgyon [Sóvárad MT; MMatr. 209]. *1662:* De Szuhay Mátyás ... az egész erejét tatár chámnak ott lenni hívén ... addig cunctálódék ... a pogányság ... szemek láttára békével elméne, és így ... a fejedelem derék táborára vissza, csak minden próba nélkül, bánattal, zúgolódással tértek vala [SKr 444]. *1764:* Adott vala Isten nekünk is a múlt összel két leánymagzatot ... Nagy búban voltam, midőn láttam, hogy nemcsak leány, hanem kettő is ... De az Isten nem hagyta büntetlen bennem azt az zúgolódást, melyet születésekkor, ha nyilván nem is, magamban zúgolódtam [RettE 163]. *1767:* Jol esmértem Néhai Györgybiro Janost, jámbor ember volt, hallottam Zugolodásitis, azért hogy sokat vettek rajta [Kökös Hsz; Kp 246 Steph. Reznek (30) lovas vall.].

3. zsörtölődés; bodogănire, bombonire; Polterei. *1812:* a Groffné eö nsga ... ki jött ... 's, mihelyt megérkezett azonnal a számtartot kérdezte hol légyen, ámbátor nem volt meszsze mégis Zugalodásával félszet öntött [Héderfája KK; IB. Varró Gyuri (29) grófi kocsis vall.].

4. vita(tkozás); discuţie; Debatte. *1662:* Az szegény hajdúknak már megmaradhatások felől egy csepp reménységek sem lehetvén, nagy zúgolódással, átkozódással, az vala jobb, ki minél hamarebb háza népével Pocsajba, Székely-

hídra ... és csak Debrecenbe is mint szaladozhatna [SKr 540]. *1678:* az a had is csak azt az hasznot teszi ott Fogaras körül, hogy mind az statusok között több zúgolódásra, Paskóéknak pedig több nyelveskedésre szolgáltat alkalmatosságot [TML VIII, 79 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* A gubernátor fölkele s béméne a maga házába; mü is, a tanács; Apor helyében, az ország közt az asztalnál marada; zúgolódás lön, és az ország s a tanács Aport satisfactióra akará kényszeriteni másnap [BÖn. 963]. *1807:* Pataki István eö Kgylme bizonyos Tordai kereskedök(ne)k ... a város piattzán fel szedett Szalonnábol Summáson ki akarna adni idegen helységre kereskedésböl, melyért ezen városban panasz és Zugolodás támadott [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.].

5. lázongás; nesupunere, răzvrătire; Revolte. *1637:* nemely uakmerö esztelen emberek, magu(n)k szolgánk, es az Ispán eleöt zugolodtanak [Thor. 18/5 fej-i rend. a lázongó torockói bányászokhoz]. *1657:* Huszárral pedig valának moldvai hadbéliek is, kikkel szokása szerént igen alkalmatlanul bánván Huszár, hallám oláhul való beszédeket és zúgolódásokat, hogy meglövöldöznék és mennének Lengyelországra [KemÖn. 214]. *1664:* Az népnek hogy ily rettenetes romlásában zúgolódása volt s az Kegyelmed odajárásához képest gyanosága is, az nem csuda [TML III, 191 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1704:* majd minden hónapban inkább reája érik az zúgolódás az urakra [WIN I, 207].

zúgolódik 1. elégedetlenkedik; a fi nemultumit, a-şi exprima nemulţumirea; unzufrieden sein. *1633:* zugolottamis erette, mikor ezembe veöttem hogi ninczjen az az fa hogi miert viszik el hir nelküll [Mv; MvLt 290. 115a]. *1664:* Kantárokat kergetven az Iffiu mesterek(ne)k semmit sem attunk, mellyért igen zugolodván reánk [Kv; SzCLev.]. *1665:* az praesidium is zúgolódik az fizetetlenség és ruhátalanság miatt [TML III, 527 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1704:* a statusok, eléggé zúgolódának, és ki egyre, ki másra suspicálódék [WIN I, 138]. *1705:* Aminthogy zúgolódván Kaposi uram, mondotta Draskovics uram, hogy: Miért haragszik kegyelmed [WIN I, 623]. *1761:* mikor az fazakakat osztattuk volna hasatnak tanalta ... ekkor Zugalodat valamennyire ã Mester hogj neki hasadat fazaka jutot [Branyicska H; JHb XXXV/45. 7]. *1786:* az ollyan Szegény az kinek egy falattya nem volt mit egyék és mit tegjen az Tarisnyában az zugalodatt elégszer, hogy etlen és ehen hogy dolgazhassék [Torockó; TLev. 4/13. 26]. *1823–1830:* a kömívesek is zúgolódtak, hogy nincs segitségek, ott is akarták hagyni a munkát [FogE 297]. *1841:* a sors az oka, hogy öket szegény jobbágyoknak, nem pedig uraknak szülte, ártatlan gyermekeiknek jövendöbeli sorsukat tekintvén, hogy talán zúgolódtanak, az nem csuda, mert eledelét még a vadállat is védelmezi [VKp 61].

2. ellenkezik; a se împotrivi; sich widersetzen. *1769:* A praeinserált deliberatumoknak olvasások után az nemes céh által proponáltatek, hogy ... Foglár Ferenc nevü mesterember ... az céhbeli elöljárók intéseikkel sem gondolván, az céhház körül dohányzott, melyről megintetvén, zúgolódott [Dés; DFaz. 27]. *1812:* A' mi a' Groffné Aszszony eö nsga öltözettyeit illeti: Tudom azt bizonyoson, hogy ha valami modi köntös jött bé a Groffné azonnal ra kontozott; néha Zugalódott a Groff, hogy igen drága [Héderfája KK; IB].

3. zsörtölödik; a bombăni; poltern. *1584:* Anna Jllyes Kowachne vallia ... El butata(m) es enys el buowa(m), el Ieowe az azony az hagiot orara de Ne(m) Ieohete be Es Nagy zugolodwa Mene ell [Kv; TJk IV/1. 255]. *1705:* Az asszony nyavalyás eleget zúgolódik, hogy decretumot, mit hoztanak elbocsátásáról, csakhogy eltitkolják etc., kivel magát emészti, az urának semmi hasznot nem tészen vele, sőt inkább kárt és szorosabb rabságot [WIN I, 434–5]. *1753:* az Lakadalmokban Zugolodott az Nehai Tiboldi Gergellj Annya hogj viselősön vittük az Menj Aszszont [Kőrispatak Hsz; Pf]. *1776:* Hogy pedig unalmas Vendég Volt M. B. Henter Urffi ö Ngok[a] előtt, abbólis tapasztaltam, hogy nékünk ö Ngok alattomban mondották, hogy Zugolódnánk ... M. B. Henter Antal urffi Cselédgyei előtt illy Sokáig rajtunk valo Lakásokért, Zugolodtunk is [Kóród KK; GyL. Mart. Dénes (30) famul vall. – [a]A grófné és a lánya]. *1812:* Arrais emlékezem, hogy ... a Groffné eö nsga ... mihellyt megérkezett tőstént a számtarto hol létéről tudakolt, és Zugalodott benn az udvarban nem ülésére [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall.].

4. vitatkozik, veszekszik; a se certa, a discuta în contradictoriu; debattieren. *1583:* Kalmar Ianos Junior vallia, hogy ... hat megh hallotta Sandor Katalin a' Syweóltest, es az Alfelen fel kezde foghny az zokniath s igenis Zugolodik vala Teobzeoris hallotta(m) hogy Syweoltet Gergelj [Kv; TJk IV/1. 196]. *1593:* Anna Chaplar Imrehne vallia Nagi zugolodua juta haza Andras, es monda Tamasnak, bestiewl chelekettel hogi le vagtad az hatar fat [Kv; TJk V/1. 372]. *1600:* prouidus Blasius Adamossy Colosuarien(sis) ... fassus est ... meegh zugolottak(is) az legeniek raitha egymas keözt, hogy eggyk emezenek montha az masik amazenak [Kv; TJk VI/1. 404a]. *1645:* ez ket fogoly ... fenyes nappal ... az ... hid kapura menuen, ot leuö uaros szolgaiara, darabantira zugoloduan, öket baira hittak [Kv; TJk VIII/4. 26]. *1710:* Feleségedtöl énalám vettetett jámbor jobbágyim, szolgáim, cselédim és tisztségem alatt valók között a te dolgodért, dücsőségedért nem igen, de a magam dolgaimért mit nem szorgalmatoskodtam, zúgolódtam, szitkozódtam, átkozódtam, fenyegetöztem, zsémbelödtem, verekedtem, tömlöcöztem, mit nem követtem [Blm. 1011–2]. *1711:* hallom hogj szügölodnak egj mas kőzőt [Újfalu Cs; BCs]. *1798:* vartam hogj kapunk elött jüven el be jüjjen de meg se álván zugalodni kezdettem reaja melyre azt monda, te nem tudod mi a baj [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1806:* Vasárnap volt, Fel koltünk fél 7re veszekedve zugolodva [Dés; KMN 335]. *1826:* mikor az ökrökkel haza érkeztem hallotta hogy a' feleségem Zugolodott reám, hogy miért vettem ökröket [Dés; DLt 1039/840]. *1842:* el következvén ... az estve, a Férjfiak zugolodtak, – hogy azan holt gyermeket a' házba miért tartyuk [Dés; DLt 85/2].

5. lázong; a se agita, a se nelinişti; revoltieren. *1600:* az vargiasiak valtigh szugolodanak, hogy az feleltetesnek hellie ne(m) ot volt mind az altal vgian ala mene(n)k [UszT 15/16 Borbat Peteor Olazteleky (60) vall.]. *1657:* Mert az magyar hadak is megunatkozván, s nem annyéra megfáradván, mint megtöltezvén prédával, igen kezdettek vala zúgolódni és békételenkedni [KemÖn. 45]. *1662:* Az szegény hajdúk vévén eszekbe, hogy a dolog, amint ők reménylenék, sokkal különben volna ... s háborgani, zúgolódni kezdenek s morgolódni is [SKr 539]. *1704:* majd minden hónapban inkább reája érik az zúgolódás az urakra, s még a maga feleségéreis sokat zúgolódik nyavalyás, de az apjára, aki mia a rabságot szenvedi, soha egy szóval sem zúgolódik egyik is [WIN I, 207]. *1710:* a Bethlen Gergellyel levő hadak szüntelen zúgolódtanak, miért hevertetik ott hejában, miért nem

viszik a német ellen, hogy megharcolnának vele s kikergetnék az országból [CsH 187–8 1686-ra von. felj.]. *1786:* Hallattam hogy az tehetetlenségért, és terhes Szolgálatért, az Szegénység Zugolodatt [Torockó; TLev. 4/13. 28]. *1841:* a nevezett folyamodók ha ősi szokásaik s szabadságaiknak oly hirtelenül történt megváltoztatásáért csakugyan zúgolódtak volna is [VKp 61].

Szk: *Isten ellen ~.* *1704:* Isten ellenis ismet Zugalodván [EM XXXV, 275]. *1710 k.:* Már avval a nagy, szép, igazán aurea libertassal, az ő maga veszedelmére ha visszaélt, ne zúgolódjék Isten ellen, tulajdonitsa magának halálát [BÖn. 479].

zúgolódó lázongó; care se agită; revoltierend. *1657:* Isten kegyelmének jelének esmérem, hogy az igen megkedvetlenedett és zúgolódó vitézlő rend ez kis martalékon annyéra megújult, szívesedett, s nagy kedvességem is lévén köztök, minden engedelmességeteket és kész voltokat látom [KemÖn. 220].

zugoly zug; colţ, ungher; Ecke. *1582:* Balas Kowach, Zeóres Andras Tablas Mathias ... valliak, Lattak az fazakat ... eg zugolyban Az feoldben Al vala [Kv; TJk IV/1. 104]. *1655:* vette egy kis kazalo sugoljat (!) salagban (!) ... mely szugolja vagion az Kapolna alat [Bethlen SzD; EHA]. *1676:* Az kapu közzül ki menvén es jobra követvén az jnventálasnak rendit vagion az szamtarto háznál valo szugolyban az kerengő gradiczok pitvarkájara faragot köből valo egi ajto mellyék [Fog.; UF II, 711]. *1723:* hátálmasul foglalták volt é el ezen Zuglyot [MNy XXXVIII, 133].

Hn. *1671:* az szugoljban (k) [Borsa K; BHn. 109]. *1680:* az Szugolyaba(n) [A.porumbák F; ALt Inv. 25]. *1687:* Tötés Szugolyra nevű helyben (k) [Néma SzD]. *1695/1757:* a Szugollyban (sz) [Mezőharasztos K]. *1720:* a Gát szuglyaba (sz) [Zovány Sz]. *1728:* Az Huszár szugoljonál [Szentkirály K; KHn. 52]. *1734:* a Törők Rete Szugulyályában (! k) [Ketesd K; KHn. 61]. *1742:* a Szugolyban (sz) [Tasnádszarvad Sz]. *1746:* A Sombokorba a Szugoj [Ördöngösfüzes SzD]. *1753:* a' Patak közőt lévő kis szugoly [Apanagyfalu SzD]. *1762/1779:* a Szugollyban (sz) [Szilágycseh]. *1771:* A Szugojon (sz) [Körtvélyfája MT]. *1776:* a Sombokor alat valo Sugolyaban (k) [Ördöngösfüzes SzD]. *1779:* a Szugoly nevezetű helybenn [Ördöngösfüzes SzD]. *1794:* A' Szugoly (irt) [Erdőcsinád MT]. *1812:* Az Malom alat valo szugolj (sz) [Zovány Sz]. *1826:* a Szugolyban [Somkerék SzD]. *1833:* a' Szugolyakban (k) [Körtvélyfája MT]. *1854/1855:* A Szugaly nevü hellyen (sz) [Erdőcsinád MT].

Szk: *asztal ~a.* *1593:* Anna azzoni, Merai Tamasne vallia ... Egi kis vartatua be iuta az Azzonis meg mosdek, es le wle: le wlhet vala az mas padrais de vgian melleie lewle az legininek. Mikor egi azzont ezebe veon az aztal zugoliaba fel kele melleole, es igen bankodek hogi az meg latta [Kv; TJk V/1. 331–2].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók

zuhaj robaj, zaj; ropot, vîjîit; Lärm. *1826:* Én Gyalakuti Grof Lázár István ... mint egész Gyalakutának Possessora semmi törvény és semmi igasság szerént nem tartozom ennek az ároknak és pataknak vizét egészen a' Gyalakuti határomra bocsátani, a' midön ez a' Szövérdi, a' Kelementelki és a' Gyalakuti három határok oldalaibol gyül öszsze a' Csulokajj völgyébe 's ugy veszen erőt a' nagy zuhajjal valo lerohanásra [Msz; GyL].

zuhanás cădere bruscă, prăbuşire; Fall. *1662:* die II. Martii 1658-ban reggel 8 órakor az utca felől való derék épületi minden bástyájával, kapuközivel, héjazatival a két fél szomszédok kőfalokig igen nagy zuhanással egész földig, mind az udvaráig egy szempillantásban csodálatos nagy romlással összeromlott, leszakadott vala [SKr 629].

zuhatar zivatar; furtună; Sturm. *1636:* 1636. 20 Januarii. Reggelre virradólag villám<l>ás és szörnyű nagy zuhatar, szél lőn [Kv; KvE 168 SB]. *1687:* rettenetes szélvész, eső, zuhatar támada ... jégeső is lőn [SzZsN TT. 1189. 514]. *1703:* Eodem anno die 16 Decembris, amely vasárnap vala, még éjszaka, vasárnapra virradólag olyan rettenetes zuhatar indula, olyan szél, amilyen régolta nem volt [Kv; KvE 281 SzF].

zuhogás zgomot mare (produs de ceva); großer Larm. *1662:* azon négyfelől kiinduló víz ... akkora temérdekségű réz csövön nagy zuhogással megyen alá a megírt öreg ebédlőpalota és több azon oldalon levő házak alatt való Pokol nevü pincére [SKr 263]. *1705:* Beszéllette azt is, hogy a hollók harca Hollandiában esett volt, a tüzes felleg meg Románál esett volt, Helvetiában is egy városnál éjszaka nagy zuhogások, mint seregnek menése hallatott [WIN I, 384].

zuhogó kisebb vízesés; cataractă, cascadă; kleiner Wasserfall. **Hn.** *1806:* A' Zuhogonál (sz) [Magyarókereke K; KHn 93].

zuppó papírmalom része; o anumită piesă a morii de hîrtie; Teil der Papiermühle. *1692:* Papiros Csinalo malom ... az ket gerendelynek vegiben, ket, ket öreg vas karikakkal öszve foglalva, vadnak 32 Zuppoji, meg annyi nyilakkal zupoinak vegein vas karikak, job resze Zupoinak, nyilainak veszni tertek, ket külyűjekis megavultanak [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

zuppogás zörgés; sunetul loviturii date cu bâţul; Lärm, der von Stöcken ausgegeben wird. *1794:* hallotta az páltzák zörgését, zupogását [BfN].

zuppon leves; supă; Suppe. *1705:* A generált szintén bécsi expeditiójában találám, a fejedelemasszony pedig meghagya, hogy leány jüjjön fel holnap, aki megtanulja azt a zuppont főzni | A belső öntött házban pedig egyedül eszik vala a fejedelemasszony ... ha az urak is énvelem együtt elmennénk ebédre, igen jó zuppont adna ennünk [WIN I, 366, 598–9].

zutori a Zutor (K) tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zutor/Sutoru; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zutor: **1.** Zutorról származó; (care este) originar din Zutor; aus Zutor stammend. **Szn.** *1539:* esthwan deak zwthory [MNy XL, 136–7].

2. Zutorhoz tartozó; din/care aparţine de Zutor; zu Zutor gehörig. *1772:* az utrizalt Zutori Határban fogásai s irtásai voltanak s vadnak [Somb.].

zuvat 1. szavatolás; garantare; Garantie. *1768:* Tudom hogy a kérdésben forgo pénznek Zovattya nem vitetett Balázi Andrasra ezen adosságot fizette volt bé Balási Andras ... Tudom azt bizonyoson hogj az Utrizalt pénznek Zuvattya

Tőrvinyesen nem vitettetett Balási Andrasra melly szerént nemis tudom mi modon keresztetik (!) rajta [Martonos Hsz; HSzjP].

2. pletyka, szóbeszéd; bîrfă, bîrfeală; Klatsch | mendemonda, rágalmazás; zvon; böse Nachrichten. *1789:* Sajnálom a' Sokféle zuvatot ha meg tudgyák [Pf]. *1797:* hallottam hogy reá jöttek volt zuvatra a' Szász Rádosi kontráért, de vitteje elébb, vagy nem a zuvattyát nem tudom [Szárazajta Hsz; HSzjP Nagy Sándor Idősb (50) szabad székely vall.] | meg békéllenek a' Rádosiakkal, hogy a' Fiának baja ne legyen 's elébb nem vitték a' zuvatyot [Szárazajta Hsz; HSzjP Intze Gergélly (56) szabad székelly vall.]. *XVIII. sz. v.:* meg is törvényeztetett, 's Tsak vitte a zuvatot Susi Pistára | Végre ugyantsak midön látta hogy semmiképen nints másra kire nyomhassa a' zuvatot, a' Tit. Király Biro urtol nyert Commissio mellett kételenitett maga Complex Társait el fogatni [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1820:* Barabás Mátyás a maga becsületiben, mint akármely becsületes ember, úgy marada, viszszaadván Kozma Márton és Szopos József ökegyelmék megkövetés mellett becsületit, amely zuvatból indíttatott vala [Jenőfva Cs; RSzF 257].

zuvator szavatos; garant; Garant, Bürge. *1797:* Ha az áldomás ivokkal meg nem alkothadtak ezt, hogy tőlle vásároltál, miért nem vivéd a zuvatort rá? [Barót Hsz; HSzjP].

zuvatyos szavatos; garant; Garant, Bürge. *1793:* Nagy Ajtán lako Udvari Joseff mint utolsó zuvatyos ellen elég tételt kiván [HSzj *zsuvatyos* al.]. *1842:* A' Czigányt ki telve a 15 nap melyre el botsátották Zuvatyost keresni, rögtön kezűnkb(e) adják [Usz; Pf Szentiványi László lev.].

zúza 1. szárnyasok emésztőszerve; pipotă; Geflügelmagen. *1770:* Annak utána resolválta magát, hogy kivágassa, melyet senki sem javallott egy chyrurguson kívül, aki az incisióra is obligálta magát, minthogy ki is vágott a belső részéből ajkának és orcájának mint két tyúknak a zuzza [RettE 234].

2. zúzából készült étel; pipote gătite ca mîncare; Speise aus Geflügelmagen. *1805:* Károly egy Zuzzábol kért egy keveset de bé faltam [Dés; KMN 116].

◊ **Szn.** *1664:* Zuza generál uram [TML III, 12 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

zúzda kötörő; concasor de piatră; Steinbrecher. *1877:* a Vale Mike patakán épített repesztő por (: azotin :) gyár megnagyítása, s még kéd zuzdávalis kiterjesztése iránt béadott kérelem következtében [EMLt topánfalvi járás lt. 1877/810].

zúzmara *áv:* öszesség; cărunteţe, cărunţeală; Grauhaarigkeit. *1811:* Mikor fejed' lepi az ősz haj zuzmora ... Nem leszsz kinek rajtad a' szive meg-essék [ArÉ 110–1].

zúzmarás zord, hideg; friguros, rece; kalt. *1755:* olljan keménj Zuzmarás Derek járnak régtül fogva hogj az föld is az hidegség mián nagjakat hasadat [Szentmargita SzD; Ks 18/CII Kosa Sigmond tt lev.]. *1817:* Lorintz K Biro Ur az el mult holnapban ... kegyetlen zuzmaras üdőben, az Farkasak ellen ... Kegyetlen vadaszatat tett, valami 600 Emberrel [Várfva TA; JHb 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz].

zűrzavar 1. *fn* **1.** káosz, összevisszaság; haos, confuzie; Chaos. *1552:* A borr ital vtan kedig mindgyarast eluéß eBee: ott ninch az vtán tanách ... hanem zur zauar. Egyic elkezdi es énekel, à masik sir, à harmadic mind két kezéuel hársol [HeltDial. K 7b–8a]. *1572:* Keryk eo k. biro vramat es kyralbyro vramat Ereys hogy ... az parcialt chinallia megh hozzak vgy fely az zamveouë vraim eleybe, hogy Ne legien az fele zwrzawar Mint ez eleot neha leot [Kv; TanJk V/3. 52a]. *1594:* az porozlokis penigh az nagi zurzauarban elfelettkezttek az postaknak neuekreol [Kv; Szám. 6/IV. 96]. *1662:* ha immár úgy megzaboláztattak volt azon városban minden derekas cégéres vétkek és olly szépen kezdtek volt folyni minden Isten tiszteletére s külső közönséges jóra nézendő minden dolgok is, mi okon találta volna hát szinte azon szép reformátiójában, minden zúrzavarinak jóra fordításában az romlás, veszedelem? [SKr 631]. *1679:* ujobban az dolgokat fökövet uramnak küldött levelekbűl meglátja, mindenekben ő kgmétül értvén, cselekedje azt, az mit mind ennyi zűrzavar s észveszés között is Kgd kötelessége kiván [TML VIII, 553 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1705:* ha ezeknek a zűrzavaroknak vége lenne, ki kellenék adni a kezeslevelet a kezeseknek [WIN I, 466]. *1761:* Állítottak volt is Balázsfalvára oly gymnasiumot, melyben ötszáz tanuló megvolt ... Mely ha durált volna, megvált volna, református úr ki ért volna promotiót, de Isten azt most ezáltal a zűrzavar által pro nunc elszélesztette [RettE 117]. *1784:* <József császár> nagy zűrzavart csinála az országban, mert nem gondolván egynéhány saeculumoktól fogva az országnak vármegyékre, székely és szász székekre való osztásával ... majd minden proportio nélkül, feldaraboltatta [RettE 425–6].

2. viszálykodás; conflict, vrajbă, zîzanie; Zwietracht. *1579:* az Inue(n)tariumot az plebanosnak oly modo(n) aggyak kezebe hogy Ieowendóre is semmy haborusagh zur zawar ne tamadhasson belolle [Kv; TanJk V/3. 196b]. *1613:* Eo felsege[a] Minden rendekett, ez orzagban az haro(m) nemzetett le cziendesiczien es meg bekeltessen, hogi ez mostany disturbiumnak es zurzauarnak ideien az minemeo sok zurzauar, igienetlensegh, giwleolsegh es haborusagh essett, azok miatt ennelis nagiob romlassa zegeni hazanknak ne keouetkezen [KJ. – [a]Báthory Gábor]. *1639:* ez az zur zauar eset Szy Martonne Aszonio(m) es Szabo Rosnaj Istuanne s Szeőcz Danielne keözeött [Mv; MvLt 291. 178b]. *1677:* ha l(ste)n ő felsege ingye(n) valo irgalmasságábol ... edes hazajat, bekeseget szep szabadsagat szerető embereknek sziveket fel ne(m) indittya, hogy valaha lenne vege a' nagy zurzavar haborusag es hallatlan hamis hirköltesek(ne)k [PatN 67b Hsz rendeinek nyil.]. *1775:* azon Verő ... ha ... valamiképen kezűnkből kivétettetnék, nem tsak egy rendbéli Divisionknak egészen fel kellene bomolni, mellyből egy meg gátolhatatlan zurzavar lenne [Torockó; Bosla 6]. *1780:* Installyák Ngtokat egész alázatassággal, Hogj ... senki ez után Ngtoknak bántására ne lehessen, mind Communitásunkban következhető zurzavarnak el távoztatásáért nyerje meg Communitásunk Ngtoknak ... ezt az Gratiáját [Torockó; TLev. 9/19]. *1840:* Marton Ilonka Bátori Györgyné ... részegen haza jövén, – rab Kováts Gyurit a' tűszej melletti pritsről le lőkte ... én mint a' ki – a' köztök történhető Zűrzavar el igazítására vagyok rendelve ... a Tktes Fő Hadnagy urtol azan parantsolatot kaptam, hogy a' páltza a' kezembe 's a' hibásra ... rá üthetek [Dés; DLt 36/1841].

Szk: *-ba elegyedik. 1661:* Intjük azért mégis kegyelmesen Kegyelmeteket, ítiletit ne hamarkodtassa, ne is igyekezzék oly dolgokra kifakadni, melyek által nem lecsendesíttetik, söt inkább több és nagyobb zűrzavarokban elegyedik

[KemIr. 349] * *~t csinál. 1662:* Fogthűy János ... már azelőtt megesküdt volna s néhánybéli nagy zúrzavarokat is csinált s indított vala [SKr 516]. *1700:* bizony inkább bánnám, ha valami rosz emberek zurzavart csinálnának közöttünk [Ks 96 gr. Mikes Mihály Gyerőfi Borbálához] * *~t szerez. 1662:* Fogthűy János ... mind a vármegyében, városban nagy rút egyenetlenséget, zúrzavart szerzett vala [SKr 513] * *belső ~. 1662:* Ez civil mótusok, haza belső zúrzavarai lecsendesedvén, a fejedelem szokott szorgalmatossága szerint ismét az építések s oeconomia, terminusok, törvények kiszolgáltatásában való dolgaihoz lát vala [SKr 192] * *felzendült ~. 1675:* az mint hallatik, az fel zendült zür zavarb(an) az én Vr(am) ez Originalt ne(m) merte kezemb(e) adni, hogy vagy Tolvaiok, vagy más által utamb(an) tölle(m) el vetetett volna [Kv; TJk XII/1. 109].

3. vihar; furtună; Sturm. *1588:* 15 July ... Az nagy Zwrzawar hogy az Kyraly Retít meg hanta volt fogattam 16. nap Zamost attam sing(u)lis d. 14 [Kv; Szám. 4/I. 60]. *1611:* 15 Julii. Estvefelé oly rettenetes nagy zűrzavar és szél lőn Kolozsváratt, hogy erős csűrököt, házfedeleket, kökényeket elrontott [Kv; KvE 142 SB]. *1672:* Magam felől irhatom Kegyelmednek, Istennek hála, ide ugyan elérkeztem, de valóban gyenge, beteges állapattal lévén, nagy törődéssel, az útban nagy zűrzavar, eső, szél, villamás és nagy mennydörgés érvén [TML VI, 197 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1798:* igen nagy zür zavar lévén, azt gondolták a' vévök, hogy véghetetlen nagy hó és Tél lészen [Torda; Borb. II Kolosvári N. István kezével].

4. háború; război; Krieg. *1703:* Az mi Istenünk ... szent fiáért könyörüljön rajtunk, és ez mostani zűrzavarokat lecsendesítvén, adjon békességet és vigyen haza bennünket még életünkben, kit-kit maga házába [WIN I, 57].

Szk: *~ füstje alatt. 1672:* Úgy értjük, hogy az magyarországi atyafiak közül ez mostani zürzavarnak füsti alatt sokan feles praedált lábas marhákat hajtottanak be Máramarosban [TML VI, 402 a fej. Teleki Mihályhoz]

II. jelzői haszn-ban; cu functie de atribut; in attributivartigem Gebrauch: **1.** zűrzavaros; încurcat; umgerührt. *1631:* ez mostani edes hazanknak szőrzauar (!) vezedelmező allapottyanak ideyen, kinek kinek az Ur l(ste)n az mi keues javait engette, keze kozót lenni, czak Isten tudgya kiki hova batorsagos helyre vitette [Radnót KK; Ks O. 37]. *1687:* (A hajókat) Nagy Miklos Ur(am) az oda ki valo Zűr zavar állapotok s, gonosz hirek miat el nem bocsáttathatta [Mmsz; Törzs.]. *1731:* hallották a Falub(an) Kovács Maria Aszszony felől sok elegy belegy zűrzavar beszédekből hogy ő kglme ... mostoha Attjaval szerelemben él volna [Sövényfva KK; Born. XXXIX/16].

2. viharos; furtunos; stürmig. *XIX. sz. eleje:* felettéb Sok esö és köztte hő s Zür Zavar Idő járt it [SL].

zűr-zavar *ige* zavar; a încurca; stören. *1794:* sajnoson tapasztalyák, hogy a Tutor Ur ezen dolognak végső meg határozását, és az Arváknak Kielégittését huzni halasztani, s egyben zurni, zavarni űgyekezik [Kv; CsS].

zűrzavarindító zűrzavart/viszálykodást keltő; care provoacă discordie/vrajbă/zîzanie; Zwietracht ausrufend. *1662:* rátámadtak az ő igazmondó s őneki lelki hasznokat kereső hűséges követire, megcsúfolták, meggúnyolták őket a jóért, meggyalázták pártütő, zúrzavar-, háborúságindító neveket költöttek [SKr 709].

zűrzavaros 1. viszályos; conflictual; zwieträchtig. *1662:* a rút, zűrzavaros, felfordult állapotokban a törvények is számkivetésben, hallgatásban volnának [SKr 88–9]. *1704:* egy szegény csanádi vargának négy hordó borát vötte el az úr, akit béhozott volt eladni, azért, hogy hír nélkül cselekedte, félvén ebben a zűrzavaros időben, hogy oda-lesz töle [WIN I, 254]. *1825:* Nem Gornyikoltathatván a' Város maga Erdejét, a sok zűrzavaros Controversiák mián ugy a' mint kívántatnek [Bh; KLev.].

2. viharos; furtunos; stürmig. *1749:* alkotmotlon (!) rut szeles zür zavaros Havas idő azon kost mellett érvén az Marhákot, nagjan el erőtlenitette [Marossztkirály AF; Told. 25].

zűrzavarszerző viszályt okozó; care provoacă discordie/conflict; Zwietracht ausrufend. *1662:* Várad várasa maga erősgetésében akadály-zúrzavarszerzők, papok üldöztetése [SKr 491 tartalomjelző fejezetcímben].

ZS

zsabrák díszes nyeregtakaró; valtrap, cioltar; Satteldecke. *1843:* Két paszamántos 'Sabrák [Kv; EMLt].

zsák 1. sac; Sack. *1568:* Elizabeth c(on)sors Ambro(sii) Daroczy, iur(ata) fassa e(st), Ezt lattak hogy Torda(n) es zebenben igen vasarlot, es my gyanakottúnk hul wotte meg montuk hogy aly penz volna, es ezt meg haluan, mind Sakostól elo mutata [Kv; TJk III/1. 188]. *1584:* Egj kis ladat bezarolva es pechetelve egj sakot kibe egmas marha vagion [HSzj *zsák* al.]. *1597:* az faitalan gonoz eletert az keozeonseges bewntetesnek helien az perenger alat ereosse(n) megh vezzeoztessek es az varosrul ki ewzettessek, soha penigh teobe az varosson magat ne talaltassa, mert ha it tapaztaltatik sakba bútassek es az vizbe eolettessek [Kv; TJk V/1. 134]. *1628:* Egy sakban mint egy ket vekani hagima magh. Mas sakban Petreseliem magh | Egy Sckatuliaba Valami Penz nelkwl valo sakok [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 12, 13]. *1663:* Bezzeg megbánták az bejöveteleket. Ha zsák volna, megfordítanák, mivel az pogányság rosszúl bánik az magyarokkal [TML II, 560 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1693:* holmi sakb(an) szoritot portekaimat lovakra ragadvan és el akarvan vinni [Dés; Jk]. *1701:* Mikor ã kereskedö embertöl Gyapjat vészünk, minden Mester ember nyilat vessen, hogy az melly Sákra ã nyil esik aval benẽ contentus légyen [Kv; PosztCArt. 25]. *1764:* kérdém hogy mi az oka, Malam Mesturam (!) hogy a Sákom most nem ollyan tele mint mikor ide hoztam [Kóród KK; Ks 19. I. 6]. *1794:* a 4. kupa Gesztenyét küldöm petsét alatt égy Sákba [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1805:* A Grofne vitetett el Fuszujkát is, azt abbol tudom hogy a mikor el vitték, a zsák Jukán, vegig fojt az utzán [Szamosfva K; BLt 12 Nob. Sigismundus Weres (73) rector eccl. unit. vall.]. *1824:* Az el kopott és haszon vehetetlen Zsákokbol a Szamtarto Ur el adatt 12 Darabat … fl. 2 [Déva; Ks 106]. *1851:* A zsákokat nem ürithettem meg mert nem volt kivel [Kv; Pk 6].

Szk: *gyapjúból szött ~. 1677:* Gyapjubol szűt sakok(na)k valo, sing nro. 20 [A.komána F; UtI] * *keskeny ~. 1595:* 19. Janúary … Vöttem 24 sing vasznot. Es czjnaltattam keskeny 4 saakot [Kv; Szám. 6/XVIIa. 115 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] * *öreg ~. 1589:* Vagion egy Eoregh Sakban Apro penz olwaswa f: 200 [Kv; KvLev. I/2. 61 inv.]. *1663:* Czövekelve 12 zsák búza volt öreg zsák, azonkül fél zsákkal is [TML II, 450 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz] * *pénznek való ~. 1628:* Valami wres penznek valo sakok es erzeniek [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13] * *rövid ~. 1807:* Fitori Mihállynéis … vallya, hogy … ő Maga szemeivel látta Fitori Péternél a' szolgánakis a' tsűrben mint egy vékánit egy rövid sákban a' tojásbol (!) kivenni [F.rákos U; Falujk. Sebe János pap-not. kezével] * *téli ~. 1698:* Kozma nevű ember … mondá hogy … látott nagj rakás téli Sákokat bé kötve az házában, de micsoda fele Gabona, Buzáé, vagj egjéb, volt benne nem tudom [Szekoláj SzD; Ks Georgius Sellér (40) zs vall.] * *vékás ~. 1791:* A' Tajgások és Molnárok Instantziajokra … a' Tanáts Commissiot ad ki hogy egy kenyér Sütöné-is öt vékás sáknál nagyobbat ne tartson, vagy öt véka buzánál a' Sákba né töltsön többet [Kv; TJk 77].

Sz. *~ megtalálja foltját. 1710 k.:* Baron Tige Isten s ember előtt protestált ellene, nem is akarta és ugyan sokat el is mulasztott kegyetlen orderiben, de a rác egészen a Rabutin geniusához alkalmaztatott nemzetség. Zsák megtalálja foltját [BÖn. 966] * *megforditaná a ~ot. 1674:* Nem kétlem bizony azt, hogy Naláczi uram megfordítaná a zsákot, de már késö [TML VI, 558 Székely László Teleki Mihályhoz] * *nehezen férhetnek egy ~ba. 1710:* Bethlen Miklóssal penig kivált három dolog miatt veszekedtenek, noha különben is Bethlen Miklós maga nagyzó ember lévén, Apor István is nem akarván subjaceálni neki, nehezen férhettenek egy zsákban, azért is mindenkor az ország között egymással competáltanak, egymás ellen voxoltanak [CsH 298 1699-re von. felj.] * *nem tudja, mit árulnak a bekötött ~ban. 1663:* oda ki való állapotokról való tudósítását Kegyelmeteknek értem. Az bekötött zsákban, ember, mit árulnak, nem tudja, de ha az országnak ez jó követ békességet nem hoz, minekünk akármely jót hozzon, de békességtelen országban ugyan nem lakhatunk [TML II, 417 Ébeni István Teleki Mihályhoz] * *úgy mutatja ki magát, mint a vasszeg a ~ból. 1710:* Meghalván Haller István, s Szentpálon testit eltemetvén, a Deputatio praesese Wesselényi István lőn, aki szintén úgy mutatá ki magát, mint a vasszeg a sákból, a jámborságnak s hallgatásnak színe alatt megvan a nagyravágyás mind magában, mind a feleségiben [CsH 440].

2. zsák a benne levő élelemmel/anyaggal együtt; sac (împreună cu conținutul lui); Sack (zusammen mit seinem Inhalt). *1642:* az sakott cziak ugi hozta el, hogi az eovett el vettek volt [HSzj *zsák* al.]. *1698:* Láttam … az János Kosztin Talyigáját jöni az Suki Malombol, megh terhelve Sákokkal [Gyulatelke K; Ks Helena Orosz Georgii Nagy consors (36) jb vall.]. *XVII. sz. v.:* azt mondotta Gabir Andras hogy uczu, de bizony egy Ember egy sakot abban be nem birhatot [WH. Andreas Simon (70) prov. vall.]. *1745:* jó hajnalb(an) az Utan láttam kriszta zahariát … egy sák volt a' vállán engemet m(eg) látván a' kalangyák kőzzé Csapá magát ott a' sákot le veté [Szásznyires SzD; Ks]. *1749:* Az Inctus itten Tordán … edgj sákot lopott legjen [Torda; TJkT III. 267]. *1751:* ö egy Sákot negyed magával vit voln<a> bé de alig tekerhették bé az nehézség miá [Szépkenyerűsztmárton SzD; Ks]. *1756:* Plesa Pászkul ut A(ctor) Exponállya, hogy az Fejér héten való Csötörtokön Brádon … Darabáncs Danilla az Piaczon aszszu gyümölcsel egy zsákot tett â Lovára, azon Zsák másé lévén, és ottan az lovamon találtatván, engemet meg fogtanak [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1763:* Mányika Juon … azon Kamarában lévö Sákokat tette a' Potsfalvi Popa szekerére [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 39–40 Muntyán Juon (50) zs és Vonya Todor (18) opilio vall.]. *1807:* Hitre szoritatván a' Szolga, hite után a' Szék elött azt vallotta, hogy a' Sákot ő Székelly Istvánnúl vitte el, a' mellybe a' buzát lopta [F.rákos U; Falujk 23 Sebe János pap-not. kezével]. *1817:* A mely Krumpit hoztak Kapusrol, elöttek mindgyárt meg mértem

... a mely sákok pedig az oláhoké, azokban találtam mérés szerint 19 vékát [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1840:* midőn a Zsákokkal bajlodnánk, a Sogorom a Szekér mellől hová, vagy hová nem el Szőkőtt [Homoródsztmárton U; KLev. Szászi István (30) szabad székely vall.].

Sz. *1705:* Maga is a generál kiment vala lóháton a szokás szerint, kit is csak úgy tolnak fel a lóra, mint a zsákot, igen elesett ember lévén a köszvény mia [WIN I, 483].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: vhány zsákkal, zsáknyi; de un anumit număr de saci de...; von einer bestimmten Menge von Säcken. *1568:* Torok Marta iur(ata) fassa est ... Eztys latta hogy oda ment Brassay Janos, es Egy sak penzt vith volt oda [Kv; TJk III/1. 233]. *1585:* 9 Janua: Jowe az Kalmar Myhaly zolgaya Myhaly deak, hoza vrunk zamara ... Egy Sak geztenyet [Kv; Szám. 3/XXII. 1]. *1598:* Exponallia az A(ctor) hogy egy sak búzaiat tartotta volt megh az I(nctus) [UszT 12/3]. *1645:* ket Sagh arpat ... az malomban el vitt volt [HSzj *polyva* al.]. *1659:* Az árkiak is küldtek egy embert, hogy lássa meg, hogy mit kérünk tülök s asszonyom hatvan tallért kért s egy-egy zsák búzát, egy-egy ice mézet, vajat is annyit [TML I, 477 Pekri Sófia Teleki Mihályhoz]. *1660:* az Actornak molnat megh lopta, az kar egy sak liszt [Sszgy; HSzjP]. *1693:* Az hat Sák Lisztből sütöttem mellyet kglmetek most veszen maganak [Ne; DobLev. I/38. 13]. *1735:* Egy Sak vad kőmény [Királyhalma KK; Ks 23/XXIIb]. *1750:* ezen Talyigán két Zsák szárnyas majorságnak valo buza rostaalyát küldőttem bé [O.csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.]. *1763:* Hallottam ... hogj ... Mányika Juon hat Sák szép tiszta buza lisztet vitt s vitetett volna Gálfalvára egy szekeren [Záh TA; Mk VII/1. 18–9 Pakulár Lup (30) zs vall.]. *1816:* hány 'sák krumplit, kőrtvét, és tővis répát vettél ki a pintzéből [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1852:* a fejér cselédeknek van egy zsák tollu a tornatzba azt tépjék meg [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Sz. *1676:* Azért, az mint az paraszt példabeszédben mondják, ember egy zsák kölest elönt, mind úgy fel nem szedi, az mint volt [TML VII, 257 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

4. dísztelen, (rongyos) öltözet; veşmînt făcut din pînză de sac; prunklose Bekleidung. *1710:* istentelen ember volt Acháb király, de bizony meg tudtam volna téríteni, mert az Isten egyszer fenyegeté meg Achábot a proféta által, mégis mindjárt sákban öltözék | Muffti pedig a török papokkal együtt aznap sákban öltözvén s magokat megláncozván, arccal a földre leborulnak vala, szakállokkal sepervén a földet [CsH 192, 199 1686-ra von. felj.].

5. párnahuzat; faţă de pernă; Polsterziehen. *1716:* Egy Francia posztobol valo sárga párna Sákkal [HSzj *bak* al.].

6. bornyomó/szőlőtaposáshoz használt zsák; sac de călcat struguri; Tretsack. *1717:* Bizonyos relatiobol, Experientiabol tapasztaltatott ollyan fraudulentia is hogy az szőlőt jól ki nem nyomottyák a sákbol, hane(m) rendkivül mustason hadgyák a Trébelyt [Sárd KK; Utl].

7. víztároló; un fel de rezervor de apă; Wassersammler. *1618:* More Sigmond vramtul az More Laszlo Attiatul 75 forintot, hogj az mostani More Laszlo Ortyanak az Sakiat megh chinaltuk, melliet mostis More Laszlo vram bir, de Valaszuti Istuan Deak, mostan az eö Stompiara veötte fel annak az Saknak az vizet. Esztis tudo(m), hogy annak az Saknak negj Laktorny melisege volt [Abrudbánya AF; Törzs. Demetrius Bota (50) in pos. Keörpenies jb vall.].

8. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~kal ijeszt* vízbefojtással fenyeget; a amenința (pe cineva) cu înecarea în apă; mit Ertränkung bedrohen. *1653:* Midőn azért a hajduk a prédával nagy békével elmentek volna ... később jöttem elé, mert én Jedd felé fogtam ijedtemben, mert nem sákkal ijesztettek vala [ETA I, 73 NSzF 1602 tájára von. felj.]. *1710:* az őnagysága fejedelmi személyét nem respectálnám, majd az agyad velejiig rontanám buzogányomot a kopasz fejedben ... Nem zsákkal ijesztették vala Teleki Mihályt, sőt maga is a fejedelem nem tuda mit szóllani [CsH 153 1679-re von. felj.] * *~kal megijed* vízbefojtástól fél; a se teme că va fi înecat în apă; vor Ertränkung Angst haben. *1767:* Az az híre, hogy általmentek volna Angliába, s reformálódtanak, kiknek lett admissiója bizonyos conditiók alatt Erdélyben s Magyarországon sem zsákkal ijedtek meg [RettE 210] * *bornyomó* ~ szőlőtaposáshoz használt zsák; sac de călcat struguri; Tretsack. *1810:* Egy hítvány bor nyomo Sák Rf 1 xr 8 [Mv; MvLev. 19 Trincséni Mihály hagy.]. *1822:* Három Lengetég Bor nyomo Zsák [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8] * *megérdemli a ~ot* megérdemli, hogy zsákba kössék és vízbe öljék; merită să fie legat în sac și înecat în apă; jemand verdient, im Sack gepackt und im Wasser ertrunken zu werden. *1592:* Anna Barat Janosne zolgaloia vallia: En teollem kwlde az penzt Zabo Martonne Radnai Catalinnak, es monda nekem, mond meg en zomal neki, Ihon vgi mond nyluan valo esse kurua az pinz, az eoche meg ne(m) erdemlette az sakot, de eo meg erdemly [Kv; TJk V/1. 309] * *vhány ~kal telik* vmiből vmekkora mennyiség; o anumită cantitate din ceva; eine bestimmte Menge von etwas. *1772:* ha megosztoznak is együtt lakjanak s holta után amije marad, az öccse succedáljon benne. De nem tudom, hány zsákkal telik, mivel ez az Mihály jó accuratus, takarékos, vagy inkább fösvény gazda és szűkön költő lévén, György pedig nem annyira [RettE 279] * *zsemlyeszitáló* ~ săculeț de cernut un tip de făină folosit la făcutul chiflelor; kleiner Sack, der zum Sieben einer Art Mehl benutzt wird. *1587:* A Semle zitalo Sakra valo keolcheget megh kel latnünk [Kv; Szám. 3/XXXIII. 26a].

◊ **Hn.** *1572:* Sakfalwa [Zsákfva/M.egerbegy Sz; WLt]. *1669:* Az Sak molna faron (sz) [Mezőbánd MT; EHA]. *1672:* Sák molna farán [Mezőbánd MT; EHA]. *1825:* A Sák hegye oldalábann (sz) [Szárazpatak Hsz; EHA].

zsákbeli zsákban levő; din sac; im Sack. *1588:* Pascha vajda vtanna(m) Jeowen Jsmeg ereowel ell veowe egy Sak bwzamat Mikor haza fele Jeottem volna ... az kezemeth Jgen vte de nem vehete ell teollem hanem az Jzakbeli bwza es az Sakbeli oda marada ky kilencz veka bwzath teoth [Zsákfva Sz; WH. Luc. Barlas jb vall.].

zsaketli női hosszú, combig érő, ferdén lekerekített kabát; jachetă lungă pentru femei; weiblicher langer Mantel. *1788:* Fekete szőr matéria szederjes flanérrel bérlett Sakétli [Mv; TSb 47]. *1789:* vettem kezemhez ... Egy Rosa Szin Schlaquetlit szoknyával ... Egy parquet Saquetlit Szoknyástol ... Efy uj angon (!) köntőst Schaquetlit Szoknyástol [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1]. *1816:* Sárgás Sakettli ... 3 Rf 15xr [Kv; Born. IV/41].

zsákfalvi a Zsákfalva (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zsákfva/Jac; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zsákfalva: Zsákfalvához tartozó; care aparține de Zsákfalva; zu Zsákfalva gehörig. *1572:* Az Reth dolgaban ... Illien bizonsag jeoue

tizen niolcz egy nyeluen hogy wk tuggiak hogy az á Reth Sakfalwj feold [Szság; WH].

zsákfelhúzó ahol a zsákot felhúzzák; pentru tras sacii sus în ...; wo man die Säcke nach oben zieht. *1817:* A Tornátz. Téglából épült 6 oszlopokan ál, felső padlässa gyalult Dészkákbul valo, a Gabanäsnak irányában zsák fel huzo helly vagyon [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 3].

zsákfenék fundul sacului; Sackgrund. *1796:* egy Zsákfenekben egy okulár, tiz gollyobis [Esztelnek Hsz; HSzjP].

zsákhordó zsákhordásra alkalmazott napszámos; ziler care transportă saci (pe umeri); Arbeiter, der Säcke trägt. *1776:* A' bányákra küldendö béres dolgosok iránt való rend tartás igy határaztatatt, hogy ... Ortosnak Sák hordonak vagy Párosnak senki négy márjásnál többet edgy hétre ne adjon, egész bánya miv idején az ortosnak edgy a' Sák hordónak és Párosnak két pár botskornál többet ne vegyen [Torockó; TLev. 7/5].

zsáklopás furt de saci; Sackstehlen. *1591:* Orsolia Toth Istuanne vallia ... Hallottam ezt Teglas Janosnetól hogi mikor kerdezkednek, ha hallottam volna valami saklopast zekeli Mihalnehoz, es en mondottam volna hogi nem hallottam [Kv; TJk V/1. 120].

zsáklopó hoţ de saci; Sackdieb. *1591:* fekete teglasne te Sak lopo buza lopo [Kv; TJk V/1. 119]. *1631:* neked mondom utalatos te sak lopo, ingh aly lopo [Mv; MvLt 290. 254a].

zsákmány 1. hadizsákmány; pradă de război; Kriegsprise. *1662:* Röthy Orbánnak minden szükséges dolgokat értésére adván, és azt is, hogy a váras alatt sokáig heverniek, hogy az élések, zsákmányok, mind Varannó, Eperjes, Gönc felöl a fejedelem hadaitul annyira elfogatott, lehetetlen volna, tért vala vissza Patakra [SKr 230]. *1705:* Ma reggel a lovas hadak kimenének a mezöre a szölöhegy felé, és strázsákat rendelvén ki a hegyekre körös-körül, magok itt a réten egész csaknem estig etetének, és zsákokba zsákmányt töltvén, estvefelé bejövének | a kurucok derék falukat égettenek meg itt Szeben körül, kiknek meghagyták volt, hogy ami búzájok és gabonájok vagyon, csépeljék el íziben, és a szalmáját, mind a szalmás házfedelekkel együtt megégessék, hogy zsákmányt belöle nem hordhassanak a németek [WIN I, 428, 555]. *1710 k.:* Az alattam való hadat is ... mert nem volt csak mi szekere, élése is, nem akartam a magam példámmal prédára szoktatni. Legnagyobb zsákmányok az én szolgáimnak lön Árokszálláson egy verem árpa hazamenöben [BÖn. 731–2].

2. erőszakos eltulajdonítás; prădare, pradă; gewaltiger Diebstahl. *1657:* igen messzünen kell vala zsákmányolni, mely mind igen fáradságos, s mind pedig nem is bátorságos vala, ha az hadnak zsákmányra létele alatt ... az ellenség vagy Bécs felé, vagy táborunkra indult volna [KemÖn. 45]. *1704:* ma voltanak ki a németek zsákmányra igen felesen [WIN I, 161]. *1705:* ment Graven uramhoz, aki szintén akkor jött meg a zsákmányról | Megjüvén pedig a zsákmányról, Graven és Montecelliék is odajüvének [WIN I, 403, 517].

Szk: *~ra jár. 1662:* Bakos Gábort is melléje hadaival együtt a varannói völgyen felbocsátá olly tanúsággal, ha Kassa alól oda által kezdenének kapdosni s zsákmányra járni, éléseket elfogván, kapdosnák, fosztogatnák öket mindenütt [SKr 228] * *~ra kibocsát. 1662:* az egész ármáda rendelt seregekben jövő útjában volna, senki zsákmányra ki ne bocsátaná [SKr 221]. *1710 k.:* Eljöve Scherfenberg ... megírá a fejedelemnek: ... zsákmányra sem bocsát ki egyébre fünél [BÖn. 759] * *~ra kiindul. 1704:* Ma reggel a német hadak zsákmányra indulván ki, meghozák, hogy itt körül feles kurucok gyültenek volna [WIN I, 212] * *~ra kijár. 1705:* A németek mindennap kijárnak zsákmányra, és mind búzát hordanak inkább a lovaknak [WIN I, 532] * *~ra (ki)megy. 1662:* ottan a fejedelem parancsolatjából az ország dobjaival felülésre való jelt kezdének adni, és hogy ha kik zsákmányra a táborrul kimentek volna is, mindenfelé hírekkel lehetne, minden lövöszerszámokat kilövöldözni [SKr 257]. *1704:* Az éjszaka a kurucok a kistoronyiaknak az marhájokat és lovakot mind elhajtották, aminthogy zsákmányra nem is mentenek ki addig [WIN I, 193]. *1705:* Orosz Pál ötszázadmagával itt volna nem messze, aminthogy kimenvén zsákmányra a lovas németek és a generál is kimenvén hozzájok | amint szokások volt egyik nap zsákmányra menni, másnap valamely részmilitiával az erdőre fáért [WIN I, 434, 590] * *~ra kimehet. 1705:* a kuruc tábor megindult ... Minthogy pedig mozdulásokat értették, nem mehettenek ki zsákmányra se a németek, se mi ki nem küldhettünk, se fáért, se füért [WIN I, 541] * *~ra (ki)oszlol/(ki)oszlik. 1657:* az hadak is felülének, noha sok része zsákmányra kioszolva vala | az vezérnek is megizené, hogy hadait, kik elérkeztek, avagy zsákmányra nem oszlottak volna, felültetné [KemÖn 68, 70]. *1710:* a hadaiban[a] is felesen tábori szokás szerint zsákmányra kioszlottanak vala [CsH 53 1662-re von. felj. – [a]Kemény Jánosban].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~t hány* zsákmányol, kirabol; a prăda, a jefui; erbeuten. *1672:* azután németeket kérvén az kassai generálistúl, derék erővel reájuk menvén, meg nem állhattak, hanem mindenekben, valamijek volt, sákmánt hánytanak [TML VI, 4 Katona Mihály Teleki Mihályhoz] * *~t hányat* zsákmányoltat, kiraboltat; a dispune să fie prădat/jefuit; erbeuten lassen. *1670:* Az vármegyékre ki izent az generalis, hogy senki az császár földéről másuvá ne confugiáljon és ki ne menjen, mert valakit elérettet, mindenében sákmánt hányat és házait s jószágait felvereti [TML V, 266 Katona Mihály Teleki Mihályhoz] * *~t hányathat* zsákmányoltathat, kiraboltathat; a putea ordona să fie prădat/jefuit; erbeuten lassen können. *1662:* ha olly megátalkodó papi vagy világi középrend leszen, ottan amelly vármegyék lakosok lesznek, annak fő- és viceispáni, az egész vármegyét is magok mellé felvivén, az ollyanokat valamint akarják, úgy büntethessék és minden javaiba jószágaiba praedát és zsákmányt hányathassanak [SKr 280] * *~t tesz vmiben* rabol; a prăda; erbeuten. *1583:* Mindenekbe Sakmant teottenek, teomleobe, ordaba es Saytokba Szakmant teóttek [HSzj *majorság* al.] * *~t vet* kiraboltat; a prăda, a jefui; erbeuten lassen. *1653:* Havasalföldében három fü bojer árultatásban találtatván, az Máté vajda gyalogi az három bojert megöletik és minden javokban sákmánt vetettek [Teke Sz; Veress,Doc. X, 264 ismeretlen Beszt. városához]. *1659:* ha Barcsai számára szállt[a], bizony tudom, hogy mindenemben zsákmányt vetnek [TML I, 316 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz. – [a]A vár]. *1677:* A' Jesuitai szerzet ennek-elötte sok idöktül fogva ez hazából in perpetuum excludaltatott és proscribaltatott ... ha a' végezések ellen béjöni merészelnének, mindenütt persequalhassák, és minden

javokban sákmánt vessenek [AC 8] * *~t vétet* kiraboltat; a dispune să fie prădat; erbeuten lassen. *1671:* egy német officér Tályára érkezvén, az praedikatorra szállott és elmenvén, mindenében sákmányt vétetett [TML V, 512 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

zsákmánylás zsákmányszerzés; prădare, prădăciune; Erbeutung. *1662:* De hogy a mieinknek a Tisza mellékén nagy jó élések volna, a hídon által zsákmánylásra nem is bocsáttatván senki, hanem csak a csatára járók [SKr 252].

zsákmányol a prăda; erbeuten. *1657:* Mert immár elvesztegetvén nagy darab földig az élést, igen messzünen kell vala zsákmányolni, mely mind igen fáradságos [KemÖn. 45–6]. *1662:* a kész prófontjok naponként jobban-jobban fogyatkozván, az új gabona beérkezése is még jó messze lévén ... látják vala azt is, hogy zsákmányolva sem tanálhatnának, ha kijárások lehetne is [SKr 252]. *1704:* Zsákmányolni kimenvén innen mind magyarok, németek alá a Téglacsúr felé, öszveellenkeztek a kurucokkal [Kv; KvE 291 SzF] | Ma jó reggel kimenvén feles lovas és gyalog németek zsákmányolni, a városon amennyi szekeret kaphattanak, mind elvitték, hogy a messzebbvaló faluknak búzájokat béhordják [WIN I, 194]. *1705:* Láttam, a lovakon szalmát hoztanak nyalábokban, és egyebet is, amit kaphattanak a faluban, ahol voltanak, béhozták, de ha májusig bár csak így járnak ki mindennap zsákmányolni, bizony meg fogja unni a lovok [WIN I, 386–7]. *1710 k.:* én nem akartam a szolgáimat messze zsákmányolni bocsátani [BÖn. 731].

zsákmányoló rabló/fosztogató katona; prădător, militar/ostaş care pradă; erbeutender Soldat. *1704:* más lovas sereg leereszkedék ugyan Vágás útról, és csak egyenesen az itt való zsákmányolók felé váltanak, akik az monostori templom és a Szamos között kószáltak [Kv; KvE 291 SzF].

zsákmányoltatik zsákmányosokat kiküld; a trimite prădător într-un loc (oarecare); Diebe schicken. *1678:* most az kiket fogtak, az miolta az német ide zsákmányoltatott, ez a vidék vevé is használt az raboknak, mert elhiszem, ha azokat nem féltette volna Leszli hogy megölik, az egész vidéket felégettette volna [TML VIII, 258 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez].

zsákmányos 1. zsákmányoló, zsákmány szerzésére kiküldött; care pradă/jefuieşte; erbeutend. *1705:* ide nem messze egy Újfalu nevű faluban kurucok lévén, akik a zsákmányos németeket impetálni akarták volna [WIN I, 372]. *1710 k.:* Egyszer valami lézengő zsákmányos hatvan tatár érkezik a faluba [BÖn. 735].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: zsákmányoló/zsákmány szerzésére kiküldött személy/katona; prădător, persoană/militar care pradă; erbeutender Soldat. *1653:* csak ottan hamar a sákmányosokkal a mely vitézek kimentenek volt, tehát fogtanak valami törököket [ETA I, 48 NSz]. *1657:* magam az dandárban maradván, véle bocsáttam vala egy háromszéki székely hadnagyot is, kik tanáltanak az ellenség zsákmányosára Lapispataknál, mely zsákmányosoknak őrzésére voltanak másfélszáz gyalog muskétások és három compania lovasok [KemÖn. 222]. *1662:* jeget már a zsákmányosok is ritkán kaphatnának, azonban a folyóvíz is a nagy szárazságban igen elapadt [SKr 258]. *1672:* Nekie az tetszenék, szüntelen csapdosnák az német zsákmányosát s nyomban volnának utánna [TML VI, 405 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. *1678:* Tettek ugyan az vidékben kárt az zsákmányosok, de szenyvedhetőt [TML VII, 262 Teleki Mihály a magyar nemzet tanácsaihoz]. *1704:* minthogy a kurucok a Brotterig eljöttenek volt és talán csak a zsákmányost lesték, arra nézve a szekereket sietve visszahajtották üresen, és többször ma ki sem mentenek [WIN I, 200]. *1705:* mi is kimentünk vala egynéhányan sétálni, hogy jöttenek a zsákmányok és behozták a házak fedelét, amazokis pedig bétakarodának [WIN I, 395]. *1710:* így hordozták alá s fel a német tábort az országban, harcot nem akarván állani, hanem farkas módon hol a zsákmányosát mezőben, hol quártélyában a futrásiait a németnek fogton fogták [CsH 93 1673-ra von. felj.].

zsákmárkesztyű kesztyűféle; un fel de mănuşi; Art Handschuhe. *1848:* 8 pár zsákmár kestyü [Bilak BN; LLt].

zsáknyomadék (szőlő)préselő zsák alján maradt szőlőhéj és mag; must dens, amestecat cu tescovină, obţinut prin tescuirea boabelor de struguri (din saci) cu picioare; nach Traubenpressung am Grund des Sackes gebliebene Traubenschale und Körner. *1845:* 1842-beli szűretem, fekete-szőlők törkölyére Csekelakánn fejér szín-must töltetett ... Sák-nyomadéka pedig, – mely seprős vastag, és a le-eresztettnél savanyúbb, – 8 vedernyi [KCsl 13].

zsákocska *kics* **1.** kis méretű zsák; săculeţ, săcuşor; Sacklein. *1572:* Pwskarne ... vallia azt is hogi az elebi felesege holta vtan Mwtogat volt eoneky Eottues Janos egi zakochkaba valamy keues penzt [Kv; TJk III/3. 42a]. *1628:* Egy Szakoczkaban ualami Brassaj garaz [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6]. *1632:* Komanai Udvarház ... Egj Sakoczkaban uagion Hariczka gr. 2 [UC 14/38. 121]. *1664:* Egy Sakoczkaban Fonal [Dés; Hr 2/23]. *1714:* egj Sakotskab(an) réz Tökötskek No 20. Mas Sakotskab(an) rez Tökötskek No 11 [AH 11]. *1788:* Egy rosz 'Sákotska [Mv; TSb 47].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: zsákocskányi; de un săculeţ; von einem Sacklein. *1673:* 1 sákocska aszú megy [Gyf; UtI]. *1684:* Egy Kis Sakocska Mandola [UtI].

zsákodi a (Magyar)Zsákod (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zsákod/Jacodu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zsákod/Ungarisch-Sacken: **1.** Zsákodról származó; care este originar din Zsákod; aus Zsákod stammend. **Szn.** *1863:* Sakodi István [Szováta; Mt Bereczk József lev.].

2. Zsákodhoz tartozó; din/care aparţine de Zsákod; zu Zsákod gehörig. *1803:* a mi nézi a Zsákodi Jószág dolgát, tudom azt hogy az Öregebb Moses János Zsákodon mind örökös mind Zállagos Jószágot bírt [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Kádár Márton (81) vall.].

Hn. *1699:* Sákodi Szurdok (e) [Csöb U; EHA]. *1746/1831:* a' Zákodi határban [M.zsákod U; EHA]. *1781:* Zsákodi Szurdukban [M.zsákod U; EHA].

zsákos szitk.-ban; în injurii; in Gefluchen. *1591:* Cathalin, Nag Mihalne vallia, Hallottam ezt hogi Teglasne igi ziggia vala Zekely Mihalnet, the sakos, bestie Eretnek nyluan valo Curüa [Kv; TJk V/1. 121].

zsákponyvaszövet polog pentru saci; Sackschwade. *1850:* Zsák-ponyva szövet 6 türet – egy türetben 60 sing [Algyógy H; Born. F. li].

zsákvászon pînză de saci; Sacktuch. *1585:* Harmady talra Sakwazonnal czhyk, az volt d. 10 [Kv; Szám. 3/XXII. 56]. *1590:* Masodyk Etek volt Sak wazony Chykal (!) Az Chyk tt d. 17 [Kv; Szám. 4/XX. 421 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1599:* Kapoztat Sak uazon(n)al feözettet [Kv; Szám. 8/XIII. 14 Szabo András sp kezével]. *1625:* Ebedre I Tal Etek kaposzta Zak vaszonnal (!) [Kv; Szám. 16/XXXIV. 286]. *1650:* Főzettem Czikot Sak vaszonnyal ... d. 60 [Kv; Szám. 26/VI. 423]. *1690:* Sák Vaszan ull. 200 [Balázsfva; Utl].

zsalu ablakra/ajtóra/szellőzőnyílásra kívül rászerelt, ablak- vagy ajtószárnyhoz hasonló, rendsz. fából készült berendezés; jaluzea; Holzverschalung. *1791:* kett schalu ablakhoz Sarkak 4 [WLt Cserei Heléna jk 43b]. *1826:* A Schalukra ide le kell tsináltatnunk[a] [Mv; Told. 7. – [a]Zárt].

zsalugáter zsalu; jaluzea; Holzverschalung. *1782:* Az Egész Udvarra valo Zöld Salakater [Nalác H; CsS]. *1785:* a Kastélynak felső részin lévő oralis figuráju nagy Palotára jutván ... az ablakjai és azokon lévő Sallukáterek meg rongyollottak [Szamosfva K; Born. 13. XXIXb. 20 Kornis Krisztina conscr.]. *1813:* (A) zöldre festet szalukaretek még ép és jo állopotban lévők [Koronka MT; Told. 18]. *1817:* a Salu Gatereket (!) mikor Vasazzák akor fessék is meg [Kv; IB. gr. Korda Anna lev.]. *1818:* sem Salugatterre sem Ajtora való Sarkakat ... Boltyában bé nem vészen[a] [Mv; LakCLev. – [a]A kereskedő]. *1821:* filegoria valami ringy-rongy őszve omladozott jalous gatterekkel [Koronka MT; Told.] *1827:* 22 Salogater Téli Ablakok megvasazásával ... 264 ft [Kv; KmULev. 3]. *1830:* vagyon ezen ablakokhoz zöldre festett ép készületü Schalugater | Az oldal szobába ... ezen ablakoknak ... Salugatere épek [Kv; Somb. III]. *1845:* Az 1o ablak salongatterinek hibazik egy also subriglije [Vajdasztiván MT; HG. gr. Kemény Sámuel hagy.]. *1851:* Az egész épület ablakairól hijánzik két levél salukáter, a' többi meg van [Erdősztgyörgy; TSb 34]. *1858:* gyöngyszinre festett ... tökélletes ujj salokatter ... Az ezen emeleten lévő uttzára nyilo ablakok ... salukatterekkel ellátva [Mv; TSb 39].

zsalugáteres zsaluval ellátott; cu jaluzea; mit Holzverschalung. *1820 k.:* A kapu felöl valo szoba Bolthajtásos ... két kinyillo ablakokkal mellyek közzül az Uttza felöl valo duplas evegü Salugatteres minden [Dés; RLt 1].

zsálya[1] Salvia officinalis; jale, salvie; Salbei. *1578:* Ha az kezedben esik az közweny es Meg dagad, Wegy Rosa pogachat es zeckfwuet az az camanillat es saliat, fozzek Meg borban, Mosgick aban, Ne vyzben, es Meg gyogwl [Nsz; MKsz 1896. 371]. *1648:* Lugas kert ... Egres fais vagyon egj sorral, sállya hárommal [Komána F; UF I. 939]. *1679:* Másik veteményes kert ... 23 táblara vagyo(n) mostan ezekben, veres hagima, pár hagyma, Petreselyem, murok, kaposzta, kék kaposzta, veres Czekla, tárkony, zsállya, Isóp, Egres fa, köszmete fa [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139]. *1680:* ezen kertb(en) vagyon agyakban ... Salya in nõ 1 [A.porumbák F; ALt 27 Inv.]. *1688:* az vetemenyes kertben ... Vagyon ... Fokhagyma öt agygyal ... Ezeken kívül van felesen Tarkony, sálya, szekfü [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 7]. *1699:* vagyon egj vetemenyes, es viragos kert tablakra fel osztva es jo formaban ki csinálva, melly(ne)k első tablajában vagyon foghagyma, ennek egyik oldalát keritik egres fák ... harmadikot sallyja [Szentdemeter U; LLt Inv. 28]. *1710 k.:* Az én élésem ilyenformán volt: liszt szitálva, peszmét sok, borsó hajalva ... füstölt hús és kivált száraz csuka felesen, szalonna ... ecet, petrezselyem, zsálya, tárkony, murok szárasztva | Van-é ecet, zsálya, fenyőmag? Elég vagyon [BÖn. 724, 732]. *1714:* az kert ... veres hagyma, fok hagyma, murok, petresejem, kapor, külömb külömb fele saláta tarkony, sálja, szapora hagymával megh ékesitve [Kászonfelsőfalu Hsz; LLt Fasc. 85]. *XVIII. sz. v.:* A Sállya gyükerit, nem kell ganéjozni, hanem Szapullot hamvat kell kőrülle hinteni [Ks Kerti Oeconomia]. *1894:* Hát a te asszonyod? Róza? kit az Isten éppen abban a pillanatban teremtett, mikor a zsályát teremtette, hát ő boldog az új zajos világban? [PLev. 165 Petelei István Jakab Ödönhöz].

zsálya[2] finom gyapjúszövet; stofă de lînă de calitate superioară; Tuch von sehr guter Qualität. *1584:* Az Kalmarok es kereskedeó rend dolga. Semmy idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember ... semmy marhaiat ell ne adhassa idegen, wagy kyweol walo Embernek, hanem chak itt walo es Coloswary embernek ... Minden fele poztot kit Balba keotnek, Ballal Granatoth, Skarlatot, Sayat, Landist, es egieb fele olasz posztot mindenth Weggel [Kv; PolgK 4]. *1736:* Volt sálya nevü posztó is, az is az uraknak való volt, köz nemeseknek volt az fajlandis, közönséges landis [MetTr 351].

Vö. a *sája* címszóval.

zsályaposztó gyapjúszövet; stofă/postav de lînă; Wollentuch. *1683:* Vettem ... Tiz sing Narancz Szin Salya Posztot Ur(un)k számára singit pr. f 6 Teszen f 60 [Utl].

zsályasüveg gyapjúszövetből készült süveg; şapcă din stofă de lînă; Kappe aus Wollentuch. *1699:* Edgy, teczin Sállya Süveg, prém nélkül nro 1 [Kv; WassLt Nagy Dobai Décsei Sigmondné Totfalusi Anna hagy.]. *1704:* Egy teczin Sállya Süveg prem nélkül nrõ 1 [Kv; WassLt].

zsályaszoknya gyapjúszövetből készített szoknya; fustă din stofă de lînă de calitate superioară; Rock aus Wollentuch. *1634:* Molnar Jmrehne tiztessegese(n) ki hazasita nemes Ferenczynet, Saja szoknyat ada vele, palastot gyolczy felseo inget gyolcz ingeket, abrozt lepedot [Mv; MvLt 291. 24a].

zsályavíz zsálya virágjából készített illatos víz; decoct de salvie; Salbeiwasser. *1697:* az árnyek székre nyilik egj reteszes ajto ... Egj kis korsob(an) Sállya viz, Kétt korsob(an) kevés Mustár [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4].

zsámoly **1.** kis, támlátlan, karfátlan szék; taburet; Schemel. *1860:* Egy nagy, kék virágos damasztal bévont kanapé ... két karatlan székkel és zsámolyal 's párnával [Kv; Végr.].

2. imazsámoly; scăunel de rugăciune; Gebetschemel. *1710 k.:* én is leborulok most ebben a feneketlen és véghetetlen tömlöcben, a bűnös Manasses mellé, a te imádandó isteni lábaid zsámolyához [Blm. 1036].

zsámolyszék zsámoly; taburet; Schemel. *1747:* Asz(szo)nyok lába alá való sámoly Szék 2 [Borsa K; Told. 24]. *1847:* a' Czéhnak égy zsámoly széket sem mutatott be [Kv; ACLev.].

zsana zsimbelődés; bombănire; quaken. *1851:* Trézsi és én ha kialhatnók magunkat űgyíben, jol volnánk, de nem lehet a' gyermekek zsanája, a' gazdaság, és korhelkedés mián [Kv; Pk 7].

zsandár, zsandárm csendör; jandarm; Polizist. *1850:* a' Kontárkodok össze hivásakor a 'Sándármoknak 5 Rf [Kv; ACSzám. 28]. *1854:* a' földes ur ügyessege Sándármokat vitt ki hirtelen, 's a' föld lázadokat bé fogták [Mv; Újf 2 Soós Josef Újfalvi Sándorhoz].

zsanér (csukló)pánt; şarnieră, balama; Scharnier. *1808:* A' Középszerű golyobísos Stutz(na)k ... uj Abszén Sanérba Rfr. 2 [Kv; Tkhf].

zsanérpánt csuklópánt; şarnieră, balama; Scharnier. *1843:* A Konyhaba egy almáriom Zárnak egy uj kutsot uj rort uj sperfédert útkőzővel égyűt és két pár sanér pántal tsináltam és fel szegesztem Rf 2 xr 10 [Kv; Somb. II]. *1852:* Egy uj sanér pántot Csinaltam a Qvádrop (!) Ajtora és felsrofoltam 30 xr ... Egy Ágyra egy pár kovátsolt Sanér pántot tsináltam és felvertem 1 Rf 40 xr [Kv; SLt Vegyes perir. Geng Adám lakatosmest. kezével].

zsarnokilag zsarnok módjára; în mod tiranic; tyrannisch. *1845:* a' Szabo Czéh Tagjai őszve gyűlvén, 25 v Rforint bűntetést kivántak réám sujtani 's rajtam Zsarnokilag fel tsikorni, a' Gyűlés Terméből nem akartak ki ereszteni, mig azt rőgtőn le nem fizetem [Mv; SzCLev.].

zsarnokoskodás tiranie; Tyrannie. *1846.* Illy nyomorult hangulatombol Kovács Lajos segített ki, mert meglátogatván rövid idő alatt anyit beszélt bajairól, a' Tiroügy bonyodalmáról, és Széchenyi apró zsarnokoskodása felől, hogy rögtön kitisztult fejem [Sszgy; ApLt KZsN 157].

zsarolás şantaj, şantajare; Erpressung. *1701:* Gál András relictájának a kvártélyozó német katonák zsarolása elleni panasza [Dánfva Cs; SzO VII, 72].

zsaroló şantajist; Erpresser. *1847:* És ezután is mindenkor bébizonyítja a három helység, hogy se lázasztó, se zsaroló, se ellenszegülésre ingerlő sohasem voltam [VKp 155 Varga Katalin sk].

zseb 1. buzunar; Tasche. *1592:* Merai Tamasne ... azzoni ... vallia ... alatomba kereskedni kezde az skatuliaba, Azomba ki veue az kezet, es niula az sebbe, en akkor megh nem mere(m) zolitani [Kv; TJk V/1. 244–5]. *1595:* 19 xbris úeóttem az zaz Natio Alúmnússanak Adam Gichnernek ... sebnek ualo waznoth p(ro) f – //8 [Kv; Szám. 6/XIV. 9]. *1619:* Ekkor az zsebbe nyúla az vezér és ezért az munkámért egy marok aranyat ada ajándékon [BTN² 261]. *1639:* az menieczke ... az sebeből mogjorot merite ki, hogi nekemis adgion [Mv; MvLt 291. 196a]. *1655:* az Olahok ketten voltak ... edgyik megh ragatta Tothází Jstvánt, az masik ki hasitotta az sebit el kapta az aranyat tölle [Kv; CartTr II. St. Pernothi nyil.]. *1671:* husz bizonyságok comportalliak ... Bűbájosságát, kötözeset Ember czontnak zebiben hordozását [Kvh; HSzjP]. *1739:* öt hat Fatensek világosan subinferallyák az I Kibédi Mária Asz(szo)nyn(a)k ... Sött Latrainak feles és száma nélkül való vélle lött paráznaságok iránt való kérkedéseket, ezek(ne)k titkoson, paráznaság alatt, az I. által esett pénzek(ne)k Sebekből való kikotorászásokat, lopásokat [Dés; Jk 299a]. *1765:* az Aszszony ... látám hogy ahol a szoknyájának a sebe szokott lenni oda dörgölé kezit [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 289]. *1773:* egy darab szalonnát leszelt, s bé tette a sebibe [Selye MT; BetLt 7 Mich. Fülöp (25) vall.]. *1802:* 1/2 Sing vászony Zsebnek [Déva; Ks 120. 10. 4]. *1823–1830:* Felső köntöse volt egy ujja nélkül való hosszú kozsok, melynek belülről két zsebei lévén, a jobb felől valóban hordozta a Bibliát ... bal felől valami horgas szípó tőket [FogE 116]. *1858:* egy fekete magyarkába egy pár zseb 30 xr egy kavészi (!) magyarkának testhez igazittása egy pár zsebel 2 fl [Kv; Újf 1].

Szk: *~be való. 1803:* volt pedig a Muntli szakban egy Tsukuláté Szin Mente ... Nadrág és egy Lájbi, ezek mellet volt két Ing és három keszkenyő kettő Szebbe valo, a harmadik egy asztalkeszkenyő [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 64 Boér Antal sk]. *1816:* Veres földű, fejér csikos keszkenyő zsebbe valo ... 4 Rf 6 xr [Kv; Born. IV/41].

2. vkinek a rendelkezésére álló anyagi eszközök; mijloace financiare; Finanzen. *1672:* mert noha a császár zsebiben vala pénz, de az mostani szükség az hadaknak mind ki osztatja vala [TML VI, 392 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1838:* 1838. 20-a Febru. A' T: Fő Biro Ur parantsolattya nyomán az Aléra Czéhunk tagjai ön Zsebekből őszve tévén 16 Rfr: 15 xrt [Kv; ÖCLev.]. *1879:* Dinomdánomra, parádéra, lármás, messze látszó dolgokra kinyitja mind a száz zsebét*, de irodalmi célnál ... behúzódik a hajlékába [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz. – *A mv-i közönség].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ben marad* nem kerül alkalmazásra; nu se va aplica; nicht benutzt werden. *XVIII. sz. v.:* ha Generalis Plenipotentiat küldenek Ngtok, vgy Instructiot producalni nem kell, hanem a' Sebbe marad [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.] * *~be való keszkenő* zsebkendö; batistă; Taschentuch. *1760:* mégsem adnak a rossz emberek a közönségesből egyebet, hanem a feleségemnek ... öt sing fein gyolcsot, nekem ... két darabból álló nem derék könyvet, egy viseltes zsebbevaló keszkenőt [RettE 113]. *1761:* (A vádlott) két sebbe valo keszkenőt és egy varratos Kendőt el lopott [Torda; TJkT V. 29]. *1790:* Két viseltes Sebbe valo keszkenyő [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 4]. *1806:* 4 Sebbe való keszkenyőt* 2. 48 [Mv; Ks 34/VII. – *Vásárolt] * *~be való óra* zsebóra; ceas de buzunar; Taschenuhr. *1755:* edgy Szép festke nevű fekete öt esztendős Metczetlen Lovat valami Sebbe valo óráért ... ada [Gernyeszeg MT; TGsz 35].

zsebbeli 1. zsebben hordott; de buzunar; in der Tasche. *1767:* A szegény asszony nagy indulatjában Pikler nevű hadnagynak az oldalába ütötte a zsebbeli bicsakját, de az oldala csontjában megakadott [RettE 212]. *1780:* a Néhai Grof Ur eő Nga életében ... a Sebbeli erszénnye a nadrága Sebiből el veszett [BK. Beniamin Orosz de Sárd (20) ns vall.]. *1837:* orák. Egy utazo, és egy réz tokas ezüst zsebbeli [Szentbenedek SzD; Ks 88/44]. *1849:* Rumburger Sebbeli [DLt].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~aranyóra* arany zsebóra; ceas de buzunar din aur; Taschenuhr aus Gold. *1769:* Az mely Sebbéli Arany Orát Arany lántzával edgyütt Néhai Sogor Ura(m) ajándékozott volt az Néném(ne)k aztatis hatta és testalta Groff Kornis István etsém(ne)k [Marosszigyörgy MT; Ks 191. VII. 11]. *1826/1828:* A Fekete Tokba lévő kitsin emallirozott arany zsebbeli oramat hagyom a Testvér Hugom Leányának Rosalianak [BetLt 2

Wajna Antal test. Bécsből]. *1850:* Egy arany czilinder 'sebbeli óra [Mv; DE 2] * ~ *ezüstóra* ezüst zsebóra; ceas de buzunar din argint; Taschenuhr aus Silber. *1810:* Vagyon egy Zsebbéli ezüst ora betsülte(tett) 25 Rf [Kv; Borb. I]. *1815:* Konrád Gyorgynek, és Biro Sámuelnek, azért hogy Thordán az Uttzán pipáztak, az Ezüst Zsebbeli orajokat Zallogul el vétette[a] [Kv; TLt gub. – [a]A tordai főhadnagy]. *1841:* Egy ezüst Zsebbeli ora üvege nélkül [DLt 466] * ~ *keszkenő* zsebkendő; batistă; Taschentuch. *XVIII. sz. v.:* Egy Sebbeli keszkenyő [Borb.]. *1804:* Fejer Zseb béli keszkenő kettő lyukatos a többi (!) avatagok 12 [Borosbenedek AF; Somlyai]. *1812:* Két Kék Uj Sebbeli Komiz keszkenő [M.gyerömonostor K; KCsl 11]. *1823–1830:* a zsebbeli keszkenőmet a két combomra tettem, s mikor a gazda észre nem vette ... markoltam a tálból a derelyét, s raktam a keszkenőmbe [FogE 267] * ~ *óra* zsebóra; ceas de buzunar; Taschenuhr. *1816:* Egy ujj Frantzia proba tétel nélkül valo 'Sebbeli Ora [DLt 456 nyomt. kl]. *1825:* a' sebbeli orák igazitásokhaz is valamit ... értek [DLt 1126]. *1849:* nevezett gyilkosok ... fosztottak ... Néhai Cseh Joseff ur Sebiből, égy Sebbeli orat ezüstöt, nagy ezüst lántzal [Héjjasfva NK; CsZ] * ~ *órácska* kis zsebóra; ceas (mic) de buzunar; kleine Taschenuhr. *1818:* által adott ... égy régi 'sebbéli orátskát [Mezőbánd MT; TSb 35] * ~ *pénz* zsebpénz; bani de buzunar; Taschengeld. *1710:* az erdélyi fejedelem, miolta beült székiben, azolta hatalmas császárhoz a hűséget igazán megtartotta, a szokott adót esztendőnkint fogyatkozás nélkül beszolgáltatta, most is hatalmas császárnak egynehány erszény zsebbéli pénzt küldött ajándékban [CsH 144 1679-re von. felj.] * ~ *tombákóra* réz zsebóra; ceas tombac; Taschenuhr aus Kupfer. *1806:* Egy két toku Zsebbéli Tombák ora [Ne; DobLev. IV/897].

zsebkendő batistă; Taschentuch. *1849:* Egy spenzel egy seb kendő [DLt]. *1851:* 6 Darab Zseb Kendö len gyolts [DLt].

zsebkeszkenő zsebkendő; batistă; Taschentuch. *1810:* Mindenféle halálomkor talaltato fejémemuim ingeim Labravaloim Seb keszkenői(m) nyakravaloim és lájbliim ... hagyom Tsia Joseffnek [Héderfája KK; IB. gr I. Bethlen Sámuel végr.]. *1818:* Tizen hat 'Seb Keszkenyők ... 52 Rf [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.]. *1823:* 'Seb keszkenyö 3 [Ne; DobLev; V/1080. 2b]. *1824:* egy zebkeszkenyőre 1 Rf [Kv; Pk 5]. *1842:* Egy pár Sárga Földü seb keszkenyő [DLt 1202]. *1847:* Surtz ... Zseb keszkenyö [Mv; Berz. 17b] | zsebkeszkenyőkért 17 [Somb.].
Szk: *pergál ~. 1830:* Egy fejér pergály zseb keszkenyö [DLt 499 nyomt. kl].

zsebpénz bani de buzunar; Taschengeld. *1830:* zseb pénztis küldet volna de most nem volt, instálom külgyen aztis mikor lesz [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

zsebrák fösvény, zsugori, fukar; zgîrcit, avar; schmutzig. *1762:* gr. Haller György ... másfélszázezer forint ára jószágot keresett, söt többet is. Igen magának való zsebrák ember vala, teljes életét világi haszontalan dolgokban s szorgalmatosságokban töltötte [RettE 146]. *1772:* Hej bé jó helyre akadott a fösvény zsebrák, maga hasznát per fas et nefas munkálódó gazdag ember [RettE 288]. *1777:* Kolumbán János ... Zsebrák, fösvény, magának való ember is vala szegény [RettE 381–2]. *1779:* De sajnálja, vagy inkább sajnálatják őfelségével a mellette lévő telhetetlen zsebrák s magok hasznát, nem a közönséges jót és békességet szerető emberek [RettE 394].
Vö. a *zsobrák* címszóval.

zsebtétel zseb bevarrása; cusutul/făcutul buzunarului; Nähen der Tasche. *1860:* 1 darab Atillaba zseb tétel „50 [Kv; Újf. 1].

zselatin gelatină; Gelatine. *1843:* Bòrzavirágozott[a] 1841 beli. Erősen meg lévén törödve ... tettem vala belé 1/3 lot gelatint [KCsl 13 Kemény Dénes lev. – [a]Bor].

zsellér 1. a parasztság alsó rétegéhez tartozó személy, aki nem rendelkezett saját kezelésben lévő földdel, pénzbeli és terménybeli fizetésért végzett munkát a gazdaságokban; jeler; Holde. *1560:* vagion ... Seller I [Néc BN; Makkai, SzDPuszt. 52]. *1573:* Hendrik Mihal azt vallia hogi Eotet Trozkaine hitta az haz heazny azt Monta az zellyer hogi benne Nem lakyk ha meg Nem chinaltatia [Kv; TJk III/3. 258]. *1598:* Varga Jlliesne Cathalin ... wallia. Az selleremteol hallotta(m) hogi walami Jngwallokat latot Vgrai Istwannal s felesegenel [Kv; TJk V/1. 201]. *1626:* uagion egy hazok Keozeop Vczaba(n) ... mely haz ige(n) nagy Ruinaba(n) uolt, el Aniera hogj egiebekis Jrtoztak teolle es Zelerekis ne(m) lakhatak [Kv; SLt FG. 6]. *1677:* kin lakos Urak, Nemes, és Főrendeknek, Vármegyéknek, és Székelységnek házaira semminémű békességes időben, söt Szász Székek, Keritet és Mezö Városokéra-is ... szállások nem rendeltetnek, és szokott immunitasokban, mind házok, s' mind abban tarto Sellérek avagy gazdák meg-tartatnak [AC 59]. *1699:* a' Teleken lakó selléreknek inventálására ki mennyenek ... Szegedi István Uramék [Kv; SRE 61]. *1726:* sellerek házait, udvärat, kërtit, gyümöltsös kërtit, szőlőit, tïlalmäs Erdőt mind külön külön, fel, járván, fel visgálvän, mëg becsülvén ... lë irtuk [Esztény SzD; Told. 29]. *1768:* Bethlenben lako Pojenár Dumitri Mélt(ósá)gos Groff Bethlen Lajos Ur eö Nga Szilágyi János ... nevü Jobbágynak Sellére[a] [BK. – [a]Egy jb-kezeslevél kezese]. *1777:* Itt látom nagyobb akar lenni a' Zsellér a' gazdanál ha csak előre hamarjába nem orvosoltatik, talám esső után veszszük fel a' köpenyeget [Déva; Ks 92. I. 17 Joannes Fülep lev.]. *1804:* Az Sellérekis azon Joszágban roszszúl vadnak szoktatva, s nem igen fogadgyák szavát [Ádámos KK; Pk 5]. *1820:* akik Zsellér nevvel neveztetödünk Szolgálunk hetenként tenyérrelis két napot [Jegenye K; KmULev. 2]. *1865:* Ha a' rovatban nem emlitett feltételek merülnének fel a' zsellérekkel kötött egyézmény levelekben, azt külön rovatba kell irni [Gyalu K; RAk 99].
Hn. *1764:* A' Zsellérek Réttye Szeriben [Válaszút K; BHn 170]. *1777:* Ez Communi loco Zsellérek Nyila dicto (k) [Kisbács K; EHA]. *1825:* A Sellérek Rétyinél [Válaszút K; BHn 172] | A Zsellér nyilba (k) [Kérő SzD; EHA].
Szk: *bujdosó ~. 1594:* Minden Dikat kilench forintra zamlalwan Tezen ez fertalynak Adaya penzewl f 1293/75 Lakos es Bödoso Szelereken zettenek ez Esztendo forgasaban f 63/84 [Kv; Szám. 6/V. 1] * *feles ~* a tulajdonos földjét fele termésért művelő zsellér. *1734:* sok feles sellérei is a sok fa hordás miatt kik bucsuzva kik bucsuzatlan el mentenek az Idvezült Ur[a] földéről [Kv; TKl Mich. Sáros Berkeszi (!) alias Literati (54) prov. bonorum vall. – [a]Gr. Teleki Pál] * *gyalogszeres ~* gyalogrobottal tartozó zsellér. *1810:* Gyalag szeres 'Sellér Nemes György [Székelyvaja

MT; Told. 42] * *havasi ~. 1737:* Ittis benn a Falub(an), az mind Jobbágy s mind Sellér, minden Gazda Ember egy egy Karácson tyukjával tartozik annuatim, de a Topányok, Abrudányok, avagy Havasi Sellérek azt nem ad(na)k [Hidegszamos K; GyU 406] * *hurubás ~* hurubában/viskóban lakó zsellér. *1761:* Hurubás sellér [Szentmargita SzD; Ks 17. LXXXV. 69]. *1772:* Varga Paall (!) ... Egészseges szegeny Hurubas sellér [Szászfenes K; BK conscr.] * *jövevény ~. 1678:* Drucza al(ias) Porfyros Janos ... nekemis kinallia vala magat jobbagiul ... kérdezém a' Gorbojakat ... hogy miczioda legini lehet eők aszt mondák hogi edgi idegen jöveveny sellér molnar(na)k Mustoha fia czak ugi Czelleng ott [Kide K; RLt 1 Henczes Gyeőrgy ns vall.]. *1694:* Juan Muntjanne ... egj egesz őrőkségen lakik ... háro(m) fiaival: azon kivül semmiek sints az Apjok is, tsak jövevén sellér volt [Kápolna AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János urb.] * *lakos ~* egy településen állandó lakosnak számító zsellér. *1598:* Az lakos sellereknek kik az hadba voltak relaxaltunk f 11// [Kv; Szám. 8/II. 38] * *magyar ~. 1740:* Az egéssz Possessio avagj Falú Nagj Kapus azon edgy Mlgs Gróff Possessor Uré, áll penig Magjar és Oláh jobbágjokból és Sellérekből Molnár János nevű udvari paraszt Biro pálczája vagy Pallérsága alatt [BfR gyalui cs.] * *moldovai ~. 1667:* Az Moldovai selljerek(ne)k levelek van, mint szolgallja(na)k [Marossztgyörgy MT; BálLt 55] * *muntyán ~. 1640:* Radul Knide p(uzta) h(elye) ... edgy fiacskaia marat hozza most edgy Muntan sell(er) lakik benne [Dridif F; UC 14/48. 108]. *1688:* Sztáncsul Szin Muntjan se(ller) ... Üvegh csinálo [A.porumbák F; KvLt urb. 4] * *oláh ~ → magyar ~* * *ökretlen ~. 1767:* őkretlen zsellér Bánffi János [Berz. 3. 7. C. 6] * *ökrös ~. 1827:* Az őkres zsellérek hordattanak trágját [M.köblös SzD; BetLt 3] * *örökös ~. 1692:* Census. Mindenütt való őrőkös Jobbagyok, és Sellyérek, az kiknek marhájok vagyon capitutim tartoznak adni egy egy kőből Zabot, két két karacson Tyukját [Mezőbodon TA; BK 3 inv.] * *porciófizető ~. 1784/1790:* Tudom nyilvan és <biz>onyoson, hogy Detsei Istvan Vramnak három porcio fizető Sellerei vagynak [Mihályfva Sz; Borb. II Farkas Mihaly (52) vall.] * *semmit nem bíró ~. 1785:* Az óllyan Semmit nem biró Selléreknek soha nem adatatt erdő ugy a' Jobbágy Czigányoknak s Selléreknek Sem azért, hogy ezek számára vagyon az határban ki szakasztva edgy darab szabad erdő, honnan tüzelhetnek [Torockó; TLev. 10/5] * *summás ~. 1731/XVIII. sz.:* idevalo Summás Sellérek Falu közonseges földeit birnak Zalagban Az ide valo Jóbbágok (!) Summás és hurubás Sellérek Karacsony tyukját szoktanak esztendőnkent adni egy egy tyukot, Zabot penig Csak az Jobbágok (!) [M.nemegye BN; Berz. 7. 68. 1] * *szabad ~* függő viszonyból felszabadított zsellér. *1769:* Drágán Todor szabad sellér (26) Veres Márton Iffjabb szabad sellér [Nagygalambfva U; IB] * *szesszíós ~* úrbéri telken lakó zsellér. *1777/1801:* (A) Jobbágyok, Sessios Sellérek, és Hurubások, Hetenként tészik az Urbarialis szolgálatott [Alparét SzD; JHbK LII/3. 159] * *takszás ~. 1681:* Taxás Seller Pers. 2 [VhU 76]. *1786:* Ezen 12. számbol allo ... Hid végen Commoralo Gyalakuti Mlgos Grof Ur ő Nsga Taxás Sellérei, kiknekis hűtők után fassiojakat irtuk meg [Hidvég MT; GyL] * *templom ~e. 1726:* Vadnak templom selléri is olyanok, kik az magok proportiojokat is bírják, a templom jószágát is, mégis csak felire contribuálnak [Somlyó Cs; SzO VII, 320].

2. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivartigem Gebrauch: a zsellérrendhez tartozó; care face parte din categoria jelerilor; zu Holden gehörig. *1560:* zezerman vagion haz XXIII Item seller eozvegy azzony hazachkaia kiknek sem fewldeok sem kertek ninchen II [Szeszárma SzD; Makkai, SzDPuszt. 51]. *1705:* Végeztűk azert az illyenek ellen communi votő suffragio, hogy a város malma(na)k gáttyának csinálására minden marhás sellér atyánkfiai pro nunc hat, hat szekér veszszőt vigyenek [Dés; Jk 346a]. *1751:* Mundra alias Berar Janos Jobbágj Szemely ... nagjobb és sullyossab Raboskodtatását Tekintvén Nyárádtőn ... Commoralo Jobbágj és Sellér személlyek ... kérék ... hogy az ők kezességeken botsataná ki [Msz; SLt 17. C. 28].

Szn. *1585:* Seeler Marton [Kv; TJk IV/1. 411]. *1618:* szeller Ferencz [Kv; RDL I. 103]. *1621:* Zeller Marton [Kv; RDL I. 13]. *1651:* Kis Anna Zeller Janosne [Kv; RDL I. 28]. *1728:* Seller Istok [DLt]. *1754:* Seller János nevű Márkosfalvi Olához [Altorja Hsz; HSzjP Ladislaus Szöcs (37) jb vall.]. *1803:* Sellér Koltsár Mihaila [Elekes AF; DobLev. IV/862. 13b]. *1804:* Zsellér Kis János [Radnótfája MT; Born. G. IVa. 5]. *1821:* Zsellér Iuon [Noszoly SzD; Macskási It Noszolyi cs.]. *1826:* Zsellér Gál Márton [Szentgerice MT; CsS].

3. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~ számba megy* zsellérként beáll vki szolgálatába; a intra în serviciul cuiva ca jeler; als Holde anstellen. *1606:* Az Salatj Balintt Attia Salatiel ugi felelte vala megh echer egi regi Ember Karachionfalui Menihart Mathe hogj Kornis Miklosnak penzen veött haz ala Seller zamba mentt volt laknj hogi az battiaual nem alkhatik volt [UszT 20/113 Michael Bodo de Karachionfalva (50) pp vall.].

zselléradó a zsellérek által bérelt telek/ház után fizetett adó; impozit care se plătește pentru sesie/casă aflată în folosința jelerilor; Steuer, die nach dem Haus/Felstück der Holden bezahlt wird. *1605:* Az Nemes ember Seller ado fizetesekreol tetczet hogy obserualtassek az tawaly vegezes tudny illik hogy minden gazda oly gonduiselesel legyen affeleknek be fogadasaban es vagy alkudgyek velle hogy amely Seller adot affelekre fel vettnek tehat eo maga supportalia [Kv; TanJk I/1. 494].

zsellérasszony zsellérként szolgáló asszony; soție de jeler; Holdenfrau. *1602:* Nemez gjarto Jstwan ... vallia ... Zolitam az seller azzonth [Kv; TJk VI/1. 618]. *1735:* azan három Sellér Azszsonyokat ... Házához vitte és ott tartotta Lántzan [Szentegyed SzD; WassLt Molduván Andréj (58) zs vall.]. *1772:* akár kenderéből, akár szőszszéből mikor a' Jobb(ágy) és Zsellér aszonyokra ki osztottak, hol egy, hol legfellyebb két fontat a' meg fontatásra, azzal tartoznak [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Conscr. 82]. *1800:* Hatfaludi Péter Ur ... a Falu végire építtetett egy Hurubát a mellybe most Bori nevu zsellér Aszszony lakik [Szomordok K; BetLt 2]. *1806:* mindeneket, a mellyeket a Groff Ur ő nga több 'Sellerei, és 'Sellér Aszszonyai, tellyesitteni kötelesek és tellyesittenek is, ős azokat véghez viszi, viteti, és bé adja [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1827:* Koltsár Pendssi Gáll Mártonné (24) ... a Tktes Gálfy Joseff Ur Koppándi Zsellér Aszszonya [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1109. 22].

zsellérember zsellérként szolgáló férfi; jeler; Holde. *1665/1687 u.:* Mivel ennek előtte valo esztendőkb(en) sok villongások voltak ā Kibedi Ecelb(an) ā Praedikator s mester béri bé szolgáltatása felől ... illyen igazitást tőttünk ... valamely jobbagy vagy sellér embernek 20 kalongya buzája

lesze(n) törvény kéve szerint s vono marhája akár ökör akar tehen egeszsz berrel tartozzek [Kibéd MT; MMatr. 201]. *1677:* Paraszt és Sellér emberek Nemes házban lakván, falu közönséges földét nem colálván, marhájokat nyomásokon nem jártatván, szolgálattal, s' adoval falu közzé nem tartoznak [AC 266]. *1720:* requiraltattanak a T. Pater vraimek hogy a Monostori Ecclesianak ... fundusan lako Szegeny Seller embereket mod kivül valo portiozassal Servitiumokkal ne aggravallyák [Kv; SRE 138]. *1754:* (A) Jobbágy és Sellér embereket ... eo Exell(entiaj)a szolgálattyán kivül Groff Teleki Lajos Ur dolgoztatta kalákában [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1756:* azt hallottam hogy az hegyi Fogadonál lakott két zsellér embert egjkor el fogatott volt[a], s mind addig el nem akart ereszteni, mig nem ígirték hogy a' Feleségeket bé küldik eo Kegyelméhez [Galac BN; WLt Oltyán Flóra (60) zs vall. – [a]Molduán Vonya]. *1768:* Committaltatik igen Seriò Kglmeteknek, hogy magok járásokban minden paraszt Jobbágy és zsellér Emberektől a' Fegyverek ugymint Flinták, Pistallyok, Kardok, Tsákányok, és Lántsák minden haladék nélkűl el Szedessenek [Dés; Ks 84]. *1836:* minden Lovat tarto Gazda és 'Sellér Ember a' maga hámos, hátas, meddű Lovát Kantzáját, Csitkoját ... a' Ménes pásztor által őriztetni köteleztetik [F.rákos U; Falujk 130]. *1843:* A Másik Tonak ... csak a mátkája allodiális, a melyéke pedig a Colonusok telkeik után ... ő Nagysága Sellér emberei közt ki van osztva [Nemeszsuk K; SLt Bob Vonutz col. vall. Vegyes perir.].

zselléreskedik zselléréknt szolgál; a sluji/munci în gospodăria cuiva ca jeler; als Holde dienen. *1749:* magunk is Selléreskedtűnk M. Urajban [Msz; RAk 46].

Vö. a *zsellérkedik* címszóval.

zsellérgazda zsellér; jeler; Holde. *1784:* Hány Jobbágy, vagy 'sellér gazdák vagynak ezen portiohoz ...? [H; JHb XXXI/5. 56 vk].

zsellérház casă pentru jeleri; Holdenhaus. *1560:* apro seller hazak kyk utan fewld ninch IIII [Nagyida K; Makkai, SzDPuszt. 52]. *1570:* Zabo Janosne ky fwtot az hazbol hatra egy Zellyer hazaba, Es mykor eois ky Ment volna vtanna, hogi lassa howa Ment Talalta az Zellyer hazba [Kv; TJk III/2. 106]. *1590:* Az keozepscó selljer hazra az mith keölteöttem [Kv; Szám. 4/XIX. 18]. *1591:* Az Varosban az piaczon ... uagion egi keö haz ... Vagion az Vdwaron Negi sellier haz [Kv; AggmLt A. 53]. *1606:* Salati Balintt penig Pernezi Istuan kapitansagaban Jót az östöl maratt helibe az Seller hazbol [UszT 20/114 Thomas Leórincz de Karachionfalua (50) lib. vall.]. *1694:* Ez mostan meg irt Majorház mellett ... Vannak itt eppületekis ... Sellér házak is nro 2 [Borberek AF; BtR néh. ifj. Bálpataki János kúrialeir.]. *1759:* Dosa Andras Uram Sellér Házát ennek előtte valo üdökb(en) én magam Csináltam volt, Sellérűl köttölözvén ezen üdöb(en) magamat ... Dosa András Ur(amna)k [Balázstelke KK; DLev. 1. B. 2 Michaël Emerezer (63) jb vall.]. *1782:* itt Dombon fogott fel az Exponens Aszszonj eö Excellentiaja közönséges falu helljéből egj Paraszt ház hellyet, meljre építettek Sellér házat [Dombó KK; JHb XIX/22. 11]. *1806:* Nagyságod potentiose építetett vala két Sellér házokat ... ugyan azért tessék Nagyságodnak azon hellyeket viszsza botsáttani simpliciter [Mihálefva AF; JHb XXVII/43]. *1819:* Ezen Sellér házak közzül a felső égy kisded régi rongyos paraszt Zsellérház [M.köblös K; Berz. 22]. *1820 u.:* Pretendens Tolvajj István és Ferentznek feladasai ... az Zselér hazbol pedig meg kivánnyuk az iletö Részünkett kapni [Egerbegy TA; Tolvaly]. *1844:* A fulpösi erdőből hozatott veszszőkből a' sellér házakot formalta vagy kerteltette bé [Abafája MT; TSb 22].

zselléri zsellér kötelezettségére von.; (referitor la obligația) de jeler; Verpflichtung des Holden betreffend. *1778:* nagy rétet ha a' Falusiak meg nem tisztitanák, és a fákot, s bokrokat abbol ki nem irtanák, ö Nsga maga fogná velűnk Jobbágyi és Selléri szolgálatunk által írotvánnyá tenni [Bányabükk TA; BLt 11 Molduván Ignát (60) zs vall.].

zsellérinas copil jeler; Holdenbursche. *1706:* Orsovan két Selér inas Todor es Mark lak(na)k pakularkod(na)k [Orsova MT; Born. G. VII. 4].

zsellérjobbágy a tágabb értelemben vett jobbágyság legalsó rétege; un fel de jeler, care (dintr-un anumit punct de vedere) probabil s-a apropiat de starea de iobag; niedrigste Schicht des Leibeigentums. *1621:* Vincze Andras fiaval Vincze Istvannal edgjűt azon Rakosiak Arannjas szeken Laszlofi Peter seller jobbagj mostan mindazal(ta)l Veres Darabontok [Asz; Borb. I]. *1632:* Boer Miklosnenak ezen faluban maga feöldere szallitott eött muntian selljer jobbagia [Nagyberivoj F; UF 275]. *1672:* Haller Peterné azonomnak egy Selljer Jobbagya akart ott házat epitteni [WassLt Georgius Nagy de Geöcz ns vall.]. *1678:* En Pokkotelky ember volnék ... de soha nem Tudom, sem ne(m) hallotta(m), hogj ... Sztojka Sigmondnak, vagj Eleinek, sem eöreökeös sem Sellyer Jobbágja lett volna, Orosz Pányo, vagj fia [WassLt Ladislaus Poklostelky (53) vall.]. *1679:* Sellyer Jobagy az mint irják Nro 28 [Szombattelke SzD; Thor. 21/33]. *1717:* Tudom ... Omecz Vasziliát hogy ... Fogadon lakot és ugy szólgált mint Sellér Jobbagj, egy héten két napot [Fugad AF; WassLt Marián One (40) zs vall.].

Szk: *ős örökös ~.* *1718:* Tudgjuk azt hogy Szakaturi Laszlo ös örökös jobbagya volt az emlitet Mlgos Ur(na)k, Csatlos András is ős örökös Sellér Jobbágja volt az Urnak [Kendilóna SzD; TL].

zsellérjószág zsellér háza és földje; casa și lotul de pămînt în folosința unui jeler; Haus und Feld des Holden. *1799:* Mezőbándon ... egy ben valo Curialis hellyet és két Sellér Joszágokat, minden hozzá tartozando Appertinentiakkal edgyütt ... tettzett ... Vásárlották volt meg Zálog Jusson ... M Járai Rosnyai János Urtol [Mezőbánd MT; MbK 108].

zsellérkedés zselléréknt szolgálás; faptul de a sluji undeva ca jeler; Holdendienst. *1763:* nékünk mindnyájunk(na)k, a' kik ketten Forróban[a] laknakis néha Ispánlakán volt 'sellérkedésünk alkalmatosságával itten Sugodba voltanak, mivelésre adattatott földeink [JHb XXVIII/47. – [a]AF].

zsellérkedett zselléréknt szolgált; care a slujit/a muncit ca jeler; als Holde gedient hat. *1763:* Felenyeden sellérkedett Opris Marián ... referálá mi előttűnk, hogy az el mult időkben patrált bizonyos excessusért az Nem(e)s N: Enyedi reformat(um) Collegium Dominale Forumán Convincaltatván ... kötelezi magát ... örökös Jobbágjul [Felenyed AF; DobLev. II/339].

zsellérkedik zsellérként szolgál; a sluji (undeva) ca jeler; als Holde dienen. *1640:* Ztanisza Zanoie p. hazaban sellerul Radul Muntan most edgy czigannak attak sellerkedve benne [UF I, 806]. *1715:* Tudom hogy Kosokék Sellérkedtenek Bethlen Gergeljhez [Remete AF; WH. Brád Jeremia (70) jb vall.]. *1731:* az Koszta familia igen meg szoporodot az földnek szűki miat bujdosot el Koszte Vesza, és Kalotaszegb(en) lakot, imit amot Nemes emberek földén sellerkedet [Nagyaranyos AF; WassLt Soldos Péter (80) jb vall.]. *1753/1781:* mentem Szentpálra az Teleki Pál Ur eő Nagysága Földire, és ott valami Harmintz Esztendőkig Szolgáltam Zsellérkedtem [Középalmás K; JHbK LII/4]. *1767:* (Abban a házban) laktunk ... és sellérkedtünk Teleki reszre benne nyoltz esztendeig [M.fülpös MT; JHb IX/52]. *1782:* Szabó István ... Joszága nem volt hanem másnak Joszágán Sellérkedett [Patakfva U; Ks 94 Vegyes lev.]. *1831:* Feleségemmel sellerkedtem edgyütt itten Déésen a Rosa hegy alatt ... az Irsaiektól ki vett egy Hazban [Dés; DLt 332. 22].

Vö. a *zselléreskedik* címszóval.

zsellérkedő zsellérként szolgáló; care slujește/muncește ca jeler (în gospodăria cuiva); als Holde dienend. *1740:* Musinán Commoralö s Feles idők- s Esztendők alatt ott Sellerkedő Hentes alias Serbán Öltyán [Ne; DobLev. I/179].

zsellérképpen ca jeler; als Holde. *1699:* ezen Hirlocz Juvon az Pénteki Possessorokot Sellyerképpen szolgálta [Teke Sz; LLt Fasc. 140]. *1715:* séllér képpén iött az Ur eő Naga földire Csizmadiasagaval szolgalt [Bethlen SzD; BK]. *1731:* ezen Rotar Togyernek ... Fiai nékem Czimborásim Lévén, velem együt egy ideig Jobbágyképpen szolgálták à néhai ifiu Apaffi Mihályné Fejedelem Aszszont [Katona K; Born. XL/79 Balog Iuon (56) zs vall.]. *1732:* Sztojka Demeter ... Vdvarfalvárol szálván ide egj darabig sellérképpen szolgált [Buzamező SzD; Ks 17/LXXXIII]. *1777:* Igazé az is hogj a' Besse Familiábul ... Szakaturán ... Zsellér képpen laktanak ... Kalljibákat Marha legelés véget is tsináltanak [Körtvélyes SzD; TL].

zsellérkéz mînă/proprietatea unui jeler; Holdeneigentum. *1770:* azon Föld Seller kézröll Sellér kézre hanyodván vetödven most birják ... Groff Teleki Ferentz Ur eö Nga emberei [Velkér TA; Born. VII/10 Barb Irimie (70) zs vall.].

zsellérmósia zsellér birtoka; lotul de pămînt în folosința unui jeler; Eigentum eines Holden. *1772:* Kosztesden lako Providus Pászk Csogán nevezetű ugyan nyil Czédula szerént eö Ngának jutatt sellér mosiája után valo kaszállo Árszura nevezetü helyben [Bencenc H; BK ad nro 447].

zsellérné zsellérsorban szolgáló személy felesége; soția unui jeler; Ehefrau eines Holden | zsellérsorban szolgáló asszony; femeie jeler; Holdenfrau. *1724:* Hallottam Suki Pál Uram földén lakó Sellérnétűl ... hogy panaszolkodott volna néki Ersok [Náznánfva MT; BK. Farkas Ferentzné (52) jb vall.]. *1799:* két Aszszonyokot Sellérnéket egy karoval rútul meg vert [Marossztkirály AF; Berz. 9. F. 74]. *1814:* Groff Lázár Lászlo Ur ... Budatelki szolgáló 'Sellérnéje [LLt Csáky-per 131]. *1824:* edgy Zsellérnéjével Széna gyüjtöben voltanak [M.légen K; KLev. 9].

zsellérnő zsellérsorban szolgáló asszony; femeie jeler; Holdenfrau. *1859:* Kis Erzsébet Lovász Andrásné Szegény zsellérnő [Kalotasztkirály/Zentelke K; RAkH I].

zsellérség zselléri státus; statutul de jeler; Status des Holden. *1640:* Petru Popa ... Az apia Nikola Bants hazaban lakik, eö praetendaluan az attia cautioiabul minden ertekehez jussat es dominiumat, az attiat penigh sellersegh szine alat szabadsaghban akaruan tartani [F; UF I, 692]. *1681:* Albert Peter ... Ez most az Ur eö Nga Szekszenassa Örökseseb(en) Karansebesi Dajka Janos sellerségb(en) lakik | Más házanal Sellersegb(en) lako őrök ös jobbagi Pers. 12 [VhU 27–8, 76]. *1748:* azt eo Kegyelme bizonjos hogj fel vötte es az altal a' maga jurisdictioja s Sellérsege alol absolvalta ...? [Dob.; WassLt vk]. *1758/1761:* mindnyájan Muntyának lettenek vólna, és ittenn Jobbágyosittattanak meg Sellérségekbenn, nagyobb részint Bartsai Abraham Úr keze alatt [Pad H; Berz. 17a].

Szk: *~re kötelezi magát. 1757:* édes Attyokrol szállott[a] két Seller olah Ember ... Semmit nekik az exponensek nem szoktának adni tsak eppen azért kötelezték magokot Sellérségre hogy legyen ki által Védelmeztessének [Szentmiklós Cs; EHA. – [a]A Sándorokra] * *kóborló ~. 1726:* égy Szilágyi György nevű ember ... kötelezé magát keze bé adásával ... őrökös, és nem kóborló Sellérségre, alkuván meg az Urral eö kgmével az szolgálattban [Császári SzD; WassLt] * *örökös ~ → kóborló ~.*

zsellérszekér ? zsellérek által használt szekér; cărută folosită (ocazional) de un jeler; Holdenwagen. *1800:* Szánto Sándor Vr számára 'a Falu Erdeiböl hozott fával rakott zsellér szekerit 'a Falu hajtattatta bé magok egyezéséböl [DobLev. IV/837. 2a].

zsellérszer zsellérszolgálat; serviciu de jeler, muncă prestată de un jeler (în folosul moșierului); Holdendienst. *1736:* Gyula Illye ... obligalván magát Esztendőnkent seller szerben négj heti szolgálatra: ugj mint két hetet ide Császáriban kaszával, edgj hetet Zabban Sallóval Sajgon, ugjan edgj héti szántást igér Sajgon Zab alá [Császári SzD; WassLt].

zsellértelek egy nyolcad jobbágyteleknél kisebb úrbéri föld; sesie de jeleri, sesie aflată în folosința unui jeler; Holdenfeldstück. *1816/1855 k.:* azon Zsellér Telek ... tettzetesebb lévén, kivánta Ő Nagysága fenn szomszédolt Colonicalis Telkével való meg tserélését [Harasztos TA; HG. gr Béldi lev.]. *1844:* (a) Zsellér telket ... Cserébe adta Kibéden lako Barabás Samuelnek egy igen csekély szigoru telketskéért [NkF]. *1845:* az el enyészett 1844ik év Deczember 18án ... azonn Zsellér telkét ... Haszonbérbe ... a fenn tisztelt Udvarbíró Ur ... által is igéré [M.pagocsa MT; TSb 37]. *1850:* A piatz sori ... köházos Telken kivüll még van egy ép Sellér Telek is [Ne; DobLev. V/1298].

Hn. *1813:* Sellér Telek [Szucság K; KHn 255] | Sellér Telek végibe (e) [Nagypetri K; KHn 304].

zsellérül zsellérként; ca jeler; als Holde. *1573:* Danchiak Leorinch Azt vallia, hogi az halal vtan Mint Eztendeowel Ment volt eo Lwkach deakne hazaba lakny zellyerwl [Kv; TJk III/3. 48]. *1584:* Anna Kerekes Georgne vallia, Ez Lakatosne hazanal lakunk vala Sellerewl [Kv; TJk IV/1. 264]. *1606:* A falubelj öregh emberektol halottam hogi eziak

yo akaratia zerent ment volt Salatiel az Kornis vram földere Sellerwl [UszT 20/114 Thomas Lörincz de Karachionfalua (50) lib vall.]. *1640:* Opre Bade p. hazban sellerül Dumitru Muntan [UF I, 790]. *1666/1681:* Karan Sebesbül ki bujdosot, s ... Hunyadi Varosomba(n) bizonyos ideigh Sellerűl lakot Racz Milotin [Vh; VhU 260]. *1671:* azon Beke Georgy mostanis mást Szolgál Sellerül [Gyf; Törzs. fej.]. *1677:* akarmely Natiobéli, Statusokbéli Regnicolaknak szabados házak és örökségeknek vétele, adása, vévése, concambialása, mind örök árron, s'mind zálogképpen, vagy Sellerül, vagy meg-bérlés és alkuvás által, az alkuvás szerint lehető akarmely időre meg-engedtessék [AC 161]. *1681:* Dsoka Muntyan ... Sellerül szolg: most mező Pásztor [Hátszeg H; VhU 139–40]. *1715:* az én apám is ... mivel Bethlen Gergelynek két hetet szolgáltunk esztendőtt által Gyogjra vonszot inkább, és az kérdesben lévő oldalon irtási lévén (: mint hogy mostis vagjon ott Mosiám :) Bethlen Gergeljnek ada magát Sellérül, és a Gjogjiakkal szolgált, négj vagj ött Esztendeig [Lupsa TA; WH. Kosok Juon (70) jb vall.]. *1759:* Dosa Andras Uram Sellér Házát ennek előtte valo üdökb(en) én magam Csináltam volt, Sellérül kötölőzvén ezen üdőb(en) magamat ... Dosa András Ur(amna)k [Balázstelke KK; DLev. 1. B. 2 Michaël Emerczer (63) jb vall.].

Szk: *örökös ~. 1721:* köték magokot es posteritasokot ... örökös Sellerül [Vadad MT; VK].

zsélye l. sélye

zselyki a Zselyk (BN) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zselyk/Jeica; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zselyk/Schelken: Zselykről származó; originar din Zselyk; aus Zselyk stammend. **Szn.** *1808:* Kolosi 'Sejki János [TLt Közig. ir. rtlen vásári jk].

zsémb, zsimb elégedetlenkedés, zsörtölődés; cîrteală, bodogănire, bodogăneală, bombănire; Quaken. **A.** *1759:* Jó, jámbor emberséges ember vala[a] nyavalyás, nem bánta ő akármint lármázott a felesége, mert ő csak hallgatott. Néha néki is jutott a zsémbbe, de hallgatással mind meggyőzte [RettE 87. – [a]Henter János].

Szk: *~re fakad. 1823–1830:* Borosnyai is egy-egy cédulát küldött a gróf Bethlen Imre levelében, de más annyit sem igen tett, míg zsémbre nem fakadtam. Aztán későre megindultak a levelek [FogE 221].

B. *1848:* Maga kedvesem csupa zsimbből áll, 's nem tudom miért [Kv; Pk 7]. *1849:* még csak Eszterrel nem vagyunk tisztába, mert őtet ugy látszik valaki felborsolta, 's nem igen akar anyám mellett maradni ... a' legnagyobb baj az, hogy szegény öreg, akár kell akár nem, örökké zsímbel réá, 's megunta hítvány feje a' sok zsimbet [Kv; Pk 7]. *1854:* Nézd a magyar házias nőt ... rendre utasító megnézése lelkedig hat ... zsimbje jóizü: mind hallgatnád [ÚjfE 121].

zsémbel, zsimbel elégedetlenkedik, zsörtölődik; a cîrti, a bodogăni, a bombăni; quaken. **A.** *1773:* A múlt esztendőben, márciusban halván meg a felesége, minthogy sokáig feküdt s nehéz beteg volt, sokat zsémbelt [RettE 311]. *1823–1830:* Ekkor ő sokat zsémbelvén elment a templomba | Sok ment az öcsémnek is, különösen italra ... Eleget is zsémbeltem reája, de nem volt foganatja [FogE 90, 269].

B. *1775:* az Uram kijövén simbelni kezdék, hogy miért nem siet [Szentkatolna Hsz; HSzjP Consors Nobilis Josephi Bak, Susanna Köntzei (46) vall.]. *1793:* az Aszszony ő Nga tsak simbelt a' pipa füstért [Koronka MT; Told.]. *1819:* égy fél kupás Üveg lévén, azt napjáb(an) gyakron a kaputya zsebibe bé tette, a pintzébe le vitte, s ottan meg tőltette, és idő kozbe meg iddogalta, melly tselekedetéért az Aszszony sokszor 'simbelt réája [Kv; Pk 2]. *1820:* Bása György ... a' Báro jobbik Borotváját Csizma Szárába rejtve el vitte, mellyért a' Bároné addig Simbelt rajta, mig meg kellett lenni hogy elé adgya [Várfva TA; JF 48 Bontz Mária Szakmári Sámuelné (37) vall.]. *1823–1830:* az úrfi zsimbelt, hogy miért csináltattam posztóból, hiszem abból csak a kocsisok viselnek | Elég étel volt, a legénynek is elég jutott, kivált mikor az úrfit megbosszantotta a doktor, mert napestig nemigen lehettünk vele, hanem ebéden, akkor örökké zsimbelt az úrfira [FogE 169, 229]. *1843:* ezen szavamra – még simbelt írt Legényem [DLt 65]. *1844:* Trézsin Istennek hálá oly egességesen tért vissza a' fördőről, mint a' makk, s mostis az, – fördik a' Szamosban naponta, de zsimbelve a' vízre, miért nem oly hideg, mint a' Vále Zsimulujbeli lobogó [Kv; Pk 7]. *1847:* Zsímbelnem kell, hogy ... hogyan létéről ... írni elmúlatott [Kv; Pk 7]. *1849:* még csak Eszterrel nem vagyunk tisztába, mert őtet ugy látszik valaki felborsolta, 's nem igen akar anyám mellett maradni ... a' legnagyobb baj az, hogy szegény öreg, akár kell akár nem, örökké zsímbel réá, 's megunta hítvány feje a' sok zsimbet [Kv; Pk 7].

zsémbelés, zsimbelés zsörtölődés; cîrteală, bodogănire, bodogăneală; Quaken. *1811:* Mikor fejed' lepi az ősz haj zuzmara ... Minden bakatelért morrogó 'simbelés ... Eljőnek ezek a' vénség' unalmai [ÁrÉ 110]. *1853:* már most a' zsimbeléshez, ugyan hogy lehettél oly rosz hogy ettől a' szekértől egy kis kosárba egy kis fris kolbászt nem küldöttél [Kv; Pk 6].

zsémbelődés, zsimbelődés zsörtölődés; cîrteală, bodogănire, bodogăneală; Quaken. *1832:* Ha öszve vetnök az idei Vásznat a Tavajival – ugy egy csep Zsimbelődés sem lenne [Torda; BfR Demény János udv. tt lev.]. *1853:* a mibe Szanduj belé elegyedik az hamar nem megyen, tsak töb rendbéli simbelödeseim után tudék velek arra menni hogy a kérelem levelet ... bé hozzák [Mv; Újf 2 Balog Mihályné lev.].

zsémbelődik, zsimbelődik zsörtölődik; a cîrti, a bodogăni; quaken. *1784:* késő éczaka a magam házamnál léven hállam hogy az ország Utján Csáki György nagyon Simbölödik, meljet én mint Atyafi nem alvatván (!) ki menék a kapumhoz ... kérdém itt ki lármáz [Béta U; IB. Agilis Széjes Péter (57) vall.]. *1806:* Lármázva, szimbelődve költem fel | 7tig aluttam akkor fel költem, de rutul simbelödtem [Dés; KMN 157, 175].

zsémbelődő, zsimbelődő zsörtölődő; cîrtitor, care bombăneşte necontenit, care se arată mereu nemulţumit; quakend. *1793:* eő kegyelme igen bajos cseléd tarto simbelődő Gazdaaszony [Angyalos Hsz; HSzjP Providus Alexander Deák (38) zs vall.].

zsémbes, zsimbes cîrtitor, care bombăneşte necontenit, care se arată mereu nemulţumit; quakend. *1646:* Nem azért mondgya hogy az Vrat haragra ingerellye de sembes haragos

volt eo hozzaja jo akarattyat nem mutatta [Kv; TJk VIII/4. 54]. *1667:* Azt mondja, hogy beteges s kedvetlen, azért olyan sémbes most, maga is bánja, de nem tehet rulla [TML IV, 237 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1804:* Vejünknek zsimbes, felettébb mérges, és türhetetlen Természete, unalmas magaviselete [Msz; Berz. 21]. *1826:* az öreg Gazda Asszony is szorgalmatos tsak hogy mint öreg Asszony Simbes [Mv; Told. 7]. *1835:* Hallja maga Intze! ne lármázzon örökké azoknak az embereknek mint valami 'Simbes vén aszszony [WLt].

zsémbesség, zsimbesség însuşirea de a fi cîrtitor; Quaken als Eigenschaft. *1793:* a' Néhai Gróf Ur ... nem lakhatván a' maga nappali házában az Aszszony ő Nga simbessége mián hátra költözött a' végső házban [Koronka MT; Told.].

zseme, zsemlye cipóféle; jimblă, chiflă; Brötchen. *1579:* Az 13 Jüny Swttetem az wywarban az o Naga leűelet hozak hog 400 Semlyet es eg forintara (!) pereczet Swtetessek [Kv; Szám. 1/XVIII. 18]. *1589:* 6 (Novembris) Az varos zamara veottem 4 keobeol buzat, semlienek valot ... f 7/– [Kv; Szám. 4/X. 39]. *1593:* 1 kebel bůzat Semylenek f 1 d 95 [Kv; Szám. 5/XXIII. 92 Caspar Schemel sp kezével]. *1657:* Egyébkor is az leveles táskában darab sajtok, hagymák, zsemlye, néhányszor szalonnadarab is egyiránt volt közösleg [KemÖn. 116]. *1788:* Szallami es Semlye – 22 [WLt Cserei Heléna jk 17a]. *1797:* Vatsorara egy Semle etelbe Dr. 2 [Szság; BfR]. *1816:* 6 Semje [Mv; Told. 48]. *XIX. sz. köz.:* Küldök 14 Zsemlet [BLt 11 Cserei Róza férjéhez, Béldi Alberthez].

Szk: *~ forma. 1823–1830:* A cipójok zsemle forma rozsból, de oly nagy, hogy a zsebekben is visznek belőle haza időközben való ételre | ezen a földön a házi kenyerek mind ilyen ízűek (: házi kenyérnek neveztetik, pedig nem otthon a háznál sütik, hanem a sütők; de amit eladni sütnek, az zsemle formában van ... :) [FogE 197, 203] * *fehér ~ 1710 k.:* csak csemegének hozattam néha egy-egy kis német fehér zsemlyét, kivált az írósvaj kedvéért [BÖn. 575] * *francia ~. 1710 k.:* Kenyerünk háromféle volt; igen szép fehér francia zsemlye, de hosszúkán sütötték, majd olyan volt ennek az íze s színe, mint az erdélyi szép fehér cipónak [BÖn. 575] * *német ~ → fehér ~ * sótalan ~. 1710 k.:* Készebb voltam jól megsült fekete kenyeret, mintsem rosszul sült és sótalan zsemlyét enni [BÖn. 516].

Sz. *1710 k.:* Nem esik a királynak jobbízün a zsemlye ... mint emennek a málé s a szilva vagy kökénycibre [BÖn. 124].

zsemleáruló, zsemlyeáruló cipót áruló személy; vînzător de jimble/chifle; Brötchenverkaufer. *1741:* Semlje Arulo Nemet [Kv; Dica 2b]. *1831:* Ez előttis Esztendőkbe itt a' Piatzan Zseme Árulo voltam [Torda; TLt Közig. ir. Károllyné Lajos Borbára (29) vall.].

zsemlekása, zsemlyekása búzadara, griz; griş; Griess. *1723/1729 u.:* Ezen esztendőb(en) Barcsai János és Teleki Samuel Uraimék számokra, minden féle fű szerszámra, Fa olajra, Czítrom Lére, Semlye és Riskására Nádmézre, Malosa, és Mondolara etc ... 50 M. forint [TKI]. *1730:* Semlye kásának mett 15 1/2 [Szentbenedek SzD; Ks 70/51]. *1732:* találtunk ... két véka árpa kását, egy véka zab kását, egy ejtel kőlős kását, egy ejtel semlje kását [Kv; Ks 40/XXVIIIc]. *1752:* Kuldgyön Kegy(elme)d Semle kását munt Lisztet [Nsz; Ks 78. XIX. 24 gr. Haller János lev.]. *1766:* az eő Excellentiája Udvara számára minden vám nelkült Buzát, törők buzát, szaladot, Muntlisztet, Semle, és árpa kását csinállyanak[a] [Déva; Ks 78. 20. 16. – [a]A malomárendátorok]. *1803:* 1 Kup(a) zsemlekása [Mv; DE 3]. *1816:* Egy kupa Semlye kása [Mv; Told. 48]. *1835:* Vettem Semle kását két kupát [Bethlensztmiklós KK; HG. Bethlen lev.]. *1842:* Vettem 2 kupa Riskását 2 kupa Gyöngy Kását és 2 Kupa Zsemle Kását 2 Rf 32 xr [Görgény MT; Born. F. Vc]. *1862:* Zsemlyekása 28 xr [Kv; SLt Vegyes perir.].

zsemleliszt, zsemlyeliszt finom búzaliszt, amiből leginkább zsemlét szoktak sütni; făină albă foarte fină; feines Weizenmehl. *1587:* Az Zerzamot kyt Chynalt az Molnar az Semlye liztnek [Kv; Szám. 3/XXXIII. 11]. *1595:* Semlie liztet veottem p(er) f – d 32 | Annos Azzonnak az Semlye liztnek meg zitalasaert attam f – d 12 [Kv; Szám. 6/XVI. 40, 78]. *1596:* List Langot, kit semlye lisztnek hinak, 3. vekat adot Baczj Tamas Wram [Kv; Szám. 6/XVII. 11 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1725:* fizettem azon Havasalföldi átalag borért, mellyet Szebeni Harminczados Nagy János vr(am) adott vólt ... semlye lisztet vévén itt helyette fl: hung: 3 d: 94 [Kv; Ks 15/LIII]. *1731:* Semje liszt ... kőlt el nrő 8 fel (!) [Kv; Ks 15/LIII]. *1775:* Semlye Lisztnek Kupája [DLt]. *1841:* 20 véka Tiszta gabonábol, midőn meg mosattattam, rostáltattam, munt lisztnek ugy semle lisztnek őröltettem [Görgény MT; Born. G. XXIVc].

zsemlemalom, zsemlyemalom zsemlelisztet őrlő malom; moară pentru măcinat făina de franzelă; Mühle, wo man das Mehl für Brötchen herstellt. *1573:* Myglen az vraimnak lar az Molnok hazna, kenyernek valo Bwzat Neh Eorelteszen az zemlie Molnon [Kv; TanJk V/3. 94b]. *1575:* Az zemlye Molnot eo K. varosswl Mindenestwl az Zentlelekbely Espotalhoz Engettek, hogy az Espotal Mester hordassa ely [Kv; TanJk V/3. 114a].

zsemlés, zsemlyés zsemlesütő; jimblar; Brötchenbäcker. *1725:* Város Vendégh fogadója Semlyés Német [Kv; Szám. 55/XXXI. 4]. *1797:* A zsemlésnek adosságát kifizette(m) [Déva; Ks 96]. *1821:* 'A Zsemlésnek 10 f. 40 xr [Déva; Ks 105/120]. *1844:* Az irós vajat tegnap és ma, Vendéglőtől Vendéglőhez; Cukrászokhoz, 'Semlésekhez hordoztatta Anyám, de az eladhatásra nincs ispeculatio [Kv; Pk 7] | MVásárhelyi Bodoni György és Veszeli Leonhárd semlések ... kérik a' Nyárádtői joszágot [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

zsemlésmalom, zsemlyésmalom zsemlemalom; moară pentru măcinat făină de franzelă; Mühle, wo man das Mehl für Brötchen herstellt. *1806:* az ugy nevezett Kretsmei 6 kerekü 'Semlés Malom [Beszt.; EHA].

zsemlésné, zsemlyésné zsemlesütő felesége; jimblăreasă; Ehefrau des Brötchenbäckers. *1819:* (Szilvoriumot) az oh vári Zsemlésnétöl hordattattatt [Kv; Pk 2].

zsemlesütő, zsemlyesütő jimblar; Brötchenbäcker. *1570:* az Zemlye zwtheoknek kěnergesenek ely Jgazitasat eo k. varoswl Byro vramra Es az Thanachra hattak [Kv; TanJk V/3. 15a]. *1573:* Borbalia Zanta Imrehne Azt vallia hogi az mely hazba Mostan az Zemleye (!) siteo[a] lakik es mellette az kis hazba ez trombitasne Eo atta volt ely Smelcernek [Kv;

TJk III/3. 134. – *Alább még kétszer így, aztán *Zemlesiteo* alakban] | Az Semlye sitěk kewansagat eo k. varosswl mostanrol Ely halaztottak ky kelettre hogy azkor meg Mwtassak az helt hwlt (!) kewannanak Malom helt [Kv; TanJk V/3. 72a]. *1589:* A semlie swteonek sora attam d. 2 [Kv; Szám. 4/X. 43]. *1820:* 'A Zsemle sütönek 6 kup(a) Vaj [Déva; Ks 105/156]. *1823–1830:* e' szerzette volt nekem Tanitványul a' fennebb emlitett Ortner Mátyást, egy Ortner nevü 'Semlye Sütönek a' Fiát [FogEK 167].

Szn. *1572:* Zemlye Syteo Istwan [Kv; TJk III/3. 5]. *1573:* Steph. Zemlyesiteo [Kv; TJk III/3. 125]. *1574:* peter zemlyesiteo [Kv; TJk III/3. 329a]. *1585:* Ersebet Semlieswteo Istwannę [Kv; TJk IV/1. 521]. *1593:* Semlieswteo Jstuan [Kv; TJk V/1. 348]. *1753:* Semlye Sütö Ádám [Kv; Dica XVII/3].

zsemlesütőné, zsemlyesütőné a zsemlesütő felesége; jimblăreasă; Ehefrau des Brötchenbäckers. *1573:* Paisos Istwan Azt vallia hogy ... egikor az keozen altal leot volt vyz az eo pitwaraba, kyert zolt volt az Zemlesiteonenek Mert az vra hon Nem volt [Kv; TJk III/3. 134]. *1821:* 'A Zsemle Sütönének ... 10 f. 40 xr [Déva; Ks 105/120].

zsemleszitáló, zsemlyeszitáló zsemleliszt szitálására használt; pentru făină de franzelă; für Brötchenmehl. *1587:* A Semle zitalo Sakra valo keolcheget megh kel latnűnk [Kv; Szám. 3/XXXIII. 26a].

zsemlezsák, zsemlyezsák zsemleliszt szitálására használt zsákforma eszköz; un fel de sită de moară (avînd forma unui sac) pentru făină de franzelă; sackförmiges Sieb. *1587:* Zeget es Chyapnak vallokat es az Semlye saknakis valamj Karikakat es foglalo zerzamokat. Chinaltattam ... f. 1 d. 9 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 11].

zsendely, zsindely tetőfedésre használt keskeny falemez; şindrilă; Schindel | tetőcserép; ţiglă; Ziegel. **A.** *1568:* walamy Sendeltys Mester wra(m) zerzet Enneke(m) ... kyerem kegyelmeteket hogy kegyelmetekys Seghyche hozza awagy Negy Ezer sendelyel a hoz (!) Mert sok Sendel kel Enneke(m) Nagy hozzw hazam leze(n) egy lo Jstalotys chynaltatok Arrays Sendel kel, Nem yre(m) hwz Ezer Sendelyel ys [BesztLt 79 Lucas pysthaky de Bongarth a beszt-i biróhoz Tordáról]. *1582:* mikoron az egy hazboll 24: Ezer sendelt: wittek Ischolaban hortak [Kv; Szám. 3/VII. 11]. *1595:* 8 Die Marty hogi az ovarban az eges volt, Az suteo haznak egi darab hiazattiat le vertek vala, hogi ismeg meg hiaztatam vettem ahoz 600 sendelt ... f – /65 [Kv; Szám. 6/XIII. 2]. *1613:* Az czwrmekis kel foldozas mert hullot el az sendeliben helliel helliel egj általfa megteoreot [HSzj *udvarház* al.]. *1656:* Az allia teglaval padimentomoztatot ... az allia bontakozotth allapottal vagyon felső reszetis szükseges megh foldoztattni, mivel sendeli hejavalis vagyon [UF II, 93]. *1692:* Ezen háznak három ablakai vannak. Hozzajők való ablak rámák, rongyollott üvegekkel dirib-darab deszkakkal, sendelyekkel bellelve megh vannak [Mezőbodon TA; BK 5]. *1722:* Ige(n) akarom hogy mik ne(m) subintelligaltatunk ă Sendelj és Deszka praestatiojaban [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. *1745:* Sendely cir 5000 Furatos [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1798:* Ezen Curian vagyon edgy Sendéllyes Ház, meg avult Sendéllyel Vagyon fedelezve [Szentkatolna Hsz; Mk-Rh IX. 109. 18]. *1839:* Felállitottam három kapu lábot ... aztat Zsendellyel megfedettem [HSzj *ülő-szék* al.]. *1866/1875 k.:* A' Templomra verődött ... 7000 zsendely [Szucság K; RKAk 104]. *1876:* A gondnok, ha olcsón alkudhatik, felhatalmaztassék még most 18,000 zsendely megvételére [M.bikal K; RAk 325].

Szk: *~ alá csinál/vesz/vet. 1662:* hogy a csatornák minduntalan csorgók s amiatt a házakban is sok károk volnának, az olaszfokokat mind lehányatván, mind szarufákra és sendely alá vetette vala [SKr 299]. *1697:* Ezen kapu fellyűl zendely alā vetetett [O.brettye H; Born. XXIXa/2 néh. Bodoni Balázs conscr.]. *1736:* csináltanak egy szint zsendely alá az udvaron [MetTr 426] * *~ alatt (van). 1761:* kemény cserefa talpakban vésett kötéses csere sasfakon állo magyaros szarvazatu uj Zsendelly alat Vagyon [JHbK LXVIII/1. 207]. *1849:* egy galamb bug 'sendej alatt [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *~ alá vétetett. 1737:* egy hoszszu tölgy fa bornából talpakra tsinált küllyel belól tapaszos, és Sendelly alá vetettett Lo Istállo [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 11] * *~lyel befedett. 1802:* Egy Zsendelyel be fedet kapu galambugos ajto fél fakkal együt [Mezőrücs TA; Somlyai. Somlyai János udvarháza] * *~lyel fedet. 1795:* az Papiros Malmat egészszen meg zsendelyeztettvén, e mellett két Törökbuza Kast zsendelyel fedettem [Dobra H; Ks XXVI/1–12 Vegyes ir. Kiss Lukáts volt krájnik nyil.] * *~lyel fedetik. 1811:* (A gróf) oly' rendelést tészen: 'Sendelyjel fedessék! [ÁrE 11]. *1875:* a papi ház pincze grádicsa felé gátor emeltessék, mely zsendellyel fedessék [M.bikal K; RAk 320] * *~lyel fedett. 1717:* sendellyel fedett két nagy öreg istállo [Nagyrápolt H; JHb XXXI/6. 3]. *1750:* Ezen Csürkertnek egy része Fenyö deszkával Cserefa Sass fákba Csinált Sendellyel fedett Palánk kertel [Papolc Hsz; Hr]. *1849:* Az Udvaron van égy veress fedelű 'sendellyel fedett, faragott kövekkel kőrűlt (!) pumpenes kút [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1879:* nem emeletes házban lakom, hanem csak egy hitvány, sárból gyúrt, vesszőből font, zsendellyel fedett házacskában [PLev. 56 Petelei István Jakab Ödönhöz] * *~lyel megfedet. 1794:* ha tapasztaltatnék ide hátrébb lehetne a' tisztelt Proprietarius urnak, kinek leg nagyobb kára subversál benne, intimálni, hogy zsendellyel fedesse meg azon épületet [Kv; CsS] * *~lyel való héjazat. 1662:* öreg cajtházba költöztek vala, mellynek sendellyel való héjjazata ... mind a két torony között leverettetett volna [SKr 601] * *aranyosi ~. 1844:* 237000 Darab 1.16 hüvelyk hoszszu 2 1/2 hüvelyk közép széles aranyosi zsendely [Torda; KLev. 12] * *debreceni ~. 1809:* Ezen ... Magyar Valkai Lakosok ... 9 V. Forintokert Almosdra ... hetvenőt ezer Sendelyt ... vecturázni még pedig Jo Debretzeni sendeljt melyet ha nem tselekesznek ... az irt D(omi)nalis Biro Réájok vehessen vétethessen [Kalotasztkirály K; Somb. II] * *galambbúgos ~. 1765:* Vagyon egy Galambugos sendellyel fedett jo vastag cserefa lábakon állo kapu [HSzj *kapuzábé* al.] * *megfestett ~. 1785:* A Fedele .... ezen Kastéllynak nem tserepes mindenütt, mert a közepén Kolosvár felé veres festékkel meg festett zsendéllyel vagyon meg zsendelyeztetve [Szamosfva K; Born. XXIXb/20. 14–5].

B. *1551:* Lassa es tegyen Byzonsagossa Engemeth ha Lehet Az Cyeryph wagh nem Merth ha Az Nem lehet hat, syndelyelys Megh kel hyaztatnonk [Szúv; BesztLt 57 Joannes Dobay prov. Vinceh Pollionj beszt-i bíróhoz]. *1582:* 5 Juny vottem ... 11ezer hatzaz sindelt, hat zazaual egi forinton, tezen az arra f. 14 d. 19 [Kv; Szám. 4/IX. 22–3]. *1597:* Bontattam meg az feredeo haz heazattianak egy Darabiat kinek be heazasara attam, 850 Sindelt [Kv; Szám. 7/XII. 153 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1600:* Miriggioj

olahtol vettwnk 5200 sindelt ... fl 7 d 56 [Kv; Szám. 9/IX. 36]. *1669:* édesem, Rédei Ferencz uram 13 ezer sindelylyel, háromszáz szál deszkával, Rédei István uram 175, Matskási uram kétszáz szállal adósok [TML IV, 467 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1697:* Küldöttem 7100 sindelt Enyedre ... ittis maratt sindej [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv.]. *1708:* Az Sindellyek már keszüldegel(ne)k s szallítodnak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1770:* az elmult Nyárban Udvarbiro Uram ö kegyelme Háromforint árra egér maszlagot hozatott Károly várrol, mellyet Tésztaban gyurva sindelyekre kenette [Balázsfva; UtI]. *1869:* A harangláb fedésének bevégzése elmaradt, mivel a grófi udvar joszágigazgatója az oda kölcsönbe adott 2000 zsindelyt nem adta meg [Tancs K; ETF 107. 18].

Szk: ~ *alatt van. 1656:* forduloban az felseö rend hazakra, mennek fel 31 lepcseökböl allo kar fás eöregh fa gradicsokon, felseö resze reghi rosz sindely alatt vagyon [UF II, 173] * ~ *alá vétetődik. 1681:* szükseges mestersegh volna, ha ezen hidacska mellet ket felöl talp fara, oly forman épétenenek, hogi egiszer s mind sindely alays vetetödnek [Vh; VhU 557] * ~*lyel fedett. 1847/1851:* a' csür szalma fedelü, alkalmas 4. csür száj ágason, ide a' be járás egy avatég sindellyel fedett galambugos kapun [A.szovát K; Pk 3] * *faragott ~. 1609:* Vitetthem asz scholaban egy szekeres Emberrel ket szeker Syndelt hogy hiasztanak faragot Syndelt ... d 14 [Kv; Szám. 126/IV. 120] * *hornyolt ~. 1676:* Hornyolt sindely nro 3900 [Szúv; UtI] * *korondi ~. 1702:* én ă sindely szerzeseb(en) eiiel nappal munkalodom ... Ngöd parancsolattját várom ha Korondi sindely kevantatik é, vagy pedig Zetelaki, mert ă Korondi sindely joval nagjob, de jovalis dragabb [Tarcsafva U; Ks 96 Pálffi Ferenc lev.].

zsendelycsinálás, zsindelycsinálás făcutul şindrilei; Schindelherstellung. *1632:* Seruitia et Census. Harmad hetenkint szolgalnak, mint az Sinkaiak de kiualt keppen Sindely czinalassal [Ohába F; UC 14/38. 18]. *1732:* Vagyon ezen Valkói határon, elég havas, melyben épületnek valo fenyö fa böv̈ön találtatik, a Sendely tsinálás pedig divattyában [M.valkó/Szentjakab SzD; TSb 51].

zsendelycsináló, zsindelycsináló 1. zsindely csinálására alkalmas/használt; care este folosit la făcutul şindrilei; zur Schindelherstellung benutzt. *1688:* Egy sindely csinálo fa farkas [Kozmás Cs; Eszt Inv. 4] | Egy sindely csinálo fa farkas [HSzj *fa-farkas* al.].

2. zsindely készítésére kijelölt/használt; care este pregătit pentru făcutul şindrilei: zur Schindelherstellung gewählt. *1592:* az fanczialiak ... az Kwn mezeo feleis altal tudo(m) hogy jartanak, es sendely czinalo helickis vala [UszT].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: zsindelykészítő személy; şindrilar; Schindler. *1590:* Sendel Chynaloknak Attam Buzat kobol 2 1/2 [Kv; Szám. 4/XVII. 2]. *1652:* Kota Péter sindelcsináló az várhoz [Görgényorsova MT; Erd. N. M.]. *1688/1789:* Huszár Vaszily zsendelycsináló [Kincsesfő MT; Erd. N. M]. *1811:* Elegy Buza ... Az Sendely tsinálok(na)k 1 K(öböl) [Déva; Ks 100].

zsendelycsináltatás, zsindelycsináltatás făcutul şindrilei; Schindelherstellung. *1634:* Hasonloképpen sindely czinaltatásra, hordo falokra, szölö karókra, abronczokra, es egieb fabely szükséges ezközökre ... gondot vissellyen az Uduarbiro [UF I, 331].

zsendelyes, zsindelyes 1. zsindellyel befedett/ellátott; şindrilit, cu acoperiş de şindrilă; mit Schindeln bedeckt. **A.** *1603:* lassak meg ö kk az Apro Sütö kemenzeketis, és ha ollyra talalnak, kyt felelmes hellyre kemeny nelkül Vdúaron, aúagy sendelyes ereze haza hea ala rakattak volna ... azokat el hannyak és el bonczak [Kv; TanJk I/1. 449]. *1632:* Ezen kerten vagion egi fele nyllo öregh sendelies kapu [Fog.; UF I, 191]. *1648:* Ez teomleöczben fen egy fa kaloda ket retezze, retezfwje hiazattya sendelyes [Porumbák F; UF I, 889]. *1676:* Ezen ház szegeletitől fogva az jstállo szegeletigh vagyan kett sasban rokott palank jo sendelyes fedel allatt [Fog.; UF II, 739]. *1692:* Borona fábol való Sendelyes Palankkal vagyon keritve [Mezőbodon TA; BK]. *1742:* vagyon edgj borona fábol rakott jo tágos Sendelyes Csür [Pálos NK; Ks 10. XL. 19]. *1744:* az malom haz oldalait füresz deszkakkal jol ki toldatta, mind penig az fedelit Sendellyes fedellel Corigaltatta [Ádámos KK; JHbK XVIII/11]. *1745:* föld tégláb(an) rakott sendelyes fedelü hintó szin, fenyö gerendás, padlásazatlan [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1783:* Vagyon fábol készült jo Zsendelyes Gabonás [Kéménd H; JHb XXXI/28]. *1792:* Vagyon egy Üveg Csür maga Kö oszlopokra emelt Sendelyes fedéllel [Butyásza Szt; TKhf]. *1827:* Egy Zsendelyes fedelü Pajta [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1858:* az uraság ki szolgáltattya ... a Zsendellyes fedelek bé dugására szüséges Zsendellyeket [Kendilóna SzD; TKhf 15].

Hn. *1692:* A Sendelyes keresztfanal (sz) [Torja Hsz; EHA]. *1707:* az sendejes kereszt fanal (sz) [Torja Hsz; EHA]. *1773:* a Szendellyes Kereszt fánál (sz) [Gyszm; EHA]. *1788:* Sendeljes keresztfánál (sz) [Torja Hsz; EHA]. *1845:* A' Sendelyes kutnál (k) [M.borzás SzD; EHA].

B. *1629:* Vagyon abban egy öreg új sindelyes csür [Szu; SzO VI, 103 Székelytámadt vár lelt.]. *1632:* Az Curia keözepin uagion egy kuth, melinek az fele sindelies [UF I, 175]. *1636:* az Istalo mellett vagyon fa labakon allo füreszen meczet Gabonas haz, Jo syndelies ereszes tornaczios es karfas [Siménfva U; JHb Inv.]. *1667:* Az agyuknak edgyike sendely fedél alatt, az többi uj sindelyes fedél alatt [Fog.; UF II, 335]. *1669:* Ezen derek hazoktol fogva az Uj süteö hazigh vagjon az kert el keritve, palankal ... az palank sindelyes [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1679:* Az feli jó sindelyes Széles tornacza, fenyö deszkaval padlott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 136]. *1681:* Kapu előtt levő Filegoria, földben ásott fa oszlopoko(n) áll, fellyül jo sindelyes [Hátszeg H; VhU 595]. *1694:* Mindezek penig az eppületek vannak be kertive, köröskörül, sas fákb(an) fel rott, tamaszos sindeljes fedeles barona keritessel [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. *1721:* Vagyon egj Sindellyes hal tarto [Gyalu K; BfN Gyalui cs.]. *1729:* Egy sindeljes lábos Uy Disznó öll [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb]. *1752:* Egy Rongyos sindelyes. Filegóriás házára emlékezem Székely Sigmondnak [Bálványosváralja SzD; Ks 43]. *1797:* egy avadék Sindellyes fedél alatt lévő két kis lakhato Hátatskák [M.igen AF; DobLev. IV/777].

2. zsindelycsináló; care fabrică şindrilă; Schindel herstellend. **Szn.** *1693:* Sendelyös János [Petelye MT; Born. G. XII. 1]. *1774:* Sendellyes András [Oprakeresesora H; Tl.. Goja András (38) vall.].

zsendelyesen zsindellyel fedve; şindrilit, cu acoperiş de şindrilă; mit Schindeln bedeckt. *1692:* Jo erkely, jo sendelyesen (!) a menyezeti igen meg töredezet [Görgény-

sztimre MT; JHb Inv.]. *1737:* edgy Kúth, Kerék viz kivonóval Sendellyesen el készülve [Nagyida K; Told. 11/3].

zsendelyetlen, zsindelyetlen zsindely nélküli; care nu este şindrilit; ohne Schindel. *1669:* Ezen Udvarban vagjon kő labakon allo gabonas haz, meljnek harmada megh padoltatot, be sindelyezet jon resze, csak szinten egjik ueke (!) sindeljetlen [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a].

zsendelyez, zsindelyez a şindrili; schindeln. *1677:* Az lako haz hjjat konyhat sindelieztejk szarufaztak leczeztek ket farago negy nap [Berz. 17/XII]. *1680:* Ezen feljül meg irt Fillegoria hollyagosson kar fásson vagjon Sindelyezve es czifrazva [A.porumbák F; ALt Inv. 9]. *1722:* Az Makoi mester Ember ... visza jüvén haza sem ment hanem Macskason Szolga Biro Decsei Ura(m) hazat sendelyezi [Szentpál K; TKl]. *1724:* már itt Istennek hálá a házat meg gerendázták be szarvazták meg leczezték sendelyezni is kezték [Illyefva Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbála Apor Péterhez]. *1735:* Első Nap hogy zsindelyeztenek [HSzj *zsindelyező* al.].

zsendelyezés, zsindelyezés 1. zsindelytetőzet; acoperiş de şindrilă; Schindeldach. **A.** *1613:* Az masodik haznak sendelyezese igen el tavult [HSzj *udvarház* al.] | sendeljezesenek keves hea vagion [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. *1638:* regi filagoria (!) ... az sendelyezese regi rosz lyukadozott [A.porumbák F; UF I, 655]. *1656:* Az malom keöveknek garattjai es malom kövek körül abronczra szegezett sendeliezese mind meg vadnak [UF II, 169]. *1694:* van egy Kőből csinalt, rakot Bastya forma ház ... Sendelyezesenek egy jo darab resze harom helyenis Restauratiot kíván [Kővár; JHb]. *1697:* Ezen graditson fellyel ormos zendelyezés vagyon [O.brettye H; Born. XXIXa/2 néh. Bodoni Balázs conscr.]. *1710:* Vagjon egj hoszszu Istallo Fenyő fa bornabol rakot, mélynek ... hidlását es oldalat sendelyezese(ne)k nagjob reszet el hordottak [Msz; MbK 104]. *1720:* a Gabonás ház, vastag fürész Deszkából, sasokban épittetet jo sendelyezés alat [HSzj *fűrész-deszka* al.]. *1742:* hulladazott Sendelyezése vagjon [Pókafva AF; JHb XXV/58]. *1777:* A harangláb alján a meszet oltó színnel együtt pedig káros, rossz és elviselődött lévén a zsendelyezés ... vásárlottanak egy szekér zsendelyt [Kv; ETF 107. 14]. *1816:* Ezen Malom ... Fedelin lévő 'Sendelyezés hibás, bé Földozására meg kivántatik 4000. 'Sendely [Radnótfája MT; Born. G/IV. 17]. *1849:* A kertész ház Ujjodan uj veres zsendejezés alat [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *fedeles ~. 1694:* Ebbol az hazbol az Lapos fele nyilik ki az Secessusra egj felszer Ajto ... Fedeles Sendelyezese penig egy csep sincs az Essö mind le sorvaztotta [Kővár; JHb Inv.].

B. *1636:* Az uduarhaznak also resze az felsö hazak syndeliezesetöl es Tornaczitol ki-üleön (!) erezre es Tornaczra vagyon syndeliezue [Siménfva U; JHb Inv.]. *1679:* Külső szin ... fel hajra valo sindelyezésé jó [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1680:* ezen Sütö haz(na)k is Sindelljezesse oh [A.porumbák F; ALt Inv. 7]. *1681:* Ez az Eregyen (!) levö Malomnak altal elleneb(en) vagyo(n) az által járo palo végénel. Negi szegre valo oldalai, faragot barom fabol rott mind a' földig, vagi a Tocsa fenekeigh; fellyül is egeszlen temerdek fa rostellyal vagyon be csinalva ... Keretésenek sindelyezese jó [Vh; VhU 574]. *1685 e.:* Vagyon az felsö var alatt egy köre forgo malom ... A sindelyezese penig jo [Borberek AF; MvKLev. 22]. *1694:* Ezek(ne)k az rend hazak(na)k Sindelyezesi el sorvadtak [Kővár; JHb Inv.].

Szk: *felső ~. 1656:* Az le meneö gradics 35 fa lepcsöböl all, hasonlo mindenekben, kar fas mint az masik, felseö sindelyezese, regi rosz, roshatt, renovatiot kivan [Fog.; UF II, 176] * *gombos ~. 1681:* ahoz illendő szép forma felit csinalnanak, gombos sindelyezessel szarufazassal, szep recreatiora valo hely volna [Vh; VhU 573] * *lapos ~. 1681:* Orszagh Haza oldalanal lévő hoszszu Garadics ... Lapos sindelyezese ighen el sorvatt [Vh; VhU 543] * *vékony ~. 1694:* az orszag uttya szelin fellyül va(gyo)n egy Kis Filegoria, negj Lab fán állo vekony Sindelyezés alat [Kővár; JHb Inv.].

2. zsindellyel való tetőfedés; şindrilire; Bedeckung mit Schindeln. *1668/1799:* A torony zsendelyezését és a torony megvakolását és meszelését Isten segedelme által boldogúl elvégezték [Mv; EM XVIII. 457]. *1676:* Az malom haz fel vagion szarozva dé mégh fedel alatt ninczen supozas vagy sendely<e>zes kivantatik neki [Fog.; UF II, 752]. *1699:* jtem sendelyezés(ne)k jdejen, sendely fel hordani, szeget fel vinnj, apri mivesek, nap szamosok, vagy jobbágy, etc [Kv; BLt 7]. *1729:* Ugjan azon Konyha szarvazására sendelyezésere egj szoval minden körüllette lévő s kivántato fa epületnek vegb(e) vitelere fogadtuk meg Dési Tot Görgj, Tót Peter, és Fodor Kádar János (!) [Dés; Jk 388b]. *1751:* Attunk az Atsnak sendelyjezeseért [Kv; ACJk 82b]. *1753:* a málés kasnak Sendejezésere által megyen maga Pap Mihály [Szék SzD; SLt XL Soos Pál széki bíró nyil.]. *1760:* Sendelyezés iránt nem Sokat busulnék tsak Sendelyünk volna [Gáltó AF; WLt]. *1777:* a zsendelyezés alkalmatosságával az ó zsendelybül szedetvén ki 7800 ó zsendelyszeg [Kv; ETF 107. 15]. *1780:* Az istállóm temető (!) talpából eldőlt itt Köblösön, de ezt is talpokra boronából felállítottam, csak zsendelyezésinek egyik felét nem végezték el, bekövetkezvén a hideg [RettE 413]. *1793:* Az régi Házaknak az Sendelyezésit, a régi muhás (!) Sendelyezésig el végeztettem [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1824:* kötelezem magamat az Szent Benedeki Udvar háza Fedelének Zsendelyezéssel, Istálloja Fedelenek pedig Zsuppazással hova hamarab [Ne; DobLev. IV/1093].

zsendelyezésű cu un anumit fel de acoperiş de şindrilă; mit Schindeldach. *1652:* Ezen házak végiben vagyon egy avatagh Zendelyezeső szekér szin [Görgény MT; Törzs.].

zsendelyezet, zsindelyezet zsindelytető; acoperiş de şindrilă; Schindeldach. *1674:* Ez sütö háznak epületi fabol valok tapaszosok meszesek jo sindelyezet alat [A.porumbák F; UF II, 597]. *1694:* feletteb regen eppittetet jo Sindelyezet alat levö Deszkazatos Gabonas haz [Kővár; JHb Inv.]. *1698:* sövényből font kapujának deszkás beiaro kis ajtoival romladozott sendelyezet alatt [HSzj *faragott-bálvány* al.]. *1736:* Ezen Gyümölcsös közepiben van egy hulladozott, régi, Gomboson Sendellyezett (: de sendellyezeti felette rongyos :) födél alatt ... Nyári Gyümölcstarto [Sárpatak MT; CU XIII/1. 71]. *1752:* vagyon Sövényböl tapaszas de romlodozott regi Sendelyezett alatt lévő egy Sütő Haz [Pókafva AF; JHb XXV/73]. *1825:* A 7 fedél ablakoknak sendelyezetje ... a Szín 'sendelyezetje [Dés; DLt 3]. *1857:* az Udvari Telken lévő Zsendej Fedél alatt Gabonás Fedele igen erőssen meg lévén romolva, merőbe ujj zsendelyezetet kiván [Márkosfva Hsz; BetLt 4].

zsendelyezetlen zsindely nélkül való; care nu este şindrilat; ohne Schindel. *1613:* az pinczen valo zobanak sem ajtaja sem padlasa az zobanak, az belseo pinczenekis vagjon ajtaja, sendelyezetlenek, keves hea vagion [Kisborosnyó Hsz; HSzjP].

zsendelyezett, zsindelyezett şindrilit, cu acoperiş de şindrilă; mit Schindeln bedeckt. *1632:* Az jstallok keörwl ualo palank mind vegigh sindeliezetth, az kétt vegeben vagion kétt bastia keötesekben sindeliezettek [Fog.; UF I, 177] | Komanai Uduarház ... Az Ucza feleől nilik be az Uduarra egy eőregh dezkas kapu, az fele Sindeliezett [A. komána F; UC 14/38. 118] | Vagio(n) egj mostan Sendeliezett Istallo [A.porumbák F; UC 14/38. 176]. *1681:* Ezen kő boltos Tornácz végénél alol, vagyo(n) Talp fára épített, fa oszlopokon allo, fel hajazatra most sindelyezett Tornaczis [Vh; VhU 548]. *1699:* vagjon edgj nagj Galambug nélkül való jó Szarvazattyú Sendelyezett kőtött kapuja kis kapujával edgyütt [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1736:* egy be rótt Csere talpakra kötésesen állo két láb Cserefára, Csere és fenyő fával kereken szarvazott Siposon Sendellyezett Szin [Mikefva KK; CU XIII/1. 167]. *1740:* egy hoszszu Lo Istellao boronafábol rakott, meg padoltatott, sendelyezett [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32]. *1781:* Kerekes kut ... fedele régi Sendejezett [Szentdemeter U; Told. 18]. *1822:* egy jó állopotu séndelyezett fedelű Méh Színetske [Szentdemeter U; Told. 18].

zsendelyezetű cu un anumit fel de acoperiş de şindrilă; mit Schindeln bedeckt. *1743:* Találtatot nyocz nem igen magos flajtzon rakot kő lábokon épitet, jo Sendelyezetű, talpfákra, Sasfákra rakot vizen hozot deszkábol valo Gabonás [BoroskrakkóAF; BfN].

zsendelyező, zsindelyező 1. zsindelyezésre használt; care este folosit la şindrilire; zur Schindelherstelung benutzt. *1665:* Sindejezö bard no. 10 [Fog.; UF II, 313]. *1696:* sendelyezö zekerce nó 2 [Bethlen SzD; BK]. *1711:* 11 Sendelyezö Szekertze [ApLt 5]. *1730:* Sendelyező Taskaknak a Faragoknak nros 2 [Szentbenedek SzD; Ks 70/51]. *1737:* Séndelyiző Szekérczé egj [Br; ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1744:* Kisded Zsindelyező szekertze edgy [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1753:* Sendejező szekercze nrõ 1 [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1770:* Sendelyezö Bárdotska nrõ 1 [Királyhalma NK; Ks 23/XXIIb]. *1777:* Sendellyező Bárdocska ... Nro 1 [Mezőméhes TA; WassLt]. *1793:* Zsendellyező szekertze Nro 7 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/38]. *1795:* 2. zsendelezö Szekercze Rf. 2 [Déva; Ks 95]. *1817:* Két régi zsendellyezö szekertze 1 Rf [Varsolc Sz; Born. IV/41]. *1845:* Négy darab zsendelyező szekertzék [DLt 440].

2. zsindelyezést végző; care bate şindrila pe acoperiş; Schindelbedeckung machend. *1730:* Hid kapui Strása házat sendelyezö Acs(na)k égj Mester gerenda be vonással édgjütt Hfl 3 [Kv; Szám. 56/XIX. 17]. *1822:* Adtam a' Templomat Sendejezö Mester embernek [Nyárádsztanna MT; MvLt].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: zsindelyezést végző személy; şindrilar, meseriaş care bate şindrila pe acoperiş; Schindler. *1727:* e héten akarnék valamit építtetni, és kiváltképpen a házamat bé sendelyeztetni ... ha el menyek hazul még tsak sendelyezőt sem kaphat(na)k [Impérfva Hsz; ApLt 2 Balási József Apor Péternéhez]. *1760:* Sendelyezés iránt nem Sokat busulnék tsak Sendelyünk volna, mert a mostani Otsinik is jo Sendelyezö [Gáltő AF; WLt].

zsendelyeztet a dispune să fie acoperit cu şindrilă; mit Schindeln bedecken lassen. *1623:* Magassaga az Zaruazasnak Negyed fęll Eőll legyen annall magasabb semmyuell Ne legyen sendeleztesse Jgen zepen igyenesse(n) sendeleztesse igen zepen megh [BGU] | Az Vdvar Vdvarhaz es az kertt keörwll valo palankott sendeleztesse es tapaztassa megh ne rotthagion ell jdeö eleott az esseo myat [BGU 123].

zsendelyeztetés şindrilire; Schindlerung. *1746:* Az Eccla pénzibol Templom Szarvazattyára Sendelyeztetesire és egyéb epitesekre felesen erogálvan, mostan talaltatik az Eccla(na)k ... ki adott penze flor 49. dr. 65 [Árapatak Hsz; SVJk].

zsendelyeztetett, zsindelyeztetett şindrilit, cu acoperiş de şindrilă; mit Schindeln bedeckt. *1694:* vagjon ... egy vastag fa Talpakon allo, Boronakban fel rótt, kivűl belöl tapaszos nem feletteb regen Sindelyeztetet, hosszu tágos Istallo [Kővár; JHb Inv.].

zsendelyfa hasított, zsindelyezésre használt keskeny falap; lemn de brad pentru şindrile; zur Schindlerung benutzter Holzstück. *1592:* Thwdom hogy az fanczialiak az fenywben melliet fanczialy fenywnek hinak sendely fat vittek ky Nywladba(n) [UszT].

zsendelyfaragás zsindely kifaragása; făcutul şindrilei; Schindelherstellung. *1593:* Mikor az sendel faragast el kesztek vala egi legennek az Achok kerwl forgolodot attúnk f – d 8 [Kv; Szám. 5/XX. 124].

zsendelyfedél, zsindelyfedél acoperiş de şindrilă; Schindeldach. **A.** *1667:* Az Csatornás Bástyán sendely fedél alatt vagyon eőreg agyu nro. 6 [UF II, 336]. *1676:* egy eőregh kötött tőldgy fa mellyék között sendely fedél alatt egy eőregh deszkas kapu [A.szombatfva F; UF II, 759]. *1699:* egi kis szin harom agasokokra (!) és a palankra fel szarvazott ... sendely fedeli rosz [Vécke U; LLt Inv. 137]. *1732:* Ezen hintó szinnek Nap njugat felöl való véginél vagjon edgj jó Sendelj fedél alatt négj szegre egjbe eresztett ... Szin (!) [Kóród KK; Ks 12/I]. *1752:* (Az) egész Epűlet vagyon már régi Sendely fedel alatt [Pókafva AF; JHb XXV/73]. *1761/1818:* Vagyon egy hitván alá valo 's romlásban lévő ágasokra epittetett alkalmas sendely fedél alatt lévő Curialis ház [Kisfalud MT; CU]. *1772:* Vagyon ezen bé járo kapu mellett égy sendelly fedél alatt lévő Ereszetske [Szászfenes K; BK Mikes conscr.]. *1814:* Egy kő Ház közép szerű Avadék zsendely fedél alatt [HG]. *1819:* találtatik az Udvarban bé menő három oszlopokon állo 'sendely fedél alatt ket felé nyilo avatég kapu [Baca SzD; TSb 6]. *1822:* pléh keresztes 'Sendely fedél alatt lévő kisdég Harang [Mocs K; HG 17]. *1839/1840:* Vagyon a' N(e)m(e)s Városnak a Kis Kastély uttzában a' Szamos parton égy kő épűlete zsendely fedél alatt nagy Serháza [Dés; EHA]. *1849:* A Takáts Ház ... Zsendelly fedél alatt jo állapotba [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1857:* az Udvari Telken lévő Zsendej Fedél alatt Gabonás [Márkosfva Hsz; BetLt 4].

Szk: *galambbúgos* – *1815:* Három kölábak között kétfelé nyiló nagy kapu ... a kis kapu is alól vassarkokkal, de fa-

kilinccsel, galambúgos zsendelyfedél alatt [Görgénysztimre MT; ETF 108. 15].

B. *1656:* Az masik annak kisseb kapu, hasonlo fa sarkon forgo fa hevederes fa szeggel szegezett, dezkabol csinalt kapu mellyeke sindely fedel nelkült vagyon [Fog.; UF II, 179]. *1676:* Ezen vad kertre nyilt az előtt, mely most az jstallo fele menetelhez szakasztatott az Vár árka felől sindely fedel alatt ... kapu [Fog.; UF II, 735]. *1694:* Ennek kötéses és mettzésekel czifraztatos bálvánnji, semmire kellő p(rac)stila sindely fedel alatt [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. *1761:* két két contignátios meg hulladozott, és majd omlo félben állo Torony formáju, gombos el hulladozott Sindely fedél alatt Filegoriás két Bástyák vadnak [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 40]. *1868:* A harangláb zsindelyfedél alatt 2 haranggal [Kisfülpös K; ETF 107. 12]. *1869:* Templom fábol épült zsindelyfedéllel [Nagykede U; ETF 107. 34].

zsendelyfedeles cu acoperiş de şindrilă; mit Schindeldach. *1732:* ezen major udvar körül ... egj darabig sendelj fedeles, egj darabig ismét fedeletlen kert vagjon [Kóród KK; Ks 12/I]. *1736:* A csűres kertből délfelé jó faragott tölgyfa, kívül az csür felől metszésses melyékes és küszöbes, ó-zsendelyfedeles ... ajtó [Szászcsanád AF; ETF 108. 8]. *1737:* Nap njugot felől valö végib(en) a gyümölcsös kertnek vagyon egy cserefa lábokon állo, Sendelj fedeles árnjék alatt ... gyümölcs aszaló [Kv; Ks 40/XXVIIIc].

zsendelyfedelezet acoperiş de şindrilă; Schindeldach. *1821:* ö Excellentiája ... tsináltatott ... egy más nagy kaput ... sendely fedelezettel [Celna AF; Ks 79/17].

zsendelyfedelű cu acoperiş de şindrilă; mit Schindeldach. *1754:* a Malomnak falazattya fenyö Deszkábol valo néholt hejános; s jo sendelj fedelű [Ádámos KK; JHb XIX/10]. *1761:* földben ásott, tsere Sasokhoz, fenyö fűresz rökönyödött deszkábol, vas szegekkel szegzett, hulladozott s meg rothadott égj rend 'sendely fedelű kert [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 501]. *1771/1780:* Vagyon ... egy Udvaron Sendelly fedelű egybe rott Barana fákbol készült ... Takács Ház [Alparét SzD; JHbK LII/3. 26]. *1774:* egy köböl ki rakatt meg rongyosadatt sendelly fedelű Sűtő ház és konyha [Torda; CU]. *1801:* egy meg rongyallott zsendelly fedű (!) Csür [Királyfva KK; Hr 26/13]. *1816:* Gyümölcs száraszto: (: aszalo :) köböl rakott Zsendely Fedelű ... ház [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. *1825:* Az Udvarház ... emlékezet elött épült régi fenyö Vastag Boronakbol valo fél viseltesnél régibb Zsendelly fedelű [Papole Hsz; SzentkZs. Conscr. 151]. *1839:* Egy régi rongyollatt sendelly fedelű galamb bug [Mezőszilvás K; TSb 2]. *1854:* A Curialis ... zsendely fedelő [Málnás Hsz; MkG]. *1869:* a' fogado udvara körül ... Sövény kert van, melynek egy része kissé avult zsindely fedelű, a' másik kopaszan [Somkerék SzD; Ks 73/55].

zsendelyfedélzetű, zsindelyfedélzetű zsindelyfedéllel ellátott; cu acoperiş de şindrilă; mit Schindeldach. *1869:* Templom fáböl épült zsindelyfedéllel, zsindelyfedélzetű fáböl épült torony [Nagykede U; ETF 107. 34].

zsendelyfedemény zsindelytető; acoperiş de şindrilă; Schindeldach. *1837:* A' Csür és Sűtő Ház közi csináltattam egy Deszka kertett zsendelly fedemény alatt [HSzj *deszkakert* al.] | csináltattam egy Deszka kertett zsendelly fedemény alatt [Bereck Hsz; HSzjP].

zsendelyhéjazat, zsindelyhéjazat zsindelytető; acoperiş de şindrilă; Schindeldach. *1585:* az Templom heazattiath ky az plebanos haza feleól Sendelliel vagyon heazwa le ronchak, es chereppel epichek megh, hogy tewz miath az oth valo Sendel heazath, az teob epwletnek Nagiob weszedelmet ne hozzon [Kv; TanJk I/1. 5]. *1640:* Vamos hid. Vagyon az Olt vizen egy sindely heyazat ala uetetet erós hid [Fog.; UC 14/48. 12]. *1648:* Filegorias es viragos kerth ... Sendely heyazattya jo [Porumbák F; UF I, 892]. *1656:* sendeli hejazattia jobbara semirekelleö rosz leven mind leczeit szarufait az viz megh jarta | Ezen konyhaban ket fejer asztal, sindely hejazattia az konyhanak jo, egy idegh el szolgalhato [Fog.; UF II, 141, 177]. *1662:* a várbéli öreg paloták héjjazatira egy falka ácsokat lajtorjákon felhágatván, a két tornyok között levö sendely héjjazatokat nagyon vereti, kopácsoltatja [SKr 451]. *1665:* Vagyon ezen bastjan sindelj heazat alat eörög algju no. 6 [Fog.; UF II, 311]. *1669:* Odahátra az kis kőházhoz ragasztatott sövényközt, az zsendely héazat <alatt> levőt, én csináltattam [Kv; KvE 212 LJ]. *1673:* Vagjon ezen bastjan öreg ágju séndelj hejazat alatt, hat ~ nro. 6 [UF II, 537]. *1676:* Ezen udvar hazanak del felől valo situssaban az secessusnak szegeletitől fogvan az csűres kertre nyilo leszás kertigh vagyon 12 sasfák köziben fel rakva sendely heazatt alatt bikfa palank vagyon [A.szombatfva F; UF II, 760].

zsendelyhordás căratul şindrilei; Schindeltragen. *1592:* Mikor az templum Erezzet az torony gradichia eleot hiaztatünk ... Egy legennek sendel hordastol Attunk f – d 2 | 2. Septembris. Mikor az Scholaban az nag Palacziomat hiaztattúk Attúnk 2 Inasnak. sendelhordastol f - d 20 [Kv; Szám. 5/XIV. 28, 29 Eppel Péter sp kezével].

zsendelyhordó, zsindelyhordó 1. zsindelyhordásra alkalmazott; care este angajat la căratul şindrilei; zum Schindeltragen angestellt. *1776:* Egy zsendelyhordó napszámosnak adtam den. 24 [Kv; ETF 107. 14].

2. zsindelyhordásra von.; referitor la căratul şindrilei; Schindeltragen betreffend. *1825:* O" quadrat mértékű fedélnek 'sendellyel, a soroknak 10–11 Hüvelyknyi meszszeségekkel valo bé fedéséért a létzezést és a 'sendely hordo napszámat is ide értve □ ölit 38 xf 65 Rf 26 xf [Dés; DLt 3].

3. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv, in substantivartigem Gebrauch: zsindelyhordásra alkalmazott személy; persoană angajată la căratul şindrilei, cărător de şindrile; Person, die Schindel trägt. *1585:* Egy Nap Zamot Zendel hordonak ... d. 12 [Kv; Szám. 3/XVIII. 23a Gellien Imre sp kezével]. *1609:* Az Syndel hordonak fizette(n)k f – d 10 [Kv; Szám. 126/IV. 115].

zsendelyhornyoló, zsindelyhornyoló I. *mn* zsindely hornyolására használt; de canelat şindrile; zur Ausriefung der Schindel benutzt. *1647:* Sendelj hornjolo vas nyelestűl hat [Marosilye H; VF 55/5415]. *1694:* Az Kovacs mihelyben ... Sindely horgjolo (!) vas, egy [Kővár; JHb Inv.] *1816:* Három zsendely hornyoló kés [Friss BN; BálLt 66].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** zsindely hornyolására használt szerszám; cuţit de canelat şindrile; Ausriefungsmesser. *1748:* Sendelly hornyoló 3 [CsS].

2. zsindely hornyolását végző személy; persoană care face caneluri la şindrile; Person, die die Ausriefung der Schindel macht. *1671:* Sendely hornyolónak. Mikor Sendelyt hornyol számunkra Per die(m) Kőz Czipó nõ 5 [UtI].

zsendelylapocska şindrilă; Schindel. *1823–1830:* 1798-ban a múlt esztendőben Göttingából hozott magokat elvetettem, zsendelylapocskákra cinkusokat aggatván, kijegyzettem, de a jégeső nagyon megpusztította [FogE 284].

zsendelymellékes zsindelyes oldalú; cu/avînd partea laterală din şindrile; eine Seite von Schindeln habend. *1738:* Van ezen Méhes Kertben ... méh kosároknak valo edgyik Sendely mellyékes a' másik Sövényből font méllyékes, mind a kettő földel Tőltött Két állás, jo Szalma fedél alatt [Szászvessződ NK; Born. XX/12].

zsendelymetélő zsindelyvágásra használt; (care este) folosită pentru tăiatul/facutul şindrilei; zum Schindelschneiden benutzt. *1778:* Egj nagj Zsendellj metélő fűrész [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 18].

zsendelymetsző zsindely vágására használt; de tăiat şindrile; zum Schindelschneiden benutzt. *1756:* Sendely mettzö vas 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 15].

zsendelysumma zsindelyben fizetett adónem; un fel de impozit/dare plătită în şindrile; Steuer, die in Schindeln bezahlt wird. *1685:* Boros Lorincz eőcsei Istuan, Ianos lofeő de sendely summat fizet [Zetelaka U; UszLt XIV/102].

zsendelyszeg, zsindelyszeg cui pentru/de şindrilă; Schindelnagel. **A.** *1581:* 27 Marty hogy Az Kysz Templom fellet foldoztattanak. atta(m) 100 sendel zeget d. 4 [Kv; Szám. 3/IV. 15]. *1585:* 1 Maj Attam Sendelt (!) zeget Azzon falwara az varos molna zwksegere d. 80 [Kv; Szám. 3/XVI. 37]. *1646:* Veöttwnk ... az Haz hejazatnj Sendelt ... Veöttwnk Sendely szeget [Kv; SzCLev.]. *1656:* Jttem sendeli szegh nro. 30.000 | Egi korongh vas, vas sárk 5, két pánt sendeliszeg nro. 300 [UF II, 113, 158]. *1736:* hetfőn Fejer Szamuel uram zendey Szeget Szedetet [HSzj *bárány-címer* al.]. *1750:* Vettünk tiz ezer sendely szeget öt forinton [Kv; ACJk 82b]. *1795:* Diku János Czigánynak 5000. zsendely Szegek egyengetésekért százza per 1 xr [Déva; Ks 95]. *1810:* Szendelly szeg meg igazittani valo három fontni [Jedd MT; LLt]. *1826:* Egy Szotyorba m: e: 2000nyi zsendely szeg [DLt 82 1827. év al.]. *1840:* Egy 1000 Zsendely szeg [DLt 166]. *1848:* 1 Ezer Nro 3 'Sendej szeg [DLt]. *1850:* Az oczka zsendelyszégen kivül meg vevődött 2000. létz szeg 200 [Szucság K; RAk 101]. *1881:* Tizen két zsendej Szeget Vetem a Malomra [Etéd U; TKlif].

B. *1597:* hoztam az Varos heazo zegebeol á Tanachyhaztol ... 6000 szindel zeget [Kv; Szám. 7/XII. 156 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1609:* Veottu(n)k Syndel szeget Monostori czigantol [Kv; Szám. 126/IV. 120]. *1634:* Attunk az Acznak hogi az Gradicziot megh Sinddeliezze d. 50 ... Sindely Szegert d. 50 [UtI]. *1669:* Egj falka sindely szegh [Köhalom NK; Ks 66. 46. 24a]. *1677:* epületre ualo ... sindelyt, lecz szeget, sindely szeget kellet pinzen uenne(m) [Berz. 17/XII]. *1685 e.:* Egy kis deberkeben sindely szeg [Borberek AF; MvRKLev. 6]. *1846:* 1000 darab Steuermarkti Sindejszeg [Dés; DLt 1541].

zsendelytartó, zsindelytartó zsindely (meg)tartására szolgáló; care serveşte la fixarea şindrilei; zur Schindelbefestigung benutzt. *1679:* Sindely tarto rama (: sindelyezeshez valo :) nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 13].

zsendelyű zsindellyel fedett; cu acoperiş de şindrilă; mit Schindeln bedeckt. *XVIII. sz. köz.:* egy rongyos Zsendelü Cseled ház [Berekeresztúr MT; Berz. 15/51].

zsendelyvető, zsindelyvető zsindelyező; şindrilar; Schindler. *1804:* L. Baronissa Josika Mária Ur Aszony Nehai M. Groff Maros Németi Groff Gyulai Jozsefl eőzvegye Parantsalatjára jelentem meg Szász Kézdrül Cserép s Zindely vető mester Ember [GyK. F. 18/28].

zsendice az oltott tej, rendsz. juhtej frissiben felforralt édes savója túrójával együtt; jintiţă; Schafmilch. *1549:* az Johazoknak Ez fogaras felden ... fyzethywnk ... thelben Azon Joh haznabol Brenzeth ... Nyarban Azon Joh theyebewl vagyon Elesse, ordabol, Semthyczebewl [Fog.; NyIrK VI, 375 Daczó Máté Nádasdy Tamáshoz]. *1606:* Fwlep Bertalan sofaluj Kaczo Andras jobbagia ... Affelett szamtalan sokzor hordott ki sendiczet, ordat nekik [Sófva U; UszT 11/4A. 153]. *1679:* Zsendiczehez valo két fülü, öregh fazek nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 123]. *1811:* Nézd tsak, a' havasok' tetején legelő Oláhban mennyi az erő és a' velő? Holott az itala tsak téj és 'senditze [ÁrÉ 79].

zsendicefőző zsendice főzésére használt; în care fierbe zerul; zum Schafmilchkochen benutzt. *1782:* Egy Senditze főző üst [M.sámsond MT; Berz. 5. 42. S. 84]. *1803:* Egy Sentitze Főző üst Hfr 1 Dr 36 [Elekes AF; DobLev. IV/862. 6a]. *1807:* Senditze főző Üst jo [Körtvélyfája MT; LLt].

zsendicemerő zsendice kivételére/merítésére használt; care este folosită la scoaterea jintiţei; zur Messung der Schafmilch benutzt. *1679:* Zsendicze merő öregh fakalán nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 30].

zsendül fejlődni kezd; a începe să se dezvolte; beginnt, sich zu entwickeln. *1685:* mivelhogy nagyobbára majd minden hegyienket (!), midőn sendülni kezdett volna ... sokszor megnyomá az dér [Kv; KvE 218 VBGy]. *1716:* attol fogva kezdet viselős lenni, mikor az szilva kezdett sendülni [Nagyida K; Told. 22]. *1770:* Eleinteken megijedtenek volt az szőlősgazdák, mivel későre kezdett zsendülni, úgyhogy Szt. István király nap tájban ritka helyen volt lágy szőlőszem [RettE 247]. *1793:* Az Cseresnye a mi maradhatott még égy hét mulva fog sendülni, most még koránt Sem arra valo hogy az Ember küldhesse [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1839:* zsendülvén a törökbuza [KLev.].

zsendült (meg)érett; care este aproape copt; reif. *1683:* Ngd Kgls parancsolattyából ujjobban is küldöttem Sendült Szőlőt, ez már szeb az elsőnél, s jobban is erik ezen tul, mivel itt is szép eső lött [Balázsfva AF; UtI]. *1847:* dinyénk csak terenget, és igen jók, csak aprók ... zsendült szőllőt az enyimből már ettünk, téli gyümöltsis jotskán lesz [Kv; Pk 7].

zsenge 1. fejlődöben lévő/friss növény; primul rod, pîrgă; frische, junge Pflanze. *1811:* azon szőlőit 's Cseresznyéit en-

nek, Mely az idén termett szentelem Istennek, Hálát adok azért ő szent Felségének, Hogy részessévé tett minket e' 'sengének | Mikor a' György Hegye' 'sengéit meg-értem, Szintén meg-épüle A' szőlő tövibe, Választott hely a' Tyimaftyéj Kertyibe [ÁrÉ 50, 51].

2. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *az új ~ bemutatása* az új kéve bemutatása; închinare lui Dumnezeu: snopul făcut din recolta nouă; Vorstellung der neuen Ernte. *1844:* Confirmáltatott Devetserbe lako Tktes Nagy Ferentz Ur' leánya, Ro'sália az ujj 'senge bé mutatásakor [Bádok K; RAk 257].

3. újbúzá(ból készült kenyér); (pîine de grîu) din recolta nouă; (Brot) aus dem neuen Weizen. *1705:* Ezen alkalmatosságával az jövő vasárnapi communiót is kihirdeté, ha valahun új búzakenyeret kaphatnánk, minthogy a zsengéből volna rendi, hogy úr vacsoráját osztanánk [WIN I, 514].

4. vmi kezdete; început al...; Anfang. *1696:* en az en Ifjusagomnak sengejet nem Istennek az kinek tellyes eletemben valo haladassal tartoztam volna szenteltem, hanem az ördögnek, mivel mas szegeny kereszteny Felebaratimtul el lopot lovak(na)k kereskedesevel masok botrankozasara tudva eltem [Dés; Jk]. *1811:* Néhai Érkeserűi Frater Antal Ötsem Gazdaságára nezve zsengejitől fogvást Örőké Szorgalmatos Gazda volt [Felőr SzD; BetLt 5].

5. csíra; germen; Keim. *1663:* még eddig az nagyságok jóakaratjának semmi jó zsengéit nem láttam [TML II, 458 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1677:* tudván már Kegyelmed az porta az iránt való akaratjának sengéjét, mint tetszik magát alkalmaztatni [TML VII, 523 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1689/1760 k.:* Atyafiságos szeretetem(ne)k Sengéjét akartam ő kglmekhez meg-mutatni[a] [Ne; DobLev. I/316. 9b. – [a]Egy dévai örökség átadásával]. *1710 k.:* testi szemeivel is meg engedéd látni annak szabadulásának és a te házad építésének zsengéjét [Blm. 1003]. *1847:* mivel a Krisztus feltámadott, és azoknak, kik elaludtanak, lett első zsengéjek, már élő reménységünk van azon örök életre, melyre mi vágyunk [VKp 164].

◊ **Hn.** *1818:* 'Senge hegye Lábján (sz) [Illyefva Hsz; EHA].

zsengei szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *új ~ kommunió* az első kéve ünnepekori úrvacsoravétel; cuminecare (la protestanţi) cu ocazia sărbătoririi snopului făcut din recolta nouă; protestantische Zeremonie zur Gelegenheit der neuen Weizenernte. *1829:* Ezen solemmis Conformation betegsége miatt nem jelenhetvén meg Nztes Bakos Mária ... Uj Sengei Communio alkalmatosságával confirmaltatott u. m. 23a Augusti 1829 [Szucság K; RAk 121].

zsengés 1. forró, meleg; cald; warm. *1847:* A Nyár túlontúl 'sengés lévén a gyér őszgabonának nagy fejeik és szemeik lettek [KCsl 13 Kemény Dénes lev.].

2. rosszul kiégetett; care nu este ars aşa cum trebuie (în procesul de fabricare); schlecht audgebrannt. *XVIII. sz.:* Sengés münek tíz pénz az poenéja az piacon [Dés; DFaz. 31].

zsengésen melegen, forrón; cald; warm. *1580:* Aranya<s> Mwnek valo festek, wegy 1/2 loth saletromot, 1 loth grispant, 1 loth saletromot, 1 loth galichkőuet, Törd egyben vyzel, Mikor Erezteny akarz Miuet velle, hogy Meg eget, sengesen oleh (!) vyzben es zep zinö lezen Mint akarod [Nsz; MKsz 1896, 370].

zsenkelés szőlőhomlítás; marcotare; Art Arbeit mit Trauben. *1772:* Tőrők Faluban Zsenkélés Fejében ... adtam Vékáját à Drys 120 [Lápos Szt; JHbT 14].

Vö. a *senkel* és a *senkelés* címszóval.

zsenialitás genialitate; Genialität. *1879:* Szépen néznék én ki, ugye, Jakab Ödön, mint hivatalos agyondicsérője a doktor úr zsenialitásának [PLev. 49 Petelei István Jakab Ödönhöz].

zsenilén bársonyos tapintású fonal; janilie; feiner Faden. *1849:* 1 ezüst gájzra Zsenilliennel varat 's aranyos Táblába kötött Pugillá(ris) [DLt].

Vö. a *zsineli* címszóval.

zseréb 20 v. 30 szálból álló fonalkötelék vastagságú; gros de 20 sau 30 fire (împletite); steif von 20 oder 30 Faden. *1745:* a Seréb fát ki vágták vala és el hóngoritették onnan [Ditró Cs; LLt].

zsib szegény, földönfutó; sărac, lipit de pămînt, pribeag; armer Mensch | tolvaj; hot; Dieb. *1604:* Azt nem tudom menywel waltotta megh az iozagoth Galfy Mihalj, de tudom egi nehanzer mondotta hogi sibba kel az sok adossagh miatt lennj [UszT 20/128 Stephanus Bartha de Malomfalua lib. vall.]. *1606:* masod napon mondak hogi negiedfel zaz forintal kel megh waltani Gal<fy> Mihalnak a' Zentegiedi és teób iozagath, mondotta egi nehanzer hogi sibba kel lennj az Aszonj <a>dosságy miatt [UszT 20/127].

zsibbad a amorţi; erstarren. *1757:* Blága Demeter fia Vonul, az Annyának azt panaszolta, hogj az eő Teste csak Sibbad, aluszik, Urak szolgálattyáb(an) nem mehet [Mutos Sz; WLt Pap János (20) Honorabilis Pap Sándor fia vall.]. *1806:* Minden 3, 4, nap vitesse egj keveset Nagjtsád sétáltotni, mert a lo hozája szokot, és az lábai zsibadni szoktak [Vingárd AF; Ks 101 Lázár József Kornis Gáspárhoz].

zsibbasztó care amorţeşte; erstarrend. *1879:* egy sor költeményt sem tudok írni, mert fájdalmam nem éles, nem produktív, hanem zsibbasztó és – butító [PLev. 47 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

zsibói a Zsibó (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zsibó/Jibou; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zsibó/Siben: **1.** Zsibón lakó; din/care locuieşte la Zsibó; in Zsibó wohnend/wohnhaft. *1599:* Veottem 1 Sibai emberteol 200 Apro Vasat ... f 14 d 25 [Kv; Szám. 8/XI. 22]. *1656:* A partialis ne(m) engedi Széki Miklos(na)k Siboi predikator(na)k B. Varallyara valo menetelet [SzJk 80]. *1676/XVIII. sz. e.:* akar Dési akar Sibói Cellérek légjenek közöttünk ha a' Szamos Parton sött rakattatnak ki, minden száz sóból tartozza(na)k dr: 24. pénzel a' Templom szükségére | A'siboi só Gazdák, a' Kereskedésből s bűntetésből való részt adgyák ki az Eccl(esi)a(na)k [SzJk 207, 208]. *1684:* Virradolag vágta el egy zsibai legény Borbély Mihály kezét [Torda; SzZsN TT. 1889. 257]. *1704:* Az úr régi borbélyaféle is odajárván beszélé, hogy Szamosújvárt volna egy zsibói jobbágyom fogva [WIN I, 263]. *1757:* eö Nsga Sibai Számtartoja ... bennűnket kénszerite arra, hogy bizonyos számu sertéseket jo lelkiismerettel becsülnönk meg [WLt]. *1793:* Sibai örmenytől ... Selet 1/29 [WLt Cserei Heléna jk 55b]. *1795:*

Sibai Mesternek Examenkor 4/32 Sibai gyermekeknek Eneklesert 1/40 [WLt Cserei Heléna jk 79b]. *1818:* Siboi Károsok [DLt 275]. *1835:* az 'Siboi emberek örökösön gyüléseltek, éjjelenként tanátskoztak, hol egyik, hol másik kortsomán titkon [WLt]. *1849:* Zsibói lovász Krizsán Jákobnak ... neje egy ideig udvari tyuk-majorosné volt [Kv; Végr. Vall. 1 Kelemen Benijámin vall.]. *1855:* tudva ... a Zsibói magyarok botoskodo hajlamukat ... a falusi legénység botra, azok[a] meg kardra kapván, gonoszul eldöngették egymást [ÚjfE 267. – [a]A verbuválók].

2. Zsibóról származó; (care este) originar din Zsibó; aus Zsibó stammend. *1849:* Nevem Krizsán Mária, zsibói születésü, 25. éves [Kv; Végr. Vall. 11].

Szn. *1575:* Martinus Sybaj (civis) [Dés; DLt 188]. *1591:* Sybaj Andras [Kv; Szám. 5/IX. 35]. *1592:* Michaël Sybay (32) concionator ecclesie oppidi Dees [DLt 235]. *1599:* Sibay Andras ... Sibay Ferencz (43) [Kv; Szám. 8/VI. 17]. *1603:* Sibaj Ferenczne Anna azzonj [Kv; TJk VI/1. 641]. *1683 k.:* Idvezült Sibai Istvan Uram [Kusaly Sz; SzJk 159]. *1729:* Sibai Görőg Szabo István [Kv; TJk XV/7. 17]. *1848:* 'Siboi Krisán Mária [Kv; Végr.]. *1859:* Zsibai Sándor [Dés; RHAk 103].

3. Zsibón működő; din Zsibó; in Zsibó wohnhaft/tätig. *1772:* 1-ma Maii voltam Zsibón Wesselényi Istvánné, Daniel Polixena asszony őnagysága és br. Bornemisza Pál úr az asszony régi zsibai malmán alól épített új malma gátja ocularis revisiója végett [RettE 273]. *1815:* A Siboi Reformata Ecclesia [SzJk 87].

4. Zsibón levő/található; din/care se află la Zsibó; in Zsibó befindlich. *1610 u.:* Sibaj portusrol való levél [WLt fej.]. *1758:* kivántam Ngdn(a)k kedveskedni részszerint a Kolosvári, rész szerént a sibai kertbeli 3 czitrom, és hat narancsokkal [Zsibó; WLt Árva Dániel Polixéna lev.]. *1813:* két Sibai el venült Béres ökörért 120 | Sertés válto Sibai Joszágbol 45 – [WLt Cserei Heléna jk 4a, 5a]. *1843:* (A) hires mag mén Champion – pejj, 13 éves televér – miután a' siboi ménessel igen el=atyafiasodott ... el adová tétetett [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

5. Zsibón készitett; care a fost făcut la Zsibó; in Zsibó erzeugt/hergestellt. *1757:* Holmi fejér Siboi viasz gyertyakat vettem egy néhány fontot Rhfl. 06 xr. 15 [TL 126a Teleki Ádám költségnapl.].

6. Zsibóra menő; care duce la Zsibó; nach Zsibó führend. *1609:* Kozmas Jstuan vramnak az Sibai utra ualo keoltsegeben marattunk adossa f 5 [Kv; Szám. 126/IV. 421].

7. Zsibón megrendezett; care a fost ţinut la Zsibó; in Zsibó organisiert. *1783:* mikor a' Sibói Vásárról ha jött volna Vántza Tisztaró, a' Ló el adásban hibázott [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.]. *1816:* az 'Sibai héti vásárban az Káros 'Sibaiak elegittessenek ki [DLt 856].

8. Zsibó mellett történt; care a avut loc lîngă Zsibó; neben Zsibó Platz findend. *1782:* az apám ... a sibai Sántzlevő ütközetben jelen volt mint kurutz [Paptelke SzD; JHbT VIII/18 Petrán Togyér Senior (72) jb vall.].

9. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Zsibó lakosa; locuitor din Zsibó; Bewohner von Zsibó. *1816:* az 'Sibaiak Hadnagyunkat alatsonitó betsmérlő Instantiaival keresték meg [DLt 856]. *1835:* a Siboiak instántiáztak a' Báro ő Nagysága ellen [Zsibó; WLt].

zsibong 1. morajlással mozog, nyüzsög; a mişuna; wimmeln. *1653:* Futkosánk ugyan váltig, de semmi nem telik benne ... A mig igy sibongánk, addig elkezde esteledni [ETA I, 130 NSzF]. *1657:* az ország hadai is igen kezdettek vala zsibongani, mert szaladó emberek is rémítik vala | Bukurestről kiindulván az gyalogja is elmaradott tőle, agájokat futva szalasztván az vajdához, magok választottak magoknak előttökjárót; az lovas hada is már igen zsibongott [KemÖn. 176, 185]. *1663:* Bizony mondom Uram, csak zsibongnak, suttognak, vigyáznak, mintha volna húszezer ember a vár alatt [TML II, 653 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

2. zajongva mondogat vmit, elégedetlenkedik; a murmura; unzufrieden murmeln. *1657:* nem tartóztathatám magamat, hogy nagy zokogással ne sírnék, melyet ajtómon álló inasim meghallván, kezdettek zsibongani sírásomon és vizsgálni okát [KemÖn. 300]. *1662:* A szegény hajdúság ezen nagyon zsibongván, búsongván, ha a dolog csak magokon állhatna, a vezér hitit látván, hozzája örömest elküldenek vala [SKr 537]. *1666:* Elhittem, Uram, az jó hűsök sokat fognak udvarnál sibongani s urunkat is balul informálni [TML III, 639 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1676:* soha bizony mi itt nem telelhetünk s azomban pedig sibonganak igen, hogy provideálniok kell a télrűl és vagy veszniök kell vagy nyerniök [TML VII, 278 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1678:* Már ez a rossz hir mihozzánk is elhatott, itt is látom sibonganak az emberek, de mindenek felett Kegyelmedtűl s az magyarországi hadaktól tartanak [TML VIII, 159 Jó Mihály Teleki Mihályhoz]. *1714:* Egykor tavaly a Bandi Ton létemb(en) az ot valo Toos Emberekis ot lévén Sibongnak vala, mit tegjenek mivel a Toban mind meg dőglik a hal [Mezőmadaras MT; BK. Kecskes Juon (28) jb vall.]. *1744:* az alatt Kőpeczi Balás András el erkezvén ötöd magával, edgymás között ā Bőlőniekkel sibbongani s Suttogni kezdének ... s ott tellyességgel el végezék hogy ā Connumeratiora bé ne mennének [Középajta Hsz; INyR 7]. *1757:* Némethi János ő Kegyelme másokkal együtt sokat sibongott, consultálodott [Kv; Mk-Rh IX. Vall. 214–5]. *1780:* Eleitől fogva a' Vasnak, mind Kohóknak, mind Verőkben való mértékéről a Verős kovácsi társaságban, olly nagy dissensio volt, hogy e' miatt Néha magok között 'sibongván ... Constitutiokra Constitutiokat ujjitottak [Torockó; TLev. 5a]. *1819:* hogy hallotta a' nemesség ennek foglolattyát azonnal 'sibongani kezdett és nagyon fel zudult [Berkeszpataka Szt; Ks 67. 47. 28].

3. elégedetlenkedve híresztel; a răspîndi vestea cu nemulţumire; unzufrieden eine Nachricht weiterschicken. *1676:* E mellett ha szabados, örömest érteném én is ezt az dolgot, mivel ide csak amint sibongják, úgy tudhatni [TML VII, 213 Barcsai Mihály Teleki Mihályhoz].

zsibongás 1. morajlva nyüzsgés; mişunare; Wimmeln. *1657:* ezen az ország hada kezde lenni nagy zsibongásban, mert mind az fejedelemtől nagy rész unakodva vala [KemÖn 177]. *1757:* a nagj sibongás, s sötét mián ... a többit meg nem tudom nevezni [Csicsókeresztúr Cs; LLt Fasc. 49].

2. elégedetlenkedő zajongás; murmur, rumoare; unzufriedenes Murmeln. *1657:* s magam is sokat fáradozok vala azon, tennék el az veszedelmes zsibongást, nem az fejedelem személyét ... úgy mint annak veszésének alkalmatosságával magunk és hazánk veszedelmét is mutogatván [KemÖn. 206]. *1662:* a város népe nagy zsibongással lévén, ki-ki elmenő s futó szándékkal volna [SKr 576]. *1665:* Hiszem Istent, csak tovább az oldaltanácsok, sibongások ne tartson s

mérgek is olthassék meg [TML III, 384 Teleki Mihály Bánffy Zsigmondhoz]. *1667:* az mi kimenetelünk felől való sibongást és opiniot inkább kivetik elméjekbül [TML IV, 40 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1670:* Fejárvármegyének is lenne oly parancsolatja, jöne alá, mert ha Kőrös oda leszen, bizony Fejérváratt is leszen sok zsibongás [TML V, 350 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1676:* de csak az Isten adná, hogy Kegyelmetek nagy rendekül egyezne, az alsóbb rend sibongása meg szünnék [TML VII, 209 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1677:* Értjük az az hadak között való sok confusiót is. Nem sokára Székely László tudósítása mind azokat a sibongásokat lecsendesíti s minden vélekedéseket az embereknek elmetszi [TML VII, 462 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1678:* Az gyűlésnek is holnap vége leszen minden tumultus, zsibongás nélkül [TML VIII, 213 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1757:* Az Rettegiek meg remültenek erőssen, nagy Sibongások Sokféle opiniok vadnak közöttek [Retteg/Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz]. *1772:* A Rovai Lakosok(na)k Sok Sibongások között egyéb elméjeket nem érthettem ... én ugyan jovallottam nékiek a' Mgs urral valo békességet [Szenterzsébet KK; SLt id. Szakáts György vall.]. *1819:* nagy 'sibongás is támodott a' nemesség között; s minden felől azt kiáltozták hogy soha a' Teleki Famíliának nem engedik[a] [Gyökeres Szt; Ks 67. 47. 28. – [a]Kővárt].

Szk: *~ban van. 1678:* Itt Uram az gyülés véghez mene. Egymás között voltak sibongásban az emberek és félelemben az ellenkezők [TML VIII, 214 Székely László Teleki Mihályhoz] * *belső ~. 1790:* Istené a ditsőség, most sem(m)i rosz hireink nintsenek a Tőrök földe felől, éppen tsak ez a belső sibongás ne hozna romlást földünkre [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. fények, színek játéka; jocul culorilor; Spiel der Lichte, Farben. *1811:* Ama gyémántok az harmatos füveken, 'S arany 'sibongások a' fa leveleken [ÁrÉ 120].

zsibongat elégedetlenkedve mond; a tot vorbi de ceva; unzufrieden sagen. *1663:* Nem kicsiny gondolkozásra való dolog előttem, hogy azon székelyhidi dolog tülem Kegyelmetektűl oly igen titkoltatott, noha bizonyságom Isten, Bányán csak a kufárok is beszélették, sibongatták [TML II, 663 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

zsibongó szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~jában van* tetőfokára hág; a fi pe punctul culminant; auf der Höhepunkt sein. *1856:* Nékem azon Birtok 1848ba Augustus 10kén jött kezembe midőn a Forradalom már zsibongojába volt 1849ben 850ben sem mozdulhattam még benne s nem is tudtam az Birtok állását míg Irományaim kezembe nem kerültek [Koppánd AF; DobLev. V/1403].

zsibvásár talcioc, piaţă de vechituri; Flohmarkt. *1710 k.:* Valami kopott moly ette szünyegeket Szebenben pinzen vesztegettem el a 'Sib vásáron [CsV]. *1736:* Nem volt akkor ránczba szedett egész mellyü ingek az asszonyoknak, hanem az ingek elől meg volt hasítva, annak kötője volt, s úgy kötötték meg az nyakoknál, mert akkor éppen az nyakokig volt fel az ingek, nem bocsátották úgy zsibvásárra az cseceseket szemtelenül, mint ez mostani asszonyok és leányok [MetTr 342].

zsibvásáros care vinde ceva la talcioc; auf der Flohmarkt verkaufend. *1609:* Az zib vasaros azzonnak atta egi uttal [Kv; Szám. 12b/IV. 23 Kiss András kijegyz.].

zsibvásárosné femeie care vinde ceva la talcioc; Frau, die auf der Flohmarkt verkauft. *1802:* Zib vásárosné Iuanna Kalutzíné [DLt nyomt. kl].

zsidó 1. *fn* **1.** zsidó nép, zsidóság; poporul evreu; das jüdische Volk. *1662:* Melly minémű rettenetes nagy gonoszság légyen Isten előtt, értsük meg már Jeremiásnak 9. részébül (v. 14. stb.), holott tulajdon ezt a bűnt hányatja Isten a próféta által a zsidóknak szemekre [SKr 701–2]. *1710 k.:* A zsidók, hacsak tiszteségtelen temetéssel is, megbüntették a rossz királyokat | Bizony kiváltképpen kegyelmeteknek, gubernátor és thesaurarius uram, mondhatná azt a császár, amit az Isten mondott a zsidóknak Hab. I : 4 [BÖn. 426, 895]. *1774:* Azt mondja ugyan Szent Pál a zsidókhoz írt levél 6-dik részének 4–6-dik versében, hogy akik egyszer megvilágosíttattak, ha elesnek, hogy megtérés által ismét újíttattassanak, lehetetlen [RettE 339]. *1800:* ezen szurdalás a' Zsidoknál eleitől fogva szokásban volt és mais Azon tselekedettel élnek | a midőn a Husvéti kovászatlan pogácsákat sütik a Zidok [DLt]. *1811:* A' Juhok nyirése régen a' Sidoknak Innep volt [ArÉ 147].

2. zsidó (vallású) személy; evreu; Jude. *1614:* Az zsidók is hoztak vala ajándékon két igen nagy sós pozsárt, kinek az nagyubbikát Balassi uramnak adtam [BTN[2] 67]. *1653:* Mostan immár a törököknek is vagyon mecsetjek, de a keresztyének is békével viszik templomokban végben isteni szolgálatjokat minden innepnap és vasárnap, s a törökök is az ő mecsetjekben. Annak felette egyéb nemzet is, ugymint: görög, örmény, sidó és a georgiánusok – kiki az ő rendjét tartja [ETA I, 118–9 NSzF]. *1657:* Ekképpen azon egy télen szánúton menvén bé Krakóig, mivel Visnicen nem tanáltam vala, hanem Krakóban az vajdát, holott feles tréfákat is ejtettem némely szemtelen lengyeleken és zsidókon [KemÖn. 84]. *1671:* Isten tudtára írom Kegyelmednek, hogy egy rossz zsidó, ki hozzánk tart, azt mondá, hogy valami törököktől értette volna, hogy egymás között beszélgették, végbeliek sokan vannak most is itt, kik is sok vádlásokkal vádoskodnak [TML V, 535 Türi László Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1677:* A' Sidóknak ez Országban valo szakados kereskedések, és az egy Fejérvárat lakhatások-is sellérül meg-engedtetet: csak hogy a' Városok privilegiuminak, sem pedig egyéb rendeknek ne praejudiállyanak [AC 243]. *1726:* Tudatja, hogy a gabona szűk termése miatt a pálinkafőzésből a zsidókat, örményeket, ráczokat, bolgárokat, muntyánokat eltiltották [Kv; SzO VII, 321]. *1760:* Mlgos Groff Bethlen Páll Ur eő Nga Telkeig extendalodik ezen falu közönséges hellye az melly telken actu Ilyés Burik nevű Taxás Sidoja lakik [Bethlen SzD; BK]. *1778:* a marhával kereskedőknek nem volt szabad marhát az ármádára hajtani, mert ez az mi jógazda felséges császárunk olyan eoconomiát indított, hogy egy huncfut zsidónak százezer forintot adott, hogy tartsa el az militiát hússal ... de úgy hogy másnak oda szabad ne legyen marhát hajtani [RettE 393]. *1791:* Aranyos Medgyesről 20dik 8br dátált Leveledet vettem az hordoimat ha hírem nélkül ki adtad, elé keritsd eb Lelkü tökélletlen Sidoja [Hadad Sz; WLt id. Wesselényi Miklós lev.]. *1823–1830:* A zsidóknak is vagyon itt[a] zsinagógája, az úgynevezett Brühlben, mely utca. Itt a katolikusoknak sem szabad harangozni [FogE 195. – [a]Lipcsében]. *1833:* a' Pálinka főzésről készült számadása sem jo, mivel nincsen minden Gabona inferalva a' többek között az a 22 véka Gabona sincsen be irva melyet én vettem Kolosváron ide küldöttem, hogy a' Tiszt a' Sidonak ki főzés veget által adja [Kisesküllő K;

Somb. II]. *1894:* Hallod! ezt a derék zsidót fogd meg. A Magyar Ujságnál dolgozik – így tudom [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *lengyel ~. 1710 k.:* még azelőtt is volt, mikor az argyesi és brassai perek, görög és üveges lengyel zsidó, Samu és több hasonló perek folytak ellenek [BÖn. 979].

3. zsidó kereskedő; comerciant evreu; jüdischer Geschäftsmann. *1618:* ezt az kéneső maradékot, ugyan az Kamuti uram hagyásából, adtam azt az cserge sátor árába az sárotcsinak, melyet mértunk meg újólag József zsidónál [BTN² 105]. *1677:* Kérem Kegyelmeteket, küldjön egy vég sinort, vastagot, minémüt őnek szoktak viselni s az zsidók árulnak ott [TML VII, 414 Teleki Mihály a fej-i udv-ba]. *1678:* Én Uram, mihelyen Kegyelmed levelét vettem, azon órában az egész görögöket és sidókat mind feljártam, de senkinél is itt olyan materiákat nem találtam [TML VII, 370 Vajda László Teleki Mihályhoz]. *1683:* Az jo féle papirosnak kôteset az kolosvári es Szebeni árrosok hatod fél forintnál aláb semmi keppen nem akarták adni. Az Sidoknál erre az Szüksegre jo nem volt [UtI]. *1822:* Jol vagyon, az igaz, tudom hogy meg kell fizetnem, de Istennek hálá szitált Loszaromis van annyi, hogy két 'Sidotis ki tudok elegitni [Megyesfva MT; LLt]. *1825:* ezen okbul nemis tettem rovásra az Udvarbul a Sidohoz vitetett fát [Csatány SzD/Dés; DLt 288]. *1860–1861:* juhok közül birka vagy selyemjuh ma kevesebb mint régen ... bőrét beszedik a szőcsök, örmények és zsidók [Benkő,MszIsm. 11].

4. zsidó/héber nyelv; limba ebraică; Hebräisch. *1662:* Kétségkívül a supplementumba a fordítótul nem helyesen hozzátett szóban csalatkoztanak meg ez helyben ... mellyek meg vannak írattatva a Jeremiás (nincs e szó a zsidóban, nem jól tötték oda) siralmiban [SKr 686]. *1710 k.:* Theologus mediocris ... zsidót, görögöt is igen gyengén tudott, noha tanítani akarta [BÖn. 547].

◊ **Hn.** *1654:* Sido mellet egy fel jaro feold [Kv; RDL I. 142]. *1762:* a Sido mellett [Hosszúaszó KK; Told. 5]. *1780:* az uttza felőll valo szegeletin a Sido felőll [Bethlen SzD; BK. Anna Lakatos (39) conj. St. Ersek vall.]. *1821:* 'Sidok Temetőjénél [Apahida K; RLt O. 2 Gliga Toma nyil.]. *1850:* Zsidoba [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1891:* Zsidoverme [Bogártelke K; KHn 187].

II. *mn* **1.** zsidók közé tartozó, izraelita vallású; izraelit, de religie mozaică; von jüdischem Glauben. *1612/1723:* a' Koronkaiak régenten a' Bodoniak ellen Sidó Papot fogadtanak Koronkában [HbEk]. *1619:* Ha ugyan doktorra vagyon önagyságának kévansága, itt vagyon egy hispanus doktor, azki zsidó azért | Azután, hogy az zsidó doktorral sokat kelle perlődnöm, az zsidó doktor perire is költöttem mindazzal, azmit az conjuratoroknak fizettem, 600 oszporát [BTN² 226, 286]. *1625:* Az vrunk eő felge Vduara nepenek gazdalkottam vacziorara ... Az Sido Doctornak ... Tiuk 1 [Kv; Szám. 16/ XXXIV. 153]. *1657:* Kegyelmedet ezen is kérem, hogy Kegyelmed vigyázzon reá azokra az gomb szárakra, az kiknek már szövésit az sidó gombkötőre bízta [TML I, 100 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Jobb volt ez az Istentől adott zsidó asszonyok kendőzője a mai, az Istentől nékik adott szépséggel meg nem elégedő, vagy buja vagy bolond asszonyoknak pénzen vött hitván kendőzőjöknél, melynek alkalmatlanságát, és elvégre a véle élő fertelmes orcáknak elváltozását, feketeségét nem tudná ember leírni [BÖn. 409]. *1799:* Zsido volté, vagy pedig Keresztény [Alőr SzD; DLt]. *1810:* Dávid Abrahám ... 'Sido ... visel Csikos zöldes hoszu nadrágot, Mantseszter matériából [DLt 582 nyomt. kl]. *1842:* Zsido Rabiner Srul Friedman [DLt 606 nyomt. kl]. *1843:* A' Zsidó Malom Arendások oly tetés vatyikó vámot vesznek, a' mit mások sohasem vettek [DLt 1303].

2. zsidókból álló; care este format din evrei; aus Juden. *1710 k.:* Amely zsidó nép Krisztus Urunknak virágvasárnap azt kiáltja: Hosanna a Dávid fiának! [BÖn. 423]. *1811:* A' 'Sidó Nemzetre méltán boszszankodom [ÁrÉ 65].

3. zsidó/izraelita vallásra/hitre von.; referitor la religia mozaică; jüdisches Glauben betreffend | szombatosok hitére von.; referitor la religia sabatariană; eine Art Glauben betreffend. *1638/1762:* meg ujitván és confirmálván a' Nemes Ország annak elötte a' Sido tevelygésben élö emberek(ne)k a négy Recepta Religiok kozzül akar mellyikre való meg térésekről lett végezést és Articulusit [RAk 263]. *1656:* Peczi Simon meg sententiaztatva(n) az Sido hütert minden Joszagat el veszte [Kóródsztmáron KK; BálLt 1] | Tudom hogy az Sido hütert megh Sententiaztak Angyelos (!) Istvan Ur(am)nak az első feleseget [Cikmántor KK; BálLt 44]. *1657:* Pécs Simon is, ki akkor Bethlen Gábornak fő cancellariusa ... (ez okos, jó deák, tanácsos, fő zsidó ember, de nemcsak unitárius, hanem ugyan zsidó tévelygésbeli ember vala ...) jelen volt [KemÖn. 14–5]. *1662:* Mikoron nincs a mennyei látásnak tudománya, a nép elvész; vagy a zsidó magyarázat szerént, megmezítelenül [SKr 712]. *1812:* Juda Bora ... 20. Esztendös, zsido vallásu [DLt 632 nyomt. kl]. *1823–1830:* Professzoroktól leckéket hallgattam: Kovásznaitól zsidó exegézist a Ruth asszony könyvéből [FogE 139].

4. zsidókra jellemző módon viselkedő; care se comportă ca un evreu; sich als Jude benehmend. *1836:* A Grofnédhoz itten szerentsém lévén, tölle értettem hogy Wass Daniel szeretné a Gombási Joszágot könnyű szerrel meg tsípni, ő nagy zsidó, s nem tsudálkozom hogy e féle mesterségekhez follyamodik [Kv; TSb 20 Bánffy László lev.].

Szk: *~ módjára. 1767:* ha valamiképen a viz miatt a terminusra a pénzt el küldeni nem lehetne tehát ne egyebnek hanem az lehetetlenségnek tulajdonitson én édes Mgs Bátyám Ur(am) nem vagyok olyan rosz s idegen attyafi hogy kedves Atyamfiával oly Zsido modgyára bánnék [Ks 96 Haller János lev.].

5. zsidók által lakott; care este locuit de evrei; von Juden bewohnt. *1710 k.:* Azt állítják ma a tudósok és a geographusok, hogy az Isten a zsidó respublicával együtt ezt a balzsamtermő fát is kivesztette Zsidóországból [BÖn. 409]. *1798:* mondották ... hogy a mi utzánk tiszta Sido utza, mert egy másra iszszák a' pálinkát de miéppen Paharanként vagy kupánként itták azt nem beszéllették [Méra K/Kv; AggmLt C. 108].

6. zsidókról szóló; despre evrei; über/von Juden. *1881:* Add el a Jetta című elbeszélésemet, mely a Budapesti Szemlében jelent meg ... Ez az én zsidó elbeszélésem [PLev. 94 Petelei István Kiss Józsefhez].

7. héber; ebraic; hebreisch. *1619:* Interim szándék az, hogy heába ne töltse idejét, hanem török és zsidó irást akar tanulni, hogy ha Isten engedi, Nagyságodnak tudhasson azzal is szolgálni [BTN² 248]. *1657:* munkálódván az zsidó bibliának magyarra fordétásában hala meg[a] is [KemÖn. 257. – [a]Pécsi Simon cancellarius]. *1710 k.:* Apáczai János ... nemcsak tituláris, hanem valósággal ugyan doctus doctor volt, a zsidó és ahhoz tartozó chaldeica, syriaca és a görög nyelvben csudálatosan nagy perfectióra ment volt [BÖn. 550]. *1811:* 'Su'sánna ... A' 'Sidó nyelv szerént, a' kik tudnak hozza, Azt mondják, hogy e' név' értelmit hármozza

[ÁrÉ 197]. *1823–1830:* osztán deák lévén a zsidó nyelvet tanulta [FogE 293].

8. héber nyelven írt; care este scrisă în ebraică; Hebräisch geschrieben | zsidó kereskedő által írt; care este scris de un comerciant evreu; von einem jüdischen Geschäftsmann geschrieben. *1618:* Im küldtem Nagyságodnak egy zsidó levelet, ez zsidó József factiója [BTN[a] 135].

9. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~forma* aki a zsidó személyek jellegzetes arcvonásait viseli; cu trăsătură evreiască; mit jüdischen Eigenschaften. *1667:* Az praefectus hijában tagadta, az eb, mert Naláczi Uram benn volt … hiszem az váradi pasa is csak arra czéloz, az mire ez az sidó forma eb, hogy in juridicis ne függjenek az végházaktúl [TML IV, 215 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * *~ház* zsidók által lakott ház; casă locuită de evrei; von Juden bewohntes Haus. *1760:* Mosa Lászlo Uram épittetett szalma fedél alá talpakra Kamarájával és pitvarával edgyütt egy 'Sido Házat, egy pálinka főző házat … egy Jobbágy házatskát [Árpástó SzD; BK]. *1817:* A Csűrős Kerti Epűletek … A Kertnek fenekében vagyon èGy rosz Zsido Ház, és mellette egy velnicze [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 5] * *~lúd* ? kóser módra levágott lúd; gîscă tăiată după obiceiurile evreieşti; nach den jüdischen Traditionen geschlatete Gense. *1761:* Egj köver Sido Lúd dr. 34. más féle 21 [DLt] * *~vászon* ? zsidók által készített vászonféle; un fel de pînză făcută de evrei; Art Tuch, von Juden gemacht. *1632:* Beczybeöl az minemw marhakat … Kantha Mihaly hozott … Sido vaznott f 6 [Kv; KLev II/69 VectTr].

◊ **Szn.** *1570:* az witezleo sido georgnek [Balázsfva BN; BesztLt 104 Casparus Chereni comes cons. Tordensis Zcheoch (!) Gáspár beszt-i bíróhoz]. *1602:* Sidó Jonás szab. [Csomortán Hsz; SzO V, 192] | Sidó György [Zágon Hsz; SzO V, 193] | Sidó István jb Sidó Tamás szab. [Páva Hsz; SzO V, 195] | Sidó Gergely jb [Újfalu Hsz; SzO V, 218]. *1603:* Matth Sidó ppix. Val. Sidó ppix. [Mezőménes MT; SzO V, 268]. *1607:* Sido Demetert Zagonit [BLt 3]. *1609:* Sido gergeli [Hsz; BLt Thomas Cziboth de Vyfalua (60) ppix vall.]. *1614:* Keorós Pataki Sidō Györgjnek [Csávás MT; BethU 19] | Sido Janos ppix zegin(ség) mia zolga [Polyán Hsz; BethU 324] | Sido Jstwan lib [Csomortán Hsz; BethU 332] | Sido Balas jb [Gelence Hsz; BethU 378] | Sido Demeter jb [Páva Hsz; BethU 387] | Sido Balasne lib [Zágon Hsz; BethU 404] | Sydo Mihaly jb Sydo Gergely jb [Kászonújfalu Cs; BethU 414] | Sydo Georgi zs [Alfalu Cs; BethU 488]. *1634:* sido mihaljnak [BLt 3 Szabo Matthe Kazo(n) Uyfalu nob. (34) vall.]. *1659:* Sido Juda [UtI]. *1668:* Sido Jstvan [Kászonújfalu Cs; CsÁLt F. 27]. *1676:* Sidó János [TML VII, 220 Sárosi János és Inczédi Zsigmond Teleki Mihályhoz]. *1678:* Sidó Abrahámtól [UtI]. *1681:* Sido Peter [Hátszeg H; VhU 127]. *1684:* Sido Moysestűl [UtI]. *1687 k.:* Sido Pál [Magyarós MT; MMatr 226]. *1700:* Primipilus Petrus Sido de Zagon [Zágon Hsz; HSzjP]. *1762:* 'Sido Jakab Josef [Szamosújvár SzD; EHA]. *1766:* Gasp. Sido (43) nob [BfR Fasc. 104/2]. *1772:* Sido Mihály [Kászonújfalu Cs; BethKt Mikes conscr.]. *1800:* Hers Jakob Sido [Somkerék SzD; JF] | Sido Berlátol [Somkerék SzD; JF. Kertesz Imre (28) jb vall.] | Sido Gerstúl [Somkerék SzD; JF. Csimpojes Nyikuj (48) zs vall.]. *1830:* Hászkel Zidonak [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg].

Hn. *1680:* az Várban Kis Szász Utsáb(an) mely Sido Uttsának hiwattatott [Gyf; EHA]. *1685 e.:* az Sido Uczában [Gyf; MvRKLev. 28]. *1711:* a' Sido vár alatt (sz) [O.lapád AF; EHA]. *1772:* Zsido szegben (sz) [Tusnád Cs; EHA].

zsidói zsidókra jellemző; de evreu; typisch für Juden. *1837:* a' Királyi Fiscus praestaltassan Cautiot Sal<amo>n Móses Izraelitával, az kinek nem tsak az keresete helytelen, söt az Adsistentiáj<át> is 'Sidoi alatsony fortélyal nyerte meg [Dob.; Somb. II].

zsidóizmus a szombatos vallás gyakorlása; apartenenţa cuiva la secta (religioasă) care sărbătoreşte/ţine sîmbăta în locul duminicii; Art Glauben, in dem man den Samstag statt Sonntag beehrt. *1656:* Tudom hogy az Sidoizmusért megh sententiaztak Angyalosi Istvan Vr(am)nak az első Feleseget [Kiskend KK; BálLt 44].

zsidóné egy zsidó férfi felesége; soţia unui evreu; Ehefrau eines Juden | Zsidó nevű férfi felesége; soţia cuiva cu prenumele de Zsidó; Ehefrau eines Mannes, der Zsidó heißt. *1789:* Sidonedol (!) sokfelle aprosag 65 [WLt Cserei Heléna jk 29b]. *1801:* ha ez a Sidoné meg Szabaditatnék ez egybe el szőknék … mert az Urához hasanlo Szőkődi és Csalárd [Torda; WLt]. *1804:* Már tsak Teleki Tamás és a' Zsidoné vagynak hátra admonéálni valok [Szásznyíres SzD; Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. *1823–1830:* a' Falu végén pedig tanálkozván egy 'Sidonéval, kérdeztem volna é a' Faluba egy Josef nevű Szabo legény | nem volt mit tennem, hanem fizettem érette egy 'Sidonénak ital árrát 2. Rf 4 xr [FogEk 461, 463].

Zsidóország zsidók által lakott terület a Mediterrán tenger keleti partján; ţara evreilor, teritoriu locuit de evrei pe malul Mării Mediterane; Land der Juden. *1710 k.:* Azonban minden országok felett az egész világon kiváltképpen adta volt az Isten Zsidóországnak az opobalsamumot, balzsamolajat nagy bőséggel | Azt állítják ma a tudósok és a geographusok, hogy az Isten az zsidó republicával együtt ezt a balzsamtermő fát is kivesztette Zsidóországból, és hogy talán sohult az egész világon sem terem [BÖn. 408, 409].

zsidóság vmely terület/település zsidó lakossága; evreimea/evreii din …; Judentum. *1630:* melli varosi őröksegeket az nemzetes maros vasar hellyi Borsos István az sidosagert notan vesztet [Mv; BálLt 90]. *1662:* Minekutána, úgy mondták, zsidóság Babilóniának fogságába viteték etc. Jeremiás próféta leüle sírván [SKr 687]. *1703:* Reménységünk lehet is, mivel valamint a szegény zsidóság a római birodalom alatt sanyargott, amikor Isten (noha nem testi, de lelki szabadítót küldött), úgy mü is ugyanazon birodalom alatt nyomorogván, connumeratiót indít [Kv; KvE 275 SzF].

zsidósan zsidókra jellemző módon; ca evreii; typisch für Juden. *1823–1830:* Ahol kért s meg nem töltötték, zsidósan vagy profétai módon megátkozta [FogE 117].

zsidóskodik zsidók módjára öltözködik; a se îmbrăca evreieşte/ca evreii; wie ein Jude angezogen werden. *1823–1830:* Dósa Alsó-Fehér vármegyében regius perceptor lett volt, de amint mondották, a felesége kicsapongása s vesztegetése miatt megadósodván, mindenét elvették, melyen Dósa confundálódott, s utoljára zsidóskodott, azaz az öltözete volt egy sokféle rongyokkal megvarrott lábravaló, ahhoz való ujjas köntössel, mely mint valami rongyos paplan úgy nézett ki [FogE 116].

zsidóul héber nyelven; în limba ebraică, evreieşte;

Hebräisch. *1823–1830:* Nyomtatott orációi s versei mutatják, milyen nagy litterator volt[a], zsidóul szeretett énekelni is [FogE 75. – [a]Kovásznai Sándor, mv-i ref. kollégiumi prof.].

zsidóvári a Zsidóvár (Krassó-Szörény vármegye) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zsidóvár/Jdioara; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zsidóvár: Zsidóvárhoz tartozó; care apartine de Zsidóvár; zu Zsidóvár gehörig. *1657:* ez Sarmasági Zsigmond úrember volt Erdélyben, bírta a kövesdi jószágot, felesége után pedig és mostohafiai, Jósikák után gerendi, branyicskai, zsidóvári és több jószágokat is [KemÖn. 30–1].

zsidóz zsidónak nevez; a face pe cineva evreu; jemanden Jude nennen. *1784:* a mint hallottam masok előtt is engem zsidozott [Gyf; Somlyai].

zsidózás a szombatos vallás gyakorlása; apartenența cuiva la secta (religioasă) care sărbătorește/tine sîmbăta în locul duminicii; Bekenntnis zum Glauben, in dem man den Samstag statt Sonntag beehrt. *1638/1762:* valakik a' Sidozó tévelyget tartó emberek közüll akará és addig a' még Recepta Religiok közül valamellyikre a' Sidózásból meg nem térnének [RAk 263]. *1656:* Tudo(m) hogy az sidozásért Petsi Judit Aszszont megh sententiázák [Kutyfva AF; BálLt 85].

zsidvei a Zsidve (F) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zsidve/Jidvei; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zsidve/Seiden: Zsidvén lakó; din/care locuiește la Zsidve; in Zsidve wohnend/wohnhaft. *1776:* Midőn az őszszel kevés Gabanácskámot Csamoba ractam volna … az Sitár Ditkuj, Kosztye … azt monda: hogy ő nekem onnon meg nem engedi Nádot Vinnem Udvarbiro Uram hire nélkült, de Valami Sitvei szászok … otton Nád Zsupot Csinálván, hogy Üress szekérrel meg ne térjek, oda menék és azoknak nyomakon fel vakargatván az hulladékjakat, azzal jöttem haza [A.kápolna KK; BK]. *1802/1841:* kivévén a' czédulát a' gyüszü szijjából által adá a' Sitvei nagy Esküttnek [CU 425].

zsigara, zsigora görcsös összerándulás; jigărie; Krampf. *1739:* most az napokban a Rákász kopo Sigarájában meg döglöt, köris bogarat attam néki az többinek is de Semmit nem használt Sigara ellen [Abosfva KK; Ks 99 Török Zsigmond lev.].

zsiger '?' **Szn.** *1592 k.:* Siger Janos [UszT].

zsigorás görcsös rándulásban szenvedő; bolnav de jigăraie; an Krämpfen leidend. *1851:* Roza által őrökbe felvett kutya zsigorás [Kv; Pk 7].

zsilip stavilă, stăvilar(ul morii); Schleuse. *1574:* Az Silipet eo K. hwl Jobnak Intezyk eo K otth chinaltassak [Kv; TanJk V/3. 104b]. *1587:* Attam Capitanoknak es Alchyoknak Inya vallo penzt mykoro(n) az wjzet el Rekeztywk valla az Sylipnek f. – d. 12 [Kv; Szám. 3/XXXIII. 12]. *1592:* Keówetkezik az Waros Towahoz az Siliphez walo fa hordattasa az Meraj Erdeöreöl [Kv; Szám. 5/XIV. 169 Eppel Péter sp kezével]. *1648:* Vagjon … egj sendelyes boronabol rot kő törö malom hazacska benne ket nyilra czinalt viz kereke ahoz valo silipievel, kwlwievel [Porumbák F; UF I, 903]. *1681:* Ezen malomnak kereke alatt levö Zselepjet is ujonna(n) kellene csinaltatni [Hátszeg H; VhU 604]. *1692:* a lisztelő malom … also felső kövei jok, szilipjeiben sincsen semmi bontakozas [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1743:* Jollehet az olta a' Silibet fel vettük mind azon által nem tsak edgyik kerék sőt mind a' három mikor leg küsebb is a' viz holt vizben forogván alig vánszorognak [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9]. *1750:* Az Malmon alolt menvén találtunk … három öreg Sliphez valo ormos deszkákat, mellette Sliphez valo öreg ormo nélkül valo deszkák Nrö 16 [Szamosfva K; JHbK LVIII/46]. *1760:* Azt is beszélte, hogy a túri tóban olyan harcsa vagyon egy a többi között, hogy midőn megharagszik, csak a zsilip eleibe fekszik s egy csepp vizet sem bocsát a malomra, míg két-három véka gabonát nem töltenek a szájába [RettE 106]. *1772:* a' silipnek also vége alá hal után bé jártunk, az holottis oly nagj üresség volt, hogy a' Silip alatt egy kevéssé fejünket meg hajtván el férfűnk fenn álva s a' viz ottan övnél fellyebb nem ért [Ádámos KK; JHb LXVII/286]. *1839:* Várhegyi közös Malmunk arendatora … minden Szakadást, ostor és Csapogátokat Silipeket … jo moddal és erössen megcsinál [Várhegy MT; TGsz 16]. *1872:* Mallom Rénovállására fűrészelt Fák … Zsillip foldozni deszka 12 Szál 2 ölös öle per 10 x [TSb 38].

Hn. *1780:* a' 'Silipnél [Aranyosrákos TA; EHA]. *1891:* Zsilipközt [Kalotadámos K; KHn 46].

Szk: *~ árka. 1770:* a silip árkán Le folyo keskeny viznek a gáton Le folyo nagy erejú viz eleiben került, a Silip arkaban Le folyo vizet viszszá verte, s a kerek a mian holt vizben hevert [Dombó KK; JHb LXVII/146–7]. *1772:* a' mint látom a' Silip árkának fele szélessége bé iszaplodott [Ádámos KK; JHb LXVII/292] * *~ farka. 1772:* Musztacze Sandor nevű … Molnár a' Silip farkat fennebb vette [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 319] * *~ járma. 1772:* a' mult Szombaton a' Silip Jármának régi hellyit, a' mellyen tudniillik ezen Malomnak also Silipje régen … fekütt, meg kerestük [Ádámos KK; JHb LXVII/290] * *alsó ~. 1662:* a Dija folyóvíz mellé, azhol azon folyóvízen egy nyolc köre forgó, igen friss épületű nagy köházú malom is vala, mellynek mind alsó- mind felső selyipjei mindenestül szép faragott kövekbül építtetvén, minden kövek erős és nagy vas kapcsokkal valának egyik a másikhoz összefoglalva [SKr 258]. *1771:* az also Silip allya szeliig áll az alolrol fel dugult viz [Ádámos KK; JHb LXVII/74] * *apró ~. 1772:* a Zápor tartotol fogva a tágos nagy Silip mind addig mig a viz a kerekek alá apro silipekre osztatnak (!) igen szoros és erössen Eszák felól valo részre van vive [Kük.; JHb LXVII/2. 390] * *deszkás ~. 1688:* Vagyon az vizi Malmon fellyül egy Dürűczkölö, rajta egy alul csapo kerék az gerendellye mindenik felol valo végin vas karikák, és egy egy vas csap jo, dészkás silyipje [Györgyfva SzD; BK] * *első ~. 1781:* az első Silip vagy is Zápor tartonak 2 tzövekje meg mozdult, mert kurta lévén a' fa nem verődhetett bellyebb [Mihálefva AF; Eszt-Mk] * *felső ~ → alsó ~* * *kásatörőnek ~je. 1680:* Ezen kása törönek silipje viz kereke jo s annak külső belső tengelyenek vegei vas abrancsossok vas csapossok [A. porumbák F; ÁLt Inv. 35] * *malom ~je. 1681:* Haltarto Bárkácska … az malom selepje végenel Nro 1 [Vh; VhU 578]. *1789:* azt sem mondatták, hogy az Arviz a Gátot funditus elvitte, a Malom Silipjeit elhordotta, mert a Gátnak tsak egy részét vitte volt el, a Silipek pedig megmaradtanak [Désfva KK; GyL]. *1820:* 'A Malmok Silipjeinek ki ujjittására 116 tölgy-Deszka [Déva; Ks 105/179] * *nagy ~ → apró ~* *

papirosmalom ~je. 1846: tartozam a papiros malom Zsilipeire minden üdő tájban annyi vizet adni, a mennyi kivántatni fog a 12-ik és 14ik pontokban érintett terü és fenyiték alatt [Kv; KmULev. 2] * *serfőzői malom ~je. 1821:* 'A Serfőzői malom zsilipje padlására pirony szegek(ne)k 7 Pánt(vas) [Déva; Ks 105/133] * *szitáló malom ~je. 1807:* a Szitálo malom Zsilipje, mely miatt a Viz a Monostori Malmokra fel tojul, alább szálittassék [Kv; KmULev. 3 gub.] * *tágas ~ → apró ~ * tóra való ~. 1579:* Az 27 May eg schyn (!) vassott wettetem kyböll Erók zegekett chenaltatam az Tora walo Sylybre kwtos Jakabnak atak az zegeket kezebe d. 8 [Kv; Szám. I/XVIII. 16] * *tó ~je. 1601:* Lukach kenez ... fassus ... Miklos Koza es Gabor, az fogoly s az Ispotaly iohazza vitthek onnan dezkat el az Tho sylipiereol [Kv; TJk VI/1. 537] * *ványoló ~je. 1736:* Az Silibek meg lehetősek az vanyolo Silibinek hogy renovatio kevantatik az also es felső víz kerekei jok [HSzj *vízkerék* al.].

zsilipbeli zsilipet érintő; la stavilă; Schleuse betreffend. *1772:* a' kérdésben forgo kerékbeli és silipbeli hibák azután meg igazittattak [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 320].

zsilipbütüdeszka zsilip végére való deszka; scîndura de la capătul scocului; Holzbrett am Ende der Schleuse. *1851:* Szét szedve van egy két ől hoszszuságu – össze rakható – szilva=hambár az eresz hijján, melynek részei: 8 cserefa láb ... 10 darab – hasonlólag zsilip-bütüdeszka, és a' két oldalban két bikfa fokos [Erdősztgyörgy; TSb 34].

zsilipdeszka (un anumit fel de) scîndură pentru stăvilă; Art Holzstück für Schleuse. *1770:* Mind edig az malom mind a kettő szüntelen forgatt az Zilip Deszkákért ha lehetne az jövő héten el akarnék küldeni Tekentetes Praefectus Vram Beszterczére [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. *1772:* a' silip Detzkák meg vadnak romolva [Ádámos KK; JHb XX/27. 36] | az edgjik kereken kivül (: melj alatt a' Silip deszkák meg vadnak romolva :) a' többi mind oljon állapatbanis vadnak, hogj jol foroghatnának [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 318]. *1839:* Soakna[a] Marhássai 'Silip Deszkát hordtak [Born. G. XXIVb. – [a]MT]. *1840:* Kökér Marhássai 'Silip Deszkát hordtak a Havasrol ide [Görgény MT; Born. G. XXIVb]. *1844:* Vétetett Megyesen 30 szál Zsilip dészka ... 30 Rf [Born. F. IIIc]. *1851:* Egy Oroszlán czimü vendégfogadó a' Curiával szembe. Az ivó szoba ... Találtatik itt még: egy hosszu – zsilip deszkából készült – ivó asztal, két kurta, és egy hosszabb padok [Erdősztgyörgy; TSb 34].

zsilipdeszkavég a zsilipdeszka vége; capăt de scîndură folosit la făcutul stavilei; Ende des Holzbrettes der Schleuse. *1851:* A' malom hijján egy avatég kéregben találtatott 255 káva készen ... nyolcz darabocska gráditsnak valo zsilip deszka vég [Erdősztgyörgy; TSb 34].

zsilipes 1. zsilippel ellátott; cu stavilă; mit Schleuse. *1727:* Vagyon ... egy ujj, egészszen tölgy fábol építtetett, szalmás két kőre építtetett, alol tsapo silipes Malom [Galgó Sz; JHbK XXVI/13. 39].

2. zsilipeket szállító; care transportă stavile; Schleuse transportierend. *1754:* kérdettem hol az ökrem melyre eszt felelé hogj el ment az silipes ökrekkel [Veresegyháza AF; Told. 28].

zsilipfa zsilipkészítésre szánt fa; lemn pentru stavilă; Hloz für Schleuse. *1687:* Az meg irt malom kőrül valo kivantato szükséges munkalkodasok ... el mulatását igy rendelék ... egy vontatás fának akár cserefa akar lapoczka fa akár Silip fa ... el mulatasa Denar. 12 [Sóvárad MT; Sóváradi Bíró lev.]. *1736:* Az Monár az erdőre menven zilibfa vágatni [HSzj *zsilip-fa* al.].

zsilipfej zsilip teteje; capătul de sus al scocului; oberer Teil der Schleuse. *1757:* ezen malomnak silib feje vetetetteé fellyebb a viznek fel tojulása miatt ...? [Kvh; HSzjP vk]. *1842:* ha a' Töltések sántz, Silip Fej, és gát mostani fel emelt állapottyokban hagyatnak, ezen Forrásba lévö kaszálok, a' mélyj (!) viz miatt örökre használhatatlanná válnak [BLt].

zsiliplappancs zsilip záródó/lappancsszerű része; stăvilar, stăvilă (un fel de oblon vertical mobil care – la nevoie – este manevrat manual); beweglicher Teil der Schleuse. *1852:* az elsö zsilip lappants' tölgy hevederjéről, a' szorito vas hiányzik [Km; KmULev. 2].

zsilipoldaldeszka a zsilip oldalára való deszka; scîndurile de pe părţile laterale unui scoc; Holzbrett an der Seite der Schleuse. *1851:* Szét szedve van egy két ől hoszszuságu – össze rakható – szilva=hambár az eresz hijján, melynek részei ... 18 darab – két ől hosszu – zsilip oldal fenyő deszka [Erdősztgyörgy; TSb 34].

zsilippadló zsilip alsó része; fundul/partea de jos al scocului; unterer Teil der Schleuse. *1813:* egyik silip odros Fa öt szél Silip Padlok [HSzj *fűrész* al.].

zsiliprekesztő zsilip elrekesztésére szolgáló deszkalap; stăvilar, stavilă (un fel de oblon vertical mobil); Holzbrett für das Zuschließen der Schleuse. *1593:* Exitus Ad Molendinam ... Esmeghlen veottem 12 karo fat viz forgasnak az Nagj gat Silypheoz ... f 18 ... Silip rekeztönek veottem [Kv; Szám. 5/XX. 151].

zsilipszeg cui (de metal) folosit la făcutul stavilei; Schleusenagel. *1592:* Chynalttato(m) Kis Petter koûachyal 180 Silip Zegett, Egyk zektöl fyzette(m) az koûachynok p(ro) d 3 tt f 5 d 40 [Kv; Szám. 5/XIV. 271 Eppel Péter sp kezével].

zsiliptartó a zsilip fenekén található vályúszerű malomalkatrész; stîlpi bătuţi în fundul apei pentru susţinerea scocului; Schleusenhälter. *1844:* A' Malom ... 'Silip tartok nagyon gyengék, – a 'silip valuk hasonlolag [Mezőbánd MT; TGsz 50].

zsilipvály u zsilip vályuszerű része; scoc, lăptoc, uluc; Backe. *1844:* A' Malom ... 'Silip tartok nagyon gyengék, – a 'silip valuk hasonlolag [Mezőbánd MT; TGsz 50].

zsimb l. zsémb

zsimbel l. zsémbel

zsimbelés l. zsémbelés

zsimbelődés l. zsémbelődés

zsimbelődik l. zsémbelődik

zsimbelődő l. zsémbelődő

zsimbes l. zsémbes

zsimbesség l. zsémbesség

zsinagóga sinagogă; Synagoge. *1662:* Annak okáért, íme, én bocsátok tihozzátok prófétákat és bölcseket és írástudókat, és azok közül némellyeket megostoroztak a ti zsinagógátokban, és kergetitek egyik városbul a másikba [Skr 709–710]. *1823–1830:* A zsidóknak is vagyon itt[a] zsinagógájak, az úgynevezett Brühlben, mely utca [FogE 195. – [a]Lipcsében].

zsinat 1. sinod; Konzil. *1585:* 20 Juny Plebanos vram mend az predikatorokkal Eggiut menenek Tordara az Szinatban witte öket 1. Kneisz Giorgy 3 Lowan f. – d. 75 [Kv; Szám. 3/XVIII. 8a Gellien Imre sp kezével]. *1595:* Plebanos Wramat és Janos és Peter Wraimat vittek Thordara az Synadban 2 kúczín [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 131 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1662:* Ezen 1641. esztendőben ad. 9. diem Junii Kolosvárra papok zsinatjok promulgáltatván, az fejedelem és fejedelemasszony is mindvégig jelenlőnek (!) [SKr 197]. *1863:* A' közelebbi P. 'sinat ... Gyaluban fog tartodni ... Ekkorrā minden administrandumokat bé kell küldeni [Gyalu K; RAk 79].

Szk: *Antal-napi ~. 1848:* Az antal-napi részletes 'sinat Pünkösd utánni Csonka héten Csötörtökön 15ik Jun: fog tartatni [Nagykapus K; RAk 24] * *őszi ~ 1847:* Az őszi részletes Zsinat november 1ő napján kezdődik [Szucság K; RAk 72] * *részletes ~. 1856:* Részletes 'sinat tartatik Gyaluba 15ik majus [M.bikal K; RAk 51]. *1868:* Ezen részletes zsinat által kiküldött a(tyánk)fi(ai)nak napi fizetése 1 fr. 50 xrban határoztatott meg, mit minden gondnok nékie ... nyugta mellett kézbesiteni tartozik [M.bikal K; RAk 167] * *szent ~. 1642:* Veleo Jstuan ... nemi nemu okok mia, az eleobeli Felesegeteol Diuortialtatott, meljreol az Zsent (!) Zinattol is absolutioiarol emanaltatott leuele uagion [Kv; RDL I. 128] * *tavaszi rendes ~. 1866:* A tavaszi rendes R. synat Gyaluban fog tartodni Böjtmás hava 13án [Gyalu K; RAk 107] * *vidéki ~. 1851:* Vidéki zsinat tartatik Szt László Junius 12-én [M.bikal K; RAk 45].

2. zsinatban részt vevő személyek; (persoanele care participă la) sinod; am Konzil teilnehmende Personen. *1591:* am vgmond Janos pap holnap égben akaria esketny, kit megh nem Chyelekedhednek. mert Chyak eó magatol adot az Azzonnak zabadsagoth, es nem az Synath [Kv; KvLt I/60 Math. Albaregiensis vall. Petrus Talliany Enyediensis minister Colosúariensis kezével]. *1592:* Az megh pwspeok vram és a' Synad eleot Erasmus Vram declarallia Religioiat [Kv; TanJk I/1. 202]. *1776:* Az Scholabei Extraneusoknak a' temetésekről a' fél kenyér és fazék étel ki szolgaltassék a' Sinatoknak régtől fogván protoculaltatott rendelesei szerént [Torockó; TLev. 16/1].

3. gyűlés; adunare; Sammlung. *1657:* ha megyek, fejedelemtöl gyanót veszek: mindazáltal elmenék; és hát Vesselényi Boldizsár szállására confluáltanak, és zsinatjokban az forog, hogy reggel az fejedelemnek megizenjék: ha békélhetik az törökkel, jó, s ha nem, az fejedelem viseljen gondot magára [KemÖn. 177].

zsinatadó zsinat számára beszolgáltatott adónem; un fel de impozit perceput pentru ţinerea sinodului; Steuer für das Konzil. *1640:* Minden egy egy Ember Eztendeobe 3 Tyukkal tartozik. Minden Masod eztendeoben egy vago barom, az Sinat adoual egjwtt | Egy Eztendeobe Sinat Adoba f 12. d. 50 [Jegenye K; GyU 50].

zsinati zsinatra vonatkozó; sinodal, sinodic; Konzil betreffend. *1861:* el kell küldeni, Agentia, Zsinati uti költség, Diurnum Püspöki fizetés, képezde, Zsinati Jegyző könyv özvegyek cassájába való bétételi öszveget [Gyalu K; RAk 58].

zsinatol lármázik; a face gălăgie; Lärm machen. *1637:* Szekely Istua(n) gjakorta jart oda Padocz Istuannehoz ... s az en kertemen ugja(n) eösueönt Czenalt altal, s az kertem alatis jart eleget az Aszonihoz, ejelis latta(m) hogj egjütt Sinatoltak az Aszonial, de paraznasagokat nem latta(m) [Mv; MvLt 291. 106b]. *1664:* de hogy beszédemet el értettek, addig sinatoltak, magokban megfövén, minden rend, két fél(e) praesidium, kegyelmes urunk ű nagysága és nemes országnak parancsolatjára ez Székelyhid várának elhányatása felől magokat engedelmeseknek resolválák [TML III, 311 Ugrai Gergely Teleki Mihályhoz].

zsinattartás tinerea sinodului; Konzilhalten. *1861:* A Zsinat tartás ideje Junius ho 16án lesz [Gyalu K; RAk 61 esp. kl].

zsindely l. zsendely

zsindelyes l. zsendelyes

zsindelyez l. zsendelyez

zsindelyezés l. zsendelyezés

zsindelyfedél l. zsendelyfedél

zsindelyszeg l. zsendelyszeg

zsineg kötél, zsinór; sfoară; Schnur. *1597:* Czeplek uala s lata(m) hogy az víz mellett az keóueche(n) megh harcholottak, Ferench Keleme(n) el futamodek, es esek a' sineget a' uizbe eyte [UszT 12/78 Steph. Bondez (!) de Kis falúd jb vall.]. *1599:* 13. Jianuary Tiborcy Mihaly Hozot Bechy Marhatt. Egy Hordoban. Posony Sineget 1200 ... 6,, [Kv; Szám. 8/XIV. 2].

zsineges zsinegkészítő; sforar, meseriaş care face sfori; Schnurmacher. **Szn.** *1568:* Gregorius sineges [Kv; TJk III/1. 240b].

zsineli puha, bársonyos tapintású fonal; janilie, jenilie; feiner Faden. *1866:* Egy aranyal és kék barsony zsinelivel kötött hazi sapka, és egy más egyszerübb [RLt].

Vö. a *zsenilin* címszóval.

zsinór 1. şnur; Schnur. *1661:* Én nekem sinort küldjön Kegyelmed, mert az gyomrom fáj, nem szoríthatom az melyemet [TML II, 70 Veér Judit Teleki Mihályhoz]. *1679:* Egy órát és két óratokot sinorostól vettünk Kegyelmed számára, im azt is Kegyelmednek elküldtem [TML VIII, 531 Sárosi János Teleki Mihályhoz]. *1730:* mikor ... a gjémántos arany keresztet a maga édes Leányának az Exponens Asz-

szony kezében adá, még ă Sinórt az ujjára tekerité [Torda; MvRKLev.]. *1736:* Az itjak penig nyárban … fekete süvegeket viseltenek … Az süvegnek azon alsó részin némely helyeken hasadek volt, az melyen kieresztvén az sinórt, megczifrázták, az sinór vége hoszszú volt | némelykor penig három-négy rend sinoron függött az lóding [MetTr 348, 370]. *1766:* Az Stukaturan Veres Sellyemből való rojtos sinoron függő veres Muszullyal be vont nagy üveg kristally Lampas I [Déva; Ks 76. IX. 16]. *1819:* ha a dolgoztato Bőrt, talpat, Béllést, csiszlíket, Sinort, kérget fonalat … egy szoval mindent a' mi a' Tőn és Csírízen kivűl egy csízmához meg kivántatik ád, a' csizma el készíttésének idejét … a következendőkben nyujtjuk bé [TLt sztlan.].

Szk: *gyöngyökből fűzött ~. 1807:* Egy arany Medaillon joféle gyöngyel ki rakva, a' melly fűg egy fatytyu gyöngyökből fűzött sinoran [DLt 378] * *lapos ~. 1823–1830:* A válnak elöl volt melltartója, olyan széles, hogy a válat összehúzhatták, mert a válnak kétfelől voltak sűrűn ilyenforma kapcsai, abba pántlikát, paszomántot, lapos zsinórt, kitől mit lehetett, aggattak [FogE 66] * *sárga ~. 1788:* Négy Lora valo veres szőrből szött rongyos gyeplők üstők fono Sárga rojt 6. pár, égy gomojába valo sárga Sinorral együtt [Mv; TSb 47].

2. zsinórdíszként használt, fonálból font vastag zsineg; găitan, şiret; Band. *1573:* Nehay Josa deakne Azt vallia hogy Thordan az Zokadalomba latta hogi az kalachsitěne Satorahoz megien volt puskarne egi veg giolcal Eo meg zolitia howa megi Ihol Sinort viszek [Kv; TJk III/3. 269]. *1586:* az szabonak sinortwl, szeliemteól Czinalasaval egietemben fiszettem f. – /28 [Kv; Szám. 3/XXIV. 42]. *1596:* Mentenek, dolmannak, es Nadragnak Nireseteöl fizettem f – d 18. Kapochra d 6. Sinorra d 15 [Kv; Szám. 6/XXIX. 84 Bachi Tamás sp kezével]. *1605:* En ott valek mikor Zeoczj Gerogjne kj raka az Zakaczne ladajabúl valami borsa saphranja kezkeneö giolchia, sinora es pozto zele vala [UszT 20/134 Helena Consors Agili(is) Joan(n)is Pap In Vdúarhely vall.]. *1627:* Jttem Elegj belegj sok szinw seliem, es sinor mind Eggiut tt f 7 [Kv; RDL I. 134]. *1672:* Arany fonol leszen, csakhogy Kegyelmed írja meg, hány sing sinorhoz kell arany fonol [TML VI, 279 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1681:* Teczen Viragos Barsony Szkofium Gombokkal és Sinural Nestel bélet és Aranj csipkével premezet Aszonjnak valo mente [Beszt.; LLt]. *1714:* Külombféle szinü 6. Magjar Seljem Öv, melljek(ne)k sinorja ezüst fonallal egjelitett 64 [AH 23]. *1736:* az nadrág hasitékjáig ért a salavári, ott belől, nadrágon, ezüst vagy selyem sinór lévén rakva két renddel, a sinorok végiben fél ujjnyi ezüst vastag tők [MetTr 353]. *1756:* Sinórt verő Gombkötő eszköz 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 23]. *1827:* magyarasan sinorral ékesitett lajblit viselt [DLt 1261 nyomt. kl]. *1860:* Kék magyar nadrág készités Sinor hozá f 3 x 50 [Kv; Újf].

Szk: *aranyborításos ~. 1766:* Egy Király Szin hozzu Simma bársony mente … szarka lábakkal edgyűt körűl pedig Arany borittásos sinor [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] * *aranyal vert ~. 1677:* Az melly kék selyembol aranyal vert sinort adott az Felesegem Katonak, azert vet ki maganak flo: 2 [Beszt.; Törzs] * *aranyos ~. 1732:* Egy alamodi tettzin Süveg prémezetlen arannyos Sinorral kapcsokkal [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 6] * *bekecsre való ~. 1807:* Bekesre valo kék viseltes sinor [Körtvélyfája MT; LLt] * *bogárhátú ~. 1705:* Ma vöttem a dolmányomhoz való készületet és tiszta selyemzsinórt, mert a bogárhátú zsinórnak singit nyole pénzen adják, aki hallatlan [WIN I, 415]. *1749:* Egy tetszén Sája poszto mentét, Rokával bérletet, két rend sárga galandal Bogár házu sárga sinoral [Papolc Hsz; HSzjP] * *fejér ~. 1735 k.:* Fejér bogárhátú sinor [WLt]. *1823:* Veres Merinó köntös, fejér sinórral [LLt Csáky-per 601. L. 1] * *fekete farkú veres ~. 1735:* Egy kék ánglia dolmány, fekete farku veres Sinor rajta [M.zsombor K; Somb.] * *fekete ~. 1628:* homlok eleo … fekete sinorral sinorozva … homlok eló czipkes, fekete sinorral sinorozot [Bodola Hsz; BLt]. *1823–1830:* Fenn való mulatások alatt pedig egy uniformis kék mentét fejér gombbal, fekete zsinórral [FogE 143] * *gömbölyeg ~. 1765:* A Mélgos Aszszony porontsolattyábol tsináltattam Déván 154 sing szőr sujtást Singit a Dr 1 1/2 82 sing lapos Sinort singit a Dr. 3. nem külőmben 84 sing gőmbőlyeg Sinort Singit a Dr. 2 [Nagybarcsa H; Ks 71/52] * *hamuszín ~. 1683:* Vettem … Egy kötes hamú szin Török sinórt kötesiben 12 adtam f 4//50 [UtI] * *karmazsin ~. 1667:* Az kit pedig Nagy Istvántúl küldtem, két font arany és ezüst fonal 32 tall., 7 vég veres sinór 21 tall. 6 vég teczin és karmasin sinór 24 tall [TML IV, 185 Veér Mihály Teleki Mihályhoz] * *kék ~. 1666:* Egy arannyas fekete czapaual boritot hegyes tór kék sinor rajta [Ks 21. XVIII. 79] * *kökörcsinszín ~. 1724:* Öt vég kökőrcsin szin Szinort övnek fl. 20 [Koronka MT; Told. 29/15] * *lapos ~ → gömbölyeg ~* * *övnek való ~. 1664:* Az őnek való sinort is meghozatta s beküldi [TML III, 175 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1711:* az őnek valo sinoris légyen ezüst vert sinor [Nagyalmás K; Ks 96 gr. Csáki István lev.]. *1723:* őnek valo sinortis vett nekik az Leanyom [Méhes TA; ApLt 1 Apor Péter feleségéhez] * *sárga ~ → bogárhátú ~* * *testszín ~ → karmazsin ~* * *török ~. 1671:* in Radnot Kis Chistophtol vasarolvan, hat Nyitra selyemet sok felét, egy kötés Török szinort [UtI] * *veres ~. 1595:* Szaniszló Tamástól küldtem … Egy bokor veres sinórt [SzO V, 160]. *1675:* Vet volt … ismet Kato szamara … Beszterczen az tarsom egy gyöngyhazas kest villastol de: 84 Veres sinort reaja de 9 [Beszt.; Törzs]. *XVII. sz. v.:* egy Szűrke magas Lő szerszám se(m)mi szerszám nincsen rajta lévén csak a Farkán egy veres sinor és az homlokan égy veres Kapsza [LLt Fasc. 6].

3. selyemzsinór; şiret/şnur de mătase; Seidenschnur. *1710:* A fővezér … nagy resolútióval és a sinórt maga veté maga nyakában, csak azt szólván: „Ha hatalmas császár az én halálommal megverheti a németet, jó szívvel meghalok" [CsH 175 1683-ra von. felj.].

4. zsineg; şfoară; Faden. *1588:* 4 die Jűny … veottem sinort az Zeker keoteozeseheoz d. 09 [Kv; Szám. 4/V. 37 Gr. Veber kezével]. *1595:* Sinorra attam az kötezeshez … d 2 [Kv; Szám. 6/XXVIIa. 136 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1609:* (A) penzbeol az priuilegium Jrasanak ueottek hartiat, Sinort, es pecziet uiazzat per f 2 d 2 [Kv; Szám. 12b/IV. 205]. *1649:* Az bolt felucreőkeot, lopokot ki hozatua(n) Vr(aim)ek, es actot monealvan ellenek, az actust nem tagadgiak, hane(m) magok megh valliak, hogy penzt, tehel kest, es sinort hozta(na)k ki [Kv; TJk VIII/4. 373]. *1772:* ki is midőn Pozsonyból Bécsbe ment volna s őtet magával el nem vitte, bosszúságában az ágya superlátjához kötve egy zsinórt, magát megfojtotta [RettE 263].

5. zsinórmérték, kifeszített zsinór, amellyel vminek az irányát meghatározzák; şfoară întinsă (ca măsură oficială folosită în trecut); Richtschnur. *1684:* az Taba neűű Vapas föld … nagysaga fen az berczén negj kötel mas felöl negi sinor 15 öll azis bokros [Gyulatelke K; SLt AM. 24]. *1864:* a követelésnek a törvény úgy vetett véget, hogy a virgos helyeket szinorral a mappán ketté osztotta [Ákosfva MT; EHA].

Szk: *~t von. 1584:* Keomiwes Orban ezent vallia … a felseo vallo[a] megh vonta volt egy vassal a' padimentumot A talp fa Zelinel, es ez vallo Sinort vont az zerent es vgy rak volt a' feoldbeol valamy rakast hogy a' talp Azon Allion Ne Allion zinte a' feoldben [Kv; TJk IV/1. 374. – [a]Ach Antal].

6. szk-ban; în construcție; in Wortkonstruktion: *~ra faragva* zsinórmérték alapján faragva; cioplit cu barda pînă la linia făcută de dulgher cu sfoara de trasat; nach Richtschnur gemeisselt. *1823:* az építéshez kivántato fákat ki nagyolva, sinorra faragva adja keze alá [DLt].

7. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; în attributivartigem Gebrauch: zsinorból készített; făcut din șnur; aus Schnur gemacht. *1628:* Egy Synor fekagy Czernabol kótót [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 12].

◊ **Szn.** *1806:* Sinor Procátorné [Dés; KMN 189].

Hn. *1607:* sinor helie(n) [Mv; MvLt 290. 12]. *1784:* A' Sinor Dombon (sz) [Szásznyíres SzD; EHA].

zsinórgomb zsinórból készített gomb; nasture făcut din șnur; aus Schnur gemachter Knopf. *1834:* Balás Mihály … 45 esztendős … visel kék magyar nadrágot és spentzelt sinorgombbal, fekete posztó lájblit [DLt 940 nyomt. kl].

zsinórka *kics* șnurulet; Schnürchen. *1710 k.:* Én fogám a pennámat és hártyára két kis cédulára felírám deákul, franciául és németül nevemet, hazámat, atyámat … ezt kis mértékben öszvehajtogatám, s papirosba tűrvén, cérnával erősen bétekerém s spanyolviasszal oly erősen béöntém, csinálám, hogy a víz sokáig sem hatotta volna meg, és egy kis zsinórkánál fogva egyiket a nyakamba, másikat a balkezem bokájához kötém [BOn. 581].

zsinórkötél zsinórból sodrott kötél; funie făcută din șnur; Seil aus Schnur. *1587:* May 3 az Ebet fogo halora veottenek volt Magiar vchiaban sinor keotelet kiert attam – /24 [Kv; Szám. 3/XXX. 15 Seres István sp kezével].

zsinórmérték 1. kifeszített zsinór, amellyel vminek az irányát meghatározzák; sfoară întinsă cu ajutorul căreia se determină ceva; Richtschnur. *1801:* az irt Metalis Controversiának … az emlitett Compositionalis egyenes sinor Mértékek (!) szerént valo megnézése, el igazittása, és tökéletessen valo meg Határozása végek végett (!) Comissariusokat kévánván ki kérni, Certificaltattyák Nagyságodat [K; JHb LXVII/4. 10].

2. az a szabály/utasítás/kijelentés, amelyhez vki magatartásában/cselekvésében igazodik; fir conductor; richtungsgebende Regel. *1789:* ã p(rae)tendens Asszony Praetensioi az én feleleteimmel, à Törvény és az igasság Sinor mértéke szerint egybe vettetvén meg határoztassa(na)k és egyszersmind az én Praetensioimrais … egyenes és Törvényes ítéletet tétettessék [Ne; DobLev. III/658. 6a]. *1795:* Mivel a' borok közötti tanáltatott joság béli külömbség, ezenn osztálybann a vedrek számát Sinor mértékűll venni nem engedte, igazságos el intézesünk szerént kitettük [Ádámos KK; JHb XIX/50]. *1796:* Ez az eleve valo meg határozás Sinor mérték gyanánt Szolgálván a' következőkre[a] [Kv; Ks 74. 56. 55. – [a]Folyt. a szöv.]. *1799:* A Cancellista Urak tudgyák a' magok kötelességeket azoknak Sinor mertéke a' Sententia ahozis fogják magokat alkalmaztatni [Magyarország TA; JHbK LX/6. 28–9]. *1801:* Minek utánna … sinor mértékül fel-vettük volna, mindenek felett Ns Kolos-vármegye Generalis törvényes-szekének … a M. N. Sombori Terrenumnak, fel oszthatásárol hozott Itéletét [M.nagyzsombor K; Somb. I].

zsinóros 1. zsinórral díszített; cu fireturi, împodobit cu găitane; mit Schnur geschmückt. *1573:* orsolia peter papne, Azt vallia hogi … Mond esmet hogi de vgan Zynoros zoknyat Igert vala az Azzony embernek az legeneknek poztot [Kv; TJk III/3. 66]. *1585:* Egy dupla zeold taffota zoknia f. 16 Mas Zoknia Arany zyn dupla tafota f. 16 mindenik Synoros es Barsony Allyük (!) [Kv; KLev.]. *1714:* Pistokának Egy Angliai szederjes horvatos (!), hiuzzal rokaval bellet, Scofiumos bogár hatu sinoros … mentét [Kv; Pk 6]. *1747:* jött által az szamoson két szederjesbéli sárga sinoros és rez gombos köntösü katona [Mikeháza SzD; Ks 27/XVIIb]. *1797:* Schneider Mihály … jár paraszt Kosókban, fejér sinorral ki-hányott kék posztó Laibliban, fekete sinóros Nadrágban [EM XLIX, 539]. *1812:* Székely Lajos … 25. Esztendös … visel sarkantyus bogárhatu sinoros csizmát [DLt 219 nyomt. kl]. *1830:* Inasi kék posztó, sárga sinoros posztó rekli 7 f. 30 – [Algyógy H; Born. F. li]. *1834:* Nemes Budafalvi Bors Sámuel Hites Ügyész … szeles magaviseletű, különös ruházatú, leginkább Atilla dolmány, szűk vagy az alján sinóros pantalon nadrág, bakkants [DLt 481]. *1837:* Rütsán János … Maros Széki Mezö Sámsondi … fekete láibliba, kávé-szin sinoros nadrágba, stiblibe és egy tágos fejér boboba jár [DLt 591 nyomt. kl]. *1850:* Egy fekete posztóbúl való fäin sinoros zeke [Algyógy H; Born. F. li Török Antal urad. biztos összeír.]. *1853:* egy sinoros fekete magyar nadrág – s egy sinoros magyar mellény 30 vft [Algyógy H; Born. F. li]. *1879:* Úgy epekedem én az után, hogy lássalak már pillangós házisapkával fejeden, bojtos, zsinóros köpenyegben, mint egy gyermek [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. díszes, szépen írott/fogalmazott; care este scrisă într-o formă aleasă; schön geschrieben. *1671:* Úgylátom, császár, fövezér levelei elég sinorosok, de nem igen sirosok az mi részünkre [TML V, 461 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. ? keskeny; îngust; eng | hullámos, cikcakkos; în formă de zigzag; als Zackenlinie. *XVIII. sz. eleje:* ã Men lonak Szörirűlis observatiód lehet … 2dik ã fekete serényű, farkű, fekete labu sinoros fülü, Arany Szőrű fakö [JHb 17/10 lótartási ut.].

zsinórosan zsinórral díszítve; împodobit cu găitane/șireturi; mit Schnur geschmückt. *1797:* Köntössei … ezüst készüllettel sinoroson, és sujtással, a' Dolmány és Nagyrág … Fekete készüllettel [Cege SzD; WassLt].

zsinóroz zsinórral/zsinór formára kivarrva/beszegve díszít/cifráz vmit; a împodobi cu șireturi; mit Schnur schmücken. *1628:* homlok eleo … fekete sinorral sinorozva [Bodola Hsz; BLt]. *1735:* Egj hoszu mente Teczin Angliai Posztobol Arannyal Szinorozva [Sv; Hr]. *1739:* Jó fele gyöngyes Párta hat arany boglárt benne nagy rubintokkal közép szérű kása gyöngyel sinorozva [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. *1836:* Juon Hejnutz … viselt … hoszszu olláhos inget, szebeni pakulárszürt fejért feketésen sinarazva [DLt 1016 nyomt. kl].

zsinórozás zsinóros dísz; ornament de trese/șnururi; Schnurschmuck. *1803:* Ezeken aloll pedig két sinorozás vagyon [O.asszonynépe AF; EHA].

zsinórozott zsinórral díszített; împodobit cu şireturi/cu trese; mit Schnur geschmückt. *1628/1635:* Egj 2 zkofjom arannjal es seljemmel uarrot homlok elő fekete sinorral sinorozot, czipkes. Egj uíseltes zkofiom arannjal es seljemmel varrot homlok elo ezis fekete sinorral sinorozot [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1758:* Egy ezüstel fotos munkával sínorozott elő ruha [Nsz; TSb 21]. *1846:* veres czirkásszal bélelt sinórozott ujadon uj krispin [DLt 734 nyomt. kl].

zsinórozóvas zsinórozásra használt eszköz; unealtă folosită la făcutul ornamentelor de trese; Zeug zum Schnurschmücken. *1812:* Egy 'Sinorozo vas xr 3 [Mv; MvLev. 11 Szabadi József hagy.].

zsinóroztat zsinórral díszíttet; a dispune să fie împodobit cu şireturi/trese; mit Schnur schmücken lassen. *1736:* Mind urak, fő nemesség az köntösököt sinór helyett galanddal szegették bé, az urak ezüst, arany galandban, az nemesek selyem galandban, azután kezdék bogárhátu sujtásos ezüst aranyfonalból vagy tiszta selyemből sinoroztatni köntösöket [MetTr 351–2].

zsinóröv zsinórból készített öv; cordon/brîu confecţionat din şireturi; Schnurgürtel. *1667:* Az sinor-övet megszolgálom Kegyelmednek; az szekeret elvárom [TML IV, 144 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1675:* Ittem csináltattam egy zsinóróvet neki, melyeken negyedfél nittra selyemből vagyon, az gombkötővel ezüst fonallal megtekertettem [Kv; KvE 193 LJ]. *1681:* Egy karmasin Színjü Aszonynak valo sinor ö [Beszt.; LLt]. *1710:* Anno 1710. Die 5 July Szamlalvan meg keves Szamu arany marhaeskamatt mellyis következik ez Szerint Az Felsö fiaban Job felöll Ezüstell vert Sinor övv [WassLt]. *1716:* Ezüstel vert karmasin szin Sinor Eöv 25 gyongy gomb rajta [WassLt]. *1757:* Jvagyán Togyernél lattam Zöld bárányborös Sarga gombos menteit, veres Melyrevalojat, Sarga sinor övit, es ugy zöld réz gombos dolmányát [A.gyékényes SzD; Ks Jura Todor (36) ns vall.]. *1763:* Edgy szkofiommal gombozott karmasin szin teve ször öv. Ugyan olyan gömbölyög sinor öw [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. *1781:* Egy karmasin szin Sinor Öv [Mv; Told. 9a].

Szk: *selyem ~. 1673:* adot megh ... Egy Tenger szin selyem sinor öuet [JHb Apaczay Cheri Tamás Hunyad Zarand m. not. nyil.]. *1711:* Egy tetczin selyem viseltes Sinor öv [Mmsz; Berz. 1] * *ször ~. 1778:* adtam altal ... veres Ször Sinor övet [Agárd MT; Told. 8] * *török ~. 1793:* egy fekete török sinor öv, otska skofium gombozással [TL].

zsinórú zsinórral díszített; cu un anumit fel de şireturi; mit Schnur geschmückt. *1748:* Néhai ... Daniel Ferencz Uramnak róka torkos Bogárhátu Sinoru arany fonallal kötött Gombokkal rókával bérlett menteje egy [Vargyas U; CsS].

zsinórvarrás cusutul şireturilor; Schnurnähen. *1679:* Sinor varáshoz valo kótis nro 4 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 29].

zsinórverő zsinór készítésére használt; de confecţionat şnururi/trese; zur Herstellung der Schnuren benutzt. *1679:* Gomb kötö mester-seghez valo, sinor verö deszka nyereg nro 1. Sinor verö szék, Maicz veréshez is jó nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 101]. *1710:* Az nemes Tanács Parancsolattyábul az Gombkötő Samuel Junventált Javaibul ezeket vittük el es kóz kéznél hatúk. Műszer: ... Egj Sinor verö fa njerget. Egj Sinor verő fa Széket [Kv; TJk XV/1. 371a].

zsinórzat ornament de şnururi/trese, brandenburg; Schnurschmuck. *1860:* 1 Bunda készítése ... f. 16 Sinorzat hozá f 6,, 50 [Kv; Újf.].

zsinuj vki fia; fiul cuiva; Sohn | vki keresztfia; finul cuiva; Taufsohn. *1806:* Papp Demeter, az Exponenst mint Sinujját maga mellé vette és el mentenek Babtzára egy Varasló Aszszonyhoz [A.várca Sz; BfR Pap Andréjka (74) ns vall.].

zsír 1. untură; Schmalz. *1760:* Murok, répa és egyéb Leguminakbol a' Cselédek(ne)k fözetni kell, vagy árva Laskát és Kását, meljeket egy egy kis Sirral nyakon lehet önteni [Szentmargita SzD; Ks 18/CII]. *1800:* Vettünk két font marha hust ... 'Sirba meg rántattuk | ide jövén Titt. Szolga biro Ur ... Vatsora 'Sirba fött petsenye volt [Torockó; TLev. 5]. *1801:* az kortsomárosné a mint a kalakássinak fözött a husrol le szedet Sirt röstölöstül kezébe vészi ... meg nyittja az Ajtott 's az röstöllöbe szedet Sirt széjjel önti a Setét pitarban [Kajántó K; FiscLt Latzi Samu (50) cig. vall.]. *1818:* Már Esztendeje és egy néhány Hónapja, hogy ezen Hutánál lévő Hamuégetők tellyességgel tsak kenyeret vagy málét és lisztből készült valami habaritzat esznek ... a nélkül, hogy valami veteménj vagy zsír, vagy pedig hús járult volna közben [Jakó,Hamuzsír 66 M.patak (Sz) hamuégetőinek panasza]. *1823–1830:* Itten 300 deáknak asztali beneficium vagyon, pium legatumok. Együtt esznek, délben levest és húsos ételt, estve levest és mindenkor törtborsót zsír nélkül [FogE 196–7]. *1851:* a' zsirakat ha olvaszt Rosi eleb egy edénybe (!) hogy szäljon meg, s ugy tőltse el abba a' tiszta uj edénybe a' melybe marad [Kv; Pk 6] | a' zsírt ki kel frísibe olvasztani [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1852:* a' zsírt ha ki olvasztattad jegyezzétek meg melyik a' hájbol, és melyik a' kövérségből valo [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1853:* a' háj zsírt tisztán aprolék zsirt külön kel szürni [Kv; Pk 6] | a' pintzébe vadnak uj kártyák azt elöre meg forrázni ki szäraztani és ugy belé zsirt szürni lehet [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1855:* A szakácsi fehér sipka helyett vállközépig lecsüngő bozontos haját avas zsirral pazarul kikenve, a tűz előtt hajszálairól nagy cseppekben gördül le a zsír [UjfE 179]. *1880:* Látlak előre, amint a képed kipofokosodik ... nadrágod megfejéredik a zsírtól, nyakadat elfedi az álladról lefityegő toka [PLev 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~ matozni 1843:* Menjenek Bágyonba Török Pistához zsír-matozni [KLev.] * *~ olvasztani. 1843:* foldoztam egy nagy zsir olvasztani valo Üstet [Szászrégen; TSb 35 Kreisel Sámuel nyil.].

2. kenőcs, gógyolaj; alifie, cremă (de uns); Schmiere. *1823–1830:* Az ágyam a tűzhely eleibe volt téve, hogy a között és a tűzhely között csak a húgom mehetett be, aki velem dajkálkodott s kenöcsével gyakran kent, vagy patikabeli zsírral [FogE 131]. *1849:* 8 Loth Kényesös zsir ... 44 x. 8 Loth Repülő zsir (üveggel) 26x [Dés; BetLt 3].

3. olaj; unsoare; Öl. *1853:* Harangakra zsirért [Mezőbergenye MT; MvLt].

4. (föld) termőképesség(e); fertilitate(a pămîntului); Fruchtbarkeit | termés; recoltă; Ernte. *1662:* Melly véghely

minekünk (úgymonda) édes hazánk, lakóhelyünk lévén, nagyobb részbül itt születettünk, itt neveltettünk, ennek zsírjával éltünk [SKr 578]. *1788:* parantsoljan Isten a Nsgtok Mlgos vri Hazának kivánatos békességet s állando egességet, hogy a földnek sirját Örröm(m)el költhessék [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1791:* Egyszeri trágyázás megtart 6 esztendeig oly megjegyzéssel, hogy a trágyázás hold fogytán vagy tölte felé essék, nem pedig újságra, mert különben a földön elterített ganéj megférgesedvén azok által minden zsirjától megfosztatik és haszontalanná lészen [Backamadaras MT; NNyv 352]. *1803:* az ... allodialis szántó földekről azt mondhatom, hogy a' trágyát meg ne szenvednék, az oldalosokat héjábais trágyáznák, mert annak ideibenn a' víz minden 'sirját azon földeknek el szokta mosni [Mája MT; BetLt 5 St. Lörincz (38) lib vall.].

5. tej; lapte; Milch. *1584:* Dengler Lukach es Vadalma Mihaly valliak ... Mely dologbol illie(n) dologh teórtenek rea(m) hogy, Negy tehenemnek vesze el Siria, es az Tehenym az eo hazara Mentek | Halasz Gergelne vallia, Egy tehenemet Nag veritezwe talala(m) eyel, es meg hala Mas Nap, A masiknak Syria el vesze [Kv; TJk IV/1. 248, 263].

6. vminek a java; partea cea mai bună a ceva; bester Teil von etwas. *1657:* de az testamentumban csak az caput bonorum, az vár említetvén, az fiai és felesége megmelyesztve, avagy felit, zsírját elvöve adák meg [KemÖn. 304]. *1660:* vádolta cselekedeteket azoknak, kik hazájoknak ily szükséges állapotiban csak zsírját venni, annak pedig terhit viselni nem akarván [Kemlr 336]. *1667:* Deliberatum. Mivel az D. Actor megh ne(m) parancsolta néky, hogy ordat ne adgjon be hane(m) vayat adgjon, es küldgjek megh harmad magával tizta szemelljekkel az Major, hogj az melj Sajtot, ordát adott be, annak semmi nemű Sirját el nem veötte [Cege SzD; WassLt]. *1805:* az ö határ nélkül való kivánsagaiknál fogva keresetünknek minden 'Sirját meg emészteni kezdett munkásainknak regulatiojára [Torockó; TLev. 9/38].

7. szk-ban; în construcţie, in Wortkonstruktion: *vmi ~ján hízik* a trăi pe spinarea ...; Schmarother sein. *1687:* hazoknak nyudogalmak az kik orszagunk(na)k sirján hiztak [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez, Lázár Erzsébethez Nagybányáról].

zsiradék grăsime; Fette. *1839:* lopták zsiradékomat, kenyeremet, lisztemet [DLt 1230].

zsírfogó pecsenyéből kiolvadó zsír felfogására szolgáló edényféle; vas pentru captarea picăturilor de grăsime (la făcutul fripturii); Art Geschirr für Fette. *1708:* Egj öreg sir fogo onnos [HSzj *zsírfogó* al.]. *1744:* Két vass nyárs ... edgy zsirfogo [Szentdemeter U; LLt 67]. *1761:* 'Sir fogo Nro 1 [Vesszöd NK; JHb XXIII/31. 26]. *1767:* Pecsenye alá való vass; az az 'Sir fogó [Marossztkirály AF; Berz. 5. 38. 2]. *1798:* Egj vas Sír fogo [Bodola Hsz; BLt]. *1836:* egy vas sir fogo [M.péterlaka MT; TGsz 18].

zsíros I. *mn* **1.** sok zsírt tartalmazó; gras, care conţine multă grăsime; fettig. *1584:* Henneg Lukachne, Zekel Balintne, Poharos Jakabne, Herman Jacab leania valliak ... amely teyet Dengler Lukachnetol veottewnk Jo Tey volt es Syros volt [Kv; TJk IV/1. 254]. *1823–1830:* ő elbeszélte, hogy a magyarok milyen barátságosak, mely sokszor hívják az idegent ingyen ebédre, s mely gazdag zsíros ebédjeik vagynak | szalonnát apritott, a bográcsba hányta, megolvasztotta, a légelyből vizet öntött reá. S midőn a tepertyűs, zsíros víz felforrott, egy ruhatarisznyából kockás tésztát vett ki ... ebből jó bővön hány belé a vasfazékba [FogE 206, 265–6].

2. bőséges zsírral való főzésre von.; referitor la gătitul cu untură (multă); das Kochen mit viel Schmalz betreffend. *1668:* Ide nem jühetésének okárúl Kegyelmednek nem írok; zsirosabb, bizony dolog, udvarnál a konyha, Szebenben is jobban kitelik az czitrom [TML IV, 287 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1674:* Valjon zsiros konyhám-é, avagy egyéb valami oly nagy haszon, tekintet forog-é bennek, hogy ilyen atyámfiával úgy kellett volna bánnom érettek, mint Kegyelmed [TML VI, 616 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1855:* az úrnő ... zsiros, jó konyhát tart, vendéget s cselédet bőven ellát mindennel [ÚjfE 181].

3. zsírral bekent, zsírtól mocskos; unsuros, acoperit/pătat de grăsime; von Schmalz schmutzig. *1771:* hallottam ... Malom Mesternétöl hogy ... Mak Lászlone égy Vakarot el lopot a házátol, és égy Otsét ugyan tsak oda küldötte a Malom Mesterméhez fél kenyérért ... hogy adgyon a Malom Mesterné fél kenyeret ... mert ma semmit nem ettem, Néném Aszszonyék öttenek, mert hozot volt inen égy Siros Vakarot [Dés; DLt 321. 38b Catalin Iklodi cons. Stephani Kö (38) vall.].

4. slampos, ápolatlan; şlampătă, neîngrijită; ungepflegt. *1823–1830:* Saxoniában ... Mind kisasszonyoknak látszanak a szolgálók, bezzeg nem lucskosok, nem zsírosok, nem piszkosok, pedig amellett dologgal élnek [FogE 181–2].

5. mocskos; murdar, jegos; schmutzig. *1710:* Legvégen az asztalnál ül vala egy szegény katona ... a tarsolyában volt egy zsíros könyvecske [CsH 102]. *1807:* Báts Vonuly ... oláhos magossatska kivül szőretlen bőr zsiros süvegbe ... járt ... Felesége hasonló modon Olá nemzet ... fekete Szokmányba, bőr mejre valóba, mely otska zsiros Katrintzába ... járt [DLt 494 nyomt. kl]. *1843:* Andréjka Vaszilika ... el szökött ... fekete zsiros kupetz kalapba [DLt 1306 nyomt. kl]. *1855:* A tükör alatt a falon fenyőfa kis pipa fogason 4 ... makra pipa: alattok horgas szegen csüng a zsiros, nagy kostök [ÚjfE 76]. *1879:* Zsíros nadrágú, kócos hajú, lompos csizmadiáknak szorongatja kezét a piacon [PLev. 44 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. jó termést biztosító; gras, fertil, roditor; fruchtbar. *1623:* Tauazall pwnkeost vtan valo vasarnapigh zep tauazy saytokat niomyanak itt alatt es az vtan az jo syros mezeö hauasokra haytassa juhaynkot [GBU 121]. *1811:* Volt nagy Gazdagságok, és erőss hatalmok, téjjel mézzel folyó Völgyek, 's siros halmok [ÁrÉ 77]. *1838:* ugy esett értésemre, hogy Nemzetes Uram Kegyelmed is kivánna egy mesz(sze)e lévö Zsiros kis jószágot Vásárolni [Nagyrápolt H; Bosla B. Miske Ferenc lev.].

Hn. *1744:* Siros hegybe (sz) | Zsiros hegy nevű oldalba [Székelyvécke U; EHA]. *1774:* a' Sirasban (k) [Gerendkeresztúr TA; EHA]. *1781:* A Zsiros Hegybe (szö) [Székelyvécke U; EHA]. *1859:* Zsiros hegy (sz) [Székelyvécke U; EHA]. *1860 k.:* Zsiros hegy (sz) [Székelyvécke U; EHA]. *1867:* Zsiros (k) [Gerendkeresztúr TA; EHA].

7. ? zsíros tapintású; unsuros la pipăit; schmalzig. *1741:* Egy Siros fekete kö [Kv; TL].

8. kedvező; favorabil; vorteilhaft. *1671:* Úgylátom, császár, fövezér levelei elég sinorosok, de nem igen sírosok az mi részünkre [TML V, 461 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** zsírral átitatott/mocskos gyapjú; lină soioasă; schmalzige schmutzige Wolle. *1829:* Juh Gyapju

nem maradván ... Pénzen vásároltatott zsiros 120 Mázsa 58 font ... Pénzen elkölt lefüsült 1 Mázsa 40 font ... Meg maradott mosot mely két annyi zsirosbol jött ki 16 Mázsa 95 font [Kv; BLt 12].

2. zsírt tartalmazó étel; mîncăruri grele; fettige Speise. *1764:* az Krentse fiai, és Faur Péter szolgája ... ettenek egész Bőjten sirost [Torda; TJkT V. 205].

zsírosdeberke zsíradék tartására használt deberke; putinică pentru untură; Art Geschirr für Fette. *1816:* Egy fenyő fa Síros Deberke [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.].

zsírossütemény zsírral készített sütemény; prăjitură cu untură; Gebäck mit Schmalz. *1775:* 'Siros és Vajos Sütemény [DLt].

zsíroz 1. zsírral bemocskol; a murdări cu grăsime; mit Schmalz beschmutzigen. *1823–1830:* tángyért is tisztán annyit küld fel a traktir, amennyi szükséges, és így ott tángyért törleni nem kell, nincs is tángyértörlő, nem is engednék meg azon csinos házokba zsírozni s tángyért törleni, hanem amint ett az ember, az ételhordó összerakja az edényeket s viszi vissza a traktirhoz, ahol mosogatnak [FogE 210].

2. olajoz; a unge cu ulei; mit Öl bedecken. *1676:* Béres Szekér kenesire és az konyha ház felet valo Palotát meg sendelyezvén sendely szeg sirazására Erog(altam) Diver(sis) vicib(us) lib. 10 [Kővár; UtI]. *1810:* Sendely Szeg zsirozására olaj vétetett 9 xr [Szu; UszLt XII/88].

3. termővé tesz; a îngrăşa (cu balegă), a fertiliza; fruchtbar machen. *1816:* hatarunk(na)k szük térsegin(e)k kivül valo földeink tragya nélkül nem gyümölcsöznek egy rud béli trágya 3 bé vetésik Zsírozza földeinket az után el enyeszik [BálLt 67].

zsírréteg strat de grăsime; Schmalzschicht. *1694:* Kutyatetemen volt gyakorlati boncta nóránk, melynek során a bőr alatti zsírrétegből, illetve az alatta lévő izomrétegből a piramidális, haránt és a rombuszizmokat is beleértve, mindent megvizsgáltunk [Kv; KvE 230 VBGy].

zsírtartó zsír tartására/tárolására használt; în care se păstrează untura; für Fettelagern. *1816:* Két 'sir tarto Bodon [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.].

zsiszafedél siszafedél, zsindelyfedél; acoperiş de şindrilă; Schindeldach. *1847:* Van ezen telken egy mosoház 'sisza fedél alatt [F.árpás F; TSb 46].

Vö. a *sisafedél, siszafedél* cimszóval.

zsitár határpásztor; jitar, paznic de cîmp, pîndar; Feldwächter | erdőpásztor; pădurar, gornic; Förster. *1658 k.:* Oltyan Josziv 'sitar [Elekes AF; EMLt 6]. *1679/1681:* Buza, és akarmi nével nevezendő vetéseket eö kglme az mikor érkezik aszt magais meg látogassa, de a vice udvarbiroval ighen giakran megh jartassa, azoknak őrzésekre hites jo sitarokot állasso(n) [Vh; VhU 670]. *1724:* Az én Atyám azon darab erdőn ... volt Sitár [Vingárd AF; JHb XXVII/2]. *1732:* (Az erdőt) az oda valo Sitárok őrizték, s nem mértünk erdőlni oda menni [Gergelyfája AF; JHb XXVII/7. 10]. *1756:* ital közben a sitár panaszolni kezde hogy ő nem orizheti a határt, mert sok marha és ember vagyon a határban [Bencenc H; BK 1143 Makis (!) Lazer (50) jb vall.]. *1768:* már annyira meg ijedet töllek az Sitaram is hogy nem meri a határt őrizni [A.karácsonfva AF; Told. 5a]. *1773:* nem régiben a Falutol rendelt Sitárok a Falu és Communitas parantsolattyábol a Gyogyiak közűl neméllyeket fa vágásan találván ottan meg fogták [Csáklya AF; WH. Daramus Nikula (70) jb vall.]. *1774:* a két Zsitárok mondották, hogy azon 50ven kalangyányi Zab a fődiben veszet [Mocs K; KS 79 conscr. Varro János (26) jb kulcsár vall.]. *1792:* ma égy hete ... a' 'Sitárok vagy Erdő pásztorok mellé disponált volt segittségre még vagy 3. embereket, hogy az Darlatziak közzül vagy égy szekeret az Valye Lungábol bé kaphatnának [Sztrézsakercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. *1804:* Sitár volt és bé hajtotta a Lovait [Hosszútelke AF; Kath.]. *1818:* 'A Zsitároknak Bérekbe adatott Elegy buza 9. kalongya [Déva; Ks 103]. *1849:* Bereczk Mihály és Zajzon Sigmond Sitároknak Junius hora 5-én egy felvéka törökbuzát adtam [Uzon Hsz; HSzjP].

Szk: *falusi ~. 1756:* Tudjaé aztis bizonyoson a Tanu hogy ... Bátsiban lako Antoni Mitra nevü Falusi Sitár az pr(ae)titulált Exponens Urak Bikáját az Bátsi Határrol be hajtotta magához [Bácsi H; BK] * *girbói ~. 1750:* a' Girbai Sitarokkal veszekedtenek s verekedtenek [Girbó AF; Told. 3] * *harmad idei ~. 1700:* Lászk Számás, Sziméon Brenyoszk, Togyer Luj Andre és Sztáncsul Pakurár harmad ideji sitárok és gornikok [Csolnokos H; Szer.] * *udvari ~. 1847:* Van ezen telken egy mosoház 'sisza fedél alatt ... Rusz György lakta ház ... ez az Udvari 'sitár számára van hagyva [F.árpás F; TSb 46].

zsitárbíró erdő/határpásztorok felettese; superiorul jitarilor; Vorgesetzter der Förster. *1852:* Győrbíro Sándor Sitár bíronak eke bért adtam 12 xrt [Uzon Hsz; HSzjP].

zsitárház erdő/határpásztor háza; casa jitarului; Haus des Försters. *1801:* Edgy Zsitár Ház rako fákbol, Szalmás fedél alatt ... A Zsitár Ház és körüllette lévö Istállo és Csür [TL].

zsitári zsitári tisztségre von.; de jitar; Funktion des Försters betreffend. *1755:* Mi azért a Falu Conclusuma szerént a melly Marhát a Tilalmasban kaptunk, be hajtottuk; egyszer Idősbb Matye Joan Feleségét Mariskát hat ökörre tanáltuk az Tilalmas közepin, mellyeket midőn bé hajtani akartuk, azon Matye Jvonné azonnal kövekkel reánk hajgálni kezdett ... holott semmi egyebet nem cselekedtem az Sitári kotolességemnél [Újbárest H; Ks 62/3 Pauel Marian vall.].

zsitárkodik erdő/határpásztori minőségben dolgozik; a jitări, a îndeplini funcţia de jitar; als Förster arbeiten. *1754:* ő Sitárkodott, Pásztoroskodott, a Falut se adóval nem segitette, annyival inkáb közönséges Falu szolgálattyával [Tóhát AF; JHb Nyikula Muntyán (36) zs vall.].

zsitárság erdő/határpásztori tisztség; jitărie, ocupaţia de jitar; Funktion des Försters. *1743:* (Adott) Juon Gábor a' Sitár egj Roka bört ... az ajándekba alta sitárságáért Tisztartó Vr(amna)k [Herepe AF; BK. Juon Koszta (24) jb vall.]. *1754:* tudom azt vallani hogj Sit<ar>sagomban az itten valo emberek Szarufának, és kert Karonak valo fákat hoztanak [A.boldogfva U; WLt Páscuj Spinán (48) zs vall.]. *1768:* Vonya Szimionnak adott a' Sugye, Sitárságában egy tsürnek valo fiatalakot [Girbó F; BK. Fratzila Kosztándin (46) jb vall.].

zsitvatorokbeli az 1606-ban, Bocskai fejedelem közvetítésével létrejött török–Habsburg békekötésre vonatkozó; de la Gura Jidvei; den Friedensschluss von Bocskai im Jahr 1606 betreffend. *1618:* az zsitvatorokbali confederatióban is expresse megvagyon, hogy tizenegy kővárat, kit akkor bírtak az törökök, semmi szín alatt többhöz közöket ne mondják Magyarországban [BTN² 134]. *1619:* azt lássa jól meg nagyságtok, mert általán fogva eddig is láttatik megszegettnek lenni az zsitvatorokbali végzések | Hogy az őfelsége levele volt az fundamentom ugyanis, s elővevém nekik mind az zsitvatorokbali articulussal, melyet bőségesen megqualificálék, az császár őfelsége levelének magyar pariáját, elolvastuk előttök az zsitvatorokbali articulust is [BTN² 200, 202].

zsivány bandit, tîlhar; Räuber. *1823–1830:* A hajón velünk utazott zsivány csak nézte, hanem midőn a csendes hangnál való tépelődés után káromkodni kezdettek a debreceniek, megszólalt [FogE 264] | a' többek kőzött volt egy már idös Ember (: Zsivány a' mint Magyar Országon nevezik :) tolvaly, a' ki aval ditsekedett, hogy ámbátor a' lopásért sokszor volt fogva, de háromszor szökve szabadult ki a' tömlőtzből [FogEK 469].
Szn. *1817:* Zsiván Filipinus [DLt 69 nyomt. kl].

zsizseget híresztel, rebesget; a răspîndi, a colporta; Nachricht weitergeben. *1753:* hallottam hogj Orbán Milos Bétsbe járt, és hogj eó zsizsegette azon hirt hogj eö F(e)l-(sé)ge a régi szabadsagot meg igirte volna [Márkosfva Hsz; WF 12 San. Gelei (36) pp vall.].

zsizsik l. zsuzsok

zsoboki a Zsobok (Sz) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zsobok/Jebucu; mit dem Ableintungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zsobok: Zsobokhoz tartozó; din/care aparține de Zsobok; zu Zsobok gehörig. **Hn.** *1740:* A Soboki szoros végben (k) [Sztána K; EHA].

zsobrák fösvény; zgîrcit, avar; geizig. *1656:* de olyan szolga kell ... nem komplár, pénzgyüjtö, sobrák, tudatlan, az ki csak azért jö, hogy gazdagáljon [RákDiplÖ. 458]. *1765:* Salánkin nem annyira csudálkozom, mert fösvény, zsobrák, tudatlan, különben is enyedi varganemzetségből való [RettE 183].
Vö. a *zsebrák* címszóval.

zsobrákul fösvény módra; cu zgîrcenie; geizig. *1657–1658:* az várasban városi takarossággal, kevís cseléddel sobrákul él vala [KemÖn. 406].

zsold 1. katonák illetménye, pénzben, ruhában v. zsákmányban; soldă; Sold. *1618:* menék Görcsi Mehmet pasához, és ott is megmondám az követséget, hogy az követ igen kéri önagyságát, minthogy magára vötte volt azt, hogy az ő mutafarakaságáról való zsoldját megszerzi [BTN² 98].
2. vminek az ára/büntetése; preţul/pedeapsa ...; Strafe. *1575:* zeomeom elot hordozom hogy minden embernek eczer az bwnnek az ew Solgiatt az az a testy halalt meg kell kostolny [Szentanna MT; LLt 99/8].
3. *átv. is* zsoldos szolgálat; serviciu îndeplinit în solda cuiva; Solddienst. *1562:* Balog deák elszalada és a lengyel király zsoldján hala meg [ETA I, 11 BS]. *1643:* Úrnap után való kedden adott mi kezünkbe Nagy Szabó Ferencz uram Czakó István dékányságáért – mivel hogy a zsoldra kellett menni Nagy Szabó Ferencz uramért – négy forintat f. 4 [Mv; EM XVIII, 404]. *1709:* az ember az bűnért az halálnak solgya alá vagyon rekesztetve Istentűl; és halandoság alá tétetett [Fintaháza MT; MMatr 61].
4. szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *~ot kiáltat* zsoldost toboroz; a recruta mercenari; Söldner rekrutieren. *1594:* 22. Decembris. Pocz Marthon witte Az Hauaseli vayda Embereth Borbeli Miklost, ki az Soldott kialtata 4. louan Deesre atta(m) f 2/ – [Kv; Szám. 6/X. 46]. *1621:* Jöuenek Czani Janos Gubernator Vra(m) eö Nagha leueleüel hogi it Kolosuara soldot kialtasson Biro Vram hagiasabol Eöteöd magara Gazdalkodtam[a] | Azzonjunk eo felsege, boczatuan egy Vicze hadnagiat, Giarmati Jstuant 3. ma(gaval) hogi az Orzagban szoldot kjaltatua(n), gialogit meg tőbicze [Kv; Szám. 15b/IX. 24–5, 81. – [a]Köv. a fels.]. *1625:* Erkezwen Fejerwarrol Kallaj Thamas, Vrunk eö felge Gialogh vice Hadnagia, es zoldot kialtatwa(n) Vrünk eó Felge szamara ... Attam Etelt es Italt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 43].

zsoldos I. *mn* **1.** pénzért/adományért/zsákmányért katonáskodó; care este angajat cu leafă într-o armată; für Sold in der Armee tätig. *1595:* 28 Mai ... Kadas Balint vitte az varos Soldos Darabanti marhayat feieruarra 2 louon, attam f 1 d 75 [Kv; Szám. 6/XVI. 129]. *1621:* Eo kemek Tanaczul Negi Urajnkat rendelenek az soldos darabantok meg zerzesere [Kv; Szám. 15b/IX. 198]. *1671:* Hadi Expeditiokban Soldos Gyalogját ki ki a' Zászlo alat jártassa, imide amoda ne distrahálya [CC 258]. *1677:* Soldos gyalogját, senki maga, vagy tár szekerei mellé, a' hadakozásnak idején ne vegye, hanem a' Vármegye Zászlója alat jártassa [AC 96].
Szn. *1579–1581:* Soldos Jstwan [Bogártelke K; GyU 4]. *1590:* Soldos Lorinchj jb Soldos Istvan jb [Bogártelke K; GyU 3]. *1624:* Zekj Soldos Leórincz [SzJk 16]. *1681:* Anna Soldos [Dés; Jk]. *1691:* Soldos Kis Anna Gatti Mihalyne [Dés; Jk]. *1731:* Soldos Péter (80) jb [Nagyaranyos TA; WassLt]. *1846:* Zsoldos István [Kv/Dés; DLt 1200 nyomt. kl].
Hn. *1705:* Zsoldos-bástya [WIN I, 481].
2. zsoldos katonáknak járó/fizetendő; care trebuie plătit mercenarilor; Söldnern gehörig. *1705:* Holmi levelek is akadtanak kézbe a táborhelyen, úgymint Pekri uramnak Orosz Pál uramhoz szóló levele, kiben írja, hogy ő is táborozó ember volt, ha most nem az is, a jószágán pedig mindenütt erősen exigálják az zsoldos pénzt [WIN I, 589].
II. *fn* **1.** zsoldos katona; mercenar; Söldner. *1595:* 22 Aprilis Feltoti Andrasnak és az töb hadnagyoknak negyen Jottek 250 soldosokkal [Kv; Szám. 6/XVIIa. 172 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1621:* Eo kemek kuldik Felek ala az soldosoknak valo ho penzet [Kv; Szám. 15b/IX. 229]. *1634:* Az mikor az uezekedes esek enis ot ualek Farkas Palnit, es ot izunk vala, az Soldosokkal [Mv; MvLt 291. 29a]. *1653:* Isten az tavaszy szántásnak vetésnek idejét elő hozván ... Joszágombol két ekéket boczyássanak jo készülettel, jo nyolcz nyolcz eőkreőkkel bé az tavaszi szántásra vetésre egy hétre, annuatim, mely ekék és eőkreők mellett, nem Soldosok, hanem ott lakos gazda emberek (: az kiken az szer lenne az be jövetelre :) legyenek [Cege SzD; WassLt]. *1664:* Nylván vagion Keglmeteknel bizonyos szamu lovasok állitasára engedtük volt Keglmeteket, de ... azoknak igen sok heja vagio(n), mellyet semmikeppen megh nem engedünk hogy magokis hon üllyenek, es reajok vetet soldosokis ma-

gokat absentallyak [UszLt IX/75. 69 fej-i rend.]. *1679/1681:* Hadi expeditiokor, bizonjos szamu Soldosokkal tartoznanak à vártol [Vh; VhU 674]. *1710:* en szántottam akkori soldos(na)k Csipkés János(na)k egy hold földet elis boronáltam in d. 68 [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1776:* az Jobbagyakért valo soldosok hozzam égetbor innya bé jövén panaszolkodának [Backamadaras MT; CsS]. *1784:* nem lehet azt bizonyittani hogy mű a Taxa fizetest önkent vallaltuk és nem erőszak volt annak fel vállalasa, mert mikor a Taxa fizetést fel akarták allittani a Nep nem akarta vallalni oly szolgálatok nemét gondoltak ki 's ketelenittettek erőszakoson annak vegb(e) vitelere magunkot szemelyesen és nem szolgáinkot v. soldosinkat s' Lovainkat[a] [Torockó; TLev. 4/9. 12a. – [a]Tollban maradhatott: kötelezni]. *1794:* Ezen Szegény Horvathi[a] Ember ismét Soldost kűd melyet tsak azert engettem meg hogy masokkal is bizonyitván már 4 hettől fogva a Felesege halalos Agyba fekszik [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev. – [a]Krasznahorváti (Sz)]. *1808:* Kiszo luon ... a mely nap el szökött, azon nap is maga helyet zsoldost küldett volt kaszálni [Szászerked K; LLt Szent Mihelyán Toma (33) vall.]. *1822:* De hogy én ... olly meszszűnnen mind az ő, mind az Zsoldossa Házát bő tűzzel és fával tarstsam (!) az tiszta lehetetlenség [Mv; Berz. 21].

Hn. *1715:* Soldos nevü helyen [Karácsonyfva AF; EHA]. *1738:* a két Kűkűllő között ... Soldos nevű Retyek [A. karácsonyfva AF; Told. 31]. *1768:* Soldos v. Zsoldós Földiben [Mákófva K; KHn 233].

Szk: *~nak megfogad. 1710:* 1708. Esztendőben mikor az Rákosiak meg fogatták Csipkés Jánost Soldosnak [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1750:* Mikola Lászlo Ur(am) ... egy Lőrincz Péter nevű Jobbágya ... az én édes Apámatis innét Magyarokerékről Soldosnak meg fogadván Szamosfalvára, és Olá Fenesre Jobbágy szerben dolgozni maga hellyett egy néhányszor el küldette [Magyarókerék K; JHbK XXXIII/3] * *~t ad. 1575:* Balog Márton sódost adott a Békés hadába [Barabás, SzO 311]. *1677:* A' Városokban lako Nemesség, ha a' Város közzé magát be-adta, kötelezte, és a' Városnak terhét vélek egyiránt viseli, személyében hadban menni ne tartozzék; de ha külső joszágot és örökséget birna, arrol Soldost állatni tartozik; és mivel az hon maradás, s' Város helyben valo bátorságos lakás, nagy könnyebség, az ollyanok felényi értekről és joszágrol tartozzanak Sóldost adni, mint a kűn lako Nemesség [AC 95] * *~t állat/állít. 1596:* Jm megh talalom Capitan Vramoth ha eó kgme en kezembe hadgia[a] Inkab soldostis allatok rúlla, eó kegmenek ertesere adom ... mindgyarth soldost allatok rúlla, mjerth hogy gyermekimet illetné [UszT 11/77. – [a]Az örökséget]. *1653:* az ide fel megh irt modok s rendek szerint valo szolgalatot ugy vigyék végben, s ugyis jöyenek be, Cigányul, ravaszul el ne maradozzanak, hanem az kinek magának vagy háza népének betegsége törtennék ollyankor jo s be Vehető Soldost állasson [Cege SzD; WassLt]. *1659:* Mivel az mostani fel haborodot allapotokba(n) az Orszagban leuö közönseges ellensegre, Toroczkaj Laszlone, Toroczkaj Janosne es Toroczkaj Sigmondne Aszszony(nyom) jobbagj fel költek, meg engettűk hogj se magok szemelyekb(en) se Fiok se joszagokrol soldost az mostani hadj expeditiora ne alliczanak [Thor. XIV/7 fej.]. *1759/1772:* Malde Sztratyi ... meg betegedven allitotte soldost maga hellyett, és kit, azon Soldos Esztendejit ki töltöttee, hirivel jötte ell azon szolgalatbol, és szolgálatyát meg fizetteké vagy nem? [BSz; DobLev. II/435. 29 vk] * *~t fogad. 1769/1778:* el hajtottanak Válaszutra, holott én magam dólgozván egy darab ideig, tudtam magam sok Káromat ide haza s azért magam hellyett Sóldost fogadtam, minden Napra őt „ őt póltrát fizetvén néki [Bagos Sz; BfR DDD/4 St. Kintses jun. (39) jb vall.]. *1810:* Az ide valok közül adtanak némellyek pénzt Blós Mihailának, de nem azért hogy a' Nap számat el engedgye, hanem hogy 'Soldost fogadgyon érettek, érettem is ki állitotta a' fiát s Léányát, 's én megfizettem betsülettel [Petele MT; Born. G. XIV/1 Czéva István (35) vall.] * *lovas ~ 1823:* Fel Jegyzése Azon Nemes Birtokos Exemptusoknak, a' kik Ns Közép Szolnok Vármegyében, a' Tks Universitas Határozásához képpest Birtokai utánn Lovas 'Soldost állitani, vagy abbeli kötelességet váltságául 600 Rforkat fizetni tartozok voltak [Zilah; Végr.] * *vármegye ~a. 1671:* bizony jobb lött volna, hogy Bethlen János uram azokat az vármegye zsoldossit, kik Husztnál szoktanak volt vigyázni, ne voxolja vala el onnét az ország gyülésekor, mert úgy lehetett volna jobban az vigyázás [TML V, 490 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. béres; argat, slugă; Knecht. *1716:* nem tudgja miért házasadik megh, mert nem Aszszony embernek valo, ha csak soldast nem tart az Feleseghe [Nagyida K; Told. 22]. *1816 u.:* nemis betsülletes fejér nép az áki az ő férjen kívül nemtart egy egy 'Soldost [KLev.].

zsoldosadás obligația de a da mercenari; Verpflichtung, Söldner zu geben. *1679/1681:* Hadi expeditiokor, bizonjos szamu Soldosokkal tartoznanak à vártol; de a' mi kgls Vrunk[a] gratiaja altal attul immunitaltatván azo(n) onus defalcaltatott; kiről eó Ngatol levelemis vagyo(n) melynek erejevel (: a' mikor a szűkségh fogja kivánni :) à hol illeni fog joszágomat afféle soldos adastol meg mencze [Vh; VhU 674. – [a]A fej.].

zsoldosállatás, zsoldosállítás obligația de a da mercenari; Verpflichtung, als Söldner in die Armee zu gehen. *1658:* Nemzetes Gyerő Monostori Ebeni Laszlo U(ramna)k bőczűlletes fő ember szolgank(na)k ... Erdelyi minden Varmegjekben, kapuszam utan valo Soldos allotasat minden nemű joszagirol ... meg engettűk [WassLt fej.]. *1666/1701:* Hogy Soldos állitásra kénszerittessenek valaha eő kglk[a], nem illendő, más képpen való szolgálattyokat kivánván az nemes ország [Kv; KvLt I/188. – [a]A kolozsváriak]. *1827:* a Nemes Közep Szolnok Varmegyei Birtokunk után Lovas Zsoldos állittassal tartozvan, annak meg váltsagaul (!) Kész penz ... befizetés végett 600 ~ Hatszáz Rforint Fekete Bankoba határoztatott és figaltatott [Kv; Végr.].

zsoldosfogadó az a személy, aki a toborzott zsoldosokat összegyűjti; persoana care adună mercenarii recrutați; Person, die die Söldner sammelt. *1621:* Csani Janosnak az soldos Fogadonak Biro Vram hagiasabol attam tarsaiual Edgiwt kenieret ... d 5 Sos halat d 6. 2 Ejtel Sert d 4 [Kv; Szám. 15b/IX. 25].

zsoldosság zsoldosi szolgálat; serviciu de mercenar; Söldnerdienst. *1744:* az mely ben valo örökségét Nagy Márton és Nagy Mihály Uramék birnak falu közönséges földiből adatott volt Nagy István(na)k sodossagáért, hogy katonának ment volt a Faluért [Koronka MT; Told. 14/11].

zsoldpénz katonai szolgálatért fizetett bér; soldă; Sold. *1566:* Az zekelyek keozzwl kyken eo felsege Adot zokot venny azokon ew felsege Sold penzt wegien [SzO II, 182 ogy-i végzés]. *1671:* A mi privilegiumunknak continentiája

ez: ... hogy a mikor az nemes erdélyországi méltóságos fejedelmek felülnek és az ország és hazából kimennének, tartozunk a soldosokat a megírt mód szerént praestálni, avagy ha azt nem, azoknak fizetésekre való soldpénzt öt-öt hétre administrálni [TML V, 585 Mm megye rendei Teleki Mihályhoz]. *1691:* A főispánok ő nagyságok s ő kegyelmek sold-pénzt intimáltak, hogy ígírjen az vármegye, de nem mentünk rá [SzZsN TT. 1889. 724].

zsoltár 1. Istent dicsőítő vallásos költemény; psalm; Psalm | az ótestamentumi zsoltároknak a XVII. században átdolgozott, rímes, verses magyar változata, dallammal együtt; psalm prelucrat în secolul al XVII-lea ca cîntec bisericesc la reformați; im 17. Jahrhundert überarbeitete Version der Psalmen aus dem alten Testament. *1658:* ez mostani rabságomban való időtöltésem minstem avagy csak henyélésben, avagy Isten titkában rejtetett szabadulásom s hazám állapotja felől való szünetlen és haszontalan törődésben múljék: illendöbbnek ismértem és szívem csendesítísire is orvosságosbnak e' szent zsoltároknak olvasásában, vizsgálásában való foglalatoskodásomat [KemIr. 329]. *1662:* Hozzá is tartotta ehhez ama szent király magát, mint a zsoltárban feljegyeztette az Istennek lelke: a te parancsolatid én gyönyörűségem és tanácsosim [SKr 690]. *1667 u.:* Tagadhatatlan dolog, kgd sok senuedise, az ki napot foglalna be, de miuel enis uinsigemben lottem pappa, mint kgd soltart ir nekem, minallunk hetedik nem tom kigyelmeteknel, Uram en Istenem te benned bizom, ezt mongya el kgd minden nap ... Az kgd risire Viragzik ez az soltar, Kgdis imar Viragostasa fwkipen az negyedik Versnek, az első Versit (!) [GramTr XVIII, 645]. *1704:* Délest is Zilahi uram prédikálott, ugyan a 44. soltár 4. versét continuálta a mai prédikációja után [WIN I, 269]. *1710 k.:* ha a zsoltárokat tanultam volna rajta verni, ma is jó virginás volnék [BÖn. 575]. *1734:* Annak szokott idejéb(en) a régi szokás szerint, a Bibliai olvasást s annak magjarázását ugj a Soltarokbolis, hogy eö kglmek[a] vighez vigjek meg kivánnyuk egj héten kétczer Tavasztol fogva Őszig [Dés; Jk 555b. – [a]A két dési ref. pap]. *1765:* Verestói György ... Halála előtt, midőn Bodoki uram philosophiae professor a tiszteletes Pataki József uram leányát elmátkásította, jelen volt szombaton, hétfőn estve a 42-dik zsoltárt szép deák disticonokkal a fiának Verestói Györgynek ... lediktálta [RettE 182–3]. *1777:* A régi zsoltárokat más cikornyás strófákra vette, azokat a széki generális synoduson producálván, urgeálta, hogy acceptáltassanak az ecclesiákban s aszerént énekeljék, de semmi sem tölt benne [RettE 381]. *1810:* harangazzanak mikor a' ... sirba bé tésznek és két mester énekelje a' 42 ik soltárt és a 62iket és ezzel tegyenek a' nyugadalmam helyére [Héderfája KK; HB. gr. Iktári Bethlen Sámuelné végr.]. *1823–1830:* Dósa ... Irtózatos nagy fekete ember volt, mert a nap megsütötte, hosszú haja, szakálla, akárki kérte, mindjárt elénekelte akármelyik zsoltárt, de mind csak egy és idétlen hangon [FogE 117].

2. református énekeskönyv; psaltire reformată; protestantisches Psalter. *1736:* Fél 'Sóltár 1. Ditseretes könyv Rosz Compactioba vadnak [Várhegy MT; CU XIII/1. 101].

zsoltáréneklés cîntatul psalmilor; Psalmgesang. *1662:* A harc után, a fejedelem mellett udvari prédikátora, Várallyai Lőrinc jelenlévén, szép hálaadó zsoltáréneklés után Istennek jótéteményét a jelenvaló alkalmatosság szerint nagy buzgóságos hálaadással megköszönvén, hálásra vissza Csiger nevű faluhoz jöttek vala [SKr 413].

zsoltárkönyv zsoltároskönyv; psaltire; Psalter. *1710 k.:* Amint immár a zsoltárkönyvet forgatom, hogy melyiket énekeljük és resolváljam, Tophaeus, az udvari prédikátor megilleté hátul a vállamat kezével és súgá: A 125-ik zsoltárt magyarázzad nékiek [BÖn. 702].

zsoltáros '?' **Hn.** *1721:* Soltaros föld (sz) [Bibarcfva U; EHA]. *1727:* Soltaros hely beli föld [Bibarcfva U; EHA]. *1801:* Füvenybe vagy a Zsoltáros Helybe (sz) [Bibarcfva U; EHA].

zsoltároskönyv énekeskönyv; psaltire; Psalter. *1678:* Egy soltáros könyvet Sebesi Sophicának f//90 [UtI]. *1683:* (Vettem) Egy soltaros konyvet f – //80 [UtI]. *1838:* Innep utolso Napján Reggel a' Tiszteletes Pap Textussa volt Sz Dávid 'soltáros Kőnyv 13rész 10ik vers | Sz: Dávid 'Soltaros könyv 9dik rész [Torockó; Bosla].

zsoltároskönyvecske *kics* psaltire; kleiner Psalter. *1801:* Egy kis Soltáros könyvetske [Vargyas U; CsS]. *1802:* Egy soltáros könyvetske [DLt 4].

zsombok zsombék, ingoványos, vizenyős lapályból imitt-amott kiálló gyepes hant, domb; moviliță cu iarbă; kleiner Hügel mit Grass. **Sz.** *1629:* Bakos Andrásné elfelejtett dolgait így referálja: Hallottam Szigeti Jánostul, hogy mondotta: kénszerítene engemet is valamire ... azt mondá, hogy „eleget csókolgattam – úgymond – minden testét, de bizony szánom az én szép, fejér testemet az ő rút, fekete testére vesztegetni – az ördög is elűnná egy zsombokon ülni is!" [Mv; MvLt 290. 150b].

Hn. *1815:* a Sombokban [Köpec Hsz; EHA].

zsombori a (Magyar-, Szász- v. Székely)Zsombor (K, SzD v. U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zsombor/Zimbor sau Jimbor; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zsombor/Sommerbug oder Sommer: **1.** Zsomboron lakó; din/care locuiește la Zsombor; in Zsombor wohnend/wohnhaft. *1573:* Mathe hity zerent ezt vallia hogy <eoi>s oda talalalkozot (!) Mykor Molnos mihal az Sombory <har>minczadost Mihal deakot vendegge hytta volt [Kv; TJk III/3. 210a]. *1598:* Nobilis Circumspectús Petrús filstich júnior ... fassús est ... Az sombory harminczadosnak Thúri Janosnak zamtalan sok Jstentelenseget hallotta(m) [Kv; TJk V/1. 180]. *1742:* az Vr Fő Posta mester vr(am) meghis parancsolta Sombori Posta mester Német András Vr(am)nak hogy dolgait componalja ... mellyet akkor fogadottis, de semmit nem efficialt [Zsombor K; Somb. I].

2. Zsomborról származó; (care este) originar din Zsombor; aus Zsombor stammend. *1782:* a Sombori Fiu Ag a Leanyokkal valami kilentz vagj Tiz esztendeje hogj perlet külenesen a <Katzkoi ?> Határ iránt [Kackó SzD; Kp 7 özv. Újfalvi Sámuelné, Sombori Borbara vall.].

Szn. *1539:* Sombori benedek es Sombory myhal [MNy XL, 136–7]. *1544:* Sombory Lazart [MNy XXXVI, 52]. *1545:* Sombori Janos [MNy XL, 138]. *1579:* Sombory Demeter | Sombory lazlonak [Kv; Szám. 1/XVIII. 7, 20]. *1585:* Somborj vram [Kv; Szám. 3/XVIII. 8 Gellien Imre sp kezével]. *1595:* Sombory Gabornak [Zsombor K; Somb. Sombori László reg.]. *1613:* Feiervary Zomborj Janost [Kv; PLPr 63 fej.]. *1627:* Sombori Miklos [Vargyas U; UszLt IV/50. 137]. *1632:* Sombori Ersebet [SzJk 39]. *1638:* Sombori Ist-

vánhoz [Mv; MvLt 291. 142a]. *1721:* Nagy Anyám Annya Sombori Klara volt [LLt Fasc. 103 Lázár Ferenc kezével]. *1756:* Tit. Sombori János Vr(am) Sombori Sigmond Vr(amna)k [Kisesküllő K; Somb. I]. *1757:* Sombari Barbára [Kara K; Kp III/137 Rhédei Druzsina Sombori Borbárához]. *1760:* Sombori Jánoson [RettE 103]. *1777:* Sombori Klárától [RettE 382]. *1801:* Sombori Elek Ur [M.zsombor K; Somb. II]. *1807:* 'Sombori Farkas Ur [F.esküllő K; Somb. II].

3. Zsomboron levő/található; din/care se află la Zsombor; in Zsombor befindlich. *1704 e.:* A' Sombori Ekl(esi)a(na)k elébbeni Eszközei el-predáltattak, hanem azok hellyébe ezek szereztettek [Szászzsombor SzD; SzConscr. 100]. *1824:* ide a' Sombori határra egy tsoport oláh országi marha érkezett a' meg hálásra, ezen csoport tulajdonossának, én adtam egy nagy Tábla Földemből egy darabot éjjeli legelésre és meg hálásra [M.zsombor K; Somb. II]. *1840:* a Mlgos Sombori Urak egy barázda földett sem Allodisaltak hanem Colonussaik magok között a Sombori Tablat fel osztották s ma is ők használják [KLev.].

4. Zsomboron készített; care a fost făcut la Zsombor; in Zsombor erzeugt/hergestellt. *1744:* Sombori korso nro 2 egyik 1 ejteles, az más fél ejteles aestimaltatott Csernatonban den. 6 [A.csernáton Hsz; Eth. LXXII, 609 Bodor Mózes öszszeír.]. *1781:* Sombori[a] bokály Nro 5 [Zabola Hsz; Ethn. LXXII, 609. – [a]Székelyzsombor (U)].

zsögödi a Zsögöd (Cs) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zsögöd/Jigodin; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zsögöd: Zsögödön levő; care se află la Zsögöd; in Zsögöd befindlich | Zsögödhöz tartozó; care apartine de Zsögöd; zu Zsögöd gehörig. *1778:* azokon kívül még egy földnek fele, mely vagyon az sögöti határban, a Ligaton, az Nádas tónál, vicinussa ab una Petres János szeredai, ab alia probatur, melyeket megkívánok, hogy testvérnénem, Holló Zsuzsanna ... restituálja [Taploca Cs; RSzF 227].

zsöngés kezdeményezés; inițiativă; Initiative. *1580:* Keryk eze(n) is eo kegmet Biro vramat tanachyawal hogy Az varast es vegezesset meg bechywlwen eo kegmek a mit az varas vegez exequallya, Ne lattassek heaba valo seongesnek lenny az eö kegmek vegezesse [Kv; TanJk V/3. 207a].

zsörtölődik a bodogăni; quaken. *1880:* Egy csendes feleség, aki nem zsörtölődik, nem lármáz, nem kergeti a vért benned [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

zsude falusbíró; judele satului, jude sătesc; Dorfrichter. *1721:* mint hogj magamis ez elött két vagy 3. Esztendővel jöttem Noszodrul eö Excellája Szász Nyiresi Földire hallottam régi öreg emberektöl, hogy sokszor illyen Szokra fokattak ... Noszodon lako Csorcsás Makszim ellen, a ki akkor Sude volt [Ks 25. III. 1 Juon Nas (42) ns vall.]. *1768:* Vonya Szimionnak adott a' Sugye, Sitársságában egy tsürnek valo fiatalakat [Gidó F; BK. Fratzila Kosztándin (46) jb vall.].

Vö. a *dzsugva* és a *zsugva* elmszóval.

zsufa[1] világos vagy halványsárga, szalmaszínű; galben-deschis, șarg; hellgelb. *1682:* Sesesori István Ngtok Etekfogojok hozot Ebesfalvarol tizen egi fako Lovakat ... ött fejer farku Sufa [Görgény MT; Utl].

zsufa[2] disznóhússal/bárányfővel/borjúhússal főzött tárkonyos savanyú leves; (un fel de) supă acrișoară cu tarhon; Art Suppe. *1582:* veottem Az Swfahoz Eczet es Bort d. 8 [Kv; Szám. 3/V. 4 Lederer Mihály sp.kezével]. *1585:* 14 xber Az Zamueuo Vraimnak főzettem ... Boriú húst Súfaúal f. – d. 12. Tiukmoniat hozza f. – d. 6 [Kv; Szám. 3/XVIII. 35b Gellien Imre sp kezével]. *1590:* 26 february Vottem tehenhúst Shywtny feozny ... d. 55 ... Tykmonyat Suffahoz ... d. 10 [Kv; Szám. 4/XX. 4 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1595:* Az sült alat volt Gyömberes Sasa, ahoz és az Súffahoz attam 1 1/2 Eyttel borth p(er) d 9 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 15 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1596:* Hozattam ... Zerecsen dio víragot az Súffara p(er) d 5 [Kv; Szám. 6/XXVII. 9 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1621:* Haro(m) sal borju hust Sufahoz f – /24. Tiukmanjat hozza f – /10 [Kv; Szám. 15b/X. 38].

zsufafakó halványsárga, szalmaszínű; galben-deschis, șarg; hellgelb. *1674:* Ménesnek rendi ... 7. Sufa fako. 8. Sufa fako ... Tavalyiak: ... 31. Sufa faka sziy hatu farka serennje fekete ... Ez ideiek: ... 35. Sufa fako hodos farka serennje fejer [A.porumbák F; UF II, 612–3]. *1679:* Eöreg Kancza ... Suffa fako elegyes farkas serenye [Fog.; Utl]. *1684:* Eőreg Kanczak ... Sufa fako nrõ 1 [Ebesfva; Utl] | Suffa fako hodos szar labu kancza nõ 3 | Suffa fako serenye farka fekete Kancza nõ 2 [Fog.; Utl]. *1689:* Hátas Paripák ... Fejér sufa fako ménes féle meczczetlen [Utl]. *1691:* Az mi Kglmes vrunk õ nsga Lovai Száma ... Tiszta fako Gyermek ló nro 4. Sufa fako nro 1 [Görgény MT; Utl]. *1761:* Sufa fako szőrű, fejer Serenyü farku a bal szemével vak Mettzétlen jo Paripa Nro 1 [Szászvessződ NK; JHb XXIII/31. 23]. *1765:* Egy szép zsufa Fako kantza, mellette lévő sárga kis kantza Csikajával [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1820:* Paripa ... egy fekete serenyü farku nyerges hátu ... Paripa ... egy zsufa fakko ... Két Anglisalt Zsufa fakko Csezás 2 [Born. F. Ig].

zsufás savanykás; acrișor; säuerlich. *1719:* Etzetes Fokhagymas Meses (!) Etelek hasznossabbak az Pestis idejen ugymint Dios asa (!), Sufas, kaszás Lev, Czitronyos Etelek [Ks 54/84 Medicina instr.].

zsufaszőrű szalmaszínű szőrű; șarg; mit Haaren von Strohfarbe. *1676:* Tavalyi kancza csikok ... 10. Sufa szőrű fako csődör csiko serenye farka fekete [A.szombatfva F; UF II, 763]. *1679:* Eöreg Kancza ... Suffa szorü fako, serenye farka fejér [Fog.; Utl]. *1685:* Gyermek lovak Fel Írása ... Fog(a)r(a)si ménes féle Fejér suffa-Szőrü, csoka Szemü, hodos fejer orru épp ... F(o)g(a)r(a)si suffa Fakó, az eleje ne(m) jó meczetlen [Utl].

zsugorgás nyomorgás; mizerie, viață plină de mizerii; Elend. *1663:* kérlek az Istenért, igazíts úgy el, hogy jövendőben is szegény mondhasson jót reád, az emberektől is itíletet ne végy reád, az Isten is úgy áld meg, hogy ha ennyi sok nyomorúságos sugorgását megtekinted, az mi legjobb, ha azt cselekeszed [TML II, 459 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1664:* Bizony én is Kegyelmedhez, mint régi jóakarómhoz, bíztam, hogy ennyi sugargásamat megtekintvén, az mi kegyelmes urunktól valami kis provisiót szerez nekem is stb. [TML III, 47 Székely István Teleki Mihályhoz].

zsugorgat kuporgat; a păstra cu zgîrcenie; geizig etwas auf die Seite stellen. *1678:* arra legalább, ha ugyan el kell mennem, minden költségemet bizony reá költhetem, azt az husz aranyat sugorgatom utolsó szükségemre, kit Kgd küldött [TML VIII, 139 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból]. *1700:* az Özvegy Gyerőffi Borbára … ă Causának véghe szakadásáighis igyekezzék az kezében lévő Jószág és Res mobilisekből annyira valo költséget Sugorgatni, hogy avagy tsak de Interesse a Creditorokat tsendesittse [Gyf; Ks 90 gub.]. *1831:* miért nem adtad bé a hust Ábel Fogadosnak, hogy estvére meg süttesse? … miért sugorgattad a ket font hust d.u. 2 orátol fogva oly kesö idöig …? [Dés; DLt 332. 20].

zsugorodik *átv. is* (összetöpörödve) oltalmat keresve behúzódik vhova; a se strînge (căutînd protecţie undeva); sich irgendwo verstecken. *1630:* Ezt hallván és ugyan elámulván az rettenetes iszonyú árultató practicán, magam is szinte az ölébe sugorodám az pasának, minthogy valának többen is az házba, s kezét megfogám, mondám neki [BTN[2] 429]. *1653:* a váracska fala alá sugorodának viradtig, és ott lőnek míglen módja lőn a béeresztésnek | Lupuj vajda pedig a tatár Chám szárnya alá sugorodék az oltalomért, és most is ott vagyon [ETA I, 77, 157 NSzF].

zsugorog vhol (oltalmat keresve) meghúzódik; a se oploşi, a se aciua; sich irgendwo verstecken. *1570:* Zeoch Gërgh hithy zerent vallya, hogy … Mykor Zabo Janosne vasarhelre Menth volna, Megen volt az haz eleol (!) ely, Es latthya hogy germeky kywl az kapw Eleot zugorognak, kerdy volt myert wlnek kywl, azonba hal zozatot az hazban beleol Mond volt zabo Janosne Meny ky kwrwachka Mert Beled verem az kest [Kv; TJk III/2. 28]. *1629:* eo nem szokta (!) más ember hazaban lakni es mas hata meget sugorgatni [Kv; TJk VII/3. 32]. *1631:* Latta(m) azt az Kerekes Marton feleseget hogi egiszer fel ölteözue az tűzhelien sugorog vala, s megh en monda(m) hogi bezzegh szintelen vagj jo menieczke mondok, de en azt nem tudom hogj miert volt szintele(n) [Mv; MvLt 290. 231a]. *1653:* Eltelven valami nagy sok veszedelmes állapottal ez az esztendő[a], a kastélyban lakánk, sugorgánk, annak az ő épitéséről gondolkodánk [ETA I, 78 NSzF. – [a]Az 1602. év]. *1654:* hallam azt Mihaly deaktol hogi megh szida marczona kurua fianak Jstua(n) deakot s azt monda hogi mit sugorogh az matkaja kwrül hizem elötte uolt az eleöt, ha hazara megyen hazaboljs kj uonnja [Kászon Hsz; BLt 7 Mihaly Andras Jakab faluy (40) pp vall.]. *1773:* az édesatyjának születése, tanulása, gazdagsága elég szerencsés volt, de olyan változást szenvedett az az ő szerencséje, hogy most egy kis Kolozs vármegyei foispánság s talán háromezer forint mellett zsugorog betegen s nyomorultul [RettE 295].

zsugoroghat vhol (oltalmat keresve) meghúzódhat; a se putea aciua; sich irgendwo verstecken können. *1662:* És hogy már az idő mezőben hideg volna, maga is, hadai is mezöben nem sugoroghatnának, míg ismét az idő egy fordítástételre és a bemenetelre való alkalmatosságot hozna … Bikszáda nevű faluba szállott vala [SKr 668–9].

zsugya falusbíró; judele satului, jude sătesc; Dorfrichter. *1760:* a' Borgai 'Sugyával Borgorol 4. Farkas bört hozánk ö kglmenek discretioban kettöt a' 'Sugya, edgyet a' ki vetett Krajnik György adták [Bethlen SzD; BK. Morár Péter (36) jb vall.]. *1768:* az erdöre menvén találtam egy ohábai embert a' Berk nevű erdöb(en) … meg-Zállogaltam a' szijjét elvévén, és a' Sugyá(na)k kezéb(e) vittem [Girbó F; BK. Tzitzu Györgyi (40) zs vall.]. *1784:* B. Bánffi Sándorné Asszony ő Nga Jobbágyai mintegy tizenhaton a kérdett erdöt invadálták … a Tisztarto … meg tudván: engemet is, akkor Sugya lévén, másokkal együt maga mellé vett [Kosztesd H; BK sub nro 310 Vledo Petru (30) jb vall.]. *1805:* Csináltattam az Zsugyának Kadárnak Kertésznek s egy gyermeknek a ki Minister volt egy egy bőr mejre valott … 4 Rf 32 x [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.].

Vö. a *dzsugya* és a *zsude* cimszóval.

zsugyaság udvarbíróság; funcţie de jude domnesc; Hofrichteramt. *1808:* Lutz Lázár, a' ki a' Zsugyaságot intselkedéssel akarta el nyerni … éppen ollyan hibásnak találtatott, mint Kretsun Josziv Udvari Gornyik [Sztanizsa H; GyK. Kritsori Mihálly szb Hallaki István föispánhoz].

Vö. a *dzsugyaság* cimszóval.

zsuk régi hosszmérték: láb; unitate de măsură veche: picior, şuc; altes Längenmaß: Fuß. *1846:* A Lisztelö Malom … Vannak itten … két csákány kö vgo edgyik nagyobb, a másik kissebb, egy tö vágo – egy vas rud mint egy zsuk hosszü, és egy réz votyiko [Bács K; KmULev. 2].

Vö. *sukk, sug* cimszóval.

zsukás, zsukos 1. ? kártyajátékos; cartofor; Kartenspieler. *1831:* a' katona fogás még foj itt de a' mind a' kapitány mongya most kőnyeb azután, most kapat rendelést hogy 5 sukast bé vehet, edig még 2 tzolis kellett – de fél hogy ujjab tirozás lesz [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. '?' **Hn.** *1738:* az Zsukos Kön (sz) [Szotyor Hsz; EHA].

zsukáta román táncfajta; dans; rumanischer Tanz. *1869:* Nosza jó fortátyim, hogy ide jutottunk … Azért egy zsukátát, édes furulásunk [Cssz; Orbán, SzfLeir II, 155 betlehemes pásztor verses mondókája].

zsukátol suttog; a şuşoti, a vorbi în şoaptă; wispern. *1637:* Az mikor az harom Czorda Paztorok, euel az fazakas Istua(n)nal ot minalunk mulatanak, az paztorokkal egjűt sukatolanak, egi kor latam hogj be haita az az Olah Istua(n) az kapun, ezt az fogalj fazakas legent hasba(n) talala [Mv; MvLt 291. 102b].

zsuki a Zsuk (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Zsuk/Jucu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Zsuk: **1.** Zsukon lakó; din/care locuieşte la Zsuk; in Zsuk wohnend/wohnhaft. *1557:* Albert pap Borsarol Ezth walla az ew conscienciayara, en walek Swky mesther [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. *1698:* Az Suki Molnárokot ez Utrum szerént kell meg esketni [Gyulatelke K; Ks].

2. Zsukról származó; (care este) originar din Zsuk; aus Zsuk stammend. **Szn.** *1557:* az vitezlö Zuky Janos [Zsuk K; SLt XXXVI Nag Imre vall.]. *1618:* suki benedek [Botháza K; SLt Y. 33]. *1634:* Suki Palne [Zsuk K; SLt A. 46]. *1645/1646:* Suki Benedek [Kötelend K; SLt O. 17 Balas Janos (50) jb vall.]. *XVII. sz. köz.:* Suki Ilona [TelO II, 129]. *1717:* Suki Lászlóné [Kük.; DobLev. V/108]. *1788:* 'Suki László [Melegföldvár SzD; SLt XLI].

3. Zsukhoz tartozó; din/care aparţine de Zsuk; zu Zsuk

gehörig. *1710 k.:* Haller István a suki tónak felette gyakorta való szemtelen halásztatását ... megsokallván, megszólalt volt [BÖn. 963]. *1788:* Széna árra mellyet az Suki mezőn adott volt az Báts veszelia mellyet az Bátsné tartoznék fel szedni [Kv; Pk 6].

4. Zsukon levő; din Zsuk, care se află la Zsuk; in Zsuk befindlich. *1698:* Láttam ... a János Kosztin Talyigáját jöni az Suki Malombol, megh terhelve Sákokkal [Gyulatelke K; Ks Helena Orosz Georgii Nagy consors (36) jb vall.].

5. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: Zsuk lakosa; locuitor din Zsuk; Bewohner von Zsuk. *1574:* Meg Janos kyral Elteben volt ... Azkor az Zwkiak Siteo hazaban veot volt fely egy Ely wetet gyermeket Lwcha azzon [Kv; TJk III/3. 334].

zsukos l. zsukás

zsukuria (szerelmi) játék; joc (amoros); Liebesspiel. *1723:* Némasági ur(am) ... mind a felesegivel Lukának azt mielte a mit akart, Csak Sukuriatt (!) akart rajta végb(e) vinni mások fondorkodására [M.hodák MT; VGy. Nándra Urszuly (40) jb vall.].

zsúp 1. kézi erővel kicsépelt gabonának, főképpen rozsnak a kéve eredeti alakját megtartó, csomóba kötött, töretlen szalmája (amelyet főleg tetőfedésre használtak); snop (de secară) care a fost îmblătit; für das Dach benutztes Stroh, vor allem aus Roggen. *1580:* Miert penigh hogy az tyz myat vtolso niomorusagh keówetkezhetyk raytunk ... az teremy ferencz suppal keotet heazattiat penig mingiart le bonchiak [Kv; TanJk V/3. 213b]. *1637:* szin; eleötte egy seöuenybeöl font fa pantos sarkas aytayu suppal fedet jstallo [Fog.; UF I, 414]. *1648:* Az Curia keozepin egy rosz suppal keoteot szekerszin [Kercz F; UF I, 847]. *1688:* nyolczvan Kalongya buzámat el csépelték s el vitték, nékem csak a Supja maradván [Kv; Utl]. *1690:* ezen ket Istallok ... Suppal fedettek [BK 6 Kentelki inv.]. *1705:* megtiltotta a generál, hogy ne légyen szabad Hannosdorfról senkinek eladni se házfedelet vagy zsúpot, se épületet a fája kedvéért [WIN I, 398]. *1745:* az Nemet quartélyosok egy zsuppal fedett borona kamarácskát építtettenek Mundur conservatiora [Kraszna Sz; BfN Krasznai cs.]. *1770:* a Csűres Kertben Rosbol tsinált Sup Circiter 400 [Királyhalma NK; Ks 23/XXIIb]. *1781:* egy boronafábol rakott Szalmával fedett Ház ... hasonlo bornafábol rakott Suppal fedett Tsűr [Tarcsafva U; Pf]. *1803:* a' két kalongya búzának ki adását ugyan meg porontsolták, de a' Gyitraiak a' Buzát elébb ki tsépelvén, tsak a' buzaszem nélkül való 'Supokot adták vissza [Toplica MT; Born. XVc. 1/29 Vulkán Jákob sen. (72) col. vall.]. *1813:* Ben a' Csűrbe egy rakás Csotorna Cserép. Ugyan ott két Hambár Deszkábol tsálva 'Suppal tele [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1851:* (A) sajtó szín, az egész fedele zsúppal bé kötve, fedele tetejére szükség egy kevés szalma, mit a' közelebbi szél fütt le [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

2. szalmafedél; snop de paie pentru acoperiş; Strohdach. *1750:* egy Poltzon ... valami Méhekre valo Súpok, és kilentz Méh Kosár [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 4].

3. jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in atributivartigem Gebrauch: amennyi egy kötegben van; un anumit număr de snopi de paie; von einer bestimmten Menge von Strohbündeln. *1847:* 1500 üveg kötni valo zsup szalma [Farpás MT; TSb 46]. *1864:* adok ... huszon öt jo zsup nádat meg szárítva [Mezőbánd MT; TSb 27].

zsúpfedél acoperiş de paie; Strohdach. *1674:* Az jstallok egeszben tőlgj fa sasok közze bikfa boronabol fel rotattak tőlgj fa labokra jo tapaszosok sup fedel alat [A.porumbák F; UF II, 607]. *1676:* Ezen tul vagyan ugyan sup fedel alatt bornábul fel rott oszlapakon allo mester gerendás jstállo aytaia fa záros paraszt az jstállonak egy része tapaszos [Fog.; UF II, 740]. *1680:* Vagjon attol tolgy fa oszlopokon Sup fedel alat meh tartasra valo porondal meg meg tőltet egy hosszu szin [A.porumbák F; ÁLt 28 inv.]. *1694:* Vagjon itt az Major ház ... Puszta Ablaki azon Ház(na)k nro 3: mester és foljó gerendai, tölj fa deszkákkal padlottak, tapaszos padlásu szakadozott szalma sup fedele alatt [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. *1732:* egy szin ... Szarufái ... Eszterhajan egy rend nad, egjebüt egeszszen szalma súp fedelet tartanak [Nagyida K; Told. 11/70]. *1785:* A Csűr fenyő boronabol epült, edjik oldalahoz Deszkával padolt fiok toldatott, ket vegiben ket Istálo és egy Pojva tarto ajto nélkűl, melyek tapasztatlanok, mind őszve igen jo sub fedéllel fedelezett [Miklósfva U; Ks 73/55]. *1825:* egy kis Tőlgy és Bikkfa Boronákbol épittett Istállotska Ujj Csinos zsupfedéllel meg fedve [Szárazpatak Hsz; SzentkZs 386 conscr.]. *1852:* Egy jo Zsup fedél alatti két Odon nagy csűr [Backamadaras MT; CsS].

zsúpfedelezet zsúpfedél; acoperiş de paie; Strohdach. *1847:* balrol vagyon egy kettős Istálo, a végiben todva egy kettős Sertéspajta, zsup fedelezettel [HSzj *istálló* al.].

zsúpfedelű zsúppal fedett; cu acoperiş de paie; mit Stroh bedeckt. *1648:* egj hitvan el dölö rosz sup fedelw agasokra czinalt szin alat bel deszka N. 620 [F.porumbák F; UF I, 904]. *1699:* faragot, és hornyolt bikfa deszkábol csinalt cöreg kapu mely jo szarvazásu, és rosz sup fedelü [Kelementelke MT; LLt].

zsupládácska *kics* supládácska, fiókocska; sertar mic; kleine Schublade. *1808:* A Sup ládátskáb(a) egy uj rugo xr 36 [Kv; TKhf].

Vö. a *subláda* címszóval.

zsúpnyi de un anumit număr de snopi de paie; von einer bestimmten Menge von Strohbündeln. *1779:* elmenőnk az Nad meg betsülésre az holis ... La Fintina Damnyi levő Nadban kaptunk ... kárt 100 Zupnyit [Záh TA; Mk V. VII/12 Fratyán Atyim (45) zs vall.].

zsúpol csomóba köt; a îmblăti snopi de paie; Stroh binden. *1782:* mikor Tsiki János honn nem volt ... akkor supolta a rosot, szelelte [Martonfva Hsz; HSzjP Juditha Szabo Conjunx Samuelis Szabo Jobagionis (50) vall.].

zsúpolás zsúpfedél; acoperiş de paie; Strohdach. *1692:* A két közbelsö Ló-Istállok(na)k padlási Lészások. Ezeknek csatornái Tölgy fabol állok roszszak. Ezen csatornakat, es suppolasokat ujjettani kell [Mezőbodon TA; BK].

zsúpos 1. zsúppal fedett; acoperit cu paie, cu acoperiş de paie; mit Stroh bedeckt. *1637:* Az kapun be jeöuen job kez feleöl uagyon labakon allo supos szeker szin [Fog.; UF I, 423]. *1647:* Az Czwr felig rosz sendelyes, feligh rosz supos [Drassó AF; BK]. *1685 e.:* Ezen tul vagyon ugyan földteglabol epittetet supos hoszszu lo istallo [Gyf; MvRKLev. 28].

2. zsúpból készített; acoperit cu paie, cu acoperiş de paie;

aus Stroh. *1674:* Ennek vegiben ismet vagyon boronaval fel rot két reszre szakasztot diszno pajtais supos fedel alat | Ezen alol vajon ismét egj boronabol fel rot jo supos fedel alat egj negj nyilu kasa tőrö malom [A.porumbák F; UF II, 609, 614]. *1676:* Az hazak padlasi jok heazattia supos | Vagion az Vár előtt az városban conventios kovaczak szamara valo egy ház supos fedel alatt [Fog.; UF II, 743, 748]. *1680:* Ezen eleb menvén az Szugolyaba(n) vagyon suppos fedél alat boronábol fel rova egy közönsseges secessus | Ezen Pinczenek eléb meg irt bolthajtasos gatora kötéses oszlopokon állo uj Suppos hejazattal vagyon [A.porumbák F; ÁLt 25, 30 Inv.]. *1688:* (A) Sütö ház ... fedelezese supos [BLt]. *1692:* Ezen rend haznak es szineknek szupos fedelet az szel meg szaggatta nemely hellyeken [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1705:* a házak végihez ragasztott sövénybül font tapaszos rövid Kert mellett elö jüvén vagjon rongjos Supos fedél alatt egy jókora Gabonás ház [Mezőzáh TA; Told. 18]. *1729:* Vagyon edgy Udvarház Supos azon fedél alatt hamu tüzes Ház es edgy tapasztatlan és készületlen Ház [HSzj *tapasztatlan* al.].

3. '?' *1850 k.:* 1 suppos fekete bárány bőrrel bérlett szürke poszto bunda [Pk 2].

◊ **Hn.** *1662:* Zsúpos nevű ... utcája[a] | Zsúpos utcákra [SKr 417, 418. – [a]Váradnak].

zsúpoz zsúppal fed; a acoperi cu paie, a face acoperiş de paie; mit Stroh bedecken. *1842:* Egy Zsellér házat Zsupozott [Hosszúaszó KK; Born. F. IIh Szemerjai Károly számadó kezével].

zsúpozás 1. zsúppal fedés; acoperire cu paie; Bedeckung mit Stroh. *1824:* a terminált idejig valo várakazásért kötelezem magamat az Szent Benedeki Udvar háza Fedelének, Zsendejezéssel, Istálloja Fedelenek pedig Zsupppazással hova hamaràb [Ne; DobLev. V/1093].

2. zsúpfedél; acoperiş cu paie; Strohdach. *1676:* Az malom haz fel vagion szarozva dé mégh fedel alatt ninczen supozas vagy sendely<e>zes kivantatik neki [Fog.; UF II, 752]. *1715:* Csürös Kert ... Közepin Jo szarvazás Uj Supozás alat, talpakon Sasokban rakó fábol ki rakot Jó hoszszu tágos egy felöl valo Fiokos Csür Vagyon [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1717:* Az Csürnek fedele uj Supozás [Pálos NK; LLt Fasc. 140].

zsúpozó 1. zsúpozással foglalkozó; care acoperă clădirile cu paie, care face acoperiş de paie; Strohdach machend. **Szn.** *1845:* Zsupozó György [DLt 53 nyomt. kl].

2. fn-i haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: zsúpozást végző munkás; muncitor care acoperă clădirile cu paie; Arbeiter, der das Dach mit Stroh bedeckt. *1827:* A' Supozoknak Nap Szám és Intertentiojokra 15 fr [HSzj *zsúpozó* al.].

zsúpozott zsúpfedeles; cu acoperiş de paie; mit Strohdach. *1688:* Van edgy supozot, lábakon allo gabonás ház [Komlód K; BLt]. *1736:* Istáloktska ... van egy kisded négy Csere ágosokon állo Tapaszos oldalu Szalmával supozott Lo Istalo [Mártonfva NK; CU XIII/1. 144].

zsúpoztatott zsúppal fedetett; cu acoperiş de paie; mit Strohdach. *1676:* Ezen eleb menven vagyan az csüres kert külső oldalahoz ragasztva agasokra czinalt szaru fás fele gerendás sövényel uyolagh font negy reszből allo payta fedele uyannan supoztatatt mindenik szakászszanak egy egy paraszt aytaja [Fog.; UF II, 740].

zsuzsok, zsuzsuk zsizsik; gărgăriţe; Reiter, Art Käfer im Mehl. *1812:* a' Zsuzsok míat el nem vetödhetett vagy a' Vetésre alkalmatlanná tétetett Tiszta ősz Buzát ... a' Somlyai Piatzon adta el Vékáját 30: három három (!) RForintokon [Somlyó Sz; IB. Bogár István lev.]. *1846:* rozs ... Kolozsvárrol vett 100 véka Zsuzsuk ette [Újf 3].

zsuzsu medál; breloc; Medaille. *1814:* Arany és Ezüst köves portékák ... Egy zsuzsuba valo gyalog árnyék szék aranybol 5 Rf [Kv; Born. IV/41]. *1816:* Három darab zsuju (!) veres aranybol 5 Rf [Kv; Born. IV/41]. *1865:* Ujfalvi Zsuzsánna hugomnak hagyom a' kisaranyórámat az aranylánccal, és a rajta függő zsuzsuval – az aranykoporso gyürümet, az arany pecsétnyomómat [ÚjfE 421 Újfalvi Sándor végr.].

zsuzsuk l. zsuzsok

LIBRARY AND INFORMATION CENTRE OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
MTA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT

A XIV. KÖTET ADATÖSSZESÍTŐ TÁBLÁZATA

					A beszerkesztett adalékok száma									
	A gyűjtött adalékok száma (hozzávetőleg)	Címszók	Utalószók	Jelentések	Jelentés-szemléltetők	Személynév	Helynév	Állatnév	Szókapcsolatok		Szólások		Hang- és alaktani formák	Összesen
Vas–Vü	70 000	2854	54	5449	16 083	450	1093	22	3333*	5477	146*	181	139	**23 445**
Z	7500	401	11	610	1580	161	140	1	707*	993	9*	9	–	**2884**
Zs	5000	290	23	398	1130	95	50	–	174*	220	9*	9	–	**1504**
Összesen	**82 500**	**3545**	**88**	**6457**	**18 793**	**706**	**1283**	**23**	**4214**	**6690**	**164**	**199**	**139**	**27 833**

	1300-as évek	1400-as évek	1500-as évek	1600-as évek	1700-as évek	1800-as évek	1900-as évek	Összesen
Vas–Vü	6	23	2 538	8 107	8 169	4 601	1	**23 445**
Z	–	–	277	913	1 092	602	–	**2 884**
Zs	–	–	142	464	482	416	–	**1 504**
Összesen	**6**	**23**	**2 957**	**9 484**	**9 743**	**5 619**	**1**	**27 833**

AZ I–XIV. KÖTET ADATÖSSZESÍTŐ TÁBLÁZATA

Cím-szók	Utaló-szók	Jelenté-sek	A beszerkesztett adalékok száma									
			Jelentések szemlélte-tése	Személy-név	Hely-név	Állat-név	Szókapcsolat		Szólások		Hang- és alaktani formák	Össze-sen
80 639	1 429	152 378	373 059	8 826	22 033	368	72373*	116933	3421*	4323	7 858	**533 400**

*Ez a szám a szókapcsolatok, illetve a szólások fajtájának, az utána következő pedig a szókapcsolatok, illetve a szólások alá beszerkesztett adalékok számát jelenti.

Az adalékok időbeli megoszlása								
1200-as évek	1300-as évek	1400-as évek	1500-as évek	1600-as évek	1700-as évek	1800-as évek	1900-as évek	Összesen
12	**140**	**401**	**77 867**	**156 926**	**192 530**	**105 512**	**12**	**533 400**

A számításokat Kürti Miklós végezte.

MEGJELENT

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTÉRIUMA

A 20 éves az NKA

ÉS A

BETHLEN GÁBOR
Alap

TÁMOGATÁSÁVAL

E KÖTET ELŐKÉSZITÉSÉT TÁMOGATTA MÉG
AZ MTA HATÁRON TÚLI MAGYAR TUDOMÁNYOSSÁGÉRT ÖSZTÖNDÍJ PROGRAM
ÉS A DOMUS SZÜLŐFÖLDI ÖSZTÖNDÍJ

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA 1825

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület
400009 Kolozsvár/Cluj-Napoca str. Napoca/Jókai u. 2–4.
Első kiadás: 2014
© Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 2014

Minden jog fenntartva

6500,- ₮

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

XIV

Vas – Zs

487.753